دَ
قُرآنِ کرِیم
ترجمه او تفسیر
په پښتو ژبه کښې

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ

إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ

ددې قرآنكريم او ورسره دپښتو ترجمې او تفسير دچاپ د امر سعادت د
حرمينو شريفينو خادم پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود ته حاصل شو

تشرّف بالأمر بطباعة هذا المصحف الشريف وترجمة معانيه
خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ملك المملكة العربية السعودية

وَقفٌ لله تعالى من خادم الحرمين الشّريفين
الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ولا يجوز بيعه
يُوزّع مجانًا

القرآن الكريم

وترجمة معانيه إلى لغة البشتو

المجلد الأول

من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية سورة الكهف

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

داقرآنکریم د پښتو ترجمې او تفسير سره د خادم
الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود
لخوا د الله تعالى د رضا لپاره وقف دی
خرڅول يې منع دي
وړيا ويشل کيږي

دقرآنکریم
د معانيو پښتو ترجمه
او تفسير

لومړی ټوک
د سورة الفاتحة له پيل څخه د سورة الكهف تر پاي پورې

په مدينه منوره کښې دقرآنکریم د چاپ لپاره د پاچافهد چاپخانه

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

مقدمة

بقلم معالي الشيخ: صالح بن عبدالعزيز بن محمد آل الشيخ
وزير الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد
المشرف العام على المجمع

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم:

﴿... قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ﴾.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد، القائل:

«خيركم من تعلّم القرآن وعلّمه».

أما بعد:

فإنفاذاً لتوجيهات خادم الحرمين الشريفين، الملك سلمان بن عبدالعزيز آل سعود، -حفظه الله-، بالعناية بكتاب الله، والعمل على تيسير نشره، وتوزيعه بين المسلمين، في مشارق الأرض ومغاربها، وتفسيره، وترجمة معانيه إلى مختلف لغات العالم.

وإيماناً من وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد بالمملكة العربية السعودية بأهمية ترجمة معاني القرآن الكريم إلى جميع لغات العالم المهمة تسهيلاً لفهمه على المسلمين الناطقين بغير العربية، وتحقيقاً للبلاغ المأمور به في قوله ﷺ: «بلّغوا عني ولو آية».

وخدمة لإخواننا الناطقين بلغة البشتو يطيب لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة أن يقدم للقارئ الكريم هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو المسماة بـ «تفسير كابلي» وهي التي أعدّها هيئة من علماء أفغانستان بتحويلها من اللغة الأردية، وقد راجعها من قبل المجمع لجنة مؤلفة من الدكتور محمد بلال محمد أمين، والدكتور عبد السميع عبدالأول، والدكتور إسماعيل محمد عبد الغفار.

ونحمد الله سبحانه وتعالى أن وفق لإنجاز هذا العمل العظيم الذي نرجو أن يكون خالصاً لوجهه الكريم، وأن ينفع به الناس.

إننا لندرك أن ترجمة معاني القرآن الكريم -مهما بلغت دقتها- ستكون قاصرة عن أداء المعاني العظيمة التي يدل عليها النص القرآني المعجز، وأن المعاني التي تؤديها الترجمة إنما هي حصيلة ما بلغه علم المترجم في فهم كتاب الله الكريم، وأنه يعتريها ما يعتري عمل البشر كلّه من خطأ ونقص.

ومن ثم نرجو من كل قارئ لهذه الترجمة أن يوافي مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة النبوية بما قد يجده فيها من خطأ أو نقص أو زيادة للإفادة من الاستدراكات في الطبعات القادمة إن شاء الله.

والله الموفق، وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللهم تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

سریزه

د اسلامي چارو، اوقافو، دعوت او ارشاد وزیر او په مدینه منوره کښې دقرآنکریم د چاپ لپاره د پاچا فهد مرکز د اعلی سرپرست عالیقدر شیخ صالح بن عبد العزیز بن محمد آل الشیخ لیکنه

الحمد لله رب العالمین، القائل في کتابه الکریم: ﴿... قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ﴾ المائدة: ۱۵، یعني بي شکه تاسو ته د الله تعالی لخوا رڼا او داسی کتاب راغلې دې چه پخپله هم واضح او د حق او باطل واضح کونکې هم دې، یعنی قرآنکریم.

والصلاة والسلام علی أشرف الأنبیاء والمرسلین، نبینا محمد القائل: «خَيْرُكُمْ مَنْ تعلَّمَ القُرآنَ وَعَلَّمَه»، یعنی په تاسو کښې بهتر او غوره هغه څوک دې چه پخپله قرآنکریم زده کړي، او هم یې نورو ته وښایي... أما بعد:

د سعودی عربستان پاچا خادم الحرمین الشریفین سلمان بن عبد العزیز آل سعود حفظه الله دهغه امر په اساس چه په قرآنکریم دي هر اړخیز اهتمام وشي، او د نړۍ په شرق او غرب کښې دی مسلمانانو ته قرآنکریم او د هغه د معانیو ترجمه او تفسیر په بیلابیلو ژبو سره خپور او وررسول شي.

همداراز د اسلامي چارو، اوقافو او دعوت وارشاد وزارت پدی باور دې چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او تفسیر د نړۍ مهمو ژبو ته ژباړل خورا ډیر اهمیت لري، تر څو چه غیر عرب مسلمانان په قرآنکریم او د هغه په معنی او تفسیر او په هغی کښې په رالیږل شوو احکامو باندي په آسانی سره پوهه شي، او د رسول الله ﷺ هغه حکم عملي شي چه فرمایي: «بلّغوا عنّي ولو آیة»، یعنی ځما لخوا ددین احکام نورو خلکو ته ورسوئ اګر که یو آیت کریمه هم وي.

نو په همدی خاطر د پښتنو او پښتو لوستونکو وروڼو سره د خواخوږۍ او د هغوئ د خدمت لپاره په مدینه منوره کښې د قرآنکریم د چاپ لپاره د پاچا فهد دچاپونی مرکز ډیر په خوشحالی سره پښتنو او دپښتو ژبی لوستونکو وروڼو ته دقرآنکریم د معانیو دا ترجمه او تفسیر وړاندی او (ډالی) کوي.

دا ترجمه او تفسیر په اصل کښې په اردو ژبه لیکل شوي وو، او بیا د افغانستان دعلماؤ د یو ټولي لخوا پښتو ژبی ته ژباړل شوې، چه په «کابلي» تفسیر شهرت لري، او د «مجمّع» لخوا د یو علمي هیئت (دکتور محمد بلال «امینی»، دکتور عبد السمیع، او دکتور اسماعیل) لخوا د هغی مراجعه او نظر ثاني شوې دې.

د الله جل جلاله ډیر شکر ګزار یو چه ددي لوي کار د پوره کیدو توفیق یي راکړ، اود الله سبحانه وتعالی څخه امید لرو چه زمونږ دا عمل خالص د خپلی رضا لپاره وګرزوي، او ددي جوګه شي چه خلک ورڅخه استفاده وکړي.

مونږ پوهیږو چه د قرآنکریم دمعانیو ترجمه او ژباړه- که هر څومره دقیقه هم وي- کله د هغو لویو معانیو ترجماني کولې شي کوم چه د قرآنکریم په الفاظو کښې نغښتی وي؛ ځکه دا ترجمه خو یواځی د هغو معانیو تعبیر او ژباړه ده چه دمترجم او ژباړن علم د قرآنکریم په پوهه او فهم کښې ورته رسیدلي دې.

نو دا ترجمه او تفسیر هم لکه د هر انساني او بشري عمل په څیر د خطا او نقصان څخه محفوظ نه ده، نو له دی کبله له هر محترم لوستونکي څخه هیله کوو چه که پدي ترجمه کښې ورته کومه خطا کمې او یا هم زیاتي په مخه ورشي، نو په نبوي مدینه کښې د قرآنکریم د چاپ مرکز «مجمع الملک فهد» ته دي راواستوي، تر څو چه په راتلونکو چاپونو کښې ورڅخه استفاده وشي إن شاء الله تعالی، والله الموفق وهو الهادي الی سواء السبیل، اللهم تقبل منا إنک أنت السمیع العلیم.

د قرآنکریم د ترجمې او تفسیر په هکله لنډ معلومات

تمهید

قرآنکریم د الله تعالی هغه کلام دې چه حروف او معاني يي په خپل پیغمبر محمد ﷺ باندي رالیږلي دي، داسې پيغمبر چه د ټولو عالمونو لپاره رحمت دې، او هم مؤمنانو ته په نعمت او راحت زيرې ورکونکې او سر غړوونکو ته له عذاب او جهنم څخه ويروونکې دې، چه د الله تعالی په امر باندی دالله تعالی دين ته بلونکې او د عالم لپاره رڼا کوونکې څيراغ دې.

په راتلونکو څو صفحو کښی دقرآنکريم او دهغه د پيغام لنډه پيژندنه د لوستونکو مخی ته وړاندی کوو:

د قرآنکريم پيژندنه:

لومړی: د قرآنکريم پيژندنه، او دهغه د نومونو او صفتونو بيان:

قرآنکريم د الله جل جلاله هغه کلام دې چه پخپل پيغمبر محمد ﷺ يي نازل کړې دې، او دقرانکريم لفظ او معنا دواړه رسول الله ﷺ ته د وحيی په واسطه راغلي دي، په مصاحفو او قرآنکريمونو کښی ليکل شوي دي، او په تواتر سره له محمد ﷺ څخه تر اوسه پوری رانقل شوې دې، تلاوت او لوستل يي عبادت ګرزول شوې، او په لمونځونو کښی لوستل يی هم متعين دې.

او دا ډول وحيی چه الله سبحانه وتعالی په محمد ﷺ باندی نازله کړی ده، الله جل جلاله په قرآنکريم باندی نومولی ده، لکه چه فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ الدهر: ٢٣، يعني بيشکه مونږ په تا باندی -اې محمده- قرآنکريم لږ لږ او د ضرورت او حاجت په مناسبت راليږلې دې؛ څکه د قرآنکريم شان دا دې چه ولوستل شي، تلاوت يي وشي او مهمل پرينښودل شي.

همداراز الله جل جلاله ورته «الکتاب» هم ويلې دې، لکه چه فرمايي: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ النساء: ١٠٥، يعنی الله عز وجل فرمايي: بيشکه ليږلې مو دې تا ته -أې محمد ﷺ- دا کتاب - قرآنکريم - په حقه؛ نو کتاب ورته څکه ويل شوې چه د قرآنکريم شان دا دې چه وليکل شي، او مهمل پرينښودل شي، تر څو له ضايع کيدو څخه وژغورل شي.

همدارنګه الله تعالی د قرآنکريم مختلف صفتونه بيان کړي دي، لکه:

«فرقان» يعنی: د حق او باطل ترمنځ فرق کونکې او بيانوونکې.

«ذکر» يعنی: پند او نصيحت.

«هُدًى» يعنی : پخپله هدايت، او هم هدايت کوونکې.

«نور» يعنی: پخپله رڼا، او مؤمنانو ته رڼا کوونکې.

«شفاء» يعنی: د روحي او بدني مرضونو لپاره روغتيا او شفا ده.

«حکيم» يعنی: د حکمتونو کتاب.

«موعظة» يعني: د وعظ او نصيحت كتاب.

او همداسې نور ډېر صفتونه چه د قرآنكريم په لوي شان او دهغه درسالت په كمال باندې دلالت كوي، الله تعالى پخپل قرآنكريم كښې ياد كړي دي.

قرآنكريم ته «مُصْحَف» ځكه ويل كيږي چه د«مصحف» كلمه له هغه صحيفو څخه اخستل شوې ده چه قرآنكريم به ورباندې ليكل كيدلو.

او د«مصحف» نوم دصحابه كرامو رضي الله عنهم لخوا په هغه ليكل شوي كتاب باندې ايښودل شوې چه قرآنكريم پكښې ليكل شوې دې.

قرآنكريم د الله جل جلاله لخوا هغه وحيې ده چه جبريل عليه السلام د الله تعالى لخوا زمونږ د پيغمبر محمد ﷺ په زړه باندې نازل كړې دې، لكه چه الله جل جلاله فرمايي: ﴿وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ﴾ الشعراء: ۱۹۲ – ۱۹۵.

ترجمه: بيشكه ددې قرآنكريم نازليدل دعالميانو دپالونكي لخوا شويدي، او راوړونكې يې جبريل أمين عليه السلام دې، او نازل كړې يې دې ستا پر زړه - أى محمد ﷺ -؛ ددې لپاره چه ته د الله سبحانه وتعالى له عذابونو څخه د ويروونكو له جملې ځينې شې، او دا قرآنكريم په واضحه عربي ژبه باندې دې.

او زمونږ خوږ پيغمبر محمد ﷺ له نورو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام څخه بدل او نا آشنا كوم شي نه دې راوړې؛ ځكه دده ورونو مخكنيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام ته به هم جبريل عليه السلام له الله تعالى څخه وحيې راوړله، او الله جل جلاله پخپله ددې لوي امانت د اداء لپاره هغه خوك غوره كوي چه ورته خوښه يې شي، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ الحج: ۷۵.

ترجمه: الله سبحانه وتعالى غوره كوي له فرښتو نه رسولان، او هم يې غوره كوي -پيغمبران- له انسانانو څخه، بيشكه الله جل جلاله اوريدونكې او ليدونكې دې.

او الله عز وجل هغه خوك ډېر ښه پيژني چه د رسالت او نبوت لپاره صالح او مناسب وي، او هم هغه خوك چه ددې امانت لپاره صالح نه وي؛ ځكه دا ټول خلك د الله تعالى مخلوق دي، او هم هغه يې ښه پيژني، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ﴾ القصص: ۶۸.

ترجمه: ستا رب جل جلاله پيدا كوي هغه څه چه و يې غواړي، او غوره كوي هغه خوك چه و يې غواړي.

دوهم: د قرآنكريم نزول:

په پيغمبر محمد ﷺ باندې د وحيې نزول د دوشنبې په ورځ د رمضان د مياشتې په اوولسم تاريخ، شپږ سوه لسم ميلادي كال باندې په غار حراء كښې شروع شو، چه حراء دمكې مكرمې له غرونو څخه يو غر دې، كله چه جبريل عليه السلام محمد ﷺ ته غار حراء ته راغلو او دا آياتونه يې ورباندې نازل كړل چه: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ العلق: ۱ – ۵.

ترجمه: ولوله ! په نوم د هغه رب او پالونکي چه دا هر څه يي پيدا کړي دي، او انسان يي له يوي ټوټي وينې څخه پيدا کړې دې، ولوله، او ستا رب او پالونکې ډير عزتمند او د مهربانۍ خاوند دې، هغه الله چه ښودنه يي کړی ده په قلم باندي، او انسان ته يي هغه څه ښودلي دي، چه مخکې له دي څخه پري نه پوهيده.

او دقرآنکريم همدا آياتونه لومړني آياتونه دي چه په رسول الله ﷺ باندي نازل شوي دي.

بيا پيغمبر ﷺ له دغه آيتونو سره خپل کور ته په داسې حال کښې لاړ چه زړه يي له ويرې څخه رپيده، او خپله قصه يي خپلې بي بي أم المؤمنين خديجه بنت خويلد رضي الله عنها ته وکړه، او ورته يي وويل: «بي شکه چه زه خو پخپل ځان باندي ووريدم».

هغې ورته وويل: «هيڅکله داسې نه ده، ته مه ويريږه، بلکه ته خوشحاله او مطمئن شه؛ زما دې په الله تعالی قسم وي چه الله تعالی هيڅکله تا نه شرموي؛ ځکه ته له خپلوانو سره خپلوي پالې، او له هغوي سره نيکي او ښيگړه کوې، او په خبرو کښې رښتيا وايې، او ټپ شوي او کمزورې له ځان سره په سورلۍ سوروې، او ميلمنو ته ميلمستيا ورکوي، او په هر ډول پيښو کښې له خلکو سره مرسته او کومک کوې».

بيا يي هغه ورقة بن نوفل ته بوتلو؛ ځکه هغه يو عالم او هوښيار سړې وو، نو خديجې رضي الله عنها ورته وويل: «أی کاکا ! ته خو دي ددي ورارہ قصه واوره» چه دې څه وايي؟

کله چه پيغمبر ﷺ خپله قصه وکړه، او هغه څه چه يي ليدلي وو ورته يي وويل، ورقة بن نوفل ورته وويل: «همدا ناموس يعنې جبريل عليه السلام همغه پرښته ده چه موسی عليه السلام ته يي هم وحيې راوړې وه، اي ارمان چه زه په هغه وخت کښې يو تکړه ځوان واي، او ارمان چه زه په هغه وخت کښې ژوندې واي کله چه تا خپل قوم له خپل کلي کور څخه وباسي» يعنې ما به ستا مرسته او کومک کړې وو.

نو رسول الله ﷺ ورته وويل: (آيا دوي به ما له خپل کلي هم وباسي؟)، ورقة ورته وويل: «هو، هيچا دغه ستا په څير دين نه دې راوړې مگر له هغه سره دښمني شوی ده، او که زه هغه وخت ته ورسيدم چه ته پکښې ددغه دين اعلان کوی نو زه به ستا په کلکه مرسته او کومک وکړم»، خو ورقة بن نوفل بيا لږ وخت وروسته وفات شو.

او قرآنکريم په رسول الله ﷺ باندي ټول يو ځل نه دې نازل شوې، لکه چه مخکني کتابونه په پخوانيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام باندي ټول يو ځل نازل شوي وو.

بلکه قرآنکريم ددرويشتو کلنو په زمانه کښې لږ لږ او ټوټه ټوټه نازل شوې دې، کله به پوره سورت نازليده، او کله به د کوم سورت يو څو آياتونه نازليدل.

د قرآنکريم په لږ لږ او ټوټه ټوټه نازليدو کښې حکمت دا وو چه د خوږ پيغمبر محمد ﷺ زړه ورباندي کلک او قوي شي، او کله چه جبريل عليه السلام ورته وحيې راوړې نو ده ته ورباندې قوت حاصليږی او ملا يي پری کلکيږي؛ تر څو د پيغمبرۍ په لمړنيو شيبو کښې د مشرکانو د سرغړونې او سر تمبگۍ، او دهغوي ددي دين سره ددښمنۍ په مقابل کښې ورته قوت او ثابت قدمي حاصله شي.

لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ الفرقان: ۳۲.

ترجمه: او وايي كافران چه: ولى نه نازلولې شي په محمد ﷺ باندې قرآنكريم ټول يو ځلى؟ نو فرمايي الله جل جلاله چه: نازل كړې مو دې دا قرآنكريم لړ لړ ددې لپاره چه قوي كړو پدې قرآنكريم سره زړه ستا- په حفظ او فهم د معنى سره- او لوستلې دې مونږ دا قرآنكريم پر تا باندې لړ لړ په آرام لوستلو سره.

همداراز د قرآنكريم په لړ لړ نزول كښې يوه بله تربوي او روزنيزه ګټه شته او هغه دا چه مؤمنان هم د قرآنكريم په زده كړه او د هغه د احكامو په پوهيدو كښې په تدريجي شكل سره اشنا شي، چه پدې توګه د هغى زده كول په هغى باندې په عمل كولو كښې وار او تدرج وكړې شي؛ ترڅو د هغى زده كول او پرى پوهيدل، او هم په هغى باندې د كفر او شرك له تيارو څخه د ايمان او توحيد رڼا طرف ته وتل ورته آسان وي.

دريم: د قرآنكريم تدوين او ليكنه:

د نصوصو د حفظ او ساتني تر ټولو ښه وسيله د هغه ليكل دي، او هغه نص او خبره چه ونه ليكل شي د هيريدو امكان او احتمال يي ډير وي، او هر كله چه قرآنكريم دقيامته پورى د خلكو د هدايت او لارښوونى لپاره نازل شوې وو، نو ډير ضروري او اړين وو چه وليكل شي.

نو ځكه خو قرآنكريم د پيغمبر محمد ﷺ له ځانګړى اهتمام څخه برخمن وو، پدې غرض يي خپلو ځينو هغو ملګرو او اصحابو رضي الله عنهم ته -چه ليك لوست يي زده وو- امر كړې وو چه قرآنكريم وليكي، او هغوي يي د قرآنكريم لپاره خپل كاتبان او ليكوالان ټاكلي وو، چه په هغوئ كښې ډير مشهور زيد بن ثابت الأنصاري رضي الله عنه وو.

په رسول الله ﷺ چه به كله د قرآنكريم وحيى راغله، نو لومړې به يي هغه پخپله حفظ كولو، او بيا به يي دغه وحيى يو كاتب او ليكوال صحابي باندې ولوستلو چه وېى ليكي، او ويل به يي: (ضعوا هذه الآيات فى السورة التي يُذكَرُ فيها كذا وكذا).

يعنى دا آياتونه په هغه سورت كښى كيږدئ چه فلانى فلانى شي يادونه پكښى شوى ده.

نو هغوئ ته به يى ددغه آياتونو لپاره همغه ټاكلې سورت او دهغو ځاي ورپه ګوته كړ، او امر به يى وكړ چه دغه آياتونه پكښى وليكل شي، بيا به يى د هغه نازل شوي قرآنكريم په هكله خپلو صحابه كرامو رضي الله عنهم ته امر وكړ چه په دغو آياتونو ځان پوهه كړي، او هم دغه آياتونه حفظاً له يادو زده كړي، او په همدي توګه ټول قرآنكريم زمونږ دخوږ رسول الله ﷺ په ژوند كښى په ټوټو او خرمنو كښى وليكل شو.

او جبريل عليه السلام به له رسول الله ﷺ سره هر كال يو ځل قرآنكريم اړولو، او په هغه كال چه رسول الله ﷺ وفات كيدلو دوه ځلى يي ورسره واړولو، او دا اړول د سورتونو او آياتونو په همدى ترتيب سره وو چه اوس په مصاحفو كښى ليكل شوې دې، او د مسلمانانو په لاس كښى وجود لري؛ تر څو د الله تعالى هغه وينا رښتينى او محققه شي چه فرمايي: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ القيامة: ١٧ – ١٨.

ترجمه: بیشکه پر مونږ باندي راجمع کول او راټولول ددي قرآنکريم دي په سينه ستا کښې، او لوستل ددی قرآنکريم دي پر ژبه ستا، نو کله چه مونږ ولوست دا قرآنکريم په ژبه د ملائکو، نو ته يي متابعت وکړه ددغه لوستلو، يعنی غوږ ورته نيسه.

همدارنګه الله سبحانه وتعالی فرمايلي دي: ﴿سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ﴾ الأعلى: ٦.

ترجمه: زر دې چه مونږ به ولولو پر تا باندي قرآنکريم په ژبه د جبريل اې محمد ﷺ نو بيا به يې ته نه هيروی.

څلورم: په صحيفو او ورقو کښې د قرآنکريم راجمع کول او راټولول:

د رسول ا الله ﷺ له وفات څخه وروسته لومړني راشد خليفه ابوبکر الصديق رضي الله عنه امر وکړ چه قرآنکريم په منظمو او مرتبو صحيفو کښې راټول شي؛ ځکه که د قرآنکريم حافظان وفات شي او يا هم هغه ټوټې او څرمنې چه قرآنکريم ورباندي ليکل شوې دې، تلف شي، نو چه دقرآنکريم کومه برخه له منځه ولاړه نشي، او ددي کار مشري د وحيی پخواني کاتب او ليکوال زيد بن ثابت رضي الله عنه په غاړه واخستله.

او کله چه قرآنکريم راټول شو، او د هغې دوباره کتنه او له صحت څخه ښه تأکد وشو چه دا ليکلې مصحف له هغه قرآن سره بلکل موافق او مطابق دې کوم چه په ټوټو او څرمنو کښې ليکل شوې او له هغه سره چه خلکو حفظاً په يادو ياد کړې وو، بيا نو دغه مصحف د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو.

او کله چه هغه وفات شو، نو بيا ددوهم خليفه عمر بن الخطاب رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو، او کله چه هغه هم وفات شو، نو د أم المؤمنين حفصة بنت عمر رضي الله عنهما په کور کښې وساتل شو.

او کله چه د اسلام مقدس دين په نړۍ کښې خپور شو، او مسلمانان دی ته اړ شول چه له دوي سره دی ليکل شوي قرآن کريمونه وي چه په هغو کښې قرآنکريم لولي، نو ځينی صحابه کرامو رضي الله عنهم دريم خليفه عثمان بن عفان رضي الله عنه ته مشوره ورکړه چه د ټولو مسلمانانو لپاره يو مصحف وليکل شي، او په هغې باندي ټول مسلمانان سره راټول شي، او د اوسنو او روستنو مسلمانانو لپاره د امام او معتمدی نسخې په توګه وټاکل شي، نو عثمان بن عفان رضي الله عنه د صحابه کرامو هغه يو ټولي ته امر وکړ چه د قرآنکريم له حافظانو څخه وو، او ليکل يي هم زده وو، چه دغه کار په غاړه واخلي، چه ددوي سر کښې هم زيد بن ثابت رضي الله عنه راتلو.

او په دی کار کښې ددوي اعتماد به په هغه مصحف او صحيفو باندی وي چه د أبوبکر الصديق رضي الله عنه په وخت کښې پکښې قرآنکريم ليکل شوې وو، نو هغوئ دغه ټولی صحيفې په يو مصحف کښې راټولی کړی، او له هغې څخه يي څو نسخې وليکلې، او هر يو لوي اسلامي ښار ته تری يوه يوه نسخه ولېږل شوه، او بيا يي نورو مسلمانانو ته امر وکړو چه له دغې معتمدی نسخې څخه ځانته نور مصاحف وليکي.

اوس په نړۍ کښې ټول مصحفونه - هغه که خطي نسخې وي، او که چاپ شوي مصحفونه وي - ددي ټولو اصل همغه مصحفونه دي چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښې ليکل شوي او

بیا نورو غتو غتو اسلامي ښارونو ته لیږل شوي دي، او ټول له هغو سره یو شان دي، او له هغو سره هیڅ اختلاف - په نص او ترتیب کښې- نلري.

او تر نن ورځې همدا لړۍ روانه ده چه مسلمانان د مصحف شریف په چاپولو ډیر ښه اهتمام کوي، او د چاپ دنوو وسایلو او نوی ټکنالوژۍ سره برابر او له هغو څخه په استفاده مسلمانان کوښښ کوي چه دقرآنکریم د نص ضبط په ډیره ښه اعلی درجی سره وشي، او په هغه رسم او طرز باندي ولیکل شي په کوم چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښې لیکل شوې وو، کوم چه په رسم عثماني باندي پیژندل کیږي.

په نبوي مدینه کښې د قرآنکریم د چاپ لپاره د ملك فهد مرکز هم ددغی لړۍ یوه ښکاره نښه ده، چه په قرآنکریم او دهغی په خدمت باندي د مسلمانانو عموماً او سعودي عربستان د حکومت خصوصاً د ډیر زیات اهتمام او حرص ښکارندوي دې، چه دوي خپل نهایي کوښښ او زیار باسي چه په ډیر ښه ډول د قرآنکریم خدمت وشي او د نړۍ مسلمانان په آساني سره وکولي شي چه قرآنکریم ورته په ډیر ښایسته چاپ، مزیدار شکل، ښه تجلید او په پوره حفظ او اتقان سره په لاس ورشي.

پنځم: د مصحف شریف ترتیب او تقسیم:

قرآنکریم د «الفاتحة» په سورت باندی شروع کیږي، او د «الناس» په سورت باندي پاي ته رسیږي، او ټول سورتونه یي (۱۱۴) یو سل او څوارلس دي، او دا ترتیب یي توقیفي دې، یعنی له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوي دې، او همدا موجوده مصحف په نزولي ترتیب باندي مرتب نه دې؛ ځکه په نزول کښې لومړنې سورت د «العلق» سورت دې، او هغه په مصحف کښې (۹۶)م سورت دې، او صحابه کرامو رضي الله عنهم به د آیاتونو او سورت ترتیب د رسول الله ﷺ له قراءت څخه پیژندلو، کله چه به هغه ﷺ قرآنکریم لوستلو.

او اوسني مصاحف (۳۰) دیرش پارو ته ویشل شوې دې، او هره پاره یي دوه (نصفونو، نیمو) او څلورو پاوونو ته ویشل شوی ده، او دا تقسیم اکثر یي د علماوو د اجتهاد په اساس دې، او غرض یي دا دې چه د قرآنکریم لوستل ورته پدی شکل آسان وګرزي، او په تلاوت او حفظ کښې مسلمانان وکولې شي اندازه یي کړي، او په آسانه یي اندازه وپیژني.

شپږم: د قرآنکریم زده کول:

مسلمانانو د قرآنکریم په زده کولو او دهغی د نص په حفظ کولو او دهغی په تلاوت او لوستلو باندي ډیر سخت اهتمام کړې دې، تر څو هغه شان یي ولولي لکه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوې دې، دصحابه کرامو رضي الله عنهم قاریانو او حافظانو دغه قرآنکریم - هغه شان چه یي له رسول الله ﷺ څخه زده کړې وو- خپلو شاګردانو تابعینو ته ورزده کړ، ترڅو دقرآنکریم نص یی ورته ضبط کړ، او په هر آیت کریمه کښې به یي ودرول ترڅو په معنا یی ښه پوهه شي، چه په دي توګه تابعین رحمهم الله په قرآنکریم ښه پوهه شول، او هم یی پری عمل کول زده کړل.

بیا د تابعینو حافظانو او دقرآنکریم متخصصینو علماو د قرآنکریم د لوست او لولولو لپاره مدرسی جوړی کړې، او په هغه طریقه به یي خپلو شاګردانو ته قرآنکریم ورزده کولو کومه طریقه چه دوي له

صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړی وه، لکه په مختلفو وجوهو سره دقرآنکریم تلاوت کول، د نص ضبط او حفظ، د حروفو او کلماتو شمار، د سورتونو او آیاتونو ترتیب، د قراءت اتقان او د ترتیل کیفیت، نو پدي ډول همغه شان چه دوي قرآنکریم زده کړي وو، همغه طریقه مسلسله پاتی شوه، چه قرآنکریم لفظ او معاني زده کیږي، او الفاظ یي حفظاً یادیږي، او په همغه ډول لوستل کیږي، او هر زده کونکې یي له خپل شیخ او معلّم او قاري څخه مخامخ خوله په خوله په عربي فصیحه ژبه ترو تازه - لکه څرنګه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوي وو - زده کوي.

قرآنکریم په بیلا بیلو قراءتونو باندي لوستل کیږي، چه په حقیقت کښی دا د قرانکریم د کلماتو، حروفو، او په هغه د نطق د طریقی څرنګوالي ښایي.

او دا قراءتونه هم تابعینو رحمهم الله له خپلو استاذانو حافظانو او قاریانو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړي وو، او هغوي هم له رسول الله ﷺ څخه مخامخ زده کړي وو، او هغوي ته یي په دغه قراءتونو باندي د قرآنکریم د لوستلو اجازه هم ورکړی وه.

له دغه قراءتونو څخه په دی وخت کښي ډیر مشهور یي:

١/ د عاصم رحمه الله قراءت دې کوم چه دهغه شاګرد حفص بن سلیمان رحمه الله یي روایت کوي.

٢/ د نافع رحمه الله قراءت دې کوم چه د هغه شاګرد عثمان بن سعید یی - چه د «ورش» په لقب شهرت لري- روایت کوي.

او له دوي څخه یو دُدُوْرِي رحمه الله روایت دې چه له عَمْرو البصريّ رحمه الله څخه یي نقل کوي، او همدا شان د قالون روایت چه له نافع رحمه الله څخه یي نقل کوي.

اووم: د قرآنکریم تفسیر:

د قرآنکریم د تفسیر معنی: یعنی د هغی د معانیو وضاحت او بیان، او دیو کلام او خبری څخه هدف او مقصد هم تر هغه په لاس نه راځي تر څو چه اوریدونکې دهغه په معانیو او مفهوم پوهه نشي؛ نو ځکه خو الله تعالی د قرآنکریم لوستونکي دي ته هڅولي دي چه د قرآنکریم د معانیو په فهم او تدبر کښی سوچ او فکر وکړي، او هغه په پوره کوښښ زده کړي، لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ﴾ ص: ٢٩.

یعنی الله تعالی فرمایي: دا قرآنکریم داسی کتاب دې چه مونږ تاته- اي محمد ﷺ - در نازل کړې دې، د برکت والا کتاب دې، او ددي لپاره مو درلیږلي دې چه دا خلك یي په آیاتونو کښي سوچ تدبر او فکر وکړي،او بل ددي لپاره چه عقلمند خلك ورڅخه پند او نصیحت واخلي.

او د تدبر معنی: په هغه پوهیدل او په هغه کښي سوچ او فکر کول.

کله چه به صحابه کرامو رضي الله عنهم ته د کوم آیت کریمه په معنی کښی اشکال پیدا شو او پوهه به پری نشو، نو رسول الله ﷺ به ورته د هغی تفسیر او توضیح کوله، خو لدي کبله چه هغوئ په هغه وخت کښی په لغت عربي کښی ښه مهارت لرلو، او قرآنکریم هم د هغوئ په ژبه نازل شوې وو، نو د قرآنکریم د ډیرو آیاتونو د تفسیر له پوښتنی څخه مستغني وو؛ ځکه دغه ډیر څه هغوئ ته معلوم

او ورځرګند وو، خو څومره چه کلونه او زمانه تيره شوه، او د نبوت د زماني نه خلك لرى شول، نو هغومره د خلکو تفسير ته ضرورت زيات شو.

نو هغه څه چه د قرآنکريم د آياتونو په تفسير کښې له رسول الله ﷺ، صحابه کرامو رضي الله عنهم او دهغوئ له شاګردانو تابعينو څخه رانقل شوي دي د علم تفسير لومړنى أساس تشکيلوي، چه هغى ته د علم تفسير په اصطلاح کښې تفسير بالمأثور وايي، کوم چه د قرآنکريم په فهم او پوهه کښې ډيره مهمه وسيله ګڼل کيږي.

ځکه دا ډول روايات مونږ ته د قرآنکريم په هکله د لومړنيو پيړيو فهم او پوهه ځرګندوي؛ ځکه هغه پخوانى پيړۍ د قرآنکريم په فهم او د الله تعالى او درسول الله ﷺ په مراد باندي تر نورو ښه پوهيدل؛ پدي سبب چه يو خو هغوئ په لغت عربي کښې ډيره پوهه لرله، او بل دا چه دوئ هغه واقعات پخپله پخپلو سترګو ليدلي وو د کومو د حکم د بيان لپاره چه دغه آياتونه نازل شوي وو.

١/ د تفسير انواع او ډولونه:

د علم تفسير د علماو نظرونه دعلمي اهتمام په سبب بيلابيل دي، لدي کبله مختلف ډول تفسيرونه ليکل شوي دي، چه ځيني يي د قرآنکريم په لغوي اړخ زيات اهتمام کوي، ځيني نور يي بيا په قرآنکريم کښې د فقهي احکامو اړخ زيات څيړي، او ځينى نور يي نور اړخونه څيړي، لکه: تاريخي، عقلي او سلوکي او داسى نور اړخونه، نو لدي کبله علماء تفسيرونه دوه ډولو ته ويشي:

لومړی: تفسير بالمأثور: او دا هغه تفسير دې چه د آيت کريمه تفسير په هغو رواياتو سره کوي چه له رسول الله ﷺ يا دصحابه کرامو رضي الله عنهم او يا د تابعينو رحمهم الله څخه نقل وي.

دوهم: تفسير بالرأي والاجتهاد: او دا هغه تفسير دې چه په قرآنکريم کښې له فکر، تدبر او اجتهاد په وسيله وي، او په صحيح علمي اصولو باندي ولاړ وي.

٢/ د تفسير ښه طريقه او د هغى قواعد او ضوابط:

د تفسير په تيرو يادو شوو ډولونو کښې تفسير بالمأثور لمړيتوب لري؛ ځکه دا هغه تفسير دې چه له رسول الله ﷺ يا صحابه کرامو رضي الله عنهم او ياهم لـه تابعينو رحمهم الله څخه رانقل شوې وي، او همدوي د الله جل جلاله په مراد له بل هر چا ښه پوهيږي، او کله چه د قرآنکريم د آياتونو تفسير لازيات وضاحت او بيان ته حاجتمند شي، او په تفسير بالمأثور کښې دغه مقصد نه وي اداء شوې، نو يو مفسر باندى لازم دي چه لاندينى قواعد او ضوابط په نظر کښې ونيسي:

١/ د آياتونو د تفسير په وخت کښې د هغه څه مراعات کول چه په تفسير بالمأثور کښې ثابت وي، نو داسي تفسير دى نکوي چه د تفسير بالمأثور سره ټکر ولري.

٢/ تفسير بايد د شريعت له هغه عامو أصولو او قواعدو سره موافق وي چه د قرآنکريم په نورو آياتونو کښې راغلي وي، او يا هم د پيغمبر ﷺ په صحيحو سنتو کښې بيان شوي وي، نو يو مفسر بايد پخپل تفسير کښې داسى څه راوړلو څخه ځان وساتي چه له دغه عامو أصولو او قواعدو سره ټکر ولري؛ ځکه د قرآنکريم ځينى آياتونه د ځينى نورو تفسير او توضيح کوي، خو دغه آياتو پخپل منځ کښې سره ټکر او تعارض نلري، او همدارنګه نبوي سنت هم د هغه څه توضيح او بيان کوي چه په قرآنکريم کښې په اجمال سره ذکر شوي وي، نه دا چه دهغى معارضه کوي.

۳/ مفسر باید د لغت عربي قواعدو باندي پوره علم ولري، لکه دالفاظو دلالتونه، د جملو ترکیب، د یو لفظ یا دجملی استعمال او په هر ځاي کښی د هغی مقصود او معنی؛ ځکه قرآنکریم په عربي ژبه نازل شوې دې، نو باید د عربي ژبی د قواعدو په رڼا کښی تفسیر او توضیح شي.

۴/ اړینه اوضروري ده چه دمتشابهاتو آیاتونو تفسیر دمحکمو آیاتونو په رڼا کښی وشي؛ ځکه د قرآنکریم ځینی آیاتونه د ځینو نورو تفسیر او توضیح کوي، او د قرآنکریم أکثر آیاتونه محکم او د معانیو په لحاظ واضحه او ځرګند دي، خو ځینی آیاتونه یي متشابه دي، چه معاني یا دلالت یي ښه واضح نه وي، کله کله په ځینو لوستونکو باندي د هغی تفسیر ګرانیږي، نو کله چه د دغه متشابه آیاتونو تفسیر په نورو محکمو آیاتونو سره وشي، نو معنا یي ښه واضحه کیږي، الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿هُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٞ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۖ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ آل عمران: ۷.

ترجمه: الله جل جلاله هغه ذات دې چه نازل کړې یي دې پر تاباندی کتاب(قرآن)، چه ځینی له دغه قرآنکریم څخه محکم آیاتونه دي، چه معاني یی ښکاره دي، دا محکم آیاتونه د کتاب (قرآن) اصل دې، او ځینی نور آیاتونه یي متشابهات دي، چه معاني یي ښه واضحه او ښکاره نه دي، نو هغه کسان چه دهغوي په زړونو کښی کوږوالې وي، نو هغوي وروپسی کیږي په هغو آیاتونو پسی چه هغه متشابهات وي، او معاني یي ښه واضح نه وي له دي قرآنکریم څخه؛ لپاره د فتنی لټولو، او دهغی د حقیقي معنی پیژندلو په خاطر، او دهغه متشابه آیت تأویل او تفسیر د خپل خواهش موافق وګرزوي، حال دا چه په حقیقي معنی ددی متشابهاتو باندی بل څوک نه پوهیږي پرته له الله تعالی او راسخینو علماو څخه، هغوئ وایي: مونږ ایمان راوړې دې په دی قرآنکریم چه هغه محکم وي او که متشابه؛ ځکه ټول زمونږ د رب له لوری رانازل شوي دي، او پند نه اخلي مګر خاوندان د خالصو عقلونو.

۵/ علمي ثابت حقائقو باندی د کوني آیاتونو د تفسیر په مهال استئناس کولې شي، خو مفسر باید ددغه شان علمي نظریاتو د قرآنکریم په تفسیر کښی له ننباسلو څخه اجتناب وکړي او له دغه کار څخه ځان وساتي، تر څو د قرآنکریم په تفسیر کښی هغه څه ونه ویل شي چه قرآنکریم هغی ته هیڅ تعرض نه وي کړې.

۶/ مفسر ته اړینه او ورباندی لازمي ده چه ډیر احتیاط وکړي او ځان له هغو فاسدو تأویلاتو څخه وساتي چه د الله جل جلاله د کلام معاني له هغو شرعي معانیو څخه لری باسي چه زمونږ پاک شریعت راوړي دي، او یا یي د عربي ژبی له قواعدو څخه وباسي، او په دي کښی دده نیت ته اعتبار نشته، چه دده نیت ددغه آیتونو تحریف او له خپلی صحیح معنی څخه بلی معنا ته اړول وي، او که دغه نیت یی نه وي، خو سبب یي د عربي قواعدو او دلالتونو او د استعمال په وجوهو باندی د ناپوهی له کبله وي، او یا هم د هغه فاسدو معانیو له کبله وي چه مفسر یي توهم کوي، او په حقیقت کښی د الله کلام له هغی څخه منزه او پاک وي.

اتم: دقرآنکریم اعجاز:

اعجاز په اصطلاح کښی هغه صفت دې چه د یو کار کولو یا رأي یا تدبیر کښی له انساني قدرت او توان څخه پورته وي.

او معجزه یوه حادثه اصطلاح ده چې په متاخرینو کښې یې اطلاق د پیغمبرانو د نبوت او رسالت په نښو، آیتونو، او براهینو باندې کیږي، په قرآنکریم کښې دا لفظ ددې معنی لپاره نه دې استعمال شوې، بلکه ددې معنی لپاره نور ألفاظ استعمال شوي دي، لکه «آیة»، «برهان» او داسې نور.

او قرآنکریم د الله جل جلاله کلام دې، په معانیو کښې یې داسې کمال، او په آیتونو، کلماتو او الفاظو کښې یې داسې کمال جمال او ښایست دې چه مخلوقات له دغسې آیتونو له راوړلو څخه عاجز دي، الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾ هود: ۱.

ترجمه: قرآنکریم یو داسې کتاب دې چه محکم کړې شوي دي آیاتونه یې، بیا په تفصیل سره بیان شوي دي دغه آیاتونه، (او رالیږل شوې دې دا قرآنکریم) له طرفه دهغه الله تعالی چه ډېر د حکمت خاوند دې، او ډېر ښه خبردار دې.

مشرکانو ډېر کوښښونه کړي دي چه د قرآنکریم د مصدر په هکله خلکو ته شکونه پیدا کړي، او په دې لاره کښې یې ډېر دروغ جوړ کړي دي، او شبهات یې راپارولي او خوری کړي دي.

نو ددوئ په مقابل کښې الله سبحانه وتعالی داسې آیاتونه نازل کړل چه دغه مخالفینو ته چیلنج ورکوي چه که دوي کولې شي نو ددې قرآنکریم په څیر دې یو کتاب جوړ کړي، یا دې ددې په شان لس سورتونه راوړي، که دا هم نشي کولې نو یو سورت دې راوړي، که چیرې دوي پخپلو دعواو کښې رښتیني وي، خو دوئ ددې ټولو څخه عاجز او کمزوري شول، او پدې قانع شول چه قرآنکریم که څه هم په عربي ژبه دې، خو د هغه څیر کتاب جوړول ممکن کار نه دې، الله تعالی فرمایي: ﴿أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُۖ قُلۡ فَأۡتُواْ بِسُورَةٖ مِّثۡلِهِۦ وَٱدۡعُواْ مَنِ ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ﴾ یونس: ۳۸.

ترجمه: آیا وایي دوي چه(محمد) له ځانه جوړ کړې دې دغه(قرآن)، ووایه (ای محمده دوي ته): چه نو راوړئ یو سورت په شان دده (په اعجاز کښې)، او راوبولئ تاسې هغه څوک چه ستاسې له لاسه کیږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غیر له الله تعالی څخه که یې تاسې صادقان (رښتیني په دغه دعوا د افتراء کښې).

بیا قرآنکریم یو ډاګیزه اعلان وکړ او دا خبره یې ورسره زمزمه کړه چه بشر خو لا څه چه پیریان هم د قرآنکریم په شان د کوم کتاب د راوړلو او جوړولو څخه عاجز او ناتوانه دي، بلکه که دا انسانان او پیریان سره راټول شي او یو له بله سره مرسته هم وکړي، نو دا کار نشي کولې، الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿قُل لَّئِنِ ٱجۡتَمَعَتِ ٱلۡإِنسُ وَٱلۡجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأۡتُواْ بِمِثۡلِ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ لَا يَأۡتُونَ بِمِثۡلِهِۦ وَلَوۡ كَانَ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٖ ظَهِيرٗا﴾ بنی اسرآئیل: ۸۸.

ترجمه: اي پیغمبره ! ته خلکو ته ووایه: کچیرې انسانان او پیریان په دې خبره سره راټول شي چه ددې قرآنکریم په څیر یو کتاب راوړي او جوړ یې کړي، نو هیڅکله یې نشي جوړولې، اګر که ددوي ځینی له ځینی نورو سره کومکیان او ملاتړي هم شي.

او قرآنکریم ځکه معجز دې چه د الله تعالی کلام دې، او د مخلوق کلام له هغه سره هیڅ مشابهت او یو رنګوالې نلري، بلکه دا قرآنکریم د لغت، کلماتو ، آیاتونو په اعتبار او د هغه بلاغي او بیاني صورتونو، او په دې کښې د پخوانیو او روستنیو اخبارو او رښتینو قصصو او حکایاتو، او احکامو او

تشريعاتو، او د نفسي او وجداني تأثير، او علمي حقايقو په اعتبار د رسول الله ﷺ په رسالت او ددي قرآن په صداقت يوه معجزه او ننبه ده.

او قرآنكريم ځومره د طبيعي علومو علماء، د فلكياتو، ژويو او طب او داسې نورو علماء او متخصصين په دهشت او حيرانتيا كښې اچولي دي؛ ځكه قرآنكريم د علمي حقايقو او هغه كوني اشاراتو څخه چه دغه علماء پكښې مشغول وي په داسې دقيق علمي عباراتو بحث او خبرې كوي چه د چا په خيال كښې نه راځي چه له داسې امي شخصيت څخه دې صادر شي پخپله هم په يوه امّي امت كښې لوي شوې وي، او په يو داسې عالم كښې پاتې شوې وي چه له دغه معلوماتو څخه هيڅ درک ورته نه وي.

همدا سبب وو چه يو شمير خلكو چه پكښې سوچ او فكر وكړ نو مسلمانان شول؛ ځكه هغوي پدې پوهه شول چه هغه څه چه قرآنكريم كښې راغلي دي ممكن نه ده چه هغه دې د بشر كلام وي، بلكه هغه د بشر د خالق، او ددې ټول كون د خالق او پيدا كوونكي كلام دې.

په قرآنكريم كښې ځومره ډير دلايل دي چه هغه په دې خبره دلالت كوي چه الله تعالى په ربوبيت، الوهيت او اسماو صفاتو كښې يو لا شريک له دې، چه ځومره نا آشنا او غير مسبوق كون يي پيدا كړې دې، الله تعالى فرمايي: ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ حٰمٓ السجدة: ۵۳.

ترجمه: زر دې چه وبه ښايو دوئ ته خپل دلايل د اسمانونو او ځمكې په اطرافو او څنډو كښې، او ددوي په ځانونو كښې به يي هم ورته وښايو، تردې چه دوي ته ښه واضحه او څرګنده شي چه دا قرآنكريم حق او رښتيني دې، آيا ستا رب او پالونكې (الله تعالى) كافي او بس نه دې چه هغه په هر څه باندې ګواه او شاهد دې؟.

نهم: د قرآنكريم د معانيو ترجمه او ژباړه:

ترجمه دې ته وايي چه يو كلام او خبره د يوې ژبې څخه بلې ژبې ته وژباړل شي، او هيڅ ترجمه له مشكلاتو څخه خالي نه وي؛ ځكه د يو كلام لغوي صياغت او جوړښت د يو نص له مكوناتو څخه مهم عنصر دې، او كله كله بيا د يو نص په ژباړه كښې همغه لغوي صياغت ساتنه ګرانه وي، اګر كه دغه ترجمه د هغو نصوصو هم وي چه انسانانو يي صياغت او تأليف كړې وي.

نو كه دغه ژباړه د قرآنكريم د نصوصو وي نو دا ګرانوالې نور هم زياتيږي؛ ځكه قرآنكريم د الله سبحانه وتعالى كلام دې، او هم له هغه څخه په عربي ژبه نازل شوې دې، چه لفظ او معنا دواړه يي د الله تعالى لخوا د وحيې په واسطه راغلي دي، او د يو انسان له وسه پوره نه ده چه دا دعوا وكړي چه هغه د قرآنكريم په ټولو پوره معانيو باندې احاطه كړې ده، او يا دا چه ژباړن كولې شي چه د قرآني نص او الفاظو دوباره صياغت او جوړونه په هغه طريقه كولې شي په كومه طريقه چه هغه الله تعالى په عربي ژبه راليږلې دې.

نو سره له دې چه د قرآنكريم ترجمه او ژباړنه يو ډير ګران كار دې، خو سره له دې هم د مسلمانانو علماء په دې خبره ډير تاكيد كوي چه د نړې ټولو خلكو ته – چه هغوي په هره ژبه خبرې كوي- د قرآنكريم او په هغې كښې د راغلو پيغامونو رسّول هم يو ډير ضروري كار دې، او دا كار پرته له دې چه دقرآنكريم ترجمه وشي، او وژباړل شي په بله طريقه سر ته نه رسيږي.

او نورو ژبو ته د قرانکریم ژباړه په څو ډوله ده:

١/ دا چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه وشي پرته له کوم تفسیر څخه، یعنی یوائې د قرآنکریم دالفاظو معاني بلې ژبې ته وژباړل شي.

٢/ دا چه د ترجمې او ژباړې برسیره څه توضیح او تفسیر هم ورسره ذکر شي، نو دا به داسې وي لکه چه له عربې ژبې پرته پر بله ژبه د قرآنکریم تفسیرونو څخه یو تفسیر وي.

خو د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه که هر څومره دقیقه وي، او هر څومره که مترجم او ژباړن په دواړو ژبو ښه مهارت ولري، او د قرآنکریم د آیاتونو په معانیو باندې ښه احاطه هم ولري، خو سره له دې ټولو دغه ترجمې او ژباړې ته قرآن نه ویل کیږي، ددې خبرې لاملونه دوه دي:

لومړې دا چه قرآنکریم د الله تعالی کلام دې او د الله تعالی لخوا په عربي ژبه نازل شوې دې، او هغه د بیان، ضبط او قوت په اعلی درجه کښې دې، نو ددې د آیاتونو په بله ژبه صیاغت او تألیف ددې لپاره کافي ده چه دغه ترجمې ته قرآن ویل او په قرآن نومول یو باطل کار دې.

دوهم دا چه ترجمه او ژباړه د مترجم او ژباړن لـه هغه فهم او پوهـې څخه تعبیر دې چه دې یې د قرآنکریم له معانیو څخه فهموي، نو لکه څرنگه چه په عربي ژبه یو تفسیر ته قرآن نه ویل کیږي، نو همدارنگه دقرآنکریم د معانیو ترجمې او ژباړې ته هم قرآن ویل ممکن نه دي.

خو ددې لپاره چه د قرآنکریم د معانیو یوه ترجمه او ژباړه مقبوله او د علماو په نزد منل شوې ترجمه او ژباړه وي باید هغه ضوابط او قواعد چه علماو د قرآنکریم د معانیو د بیان لپاره ایښې دي په دغه ترجمه او ژباړه کښې مو جود وي.

او په عین وخت کښې مترجم او ژباړن له دې څخه ځان وساتي چه د قرآنکریم د ترجمې په وسیله خلکو کښې غلطې او محرّفې معناګانې خپرې کړي، او یا ترجمه په هغه څه باندې مشتمله وي چه دمسلمانانو شعایرو او مقدساتو ته پکښې سپکاوې او بد وضعیتي وي، او دا داسې څه دي چه په یو شمیر هغو ترجمو کښې شته کومې چه دمستشرقینو او یا اسلام ته په درواغو منسوبو خلکو لخوا لیکل شوې دي، دوي په اصل کښې فاسدې عقیدې لري، چه له دې کبله کوشش کوي ددې عظیم اسلام نبې او شعارونه ونړوي، او د مقدس دین اسلام صحیح عقیدې او غوره شریعت کښې طعن ته لار پیدا کړي.

له همدې کبله د قرآنکریم د چاپولو لپاره دملك فهد مرکز د قرآنکریم د موثقو او صحیحو ترجمو او ژباړو چاپ او خپرونه په غاړه واخستله، ترڅو وکولاې شي د قرآنکریم لوړ او اعلی پیغام هغه خلکو ته – چه په عربي ژبه نه پوهیږي،– په ښه شان د هغوي په خپلو ژبو ورسول شي.

والحمد لله رب العالمین، وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحابته أجمعین، والتابعین ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

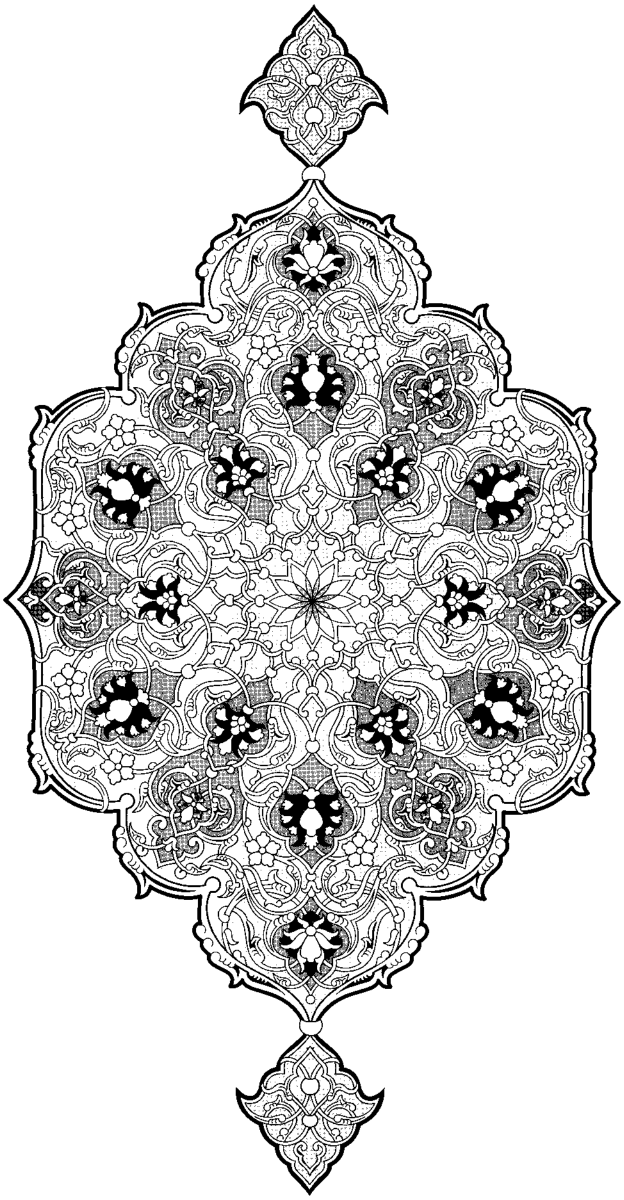

سُورَةُ الفَاتِحَة

اول جزء اول منزل

«د«الفاتحة» سورت مکي دی، (۷) آیتونه لري»

«د«المدثر «سورت نه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱) او په نزول کې (۵) سورت دی، او (۱) رکوع لري»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ①

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: «رحمن» او «رحيم» دواړه دمبالغې صيغې دي، مګر په «رحمن» کې له «رحيم» څخه مبالغه زياته ده، په دغه ترجمه کې ددغو ټولو نکتو لحاظ شوی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

ټولې ستاينې (دکمال صفتونه) خاص الله لره دي.

تفسير: تر ټولو ښې او غوره ستاينې (صفتونه) چې له پيله تر آخره پورې شوي دي، يا کيدونکي دي هغه واړه خاص الله تعالى لره ښايي، ځکه چې الله تعالى د هر نعمت او هر شيز پيدا کوونکی او بخښونکی دی، او ښښنه يې عامه ده که بې واسطې وي او که په واسطې سره وي.

تنبيه: دفاتحې په سورت کې الله تعالى د (۷) شيزونو يادونه کړې ده:

(۱) دنعمت يادونه لکه چې فرمايي:

رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ②

چې پالونکی دټولو مخلوقاتو دی.

تفسير: دمخلوقاتو جمعې ته (عالم) ويل کيږي، نو لدې کبله دجمعې په شکل نه راوړل کيږي، مګر په دې آيت کې دعالم دهر جنس دښودلو لپاره دجمعې په شکل راغلی دی، لکه دملائکو عالم، دانسانانو عالم، دپيريانو عالم، او نور تر څو چې دا خبره ښه روښانه شي، چې دعالم ټول افراد دالله تعالى مخلوق دی.

(۲) دښو ښو شيزونو د ورکولو او بخښلو تمه او هيله (اميد) لکه چې فرمايي:

الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ③

ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی

تفسير: يعنې ټولې ستاينې (صفتونه) خاص الله تعالى لره دي، چې دټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربيت کوونکی) دی، او ډېر زيات مهربان دی چې هر ساکښ (ذي روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم کوونکی دی چې يواځې مؤمنانو ته داجر او ثواب، دجنت دنعمتونو او خپلې رضا او ديدار بخښونکی دی.

(۳) درب العزت «**جل شأنه وأعظم برهانه**» په عظمت او قدرت کې فکر کول لکه چې فرمايي:

﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ﴾

څښتن (مالک) (دټولو امورو) دورځې دسزا دی.

تفسير: دسزا د ورځې (قيامت) دتخصيص لومړۍ وجه داده: چې په هغه ورځ به داسې لويې او ويرونکې پېښې (حادثې) واقع شي چې دهغو په شان به نه پخوا تېرې شوې وي، او نه به وروسته راشي، بله وجه يې داده: چې په هغه ورځ به د الله تعالی دپاک ذات له حقيقي حکومت څخه پرته دبل هيچا کوم ظاهري او مجازي واک (اختيار) او حکومت هم هيڅ نه وي ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲ رکوع، دالمؤمن (غافر) سورت).

(۴) په عبادت کې اخلاص لرل لکه چې فرمايي:

﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾

خاص تاته عبادت کوو.

تفسير: مونږ يوازې ستا عبادت کوو، او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چې دغسې خطاب پر اختصاص ډېر ښه دلالت کوي.

(۵) دمرستې (مدد) غوښتنه لکه چې فرمايي:

﴿وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾

او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو.

تفسير: له دې آيت شريف څخه معلومېږي چې بې دالله تعالی له پاک ذات څخه بل چا څخې ما فوق الأسباب مرسته غوښتل بيخي روا نه دي.

(۶) دهغې سمې او روښانې لارې د ښودلو غوښتنه چې مقصود ته رسوونکې ده، لکه چې فرمايي:

﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾

وښيه مونږ ته لاره سمه، لاره دهغو کسانو چې انعام کړی تا پر هغو باندې

تفسير: پر هغو کسانو چې انعام شوی دی څلور طايفې دي:

(۱) پيغمبران. (۲) صديقين. (۳) شهداء. (۴)صالحين. ددغو څلورو طايفو تصريح دپاک قرآن په بل ځای کې شوې ده، لکه د النساء سورت په ۶۹ آيت کې چې فرمايي: ﴿فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا﴾ ځينو علماوو ويلي دي: چې مطلب له ﴿الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ﴾ څخه «يهود» او له ﴿الضَّآلِّيْنَ﴾ څخه «نصاری» مراد دي، چې ددې مطلب دتاييدولو لپاره ډېر آيتونه او روايتونه شاهد دي، له ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ يعني له مستقيمې لارې څخه پاتې کسان دوه ډوله دي: يو ډول هغه کسان چه په ناپوهۍ سره له سمې لارې څخه محروم او بېرته پاتې وي، بل هغه کسان دي چې دوی سره له پوهې قصدا سرکشي غوره کړېده، پخواني او وروستني ګمراهان له دغو دوه وو طايفو څخه وتلی نشي، «نصاری» په لومړۍ او «يهود» په دويمه طايفه کې داخل دي.

(۷) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه دځان ساتلو غوښتنه او دپاکۍ او عصمت اميد لکه چې فرمايي:

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٤﴾

نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» غضب کړی شوی پر هغو باندې او نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» ګمراهان دي.

تفسیر: (یعنې مونږ ته دهغو کسانو سمه او صافه لاره وښیه چې په هغو باندې انعام شوی دی، او له هغو کسانو له کږو وږو لارو مو چې پرې غضب شوی او ګمراهان دي چپ (بچ) کړه، او له بدانو له متابعت څخه مو وساته).

الله تعالی دغه سورت دخپلو بندګانو له ژبو څخه فرمایلی دی، یعنې کله چې تاسو زمونږ دربار ته حاضریږئ نو له مونږ څخه دا رنګه سوال وکړئ، نو ځکه ددې سورت یو نوم «تعلیم المسئله یعنې دغوښتلو ښودنه» هم دی.

ددې سورت په لومړۍ برخه کې دالله تعالی ثنا او صفت دی، دویمه برخه یې دبندګانو ددعا لپاره ده.

سُورَةُ البَقَرَة

«د «البقرة» سورت مدني دی، پرته له (۲۸۱)م آیت څخه چې د «حجة الوداع» په کال په منی کې نازل شوی دی».

«دوه سوه شپږ اتیا (۲۸۶) آیتونه او څلویښت (۴۰) رکوع لري».

«د » المطففین «له سورت څخه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۲) او په نزول کې (۸۷) سورت دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ

تفسير: دغو حروفو ته «مقطعات» وايي، ددغو حروفو په اصلي معنا باندې پرته له الله تعالی څخه بل هيڅوک نه شي پوهيدی، او څوک وائي چه دغه حروف د الله تعالی او دده درسول صلی الله علیه وسلم تر منځ مخصوص رموز دي، چې مونږ ته دځينو مصالحو او حکمتونو لامله نه دي راښکاره شوي.

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ

دا کتاب نشته هيڅ شک په ده کې (چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی).

تفسير: يعنې په دې خبره کې هيڅ شک او شبهه نشته چې قرآن د الله تعالی کلام دی، او ټول مضامين يې رښتيني او واقعي دي.

هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهيزګارانو.

تفسير: له دغه ځايه دعظيم الشان قرآن تر آخره پورې د ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ ځواب دی، چې دبندګانو له خوا غوښتل شوی وو.

يعنې دغه کتاب هغو بندګانو ته لار ښيي، چې له الله تعالی څخه وېره لري، ځکه هغه څوک چې د الله تعالی څخه ويريږي هغه خامخا د ښو او بدو امورو «طاعت او معصيت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوي، او د چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره نه وي، نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصيت څنې به څه انديښنه ولري؟.

الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ

هغه کسان چې ايمان (باور) لرونکي دي په غيب باندې او قائموي دوی (سم اداء کوي سره د ټولو حقوقو) لمونځ او ځينې له هغو شيانو چې ورکړي مونږ دوی ته صرفوي يې (د الله تعالی د رضا لپاره).

تفسير: يعنې هغه شيان چې دهغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دي لکه وحدانيت، رسالت، حشر، نشر، قيامت، حساب، کتاب، ملائک، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالی او دهغه درسول صلی الله علیه وسلم له ارشاد سره

سم حق او يقيني ګڼي، له دې څخه دا راښکاره شوه چې ددغو غايبو او پټو شيانو منکران د هدايت له فيضه محروم او بې برخې دي.

دلمانځه له اقامت څخه مطلب دادی چې هغه تل دخپلو ټولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په ټاکلو (مقررو) وختونو کې اداء کړی شي.

دټولو عباداتو اصل درې شيان دي:

(۱) هغه امور چې دزړه سره تعلق او اړه لري.

(۲) هغه امور چې په بدن پورې متعلق او تړلي وي.

(۳) هغه امور چې په مال پورې مربوط وي.

په دې مبارک آيت کې دا درې واړه اصول په ترتيب سره ياد شوي دي.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝٤

او هغه کسان چې ايمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي دي لـه مخه د تـا او په آخرت دوی يقين کوي (چې ضرور راتلونکی دی).

تفسير: په تير آيت کښې دهغو کسانو يادونه وه چه له شرک نه وتلی او مسلمانان شوي دي، لکه دمکی خلک، او په دغه آيت کښې هغه کسان ياد شوي دي چه أهل کتاب ؤ او په اسلام مشرف شوی دی لکه يهود او نصاری.

أُولَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝٥

دغه (ستايل شوي) کسان (دي) په هدايت له (جانبه) درب خپل او دغه (ستايل شوي) کسان دي هم دوی په مراد رسېدلي، (يا) او دغه (ستايل شوي) کسان هم دوی په مراد رسېدلي دي.

تفسير: يعني دايماندارانو دغو دواړو ډلو ته چې پاس يادې شوي؛ په دنيا کې دوی ته هدايت ور په برخه شو، او په آخرت کې خپلو مرادونو ته رسيږي، له دې څخه معلوم شو؛ چې هر هغه څوک چې دايمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بې برخې دي؛ د هغه دنيا او آخرت دواړه بربادېږي اوس دمؤمنانو د دغو دوه ډلو له يادونې څخه وروسته د کافرانو دحالاتو يادونه کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝٦

بېشکه هغه (خاص) کسان چې کافران شوي دي؛ برابر دي په دوی وېرول ستا دوی لره او نه وېرول ستا دوی لره؛ دوی ايمان نه راوړي، (يا دا خبره) که ووېروې ته هغوی يا که ته نه وېروې هغوی؛ ايمان نه راوړي.

تفسير: له دې کفارو څخه خاص هغه خلق مراد دي، چې هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او دايمان له دولت څخه تل بې برخې دي (لکه أبو جهل، أبو لهب، او نور) که نه، نو ښکاره ده چې ډېر کسان له هغو خلقو څنې چې کافران وو په اسلام مشرف شوي دي، او وروسته له دې نه هم مسلمانيږي.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۫ وَّلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۟

مهر لګولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی، او پر سترګو د دوی (یوه ځانته) پرده ده، او دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

تفسیر: دهغوی پر زړنو مهر لګول شوی دی (یعنې دحق پر خبرو باندې نه پوهیږي) او پر غوږونو باندې یې مهر لګولی شوی دی (یعنې رښتیا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدي) او پر سترګو باندې یې پرده ده (یعنې دحق لاره نه ویني) دکفارو بیان هم ختم شو، اوس په دغو وروستیو دریارلسو آیتونو کې دمنافقانو حالات راځي:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۟

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې وایي ایمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستی (چې قیامت او د جزا وخت دی)، حال دا چې نه دي دوی مؤمنان.

تفسیر: یعنې د زړه له کومې یې ایمان نه دی راوړی؛ چې هغه ته حقیقي ایمان ویلی شي، یواځې په ژبې سره دمسلمانانو دتېر ایستلو لپاره دایمان اظهار کوي.

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۟ؕ

ټګي کوي دوی (په خپل ګمان) له الله سره او له هغو کسانو سره چې ایمان یې راوړی دی حال دا چې نه کوي ټګي دوی مګر له ځانو خپلو سره، حال دا چې دوی شعور نه لري، (او نه پوهیږي چې ضرر یې هم دوی ته رسیږي).

تفسیر: یعنې ددوی دا تېر ایستل نه په الله تعالی باندې چلیږي چې عالم الغیب دی، او نه په مؤمنانو باندې څه اثر اچولی شي، ځکه هغوی دخپل رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه او نورو دلائلو او قراینو په وسیله د دوی له فریبکارۍ او دغابازۍ څخه خبریږي، بلکه ددې فرېب وبال او دهغې خرابي په حقیقت کې هم دوی ته بېرته ورګرځي، خو سره له دې دوی دخپل غفلت، ګناه، او جهالت له امله په غور سره ورته نه ګوري، او دهغې په نقصان او زیان نه پوهیږي.

«او دغه منافقان دخپل ځان په ضرر او نقصان ځکه نه پوهیږي چې»:

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

په زړونو ددوی کې مرض (دشک او نفاق) دی، نو زیات کړ دوی لره الله مرض.

تفسیر: دهغوی په زړونو کې دنفاق، او داسلام له دین څخه دنفرت او له مسلمانانو سره د کینې او عناد مرض لا له پخوا موجود وو، اوس دقرآنکریم د نزول، او داسلام دشوکت د ظهور، او دمسلمانانو د ترقی، نصرت، او لوړتیا (اوچتوالی) له کبله د دوی هغه ناروغتیا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۢ ۙ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ۟

او (مقرر) دی دوي ته عذاب ډېر دردناک په سبب ددې چې وو دوی چې دروغ به یې ویل (په اظهار د ایمان سره).

تفسیر: له دې دروغو ویلو څخه هماغه داسلام په اړه ددروغو دعوی چې ویل به یې ﴿اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ مراد ده، چې پاس تېره شوه، یعنې ﴿عَذَابٌ اَلِيْمٌ﴾ په حقیقت کې د دوی دنفاق سزا ده، نه دمطلقو دروغ ویلو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿۱۱﴾

او كله چې وويلى شي دې منافقانو ته: فساد مه كوئ په ځمكه كې نو وايي دوى بېشكه هم دا خبره ده چې مونږ هم دغه اصلاح كوونكي يو.

تفسير: لنډه دا چې منافقانو به ډول ډول فسادونه خپرول (خورول):

(۱) په نفساني خواهشونو كې غرق او دشرعي احكامو له منلو څخه نفرت كوونكي او سستي كوونكي وو.

(۲) له مسلمانانو او كافرانو (دواړو) سره به يې تګ راتګ درلود (لرلو) دخپل قدر او منزلت د لوړتيا (ترقى) لپاره به يې دمسلمانانو خبرې كافرانو او دكافرانو به يې مسلمانانو ته رسولې، او يو بل ته به يې چغلي او شيطاني كوله.

(۳) له كافرانو سره يې په ډير دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملې كولې.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿۱۲﴾

خبردار اوسئ! بېشكه دوى دي هم دوى فساد كوونكي مګر نه لري دوى شعور (پخپل فساد).

تفسير: هغه چارې چه منافقان يې دمصلحت او صلح په بهانې او پلمې سره كوي، هغه ټولې په حقيقت كې فساد او نفاق دى، مګر دوى نه پرې پوهيږي او شعور نه لري.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ

او كله چې وويلى شي دوئ ته چې ايمان راوړئ لكه چې ايمان راوړى دى نورو خلقو؛ نو وايي دوى: آيا ايمان راوړو مونږ لكه چې ايمان راوړى دى ناپوهانو؟!

تفسير: دا خبرې به يې په خپلو زړونو كې راګرځولې، يا به يې يو له بل سره كولې، يا به يې له هغو ضعيفو مسلمانانو سره يادولې، چې په كومه وجه له دوى سره په ټيو خبرو كې شريك وو، دا كسان چې دمنافقانو په نظر «سفهاء» ورځي، په حقيقت كې داسې ريښتيني مسلمانان دي چې د الله تعالى په احكامو باندې خپل ځانونه جاروي، او دخلكو له مخالفت څخه هيڅ انديښني او پروا نه كوي، ددوئ پر عكس منافقانو به له مسلمانانو او كافرانو دواړو سره ددنيوي ګټو په خاطر ظاهر دارى كوله، او دآخرت فكر ورسره نه وو نو ځكه يې اسلامي شريعت ته غاړه ايښودل ناپوهي ګڼله.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳﴾

خبردار اوسئ! بېشكه دوى دي هم دوي ناپوهان، مګر نه پوهيږي دوى (په ناپوهى خپلې).

تفسير: په حقيقت كې همدا منافقان ناپوهان دي، چې ددنيوي بې ثباته او فنا كيدونكي اغراضو او ګټو (فائدو) له امله يې آخرت تر شا كړى، او ورڅخه بې پروا شوي دي، د فاني شي غوره كول او د باقي شي پريښودل څومره حماقت دى؟ خو منافقان تر دې درجې پورې ناپوهان دي چې په دې ښكاره حقيقت هم نه پوهيږي.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِئُونَ ﴿۱۴﴾

او كله چې ملاقات وكړي (منافقان) له هغو كسانو سره چې ايمان يې راوړى دى، نو وايي دوى: ايمان مو راوړى دى، او كله چې يواځې شي له شيطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وايي دوى: بېشكه مونږ له تاسو سره يو، بېشكه همدا خبره ده چې مونږ مسخرې كوونكي يو (په مؤمنانو پورې).

تفسير: له شياطينو (شريرانو) څخه يا هغه كفار مراد دي: چې ټولو خلقو ته به يې خپل كفر ښكاره كاوه، يا هغه منافقين مراد دي، چې دمنافقانو غټان او رئيسان ګڼل كېدل، يعنې منافقانو به خپلو مشرانو ته ويل چې: په كفر او نورو ديني معتقداتو كې مونږ بيخي له تاسو سره يو او له تاسو څخه هيڅكله نشو جلا (جدا) كېدى، او څمونږ دغه ظاهري موافقت چې له مسلمانانو سره يې كوو، داسې ونه ګڼئ چې ګوندې مونږ په رښتيا له هغو سره موافق يو، مونږ خو پر دوى ملنډې (پسخند) وهو، او مسخرې پرې كوو.

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿۱۵﴾

الله ټوقې او مسخرې كوي په دوى پورې، او مهلت وركوي دوى ته په سركشۍ د دوي كې، حال دا چې دوى حيران دي (په خپل كار كې).

تفسير: څرنګه چې الله تعالى مؤمنانو ته فرمايلي دي چې له منافقانو سره هم دمسلمانانو په شان معامله وكړئ، او دهغوى دمال او ځان سره څه غرض ونكړئ، نو ځكه منافقانو دخپلې ناپوهۍ له امله داسې ګمان وكړ، چې دايمان له راوړلو څخه هغه فائدې چې مسلمانانو ته وررسيږي همغه ګردې مونږ ته هم د خولې په تشو خبرو رارسيږي، او داسلام په ظاهري اظهار سره بيخي ډاډه او هوسا (مطمئن) شوي يو، حال دا چې دا كار په پاى (آخر) كې منافقين په يوې سختې بلا اخته كوي، او دهغوى انجام ور خرابوي، نو اوس انصاف وكړئ، چې په حقيقت كې دا تمسخر پر مسلمانانو دى كه په منافقانو؟.

تنبيه: په دې آيت كې ﴿فِيْ طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دى، مګر په ځينو نورو ډيلوي ترجمو كې له ﴿يَعْمَهُوْنَ﴾ سره تړل شوى دى، چې له هغه څخه معنى خرابه او دمعتزله وو له مسلك سره موافقه او دسنيانو له اصولو او دعربو له استعماله بيخي مخالفه او غلطه ده، چې پوهان پرې ښه پوهيږي.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿۱۶﴾

دا هغه كسان دي چې پېرودلې (اخيستلې، غوره كړې) يې ده ګمراهي په هدايت سره، نو هيڅ ګټه (فائده) ونه كړه سوداګري د دوى (بلكه زيان يې وكړ) او نه وو دوى لار موندونكي (حق ته).

تفسير: له تجارت څخه مراد هماغه د هدايت په ځاى د ګمراهي او ضلالت غوره كول دي، چې اوس يې ذكر وشو، يعنې منافقانو په ښكاره ډول ايمان ومانه، او په زړه كې يې كفر غوره كړ، چې دهغه له امله په آخرت كې خوار او په دنيا كې بې اعتباره شول.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِىْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ ﴿۱۷﴾

مثال د منافقانو (په نفاق كې) په شان د مثال د هغه چا دى، چې بل كړى وي اور (په تپو تورو تيارو كې) نو كله چې روښانه كړي دغه (اور) هغه ځايونه چې چاپېر د هغه دي، نو مړه كړي الله رڼا د دوى او پرېږدي دوى په تيارو كې په دې حال كې چې هيڅ نه ويني.

تفسير: د منافقانو حال داسې دى، لكه چې څوك په يوه تپه (توره) تياره شپه كې د لارې د موندلو او له ضررناكو شيانو څخه د ځان په امن كولو له امله اور بل كړي، او په لوى بيابان كې يوه نرۍ لاره ځانته پيدا كړي، كله چې په رڼا كې لار

ورښکاره شي، نو الله تعالی هغه رڼا ترې مړه کړي، او هغه په همغه توره تياره شپه او ډاګ ميدان کې وچ کلک ولاړ وي، او هيڅ څيز الله نه ورښکاروي، همداسې منافقانو هم د مسلمانانو له وېرې د شهادت د کلمې له رڼا څخه غوښته چې کار واخلي، خو سم د لاسه يې لږ څه فايده (لکه د ځان او مال ساتنه) ترې واخيسته، چې ناڅاپه د شهادت د کلمې رڼا او نور منافع ګرد ورک شول، نو وروسته له مړ کېدلو څخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمٌّۢ بُكۡمٌ عُمۡيٌ فَهُمۡ لَا يَرۡجِعُونَ ﴿١٨﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو بېرته نه راګرځي دوی (له ګمراهۍ نه)

تفسير: يعنې کاڼه دي چې ربښتيا او حقه خبره نه شي اورېدی، ګونګيان دي دحق له اقراره او ربښتيا ويلو، ړانده دي دحق له ليدلو، او دخپلې ګټې (فائدې) او تاوان له کتلو نه چې څوک کوڼ هم وي، ګونګی هم وي، نو هغه به په څه ډول په لار راشي؟ هو ! که يوائې ړوند وای، نو يا به يې چاته غږ کاوه، يا به يې د کوم سړي خبره اورېده، نو له دوی څخه هيڅ هيله او توقع نه کيږي، چې له ګمراهۍ او بې لارتوب څخه مخ واړوي او په سمه لار شي.

اَوۡ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيۡهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعۡدٌ وَّبَرۡقٌ ۚ يَجۡعَلُوۡنَ اَصَابِعَهُمۡ فِىۡٓ اٰذَانِهِمۡ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الۡمَوۡتِ ؕ وَاللّٰهُ مُحِيۡطٌۢ بِالۡكٰفِرِيۡنَ ﴿١٩﴾

يا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زورور غټ څاڅکي باران دی (چې اوري) له طرفه د آسمانه، چې وي په دې کې تيارې، تندر، او برېښنا، نو ننه باسي دوی ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې له امله د سخت آواز د تندرونو له وېرې د مرګه، او الله احاطه کوونکی دی په کافرانو (په علم او قدرت خپل).

تفسير: دويم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی، چې پر دوی له آسمانه يعنې له بره -د پاسه- نه په ډېر شدت سره باران اوري، او څو ډوله تيارې هم په هغه کې وي.

همداسې منافقان هم له يو لوري د خپلو دنيوي اغراضو او مصالحو له امله په يوه عجيبه پريشانۍ، وېره، او کشمکش کې اخته دي، او په خپلو چټي تدبيرونو سره دخپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړي، مګر د الله تعالی قدرت له هر لوري کافران چار چاپېر نيولي او احاطه کړي يې دي، او دهغه له نيولو او له عذابه په هيڅ ډول نشي خلاصيدی.

يَكَادُ الۡبَرۡقُ يَخۡطَفُ اَبۡصَارَهُمۡ ؕ كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمۡ مَّشَوۡا فِيۡهِ ۙ وَاِذَآ اَظۡلَمَ عَلَيۡهِمۡ قَامُوۡا ؕ وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمۡعِهِمۡ وَاَبۡصَارِهِمۡ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿٢٠﴾

نژدې ده چې برېښنا وتښتوي (نور) د سترګو د دوی، کله چې رڼا کړي (برېښنا) دوی ته لاره؛ نو روان شي دوی پکې، او کله چې تياره کړي په دوی نو ودرېږي، او که اراده کړې وای الله (د دوی د کونېوالي او ړوندوالي) نو خامخا زائل کړي به يې وو (ظاهري قوت) د اورېدلو د دوی، او (ظاهري قوت) د ليدلو د دوی، بېشکه الله په هر څيز ښه قادر دی (چې څيني يې کڼول او ړندول دي).

تفسير: حاصل يې دا چې منافقان په خپل ضلالت او ظلماتي خيالاتو کې مبتلا دي، خو کله چې د اسلام د نور غلبې او د قوتناکو معجزو ظهور ته ګوري، او شرعي تهديد او تاکيد اوري، نو لږ څه منتبه او په ښکاره ډول د «صراط مستقيم» په لوري متوجه کيږي، او هر کله چې څه دنيوي اذيت او مشقت په نظر ورشي، نو خپل کفر باندې ټينګيږي، لکه چې

د باران په شدت او تپه (توره) تیاره کې د برېښنا له برېښېدلو سره په تللو باندې شروع کوي، او بیا بېرته وچ کلک درېږي، مګر څرنګه چې الله تعالی په هر شي باندې پوه او علیم دی، او هیڅ څیز د هغه له قدرت څخه د باندې نه دی، نو دوی ته له داسې هیلو او تدبیرونو څخه هیڅ یوه ګټه (فائده) نه ور رسیږي.

(فائده): ددې سورت له شروع څخه تر دې ځایه پورې یې ددریو ډلو ذکر وفرمایه، لمړی: دمؤمنانو، دویمه: د کافرانو چې دهغوی پر زړونو باندې داسې مهر لګول شوی دی چې هیڅکله به ایمان رانه وړي، دریمه: دمنافقانو، چې په ظاهر لکه مسلمانان ښکاري، مګر دهغوی زړونه په هیڅ یو لوري نه دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

ای خلقو ! عبادت وکړئ درب خپل هغه (رب چې) پیدا کړي یې یئ تاسې، او (پیدا کړي یې دي) هغه کسان چې وو پخوا له تاسې څخه؛ لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له عذابه د الله)، هغه (رب) چې ګرځولې یې ده تاسو ته ځمکه فرش، او (ګرځولی یې دی) آسمان چت، او نازلې کړې یې دي له (طرفه) د آسمانه اوبه، پس راویې ایستې په دې (اوبو) سره له هر ډول میوو څخه روزي تاسې ته، نو مه ګرځوئ له الله تعالی سره شریکان حال دا چې تاسې پوهیږئ (چې الله شریک نه لري).

وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ

او که چېرې یئ تاسې په شک کې له هغه قرآنه چې ټوټه ټوټه نازل کړی دی مونږ په بنده خپل (محمد باندې) نو راوړئ تاسې یو سورت په شان دده !

تفسیر: دیوه کلام په نسبت شبهه یا له دې جهته کېدای شي چې څه خلل او ریب په کې وي، نو دهغه دفعه یې په ﴿ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ سره وفرمایله، یا یې دا صورت کېدای شي چې د چا په زړه کې دپوهې له لږوالي یا د عناد د زیاتوالي له امله څه شک او شبهه پیدا کیږي، نو څرنګه چې دا صورت ممکن بلکه موجود وو، نو ددې د لرې کولو عمده او آسان صورت یې بیان وفرمایه، چې که تاسې ددې کلام په نسبت داسې خیال لرئ چې د بشر کلام دی؛ نو تاسې هم د دی قرآن د یوه سورت د درې آیتونو په اندازه همداسې فصیح او بلیغ یو سورت جوړ او ورسره یې مقابل کړئ، کله چې تاسې سره لـه ډېر فصاحت او بلاغت، د پاک قـرآن د یوه وړوکي سورت له مقابلې څخه عاجز یئ، نو باور وکړئ چې دا د الله تعالی کلام دی، او د هیڅ کوم بنده خبره نه ده، په دی آیت کې د محمد صلی الله علیه وسلم نبوت لا ښه څرګند او مدلل شو.

وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾

او راوبولئ (ای مشرکانو !) مددګاران خپل بې له الله څخه که یئ تاسې رښتیا ویونکي (په دې دعوی کې چې دا د انسان کلام دی).

تفسیر: یعنې که تاسې په دې دعوی کې رښتیني یئ چې دا د بنده خبره ده، نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء، او بلغاء چې موجود دي پرته له الله تعالی؛ له ټولو څخه مدد او کومک وغواړئ، او معاونت ترې واخلئ ! او په دې سره یې ولمسوئ چې ټول سره کیني او یو لنډ سورت دقرآن دڅو آیتونو په شان جوړ کړئ ! یا یې دا مطلب دی چې

له الله تعالى نه په غير ستاسې هومره معبودان چې دي؛ له ټولو ځنې په ډېره تضرع او زارۍ او په دعاګانو سره غوښتنه وکړئ ! چې په دې مشکل کې له تاسو سره مدد وکړي، او څه آسانتيا در ورسوي.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَن تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

پس که ونه کړی شو تاسو (دا کار) او له سره به يې ونه کړی شئ، پس وساتئ تاسو (ځانونه) له هغه اوره چې خس (خاشاک) د هغه بنيادمان او تيږي (ګټې) دي، چې تيار کړی شوی دی (دا اور) لپاره د کافرانو.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ۖ

او زېرى ورکړه (اى محمده) هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او کړي يې دي ښه (عملونه) په دې چې بېشکه دوی ته جنتونه دي چې بهيږي لاندې (تر ماڼيو او ونو) دهغو ويالې، هر کله چې روزي ورکړه شي دغو (جنتيانو) ته له جنتو څخه څه ميوه لپاره دخوړلو؛ نو وايې دا (جنتيان): دا همغسې ميوه ده چې راکړای شوې وه مونږ ته پخوا له دې نه، او را به وړه شي دوی ته ميوه همرنګه (او په خوند کې سره بېله).

تفسير: دجنت مېوې به د دنيا له مېوو سره مشابه وي، چې په شکل او صورت کې به عينا بيخي همغسې ښکاري، مګر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالي، لطافت، او نزاکت کې به ډېر زيات فرق سره لري، او د دې دواړو په مينځ کې به د ځمکې او آسمان توپير (فرق) وي.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

او وي به دوی لپاره په دغو (جنتونو) کې ښځې ښې پاکې ستره، او دوی به وي په دغو (جنتونو) کې هميشه.

تفسير: د جنت ښځې به له ظاهري او باطني نجاساتو (او رذيله ؤ اخلاقو) ځنې ټولې پاکې، صافې وي.

فائده: تر دې ځايه پورې يې ددرې شيانو ذکر وفرمايه، چې په هغو پوهيدل ضروري وو:

اول: «مبدأ» يعني چې مونږ له کومه راغلي يو؟ او تر دې پخوا څه شی وو؟

دويم: «معيشت» چې څه خورو، او چېرې اوسو؟

دريم: «معاد» چې ځمونږ پای او انجام به څه کيږي؟

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ

بېشکه الله حيا نکوي (نه شرميږي ددې خبرې نه) چې بيان کړي يو مثال (له مثالونو څخه) په مياشي سره يا چې پورته وي ترې.

تفسير: کفارو وويل چې: «مونږ په بل دليل سره ددې خبرې دشهادت وړاندې کوو، چې دا د الله کلام نه بلکه د بنده وينا ده، او هغه دا دی، چې يو لوی عظيم الشان سړی تل پخپلو خبرو اترو کې د ذليلو او حقيرو شيانو له يادولو ځنې ځان ساتي، او له سره ژبه نه پرې خوځوي، نو حق تعالی چې له ټولو لويانو ځنې اعلی، اعظم، او اکبر دی، څرنګه په

خپل پاک کلام کې د میاشي، یا له هغه ځنې د کومې لویې خوځندې (حشرات الأرض) لکه مچ او غنې (جولاګې) مثال بیانوي، ځکه چې له (مثال) نه د (ممثل له) توضیح او تفصیل مطلوب دی، او په هغه کې د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وي، او دا مطلوب به هلته حاصلیږي چې د (مثال) او د (ممثل له) په منځ کې پوره مطابقت وي، که (ممثل له) حقیر وي، نو ښايي چې د هغه (مثال) هم حقیر وي، که نه هغه (تمثیل) بېکاره ګڼل کیږي» د ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ معنی داسې هم کیدی شي، چې له میاشي ځنې په حقارت او صغارت کې زیات وي، لکه چې په ځینو احادیثو کې ددنیا مثال دمیاشي د وزر سره کړی شوی دی.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ

پس هر هغه کسان چې مؤمنان دي، پس پوهیږي (په یقین سره) چې بېشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی څخه، او هر هغه کسان چې کافران شوي دي نو وايي: (له ډېرې ناپوهۍ او عناد نه) چې د څه شیز اراده کړې ده الله په دې مثال سره (داسې کړی ده الله چې:) ګمراه کوي په دې مثال سره ډېر خلق، او سمه لار ښيي (دحق) په دې سره ډېرو خلقو ته.

تفسیر: یعنې مؤمنان داسې مثالونه حق او مفید ګڼي، او کافران د حقارت په ډول وايي چې: «له داسې حقیرو او سپکو مثالونو ځنې الله تعالی څه مطلب او اراده لري؟» ځواب ورکړی شوی دی چې: دغه کلام له سره تر پایه پورې هدایت دی، خو د ده نه اوربدلو څخه ډېر خلق د ګمراهۍ په کنده کې لویږي، او ډېر خلق د هغه په مرسته د هدایت په سمه لاره درومي، یعنې دې څخه دحق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلوالی او جلاوالی (جداوالې) مقصود دی، چې هغه خورا مفید او ضروري شی دی.

وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

او نه ګمراه کوي (الله) په دې مثال سره مګر فاسقان، هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه عهد او پرې کوي هغه چې حکم کړی دی الله په هغه سره، چې پیوند دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې، او دغه کسان هم دوی دي زیان کاران (په دنیا او عقبی کې).

تفسیر: د ﴿مَا أَمَرَ اللَّهُ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاوو، علماوو، واعظانو، مؤمنانو، لمونځو، او نورو خیریه وو امورو نه مخ اړول چې د الله تعالی د رضا په خلاف دی، له فساد نه مراد دا دی چې: خلق به یې له ایمان ځنې زړه توري کول، او د هغه نفرت او کرکه به یې د هغوی په زړونو کې ور اچوله، او د اسلام مخالفان به یې په دې باندې تیزول چې له مسلمانانو سره مقاتله وکړي، او د مؤمنانو مقاتلې ته ملا وتړي، او د لویو اصحابو او د امت د صلحاوو عیوب ولټوي، یا یې پرې وتړي، او بیا یې مشهور کړي، چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او د محمدي دین بې احترامي د خلقو په زړونو کې کیني، او راز راز رسوم او بدعتونه به یې خپرول (خوروَل)، او داسلام په مخالفت کې به یې زور لګاوه.

مطلب دا دی چې د دې نا مناسبو حرکتونو له امله خپلو ځانونو ته زیان رسوي، چې له هغو ځنې نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاوو څه تحقیر کیدای شي.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

څرنګه کافران کيږئ په الله باندې، حال دا چې وئ تاسې مړه، بيا (الله) ژوندي کړی تاسې (دروح په درکولو سره) بيا به (الله) مړه کړي تاسې، بيا به (الله) ژوندي کړي تاسې (په بعث سره) بيا به خاص هم ده ته وګرځول شئ (دخپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعني په اوله کې تاسې بې ځانه اجسام وئ، چې حس او حرکت در کې نه وو، لومړی عناصر وئ، وروسته د مور او پلار خواړه او غذا شوئ، او بيا نطفه او رېسې کلکه وينه او بيا يوه ټوټه غوښه شوئ، له لومړنيو حالاتو څخه وروسته په تاسې کې روح (سا) پو کړی شو، چې د هغه له امله لومړی دمور په رحم کې او بيا په دنيا کې ژوند کوئ، کله چې په دنيا کې د مرګ وخت راشي، او مړه شئ بيا به په قيامت کې ژوندي کيږئ چې حساب ورکړئ او خپلې عملنامې واخلئ، يعني له قبرونو څخه به ووځئ، او د الله تعالی په حضور کې به د حساب او کتاب لپاره ودرولی شئ، نو اوس تاسې خپله انصاف وکړئ، هر کله چې تاسې له اوله تر آخره پورې د الله تعالی د احساناتو او فائدو ګرو يئ، او په هر حالت او حاجت کې ورته محتاج يئ، او هم ده ته اميد او هيله لرئ، نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک الله جل جلاله نافرمانی ته ملا تړل څومره د تعجب، افسوس، او حيرانی خبره ده.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ اِلَى السَّمَاءِ فَسَوّٰهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کړی يې دي تاسې ته هغه شيان چې په ځمکه کې دي ټول، بيا يې قصد وکړ آسمان ته (دپيدا کولو) نو برابر يې کړل دوی اووه آسمانونه، او دې په هر څه باندې ښه عالم دی.

تفسير: په دې آيت کې دبل نعمت بيان وفرمايه، يعني الله تعالی تاسې پيدا کړي يئ او ستاسې د بقاء او ګټې لپاره يې په ځمکه کې هر ډول شيان خورا زيات پيدا کړل، لکه دخوړلو، څکلو، او آغوستلو شيان، هو، دهر شي لپاره يې جلا جلا سامانونه او وسيلې، او وروسته له هغه يې متعدد آسمانونه پيدا کړل، چې په هغو کې تاسې ته راز راز منافع او ګټې (نفعې) شته دي.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ

او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل پروردګار ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پيداکوونکی يم په ځمکه کې د يوه خليفه، نو وويل پرښتو: آيا پيدا کوې ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد به کوي په دې ځمکه کې او تويوي به (په ناحقه سره) وينې، حال دا چې مونږ تسبيح وايو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکی کوو تاته.

تفسير: دا خبره چې پرښتو ته د بنيادمانو احوال څرنګه څرګند شوي وو؟ په دې کې ډېر احتمالات شته، يا به يې په پيريانو باندې قياس کړی وي، يا به الله تعالی پوهولې وي، يا به پوهيدلې وي چې خليفه ته خو هلته ضرورت پيښيږي، چې ظلم، فساد، او تجاوز موجود وي.

قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ۝٣٠

وویل (الله): بېشکه زه پوهېږم په هغو اسرارو چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسۡمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ۝٣١
قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ۝٣٢

او وښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (دپاسنیو او ځمکنیو شیانو) بیا یې وروړاندې کړل هغه ټول شیان پرښتو ته، نو ویې ویل: خبر راکړئ تاسې ما ته په نومونو ددې شیانو سره که یئ تاسې رښتیا ویونکې (پخپلې دغې وینا کې) وویل پرښتو: نسبت دپاکۍ کوو تاته (له ټولو عیبونو او اعتراضونو) نشته هیڅ علم مونږ لره مګر په هغه شي چې ښودلی دی تا مونږ ته، بېشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند یې.

تفسیر: لنډه یې دا چې حق تعالی آدم علیه السلام ته د هر شي نوم او د هغه حقیقت او خاصیت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود، وروسته له دې چې ددې لپاره چې د هغه خاص حکمت او اساسي مصلحت پرښتو ته څرګند شي، ددغو پاسنیو یاد شوو شیانو پوښتنه یې له پرښتو څخه وفرمایله، مګر هغوی په ځواب کې پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او ښې وپوهېدلې چې بې له دې عمومي معلوماتو څخه هیڅوک پر ځمکه خلافت نشي کولای.

قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِ وَأَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ۝٣٣

وویل (الله) ای آدمه ! خبر کړه دوی په نومونو ددې شیانو، نو کله چې آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو دهغو شیانو، وویل (الله): آیا نه وو ویلي ما تاسو ته، چې بېشکه زه پوهېږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکې او پوهېږم پر هغو شیانو چې ښکاره کوئ یې تاسې (په ژبه) او په هغو شیانو چې یئ تاسې چې پټوئ یې (په زړونو کې).

تفسیر: وروسته له دې د آدم علیه السلام څخه د عالم د ټولو شیانو په نسبت سوال وشو، نو هغه ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وربیان او ټولې پرښتې یې داسې متعجبې او حیرانې کړې، چې دده په علمي احاطه یې تحسین او آفرین وویل، نو دلته الله تعالی ملائکو ته وفرمایل: «آیا تاسو ته مو نه وو ویلي، چې بېشکه زه ښه پوهېږم په پټو شیانو د آسمانونو او دځمکې، او ښه خبر یم په هغه شیانو چې یې څرګندوئ، او پټ یې ساتئ په خپلو زړونو کې».

فائده: له دې څخه پر عبادت باندې دعلم فضیلت ثابت شو، وګورئ چې په عبادت کې پرښتې دې حد ته رسېدلې وې، چې معصومې دي، مګر څرنګه چې په علم کې د انسان څخه کمې دي، نو ځکه یې د خلافت مرتبه انسان ته داسې ورکړه چې پرښتې هم ورته تسلیمې شوې.

وَإِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ أَبَىٰ وَٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ۝٣٤

او (یاد کړه ای محمده !) کله چې وویل مونږ پرښتو ته چې: سجده وکړئ آدم ته (دتحیې) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابلیس، منع یې راوړه (له سجدې نه) او لویي یې وکړه او وو دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کې) له کافرانو څخه).

تفسير: کله چې د آدم علیه السلام خلافت مسلم شو، نو پرښتو او پیریانو ته امر وشو چې د آدم علیه السلام په لوري د تحیې (تعظیم) سجده وکړئ او هغه د خپلې سجدې قبله وګرځوئ، ددې امر دمنلو له امله ټولې پرښتې په سجده ولوېدې، مګر یواځې (ابلیس) له سجدې کولو څخه سر وغړاوه، چې په اصل کې له پیریانو څخه وو.

دالله تعالی په علم کې له اوله دی کافر وو، مګر نورو ته اوس د هغه عصیان او کفر ورښکاره شو، یا یې داسې وبوله چې اوس کافر شو، ځکه چې د پاك الله امر یې د تکبر او لویي له امله ونه مانه، او دالله جل جلاله حکم یې له مصلحت او حکمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګڼه، او یواځې له دې جهته کافر نه شو چې سجده یې ونکړه.

﴿وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾﴾

او وویل مونږ ای آدمه ! واوسیږه ! ته او ښځه ستا په جنت کې، او خورئ ! له میوو د جنته (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه هر چېرته مو چې خوښه وي، او مه نږدې کیږئ دې ونې ته (دمېوې خوړولو لپاره) (که نږدې شوئ) نو شئ به له ظالمانو څخه.

﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾﴾

پس وښویول دوی دواړو لره شیطان له جنته (د ونې نږدېوالي په واسطه) نو ویې ایستل دواړه له هغه جنت څخه چې وو دوی په هغه کې، او وویل مونږ چې کوز شئ (له جنته ځمکې ته) حال دا چې ځینې ستاسې به له ځینې نورو سره دښمنان وي، او شته تاسې ته په ځمکه کې ځای دهستوګنې او اسباب د ګټې (فائدې) اخستلو تر یوه وخته پورې (چې اجل قیامت دی).

تفسیر: یعني په دنیا کې به تل نه اوسیږئ، بلکه تر یوې ټاکلې مودې پورې به هلته اوسیږئ، او د هغه ځای له شیانو څخه به ګټه (فائده) اخلئ، بیا به له ما سره مخامخ کیږئ، او هغه ټاکلی وخت هر چا لره د مړینې وخت دی، او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعي ډول دقیامت ورځ ده.

﴿فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾﴾

پس زده کړل آدم له پروردګار خپل څخه څو کلمې پس رجوع وکړه (الله) په هغه باندې (په رحمت سره) بیشکه هم دې دی ښه توبه قبلوونکې ښه مهرباني کوونکی.

تفسیر: کله چې آدم علیه السلام د الله تعالی دا عتاب واورېد، او له جنت نه ووت، نو د ندامت او پښېماني په حالت کې په ژړا او واویلا او په زاري مشغول شو، په دې وخت کې حق تعالی په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو کلمې د القاء او الهام په توګه ورزده کړې، چې دهغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه، هغه کلمې دادي: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَٰسِرِينَ﴾ د (الأعراف سورت لمړی رکوع، ٢٣ آیت).

﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ﴾

(بیا) وویل مونږ چې: کوز شئ له جنته ټول.

تفسیر: مطلب دا دی چې حق تعالی د آدم علیه السلام توبه قبوله کړه خوجنت ته یې سمدلاسه ورتګ امر ورنکړ، بلکه امر یې وکړ چې په دنیا کې هستوګنه وکړي، ځکه چې دهغه حکمت او مصلحت اقتضاء همداسې وه، ښکاره خبره

ده چې دې يې د ځمکې لپاره «خليفه» ټاکلی وو، نه د جنت لپاره، او الله تعالی همداسې فرمايلي دي: هر هغه څوك چې زما تابع او منونکی وي نو هغه ته به د دنيا هستوګنه هيڅ ضرر نه رسوي، بلکه ګټه ورته لري، هو ! نافرمانو خلقو ته دوزخ دی، د دغو دوه وو متضادو عنصرونو د بيلوالي او امتحان لپاره همدا دنيا مناسب ځای دی.

﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

پس که راغی تاسې ته له ما څخې کوم هدايت پس هر څوك چې پيروي وکړي د هدايت زما پس نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هيچېرې) خپه کيږي (او جنت ته به ځي).

تفسير: هغه صدمه او اندېښنه چې چاته د کوم مصيبت له پېښيدو څخه پخوا پېښيږي هغې ته خوف وايي، او هغه غم او خپګان چې انسان ته له مصيبته وروسته رسيږي، هغه ته حزن وايي، مثلا هغه کيفيت ته چې د يوه مريض د مړ کېدلو له تصور نه چاته ورسيږي خوف دی، او هغه کيفيت ته چې د هغه له مړ کېدلو څخه وروسته پيدا کيږي حزن وايي، مثلا د هغه خوف او حزن نفي چه په دې آيت کې شوې ده، که له هغه څخه دنيوي (خوف) او (حزن) مراد شي، نو د هغه معنی به داسې کيږي: هغه کسان چې زما له هدايت سره سم تګ کوي نو دوی ته هيڅ ددې اندېښنې ځای نشته چې دا به حق هدايت نه وي، او د شيطان له لوري به فرېب او مغالطه وي، او نه به دوی د دې له امله غمجن وي، چې اوس خو د دوی له پلار څخه جنت اخيستی شوی دی، ځکه د هدايت لار موندونکي ته ژر تر ژره جنت ور رسېږي او که اخروي «حزن» او «خوف» مراد وي، نو به يې مطلب داسې وي چې په قيامت کې به د هدايت خاوندانو ته نه (خوف) وي، او نه (حزن) مګر د (حزن) په نشتوالي کې خو هيڅ دشك او شبهې ځای نشته، ځکه د (خوف) له نفي څخه دا اندېښنه په زړه کې رالويږي چې دجزا په ورځ کې تر انبياوو عليهم السلام پورې به هم په (خوف) او وېره کې وي، او هيڅ څوك به بې وېرې نه وي خبره داده چې (خوف) په دوه ډوله دی: کله د خوف باعث او مرجع په وېرېدونکي کې ليدل کيږي لکه چې پاچاهي مجرم له پاچا څخې وېريږي، نو د (خوف) موجب جرم دی چې نسبت يې ورته کيږي، او کله د خوف منشأ (مخوف منه) وي، يعني لکه چې يو بې ګناه شخص چې د بادشاه يا د زمري له هيبت څخه وېريږي، نو د دې وېرې سبب دا نه دی چې ګواکې دغه شخص د پاچا يا د زمري په مقابل کې کومه ګناه کړيده، بلکه د پاچا قهر او جلال، يا د زمري سبعيت، غضب او هيبت، ددغه خوف موجب ګرځېدلی دی، چې منشأ يې د پاچا خلاف يا د زمري هيبت دی، نو په دې آيت کې يې لومړی ډول (خوف) نفي کړ نه دوهم ډول، دا شبهه خو هلته وارد بېدله چې د ﴿فَلَا خَوْفٌ﴾ په ځای يې (لا خوف فيهم) يا ﴿لا يخافون﴾ فرمايلي وی.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۞ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي او دروغ ګڼي آياتونه ځمونږ هم دغه کسان صاحبان د اور (دوزخ) دي، هم دوی به په هغه (اور د دوزخ) کې همېشه وي. ای بني اسرائيلو ! (اولاد ديعقوبه !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې او وفا وکړئ په عهد زما (په متابعت د نبي) چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې (په دخول د جنت) او خاص له ما نه پس وويرېږئ (له مناهيو ځان وساتئ، او د دنيوي منافعو له لاس وتلو څخه مه وېرېږئ !).

تفسير: اول ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا﴾ عام خطاب وو، او په هغه کې د هغو نعمتونو ذکر وو، چې ګردو بنيادمانو ته په عمومي ډول ورکړی شوی وو، مثلا د ځمکې، آسمان، او نورو ګردو شيانو پيدايښت، بيا د آدم عليه السلام د پيدايښت، او د

هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو یادونه وشوه، اوس له بنیادمانو څخه خاص بني اسرائیلو ته خطاب کړی شوی دی، او هغه خاص نعمتونه یې ور په یاد کړي دي چې په وخت په وخت او پشت په پشت یې پر دوی انعام کړی دی، او هغه ناشکري چې دوی د نعمتونو په مقابل کې کړې ده، د هغو ګردو یادونه په مفصل ډول سره کولی شي، ځکه چه بنی اسرائیل دبنیادمانو په ټولو فرقو کې ممتاز وو، د علم خاوندان د آسماني کتابونو، انبیاوو، او دنبوت پیژوندونکي او لرونکي وو، او دګردو عربو سترګې د هغوی په لور وې چې آیا بني اسرائیل زمونږ د پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق کوي که نه؟ نو له دې امله یې د انعاماتو او خرابیو یادونه په تفصیل سره فرمایلې ده چې دوی ښه پرې متأثر شي او د خجالتې په سبب ایمان راوړي، او که نه نور خلق خو به په دې وسیله د دوی له دې حرکاتو څخه واقف شي، او بیا به د هغوی په نورو خبرو باور نه کوي.

اسرائیل د یعقوب علیه السلام نوم دی چې معنی یې بنده د الله یعنی عبد الله ده.

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ﴾ الآیة - یاد کړئ ای بني اسرائیلو ! نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې، چې په زرګونو انبیاء یې په دوی کې مبعوث کړي دي، (تورات) او نور کتابونه یې پر دوی نازل فرمایلي دي، دوی یې د فرعون له عذابه ژغورلي دي، د دوی تصرف او تسلط یې د شام پر هیواد قائم کړی دی، پر دوی یې د (من) او (سلوی) خواړه نازل کړي دي، له یوې تیږې څخه یې د اوبو دولس چینې دوی ته بهولي دي، او هسې نعمتونه او د عاداتو خوارق یې ور په برخه کړي دي چې د نورو خلقو په برخه شوي نه دي.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ الآیة - او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبي چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې په دخول د جنت.

په (تورات) کې هسې امر شوی وو، چې تاسې د (تورات) پر احکامو ټینګ اوسئ ! او په هر نبي علیه السلام باندې چې در ویې لیږم ایمان راوړئ ! او له هغه سره ملګرتیا وکړئ ! چې د (شام) هیواد ستاسو په قبضه کې پاتې شي، بني اسرائیلو دا ګردې خبرې منلې وې، مګر بیا دوی په خپلو دغو وعدو ونه درېدل، په بد نیتی یې پیل وکړ، په رشوتونو باندې یې خبرې او مسئلې اړولې او غلطې یې ورښوولې - او حق به یې پټاوه - وروسته له دې چې خپل ریاست یې قائم کړ، د انبیاوو له اطاعت څخه یې سر وغړاوه، بلکه د ځینو په وژلو یې لاس هم پورې کړ، د (تورات) په هر ځای کې چې د محمد صلی الله علیه وسلم صفتونه او ستاینې وې هغه یې بدلې کړې، نو ددې شیانو له امله ګمراهان شول.

وَآمِنُوا بِمَا أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او ایمان راوړئ ! په هغه کتاب چې نازل کړی دی ما حال دا چې (تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب) چې تاسې سره دی، او مه کېږئ ! اول کافر (نه منونکي) په دې (قرآن) باندې او مه پېرئ (مه آخلئ) په آیتونو زما قیمت لږ، او خاص له ما نه ووېرېږئ ! (دا کار مه کوئ !) او مه ګډوئ حق له باطل سره (خپل دروغ له رښتیا د «تورات» سره) او (مه) پټوئ ! حق حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلط او پټولو سره).

تفسیر: په (تورات) کې لیکل شوي وو، هغه پیغمبر چې د (تورات) تصدیق وکړي هغه صادق دی، نو تاسې یې ومنئ او که (تورات) ونه مني دروغ وایي.

(تنبیه): قرآني احکام په اوامرو، نواهیو او د انبیاوو په عقایدو، سوانحو، اخبارونو، او د آخرت په احوالو، او نورو شیانو کې له (تورات) او نورو پخوانیو کتابونو سره سم او موافق دی، هو ! د هغوی ځینې اوامر او نواهي منسوخ شوي دي،

مګر هغه د تصديق ځنې مخالف نه دي، د تصديق مخالف تکذيب دی، او د الله جل جلاله د کتابونو تکذيب بيخي کفر دی، ځينې قرآني آيتونه هم منسوخ شوي دي، مګر (نعوذ بالله) هغه ته څوک تکذيب نه وايي، ځکه چې نسخ په انشاء او تکذيب په اخبار کې راځي.

﴿وَلَا تَكُونُوٓاْ أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِۦ﴾ الآية — او مه کيږئ اول کافر نه منونکي په دې قرآن باندې، يعنې تاسې سره له پوهې لومړني تکذيب کوونکي مه شئ ! چې تر قيامته پورې به د منکرانو ګناه ستاسوپه غاړه کې لويږي، که د مکې مشرکان تکذيب او انکار کوي، خو هغه د دوی له جهل او بېخبری ځنې دی، او په قصد سره نه دی، نو سره له پوهې اول منکران تاسو يئ !او دا کفر له لومړني کفر څخه ډېر سخت دی.

وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرۡكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ۝٤٣

او سم قائموئ (په ښه ترتيب سره ادا کوئ) لمونځ !او ورکوئ زکات !او رکوع وکړئ !سره له رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو مسلمانانو).

تفسير: يعنی په جماعت سره لمونځ وکړی، خلاصه دا چه په ټولو أصولو کښې دآخر الزمان نبی صلی الله عليه وسلم پيروي وکړی او لمونځ هم دهغه په طريقه أدا کړی.

أَتَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبِرِّ وَتَنسَوۡنَ أَنفُسَكُمۡ وَأَنتُمۡ تَتۡلُونَ ٱلۡكِتَٰبَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ۝٤٤

آيا امر کوئ تاسې نورو خلقو ته په نېکۍ سره او هېروئ ځانونه خپل؟ حال دا چې تاسې لولئ کتاب (چې په کې د قول او عمل په نه سمون وعيد دی) آيا تاسې نه پوهيږئ(دخپلو افعالو په بدی).

تفسير: ديهودانو ځينو عالمانو به داسې کول، چې نورو خلقو ته به يې ويل چې «داسلام دين ښه دی، او دوی به په خپله نه مسلمانېدل» دې يهودي پوهانو او نورو ظاهربينو خلقو ته به په دغسې مواردو کې داسې شبهې پيدا کېدې «کله چې مونږ د شريعت د احکامو په تعليم کې قصور نه کوو او حقه خبره نه پټوو نو دېته به څه ضرورت پاتې وي، چې مونږ په خپله هم پرې عمل وکړو، لکه چې زمونږ له هدايت سره سم ډېر خلق شرعي احکام ادا کوي نو د (الدال علی الخير کفاعله) په حکم سره د دوی عملونه څمونږ دي»، نو په دې آيت کې ددې دواړو مفکورو بطلان فرمايل شوی دی.

ددې آيت مطلب دا دی چې واعظ ته ښايي چې په خپل وعظ باندې خامخا عمل وکړي، او دا غرض نه دی چې فاسق دې چا ته نصيحت نه کوي.

وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلۡخَٰشِعِينَ ۝٤٥ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَأَنَّهُمۡ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ۝٤٦

او مدد وغواړئ (په هره سختۍ کې له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقيق دا لمونځ خامخا ډېر دروند دی مګر (نه دی دروند) په عاجزي کوونکو (خوند آخيستونکو له طاعته). هغو کسانو چې يقين کوي چې بېشکه دوی مخامخ کيدونکي دي له پروردګار خپل سره او په تحقيق سره دوی هم ده ته (په آخرت کې) بېرته ورتلونکي دي.

تفسير: د اهل کتاب عالمانو چې د حقانيت له څرګندېدلو نه وروسته يې هم په محمد صلی الله عليه وسلم ايمان نه راووړ، د هغه لوی سبب دمال او جاه سره مينه او محبت وو؛ چې الله تعالی ددې دواړو علاج دلته ورښودلی دی، د صبر

کولو په سبب د مال مینه او حرص له مینځه ځي، او د لمونځ کولو په اثر عبودیت او تذلل پیدا کیږي، او د لویوالي مینه کمیږي، او په تحقیق لمونځ ډېر دروند دی مګر نه دی دروند په عاجزي کوونکو خوند اخیستونکو له طاعته، یعنې صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډیر دروند او سخت کار دی، مګر دا سخت کار یواځې په هغه چا آسان دی چې عاجزي کوي او له الله تعالی نه ویریږي، او ددوی خیال او فکر په همدې لوري وي چې مونږ خامخا له الله تعالی سره مخامخ او د هغه الله په لوري ورتلونکي یو، یعنې په لمانځه کې د الله تعالی تقرب حاصلیږي، ګواکې (ګویا کې) له هغه سره کتنه ده، یا به په قیامت کې د حساب او کتاب لپاره ور وړاندې کیدونکي یو.

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٤٧

ای بني اسرائیلو (دیعقوب اولادې !) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی په تاسې او (بل دا یاد کړئ ! چې) بېشکه ما غوره کړي يئ تاسې (نیکونه ستاسې) په خلقو (د زمانې خپلې).

تفسیر: څرنګه چې تقوی او کامل ایمان حاصلول د صبر، حضور، او په عبادت کې د غرق کیدلو په وسیله سخت وو، نو آسانه لاره یې ښیي چې هغه شکر دی، نو څکه حق تعالی خپل هغه انعامات او احسانات ور په یادوي چې وخت په وخت یې په دوی باندې کړي دي، او هم د دوی د ناوړو (ناروااوو) کارونو ذکر کوي، دا یوه فطري مسئله ده، چې یواځې انسان، بلکه حیوانات هم د خپل منعم سره مینه لري، او د هغه پیروي کوي، هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کې په مفصل ډول بیان شوی دی.

فائده: په عالمیانو باندې دبني اسرائیلو له فضیلت څخه مطلب دا دی چې دوی د پیدایښت له ابتدا څخه ددې خطاب تر نازلیدو پورې په نورو ګردو فرقو فضیلت درلود، او هیڅوک د دوی ساری (سیال) نه وو، کله چې هغوی د پاک قرآن او د آخرې زمانې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کې ودرېدل، نو د دوی فضیلت له منځه لاړ، او د ﴿ٱلۡمَغۡضُوبِ عَلَيۡهِمۡ﴾ او ﴿ٱلضَّآلِّينَ﴾ لقب ور په برخه شو، او د محمد صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلم پیروانو (تابعدارانو) ته د ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ﴾ صفت ورکړ شو.

وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ۝٤٨

او وویرېږئ (له عذابه) د هغې ورځې چې لرې کولی به نه شي هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه) او نه به منل کیده شي له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هیڅا) او وابه نه خیستئ شي له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: کله چې څوک په کومه بلا اخته کیږي؛ نو د هغه دوستان زیاتره له دې وسیلو څخه کار اخلي، لومړی د هغه د حق د ادا کولو لپاره زیار (محنت) کوي، که په دې وسیله کار ونه شو، نو د سپارښت په وسیله زیار (محنت) کوي چې هغه له دې بلا نه وژغوري (وساتي)، که یې په دې سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستیالان سره ټولوي، څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبیر جوړ کړي، که په دې توګه هم څه کار ونه شو نو بیا څه تاوان او فدیه وروړاندې کوي چې خپل عزیز له هغې بلا نه خلاص کړي، که په دې څلورو طریقو هم څه ونه شي، نو خپل مرستیالان (مدد ګاران) راټولوي، څو چې د متو په زور او قوت سره هغه وژغوري، حق تعالی هم له پورتنې ترتیب سره سم دلته ارشاد فرمایي چې: کوم سړی که په هره اندازه وي، د الله تعالی دښمنانو ته له دې څلور ګونو صورتونو څخه په هیڅ یو صورت کې څه ګټه نشي رسولی.

بني اسرائيلو به ویل: که مونږ هر څومره زیاته ګناه هم وکړو، الله تعالی په مونږ عذاب نه نازلوي، او نه له مونږ څخې پوښتنه کوي، ځکه چې څمونږ پلرونه او نیکونه انبیاء تېر شوي دي، هغوی له الله تعالی څخې څمونږ مغفرت او برائت حاصلوي، نو الله تعالی فرمایي چې: ستاسې دا خیال غلط دی.

ددې آیت په سبب له هغه شفاعت څخه انکار نه کیږي، چې په هغه باندې مونږ (اهل السنت والجماعت) قائل یو لکه چې په نورو آیتونو کې مذکور دي، دغه آیت سره د ظاهري تعمیم او نور قرآني آیتونه د ﴿فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ﴾ (الشعراء سورت سلم آیت) په اساس یواځې په هغه شفاعت پورې تخصیص لري؛ چې شافع یا مشفوع له یا شفاعت کې کفر، شرک، او یا له مړو څخه شفاعت غوښتل شوی وي.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړی وو، مونږ (نیکونو) ستاسې ته له عملې د فرعون څخه؛ چې رساوه به یې تاسې ته سخت عذاب، چې ذبح کول به یې ځامن ستاسې او ژوندي به یې پرېښودې (دخدمت لپاره) ښځې (لونړې) ستاسې، او په دې (حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کې مصیبت یا نعمت یا ...) کې امتحان وو له (طرفه) د پرودګار ستاسې ډېر لوی.

تفسیر: ﴿بَلَاءٌ﴾ څو معنی ګانې لري، که د ﴿ذَٰلِكُم﴾ اشاره د ذبحې په لورې واخیستلې شي، نو معنی به یې «مصیبت» وي، که نجات ته اشاره وي نو د ﴿بَلَاءٌ﴾ معنی به «نعمت» وي، او که د ذبحې او نجات دواړو په لوري اشاره وي، نو له ﴿بَلَاءٌ﴾ څخې به مطلب «امتحان» او ازموینه وي.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې څیرې کړ مونږ د تاسې لپاره بحر؛ نو نجات درکړ مونږ تاسې ته، او غرق کړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چې تاسې ورته کتل.

تفسیر: یعنې ای بني اسرائیلو یاد کړئ هغه لوی نعمت چې ستاسې پلرونه او نیکونه د فرعون له وېرې وتښتېدل، او داسې یو ځای ته ورسېدل، چې وړاندې مخامخ دوی ته لوی دریاب او وروسته په دوی پسې د فرعون لوی لښکر راته، چې هغوی را چاپېر او ټول سره ګیر او په لوی عذاب او ویر کې اخته کړي، نو مونږ تاسې ته نجات او خلاصی درکړه، او د فرعون لښکر مو ټول ډوب کړ، دا قصه وروسته په تفصیل سره راځي.

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وعده کړې وه مونږ له موسی سره څلوېښت شپې، بیا ونیوه تاسې خوسی (سخی) (معبود) پس له (تللو) د موسی (طور ته) او وئ تاسې (په دې کار کې په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسیر: دا قصه او احسان هم د یادولو وړ (لائق) دی چې مونږ له موسی علیه السلام سره د (تورات) د ورکولو وعده څلوېښت شپې او ورځې کېښوده، وروسته له دې چې موسی د (طور) غره ته تشریف یووړ، بني اسرائیل د خوسي (سخي) په عبادت مشغول او لګیا شول، نو تاسې ډېر بې انصاف یې چې خوسی (سخی) مو په خپلې خدایي وټاکه (ونیوه) دا قصه هم په تفصیل سره راځي.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۵۲﴾

بيا عفوه وکړه مونږ له تاسې نه وروسته له دغه (دخوسي «سخي» دعبادت کولو نه) لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسير: مطلب دا چې مونږ ستاسې له دې ښکاره شرکه سره بيا هم ستاسې له دې ګناه نه تېر شو، او ستاسې توبه مو ومنله، او تاسې مو سمدلاسه لکه د فرعونيانو په شان ونه وژلئ، که څه د هغوی ګناه نسبت تاسو ته لږه هم وه، خو هلاك مو کړل چې تاسې يې شکر ادا کړئ، او څما احسان ومنئ.

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۵۳﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او بيلوونکی (دحق او باطل) لپاره ددې چې تاسې سمه لاره ومومئ (په تورات سره).

تفسير: کتاب خو (تورات) دی، له (فرقان) نه هغه شرعيه احکام مراد دي چې د هغوی له مخې جائزې او نا جائزې مسئلې راڅرګندیږي، يا له (فرقان) نه مقصد د موسی عليه السلام معجزې دي، چې دهغوی له مخې به د رښتيا او دروغو او دمؤمن او کافر تميز کېده، يا به (فرقان) د همغه کتاب (تورات) بدل وي، چې په هغه سره هم حق او نا حق جلا (جدا) کيږي.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ

او (ياد کړئ !) هغه وخت چې وويل موسی قوم خپل ته

تفسير: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دي، چې هغوی خوسي (سخي) ته سجدې کولې.

يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ

ای قومه زما ! بېشکه تاسې (چې يئ) ظلم کړی دی تاسې پر څانو خپلو په سبب د نيولو د تاسې خوسي (سخي) لره (په الوهيت سره) پس توبه وباسئ (ټول) خالق خپل ته نو ووژنئ څانونه خپل؛

تفسير: يعنې هغه کسان چې خوسي (سخي) ته يې سجده نه ده ايښې، هغوی دې هغه کسان ووژني چې خوسی (سخی) يې معبود ګڼلی، او سجده يې ورته کړې وه.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ۭ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۭ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۵۴﴾

دغه (څان وژل) ستاسې بهتر دي تاسې ته په نزد د خالق ستاسې، پس قبوله يې کړه توبه ستاسې ! بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان دی (په توبه کوونکو).

تفسير: عالمان په دې خبره کې سره اختلاف لري چې آيا همدا وژل کېدل توبه وه؟ او که د توبې تتمه وه؟ لکه چې څمونږ په «محمدي شريعت» کې د عمد د قاتل د توبې د مقبوليت لپاره دا خبره هم ضروري ده، چې قاتل دې د مقتول د ورثې په لاس کې وسپارلی شي، د مقتول وارثان واك او اختيار لري چې هغه قاتل ووژني، که يې بخښي.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾
ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

او (ياد كړئ !) هغه وخت چې وويل تاسې: اى موسى ! له سره به باور ونكړو مونږ په خبره ستا تر هغه پورې چې په خپله ووينو الله ښكاره، پس ونيوله تاسې تندر حال دا چې تاسې (ورته) كتل، پس له هغه بيا ژوندي كړئ مونږ تاسې پس له مرګه ستاسې لپاره ددې چې تاسې شكر ګذار شئ.

تفسير: هغه وخت هم ضرور ياد كړئ ! چې سره له دومره احسانونو او ښيګڼو تاسې موسى عليه السلام ته وويل چې: «مونږ په دې خبره تر هغه پورې باور نشو كولى چې دا د پاك الله خبرې دي، ترڅو مونږ پخپلو سترګو الله تعالى ونه وينو» ستاسې دهمدې غوښتنې په سبب وو چې د برېښنا په وسيله ووژل شوئ، بيا د موسى عليه السلام په دعا سره بېرته ژوندي شوئ.

دا د هغه وخت قصه ده چې موسى عليه السلام اويا (۷۰)تنه غوره سړي له ځانه سره د (طور) غره ته بيولي وو، چې د الله تعالى كلام واوري، كله چې دوى په خپلو غوږونو د پاك الله خبرې واورېدلې نو د بني اسرائيلو هم دې اويا تنو منتخبو سړيو وويل چې: «مونږ په داسې خبرو باندې چې ويونكى يې نه راښكاري او نه يې وينو؛ باور نشو كولى، مونږ ته الله تعالى راوښيه ! چې په خپلو سترګو يې په عين المشاهده ووينو، او په غوږونو سره د هغه خبرې واورو، ددې غوښتنې له امله و چې ورباندې تكه (تندر) ولوېده، او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۖ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې سورى ګرځولى وو مونږ په تاسې وريځ (د تيه په ميدان كې) او نازل كړى وو مونږ په تاسې من (ترنجبين) او سلوى (مرځان) وخورئ ! له پاكيزو د هغو شيانو نه چې دركړې دي مونږ تاسې ته، او ظلم نه وو كړى دوى پر مونږ باندې (هيڅ په دغه عصيان سره) او ليكن وو دوى چې په ځانونو خپلو به يې ظلم كاوه (په كفران او عصيان سره).

تفسير: كله چې فرعون ډوب شو او بني اسرائيل د الله تعالى په امر سره له (مصره) نه د (شام) په لوري رهي (روان) شول، په يوه سپېره ډاګ (صفا ميدان) كې د هغوى خيمې وشلېدې، او دوى د لمر له تودوالي نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالى په فضل سره دوى باندې د وريځې سورى وشو، څرنګه چې دوى ته دخوړلو لپاره څه شى نه پيدا كېده، د پاك الله له لوري د دوى د خوړلو لپاره (من) او (سلوى) ورنازل شول، (من) لكه نبات يو ډېر خواږه خواړه وو، او داني به يې ترنجبين (دځوزو ګوړى) ته ورته وې، كله چې دوى د شپې له مخې ويده كېدل، سحر (ګهيځ) به ددې لښكر په شاوخوا كې د (من) انبارونه پراته وو، چې هر چا به له هغى څخه دخپل حاجت سره سم اخيسته، او «سلوى» يو مرغه دى چه مونږ ورته مرځ وايو، چې هر ماښام به ددې مرځانو په زرهاوو داني سره ټولېدلې، چې د لږ څه تيارې څخه وروسته به هر سړي له هغو څني خپل ضرورت سره سم نيول، وريتول او خوړل به يې، تر ډېرې مودې پورې ددوى خواړه همدا (من) او (سلوى) وو.

﴿كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ﴾ - خورئ تاسې له پاكيزه د هغو شيانو چې روزي دركړې ده مونږ تاسې ته، يعنې په دې لطيفې او خوندورې غذا باندې اكتفاء وكړئ، او په ډېره خوښى سره يې وخورئ، او د بلې ورځې لپاره يې د ذخيرې (زېرمې) په ډول مه ساتئ، او له نورو سره د هغه د مبادلې غوښتنه مه كوئ.

﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ الآيه – او هيڅ ظلم نه ووكړئ دوی پر مونږ باندې په دغه عصيان سره، ليکن دوی په خپلو ځانونو باندې ظلم کوي په کفران او عصيان سره، اول يې داسې ظلم وکړ چې ددې په زېرمه (ذخيره) کولو يې پيل (شروع) وکړ، چې هغه به ورستېده، بدبويي به يې ختله، دوهم يې د هغې د مبادلې غوښتنه وکړه چې نسک، هوږه، پياز، او نورې غلې او ترکاري راکړی شي، چې ددې له امله په راز راز تکليفونو اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

او (ياد کړئ !) هغه وخت چې وويل (مونږ بني اسرائيلو ته د موسی په ژبه) چې ننوځئ ! دغې قريې (أريحا) ته، پس خورئ ! له (ميوو د) دې څخه هر چېرته چې مو خوښه وي (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه او ننوځئ ! په دروازه (ددې ښار) کې سجده کوونکي او ووايئ ! (ای ربه وبخښه څمونږ ګناهونه !) چې وبخښو تاسې ته ګناهونه ستاسې، او ژر ده چې زيات به کړو نېکانو ته (اجر).

تفسير: کله چې بني اسرائيل په دې پاس ډاګ کې له ډېرو ګرځېدلو څخه تنګ شول، او د ډېر (من) او (سلوی) له خوړلو ستړي شول، نو پر دوی امر وشو چې په هغه ښار کې ننوځئ ! چې نوم يې (اريحا) وو، او په هغه کې د (عمالقه) قوم چې د (عاد) له قومه څخه وو هستوګنه درلوده (لرله)، ځينې وايي چې: دا ښار بيت المقدس وو.

﴿وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُولُوا﴾ او ننوځئ په دروازه ددې ښار کې سجده کوونکي (يعني) ددې ښار په دروازه کې د شکر سجده وکړئ !، او بيا په کې ننوځئ، دا خو بدني شکر شو، ځينې وايي چې: د تواضع او عاجزۍ له امله خپل ملاوې لږ څه کږې کړئ ! او په ژبه سره د خپلو ګناهونو بخښنه وغواړئ ! دا خو لساني شکر شو، هر هغه څوک چې دا دواړه کارونه کوي، دهغه ګردې خطاوې بخښلی کيږي، او د نيکو بندګانو ثوابونه ورزياتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم يې کړی وو (په خپلو ځانونو) خبره په بل شان له هغې خبرې څخه چې ويلې شوې وه دوی ته؛ پس نازل کړ مونږ پر هغو کسانو چې ظلم يې کړی وو عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب ددې چې وو دوی چې سر به يې غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسير: داسې تبديلي يې په کې وکړه، چې د (حطة) په ځای يې دټوکو او مسخرو په ډول (حنطة) وويل (چې معنی يې غنم دی) او دسجدې په ځای به په خپلو کوناټيو ښوئيدل، کله چې هغه ښار ته ورسېدل، نو په هغوی کې طاعون ور ګډ شو، او په يوه ماسپښين کې اويا زره يهودان مړه شول.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ

او (ياد کړئ !) هغه وخت چې اوبه وغوښتې موسی خپل قوم ته (په ميدان د تيه کې)پس وويل مونږ (موسی ته) چې ووهه په همسا خپلې سره تيږه (ګټه) (نو چې ويې وهله تيږه) پس وخوټېدلې (روانې شوې) له هغې تيرې څخه دوولس چينې.

تفسير: دا قصه هم دهغه ميدان ده، كله چې هغوى اوبه ونه ميندلې، نو موسى عليه السلام پر يوه تيږه باندې خپله همسا ووهله، نو دولس چينې وبهېدې، حال دا چې د بني اسرائيلو قبيلې هم دولس دي، دځينو قبيلو سرې زيات او دځينو قبيلو سرې لږ وو، د هر قوم په تناسب يوه چينه وه، او دپيژندګلوۍ نښه يې هم دغه موافقت وو، يا داسې ټاكلى (مقرر) شوى وه چې ددې تيږې له فلانى خوا چې په فلاني لوري كومې اوبه بهيږي، هغه به د فلاني قوم اوبه وي، هغه لنډه نظره چې له هسې معجزاتو څخه انكار كوي، نو (سرې نه دي، دوى دي چپ له سرېتوبه) وګورئ! چې «مقناطيس» په څه ډول سره اوسپنه خپل لوري ته كشوي (را كاږي) نو دې تيږې ته هم الله تعالى هسې يو قوت وربخښلى وو چې له هر لوري څخه به يې اوبه ځانته كشولې (رانكلې) او بيا به يې خپلو شاوخواوو ته بهولې.

قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

په تحقيق سره وپېژانده هر قوم ځاى د اوبو څښلو خپلو (وويل مونږ) خورئ! او څښئ! له (خاصې) روزى د الله څخه (بې له واسطې د اسبابو) او مه تېرېږئ له حده په ځمكه كې حال دا چې وراني كوونكي اوسئ تاسې (په خپل فساد اچولو سره).

تفسير: يعنى بيا الله تعالى وفرمايل چې: له (من) او (سلوى) څخه خورئ، او ددغو چينو له اوبو څخه څښئ، او په جهان كې فساد مه اچوئ!

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ

او (ياد كړئ) هغه وخت چې وويل تاسې اى موسى! هيڅكله صبر نشو كولى مونږ پر طعام يو (قسم د من او سلوى) باندې، پس وغواړه څمونږ لپاره له خپل پروردګار نه چې راوباسي مونږ ته له هغو شيانو څخه چې زرغونوي يې ځمكه له سابو (ساګو) ددې، او له بادرنګو (ترو) ددې، او له هوږې (يا غنمو يا نخودو) ددې او له نسكو ددې، او له پيازو ددې.

تفسير: دا قصه هم د همغه ميدان ده، بني اسرائيلو چې د هغو غيبي طعامونو له خوړلو څخه ماړه شول نو يې په داسې وينا شروع وكړه.

قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ

نو وويل (موسى) آيا بدلوئ! (آخلئ) تاسې هغه شى چې هغه ناكاره دى په هغه شي چې هغه ډېر غوره دى.

تفسير: يعنې هغه (من — ترنجبين) او (سلوى — مرغان) چې له هره حيثه تاسې ته ښه دي په هوږو، پيازو، او نورو سره يې ولې بدلوئ؟

اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ

(كله چې مو داسې وكړل نو) كوز شئ (دشام له تيه نه) يوه ښار ته پس بېشكه تاسې ته شته دي هغه شى چې غواړئ يې.

تفسير: كه ستاسې زړه همداسې شيانو ته كيږي، نو كوم ښار ته لاړ شئ چې ستاسې دا مطلوبه شيان ټول درورسيږي لكه چې بيا همداسې وشول.

وَضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ الذِّلَّةُ وَالۡمَسۡكَنَةُ وَبَآءُوۡ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ؕ

اومقرر کړی شو پر دوی (دنعمت دکفران او په خپل قسمت د نارضایی په سبب) ذلت او محتاجی، او اخته شول دوی په غضب له (جانبه د) الله.

تفسیر: ذلت او خواري هم دا ده چې یهودان تل د مسلمانانو او نصاری وو رعیت او محکوم دي، که څه هم له دوی سره ډېر مال وي، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کیږي، نو دا مال د هغو دخواریٔ سبب او ددوی د ځان وبال ګرځي، یهودان له حکومت او خپلواکی ځنې چې د پت او عزت سبب دی، بیخي بې برخې دي، ولې چې دوی له هغه عظمت او عزت څخه چې الله تعالی دوی ته وربخنبلي وو مخونه واړول، او رجوع یې ترې وکړه، نود الله تعالی په دې قهر او غضب اخته شول.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمۡ كَانُوۡا يَكۡفُرُوۡنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقۡتُلُوۡنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيۡرِ الۡحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوۡا وَّكَانُوۡا يَعۡتَدُوۡنَ ﴿٦١﴾

دا (خواري او عاجزي) په سبب ددې وه چې بېشکه دوی وو کافران (منکران) په آیتونو د الله او وژل به یې انبیاء په نا حقه سره، دا (کفر او قتل) په دې سبب وو؛ چې سرکشي یې کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چې له حدودو به تېریدل (دعصیان په سبب).

تفسیر: یعنې ددې ذلت او مسکنت او دالهي غضب باعث د دوی کفر او د انبیاوو علیهم السلام وژل وو، او د کفر او قتل باعث؛ دالله تعالی د احکامو مخالفت او نافرماني او دشریعت له حدودو څخه وتل وو.

اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَالَّذِيۡنَ هَادُوۡا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـِٕيۡنَ مَنۡ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمۡ اَجۡرُهُمۡ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ ۚ وَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُوۡنَ ﴿٦٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې یهودان شوي دي، او نصرانیان او بې دینان؛ هر هغه چا (له دوی ځنې) چې ایمان راوړی دی په الله او په ورځ د قیامت باندې او عمل یې کړی دی د نېکو (سم له محمدي شریعت سره) نو وي به دوی ته ثواب ددوی په نزد د رب ددوی او نه به وي (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې او نه به دوی هیڅېرې خپه کیږي (په وخت د جزا کې).

تفسیر: یعنې دا عنایت په کومې خاصې فرقې پورې موقوف نه دی، ایمان راوړل شرط دي، نېک عمل چې د هر چا په برخه شو، همغه ثواب به مومي، نو ځکه یې وفرمایل چې: بني اسرائیل په دې خبره مغرور وو چې: «مونږ د انبیاوو علیهم السلام اولاده یو مونږ له هره خوا الله تعالی ته نږدې او ښه یو».

فائده: د موسی علیه السلام امت ته (جهود) یا (یهود) او د عیسی علیه السلام امت ته (نصاری) یا (ترسا) وایي، (صابئین) داسې فرقه ده چې هغوی په خپل ګمان سره ښه ښه شیان له هره دینه خپلو ځانونو ته غوره کړي دي، لکه چې دوی ابراهیم علیه السلام مني، د پرښتو عبادت کوي، زبور لولي، د کعبې شریفې په لوري لمونځ کوي.

وَاِذۡ اَخَذۡنَا مِيۡثَاقَكُمۡ وَرَفَعۡنَا فَوۡقَكُمُ الطُّوۡرَ ؕ خُذُوۡا مَآ اٰتَيۡنٰكُمۡ بِقُوَّةٍ وَّاذۡكُرُوۡا مَا فِيۡهِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُوۡنَ ﴿٦٣﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې واخیست مونږ محکم عهد ستاسې څخه، او پورته کړ مونږ په سر

ستاسې د طور (غر) واخلئ هغه څه (احکام) چې در کړي دي مونږ تاسې ته په ښه کوښښ سره، او یاد کړئ هغه (احکام) چې په هغه کې دي؛ لپاره ددې چې تاسې ځانونه وساتئ (له ګناهونو څخه).

تفسیر: وایې کله چې (تورات) نازل شو، نو بني اسرائیلو له شرارته ویل: «د (تورات) حکم درووند او مشکل دی، د هغه تعمیل ځمونږ له لاسه نه دی پوره»، ددې وینا له امله الله تعالی یوه غره ته امر وکړ چې د دوی په سرونو باندې راټیټ شي، نو په شاوخوا کې یې اورونه بل شول، او دوی ته هیڅ یو داسې فرصت او موقع پاتې نه شوه چې د (تورات) له منلو نه سر وغړوي، نو یې مجبورا د هغه احکامو ته غاړه کېښوده.

پاتې شوه دا شبهه چې د (تورات) په منلو کې د هغوی په سر باندې د غره ځړېدل ځرګنده اکراه او اجبار دی چې د ﴿لَآ اِكۡرَاهَ فِى الدِّيۡنِ﴾ له آیت څخه چپ او د تکلیف له قاعدې نه بیخي خلاف دی، ځکه چې د تکلیف بناء خو په اختیار باندې ده، او اکراه له اختیار سره مناقضه ده.

نو ددې شبهې ځواب دادی چې: بني اسرائیلو د موسی علیه السلام دین لا له پخوا څخه منلی وو، او څو څو ځلې یې له موسی علیه السلام څنې غوښتنه کړېوه چې «کوم هسې آسماني کتاب مونږ ته راوړئ، چې مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو» او پر دې باندې یې معاهده سره کړې وه، نو کله چې (تورات) راغی، او هغوی ته وسپارل شو، عهد ماتولو ته یې ملاوې وتړلې، دلته پر دوی باندې د غره تعلیق د وعده خلافۍ له امله وشو، نه د موسی علیه السلام د دین د نه منلو له سببه.

ثُمَّ تَوَلَّيۡتُمۡ مِّنۡۢ بَعۡدِ ذٰلِكَ ۚ فَلَوۡلَا فَضۡلُ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهٗ لَكُنۡتُمۡ مِّنَ الۡخٰسِرِيۡنَ ﴿۶۴﴾

بیا شاه کړه تاسې (د الله له فرمانه وګرځېدئ) پس له دغه عهده؛ نو که چېرې نه وای فضل د الله پر تاسې او رحمت (مهرباني) دده (دتوبې په قبلولو او یا تاسې ته د محمد په درلیږلو) نو هرومرو (خامخا) به شوي وئ تاسې له زیانکارانو څخه.

تفسیر: یعنې وروسته له عهد او میثاقه بیا له خپلو خبرو نه واوښتئ، که د الله تعالی فضل په تاسې باندې نه وی شوی، نو بیخي به پنا کیدئ، یعنې په همغه وخت کې به هلاکیدئ، یا دا چې سره له توبې او استغفاره او د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم له متابعته سره به مو هم هغه ګناهونه نه معافېدل.

وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ الَّذِيۡنَ اعۡتَدَوۡا مِنۡكُمۡ فِى السَّبۡتِ فَقُلۡنَا لَهُمۡ كُوۡنُوۡا قِرَدَةً خٰسِـِٕيۡنَ ﴿۶۵﴾

او خامخا په تحقیق سره ښه پیژندلي دي تاسې هغه کسان چې تجاوز یې کړی وو له تاسې څخه (د ماهیانو په ښکار) په (ورځې د) شنبې کې نو وویل مونږ دوی ته چې: شئ! بیزوګان ذلیلان (خوار شوي).

تفسیر: بني اسرائیلو ته په (تورات) کې حکم شوی وو چې «دشنبې ورځ عبادت ته مقرره ده، په دې ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ!» دې خلقو په چل او فرېب سره د شنبې په ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالی دوی مسخ کړل، او د هغوی صورتونه یې د بیزوګانو په شان واړول، په دوی کې که څه هم انساني پوهه او شعور وو، او یوه به بل ته کتل، مګر خبرې یې نه شوې سره کولی او ژړل به یې، له درې ورځو وروسته ټول مړه شول، دا واقعه د داود علیه السلام په زمانه کې شوې ده، ددې پېښې تفصیل د (الأعراف) په سورت کې راځي.

فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝٦٦

نو وګرځاوه مونږ دا (عقوبت او مسخه) عبرت پند لپاره د هغو خلقو چې حاضر وو (ددې عقوبت په زمانه کې) او لپاره د هغو خلقو چې وروسته له دې (عقوبت څخه تر قیامته راځي) او پند لپاره د پرهېزګارانو.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل موسی خپل قوم ته چې بېشکه الله امر کوي تاسې ته چې حلاله کړئ یو غوا (چې قاتل در معلوم شي).

تفسیر: یعني یاد کړئ هغه وخت چې په بني اسرائیلو کې یو سړی ووژل شو، او د هغه وژونکی نه وو معلوم، او دوی هغه یو په بل باندې سره اړاوه، نو موسی علیه السلام وفرمایل: «د الله تعالی دا امر دی، چې یوه غوا حلاله کړئ او دهغې یوه ټوټه په هغه مړي ووهئ ! نو دا مړی به ژوندی شي او خپل قاتل به په خپله دروښيي»، الله تعالی په همدې ډول هغه مړی ژوندی کړ، او هغه خپل قاتل چې وارث یې وو وروښود چې د ده د مال په طمع یې وژلی وو، په نتیجه کې قاتل په قصاص ورسېد، او ورثه یې له میراثه محروم پاتې شول.

قَالُوْٓا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ

وویل (بني اسرائیلو) آیا ګرځوې ته مونږ مسخره؟

تفسیر: یعني له مونږ سره مسخرې کوې؟ ځکه چې د غوا په حلالولو کله قاتل معلومیږي؟ او مونږ دا نه لیدلي دي، او نه مو اورېدلي دي؛ چې د غوا د غوښې دیوې ټوټې له وهلو څخه به مړی ژوندی کیږي.

قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ۝٦٧

وویل (موسی) پناه غواړم په الله له دې نه چې شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو څخه).

تفسیر: یعني ټوکې او مسخرې کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دی، په تېره بیا دا کار په شرعي احکامو کې نشته، او له (نبي) څخه هیڅکله کیدونکی نه دی.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ؕ

وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څنګه ده هغه غوا.

تفسیر: یعني څرنګه ده هغه غوا چې مړی پرې ژوندی کیږي، یعني د هغې عمر څومره دی؟ او د هغې حالات څرنګه دي؟ زړه ده که وړه ده؟ او په څه ډول یې ومومو؟

قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ ؕ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ۝٦٨

وویل (موسی) چې: بېشکه الله وایي: بېشکه هغه یوه غوا ده؛ چې نه ډېره زړه ده، او نه ډېره وړه ده، میانه حاله ده په منځ ددغو (زوړوالي او وړوکوالي) کې، پس وکړئ هغه څه چې پرې مامور شوي یئ !.

تفسیر: یعني هغه غوا حلاله کړئ.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ

بیا وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه (ای موسی) لپاره ځمونږ له پروردګار خپل، چې بیان کړي مونږ ته چې څرنګه دی رنګ یې؟ وویل (موسی) چې بېشکه الله وایي: بېشکه هغه یوه غوا ده زیړه چې تک زیړ دی رنګ یې، چې خوشالوي (زړونه د) دلیدونکو وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څه قسم ده دغه غوا؟ (کار کوونکې ده که صحرایي ده؟).

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره یې راوښییځ چې هغه غوا څه قسم ده، او د څه کار لپاره ده ؟ .

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

بېشکه غوا شبهه اچولې پر مونږ (ځکه زیړې غواګانې ډېرې دي) او بېشکه مونږ که اراده وکړي الله، خامخا لار موندونکي یو.

تفسیر: یعنې ددغې غوا یا قاتل موندونکي یو، په حدیث کې راغلي دي چې که «ان شاء الله» یې نه وی ویلي، نو هیچېرې به یې دغه غوا نه وه موندلې.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا

وویل (موسی) بېشکه الله وایي: بېشکه دا یوه غوا ده چې نه رېړ (تکلیف) ایستونکې ده چې قلبه کوي ځمکه، او نه اوبه کوي (په ارټ سره) کښت (فصل)، ساتلې شوې ده (له کارونو، عیبونو، یا له نورو رنګونو) نشته هیڅ یو داغ په رنګ ددې کې.

تفسیر: یعنې په اعضاوو کې یې هیڅ نقصان نشته، او په رنګ کې یې د بل کوم رنګ هیڅ یو داغ او خال نشته، بلکه تکه زیړه ده.

قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

وویل (بني اسرائیلو موسی ته چې) اوس دې راوړه روښانه خبره، نو حلاله کړه دوی هغه غوا، او نه وو نږدې دوی (دې خبرې ته) چې دا کار به یې کړی وی. (دقیمت له ډېروالي یا د قاتل د پیدا کېدو له شرمه).

تفسیر: دا غوا د داسې یوه نېکبخت سړي وه، چې دخپلې مور خدمت به یې زیاتِ کاوه، خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخیسته، چې دهغې غوا په پوستکي کې ځائیدل، او بیا یې حلاله کړه، دوی داسې نه ګڼل چې دا غوا به په دومره ګران قیمت سره په لاس راځي، او که پوهیدلي وای نو نږدې وو چې لاس یې ترېنه اخیستی وای.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې مړ کړ (پلرونو) ستاسې یو سړی نو په جګړه شوئ په هغه (مقتول) کې، او الله ښکاره کوونکی دی د هغه شي چې وئ تاسې چې پټاوه به مو هغه (قتل).

تفسير: يعنې ستاسې پلرونو يو سړی وژلی وو، بيا يې د هغه وژل يو په بل اړول، او هغه شی چې تاسې پټاوه يعنې ايماني ضعف يا د وژونکي احوال؛ الله تعالی دربښکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا

نو وويل مونږ چې: ووهئ دا مړي په يوې پوټې د غوا (بيا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسير: يعنې کله چې يې د هغې غوا يوه ټوټه غوښه په هغه مړي ووهله، هغه مړی د پاك الله په حكم ژوندی شو، او وينې د هغه له پرهارونو وبهېدې، او د خپل وژونكي نوم يې وروښود چې د هماغه مقتول وراړونه وو، او د خپل تره د مال او ميراث په تمه يې په بيديا (صحراء) كې هغه وژلی وو، وروسته له هغه چې ژوندی شو، او خپل قاتلان يې وښودل، بېرته ولوېد او مړ شو.

كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

همداسې (لكه چې دغه مړی يې ژوندی كړ) ژوندي كوي الله مړي (په قيامت كې) او دربښيي تاسې تـه آيتونه د (قدرت) خپل لپاره ددې چې تاسې غور وكړئ.

تفسير: يعنې همداسې چې هغه مقتول يې ژوندی كړ، الله تعالی په خپل كامل قدرت د قيامت په ورځ كې ټول خلق هم ژوندي كـوي، او دخپل كامـل قـدرت آيتونه تاسې ته دربښيي، څو تاسې غور و كړئ او وپوهيږئ چې پاك الله مړي هم ژوندي كولی شي.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

بيا سخت شول زړونه ستاسې پس له دغه (ژوندي كولو د مړي) نو دغه (زړونه) په مثال دتيږې دي (په سختوالي كې) بلكه ډېر زيات دي په سختوالي كې، او بېشكه چې له ځينو تيږو ځنې خامخا هغه دي چې خوټيږي (بهيږي) له هغو څخه لويې لويې ويالې، او په تحقيق سره ځينې له دې تيږو څخه خامخا هغه دي؛ چې چوي نو راوځي له هغو څخه اوبه، او بېشكه ځينې له دې تيږو څخه خامخا هغه دي؛ چې رارغړي (دغره له سره) له وېرې د الله، او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې كوئ يې تاسې (ای يهودانو !).

تفسير: يعنې له ځينو تيږو څخه ډېرې ګټې رسيږي، چې ډېرې اوبه او ويالې ور څخه وځي، او له ځينو تيږو څخه لږ اوبه وځي، او د هغه لومړني قسم په نسبت لږه فائده ور څخه اخيستل كيږي، كه څه هم له ځينو تيږو څخه چاته څه فائده نه رسيږي، خو په هغو كې يو ځانته اثر او تأثر موجود وي، مګر د دوی زړونه له دې درې ډولو تيږو څخه سخت دي، نه په هغو كې فائده او نه په كې د خير كومه خبره شته، ای يهودانو ! الله تعالی ستاسې له اعمالو څخه هيڅكله بېخبره نه دی.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

آيا نو تمه كوئ تاسې (ای مسلمانانو) چې ايمان به راوړي دوی (په وينا ستاسو او بېشكه چې وه

یوه ډله (دپخوانیو) له دوی چې اورېده به یې کلام د الله، بیا به یې اړوله هغه خبره وروسته له هغه چې پوه به شول په هغې؛ حال دا چې دوی به پوهېدل (په دی تحریف او افتراء).

تفسیر: له فریق څخه هغه خلق مراد دي چې د طور غره ته له موسی علیه السلام سره د الله تعالی د خبرو د اورېدلو لپاره تللي وو، هغوی د طور څخه د بېرته راتګ په وخت کې له ځانه داسې خبرې تحریف او جوړې کړې، او ویې ویل: «څه چې مو له لاسه کېږي هغه وکړئ ! او په څه چې مو وس نه رسیږي د هغه پرېښودل ستاسې په اختیار کې دي»، ځینې وایي چې: الله تعالی د کلام څخه مراد (تورات) دی، او له تحریف څخه دا مراد دی چې د هغه په آیاتو کې یې لفظي او معنوي تحریفونه کول، کله به یې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نعت بدلاوه، کله به یې د رجم او نور آیتونه له منځه ایستل.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

او کله چې ملاقات وکړي (یهودان) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي، وایي چې: ایمان راوړی دی مونږ، او کله چې یواځې شي ځینې د دوی له ځینو نورو سره نو وایي دوی: آیا خبروئ تاسې (ای یهودانو) مؤمنان په هغه شي چې پرانستلی دی الله په تاسې (په تورات کې) ددې لپاره چې جګړه وکړي له تاسې سره مؤمنان په نزد د پروردګار ستاسې، آیا نو نه پوهېږئ؟ (په دې چې دښمن ته حجت ورښیئ).

تفسیر: د یهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه خبرې چې د دوی په مذهبي کتاب کې وې، مسلمانانو ته ویلې، نورو یهودانو به دوی ملامتول چې «د خپل کتاب سند ولې د نورو په لاسو کې ورکوئ؟ آیا تاسې نه پوهېږئ چې مسلمانان به ستاسې د پروردګار په مخ کې په همدې خبرو پر تاسې الزام اړوي؛ چې یهودان سره له دې چې ګرد سره آخر الزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم پیژني، خو بیا هم ایمان نه راوړي، نو دلته تاسې بې ځوابه کېږئ».

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

آیا نه پوهیږي دغه (یهودان) چې بېشکه الله تعالی عالم دي په هغه څه (کفر او نفاق) چې پټوي یې دوی، او په هغه څه (ایمان) چې ښکاره کوي یې.

تفسیر: یعنی الله تعالی ته د دوی ټول ظاهري او باطني احوال معلوم دي، او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوي، او وخت په وخت هغوی پرې پوهوي، د رجم آیت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی وو، خو الله تعالی هغه مسلمانانو ته ورښکاره کړ، او دوی یې رسوا کړل، دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال وو چې له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعیان وو.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

او ځینې له دغو (یهودانو) څخه آمیان دي، چې نه پوهیږي په کتاب (تورات) باندې مګر خو (پوهیږي) په هیلو (آرزوګانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مګر خو بې دلیله ګمان کوي.

تفسیر: او هغه کسان چې جاهلان دي، هغوی خو په هیڅ نه پوهیږي چې په (تورات) کې څه شی لیکل شوي دي؟

مګر په هغو څو آرزوګانو خبر دي؛ چې له خپلو پوهانو څخه يې په دروغو اورېدلې دي، لکه چې وايي: جنت ته به بې له يهودانو بل څوك نه ورننوځي، ځمونږ پلرونه او نيکونه هرومرو (خامخا) ځمونږ لپاره مغفرت غواړي، دا د هغوی هسې بې اصله خيالات دي چې هيڅ دليل ورته نه لري.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

نو عذاب (هلاك او خرابي) دی لپاره د هغو کسانو چې ليکي کتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بيا وايي دغه (محرفين خلقو ته) چې دا (ليکل شوی) له طرفه د الله دی، لپاره ددې چې واخلي په دغه کتاب (اړولي) ليك قيمت لږ، نو (عذاب او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چې ليکلي دي لاسونو د دوی او بيا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه کار چې کوي يې (چې رشوت اخيستل دي).

تفسير: دا هغه کسان دي چې هغوي د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمې خبرې له خپل لوري جوړوي، ليکي يې، او الله تعالی ته يې نسبت کوي، مثلا په (تورات) کې ليکلي وو چې «آخر الزمان رسول صلی الله عليه وسلم ښکلی مخ، تکې تورې ګڼې ولول تاو شوې څڼې، تورې سترګې، ميانه قد، غنم رنګ لري» ، دوی دا خبرې واړولې او داسې يې وليکل چې: «قد يې اوږد، سترګې يې شنې، او څڼې يې ساده، سمې او ځوړندې او زېړې دي»، چې عوام الناس د ده تصديق ونه کړي، او د هغوی په دنيوي منافعو کې څه نقصان پيدا نه شي.

وَقَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ

او وايي دوی (يعني يهودان) هيچېرې به ونه رسيږي مونږ ته اور د (دوزخ) مګر څو ورځې شميرلې شوې (لږې).

تفسير: ځيني وايي: اوه ورځې، او ځيني څلويښت ورځې؛ هومره ورځې چې دوی د خوسي (سخي) په عبادت کې بوخت وو، او ځيني څلويښت کاله؛ هومره وخت چې دوی د تيه په ميدان کې سرګردان وو، ځيني وايي: هر يوه ته دومره وخت اور رسيږي، چې په دنيا کې يې ژوند کړی وي.

قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِندَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

ووايه ته (ای محمده ! دوی ته) آيا اخيستی دی تاسې په نزد د الله عهد (چې عذاب به نه درکوي؟) نو له سره مخالفت نه کوي الله له عهد خپل، يا وايئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چې نه پرې پوهېږئ (بلکه داسې نه دي لکه چې تاسې يې وايئ).

تفسير: يعنې دا خبره بيخي غلطه ده چې يهودان به تل په دوزخ کې نه پاتې کيږي، ځکه د «خلود في النار» او «دخول في الجنة» هغه کليه قاعده چې وروسته له دې څخه يې بيان فرمايي؛ له ټولو سره به سم له هغې قاعدې سره معامله کيږي، او يهودان له دغې عمومي قاعدې نشي وتلی.

بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي

إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَقُولُوا۟ لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿۸۳﴾

بلکه (رسيږي تاسې ته دائمي اور) هر چا چې کسب کړه بدي او چاپېره شوه پر ده ګناه دده (چې تر مرګه پورې کفر دی) نو همدغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، دوی به په هغه اور (د دوزخ) کې تل وي.

او هغه کسان چې مؤمنان دي، او عملونه کړي دي دوی د نیکی؛ همدغه کسان صاحبان د جنت دي، دوی به په هغه جنت کې تل وي.

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له بني اسرائیلو (اولاده د یعقوب او وویل مونږ دوی ته) چې عبادت مه کوئ ! مګر یواځې د الله او (نیکي کوئ) سره له مور او پلار نیکي ! او له خپلوانو سره، او له یتیمانو سره ! او له مسکینانو سره ! او ووایئ خلقو ته (ښې خوږې) ښایسته خبرې، او سم قائموئ لمونځ ! (ادا کوئ یې د ټولو مقرراتو له رعایت سره) او ورکوئ زکات ! بیا وګرځېدئ تاسې (له دې عهده) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له تاسې څخه حال دا چې همدا تاسې مخ ګرځوونکي یئ (له الهي احکامو نه).

تفسیر: د ګناه احاطه کول یا له چا څنې چار چاپېر ګناه تاوېدل دا معني لري چې: ګناه په هغه داسې غلبه وکړي چې هیڅ خوا یې داسې نه وي؛ چې ګناه هلته انبار نه وي، تر دې که یواځې د چا په زړه کې د ایمان او تصدیق لږ اثر وي، هم ګناه په هغه احاطه نه کوي، نو دا صورت یواځې په کافرانو صادق کیدی شي، او بس.

یهودو ته خطاب جاري دی؛ چې له الهي احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسې عادت بلکه په طبیعت کې داخل شوی دی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿۸۴﴾

او (یاد کړئ ای بني اسرائیلو) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسې په (تورات) چې مه تویوئ وینې خپلې او مه باسئ ځانونه خپل (یعنې یو بل په ظلم سره) له کورو خپلو، بیا عهد وکړ (پلرونو) ستاسې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (په خپلو نفسونو په دې چې عهد تړلی وو پلرونو ستاسې او همدا مو دین دی).

تفسیر: یعنی مه خپل قوم وژنئ، او مه یې له وطنه د باندې شړئ.

ثُمَّ أَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَٰرِهِمْ تَظَٰهَرُونَ عَلَيْهِم بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ

پس (له دې عهده) تاسې هغه کسان یئ چې وژنئ ځانونه خپل (یو بل سره یا وژنئ غریبان اقرباء خپل) او وباسئ تاسې یوه ډله خپله (چې مغلوبه شي) له کورونو د دوی څخه، مرسته (مدد) کوئ یو له بل سره په دوی باندې په ګناه او ظلم.

تفسیر: په مدینه منوره کې د یهودانو دوه فرقې وې، یوه (بني قریظه)، دویمه (بني نضیر)، دوی یو له بل سره جنګېدلې، د مشرکانو هم هلته دوه ډلې وې، یوه (اوس) دویمه (خزرج)، دې دواړو به هم په خپلو منځو کې جګړې کولې، د(بني قریظه) ملګری د (اوس) ټبر وو، او د (بني نضیر) ملګری د (خزرج) ټبر وو، د جنګ جګړو په وخت کې هره یوه ډله د بلې موافقې ډلې مرستې ته ورتله، او د هغې اعانت او حمایت به یې کاوه، کله به چې یوې ډلې پر بلې ډلې نصرت او برې ومونده، نو هغه مغلوبه ډله به یې له وطنه د باندې شړله، او د هغو کورونه به یې لوټل، که کوم (کتابي، یهودي) سړی به دوی ته په دې جګړو کې په لاس ورته؛ بندي کېده به، نو د هغه ملګرو به پیسې سره ټولولې او بسپنه (فدیه) به یې کوله، او هغه به یې له بنده خلاصاوه، لکه چې ددې کیفیت او چارې په نسبت په لاندنې آیت کې څه اشاره راځي.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ

او که راشي دوی تاسې ته بندیان نو فدیه ورکوئ تاسې د دوی په ځای، شان دا چې حرام کړی شوی دی پر تاسې ایستل د هغو، آیا پس (منئ او) ایمان راوړئ تاسې پر ځینو (احکامو) د کتاب (چې فدیه ده) او کافران کېږئ په ځینو نورو (احکامو د کتاب چې بې ګناه وژنئ، په ګناه سره مرسته کوئ، د دوی مغلوبان له وطنه شړئ).

تفسیر: یعنې که د بل ټبر او قوم په لاس کې بندي شئ، نو د هغه په خلاصولو کې په ډېره مېړانه (بهادرۍ) ټول سره ولاړېږئ، او ملاوې تړئ، مګر په خپله د هغه د وینې د څښلو او مرئ غوڅولو لپاره شنه ناست یئ، نو که غواړئ چې د الله تعالی په احکامو باندې عمل او ټګ وکړئ، ښایي چې په دواړو ځایو کې له هغه سره معاونت او مرحمت وکړئ، او د هغه له اعانت او حمایت څخه سر ونه غړوئ !.

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چې کوي دا (کارونه) له تاسې څخه مګر خو رسوایي ده، په ژوند د دنیا کې، او په ورځ د قیامت کې ګرځول کیږي دوی ډېر سخت عذاب (د دوزخ) ته او نه دی الله غافل له هغه څه چې کوئ یې تاسې (ای یهودانو !).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

دا هغه کسان دي چې آخیستی دی دوی ژوند د دنیا په (بې انتها نعمتونو) دآخرت، سپک به نه کړی شي له دوی څخه (دنیوي او اخروي) عذاب، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ

او خامخا، بېشکه ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او پر له پسې استولي وو مونږ پس له موسی نور رسولان (لکه یوشع، داود، سلیمان، یحیی، او زکریا)، او ورکړې وې مونږ عیسی

څوی د مریمې ته (معجزې) ښکاره او قوي کړې وو مونږ عیسی په روح پاک سره (چې جبریل یا انجیل یا عیسوي روح دی).

تفسیر: د مړي ژوندي کول، د أکمه، او أبرص او د نورو رنځورانو روغول، او دېټو خبرو ښوول، د عیسی علیه السلام له ښکاره وو معجزاتو څخه دي، له (روح القدس) څه به جبرئیل علیه السلام مراد وي، چې تل به له مسیح علیه السلام سره وو.

أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ٨٧

آیا نو هر کله چې را به غی تاسې ته کوم رسول په هغو احکامو سره چې نه به خوښول نفسونو ستاسې، نو تکبر (لویي) کاوه تاسې (له منلو د هغو احکامو) نو د انبیاوو یوه ډله دروغجنه وبلله تاسې (لکه محمد، عیسی، او موسی)، او بله ډله (دانبیاوو) ووژله تاسې.

وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ٨٨

او وایي (تمسخراً) زړونه مو په پردو کې دي (وینا پرې اثر نه کوي، داسې نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر ددوی، نو ډېر لږ (له دوی څنې) ایمان راوړي.

تفسیر: یهودانو دخپلو نفسونو د ستایلو په وخت کې داسې ویل چې: څمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کې ساتلی شوي دي، او پر ته څمونږ له دین څخه بل کوم دین په کې نشي ننوتلی، او نه بله کومه خبره څه اثر وربانديې اچولی شي، مونږ د بل چا په چاپلوسی، سحر بیانی، او کرشمی نه غولیږو، او نه یې تابعداري کولی شو، حق تعالی فرمایي: «دوی بیخي دروغ ویونکي دي» ځکه چې دوی دخپل کفرپه سبب الله تعالی له خوا ملعون او د ده له رحمته شړل شوي دي، نو له دې امله په هیڅ ډول د حق منونکي نه دي، او له دوی څخه ډېر لږ کسان د ایمان په دولت مشرف کیږي.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ ۚ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ٨٩

او هر کله چې راغی دوی ته (اهل کتابو ته) کتاب (قرآن) له طرفه د الله، چې مصدق دی د هغه کتاب چې له دوی سره دی، حال دا چې وو دوی پخوا له دې چې فتح به یې غوښته (له الله دقرآن او محمد په راتلو سره) په هغو کسانو چې کافران وو، نو کله چې راغی دوی ته هغه رسول چې پیژندلی وو دوی (هغه رسول د تورات په ستایلو سره) کافران شول پرې، نو لعنت د الله دی په کافرانو (چې حق یې پټ او باطل یې څرګند کړ).

تفسیر: هغه کتاب چې نازل شوی دی قرآن دی، او هغه کتاب چې له دوی سره پخوا له دی نه موجود وو (تورات) دی، د عظیم الشان قرآن له نزوله پخوا کله به چې یهودان د کافرانو په مقابل کې مغلوبېدل، نو دعا به یې کوله، او ویل به یې: ای الله، آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم مبعوث کړه چې مونږ د هغه ملګري شو، او مشرکین مړه کړو او ..

او یا دا چې دوی به مشرکانو ته ویل: چې آخر الزمان رسول مبعوث شي، نو مونږ به د هغه ملګري او په تاسو به غالب شو، کله چې محمد صلی الله علیه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت ټولې نښې یې ولیدلې، نو ترې منکر او ملعون شول.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ

بد دی هغه څه چې پلورلی (خرڅ کړي) دي دوی په هغه سره ځانونه خپل، (او هغه دا دی) چې کافران کیږي په هغه قرآن چې نازل کړی دی الله، (دا کفر) په سبب ددې حسد او کینې دی، چې (ولې) نازلوي الله له فضله خپله په هغه چا چې اراده وکړي له بندګانو خپلو.

تفسیر: یعنې هغه شی چې دوی د هغه په بدل کې خپل ځانونه خرڅوي؛ هغه د سپیڅلي پاک قرآن په مقابل کې د کفر او انکار غوره کول دي، حال دا چې د دوی دا کفر او انکار هم یواځې د دوی له ضد، کینې، او حسد نه پیدا شوی دی.

فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ۭ

نو اخته شول په یوه غضب (چې کفر دی په محمد او قرآن) له پاسه د بل غضب (چې کفر دی په عیسی او انجیل).

تفسیر: یعنې غضب دا چې نه یواځې په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول، او بل غضب دا چې یواځې د حسد او ضد له امله یې د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ، او ورځنې وګرځېدل.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝۹۰

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دې څخه معلومیږي چې هر عذاب د ذلت لپاره نه وي، بلکه هغه عذاب چې مسلمانانو ته ورکول کیږي، هغه د دوی د ګناهونو له امله دی؛ چې ترې پاک شي، نه د سپکتیا او تذلیل لپاره، یواځې هغه عذاب چې کفارو ته ورکول کیږي هغه د تذلیل عذاب دی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۤ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ۭ

او کله چې وویل شي دوی ته چې ایمان راوړئ په هغو (کتابونو) چې نازل کړي دي الله، وایي دوی: ایمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (یعنې تورات) حال دا چې کافران کیږي په هغو کتابونو چې بې لـه هغـه دي (یعنـې انجیل او قـرآن) حال دا چې دا (نور کتابونه هم) حق دي، تصدیق کوونکي دي د هغه کتاب چې له دوی سره دی (چې د الله تعالی له خوا نازل شوی دی).

تفسیر: هغه کتابونه چې بې له هغه دي، یعنې (انجیل) او (قرآن)، او هغه چې نازل شوی دی پر مونږ یعنی (تورات)، مطلب دا چې پرته له (تورات) څخه له نورو کتابونو په ښکاره ډول منکران دي، د(قرآن) او (انجیل) منونکي نه دي، حال دا چې دا کتابونه هم رښتیا حق او د (تورات) تصدیق کوونکي دي.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْۢبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۹۱

ووایه (ای محمده ! دغو یهودانو ته) نو ولې به وژل تاسي انبیاء د الله (لکه شعیب، زکریا، او یحیی) پخوا (له دې څخه) که چېرې وئ تاسې ایمان لرونکي (په تورات).

تفسیر: یعنې یهودانو ته ووایه: «که تاسې په تورات ایمان لرونکي یئ، نو بیا مو ولې انبیاء ووژل؟ ځکه چې په (تورات) کې داسې حکم شته: «هر هغه نبي چې د (تورات) تصدیق وکړي، تاسې له هغه سره مرسته وکړئ، او خامخا ورباندې ایمان راوړئ !» او هغه انبیاء مو وژلي دي؛ چې پخوا له دې څخه تېر شوي دي، لکه زکریا او یحیی علیهما السلام، چې د (تورات) په احکامو یې عمل کاوه، او د (تورات) د ترویج او تاکید لپاره رالیږل شوي وو، په دې خبره کې هیڅ ناپوه ته کومه اندېښنه او شک نه پیدا کیږي، چې دې پیغمبرانو د (تورات) تصدیق کاوه.

وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿۹۲﴾

او خامخا په تحقیق سره راوړې وې تاسې ته موسی ښکاره (معجزې) بیا ونیوه تاسې خوسی (سخی) (په ألوهیت او معبودیت سره) پس د تللو د موسی (د طور غره ته) حال دا چې تاسې وئ ظالمان (پر ځانونو خپلو په دې معبود نیولو دخوسي).

تفسیر: یعنې پخپله موسی علیه السلام چې تاسې د هغه د شریعت دعوه لرونکي یاست، ددغې دعوا له امله د نورو شرائعو او حقه وو ادیانو څخه انکار کوئ، تاسو ته یې ډېرې ښکاره نښې او معجزې دروښودې، لکه همسا، ید بیضاء، د سیند څیرول او نور؛ مګر کله چې موسی علیه السلام د څو ورځو لپاره د طور غره ته لاړ، نو تاسې د هغه په غیاب کې خوسی (سخی) خپل معبود وټاکه، حال دا چې موسی علیه السلام ژوندی او دنبوت خاوند وو، نو په هغه وخت کې پر موسی علیه السلام او د هغه په شریعت ستاسې ایمان چېرې وو، چې نن آخر الزمان رسول صلی الله علیه وسلم سره د بغض، او حسد له امله تاسې موسوي شریعت داسې ټینګ نیولی دی، چې د الله تعالی احکامو ته هم غوږ نه ږدئ، بېشکه چې تاسې ظالمان یئ، او ستاسې پلرونه او نیکونه هم ظالمان وو، دا وو د بني اسرائیلو احوال د موسي علیه السلام سره، وروسته له دې د (تورات) په نسبت د هغوی د ایمان حالت بیانوي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ ۖ
قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ قُلْ بِئْسَمَا
يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۹۳﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم دتاسې (په منلو د تورات) او پورته کړ مونږ پاس په (سرو) د تاسې د طور (غراو حکم مو ورته وکړ چه)، واخلئ هغه (احکام) چې درکړي دي مونږ تاسي ته په ښه کوښښ، او واورئ (په تدبر سره)، وویل (یهودانو) اورېدلي ده مونږ (ستا خبره) او نه دی منلی مونږ(ستا حکم)، او ورڅښلې شوې وه په زړونو ددوی کې (مینه د) خوسي (سخي) په سبب د کفر ددوی، ووایه (ای محمده ! دوی ته) بد دی هغه شی چې امر کوي تاسي ته په هغه (چې کفر دی په محمد او قرآن) ایمان ستاسې که چېرې یئ تاسې ایمان لرونکي.

تفسیر: یعنې د (تورات) د احکامو په نسبت چې کوم احکام درکړی شوي دي، هغه په پوره همت او استقلال سره ټینګ ونیسئ !، څرنګه چې غر مو په سر څوړند وو، نو د خپل ځان له وېرې څو مو تش په ژبه یا په هغه وخت کې وویل: ﴿سَمِعْنَا﴾ یعنې د (تورات) احکام مو واورېدل، او په زړه کې یا وروسته له هغه مو ویل: ﴿وَعَصَيْنَا﴾ یعنې هغه احکام مو ونه منل.

قُلۡ إِن كَانَتۡ لَكُمُ ٱلدَّارُ ٱلۡأٓخِرَةُ عِندَ ٱللَّهِ خَالِصَةٗ مِّن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُاْ ٱلۡمَوۡتَ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٩٤﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه چېرې وي تاسې ته دار آخرنى په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره يواځې) بې له (نورو) خلقو نو تمنا وكړئ د مرګ كه چېرې يئ تاسې صادقان (په دعوى د خالصوالي د جنت كې خپلو ځانو ته).

تفسير: يهودانو به ويل: «پر ته له مونږ به جنت ته بل هيڅ څوك نه داخليږي، او مونږ ته هيڅ يو تكليف او عذاب نشته»، الله تعالى فرمايي: «كه په رښتيا سره تاسې جنتيان يئ، نو له مړينې څخه ولې وېرېږئ؟».

وَلَن يَتَمَنَّوۡهُ أَبَدَۢا بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡۚ وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمۡ أَحۡرَصَ ٱلنَّاسِ عَلَىٰ حَيَوٰةٖ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشۡرَكُواْۚ يَوَدُّ أَحَدُهُمۡ لَوۡ يُعَمَّرُ أَلۡفَ سَنَةٖ وَمَا هُوَ بِمُزَحۡزِحِهِۦ مِنَ ٱلۡعَذَابِ أَن يُعَمَّرَۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِمَا يَعۡمَلُونَ ﴿٩٦﴾

او له سره به هيله (اميد) ونه كړي د مرګ هيڅكله په سبب د هغو عملونو چې وړاندې ليږلي دي لاسونو ددوى (لكه د انبياوو او نورو قتل او تكذيب) او الله ښه عالم دى په (احوالو) دظالمانو.
او خامخا به مومې ته هرومرو دوى ډېر حرصناك دخلقو نه په ژوندانه باندې، او (ډېر حارصان) له هغو كسانو څني (هم) چې مشركان دي، خوښوي هر يو د هغوى (يهودانو) كه عمر وركړى شي (او اوږد شي عمر يې) زر كاله، او نه دى دا كس خلاصوونكى دده له عذابه دا چې عمر ډېر وركړ شي، او الله ښه ليدونكى دى دهر څه چې دوى يې كوي.

تفسير: يعني يهودانو داسې خراب كارونه كړي دي چې له مرګه ډېر لرې تښتي، او وېرېږي چې وروسته له مړينې مونږ ته هيڅ يوه ګټه نه رسيږي، تر دې حده پورې چې له مشركانو څخه هم دوى ډېر په ژوندي پاتې كيدلو باندې حريصان دي، په دې سره د هغوى د دعوى تغليط په ښه ډول سره وشو.

قُلۡ مَن كَانَ عَدُوّٗا لِّجِبۡرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ عَلَىٰ قَلۡبِكَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَهُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوّٗا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبۡرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوّٞ لِّلۡكَٰفِرِينَ ﴿٩٨﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) هر څوك چې وي دښمن د جبريل (نو مړه دې شي له قهره) ځكه چې بېشكه هغه (جبريل) نازل كړى دى قرآن په زړه ستا په اذن (او حكم) د الله، حال دا چې تصديق كوونكى دى (دا كتاب) د هغو كتابونو چې پخوا له ده دي، (لكه تورات، او انجيل) او لارښوونكى دى، او زيرى وركوونكى دى مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره).
هر څوك چې وي دښمن د الله او دملائكو دده او درسولانو د ده او(خصوصا) د جبريل او د ميكائيل پس بېشكه الله دښمن دى د كافرانو.

تفسير: يهودانو به ويل: «هغه پرښته جبريل عليه السلام چې پر (محمد صلى الله عليه وسلم) باندې وحي راوړي له مونږ سره دښمني لري، او څمونږ پلرونو ته دده له لاسه لوى تكليفونه پېښ شوي دي، كه پر ته له جبرئيل عليه السلام بلې كومې پرښتې دوى ته وحي راوړي وى، نو مونږ به په (محمد صلى الله عليه وسلم) ايمان راوړى واى»، نو د دوى ددې

وینا په نسبت الله تعالی داسې فرمایي: «کردې پرښتې همغه شیان کوي چې د پاک الله له لوري دوی پرې ماموري شوي وي، او له خپله ځانه هیڅ شی نه شي کولی، نو هغه کسان چې له دوی سره دښمني کوي، بېشکه چې الله تعالی د هغوی دښمن دی».

وَلَقَدۡ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ءَايَٰتِۭ بَيِّنَٰتٖۖ وَمَا يَكۡفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلۡفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُواْ عَهۡدٗا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٞ مِّنۡهُمۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٠٠﴾

او خامخا په تحقیق نازل کړي دي مونږ تاته آیتونه روښانه، او نه کافران کیږي په دې باندې مګر فاسقان (چې د الله له فرمانه وتونکي دي).
آیا هر کله چې کولو به دوی یو عهد؛ نو غورځاوه (هیراوه او ماتولو به) دا عهد یوې ډلې له دوی څخه، بلکه اکثره د دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: یعنې دا د هغوی پخوانی عادت دی؛ کله چې دوی له الله تعالی یا رسول الله صلی الله علیه وسلم یا له بل چا سره عهد او پیمان وتړي، نو بیا یوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترګې پټوي، او تر شا یې غورځوي، بلکه ډېر داسې یهودان هم شته چې په (تورات) باندې یې هم لا ایمان نه دی راوړی، نو داسې کسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندې نه درېدل کومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَآءَهُمۡ رَسُولٞ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٞ لِّمَا مَعَهُمۡ نَبَذَ فَرِيقٞ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمۡ كَأَنَّهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او هر کله چې راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چې تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب (تورات) چې له دوی سره دی؛ نو وغورځاوه یوې ډلې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب؛ کتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هیڅ عمل یې پرې ونه کړ) لکه چې دوی نه پوهیږي (چې دغه کتاب او رسول له جانبه د الله راغلي دي، یا په هغه کې څه صفت دی د محمد).

تفسیر: له «رسول» څخه محمد صلی الله علیه وسلم مراد دی، او له «ما معهم» څخې مطلب (تورات) او له (کتاب الله) نه مقصد همدا (تورات) دی، یعنې کله چې رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلم تشریف راوړ، نو دوی د (تورات) او نورو آسماني کتابونو تصدیق کوونکی وو، نو د یهودانو یوې ډلې په پخپله (تورات) خپلو شاوو ته داسې وغورځاوه لکه چې بیخي یې نه وي لیدلی، او هیڅ ورنه خبر نه وي؛ چې آیا هغه هم کوم کتاب دی که نه؟ او څه اوامر او نواهي هم پکې شته که نه؟ کله چې دوی په خپل کتاب عقیده او ایمان نه لري، نو له هغوی څخې د نورو الهي احکامو په نسبت څه امید کول پکار دي؟.

وَٱتَّبَعُواْ مَا تَتۡلُواْ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلۡكِ سُلَيۡمَٰنَۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيۡمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ ٱلسِّحۡرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلۡمَلَكَيۡنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنۡ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحۡنُ فِتۡنَةٞ فَلَا تَكۡفُرۡۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنۡهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَزَوۡجِهِۦۚ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنۡ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمۡ وَلَا يَنفَعُهُمۡۚ وَلَقَدۡ

عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۗ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖۤ اَنْفُسَهُمْ ؕ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۞ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ؕ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۞

او متابعت وکړ یهودانو د هغه څه چې لوست به شیطانانو په (زمانه د) باچاهۍ دسلیمان کې، او نه وو کافر شوی سلیمان، ولیکن شیطانان کافران شوي وو، حال دا چې ښوده به یې خلقو ته سحر او (متابعت به یې کاوه) د هغه شي چې نازل کړی شوی وو په دوو پرښتو په (ښار د) بابل کې (چې نوم د یوې) هاروت او (دبلې) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هیڅ ته تر هغه پورې چې وبه ویل دواړو: بېشکه همدا خبره ده چې مونږ ازمیښت یو (له جانبه د الله) نو مه کافر کېږه (په زده کولو د سحر) نو زده کاوه به هغوی له دوی دواړو نه هغه شی چې بیلتون به یې کاوه په هغه سره په منځ د مېړه (خاوند) او ښځې د هغه کې؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکي په دغه سحر سره هیچا ته مګر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوي دوی (یعنې یهودان) هغه څه چې ضرر رسوي دوی ته او نفع نه رسوي دوی ته، او خامخا په تحقیق پوهېدل دوی چې خامخا هغه څوک چې اخلي (زده کوي) سحر؛ نشته ده لره په آخرت کې هیڅ برخه (دنیکۍ)؛ او خامخا ډېر بد دی هغه شی چې خرخ کړی دی دوی په هغه شي سره (حصه د) ځانو خپلو که چېرې وای دوی چې پوهېدلی (په بد انجام د سحر نو نه به یې زده کاوه)، او که په تحقیق دوی ایمان راوړی وای، او پرهیز یې کړی وای (له سحر او له یهودیته) نو خامخا ثواب له طرفه د الله څخه ډېر غوره دی (له دې سحر او رشوت د تورات په تحریف)؛ که وای دوی چې پوهېدلی (په بهترۍ د «تورات» نو سحر به یې نه زده کاوه، او له پاك الله څنې به وېرېدل، او له مناهیو به لرې ګرځېدل).

تفسیر: لنډه یې دا چې یهودانو دین او کتاب پرېښود، او د سحر، جادو، او کوډو تابع شول، او جادو له دوو خواوو په خلقو کې خور شو:

(۱) : د سلیمان علیه السلام په زمانه کې په دې سبب چې پیریانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، نو بنیادمانو له شیطانانو څنې کوډې زده کولې، او دا به یې سلیمان علیه السلام ته منسوبولې؛ چې دا کوډې مونږ ته له ده څنې رارسېدلې دي، او ده دهمدې کوډو په زور پر خلقو حکمونه چلول، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: «دا کار کفر دی، او د سلیمان نه دی».

(۲) (هاروت) او (ماروت) دوه پرښتې چې (بابل) په ښار کې د بنیادمانو په صورت اوسېدلې، او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم وو، د سحر هر طالب به چې دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصیحت کاوه چې «سحر مه زده کوه ! چې د سحر له امله سړی کافر او ایمان ته یې زوالوررسیږي»، که سره له دغه نصیحته به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخیست، نو یې ورښود، پاك الله د (هاروت او ماروت) په ذریعه د خپلو بندګانو آزموینه کوله، نو ځکه فرمایي چې: «له هسې علومو څنې آخرت ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، بلکه ډېر نقصان رسوونکي دي، او په دنیا او آخرت کې پرته له نقصانه بل څه فائده په لاس نه ترې راځي، او بې د الله تعالی له حکم او ارادې هیڅ اثر نه پرې مرتبیږي، که دوی د دین علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارینو اجر او ثواب به یې په برخه کېده، کله چې دین او کتاب یې پرېښود. ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ﴾ شول.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوْا ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۞

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) مه وایئ تاسې (لفظ د) «راعنا» (رسول

الله ته) او ووايئ (په ځاى د «راعنا» لفظ د) «انظرنا»، او واورئ تاسې (حق د زړه په غوږو)، او شته دى لپاره د كافرانو عذاب دردناك (د دوزخ).

تفسير: يهودان به چې كله رسول الله مبارك په مجلس كې كېناستل او د دوى خبرې به يې اورېدلې، په ځينو خبرو به چې ښه نه پوهېدل، يا به يې نه اورېدلې؛ د هغو تحقيق به يې بيا په تكرار سره كاوه، او ويل به يې: ﴿رَاعِنَا﴾، يعني ځمونږ په لورې توجه وفرمايئ ! او رعايت مو وكړئ ! ددې كلمې د اورېدلو په اثر به كله كله مسلمانانو هم داسې ويل، نو پاك الله منع كوي چې داسې مه وايئ، او كه وايئ هم نو ﴿انْظُرْنَا﴾ ووايئ، چې د هغه معنى هم همغه ده، او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ ! چې بيا پوښتنې ته محتاج نه شئ ! يهودانو دا خبره د فريب او بد نيتى له امله ويله، او دا كلمه به يې په داسې ژوولې ژبه ادا كوله چې «راعينا» تورې به هم ترې وخوت، چې معنى يې آى ځمونږ شپونه ! ده، برسېره په دې د يهودانو په نزد ﴿رَاعِنَا﴾ احمق او ناپوه معنى هم وركوي.

مَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿۱۰۵﴾

نه خوښوي (دوست نه ګڼي) هغه كسان چې كافران شوي دي له اهل كتابو څخه او (نه) له مشركانو څخه دا (خبره) چې نازل كړي شي په تاسې كومه ښه خبره (لكه وحي، نصرت) له ربه ستاسې (د كينې له مخې)، أو الله خاصوي په رحمت خپل سره هغه څوك چې اراده (يې) وكړي (د تخصيص په رحمت سره)، او الله خاوند د فضل ډېر لوى دى.

تفسير: يعنې كفار كه يهودان دي، كه د مكې مشركان؛ په دې نه دي خوشحال چې پاك قرآن په تاسې باندې نازل شوى دى، بلكه يهودانو داسې غوښتل او هيله يې درلوده، چې وروستى نبي صلى الله عليه وسلم په (بني اسرائيلو) كې مبعوث شي، او د مكې د مشركانو خوښه دا وه، چې د دوى له ټېره دې وي، مګر دا خو د الله تعالى لوى فضل او مرحمت دى؛ چې وروستى نبي صلى الله عليه وسلم يې ستاسې د اميانو په ټبر كې پيدا كړ.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ؕ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۰۶﴾

هغه چې منسوخ كوو مونږ له كوم آيته يا هېروو يې (له زړونو) د مؤمنانو څخه؛ نو راولېږو بهتر له هغه (پخواني څخه په سهولت او كثرت د اجر كې) يا په مثل د هغه (په تكليف او ثواب كې)، آيا نه پوهېږې ته چې بېشكه الله په هر څه ښه قادر دى(نو راليږي بهتر له منسوخه يا د هغه په مثل)؟.

تفسير: دا هم د يهودانو پيغور دى، كله چې ستاسې په كتاب كې ځينې آيتونه منسوخ كيږي؛ نو وايي: «كه دا كتاب په رښتيا د پاك الله له لوري وي، نو كله چې الله تعالى دهغې نسخې له سببه چې مونږ او تاسې اوس پرې خبريږو ؛ لا له پخوا څخه خبر وو؛ نو ولې به يې يو داسې آيت لېږه؟» نو الله تعالى فرمايي چې: نه په لومړنۍ خبره كې څه عيب وو، او نه په وروستى خبره كې كوم عيب شته، خو ﴿اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ﴾ د وخت په تناسب او ل هغه حكم مناسب وګاڼه، او بيا يې دغه حكم لازم وباله (وګڼه).

اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۱۰۷﴾

آيا نه پوهيږې ته چې بېشكه الله (چې دى) همده لره دى سلطنت (او پاچاهي) د آسمانونو او دځمكې (سره له آسمانونو او ځمكې و ما فيهما ملكا، خلقا، وعبيدا)، او نشته تاسې ته غير له الله نه هيڅ دوست؛ (چې ومو ساتي له بلياتو) او نه مددګار (چې له نازله عذاب مو خلاص كړي).

تفسير: يعني دلته خو د الله تعالى قدرت او ملكيت په ګردو باندې شامل دى، او هلته په خپلو بندګانو اعلى درجه عنايت او مرحمت لري، نو اوس دبندګانو په منافعو او مصالحو باندې غير دده له ذاته بل څوك پوهېدى شي؟ او څوك دده په اندازه بندګانو ته منافع او ښېګڼې رسولى شي؟.

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

آيا اراده لرئ تاسې چې سوال و كړئ له رسول خپله (محمد څنې) لكه چې سوال كړى شوى وو له موسى څخه پخوا له دې (راز راز نا مناسبو طريقو)، او هر څوك چې بدلوي (او غوره كوي) كفر په ايمان (چې ايمان وركوي او كفر اخلي)؛ نو په تحقيق وركه يې كړه سمه لاره (او له حقې لارې څخه چپ او بې لارې شو).

تفسير: يعني د يهودو په شان بې ضرورته او د سركشى پوښتنې مه كوئ، ځكه داسې پوښتنې د كفر او ګمراهى لار ده.

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ

خوښوي (او دوست ګڼي) ډېر د اهل كتابو څخه (دا) چې وګرځوي دوى تاسې پس له ايمان راوړلو ستاسې كافران؛ دحسد (له سببه)، چې (لـه خبيثو) نفسونو د دوى (پيدا شوى) دى، وروسته له هغه چې ښكاره شو دوى ته حق (چې رسول، قرآن، او داسلام دين دى)، نو عفوه وكړئ ! (دوى ته) او مخ ترې وګرځوئ ! (او جزا مه وركوئ !) تر هغه پورې چې راوليږي الله امر خپل (په جهاد ددوى يا په جزيه اخيستلو له دوى نه).

تفسير: يعني تر هغه پورې تاسو دهغوى په خبرو صبر او تحمل وكړئ ! چې څمونږ له لوري تاسو ته كوم حكم راشي؛ لكه چې په پاى (آخر) كې محمد صلى الله عليه وسلم ته داسې حكم راغى چې ټول يهودان دمدينې منورې له چار چاپېره څنې وشړئ !.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

بېشكه چې الله په هر شي ښه قادر دى (نو هرومرو له دوى نه انتقام اخلي).

تفسير: يعني له خپل ضعف له امله اندېښنه او تردد مه كوئ !، ځكه چې پاك الله په خپل قدرت سره تاسې غالب او عزيز، او يهودان مغلوب او ذليل كوي، يا دا چې ډيل او تعطيل د عجز له امله نه دى.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

او سم دروئ (ادا كوئ له ټولو حقوقو سره) لمونځ، او وركوئ زكات، او هغه شى چې مخكې لېږئ لپاره د ځانو خپلو له نيكى (لكه صله رحمي، او صدقه) وبه مومئ (ثواب د) هغه په نزد د الله، بېشكه الله په هغه شي چې كوئ يې تاسې ښه ليدونكى دى (نو نه ضايع كېږي اعمال ستاسې، او جزا يې دركوي).

تفسیر: یعنې د هغوی په ضرر او ایذاء باندې صبر وکړئ، او په عباداتو کې بوخت (مشغول) او لګیا اوسئ !، ځکه چې الله تعالی ستاسې له کارونو څخه هیڅکله غافل او بېخبر نه دی، ستاسې هیڅ یو ښه کار نشي ضایع کیدی.

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ

او وایي: (اهل کتاب) له سره به نه ننوځي جنت ته مګر هغه څوک (به ننوځي) چې وي یهودي یا نصراني؛

تفسیر: یعنې یهودان خو وایي چې: «پرته له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی»، او نصرانیان وایي چې: «پرته له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی».

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفساني غوښتنې د دوی دي، ووایه (ای محمده ! دوی ته) راوړئ دلیل خپل (پر دې خبره) که چېرې یئ صادقان (په دې وینا کې، نه ده داسې) بلکه هر څوک چې وسپاري ځان خپل الله ته حال دا چې دی نیکوکار وي، نو دی ده لره اجر دده په نزد د رب دده، او نه به وي هیڅ (قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیچېرې) خپه کیږي (دجزا په وخت کې).

تفسیر: یعنې چا چې د الله تعالی احکام ومنل، او د هغو متابعت یې وکړ، که څه هم دا احکام د هر نبي له لوري ورته رسیدلي وي، او په خپل قومیت او اصولو باندې یې د یهودانو په شان تعصب ئي ونکړ، نو هغوی لره ښه اجر دی، او نه په هغوی کې داسې کومه خبره شته چې د هغې له امله به دوی په وېره کې وي، او نه به دوی غمجن وي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ

او وایي یهودان چې: نه دي نصرانیان په هیڅ شي (له حق دین څخه) او وایي نصرانیان چې: نه دي یهودان په هیڅ شي (له حق دین څخه) حال دا چې دغه (یهودان او نصرانیان) لولي دوی کتاب (دالله).

تفسیر: یعنې کله چې یهودانو (تورات) لوستلو؛ نو پوهه شول چې نصرانیان عیسی علیه السلام د الله جل جلاله ځوی بولي، او په دې مسئله ښه پوه شول چې دوی بېشکه کافران دي، او نصرانیان د (انجیل) له لوستلو ځنې په دې ښه وپوهېدل، چې یهودان د عیسی علیه السلام د نبوت د نه منلو له امله کافران شول.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

همدارنګه ویل هغو کسانو چې نه پوهېدل (لکه مجوسیان او مشرکان) په شان د ویلو ددغو (کتابیانو) نو الله به حکم وکړي په منځ ددوی کې په ورځ د قیامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به یې اختلاف (او جګړې) کولې.

تفسیر: له دې جاهلانو څخه د عربو مشرکین او بت پرستان مراد دي، یعنې همغسې چې یهود او نصاری یو بل کافر او

ګمراه ګڼي؛ همداسې بت پرستان هم پرته له خپلو ځانو نور ټول ګمراهان او بې دینان بولي، نو دوی دې په دنیا کې هسې خبرې کوي، په قیامت کې به د هغو په نسبت فیصله وشي.

فایده: دلته داسې یوه شبهه پیدا کیږي، کله چې یې ﴿كَذٰلِكَ﴾ وفرمایل، نو بیا د ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمایلو ته څه حاجت وو؟ ځینې مفسران هسې ځواب وایې چې: ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذٰلِكَ﴾ توضیح او تاکید دی، او ځینې وایې چې دلته جدا جدا دوه تشبیه ګاڼي دي؛ نو ځکه یې دوه لفظونه وفرمایل، له یوې تشبیه څخه دا غرض دی چې د دوی او د دوی د وینا په منځ کې مشابهت سره شته، یعنې څرنګه چې دوی نورو ته ګمراه وایي، دوی پخپله هم ګمراهان دي، او له بلې تشبیه ځنې دا غرض دی: لکه چې کتابیانو دا بې دلیله دعوی د خپلو نفساني اغراضو او عداوتونو له امله کوله، همداسې بت پرستان هم بې دلیله یوازې د نفساني غوښتنو له امله داسې دعوی کوي.

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِي خَرَابِهَا﴾

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا څخه چې بندوي مسجدونه د الله له دې چې یاد کړی شي په هغو کې نوم د الله، او کوښښ کوي په ورانولو (او شاړولو) د هغو کې.

تفسیر: که څه هم ددې آیت د نزول سبب نصاری دي؛ چې دوی له یهودانو سره مقاتله وکړه (تورات) یې وسوځاوه، او بیت المقدس یې خراب کړ، یا د مکې مشرکان دي، چې هغوی د بغض، عناد، او تعصب له کبله مسلمانان په (حدیبیه) کې ستانه کړل، او د بیت الله له زیارت نه یې محروم وګرځول، مګر هغه کسان چې هر کوم مسجد ورانوي، نو هغوی هم په دې حکم کې داخل دي.

﴿أُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَآ إِلَّا خَآئِفِينَ﴾

دغه کسان نه دي لایق دوی ته؛ دا چې ننوځي دغو مسجدونو ته مګر وېرېدونکي (له مؤمنانو څخه).

تفسیر: یعنې له دې کفارو سره خو لایق داسې وو چې د الله تعالی مساجدو ته سره له وېرې او تواضع، ادب، او تعظیم وررننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی؛ چې کفارو هلته بې حرمتي وکړه، یا یې مطلب دا دی: چې په عزت او حکومت دوی په دې ملک کې د اوسېدلو وړ نه دي، لکه چې همداسې هم وشول؛ چې د الله تعالی له لوري مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ﴿١١٤﴾

دوی ته په دنیا کې ذلت دی، او (شته) دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی).

تفسیر: یعنې په دنیا کې مغلوب شول، او په قید کې و لوېدل، او مسلمانانو ته به یې جزیه ورکوله.

﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ﴾

او خاص الله لره دی مشرق او مغرب، نو هر لوري ته چې مخ وګرځوئ (په لمانځه کې) نو همدغه لوري ته د الله مخ یا قبله ده.

تفسیر: ځینې وایي چې: «په سفر کې په سورلو باندې د نوافلو د ادا کولو په نسبت، یا کله چې په سفر کې قبله مشتبه شوې وه؛ دا آیت نازل شوی وو».

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بېشکه چې الله پراخ دی (رحمت د ده) ښه عالم دی.

تفسير: يعني د هغه رحمت هر چېرې عام دی، تر يوه ځاى پورې څه اختصاص نه لري، د دوی له نيتونو، مصالحو، او اعمالو څخه په ښه ډول خبر دی، او ښه پوهېږي چې د بندګانو په حق کې کوم شی مفيد او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروي، هر څوک چې سم له هغه سره عمل کوي هغه ته ښه جزاء او هر څوک چې له هغه څخه مخالف تګ کوي هغه ته بده سزا ورکوي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿۱۱۶﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿۱۱۷﴾

او وايي (کفار: يهودان او نصرانيان داسې چې) نيولی دی الله ځوی، پاکي ده ده لره (له ځوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شيان چې په آسمانونو او ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې: ملکاً، خلقاً، وعبيداً)؛ ټول ده لره حکم منونکي (او مغلوب) دي.
نوی (بې له نمونې) پيدا کوونکی د آسمانونو او دځمکې دی؛ او هر کله چې اراده وکړي د يوه کار نو بېشکه همدغه خبره ده چې وايي هغه کار ته چې وشه! نو هغه وشي.

تفسير: يهودانو عزير عليه السلام ته او نصرانيانو عيسى عليه السلام ته د الله تعالى ځوی و يل، الله تعالى فرمايي چې: د ده ذات له ټولو هسې خبرو څخه پاک او منزه دی، بلکه ټول موجودات بيخي د ده مملوک، مخلوق، او مطيع دي.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ

او وايي هغه کسان چې دوی نه پوهيږي (يا ځان نه پوهوي) ولې خبرې نه کوي له مونږ سره الله (پخپله) يا ولې نه راځي مونږ ته يوه نښه (دقدرت (معجزه) په صدق ستا).

تفسير: يعني هغه جاهلان يا متجاهلان چې په کتابيانو او بت پرستانو کې دي؛ هغوی ټول سره وايي چې الله تعالى ولې بې وسيلې له مونږ سره خبرې نه کوي؟ يا کومه يوه داسې نښه نه راښيي چې مونږ د هغې له اورېدلو يا ليدلو څخه ستا د رسالت تصديق وکړو.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿۱۱۸﴾

همدارنګه به ويل هغو کسانو (چې وو) پخوا له دوی څخې په شان د خبرې د دوی؛ يو رنګ شوي دي زړونه ددوی؛ په تحقيق سره بيانې کړي دي مونږ معجزې (نښې دتوحيد او نبوت) هغو خلقو ته چې دوی يقين کوي (او هيڅ شبهه او عناد په کې نشته).

تفسير: الله تعالى فرمايي چې: «پخوانيو خلقو هم داسې د جهالت خبرې کولې» ، دا کومې نوې خبرې نه دي، او هغو کسانو ته چې يقين او باور کوونکي دي مونږ د بر حقه نبي نښې بيان فرمايلې دي، او هغه کسان چې په خپل ضد او عداوت باندې ټينګ ولاړ دي، او انکار کوي؛ نو دا يواځې حسد او عناد دی.

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بېشکه مونږ لېږلی يې ته (ای محمده !) په حقه سره زېری ورکوونکی (په نعيم) او وېروونکی (له جحيم)، او ته به ونه پوښتل شې له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسير: يعنې پر تاسې باندې ددې خبرې هيڅ الزام نشته؛ چې هغوی مو ولې په اسلام نه دي مشرف کړي.

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ

او هيڅ کله به راضي نه شي له تا نه (ای محمده !) يهودان او نه نصرانيان؛ تر هغې پورې چې متابعت وکړې ته د دين د دوی؛

تفسير: يعنې يهودان او نصرانيان دحق له منلو سره هيڅ علاقه او کار نه لري، دوی په خپل ضد باندې کلک ولاړ دي، او له سره ستاسې دين نه مني، که بالفرض تاسې د هغوی تابع شئ نو خوښيږي، او دا ممکنه او کېدونکې خبره نه ده، نو اوس دې د هغوی د موافقت اميد ونه کړی شي.

قُلۡ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې) بېشکه هدايت د الله (اسلام) هم دغه هدايت دی (او بس).

تفسير: يعنې په هره زمانه کې همغه دين معتبر او هدايت وو چې د هغه وخت نبي به د هغه هدايت کاوه، او اوس هغه دين؛ د اسلام پاکه طريقه ده، نه ديهودانو او نصرانيانو دود (رواج) او دستور.

وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ ٱلَّذِي جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

او قسم دی که چېرې پيروي وکړې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغلی دی تا ته له علمه نو نه به وي تا لره له (عذابه د) الله هيڅ دوست (ساتونکی له بلياتو) او مددګار (خلاصوونکی له نازله وو عذابونو).

تفسير: دا يوه فرضي خبره ده، يعنې که بالفرض تاسې داسې وکړئ؛ نو له الهي قهره هيڅوک خپل ځان نه شي ژغورلی (بچ کولی) يا يې منظور د امت تنبيه ده؛ چې که کوم سړی مسلمان شي، او په قرآني احکامو پوهيږي، او بيا له اسلامه مخ واړوي، نو هيڅوک دې له عذابه نشي ژغورلی (ساتلی).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾

هغه کسان چې ورکړې دی مونږ دوی ته کتاب لولي (دغه د اهل کتاب مؤمنان) دا کتاب په حق لوستلو د هغه سره؛ هم دغه کسان ايمان راوړي په دغه (کتاب پرته له محرفينو)؛ او هغه څوک چې کافر شي په ده نو دغه کسان هم دوی دي زيانکاران (چې ايمان په کفر بدلوي).

تفسير: په يهودانو کې لږ کسان منصفان هم وو چې خپل کتابونه يې داسې لوستلي او پرې پوهېدلي وو؛ چې په الفاظو کې يې تحريف نه کاوه، په معنی د هغه کې يې فکر چلاوه، او په مقتضی يې عمل کاوه، او په پاک قرآن يې ايمان راوړی وو، لکه (عبد الله بن سلام رضي الله عنه)، او د هغه ملګری، يعنې دوی (تورات) په غور سره لوست، او هم دوی ته ايمان په برخه شو، او هغه کسان چې له خپل کتاب څخه يې انکار وکړ، او په هغو کې ئې ګوتې ووهلې، او سره واپې ړاوه، او تحريف يې وکړ، نو دوی زيانکاران، خائنان، او خاسران شول.

يٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

اى بني اسرائيلو (اولاده د يعقوبه !) ياد كړئ نعمت زما هغه چې انعام كړى دى ما پر تاسې، (او بل دا ياد كړئ چې) بېشكه ما غوره كړي يئ تاسې (يعني نيكونه ستاسې) پر خلقو (د زمانې ستاسې).
او ووېرېږئ له (عذابه د) هغې ورځې چې لرې كولى به نشي هيڅ نفس له هيڅ (كافر) نفس څخه هيڅ شى (له عذابه)، او نه به شي قبلولى له دغه نفس څخه بدل (فديه) او نه به نفع رسوي ده ته شفاعت (سپارښت د هيچا)، او نه به له دوى سره مدد وكړى شي (په دفع د عذاب كې).

تفسير: د هغو خبرو يادونه چې په شروع كې بني اسرائيلو ته شوې وه، اوس بيا د هغو ټولو حالاتو د يادولو څنې وروسته بيا هم د همغو يادونه د تاكيد او تنبيه او ويښولو له امله كړى شوې ده، چې ښه يې په زړه شي او د هدايت په لوري راواوړي، او لا ښه څرګنده شي چې له دې قيصې څخه اصلي مقصد همدا دى.

وَإِذِ ٱبۡتَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٖ فَأَتَمَّهُنَّۖ

او (ياد كړه اى محمده !) هغه وخت چې وازمايه ابراهيم لره پروردګار د ده په څو خبرو؛ نو ده پوره كړې هغه (خبرې).

تفسير: لكه اوامر - نواهي - او سنن - د حج افعال- ختنه - سر ببلول (د سر لار ايستل) مسواك او نور چې ابراهيم عليه السلام د الله تعالى د احكامو سره سم هغه ټول په ډېر اخلاص سره په ځاى راوړي دي، او ټول يې په ډېر ښه ډول سره ادا او انتها ته رسولي دي، او له همدې امله د خلقو امام او پيشوا ګرځول شوى دى.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ

وويل (الله) چې بېشكه زه ګرځوونكى يم تا لره لپاره د خلقو مقتدا (په دين كې).

تفسير: يعني ټول (راتلونكي) انبياء به ستاسې په متابعت باندې ټګ وكړي.

قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهۡدِي ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾

وويل (ابراهيم) او له اولادې مې هم (مقتديان وګرځوه)، نو وفرمايل (الله) نه رسيږي عهد زما كافرانو ته.

تفسير: (بني اسرائيل) په دې ډېر مغرور وو؛ چې مونږ د ابراهيم عليه السلام اولاد يو، او الله تعالى له (ابراهيم عليه السلام) سره وعده فرمايلې ده؛ چې نبوت او مشري به ستا په اولاده او نسل كې پاتې وي، او مونږ د (ابراهيم عليه السلام) په دين باندې يو، او ګرد دهغه دين منو، اوس پاك الله دوى پوهوي، چې د الله تعالى هغه وعده له هغو كسانو سره وه، چې د نيكۍ پر لار يې ټګ كاوه.

(ابراهيم عليه السلام) دوه ځامن درلودل (لرلو)، تر ټولو مودې پورې د (اسحاق عليه السلام) په اولاده كې مشري او نبوت وو، اوس د (اسماعيل عليه السلام) خيلخانې او اولادې ته رسېدلې دي، ځكه چې ده د خپلو دواړو ځامنو په نسبت دعا كړېده، او فرمايلي يې دي چې: داسلام دين تل يو دى، ښايي چې ټول رسولان او امتيان په همغې يوې لارې لاړ شي، او هغه دا ده: كوم حكم چې پاك الله د رسولانو په وسيله راليږلى؛ ومنل شي، چې اوس په دغه دين

باندې يواځې مسلمانان تنګ کوي، او تاسې له دې طريقې څخې مخ اړولی دی، په لومړنيو آياتو کې يې خپلې ښيګڼې (فائدو) او انعامات را و ښوول، او س د هغوی هغه شبهه ردوي او دفعه کوي، چې بني اسرائيل خپل ځانونه د ټول عالم امام او متبوع او له ټولو څخې ښه او افضل ګڼل، نو ځکه يې د بل هيچا متابعت نه کاوه.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن.

تفسير: يعني هر کال د حج لپاره خلق هلته سره راټوليږي، او هلته د حج ارکان ادا کوي، نو دا خلك له دوزخ له عذابه ساتلي او مأمون کيږي، يا هلته په بل هيچا څه تجاوز او تيری نه کيږي.

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

او ونيسئ (ای مؤمنانو !) له ځای د (درېدلو د) ابراهيم څخې ځای دلمانځه (أو طواف او دعا).

تفسير: «مقام ابراهيم عليه السلام» هغه تيږه ده، چې ابراهيم عليه السلام د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې پرې درېده، په دې تيږې باندې د ابراهيم عليه السلام د پښو نښې دي، او دی په همدې تيږې باندې د حج د دعوت لپاره درېدلی وو، اوس حکم دی، چې له دې تيږې (ګټې) نږدې لمونځ وکړل شي، او دا حکم استحبابي دی.

وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

او حکم کړی وو مونږ ابراهيم ته او اسماعيل ته؛ چې پاک کړئ ! (او پاک وساتئ ! تاسې دواړه پلار او ځوی) کور (د عبادت) ځما لپاره د طواف کوونکو او معتکفينو (يا دمسافرانو او مقيمانو) او (لپاره د) رکوع کوونکو، سجده کوونکو، (لمونځ کوونکو).

تفسير: يعني دلته دې خلق خراب کارونه ونه کړي !، او د هغه په چپ چاپېر (چار چاپېره) کې دې ناولي ونه ګرځي، او طواف دې په طهارت سره وکړي !، او له ټولو چټليو (ګندګيو) څخې دې بيت الله شريف پاك، صفا وساتل شي !.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما ! وګرځوه دا ښار (چې کعبه مې په کې ودانه کړېده) ځای دامن.

تفسير: د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې ابراهيم عليه السلام داسې دعا کړې وه، چې دا ميدان دې ودان او مأمون ښار وي !، لکه چې همداسې هم وشول.

وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او روزي ورکړه اوسيدونکو ته يې له هر راز ميوو نه، هر هغه چا لره چې ايمان يې راوړی دی له دوی څخې په الله او په ورځ آخره باندې (چې د قيامت ورځ ده).

تفسير: يعني ددې ځای هغو اوسيدونکو ته چې مسلمانان وي، رزق او روزي وررسوه !، او مېوې ور ډېرې کړه !، او کافرانو ته يې دعا ونه فرمايله، چې هغه پاك ځای د کفارو له پليتې او ګندګۍ څخه پاك او صاف پاتې وي.

قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

وفرمایل (الله): او هر څوك چې كافر شو، نو فايده به وركړم هغه ته لږه بيا به په زور (او خوارۍ) بوځم دی عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (هغه اور).

تفسير: حق تعالی فرمايي چې په دنيا کې كفارو ته رزق وركاوه شي، او د رزق حال لكه (امامت) داسې نه دی؛ چې هغه ما سوا له ايمان لرونكي بل چا ته نه وررسيږي.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

او (ياد كړه ای محمده !) هغه وخت چې پورته كړل ابراهيم تاداوونه (بنيادونه) د كعبې او اسماعيل (هم ، او دواړو به ويل) ای ربه ځمونږ ! ته قبول كړه (دا كار) له مونږ څخه، بېشكه ته چې يې همدا ته ښه اورېدونكی، ښه پوهېدونكی يې.

تفسير: يعنی دا كار مونږ ته په خپل دربار كې قبول كړه !(چې د كعبې ودانول دي)، ته د ټولو دعاوې اورې، او د دوی په نيتونو باندې پوهېږې.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ
أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

ای ربه ځمونږه ! او وګرځوه مونږه حكم منونكي ستا، او (وګرځوه) له اولادې ځمونږ يوه ډله حكم منونكې ستا، او وښيه مونږ ته احكام د حج زمونږ، او قبوله كړه توبه ځمونږ، بېشكه ته همدا ته چې يې ښه توبه قبلوونكی، ښه مهربان يې.

ای ربه ځمونږ ! پيدا كړه (وليږه) په دوی كې يو رسول له دوی څنې؛ چې دی لولي پر دوی باندې آيتونه ستا (چې دتوحيد او نبوت دلايل دي)، وښيي دوی ته كتاب (قرآن) او حكمت (شرعي احكام) او پاك كړي دوی (له ګناهونو)، بېشكه ته همدا ته يې ښه غالب دحكمت خاوند (په خپل كار كې).

تفسير: دا دعا ابراهيم او دده ځوي اسماعيل (عليهما السلام) دواړو كړېده، چې ځمونږ په نسل كې يوه حكم منونكې ډله پيدا كړه !، او يو داسې رسول په دوی كې وليږه ! چې هغو ته كتاب او حكمت وښيي !، نو داسې يو نبي چې د دوی دواړو له اولادخخه دی پرته له خاتم المرسلين محمد صلى الله عليه وسلم څخه بل څوك نه دی، نو ددې له امله د يهودانو د پخوانيو خيالاتو پوره ترديد وشو.

له (علم الكتاب) څنې قرآن او دهغه ضروري مطالب او معاني مراد دي، چې له عبارت څخه واضح او ښكاره كيږي، او له (حكمت) څخه سنت او د دين فهم مراد دی.

وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ
لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾

او څوک دی چې مخ ګرځوي له دين دابراهيم څخه (هيڅوک يې نه ګرځوي) مګر هغه څوک چې احمق ګرځولی وي ده ځان خپل، او البته په تحقيق غوره کړی وو مونږ ابراهيم په دنيا کې (په نبوت، خلت، او دبيت الله په تعمير سره)؛ او بېشکه دې په آخرت کې له (خاصو) نېکانو څخه دی.

او (ياد کړه) کله چې ووېل ابراهيم ته رب د ده، چې غاړه کېږده (ځما احکامو ته) نو ووېل (ابراهيم): غاړه مې اېښې ده رب د عالميانو ته.

او وصيت کړی وو په دېن خپل سره ابراهيم ځامنو خپلو ته، او يعقوب (هم)، چې ای ځامنو ځما! بېشکه چې الله غوره کړی دی تاسې دين (د اسلام) نو له سره مه مرئ تاسې مګر په هغه حال کې چې تاسې مسلمانان يئ، چې (پر اسلام تر ځنکدن او مرګ ثابت اوسئ!).

تفسير: د هغه ملت او مذهب چې شرف يې ذکر شو، د همدې ملت وصيت ابراهيم او يعقوب (عليهما السلام) خپلو اولادو ته فرمايلی وو، نو هر هغه څوک چې دا وصيت ونه مني، نو دی د هغو له ويناوو څخه هم سر غړوي.

يهودان وايي چې: «يعقوب عليه السلام خپلو اولادو ته د (يهوديت) وصيت فرمايلی دی»، دا وينا بالکل دروغ ده، لکه چې په وروستني آيت کې راځي.

له دې آيت څخه مقصد نهي ده له ترکه د اسلامه، نه له مرګه. لکه چې ويلی شي: «**لا تصل إلا وأنت خاشع!**» يعني لمونځ مه کوه! ای لمونځ کوونکيه! مګر په هغه حال کې چې يې ته وېرېدونکی د الله څخه.

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوْبَ الْمَوْتُ ۙ اِذْ قَالَ لِبَنِيْهِ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْۢ بَعْدِيْ ؕ قَالُوْا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ وَّنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿١٣٣﴾

آيا وئ تاسې حاضران په هغه وخت کې، چې راغي يعقوب ته (اسباب د) مرګ، کله چې ووېل (يعقوب) ځامنو خپلو ته چې: د څه شي عبادت به کوئ پس له (مرګه) ځما؟ نو ووېل دوی چې: عبادت به کوو د معبود ستا، او د معبود د پلرونو ستا چې ابراهيم او اسماعيل او اسحاق دي، هغه الله ته چې يو دی (شريک نه لري) او مونږ ټول هغه ته غاړه اېښودونکي يو.

تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٣٤﴾

دغه يو ټولی وه چې په تحقيق تېر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي يې وي، او تاسې ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسې پوښتل کېږئ له هغه څه چې وو دوی چې کاوه به يې (هغه).

تفسير: يعني يهودانو او نصرانيانو يقين درلود (لرلو) چې «د مور او پلار په ګناهونو به ځامن نيول کېږي، او د هغوی په ثوابو کې به هم برخه آخلي»، دا وينا بيخي غلطه او چټي (بېکاره) ده، بلکه د هر چا عمل د ده د لارې مل، او چاره يې تر غاړه ده، څه يې چې کړلي وي، هغه به ريبي، او هر څه يې چې کړي وي؛ هغه به يې په مخ کې راځي، ښه وي که بد.

وَقَالُوْا كُوْنُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى تَهْتَدُوْا ؕ

او وايي دوی (کتابيان مسلمانانو ته): چې شئ! يهودان يا (شئ) نصرانيان چې سمه لاره ومومئ.

تفسیر: مطلب دا دی چې یهودان مسلمانانو ته وایي چې یهودان شئ! او نصرانیان دوی ته وایي چې: نصرانیان شئ چې هدایت مو په برخه شي.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۳۵﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته چې مونږ داسې نه کوو) بلکه (متابعت کوو) ددین د ابراهیم چې په یوه لوري وو (یعني ټینګ ولاړ وو پر حق او بیزار وو له باطل څخه)، او نه وو دی له مشرکانو څخه.

تفسیر: یعني ای محمده! (صلی الله علیه وسلم) دوی ته ووایه چې ستاسې دا وینا هیڅ د منلو وړ نه ده، بلکه مونږ د ابراهیم علیه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق یو؛ چې له ګردو خرابو مذاهبو څنې بېل دی. په دې خبره کې چې نه وو دی له شرک کوونکو څنې؛ دې خبرې ته اشاره ده چې تاسې دواړه فرقې په شرک کې اخته یئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چې د ابراهیمي مذهب مدعیان وو، د شرک او کفر په سیند کې لاهو وو. له دې آیته په هغو هم رد وشو. له انصاف له مخې اوس له دې دوه وو فرقو څخه هیڅ یوه هم په ابراهیمي مذهب باندې نه ده، او یواځې مونږ مسلمانان په ابراهیمي مذهب پاتې یو.

فائده: په هر شریعت کې درې خبرې وي:

(۱) عقاید، لکه توحید، نبوت، او نور مؤمن به شیان، نو په دې کې ټول آسماني دین لرونکي شامل، شریک، او موافق دي، او اختلاف له سره په کې ممکن نه دی.

(۲) د شریعت کلیه قواعد، چې له هغو څنې جزئیات او فرعي مسائل حاصلیږي، او په ټولو جزئیاتو کې تل هماغه کلیات ملحوظ او تر کتنې لاندې وي، او في الحقیقه ملت دهمدې اصولو او کلیاتو نوم دی، او د محمد صلی الله علیه وسلم د ملت (دین) او د ابراهیمي ملت توافق او اتحاد هم په همدغو کلیاتو کې دی.

(۳) د ګردو کلیاتو او ټولو اصولو او فروعو مجموعه چې هغه ته شریعت وایي، چې ددې خلاصه داسې شوه چې د محمد رسول الله او ابراهیم خلیل الله (علیهما الصلاة والسلام) ملت سره یو دی، او د دوی شریعتونه سره بېل بېل دي.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۶﴾

ووایئ (ای مؤمنانو!) چې ایمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (صحیفو) چې نازل کړی شوي دي، ابراهیم ته، او اسماعیل، او اسحاق، او یعقوب، او اولادې (ددوی) ته، او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چې ورکړی شوي موسی ته، او (ورکړي شوي دي) عیسی ته، او (پر) هغو (کتابونو) چې ورکړی شوي دي (نورو) انبیاوو ته له ربه د ددوی نه، حال دا چې نه کوو فرق په منځ د یوه تن له دوی څنې (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه اېښودونکي یو.

تفسیر: یعني مونږ په ټولو انبیاوو او کتابونو ایمان لرو، او ټول حق ګڼو، او هر یو له دوی څنې په خپله زمانه کې واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالی حکم منونکي یو، او وایو چې په هره زمانه کې هر نبی علیه السلام چې هر الهي حکم له ځانه سره راوړی دی؛ د هغو منل او اتباع ضروري دي، پرته له کتابیانو څنې چې له خپل دین څخه په غیر د نورو

ټولو اديانو تكذيب كوي، اګر كه د دوى دين منسوخ شوى هم وي، او د انبياوو هغه احكام دروغ ګڼي، چې د الله تعالى احكام دي.

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

نو كه ايمان راوړي (دا يهود او نصارى) لكه چې تاسې ايمان راوړى دى په هغه (مؤمن به شيانو بې له فرقه) نو په تحقيق يې وموندده سمه لاره، او كه يې مخ وګرځاوه (له ايمانه) نو بېشكه خبره همدا ده چې دوى (له تاسې سره) په مخالفت كې دي، نو ژر ده چې كافي به شي په (دفع د شر) د دوى كې تا لره الله، او هم دې دى ښه اوريدونكى (داقوالو) ښه عالم (په احوالو).

تفسير: يعني ددوى له دښمنى او ضد څخه مه وېرېږه !، پاك الله د هغوى له شر او ضرر څخه ستاسې ساتونكى دى، هغوى تاسې ته هيڅ ورانى نه شي رسولى، الله تعالى د ټولو خبرې اوري، او په ټولو احوالو او نيتونو خبر او پوه دى.

صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

(او وايئ: اى مؤمنانو ! چې مونږ الله رنګ كړي يو) په رنګ د الله، او څوك ښه دى له الله څخه له جهته د رنګه (ددين)، او مونږ خاص ده لره عبادت كوونكي يو.

تفسير: يهودان له دې آيتونو څخه واوښتل او اسلام يې ونه مانه، او نصرانيانو هم انكار وكړ، او د لافو او باټو په ضمن كې به يې ويل چې: «له مونږ سره داسې يو رنګ شته چې له مسلمانانو سره نشته».

دنصرانيانو دا دود (رواج) وو چې يو ډول زېړ رنګ يې جوړ كړى وو، او كله به چې په دوى كې كوم وړوكى پيدا كېده، او يا به كوم سړى د دوى په دين كې داخلېده، نو دوى به په هغه رنګ رنګاوه، او په هغه كې به يې غوټه كاوه، چې سوچه او ستره نصراني شي، نو پاك الله فرمايي چې: «اى مسلمانانو ! ووايئ چې مونږ د الله تعالى په رنګ سره رنګ شوي يو؛ چې ايمان دى، حق دين مو منلى دى چې ددې حق دين له منلو او ننوتلو څخه وروسته ټولې ناپاكى او ناولتياوې او نور كثافات (خيري) بيخي لري كيږي، او هر مسلمان په كې پاك، صاف كيږي».

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا جګړه كوئ تاسې له مونږه سره په (دين) د الله كې؛ حال دا چې هغه دى رب زمونږ او رب ستاسې، او مونږ لره دي عملونه زمونږ، او تاسې لره دي عملونه ستاسې، او مونږ خاص الله لره په اخلاص (عبادت كوونكي) يو.

تفسير: يعني د الله تعالى په نسبت ستاسې داسې نزاع او جګړې كول او داسې ګڼل چې د الله تعالى د رحمت او عنايت لايق او مستحق پرته له مونږ څخه بل هيڅوك نشته؛خوشې بېكاره خبره ده، او هغه پاك ذات همغسې چې ستاسې رب دى، زمونږ رب هم دى، او مونږ څه عملونه چې كوو، خالص الله تعالى لره يې كوو، مونږ تاسې غوندې پواځې په خپلو پلرونو او نيكونو افتخار نه كوو، او په تعصب، نفسانيت، او حسد كې اخته نه يو، نو بيا به ولې زمونږ عملونه د پاك رب په دربار كې نه منل كيږي؟ !

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطَ كَانُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ قُلْ ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهَٰدَةً عِندَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

آیا وایئ تاسي (ای کتابیانو !) چي ببشکه ابراهیم او (دده ځامن او لمسي) اسماعیل او اسحاق او یعقوب او اولاد (د دوی) وو دوی (ټول) یهودیان یا نصرانیان؛ ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا تاسي ښه پوهیږئ که الله؛ او څوک دی زیات ظالم له هغه چا نه چي پټوي له خلقو (ثابته) شاهدي په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: د ابراهیم او اسماعیل او نورو انبیاوو (علیهم السلام) په نسبت چې کتابیانو داسې دعوی کوله چې: دوی یهودیان یا نصرانیان وو؛ ښکاره او صریحه دروغ ده، برسېره پر دې حق تعالی فرمایي: ﴿مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾ (د آل عمران سورت ۶۷ آیت) نو اوس راوښیئ ! چې ستاسې پوهه او علم زیات دی، که د هغه (علام الغیوب الله تعالی)؟.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

دغه یوه ډله وه چې په تحقیق تېره شوې وه، هغوی لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي یې وي، او تاسې لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسی پوښتل کیږئ له هغه څه چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: همدا آیت وړاندې تېر شوی دی، هر کله چې ددې کتابیانو په زړونو کې تکبر او غرور ځای نیولی وو، او داسې یې ګڼل چې څمونږ أعمال هر څومره چې خراب وي، بیا به هم څمونږ پلرونه شفاعت کوي، او بخښنه به راته غواړي، نو ځکه دداسې چټي خیالاتو د لا ښه تردید کیدلو لپاره یې هغه آیت بیا مکرر بیان وفرمایه، داسې ویوهیږئ چې په پخواني آیت کې کتابیانو ته خطاب وو، او په دې آیت کې (محمدي) امت سره مخاطبه ده، چې په دې چټي خیال کې د هغوی متابعت او پیروي مه کوئ !، ځکه چې دا راز هیلې او توقعات هر سړی د خپلو مشرانو او مړو ځنې په خپل زړه کې کولی شي، چې داسې تخیلات او توقعات بیخي غلط او چټي دي، اوس وروسته له دېنه د یهودانو او نورو مشرکانو دیوې بلې ناپوهۍ او حماقت څخه اطلاع ورکول کیږي، چې د قبلې د تحویل په نسبت عنقریب راتلونکې ده.

سَيَقُولُ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَ ٱلنَّاسِ مَا وَلَّىٰهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ ٱلَّتِى كَانُوا۟ عَلَيْهَا ۚ

ژر ده چې وبه وایي ناپوهان له خلقو چې څه شي وګرځول دوی (یعني رسول صلی الله علیه وسلم او مؤمنان) له قبلې د دوی څخه، هغې نه چې وو دوی په هغې باندې؟

تفسیر: کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مکې شریفې څخه مدینې منورې ته تشریف راوړ، تر ۱۶ – ۱۷ میاشتو پورې یې د بیت المقدس په لوري لمونځ کاوه، وروسته مامور شول، چې د کعبې شریفې په لوري خپل مخ وګرځوي، دلته یهودان اومشرکان، منافقان او ځینې ضعیف الاعتقاد مسلمانان په اندېښنو او شبهو کې ولوېدل، او مخالفانو په ټوقو او مسخرو لاسونه پورې کړل، او داسې به یې ویل: «دوی خو تر اوسه پورې د بیت المقدس په لورې چې د ټولو انبیاوو قبله وه، لمونځ کاوه، نو اوس په دوی څه وشول، چې هغه د پخوانیو انبیاوو قبله یې پرېښوده؟ او د کعبې په لوري یې مخ وګرځاوه؟»، چا به ویل چې: «دیهودانو د عداوت له امله یې داسې وکړل»، ځینو به ویل چې: «دې په خپل دین کې متردد او متحیر دی، چې له دې چارو ځنې د ده تذبذب او عدم نبوت راښکاره کیږي»، نو الله تعالی ځواب ورکړ چه:

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُؕ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴿۱۴۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لره دی مشرق او مغرب (بلکه ټول جهات) هدايت کوي هغه چا ته چې اراده (دهدايت يې) وکړي (طرف) د لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسیر: يعنې ای محمده ! دغو ناپوهانو ته ووايه چې: نه مونږ ديهودانو له عداوته، او نه د بل کوم نفساني تعصب له امله، او نه له خپلې شخصي رايې له متابعته، خپله قبله بدله کړېده، بلکه مونږ يوائې د الله تعالی د فرمان په اثر، چې څمونږ د حق دين اساس دی، دا قبله بدله کړه، تر هغه وخته پورې چې مونږ مامور وو چې دبيت المقدس په لورې لمونځ وکړو، نو مونږ هغه حکم ومانه، اوس چې مونږ مامور شوي يو، چې د کعبې شرېفې په لورې مخ وگرځوئ ! نو مونږ دزړه له کومې دا حکم هم ومانه، نو ددې په نسبت له مونږ څنې داسې پوښتنې، او پر مونږ دا راز اعتراضونه کول سخت حماقت دی.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًاؕ

او همداسې (لکه چې هدايت مو درته کړی دی) گرځولي يئ مونږ تاسې يوه ډله غوره لپاره ددې چې شئ شاهدان په نورو خلکو (دجزا په ورځ د انبياوو له خوا) او چې شي (محمد) رسول (د الله) پر تاسې (ای محمدي امته !) شاهد.

تفسیر: يعنې هماغسې چې کعبه ستاسو قبله ده، او د ابراهيم عليه السلام قبله ده، او له ټولو قبلو څنې افضله ده، همدا راز مې تاسې هم له ټولو امتونو څنې افضل، او ستاسې رسول مې هم له ټولو نبيانو او رسولانو څخه اکمل منتخب او غوره کړی دی، چې ددې فضيلت او کمال له سببه تاسې د نورو ټولو امتونو په مقابل کې داسې شاهدان چې مقبول الشهادت وي منل کيږي، او محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ستاسې په عدالت او صداقت شاهدي ورکوي، لکه چې په احاديثو کې راغلي دي «کله چې د پخوانيو امتونو کافران د خپلو رسولانو د دعوی تکذيب وکړي، او ووايي چې: مونږ ته په دنيا کې د هيچا له خوا هدايت او لار ښوونه نه ده شوې، نو په دغه وخت کې محمدي امت د رسولانو د دعوی په صداقت باندې شاهدي ورکوي»، او محمد صلی الله عليه وسلم ددوی په صداقت او عدالت باندې شاهدي ورکوي، دلته به نور امتيان وايي چې: «دوی نه څمونږ په زمانه کې وو، او نه بيخي مونږ او دوی سره ليدلي دي، نو د دوی شاهدي په مونږ څرنگه اوربدله کيږي؟؟» دلته به محمدي امت داسې ځواب ورکوي چې: «مونږ ته دا ټولې خبرې د الله تعالی له کتابه او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له ښوونې څخه را څرگندې شوې، او دغه امر مونږ ته د (علم اليقين) تر حده رسيدلی دی، نو ځکه مونږ پر تاسې شاهدي لولو.

فائده: د (وسط) معنی يعنې معتدل، مطلب دا دی چې: محمدي امت بيخي په سمه لار دی، چې په هيڅ ډول د هيڅ شانې کوږوالي شائبه په کې نشته، او له افراط او تفريط څخه بيخي پاک دی.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِيْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِؕ

او نه ده گرځولې مونږ (دا) قبله هغه چې وې ته (پخوا له هجرت نه) په هغې باندې مگر لپاره ددې چې مونږ معلوم کړو هغه څوک چې پيروي کوي د رسول له هغه چا چې بېرته گرځي په پندو خپلو (کفر ته).

تفسیر: يعنې اصلي قبله خو همدغه کعبه وه، چې د ابراهيم عليه السلام له زمانې را هيسې پاتې ده، د څو ورځو له مخې چې ستاسې قبله بيت المقدس ټاکلې (مقرر) شوې وه، يوائې د امتحان لپاره وه، چې څوک له تاسې امر منونکي

پاتې کیږي؟ او څوک مخ اړوي؟ نو هر څوک له دوی څخه چې پر ایمان باندې قائم پاتې دي، د هغوی درجې لوړې دي.

فائدة: په دې آیت کې ﴿لِنَعْلَمَ﴾ چې د مستقبل صیغه ده، او په ﴿حَتّٰى نَعْلَمَ﴾ ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ﴾ ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ﴾ ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ﴾ ﴿اِلَّا لِنَعْلَمَ﴾ او نورو آیتونو کې چې د مستقبل کلمې راغلي دي، محققین هغه علم حالي بولي، چې له وجود څخه وروسته ښکاره او متحقق کیږي، او په هغه باندې جزا او سزا - مدح او ذم مترتب کیږي، او همدا یې غوره کړی دی.

﴿وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ﴾

او بېشکه دی دا ګرځېدل (کعبې ته) هرو مرو (خامخا) ډېر درانه، مګر نه دي (درانه) په هغو کسانو چې سمه لاره ورته ښوولې ده الله.

تفسیر: لومړی ځمونږ د رسول صلی الله علیه وسلم لپاره بیت الله شریف قبله مقرره شوې وه، بیا د څه وخت لپاره د امتحان په توګه بیت المقدس قبله مقرره شوه، او ټول پوهیږي چې امتحان په هغه شي کې وي؛ چې په نفس باندې دروند وي، نو پاک الله فرمايي چې: بېشکه د کعبې شریفې په ځای بیت المقدس قبله ګرځول په خلقو ښه ونه لګېدل، په عوامو مسلمانانو له دې سببه چې هغوی عموما عرب او قریش او د کعبې شریفې په افضلیت معتقد وو، کله چې په دوی د دوی له خیال، عادت، رسم، او رواج څخه مخالف کار تحمیل شو، نو متأثر شول، او د خواصو وېرېدلو سبب دا وو، چې د ابراهیمي دین څخه دا عمل مخالف وو، چې دوی د هغه په موافقت مامور وو.

﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ﴾

او نه دی الله چې ضایع کړي ایمان (لمونځ) ستاسې (ای مؤمنانو!) بېشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندې خامخا ډېر مهربان دی (پوره رحم کوونکی دی).

تفسیر: یهودانو ویل: کله چې مو اصلي قبله بیت الله وه، نو ستاسې ددومره مودې هغه لمونځونه چې د بیت المقدس په طرف مو کړي دي؛ ټول ضایع شول، ځینې مسلمانانو ته داسې شبهې ورولوېدې، کله چې بیت المقدس ځمونږ اصلي قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چې په هغه حالت کې مړه شوي دي، د هغوی په ثواب کې به هم نقصان واقع شوی وي، البته ژوندي مسلمانان به په راتلونکې زمانه کې د هغه تلافي وکړي، نو دا آیت نازل شو: کله چې تاسې یوائې دځپل ایمان او د پاک الله د اطاعت له کبله دبیت المقدس په لوري لمونځ کړی دی، نو ستاسې اجر او ثواب ته څه زیان نه پېښیږي.

﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا﴾

په تحقیق سره وینو مونږ (بیا بیا) ګرځول دمخ ستا په (طرف د) اسمان، نو مونږ به وګرځوو خامخا تا هغې قبلې ته چې ته یې خوښوې.

تفسیر: کله چې مسلمانانو ته یهودانو طعنې او پېغورونه ورکول او ویل یې: «دا نبي چې ځمونږ له شریعت څخه مخالف او له ابراهیمي دین سره سم کار کوي، ولې ځمونږ د قبلې په لوري لمونځ کوي؟»، نو څکه ددغو سببو له امله په هغه زمانه کې چې دوی د بیت المقدس په لوري لمونځ کاوه، نو دهغه په زړه کې تل داسې خبرې ګرځېدلې، که د الله تعالی له لورې حکم راکړی شي، چې بیا د کعبې په لوري لمونځ وکړم، او په دې شوق کې به یې کله کله د آسمان په لوري مخ اړاوه، او هر طرف ته به یې کتل، چې ښایي په هغې پرښتې باندې یې سترګې ولګیږي، چې داسې زیری ورکړي، نو په دې مناسبت پر دوی دغه آیت نازل شو، او د کعبې شریفې د استقبال دا حکم راغی.

فَوَلِّ وَجۡهَكَ شَطۡرَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ

نو وګرځوه مخ خپل په لوري د مسجد الحرام (كعبې ته په لمانځه كې).

تفسير: يعني د كعبې شريفې په لورې، مسجد الحرام يې ځكه بولي؛ چې هلته مقاتله كول، د حيواناتو ښكار كول، د ونو او وښو پرې كول او نور شيان حرام دي، كله چې د قبلې د تحويل دا حكم نازل شو، صحابه كرامو رضي الله عنهم د قبـاء پـه مسجد كـې د سهـار لمونځ كولو، مخونه يې شام خوا ته وو، هغوى ته يو سړى راغى، ورته ويې ويل چې: په رسول الله صلى الله عليه وسلم آيتونه نازل شول، چې په كې قبله د كعبې شريفې خوا ته وګرځول شوه، نو لمونځ كوونكو په لمانځه كې كعبې شريفې ته مخونه را وه ګرځول، (صحيح البخاري، حديث (٤٤٩٠).

وَحَيۡثُ مَا كُنتُمۡ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ شَطۡرَهُۥۗ

او په هر ځاى كې چې اوسئ نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل (په لمانځه كې) په لوري دهغې (كعبې).

تفسير: يعني په سفر يا په حضر كې په مدينې منورې يا په بل ښار كې، په وچه يا په درياب كې، په غره يا په ډاګ (صحرا) كې، يا پخپله بيت المقدس، يا په بل كوم ښار كې، هر چېرې چې يئ دبيت الحرام په لوري لمونځ ادا كړئ !.

وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ لَيَعۡلَمُونَ أَنَّهُ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّهِمۡۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعۡمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

او بېشكه هغه كسان چې دوى ته وركړل شوى دى كتاب خامخا پوهيږي دوى چې بېشكه دا (استقبال الكعبة) حق دى له لوري د رب د دوى، او نه دى الله ! غافل له هغو كارو ځنې چې كوي يې دوى.

تفسير: يعني هغه اعتراضونه چې كتابيان يې د قبلې د تحويل په نسبت كوي، هغوى ته هيڅ غوږ مه ږدئ !، ځكه چې د هغوى په آسماني كتابونو كې دا خبره ښكاره ده، چې خاتم المرسلين صلى الله عليه وسلم به د څه مودې له مخې بيت المقدس په لوري لمونځ كوي، او په پاى (آخر) كې به د كعبې شريفې په لوري لمونځ كوي، او دا هغو ټولو ته معلوم دى، چې د محمدي امت اصلي او دائمي قبله به د ابراهيمي دين سره سمه وي، نو ځكه هغوى دا د قبلې تحويل هم حق ګڼي، خو د حسد له مخې هر څه يې چې په خوله راځي هغه وايي، الله تعالى ددوى په ټولو خبرو ښه عالم دى، او د دوى د ويناوو نتائج به يوه ورځ هغوى ته څرګند كړي.

وَلَئِنۡ أَتَيۡتَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ بِكُلِّ ءَايَةٖ مَّا تَبِعُواْ قِبۡلَتَكَۚ وَمَآ أَنتَ بِتَابِعٖ قِبۡلَتَهُمۡۚ وَمَا بَعۡضُهُم بِتَابِعٖ قِبۡلَةَ بَعۡضٖۚ

او قسم دى خامخا كه ته راوړې هغو كسانو ته چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب په هر قسم دليل سره؛ نه به شي تابع دوى د قبلې ستا، او نه يې ته (اى محمده !) تابع كيدونكى د قبلې د دوى، او نه دي ځيني د دوى تابع كېدونكي دقبلې دځينو (نورو).

تفسير: يعني دوى داسې معتصب دي، كه ته هغه ټولې ممكن الوقوع نښې دوى ته وښيې، خو بيا هم ستا قبله نه مني، دوى خو په دې غوښتنه او آرزو كې دي، چې په څه ډول تاسې د خپل ځان تابع وګرځوي، مګر د دوى دا خيال چټي او باطل دى، ته هيڅكله د هغوى د قبلې متابعت نشې كولاى، ځكه چې دا د كعبې استقبال تر قيامته پورې نشي منسوخ

کيدای، أو کتابيان هم يو له بله سره د قبلې په امر کې ډېرې جګړې او خبرې لري، د يهودانو قبله د بيت المقدس صخره ده، او د نصرانيانو قبله د بيت المقدس هغه شرقي خوا ده، چې د عيسى عليه السلام د روح نفخ په کې شوى وو، کله چې دوى په خپلو مينځو کې نه جوړېږي، نو له مسلمانانو ځنې ددې نقيضو متابعت غوښتل، يواځې جهل او حماقت دى.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او خامخا که بالفرض تابع شې ته دخواهشاتو د دوى وروسته له هغه چې راغى تاته له علمه (چې وحيې ده) بېشکه ته به په دغه وخت کې خامخا يې له ظالمانو ځنې.

تفسير: يعنې قطع نظر له دغو دلائلو ځنې که د لرې موديې له مخې دا ومنل شي، چې (نعوذ بالله) ځمونږ رسول صلى الله عليه وسلم د کتابيانو د قبلې متابعت د وحيې له نزوله او يقيني علم څخه په خلاف وکړي، نو په دې محال تقدير دوى بېشکه د بې انصافانو له ډلې ځنې شمېرل کيږي، او له يو نبي ځنې دداسې شنيع امر کېدل ممکن الوقوع نه دي، نو ښکاره شوه چې د کتابيانو د قبلې متابعت له تاسې ځنې له سره ممکن نه دى، ځکه چې بيخي له علمه چپ دى، يعنې جهل او ګمراهي ده.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾
الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

هغه کسان چې ورکړې دى مونږ دوى ته کتاب؛ پيژني دوى هغه (يعنې محمد او اسلام د دوى د کتابو په تعريف) لکه چې پيژني دوى ځامن خپل، او په تحقيق چې يوه ډله له دوى ځنې خامخا پټوي حق (وصف د محمد) حال داچې دوى پوهيږي (په حقانيت د اسلام او نبوت د محمد «صلى الله عليه وسلم»).
حق ثابت دى له رب ستا نو مه کيږه ته خامخا له شک کوونکو څخه !.

تفسير: يعنې کتابيان تا ډېر په ښه شان سره پيژني، او ستا د نسب، قبيلې، مولد، مسکن، شکل، اوصاف، او له ټولو احوالو ځنې په ښه شان سره پوه او خبر دي، چې ددې علامو او ښه پيژندګلوۍ له امله هغوى ستاسې په موعوده نبوت ښه علم او باور لري، او داسې مو ښه پيژني لکه چې په ډېرو هلکانو کې خپل ځامن بې له تردده او تأمله پيژني، مګر د دوى له مخالفت ځنې هيڅ اندېښنه مه کوه ! او هيڅ تردد په کې مه لره !.

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

او هر يوه (امت) لره يوه قبله ده، چې هغه مخ ګرځوونکي دي هغې ته (په لمانځه کې)، نو تاسې وړاندې شئ ! (يو تر بله) نيکيو ته، هر چېرته چې يئ (تاسې) رابه ولي تاسې الله ټول (په قيامت کې ليپاره د جزاء د اعمالو)، بېشکه چې الله په هر شي باندې قادر دى.

تفسير: يعنې الله تعالى هر ملت لره يوه قبله ټاکلې (مقرره کړې) ده، چې د هغې په لوري د عبادت په وخت کې مخ وګرځوي، يا هغه مسلمانان ملتونه چې د کعبې په بېلو بېلو اړخونو لکه شرق، غرب، شمال، او جنوب کې پراته دي؛ نو په دې باب بحث کول، يا پخپله قبله او سمت باندې جګړې ته ملا تړل، عبث او خوشې خبره ده، هو ! هغه نيکي چې مطلوب او مقصود ده، د هغې په لوري پېش قدمي او وړاندې ټګ کول په کار دي.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾
وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او هر ځاي ته چې ووځې ته (ای محمده !) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او بېشکه دا مخ ګرځول کعبې ته خامخا حق دي له طرفه د رب ستا، او نه دی الله بې خبر له هغه شي چې تاسې يې کوئ.
او هر ځاي ته په هر وخت کې چې ووځې ته (ای محمده ! سفر ته، او قصد د لمانځه وکړې) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او په هر ځای او هر وخت کې چې يئ (ای مؤمنانو) نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل په لوري د هغې (کعبې).

تفسير: د قبلې تحويل يې مکرر او بيا بيا ځکه وفرمايه چې د هغه علل او عوامل متعدد دي، نو د هر علت د څرګندولو لپاره دغه حکم تکرار شوی دی، له ﴿قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ﴾ الآيه - څخه معلومېږي چې د خپل رسول د خوښې او رضا او دهغه د تکريم لپاره يې هم دا حکم کړی دی.

﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾ څخه معلومېږي چې د الله عادت په همدې باندې جاري دی، چې هر ملت او هر پيغمبر ته چې د مستقل شريعت خاوند وي، د هغه له شان سره مناسبه مستقله قبله ټاکي (مقررووي).

او د ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ څخه معلومېږي چې ددې ذکر شوي حکم علت دا دی چې د مخالفانو الزام عائد نشي، يا به د دې تکرار سبب داسې وي؛ چې اول: د قبلې مسئله د خاص اهتمام وړ (لائق) ده، دويم: په الهي احکامو کې نسخ واقع کېدل، د ناپوهانو له پوهې څخه خورا (ډېر) لوړ کار دی، درېم: د قبلې تحويل اوله نسخه ده چې په محمدي شريعت کې ظاهره شوې ده، نو ځکه د هغې بيا بيا تکرار او تأکيد عين حکمت او بلاغت دی، يا به دا وجه وي چې په اول آيت کې د احوالو تعميم، او په دويم آيت کې د امکنه وو تعميم، او په درېم آيت کې د ازمنه وو تعميم مراد دی.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

ددې لپاره چې نه وي خلقو (يعني يهودانو او مشرکانو) ته په تاسې هيڅ اعتراض، مګر (اعتراض) د هغو کسانو چې ظالمان دي له دوی څخه، نو مه وېرېږئ له (اعتراضو) د دوی څخه او وو ېرېږئ له ما څخه (او زما نافرماني مه کوئ !).

تفسير: يعني کعبې ته مخ ګرځول؛ ددې لپاره چې په تورات کې ذکر شوي وو، چې د ابراهيم عليه السلام قبله بيت الله دی، او د آخرې زمانې نبي صلی الله عليه وسلم ته به هم د هغه په لوري د مخ ګرځولو حکم کيږي، که په محمد صلی الله عليه وسلم باندې د قبلې د تحويل حکم نه کېدی؛ نو يهودانو به خامخا په دوی الزام اړاوه، له بل لوري به د مکې مشرکانو داسې ويل چې: د ابراهيم عليه السلام قبله خو کعبه وه، دا نبي چې د ابراهيمي دين مدعي دی، نو د هغه له قبلې څخه ولې مخالفت کوي؟ نو اوس د قبلې د تحويل د حکم له کبله دوی دواړو ته د اعتراض ځای پاتې نه شو، مګر بې انصافان اوس هم پر تاسې باندې په څه نا څه الزام اړولو کې بوخت (مشغول) دي، نو د دغسې اعتراضاتو هيڅ پروا ونکړئ ! او تل ځمونږ د حکمونو تابع اوسئ !.

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

او لپاره د دې چې پوره کړم زه نعمت خپل په تاسې باندې (په هدايت سره) او ښايي چې تاسې لار ومومئ (حق ته).

تفسیر: یعني دا قبله مو تاسې ته ددې له امله مقرره کړېده، چې د دښمنانو له پيغورونو څنې خلاص شئ، او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو، مستحق او د انوارو او هدایاتو پوره وړ شئ.

كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۱۵۱﴾

لکه چې لېږلی دی مونږ په تاسې کې رسول له جنس د تاسې (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چې لولي په تاسې آیتونه (قرآن) زمونږ، او پاکوي تاسې (له کفره) او ښيي تاسې ته کتاب (قرآن)، او (دهغه عمیق اسرار او) احکام، او ښيي تاسې ته هغه شیان چې نه وئ تاسې چې پرې پوهېدئ.

تفسیر: یعني د نعمت د اتمام، او د هدایت تکمیل پر تاسې داسې شوی دی، لکه چې پخوا له دې نه په تاسې کې داسې یو رسول مبعوث شوی دی، چې تاسې ته د الله تعالی احکام در ښيي.

فَاذْكُرُونِيٓ اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿۱۵۲﴾

نو یاد کړئ (تاسې) ما (په قلبي او بدني طاعت سره) نو زه به هم یاد کړم تاسې (په ثواب سره) او شکر وباسئ ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کیږئ په ما باندې (په معصیت سره !).

تفسیر: کله چې څمونږ د لوري په تاسې مکررًا د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسې هم لازم دي، چې ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر، او هر ډول سره یاد کړئ !، او حکم مې ومنئ !، چې مونږ به هم تاسې یادوو، او نوي نوي رحمتونه او عنایتونه به پر تاسې کوو، او زما د نعمتو شکریه په ښه شان سره ادا کړئ !، او زما له نا شکرۍ او معصیت څنې ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ) !.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِينَ ﴿۱۵۳﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) مدد وغواړئ (تاسې) له (الله څخه) په صبر (له معصیته او مصیبت په طاعت) او لمانځه سره، بېشکه چې الله له صبر کوونکو سره دی.

تفسیر: کله چې ذکر، شکر، او د کفران ترک چې په لمړي آیت کې یې ذکر راغلی دی، ټولو شرعي طاعاتو او منهیاتو ته شامل دی، چې د هغوی په ځای کول ډېر سخت کار دی؛ نو د هغه د سهولت او آسانۍ لپاره یې دا طریقه را ښوولې ده، چې د) صبر او صلاة (په وسیله، او د هغو د مداومت په ذریعه ټول کارونه په تاسې آسانیږي، او په دې آیت کې دې خبرې ته اشاره ده، چې په جهاد کې زیار (محنت) باسئ ! او په هغه کې صبر لویه درجه لري، چې د هغه ذکر وروسته راځي.

وَلَا تَقُولُوا لِمَن يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ۚ بَلْ اَحْيَآءٌ وَّلٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴿۱۵۴﴾

او مه وایئ تاسې هغه چا ته چې ووژل شي په لاره د الله (جهاد) کې چې (دوی) مړه دي، (دوی مړه نه دي) بلکه ژوندي دي، ولیکن تاسې نه پوهېږئ (د دوی په ژوندانه).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د الله تعالی په لار کې ووژل شي هغه مړ نه دی، بلکه ژوندی دی، مګر تاسې د هغه په برزخي ژوندانه خبر نه یئ !، او نه یې کیفیت در ښکاره دی، او دا هم د صبر نتیجه ده.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ

او خامخا مونږ آزمويو تاسي په يوه شي چې هغه عبارت دى (ددښمن) له وېرې، او له لوږې (قحط) او له كموالي د مالونو (په راز راز آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض، او نورو) او د مېوو (په آسماني او ځمكني آفتونو سره).

تفسير: يا به مراد د الله خوف، د روژې لوږه، د زكات نقصان، د بدن امراض، او د اولاد موت وي چې (ثمرة الفؤاد(يې بولي، لومړى د هغو كسانو ذكر وو، چې د صبر لوړې مرتبې يې حاصلې كړې دي، يعنې «شهيدان»، اوس فرمايي چې: الله تعالى عموما په لږ لږ تكليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسي څخه امتحان اخلي، او د صبر آزموينه مو كوي، ځكه چې د صابرينو په ډله كې داخلېدل څه آسان كار نه دى، نو له همدې امله يې لا له پخوا څخه تنبيه وفرمايله.

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

او زېرى وركړه صبر كوونكو ته (په جنت سره، صبر كوونكي) هغه كسان دي؛ كله چې وروررسېږي دوى ته څه مصيبت، نو وايي دوى: بېشكه مونږ (مملوك) د الله يو، او بېشكه مونږ هم دغه (الله ته) بيا ورتلونكي يو (په آخرت كې)، دغه كسان په هم دوى ده ثناء او صفت او په نېكه يادونه (له طرفه د) رب د دوى، او مهرباني ده، او دغه كسان هم دوى دي سمه لاره موندونكي (حق ته).

تفسير: د ﴿صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾ مراد: د الله تعالى لخوا ثناء ويل، د هغه نوم نښان پورته كول، اوچتول، او ځان ته نژدې كول دي، لكه په جلاء الأفهام لابن القيم كې چې راغلي دي (ص۷۸).

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ ۖ

بېشكه صفا او مروه (چې په مكه كې دوه غرونه دي) له نښو (د عبادته) د الله ځنې دي.

تفسير: مخكې د قبلې د تحويل او په نورو قبلو باندې د كعبې د افضليت ذكر وو، اوس دهغه د محل او د حج او عمرې د ادا كولو ذكر فرمايي؛ ځو چې د ﴿وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ﴾ تصديق او تكميل په ښه ډول سره وشي، يا دا چې پخوا له دې يې د صبر د فضيلت ذكر وفرمايه، اوس فرمايي: وګورئ ! صفا او مروه چې په (شعائر الله) كې داخل دي، او په حج او عمره كې د دوى په منځ كې له دې سببه «سعي» كول ضروري دي، چې همدا د صابرينو يعنې «بي بي هاجرې» د ځوى «اسماعيل» عليهما السلام لـه آثارو ځنې دي.

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

نو هر څوك چې (اراده د) حج وكړي د بيت الله يا (اراده د) عمرې (وكړي) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې چې طواف وكړي په دې دواړو، (يعنې ددواړو ترمنځ سعي وكړي) او هر څوك چې وكړي په خپله خوښه څه نيكي نو بېشكه الله شكر قبلوونكى، ښه عالم دى.

تفسير: «صفا» او «مروه» په مكه معظمه كې دوه غرونه دي، د مكې خلق د ابراهيم(على نبينا وعليه الصلاة والسلام) له زمانې راهيسې همېشه حجونه كوي، او د حج كولو په وخت كې د دغو غرونو تر منځ سعي كوي، د كفر په زمانه كې كافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولي وو، چې د هغو تعظيم به يې كاوه، او داسې به يې ګڼل، چې دا طواف

او سعي د هغو دواړو د تعظیم لپاره دی، کله چې د اسلام پاك دین خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستی څنې تائب شول؛ نو داسې خیال وشو، چې د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظیم لپاره وو، نو ځرنګه چې د بتانو تعظیم حرام شو، نو ښایي چې د «صفا» او «مروه» تعظیم هم ممنوع شي، ځکه چې دا خبره هغوی ته معلومه نه وه، چې د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کې د حج لپاره وو، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندې بتان درولي وو؛ هغه ترې لرې کړل شول، کله چې د مدینې منورې انصارو د کفر په زمانه کې هم د «صفا» او «مروه» طواف بد ګاڼه، نو داسلام په زمانه کې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه اندېښنه پیدا شوه، او د رسول الله مبارك څخه يې په دې باره کې داسې هدایت وغوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، او س د هغه په نسبت څه هدایت راکوئ؟» په دې مناسبت دا آیت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول؛ چې د «صفا» او «مروه» تر منځ په سعي طواف کې کومه ګناه او خرابي نشته، بلکه دا په اصل کې د الله تعالی نښې دي، او د هغوی طواف کول په کار دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۙ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی له خلقو څخه) هغه شی چې نازل کړی دی مونږ له ښکاره وو (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدایت (خبرې) پس له هغه چې بیان کړي دي مونږ هغه لپاره د خلقو (یعنې بني اسرائیلو) په کتاب (تورات) کې.

تفسیر: له دغو خلقو څخه یهودان مراد دي، چې دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت تصدیق او د قبلې د تحویل خبره او نور چې په په تورات کې وو؛ پټول، او همدا راز هغه کسان چې د دنیوي اغراضو له امله يې د پاك الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آیت په حکم کې داخل دي.

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

دغه کسان چې دي لرې کوي دوی لره الله له رحمت خپل، او لعنت وايي پر دوی لعنت ویونکي (له پرښتو، انسانانو، پیریانو، او نورو مخلوقاتو).

تفسیر: لعنت کوونکي له جنیاتو، انسانانو، ملائکو، بلکه له ټولو ذي روحو شیانو څخه عبارت دی، ځکه چې د دوی د حق پټولو له وبـاله په عالم (نړۍ) کې قحط، وبا، طاعون، او نورې راز راز بلاګاني خپرېږي (خورېږي)، نو له دې سببه: نه یواځې حیواناتو ته، بلکه تر جماداتو پورې هم تکلیف او صدمه ورپېښېږي، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندې لعنت کوي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

مګر هغه کسان چې بېرته وګرځېدل (له شرکه او پټولو د نعمت)، او نېك يې کړ عمل خپل، او بیان يې کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چې دي) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندې، او همدا زه ښه توبه قبلوونکی، پوره رحم کوونکی یم (دتوبې په منلو او د رحمت په نزول).

تفسیر: یعنې که څه هم د دوی د حق پټولو له امله ځینې خلق په ګمراهۍ کې لوېږي، خو کله چې دوی د حق پټولو څخه توبه وباسي، او د حق اظهار په ښه ډول سره وکړي، نو مونږ د لعنت پر ځای په هغوی باندې خپل رحمت نازلوو، ځکه چې مونږ تواب او رحیم یو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۶۱﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شي او مړه شوي دي حال دا چې دوی کافران وو (په وخت د مرګ کې)؛ دغه کسان (چې دي) پر دوی باندې دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائکو او (لعنت) د خلقو ټولو (یعنې د ټولو هغو مخلوقاتو چې لعنت ته یې اهمیت ورکاوه شي).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې پخپله حق پټ کړي، یا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شي، او تر آخره پورې کافر پاتې شي، او توبه یې په برخه نه شي، نو هغه تل ملعون او جهنمي دی، وروسته له مرګه د هغه توبه نه قبلیږي.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۱۶۲﴾

حال دا چې همېشه به وي دوی په لعنت (یا اور) کې، نه به سپکاوه شي له دوی څخنې عذاب، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي (د توبې، یا به په رحمت سره ورته نه کتل کیږي).

تفسیر: یعنې په دوی باندې به عذاب یو رنګ او دوام لرونکی وي، او داسې به نه کیږي چې د دوی په عذاب کې څه لږوالی پېښیږي، یا کومه شېبه به د هغوی عذاب لږې کیږي.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿۱۶۳﴾

او معبود ستاسې معبود یو دی، نشته بل څوک لایق د عبادت مګر همدی خورا (ډېر) مهربانه پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې ستاسې د ټولو حقیقي معبود داسې یو ذات دی، چې د تعدد احتمالات له سره په کې نشته، نو هر هغه څوک چې د هغه له احکامو څخنې سر غړوي، هغه بېخي مردود او تباه دی.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۱۶۴﴾

بېشکه په پیدا کولو د آسمانو او (په پیدا کولو) د ځمکې کې، او په اختلاف د شپې او د ورځې کې (چې اوږدیږي، لنډیږي پر له پسې رڼا او تیاره راځي، یخیږي او ګرمیږي)، او په بېړیو هغو کې چې رواني وي په دریاب کې، په هغه سره چې فائده رسوي خلقو ته، او په هغه څه کې چې نازلې کړې دي الله لـه (طرفـه د) آسمانه له اوبو څخنې، نو ژوندی (زرغونه) کړې یې ده په هغو (اوبو) سره ځمکه وروسته د مرګه (وچوالي) د هغې، او خپاره (خواره) کړې یې دي په دې ځمکه کې له هر قسمه خوځېدونکو (حیواناتو) څخه، او په ګرځولو (بدلولو) د بادو کې، او په هغې وریځې چې مسخّره کړی شوې ده په مېنځ د اسمان او د ځمکې کې، خامخا دلیلونه دي (په وحدانیت د الله باندې) لپاره د هغه قوم چې د عقل څښتنان (خاوندان) دي.

فائدة: په ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ کې دالوهیت او عبادت د توحید، او په ﴿الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ﴾ کې د صفاتو، ثبوت دی، او په ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ﴾ الآیه - کې د ربوبیت د توحید ثبوت دی، چې ددغو ستاینو او صفاتو په سبب د مشرکانو ټولې شبهې په کلي ډول سره رد شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا

اوځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې نيسي بې له الله څخه شريکان (په عبادت کې).

تفسير: يعني په بنيادمانو کې چې په عقل او شعور کې له ټولو مخلوقاتوځنې افضل دي، ځينې داسې هم دي، چې سره له ښکاره او سابقه دلائلو بيا هم غير له الله تعالى ځنې نور شيان د حق تعالى سره په عبادت کې شريک ګڼي، او د ده جل جلاله سره يې برابروي.

يُحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ

چې مينه او محبت کوي دوى د هغوى سره لکه چې مينه کوي د الله سره.

تفسير: يعني يوائې په اقوالو او اعمالو کې خپل شريکان د حق تعالى سره نه برابروي، لکه آن تر قلبي محبت پورې چې د اعمالو د صدور اصل او اساس دى، د دوى شرک او مساوات رسيدلى دى، چې د شرک اعلى درجه ده، او شرک في الأعمال د هغه فرعه او تابع دى.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ

او هغه کسان چې ايمان يې راوړى دى، ډېر ټينګ دي له جهته د مينې له الله سره.

تفسير: يعني هغه محبت چې مشرکين يې له خپلو باطلو معبودانو سره لري، مؤمنان له هغه ځنې خورا زياته مينه له الله تعالى سره لري، ځکه چې د مشرکانو مينه ددنيا په مصائبو کې زائليږي، او د آخرت د عذاب د ليدلو په اثر دوى له خپلو باطلو معبودانو ځنې بيخي بېزاره کيږي، لکه چې په وروستي آيت کې راځي، بالعکس د مؤمنانو محبت او مينه له خپل پاک الله سره په راحت او مصيبت، روغتيا او ناروغتيا، په دنيا او آخرت، په پټه او ښکاره کې برابره، او هيڅ تغيير نه مومي، او تل دوامداره او باقي وي، او هم هغه محبت چې اهل الايمان يې له الله تعالى سره لري، له هغه محبت ځنې خورا ډېر او زيات دى؛ چې مؤمنان يې له ما سوى الله يعني انبياوو، اولياوو، ملائکو، عابدانو، صالحانو، علماوو، فضلاوو، آباوو، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنيا او ما فيها سره لري، ځکه چې مؤمنان له الله تعالى سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالأصاله او بالاستقلال مينه او محبت لري، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالى له حکم سره سم له هر يوه سره د هغه د مرتبې او مقام په مېچ (اندازه) مينه کوي.

هو ! د الله تعالى او د ما سوى الله جل جلاله په محبت اومينه کې مساوات او برابري کول، که هر څومره هغه لوى سړى هم وي، نو خالص شرک او د مشرکانو کار دى.

په تعظيم ادب کې زيار کاږي صديق *** د رتبې نه کوي فرق چېرې زنديق

وَلَوْ يَرَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

او که ووينې هغه کسان چې ظلم يې کړى دى (په خپلو نفسونو په شرک سره) په هغه وخت کې چې ووينې دوى عذاب (هلته به وپوهيږي) چې بېشکه ټول قوت خاص الله لره دى ، او بېشکه چې الله سخت عذاب ورکوونکى دى (نو د الله تعالى پرته د بل چا عبادت به يې نه کاوه).

اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

کله چې بېزاره شي هغه کسان چې متبوعان (مشران) دي؛ له هغو کسانو څخه چې تابعان (او کشران) دي، او ووينې دوى عذاب، او منقطع (غوڅ) شي په دوى (هغه ټول) اسبابونه (د خپلوى علايق).

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ؕ

او وايي هغه کسان چې تابعان وو: کاشکې واى مونږ لره بيا ورتلل (دنيا ته) نو بېزاره به شو مونږ له دې متبوعانو څخه، لکه چې بېزاره شوي دي دوى له مونږ څخې.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

همداسي (لکه چې وښوده پاک الله دوى ته د عذاب سختي او د يوه بل نه بېزاري) وبه ښيي دوى ته الله (ناکاره) عملونه د دوى افسوسونه په دوى باندې، او نه به وي دوى وتونکي هيچېرې له اور (د دوزخ) نه.

تفسير: يعنې د هغوى ښې او بدې چارې ټولې د حسرت او ارمان موجبات کيږي، او له هيڅ عمل څخې به دوى ته هيڅ يوه ګټه او فائده ونه رسيږي، او تل به په دوزخ کې اوسيږي، بالمقابل موحدين او د ايمان خاوندان که د خپلو ګناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شي؛ په پاى (آخر) کې ترې ووځي، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ

اى خلکو ! خورئ تاسې له (ځينو هغو) شيانو څخه چې په ځمکه کې دي، حلال پاک (بې شبهې)، او پيروي مه کوئ تاسې د (اثر د) قدمونو د شيطان ! (شيطان پسې مه ځئ، او دده په وسوسه د هوى او هوس متابعت مه کوئ).

تفسير: عربانو به بت پرستي کوله، او د بتانو په نامه به يې حيوانات سرخوشې ايله (آزاد) پرېښودل، او له هغو ايله خوشې شويو حيواناتو څخې به يې ګټه او فائده اخيستل حرام ګڼل، چې دا هم يو راز شرک دى، ځکه چې د حلال او حرام ټاکل او بېلول دالله تعالى کار دى، او پرته (بغير) له الله تعالى څخې په داسې کارونو کې د بل چا خبرې ګواکې شرک ته تمايل او ترجيح ده، نو له همدې سببه يې په لومړني آيت کې د شرک خرابي بيان کړه، اوس د حلال د تحريم څخې ممانعت فرمايي، چې خلاصه او لنډه يې داده: هر هغه شى چې په ځمکه کې پيدا کيږي، تاسې له هغه څخې خورئ !، په دې شرط چې شرعا حلال، طيب، او روا وي، يعنې نه (في نفسه) حرام وي، لکه مرداره او خنزير، او ﴿مَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ يعنې هغه ساکښان (ذي روح) چې د هغو د حلالولو په وخت کې پرته د الله تعالى له نامه څخې د بل چا نوم پرې ويلى شوى وي، او د هغو له حلالولو څخې يې غير الله ته قربت مقصود وي، او نه کوم عارضي امر له سببه په هغه کې حرمت پيدا شوى وي، لکه د غصب، غلا، رشوت، او د سود مالونه، چې له دغو ټولو څخې اجتناب او ځان ساتل ضروري دي، او دشيطان پيروي هيڅکله مه کړئ ! چې په خپل سر هر شي چې مو زړه غواړي؛ حلال يې وګڼئ لکه ﴿وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ او هر شى چې مو زړه غواړي حرام يې وبولئ لکه (بحيره، سائبه، وصيله، او حام).

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

بېشکه چې شيطان تاسې لره دښمن دى ښکاره. بېشکه همدا خبره ده چې حکم کوي شيطان تاسې ته په بد او قبيح کار سره (چې عقلا او نقلا منفور وي)، او (امر کوي تاسو ته) چې ووايئ تاسې په الله هغه خبرې چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

تفسير: يعنې مسئلې او شرعي احکام له خپل لورې جوړوئ، لکه چې په ډېرو ځايو کې ليده کيږي، چې سربېره پر جزئي امورو، په اعتقادي امورو کې هم له شرعي نصوصو څخه سترګې پټوئ، او له خپله ځانه نوي حکمونه جوړوئ، او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو کې تحريفونه، اړول راړول کوئ.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۗ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

او کله چې وويل شي دوی ته چې: پيروي وکړئ تاسې د هغه حکم چې نازل کړی دی الله (چې قرآن او سنت دی) نو وايي (چې د قرآن پيروي نه کوو) بلکه پيروي کوو د هغه حکم چې موندلي دي مونږ په هغه پلرونه خپل (آيا دوی د خپلوپلرونو متابعت کوي؟) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه پوهېدل په هيڅ شي (د دين له احکامو څخه) او نه يې لاره موندلې وه (حق ته).

تفسير: يعني دوی وايي چې د حق تعالی د احکامو په مقابل کې، د خپلو پلرونو او نيکونو پيروي او متابعت کوو، او دا هم شرک دی، لکه چې ځينې ناپوهه مسلمانان د کونډو په نکاح او د ښځو د ميراث په نسبت او نورو باطلو رسومو کې هم داسې خبرې کوي، او ځينې که څه هم په ژبه داسې چتې (بېکاره) او فضولې خبرې نه کوي، مګر د هغوی له عمل څخه دا خبرې ښکاره او څرګندېږي، حال دا چې داسې اقوال او افعال داسلام له اصولو چپ او مخالف دي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۚ

او حال د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او حق پرست يې حق ته رابلې) لکه حال د هغه چا دی چې ناري وهې هسې يو شي ته، چې نه اورې هيڅ مګر تشه بلنه او غږ.

تفسير: يعني هدايت ته د کافرانو رابلل داسې دي لکه چې کوم شپون (شپونکی) يا غوبه څريدونکو ساکښانو (ذي روحو) ته په بيديا کې نارې وهې، چې هغوی پرته له آوازه بل په هيڅ شي نه پوهيږي، همدارنګه حال د کافرانو دی، چې نه دوی پخپله پوهيږي، او نه د پوهانو او عالمانو خبرې مني.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو دوی هيڅ عقل نه لري (چې حق ته لاره ومومي).

تفسير: يعني دا کافران کاڼه دي، چې د حق خبرې بيخي نه اوري، او ګونګيان دي، چې د حق خبرې نه وايي، او ړانده دي، چې سمه لار نه ويني، لنډه يې دا چې: دوی په هيڅ شي نه پوهيږي، ځکه چې د دوی دا درې حواس او قوي فاسدې شوي دي، نو د علم تحصيل، او د پوهې زده کول به څرنګه صورت ومومي؟ .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! (يعني ای مؤمنانو) خورئ تاسې ! له پاکو حلالو هغوشيانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او شکر وباسئ ! الله لره (په دغو حلالو شيانو) که چېرې يئ تاسې چې خاص ده لره عبادت کوئ.

تفسير: اوس پاک الله له کافرو څخه اعراض وفرمايه، او په خاصه توګه يې مسلمانانو ته توجه وکړه، او دوی يې مأمور کړل چې له روا او بې شبهې پاکو شيانو څنې وخوري !، او خپل انعام يې ښکاره کړ، او د شکر د ادا کولو امر يې وفرمايه.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړي دي (الله) په تاسې باندې (خوراک) د مردارې.

تفسیر: مرداره هغه ده چې دا په خپل سر ومري، یعنې حلال نه شي، یا له شرعي طریقې څخه پرته حلال یا ښکار کړای شي، لکه چې زندۍ کړی شي، یا د کوم ژوندي ساکښ (ذي روح) کومه عضوه (غړی) پرې کړی شي، یا په لرګي، تیږې، او ټوپک سره وویشتل شي، یا له پاسه ولوېږي او مړ شي، یا د بل کوم حیوان د ښکر د وهلو په اثر مړ شي، یا یې کوم داړونکي یا څیروونکي څناور وداړي، یا یې وڅیري، یا د حلالولو په وخت کې قصدا پرې تکبیر ونه وایي او مړ شي، دا ټـول سـره په مردارو کې داخل او حـرام دي، البتـه دوه ساکښان (ذي روح) بې له ذبحې مونږ ته حلال دي، چې کب (ماهي) او ملخ دي، او د استثناء دا امر هم د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وأصحابه وسلم د حدیث په موجب شوی دی.

وَالدَّمَ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) وینې (بهېدونکې).

تفسیر: له وینې څخه مراد هغه وینه ده چې له رګو څخه وبهېږي، او د ذبحې په وخت کې داري ووهي، او راووځي، پاتې شوه هغه وینه چې په غوښه کې وي، یا ور پورې لګېدلې وي، هغه ناروا نه ده، بلکه حلاله او پاکه ګڼل کیږي، نو که څوک کله غوښه بې له مینځلو (وینځلو) پخه کړي، خوراک یې ناروا نه دی، خو دنظافت او سپېڅلتیا (پاکۍ) له اصولو څخه لرې کار دی، د «ینې» او «توري» (چې تړلې شوې وینې دي) خوراک د رسول اکرم صلی الله علیه وآله وأصحابه وسلم د حدیث په موجب حلال او روا شوي دي.

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) غوښې د خنزیر.

تفسیر: خنزیر ژوندی وي که مړ، له شرعي قاعدې سره سم حلال شوی وي که نه، په هر صورت سره قطعا حرام دی، او د خنزیر ټول اجزا لکه غوښه، پوستکی، هډوکي، ویښتان، نوکان، پلې، غړي، وازده، او نور ټول ناپاک دي، او له هغوی څخه فائده او کار اخیستل ناروا او حرام دی.

کله چې په دې ځای کې د خوراکي شیانو ذکر دی نو ځکه یواځې د غوښې حکم راښودلی شوی دی، مګر په دې خبره باندې د ټول امت اجماع ده، چې خنزیر بېشکه «نجس العین» دی، ځکه چې په بېغیرتي، بې حیایي، او په حرص او نجاستونو ته په رغبت کې له ټولو ساکښانو (ذي روحو) څخه وړاندې دی، او له همدې امله الله تعالی د خنزیر په نسبت فرمایي: ﴿فَإِنَّهُ رِجْسٌ﴾ نو د هغه هیڅ یو جز نه پاک دی، او نه د هیڅ قسم فائدې اخیستلو وړ دی، هغه کسان چې د خنزیر غوښې ډېرې خوري، یا یې له نورو اجزاوو څخه فائدې اخلي، په هغو کې هم د خنزیر رذیله افعال ډېر په واضح ډول سره لیدل کیږي.

وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ اللَّهِۦ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) هر هغه حلال کړی شوی چې آواز کړی شوی وي په هغه باندې (په وخت د ذبحې کې) بې له پاک الله.

تفسیر: له ﴿وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ اللَّهِۦ﴾ څخه دا مطلب دی چې: پر دې ساکښانو (ذي روحو) باندې پرته د الله تعالی له نامه د بل کوم بت یا بل شي نوم واخیستل شي، یعنې پرته د الله تعالی له نامه د کوم بت، جن، خبیث روح، پیر، مرشد، نبي، یا دنورو په نامه وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه ساکښ (جاندار) روح هغه ته نذر کړي، د هغه د تقرب یا رضا غوښتنې په نیت یې ذبح کړي، او محض د ده دخوښۍ په غرض یې د هغه ساکښ (جاندار) ساه اخیستل مقصود وي، نو ددې ټولو

حيواناتو د غوښو خوړل حرام دي، که څه هم د دوی د ذبحې په وخت کې تکبير هم وويل شي، او د الله تعالی لوی نوم هم پرې واخيستل شي، ځکه چې پرته د روح له پيدا کوونکي څخه بل چا ته د روح نذر او نياز کول له سره درست نه دي، نو د هر جاندار روح چې «غير الله» ته نذر کړی شي، د هغه د مرداري او خباثت مرتبه د مردارې له خباثت څخې زياته ده، ځکه چې په مرداره کې فقط دومره خرابي شته، چې د هغه روح د پاک الله په نامه نه دی وتلی، او دلته د هغه روح د غير الله په نامه نذر شوی دی، چې عين شرک دی، هماغسې چې خنځير او سپی د ذبحې په وخت کې د تکبير ويلو له امله نه حلاليږي، په مرداره باندې هم د الله تعالی د نامه له ويلو څخې څه فايده نه حاصليږي، همداسې د هر جاندار روح چې غير الله ته نذر شي، يا يې په نامه کړی وي، نو د ذبحې په وخت کې په هغه باندې د الله تعالی د نامه له اخيستلو څخې له سره هيڅ فايده نه حاصليږي، او نه حلال کيدای شي، که د غير الله په نامه باندې له ټاکلو څخه وروسته نذر کوونکی له خپل دې نيت څخې رجوع او ترې توبه وکړي، او بيا يې ذبحه کړي، نو د هغه په حلالوالي کې هيڅ شک او شبهه نه پاتې کيږي.

عالمانو تصريح فرمايلي دي: که د کوم پاچا د راتګ په وخت کې د تعظيم په نيت ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، يا د کوم جن (پيري) له اذيت څخه د نجات له امله، د هغه په نامه کوم ذي روح حلال کړ شي، يا د توپ ويشتلو، يا د نذر پخولو، يا د کوم نياز ورکولو په وخت کې ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، اګر که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم هم پرې ياد کړی شي، دا جاندار بيخي مردار او حرام او فاعل يې سخت ګناهګار دی.

په حديث شريف کې هم راغلي دي: «لعن الله من ذبح لغير الله» يعني په هغه چا د پاک الله لعنت دی چې غير الله ته د تقرب او تعظيم په نيت ذي روح ذبح کړي؛ که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم پرې ياد کړي، يا يې ياد نه کړي، هو ! په دې کې هيڅ حرج نشته چې ذي روح د الله تعالی په نوم ذبح، او د هغه غوښه فقيرانو ته ورکړي، او ثواب يې کوم قريب ته وروبخښل شي، ځينی کاره تلونکي په هسې مواقعو کې داسې پلمې جوړوي چه دپيرانو او نورو په نيازونو او نذرونو کې زمونږ مقصود دادی چې فقيران ماړه شي، او ثواب يې مړو ته صدقه شي، نو لومړی بايد دوی وپوهيږي چه دالله تعالی په مخکې داسې پلمې پرته له ريا نه بل څه نفع نه رسوي، دوهم داچې که ددغه نذر شوي حيوان پر ځای هغو سره غوښه واخيستل شي، او فقيرانو ته ورکړل شي او يا هم ورباندې پخه وخوړل شي نو دغه خيرات او صدقه به پرې ادا شي آيا دا ښه کار نه دی.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ

نو هغه څوک چې اړ (ضرورتمند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چې نه ظلم کوونکی او نه تجاوز کوونکی وي (له قدر د کفافه) نو نشته ګناه په ده باندې.

تفسير: يعني دا ذکر شوي شيان خو حرام دي، مګر که څوک د لوږې له امله مرګ ته نږدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت کې يې وخوري، په داسې سړي باندې هيڅ ممانعت نشته، په دې شرط چې هيڅ نافرماني او زياتوالی ونه کړي، نا فرماني داده چې: د اضطرار او ناچارۍ له پېښيدلو څخه پخوا د هغو د خوړلو لپاره ملا وتړي. زياتوالی دا دی چې د ضرورت له اندازې څخې ډېر وخوري، او خپله ګېډه ښه پرې وپړسوي، بلکه ښايي چې دومره وخوري، چې ونه مري، او يا يې هم له ځان سره زخيره او بل وخت ته وساتي.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۷۳﴾

بېشکه چې الله لوی بخښونکی پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې پاک الله ډېر لوی بخښونکی دی، د بندګانو هر راز ګناهونه بخښي، نو بيا به نو دداسې ناچار او مضطر سړي ګناه ولې نه بخښي؟ !، او په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربانه دی، چې د مجبورۍ په حالت کې يې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَٰبِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی) هغه څه چې نازل کړي دي الله چې کتاب دی.

تفسير: يعنې هغه حکمونه چې الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړي دي، يهودانو پټ کړل، او له خپل لوري يې په هغو کې زياتوالی او کموالی وکړ، لکه چې په پخواني آيت کې ذکر شو، همداسې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه صفتونه چې په آسماني کتابونو کې ليکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه يې تغيير په کې وکړ، چې دا دواړه لويه ګناه ده.

وَيَشْتَرُونَ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا

او دوی (اخلي) د پټولو په عوض کې قيمت لږ.

تفسير: يعنې د الله تعالی په نافرمانۍ او د خلق الله په ګمراهۍ باندې يې بسوالی ونه کړ، بلکه د هغه حق پټولو په عوض کې به يې له هغو کسانو څخه چې د ګمراهۍ په کندو کې يې غورځول؛ رشوت او بډې هم اخيستلې، او په هغو مالونو باندې به يې د هديې، نذرانې، او شکرانې نومونه ايښودل، حال دا چې داسې حرامخوري د مردارو او د خنزيرو د خوړلو څخه هم ډېره بده ده، نو اوس ښکاره ده چې د هسې بدو حرکاتو سزا هم خورا (ډېره) سخته ده، لکه چې وروسته بيانيږي.

أُولَٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

نو دغه کسان (چې د حق پټوونکي دي) نه خوري (نه اچوي دوی) په ګېډو خپلو کې مګر اور (د دوزخ او د اور موجبات).

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ

او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله په ورځ د قيامت کې (په خوښۍ سره).

تفسير: له دې آيت څخه داسې شبهه لوېدی شي، چې له نورو آيتو څخه هسې ښکاري چې الله تعالی به د قيامت په ورځ کې له دوی سره کلام کوي، نو دلته د کلام له نه کولو څخه مطلب څه دی؟ جواب: يعنې د لطف او مرحمت کلام به له دوی سره نه کوي، او د تخويف، تذليل، تهديد، او وعيد په ډول به له دوی سره غږيږي، چې له دې غږېدلو څخه به دوی ته ډېر رېړ او تکليف پېښيږي.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه به پاک کړي (الله) دوی (له کفره).

تفسير: يعنې اهل د ايمان هر څومره چې ګناهګار وي، نو بيا هم په دوزخ کې د خپلې ګناه په اندازه يوه ټاکلې موده تېروي، او هر کله چې له ګناه څخه پاک شي، خامخا جنت ته داخليږي، پرته له کفارو چې هغوی تل تر تله په اور کې پاتې کيږي، او بيخي نه پاکيږي، او د جنت د داخلېدلو وړ او لايق نه ګرځي، ځکه چې دوی د شرکيه امورو په سبب

داسې «نجس العين» ګرځېدلي وي، چې هغه نجاست په هيڅ ډول له دوی څخه نه جلا (جدا) کيږي، او د عاصي مسلمان حال داسې وګڼئ! لکه چې په يوه پاک شي نجاست لوېدلی وي، هر کله چې هغه زايل شي، نو هغه شي بيا پاکيږي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

او دی دوی لره عذاب دردناک.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

دوی هغه کسان دي چې پېرودلې (اخيستې) (غوره کړې) يې ده ګمراهي په بدل د هدايت، او عذاب په بدل د مغفرت کې.

فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

نو (ځای د تعجب دی چې) څومره صبر کوونکي دي دوی (يعنې کفار) په اور (د دوزخ).

تفسير: يعنې په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختياروي، ګواکې اور د دوی په نېز دومره ډېر مرغوب او محبوب دی، چې په خپلو ځانونو او مالونو يې اخلي، که نه په دې خبره باندې خو هر څوک پوهيږي چې د اور په عذاب باندې صبر کول څرنګه دی؟ .

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

دا (عذاب دوی لره) ځکه دی چې بېشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتيا سره، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف يې کړی دی په کتاب کې خامخا په (هسې) مخالفت کې دي (چې له حقه) لرې دي.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه ده نيکي (يواځې دا کار) چې وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کې) طرف د مشرق يا مغرب ته.

تفسير: «غوره او ښه نيکي چې د مغفرت او هدايت لپاره کافي وي، يواځې دا نه ده، چې تاسې تش خپل مخونه په لمانځه کې د مشرق يا مغرب په لوري وګرځوي، او د صحيحو عقايدو او ضروري اعمالو بيخي پروا ونه کړئ».

وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا ۖ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ

وليکن غوره نيکي (نيکي) د هغه چا ده چې ايمان يې راوړی وي په پاک الله او (ايمان يې راوړی وي) په ورځ آخري، او په (ټولو) پرښتو، او په (ټولو) کتابو، او (ايمان يې راوړی وي) په (واړو) انبياوو، او ورکوي (خپل) مال سره د محبت د مال نه (فقيرانو) خپلوانو ته، او (ورکوي) خپل مال (فقيرانو) يتيمانو ته او مسکينانو ته، او (ورکوي خپل مال) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته، او په آزادولو (د مريو) کې، او سم دروي (په ترتيب ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (خپل)،

او ورکوي زکات، او (بل خاوند دنېکۍ) وفا کوونکی دی په وعدو خپلو کله چې دوی وعده کوي (له خالق يا له مخلوق سره)، او (صفت کوو د) صبر کوونکو په سختيو او په رنځونو کې او په وخت د جنګ (په لاره د پاک الله) کې.

تفسير: يعنې هغه نيکي او ښېګڼه دهدايت او مغفرت سبب کيدای شي چې په ټولو ايمانياتو ايمان ولري، او هم ددين نور ارکان پر ځای کړي.

کله چې يهودان او نصرانيانو په دغو ښو عقايدو، اعمالو او اخلاقو کې قاصر او ناقص وو، او په راز راز ډولو يې په دې ستايلو صفاتو کې خلل او نقصان پېښاوه، لکه چې په قرآني آيتونو کې دغه ذکر شته، نو اوس که يهودان او نصرانيان يواځې د قبلې په استقبال باندې نازيږي، او خپل ځانونه د هدايت په طريقې باندې مستقيم ګڼي، او ځانونه د مغفرت لايق بولي، نو دا د هغوی ناپوهي او چټي (بېکاره) خيال دی، تر هغه پورې چې دا کتابيان په دغو انتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چې په دې کريمه آيت کې مفصلا ذکر شوي دي ټينګ ونه دريږي، او عمل پرې ونه کړي، يواځې د قبلې له استقبال څخه هغوی ته هدايت نه په برخه کيږي، او نه د الله تعالی له عذابه څخه نجات مومي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

او دغه (ستايلي شوي) هغه خلک دي چې صداقت يې کړی دی (په دين، متابعت دحق، او غوښتنې د نېکۍ کې) او دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (ځان ساتونکي له ناوړو (بدو) اعمالو څخه).

تفسير: يعنې هغه خلک چې په ذکر شويو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دي، همدغه خلک په اعتقاداتو، ايمان او دين کې، يا په خپل قول او اقرار کې، يا په خپلواخلاقو او اعمالو کې رښتوني دي، يا له ګناه او خرابو خبرو څخې، يا د الله تعالی له عذاب څخه ځان ژغورونکي (ساتونکي) دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) فرض کړی شوی دی په تاسو باندې قصاص (برابروالی) په وژلي شويو کې (که عمدا وي).

تفسير: د جاهليت په زمانه کې په عربو او يهودانو کې داسې دستور وو، چې د شريف النسب کسانو د وژل شويو غلامانو په بدل کې به يې د کمزور نسبه خلقو آزاد سړی، او د شريفانو د وژل شويو ښځو په بدل کې به يې نارينه، او د يو آزاد شريف سړي په بدل کې به يې دوه تنه قصاصول او وژل، نو پاک الله په دې آيت کې داسې حکم و فرمايه چې: «ای ايمان لرونکو ! مونږ په تاسې باندې په مقتولينو کې برابري او قصاص فرض کړی دی»، د «قصاص» معنی په لغت کې برابري او مساوات دی، نو دا دستور چې تاسې له ځانه ايستلی دی، چې د شريف نسب او د کمزوري نسب په منځ کې فرق کوئ، خوشې او فضول کار دی.

فائده: په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾ کې اشاره ده، چې يهودان او نور کسان چې په کوم دستور باندې په قصاص عمل کوي، هغه د دوی بې بنياده ايجاد دی، چې د الله تعالی له احکامو څنې بيخي چپ (غلط) دی، چې د دوی له هسې چارو څنې دا راښکاريږي، چې دوی د پخوانيو ياد شويو اصولو له کبله (وجهې) نه په کتابونو، او نه په پيغمبرانو په سم ډول سره ايمان لرونکي دي، او نه د الله تعالی په عهد باندې وفادار دي، او نه د سختۍ او مصيبت په حالت کې له صبر او تحمل سره څه علاقه لري، او نه د خپل کوم عزيز او قريب د وژلو په وخت کې له صبر او تحمل

څخه کار اخلي، او نه د نفسي غوښتنو څخه ځان ژغوري (ساتي)، بلکه د الله تعالی له احکامو او دانبیاوو له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو څنې غاړه غړوي، او د بېګناهو خلقو په وژلو حکم ورکوي.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصیل په اصیل باندې (قصاصیږي).

تفسیر: دا توضیح د هغې برابرۍ دې چې حکم یې صادر شو، مطلب یې دا دی: د هر آزاد نارینه په «قصاص» کې یواځې همغه یو آزاد نارینه وژل کیدی شي، چې د هغه وژونکی دی، داسې نه چې د یوه قاتل په عوض کې له یوې قبیلې څنې دوه تنه یا زیات له هغو څخه په خپله خوښه ووژل شي.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مریي په مریي باندې (قصاصیږي).

تفسیر: یعنې د هر مقتول غلام په مقابل کې هماغه غلام وژل کیږي، چې قاتل یې دی، داسې به نه کیږي چې د کوم شریف سړي د غلام په قصاص کې دهغه قاتل په ځای چې د کم نسبو خلقو غلام دی، کوم آزاد سړی ووژل شي.

وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ

او ښځه په ښځه باندې (قصاصیږي).

تفسیر: یعنې د هرې ښځې په «قصاص» کې یواځې همغه ښځه وژل کیږي، چې د هغې قاتله ده، داسې نه شي کېدی، چې د کومې شریفې ښځې په «قصاص» کې هغه کم نسبه ښځه ژوندی پرېښوده شي، چې قاتله ده، او د دې له تېر څنې کوم نارینه وواژه (قتل) شي.

خلاصه یې داسې شوه چې هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښایي چې په قصاص کې هم مساوات وي، او هغه تعدي او تجاوز چې کتابیانو او د عربو جاهلانو کاوه، بیخي ممنوع دی.

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ

نو هغه څوک چې عفوه وکړه شي (مصلحتا) ده ته له (قصاصه د اسلامي) ورور د ده نه څه شی، نو لازمه ده (په دې عفو کوونکي) مطالبه د دیت (له قاتله) په ښه وجه سره، او ورکول (د دیت دي) هغه (عفوه کوونکي) ته په ښه وجه سره.

تفسیر: یعنې که د مقتول له وارثانو څنې کوم وارث خپل حق وبخښي، نو قاتل نه پرې قصاصیږي، بلکه ګورو به چې هغو وارثانو په څه ډول سره هغه قاتل بخښلی دی؟ بې له مالي معاوضې څخه یواځې د ثواب په غرض؟ یا د شرعي دیت په مقابل کې؟ یا د مصالحې په توګه د څه مال په مقابل کې؟ یعنې له «قصاص» څنې څرنګه تېر شوی دی؟ او د هغه په مقابل کې په څه شي راضي شوی دی؟ په اول صورت کې قاتل د وارثانو له مطالبې څنې بیخي خلاصیږي، او په نورو صورتونو کې قاتل لره ښایي چې هغه معاوضه په ډېر ممنونیت او خوښې سره ادا کړي !.

ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ

دا کار (د قصاص جواز یا دیت یا عفوه) آسانې ده له (طرفه) د رب ستاسې، او مهرباني ده (چې اختیار یې تاسې ته درکړ).

تفسير: يعني دا اجازه چې «په قتل عمد» کې که غواړئ قصاص واخلئ، که غواړئ ديت واخلئ، که مو زړه غواړي ويې بخښئ، دا د پاك الله له خوا تاسې ته يو لوی سهولت او خورا (ډېره) مهرباني ده، يعني د مقتول په وارثانو او قاتلانو په دواړو باندې داسې يوه اساني او لورېينه (پېرزوينه) ده، چې په پخوانيو خلقو باندې نه وه، لکه چې په يهودانو «قصاص» او په نصرانيانو «ديت» يا عفو مقرره وه.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۷۸﴾

نو هر چا چې زياتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دې فيصلې (چې ديت يا عفوه ده) نو ده لره دی عذاب دردناك (د دوزخ په عقبی کې، او قصاص په دنيا کې).

تفسير: يعني که وروسته له دې تخفيف او رحمت څخه هم څوك بيا مخالفت او د جاهليت په دود (رواج) او دستور باندې تګ کوي، يا د عفوې او ديت له منلو څخه وروسته قاتل وژني، نو ده ته په آخرت کې سخت عذاب دی، يا اوس هم هغه وژل کيږي.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

او تاسې لره دی په قصاص کې (لوی) ژوندون.

تفسير: يعني اګر که «قصاص» په ښکاره سره سخت او درووند ښکاري، مګر پوهان ښه پوهيږي، چې دا حکم د يو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چې هيڅوك د «قصاص» د وېرې د بل قتل ته هيڅکله اقدام نه کوي، نو ددې له امله د دواړو ځانونه محفوظ پاتې کيږي، او د قصاص په وسيله د قاتل او مقتول د دواړو ټبرونه هم له وژلو او د وينې له تويولو او بديو څخه محفوظ او مطمئن کيږي.

په عربو کې (لکه دپښتنو په شان) داسې يو دود (رواج) او دستور وو چې هغوی به د قاتل او غير قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندې به يې چې لاس بر کېده؛ هماغه به يې واژه، او په دواړو ډلو کې به دهمدې له امله تل جنګ او جګړه وه، او د يوه تن د وينې د تويولو په سبب به په زرهاوو کسان وژل کېدل، کله چې د اصلي قاتل څخه «قصاص» واخيستل شي، نو دا ټول انسانان محفوظ او مصون پاتې کيږي.

يٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

ای خاوندانو د عقلونو! لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له ناحقو وينو څخه).

تفسير: يعني د «قصاص» له وېرې د بل چا له وژلو څخه ځانونه وساتئ، يا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ، يا کله چې تاسې ته د «قصاص» د حکم حکمت در ښکاره شو، نو د هغه له مخالفت څخه چې د «قصاص» ترک دی؛ ځانونه وساتئ!.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖۚ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۸۰﴾

فرض کړی شوی دی په تاسې باندې کله چې حاضر شي يو له تاسې ته (اسباب) د مرګ؛ که پرېږدي ايښې يې وي څه مال: وصيت کول لپاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره، دا حکم لازم دی په پرهيزګارانو باندې.

تفسير: په خلکو کې داسې دود (رواج) اودستور وو، چې د مړي ټول مال به يې د هغه ښځې او اولادې ته ورکاوه، بلکه مخصوصا به هلکانو ته ورکاوه کېده، مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بې برخې پاتې کېدل، په دې آيت کې ارشاد وشو چې: مور او پلار او ټولو خپلوانو ته په انصاف سره وصيت کول پکار دي، او په مړ کېدونکي (محتضر) باندې سم له هغه سره وصيت کول فرض شول، او دا وصيت تر هغه وخته پورې فرض وو؛ چې د ميراث آيت نه وو نازل شوی، کله چې د (النساء) په سورت کې د ميراث احکام نازل شول، او پاک الله د ټولو برخې بيان کړې، نو اوس په ميت باندې په خپله متروکه کې وصيت فرض نه دی، او ضرورت ورته نشته، هو ! د مستحب په اندازه منلی شوی دی، خو د وارث لپاره وصيت کول جائز نه دي، او هم د مال له يوه ثلث څخه زيات وصيت کول نه دي روا، او که وصيت د سړي د پور (قرض)، امانت، وديعت، او نورو راکړو ورکړو په متعلق وي؛ نو د هسې چارو وصيت اوس هم فرض دی.

فَمَنۢ بَدَّلَهٗ بَعۡدَمَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَآ اِثۡمُهٗ عَلَى الَّذِيۡنَ يُبَدِّلُوۡنَهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيۡعٌ عَلِيۡمٌ ﴿۱۸۱﴾

نو هر چا چې بدل کړ دا وصيت وروسته له هغه چې وايې وربېده هغه، نو همدا خبره ده چې ګناه د دې (بدلولو) په هغو کسانو باندې ده چې بدلوي دا (وصيت) بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه پوهېدونکی دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې مړي خو له انصاف سره سم وصيت وکړ او مړ شو، مګر ورکوونکي (وارث) په هغه وصيت باندې عمل ونه کړ، نو په دې صورت کې په مړي باندې هيڅ ګناه نشته، مړي خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان ګناهګار کېږي چې له وصيت څخه چپ (غلط) او مخالف کار کوي.

فَمَنۡ خَافَ مِنۡ مُّوۡصٍ جَنَفًا اَوۡ اِثۡمًا فَاَصۡلَحَ بَيۡنَهُمۡ فَلَاۤ اِثۡمَ عَلَيۡهِ ؕ

نو هغه څوک چې وېرېږي له وصيت کوونکي څخه د ظلم (په خطا سره) يا د ګنا (په قصد سره) نو اصلاح وکړي په مينځ د دوی (د موصي او موصی له) کې، نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې که چاته د مړي په وصيت کې داسې شبهه ور ولوېږي، يا يوه شي چې دا مړی له کوم سببه غلط شوی دی، او بې ځايه يې د کوم سړي رعايت کړی دی، او د بل سړي حق يې تر پښو لاندې کړی، يا يې د پاک الله له حکم څخه مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مينځ کې د شريعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړي، نو په دغه مصلح باندې هيڅ ملامتي او ګناه نشته، او په وصيت کې داسې تغيير او تبديل جايز بلکه بهتر دی.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۸۲﴾

بېشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم کوونکی دی (په هغه چا چې د الله د احکامو په اجراء کې ډېر احتياط کوي).

تفسير: يعنې حق تعالی ګناهګاران بخښي، نو هر څوک چې دا صلاح په غرض يوه خرابي له مينځه لري کوي، ده ته هرومرو مغفرت کوي، يا يې معنی داده چې د هغه وصيت کوونکي بخښونکی دی، چې نا جائز وصيت يې کړی وي، او بيا په خپل نا جايز وصيت باندې پوه شوی وي، او له هغه وصيت څخه په خپل ژوند کې بېرته ګرځېدلی وي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) فرض کړی شوې ده په تاسې باندې روژه؛ لکه چې فرض کړی شوې وه په هغو کسانو چې پخوا له تاسې څخه وو (لکه پخواني امتونـه او پیغمبـران تر آدمه پورې).

﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

لپاره د دې چې تاسې ځان وساتئ (له ګناهونو څخه او پرهېزګاران شئ، ځکه چې روژه د شهواني قوې ماتوونکې ده).

تفسیر: یعنې روژه مسلمان د نفسي خواهشونو پرېښودلو سره عادي کوي، او په دې وسیلې سره کولی شي چې خپل نفس له هغو نفساني خواهشونو او شرعي محرماتو څخه وساتي، چې نفس ته ډېر عزیز او ګران وي، روژه د انسانانو په نفسونو کې د شهواني قواوو په ضعیفولو کې ډېر ښه اثر کوي، او په انسانانو کې د تقوی او پرهېزګاری روحیه تقویه کوي، په روژه کې لوی حکمت: د سرکښ نفس اصلاح، او د شریعت د هغو احکامو آساني او سهولت دی، چې د هغو کول پر نفس باندې ګران او درانه وي، تر څو چې روژتي متقي شي.

﴿أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ﴾

یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږ چې د رمضان ۲۹ یا ۳۰ ورځې دي).

﴿فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾

پس هر څوک چې وي له تاسې څخه ناجوړ یا وي په سفر (او روژه وخوري) نو (پر ده باندې لازم دي روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: بیا په دې لړه موده کې یې دومره سهولت او آساني فرمایلې ده، چې که څوک داسې ناروغ وي، چې روژه نیول ورته تکلیف پېښوي، یا مسافر وي، نو واک او اختیار لري چې روژه ونه نیسي، بیا دې د هغو ورځو قضایې وروسته له رمضان المبارک څخه ونیسي، چې په رمضان المبارک کې یې د معذرت له کبله (وجهې) خوړلې وې، خوښه یې چې دا قضایې جلا جلا (جدا جدا) راوړي او که یو ځای.

﴿وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾

او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیول طاقت نه لري فدیه ورکول دي، (یا) او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیولو طاقت لري فدیه ورکول دي (او دا حکم په اول کې وو بیا منسوخ شو) طعام د یوه مسکین (د یوې روژې په برابری).

تفسیر:

(۱) د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «چې طاقت نه لري» سره په دې سبب ده، چې همزه لپاره د سلب شي، یا د «لا» کلمه په کې مقدره شي، یعنې چې طاقت ترې سلب شوی وي لکه شیخ فاني.

(۲) او د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آیت سره ده، یعنې هغه خلق چې د روژې نیولو طاقت لري، خو په اول د اسلام کې د بیخي عادت نه لرلو په سبب، دوی ته د یوې کاملې میاشتې

پرله پسې روژه نيول ډېر ګران او دروند کار وو، نو د دوی د آسانۍ لپاره داسې فرمايل شوي وو چې: که تاسې ته کوم عذر لکه مرض يا سفر په مخ کې نه وي، مګر يوائې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وي، نو تاسې اختيار لرئ چې روژه نيسئ، يا دروژې فديه ورکوئ. د يوې روژې فديه يوه مسکين ته په مړه ګېډه د دوه وختو طعام ورکول دي، بيا نو کله چې خلق له روژې سره عادي شول، دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چې ددې نسخې بيان په ورستني آيت ﴿فَمَنۡ شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُ﴾ کې راځي، ځينې له ﴿طَعَامُ مِسۡكِينٖ﴾ څخه «صدقة الفطر» هم مرادوي، چې په دې تقدير سره يې معنی داسې کيږي «هغه کسان چې د فديې ورکولو طاقت لري، دوی دې د يوه مسکين د خوراک په اندازه طعام ورکړي !» چې اندازه يې د خوراکې شيانو يو پيمانه ده، په دغه تقدير لکه اوله ترجمه دا آيت منسوخ نه دی، هغه خلق چې اوس هم داسې وايي: «خلق په رمضان کې اختيار لري چې روژه نيسي يا په فديه اکتفاء کوي، او روژه قطعي حکم نه دی» نو دا د جهل او ناپوهۍ وينا ده، يا يې ويونکي بې دين دي.

فَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَهُوَ خَيۡرٞ لَّهُۥۚ

پس هر څوک چې پخپله خوښه (زيادت) وکړي کومه نيکي کې، نو دغه بهتره ده ده لره.

تفسير: يعنې د يوې ورځې له خوراک څخه زيات يوه مسکين ته ورکړي، يا د څو تنو مسکينانو ګېډې مړې کړي، نو سبحان الله دا ډېره ښه ده.

وَأَن تَصُومُواْ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ١٨٤

او روژه نيول ستاسې (سره د افطار له رخصته) ډېر بهتر دي تاسې ته (له خوړلو څخه) که چېرې يئ تاسې چې پوهيږئ (دروژې په فضيلت).

شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ

مياشت د روژې هغه مياشت ده چې نازل کړی شوی دی په دې کې قرآن چې هدايت دی لپاره د خلقو، او دليلونه دي ښکاره (له جنسه د هغو شيانو) چې هغه لاره ښيي، او بېلوونکی د حق او باطل دی.

تفسير: پاک قرآن رمضان المبارک کې له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره يو ځای نازل شوی دی، بيا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضی په محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په (۲۳) کلونو کې ټوټه ټوټه (لږ لږ) نازل شوی دی، او « جبريل عليه السلام» د سيد المرسلين خاتم النبيين صلی الله عليه و علی آله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کې د نازل شوي قرآن عظيم ختم کاوه، او بيا بيا يې د تکرار په ډول ځمونږ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته اوراوه، چې له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضيلت او له قرآن عظيم الشان سره د هغې مناسبت او خصوصيت ښه ښکاريږي، او د همدې له امله په همدې مياشت کې «تراويح» هم مقررې شوي دي، نو ښايي چې په دې مياشت کې د پاک قرآن خدمت په ډېر شوق او ښه اهتمام سره وشي ! ځکه چې دا مياشت د همدې لپاره مقرره او معينه شوې ده.

فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ

نو هر څوک چې ومومي له تاسې (ای مکلفينو) دا مياشت نو ضرور دې روژه ونيسي د هغې (مياشتې).

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

او هغه څوک چې وي ناجوړه يا په سفر کې بوزه وي، نو (پر ده باندې دي روژه نيول) په شمار (د خوړليو شويو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: له دې عام حکم څخه دا معلوميږي چې ښايي مريض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وي پاتې، او لکه چې د روژې توان لرونکي اوس له افطار څخه منع شوی دی، همداسې به مسافر او مريض هم له افطار څخه منع شوي وي، نو ځکه يې د مسافر او مريض ذکر بيا په صاف ډول وفرمايه، چې دوی ته په رمضان المبارک کې د افطار کولو، او په نورو ورځو کې د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقي پاتې ده.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

اراده لري الله په تاسې د آسانتيا، (چې مسافر او مريض يې مخير کړ)، او اراده نه لري په تاسې باندې د سختۍ، او لپاره د دې چې پوره کړئ (تاسې په قضا سره) شمار (دروژې د مياشتې) او چې په لويي سره ياد کړئ الله، په دې چې هدايت يې کړی دی تاسې ته، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (د رخصت، آسانۍ او په نعمتونو باندې).

تفسير: مطلب دا دی: الله تعالی چې په اول کې د رمضان المبارک د روژې د نيولو حکم وفرمايه، او د معذرت له سببه يې مريض او مسافر ته د افطار کولو اجازه وفرمايله، او په نورو وختونو کې يې د هغو قضا شويو ورځو په شمار د هغو قضايي په مونږ او تاسې باندې واجبه وګرځوله، او پـه دې قضايي کـې يـې د يو ځای يا سره جلا جلا (جدا جدا) نيولو قيد له مينځه وويست، نو په دې کې يې څمونږ او ستاسې د سهولت او د آسانۍ لحاظ وکړ، چې په مونږ او تاسې باندې څه تکليف واقع نه شي، او دا مو هم منظور دی چې: تاسې د خپلې روژې شمير پوره کړئ، څو چې په ثواب کې مو څه لږوالی رانشي، او دا مو هم تر نظر لاندې وي، چې تاسې د دې خير او خورا ښې طريقې په هدايت د پاک الله لويي او عظمت بيان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت، او کبريا يادونه وکړئ !، او دا هم مطلوب دی چې پر دغو نعمتونو باندې شکر وباسئ !، او د شکر کوونکو په ډله کې ننوځئ !.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

او کله چې پوښتنه وکړي (ای محمده !) له تا څخه بندګان ځما (له لريوالي او نږديوالي) ځما، نو بېشکه زه نژدې يم (دوی ته په علم او اجابت سره) قبلوم زه سوال د غوښتونکي په هغه وخت کې چې وبولي ما، نو ښايي چې دوی هم ومني حکم زما (اطاعت) او ټينګ دې اوسي په ايمان په ما باندې؛ ښايي چې دوی په سمه لاره محکم پاتې شي.

تفسير: په لومړنې آيت کې د الله تعالی د لويي او عظمت حکم بيان شوی وو، نو په دې نسبت ځينو خلقو پوښتنې وکړې چې: «څمونږ رب که لرې وي نو مونږ به په زور سره ورغږ کړو، او که نژدې وي نو ورو ورو به ورسره وغږيږو»، په دې سبب د آيت نازل شو، يعني الله تعالی نژدې دی، هره خبره اوري، که ورو ورو وغږيږئ !، او که په چيغو ورنارې کړئ !، هغه ټول اوري، په هغو ځايو کې چې په زور سره د تکبير ويلو حکم شوی وي؛ د هغو وجوه او اسباب نور په همغو ځايو پورې محدود او خاص دي، او سبب يې دا نه دی چې الله تعالی (معاذ الله) ورو خبره نه اوري.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ ۚ

حلال كړى شوى دى تاسې ته په شپه د روژې کې يو ځاى والې (جماع) ښځو خپلو سره.

تفسير: د رمضان المبارك په شپو کې چې وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدې کېدل حرام وو، په هغه کې يې هم آساني وفرمايله، اوس که د شپې په هره برخه کې مو هرې مشروعې او مرغوبې چارې ته زړه کيږي، هغه وکړئ !.

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ

دوى لباس دي تاسې لره، او تاسې لباس يئ دوى لره.

تفسير: له لباس او کاليو (جامو) څخه خورا (ډېر) اتصال او ډېر اختلاط مقصود دى، يعنې همغسې چې ستاسې په وجود کالي نښتي او پيوست دي، همدارنګه ښځه او نارينه هم ډېر سره نژدې او د شودو او شکرې په شان يو له بل سره ګډون او امتزاج لري.

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ

معلوم دي الله ته چې بېشکه تاسې يئ چې خيانت کوئ په ځانو خپلو.

تفسير: له خپل نفس سره له خيانت کولو څخې مطلب دا دى، چې له ويديدلو څخه وروسته تاسې خپلو ښځو ته نژدې کيدئ !، او د پاك الله د حکم د مخالفت له سببه ستاسې نفس د عقاب مستحق ګرځېده، نو پاك الله په خپل فضل او کرم سره تاسې معاف کړئ، او وروسته له دې تاسې ته اجازه وشوه، چې په ټوله شپه کې هر هغه حلال عمل چې مو زړه غواړي ويې کړئ !.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْـَٔـٰنَ بَـٰشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ

پس رجوع يې په رحمت سره وکړه په تاسې باندې او عفوه يې وکړه له تاسې (د تېر خيانت) نو اوس جماع کوئ ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو کې) او وغواړئ هغه شى چې ليکلي (مقرر کړي دي) الله ستاسې لپاره.

تفسير: يعنې هغه اولاد چې په لوح محفوظ کې ستاسې لپاره د الله تعالى له لوري مقدر شوي دي، ښايي چې د ښځو په مباشرت کې همغه مطلوب وي، او تش شهواني کارونه مو مقصود نه وي، په دې کې د عزل کراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ

او خورئ ! او څښئ ! تاسې تر هغه پورې چې ښکاره شي تاسې ته تار سپين (جدا) له تاره توره (چې سپين تار) له سبا څخې (دى).

تفسير: يعنې همغسې چې په ټوله شپه کې د مجامعت اجازه درکړى شوې ده، همداسې د رمضان المبارك په شپو کې هم تر سپېده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه درکړى شوې ده.

ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ

بیا پوره کړئ ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عٰكِفُوْنَ فِي الْمَسٰجِدِ

او مه نژدې کیږئ ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چې تاسې معتکفان يئ په مسجدو کې.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿۱۸۷﴾

دا احکام او حدود د الله دي، نو مه نژدې کيږئ دوی ته (په ماتولو سره)، همداسې (لکه چې دا يې درته بيان کړل) بيانوي الله آيتونه خپل لپاره د خلقو چې دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسير: هغه د حل او حرمت حکمونه چې د روژې او اعتکاف په نسبت تېر شول، د الله تعالی له خوا مقرر شوي دي، ښايي چې له دغو څخه هيڅ تجاوز ونه کړئ ! بلکه هغو ته هيڅ مه نژدې کيږئ ! يا يې مطلب دا دی چې پخپله رأيه يا د بل کوم حجت په اساس د يوه ويښته په اندازه هم ځنې مه لرې کيږئ !.

وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مه خورئ مالونه خپل په خپل منځو کې په ناحقه سره.

تفسير: د حرام مال نه خوړل، او روژه ترې نيول، د ژوند په ټول عمر کې يو ضروري امر دی، او د هغه لپاره کومه ټاکلې زمانه او حد نشته، لکه غلا، خيانت، ټګي، رشوت، غصب، قمار، ناروا بيه، سود او نور چې په دغه ډول د مال ګټل بالکل حرام او نا جايز دي.

وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوْا فَرِيْقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۸﴾

او مه رسوئ ! دا مال تر حاکمانو پورې لپاره د دې چې وخورئ (تاسې په دې رسولو سره) يو څه له مالو د خلقو ځنې په ظلم (نا حقه سره) او تاسې پوهيږئ (چې دا ظلم دی).

تفسير: «مه يې رسوئ تر حاکمانو پورې»: يعني د کوم سړي د مال خبر ظالمو حاکمانو ته مه رسوئ، يا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ ! چې حاکم د خپل ځان مل کړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ، همدا راز د دروغو په شاهدي، يا د دروغو په دعوی، د بل چا مال مه آخلئ ! او حال دا چې تاسې په خپله ناحقي هم پوهيږئ.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ

پوښتنه کوي خلق له تا څخه (ای محمده !) له حاله د نويو مياشتو.

تفسير: خلقو د سپوږمۍ د دې زياتوالي او کموالي په نسبت څمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم څخه پوښتنې وکړې، نو دا آيت نازل شو.

قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا مياشتې ټاکلي (مقرر) شوي وختونه دي لپاره د خلقو او دحج.

تفسير: يعني اى محمده ! دوى ته ووايه چې د سپوږمۍ په ختلو او بدلون سره ډېرې چارې او معاملې تعلق لري، او د سپوږمۍ په وسيله ديني ورځې، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجارې، حمل، رضاعت، روژې، زکات، عدت، عقود، شروط، مزدورۍ، او د نورو شيانو نېټې څرګندېږي، او هره يوه نېټه او تاريخ له هغې څخه پر ډېر ښه شان سره ښکارېږي، په تېره بيا د «حج» د تخصيص بله وجه همدا ده چې: «ذو القعدة الحرام، ذو الحجة الحرام، محرم الحرام، او رجب المرجب» دا څلور مياشتې حرامې مياشتې بللې کيدې، چې په دغو مياشتو کې جنګ او وژل حرام وو، که په دغو مياشتو کې به عربو ته کوم جنګ پېښېده، نو هغوى به تاريخونه سره وړاندې وروسته کول، او په يوه پلمه (تدبير) او بهانه سره به يې په هماغو حرامو مياشتو کې جنګونه کول، مثلا که په «ذو الحجة» يا «محرم» کې به له جنګ سره مخامخ کېدل، نو هغه به يې په «صفر» سره تعبير کاوه، او کله چې به «صفر» کې کوم کار د دوى په مخ کې راته، نو هغه به يې په «ذو الحجة» يا «محرم» ياداوه، نو د دوى د دې خيال د ابطال له امله يې دلته د «حج» تصريح وفرمايله، هغه ورځې چې حق تعالى جل وعلى شأنه د «حج» لپاره ټاکلي دي، په هغو کې وړاندې وروسته کول، هيڅکله جايز نه دي، اوس له دې نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احکام تر ډېر ځاى پورې ذکر کېږي.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

او نه ده نيکي (دا کار) چې راځئ (تاسې) کورو ته د شا له لوري د هغو، او ليکن (خاوند) د نيکۍ هغه څوک دى چې ويرېږي (له الله په ترک د مخالفت کې)، او راځئ ! کورو ته له طرفه د دروازو د هغوى، او وويرېږئ له الله څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسېږئ.

تفسير: د جاهليت په زمانه کې داسې دود (رواج) او دستور وو، چې کله به دوى د «حج» احرام وتاړه، او له خپلو کورونو څخه به وتل، او بيا به اتفاقا هغوى ته کوم هسې ضرورت پېښېده چې ببرته به د خپل کورو ورتګ ته اړ کېدل، نو د دروازو له لارې به نه ورتلل، او په بام باندې به ورختل، او له هغې لارې به خپلو کورو ته ورننوتل، يا به د شا له خوا پکې ننوتل، يا به يې د شا له لوري سورى واهه، او پکې به ننوتل، او دا کار به يې نيکي او ښېګڼه ګڼله، نو څکه پاک الله دا کار غلط وښود.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ

او جنګ کوئ (اى مؤمنانو !) په لاره د الله کې ! له هغو کسانو سره چې جنګ کوي له تاسې سره.

وَلَا تَعْتَدُوا ۚ

او مه کوئ تيرى، زياتى (پر هيچا باندې اى مؤمنانو !).

تفسير: يعني تېرى مه کوئ، ددې معنى دا ده چې په جنګ کې دې وړو کې، ښځې، او سپينږيري قصدا ونه وژل شي ! او دننه په بيت الحرام کې دې په جګړو باندې لومړى پيل (ابتدا) ونه کړل شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

بېشکه چې الله تعالى محبت نه کوي تېري کوونکو سره له حده. او ووژنئ ! دوى په هر ځاى کې چې مومئ دوى، او وباسئ ! دوى له هغه ځايه چې ايستلي دي دوى تاسې لره.

تفسير: هر چېرې چې يې مومئ ويې باسئ، يعنې په «حرم» کې وي يا پر ته له حرمه، له هغه ځايه چې تاسې يې ايستلي يئ، يعنې له مکې معظمې څخه يې وباسئ.

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

او فتنه (شرک او له دين څخې اړول) ډېر سخت دي له وژلو څخه.

تفسير: يعنې له دين څخې ګرځېدل، يا له دين څخې د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چې په أشهر الحرم کې واقع شي؛ ډېره لويه ګناه ده، مطلب يې دا دی چې د مکې معظمې په حرم کې د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لوري لارښوونه کول ډېر قبيح کار دی.

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۖ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

او جنګ مه کوئ ! له دوی سره د مسجد الحرام په خوا کې تر هغه پورې چې وجنګېږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې، پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ ! دوی، همداسې (لکه تېرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسير: يعنې مکه معظمه خامخا د امن ځای دی، ولې که هغوی پر تاسې باندې بريد وکړي، يا په ظلم باندې لاس پورې کړي، او په ايمان راوړلو کې له تاسې سره دښمني وکړي، چې دا خبره له وژلو څخې هم سخته ده، نو بيا هغوی لره امان نه پاتې کيږي، او هر چېرې چې يې وموموئ ويې وژنئ ! آخر ته چې مکه معظمه فتح شوه، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم همداسې امر وفرمايه: «هغه څوک چې د مسلمانانو په مخ کې توره په لاس ودرېږي، ويې وژنئ ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ».

فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

پس که منع راوړي (له شرکه، نو الله به يې وبخښي) نو بېشکه الله ډېر بخښونکی، پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ايمان راوړي، او له کفر او شرک څخې توبه وباسي، نو د هغوی توبه منله کيږي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

او جنګ کوئ تاسې ! له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد)، او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چېرې وګرځېدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تېری مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

مياشته حرامه په بدل د مياشتې حرامې کې ده، او تعظيمونه (د دې شيانو) سره برابر دي، پس هر چا چې تېری وکړ پر تاسې باندې نو تاسې هم تېری کوئ ! په هغوی باندې په شان د هغه

چې تېرې يې کړې وو پر تاسې باندې، او وويرېږئ له الله څخه ! او پوه شئ ! چې بېشکه الله له پرهېزګارانو سره دی (په علم او نصرت سره).

تفسير: دا د حرمت مياشت يعنې «ذو القعدة الحرام» چې د عمرې لپاره پکې درومئ، د هغه حرمت مياشتې په ځای ده، چې د پروسږ کال تېر شوي کال په «ذو القعدة الحرام» کې تاسې د کفارو له خوا د عمرې او د بيت الله شريف له زيارت څخه ممنوع شوي وئ، او پرې يې نه ښودئ چې مکې معظمې ته لاړ شئ.

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله کې ! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاکت کې (چې جهاد ترک کړئ ! او خپل مالونه په غزا کې ونه لګوئ !).

وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

او نيکي کوئ ! (له هر چا سره مخصوصا له غازيانو سره) بېشکه چې الله دوستي کوي له نېکو کارانو سره.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ

او پوره ادا کړئ حج ! او عمره خاص الله لره، بيا که چېرې منع کړی شوئ (له تمامولو د حج او عمرې) نو (واجب دی پر تاسې) هغه څه چې آسان دي له هديې څخه (چې مذبوحه ده) او مه خريئ ! (ای محصرانو !) سرونه خپل تر هغه پورې چې ورسيږي هديه (چې مذبوحه ده) ځای د حلالې خپلې ته.

تفسير: مطلب دا دی: کله چې څوک «حج» يا «عمره» شروع کړي يعنې احرام وتړي؛ نو پر هغه باندې دا خبره لازمه ده، چې پوره يې کړي، او روا نه ده چې هغه په نيمايي کې پرېږدي، او له احرام څخه ځان وباسي، مګر که کوم دښمن يا مرض وريپېښ شي، او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پای ته ونشي رسولی، نو پر ده باندې دم اوړي، چې له خپل توان سره سم حيوان حلال کړي، چې ادنى يې يو پسه دی، او دا حيوان به د بل چا په وسيله مکې شريفې ته ليږي، او دا دې هم ورته ووايي چې: تر دغې ورځې پورې دا مذبوحه د حرم ځمکې ته ورسوه ! او هلته يې ذبحه کړه ! او هر کله چې ډاډه شي، چې اوس د ده مذبوحه ذبحه شوې ده، نو هلته دا خپل ويښتان لنډ يا وخريي، او پخوا له هغه دې هيڅکله ځان نه حلالوي، داسې وينې ته د «حصار وينه» وايي، چې د «حج» يا د «عمرې» د نه تمامولو له سببه پر «حاجي» يا «معتمر» باندې اوړي.

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

نو هر څوک چې وي له تاسې ځنې ناجوړه، يا وي په ده باندې تکليف له (طرفه) د سر د ده، نو لازمه ده په ده باندې فديه له روژې څخه، يا له خيراته، يا له حلالولو (د پسه).

تفسير: يعنې که د «احرام» په حالت کې څوک رنځور شي، يا د هغه په سر کې درد يا زخم وي، نو هغه لره د ضرورت له امله د احرام په حالت کې هم سر خرييل، يا د ويښتانو لنډول روا دي، مګر د هغه «فديه» دې ورکوي، چې هغه د

درې ورځو روژه نيول، يا شپږو تنو مسکينانو ته طعام ورکول دي، يا د يوه پسه (ګډه) حلالول دي، دا وينه د «جنايت وينه» بولي، چې د «احرام» په حالت کې د ناچارۍ له کبله د «احرام» د مخالفو امورو په کولو باندې لازميږي.

﴿فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلۡعُمۡرَةِ إِلَى ٱلۡحَجِّ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۚ﴾

نو هر کله چې په امن شئ پس هر چا چې نفع واخيسته په عمرې سره (چې يو ځای يې کړه) له حج سره نو (واجب) دي پر ده باندې هغه چې آسان وي له هديې څخه (چې مذبوحه ده).

تفسير: يعنې هغه «محرِم» چې د دښمن اومرض له خوا مطمئن وي، اعم له دې نه چې هغه ته له سره کومه انديښنه ورپيښه نه شي، يا خو دښمن يا رنځورۍ څه عارضه او حادثه ورپيښه شوي وي، خو په خير سره زائله او له مينځه ورکه شوي وي، او د هغه له امله د هغه په احرام او «حج» او «عمره» کې څه خلل ورپيښ شوی نه وي، هغه لره ښايي چې فکر وکړي که «حج» او «عمره» يې دواړه سره يو ځای ادا کړي وي، يعنې «قِران» يا «تمتُّع» يې کړی وي، او «اِفراد» يې نه وي کړی، نو په ده باندې يو پسه يا د غويي يا د اوښ اومه برخه قرباني اوړي، چې دې وينې ته د «قران» او «تمتع» وينه وايي.

﴿فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٖ فِي ٱلۡحَجِّ وَسَبۡعَةٍ إِذَا رَجَعۡتُمۡۗ تِلۡكَ عَشَرَةٞ كَامِلَةٞۗ﴾

هر چا چې ونه مونده هديه (چې مذبوحه ده) نو (واجب) دی په ده باندې روژې د درې ورځو په (ورځو د) حج کې، او اوه ورځې (نورې) کله چه وګرځئ (تاسې) دا لس ورځې دي پوره.

تفسير: يعنې هغه څوک چې «قران» او «تمتع» يې وکړه، او مذبوحه ورته ميسره نشوه، نو هغه لره ښايي چې درې ورځې د «حج» په ورځو کې روژه ونيسي، چې د «عرفې» يعنې د «ذي الحجې» په نهمه ورځ کې پای (آخر) ته ورسيږي، او اوه ورځې د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونيسي، چې دا ټولې لس ورځې شوې.

﴿ذَٰلِكَ لِمَن لَّمۡ يَكُنۡ أَهۡلُهُۥ حَاضِرِي ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ﴾

دا (حکم د تمتع) هغه چا لره دی، چې نه وي عيال د ده اوسېدونکی په (حوالي «احاطه» د) مسجد حرام کې.

تفسير: يعنې قران او تمتع يا وجوب د هديې يا د لسو ورځو روژو حکم په نادار؛ هغه چا لپاره دی چې په مسجد الحرام کې يعنې په مکه معظمه کې يا هغې ته نږدې نه اوسيږي، بلکه د «حل» يعنې له «ميقات» څخه د باندې هستوګنه ولري.

﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ١٩٦ ٱلۡحَجُّ أَشۡهُرٞ مَّعۡلُومَٰتٞۚ﴾

او وويرېږئ له الله څخه او پوه شئ ! چې بېشکه الله ډېر سخت عذاب ورکوونکی دی. (وخت د) حج (څو) مياشتې معلومې دي.

تفسير: د شوال المکرم له اول څخه نيولې د لوی اختر يعنې د «ذي الحجة الحرام » د لسمې شپې تر سهاره پورې،ددې مياشتو نومونه (أشهر الحج) دي، ځکه چې د حج احرام د همدې مودې په منځ کې وي، که پخوا له دې څوک د حج «احرام» وتړي، نو هغه ناجائز يا مکروه وي، يعنې د حج لپاره څو مياشتې مقررې دي، او ټولو ته ښکاره دي، هغه تغيير او تبديل چې د عربو مشرکينو به د خپل ضرورت له مخې په دې مياشتو کې کاوه، او د هغو په نسبت په بل آيت کې داسې فرمايلي شوي دي: ﴿إِنَّمَا ٱلنَّسِيٓءُ زِيَادَةٞ فِي ٱلۡكُفۡرِ﴾ هغه بيخي بې اصله او باطل دی.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ

نو هر چا چې فرض کړ (په خپل ځان) په دې میاشتو کې حج؛ نو نه دې کوي جماع (او نه دواعي د هغې) او نه ګناهونه او نه جګړې په (ورځو) د حج کې، او هر څه چې کوئ (تاسې) له نېک کار ځنې، نو پوهېږي په هغه باندې الله.

تفسير: «حج» يې لازم کړ يعني «احرام» يې وتاړه په داسې ډول چې په زړه يې نيت وکړ، او په خوله يې «تلبيه» وويله.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

او توښه واخلئ (له ځانو سره) نو بېشکه بهتره توښه ځان ساتل دي له سواله، او وويرېږئ! له ما ځنې اى خاوندانو د (صافو) عقلو!.

تفسير: يو داسې غلط دود او دستور په کفر کې دا هم وو، چې بې د لارې دخرڅه د تش لاس «حج» ته تلل يې ثواب ګڼل، او هغه ته به يې «توکل» وايه، او هلته به تلل، له هر چا ځنې به يې سوال او غوښتنې کولې، نو الله تعالى هغو کسانو ته چې قدرت لري؛ امر ورکوي چې هغوى دى د لارې خرڅه له ځان سره اخلي، او بيا دې «حج» ته ځي، او بې له زاد او راحلې دې لاړ نه شي، چې هم پخپله دى سرګردانېږي، او نورو ته هم سرګرداني پېښوي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ

نشته په تاسې باندې هيڅ ګناه په دې کې چې غواړئ روزي له فضل د رب خپل.

تفسير: که د «حج» په سفر کې سوداګيري هم وکړى څه ګناه نه لري، بلکه مباح ده، خلق له دې خبرې څخه په شبهه کې وو، چې ښايي له تجارت کولو څخه به په «حج» کې څه نقصان پېښېږي، نو اوس داسې هدايت صادر شو: هغه څوک چې اصلي مقصود يې «حج» وي، او د هغه په ضمن کې سوداګيري هم وکړي، نو د هغه په ثواب کې به څه نقصان نه راځي.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

نو هر کله چې راکوز شئ له عرفات څخه نو يادوئ الله په مشعر الحرام (مزدلفې) کې.

تفسير: په ټوله مزدلفه کې هر چيرى ودريدل جائز او روا دي، پرته دوادي محصر څخه، چې هلته دې نه ودريږي.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

او يادوئ دى (يعني الله) لکه چې لاره يې در ښودلې ده تاسې ته، او بېشکه چې وئ تاسې پخوا له هدايته خامخا له ګمراهانو ځنې.

تفسير: يعني کفارو خو به هم د پاک الله ذکر کاوه مګر په شرک سره، نو ښايي چې هسې ذکر دې ونه کړى شي، بلکه سره له توحيده يې همغسې ذکر وکړئ، چې تاسو ته يې هدايت درکړى دى.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

بيا راکوزېږئ! (اى قريشو د طواف لپاره) له هغه ځايه (عرفات څخه) چې راکوزېږي (نور) خلق (مزدلفې ته)، او مغفرت وغواړئ له الله څخه (د خپلو ګناهونو)، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکى (د ګناهونو) پوره رحم کوونکى دى.

تفسير: د کفر په زمانه کې يوه غلطي دا هم وه، چې مکيان (مکې والا) به تر عرفاته پورې نه تلل، ځکه چې عرفات له حرم څخه د باندې دی، بلکه د حرم په حد کې به چې مزدلفه ده، درېدل، او د مکې شريفې له قريشو څخه پرته نور ټول به تر عرفات پورې تلل، او بيا به له عرفات څخه د طواف لپاره مکې شريفې ته راتلل، نو ځکه يې وفرمايل: «له هغه ځايه چې ټول خلق دطواف لپاره راځي، تاسې هم همغه ځای ته ورشئ، او له هغه ځايه (له عرفات) د طواف لپاره بېرته راشئ، او په خپلو پخوانيو ګناهونو باندې نادم اوسئ !».

فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

نو هر کله چې ادا کړل تاسې افعال د حج خپل، نو يادوئ الله لکه چې يادول تاسې پلرونو خپلو لره (په جاهليت کې په فخر سره) بلکه يادوئ الله په ډېر زيات يادولو سره.

تفسير: يعني د «ذي الحجة الحرام» په لسمه کې چې د «حج» د افعالو يعني د جمرو ويشتلو، قرباني کولو، سر خرييلو، يا د ويښتانو لنډولو، د کعبې شريفې د طواف، او د صفا او مروی له سعيې فارغ شوئ، نو د منی د قيام په وخت کې د الله تعالی ذکر وکړئ !، لکه چې د کفر په زمانه کې تاسې د خپلو پلرونو او نيکونو ذکر کاوه، بلکه له هغه څخه دې هم زيات ذکر وکړی شي !.

دوی له قديمې زمانې راهيسې داسې عادت درلود، چې د «حج» له فراغت څخه وروسته به درې ورځې په منی کې ديره کېدل، او لوی بازار به يې جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نيکونو ستاينه او يادونه به بې کوله، او د دوی لويني او فضائل به يې بيانول، نو ځکه پاک الله له هسې ويناوو څخه هغوی منع کړل، او ويې فرمايل چې: په دې ورځو کې د الله تعالی ذکر ډېر وکړئ، او د هغه الله جلت عظمته د لويي او عظمت يادونه وکړئ !.

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾
وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

نو ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته په دنيا (لږ ژوند) کې (ځمونږ برخه، مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت کې هيڅ برخه، او ځينې له دوی څخه هغه څوک دي چې وايي: ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته ! په دنيا (لږ ژوند) کې نيکي (نعمت) او په آخرت کې نيکي (جنت)، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)، دغه کسان شته دوی لره لويه برخه له سببه د هغو (ښو اعمالو) چې کړي دي دوی (هغه)، او الله ژر اخيستونکی د حساب دی (چې ډېر ژر د ټولو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: غوښتونکي په دوه ډوله دي: يو خو هغه دي چې د هغوی مطلوب يوازې دنيا ده، او د هغوی دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چې مونږ ته راکول کيږي، په همدې دنيا کې دې راکړ شي»، نو داسې خلق د آخرت له نعمتونو څخه بې برخې دي، بل هغه دي چې د هغوی مقصود آخرت دی، چې د دنيا ښېګڼې (فائدو) او نيکی يعنې د عبادت توفيق او نور، او د آخرت ښېګڼې (فائدو) او نيکی يعنې ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړي، نو داسې کسانو ته په آخرت کې د هغوی د حج او دعا او حسناتو پوره برخه وررسيږي.

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

او يادوئ ! الله (د تكبيراتو په ويلو سره) په څو ورځو شمېرل شويو (د تشريق) كې.

تفسير: له ﴿اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ﴾ څخه د «ذي الحجة الحرام» يوولسمه، دولسمه، او ديارلسمه ورځ مراد ده، چې په دې ورځو كې خلق له «حج» څه فارغيږي، او مامور دي چې په «منى» كې واوسيږي، په دې ورځو كې د جمرو ويشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تكبيراتو ويل اجراء كړئ ! او په نورو وختونو كې هم دلته تكبير او تهليل په ډېر محبت سره ووايئ !، او د پاك الله په ذكر كې كثرت او مداومت وكړئ !.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقٰى ؕ

نو هر چا چې بيړه (تلوار) وكړه (په تلو كې له منى مكې ته) په دوو ورځو كې (چې «۱۱» «۱۲» د ذي الحجې دي) نو نشته هيڅ ګناه پر دغه تلوار كوونكي، او هر چا چې تأخير وكړ (او درېمې ورځې په منى كې پاتې شو) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې، دا بېګناهي هغه چا لره ده، چې پرهېز يې كړى وي (له مناهيو څخه).

تفسير: ګناه خو دا ده چې له شرعي ممنوعاتو څخه پرهېز ونه كړئ، او هغه څوك چې له الله تعالى څخه وويرېږي، او په تېره بيا د «حج» په وخت كې تقوى او پرهېزګاري هم وكړي، نو بيا په دې خبره هيڅ نه ګناهګاريږي ؛ چې په «منى» كې دوه ورځې هستوګنه وكړي، يا درې ورځې پكې واوسيږي، ځكه چې الله تعالى دا دواړه جايز فرمايلي دي، ولې افضل او بهتر خو په «منى» كې د درې ورځو قيام دى.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۝۲۰۳

او (تل) وويرېږئ ! له الله څخه، او پوه شئ چې بېشكه تاسې خاص الله ته ورټوليږئ (په قيامت كې د مكافاتو «جزا او سزا» لپاره).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِيْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ۝۲۰۴
وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ۝۲۰۵
وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝۲۰۶

او ځينې له خلقو څخه هغه څوك دي چې په تعجب كې اچوي تا خبره د ده په (كارو د دې) ژوندون لږ كې، او شاهد كوي دې الله په هغه شي چې په زړه د ده كې دي، حال دا چې دى ډېر سخت دى په جګړه او عداوت كې، او كله چې بېرته وګرځي (له تانه اى محمده !) نو ګرځندى ګرځي په ځمكه (د مدينې) كې لپاره د دې چې فساد وكړي په ځمكه كې، او هلاكوي كښت (فصل) او ساكښان (ذي روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چې الله نه خوښوي فساد (او معصيت).

او كله چې وويل شي ده ته: چې وويرېږه له الله ! نيسي دى غرور (عار او ننګ په كولو د) ګناه، بس كافي دى ده لره (عذاب د اور) د دوزخ او هرومرو (خامخا) بد بستر دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: دا حال د منافق دی، چې په ښکاره سره خوشامندي او تعلق کوي، او الله تعالی ځانته شاهد گرځوي، او وايي چې: زه «رښتين يم، او په زړه کې مې د اسلام محبت دی»، خو د جګړې، داړې، غلا، لوټ او تالان ځني هم خپل مخ نه اړوي، او که له هسې چارو يې څوک منع کړي؛ نه منع کيږي، بلکه ضد او مخالفت کوي، او په خپلو بدو چارو کې ترقي کوي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَاۤءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

او ځني له خلقو څخه هغه څوک دي چې خرڅوي نفس خپل لپاره د طلب د رضا د الله (چې له خپله ځانه او ماله تېرېږي)، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو باندې (چې د ده په توفيق له ځانه او ماله تېرېږي).

تفسير: وايي چې صهيب رومي (رضي الله عنه) غوښتل چې د هجرت په اراده د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شي، په لار کې د مشرکينو په لاس کنبيوت (راګېر شو)، صهيب رضي الله تعالى عنه هغوی ته وويل: «زه خپل کور او ټول مال تاسو ته په دې شرط درکوم، چې ما خوشې کړئ ! چې مدينې ته لاړ شم، او له هجرت څخه مې مخه مه نيسئ !»، په دې باندې هغوی راضي شول، او صهيب رضي الله تعالى عنه يې پرېښود چې د رسول صلى الله عليه وسلم په حضور مشرف شي، نو دا آيت د مخلصينو په تعريف کې نازل شوی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِى السِّلْمِ كَاۤفَّةً ۪

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) ننوځئ ! په اسلام کې (دهغه له ټولو شرايطو سره) ټول.

تفسير: يعني په ظاهر او باطن، او په عقيده او عمل کې يواځې د اسلام د احکامو متابعت وکړئ !، او نه چې په خپل سر او عقل، يا د بل چا په خوله کوم حکم ومنئ !، يا کوم کار وکړئ !، نو له دې ځنې «بدعت» قلعه او قمعه او له بېخه ويستل مقصود دي، ځکه چې «بدعت» په حقيقت کې همدا شی دی، چې د بل چا کومه عقيده يا کوم عمل چې ښه او مستحسن وګڼلی (وګڼلی) شي، هغه له خپل لوري په دين کې داخل کړی شي، مثلا لمونځ او روژه چې أفضل د عبادتونو دي، که بې له شرعي حکمه يې څوک له خپله ځان مقرر کړي بدعت دی، لکه د اختر په ورځ په عيدګاه کې په نفلونو باندې امر ورکول، يا د اخترونو په ورځو کې د روژې نيول.

وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾

او مه کوئ پيروي د قدمونو د شيطان ! بېشکه دا (شيطان) تاسې لره دښمن دی ښکاره.

تفسير: يعني په خپلې وسوسې سره بې اصله شيان ستاسو په زړونو کې اچوي، او په دين کې بدعتونه شاملوي، او دين مو خرابوي، او تاسې هم هغه غوره کوئ.

فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَاۤءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾

بيا که وښوييدئ تاسې وروسته له هغه چې راغلي دي تاسې ته ښکاره دلائل؛ نو وپوهېږئ چې بېشکه الله ډېر غالب دی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿٢١٠﴾

انتظار نه کوي دوی مګر دېته چې راشي دوی ته الله په سیورو کې له وريځو څخه او (راشي دوی ته) پرښتې (د عذاب) او خلاص شي کار (د اهلاک د دوی) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ټول کارونه (په قیامت کې د مجازاتو لپاره).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق تعالی له دې صافو او ښکاره وو احکامو څخه مخالف کار کوي، او له خپل کاره تګه نه اوړي، او سمې صافې لارې ته نه راځي، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله علیه وسلم باندې یقین او باور نه لري، اوس ګواکې دوی دې خبرې ته سترګې نیولي دي، چې خپله الله تعالی او د هغه پرښتې پر دوی باندې راشي، او د جزا او سزا کومه واقعه چې په «قیامت» کې راتلونکې ده، هغه په همدا نن ورخ پای (آخر) ته ورسیږي، او فیصله شي، خو بالآخره د ټولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب، او د ورتګ ځای همغه رب الأرباب دی، او د ټولو مرجع او مآب همغه عزیز الوهاب دی، او ټول احکام د همغه الملک القادر له حضوره صادریږي، او په دې کې هیڅ یوه د تردد خبره نشته.

سَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ ؕ

پوښتنه وکړه (ای محمده !) له بني اسرائیلو څخه: چې څومره ورکړي دي مونږ دوی ته له دلائلو څرګندو څخه؟.

تفسیر: له دې نه یې پخوا فرمایلي وو چې د حق تعالی د صاف حکم له ښکاره کېدلو څخه وروسته، له هغه څخه مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تایید کې فرمایي چې: په خپله له بني اسرئیلو اولاده د یعقوب څخه پوښتنه وکړي، چې مونږ دوی ته څومره ښکاره آیات او صریح او واضح احکام رالیږلي دي؟ کله چې دوی له هغو څخه منحرف او چپ شول، نو څومونږ په عذابو اخته شول، او داسې نه دی چې مونږ پخوا له نافرمانۍ څخه هغوی په عذاب اخته کړي وو.

وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾

او هر څوک چې بدل کړي نعمت د الله (په نا شکرۍ سره) وروسته له هغه چې راغلی وو دا (نعمت) ده ته، نو بېشکه الله؛ سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعنې دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چې د پاک الله له احکامو او هدایاتو څخه مخالفت کوي، یا یې آیات بدلوي، او د هغه د احساناتو او انعاماتو کفران کوي، نو بیا د هغه عذاب ډېر سخت دی، په داسې ډول چې په دنیا کې دې ووژل شي، یا دې کور او مال لوټ کړ شي، یا دې جزیه پرې کېښوده شي، چې تل خوار او ذلیل واوسیږي، په عقبی کې همېشه تل تر تله په دوزخ کې پاتې کیږي.

فائدة: له نعمت رسېدلو څخه دا مطلب دی چې په هغه باندې یې علم حاصل شي، یا بې له تکلفه یې په لاس ورشي.

زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ

ښایسته کړې شوې دی هغو کسانو لره چې کافران شوي دي دغه ژوند لږ خسیس، او مسخرې کوي دوی پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنی خپلې).

تفسير: هر كله چې به د مشركانو مشران پر «بلال رضي الله تعالى عنه» يا «عمار رضي الله تعالى» عنه يا «صهيب رضي الله تعالى عنه»، يا د مهاجرينو پر نورو فقراوو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين باندې تېرېدل، يا به يې دوى ليدل، نو پر دوى باندې به يې تمسخر كاوه، او خندل به يې، او ويل به يې چې: «دغه ناپوهانو ته وګورئ ! چې د آخرت په خيال د دنيا تكاليف، او مصائب پر ځانو باندې اخلي، او محمد صلى الله عليه وسلم ته وګورئ ! چې ددغو فقيرانو په ملګرتوب غواړي چې د عربو پر مشرانو برى ومومي، نو ځكه دوى تل د غلبې په فكر كې لګيا، او د دنيا د اصلاح په چورت كې مشغولتيا لري».

وَالَّذِيْنَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

او هغه كسان چې يې ساتلي دي (ځانونه له شركه) د پاسه د دوى (يعني كفارو) به وي په ورځې د قيامت كې، او الله روزي وركوي هغه چا لره چې اراده وكړي بې له حسابه (ډېره پراخه).

تفسير: الله تعالى د هغوى په ځواب كې ارشاد فرمايي: دوى نه پوهېږي چې همدا فقيران او غريبان به د قيامت په ورځ له دوى ځني اعلى او لوړ وي، او الله تعالى په دنيا او عقبى كې هغه چاته چې اراده وفرمايي بېشماره رزق او روزي وركوي.

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً ۗ فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۠ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيْمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ؕ وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ اِلَّا الَّذِيْنَ اُوْتُوْهُ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ ؕ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢١٣﴾

وو ټول خلك (په ابتدا كې) ټولى يو په يوه حق دين (بيا ځنې كافران او ځنې مسلمانان پاتې شول) پس ولېږل الله انبيا زيري وركوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېرووونكي (كافرانو ته په جحيم سره)، او راويې لېږه له دوى سره كتاب (بيانوونكى ددين) په حقه سره، لپاره ددې چې حكم وكړي (الله يا نبي يا كتاب) په مينځ د خلكو كې په هغه كار كې چې اختلاف كړى دى دوى په هغه كې، او اختلاف نه دى كړى په هغه (حق يا كتاب يا اسلام) كې مګر هغو كسانو چې وركړى شوى وو دوى لره كتاب، (اختلاف يې چې كړى وو) وروسته له هغه چې راغلي وو دوى ته دليلونه ښكاره په سبب د كينې په مينځ د دوى كې، پس سمه صافه لاره وښووله الله هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى هغه شي ته چې جګړه كړې وه دوى په هغه كې (چې عبارت دى له حقه) په اذن (حكم) خپل سره، او الله هدايت كوي هغه چا ته چې اراده (يې د هدايت) وكړي طرف د لارې سمې ته.

تفسير: د آدم عليه السلام له وخته راهيسې همدا يو حق دين پاتې دى، وروسته له هغه څخه تر يوې مودې پورې هغه دين پاتې وو، او بيا خلقو په هغه كې اختلاف وكړ، نو پاك الله د هغو د اختلافاتو د لرې كولو لپاره خپل انبياء ولېږل.

فائدة: له دې آيت ځني دوه خبرې معلومېږي:

(۱) دا چې الله تعالى هغه رسولان او متعدد كتابونه چې رالېږلي يې دي، ددې لپاره نه دي چې د هرې فرقې لپاره بېله لاره وښيي، بلكه ټولو لره الله تعالى اصلا هماغه يوه لاره مقرره كړېده، كله چې دوى له هغې سمې لارې ځني وښوئېدل، نو الله تعالى دوى ته بيا رسول صلى الله عليه وسلم او كتاب ورولېږل، چې

سم د هغو له احکامو سره ټکړ وکړي، کله چې وروسته له هغه هغوی بيا ګمراهان شول، بيا بل نبي عليه السلام او بل کتاب الله دوی ته ورواستول شو، چې دوی په يوه لاره باندې قائم پاتې شي، ددې خبرې مثال داسې دی چې روغتيا يوه ده، او ناروغي ګانې بېشمارې دي، کله چې يوه ناروغي پيدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره يې يوه دوا او پرهېز وفرمايه، څه وخت چې بل کوم مرض پيدا شو نو له هغه سره يې بله دوا او پرهېز وټاکه (مقرر کړ)، اوس يې په آخر کې هسې يوه طريقه او قاعده وفرمايله، چې په هغې سره له ټولو ناروغيو نجات ممکن دی، او د ټولو په بدل کفايت کوي، او هغه د اسلام پاکه طريقه ده، چې د هغې لپاره آخر الزمان رسول صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم او دا عظيم الشان فرقان لېږلی شوی دی.

(۲) دا خبره معلومېږي چې د الله تعالى همدا سنت جاري دي، چې بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کې کار کاوه، او د هر آسماني کتاب په نسبت به يې اختلاف درلود (لرلو)، او دحق او حقانيت په نسبت به يې تل جنګ او جګړې کولې، او په همدې کې به بوخت (مشغول) او لګيا وو، نو اوس نه ښايي چې د ايمان اهل د کافرانو له بد سلوکی او فساد څخه زړه تنګي او خفه شي.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

آيا ګمان کوئ تاسې (ای مؤمنانو !) چې ننه به وځئ تاسو جنت ته، حال دا چې راغلي به نه وي په تاسې باندې په مثل (د سختيو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې نه، چې رسيدلې وه دوی ته سختي (لکه فقر) او رنځ، او ګرځول شوي وو دوی (په سختيو سره) تر هغه پورې چې ويل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ايمان يې راوړی وو سره له ده چې: کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ ! واورئ ! چې بېشکه نصرت د الله نږدې دی (مؤمنانو ته).

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ

پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده ! مؤمنان) چې څه شی خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟).

تفسير: په پخوانيو آيتو کې په کلي ډول دا مضمون په ډېر تاکيد سره بيان شو چې کفر او نفاق پرېږدئ !، او په اسلام کې په پوره ډول سره ننوځئ، او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کې بل د هيڅ خبرې ته غوږ مه ږدئ !، او د الله تعالى په خوښی کې خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ !، او هر راز شدت او تکليف پر ځان باندې واخلئ !، له دې ځای نه وروسته ددې کليي په نسبت د جزئياتو تفصيل بيانيږي، چې د ځان او دمال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق، او نورو پورې تعلق لري، چې ددې کليي تحقيق او تاکيد په ښه ډول سره په زړه کې کښيني.

قُلْ مَا أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

ووايه (ای محمده !) هر شی (لږ يا ډېر) چې صرفوئ (خرچ کوئ) تاسې له مالو څخه؛ نو (يې صرف کړئ) لپاره د مور او پلار او (لپاره د) خپلوانو او (لپاره د) يتيمانو او مسکينانو (چې څه شی

نه لري) او (لپاره) مسافرانو، او هر هغه څه چې (يې) كوئ تاسې له نېک کاره؛ نو بېشکه چې الله په هغه باندې (لکه په نورو اشياوو) ښه عالم دی.

تفسير: ځينې اصحاب چې مالداران وو، له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه يې پوښتنه وکړه چې: له مال څخه مونږ څه صرف کړو؟ او په څه شي باندې يې ولګوو؟ نو ځکه داسې حکم وشو، چې لږ يا ډېر هر څه چې د الله تعالى لپاره صرفوئ (خرچ کوئ)، هغه د مور او پلار او أقاربو او يتيمانو، او محتاجانو او مسافرانو لپاره دي، يعنې که د ثواب د حصول لپاره يې ښندل او صرفول غواړئ، نو هغومره مو چې زړه غواړي صرف يې کړئ !، د هغه لپاره څه تعيين او تحديد نشته، هو ! دا ضروري ده چې هغه په همغو مواقعو باندې صرف کړ شي، چې مونږ يې درښيو !.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض کړی شوی دی پر تاسې باندې جنګ کول (له کفارو سره).

تفسير: يعنې د دين له دښمنانو سره جنګېدل فرض کړی شوي دي.

فائده: تر هغه وخت پورې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په مکې شريفې کې اوسېده، په جنګ سره مجاز نه وو، کله چې يې مدينې منورې ته هجرت وفرمايه، نو دوی ته د مقاتلې اجازه وشوه، مګر يواځې د هغو کفارو په مقابل کې چې له مسلمانانو سره جنګېږي، وروسته تر دې له ټولو کفارو سره د مقاتلې اجازه وشوه، او «جهاد» فرض شو، او که د دين دښمنان پر مسلمانانو بريد او تعرض وکړي، نو پر مسلمانانو باندې «جهاد» فرض عين ګرځي، که نه فرض کفايي دی، ولې په دې شرط سره چې د «جهاد» هغه ټول شرطونه وموندلی شي، چې په فقهيه وو کتابونو کې راغلي دي، هو ! هغه خلق چې له هغو سره مسلمانان مصالحه وکړي، يا له دوی سره معاهده ولري، يا کفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن لاندې راشي؛ نو له هسې کفارو سره جنګېدل، يا د دوی په مقابله کې د دوی له مخالفينو سره مرستې (مدد) کول؛ مسلمانانو ته هيڅکله روا نه دي.

وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

حال دا چې دغه (جنګ) بد ښکاري تاسې ته.

تفسير: د بد ښکاره کېدلو مطلب دا دی چې: پر نفس باندې سخت او درونډ معلومېږي، دا نه چې د رد او د انکار وړ په نظر راځي، او له حکمت او مصلحت څخه مخالف ورښکاري، او د تنفر او خفګان موجب وي، نو په دومره خبره باندې پر هيچا باندې هيڅ الزام نشته، ځکه چې انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډېر عشق او مينه لري، او بل هيڅ شی له ژوندانه سره نه برابروي، نو ځکه جنګ او مقاتله انسانانو ته فطرتا درونډ او سخت کار ښکاري.

وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

او ښايي چې بد ګڼئ تاسې يو شی حال دا چې هغه ډېر بهتر وي تاسې لره، او ښايي چې ښه وګڼئ تاسې يو شی، حال دا چې هغه به ډېر بد وي، تاسې ته، او الله عالم دی (په خير ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (په خير خپل).

تفسير: يعنې دا خبره ضروري نه ده، چې هر هغه شی چې تاسې يې خپل ځان ته نافع يا مضر وګڼئ، هغه په رښتيا سره هم ستاسې په حق کې همغسې وي، بلکه کېدای شي، چې تاسې يو شی د خپل ځان لپاره بد وګڼئ، او هغه په واقع کې

مفید وي، یا کوم شی تاسې ښه وګڼئ، او هغه په حقیقت کې مضر وي، دا چې تاسې وایئ: «په جهاد کې د ځان، او مال دټولو شیانو نقصان دی، او د (جهاد) په پرېښودلو او ترک کې د ټولو حفاظت دی»؛ خوشې یو چټي او فضول خیال دی، تاسې نه پوهېږئ چې په جهاد کې د دنیا او آخرت لوی لوی منافع شته، او د جهاد په ترک کې ډېر ډېر نقصانات دي، ستاسې په ګټه او تاوان، نفعه او نقصان باندې یواځې الله (تعالی جلت کلمتُه) ډېر ښه پوهیږي، او تاسې نه پرې پوهېږئ، نو ځکه هر هغه حکم چې الله تعالی یې پر تاسې کوي، هغه خامخا حق دی، او تاسو یې د زړه له کومې ومنئ، او په هسې چټي (بېکاره) خیالاتو پسې مه ګرځئ !.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ

پوښتنه کوي خلق له تا نه (ای محمده !) له میاشتې حرامې څخه له جنګ کولو په دې کې (چې روا دی که ناروا؟).

تفسیر: فخر عالم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو یو ټولی د کفارو د مقابلې لپاره ولېږه، دوی کفار ووژل، او مالونه یې په غنیمت سره راوړل، مسلمانان ښه پوهېدل چې هغه د «جهاد» وخت د جمادی الأخری وروستنی عشره، او د رجب المرجب اوله شپه ده، کافرانو ددې په نسبت په طعنې ویلو باندې پیل (شروع) وکړ: چې محمد صلی الله علیه وسلم حرامه میاشته حلاله کړه، او خپلو امتیانو ته یې حکم ورکړی دی چې په اشهر الحرم کې دې هم له خلکو سره جګړې وکړي، او د دوی مالونه دې په ولجه (غنیمت) او لوټ یوسي، په دې ملحوظ مسلمانان د رسول أکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په حضور کې حاضر او پوښتنه یې وکړه چې: «اوس څه حکم دی؟ له مونږ ځنې خو اشتباها دا کار صادر شوی دی؟» په دې تقریب دا آیت نازل شو.

قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ

ووایه (ای محمده ! دغو سائلینو ته) چې جنګ کول په دې (أشهر الحرم) کې (عمدا) لویه ګناه ده.

تفسیر: یعني په حرامه میاشته کې جنګېدل، خو ببشکه د ګناه خبره ده، ولې لویو أصحابو رضي الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادی الثاني کې «جهاد» کړی وو، او په حرام میاشته کې یې چې رجب المرجب دی؛ نه وو کړی، نو د دې له امله (وجهې) د عفوې مستحق دي، او په دوی باندې هیڅ یو الزام نه اوړي، نو په هغوی داسې الزام لګول بې انصافي ده.

وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللَّهِ

او منع کول له لارې (دین) د الله څخه، او کافر کېدل په الله، او (منع کول له) مسجد حرام نه، او ایستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډېره لویه ده، په نزد د الله (له قتاله په أشهر الحرم کې).

تفسیر: یعني د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او پخپله د اسلامي دیانت څخه بغاوت، او د بیت الله شریف د زیارت څخه د خلکو مخ نیول، او د مکې معظمې اوسیدونکې د باندې شړل؛ دا خبرې د أشهر الحرم له مقاتلې څخه هم لویې ګناوې دي، او حال دا چې کفار پرله پسې هسې کارونه کوي، لنډه یې دا چې «په حرامه میاشته کې بې سببه او نا حقه جنګېدل خو ببشکه لویه ګناه ده، مګر هغه خلق چې په حرم شریف کې کفر خپروي (خوروي)، او لوی لوی فسادونه په کې کوي، او په اشهر الحرم کې هم د مسلمانانو د (آزارولو) څخه لاس نه اخلي، نو له هسې کفارو سره د جنګېدلو

ممانعت نشته، برسېره په دې کله چې پخپله مشرکان په داسې بدو أمورو کې لګيا دي، نو په داسې يوه وړو کي ګناه باندې، چې هغه هم د لا علمی له امله واقع شوې ده، پر مسلمانانو باندې دداسې ظالمانو او متجاوزو (حد نه تېرېدونکو) کافرانو له لوري طعنې وهل؛ د شرم او تعجب خبره ده».

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

او فتنه (له دين څخه د خلقو ايستل) ډېره لويه (ګناه) ده له جنګ څخه.

تفسير: يعنې په دين کې فتنه او فساد اچول چې خلق له دين څخه وګرځي، له هغه قتل نه چې له مسلمانانو څخه سهوا په حرامه مياشت کې واقع شوی دی؛ په څو درجو بد دی.

مشرکانو داسې عادت درلود، چې د اسلامي دين په خبرو کې يې راز راز شبهې او خدشې پيدا کولې، څو نور خلک په شبهو کې ولوېږي، او د اسلام دين ونه مني، لکه چې په همدې پېښه کې چې دځينو مسلمانانو له لوري سهوا په أشهر الحرم کې واقع شوې وه، مشرکانو ډېرې خبرې وکړې، او له دې ويناوو څخه د هغوی مقصد دا وو چې نور خلک د اسلام له قبلولو څخه متنفر کړي، نو يې لنډه داسې شوه: «په هغه قتل باندې چې د مسلمانانو له لاسه صادر شو؛ مشرکان پيغورونه ورکوي، چې خلق د حق دين له لارې واړوئ، حال دا چې دا د دوی فتنه، او له حق دين څخه لغځول (ښويول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنيع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

او همېشه به وي دوی (يعنې کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چې بېرته وګرځوي دوی تاسې له دينه ستاسې که يې لاس ورسيږي (او موقع ومومي).

تفسير: يعنې تر څو چې تاسې په حق دين باندې قائم اوسېږئ، دا مشرکان په هيڅ يوه حالت او په هيڅ يوه موقع کې، ستاسې له مقاتلې او مخالفت څخه لاس نه اخلي، اګر که د مکې معظمې په حرم شريف او أشهر الحرم کې هم وي، لکه چې د حديبيې په عمره کې يې همداسې وکړل، چې کافرانو نه د مکې شريفې حرمت وساته، او نه يې د حرامو مياشتې څه لحاظ وکړ، او بې سببه يې يواځې د بغض او عناد له امله قتل او جدال ته ملاوې وتړلې، او مسلمانان يې مکې شريفې ته له ورتګ څخه ستانه کړل، او پرې يې نه ښودل چې عمره ادا کړي، بيا نو دداسې معاندينو طعنې او بد ويلو ته نه ښايي چې څه اهميت ورکړ شي، او نه ښايي چې له هغوی سره په أشهر الحرم کې له مقاتلې کولو څخه ډډه (څنګ) وشي.

وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

او هر څوک چې ګرځي له تاسې نه له دينه خپل، پس مړ شي حال دا چې دی کافر وي، نو دغه کسان ضايع شوي دي (تېر) عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي هم دوی به په دې (اور) کې همېشه وي.

تفسير: يعنې له اسلامي دين څخه غاړه غړول او په کفر باندې تر آخره پورې ټينګ پاتې کېدل داسې يوه سخته بلا ده، چې د ګرد عمر نيکي له منځه وړي، په دنيا کې د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتې کيږي، نکاح يې فسخ کيږي، له ميراث څخه بې برخې پاتې کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی، او جهاد یې کړی دی په لاره (دین) د پاک الله کې، دغه کسان امید لري دوی د رحمت (مهرباني) د الله او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: له لومړني آیت څخه پورتنیو اصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چې پر مونږ باندې په دې باره کې هیڅ مؤاخذه نشته، مګر په دې تردد کې پاتې وو چې: آیا مونږ ته د هغه «جهاد» چې مونږ کړی دی ثواب رارسیږي که نه؟ نو دا آیت نازل شو، هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې کړی دی، او د الله تعالی لپاره یې د کوم شخصي غرض څخه یې د هغه له دښمنانو سره «جهاد» کړی دی، نو دوی بېشکه د الله تعالی د رحمت امیدوار، او د هغه مستحق دي، او پاک الله د خپلو بندګانو خطاوې بخښي، او پر دوی باندې رحم کوونکی دی، نو الله تعالی به هسې مطیعان او حکم منونکي بندګان نه محروموي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) (له حکمه د څښلو) د شرابو، او (له کولو د) قمار نه.

تفسیر: د شرابو او قمارو (جواري) په نسبت څو آیتونه نازل شوي دي، او په هر یوه کې د هغو خرابي راښکاره شوې ده، آخر یې د (المائدة) په (۹۰) آیت (۱۲) رکوع کې په ښکاره ډول سره ممانعت وکړ شو، نو ټول هغه شیان چې نشه راوړونکي دي له یوه مخه حرام دي، او هغه شرطونه چې په کوم شي باندې تړل کیږي، او ګټل او بایلل په کې وي؛ حرام دي، او یوه طرفه شرط تړل حرام نه دي.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) په دې دواړو کې ګناه لویه ده، او ګټې دي لپاره د خلقو، او ګناه د دې دواړو ډېره لویه ده له ګټې دی دواړو نه.

تفسیر: د شرابو له څښلو څخه هغه عقل چې انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پرې ژغوري (ساتي)، زائل کیږي، او سړی د «مأمور به» پرېښولو او د ممنوع عنه کولو ته باعث کیږي، چې جنګ، قتل، او نورې خرابۍ ترې پیدا کیږي، او راز راز هسې روحاني او جسماني ناروغۍ ورځنې ځیږي، چې ډېر ځلې د هلاکت موجب ګرځي، او په قمار کې د حرام مال خوړل، غلا کول، او د مال او عیال تضییع او یو له بل سره دښمني مینځ ته راځي، او راز راز ظاهري او باطني مفاسد ترې پیدا کیږي، هو ! په دوی کې څه سرسري ګټې هم شته، مثلا د شرابو له څښلو څخه مؤقتا خوند، لذت، خوښي او سرور ورحاصلیږي، او له قمار وهلو ځنې بې له مشقته ویړیا مال او شته په لاس ورځي.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ۗ

او پوښتنه کوي دوی (ای محمده !) له تا ځنې چې څومره خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟)
ووایه (ای محمده ! دوی ته: صرف کړئ هغه چې وي) زیات (ستاسې له خرڅ نه).

تفسیر: ځمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلقو داسې پوښتنې کړې وې چې: «د الله تعالی لپاره څومره مال صرف کړ شي؟» حکم وشو چې: «هغه مال د پاک الله په لاره کې صرف کړئ! چې ستاسې له ضروري مصارفو څخه زیات وي»، ځکه څنګه چې د آخرت فکر یو ضروري او حتمي کار دی، ددنیا فکر هم یو ضروري کار دی.

هو! که تاسې خپل ټول مال په یوه لاره کې صرفوئ، نو خپل ضروریات به څرنګه پوره کړی شئ؟ او هغه حقوق چې په تاسې باندې لازم دي، هغه به څنګه ادا شي؟ او په دې تقدیر: الله تعالی خبر دی چې د دنیوي او اخروي په څه راز راز خرابیو کې به اخته کېږئ.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ۝ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

همداسې (مخکني بیان په شان) بیانوي الله تاسې ته احکام لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ د (الله تعالی په دلائلو او احکامو کې) په (کارونو د) دنیا او آخرت کې.

تفسیر: یعنې فاني دنیا خو د حوائجو ځای دی، او باقي عقبی خو د ثوابونو ځای دی، نو ځکه په ډېر فکر او اندېښنه سره ښایي چې په هر امر کې سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي! او اخروي او دنیوي مصالح دې دواړه په نظر کې ونیول شي.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى

او پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده! له معاملاتو د) یتیمانو؛

تفسیر: ځینو خلقو به د یتیمانو په مالو کې احتیاط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسې حکم صادر شو ﴿وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ﴾ او ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا﴾ الآیه — دلته هغه کسان چې د یتیمانو پالنه یې کوله وو پر بدل او د هغوی ډوډۍ او نور لګښت (خرچه) یې له خپله ځانه بیخي جلا کړه، ځکه چې د یتیمانو مالونه د شرکت په حالت کې خوړل کېدل، دلته داسې یوه سختي پېښه شوه چې کوم شی به یتیم لپاره تیارېده د هغه پاتې برخه به غوځارېده، او په دا رنګه احتیاط کې د یتیمانو نقصان کېده، نو ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې دا خبره عرض شوه؛ نو ددې په نسبت دا آیت نازل شو:

قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ؕ وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ

ووایه (ای محمده! دوی ته چې سمول (برابرول) او ساتل او) اصلاح د مال د دوی بهتر دي (له بېزارۍ نه)، او که یو ځای کړئ (خرڅ د) دوی (له ځانه سره نو) دوی وروڼه ستاسې دي، او الله ته معلوم دی ضایع کوونکی د (مال له) اصلاح کوونکي نه.

تفسیر: یعنې مقصود خو یواځې هم دا خبره ده؛ چې د یتیم د مال اصلاح، اداره، او ساتنه دې په ښه ډول سره وکړی شي!، نو هر وخت چې په جداوالي کې د یتیم ګټه وي، هغه دې اختیار او غوره کړی شي! او چېرې چې په شرکت کې د یتیم خیر او ښېګڼه (فائده) ولیده شي، نو د هغه خرڅ هم د خپل ځان له خرڅ سره ګډ کړی شي!، په دې کې هیڅ یوه مضائقه او خبره نشته چې کله تاسې د هغوی له خوړو څخه وخورئ!، او کله په دوی باندې له خپلو خوړو څني وخورئ!، ځکه چې هغه یتیمان خو ستاسې دیني یا نسبي وروڼه او خویندې دي، او د وروڼو ګډون په خوړلو کې څه بده خبره نه ده، هو! دا یوه ضروري خبره ده چې دیتیمانو د اصلاح او ګټو رعایت دې په پوره ډول سره وکړی شي!، او پاک الله ښه عالم دی چې په دې شرکت کې د چا مقصود خیانت او د یتیم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د یتیمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دي؟

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ

او که اراده کړي وای الله (دمشقت ستاسې) نو خامخا به يې مشقت راوستلی وو په تاسې باندې.

تفسير: مشقت راوستل يعني په خوړلو او څښلو کې به يې د يتيمانو مشارکت د اصلاح په توګه (طور) هم مباح نه ګرځاوه، يا دا که بې علمه او بې قصده به په کې کوم کموالی يا ډېر والی پيښېده؛ په هغه کې به يې هم مؤاخذه کوله.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۲۰﴾

بېشکه چې الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ کې قوي) ښه تدبير والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ؕ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ؕ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ

او په نکاح مه آخلئ ! مشرکې ښځې تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا وينځه مؤمنه بهتره ده له مشرکې اصيلې ښځه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته هغه (کافره)، او په نکاح مه ورکوئ (مسلمانانې ښځې) کافرانو ته تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا مريي مؤمن بهتر دی له کافر سړي نه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته (هغه کافر).

تفسير: لومړی د مسلمان نارينه له کافرې ښځې سره او د کافر له مسلمې سره د نکاح اجازه وه، په دې آيت سره هغه امر منسوخ شو، که نارينه يا ښځه مشرکه وي، نو د هغې نکاح له مسلمان سره روا جائز نه ده، يا که وروسته له نکاح څخه يو له زوجينو څخې مشرک شي؛ نو پخوانی نکاح ماتيږي.

او مشرک دېته وايې چې: يا خو د الله جل جلاله سره د هغه په ذات يا په صفاتو کې بل څوک مشابه او يو شان وګڼي، او يا هم د الله تعالی سره د بندګی او عبادت په يو ډول او نوع کې بل څوک شريکوال او برخمن وګڼي، لکه په سجده، سرټيټولو، په غياب کې چيغه وهلو، نذر او منښته منلو، او هر نوع ما فوق الأسباب حاجت غوښتلو او را بلنه کې.

فائدة: د اهل کتابو ښځو سره د مسلمان نارينه نکاح روا ده، ځکه دا د نورو آيتونو څخه ثابته ده.

اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۖۚ وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾

دغه (کافر) کسان بولي (خلق په بد عمل سره) په لوري د اور (د دوزخ)، او الله بولي (خلق) په لوري د جنت او مغفرت په اذن (حکم او ارادې) خپلې سره، او بيانوي احکام خپل خلقو ته لپاره د دې چې دوی نصيحت ومني (پند واخلي).

تفسير: يعني له مشرکينو نارينه وو او مشرکانو ښځو سره اختلاط او دهغوی أقوالو ته غوږ نيول، او دهغوی أفعالو ته کتل له هغوی سره نفرت کموي، او دهغوی سره دمينې او محبت سبب ګرځي، او ددې کار انجام دوزخ دې، نو ځکه له مشرکانو سره نکاح بيخي حرامه او له هغې څخه اجتناب لازم کار دي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ

او پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (احکامو د) حیض څخه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) دا یوه پلیتي ده، نو په څنګ (جدا) شئ (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حیض کې، او مه نژدې کیږئ ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چې (ښې) پاکې شي.

تفسیر: «حیض» هغو وینو ته وایي چې له ښځو څخه د هغو له عادت سره سم بهیږي، په دې حالت کې مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل ټول ناروا دي، خو هغه وینه چې بې له عادت څخه لیدل کیږي، هغه ناروغي ده، نو په دې ناروغۍ کې چې د فقهاوو په اصطلاح «استحاضه» وایي؛ دغه پاس ټول ممنوعه شیان راو دي، او د هغې وینې حال هسې دی لکه چې له کوم زخم یا پوزې یا رګ وهلو څخه وینه بهیږي.

یهودانو او مجوسیانو د «حیض» په وخت کې له ښځو سره ډوډۍ خوړل، او په یوه کور کې هستوګنه کول، او نور شیان هم ناجایز ګڼل، مګر نصرانیانو حتي د حائضاتو له مجامعت څخه هم ځانونه نه ژغورل (ساتل)، مسلمانانو په دې مورد کې له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آیت نازل شو، پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ښکاره ډول سره فرمایلي دي چې: د «حیض» په حالت کې مجامعت حرام دی، لیکن له دوی سره خوړل، څښل، هستوګنه، ناسته ولاړه ټول روا دي، او د یهودانو افراط او د نصرانیانو تفریط دواړه مردود شول.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ

نو هر کله چې ښې پاکې شوې دوی؛ نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چې حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسیر: له هغه ځای څخه چې د مجامعت اجازه په کې ورکړې شوې ده، یعنې د مخ له خوا چې له هغه ځایه کوچنیان (بچي) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعني لواطت) حرام دی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

بېشکه چې الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پلیتیو څخه).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې توبه کوي له هغې ګناه څخه چې له دوی څخه اتفاقا صادره شوي وي؛ مثلا د «حیض» په حالت کې د «وطي» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چې له ناپاکۍ یعنې له ګناهونو او د «حیض» په حالت کې: له «وطي» او د نجسي موقعي له «وطي» څخه ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چې قُبُل دی) په هرې طریقې سره چې خوښه وشي ستاسې.

تفسیر: یهودانو د شا له لوري په روا ځای کې له ښځو سره مجامعت کول ممنوع ګڼل، او ویل به یې: «که څوک داسې مجامعت وکړي؛ هغه کوچنی (بچی) چې له هسې مجامعت څخه پیدا کیږي احول (کوږ سترګی) (چپي) به وي»، کله چې څمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه په دې مورد کې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو، «یعني ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چې په دوی کې نطفه د تخم په شان او اولاد

د پيداوار غونډې دي، يعنې له هغه ځنې مقصد د نسل پاتې کېدل، او اولاد زېږېدل دي، نو تاسې واک (اختيار) لرئ چې: له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، يا ملاسته، يا ولاړه، يا په اړخ، يا د شا له لورې، د مخ په خوا په هر ډول مو چې زړه غواړي مجامعت وکړئ !، مګر دا خبره ضروري ده، چې تخم شيندل دې په همغه خاصه موقع کې وي، چې له هغه څخه مولود موجودېږي، يعنې مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کې وشي !، او له لواطت ځنې دې خامخا ځان وژغوري ! (وساتي)، ځکه چې هغه ځای د مرداري او نجاست دی، د يهودانو دا خيال غلط دی چې؛ له هسې مجامعت ځنې احول «چپی» مولود موجودېږي».

وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ

او په مخ کې ولېږئ تاسې ! د پاره د ځانو خپلو (نيک عمل) !

تفسير: يعنې صالحه اعمال تل د ځان لپاره کوئ ! يا دا چې له «وطي» ځنې مو ښايي صالح اولاد مطلوب وي، او يوازې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ

او وويرېږئ ! له الله څخه او وپوهېږئ ! چې بېشکه تاسې ملاقات کوونکي يئ له الله سره، او زيری ورکړه (ای محمده !) مؤمنانو ته (دجنت). او مه ګرځوئ ! (نوم د) الله نښانه لپاره د قسمونو خپلو پر دې چې (نه) به نيکي کوئ، او (نه) به پرهېزګاري کوئ او (نه) به روغه کوئ په مينځ د خلقو کې.

تفسير: يعنې د کوم ښه کار په نه کولو باندې په الله تعالی قسم يادوئ، مثلا له خپلې مور او پلار سره به خبرې نه کوم، يا فقيرانو ته به خير خيرات نه ورکوم، يا له هيچا سره به مصالحت يعنې روغه نه کوم، يعنې په هسې قسمو کې چې د پاک الله نوم د خرابو کارو وسيله ګرځوئ، نو وروسته له دې هسې قسمونه مه خورئ ! که څوک بيا داسې قسمونه يادوي، نو د هغه ماتول، او «کفاره» يې ورکول پرې واجبېږي.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو اعمالو) دی.

تفسير: يعنې هر څوک چې قسم يادوي الله تعالی يې اوري، که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له وېرې له قسم خوړلو څخه ځان ساتي، نو (سميع عليم الله) د هغه په نيت ښه عالم او ښه خبردار دی، ستاسې هيڅ يوه پټه او ښکاره خبره له الله تعالی څخه پټه نه ده، نو ځکه د زړه په نيت او د ژبې په خبرو او نورو کارونو کې ډېر زيات احتياط په کار دی.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

نه نيسي الله تاسو لره په لغوه او بيهوده قسمونو ستاسو باندې.

تفسير: لغو او چټي (بېکاره) قسم هغه دی: چې له خولې ځنې سم له عادته يا عرفه سره چټي پټي ووځي، او د زړه له کومې او په عمدې او ارادې ډول سره نه وي، له هسې قسم يادولو ځنې نه په چا باندې «کفاره» اوړي، او نه پرې ګناهګارېږي، هو ! که څوک په قصد او ارادې سره د قسم الفاظ لکه «والله» «تالله» ووايي، او له دې قسم ځنې يې يوازې تاکيد مقصود وي، او قسم خوړل يې په زړه نه وي، نو پرې «کفاره» اوړي، د «کفارې» بيان وروسته راځي.

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ

او لېکن نیسي (الله) تاسې په هغه (قسم) چې قصد کړی وي (د هغه) زړونو ستاسې (پس له حنثه).

تفسیر: یعني هغه قسم چې عمدي او په قصد سره وي، او په هغه کې زړه او ژبه سره بیخي یو شی وي؛ نو دهسې قسم په ماتولو باندې هرومرو (خامخا) «کفاره» اوړي.

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۲۵﴾

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیئاتو) دی ښه تحمل کوونکی دی (په تاخیر د عقوبت لپاره د انابت).

تفسیر: «غفور» یعني مغفرت کوونکی دی، چې په لغو او چټي (بېکاره) قسمو باندې مؤاخذه نه کوي، او «حلیم» دی چې په مؤاخذه کې تلوار نه کوي، ښایي چې بنده توبه وکړي.

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۲۶﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۲۷﴾

دی هغو کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقا یا تر څلورو میاشتو پورې) انتظار د څلورو میاشتو، نو که بیا رجوع وکړه دوی (او سره یو ځای شول) پس بېشکه چې الله ښه بخښونکی (د خطیئاتو) پوره رحم کوونکی دی. او که قصد وکړ دوی د طلاق (او رجوع یې ونه کړه) پس بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسیر: ایلاء قسم او سوګند خوړلو ته وایي، که څوک قسم وخوري چې خپلې ښځې ته به تر ټاکلې مودې نه نژدې کیږم، نو دا موده که له څلورو میاشتو کمه وه، نو ورته روا ده چې ددغې مودې تر پایه انتظار وکړي، او بیا وروسته ورسره جماع وکړي، په دغه موده کې ښځه حق نه لري چې د رجوع مطالبه ورڅخه وکړي، لکه چې دا صورت د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه بخاري شریف او صحیح مسلم کې ثابت دی.

او که دغه موده تر څلورو میاشتو زیاته وه، نو د څلورو میاشتو په پوره کېدو سره ښځې ته روا ده، چې له سړي څخه وغواړي چې یا ورته طلاق ورکړي، او یا ورته رجوع وکړي، نو د جمهورو مذهب دا دی چې تش د څلورو میاشتو په تېرېدو سره طلاق نه واقع کیږي، او بعض علما وایي چې په بائن طلاق سره طلاقیږي.

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَّكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ

او طلاقې کړی شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) درېو حیضو (کاملو) پورې، او نه دي روا دوی لره چې پټوي به دوی هغه شی چې پیدا کړی دی الله په ارحامو د دوی کې (له ولده یا حیضه) که وي دوی چې ایمان لرونکي وي په الله او په ورځې آخرې (چې قیامت دی).

تفسير: کله چې نارينه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي تړلی، څو چې درې «حيضه» يې پوره نشي، دا د دې لپاره که چېرې حامله وي، حمل به يې ښکاره شي، او د يوه اولاد، به د بل چا نه شي، نو ځکه پر ښځې باندې فرض دي چې هر هغه شی چې د هغې په ګېډه کې وي؛ هغه ښکاره کړي، حمل وي، او که حيض وي، او دې مودې ته په شرع کې «عدت» وايي.

فائده: دلته له مطلقاتو ځنې خاص هغه ښځې مراد دي، چې هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) يا «شرعي خلوت» نوبت وررسېدلی وي، او دې ښځو ته «حيض» هم ورځي، پر هغې ښځې باندې چې ورسره مجامعت يا «صحيحه خلوت» نه وي شوی، وروسته له طلاقه بيخي «عدت» نشته، او هغه ښځه چې بيخي نه حائضه کيږي، مثلا وړه يا داسې بوډۍ او زړه وي چې له وينې پاکه وي، يا حامله وي، نو په دوه وو وړاندنيو (اولنو) صورتونو کې؛ د دوی د عدت موده درې مياشتې ده، او د اولاد لرونکې (حاملې) عدت، د هغې د اولاد زېږول (د حمل وضعه) ده، هغه ښځه چې خپلواکه (آزاده) نه وي، بلکه وينځه وي، که حائضه کيږي؛ نو د هغې د عدت موده دوه حيضه دي، که نه حائضه کيږي، نو د صغارت او کبارت په صورت کې د هغې عدت يوه نيمه مياشته ده، او په هغه صورت کې چې حامله وي، نو د اولاد زېږول (د حمل و ضعه) ده، دا تفصيلات له نورو آيتونو او احاديثو څخه ثابت شوي دي.

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوٓا۟ إِصْلَٰحًا ۚ

او مېړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (حقدار) دي په بيا کولو د ددې ښځو په دې موده کې که اراده لري دوی د جوړښت (په خپلو منځو کې).

تفسير: يعنې که نارينه د عدت په موده کې وغواړي چې هغه ښځه بېرته ځان ته وګرځوي؛ کولی شي، که څه هم د هغې ښځې خوښه نه وي، خو ښايي چې په دې ګرځولو کې مقصود ښه سلوک او اصلاح وي، او ښځه ونه ربړوي، او ويې نه وېروي، او په دې يې نه مجبوره وي چې خپل «مهر» ورپرېږدي، چې دا ټول ظلم او تېری دی، که داسې کوي ګناهګاريږي، که څه هم رجعت يې صحيح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ ٱلَّذِى عَلَيْهِنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ

او شته دي ښځو لره (حقوق په مېړونو (خاوندانو) باندې) په شان د هغو (حقوقو) چې په دوی دي (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره، او شته نارينه وو لره په دې ښځو باندې بهتروالی (فضيلت).

تفسير: يعنې دا امر خو حق دی، همغسې چې د نارينه وو حقوق پر ښځو باندې دي، همغه شانې د ښځو حقوق په نارينه وو باندې هم دي، چې سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل؛ پر دواړو باندې ضروري دي، نو اوس نارينه لره ښايي چې له خپلې ښځې سره په هيڅ ډول (طريقه) بده ګذاره او خراب سلوک ونه کړي، بلکه د ښځې هر راز حق تلفي ممنوعه ده، مګر دا يو فضيلت او فوقيت نارينه پر ښځو باندې لري، چې د رجعت واک او اختيار خامخا نارينه لره دی.

وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او د حکمت والا دی.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ۪ فَاِمۡسَاكٌۢ بِمَعۡرُوۡفٍ اَوۡ تَسۡرِيۡحٌۢ بِاِحۡسَانٍ ؕ

(رجعي) طلاق دوه کرته دی، نو بيا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره، یا پرېښودل دي (ددې ښځو) په ښه وجه سره.

تفسیر: پخوا له اسلام څخه داسې دود (رواج) او دستور وو، چې لس شل ځلې هر څومره چې د نارینه زړه غوښته، خپلې ښځې ته به یې طلاق ورکاوه، مګر پخوا د عدت له ختمېدلو څخه به یې بیا رجعت ورته کاوه، او بیا به یې طلاق کوله، او په دې ډول ځینو نارینه وو خپلو ښځو ته زیات تکلیف او زحمت ورپېښاوه، نو بنا پر دې دا آیت نازل شو، هغه طلاق چې رجعت په کې کیدی شي، ټول سره دوه ځلې دی، چې په هغه کې نارینه واکمن دي چې د «عدت» په شپو کې بېرته له سره رجعت وکړي، یا یې په ښه ډول سره خوشې کړي، وروسته د «عدت» له تېرېدلو څخه «رجعت» نه پاتې کیږي، هو ! که دوی دواړه بیا سره خوښ وو، بیا نکاح تړلی شي، او که درې طلاقه ورکړي، نو بیا سره له خوښې هم دوی نکاح نشي سره تړلی، تر څو چې هغه ښځه بل مېړه (خاوند) ونه کړي، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړي.

فائده: له «امساك بمعروف» او له «تسریح باحسان» څخه دا غرض دی چې که رجعت کوي نو ښایي چې د موافقت او حسن معاشرت لپاره وي، او د ښځې بند ساتل او ربړول (ازارول) مقصود نه وي، لکه چې د دوی په منځ کې دستور وو، که نه په سهولت او ښه ډول سره دې پرېږدي.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمۡ اَنۡ تَاۡخُذُوۡا مِمَّاۤ اٰتَيۡتُمُوۡهُنَّ شَيۡـًٔا اِلَّاۤ اَنۡ يَّخَافَاۤ اَلَّا يُقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ؕ

او روا نه دي تاسو ته (ای خاوندانو) چې واخلئ تاسې له هغه مال څخه چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په «مهر» کې) هیڅ شی، مګر که وېرېږي دوی (یعنې مېړه «خاوند» او زوجه) چې وبه نشي ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسیر: یعنې نارینه وو لره دا روا نه ده؛ چې له ښځو څخه د طلاق په بدل کې هغه مهر بېرته واخلي چې ورکړی یې دی، هو ! دا هلته روا دی چې څه نا چاري وي، او په هیڅ ډول د دوی په منځ کې موافقت سره رانشي، او دوی له دې خبرې څخه وېرېږي، چې دمخالفت له شدته د الله تعالی په احکامو باندې ټینګ نه شي پاتې کېدی، او په ښه ډول یو له بله سره معاشرت او ژوندون نشي کولی، او د نارینه له جانبه د زوجې د حقوقو په ادا کې څه تېری او قصور هم نه وي، که نه دهغه مال اخیستل نارینه لره ناروا او حرام دي.

فَاِنۡ خِفۡتُمۡ اَلَّا يُقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَا فِيۡمَا افۡتَدَتۡ بِهٖ ؕ

پس که وېرېږئ تاسې چې وبه نشي ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجیه وو امورو کې) نو نشته هیڅ ګناه په دوی دواړو باندې په هغه شي کې چې فدیه ورکړي په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! که تاسې له دې نه وېرېږئ چې د نارینه او ښځې په منځ کې داسې جګړې او مخالفتونه دي؛ چې د هغوی په ژوندون کې موافقت نه سره راځي، نو په دې صورت کې په دوی باندې څه ګناه نشته، چې ښځه څه مال ورکړي، او خپل ځان د هغه د نکاح له قیده جدا کړي، او نارینه د هغې مال واخلي، د بته «خلع» وایي، کله چې د ضرورت په حالت کې د مېړه (خاوند) او د زوجې لپاره «خلع» روا شول، نو ټولو مسلمانانو ته ښایي چې په دې کې سعي وکړي.

فائده: يوه ښځه رسول اکرم صلی الله عليه وسلم حضور ته حاضره شوه، او ويې ويل: چې زه له خپل ميړه (خاوند) څخه خفه يم، او نه غواړم چې د هغه سره واوسم، رسول الله صلی الله عليه وسلم چې د دې موضوع تحقيق وفرمايه، هغې ښځې وويل چې: ميړه (خاوند) مې نه زما د حقوقو په ادا کولو کې کمي کوي، او نه زه د هغه په اخلاقو او ديانت باندې څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعا بدې شي، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم له هغې ښځې څخه «مهر» بېرته واخيست، او ميړه ته يې ورکړ چې طلاقه يې کړه، نو په دې مناسبت دا آيت نازل شو.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝۲۲۹

دا (ذکر شوي احکام) حدود د الله دي، نو تاسې مه تېرېږئ ! له حدودو د الله، او هر (هغه) څوک چې تېرېږي له حدودو د الله نه، نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعني دا ټول مذکوره احکام: طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد دي، د پاک الله مقرره اصول دي، نو د هغو تعميل او پابندي ډېره ضروري ده، او ښايي چې هيڅ يو قسم مخالفت تغيير او کوتاهي په هغه کې ونه کړه شي !.

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ۭ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يَّتَرَاجَعَآ اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۭ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۝۲۳۰

نو (وروسته له دې دوو طلاقو څخه) که بيا يې طلاقه کړه دا ښځه (دريم ځلې) پس بيا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دې نه)، تر هغه پورې چې په نکاح واخلي دا ښځه ميړه (خاوند) بل پرته له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم ميړه (هم) دا ښځه (او عدت يې تېر شو) پس نشته هيڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او لومړني ميړه، چې بيا سره رجوع وکړي دواړه، که ګمان وي ددې خاوند او ښځې په دې چې قائم به کړي دوی احکام د الله (او په ځای به يې کړي)، او دا (ذکر شوي احکام) حکمونه د الله دي چې بيانوي يې (دهغه) قوم لپاره چې پرې پوهېږي (او په مقتضی دعلم عمل کوي).

تفسير: يعني که ميړه (خاوند) خپلې ښځې ته دريم ځلې «طلاق» ورکړي، نو بيا به هغه ښځه ده ته هيڅ نه روا کيږي، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړي سره خپله نکاح ونه تړي، او هغه بل خاوند له دې سره صحبت (جماع) ونه کړي، او بيا پخپله خوښه سره «طلاق» ور نکړي، او د هغه دويم ميړه عدت هم پوره نشي، وروسته له دې نه چې د «فقهاوو» په اصطلاح ورته «حلاله» وايي د هغه لومړني خاوند سره دويمه نکاح هلته ترل کيږي، چې د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وي، يعنې هر يو د بل حقوق په ښه شان سره وساتي، او پخپلو نفسونو باندې په ښه شان سره اعتماد او اطمينان ولري، که نه خامخا بيا د دوی په منځ کې جنګ جنجال او شور ماشور پېښيږي، او بيا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسيږي، او په ګناه کې اخته کيږي، حال دا چې د نکاح اساس په محبت، مينه، الفت او ښه ژوندون د نکاح غرض او غايه ده، اګر که د صحت شرط يې نه دی.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاۗءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْھُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ سَرِّحُوْھُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۠ وَلَا تُمْسِكُوْھُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ

او کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې پس ورسيدی دوی (آخر د) عدت خپل ته (يعنې چې د عدت ختمېدلو ته نژدې شي) نو وساتئ ! دوی په ښه ډول سره (يعنې رجوع ورته وکړئ !) يا

خوشي کړئ ! دوی په معروف (ښه ډول سره) او مه ساتئ تاسو ! دا ښځې (په رجعت سره) لپاره د ضرر رسولو له جهته ددې چې (پر دوی باندې) تېرى وکړئ !.

تفسير: يعني د عدت تر ختمېدلو پورې مېړه (خاوند) واکمن او مختار دى، چې له هغې ښځې سره بيا موافقت او اتحاد وکړي، او رجوع ورته وکړي، يا يې په خوښۍ او خوشالۍ سره بېخي پرېږدي، دا هيڅکله ورته روا نه ده چې په بند کې يې وساتي، او د ربړولو (ازارولو) لامله بيا رجوع ورته وکړي، لکه چې ځينو سړيو همداسې کول.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ۭ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۡ وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ۭ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٣١﴾

او هر څوک چې وکړي داسې کار نو په تحقيق سره ظلم يې وکړ په ځان خپل، او مه ګرځوئ ! آياتونه د الله (داسې چې په اعراض او تهاون سره) مسخرې (پرې وکړئ !) او ياد کړئ ! نعمت د الله (چې اسلام دى) په تاسې باندې، او (ياد کړئ !) هغه چې نازل کړى دى (الله) په تاسې باندې چې کتاب دى او حکمت (سنت د رسول الله صلى الله عليه وسلم) دى، چې پند درکوي الله تاسې ته په هغو (نازل شوو احکامو) سره، او وويرېږئ ! له الله نه او پوه شئ ! تاسې چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه پوه دى.

تفسير: په نکاح، طلاق، ايلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو کې لوى لوى حکمتونه او مصلحتونه دي، په دوى کې پلمې (تدبيرونه) او بهانې کول، او د بيهوده او چټي اغراضو لامله مداخله کول؛ داسې دي لکه چې څوک د پاک الله جل وعلى شأنه په احکامو باندې مسخرې او ټوقې کوي (نعوذ بالله من ذلک) ! مثلاً چې څوک رجعت وکړي، او مقصود يې داسې وي، چې ښځه وربړوي (تکليف کړي)، نو پاک الله ته داسې خبرې او ارادې ټولې ښکاره دي، او له داسې پلمو (فريبونو) څخه پرته له ضرره بل کوم شى په لاس نه ورځي.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ

او هر کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې، پس ورسېدې دوى ټاکلې (مقررې) مودې خپلې ته (په دې شانې چې عدت يې تېر شي) نو مه منع کوئ تاسې دوى ! له دې نه چې په نکاح واخلي دوى مېړونه خپل کله چې دوى سره خوښ وي په خپلو منځو کې په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسير: يوې ښځې ته د دې خاوند يو يا دوه طلاقه ورکړل، او بيا يې «عدت» کې «رجعت» هم ورته و نه کړ، کله چې د دې ښځې د عدت موده ختمه شوه، نو د نورو غوښتونکو په منځ کې د دې مخطوبې ښځې هغه پخوانى مېړه هم د خپلې نکاح پيغام ورولېږه، ښځه هم په دې خبره باندې خوښه وه، مګر د دې ښځې ورور ته قهر ورغى، او دا نکاح يې معطله کړه، په دې خبره باندې دا حکم نازل شو، چې ښايي د ښځې خوشالي او هوساينې (آرام) تر نظر لاندې ونيوله شي !، او لازم دي چې هغې له خوښۍ سره سم نکاح وتړله شي !، او نه ښايي چې د کوم بل چا خيال او ناخوښي پکې مداخله وکړي، دا خطاب عام دى، او ټولو هغو کسانو لره شامل دى، چې د ښځو د نکاح مخه نيسي، عام له دې نه چې دا منع کوونکى همغه لومړنى خاوند وي، چې دې ښځې ته يې طلاق ورکړى دى، او اوس د ښځې مخه نيسي چې له بل چا سره نکاح ونه تړي، يا د دې ښځې کوم ولي او وارث وي، چې دا ښځه نه پرېږدي چې همغه خپل پخوانى مېړه

يا بل كوم خاوند وكړي، خو ددې مقصد دا نه دی چې د ولي له اجازې پرته نکاح كولى شي، ځكه چې د ولي اجازه په نكاح كې شرط ده، لكه چې په صحيحو أحاديثو كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه ثابت دي.

ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِؕ

دا (حكم د نه منع كولو) پند وركاوه كيږي، په ده سره هغه چاته چې وي دی له تاسې نه؛ چې ايمان لري په الله او په ورځې آخرې باندې.

تفسير: يعنې له هغه حكمه چې مذكور شو ايماندارو ته پند وركاوه شي، ځكه چې له دې پند څخه هم دوی ګټه اخلي، او كه نه دا پند وركول د ټولو خلقو لپاره دی، او په هغه كې د هيڅا څه خصوصيت نشته، او دمؤمنانو له اختصاص څخه ضمنا نورو ته تهديد او دهغو تحقير هم ترې ځرګنديږي.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٢﴾

دا (د منع او ضرر ترك) ډير غوره دی تاسې (او دوی) ته، او ښه پاكيزه دی، او الله عالم دی (پر هر شي) او تاسې نه پوهېږئ (په خپل خير هم).

تفسير: يعنې د هغې ښځې په نه ستنولو (واپس كولو) له نكاح ځنې او د هغې ښځې په نكاح كې داسې ښېګڼه (فائده) او پاكيزګي ده چې د نكاح په ممانعت كې هغه هيڅ كله نشته، كله چې ښځه خپل لمړني مېړه ته راغبه وي، نو ښايي چې له هغه سره يې نكاح وتړله شي، ځكه په دې نكاح كې هسې ښېګڼه او پاكيزګي ده چې د بل چا په نكاح كې داسې ښېګڼه هيڅ نشته، الله تعالى ته د هغوی د زړه خبرې او راتلونكې ګټې او تاوان داسې ښه معلوم دی، چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَؕ

او ميندې (مورګانې) دې شودې (پی) وركوي اولاد خپل ته دوه كاله پوره، دا (حكم) هغه چا لره دی چې اراده لري د دې چې پوره كړي (نېته د) تي وركولو.

تفسير: يعنې په ميندو باندې حكم دی چې خپل اولاد ته دې تر دوو كلو پورې شودې وركړي !، او دا موده هغه چا لره ده چې مور او پلار يې وغواړي؛ چې هغه موده پوره كړي، كه نه په دې موده كې لږوالی هم روا دی، لكه چې په وروستنۍ آيت كې راځي، او په دې حكم كې هغه ميندې هم داخلې دي، چې د هغوی نكاح باقي وي، يا طلاقې شوې وي، او يا د هغوی د «عدت» موده تېره وي، هو ! دومره فرق شته چې په هر حال مېړه (خاوند)به نفقه او كالي (جامې) منكوحې ته او معتدې ته وركوي، عام له دې نه چې ښځه هغه مولود ته شودې وركوي، يا يې نه وركوي، او كله يې چې «عدت» ختم شو، نو بيا به نفقه او كالي (جامې) د شودو وركولو لامله وركوي، او له آيت ځنې دا معلومه شوه چې د شودو وركولو د مودې انتهاء پوره دوه كاله ده، چې ښايي هغه موده په مور يا په بله كومه ښځه باندې پوره شي !، او پلار هم په هم دغو دوو كلونو كې مجبور دی چې د خپل وړوكي د شودو اجرت اداء كړي !، او دا تر ښه معلوميږي چې د شودو وركولو موده له دوه كلونو ځنې زياته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِؕ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَاۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ

او ده پر هغه چا باندې چې بچي زيږول شوی دی ورته (يعنې پلار)، روزي د دوی (يعنې د ميندو) او كالي (جامې) د دوی (يعنې د ميندو) په معروف (سم له دستوره) سره، او زور نشي كولی په

هیڅ نفس باندې مګر په اندازه د توان د ده سره، نه دې ضرر رساوه کیږي مور ته په سبب د ولد ددې سره، او نه (دې ضرر رساوه شي) پلار ددې ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسیر: یعنې پلار ته ښایي چې د وړوکي مور ته ډوډۍ او کالي (کپړې) په هر حال کې ورکړي ! په اول صورت کې ددې لامله چې هغه د ده په نکاح کې ده، او په دویم صورت کې د دې لپاره چې په «عدت» کې ده، او په دریم صورت د شودو ورکولو اجرت په ده باندې کیږي، او نه ښایي چې د وړوکي مور او پلار یو بل ته د هغه وړوکي لامله څه ربړ (آزار) او تکلیف ورکړي، مثلا مور ته لازم نه دي چې بې سببه له شودو ورکولو څخه مخ واړوي، یا پلار بې سببه وړوکی له مور څخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو یې وروزي، یا د هغه د مور په نفقه او پوښاک کې څه تنګي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چې په پلار وه).

تفسیر: یعنې که پلار مړ شي، نو په وړوکي او د وړوکي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چې د شودو رودلو په موده کې د هغه مور ته د ډوډۍ او کالیو (جامو) مصارف ورکړي، او هیڅ څه تکلیف ورته ونه رسوي !، او له وارث څخه هغه وارث مراد دی چې محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

نو که غواړي دوی دواړه (مور او پلار) بېلول (دماشوم له تي څخه پخوا له دوه کلونو څخه) په خوښۍ سره چې وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هیڅ ګناه پر دوی باندې (په دې کې).

تفسیر: یعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله د دوه کلونو په منځ کې له مشورې او رضامندۍ څخه وروسته؛ وړوکی له تي بېلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکې څه ګناه نشته، مثلا چې دمور شودې ښې نه وي.

وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ

او که قصد وکړئ تاسې چې دایي ونیسئ ! (بله ښځه لپاره) د تي ورکولو اولاد خپل ته؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې کله چې وسپارئ تاسې هغه شی چې قصد د ورکولو کړي وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسیر: یعنې ای نارینه وو ! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله علاوه له موره د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل وړوکی وروزئ (وپالئ) نو په دې کې هم څه ګناه نشته، مګر داسې نه چې د مور له برخې او حق څخه کوم شی کم شي، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شي ورکول چې مور لره وي؛ هغه پوره ورکړئ ! او دا مطلب هم کېدی شي چې د دایي حق پوره ورکړئ !.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

او وویرېږئ ! له الله، او پوه شئ ! چې بېشکه الله په هغو شیانو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی

دى. او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی ښځې؛ انتظار دې کوي دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسیر: پخوا له دې نه دا خبره تېره شوه چې د طلاق په عدت کې د درې حیضونو انتظار دی وکړی شي !، او س فرمايي چې د مرګ په عدت کې دې د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسي !، په دې موده کې که دا خبره ښکاره شوه، چې هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه ورته شته، که نه وروسته د اولاد زېږولو څخه ورته اجازه ده؟، ددې تشریح به د «الطلاق» په سورت کې راشي، په حقیقت کې درې حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کېدلو لپاره تاکلی شوی دی، (او د وینځې عدت د اصیلې نیمايي دی).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

نو کله چې ورسیږي دوی مودې د عدت خپل ته، پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې په هغه کار کې چې کوي یې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کې په ښه توګه (سم له شرعي اصولو سره.

تفسیر: کله چې کونډې ښځې خپل عدت پوره کړي، یعنې غیر حامله ښځه څلور میاشتې او لس ورځې، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پورې معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه شته، او نه پرې ګناهګارېږي، زینت، عطر وهل، او د خوشبويي استعمالول ټول ورته جائز دي.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَن تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ

او الله په هغو شیانو چې کوئ (یې) ښه خبردار دی (نو جزا به پرې در کړي). او نشته هیڅ ګناه په تاسې باندې په هغه (کار) کې چې اشاره کوئ تاسې په هغه سره، چې غوښتل (دهغو) ښځو دې (چې په عدت کې وي) یا (یې) پټ ساتئ په زړونو خپلو کې، معلوم دی الله ته چې بېشکه تاسې ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځې، ولیکن وعده مه کوئ ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مګر (همدا) چې ووایئ تاسې ویل ښه ! (نیک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د تړلو) د غوټې د نکاح (د دوی) تر هغه پورې چې ورسیږي ټاکلی (مقرر) عدت انتها د نېټې خپلې ته.

تفسیر: ددې آیت خلاصه داده: کله چې ښځه د خپل مېړه (خاوند) له نکاح څخه جلا شوه، نو تر هغه پورې چې د دې «عدت» پوره شوی نه دی، بل چا ته دا خبره جائزه نه ده، چې له هغې سره خپله نکاح وتړي، یا صافه وعده له هغې څخه واخلي، یا په ښکاره ډول سره پیغام ورولیږي، لیکن که په زړه کې نیت وکړي، چې وروسته له عدته به له هغې سره خپله نکاح وتړم، یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوروي، چې بل څوک له ده نه وړاندې پیغام ور ونه لیږي، کله چې هغې ښځې ته واوروي چې: «ستا غوندې مېرمنې ته قدر او عزت هر څوک ساتي، یا زه غواړم چې له کومې پتمنې (غیرتي) مېرمنې سره خپله نکاح وتړم» نو دی په هسې خبرو باندې هیڅ نه ګناهګارېږي، مګر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ور ونه لیږي.

وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿۲۳۵﴾

او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله معلوم دی ده ته هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي، نو ووېرېږئ ! له ده نه (او د نا مشروع شي قصد مه کوئ !) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطيئاتو) ډېر تحمل والا دی (د عقوبت په تأخير لپاره د انابت).

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿۲۳۶﴾

نشته هيڅ تکليف (ګناه) په تاسې باندې که طلاقې کړئ تاسې ښځې (خپلې) تر څو چې صحيح خلوت مو نه وي کړی له دوی سره، او مقرر کړی مو (نه) وي له پاره د دوی ټاکلی مهر، او څه خرڅ ورکړئ ! دوی ته (واجب) دی پر غني (مېړه) باندې په اندازه (د توان) د ده، او (شته) په فقير (مېړه) په اندازه (د توان) د ده، خرڅ چې په معروف (سم له اصولو) سره وي، حق (لازم) دی په نيکي کوونکو (مسلمانانو) باندې.

تفسير: که د نکاح تړلو په وخت کې د مهر ذکر ونشو، او بې د مهر له ټاکلو څخه نکاح وتړله شوه، نو دا نکاح صحيح او روا ده، او مهر به وروسته له نکاح څخه مقررېږي، ليکن په دې صورت کې که پخوا له صحيحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه مېړه طلاق ورکړي، نو څه مهر پرې نشته، خو په مېړه باندې لازم دي چې له خپله طرفه هغې ښځې ته څه شی ورکړي، هغه دا چې لږ تر لږه درې کالي (جامې)، کميس، پرتوګ، او ټکری دی سم له خپله حاله سره په ډېره خوښی او خوشالی سره ورکړي !.

وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّآ أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَن تَعْفُوٓا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۲۳۷﴾

او که طلاقې کړئ تاسې دوی (يعني ښځې) پخوا له مسه کولو د دوی (يعني د ښځو) او په تحقيق سره ټاکلی مو وو لپاره د دوی مهر، نو (لازم) دي (په تاسې باندې) نيمايي د هغه څه چې ټاکلي مو وي، مګر که عفوه وکړي دا ښځې (چې ټول مېړه ته ورپرېږدي) يا عفوه وکړي هغه سړی (مېړه) چې په لاس د ده کې ده غوټه د نکاح (چې کامل مهر ورکړي)، او دا چې عفوه وکړئ تاسې (ای ښځو او مړونو دغه عفوه) ډېره نږدې ده پرهېزګارۍ ته، او مه هېروئ تاسې فضل (احسان کول) په خپلو منځو کې، بېشکه الله پر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: که د نکاح په وخت کې مهر مقرر شوی وي، او له لاس وروړلو څخه پخوا مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو نيمايي مهر پرې لازمېږي، مګر که ښځه يا هغه نارينه چې د نکاح د غوټې ټينګول او پرانيستل د هغه په اختيار کې دي؛ له خپل حقه تېر شي؛ ښه دی، د ښځې ښېګڼه داده چې هغه نيم مهر هم ورپرېږدي، او د نارينه ښېګڼه داده چې هماغه مقرر مهر پوره ور ورسوي، او که پوره مهر يې رسولی وي، نو نيم دې ترې بېرته وانخلي، بلکه ټول مهر دې ورپرېږدي، بيا يې وفرمايل: «که نارينه ور تېر شي، نو له (تقوی) سره ډېر وړ او مناسب دی، ځکه چې پاک الله نارينه ته لويي ورکړې ده، او د نکاح د ساتلو، او دطلاق ورکولو واکمن او مختار يې ګرځولی دی»، کله چې د نکاح په سبب په ده باندې ټول «مهر» لازمېږي، او اوس دې غواړي چې په لاس نه وروړلو او په طلاق ورکولو سره

ځان د نیمايي مهر څخه خلاص کړي، نو دا کار له تقوی سره مناسب نه دی، ځکه چې د ښځې له پلوه هیڅ قصور نه دی شوی، او هر څه چې شوي دي، د نارینه له خوا شوي دي، نو بنا په دی نارینه لره ښایي چې له عفوې او مېړانې (بهادرۍ) څخه کار واخلي.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

ساتنه کوئ تاسې ! پر (ټولو) لمونځونو باندې او (خصوصا) په لمانځه منځنۍ باندې (چې مازدیګر دی)، او ودرېږئ تاسې ! الله ته وېرېدونکي (په ادب سره).

تفسیر: له منځني لمانځه څخه مراد د مازدیګر لمونځ دی، چې د شپې او ورځې په منځ کې دی، ددې لمانځه تاکید یې ځکه زیات وفرمایه، چې په دې وخت کې دنیوي مشاغل او کارونه ډېر پېښېږي، او ویې فرمایل چې ودرېږئ په ادب سره !، یعني په لمانځه کې هسې کوم حرکت ونه کړئ، چې له هغه څخه داسې څرګند شي، چې ګواکې تاسې لمونځ نه کوئ، یا مو لمونځ پرې مات شي، لکه خوړل، او څښل، یا له چا سره خبرې کول، یا خندل، یا یې د ټولو حقوقو ساتنه کوئ، لکه: طهارت، اذان، اقامت، جمعه او جماعت، د نیت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمأنیت، فرائض، واجبات، سنن، او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کې د لمانځه د حکم بیانول، یا دا وجه لري چې نه ښایي دنیوي معاملې، او یو له بله سره جګړې تاسې د پاک الله له یاده غافل کړي، یا یې دا وجه ده، چې د هوا او هوس بندګانو ته د حرص او بخل د غلبې له امله د عدل پوره کول، او له انصاف څخه کار اخیستل، او بیا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کې، ډېر سخت او درانه دي، بیا په داسې صورت کې چې: د ﴿وَأَن تَعْفُوا﴾ او د ﴿وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ﴾ رعایت هم په کې وشي، له هغوی څخه د هسې تعمیل توقع او هیله (امید) لرل، بیخي مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره یې داسې وفرمایله چې: د لمانځه محافظت او دهغه ساتنه، او تل ادا کول، او د هغه د ټولو حقوقو او شرایطو رعایت، د هغو عمده علاج دی، ځکه چې لمونځ د فضایلو په تحصیل او د رذائلو په ازاله کې لوی اثر لري.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

نو که وېرېدئ تاسې (له دښمنه یا له بل شي نه) نو (لمونځ کوئ تاسې !) په پیاده تګ یا په سورلۍ سره، نو کله چې په امن شئ تاسې، نو یادوئ تاسې ! الله لکه چې ښوولی یې دي تاسې ته هغه څه چې نه وئ تاسې چې (پرې) پوهېدئ.

تفسیر: یعني د جنګ او ددښمن د وېرې په وخت کې له مجبوریته په سورلۍ او پیاده تګ کې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دي، اګر که د هسې لمونځ کوونکي مخ د قبلې په لوري هم نه وي.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ

او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی (خپلې) ښځې (لازم دی پر دوی باندې چې) وصیت دې وکړي لپاره د ښځو خپلو، د خرڅ ورکولو تر یوه کاله پورې، بې له ایستلو (له خپلو کورونو څخه).

تفسیر: دا حکم پخوانی دی، کله چې د میراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې څرګندې شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور میاشتې او لس ورځې وټاکلی شوې، نو وروسته له هغه د دې آیت حکم منسوخ شو.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۴۰﴾

نو كه پخپله ووتلې (دا ښځې له خپلو كورونو څخه) نو نشته هيڅ ګناه (او نفقه او مسكن) په تاسې باندې په هغه شي كې چې كوي يې دوى په خپلو ځانو كې له معروفه (له ښو كارونو چې پاكي او زينت دى) او الله ډېر غالب (قوي په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا دى (چې هر كار په حكمت او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعني كه هغه ښځه په خپله خوښه د كال له ختمېدلو څخه پخوا له كوره ووځي، نو اى وارثانو ! په دې كار كې چې ښځه يې سم له شريعته سره د خپلو ځانو لپاره وكړي، په تاسې باندې هيڅ ګناه او وبال نشته، يعنې كه وغواړي چې مېړه وكړي، يا ښه كالي واغوندي، او عطر استعمال كړي، په دې كې په دوى باندې هيڅ يو حرج نشته.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۲۴۱﴾

او شته طلاقې كړى شويو ښځو ته خرڅ وركول په معروفې (نېكې طريقې) سره، چې مقرر لازم كړى شوى دى په پرهېزګارانو باندې.

تفسير: پخوا له دې نه د خرڅ يعنې د كاليو (جامو) وركولو حكم د هغه طلاق په نسبت راغلى وو، چې نه «مهر» ټاكلى شوى وي، او نه مېړه لاس وروړي، اوس په دې آيت كې همدغه حكم د نورو لپاره هم صادر شو، مګر دومره فرق شته، چې ټولو طلاق وركړى شويو لره كالي (جامې) وركول يواځې مستحب دي، او كوم ضروري امر نه دى، او په لومړني صورت كې ضرور دى.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۲۴۲﴾

همداسې (لكه چې دا احكام يې بيان كړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه (احكام) خپل، لپاره ددې چې تاسې وپوهېږئ ! (او شرعي احكامو ته عقل متوجه كړئ) !.

تفسير: يعني څرنګه چې الله تعالى دلته د نكاح، طلاق، او عدت احكام بيانوي، همدا راز خپل احكام او آيتونه واضح فرمايي، څو چې پرې وپوهېږئ !، او عمل پرې وكړئ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۲۴۳﴾

آيا نه دي ليدلي تا (يعني نه دى رسېدلى علم ستا اى عبرت آخيستونكيه) قصې د هغو كسانو ته چې وتلي وو له كورونو خپلو نه، حال دا چې دوى په زرګونو وو، (او وتلي وو) له وېرې د مرګه، پس وفرمايل دوى ته الله، چې مړه شئ (پس مړه شول) بيا يې ژوندي كړل دوى، بېشكه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل (مهرباني) دى په خلكو باندې، وليكن ډېر د خلكو شكر نه باسي (لكه چې ښايي، او پند ترې نه اخلي).

تفسير: دا ديوه پخواني امت قصه ده چې څو زره سړي له خپلو كورنيو سره له خپل هيواد څخه ددې له امله وتښتېدل، چې له دښمن څخې وبېرېدل، او له جنګ څخه يې خپل ځانونه ګوښه كول، يا له وبا ځني وبېرېدل، او په تقدير او توكل باندې يې يقين او باور نه وو، بيا كله چې دوى يوه ځاى ته ورسېدل، د الله تعالى په حكم ټول سره مړه شول، او وروسته

د خپل نبي عليه السلام په دعا او غوښتنې سره بېرته ژوندي شول، چې له خپلو پخوانيو ګناهونو څخه توبه وکړئ، او وروسته له دې نه په ښو کارونو مشغول شئ، د دې پېښې قيصه ځکه دلته فرمايي، چې د کافرانو له «جهاد» يا د في سبيل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مينې او محبت له سببه نه ښايي چې سرى مخ واړوي، او ودې پوهيږي چې که الله تعالى حکم وکړي، نو له هغه څخه د ژغورنې هيڅ يو صورت او چاره نشته، او که د ژوندون اراده وفرمايي، نو مړى په يوه سلګۍ کې بيا ژوندى کولى شي، د مرګ څخه د ژونديو ژغورنه کومه لويه خبره نه ده، نو بيا د هغه د حکم په تعميل کې له مرګ څخه وېرېدل، او له «جهاد» څخه ځان ايستل يا د افلاس له وېرې له خيراتونو او صدقاتو څخه لاس نيول او پر نورو باندې د احسان او فضل او عفوې ورونه تړل، برسېره په بد نيتۍ پوره ناپوهي او حماقت هم دى.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ
لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

او جنګ کوئ (اى مؤمنانو !) په لاره د الله کې (ددين د ترقۍ لپاره) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه اورېدونکى (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په ټول احوالو) دى. څوک دى هغه سړى چې قرض ورکوي الله لره قرض نېک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره په صرفولو سره) نو زيات به کړي الله (ثواب د) قرض ده لره په زياتوالي ډېر، او الله تنګوي (رزق) او پراخوي (رزق) او هم (خاص) بيا به ده ته بېولي کيږئ ! (د اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعني کله چې دا خبره ښکاره شوه چې: ستاسې ځان او مال د پاک الله په حکم کې دى، نو اوس تاسې ته ښايي چې د الله تعالى د دين لپاره د کافرانو سره جنګ وکړئ !، او وپوهيږئ چې پاک الله ټول شيان ګوري، او د بهانو کوونکو او د نورو ټولې خبرې اوري، او پرې پوهيږي، او ښايي چې د الله تعالى په لاره کې مال صرف کړئ !، او له تنګسى او فقيرۍ څخه هيڅ انديښنه ونه لرئ، او وپوهيږئ چې تنګسه او پراخي او نور شيان ټول د پاک الله په واک او اختيار کې دي، او د ټولو مرجع او ورتګ دده په لوري دى. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وايي چې له ورکولو څخه وروسته د هغه د بېرته اخيستلو زياته تقاضا ونه کړاى شي، او پور (قرض) ورکوونکى په پوروړي باندې خپل منت او احسان کښېنږدي، او عوض او بدل يې ونه غواړي، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوري، او الله تعالى ته د مال ورکولو څخه دا مراد دى، چې سړى د «جهاد» او «غزا» په لاره کې خپل مال صرف کړي، او په اخلاص يې وښندي، يا يې محتاجانو ته ورکړي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ

آيا نه ده کتلې تا (يعني نه دى رسېدلى علم ستا اى عبرت اخيستونکيه په قيصې د !) ډلې له بني اسرائيلو وروسته له موسى نه.

تفسير: له دې قصې څخه د حق تعالى هغه قبض او بسط ښه ثابتيږي، چې ذکر يې پخوا له دې نه وشو يعنې فقير ته پاچايي ورکوي، او له پاچايانو څخه پاچايي اخلي، ضعيف قوي ګرځوي، او قوي ضعيف.

إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ
أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

کله چې ووېل دوى يوه نبي ته (چې راغلى وو) دوى ته چې: مقرر کړه مونږ ته يو پاچا چې جنګ وکړو (مونږ په تدبير او اتفاق د هغه) په لاره د الله کې، (نو) ووېل (نبي): آيا نږدې ياست

چې (يعنې توقع شته) که فرض کړی شي په تاسو باندې جنګ؛ چې ونه کړئ جنګ (بلکه دا توقع شته)؟ وويل دوی: څه (مانع) دی مونږ لره چې وبه نه کړو جنګ په لاره د الله کې؟ حال دا چې په تحقيق سره ايستلي شوي يو مونږ له کورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دی) نو کله چې فرض کړی شو په دوی باندې جنګ نو وګرځېدل دوی (ټول له جنګه) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له دوی نه، او الله ښه عالم دی په ظالمانو باندې (نو جزا ورکوي دوی ته).

تفسير: له موسی عليه السلام څخه وروسته تر يوې مودې پورې د بني اسرائيلو چارې ښې وې، بيا کله چې د دوی نيتونه خراب شول، نو پر دوی باندې يو ظالم کافر پاچا چې جالوت نومېده، مسلط شو، دوی يې له ښاره وويستل، او د دوی کورونه يې لوټ کړل، او مريان يې وګرځول، بني اسرائيل وتښتېدل، او په بيت المقدس کې سره ټول شول، په دې وخت کې دوی له خپل نبي څخه وغوښتل، چې يو پاچا مونږ ته مقرر کړه ! چې مونږ د هغه په ښوونه او ملګرتيا سره في سبيل الله «جهاد» وکړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوٓا۟ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

او وويل دوی ته نبي د دوی، چې بېشکه الله په تحقيق سره مقرر کړی دی تاسې ته طالوت پاچا، وويل دوی (يعنې بني اسرائيلو) چې: څرنګه به وي ده لره (يعنې طالوت لره) پاچاهي پر مونږ باندې؟ حال دا چې مونږ ډېر مستحق يو په پاچايي سره له ده نه، او نه ده ورکړی شوې (ده ته) پراخي له مال څخه، وويل (نبي): چې بېشکه الله غوره کړی دی دا طالوت په تاسې باندې او زيات کړی يې دی هغه له جهته د پراخۍ په علم او (په) جسم کې، او الله ورکوي ملك (سلطنت) خپل هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو يې)، او الله پراخ دی (احسان، فضل رحمت، د ده) ښه عالم دی، (په استعداد او مراتب د هر چا).

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

او وويل دوی ته (د يعقوب اولادې ته) نبي د دوی چې بېشکه علامه د پاچايۍ د ده (د طالوت) دا ده، چې رابه شي تاسې ته (يو) صندوق «چې وي به» په هغه کې اطمينان او ډاډ د زړه، له (طرفه د) رب ستاسې او باقي پاتې شوي له هغه شيانو چې پرېښي وو اولادې د موسی او اولادې د هارون، حال دا چې بار کړي به وي هغه (صندوق) پرښتو، بېشکه چې په دې (راتلو د دې صندوق) کې خامخا علامه ده (په پاچايۍ د طالوت) تاسې ته که چېرې يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونکي — نو ويې منئ).

تفسير: په بني اسرائيلو کې له پخوا زمانو راهيسې يو صندوق موجود وو، چې د هغه په منځ کې به د موسی او هارون اونورو انبياوو عليهم السلام ځينې ترکه او پاتې شوي شيان وو، کله چې جالوت برئ ومونده، نو دا صندوق يې هم له دوی څخه واخيست، خو څرنګه چې د الله تعالی اراده داسې وه، چې هغه صندوق بېرته بني اسرائيلو ته ورکړي، نو

داسې وشوه چې دا صندوق ملائکو واخيست، او آسمان ته يې پورته کړو، او بېرته يې راکوز کړ، او د طالوت په مخ کې يې په داسې حال کې کېښود، چې بني اسرائيلو ورته کتل، بني اسرائيلو ددې علامو په ليدلو؛ د طالوت په پاچايي باندې باور وکړ، او په نتيجه کې طالوت د جالوت پر لښکر باندې سره له خپل فوځه حمله او يرغل ور ووړ، خو په دې وخت کې موسم خورا ګرم وو، او تودوخه (ګرمي) ډېره زياته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

نو کله چې راووت طالوت سره د لښکرو (نو) وويل طالوت چې: بېشکه الله ازمويونکی ستاسې دی په يوه وياله (نهر) سره، نو هر هغه څوک چې (اوبه) وڅښي له هغې ويالې (نهر) څخه؛ نو نه دی له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چې ونه څکي دا (اوبه) نو بېشکه دی له (تابعانو) زما دی، مګر (خو له تابعانو څما دي) هغه څوک چې اخلي يو ورغوی اوبه په لاس خپل، نو ويې څښلې (دوی اوبه) له هغې (ويالې، ټولو) مګر (ونه څښلې زيات له يوه ورغوي نه) لږو له دوی نه، نو کله چې تېر شو له هغه ويالې نه دی (يعني طالوت) او هغه کسان چې ايمان لرونکي وو (تېر شول) له ده سره وويل دوی (متخلفينو) (وروستو پاتې کېدونکيو) چې: نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښکرو د ده سره (د جنګ کولو)، وويل هغو کسانو چې يقين يې وو (په دې) چې بېشکه دوی ورتلونکي دي الله ته: ډېر (کرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه کړې وه (دغې لږې مؤمني ډلې) په ډلې ډېرې (د کفارو سرکښانو) په اذن (حکم) د الله سره، او الله سره له صابرانو دی (په نصرت او اثابت).

تفسير: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حرکت په نيت ټول سره تيار شول، بيا طالوت وغوښتل، چې دوی وازمويي، په لومړي مزل کې اوبه نه وې، خو کله چې په دوهم مزل د اوبو ويالې ته ورسېدل، نو طالوت حکم وکړ: «هغه ځلمي مجاهد چې له يوه ورغوي (لپې) څنې زياتې اوبه وڅښي، له ما سره دی نه درومي !» په نتيجه کې له دوی څنې يواځې «۳۱۳» تنه ځلميان پاتې شول، او نورو ډېرې اوبه وڅښلې او جلا شول، هغه ځلميان چې له يوه ورغوي څخه يې زياتې اوبه نه وې څښلې، د هغوی تندې بېخي ماتې شوې، خو د هغو کسانو چې زياتې اوبه يې څښلې وې، د هغو تندې لا پسې زياتېدې، او د وړاندې تللو توان يې نه درلود (لرلو).

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

او کله چې راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره د (جنګ) د جالوت او دلښکرو د ده، نو وويل دوی (يعني مؤمنانو): ای څمونږ ربه ! نازل (را توی) کړه پر مونږ صبر، او کلک کړه قدمونه څمونږ (په جنګ کې) او مرسته وکړه له مونږ سره ! په قوم کافرانو !. مات کړل مؤمنانو دوی (يعني کافران) په اذن (حکم) د الله سره او مړ کړ داود جالوت لره، او ورکړ ده ته (يعني داود ته) الله سلطنت او حکمت (نبوت) او ويې ښودل ده ته له هغو شيانو چې اراده يې کوله، او که چېرې

نه وي دفع (منع) کول د الله خلقو لره، ځينو د دوی لره، په ځينو نورو سره، (نو) خامخا به خرابه شوې وه ځمکه (هيواد په ظلم سره)، وليکن الله څښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندې (نو ځينې په ځينو نورو سره له فساد څخه منع کوي).

تفسير: داود عليه السلام له دې پخوا يو عادي سړی وو، کله چې هغه د طالوت په لښکر کې د جالوت مخې ته د غزا لپاره لاړ، او د جالوت په وژنه بريالی شو، نو په دې سره د جالوت لښکر ماته وخوړه، او الله تعالی داود عليه السلام ته نبوت، پاچاهي، د زغرو جوړول، او د مرغانو په خبرو باندې پوهه ورکړه.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۭ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٢٥٢﴾

دا چې تېر شول آيتونه (دلائل) د الله دي چې مونږ يې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او بېشکه ته چې يې (ای محمده !) هرو مرو (خامخا) (ځمونږ) له مرسلانو څخه يې.

تفسير: دا دبني اسرائيلو قصه وه، چې تېره شوه، يعني د زرهاوو سړيو وتل، او د هغوی ناڅاپه مړه کېدل او ژوندي کېدل، او دطالوت پاچا کېدل، دا ټول د الله تعالی د قدرت علامې دي، چې تاته اورولی کيږي، او ته ای محمده ! «صلی الله عليه وسلم» بېشکه د الله تعالی له رسولانو (استازو) څخه يې، يعني همغسې چې پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوي دي، ته هم د هغوی په شان په حقه او يقين مرسَل يې، چې د پخوانيو زمانو قصې په خورا (ډېر) ښه ډول بيانوي !، حال دا چې دا خبرې تا نه په کوم کتاب کې ليدلې دي !، او نه دې له چا څخنې اورېدلې دي.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰي بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ۭ
وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ۭ

دا ټول رسولان (چې له آدم تر محمده پورې ياد شول) فضيلت ورکړی دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو، ځينې له دوی څخه هغه دي چې خبرې کړې دي الله (له دوی سره چې آدم، موسی، او محمد دي) او پورته کړي يې دي ځينو د دوی ته درجې (لکه محمد) او ورکړې دي مونږ عيسی ځوی د مريمې ته ښکاره معجزې، او قوي کړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبريل) سره.

تفسير: دې رسولانو ته چې ذکر يې وشو، مونږ فضيلت ورکړی دی؛ ځينو ته پر ځينو نورو باندې (د رسالت نه برسېره په نورو صفاتو سره)، ځنې په دوی کې داسې دي چې الله جل جلاله له هغوی سره کلام کړی دی، لکه آدم، موسی او محمد عليهم السلام، ځينې د ګرد جهان لپاره ټاکلي (مقرر) شوي دي، لکه ځمونږ محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم چې په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی، او د ځينو درجې يې لوړې کړي دي، لکه چې ځينې د يوه کلي او ځينې د يو ښار، او ځينې د يوه قوم لپاره مقرر شوي دي، او عيسی عليه السلام ته ښکاره معجزې ورعنايت شوې دي، لکه: مړی ژوندی کول، د أکمهو (مورزاد ړندو) أبرصو (برګو) او نورو روغول، او مرسته ورکړه مونږ هغه ته په پاک روح سره يعني جبريل عليه السلام مو د هغه د مرستې لپاره ولېږه.

وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاۗءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ
وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۣ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿٢٥٣﴾

او که اراده کړې وی الله (د ټولو خلقو د هدايت) نو نه به وو کړی جنګ (او اختلاف) هغو کسانو چې وروسته له دې رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه

چې راغلي دوی ته ښکاره معجزې، ولیکن دوی اختلاف (او جګړې) سره وکړې، نو ځینې له دوی څخه هغه څوک دي چې ثابت پاتې شوي دي په ایمان، او ځینې له دوی څخه هغه څوک دي، چې کافران شول، او که اراده کړي وی الله (د دوی د هدایت) نو دوی به نه وو کړی (مخالفت او) مجادله، ولیکن الله کوي هغه کار چې اراده لري (د چا د هدایت او ضلالت).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ

ای هغو کسانو ! چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) خرچ کړئ (په زکات یا په جهاد یا په نورو واجبو صدقاتو کې) ځینې له هغو مالونو څخه چې درکړي دي مونږ تاسې ته پخوا د راتلو د هغې ورځې نه چې نه پېردول (اخیستل) او نه پلورل (خرڅول) په کې شته (چې سړی مال پیدا کړي بیا پرې ځان له عذابه خلاص کړي)، او نه دوستي او نه شفاعت (او نه بې د الله د اذن او اجازې نه سپارښت پکې شته).

تفسیر: یعني د عمل کولو وخت همدا دی په آخرت کې نه عمل پلورل (خرڅول) او نه پېردول (اخیستل) کیږي، او نه په خپلوی، دوستی، او آشنایی سره په لاس راځي، او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شي، تر څو یې چې پاک الله پرې نه ږدي، چې د هغه نیوونکی دی، یا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کړي.

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

او کافران هم دوی دي ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسې د دوی په شان مه کېږئ !).

تفسیر: یعني په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ، چې د هغه له شامته، په سختو عذابونو ککړ شول، چې په آخرت کې نه د چا دوستي او خپلوي دوی ته ګټه او نفع رسولی شي، او نه یې سپارښت په ښه ورتلی شي.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

الله (چې دی)؛ نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دی دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: له لومړني آیت څخه د حق تعالی عظمت او شان هم معلومیږي، وروسته له هغه دا آیت نازل شو، چې د ذات توحید، او د هغه تقدس، جلال، او د عظمت غایت په ډېر وضاحت سره په کې بیان شوی دی، ددې آیت لقب «آیة الکرسي» دی، چې په مبارک حدیث کې د کتاب الله خورا (ډېر) لوی آیت ښودل شوی دی، او ډېر فضیلت او ثواب یې منقول دی، اصلي خبره دا ده چې حق تعالی پخپل کلام کې درې ډوله مضامین ځای په ځای بیان کړي دي:

(۱) د توحید او صفاتو علم.

(۲) د احکامو علم.

(۳) د قصصو او حکایاتو علم، چې له دغه علم څخه هم د توحید او صفاتو تقریر او تایید مقصود دی، یا د علم الأحکام تاکید او ضرورت مطلوب دی، چې یو د بل لپاره لکه علت او علامت داسې دي، د حق تعالی صفات د شرعیه وو احکامو لپاره منشأ او اصل دی، او شرعیه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسې دي، «آیة الکرسي» د توحید او صفاتو په موضوع کې یو ممتاز حیثیت لري، او په دې سره یې د ګردو

(ټولو) حکمونو اساس او ريښې (ربښې) په زړونو کې داسې ټينګې او مضبوطې کړې، چې که څوك يې د ايستلو کوښښ وکړي، ايستلی يې نه شي.

لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿۲۵۵﴾

نه نيسي ده لره پرکالي د خوب (يعنې نه راځي په الله د خوب پرکالي او پرېشاني)، او نه په خپله خوب، الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً، وعبيداً)، څوك به وي هغه چې سپارښت (سفارش) وکړي په نزد د ده؟ (هيڅوك يې نشي کولی !) مګر (خو کولی شي) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دی په هغو شيانو چې په مخ د مخلوقاتو کې دي (د دنيا له امورو) او په هغو شيانو چې وروسته له دوی دي (د عقبی له امورو) او نه شي احاطه کولی دوی په هيڅ له معلوماتو د ده، مګر (احاطه کولی شي) په هغه شي چې اراده وکړي (الله د هغه شي د معلومولو دوی لره)، پراخه ده کرسی د ده په ټولو اسمانونو او ځمکې باندې، او نه ستومانه کوي ده لره ساتنه د اسمانونو او ځمکې، او هم دی (الله) دی (له ګردو څنې) خورا (ډېر) پورته، خورا (ډېر) لوی دی.

تفسير: په دې آيت کې د پاك الله د ذات د توحيد او د صفاتو د عظمت بيان شوی دی، چې الله يو او تل دی، او هيڅوك د هغه شريك نه دي، د ګردو مخلوقاتو موجد او مالك همدی دی، له ګردو (ټولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو څنې پاك او منزه دی، په ګردو شيانو باندې ددې علم کامل او په ټولو باندې پوره قدرت لري، خورا لوړه درجه او عظمت ورته حاصليږي، هيچا ته دومره مجال نشته، او نه حق لري چې بې د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړی شي، او هيڅ يو داسې کار او امر نشته چې د هغه کول ده ته کومه سختي او مشکلات ولري، په ټولو شيانو لوړ او اوچت او لوی دی، د الله تعالی د کبرياء او لويي په مقابل کې ګرد (ټول) حقير دي، له دې څنې دوه په زړه پورې مضمونونه ښکاريږي:

(۱) دحق تعالی ربوبيت او حکومت او ځمونږ او د نورو مخلوقاتو محکوميت او عبوديت، چې د هغه له مخې د حق تعالی ګرد ذکر شوي، او نا ذکر شوي احکام بې له څرنګه، او څه ويلو څنې واجب التصديق او واجب التعميل کېدل، او د هغه په احکامو کې د هيڅ يو راز شك او شبهې اعتبار نه کول معلوم شول، او يوازې دداسې کمالي صفتونو خاوند ددې مستحق دی چې يوازې د همغه عبادت او بندګي وشي.

(۲) کله چې له پخوانيو ذکر شوو ډېرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له ليدلو څنې چاته داسې شبهه پيدا کېده، چې د هر سړي دومره زيات معاملات او عبادات دي، چې هغه ګرد دومره زياتيږي، چې د حساب او کتاب او انضباط لاندې د هغو راتلل محال، بلکه نا ممکن په نظر راځي، بيا د هغو په مقابل کې هر يوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله وتلي او نا ممکنه په نظر راځي، نو په دې آيت کې حق سبحانه وتعالی خو داسې خپل مقدس صفات بيان کړل، چې هغه ګرد خيالات او چرتونه په اسانۍ لرې شو، يعنې د هغه علم او قدرت داسې کامل دی، چې هيڅ يو شی داسې نه دی، چې د هغه څنې بهر او خارج وي، د هغه کثير الصفات ذات علم او قدرت چې دومره لوړ او غير متناهي او تل يو شان قائم او باقي دی،

نو هغه ته د جهان د ګردو جزئیاتو انضباط، او دهغوی د ثواب اوعقاب ورکول کوم سخت او ګران کار نه دی، بلکه ډېر اسان دی.

لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ ۟ۙ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ

نشته هیڅ زور په (منلو) د دین کې، په تحقیق سره ښکاره شوې ده سمه لار (د ایمان) له ګمراهی (کفر) څخه.

تفسیر: کله چې د توحید ګرد دلائل په ښه شان سره بیان شول، چې له هغو څخه هیڅ یو کافر ته هم هیڅ یو عذر پاتې نه شو، نو اوس په زور او زیاتي سره د هیڅا مسلمانولو ته حاجت پاتې نه شو، ښایي چې عاقلان خپله وپوهیږي، او په شریعت کې هم داسې حکم نشته، چې په زور سره څوک مسلمانی ته اړ (مجبور) کړی شي: د ﴿اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ﴾ [سورت یونس ۹۹ آیت]، د نص په اساس هغه څوک چې «جزیه» مني، د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلی پاتې کیږي.

ځینې وایي چې: «دا اخبار دی په معنی د نهي، یعنې په زور او زیاتي سره هیڅوک دین ته مه اړ (مجبور) کوئ !، دغه نهیي یا خو عامه او د «التوبه» د (۱۰) رکوع په (۷۳) آیت سره چې ﴿يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ دی، منسوخه ده، یا خو تر اهل کتابو پورې خاصه ده، چې په «جزیه» ورکولو سره خپل ځان ساتلی شي، نو په دغه تقدیر سره به نه وي منسوخ».

فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۗ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۵۶﴾

پس هر څوک چې کافر (منکر) شو له (عبادت د شیطان او) بتانو، او ایمان یې راوړو په (وحدانیت) د الله باندې، نو په تحقیق سره یې ټینګه نیولې ده کړۍ کلکه چې له سره نشته پرې کېدل هغې لره، او الله ښه اوریدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې کله چې هدایت او ضلالت په منځ کې تمییز وشو، نو اوس څوک چې له ضلالت څخه مخ اړوي، او هدایت خوښوي نو هغه داسې یوه ټینګه او مضبوطه کړۍ نیولې ده، چې د هغې د شکېدلو او خوشې کېدلو هیڅ خوف او وېره نشته، او حق تعالی ګرد (ټول) ښکاره اقوال ښه اوري، او په ټولو پټو کارونو او نیتونو او د زړونو په خبرو او احوالو باندې ډېر ښه عالم دی، او له ده څخه د هیڅا خیانت او بد نیتی پټې نه پاتې کیږي.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵۷﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِيْ رَبِّهٖۤ اَنْ اٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا اُحْيٖ وَاُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِيْ كَفَرَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۵۸﴾

الله دوست (مددګار) دی د هغو کسانو چې مؤمنان دي، چې باسي دوی له تیارو (د کفر او ګمراهی نه) د رڼا (د ایمان او هدایت) لوري ته، او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي، دوستان د دوی شیطانان دي، چې باسي دوی له رڼا (د فطري ایمان او هدایت نه) د تیارو (د کفر او ګمراهی)

لورې ته دغه کسان (چې فطري ايمان يې په عملي کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دي، هم دوی په دې اور کې تل پاتې کېدونکي دي، آيا نه دی ليدلی تا (يعني ای محمده ! ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (نمرود) ته چې جګړه (حجت بازي) يې کړې وه ابراهيم سره په (حق د) رب د ده کې، له دې جهته چې ورکړی وو ده ته الله ملکـ (سلطنت)، کله چې وويل ابراهيم: رب زما هغه ذات دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، وويل (نمرود): چې زه (هم) ژوندي کول کوم (واجب القتل په عفوې سره) او مړ کول کوم (بېګناه په ظلم سره)، وويل ابراهيم: «نو بېشکه الله راولي لمر له (لوري د) مشرقه، نو ته (ای نمروده !) راوله هغه (لمر) له (لوري د) مغربه !»، نو حيران (او شرمنده) شو هغه څوکـ چې کافر شوی وو (يعني نمرود)، او الله نه ښيي (د خير سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: په لومړي آيت کې د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر وو، اوس د هغو د تاييد لپاره څو مثالونه راوړي، په لومړي مثال کې: د «نمرود» پاچا ذکر دی، چې ده د خپلې شهنشاهۍ په غرور خلق دې ته مجبورول چې سجدې ورته وکړي، کله چې ابراهيم عليه السلام له ده سره مخامخ شو، ابراهيم عليه السلام وويل چې: «زما رب هغه ذات دی چې ژوندي کول او مړه کول د ده په واکـ (اختيار) کې دي»، «نمرود» وويل چې: «دوه تنه بنديان چې يو واجب القتل او بل بېګناه وي ژر را حاضر کړئ !» نو سمدلاسه «نمرود» حکم وکړ، چې: «واجب القتل بندې دې خوشې (آزاد) شي ! او بې ګناه بندي دې ووژل (قتل) شي !» او په پای (آخر) کې يې ابراهيم عليه السلام ته وويل: «ودې ليدل، چې زه هم هر سړی چې وغواړم؛ وژنم يې، او هر څوکـ چې وغواړم؛ ژوندی کوم يې»، دلته ابراهيم عليه السلام د لمر دليل ور وړاندې کړ، او هغه مغرور احمق يې ساکت او بې ځوابه کړ، خو هدايت يې په برخه نه شو، يعني سره د بې ځوابه پاتې کېدو د ابراهيم عليه السلام ارشاد ته يې غوږ کښېنښود، او ايمان يې رانه وړ، يا داسې ووايئ چې د ابراهيم عليه السلام ددويم سوال ځواب يې ونشو ويلی، حال دا چې همغسې لکه نمرود چې د ده اول سوال ځواب ورکړی وو، د هم داسې ځواب ورکولو امکان دلته هم وو، چې داسې يې ويلي وای: (چې د مشرق نه يې زه راخېژوم، ستا معبود دې له مغربه راوخېژوي).

أَوۡ كَٱلَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرۡيَةٖ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحۡيِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ بَعۡدَ مَوۡتِهَاۖ فَأَمَاتَهُ ٱللَّهُ مِاْئَةَ عَامٖ ثُمَّ بَعَثَهُۥۖ

يا (آيا ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (عُزَير) ته چې تېر شو په يوې قريې او هغه (قريه) پرېوتلې وه (ديوالونه يې) پر بامو د دوی باندې، (نو عزير) وويل: څرنګه به (بيا ودانه او) ژوندی کړي الله دا (قريه يا يې خلق) وروسته له (ورانېدا او) مړ کېدو (د اهل) دهغې؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ يې پرېښود) سل کاله، بيا يې پورته (ژوندی) کړ دې.

تفسير: هغه سړی چې عُزَير عليه السلام وو، چې په لاره کې په يوه وران ښار باندې تېر شو، چې د هغه ګرد ديوالونه برسېره پر چتونو باندې لويدلې وو، نو د ده په زړه کې دا خبره تېره شوه، چې د دې ښار ګرد اوسېدونکي مړه شوي دي، نو دوی به څرنګه د حق تعالی له لوري بيا ژوندي شي؟ او دا ښار به بياڅرنګه ودان شي؟ دلته د ده روح قبض او سا يې الله تعالی ته وکښله، او خر يې هم مړ شو، سل کاله همداسې مړ پاتې شو، عُزَير عليه السلام وروسته له سلو کلونو بيا ژوندی کړ شو، ګوري چې د ده د خوړلو او څښلو شيان همغسې صاف، پاکـ، او تازه ورته پراته دي، او د ده خر چې مړ شوی وو، هډوکې يې ګرد سره وراسته شوي، او کوټه پراته وو، اوس همغه هډوکي د ده تر سترګو لاندې بيا ژوندي شول.

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ

وویل (الله عُزیر ته چې): «څومره ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته)»، وویل (عُزیر): «ځنډ (تاخیر) مې کړی دی یوه ورځ، یا یوه برخه د ورځې».

تفسیر: کله چې عُزیر علیه السلام مړ کېده، لمر لږ څه هسک (اوچت) راغلی وو، او کله چې بیا ژوندی شو، لا ماښام شوی نه وو، نو لمړی یې داسې خیال کړی وو، که زه دلته پرون ویده شوی یم، خو یوه ورځ، او که همدا نن ویده شوی یم، خو لا پوره یوه ورځ هم نه ده تېره.

قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ وَانْظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ ۖ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۚ

وویل (الله داسې نه ده لکه چې ته وایې): بلکه ځنډ (تاخیر) کړی دی تا (دلته) سل کاله، نو وګوره خوړو خپلو ته، او (شیانو) د څښلو خپلو ته، چې هیڅ نه دي خراب شوي (سره له تېرېدلو د سلو کلونو)، او وګوره خره ته دې (چې هډوکي یې څرنګه تک سپین ځلیږي)، او لپاره ددې چې مونږ وګرځوو تا دلیل (د قدرت) لپاره د خلقو (په بیا ژوندي کېدو سره) او وګوره طرف د هډوکو (د خره خپل) ته چې څرنګه راخوځوو (مونږ) هغه، بیا ورآغوندو هغوی ته غوښه.

تفسیر: عُزیر علیه السلام په مخ کې هغه ګرد (ټول) هډوکي د بدن له ترکیب سره سم ټول کړل شول، بیا هغوی باندې غوښې زرغونې شوې، او پوستکي پرې وغوړېدل، بیا د الله تعالی په قدرت په هغه کې سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅېده! او ودرېده، او ویې هنګل (اواز یې وکړو).

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

نو کله چې ور ښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وویل (عُزیر چې اوس) پوهېږم (په مشاهده سره هم) چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه قادر دی.

تفسیر: کله چې عزیر علیه السلام دا ګردې (ټولې) پېښې په خپلو سترګو ولیدې، نو ویې ویل: چې لا مې ښه باور او یقین راغلی چې پاک الله په هر شي باندې ښه قادر دی، یعني په دې خبره باندې خو پخوا له دې نه هم معتقد وم، چې د مړي ژوندي کول الله جل جلاله ته ډېر آسان کار دی، خو اوس مې د ده دا قدرت په خپلو سترګو ولید، «دا یې مطلب نه دی چې پخوا یې په یقین کې څه کمی وو، هو! داسې ننداره یې په خپلو سترګو نه وه لیدلې».

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ

او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل ابراهیم: ای ربه زما وښیه ماته چې څرنګه ژوندي کوې ته مړي؟ وویل (الله): آیا ستا لا باور نشته (په ژوندي کولو د مړو؟ بیا) وویل (ابراهیم): چې هو! (باور مې شته) ولیکن (غواړم دا) د دې لپاره چې مطمئن شي زړه زما.

تفسیر: لنډه یې دا چې یقین یې پوره وو، خو یواځې د مشاهدې او د عین الیقین غوښتونکی وو، چې هغه خامخا په کتلو باندې موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِيْنَكَ سَعْيًا

وويل (الله): نو ونيسه ! څلور له مرغانو نه، پس رانږدې کړه ! دوی ځان خپل ته، (بيا يې حلال کړه !) بيا يې کېږده ! په هر يوه غره باندې له دوی ځني يوه يوه برخه، بيا راوبوله ! (ای ابراهيمه !) دوی (يعنې دغه مرغان) رابه شي دوی تاته(ای ابراهيمه !) په منډو.

تفسير: د پاک الله له ارشاد سره سم ابراهيم عليه السلام څلور مرغان واخيستل، او څلور واړه يې له خپله ځانه سره آموخته کړل، چې په بللو باندې به هر يو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پيژندګلوي هم له هغو سره ډېره زياته شوه، بيا يې د پاک الله په امر سره دا څلور واړه مرغان حلال کړل، او په څلورو غرونو يې د دې مرغانو اجزاء سره وويشلې، او دې په خپله د دې څلورو واړو غرونو په منځ کې ودرېده، او يوه مرغه ته يې غږ وکړ، نو د هغه سر د يوه غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، ځانګونه، او تنې هم ورسره والوتې، او په هوا کې سره ونښتلې، او روغ رمټ بېرته په ځمکه کې کيناست، او د ابراهيم عليه السلام مخ ته په خپلو پښو راغی، همداسې د دويم، درېم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې الوتلې، او په هوا کې سره پيوند کېدلې، او د خپلو جثو له جوړېدولو وروسته د خليل الله ابراهيم په مخ کې په خپلو پښو راتلل، يا دا چې ځان ته يې رانژدې کړه !، او حلال يې کړه، او غوښې، هډوکې، بڼې، او پښې يې ټول سره وټکوه، او سرونه يې له ځان سره وساته !، دا ګډه غوښه يې سره کلوله کلوله کړه !، او په څلورو غرونو باندې يې کېږده، بيا ورنارې کړه ! نو رابه شي دوی تاته بېرته په تلوار سره.

وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٦٠﴾

او پوه شه ! (ای ابراهيمه !) چې بېشکه الله ډېر غالب دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ؕ وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٦١﴾

مثال (صفت د نفقې او ورکړې) د هغو کسانو چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې په مثل د يوې دانې (د تخم) دی چې زرغونه کړي دا (دانه) اوه وږي، په هر يوه وږي کې سل (سل) دانې وي، او الله زياتوی (اجر) لپاره د هغه چا چې اراده وکړي (د اجر دزياتولو)، او الله پراخ دی (احسان، فضل، او رحمت دده)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې د الله تعالى په لاره کې د لږ مال ثواب هم ډېر دی، لکه چې له يوې دانې ځني اوه سوه دانې پيدا کيږي، او الله تعالى چې هر چا ته اراده وفرمايي لا يې پسې زياتوي، او له اوو سوو ځني اوه زره او له دې نه يې هم زياتوي، او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکي په نيت، او د هغه د صرف شوي مال په مقدار، او د مال په کيفيت او په نورو شيانو باندې ښه عالم دی، او د هر يوه سره مناسبه معامله کوي.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٦٢﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې بيا نه ورپسې کوي (دوی) په هغه شي پسې چې خيرات کړی يې دوي (بارول د) احسان او نه (رسونه د) ضرر،

(شته) لپاره د دوی اجر (د نفقې ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نه به وي هيڅ ډول وېره په دوی باندې او نه به دوی (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

تفسير: هغه خلق چې د الله تعالی په لاره کې مال مصرفوي، او دهغه صرف شوي مال په نسبت نه په ژبه چا باندې احسان ږدي، او نه چاته د هغه په مقابل کې په پيغور ورکولو او خدمت اخيستلو، او تحقير کولو، زحمت پېښوي (يعنې هيڅ ډول قولي، يا فعلي رنځ او آزار نه ور رسوي)، نو د هغوی لپاره کامل ثواب شته دی، او نه د ثواب له کمېدلو څخه به دوی ته څه وېره او اندېښنه نه وي، او نه د ثواب له نقصانه غمجن کيږي.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى ۗ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿۲۶۳﴾

خبره معروفه نېکه(خوږه پسته فقير ته) او عفوه (ده ته که الحاح يا شور وکړي) ډېره ښه ده له خيراته چې په هغه پسې وي ضرر (رسونه په منت يا په پيغور د سوال سره)، او الله غني دی (بې پروا له هر چا او له هر شي) نهايت تحمل والا (د عذاب په وروسته والي دپښېمانتيا لپاره).

تفسير: يعنې سوالګر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له ټينګار او بدخويي څنې تېرېدل له هغه خيرات څخه ښه دی چې ځو ځلې يې سپک کړي، او ويې شرموي، يا پيغور ورکړي، يا احسان پرې کېږدي، او الله تعالی «غني» دی، چې د هيچا (انفاق ته چې په من او اذی وي او) مال ته څه حاجت او اړه (احتياج) نه لري، هغه خيراتونه او «صدقې» چې تاسې يې د هغه په لاره کې ورکوئ، وپوهېږئ چې خپلو ځانونو ته يې ورکوئ، او «حليم» دی چې په هسې ربړولو (تکليف ورکولو) باندې د عذاب په مقررولواو لېږلو کې تلوار نه کوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ

ای هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه باطلوئ تاسې خيراتونه خپل (مه ضايع کوئ ثوابونه يې) په احسان باړولو او ايذا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب او د انفاق) د هغه (سړي) چې صرفوي مال خپل لپاره د ښودنې د خلقو او ايمان نه لري په الله، او په ورځې آخرې باندې (چې قيامت دی).

تفسير: دا ارشاد چې هغه په الله تعالی او د قيامت په ورځې يقين نه لري؛ نو دا د «صدقې» د ابطال لپاره قيد او شرط نه دی، څکه چې «صدقه» خو يواځې له رياء څنې باطله کيدی شي، اګر که صرف کوونکی يې مؤمن هم وي، مګر دا قيد يې يواځې د دې لپاره زيات کړ، چې معلومه شي، چې رياء کاري د مؤمن له شانه لرې ده، بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره وړ (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿۲۶۴﴾

نو مثال د دې (ريا کار په صرفولو د مال کې) په شان دصفت د هغې ښوئې تيږې (ګټې) دی، چې پرتې وي په هغې باندې څه خاورې، پس ورسيږي هغې ته زورور باران، نو پرېږدي دغه تېږه (ګټه) پاکه (صافه له ګرده)، نه به قادرېږي (دا ريا کاران) په هيڅ شي باندې (له ثوابه د) هغه شي چې کسب کړی دی دوی، او الله نه ښيي (سمه صافه لار د خير او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: مخکې ووېل شول چې: په اخلاص سره خيرات ورکول هسې دي؛ لکه چې له يوې کرلې شوې دانې څخه (۷۰۰) دانې پيدا شي، اوس فرمايي چې: په «خيرات» کې نيت شرط دی، که څوک د «رياء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نيت «صدقه» ورکړي، نو د هغه مثال هسې وګڼئ لکه چې څوک کومه دانه پر يوه داسې ښويه تيږه (ګټه) باندې وکري، چې پر هغې باندې لږ څه خاوره پرته وي، خو کله چې باران ودريږي، نو هغه بيخي صافه او پاکه شي، نو په هغې باندې به هغه دانه څنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کې رياکارانو ته څه ثواب ورسيږي؟ بلکه نه وررسيږي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۲۶۵﴾

او مثال د هغو کسانو چې صرفوي (لګوي) مالونه خپل لپاره د طلب د رضا د الله، او لپاره د ثبات (د زړه او صدق چې پيدا دی) له نفسونو ددوی څخه (په ايمان باندې) په شان د يوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندې، چې ورسيږي دې (باغ) ته زورور باران؛ نو ورکړي ميوې خپلې دوچنده، نو که ونه رسيږي (باغ) ته زورور باران نو نرى باران (يا پرخه پرې اوري هم) کافي ده، او الله په هغو شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسير: له زورور باران څخه مراد ډېر مال صرفول دي، او له نري څخه د لږ مال صرفول مقصد دي، د زړونو له تثبيت څخه مطلب داد دې، چې ثابت کړي زړونه په ثواب ميندلو کې، يعنې يقين ولرئ چې د خيرات ثواب خامخا دوی ته رسېدونکی دی، که د دوی نيت سم وي، نو له ډېرو صرفولو څخه به دوی ته ډېر ثواب ور رسيږي، او په لږ خيرات سره د ثواب فائده ورحاصليږي، لکه چې په خالصې (مستعدې، هوارې، معتدلې، هوادارې، او لمريزې) ځمکې (يو ښکلی ښه ميوه دار) باغ وي، نو څومره چې باران (متدرجا) ووريږي، هغومره ګټه به ور ورسيږي، که يې نيت سم نه وي، په هره اندازه چې زيات مال صرف کړي، هغومره مال يې ضايع، او دې زيانمن کيږي، څکه چې په زيات مال ورکولو کې به ريا او ځان ښوول هم زيات وي، لکه چې په ښويه تيږه باندې دانه نه زرغونيږي، نو څومره زورور باران چې ووريږي، هغومره زيان رسوي.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿۲۶۶﴾

آيا خوښوي يو له تاسو څخه دا چې وي دې ده لره يو باغ له خرماوو څخه، او له انګورو څخه، چې بهيږي له لاندې (د ونو) د هغو ويالې، چې وي ده لره په دغه (باغ) کې له (نورو) هر ډوله (قسمه) ميوو، او ورسيږي ده ته زوړوالی، او وي ده لره اولاد ضعيفان، پس ورسيږي هغه (باغ) ته سخت باد، چې وي په هغه کې اور؛ نو وسوځي دا (باغ) هم داسې (په شان د دې تېر شوي بيان)، بيانوي الله تاسې ته دلائل (د خپل قدرت) لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ ! (په هغه کې او ترې پند واخلئ !).

تفسير: دا مثال د هغه چا دی چې د ريا او ځان ښکارولو، او د خلقو د خبرولو لپاره خير او خيرات کوي، يا د خيرات ورکولو په مقابل کې پر مسکينانو باندې خپل منت او احسان ږدي، يا ايذاء، او ضرر وررسوي، يعنې دا داسې دی لکه چې يو سړی د خپل ځلميتوب، او قوت په وخت کې يو ښه باغ (بڼ) تيار کړي، چې د ضعف

او زړښت په وخت کې یې مېوې وخوري، او د ضرورت په وخت کې یې په ښه او کار ورشي، نو کله چې دي ضعیف او سپین ږیری شي، او د هغه باغ مېوې هم خپلې ترقی او زیاتوالي ته ورسيږي، نو دا باغ د ده د عین احتیاج او اړتیا (محتاجی) په وخت کې وسوځي، یعنې خیر خیرات او صدقات لکه مېوه دار باغ داسې دی، چې د هغه مېوه په آخرت کې په کار ورځي، کله چې د چا نیت خراب وي، نو د ده دا باغ سوځي، نو بیا د هغه مېوه چې ثواب دی، په آخرت کې څرنګه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه و تعالی داسې په ښکاره او صاف ډول سره خلقو ته پند ورکوي، او دوی پوهوي، څو ښه وپوهيږي، او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

ای هغو کسانو ! چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) خرچ کوئ ! له حلالو (پاکو، غورو) دهغو مالونو چې (په کسب سره) تاسې ګټلي او له هغو (شیانو) چې ایستلي دي مونږ تاسې لره له ځمکې څخه (د حلالو، پاکو، غورو شیانو)، او قصد مه کوئ تاسې د (ورکولو) دخبیثو (حرامو نابودو شیانو) له هغه ماله چې لګوئ یې تاسې (د الله په لاره کې) حال دا چې نه یئ تاسې اخیستونکي د هغه (ناکاره شي په خپل حق کې) مګر (خو یې داسې اخلئ) چې سترګې پټې کړئ په (اخیستو د) هغه کې، او پوه شئ ! چې بېشکه الله غني دی (بې پروا له هر چا او هر شي، ورته تل ښه ستاینه «صفت» او) ثنا ویلی شوی.

تفسیر: یعني دالله تعالی په نزد دصدقاتو دمقبولیت شرط دا دي چې خیرات دې دحلال مال څخه وي او هیڅ شبهه دې په کې نه وي او هم په مال ښه او غوره شیان باید خیرات او صدقه شي لکه څرنګه چې يو خراب مال قبلول ستاسې زړه نه غواړي، دالله په لار کې یې هم مه ورکوئ نو الله تعالی هم ښه او غوره شي خوښوي.

ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

شیطان وعده درکوي تاسې ته دخوارئ (او وېروي مو چې خوار به شئ)، او حکم کوي تاسې ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو، (لکه بخل)، او الله وعده کوي له تاسې سره د مغفرت (د ګناهونو) له خپله (لوري) او د فضل (د انفاق په بدل کې)، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسیر: که د چا په زړه کې داسې خیال وګرځي: «که خیرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم»، نو ښايي چې دې یقین او اعتماد ولري: چې دا خبره د شیطان له خوا دهغه په زړه کې لوېدلې ده، او داسې دې نه وايي چې: «ما خو د شیطان شکل په سترګو نه دی لیدلی، نو د هغه حکم به ماته څرنګه القاء کیږي؟» او که دا خیال یې په زړه کې وګرځي، چې د «صدقې» او خیرات په وسیله یې مغفرت ور په برخه کیږي، او په مال کې یې زیاتوالي او برکت پیدا کیږي، نو ودې پوهیږي، چې دا خبره د الله تعالی له خوا د هغه په زړه کې لوېدلې ده، نو دالله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کې د هیڅ شي کمی نشته، او د ګردو په ظاهر او باطن «خبیر» دی.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَاءُ ۚ وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۲۶۹﴾

ورکوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو يې) او هر چا ته چې ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقيق سره ورکړی شو (ده ته) خير ډېر، او نه اخلي پند مګر خاوندان د عقلونو (صافو چې د وهم او نفسي غوښتنو شوائب په کې نه وي).

تفسير: يعنې هر هغه چا ته چې الله اراده وکړي، علم تحقيق، د عمل تدقيق، او د ديني خبرو او خيرات ورکولو پوهه ورکوي، چې په کوم نيت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول سره يې محتاج ته ورکړي؟، او هر چا ته چې پوهه ورکړی شوې ده، هغه ته د دنيا او عقبی لوی نعمت او ښېګڼه په برخه شوې ده، ابو الليث رحمه الله وايي چې: «الله جل جلاله دنيوي مال ته ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ﴾ او علـم ته ﴿خَيْرًا كَثِيْرًا﴾ فرمايلي دي، نو ښايي چې علم او پوهنې ته ډېر اهميت ورکړی شي !».

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗ ۗ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿۲۷۰﴾

او هغه شی چې صرف کړئ تاسې له نفقې (لکه زکات او خيرات، لږ يا ډېر) يا (يې) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره، نو بېشکه الله تعالی ته معلوم دی هغه، او نشته لپاره د ظالمانو (چې بې ځايه مال صرفوي) هيڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله).

فائده: «نذر» په منلو سره واجبيږي، نو که بيا يې ادا نه کړي ګناهګاريږي، «نذر» پرته د الله تعالی په نامه؛ د بل چا په نامه روا نه دی.

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۷۱﴾

که ښکاره کوئ تاسې خيراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه، او که پټوئ يې تاسې (په وخت د ورکولو کې) او ورکوئ يې تاسې فقيرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خير دی تاسې ته، او لرې به کړي (الله) له تاسې نه ځينې د ګناهونو ستاسې، او الله په هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار دی (او هيڅ شی ترې پټ نه دی).

تفسير: که خلقو ته د ورښوولو په نيت نه وي، نو خيرات ورکول په ښکاره ډول سره بهتر دی، چې د نورو شوق او رغبت هم ورته وشي، او په پټه سره هم خيرات ورکول ښه دي، چې اخيستونکي ته حيا ورنشي، لنډه يې دا چې اظهار او اخفاء دواړه بهتر دي، مګر د هرې موقع او مصلحت لحاظ يوه ضروري خبره ده.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۲﴾

نشته پر تا باندې (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی، وليکن الله (په سمه صافه لاره) برابروي هغه څوک چې اراده وکړي (د برابروالي يې) او هر هغه شی چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال

نه) پس لپاره د نفسونو (ځانونو) ستاسې دی، او نه صرفوئ تاسې (کوم شي ای مؤمنانو !) مګر (صرفوئ یې) خاص لپاره دلیدو د مخ د الله جل جلاله، او هر هغه شی چې صرفوئ (یې) تاسې له خیره (له مال نه) نو پوره به درکړ شي تاسې ته (ثواب د هغه) او په تاسې به ظلم ونه کړ شي (د ثواب په کموالي سره).

تفسیر: کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ؛ چې له مسلمانانو ځنې پرته بل هیچا ته خیرات مه ورکوئ !، او په دې امر سره دا مصلحت وو چې د مال او شتو له امله کافران د اسلام په لوري راغب شي، نو وروسته له دې نه یې داسې امر وفرمایه چې: دا ثواب به هلته دررسیږي، چې له خیرات ورکولو ځنې د الله تعالی خوښې مطلوبه وي، نـو دا آیت نازل شو، او په دې کې عام حکم راغی، چې د پاک الله په لاره کې چې هر چا ته مال ورکړئ؛ د هغه ثواب تاسو درکاوه کیږي، د مسلم او غیر مسلم څه تقیید نشته، یعنې هر چا ته صدقه ورکوئ، ښایي چې یواځې د پاک الله په نامه وي، په هغه کې د مسلمان او نا مسلمان څه تخصیص نه دی پکار، یواځې په صدقه ورکولو کې دغه خبره ضروري ده، چې محض «لوجه الله» وي.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٢٧٣﴾

(خیراتونه) ستاسې لپاره د هغو فقیرانو دي چې بند کړی شوي دي په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کې، چې توان نه لري دوی د ګرځېدلو په ځمکه کې (لپاره د معاش او تجارت، د الله په اطاعت او عبادت کې د مشغولتیا په سبب)، ګمان کوي په دوی باندې ناپوه (په حال د دوی) د غنیانو، په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره، پیژنې به ته (ای سامعه !) دوی، په څېرو (علائمو د تواضع او اثر د مجاهدې) د دوی سره، نه کوي دوی سوال له خلقو ځنې په سختئ (په الحاح او کوښښ) سره، او هر شی چې تاسې صرفوئ (یې په هر شي کې) له خیره (له مال نه) پس بېشکه الله په هغه باندې (هم) ښه عالم دی.

تفسیر: یعنې داسې خلقو ته صدقه ورکول ډېر ثواب لري، چې د الله جل وعلی شأنه په لاره کې او دهغه د دین په کار کې مشغول او مقید وي، او د تګ او راتګ او د خوړو، لباس، او نورو له ګټلو ځنې پاتې وي، او هیچا ته خپل حاجت او اړتیا (محتاجي) نه ښکاروي، لکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینې اصحاب داسې هم وو؛ چې دوی خپل کور کهول خوشې کړی وو، او د (صفې) په اصحابو کې شامل شوي وو، او پخپله خوښه او رضا سره د پاک محمد صلی الله علیه وسلم صحبت او خدمت یې خپلو ځانو ته غوره کړی وو، دیني علوم به یې زده کول، مفسدینو او شر اچوونکو سره به یې «جهاد» کاوه، همداسې اوس هم پر مسلمانانو باندې د هغو کسانو امداد او مرسته حتمي او ضروري ده، چې د قرآن عظیم الشأن په یادولو، یا د دیني علومو په تحصیل کې بوخت او مشغول دي، د څېرې له پېژندلو ځنې دا مطلب دی چې د هغوی څېرې ډېرې ژېړې او بدن یې نری را بربنېي، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کې له ورایه ښکاریږي.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٧٤﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل (د الله په لاره کې) په شپه او ورځ کې په پټه او په ښکاره؛ پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی هیڅکله غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره).

ﭐلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ۚ ذٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ قَالُوٓا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۗ وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۚ

هغه كسان چې خوري (يعني اخلي) سود (له خلقو)؛ نه پاڅيږي دوی (د قيامت په ورځ كې) مګر (پاڅيږي داسې) لكه چې پاڅيږي هغه څوك چې حواس يې خراب كړي وي شيطان له (خپله) اثره، دا (حال د دوی) په سبب د دې دی، چې دوی ويل چې: بېشكه هم دا خبره ده، چې تجارت خو هم داسې دی(په جواز كې) لكه سود، حال دا چې حلال كړی دی الله تجارت او حرام كړی يې دی سود.

تفسير: سود خور په قيامت كې داسې له خپل قبر څخه پورته كيږي، لكه لېونی او هغه څوك چې حواس يې خراب شوي وي، او دا حالت به د دې له امله وي، چې ده حلال او حرام سره ګډول، او دا يې ځكه كول چې په دغو دواړو كې يې ګټه مقصوده وه، او دا دواړه يې حلال ګڼل، حال دا چې د «بيعې» او «ربا» په منځ كې ډېر فرق شته، «بيع» دالله تعالى لخوا حلاله، او «ربا» حرامه ده.

فائده: هغه نفع چې په «بيع» كې ده؛ هغه د مال په مقابل كې ده، لكه څوك چې د يوې درهمې جامه په يوه نيمه درهمه خرڅه كړي، او «سود» هغه دی چې څوك پكې بلا عوضه نفع واخلي، لكه چې د يوې درهمې په عوض كې دوې درهمې واخلي، په لومړني صورت كې كله چې جامې او درهمې دواړه سره بېل بېل شيان دي، او د دوی د هر يوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی، نو ځكه د هغوی په منځ كې موازنه او «مساوات في نفسه» صحيح نه دی، او كله چې خرڅولو او اخيستلو ته حاجت پيدا شي، نو د موازنې او مساوات لپاره دخلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته بل كوم شی نشته، او د دوی د هر يوه ضرورت او رغبت له حده زيات مختلف دی.

فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ۗ وَأَمْرُهٗٓ إِلَى اللّٰهِ ۗ وَمَنْ عَادَ فَأُولٰٓئِكَ أَصْحٰبُ
النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

پس هر څوك چې راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده؛ پس منع شو (له سوده) پس معاف دی ده ته هغه شی چې پخوا يې اخيستی دی، او معامله يې الله ته (سپارلې شوې) ده، او هر څوك چې بېرته وګرځېده (سود ته او حلال يې وګاڼه) نو دغه كسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، چې دوی به په دې اور كې تل وي.

تفسير: يعنې هغه سود چې له حرمت څخه يې پخوا اخيستی دی په دنيا كې؛ د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه وركاوه كيږي، يعني تاسې حق نه لرئ چې د هغه مطالبه وكړئ، او په آخرت كې حق سبحانه وتعالى اختيار لري؛ چې هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښې، خو وروسته له حرمته، كه بيا هم څوك د سود له اخيستلو څخه لاس وانخلي، بلكه بې پروا يې وخوري، نو هغه دوزخي دی، او د الله تعالى د حكمونو په مقابل كې د خپلو عقلي دليلونو د وړاندې كولو سزا يې همغه ده چې پاك الله يې فرمايي.

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾

وركوي الله (بركت د) سود، او زياتوي (ثواب د) خيراتونو، او الله محبت نه كوي له هر سخت كافر ګناهګار سره (بلكه دغه ناشكر د حرامو حلالوونكی معذبوي هم).

تفسير: الله تعالى د سود مال نابود او تباه كوي، يعني په هغه كې هيڅ خير او بركت نه وي، بلكه د هغه اصل مال هم ضائع كيږي، په حديث كې راغلي دي، چې: «د سود مال په هره اندازه چې زيات شي؛ آخر يې افلاس او تاوان دی»،

او دخيرات د مال له زيادت ځني دا مطلب دی چې په هغه مال کې زيادات راځي، او پاك الله په هغه کې خير او بر کت ږدي، او د هغه ثواب ډېروي، لکه چې په احاديثو کې هم راغلي دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او کوي دوی ښه (عملونه) او قائموي دوی (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو په ترتيب) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، شته دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هيڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) ووېرېږئ ! له الله نه، او پرېږدئ ! هغه چې پاتې شوي دي له سوده؛ که يئ تاسې مؤمنان (ايمان لرونکي په شريعت په رښتيا سره).

تفسير: يعنې پخوا له دې ممانعت ځنې؛ څه سود مو چې اخيستی ده بلا پسې، خو وروسته له دې ممانعته هغه سود چې اوښتی دی، مه يې اخلئ !.

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

پس که ونه کړ تاسې (دا کار) نو آگاه شئ (او ځان تيار کړئ) تاسې جنګ ته له (طرفه د) الله او رسول د ده، او که توبه ګاره شوئ تاسې (له اخيستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسې، مه کوئ تاسې ظلم (چې سود به هم غواړئ) او نه دی ظلم کاوه شي پر تاسې (چې له رأس المال څخه مو څه ستون کړی شي).

تفسير: يعنې هغه پخوانی سود مو چې اخيستی دی، که هغه په خپل رأس المال کې حساب او له رأس المال ځنې يې کم کړئ، نو پر تاسې باندې ظلم او تېری کيږي، او وروسته له ممانعته که تاسې اوښتی سود وغواړئ، نو دا ستاسو ظلم دی.

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

او که وو پوروړی (قرض وړونکی) خاوند د ناداری نو پر تاسې لازم دی انتظار پوروړی (قرض وړونکی) ته تر وخته د پراخی - د پوروړي (قرض وړونکي) او دا چې بخښنه وکړئ تاسې (دی پوروړي ته) خير (ډېره بهتره) ده تاسې ته که يئ تاسې چې پوهېږئ (په هغه خير).

تفسير: يعنې کله چې د سود ممانعت وشو، او د هغه اخيستل او ورکول موقوف شول، نو اوس تاسې خپل پور (قرض) له مفلس پوروړي ځنې درګرده غواړئ، داسې غوښتنه نه ده پکار، بلکه ناداره لره مهلت ورکړئ ! او که مو د لاسه کيږي هغه (قرض) ورو بخښئ !.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

او وویرېږئ تاسې له (عذابه د) هغې ورځې چې بېرته بېول کېږئ تاسې په هغې کې طرف د الله ته، بیا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا) د هغه عمل چې (ده له خیره یا شره) کړی وي، او په دوی به ظلم ونه کړ شي (د عذاب په ډېروالي یا د ثواب په لږوالي سره).

تفسیر: یعني په قیامت کې به د ګردو اعمالو جزا او سزا ورکوله کیږي، نو اوس دې هر څوک فکر وکړي چې ښه کار کوي که بد؟ ګټه او سود اخلي؟ یا خیرات ورکوي؟

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې یو له بله سره معاملې کوئ تاسې په پور (قرض) سره تر ښتې ټاکلې (مقرر کړې) شوې پورې؛ نو ولیکئ تاسې هغه (پور - قرض) ! او ودې لیکي (کاغذ د پور - قرض) په منځ ستاسې کې یو کاتب په عدل (انصاف سره واقعا، نه کم او نه زیات)، او منع دې نه راوړي (هیڅ یو) کاتب (د دې کاغذ) له لیکلو څخه، (او ښایي چې ولیکي دا معامله) هغسې چې ښوونه کړېده کاتب ته الله، نو ودې لیکي، او بیان دې وکړي (کاتب ته) هغه څوک چې په ده باندې حق (پور - قرض) دی، او ودې ویرېږي (کاتب) له الله چې رب د ده دی، او نه دې کموي له هغه (حقه) هیڅ شی، (یعنې دی دې هم په اقرار کې هیڅ زیاتوالی او کموالی، تغییر او تبدیل نه کوي).

تفسیر: د پور (قرض) په نسبت داسې معلومیږي چې دا ډول معامله جائزه ده، مګر هر کله چې دا معامله په راتلونکې مودې پورې اړه لري، او د هېرې، مړینې (مرګ)، نشتوالي، او د نورو جنګ جګړو احتمال هم په کې شته، نو ځکه ضروري ده چې د هغې د ادا کولو نېټه په داسې اهتمام سره وټاکله (مقرره) شي !، چې وروسته له هغه داسې کومه جګړه او مخالفت په کې پېښ نه شي، او د هغې صورت همدا دی چې دا خبره پر یوه کاغذ باندې ولیکئ، او د بېرته وررسولو نېټه وټاکله (مقرره) شي !، او د پور (قرض) ورکوونکي او پوروړي (قرض وړونکي) نومونه او ښکاره پېژندګلوی، او د هغې معاملې پورې نور تړلي تفصیلات او لازمي خبرې په صاف او ښکاره ډول سره ولیکلی شي !، او لیکونکي (کاتب) لره ښایي چې بې له انکاره همغسې چې د شرعې شریفې حکم دی؛ له هغه سره یې سم او برابر ولیکي !، او له عدل او انصاف څخه لرې نه شي !، ښه خو دا دی چې دا حجت خپله پوروړی (قرض وړونکی) پخپل قلم سره ولیکي !، یا یې لیکونکي ته ووایي، چې هغه یې سم د ده له وینا سره ولیکي، او د بل چا په حق کې هیڅ ډول نقصان او تاوان پېښ نه کړي !.

فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ

پس که وو هغه څوک چې په ده باندې حق (پور یا قرض) دی؛ کم عقل (مبذر، بې وقوف، او لېونی) یا ضعیف (لکه ووړ، یا ډېر زوړ «بوډا»)، یا یې توان نه وي چې اقرار وکړي (چې ګنګ

وي، يا د کاتب په ژبه نه پوهيږي) دی پخپله، نو بيان دې وکړي ولي (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چې سمه خبره ووايي، نه کمه نه زياته).

تفسير: يعني هغه مديون او پوروړی چې کم عقل يا ناپوه يا مبذر يا ضعيف يا سست يا بېرا وي، لکه چې ووړ، يا زوړ، او د معاملې د پوهېدلو پوهه نه لري، يا د هغې معاملې لازمي خبرې ليکونکي ته نشي ويلی (لکه چې ګونګی وي، يا د کاتب په ژبه نه پوهيږي) نو په داسې صورت کې د مديون - واکدار يا وارث يا ولي يا وصی دې هغه معامله په عدل او انصاف سره بې له زياتوالي او کموالي پای ته ورسوي !، او ليکونکي ته دې ووايي چې ويې ليکي.

وَاسۡتَشۡهِدُوۡا شَهِيۡدَيۡنِ مِنۡ رِّجَالِكُمۡۚ فَاِنۡ لَّمۡ يَكُوۡنَا رَجُلَيۡنِ فَرَجُلٌ وَّامۡرَاَتٰنِ مِمَّنۡ تَرۡضَوۡنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنۡ تَضِلَّ اِحۡدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحۡدٰىهُمَا الۡاُخۡرٰىؕ

او شاهد ونيسئ تاسې (په خپلو معاملاتو کې) دوه شاهدان له سړيو ستاسې (چې مسلمانان، عاقلان، او بالغان وي) پس که نه وو دوه نارينه (شاهدان) نو يو سړی دې وي او دوه ښځې له هغو کسانو چې تاسې ترې راضي يئ (د عدالت له کبله) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دې لپاره دی که) هېره کړي (دا شاهدي) يوه له دې دواړو؛ نو ور په ياد به کړي هغه يوه له دې دواړو (چې ور په يادوي) هغې بلې (هېر زړې ته).

تفسير: او تاسې ته ښايي چې په دې معاملې کې لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوې ښځې شاهدانې ونيسئ !، (ځکه چې په ښځو کې عقل کم او هېره ډېره وي) او شاهد هم ښايي د غوره کولو وړ يعني لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وي «له سړيو ستاسې»؛ يعني هغه دوه تنه مسلمانان، عاقلان، بالغان، او اصيلان وي، او د کافر شاهدي قبوله نه ده».

وَلَا يَاۡبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوۡاؕ وَلَا تَسۡـَٔمُوۡۤا اَنۡ تَكۡتُبُوۡهُ صَغِيۡرًا اَوۡ كَبِيۡرًا اِلٰۤى اَجَلِهٖؕ ذٰلِكُمۡ اَقۡسَطُ عِنۡدَ اللّٰهِ وَاَقۡوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدۡنٰۤى اَلَّا تَرۡتَابُوۡۤا

او نه دي منع راوړي شاهدان کله چې وبلل شي دوی (شاهدي ته)، او مه خوابدي کيږئ (ای معامله دارانو !) له دې چې وليکئ دا (حق که) لږ وي او که ډېر وي تر نېټې د هغې پورې، دا (ليکل) ستاسې پوره عدل دی په نزد د الله، او ښه مرسته کوونکی (ډېر محکم) دی لپاره (د اداء) د شاهدی، او ډېر نږدې دی دې ته چې شکمن نه شئ تاسې (د دې معاملې په نېټه او مقدار کې).

تفسير: يعني هر کله چې څوک د شاهد کېدلو يا د شهادت د اداء کولو لپاره وغوښتل شي، نو منع دې نه راوړي، او نه دې انکار او نه دې په کې سستي کوي !، او ښايي چې د معاملاتو په ليکلو کې هيڅ ډول قصور او اهمال ونه کړ شي ! (تر دې چې نېټه دې هم په کې وليکلی شي !) عام له دې نه چې هغه معامله وړوکې وي، که لويه، ځکه پوره عدل او انصاف په همدې کې دی، او په شهادت کې هم زيات ډاډ په همدې ليک باندې دی، او د نه هېرېدو او نه تېروتلو او د هيچا د حق د نه ضايع کېدلو اطمينان او تسلي هم په همدغه ليک باندې ده.

اِلَّاۤ اَنۡ تَكُوۡنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيۡرُوۡنَهَا بَيۡنَكُمۡ فَلَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ اَلَّا تَكۡتُبُوۡهَاؕ وَاَشۡهِدُوۡۤا اِذَا تَبَايَعۡتُمۡ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيۡدٌ ؕ

مګر که وي (دا معامله) ستاسې تجارت په حضور (لاس په لاس) چې چلوئ يې تاسې (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کې پس نشته پر تاسې باندې هيڅ ګناه چې ونه ليکئ تاسې دا

(معامله)، او شاهدان ونيسئ تاسې ! كله چې يو له بله سره اخيستل او يا خرڅول كوئ تاسې !، او نه دې رسوي نقصان كاتب او نه شاهد، (يعنې په كتابت او شهادت كې دې څه زياتوالى او كموالى نه كوي – يا) او ضرر دې نه رسولى شي كاتب ته، او نه شاهد ته (يعنې كه معذور وي، زور دې پر هيڅ او نه كړ شي).

تفسير: يعنې كه د سوداګرۍ معامله لاس په لاس وي، د جنس په بدل كې جنس يا نغده معامله وي، او د پور (قرض) معامله نه وي، نو په دې صورت كې يې نه ليكل وبال نه دى، خو شاهد نيول په هسې معاملو كې ضرور دي، چې په هغې كې وروسته له دې نه كومه جګړه او جنجال پېښ نه شي، او ښايي چې ليكونكى او شاهد هيڅ ته كوم تاوان ورپېښ نه كړي، يعنې نه دې مدعي او نه دې مدعى عليه ته څه نقصان او تاوان رسوي، بلكه همغه حق دې ادا كړي، چې د ده په غاړه واجب دى (او هم داسې كاتب او شاهد ته دې هم څه ضرر نه رسوي).

وَإِن تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾
وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ
أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

او كه وكړ تاسې (دا كار د اضرار) نو بېشكه دا ګناه ده (لاحقه) په تاسې پورې، او ووېرېږئ تاسې له الله نه، او ښوونه (د احكامو) كوي تاسې ته الله، او الله په هر شي باندې ښه عالم دى، (او ګرد شيان ورته ښه معلوم دي). او كه يئ تاسې په سفر باندې او ومو نه موند كوم كاتب نو (واخلئ) ګروې قبض كړى شوې، پس كه امين (معتبر) وګڼل ځينو ستاسې ځينې (نور، چې ګروي يې وانه خيستله) نو اداء دې كړي هغه څوك چې امين ګرځولى شوى وي امانت د ده (يعنې د پور وركوونكي)، او ودې ويرېږي له الله څخه چې رب د ده دى، او مه پټوئ شهادت (اى شاهدانو يا اى مديونانو ! چې ګويا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده)، او هر چا چې پټه كړه دا (شاهدي) نو بېشكه شان دا دى چې: ګناهګار دى زړه د ده، او الله (په هغو كارونو) چې كوئ (يې تاسې) ښه عالم دى، (او هر شى ښه ورته معلوم دى).

تفسير: يعنې كه په سفر كې د قرض او پور معامله درپېښه شي، او حجت او سند ليكلو ته موقع او فرصت نه وي، او ليكونكي مو په لاس درنشي، نو پوروړى (قرض وړونكى) دې د خپل پور (قرض) په عوض كې كوم شى ګرو (ګاڼه) ورته كيږدي.

فائده: په «سفر» كې د «حضر» په نسبت ګروي (ګاڼې) ته زيات ضرورت پېښيږي، ځكه ليكل او شاهدي په «حضر» په اسانۍ سره صورت مونډلى شي، او پور (قرض) وركوونكي ته په اسانۍ سره اطمينان او تسلي پيدا كيږي، نو ځكه په سفر كې د «رهن» او ګروۍ (ګاڼې) اخيستلو حكم وشو، كه نه په «حضر» او د ليكونكي او شاهدانو په موجوديت كې هم د ګروۍ (ګاڼې) اخيستل روا دي، كه پور (قرض) وركوونكى پخپل پوروړي (قرض وړونكي) باندې اطمينان او اعتبار لري، او پرې ډاډه وي، او ترې ګروي (ګاڼه) ونه غواړي، نو پر پوروړي لازم دي چې د پور (قرض) د خاوند حق پوره او كامل ادا كړي !، او له الله تعالى جل جلاله څخه ووېرېږي !، او د حق د خاوند په حق كې دې په امانت سره معامله وكړي !.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِیْۤ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ یُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ؕ فَیَغْفِرُ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیُعَذِّبُ مَنْ یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۲۸۴﴾

(خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي: (له مواليدو، عناصر، او نورو ټولو علوياتو او سفلياتو، سره له اسمانو او ځمکې ملکاً وخلقاً وعبيدًا)، او که ښکاره کړئ تاسې هغه (ارادې او بد نيتونه) چې په زړونو ستاسې کې دي، يا پټ کړئ تاسې هغه، حساب به وکړي له تاسې سره په هغه باندې الله، پس مغفرت کوي هغه چاته چې اراده وکړي (الله د مغفرت يې) او په عذابوي به هغه څوک چې اراده وکړي (الله د عذابولو يې) او الله په هر شي باندې ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حسابه هم).

تفسير: هغه پاک ذات چې پر مونږ باندې د عبادت استحقاق لري، ښايي چې مالك وي، هغه ذات چې ځمونږ د ټولو پټو او ښکاره وو کارونو حساب او کتاب اخيستی شي، ښايي چې په ګردو امورو باندې ښه «عليم» او «خبير» وي، او هغه ذات چې ځمونږ د تمامو شيانو حساب اخيستی شي، او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل کې جزا او سزا راکولی شي، ښايي چې په ګردو شيانو باندې قدرت ولري، او ښه قادر وي، نو دلته يې بيا هم دا درې واړه کمالات بيان کړل؛ چې هغه «ملك، علم، قدرت» دی، او د همدې صفاتو ذکر يې په «آيت الکرسي» کې هم فرمايلی دی.

مطلب يې دا دی (حق سبحانه وتعالى) د ګردو شيانو مالك او خالق دی، د ده علم په ګردو مخلوقاتو او موجوداتو باندې محيط دی، د ده قدرت پر ټولو حاوي او شامل دی، نو بيا د هسې مالك الملك، عليم، بصير، او قدير ذات احکام نه منل عام له دې نه چې د الله تعالى دغه نافرماني په پټه سره وي که په ښکاره سره، څرنګه به مناسب وي؟ او بيا به دا نافرمان بنده څنګه د الله تعالى له عذابه ځان ژغوري (ساتي)؟

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَاۤ اُنْزِلَ اِلَیْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓىٕكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۟ لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۟ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۗ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَیْكَ الْمَصِیْرُ ﴿۲۸۵﴾

ايمان راوړی دی رسول په هغه شي چې نازل کړی شوی دی ده ته له (طرفه د) رب د ده، او مؤمنانو (هم ايمان راوړی دی) ټولو (دوی) ايمان راوړی دی په الله باندې، او په پرښتو باندې د ده، او په کتابونو د ده، او په رسولانو د ده (په داسې حال کې چې وايي دوی) فرق نه کوو په منځ د هيڅ يو (رسول) له رسولانو د الله کې، او وايي (رسول الله او مؤمنان): واورېده مونږ (پيغام ستا)، او قبول کړ مونږ (حکم ستا، غواړو) مغفرت ستا ای ربه ځمونږ، او (خاص) تا ته دي درتلل (د هر چا).

تفسير: کله چې له لومړني آيت څخه دا خبره ښکاره شوه چې د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب اخيستل کيږي؛ چې په زړونو کې ګرځي، نو أصحاب کرام رضي الله عنهم وويرېدل، او له دې آيت څخه داسې زيات متأثر شول، چې د هغه په شان له هيڅ يوه بل آيت څخه نه وو متأثر شوي، نو دوی پاک رسول صلى الله عليه وسلم ته شکايت ور ووړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ﴿وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ يعنې که څه سختي مو په نظر درځي، يا څه خپګان درپېښ شي، نو د حق تعالى د دې امر او ارشاد په منلو او تسليم کې لږ څه توقف او ډيل مه کوئ !، او د زړه له اخلاصه عرض ورته وکړئ چې ﴿سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ دوی د رسول الله صلى الله عليه وسلم امر او ارشاد سره سم کار وکړ، نو دغه کلمات د زړه د انشراح په توګه (طور) د دوی پر ژبو باندې جاري شول، چې د هغه مطلب دا

دې چې: مونږ ایمان لرونکي یو پر الله تعالی چې (واحد، احد، صمد، لا شریک له، ازلي، ابدي، د کمال په ټولو صفاتو موصوف، او له هر عیب او نقصان څخه پاک دی، او یواځې همدې د عبادت او بندګۍ مستحق دی)، او ایمان لرونکي یو پر ملائکو د الله چې: مقربې بندګانې د الله تعالی دي، نه ذکور دي، نه اناث، او د الله تعالی ډېرې مطیعې او حکم منونکې، او یوه «طرفة العین» هم د الله تعالی له عبادت، تسبیح، او تقدیس څخې نه غافلیږي، او ایمان لرونکي یو په ټولو کتابونو د الله تعالی چې دغه ټول کتابونه د الله تعالی له طرفه لیږل شوي دي، او ایمان لرونکي یو په رسولانو د الله چې ګرد په حق دي، او بیخي له دروغو معصوم دي، هر څه چې وایي او راوړي یې دي؛ هغه ټول له الله جل جلاله څخه دي، او فرق نه کوو مونږ په اصل د رسالت کې په منځ د هیڅ یو له دغو رسولانو، او د الله تعالی د حکم اطاعت مو وکړ، یعنې خپګان، خطره، او نورې ګردې خرخشې مو پرېښودې، او د الله تعالی ارشاد مو تعمیل کړ، او د هغه لپاره مو خپله تیاري او چمتوالی ښکاره کړ، حق تعالی دا خبره قبوله کړه، نو دا دواړه آیتونه نازل شول، اول: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ﴾ الآیه - چې حق سبحانه وتعالی په ده کې د رسول صلی الله علیه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چې هغوی ته ذکر شوی تشویش پېښ شوی وو، او په دې سره یې دفع وشوه، د ایمان مدح او ستاینه (صفت) په تفصیل سره وفرمایله چې: له هغې څخه د هغوی زړونه ډاډه او اطمینان یې ترقي وکړي، او هغه پخوانی خطرې یې ورکې شي، او وروسته له دې نه په بل آیت کې چې ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ الآیه - دی فرمایي چې: له توان او مقدرت زیات هیڅا ته تکلیف نه ورکاوه کیږي، او که د چا په زړه کې د ګناه خیال او کومه خطره وګرځي، خو په هغه باندې عمل نه کوي، نو پر ده باندې هیڅ ګناه نشته، او سهو او تېرواته یې هم معاف دي، لنډه یې دا چې صاف یې وفرمایل چې: له هغو خبرو ځنې چې ځان ژغورل (ترې سخت دي)، لکه د خراب کار خیال، خطره، تېرواته، او سهو په هغو باندې هیڅ مؤاخذه نشته، هو په هغو خبرو باندې چې د بنده په واک (قبضه) او اختیار دي نیول کیږي، نو پخوانی آیت چې ورڅخه د اصحابو تشویش پیدا شوی وو، ښایي چې د هغه معنی هم د دویمې قاعدې سره سمه واخیستله شي، لکه چې هم داسې وشوه، او دغه یاده شوې خطره داسې بیخي له منځه لاړه، سبحان الله !.

فائده: له دې چې «نه کوو فرق په منځ د هیڅ رسول له رسولانو د الله کې» دا مطلب دی، چې مونږ د یهودانو او نصرانیانو په شان نه یو، چې هغوی یو رسول مني، او بل رسول نه مني.

لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآ ۚ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

تکلیف نه ورکوي، او نه مکلف کوي الله هیڅ نفس مګر (په اندازې د) طاقت د ده، (دی) دې نفس لره (ثواب د) هغه نیک عمل چې کړی (یې) دی، او (شته) په ده باندې (وبال د هغه بد عمل) چې کړی یې دی، ای ربه ځمونږه ! مه نیسه مونږ که هېر کړو (حکم ستا)، یا په خطا سره وکړو (ګناه) ای ربه ځمونږه !، او مه باروه پر مونږ باندې دروند بار ! لکه چې بار کړی وو تا دغه (بار) پر هغو کسانو چې وو پخوا له مونږ، ای رب ځمونږه ! او مه باروه ته په مونږ باندې هغه (تکلیف) چې نه وي هیڅ طاقت مونږ ته په هغه سره، او محوه کړه (ګناهونه) له مونږه، او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندې، هم ته یې مولی (مددګار) ځمونږ؛ نو مدد وکړه له مونږ سره ! پر قوم کافرانو باندې.

تفسير: په هغو دعا وو او غوښتنو سره چې مونږ مامور شوي يو، دهغو مقصود دا دي چې: «بېشکه ته پر مونږ باندې د هر ډول حکومت حق او دعبادت استحقاق لرې، مگر ای څمونږ ربه ! ښايي په خپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسې حکم صادر کړې چې د هغه کول (تعميل) پر مونږ باندې سخت او دروند نه وي، او نه مونږ په تېروتلو او سهو باندې ونيسې !، او نه د پخوانيو امتونو په شان پر مونږ باندې شديد حکمونه نازل کړې ! او نه څمونږ له طاقته څنې زيات کوم حکم پر مونږ مقرر کړې، سره له هسې آساني او سهولته که له مونږ څنې کومه خطا او تقصير څرگند شي له هغه څنې را تېر شه !، او ومو بخښه ! او پر مونږ رحم وکړه»، په حديث کې راغلي دي چې دا گردې دعاوې ومنلی شوې، او په هغو سختيو پسې چې لويو اصحابو رضي الله تعالی عنهم ته ورپېښې شوې وې؛ اوس د الله تعالی په فضل او کرم او رحمت سره څمونږ له هرې يوې سختي څنې ډاډ، امن او سلامتي په برخه شوې ده، نو اوس مونږ د دومره يوې خبرې هيلمند (اميدوار) يو چې د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندې هم برئ ومومو، او پاک الله دې پر مشرکينو باندې هم مونږ ته برئ او غلبه را عنايت کړي !، که نه د دوی له لوري راز راز زحمتونه او تکاليف، ديني او دنيوي هر ډول زحمتونه راوړاندې کېږي، او له هغه صعوبت او سختی څنې چې د الله تعالی په فضل او کرم سره ژغورلي (ساتلي) شوي يو، د کفارو د غلبې په حالت کې به بيا هم همغه انديښنه او خرخشه (بد خيال) زمونږ د سودا او خپگان موجب گرځي.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البرية، يا من لک الکبرياء في الدنيا والآخرة، أدخلنا بکرمک في عبادک الکرام البررة.

سُورَةُ آلِ عِمۡرَانَ

«د«آل عمران« سورت مدني دی، دوه سوه آیتونه او شل رکوع لري، په تلاوت کې دريم، او په نزول کې (۸۹) يم سورت دی، د «الأنفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ۝١ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُ ۝٢

الله «چې دی» نشته هيڅوک لايق د عبادت مګر هم دې دی، چې تل ژوندی، په يو حال باقي، قايم، کامل، تدبير والا دی.

تفسير: د نجران د عيسايانو يوه شپېته کسيزه جرګه د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، په دوی کې درې تنو ډېر شهرت او امتياز درلود: (۱) »عبد المسيح عاقب«، په امارت او سيادت کې، (۲) »أيهم السيد«، په رأيه او تدبير کې، (۳) »أبو حارثة بن علقمة«، په مذهبي علومو کې د نصرانيانو لوی عالم، »أبو حارثة« اصلا له مشهورې قبيلې (بني بكر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بيا پوخ نصراني شو، د روم سلاطينو د ده د مذهبي صلابت، مجد او شرف د ليدلو له امله يې زيات تعظيم او تکريم کاوه، او ډېره مالي مرسته يې ورسره کوله، او يوه کليسا يې ورته جوړه کړه، او د مذهبي چارو په اعلی منصب يې مأمور کړی وو، دا جرګه د رسالت په دربار کې په ډېر شان او شوکت سره حاضره شوه، او په متنازع فيها مسايلو کې يې له رسول صلی الله عليه وسلم سره خبرې وکړې، چې د هغو پوره تفصيل د محمد بن اسحاق رحمه الله په «سيرت» کې منقول دی.

د آل عمران د سورت اتيا، يا نوي لومړني آيتونه ددې واقعې په نسبت نازل شوي دي، عيسايانو لومړنی او بنيادي عقيده دا وه چې مسيح عليه السلام کټمټ (هو بهو) پخپله الله يا د الله ځوی، او يا له دريو معبودانو څخه يو دی (معاذ الله).

ددې سورت په لومړني آيت کې د پاک الله د خالص توحيد ذکر راغلی دی، او د هغه د «حي» او «قيوم» کوم صفات چې ذکر شوي دي، په هغو سره د عيسايانو دعوی په ښکاره ډول باطله شوې ده، لکه چې څمونږ پاک رسول صلی الله عليه وسلم د مناظرې په دوران کې دوی ته وفرمايل: «آيا تاسې نه پوهيږئ چې الله تعالی حي «ژوندی» دی، او هغه لوي ذات ته مرګ هيڅکله نه پېښيږي، او پاک الله ګردو مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی، او د دوی د ژوندانه اسباب يې ور پيدا کړي دي، او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی.

په خلاف د دې په عيسی عليه السلام باندې به د مرګ او فنا وار خامخا راتلونکی وي، او دا يوه ښکاره خبره ده؛ هغه څوک چې خپله هستي او ژوندون نشي ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستي به په څه ډول سره وساتلی شي؟ هر کله چې هغو نصرانيانو، څمونږ د پاک رسول صلی الله عليه وسلم دا وينا واورېده، نو ګردو سره وويل: بېشکه رښتيا ده، ښايي چې دوی به دا غنيمت ګڼلی وي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم له خپله اعتقاده سره سم د «عيسی يأتي عليه الفناء» سوال کوي، يعنې په عيسی عليه السلام باندې خامخا فنا راتلونکې ده، که يې مونږ ځواب په نفي ورکړو، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم څمونږ د عيسايانو له عقيدې سره سم چې «ډېره موده کيږي، چې عيسی عليه السلام مړی شوی دی» مونږ په صريح ډول سره لا زيات ملزم، مفحم، او ساکتولی شي، نو ځکه يې مصلحت ونه ليد چې په لفظي مناقشه کې خپل ځانونه وغورځوي.

او ممکن دی چې دا نصرانیان له هغو فرقو څني وي، چې له اسلامي عقيدې سره سم د مسيح عليه السلام له قتل او صلب څنې انکار کوي، او د جسماني رفعې قائلان وي، لکه چې «حافظ ابن تيمية» په «الجواب الصحيح» کې او د «الفارق بين المخلوق والخالق» مصنف تصريح کړې ده، چې د شام او د مصر نصرانيان لومړی په عمومي ډول سره په همدې عقيده باندې وو، وروسته له ډېرې (زمانې) «پولوس» نومي د «صلب» د عقيدې اشاعت وکړ، بيا دا خيال له اروپا څخه مصر، شام او نورو ځايو ته ورسېد، په هر حال د نبي صلى الله عليه وسلم له لوري د «ان عيسى أتى عليه الفناء» په ځای «يأتي عليه الفناء» فرمايل، په داسې حال کې چې په لومړنی جملې سره د مسيح د ألوهيت ترديد په ښه ډول سره کيږي، او په هغه موقع کې ښه ښکاره او مسکت جواب کېده، دا خبره دې ښکاره وي، چې څمونږ پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم د الزام په وخت کې هم دا لازمه ونه ګڼله چې په مسيح عليه السلام باندې پخوا له مړ کېدو د مرګ اطلاق وکړي.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (ټوټه ټوټه لیږلی) دی په تا باندې کتاب (قرآن) په حقه (په رښتينو اخبارونو او واضحو دلائلو).

تفسير: يعنې قرآن کريم چې عين حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهايت ښه وخت کې سره له رښتيا او انصاف راښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْإِنْجِيْلَ ۝ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چې تصديق کوونکی دی د هغو (کتابونو) چې پخوا له ده نه دي، او نازل کړی (يو ځلې لیږلی) دی تورات او انجيل پخوا (له دې قرآنه) لپاره د هدايت د خلقو.

تفسير: يعنې قرآن عظيم الشأن د پخوانيو أسماني کتابونو تصديق کوونکی دی، او هغو پخوانيو کتابونو تورات، انجيل او نورو هم لا له پخوا څخه د پاک قرآن د نزول زيری خلقو ته ورکړی وو، او د ده د راوړونکي په لوري يې خلقو ته لارښوونه کوله، او د خپل وخت له اقتضا سره يې سم خلقو ته احکام او هدايات ورکول.

ګواکې دا يې راښکاره کړه چې د مسيح عليه السلام د «ألوهيت» يا د «ابنيت» عقيده په هيڅ يوه اسماني کتاب کې نه وه، څکه چې د دين د اصولو په اعتبار ګرد اسماني کتابونه يو له بل سره متفق او متحد دي، او د مشرکانو د عقائدو تعليمات په هغوی کې نشته.

وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۝

او نازل کړی يې دی فرقان «يعنې هسې کتابونه چې د حق او باطل بېلوونکي دي».

تفسير: يعنې د هرې زمانې سره يې سم داسې شيان را نازل کړل، چې د حق او باطل، حلال او حرامو، دروغو او رښتيا په منځ کې فيصله کوونکي دي، په دې کې قرآن کريم، سماوي کتابونه، او د انبياوو عليهم السلام معجزات ګرد سره داخل دي، او په دې لوري هم اشاره وشوه چې په هغو مسايلو کې چې يهودان او نصرانيان له پخوا راهيسې جګړې کوي، د دې اختلافاتو فيصله هم د همدې پاک قرآن په وسيله کيږي.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ ④

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په آياتونو د الله (چې قرآن او نور حقاني کتابونه دي) شته دوی لره عذاب سخت، او الله ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) څښتن (خاوند) د انتقام (او د سخت عذاب) دی.

تفسير: يعنې داسې مجرمان؛ نه بې سزا پاتې کيږي، او نه دوی د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلی (ساتلی) او نه ترې تښتېدلی شي، په دې کې هم د مسيح عليه السلام د الوهيت د ابطال په لوري يوه لطيفه اشاره وشوه، ولې هر کله چې پوره اقتدار او اختيار الله تعالی لره ثابت شو، نو ښکاره ده چې هغه په مسيح عليه السلام کې نه موندل کيږي، بلکه مسيح عليه السلام به د نصرانيانو د عقيدې په اساس څرنګه کولی شي چې نورو ته سزا ورکړي، هر کله چې پخپله ده سره له زياتې تضرع او الحاح د ظالمانو له مُنګلو څنې خپل ځان ونه شو ژغورلی (ساتلی)، نو بيا دې پخپله الله ! يا د الله ځوی ! څرنګه کېدی شي؟ ځوی هغه څوک کيدی شي، چې د پلار له نوعې څخه وي، نو ځکه ښايي چې د الله جل جلاله ځوی خامخا لکه الله جل جلاله غوندې وي، يوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوی ويل؛ په حقيقت کې پر الله تعالی او عيسی عليه السلام دواړو باندې سخت عيب لګول دي، العياذ بالله.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ ⑤

بېشکه الله؛ پټ نه دی په ده باندې هيڅ شی په ځمکه او په اسمان کې (د مخلوقاتو له ټولو احوالو).

تفسير: يعنې همغسې چې د هغه اختيار او اقتدار کامل دی، علم يې هم محيط دی، همدې سره تنبيه ورکړه شوه چې مسيح عليه السلام هم دومره پوهيده چې الله تعالی ورښوولي وو، لکه چې څمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په ځواب کې هم د نجران نصرانيانو اقرار وکړ، او نن د مروّجو انجيلو له مخې هم ثابته ده.

﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ⑥

الله هغه (ذات) دی چې جوړوي صورتونه ستاسې په رحمو (د ميندو) کې، په هغه ډول چې اراده وکړي (د جوړولو يې)، نشته بل هيڅ لايق د عبادت مګر هم دې دی، ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه تدبير والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې الله تعالی له خپل علم، حکمت، کامل قدرت او کمال سره سم هر څنګه چې يې اراده وکړه، همغسې يې د مور په نس کې ستاسې صورت جوړ کړ، او جوړوي يې، نارينه يا ښځه، ښايسته يا بدرنګه، او څرنګه چې يې اراده وه، پيدا کوي يې له يوه څاڅکي اوبو څنې، په څو ډولو تحولاتو يې د بنيادم ښه (شکل) راباسي، او هغه ته پوهه او عقل ورکوي، هغه ذات چې قدرت او صنعت يې داسې وي؛ نو د هغه په علم کې به څه نقصان وي؟ يا هر هغه انسان چې ده پخپله د خپلې مور د ګېډې په څو تيارو کې هستوګنه کړې وي، او د نورو وړو کيو غوندې خوري، او څښي، او له وړاندې او وروسته څنې اودس ماتي ته کښيني، نو داسې يو شخص ته به د پاک الله شريک يا ځوی يا لمسی ويل څرنګه وي؟ ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ عيسايانو به داسې پوښتنې کولې: «هر کله چې مسيح عليه السلام په ښکاره ډول پلار نه لري، نو پرته له الله تعالی به يې څوک پلار وي؟» نو په ﴿يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ کې ددې خبرې ځواب هم وشو، يعنې الله تعالی قدرت لري چې په رحم کې، چې په هر ډول سره يې اراده وي، د انسان شکل تياروي، عام له دې نه چې د مور او پلار له يو ځای کېدلو څخه وي، يا که يواځې د مور څنې، نو ځکه يې

وروسته له دې نه وفرمايل: ﴿هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ يعنې الله تعالى هسې لوی زورور ذات دی، چې د هغه قدرت هيڅ څوک نشي محدودولې، او د داسې يوه حکمت څښتن (خاوند) دی، چې هر څېرې هر شی مناسب وګڼي، هغه کوي، «بي بي حواء» يې بې موره، او مسيح عليه السلام يې بې پلاره، او آدم عليه السلام يې بې له موره او پلاره پيدا کړل، د الله تعالى په حکمتونو باندې څوک احاطه کولی شي؟

﴿هُوَ الَّذِیٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ﴾

الله هغه (ذات) دی چې نازل کړی (لېږلی) يې دی پر تا باندې کتاب (قرآن)، چې ځينې له ده نه آيات محکمات دي (چې معاني يې ښکاره دي)، دا (محکم آيات) اصل د کتاب دي (چې د شرعيه وو احکامومبنی دي) او نـور (ځينې آيات) متشابهات دي (چې معنی يې معلومه او معينه نه ده)، نو هر چې هغه کسان دي چې په زړونو د دوی کې کوږوالی دی؛ پس پيروي کوي دوی د هغو (کلماتو) چې متشابه وي له دې (قرآنه)، لپاره د طلب د فتنې (او ګمراهي) او لپاره د طلب د معنی د هغو.

تفسير: يعنې هغه کسان چې د هغوی په زړونو کې له حق څخه باطل خوا ته ميلان دی، لکه بدعتيان او زنديقان، نو هغوی په قـرآن کريم کې په متشابه ځايونو پسې ګرځي، په کوم کې چې دوی خپل هغه خطا احتمال ويني؛ چې د دوی د شبهو او د خطا عقيدې لپاره دليل شي، لکه «کلمة الله» د عيسی عليه السلام په هکله، او همدارنګه «روح منه» د هغه په هکله، او حروف مقطعات د ځينو علماوو په نظر، او يا هم د الله تعالى د ذات او د صفاتو د کيفيت پيژندل، چې ددغه کيفيت علم د الله تعالى څخه پرته بل چا ته نشته، ځکه د دوی اصلي هدف ګمراهي او د فتنې لټول دي.

او هر چې د الله تعالى صفات دي، لکه «يد الله» يعنې د الله تعالى لاس، «وجه الله» يعنې د الله تعالى مخ، د الله تعالى استواء يعنې په عرش بلکه په ټولو مخلوقاتو اوچتوالی او پورته والی، په قيامت کې د قضاء ميدان ته دالله تعالى راتلل، او د خلکو تر منځ فيصلې کول، دا او داسې نور هغه صفتونه دي چې الله تعالى په خپل کتاب قرآن شريف او يا هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم په صحيحو احاديثو کې د الله تعالى لپاره ياد کړي وي نو مونږ ايمان لرو چې هغه دالله تعالى صفتونه دي، معنی يې ښکاره ده، هيڅ نوع اشکال نه لري، چې «يد الله» يعنې د الله تعالى لاس، او «وجه الله» يعنې د الله تعالى مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالى له شان سره لايق او مناسب وي، ځکه حتی د مخلوقاتو د لاسونو، مخونو، سترګو، قوتونو، او نورو صفاتو تر منځ سره توپير شته، او سره يو شان نه دي، نو الله تعالى چې د ټولو مخلوقاتو خالق او پيدا کوونکی دی، په طريق اولی سره په ذات او صفاتو کې د مخلوق د ذات او صفاتو څخه جلا او له هغوی څخه توپير لري، نو د الله تعالى سره په ذات او صفاتو کې هيڅ شی يو شان نه دي، نو مونږ په کې نه تمثيل کوو، نه تحريف، نه تعطيل، او نه تأويل.

تمثيل دېته وايي چې د الله تعالى سره په ذات او يا په صفاتو کې بل څوک يو شان وګڼل شي.

تحريف دېته وايي چې د الله تعالى د صفاتو لفظ يا معنی له خپل اصل حقيقت څخه واړول شي.

تعطيل: دېته وايي چې په قرآنکريم او صحيحو أحاديثو کې د الله تعالى لپاره ثابت شوي نومونه يا صفتونه نفي او له هغه څخه انکار وشي.

تکييف: دېته وايي چې د الله تعالى د ذات او يا دصفاتو کيفيت بيان کړی شي، او دا ځکه چې د الله تعالى ذات مخلوقاتو نه دی ليدلی، او نه د هغه په شان بل څوک شته؛ چې قياس يېورباندې وشي، او نه هم الله او رسول صلى الله عليه وسلم دغه کيفيت بيان کړی دی، چې مونږ پرې اعتماد وکړو.

تأویل: دېته وايي چې د الله تعالی د صفاتو نصوص له خپلې صحيح معنی څخه ديو نوع شبهې له کبله بلې بدلې معنا ته واړول شي.

وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ

حال دا چې نه پوهيږي په (حقيقي معنی او) مطلب د هغه مګر الله «چې دغه متشابهات هم لکه نور ټول شيان ورمعلوم وي).

تفسير: يعنې ددې متشابهاتو حقيقي کنهه او کيفيت بل هيڅ چا ته معلوم نه دی، مګر يواځې الله جل جلاله ته دا هر څه ښکاره دي، ځکه چې دهغه لفظ مراد چې ظاهر الدلالت نه وي، هغه پرته له متکلمه بل هيچا ته معلوم نه وي.

وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ۝

او هغه کسان چې پاخه دي په علم کې وايي دوی چې: ايمان راوړی دی مونږ په دې (متشابه، په مثل د ايمان څمونږ په محکم باندې چې دواړه حق دي، ځکه) دا ټول (محکم او متشابه) له طرفه د رب څمونږ دي، او پند نه اخلي (په دې) مګر (خو پند اخلي) خاوندان د عقلونو (خالصو).

تفسير: هر کله چې د نجران نصرانيان له ګردو دلائلو څخه عاجز شول، نو د معارضې په ډول يې وويل: «آخر تاسې خو مسيح «کلمة الله» او «روح الله» ګڼئ، نو څمونږ د مدعی داثبات لپاره همدومره الفاظ کافي دي»، دلته د هغې تحقيقي ځواب د يو عام اصل، قاعدې او ضابطې په صورت ورکړ شوی دی، چې د هغه له پوهېدلو څخه وروسته د زرګونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه کېدی شي، داسې وپوهيږئ چې نه يواځې په عظيم الشأن قرآن کې بلکه په ټولو اسماني کتابونو کې دوه ډوله آيتونه شته:

(۱): هغه آيتونه دي چې مراد يې ښکاره او ټاکلی (مقرر) وي، يعنې د عبادت، لغت، ترکيب، او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو کې څه اجمال او ابهام نه وي، او نه يې عبارت د څو معناګانو احتمال لري، او نه يې هغه مدلول چې ورڅخه پوهېدلې شوی دی له عامو مسلّمو قواعدو څخه چپ وي، نو داسې آيتونو ته (محکمات) وايي، او په حقيقت کې د کتاب د ګردو تعليماتو او احکامو بېخ او د اصولو اصل همدا محکمات آيتونه دي.

(۲) د «متشابهاتو» آيتونه دي، چې د هغو مراد ښکاره نه دی، او بايد چې د متشابهاتو آيتونه دې محکماتو آيتونو ته راجع کړل شي !، او ودې کتل شي چې هغه معناګانې چې لـه محکماتـو څخه مخالفې وي، د هغو دې بيخي نفي وکړه شي، او د متکلم مقصد همغه شی واخيستل شي چې د محکماتو له آيتونو څخه مخالف نه وي، او که سره له اجتهاده او ډېر کوښښ د متکلم مراد په پوره ډول سره متعين نه کړ شي، نو د هر شي د پوهيدلو دعوی دې پرېښوده شي !، او له حده څخه دی وړاندې تېری ونه کړل شي !، ځکه چې د علم لړوالی او د استعداد د قصور له امله په ډېرو حقايقو باندې څمونږ فکر نشي رسېدی، او څمونږ عقل د هغه له پوهيدلو څخه قاصر دی، او دا دې هم په همغه فهرست کې شامل کړل شي !، خبردار چې داسې تأويلات او وړاندې وروستوالی دې ونه کړل شي ! چې د دين د مسلّمو اصولو او محکمو آيتونو څخه مخالف وي.

دقرآن چې څوک له ځانه کړي تأويل *** چې دشرعې پکې نه وي هيڅ دليل

په مرض د ګمراهی سره عليل دی *** په عقبی به يې رب سپک کړي ډېر ذليل

مثلاً قرآن حکيم د مسيح عليه السلام په نسبت تصريح فرمايلې ده: ﴿إِنۡ هُوَ إِلَّا عَبۡدٌ أَنۡعَمۡنَا عَلَيۡهِ﴾ يا ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٖ﴾ الآيه - يا ﴿ذَٰلِكَ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَۖ قَوۡلَ ٱلۡحَقِّ ٱلَّذِي فِيهِ يَمۡتَرُونَ﴾ يا ﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٖۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ﴾ او ځای په ځای

يې د هغه د الوهيت او ابنيت ترديد کړی دی، اوس که يو سړی له دې ګردو محکماتو آياتونو څخه سترګې پټې کړي، او په ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ او نورو متشابهاتو پسې منډې وهي، او د دغو معنی چې له محکماتو سره سمه وي؛ پرېږدي، او هسې يوه سطحي معنی غوره کوي، چې د کتاب الله له عمومي تصريحاتو او متواترو بياناتو څخه منافي وي، نو دا که کاږه تلل او سرزوري نه ده، نو څه ده؟ ځينې سخت زړي خو غواړي چې دا راز مغالطې واچوي، او خلق د ګمراهۍ په کنده کې نسکور کړي، او ځينې متزلزل او سست عقيده کسان له داسې متشابهاتو څخه له خپلې رايې او غوښتنې سره سم تأويلات کوي، او غواړي چې په ډېر کوښښ او سعي سره څه نا څه مطلب ترې راواخلي، حال دا چې د هغوی صحيح مطلب خو يوازې الله تعالی ته معلوم دی، او همغه پخپل فضل او کرم سره هر چا ته چې هر څومره اراده وکړي همغومره ورښيي، هغه کسان چې مضبوط علم لري، دوی محکمات او متشابهات دواړه حق ګڼي، او يقين لري چې دا دواړه له يوې چينې راوتلي دي، او په دوی کې د تناقض هيڅ امکانات نشته، نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهات محکماتو ته راجع کوي، او د هغو له مخې په مطلب يې ځان پوهوي، او هغه برخه چې د دوی د پوهې له دائرې څخه وتلې وي، د هغې معنی او تأويل الله تعالی ته پرېږدي، او وايي چې: د دې په معنی باندې پاک الله ښه پوهيږي، څمونږ کار هم دا دی چې ايمان پرې راوړو.

کوم اجمال چې په کلام کې عارضيږي

خپل قائل پرې له هر چا نه ښه پوهيږي.

﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ⑧﴾

(وايي دغه راسخون) ای ربه څمونږه ! مه کږوه ! زړونه څمونږ وروسته له دې نه چې په سمه صافه لاره دې برابر کړي يو، او وبخښه (عنايت کړه) مونږ ته له نزده خپله رحمت، بېشکه ته همدا ته ډېر بخښونکی يې (د نعمت او رحمت).

تفسير: يعنې «راسخين في العلم» په خپل ايماني قوت او علمي کمالاتو باندې نه مغرور او نه ډاډه کيږي، بلکه تل له حق سبحانه وتعالی څخه د لا زيات استقامت او د لا زيات فضل او عنايت غوښتونکي دي، چې ګټلې پانګه (سرمايه) يې له لاسه ضايع نشي، او الله دې نه کړي چې د زړونو له سمېدلو څخه وروسته بيا دوی کاږه شي، په حديث شريف کې راغلي دي چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم خپل امت ته د تعليم په توګه زياتره داسې دعاوې کولې «يا مقلب القلوب، ثبت قلبي على دينك»: ای اړونکيه د زړونو ! ثابت وساته زړه زما پر دين خپل !.

﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ⑨﴾

ای ربه څمونږه ! بېشکه ته يو ځای کوونکی د (ټولو) مخلوقاتو يې (په بعث سره په محشر کې) لپاره د (حساب د هغې) ورځې، چې نشته هيڅ شک شبهه په (راتلو د) د هغې کې، بېشکه چې الله نه کوي مخالفت له وعدې «خپلې» نه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ⑩﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی څخه مالونه د دوی او نه اولاد د دوی؛ له (عذابه د) الله نه هيڅ شی (نه لږ، نه ډېر، نه په دنيا نه په عقبې)، او دا کسان همدوی دي خس د اور (د دوزخ).

تفسير: د قيامت له ذکر سره يې د کافرانو انجام هم راوښود، چې هيڅ شی دوی په دنيا او آخرت کې د الله تعالى له عذاب څخه نشي ژغورلی (ساتلی)، لکه چې د دې سورت په اوله کې وليکل شو، په دې آيتونو کې اصلي خطاب د نجران جرګې ته دی، چې ښايي هغې ته د نصرانيانو د مذهب او د نصرانيانو د قوم لوی نماينده وويل شي.

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

(حال د دوی داسې دی) لکه حال (عادت) د تابعانو د فرعون او (لکه حال عادت) د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، (لکه عاديان او ثموديان) چې نسبت د دروغو به يې کاوه آيتونو څمونږ ته، پس ونيول دوی لره الله (په عذاب مهلک سره) په سبب د ګناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب (د ده، يعنې پر کافرانو يې عذاب سخت او عقاب يې تل دی).

تفسير: يعنې د هيڅا پلمې (منصوبې) او بهانې نشي چلېدی، او لکه چې هغوی نيولي شوي دي، تاسې هم د الله تعالى له نيولو څخه ځان نشئ ژغورلی، او نيولي کيږئ.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي: ژر به مغلوب کړی شئ تاسې (په وژلو يا شړلو سره په دنيا کې)، او جمع به کړی شئ تاسې (شړلی به شئ په عقبی کې) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنې دی (دغه دوزخ).

تفسير: يعنې هغه وخت راتلونکی دی، چې ژر به تاسې ګرد يهودان، نصرانيان او مشرکين د الله تعالى د لښکرو په مخ کې مغلوب شئ، او خپله وسله به ور واچوئ، دا خو د دنيا سپکتيا ده، د آخرت هغه خورا سور ځای چې تاسې ته تيار شوی دی؛ هغه خو بېل دی.

په ځينو روايتونو کې دي، چې د بدر له بري څخه وروسته رسول اکرم صلی الله عليه وسلم يهودانو ته وفرمايل: «تاسې هم حق دين ومنئ، که نه ستاسې حال به هم همغسې شي لکه چې د قريشو شو !» دوی وويل: «ای محمده ! تاسې په دې باندې مه تېروځئ چې د قريشو په خو بې تجربو سړيو باندې مو برئ موندلی دی، که ستاسې مقابله له مونږ سره وشي نو هلته به وپوهيږئ، چې مونږ څرنګه جنګياليان يو؟ نو په دې مناسبت دا آيتونه نازل شول.

ځيني وايي چې: د بدر د بري ليدلو په اثر ځيني يهودان د تصديق لوري ته متمايل شول، خو ځينو نورو دوی ته وويل: ګورئ تلوار مه کوئ ! او صبر وکړئ ! چې وروسته له دې نه څه پېښيږي؟، په دوهم کال کې د احد د عارضي ماتې له ليدلو څخه د دوی زړونه لا پسې سخت شول، او حوصله يې زياته شوه، تر دې چې پخپل تړون باندې هم ونه درېدل، او د مسلمانانو د جنګ لپاره يې تياری وکړ، کعب بن أشرف له شپېتو تنو سپرو (سورو) سره مکې معظمې ته لاړ، او د ابو سفيان او د قريشو د نورو غټانو سره ملګري شول، او ويې ويل: مونږ له تاسې سره متحد يو، او ښايي چې ګرد سره يو محاذ قايم کړو، او له محمد صلی الله عليه وسلم سره وجنګيږو !، نو په دې باره کې دا آيت نازل شو، والله أعلم.

په هر حال ! له لږو ورځو څخه وروسته الله تعالى دا راوښووله، چې په «جزيرة العرب» کې به د مشرکانو نوم پاتې نشي، بني قريظه عهد ماتوونکي يهودان په خپله سزا ورسېدل، بني نضير له مديني منورې څخه وشړل شول، د نجران نصارى داسې خوار او سپک شول، چې کلنی «جزيه» ورکول يې ومنل، او نړدې تر زرو کلونو پورې د دنيا ډېرو مغرورو او خورا (ډېر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذيب، تعليم، او ترقي اعتراف کاوه، فالحمد لله على ذلک.

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

په تحقیق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه ای ناظرینو !) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولې (په «بدر» کې لپاره د جنګ)، يوه فرقه داسې وه چې جنګ يې کاوه په لاره د الله کې، او بله فرقه داسې وه چې کافره وه، ليدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی، په ليدلو د سترګو سره، او الله قوت ورکوي په نصرت (مرستې، مدد) خپل سره هر چا ته چې اراده وکړي (د نصرت)، بېشکه په دې (زيات او کم ليدلو) کې خامخا عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د بصيرت.

تفسير: د بدر په غزا کې د کافرانو شمېر نږدې زر ته وو، چې له دوی سره اوه سوه اوښان، سل آسونه هم وو، په بل لوري کې مجاهدين له درې سوو څخه لږ زيات وو، چې له هغوی سره اويا اوښان، دوه آسونه، شپږ زغرې، اته توري يا چړې وې، او يوه ننداره (تماشه) دا وه، چې هر يوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوه چنده په نظر ورته، چې د هغه نتيجه داسې شوه؛ چې کافرانو په زړونو د مسلمانانو د ډېروالي له تصوره وېره ور ولوېده، او مسلمانانو ته د کافرانو له دې دوه چنده شمېر څخه په پاک الله باندې لا ډاډينه (تسلي) او اعتماد پيدا شو، او د ده په لوري متوجه، او په پوره توکل، صبر، او استقلال سره يې د الله تعالی په دې وعدې باندې چې ﴿فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ ده، اعتقاد او اعتماد وو، او د بري او نصر هيلمند (اميد کوونکي) وو، که پوره شمېر دوی ته وربښکاره کېدی، چې درې چنده وو، نو ممکن وو چې وېره به دوی ته پېښېده، او دغو دواړو ډلو ته دوه چنده ښکارېدل په ځينو احوالو کې وو، که نه په ځينو احوالو کې هر يوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې به راشي.

په هر حال د هغسې يوې لږې، او بې سرو سامان ډلې، د داسې يوې مضبوطې او پياوړې (محکمې) ډلې په مقابل کې، دهغې پخوانۍ ويناسره سم چې په مکې معظمې کې شوې وه، دا رنګ بريالي (کامياب) کېدل د بصيرت او عقل خاوندانو ته يوه لويه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ

ښايسته کړی شوي دي خلقو ته محبت (مينه) د مرغوبو خوندورو شيانو چې ښځې دي.

تفسير: يعني کله چې سړی له هغو سره علاقمند (تعلق لرونکی)، او له الله تعالی څخه غافل شي، نو بناء پر دې په حديث کې راغلي دي: «ما تركت بعدي فتنة أضر على الرجال من النساء»: «ما نه ده پريښې وروسته له خپله ځانه يوه فتنه چې زياته ضرر رسوونکې وي نارينه وو ته له ښځو څخه».

هو ! که له ښځو څخه مقصود عفت او د اولادو کثرت وي، نو مذموم نه - بلکه مطلوب او مندوب دي، لکه چې رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «د دنيا ډېر ښه متاع هغه ښه ښځه ده، چې که هغې ته وګورې؛ خوښ شې، که حکم ورته وکړې؛ حکم دې ومني، که ور څخه غايب شې؛ نو مال دې او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتي».

همداسې هومره شيان چې وروسته له دې نه د دنيا د متاع په سلسله کې ياد شوي دي، د هغو ګردو ښه والی او بدوالی دنيت او عمل په تفاوت سره متفاوت کيږي، خو څرنګه چې په دنيا کې هسې افراد ډېر دي، چې د عيش او عشرت په سازونو او سامانونو کې ډوب پراته دي، او الله تعالی او خپل انجام هيروي، نو ځکه د «زين للناس» کلام په ظاهر کې عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او ځامن دي او ډېر مالونه چې راټول کړی شوي دي له سرو زرو نه، او سپينو زرو نه، او آسونو نه؛ چې نښان داره (يا ښايسته) کړی شوي وي.

تفسير: يعنې هغه آسونه چې لمبر يا نښان پرې ايښود شوی وي، يا هغه ښايسته او ښکلي اسونه چې په لاسونو، پښو، او تندې باندې يې نښې وي، يا هغه آسونه چې په څر ځای (چراګاه) ورشو کې د څر لپاره خوشې پرېښودل شوي دي.

وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾

او نور چارپايان (لکه اوښ، غويی، پسه) او کښت (يا مزرعه) دي، دغه (۶ واړه شهوتونه) فايده اخيستل د ژوندون د دنيا دي، او (خاص) دالله په نزد دی ښه ځای د ورتللو(چې جنت دی).

تفسير: يعنې ابدي فلاح له دې شيانو څخه په لاس نه راځي، يواځې د دنيا د څو ورځو موقتي ګټه ترې اخيستل کيږي، که ډېر څه له بري او کاميابی مستقل او ښه ځای غواړې؛ نو هغه د الله تعالی سره موندل کيږي، نو تل د الله جل جلاله د خوښې او د قرب د حصول په فکر کې ووسئ ! په وروستنې آيت کې دا راښيي چې هغه ښه ځای کوم دی، او هغه کومو خلقو ته ور رسيږي؟

قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۭ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا خبر درکړم تاسې ته په بهتر (څيز) له دغو (۶ واړو دنيوي خوندونو) نه؟، (شته) لپاره د هغو کسانو چې متقيان دي (د الله احکام تعميلوي) په نزد د رب د دوی؛ جنتونه چې بهيږي به لاندې له (ماڼيو او ونو د) هغوی ويالې، چې تل به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او (دوی لپاره) ښځې به وي ښې پاکې.

تفسير: يعنې له هر راز صوري او معنوي نجاستونو او ګندګيو څخه به «چې دنيوي ښځې طبعا يا أخلاقا په هغو ککړې او ناولې کيږي» پاکې او صافې وي.

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ۭ

او رضامندي (لويه به وي له کريمه ربه دوی ته) له جانبه د الله.

تفسير: آيا له دغه څخه به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وي؟ نه ! په حقيقت کې جنت د دې لپاره مطلوب او مرغوب دی، چې د رضا محل، او د الله د ليدلو ځای دی.

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۱۵﴾

او الله ښه ليدونکی دی دبندګانو (نو هر چا ته به د خپل عمل جزا ورکړي).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې رسول الله مبارک فرمايي: «کله چې الله تعالی ته کوم بنده محبوب وي، نو دې له دنيا څخه داسې لرې ساتي، او ترې پرهېزوي يې، لکه چې تاسې خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړه (ګنده) خوړو څخه پرهېزوئ».

اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

هغه (متقيان) چې وايي: «اى ربه څمونږه ! بېشکه مونږ ايمان راوړى دى (په ټولو مؤمن به شيانو)، نو مغفرت وکړه مونږ ته د ګناهونو څمونږ، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)».

تفسير: معلومه شوه چې د ګناه د مغفرت لپاره ايمان راوړل شرط دي.

اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

(هسې متقيان چې) صبر کوونکي دي، (په طاعت او مصيبت او له معصيت څخه) او صادقان دي (رښتيني دي په ايمان) او په ځاى راوړنکي دي د حکم (د الله) او خيرات ورکوونکي دي په رضا د (الله) او مغفـرت غوښتونکـي دي په آخر د شپو کې.

تفسير: يعني د الله تعالى په لاره کې لوى لوى ربړونه (مصيبتونه) او تکليفونه په ځان اخلي، او د الله تعالى د احکامو په منلو کې ټينګ ولاړ وي، او له ګناه او معصيت څخې تل ځان ژغوري (ساتي)، په ژبه، نيت، زړه، او په معامله کې بيخي رښتيني وي، په پوره تسليم او انقياد سره د الله تعالى ګرد احکام په ځاى کوي، او د الله تعالى له خوا ورکړى شوى مال د هغه په ښوونې سره لازمو ځايو کې صرفوي، او د شپې په آخره برخه کې (چې د طمأنينت او اجابت وخت دى، او په هغه وخت کې له خوبه پاڅېدل کوم آسان کار نه دى) له خپل رب څخې د خپلو ګناهونو او تقصيراتو مغفرت غواړي، لکه چې د ۲۶ جزء د (الذاريات) د لومړى رکوع په ۱۷ آيت کې راغلي دي: ﴿كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُوْنَ﴾ يعني د شپې زياته برخه په عبادت کې تېروي، او د سبا ختو نه مخکې وخت کې استغفار وايي چې؛ اى الله ! څمونږ هغه تقصيرات او نيمګړتياوې چې په عبادت کې رانه شوي دي، پخپل فضل او کرم سره يې وبښه !.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

شاهدي ادا کړې ده الله (د وحدانيت) په دې شان چې نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر هم دې دى.

تفسير: په ابتداء کې د نجران له نصرانيانو سره مخاطبه وه، او په ډېر لطيف صورت سره يې د مسيح عليه السلام د ألوهيت د عقيدې ابطال او د خالص توحيد اعلان او د ايمان راوړلو ترغيب يې ورکړ، په منځ کې يې د هغو موانعو ذکر وفرمايه چې د حق له وضاحت سره انسان د ايمان له شرفه محروم او بې برخې کوي، چې مال، اولاد، او د عيش او عشرت نور ساز او سامان دى.

په دې آيتونو کې د مؤمنانو د صفاتو له بيانولو څخه وروسته بيا د توحيد او نورو اصلي مضمونونو په لوري رجوع وشوه، يعنې د خالص توحيد په منلو کې څه تردد او انديښنه کېدى نه شي ځکه چې په خپله الله تعالى په خپلو کتابونو کې پرله پسې د همدې مضمون په حقانيت باندې شاهدي لولي، او د هغه د فعلي کتاب (د کائناتو پاڼى) هر يوه پاڼه، بلکه هره يوه نقطه شاهدي ورکوي، چې له رب العالمين جل وعلا شأنه څخه پرته بل هيڅوک د عبادت وړ (لايق) نه شي کېدى.

«وفي كل شيء له آية ***** تدل على أنه واحد»

«په هر شي کې دى دليل، چې الله دى بې مثيل».

﴿سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيْدٌ﴾ (۲۵م جزء، د حم السجده ۶ مه رکوع، ۵۳م آيت).

وَالْمَلٰٓئِكَةُ

او (شاهدي اداء کړې ده) پرښتو (د وحدانيت په اقرار سره).

تفسير: ښکاره ده چې د پرښتو شاهدي د الله جل جلاله له شاهدي ځنې هيڅکله مخالفه کېدی نشي، پرښته خو د هغه مخلوق نوم دی، چې د صدق او د حق له لارې ځنې غاړه نشي غړولی، لکه چې د پرښتو ټولې تسبيح او ګرد تمجيد په عمومي ډول د باري تعالى په توحيد او تفريد باندې مشتمل دي.

وَاُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدي اداء کړې ده) خاوندانو د علم (له انبياوو او مؤمنانو د وحدانيت په اعتقاد سره).

تفسير: علم والا په هره زمانه کې د توحيد شهادت ورکوي، او نن ورځ په عمومي ډول سره د توحيد په خلاف يو لفظ ويل، له مطلق جهل سره مرادف ګڼل کيږي، مشرکان هم په خپلو زړونو کې د توحيد اصول مني، او علمي اصول هم د شرك د عقائدو مؤيد نه دي، (له دې نه د علم فضيلت، او د پوهنې په لوري تشويق او رغبت ثابت شو، نو ښايي چې هر مؤمن د علم او معرفت په تحصيل کې بيړه (تلوار) او کوښښ وکړي !).

قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝١٨

په دې حال کې چې ثابت دی (الله) په عدل سره، نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر همدی دی، ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د عدل او انصاف کولو لپاره دوه خبرې ضروري دي.

(۱) دا چې منصف داسې زورور غالب وي، چې هيڅوك د هغه له فيصلې نه سر ونشي غړولی.

(۲) حکيم وي، چې په حکمت او پوهې سره د هر شي تدقيق او څېړنه (تحقيق) له هرې خوا ځنې وکړلی شي، او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شي، چې خپله فيصله صادره کړي، او هيڅ يو نا مناسب او بې موقع حکم ونه کړي، څرنګه چې حق سبحانه وتعالى عزيز او حکيم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هيڅ يوه شبهه نشي واردېدې.

غالبا په دې لفظ د «قائما بالقسط» سره د نصرانيانو د کفارې مسئله هم ترديده شوه، په رښتيا سره دا څه عدل او انصاف دی، چې د نرې جرمونه يواځې پر يوه سړي باندې بار کړل شي، او همغه يو مجرم چې سزا ومومي، نور به ټول مجرمان د تل لپاره پاك او بري شي، حال دا چې د عادل او حکيم الله تعالى لوی دربار له هسې ګستاخۍ او سپين سترګۍ ځنې خورا (ډېر) لوړ دی.

اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ

بېشکه (غوره او مقبول) دين په نزد د الله دين د اسلام (يعني محمدي شريعت) دی.

تفسير: د «اسلام» اصلي معنى ځان سپارل او غاړه کينبودل دي، اسلام ته هم له همدې امله «اسلام» ويلی شي، چې هر مسلمان بېخي خپل ځان الله تعالى ته سپاري، او د ده ګردو احکامو ته غاړه ږدي، او په وحدانيت باندې اعتقاد او اقرار کوي.

ګواکي «اسلام» د انقياد او تسليم او د مسلماني د احكامو د منلو بل نوم دى، هسې خو له شروع څخه د آخر الزمان رسول الله صلى الله عليه وسلم تر زمانې پورې ټولو پيغمبرانو عليهم السلام همدا د «اسلام» دين راوړى، او په خپلو زمانو كې يې خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احكام وررسولي، او د طاعت او عبادت او د حكم منلو او د (الله واحد، احد، صمد) د خالص پېژندلو او عبادت كولو په جانب يې خلق بللي، خو په دې سلسله كې څمونږ خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم ګرد عالم ته داسې يو اكمل او ډېر جامع او عالم شموله (ټول جهان ته شامل) او نه نسخ كېدونكى هدايت راوړى دى، چې دا مبارک دين نه يوائې ګردو سابقه وو او حقه وو شرائعو لره شامل دى، بلكه د نورو زياتو ښېګڼو او خصوصياتو لرونكى هم دى، چې دا لارښوونې پخپل دې خصوصي رنګ سره د «اسلام» په نامه موسومې او ملقبې شوي دي.

په هر حال په دې آيت كې د نجران دنصرانيانو په مخ كې عموما اعلان كړى شوى دى، چې دين او مذهب يوائې د همغه شي نوم كېدى شي، چې بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ور وسپاري، او په هر وخت كې هر هغه حكم چې د هغه له جانبه وررسيږي؛ هغه بې له وړاندې او وروسته كولو، او څه ويلو څخه ژر تر ژره ومني، او تعميل يې كړي، او تل د خپل تسليم غاړه الله ته كېږدي.

نو هغه څوک چې الله تعالى ته ځامن او لمسي ټاكي، او مسيح او مريمى عليهما السلام دتصويرونو او دصليب دشكل عبادت كوي او دخنزير (سوډر) غوښه خوري، انسان ته الله وائى او الله لكه دانسان په شان ګڼي، او دانبياو او اولياو وژل ورته آسان كار ښكاري، دحق دين دمحو كولو لپاره كوششونه كوي، او دهغه رسول قصداً او عمداً تكذيب كوي، چې دموسى او عيسى عليهما السلام دبشارتونو سره سم مبعوث شوي او يا هغه ناپوهان چې دتيګو، ونو، ستورو، لمر، او سپوږمۍ او نورو عبادت كوي او دحلالو او حرامو معيار يوائې خپل نفساني خواهشات ګڼي، آيا له دوى څخه څوک ددې خبري وړ دي چې ځان ته مسلم ووائي او دابراهيمى ملت دپيروۍ دعوه وكړي؟.

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ

او اختلاف نه دى كړى هغو كسانو چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب (چې يهودان او نصرانيان دي) مګر وروسته له هغه چې راغى دوى ته علم (په توحيد د الله او نبوت د محمد باندې) په سبب دضد، حسد، كينې، چې وه په منځ د دوى كې.

تفسير: يعني «اسلام» يو واضح او روښانه دين دى، هغه دلايل چې ثابتوي؛ چې موسى او عيسى عليهما السلام پيغمبران دي، او «تورات» او «انجيل» آسماني كتابونه دي، له هغو څخه خورا ښه، ټينګ، قوي، او زورور دلائل د محمد صلى الله عليه وسلم په رسالت، او د القرآن العظيم په كلام الله توب باندې شته، بلكه پخپله همغه كتابونه د دوى په حقانيت باندې شاهدي وركوي، خالص توحيد يو صاف او ښكاره مضمون دى، چې د هغه په خلاف د ځوى او دپلار مفكوره يوه داسې چټي (بېكاره) دعوى ده، چې هيڅ علمي اصول د هغه تاييد نه كوي، اوس چې كتابيان له اسلام سره مخالف شوي دي، نو د دې روښو حقائقو تكذيب ته يې ملاوې تړلې دي، او د الله تعالى له حكم منلو څخه غاړه غړوي، نو د دې مخالفت سبب پرته له ضد، حسد، عناد، او د مال او جاه له حرصه بل شى نشي كېدى.

وَمَن يَكْفُرْ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝١٩

او هر څوک چې كافر كيږي (انكار كوي) په آيتونو د الله (او احكام او د قدرت او وحدانيت علامې ونه مني) پس بېشكه الله ډېر ژر حساب والا دى (نو يې ژر په سزا رسوي).

تفسیر: په دنیا کې هم، او په آخرت کې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوي، بیا به یې هرومرو د عمل په قدر په سزا رسوي.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ
أَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

پس که بیا جګړه کوي دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووایه: (ای محمده ! دوی ته چې) ما خالص تابع کړی دی مخ خپل (یعني ځان خپل احکامو د) الله ته، او هر هغه څوک چې متابعت کوي زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی)، او ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (یعني یهودانو او نصرانیانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته: آیا اسلام راوړی تاسي؟ (یعني اسلام راوړئ !) پس که اسلام راوړ دوی، پس په تحقیق چې وموندله دوی سمه صافه لاره، او که وګرځېدل دوی (له اسلامه) پس بېشکه همدا خبره ده چې پر تا تش تبلیغ (د هدایت) دی، او الله ښه لیدونکی دی د بندګانو.

تنبیه: د عربو مشرکانو ته یې ځکه اُمّي (ناپوه) وویل، چې له دوی سره د سماوي کتابونو څه پوهه او تعلیم نه وو.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ
بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران کېږي پر آیاتونو (احکامو) د الله باندې، او وژني دوی انبیاء په ناحقه سره، او وژني هغه کسان چې حکم کوي هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه؛ پس زېری ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دي چې باطل (ضائع) شوي دي (نېک) عملونه د دوی په دنیا کې (له لعنت او مذلت څخه یې پرې نجات ونه موند) او (هم) پـه آخرت کې (چې له دوزخه پرې خلاص نشول) او نشته دوی ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ

آیا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې ورکړی شوی وو دوی ته څه برخه له کتابه (تورات) نه.

تفسیر: یعني هغه لږه یا ډېره برخه د «تورات» او «انجیل» او نورو چې له لفظي او معنوي تحریفاتو او اړولو څخه پاتې ده، یا د کتاب هغه لږه یا ډېره برخه چې د هغې پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

حال دا چې وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته لپاره د دې چې حکم وکړي (دا کتاب) په منځ د دوی کې؛ بیا مخ ګرځوي یو ډله له دوی نه، حال دا چې دوی تل څنګ کوونکي دي (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسیر: یعني کله چې دوی را وبلل شي، چې د هغه لوی قرآن په لوري راشي ! چې ستاسې د منل شويو کتابونو له زيري سره سم راغلی دی، او ستاسې د ټولو جګړو فيصلې په ښه ډول سره کوي، نو د هغوی د پوهانو يو ډله ځان ناګاره (ناخبره) اچوي، او په تغافل سره ترې مخ ګرځوي، حال دا چې د لوی قرآن په لوري بلنه په حقيقت کې د «تورات» او «انجيل» په لوري بلنه ده.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

دغه (ګرځېدل د دوی) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی (يهودان) وايي: له سره به ونه رسيږي مونږ ته اور (د دوزخ) مګر يو څو ورځې شمېرلې شوې (لږې)، او غره کړي (تېر ايستلي) دي دوی په دين خپل کې هغه شي چې وو دوی چې دروغ به يې جوړول (په دين کې).

تفسیر: يعني د هغو د تمرد او طغيان او په ګناهونو باندې د زړورتيا علت دا دی چې د سزا څخه وېره نه لري، د دوی خورا (ډېر) لوی دروغ چې له خپل ځانه يې جوړ کړي دي دا دي: «که مونږ ډېره سخته ګناه هم وکړو، نو فقط له شمېرلو ورځو څخه زياته موده به نه په عذابېږو» لکه چې تفصيل يې اول جزء د «البقرة» سورت په ۸۰ آية ۸ رکوع کې تېر شو.

او همدا راز يې نور دروغ او چټي (بېکاره) خبرې له خپلې ګېډې څخه رايستلي دي، مثلا چې مونږ د الله منلي ځامن يو، يا د انبياوو له اولادې څخه يو، او الله تعالی له يعقوب عليه السلام سره وعده کړېده، چې د هغه اولادې ته به سزا نه ورکوي، او که سزا يې هم ورکوله، د قسم په ځای کولو لپاره به يو جزئي او مؤقتي عذاب وي.

نصرانيانو خو د کفارې مسئله را ايستلې ده، او د خپلې ګناه او سوال او ځواب خبرې يې بېخي خلاصې کړي دي، «اللهم أعذنا من شرور أنفسنا».

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

نو څه حال به وي هغه وخت کله چې يو ځای کړو مونږ دوی لپاره د (حساب د هغې) ورځې چې نشته هيڅ شک په (راتلو د) هغې کې، او پوره به ورکړه شي هر نفس ته جزا د هغه عمل چې کړی يې وي، حال دا چې په دوی به ظلم ونه کړی شي (د حسناتو په کمولو يا د سيئاتو په زياتولو).

تفسیر: يعني په وهمي جرائمو باندې به سزا نه ورکوله کيږي، بلکه پر هغو چارو باندې به دوی ته سزا ورکوله کيږي، چې د هغه جرم ثابت وي، او دوی يې په خپله هم مني، او هومره چې دوی استحقاق لري، له هغې څخه زياته سزا هغوی ته نه ورکوله کيږي، او نه به د چا خورا لږه نيکي ضايع کېدی شي.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ
بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

ووايه (ای محمده !) يا الله (ای) مالکه د سلطنت (واکداره د پاچاهی !) ورکوې ته سلطنت هر هغه چا ته چې اراده وکړې (يا الله د ورکولو يې) او بېرته اخلې سلطنت له هر هغه چا څخه چې اراده وکړې (دبېرته اخيستو يې) او عزت ورکوې هر هغه چاته چې اراده وکړې (يا الله د عزت

يې) او خوار ذليل کوې هر هغه څوك چې اراده وکړې (دذلت يې)، په لاس ستا کې (هر راز) خير (ښېګڼې) دي، بېشکه ته (يا الله) پر هر شي باندې ښه قادر يې (هم په ورکولو، هم په اخيستلو، هم په عزت، هم په ذلت).

تفسير: يهودانو او منافقانو په مسخرو او د ټوکو په ډول سره ويل: «وګورئ! دا خواران چې د قريشو د حملې او يرغل له وېرې د مدينې په چارچاپېر کې خندقونه کندي، د (قيصر) او (کسرى) د تاج او تخت د نيولو خوبونه ويني»، مګر الله تعالى د څو کلونو په منځ کې دا ټولې وعدې ټولو ته ورونښودې، چې د (روم) او (پارس) د خزانو هغه ګردې کيليګانې (کنجيانې) يې چې د هغو وعده يې له پاك رسول صلى الله عليه وسلم سره کړې وه، د عمر فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه کې يې څرنګه د مسلمانانو لاس ته وروستلې، او په څه ډول سره د اسلامي مجاهدينو په منځ کې وويشلى شوې؟

اصلي خبره خو داده چې دا مادي عزت او سلطنت څه شى نه دى، ګواکې دا دعا يو راز پېشګويي وه چې عنقريب د دنيا نقشه بدليدونکې ده، هغه قوم چې له دنيا څخه لرې او جلا پروت وو، د دنيا د لويو سلطنتونو او عزتو خاوند به شي، او هغه کسان چې پاچاهي يې کوله، دوى به د خپلو بدو عملونو له امله د خوارۍ او ذلت په کندو کې وغورځول شي.

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

ننه باسې (ته يا الله) شپه په ورځ کې (چې تل په پسرلي کې له شپو کموې، او په ورځو کې يې زياتوې) او ننه باسې (ته يا الله) ورځ په شپه کې (چې تل په منې کې له ورځو کموې، او په شپو کې يې زياتوې).

تفسير: يعنې کله چې شپه لنډه وي ورځ اوږده وي، او کله ددې عکس کوې، مثلا په يوه موسم کې (د جدي اوله) شپه ۱۴ ګړۍ، او ورځ لس ګړۍ کوې، او څو مياشتې وروسته (د سرطان اوله) کې له شپې څخه ګړۍ لنډوې، او په ورځ باندې يې زياتوې، او شپه لس ګړۍ کوې، څکه چې لمر او سپوږمۍ او ګرد ستوري او نور بې ستا له ارادې څخه يو ذره هم حرکت نشي کولى.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسې (ته يا الله!) ژوندى له مړي نه (لکه حيوان له نطفې نه، مرغه له هګۍ، کامل له ناقص) او وباسې (ته يا الله!) مړى له ژوندي نه (لکه نطفه له حيوان، هګۍ له مرغه، ناقص له کامل نه).

تفسير: يعنې لکه هګۍ له چرګې څنې او چرګه له هګۍ څنې، بنيادم له نطفې څنې، او نطفه له بنيادم څنې، له جاهل څنې عالم، او له عالم څنې جاهل، له کامل څنې ناقص، او له ناقص څنې کامل ايستل او جوړول همدا ستا کار دى.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

او روزي ورکوې (ته يا الله) هر هغه چا ته چې اراده وفرمايې (د روزي ورکولو يې ډېره زياته) بې حسابه.

تفسير: «يهودانو هسې ګڼله هغه لويي چې پخوا په مونږ کې وه؛ هغه به تل پاتې وي، او د الله تعالى له قدرت څنې غافل وو، چې الله تعالى هر هغه چاته چې اراده وکړي، عزت او سلطنت ورکوي، او هغه چا ته چې اراده وکړي، ذلت او

نکبت ورکوي، په جاهلانو کې کامل پیدا کوي (لکه چې د عربو په امیانو کې یې محمد صلی الله علیه وسلم) او له کاملانو څخې جاهلان پیدا کوي، (لکه چې په بني اسرائیلو کې یې وکړ) او هر هغه چا ته چې اراده یې وشي، (حسي او معنوي) بې حساب رزق ورکوي».

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً ؕ

نه دې نیسي مؤمنان کافرانو لره دوستان بې له مؤمنانو (یعنې مؤمنان دې یو له بله سره دوستي وکړي)، او هر څوک چې وکړي دا (کار یعنې دوستي له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دین د الله یا د دوستۍ د) الله سره په هیڅ شي کې، مګر (خو روا ده دغه دوستي) که ځان ساتئ تاسې له دوی نه په ځان ساتنه سره.

تفسیر: یعنې کله چې د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واګې یواځې د پاک الله په لاس کې دي، نو هغو مسلمانانو لره چې په صحیحه معنی سره باور لرونکي دي، نه ښايي چې دخپلو دوستانو په دوستۍ او د خپلو اسلامي ورونړو په ورورولۍ اکتفا ونه کړي، او خامخا د الله جل جلاله د دښمنانو سره دوستي او مدارات وکړي، ځکه چې الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم دښمنان هیڅېږي د مسلمانانو دوستان نه شي کېدی، هو ! د تدبیر او انتظام په درجه کې د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلې ضروري ژغورنې (ساتنې) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طریقو سره غوره کول، د «ترک موالات» له حکم څخې په دې ډول سره مستثنی دي، لکه چې د ۹ م جزء (د الأنفال په ۱۶ آیت ۲ رکوع) کې له ﴿وَمَنْ يُّوَلِّهِمْ يَوْمَىِٕذٍ دُبُرَهٗۤ﴾ څخې ﴿اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ﴾ مستثنی کړی شوی دی، همغسې چې هلته د «تحرف» او د «تحیز» په حالت کې حقیقتا «فرار من الزحف» نه وي، او یواځې صورتًا وي، دلته هم ﴿اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً﴾ حقیقي موالات نه دی، او تش صوري «موالات» دې وګڼل شي ! چې مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره یادوو، ددې مسئلې تفصیل دې (۶ جزء د «المائدة» په ۸ رکوع د دې ۵۱ آیت د فوائدو په شرح کې وکتل شي !) ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ﴾ الآیة.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ۝۲۸

او ویروي تاسې لره الله له نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دې ورتله (ستاسې او د ټولو).

تفسیر: یعنې د مؤمن په زړه کې ښايي اصلي وېره له پاک الله څخه وي، او داسې کومه خبره دې نه کوي، چې د الله تعالی د ناراضۍ سبب شي، لکه چې له اسلامي جماعت څخې تجاوز وکړي، او بې له ضرورته له کافرانو سره ظاهري یا باطني «موالات» وکړي، یا د ضرورت په وخت کې د موالاتو د غوره کولو په صورت کې له شرعي حدودو څخې تېرۍ او تجاوز وکړي، یا یواځې موهوم او حقیر خطرونه یقیني او مهم ثابت کړي، یا دا ډول مستثنیات یا شرعي رخصتونه د خپلو نفساني غوښتنو آله وګرځوي، نو داسې کسانو لره ښايي چې دا خبره هم په یاد ولري چې دوی ګرد دپاک الله لوی دربار کې حاضریدونکي دي، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حیلو، او پلمو (منصوبو) جزا مومي.

ښايي د قوي مؤمن شان، او دصحیح مسلمان ایمان داسې وي، چې له رخصت څخې تېر شي !، او عزیمت او فعالیت ته متوجه او څیر شي !، او له مخلوق څخې ونه ویرېږي، او تل تر تله له خالق جل و علا څخې وویرېږي.

قُلۡ إِن تُخۡفُوا۟ مَا فِی صُدُورِكُمۡ أَوۡ تُبۡدُوهُ یَعۡلَمۡهُ ٱللَّهُۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که پټ کړئ تاسې هغه شی چې په سینو (زړونو) ستاسې کې دی، یا ښکاره کړئ تاسې هغه؛ معلوم دی هغه (هم) پاک الله ته.

تفسیر: یعني ممکن دی چې بنیادم خپل نیت او د زړه خبره له نورو څنې پټه کړي، ولې په دې ډول الله تعالی نشي ترې ایستلی، ﴿وَٱللَّهُ یَعۡلَمُ ٱلۡمُفۡسِدَ مِنَ ٱلۡمُصۡلِحِ﴾، د (۱) جزء د «البقرة» سورت ۲۷ رکوع، ۲۲۰ آیت.

وَیَعۡلَمُ مَا فِی ٱلسَّمَـٰوَ ٰتِ وَمَا فِی ٱلۡأَرۡضِۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَیۡءࣲ قَدِیرࣱ ۝٢٩

او معلوم دی (الله ته ټول) هغه شیونه چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هغه شیونه چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو، نو الله ته ستاسې پټ او ښکاره هم معلوم دي) او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې د داسې متخلفینو تعذیب دی).

یَوۡمَ تَجِدُ كُلُّ نَفۡسࣲ مَّا عَمِلَتۡ مِنۡ خَیۡرࣲ مُّحۡضَرࣰا وَمَا عَمِلَتۡ مِن سُوۤءࣲ تَوَدُّ لَوۡ أَنَّ بَیۡنَهَا وَبَیۡنَهُۥۤ أَمَدَۢا بَعِیدࣰاۗ

(او وویرېږئ له) هغې ورځې چې مومي به هر نفس (په کې) هر هغه څه چې کړي وي له خیره (له نیکۍ په خپل مخ کې) حاضر کړی شوی، او هر هغه څه چې کړي وي ده له بدۍ نه، آرزو به کوي دا (نفس) د دې چې کاشکې په منځ د دې (نفس کې) او په منځ د دغه (بد عمل) کې مسافه وی لرې (اوږده).

وَیُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفۡسَهُۥۗ وَٱللَّهُ رَءُوفُۢ بِٱلۡعِبَادِ ۝٣٠

او ویروي تاسې الله له نفس خپل نه، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسیر: دا هم د ده له مهرباني څنې ده؛ چې د هغې لویې ویروونکې ورځې له راتګه تر مخه تاسې ور څنې ډاروي، او په تکرار سره مو خبروي، چې له خرابو چارو څخه مخصوصا د کافرانو له دوستۍ څنې مو ځانونه وژغورئ (وساتئ) ! او د ښېګڼې (خیر) په لاره باندې سم لاړ شئ، او د قهار پروردګار له قهر څنې مو ځانونه لا له پخوا وساتئ !، د پاک قرآن دا ځان ته یو دستور دی، چې عموما له خوف سره د رجا مضمون ګډ اوروي، دلته یې هم د ترهیب او ویرې د مضمون د معتدل کولو له امله ﴿وَٱللَّهُ رَءُوفُۢ بِٱلۡعِبَادِ﴾ په آخر کې راوړ، یعني له الله جل جلاله څخه وویرېږئ، او خراب او بد کارونه پرېږدئ !، نو د ده مهرباني به بیا تاسې د استقبال لپاره تیاره ده.

قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِی یُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ وَیَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورࣱ رَّحِیمࣱ ۝٣١

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې یئ تاسې چې محبت کوئ له الله سره، پس متابعت وکړئ زما، چې محبت به وکړي الله له تاسې سره، او مغفرت به وکړي تاسې ته د ګناهونو ستاسې، او الله مغفرت کوونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: د الله تعالی د دښمنانو د موالات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالی د مینې او محبت معیار راښیي، یعني که په دنیا کې څوک د خپل حقیقي مالک د محبت دعوی یاخیال لري، نو لازم دي چې هغه د محمدي (صلی الله وسلم علی محمد) دین د متابعت په محک (کسوټۍ) باندې وسولولی شي، چې دده دروغ او رښتیا ښکاره شي،

هر سړی په هره اندازه چې د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت باندې سم ځي، او د اسلامي دین رڼا د خپلې لارې مشعل ګرځوي، نو ښایي په همغه اندازه سره د الله تعالی په محبت کې صادق او سوچه وپېژندل شي، او په هره اندازه چې دی په دې دعوی کې رښتین وي، په همغه اندازه سره هغه د محمد صلی الله علیه وسلم د شریعت په پیروی کلك او ټینګ ګڼلی شي، چې د هغه مېوه به ده ته داسې په لاس ورځي، چې پاك الله به د ده سره مینه کوي، او د الله تعالی د مینې، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخواني ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به، د پاك الله د راز راز ظاهري او باطني مهربانیو مورد وګرځي.

ګواکې د توحید له بیان څخه وروسته له دې ځایه د نبوت په بیان شروع کیږي، او د آخر الزمان پیغمبر رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت ته بلنه کیږي.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې اطاعت کوئ تاسې د الله او د رسول (د الله چې محمد دی)، پس که وګرځېدل دوی (له دې اطاعت نه) پس بېشکه الله دوستي نه کوي له کافرانو سره (نو په عذابوي یې).

تفسیر: یهودانو او نصرانیانو به ویل چې: ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ «مونږ د الله تعالی ځامن او دوستان یو»، دلته دا ښکاره شوه چې کافر هیڅکله د الله تعالی محبوب نشي کېدی، او که په رښتیا سره مو د هغه محبوبیت پکار وي، نو د هغه د احکامو په تعمیل کې زیار (محنت) وکړئ، او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم احکام ومنئ، او د الله تعالی د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ!.

د نجران جرګې همداسې ویلي وو، چې مونږ د مسیح علیه السلام تعظیم اوعبادت د الله تعالی د تعظیم او د محبت لپاره کوو، په دې سره د هغو ځواب هم ورکړ شو.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ

بېشکه چې الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهیم (او ابراهیم) او اولاده دعمران (او عمران).

تفسیر: «یعني بېشکه الله غوره کړی دی آدم علیه السلام په نبوت، رسالت، د اسماوو په تعلیم، د ملائکو په سجده، په بې له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو په پلارتوب سره، او غوره کړئ یې دی نوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږدوالي، او د پخواني شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چې اسماعیل علیه السلام او اسحاق علیه السلام او د دوی اولاده؛ چې څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کې داخل دی، او آل د (عمران) چې موسی او هارون، او بي بي مریمه او عیسی علیهم السلام په کې شامل دي؛ په خلت، رسالت، او نورو مفاخرو او محامدو سره».

عمرانان دوه دي: یو د موسی علیه السلام پلار، دویم د مریمې رضي الله تعالی عنها پلار، زیاتره پخواني او وروستني علما له دې (عمران) څخې ثاني (عمران) مرادوي، ځکه چې ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ﴾ د همغه دویم (عمران) له کورنۍ څخه قصه کوي، او غالبا ددې سورت نوم به هم له همدې امله (آل عمران) ایښودل شوی وي، چې په هغه کې د ثاني (عمران) د کورنۍ (یعني د عیسی علیه السلام او مریمې رضي الله تعالی عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوې ده.

عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾

پر ټولو خلقو (د زماني خپلې په رسالت او روحاني او جسماني خصائصو سره). حال دا چې اولاده وو ځيني د دوی له ځينو نورو څخه، او الله ښه اورېدونکی دی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو).

تفسیر: د آدم علیه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چې مونږ يې په «نبوت» سره تعبيروو، د ده په شخصيت پورې محدود نه وو، بلکه د ده په اولاده کې نوح علیه السلام ته هم ورسېد، بيا له ده څخه د ده په اولاده کې ابراهيم علیه السلام ته ورسېد، له دې ځايه يې يو نوی صورت پيدا کړ، له آدم او نوح علیهما السلام څخه وروسته څومره انسانان چې په جهان کې پيدا شوي دي، دوی ګرد د همدې دوو معظمو رسولانو له اولادې څخه وو، او الله تعالی په خپل محيط علم او کامل اختيار سره په راتلونکو پېړيو کې هم د زرهاوو کورنيو په منځ کې، د دې لوی منصب لپاره د ابراهيم علیه السلام کورنی مخصوصه کړه، څومره انبياء او رسولان چې له ابراهيم علیه السلام څخه وروسته مبعوث شوي دي، هغه ټول د ده د دوو ځامنو «اسحاق علیه السلام، او اسماعيل علیه السلام» له اولادې څخه وو.

څرنګه چې د نسب سلسله عموما پلار ته منسوبيږي، او مسيح علیه السلام بې پلاره پيدا شوی وو، نو داسې وهم کيدی شو چې د ده نسل به د ابراهيم علیه السلام له نسل څخه مستثنی وي، له دې کبله الله تعالی آل دعمران او ﴿ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ﴾ وفرمايه، او په دې سره يې تنبيه ورکړه: چې هر کله مسيح علیه السلام يواځې د خپلې مور له ګېډې څخه پيدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوري اخيستل کيږي، نه چې معاذ الله د الله تعالی له لوري، او ښکاره ده چې د ده د مور صديقې مريمې رضي الله تعالی عنها د پلار د نسب سلسله بالآخره ابراهيم علیه السلام ته رسيږي، نو د (عمران) آل او د ابراهيم علیه السلام آل دواړه سره يو دي، او هيڅ يو رسول له ابراهيمي کورنی څخه د باندې پاتې نه شو.

إِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّيْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۳۵﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې ووېل ښځې د عمران چې: ای ربه زما ! بېشکه ما، نذر کړی مې دی تاته هغه شی چې په ګېډه زما کې دی، حال دا چې هغه به آزاد وي (له نورو مشاغلو د بيت المقدس خدمت ته)، پس قبول کړه ته (ای ربه ! دا نذر) له ما نه، بېشکه ته چې يې هم دا ته يې ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: د «عمران» ښځې دخپلې زمانې له دوده (رواجه) سره سم پخپل ځان باندې نذر منلی وو، چې «ای ربه ! هغه هلك چې زما په ګېډه کې دی، ستا په نامه دې آزاد او خوشې وي»، د دې خبرې مطلب دا دی چې هغه له ګردو دنيوي مشاغلو او له نورو شيانو څخه خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کې بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کې به لګيا وي، ای الله جل جلاله ! ته له خپلې مهربانۍ څخه زما دا نذر قبول کړه ! ته زما عرض اورې، او زما نيت او اخلاص تاته ښه معلوم دی، ګواکې په دې لطيف ډول سره يې وغوښت چې هلك ور په برخه شي، ځکه چې جينۍ د هغه خدمت لپاره نه قبلېده.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّيْ وَضَعْتُهَآ اُنْثٰى ۗ

پس کله چې وېې زېږاوه هغه (نذر) نو ووېل (ښځې دعمران) چې: ای ربه زما، بېشکه زه چې يم ومې زېږاوه هغه (نذر) حال دا چې ښځه (جينۍ) ده.

تفسیر: دا يې په حسرت او افسوس سره ووېل، ځکه چې هغه ښښه د دې له توقع او هيلې څنې پرته ښښه شوې وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کې نه وو.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ؕ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى ۚ

او الله ښه پوه دی په هغه شي چې زېږولی وو دې (د عمران ښځې)، او نه دی نارینه (چې هغې غوښتی وو لپاره د خدمت د بیت المقدس) په شان د دې ښځې (جینۍ).

تفسیر: دا د الله جل جلاله کلام دی، چې د حکایت په منځ کې د معترضې جملې په ډول نازل شوی دی، یعنې هغې ته ښکاره نه وه چې څه يې زېږولي دي؟ د دې جینۍ قدر او قیمت الله تعالی ته ښه معلوم دی، هغه هلک چې دې غوښت دې جینۍ ته کله رسېدی شي، دا جینۍ بالذات مبارکه ده، او د دې په وجود کې یو عظیم الشأن مبارک هلک پروت دی.

وَاِنِّيْ سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّيْٓ اُعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ۝

او بېشکه ما نوم کېښود د دې مریمه، او بېشکه زه پناه نیسم دې لپاره تا پورې او اولاد د دې (مریمې ته) له شیطان مردود (رټلي شوي) نه.

تفسیر: حق تعالی دا دعا قبوله کړه، په حدیث شریف کې دي: «هر کله چې د بنیادمانو اولاده د زېږېدلو په وخت کې له موره جلا شي، او په ځمکه ولوېږي، نو شیطان يې مس کوي، مګر عیسی علیه السلام او مریمه رضي الله تعالی عنها له دې مس څخه مستثنی دي»، ددې حدیث مطالب دنورو احادیثو له یو ځای کولو سره داسې کېږي، چې هر مولود اصلا په صحیح فطرت پیدا کېږي، چې دغه فطرت له لوینې او د ده د عقل او تمیز له ظهور څخه وروسته ځرګندېږي، و لې د شاوخوا د حالاتو او خارجي اثراتو له امله ډېر ځلې د هغه اصلي فطرت ورکېږي، چې د دغه مطلب تعبیر په حدیث کې په «فأبواه یهودانه و ینصرانه» سره شوی دی، بیا څنګه چې د ایمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کې پټ او په غیر مرئي ډول اېښود شوی دی، حال دا چې په هغه وخت کې ایمان لا څه، چې د غتو غتو محسوساتو له ادراک او شعور نه هم هغه مولود عاجز وي، په همدې توګه د ولادت په وخت کې په غیر محسوس ډول د شیطان په مس کولو سره خارجي اثر شروع کېږي، دا ضروري نه دی چې هر څوک د شیطان د مس کولو اثر قبول کړي، یا که يې قبول نه کړي، نو وروسته له هغه؛ هغه اثر همغسې پاتې هم وي.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُوْلٍ حَسَنٍ وَّاَنْۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ وَّكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ؕ

پس قبول کړه دا (مریمه) رب د دې (د نارینه په ځای) په قبولو ښو سره، او زرغونه (لویه) يې کړه په زرغونولو (لویولو) ښو سره، او (الله) کفیل وګرځاوه دې لره زکریا علیه السلام.

تفسیر: یعنې اګر که جینۍ وه، خو الله تعالی هغه له هلک څنې زیاته وګرځوله، او ویې منله، د بیت المقدس د مجاورینو په زړونو کې يې د اخبره واچوله، چې له عام دود (رواج) او دستور څخه پرته هغه جینۍ د بیت المقدس په خادمانو کې شامله کړي، او همغسې يې مریمې رضي الله تعالی عنها ته هم د قبول صورت ورعطا او خپل منلي بنده زکریا علیه السلام ته يې په کفالت ورکړه، او په خپل دربار کې يې په ښو منلو سره سر لوړي ورکړه، په جسماني، روحاني، علمي، اخلاقي، او له هر حیثه يې زیاته ترقي ور په برخه کړه، کله چې په مجاورینو کې د دې د پالنې په نسبت جګړه پېښه شوه، نو د انتخاب قرعه د زکریا علیه السلام په نامه وخته، چې دا جینۍ د خپلې ترور د شفقت په غېږ کې تربیت

ومومي، او د زکريا عليه السلام له علم او ديانت څخه ګټوره شي، زکريا عليه السلام د مريمې رضي الله تعالى عنها په تربيت او مراعات کې ځومره يې چې د لاسه کېده هم هغومره يې کوښښ کاوه، کله چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها پېغله شوه، نو مسجد سره يې نږدې ورته يوه ځانته حجره مخصوصه کړه، چې دې بي بي به ټوله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به بهرته خپلې ترور کره ورتله.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

هر کله به چې ننوت دې ته زکريا په محراب (په عبادت خانه) کې نو موندله به يې له (مريمې) سره څه روزي (يعني مېوې د ژمي په اوړي، او مېوې د اوړي په ژمي کې).

تفسير: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) څخه مراد ظاهري خواړه دي، وايي چې له بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها سره بې موسمه مېوې پيدا کېدې، د اوړي تازه مېوې په ژمي کې، او د ژمي تازه مېوې به په اوړي کې له دې سره تل پرتې وې.

قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

وويل (زکريا): اى مريمې له کومه (راغلې) ده تاته دا روزي؟ وويل (مريمې زکريا ته): چې دا (روزي) له طرفه د الله ده، بېشکه چې الله روزي ورکوي هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د روزي ورکولو يې ډېره پرېمانه) بېحسابه.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾

په دغه ځاى (يا وخت) کې دعا (غوښتنه) وکړه زکريا له ربه خپله، وويل (زکريا): اى ربه راوبخښه ! (راکړه) ما ته له نزده خپل اولاد ښه پاکيزه ! بېشکه ته ښه اورېدونکى (قبلوونکى) د دعا يې.

تفسير: زکريا عليه السلام بيخي سپين ږيرى او (۱۲۰) کلن شوى وو، ښځه يې (۹۸) کلنه او بيخي شنډه وه، دوى ته د اولاد پيدا کېدلو هيڅ يوه ښکاره هيله نه وه، د بي بي مريمې د دې فوق العاده خير او برکت او خوارقو د ليدلو په سبب ناڅاپه د زکريا عليه السلام په زړه کې يو جوش پيدا شو، او سمدلاسه يې دا په زړه کې وګرځېده، چې ماته هم ښايي چې اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کې دعا وکړم، هيله شته چې ماته به همدا مېوه بې له موسمه راکړه شي، يعني په دې زړښت (بوډا والي) کې به د پاک الله په مهرباني اولاد را په برخه شي، د «ذرية» اطلاق په واحد او کثير يو رنګ کاوه شي.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ

نو ور نارې کړې ده ته (زکريا ته) پرښتو (جبريل) حال دا چې دې ولاړ وو، لمونځ يې کاوه په محراب کې (عبادت خانه) کې چې بېشکه الله زېرى کوي په تا د يحيى (چې ستا ځوى به وي).

تفسير: دعا يې ومنله شوه، زېرى ور ورسېد چې ستا په کور کې يو هلک پيدا کيږي، چې د هغه نوم يحيى عليه السلام ايښود شوى دى، د «الملائکة» کلمه د جمعې په صورت سره راوړل يا به تعظيما وي، يا به د ملائکو جنس ور څخه مراد وي.

مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

حال دا چې تصديق کوونکی به وي په يوه کلمه سره چې (له طرفه د) الله ده.

تفسير: له يوې کلمې څخه دلته مسيح عليه السلام مراد دی، چې د الله تعالی د حکم سره سم بې له پلاره پيدا شوی دی، يحيی عليه السلام لا له پخوا څخه خلقو ته خبر ورکاوه، چې مسيح عليه السلام پيدا کيدونکی دی.

وَسَيِّدًا وَّحَصُوْرًا

حال دا چې سردار به وي (د خپل قوم په علم، حلم او تقوی سره) او ډېر منع راوړونکی به وي (له شهواتو سره له قدرته).

تفسير: يعنې له لذاتو او شهواتو څنې به زيات ځان ساتونکی وي، او د الله تعالی په عبادت کې به دومره لګيا وي چې د ښځې په لوري به د التفات کولو وار هم نه ورته رسيږي، دا د يحيی عليه السلام د مخصوص حال بيا ن وو، چې له هغه څخه د محمدي امت لپاره کومه قاعده نشي کېدی، څمونږ د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم پوره امتياز دا دی چې د عبادت له کمال سره يې د معاشرت کمال يو ځای کړ.

وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ۝

او نبي به وي له (ډلې د) صالحانو نه (چې نه به خطا کيږي، او نه به ګناه ته قصد کوي).

تفسير: د صلاح او رشد په اعلی مرتبه باندې به فائز کيږي، چې هغه ته «نبوت» ويل کيږي، يا د «صالح» معنی نېک عمله وي، چې په هغه تقدير به د هغه معنی خورا (ډېر) نيک عمل کيږي.

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِيْ عَاقِرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ۝

وويل (زکريا) «ای ربه څما ! څرنګه به پيدا کيږي ما لره هلک؟ حال دا چې په تحقيق رسېدلی دی ماته زوړوالی او ښځه مې (هم) شنډه ده»، وويل (جبريل): همداسې (له زوړ او زړې شنډې څخه د اولاد پيدا کول په شان) الله کوي هغه کار چې اراده وفرمايي (د کولو يې که مخالف وي له عادته يا موافق).

تفسير: يعنې د هغه قدرت او مشيئت د اسبابو په سلسلې پورې تړلی نه دی، اګر که په دې عالم کې د هغه عادت همداسې دی چې له عادي اسبابو څخه مسبّبات پيدا کوي، خوکله کله د عادي اسبابو په خلاف په غير معمولي طريقې سره د يوه شي پيدا کول هم د هغه خاص عادت دی، اصل دا دی چې مريمې صديقې رضي الله تعالی عنها ته په خارق العاده ډول رزق رسېدل، او ډېر غير عادي واقعات ورڅرګندېدل، د دې وضعيت په ليدو سره د بې بې مريمې په حجره کې ناڅاپه د زړه له کومې د زکريا عليه السلام دعا کول بيا ده ته او د ده شنډې ښځې ته په عين زړښت کې په غير عادي توګه اولاد ورکول، بايد د الله تعالی دغه ګردې (ټولې) علامې د هغه عظيم الشأن آيت تمهيد وګڼلی شي، چې د بې بې مريمې رضي الله تعالی عنها له وجوده بې د زوج له نږدې کېدلو په قريب مستقبل کې ظاهر کېدونکی وو.

ګواکې د يحيی عليه السلام په غير معتاد ولادت باندې ﴿كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾ فرمايل تمهيد وو لپاره د ﴿كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ چې وروسته له دې نه د مسيح عليه السلام د غير معتاد ولادت په سلسله کې راتلونکی دی.

قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّيٓ ءَايَةً ۖ

ویل (زکریا) ای ربه ځما ! وګرځوه ما لره څه علامه (د حمل چې لا زما د شکر کولو سبب شي).

تفسیر: یعنې چې له هغه ځنې ځرګند شي چې اوس حمل قرار نیولی دی، تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نږدېوالي د لیدلو له کبله یوه نوې خوشالي هم حاصله او د نعمت په شکر کې زیاتره لګیا شي.

قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ

نو وویل (جبریل): «علامه» ستا داده چې خبرې به نه کوې ته له خلقو سره درې ورځې (او شپې) مګر په اشاره سره.

تفسیر: یعنې هلته به تاته دا حالت درپېښ شي چې تر درې ورځو او شپو پورې به له خلقو سره پرته له اشارې هیڅ خبرې ونشې کړی، او ستا ژبه به یواځې د پاک الله په ذکر کې لګیا اوسي، نو وپوهیږه چې اوس حمل مستقر شوی دی، سبحان الله ! هسې علامه یې ټاکلې (مقرر کړې) ده چې د علامو علامه وي، او د خبرېدلو ځنې کوم غرض چې د نعمت شکر دی، هغه هم علی وجه الکمال حاصل شي، ګواکې که وغواړې چې پرته د الله تعالی له ذکر او فکر ځنې کوم شی ووینې، نو په خپله ژبه سره یې نشې ویلی.

وَٱذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِٱلْعَشِيِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ ﴿٤١﴾

او یادوه رب خپل ډېر (لپاره د شکر) ! او تسبیح وایه (لمونځ کوه) ! په آخر د ورځې کې، او په اول د ورځې کې.

تفسیر: یعنې په دغه وخت کې ښايي چې ډېر زیات د الله تعالی په ذکر او فکر کې مشغول، او سبا او بېګا په تسبیح او تهلیل کې مصروف اوسې ! معلومېږي چې له بنیادمانو سره خبرې نه کول یو اضطراري کار او د دې لپاره وو، چې هغه ورځې یواځې د پاک الله ذکر، شکر، او فکر ته فارغې او تشې پاتې شي، مګر په ذکر او شکر بوختېدل او مشغولېدل اضطراري نه وو، بلکه په هغه مأمور شوی وی.

وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل پرښتو (یعنې جبریل): ای مریمې ! بېشکه چې الله غوره کړې یې ته (په کرامت اوعبادت) او پاکه کړې یې ته (له بدو اقوالو او احوالو څخه) او غوره کړې یې ته په ګردو (ټولو) ښځو د عالمیانو (یعنې پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسیر: یعنې پرښتې بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها ته وویل: چې ته د پاک الله له خوا ځنې لا پخوا غوره شوې یې، چې سره له جلتوبه (جینکتوبه) د بیت المقدس په خادمانو کې د نذرانې په توګه منلې شوې یې، او راز راز لوړ احوال او عالي کرامات در عنایت شول، ښه اخلاق، پاک طبیعت، ظاهري او باطني نزاهت یې دروبانبه، او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائقه) یې ورګرځولې، او تا ته یې د ګرد (ټول) جهان پر ښځو په ځینو وجوهو کې فضیلت درکړ، مثلا په تا کې یې هسې یو استعداد کېښود، چې بې د بشر له مس کولو څخه یواځې د پاک الله په کامل قدرت لکه عیسی علیه السلام غوندې یو اولو العزم رسول له تا څخه پیدا شي، چې په دنیا کې داسې سرلوړې او امتیاز د هیڅ یوې بلې ښځې په برخه شوی نه دی.

يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ

اې مریمې فرمان برداره شه ! (ولاړه شه ! بندګي کوه) لپاره د رب خپل ! او سجده کوه !

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی داسې عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه، نو ښایي چې ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کې سر ښکته کړې ! او د عبودیت د وظائفو په انجامولو کې لا زیاته لګیا او مشغوله اوسې ! څو هغه لوی امر چې د هغه د ظهور لپاره ته د وسیلې په ډول درولې شوې يې؛ ښکاره شي.

وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿۴۳﴾

او رکوع کوه ! له نورو رکوع کوونکو سره (له نورو لمونځ کوونکو سره په جماعت لمونځ کوه !).

تفسیر: لکه چې رکوع کوونکي د پاک الله په مخ کې «رکوع» ته ځي، ته همغسې «رکوع» ته ولاړه شه ! یا یې دا مطلب چې په جماعت سره لمونځ ادا کړه !، او څنګه چې لږ تر لږه په رکوع کې له امامه سره شاملیدونکي، د هغه رکعت نیوونکي ګاڼه شي، نو ښایي د دې له امله (وجې) لمونځ د رکوع په عنوان سره یاد کړی شوی وي، په دې تقدیر سره که په «اقنتي» کې له «قنوة» څخه «قیام» مراد شي، نو د «قیام» رکوع، او سجود یعنې د لمانځه د درې واړو هیئتونو ذکر به په آیت کې راغی.

(تنبیه): امکان لري چې په هغې زمانې کې به ښځې په عمومي ډول سره په جماعت کې شریکېدې، یا خاص له فتنې څخه د مأمون پاتې کېدلو په صورت به دوی ته اجازه شوي وي چې جماعت وکړي، یا به دا د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها خصوصیت وي، یا به بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها پخپله حجره کې یواځې، یا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسې اقتداء کوله، او لمونځونه به یې کول، دا ګرد احتمالات شته، والله أعلم.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ

دا (د مریمې، زکریا، او د یحیی ذکر شوې قصې) له اخبارونو د غیبو څخه دي، چې مونږ یې په وحيې سره درلیږو تاته (اې محمده !).

تفسیر: یعنې په ظاهره کې ته لوستونکی او لیکونکی نه یې، او نه پخوا له دې نه تا له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ صحبت کړی دی، چې د هغه په وسیله د تېرو پېښو داسې تحقیقي معلومات ولري، او که هغوی سره صحبت وکړی شي، نو بیا هم له هغو څخه نه شي مستفید کېدی، ځکه چې هغوی پخپله د اوهامو او خرافاتو په تیارو کې لویدلې دي.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿۴۴﴾

او نه وې ته (اې محمده ! حاضر) په نزد د دوی (یعنې احبارو د بیت المقدس) کله چې دوی غورځول قلمونه خپل (په اوبو کې چې په دې قرعې سره معلوم کړي) چې کوم له دوی څخه تربیه وکړي د مریمې، او نه وې ته په نزد د دوی کله چې دوی جګړې سره کولې (په کفالت د مریمې کې).

تفسیر: کله چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کې سره جګړه شوه، چې د دې روزنه د چا په برخه شي؟ تر څو چې خبره قرعې اچولو ته ورسېده، ګردو مجاورانو

خپل هغه قلمونه چې په هغو سره به يې «تورات» ليکه، په بهېدونکې اوبو کې واچول، او دا يې سره وويل: «د هر چا قلم چې د دې بهيدونکو اوبو په سر ودرېږي، او اوبه يې يونسې، بلکه د اوبو د جريان په ضد لاړ شي، نو همغه د دې بي بي پالونکی وپېژنده شي»، په دې کې قرعه د زکريا عليه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسېده.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ملائکو (يعني جبريل): ای مريمې !بېشکه الله زېری درکوي تاته په يوې کلمې سره چې له طرفه د ده ده، نوم د هغه مسيح عيسی ځوی د مريمې دی، په دې حال کې چې مرتبې والا دی؛ په دنيا کې (په طاعت او نبوت) او آخرت کې (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دی.

تفسير: عيسی عليه السلام ته دلته او دقرآنکريم په نورو آيتونو کې «کلمة الله» له دې کبله ويل شوی دی چې د هغه ځېږېدل د عام عادت په خلاف پرته د پلار له واسطې څخه يواځې د الله تعالی په حکم سره وو، نو ځکه يې نسبت مستقيما د الله تعالی حکم ته وشو، لکه د الأنفال سورت په ۱۷ آيت کې چې فرمايي: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾

تنبيه: د «مسيح» لفظ اصلا عبراني دی، چې لومړی له دې نه «ماشيح» يا «مشيحا» وو، چې د هغه معنی «مبارک» او معرب يې «مسيح» دی، پاتې شوه دا خبره چې «دجال» ته مسيح ولې ويل کيږي؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربي دی، چې د هغه د تسميې وجه پخپله موقع کې په څو ډولو سره بيان شوې ده، د مسيح عليه السلام بل نوم يا لقب عيسی عليه السلام دی، چې په عبراني ژبه کې «ايشوع» وو، او د هغه معرب «عيسی» شو، چې معنی يې «سيد» دی.

دا خبره په خاص ډول د توجه وړ ده، چې دلته لوی قرآن د «ابن مريم» کلمه مسيح لره د عَـلَم او نوم د جزء په ډول استعمال کړه، ځکه چې پخپله يې بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها ته د زيري ورکولو په وخت کې داسې وويل: چې تاته د «کلمة الله» زيری درکول کيږي، چې د هغه نوم به «المسيح عيسی ابن مريم» وي.

ورسته يې ﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ وويل، او ډاډ يې ورکړ؛ چې الله تعالی به يې نه يواځې په آخرت کې بلکه په دنيا کې به يې د لوی عزت او وجاهت او مرتبې خاوند کړي، او د دښمنانو الزامات به دروغ کړي، د «وجيه» په لفظ باندې دلته داسې وپوهېږئ !لکه چې د موسی عليه السلام په نسبت الله فرمايلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾ (۲۲ جزء، د احزاب سورت ۶۹ آيت، ۹ رکوع).

ګواکې هغو کسانو ته «وجيه» وايي چې دوی په خصوصي ډول له دروغو، طعنو، او بدو الزاماتو څخه د الله تعالی په مهرباني برائت حاصلوي، هغه د باطني خبث څښتنان (خاوندان) چې د مسيح عليه السلام د نسب په نسبت طعنې کوي، يا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولي، يا يې د واقع په خلاف مصلوب يا مقتول يا يې د ژوندانه په حالت کې مړ بولي، يا د ألوهيت او ابنيت او نـورې باطلې عقيدې او د مشرکانو تعليمات ده ته منسوبوي، نو پاک الله به مسيح عليه السلام له دې ګردو الزاماتو څخه په دنيا او آخرت کې په ښکاره ډول سره پاک او بري وګرځوي.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

او خبرې به کوي له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ يا په ځانګو يا په طفوليت) کې او په کهولت (پوره عمر) کې، او له صالحانو څخه به وي.

تفسير: يعني خورا (ډېر) ښايسته او په اعلى درجه نېك به وي، اول به دمور په غېږ كې، او بيا به په لويوالي كې عجيبې او غريبې خبرې كوي، په دې الفاظو سره په حقيقت كې د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها پوره تسكين وكړ شو، له پخوانيو بشارتونو او زېرو څخه ممكن وو چې هسې خيال وكړي چې دغه وجاهت خو به يو وخت ورته حاصليږي، مګر د طعن او د پيغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستي شروع كيږي، نو په دې وخت كې به په څه ډول سره ځان بري او پاك كړم؟، ددې خبرې ځواب يې وركړ، چې مه ويرېږه ! تاته به د ژبې خوځولو هيڅ ضرورت نه پاتې كيږي، بلكه ته دا ور ښكاره كړه چې «زه نن روژه يم، او له خبرو څخه مې خوله تړلې ده، زما هلك به پخپله ژبه تاسې ته ځواب دركوي»، لكه چې دا مطلب د «مريم» په سورت كې په پوره تفصيل سره راځي.

قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ

وويل (مريمې): «اى ربه ځما ! څرنګه به پيدا شي ما لره ځوى؟ حال دا چې مس كړې نه يم هيڅ بشر (نارينه، نه په نكاح سره، نه په سفاح «بدكارئ» سره)».

تفسير: معلومه شوه چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها له دې زيري څخه داسې وپوهېده، چې هلك په همدې موجوده حالت كې پيدا كېدونكى دي، كه نه د تعجب هيڅ يوه موقع نه وه.

قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

وويل (جبريل) همداسې (بې د نارينه له مس څخه) الله پيدا كوي هغه چې اراده وفرمايي (د پيدا كولو يې) هر كله چې اراده (حكم) وكړي (الله) د يوه كار، پس بېشكه همدا خبره ده چې ووايي هغه شي ته چې (پيدا) شه ! پس (پيدا) شي.

تفسير: يعني په همدې ډول بې د بشر د «مس» او لاس لګېدلو څخه پيدا كيږي، د ده دعادت له مخالفت څخه تعجب مه كوه !، الله تعالى د هر شي په هر رنګ چې اراده وكړي؛ هغه كېدونكى دى، د ده د قدرت تحديد امكان نه لري، د هر كار د كولو اراده چې وكړي، همغه كيږي، الله تعالى جل جلاله و أعظم شأنه نه مادې ته محتاج دى، او نه اسبابو ته ضرورت لري.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾

او ورزده كوي هغه ته (الله) كتاب (ليك) او حكمت (د شرعي احكامو علم، ژورې خبرې) او «تورات» او «انجيل».

تفسير: يعني ډېر ښه ليكل به ور زده كړي، يا به د ټولو كتابونو هدايت او د «تورات» او «انجيل» علم ده ته په خصوصي ډول سره ورښيي، او خورا (ډېر) زياتې د حكمت ژورې خبرې وريادوي، او ممكن دى چې له كتاب او حكمت څخه قرآن او سنت مراد وي، ځكه چې مسيح عليه السلام به د نزول څخه وروسته څمونږ د پاك قرآن او د رسول الله مبارك له سنتو سره سم كار كوي، او حكم به صادروي، او دا هم په هغه صورت كې امكان لري، چې ده ته ددغو شيانو علم او پوه وركړه شي. والله أعلم.

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ

او (ليږو يې) رسول طرف د بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) ته (چې وايي دوى ته) بېشكه زه په تحقيق راغلى يم تاسې ته په لويه علامه (دخپل صدق سره) له ربه ستاسې نه.

تفسير: يعنې له مبعوث کېدلو څخه وروسته خپل قوم بني اسرائيلو ته به هسې وايي.

أَنِّيٓ أَخۡلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيۡـَٔةِ ٱلطَّيۡرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيۡرَۢا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ

بېشکه زه جوړوم تاسي ته (ای بني اسرائيلو) ! له خټو څنې په شان د شکل د مرغه؛ نو پو کړم په دې (شکل) کې، پس کيږي (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسير: يواځې د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبير کول، تش ظاهري حيثيت دی، لکه چې په صحيح حديث کې معمولي تصوير کښل په «خلق» سره تعبير شوی دی: «أحيو ما خلقتم»، يا په الله باندې د «احسن الخالقين» اطلاق دا راوښوول چې دا لفظ يواځې د ظاهري صورت په لحاظ د ما سوی الله په نسبت ويل کېدی شي، که څه هم د تخليق په لحاظ له الله تعالی څنې پرته بل هيڅا ته خالق نشي ويل کېدی، ښايي چې له همدې کبله يې داسې نه دي فرمايلي: «أني أخلق لکم من الطين طيرا» «زه له خټو څنې مرغه جوړوم» او داسې يې وفرمايل چې: «زه له خټو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کې پو کوم، نو بيا هغه خټه د الله تعالی په حکم سره الوزي»، په هر حال دا معجزه يې دوی ته وروښوده.

وَأُبۡرِئُ ٱلۡأَكۡمَهَ وَٱلۡأَبۡرَصَ وَأُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ

او روغوم مورزادې (پيدائشي) ړوند، او پيس (برګک) او ژوندي کوم مړي په اذن (حکم) د الله سره.

تفسير: په هغه زمانه (پېړۍ) کې د طبيبانو او حکيمانو ډېره ترقي او زور وو، نو مسيح عليه السلام ته داسې معجزې مرحمت شوې، چې د خلقو په منځ کې پر ګردو (ټولو) لويو طبيبانو باندې د ده تفوق او لويوالی ثبت کړي، او ګرد طبيبان د هغو له معالجو څخه عاجز وي، بلا شبهه د مړي ژوندي کول؛ د الله تعالی له صفاتو څنې دی، لکه چې د «باذن الله» له قيده صافه ښکاره ده، مګر د دې له امله چې مسيح عليه السلام د هغه وسيله ګرځېدلی دی، نو يې توسعا په خپل لوري نسبت کوي.

تنبيه: «معجزه» هغه ده چې د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعي له خوا د خپل تصديق لپاره ښکاره شي، نو که داسې نصوص واخيستی شي، چې د کوم شي په نسبت د الله تعالی عمومي عادت په کې بيان شوی وي، او بيا ترې داسې استدلال وکړي؛ چې په دې سره د معجزاتو نفي کيږي، بيخي له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی، که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغې ته به څوک «معجزه» وايي؟ د مسيح عليه السلام بې پلاره پيدا کېدل د ابرص او اکمه روغول، د مړي ژوندي کول، او د نورو معجزاتو ورښوول، د مسلمانانو په ګردو اخلافو او اسلافو کې يوه منلې شوې خبره ده، د اصحابانو رضي الله تعالی عنهم او تابعينو (رحمهم الله) په اقوالو کې يوه خبره هم داسې نشته، چې د مسيح عليه السلام د دې معجزاتو په نسبت څه تردد په کې ښکاره شوی وي.

وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأۡكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمۡۚ

او خبروم زه تاسې په هغه شي چې تاسې (يې) خورئ ! او (خبروم زه تاسې) په هغه شي چې تاسې (يې) ساتئ په کورونو خپلو کې.

تفسير: وروسته له دې نه په ځينو غيبي شيانو باندې عام له دې چې د ماضي وي، که د مستقبل؛ تاسې خبروم، له عملي معجزې څخه وروسته د يوې علمي معجزې ذکر فرمايي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بېشكه په دې (معجزو) كې خامخا نښانه ده تاسې ته، كه يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونكي زما په نبوت) حال دا چې مصدق يم د هغه (كتاب) چې پخوا له ما (نازل شوى) دى چې تورات دى، او (بل راغلى يم تاسې ته) لپاره د دې چې حلال كړم لپاره ستاسې ځينې له هغو شيانو چې حرام كړى شوي وو په تاسې باندې.

تفسير: يعني د «تورات» تصديق كوم، چې د پاك الله كتاب دى، او د هغه عمومي اصول او احكام پخپل حال باندې قايم پاتې دي، او د الله تعالى په حكم د دې زماني په تناسب سره څه جزئي او فرعي تغييرات پكې كيږي، مثلا د هغه ځيني احكام چې ډېر سخت او درانه وو لري كيږي، (لكه چې په موسوي شريعت كې د خالي د ورځې تعظيم، د ماهي او د اوښ د غوښې او د وازدې تحريم چې د ٨ جزء د الأنعام سورت په (١٤٧) آيت او (١٨) ركوع كې راغلي ، هغه ورته حلال شول، نو واك (اختيار) لرئ چې د هغه نوم نسخ ږدئ ! او كه تكميل؟

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

او راغلى يم تاسې ته په (هر قسم) معجزې له (طرفه د) رب ستاسې، نو وويرېږئ تاسې له الله او ومنئ (ويئا) زما (د الله په توحيد او زما په اطاعت كې).

تفسير: يعني كله چې تاسې زما د صداقت دلائل وليدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وويرېږئ ! او د هغه بندګي وكړئ ! او زما خبرې ومنئ !.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشكه چې الله رب ځما دى او رب ستاسې دى؛ نو بندګي كوئ تاسې د ده ! هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونكې مقصود ته).

تفسير: يعني له ګردو خبرو ځنې يوه خبره، او له ګردو اصولو يو اصل هم دا دى: هغه دا چې پاك الله ومنئ ! چې زما او ستاسې يو شان رب او پالونكى دى، (او د پلار او ځوى تعلقات او نور) په كې مه پيدا كوئ ! او دهغه بندګي وكړئ ! د الهي رضا موندلو سمه لاره هم دا توحيد، تقوى، او د رسول اطاعت دى، بنايي چې تاسې پرې لاړ شئ ! چې هغه ته په ښه ډول سره ورسېږئ.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ

نو كله چې معلوم كړ عيسى (په محسوس ډول) له بني اسرائيلو څخه كفر (چې د مسيح د قتل اراده يې وكړه !).

تفسير: يعني مسيح عليه السلام وپوهېده چې دغه يهودان ځما دين نه مني، بلكه ځما په دښمنۍ او ضرر رسولو پسې لوېدلي دي.

قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ

وويل (عيسى عليه السلام چې) څوك دي مددګاران ځما په طرف (لاره) د الله كې؟.

تفسیر: یعني ځما مله او ملګري شئ ! او دپاك الله د دین انتشار او تعمیم او ترویج کې له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وکړئ ! او زما له انصارو ځنې شئ !.

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ

وویل حواریونو: مونږ یو مددګاران د (دین د) الله !

تفسیر: له الله تعالی سره مدد کول دا دي چې د هغه دین ته راشئ، او د هغه دین ومنئ، او د انبیاوو مرسته (ملګرتیا) او مدد وکړئ، لکه چې د مدینې منورې انصارو ځمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم او د حق دین په منلو کې خپلې مرستې ښکاره کړې.

آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

ایمان مو راوړی دی په الله، او شاهد شه ته (ای عیسی !) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان یو.

تفسیر: «حواریون» کومو کسانو ته ویل کیږي؟ مشهوره داده چې لومړی هغه دوه تنه چې د عیسی علیه السلام تابعان شول، دوبیان وو، او د کالیو (جامو) وینځلو له امله به خلقو دوی ته «حواریون» ویل، عیسی علیه السلام دوی ته وویل چې: کالي وینځل پرېږدئ ! راشئ ! چې زه تاسې ته د زړه وینځل دروښیم ! دوی له ده سره ملګري شول، وروسته له دې د ده دنورو ملګرو لقب هم داسې شو.

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

ای ربه ځمونږ ! ایمان راوړی دی مونږ په هغه کتاب (انجیل) چې نازل کړی دی تا، او پیروي مو کړې ده د رسول (ستا عیسی علیه السلام) نو ولیکه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانیت او رسالت).

تفسیر: وروسته له دې نه چې د رسول په مخ کې یې اقرار وکړ، د الله جل جلاله په حضور کې یې هم داسې اقرار وکړ، چې «مونږ پر انجیل باندې ایمان راوړی دی، او ستا د رسول متابعت مو هم کړی دی، نو ته پخپل فضل او توفیق او کرم سره ځمونږ نومونه د منونکو په فهرست کې ولیکه ! او ځمونږ د ایمانداری تصدیق وفرمایه، او هسې توفیق را په برخه کړه چې تل په ایمان باندې ټینګ اوسو، او ځمونږ د بیا کافر کېدلو احتمال له سره پاتې نشي».

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

او مکر وکړ کفارو (په عیسی باندې) او مکر وکړ الله، او الله خیر (بهتر) د ماکرینو دی.

تفسیر: «مکر» لطیف او خفیه تدبیر ته وایي، که دا پټ تدبیر د ښو کارونو لپاره وي، ښه دی، او که د بدو کارو لپاره وي، نو بد دی، نو ځکه په ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ کې یې له «مکر» سره «سيئ» قید زیات کړی دی، او دلته الله جل جلاله ته «خیر الماکرین» ویلی شوي دي، مطلب دا دی: یهودانو د عیسی علیه السلام په مخالفت کې راز راز پلمې (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبیرونو جوړول شروع کړل، تر دې چې د پاچا غوږونه یې د مسیح علیه السلام له مخالفت نه ډک کړل، او داسې یې وویل: «دا سړی معاذ الله ملحد دی، او غواړي چې «تورات» بدل کړي، او ګرد خلق د یهودانو له دین ځنې واړوي»، پاچا د مسیح علیه السلام د نیولو امر صادر کړ، هلته داسې خبرې کېدې، او دلته د الله تعالی لطیف او خفیه تدبیر د هغوی په ماتولو کې خپل کار کاوه، چې د هغه ذکر وروسته راځي، بېشکه د الله تعالی تدبیر له ګردو ځنې داسې ښه، کلك، بهتر او مضبوط دی، چې هیڅوك هغه تدبیر نشي ماتولی.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ
اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ
تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن
نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل الله: ای عیسی ! بېشکه زه اخیستونکی یم تا لره (له ځمکې) او پورته بېوونکی یم تا لره طرف ځما ته، او پاکوونکی (لرې کوونکی) یم تا لره له هغو کسانو څخه چې کافران (منکران) شوي دي او ګرزونکی یم دهغو کسانو چې متابعت یې کړی دی ستا؛ د پاسه د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي؛ تر ورځې د قیامته پورې، بیا (خاص) طرف ځما ته دی راتګ ستاسی، او زه به حکم وکړم په منځ ستاسې کې په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې اختلاف به مو کاوه.

نو هر هغه کسان چې کافران شوي دي، نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره، په دنیا او په آخرت کې، او نه به وي دوی ته هیڅ مدد کوونکی (د عذاب په دفع کې).

او هر هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) نو پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او الله محبت نه کوي ظالمانو سره.

تفسیر: کله چې یهود سره را ټول شول، او د هغوی پاچا د عیسی علیه السلام د وژنې او په دار کولو فیصله وکړه، نو الله تعالی ددې په مقابل کې عیسی علیه السلام ته ډاډه ورکړ، چې دوی تا ته هیڅ ضرر نشي رسولی، بلکه تا به زه روغ رمټ اسمان ته پورته کړم، او بیا به په مقرر وخت کې بېرته ځمکې ته راشې، او هغه مقصد به پوره کړې، د کوم لپاره چې ته لېږل شوی یې، او هغه څوک چې ستا پیروان دي؛ په نورو به یې سر لوړي کړم، او بیا به په اخرت کې ستاسو تر منځ په خلافي مسائلو کې فیصله وکړم.

د ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا﴾ څخه معلومېږي، چې دا وعده په دنیا کې تر سره کېږي، او مؤمنانو ته به دنیوي او أخروي أجرونه ورکول کیږي، د «اهل السنت والجماعت» عقیده دا ده چې کله یهودو د عیسی علیه السلام د وژنې پرېکړه وکړه، نو الله تعالی هغه ژوندی اسمان ته پورته کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم متواتر أحادیث په دې دلالت کوي چې کله دنیا له کفر او ظلم څخه ډکه شي، نو الله تعالی به عیسی علیه السلام د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت او دهغه دنفاذ لپاره دنیا ته راوه لیږي، بیا به عیسی علیه السلام دجّال او د هغه پیروان یهود مړه کوي، تر دې چې کاڼي او بوټي به مسلمان رابلي، چې راشه، زما تر شا یهودي پټ دی، مړ یې کړه.

عیسی علیه السلام به صلیب مات کړي، خنزیران به ووژني، او د مسلمانانو تر منځ به خلاف ورک شي، او د الله تعالی حق دین به په نړۍ کې نافذ شي.

د ﴿مُتَوَفِّيكَ﴾ په اړه د یادونې وړه ده چې «أبو البقاء الكفوي» په خپل کتاب «کلیات» کې وایي چې: «توفي» په عام استعمال کې د مړ کولو، او روح اخیستلو په معنی استعمال شوي ده، او د بلغاوو په استعمال د پوره اخیستلو په معنی دی، او «توفّي» د مرګ په معنی هم ځکه راځي چې په مرګ سره کوم خاص غړی نه بلکه روح له پوره بدن څخه اخیستل کیږي، لکه چې څرنګه چې د بلغاوو اصطلاح ده، نو د عیسی علیه السلام روح د بدن سره پوره آسمان ته خېژول شوی دی، خو هر کله چې داسې واقعات کم وي؛ چې روح او بدن دواړه دې الله تعالی پورته کړي، لکه د عیسی علیه السلام په شان، او په مقابل کې یې یواځې دروح اخیستل غالب وو، نو ځکه د «توفي» استعمال په مرګ کې ډېر کیږي،

او غالبا ورسره د «موت» لفظ ذکر کیږي، لکه په: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾ (الزمر ۴۲)، دلته د توفي النفس دوه صورتونه یاد شوي دي، یو مرګ، او بل خوب، همدا راز په ﴿يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم﴾ دلته د «توفي» اطلاق په خوب باندې شوی دی، چې د پوره روح قبض هم په کې نشته، نو له دې کبله که د «آل عمران»، او «المائدة» سورتونو په دوو آیتونو کې ((توفي)) د رفع الروح مع البدن په معنی شي، نو کوم ناشونی کار نه دی، او خصوصا همدا د جمهورو قول هم دی، او د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحیح روایتونو کې ثابت دي، چې عیسی علیه السلام ژوندی اسمان ته خېژول شوی دی، او د هغه له ژوندي پورته کېدو او په آخره زمانه کې بېرته دنیا ته راتللو څخې انکار له هیچا سلف او خلف څخې منقول نه دی، بلکه امام ابن حجر عسقلاني په تلخیص الحبیر کې په دې باندې اجماع نقل کړېده، او له ده څه پخوا امام ابن کثیر، او نورو د عیسی علیه السلام د نزول احادیثو ته متواتر ویلي دي.

ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

دا (چې تېر شول) مونږ یې لولو پرتا (ای محمده!) له آیتونو او دین (یا پند یاقرآن یا لوح محفوظ) محکم څخه (چې هیڅ تغییر او تبدیل نه لري).

بېشکه مثل (صفت) د عیسی په نزد د الله په شان د مثل (صفت) د آدم دی، چې (الله) جوړ کړ هغه (آدم) له خاورو څخه بیا یې وویل ده (آدم) ته (بشر) شه ! پس (بشر) شو.

تفسیر: نصرانیانو په دې خبره څمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ډېرې جګړې وکړې چې عیسی علیه السلام بنده نه دی، بلکه د الله تعالی ځوی دی، نو په آخر کې یې وویل: «که عیسی د الله ځوی نه دی نو ته ووایه چې پلار یې څوک دی؟» نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو چې آدم علیه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور، نو کـه اوس عیسي علیه السلام پلار نه لري، نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې کومه عجیبه خبره نه ده «موضح القرآن»، نو په دې حساب سره ښایي چې آدم علیه السلام ته د الله جل جلاله زوي وواېه شي، څکه چې ستاسې په زعم دلته زورور دلائل شته، حال داچې د دې خبرې ویونکی هیڅوک نه دي.

الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

حق (هغه دی چې) راغلی دی له جانبه د رب ستا (د عیسی په شان کې) نو مه کېږه له شک کوونکو څخه.

تفسیر: یعنې د مسیح علیه السلام په نسبت کومه خبره چې الله جل جلاله فرمایلي ده هغه داسې حقه ده، چې د شك او شبهې هیڅ ځای په کې نشته، او په صحیح او حقیقي خبره باندې په پوره ډول سره دوی وپوهول شو.

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

نو هر څوك چې جګړه کوي له تا سره په (باره د) عیسی کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته (صحیح) علم (د عیسی په بندګی او نبوت) نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) راځئ ! چې راوبولو ځامن څمونږ، او ځامن ستاسې، او ښځې څمونږ، او ښځې ستاسې، او ځانونه خپل، او ځانونه ستاسې، بیا به التجا عاجزي وکړو (په دعا کې) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغجنانو باندې.

تفسير: الله تعالی حکم وفرمايه: که د نجران نصرانيان سره له دومره پوهولو بيا هم ونه پوهيږي، نو له دوی سره «مباهله» وکړه ! چې د هغې لپاره داسې يو مؤثر او مکمل صورت تجويز کړی شو، چې دواړه ډلې دې له خپل اولاد سره حاضرې شي !او د زړه له کومې دې په ډېر اصرار او عاجزۍ سره داسې دعاوې وکړي: «هر يو له موږ څخه چې دروغ وايي په هغه باندې دې دالله تعالی لعنت او عذاب ولوېږي !».

دا د «مباهلې» اقدام په اول سر کې د دې خبرې اظهار کوي چې کومه ډله تر کومې اندازې پورې په خپلو زړونو کې پخپل صداقت او حقانيت باندې باور او يقين لري؟ لکه چې د «مباهلې» د دعوت له اورېدلو څخه وروسته د نجران جرګې مهلت واخيست، او ويې ويل چې: «موږ په دې مورد کې مشوره سره کوو بيا به ځواب وايو»، د مشورې په معرکې کې د دوی پوهانو او تجربه کارانو وويل چې: «ای د نصرانيانو ډلې ! تاسې پخپلو زړونو کې په يقين سره پوهېږئ؛ چې دا محمد نبي مرسل دی، او مسيح عليه السلام د ده په نسبت صافې فيصلې او ښکاره خبرې کړې دي، او تاسې ته دغه خبره هم څرګنده ده، چې الله د اسماعيل عليه السلام په اولاده کې د نبي د لېږلو وعده کړې ده، او هيڅ لرې نه ده چې دا به همغه نبي وي، نو له نبي سره د کوم قوم د مباهلې او ملاعنې کولو همدا نتيجه کېدی شي چې د هغه هيڅ يو لوی او وړوکی د الله تعالی له عذاب څخه نه خلاصيږي، او د نبي د لعنت اثر تر ډېرو نسلونو پورې پاتې کيږي.

ښه خو به دا وي چې اوس موږ له ده سره روغه وکړو، او د خپلو کليو په لوري بېرته لاړ شو، ځکه چې له ګردو عربو سره د جنګ کولو قوت په موږ کې نشته».

د نجرانيانو د جرګې ګردو سړيو همدا تجويز ومانه، او څو موږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په لوري ورروان شول، په هم دې وخت کې محمد صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم سره له حسن، حسين، فاطمې، او علي المرتضی رضي الله تعالی عنهم اجمعين د باندې وتل.

کله چې د نجرانيانو د لوی پادري سترګې په دې نوراني صورتونو باندې ولګېدې، بې واکه يې وويل چې: «زه هسې پاک نوراني صورتونه وينم، چې د دوی په دعا به غرونه له خپل ځايونو څخه وخوځولی شي، هسې نه چې د دوی له «مباهلې» څخه موږ هلاک شو، او نه چې د دوی د ښېرا له امله يو نصراني هم په ځمکه کې پاتې نشي»، بالآخر دوی مقابله پرېښوده او روغه يې سره وکړه، او کلنی «جزيه» يې ومنله، او صلحه يې سره وکړه، او بېرته ولاړل، د نبي صلی الله عليه وسلم حديث دی: «که نصرانيانو «مباهله» کړې وی نو دا ګرده وادي به اور ګرځېدلې وای، او پر دوی باندې به اور اورېده، او الله تعالی به نجرانيان په کلي ډول له منځه وړي وای، او د يوه کال په منځ کې به ګرد نصرانيان مړه شوي وای».

تنبيه: لوی قرآن دا نه دي راښوولي چې وروسته له رسول الله صلی الله عليه وسلم به هم د «مباهلې» صورت اختياراوه شي، که نه؟ او دا چې د «مباهلې» اثر به همغسې ظاهرېږي لکه چې د محمد صلی الله عليه وسلم له «مباهلې» څخه ظاهرېدونکی وو؟ د ځينو اسلافو د عمل له طريقې او د ځينو حنفي فقهاوو رحمهم الله له تصريحاتو څخه معلومېږي چې: د «مباهلې» جواز تر اوسه پورې هم باقي دی، مګر په هغو شيانو کې چې د هغوی شرعي ثبوت بيخي قطعي وي، او دا خبره ضروري نه ده چې په «مباهلې» کې دې کوچنيان (ماشومان) او ښځې هم شاملې کړلی شي، او نه پر «مباهله» کوونکو باندې د هغه ډول عذاب راتلل ضروري وي، چې څو موږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم د «مباهلې» له امله راته، بلکه دا يو ډول د حجت اتمام دی، چې وروسته له هغه څخه د مناقشې ابواب تړل کيږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ

بېشکه دا (حال د عیسی او د مریمې چې تا ته بیان شو) خامخا دا بیان حق دی او نشته هیڅ بر حق معبود مګر یواځې الله دی.

تفسیر: د «مباهلې» له بلنې څخه دا راڅرګنده شوه، چې مباهله د دې لپاره وي چې هر هغه څه چې په قرآن کې د مسیح علیه السلام په باره کې ویلي شوي دي، هغه حق او رښتیا دي، او د الله تعالی دربار له هر ډول شرک او پلار او ځویتوب او نورو تعلقاتو څخه بیخي مبرا او پاک دی.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

او بېشکه الله خامخا هم دې ډېر غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ کې) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتین او دروغجن سره همغسې معامله وکړي، چې د هر یوه له حاله سره هغه وړ او مناسبه وي.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

نو که وګرځېدل دوی (ایمان ته یې شا کړه او اسلامي احکام یې و نه منل) پس بېشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړي دوی ته).

تفسیر: که نه یې په دلائلو سره منې او نه «مباهلې» ته تیارېږي، نو پوه شه چې د دوی مقصود د حق اثبات نه دی، او نه پخپلو زړونو کې د خپلو عقایدو پر صداقت باندې څه یقین او باور لري، یواځې فتنه او فساد خورول د دوی مطلب دی، نو ته ښه وپوهېږه چې ګرد مفسدان د الله تعالی تر نظر لاندې دي (او بې له مجازاتو یې له سره نه پرېږدي).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ

ووایه (ای محمده !) چې ای اهل کتابو ! راشئ تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې)، چې برابره ده په منځ ځمونږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مګر یواځې د الله، او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی، او نه به نیسي ځینې ځمونږ ځینې نور معبودان غیر له الله (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسئ).

تفسیر: کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم اهل کتاب توحید او د یوه الله عبادت ته راوبلل، نو هغوی وویل چې: مونږ خو الله تعالی منو، او مسلمانان یو، نو ځکه یې ورته وویل: چې کله مونږ او تاسو په دعوا کې او د الله تعالی په منلو کې شریک یو؛ نو راځئ چې په نصوصو کې تحریف پرېږدو، او د الله تعالی څخه پرته د بل هیچا بندګي او عبادت ونکړو، او د الله تعالی سره په بندګۍ کې او نورو مخصوصو صفاتو کې بل شی شریک نه کړو، که هغه نبي وي، ولي وي، مرشد او پیر وي، او که فقیر وي، او دوی ته د ألوهیت حقوق او صفات ورنکړو، لکه: حلالول، حرامول، کوم چې د اهل کتابو خاص صفت وو، لکه چې الله تعالی فرمایي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (د التوبه سورت، ۳۱ آیت).

فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

نو كه وګرځېدل دوی (له توحید، او اسلامي احکامو ته يې شا واړوله) پس ووايئ تاسې (ای مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان شئ تاسې په دې چې په تحقیق مونږ مسلمانان یو (او تاسې نه یئ).

تفسير: یعني ای کتابیانو ! تاسو د توحید او داسلام له دعوي سره د الله تعالی ځینی غاړی غړوی، او مونږ مسلمانان الحمد لله په هغی باندی ټینګ ولاړ یو، او خپل ځانونه یو الله ته سپارو او دهغه فرمان منو، او تاسې د خپل نبی حکم نه منی.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنجِيلُ إِلَّا مِن بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

ای اهل د کتابو ! ولې جګړه کوئ تاسې (په شان د) ابراهیم کې (په دې شان چې هر یو له تاسې يې پخپل دین ګڼئ) حال دا چې نه دی نازل کړی شوی «تورات» او «انجیل» مګر (په سلهاوو کلونو) وروسته له ده، آیا نو هیڅ عقل نه لرئ تاسې (چې داسې چټې (بېکاره) خبرې کوئ؟). خبردار شئ ! تاسې هغه کسان یئ چې جګړه مو کړې ده (له ډېره حماقته) په هغه شي کې چې وو تاسې په هغه کې څه علم، نو ولې جګړه کوئ تاسې په هغه شي کې چې نشته تاسې لره په هغه کې هیڅ علم، حال دا چې الله پوهېږي (په هغه شي هم چې تاسې په کې جګړه کوئ) او تاسې نه پوهېږئ (جاهلان یئ).

تفسير: لکه چې په توحید او د اسلام په دعوی کې ګرد سره مشترک وو، هم داسې د ابراهیم خلیل الله علیه السلام په تعظیم او تکریم کې هم ټول سره شریکان وو، او له یهودانو او نصرانیانو ځنې هرې ډلې ببله دعوی کوله چې ابراهیم علیه السلام ځمونږ په دین وو، یعنې (معاذ الله) یهودي یا نصراني وو، ددې ځواب يې داسې ورکړ چې «تورات» او «انجیل» چې د هغو پیروانو ته یهودي او یا نصراني وایي، په سلهاوو کلونو وروسته له ابراهیم علیه السلام ځنې نازل شوی دی، نو بیا ابراهیم علیه السلام ته یهودي یا نصراني څرنګه ویلی شي؟ بلکه په دې ډول چې تاسې یهودي یا نصراني یئ، په دې وصف او معنی پخپله موسی یا عیسی علیهما السلام ته هم یهودي یا نصراني نه ویل کیږي، او که دا مطلب وي چې د ابراهیم علیه السلام شریعت ځمونږ له مذهب سره ډېر نږدې وو، نو دا هم غلطه ده، ځکه چې تاسې په دې باندې له کومه پوه شوئ؟.

دا خو ستاسې په کتابونو کې نشته، نو تاسې ولې په هغو مواردو کې جګړه کوئ؟ چې تاسې بیخي له هغو څخه بېخبره یئ، او له سره پرې نه پوهېږئ؟ الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې ابراهیم علیه السلام څه وو؟ او نن په دنیا کې د کومې ډلې مسلک هغه ته ډېر نږدې دی؟

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

(پاک الله د ابراهیم علیه السلام د پاکوالي په باره کې فرمایي چې) نه وو ابراهیم یهودي او نه نصراني، ولیکن وو دی حنیف (په حق ټینګ ولاړ، او له باطل څخه بېزاره) مسلمان (حکم منونکی د الله) او نه وو (ابراهیم) له مشرکانو نه.

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام به خپل ځان «حنیف» یا «مسلم» باله، د «حنیف» معنی دا ده چې د حق په سمه لاره باندې برابر درومي، او نورې ګردې باطلې لارې پرېږدي، او د «مسلم» معنی حکم منونکی دی، نو اوس تاسې پخپله اټکل وکړئ! چې نن کومې ډلې له ګردو ځنې خپل غیر مشروع تعلقات شکولي (پرېکړي) دي؟ او د الله تعالی لاره یې ټینګه نیولې ده؟ او خپل ځان یې بیخي الله جل جلاله ته سپارلی دی؟ نو همغه به ابراهیم علیه السلام ته زیات اشبه او نږدې وي.

تنبیه: دلته په «مسلماً» کې د اسلام څخه خاص محمدي شریعت مرادول ضروري نه دي، ځکه چې معنی یې تش تسلیم، تفویض، او فرمان منل دي، چې هغه د ګردو انبیاوو دین دی، خو ابراهیم علیه السلام په دې خصوصیت سره دا نوم او لقب زیات روڼ کړی دی.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ

بېشکه ډېر نږدې له خلقو نه ابراهیم ته خامخا هغه کسان دي، چې متابعت یې کړی وو د ده (یعنې خپل امت یې) او دا نبي (محمد) دی، او هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی (له محمدي امته).

تفسیر: الله تعالی راوښوده چې له ابراهیم علیه السلام سره د ده د زمانې امت زیات مناسبت درلود (لرلو)، او په وروستنیو امتونو کې یې محمدي امت، د دغه پیغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کې له ابراهیم علیه السلام سره زیات مناسبت لري، او د دې امت پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خَلْقًا (په پیدایښت) خُلُقًا (په عادت) صورت او سیرت کې له ابراهیم علیه السلام سره ډېر زیات شبیه دی.

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

او الله ولي (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دی (چې له دوی سره مرستې کوي، او ښه اجر ورکوي).

تفسیر: یعنې د خپلې لارې په حقانیت باندې د بل موافقت او مشابهت یواځې هلته دلیل راوړل کېږي، کله چې پخپله په ده باندې وحي نه راځي، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولي» دی، چې دوی (مستقیما او په سمه لاره) د ده په حکم باندې درومي «موضح القرآن».

وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

دوست ګڼي هیله کوي یوه طائفه له اهل کتابو څخه د دې چې (په کوم قسم وښویوي) ګمراه کړي تاسې، او نه ګمراه کوي (په واقع کې، نه ښویوي) دوی مګر نفسونه خپل (چې عذاب او وبال یې هم دوی ته راجع کېږي) او (په دې) نه پوهیږي دوی.

تفسیر: پخوا یې ویلي وو: ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دلته یې راوښوده، لکه چې د مؤمنانو «ولي» الله تعالی دی، نو ستاسې مکر او پلمې (منصوبې) پر دوی باندې هیڅ نشي چلېدی، بېشکه چې ځینې کتابیان غواړي چې د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمې لارې ځنې واړوي، خو مسلمانان د دوی په جال کې نه نښلي، هو! دغه خلق خامخا پخپله ګمراهي او وبال کې زیادت کوي، او د دوی د دې اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوی ته بېرته ور رسېدونکی دی، چې په هغه باندې دوی اوس نه پوهیږي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمۡ تَشۡهَدُونَ ۝٧٠

ای اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کېږئ تاسې په آیتونو د الله (قرآن) باندې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (اقرار کوئ په حقانیت د کلام الله او نعمت د رسول الله).

تفسیر: یعنې تاسې په «تورات» او نورو باندې قائلان یئ ! چې په هغو کې د «محمد صلی الله علیه وسلم» او دلوی قرآن په نسبت بشارتونه او زیرې شته، او په هغو باندې تاسې ښه خبر یئ، او په پټو مرکو کې تاسې پر دې شیانو باندې اقرار او تصدیق هم کوئ ! نو بیا ظاهرا او په ښکاره ډول ولې له هغو ځنې مخالفت کوئ؟ او پر پاک قرآن باندې ولې ایمان نه راوړئ؟ او د خاتم الأنبیاء تصدیق د څه لپاره نه کوئ؟ ښه وپوهېږئ چې له قرآن عظیم الشأن ځنې انکار په حقیقت کې له ټولو پخوانیو اسمانې کتابونو ځنې انکار دی.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَلۡبِسُونَ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُونَ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝٧١

ای اهل کتابو ! ولې ګډوئ تاسې حق له باطلو (خپل دروغ له رښتیا آسمانې کتابونو) سره؟ او پټوئ تاسې حق (د محمد نبوت) حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلطولو او پټولو).

تفسیر: دوی د «تورات» ځینې حکمونه د دنیوي غرضونو او مالونو له امله بیخې لغوه کړي وو، په ځینو آیاتو کې یې لفظي تحریفات او د ځینو معنی یې بدله کړې، او ځینې شیان یې لکه د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم بشارتونه بیخي پټ کړي وو، او څوک یې پرې نه خبرول.

وَقَالَت طَّآئِفَةٞ مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجۡهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكۡفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ۝٧٢

او وویل یوې طائفې له اهل کتابو (بلې طائفې ته) چې ایمان راوړئ په هغه (قرآن) ! چې نازل کړی شوی دی په هغو کسانو چې مؤمنان دي، (یعنې ای کتابیانو ایمان راوړئ) په اول د ورځې کې او کافران شئ (ای کتابیانو بیا) په آخر د ورځې کې؛ لپاره د دې چې دوی (یعنې مؤمنان هم لکه کتابیان) (له ایمانه) وګرځي.

تفسیر: په دې آیت کې د کتابیانو د چالاکیو او د خیانتونو ذکر کیږي، چې یو له هغو ځنې دا وو، چې د دوی ځینې سړي د ګهیځ (سهار) په وخت کې په ښکاره ډول سره مسلمانېدل، او له مسلمانانو سره به یې لمونځونه کول، او د ماښام په وخت کې به یې ویل: «مونږ له خپلو لویو لویو علماوو ځنې تحقیق کړی دی، چې دا هغه رسول نه دی چې زیرۍ یې راکړی شوی دی، او د تجربې له مخې هم د ده حالات د اهل الحق په شان را ښکاره نه شول، نو ځکه له اسلامه ځنې بېرته اوړو».

ښکاره ده چې نتیجه به داوی چې د هسې اوضاعو له امله به نور ډېر ضعیف الایمان کسان هم بېرته واوړي، او داسې به وګڼي چې ضرور به د اسلام په دین کې دوی څه نه څه عیب او نقص لیدلی وي، چې دې خلقو وروسته د هغه له منلو ځنې له هغه څخه مخ واړاوه، او هم د عربو په جاهلانو کې د کتابیانو د علم او فضل لوی شهرت وو، نو ځکه داسې یو خیال هم پیدا کېده، چې که دا نوی مذهب حق وای، نو داسې پوهانو به غاړه ترې نه غړوله، بلکه له ګردو ځنې به یې پخوا هغه منله.

وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ

اومه منئ تاسې (ای کتابیانو د هیچا) مګر د هغه چا چې متابعت یې کړی وي د دین ستاسې (چې یهودیت دی).

تفسیر: یعنې هغه یهودان چې مسلمانانو ته د نفاق په ډول خپل ځانونه مسلمانان ځرګندوي، دوی ته دې دا ښه معلومه وي، چې هغوی په رښتیا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسې یهودان دي، او په اخلاص سره د هغو یهودانو خبرې اوري؛ چې د هغوی په دین باندې رهي (روان) دي، او د موسوي شریعت د اتباع دعوی کوونکي دي.

ځینو د ﴿وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ﴾ معنی داسې کړې ده چې: «په ظاهري ډول سره تاسې ایمان راوړئ ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ ! دا دې یواځې د هغو خلقو لپاره وي چې ستاسې پر دین باندې ټک کوي»، یعنې په دې تدبیر سره ښایي د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي، چې دوی مسلمانان نشي، یا هغه کسان چې مسلمانان شوي، په دې چل او تدبیر سره بېرته مرتدان شي.

قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ

(فرمایي الله چې ای محمده دوی ته) ووایه: بېشکه هدایت (حق دین) همدا هدایت د الله (اسلامي دین دی).

تفسیر: یعنې هدایت خو د الله تعالی په ورکولو سره مونده کیږي، د هر چا په زړه کې چې الله تعالی د هدایت رڼا واچوي، هغه ستاسې په هسې چلونو او فریبونو نه ګمراه کیږي.

أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ

او دا (تدبیرونه ستاسې ای کتابیانو د حسد له مخې دي، په دې) چې ولې ورکړی شي یو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چې در کړی شوي دي تاسې ته، او (لپاره د بد ګڼلو د دې خبرې چې مؤمنان) حجت قائم کړي، او غالب شي پر تاسې په نزد د رب ستاسې (د حجت له مخې).

تفسیر: یعنې هسې مکرونه او تدبیرونه یواځې د حسد له امله کوئ، هغه دا چې نورو ته داسې شریعت او نبوت او رسالت ولې ورکول کیږي؟ لکه چې پخوا دوی ته ورکړی شوی وو، یا په مذهبي او دیني جد او جهد کې نور خلق ولې پر تاسې باندې غالب او وړاندې ځي؟ او د الله تعالی په مخکې تاسې ملزم کوي.

یهودانو تل داسې خیالات شائع کول چې «په دنیا کې یواځې هم دا ځمونږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي، «تورات» پر مونږ باندې رانازل شوی دی، موسی علیه السلام غوندې یو أولوا العزم نبي په مونږ کې مبعوث شوی دی، نو د عربو امیانو له دې فضل او کمال سره څه تناسب لري؟».

مګر د «تورات» د (سفر استثناء) هغه عظیم الشأنه پخوانی وینا نشي غلطېدی چې په هغې کې دا راښوولي شوي وو چې الله تعالی به د بني اسرائیلو په ورونو بني اسماعیلو کې موسی علیه السلام غوندې د مستقل شریعت خاوند یو نبي راولیږي، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کې واچوي ﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَٰهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾ (۲۹ جزء د المزمل سورت ۱۵ آیت، ۱ رکوع) لکه چې بني اسماعیلو ته دا لوي دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، فضل، حجت، برهان، او د مذهبي جد او جهد په میدان کې نه یواځې له بني اسرائیلو ځني، بلکه له ټولو نړیوالو ځني وړاندې تللي دي، فالحمد لله علی ذلک.

قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

ووايه (اى محمده !) چې بېشکه فضل (علم او حکمت) د الله په لاس کې دی، ورکوي يې هغه چا ته چې اراده يې وکړي، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (د احسان په اهل هم). خاصوي په مهربانۍ خپلې (چې اسلام يا قرآن يا نبوت دی) هغه څوک چې اراده وکړي، او الله څښتن د فضل (مهربانۍ) ډېرې لويې دی (پر مؤمنانو باندې).

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۗ

او ځيني له اهل کتابو څخه هغه څوک دي، که امين کړې ته دې په ډېر مال باندې، نو بېرته به وسپاري دا (مال) تاته، او ځيني له دوی څخه هغه دي، که امين کړې ته هغه په يوه دينار باندې، نو اداء به نه کړي دې دا دينار تاته، مګر که يې ته هميشه په ده ولاړ (لپاره د غوښتلو).

تفسير: د اهل کتابو د ديني خيانت او نفاق په سلسله کې د دنيوي خيانت ذکر هم راغی، چې له هغه څنې دا خبره هم راڅرګنديږي، هغه کسان چې د لږ شي له امله خپل نيتونه خرابوي، او د امانتدارۍ رعايت نه کوي، نو له دوی څنې څرنګه داسې هيله اوتوقع کېدی شي، چې په ديني معاملاتو کې امين ثابت شي، په دوی کې ډېر داسې کسان شته دي، چې که له هغو سره زيات مال لا څه؟ که يو دينار په اندازه طلا هم امانته کېښوده شي، نو لږ موده وروسته پرې منکريږي، او تر څو چې څوک د غوښتلو او تقاضا لپاره هر وخت د دوی په سر باندې ولاړ نه وي، نه يې ادا کوي.

مګر په دې کې شک نشته، چې دوی ټول سره يو شان نه دي، په دوی کې ځيني داسې کسان هم شته، که له هغوی سره د سرو زرو يوه لويه ډېرۍ هم کېښوده شي، نو يو بځرکی به هم ترې خيانت نه کړي، خو هم دا ښه معامله داران او امين کسان دي چې له يهوديت څنې بېزار کيږي، او د اسلام په دائره کې ننوځي، لکه (عبد الله بن سلام) او نور رضي الله تعالى عنهم أجمعين.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ

دغه (په امانت کې خيانت) په سبب د دې دی، چې بېشکه دوی (کتابيانو) ووېل: نشته پر مونږ باندې په (حق) د دې اميانو کې هيڅ ګناه (چې مالونه يې وخورو).

تفسير: يعني د پرديو د حق خوړلو لپاره يې دا مسئله جوړه کړېده، چې «د عربي اميانو د مالونو خوړل چې څمونږ په دين کې نه دي داخل، په هر ډول سره چې څمونږ لاس ته راشي؛ روا دي، که د نورو مذاهبو په امانت مال کې خيانت وکړ شي، نو په هغه کې هم هيڅ ګناه نشته، مخصوصا هغه عرب چې د خپلو پلرونو له دين څخه ګرځيدلي او مسلمانان شوي دي، الله تعالى د هغوی مال مونږ ته حلال ګرځولی دی»، نو الله «جل وعلا شأنه» د دغو کتابيانو عتاب کې چې د داسې شيانو نسبت الله جل جلاله ته کوي، داسې فرمايي:

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

او وايي دوی (کتابيان) پر الله باندې دروغ (په دې دعوی کې) حال دا چې دوی پوهيږي (پخپلو دغو دروغو ترڅلو باندې).

تفسیر: یعني سره له پوهې په قصد سره دروغ خبرې الله جل جلاله ته منسوبوي، په امانت کې د خیانت کولو اجازه هیڅکله الله تعالی نه ده فرمایلې، نن هم ځمونږ د فقهي کتابونو مسئله همدا ده چې: «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کې خیانت جائز دی»، (بیا الله تعالی فرمایي):

بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ۝

(ولې نشته عذاب) بلکه شته ! هو هر څوك چې وفا وکړي په عهد خپل (چې ایمان په نبي او د امانتونو ادا کول دي) او پرهېزګاري وکړي (ځان وساتي له کفر او خیانته) نو بېشکه الله مینه او محبت کوي پرهېزګارانو سره.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ۝

بېشکه هغه کسان چې اخلي دوی په عهد د الله باندې (چې ایمان په نبي او اداء د امانت دی) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندې قیمت لږ (دنیوي، د هغه د نه منلو په عوض)، دغه کسان نشته هیڅ برخه د دوی لپاره په آخرت کې، او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله (په خوښی) او نه به وګوري دوی ته (الله په رحم سره) په ورځې د قیامت کې، او نه به پاك کړي دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناك (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تفسیر: دا د یهودانو صفت وو چې «الله تعالی له دوی ځنې اقرار اخیستی وو، او دوی ته یې قسمونه ورکړي وو، چې له هر نبي سره به مرستې کوي !» بیا دوی د دنیوي مقاصدو له امله له هغه ځنې واوښتل، او هر هغه څوك چې د دنیوي ګټې اخیستلو لپاره په دروغو قسمونه خوري؛ د ده حال هم دا دی.

وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيْقًا يَّلْوٗنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ

او بېشکه ځینې له دوی څخه خامخا یو فریق دی، چې اړوي دوی ژبې خپلې په (لوستلو د) کتاب کې لپاره ددې چې وګڼئ تاسي دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزّل نه) حال دا چې نه دي (دا محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وایي دوی چې دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دي، حال دا چې نه دي دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله.

تفسیر: یعني په اسماني کتاب کې یې ددغسي شیانو زیادت او حذف وکړ، او هغی ته به یې بیا دالله کلام ویلو او عوام به یې ورباندې تیر ایستل، خو دوئ پخپله هم دا تحریف شوی کتاب په مجموعي هیئت دالله تعالی کتاب نه ګڼه ځکه په هغی کې یې قسم قسم تصرفات کړی وو، د (بایبل، انجیل) نسخې چې نن ورځ په دنیا کې شته، د هغوی په منځ کې هم داسې شدید اختلافات موندل کیږي، چې سړی ورته حق حیران پاتې کیږي، او داسې مضامین هم په کې لوستل کیږي چې سړی له واره پرې پوهیږي؛ چې دا هیڅکله د الله تعالی له جانبه نه دي نازل شوي.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۞ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

او وايي دوی (يعنې کتابيان) په الله باندې دورغ، حال دا چې پوهيږي دوی (پخپلو دروغ ويلو).
نه ښايي هيڅ بشر ته چې ورکړی ده ته الله کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) او نبوت، بيا ووايي خلقو ته چې: شئ تاسې بندګان (عبادت کوونکي) ما لره بې له الله څخه.

تفسير: د (نجران) د جرګې د خبرو او اترو په ترڅ کې ځينو يهوديانو او نصرانيانو ويلي وو: «ای محمده ! آيا تاسې دا غواړئ چې مونږ ستاسې همغسې عبادت وکړو، لکه چې نصرانيان د عيسی بن مريم عليه السلام عبادت کوي؟» رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «معاذ الله چې مونږ د غير الله عبادت وکړو، يا نورو ته د هسې کارونو دعوت ورکړو، حق تعالی مونږ د دې کار لپاره نه يو راليږلي»، نو د دې خبرې په نسبت دا آيت نازل شو.

يعنې هر هغه بشر ته چې حق تعالی کتاب او حکمت او د فيصلې قوت ورکړي، او د رسالت په منصب باندې يې سر لوړی وګرځوي، چې دې په ډېر ښه ډول سره د الله تعالی پيغام نورو خلقو ته ورسوي، او د بندګۍ او د وفادارۍ په طرف يې متوجه کړي، د هغه کار هيڅکله داسې نشي کېدی، چې خلق د الله تعالی له خالصه بندګۍ څخه واړوي، او د خپل ځان يا د بل کوم مخلوق بندګۍ ته يې وبلي.

له همدې ځايه د انبياوو د عصمت مسئله څرګنديږي «کما نبه عليه أبو حيان رحمه الله في البحر».

کله چې انبياء عليهم السلام له ادنی عصيان څخه هم پاک دي، نو بيا د شرک او د پاک الله په مقابل کې د بغاوت امکان چېرې پاتې کيږي؟ له دې څخه د نصرانيانو د هغې دعوی ترديد هم وشو، چې ويل به يې: «د مسيح عليه السلام د ابنيت او د ألوهيت عقيده مونږ ته پخپله مسيح عليه السلام راښوولې ده»، او هغو مسلمانانو ته هم نصيحت وکړل شو، چې هغوی د رسول الله مبارک حضور ته عرض کړی وو، چې مونږ ته اجازه راکړئ ! چې د سلام اچولو په ځای تاسې ته سجده وکړو، او پر کتابيانو باندې هم تعريض وشو، چې هغوی خپلو احبارو او رهبانو ته د ألوهيت درجه ورکوله، العياذ بالله.

تنبيه: په ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ الآيه - کې د أبو حيان «رحمه الله» په نزد هم داسې نفي ده، لکه چې په ﴿مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾ کې، يا په ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ کې ده، وهو أصوب عندي (يعنې نفي د امکان).

وَلَٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۞

وليکن (وايي چې) شئ تاسې عالمان عاملان په سبب د دې چې يئ تاسې چې ښوونه کوئ (خلقو ته) کتاب (شرعي أحکام) او په سبب د دې چې يئ تاسې چې تدريس کوئ (او درس اخلئ، پخپله دا کتاب لولئ، او نورو ته يې هم لولوئ).

تفسير: يعنې: «هر هغه څوک چې د الله تعالی له جانبه په نبوت سره وستايل شي، او دې خلق له کفر او شرک څخه راباسي، او د مسلمانۍ په لوري يې راولي، نو بيا به دې څرنګه هغو ته کفر ورزده کوي؟ هو ! تاسې ته (ای کتابيانو) داسې ويل کيږي، چې له تاسې څخه هغه کسان چې پخوا له دې نه ديندار وو، اوس د هغوی په شان ديندار او د کتاب لوستونکي او زده کوونکي نه دي پاتې، او زما په صحبت کې اوس ممکن دي چې همغه کمال بيا حاصل کړئ ! او عالم، حکيم، فقيه، مدبر، عارف، متقي، او ښه الله پرست شئ !، او دا شرف تاسې ته د لوی قرآن له لوستلو او لولولو او پوهېدلو څخه په لاس درتلی شي.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ أَرْبَابًا ؕ

او نه کوي امر تاسې ته (الله يا نبي) د دې چې ونيسئ تاسې پرښتې او انبياء معبودان.

تفسير: لکه چې نصرانيانو مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام ته او ځينو يهودانو عُزير عليه السلام ته او ځينو مشرکينو پرښتو ته معبودان ويل، هر کله چې پرښتې او رسولان له الله جل جلاله سره په عبادت کې نشي شريکېدی، نو تيږې، صليب اونور په کوم شمېر کې راځي.

أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۸۰﴾

آيا امر کوي (الله يا نبي) تاسې ته په کفر سره، وروسته له دې نه چې يئ تاسې مسلمانان (غاړه اېښودونکي شرعي احکامو ته).

تفسير: يعنې لومړی نبيانو کوښښ وکړ چې خلق رباني د الله خاص بندګان، موحدين، او مسلمانان وګرځوي، هر کله چې خلقو هغه ومانه، نو آيا هغوی بيا دوی د کفر او شرک په لوري بيايي، او خپل زيار (کوښښ) او ګرد زحمتونه په خپلو لاسونو سره ابته او بربادوي، دا خبره فهم ته نشي راتلی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ مِّنْ كِتٰبٍ وَّحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ ؕ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِيْ ؕ قَالُوْٓا اَقْرَرْنَا ؕ قَالَ فَاشْهَدُوْا وَاَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۸۱﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له ټولو انبياوو چې خامخا هغه شی چې درکړم زه تاسې ته، چې هغه کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) دی، بيا راشي تاسې ته رسول (محمد)، چې مصدق (رښتيا کوونکی) دی د هغه کتاب چې له تاسې سره دی، نو هرومرو به ايمان راوړئ تاسې خامخا په هغه، او هرومرو مدد به کوئ تاسې خامخا ورسره، وويل (الله دوی ته): آيا اقرار وکړ تاسې په دغه (ايمان او نصرت) او واخيسته (قبوله کړه) تاسې پر دې (ايمان او نصرت) ټينګه وعده ځما؟ وويل دوی: اقرار وکړ مونږ (په دې)، وفرمايل (الله): نو تاسې شاهدان اوسئ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسې سره له شاهدانو ځنې يم (پر تاسې او په هغوی باندې په دې اقرار کې).

تفسير: يعنې هيڅ يو نبي د خپلې بندګۍ تعليم نشي ورکولی، بلکه د يوه الله جل جلاله بندګي ورښيي، هو ! رسولانو ته دا حق شته چې خلق دې پر دوی باندې هم ايمان راوړي، او د دوی خبرو ته دې غوږ کېږدي، او له دوی سره دې هر راز مرستې (مدد) وکړي، عام خلق لا څه بلکه الله تعالی له خپلو انبياوو عليهم السلام ځنې هم داسې ټينګ عهد او پيمان اخيستی دی؛ چې هر کله له تاسې ځنې وروسته کوم نبي راشي، چې يقينا د پخوانيو انبياوو عليهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال يا په تفصيل سره تصديق کوي، نو ضروري خبره ده، چې لومړی نبي دې د وروستني نبي پر صداقت باندې ايمان راوړي، او د هغه مرسته دې وکړي !، که عمر يې د هغه زمانې ته ورسېږي، نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دې پوره هدايت ورکړي، چې په وروستني راتلونکي نبي باندې هرومرو ايمان راوړئ، او د هغه نصرت او اعانت وکړئ، ځکه چې داسې وصيت کول، هم د هغه په مرسته کې داخل دی.

له دې عامې قاعدې ځنې د سپېڼې ورځې په شان ښکاره ده، چې ځمونږ په خاتم الأنبياء محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړل او د هغوی د مدد کولو عهد به بلا استثناء له ګردو پخوانیو انبیاوو علیهم السلام ځنې اخیستی شوی وي، او دوی له خپلو امتیانو ځنې دا قول او اقرار اخیستی دی.

فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

نو هر څوک چې بېرته وګرځېد وروسته له دې (د ایمان او نصرت له عهده) نو دغه (شا ګرځوونکي کسان) هم دوی فاسقان دي (چې عهد ته یې شا کړې ده).

اَفَغَیْرَ دِیْنِ اللّٰهِ یَبْغُوْنَ وَلَهٗۤ اَسْلَمَ مَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا

آیا نو غیر له دین د الله ځنې غواړي (دوی بل دین) حال دا چې (خاص) الله ته غاړه ایښې ده، هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علویاتو) او په ځمکه کې دي (له سفلیاتو، سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه یا په زوره.

تفسیر: یعني هر کله چې د حق تعالی کوم حکم د صادق القول رښتین رسول په وسیله تاسې ته در ورسیږي، د هغه په مقابل کې غاړه کېږدئ ! نو اوس کوم احکام او هدایات چې سید المرسلین خاتم النبیین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم راوړي دي، هغه هم د الله تعالی دین دی، آیا تاسې هغه پرېږدئ؟ او د نجات او فلاح بله کومه لاره لټوئ؟.

بنیادم ته نه ښایي چې پخپل شوق، مینه، رغبت، او خوښې سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوي، چې د هغه د تکویني حکم لاندې آسمان او ځمکه او ګرد موجودات دي، او د هغه دحکم په اثر موجود شوي دي، عام له دې نه چې هغه تکویني حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښې سره وي، لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندګانو په اطاعت کې، یا په مجبورۍ او ناچارۍ سره وي، لکه د دنیا په ذره ذره کې د هغو آثارو او حوادثو ظهور چې د هغوی وقوع او ظهور د مخلوق له مشیئت او ارادې ځنې پرته وي، او یواځې د پاک الله د احکامو او مشیئت او ارادو تابع وي.

وَّاِلَیْهِ یُرْجَعُوْنَ ﴿۸۳﴾

او بیا (خاص) همدې الله تعالی ته بېرته بیولي کیږي (د اټول خلق د مجازاتو لپاره، نو ښایي چې ټول هدایت او اسلام ځانته غوره کړي).

تفسیر: د ګردو لومړنیو او وروستنیو ورتګ د همغه پاک الله په لوري دی، نو عقلمن ته ښایي چې له پخوا څخه خپل ځان تیار کړي ! او تل د الله تعالی په اطاعت اوعبادت کې مصروف اوسي ! که نه په آخرت کې به بې مخه، مایوسه، شرمنده، او تیټ سترګی وي.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَاۤ اُنْزِلَ عَلَیْنَا وَمَاۤ اُنْزِلَ عَلٰۤى اِبْرٰهِیْمَ وَاِسْمٰعِیْلَ وَاِسْحٰقَ وَیَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ
وَمَاۤ اُوْتِیَ مُوْسٰى وَعِیْسٰى وَالنَّبِیُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

ووایه (ای محمده ! کتابیانو ته چې) ایمان راوړی دی مونږ په الله، او په هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (چې قرآن دی) او پر هغو (صحیفو) چې نازلې کړی شوي دي پر ابراهیم او (پر) اسماعیل او (پر) اسحاق او (پر) یعقوب او (پر) اولاده (د دوی) باندې، او (پر) هغو چې ورکړی شوي دي موسی ته (چې تورات دی)، او عیسی ته (چې انجیل دی)، او نورو انبیاوو ته

(چې نور آیتونه دي)؛ له (جانبه د) رب د دوی، (حال دا چې) نه کوو فرق په منځ د هیڅ یوه د دوی (په نبوت او نه نبوت کې، او داسې نه کوو چې ځینې به منو او ځینې به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه ایښودونکي یو.

تفسیر: یعنې هر هغه څه چې په هره زمانه کې د الله تعالی له جانبه نازل شوي، یا کوم رسول ته ورکړی شوي دي، مونږ هغه ګرد بلا تفریق منو، دا خبره د یوه حکم منونکي مسلم له وصف او شان څخه لرې ده، چې لکه کتابیان ځینې رسولان ومني، او ځینې ونه مني.

ګواکې په آخر کې یې د ﴿وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ﴾ له ویلو څخه د اسلام حقیقت راوښود، او خبر یې راکړ چې اسلام د هیڅ یوه حقاني رسول او د هیڅ یو آسماني کتاب تکذیب نه کوي، بلکه ګرد شرعي احکام په ډېر محبت او اهتمام سره قبلوي، او د اسلام په نزد څرنګه چې د لوی قرآن او د عربي نبي علیه السلام نه منل کفر دی، هم داسې له بل کوم نبي علیه السلام او آسماني کتاب څخه انکار کول هم کفر دی.

بېشکه د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم شان ښايي چې هم داسې وي؛ چې دې د ګردو پخوانیو کتابونو او رسولانو مصدق شي، او په دې ډول سره هغه ګردو اقوامو ته چې د دوی لپاره محلي او مقامي (نذیر) او (هادي) راغلی وو، د «جمعیة الکبری» تر لویې جنډې لاندې دجمع کېدلو لاره وروښیي.

تنبیه: همداسې یو مضمون په اول جزء د «البقرة» سورت په (۱۳۶) آیت ۱۶ رکوع کې تېر شوی دی، ښايي چې دلته دې هم له همغه څخه استفاده وشي.

وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿۸۵﴾

او هر څوک چې غواړي غیر له اسلامه (چې توحید او د الله احکامو ته انقیاد دی) بل دین، نو له سره به ونه منل شي له ده نه، حال دا چې وي به دی په آخرت کې له زیانکارانو (چې د اسلام د پرېښودلو په سبب به تل په دوزخ کې پاتې کیږي).

تفسیر: یعنې هر کله چې د الله جل جلاله دین «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راورسېد، نو وروسته له هغه هیڅ څوک کوم د دروغو یا نا مکمل دین نشي منلی، د لمر د راختلو څخه وروسته د تیلي، ډېوې، یا ګیس لګول یا د برېښنا او د ستوري د رڼا لټول چټي کار او ناپوهي ده، د محلي نبیانو د هدایت رڼا تېره شوه، اوس له ګردو څخه لوی او وروستني او عالمګیر نبوت او هدایت څخه رڼا اخیستل په کار دي.

كَيۡفَ يَهۡدِي ٱللَّهُ قَوۡمٗا كَفَرُواْ بَعۡدَ إِيمَٰنِهِمۡ وَشَهِدُوٓاْ أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقّٞ وَجَآءَهُمُ ٱلۡبَيِّنَٰتُۚ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿۸۶﴾

څرنګه به سمه صافه لار وښیي الله (بلکه نه ښیي هغه) قوم ته چې کافران شوي دي وروسته له ایمان راوړلو د دوئ، حال دا چې شاهدي ورکړې ده دوی په دې چې بېشکه رسول حق دی، او راغلي دي دوی ته معجزې ښکاره، او الله نه کوي هدایت (نه ښیي سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چې اسلام په کفر بدلوي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته سره له پوهې کفر اختیار کړي، یعنې په زړه کې یقین لري، او په سترګو یې ګوري، بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کې اقرار کوي چې؛ دا رسول رښتین دی، د ده

د حقانیت او صداقت روښانه دلیلونه، ښکاره علامې، او څرګند زیري دوی ته رسېدلي دي، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب د جاه او مال او نو ر د اسلام له منلو څخې د دوی مخه نیسي، او د کفر او عدوان له پرېښودلو څخه مانع کیږي، لکه چې د یهودیانو او نصرانیانو هم دا حال وو، له هسې معاندینو څخې چې سرزوري او ضدیت لري؛ څه توقع او هیله کېدی شي، چې سره له هسې رویې به دوی ته د الله تعالی له خوا نجات او فلاح ور په برخه کیږي؟ او دوی به په هسې لاره باندې بیایي چې دی ترې خوښ او دوی جنت ته رسوي؟

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۸۷﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چې بېشکه پر دوی دی لعنت د الله (چې لرې کوي دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو او (لعنت) د خلقو د ټولو (مخلوقاتو).

تفسیر: یعنې الله تعالی، پرښتې، او مسلمانان ګرد لعنت پرې وایي، بلکه هر انسان حتی پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندې لعنت وایي، یعنې کوم وخت چې دوی داسې وایي: «پر ظالمانو او دروغ ویونکو باندې دې د الله لعنت وي !» اګر که دوی په هغه وخت کې په دې باندې نه پوهیږي، چې دا لعنت پخپله پر دوی باندې هم واقع کیږي.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿۸۸﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۸۹﴾

حال دا چې تل به وي دوی په دغه (لعنت یا اور یا عقوبت) کې، نه به سپکولی شي له دوی څخې عذاب (د دوزخ)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، (د توبې، یا به نه کتلی کیږي دوی ته په رحمت سره). مګر هغه کسان چې توبه یې وکښله (بېرته اسلام ته راوګرځېدل) وروسته له دې (ارتداده)، او نېک یې کړل (عملونه خپل)، نو بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿۹۰﴾

بېشکه هغه کسان (له یهودو) چې کافران شوي دي (په انجیل او عیسی) وروسته له ایمان راوړلو د دوی (په تورات او موسی)، بیا یې زیاتوالی وکړ په کفر کې (په نه منلو د قرآن او محمد)؛ له سره به نه قبلیږي توبه د دوی (چې دوی توبه ونه کړي تر غرغرې پورې)، او دغه کسان هم دوی ګمراهان دي.

تفسیر: یعنې هغه کسان سره له دې چې په حق پوهیږي، او بیا په قصد سره ترې منکران شوي دي، اوتر آخره پورې په همغه انکار کې ترقي او پرمختګ کوي، نه له کفر څخې د مخ ګرځولو نوم اخلي، او نه د حق او د اهل حق له عداوته څخه لاس نیسي، بلکه حق خوښوونکو سره بحث، مناظره، جنګ او جنجال کوي، او کله چې د مرګ وخت ورسیږي، او پرښته د دوی سا راکاږي، دلته نو د توبې په فکر کې ولویږي.

یا کله د کوم شخصي مصلحت له امله په ښکاره ډول او په رسمي صورت سره توبه کوي، یا په کفر باندې پوره ټینګ ولاړ وي، خو له ځینو هغو اعمالو څخې توبه وباسي چې دې یې پخپل زعم سره ګناه ګڼي، نو له دغې توبې څخه هیڅ ګټه نه اخیستله کیږي، او نه د الله جل جلاله په دربار کې د هغې د منلو امید او انتظار کیږي، او داسې خلقو ته په رښتیا سره هسې توبه نه ور په برخه کیږي، چې د قبلولو وړ وي، تل تر تله د دوی کار: د ګمراهۍ په بیدیا (صحرا) کې لالهانده او سرګردان ګرځېدل دي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او مړه شوي دي، حال دا چې دوی کافران دي؛ نو له سره به قبول نشي له یوه د دوی څخه په اندازه د ډکوالي د ځمکې سره زر.

تفسیر: یعني لکه د دنیوي حکومتونو په شان هلته د سرو او سپینو زرو په رشوت سره کار نه چلیږي، هلته خو یواځې د ایمان دولت پکار راځي، فرض یې کړئ! که له یوه کافر سره د سرو زرو دومره لوی لوی امبارونه پراته وي، چې له هغو څخه د ګردې ځمکې مخ ډک شي، او هغه بیخي خیرات کړي، نو د الله تعالی په دربار کې د یوې ذرې په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهمیت نه لري، او نه په آخرت کې له داسې اعمالو څخه څه فایده وررسیږي، ځکه چې د عمل روح ایمان دی، نو هر عمل چې له ایمان څخه تش وي، هغه د مړ عمل په شان ګڼل کیږي، چې د آخرت په ابدي ژوندون کې هیڅ کار نه ترې اخیستل کیږي.

وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

او اګر که فدیه ورکړې دې دغه (ټول سره زر) سره، دغه کسان (چې په کفر مړه دي) شته دوی لره عذاب دردناک، او نشته دوی لره هیڅ مددګاران (چې مرسته ورسره وکړي).

تفسیر: یعني فرض یې کړئ! که له کافرو سره هلته دومره مال وي، او پخپله دی له خپل لوري دا وغواړي، چې هغه د فدیې په ډول الله جل جلاله ته وړاندې کړي، چې دا له ما څخه واخله! او ما پرېږده، نو بیا هم دا فدیه ترې نه منله کیږي، دا مقصد په ۶ جزء المائدة ۳۶ آیت، شپږمه رکوع کې هم راځي.

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

له سره به ونه مومئ تاسې (پوره) نېکي، تر هغه پورې چې خرچ کړئ تاسې (په لاره د الله کې) ځینې له هغو شیانو چې ستاسې خوښ وي، او هغه چې خرچ کوئ (یې) تاسې له یوه شي (لږ وي که ډېر) پس بېشکه الله په هغه (هم) ښه عالم دی.

تفسیر: یعني الله جل جلاله ته معلوم دي چې تاسې څه شی او له کوم ځایه او د څه مقصد لپاره خرڅ کړی دی؟، خومره محبوب او په زړه پوري شیان چې په هره طریقه په اخلاص او ښه نیت سره چې د الله جل جلاله په لاره صرفوئ! سم له هغه سره د الله تعالی له لوري تاسې ته هم د هغه بدل درکول کیږي، چې تاسې یې هیلمن (امیدوار) یئ! که د اعلی درجې نیکي حاصلول غواړئ؟؛ نو له خپلو ډېرو محبوبو او ډېرو ګرانو شیانو څخه څه شی د الله تعالی د لارې لپاره وټاکئ! (مقرر کړئ).

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ ۗ

ټول طعام (د خوړلو شیان) وو حلال بني اسرائیلو (ځامنو د یعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چې حرام کړي وو اسرائیل (یعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو له غوښو او شودو) پخوا له هغه چې نازل (لېږل) کېده تورات.

تفسیر: یهودانو ځمونږ (رسول الله صلی الله علیه وسلم) او مسلمانانو ته ویل چې: «تاسې خپل ځانونه د ابراهیم علیه السلام د دین تابعان بولئ! حال دا چې تاسې داسې شیان خورئ چې هغه د الله تعالی له جانبه په ابراهیم علیه السلام او

د ده په کورنۍ حرام شوي وو، لکه د اوښې شودې او غوښې»، الله جل جلاله فرمايي: ټول هغه شيان چې اوس يې خلق خوري د ابراهيم عليه السلام په وخت هم حلال وو، او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوي، هو ! په «تورات» کې ځينې شيان په خاص ډول سره پر بني اسرائيلو باندې حرام شول، مګر د اوښ له غوښې ځنې پخوا د «تورات» له نزوله اسرائيل (يعقوب) عليه السلام قسم کړی وو، چې د ده په پيروی ګردې اولادې يې د اوښ د غوښې د خوړلو ځنې ځانونه وساتل.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

ووايه (ای محمده ! يهودانو ته) نو راوړئ تاسې (صحيح) تورات، پس ويې لولئ تاسې (د خپل تصديق لپاره) که يئ تاسې صادقان.

تفسير: يعني که تاسې (ريښتين يئ چې دا شيان د ابراهيم عليه السلام په وخت کې حرام وو، نو راشئ ! او دا حکم پخپل منلي کتاب «صحيح تورات» کې راښکاره کړئ ! که په هغه کې مو راونه ښوده؛ نو په دې خبره کې د هيڅ شک او شبهې ځای نشته، چې تاسې کاذبان او مفتريان يئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې يهودان د دې زورور اعلان او بلنې استقبال ته حاضر نشول، او په دې طريقه سره ځمونږ د «نبي صلی الله عليه وسلم» په صداقت باندې يو بل دليل هم قائم شو.

فَمَنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

(نو فرمايي الله) پس هر چا چې وتړل په الله دروغ وروسته له هغه (چې د حرمت، حجت، او جهت يې ښکاره شو) پس دغه کسان (چې حق پر پرېږدي او باطل خوښوي) هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعني دا به لويه بې انصافي وي؛ که د دې حجت له ظهوره مو وروسته بيا هم تاسې په همدې باندې ټينګ اوسئ او وايئ چې: دا شيان د ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې حرام دی، او مونږ د ابراهيمي دين اصلي پيروان يو.

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ ۗ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) ريښتيا فرمايلي دي الله (په دې تحليل او تحريم کې هم) نو متابعت وکړئ تاسې د دين د ابراهيم چې حنيف وو (په حق ټينګ ولاړ او له باطل څخه بېزاره) او نه وو له مشرکانو.

تفسير: يعني الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت او هم د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د اسلام په باب کې هسې صافې صافې او ريښتيا ريښتيا خبرې اورولې دي، چې هغه هيڅوک دروغولی نشي، اوس ښايي چې تاسې هم د مسلمانانو په شان د ابراهيم عليه السلام د اصلي دين تابعان شئ ! او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ ! چې په هغه کې ډېر لوی شی خالص توحيد وو، او د عُزير عليه السلام، مسيح عليه السلام احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پرېږدئ ! او پاخه موحدان مسلمانان شئ !.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

بېشکه لومړنۍ کوټه (بيت الله) چې جوړه شوې ده (له ګردو نه پخوا د عبادت لپاره) خلقو ته خامخا (هغه کوټه) هم دا ده چې مکه کې ده.

تفسير: د مسلمانانو په دې دعوى چې: مونږ له هر چا ځينې زيات ابراهيم عليه السلام ته نږدې يو؛ يهودو اعتراض کولو چې «د ابراهيم عليه السلام او د هغه د اولاد څخه رالېږل شوي پيغمبران خو په شام کې استوګن او بيت المقدس يې قبله وه، او تاسو په حجاز کې استوګن او کعبه مو قبله ده، نو د ابراهيم عليه السلام پيروي او نږديوالې مو له کومه شو؟»».

جواب وشو چې له ټولو څنې لومړنۍ بركتي خونه (کور) چې د خلکو د مخ ګرځولو لپاره جوړه شوې ده؛ هغه همدا کعبه ده، چې په مکه مکرمه کې ده، او همدا د ابراهيم عليه السلام قبله وه، او مقام ابراهيم په هغې کې دی.

مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۶﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ

حال دا چې برکت ناکه او لاره ښوونکې ده خلقو ته (د جنت). (شته) په دې کوټه کې آثار ښکاره (ځينې يې) مقام د ابراهيم دی، او هر څوک چې ننوت په دې (کعبه) کې نو شي به په امان کې.

تفسير: حق تعالى له ابتداء څخه (بيت الله شريف) په ظاهري او باطني، حسي اومعنوي برکاتو سره معمور کړې دی، او د ګرد جهان د هدايت سرچينه يې ګرځولې دی، همدې ځای ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو لپاره دجهان ګرد (ټول) انسانان ور دعوت شوي دي، د اسلام د جهان نيوونکي دين تابعان په مشرق او مغرب، شمال اوجنوب کې مامور دي چې د هم دې (بيت الله شريف) په لوري خپل مخونه وګرځوي، او لمونځونه اداء کړي، د دې په طواف کوونکو باندې د برکاتو او انوارو عجيب او غريب افاضات اوري، پخواني انبياء عليهم السلام هم د حج د اداء کولو لپاره په ډېر شوق او ذوق سره تلبيه ويونکي له همدې شمعې پروانه کېدل، او تل تر تله د دې داخلېدونکي مأمون او مصون ګڼل کېدل، له دې سره نږدې د ابراهيم عليه السلام د مقام وجود دا راښيي چې دلته د ابراهيم عليه السلام پل (قدم) هم رسېدلی دی، او د هغه روڼ تاريخ (چې د ګردو «ټولو» عربو په نزد بې له انکاره منل شوی دی) دا راښيي، چې دا هم هغه تيږه (ګټه) ده، چې ابراهيم عليه السلام پرې درېده، او د (کعبې شريفې) ديوالونه يې جوړول، پر دغې تيږې (ګټې) باندې د ابراهيم عليه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځې پورې محفوظ پاتې دی.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۷﴾

او (واجب دی) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نيت د حج) د (دې) بيت (الله، دا) دی پر هغه چا چې قدرت لري طرف د ده ته د لارې، او هر څوک چې کافر شو (ويې نه مانه) نو بېشکه الله بې پروا دی له ټول عالم (يعني له هر چا او هر شي).

قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۸﴾

ووايه (ای محمده !) ای اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کېږئ تاسې په آيتونو د الله، او الله ښه شاهد دی پر هغو کارونو (هم) چې تاسې يې کوئ.

تفسير: يعني د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظيم د داسې رښتيا او پخو خبرو له اورېدلو څخه وروسته په تاسې باندې څه شوي دي، چې سره له کتابيت پرله پسې د کلام الله او د هغه د راوړونکي په انکار باندې ټينګ ولاړ يئ؟.

قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنۡ ءَامَنَ تَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَأَنتُمۡ شُهَدَآءُۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٩٩﴾

ووايه (اې محمده !) چې اې اهل د کتابونو ! ولې تاسې منع کوئ (اړوئ) له لارې د الله څخه هغه څوک چې ايمان يې راوړی؟ لټوئ تاسې لارې د الله ته کوږوالی (عيب) حال دا چې تاسې يئ شاهدان (عالمان په حقانيت د محمدي دين)، او نه دی الله بې خبره له هغه شي نه چې تاسو يې کوئ (نو تاسې ته جزا در کوي).

تفسير: يعني نه يواځې دا چې تاسې پخپله د ايمان د سعادت له حاصلولو څخې محروم يئ، بلکه غواړئ چې نور هم د الله تعالی له لارې څخې ستانه (واپس) کړئ ! او تاسې دا حرکتونه يواځې د جهل او ناپوهی له امله نه کوئ !، بلکه سره له پوهې په قصد سره يې کوئ، او سمې خبرې کږوئ، او تل د هم داسې نا مناسبو حرکاتو د جوړولو په فکر کې مشغول يئ، الله تعالی ستاسې له دې ګډو وډو، او کږو خبرو څخه بې خبره نه دی، او په مناسب وخت کې به د دې ګردو خبرو سزاوې يو ځای در کړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (اې مؤمنانو !) که تاسې حکم ومنئ د يوه فريق له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، نو بېرته به وګرځوي تاسې وروسته له ايمانه ستاسو کافران.

تفسير: دلته مسلمانانو ته نصيحت کيږي، چې تاسې ولې د دې مفسدانو په دې اشارو باندې فرېب خورئ؟ د دوی له دې تېر ايستلو څخې ځان وساتئ ! که نه دا اندېښنه شته چې ورو ورو به تاسې د ايمان له رڼا څخې باسي، او د کفر په توره تياره کنده کې به مو غورځوي.

وَكَيۡفَ تَكۡفُرُونَ وَأَنتُمۡ تُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمۡ رَسُولُهُۥۗ وَمَن يَعۡتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدۡ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٠١﴾

او څرنګه به تاسې کافران کيږئ، حال دا چې لوستل کيږي پر تاسې آيتونه د الله، او دی په تاسې کې رسول د الله، او هر څوک چې منګولې خښې کړي (د الله په دين) نو په تحقيق ښودنه وشوه ده ته په طرف د لارې سمې.

تفسير: يعني هغه قوم چې د دوی په منځ کې پيغمبر صلی الله عليه وسلم تشريف لري، او شپه او ورځ د الله تعالی له جانبه دوی ته په زړه پورې خبرې آوروي، او د هغه روح پالونکي لوی آيتونه او مهم دلائل ښکاروي، نو ډېره لرې ده چې وروسته له ايمان راوړلو څخه داسې قوم بيا کافر شي، يا د کافرانو په شان کار وکړي.

فائده: د مديني منورې د انصارو دوو قبيلو «اوس» او «خزرج» پخوا له اسلامه پخپلو منځونو کې سخت عداوت او دښمني درلوده (لرله)، په ډېرو وړو وړو خبرو باندې به په داسې سختو جنګونو او وينو تويولو سره نښتل، چې تر کلونو کلونو پورې دا جنګ اوږدېده.

لکه چې د «بعاث» مشهور جنګ «۱۲۰» کلونو پورې اوږد شو، آخر د اسلام د تعليم او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د صحبت په اثر دغه دواړه قبيلې سره ملې، او پخپلو منځونو کې لکه شودې او شکرې شولې، او د اخوت او صميميت (دوستی) ډېر ټينګ تعلقات د دوی په منځ کې سره قائم شول.

د مدينې منورې يهودان د دې دواړو دښمنو او غليمو قبيلو په دې طريقه مينه او محبت ډېر خپه او غمجن وو، يو ړوند يهودي (شماس بن قيس) يو فتنه اچوونکی سړی ولمساوه چې ته په داسې يوې لوئې جرګې کې چې دا دواړه قبيلې سره په کې ناستې وي، په يو چم (چل) د (بعاث) د جنګ خبره وښوروه ! کله چې هغه فتنه اچوونکي سړي يوه مناسبه موقع پيدا کړه او د (بعاث) څو غيرت پاروونکي اشعار يې ولوستل، د دې اشعارو له اورېدلو څخه سمدلاسه خبره د خولې له خبرو څخه تېره او تر تورو او نېزو پورې ورسېده، مګر پخوا له دې نه چې ويني توېې شي، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د معظمو مهاجرينو له يوې ډلې سره پر موقع ورورسېدل، او ويې فرمايل: «ای د مسلمانانو ډلې ! له الله تعالی څخه ووېرېږئ ! زه ستاسې په منځ کی موجود يم، بيا دا د جاهليت خبرې او بلنې د څه لپاره کيږي؟ الله تعالی تاسې ته هدايت وکړ ! او په اسلام يې مشرف کړئ، او د ناپوهی له تيارو څخې يې وويستئ، نوآيا بيا تاسې د هغو کفرياتو او لغوياتو په لوري ژر بېرته ګرځئ؟ چې له هغو تورو تيارو څخه هم دا اوس د باندې وتلي يئ؟»، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دې رسالت د مؤثرې وينا په اثر (اوس) او (خزرج) دواړو خپلې وسلې وغورځولې، او يو له بله سره يې په ډېره مينه، روغبړ، معانقه، او مصافحه وکړله.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ووېرېږئ له الله نه په حق وېرې د ده !، او مه مرئ مګر په دې حال کې چې يئ تاسې مسلمانان (موحدان).

تفسير: يعني ستاسې مسلمانانو په زړونو کې ښايي د الله تعالی پوره وېره وي، او سم له خپله توانه د پرهېزګاری او تقوی له لارې لرې ولاړ نه شئ ! او تل د الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونکي اوسئ.

وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ۚ

او منګولې ولګوئ (ای مؤمنانو !) په رسئ د الله (چې قرآن دی) ټول او مه سره مختلف کېږئ (وروسته له اسلامه).

تفسير: يعني ګرد سره يو شئ ! او د پاک قرآن احکام ټينګ ونيسئ ! چې د پاک الله کلکه رسی ده، د «تمسک بالقرآن» مطلب داسې نه دی، چې پاک قرآن د خپل ځان او د خپلو آراوو ، هواوو، او د هوسونو تابع وګرځولی شي، بلکه د لوی قرآن صحيح مطلب هم هغه دی، چې د صحيحو احاديثو او د صالحينو اسلافو له متفقو تصريحاتو څخې مخالف نه وي.

وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا

او ياد کړئ تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت (احسان) د الله پر تاسې، کله چې وئ تاسې دښمنان نو ألفت (مينه) يې پيدا کړه په منځ د زړونو ستاسې کې، نو وګرځېدئ تاسې په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامي) ورونه.

تفسير: يعني د سلهاوو کلونو عداوتونو او کينې يې له منځه ورکې کړې، او الله تعالی د خپل محبوب رسول الله صلی الله عليه وسلم په سبب تاسې اسلامي خواره ورونه سره وګرزولی چې د هغه په اثر ستاسې دين او دنيا سم شول.

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا

او وئ تاسې په غاړه د کندې له اوره (د دوزخ، په سبب د ګمراهۍ او کفر) نو خلاص یې کړئ تاسې له هغه (اور په اسلام سره).

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

هم داسې (لکه چې د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر یې بیان کړل) بیانوي الله تاسې ته دلائل خپل لپاره د دې چې تاسې په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومئ !

تفسیر: یعني د دې خبرو له داسې ښکاره او صاف ویلو څخه دا مقصود دی، چې تاسې تل په سمه او صافه لاره باندې لاړ شئ ! او دهسې مهلکو او خطر لرونکو غلطیو بیا اعاده ونه کړئ ! او د هیڅ شیطان په اغواء سره د استقامت لاره پرې نه ږدئ !.

وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

او وي دې (تل) له تاسې څخه یوه ډله چې بولي (خلق) په طرف د خیر (اسلام) او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) نه، او دغه (آمرین بالمعروف ناهین عن المنکر) هم دوی دي په مراد رسیدلي او کامیاب.

تفسیر: یعني تقوی، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، او اسلامي مؤاخات دا ټول هلته باقي پاتې کېدی شي، چې په مسلمانانو کې یوه ډله خاص د دعوت او ارشاد لپاره وي، او د دې ډلې وظیفه هم دا وي، چې د خپل قول او عمل په وسیله د دنیا اهل د قرآن او سنت په لوري وبولي، او کله چې خلق په ښو کارونو کې سست یا په خرابو کارونو کې اخته ووینې، نو دوی د نېکۍ په لوري وبولي، او متوجه یې کړي، او له بدو کارونو څخه یې وژغوري (وساتي)، او په دې کار کې د خپل توان او قدرت په اندازه کوتاهي ونه کړي !.

ښکاره ده چې دا کار هم هغه کسان کولی شي چې د معروف او منکر په علم باندې خبر وي، او د قرآن او سنت له پوهې سره، هوښیار، ذکي، موقع پېژندونکی هم وي، که نه امکان لري، چې یو جاهل سړی به معروف منکر، او منکر معروف وګڼي، او د اصلاح په ځای به ګرد (ټول) نظام خراب او مختل کړي.

یا به د یوه منکر اصلاح داسې کوي، چې له هغه څخه نور ډېر منکرات پیدا کیږي، یا د نرمۍ په ځای به سختي او د سختۍ په ځای کې به نرمي کوي.

ښایي له همدې امله له مسلمانانو څخه یو مخصوص جماعت د همدې کار لپاره مأمور کړی شوی دی، چې له هره پلوه دوی د «دعوت الی الخیر» او «امر بالمعروف» «نهي عن المنکر» ور او لایق وي، چې نبوي حدیث کې راغلي دي، «کله چې خلق په منکراتو کې اخته شي، او هیڅوک نه وي چې دوی له هغو څخه وژغوري (وساتي)، نو د عمومي عذاب د راتګ اندېښنه شته».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

او مه کېږئ تاسې په شان د هغو کسانو چې سره جلا (جدا) شول، او اختلاف (جګړې) یې وکړې د دین په اصولو کې وروسته له هغه چې راغلی وو دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقیقت)، او دا (متفرقان مختلفان مقرر دی) دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ).

تفسیر: یعني لکه یهودانو او نصرانیانو غوندې مه کېږئ چې د الله تعالی د صافو او ښکاره وو احکامو له رسېدلو څخه وروسته بیا هم په تشو اوهامو او هوسونو پسې ولوېدل، او د شرعې په اصولو کې سره متفرق او په فروعو کې سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای کې ګوند او ګوند بازئ د دوی مذهب او قومیت وران او ویجاړ او تباه کړ، او ګرد (ټول) سره د الله تعالی په عذاب ببل ببل ککړ شول.

تنبیه: له دې آیت څنې د هغو اختلافاتو او ډلې ډلې کېدلو مذمومیت او تباهي معلومه شوه؛ چې د شریعت د صافو احکامو له خبرېدلو وروسته پیدا شي، د افسوس ځای دی چې د ننني مسلمانانو په منځ کې په سلهاوو ګوندونه (ډلې) د اسلامي شریعت له ښکاره وو صریحو، مسلّمو او ټینګو اصولو څنې جلا (جدا) شوي دي، او د دوی په منځ کې اختلافونه اچول شوي دي، او د دې اختلاف او انشقاق عاملین د همدې عذاب لاندې راغلي دي.

بیا هم د شکر ځای دی، چې د دې بې تمیزئ په طوفان کې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وعدې سره سم یو عظیم الشأن جماعت د پاک الله دا رسۍ ټینګه نیولې ده، او د «ما أنا علیه وأصحابي» په مسلك باندې قائم دي، (الحمد لله) او د قیامت تر ورځې به قائم وي.

پاتې شول هغه فرعي اختلافونه چې د لویو اصحابو رضي الله عنهم او د مجتهدینو ائمه وو په منځ کې شته، هغه له دې آیت سره هیڅ تعلق نه لري، د دې فرعي اختلافونو پر اسبابو باندې شاه ولي الله «رحمه الله» په خپلو تصانیفو کې کافي او شافي بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

په هغه ورځ چې سپین به شي (ځینې) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شي (ځینې) مخونه (د کافرانو).

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

پس هر هغه کسان چې تور شوي دي مخونه د دوی (نو و به ویل شي دوی ته) آیا کافران شوي یئ تاسې وروسته له ایمان راوړلو ستاسې؟.

تفسیر: د دې الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابیانو، او عامو کافرانو یا پر ګردو مبتدعینو، فساقو، او فجارو باندې کېږي:

«مرتد» هغه ته ویل کیږي، چې وروسته له ایمان راوړلو څنې بیا کافر شي.

«منافق» هغه دی چې په ژبې سره اقرار کوي، خو په زړه کې ترې انکار لري، او کافر وي.

«کتابي»: پخپلو انبیاوو او کتابونو باندې د ایمان لرلو مدعي وي، چې د دې مطلب داسې کیږي چې دوی هغه ګرد زیري چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په نسبت ورکړی شوي دي؛ ومني، او سم له هغو هدایاتو سره څمونږ پر

رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړي، مګر دوی په خپل انکار کې له ګردو څنې په مخ لاړل، ګواکې دوی وروسته له ایمان راوړلو پر خپل کتاب او نبي بیا کافریږي.

«مبتدع» هغه دی چې تش په خوله دعوی کوي چې مونږ د قرآن شریف او سنت تابعان یو، او پر نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې مو ایمان راوړی دی، مګر وروسته له هغه ډېر بې اصله او باطل شیان په دین کې شاملوي، یا د دین له ځینو ضروریاتو څنې انکار کوي، او له اصلي دین څخه د باندې وځي، همدا طریقه دوی هم تر یوه درجې پورې په ﴿أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ﴾ سره مخاطبوي.

پاتې شول «فساق» چې د هغو ی عقیده صحیحه وي، که دغه خطاب هغوی ته وي، نو مطلب به یې داسې وي چې د ایمان له راوړلو څنې وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولې وګرځاوه؟ ګواکې له کفر څخه به عملي کفر مراد وي.

او که د عامو کفارو په حق کې دا خطاب ومنل شي، نو حاصل یې دا دی: پاك الله ګرد د فطرت په دین باندې پیدا کړئ، نو تاسې هغه ایماني فطرت ولې ضائع کړی دی؟ او ولې کافران شوي یئ؟ نور د آیت له ښکاره سیاقه را معلومیږي چې دلته کفر فعلي کفر، یعنې مذموم اختلاف او تفریق مراد دی.

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

نو وڅکئ عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې کافران کېدلئ. او هر هغه کسان چې سپین شوي دي مخونه د دوی نو وي به دوی په رحمت د الله (کې)، چې دوی به په هغه کې تل وي.

تفسیر: ځکه چې جنت یواځې په عمل سره نه موندل کیږي، او سره له عمله د الله تعالی رحمت او فضل هم ورته پکار دی، او جنت همداسې یو ځای دی، چې هلته الله تعالی د هوسایی (قرارۍ) او آرامی او ښه ژوندون هر راز اسباب او سامان مهیأ (تیار) کړی دی.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

دا (چې تېر شول) آیتونه د الله دي، مونږ یې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او نه دی الله چې اراده به کوي دظلم لپاره د عالمیانو (د عقاب په زیاتوالي یا د ثواب په لږوالي). او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، (سره له اسمانونو، ځمکو، ملکاً، خلقاً، او عبیداً) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ګرد کارونه (نو هر چا ته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوي).

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

یئ تاسې (ای محمدي امته !) خیر (بهتر د هر هغه) امت چې ایستلي شوي دي لپاره د خلقو.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! الله تعالی تاسې له ګردو (ټولو) امتو څنې افضل او بهتر ګرځولي یئ ! د الله تعالی په ازلي علم کې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوي وو، چې د هغه خبر ځینو پخوانیو انبیاوو علیهم السلام ته هم ورکړی

شوی وو، څرنګه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له ګردو (ټولو) انبیاوو علیهم السلام څخه افضل او بهتر دی، د ده امت هم له ګردو (ټولو) امتونو او اقوامو څخه ښه او بهتر دی، ځکه چې له ګردو (ټولو) څخه اشرف او اکرم رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په برخه شوی دی، او ډېر زیات پاتې کېدونکی او ښه کامل یې په نصیب دی.

تنبیه: د دې آل عمران سورت په ۸۱ آیت ۹ رکوع په ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ﴾ الآیة ـ کې څمونږ د نبي کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) د کبری امامت او جامعیت بیان شوی وو، د آل عمران سورت په ۹۶ آیت ۱۰ رکوع کې په ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا﴾ الآیة ـ کې د ده امت د قبلې علویت او لوړه مرتبه وښوول شوه، د آل عمران سورت په ۱۰۳ آیت ۱۱ رکوع کې په ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ الآیة ـ کې یې د ده امت د کتاب او د شریعت مضبوطي ښکاره کړه، او د لته د دې آل عمران د سورت په ۱۱۰ آیت ۱۱ رکوع کې د دې مرحومه امت د فضیلت او عظمت اعلان کولی شي.

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چې حکم کوئ تاسې (هر چاته) په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوئ تاسې (هر څوک) له منکر (بدۍ) څخه.

تفسیر: په «منکر» کې خراب کارونه: لکه کفر، شرک، بدعتونه، قبیحه رسوم، فسق فجور، هر راز بد اخلاق، او غیر معقولې خبرې شاملې دي، له دې منکراتو څخه ممانعت هم په څو ډولونو وي، کله په ژبه، کله په لاسونو، کله په قلم، کله په توره او ټوپک لکه په «اکبر جهاد» سره، الغرض هر راز جهاد په دې کې داخل دی، دا صفت په داسې عمومیت او اهتمام سره چې په محمدي امت کې لیده کېږي، په پخوانیو امتونو کې د هغه مثال او نظیر نه موندل کېږي.

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۗ

او ایمان لرئ په الله باندې (په دوام او ثبات سره).

تفسیر: په الله جل جلاله باندې په ایمان لرلو کې د ده پر توحید، د ده پر رسولانو، د ده پر کتابونو، د ده پر پرښتو او نورو مؤمن به شیانو باندې ایمان لرل هم داخل دي، رښتیا خو دا ده چې د خالص توحید شیوع (خورول) او اهتمام په دې اندازې سره چې «لله الحمد» په محمدي شریعت کې شته؛ په نورو امتونو کې نه وو، عمر رضي الله عنه فرمایلي دي: «هر سړی چې له تاسې څخه غواړي چې په دی امت (خیر الأمم) کې داخل شي، ښایي چې د الله تعالی شرط پوره کړي !»، یعني «امر بالمعروف، نهي عن المنکر» او «ایمان بالله» چې د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دې غوره کړي، چې دا کار د صحابه وو «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» له شان څخه دي.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

او که ایمان راوړی وای اهل کتابو (په قرآن او محمد نو) خامخا به وو (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، څخه له دوی ځینې مؤمنان دي، او زیات د دوی فاسقان دي (نافرمانان متمردان په کفر).

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى ۖ وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

له سره به ضرر ونه رسوي تاسې ته (دغه فساق په هیڅ باب کې) مګر په (لږ) تکلیفولو (د ژبې)، او که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وبه ګرځوي دوی تاسې ته شاوې (خپلې تېښتې ته)، بیا به له دوی سره مرسته ونه کړه شي، (بلکه له تاسې سره به د خالق مرستې وي).

تفسير: لله الحمد دغه پخوا و يل حرف په حرف ثابت شول، او دلويو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين په زمانه كې دا ګردې پېښې پر كتابيانو باندې اجراء او تطبيق شوې، كتابيانو د اسلام او مسلمانانو د ناكامۍ او تباهۍ لپاره ډېر زيات تكليفونه وګالل، او راز راز پلمې او دسيسې يې جوړې كړې، او زيات زور يې ولګاوه، مګر د مسلمانانو يوه وينبته ته يې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولى، هر چېرې چې مقابله وشوه، د «حمر مستنفره» په شان تښتېدل، او په هر ځاى كې به د الله تعالى نصرت او امداد د همدغه خير الأمم په نصيب وو، او دښمنان به د بد حواسۍ او بېكسۍ په حال كې مقهور او مخذول كېدل، هر لوري ته به تښتېدل، يا به بنديان كېدل، يا به يې د تسليم غاړه كښېښوده، يا به جهنم ته رسېدل، فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ

مقرر كړى شو په دوى په دوى باندې ذلت (خواري په سبب د كفران د نعمت) په هر ځاى كې چې وموندلى شي دوى (هيڅ وخت به عزت دوى ته نه وي) مګر (چې منګولې ولګوي) په رسۍ د الله او په رسۍ د خلقو (پناه د مسلمانانو).

تفسير: دا آيات د كتابيانو له جملې څخه خاص په يهودانو پورې متعلق ښكاري، لكه چې د كلام له سياقه او د قرآن كريم له نورو آيتونو څخه ظاهر دى، يعنې خورا (ډېر) دولتمندان يهودان هم په آزادۍ او خپلواكۍ سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي كولى، ځكه چې دوى هيچېرې د كوم آزاد او مستقل حكومت مالكان نه دي، او په ګرده دنيا كې بې پته او بې عزته پراته دي، او يوازې ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ په وسيله دوى لږ څه هوسايي (آرام) او ژوندون كوي، ځينو مفسرينو له ﴿إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ﴾ او له ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ څخه د الله تعالى ذمه او د مسلمانانو عهد مراد كړى دى، يعنې پر ته له دې چې له مسلمانانو سره عهد وكړي، او د الله تعالى په ذمه كې راشي.

وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

او وګرځېدل (اخته شول) دوى په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرر كړل شو پردوى باندې مسكنت (محتاجي) دا (محتاجي او غضب) په سبب د دې دي؛ چې بېشكه دوى وو چې كافران كېدل په آيتونو د الله، او وژل به يې انبياء په نا حقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا كفر او قتل په هغه سبب وو چې سركښي كوله، او وو دوى چې له حدودو به تېرېدل (د عصيان په سبب).

تفسير: همدغه مضمون د «البقرة» سورت په ۶۱ آيت ۷ ركوع كې تېر شوى دى، د هغه فائده دې دلته هم ولوستل شي !.

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَٰتِ اللَّهِ ءَانَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُسَٰرِعُونَ فِي الْخَيْرَٰتِ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ مِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾

نه دي دوى (ټول اهل كتاب سره) برابر، ځينې د اهل كتابو يوه فرقه ده، چې سمه ولاړه ده (په حق باندې) چې لولي دوى آيتونه د الله په ساعتونو د شپې، حال دا چې دوى سجدې كوي. ايمان راوړي په الله باندې او په ورځې آخرې، (د قيامت) باندې، او امر (حكم) كوي (خلقو ته) په معروف (نېكۍ) سره، او منعه كوي (خلق) له منكر (بدۍ) څخه، او تلوار كوي په ښو كارونو كې (تاخير نه كوي)، او دغه كسان له صالحانو څخه دي.

تفسیر: د دې ګردو (ټولو) کتابیانو حال یو شان نه دی، د دومره بدانو په منځ کې څه ښه کسان هم شته، او د دې مسخه شویو اشقیاوو په منځ کې ځینې سعید ارواح هم موجود دي، چې دوی ته (حق سبحانه وتعالی) د حق منلو توفیق ورکړی دی، او د اسلام په غیږ کې ننوتلي دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ۗ

او هر څه چې کوي دوی له خیره (ښه) پس له سره به ضایع نه کړی شي، د دوی (ثواب د) هغه کار.

تفسیر: بلکه دوه مثله اجر به مومي، لکه چې د «القصص» په ۵۴ آیت ۶ رکوع کې داسې یو آیت لولو: ﴿اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوْا﴾ او په صحیح حدیث کې نبي کریم «علیه الصلاة والتسلیم» د هغه تشریح فرمایلې ده.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهېزګارانو (هم).

تفسیر: د همدې له امله چېرې چې د یهودانو د خرابیو ذکر راځي، حق سبحانه وتعالی دا پرهېزګاران ترې مستثنی کوي، او سم د دوی له تقوی او پرهېزګارۍ سره په دنیا او آخرت کې له هغوی سره بیخي ممتازه معامله کوي.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ۗ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۱۶﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُوْنَ فِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ ۗ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی څني مالونه د دوی، او نه اولادونه د دوی له (عذابه) د الله هېڅ شی !، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دي)، دوی به په هغه (اور) کې تل وي (بې انتهاء، بلا انقطاع)، مثال د هغه مال چې صرفوي (یې کافران د الله په لاره کې) په دې ژوندانه د دنیا (لږ خسیس) کې؛ په شان د مثال د هغه باد دی، چې وي په دې باد کې ډېره یخني (یا اور) چې ورسېږي (دا باد) کښت (فصل) د یوه قوم ته چې ظلم یې کړی دی پر ځانونو خپلو، پس هلاک کړي دغه کښت (فصل).

تفسیر: د صالحانو او د متقیانو په مقابل کې د لته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمایي: کافران هر څومره چې مال او قوت په دنیا کې ولګوي، اګر که دوی یې پخپل زعم لوی ثواب او ښه خیرات وګڼي، په آخرت کې یې هیڅ قدر او پوښتنه نه کیږي.

پر ته له ایمان د هر عمل مثال داسې وګڼئ، لکه چې کوم شریر یا ظالم فصل وکري، یا په باغ کې نیالګي کیږدي، او د هغه له څو ورځو زرغونتیا او ښکلي ننداري څني خوښ شي، او راز راز هیلي او امیدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کې وګرځوي، چې ناڅاپه د هغه دشرارت او د بدبختی په اثر سخته سیلۍ ولګیږي، او پر هغو شینکو باندې دومره واوره او ږلۍ ولویږي، چې یو په یو هغه تک شین فصل او باغ خراب کړي، او ویې سوځوي، او دې په پای (آخر) کې د دې تباهۍ په نسبت خپلې ګوتې وچیچي، او خاورې په سر باد کړي، نه یې امیدونه په ځای شي، او نه د اړې او احتیاج په وخت کې د هغه له پیداواره منتفع شي.

او كله چې دا تباهي دظلم او د شرارت سزا وه، نو ځكه پر دغه مصيبت باندې څه اخروي اجر هم لكه چې مؤمنانو ته په داسې مواردو كې ور رسيږي؛ په لاس نه ورځي، كټ مټ (هو بهو) همدا د هغو كفارو احوال دي، چې په شرك او كفر باندې ټينګ ولاړ دي، او پخپلو خيالاتو او چرتونو (وهمونو) ډېر خير او خيرات وركوي.

پاتې شول هغه كمبختان چې د هغوى زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دښمنى، يا په فسق او فجور كې لګيږي؛ نو د دوى د حال پوښتنې نه دي پكار، ولې چې دوى نه يوازې خپل مال خوشې چټي (فضول) صرفوي، بلكه په دې مال صرفولو سره ځان ته لا نور زيان او وبال هم اړوي، دې ګردو ته ښايي چې په ياد يې ولري، «مال وي، كه اولاد، هرشى چې وي، د الله تعالى د عذاب مخه نشي اړولى، او نه د متقيانو په مقابل كې دوى پخپلو هيلو باندې برى مومي.

تنبيه: «ريح» مفرد لفظ په قرآنكريم كې عموما د عذاب په مورد كې مستعمل شوى دى، لكه ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا﴾ او ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ الآية ـ او د «رحمت» په موقع كې د جمعي لفظ «رياح» راغلى دى ﴿يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ او ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ الآية ـ او ﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا﴾ الآية ـ كذا ذكره أبو حيان.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۱۱۷﴾

او نه دې ظلم كړي پر دوى باندې الله، وليكن پر ځانو خپلو ظلم كوي دوى (په كفر سره چې د حسناتو د ضياع موجب دى).

تفسير: داسې دې ونه ګڼل شي، چې «هر كله د كافرانو هيڅ يوه نيكي نه منله كيږي، نو پر دوى باندې معاذ الله د الله تعالى له جانبه ظلم او تېرى شوى دى»، داسې نه ده ! ځكه چې دوى دا ظلم پخپلو ځانونو باندې پخپل لاس كړى دى، كه دوى كفر او شرك خپلو ځانونو ته نه غوره كولى، نو دغه بده ورځ به ورته نه پېښېده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۱۱۸﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې دوستان د راز (له هيڅ فرقې نه چې وي) غير له تاسې (مؤمنانو)، هيڅ كمى نه كوي دوى له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست ګڼي دوى ضرر ستاسې، په تحقيق ښكاره شوى دى بغض او دښمني له خولو د دوى نه، او هغه بغض چې پټوي يې سينې (زړونه) د دوى؛ ډېر لوى دى (له هغه چې په خوله يې وايي)، په تحقيق بيان كړي دي مونږ تاسې ته علامې (د نفاق د دوى)، كه يئ تاسې عقل چلوئ پكې (پوهيږئ).

تفسير: حق تعالى دلته په صاف او ښكاره ډول سره تنبيه راكړه، چې مسلمانان دې د خپل حقيقي مسلمان ورور ځنې پرته بل چا ته د خپل د زړه خبره او پټه مركه (راز) نه ورښيي، ځكه كه يهودي وي يا نصراني، منافق وي كه مشرك؛ له دوى ځنې هره يوه ډله چې وي ستاسې حقيقي خير غوښتونكي نه دي، بلكه دا خلق تل په دې كوښښ كې لګيا دي، چې تاسې تېر باسي، او په هر فريب سره چې وشي، څه زيان در ورسوي، او په ديني او دنيوي خرابيو كې تاسې اخته كړي، د دوى خوښه همدا ده چې تاسې په تكليف كې اوسئ، او په يوه نه يوه تدبير تاسې ته كوم ديني يا دنيوي نقصان دررورسيږي.

هغه دښمني او بغض چې د دوى په زړونو كې دى، هغه خو ډېر زيات دى، ليكن ډېر ځلي داسې هم كيږي، چې دوى د عداوت او غيظ د جذباتو په مقابل كې مغلوبيږي، د همدې حسد او دښمنى له امله د دوى ژبې د دوى په واك (قبضه) او اختيار كې نه دي.

نو د عقلمند سړي دا کار نه دی، چې هسي خبيث باطن دښمنان خپل رازداران وګرځوي، حق تعالی د دوست او دښمن علامې، او د موالاتو او نورو احکامو په ښکاره ډول سره بيان فرمايلي دي، په هر هغه چا کې چې عقل وي، له هغه څنې به کار اخلي، (د کفارو د موالاتو په نسبت څه تفصيل پخوا له دې نه په همدې سورت کې تېر شوی دی، او څه نور په «المائده» او نورو کې راځي.

هَٰٓأَنتُمْ أُوْلَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ

واورئ خبردار شئ ! تاسې هغه کسان يئ چې دوستي کوئ له دوی سره، او نه کوي دوستي دوی له تاسې سره، او تاسې ايمان لرونکي يئ پر ټولو کتابونو.

تفسير: يعني دا څومره بې موقعه خبره ده چې تاسې د هغوی په دوستی باندې نازېږئ ! او هغوی ستاسې دوستان نه دي، بلکه ستاسې بيخ ايستونکي دښمنان دي، او عجيبه لا دا ده چې تاسې آسماني کتابونه اعم له دې چې هغه د هر قوم وي، او په هره زمانه کې معمول وي، پر هر نبي الله باندې چې نازل شوي وي؛ ګرد منئ، (پر هغو باندې چې حق تعالی يې نومونه راښودلي دي بالتفصيل، او پر هغوی باندې چې نومونه يې نه دي راښودلي بالاجمال ايمان لرئ)، په خلاف د دې دا خلق ستاسې کتاب اونبي عليه السلام نه مني، بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبياوو باندې هم صحيح ايمان نه لري، په دې لحاظ سره ښه خو به داسې وو چې هغوی به له تاسې سره مينه او محبت کولی، او تاسې به له دوی څنې لرې ګرځېدئ ! او نفرت او بېزاري به مو ښکاروله، مګر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا

او کله چې يو ځای شي دوی له تاسې سره نو وايي دوی: ايمان مو راوړی دی.

تفسير: منافقينو خو به تل هم داسې ويل: «عامو يهودانو او نصرانيانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کې آمنا ـ مونږ مؤمنان يو !» ويل، له دې وينا څنې د هغو مقصد دا وو چې مونږ په خپلو کتابونو باندې ايمان لرو، او هغه منو !.

وَإِذَا خَلَوْاْ عَضُّواْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ

او کله چې يواځې شي دوی نو چيچي دوی په تاسې باندې سرونه د ګوتو له (ډېره) قهره.

قُلْ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) مړه شئ په قهر (او بغض) خپل سره.

تفسير: يعني الله تعالی اسلام او مسلمانانو ته لا زيات ترقيات او فتوحات ور په برخه کوي، نو تاسې پخپل غيظ، غضب، او غصه کې ومرئ ! که له ډېرو لغتو وهلو څنې مو سا وخيژي، خو بيا به هم ستاسې دا هيلي او آرزوګانې نه پوره کيږي، او الله تعالی هرو مرو اسلام غالب او مسلمانان بريالي کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

ببشکه چې الله عالم دی په هغو (خبرو هم) چې په سينو (زړونو) کې دي (نو دوی ته پرې جزاء ورکوي).

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

که ورسیږي تاسي ته کومه ښېګڼه (لکه فتح یا غنیمت) نو خپه کوي دوی، او که ورسیږي تاسې ته کومه بدي (خپګان، لکه قتل یا هزیمت) نو خوشالیږي دوی په سبب د هغه.

تفسیر: که ستاسې لږ څه ګټه او فائده د دوی تر سترګو شي، مثلاً ستاسې اتحاد یو جهتي، پر دښمنانو باندې غلبه، او نور وويني، نو د رخې (کینې) او حسد په اور کې نیني نیني کیږي، او که چیرې پر تاسې کوم مصیبت یا خپګان راشي، نو دوی له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ پخپلو کالیو (جامو) کې نه ځاییږي.

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿۱۲۰﴾

او که صبر وکړئ تاسې (پر اضرارو د دوی) او ځان وساتئ تاسې (له دوستۍ د دوی) نو ضرر به ونه رسوي تاسې ته مکر، فریب د دوی هیڅ شی، بېشکه چې الله په هغو کارونو چې دوی (یې) کوي (هم) ښه احاطه کوونکی (او هر شي ورته معلوم) دی.

تفسیر: ممکن وو چې چاته دا خیال پیدا کېده، چې که مونږ له دوی سره دوستانه تعلقات ونه لرو، نو دوی ته به لا زیات غیظ او غضب ورځي، او ځمونږ په خلاف به تدبیرونه کوي، او لا زیات زیان به راورسوي، ددې ځواب یې داسې ورکړ چې: که تاسې په صبر او استقلال، تقوی او طهارت باندې ټینګ ولاړ اوسئ، نو د هغوی به هیڅ ډول مکر او فریب پر تاسې نه چلیږي.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۲۱﴾ إِذْ هَمَّتْ
طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۲۲﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ
وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۲۳﴾

او (یاد کړه ای محمده !) چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تیارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځایونه لپاره د جنګ، او الله ښه اوریدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ګردو احوالو). کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې د دې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی وو، او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان. او خامخا په تحقیق مرسته (مدد) کړی وو له تاسې سره الله په (جنګ) د بدر کې، حال دا چې تاسې کمزوري وئ، نو وویریږئ له الله نه، لپاره د دې چې شکر وکړئ تاسې (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسیر: په دې آیت کې د (احد) د غزا واقعه یاده شوې ده، دا واقعه داسې وه، چې د هجرت په (۲) کال د رمضان المبارک په میاشت د (بدر) په مقام کې د مسلمانانو او قریشو د فوځونو په منځ کې لوی تصادم واقع شو، چې په هغه کې د مکې معظمې له کفارو (۷۰) نومیالي سړي مقتول او (۷۰) تنه بندیان شول، له دې تباه کوونکې او سپکوونکې ماتې څخه د قریشو د انتقام لمبې پورته شوې، او د هجرت په (۳) کال له قریشو سره نورې قبیلې هم پر (مدینې منورې) باندې د تعرض په قصد ووتلې، تر دې چې له دوی سره ښځې هم د جنګ په نیت او د دې لپاره چې د ضرورت په وخت کې نارینه وو ته غیرت ورکړي، او د دوی د ماتې مخه ونیسي؛ روانې شولې.

کله چې دغه درې زریزه لښکر په وسلو او تجهیزاتو (تیارو) سره له مدینې منورې څخه (۳) یا (۴) میله لرې (د احد) د غره سره نږدې د چهارشنبې په ورځ د شوال (۱۲) د هجرت په دریم کال واړول، نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

له خپلو اصحابو سره جرګه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارک رایه داسې وه، چې پخپله په مدینې منورې کې اسلامي مجاهدین پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانی سره غزا کېدی شي،او د دې فکر تایید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی وو.

دا لمړی ځل وو چې له رئیس المنافقین (عبد الله بن أُبيّ) څخني هم رایه واخیسته شوه، چې د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رایې سره موافقه وه، مګر ځینې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټینګ شول چې مونږ ته ښایي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې ګمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثریت په وتلو باندې غوټه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته ولاړ او ځغره یې واغوسته، او خپله وسله یې واخیسته، او د غزا په نیت د باندې ووت، د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په غیاب کې ځینو کسانو ته هسې یو خیال پیدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي !» نو ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور څخني د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «یا رسول الله ! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنګر ونیسو»، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «یو نبي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې ځغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بیا بې له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدینې منورې څخني د باندې تشریف یووړ، نږدې زر تنه مجاهدین له دوی سره وو، مګر عبد الله بن أُبَيّ نږدې سره له (۳۰۰) سړیو (چې ځینې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بېرته وګرځېدل، او ویل به یې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کښېنښود، او زما په مشوره یې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه یو چې وجنګیږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځینو مشرانو (ابن أُبَيّ) وپوهاوه چې «راځه ! چې غزا ته ولاړ شو ! چېرې ځې» خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارک سره له (۷۰۰) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل، او هر یو ټولی یې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته یې خپل وظیفې وروښودلې، او امر یې وفرمایه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم ؛ تاسې مه جنګیږئ !، او په خپلو ځایونو کې منتظر اوسئ !».

په دې منځ کې د عبد الله بن أُبي د جلا والي او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپیدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله یې زړونه سره ورېږدېدل، او داسې خیال ورپیدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بېرته وکاږي، مګر «حق جل وعلی شأنه » د دوی لاس ونیوه، او له دوی سره یې مرسته وکړه، او زړونه یې ټینګ کړل، او دا یې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډینه ښایي یواځې په الله تعالی باندې وي، او ښایي تل تر تله د الله تعالی په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم اوتجهیزات او نور دومره اهمیت نه لري، کله چې الله تعالی څوک غواړي چې مظفر او منصور وګرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان څخني یې مستغني او بې پروا کوي، او غیبي تایید «فتح مبین» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښایي چې تل له الله تعالی څخني ووېرېږي، څو د الله تعالی له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» دغزا پوره تفصیل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبیه: له دوو فرقو څخه مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آیت کې دوی ته نرۍ شانته «اخطار» ورکړې شوی دی، مګر ددې قبیلې ځینو مشرانو به فرمایل چې: «د دې آیت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول یې خوښ یو» ځکه چې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زیری د ده له وړې څخه لوی دی».

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿۱۲۴﴾

(یاد کړه ای محمده !) کله چې ویل تا مؤمنانو ته چې: آیا کافي (بس) به نه شي ستاسې دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پرښتو چې رالېږلی شوي وي (له آسمانه).

تفسیر: یعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثرو علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزا ده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحې او تجهیزاتو له لیدلو څخه اندېښنې او تشویش پیدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی لپاره داسې وفرمایل، او داسې وشوه، لکه چې د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بیان راځي.

بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿۱۲۵﴾

هو ! (درې زره بس کېږي) ! که تاسې صبر وکړئ او وویرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ټاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پرښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسیر: څرنګه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر یو زر ته وو، لومړی یې د هغه په تناسب د یو زر پرښتو وعده وفرمایله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بیا یې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمایه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمیر په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شَعبي) له روایت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو یو نوې اضطراب پیدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زیات تسکین لپاره وعده وفرمایله : که له صبره او تقوی څخه کار واخلئ، نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې لپاره درولېږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه وررورسېده، نو بیا هم څه اندېښنه مه کوئ ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عین وخت کې بیا تاسې سره مرسته کوي.

ښایي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ویلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ویشلی کېږي، نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته ورکوله کېده، څرنګه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځینې وایي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړي شوه، ولې چې هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا﴾ پورې معلقه وه.

د ځینو قول داسې دی چې پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله أعلم.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿۱۲۶﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتیا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکین ومومي زړونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې دا ګرد غیبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت یواځې دې لپاره مهیأ کړې شوی دی، چې ستاسې له زړونو څخه وېره او اضطراب لرې شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالی مرسته په هسې شیانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالی اراده وفرمایي، نو یواځې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بریالي کوي، یا بې ستاسې له جهاده او رېړ ګاللو (تکلیف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زیانمن کوي، یا له یوې پرښتې څخه همدا کار اخلي، چې اوس یې له (۵۰۰۰) څخه اخلي.

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿۱۲۷﴾

(الله کومک درکړ) څکه چې هلاک کړي څېنې له هغو کسانو چې کافران شوي دي، یا یې ذلیل (خواروزار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسیر: یعنې د پرښتو له لېږلو څخه ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي ! او د الله تعالی له جانبه پوره بشارت او اطمینان وموميئ ! او په سکون سره په ډېره بهادرۍ د دښمن مقابله وکړئ ! چې له هغه څخه دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی مټونه پرې شي او څه نومیالي (نامور) ووژلی شي، او څه ترې په ذلت سره بندیان شي.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿۱۲۸﴾

نشته تا لره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لري دهر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې، یا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسیر: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوي وو، چې په هغوی کې څمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حمزه رضي الله تعالی عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشیانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، یعنې پوزې، غوږونه، او نور اعضاء یې ترې پرې او ګېډې یې ورڅیرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالی عنه زړه او ځیګر هم هندې (د أبو سفیان ښځې) وایستل، او ویې ژوول، ددې غزا مفصله واقعه به وروسته راشي، لنډه یې دا چې نبي کریم «علیه افضل الصلاة والتسلیم» ته په دغې غزا کې د سترګو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنیو څلور غاښونو څخه لاندی نبی غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړۍ یې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې ننوتې، او د ده مبارک تندی زخمي شو، او دده مبارک وجود په وینو تک سور شو، په همدې وخت کې د ده مبارک پښه هم وښویېده، او پر څمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اورېدلو څخه ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې د ده له مبارکې خولې څخه دا جمله ووته: «هغه قوم به څنګه فلاح ومومي چې د خپل هغه رسول مخ یې په وینو سور (ژوبل) کړ، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو ! دمشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو دلیدلو په اثر دوی متأثر شول، او د کفارو څو نومیالیو (نومورو) متجاوزینو ته یې د ښېرا کولو اراده وفرمایله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښېمانه کړل، او د اسلام په سر تېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَىْءٌ﴾ کې یې محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه وفرمایله، چې بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی، د هر شي اراده چې الله تعالی وفرمایي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمایي هغوی ته هدایت کوي، او که یې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله څانه هغوی ته ښېرا مه کوه !.

په ځينو روايتونو کې د دې آيتونو په شان نزول کې بل رنګ معلوميږي چې دلته د هغوی د تفصيل د ليکلو ځای نشته، په «فتح الباري» کې څو ځايه پر هغه باندې پوره بحث شوی دی، فليراجع.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲۹﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغهٔ څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا او عبيدًا)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښنې يې، او په عذابوي الله هر چا ته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه خورئ سود !

اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۪

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسير: د دې مطلب داسې نه دی چې لږ سود اخلئ ! خو دوه چنده او درې چنده يې مه اخلئ !؛ خبره داده چې د جاهليت په زمانه کې به خلقو سود او سوايي اخيستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بينکونو کې رواج دی، همدا صورت يې په ﴿اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً﴾ سره تعبير وفرمايه، يعنې اول خو سود مطلقا حرام او قبيح دی، او بيا دا صورت خو يې ډېر زيات شنيع او بد دی، لکه چې څوک ووايي: «خانه ! په مسجد کې ښکنځلې مه کوه !» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کيږي، چې له مسجد د باندې ښکنځلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زيات تقبيح او تشنيع په موقع کې ويل کيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۳۰﴾

او وويريږئ له الله څخه ښايي چې په مراد به ورسيږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسير: يعنې په سود خوړلو کې هيڅ نيکي نشته، بلکه ښېګڼه (ښه والی) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله څخه وويريږئ ! او د سود خوراک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۱﴾

او وويريږئ ! له اوره چې تيار کړی شوی دی لپاره د کافرانو.

تفسير: يعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلا د کفارو لپاره جوړ کړی شوی دی.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړی شي.

تفسير: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم منل هم په حقيقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم راکړی دی، چې مونږ د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

هغه احمقان چې د اطاعت او عبادت په منځ کې څه فرق نه کوي، دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرک سره تعبیروي، څرنګه چې د أحد په غزا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخه مخالفت شوی وو، لکه چې وروسته راځي، نو ځکه د راتلونکې زمانې لپاره تنبیه ورکوله کیږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فلاح او بري هیله هلته کېدلی شي، چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندې عمل او ټک وکړی شي.

وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چې سبب د) مغفرت د رب ستاسې او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسیر: یعنې دهغو اعمالو او اخلاقو په لوري منډې ووهئ ! چې د الله تعالی له وعدې سره سم د هغه په کولو سره د بخشش وړ (لایق) او د جنت مستحق ګرځئ.

عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ

چې پلنوالی د هغه جنت (لکه پلنوالی د) آسمانونو او ځمکې دی.

تفسیر: څرنګه چې د بنیادمانو په مغزو کې د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زیات بل کوم وسعت نشي راتلی، نو ځکه یې د پوهولو لپاره د جنت عرض له هغه سره تشبیه کړ، ګواکې دا یې راوښودل چې د جنت عرض له دې څخه زیات وګڼئ، کله چې د جنت عرض (سور) دومره وي، نو الله تعالی ته ښه معلوم دی، چې د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وي؟

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ

تیار کړی شوی دی دغه (جنت) لپاره د پرهېزګارانو. هغه کسان چې نفقه ورکوي (مال لګوي د الله په نامه) په خوښۍ (یا ارزانۍ یا شتمنۍ کې) او تکلیف (یا قیمتۍ یا تنګسه کې).

تفسیر: یعنې نه په عیش او خوښۍ کې الله تعالی هیروي، او نه دتنګسۍ اوتکلیف په وخت کې د الله تعالی په نامه باندې له ورکړې څخه ځان ساتي، په هره موقع او په هر حال کې سم له خپله توانه د خیراتو او صدقاتو لپاره تیار وي، او د سود خورانو په شان بخیلان او خزانه داران نه دي، ګواکې سره له بدني جهاده مالي جهاد هم کوي.

وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

او چې زغمونکي د قهر دي (سره له قدرته) او عفوه کوونکي دي له خلقو (چې پرې وکړي زیاتۍ او ظلم) او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: د قهر او غوصې زغمل لوی کمال دی، برسېره پر هغه دا ډېر ښه او لوی کار دی، چې د خلقو تجاوزات او غلطیانې هم بیخي معافوي، او نه یې یواځې معافوي، بلکه له هغوی سره احسان، او نیکي هم کوي، غالبا پخوا له دې نه د کومو خلقو په نسبت چې د نه ښېرا کولو امر، ارشاد، او اشاره ورته شوې وه، دلته د هغوی په نسبت د غصې او د قهر زغمل، او دعفوې او د تېرېدلو څخه د کار اخیستلو ترغیب ورکړی شوی دی.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چې وکړي دوی کومه لویه ګناه یا ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو باندې (په کولو د وړو ګناهونو).

تفسیر: یعنې بیخي په ښکاره ډول سره که څوک داسې د بې حیایۍ کوم کار وکړي، چې د هغه اثر متعدي وي، او نورو ته هم ورسیږي، یا د کوم داسې خراب حرکت مرتکب شي، چې د هغه ضرر لازمي او یوائې د ده په ځان پورې محدود وي.

ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

نو یاد کړي دوی الله پس مغفرت وغواړي دوی لپاره د ګناهونو خپلو، او څوک دي چې مغفرت کوي د (ټولو) ګناهونو (هیڅوک یې مغفرت نه کوي) مګر (مغفرت یې کوي) الله، او نه کوي مداومت دوی پر هغه ګناه چې کړې ده دوی، حال دا چې دوی پوهیږي (چې مونږ بد کړي دي)، همدا (متقیان چې ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی (له جانبه) د رب د دوی، او جنتونه دي چې بهیږي لاندې له (ونو او ماڼیو د) هغو ویالې، چې تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې، او ښومره ښه دی اجر دعاملینو (دغه مغفرت او جنت).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عظمت او جلال، د ده عذاب او ثواب، د ده حقوق او احکام، د ده د عدالت سره مخامخ کېدل، او د ده وعد او وعید په زړه کې یاد کړي، او د ده یادونه په ژبه سره هم شروع کړي، ورځخه وویریږي، او په نامه سره یې وبولي، او د ده د لویي او کبریاء په مقابل کې سر په سجده کېږدي، بیا په هغې شرعي طریقې چې د ګناهونو د استغفار لپاره مقرره ده؛ عفوه او مغفرت وغواړي، مثلاً چې دحقدارانو حق أداء کړي او یا هم ورځخه عفوه وغواړي او د الله تعالی په حضور کې توبه او استغفار وکړي، او په هغې ګناه باندې چې دبشریت په مقتضا ترې صادره شوي ده مداومت ونکړئ بلکه په دې باندې وپوهیږي، چې حق تعالی د بندګانو رښتیانی توبه مني، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسي، او د ده په حضور کې په خلوصیت او انابت سره حاضر شي، نو دغه خلق هم په دویمه درجه متقیانو کې داخل دي، چې د هغوی لپاره جنت تیار شوی دی، حق تعالی د دې تائبینو ګناه عفوه کوي، او دوی ته پخپل جنت کې ځای ورکوي، او هغه توبه او نیک عمل چې دوی کړی وي، دوی ته د هغه ډېر ښه عوض ورکول کیږي.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

په تحقیق تېرې شوي دي پخوا له تاسي ډېر طریقې (د کفارو د هلاک) نو وګرځئ ! (تګ وکړئ) تاسي په ځمکه (جهان) کې پس وګورئ ! چې څرنګه وو عاقبت (انجام) د نسبت کوونکو د دروغو (رسولانو ته).

تفسیر: یعنې پخوا هم له تاسي څخه ډېر اقوام او ملل تېر شوي دي، او لویې پېښې شوي دي، او د الله تعالی عادت هم وار په وار معلوم کړی شوی دی، که له دوی ځنې هغه کسان چې د انبیاوو علیهم السلام په عداوت، او د حق د تکذیب لپاره یې ملاوې تړلي دي، او د الله جل جلاله او د ده (رسول) له تصدیق او اطاعت څخه یې مخ اړولی دی، او

په حرامخورۍ، ظلم او عصيان باندې يې اصرار کړی دی، دهغوی انجام څومره خراب شوی دی ! او د دوی د تباهی علائم او آثار وګورئ، چې نن هم ستاسې د مملکت په شاوخوا کې نړدې موجود دي.

﴿هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۳۸﴾﴾

دا (قرآن) بيان دی لپاره د (ټولو) خلقو او هدايت (لارښوونه) او موعظت (نصيحت) دی پرهېزګارانو ته.

تفسير: يعني د عامو خلقو د غوږونو د خلاصولو لپاره دغه قرآني مضامين بيانيږي، چې د هغو د اورېدلو څخه له الله تعالی څخه ويرېدونکي خلق هدايت او پند اخلي، مګر هغه کسان چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی خوف نه وي، نو دوی به د نصيحت کوونکو له تنبيهاتو څخه څه ګټه واخلي؟

﴿وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۳۹﴾﴾

او مه سستېږئ تاسې ! او مه خپه کېږئ تاسې ! او هم دا تاسې غالبان يئ که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).

تفسير: دا آيتونه د (أحد) د غزا په باره کې نازل شوي دي، کله چې مجاهدين د ډېرو زخمونو له لاسه ټوټې ټوټې وو، او د دوی د ډېرو لويولويو جنګياليو او نوميالیو شهيدانو غوږونه او پوزې او نور اعضاء پرې کړی شوي او مثله وو، او د دوی جنازې تر سترګو لاندې پرتې وې، محمد «عليه الصلاة والسلام» هم د شقيانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندي په وينو رنګ په نظر راته، ظاهرا له هر لوري د ماتې او شکست منظره ښکارېده، د دې نااميديو او سختيو په هجوم کې د الله تعالی دا زوروور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسېد: ﴿وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴾ وګورئ ! چې له ډېرو سختيو څخه مه ويرېږئ ! او د الله تعالی د دښمنانو په مقابل کې نامردي، سستي، او بې زړه توب مه کوئ !، او په دې درپېښو شويو حوادثو او مصائبو باندې مه غمجن کېږئ ! او مات زړه او ورانه خوله مه کېنئ، چې دا له تاسې سره وړ او د مؤمنانو دستور نه دی ! او په ياد ولرئ چې هم دا نن هم دا تاسې معزز، سرلوړي، او غيرتمن يئ ! چې د حق په حمايت کې تکليفونه تېروئ، او ځانونه قربانوئ ! نو په يقين سره وروستنۍ برۍ هم ستاسې دی، او په پای (آخر) کې هم دا تاسې غالب او کامياب يئ، خو په دې شرط سره چې د ايمان او ايقان په لاره مستقيم ووسئ ! او د الله تعالی پر وعدو پوره باور ولرئ ! او له «جهاد» في سبيل الله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له اطاعت څخه قدم بېرته وانخلئ !.

﴿اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ۭ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ﴾

که ورسيږي تاسې ته زخم نو په تحقيق رسېدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسې، او دا ورځې (د ژوندون) اړوو راړوو يې (په وار) په منځ د خلقو کې.

تفسير: هغه شديد نقصان چې مسلمانانو ته په جنګ کې رسېدلی وو، دوی له هغه څخه ډېر خپه او غمجن وو، برسېره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډېرې طعنې څخه هم ډېر په ربړونو کې وو، منافقانو به ويل: «که محمد په رښتيا سره د الله رسول وای، نو دومره نقصانونه به ولې ورته رسېدل؟ يا دلړې مودې له مخې به ولې ماتې ورته پېښېدې؟.

په دې آيتونو کې الله تعالی مسلمانانو ته تسلي ورکړه، چې که په دې غزا کې تاسې ته ربړ او تکليف در پېښ شو، نو تر دې د مخه همدا راز تکليفونه مقابل لوري ته هم رسيدلي دي، د «احد» په غزا کې ستاسې (۷۵) سړي شهيدان او ډېر غازيان زخميان شول، حال دا چې يو کال پخوا له دې نه د «بدر» په غزا کې د کفارو اويا سړي مردار، ډېر سړي

يې زخميان، اويا تنه يې گرفتار شول، او لومړى په هم دې «أحد» کې د دوى ډېر جنګيالي مقتول او مجروح شول، لکه چې د ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ إِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِإِذْنِهٖ﴾ له الفاظو څخه ښکاره ده، لنډه يې دا چې خپل نقصان د هغوى له نقصان سره موازنه او پرتله کړئ! ځو دغه خبره له ورا درښکاره شي، چې تاسې ته د غم او خپګان هيڅ يوه موقع نه ده پاتې.

وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

او لپاره د دې چې معلوم کړي الله هغه کسان چې ايمان لرونکي دي.

تفسير: يعني د دې لپاره چې الله تعالى رښتين ايمان لرونکي له منافقانو څخه جلا (جدا) کړي، او د دواړو رنګونه او بڼې جلا جلا په نظر راشي.

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

او (بل د دې لپاره چې) ونيسي (الله) له تاسې څخه شهيدان، او الله محبت نه کوي ظالمانو (کافرانو) سره.

تفسير: له ظالمانو څخه که د مشرکانو هغه ډله مراد وي، چې د «احد» په غزا کې د مسلمانانو په مخامخ کې ولاړ وو، نو مطلب به يې داسې کيږي چې: د دوى د دې عارضي بري سبب دا نه دى چې پاک الله له دوى سره محبت لري، بلکه دا برى نورو اسبابو باندې بنا دى، او که له ظالمانو څخه هغه منافقين مراد وي چې په عين موقع کې له مسلمانانو څخه جلا (جدا) شول، نو دا راښکاروي: چې دوى د الله تعالى په نزد مبغوض دي، نو ځکه د ايمان او شهادت له لويې درجې څخه بې برخې او لکه مرداره لرې وغورځول شول.

وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۴۱﴾

او (بل لپاره د دې چې پاک او صاف کړي) الله (له ګناه څخه) هغه کسان چې ايمان لرونکي دي او هلاک کړي (الله) کافران.

تفسير: يعني ماتې او برى دواړه بدليدونکي شيان دي، خو په دې غزا کې يې مسلمانانو لره د شهادت د لوړې درجې ورکړه مطلوب وه، او د مؤمنانو او منافقانو آزموينه اومعلومول يا له ګناهونو څخه پاکول مقصود وو، او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور وو، چې هغوى په عارضي غلبې او مؤقتي بري باندې مسرور اومغرور شي، او په کفر او طغيان کې له پخوا نه لا زياته ترقي او پرمختګ وکړي، او ښه په کې بوخت او لګيا شي، او د الله تعالى د قهر او غضب ښه وړ او مستحق وګرځي، نو د دې له امله دا عارضي ماته د مسلمانانو په برخه شوه، که نه پاک الله له کفارو څخه خوښ او راضي نه دى.

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۴۲﴾

(بلکه) آيا ګمان کوئ تاسې د دې چې ننه به وځئ جنت ته، حال دا چې معلوم کړى به نه وي الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چې جهاد يې کړى دى له تاسې څخه، او (نه وي په علم الظهور سره) معلوم کړي (الله) صابران (ثابتان په سختيو کې).

تفسير: يعني الله تعالى تاسې د جنت دغه اعلى مقاماتو او لوړو درجو ته رسوي، نو آيا تاسې داسې ګڼئ چې هم داسې بې له هيڅ سختۍ تېرولو څخه آرام هم هغه ځاى ته رسېږئ؟ او الله تعالى به له تاسې څخه پوښتنه نه کوي؟ او امتحان

به له تاسې څخه نه اخلي؟، چې څومره کسان له تاسې څنې د الله تعالی په لاره کې جنګېدونکي دي؟ او څومره کسان د جنګ په وخت کې ثابت قدم پاتې کېدونکي دي؟ داسې خیال مه کوئ، ځکه چې لوړو ځایونو ته هم هغه سړي رسېدلی شي، چې د الله تعالی په لاره کې هر ډول مصائب او متاعب پر ځان اخلي، مشکلات تېروي، او د ځان قربانولو او مصاعبو لپاره تل تیار ولاړ وي.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۱۴۳﴾

او خامخا په تحقیق وئ تاسې چې آرزو به مو کوله د مرګ پخوا له هغه چې تاسې پېښېدئ پر دغه (مرګ) نو په تحقیق ولید تاسې دا (مرګ) حال دا چې تاسې (ورته) کتل.

تفسیر: هم هغه اصحاب کرام رضي الله عنهم چې د «بدر» د غزا له شرکته بې برخې پاتې وو، دوی د «بدر» د شهیدانو د ډېرو فضائلو له اورېدلو څنې داسې تمنا او ارزو کوله، چې کاشکې الله جل جلاله بیا موقع راولي، چې مونږ هم د الله په لاره کې ووژلی شو، او د شهادت دا لوړه مرتبه حاصله کړو، هم دوی د «أحد» په غزا کې دغه مشوره وړاندې کړې وه، چې راځئ له مدینې منورې نه د باندې ووځو ! او هلته له غلیم سره وجنګېږو، دوی ته فرمایي: هغه شی چې تاسې یې تمنا کوله، ستاسې تر سترګو لاندې راغی، نو اوس د پرمختګ په ځای، بېرته ولې ځان باسئ؟، په حدیث کې راغلي دي چې: «د دښمن د لیدلو تمنا مه کوئ ! مګر که ورسره مخامخ شئ، نو ثابت قدم اوسئ».

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا ۗ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿۱۴۴﴾

او نه دی محمد مګر (دی) یو رسول (د الله)، په تحقیق تېر شوي دي له ده نه پخوا (ډېر) رسولان، آیا نو که مړ شي (محمد) یا شهید کړی شي نو بېرته به وګرځئ تاسې پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چې بېرته وګرځېد، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زیان ونه رسوي الله ته هیڅ شی، او ژر به جزاء ورکړي الله شکر ګذارانو ته (د اسلام په نعمت).

تفسیر: واقعه داده چې د «احد» په غزا کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د جنګ نقشه جوړه کړه، د ګردو صفونو له جوړولو څخه وروسته یوه دره پاتې شوه، چې له هغې درې (وټ) څخه اندېښنه وه چې د کفارو لښکر د شا له لوري یرغل (حمله) رانه وړي، نو د دې درې په یوې لوړې څوکې کې رسول مبارک صلی الله علیه وسلم پنځوس تنه زورور غشي ویشتونکي وټاکل، چې د هغوی رئیس عبد الله بن جُبیر رضي الله عنهم وو، او پر دوی یې زیات تاکید وکړ چې «مونږ په هر حالت چې یو، ودې اوسو خو تاسې هرو مرو (خامخا) همدا څوکه وساتئ ! او پخپلو غشو سره د همدغې درې ساتنه وکړئ ! اعم له دې نه چې نور مجاهدین غالب وي، که مغلوب، تر دې که تاسې ووینئ چې مرغان د هغوی غوښې خوري، خو بیا هم له خپله ځایه مه خوځېږئ !.

خو کله چې دښمن مات شو، او مجاهدینو د غنیمت پر اموالو باندې قبضه کول شروع کړل، کله چې دغه نندارہ هغو (۵۰) تنو غشو ویشتونکو ته ورځرګنده شوه، نو یې داسې ګومان وکړ چې ګواکې فتح کامله شوه، او دښمن تښتي، نو څمونږ دلته چتې (بېکاره) کیناستل څه پکار دي؟ ښه خو داده چې د غلیم تعقیب وکړو، او په غنیمت کې هم خپله برخه واخلو، عبد الله بن جُبیر (رضي الله عنه) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم توصیه او ارشاد دوی ته ور په یاد کړ، خو دوی هسې وګڼل چې لکه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصلي مقصد او هدف بیخي پوره کړی دی، اوس نو په دې ځای کې ولې وزګار کینو.

په دې خيال کې ګرد تېروتل، يوازې عبد الله بن جبير رضي الله تعالى عنه له (۱۱) تنو نورو ملګرو رضوان الله تعالى عليهم سره د هغې درې د ساتنې لپاره پاتې شول، د مشرکينو سواره د خالد بن وليد په رياست چې تر دغه وخت پورې په اسلام لا مشرف شوی نه وو، د تېښتې په منځ کې يو ځلې بېرته واپس شوه، او د هم دغې درې له لورې يې پر مسلمانانو حمله (يرغل) يووړ، لسو دولسو غشو ويشتونکو ونشو کولی چې د هغو سورو مخه ونيسي، خو سره له هغه هم عبد الله بن جُبير سره د خپلو ملګرو رضي الله تعالى عنهم ښه په بهادرۍ سره تر دې حده پورې مدافعه وکړه، چې ځانونه يې ګرد سره قربان کړل.

مسلمانان مجاهدين چې د شاه له جانبه بيخي مطمئن وو، ناڅاپه پر دوی باندې د مشرکانو سواره ورغلل، او دمخې له لورې د مشرکينو هغه فوځونه هم بېرته وروګرځېدل چې پخوا له دې نه تښتېدلي وو، او سخت جنګونه سره ونښتل، او مجاهدين د کفارو له لورې محصور او سخت ويروونکي جنګ ته مجبور شول، نو ځکه ډېر مسلمانان سره شهيدان او زخميان شول.

په همدې تهلکه او پرېشانۍ کې (ابن قميئه) يوه غټه تيږه (ګټه) د رسول الله مبارک په لورې وروويشته، چې د هغې په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهيد او منوره څېره يې زخمي او ژوبله شوه، (ابن قميئه) غوښتل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړي، مګر اسلامي علَم وړونکی «مصعب بن عُمير رضي الله عنه» مدافعه وکړه، خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوېد، کوم شيطان غږ وکړ، چې «محمد ووژل شو»، د دې بدې خبرې په اورېدلو سره مسلمانان وارخطا شول، او پښې يې سستې شوې، او لاس تر زنې پاتې شول، ځينې مسلمانان مبهوت او حيران کيناستل، ځينو ضعفاوو ته هسې خيال پيدا شو، چې د مشرکانو له رئيس ابو سفيان څخه پناه وغواړي، ځينو منافقانو وويل: «کله چې محمد ووژل شو، نو موږ اسلام بيخي پرېږدو، او خپلو پخوانيو مذهبونو ته بېرته ګرځو».

په دې وخت کې أنس بن النضر د أنس بن مالک تره وويل: «که محمد صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسېد، نو د محمد صلى الله عليه و سلم رب خو ژوندی دی، او وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم له شهادت څخه ځمونږ ژوند څه پکار دی؟ په دې مبارکه لاره کې چې رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښايي چې مونږ هم ځانونه قربان کړو !»، دا يې وويل او پر کفارو يې حمله او يرغل ورووړ، او د جنګ ډګر ته لکه زمری ور ورټاندې شو، او تر هغه پورې په بهادرۍ وجنګېد، چې په شهادت ورسېد، رضي الله عنه !.

په دې وخت کې د رسول الله مبارک غږ پورته شو:

«إلي عباد الله ! أنا رسول الله» «ځما په لورې راشئ ! ای د الله بندګانو، زه د الله رسول يم» کعب بن مالک رضي الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپېژاند او چيغه يې وکړه: «ای مسلمانانو ! زېری مې درباندې، چې رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی !»، دلته ددې غږ د اورېدلو په اثر ګرد مسلمانان هم هغه لور ته ورتګ شروع کړ، او سمدلاسه (۳۰) تنه اصحاب د ده مبارک په ګرد چاپېر کې غونډ شول، او په سخته مدافعه يې شروع وکړه، او د مشرکانو فوځ يې بيا سره تيت او پرک (منتشر) کړ، په دې موقع کې سعد بن أبي وقاص، طلحه، أبو طلحه، قتاده بن النعمان، او نورو أصحابو رضي الله عنهم أجمعين ډېر زيات ربړونه وګالل (تکليفونه تېر کړل)، او خپل سرونه يې پخپلو ورغويو کې ونيول، او سخت جنګونه يې له کفارو سره وکړل، تر دې چې مشرکانو بيخي ميدان پرېښود، او بيا تېښتې ته اړ او مجبور شول، او دا آيت نازل شو: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ الآيه ـ يعني محمد صلى الله عليه وسلم هم يو بنده او رسول د الله دی، الله خو نه دی، له ده څخه پخوا ډېر رسولان تېر شوي دي، چې وروسته له هغوی څخه هغوی تابعانو د هغوی دين ساتلی دی، او خپل ځان او مال ترې جار (قربان) کړی دی، مګر هغه دين يې له لاسه نه دی ايستلی، او تل يې قائم ساتلی دی.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم انتقال له دې فاني دنيا څخه کومه د تعجب خبره نه ده، که دا وخت نه وي نو په بل کوم وخت کې خو هرو مرو (خامخا) دې وفات کيږي، که کوم وخت دې وفات يا بالفرض په شهادت ورسيږي، نو

آیا تاسې به د دین له خدمت، یا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ؟ او له «جهاد» في سبیل الله ځنې به مخ اړوئ؟ لکه چې اوس د ده د قتل د خبر له اورېدو ځنې ډېر کسان بې حوصلې شول، او له پښو ولوېدل، یا د منافقینو له مشورو سره سم -العیاذ بالله- بیخي مخ اړوئ؟ او بېرته کافران کیږئ؟ له تاسې ځیني داسې هیله هیڅکله نه کیږي، که ځوک داسې وکړي نو خپل ځان ته به نقصان ورسوي، اوالله تعالی ته هیڅ زیان نشي رسولی، الله جل جلاله ستاسې مرستې (مدد) ته محتاج نه دی، بلکه تاسې شکر وکړئ که هغه تاسې ته د دین لار نه وي درښودلې، او د دین په خدمت کې یې نه وئ مشغول کړي نو ستاسې حال به څه و؟

«او شکر هم دا دی چې مونږ لا زیات د دین په خدمت کې مضبوط او ثابت قدم اوسو»، په دې کې اشاره ده چې د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کې به ځیني خلق له دین څخه اوړي، او هغه کسان چې په دین باندې قائم پاتې وي، هغوی ته به لوی اجر وي، لکه چې هم داسې پېښه هم وشوه، چې ډېر خلق مرتدان شول، او د صدیق اکبر رضي الله تعالی عنه په وسیله بېرته په اسلام مشرف شول، او ځیني ترې ووژل شول.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا

او نشته هیڅ نفس لره دا چې مړ شي مګر په اذن (حکم) د الله سره، چې لیکلی شوی دی (دا مرګ) په یوه مقرر وخت کې (چې نه وړاندې او نه وروسته کیږي).

تفسیر: نو هر کله چې هیڅوک بې د الله تعالی له حکمه نه شي مړ کېدای، اګر که د موت ډېر اسباب هم سره غونډ شوي وي، او د هر سړي موت په مقرر وخت کې راتلونکی دی، نو پر الله تعالی باندې توکل کوونکو ته له دې مرګه ویرېدل نه ښایي، او نه د کوم لوي یا واړه د موت د اورېدلو له خبره ښایي چې سړی مایوس او نا امیده شي، او بیخي غمجن کیني.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دې دنیا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنیوي بدل).

تفسیر: یعنې که الله جل جلاله اراده وفرمایي، لکه چې په (۱۵) جزء د (بني اسرائیل سورت) په ۱۸ آیت ۲ رکوع کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ﴾.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت، نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (أخروي ثواب).

وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر ګذارو (احسان منونکو) ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې پر دغه دین ثابت قدم پاتې کیږي، هغوی ته هم په دین او هم په دنیا کې اجر ور په برخه کیږي، خو که څوک د دې لوی نعمت په قدر باندې پوهیږي (کذا في الموضح).

وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا۟ لِمَآ أَصَابَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا۟ وَمَا ٱسْتَكَانُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿۱۴۶﴾

او ډېر له انبیاوو څخه وو چې د دوی په مرسته (مدد) جنګېدلي وو رباني سرې ډېر، نو هيڅ قدر به نه سستېدل هغوی له سببه د هغه تکليفه چې رسېدلی به وو دوی ته په لاره د الله کې، او نه ضعيفان کېدل (په جنګ کې) او نه به سر ټيټاوه دوی (دښمن ته)، او الله محبت کوي صبر کوونکو سره.

تفسير: يعنې له تاسې څخه پخوا ډېر د الله تعالى خاص بندګان له انبياوو عليهم السلام سره مله شوي، له کفارو سره يې جنګ کړی دی، چې په هغو کې ډېر زيات تکاليف او ربړونه يې ګاللي دي، خو په دغو شدائدو او مصائبو کې هم دهغوی په ارادو کې هيڅ يوه سستي نه وه واقع شوې، نه يې همت بايلودلی وو، نه يې خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه يې د دښمن په مخ کې سر ښکته کاوه، الله تعالى له هسې ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لري.

په دې سره هغو مسلمانانو ته تنبيه ورکوي او په غيرت يې راولي، چې په «أُحُد» کې له دوی څخه کمزوري ښکاره شوې وه.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِىٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿۱۴۷﴾

او نه وه وينا د دوی (يعنې وينا د مجاهدينو) مګر دا چې ويل دوی: ای ربه څمونږه ! وبخښه مونږ ته ګناهونه څمونږ ! او له حده تېرېدل څمونږ ! په (دې) کار څمونږ کې، او ثابت (ټينګ کړه) قدمونه څمونږ (په طاعت خپل کې) ! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره په قوم کافرانو !.

تفسير: يعنې د مصائبو او شدائدو په هجوم کې يې نه د وېرې کومه خبره وويله، او نه له مقابلې څخه ستانه (واپس) شول، او نه يې د دښمن اطاعت ومانه، نه يې يوه خبره له خپلې خولې څخه وويسته، که يې وويل، خو همدا يې وويل: «ای الله ! ته څمونږ ټول تقصيرات عفوه کړه ! او څمونږ ګرد تېري را معاف کړه ! او څمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته ! څو څمونږ قدمونه د حق له لارې څخه ونه ښويېږي، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کې مرسته (مدد) راکړه !».

دوی هسې ګڼي چې ډېر ځلې د مصائبو په راتګ کې د خلقو ګناهونه او د هغوی تقصيرات دخل لري، او له مونږ څخه کوم سړی دا سې دعوی کولی شي، چې له هغه څخه هيڅکله هيڅ يو تقصير نه دی صادر شوی.

په هر حال د دې په ځای چې له مصيبت څخه سړی وويرېږي، او خلقو ته پناه يوسي، ښه خو داده چې پاک پروردګار ته پناه يوسي، او هغه مالک الملك والملكوت صاحب الكبرياء والجبروت ته دې سر ښکته کړي !.

فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿۱۴۸﴾

نو ورکړل دوی ته الله ثواب د دنيا او ښه ثواب د آخرت، او الله محبت کوي د نيکي کوونکو سره.

تفسير: يعنې په دنيا کې يې د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول يې ورعطا کړ، او د آخرت لوی ثواب يې په برخه شو، وګورئ ! هغه کسان چې له الله تعالى سره خپله معامله په ښه ډول سره ساتي، او ښه کارونه کوي. له هغوی سره الله تعالى داسې محبت کوي، او هغوی ته داسې ثمره ورکوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُواْ خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) كه اطاعت وكړئ تاسې د هغو كسانو چې كافران شوي دي؛ نو بېرته به وګرځوي دغه (كفار) تاسې په پوندو ستاسې (د كفر خوا ته) نو وبه ګرځئ تاسې زيانكاران (يعني بيا به مو كافران كړي).

بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾

بلكه الله مولى مرسته كوونكى، يا (دوست لرونكى) ستاسې دى، او هم دى ډېر ښه د ټولو مرسته كوونكو دى.

تفسير: نو ځكه ښايي د هم دغه الله تعالى چې ځمونږ مولى او (خير الناصرين) دى؛ خبره ومنله شي !او په مرسته باندې يې اطمينان وشي !، د هرچا چې مددګار الله تعالى وي، هغه به دې ته څه احتياج لري، چې د الله تعالى د دښمنانو د معاونت او مرستې انتظار ولري، يا به د هغوى په مخ كې د اطاعت غاړه ږدي.

سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ۖ
وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾

ژر به وغورځوو مونږ په زړونو د هغو كسانو كې چې كافران شوي دي رعب (هيبت ـ وېره) په سبب د شريك نيولو د دوى د الله سره هغه شى چې نه دى نازل كړى (الله) په (شريك نيولو د) هغه كوم برهان (دليل) او ځاى د هستوګنې د دوى اور (د دوزخ) دى، او بد ځاى د هستوګنې د ظالمانو دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: يعنې څرنګه چې أبوسفيان سره له خپلو فوځونو د جنګ له ميدانه نا أميده وتښتېد، په لار كې داسې خيال ورته پيدا شو چې: «مونږ ولې يو اسلامي سترى ستومان ژوبل فوځ همغسې پرېښود؟ او ولې ترې راغلو؟ راځئ ! چې بېرته وګرځو، او د دوى كار سره تمام كړو»، مګر د حق تعالى د هيبت او د اسلام د رعب په اثر يې همت ونشو كړى، چې دا خيال عملي كړي، پرته له دې مسلمانانو مجاهدينو تر (حمراء الأسد) پورې كفار تعقيب كړل، او وروسته له هغه يې بيا كفارو ته هيڅ موقع ورنه كړه چې د «أحد» واقعات بيا اعاده شي.

تنبيه: تر هغه چې مسلمانان حقيقي مسلمانان وو، تل كفار له دوى څخه خائف او مرعوب وو، بلكه تر نن پورې مونږ مشاهده كوو چې د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف، او تنزل سره سره د دنيا ګرد كافران له دوى ويدو ځمريانو څخه ويرېږي، او تل په دې فكر كې دي چې دا توريالى قوم بيا ويښ نه شي، په علمي او مذهبي مناظرو كې هم د اسلام همدا رعب مشاهده كېږي، په حديث شريف كې راغلي دي چې: «زما رُعب د يوې مياشتې له مسافې څخه د دښمنانو په زړونو كې اچول شوى دى»، بېشكه د هم هغه اثر دى، چې مسلمه أمت ته هم په برخه شوى دى: فلله الحمد على ذلك والمنة.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ

او خامخا په تحقيق رښتيا كړه تاسې ته الله وعده خپله په هغه وخت كې كله چې وژل تاسې كافران په اذن (حكم) د الله سره.

تفسیر: لکه چې الله تعالی خپله وعده د «أحد» د جنګ په ابتداء کې ربښتیا ښکاره کړه، او مسلمانانو د الله تعالی په امر باندې کافران تار په تار او ډګر یې په وینو سور کړ، (۷) یا (۹) هغه سړي چې د هغوی په لاسونو کې د مشرکانو بیرغ وو، پرله پسې یې ووژل، او ځای په ځای یې کوټه کړل، او د ګردو ککړی هلته په وینو سرې او ککړې شوې، په آخر کې کفار د ډېرې وېرې له لاسه بد حواسه شول، او ګرد وتښتېدل، مسلمانانو د فتح او برې ځیره صافه ولیدله، او په مخ کې ورته د غنیمت د اموالو انبارونه پراته وو.

حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلۡتُمۡ وَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَعَصَيۡتُم

تر هغه وخته پورې چې بې زړه شوئ تاسې او (پخپلو منځونو کې) سره مخالف شوئ په امر (د نبي) کې او نافرماني وکړه تاسې (د خپل نبي).

تفسیر: یعنې رسول الله صلی الله علیه وسلم چې کوم حکم غشو ویشتونکو ته ورکړی وو، له هغه ځنې مخالف کار وکړ شو، او دوی پخپلو منځونو کې په جګړو سره اخته شول، ځنيو وویل چې: «مونږ لره ښایي چې هم دلته ټینګ ودرېږو، او هیڅ ترې ونه خوځېږو»، ډېرو کسانو وویل چې: «اوس هیڅ ضرورت نشته، چې دلته وزګار کینو، ځئ! چې ځو غنیمت حاصل کړو»، آخر زیاترو غشو ویشتونکو خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل، او مشرکانو له هم هغه ځایه ناڅاپه پرې حمله (یرغل) راوړ، له بلې خوا د رسول الله مبارک د قتل خبر مشهور شو، دغو شیانو د دوی پر زړونو کې کمزوري پیدا کړه، چې د هغه نتیجه د بې زړه توب (فشل) په صورت ظاهره شوه، ګواکې د بې زړه توب سبب جګړه، او دجګړې سبب عصیان وو.

مِّنۢ بَعۡدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنۡيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۚ

له هغه وروسته چې دروښود تاسې ته (الله) هغه شی چې ستاسې خوښ وو (له نصرت او غنیمت څخه) ځینې له تاسې هغه دي چې خوښوي دنیا (دا ژوندون لږ خسیس) او ځینې ستاسې هغه دي چې خوښوي آخرت.

ثُمَّ صَرَفَكُمۡ عَنۡهُمۡ لِيَبۡتَلِيَكُمۡۖ

بیا (الله) وګرځولئ تاسې له کافرانو څخه (په تېښته سره) لپاره د دې چې وازمویي تاسې.

تفسیر: یعنې پخوا خو کفار ستاسې لـه مخې تښتېدل، او اوس خو تاسې مسلمانان د هغوی په مخ کې تښتئ! ستاسې د غلطۍ او قصور له امله دغه معامله سرچپه شوه، او په دې کې ستاسې آزموینه ده، څو مخلص او غیر مخلص مسلمانان صاف پکې ښکاره شي.

وَلَقَدۡ عَفَا عَنكُمۡۗ

او خامخا په تحقیق عفوه وکړه (الله تاسې ته).

تفسیر: یعنې کومه غلطي چې شوې وه هغه پاک الله تاسې ته بیخي معافه کړه، اوس دغه هیچا ته جائزه نه ده، چې د دې حرکت له سببه پر بل چا باندې طعن او تشنیع ووایي.

وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۵۲﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهرباني، احسان) دی پر مؤمنانو باندې.

تفسیر: یعنې الله تعالی د داسې مهرباني او فضل څښتن (مالک) دی چې د مؤمنانو تقصیرات معافوي، او په عتاب کې هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وي.

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ

(یاد کړئ) هغه وخت چې تلئ منډې وهلې تاسې (بېرته مو شا ګرځوله)، او نه مو کتل هیچا ته، حال دا چې رسول (د الله) بللئ تاسې وروسته ستاسې.

تفسیر: یعنې تاسې تښتېدئ او پر غرونو او میرو باندې ختلئ، او منډې مو وهلې، او له وارخطايي مو شا ته نه کتل، په دې وخت کې رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقیم ولاړ وو، او تاسې یې له دې قبیح حرکت څخه منع کولئ، او تاسې یې خپل لور ته بللئ، مګر تاسې د ډېر تشویش او اضطراب له امله د هغه آواز کله اورېده؟ تر څو چې کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه چیغې وکړې، او خلقو دا چیغې واورېدې، او بېرته ستانه شول، او د خپل مقدس رسول صلی الله علیه وسلم په شاو خوا کې سره راټول شول.

فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ

نو سزا یې درکړه تاسې ته یو غم په سبب د بل غم، لپاره د دې چې خپه نه شئ تاسې په هغه شي چې پاتې شو له تاسې (له غنیمت څخه) او نه په هغه شي چې ورسېد تاسې ته (د جنګ له تکلیف نه).

تفسیر: یعنې تاسې د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه تنګ کړ، چې د هغه په بدل پر تاسې باندې هم تنګي راغله، هو! د غم په عوض غم درورسېد تر څو چې وروسته له دې نه مو دا په یاد وي، چې په هر حالت کې بنایي د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر حکم باندې ټګ وکړئ! اعم له دې چې کوم منفعت لکه غنیمت او نور څه ستاسې له لاسه ووځي، یا کومه بلا ستاسې په مخه درشي.

تنبیه: اکثرو مفسرینو د ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ معنی داسې کړېده چې: الله تعالی تاسې ته د یوه غم د پاسه بل غم درکړ، یعنې یو غم د لومړنۍ فتحې او بري له لاسه وتلو له امله، او بل غم ستاسې د سرېو د وژل کېدلو، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت د خبر خورېدلو په سبب وو.

څینو داسې مطلب اخیستی دی چې د فتحې او غنیمت له لاسه وتلو، او د مالي او بدني نقصان ګاللو کوم غم چې وو، دهغه د پاسه یو بل لوی غم تاسې ته درورسېد؛ چې د هغه له امله هغه پخواني غمونه ګرد له تاسې څخه هېر شول، یعنې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت آوازه چې د دې غم له شدته وړاندنۍ وروستنۍ ګردې خبرې له تاسې هېرې شوې، تر دې چې د رسول کریم «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» غږ مو هم وانه ورېد، لکه چې پر یوه لوري د بیخي ملتفت کېدلو په وخت کې له بل لوري څخه طبعا غفلت او ذهول پېښېږي.

وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۵۳﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شي چې تاسې یې کوئ (لکه نور شیان).

تفسير: يعنې ستاسې له احوالو او نيتونو څخې ښه خبردار دی، او سم له هغو سره به درسره معامله کوي.

ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِّنكُمْ

بيا يې نازل کړ (راولېږه) پر تاسې باندې وروسته له دې غمه امن (بېغمي) پرکالي د خوب چې لاندې يې کړه يوه طائفه له تاسې (چې مؤمنان وو).

تفسير: يعنې په دې غزا کې د هر چا په برخه کې چې شهادت وو شهيدان شول، او د هر چا په برخه کې چې ماتې وه ماتې يې وکړه، او هغه مخلص مجاهدين چې د «جهاد» په ميدان کې باقي پاتې شول، حق تعالى په هغوی باندې يو راز داسې د خوب پرکالي راوستله، چې په عين ولاړه کې پر کالي يوړل، د طلحه رضي الله تعالى عنه له لاسه څو ځلې چاړه پر ځمکه ولوېده، د ايو حسي اثر له هغه باطني اطمينان او سکون څخه وو، چې په هسې لويه هنګامه او ډېر سخت شور ماشور کې د مؤمنانو پر زړونو باندې محض د الله تعالى په فضل او مرحمت سره وارد شو، او وروسته له هغه د دوی له زړونو څخه د دښمن خوف او وېره بيخي ورکه شوه، دغه کيفيت په عين هم هغه وخت کې ورپېښ شو، چې د مجاهدينو په لښکر کې څه نظم او نسق قائم نه وو، او ډېر شهيدان په خاورو او وينو رنګ پراته وو، مجاهدين د ډېرو زخمونو له امله ټُکر ټکر وو، د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د قتل آوازه د دوی ګرد فکر، هوښ، حواس وړي وو، ګواکې دغه خوب د وينښېدلو لپاره وو، پر مؤمنانو باندې پر کالي راغله، او د دوی هغه ګرده ستوماني او ستړتيا يې له منځه ورکه کړه.

وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ

او بله طائفه وه (له تاسې چې منافقان وو) په تحقيق په فکر کې غورځولي وو دوی نفسونو د دوی.

تفسير: دا وېريدونکي او خائفان منافقان چې له دوی سره نه د اسلام غم او نه د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم څه درد وو، له دوی سره يوائې د دوی د ځان فکر وو، او په هغه کې بيخي ډوب تللي وو، او په خپلو زړونو کې به يې دا فکرونه کول، نه چې د أبو سفيان لښکر بيا کومه حمله او يرغل راوړي، او مونږ ته بيا کوم جنګ او جنجال راپېښ کړي، که داسې وشي نو څمونږ حال به هلته څه وي؟ نو په هسې وېره، انديښنو، او چرتونو کې پر دوی باندې نه پرکالي او نه خوب راته.

يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

چې ګمانونه به کول دوی په الله باندې (ګمان) نا حقه (لکه) ګمان د جاهليت.

تفسير: يعنې داسې ګمان کوي چې د الله تعالى وعدې چېرې ولاړې؟ معلوميږي چې اوس د اسلام قصه پای (آخر) ته ورسېده، اوس رسول او مسلمانان خپلو کورونو ته بيا بېرته تلونکي نه دي، ګرد هم دلته شهيدان کيږي، لکه چې په ۲۶ جزء د «الفتح» سورت په ۱۲ آيت ۲ رکوع کې فرمايي: ﴿بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا﴾.

يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ

وايي دوی چې آيا شته مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هيڅ نشته).

تفسير: يعنې آيا څمونږ کار څه لا باقي دی، يا بيخي خلاص شوی دی، يا دا چې مونږ ته چې د محمد صلى الله عليه وسلم د مرستيانو څخه يو څه فتح او ظفر په لاس راغی؟.

یا دا معنی څه چې د الله تعالی اراده وه، هغه یې وکړه، څمونږ یا د بل په هغه کې څه واک دی؟ دا د الفاظو ظاهري معنا وه، لیکن هغه چې د دوی د زړونو نیت وو، وروسته له دې نه راځي.

قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ

ووایه (ای محمده! دوی ته چې) بېشکه امر (د نصرت یا هزیمت کار) ټول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږي).

تفسیر: یعنې دا د منافقانو قول «کلمة حق أرید بها الباطل» دی، بېشکه دا صحیح ده چې ستاسې په لاسونو کې هیڅ نشته، او ټول کارونه د الله تعالی په قدرت او اختیار کې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي، د هغه حال سنبالوي، یا یې له جنجاله ډکوي، غالب یا یې مغلوبوي، آفت ور رسوي، یا راحت برې یې په برخه کوي، یا ناکامي، هم دا یوه واقعه د یوه قوم لپاره رحمت او د بل قوم لپاره زحمت ګرځوي.

يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَـٰهُنَا ۗ

پټوي دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو کې هغه (خبرې) چې نه یې دربښکاروي تاته (ای محمده!)، وایي دغه (منافقان یو تر بله): «که چېرې وای مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) یو شی، نو نه به وو وژلي شوي مونږ دلته (په دې غزا د «أحد» کې).

تفسیر: د دوی د زړه پټه خبره دا وه چې ﴿هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَىْءٍ﴾ به یې ویل، او په زړه کې به یې د هغه معنی داسې کوله ﴿مَّا قُتِلْنَا هَـٰهُنَا﴾ او له مخلصو مسلمانانو څنې به جلا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې سره ویل: «خانه! دوی په اول کې څمونږ خبرو ته غوږ کېنښود، او د څو سرتېرو او نا تجربه کارو ځلمیانو په وینا سره له مدینې څخه د باندې د غزا لپاره ووتل، آخر یې پخپلو مخونونو باندې سختې څپېړې وخوړلې، که لږ څه واک (قبضه) او اختیار څمونږ په لاس کې وی، او څمونږ په مشورو باندې یې عمل کړی وای؛ نو دومره نقصانونه به یې ولې ګالل (تېرول)، او څمونږ له ګوند څنې به ولې دومره سړي وژل کېدل؟ (زیاتره منافقین نسبا د مدینې منورې له انصارو سره شامل وو، نو ځکه یې په ﴿مَّا قُتِلْنَا هَـٰهُنَا﴾ کې د هغوی وژل د خپل ځان وژل وبلل)، یا دا مطلب که د رسول الله مبارک له وینا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو لپاره وای، نو دا د قتل او جرحې مصیبت به ولې پر مونږ باندې راته.

قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ

نو ووایه (ای محمده! دوی ته) که وی تاسې په کورونو خپلو کې (نو) خامخا به راوتلي وو هغه کسان چې مقرر شوی وو په دوی باندې وژل طرف د ځایو د پرېوتلو خپلو ته.

تفسیر: یعنې له دې افسوس څخه هیڅ په لاس نه درځي، الله تعالی د هر چا د اجل او سبب وخت لیکلی دی، هیڅکله هغه نه بدلیږي، که تاسې پخپلو کورونو کې هم پټېدئ، او فرض یې کړئ که ستاسې رایه هم آورېده کېدی، نو بیا به هم هغه کسان چې د هغوی وژل کېدل د «أحد» په نږدې ځایونو کې مقدر وو، خامخا به په یو نه یو سبب سره هم هغه خوا ته تلل، او هم هغلته به وژل کېدل، دا د الله تعالی انعام دی په کوم ځای کې چې د هغوی وژل مقدر وو، هم هغلته ووژل شول، مګر د الله تعالی په لاره کې په ډېره زړورتیا او خوښۍ سره شهیدان شول.

وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۱۵۴﴾

او (دغه معامله الله تعالی په أحد کې وکړه) لپاره د دې چې وازمويي الله هغه شی چې په سينو (زړونو) ستاسې کې دی، او لپاره د دې چې ښکاره کړي (الله) هغه شی چې په زړونو ستاسې کې دی، او الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سينو کې پرتې دي (لکه نور شيان).

تفسير: مقصود دا وو چې ستاسې له ګردو څخه يو امتحان واخيستل شي، تر څو هر هغه شيان چې ستاسې په زړونو کې دي هغه د باندې ووځي، د امتحان په بټۍ کې سره او ناسره پخپله سره بيل کړي، مخلصين د خپلو بريو صله او انعام ومومي، او د هغوی زړونه د سبا لپاره له وسوسو او کمزوريو څخه پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښکاره شي، او خلق په ښکاره ډول د دوی له باطني پليتۍ څخه خبر کړي.

اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ۙ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوْا ۚ وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۱۵۵﴾

بېشکه هغه کسان (له تاسې) چې وګرځېدل دوی (له جنګ نه) په هغې ورځې کې چې مخامخ شول سره دواړه فوځونه، بېشکه همدا خبره ده چې ښويولي وو دوی لره شيطان په سبب (د شامت) د ځينو هغو ګناهونو چې کړي وو دوی، او خامخا په تحقيق عفوه کړېده الله دوی ته، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ښه تحمل کوونکی دی (د عقوبت په تأخير د رجوع لپاره).

تفسير: له مخلصينو څخه هم ځنې وختونه څه وړه يا لويه ګناه صادريږي، همغسې چې له يوه طاعت څخه د بل طاعت توفيق زياتيږي، هم داسې د يوې ګناه له نحوسته شيطان ته موقع په لاس ورځي، او سړی د نورو غلطيو او ګناهونو په لوري ښويوي، او ورته چمتو (تيار) کوي يې.

د «احد» په غزا کې هم هغه مخلص مسلمانان چې خپل سنګرونه (مورچې) يې پرېښې وو، دا کار يې د کومې پخوانۍ ګناه له شامته وو چې شيطان دوی تېر ايستل، او ويې ښويول يوه ګناه خو دا وه، چې ډېرو غشو ويشتونکو د رسول کريم صلی الله عليه وسلم د حکم اطاعت و نه کړ، مګر د الله تعالی فضل وګوره چې د هغې مقابلې کې يې دوی ته د کومې سختې ماتې سزا ور نه کړه، برسېره پر هغه د دې حضراتو ګرد ګناهونه يې معاف کړل، چې هيڅ يو تن له دوی ځنې ګناهګار پاتې نه شو، او هيڅوک حق نه لري چې په هغوی باندې طعن يا څه ملامتي ووايي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) مه کېږئ تاسې لکه هغه کسان چې کافران شوي دي.

تفسير: يعنې تاسې لکه دا کافر منافقان هسې لغو او چټي خيالاتو ته پخپلو زړونو کې ځای مه ورکوئ، چې که مونږ پخپلو کورونو کې ناست وای؛ نو نه به وژل کېدلو.

وَقَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ

او ويل به دوی په (حق د) وروڼو خپلو کې.

تفسیر: څرنګه چې منافقان په ظاهره کې مسلمانان شوي وو، نو ځکه يې مسلمانانو ته ورونه ويل، يا دا چې په نسبي ډول دوی د مدينې منورې د انصارو له ورونو څخه وو، او څنګه يې چې دا خبرې د خير خواهۍ او همدردۍ په دود کولې، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره يې تعبير وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ

کله به چې سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملک کې) کې، يا به وو دوی غزا کوونکي، که چېرې وای دوی له مونږ سره؛ نو نه به وو مړه شوي دوی، او نه به قتل کړی شوي وو دوی، لپاره د دې چې وګرځوي الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کې.

تفسیر: يعنې که دا شهيدان شوي مسلمانان له مونږ سره پخپلو کورونو کې او سېدی نو ولې به وژل کېدل؟ دا وينا د دې له امله ده چې د آورېدونکو مسلمانانو په زړونو کې حسرت او افسوس پيدا شي، مګر مسلمانان داسې ناپوهان نه وو، چې په هسې فريبونو به غوليدل، بلکه له هسې خبرو څخه بالعکس د منافقانو غيرت او اعتبار لاړ.

ځينو مفسرينو چې په ﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ کې «لام» د عاقبت لپاره اخيستی، نو داسې معنی يې کړېده: «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندې ځکه داسې خبرې جاري و ې، چې الله تعالی تل دوی د افسوس او حسرت په اور کې وسوځوي، او په کې پرې يې ږدي»، او د دوی بل حسرت به دا وي چې مسلمانان ولې ځمونږ په شان نه شول، او ځمونږ په خبرو باندې ولې چا غوږ کېښنبود؟ ګواکې په دې تقدير سره د ﴿لِيَجْعَلَ﴾ تعلق د ﴿لَا تَكُونُوا﴾ الآيه ـ سره هم کېدی شي.

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ

او الله ژوندي کول (ژوندي پرېښودل) او مړه کول کوي.

تفسیر: يعنې ژوندي کول او مړه کول د الله تعالی کار دی، خورا ډېر کسان په خپل ګرد عمر کې سفرونه کوي، او په جنګونو کې شامليږي، مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بسترو کې وررسيږي، مګر بيا هم دوی وايي: «سړی په خپل کور کې له هر ډول مصيبتونو او اندېښنو څخه ساتلی وي»، ډېر کسان داسې شته دي، چې عادتاً په خپلو کورونو کې اوسيږي، مګر په پای (آخر) کې داسې يوه وسيله وربرابريږي، چې دوی له خپله کوره وځي، او هم هغلته د باندې مړه يا ووژل شي، د بندګانو په هسې تدبيرونو مرګ بېرته کېدونکی او بچ کېدونکی نه دی.

خالد بن وليد رضي الله عنه د خپل وفات په وخت کې وويل: «زما په بدن کې هسې يوه لوېشت ځای نشته چې د تورو، او غشو له زخمه خالي وي، مګر زه نن لکه يو اوښ غوندې په خپل بستر او کور کې مرم».

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۱۵۶﴾

او الله پر هغو (ټولو) شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسیر: يعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پورې د دوی له تشبه او پيروی څخه ځانونه ساتي؟ نو هر يوه ته الله تعالی د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِن مُّتُّمْ
أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

او قسم د ی خامخا که ووژلی شوئ تاسې په لاره د الله کې یا مړه شوئ تاسې (په لاره د الله کې) نو خامخا مغفرت له جانبه د الله او رحمت (مهرباني د الله) خیر (ډېر ښه) دی له هغو (مالونو) چې دوی یې جمع کوي. او قسم دی که مړه شوئ تاسې یا ووژلی شوئ تاسې نو خامخا به الله ته راجمع کړی شئ تاسې (ټول).

تفسیر: یعني فرض یې کړئ چې که تاسې سفر یا «جهاد» ته ونه وځئ! او في الحال په یو چل ځان له مرګه وساتئ، مګر دا خبره ضروري ده چې کله نه کله به تاسې مرئ!، یا به ووژل کېږئ، بیا به په هر حال سره تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې حاضریدونکي او ګرد سره جمع کیدونکي یئ، هلته به تاسې و پوهېږئ، چې هغه بختور کسان چې د الله تعالی په لاره کې او په ښو کارونو کې مري یا وژل کیږي، دوی ته د الله تعالی له مغفرت او مهرباني څخه څومره ډېره برخه ور په برخه کیږي؟ چې د هغې په مقابل کې د نیوي ګټې او ګرد جمع کړی دولت او ثروت هیڅ دی.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

نو په سبب د رحمت د الله (چې پر تا شوی دی ای محمده! تل) نرمي کوې ته دوی ته، او که وې ته (ای محمده!) بد خوی سخت زړی نو خامخا به تار په تار شوي وو (اصحاب) له چاپېره ستا څخه (ای محمده!)، نو عفوه وکړه دوی ته (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصیراتو د دوی)، او مشوره وکړه له دوی سره (په کار) امر کې، نو کله دې چې ټینګه اراده وکړه (ای محمده! د یوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندې، بېشکه الله محبت کوي توکل کوونکو سره (چې بریالي کوي یې او د رشد او صلاح لاره ورښیي).

تفسیر: الله تعالی مسلمانانو ته د هغوی په تقصیراتو باندې تنبیه وفرمایله، او د عمومي عفوې د اعلان له اورولو څخه وروسته یې دوی ته نصیحت وکړ، چې بیا د دې ډلې په خبرو باندې چې د لستوڼي ماران دي؛ مه تېروځئ! په دې آیت کې یې د هغوی د تقصیر د عفوې تکمیل وکړ.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ﴾ یعني د الله تعالی څومره زیات رحمت پر تاسې او دوی باندې دی، چې تاسې یې دومره خوش اخلاق او خوش خوی وګرځولئ، که کوم بل څوک وي نو الله تعالی خبر دی، چې په دغومره یوه لویه واقعه کې به یې څه سخته رویه غوره کوله؟ او برسېره په دې دا د الله تعالی څومره مهرباني ده، چې تا غوندې شفیق او نرم زړه رسول یې هغوی ته وراستولی دی، فرض یې کړئ که په مزاج کې مو شدت وای، نو دا قوم کله ستاسې په خواوو شا کې ټولېدلی شو، که له دوی څنې کومه غلطي کېدې، او تاسې له دوی سره سختي کولی، نو د شرم او دهشت له امله به ستاسې مخ ته نشوی راتلی، نو له دې امله به دوی له ډېر خیر او سعادت څخه بې برخې پاتې کېدل.

إِن يَنصُرۡكُمُ ٱللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمۡۖ وَإِن يَخۡذُلۡكُمۡ فَمَن ذَا ٱلَّذِي يَنصُرُكُم مِّنۢ بَعۡدِهِۦۗ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

که مرسته وکړي له تاسي سره الله (لکه چې په بدر کې يې وکړه) نو نشته (هيڅ) غالب پر تاسې باندې، او که مرسته ونه فرمايي له تاسې سره (الله لکه چې په أحد کې يې پرېښودئ) نو څوک دی هغه چې مرسته به وکړي له تاسې سره وروسته له هغه (خذلان د) الله؟(هيڅوک نشته !) او خاص پر الله دې پس توکل (اعتماد) وکړي مؤمنان.

تفسير: پخوا يې رسول صلى الله عليه وسلم ته فرمايلي ووچې «په الله تعالى توکل وکړئ !» دلته دا راښيي، چې د توکل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوی ذات دی چې له ګردو(ټولو) څخه قوي او غالب دی، ګردو (ټولو) مسلمانانو ته ښايي چې د ده پر مرستې (مدد) باندې توکل وکړي، پاک الله وروسته له دې نه له خپل لوري د مسلمانانو د تقصيراتو معافول او پر خپل رسول صلى الله عليه وسلم باندې يې د هغو د معافولو نصيحت هغوی ته فرمايي، چې د هيچا په خبرو باندې مه خطا وځي ! او خالص پر الله تعالى باندې توکل او اعتماد ولرئ ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسيږي، او هيڅ يو طاقت به پر تاسې باندې نه غالبيږي، لکه چې د «بدر» په غزا کې مو وليد، او که د کوم مصلحت له امله ستاسې مرسته ونه کړي، نو بيا هيڅوک تاسې ته مرسته نشي دررسولی، لکه چې د «احد» په غزا کې تاسې ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّۚ وَمَن يَغۡلُلۡ يَأۡتِ بِمَا غَلَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفۡسٖ مَّا كَسَبَتۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ﴿١٦١﴾

او نه ښايي هيڅ نبي ته چې څه شی پټ کړي، او هر څوک چې څه شی پټوي نو را به وړي (دا پټوونکی) په هغه سره چې ده پټ کړی وي، په ورځې د قيامت کې، بيا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چې کړی وي ده، او پر دوی به ظلم ونه کړي شي، (په تزييد د عذاب، يا تنقيص د ثواب کې).

تفسير: له دې څخه غرض د مسلمانانو پوهول دي، چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له عظمت، عصمت، او امانت څخه ځان خبر کړئ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په نسبت هيڅکله چټي (فضول) او بيهوده خيالات په زړه کې ونه ګرځوئ ! مثلاً، داسې ګمان ونه کړئ ! چې له غنيمت څخه به يې څه مال پټ ساتلی وي، العياذ بالله، ښايي دا يې ځکه فرمايلي وي چې هغو غشو ويشتونکو ته چې د غنيمت لپاره يې خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل؛ ګوندې داسې خيال په زړه کې ګرځېدلی وي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به مونږ ته له غنائمو څخه برخه نه راکوي، يا به ځينې شيان له مونږ څخه پټ ساتي.

تنبيه: د «غلول» اصلي معنی د غنيمت په مال کې خيانت کول دي، خو کله د مطلق خيانت په معنی هم راځي، خو کله محض د يوه شي په پټولو باندې هم د هغه اطلاق کيږي، لکه چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: «غلُّوا مصاحفكم».

أَفَمَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَ ٱللَّهِ كَمَنۢ بَآءَ بِسَخَطٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأۡوَىٰهُ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

آيا نو هغه څوک چې متابعت کوي د رضامندی د الله، په شان د هغه چا دی چې اخته شي په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله دغوصې مورد وګرځي؟ بلکه نه دی) او ځای د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې رسول الله مبارک چې په هر حال کې نه يواځې د الله تعالى د مرضى تابع دى، بلکه غواړي چې نور خلق هم د الله تعالى د مرضى تابع وګرځوي، آيا دې د هغو خلقو کار کولى شي چې د الله تعالى د غضب وړ او د دوزخ مستحق وي؟ ممکن نه دى !.

هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۶۳﴾

دوى (د الله تعالى د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دي په نزد د الله کې، او الله ښه ليدونکى دى په هغو شيانو (هم) چې دوى (يې) کوي.

تفسير: يعنې نبي عليه السلام او بل مخلوق له سره نه دي برابر، له طمعې او له نورو سپکو او ذليلو کارونو سره انبياء عليهم السلام هيڅ تعلق نه لري، الله تعالى ته ټول معلوم دي، چې څه درجې لري؟ او ټول کارونه ورڅرګند دي، آيا الله تعالى به هسې ټيټ طبيعت لرونکو سړيو ته د نبوت منصب څرنګه ورکوي؟ (العياذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقيق احسان کړى دى الله پر مؤمنانو باندې کله چې مبعوث کړ (راوليږه الله) په دى (مؤمنانو) کې رسول له نفس (جنس) د دوى نه.

تفسير: يعنې د هم دوى له جنسه او له قومه يې يو بنيادم رسول ورلېږلى دى، چې له هغه سره کيناستل، خبرې اترې کول په ژبه يې پوهېدل آسان دي، او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو، امانت، ديانت، طهارت او د الله تعالى څنې له ويرې ښه يې خبر يئ، او کله چې ستاسې د هم دې قوم او قبيلې له يوه سړي څخه معجزه ښکاره شي او تاسې هغه وګورئ نو په يقين راوړلو کې زيات سهولت راځي.

فرض يې کړئ که کوم پيرى (جن) يا پرښته (ملک) د رسول په صفت لېږل کېدى، نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کې هسې خيال ممکن وو: څرنګه چې هغه د بشر له جنسه جلا مخلوق دى، ښايي چې دغه خوارق د ده دملکي او جنّي طبيعت او د نوعي صورت خاصه نتيجه وي، ځمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دليل نشي کېدى.

يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۱۶۴﴾

چې لولي (دغه رسول) پر دوى باندې آيتونه د الله، او پاکوي دوى (په توحيد سره له ګناه، کينې، او شرکه) او ښيي دوى ته کتاب (قرآن) او حکمت (نبوي سنت او شرعي احکام) او بېشکه وو دوى (له دې نه) پخوا هرو مرو په ګمراهى ښکاره کې.

تفسير: هم دا مضمون د البقرې د سورت په (۱۲۹) او (۱۵۱) آيتونو کې تېر شوى دى، خلاصه يې داده چې څلور شيان يې بيا ن کړي دي:

(۱) د آيتونو «تلاوت»: چې د هغو په ظاهري معنى باندې د دې له امله چې د ژبې خاوندان دي، پوهيږي او عمل پرې کوي.

(۲) د نفسونو «تزکيه» (د نفساني ککړو او د شرک او معصيت له ګردو مراتبو څخه د دوى د زړونو پاکول او ښه صيقل کېدل): دا شى د «آيات الله» د عمومي مضامينو له تعميل او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له صحبت او په آيات الله کې له تدبر څخه باذن الله حاصل شوى وو.

(۳) «تعليم الكتاب» (هغوی ته د كتاب الله مراد وربنودل، مثلا كه اصحابو كرامو به يو لفظ د ظاهري مدلول، عمومي تبادر او محاورې له لحاظه تفسيرولو، او د مشكلاتو سره به مخامخ شول، په دې وخت كې به پيغمبر صلى الله عليه وسلم د كتاب الله اصلي مراد بياناوه، او د دوی اشتباه به يې لرې كوله، لكه چې په ﴿اَلَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَلَمۡ يَلۡبِسُوۡۤا اِيۡمَانَهُمۡ بِظُلۡمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الۡاَمۡنُ وَهُمۡ مُّهۡتَدُوۡنَ﴾ الآية ـ او نورو ځايونو كې دغه طريقه عملي شوې وه.

(۴) د «حكمت» تعليم، يعنې د قرآن او سنت ښودنه او د هغې وضاحت او بيانول، او د غير واضحو نصوصو تفسير او توضيح كول.

رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله تعالى په اعانت او توفيق دا پاتې قوم د علم او عمل په اعلى مراتبو باندې فائز كړ، چې له سلهاوو پېړيو را په ديخوا په انتهايي جهل او وحشت او ښكاره ګمراهۍ او ضلالت كې ډوب وو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ځو ورځني تعليم او صحبت په بركت د ده اصحاب رضي الله عنهم أجمعين د ګردې دنيا لارښوونكي او معلمان شول، نو دوی لره ښايي چې د دې لوی نعمت قدر وپيژني، او هيڅكله په هېره سره هم هسې كوم حركت ته اقدام ونه كړي، چې له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متألم شي.

﴿اَوَلَمَّآ اَصَابَتۡكُمۡ مُّصِيۡبَةٌ قَدۡ اَصَبۡتُمۡ مِّثۡلَيۡهَا ۙ قُلۡتُمۡ اَنّٰى هٰذَا ؕ﴾

آيا كله چې در ورسېد تاسې ته (په احد كې له كفارو څخه) يو مصيبت چې په تحقيق سره رسولی وو تاسې (كفارو ته په بدر كې) دوه چنده له دې غمه، نو وويل تاسې: له كومه دا (غم راغی مونږ ته؟) يا رسېدلي وئ تاسې په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر كې) نو وويل تاسې له كومه دا (غم راغی مونږ ته؟).

تفسير: يعنې د «احد» په غزا كې هغه تكليف او نقصان چې تاسې وګاله، د هغه په نسبت په تعجب سره وايئ چې: مونږ مسلمانان مجاهدين وو، او د الله تعالى په لاره كې د ده له دښمنانو سره د جنګېدلو لپاره وتلي وو، او الله تعالى د پاك رسول الله صلى الله عليه وسلم په مباركه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستې وعده هم راكړې وه، نو بيا دا مصيبت پر مونږ باندې ولې نازل شو؟.

د هسې وينا كولو په وخت داسې فكر په كار دي، چې هومره تكليف تاسې ته رسېدلی دی، د هغه تكليف دوه چنده ستاسې له لاسه كفارو ته هم رسېدلی دی، په «احد» كې تقريبا ستاسې (۷۰) تنه شهيدان شول، او په «بدر» كې د كفارو (۷۰) تنه ووژل شول، او (۷۰) تنه نور كافران داسې بنديان شول چې د هغوی وژل ستاسې په پوره واك (قبضه) كې وو.

بيا په «احد» كې هم لومړی د كفارو زيات له شلو تنو مقتولان شول.

كه د لرې مودې له مخې تاسې مغلوبان شوئ ! نو په «بدر» كې تاسې كفارو ته سخته ماته وررسولې وه، او په «احد» كې هم كله چې تاسې خپلې پښې ټينګې او په مېړانه وجنګېدئ ! نو كفار وتښتېدل، او د جنګ ډګر يې پرېښود، نو په داسې صورت كې انصافا تاسې لره له خپلو تكاليفو څخه شكايت كولو او زيات خپه كېدلو موقع نه ده پاتې.

﴿قُلۡ هُوَ مِنۡ عِنۡدِ اَنۡفُسِكُمۡ ؕ﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا (مصيبت او تكليف) له جانبه د نفسونو ستاسې دي !

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۚ

بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او کوم (غم) چې دررسېدلی دی تاسې ته په هغې ورځې کې چې سره یو ځای شوي وو فوځونه پس (هغه) په اذن (حکم) د الله سره (وو)، او لپاره د دې چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) مؤمنان، او (بل) لپاره د دې وو چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق یې کړی وو.

تفسیر: کله چې الله تعالی اراده وفرمایي برئ ورکوي، او کله چې اراده وفرمایي ماتې ور په برخه کوي، مغلوبیت د دې له امله نه دی چې الله تعالی په هغه وخت کې پر بري ورکولو باندې قادر نه وو، بلکه د دې لپاره دی چې ستاسی له کسب او اختیار څخه داسې یو صورت پیدا شوی دی، چې په کلي غلبې ورکولو کې مصلحت نه وو، په هر حال هر څه چې شوي دي د الله تعالی په حکم او مشیئت سره شوي دي، چې د هغه سبب تاسې و ئ، او په هغه کې حکمت دا وو، چې له یوه لوري د هر مخلص مؤمن د ایمان او د اخلاص، او له بل لوري د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شي، کامل او ناقص سره جدا، او د مخلص او غیر مخلص په منځ کې هیڅ التباس پاتې نشي، او دا ګرد په علم شهودي سره هم همغسې معلوم کړي، لکه چې په علم غیبي سره ورته معلوم دي.

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا ۖ

او وویلی شي دغو (ببرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو !).

تفسیر: د جنګ له شروع کېدلو څخه پخوا کله چې رئیس المنافقین عبد الله بن أُبي غوښتل چې له (۳۰۰) سړیو سره بېرته ستانه شي، نو په دې وخت کې هغو ته وویل شول چې :«د جنګ په عین موقع کې چېرې تښتئ؟ که د اسلام په دعوی کې صادق یئ؟ دالله تعالی په لاره کې جنګ وکړئ ! که د الله تعالی په لاره کې د دین لپاره نه جنګېږئ نو د وطني او قومي حمیت او غیرت یا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت لپاره خو د دښمن مدافعه وکړئ، ځکه که دښمن برئ وموند، نو په انتقام اخیستلو کې به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې هیڅ تمیز او تفریق نه کوي، او د نورو مسلمانانو په شان به تاسې ته هم نقصان دررسیږي».

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ ۗ

نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنګ نو خامخا به مونږ متابعت کړی وو ستاسې.

تفسیر: یعنې جنګ پېښېدل مونږ ته یقیني په نظر نه راځي، او دا خوشې چټي یوه اوازه ده، که مونږ پوهېدو چې په رښتیا سره جنګ پېښېدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسې ملګرتیا کوله، یا دا مطلب که کومه منظمه او با قاعده مقابله وای، نو مونږ به له تاسې سره پاتې کیدو، ښه نو دا کومه مقابله ده، چې له یوه جانبه (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانبه یواځې (۱۰۰۰) بې وسلې او بې سامانه مسلمانان وو، دا خو جنګ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کې غورځول دي.

«یا له ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا﴾ څخه یې داسې ښکارول چې خانه ! که مونږ په جنګي فنونو، اصولو، او ترتیباتو پوهیدئ، نو له تاسې سره به پاتې کېدو، ګواکې په زړه کې یې طعنې ورکولې، چې څمونږ په مشورو باندې تاسې تګ ونه کړ، او د نورو په نظریو باندې تاسې عمل وکړ، نو مونږ ستاسې په نزد د جنګ له اصوله ناپوهان یو، او تاسې پوهان یئ ! نو د

څه لپاره مونږ له خپلو ځانو سره بیایئ؟»، لنډه یې دا چې د دروغو پلمې یې جوړې کړې، او بېرته لاړل، الله تعالى د منافقانو په تکذیب کې وايي:

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره یې کوله) ډېر نږدې وو له دوی نه په نسبت سره د ایمان.

تفسیر: منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو، او تش په ژبه له مسلمانانو سره یو ځای وو، د «احد» د جنګ په عین موقع کې دوی له نبي علیه السلام او نورو مسلمانانو څخه جدا او بېرته شول، او حیلې او پلمې یې جوړې کړې، د دې دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرګند شو، او په ظاهر کې هم دوی د ایمان په نسبت کفر ته ډېر نږدې شوي دي، او پخپل دې فعل سره مسلمانانو ته زیان او کفارو ته تقویه رسوي.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

وايي دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).

تفسیر: یعني په ژبه خو دوی ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ﴾ ویل، او هغه شی چې د دوی په زړونو کې دی صاف یې نه وايي، د دوی په زړونو کې دا وو: «ښه دی چې مسلمانان مغلوب او ذلیل شي، او مونږ له ډېرې خوښۍ څخه اتهونه واچوو».

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ

هغه (منافقان) چې ویل یې په (حق د) ورونړو خپلو کې حال دا چې دوی (پخپله) ناست وو (له جنګه): که دوی (د احد غازیانو) څمونږ خبرې منلې وې، نو نه به وو وژل شوي.

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) نو لرې کړئ تاسې له ځانونو خپلو څخه مرګ که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دې خبره کې چې تاسې سره د مرګ دفعه شته).

تفسیر: یعني که د کور په کیناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کېږي، نو ګورو به چې د مرګ مخه به تاسې څرنګه نیسئ، چې تاسې کورو ته ننوځئ، که سره له دې چې په کورونو کې پاتې شوي یئ، بیا هم د مرګي له منګولو ځنې ځانونه نشئ ژغورلئ (بچ کولئ) نو بیا ولې د توریالیو غوندې د جنګ په میدان کې د عزت مرګ نه غوره کوئ.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

او له سره ګمان مه کوئ (ای محمده یا ای سامعه!) پر هغو کسانو چې وژل شوي دي دوی په لاره د الله (جهاد) کې د مړو (مړه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد درب خپل رزق ورته ورکولی

شي (له جنتي مأكولاتو او مشروباتو څخه). په دې حال کې چې خوشاله دي دوی په هغه شي باندې چې ورکړي دي دوی ته الله له فضله خپله، او خوشالیږي دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندې چې لا نه دي رسیدلي دوی تر هغو پورې وروسته د دوی نه، په دې شان سره چې نه به وي (هیڅ قسم) ویره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅېږي) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره). خوشالیږي دوی په نعمت باندې له (جانبه د) الله، او (دده په) فضل باندې، او (په دې چې) بېشکه الله تعالی نه ضایع کوي اجر د مؤمنانو (بلکه پوره یې ورکوي).

تفسیر: یعني د کور ناستي د مرګ مخه نشي نیوی، هو ! سړی له هغه مرګه بې برخې کوي، چې د مرګ په ځای ورته ابدي ژوندون ویلی شي، شهیدانو ته وروسته له شهادته یو مخصوص ډول ژوند ور په برخه کیږي، چې نورو مړو ته هغسې ژوند نه ورکول کیږي، دوی ته د الله تعالی ممتاز قرب حاصلیږي، او په ډېرو لویو درجاتو او مقاماتو باندې فائز کیږي، د جنت رزق دوی ته په ازادۍ سره وررسیږي.

څرنګه چې مونږ په یوه طیاره کې کینو، او په ډېر لږ وخت کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ الوځو او درومو، د شهیدانو ارواح هم د شنو مرغانو په ججورو کې د جنت نندارې کوي، د دې شنو مرغانو کیفیت او لویوالی الله تعالی ته معلوم دی، د هغه ځای شیونه څمونږ د خیال په احاطه کې کله راتلی شي، په دې وخت کې شهیدان به ښشانه خوشحال وي، بیا نه یواځې دا چې دوی پخپلو احوالو باندې دومره خوښ او خوشحال دي، بلکه د هغو مسلمانانو غم هم ورسره وي چې له دوی څخه وروسته پاتې دي، او په في سبیل الله «جهاد» او نورو خیریه وو امورو کې مشغول دي، هغوی هم که څمونږ په شان د الله تعالی په لاره کې ووژل شي، یا اقلا د ایمان له دولت سره ومري، د دوی له ایماني رتبې او حیثیت سره سم همداسې خوندور او بې ویرې ژوندون به ور په برخه کیږي.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې د «احد» یا د «بئر معونه» شهیدان جنت ته رسیدلي دي، له الله تعالی څخه یې تمنا کړې: «کاشکې څمونږ د دې عیش او تنعم خبر څمونږ نورو وروڼو ته څوك ورسوي، چې هغوی د دې خوندور ژوند په لوري ژر راوځغلي، او ځانونه له مونږ سره ونښلوي، او له «جهاد» ځنې خپل ځانونه هیڅ ونه ساتي»، حق تعالی وفرمایل: چې زه یې ور رسوم، نو یې دا آیت نازل او دوی یې هم مطلع کړل، چې مونږ ستاسو له امیدونو سره سم دا خبر دنیا ته وررساوه، نو هغه شهیدان له دې ځنې لا خوشاله شول.

ٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُۚ لِلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ مِنۡهُمۡ وَٱتَّقَوۡاْ أَجۡرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدۡ جَمَعُواْ لَكُمۡ فَٱخۡشَوۡهُمۡ فَزَادَهُمۡ إِيمَٰنٗا وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

هغه کسان چې حکم یې منلی دی د الله او (حکم یې منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چې رسېدلی وو دوی ته زخم (تکلیف مشقت) شته لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پرهېزګاري یې کړې ده؛ اجر ډېر لوی (د جنت). (دوی) هغه کسان دي چې وویل دوی ته (ځینو) خلقو چې : بېشکه (دمکې) خلق په تحقیق سره راټول شوي دي ستاسې (د جنګ) لپاره، نو وویرېږئ ! له دوی نه (یا) په تحقیق سره ټول کړی یې دی (سامان د مقابلې) ستاسې لپاره؛ نو وویرېږئ له دوی نه، پس (دغو ویرولو) لا زیات کړ ایمان د دوی(یقین زړورتوب)، او وویل دوی: بس دی مونږ ته الله، اوڅومره ښه وکیل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسیر: کله چې ابو سفیان له «احد» څخه د مکې معظمې په لوري بېرته روان شو، نو په لاره کې دا خیال ورته پیدا شو، چې له مونږ څخې لویه غلطي وشوه، چې مجروح او مغلوب مسلمانان مو هم همغسې پرېښودل، او بېرته ترې راغلو، نو یې جرګه سره وکړه، او دا یې سره غوټه کړه چې راځئ ! بېرته مدینې ته لاړ شو، او د هغو قصه بیخي پای ته ورسوو، کله چې دا خبر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسېد، نو اعلان یې وکړ، «هغه غازیان چې پرون له مونږه سره په غزا کې شریکان وو، نن دې بیا د دښمن د تعقیب لپاره تیار شي !».

مجاهدین سره له دې چې ستړي او ستومان او له زخمونو څخې یې وینې بهېدې، د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې دعوت ځواب یې په (لبیک) سره ووایه، رسول الله مبارک د مجاهدینو د لښکر سره تر یو ځای پورې چې (حمراء الأسد) نومېږي، او له مدینې منورې څخه تقریبا اته میله لرې دی؛ لاړل، د ابو سفیان په زړه کې د دې خبرې له اورېدلو څخه چې مسلمانان څمونږ د تعقیب لپاره را درومي، سخته وېره ولوېده، او د خپلې دویم ځلي حملې اراده یې فسخ کړه، او په ډېر تلوار د مکې معظمې په لوري په منډو شول.

د عبد القیس یوه تجارتي قافله د مدینې منورې په لوري راتله، ابو سفیان د دې قافلې سړیو ته څه رشوت ورکړ، چې: «تاسې په مدینې منورې کې داسې اخبار نشر کړئ، چې د هغو له اورېدلو څخه مسلمانان له مونږ مکیانو څخې وویرېږي، کله چې هغوی په مدینې منورې کې دا خبر مشهور او خور کړ، چې «مکیانو بیا یو لوی لښکر او ډېر سامان د مسلمانانو د بېخ ویستلو په نیت سره ټول کړی دی»، ددې د اورېدلو په اثر مسلمانانو د خوف او وېرې په ځای وویل: ﴿حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ﴾ د ټولې دنیا په مقابل کې مونږ لره یواځې الله تعالی کافي دی ! نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو.

﴿فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوْٓءٌ وَّاتَّبَعُوْا رِضْوَانَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَظِيْمٍ﴾ ۱۷۴

نو بېرته راوګرځېدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسېده دوی ته هیڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضامندۍ د الله، او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان، رحمت) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی فضل ته وګورئ ! چې نه جنګ او جګړه ورپېښه شوه، نه کوم اغزی د دوی په پښو کې مات شو، او وېرېا یې ثواب وګاټه، او له تجارت څخې یې ګټې واخیستلې، او پر دښمنانو باندې یې خپله وېره کېښوده، او خپل شان او شوکت یې ور څرګند کړه، او د الله تعالی له خوښۍ سره بېرته صحیح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځېدل

تنبیه: د «حمراء الأسد» په غزا کې له یوې تجارتي قافلې سره د مالونو بیع او شراء شوې وه، او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډېره ګټه اخیستې وه، اغلبا له «فضل» څخه همدغه مالي نفع مراد ده.

﴿إِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطٰنُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهٗ ۖ فَلَا تَخَافُوْهُمْ وَخَافُوْنِ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴾ ۱۷۵

بېشکه دا سړی شیطان دی چې ویروي تاسې (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چې کفار دي) نو مه ویرېږئ تاسې له کفارو ! او وویرېږئ زما (د أحکامو له ترک) څخه، که یئ تاسې مؤمنان (په حق سره).

تفسیر: په ﴿يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهٗ﴾ کې اول مفعول محذوف دی، «أي يخوفكم أولياءه الكفار»، یعنې څوک چې له هغه لوري څخه راغی او ویروونکي خبرې خپروي هغه شیطان دی، یا د شیطان په اغواء سره داسې کوي، چې له دې نه د هغه

مقصد د ادی چې د خپلو لويو ملګرو او د نورو خپلوانو خوف او ويره پر تاسې باندې واچوي، نو که تاسې مؤمنان يئ، نو له دې شيطانانو څخه بيخي مه ويرېږئ! او يوازې له ما څخه وويرېږئ!.

وَلَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا۟ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او غمجن دې نه کړي تا هغه کسان چې منډې وهي (جلتي کوي) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو)، بېشکه دوی به له سره هيڅ ضرر ونه رسوي الله ته د هيڅ شي (بلکه ضرر رسوي ځانونو خپلو ته)، اراده لري الله د دې چې مقرر نه کړي د دوی لپاره هيڅ برخه (نعمت) په آخرت کې او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ لَن يَضُرُّوا۟ ٱللَّهَ شَيْـًٔا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

بېشکه هغو کسانو چې اخيستلی يې دی (بدل کړی يې دی) کفر په ايمان سره؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هيڅ شی، او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسير: دغه تکرار د تاکيد لپاره دی، او د منافقانو او مرتدانو له تخصيص څخه وروسته ټولو کفارو ته شامل دی، يعنې هغه کسان چې فطري ايمان يې بدل او کفر يې اختيار کړ، اعم له دې نه چې يهودي وي که نصراني وي، مشرک وي که منافق، يا بل څوک، او دوی ټول سره يو ځای هم شي، خو بيا هم دوی د الله تعالی هيڅ شی نشي خرابولی، هو! دوی په خپل لاس خپله پښه په تبر وهي، چې په نتيجه کې به د دردناک عذاب مورد ګرځي.

وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُوٓا۟ إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او ګمان دې نه کوي هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې بېشکه دا چې مهلت ورکوو مونږ دوی ته خير (غوره) دی لپاره د ځانونو د دوی، (داسې نه ده بلکه) بېشکه هم دا خبره ده چې تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته لپاره د دې چې زياته کړي د دوی ګناه، او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: يعنې امکان لري چې کافران خپل اوږد عمر، خوښي، خوشالي، دولت، ثروت، عزت، او د نورو شيانو زيادت ته وګوري، هسې اټکل وکړي: «که مونږ په رښتيا سره مغضوب او مطرود وای، نو دومره پراخي او مهلت ولې راکاوه کيږي؟ او دهسې ښه ژوندون او ارام په حالت کې د څه لپاره شپې او ورځې تېروو؟» نو واضحه دې وي، چې دغه مهلت ورکول د دوی په حق کې کومه ښه خبره نه ده، او د مهلت ورکولو نتيجه به هم داسې وي، چې دوی به بيخي په ګناهونو کې ډوبيږي، او د کفر په حالت کې به مري دوی هسې فکر کوي چې مونږ په خورا لوی عزت کې يو، حال دا چې ډېر ذليل او خورا سپکوونکی عذاب د دوی لپاره تيار دی، نو اوس قضاوت او ښه فکر په کې وکړئ! چې دغه مهلت د هسې کسانو په حق کې ښه دی که؟ (نعوذ بالله من شرور أنفسنا).

مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى ٱلْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجْتَبِى مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُ ۖ

نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې يئ تاسې (ای خلقو!) پر هغه، تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه څخه، او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غيب باندې (چې

د منافقانو تميز دی له مخلصانو څخه)، وليکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې).

تفسير: يعني همغسې چې د دنيا خوشالي ا و مهلت د کفارو په حق کې د مقبوليت دليل نه دی، همداسې که مخلصو مسلمانانو ته مصيبتونه ورپېښ شي، نو هغه هم د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې هغوی د الله تعالی په نزد مغضوب دي.

خبره داده چې الله تعالی مسلمانان هسې بې خبره نه پرېږدي، چې تر اوسه پاتې دي، يعني ډېرو کفارو به د نفاق له لارې د اسلام کلمه ويله، او د تېر ايستلو لپاره به له دوی سره ګډېدل، چې د دوی د ظاهري احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ويل ورته مشکل وو، نو ځکه ضروري ده چې الله تعالی داسې واقعات او حالات وړاندې کړي چې د هغو په وسيله پاک، ناپاک، اومه، او پاخه په ښکاره ډول سره جلا شي.

بېشکه چې الله تعالی ته آسان وو، چې ګرد مسلمانان بې له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړي، ليکن د هغه حکمت او مصلحت د دې مقتضي نه دی، چې ټول خلق له دې غيبي امورو څنې خبر کړي، هو ! دهسې کارونو لپاره خپل رسولان انتخابوي، او د څومره غيبي اطلاعاتو او يقيني اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چې وفرمايي هم هغومره ورکوي.

خلاصه يې داسې شوه چې «عامو خلقو ته بې واسطه د کومې پټې خبرې يقيني اطلاع نه ورکوله کيږي، او انبياء عليهم السلام ته هومره اطلاع ورکوي، چې د الله تعالی اراده وي».

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

نو ايمان ولرئ تاسې (ای مؤمنانو !) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ايمان قائم پاتې اوسئ ! او پرهېزګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډېر لوی (په جنت کې).

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ

او ګمان دې نه کوي له سره هغه کسان چې بخيلي کوي دوی په هغه شي چې ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله، چې دا بخل خير دی (غوره دی) دوی ته، بلکه دا (بخل ډېر بد) شر دی دوی ته، ژر به په غاړه کې ورته امېل کړ شي هغه چې بخيلي کړې ده دوی په هغه شي کې؛ په ورځې د قيامت.

تفسير: يهودان، او منافقان هم هغسې چې د جهاد په موقع کې تښتي، د مال د صرفولو په وخت هم ځان بچ کوي، خو څرنګه چې له «جهاد» څنې تښتېدل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوی په حق کې چندان ښه نه دي، هم دا راز د بخل او شومتيا له امله ډېر مال غونډول هم دوی ته هيڅ ګټه نشي ورسولی.

که په دنيا کې کوم مصيبت دوی ته ورپېښ شو، نو د قيامت په ورځ کې به يقينا دا ټول شوی مال د عذاب په صورت د دوی په غاړه کې طوق (غاړکی) غوندې ورلوېږي، په دې ضمن کې يې مسلمانانو ته هم يادونه وکړه چې د «زکات» په ورکولو او د نورو ضروري مصارفو په صرفولو کې هيڅکله نه ښايي چې ځانونه وسپموي (بچ کړي)، که نه هر هغه چا چې په بخل او حرص او نورو سپکو خصلتونو کې د يهودانو منافقانو دستور اختياروي، هغه ته به د

هغه د درجې سره سم سزا ورکوله کیږي، دوی دې منتظر اوسي لکه چې له صحیحه وو احادیثو څنې ثابته ده، «چې د زکات د مانعینو مال به د سخت زهر لرونکي مار په صورت متمثل کیږي (جوړیږي) او د دوی تر غاړې به چاپیریږي»، نعوذ بالله منه !.

وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص الله لره دی میراث د آسمانونو او د ځمکې (د دغو دواړو د اهل فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقیقي وارث او مالک ته پاتې کیږي).

تفسیر: یعنې آخر تاسې مرئ، او ستاسې ګرد مال د هغه په لاس کې پاتې کیږي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۸۰﴾

او الله پر هغو (کارونو هم) چې کوئ (یې) تاسې ښه خبردار دی (نو د ټولو جزا به درکړي).

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ ۘ

خامخا په تحقیق اوریدلې ده الله خبره د هغو کسانو چې ویلي یې وو: بېشکه الله فقیر دی، او مونږ غنیان یو (چې له مونږه قرض غواړي).

تفسیر: یعنې یواځې هم دومره نه ده چې یهودان د ډېر بخل له لاسه د پیسو په صرفولو باندې نه پوهیږي، بلکه هر کله چې د الله تعالی په لاره کې د صرفولو حکم اوري، نو ټوکې کوي او د حق تعالی په جناب کې سپین سترګي کوي، او له چټې خبرو څنې نه شرمیږي، لکه څه وخت چې د ﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ آیت نازل شو، ویې ویل چې: الله تعالی له مونږ څنې قرض غواړي، نو الله تعالی فقیر او محتاج او مونږ غنیان یو، حال دا چې یو ناپوه او جاهل هم په دې خبره باندې پوهېدی شي، چې د (انفاق في وجوه الخیر) تعبیر په قرض سره د انتهایي رحمت او شفقت اظهار دی، او دا ښکاره خبره ده چې الله تعالی مونږ ته امر کوي چې د هغه له راکړي مال څنې د خپلو مصالحو، دیني، او دنیوي ګټو لپاره مصرف وکړو، او د ده لوی ذات ته څمونږ له دې صرفولو هیڅ یوه فائده نه رسیږي، دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چې د هغو د صرفولو ډېر ښه معاوضه ورکول یې هم پخپله ذمه نیولي دي، او هغه یې د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړې ده، او دا لزوم یې لا زیات مؤکد کړی دی، مګر یهودان د خپل باطني خبث په سبب د الله تعالی دې احسان منلو په ځای په داسې الفاظو پورې خاندي، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: ما ستاسې دا ګردې خبر اوریدلې دي، او د هغو په نسبت هره کاروایي چې لازمه وي کوم یې، تاسې منتظر اوسئ !.

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿۱۸۱﴾

ژر به مونږ لیکلي و ساتو هغه خبرې چې دوی ویلي دي او (لیکلي به وساتو) وژل (د نیکونو) د دوی انبیاوو لره په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم)، او وبه وایو مونږ (دوی ته چې) وڅکئ عذاب د اور سوځوونکي !.

تفسیر: یعنې له عامې ضابطې سره سم ستاسې دا ملعون او ناپاکه اقوال د سیئاتو په هم هغه دفتر کې لیکو؛ چې هلته ستاسې د قوم ملعون او ناپاکه افعال هم درج دي، لکه د معصومو انبیاوو علیهم السلام په نا حقه سره وینې تویول، ځکه همغسې چې دا نا مناسبه جمله ستاسې د الله تعالی د پېژندلو یوه نمونه ده، هغه نامناسبه کار هم ستاسې د انبیاوو له تعظیم

څخه یوه نمونه ده، کله چې ستاسې دا پوره عملنامه در وړاندې کړه شي، نو هلته به وویل شي: چې اوس د خپلو بدیو او شرارتونو خوند وڅکئ ! او همغسې چې تاسې په طعن او تمسخر سره د اولیاء الله «رحمهم الله» زړونه سوځول، نو اوس تاسې هم د الله تعالی د عذاب په بټۍ کې وسوځئ !.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دی چې پخوا لیږلي دي (کړي دي) لاسونو ستاسې او بېشکه چې الله نه دی ظلم کوونکی په بندګانو.

تفسیر: یعنې هر څه چې یې ګټلي وو؛ هم هغه یې په مخه ورغلل، د الله تعالی له جانبه د یوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کیږي، لکه د «النساء» په (۴۰) آیت (۶) رکوع کې داسې لولو: ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾.

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ؕ

هغه کسان چې وايي: بېشکه الله پیغام (وصیت) کړی دی مونږ ته چې ایمان به نه راوړو مونږ په هیڅ رسول تر هغه پورې چې راوړي مونږ ته (هسې) قرباني چې یې وخوري اور.

تفسیر: له ځینو رسولانو څنې داسې معجزې ظاهرې شوي دي، چې قرباني یا بل کوم شی به یې د الله تعالی په نامه نذر کاوه، نو له آسمانه به اور راته، او هغه به یې خوړ، او دا به د قبول علامه وه، اوس یهودان بهانه کوي چې مونږ ته داسې حکم شوی دی، چې له هر چا څخه چې دا معجزه ونه وینئ ! په هغه باندې یقین مه کوئ ! او دا محض د دروغو بهانې دي، ځکه چې دا راز حکمونه هیچېرې د هغو په کتابونو کې نه وو، او نه نن ورځ په کې شته، او نه دټولو پیغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کېدی شي، چې هغوی ته هسې کومه معجزه ورکړی شوې وه، هر رسول علیه السلام ته الله تعالی د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړي دي، او دا لازم نه دي چې هر نبي علیه السلام ته دې هم هغه یوه معجزه ورکړي، چې د هغه له ورښودلو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) په تحقیق راغلي وو تاسې ته (ډېر) رسولان پخوا له ما په ښکاره وو معجزو او په هغه شي سره چې ویلي دي تاسې (چې قرباني ده بیا) نو ولې ووژل (نیکونو) ستاسې هغوی که یئ تاسې صادقان (چې هم هغه رسول به منئ چې قرباني یې په اور کې وسوځوي).

تفسیر: یعنې که په رښتیا سره پخپلې دې دعوی کې تاسې رښتین یئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ایمان راوړل موقوف دي، نو تاسې پخوا له دې د هسې انبیاوو علیهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چې د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره وو معجزاتو سره دا معجزه یې هم درښوولې وه، ستاسې د اسلافو دا فعل چې تاسې هم پر هغه باندې راضي یئ، او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ، آیا د دې خبرې دلیل نه دی چې دا ټولې ستاسې پلمې (بهانې) حیلې، فساد او سرزوري ده چې وایئ: هر رسول علیه السلام تر څو همدا خاصه معجزه را ونه ښيي؛ مونږ به یې نه منو.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿۱۸۴﴾

پس که نسبت د دروغو وکړي دوی تاته (ای محمده ! نو مه خپه کیږه ! ځکه) پس په تحقیق

نسبت د دروغو کړی شوی وو ډېرو رسولانو ته پخوا له تا، چې راغلي وو دوی په ښکاره وو معجزو او په صحیفو (د شرعي احکامو) او په کتاب روښان (بیانوونکی د حلال او حرام).

تفسیر: تاسې ته تسلي او ډاډ درکولی شي، چې د دې ملعونانو له دې کړو بحثونو او سر زوریو څنې مه خپه کېږئ! او مه د نورو مکذبینو څه پروا کوئ! له تاسې څنې پخوا نور داسې رسولان هم دروغجن بلل شوي دي، چې معجزې او وړوکي صحیفې او لوی کتابونه یې له ځانه سره راوړي وو، د صادقو انبیاوو علیهم السلام تکذیب د معاندینو پخوانۍ عادت دی، او تاسې ته ای محمده! «صلی الله علیه وسلم» کومه نوې خبره نه ده دروړاندې شوې.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۖ

هر یو نفس څکونکی د مرګ دی، او بېشکه همدا خبره ده چې پوره به درکړی شي تاسې ته اجرونه ستاسي په ورځ د قیامت کې.

تفسیر: یعنې د مرګې خوند به هر څوک څکي، وروسته له هغه به په قیامت کې هر مصدق او مکذب (ټول نیکانو او بدانو) ته د هغه دعمل پوره بدل ورکول کیږي، له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وي چې د هغه لږ څه بدل به د قیامت څخه د مخه مثلا په دنیا یا په قبر کې به هم ورته رسیږي.

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿۱۸۵﴾

نو هر څوک چې لرې کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته، نو په تحقیق مراد یې وموند (بریالی شو)، او نه دی ژوندون لږ خسیس مګر پنګه د غولېدلو، (چې نفعه یې لږه او فنا یې ژر ده).

تفسیر: یعنې د دنیا دا مؤقتي بهار (سمسور) ډول او سینګار ډېر تېر ایستونکي شیان دي، چې په هغو باندې ډېر ناپوهان تېروځي، او بیخي په دنیوي امورو کې مشغول او له اخروي چارو څنې غافلیږي، حال دا چې د هر انسان اصلي برئ په دې کې دی چې پخپل دنیوي ژوندانه کې د خپل آخرت لپاره ګټې او هسې عملونه وکړي، چې د الله تعالی د عذاب څنې سړی وژغوري (وساتي)، او جنت ته یې ورسوي.

تنبیه: په دې آیت کې د هغو څینو متصوفینو تردید هم وشو، چې دوی هسې ادعا کوله «موږ نه جنت غواړو، او نه له دوزخه ویرېږو» معلومه شوه چې له دوزخ څنې ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلي کامیابي او اساسي برئ دی، او هیڅ یوه ډېره اعلی کامیابي د جنت له هستوګنې څنې د باندې د هیچا په برخه نشي کېدی، په حدیث کې راغلي دي: «وحولها نُدَنْدِن». او د الله تعالی د لیدلو نعمت هم په جنت کې حاصلیږي.

الله تعالی دې له خپله فضله او کرمه، موږ ته هم دا برئ او رحمت را په برخه کړي! آمین.

لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ۗ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوٓا أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿۱۸۶﴾

قسم دی چې خامخا وبه ازمویل شئ تاسې خامخا په مالونو خپلو (په زکات) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسې بالضرور له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب

له تاسې څخه پخوا، او له هغو کسانو چې شریکان نیسي (په الله پورې)؛ ضرر (بد ویل) ډېر، او که صبر وکړئ (په طاعت او مصیبت او له معصیت) او پرهېزګاري وکړئ تاسې (له بدو کارونو) نو بېشکه دا (صبر او تقوی) د همت له کارونو څخه دي.

تفسیر: دا خطاب مسلمانانو ته دی چې وروسته له دې به هم په ځان او مال ستاسې ازموینه کیږي !، او هر راز ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کیږي ! وژل کېدل، زخمي کېدل، د قید او بند تکلیفونه پر ځان ګالل، ناروغېدل، د مالونو زیانیدل، له خپلو خپلوانو څخه جلا کېدل، او همدا راز د نورو مصیبتونو ګالل به درپېښیږي، او هم به د کتابیانو او د مشرکانو له ژبې ډېرې زړه دردوونکې خبرې آورئ !، چې د دغو ګردو علاج په صبر او تقوی سره کیږي، که تاسې په صبر او استقلال او پرهېزګارۍ سره د دغو سختیو مقابله وکړئ؛ نو دا به د ډېر همت او د اولوالعزمی کار وي، چې د هغه تاکید حق تعالی فرمایلی دی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې واخیست الله عهد محکم له هغو کسانو څخه چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، چې خامخا به بیانوئ تاسې دا (کتاب) خلقو ته، او نه به یې پټوئ تاسې، نو وغورځاوه دوی دا (کتاب) وروسته له شاوو خپلو، او واخیست په (عوض د) دې (کتاب) قیمت لږ، نو بد اخیستل د دوی (دغه اخیستل) دي (یا نو څومره بد دی هغه شی چې دوی یې اخلي).

تفسیر: یعني د اهل الکتاب له علماوو څخه عهد اخیستی شوی وو، هغه احکام او بشارتونه چې په کتاب الله کې دي؛ ښایي هغه په ښه ډول نورو خلقو ته ورونبیئ ! او هیڅ یوه خبره مه ترې پټوئ ! او مه یې معناګانې بدلوئ ! مګر دوی هیڅ څمونږ د دې امرونو پروا ونه کړه، او د لږې ګټې لامله یې هغه ګرد عهدونه او پیمانونه مات او شرعي حکمونه یې بدل، او د الله تعالی په آیتونو کې یې لفظي او معنوي تحریفات وکړل، د هغه شي ښکاره کول چې ډېر زیات ضروري وو، یعني د فخر الأولین خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم بشارت یې بیخي پټ کړ.

دلته یې ضمنا څمونږ اسلامي علماوو ته هم تنبیه وفرمایله، چې که تاسې د دنیا په مینه کې اخته شوي یې هسې مه کوئ ! (بلکه په هر وخت ، هر ځای او د هر چا په مقابل کې امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوئ ! او هیڅکله او هیچېرې شرعي احکام له خلقو څخه مه پټوئ ! څکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هم فرمایلي دي: «هر چا چې پټ کړ علم له اهل د علم څخه؛ قیضه به شي په قیضه د اور سره».

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾

له سره مه کوه ګومان (ای محمده !) په هغو کسانو چې خوشالیږي په هغه کار چې کړی دی دوی (د خلقو له بې لارې کولو څخه) او مینه کوي دوی په دې؛ چې وستایل شي دوی په هغه کار چې نه وي کړی (له تمسکه په حق، او دوی ګمراهان دي)، پس له سره مه ګڼه ته دوی خلاصیدونکي له عذاب (بلکه په دوزخ کې دي)، او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکی.

تفسیر: یهودانو غلطې مسئلې ښوولې، رشوتونه (بډې) یې خوړلې، د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم صفتونه او بشارتونه یې عمداً پټول، او بیا به خوښ وو چې مونږ ښه کار کړی دی، او هیڅوک ځمونږ هسې چالاکی نشي نیولی، او امیدوار وو چې خلق هم ځمونږ تعریفونه (ستاینې) وکړي، او ووایي چې: لوی لوی عالمان، دیندار او حق خوښوونکي دي.

د بل لوري د منافقانو حال هم د دوی له احوالو سره مشابه (ورته) وو، کله چې د «جهاد» موقع راتله؛ دوی پخپلو کورونو کې پټېدل، او پخپل دې پټ کښېناستلو باندې هم خوښېدل، او یو له بله سره به یې ویل: «وګورئ چې مونږ په ښه چالاکی سره خپل ځانونه وژغورل (بچ کړل)».

تنبیه: اګر که په دې آیت کې د یهودانو او منافقانو یادونه ده، مګر ضمنا مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه کیږي چې، د خرابو کارونو په کولو باندې مه خوښیږئ! او د ښو کارونو په کولو سره مه مغروریږئ! او کوم کار چې ښه نه وي، د هغه په نسبت د تعریف هیله مه لرئ! بلکه د هغه له کولو څخه وروسته د هغه د مداحی (ستایلو) هوس مه کوئ!.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۸۹﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د آسمانونو او ځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې ملکًا وخلقاً وعَبیداً)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو مسلمانانو ته ثواب، او کافرانو ته عذاب ورکوي).

اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰیٰتٍ لِّاُولِی الْاَلْبَابِ ﴿۱۹۰﴾ۚۙ

بېشکه په پیدا کولو د آسمانونو او ځمکې کې (سره له هغو شیانو چې په دې دواړو کې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږدیږي، لنډیږي، پرله پسې ځي او راځي، کله رڼا کله تیاره، کله یخ او کله تودیږي) خامخا دلائل دي (د الله) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسیر: یعنې کله چې هوښیار انسان د آسمان او د ځمکې په پیدایښت، د هغوی په عجیبو غریبو احوالو او روابطو، او د شپې او د ورځې په مضبوط او محکم نظام کې غور کوي، نو یقین کوي چې دغه مرتبه او منظمه سلسله خامخا د یو کل اختیار، مطلق قادر، او د لوی خالق په لاس کې ده، چې په خپل عظیم قدرت او اختیار سره یې د هر وړوکي او لوی مخلوق حد بندي کړېده، او هیڅ یو شي ته د دې خبرې مجال نشته، چې د خپل حد او د عمل له دائرې ځنې د باندې پښه کېږدي، که د دې عظیم الشأن مشین یوه پرزه، یا د دې لویې کارخانې یو مزدور هم د هغه علی الاطلاق مالک له قدرت، او اختیار ځنې د باندې وای، نو د ټول عالم دا مکمل نظام به له سره ټینګ نه پاتې کېده.

(لنډه دا چې ددې دنیا په ټولو موجوداتو کې د هغه الله جل جلاله په یووالي او یواځې د هغه د بندګی په استحقاق څو څو قسمه دلائل دي، او په دې چې الله تعالی بلا شک او شبهه حکیم، علیم، أحد، صمد، رحیم، قادر او قاهر دی، نو یواځې همغه د عبادت د ټولو أنواعو مستحق دی.

اَلَّذِیْنَ یَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِیٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰی جُنُوْبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه کسان دي چې یادوي الله په ولاړې او په ناستې او په اړخونو خپلو (چې پراته وي).

تفسیر: یعنې په هیڅ حال کې له الله تعالی ځنې نه غافلیږي، او د هغه یاد تل تر تله د هغوی په زړه او ژبه جاري وي، لکه چې په حدیث کې د رسول الله مبارک په نسبت عائشې صدیقې رضي الله عنها فرمایلي دي: «کان یذکر الله علی کل

أحيانه»، چې په ولاړې لمونځ نشي کولی، په ناستې سره دې لمونځ اداء کړي، او که په ناستې لمونځ نشي کولی، نو په ملاستې دې لمونځ ادا کړي.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۹۱﴾

او فکر کوي دوی په پيدايښت د آسمانونو او ځمکې (او د ما فيهما) کې، (نو وايي) اى ربه ځمونږه ! نه دى پيدا کړي تا دا مخلوقات عبث (بې حکمته)، پاکي ده تا لره (له ټولو عيبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه) !.

تفسير: يعني له ذکره او فکره وروسته اشاره يې وفرمايله چې: هر هغه ناپوه او احمق چې د هسې صافو او صريحو دلائلو او آثارو له ليدلو څخه وروسته بيا هم الله جل جلاله نه پيژني، يا د الله تعالى شان وړوکى ګڼي، يا د عالم دا کارخانه چټي (بېکاره)، عبث، او لوبې بولي، نو د الله تعالى دربار له دې ټولو هزلياتو، خرافاتو، او چټي (فضول) خبرو څخه پاک او صاف دى.

له دې آيت څخه دا راښکاره شوه، چې په آسمان او ځمکه او نور قدرتي مصنوعاتو کې غور او فکر کول هلته محمود کېدى شي، چې نتيجه يې د پاک الله يادول، او د آخرت په لوري توجه وي، پاتې شول هغه ماده پرستان چې د دې قدرتي مصنوعاتو د تارونو په حلقو کې نښتي دي، او د خالق تر صحيح معرفت پورې نشي رسېدى، اګر که دنيا هغه لوى محقق او د ساينس ښه عالم وبولي، مګر د پاک قرآن په ژبه هغه له «أولوا الألباب» څخه نه دى، بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دى.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ

اى ربه ځمونږه ! بېشکه ته هر څوک چې داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقيق رسوا کړ تا هغه (اى ربه !).

تفسير: څومره چې په دوزخ کې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا ګڼل شي، نو د دې قاعدې سره سم د کفارو لپاره دائمي رسوايي ده، پڅه هغو آيتونو کې چې له عامو مؤمنانو څخه د خزي (رسوايي) نفي کړى شوې ده، هلته دې د هغې څخه هم داسې وفهميږي ! (چې مسلمان ته دائمې رسوايي نشته).

وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿۱۹۲﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هيڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

تفسير: يعني الله تعالى چې د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمايي، بل څوک د هغه حمايت نشي کولی، او نه په د شفاعت اجازه ورکړه شي، هو ! د هغو لپاره به چې په اول يا په آخر کې يې پرېښودل، يا معافول مقصود وي (لکه ګناهګاران مؤمنان) د هغوى لپاره به شفعاوو ته اجازه ورکړى شي، او وروسته له شفاعته بخښل کيږي، او دا مطلب له دې آيت نه مخالف نه دى، بلکه له نورو آيتونو او صحيحو احاديثو څخه ثابت دى.

رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا

اى ربه ځمونږه ! بېشکه مونږ واورېده (غږ) د يوه آواز کوونکي (چې قرآن يا محمد دى)، بلل يې (خلق) ايمان ته (داسې) چې ايمان راوړئ ! په رب خپل نو ايمان راوړ مونږ (په رب خپل).

تفسیر: یعني نبي کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) چې په ډېر جګ آواز سره یې ټولې دنیا ته غږ وکړ، یا لوی قرآن چې د هغه غږ هر کور ته رسېدلی دی، لومړی د عقلي ایمان ذکر وو، اوس په «آمنا» کې سمعي ایمان دی، چې په هغه کې ایمان بالرسول او ایمان بالقرآن هم درج دی.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

ای ربه څمونږه ! نو مغفرت وکړه مونږ ته ګناهونه (لوی) څمونږ ! او لرې کړه له مونږه، ګناهونه (واړه) څمونږ، او وفات کړه مونږ (په داسې حال کې چې دا خل اوسو) سره له ډلې د نیکانو.

تفسیر: یعني څمونږ لویه ګناه را عفوه کړه ! او په وړو کو خرابیو مو پرده واچوه ! او کله چې مونږ بیا ژوندي کوې، د ښو بندګانو په ډله کې مو شامل کړه !.

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

ای ربه څمونږه ! او راکړه مونږ لره هغه چې وعده دې کړې ده تا له مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو، اومه رسوا کوه مونږ په ورځې د قیامت کې.

تفسیر: یعني کومې وعدې چې تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندې د ایمان او تصدیق څخه وروسته کړې دي، په هغو سره مونږ خوښ او مستفید کړه !، مثلا په دنیا کې مونږ مسلمانان بالآخره پر اعداء الله باندې غالب او منصور وګرځوه ! او په آخرت کې مونږ په جنت رضوان سره سرلوړي کړه ! او د قیامت په ورځ مو د دوی په لاربښوونه بیخي له ادنی رسوایی او لږې بې عزتی څخه هم وساته !

إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

بېشکه ته (ای ربه) نه کوې مخالفت له وعدې (خپلې) نه.

تفسیر: یعني ای ربه ! ستا په لوی دربار کې د وعده خلافی هیڅ یو احتمال نشته، او په مونږ کې دا احتمالات شته، نه چې کومه داسې غلطي له مونږ څنې څرګنده شي، چې د هغې له سببه ستا له وعدو څنې مستفید نه شو، نو ځکه دعا کوو چې مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې یو توفیق راکړه ! چې پر هغه ستا له ګردو وعدو څخه فائده واخلو !.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثٰى ۚ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۚ

پس قبولې کړې دوی لره (دا دعاوې) رب د دوی (په دې شان چې) بېشکه زه نه ضایع کوم عمل د هیڅ عمل کوونکي له تاسې نه، نارینه وي (دا عامل) یا ښځه وي، (ځکه چې) ځینې ستاسې دي له ځینو نورو (او ماته په مکافات کې ټول سره یو یئ).

تفسیر: یعني نارینه وي که ښځه، څمونږ په دربار کې د هیچا خواري او تکلیف نه ضایع کیږي، هر څوک چې هر کار وکړي، د هغه ثمره به مومي، دلته عمل شرط دی، د نېک عمل په وسیله ښځه هم د خپل استعداده سره سم د آخرت هغه لوېې درجې حاصلولی شي، چې نارینه یې حاصلولی شي، کله چې تاسې نارینه او ښځې د انساني یوې نوعې افراد یئ، او له یوه آدم علیه السلام څخه پیدا شوي یئ ! او په اسلامي رسۍ کې سره تړلي یئ، او یو اجتماعي ژوندون لرئ، او د معاشرت په چارو کې ګرد سره شریکان یئ؛ نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم یو شی وګڼئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې رسول صلی الله علیه وسلم ته ام سلمه رضي الله تعالی عنها عرض وکړ: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! په قرآن کې هیڅیرې ځمونږ د ښځو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دی راغلی»، نو د هغې ځواب په دې آیت سره ورکړ شو.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

او هغه کسان چې هجرت کړی دی دوی (لپاره د دین) او ایستلي شوي دي دوی له کورونو خپلو (د الله په لاره کې) او ضرر رسولی شوی دی دوی ته په لاره زما کې، او جنګونه یې کړي دي (له کفارو سره) او وژل شوي دي (په غزا کې)، نو خامخا به لرې کړم له دوی نه ګناهونه د دوی، او خامخا به داخل کړم دوی په جنتونو کې، چې بهیږي له لاندې د (ماڼیو او ونو د) هغو ویالې.

تفسیر: یعنې کله چې د کوم عمل کوونکي هیڅ یو وړوکی او لوی عمل نه ضایع کیږي، نو بیا د الله تعالی خاصو هغو بندګانو ته زیاته خوښي او اجر په برخه کیږي، چې د کفر او عصیان په پرېښودلو سربېره وطن او خپلوان یې هم پرېښي، او له (دار الکفر) ځنې وتلي، او له خپلو اقاربو او دوستانو ځنې جلا (جدا) شوي، له اهل او عیال، مال او منال ځنې یې سترګې پټې کړې، او د (دار الاسلام) په لوري روان شوي دي، ځکه چې کفارو پر دوی دومره ظلم، تېری او تجاوز وکړ، چې پخپلو کورونو کې د دوی پاتې کېدل مشکل شول، د وطن له پرېښودلو او د کور او کورنیو له جدا والي سره، بیا هم د دښمنانو له ضرره په آرام نشول، او راز راز تکلیفونه یې د کفارو له لاسونو څخه ګاالل، او دا ګرد ددې له امله وو، چې هغوئ د الله تعالی نوم یاداوه، او د توحید کلمه یې ویله، لکه چې د «الممتحنة» سورت په (۱) آیت (۱) رکوع کې راغلي دي: ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج سورت په (۸) آیت کې لولو: ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾، په پای کې دا بندګان چې زما په لاره کې وجنګېدل، د دې بندګانو ګرد تقصیرات معاف کړی شوي دي، او جنت د دوی په انتظار کې دی.

ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

(جزا د نېکیو به ورکړو مونږ دوی ته) په جزا ورکولو (نېکو) سره له نزده د الله، او الله په نزد د ده دی ښه ثواب (نېکه جزا).

تفسیر: یعنې ښه بدل خو الله تعالی سره دی، او بل په هیڅ ځای کې نه پیدا کیږي، یا یې دا مطلب دی: چې له دې بدل ځنې ښه بدل له الله تعالی سره دی، چې هغه د الله تعالی د لوی ذات لیدل او رضاء ده (ای الله ! خپله لقاء دې ځمونږ او د ګردو (ټولو) مؤمنانو په برخه کړه !)، آمین.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

نه دې تېرباسي له سره تا (ای سامعه !) تلل راتلل د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او تصرف د دوی) په ښارونو کې، (دا) فائده ده لږه، پس (له مرګه) ځای د دوی دوزخ دی، او بد ځای د هستوګنې دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې کفار چې دې خوا او هغې خوا د تجارت او نورو کارونو لپاره په ډېر تکبر او غرور سره په ګټې او فائدې پسې ګرځي، مسلمانانو ته نه ښایي چې پر دوی باندې تېروځي، ځکه چې دا د هغوی د څو ورځو بهار دی، که سړی

ته د څو ورځو لپاره نښه ډوډۍ او مکلف خواړه ورکړل شي، او بيا يې په دار وځړي، يا يې په دائمي حبس محکوم کړي، نو آيا دې ته عيش ويلی شي؟ عيش هغه دی چې سړی د څو ورځو له مخې لږ ډېر زحمت او تکليف په ځان وګالي، او د خپل دائمي راحت او خوشالي اسباب په اعلی درجه سره مهيأ کړي.

لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

ليکن هغه کسان چې ويريږي دوی له ربه خپله، شته دوی لره جنتونه چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو ويالې، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې.

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ

په دې حال کې چې (دغه جنتونه ځای د) ميلمستيا (يو پيشکشې) ده له جانبه د الله.

تفسير: له دې کبله يې ورته په ميلمستيا سره تعبير وکړ چې له ميلمه سره د خوړلو څښلو فکر نه وي، او په عزت او آرامۍ سره ناست وي، او په خوشالۍ کې هر شی ورته تيار وررسيږي. (والله أعلم).

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْاَبْرَارِ ﴿۱۹۸﴾ وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

او هغه (باقي شی) چې په نزد د الله دی؛ خير (ډېر غوره) دی لپاره د نېکانو. او بېشکه ځينې له اهل کتابو څخه خامخا هغه څوک دي چې ايمان لري پر الله او پر هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چې نازل کړی شوی دی دوی ته، حال دا چې ويريدونکي (متواضع) دي الله لره، نه اخلي دوی په آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه کسان (مقرر) دي دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی.

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو، اوس په کتابيانو کې چې کوم متقيان دي د هغو ذکر په خصوصيت سره فرمايي، يعنې هغو کتابيانو چې پر الله تعالی باندې يې په ښه ډول سره ايمان راوړی او قرآن عظيم الشأن يې منلی دی، او څرنګه دا عظيم الشأن قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق کوونکی دی، نو دوی ګواکې هغه هم ومنل، مګر نه په دې ډول چې دنيا خوښوونکي (احبار) يې مني، چې د لږ دنيوي ګټې لپاره د الله تعالی آيتونه پټوي يا يې بدلوي، بلکه د الله تعالی په مخکې په ډېره عاجزۍ او اخلاص سره غاړه ږدي، او هم هغه ډول چې د الله تعالی له درباره کتاب را نازل شوي دي، هغه يې په هم هغه اصلي رنګ سره ومنل.

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹۹﴾

بېشکه چې الله ډېر ژر دی حساب (د ده يعنې ډېر ژر حساب آخلي).

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَصَابِرُوْا وَرَابِطُوْا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۲۰۰﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) صبر کوئ (په طاعت، مصيبت، او له معصيته) او ټينګ اوسئ ! په صبر (د کفارو په مقابل کې) او محکم اوسئ (په اسلامي سرحداتو کې) ! او وويريږئ له الله ! لپاره د دې چې په مراد ورسيږئ ! (بريالي شئ ! اود دوزخه نجات ومومئ !).

تفسیر: الله تعالی د دغه سورت په پای کې مونږ مسلمانانو ته یو جامع او مانع نصیحت وکړ، چې په واقع کې د دې ګرد سورت حاصل دی، یعنې ای مؤمنانو ! که فتح او برې، او د دنیا او آخرت په مراد رسېدل غواړئ ! نو سره د سختۍ تېرولو په طاعت کې ټینګ اوسئ ! او له معصیت ځنې ځان وساتئ ! او د ښمنانو په مقابله کې خپله مضبوطي، ثابت قدمي، او مېړانه (بهادري) څرګنده کړئ ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کې تل مشغول او لګیا اوسئ ! له هر ځایه چې د ښمن د تعرض (یرغل) اندېښنه وي، هملته د اوسپنې د دیوال په شان خپل ځانونه سپر کړئ ! او پښې مو ټینګې کړئ !.

﴿وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (۱۰ جزء د الأنفال سورت ۶۰ آیت، ۸ رکوع) او په هر وخت او هر کار کې له الله جلت کلمتُه څخه وویرېږئ ! که تاسې داسې وکړل، نو وپوهېږئ چې په خپل مراد ورسېدئ.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسأله الرحمة والغفران وخلود الجنة والرضوان ونصلی ونسلم الف الف مرة علىٰ رسوله وحبيبه سيد الإنس والجان.

سُوۡرَةُ النِّسَاۗءِ

د«النساء» سورت مدني دی، (۱۷۶) آیتونه او (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې خلورم، او په نزول کې ۹۲ یم سورت دی.
وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ

ای خلقو (ټول) وویرېږئ له ربه خپله ! هغه (رب) چې پیدا یې کړئ تاسې له نفسه یوه نه (چې آدم علیه السلام دی) او پیدا یې کړه له دې (نفسه) جوړه د ده (چې حواء ده) او خپاره (خواره) یې کړل له دې دواړو څخه سړي ډېر، او ښځې (ډېرې).

تفسیر: لومړی یې د آدم علیه السلام له کیڼې پُښتی څخه بي بي حواء پیدا کړه، بیا یې له دوی دواړو څخه ګرد نارینه او ښځې پیدا او په ځمکه کې یې خپاره (خواره) کړل، نو په حقیقت کې الله تعالی ټول انسانان له یوه نفس او یوه سړي څخه پیدا کړي دي، مطلب یې دا دی: کله چې له عدم څخه ستاسې د ګردو پیداکوونکی او بیا ستاسې باقي او قائم ساتونکی هم هغه یو ذات دی؛ نو ښایي چې تاسې له هغه څخه وویرېږئ ! او د هغه د امر منل یو ډېر ضروري کار وګڼئ ! له دې څخه دوه مضمونونو ته اشاره وشوه:

(اول): دا چې الله تبارک وتعالی ستاسې د ټولو خالق او موجد دی.

(دویم): دا چې د ګردو انسانانو د وجود سبب هم هغه یو نفس دی، چې له هغه څخه الله تعالی نور ګرد انسانان پیدا کړل، یعني أبو البشر آدم علیه السلام.

وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ

او وویرېږئ له الله ! هغه (الله) چې سوال کوئ تاسې یو تر بله په (نامه د) ده سره، او (وویرېږئ له پرېکولو) د خپلوۍ څخه.

تفسیر: سربېره پر دې چې الله جل جلاله ستاسې خالق او رب یعني موجد او بقاء درکوونکی دی، د ده د اطاعت د وجوب یوه وجه دا ده، چې تاسې د ده په وسیله ګرځولو په خپلو منځونو کې خپل حقوق او فوائد غواړئ ! او یو بل ته د هغه په نامه قسمونه ورکوئ !، وروسته له دې دا حکم دی چې له قرابته وویرېږئ ! یعني د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ ! او د خپلوۍ له پرېکولو او بد سلوکۍ څخه ځانونه وژغورئ ! (وساتئ).

إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١

بېشکه الله دی پر تاسې ساتونکی (نو هیڅبرې او هیڅکله ترې غافل نه شئ چې جزا درکوي).

تفسیر: یعنې الله جل جلاله ستاسې له ګردو (ټولو) اعمالو، افعالو، او احوالو څخه واقف دی، که د هغه د حکم متابعت وکړئ؛ نو ثواب به ومومئ، که نه د عذاب مستحق کیږئ، او ستاسې د ارحامو او خپلوۍ په تعلقاتو او مراتبو، او د هر یوه په مناسبو حقوقو باندې هم ښه پوهیږي، نو ځکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چې الله جل جلاله در کړی، هغه حق وګڼئ ! او عمل پرې وکړئ !.

وَءَاتُوا۟ ٱلْيَتَٰمَىٰٓ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا۟ ٱلْخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

او ورکړئ (ای د یتیمانو اولیاوو !) یتیمانو ته مالونه د دوی (پس له رشده)، او مه اخلئ تاسې خبیث (بد، حرام مال) په طیب (ښه، حلال مال !)، او مه خورئ تاسې مالونه د دوی (یعنې د یتیمانو، ګډ) له مالونو خپلو سره، (ای ولیانو ! او وصیانو !) بېشکه دا (د یتیمانو د مال خوړل) ګناه لویه ده.

تفسیر: دیتیمانو او لیاوو او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چې هغوی بالغ شي، نو د هغوی مال دې پرې وسپاري !، او د سرپرستۍ په وخت کې دې د یتیمانو یو ښه شی نه اخلي !، او نه دې په معاوضه کې خراب او ښکته شی د هغه په مال کې شامل کړي ! او نه دی دهغوی مال له خپل مال سره ګډ کړي !، چې ویې خوري، مثلا «ولي» لره اجازه شته چې د یتیم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړي، مګر دا خبره ضروري ده چې د یتیم مال ته دې څه نقصان ونه رسوي !، او داسې دې ونه شي، چې د شرکت په پلمه (بهانه) د یتیم مال وخوري، او ورڅخه استفاده وکړي، ځکه چې د یتیم د مال خوړل لویه ګناه ده.

ښايي له دې امله به د یتیم حکم په هغو احکامو کې چې په ارحامو پورې تعلق لري مخکې ذکر شوی وي، چې یتیم د خپلې بېکسۍ، بې سرو سامانۍ، مجبورۍ، بېچاره ګۍ له کبله د زیادت رعایت، شفقت او حفاظت محتاج وی لکه چې له همدې جهته په تبدیل او شرکت سره د یتیم د مال خوړل ممنوع ګرځول شوي، او په راتلونکو متعددو آیتونو کې هم د یتیمانو په نسبت څو احکام ارشاد شوي دي، چې له هغو څخه په یتیمانو باندې لا زیات اهتمام را څرګندیږي او دا اهتمام د ګردو (ټولو) یتیمانو په حق کې دي.

هو ! هغه یتیم چې قریب او خپلوان وي، د ده په باره کې زیات تأکید شوی دی، او همدا شان نزول او د دې آیتونو د ربط سبب هم دی، چې له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چې د یتیمانو (اولیاء) غالبا هغه کسان وي چې د هغوی سره زیاته خپلوي لري.

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا۟ فِى ٱلْيَتَٰمَىٰ فَٱنكِحُوا۟ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۖ

او که وویریږئ تاسې چې به ونه کړئ شئ عدل او انصاف په (حق د) یتیمانو کې نو په نکاح سره واخلئ تاسې (نورې) هغه ښځې چې خوښې (او حلالې) وي تاسو ته له ښځو؛ دوه دوه، او درې درې، او څلور څلور.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کې راغلي دي، هغه یتیمې جینکۍ چې د خپلو اولیاوو تر تربیت لاندې به وي، او د هغې یتیمې او دهغې د ولي په مال او ځمکه او باغ کې به د خپلوۍ له لامله (له وجې) شرکت وو، نو دلته به دوه صورت وړاندې کېده:

(۱) كله به داسې پېښېده چې «ولي» ته به د دې جمال او مال دواړه مرغوب وو، او د دې ولي به د لږ څه مهر په بدل کې له دې سره خپله نكاح تړله، ځكه چې دې جينۍ به بل څوك نه درلود (لرلو)، چې د دې د حق غوښتنه يې كړي واى:

(۲): كله به داسې كېده چې د دې يتيمې جنۍ جمال به مرغوب نه وو، مگر «ولي» د دې خيال له امله: كه زه د دې نكاح له بل چا سره وتړم، نو د دې جينۍ مال به زما له لاسه ووځي، او زما په مال كې به بل څوك راسره شريك شي، نو د دې مصلحت له مخې به يې په يوه ډول له دې سره خپله نكاح تړله، خو له دې منكوحې سره به يې په زړه كې څه مينه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آيت نازل او اولياوو ته ارشاد وشو: «كه تاسې له دې خبرې ځنې ويرېږئ چې د يتيمو نجونو په نسبت انصاف نشئ كولئ، او د دوى په مهر او حسن معاشرت كې له تاسې ځنې تقصير پېښيږي، نو تاسې له هغوى سره نكاح مه تړئ! بلكه نورو مرغوبه وو ښځو ځنې له يوې څخه نيولې تر څلورو پورې تاسې ته اجازه شته، چې د شريعت له قاعدې سره يې سم نكاح كړئ! چې له دې جهته يتيمو جونو ته څه نقصان ونه رسيږي، ځكه تاسې چې د هغوى د حقوقو حامي يئ؛ نو نه ښايي چې د حمايت لامله په كومې خرابۍ او ګناه كې ولوېږئ !».

تنبيه: د آزاد مسلمان لپاره له څلورو ښځو او د مريي لپاره له دوو ښځو ځنې زياتې په نكاح اخيستل جائز نه دي، او په احاديثو كې هم د دې په نسبت تصريحات موجود او ديني أئمه وو هم پر دې باندې اجماع كړېده، او ګرد (ټول) امت ته هم دا حكم راغلى دى، يواځې د رسول الله صلى الله عليه وسلم خصوصيت او امتياز وو، چې له دې ځنې د زياتو اجازه هم دوى ته وه.

فائده: د يتيمو جونو د نكاح دريم صورت هم په حديث كې راغلى دى: هغه يتيمه جينۍ چې د دې د مال او جمال د دواړو په نسبت د دې «ولي» بې رغبته وي، او د دغه عدم رغبت لامله د دې ولي د هغې نكاح له بل چا سره تړي، مګر ښكاره خبره ده، چې د دې آيت تعلق له دې صورت سره نشته.

په ﴿وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ﴾ كې «و» په معنى د «او» دى.

د دې آيت حاصل ځينو مفسرينو داسې هم بيان كړى دى چې: «كه د يتيم له مال څخه وېره كوئ! نو له ما څخه هم سخت وويرېږئ ! او له ښځو سره معامله په نكاح سره وكوئ ! نه په سفاح سره ! او له ډېرو ښځو هم وېره وكړئ ! او له څلورو ښځو ځنې زياتې مه كوئ !».

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

نو (بيا كه) وويرېږئ تاسې چې عدل (انصاف برابري) به ونه كړئ شئ (د ښځو په منځ كې په نفقه، نوبت، او نورو كې)؛ نو يوه (اصيله كوئ) يا هغه وينځې چې مالكان شوي دي د هغو (وينځو) ښې لاسونه ستاسې (تاسې يې ملكان يئ).

تفسير: يعني كه تاسې له دې خبرې ځنې ويرېږئ، چې په څو ښځو كې به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ كړئ؛ نو بيا فقط په يوې نكاح قناعت وكړئ ! يا يواځې پر وينځو باندې يوه وي، كه ډېرې اكتفا وكړئ ! او كه مو زړه غواړي له يوې منكوحې سره څو وينځې هم وساتئ !.

﴿ذٰلِكَ أَدْنٰىٓ أَلَّا تَعُوْلُوْا ۝﴾

دا (نكاح د يوې اصيلې يا د ډېرو وينځو) ښه نږدې ده دې ته چې ظلم ونه كړئ تاسې (او يو جانب ته متمائل نشئ تاسې).

تفسير: يعني يواځې له يوې ښځې سره له نکاح کولو څخه يا فقط په خپلې يوې وينځې يا ډېرو وينځو باندې په قناعت کولو کې يا له يوې نکاحي ښځې سره د يوې وينځې يا د څو وينځو په جمع کولو کې د دې خبرې اميد او توقع شته، چې تاسې له بې انصافۍ او بې عدالتۍ څخه محفوظ پاتې شئ !، ځکه هغه حقوق چې زوجات يې لري، هغسې يې مملوکې وينځې نه لري، د هغوی په منځ کې د عدالت په نه کولو سره تاسې نه مؤاخذه کېږئ، نه هغوی لره مهر شته، او نه يې د معاشرت لپاره کوم حد مقرر دی.

فائده: هر هغه څوک چې څو ښځې لري، نو په ده باندې واجب دي، چې د دوی په خوراک، پوښاک، راکړه ورکړه او نورو کې مساوات وکړي، او د شپې له مخه د ويدېدلو لپاره هم سم له نوبته له هرې يوې ښځې سره بېل بېل هستوګنه، او جلا جلا (جدا جدا) شپه تېره کړي، که کوم مېړه (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو کې عدالت او برابري نه کوي، نو هغه به د قيامت په ورځ کې مفلوج (ګوزڼ وهلی) پاځيږي، او داسې به درومي چې له خپله ځانه سره به يو لاس او يوه پښه او نور نيمايي بدن کش کاږي، او که د چا په نکاح کې يوه اصيله ښځه او يوه وينځه وي، نو وينځې ته د اصيلې ښځې نيمايي نوبت او وار دی، او هغه وينځه هيڅ د نوبت حق نه لري، چې د خپل مالک په ملک کې وي بلکه له دوی سره ناسته او ملاسته د دې د بادار په خوښې پورې مربوطه ده.

وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَـٰتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ

او ورکوئ تاسې ښځو (خپلو) لره مهرونه د دوی په ورکړه د خوشالۍ سره (چې فرض شوي دي له طرفه د الله پر تاسې).

تفسير: يعني د هغو ښځو مهرونه چې تاسې نکاح ورسره تړلې ده، په خوښۍ او رغبت سره پخپله اداء کړئ، بې له دې چې د هغوی کوم حامي يا بل څوک له تاسې څخه د حصول څه تقاضاء وکړي، که تاسې پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مهرونه ورکوئ ! نو بيا د يتيمو نجونو په نکاح کولو کې هيڅ کوم حرج او ممانعت نشته، بلکه حرج او ممانعت خو به هلته وي، چې د دوی د مهر يا د بل کوم حق په اداء کولو کې څه درونډوالی وليدل شي.

فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾

نو که راضي شوې دا (ښځې) تاسې ته (په بخښنه) له کوم شي له دې (مهره په خوشالۍ) د نفس خپل؛ نو خورئ تاسې دغه شی په داسې حال کې چې خوندوره حلاله بې ضرره وي.

تفسير: يعني که ښځه پخپله خوښه له مهر څخه څه شی خپل مېړه (خاوند) ته معافوي، يا يې اخلي، او بيا يې ور هبه کوي، نو په دې کې هيڅ حرج نشته، او مېړه (خاوند) دې هغه په خوښۍ سره وخوري، «هنيء» هر هغو خوړو ته وايي چې خوندور او لذيذ وي، او طبيعت يې په خوښۍ او رغبت سره قبول کړي، «مريء» هر هغو خوړو ته وايي چې په زړه پورې هضم او په ډول سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شي.

وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَـٰمًا وَٱرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٥﴾

او مه ورکوئ (مه سپارئ) تاسې !بې عقلانو ته مالونه خپل هغه چې ګرځولي دي الله لپاره ستاسې سبب د ګزران، او روزي ورکوئ دوی ته په دې مالونو کې، او جامې ورکوئ دوی ته، او ووايئ دوی ته خبره معروفه (نېکه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسير: يعنې د ناپوهو هلکانو (ليونيانو، وړو اولادونو او ښځو) په لاس کې د دوی هغه مالونه مه ورکوئ ! چې ستاسې په تصرف کې وي، او الله تعالی هغه انسانانو لره د معيشت سامان جوړ کړی دی، بلکه هغه په پوره حفاظت سره وساتئ ! او د هلاکت له اندېښنې څخه يې وژغورئ (وساتئ) !، او تر څو پورې چې دوی پخپله نفع او نقصان باندې ونه پوهيږي؛ تر هغه وخته پورې ورته له همغه ځنې خوراك او كالي (جامې) وركوئ ! او تسلي وركړئ چې دا ګرد مال ستاسې دی، مونږ ستاسې فائده غواړو، كله چې تاسې پوه شوئ؛ دا ګرد مال تاسې ته دركاوه كيږي.

(يا دا معنی چې مه سپارئ كم عقلو، ليونيانو، يتيمانو، او ښځو خپلو ته، مالونه خپل د دوی د بلوغ تر وخته پورې، او خوراك او پوښاك دوی ته وركوئ ! او د لاسه كوئ يې ! او نه ښايي چې مالونه بې ځايه ولګول شي، ځكه چې مالونه د بدن د قوام او د ټولو كارونو د سرته رسولو سبب دی، يعنې د مالونو په وسيله په دنيا كې مأكول، مشروب، ملبوس، مسكن او نور، او په دين كې زكات، خيرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځي).

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ

او وازمويئ تاسې يتيمان تر هغه پورې كله چې ورسيږي دوی (حد، د) نكاح ته، نو كه ومونده تاسې له هغو نه هوښياري (په معاملاتو او د مال په ساتنه كې) نو وسپارئ تاسې هغوی ته مالونه د هغوی !.

تفسير: يعنې يتيمانو ته ښوونه او د دوی روزنه او ازموينه د بلوغ تر وخته پورې كوئ !، كه وروسته له بلوغه په دوی كې د ګټې او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تميز ومومئ ! نو د دوی مال وروسپارئ ! د يتيمانو د ورښوونې او ازموينې عمده صورت همدا دی، چې د معمولي او د كم قيمت شيانو بيع او شراء په دوی باندې وكړل شي !، او د هغو طريقه دې دوی ته وروښوول شي !.

وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ

او مه خورئ تاسې دا (د يتيمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چې له ضرورته زيات وي) او په جلتۍ سره (پخوا له حاجته، د ويرې د دې) چې دوی به لوی شي (نو وابه يې خلي).

تفسير: يعنې د يتيمانو مال له ضرروته زيات صرفول منع دي، لكه چې د يوې پيسې په ځای دوه پيسې صرف كړي، او دا هم منع ده، چې له دې خبرې ځنې وويريږي ! كه دا يتيم لوی شي، نو خپل مال به له ما ځنې بېرته واخلي، نو په صرفولو كې يې تلوار په كار دی، خلاصه يې داسې شوه، چې بايد د يتيم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنې سره سم صرف شي.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ

او هر څوك چې وي مالداره نو ښايي ځان پاك وساتي (د يتيمانو له مالونو څخه) او هر څوك چې وي فقير، نو خوري دې له دې مال څخه په معروف (له دستور سره سم د مزدورۍ په اندازه) سره.

تفسير: يعنې «ولي» دی د يتيم مال د خپل ځان لپاره نه خرڅوي، او كه د يتيم پالونكی او تربيه كوونكی محتاج وي، كولی شي چې د خپل خدمت په اندازه د يتيم له مال ځنې خپله مزدوري واخلي ! مګر غني ته له سره څه اخيستل روا نه دي.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

نو کله چې ورکړئ (وسپارئ) تاسې دغو (یتیمانو) ته مالونه د دوی، نو شاهدان ونیسئ تاسې پر دوی باندې، او کافي دی الله په دې حال کې چې ښه حساب کوونکی (او جزا ورکوونکی) دی.

تفسیر: کله چې د کوم وړوکي پلار مړ شي، نو ښايي چې د څو مسلمانانو په مخ کې د یتیم مال ولیکل شي ! او بیا یې امانتدار ته وسپاري ! کله چې دا یتیم بالغ او هوښیار شي، نو سم له هغه لیک سره دې د هغه مال بېرته ورکړي ! او څومره شی چې صرف شوی وي، د هغه حساب دې هم وروښيي، او هغه شی چې پر یتیم باندې سپاري، ښايي چې په هغه باندې هم شاهدان ونیسي، او ور ویې ښيي، څو د راتلونکي اختلاف او جګړې په وخت کې خبره په سهولت سره صافه، او شخړه ورکه شي.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

شته نارینه وو لره (هم، لوي وي که واړه) نصیب د دوی له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو، او شته ښځو لره (هم، لویې وي که وړې) نصیب (برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغ) چې لږ وي له دې ماله او که ډېر وي، نصیب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه).

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم له زمانې څخه پخوا دا رسم وو، چې لویو او وړو جینکو او نابالغانو هلکانو ته به یې میراث نه ورکاوه، او یواځې هغو نارینه وو ته به یې میراث رسېده، او وارثان ګڼل کېدل؛ چې لویان او د دښمنانو د مقابلې او مقاتلې لیاقت به یې درلود، چې په دې سبب وړو یتیمانو ته له میراث څخه هیڅ شی نه ورکول کېده، نو د دوی په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې داده: «دمور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال څخه نارینه وو یعنې څامنو لره اعم له دې نه چې وړوکی وي یا ځلمی د دوی برخه رسېږي، او ښځو لره یعنې لوڼو ته اعم له دې چې وړوکې وي یا پېغلې د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکې څخه د دوی برخه ورکولی کېږي، او دا برخې ټاکلې شوې دي، هغه متروکه مال لږ وي، که ډېر؛ د هغو ورکول ضروري دي، په دی سره د جاهلیت د بد رسم ابطال وشو، او د یتیمانو او د نورو د حقوقو حفاظت یې وفرمایه، او د دوی د حق تلفی مخه یې بیخي ونیوله.

فائده: په دې آیت کې د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعیین بالاجمال راښوول شوی دی، په وروستنی رکوع کې د وارثانو د برخې تفصیل راښوول کېږي.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾

او کله چې حاضر شي ویش (تقسیم د میراث) ته خاوندان د خپلوۍ (چې وارثان نه وي) او یتیمان او مسکینان؛ نو روزي ورکوئ تاسې دوی لره له هغه (میراثه) او ووایئ تاسې دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله).

تفسیر: یعنې د میراث د تقسیم په وخت کې چې ټول خپلوان یو تر بله سره ټول شي، که له دې خپلوانو څخه ځینې داسې وي چې هغوی ته میراث نه ورسېږي، یا یتیم او محتاج وي، نو دوی ته څه خواړه ورکړئ ! او رخصت یې

کړئ ! یا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکې ځنې ورته ورکړئ ! څکه چې داسې سلوك مستحب دی، که د میراث په مال کې د خوراك وړ شی نه وي، یا یې موقع نه وي، لکه چې هغه د یتیمانو مال وي، او مړي وصیت هم نه وي کړی، نو له دې خپلوانو سره ښې مناسبې او معقولې خبرې وکړئ !او رخصت یې کړئ ! یعنې په پسته ژبه سره له دوی ځنې معذرت وغواړئ !او داسې ورته ووایئ چې: «دا مال د یتیمانو دی، او مړي وصیت هم نه دی کړی، نو څکه مونږ مجبور یو، چې له تاسې ځنې معذرت وغواړو».

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَٰفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ⑨

او ودې ویرېږي (د یتیمانو پر ضیاع) هغه وصیان که پرېږدي دوی پس له (مرګه) خپل اولاد ضعیفان (نو) ویرېږي به دوی په دغو (اولادونو چې وروسته له مونږ به دوی هم داسې شي) پس ودې ویرېږي دوی له الله څخه او ودې وایي دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسیر: په اصل کې دا ارشاد د یتیم د «ولي» او «وصي» لپاره دی، نورو ته هم درجه په درجه ښایي چې د دې خبرې خیال وساتي، مطلب دا چې هر سړي سره دې دا اندېښنه وي، «نه چې زما له مرګه وروسته زما له اولادې سره څه سخته معامله وکړه شي»، نو ددې لامله تاسو لره هم ښایي چې له یتیمانو سره همغسې معامله وکړئ، چې تاسې یې خپلو ځامنو ته پس له مرګه غواړئ، او له الله تعالی ځنې وویرېږئ !او له یتیمانو سره سمې ښې خوږې خبرې کوئ ! یعنې هسې معامله له دوی سره وکړئ، چې په هغې باندې د دوی زړه مات نشي، او نه دوی ته څه تاوان ورسېږي، بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښېګڼې (ښه والي)، تعلیم، تربیې، تأدیب، او تهذیب خیال ولرئ، (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ ! چې په وصیت کې د ورثې د حقوقو له تضییع ځنې ځان وساتئ، او د شهادت کلمه او توبه په خوله کې ورکړئ !او د ترکې او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او مېړانې وضعیت وکړئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ الْيَتَٰمَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ⑩

بېشکه هغه کسان چې خوري دوی مالونه د یتیمانو په ظلم سره (بې له شرعي اذنه) خبره دا ده چې خوري دوی (اچوی) په ګېډو خپلو کې سور اور، او ژربه ننه وځي دوی اور سخت ګرم ته.

تفسیر: هر هغه څوك چې د یتیم مال بلا استحقاقه خوري، هغه خپله ګېډه د جهنم له اوره ډکوي، یعنې د هسې خوراك انجام به داسې کیږي، او دا یې په آخره جمله کې راښکاره کړه.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَٰدِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

حکم کوي تاسې ته الله په (حق د میراث د) اولاد ستاسې کې چې (تاسې مړه شئ)، شته نارینه لره (له میراثه) په مثل د برخو د دوو ښځو.

تفسیر: که د کوم میت په اولاده کې هلك او جینۍ دواړه وي، نو هغوی ته د میراث ورکولو دا قاعده ده، چې یوه هلك ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کیږي، مثلا که یو هلك او دوه جینکۍ وي، نو نیمایي مال هلك ته او بله نیمه یې هغو دوو جونو ته ورکوله کیږي، او که یو ځوی او یو لور ترې پاتې وي، نو دوه ثلثه هلك ته او یو ثلث جینۍ ته ور رسیږي.

﴿فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ۚ﴾

نو که وو دا (اولاد خالصې) ښځې پورته له دوو څخه (يا دوه) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوه دريمې برخې) د هغه مال چې پرېښی وي (مړي)، او که وه دا (مولوده لور) يوه؛ نو هغې لره نصف (يعنې نيمايي د ترکې دی).

تفسير: يعنې او که د کوم مړي په اولاده کې يواځې ښځې يعنې لوڼې پاتې شي، او ځوی نه وي ترې پاتې، نو که دا جونه له دوه څخه زياتې، يا دوه وي، بيا هم هغو ته همدا دوه ثلثه (دوه دريمې) رسيږي، او که يواځې يو جينۍ ترې پاتې وي، نو دې ته د پلار نيمايي ترکه ور رسيږي.

تنبيه: د ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ﴾ په ذيل کې دا راڅرګنده شوه، چې يوې جينۍ ته له يوه هلك سره يو ثلث ور رسيږي، نو له دې ځنې معلومه شوه چې يوې جينۍ ته به له بلې جينۍ سره په طريق الأولی يو ثلث ور رسيږي، ځکه چې د هلك حصه د جينۍ له حصې ځنې زياته ده، نو کله چې د هلك په سبب د دې برخه له يوه ثلث څخه کمه نشوه، نو د بلې جينۍ له سببه به څرنګه هغه برخه لږ کېدی شي؟ کله چې د دوو جونو حکم په پخواني آيت کې معلوم شوی وو، نو ځکه په دې کې له دوو ځنې د زياتو لوڼو حکم هم راښيي، چې چاته داسې کومه شبهه پيدا نشي، کله چې د دوو لوڼو حق د يوې جينۍ له حق ځنې زيات وي، نو ښايي د درو او څلورو او د ډېرو برخې به له هغه زيات وي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلکه کله چې لوڼې له يوې ځنې زياتې وي، دوه وي، که لس، که زياتې، هغو ګردو ته به همغه دوه ثلثه رسيږي.

فائده: د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آيت کې ذکر شول:

(۱): دا چې هلك او جينۍ دواړه نوعه اولاد موجود وي.

(۲) دا چې لوڼې ولري، او دا دوه صورتونه لري، چې يوه لور وي، يا له يوې زياتې وي، نو اوس يواځې يو صورت پاتې دی چې يواځې هلکان ولري، نو دهغه حکم دادی چې ګرد ميراث به هغوی ته وررسيږي، اعم له دې چې يو وي که ډېر.

﴿وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٌ ۚ﴾

او شته مور او پلار د ده (مړي) ته لپاره د هر يوه له دې دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چې پرېښی وي (مړي) که وي مړي لره ولد (ځوځات).

تفسير: او س د مور او پلار د ميراث درې صورتونه بيان فرمايي: د اول صورت خلاصه داده: «که د ميت اولاده ځوی يا لور وي، نو د ميت مور او پلار ته د ده له ترکې ځنې هر يوه ته سدس، شپږمه برخه ور رسيږي».

﴿فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٌ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُ ۚ﴾

نو که نه وي ده لره ولد (ځوځات) حال دا چې ميراث اخلي له ده (مړي څخه يواځې) مور او پلار د ده؛ نو دي مور د ده لره ثلث (دريمه برخه د ترکې، او نوره ټوله د پلار ده).

تفسير: د دوهم صورت خلاصه دا ده: «که ميت هيڅ اولاد ونلري، او يواځې مور او پلار يې وارث وي، نو د هغه مور ته يو ثلث «دريمه» ور رسيږي، يعنې نور پاتې دوه ثلثه د هغه پلار ته ور رسيږي.

فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ

نو كه وي مړي لره وروڼه (يا خويندې) نو شته مور د ده لره سدس (د تركې شپږمه برخه).

تفسير: درېم صورت دا دی: كه د ميت له يوه څخه پورته وروڼه او خويندې وي، كه سكني وي، كه د پلار له لوري يا د مور له لوري وي، او اولاد هيڅ ونه لري، نو په دې صورت كې د ده مور ته سدس (شپږمه) برخه ور رسيږي، يعنې باقي ګرد د هغه پلار ته پاتې كيږي، ورور او خور ته هيڅ نه ور رسيږي.

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ

پس له (اداء كولو د) وصيت څخه چې وصيت وكړي ميت په هغه سره، يا پس (له ادا كولو) د دَين څخه.

تفسير: يعنې هومره چې د وارثانو برخې ذكر شوي دي، دا ټولې د ميت د وصيت، او د هغه د قرض له اداء كولو څخه وروسته وارثانو ته وركولی كيږي، او د وارثانو حق فقط په هغومره مال كې كيږي، چې د وصيت او د قرض د مقدار له ايستلو څخه وروسته پاتې كيږي، او نصف (نيمايي) او ثلث (دريمه برخه) او نور له همدې پاتې مال څخه مراد دي، نه له ګرد مال څخه.

فائده: د ميت مال دې اول د ده په ګور او كفن كې ولګاوه شي ! څه چې له هغه څخه پاتې شي، له هغه څخه دې د ده قرض وركړ شي ! څه چې د ده له قرض څخه پاتې شي، له هغه څنې تر يوه ثلثه پورې (درې يمې برخې) پورې دې د مړي په وصيت كې صرف كړ شي !، وروسته له ګور او كفن او قرض او پس له أداء د وصيت څخه (د مال په ثلث كې): په پاتې متروكه كې ګرد وارثان شريك دي، او هغه تركه پر دوی باندې ويشله كيږي.

اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيْضَةً مِّنَ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۱﴾

پلرونه ستاسې او ځامن ستاسې نه پوهيږئ تاسې چې كوم يو له دوی زيات نږدې دی تاسې ته له جهته د نفعې، (دا برخې فرض شوي دي) مقرره برخه له (جانبه) د الله، بېشكه چې الله دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: په دې آيت كې يې دوه ډوله (قسمه) ميراث بيان كړ، د اولاد ميراث او د مور او پلار، اوس فرمايي: څرنګه چې دا خبره تاسې ته معلومه نه ده، چې له كوم يوه څنې به تاسې ته نفع؟ او څومره نفع در ورسيږي؟، نو ځكه په دې كې تاسو ته نه ښايي چې څه مداخله وكړئ، هره برخه او حصه چې الله تعالی هر چا ته مقرره كړېده، د هغه رعايت وكړئ ! ځكه چې الله تعالی پر هر شي باندې ښه خبردار او لوی حكمت والا دی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصِيْنَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ۚ

او شته تاسې ته نيم د هغه مال چې پريښی دی ښځو ستاسې كه نه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات)، نو كه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسې لره شته څلورمه برخه له هغه ماله چې پريښی وي دې ښځو پس (له ادا كولو) د وصيت نه چې وصيت يې كړی وي (دې ښځو) په هغه سره يا (پس له اداء كولو د) دين څخه (چې وي په دې ښځو باندې څه قرض).

تفسیر: اوس د زوجینو د میراث بیان کاوه شي، چې مېړه (خاوند) لره د ده د ښځې له مال څنې نیمایي ور رسیږي، که دا ښځه اولاد ونه لري، او که اولاد ولري، اعم له دې چې یو ځوی یا یوه لور یا ډېر ځامن او لوڼې، له دې مېړه (خاوند) څنې، یا له بل مېړه (خاوند) څنې ولري، نو مېړه (خاوند) ته د دې له مال څنې ربع (څلورمه برخه) وروسته له ورکولو د قرض او وصیت څخه ور رسیږي.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم ۚ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ

او شته دې ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چې پرېښی وي تاسې که نه وي تاسې لره ولد (ځوځات)، نو که وو تاسې لره ولد (ځوځات) نو دې ښځو لره ثمن (اتمه برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي تاسې پس له ادا کولو د وصیت چې وصیت کوئ تاسې په هغه سره، یا پس له اداء کولو د دَین (قرض، چې وي پر تاسو ای خاوندانو).

تفسیر: او هم داسې ښځې لره چې مېړه (خاوند) یې اولاد نه لري، د دې د مېړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) ور رسیږي. که اولاد لري اعم له دې چې له همدې ښځې څخه وي که له بلې ښځې څخه؛ نو ښځې ته ثمن (اتمه برخه) د دې د مېړه (خاوند) له هغه مال څخه ور رسیږي، چې د وصیت او قرض له ادا کولو څخه وروسته پاتې وي، له هر قسم مال څخه نغد وي که جنس، وسله وي که ګاڼه (زېور)، سرای وي که باغ، پاتې شو د ښځې مهر، هغه له میراث څنې جلا او په قرض کې داخل دی، دا ټول دوه صورتونه لري، لکه چې د نارینه د میراث صورتونه هم دا دوه وو.

وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

او که وو یو سړی چې میراث ترې وړل کېږي کلاله (بې ولده بې والده) یا ښځه وه (هم داسې کلاله) حال دا چې وي دې مړي لره (یو اخیافي) ورور یا (اخیافي) خور پس شته هر یوه لره دې (اخیافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د ترکې).

تفسیر: له دې ځایه د «اخیافي» ورور او خور ذکر دی، چې یواځې په مور کې سره شریکان وي، نو ښایي وپوهیږئ ! چې د پلار او ځوی د پاتې کېدلو سره ورور او خور ته هیڅ نه ور رسیږي، هو ! که والد او ولد نه وي، نو ورور او خور ته به میراث ورسیږي، ورور او خور په درې ډوله دي:

(۱): سکني چې په مور او پلار کې سره شریکان وي، چې دوی ته «عیني یا أعیاني» وایي.

(۲) «علاّتي» چې یواځې په پلار کې سره شریکان وي.

(۳) «أخیافي» چې یواځې په مور کې سره شریکان وي.

په دې آیت کې د «أخیافي» ذکر دی، کله چې د متعددو اصحابو کرامو په قرائتونو کې د ﴿وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ څخه وروسته د «من الأم» کلمه په تصریح سره شته، او په دې باندې د ګردو اصحابو اجماع ده، چې په دې ځای کې له (أخ) څخه أخیافي ورور مراد دی.

د دې آیت مطلب دا دی چې هر هغه میت نارینه وي که ښځه چې مور او پلار او لور او ځوی هیڅ نه لري، او یواځې یو «أخیافي» ورور یا خور ولري، نو له دې دواړو څخه هر یوه ته سدس (شپږمه برخه) ور رسیږي، او د نارینه او ښځې یعنې د «أخیافي» ورور او خور برخه برابره ده، او هیڅ زیادت او کمی په کې نشته، پاتې شو دوه ډوله ورور

او خور: يعنې «عيني» او «علاتي» نو د دې دواړو حکم لکه د اولاد داسې دی، په دې شرط چې د مړي پلار او ځوی هيڅ نه وي، مقدم «عيني» دی، که هغه نه وي نو «علاتي» دی، د «النساء» د سورت په آخر کې د دې دواړو د ميراث ذکر هم راځي.

فَإِنْ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ

نو که وو (ورونړه خويندې د کلالې) زيات له دغه (يو ورور او خور څخه) نو دوی ګرد سره شريکان دي په ثلث (دريمه برخه د ترکې) کې وروسته له (اداء کولو د) وصيت چې وصيت کولی شي په هغه سره، يا پس (له اداء کولو) د دَين، په دې حال کې چې (نورو ته) نقصان ونه رسوئ (په دې وصيت کې).

تفسير: يعنې که د «أخيافي» ورور او خور له يوه څخه زيات وي، نو دوی ګردو (ټولو) ته همغه يو ثلث (دريمه برخه) په ميراث ور رسيږي، او په لومړني صورت کې هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستني صورت هغه «ثلث» چې ورکاوه کيږي، له وصيت او قرض څخه وروسته څه مال چې باقي پاتې کيږي؛ له همغه څخه دا «ثلث» يا «سدس» ورکاوه کيږي، او وصيت هلته صحيح او پر ميراث باندې مقدم کېدی شي، چې په هغه کې د نورو څه زيان نه وي، او دا زيان دوه صورتونه لري:

(۱): دا چې له يوه «ثلث» څخه يې د زيات مال وصيت کړی وي.

(۲): دا چې د هغه وارث لپاره چې هغه ته له ميراث څخه هم برخه ور رسيږي؛ څه وصيت وکړي، په دې دواړو صورتونو کې وصيت صحيح نه دی، هو ! که ګرد ورثه هغه وصيت سره مني، نو ښه ! که نه هسې وصيتونه ګرد مردود دي.

فائده: څرنګه چې له وارثانو څخه انديښنه وه، چې د ميت له ترکې څخه به د ميت وصيت او قرض اداء نه کړي، بلکه ټول مال به د خپلو ځانونو لپاره وساتي، نو ځکه يې له ميراث سره هر ځلې د وصيت او د دين د حکم تأکيد بيان کړ، او کله چې وصيت تبرع او احسان دی، او ډېر ځله يو معين سړی د دې مستحق نه وي، او له دې سببه د هغه د ضايع کېدلو احتمال قوي وو، نو ځکه يې د اهتمام او احتياط لامله په هر ځای کې له دين (پور) څخه د وصيت ذکر د مخه فرمايلی دی، حال دا چې د وصيت درجه له دين څخه وروسته ده، لکه چې پخوا تېره شوه، (يعنې لکه چې هيڅوک د دين په اداء کې غفلت نه کوي، همداسې دې په وصيت کې هم نه کوي !) او هم وصيت د مورث حق دی لکه تجهيز او تکفين، پرته له وراثت او قرض څخه چې هغه د نورو حق دی، نو له دې حيثيته به وصيت له قرض څخه مقدم وي، اګر که له بلې وجې قرض په وصيت باندې وړاندې دی، او دلته د ﴿غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾ قيد زيات شوی دی، همدا قيد به په نورو سابقه ځايونو کې هم معتبر وي.

وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

وصيت کوي الله تاسې ته وصيت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ډېر تحمل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: هغه ميراثونه چې د دې رکوع له شروع څخه تر دې ځايه پورې بيان شوي دي، پنځه دي:

(۱) ځوی ، لور (۲) مور ، پلار (۳) مېړه (خاوند) (۴) ښځه (۵) أخيافي ورور، خور.

همدې پنځو وارو ته ذوي الفروض یعنې د معلومو برخو خاوندان وايي (په استثناء د ځوی چې عصبه دی) د دې پنځو وارو د میراث أحکام یې بیان کړل، په پای کې یې د تاکید په ډول وفرمایل: «دا حکم د پاک الله دی، او تعمیل یې ضروري دی، او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی، چې کوم یو اطاعت کوي، او کوم یو غاړه غړه وي؟ او کوم یو په میراث، وصیت، او قرض کې له حق او انصاف سره سم کار کوي، او کوم یو بې انصافي کوي، او ضرر رسوي؟ او په دې خبره دې هیڅوک ونه غولیږي، چې د ظلم او بې انصافی په سزا کې ولې تأخیر کیږي؟ ځکه چې د الله تعالی حلم ډېر کامل دی.

فائده: ښايي وپوهیږو چې پرته له «ذوي الفروضو» څخه چې د هغو ذکر په همدې رکوع کې تېر شو، یو بل قسم وارث هم دی، چې هغه ته «عصبه» وايي، او هغو لره کومه معینه برخه لکه نصف (نیمايي) او ثلث (دریمه) او ثلثان (دوه برخې له درې برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقرره، بلکه هر هغه شی چې له «ذوي الفروضو» څنې کوم یو نه وي، نو د هغه ټول مال (عصبه) ته ور رسیږي، او که «ذوي الفروض» او «عصبه» دواړه وي، نو اول «ذوي الفروضو» ته او که ترې پاتې نشو «عصبې» ته هیڅ نه ور رسیږي، او اصلي «عصبه» هغه دی چې نارینه وي، ښځه نه وي، او د ده او د مړي په مینځ کې د ښځې واسطه هم نه وي، او د دوی درجې څلور دي:

(۱) ځوی او لمسی.

(۲) پلار او نیکه.

(۳) ورور او وراره.

(۴) تره او د تره ځوی یا د ده لمسی.

که څو تنه «عصبه» موجود وي، نو میراث همغو عصبه وو ته رسیږي؛ چې مړي ته نږدې وي، لکه د لمسي په مقابل کې ځوی، او د وراره په مقابل کې ورور وړاندی دی، نو بیا د «أخیافي» او «علاتي» په مقابل کې «أعیاني» مقدم دی، ددې څلورو وارو په استثناء او له ورور سره خور هم «عصبه» کیږي، دا اصلي «عصبه» نه دي، بلکه غیر اصلي دي، پرته له اولاده او ورونو څخه د نورو نارینه وو سره ښځې نه «عصبه» کیږي، مثلاً د تره ځوی «عصبه» دی، مګر ده سره د تره لور «عصبه» نشي کېدی.

فائده: د دې پاس ذکر شویو قسمونو یعنې «ذوي الفروضو» او «عصبه وو» څخه علاوه ځمونږ د امام أبو حنیفه «رحمه الله» په نزد دریم قسم وارث «ذوی الأرحام» هم شته، یعنې داسې قرابت لرونکي چې د ده او دمړي په منځ کې د ښځې واسطه وي، چې نه «ذوي الفروض» وي، او نه «عصبه» لکه لمسی، نیا، خوریې، ماما، ترور، توړی او د دوی اولاده، کله چې له کوم مړي څخه نه «ذوي الفروض» او نه «عصبه» یو هم نه وي پاتې، نو د هغه میراث «ذوو الأرحامو» ته ور رسیږي، د دې تفصیل په کتابونو کې مذکور دی.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللهِ ۗ وَمَنْ يُّطِعِ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَّعْصِ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۠ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿١٤﴾

دا (د یتیمانو، میراثونو، وصیت، او د دین تېر شوي حکمونه) حکمونه د الله دي، او هر څوک چې ومني حکم د الله او د رسول د ده؛ نو داخل به کړي الله دغه (مطیع په هسې) جنتونو کې چې بهیږي به له لاندې د (ماڼیو او ونو د) هغو ویالې، همیشه به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او

دا (ننوتل جنت ته) مراد موندل (بری) دي ډېر لوی، او هر څوك چې نافرماني كوي د الله، او د رسول د ده، او وځي له حدوده د الله؛ نو داخل به كړي (الله) دغه (معتدي) اور ته چې همېشه به وي (دې) په هغه (اور د دوزخ) كې او (شته) ده ته عذاب ډېر سپكوونكى.

تفسير: يعنې دا پخواني ټول ذكر شوي احكام (چې د يتيمانو حقوق،وصيت او ميراث دی) د الله جل جلاله مقررې كړې شوې ضابطې او قاعدې دي، هر هغه څوك چې اطاعت كوي، او د الله تعالى احكام مني، چې په هغو كې د وصيت او د ميراث حكم هم شامل دی، نو د هغه لپاره تل جنت دی، او هر هغه څوك چې سر غړوي، او د الله تعالى له حدودو څخه بيخي خارجيږي (يعنې حلال يې حرام او حرام يې حلال ګڼي) نو هغه له ذلت او خوارۍ سره تل د جهنم په عذاب كې پاتې كيږي.

وَالّٰتِیْ یَاْتِیْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآىٕكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَیْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِی الْبُیُوْتِ حَتّٰی یَتَوَفّٰهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ یَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِیْلًا ﴿۱۵﴾

او هغه (مېرمني) ښځې چې راځي فاحشې (د زنا قبيح كار) ته له ښځو ستاسې، نو شاهدان وغواړئ (ای قاضيانو له قاذفه) پر دوی باندې څلور تنه له تاسې (مسلمانانو نه)، نو كه شاهدي وويله (شاهدانو پر زنا) نو بندې كړئ تاسې دا (ښځې) په كوټو كې تر هغه پورې چې وفاتې كاندې دوی لره موت، يا وګرځوي (مقرر كړي) الله دوی لره كومه لاره د (خلاصي له بنده).

تفسير: «د ښځو تأديب او سمول يو ضروري امر دی، خو پر دوی باندې هيڅ قسم ظلم او تعدي كول ښه كار نه دی»، د جاهليت په زمانه كې په دې دواړو مواردو كې پر ښځو باندې ډېر تېری او بې اعتدالي كېده، او په دې آيت كې د هغو د تأديب په نسبت حكم دی: «كه دكومې زوجې په نسبت د زنا ارتكاب معلوم شو، نو د دې لپاره څلور تنه شاهدان چې هر يو يې مسلمان، عاقل، بالغ، او آزاد وي، ونيسئ !، كه دا څلور واړه پر زنا يې شاهدي وركړي؛ نو دا ښځه دې په كوټه كې مقيده وساتې، او هسې انتظام دې وكړي ! چې له كوره ونه وځي، او له چا سره كتنه ونه كړی شي، تر څو چې هغه ښځه مړه شي، يا الله تعالى د هغې لپاره كوم حكم او سزا مقرره وفرمايي، د دې آيت د نزول تر وخته يې د زانيې لپاره كوم حد نه وو مقرر فرمايلی، بلكه د تعيين وعده يې كړه، كله چې څه موده وروسته يې په (۱۸) جزء د «النور» د سورت په (۲) آيت، اوله ركوع كې د هغې حد نازل كړه، چې د باكرې لپاره يې سل دُرې او د ثيبې لپاره «رجم» يعنې په ګټو سره ويشتل دي، تر څو چې مړه شي.

وَالَّذٰنِ یَاْتِیٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ

او هغه دوه سړي چې راځي دې (قبيح كار ته) له تاسې، نو ايذاء ورسوئ دوی ته !.

تفسير: يعنې كه دوه تنه اعم له دې چې يو نارينه وي او بل ښځه وي، ياكه دواړه نارينه وي، يا دواړه ښځې (من حيث السحق) وي، او د بد فعل مرتكب شي، نو د هغوی سزا يې مجملا په ايذاء وركولو سره ارشاد وفرمايله، په ژبه سره وي، كه په خوله سره، هومره چې مناسب وي، د هغو د تأديب او تنبيه وركولو حكم شوی دی.

د لواطت لپاره يې كوم جدا بيان ونه فرمايه، او په هغه كې د عالمانو سره اختلاف دی، چې د «لواطت» لپاره هم هغه حد مقرر دی، چې د «زنا» لپاره ټاكلی شوی دی، يا د «لواطت» همغه سزا باقي پاتې ده چې پخوا وه، يا دهغه سزا په توره يا په بله كومه طريقه سره وژل دي.

فائده: اکثر علما دا آیت پر زنا محمولوي، او ځینو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځیني يې پر دواړو شامل ګڼي، (ځيني وايي: ﴿وَالّٰتِیْ﴾ - ﴿مِنْ نِّسَآىِٕكُمْ﴾ ...» پر سحاقاتو، او ﴿وَالَّذٰنِ﴾ - ﴿مِنْكُمْ﴾ ...» په لواطت کوونکو او ﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ﴾ په زانيانو پورې مخصوص دی، نو په دغه تقدير پاس آیت نه دی منسوخ).

فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ۝۱۶

نو که توبه ویستله دې دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ (مخ واړوی) تاسې له دې دواړو نه، بېشکه چې الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګناهګارانو) ډېر رحم کوونکی.

اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السُّوْۗءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِيْبٍ فَاُولٰۗىِٕكَ يَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝۱۷

بېشکه (قبلول د) توبې په الله (د وفاء له مخې) دي لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ناکاره عمل په ناپوهۍ سره، بیا توبه وباسي دوی، په نږدې زمانه کې (له موت نه پخوا) نو دغه کسان رجوع به کوي په رحمت سره الله په دوی باندې، او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې توبه خو بېشکه داسې شی دی، چې په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالی معافوي، لکه چې له پخواني آیت څخه مفهوم شو، لیکن د دې خبرې لحاظ هم ښايي خامخا وکړو، الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د توبې د قبلولو وعده فرمایلې ده، هغه اصلاً په هغو خلقو پورې مخصوصه ده، چې په بې خبرۍ او ناپوهۍ سره کومه کبیره یا صغیره ګناه ترې صادره شي، مګر هر کله چې په خپلې خرابۍ باندې منتبه او مطلع شي، نو سمدلاسه پښېمانه او توبه وکړي، نو الله تعالی داسې خطاوې خامخا (تفضلاً) ور معافوي، او پاک الله پر هر شي باندې پوهیږي، او دا خبره ورته ښکاره ده چې کوم یوه په ناپوهي سره ګناه کړې ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلې ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی، د هر چا توبه چې سم له حکمته سره وي قبلوي يې.

فائده: د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږي، هر څوک چې د ناپوهۍ لامله ګناه کوي، او وروسته له تنبیه ژر توبه کوي، نو (تفضلاً) د عدالت او د حکمت له قاعدې سره سم د هغه توبه قبلوي، او هر څوک چې په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو څخه د غاړې غړولو جرأت وکړي، یا وروسته د خپلې ګناه له پوهیدلو څخه په توبه ایستلو کې تأخیر او په همغه پخواني حالت باندې قیام او دوام کوي؛ نو د عدل او انصاف له قاعدې سره سم د هغه خطا اصلاً د معافولو وړ نه ده، او د هغې قبلول يواځې د الله تعالی فضل او کرم دی، چې په خپلې مهربانۍ سره د دوی دواړو توبې قبلوي، دا خو د پاک الله احسان دی، او (تفضلاً) ذمه واري فقط په اول صورت کې ده، او په نورو کې نشته.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۚ حَتّٰٓي اِذَا حَضَرَ اَحَدَھُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّىْ تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِيْنَ يَمُوْتُوْنَ وَھُمْ كُفَّارٌ ۭ اُولٰۗىِٕكَ اَعْتَدْنَا لَھُمْ عَذَابًا اَلِــيْمًا ۝۱۸

او نشته (وعده د قبول د) توبې لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ګناهونه، تر هغه پورې چې راحاضر شي يو د دوی ته مرګ، نو وايي: چې بېشکه ما توبه وویسته اوس، او نه (قبلیدی شي توبه) لپاره د هغو کسانو چې دوی مړه شي حال دا چې دوی کافران وي، دغه کسان (چې د کفر په حالت کې مري، په عین غرغره کې توبه کوي) تیار کړی دي مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د داسې خلقو توبه نه قبلیږي، چې پر له پسې ګناه کوي، او له ګناه څنې مخ نه اړوي، تر څو چې د مرګ علامې او اسباب په نظر ورشي، نو په هغه وخت کې وايي چې: زه اوس توبه کوم، او نه د هغه چا توبه قبلیږي چې د کفر په حالت کې مړ شي، او وروسته د اخروي عذاب له لیدلو څخه توبه کوي، د داسې خلقو لپاره شدید عذاب تیار دی.

تنبیه: دا دواړه آیتونه چې د توبې د قبول او د توبې د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دي، د دوی کوم مطلب چې مونږ پاس بیان کړ، هغه د ځینو لویو محققینو له تحقیقاتو سره سم دی، او په هغه کې دا ښه والی دی چې د «جهالت» قید او د «قریب» لفظ دواړه په خپلې ظاهري معنی باندې قائم پاتې دي، او د «علی الله» معنی هم په سهولت سره جوړه شوه، او په دې موقع کې د توبې د قبول او عدم قبول د ذکر فرمایلو مقصد هم په ښه شان سره عیان شو، یعنې د «کیفما اتفق» توبه مقبوله نه ده، او د توبې څو صورتونه دي، او د دې په مقبولیت کې هم فرقونه شته، تر څو چې د توبې په اعتماد څوک پر ګناهونو باندې جرأت ونه کړي، او دا مقصد هم په دې صورت سره ښه حاصلیږي.

مګر نورو مفسرینو حضراتو چې علی العموم د دې آیتونو مطلب یې ارشاد فرمایلی دی، د «جهالت» قید یې «احترازي» او «شرطي» قید نه دی اخیستی، بلکه (واقعي) قید یې ګڼلی، او وايي چې: ګناه تل له جهله او حماقته څرګندیږي، او د «قریب» معنی داسې کوي چې: د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چې وي، هغه ګرد ته «قریب» ویلې شي، ځکه چې د دنیا ژوندون قلیل دی.

نو په دې صورت کې یې مطلب داسې کیږي چې: «د الله تعالی هغه وعده چې د توبې د قبلولو په نسبت یې فرمایلې ده، له هغو سره ده، چې د ناپوهۍ او د خپل پای او انجام د نه کتلو لامله ګناه کوي، او بیا د موت له راتګه څخه پخوا تائب کیږي، او هغه کسان چې موت یې لیدلی او د نزعې حالت ته رسېدلي دي، یا هغه کسان چې کافران مړه شوي دي، نو د دوی توبه له سره نه قبلیږي، له دې تقریره سره به سم د توبه کوونکو د هغو د دوو بین بین صورتونه چې په لومړني تقریر کې مذکور شوي دي، په اول شق (د توبې په قبول) کې شمېرل کیږي».

فائده: کله چې د موت یقین راشي، او بل عالم په سترګو وکتلی شي، نو په هغه وخت کې توبه نه قبلیږي، هو ! د اخروي عالم له کتلو څخه پخوا توبه قبلیږي، چې له لومړني تفسیر سره په اول صورت کې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی، او په نورو صورتونو کې د توبې قبول یواځې د هغه په فضل او کرم سره دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهٗاۖ وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چې په میراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) د نکاح کولو نه لپاره د دې چې یوسئ (ترې واخلئ) تاسې ځینې د هغه مال چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په مهر کې) مګر چې راشي (وکاندي) دوی فاحشه (قبیح کار: نشوز یا زنا) ښکاره.

تفسیر: په پخواني بیان کې یې د ښځو د بد افعالۍ او د تأدیب او سمولو حکم ورکړی وو، اوس د اهل جاهلیت له هغه ظلم او تعدی څخه منع فرمایي، چې په ډول ډول صورتونو پر ښځو باندې اجراء کېدل، د هغو صورتونو له منځه یو صورت دا هم وو: «کله چې به څوک مړ کېده نو د دې مړي ښځه به د علاتي څوی یا ورور یا د بل کوم وارث له لوري بندي ساتله کېده، بیا به یې که زړه غوښتل له هغې سره به یې نکاح تړله، یا به یې همغسې بې نکاح په خپل کور کې ساتله، او د هغې ټول مهر یا څه برخه به یې ترې اخیسته، یا به یې تر مرګه پورې هلته بندۍ ساتله، او د هغې د مال به وارث کېده»، نو د دې په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې دا ده: «کله چې څوک مړ شي نو د هغه

مړي وررور يا بل کوم وارث لره دا اختيار نشته، چې هغه ښځه په زور سره په خپله نکاح کې راولي، او نه هغه ښځه د بل چا له نکاح منع کولی شي، هو ! که هغې کومه صريحه بد عملي وکړه، نو له هغې بد عملۍ څخه د هغې منع کول په کار دي».

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

او ګزران کوئ تاسې (ای مړونو) له دې (ښځو) سره په نېکې طريقې سره !، پس که خوښې نه وې ستاسې دا ښځې نو (صبر وکړئ) ښايې چې نه به خوښوئ تاسې يو شی حال دا چې ګرځولی به وي الله په دې شي کې خير ډېر .

تفسير: يعنې له ښځو سره په خبرو اترو (په افعالو او احوالو، په نفقه او کسوت، په مسکن او مأمن) او نورو معاملاتو کې په ښو خويونو سره معامله وکړئ ! د جاهليت په شان (چې د ذلت او د سختۍ سلوک له ښځو سره کېده) له هغوی سره خراب سلوک مه کوئ !بيا ستاسې د کومې ښځې کوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وي، نو صبر وکړئ، کېدې چې په هغې کې کومه فائده هم وي، او ممکن دی چې تاسې ته کوم شی ښه نه درښکاري، او الله تعالی په هغه کې ستاسې لپاره ديني يا دنيوي کومه ګټه ايښې وي، نو تاسې لره تحمل کول په کار دي، او له بد خوی سره بد خويي نه ښايي چې وکړه شي.

وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾

او که اراده وکړئ تاسې (ای مړونو) د بدلولو د يوې ښځې په ځای د بلې ښځې (چې يوه طلاقه او بله نکاح کړئ !) حال دا چې ورکړی وي تاسې يوې ته د دوی ډېر مال (په مهر کې هم) نو مه اخلئ تاسې (ای مړونو ! ببېرته) له هغه مال نه هيڅ شی، آيا اخلئ به تاسې دغه (مال) په نا حقه (په دروغو بې موجبه) او په ګناه ښکاره (ظلم ظاهر سره).

تفسير: له اسلام څخه پخوا داسې هم کېده، کله چې به کوم مېړه (خاوند) غوښتل چې خپله پخوانۍ ښځه پرېږدي، او له بلې کومې ښځې سره نکاح وتړي، نو پر پخوانۍ ښځه باندې به يې تهمت لګاوه، او راز راز ظلم تېرې او سختې به يې پرې راوستې، تر څو هغه مجبوره شي، او خپل مهر بېرته ورکړي، چې مېړه يې هغه مهر په خپلې نوې نکاح کې ولګوي، دا آيت د دې کار څخه د منعې راوړلو لپاره نازل شو.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

او څرنګه به اخلئ تاسې هغه مال، حال دا چې په تحقيق سره رسېدلي دي ځينې له تاسې ځينو (نورو) ته (په طريقه د مباشرت سره)، او اخيستئ دی (ښځو) له تاسې نه عهد کلک (د صحبت او ممازجت «قربت» په حق کې).

تفسير: يعنې کله چې نارينه او ښځه له نکاح څخه وروسته يو ځای شي، او د ناستې ملاستې وار راشي، نو د هغې په معاوضه کې ټول مهر ورکول په مېړه باندې واجبېږي، نو اوس مېړه هغه مهر له دې څنې په کوم سبب اخيستی شي؟ ! او که يې مهر نه وي ور رسولی نو د هغې مهر څرنګه معطلولې شي؟ اوس پرته له دې نه چې هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره ورپرېږدي د نجات او د ژغورنې (بچ کېدلو) بله کومه لاره نه ده پاتې.

فائده: ښايي چې وپوهېږو: لکه چې وروسته له مجامعته ټول مهر د مېړه (خاوند) په غاړه لازمېږي، هم داسې که مجامعت ته وار ونه رسيږي، مګر صحيحه خلوت يې ورسره کړی وي، نو بيا هم پوره مهر واجب الأداء ګرځي، هو ! که صحيحه خلوت ته هم وار نه وي رسېدلی، او مېړه (خاوند) يې طلاق ورکړي؛ نو بيا د مسمی مهر نيمايي ورکول پرې لازمېږي.

وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿۲۲﴾

او مه اخلئ تاسې په نکاح سره هغه (ښځې) چې نکاح کړې دي پلرونو ستاسې له ښځو، مګر هغه چې پخوا له دې تېرې شوي دي، بېشکه چې دا (کار) دی فاحش (ډېر ناکاره) او ډېر مبغوض (شرعي ته)، او بده (ده دا) لاره (عُرف ته).

تفسير: د جاهليت خلقو له خپلو ميرو ميندو، او نورو ځينو محرماتو سره هم نکاح کوله، چې د هغې ذکر اوس تېر شو، نو دلته له هسې نکاح څخې هم ممانعت کاوه شي، چې تاسې له هغو ښځو سره چې ستاسې پلرونو نکاح ورسره تړلې وي؛ نکاح مه تړئ ! ځکه چې دا بېحيايي او د الله تعالی د غضب سبب، او ډېر منفور کار، او ډېره بده طريقه ده، او د جاهليت په زمانه کې هم پوهانو هغه مذموم ګاڼه، او هسې نکاح ته يې د (مقت نکاح) او له دې نکاح څخه چې به کوم وړوکی پيدا کېده هغه ته به يې «مقتي» ويل، هسې نکاح هومره چې شوي دي، شوي دي، وروسته له دې نه دې بيخي ونه کړه شي !.

فائده: کوم حکم چې د پلار د منکوحې په نسبت دی، په همغه حکم کې د پلارنيو او مورنيو نيکونو منکوحې هم داخلې دي، اګر که د ډېرو پورته نيکونو هم وي.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ

حرامې کړې شوي دي پر تاسې ميندې ستاسې او لوڼې ستاسې او (حرامې شوي دي پر تاسې) خويندې ستاسې، او عمې (ترورياني) ستاسې، او خالې (توړياني) ستاسې، او لوڼې د ورور (وريرې ستاسې)، او لوڼې د خور (خورځې ستاسې).

تفسير: د ميرې د نکاح د حرمت له بيانولو نه وروسته اوس د هغو ګردو ښځو بيان کوي، چې له هغوی سره نکاح تړل جائز نه دي، او دا ښځې (۱۴) قسمه دي، ۷ نسبي، او ۷ سببي.

اول د هغو بيان کاوه شي، چې د نسب د علاقې له سببه حرامې دي، او هغه اوه دي: (۱) مور (۲) خور (۳) لور (۴) ترور (۵) توړۍ (۶) وريره (۷) خورځه، چې له دوی څخې له هيڅ يوې سره نکاح تړل جائز نه دي، (او حرمت يې ابدي دی).

فائده: د مور تر حکم لاندې مورنی او پلارنی نياګانې تر آخره پورې ګردې داخلې دي، هم داسې د لور تر حکم لاندې لمسۍ، کړوسی تر آخره پورې ټولې داخلې دي، او په خور کې عيني (سکه چې مور او پلار يې يو وي) علاتي (چې پلار يې يو او مور يې بېله بېله وي) او أخيافي (چې پلار يې بېل بېل وي، او مور يې يوه وي) ګردې داخلې دي، او په ترور (عمې) کې د پلرونو، نيکونو، خويندې تر پورتنيو پېړيو پورې عيني وي، که علاتي يا أخيافي؛ ګردې داخلې دي، او په توړۍ (خالې) کې د مور نيا، د نيا نيا او د ګردو خويندې سره له درې واړو قسمونو داخلې دي، او په وريره کې د درې قسمونو وروڼو أولاد، أولاد الأولاد ټول داخل دي، او په خورځه کې د درې قسمه خويندو أولاد، أولاد الأولاد ګرد سره داخلې دي.

وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ

او (حرامې کړې شوي دي پر تاسې) میندې ستاسې هغه چې تی یې درکړی وي تاسې ته، او خویندې ستاسې له جهته د تي رودلو.

تفسیر: په «نسبي» محرماتو پسې اوس د «رضاعي» محرماتو ذکر کيږي، او هغه دوه دي، (۱) رضاعي مور. (۲) رضاعي خور، او په دې کې اشاره ده چې اوه واړه خپلوۍ چې په نسب کې سره بیان شوي، په رضاعت کې هم حرامې دي، یعنې رضاعي لور، ترور، توړی، وریره، او خورځه، ګرد سره محرماتې دي، لکه چې په احادیثو کې دا حکم شته.

وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمۡ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِي دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمۡ تَكُونُواْ دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ وَحَلَٰٓئِلُ أَبۡنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنۡ أَصۡلَٰبِكُمۡ وَأَن تَجۡمَعُواْ بَيۡنَ ٱلۡأُخۡتَيۡنِ إِلَّا مَا قَدۡ سَلَفَۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٢٣﴾

او (حرامې کړې شوي دي پر تاسې) میندې د ښځو ستاسې، او پرکټیانې ستاسې هغه چې په غېږو ستاسې کې (یې تربیت موندلی، او پیدا شوي) دي؛ له ښځو ستاسې هغه چې دخول (مجامعت) کړی وي تاسې له دوی سره، پس که نه وئ تاسې چې دخول (مجامعت) کړی دی تاسې له دوی سره؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې (په نکاح) د پرکټیو کې، (او حرامې کړې شوي دي پر تاسې) ښځې د ځامنو ستاسې، هغه چې له شاګانو ستاسې (پیدا) دي، او (حرامې کړې شوي دي پر تاسې دا کار) چې جمع وکړئ په منځ د دوه وو خویندو کې مګر هغه چې په تحقیق پخوا تېرې شوي دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: اوس د «مصاهرې» د محرماتو ذکر دی، یعنې د نکاح د علاقې له سببه چې له چا سره نکاح حرامیږي، او هغه په دوه قسمه ده:

(اول): هغه چې له دې سره د تل لپاره نکاح نا جائزه ده، هغه د زوجې د مور او د دې زوجې لور ده، چې د هغې له موره سره تاسې جماع کړې وي، او په دوی کې تر لاندې پورې د لمسي او کړوسي ښځې هم داخلیږي، او له دوی سره ستاسی نکاح له سره روا نه ده.

(دویم): قسم هغه ده، چې له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وي، بلکه تر هغه پورې چې کومه ښځه ستاسې په نکاح کې وي، تر هغه پورې د دې ښځې نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وي، خو کله چې هغې ښځې ته طلاق ورکړئ ! یا وروسته مړه شي، نو بیا له هغو سره به مو نکاح تړل روا کیږي، او دغه د هغې زوجې خور ده چې د زوجې په شتوالي کي له هغې سره نکاح نه ده روا، او وروسته له هغې ورسره نکاح جائزه ده، او همداسې د زوجې د عمې، خالې وریرې او خورځې حکم دی.

فائده: دا یې چې وفرمایل: ښځې ستاسې د هغو ځامنو چې ستاسې له شاګانو وي، د هغه مطلب دا دی چې: ستاسې ځامن یا لمسي نسبي وي، نه د خولې، یعنې تش ستاسې په غېږو کې لوی شوي نه وي، چې هغه ته «متبنی» وایي، او له «رضاعي» ځنې احتراز نه دی.

او د ﴿اِلَّامَاقَدْسَلَفَ﴾ مطلب دا دی چې د جاهلیت په زمانه کې او له دې حکم څخه پخوا هغه اجتماع چې د دوه وو خویندو په منځ کې شوې ده، هغه معاف ده.

او ﴿فِيْ حُجُوْرِكُمْ﴾ له فرمایلو څخه دا مطلب دی «هغه چې تاسې یې پخپلې غېږې کې روزنه او پالنه کوئ، یعنې د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ»، ګواکې د زړه له کومي یې اولاد ګڼئ، له دې څخه د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو، او دا مطلب نه دی چې د هغوی د حرمت لپاره د هغوی پالل او روزل په غېږ کې ضروري دي.

﴿وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَامَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾

او (حرامې کړی شوې دي پر تاسې) مېړونې (منکوحې) له ښځو مګر هغه (مېړونې ـ منکوحې) چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، فرض کړی دی الله پر تاسې (تحریم د دې پورته محرماتو).

تفسیر: د محرماتو له ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بیان فرمایي؛ چې د بل چا په نکاح کې وي، یعنې هغه ښځه چې د بل چا په نکاح کې وي د هغې نکاح له بل سره نه روا کیږي، تر څو چې هغه په طلاق یا وفات له خپل مېړه جدا او د طلاق یا موت عدت یې پوره نشي، نو تر دې وخته پورې هیڅوک له دې سره خپله نکاح نشي تړلی، که کومه مېړونه (منکوحه) ښځه ستاسې په «ملك اليمين» کې راشي، نو هغه له دې حکم څخه مستثنی او پر تاسې باندې روا ده، اګر که مېړه (خاوند) یې ژوندی هم وي، او دې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی، او صورت یې دا دی چې یو کافر نارینه له یوې کافرې ښځې سره نکاح تړلې وي، او مسلمانان پر «دار الحرب» باندې یرغل (حمله) وروړي، او هغه مېړونه (منکوحه) ښځه اسیره کړي، او «دار الاسلام» ته یې راولي، نو دا ښځه چې د هر مسلمان په لاس ورغلې وي هغه ته حلاله ده، اګر که د هغې مېړه په «دار الحرب» کې ژوندی موجود وي، او خپلې دې ښځې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی.

د ګردو محرماتو له بیانولو څخه وروسته تأکید فرمایي چې دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسې باندې لازم دي، (کتاب الله د محذوف فعل مصدر دی، یعنې کتب الله علیکم حرمة هذه المحرمات، لیکلې دي الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسې باندې په لیکلو سره، او تقدیر یې کړی په تقدیر کولو سره).

﴿وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ﴾

او حلالې کړی شوې دي تاسې ته (ټولې ښځې) چې پرته له دوی څخه دي (په دې شرط) چې طلب وکړئ تاسې (د هغو) په مالونو خپلو (چې مهر دی)، په دې حال کې چې ساتکوني شئ (د خپل دین په نکاح سره) نه زنا کوونکي.

تفسیر: یعنې بې له هغو (۱۵) اقسامو ښځو څخه د دوی د حرمت بیان وشو، نورې ګردې ښځې په څلورو شرطونو حلالې دي:

(۱): دا چې طلب یې کړئ ! یعنې په ژبې سره «ایجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.

(۲) دا چې مهر ورکول ومنئ !.

(۳) دا چې د هغې ښځې پخپل واک (اختیار) کې راوړل او په قید او قبضه کې ساتل مقصود وي، او تش ورسره شهوت پرستي مقصود نه وي، لکه چې په زنا کې وي، یعنې د همیشه لپاره هغه د ده ارتینه (ښځه) شي، او بې له

پر ښنودلو او طلاقولو له خپل مېړه څخه بېلېدلی نشي، مطلب دا چې کومه موده نه وي مقرره شوي، نو له دې څخه د «متعه» حرمت ښکاره شو، چې د حق د خاوندانو پرې اجماع ده، (چې پر همدی داهل حقو اجماع هم ده).

(۴) شرط چې په نورو آیتونو کې مذکور دی، دا چې په مخفي ډول سره دوستي نه وي، یعنې لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوې ښځې د دې نکاح په معامله کې شاهدان وي، که بې له شاهدانو ایجاب او قبول وشي، نو هغه نکاح نه صحیحه کیږي، او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ؕ

پس هر هغه ښځه چې نفع واخیسته تاسې په هغې سره له دې (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی، په دې حال کې چې فرض کړی شوی دی.

تفسیر: یعنې له هغې ښځې سره چې نکاح وتړله شوه، او مېړه له هغې څخه تر لږې یا ډېر ټاکلې مودې پورې نفع هم واخیسته، یا لږ تر لږه یو ځلې «وطي» یا صحیحه خلوت ته وار ورسېد، نو د دې ښځې پوره مهر ورکول لازمیږي، تر څو چې هغه ښځه خپل مهر ور ونه بخښي، نو په هیڅ ډول هغه د ده له غاړې څخه نه خلاصیږي، که ښځه بیخي په کار ورنشي، او پخوا له صحیحه خلوت مېړه یې طلاق ورکړي، نو د مقرر مهر نیمایي پرې لازمیږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۲۴﴾

او نشته ګناه پر تاسې باندې (ای مېړونو او ښځو !) په هغه شي کې چې راضي شوي یئ تاسې په هغې باندې پس له مقررولو (د مهر)، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي.

تفسیر: یعنې که زوجین د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندې سره راضي شول، مثلا ښځه په خپله خوښه له مهر څخنې څه شی لږ کړي، یا نارینه پخپله رضا سره له مقرر مهر څخه څه زیات ورکړي، نو مختار دی او په دې کې هیڅ وبال نشته، او داسې دې ونه کړي چې له مقرر مهر څخه مېړه څه شی لږ کړي !، یا ښځه له هغه څخه څه زیات وغواړي، هو ! د دواړو خواوو رضا شرط ده.

(یا دا معنی چې د نفقې، صحبت، مفارقت او نورو په کیفیت کې په هر شان چې بیا سره راضي شول).

په آخره کې یې وفرمایل چې: الله تعالی ته ستاسې ګرد مصالح او هر راز نفع او نقصان ښه معلوم دی، او هر حکم چې فرمایي هغه بیخي له ګټې او حکمت څخه ډک وي، د هغه په متابعت کې ستاسې د دارینو منافع او ښېګڼې او په مخالفت کې یې ستاسې نقصان او تاوان دی.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ

او هغه څوک چې توان نه لري له تاسې له جهته د غنی د دې چې په نکاح واخلي اصیلې مؤمنې ښځې، نو (په نکاح دې واخلي) له هغو ښځو چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، له (هغو) وینځو ستاسې چې مؤمنې وي.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د دې خبرې قدرت نه لري، چې له آزادې ښځې سره خپله نکاح وتړي، او د هغې د مهر او د نفقې تحمل وکړی شي، نو داسې سړي لره دا بهتره ده چې له کومې داسې مسلمانانې وینځې سره خپله نکاح وتړي، چې د هغې مهر لږ او نفقه یې هم آسانه وي، او که مالک یې په خپل کور کې وساتي (لکه چې اکثر یې ساتي

هم) نو مېړه (خاوند) يې د هغې له نفقې څخه فارغ البال ګرځي، او که مېړه ته يې ور وسپاري، نو بيا هم د اصيلې د نفقې په نسبت د دې وينځې په نفقه کې خامخا تخفيف شته.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ ۗ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۚ

او الله ته ښه معلوم دی ايمان ستاسې، ځينې ستاسې له ځينو نورو يئ ! (يعنې ټول د يوه پلار آدم اولاده يئ !).

تفسير: يعنې الله تعالى ته ستاسې د ټولو د ايمان اصلي کيفيت معلوم دی، تاسې لره ښايي چې په ښکاره باندې اکتفاء وکړئ !، د ځينو وينځو ايمان د الله تعالى په نزد د ځينو آزادو ښځو له ايمان څخه بهتر او افضل کېدی شي، نو د ايمان له حيثيته د وينځې په نکاح کولو کې نه ښايي چې څه انکار وکړئ، ځکه تاسې په خپلو منځونو کې ګرد سره يو او له يوه اصله پيدا شوي يئ ! او په يوه دين کې سره شريکان يئ، نو بيا له وينځو سره نکاح تړل ولې عيب او ننګ او عار ګڼئ؟ په دې کلام سره د وينځو د نکاح په لوري توجه ورکول او له دوی څخه د نفرت د احساس لرې کول مطلوب دي.

فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ ۚ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وينځې په اذن د بادارانو مولاګانو د دوی، او ور کړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په معروف (سم له دستوره په نېکه وجه) سره، چې وي دوی عفيفې ساتلې شوې له زنا، چې نه وي زنا کوونکې په ښکاره، او نه وي نيوونکې د پټو يارانو.

فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ ۭ

نو کله چې مېړوښې (واده) کړی شوې دوی، پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره؛ نو په دوی باندې نصف (نيمائي) د هغه څه دی چې په اصيلو ښځو باندې دی د عذاب (له حده چې پنځوس دُرې دي).

تفسير: يعنې هر هغه آزاد نارينه يا ښځه چې له نکاح څخه يې فائده اخيستې وي، يعنې روا مجامعت يې کړی وي، او بيا زنا کوي، نو دا زاني دې سنګسار او په ګټو سره دې وويشتلی شي ! او که نکاح يې نه وي شوې، او پخوا له نکاح څخه يې زنا وکړه، نو د هغه لپاره حکم دی چې يو سل دورې دې وواهه شي، او مريي او وينځې لپاره مخکې او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کې يواځې د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۭ وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۲۵

دا (په نکاح اخيستل د وينځو) لپاره د هغه چا دي چې وېرېږي له ضرره (چې زنا ده) له تاسې نه، او دا چې صبر وکړئ تاسې (له وينځو) خير (غوره) دی تاسې ته، او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې په تاسې کې له وينځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سړي په حق کې دی، چې له مشقت تکليف او ضرره يعنې د زنا له اخته کېدو وېرېږي، که تاسې صبر و کړئ ! او له وينځو سره نکاح ونه کړئ ! نو دا ستاسې په حق کې ډېره ښه ده، ځکه چې ستاسې اولاد به آزاد وي، هو ! له هر چا سره چې څه اندېښنه وي، چې صبر او تحمل به ونشي کولی، نو هغه ته دا بهتره ده چې په هسې حالت کې کومې وينځې سره خپله نکاح وتړي، او الله ښه بخښونکی دی لپاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

اراده لري الله چې بيان کړي تاسې ته (شرعي احکام) او وښيي تاسې ته لاره د هغو کسانو چې پخوا له تاسې وو (له انبياوو، او بوځي تاسې په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې د الله تعالی اراده د دې احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چې تاسې ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي، او د پخوانيو انبياوو لاره در په برخه شي، لکه ابراهيم عليه السلام او نورو او مغفرت ستاسې په برخه کړي، او الله جل جلاله ته ستاسې مصالح او نور ګرد حالات پوره ښکاره دي، او د الله جل جلاله په هر حکم او تدبير کې حکمت دی، که اوس د هغه د حکم اطاعت و نه کړئ؛ نو له هدايت څخه محرومېږئ، او د پخوانيو پيغمبرانو له سنتو څخه هم مخالفت کوئ ! او د الله تعالی له رحمت او مغفرت نه هم بې برخې کېږئ، (نو ځکه تاسې ته بيانوي هغه څه چې مخفي وو له تاسې نه چې هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروي وعد او وعيد، او د دنيوي ژوند د اصلاحاتو تحديد دی، څو چې تاسې ته د هغو انبياوو او صالحانو لاره در وښيي، چې پخوا له تاسې نه تېر شوي دي، او تاسې هغوی پسې اقتدا وکړئ !.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

او الله اراده لري چې رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او اراده لري هغه کسان چې متابعت کوي د شهواتو (د نفس د آرزوګانو) د دې چې کاږه شئ تاسې (د حق له لارې څخه) په کږېدلو ډېرو لويو او لرې سره.

تفسير: يعنې دا مختلف قيود چې پخوا له دې نه تېر شول، له هغو څخه پر تاسې باندې رحمت فرمايل مطلوب دي، او هغه کسان چې په خپلو شهواتو کې اخته دي، دا غواړي چې تاسې له سمې لارې لرې ولوېږئ، يعنې د هغوی په شان تاسې د خپلو شهواتو اتباع وکړئ، او ګمراهان شئ.

يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

اراده لري الله ددې چې سپک کړي (بار) له تاسې نه، او پيدا کړی شوی دی انسان ضعيف (کمزوری چې د درونډ بار طاقت نه لري).

تفسير: يعنې الله تعالی انسان ضعيف پيدا کړی دی، او الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځايه پورې صبر کولی شي، او له هغه څخه زيات صبر نشي کولی، نو ځکه يې په هر حکم کې د تخفيف لحاظ هم فرمايلې دی، داسې نه ده چې هر هغه شی چې د انسان لپاره مفيد ليدلی شوی دی، همغه يې ور په غاړه کړی دی، سخت وي که آسان، مثلا له ښځو څخه ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان لپاره ډېر سخت وو، نو ځکه الله تعالی جل وعلا شأنه د ده د خواهش د پوره کولو لپاره جائزې طريقې ور وښوولې، چې په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شي، او داسې يې نه دي فرمايلي چې: انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بيخي منع کړی شوی دی، حق تعالی په خپل رحمت سره په شريعت کې تنګي نه ده فرمايلې، چې خلق حلال پرېږدي، او د حرامو په لوري وځغلي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ

اې هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اې مؤمنانو !) مه خورئ تاسې ! مالونه د يو بل په منځونو خپلو كې په ناروا سره ! مګر (خورئ يې) كه وي دا (مالونه چې خورئ يې اموال د) تجارت (چې صادر وي) په خوښى سره له تاسو نه.

تفسير: مطلب دا دى چې هيڅا لره د هيڅا مال په ناحقه سره خوړل مثلا په رشوت، دروغ ويلو، ټګى او غلا كولو (يا په قمار يا په غصب، يا په ناحقه دعوى، يا په فاسدو عقودو او نورو) سره بيخي روا نه دي، هو ! كه سوداګري يا بيع او شراء د جانبينو په خوښې سره وشي، نو په دې كې هيڅ حرج نشته، او له دې مال ځنې وخورئ !.

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿۲۹﴾

او مه وژنئ تاسې سره ځانونه خپل (يعنې يو بل، يا مه كوئ تاسې هغه كار چې ستاسې د هلاك سبب وي) بېشكه چې الله دى پر تاسې باندې ډېر مهربان.

تفسير: يعنې په خپلو منځونو كې يو له بله سره مه وژنئ، بېشكه چې الله تعالى پر تاسې باندې ډېر مهربان دى، چې د بل چا په مال او ځان باندې له بې سببه تصرف كولو څخه يې منع فرمايلې ده، او تاسې ته يې داسې احكام درليږلي دي، چې په هغو كې بيخي ستاسې ښېګڼه او خير دى.

وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿۳۰﴾

او هر څوك چې وكړي دغه (تېر منهيات) په تېرېدلو سره له حقه او ظلم (تعدې) سره، نو ژر به مونږ داخل كړو دې اور (د دوزخ) ته، او دي دا (د دوزخ اور ته د دوى ننه ايستل) پر الله باندې ډېـر آسان.

تفسير: يعنې هر څوك چې له ظلمه او تيري څخه لاس نه اخلي، بلكه په ناحقه سره د نورو مالونه خوري، يا په ظلم سره بل څوك وژني، نو د ده د هستوګنې ځاى دوزخ دى، او د هسې ظالمانو په اور كې اچول الله ته څه سختې نه لري، بلكه بيخي سهل او آسان دي، نو اوس دې څوك داسې ګمان نه كوي، چې مونږ خو مسلمانان يو، نو څرنګه به په دوزخ كې لويږو؟ الله تعالى مالك او مختار دى، او هيڅوك دې له عدل او انصاف ځنې نشي اړولى.

إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿۳۱﴾

كه ځان وساتئ تاسې له لويو د (هغو) ګناهونو څخه چې منع كولى شئ تاسې له هغو نه؛ نو لرې به كړو مونږ له تاسې نه (صغيره) ګناهونه ستاسې، او ننه به باسو مونږ تاسې په ځاى د ننوتلو ډېر ښه كې (چې جنت دى).

تفسير: هغه څوك چې له كبيره وو ګناهونو څخه ځان وساتي، چې د هغو ذكر اوس تېر شو (لكه رشوت) د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل، او نور) نو د هغه به ګرد صغيره معاصي بخښل كيږي.

په دې آيت كې څو خبرې بحث طلبي دي، مګر د ګردو اصل هم دا دى چې د دې آيت عمده او اصلي مطلب معلوم شي، تر څو په هغه سره د ګردو امورو پوهېدل آسان شي.

«معتزله» او د دوی نور ملګري په سرسري ډول سره د دې آیت په مضمون باندې داسې پوهیدلي دي: «که له کبیره وو ګناهونو ځنې ځان وژغوئ (وساتئ) یعنې یوه کبیره ګناه هم ونه کړئ، نو بیا که یواځې صغیره ګناه هر څومره وکړئ! هغه به ضرور دربخښل کیږي، او که له صغائرو سره کبیره هم یوه یا دوه شاملې شي، نو بیا یې معافي ممکنه نه ده، بلکه د ګردو سزاوې خامخا در رسیږي».

«اهل سنت» وایي چې: «په دې دواړو صورتونو کې الله تعالی ته د معافی او مؤاخذې اختیار بیخي محقق دی»، نو په اول صورت کې د معافی لزوم او په بل صورت کې د مؤاخذې وجوب د معتزله وو بد فهمي او ناپوهي ده، او په دی آیت کریمه باندی دمعتزله و داستدلال په ځواب کې ځینی علماء داسې وایي: «د شرط له انتفاء ځنې د مشروط انتفاء کوم ضروري امر له سره نه دی».

ځینې داسې وایي چې: «د «کبائر» له دې لفظه چې په دې آیت کې مذکور دی، أکبر الکبائر یعنې خاص شرک مراد دی، او د کبائر د لفظ د جمعې راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی».

مګر مونږ له هغو ټولو څخه تېرېږو، او یواځې د همدې آیت داسې محققه او عمده معنی بیانوو چې د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وي، نو په غور یې واورئ:

دا خو ښکاره خبره ده چې د ﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ الآیه ـ ارشاد چې دلته موجود دی، او د ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ ارشاد چې د (۲۷) جزء د «النجم» سورت په (۳۲) آیت (۱) رکوع کې موجود دی، د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی، او یواځې په لفظونو کې یې لږ څه فرق سره شته، «عن ابن عباس رضي الله تعالی عنه قال: ما رأیت شیئا أشبه باللمم مما قال أبو هریرة عن النبي صلی الله علیه وسلم: إن الله کتب علی ابن آدم حظه من الزنا، أدرک ذلک لا محالة، فزنی العین النظر، وزنی اللسان المنطق، والنفس تتمنی وتشتهي، والفرج یصدق ذلک و یکذبه. انتهی»، د پوهېدلو په شرط له دې حدیث څخه د دې دواړو پخوانیو آیتونو د واقعي او تحقیقي مطلب پوره پته ولګېده، مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوي حدیث خلاصه لیکو، عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمایي چې: «د (لمم) لفظ چې په (النجم) کې راغلی او د هغه د معافی وعده شوې ده، د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ د ابو هریره رضي الله تعالی عنـه د حدیث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم، چې خلاصه یې داده، چې رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: الله تعالی د بني آدم په ذمه باندې د زنا کومه برخه چې مقرره فرمایلې ده، هغه هرو مرو ده ته رسیدونکې ده، نو د زنا په فعل کې د سترګو برخه لیدل دي، او د ژبې برخه د هغو خبرو ویل دي چې د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوي، او د نفس حصه دا ده چې د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوي، مګر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلا د فرجینو په عمل پورې موقوف دی، یعنې که د فرجینو ځنې د زنا صدور محقق شو، نو د سترګو، ژبې، او نفس او د نورو ګردو په زنا کې واقع کېدل محقق شول.

که د ټولو وسائلو د شتوالي سره د فرجینو فعل متحقق نشي، بلکه له «زنا» ځنې یې «توبه» او اجتناب په نصیب شي، نو اوس د زنا هغه ګرد وسائط د مغفرت لایق شول، یعنې کله چې د فرجینو زنا کول باطل شو، ګواکې د دوی ماهیت قلب شوی: د ګناه په ځای عبادت وګرځېد، مثلا یو سړی د غلا په نیت تر مسجد پورې ورسېده، مګر په مسجد او په عین موقع کې منتبه او ویښ شو، او له غلا یې توبه وایسته، او ګرده شپه یې د الله تعالی په عبادت کې تېره کړه، نو ښکاره ده هغه ورتګ چې د غلا وسیله په نظر راته؛ اوس همغه د توبې وسیله او د لمانځه سبب وګرځېد.

نو د ابو هریره رضي الله عنه د دې حدېث له اورېدلو څخه عبد الله بن عباس رضي الله عنه وپوهېد، چې «لمم» هغه خبرې دي چې په اصل کې لویه ګناه نه ده، مګر د ګناه د سبب کېدلو لامله ګناه ګرځي.

نو د آیت مطلب به داسې شي: هغه کسان چې له لویو او ښکاره وو ګناهونو څخه ځانونه ژغوري (ساتي) خو (لمم) ورځنې صادریږي، مګر د لویې او اصلي ګناه له صدور څخه پخوا دوی له خپل قصور څخه تائب او مجتنب کیږي، نو اوس لکه چې ابن عباس رضي الله عنه د ابو هریره رضي الله عنه د حدیث په اساس د (النجم) د سورت د آیت په مطلب باندې پوهېدلی دی؛ مونږ لره هم ښايي چې همغه معنی د ابن عباس رضي الله عنه له ارشاده سره سم د «النساء» د سورت د آیت په مطلب کې هم بې له تکلفه واخلو.

وروسته له هغه (الحمد لله) نه مونږ ته د دې خبرې ضرورت پاتې کیږي چې د دې آیت په توضیح کې د صغیرې ګناه او د کبیرې ګناه مختلف تفسیرونه نقل کړو، او نه به راسره د معتزله وو د استدلال د ځواب ورکول څه فکر وي، د سیئاتو د تکفیر وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځي، او د اجتناب معنی هم ظاهریږي، او نورې ګردې وړې خبرې ان شاء الله تعالی په لږ تدبر سره حل کیږي.

د دواړو ذکر شویو آیتونو خلاصه د حدیث له ارشاد او د ابن عباس رضي الله تعالی عنه له بیان سره سم داسې شوه: «هغه کسان چې خپل ځانونه له هسې ګناهونو څخه ژغوري (ساتي) او د هغو د ارتکاب څخه خپل نفسونه ساتي؛ چې د ګناهونو په سلسله کې مقصود او لویه ګڼل کیږي؛ نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوی هغه بد کار چې د کومې لویې ګناه د حصول په طمعه یې کړی وي؛ معافیږي، او د ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ له ارشاد سره سم دا کسان په جنت کې داخلیږي، ولې په واقع کې مطلقا صغائر په حسناتو سره بخښل کیږي، کما قال الله تعالی: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ﴾.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ

او ارمان مه کوئ تاسې د هغه شي چې غوره ګرځولی دی الله په هغه شي سره ځینې له تاسې پر ځینو نورو.

تفسیر: یعنې حق تعالی چې چاته پر بل چا په کوم صفت کې شرافت، فضیلت، اختصاص او امتیاز عنایت فرمایي، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه کوئ! ، چې د هغه دې نه وي، زما دې وي، ځکه دا هم ګواکې همغسې دی، چې د چا په خاص مال او ځان باندې له کوم سببه منګولې خښې کړئ! چې د هغه حرمت اوس تېر شو، او هم له دې څخه ستاسې په منځو کې حسد او بغض پیدا کیږي، او د الله تعالی له حکمت څخه هم مخالفت لازمیږي.

ځینو ښځو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې عرض وکړ چې: «څه سبب دی چې په هر ځای کې الله تعالی نارینه وو ته خطاب فرمایي، او هغوی باندې حکمونه کوي، او د ښځو ذکر نه کیږي، او په میراث کې نارینه ته دوه برخې ورکولی شي؟» په دې آیت کې د دغو ګردو پوښتنو ځواب ورکړ شوی دی.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

شته نارینه وو لره نصیب (برخه، مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او شته ښځو لره نصیب (برخه مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او سوال وکړئ تاسې له الله نه د فضل (او مهربانی) د ده، بېشکه چې الله دی پر هر شي ښه عالم (ډېر دانا).

تفسیر: یعنې هر یوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسیږي، او په هغه کې هیڅ قسم کمی نه کیږي، چې چا ته د شکایت موقع پاتې نه شي، هو! خبره بله ده چې الله تعالی سم له خپل حکمت او رحمت سره چا ته چې خاصه لویي او فضیلت عنایت کړي، نو د هغه په نسبت حرص او شکایت کول بيځایه هوس دی.

هو ! که د خپل عمل په معاوضه نور زیات ثواب او انعام وغواړئ؛ دا بهتره او مناسبه ده، او هیڅ تاوان او خرابي په کې نشته، که څوک د فضل طالب وي، نو ده ته لازم دي، چې د عمل په وسیله دې د هغه طلب وکړي !، او د حسد او تمنا له پلوه دې د فضل طالب نشي ! او الله تعالی ته هر شي پوره معلوم دی، او د هر یو شي درجه او د هغه استحقاق ډیر ښه ورڅرگند (ورښکاره) دی، او له هر یوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله کوي، نو که چاته الله جل جلاله فضیلت ور په برخه کوي، دا عطا یې بیخي د علم او حکمت سره سمه ده، او هیچا ته نه ښایي چې د خپلې ناپوهی له امله د هغه په نسبت څه اندېښنه وکړي.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿۳۳﴾

او لپاره د هر یوه (له نارینه وو او ښځو) گرځولي دي مونږ وارثان (چې واخلي خپلې برخې) له هغه (ماله) چې پریښی وي مور او پلار او نورو اقاربو (خپلوانو، نو مه یې ورکوئ پردیو ته) او هغه کسان چې غوټه شوي دي قسمونه ستاسې (په دوستۍ د دوی) نو ورکړئ نصیب (برخه) د دوی بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه خبردار.

تفسیر: ای مسلمانانو ! مونږ ستاسې د هر یوه لپاره: نارینه وي که ښځه، له هغه مال څخه چې مور او پلار او خپلوانو پریښی دی؛ وارثان گرځولي دي، او هیڅوک ورڅخه بې برخې گرځول شوي نه دي، او له هغو خلقو سره چې ستاسې معاهده شوې ده، هغوی ته برخې یې خامخا وروسوئ ! الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې وارثانو ته څومره برخې ورکړی شي؟ او هغو ته چې معاهده ورسره شوې ده، څه ورکړی شي؟ او څمونږ دا احکام څوک عملي کوي؟ او څوک ترې غاړه غړوي؟

فائده: ډېرو خلقو ځان ځانته په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړی وو، او کورنۍ او نور خپلوان یې همغسې کافران پاتې شوي وو، نو په دې وخت کې رسول الله مبارک دوه دوه مسلمانان سره وروڼه او ملگري کړل، او هم دوی دواړه به یو د بل وارث کېدل، کله چې د دوی خپلوان هم مسلمانان شول، نو دا آیت نازل شو چې میراث د اقرباوو او خپلوانو حق دی، پاتې شول هغه ایماني وروڼه نو هغوی ته میراث نه ور رسیږي.

هو ! په ژوندانه کې له هغوی سره ښه سلوک لازم دي، او که د مرگ په وخت کې هغوی ته څه وصیت وکړئ، ښه او مناسب دی، مگر په میراث کې دوی هیڅ برخه نه لري.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ

سړي حاکمان (مقرر شوي) دي پر ښځو باندې په سبب د دې چې فضیلت ورکړی دی الله ځینې د دوی ته پر ځینو نورو باندې، او په سبب د دې چې نفقه (لگښت) کوي دوی (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو.

تفسیر: په دې آیت کې د نارینه او د ښځې درجې راښیي چې د نارینه درجه د ښځې له درجې څخه لوړه ده، د درجو د فرق لامله کوم فرق چې په احکامو کې وي، هغه بیخي له حکمت سره سم او د رعایت کولو وړ دی، ښځه او نارینه د حکمت له قاعدې سره سم له سره برابرېدی نه شي، د ښځو دا غوښتنه بیخي بېځایه ده، خلاصه دا چې الله تعالی نارینه پر ښځو باندې په دوه وو وجهو سره حاکم او د حال کتونکی گرځولی دی:

(۱): لويه او موهوبه وجه داده چې: الله تعالى په اصل كې ځينو ته پر ځينو نورو يعنې نارينه وو ته پر ښځو باندې په علم او عمل سره (چې دا دواړه د ګردو كمالاتو مدار دي) فضيلت عطا فرمايلې دى، چې د هغو تشريح په احاديثو كې شته، (يعنې په عقل، علم، صبر، حلم، پوهې، عصوبت، سهم، اذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعياد، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحي، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالى نارينه ته پر ښځو باندې فضيلت او لويي ور عطا كړېده).

(۲): كسبي وجه دا ده چې نارينه پر ښځو باندې خپل مال صرفوي، او د مهر، خوړو كاليو او د نورو ضرورياتو تكفل كوي، مطلب دا دى چې ښځو لره ښايي چې د نارينه حكمونه ومني.

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ۚ

نو نيكى ښځې هغه دي چې ، حكم منونكې دي (د مېړونو خپلو) ساتونكي دي په غياب د مېړونو (خپلو كې د ځانونو خپلو او د خپلو مېړونو د كورونو، مالونو، او اولادونو) په سبب د هغه چې ساتلي دي الله (دوى ته له حقوقو پر مېړونو).

تفسير: يعنې هغه ښځې چې نېكې دي، دوى د خپلو مېړونو اطاعت كوي، او سم د الله تعالى له حكمه د خپل مېړه په غياب كې د هغه په خوښې او رضا خپل ځان، او د مېړه د مال او اولاد حفاظت كوي، او پخپل ځان او د مېړه په مال او اولاد او نورو كې هيڅ ډول خيانت نه كوي.

وَالّٰتِيْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ ۚ

او هغه ښځې چې ويرېږئ تاسې له سركشۍ (بد ګزرانۍ) د دوى نه، نو نصيحت وكړئ دوى ته، او پرېږدئ تاسې دوى په ځاى د خوب كې (كه په نصيحت سمې نه شوې) او ووهئ تاسې دوى (كه په بېلتون هم سمې نه شوې).

تفسير: يعنې كه كومه ښځه له خپل مېړه سره بد ګزراني وكړي، نو ښايي (چې مېړه دې دغه ښځه د ځېښتنانو په حقونو او تعظيم) په ژبه وپوهوي، چې نور دې هسې نه كوي، كه يې ونه منله، نو بيا دې په همغه خونه (كور) كې په ګوښې (يوائې) بستره كې پرېږدي، او كه په دې هم سمه نه شوه، نو داسې دې ووهي، چې د دې په وجود كې د وهلو اثر پيدا نشي، يا يې هډوكي مات نشي، د هر تقصير لپاره يوه درجه وي، نو سم له هغې سره د هغې د تأديب او تنبيه اجازه شته، چې دهغې درې درجې په ترتيب سره په آيت كې مذكوري دي، وهل وروستنۍ درجه ده، په معمولي او سرسري قصور باندې دې نه وهي، هو ! كه قصور يې زيات وي، نو بيا يې په وهلو كې هيڅ حرج نشته، او څومره چې مناسب وګڼي هغومره دې ووهي، مګر د دې خبرې لحاظ په كار دى، چې هډوكي يې مات نشي، او داسې يو پرهار ورته ونه رسيږي، چې د هغه اثر باقي پاتې شي.

فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ﴿۳۴﴾

نو كه اطاعت يې وكړ (غاړه يې كېښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوى باندې لاره (د ضرر او اذيت) بېشكه الله دى ډېر پورته، ډېر لوى (له ټولو اشياوو).

تفسير: يعنې كه هغه ښځې ستاسې په نصيحت يا بيلتون (جدايۍ) يا تأديب يا وهلو سمې شوې، او له نافرمانۍ څخه يې لاس واخيست، نو تاسې هم لاس ترې واخلئ، او خامخا د دوى په پړ كولو پسې مه ګرځئ ! او له الله څخه وويرېږئ !

بېشکه الله جل جلاله پر تاسې ټولو غالب او په ګردو باندې حاکم دی، مه د ښځو په معاملو کې هرو مرو له بد ګمانی څخه کار اخلئ! او مه په لږ قصور باندې دوی ته سخته سزا ورکوئ! بلکه د هر قصور لپاره یو حد او اندازه ده، او د ښځو په تأدیب کې وهل وروستنۍ درجه لري.

وَإِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ بَيۡنِهِمَا فَٱبۡعَثُواْ حَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهِۦ وَحَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهَآ

او که وویرېږئ تاسې له مخالفت څخه په منځ د مېړه او ښځې کې؛ نو ور ولېږئ (مقرر کړئ تاسې) یو منصف له خپلوانو د دې سړي او بل منصف له خپلوانو د دې ښځې نه.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو! که تاسې ته اندېښنه وي چې په مېړه (خاوند) او ښځې کې ضد او مخالفت دی، او دوی پخپله جګړه نشي پرېکولی، نو تاسې ته ښایي چې یو منصف د مېړه له خپلوانو نه، او یو منصف د ښځې له خپلوانو څخه مقرر کړئ! او د فیصلې لپاره یې زوجینو ته ولېږئ! ځکه چې اقاربو ته به د دوی نور حالات هم معلوم وي، او له دوی څخه د خیر غوښتلو امید هم ډېر کاوه شي، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقیقات کوي، او د هر چا چې هومره قصور وي؛ هغه به پوهوي، او د دوی په منځ کې به د موافقت فضا پیدا کوي.

إِن يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرٗا ۝٣٥

که اراده لري دغه (زوجین یا حکمین) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پیدا کړي الله د دغو (زوجینو) په منځ کې، بېشکه الله دی ښه عالم (د زوجینو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حکمینو په مقاصدو هم).

تفسیر: یعنې که دواړه منصفان د زوجینو په منځ کې د اصلاح قصد کوي، نو الله جل جلاله د دوی د ښه نیت او کوښښ لامله د زوجینو په منځ کې موافقت پیدا کوي، بېشکه چې الله تعالی ته د ګردو شیانو علم شته، د نزاع د لرې کولو او د اتفاق د حصول اسباب او کیفیات ګرد هغه ته ښه معلوم دي، نو ځکه د زوجینو د نزاع په لرې کېدو به هیڅ سختي نه پېښیږي ان شاء الله تعالی.

وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ

او عبادت کوئ تاسې د الله! او مه شریکوئ تاسې له ده سره هیڅ شی!

تفسیر: په الله تعالی باندې ایمان ولرئ، او د آخرت د ثواب په امید یې عبادت او بندګي وکړئ، فخر (ویاړ) او ریاء او ښودنې سره مال ورکول هم شرک دی، مګر په لږه درجه.

وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنٗا وَبِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡجَارِ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡجَارِ ٱلۡجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلۡجَنۢبِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخۡتَالٗا فَخُورًا ۝٣٦

او (نیکي کوئ) له مور او پلار سره په نیکي کولو او (نیکي کوئ!) له خپلوانو سره، او (نیکي کوئ!) یتیمانو سره او (نیکي کوئ!) له مسکینانو سره، او (نیکي کوئ!) له همسایه ګانو سره چې قریب وي (په نسب یا په همسایګی کې)، او (نیکي کوئ!) له همسایه سره چې بعید وي

(په نسب یا په همسایګۍ کې) او (نیکي کوئ !) له هغه ملګري سره چې په څنګ کې وي او (نیکي کوئ !) له مسافر سره، او (نیکي کوئ !) له هغو (وینځو، مریو) سره چې مالکان وي (ور لره) ښي لاسونه ستاسې، بېشکه چې الله محبت نه کوي هغه چا سره چې وي کبر کوونکی، ډېر فخر کوونکی.

تفسیر: د یتیمانو، ښځو، وارثانو، او زوجینو حقوق او له دوی سره حسن معامله یې بیان کړه، اوس داسې ارشاد فرمایي چې: د هر یوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوۍ او احتیاج په تناسب ادا کړئ !، له ګردو څخه پخوا د الله تعالی حق دی، بیا د مور او پلار، بیا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو.

قریب او غیر قریب همسایه (ګاونډي) څخه به نسبي یا مکاني قرب او بعد مقصود وي، په نسبي قرب کې دا مطلب دی، چې د خپلوانو همسایه حق له پردي همسایه څخه زیات دی، او په مکاني قرب کې به دا مدعا وي چې: د نږدې همسایه حق د لرې همسایه له حق څخه زیات دی، یعنې چې په لرې فاصله کې اوسیږي.

په ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ کې د سفر، حضر، او د کاروبار رفیقان او شریکان او د یوه بادار (آقا) دوه نوکران او د یوه استاذ دوه شاګردان، دوست، شاګرد، او نور ټول داخل دي، په مسافرۍ کې مېلمه او غیر مېلمه دواړه راغلل، او مملوک برسېره پر مریې او وینځې نورو حیواناتو ته هم شامل دی.

په آخر کې یې وفرمایل: د هغو په مزاج کې چې تکبر (لویي) خودپسندي وي، هغه بل هیڅوک له خپل ځان سره برابر نه ګڼي، او په خپل مال باندې مغرور، او په عیش کې مشغول وي، نو هسې کسان چې دا حقوق نه اداء کوي، له دوی څخه احتراز وکړئ، او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ !).

ﭐلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾

هغه کسان چې بخیلي کوي دوی او امر کوي (نورو) خلقو ته (هم) په بخیلۍ (شومتیا) سره، او پټوي دوی هغه شی چې ورکړی دی دوی ته الله له مهربانۍ خپلې، او تیار کړی دی مونږ کافرانو ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې الله تعالی هغه متکبر سړی نه خوښوي، چې بخیلي کوي او خپل مال او دالله جل جلاله ورکړی علم له خلقو څخه پټوي، او هیڅا ته نفع نه رسوي، او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخیلۍ ترغیب ورکوي، او د دې کافرانو لپاره مونږ د ذلت عذاب تیار کړی دی.

فائده: دا آیت د یهودانو په حق کې نازل شوی دی، چې د في سبیل الله د خرڅ په صرفولو کې یې هم پخپله بخیلي کوله، او هم به یې مسلمانان ترې منع کول، او د محمد صلی الله علیه وسلم اوصاف او د اسلام د حقانیت هغه آیتونه یې چې په «تورات» کې موجود وو؛ پټول، نو مسلمانانو لره له دې نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده.

وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْءَاخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَٰنُ لَهُۥ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾

او هغه کسان چې صرفوي دوی مالونه خپل لپاره د ښودنې خلقو ته، او نه لري ایمان په الله باندې، او نه پـه ورځې آخرې (د قیامت) باندې، او هر څوک چې وي شیطان د ده ملګری؛ نو بد ملګری دی (دا شیطان).

تفسير: او دا متکبران هغه کسان دي؛ چې خپل مالونه نورو خلقو ته د ځان د ښوولو لپاره صرفوي، يعنې د الله تعالی لپاره له صرفولو څخه دې پخپله هم بخيلي کوي، او نورو ته هم د بخيلۍ ترغيب ورکوي، ليکن خلقو ته د ځان ورښوولو لپاره خپل مالونه صرفوي، دوی نه پر الله جل جلاله باندې ايمان لري، او نه په قيامت باندې باور لري؛ چې د حق تعالی د رضا حصول او د اخروي ثواب تحصيل د دوی مقصود وي، او د الله تعالی په دربار کې خوښ او مقبول کار دا دی، چې دا مال هغه حقدارانو ته ورکړ شي، چې د هغوی ذکر وشو، او په ورکولو کې يې د الله تعالی خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.

له دې ځنې ښکاره شوه چې د الله تعالی په لاره کې همغسې چې بخل کول خراب کار دی، هم داسې رياکاري او د خلقو د ښوولو لپاره مال لګول هم خراب کار دی، او داسې کار همغه کسان کوي، چې د دوی رفيق شيطان وي، چې دوی پر هسې کارونو لمسوي، او تياروي يې.

وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿۳۹﴾

او څه نقصان به وو په دې کفارو (باندې) که ايمان راوړی وای دوی په الله او ورځې آخرې (د قيامت) باندې، او صرف کړی وای دوی ځينې د هغه شي چې ورکړی دی دوی لره الله، او دی الله په (ټولو اعمالو د) دوی باندې (هم) ښه عالم.

تفسير: يعنې د کافرانو په دې کې هيڅ نقصان نه وو که دوی د کفر په ځای پر الله تعالی او د قيامت په ورځ باندې ايمان راوړی وای، او د بخل او ريا په ځای يې د الله تعالی په لاره کې خپل مال صرفولی، بلکه بيخي د دوی نفع وه، ضرر او زيان خو په دې کې دی چې دوی يې اوس غوره کوي، او الله تعالی ته معلوم دي چې دوی يې په څه؟ او په کوم نيت کوي؟ د همغه عوض به هغوی ته ورکاوه شي.

په پخواني آيت ﴿وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ﴾ کې د مال نسبت د هغوی په لوري شوی وو، اوس د ﴿وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ﴾ په فرمايلو کې داسې يوه لطيفه اشاره ده، چې هغو کسانو دغه مال د خپل ځان بللی، په هر څه يې چې زړه غواړي لګوي يې، دوی ته دا مناسب وو، چې هغه مال يې د الله تعالی مال ګڼلی، او همغه لاره کې يې لګولی چې الله جل جلاله له حکمه سره سم وای.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم په اندازې د يوې ذرې، او که وي دا (ذره) نيکي (نو) دوه چنده به کړي هغه (نيکي) او ور به کړي (محسن ته الله) له نزده خپله ثواب ډېر.

تفسير: يعنې الله تعالی د هيچا حق د يوې ذرې په اندازه هم نه ضايع کوي، نو په دې کافرانو باندې چې عذاب مسلط کيږي؛ عين انصاف دی، او د دوی د بد عملۍ بدل دی، او که د يوې ذرې په اندازه څوک نيکي ولري نو «اضعافا مضاعفه ـ څو چنده» به د هغه اجر مومي، او پاک الله به له خپل لوري عظيم ثواب د انعام په طور هم ور عنايت کوي.

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍۭ بِشَهِيْدٍ وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰۤؤُلَآءِ شَهِيْدًا ﴿۴۱﴾

نو څرنګه (حال) به وي په هغه وخت کې چې راولو مونږ له هر يوه (پخواني) امت څخه يو شاهد (د دوی له انبياوو څخه) او راولو مونږ تا (ای محمده!) پر دغه (محمدي امت باندې) شاهد (احوال ويونکی).

تفسیر: یعني د دې کافرانو به څرنګه بد حال وي، کله چې مونږ له هر امت او هر قوم څخه هسې شاهدان راولو چې د دوی د حالاتو بیان کوونکی او د دوی د واقعي معاملاتو ظاهر کوونکی دی.

له دې نه مراد د هر امت نبي او د هر عهد صالح او معتبر خلق دي، چې دوی به د قیامت په ورځ کې د نافرمانی او د فرمان منونکو فرمان منل بیانوي، او په ګردو حالاتو باندې به شاهدي لولي، نو ای محمده ! صلی الله علیه وسلم تا به هم پر دوی یعنې ستاسې پر امت لکه د نورو انبیاوو علیهم السلام په شان احوال ښوونکی او شاهدي لوستونکی دروو.

او داسې احتمال هم لري چې د «هؤلاء» اشاره د پخوانیو انبیاوو علیهم السلام یا د پورته ذکر شویو کافرانو په لوري وي.

که انبیاء علیهم السلام مراد شي؛ نو د هغوی پر صداقت باندې هغه وخت شاهدي لولي چې د دوی امتیان د دوی تکذیب کوي.

که کفار ترې مطلب شي نو مدعا به یې داسې کیږي: همغسې چې پخواني انبیاء علیهم السلام د خپلو امتونو د کفارو او د فساقو په فسق باندې شاهدي لولي، ته به هم ای محمده ! صلی الله علیه وسلم د هغوی پر بد عملی باندې شاهد کیږې، چې له دې شهادت څخه به د دوی خرابي او بدي لا ښه محققه کیږي.

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

په دغه ورځ کې به آرزو کوي هغه کسان چې کافران شوي وو او نافرماني یې کړې وه له رسوله، دا چې کاش که همواره کړی شوي وای پر دوی باندې ځمکه، او نه به پټوي دوی له الله څخه هیڅ خبره.

تفسیر: یعني په همغه ورځ کې چې له هر امت څخه به د دوی د حالاتو بیان کوونکي وبللی شي، نو کافران او نافرمانان به داسې تمنا کوي، چې کاشکې مونږ له ځمکې سره برابر او په خاورو کې ګډ او بیخي فنا وای، او نن پیدا نه وای، چې له مونږ سره حساب او کتاب نه کېدی !، دا خلق به هیڅ یوه خبره له الله تعالی څخه نشي پټولی، او د ذرې ذرې حساب به له دوی څخه اخیستل کیږي.

په آخر کې بیا مسلمانانو ته صریح خطاب فرمایي او مخصوصا د لمانځه په نسبت چې: «له ګردو عباداتو څخه اولی، اعلی، او افضل دی، او په شریعت کې چې هومره د هغه اهتمام شوی، او د هغه ارکان، شرایط، آداب او نور مفصل ښودلی شوي دي، د نورو عباداتو په دې اندازه سره اهتمام نه دی شوی» نو دلمانځه په اړه یې د دوه وو خبرو تاکید فرمایلی دی، چې د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دی، او پر نفس باندې ډېر اهم او شاق او درانه ښکاري:

(۱): دا چې د نشې په حالت کې لمانځه ته مه نږدې کیږئ ! تر څو د هغو الفاظو په معانیو ښه وپوهیږئ چې ستاسې له خولو څخه وځي.

(۲): د جنابت په حال کې هم له لمانځه څخه لرې اوسئ ! تر هغه پورې چې ولامبئ ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاک کړئ ! ځکه چې په لمانځه کې دوه امره مهتم بالشأن دي، چې یو یې حضور او خشوع دی، او بل یې طهارت، نظافت، او د لمانځه د متعلقه وو امورو په منځ کې هم دا دوه امره پر نفس اهم او درانده هم دي،

نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی، او جنابت له طهارت او نظافت سره منافي دی، ددې خاص تاکید او تقیید د ارشاد له فرمایلو څخه دوه نفعې هم معلومیږي:

(اول): څرنګه چې د پاسنیو ډېرو ذکر شویو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدني او مالي عبادات) او له بخل، ریاء، تکبر څخه ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندې سخت دي، نو د دې سختی علاج راښیي، یعنې که لمونځونه د هغو له ظاهري او باطني شرائطوا او آدابو سره سم اداء کړئ، نو د دې پاسنیو ګردو اوامرو او عباداتو کې سهولت او رغبت او له ګردو منهیاتو او معاصیو څخه نفرت پیدا کیږي.

(دویم): هر هغه څوک چې د لمانځه په کولو کې اهتمام او د هغه التزام کوي؛ هغه ته به د نورو مالي او بدني احکامو په تعمیل کې هم آساني ورپېښیږي، او هر هغه څوک چې په نورو احکامو کې بې پروایي کوي؛ له هغه څخه د لمانځه په کولو کې هم قصور بعید نه دی، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا۟ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه نږدې کېږئ تاسې لمانځه ته حال دا چې تاسې مست یئ (له نشې) تر هغه پورې چې پوه شئ تاسې پر هغه شي چې (یې) وایئ تاسې، او نه په داسې حال کې چې تاسې جنب اوسئ، مګر په هغه حال کې چې اوسئ تېرودونکي د لارې (نو لمانځه ته مه نږدې کیږئ) تر هغه پورې چې تاسې غسل وکړئ.

تفسیر: د کفارو او د کتابیانو دوه عیبونه په خاص ډول سره ذکر شول:

(۱): په الله تعالی باندې ایمان نه راوړل.

(۲): خپل مال د الله تعالی په لار کې نه لګول، بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت څرګندولو لپاره یې لګاوه، او ښکاره ده چې د لومړنی خرابی او عیب منشأ، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستی خرابی علت او سبب هوا، هوس، او ځان خوښی ده، چې له هغې څخه دا راښکاره شوه چې د ګمراهی سببونه دوه دي:

(اول): جهل چې په هغه کې د حق او باطل تمیز بیخي نشي کېدی.

(۲) نفسي غوښتنه او شهوت، چې د هغو لامله د حق او باطل له تمیزه سره؛ له حق سره سم عمل نشي کولی، ځکه چې له شهوت سره ملکي صفات ضعیف او بهیمي قواوې قوي کیږي.

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْۗ

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران) یا په سفر باندې (په حالت د بې اودسی یا جنابت کې) یا راشي یو له تاسې له بیدیا (له بولو) نه، یا جماع وکړئ تاسې ښځو سره نو ونه مومئ تاسې اوبه (یا یې نشئ استعمالولی) نو اراده وکړئ تاسې مخ د ځمکې (خاورې) پاکې ته، نو مسحه وکړئ تاسې په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنګلو پورې).

تفسیر: یعني دجنابت په حالت کې دې لمونځ نه کوي، بلکه وروسته له غسل او لمبلو څخه دې ادا کړ شي !، دا حکم هلته دی چې کوم عذر نه وي، که یو داسې عذر پېښ شي، چې د اوبو استعمال د هغه لامله ممکن نه وي، او ترې معذور شي، او د طهارت حصول ضروري وي، نو په داسې وخت کې تیمم وهل کافي دي، د اوبو د استعمال معذوریت درې صورتونه لري:

(۱): ناروغي چې د اوبو استعمال ورته ضرر پېښوي.

(۲): چې په سفر کې وي، او دومره اوبه ورسره وي، چې یواځې خپله ګزاره پرې کولی شي، او که اودس پرې وکړي، تنده به ورته ضرر ورسوي، او نورې اوبه له ده څخه لرې وي.

(۳): دا چې اوبه بیخي موجودې نه وي، د اوبو د نشتوالي په تقدیر یې د طهارت د ضرورت دوه صورته ښودلي دي:

(اول): له بولو او غائطو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت کې.

(دویم): له مجامعت څخه وروسته د غسل او د لمبلو ضرروت په وخت کې.

فائده: د تیمم صورت دا دی چې پاکه ځمکه باندې دې دواړه لاسونه ووهي !، بیا دې پر خپل ټول مخ او لاسونو باندې په ښه ډول سره مسحه کړي ! خاوره طاهره ده، او د ځینو شیانو لپاره د اوبو په شان پاکوونکې هم ده، مثلا: موزه، بوټ، ماسې، چاړه، هنداره او نور.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿۴۳﴾

بېشکه الله دی ښه عفو کوونکی (چې داسې سختي یې را آسانه کړه) ښه مغفرت کوونکی (د تقصیراتو).

تفسیر: یعني الله تعالی د ضرورت په وخت کې د تیمم اجازه راکړې ده، او خاوره یې د اوبو قائم مقام درولې ده، ځکه چې هغه سهولت او معافي ورکوونکی او د بندګانو د خطاوو معافوونکی ذات دی، او د خپلو بندګانو نفع او هوسایي (آساني) خوښوي، چې له دې څخه دا هم ښکاره شوه، چې په لمانځه کې د نشې په حالت کې چې د یوه شي په ځای بل شی لوستلی شوی وو، هغه یې هم معاف کړی دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿۴۴﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿۴۵﴾

آیا نه دي کتلي تا (نه یې خبر له حاله د) هغو کسانو چې ورکړی شوی ده دوی ته څه برخه له کتابه، چې پیري (اخلي) دوی ضلالت (ګمراهي په عوض د هدایت کې)، او اراده لري دوی د دې: چې ورکه کړئ تاسې (هم) لاره (د حق)، او الله ښه عالم دی په دښمنانو ستاسې (هم، نو خبروي مو پرې چې ترې په څنګ شئ !) او کافي (بس) دی الله ولي (دوست حمایت کوونکی ستاسې) او کافي (بس) دی الله مددګار (ستاسې).

تفسیر: یهودانو ته له کتاب څخې څه برخه ورکړی شوې ده، یعنې د هغه د الفاظو د لوستلو برخه ورکړی شوې ده، او د عمل کولو برخه چې اصلي مقصود ده، نه ده ورکړی شوې، او ګمراهي اخلي یعنې د (آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم) له حالاتو او اوصافو څخې به یې د دنیایي عزت او رشوت لامله خلق نه خبرول، او پټول یې، او عمدا

به يې ترې انکار کاوه، او غوښتل يې چې مسلمانان هم له دين څخنې واړوي؛ چې ګمراهان شي، او الله تعالى تاسې ته ارشاد فرمايي چې اى مسلمانانو ! ستاسې دښمنان داسې ښه معلوم دي، چې تاسې ته نه دي معلوم، نو د الله تعالى په دې ارشاد باندې اطمينان ولرئ ! او له دوى نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ !) الله تعالى تاسې ته د نفعې رسولو او د زيان څخه د ساتلو لپاره کافي دى، نو ځکه له دښمنانو څخنې هيڅ ډول اندېښنې مه کوئ ! او په دين باندې قائم اوسئ !.

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَ يَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ

ځينې له هغو کسانو چې يهودان شوي دي اړوي دوى خبرې (د شريعت او محمدي اوصاف) له ځايو د دې (خبرو) څخه او وايي دغه (يهودان) واورېدله مونږ (وينا ستا) سر غړونه مو وکړه د (حکم ستا)، او (وايې يهودان)واوره (ته) په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى، او (وايي يهودان لفظ د) «راعنا» په تاوولو د ژبو خپلو، او په عيب ويلو سره په دين کې.

تفسير: په يهودانو کې داسې خلق هم دي، چې هغه «تورات» چې د الله تعالى له خوا نازل شوى دى؛ له خپله ځايه اړوي، يعنې لفظي او معنوي تحريفونه په کې کوي، ﴿وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ او وايي وامو وربده سر غړونه کوو)، يعنې کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يهودانو ته کوم حکم اوراوه، نو دوى به په ځواب کې وويل: وامو وربده ! يعنې ومو منلو، خو ورو به يې وويل چې: مونږ نه دى منلى، يعنې يواځې مونږ په غوږ اورېدلى دى، او په زړه مو هغه نه دى منلى.

(﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ او وايي يهودان: واوره په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى) يعنې کله چې يهودان له محمد صلى الله عليه وسلم سره مخاطبه کوي، نو وايي: «واوره ! دروا دې نه اورول شي !» يعنې داسې خبرې کوي، چې دوه معناګانې لري، که د يوې معنى په اعتبار دعا يا تعظيم وي، نو د بلې معنى په لحاظ ښېرا او تحقير هم کېدى شي، لکه چې دا خبره په ظاهره کې د خير دعا ده، مطلب دا چې: «ته تل غالب او معزز اوسې، هيڅکله دې تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه اورولى شي !»، او په زړو کې به يې هسې نيت کاوه چې ته کوڼ شې ! (العياذ بالله).

(﴿وَّرَاعِنَا﴾ او وايي لفظ «راعنا» يعني کله چې يهودان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې راتلل، نو «راعنا» به يې هم ويل، چې د هغه معناوې هم دوه دي، يوه ښه او بله خرابه، چې د هغه بيان په اول جزء د البقره سورت په (۱۰۴) آيت (۱۳) رکوع کې شوى دى.

ښه معنى يې داده چې: «ته څمونږ رعايت وکړه ! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمايه ! چې ستا پر مطلب باندې ښه وپوهېږو، او د څه شي پوښتنه کول چې غواړو د هغه پوښتنه وکړى شو.

او بده معنى يې داده چې د يهوديانو په ژبه دا د تحقير کلمه وه، يا به يې په ژوولې سره «راعينا» ويل، چې د هغه معنى «څمونږ شپون» دى، او دا د هغوى شرارت وو، ځکه چې هغوى ډېر ښه پوهېدل چې موسى عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام هم پسونه څر ته بيولې وو.

(﴿لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ﴾ په تاوولو د ژبو خپلو...) يعنې يهودانو به دا کلمې پخپلو خبرو کې سره ګډولې، او په داسې يو ډول سره به يې ويلې، چې د اوريدونکي فکر به يې ښې معنى ته اړاوه، او د هغو بدې معنى ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کېده، او پخپلو زړونو کې به يې همغه خرابه معنى قصدوله، او بيا به يې پر ده باندې داسې عيب لګاوه، چې که دا سړى په رښتيا سره نبي واى؛ نو څمونږ په دې فرېب به هرو مرو (خامخا) پوهېده، نو الله تعالى د دوى دا فريبونه مسلمانانو ته په ښه ډول سره څر ګند کړل.

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۴۶﴾

او که بېشکه دوی ویلي وای: واورېده مونږ (وینا ستا) او ومانه (حکم ستا په بدل د «عصینا» کې) او (که دوی ویلي وای) واوره (بې له «غیر مسمع») او نظر لره پر مونږ (په بدل د «راعنا» کې) نو خامخا به خیر وو دوی ته، او ډېره سمه (وینا)، ولیکن لرې کړي دي دوی الله (له خپله رحمته) په سبب د کفر د دوی، پس نه راوړي ایمان (له دغو یهودانو) مګر لږ خلق.

تفسیر: حق تعالی د یهودانو د دغو دریو مذمومو اقوالو له بیان کولو څخه وروسته اوس د ملامتیا او د هدایت په ډول ارشاد فرمایي: چې که یهودانو د﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځای ﴿وَأَطَعْنَا﴾ او د﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ په عوض یې یوائې ﴿وَاسْمَعْ﴾ او د ﴿وَرَاعِنَا﴾ په ځای ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ویلی؛ نو دا به د دوی په حق کې بهتر وو، او دا خبره به په ځای او سمه وه، او هسې بېهوده ګی او شرارت ته به ځای نه وو پاتې، چې له پاسنیو کلماتو څخه یهودان په خپلو زړونو کې بدې معناګانې اخیستلې، لیکن څرنګه چې الله تعالی دوی د خپل کفر په سبب له خپل رحمت او هدایت څخه بې برخې ګرځولي دي، نو ځکه دوی په سمه لاره باندې نه راځي، او په ګڼورو خبرو باندې نه پوهېږي، او ایمان نه راوړي، مګر لږ خلق دي چې له دغو شرارتونو او خباثتونو څخه په څنګ او د الله جل جلاله له لعنت ځنې محفوظ پاتې دي، لکه (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملګري رضي الله تعالی عنهم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿۴۷﴾

ای هغو کسانو چې ورکړې شوې دی دوی ته کتاب ! (ای کتابیانو !) ایمان راوړئ تاسې ! په هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ، حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب چې تاسې سره دی، پخوا له هغه چې هوار کړو مونږ ډېر مخونه، نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوی، یا پخوا لـه دې چې لعنت وکړو پر دوی لکه چې لعنت کړی وو مونږ په اصحابو (د ورځې) د شنبې، او دی امر (حکم) د الله واقع کېدونکی (خامخا).

تفسیر: «ای اهل کتابو ! ایمان راوړئ ! په هغه «قرآن» چې احکام یې له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دی، ایمان راوړئ ! پخوا له هغه څخه چې مونږ ستاسې د مخ علامې یعنې سترګې، پوزې، او نور بدل کړو.

مطلب دا چې که تاسې ایمان را نه وړئ، نو ستاسې څېرې بدلوو، او بیا یې د شا په لوري اړوو، یعنې ستاسې مخ له چیت پیت کولو څخه وروسته د څټ په لوري او ستاسې څټ د مخ په لوري اړوو، (یا دا چې) ایمان راوړئ ! پخوا له دې نه چې مونږ ډېر مخونه محوه کړو، او د څټونو په شان یوه تخته یې وګرځوو»، یا به د شنبې د ورځې د مسخ شویو خلقو په شان تاسې هم مسخ کړو، او له تاسې ځنې به ځناوران جوړ کړو.

د﴿أَصْحَابَ السَّبْتِ﴾ قصه د «الأعراف» په سورت کې مذکوره ده.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿۴۸﴾

بېشکه چې الله نه بخښي دا چې شریک ونیولی شي له (الله سره) او بخښي هغه (ګناه) چې ښکته وي له شرکه (لویه وي که وړه) هغه چاته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې)، او هر هغه

خوک چې شریک ونیسي له الله سره نو په تحقیق ویې تړل (په الله) دروغ لوی (او ویې کړه) ګناه ډېره لویه.

تفسیر: یعنې مشرک ته له سره مغفرت نشته، بلکه دوزخ یې دائمي سزا ده، هو ! له شرک څنې ښکته چې کوم صغیره ګناهونه دي یا کبیره، هغه ګرد د مغفرت وړ دي، الله تعالی د هر چا دمغفرت اراده چې وفرمایي؛ د هغه صغیره او کبیره ګناهونه سره له څه عذاب ورکولو یا بې له عذاب ورکولو معافوي، او دا د دې په لوري اشاره ده: څرنګه چې یهودان په کفر او شرک کې مبتلا دي؛ نو دوی دې د مغفرت توقع او هیله نه کوي !.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

آیا نه دي کتلي تا (نه يې خبر له حاله د) هغو کسانو چې پاک ګڼي دوی ځانونه خپل (او په واقع کې داسې نه دي) بلکه (خاص) الله پاکوي هغه څوک چې اراده وفرمایي (د پاکۍ یې)، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی په اندازه د یوه نري تار (هم).

تفسیر: یعنې یهودان سره له دومره خرابیو بیا هم خپل ځانونه پاک او مقدس ګڼي، تر دې چې خپل ځانونه «أبناء الله» او «أحباء الله» هم بولي - چې بیخي چټي او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وفرمایي هغه مقدس او پاکیزه کوي، او د یهودانو په تشه وینا سره هیڅ نه کیږي، د دغو متکبرانو په ډله باندې به لږ ظلم هم نه کیږي، یعنې دغه ډله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوی عذاب اخته کیږي، او په دوی باندې به هیڅکله په ناحقه سره عذاب نه واردیږي.

فائده: یهودانو چې خوسي (سخي) ته عبادت کولو، او (عُزیر علیه السلام) ته یې د الله تعالی ځوی ویل، کله چې هغوی دا آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ﴾ الآیه - واوریده، نو یې ویل چې: «مونږ خو مشرکان نه یو، بلکه د الله تعالی خاص بندګان او د انبیاوو ځامن یو، او پیغمبري څمونږ میراث دی»، نو الله تعالی د دوی دغې لوبې او ځانمنی په مقابل کې دا آیت نازل کړ.

(فتیل هغې نرۍ پردې ته وایي چې د تارونو په شان د خرماوو د زړو په چاودنو کې وي).

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره ای (محمده !) چې څرنګه تړي دوی په الله باندې دروغ او (بس) دي دا (دروغ) ګناه ښکاره.

تفسیر: یعنې څومره د تعجب خبره ده چې په الله تعالی باندې دا ډول تهمتونه کوي، او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالی دوستان وایي، او د الله تعالی په نزد د مقبولیت مدعیان دي، او داسې سخت تهمت کول د دوی د صریح ګناهګار کېدلو لپاره بیخي کافي دي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته څه برخه له کتاب څخه، ایمان راوړي دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي: دا (کفار) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي، له جهته د لارې.

تفسير: په دې آيت کې هم د يهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره داده کله چې د يهودانو په زړونو کې د محمد صلی الله عليه وسلم عداوت زيات شو، نو د مکې معظمې د مشرکانو سره متفق شول، او د مشرکانو د خوښې او د ضرورت له مخې يې د بتانو تعظيم وکړ، او ويې ويل چې: «ستاسې دين د مسلمانانو له دين څخه بهتر دی»، او د دې کار سبب يواځې حسد وو، او غوښتل يې چې نبوت او ديني رياست پرته له مونږ څخه بل چاته ولې ورکړی شوی دی؟ نو په دې مناسبت الله تعالی په دوی باندې الزام اړوي، او په دې آيتونو کې هم دا خبرې مذکورې دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دا (حکم کوونکي په غوره والي د کفارو) هغه کسان دي چې لعنت کړی دی (په دوی باندې) الله، او هر هغه څوک چې لعنت (پرې) وکړي الله، نو له سره نه مومې (ته) ده لره کوم مددګار (د عذاب دفع کوونکی).

تفسير: يعنې دا خلق سره له دې چې اهل کتاب دي، د نفساني اغراضو له سببه يې د بتانو تعظيم وکړ، او د کفر طريقه يې د اسلامي طريقې څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالی لعنت دی، او په هر چا باندې چې الله تعالی لعنت وکړي، د هغه حامي او مددګار په دنيا او آخرت کې هيڅوک نشي کېدی.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آيا شته يهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ يعنې نشته ! او که شي) نو په دغه وخت کې به ور نکړي دوی خلقو ته (په اندازه د) نقير.

تفسير: يهودانو داسې خيال کاوه چې نبوت او د دين سرداري څمونږ ميراث دی، او يواځې مونږ د هغه لياقت لرو، نو څکه به يې د عربي نبي صلی الله عليه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کولو، او يو له بل سره به يې ويل، بالآخر حکومت او پاچاهي مونږ ته رسيږي، که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم ور ورسيږي؛ هيڅ پروا نشته، نو په دې نسبت دا آيت نازل شو، چې مطلب يې دادی «آيا يهودانو ته په سلطنت کې څه برخه شته؟ يعنې له سره دوی په سلطنت کې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت ته وروروسيږي؛ نو خلقو لره د يوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسوي، يعنې دوی داسې بخيلان دي چې پخپله پاچاهۍ کې هم فقيرانو ته يوه ذره شی نه ورکوي، (حال دا چې له سلطنت سره عطاء سخاء او ورکړه لازمه ده).

(نقير هغه داغ ته وايي چې د خورما د زړي په شا باندې وي).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

بلکه آيا حسد کوي دغه (يهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره يې) پر هغه شي چې ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، نو په تحقيق ورکړی دی مونږ اولادې د ابراهيم ته کتاب (تورات، زبور، انجيل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې خبرې) او ورکړی دی مونږ دوی ته سلطنت ډېر لوی.

تفسير: يعنې آيا که په محمد صلی الله عليه وسلم او د دوی په اصحابو باندې د الله تعالی (د نصرت، عزت، عظمت، سيادت، او د نورو) فضائلو او انعامونو له ليدلو څخه له ډېرې رخې او حسده مري؛ نو دا بيخي د دوی

لېونتوب او ناپوهي ده، ځکه چې مونږ د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته (چې اسحاق، اسماعيل، يعقوب، يوسف، موسى، داود، سليمان، عيسى، محمد صلى الله عليه وسلم او نور انبياء عليهم السلام دي) کتاب، علم، حکمت، او عظيم سلطنت عنايت کړی دی، نو بيا يهودان د څه له مخې د محمد رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندې حسد او له دوی څخه انکار کوي؟ ځکه چې اوس هم نبوت او عزت د ابراهيم عليه السلام په کورنۍ کې دی.

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿٥٥﴾

نو ځينې له دغو يهودانو هغه دي چې ايمان يې راوړی دی په محمد، او ځينې له دغو (يهودانو) هغه دي چې مخ يې اړولی دی له محمد څخه، او بس دی دوزخ (د کفارو د عذاب لپاره) ځوړنه وهونکی.

تفسير: يعني د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته الله تعالى تل تر تله بهتري او فضيلت ورکړی دی، او محمد صلى الله عليه وسلم هم له همغې کورنۍ څخه دی، نو که څوک بې سببه يوازې د کينې او حسد لامله محمد صلى الله عليه وسلم نه مني؛ نو دهغه د سوځولو لپاره د دوزخ لمبې وهونکې اور بس او کافي دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ۗ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ۗ

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي په آيتونو زمونږ ژر به ننباسو مونږ دوی اور ته (چې په کې سوځولي شي)، هر کله چې پاخه شي (وسوځيږي) پوستکي د دوی (په اور کې نو) بدلوو مونږ دوی ته پوستکي غير له هغو، لپاره د دې چې وڅکي دوی (تل تر تله نوی نوی) عذاب.

تفسير: يعني د کافرانو په عذاب کې د نقصان او کمي د نه راتللو له سببه؛ د دوی د پوستکي له سوځېدو څخه وروسته دوی ته بل پوستکی ورآغوندو، او د هغه په عوض يې ور شين کوو، مطلب دا چې کافران به تل تر تله او يو شان په عذابونو کې آخته او مبتلا وي.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿٥٦﴾

بېشکه چې الله دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني بېشکه الله تعالى ډېر زبر دست او غالب دی، د کافرانو په هسې سزا ورکولو کې الله تعالى جل جلاله ته هيڅ کومه سختي نشته، او د حکمت خاوند دی، چې کافرانو ته خپل د حکمت سره سمه دا سزا ورکوي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۗ لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۡ وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ﴿٥٧﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوی په (هغو) جنتونو کې چې بهيږي له لاندې د (ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، همېشه به وي دوی په دغو

(جنتونو) کې تل (بې انتهاء بلا انقطاع)، وې به دوی ته په دې جنتونو کې ښځې پاکې کړی شوې (له ټولو ناپاکيو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په ګڼو سیورو (په دائمي نعمت او راحت) کې.

تفسیر: یعني مؤمنان به تل تر تله په جنت کې اوسیږي، او دوی ته به هسې ښایسته ښځې ور په برخه کیږي، چې له حیض، نفاس، او نورو دنیوي ککړتیاوو څخه به بیخي پاکې، صافې، او ستره وي، دوی به په ډېرو ګڼو سیورو کې داخل کړو، چې د لمر له تودوخې او نورو څخه به بیخي محفوظ وي.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ

بېشکه الله امر کوي په تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې وسپارئ تاسې امانتونه اهل د اماناتو ته، او کله چې حکم کوئ تاسې (ای قاضیانو ! ای حاکمانو !) په منځ د خلقو کې نو (امر کوي الله چې) حکم وکړئ په انصاف سره !.

تفسیر: په یهودانو کې دا عادت وو چې په امانتونو کې به یې خیانت کولو، او د خصوماتو په فیصلو کې به یې رشوتونه اخیستل، او په نورو اسبابو سره به یې د یوه پلو خاطر، لحاظ، او رعایت کولو، او د حق په خلاف به یې حکمونه کول، نو ځکه مسلمانان له هسې چارو څخه ممنوع ګرځول شوي دي.

منقول دي چې د مکې شریفې د فتحې په ورځ رسول الله مبارك اراده درلوده (لرله) چې (بیت الله) شریف ته دننه ننوځي، د کعبې شریفې کلي ساتونکي (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) د کعبې شریفې د کلي له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (علي رضي الله عنه) د ده له لاسه کلي (چابي) په زوره واخیستله، او ور یې پرانیست، کله چې د الله تعالى جل جلاله رسول صلی الله علیه وسلم د کعبې شریفې نه د باندې ووتلو، عباس رضي الله تعالى عنه وغوښتل چې دا د (بیت الله شریف) کلي (چابي) دې ماته راکړه شي !، دلته دا آیت نازل شو، او کلي (چابي) بېرته همغه (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) ته ورو سپارل شوه، «او تر نن ورځې پورې هغه کلي (چابي) همغې کورنۍ سره پاتې ده، عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه به تل ویل: که زه پوهېدی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم کلي (چابي) غواړي؛ نو کلي به مې ترې منع کړې نه وای».

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

بېشکه الله ښه پند درکوي تاسې ته په هغه سره (چې د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دي)، بېشکه چې الله دی ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه لیدونکی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله ! او حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسې (مسلمانانو یعنې حاکمانو او مشرانو !).

تفسیر: په پخواني آیت کې یې قاضیانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمایه، اوس نورو ته د حاکمانو او قاضیانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکولو کیږي، چې له دې څخه دا راښکاري چې د حکامو او قاضیانو حکم منل به هلته واجبیږي، چې دوی د حق اطاعت وکړي.

فائده: د اسلامي پاچا او د ده د وزیرانو، حاکمانو، قاضیانو، لښکري مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضروري دي، تر څو چې دوی د الله تعالى او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احکامو څخه مخالف کوم حکم ونه کړي، مګر

که د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکوي؛ نو د دغه حکم منل له سره نه دي پکار !.

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

نو بیا که خلاف مو پیدا شو په یوه شي کې نو وګرځوئ تاسې (فیصله ددې کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته) او رسول ته (د رسول الله حدیث ته) که یئ تاسې چې (په اخلاص سره) ایمان لرئ تاسې په الله، او په ورځې آخرې (قیامت) باندې.

تفسیر: یعني که تاسې او د أولو الأمر په منځ کې کوم اختلافات پېښ شي، چې د حاکم دا حکم د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه سره موافق دی که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ ! او د هغو له مخې د دې خبرې فیصله وکړئ ! چې آیا هغه حکم في الحقیقت د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ او هره هغه خبره چې محققه شي، نو ښایي چې هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وګڼئ ! او ښایي چې اختلاف له منځه ورک کړئ !که تاسې په الله تعالی او د قیامت په ورځې باندې له زړه نه ایمان لرئ، نو خامخا به د اختلاف په صورت کې د الله تعالی او د رسول الله مبارک د حکم په لوري رجوع وکړئ ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت څنې به خامخا ویرېږئ ! چې له دې څنې دا حکم را څرګند شو، هر هغه څوک چې د الله تعالی او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتي؛ مسلمان به نه وي، نو څکه که د دوو مسلمانانو په منځ کې کومه جګړه پېښه شي، او یو د دوی هغه بل ته ووایي: راځه چې شریعت ته لاړ شو، او دا بل ووایي چې: زه شریعت نه پېژنم (نستغفر الله) یا زه (نعوذ بالله) له شریعت سره څه کار نه لرم، نو هغه ته مونږ په یقین سره کافر ویلی شو.

ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝٥٩

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خیر (ډېر غوره دی تاسې ته له ناقصه فکر ستاسې) او دا (رجوع) ډېره ښه ده د عاقبت له جهته.

تفسیر: یعني خپل منازعات او اختلافات الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفید دي، له دې نه چې پخپلو منځونو کې سره جګړې او شخړې (جنګونه) وکړئ ! یا له خپلې رایې سره سم کومه فیصله صادره کړئ، څکه چې د شریعت په لوري د رجوع کولو انجام بهتر دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ۝٦٠

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې (ظاهري) دعوی کوي دوی چې بېشکه دوی ایمان راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده !) او په هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوی دي پخوا له تا نه (ای محمده !)؛ اراده لري دوی چې وروړي (خصومت خپل) په طرف د شیطان (کعب بن أشرف) او په تحقیق حکم کړی شوی دی دوی ته چې له دغه طاغوت څخه انکار وکړي (ویې نه مني)، او اراده لري شیطان دا چې ګمراه کړي دوی په ګمراهۍ لرې سره (له حقه).

تفسیر: په (مدیني منورې) کې د یوه یهودي او د یوه منافق په منځ کې په کومه خبره باندې جګړه پېښه شوه، یهودي چې په رښتیا وو، ویې ویل: «راشه ! چې محمد ته لاړ شو !»، منافق چې په نا حقه وو ویې ویل: «راځه چې (کعب بن أشرف) ته لاړ شو !»، چې د یهودانو عالم او مشر وو، بالآخر دوی دواړه د رسول الله مبارک مخې ته حاضر شول، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د جګړې د پېښې له اورېدلو څخه وروسته د یهودي حق ثابت کړ، کله چې دوی دواړه د رسول الله صلی الله علیه و سلم له حضوره د باندې ووتل، منافق وویل: «راځه ! چې عمر رضي الله عنه ته ولاړ شو، هره فیصله چې عمر رضي الله عنه وکړه همغه به سره ومنو !، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په فیصله راضي نشو، او قناعت یې ونه کړ.

اغلبا ده به هسې ګڼلې وي چې څرنګه زه د اسلام مدعي یم، نو خامخا به عمر رضي الله عنه د دې یهودي په مقابل کې څما رعایت کوي، نو عمر رضي الله عنه ته ولاړل، کله چې عمر رضي الله عنه دغه جګړه واورېده، او د یهودي له بیان څخې ورښکاره شوه چې دا جګړه د رسول الله مبارک حضور ته هم رسېدلې، او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغې قضیې په نسبت خپله فیصله هم صادره کړېده، او د نبی صلی الله علیه وسلم له فیصلې سره سم په دغه جګړه کې هغه یهودي رښتینی او غالب پېژندل شوی دی، نو عمر رضي الله تعالی عنه دغه منافق وواژه، او ویې فرمایل: «څوک چې د داسې یو حقاني قاضي فیصله ونه مني، نو د هغه فیصله دې په دې ډول سره وکړه شي !»، د دې منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته راغی، او په عمر رضي الله تعالی عنه باندې یې د قتل دعوی دائره، او قسمونه یې یاد کړل، چې دې عمر رضی الله تعالی عنه ته د دې لامله تللی وو، چې ښایي هغه په دې معامله کې د دوی په منځ کې روغه او صلح وکړي، او داسې نه وو چې هغه د رسول الله مبارک له فیصلې څخې انکار او غاړه غړولې وه، نو دلته دا آیتونه نازل شول، او په دې آیتونو کې اصل حقیقت ښکاره کړی شو، او د عمر رضي الله تعالی عنه لقب «فاروق» وټاکل شو.

وَاِذَا قِيۡلَ لَهُمۡ تَعَالَوۡا اِلٰى مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوۡلِ رَاَيۡتَ الۡمُنٰفِقِيۡنَ يَصُدُّوۡنَ عَنۡكَ صُدُوۡدًا ۚ﴿۶۱﴾

او کله چې وویل شي دې (منافقانو) ته راځئ ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله (یعنې قرآن ته)، او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جګړې د فیصلې لپاره) نو ګورې به ته منافقان چې ګرځي به له تا (له ډېرې دښمنۍ) په ګرځېدلو سره.

تفسیر: یعنې که په کومه جګړه کې منافقانو ته وویل شي چې: «د هغه حکم په لوري راشئ !چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی، او د هغه د رسول په مخ کې خپلې جګړې وړاندې کړئ !» کله چې دوی ظاهرا د اسلام مدعیان دي، نو څکه په صاف ډول سره انکار نشي کولای، مګر ستاسې په حضور کې د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه څانونه ژغوري، او ډېر ته ستنېږي، او غواړي چې په کوم چل او فرېب سره څان ترې ګوښه کړي، او له رسول الله مبارک څخه پرته بل کوم څای ته چې د دوی زړونه یې غواړي لاړ شي، او هلته خپلې جګړې فیصله کړي.

فَكَيۡفَ اِذَاۤ اَصَابَتۡهُمۡ مُّصِيۡبَةٌ ۢ بِمَا قَدَّمَتۡ اَيۡدِيۡهِمۡ ثُمَّ جَآءُوۡكَ يَحۡلِفُوۡنَ ۖ بِاللّٰهِ اِنۡ اَرَدۡنَاۤ اِلَّاۤ اِحۡسَانًا وَّتَوۡفِيۡقًا ﴿۶۲﴾

نو څه به وي (حال د دوی) کله چې ورسېږي دوی ته کوم مصیبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (ګناهونو) چې وړاندې لېږلي دي لاسونو د دوی (چې د رسول الله د حکم نه منل دي) بیا

به راشي دوی تاته (ای محمده !) چې قسمونه به خوري په الله چې اراده نه وه کړې مونږ (عمر ته په ورتلو) مګر د ښېګڼې (اصلاح) او موافقت (د جګړه کوونکو ـ نه مخالفت ستا).

تفسیر: کله چې پر دوی باندې عذاب نازل شي، نو هلته به دا منافقان څه وکړی شي، پرته له دې چې د رسول الله مبارک په خدمت کې راشي، او قسمونه وخوري، چې مونږ د عمر رضي الله تعالی عنه خدمت ته یوازې د دې مقصد لپاره تللي وو، چې ښايي هغه څمونږ په منځ کې صلحه (روغه) وکړي، او څمونږ مقصود د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ارشاد څخه ځان ژغورل یا غاړه غړول او اعراض نه وو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دي چې معلوم دي الله ته هغه شی (هم) چې په زړونو د دوی کې دی، نو څنګ (تغافل) وکړه ! (مخ واړوه) له دوی څخه (او ناحقه معاذیر «عذرونه» یې مه منه !) او پند ورکړه دوی ته او ووایه (ای محمده !) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کې خبره بلیغه (تأثیرناکه).

تفسیر: یعنې د دوی نفاق او دروغ او نورې پلمې (تدبیرونه) ډېرې ښې ورته معلومې دي، نو اوس د الله تعالی پر حکم باندې اکتفاء او د منافقانو له خبرو څخه تغافل وفرمایه ! او د دوی په خبرو باندې هیڅ غوږ مه ږده ! مګر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کې هیڅ تقصیر مه فرمایه ! او د دوی له هدایت څخه مه نا امیده او مه مأیوس کېږه !.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

او نه دی لیږلی مونږ هیڅ رسول مګر (لیږلی مو دی) د دې لپاره چې حکم ومانه شي د ده په اذن (حکم) د الله سره، او که بېشکه دغه (منافقان) کله چې ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو راغلي وی تاته، پس مغفرت غوښتی وی دوی له الله او مغفرت غوښتی وای دوی ته رسول (د الله هم)؛ نو خامخا به موندلی وو دوی الله ښه قبلوونکی د توبې ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې الله جل جلاله هر هغه رسول چې د خپلو بندګانو په لوري لیږي، نو په دې غرض یې لیږي، چې د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد بندګان د هغه خبرې و منې، نو دا ضروري وه چې دې خلقو هم د رسول الله مبارک ارشاد د زړه له کومې، بې تأمله لا له پخوا څخه منلی وی، او که له ګناه او خرابۍ کولو څخه وروسته هم ویښ او منتبه شوي وای، او له الله تعالی څخه یې معافي غوښتي وی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د دوی لپاره د معافۍ دعا کړې وی، نو الله تعالی به د دوی توبه قبوله کړې وی، مګر دوی داسې خراب کار وکړ، چې اول یې د (رسول الله) له حکم څخه چې هغه هم د الله تعالی په حکم وو؛ غاړه وغړوله، نو کله چې د هغه وبال پر دوی باندې ولوېد، بیا هم منتبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونو یې لاسونه پورې کړل، او په بې ځایه تأویلاتو پسې ولوېدل، نو د داسې کسانو مغفرت به په څه ډول سره وشي؟

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

پس قسم دی په رب ستا، چې نه مؤمنان کېږي دوی تر هغه پورې چې فیصله کوونکي او حَکَم کړي دوی تا په هغه جګړه کې چې پېښه شوې ده په منځ د دوی کې، بیا ونه مومي دوی په

نفسونو (زړونو) خپلو کي خپګان (تنګي ـ ناراضګي) له هغه شي چې حکم (فيصله) کړې وه تا، او (ويې) منې دوی په منلو سره «بې له جګړې په خوښۍ سره».

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ؕ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿۶۶﴾ وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۶۷﴾ وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۶۸﴾

او كه په تحقيق مونږ فرض كړې وی پر دغو (مدعيانو د ايمان) دا چې مړه كړئ تاسې ځانونه خپل ! يا ووځئ تاسې له كورونو خپلو ! (لكه چې بني اسرائيلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به وو كړې دوی هغه (قتل او جلا وطني) مګر لږو كسانو له دوی نه.

او كه په تحقيق دوی كړې وی هغه كار چې پند وركولی شو دوی ته په هغه سره؛ نو خامخا به وو دا كار خير (ډېر غوره) دوی ته، او ډېر به كلك وو له جهته د محكموالي (د ايمان). او په دغه وخت كې به خامخا وركړې وو مونږ دوی ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډېر لوی (جنت او نور). او خامخا به برابر كړي (بيولی) وو مونږ دوی لارې سمې ته (او رسېدل به خپل مقصود ته).

تفسير: دوی وپوهوه ! كوم حكم چې مونږ د دوی په نسبت وركړی دی، هغه يوازې د دوی د پند او خير غوښتلو لپاره دی، نه د ځان د هلاكولو حكم دوی ته وركړی شوی دی، او نه له وطن څخه د جلا كېدلو، كه دوی په دې سهل او آسانه حكمونو باندې ټينګ وكړي، نو نفاق به بيخي وركړ شي، او دوی به خالص مسلمانان شي، مګر افسوس چې دوی نه پوهيږي، او موجوده حالت غنيمت نه ګڼي، چې په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوی ته د دين او دنيا ښېګڼې ور په برخه كيږي.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿۶۹﴾

او هر څوك چې حكم ومني د الله او د رسول (د الله)؛ نو دغه كسان به له هغه چا سره وي (په جنت كې) چې انعام كړی دی الله پر دوی باندې، چې انبياء دي، او صديقان دي، او شهيدان دي، او صالحان دي، او ښه دي دغه كسان له جهته د رفاقته (چې ښه ملګري دي).

تفسير: «نبي» هغه دی چې د الله جل جلاله «وحي» پرې راځي، يعني پرښته ظاهرا د پاك الله پيغام ورته وايي، «صديق» هغه دی چې هغه پيغام او احكام چې د الله تعالی له لوري رسولانو ته راځي؛ د ده زړه پخپله په هغه باندې شهادت وركړي او پرته له چون و چرا څخه د هغه تصديق وكړي.

«شهيد» هغه دی چې د الله تعالی او انبياوو عليهم السلام په احكامو خپل ځان په شهادت ورسوي، او تل ورته حاضر وي.

«صالح» او نېك بخت هغه دی چې له خرابو خبرو څخه يې خپل نفس او بدن اصلاح او صفا كړی وي.

مطلب دا چې دا څلور واړه ياد شوي قسمونه د امت له نورو افرادو څخه افضل دي، ځكه چې د دوی ګرد اقوال، افعال، او احوال له شرعي سره موافق دي، او پرته له دوی څخه نور مسلمانان كه څه هم له دوی سره په درجه كې برابر نه دي، خو كه د الله تعالی او د پاك رسول په امر منلو كې مشغول وي، نو دا كسان به هم د همدوی په ذيل

کې راځي، او د دې حضراتو رفاقت د ډېرې ښېګڼې او د فضیلت خبره ده، او هیڅوک دې هغه حقیر ونه ګڼي.
فائده: په دې آیت کې دې ته اشاره ده، هغه منافقین چې دهغوی ذکر شوی یا کیږي؛ له دې رفاقت او معیت څخه بې برخې دي.

ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ۟

دا (ملګرتیا) فضل (احسان، رحمت) د ی له (جانبه د) الله نه، او کافي دی الله ښه پوه (په ټولو نیتونو او عملونو هم).

تفسیر: یعنې الله تعالی او دپاک رسول حکم منونکو ته د انبیاوو (علیهم السلام) او صدیقانو (رضي الله تعالی عنهم) او شهیدانو (رحمهم الله) او صالحانو (رحمهم الله) رفاقت میسر کېدل د الله تعالی لوی انعام او د ده محض فضل دی، او د دوی داطاعت په عوض کې نه دی، نو له هغه څنې منافقان بیخي محروم دي، او الله کافي دی ښه پوهیدونکی او ښه خیر لرونکی، چې د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطیع طاعت او د ده د طاعت اصلي استحقاق او د فضل مقدار مفصلا ور معلوم دی، نو اوس دې هیچا ته د دې امورو د تفاصیلو له امله د الله جل جلاله د وعدې په پوره کېدلو کې څه اندېښنه او خلجان پیدا نشي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ۟

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی (ای مؤمنانو !) واخلئ تاسې وسلې خپلې (یا ځان له کفارو وساتئ !او ورته هوښیار اوسئ !) بیا ووځئ تاسې (غزا ته) ډلې ډلې (جلا جلا فوځ) یا ووځئ تاسې ګرد سره یو ځای.

تفسیر: دلته د «جهاد» ذکر شروع کیږي، یعنې: «ای مسلمانانو ! د منافقانو کیفیت خو تاسې ته لا له پخوا څخه معلوم شوی دی، او ستاسې خیر په دې کې دی، چې تاسې د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړئ، او له با خبرئ او احتیاط څنې کار واخلئ ! اعم له دې نه چې دا کار د وسلې په قوت سره وي، که د تدبیر یا د عقل او سامان په وسیله، او د دښمنانو د مقابلې لپاره له کوره د باندې ووځئ ! په متفرق صورت، یا د جمعیت په ډول، څنګه چې موقع وي.

وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ ۚ

او بېشکه ځینې له تاسې خامخا هغه څوک دي چې خامخا تأخیر به کوي (په تللو کې غزا ته).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! ستاسې په جمعیت کې ځینې هغسې کسان هم نوتلي دي، چې «جهاد» ته په تللو کې ځنډ کوي، او بېرته ترې پاتې کیږي، او د الله جل جلاله د حکم تعمیل نه کوي، بلکه دنیوي منافعو ته یې سترګې نیولې دي، او له دوی څخه مراد منافقان دي لکه (عبد الله بن أبي) او د هغه ملګري، چې دې خلقو په ښکاره سره اسلام منلی وو، مګر د دوی مقصود له دې خبرو څخه فقط دنیوي منافع وو، او د الله تعالی له امر منلو سره یې هیڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَّعَهُمْ شَهِيْدًا ۟

نو که ورسیږي تاسې ته کوم مصیبت (لکه قتل یا هزیمت) نو وایي دا (متخلف منافق): په تحقیق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندې څکه چې نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کې).

فرمايي: وروسته د غزا له ورتللو به كه مسلمانانو ته په «جهاد» كې كوم ربړ ورپېښېده، لكه چې زخميان يا شهيدان كېدل، يا به يې ماتې موندله، نو منافقان به ډېر خوشالېدل، او ويل به يې چې: د الله تعالى لوى فضل وو چې په جنګ كې مونږ له دوى سره يو ځاى نه وو، كه نه ځمونږ هيڅ خير په كې نه وو، (الحمد لله) چې په ښه چم (چل) سره ترې خلاص شو.

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

او كه ورسيږي تاسې ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لكه فتح يا غنيمت) نو خامخا هرو مرو به وايي دا (متخلف منافق) ګواكې چې نه وه په منځ ستاسې او په منځ د ده كې هيڅ دوستي (او وايي به): اى كاشكې زه (هم) وى له دوى سره، نو بريالى شوى به وم په بري ډېر لوى سره (له غنائمو).

تفسير: يعنې كه په مسلمانانو باندې د الله تعالى فضل وشي، لكه چې برى ومومي، يا د غنيمت ډېر مال لاس ته ورشي، نو منافقان ډېر خپه كيږي، لاسونه سره مښي (مروړي)، غاښونه چيچي او لكه د ښمنان د حسد د غلبې له كبله وايي: «هى ! د افسوس ځاى دى ! چې مونږ ولې له مسلمانانو سره په «جهاد» كې شريكان نه شو، او له دې لويې ولجې (غنيمت) او بري څخه خوشې چټې بې برخې پاتې شو، كه مونږ له مسلمانانو سره ملګرتوب كړى واى؛ نو زيات مال به مو په لاس راغلى وى»، يعنې منافقانو ته به يوازې په خپله محرومي باندې افسوس نه وي، بلكه له خپلې محرومى څخه به زيات د مسلمانانو په بري باندې لا ډېر زيات د حسد په رنځ او اضطراب كې لويږي، نو الله تعالى فرمايي:

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

پس جنګ دې وكړي په لاره د الله كې هغه كسان چې خرڅوي دوى حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په آخرت، او هرڅوك چې جنګ وكړي په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره) پس شهيد كړى شي، يا غالب (غازي او بريالى شي پر دښمن)؛ نو ژر به وركړو مونږ ده ته اجر ډېر لوى.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او څه شوي دى پر تاسې چې جنګ نه كوئ تاسې په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره) او په (خلاصولو) د ضعيفانو كې چې سړي دي، او ښځې دي، او هلكان دي، هغه كسان چې وايي دوى: «اى ربه ځمونږه ! وباسه مونږه له دې كلي (د مكې) څخه ! چې ظالمان دي اوسيدونكي د هغې، او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره كوم ولي (حامي، ساتونكى) ! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره كوم مددګار !».

تفسير: يعنې ستاسې جنګېدل له کفارو سره له دوه جهته ضروري دي:

(۱): د الله تعالى د دين د لوړولو او غالبولو په غرض.

(۲): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو لپاره؛ چې د کافرانو په لاسونو کې خوارو زار پراته دي، په مکې معظمې کې ډېر داسې مسلمانان وو، چې څومرہ له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې د مدينې منورې په لوري «هجرت» ونشو کړی، او کفارو د دغو مسلمانانو خپلوان ربړول (کړول)، او دې ته يې مجبورول چې بېرته کافران شي، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چې تاسې ته له کافرانو سره جنګېدل ضروري دي.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ الطَّاغُوْتِ فَقَاتِلُوْٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا ﴿۷۶﴾

هغه کسان چې ايمان لرونکي دي جنګ کوي دوی په لاره دالله کې (د دين د ترقی لپاره)، او هغه کسان چې کافران شوي دي جنګ کوي دوی په لاره د شيطان کې، نو جنګ وکړئ تاسې له دوستانو د شيطان سره ! بېشکه چې مکر د شيطان ضعيف دی.

تفسير: يعنې څنګه چې دا خبره ښکاره ده چې مسلمانان د الله تعالى په لاره کې او کافران د شيطان په لاره کې جنګېږي، نو بيا مسلمانانو ته د شيطان له دوستانو يعنې کافرانو سره بلا تأمل جنګېدل ضروري دي، هر کله چې الله جل جلاله د دوی مددګار دی؛ نو نور هيڅ ډول تردد نه دی پکار، او وپوهېږئ چې د شيطان حيله او فريب کمزوری او ضعيف دی، او پر مسلمانانو باندې نه چلېږي، له دې څخه مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغيب او تشجيع ده.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ

آيا نه دي کتلي تا (نه دی رسېدلی تاته حال د) هغو کسانو چې وويل شو دوی ته: ونيسئ تاسې لاسونه خپل (له جنګه په مکه کې) او قائم کړئ (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او ورکړئ ! تاسې زکات !.

تفسير: په مکې معظمې کې پخوا له هجرته کافرانو په مسلمانانو باندې ظلم او تېری کول خپل کار ګرځولی وو، مسلمانان به څومرہ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل، او شکايتونه به يې وړاندې کول، او اجازه به يې غوښتله چې له کفارو سره مقاتله وکړي، رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلې څخه منع کول، او ويل به يې چې: «ماته لا د مقاتلې حکم نه دی راکړی شوی، تاسې صبر وکړئ ! او حوصله له لاسه مه باسئ ! څکه پر مونږ باندې د صبر او ثبات او استقامت حکم شوی دی، او د لمانځه او زکات هغه حکمونه چې په تاسې باندې شوي دي؛ هغه برابر په ځای راوړئ ! څکه تر څو چې انسان د الله تعالى په اطاعت کې له خپل نفس سره «جهاد» ونه کړي، او د جسماني تکاليفو په ګاللو او دخپل مال په صرفولو زړور نشي، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان ځارول ډېر دروند وي»، همدا خبره مسلمانانو هم منلې وه (چې لمونځ کوو، زکات ورکوو، او «جهاد» ته منتظر يو).

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ؕ

نو کله چې (په مدينه کې) فرض کړ شو په دوی باندې (له کفارو سره) جنګ، په دې وخت کې يوه ډله له دوی نه وېرېدله له خلقو نه په شان د وېرې (د دوی) له الله نه، بلکه ډېر زيات له جهته د

وېرېږ، او وويل دوی: ای ربه څمونږه ! ولې دې فرض کړ په مونږ باندې جنګ، ولې دې وروسته نه کړو مونږ تر هغې نېږدې پورې.

تفسير: يعنې له هجرت وروسته کله چې مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګېدلو حکم ور کړ شو؛ نو بايد چې مسلمانان خوشحاله شوي وی، چې څمونږ غوښتنې ومنلې شوې، او خپلو مرادونو ته ورسېدو، مګر ځنې ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلې ځنې داسې ويرېدل لکه چې څوک د الله تعالی له عذابه ويرېږي، يا له هغه څخه هم زيات ويرېدل، او هيله او آرزو به يې کوله که د لږ څه مودې له مخه بيا هم د قتال امر (وروستو شي) ښه به وي، چې مونږ ژوندي پاتې شو.

(ځينې مفسرين ليکي چې: له مرګ څخه دا وېره د طبيعي کراهت له امله وه، نه د الله تعالی له حکم څخه د غاړې غړولو له کبله).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

ووايه (ای محمده ! دغو ويرېدونکو ته) متاع (فائده) د دې دنيا ډېره لږه ده، او آخرت ډېر غوره دی هغه چا ته چې ويرېږي (له الله نه)، او ظلم به ونه کړی شي پر تاسې (په اندازه) د يوه ډېر نري تار.

تفسير: يعنې څرنګه چې د ژوندانه او د دنيوي منافعو د رغبت له امله دې خلقو ته د «جهاد» حکم درون ښکاره شو، نو ځکه حق تعالی فرمايي چې: دوی ته ووايه، دنيوي ګرد منافع حقير او سريع الزوال دي، او اخروي ثواب هغو ته ښه او بهتر دی، نو ښايي چې تاسې په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کې مصروف اوسئ، (او يقين وکړئ چې پر تاسې باندې به په اندازه د هغه ډېر نري تار چې د خرما د زړو په چاودونو کې دی، او د ګوتې په منبلو سره څرګندېږي، ظلم ونه کړی شي).

أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ

هر چېرته چې اوسئ تاسې وبه مومي تاسې لره مرګ، اګر که اوسئ تاسې په برجونو (په کلاګانو، ماڼيو) ډېرو لوړو محکمو مضبوط کړی شويو کې.

تفسير: يعنې که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون، او بې ويرې ځای کې واوسېږئ، خو بيا هم د مرګي له لاسه ځان نه شي ژغورلئ، او خامخا مرګ تاسې ته در رسيږي، ځکه چې هر يوه لره موت مقرر شوی دی، او په خپل وخت کې خامخا هر چاته هر چېرې راتلونکی دی، نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ، خو بيا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلی، خو اوس له جهاده مه ويرېږئ !، ځکه چې له موت او د کافرانو له مقاتلې څخه ويرېدل بيخي ناپوهي او په اسلام کې د مسلمانانو د نقصان دليل دی.

وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ

او که ورسيږي دوی ته څه نيکي (لکه پراخي) نو وايي: دا (نيکي) له (جانبه) د الله ده، او که ورسيږي دوی ته څه بدي (لکه قحط) نو وايي دوی: دا (بدي) له جانبه ستا ده.

يعنې د دې منافقانو يوه بله عجيبه خبره واوره ! که د جنګ تدبيرونو ښه نتيجه ور کړه، او فتح او بری حاصل شو، او مسلمانانو ته د غنيمت او ولجې مالونه په لاس ورغلل، نو وايي: «دا د الله له

لوري دي»، يعني يوه اتفاقي خبره پېښه شوې ده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تدبيرونو څخه انكار كوي، او كه تدبير په ظاهر كې نتيجه ورنه كړه، او د هغه له امله هزيمت او نقصان پېښ شو، نو دلته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تدبيرونو باندې الزامات لګوي، (يهودانو) به ويل: «له هغه كال څخه چې د محمد قدم په مدينه كې ايښود شوی دی، د غلو نرخونه پورته او د ځمكې او د باغونو حاصلات ښكته شوي دي !».

قُلۡ كُلٌّ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۖ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلۡقَوۡمِ لَا يَكَادُونَ يَفۡقَهُونَ حَدِيثٗا ﴿٧٨﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) دا ټول (خير او شر) له (جانبه) د الله دی، پس څه سبب دی، دې قوم لره چې نه دي نږدې (دې ته) چې پوه شي دوی په هيڅ خبره باندې.

تفسير: الله تعالی فرمايي چې ای محمده ! (صلی الله علیه وسلم) دوی ته هسې ځواب وركړه چې ښه او بد (تنګي او پراخي، قحطي او ارزاني بلكه هر خير اوشر) ګرد د الله تعالی له لوري دی، په هسې خبرو كې بل هيڅوك ګوتې نشي وهلی، او نه څوك په كې مداخله كولی شي، ستاسې دا الزام په نبي باندې بيخي غلط او له يوې مخې ناپوهي ده، كوم تدبير كه ظاهري نتيجه ورنه كړي، خراب يې مه ګڼئ ! دا د الله تعالی حكمت دی چې تاسې ته ښوونه كوي، په سمه صافه لاره مو راولي، او ستاسې ازموينه كوي.

مَّآ أَصَابَكَ مِنۡ حَسَنَةٖ فَمِنَ ٱللَّهِۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٖ فَمِن نَّفۡسِكَۚ وَأَرۡسَلۡنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولٗاۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدٗا ﴿٧٩﴾

هر هغه شی چې ورسېد تاته (ای انسانه !) له نېكۍ راحت، او خوشحالۍ څخه نو (هغه) له (جانبه د) الله دی، او هر هغه شی چې ورسېد تاته (ای انسانه !) له بدۍ، زحمته، او مصيبته نو (هغه) له (جانبه د) نفس ستا دی، او لېږلی يې مونږ ته (ای محمده !) لپاره د (ټولو) خلقو رسول، او بس دی الله شاهد (په رسالت ستا ای محمده !).

تفسير: يعني اصلي خبره خو همدا ده چې د ګردو نېكيو او بديو موجد اګر كه الله جل جلاله دی، مګر بنده لره ښايي چې نيكي او ښېګڼه د الله تعالی انعام، فضل، او احسان وګڼي، او بدي، خرابي، او سختي د خپلو اعمالو له شامته وبولي، او د هغه الزام په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې وا نه چوي، ځكه چې رسولان د هسې امورو موجد او سبب نشي كېدی، بلكه موجد يعني د دې خبرې پيدا كوونكی الله تعالی دی، او سبب يې ستاسې اعمال دي.

مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدۡ أَطَاعَ ٱللَّهَۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗا ﴿٨٠﴾

هر چاچې حكم ومنلو د رسول (د الله) نو په تحقيق چې حكم ويې ومنلو د الله، او هر څوك چې وګرځېد (له اطاعته نو مه خپه كېږه ای محمده ! ځكه چې) نه يې لېږلی مونږ ته په دوی باندې ساتونكی (څارونكی د اعمالو).

وَيَقُولُونَ طَاعَةٞ فَإِذَا بَرَزُواْ مِنۡ عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٞ مِّنۡهُمۡ غَيۡرَ ٱلَّذِي تَقُولُۖ وَٱللَّهُ يَكۡتُبُ مَا يُبَيِّتُونَۖ فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

او وايي دوی (څمونږ كار ستا) اطاعت دی، نو كله چې راووځي دوی له تا څخه نو د شپې (په مشوره سره وايي) يو ډله له دوی غير له هغې خبرې نه چې وايې (دا طائفه تاته)، او الله ليكي هغه

خبرې چې د شپې يې (په مشوره سره) وايي دوی، نو په څنګ شه ته ! له دوی نه (او ترې تغافل وکړه ته !) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندې ! او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: د دغو منافقانو يوه بله مکاري واورئ ! ستاسې به مخکې وايي: ستاسې حکم مو ومنلو، او چې د باندې لاړ شي؛ ستاسې په مخالفت مشورې سره کوي، يعنې ستا په نافرمانۍ او مخالفت په خپلو منځونو کې سره جرګې کوي، او د الله تعالی په دربار کې د دوی دا ګردې مشورې هم ليکلي کيږي، او دوی ته د دوی د ګردو اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کيږي، نو ای نبي عليه السلام ! ته له دوی څخه خپل مخ وګرځوه ! او د دوی د هيڅ خبرې پروا مه لره ! او خپل ټول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافي او بس دی.

«طاعةٌ» د محذوفې مبتدأ خبر دی، چې هغه «أمرُنا» دی.

ځينې مفسرين وايي چې: ﴿تَقُوْلُ﴾ د غائب مؤنث صيغه او فاعل يې ﴿طَآئِفَةٌ﴾ دی، لکه چې په دغه پاس ترجمه او تفسير کې يې ګورئ.

ځينې مفسرين يې په مخاطب مذکر سره ترجمه کوي، چې فاعل يې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ ؕ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ﴿۸۲﴾

آيا نو فکر غور نه کوي دوی په دې (فصيح بليغ معجز) قرآن کې، او که وي (دا قرآن) له جانبه د غير د الله څخه نو خامخا موندلی به وو (دوی) په هغه کې اختلاف ډېر (لکه چې د بشريت کلام کې د معناګانو تناقض او د الفاظو تفاوت موندل کيږي).

تفسير: دا خلق په قرآن کريم کې غور نه کوي، چې دوی ته په صاف ډول سره دا ورڅرګنده شي، چې قرآن عظيم د الله تعالی کلام دی، وګورئ ! که لوی قرآن د الله تعالی کلام نه وی، لکه چې تاسې ګمان کوئ؛ نو ضرور به د (قرآن شريف) په ډېرو مواقعو کې راز راز اختلافونه ليدل کېدل.

وګورئ ! انسان له هر حالت سره سمې خبرې کوي، او له هغه حالت سره موافقې خبرې کوي، هر نوې حالت چې پيښيږي؛ د هغه بل حالت خيال انسان ته نه پاتې کيږي، که دا قرآنکريم د الله تعالی کلام نه وي، نو د غصې په حالت کې به يې د مهربانۍ وړ کسانو ته توجه نه کوله، او د مهربانۍ په وخت کې به يې د غصې خبرې هيرولې، او د دنيا په بيان کې به يې د آخرت لحاظ نه ساته، او د آخرت په بيان کې به يې د دنيا څه خبرې نه کولې، په بې پراويۍ کې به د عنايت څه ذکر نه وی، او په عنايت کې به د بې پروايۍ فکر نه وی، بالجمله د هر حال کلام به يې وايه، او د يوه حال کلام به يې د بل حال کلام څخه مختلف په نظر راته، ليکن څرنګه چې (قرآن عظيم الشأن) د خالق کلام دی، نو په دې کې د دغو ګردو حالاتو او جوانبو لحاظ شته، او تر نظر لاندې نيولی شوی دی، له غور او فکر څخه وروسته معلوميږي چې په (قرآن شريف) کې د هر شي بيا د هر مقام په اقتضاء په همغه يو اسلوب سره دی.

فائده: په دی کې دې خبرې ته هم اشاره وشوه، هر څوک چې له تدبر او فهم څخه کار وانخلي، نو ده ته په دې قرآن عظيم کې د شبهاتو او اختلافاتو وهم هم لوېدی شي، مګر پوه او فهيم سړی له سره داسې نه کوي، په دې مقام کې که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانخلي، نو ويلی شي چې اول يې وفرمايل: ﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ بيايې وفرمايل: ﴿وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی، (حال دا چې مونږ له هغه پاس تقرير سره هيڅ يو اختلاف نشته) والله أعلم.

وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ أَذَاعُوا۟ بِهِۦ

او کله چې راشي دې (منافقانو) ته کوم امر (خبره) له امن (نصرت) یا (کوم خبر له) ویرې (هزیمت) نو مشهوروي دوی هغه (خبر).

تفسیر: یعنې په دې منافقانو او ناقصو مسلمانانو کې داسې خرابي شته، کله چې د امن کومه خبره وړاندې شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له چا سره د صلحې او روغې اراده وفرمایي، یا د اسلامي لښکرو د برې زېرې واورېدل شي، یا کومه ویروونکې خبره واوري، لکه چې دښمنان چېرې سره ټول شوي وي، یا د مسلمانانو د ماتې خبره واوري؛ نو داسې خبرې بې له تحقیقه مشهوروي او خوروي یې، چې له هغو څخه علی الأکثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پېښیږي، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهۍ له امله داسې کوي.

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ

او که دوی وررسولې (او پرېښې) وی دا خبر رسول (د الله) ته او حاکمانو خپلو ته له دوی نه؛ نو خامخا معلوم به وی (تدبیر) د دې کار هغو کسانو ته چې ایستلی (او بېلولی شي ښه له بدو) له دوی څخه (رسول الله او اُمراء، نو تحقیق به یې شوی وی).

تفسیر: یعنې که له کوم ځای څخه کوم خبر وررسیږي، نو ښایي چې لومړی یې خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووایي، کله چې دوی د دې خبرې تحقیق او تسلیم وکړي، نو بیا دې د دوی له وینا او فیصلې سره سم د هغه نقل دې بل چا ته وکړي، او پر هغه باندې دې عمل وکړي.

وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ۝٨٣

او که نه وی فضل د الله پر تاسې (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو خامخا به متابعت کړی وو تاسې د شیطان مګر (متابعت به نه وو کړی له تاسې څخه) لږو.

تفسیر: یعنې که الله جل جلاله پخپل فضل ستاسې د اصلاح او تربیت لپاره احکام نه وی لیږلي، او تاسې ته یې وخت په وخت سم له ضرورته هدایت اوتنبیه نه وی فرمایلې، لکه چې په دې موقع کې یې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مشرانو ته د رجوع کولو هدایت وفرمایه؛ نو تاسې به ګمراه شوي وئ، مګر څو خواص چې کامل العقل او کامل الایمان دي، همغسې به په ایمان قائم او ثابت پاتې وای، (د الله تعالی دا تنبیهات) انعام وګڼئ ! او په شکر ایستلو سره د هغه پوره تعمیل وکړئ !.

فَقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

نو جنګ وکړه ته په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دین پخپله ای محمده ! که بل چا درسره ملګرتیا نه کوله)، نه یې مکلف کړی شوی ته مګر په حق د ځان خپل او تېزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغیبوه یې !)، نږدې ده چې الله بنده کړي (سختي د) جنګ د هغو کسانو چې کافران شوي دي.

تفسیر: یعنې که د کافرانو له جنګ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چې د هغوی ذکر پاس تېر شو) ویریږي، نو ای رسوله ! ته یواځې بالذات په خپل سر په «جهاد» کولو کې توقف مه کوه ! الله جل جلاله ستا مددګار دی، او مسلمانانو

ته د «جهاد» تاکید وکړه ! هغه کسان چې له تاسې سره ملګرتیا نه کوي، د دوی هیڅ پروا مه کوه ! هیله (امید) شته چې الله تعالی د دې کافرانو د جنګ مخه ونیسي.

وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾

او الله ډېر سخت دی له جهته د هیبت، جنګ، او ډېر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډېر سخت دی، نو هغه کسان چې د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کېدو څخه ویرېږي، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او د ده د عذاب تحمل په څه ډول سره وکړی شي؟

مَّن يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ

او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت نېک (له شرعې سره سم) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سپارښت سره، او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت ناکاره (له شرعې خلاف) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سپارښت سره.

تفسیر: یعنې که څوک په نېکو کارونو کې سعې او سپارښت وکړي، لکه چې نبي صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوي، یا څوک په خرابو چارو کې کوښښ کوي، لکه چې منافقان او سست مسلمانان چې هم پخپله له جهاده ویرېږي، او هم د نورو د ویرولو اسباب برابروي، نو په لومړي صورت کې به د ثواب او په وروستني صورت کې به د ګناه برخه دوی ته وررسېږي، هم داسې که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړي، او له کوم دولتمن څخه ورته واخلي، نو دې به هم د هغه خیرات په ثواب کې داخلېږي، که څوک د کوم کافر یا مفسد یا سارق او نورو سپارښت وکړي، او هغه د حاکم یا د نورو له لاسه خلاص کړي، او هغه بیا فساد او غلا وکړي نو دې هم په هغه فساد او غلا کې ورسره شریک دی.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾

او دی الله پر هر شي باندې قدرت لرونکی (نو وربه کړي جزا هر چا لره په عمل د ده سره).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر ټولو شیانو قادر او د هر شي د برخې تقسیم کوونکی دی، نو د نېکۍ او بدۍ په حصه کولو کې ده ته هیڅ کوم تکلیف نه پېښېږي.

وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

او هر کله چې سلام وکړه شي تاسې ته په یوه سلام سره؛ نو تاسې هم (جواب د) سلام وکړئ (هغه ته) په سلام ښه سره له هغه نه، یا ور وګرځوئ همغه (سلام)، بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوي او جزا درکوي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! کله چې کوم مسلمان تاسې ته دعا وکړي یا سلام واچوي، نو تاسې هم خامخا د هغه ځواب ووایئ ! یا همغه کلمه تاسې هم هغه ته وایئ ! یا له هغه څخې ښه او بهتره دعا وکړئ ! مثلا که څوک «السلام

علیکم» ووایي؛ نو پر تاسې باندې واجب دي چې د هغه په ځواب کې «وعلیکم السلام» ووایئ، او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمة الله» هم پرې زیات کړئ، او که هغه دا لفظ زیات کړي، نو تاسې پرې «وبرکاته» زیات کړئ ! او د الله تعالی په دربار کې به د هر هر شي حساب وي، او د همغه اجر به یې در رسیږي، سلام او د هغه ځواب هم په همدې کې راغلل.

فائده: په دې کې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو، او د شفاعت سیئه خرابي او مضرت هم معلوم شو، ځکه الله جل جلاله هغه چا ته چې نېک شفاعت یې کړی وي، ثواب ورکوي، او هغه چاته چې په حق یې شفاعت شوی وي؛ امر کوي چې له شفاعت کوونکي سره نېکه معامله وساتي، په خلاف د سیئه شفاعت، چې له هغه څخه د محرومیت او معصیت نه پرته بل هیڅ شی نه په برخه کیږي.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭلَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۭ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ۝۸۷

الله چې دی، نشته هیڅ لایق د عبادت مگر یواځې هم دی دې، خامخا راجمع به کړي، هرومرو تاسې ورځې د قیامت ته، چې نشته هیڅ شک په هغې (ورځې یا په دې جمع) کې او څوک دي ډېر رښتیني له الله نه له جهته دخبرې؟ (هیڅ څوک نشته !).

تفسیر: یعنې د قیامت راتگ او د ثواب او عقاب د گردو مواعیدو پوره کېدل ټول حق او رښتیا دي، او په کې به له سره تخلف نه وي، نه ښایي چې دا خبرې دې معمولي او سرسري وگڼلی شي.

فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ۭ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ۭ
وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ۝۸۸

نو څه شوي دي پر تاسې په (معامله) د منافقانو کې چې دوه ډلې (شوي یئ)، او الله نسکور کړي دي دوی (رد کړي یې دي کفر ته) په سبب د هغو بدو اعمالو چې کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق کېدل)، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې په سمه صافه لاره برابر کړئ تاسې هغه څوک چې گمراه کړي دي الله، او هر څوک چې گمراه (یې) کړي الله؛ پس نه به مومې ته ده ته هیڅ لاره (د هدایت).

تفسیر: په دې منافقانو کې هغه خلق هم داخل دي، چې په ښکاره ډول سره یې ایمان نه وو راوړی، بلکه ظاهراً او باطناً په کفر باندې ټینگ ولاړ وو، لیکن د (محمد صلی الله علیه وسلم) او د مسلمانانو سره به یې په ښکاره ډول سره ناسته ولاړه او د مینې او محبت معامله درلوده (لرله)، او د دوی غرض دا وو چې که دمسلمانانو لښکر څمونږ په قوم باندې یرغل (حمله) راوړي، نو څمونږ مال او ځان به په دې چم (بهانه) او حیله سره محفوظ پاتې شي، هر کله چې مسلمانانو ته معلوم شو چې د دوی تگ او راتگ په دې مقصد دی، او مونږ سره د زړه مینه او محبت نه لري، نو ځینو مسلمانانو وویل چې: «ښایي له داسې شریرانو سره ناسته ولاړه پرېښودل شي، تر څو دوی له مونږ څخه جلا شي»، او ځینو وویل چې: «ښایي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، گوندې ایمان راوړي»، نو دا آیت نازل شو چې: «هدایت او ضلالت د الله تعالی په اختیار کې دی، تاسې د هغه په فکر کې له سره مه اوسئ !، ښایي له دې خلقو سره بالاتفاق همغسې معامله وکړل شي چې وروسته له دې راځي، او په خپلو منځونو کې دوه ډلې مه کېږئ».

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

دوست ګڼي دوی (او غواړي دا مرتدان) که تاسې (هم) کافران شئ لکه چې کافران شوي دي (دوی) نو شئ به تاسې او دوی (ګرد سره) برابر (په کفر کې)، نو مه نیسئ تاسې (هیڅوک) له دوی نه دوستان تر څو چې (د زړه نه ایمان راوړي او) هجرت (هم) وکړي په لاره د الله کې، نو که وګرځېدل دوی (له لارې د الله) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندیان یې کړئ) او ویې وژنئ تاسې دوی، هر چېرې چې وموندل تاسې دوی، او مه نیسئ تاسې (هیڅوک) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو باندې).

تفسیر: یعنې دا منافقان په کفر باندې داسې ټینګ ولاړ دي، چې پخپله خو ایمان نه راوړي، بلکه دا غواړي چې تاسې هم د هغوی په شان کافران او واړه سره برابر او یو شان شئ، نو اوس تاسې ته نبایي تر څو چې دوی ایمان رانه وړي، او خپل ګرد نفساني اغراض پرې نه ږدي، (او د حق او حقانیت په جانب په صدق او اخلاص سره روان نشي)، تر هغه پورې تاسې له دوی سره دوستي مه کوئ ! که دا خلق د زړه له کومي ایمان رانه وړي، او د الله جل جلاله په لاره کې هجرت ونه کړي، نو دوی بندیان کړئ ! او هر چېرې چې وموموئ ویې وژنئ ! او له دوی څخه په کلي ډول سره اجتناب وکړئ ! او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ) او هیڅ راز تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ !.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَآءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ
يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ
يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

مګر (مه وژنئ او مه بندي کوئ) هغه کسان چې وترې دوی ځانونه خپل (او امان وروړي) هغه قوم ته چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې عهد، پیمان وي، یا راشي دوی تاسې ته حال دا چې تنګې شوي وي سینې (زړونه) د دوی، (او بد ګڼي دا خبره) چې جنګ وکړي له تاسې سره (د خپل قوم په مرسته)، یا جنګ وکړي دوی له قوم خپل سره (ستاسې په مرسته)، او که اراده کړې وای الله نو خامخا زورور کړي به یې وی دوی په تاسې نو خامخا به جنګېدل له تاسې سره، نو که څنګ وکړ دوی له تاسې، پس ونه کړ جنګ دوی له تاسې سره، او دروړاندې کړه دوی تاسې ته روغه (او امان وغواړي له تاسې نه)؛ نو نه ده ګرځولې الله تاسې ته پر دوی هیڅ لاره (د نیولو او وژلو او مال اخیستلو).

تفسیر: یعنې د دې ظاهري او باطني مینې او محبت له امله د دوی له قید او قتل څخه ځانونه مه ژغورئ (ساتئ) ! مګر په دوه حالتونو کې:

(۱): له هغو خلقو سره چې تاسې روغه کړې وي، له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولري، نو دوی هم په صلح کې داخلیږي.

(۲): هغه کسان چې له جنګ څخه عاجزان شي، او له تاسې سره صلح وکړي، او د دې خبرې عهد او پیمان وکړي؛ چې نه به د خپل قوم په طرفدارۍ له تاسې سره جنګ وکړي، او نه به له تاسې سره ملګري شي چې له خپله

قومه سره وجنګیږي، او پر دې عهد باندې ټینګ هم پاتې شو، نو له هسې خلقو سره مه جنګیږئ، او د دوی مصالحه منظور کړئ ! او دا د الله تعالی له احسانه وګڼئ، چې دوی ستاسې له جنګ څخه مخ اړوي، که الله تعالی اراده فرمایلې وی، نو دوی به یې پر تاسې باندې زړور، زورور او غالب ګرځولي وای.

سَتَجِدُونَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ وَ يَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ؕ كُلَّمَا رُدُّوْۤا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا فِيْهَا ۚ فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْۤا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوْۤا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ؕ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿۹۱﴾

ژر به ومومئ تاسې یو بل (قوم) چې اراده به لري دوی د دې، چې په امان شي له تاسې (هم) او په امان شي له قومه خپله (هم)، هر کله چې وبلل شي دوی فتنې (فساد، کفر) ته نو نسکور پریوځي په فساد کې، بیا که ونشول په څنګ دوی له تاسې نه او دروړاندې یې نکړه تاسې ته روغه (او د امان طلب) او بند یې نه کړل لاسونه خپل (له جنګه) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندي یې کړئ) او ووژنئ تاسې دوی په هر ځای کې چې وموموئ تاسې دوی، او دا ټول خلک ګرځولي دي مونږه تاسې لره پر دوی باندې برهان (دلیل) ښکاره (د دوی په قتل، او بند چې د دوی د ټګۍ په سبب وررسیږي).

تفسیر: یعنې ځینې خلق داسې هم دي چې له تاسې سره عهد کوي، چې نه به له تاسې سره جنګیږي، او نه به له خپله قومه سره، تر څو ستاسې او د خپل قوم له لوري یعنې د دواړو خواوو څخه مأمون او ډاډه شي، لیکن دوی په دې عهد باندې ټینګ نه پاتې کیږي، بلکه هر کله چې د خپل قوم برئ او غلبه وګوري، له هغوی سره مرسته کوي، نو د هسې خلقو له تجاوز څنې تاسې هم مه تیریږئ ! ځکه چې ستاسې لاس ته خو صریح حجت راغلی، او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ

او نه ښایي (یا نه دي روا) هیڅ مؤمن ته (یا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي (بل) مؤمن مګر په خطا سره.

تفسیر: په دې موقع کې د خطا د قتل احکام بیان فرمایي، او دا را څرګندوي چې د اسلامي کلمې د ویونکي وژل لویه ګناه ده، هو ! که چیرې په خطا سره ووژل شي؛ نو دا د مجبورۍ خبره ده، او د هغه احکام بیانیږي، او په دې ضمن کې د مجاهدینو فضیلت او (دار الکفر) څخه د (دار الاسلام) په لوري د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کیفیت هم بیانیږي.

فائده: د خطا قتل یعنې د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لري، لکه چې پر کوم مسلمان باندې د ښکار په ګمان په غلطه ګزار وکړي، او ویې وژني، یا ګولۍ یا غشی یا نور له ښکار څنې وتلی، یا ختلی، پر کوم مسلمان باندې ولګیږي.

د خطا قتل یو صورت دا هم کېدی شي، چې یو مسلمان له (دار الاسلام) څخه د خپلو چارو لپاره (دار الحرب) ته لاړ شي، او د کافرانو په منځ کې وي، او پر هغه باندې کوم بل مسلمان د کافر ګمان وکړي، او په بې خبرۍ سره یې ووژني، او دلته د همدې صورت بیانول مقصود دي، ځکه چې مجاهدینو ته علی الأکثر داسې پېښې ورپېښې دي.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَن يَصَّدَّقُوا فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ
لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ
وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿۹۲﴾

او هر څوك چې مړ كړي كوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن، او (بل) ديت دى سپارلى شوى اهل (وارثانو) د مقتول ته، مګر دا كه معاف كړي دا (وارثان دغه قاتل)، پس كه وو (دا مقتول) له (هسې) قومه چې دښمن وي تاسې لره، حال دا چې دا (مقتول) مؤمن وي؛ نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن (بې له ديته)، او كه وو دا مقتول له (هسې) قومه چې په منځ ستاسې او په منځ د هغه قوم كې عهد وي، نو (شته پر قاتل يو) ديت سپارلى شوى اهل (وارثانو) د مقتول ته، او (بل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن دې، پس هر څوك چې ونه مومي (مريي يا مال چې پرې مريي واخلي)؛ نو (پرې) روژه نيول د دوو مياشتو دي پرله پسې (بلا انقطاع، لپاره د قبلولو د) توبې له (جانبه د) الله، او دى الله ښه عالم (په ټولو احوالو) لوى حكمت والا (چې هر كار په حكمت او مصلحت سره كوي).

تفسير: په دې آيت كې د خطا قتل دوه جزاګانې ښوول شوي دي:

لومړى د مسلمان مريي آزادول، او كه له قدرت يې پوره نه وي، نو دوې مياشتې متصلې روژه نيول دي، دا د الله تعالى په دربار كې كفاره او د قاتل د خطا تلافي ده.

دويم د هغه مقتول وارثانو ته د وينو بدل او ديت وركول دي، چې دا د هغوى حق دى، او دغه ديت د دوى په معافولو سره معافېدى هم شي، مګر كفاره د چا په معافولو سره نه معافيږي.

او د خطا قتل درې صورتونه لري، ځكه هغه مسلمان چې په خطا سره وژل شوى دى، د ده ورثه به يا مسلمان وي، يا به كافر، كه كافر وي، نو له ده سره به يې مصالحه وي، يا دښمني، په رومبنيو دواړو صورتونو كې د مقتول وارثانو ته د ويني بدل وركول لازميږي، په دريم صورت كې د وينې بدل نه لازميږي، او كفاره به په درې واړو صورتونو كې لازم الأداء وي.

وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿۹۳﴾

او هر څوك چې مړ كړي كوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دى، (په داسې حال كې) چې تل به وي دى (دغه حلال ګڼونكى د قتل) په هغه «دوزخ» كې، او غضب (قهر) كړى دى الله په ده باندې، او لرې كړى دى (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه، او تيار كړى يې دى ده ته عذاب ډېر لوى.

تفسير: يعني كه يو مسلمان بل مسلمان په غلطۍ سره نه، بلكه په قصد سره او سره له دې چې ښه يې پېژني چې مسلمان دى، خو وژني يې؛ نو د ده لپاره په آخرت كې جهنم او لعنت او لوى عذاب دى، او په كفاره سره ترې نه خلاصيږي، او دنيوي سزا يې همغه ده چې په (۲) جزء د البقره سورت په (۱۷۸) آيت (۲۲) ركوع كې تېره شوې ده، (چې هغه قصاص او كسات اخيستل دي).

فائده: د ګردو عالمانو په نزد (خلود في النار) هغه چا لره دى چې د مسلمان وژل حلال ګڼي، ځكه چې د هغه په كفر كې شك نشته، يا به له «خلود في النار» (تل تر تله) ځني تر اوږدې مودې پورې په جهنم كې هستوګنه مراد وي، يا

خو به داسې قاتل مستحق د همداسې لوېې سزا وي، وروسته الله تعالى پخپله مالك او مختار دى، او «خلود في النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده كار دى، هر څه چې اراده يې وي؛ همغسې كوي، والله أعلم.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُوا۟ وَلَا تَقُولُوا۟ لِمَنْ أَلْقَىٰٓ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَـٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ ۚ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) كله چې سفر كوئ تاسې په لاره د الله كې (جهاد ته) نو ښه تحقيق وكړئ، او مه وايئ تاسې هغه چا ته چې در اچوي تاسې ته سلام چې: نه يې ته مؤمن (او د اسلام كلمه دې له ويرې ويلې ده)، غواړئ تاسې مال (اسباب) د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس، او كه واقعي غنيمت غواړئ) پس دې الله سره غنيمتونه ډېر.

تفسير: رسول اكرم صلى الله عليه وسلم يو لښكر د غزا «جهاد» په غرض پر يوه قوم باندې ورواستاوه، په دې قوم كې يو سړى (مرداس نامه) مسلمان وو، چې له خپل مال اسباب او مواشي سره له كفارو څخه جلا شوى او بېل ولاړ وو، كله چې دى له مسلمانانو سره مخ شو نو «السلام عليكم» يې وويل، مګر أسامه بن زيد رضي الله تعالى عنه داسې ګومان وكړ چې دا هم كافر دى، او د خپل مال او ځان د خلاصولو لپاره ځان مسلمان راځرګندوي، نو هغه يې وواژه، او هغه مال او اسباب او مواشي يې ګرد ترېنه واخيستل.

(ځينې وايي: كله چې مقداد رضي الله تعالى عنه هغه سړى ووژاه، چې كلمه يې ويله، او د قتل سبب يې دا وباله، چې ده غوښتل چې په دې حيلې سره مال، عيال، او ځان خلاص كړي) نو دا آيت نازل شو، او مسلمانانو ته تنبيه او تاكيد وفرمايل شو، كله چې تاسې د «جهاد» لپاره سفر كوئ، له تحقيق څخه كار اخلئ !، او بې له فكره او پوهې څخه كوم كار مه كوئ ! او هغه څوك چې تاسې ته خپل ځان مسلمان درښكاره كړي، نو د ده د اسلام په منلو كې له سره انكار مه كوئ ! او له الله جل جلاله سره ډېر زيات غنائم شته، نو هسې حقير سامان ته له سره مه ګورئ !.

(وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې واقعې لـه اورېدلـو سخت خپه شو، او پـه هغې صحابي باندې په قهر شو، او د دغه بې موجبه قتل د سبب له اورېدلو څخه وروسته يې وفرمايل: «هلا شققت قلبه» ـ آيا د ده زړه دې څيرې كړى وو؟ چې ته وپوهېدې، چې دې رښتيا وايي كه دروغ؟).

كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوٓا۟ ۚ

همداسې وئ تاسې (هم چې يواځې د اسلام په اظهار سره مأمون شوي وئ) پخوا له دې، نو فضل وكړ الله په تاسې، نو ښه تحقيق كوئ (او هيچا ته تش په شبهه ضرر مه رسوئ !).

تفسير: تاسې پخوا له دې همداسې وئ، يعنې پخوا له اسلامه د دنيوي اغراضو له امله تاسې هم داسې په ناحقه وينې تويولې، ليكن اوس سره له اسلامه داسې له سره مه كوئ !، بلكه د هغه چا په وژلو كې هم احتياط كوئ، چې دهغه د مسلمان كېدو احتمال وي.

يا يې دا مطلب دى چې له دې نه پخوا د اسلام په شروع كې تاسې هم د كافرانو په ښارونو كې اوسېدئ، او تاسې د كوم مستقل حكومت او د كوم مستقل ځاى خاوندان نه وئ، نو لكه چې په هغه حالت كې هم ستاسې ظاهري اسلام اعتبار درلود او ستاسې د ځان او د مال حفاظت او رعايت شوى وو، نو همداسې په تاسې باندې هم لازم دي، چې د نورو ظاهري مسلمانانو د مال او د ځان رعايت او حفاظت وكړئ، او بې له تحقيقه څوك ونه وژنئ ! او ښايي چې له احتياط دقت او غور څخه كار واخلئ !.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

بېشکه الله دی په هغه څه چې تاسې (يې) کوئ ښه خبردار (نو پرې جزا درکوي).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې په ظاهري اعمالو او زړونو په ټولو خبرو باندې خبر دی، نو وروسته له دې که څوک وژنئ محض (د الله تعالی) په حکم سره يې وژنئ ! او اصلاً په هغه کې خپل هيڅ غرض ته مداخله مه ورکوئ ! او دا مقصد دې که کوم کافر د خپل مال او د ځان له ويرې ستاسې په مخ کې د اسلام اظهار وکړي، او تاسې تېر باسي، او په چم (بهانه) او فرېب سره خپل ځان وژغوري (بچ کړي)، نو الله تعالی ته ټول شيان معلوم دي، او د هغه له عذاب څخه هيڅوک خپل ځان نشي ژغورلی، (ساتلی) مګر تاسې هغه ته هيڅ مه وايئ ! دا ستاسې کار نه دی، مونږ به له هغو سره ګورو.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ

نه دي برابر (الله ته) کيناستونکي (په کور کې) له مؤمنانو نه (له جهاده) - بې له خاوندانو د عذره - او جهاد کوونکي په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره) په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره، فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته په (لګولو د) مالونو خپلو سره، او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر کيناستونکو باندې (له معذرته) په درجه کې، او له ټولو سره (که مجاهد وي که معذور ناست) وعده کړې ده الله د ښې جزا (جنت)، او فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته پر کيناستونکو (له معذرته) په اجر عظيم ډېر لوی سره؛ چې مرتبې دي (لويې چې په عزت او کرامت کې سره متفاوتې دي) له (جانبه د) الله او مغفرت دی او رحمت دی.

تفسير: له دې نه پخوا يې مسلمانانو ته د خطا او ناپوهۍ د قتل په نسبت عتاب او تنبيه فرمايلې وه، نو هسې احتمال کېدی شو چې څوک به له زړه «جهاد» ونشي کولی، ځکه چې مجاهدينو ته داسې پېښې ډېرې ورپېښېږي، نو ځکه يې د مجاهدينو د فضيلت بيان وفرمايه، او دوی ته يې د «جهاد» رغبت ورکړ.

ددې آيت خلاصه دا ده چې په ګوډو، شلو، ړندو، ناروغو او معذورو خلقو باندې د «جهاد» حکم نشته، باقي په نورو ګردو مسلمانانو کې د مجاهدينو درجې داسې لويې دي، چې د «جهاد» تارکين له سره هغسې درجې نه لري، اګر که هغوی هم جنتيان دي، له دې ځنې دا ښکاره شوه، چې «جهاد» فرض کفايي دی، او فرض العين نه دی، يعنې که د مسلمانانو يو تعداد د جهاد لپاره کفايت وکړي، او په هغوی باندې ضرورت رفع شي، نو پر «جهاد» نه کوونکو باندې هيڅ يوه ګناه نه اوړي، او که نه دوی ټول ګناهګاريږي.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

او دی الله ښه ښښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې حق تعالی غفور او رحيم دی، د «جهاد» کوونکو په باره کې د اجر مغفرت او رحمت هغه وعدې چې شوي دي؛ خامخا پوره کوي، يا دا که د مجاهدينو له خوا کوم مسلمان سړی په ناپوهۍ سره ووژل شو، نو دوی به حق تعالی معافوي، نو د دې اندېښنې له امله تاسې له جهاد څخه مه ستړېږئ !.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ
فِي الْأَرْضِ ۚ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ
وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

بېشکه هغه کسان چې وفات کړي وي دوی لره ملائکو (د مرګ) په داسې حال کې چې وي دوی ظلم کوونکي په ځانونو خپلو، وايي ورته (ملائکې): په کوم حال کې وئ تاسې (په خپلو ديني چارو کې؟) وايي دوی چې: وو مونږ ضعيفان کړی شوي په ځمکه کې (د کفارو په لاس، بيا ملائکې ورته) وايي چې: آيا نه وه ځمکه د الله ارته (پراخه)؛ پس چې هجرت کړی وای تاسې په دې (ځمکه کې)، نو دا (تارکان د هجرت) ځای د دوی دوزخ دی، او ناکاره ځای د ورتلو دی (دا دوزخ). مګر (نه عذابيږي) هغه څوک چې په رښتيا سره ضعيفان دي له نارينه وو او له ښځو او له ماشومانو چې نه توانيږي (او نه لري هيڅ) حيله (تدبير) او نه پيژني دوی لاره (د چېرې تللو له دار الحربه). پس دا عاجزان (چې دي) ښايي چې الله (يعني هيله ده له الله چې) عفوه وکړي (ګناهونو د) دوی نه، او دی الله ښه عفوه کوونکی (د معذورانو) ښه بخښونکی (د خطياتو).

تفسير: دآيت خلاصه داده «هغه کسان چې پر خپلو ځانونو باندې ظلم کوي، يعنې له کافرانو سره يو ځای اوسيږي، او هجرت نه کوي، نو پرښتې به له دوی څخه د ځنکدن په وخت کې پوښتنې کوي، چې په کوم دين وئ تاسې؟» دوی به وايي چې: «مونږ مسلمانان يو، مګر په دنيا کې مو د ضعف او کمزورۍ له امله د دين خبرې نشوې کولی»، نو بيا پرښتې ورته ووايي چې: «د الله تعالی ځمکه خو ډېره پراخه او ارته وه، او ستاسې له واکه (اختياره) هم دا پوره وه، چې له هغه ځايه مو هجرت کړی وای»، نو د هسې خلقو ځای دوزخ دی.

هو ! هغه کسان چې په رښتيا سره ضعيفان دي، لکه ښځې او ماشومان چې نه هجرت کولی شي، او نه هغوی ته د هجرت تدبير او لاره معلومه وي، نو دوی د معافی وړ دي.

فائده: له دې څخه راښکاره شوه: په هر هغه ملک کې چې مسلمانان په ښکاره ډول سره شرعي ژوندون نشي کولی، له هغه ځايه هجرت کول پر دوی باندې فرض دي، پرته له هغه کسانو چې بيخي بې وزله او معذوران دي، نور هيچا ته اجازه نشته، چې هلته پاتې شي.

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَنْ يَخْرُجْ
مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

او هر څوک چې وطن پريږدي او (او لاړ شي) په لاره د الله کې، نو وبه مومي (دی) په ځمکه کې (په مقابل د هجرت کې) د آرامی ځايونه ډېر، او پراخي (د روزۍ)، او هر څوک چې ووځي له کوره خپله په داسې حال کې چې هجرت کوونکی وي طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او نورو مشروعو امورو ته) بيا ومومي (لاندې کړي) ده لره مرګ (بهر له کوره)؛ نو په تحقيق واقع شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندې، او دی الله ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: په دې آیت کې د هجرت ترغیب دی، او مهاجرینو ته تسلي او ډاډینه ورکوله شي، یعنې هر هغه څوک چې خاص د الله تعالی لپاره هجرت کوي، او خپل وطن (هیواد) پرېږدي (او د جهاد یاعلم یا حج یا اطاعت یا قناعت یا زهد یا حلال او طیب رزق لپاره سفر کوي) نو د ده د هستوګنې لپاره به ډېر ځایونه پیدا کیږي، او د ده په روزۍ او خوړو کې به ډېره پراخي راشي، نو د هجرت کولو په وخت کې له هسې خبرو څنې مه ویرېږئ ! چې مونږ به چېرې اوسیږو؟ او څه شی به خورو؟ او له دې څنې هم اندېښنه مه کړئ ! نه چې په لاره کې مړه شو، او نه چې د دې لوري او هغه لوري له دواړو څخه بې برخې پاتې شو، ځکه چې په هسې صورت کې هم د هجرت پوره ثواب در رسیږي، او موت خو پوره په خپله نېټه راځي، او له خپل مقرر وخت څخه وړاندې او وروسته کیږي نه.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَٰفِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾

او کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه (په ملکونو) کې پس نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې کې چې څه لنډوالی وکړئ تاسې له لمانځه (له رباعي څخه، نه له ثلاثي او ثنایي نه) که ویرېدئ تاسې له دې چې په فتنه کې به واچوي (ضرر به ورسوي) تاسې ته هغه کسان چې کافران شوي دي، بېشکه چې کافران دي تاسې لره دښمنان ښکاره.

تفسیر: یعنې کله چې د «جهاد» او د نورو احکامو لپاره سفر کوئ او له کافرانو څنې (چې ستاسې صریح دښمنان دي) ددې خبرې وېره وي، چې دوی به فرصت ومومي او تاسې به وربړوي (تکلیف کړي)؛ نو خپل لمونځونه لنډ کړئ ! یعنې هر هغه لمونځ چې تاسې په حضر کې څلور رکعته کاوه، او س هغه دوه رکعته وکړئ !.

فائده: د کافرانو د ضرر رسولو وېره په هغه وخت کې موجوده وه؛ چې دا حکم نازل شو، کله چې دا وېره له منځه ورکه شوه، نو بیا هم څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم تل په سفرونو کې خپل (رباعي) لمونځونه قصر کول، او اصحابو ته یې هم د قصر په نسبت تأکید فرمایه، اوس هم په مسافرۍ کې د قصر کولو حکم دی، دا ذکر شوې وېره وي که نه وي، ځکه چې دا د الله تعالی فضل او مهرباني ده، او ښایي چې په ډېره خوښۍ سره ومنله شي، لکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې هم داسې ارشاد شوی دی.

وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَاحِدَةً ۚ

او کله چې اوسې ته (ای محمده !) په دوی کې (د دښمنانو د وېرې په وخت کې)؛ پس اقامت وکړې ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفې کړه) پس ودې درېږي یوه طائفه له دوی څخه له تاسره، او وادې خلي دا (لمونځ کوونکي) وسلې خپلې، نو کله چې سجده وکړه (دوی د دوه رکعتي په اول رکعت کې او د درې رکعتي او څلور رکعتي په دویم رکعت کې) پس شي دې دوی له وروسته ستاسې، او رادې شي طائفه بله چې نه وي کړی لمونځ دوی؛ پس لمونځ دې وکړي دوی له تا سره، او وادې خلي دوی (هم اسباب د) بیدارۍ خپلې (او د ځان د مدافعې له دښمنه) او وسلې خپلې، خوښوي هغه کسان چې کافران شوي دي (دا) که په یو ډول (طریقه)

سره غافلان شئ تاسې له وسلو خپلو څخه، او له اسبابونو خپلو څخه، څو حمله وکړي دوی پر تاسې باندې حمله یوه.

تفسیر: پخوا د سفر د لمانځه بیان وو، اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنې د کافرانو د لښکرو په مقابله کې دې د مسلمانانو لښکر دوه برخې شي !، یوه برخه دې د دښمن مخ ته ودریږي ! او بله برخه دې له امام سره نیم لمونځ اداء کړي !، او بیا دې دوی د دښمن مخې ته لاړ شي !، او هغه بله برخه خلق دې راشي !، او له امام سره دې هغه پاتې لمونځ اداء کړي !، او د امام له سلام ګرځولو څخه وروسته دې دواړه ډلې د خپلو لمونځونو پاتې برخې یواځې یواځې ادا کړي !، که د ماښام لمونځ وي، لومړۍ ډله دې دوه رکعته او دویمه ډله دې یو رکعت لمونځ له امام سره وکړي !، او په داسې حالت کې د لمانځه په منځ کې تګ راتګ معاف دی، او د توري، څغرې، ډال، او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارك صلی الله علیه وسلم ارشاد دی، او دا د دې لپاره چې کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شي، او یو ځلې ګرد سره په ګډه حمله او یرغل را نه وړي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰ أَن تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ

او نشته هیڅ ګناه (وبال) پر تاسې باندې که چېرې وي په تاسې باندې څه ضرر (تکلیف) له بارانه یا وئ تاسې ناجوړه چې کېږدئ تاسې وسلې خپلې، او ونیسئ (په هر حال کې اسباب) د بیدارۍ خپلې (د خپل ځان د مدافعې لپاره له دښمنه).

تفسیر: که د باران یا رنځورۍ یا د کمزورۍ له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل و ي، نو په داسې حالت کې د هغو د کېښودلو اجازه شته، مګر د خپل ځان ساتنه دې کوي، مثلا څغره، ډال (توره، تومانچه، ټوپک، ماشینګن او نور) دې له ځانه سره ولري.

فائده: که د دښمنانو له وېرې دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشي، چې «صلاة الخوف» (د وېرې لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شي، نو د جماعت لمونځ دې موقوف کړي، او هر مجاهد دې یواځې یواځې لمونځ وکړي !، که له سپرلۍ (سورلۍ) څخې هم د ښکته کېدلو موقع ور میسره نشي، همغسې دې سپور (سور) په اشارې سره لمونځ وکړي !، او که دښمنان ورته نږدې وي، او په هیڅ ډول لمانځه ته وزګار نه وي، نو دلته دې لمونځ مؤخر او بیا دې قضایي راوړي.

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾

بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط، او اهتمام څخه کار و اخلئ !، او د الله تعالی فضل ته هیلمند او امیدوار اوسئ !، چې دی به کافران ستاسې په لاس سپک، خوار، او ذلیل کړي، نو له کافرانو څخې مه ویرېږئ !.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ

بیا کله چې اداء کړئ تاسې لمونځ نو یادوئ تاسې الله (یا) پس کله چې اراده وکړئ تاسې د ګزارلو د لمانځه؛ نو یادوئ تاسې الله په ولاړې، او په ناستې، او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړې (که روغ یئ) او په ناستې او پر اړخو خپلو (که ناروغه یئ).

تفسير: يعني كه د خوف په وخت كې د تنګۍ او بې اطميناني له امله په لمانځه كې كوم ډول قصور راشي، نو د «صلاة الخوف» له تماميدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت كې (ولاړ يئ كه ناست يا ملاست) الله تعالى ياد كړئ !، تر دې چې عين د مقاتلې او هجوم او يرغل (حمله) په وخت كې هم، ځكه چې د وخت تعيين او د نورو قيودو رعايت كول د لمانځه په حالت كې وو، چې د زورورو دښمنانو د مقابلې په وخت كې د هغو د اداء كولو له امله تنګي، او بې اطميناني او د نورو پېښو احتمال كېدى شي، پرته له لمانځه څخه په هر حالت كې بې د و خت له تعيينه هم تاسې الله تعالى يادوئ !، او نه ښايي چې په هيڅ حالت كې د الله له ياده غافل شئ !.

عبد الله بن عباس رضي الله تعالى عنه د دې آيت په آخر كې فرمايلي دي: «هغه څوك چې عقل او حواس يې د كومې پېښې له امله له كاره لويدلې او معذور شوي وي، نو هغه معذور ګڼل كيږي، كه نه هيڅوك په هيڅ وخت كې د پاك الله له يادولو څخه نشي معذور كېدى».

فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿۱۰۳﴾

پس كله چې په آرام شوئ؛ نو قائموئ تاسې (سم اداء كړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ !، بېشكه چې لمونځ دى پر مؤمنانو باندې فرض كړى شوى په معلومو اوقاتو كې.

تفسير: يعني كله چې ذكر شوى خوف لرې او زړونه مو ډاډه شي، نو هر لمونځ چې كوئ ښايي چې د اركانو له تعديل، د شرايطو له رعايت، او د آدابو له محافظې او اطمينان سره يې اداء كړئ !، لكه چې د امنيت په حالت كې اداء كولى شي، د زائدو حركاتو اجازه چې دركړى شوې ده، هغه د خوف په لمانځه پورې مخصوصه ده، بېشكه چې لمونځ په خپل معين او ټاكلي وخت كې فرض شوى دى، نو ښايي په سفر او حضر، په اطمينان او خوف، او په هر حالت كې پخپل ټاكلي وخت كې دې خامخا ادا كړ شي !، داسې نه چې هر كله مو زړه وشي؛ اداء يې كړئ !.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿۱۰۴﴾

او سستي (بې همتي اى مؤمنانو !) مه كوئ ! په طلب (تعقيب او جنګ) د قوم د كفارو كې، كه يئ تاسې چې دردمن كيږئ !، نو بېشكه دوى (هم) دردمن كيږي همغسې چې تاسې دردمن كيږئ، او هيله لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوى (كفار) (يې) او دى الله (په هر شي) ښه عالم ښه حكمت والا، (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعني د كفارو په پلټنه (لټونه) او د دوى په تعقيب كې له همت څخه كار واخلئ ! او څه كوتاهي او سستي پكې مه كوئ، كه تاسې ته د دوى له جنګه كوم زخم او درد دررسېدلى دى؛ نو هغوى هم په همداسې تكاليفو كې آخته، او په دې كې له تاسو سره شريكان دي، او وروسته له دې نه هم تاسې له الله جل جلاله څخه د هسې شيانو اميدوار يئ !، چې دوى له سره په هغو كې څه برخه نه لري، يعني په دنيا كې په كفارو باندې بري، او په آخرت كې لوى ثواب.

الله تعالى ته ستاسې ټول مصالح او اعمال ډېر ښه معلوم دي، او د الله تعالى د هر حكم (چې په هغه كې ستاسې ديني او دنيوي ډېر مصالح او خورا حكمتونه دي) امتثال او منل غنيمت او لوى نعمت وګڼئ.

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىٰكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿۱۰۵﴾

بېشكه مونږ نازل كړى (لېږلى) مو دى تاته (اى محمده !) كتاب (قرآن) په حقه سره لپاره د دې

چې حکم وکړې ته (اې محمده !) په منځ د خلقو کې په هغه طریقه سره چې ښوولې ده تاته الله !
او مه کېږه له جانبه د خیانتګرو او جګړه کوونکو.

تفسیر: له منافقانو او ضعیف الاسلام کسانو ځنې به کله چې کوم یو د کومې ګناه یا خرابی مرتکب کېده، نو د بدنامی او د سزا له وېرې به یې ځان ته حیلې جوړولې، او ځمونږ د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې به یې د هغې اظهار په هسې ډول سره کولو، چې د دوی برائت ترې څرګند شي، بلکه په کوم بريء الذمه باندې به یې تهمت کولو، او د هغه په مجرم ګرځولو کې به یې زور او قوت صرفاوه، او راز راز بهانې او ګلې وډې خبرې به یې سره جوړولې، او په دې مورد کې به یې سره مشورې کولې د آیت مطلب دادی: «اې رسول الله ! مونږ خپل رښتیا کتاب پر تا باندې نازل کړ، چې ځمونږ له پوهولو او ښوولو سره سم پر ګردو خلقو باندې، نېک وي که بد، مؤمن وي که کافر؛ د عدالت او انصاف امر اجراء کړئ ! او د هغو کسانو په خبرو باندې چې خائنان او ټګان دي؛ اعتبار مه کوه !، او مه یې طرفدار شه ! او د دوی په قسمونو او شاهدئ سره هیڅ یو بېګناه سړی مه مجرم کوه !، یعنې ددغو خائنانو په خوا مه شه !، او د یهودي په خلاف خپل حکم مه صادروه !».

وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝١٠٦

او مغفرت وغواړه له الله ! بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې له تحقیقه ځخه پخوا تش په ظاهر سره غل بريء الذمه کول، او په نا حقه سره پر یهودي باندې د غله خیال کول، ستا د عصمت او د عظمت له شان سره مناسب نه دي، او له دې ځخه استغفار په کار دی، په دې کې هغو مخلصانو اصحابو ته پوره تنبیه وشوه، چې د اسلامي تعلق، یا د قومي احساس او نورو عواملو له امله یې پر هغه باندې د حسن ظن له کبله د ښو ګمان کولو، او زیار (محنت) یې ایسته چې پر همغه یهودي باندې غلا ثابته شي.

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ۝١٠٧
يَّسْتَخْفُوْنَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُوْنَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ
الْقَوْلِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ۝١٠٨

او مه کوه جګړه له (طرفه د) هغو کسانو چې خیانت کوي دوی له ځانونو خپلو سره، بېشکه الله محبت نه کوي هر هغه چا سره چې وي ډېر خیانت کوونکی ګنهګار. چې پټوي دوی (له شرمه دا خیانت) له خلقو ځخه او نه یې پټوي (نه شرمیږي) له الله نه، حال دا چې الله (تل) له دوی سره دی (په خپل علم) کله چې د شپې تدبیرونه ترې دوی هغه چې نه یې خوښوي (الله) له خبرو ځخه، او دی الله پر هغو (کارونو) چې کوي (یې) دوی محیط (چاپېرېدونکی په علم او قدرت سره).

تفسیر: په پخواني آیت کې کله چې د هغوی خیانت او خرابي په ښکاره ډول سره وښووله شوه، نو ښایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د هغه زیات شفقت له امله چې ده په ګردو بالخصوص په خپل امت درلود (لرلو)، له حق تعالی ځنې د دوی د خطاوو د مغفرت په نسبت د څه دعا کولو په فکر کې وو، نو ځکه داسې ارشاد وشو، چې د دې خائنانو په طرفداری له الله تعالی سره ولې جګړې کوي، الله تعالی داسې خلق نه خوښوي چې دوی له خلقو سره پټې پټې د شپې له مخې ناجائزې مشورې او جرګې کوي، او له الله تعالی ځنې هیڅ نه شرمیږي، چې هر وخت له هغوی

سره دی، او د دوی پر ګردو احوالو باندې محیط، علیم او خبیر دی، اګر که تاسې د دوی لپاره مغفرت نه دی غوښتی، ولې ستاسې د معافی غوښتلو احتمال خو یقینا موجود وو، وګورئ ! په بل ځای کې د ابراهیم علیه السلام په نسبت د ﴿یُجَادِلُنَا فِیۡ قَوۡمِ لُوۡطٍ۝اِنَّ اِبۡرٰهِیۡمَ لَحَلِیۡمٌ اَوَّاهٌ مُّنِیۡبٌ﴾ صریح ارشاد موجود دی، نو د هغه مخنیوي لپاره حق تعالی دا ارشاد وفرمایه او دی یې له سپارښت څخه منع کړ، والله أعلم.

هٰۤاَنۡتُمۡ هٰۤؤُلَآءِ جَادَلۡتُمۡ عَنۡهُمۡ فِی الۡحَیٰوةِ الدُّنۡیَا فَمَنۡ یُّجَادِلُ اللّٰهَ عَنۡهُمۡ یَوۡمَ الۡقِیٰمَةِ اَمۡ مَّنۡ یَّکُوۡنُ عَلَیۡهِمۡ وَکِیۡلًا۝۱۰۹

واورئ خبردار شئ ! تاسې ای هغو کسانو چې جګړه کوئ له (طرفه د) دوی په دې حیات دنیوي (ژوند لږ خسیس) کې؛ پس څوک دی چې جګړه به وکړي له الله سره له (طرفه د) دغو (خیانتګرو) په ورځې د قیامت کې، بلکه آیا څوک دی چې وي به (د قیامت په ورځې کې) د دوی وکیل (ساتونکی؟ بلکه هیڅوک نشته !).

تفسیر: دا خطاب د غله او هغو کسانو ته دی، چې د غله طرافداري یې کوله، یعنې الله تعالی ته هر شی معلوم دی، له دې بېځایه طرفدارۍ څخه د قیامت په ورځ غله ته هیڅ نفع نشي رسېدی.

وَمَنۡ یَّعۡمَلۡ سُوۡٓءًا اَوۡ یَظۡلِمۡ نَفۡسَهٗ ثُمَّ یَسۡتَغۡفِرِ اللّٰهَ یَجِدِ اللّٰهَ غَفُوۡرًا رَّحِیۡمًا۝۱۱۰

او هر څوک چې وکړي یوه ګناه (چې ضرر یې بل ته رسیږي) یا ظلم وکړي په خپل ځان، بیا مغفرت وغواړي له الله څخه (نو) وبه مومي الله ډېر مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: له «سوء» لویه، او له «ظلم» څخه وړه ګناه مراد ده او یا ددی عکس چې له «سوءا» څخه مراد وړه ګناه، او ظلم څخه غټه ګناه مراد شي، یا له «سوء» څخه هغه ګناه مراد ده چې د هغې په کولو بل چاته ضرر رسیږي، لکه پر چا تهمت تړل، او له «ظلم» څخه دا مراد دی؛ چې ضرر یې یواځې د ده نفس ته رسیږي، یعنې هر قسم ګناه چې وي، د هغې علاج په توبه او استغفار سره کېدی شي، وروسته له توبې څخه به یې الله تعالی معافوي، که بنیادمان قصدا او عمدا په چل او فریب سره دکوم مجرم برائت او پاکي ثابته کړي، یا په غلطی سره مجرم بېګناه وګڼي، نو له دې ځنې د هغه په جرم کې هیڅ تخفیف نه راځي، هو ! په توبې سره به بیخي معافېدی شي، په دې سره هغه غل او د هغه ټول ګوند او طرفدارانو ته چې سره له پوهې او علمه یې د غله خوا نیولې وه، یا یې په غلطی سره مجرم بې ګناه ګڼلو، ګردو ته د توبې او د استغفار ارشاد او هدایت وشو، او یوه لطیفه اشاره په دې لوري هم وشوه، چې که اوس هم څوک همغسې پخپله خبره باندې ټینګ ولاړ وي، او توبه ونه کړي، نو د الله تعالی د مغفرت له وعدې، او د ده له رحمت ځنې بې برخې پاتې کیږي (او که الله تعالی یې تفضلا معافوي نو د ده اختیار دی).

وَمَنۡ یَّکۡسِبۡ اِثۡمًا فَاِنَّمَا یَکۡسِبُهٗ عَلٰی نَفۡسِهٖ وَکَانَ اللّٰهُ عَلِیۡمًا حَکِیۡمًا۝۱۱۱

او هر څوک چې وکړي ګناه نو بېشکه همدا خبره ده چې کوي دا (ګناه او ضرر یې دده) په خپل ځان باندې دي، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې څوک چې په قصد سره ګناه کوي، د هغې وبال یې په غاړه لویږي، او د هغې سزا خاص همغه ته ورکوله کیږي، نه بل چا ته، ځکه چې د یوه سزا بل ته هغه څوک ورکوي، چې له حقیقت څخه بې خبره یا له حکمت ځنې

بیخي بې برخې دي، مګر حق سبحانه وتعالی بې له مبالغې په صیغه د مبالغې سره «علیم» او «حکیم» دی، د ده په لوی دربار کې داسې چارې هیڅ کیدونکې نه دي، او نه يې وهم او تصور کېدی شي، نو اوس له دې ځنې چې په خپله غلا وکړي، او بیا هغه غلا د یهودي په غاړه وروا چوي څه نفع وررسېدی شي؟

وَمَنْ يَّكْسِبْ خَطِيْٓـَٔةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيْٓـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۲﴾

او هر څوک چې وکړي یوه وړه ګناه یا یوه لویه ګناه او بیا (متهم کړي) په دې (ګناه) سره کوم پاک سړی؛ پس په تحقیق بار يې کړ (پر ځان خپل) ډېر غټ دروغ او ګناه ښکاره.

تفسیر: یعنې هر څوک چې کومه وړه یا لویه ګناه وکړي، او بیا هغه دبل کوم بیګناه په غاړه وروا چوي، نو په ده باندې دوه ګناوې لازمیږي، یو د دروغو د تهمت وبال، بل د اصلي ګناه وبال، او ښکاره ده چې ګناه لویه وي که وړه د هغې کفاره او علاج په خالصه توبه سره کیږي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ يُّضِلُّوْكَ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّوْنَكَ مِنْ شَيْءٍ ؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيْمًا ﴿۱۱۳﴾

او که چېرې نه وی فضل (احسان) د الله پر تا باندې او رحمت (مهرباني) د ده؛ نو خامخا به قصد کړی وو یوې طائفې له دوی د دې چې تېر باسي تا (او ګمراه کړي پخپل قصد سره تا)، او نه تېر باسي دوی مګر ځانونه خپل، او نشي ضرر رسولی تاته د هیڅ شي، او نازل کړی دی الله پر تا باندې (ای محمده !) کتاب او حکمت (سنت او شرعي احکام)، او درښوولې يې دي تاته هغه (خبرې) چې ته نه وې پوهېدلی (پرې)، او دی فضل (احسان، رحمت) د الله پر تا باندې ډېر لوی.

تفسیر: دا خطاب د رسول کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) په لوري دی، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په علمي کمال کې پر ګردو اعلی او اولی دی، او د الله تعالی فضل او کرم پر ده باندې داسې بې نهایت دی، چې ځمونږ په بیان او پوهه کې له سره نشي راتلای.

لَا خَيْرَ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ اَوْ اِصْلَاحٍۢ بَيْنَ النَّاسِ ؕ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۱۱۴﴾

نشته هیڅ خیر په ډېرو کې له پټو خبرو (مشورو) د دوی نه، مګر (خیر شته په پټو خبرو) د هغه چا چې امر کوي په صدقه کولو یا په معروف (نېک کار) یا په اصلاح (روغه) په منځ د خلقو، او هر څوک چې وکړي دغه (صدقه، معروف، اصلاح) لپاره د غوښتنې د رضا د الله؛ پس ژر به ورکړو مونږ ده ته اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسیر: منافقانو او حیله ګرانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوږ کې پټې خبرې کولې، تر څو په هغو سره په خلقو کې خپل اعتبار زیات کړي، او پخپلو منځو کې به يې هم چټې خبرې سره کولې، او د یوه او بل غیبت یا شکایت به يې سره کولو، نو ځکه ارشاد وشو: هغه کسان چې په خپلو منځو کې د یو بل په غوږونو کې خبرې او مشورې کوي، د دوی زیاتره مشورې له خیر څخه تشې وي، د صافو او رښتیا خبرو پټولو ته څه حاجت دی؟ هو ! په کومه خبره کې

چې تېرایستل او فریب وي، دوی هغه په پټه کوي، *نو ښايي چې د صدقې او د خيرات خبرې په پټه وکړۍ !، چې* اخیستونکی پرې ونه شرمیږي، یا کوم ناپوه په خپله غلطۍ باندې پوهوي، یا کومه ښه خبره او صحیحه مسئله وروښيي، نو ښايي چې هغه په پټه سره ووايي، چې هغه ته خجالت رانشي، یا که د دوه وو تنو په منځ کې جنګ وي، او دوی د قهر او غصې له امله روغې ته غاړه نه ږدي، نو ښايي چې اول کوم یو داسې تدبیر وسنجوي (جوړ کړي) چې په هغه سره د دوی دواړو په منځ کې روغه وشي، او بیا دوي ښه وپوهوي، تر دې چې په دې ځای کې د «تورېـ -پټولو» اجازه هم شته، په آخر کې فرمایي: «هر څوک چې دا ذکر شوي امور د الله تعالی رضا او خوښۍ لپاره کوي؛ هغه ته به عظیم الشأن ثواب ورعنایت کیږي، یعنې په هسې ښو کارونو کې دې ښايي ریاکاري او دنیوی اغراض مقصود نه وي،

(ځینو د ﴿بِصَدَقَةٍ اَوْمَعْرُوْفٍ﴾ تفسیر داسې کړی دی: په خیرات ورکولو یا په قرض ورکولو یا د مظلوم په اعانت یا په هر نېک کار کې، یا مراد له «صدقې» څنې «زکات» او له «معروف» څخه «خیرات» دی).

وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ۗ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿۱۱۵﴾

او هر څوک چې مخالفت کوي له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او تابع شي (لاړ شي پر بله لاره) بې له لارې د مؤمنانو، نو وبه ګرځوو مونږ دی هغه لوري ته چې دی ورګرځېدلی دی، او داخل به کړو مونږ دی جهنم (دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې کله چې کوم یوه ته حقه خبره واضح شوې وي، او وروسته له هغه بیا هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه مخالفت وکړي، او له ګردو مسلمانانو څنې بېل او ځانته بله کومه جلا لاره غوره کړي؛ نو د ده د هستوګنې ځای جهنم دی.

فائده: اکابرو علماوو له دې آیت څنې دا مسئله هم رایستلې ده، چې د امت د اجماع منکر او مخالف هم جهنمي دی، یعنې د امت اجماع منل هم فرض دي، په حدیث کې وارد دی چې «د الله تعالی حمایت او نصرت د مسلمانانو له ټولګې سره دی، هر چا چې ځانته جلا لاره غوره کړه، هغه په دوزخ کې ولوېد»، (اللهم أعذنا منه !).

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ۚ

بېشکه الله نه کوي مغفرت (نه بخښي) دا چې شریک ونیول شي له ده سره، او مغفرت کوي (بخښي) هغه (ګناه) چې ښکته وي له دې (شرک او کفر نه) هغه چا ته چې اراده وفرمایي د (مغفرت یې).

تفسیر: یعنې له شرک او کفر څنې هره ښکته ګناه چې وي، که الله تعالی اراده وفرمایي بخښي یې، مګر د شرک او کفر بخښل له سره نه کیږي، او د مشرک او کافر لپاره یې عذاب مقرر کړی دی، نو غلا او تهمت کول اګر چې کبیره ګناه ده، مګر دا احتمال هم وو چې الله تعالی په خپل رحمت سره هغه ښنلې وی، لیکن کله چې غل د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخه وتښتېد، اوله مشرکانو سره ګډ او ملګری شو؛ نو اوس د هغه د مغفرت احتمال هم له منځه ولاړ.

فائده: له دې نه دا هم راښکاره شوه چې شرک یواځې همدا نه دی، چې د ما سوی الله عبادت وکړی شي، بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل حکم غوره کول هم شرک دی.

وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ۝١١٦

او هر څوک چې شريک ونيسي (کوم شی) له الله سره؛ نو په تحقيق ګمراه شوی دی په ګمراهی لرې (له حقه).

تفسير: يعنې له هدايت څخه لرې ولوېد، ځکه چې له الله جل جلاله څنې په صراحت سره منحرف شو، او د پاک الله په مقابل کې يې خپل معبود بل څوک وګرځاوه، او د شيطان مطيع شو، او د الله تعالی له اطاعت او د هغه له رحمت څنې بېخي مستغني شو، نو هر څوک چې دومره لرې ولوېږي، هغه به په څه ډول سره د الله تعالی د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شي ! بلکه د داسې سړي مغفرت نشايي له حکمت څنې مخالف دی.

اِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلَّآ اِنٰثًا ۚ وَاِنْ يَّدْعُوْنَ اِلَّا شَيْطٰنًا مَّرِيْدًا ۝١١٧ لَّعَنَهُ اللّٰهُ ۘ

نه بولي دوی (عبادت نه کوي دا مشرکان) بې الله نه مګر د ښځو، او نه بولي (عبادت نه کوي دوی) مګر د شيطان سرکښ چې لرې کړی دی الله (له رحمته خپله).

تفسير: يعنې هغه شيان چې دغو مشرکانو له الله تعالی څنې پرته خپل معبودان ګرځولي دي، په هغو کې هغه بتان هم شامل دي، چې دوی پر هغو باندې د ښځو غوندې نومونه ايښي دي، لکه «عزی، مناة، نائلة، او نور» او که حقيقت ته وګورئ؛ نو دغه مشرکان د ملعون او سرکښ شيطان عبادت کوي، او همدې شيطان دا مشرکان تېرايستلي دي، او مشرکان په دې بت پرستی کې د شيطان امر مني، او د هغه زياته خوښي ځان ته حاصلوي، په دې سره د مشرکانو انتهايي ضلالت او جهالت ښکارول مقصود دي، وګورئ !.

اول خو له دې څخه بل لوی ضلالت شته؟ چې بې له الله جل جلاله بل څوک خپل معبود وګرځوي؟، نو بيا چې معبود يې ګرځولی دی، څه شی دی؟ تيرې؛ چې په هغو کې هيڅ قسم حس او حرکت هم نشته، او د ښځو په نومونو سره هم موسـوم دي، او د چا په وينا او ښوونه؟ ، د هغه شيطان په لمسونه چې د پاک الله له درباره مردود رټلی او ملعون شوی دی، نو آيا د دې ضلالت او جهالت بل کوم نظير چېرې پيدا کېدی شي؟ او خورا (ډېر) لوی احمق هم دا خبره منلی شي؟

وَّقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ۝١١٨

او وويل (شيطان) چې خامخا به ونيسمه خامخا زه (ای الله !) له بندګانو ستا نه يوه برخه مقرره کړی شوې.

تفسير: يعنې کله چې شيطان د سجدې په نه کولو سره ملعون او مردود شو، نو په هغه وخت کې يې وويل: «زه خو تباه او فنا شوم، مګر ستا له بندګانو د آدم عليه السلام له اولادې څنې به زه يو معلوم مقدار او لويه برخه لمسوم او خطا باسم، او له خپله ځانه سره به يې جهنم ته بيايم»، لکه چې په «الحجر» او په «بني اسرائيل» او نورو سورتونو کې مذکور دي، مطلب يې دا دی چې شيطان له متمرد او ملعون کېدلو څخه علاوه خو له اولې ورځې راهيسې د ګردو بني آدمانو دښمن او بدي غوښتونکی دی، او خپله دښمني يې په صاف ډول سره ښکاره کړېده.

د مقررې حصې اخيستلو يوه معنی دا هم ده، چې ستا بندګان به پخپلو مالونو کې ما لره هم يوه برخه ټاکي (مقرروي)، لکه چې خلق بتانو، جنياتو، او پرته له الله نورو ته نذرونه او نيازونه ورکوي.

وَّلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ

او زه به هرو مرو (لازماً) ګمراه کړم دوی، او لازماً زه به په باطلو امیدو کې خامخا واچوم دوی، او لازماً زه به امر وکړم خامخا دوی ته چې پس لازماً څیروي به دوی خامخا غوږونه د چارپایانو، او زه لازماً امر وکړم دوی ته؛ پس لازما تغییر به ورکړي دوی خامخا پیدایښت د الله ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې زما په برخه کې راځي؛ دوی له حقې لارې څنې ګمراه کوم، او د دوی په زړونو کې به د دنیوي ژوندون او د فاني دنیا مینه اچوم، او دوی به له قیامت، حساب او کتاب، او نورو اخروي امورو څخه غافل کوم، او دا خبره به دوی ته ورښیم چې د څناورانو غوږونه څیري کړي، او د بتانو په نامه یې خوشې کړي، او د الله تعالی پیدا کړي صورتونه او د هغو مقررې کړې څېرې واړوي.

فائده: د کافرانو دستور وو چې د غوا خوسی، د مېږې (ګډې) وُری، او د اوښ جونګی به یې د بت په نامه کول، او د هغو غوږونه به یې څیرول، او په غوږونو کې به یې نښې اچولې، بیا به یې سرخوشي پرېښودل.

د صورت بدلول لکه خصي کول، یا په ستنو سره د بدن سوري کول، او په هغه سره شنه یا بل ډول خالونه اېښوول، یا زرغون داغ ورکول، یا د وړوکي پر سر باندې په کوم اسم او رسم سره کمڅۍ او بل رنګ ویښتان د بل چا په نامه پرېښوول دي (یا په منهیاتو کې د خپلو اندامونو خوځول، یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چې په مونږ مسلمانان باندې لازم دي؛ چې له دغو ګردو کارونو څنې خپل ځانونه وژغورو (وساتو)، د ږیرې خریيل هم په همدې تغییر کې داخل دي، او د الله تعالی هر څومره احکام چې دي؛ په هر یوه کې تغییر کول ډېره سخته خبره ده، هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا یې حرام ګڼل؛ انسان له اسلام څنې باسي.

نو هر څوک چې په داسې خبرو کې مبتلا وي؛ په یاد دې ولري، چې د هغه شیطان په همغه ټاکلې (مقرره) برخه کې داخل دی، چې ذکر یې اوس تېر شو.

وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۹﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيْهِمْ ؕ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿۱۲۰﴾ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۡ وَلَا يَجِدُوْنَ عَنْهَا مَحِيْصًا ﴿۱۲۱﴾

او هر څوک چې ونیسي شیطان دوست بې له الله؛ نو په تحقیق زیان یې وکړ زیان ښکاره. وعده کوي (شیطان) له دوی سره، او په باطلو امیدونو کې غورځوي دوی، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب، دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی، او نه به مومي دوی له دې دوزخه هیڅ ځای د تېښتې (او خلاصي).

تفسیر: یعنې کله چې د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عدوات کیفیت ښه معلوم شو؛ نو اوس په دې کې هیڅ شک پاتې نه شو، هر هغه څوک چې له خپل حقیقي معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوي، په سختو نقصانونو کې لوېږي، د شیطان ټولې وعدې او امیدونه محض فرېب دي، او نتیجه یې داسې کېږي چې د دوی د ګردو د هستوګنې ځای دوزخ دی، او له دوزخ څخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ
اَبَدًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿۱۲۲﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) نو ژر به داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کې چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، وعده کړېده الله حقه (وعده)، او څوک دی زيات صادق (رښتين) له الله نه په خبره (او وعده) کې.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د شيطان له فساد څخه محفوظ دي، او د الله تعالى له ارشاده سره سم يې ايمان راوړی دی، او ښه عملونه يې کړي دي، دوی به تل په داسې جنتونو او باغونو کې ښه ژوندون کوي، چې د تل لپاره په کې پسرلی وي، او دا د الله تعالى وعده ده، چې له دې څخه د بل هيچا وعده رښتيا کېدی نشي، نو بيا د هسې رښتيا او پخې وعدې پرېښودل، او د شيطان په دروغو خبرو باندې خطا وتل، څومره ګمراهي او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دي؟

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ؕ مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ
اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ
يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿۱۲۴﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر اميدونو (ارزوګانو) ستاسې او پر اميدونو (ارزوګانو) د اهل کتابو، (بلکه پر ښو عملونو پورې مربوط دی)، هر څوک چې وکړي ناکاره کار؛ نو جزا به ورکړل شي ده ته په هغه سره، او نه به مومي دغه (ګناهګار) د ځان لپاره بې له الله نه هيڅ ولي (دوست)، او نه مددګار (چې دی له عذابه خلاص کړي). او هر څوک چې عمل وکړي له (ځينو) نېکو (کارونو) له نارينه وو او له ښځو، حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو دغه (نېکوکاران) داخل به شي په جنت کې، او ظلم به ونشي په دوی (په اندازه) د نقير (هم، يعنې پر دوی به هيڅ شي کې هيڅ ظلم نه کيږي).

تفسير: د کتابيانو يعنې د يهودانو او نصرانيانو دا خيال وو، چې مونږ د الله تعالى خاص بندګان يو، او پر هغو ګناهونو چې نور خلق نيول کيږي؛ مونږ نه نيول کيږو، انبياء عليهم السلام څمونږ حمايت کوي، او مونږ ته نجات راکوي، او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسې خيال کولو، نو الله جل جلاله وفرمايل: «چې نجات او ثواب د چا په اميد او خيال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چې بد کوي بد به مومي، او تکليف به ګالي هر څوک چې وي، د الله تعالى له حساب، کتاب، او عذاب څخه ځان نشي ژغورلی، او نه يې څوک حمايت او طرفداري کولی شي، پاک الله چې هر څوک ونيسي؛ همغه يې خوشې کوي او نجات ورکوي، لکه چې په همدې لږه او خسيسه دنيا کې الله تعالى رنځ او درد د چا په برخه کړي، بې له الله جل جلاله بل هيڅوک هغه نشي ترې لرې کولی، هر هغه څوک چې ايمان ولري، او نيک عمل وکړي؛ نو هسې کسان به په جنت کې داخليږي، او د خپلو نېکيو پوره ثواب به مومي.

خلاصه داچې د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی، د چا په اميد او ارزو سره هيڅ نشي کېدی، نو داسې اميدونه په لغته ووهئ !، او په نېکو کارونو کې زيار (محنت) وباسئ !، او همت وکړئ !.

(نقير هغه داغ ته وايي چې د خرما د زړي په شا طرف باندې وي).

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾

او څوک دي ډېر غوره له جهته د دين له هغه چا چې تابع يې کړ څولی وي مخ خپل (يا ځان خپل خاص حکم د) الله ته، حال دا چې دی نېکوکار وي، او متابعت يې کړی وي د ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې دی حنيف وو (په حق دين کلك ولاړ وو او له باطل ځنې بيزار وو)، او نيولی دی الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسير: پخوا معلومه شوه چې د الله تعالی په نزد يوازې اعتقاد او اعمال اعتبار لري، او خوشې چتې هيلې (بهانې)، اميدونه، او ارزوګانې هيڅ يوه نتيجه نه ورکوي، اهل کتابو او نورو ګردو لره همدا کليه قاعده مقرره ده، چې په دې کې اهل د اسلام ته اشاره ده، يعنې د صحابه وو رضي الله تعالی عنهم تعريف او فضيلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده، اوس په ښکاره ډول سره فرمايي چې په ديانت کې له داسې سړي سره څوک مقابله کولی شي، چې د الله تعالی له حکمونو ځنې غاړه نه غړوي، او په نېکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رښتيا سره د ابراهيم عليه السلام د ملت او دين ښه متابعت کوي، چې هغه له ګردو ځنې ځان شکولی، او له پاک الله سره يې خپل تعلق او ارتباط ټينګ کړی وو، او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلت سره غوره کړی وو، ښکاره ده چې دا درې واړه صفتونه په صحابه وو (رضوان الله تعالی عليهم أجمعين) کې د کمال په توګه موجود وو، نه په کتابيانو کې، نو په دې قيودو سره د اهل کتاب هغه ارزو او هيله چې پخوا تېره شوه، بېخي باطله او چتې ثابته شوه.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٦﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً وعبيداً)، او دی الله پر هر شي ښه احاطه کوونکی (په خپل علم او قدرت سره).

تفسير: يعنې په ځمکه او آسمان کې څه شيان چې دي سره له اسمانونو او ځمکو د هغو ګردو خالق الله تعالی دی، او دغه ګرد شيان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوك او د ده جل وعلا شأنه په واك (اختيار) او قبضه کې دي، او پخپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چې اراده وفرمايي؛ همغه کوي، پاك الله هيچا ته څه اړه او احتياج نه لري، هيڅوك دې په دې سره ډاډه نشي، او نه دې تېروځي چې زه يې دوست او خليل يم، او د ټولو خلقو د خير او شر دګردو اعمالو په جزا او سزا کې دې هيڅوك هيڅ يو تردد او انديښنه ونه کړي !.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ فِي يَتٰمَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتٰمَىٰ بِالْقِسْطِ ۚ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه په باب (د ميراث د) ښځو کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله فتوی (حکم) درکوي تاسې ته په (باب د) دوی کې، او (بل د) هغه شي (حکم درکوي) چې لوستلی شي پر تاسې په کتاب (قرآن) کې په (باب د)يتيمانو ښځو کې، هغه چې نه ورکوئ تاسې دوی ته هغه (ميراث) چې فرض کړی شوی دی دوی ته، او مينه کوئ تاسې دې کار ته

چې نکاح کړئ تاسې دوی، او (حکم درکوي الله په حق) د ضعیفانو کې له وړو هلکانو نه، او (بل دا حکم درکوي) چې ودریږئ تاسې په حق د یتیمانو کې په عدل (انصاف) سره (په میراث او مهر کې).

تفسیر: ددې سورت په اول کې یې د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید فرمایلی وو، د یتیمو جونو اولیاء لکه د اکا ځوی که پوه شي، چې زه د دې پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دې خپل ځان ته نه نکاح کوي !، بلکه بل چاته دې په نکاح ورکړي !، او دی دې د هغې حامي او کومکي (مددګار) شي.

خو له تجربې ځنې مسلمانانو ته دا ور معلومه شوه، چې په ځینو ځایونو کې د جونو په حق کې هم دا بهتر وو؛ چې د خپل «ولي» په نکاح کې راشي، او «ولي» د دې رعایت داسې کوي؛ چې بل څوک یې نه کوي، نو له دې امله مسلمانانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د داسې نکاح اجازه وغوښتله، د دې استدعا په نسبت دا آیت نازل شو، او دوی ته اجازه ورکړه شوه، او ویې فرمایل: «هغه ممانعت چې پخوا له دې نه شوی وو؛ هغه خاص په هغه صورت کې وو چې د دوی حق په پوره ډول سره اداء نه کړئ، او د یتیمانو د حق د اداء کولو تاکید یې فرمایلی وو، او که څوک له یتیم سره د ښه سلوک او ښېګڼې په اراده نکاح تړي، نو اجازه ده».

فائده: په عربو کې داسې عام دستور وو، چې ښځې، وړوکي او یتیمان به یې له ځینو حقوقو ځنې بې برخې او محروم ګرځول، او دوی ته به یې میراث نه ورکاوه، او ویل به یې چې میراث د هغه چا حق دی، چې له دښمنانو سره وجنګیږي، او له یتیمو جونو سره د دوی اولیاوو نکاح تړله، او د دوی په نفقه، مهر، کسوت او نورو کې یې کمی کولو، او په مالونو کې به یې بېځایه تصرفات کول.

خلاصه داده: د الله تعالی حکم واجب الاتباع دی، او د الله تعالی د حکم په مقابل کې د هیچا عقل، فکر، ارزو، دستور، حکم، قیاس، بیخي د اعتبار وړ او قابل کېدی نشي، او د الله تعالی دحکم په مقابل کې د بل چا د خبرو اوربدل او عمل پرې کول او د الله تعالی د حکم پرېښودل صریح کفر او ګمراهي ده، او دا مضمون یې په بلیغو تاکیداتو سره ظاهر او ښکاره کړ، اوس د همغو پخوانیو آیتونو په حواله د ښځو او د یتیمو جونو نکاح په متعلق ځینې نورې مسئلې هم رانبیي، څو چې له دې تاکیداتو څخه وروسته د ښځو د حقونو په ورکولو کې د هیچا هیڅ یوه خبره پاتې نشي.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

او هر څه چې کوئ تاسې له خیر (نېکۍ) پس بېشکه چې الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشیاء ورمعلوم دي).

تفسیر: یعنې الله تعالی ته ستاسې یوه یوه ذره نیکي هم معلومه ده، نو د یتیمانو او ښځو په حق کې هره ښېګڼه (ښه کار) چې وکړئ ! د هغې ثواب هرو مرو (خامخا) مومئ !.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

او که کومه ښځه ویربېده له مېړه خپله د سرکشي (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک)، یا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو)؛ پس نشته ګناه پر دغو دواړو په دې کې چې صلح وکړي دوی پخپلو منځونو کې یو شان صلح، او صلح کول خیر (ډېر غوره) دي.

تفسیر: یعنې که کومه ښځه د خپل مېړه زړه له خپله ځانه خپه ووینې، او د هغه د خوښې او متوجه کولو لامله له خپل مهر یا نفقې او نورو ځنې لږ څه ورپرېږدي، او هغه له خپله ځان خوښ کړي؛ نو په دې مصالحت کې د هیڅا په ذمه ګناه نشته، د زوجینو په منځ کې مصالحت او موافقه ډېره ښه خبره ده، هو ! بې له سببه د ښځو خپه کول او بې له رضا د دوی په مال کې تصرف کول ګناه ده.

ځینو مفسرینو د صلحې صورت داسې لیکلی دی: «ښځه مهر یا نفقه مېړه (خاوند) ته ورپرېږدي، کُلاً یا بعضاً، یا خپل وار خپلې بنې ته خوشې کړي، او مېړه (خاوند) دې طلاق نه ورکوي ! او ترې ځنګ (ډېړه) دې هم نه کوي !، او خبرې اترې دې ورسره کوي».

وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ۚ

او حاضر کړی شوی دی (اینبودل شوی دی) په زړونو کې حرص (او د زړونو په منځ کې بخیلي موجوده ده).

تفسیر: یعنې د هر چا په زړه کې د خپل ځان نفع او د مال حرص او بخیلي شته، نو که ښځه نظر کوم مصلحت ته خپل مېړه (خاوند) ته کومه نفع ورسوي، نو نارینه ترې خوښېږي، «او که نارینه خپلې ښځې ته کومه نفع ورسوي؛ نو دا ښځه ترې خوشالېږي، لیکن د حرص، بخیلي، اعراض، او بې پروایی له کبله مېړه (خاوند) ته غاړه نه ږدي، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تېرېږي، او مېړه (خاوند) هم د ښځې ښه ساتلو او د دې د لږو حقوقو اداء کولو ته نه تیارېږي».

وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

او که نیکي وکړئ تاسې ! (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ تاسې (له نشوزه او خصومته) نو بېشکه چې الله دی په هغه شي چې کوئ يې تاسې (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسې د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسیر: یعنې که له ښځو سره ښه سلوک وکړئ ! او له بد سلوکۍ او جنګونو او جنجالونو ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ستاسې له ګردو خبرو ځنې خبردار دی، د نیکۍ ثواب به خامخا تاسې ته درکوي، ښکاره ده چې په دې صورت کې اعراض او خپګان نه پېښېږي، او د رضا کولو او له خپل حق ځنې د تېرېدلو ضرورت نه پاتې کېږي.

وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۖ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۚ

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسې (ای د ډېرو ښځو مېړونو !) د دې چې عدل وکړئ (او برابروالی وساتئ په هر شي کې) په ما بین د ښځو خپلو کې اګر که ډېر حرص وکړئ تاسې (عدل ته)، نو مخ مه ګرځوئ تاسې (له یوې ښځې) په کامل مخ ګرځولو سره؛ چې پس پرېږدئ دا (ښځه) په شان د ځوړندې شوې؛ (چې نه یې طلاقوئ، او نه د مېړه توب معامله ورسره کوئ).

تفسیر: یعنې که څو ښځې ستاسې په نکاح کې وي، - او دغه ستاسې له لاسه نه کېږي؛ چې د زړه مینه او په هر امر کې بیخي مساوات او برابري رعایت له هرې یوې سره وکړئ-؛ نو داسې ظلم او تېری هم مه کړئ ! چې بیخي یوه لوري ته وښویېږئ او میلان وکړئ، او هغه بله ښځه همغسې په منځ کې ځوړنده پرېږدئ، نه یې هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ، او نه یې بیخي جلا (جدا) کوئ چې له بل چا سره خپله نکاح وتړي.

وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾

او كه اصلاح وكړئ تاسې (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وكړئ (له ظلمه) نو بېشكه چې الله دى ښه مغفرت كوونكى (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى.

تفسير: يعنې كه د اصلاح او د مصالحت معامله وكړئ، او حتى المقدور له ظلم، تعدي، او حق تلفى څخه خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالى ښښونكى دى.

وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

او كه سره بېل شول دواړه (زوجين په طلاق سره) نو بې پروا به كاندي الله هر يو له دوى نه په خپله پراخه مهرباني، او دى الله پراخ (رحمت، فضل، او احسان د ده) تدبير والا (چې هر كار له حكمت او مصلحت سره سم كوي).

تفسير: يعنې كه زوجين بېلوالى غوره كړي، او دطلاق وار ورسيږي، نو هيڅ حرج نشته، الله تعالى د هر يوه كار جوړوونكى دى، او د ګردو حاجاتو پوره كوونكى دى، په دې كې دې لوري ته اشاره ده، چې ښايي ښځه په راحت او هوسايى (آرام) كې وساتله شي !، او ايذاء او ربړ (تكليف) ورته ونه رسوئ ! او كه داسې ښه ژوندون يې له لاسه پوره نه وي، نو بيا ښه ده چې طلاق وركړي، والله أعلم.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره د اسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً، او عبيداً)، او خامخا په تحقيق حكم كړى دى مونږ هغو كسانو ته چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب پخوا له تاسې، او (هم خاص حكم كړى دى مونږ) تاسې ته د دې چې وويرېږئ ! له الله، او كه تاسې كافران شئ؛ نو بېشكه (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره د اسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً، او عبيداً)، او دى الله ښه غني (ډېر بې پروا له هر چا او هر شي)، ښه ستايلى شوى (په ډېرو ښو صفاتو سره). او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره د اسمانو او ځمكې ملكاً، خلقاً، او عبيداً)، او بس دى الله وكيل (ښه كار جوړوونكى).

تفسير: د دې دواړو آيتونو خلاصه دا ده چې: تاسې او له تاسې څخه ګردو پخوانيو خلقو ته دا حكم اورول شوى دى، چې له الله تعالى څخه وويرېږئ !، او د ده له احكامو څنې نافرماني مه كوئ ! او ترې غاړه مه غړوئ !، نو كه اوس څوك د الله جل جلاله حكم نه مني؛ نو الله جل جلاله د ګردو شيانو مالك دى، او د هيچا پروا نه لري، يعنې دى خپل ځان ته نقصان رسوي، او پاك الله ته هيڅ يو تاوان نشي رسولى، كه د الله تعالى احكام ومنئ؛ نو په دې باور ولرئ ! چې الله جل وعلا شأنُه چې دګردو شيانو مالك دى، ستاسې ګرد كارونه درجوړوي.

درې ځلې يې وفرمايل: هر هغه شيان چې په ګردو اسمانونو او ځمكه كې دي؛ د الله تعالى دي:

له (۱) نه پراخي او وسعت مقصود دی، يعنې د هغه په دربار کې د هيڅ يو شي کمی نشته.

له (۲) نه د بې نيازۍ او بې پروايي بيان مقصود دی، يعنې که تاسې منکران يئ، الله (جل جلاله) د هيڅا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی، په دې شرط سره چې تاسې پرهېزګاران او متقيان اوسئ !.

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿۱۳۳﴾

که اراده وفرمايي (الله د بيولو او مړه کولو ستاسې) نو بو به ځي(فنا به کړي) تاسې (په موت سره) ای خلقو ! او رابه ولي نور خلق (په پيدا کولو سره)، او دی الله پر دغه (اعدام او ايجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسير: يعني الله تعالى پر دې باندې هم قادر دی، چې تاسی ګرد سره فناء کړي، او د دنيا له مخې مو لرې کړي، او ستاسې په ځای نور مطيعان او حکم منونکي خلق پيدا کړي.

له دې ځنې هم د الله تعالى د بې پروايي او د استغناء اظهار ډېر ښه راښکاريږي، او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهديد او تخويف وشو.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ

هر څوک چې وي چې وغواړي ثواب (بدل) د دې دنيا؛ نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنيا او (ثواب) د آخرت.

تفسير: يعني که تاسې د الله تعالى د احکامو متابعت وکړئ؛ نو تاسې ته د دنيا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرونه درکول کيږي، نو بيا يواځې په دنيا پسې ګرځېدل او د الله تعالى د احکامو د نه منلو په اثر له آخرت (بلکه له دنيا) څخه هم ځان محروم او بې برخې ګرځول لويه ناداني ده.

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿۱۳۴﴾

او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعني الله تعالى ستاسې ګرد کارونه ويني، او ستاسې ګردې خبرې اوري، هر شی چې غواړوئ، که اراده وفرمايي؛ نو همغه به درکوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې تل محکم ولاړ ! په انصاف سره شاهدان (خاص) لپاره د الله، اګر که وي (شاهدي) پر نفسونو ستاسې (چې زيان مو وي په کې) يا (په) والدينو (مور او پلار ستاسې) يا (په) اقاربو (خپلوانو ستاسې).

تفسير: يعني ښايي چې په رښتيا او د الله تعالى له حکم سره سمه شاهدي ورکړئ ! اګر که په دې حقه شاهدي کې ستاسې يا ستاسې د کوم عزيز او قريب خپلوان زيان هم وي، هر هغه خبره چې رښتيا وي، ښايي چې په ښکاره ډول سره اظهار کړل شي، او د دنيوي نفعې لپاره اخروي نقصان وانخلئ.

إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا ۚ

که وي دغه (مشهود علیه او مشهود له) غني (شتمن) یا فقیر (محتاج) نو الله ډېر خیر غوښتونکی دی پر دوی (له تاسي نه)، نو مه کوئ تاسي متابعت د هوا (د نفساني خواهشونو) چې انصاف وکړئ تاسي (او له حقه مه تېرېږئ ! یا چې عدول وکړئ له حقه).

تفسیر: یعني په رښتیا شاهدی کې د خپلې کومې نفساني غوښتنې متابعت ونه کړئ ! چې د شتمنو رعایت وکړئ، او پر محتاجو باندې ورحمېږئ، او حقه خبره پټه کړئ، هر هغه شی چې حق وي؛ همغه ووایئ، الله تعالی له تاسې څخه زیات د هغوی د خیر او ښېګڼې اراده لري، او د دوی په مصالحو باندې ښه پوه او خبردار دی، او د ده په دربار کې د هیڅ شي کمی نشته.

وَإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

که واړوئ تاسي (خپلې ژبې) یا څنګ وکړئ تاسې (له شاهدی نه) نو بېشکه الله دی پر هغه شي چې کوئ (یې) تاسې ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسیر: د ژبې اړول دا دي چې رښتیا خبره ووایئ، مګر خو په پېچلو او تاو کړیو الفاظو، چې د هغو له اورېدلو څخه اورېدونکي په شبهه کې لوېږي، یعني صافه صافه او رښتیا خبره نه وایئ. او ځان ترې ژغورل (بچ کول) او په څنګ (ډډه) کېدل دا دي چې: پوره خبره ونه وایئ، بلکه هغه خبرې چې په کار راځي هغه پر پرېږدئ، نو په دې دواړو صورتونو کې یې اګر که دروغ نه دي ویلي، مګر د حق د نه ښکاره کولو له امله ګناهګارېږي، او ښایي چې هرو مرو شاهدي پوره او په رښتیا الفاظو ورکړه شي !، (یا دا چې د شهادت له اداء څخه مخ واړوئ، او پټ یې کړئ).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ثابت او خالص کړئ تاسې ایمان خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه کتاب (قرآن) چې ټوټه ټوټه یې نازل کړی دی پر رسول خپل (محمد) باندې، او پر هغه کتاب چې ټول یې یو ځل نازل کړی دی پخوا (له قرآن په نورو رسولانو)، او هر څوک چې کافر شي پر الله، او پر ملائکو (پرښتو) د دغه (الله) او پر کتابونو د دغه (الله) او پر رسولانو د دغه (الله) او پر ورځې آخرې (چې قیامت دی)؛ نو په تحقیق ګمراه شوي دي په ګمراهی لرې سره (له حقه).

تفسیر: یعني هر څوک چې ایمان راوړي نو ضرور دي چې د الله تعالی پر ګردو احکامو او ارشاداتو د زړه له کومې یقین ولري، که د الله تعالی له احکامو او ارشاداتو څخه پر یوه حکم هم یقین ونه کړي؛ نو هغه مسلمان نه دی، او تش د ژبې وینا او د خولې اظهار هیڅ کوم اعتبار نه لري.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

بېشکه هغه کسان (یعني یهودان) چې ایمان یې راوړی دی (په موسی) بیا کافران شوي دي (په عبادت د خُسي سره)، بیا یې ایمان راوړی دی (په توبه ایستلو سره)، بیا کافران شوي دي (په

انجیل او عیسی باندې) بیا زیات شوي له جهته د کفره (په محمد باندې) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښیي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی په خپل کفر کې دوام لري).

تفسیر: یعني په ظاهر کې مسلمانان او په زړه کې مذبذب پاتې وو، او په آخر کې بې له یقین کولو مړه شول، نو دوی ته د نجات لاره نه موندله کیږي، دوی کافران دي، او ظاهري مسلماني يې هیڅ په کار نه ورځي، له دې نه منافقین مراد دي.

او ځیني وايي چې: دا آیت د یهودانو په باره کې نازل شوی دی، چې لومړی یې ایمان راوړ، بیا د څسي په عبادت کولو سره کافران شول، بیا یې توبه وکړه او مؤمنان شول، بیا له عیسی علیه السلام څخه منکران او پرې کافران شول، وروسته له دې د محمد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) له رسالته یې هم انکار وکړ، او په کفر کې یې لا پسې ترقي وکړه.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿١٣٩﴾

زیری ورکړه (ای محمده !) منافقانو ته په دې چې بېشکه شته دوی ته عذاب دردناک. هغه کسان چې نیسي دوی کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو، آیا لټوي دا (منافقان) له کافرانو څخه عزت، پس بېشکه (دنیوي او اخروي) عزت خاص الله لره دی ټول.

تفسیر: یعني منافقان چې له مسلمانانو ځنې جلا کیږي، او که کافرانو سره دوستي کوي، د هغوی لپاره سخت عذاب دی، د منافقانو دغه خیال چې «مونږ ته د کفارو د ناستې او ولاړې لامله دنیوي عزت رسیږي» بیخي غلط دی، ځکه چې ګرد عزتونه د الله تعالی له خوا دي، هر څوک یې چې اطاعت کوي؛ د ده په برخه عزت رسیږي، خلاصه یې داسې شوه چې داسې خلق به په دنیا او آخرت دواړو کې خوار او ذلیل اوسي.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖٓ ڮ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ جَمِيْعًا ﴿١٤٠﴾

او په تحقیق (پخوا) نازل کړی دی (الله) پر تاسې په کتاب (قرآن) کې دا حکم «هر کله چې واورېدل تاسې (په یوه مجلس کې) آیاتونه د الله چې کفر (او انکار) کولی شي په دې آیتونو، او مسخرې کولی شي په هغو پورې؛ نو مه کېنئ تاسې له دوی سره (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې مشغول شي دوی په خبره بله کې (که نه) په تحقیق تاسې (هم) په دې وخت کې د هغو په شان شئ (په ګناه کې)، بېشکه چې الله یو ځای کوونکی دی د منافقانو او د کافرانو په جهنم (دوزخ) کې د ټولو (په یو ځای کې).

تفسیر: یعني ای مسلمانانو ! الله تعالی پخوا له دې نه په قرآن عظیم الشأن کې تاسې باندې داسې حکم نازل کړی دی: «په هر هغه مجلس کې چې د الله تعالی پر احکامو تمسخر او له هغو څخه انکار کیږي، هلته له سره مه کېنئ ! که نه تاسې هم همغسې ګڼل کیږئ، هو ! که هغوی په نورو خبرو کې مشغول شي؛ نو په هغه وخت کې له هغوی سره د کیناستلو هیڅ ممانعت نشته»، د منافقانو په مجلسونو او مرکو کې د الله تعالی له احکامو او له آیتونو څخه انکار او

وربانـدې تمسخر کېـده، نو پـه دې مناسبت دا آيت نازل شـو، او دا چې يې وفرمايل: «حکم نازل شوی دی پر تاسې باندې؛ دې آيت ته اشاره ده: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ الآيه - چې پخوا له دې نه نازل شوی وو».

فائده: له دې نه معلومه شوه، هر هغه څوک چې په مجلس کې په خپل دين باندې طعن او عيب اوري، او بيا هلته کيني، او اوري يې، اګر که هغه پخپله څه ونه وايي؛ «منافق» دی.

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

هغه منافقان چې هميشه منتظر دي (حوادثو) ستاسې ته، نو که وو تاسې ته بری له (لوري) د الله، نو ووايي دا (منافقان مسلمانانو ته) چې: آيا نه وو مونږ له تاسې سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د بري) نو وايي دا (منافقان کفارو ته) چې: آيا غالب شوي نه وو مونږ پر تاسې او (آيا) ومو نه ژغورلئ (بچ مو نه کړئ) تاسې له مؤمنانو څخه؟

تفسير: يعنې دا منافقان هغه کسان دي چې پر له پسې ستاسې د کمی په انتظار کې دي، بيا که بری (فتح) ستاسې په برخه شوه؛ نو تاسو ته وايي: «آيا مونږ له تاسې سره نه وو؟ (بلکه وو)، د ولجې (غنيمت) په مال کې مونږ هم له خپلو ځانونو سره شريک کړئ!»، او که کافرانو ته په جنګ کې څه شی په لاس ورشي، يعنې کفار غالب شي؛ نو هغوی ته وايي: «آيا مونږ تاسې باندې غلبه نه وه کړې؟ يعنې پر تاسې باندې غالب او په دې قادر وو چې تاسې قتل کړو، خو مونږ له تاسې څخه لاس واخيست، نو آيا مونږ ستاسې حفاظت نه دی کړی؟ آيا مونږ تاسې د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلي (بچ کړي)؟ نو په ولجه (غنيمت) کې مونږ ته هم برخه راکړئ!».

فائده: له دې څخه معلومه شوه، که څوک سره له دې چې په حقاني دين کې هم وي، او له ګمراهانو سره پټې خبرې او ځان ته جوړښت لري؛ نو دا وضعيت يې هم د «نفاق» خبره ده.

فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿۱۴۱﴾

نو الله به فيصله وکړي په مينځ ستاسې کې په ورځې د قيامت کې، او له سره به ونه ګرځوي الله لپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندې هيڅ لاره (د حجت او د بري).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې او د دوی په منځ کې حکم او فيصله کوي، چې تاسې جنت ته بيايي، او دوی په دوزخ کې اچوي، په دنيا کې هر څه چې د دوی له لاسه کيږي؛ هغه دې وکړي! خو نتيجې به يې وګوري، مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هيڅ شی نه شي خرابولی، او نه يې له مينځه لرې کولی شي، چې همدغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه ارزو او تمنا ده.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ

بېشکه چې منافقان ټګي کوي (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره، او الله د دوی د ټګۍ په مقابل کې له دوی سره ټګي کوي.

تفسير: يعنې په زړه کې کافر او په ښکاره مسلمان دی، څو د دواړو خواوو له ضرر او ايذاء څخه محفوظ پاتې وي، او له دواړو خواوو ګټې او فائدې واخلي، حق سبحانه وتعالی د دوی د دې غولونې او ټګۍ دا سزا ورکړه، چې د هغوی ګرد شرارتونه او پټ خباثت يې خپل پاک نبي صلی الله عليه وسلم ته ښکاره کړ،

او دوی یې ذاسې ذلیل او خوار کړل؛ چې بیخي له کاره ووتل، او د هیڅ اعتبار وړ نشول، او ګرد چلونه او فریبونه یې مسلمانانو ته ښکاره شول، او هغه سزا چې دوی ته په آخرت کې وررسیږي، هغه یې هم راخرګنده کړه، لکه چې په راتلونکو آیتونو کې یې ذکر راځي، خلاصه یې دا چې د دوی له دغې ټګۍ څخه هیڅ ونشول، او د الله تعالی له لوري دوی په داسې یوه مغالطه کې ولوېدل، چې دنیا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

او هر کله چې پاڅیږي دغه (منافقان) لمانځه ته؛ نو پاڅیږي سست، ښیي دوی خلکو ته (ځان خپل چې مونږ هم مسلمانان یو)، او نه یادوي دوی الله مګر (ریایي یادول) لږ.

تفسیر: یعنې لمونځ چې نهایت ضروري او خالص عبادت دی، او د هغه په اداء کولو کې هیڅ یو قسم ځاني او مالي ضرر او اندېښنه هم نشته؛ منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسي، او که کله یې له مجبوریته کوي، هغه هم تش د ریا او د نورو د ښوولو او تېر ایستلو لپاره یې کوي، څو نور د دوی له کفر څخه خبر نشي، او مسلمانان وګڼل شي، نو بیا له داسې خلقو څخه د څه خیرې توقع کېدی شي، او دی څرنګه مسلمانان کېدی شي؟ .

مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

په دې حال کې چې دوی متحیران مترددان دي په مینځ د دغه (ایمان او کفر)، نه (بیخي) په طرف د دغو (مؤمنانو دي په باطن کې) او نه بیخي په طرف د هغو (کفارو) دي (په ظاهر کې)، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته لاره (د حق).

تفسیر: یعنې منافقان خو بیخي په تردد او حیرت کې دي، نه دوی په اسلام باندې اطمینان لري، او نه په کفر ډاډه دي، او په سخته پرېشانۍ کې مبتلا دي، کله یوه لوري ته تمایل کوي، او کله بل لوري ته خپل میلان ښکاره کوي، او الله تعالی چې د هر چا د ګمراهۍ او پرېشانۍ اراده وفرمایي؛ نو هغه به د نجات لاره چېرې ومومي؟ .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه نیسئ ! تاسې کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو څخه، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې پیدا کړئ الله لره پر تاسې برهان (حجت صریح الالزام) ښکاره. بېشکه منافقان دي په طبقه ډېره ښکته کې له اوره (د دوزخ)، او له سره به نه مومې ته دوی ته مددګار (له عذابه خلاصوونکی).

تفسیر: یعنې له مسلمانانو څخه جلا کېدل، او له کفارو سره دوستي او یو ځای کېدل، د نفاق دلیل دی، لکه چې منافقان یې کوي، نو تاسې لره ای مسلمانانو ! داسې کار بیخي نه ښایي !، که نه د پاک الله صریح الالزام، ښکاره برهان، او پوره حجت به په تاسې قائم شي، چې تاسې هم منافقان یئ، او د منافقانو لپاره د دوزخ ډېره ښکته طبقه مقرره ده، او هیڅ څوک له دوی سره مرسته او مددګاري نشي کولی؛ چې دوی له هغې طبقې څخه وکاږي، یا یې په عذاب کې څه تخفیف راولي، مسلمانانو لره ښایي چې له داسې خبرې څخه بیخي لرې وګرځي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي (له نفاقه)، او اصلاح کړي (اعمال خپل) او منګولې خښې کړي په (دين د) الله، او خالص کړي دين خپل (له ريا او ښودنې) خاص الله لره؛ نو دغه (تائبين مصلحين، معتصمين، مخلصين) به وي سره له مؤمنانو (په دارينو کې)، او ژر به ورکړي الله (ټولو) مؤمنانو ته (په دنيا او په عقبی کې) ثواب ډېر لوی.

تفسير: يعنې هغه منافق چې له خپله نفاقه توبه وباسئ او خپل اعمال ښه کړي، او د الله تعالى غوره دين ښه مضبوط او کلک ونيسي، او پر پاک الله توکل وکړي، او له ريا او له نورو خرابيو ځنې خپل دين پاک او صاف وساتي؛ نو هغه خالص مسلمان دی، او په دين او دنيا کې به له نورو مؤمنانو سره وي، مخصوصا ايمان لرونکو لره ډېر لوی ثواب رسيدونکی دی، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقيقي مؤمنانو سره ثواب رسېدونکی وي؛ چې له نفاقه يې په رښتيا توبه ايستلې وي.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

څه کوي الله په عذاب ستاسې (او ولې به عذاب درکوي تاسې ته؟) که شکر وباسئ تاسې، (په دين دالله او په صدق توبه وباسئ) او ايمان ولرئ تاسې، او دی الله شکر قبلوونکی، ښه عالم (پر ګردو شيانو).

تفسير: يعنې الله تعالى د ښو کارونو قدر کوي، او د بندګانو پر ګردو کارونو او خبرو باندې ښه عالم دی، نو هر هغه څوک چې د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ايستلو سره غاړه ږدي، او هغه باندې له زړه يقين لري؛ نو الله تعالى عادل او رحيم دی، او داسې خلق له سره نه په عذابوي، او د داسې کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بيخي نه وي، بېشکه الله تعالى سرکښان او غاړه غړوونکي په خپل عذاب اخته کوي.

«اللهم إنا نشكرك ونؤمن بك فقنا العذاب، وارزقنا الثواب، وكان الله شاكرا عليما».

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

نه خوښوي الله ښکاره ويل د بدې خبرې (لکه چې نه خوښوي پټ ويل د دې بدو هم) مګر (ښکاره ويل) له هغه چا چې ظلم پرې شوی وي، او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره وو).

تفسير: يعنې که په چا کې کوم ديني يا دنيوي عيب وي، نو نه ښايي چې هغه مشهور کړ شي، الله تعالى د ټولو خبرې اوري، او پر ټولو کارونو باندې پوهيږي، او هر يوه ته سم له هغه سره جزا ورکوي، داسې بد ويلو ته «غيبت» ويل کيږي، هو ! مظلوم لره اجازه ده، چې د ظالم ظلم خلقو ته بيان کړي، همدارنګه په ځينو نورو صورتونو کې هم «غيبت» روا دی، او ښايي دا حکم يې دلته د دې لپاره فرمايلی وي؛ چې مسلمانانو ته نه دي لازم چې د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره ډول يې بدنام کړي، چې په دې تور ونه خوري، او لا سرکښه، بېباکه او بې پروا نشي، بلکه مبهم نصيحت دې وکړ شي، «منافق» به خپله وپوهيږي، يا دې ځانته په ګوښه (تنهايي) کې نصيحت ورته وکړي، په دې سره ممکن دی چې هدايت ومومي، او پند واخلي، لکه چې رسول اعظم صلى الله عليه وسلم هم داسې کول، او د هيچا نوم به يې نه مشهوراوه.

إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

که ښکاره کړئ تاسي خير (نيکي ـ طاعت) يا پټوئ دغه (خير) يا عفوه کوئ له بدی (چې ظلم دی)؛ نو بېشکه الله (هم) دی ښه عفوه کوونکی (ګناهګارانو ته سره له قوت او قدرته) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو).

تفسير: په دې آيت کې مظلوم ته د معافولو ترغيب ورکول منظور دي، چې الله تعالی سره له قدرت او زبردستی د خطا کوونکو خطاګاني ورمعافوي؛ نو عاجز او لاس لاندې بنده ته په اولی طريقه سره ښايي چې د نورو قصور ور معاف کړي، خلاصه يې داده: مظلوم ته جائز دي چې له ظالم څخه خپل بدل واخلي ! مګر افضل خو دادی چې صبر وکړي، او ور څخه تېر شي !، په دغه آيت کې دې لوري ته اشاره ده، که د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوی پر ايذاء او ضرر رسولو صبر وکړئ ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوی وپوهوئ !، له ښکاره طعن او لعن او بد ويلو څخه خپل ځانونه وساتئ، او په ښکاره ډول هغوی سره مخالفت مه کوئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) کيږي پر الله، او پر رسولانو د الله، او اراده لري (غواړي) دوی چې تفريق (بيلتون) وکړي په منځ د الله، او رسولانو د الله کې، او وايي دوی چې: مونږ ايمان راوړو پر ځينو، او کافران (منکران) کيږو پر ځينو (نورو رسولانو)، او اراده لري (غواړي) دوی چې ونيسي په منځ د دې (کفر او اسلام کې) يوه لاره. دغه (تفريق کوونکي) هم دوی کافران دي (په کمال د کفر او) په حقه سره، او تيار کړی دی مونږ لپاره د کافرانو عذاب ډېر سپکوونکی (د دوزخ).

تفسير: له دې ځايه د يهودانو ذکر دی، څرنګه چې په يهودانو کې نفاق ډېر وو، او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په زمانه کې چې منافقان عموما يهودان وو، يا يې له يهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د يهودانو پر مشورو باندې يې کار کولو؛ نو ځکه يې په پاک قرآن کې زياتره د دې دواړو ډلو ذکر يو ځای فرمايلی دی.

د دې آيت خلاصه دا ده: «هغه کسان چې له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منکران دي، او غواړي چې د الله تعالی او د ده د رسولانو په مينځ کې فرق وکړي، يعنې پر الله باندې ايمان راوړي، او پر رسولانو يې ايمان را نه وړي، او ځينې رسولان يې ومني، او ځينې يې ونه مني، د هغوی مطلب دا دی چې د اسلام او کفر په مينځ کې يو نوی مذهب د خپلو ځانونو لپاره جوړ کړي، همدغه کسان اصلي او پاخه کافران دي، د دوی لپاره د خوارۍ او د ذلت عذاب تيار دی.

فائده: د الله تعالی منل هلته معتبر دي چې د خپلې زمانې د نبي عليه السلام تصديق هم وکړي، او د هغه حکم هم ومني، بې د نبي عليه السلام له تصديقه د الله تعالی منل بې فائدې دي، او څه اعتبار نه لري، بلکه د يوه نبي عليه السلام تکذيب د الله تعالی او د ګردو انبياوو عليهم السلام تکذيب ګڼل کيږي، کله چې يهودانو د رسول الله صلی الله عليه وسلم تکذيب وکړو؛ نو د الله تعالی او د ګردو انبياوو عليهم السلام په تکذيب کوونکو کې ګڼ او ډېر سخت کافران وګڼل شول.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾

او هغه كسان چې ايمان يې راوړی دی پر الله او پر (ټولو) رسولانو د (الله)، او نه دي كړې دوی تفريق (بېلتون) په مينځ د هيڅ يوه كې له دوی نه (په نه منلو سره)، دغه (مؤمنان په ټولو مؤمن به شيانو)؛ ژر به وركړي (الله) دوی ته اجرونه (ثوابونه) د دوی، او دی الله ښه مغفرت كوونكى (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى.

تفسير: يعني هغه كسان چې په منځ د هيڅ يو له انبياوو عليهم السلام كې يې جلا (جدا) والې ونه كړ، بلكه په الله جل جلاله او د ده پر ګردو (ټولو) رسولانو عليهم السلام باندې يې ايمان راوړ؛ نو الله تعالى په خپل فضل او مرحمت سره دوی ګردو ته لوی ثواب وركوي، له دې ځنې هغه مسلمانان مراد دي، چې پر الله تعالى او پر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او پر نورو ټولو رسولانو عليهم السلام او نورو ګردو مؤمن به شيانو باندې يې ايمان راوړی دی.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

سوال كوي له تا نه (ای محمده !) اهل كتاب (يهودان) د دې چې نازل كړې ته پر دوی (لكه تورات يو ليكلى) كتاب له اسمانه، نو په تحقيق سوال كړی وو دوی (يعني پلرونو د دغو يهودانو) له موسى ځخه ډېر لوی له دغه (سواله)، پس ويلي وو دوی (موسى ته) چې: وښيه مونږ ته الله ښكاره (مخامخ)، نو ونيول دوی لره صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوی (چې د الله د ليدلو سوال وو په دنيا كې)، بيا ونيوه دوی خُسى (په الوهيت سره) پس له هغه چې راغلې دوی ته ښكاره معجزې (په توحيد)، پس عفوه وكړه (تېر شو) مونږ له دې ګناه (د دوی په توبه كولو سره)، او وركړې وو مونږ موسى ته غلبه صريحه (برهان ښكاره).

تفسير: د يهودانو ځو مشران د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر شول، او ويې ويل: «كه ته په رښتيا سره رسول يې؛ نو يو ليكلى شوی كتاب يو ځلې له اسمانه راوړه ! لكه چې موسى عليه السلام تورات راوړی وو»، نو پر دغې خبرې دا آيت نازل شو، او د دې ركوع ټول الزامات د دوی په ځواب كې ذكر كيږي، او وروسته له هغه تحقيقي ځواب وركوي.

د آيت مطلب دا دی: ای محمده ! (صلى الله عليه وسلم): يهودان له تا ځنې عناداً د هسې كتاب مطالبه كوي، د دوی داسې بېباكي او سركښي د تعجب خبره نه ده، د دوی پلرونو له دې ځنې هم لويه او سخته غوښتنه له خپل نبي موسى عليه السلام ځنې كړې وه؛ چې مونږ ته الله تعالى په ښكاره ډول سره راوښيه !، كه نه مونږ ستا خبره نه منو، لكه چې په اول جزء د البقره سورت په (۵۵) آيت (۶) ركوع كې تېر شو، نو ځكه پر داسې ويونكو باندې تكه ولوېده، او ګرد سره مړه شول، بيا الله تعالى د موسى «عليه السلام» په دعا سره دوی ژوندي كړل، د دومره عظيم الشأنو معجزو له ليدلو سره بيا د خُسي په عبادت كې مشغول شول، بيا الله تعالى دوی وبخښل، دا واقعه د البقره په سورت كې لږ څه په تفصيل سره ذكر شوې ده.

وَرَفَعۡنَا فَوۡقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمۡ

او پورته کړی وو مونږ برسېره پر دوی (غر د) طور لپاره د (قبول د کلکې) وعدې د دوی (چې د موسوي شريعت په منلو سره يې کړې وه).

تفسير: يعني هر کله چې يهودانو وويل: چې د «تورات» حکم سخت دی، مونږ يې نه منو، نو دلته د «طور» غر له ځمکې څخه ورپورته او د دوی پر سرونو باند ځوړند شو (چې له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومني، او مضبوط او کلك يې ونيسي، که نه دا غر ستاسې په سر لوېږي.

وَقُلۡنَا لَهُمُ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا

او ويلي وو مونږ دوی ته چې ننوځئ ! په وره (د ايليا د ښار) سجده کوونکي.

تفسير: په يهودانو باندې حکم وشو، چې په سجده کولو سره ښار ته ننوځي، او د ننوتلو په وخت کې مو سرونه راښکته کړئ !، دوی د سجدې کولو پر ځای په خپلو کوناټيو وښوربدل، او وښوييدل.

وَقُلۡنَا لَهُمۡ لَا تَعۡدُواْ فِي ٱلسَّبۡتِ وَأَخَذۡنَا مِنۡهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظٗا ﴿١٥٤﴾

او ويلي وو مونږ دوی ته چې مه تېرېږئ له (حده) په (ورځې د) شنبې کې (د ماهيانو په ښکار سره)، او اخيستې وه مونږ له دوی څخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره).

تفسير: په يهودانو باندې حکم شوی وو، چې د شنبې (خالي) په ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ ! او په دې ورځ کې له ګردو ورځو څنې ډېر کبان په اوبو کې دوی ته په نظر ورتلل، نو يهودانو داسې چل او حيله جوړه کړه، چې د سيند په غاړو کې يې حوضونه جوړ کړل، او د شنبې په ورځو کې به يې کبان په هغو حوضونو کې ننه ايستل، او ساتل، او په نورو ورځو کې به يې ښکار کول، د دې فرېب او عهد ماتولو لامله الله تعالی له دوی څنې بيزوګان جوړ کړل، چې په څناورانو کې ډېره خسيسه او مکاره طبقه ده.

فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ وَكُفۡرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتۡلِهِمُ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖ وَقَوۡلِهِمۡ قُلُوبُنَا غُلۡفُۢۚ بَلۡ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيۡهَا بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿١٥٥﴾

پس (په سزا ورسولی شو دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلك عهد خپل، او په سبب د کفر د دوی په آيتونو د الله باندې، او په سبب دوژلو د دوی انبياوو لره په ناحقه (په خپلې عقيدې سره هم)، او په سبب دويلو د دوی (دا خبره نبي ته د تمسخر په ډول) چې زړونه مو په پردو کې پټ دي (ستا وينا پرې اثر نه کوي، نو الله د دغو يهودانو په رد کې فرمايي چې: داسې نه ده لکه چې تاسې يې وايئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د دوی، پس ايمان نه راوړي دوی مګر لږ (د دوی نه).

تفسير: يعني يهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالی په دوی باندې په دې عهد ماتولو او د نورو آيتونو په انکار، او د انبياوو عليهم السلام په نا حقه وژلو او د دوی په دې وينا باندې چې ځمونږ په زړونو باندې پردې او پوښونه دي؛ خورا سخت سخت عذابونه نازل کړل.

کله چې ځمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته دحق دین دمنلو دعوت ورکولو نو، دوی به ویل چې: «ځمونږ زړونه په پردو کې دي، او ستا خبرې هلته نه رسیږي»، الله تعالی فرمایي چې: خبره داسې نه ده، بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندې الله جل جلاله مهر لګولی دی، چې د دغه مهر له امله ایمان د دوی په برخه نشي کېدی، مګر لږ څه کسان له دې نه مستثنی دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه نور ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

او په سبب د کفر د دوی (مکررا) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مریمې دروغ غټ (د زنا). او (په سبب د) ویلو د دوی (داسې چې): بېشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله (په ګومان خپل).

تفسیر: او له دې جهته چې د عیسی علیه السلام څخه منکران شول، او بل یې کفر ځانونو ته غوره کړ، او پر بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها یې لوی تهمت (تور) وکړ، او د دوی پر دې خبرې باندې چې په افتخار سره به یې ویل: «مونږ وژلی دی عیسی ځوی د مریمې چې د ده له اظهار سره سم د الله تعالی رسول وو»، نو د دې ګردو جهتونو له امله پر یهودانو باندې عذابونه او مصیبتونه نازل شولو، (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وي نو استهزاء ده، او که د الله جل جلاله وي؛ نو استیناف یعنې ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنې مدح کوم د رسول الله، نو فرمایي: الله په تکذیب د یهودانو کې).

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

حال دا چې نه وو وژلی دوی (عیسی واقعاً) او نه پر دار کړی وو دوی هغه (یقینا)، ولیکن مشتبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسی سره) دوی ته، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسی کې خامخا په شک کې دي په (شان) د ده کې، نشته دوی ته په (شان) د ده کې هیڅ علم مګر تش متابعت د ګومان (خپل)، او نه وو وژلی دوی عیسی (په وژلو یقیني سره). بلکه پورته کړی وو دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوي غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت کوي).

تفسیر: الله تعالی د دوی د دې وینا تکذیب کوي، او فرمایي چې: دغو یهودیانو په واقع کې عیسی علیه السلام نه دی وژلی، او نه یې په دار کړی وو، هغه مختلفې خبرې چې یهودان یې په دې باره کې کوي؛ له خپله فکره او اټکله یې وایي، او د الله تعالی له لوري په شبهه کې اچول شوي دي، او له دوی څخه هیڅوک په اصلي خبرې نه دي خبر، رښتیا خبره دا ده چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، او الله تعالی پر ګردو شیانو باندې قادر او په هر کار کې یې یو حکمت دی.

خبره دا ده کله چې یهودانو د عیسی علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ، نو لومړی یو سړی د عیسی علیه السلام کور ته ننوت، کله چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، نو پاک الله د دې سړي شکل لکه د عیسی علیه السلام غوندې واړاوه، او ورسره مشابه یې کړ، څرنګه چې نور یهودان هغه پسې د عیسی علیه السلام کور ته ننوتل، هغه سړی یې چې نوم یې طیطاؤش وو؛ مسیح وګاڼه، او ویې واژه، وروسته له هغه دوی ته داسې یو خیال پیدا شو، چې «د دې مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډېر مشابه دی، او نور بدن یې ځمونږ د ملګري په شان راښکاري»، چا ویل: «که

دا مقتول مسیح وي؛ نو څمونږ سړی «طیطاؤش» چېرې لاړ؟ او که دا څمونږ سړی دی؛ نو مسیح چېرې دی؟»، تش په اټکل او ګمان هر چا هر څه ویل، او اصلي خبره له دوی څخه هیڅ چا ته ښکاره نه وه، رښتیا خو همدا ده چې په یقین سره عیسی علیه السلام دوی له سره وژلی نه دی، بلکه الله آسمان ته پورته کړی دی، او یهودان یې په شبهه کې اچولي دي.

وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

او نشته هیڅوک له اهل کتابه مګر قسم دی خامخا چې ایمان به راوړي دوی خامخا (په وخت د نزعې خپلې یا په وخت د نزول د عیسی) پر دغه (عیسی) پخوا له مرګه د ده څخه، او په ورځ د قیامت به وي (عیسی) پر دوی باندې شاهد (چې یهودانو ونه منلم، او نصرانیانو «ابن الله» وبللم).

تفسیر: عیسی علیه السلام پر آسمان کې ژوندی موجود دی، کله چې «دجال» پیدا شي؛ نو هله به عیسی علیه السلام بیا دغې ځمکې ته تشریف راوړي، او «دجال» به وژني، او یهودان او نصرانیان به په ده باندې صحیح ایمان راوړي، چې بېشکه عیسی ژوندی دی، مړ شوی نه دی، او د قیامت په ورځ کې به عیسی علیه السلام د دوی دغه ګرد اعمال او حالات اظهاروي، «چې یهودانو څما تکذیب او مخالفت کاوه، او نصرانیانو ما ته د الله جل جلاله ځوی ویل».

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

نو په سبب د ظلم د هغو کسانو چې یهودان دي؛ حرام کړل مونږ پر دوی باندې طیبات (هغه ډېر پاک شیان) چې حلال کړی شوي وو دوی ته، او (په سبب د) اړولو (منع کولو) د دوی له لارې د الله څخه ډېر (خلق). او (په سبب د) اخیستلو د دوی سود (له خلقو نه) حال دا چې په تحقیق منع کړی شوي وو دوی (په تورات کې) له دغه (سوده)، او (په سبب د) د خوړلو د دوی مالونه د خلقو په نا حقه سره (چې رشوت او نور ناروا شیان دي)، او تیا ر کړی دی مونږ لپاره د کافرانو له دوی څخه عذاب ډېر دردناک.

تفسیر: د موسی علیه السلام له زماني راهیسې اهل کتاب پرله پسې په ډېرو سرغړولو، عهد ماتولو، او د انبیاوو علیهم السلام په ایذاء او ضرر رسولو کې مشغول وو، نو ای محمده صلی الله علیه وسلم! «اوس که دوی د عناد له مخې له تا څخه د (تورات) غوندې یو کتاب دفعتاً یو ځلې طلب کړي، او په قرآن عظیم الشأن باندې (چې له ګردو کتابونو څخه افضل دی) کفایت ونه کړي؛ نو له دې متعصبو او نالایقو څخه هیڅ لرې او مستبعد نه ده، د دوی له هسې نالائقو حرکاتو څخه تعجب مه کوه! او مه حیرانېږه! د دوی ګرد پخوانۍ او وروستني وړوکي او لوی حرکات مونږ ته ښه معلوم دي، مونږ د دوی لپاره په دنیا کې خورا (ډېر) سخت شریعت معین کړی، او په آخرت کې مو هم ډېر سخت عذاب ورته مقرر او تیار کړی دی.

لَّٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ ۚ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

لیکن هغه (کسان) چې پاخه دي په علم کې له دوی څخه او ایمان لرونکي دي؛ ایمان لري په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته، او (ایمان لري) پر هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي

دي پخوا له تا څخه، او (ايمان راوړي پر ټولو انبياوو) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، (يا) او (صفت کوو د) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، او ايمان راوړونکي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی)، دغه (کسان چې د صحيح ايمان او صالح عمل لرونکي دي) ژر به ورکړو مونږ دوی ته ثواب ډېر لوی (جنت، رضا، او لقا).

تفسير: يعني د بني اسرائيلو هغو کسانو چې مضبوط علم يې درلود (لرلو)، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري رضي الله تعالی عنهم، او هغه خلق چې د ايمان خاوندان دي، دوی قرآن، تورات، انجيل او نور ګرد مني، د لمانځه د سم اداء کوونکي له مدح او صفت او ښه حال څخه څه پوښتنې کوې !، او زکات ورکوونکي او ايمان لرونکي په الله او په قيامت چې دي؛ مونږ دغو ستايل شويو کسانو ته خورا (ډېر) لوی ثواب او اجر ورکوو، پرته له لومړني فريق چې د هغوی لپاره خورا سخت عذاب موجود دی.

(پاس په تحت اللفظ کې د ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَوٰةَ﴾ دوه ترجمې ليکلې شوي دي:

(۱): چې «المقيمين» په ﴿بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ عطف، او ترې انبياء مراد شي، يعني «يؤمنون بالکتاب وبالأنبياء المقيمين الصلاة».

(۲): چې «يؤمنون» خبر شي د «الراسخون» چې مبتدأ دی، او «المقيمين» په مدح سره منصوب شي، چې د هغه ترکيب تقرير اوس تېر شو.

﴿إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ﴾

بېشکه چې مونږ وحې مو کړېده تاته (ای محمده !)

تفسير: اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو او نورو کفارو د قرآن مجيد په حقانيت او صداقت کې راز راز شبهې پيدا کولې، وګورئ ! چې دلته يې داسې وويل: «لکه چې تورات يو ځای او يو ځلې آسمانه رانازل شو، ښايي هم هغسې ته هم يو کتاب له آسمانه راوړې، بيا تا رښتينی نبي ګڼو، » نو الله تعالی آيتونه نازل کړل، او حقيقت يې راښکاره کړ، او د وحې عظمت يې راڅرګند کړ، او د کفارو د ګردو شبهاتو ترديد يې وفرمايه، او د الله تعالی د وحې متابعت يې په تعميم، او د قرآن مجيد اطاعت يې په تخصيص سره بيان وفرمايه، او دا يې راوښوده، چې د الله جل جلاله حکم منل پر ګردو باندې فرض دی، او د هيچا هيڅ يو عذر په دې کې نه منل کيږي، هر څوک چې د ده په تسليم کې تردد يا تأمل يا انکار کوي؛ هغه ګمراه او بې دين دی، اوس له دې ځايه تحقيقي ځواب ورکول کيږي، دغه ده چې فرمايي:

﴿كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ﴾

لکه چې وحې کړې وه مونږ نوح ته، او (نورو) انبياوو ته پس له ده (لکه هود، صالح، لوط، شعيب او نور).

تفسير: وحې خاص د الله تعالی حکم او د ده هغه پيغام دی، چې په انبياوو عليهم السلام باندې نازليږي، او همغسې چې پر پخوانيو انبياوو باندې د الله جل جلاله وحې نازله شوې ده؛ همغسې پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې هم الله تعالی خپله وحې نازله کړېده، نو هر هغه چا چې هغه پخوانۍ وحې منلې ده؛ ښايي چې دا هم هرومرو ومني، او هر هغه چې له هغې ځنې انکار کوي؛ ګواکې له ګردو ځنې انکار کوي.

د نوح عليه السلام له زمانې پخوا د الله جل جلاله او د انبياوو عليهم السلام د حكم پر مخالفت باندې عذاب نه نازلېده، بلكه دوى به معذور ګڼل كېدل، او د تعطيل او تأخير رعايت به پكې كېده، او ډېر زيات كوښښ به د دوى په پوهولو صرفېده، د نوح عليه السلام په زمانه كې كله چې مذهبي تعليم ښه ظاهر شو، او خلقو ته د الله تعالى د احكامو په متابعت كې هيڅ يوه خفاء پاتې نه شوه؛ نو دلته پر غاړه غړوونكو باندې عذاب نازل شو، اول د نوح عليه السلام په زمانه كې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د هود عليه السلام او صالح عليه السلام او شعيب عليه السلام په زمانو كې كافرانو باندې نور راز راز عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم د وحي تشبيه څخه د هغو پخوانيو انبياوو له وحيو سره اهل كتابو او د مكې معظمې مشركانو ته پوره تنبيه وركړل شوه، او دوى ته دا خبره لا څرګنده كړى شوه، هر څوك چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وحى يعنې قرآن عظيم الشأن نه منې، نو هغه هم د لوى عذاب وړ او مستحق ګرځي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

او (لكه چې) وحي كړې وه مونږ ابراهيم ته، او اسماعيل ته، او اسحق ته، او يعقوب ته، او اولادې (د يعقوب) ته، او عيسى ته، او ايوب ته، او يونس ته، او هارون ته، او سليمان ته، او وركړى وو مونږ داود ته زبور. (لېږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې په تحقيق سره قصه كړې ده مونږ د دوى پر تا (اى محمده !) پخوا له دې نه، او (لېږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې نه مو دي كړي قيصې د هغوى پر تا (اى محمده !)، او خبرې كړي دي الله له موسى سره په خبرو كولو سره.

تفسير: له نوح عليه السلام څخه وروسته انبياء عليهم السلام يې په اجمال، او هغه انبياء عليهم السلام يې چې په دوى كې مشهور او جليل القدر او اولوا العزم دي؛ په تخصيص او تفصيل سره ذكر كړل، چې له دى څني دا ښه معلومه شوه، هغه وحي چې پر محمد صلى الله عليه وسلم باندې نازله شوې ده، د هغې حقانيت او د هغې منل همداسې ضروري دي؛ لكه چې د نورو اولوا العزمو او مشاهيرو انبياوو عليهم السلام وحي منل ضروري وو.

او دا هم راښكاره شوه، چې پر نورو انبياوو باندې چې وحي راتلله: كله به دوى ته پرښتو پيغام راوړ، او كله به هغوى ته ليكلى كتاب وروړسېد، كله به د ملائكو له وسيلې پرته په خپله الله تعالى خپل رسول سره خبرې كولې، مګر په دې ګردو صورتونو كې څرنګه چې د الله تعالى حكم دى او د بل چا حكم نه دى؛ نو پر بندګانو باندې د هغه اطاعت يو شان فرض دى، اعم له دې چې تر بندګانو پورې د هغه د رسېدلو طريقه تحريري وي، كه تقريري وي، او كه پيغام وي، نو اوس د يهودانو دا وينا: «كه تاسې د تورات غوندې يو كتاب يو ځلې له آسمانه په مونږ نازل كړئ؛ نو مونږ به تا رښتينى ګڼو، كه نه نو دا ډېره د ناپوهى، بې ايمانى، او حماقت خبره ده» صريح كفر او ښكاره حماقت دى.

رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

(او لېږلي مو دي) رسولان چې زيري كوونكي دي (مؤمنانو ته په جنت) او ويروونكي دي (د كفارو په جحيم)، لپاره د دې چې پاتې نشي خلقو ته پر الله باندې هيڅ حجت (دليل، عذر، بهانه)

وروسته له (لېږلو) د رسولانو، او دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسیر: الله تعالی پرله پسې خپل انبياء عليهم السلام رالېږلي دي، چې مؤمنانو ته زېرى ورکړي، او کافران وويروي، تر څو د قيامت په ورځ کې خلقو ته د دې عذر او بهانې ځای پاتې نشي؛ چې ووائي: مونږ ته ستا رضا او غیر رضا معلومه نه وه، ګنی خامخا به مو په هغی باندی تګ کړی وو، نو ځکه الله تعالی خپلو رسولانو ته معجزې ورکړې، او ور وېې لېږلي، او رسولانو هم د حق لارې خلقو ته وروښودلې، نو وروسته له دې نه د حق دين په منلو کې د هيڅ عذر او پلمه (بهانه) نه اورېدل کيږي.

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۱۶۶﴾

ليکن الله شاهدي لولي (اظهار، اقرار کوي) په هغه شي چې نازل کړی يې دی تاته (ای محمده !)، چې نازل کړی يې دی دا (معجزه قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائکې هم شاهدي لولي (په نبوت ستا)، او بس دی الله حق ظاهر کوونکی، (نو د دوی شهادت ته حاجت نشته).

تفسیر: يعني وحي به په هر رسول باندې نازلېده، دا کومه نوې خبره نه ده، او ګردو ته معلومه ده، ليکن په دې قرآن کې الله تعالی خپل خاص علم رالېږلی دی، او الله تعالی به دا حق ظاهروي، لکه پوهان چې پرې پوهيږي، هغه علوم او حقائق چې له دې قرآن عظيم څخه حاصل شوي دي، او پرله پسې حاصليږي، هغه له نورو کتابونو ځنې له سره په لاس نه دي راغلي، او هومره هدايت چې خلقو ته د محمد صلی الله عليه وسلم له رسالته رسېدلی دی، د بل چا له رسالته نه دی رسېدلی، ځکه چې د ده نبوت عام دي ټولو خلکو، انسانانو او پيريانو ته.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوْا ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ﴿۱۶۷﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَظَلَمُوْا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ﴿۱۶۸﴾ اِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۱۶۹﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (د محمد له نبوت څخه)، او منعه کړي يې دي (خلق) له لارې د الله (اسلام) څخه؛ په تحقيق سره ګمراه شوي دي په ګمراهۍ ډېرې لرې سره (د حق له لارې نه). بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او ظلم يې کړی دی (په پټولو د نعت د محمد يا په منعه د مؤمنانو له ايمانه) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښيي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی کافران دي) مګر (وبه ښيي دوی ته) لاره د دوزخ چې همېشه به وي دوی په هغه کې تل تر تله (بې انتها بلا انقطاع)، او دی دغه (ادخال او خلود في النار) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسیر: د قرآن مجيد او د محمد صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم له تصديق او توثيق څخه وروسته فرمايي: «هغه کسان چې ستا له رسالت څخه منکران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چې په «تورات» کې موجود وو، هغه يې ګرد پټ کړل، او خلقو ته يې د هغو په ځای نور مهمل شيان ورخرګند کړل، او نور يې هم له حقاني دين څخه واړول؛ نو داسې کسان له سره نه د هدايت وړ او نه د مغفرت مستحق دي»، له دې نه دا خبره ښه ښکاره شوه، چې هدايت يواځې د محمد صلی الله عليه وسلم په متابعت کې منحصر دی، او ګمراهي د محمدي شريعت د مخالفت نوم دی، چې په دې سره د يهودانو پوره سرزنښ او ترټنه وشوه، او د دوی د خيالاتو غلطول لا ښه واضح شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿۱۷۰﴾

ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته رسول (محمد) په حق (قرآن یا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسې، نو ایمان راوړئ (او قصد وکړئ ! دهغه شي چې) خیر دی تاسې ته، او که کافران شوي یئ تاسې پس بېشکه خاص الله لره دي هغه شیان چې په آسمانونو کې دي، او (هغه شیان چې په) ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً اوعَبیداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ستاسې او ستاسې د کتاب تصدیق، او ستاسې د مخالفینو یعنې د اهل کتاب تغلیظ او تضلیل یې بیان کړ، اوس ګردو خلقو ته ندا کولی شي چې: «ای خلقو ! زما صادق رسول له رښتیني کتاب او حق دین سره تاسې ته درغلی دی، ستاسې خیر په همدې کې دی، چې د هغه ګردې خبرې ومنئ ! او که یې ونه منئ؛ نو ستاسې دغه کفر الله جل جلاله ته هیڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې خاص الله جل جلاله لره هغه شیان دي، چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، او الله جل جلاله ستاسې په ګردو احوالو او افعالو خبردار دی، ستاسې د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوي، او بدل یې در کوي.

فائده: له دې ارشاداتو څخه واضحه معلومه شوه، د هغو وحیو منل فرض دي؛ چې پر انبیاوو علیهم السلام باندې نازلې شوي دي، او له هغو څخه انکار کول کفر دی.

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ

ای اهل کتابو ! مه کوئ ! تاسې مبالغه (تجاوز له حدودو) په دین ستاسې کې او مه وایئ تاسې پر الله مګر (ویل) حق (رښتیا)، بېشکه همدا خبره ده بله نه ده چې مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله دی، او (داسې) کلمه د ده ده، (یعنې پیدا شوی دی په کلمې د «کن» سره) چې لېږلې یې وه دغه (کلمه د هغه مور) مریمې ته، او روح دی له جانبه د الله، نو ایمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله) !، او مه وایئ تاسې (داسې چې معبودان) درې دي، منع شئ (له دې وینا، اختیار کړئ توحید چې) خیر دی تاسې تـه، بېشکه همدا خبره ده چې الله حق معبود یو دی (بې شریکه بې عیبه)، پاکي ده ده لره له دې چې شي ده ته (نسبت د) ولد،

تفسیر: کتابیانو د خپلو انبیاوو علیهم السلام په تعریف کې له مبالغې څخه کار آخیست، او له حدودو د باندې وتل، او خپل انبیاء علیهم السلام یې د الله ځامن بلل، نو الله تعالی فرمایي چې: «د دین په خبرو کې مبالغه مه کوئ ! هومره خبره چې محققه وي له هغې څخه څه زیاتوالی مه کوئ ! او د الله تعالی د مقدس شان په نسبت هم هغه خبرې وایئ؛ چې بیخي رښتیا او محققې دي !، او له خپله ځانه هیڅ شی مه وایئ !، له تاسې څخه ځومره لویه غلطي شوې ده، چې عیسی علیه السلام ته چې د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی دی؛ د وحیې په خلاف د الله جل جلاله ځوی وایئ، او د درې معبودانو معتقدان شوي یئ، یو الله جل جلاله، دویم عیسی علیه السلام، درېیم بي بي مریم رضي الله تعالی عنها، له داسې خبرو څخه مو خولې ونیسئ !، او الله تعالی واحد احد دی، هیڅوک له ده سره شریک نه دی،

او نه يې څوک اولاد کېدی شي، د ده پاک ذات له دې ګردو شيانو څخه پاک او منزه او مقدس دی، دا ګردې خبرې له دې نه پيدا شوي دي، چې تاسې د وحيې اطاعت ونه کړ، که تاسې د وحيې اطاعت او متابعت کولی؛ نو الله تعالی ته به مو د اولاد نسبت نه کولو.

او د درې معبودانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشرکانول، او د سيد الرسل محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم او د افضل الکتب قرآن مجيد او فرقان حکيم تکذيب به مو نه کولو، او داسې پاخه کافران به نه کېدئ.

فائده: د کتابيانو يوې ډلې د عيسی عليه السلام رسالت هم ونه مانه، او د ده په وژلو پسې يې ملاوې وتړلې، چې د هغه ذکر پخوا تېر شو، بلې ډلې له دې نه تېری کړی، عيسی عليه السلام يې د الله ځوی وګاڼه، او دواړه ډلې کافرانې شوې، د دې دواړو فرقو د ګمراهۍ سبب همدا شوه چې له وحيې څخه يې مخالفت وکړ، له دې نه ښکاره شوه چې نجات يوازې د وحيې په متابعت پورې منحصر دی.

لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً او عبيدًا) او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: يعنې په آسمانونو او ځمکو کې له لاندې تر پاس پورې هر څه شيان چې دي؛ ټول د الله تعالی مخلوقات، مملوکات، او بندګان دي، او بيا ووايئ چې: د الله تعالی شريک او ځوی څوک او څرنګه کېدی شي؟ او الله تعالی د ګردو کارونو جوړوونکی دی، او د ګردو کارونو د جوړولو لپاره هم هغه بس او کافي دی، بل هيچا ته حاجت نشته، نو اوس ووايئ چې: الله جل جلاله به شريک يا ځوی ته څرنګه محتاج شي؟ .

خلاصه يې دا چې نه په کوم مخلوق کې د ده د شريک کېدلو څه قابليت او لياقت شته، او نه د ده په پاک ذات کې د هغه د ځايېدلو څه امکان شته، او نه دې ورته څه اړتيا (احتياج) او حاجت لري، نو له دې نه دا معلومه شوه چې له مخلوقاتو څخه کوم يوه مخلوق ته د الله تعالی شريک يا ځوی ويل د هغه چا کار او فکر دی؛ چې له ايمان او عقل دواړو څخه محروم او بې برخې وي.

فائده: له پاس مضمون څخه دا خبره ښکاره شوه: هر هغه څوک چې د الله تعالی لپاره ځوی يا بل کوم شريک پيدا کوي؛ نو دی په حقيقت کې الله تعالی د ګردو موجوداتو پيدا کوونکی نه ګڼي، او ګرد موجودات د پاک الله مخلوق نه بولي، او هم الله جل جلاله د ګردو حاجتونو د پوره کولو او کار جوړولو لپاره کافي نه ګڼي، او ګواکې الله جل جلاله د الوهيت له مرتبې څخه وباسي، او په مخلوقاتو او ممکناتو کې يې داخلوي.

لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ

له سره ننګ (او عار) نه کوي مسيح له دې نه چې شي بنده لپاره د الله، او نه (ننګ او عار کوي) پرښتې چې مقربې دي (د الله له بندګۍ څخه).

تفسير: يعنې د الله جل جلاله عبوديت، عبادت او د ده حکمونه په ځای راوړل يو اعلی درجه شرافت او عزت دی، د دې لوی نعمت د قدر، اهميت او د ضرورت پوښتنه دې له مسيح عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام او مقربينو ملائکو څخه وکړی شي ! نو دوی د الله تعالی په عبادت ولې شرميږي؟ او عار او ننګ ترې کوي؟ هو ! ذلت او بې‌غيرتي خو د ما سوا الله په بندګۍ کې ده، لکه چې نصرانيان مسيح عليه السلام ته «ابن الله» وايي، او خپل معبود يې

ټاکلی دی، او مشرکان پرښتې د الله تعالی لوښي ګڼي، د دوی او د بتانو عبادت کوي، او د دوی لپاره تل ترتله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿۱۷۲﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷۳﴾

او هر هغه څوک چې ننګ (او عار) وکړي له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لويي) وکړي) نو ژر به راجمع کړي (الله) دوی طرف خپل ته ټول (لپاره د جزا ورکولو). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) پس پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه د دوی (چې وعده يې ورسره کړې شوې ده)، او زيات به (هم) ورکړي دوی ته له مهرباني خپلې، او هغه کسان چې ننګ (او عار) يې کړی وي، او تکبر (لويي) يې کړي وي (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړي دوی ته (الله) عذاب دردناک، او نه به مومي دوی ځان ته بې له الله هيڅ دوست (نافع په آفاتو کې) او نه هيڅ مددګار (د افع د عذاب).

تفسير: يعنې هر هغه سړی چې د الله تعالی له عبادت څخه سرکښي کوي، او غاړه ترې غړوي؛ نو دی به له سره بې پوښتنې پاتې نه شي، بلکه يوه ورځ به دوی ګرد د الله تعالی په مخ کې ټول کړل شي، او حساب به ورسره وشي، نو هغه کسان چې ايمان يې راوړی وي، او ښه کارونه يې کړي وي، يعنې د پاک الله بندګي يې پوره په ځای کړې وي؛ نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شي، بلکه د الله تعالی په فضل او مهرباني به د هغوی له ثواب څخه زيات نور خورا لوی لوی نعمتونه هم ورکړی شي، او هغه کسان چې د پاک الله له عبادت نه يې سر غړولی وي، په لويو عذابونو کې به آخته شي، او هيڅوک به له هغو کسانو په داسې سختې کې هم د دوی خير غوښتونکی او مددګار نه وي؛ چې دوی هغه د الله تعالی په بندګۍ کې شريک کړی وو.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿۱۷۴﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۱۷۵﴾ؕ

ای خلقو ! په تحقيق راغلی دی تاسې ته برهان (دليل، سند، حجت چې محمد دی) له (طرفه د) رب ستاسې، او نازل کړی دی مونږ تاسې ته نور (رڼا) واضح ښکاره چې (قرآن دی). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په الله او منګولې يې خښې کړي دي په (دين د) ده؛ نو ژر به داخل کړي (الله) دوی په رحمت کې چې له جانبه د ده دی، او په مهربانی کې او هدايت به وکړي (وښيي الله) دوی ته خپل لوري ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسير: پخوا له دې نه د الله جل جلاله د وحي او بالخصوص د قرآن عظيم د عظمت او د هغه د حقانيت بيان او د هغه د متابعت د تاکيد ذکر وو، او د هغه په ذيل کې د مسيح عليه السلام د الوهيت او د ابن الله توب ابطال څخه وروسته بيا د هم هغه اصلي او ضروري خبرې په نسبت ګردو ته تاکيد کيږي: چې ای خلقو ! تاسې ته د رب العالمين جل جلاله له

خوا كامل حجت او روښانه رڼا در رسېدلې ده، چې ستاسې هدايت ته بېخي كافي او وافي ده، يعنې قرآن عظيم الشأن، نو هر هغه څوك چې پر الله جل جلاله باندې ايمان راوړي او دغه مقدس كتاب مضبوط ونيسي؛ نو دى به د الله جل جلاله په رحمت او فضل كې داخليږي، او هر څوك چې له هغه څخه مخالفت كوي، د دوى ګمراهي او خرابي فقط همدغه مخالفت ګڼل كيږي.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ

طلب د فتوى كوي دوى له تانه (اى محمده ! د كلالې) نو ووايه: چې الله فتوى دركوي تاسې ته په (ميراث) د كلالې كې.

تفسير: د «كلاله» معنى كمزور او ضعيف او دلته ترې مراد هغه مړى دى؛ چې د ده په وارثانو كې پلار او اولاد هيڅوك نه وي، لكه چې پخوا له دې هم بيان شو، ځكه چې اصلي وارث والد او ولد دى، څوك چې دا نه لري؛ نو د ده حقيقي ورور او خور د ځوى او لور حكم لري، او كه «حقيقي» نه وي، نو همدا حكم په «علاتي» كې هم دى: چې په پلار كې سره شريكان وي، كه يوه خور وي نيمايي، كه دوه خويندې وي دوه ثلثه، كه ورور او خور دواړه وي؛ نو نارينه ته دوه برخې او ښځې ته يوه برخه وررسيږي، كه تش يو ورور وي، خور هيڅ نه وي؛ نو دى د خور د مال وارث كيږي، يعنې ده ته هيڅ يوه برخه معينه نه ده، بلكه ټول وړي، ځكه چې هغه «عصبه» دى، لكه چې په راتلونكي آيت كې دا ګرد صورتونه مذكور دي، اوس پاتې شو، هغه خور او ورور چې يواځې په مور كې شريكان وي، چې دوى ته «أخيافي» وايي، نو د هغه حكم دغه سورت په شروع كې فرمايل شوى دى، او برخه يې معينه ده.

إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ

كه يو سړى مړ شي چې نه وي ده لره ځوى (او نه پلار) او وي ده لره يوه خور (عينيه يا علاتيه) نو (مقرر) دى دې ته نصف (نيم) د هغه مال چې پريښى وي (مړي).

تفسير: يعنې كه يو سړى مړ شي او يوه خور ولري، نه ځوى ترې پاتې وي او نه پلار؛ نو دې ته د ميراث نيمايي مال ور رسيږي.

وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ

او دا ورور ميراث وړي له دې خور څخه كه نه وي دې لره ځوى (ځوځات).

تفسير: يعنې كه د دې په عكس كومه ښځه بې ولده مړه شي، او له دې څنې «أعياني» يا «علاتي» ورور پاتې شي، نو دا ورور د خپلې خور د مال وارث كيږي، ځكه چې «عصبه» دى، او كه له دې ښځې څنې ځوى پاتې وي؛ نو ورور ته يې هيڅ نه ور رسيږي، او كه ترې لور پاتې وي، نو هغه مال چې د لور د برخې وركولو څخه وروسته پاتې وي؛ ورور ته وررسيږي، كه «أخيافي» ورور يا خور يې پريښي وي، نو هغه ته شپږمه برخه معينه ده، لكه د دې سورت په ابتداء كې ارشاد وشو.

فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ

نو كه وي دا خويندې دوه (يا زياتې) نو مقرر دى دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چې پريښى دى (مړي).

تفسير: او كه دوه يا له دوو څخه زياتې خويندې ترې پاتې شي، نو دوى ته دوه ثلثه رسيږي.

وَإِن كَانُوٓاْ إِخۡوَةٗ رِّجَالٗا وَنِسَآءٗ فَلِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۗ

او كه وو دا (وارثان) ورونړه او خويندې نارينه او ښځې؛ پس مقرر دى هر نارينه ته په اندازه د برخې د دوو ښځو.

تفسير: يعني څه ورونړه او څه خويندې پرېږدي، نو ورور ته دوه برخې او خور ته يې يوه برخه ور رسيږي، لكه چې د اولاد حكم دى.

يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ أَن تَضِلُّواْۗ

بيانوي الله تاسې ته (احكام د ميراث) چې ګمراه (او خطا) نه شئ تاسې.

تفسير: يعني رحيم او كريم الله محض د خپلو بندګانو د هدايت او د دوى د فلاح او نجات لپاره خپل صادق او حق احكام بيان فرمايي، لكه چې دلته يې د «كلاله» ميراث بيان كړى دى، الله جل جلاله له ګردو څخه غني او بې نياز دى، نو كه اوس څوك د الله تعالى د داسې مهربانۍ قدر ونه كړي، بلكه د ده د حكم څخه انحراف وكړي؛ نو هغه تل تر تله كمبخت او شقي پاتې كيږي.

له دې څخې دا راښكاره شوه چې بندګانو ته ښايي چې د ګردو احكامو متابعت وكړي، او كه په كوم معمولي او جزوي امر كې هم مخالفت كوي، نو ګمراه كيږي، نو بيا هغه كسان چې د ده په پاك ذات او په كماليه وو صفاتو كې د ده د حكم څخه مخالفت كوي، او خپل اعتقاد او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل كې د ځان مقتدا ګرځوي، د هغو د ضلالت او خباثت درجه همدې نه قياس كړئ، چې په څه اندازه به وي.

وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمُۢ ۝١٧٦

او الله پر هر شي ښه عالم دى (نو د بندګانو مصالح هم په حيات او هم په ممات كې ورته معلوم دي).

تفسير: پخوا له دې نه معلومه شوې وه، چې الله تعالى د خپلو بندګانو هدايت خوښوي، اوس فرمايي چې ده ته ټول شيان معلوم دي، نو مطلب يې داسې شو، چې په ديني مسائلو كې كه تاسې ته كوم ضرورت پېښ شي، د هغه پوښتنه كوئ ! كله چې د دې ارشاد په تعميل كې لويو اصحابو رضي الله تعالى عنهم د «كلاله» د مسئلې پوښتنه وكړه؛ نو د هغوى د تحسين په لوري، او وروسته له دې نه د داسې سوالاتو كولو په نسبت د ترغيب اشاره فهميږي، او دا هم ترې مفهوميږي، چې الله جل جلاله ته ټول شيان معلوم دي او تاسې ته نه؛ نو دا هم نشئ ښوولئ چې په «كلاله» او په نورو صورتونو كې هغه برخې چې مقررې شوي دي، د هغوى حقيقي علت څه شى دى؟ او بيا د بني آدمانو عقل د دې خبرې قابل كله كېدى شي؛ چې د حق سبحانه وتعالى په ذات او صفاتو كې په خلاف د وحيې جرأت وكړي، كله چې دوى د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتياز څخه عاجز او ناتوانه دي، نو د الله تعالى په بې مثله او بې سياله او بې شريكه ذات او صفاتو باندې د پاك الله له ښوونې څخه پرته څرنګه وپوهيږي؟ او په څه ډول يې راښكاره ولى شي؟.

تمت سورة «النساء» بفضل الله خالق الأرض والسماء !

ونرجو منه في الدنيا النعماء وفي الآخرة حسن اللقاء !

سُورَةُ المَائِدَة

د«المائدة» سورت مدني دی، پرته له (۳) آيته چې په عرفات په «حجة الوداع» کې نازل شوی دی، په تلاوت کې (۵)، او په نزول کې (۱۱۲) سورت دی، (۱۲۰) آيتونه او (۱۶) رکوع لري. وروسته د «الفتح» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) پوره کړئ تاسې ګرد عهدونه.

تفسير: له عقودو څخه ټول لوظونه او پيمانونه مراد دي، برابره خبره ده چې هغه د الله تعالی سره وي، او که له مخلوق سره وي، له همدې تقرير سره سم د عقودو او مواعيدو په تفسير کې هغه مختلف شيان چې له اسلافو څخې منقول دي؛ هغه ټول سره تطبيقيږي، او په دې آيت کې د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زيات لطف حاصليږي.

أُحِلَّتۡ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ

حلال کړی شوي دي تاسې ته (پس له شرعي ذبحې بې ژبي) چارپايان د انعامو (لکه اوښان، غوايان او پسونه).

تفسير: په (۶) جزء د «النساء» د سورت په (۱۶۰) آيت (۲۲) رکوع کې مونږ ولوستل چې: پر يهودانو باندې د دوی د ظلم او بد عهدۍ په سزا ځيني حلال او طيب شيان حرام، او دوی ترې محروم کړی شوي وو ﴿فَبِظُلۡمٖ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ طَيِّبَٰتٍ﴾ چې تفصيل يې د «الأنعام» په سورت کې راځي، دې مرحومه امت ته د عهدونو له ايفاء له هدايت سره؛ له دې شيانو څخې د انتفاع اجازه هم ورکړی شوې ده، يعنې اوښ، غويي، پسه، وزه او له دې جنسه څخه ګرد أهلي او وحشي (کورني او ځنګلي) چارپايان لکه هوسۍ، غش غويي او نور ستاسې لپاره په هر حالت کې حلال کړی شوي دي، بې له هغو حيواناتو يا حالاتو چې د هغو په متعلق؛ يا حق تعالی په قرآن عظيم، يا د خپل نبي کريم صلى الله عليه وسلم په ژبه د ده په احاديثو کې ستاسې د جسماني يا روحاني يا اخلاقي مصالحو له امله ممانعت فرمايلې وي.

إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ

مګر (حلال نه دي) هغه چې لوستې به شي په تاسې باندې (وروسته له دې نه).

تفسير: غالبا له دې څخه مراد هغه شيان دي چې د همدې سورت په درېم آيت کې بيان کړی شوي دي، يعنې ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ﴾ څخه نيولې تر ﴿ذَٰلِكُمۡ فِسۡقٌ﴾ پورې.

غَيۡرَ مُحِلِّي ٱلصَّيۡدِ وَأَنتُمۡ حُرُمٌ

حال دا چې نه يئ تاسې حلال ګڼونکي د ښکار حال دا چې تاسې احرام تړونکي يئ !.

تفسیر: د مُحرِم لپاره يواځې د وچې د ساکښانو (ذي روحو) ښکار روا نه دی، او د سيند د ښکار اجازه ورته شته، کله چې د احرام دومره رعايت شوی دی، چې په هغه کې ښکار کول ممنوع ګرځول شوي دي، نو د حرم شريف د حرمت او عزت لحاظ ښايي له دې نه په درجو زيات وي، يعنې د حرم د ساکښانو (ذي روحو) ښکار د محرم او غير محرم د ګردو لپاره حرام وي، لکه چې د ﴿لَا تُحِلُّوا۟ شَعَـٰٓئِرَ ٱللَّهِ﴾ له عمومه څخه معلوميږي.

إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

بېشکه الله حکم کوي (په تحليل او تحريم کې) د هر هغه څه چې اراده وفرمايي.

تفسیر: يعنې هغه الله جل جلاله چې ګرد مخلوقات يې پيدا کړل، بيا يې پخپل حکمت او کمال سره د دوی په منځ کې د مراتبو فرق ښکاره کړو، په هره نوعه کې يې سم د هغه له استعداده بېل بېل فطري خواص او قواوې په وديعت کېښودې، د حيات او د ممات مختلف صورتونه يې تجويز کړل، بېشکه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو کې دا حق هم حاصل دی؛ چې د خپل کامل اختيار، محيط علم، بالغه حکمت په اقتضاء هر هغه شی چې هر چا ته په هر حالت کې اراده وفرمايي؛ حلال يا حرام يې کړي .﴿لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ﴾.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحِلُّوا۟ شَعَـٰٓئِرَ ٱللَّهِ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه ګڼئ حلال (مه بې حرمته کوئ !) شعائر (نښې د دين) د الله (چې د حج مناسک دي).

تفسیر: يعنې هغه شيان چې د حق تعالی د عظمت او معبوديت لپاره خاص علامات او نښې مقررې شوي دي؛ د هغوی بې حرمتي مه کوئ ! چې دې کې حرم محترم، بيت الله شريف، جمرات، صفا، مروه، هدي، احرام، مساجد، آسماني کتابونه او نور ګرد حدود او فرائض او ديني احکام شامل دي، وروسته له دې علائمو او نښو څخه د ځينو مخصوصو شيانو ذکر فرمايي چې په مناسکو پورې تړلي دي، لکه چې له دې آيت څخه پخوا په بل آيت کې د مُحرِم ځينې احکام ذکر شول.

وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ

او مه (بې عزته کوئ !) مياشته حرمت والا (په قتال او جدال سره).

تفسیر: حرمت والا مياشتې څلور دي، لکه چې د «التوبة» د سورت په (۵) رکوع (۳۶) آيت ﴿مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ کې مذکور دی، او هغه (محرم، رجب، ذي القعدة، ذي الحجة) دي، او تعظيم او احترام يې دا دی، چې ښايي په دې مياشتو کې له نورو مياشتو څخه د نيکی او تقوی زيات التزام وکړ شي !، او ښايي چې له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) لپاره ډېر اهتمام وشي !، خصوصا نه ښايي چې حُجّاج وربړوي، يا د بيت الله له حج څخه يې ستانه (واپس) کړي.

اګر که دا امور د کال په دولسو مياشتو کې واجب العمل دي، مګر بالخصوص په دې محترمو مياشتو کې پرې ډېر زيات تاکيد شوی دی.

وَلَا ٱلْهَدْىَ وَلَا ٱلْقَلَـٰٓئِدَ

او مه (بې حرمته کوئ ! د) هغه ساکښ (ذي روح) چې د کعبې هديه وي (بې قلادې) او نه هغه (هديه) چې په غاړه کې يې قلادې وي (او د کعبې په لوري بيولې کيږي).

تفسير: (قلائد) د قلاده جمع ده، چې له هغې څخه هغه طوق يا هار يا غاړکی يا غړوندی مراد دی؛ چې د «هدي» د حيوان په غاړه کې د علامې او نښې په ډول اچول کيږي، ځو د «هدي» حيوان پرې وپېژندل شي، او له تعرض څخه مأمون وي، او ليدونکي ته د هسې عمل د کولو ترغيب هم وشي، قرآنکريم د دې شيانو تعظيم او حرمت باقي پرېښود، او د «هدي» او د هغې د علائمو او نښو سره تعرض کول يې ممنوع کړل.

وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا

او مه (بې عزته کوئ!) قصد کوونکي (ورتلونکي) د کور حرمت والا ته (د حج يا د عمرې لپاره)، حال دا چې غواړي دوی فضل له (جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښي.

تفسير: په ظاهر کې د غه وياړ (فخر) يواځې د مسلمانانو دی، يعنې هر هغه مخلص مسلمان چې د حج يا د عمرې لپاره ځي؛ د هغه تعظيم او احترام وکړئ! او د دوی په لاره کې ډبرې مه اچوئ! او ربړ (تکليف) مه ور رسوئ!.

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

او کله چې (له احرامه څخه) حلال شوئ پس ښکار کوئ تاسې (که مو خوښه وي).

تفسير: يعنې د ښکار هغه ممانعت چې د احرام په حالت کې کړی شوی وو، د احرام له اتمام نه وروسته پاتې نشو.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم (لدی سببه) چې منعه کړي دي دوی تاسې لره له مسجد حرام څخه؛ په دې چې تاسې تجاوز وکړئ (پر هغوی په انتقام اخيستلو).

تفسير: يعنې (د کافر قوم بغض او دښمني دې تاسې دې ته اړ او باعث نه کړي؛ چې له خپله حده تېر شئ، او د دې تېرو شيانو حرمت ونه ساتئ)، هغه شعائر چې په لومړني آيت کې د الله تعالی له خوا لوی او محترم ښودل شوي وو، د مشرکانو له لوري په شپږم کال کې توهين او سپک شول، رسول الله مبارک نږدې له (١٥٠٠) اصحابو سره د «ذي القعدة الحرام» په مياشت کې محض د عمرې د اداء کولو په قصد له مدينې منورې څخه رهي (روان) شول، کله چې «حديبې» ته ورسېدل، مشرکانو دوی د دې اسلامي عبادت له اداء کولو څخه منع کړل، دوی نه د احرام حالت، نه د کعبې شريفې د حرمت، نه د «شهر الحرام» د احترام، نه د «قلائد» او نه د «هدي» څه لحاظ او خاطر وکړ.

مسلمانانو د «شعائر الله» له دې توهين او د مذهبي فرائضو له دې ممانعت څخه چې د دې ظالم او وحشي قوم له لوري وشو؛ که هر څومره د غيظ، غضب، بغض او عداوت اظهار کړی وی؛ حق يې درلود (لرلو) او بېځايه نه وو، او که د دوی په مقابله کې د انتقام په ځوښ (جوش) کې له سده وتلي وی، او په کوم اقدام باندې يې لاس پورې کړی وی؛ هم ښاييدل او ممکن وو، ليکن د اسلام محبت او عداوت هم په عدل، انصاف او حقانيت بنا دي، لکه چې قرآن کريم د داسې جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل کې هم مسلمانانو ته حکم ورکړ چې: «خپل جذبات دې تر اداري لاندې ونيسي»، ځکه چې انسان د ډېر محبت او زيات عداوت په وخت کې په ځوښ (جوش) راځي، او د خپل ځان ادراه هيڅ نشي کولی، او له حده تېری کوي، نو ځکه يې وفرمايل چې: ښايي د خورا (ډېر) سختو دښمنانو عداوت او دښمني هم تاسې د عدل او انصاف له دائرې څخه ونه باسي، او د عدل او انصاف واګې مو له لاس څخه خوشې نه شي.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ

او مرسته کوئ تاسې يو تر بله په نېک کار او تقوى (پرهېزګارئ) کې، او مه کوئ تاسې مرستې يو تر بله پر ګناه او پر عدوان (ظلم تجاوز).

تفسير: که کوم سړى بالفرض د انتقام په څوښ (جوش) کې راشي، او تېرى وکړي؛ نو د هغه د ممانعت تدبير دا دى چې دمسلمانانو جماعت دې نه يواځې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کې مرسته ونه کړي، بلکه ګرد سره دې لاس يو، او د نيکئ او تقوى مظاهره دې وکړي ! (او د ده د زيادت او بې اعتدالئ مخه دې ونيسي !.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۖ إِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

او ووېرېږئ تاسې له الله څخه، بېشکه چې الله ډېر سخت دى عذاب (د ده متخلفينو لره).

تفسير: يعنې د حق پرستئ او انصاف خوښولو او د ګردو ښو اخلاقو بيخ د پاک الله څخه وېره ده، او که د الله جل جلاله څنې وېره، او په نېکئ کې تعاون او په بدئ کې عدم تعاون نه وي؛ نو د عمومي عذاب د وقوع انديښنه وه (أعاذنا الله منه !)، څرنګه چې الله جل جلاله د هغو شيانو د بيان اراده وفرمايله، چې وعده يې په ﴿إِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ﴾ کې کړى شوې وه، نو دا آيت نازل شو:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ۚ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ

حرام کړى شوى دى پر تاسې (خوراک د) مردار (حيوان) او (د بهيدونکې) وينې، او د غوښې د خنځير، او د هر هغه (حلال کړى شوي حيوان) چې آواز کړى شوى وي بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کې)، او د خپه کړى شوي، او د کوتک (او د نورو) وهلى شوي، او د غورځېدلي (له پاسه ژورې ته)، او د ښکر، او د هغه چې (ترې) خوړلې وي ځناورانو، مګر (روا دى) هغه چې حلال (يې) کړئ تاسې (او روح په کې وي)، او (حرام دى) هغه چې ذبح کړى شوي وي (په نامه د کوم ممنوعه ځاى يا شي) او دا چې تقسيم وکړئ تاسې په غشو د قمار سره، دغه (تېر محرمات يا تقسيم يا تفاؤل په دې غشو سره ګناه او) فسق دى.

تفسير: يعنې حرام کړى شوي دي پر تاسې دغه لس شيان:

۱ - «ميتة» يا مرداره چې بې ذبحې مړه شوي وي (بې له ماهي او ملخه) حرامه ده، «ميتة» هغه واجب الذبح حيوان ته ويلى شي، چې بې له حلالولو په خپل مرګ مړ شي، او وينه او غريزي حرارت يې په غوښه کې محتقن او جذب شوي پاتې شي، چې د هغه له زهريله توب او ګندګئ څنې څو راز بدني او ديني ضررونه پيدا کيږي.

۲ - د بهيدونکې وينې خوراک حرام دى، لکه چې په (۸) جزء د الأنعام په (۱۴۶) آيت (۱۸) رکوع کې ﴿أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا﴾ راغلي دي.

۳ - د خنځير د غوښې خوراک حرام دى، او د خنځير د نورو ګردو اجزاوو څخه تر نوکانو او ويښتانو پورې هم هر راز انتفاع ناروا ده.

۴ - د هغه مذبوح خوراک حرام دی؛ چې بې د الله تعالی له نامه څخه د بل چا نوم پرې یاد کړی شوی وي.

۵ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په خپه کېدلو (زندئ کېدلو) يې روح (سا) ختلې وي.

۶ - د هغه مړه خوراک حرام دی، چې په کوتک یا په غونډه تیږه (ګټه) چا وهلی وي.

۷ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې لوېدلی وي له غره یا له کمره یا په کوهي کې.

۸ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې بل غوايي په ښکر وهلی وي.

۹ - د هغه مړه حیوان خوراک حرام دی؛ چې درندګانو ترې څه اندازه غوښه خوړلې وي او بیا يي روح ختلی وي، (مګر هغه مړ له دې پنځو واړو وروستنیو څخه چې ژوندی پاتې وي، او بیا يې په نامه د الله جل جلاله ذبح کړي، نو د هغه خوراک روا دی).

۱۰ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په هغو تیږو (ګټو) ذبح کړی شوی وي چې د «کعبې شريفې» نه ګېر چاپېره ولاړې دي، او مشرکانو به د تعظيم لپاره پرې قرباني کولې، یا ترې مطلق بتان مراد دي.

لږ څه وړاندې د «هدي» د ادب او احترام ذکر تېر شو، يعنې هغه ساکښ (ذي روح) چې د تقرب الی الله په نیت د الله تعالی له ګردو څخه د پخوانی معبد مکې معظمې ته د نذر په ډول بېول کېدل، او هلته به ذبح کېدل، د هغه په مقابل کې د هغه ساکښ (ذي روح) ذکر يې وفرمایه، چې د بل چا په نامه یا د بيت الله څخه ما سوی په بل کوم ځای کې د بل چا یا د بـل ځای د تعظیم لپاره ذبح کیږي (موضح القرآن).

په دې دوهم صورت کې د نذر نیت هم في الحقيقت د غير الله په نامه وي، اګر که د ذبحې په وخت کې له ژبې څخه «بسم الله، الله اکبر» هم وویل شي، سم له دې تقریر سره د ﴿وَمَآ أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦ﴾ او د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ﴾ فرق واضح شو (ابن کثیر رحمه الله).

﴿وَأَن تَسۡتَقۡسِمُواْ بِٱلۡأَزۡلَٰمِ﴾: «او حرام کړی شوي دي دا چې تقسيم وکړئ تاسې د قمار په غشو سره»، ځینې مفسرین د «ازلام» څخـې د تقسیـم غشي مرادوي، چې د جاهلیت په زمانه کې د ذبحې غوښې او د نورو تقسيم لپاره استعمالېدل، او هغه د قمار (جواری) یو صورت وو، لکه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاټرئ) رسم دی، لیکن د «حافظ عماد الدين ابن کثیر رحمه الله» او نورو محققينو په نزد دا خبره راجحه ده، چې له «ازلام» څخه غشي مراد دي، چې په هغه سره د مکې معظمې مشرکانو د کوم اشکال او تردد په وخت کې به د خپلې ارادې او د چارې فیصله او پرېکړه پرې کوله، دا غشي بـه يـې په بيت الله کې د قریشو خورا (ډېر) لوی بت (هُبل) سره کېښودل، د دې غشو پر ځینو باندې داسې لیکل شوي وو «أمرني ربي» = «حکم راکړی دی ما ته رب ځما»، او پر ځینو يې داسې لیکلی شوي وو «نهاني ربي» = «منع کړی یم زه رب ځما» همداسې پر هر غشي يوه قیاسي او اټکلي خبره لیکلې شوې وه.

کله چې به دوی ته په کومه خبره کې څه تردد او اندېښنه پېښېده؛ نو دوی به تلل او يو غشی به يې راخیست، که د «أمرني ربي» والا غشی به يې په لاس ورته؛ نو په کار به يې شروع کوله، او که مخالف له هغه به يې په لاس ورته؛ نو له کار څخې به تښتېدل، وعلی هذ القیاس ګواکې دا له بتانو څخې يو راز مشوره او استعانت وو، څرنګه چې د دې رسم بنا پر خالص شرک، جهل، اوهام پرستی، او په افترا علی الله باندې وه؛ نو ځکه «قرآن کریم» په متعددو مواقعو کې په نهایت تغلیظ او تشدید سره د هغه حرمت ښکاره کړ.

سم له دې تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا يې له مرداري وینې او خنځیر او نورو ډېرو خبیثو او ګنده وو شیانو د تحریم له سلسلې سره منسلک، او دا يې راښکاره کړه چې د دوی معنوي او اعتقادي نجاست او خباثت، له دې شیانو له پلیتی څخې لږ نه دی، لکه چې په بل آیت کې د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا ښه ځرګندیږي.

﴿ٱلۡيَوۡمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِۚ﴾

نن ورځ نا امیده شول هغه کسان چې کافران شوي دي له (ابطاله د) دین ستاسې، نو مه ویرېږئ له دغو (کفارو نه ای مؤمنانو) او وویرېږئ له ما نه (چې ستاسې خالق یم).

تفسیر: دا آیت هغه وخت نازل شو چې د ژوندانه په ټولو څانګو او د هدایت د علومو د هرې موضوع په متعلق کې اصول او قواعد داسې ممهد، او د فروعو او جزئیاتو بیان هم په هومره کافي تفصیل او جامعیت سره منظم شوی وو؛ چې د اسلام پیروانو ته تر قیامت پورې د الهي دین څخه ما سوا بل کوم دین بیخي د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لایق نه وو پاتې شوی.

مکه معظمه فتحه شوې وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالی علیهم أجمعین سره له کاملې وفا له خپل الله «جل وعلا شأنه» سره خپل عهد او پیمان پوره کولو، هغه قوم چې د ګنده او پلیتو غذاګانو او د مردارو حیواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)؛ له مادي او معنوي طیباتو څخه خوند اخیستی وو، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کې راسخ او ټینګ شوی وو، د ګومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصابو او ازلامو عقیدې بیخي شلېدلې وې، او شیطان د تل لپاره له دې څخه چې په «جزیرة العرب» کې یې عبادت وشي؛ بیخي مأیوس شوی وو، نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو: ﴿ٱلۡيَوۡمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِ﴾.

یعني نن کفار له دې خبرې څخه مایوس کړی شوي دي، چې تاسې له خپل قیّم دین څخه واړوي، او بیا مو د «انصاب» او «ازلام» او نورو په لوري بوځي، یا د اسلامي دین د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کې وګرځوئ، یا په دیني احکامو کې د تحریف او تبدیل امیدونه ولرئ، نن تاسې ته یو کامل او مکمل دین در رسېدلی دی، چې وروسته په هغه کې د هیڅ یو قسم ترمیم ضرورت او امکان نشته، د الله جل جلاله انعام پر تاسې شوی دی، چې وروسته له دې نه ستاسې له طرفه د هغه د ضایع کېدو هیڅ اندېښنه نشته، پاک الله تر ابده پورې همدا د اسلام دین ستاسې لپاره غوره کړی دی، نو ځکه وروسته له دې نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال هم نه دی پاتې.

په داسې حالاتو کې تاسې ته هیڅ سبب او دلیل نشته، چې له کفارو څنې وویرېږئ، ولې چې کفار تاسې ته هیڅ نقص او تاوان نشي در رسولی، هو ! د هغه لوی محسن او حقیقي منعم له قهره او ناراضی څخه تل وویرېږئ !، چې د ده په واک او اختیار کې ستاسې فلاح او نجاح او ګټه او زیان دی.

ګواکې په ﴿فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِ﴾ کې یې په دې مطلب تنبیه فرمایلې ده، چې وروسته له دې نه مسلمانانو ته د کفارو له لوري تر هغه وخته پورې هیڅ وېره او اندېښنه نه ده پکار؛ تر څو چې په دوی کې د الله «جل وعلا شأنه» وېره، او د تقوی شان موجود وي.

له ﴿ٱلۡيَوۡمَ﴾ څنې دلته یوه معینه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او ورپورې متصلې راتلونکې زمانې مقصد دی، او څینې ترې یوم النزول مرادوي؛ چې هغه د هجرت د نهم کال د ذي الحجې د نهمې نېټې د جمعې او عرفې مازدیګر وو.

﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ﴾

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسې ته دین ستاسې (اصُولاً او فروعاً).

تفسیر: یعني د ده په اخبارونو او قصصو کې پوره صداقت، او په بیان کې یې پوره تأثیر، په احکامو کې یې پوره اعتدال شته، هغه حقائق چې په پخوانیو کتابونو او نورو آسماني ادیانو کې محدود او نا تمام وو؛ د هغوی تکمیل او تعمیم هم

دې قيم دين سره وکړ شو، هغه احکام چې کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصيصا يا تعليلا صادر کړی دی، د هغوی اظهار او ايضاح خو همېشه کيږي، ليکن د زيادت يا قلت د ترميم گنجائش په کې له سره نشته.

وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

او تمام (پوره) مې کړ پر تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت خپل (د دين په اکمال).

تفسير: له گردو څخه لوی احسان خو همدا دی؛ چې اسلام غوندې يو مکمل او ابدي دين او د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم په شان يو لوی (نبي) يې تاسې ته مرحمت فرمايلی دی.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړ ما تاسې ته اسلام له جهت د دين (ډېر پاکيزه په ټولو اديانو کې).

تنبيه: دغه د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ الآيه - آيت نازلول هم د لويو نعمتونو له جملې څخه يو نعمت دی؛ نو ځکه ځينو يهودانو د عمر فاروق رضي الله عنه په حضور کې عرض وکړ: «يا أمير المؤمنين ! که دا آيت پر مونږ نازل شوی وو؛ نو مونږ به يې «يوم النزول» د خپل ځان لپاره اختر گرځولی وی»، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه وفرمايل: «په هغې ورځې کې چې دا آيت نازل شو؛ پر مونږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوي وو»، دا آيت د هجرت په (۹) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفې او جمعې په ورځې د مازيگر په وخت په داسې حالت کې نازل شو، چې د «عرفات» په ميدان کې د نبي کريم «صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أفضل الصلاة والتسليم» د اوښې په چپ چاپېر کې له (۴۰۰۰۰) تنو څخه زيات اتقياء او ابرار «رضي الله تعالى عنهم أجمعين» سره راټول شوي وو، وروسته له دې نه رسول الله مبارک فقط (۹۱) يا (۸۱) نورې ورځې په دنيا کې تشريف درلود (لرلو).

فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

نو هر څوک چې اړ شو (خوراک د حرام شي ته) په سخته لوږه کې، حال دا چې نه وي مائل گناه ته (په خوراک زيات له کفافه يا د لذت لپاره)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی (چې نه يې نيسي په دغه خوراک).

تفسير: يعنې د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کې هيڅ ډول تغيير او تبديل نشي کېدی، هو ! مضطر چې د لوږې او تندې له شدته بې تابه او ناچاره شوی وي، که حرام شی وخوري، يا يې وڅښي، او خپل ځان له هلاکت څخه پرې وژغوري (وساتي)، په دې شرط چې د ضرورت له مقداره متجاوز نشي، او لذت ترې مقصود نه وي ﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾؛ نو حق تعالى به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهربانۍ سره ورمعاف کړي، گواکې هغه شی خو همغسې حرام پاتې دی، مگر هغه سړی چې د دې حرامو خوړونکی او څښونکی وي؛ د الله تعالى په نزد مجرم نه گڼل کيږي، دا هم د نعمت د اتمام يوه نوعه ده.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده !) چې کوم شی حلال کړی شوی دی دوی ته؟ ووايه: حلال کړی شوي دي تاسې ته طيبات (پاک شيان).

تفسير: په لومړني آيت کې د حرامو شيانو بيان وشو، نو په طبيعي ډول سره داسې يو سوال پيدا کيږي، چې حلال شيان کوم کوم دي؟ نو ځواب يې ورکړ شو، چې د حلالو دائره خو ډېره وسيعه ده، هغه شيان پرېږدئ چې په هغو کې ديني يا بدني نقصانونه دي، نور د دنيا ګرد پاکيزه او ستره شيان حلال دي.

وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

او (حلال کړی شوی دی تاسو ته ښکار د) هغه چې ښوونه کړې وي تاسې له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حيواناتو يا مرغانو) څخه چې ښوونه کوونکي اوسئ تاسې (په ښکار ځغلولو د دوی) چې ښوونه وکړئ تاسې ورته له هغه نه چې ښوولي دي تاسې ته الله، پس خورئ تاسې له هغه ښکاره چې نيولی يې وي تاسې ته (له انعامو او طيورو نه) او يادوئ تاسې نوم د الله په هغه (ښکاري حيوان کله چې ښکار ته يې لېږئ !) (يا) او يادوئ تاسې نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کې که ژوندی مو مينده کړ).

تفسير: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکښانو (ذي روحو) ښکار په دې شرطونو سره حلال دی:

۱ – دښکار کوونکو ذي روحو ښه عادت کول، چې تعليم يې موندلی وي.

۲ – پر ښکار باندې خوشې کړ شي.

۳ – په همغه طريقه سره تعليم ورکړی شوی وي؛ چې په شريعت کې د اعتبار وړ وي، يعنې سپي او نورو ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې ښکار ونيسي، او همغسې يې خپل خاوند ته وروړي، او ويې نه خوري، او باز ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې د بلنې په وخت کې خپل خاوند او بلونکي ته ژر بېرته ورشي.

که سپی ښکار په خپله وخوري، يا باز چې په بلنه سره بېرته رانشي، نو داسې فهميږي کله چې دوی د خپل خاوند په بلنه بېرته نه راځي، او د ده په خوله نه کيږي؛ نو هغه ښکار هم د خپل خاوند لپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته يې کړی دی.

۴ – د خوشې کولو په وخت کې د الله تعالی نوم ياد کړ شي ! يعنې بسم الله وايي ! او ورخوشې يې کړي، د دې څلورو واړو شرطونو تصريح خو په قرآني نص کې شوې ده.

که له دې شرطونو څخې يو شرط هم مفقود شي، نو هغه ښکار چې ښکاري ساکښ (ذي روح) وژلی وي؛ حرام دی، هو ! که مړ شوی نه وي، او ذبح کړ شي، نو د ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ په قاعده سره جلا کيږي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿۴﴾

او ووېرېږئ تاسې له الله !، بېشکه چې الله ډېر چابک دی حساب (د ده، چې ډېر ژر د ګردو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: يعنې په هر حالت کې له الله تعالی څخه ووېرېږئ ! چې چېرې د «طيبات» په استعمال او د ښکار او د نورو شيانو د منتفع کېدلو په وخت کې له شرعي حدودو څخه متجاوز نشئ !.

﴿ٱلۡيَوۡمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حِلّٞ لَّكُمۡ وَطَعَامُكُمۡ حِلّٞ لَّهُمۡۖ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ
ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِكُمۡ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحۡصِنِينَ غَيۡرَ
مُسَٰفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِيٓ أَخۡدَانٖۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ
ٱلۡخَٰسِرِينَ ٥﴾

نن ورځ حلال کړې شوي دي تاسې ته ټول طيبات (پاکيزه شيان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو چې ورکړې شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسې ته، او (هر قسم) طعام ستاسې حلال دی دوی ته، او (حلالې دي تاسې ته بې مېړه ـ بې خاونده) پاک لمنې اصيلې ښځې له مؤمنانو ښځو څخه او پاک لمنې (بې مېړه ـ بې خاونده) اصيلې ښځې له هغو کسانو چې ورکړې شوی دی دوی ته کتاب له تاسې پخوا، کله چې ورکړې دغو (ښځو) ته مهرونه د دوی (ای مېړونو د نکاح د قيد راوړلو لپاره)، حال دا چې نکاح کوونکي يئ تاسې نه زنا کوونکي (ښکاره) او نه نيوونکي د يارانو (په پټه سره)، او هر څوک چې کافر (منکر) شو په ايمان (او مؤمَن به شيانو) پس په تحقيق ضايع (باطل) شو عمل د ده، او دی به آخرت کې له زيانکارانو څخه وي.

تفسير: دلته له «طعام» څخه مراد «ذبيحه» ده، يعنې که کوم يهودي يا نصراني (په دې شرط چې وروسته د اسلام له ارتداده يهودي يا نصراني نه وي پاتې) که د حلال ساکښ (ذي روح) د حلالولو په وخت کې د غير الله نوم وا نه خلي؛ نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی، د مرتد احکام بېل دي.

د کتابيانو له يوه مخصوص حکم سره يې بل مخصوص حکم هم بيان کړ، يعنې له کتابي ښځې سره نکاح تړل په شريعت کې جايز، او له مشرکې ښځې سره ناروا دي، لکه چې د دويم جزء د البقره سورت په (٢٢١) آيت (٢٧) رکوع کې مو ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلۡمُشۡرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤۡمِنَّ﴾ ولوست.

مګر دا خبره په ياد ولرئ چې څمونږ په زمانه کې «نصارى» عموما په نامه «نصارى» پاتې دي، په دې نصرانيانو کې زياتره داسې کسان دي، چې نه پر کوم آسماني کتاب قائلان دي، نه الله جل جلاله مني، نه رسول، نه مذهب لري، نو څکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شي کېدی، لهذا د دوی په مذبوحو او ښځو باندې هغه احکام نه مرتب کيږي؛ چې د حقيقي کتابيانو په ذبائحو او ښځو مرتب دي.

دا خبره دې هم په نظر کې ونيول شي ! چې د يوه شي د حلالېدو دا معنى ده، چې پکې «في حد ذاته» د تحريم کومه وجه نه وي، ليکن که خارجي اثرات او حالات داسې وي، چې له هغه حلال شي څخه په ګټه اخيستلو کې د ډېرو محرماتو ارتکاب واقع کيږي، بلکه په کفر کې د مبتلا کېدو احتمال هم وي، نو له هسې حلال شي څخه د ګټې اخيستلو اجازه نه ورکوله کيږي.

په موجوده زمانه کې له يهودو او نصاراوو سره خوړل او څښل، او بې ضرروته اختلاط او ګډون کول او د دوی د ښځو په جال کې ځان بندول، هسې خطرناک او ويروونکي نتايج لري، چې هغه د هيچا له نظره پټ نه دي، نو د داسې بدۍ او بې دينۍ له اسبابو، او ذرائعو څخه هرومرو (خامخا) اجتناب په کار دی !.

له کتابيانو ښځو سره چې د نکاح تړلو اجازه شوې ده، د هغه فائده ښايي دا وي چې د مؤمن حقانيت او اسلامي اخلاق د ښځې په زړه کې ځای ونيسي، داسې نه چې مؤمن پر هغو کتابيانو هسې مين او مفتون شي، چې بالعکس خپله ايماني متاع له لاسه وباسي، او په سپيره ډاګ ميدان کې کيني، او د ﴿خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَ﴾ مصداق شي، کله چې له کافرې

ښځې سره د دې فتنې احتمال قوي کېدی شي، نو ځکه د ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ تحدید خورا (ډېر) مناسب او پر خپل ځای کې دی.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو!) کله چې پاڅیږئ تاسې لمانځه ته (او بې اوداسه یئ) نو ووینځئ تاسې مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنګلو پورې (سره له څنګلو) او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو او (ووینځئ تاسې) پښې خپلې تر پړکیو پورې (سره له پړکیو)،

تفسیر: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ﴾ کله چې پاڅیږئ تاسې لمانځه ته یعنې که له خوبه پاڅېږئ یا دنیوي مشاغلو څنې لاس باسئ او لمانځه ته ولاړ شئ، نو لومړی اودس وکړئ! لیکن اودس کول هلته ضرور دي چې سړی اودس ونه لري، د دې آیت په آخر کې د دې احکامونو هغه غرض او غایې څخه چې په ﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ کې فرمایلی شوی دی؛ معلومېږي چې د لاسونو، خولې، او نورو اعضاوو د وینځلو وجوب د دې لپاره دی چې حق تعالی تاسې پاک کړي، او په خپل دربار کې تاسې ته ځای درکړي، نو که دا پاکي لا له پخوا څخه حاصله وي، او د اوداسه کوم ماتوونکی شی په مینځ کې پېښ شوی نه وي، نو د پاکو اندامونو د بیا پاکولو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د هغه په ضروري کولو سره په «امت» باندې حرج پېښېږي، چې د هغه نفي په ﴿مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ﴾ کې کړی شوې ده، هو! که زیات نظافت، نورانیت، او نشاط حاصلولو لپاره نوی اودس وکړی شي، نو مستحب دی.

﴿وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ﴾ «او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو» یعنې لوند لاس پر سر باندې راکاږئ!.

﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ «او ووینځئ تاسې پښې خپلې تر پړکیو پورې» د (أرجلکم) معطوف علیه مغسولات دي، یعنې همغسې چې د مخ او د لاسونو د وینځلو حکم دی؛ پښې دې هم تر پړکیو پورې ووینځلی شي، او د سر غوندې مسح ورته کافي نه ده، لکه چې څمونږ «أهل السنت والجماعت» پرې اجماع کړېده، او له ډېرو احادیثو څخه هم دا ثابته شوې ده، چې که په پښو موزې نه وي، نو وینځل یې فرض دي، (مګر پر بوټونو او موزو سم له هغو شرائطو چې په فقهي کتابونو کې مذکور دي؛ مقیم لره یوه شپه او ورځ او مسافر لره تر درې شپو او ورځو پورې مسح کول هم روا دي.

﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُواْ﴾

او که وئ تاسې جنبان (یعني په جنابت کې وئ) نو ښه ځان پاک کړئ!

تفسیر: یعنې له جنابت څنې د پاکېدلو لپاره یواځې د همدې څلورو واړو اعضاوو وینځل او مسح کول کافي نه دي، بلکه د بدن ټولې سطحې ته تر هغو ځایونو پورې چې د اوبو رسونه ورته بې له ضرره ممکن وي؛ د اوبو رسونه ضروري ده.

﴿وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ﴾

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران او اوبه درته مضرې وې) یا په سفر (کې وئ) یا راغی یو له تاسې له ځایه د بولو څخه (یعني بې اودسه شوئ) یا جماع وکړئ تاسې له ښځو سره، نو ونه مومئ

تاسې اوبه؛ نو قصد وکړئ تاسې د خاورې پاکې نو (ووهئ لاسونه دوه ځلې پر ځمکه او) ومښئ تاسې (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغې (خاورې) څخه، اراده نه لري الله (د تطهير په دې تکليف کې پر تاسې دا) چې مقرر کړي پر تاسې څه حرج (تنګوالی يا سختي).

تفسير: د اوداسه او غسل په تيمم کې هيڅ فرق نشته، ځکه د تيمم له مشروعيت څخه چې کوم غرض دی؛ هغه په هر صورت کې په يو شان حاصليږي.

تنبيه: د ﴿أَوْلَٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ﴾ ترجمه چې په جماع سره شوې ده، د ابن عباس رضي الله تعالی عنه او ابو موسی اشعري رضي الله تعالی عنه له تفسير سره موافقه ده، چې ابن مسعود رضي الله تعالی عنه هم هغه سکوتا منلې ده (کما في البخاري).

وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝٦

او ليکن اراده لري (الله د دې) چې پاک کړي تاسې (له صوري او معنوي پليتۍ نه) او د دې لپاره چې پوره کړي (الله) نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرائعو په بيان) لپاره د دې چې تاسې شکر ګذار شئ !.

تفسير: دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی، او په ظاهري بدن باندې له اوبو تېرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د لومړنيو نعمتونو شکر نه وو ادا کړئ، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد وو، چې په دې نويو نعمتونو فائض شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ يعنې د پخوانيو نعمتونو له يادولو څخه پخوا د دې جديدو نعمتونو شکر ښايي اداء کړئ ! چې د اوداسه د احکامو په ضمن کې پر تاسې شوي دي.

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝٧

او ياد کړئ تاسې نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسې (چې اسلام دی) او (ياد کړئ) عهد محکم د الله هغه (عهد) چې محکموالی کړی دی (الله) له تاسې سره په هغه سره کله چې وويل تاسې: وارېده مونږ (وينا ستا) او ومو منه (فرمان ستا)، او وويرېږئ له الله (په هېرولو د نعمت او ماتولو د بيعت کې) بېشکه چې الله ښه عالم دی په خبرو د سينو (او په حالاتو د زړونو هم).

تفسير: غالبا دا همغه عهد دی چې په «۳» جزء د «البقره» سورت په خاتمه په (۲۸۵) آيت (۴۰) رکوع کې يې د مؤمنانو له ژبې څخه نقل فرمايلی وو: ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ کله چې اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم د محمد صلی الله عليه وسلم پر مبارک لاس بيعت کولو، په دې وخت کې يې هم داسې اقرار کولو چې: «مونږ له خپل توان سره سم ستاسې هره خبره اورو، او منو يې، برابره ده چې هغه ځمونږ له طبيعت سره موافقه وي او که مخالفه»، دا خو عمومي عهد وو، وروسته له دې اسلام د ځينو ارکانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شيانو په نسبت خصوصي عهد هم له دوی ځنې اخيستل کېده.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ ۖ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې محکم ولاړ (په حق باندې) لپاره د الله (اوسئ تاسې !) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره.

تفسیر: ﴿قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ﴾ کې د حقوق الله او په ﴿شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ﴾ کې د حقوق العباد په لوري اشاره ده، همداسې يو آيت په (۵) جزء د «النساء» سورت په (۱۳۵) آيت (۲۰) رکوع کې تېر شوی دی، چې د دې دواړو په مينځ کې فقط دومره فرق شته، چې هلته «بالقسط» يې له «الله» څخه مقدم کړی دی، او ښايي چې وجه يې دا وي چې هلته د «حقوق العباد» ذکر له اوله جريان درلود (لرلو)، او دلته له پخوا راهيسې د «حقوق الله» تأکيد جريان لري، نو په دې ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «الله» تقديم مناسب شو، برسېره پر دې دلته په لحاق کې له مبغوض دښمن سره د معاملې کولو ذکر دی، چې له هغه سره د «قسط» تذکر ضرور دی، او هلته د سورت «النساء» د آيت په لحاق کې د محبوبو شيانو ذکر دی، نو ځکه هلته له ګردو ځنې محبوب د پاک الله د ذکر تذکر شوی دی.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم په دې باندې چې عدل انصاف به ونه کړئ تاسې.

تفسیر: د «عدل» معنی دا ده چې له بل چا سره بې له افراطه او تفريطه همغسې معامله وکړئ چې هغه واقعي د هغې مستحق وي، د عدل او د انصاف تله ښايي داسې سمه او برابره وي چې نه ډېره زياته دوستي، او نه ډېره سخته دښمني وکولی شي، چې د هغې يوه پله درنه کړي.

اِعْدِلُوْا ۫ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۫

عدل (انصاف) وکړئ تاسې !، همدا (عدل) ډېر نږدې دی تقوی (پرهېزګاری) ته.

تفسیر: «تقوی» د هغه معنوي کيفيت نوم دی، چې د هغو شيانو له اجتناب او ځان ژغورنې (ساتنې) ځنې حاصلېږي، چې شرعاً مهلک يا په کومه درجه سره مضر وي، او يو خاص نوراني کيفيت دی چې د انسان په زړه کې راسخېږي، د «تقوی» د تحصيل نږدې او لرې اسباب ډېر دي، ګرد حسنه اعمال او د خير خصال «د تقوی» له اسبابو او معداتو ځنې شمېرلی شي، ليکن معلومېږي چې «عدل» او «قسط» يعنې له دوسته او دښمنه سره يو شان معامله کول، او د حق په معامله کې د محبت او عداوت د جذباتو تر تأثير لاندې نه راتلل، د «تقوی» د حصول د خورا مؤثرو او د ډېرو قريبو اسبابو څخه دي، نو يې ځکه ﴿اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ وفرمايل، يعنې دا عدل چې حکم يې ورکړ شو «تقوی» ته ډېر نږدې دی، چې د هغه له ممارست او کولو څخه وروسته د «تقوی» کيفيت ډېر ژر حاصلېږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝۸

او وويرېږئ تاسې له الله (نو ظلم مه کوئ !) بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو چې کوئ يې تاسې.

تفسیر: يعنې داسې عدل او انصاف وکړئ ! چې مخه يې هيڅ ډول دوستي يا دښمني نشي نيولی، او د هغه له غوره کولو ځنې انسان په آسانۍ سره متقي کېدی شي، د «تقوی» د حصول يواځينۍ لار د الله تعالی وېره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دی، او دا خوف د ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ﴾ په مضمون کې له ځو ځو ځلې تفکر او تدبر کولو ځنې پيدا کېږي.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝۹

وعده کړېده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه د دې چې مقرر دی) دوی ته مغفرت او اجر ډېر لوی (په جنت کې).

تفسیر: یعني نه یواځې دا چې د هغوی هغه قصور به وربخښو چې د بشریت په اقتضاء له هغوی ځنې صادریږي، بلکه عظیم الشأن اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمایو.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝١٠ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝١١

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو یې کړی دی آیاتو ځمونږ ته؛ همدغه کسان دي صاحبان (ملګري د اور) د دوزخ. ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) یاد کړئ تاسې احسان د الله (چې) پر تاسې (دی) کله چې قصد وکړ یوه قوم د دې چې راوغځوي دوی تاسې ته لاسونه خپل (او تاسې مړه کړي) نو منع یې کړل لاسونه د دوی له تاسې ځخه، او وویریږئ تاسې (په هېرولو د نعمتونو کې) له الله ځخه، او خاص په الله پس خامخا توکل دې وکړي مؤمنان (چې الله کافي دی په رسولو د خیر او لرې کولو د شر کې).

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝١٢

او خامخا په تحقیق اخیستې ده الله وعده محکمه له بني اسرائیلو، او ولیږل (مقرر کړل) مونږ له دوی نه دوولس (تنه) مشران (ضامنان د قوم د دوی په وفا د وعدې سره)، او وفرمایل الله (بني اسرائیلو ته) بېشکه زه له تاسې سره یم (په معاونت او نصرت سره) (او ویې فرمایل: قسم دی) خامخا که قائم کړئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکړئ تاسې زکات (د اموالو خپلو مستحقانو ته)، او ایمان راوړئ تاسې په رسولانو زما، او مدد (او تعظیم) وکړئ تاسې د دوی، او قرض ورکړئ تاسې الله ته قرض نېک (ښه ورکړه بې منته، بې احسانه، بې ضرره د زړه له اخلاصه نو)، خامخا لرې به کړم زه له تاسې ځخه ګناهونه ستاسې، او خامخا داخل به کړم زه تاسې هسې جنتونو ته چې بهیږي له لاندې (د ونو او ماڼیو د) هغو ویالې، نو هر څوک چې کافر شو وروسته له دې (وعدې) له تاسې نه؛ نو په تحقیق ورکه کړې یې ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسیر: ﴿إِنِّي مَعَكُمْ﴾ خطاب همغو د بني اسرائیلو دولسو سردارانو ته دی، یعنې تاسې خپل فرض اداء کړئ !، زما حمایت او امداد له تاسې سره دی، یا ګردو بني اسرائیلو ته دی: چې زه له تاسې سره یم، یعنې هیڅ وخت ما له خپل ځانه لرې مه ګڼئ ! هر هغه معامله چې په هر ځای او په هر وخت کې یې په پټه یا په ښکاره تاسې وکړئ زه یې ګورم، او اورم یې، نو ځکه هر شی چې کوئ، ښایي چې په پوهه او هوښیارۍ سره یې وکړئ !.

﴿وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ «او ایمان راوړئ، یقین وکړئ تاسې په رسولانو ځما، او مدد او تعظیم وکړئ تاسې د دوی»، یعنې هر هغه رسول چې له موسی علیه السلام ځخه وروسته راځي، د هغوی د ټولو تصدیق او د زړه له کومې د دوی تعظیم وکړئ ! او د حق د دښمنانو په مقابل کې له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستې (مدد) وکړئ.

﴿وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ﴾ يعنې ور كړه كوئ ! په لاره د الله لپاره د ترقۍ د دين، له قرض وركولو څخه مراد دا دى: چې د دين او د الله د رسولانو په حمايت او ساتنه كې خپل مالونه صرف كړئ ! همغسې چې قرض وركوونكي خپلې روپۍ په دې مقصد بل ته پور (قرض) وركوي، چې د ده روپۍ به بېرته ور رسيږي، او قرض اخيستونكى د هغه ادا كول په خپله ذمه لازمه ګرځوي، همدا شان د همغه الله تعالى له وركړى شوي مال څخې هر شى چې دلته د هغه په لاره كې صرف كړ شي، هغه به له سره نه لړ او نه وركېږي، حق تعالى د كومې مجبورۍ له امله (وجهې) نه بلكه محض په خپل فضل او رحمت سره يې دا په خپله ذمه لازمه كړېده، چې هغه شى به سره له ډېرې ګټې در رسوي.

﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ «پور (قرض) نېك: ښه وركړه، بې منته، بې احسانه، او بې ضرره د زړه له اخلاصه»، له نېك څخې مراد دا دى چې په اخلاص يې وركوئ ! او له محبوبو او له مرغوبو شيانو او د حلالو، پاكو، صافو، او ښو مالونو څخه يې وركړئ ! (او څواب د قسم دا دى):

﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ «نو خامخا به لرې كړم له تاسې څخه ګناهونه ستاسې» يعنې كله چې نيكۍ ډېرې شي؛ بدۍ بدلوي او محوه كوي يې، كله چې انسان د الله تعالى د عهد په پوره كولو كې زيار باسي (محنت كوي)، او كوښښ كوي نو حق تعالى ترې نورې كمزورۍ او نيمګړتياوې لرې كوي، او د خپلې خوښې او قرب په مقام كې ورته ځاى وركوي.

﴿فَمَن كَفَرَ﴾ الآيه - يعنې له هسې صاف او پاخه عهد او پيمان څخه وروسته هم كه څوك د الله تعالى په عهد وفا ونه كړي، او غدر او خيانت ته ملا وتړي، نو وپوهېږئ چې ده د كاميابۍ او د نجات سمه لار وركه كړې ده.

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ لَعَنَّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَٰسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ ۙ وَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱصْفَحْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

نو په سبب د ماتولو د دوى د كلكې وعدې خپلې لعنت وكړ مونږ پر دوى او ګرځولي دي مونږ زړونه د دوى سخت (چې هيڅ پند نه آخلي) چې اړوي (لرې كوي) دوى كلمې (د تورات مخصوصا محمدي نعت) له ځايونو خپلو (او په خپلې ناپاكې مدعا يې اړوي)، او هېره كړې ده دوى (غټه) برخه اخيستل له هغه شي چې پند وركړى شوى وو دوى ته په هغه سره (په تورات كې چې هغه متابعت د محمد وو)، او همېشه به يې ته (اى محمده !) چې خبرېږې په كوم خيانت له دې (يهودانو نه) مګر لږ (كسان) له دوى نه، نو عفوه وكړه (اى محمده !) دوى ته، او مخ وګرځوه (له دوى نه)، بېشكه چې الله خوښوي احسان كوونكي.

تفسير: د «لعن» معنى (طرد، ابعاد، شړل او لرې كول) ده، يعنې د عهد ماتولو او د غدارۍ له سببه مونږ دوى له خپل رحمت څخه لرې وغورځول (يا مسخه مو كړل يا جزيه مو پرې كېښوده)، او د دوى زړونه مو سخت كړل، په ﴿فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ﴾ كې ظاهر وفرمايل چې د دوى د ملعونيت او زړه سخت كېدلو سبب هغه عهد ماتول او بې وفايي ده، چې د دوى خپل فعل دى، اما پر اسبابو باندې د مسبباتو مرتبول څرنګه چې د الله تعالى كار وو، نو په دې لحاظ ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَٰسِيَةً﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوري وكړ شو.

﴿يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ﴾ «اړوي دوى كلام د تورات، مخصوصا محمدي نعت له ځايونو خپلو څخه په خپلې ناپاكې مدعا» يعنې د الله تعالى په كلام كې تحريف كوي، كله د هغه په الفاظو كې، كله د هغه په معانيو كې، كله په تلاوت كې، د تحريف دغه ګرد اقسام په قرآنكريم او د احاديثو په كتابونو كې ذكر شوي دي، چې پر هغو باندې لږ څه اعتراف د نن ورځې اروپايي نصاراوو هم كړى دى.

﴿وَنَسُوا حَظًّا﴾ يعني لازم خو دا وو چې اهل كتاب د دغو آسماني كتابونو له قيمتدارو پندونو څخه فائدې اخيستلې واى، مثلاً د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم د راتګ او د نورو ديني مهماتو په نسبت د هغو په كتابونو كې ارشادات موجود وو، مګر دوى په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد شيان يې له ياده وويستل، بلكه د پندونو هغه ضروري برخې يې هم ورکې کړې، او اوس هم هغه پندونه او مفيدې خبرې چې د خاتم النبيين صلى الله عليه وسلم له خولې هغوى ته كيږي؛ د هغو هيڅ يو اثر نه قبلوي.

﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ﴾ يعني د دوى د دغابازۍ او خيانت كارۍ سلسله تر نن و ورځې پورې جاري ده، او وروسته له دې نه به هم جاري وي، نو ځکه تل تاسې د دوى پر يوې نه يوې دغابازۍ، مكر، فريب، او خيانت باندې خبريږئ، (په خائنة كې «ة» لپاره د مبالغې ده لكه علامة او نسابة كې).

﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ﴾ مګر لږ كسان له دوى نه چې هغوي خيانت نه دى كړى او نه يې كوي، لكه عبد الله بن سلام او نور چې په اسلام كې داخل شوي دي، رضي الله تعالى عنهم.

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ الآية ـ قتاده او نورو «رحمهم الله» ويلي دي: چې دا آيت په ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ سره منسوخ شوى دى، مګر دېته هيڅ حاجت نشته، ځكه د قتال له حكمه دا نه لازميږي؛ چې په هيڅ وخت او هيڅ موقع كې دې هم د داسې قوم په مقابله كې له عفوې او اغماض او تأليف القلوب او تېرېدلو څخه كار وانخيستل شي، (بيضاوي وايي چې: عفو او صفح مشروط دي په دې شرط سره چې دوى توبه وباسي او ايمان راوړي، يا صلح وكړي او جزيه ومني، نو په دې تقدير سره نسخ نشته، او كه عفو او صفح دواړه مطلق وي، نو دا حكم به د سيف په آيت سره منسوخ وي).

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

او ځينو له هغو كسانو څخه چې وايي دوي: بېشكه مونږ نصرانيان يو؛ اخيستى وو مونږ محكم عهد د دوى، نو هېره كړه دوى (غېته) برخه آخيستل له هغه شي چې پند وركړى شوى وو دوى ته په هغه سره، نو واچاوه مونږ په منځ د دوى كې عداوت (دښمني) او بغض (كينه) تر ورځې د قيامته پورې، او ژر به خبر وركړي دوى ته الله په هغو كارونو چې وو دوى چې كول به يې.

تفسير: يعني (و أخذنا من النصارى ميثاقهم كما أخذنا ممن قبلهم) د نصارى د كلمې مأخذ يا «نصر» دى، چې معنى يې مدد كول دي، يا د «ناصره» په لوري منسوب دى چې په شام كې د هغې قريې نوم دى، چې هلته مسيح عليه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو ځكه ورته ناصري مسيح عليه السلام هم وايي، هغه كسان چې خپل ځانونه يې «نصارى» بلل، ګواكې دوى د دې خبرې مدعيان وو، «چې مونږ د الله تعالى د حق دين او د انبياوو عليهم السلام رښتيني حاميان او ناصران يو، او د ناصري مسيح له متابعانو څخه يو»، د ژبې د دعوى او ظاهري افتخار سره سره هغه لاره چې دوى د دين په چارو كې غوره كړې وه په آينده كې به ذكر شي.

﴿أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ﴾ ـ «اخيستى وو مونږ محكم عهد له نصرانيانو نه هم په انجيل كې چې هغه د محمد صلى الله عليه وسلم متابعت وو» يعني د يهودانو په شان له دوى څخه هم كلك عهد اخيستلى شوى، ليكن دوى هم په عهد ماتولو او بې وفايۍ كې له خپلو پخوانيو څخه هيڅ كم نه وو، دوى هم له هغو ښو پندونو څخه هيڅ يوه فائده وانخيسته، چې پر هغو باندې ابدي فلاح او نجات مرتب وو، بلكه په «انجيل ـ بايبل» كې يې د نصائحو هغه برخه بيخي پر ښنبوده،

چې في الحقيقت د مذهب مغز وه (او هم دمحمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم د متابعت په نسبت يې د هغه احکام ونه منل).

﴿فَأَغْرَيْنَا﴾ الآية ـ «نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کې عداوت، دښمني، بغض او کينه» يعني د نصرانيانو په منځ کې يا د يهودانو او نصاراوو په منځ کې به تل تر تله جګړې او عداوتونه قائميږي، او د آسماني تعليماتو له ضايع کېدلو او هېرولو ځنې کومه نتيجه چې پيښېدونکې وه؛ هغه پيښه شوه.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ﴾ الآية ـ يعني په آخرت کې به په ښه ډول سره او په دنيا کې به هم د ځينو واقعاتو په وسيله هغوی د دوی د بدو کارونو نتيجه ور معلومه شي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ۚ

ای اهل د کتابو ! په تحقيق درغلی دی تاسي ته رسول ځمونږ (محمد) چې بيانوي (ښکاروي) تاسي ته ډېر له هغو شيانو چې وئ تاسي چې پټول به مو له کتابه (تورات او انجيل نه لکه د رجم آيت او محمدي نعت) او عفو کوي (تېرېږي) له ډېرو شيانو،

تفسير: دا ګردو يهودانو او نصرانيانو ته خطاب دی، چې هغه نبي آخر الزمان صلی الله عليه وسلم تشريف راووړ، چې د ده د راتګ بشارت ستاسي په کتابونو کې سره له دومره تحريفاتو لا هم څه نه څه په يوه نه يوه عنوان شته، او پاک الله د دې رسول صلی الله عليه وسلم ته خپل پاک کلام ورليږلی دی، او هغه حقايق يې تکميل کړل چې له مسيح عليه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجيل» هغه خبرې چې تاسي پټولې او تغيير او تبديل مو پکې کولو، له هغو څخه ګردې ضروري خبرې هم دې رسول آخر الزمان صلی الله عليه وسلم تاسي ته ظاهرې کړي دي، او له هغو خبرو ځنې تېر شوی دی چې اوس هغو ته دومره ضرورت نه دی پاتې، او يا په اظهار کې يې څه مصلحت نه وو.

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿۱۵﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۶﴾

په تحقيق درغلی دی تاسي ته له (طرفه د) الله ځنې نور (رڼا يعني محمد) او کتاب مبين (روښان بيانوونکی قرآن). چې هدايت کوي په (هر يوه) له دې سره الله هغه چا ته چې تابع وي د رضا د ده لارې د سلامتی ته، او باسي دوی له تيارو (د کفر، شک، جهل) څخه نور (رڼا د ايمان، يقين او علم) ته په اذن (حکم، اراده، توفيق) خپل، او هدايت (ښوونه) کوي دوی ته (په طرف د) لارې سمې صافې (د توحيد).

تفسير: ای محمده ! «صلی الله عليه وسلم» ووايه دوی ته چې: د الله تعالی په ډېرې زوروري رڼا سره ګرد جهان روڼ شوی دی، که د ابدي نجات پر سمه لاره باندې تلل غواړئ نو په دې رڼا کې د الله تعالی د رضا او خوښې حاصلولو پسې شئ ! چې د سلامتی ګردې لارې به سمې او خلاصې ومومئ، او له تيارو ځنې به ووځئ، په دغه رڼا کې به بې له ربړه (مصيبته) او تکليفه تللی شئ، او د هغه پاک الله د رضا او خوښې چې تابع شوي يئ د هغه په لارښوونې او لاس نيونې سره به ﴿صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ بې تکليفه طی کولی شئ.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ

خامخا په تحقيق كافران شوي دي هغه كسان چې وايي دوی: بېشكه چې الله همدا مسيح ځوی د مريمې دی.

تفسير: يعنې دوی وايي چې: الله بې له مسيح عليه السلام څخه كوم بل شی نه دی (معاذ الله)، وايي چې په نصرانيانو كې دا د «يعقوبيه وو» د فرقې عقيده ده چې د دوی په نزد د مسيح عليه السلام په قالب كې الله تعالى حُلول كړی دی (معاذ الله).

قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِى الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ

ووايه (ای محمده! دغو نصرانيانو ته) نو څوك به مالك شي (د منعې) له الله ځنې د يوه شي؟ كه اراده وفرمايي (الله) ددې چې هلاك كړي مسيح ځوی د مريمې او مور د ده او هومره خلق چې په ځمكه كې دي ګرد سره ټول (بلكه هيڅوك يې نشي كولی).

تفسير: يعنې فرض كړئ كه قادر او قهار الله جل جلاله داسې اراده وفرمايي چې مسيح عليه السلام او بي بي مريم او ټول وړاندني او وروستني د ځمكې اوسيدونكي سره يو ځای كړي، او په يوه شېبه (يو ساعت) كې ګرد (ټول) سره مړه كړي، نو همدا تاسې وښيئ! چې څوك به يې د ارادې مخه ونيولی شي؟

يعنې كه له ازله تر ابده پورې ګرد انسانان هم سره فرضا ټول كړل شي، او الله جل جلاله په يوه آن كې د دوی د هلاكولو اراده وفرمايي؛ نو د دوی ګرد (ټول) اجتماعي قوت هم د الله تعالى د ارادې مخه د لږ وخت لپاره هم نشي ځنډولی (ملتوي كولی)، ځكه چې د مخلوقاتو محدود او وركړ شوی قوت او قدرت د الله تعالى د قدرت په مقابل كې داسې پوره عاجز او لاشی دی؛ چې پر هغه همدا خلق اعتراف كوي، چې د دوی په رد كې دا خطاب كيږي، بلكه په خپله مسيح ابن مريم عليه السلام هم چې هغه خلق يې الله بولي؛ هم په دې باندې معترف دی لكه چې د «مرقس» په «انجيل» كې د مسيح عليه السلام دا مقوله موجوده ده، نو كله چې مسيح عليه السلام چې تاسې يې الله بولئ، او د هغه ماجده والده صديقه بي بي مريمه چې ستاسې په زعم د الله مور ده، كه دا دواړه هم سره له ګردو (ټولو) هغو كسانو چې د ځمكې په سر هستوګنه لري، يو ځاي شي؛ د الله تعالى د مشيئت او ارادې په مقابل كې عاجز او ناتوان دي، نو تاسې پخپله فكر او اټكل وكړئ! چې پخپله د هغه يا د هغه د والدې يا د بل كوم مخلوق په نسبت به د الوهيت دعوی كول څومره ګستاخي او سپين سترګي توب وي؟

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ

او خاص الله لره دی ملك (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمكې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په مينځ د دوی كې دي، پيدا كوي (الله) هغه چې اراده يې وفرمايي د (پيدا كولو يې).

تفسير: يعنې هر څه يې چې اراده وي او په هر ډول چې اراده وفرمايي؛ هغه كوي، مثلا مسيح عليه السلام يې بې پلاره او حواء رضي الله تعالى عنها يې بې له موره او آدم عليه السلام يې بې له موره او بې له پلاره پيدا كړی دی.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۷﴾

او الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی (نو بې له پلاره بې له موره او بې له والدینو یې هم پیدا کوي).

تفسیر: د هیچا زور د الله جل جلاله په مقابل کې نه چلیږي.

وَقَالَتِ الْیَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰی نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ قُلْ فَلِمَ یُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوْبِكُمْ ؕ

او ویل یهودانو او نصرانیانو چې مونږ ځامن د الله یو (په قرب او منزلت کې) او دوستان د ده یو، ووایه (ای محمده ! دې کتابیانو ته): نو ولې په عذابوي (الله) تاسې په سبب د گناهونو ستاسې؟.

تفسیر: څرنگه چې د حقیقت له مخې د کوم مخلوق «ابن الله» کېدل بالکل محال او بدیهي البطلان دي، او د ﴿یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّوْنَهٗٓ﴾ (۶ جزء د المائده سورت (۵۴) آیت (۸) رکوع) د مضمون له مخې الله تعالی محبوب گرځېدل ممکن وو؛ نو ځکه په دې جمله کې اول د «محبوبیت» د دعوی تردید وشو، یعنې هغه قوم چې د ښکاره بغاوتونو او ډېرو شدیدو گناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسواییگانو او عذابونو کې نیولی شوی دی، او په آخرت کې هم عقلا او نقلا د حبس دوام د سزا استحقاق لري، آیا د داسې باغي او عاصي قوم په نسبت د یوې لمحې لپاره هم کوم ذي شعور داسې خیال کولی شي چې: دا به د الله تعالی محبوب او مکرم وي؟ پاک الله له هیچا سره نسبي علاقه نه لري، د ده مهرباني او محبت یواځې له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلېدی شي.

بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ؕ

بلکه تاسې (هم) یو بشر (بنیادم) یئ د هغو مخلوقاتو له جملې نه چې الله پیدا کړي دي.

یَغْفِرُ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیُعَذِّبُ مَنْ یَّشَآءُ ؕ

مغفرت کوي (الله) هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې) او عذابوي هغه څوک چې اراده وفرمایي (د عذاب یې).

تفسیر: ځکه چې همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چې څوک دمغفرت وړ (لایق) او کوم یوه ته سزا ورکړه شي؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَیْنَهُمَا ؗ وَاِلَیْهِ الْمَصِیْرُ ﴿۱۸﴾

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکې او (سلطنت) د هغو شیانو چې په منځ د دوی کې دي، او خاص هم ده ته دي بیا ورتلل (د ټولو، نو وربه کړي هر چا لره جزا د عمل د ده).

تفسیر: نو د هر چا د معافولو اراده چې دی په خپل فضل او رحمت او حکمت سره وفرمایي، یا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا ورکولو اراده ولري، په دې کې څوک له ده سره مزاحم کېدی نه شي، نه کوم مجرم ته د دې خبرې توان او قدرت شته، چې د ده له سلطنت او ځمکې او آسمان څخه د باندې ووځي، او نه دا چې په آخرت کې چېرې وتښتي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ

اې اهل د کتابو ! په تحقيق درغلی دی تاسې ته رسول څمونږ (محمد) بيانوي تاسې ته (شرعي أحکام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل کېدو د وحيې) کې چې بيا چېرې ونه وايئ تاسې (په قيامت کې) چې: نه وو راغلی مونږ ته هيڅ زيرې کوونکی (په نعيم سره) او نه ويروونکی (په جحيم سره) نو په تحقيق راغی تاسې ته زيرې کوونکی او ويروونکی،

تفسير: ﴿فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞ﴾ «نو په تحقيق راغی تاسې ته زيرې ورکوونکی او ويروونکی» له مسيح عليه السلام نه نږدې (۶۰۰) کاله وروسته د انبياوو د راتګ سلسله منقطع شوې وه، او ګرده دنيا تر «ما شاء الله» پورې د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تيارو کې لوېدلې وه، د هدايت ډيوه مړه شوې وه، د ظلم، عدوان، او الحاد تکې تورې وريځې پر ګرد (آفاق) خورې شوې وې، په دې وخت کې د ګرد جهان د اصلاح لپاره پاک الله جل جلاله له ګردو څنې لوی «هادي»، «بشير» او «نذير» راولېږه، چې جاهلانو ته د دارينو د فلاح لارې ور وښيي، او غافلان په خپل تخويف او انذار سره ويښ کړي، او تېږ همتان د بشاراتو په آورولو سره په شوق راولي، په دې شان په ګردو مخلوقاتو کې د الله تعالى حجت تمام شو، که څوک يې ومني، او که يې ونه مني.

وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٩

او الله پر هر شي ښه قادر دی (چې له هغې جملې نه د نبيانو عليهم السلام د سلسلې د قطع کېدو څخه وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم ارسال دی).

تفسير: يعني که تاسې د دې رسول خبره وا نه وريئ؛ نو الله تعالى قدير دی چې بل يو قوم ستاسې په ځای ودروي، چې د الله تعالى پيغام به په پوره ډول سره ومني، او د الله تعالى له رسول سره پوره ملګرتيا وکړي، د الله تعالى کار په تاسې باندې هيڅ نه دی موقوف.

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٠

او (ياد کړه اې محمده !) هغه وخت چې وويل موسى قوم خپل ته اې قومه (ځما) ياد کړئ تاسې نعمت (احسان) د الله پر تاسې باندې کله چې وګرځول (الله) په تاسې کې (ډېر) انبياء او وګرځول (الله) په تاسې کې (يا له تاسې نه) پاچايان، او در يې کړ تاسې ته هغه چې نه يې وو ورکړی هيڅ يوه ته له خلقو (د زماني ستاسې).

تفسير: ﴿إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ﴾ «کله چې وګرځول الله جل جلاله په تاسې کې ډېر انبياء يعني ستاسې د أعلى جد ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې تر نن ورځې پورې څومره ډېر انبياء عليهم السلام ستاسې په منځ کې پيدا شوي دي، مثلا اسماعيل، اسحق، يعقوب، يوسف، او پخپله موسى او هارون عليهم الصلوات والتسليمات، او وروسته له دوی نه هم دا سلسله تر يوې اوږدې زمانې پورې قائمه پاتې وه (چې تاسې ته به دوی ارشادات کول او پرې مشرف او معزز کېدلی به).

﴿وَجَعَلَكُمْ مُّلُوكًا﴾ او وګرځول (الله په) تاسې (کې يا له تاسې نه) پاچايان يعنې د (فرعون) له خورا ذلت، سپکتوب، او غلامۍ څخه مو آزادي درکړه، او د فرعونيانو په اموالو او املاکو مو مسلط ورګرځولئ، او له دې نه وړاندې ستاسې له منځه مويوسف عليه السلام ته څرنګه د (مصر) په خزائنو او سلطنت تسلط عطا فرمايلی وو، بيا وروسته مو هم سليمان عليه السلام او نور انبياء عليهم السلام او پاچايان پيدا کړل، ګواکې د دين او دنيا له دواړو لويو نعمتونو سره مو تاسې ته سرلوړي درکړه، څکه چې په ديني مناصبو کې خورا لوی منصب نبوت، او په دنيا کې آخري اقبال آزادي او پاچاهي ده، چې دا دواړه شيان الله (جل وعلا شأنه) تاسې ته ای بني اسرائيلو در عطاء او مرحمت فرمايلي دي.

﴿وَآتَاكُمْ﴾ الآية - «او در يې کړ تاسې ته ای بني اسرائيلو هغه شيان چې ورکړي يې نه وو هيڅ يوه ته له خلقو د زماني ستاسې».

د ﴿أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾ حمل پر عمومو باندې به څکه صحيح نه وي؛ چې څمونږ د محمديه امت په نسبت په خپله په قرآن کريم کې تصريح ده: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت ۱۱۰ آيت ۱۲ رکوع) ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ﴾ (۲ جزء د البقرة سورت ۱۴۳ آيت ۱۷ رکوع).

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾

ای قومه (څما) ننوځئ تاسې څمکې پاکې کړی شوې (د بيت المقدس، يا د شام، ياد ايليا، يا د اريحا) ته، هغه څمکه چې مقرر کړېده الله تاسې ته (په لوح محفوظ کې په شرط د ايمان ستاسې) او بېرته مه ځئ تاسې په شاګانو خپلو (له جهاده) نو وبه ګرځئ تاسې زيانکاران (په سعي خپلې).

تفسير: يعنې الله تعالی پخوا له دې نه له ابراهيم عليه السلام سره وعده فرمايلې وه، چې ستا اولادې ته به دا ملك ورکوم، او هغه وعده هرو مرو پوره کېدونکې ده، هغه خلق به نېکمرغه او بختور وي؛ چې د هغو په لاسو او وسيله دغه پوره شي.

«نو ننوځئ ! دې پاکې څمکې ته ! او شا مه ګرځوئ ! له جهاده که نه نو سخت نقصان به وګالئ، يعنې په جهاد في سبيل الله کې بې زړه توب، ويره، او بې همتي مه کوئ ! او د مريتوب (غلامۍ) د ژوندون په لور منډې مه وهئ !».

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾

وويل دغو (بني اسرائيلو) ای موسی ! بېشکه په دې څمکه کې يو قوم دی ډېر زورور (چې مونږ يې د مقابلې طاقت نه لرو - يعنې ډېر قوي هيکل، مېړني، پياوړي او له رعبه ډك او وېروونکی دی) او بېشکه مونږ له سره نه ننوځو په دغې څمکې کې تر هغې پورې چې ووځي دوی له دې (څمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځايه (بې له جنګه) نو بېشکه مونږ ننوتونکي يو.

تفسير: يعنې د مقابلې همت په مونږ کې نشته، هو ! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تياره خورو، تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ !.

قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَاِنَّكُمْ غٰلِبُوْنَ ۚ۬

وويل دوو سړيو له هغو کسانو چې وېرېدل (له الله نه) چې انعام (احسان) کړی وو الله په دوی دواړو چې ورننوځئ پر دوی (حمله کوونکي) په دروازو کې !، نو کله چې ورننوتئ تاسې دروازې ته نو بېشکه همدا تاسې به غالبان يئ (پر هغوی ځکه چې دوی بې زړه دي).

تفسير: دا دوه سړي يو «يوشع بن نون رحمه الله» او بل «کالب بن يوفنا رحمه الله» وو، چې له الله تعالی څخه وېرېدل، نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هيڅ نه وېرېدل.

وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۲۳﴾

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې ! که يئ تاسې مؤمنان (باور لرونکي په وعده د الله).

تفسير: معلومه شوه چې د مشروعو اسبابو پرېښودل «توکل» نه دی، بلکه «توکل» دا دی چې د کوم نېک کار په کولو کې انتهايي سعي او کوښښ او آخري جد او جهد وکړ شي، بيا د هغه په مثمر او منتج کېدلو کې پاک الله ته هيله او هغه ته اسره وکړئ ! او په خپل زيار او کوښښ ونه نازېږئ ! او مه مغرورېږئ !، باقي د مشروعو اسبابو پرېښودل او تش تور اميدونه او هيلې لرل، له سره «توکل» نه، بلکه تعطل دی.

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿۲۴﴾

وويل دغو (بني اسرائيلو) ای موسی ! بېشکه چې مونږ له سره نه ننوځو دې ښار ته هيڅکله؛ څو چې وي دغه (عمالقه) پکې، پس ځه ته او (ځي دې) رب ستا نو جنګ وکړئ تاسې دواړه، بېشکه مونږ دلته ناست يو (له جنګه، په انتظار د بري ستا).

تفسير: دا د هغه قوم مقوله او وينا ده چې د ﴿نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ﴾ مدّعيان وو، مګر داسې ګستاخي او سپين سترګي کول د دوی د دائمي تمرد او پرله پسې سرکښی او طغيان څخه هيڅ لرې او مستبعد نه دی.

قَالَ رَبِّ اِنِّيْ لَآ اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِيْ وَاَخِيْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۵﴾

وويل (موسی) ای ربه (ځما) بېشکه زه مالک نه يم (اختيار نه لرم) مګر د ځان خپل او د ورور خپل (چې هارون دی) نو بېلتون (جدايي) وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم فاسقانو کې (چې د فرمان له دائرې نه وتلي دي).

تفسير: موسی عليه السلام د دوی د دې وينا څخه خورا زيات خپه شو، او د خپګان په حالت کې يې دا پورتنی دعا وکړه، څرنګه چې له ګردو قومونو څخه د حکم نه منل او بې زړه توب او عصيان ليدل کېده، نو ځکه يې په دعاء کې پرته له خپل ځان او له خپل ورور چې هغه هم يو معصوم نبي وو، د بل چا ذکر و نه فرمايه، يوشع «رحمه الله» او کالب «رحمه الله» هم د دوی دواړو سره طبعا راغلل.

قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ۚ يَتِيْهُوْنَ فِي الْاَرْضِ ۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۶﴾

نو وفرمايل (الله) پس بېشکه دغه (مقدسه ځمکه) حرامه کړی شوې ده پر دوی باندې (ننوتل

هغې ته) څلوېښت کاله، چې حيران سرګردان به ګرځي دوى په (همدې) ځمکه کې، نو مه خپه (او متأسف) کېږه پر قوم فاسقانو (وتونکي له فرمانه).

تفسير: يعنې د بيلتون دعاء په حسي او ظاهري ډول سره خو قبوله نشوه، هو ! معناً بيلتون وشو، چې دوى ټول سره په الهي عذاب کې اخته شول، حيران او سرګردان به سره ګرځېدل، او موسى او هارون عليه السلام د رسالت په پوره اطمينان او ډاډه زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتې شول، لکه چې په کوم کلي کې عمومي طاعون يا وبا ګډه شوي وي، او د زرهاوو ناروغانو په منځ کې دوه درې تنه پياوړې (مضبوط) او قوي القلب سړي وي، چې د دوى په دارو او درمل، معالجه، تفقد، او چاره جوړولو کې مشغول وي.

که د ﴿فَافۡرُقۡ بَيۡنَنَا﴾ معنى د «بيلتون وکړه» په ځاى په «فيصله وکړه» سره شوي وي، نو دا مطلب به لا زيات واضح شوى وي، شاه صاحب ليکي چې: دا ګرده قصه يې کتابيانو ته واوروله، په دې مناسبت که تاسې هم د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم رفاقت ونه کړئ ! لکه چې ستاسې نيکه ګانو د موسى عليه السلام له رفاقته سر غړولى وو، او له جهاده څخه يې ځانونه بېرته ايستلي وو، نو دا نعمت به هم د نورو په برخه کيږي، لکه چې په برخه يې هم شو.

وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱبۡنَيۡ ءَادَمَ بِٱلۡحَقِّ

او ولوله (اى محمده !) پر دغو (بني اسرائيلو يا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چې هابيل او قابيل وو) په حقه سره.

تفسير: يعنې د آدم عليه السلام د دوو صُلبي ځامنو (قابيل) او (هابيل) قصه او واقعي حال دوى ته واوروه ! ځکه چې په دې قصه کې د هغه يوه ورور ذکر دى، چې د خپل بل ورور پر مقبوليت او تقوى يې حسد او رخه (کينه) کړېوه، او په همدې غيظ او قهر سره يې هغه په ناحقه سره وواژه، او د ناحقې وينې د عواقبو بيان پکې کړى شوى دى.

إِذۡ قَرَّبَا قُرۡبَانٗا فَتُقُبِّلَ مِنۡ أَحَدِهِمَا وَلَمۡ يُتَقَبَّلۡ مِنَ ٱلۡأٓخَرِ

کله چې پيش کړه دواړو قرباني (د پسه او د غنمو د ستړى الله ته)، نو قبول کړ شو (پسه) له يوه د دې دواړو نه (چې هابيل وو) او قبوله نشوه (د غنمو ستړى) له بله (چې قابيل وو).

تفسير: يعنې د هغې جينۍ نکاح چې آدم عليه السلام له خپل دستور سره سم له (هابيل) سره وتړله؛ (قابيل) د هغې غوښتونکى شو، آخر د آدم عليه السلام په اشاره سره دوى دواړو د الله تعالى په دربار کې څه نذر وړاندې کړ، تر څو دغه جينۍ د همغه چا شي، چې نذر يې د پاک الله په دربار کې مقبول شي، آدم عليه السلام ته داسې يقين پيدا شوى وو، چې همدا د (هابيل) نذر به ومنل شي، لکه چې همداسې وشو، او آسماني اور ښکاره شو، او د (هابيل) نذر يې يوووړ، او همدا په هغه وخت کې د «قبول عند الله» قرينه او علامه وه.

قَالَ لَأَقۡتُلَنَّكَ

وويل (قابيل) چې خامخا به ووژنم تا هرو مرو (خامخا) (اى هابيله !)،

تفسير: يعنې (قابيل) د دې مقبوليت له ليدلو ځنې د حسد او رخې (بغض) په اور کې وسوځېد، او د دې په ځاى چې د مقبوليت وسائل ځان ته غوره کړي، له ډېره غيظه او غضبه يې په خپل حقيقي ورور باندې د وژلو توربرېښ وکړ.

﴿قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ۝۲۷﴾

وويل (هابيل قابيل ته) چې بېشکه همدا خبره ده چې قبلوي الله (قرباني) له پرهېزګارانو نه.

تفسير: يعني (هابيل) وويل چې: په دې کې ځما څه قصور دی، د الله تعالی په دربار کې د هيڅا زور او قوت نه چليږي، او يواځې هلته تقوی پکارېږي، ګواکې ځما هغه نذرانه چې مقبوله شوه، د هغې سبب تقوی وه، که ته هم ځان ته تقوی غوره کړې؛ نو الله تعالی له تا سره څه مخالفت نه لري.

﴿لَئِنْ بَسَطْتَّ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَآ أَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۚ إِنِّيْٓ أَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۲۸﴾

قسم دی خامخا که دې راوغځاوه تا (ای قابيله) ما ته لاس خپل لپاره د دې چې ته ووژنې ما؛ نو نه يم زه غځوونکی د لاس خپل تا ته چې ووژنم تا، بېشکه زه وېرېږم له الله چې رب (پالونکی د ګردو) عالميانو دی.

تفسير: ﴿إِنِّيْٓ أَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ الآية - «بېشکه چې زه وېرېږم له الله چې پروردګار د ګرد جهان دی» يعني زه له تا څخه نه وېرېږم، بلکه له الله تعالی څخه وېرېږم، او غواړم تر هغه پورې چې شرعا امکان وي، د خپل ورور په وينو خپل لاسونه ونه لړم.

أيوب سختياني (رحمه الله) به ويل: په محمدي امت کې هغه لومړنی سړی چې په دې آيت يې عمل وکړ، او خلقو ته يې خپل دا تعميل ورښکاره کړ؛ صاحب الحياء، جامع آيات القرآن ذو النورين سيدنا (عثمان بن عفان رضي الله عنه) وو «ابن کثير» - چې ده خپل سر جار (قربان) کړ، ولې په دې باندې خوښ او رضا نشو؛ چې د ده د سر په مقابل کې د يوه مسلمان ګوته هم پرې شي، رضي الله تعالی عنه.

﴿إِنِّيْٓ أُرِيْدُ أَنْ تَبُوْٓأَ بِإِثْمِيْ وَإِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ أَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ۝۲۹﴾

په تحقيق زه اراده لرم د دې چې رجوع وکړې (اخته شې) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلې (چې پخوا دې کړې وه) نو شې به ته له صاحبانو (ملګريو) د اور (د دوزخ)، او همدا (اور) دی جزا د ظالمانو (چې په ناحقه ويني تويوي).

تفسير: يعني ځما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره يو ځای کړه، ستا د ګرد عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دي، او زما د وينې ګناه به هم لا پرې زياته شي، او د مظلوميت له امله (وجې) به زما ګرد ګناهونه رامعاف شي، ابن جرير «رحمه الله» د مفسرينو اجماع نقل کړېده چې ﴿بِإِثْمِيْ﴾ معنی همدا ده.

باقي هغه کسان چې دا يې ليکلي دي چې: په قيامت کې به د مظلوم ګناه په ظالم باندې اچوله کيږي؛ هغه مضمون هم په يوه حيثيت سره صحيح دی، مګر د محققينو په نزد هغه د دې آيت تفسير نه دی.

اوس د (هابيل) د کلام حاصل دا دی «که تا هم داسې نيت کړی وي، چې ځما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلې، نو ما داسې اراده کړېده، چې د خپل ځان هيڅ مدافعه له خپله لوري ونه کړم، تر څو چې د عزيمت د ترک خبره هم پر ما باندې رانشي».

فَطَوَّعَتۡ لَهٗ نَفۡسُهٗ قَتۡلَ اَخِيۡهِ

نو ښایسته کړ دغه (قابیل) ته (امّاره) نفس د ده: وژل د ورور د ده (چې هابیل وو)

تفسیر: ښایي په ابتداء کې لږ څه وېره او خوف ورپیدا شوی وي، او ورو ورو امّاره نفس به دا خیال پوخ کړی وي، او همدا کیفیت عمومًا د معاصیو په ابتداء کې پیدا کېږي.

فَقَتَلَهٗ فَاَصۡبَحَ مِنَ الۡخٰسِرِيۡنَ ۝٣٠

بیا وواژه (قابیل) دغه (هابیل) نو وګرځېد (قابیل په دنیا او عُقبی کې په سبب د قتل د هابیل) له زیان کارانو.

تفسیر: دنیوي خُسران خو دا دی چې داسې یو ښه ورور یې له لاسه وایست؛ چې د ده مټ او ملاتړ وو.

په حدیث شریف کې راغلي دي: «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسې ګناهونه دي، چې له آخرته پخوا په همدې دنیا کې د هغو سزا ورکوله کېږي»، او اخروي خسران یې دا دی چې په دنیا کې د ظلم، قطع رحم، قتل عمد، او د بد امنۍ د دروازې له خلاصولو څخه (قابیل) د هغو ګردو ګناهونو د سزا مستوجب هم کېږي؛ چې وروسته له دې نه له دې نوعې ګناهونو څنې په دنیا کې وکړی شي، او دی به په هغو ګردو کې د باني کېدلو له وجې شریک ګاڼه شي، لکه چې په حدیث شریف کې هم مصرح ده.

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبۡحَثُ فِى الۡاَرۡضِ لِيُرِيَهٗ كَيۡفَ يُوَارِىۡ سَوۡءَةَ اَخِيۡهِ‌ ؕ قَالَ يٰوَيۡلَتٰۤى اَعَجَزۡتُ اَنۡ اَكُوۡنَ مِثۡلَ هٰذَا الۡغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوۡءَةَ اَخِىۡ‌ ۚ فَاَصۡبَحَ مِنَ النّٰدِمِيۡنَ ۝٣١ ۚ ۛ

نو ولېږه الله یو کارغه چې کیندل یې کول په ځمکه کې (په منښوکه او پنجو خپلو سره) لپاره د دې چې وښیي دغه (قابیل) ته چې څرنګه پټه کړي جثه د ورور خپل (هابیل)، وویل (قابیل): ای افسوسه څما راشه دغه دې وخت دی (یعني افسوس دی ماته) آیا عاجز وم زه له دې چې کېدی په شان د دې کارغه (په پوهه کې) نو پټه کړې به مې وه جثه د ورور خپل، نو وګرځېد (قابیل په دې قتل د هابیل سره) له پښېماني کوونکو څخه.

تفسیر: کله چې پخوا له دې نه بل کوم انسان نه وو مړ، نو ځکه (قابیل) پس له وژلو د (هابیل) څخه نه پوهېده چې دی د خپل ورور له مړي سره څه وکړي؟ تر څو چې یې یو کارغه ولید چې په ځمکه کې کنده کیني ـ او د بل کوم کارغه مړی پکې پټوي، نو د هغه له لیدلو څنې د (قابیل) سر ته څه عقل ورغی، او له خپل ځانه سره یې وویل چې: «ښایي زه هم د خپل ورور مړی په ځمکه کې همداسې خښ کړم»، او ده ته ارمان او افسوس هم ورغی چې: «زه په پوهه، عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږۍ او همدردۍ کې له دې کارغه څخه هم ښکته یم»، ښایي چې حق تعالی د دې له امله د یوه ادنی ساکښ (ذي روح) په وسیله (قابیل) ته داسې تنبیه ورکړه چې هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشرمېږي، او متأثر شي.

په ساکښانو (ذي روحو) کې د کارغه دا خصوصیت دی، چې د خپل ورور د مړي په ښکاره پاتې کېدلو باندې ډېر زیات شور ماشور کوي.

﴿فَاَصۡبَحَ مِنَ النّٰدِمِيۡنَ﴾ «نو وګرځېد قابیل په دې قتل د هابیل سره له پښېماني کوونکو څخه»، هغه افسوس او ارمان ښه نافع دی، چې له ګناه څنې معذرت، انکسار، فکر او تدارک هم وي، په دې موقع کې د (قابیل) افسوس او ارمان کول د الله تعالی په عصیان او نا فرمانۍ نه وو، بلکه په خپل هغې بدحالۍ باندې وو، چې د خپل هغه ورور (هابیل) له وژلو څخه وروسته ور رسېدلې وه.

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۛ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًاۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ

په سبب د دې (قتل) ليکلي وو (حکم کړی وو) مونږ پر بني اسرائيلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې ووژني يو نفس بې له (عوض، بدل د) بل نفس نه (يا بې) له فساده په ځمکه کې (چې په ملک کې يې فساد کړی وي) نو ګواکې وژلي يې دي خلق ټول، او هر چا چې ژوندی کړو دغه (يو نفس چې سبب شي د ژوندون يې) نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول.

تفسير: په ملک کې د فساد اچولو ډېر صورتونه دي، مثلا العياذ بالله اهل حق له حق دين څخه منع کړي، يا د انبياوو عليهم السلام اهانت وکړي، يا مرتد شي، او د دې خبرې وسيله وګرځي چې نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بې دينۍ ته يې ترغيب کړي، (يا لاره وهل يا زنا د محصن) وقس على ذلک.

«او هر چا چې ژوندی کړ يو نفس: چې سبب شي د ژوندون يې؛ نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول».

لومړی د ځمکې په مخ کې لويه ګناه همدا پېښه شوه، چې (قابيل) د (هابيل) قاتل شو، او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو، نو ځکه په «تورات» کې داسې فرمايل شوي دي: «که څوک يو سړی ووژني؛ ګواکې چې ګرد خلق ووژني»، يعنې د يوې ناحقې وينې له تويولوځنې نور هم پر هغه جرم زړور کيږي، نو په دې حيثيت سره هر هغه سړی چې بل ووژني؛ ګواکې د بد امنۍ تاداو (بنياد) ږدي، او هغه د ګردو انسانانو د وژلو او د عمومي بد امنۍ ور پرانيځي، او هغه څوک چې يو سړی ژوندی کوي، يعنې د کوم ظالم قاتل له لاسه يې ژغوري (ساتي)؛ يا هم د کوم ناروا قتل مخه نيسي، ګواکې دی په خپل دې عمل سره نورو ګردو انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مأمون پاتې کېدلو دعوت ورکوي، او دغې نېکۍ ته دوی ګرد سره رابولي.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ﴿۳۲﴾

او خامخا په تحقيق راغلي وو دوی ته رسولان ځمونږ په حکمونو ښکاره، بيا په تحقيق سره ډېر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کې خامخا مسرفان (له حده تېريدونکي) دي.

تفسير: ځينی علماو له «بينات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی، او دا هم ممکن دي چې له «بينات» څخه هغه ښکاره معجزې او دلائل مراد وي، چې هغو سره د کوم رسول د ﴿مِّنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ﴾ کېدلو تصديق وشي، يعنې د (بني اسرائيلو) ډېرو خلقو داسې ښکاره آثار ليدلي دي، او ډېر هسې ښکاره حکمونه يې اورېدلي دي، خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او طغيانه او تيري څخه يې لاسونه نه دي اخيستي، د معصومو انبياوو عليهم السلام وژل او په خپلو منځو کې ناحقې وينې تويول د دوی دائمي عادت دی، او نن ورځ هم د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم د قتل (معاذ الله) يا ايذاء او د مسلمانانو آزار او تذليل لپاره هر راز ناولي پلمې (منصوبې) او سازشونه کوي.

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ؕ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۳۳﴾

بېشکه همدا خبره ده چې جزا د هغو کسانو چې جنګ کوي دوی له (دوستانو) د الله او د رسول

د ده سره، او سعي کوي (منډې وهي) دوی په ځمکه (په ملك) کې لپاره د فساد (او بد امنۍ غورځولو) چې دوی ووژلی شي، يا دې په دار کړ شي، يا دې پرې کړی شي لاسونه د دوی او پښې د دوی سره مخالفې (يعنې ښې لاس او کيڼه پښه يا عکس د دې) يا دې وشړلی شي له ځمکې (په حبس سره يا له هغه ځايه بل لرې ځای ته) دا (مذکوره جزا) دغو (غلو) ته رسوايي ده، په دنيا کې او (شته) دغو (غلو) ته پـه آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسير: اکثر مفسرين له دې ځخه لاره شوکول او داړه اچول مرادوي، مګر که دا الفاظ په خپل عموم باندې پرېښود شي؛ نو مضمون لا وسيع کيږي، د دې آيت هغه شان نزول چې په صحيحو احاديثو کې راغلی دی، هغه هم د همدې مُدّعا مُقتضي دی، چې دا الفاظ پر خپل عموم پرېښود شي.

«له الله جل جلاله يا د ده له رسول صلی الله عليه وسلم سره جنګ کول» يا «په ځمکه کې فساد يا بد امني خورول» دا دواړه لفظونه داسې دي، چې په دې کې د کفارو حملې، د ارتداد، فتنې، لار شکول، داړه اچول، نا حق قتلول، نهب، مجرمانه پلمې (منصوبې)، اغوا کوونکي نشرات، او مضر تبليغات ګرد سره داخلېدی شي، او له دې ځنې هر يو جرم داسې دی، چې د هغه مرتکب له دې ځلورو واړو سزاګانو ځخه چې پاس په دې آيت کې ذکر شوي دي، د يوې نه يوې هرو مرو مستحق ګرځي.

د غلو احوال ځلور صورتونه لري:

۱ - چې مرګ يې کړی وي، مګر مال وړلو ته يې لاس نه وي رسېدلی. (نو داسې غله دې مړه کړی شي !).

۲ - چې هم يې مرګ کړی وي، او هم يې مال وړی وي، (نو داسې غله دې وروسته له وژلو پر دار کړی شي !).

۳ - چې مال يې لوټ کړی وي، خو مرګ يې نه وي کړی (نو د داسې غله دې لاسونه او پښې سره مخالفې پرې کړی شي).

۴ - چې نه يې وژل کړي و ي، او نه يې مال وړی وي، او د قصد او تيارۍ نيولو ځخه وروسته نيول شوی وي، (نو داسې غله دې په بندې کولو سره د مځکې له مخ ځخه ورک شي)، په دغو ځلورو حالتونو کې بالترتيب هم دا ځلور سزاګانې مقررې دي، چې پاس (په آيت او بين القوسين کې) ذکر شوي دي، د غلو بل کوم لرې ځاي ته فرارول او هلته يې بندي کول او قيد ساتل د امام (ابو حنيفه رحمه الله) مذهب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پخوا له هغه نه چې قادر شئ (تاسې) پر هغوی باندې (نو دا حدود الله ترې ساقطيږي) نو پوه شئ په دې چې بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: دا پاس ذکر شوې سزاوې چې د حدود الله او «حق الله» پر ډول دي، دا ګردې پخوا له نيولو ځخه په توبه ايستلو سره معافېدی شي، مګر حقوق العباد نشي معافېدلی، يعنې که د چا مال يې اخيستی وي؛ نو ضمان ورکول پرې اوړي، که قتل يې کړی وي، نو قصاصيږي، هو د دې شيانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولي حق دی.

تنبيه: له دې حد ځخه ما سوا نور حدود په توبه باندې له سره نه ساقطيږي، لکه د زنا حد، د شرب الخمر حد، د سرقې حد، د قذف حد.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) وويرېږئ تاسې ! له الله، او طلب کړئ ! ده ته وسيله (په طاعت سره).

تفسير: د «الوسيلة» تفسير ابن عباس رضي الله تعالى عنه، مجاهد، أبو وائل، حسن او نورو أسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قربت» سره کړی دی، نو د وسيلې لغوي معنی به دا وي چې: د هغه د قرب وسيله ولټوئ !، قتادة «رحمه الله» ويلي دي: «أي تقربوا إليه بطاعته والعمل بما يُرضيه» «د الله تعالی نژدېوالی حاصل کړئ ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل»، يو شاعر وايي:

إذا غفل الواشون عُدنا لوصلنا *** وعاد التصافي بيننا والوسائل

په دې کې هم دغه د قرب او اتصال معنی مراد ده، او همداسې دی هغه چې په حديث کې راغلي دي چې «وسيله» په جنت کې يو ډېر ښه اعلی منزل دی، چې د دنيا کوم يوه بنده ته ور رسيږي، رسول الله مبارك ارشاد فرمايلي: «وروسته له آذانه له الله جل جلاله څخې ځما لپاره هم دغه مقام وغواړئ !»، نو د هغه مقام نوم هم «وسيله» د همدې له امله ايښی شوی دی، چې د جنت له ګردو منازلو څخې هغه مقام (عرش الرحمن) ته نژدې دی، او حق تعالی د قرب په مقاماتو کې له ګردو څخه پاس واقع دی.

په هر حال لومړی يې وفرمايل چې: وويرېږئ ! له الله جل جلاله څخې، ليکن دا ويرېدل داسې نه دي لکه چې سړی له مار يا لړم يا زمري يا ليوه يا نورو څخې ويرېږي !او ترې لرې تښتي؛ بلکه له دې خبرې څخه وويرېږئ چې د ده له خوښې او رحمت څخه لرې چېرې ونه لوېږئ ! نو ځکه يې وروسته له ﴿ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ څخه ﴿وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ﴾ وفرمايل، يعنې د ده له ناخوښی، لرېوالي، او بېلتون څخه وويرېږئ !، او د وصول او قرب الی الله د حصول لپاره کوښښ وکړئ !، او ښکاره ده چې له کوم شي سره مونږ هلته قريب کېدی شو، چې تر هغه پورې د رسېدلو ګردې لارې قطعې (طی) کړو، او پر هغې باندې په تللو هغه ته ور رسېدی شو، نو د همدې په نسبت فرمايي: ﴿وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ﴾ «جهاد وکړئ د ده په لاره کې» يعنې پر هغې باندې د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ ﴿لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ «څو تاسې دهغه قرب حاصل کړئ، او په خپل مراد ورسېږئ او بريااليان (کامياب) شئ !».

«توسل» يوله هغه الفاظو څخې دی چې په هغی کې اجمال او ابهام دی، نو دهغی نفي مطلقاً يا اثبات مطلقاً دواړه صحيح نه دي، بلکه په دې کې تفصيل دی، ځکه توسل په دوه ډوله دی:

لومړی: روا او مشروع توسل، لکه د الله تعالی په نومونو، صفتونو توسل کول، او هغه الله تعالی ته وسيله ګرځول، لکه چې ووايي: ای الله، ته رحيم يې، پر مونږ رحم وکړې، ته غفور، غفار يې، مونږ ته ګناهونه را معاف کړې، ته رزاق يې، مونږ ته روزي راکړې، ته خالق، وهاب يې؛ مونږ ته اولاد راکړې، او همداسې نور نومونه او صفتونه.

او يا هم پر خپل کوم نېک عمل، يا پر خپل ايمان، يا د الله تعالی سره، يا د هغه د رسول صلی الله عليه وسلم سره، يا د صحابه کرامو او نېکانو مسلمانانو سره پر محبت کولو توسل وکړي، يعنې الله تعالی ته يې وسيله کړي، او له الله تعالی څخه د دغه نېک عمل په وسيله کومه غوښتنه وکړي، لکه د آل عمران سورت په دې آيت کې چې راغلي: ﴿رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعۡنَا مُنَادِيٗا يُنَادِي لِلۡإِيمَٰنِ أَنۡ ءَامِنُواْ بِرَبِّكُمۡ فَـَٔامَنَّاۚ رَبَّنَا فَٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرۡ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلۡأَبۡرَارِ﴾.

او يا لکه چې د حديث الغار هغه درې کسانو قيصه چې هغوی په يوې باراني ورځ په کوم غار کې ننوتي وو، او بيا د غار خوله پر کومه غټه تيږه بنده شوه، او هيڅ کومه لار د خلاصون نه وه، نو درې واړو سره مشوره وکړه چې نن ورځ بايد الله تعالی ته خپل هغه نېک عمل وسيله کړو چې مخکې مو کړی وو، او بيا هر يوه خپل خپل عمل الله ته وسيله کړ، او الله له دغه مصيبت څخه خلاص کړل.

او په آیت کې هم ورته اشاره شوې ده، چې د وسیلې د امر نه وروسته یې د جهاد في سبیل الله امر کړی دی، او دا هم یو بهتر عمل دی.

او یا هم کوم نېک صالح ژوندي انسان ته ورشي، او دعا ورځخه وغواړي، چې ماته دعا وکړه، چې الله تعالی مې دغه مقصد پوره کړي، لکه چې صحابه کرام به رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورتلل، او دعا به یې ترې غوښتله.

دویم ډول: ممنوع توسل دی، او هغه په دوه ډوله دی:

لومړی ډول: شرکي توسل، چې په هغه کې د الله تعالی څخه پرته بل چاته آواز، چیغه، او له هغه څخه د حاجت غوښتنه شوې وي، ځکه چې دا په اصل کې توسل نه بلکه دعا او استغاثه ده، چې په مافوق الأسباب امورو کې عبادت ګڼل کیږي، او هغه یواځې د الله تعالی حق دی، نو بل څوک په کې شریکول د الله تعالی سره شرک او کفر ګڼل کیږي، لکه چې یو مړي یا غائب څخه څه حاجت وغواړي، یا ورته ووایي چې: زما لپاره دغه حاجت له الله نه وغواړه.

دویم ډول: بدعي توسل، چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم د هغه له وفات څخه وروسته الله جل جلاله ته وسیله کړي، لکه چې ووایي: د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په خاطر، وسیله، یا په روی زما دغه حاجت پوره کړه، نو دا کار بدعت ګڼل کیږي، ځکه په شریعت کې د دې اجازه نه ده شوې، او نه هم د هغه صحابه کرامو دغه ډول توسل کړی دی.

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

او جهاد وکړئ په لاره د ده کې (د کلمة الله د اعلاء په غرض) لپاره د دې چې په مراد ورسېږئ (خلاص شئ له عذابونو).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، که وي دوی ته هغه (اقسام د اموالو) چې په ځمکه کې دي ټول، او په قدر د دې نور (هم) له دې سره شي، لپاره د دې چې فدیه وکړي دوی په هغه سره له عذابه د ورځې د قیامت څخه؛ نو قبوله به نه کړه شي (دا فدیه) له دوی څخه، او شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسیر: د آخرت برئ او کامیابي په «تقوی»، «ابتغاء الوسیلة» او په «جهاد في سبیل الله» سره حاصلېدی شي، او په رشوت او فدیه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصلیږي.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

اراده به کوي (غواړي به) دوی چې ووځي دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چې نه به وي دوی وتونکي له هغه اوره، او شته دوی ته عذاب دائم (بې انتهاء بلا انقطاع).

تفسیر: له ډېرو احادیثو څخه ثابته شوې ده، چې ډېر ګناهګار مؤمنان به تر یوې مودې پورې په دوزخ کې پاتې کیږي، او بیا به ایستلی کیږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره به جنت تـه داخلیږي، دا آیت له دغو احادیثو څخه مخالف نه دی، ځکه دلته په دې آیت کې له ابتداء څخه یواځې د کفارو حال بیان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هیڅ یوه خبره نشته.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۳۸﴾

او غل (نارینه) او غله (ښځه) نو پرې کړئ تاسې لاسونه د دوی (دواړو) لپاره د جزا د هغه عمل چې کړی دی دواړو د تنبیه لپاره له جانبه د الله، او الله ډېر قوي دی (غالب په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ﴿جَزَآءً﴾ الآیة - یعنې هغه سزا چې غله ته ورکوله کیږي، هغه د مسروقه مال سزا نه ده، بلکه د ده د فعل «سرقې» سزا ده، تر څو چې په هغه سره نور غله ویښ او تنبیه شي، بلا شبهه پر هر هغه ځای کې چې دا حدود جاري کیږي؛ نو دوه ـ درې غلو ته د سزا ورکولو څخه وروسته د غلا وَر بیخي بندیږي.

نن ورځې د نوي «تهذیب» مدّعِیان دا راز حدود وحشیانه سزا بولي، لیکن که غلا کول د دې صاحبانو په نزد «یو مهذب کار» نه وي؛ نو یقینا د دوی «مهذبه» سزا د دې غیر مهذب کار (غلا) استیصال او له منځه وړلو کې له سره مؤثر نشي واقع کېدی، که د لږ څه سختۍ په تحمل سره ډېر غله مهذب شي؛ نو ښایي چې دغه د تهذیب حاملان او مدعیان خوښ شي، ځکه چې د دوی له «تهذیبي مشین» سره دغه «وحشت» مدد کوي.

ځینې په نامه مفسرین هم په دې کوښښ کې دي، چې «قطع الید» لاس پرې کول د غلا انتهایي سزا وټاکي ! (مقرر کړي)، او له دې ځنې ښکته او خفیفه سزا له حق شریعت څخه حاصله او استخراج کړي، مګر مشکل خو دادی چې له دې ځنې ښکته سزا نه په قرآن کریم کې چېرې شته، او نه د نبوت په عهد او د لویو اصحابو په زمانو کې د هغې کوم نظیر او مثال لیدلی شوی دی، آیا کوم سړی داسې دعوی کولی شي، چې په دومره اوږده زمانه کې په هغو غلو کې چې نیولي شوي دي یو تن هم ابتدایي غل نه وو، چې پر هغه باندې یواځې د جواز په ملحوظ د لاس پرې کولو په ځای کومه ابتدایي سزا تطبیق او جاري شوي وي؟.

کوم ملحد په پخوانی زمانه کې پر «حد السرقه» داسې یوه شبهه کړې وه: «کله چې شریعت د یوه لاس دیت پنځه سوه دیناره مقرر کړی دی، نو داسې یو قیمتدار لاس (چې پرې پرېکولو یې پنځه سوه دیناره واجبیږي) د پنځو یا لسو روپیو په غلا کولو به څرنګه امکان ولري، چې پرې کړی شي؟» یوه عالم د ده په ځواب کې څنګه ښه ویلي دي ! : «إنها لما كانت أمينة كانت ثمينة، فلما خانتْ هانتْ» «کله چې هغه لاس امین وو؛ قیمت یې درلود (لرلو)، کله چې یې غلا وکړه او خائن شو؛ نو ذلیل شو»، نو قیمت یې کم شو.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ «او الله ډېر قوي غالب دی، ښه حکمت والا» لکه چې غالب دی نو ځکه حق لري هر هغه حکم چې اراده یې وکړي؛ جاري یې کړي، او هیڅوک د ده په مقابل کې څه نشي ویلی، او څنګه چې ورسره حکمت والا هم دی؛ نو ځکه د دې خبرې هیڅ احتمال نشته، چې تش د خپل کامله اختیاره کار واخلي، یا بېځایه حکم نافذ کړي، او د خپلو ناتوانو بندګانو د مالونو د ساتنې لپاره څه انتظام ونه کړي ـ دا د ده له عزت او غلبې سره منافي دی ـ او د غلو او داړه مارانو هم داسې خوی او آزاد (او بې له نښې) پرېښودل د ده له حکمت څخه مخالف کار دی.

فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۳۹﴾

نو هر چا چې توبه وویسته (له بدو کارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه یې کړ عمل خپل)؛ پس بېشکه الله رجوع کوي (په رحمت سره) په ده، بېشکه الله ډېر مغفرت والا دی (د خطیاتو) ښه مهربان دی.

تفسیر: یعنې توبه که رښتیا او د زړه څخه وي، چې د هغې لپاره دا هم ضروري ده، چې د غلا مال دې د هغه مالک ته بېرته ورکړي، او که ترې تلف شوی وي؛ نو ضمان دې ورکړي، او که ضمان هم نشي ورکولی؛ نو ښښنه دې ترې وغواړي،

او پر خپل دغه فعل دې نادم او پښېمانه شي، او وروسته له هغه دې ترې د ځان ژغورنې (بچ کولو) عزم وکړي، نو له داسې توبې ايستلو څخه هيله (امکان) او اميد شته چې حق تعالى له ده څخه أخروي عقوبت هم لرې کړي، چې د هغه په مقابل کې دنيوي سزا هيڅ اهميت نه لري.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۴۰﴾

آيا نه پوهېږې (اى محمده ! يا اى سامعه) چې بېشکه الله (خاص) دى ده ته ملك (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې، په عذابوي (الله) هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د عذاب يې)، او مغفرت کوي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دى (نو په تعذيب او مغفرت هم قادر دى).

تفسير: کله چې حقيقي سلطنت او حکومت د الله تعالى دى، نو بلا شبهه دى اختيار لري، هر هغه څوك چې مناسب وګڼي، معاف يې کړي، او هر هغه چا ته چې په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړي، سزا ورکوي، او نه يواځې دا چې د ده په معافولو او سزا ورکولو کې ده ته کلي اختيارات حاصل دي، بلکه د دې اختياراتو له استعمالولو څخه يې هيڅوك نشي منع کولى، ځکه چې دى پر هر شي باندې پوره قوت او قدرت لري.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ۛ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۖ

اى (ځما) رسوله (محمده !) په غم کې دې نه آچوي تا (فعل د) هغو کسانو چې جلتي کوي (او عناداً ځانونه غورځوي) په کفر کې؛ له هغو کسانو چې ويل دوى: ايمان راوړى دى مونږ (تش) په خولو، حال دا چې ايمان نه وو راوړى زړونو د دوى، او ځينې له هغو کسانو چې يهوديان دي (يعني د بني قريظې يهوديان او د مدينې منافقان) ډېر اورېدونکي دي لپاره د دروغ ويلو، ډېر اوريدونکي دي (د خبرو ستا يعني دوى جاسوسان دي لپاره د رسولو) قوم بل ته چې نه دي راغلي تاته، آړوي دوى کلمې (د تورات) وروسته له هغو ځايونو خپلو څخه (چې الله ايښي دي).

تفسير: په پخوانيو آياتونو کې د داړې، غلا او د نورو د حدودو بيان وکړ شو، اوس د ځينو هغو نورو اقوامو احوال اورول کيږي، چې دوى په حدود الله کې تحريفات وکړل، او خپل ځانونه يې د لوى عذاب مستحق وګرځول، «بغوي» رحمه الله د دې واقعې تفصيل داسې ليکلى دى:

«د خيبر يو محصن نارينه يهودي له يوې يهودۍ ښځې سره چې محصنه وه؛ زنا وکړه، سره له دې چې په (تورات) کې د دې جرم سزا رجم (په ګټو سره ويشتل) وو، مګر د دې دواړو اعتبار او لويي د هغه «رجم» د اجراء کېدلو مانع وګرځېدل، نو په خپلو منځونو کې يې سره مشوره وکړه، او ويې ويل: «دا سړى چې په يثرب کې دى محمد صلى الله عليه وسلم، د ده په کتاب کې د زاني لپاره د (رجم) حکم نشته، بلکه د دُرې وهلو حکم شته، نو د «بني قريظې» له يهودانو څخه څو سړي ورولېږئ ! ځکه چې «بني قريظه» د محمد همسايګان او له محمد سره د روغې معاهده هم لري، چې دوى د هغه خيال معلوم کړي»، هماغه وو چې يو څو تنه د دې خبرې لپاره ولېږل شول، چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم نظريه معلومه ـ او دا پوښتنه ترې وکړي چې د «محصن زاني» لپاره څه سزا تجويزوي؟ « که دى د دُرې وهلو د سزا حکم وکړي؛ نو ترې اقرار

واخلئ او ويې منئ، او که د (رجم) حکم واورئ؛ نو مه يې منئ !» د دوی د دې پوښتنې په نسبت رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: «آيا تاسې زما پر فيصله قانع او راضي يئ؟» دوی اقرار وکړ چې «هو !»، دلته د پاک الله له لوري جبرئيل عليه السلام د «رجم» حکم راووړ، مګر هغوی له خپل اقراره بېرته وګرځېدل، بالآخر رسول اکرم صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «ستاسې لوی عالم د «فدک» اوسېدونکی (ابن صُوريا) څنګه سړی دی؟ ګردو وويل چې: «نن په ګرد جهان کې د ده په شان په موسوي شرائعو ډېر پوه او ښه عالم بل څوک نشته»، رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه راوغوښت، او په ډېر سخت حلف سره يې ترې پوښتنه وکړه چې په «تورات» کې پر دغې ګناه څه سزا مقرره ده؟ سره له دې چې نورو يهودانو د دغه حکم په پټولو کې له هر ممکن کوښښ څخه کار آخيست ـ ولې د دوی دغه پرده د عبد الله بن سلام په وسيله له منځه تللې وه، او حقيقت ښکاره شوی وو، خو سره له هغه (ابن صُوريا) چې د دوی مُسَلّم او معتمد عالم وو؛ په هر ډول سره چې وو، په دغې خبرې يې اقرار وکړ، چې د دې جرم سزا په «تورات» کې همدا (رجم) دی، وروسته له هغه (ابن صُوريا) هغه ګرد حقائق هم څرګند کړل، چې يهودانو په څه ډول سره د (رجم) حکم ليرې او د هغه په ځای يې دا حکم ليکلی دی چې: زاني دې په دُرې سره ووهلی شي، او مخ يې تور او په خره باندې دې چپه سپور ګرځاوه شي.

الحاصل رسول أکرم صلی الله عليه وسلم پر هغو دواړو (نارينه او ښځې) باندې د (رجم) امر جاري کړ، او ويې فرمايل: «ای الله ! زه نن هغه لومړنی سړی يم، چې ستا دا حکم مې په داسې حال کې په دنيا کې جاري کړ؛ چې هغه مړ شوی وو».

د «سماعون» معنی ډېر اورېدونکي او غوږ جارايستونکي ده، نو بيا د «ډېرو اورېدلو» اطلاق کله کله په جاسوسی هم کيږي، او کله يې معنی په «زيات قبول کوونکو» هم کيږي لکه «سمع الله لمن حمده» يعنې د اورېدلو معنی قبول کول دی، شيخ الهند «رحمه الله» دلته اوله معنی مراد کړې ده، ليکن ابن جرير «رحمه الله» او نورو محققينو پر دويمې معنی حمل کړې ده.

﴿سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ﴾ يعنې د دروغو او باطلو ډېر منونکي او قبول کوونکي.

﴿سَمّٰعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخَرِيْنَ﴾ يعنې بل جماعت (چې د خيبر يهودان دي) چې د (بني قريظه) سړي يې ليږلي وو، او هغوی پخپله تاسې ته درنه غلل، د دوی د خبرو زيات منونکي، (او دغه يهودان داسې کسان دي چې) د الله تعالی په احکامو کې تحريف کوي، يا د يو ځای خبرې په بل ځای پورې لګوي، (لکه د «رجم» آيت پټوي، او د هغه په ځای دُرې او مخ تورول ښيي).

يَقُوْلُوْنَ اِنْ اُوْتِيْتُمْ هٰذَا فَخُذُوْهُ وَاِنْ لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوْا ؕ

وايي دغه (د خيبر يهوديان خپلو لېږليو شويو ته): که درکړی شي تاسې ته دا (محرّف حکم) نو وايي خلئ ! (او ويې منئ !) او که در نه کړی شو تاسې ته دا (حکم) نو ويرېږئ تاسې (له قبوله د هغه).

تفسير: يعنې که د دُرې وهلو حکم ومومئ، هغه ومنئ ! که نه ! ګواکې دوی غواړي چې د الله تعالی شريعت د خپل هوا او هوس تابع کړي.

وَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهٗ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا ؕ

او هر هغه څوک چې اراده وکړي الله د فتنې (د ګمراه کولو) يې نو له سره به مالک نشې ته (ای محمده !) د ده لپاره له الله نه د هيڅ شي (چې فتنه او هلاک ترې دفعه کړي).

تفسير: هدايت او ضلالت، خير او شر، هر شی بې د الله تعالى له ارادې څخه نشي موجودېدی، دا داسې يو اصل دی، چې انکار يې له تسليم څخه ډېر مشکل دی، فرض يې کړئ! يو سړی د غلا کولو اراده وکړي، ليکن د الله تعالى اراده دا وي چې هغه غلا ونه کړي، نو که دا سړی په خپله اراده کې برۍ ومومي نو لازميږي چې (معاذ الله) الله تعالى د ده په مقابل کې عاجز شو، او که د الله تعالى اراده د بنده پر ارادې غالبه شي، نو لازميږي چې په دنيا کې دې هيچېږې د غلا او د نورو بدو کارونو هيڅ نوم او اثر پاتې نشي ـ او که د الله تعالى د خير او د شر د هيڅ يوه اراده نه کوي، نو له هغه څخه (معاذ الله) د ده تعطل، غفلت او سفاهت لازميږي، «تعالى الله عن كل الشّرور وتقدّس».

خو لنډ ځواب يې دا دی چې د الله تعالى اراده په دوه ډوله ده:

۱ - کَـوْنِي او قدري اراده: او هغه دا چې الله تعالى د کوم شي د وجود اراده په تقدير، او ازل کې کړې وه، نو دا کَـوْنِي قدري اراده ده، او هغه نه خطا کيږي، بلکه خامخا هغه شی موجوديږي، نو همغه يې په تقدير کې ليکلی وي، ځکه د الله تعالى علم دهغه په تقدير باندې لومړی دی، هغه ته معلومه ده چې کوم معين شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو هغه به څه کوي، نو په دغه تقديري اراده ثواب او عذاب مرتب نه دی، او نه ورسره د الله تعالى رضا او خوښي شرط ده.

۲ - شرعي او ديني اراده: او هغه دا چې الله تعالى د خپل مخلوق څخه د خير فعل او د شر څخه اجتناب غواړي، او د خير او شر په کولو کې يې هغه ته اختيار ورکړی دی، او په همدې اراده باندې ثواب او عذاب مرتب دی، ځکه ددې ارادې په مقتضى که کوم شی موجوديږي، د الله تعالى خوښ دی، محبت ورسره لري.

او همدې ته په حديث شريف کې اشاره شوې ده چې: «اعملوا فكل ميسّر لما خُلق له» ـ ترجمه: «تاسې نېک عملونه کوئ، ځکه هر چا ته د هغه عمل توفيق ورکول کيږي، چې د کوم لپاره پيدا شوی وي».

حاصل دا چې د معاصيو او ګناهونو واقع کېدو ته د الله جل جلاله دوه قسمه ارادې متوجه دي:

(۱) شرعي اراده، چې له بنده څخه غواړي چې ګناه ونه کړي، نو دلته بنده ته اختيار دی، چې کوي او که نه، که ويې کړي؛ نافرماني شوه، او سزا به ورکوي، او که نه تابعداري شوه ثواب ورکوي.

(۲) کوني اراده: کومه چې الله د خپل قديم علم مطابق ليکلې ده، چې فلانې شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو دغه ګناه کوي، او هغه يې ورباندې ليکلې ده، خو د ده دا ګناه کول دلته د شرعي ارادې خلاف، او د کوني ارادې سره برابر دي، ځکه په کوني اراده کې مراد نه بدليږي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

دغه (يهودان او منافقان) همغه کسان دي چې اراده نه ده فرمايلې الله (د دې) چې پاک کړي زړونه د دوی (له کفر نه)، (شته) دوی ته په دنيا کې ذلت (شرمندګي) او شته دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسير: دا شبهه چې الله جل جلاله پر دې باندې قادر دی؛ چې د دوی هغه ګرد شرارتونه او غلطې چارې جبرا منع کړي، او دوی مجبور وګرځوي، چې هيڅ ضد او سرزُوري ونشي کړی، نو ښېشکه زه دا منم چې د الله تعالى د قدرت په مقابل کې دا کوم مشکل کار نه دی، لکه چې په (۱۱) جزء د يونس د سورت په (۹۹) آيت (۱۰) رکوع کې داسې يو آيت لولو: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾.

ليكن د دې دنيا ګرد نظام داسې کښېښود شوی دی، چې بندګان د خير او شر په اکتساب کې مجبور نه دي، او که ټول يواځې د خير په کولو سره مجبور شوي وي، نو د عالم د تخليق حکمتونه او مصالح به نه پوره کېدل، او د حق تعالى ډېر صفات به نه راڅرګندېدل، مثلا د عفو، غفور، حليم، منتقم، ذو البطش، الشديد، قائم بالقسط، مالك يوم الدين او د نورو په مناظرو به نه پوهيدو، حال دا چې د دې عالَم د پيدا کېدو اصلي غرض او غايه دا ده چې د الله تعالى صحيح بندګي او عبادت وشي، او د هغه د ګردو (ټولو) کماليه وو صفاتو مظاهره وشي، هر هغه مذهب يا انسان چې الله تعالى فاعل مختار ګڼي، د خپلې دې دعوى په پاى (آخر) کې پرته له دې غرض څخه بل شى نشي ښوولی، ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (٢٩ جزء د الملك سورت (٢) آيت (١) رکوع) له دی نه د زيات تفصيل ځاى دلته نشته، بلکه دومره ليکل هم ځمونږ له موضوع څخه زيات دي.

سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ اَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ؕ فَاِنْ جَآءُوْكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ

(دوی) ډېر اوريدونکي (منونکي دي) لپاره د دروغ ويلو، ډېر خوړونکي دي د حرامو، نو که راغلل دوی تاته؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې يا مخ وګرځوه له دوی نه.

تفسير: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضي الله عنهم څخه منقول دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دا اختيار په ابتداء کې وو، په آخر کې کله چې د اسلام تسلط او نفوذ کامل شو، نو داسې ارشاد وشو: ﴿وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ «يعنې د دوی د منازعو فيصلې د شريعت له حکم سره سمې وکړه !» مطلب دا چې د اعراض او ځان په څنګ کولو څه ضرورت نه دی پاتې.

وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَّضُرُّوْكَ شَيْـًٔا ؕ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿٤٢﴾

او که مخ وګرځوې له دوی نه (او حکم ونه کړې) نو له سره به ضرر ونه رسوي دوی تاته د هيڅ شي، او که حکم (پرېکړه) دې کوله؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې په عدل (انصاف) سره، بېشکه الله دوست ګڼي عدل کوونکي (په حکم کې).

وَكَيْفَ يُحَكِّمُوْنَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٣﴾

او څرنګه به حکم (منصف) وګرځوي دوی تا (اى محمده !) حال دا چې له دوی سره تورات دی چې (شته) په هغه کې حکم د الله، بيا ګرځي دوی (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه (چې دوی ته حکم وګرځولې)، او نه دي دغه کسان له سره باور کوونکي (نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسير: يعنې يهودان د هغه «تورات» په فيصله چې آسماني کتاب يې ګڼي؛ نه راضي کيږي، نو په حقيقت کې دوی پر هيڅ يو کتاب باندې ايمان نه لري، نه پر قرآنکريم، نه پر «تورات» باندې.

پخوانى رکوع کې يې د «تورات» او د «انجيل» مدح وفرمايله، او تنبيه يې راکړه چې دغو نالائقانو د داسې عمده کتاب (چې په کې ډېر علوم او هدايات وو) قدر ونه کړ، او داسې يې ضايع کړ، چې نن د اصلي شي پته لګول هم په کې مشکل شوي دي.

﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَا ٱلتَّوۡرَىٰةَ فِيهَا هُدٗى وَنُورٞۚ﴾

بېشکه مونږ نازل کړې (لېږلی) مو دی تورات (چې شته) په هغه کې هدایت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (چې شرعي احکام پرې منکشف کېږي).

تفسیر: یعني د وصول الی الله طالبانو ته هدایت ـ او د هغو کسانو لپاره چې د شبهاتو او مشکلاتو په تیارو کې بند پاتې دي؛ د رڼا کار ورکوي.

﴿يَحۡكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ لِلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ﴾

حکم به کاوه په هغه سره انبیاوو (د بني اسرائیلو) هغو چې حکم منونکي وو دوی (د الله) هغو کسانو ته چې یهودیان وو، او (حکم به کاوه پرې) رباني عارفانو او عالمانو (د دوی).

تفسیر: یعني په «تورات» کې داسې عظیم الشأن دستور العمل وو؛ چې ډېرو انبیاوو، اهل الله وو او علماوو به د هغه له هدایتونو سره سم حکمونه صادرول، او د منازعو او جګړو پرېکړې به یې په هغو سره کولې.

﴿بِمَا ٱسۡتُحۡفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُواْ عَلَيۡهِ شُهَدَآءَۚ﴾

په سبب د هغه شي چې طلب د حفاظت یې شوی وو له دوی څخه چې کتاب د الله دی (یا) د دې لپاره چې دوی ساتونکي درولی شوي وو پر کتاب د الله باندې، او وو دوی په هغه باندې شاهدان (په حقانیت یې یا ساتونکي له تبدیله).

تفسیر: یعني دوی د «تورات» د ساتنې ذمه واران ګرځولی شوي وو، او څمونږ د قرآنکریم په شان د ﴿وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوې ـ نو تر هغې پورې چې علماوو، احبارو، او نورو د خپلو ذمه واریو احساس کاوه؛ «تورات» محفوظ او معمول به وو، آخر د دنیا خوښوونکو بدو علماوو په لاسونو تحریف او ضایع شو.

﴿فَلَا تَخۡشَوُاْ ٱلنَّاسَ وَٱخۡشَوۡنِ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِـَٔايَٰتِي ثَمَنٗا قَلِيلٗاۚ﴾

نو مه ویرېږئ تاسې له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق کې) او وویرېږئ له ما (په پټولو د حق کې) او مه پېرئ (مه اخلئ) تاسې په آیتونو څما قیمت لږ (چې هغه رشوت او جاه دی).

تفسیر: یعني د خلقو له خوفه یا د دنیوي طمعې له امله (وجې) په آسماني کتاب کې تبدیل او تحریف مه کوئ ! او د هغه احکام او اخبار مه پټوئ ! او د الله تعالی له تعذیبه او انتقامه وویرېږئ ! د «تورات» د عظمت شان او مقبولیت له څرګندولو څخه وروسته دا خطاب یا خو د یهودانو هغو رئیسانو او عالمانو ته کړی شوی دی، چې د قرآنکریم د نزول په وخت کې وو، څکه چې هم دوی د (رجم) له آیت څخه انکار کړی وو، او د نبي کریم «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» په نسبت ښخوا ویل یې پټ کړي وو، او د هغه په معناګانو کې یې عجیب قسم تحریف او تبدیل او وړاندې وروسته والی کړی وو، یا په دې منځ کې امت مسلمه ته نصیحت دی، چې تاسې د نورو اقوامو په شان په هیڅ وجه له هیچا څخه مه ویرېږئ ! یا د مال او جاه په محبت کې په دغه اندازه مه اخته کېږئ !؛ چې آسماني کتاب ضایع کړئ، لکه چې لله الحمد دغه محمدي امت د خپل لوی قرآن یو توری هم نه دی لږ کړی، او نه یې ورک کړی، او تر نن پورې د پاک قرآن مطالب له هر راز تغییر او تحریف څخه محفوظ او مصون دي، او تل به په دې مقصد لکه نن او پرون بریالي او کامیاب وي، او د مبطلینو او محرفینو هر راز زیار (محنت) او کوښښ به په دغه مورد کې بې اثره او ناکامه ثابتېږي.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۴۴﴾

او هر څوک چې ونه کړي حکم په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي کافران.

تفسیر: د ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ سره سم له حکم نه کولو څخه غالبا دا مراد دی، چې د منصوصو حکمونو له وجوده انکار وکړي، او د هغه په ځای نور احکام په خپله رایه او غو ښتنه سره منځ ته راوړي، لکه چې یهودانو د (رجم) د حکم په نسبت همداسې کړي وو، نو د داسې خلقو په کفر کې هیڅ شبهه نشته، او که داسې مراد وي، چې ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ عقیدتاً مني، او پر خلاف د هغه عملا فیصله کوي، نو له کافر څخه به عملي کافر مراد وي، یعنې د هغه عملي حالت د کافرانو په شان دی.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ ؕ

او لیکلي (فرض کړي) وو مونږ پر دغو (یهودانو) په دې (تورات) کې چې بېشکه نفس دې ووژلی شي په (بدل د بل) نفس کې، او سترګه دې (ړنده شي) په (بدل د بلې) سترګې کې، او پوزه دې (پرېکړه شي) په (بدل د بلې) پوزې، او غوږ دې (پرېکړی شي) په (بدل د بل) غوږ، او غاښ دې (وویستلی شي) په (بدل د بل) غاښ کې، او پرهارونه قصاص (بدل) دي برابر.

تفسیر: د قصاص دا حکم په موسوي شریعت کې وو، او د اصولو ډېرو علماوو تصریح کړېده، چې هغه پخواني شرائع چې څمونږ قرآنکریم یا څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه نقل کړي دي، په دې شرط چې د هغو په نسبت رسول الله مبارك کوم انکار یا ترمیم نه وي فرمایلی؛ د دې امت په حق کې هم تسلیم دي، ګواکې بې له رده او له انکار د هغه اورول د تلقي بالقبول دلیل دی.

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ؕ

نو هر څوک چې عفوه وکړه د دې قصاص نو دغه عفوه کفاره ده ده ته (یعنې دی په دغې عفوې سره له ګناه پاکیږي).

تفسیر: یعنې د جروحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفاره ګرځي، لکه چې په ځینو احادیثو کې د دې خبرې تصریح شوې ده، او ځینو مفسرینو دا آیت د جارح په حق کې ګڼلی دی، یعنې که مجروح جارح ته معافي وکړي، نو د جارح ګناه معافیږي، و الراجح هو الأول.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۴۵﴾

او هر څوک چې ونه کړي حکم په هغه شي چې نازل کړی (لیږلی دی) الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسیر: یهودانو د قصاص له حکم څخه هم مخالفت وکړ، په دوی کې «بني نضیر» چې ډېر معزز او قوي ګڼل کېده؛ له «بني قُریظه» څخه یې پوره دیت حصولاوه، او کله چې د دوی د تأدیې نوبت راته؛ نو نیمایي دیت به یې ادا کاوه، ځکه چې «بني قُریظه» د کمزورۍ له امله (وجې) له دوی سره همداسې معاهده تړلې وه.

اتفاقا د «بني قُریظه» له خوا د «بني نضیر» سړی ووژل شو، دوی د خپل پخواني دستور سره سم خپل پوره دیت وغوښت، «بني قریظه» د دوی په ځواب کې وویل: «ځئ ! هغه زمانه تېره شوه، چې مونږ ستاسې د زور او قوت په سبب مجبور شوي وو، او دغه ظلم مو په غاړه اخیستی وو، اوس محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم مدینې منورې ته تشریف راوړی دی، او د ده مبارکه دوره ده، او دا امکان نه لري؛ چې مونږ د هغه دیت په مقابل کې چې له تاسې ځنې یې اخلو دوه چنده یې تاسې ته درکړو»، د دې وینا غرض او غایه دا وه، چې اوس د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په موجودیت کې محال دی، چې کوم قوي یو ضعیف لتاړ (چیت) او تر پښو لاندې کړي، یا یې وځپښي، ځکه چې په دې خبره باندې ډګردو باور وو؛ چې محمد علیه السلام د هر ضعیف او قوي سره یو شان عدل او انصاف فرمایي، او د اقویاوو د ظلم او تیري په مقابل کې د ضعفاوو مرستې او لاس نیوی کوي.

د دې معاملې پای او انجام داسې شو، چې دوی ګرد سره محمدي دربار او عدلیې ته وروړاندې شول، او د «بني قُریظه» هغه خیال چې د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت یې کړی وو؛ کټ مټ (هوبهو) درست او صحي وخوت.

د قصاص له حکم ځخه وروسته ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ﴾ الآیة - له فرمایلو ځخه د دې واقعې په لوري اشاره ده، او څرنګه چې یې د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعیت ځخه صریحا انکار نه وو کړی، بلکه وروسته له مفاهمې او مشاورې به یې د شرعي حکم په خلاف یو حکم قائموه، نو دا د عدل له قانون ځخه اعتقادي مخالفت نه بلکه عملي مخالفت وو، نو ځکه یې د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمایل، یعنې دا صریح ظلم دی، چې له قوي ځخه کم او له ضعیف ځخه زیات دیت واخیستل شي.

وَقَفَّيۡنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡإِنجِيلَ فِيهِ هُدٗى وَنُورٞ وَمُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَهُدٗى وَمَوۡعِظَةٗ لِّلۡمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

او ولیږه مونږ وروسته له دغو انبیاوو (یا پر پلو د دوی) عیسی ځوی د مریمې (یعني چې د هغوی د پښو پر منلو، دی هم رهي «روان» وو) حال دا چې مصدق (رښتیا ګڼونکی) وو د هغه کتاب چې پخوا له ده وو له تورات (چې هغه هم حق سماوي کتاب دی) او ورکړی وو مونږ ده (عیسی) ته انجیل (حال دا) چې په هغه کې هدایت وو (حق ته) او نور (رڼا) وه (بیان وو د شرعي احکامو)، او حال دا چې مصدّق (موافق) وو د هغه کتاب چې پخوا وو د ده نه له تورات ځخه او هدایت (لار ښوونکی) وو او موعظه (پند) وو لپاره د پرهیزګارانو.

تفسیر: یعنې عیسی علیه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصدیق وفرمایه، او هغه کتاب «انجیل» چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ هغه هم د «تورات» مصدق دی، او د «انجیل» نوعیت هم په رڼا او هدایت او لارښوونه کې د «تورات» په شان وو، د احکامو او شرائعو په اعتبار هم د دې دواړو په منځ کې لږ څه فرق وو، لکه چې ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعۡضَ ٱلَّذِي حُرِّمَ عَلَيۡكُمۡ﴾ کې اشاره ده، او دا فرق د «تورات» له تصدیق سره څه منافات نه لري، لکه چې نن مونږ عظیم الشأن قرآن منو، او یواځې د هغه د احکامو په تسلیمولو سره لله الحمد د ګردو سماوي کتابونو تصدیق هم کوو؛ چې د الله تعالی له جانبه دي.

وَلۡيَحۡكُمۡ أَهۡلُ ٱلۡإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِۚ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾

او (فرمایلي وو الله) حکم دې وکړي اهل (عالمان) د انجیل په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله په هغه (انجیل) کې، او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي فاسقان.

تفسير: يا خو دا حکم هغو نصرانيانو ته چې د انجيل د نزول په وخت کې موجود وو؛ ورکړی شوی وو، چې د هغه نقل دلته فرمايي، او کيږي چې هغو نصرانيانو ته به چې د قرآن عظيم د نزول په وخت کې مخاطب وو؛ ويلی شوی وي، هر هغه څه چې الله تعالی په «انجيل» کې نازل کړي دي، سم له هغه سره دې عادلانه حکم وکړي ! يعني د هغو پخوا ويلو په پټولو يا په لغوو او مهملو تأويلاتو او بدلولو سره دې کوښښ نه کوي ! چې په «انجيل» کې د آخر الزمان او مقدس رسول صلی الله عليه وسلم «فارقليط» په نسبت د مسيح عليه السلام له ژبې ويلي شوي دي، دا به د الله تعالی سخته نافرماني وي، چې د هغه جليل هادي او لوی مصلح په نسبت چې مسيح عليه السلام داسې فرمايلې دي: «کله چې هغه حق روح راشي، نو تاسې ته به رښتينې ګردې لارې دروښيي»، نو تاسې د هغه تکذيب ته ملاوې مه تړئ ! او ابدي خُسران مه قبلوئ، آيا د مسيح عليه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حکم منلو معنی هم دا ده؟ (له سره نه ده ! او ځينې مفسرين وايي چې: دغه امر د «انجيل» له نسخې څخه پخوا وو).

وَاَنۡزَلۡنَاۤ اِلَيۡكَ الۡكِتٰبَ بِالۡحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ الۡكِتٰبِ وَمُهَيۡمِنًا عَلَيۡهِ

او نازل کړی (لېږلی) دی مونږ تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره چې مصدّق (حق ګڼونکی) دی د هغه چې (نازل شوی دی) مخکې له ده نه له کتابونو څخه او ساتونکی دی پر (مضامينو د) هغه (يعني شاهد دی په حقانيت د جنس د هغه کتاب).

تفسير: د «مهيمن» معنی داسې بيان کړی شوې ده: أمين، غالب، حاکم، محافظ او ساتونکی، او د هرې معنی په اعتبار چې وي، د قرآنکريم «مهيمن» توب د سابقه وو کتابونو لپاره صحيح دی، د الله تعالی هغه امانت چې په تورات، انجيل او نـورو آسماني کتابونو کې په وديعت ايښی شوی وو؛ هغه له زوائدو سره په قرآن کې محفوظ دی، چې په هغه کې هيڅ خيانت نه دی شوی، او هغه څنې فرعي شيان چې په هغو کتابونو کې په هغې زمانې يا د هغو مخصوصو مخاطبينو لپاره حسب الحال وو؛ هغـه د پاك قرآن له خوا منسوخ شو، او د هغو د ناتمامو حقائقو تکميل يې وفرمايه، او له هغې برخې څخه يې چې د دې زمانې په اعتبار غير مهم ووو؛ منصرف شو.

فَاحۡكُمۡ بَيۡنَهُمۡ بِمَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ

نو حکم کوه (ای محمده !) په منځ د دغو (کتابيانو هم که تاته راغلل) په هغه وحی چې لېږلی دی الله (تاته).

تفسير: د يهودانو په منځ کې څه جګړه سره پېښه شوې وه، يوه ډله يې (چې په هغې کې لوی لوی مشهور علماء او مقتديان شامل وو) د محمد صلی الله عليه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، او د هغې جګړې فيصله يې وغوښته، او دا يې هم وويل چې: تاسې ته ښکاره ده، چې ګرد يهوان څمونږ په واك او اختيار کې دي، که تاسې خپله فيصله سم څمونږ له غوښتنې سره وکړه؛ نو مونږ ګرد مسلمانيږو، رسول أکرم صلی الله عليه وسلم دا رشوتي اسلام ونه مانه، او د دوی له دغې غوښتنې څخه يې صاف انکار وفرمايه، نو په دې مناسبت (او د دې نظريې په تأييد) دا آيت نازل شو (ابن کثير).

وَلَا تَتَّبِعۡ اَهۡوَآءَهُمۡ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الۡحَقِّ

او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی (او مه اوړه) له هغه شي څخه چې راغلی دی تاته له حق څخه.

تفسير: هغه کسان چې دا راز آيتونه د نبي صلی الله عليه وسلم د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوي؛ ډېر ناپوه او قاصر الفهم دي:

۱ - له يوه شي څخه د چا منع کېدل د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې د هغه شي مرتکب کېدل غواړي چې ورڅخه منع شوی وی.

۲ - د انبياوو «عليهم الصلاة و السلام» له معصوميت څخه مطلب دا دی، چې له دوی څخه د الله تعالی معصيت نه صادرېږي، يعنې هر کار باندې چې وپوهيږي هغه د الله جل جلاله خوښ نه دی؛ هغه نه کوي، او که اتفاقا کوم وخت په هېره او خطا يا د رايې او اجتهاد په غلطۍ سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختيار کړي، يا غير مرضي؛ مرضي وګڼي، او پرې عمل وکړي، چې هغه ته اصطلاحا (زلت «لغزش او ښويدنه» وايي)، نو داسې واقعات د عصمت له مسئلې سره منافي نه دي، لکه چې د آدم عليه السلام او دځينو نورو انبياوو «عليهم الصلاة و السلام» واقعات د دې قضيې شاهد دي، د دې حقيقت له پوهېدلو څخه وروسته د ﴿وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡحَقِّ﴾ او ﴿وَٱحۡذَرۡهُمۡ أَن يَفۡتِنُوكَ عَنۢ بَعۡضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَ﴾ او د دې په شان د نورو آيتونو د مطلب په پوهېدلو کې هيڅ قسم تردد او انديښنه نه پاتې کيږي.

لِكُلّٖ جَعَلۡنَا مِنكُمۡ شِرۡعَةٗ وَمِنۡهَاجٗاۚ

هر چا ته مقرر کړی مونږ له تاسې (ای امتونو !) يو شريعت (اصول) او لاره روښانه.

تفسير: يعنې الله تعالی د هر أمت لپاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا دستور او دکار طريقه مقرره کړېده، او سره له دې ګرد انبياء او ملل په هغو ديني آسماني اصولو او کلي مقاصدو کې چې پرې د ابدي نجات مدار دی؛ يو له بل سره متحد او يو د بل مصدّق دي.

وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَلَٰكِن لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡۖ

او که اراده فرمايلې وای الله نو خامخا به يې ګرځولي وئ تاسې امت يو (متفق په يو دين)، او مګر (يې بېل بېل کړئ) ددی لپاره چې وازمويي تاسې په هغه کې چې تاسې ته يې درکړی دی (له مختلفو شرائعو چې مطيع او عاصي سره بېل کړي).

فَٱسۡتَبِقُواْ ٱلۡخَيۡرَٰتِۚ

پس وړاندې شئ تاسې يو تر بله نېکيو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کې تلوار کوئ !).

تفسير: يعنې د شرائعو د اختلاف له ليدلو څخه په قيل او قال، جنګ او جنجال او کړو بحثونو کې مه لوېږئ ! او وخت مه ضايع کوئ ! او د وصول الی الله د اراده کوونکو عملي ژوندون د تعقيب لپاره منډې ووهئ ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښېګڼو (فائدو) په اخيستلو کې چالاکي ښکاره کړئ ! چې د آسماني شريعت له خوا تاسې ته دروړاندې کړی شوي دي.

إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ۝٤٨

(خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله دي ستاسې د ټولو، نو خبر به کړي تاسې (په قيامت کې) په هغه (امر د دين) چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کاوه.

وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ

او (ته لېږلی یې مونږ او دغه حکم مو فرمایلی دی تاته) چې حکم کوه ! په منځ د دوی کې په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله، او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی، او ویره کوه ! (ځان ساته) له دوی نه، چې وا (نه) اړوي (ونه ګرځوي) تا له ځینې هغه شي څخه چې نازل کړی (لېږلی) دی الله تاته (ای محمده !).

تفسیر: یعني یو تر بله په اختلافاتو کې که څه هم ټوله دنیا سره لاس او ګریوان وي، خو تاسې ته هم دا حکم دی چې سم له ﴿مَآ أَنزَلَ اللَّهُ﴾ سره حکم وکړئ ! او د هیچا د ویلو او د اورولو هیڅ پروا مه کوئ.

فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ

نو که وګرځېدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده !) چې بېشکه هم دا خبره ده چې اراده لري الله چې ورسوي دوی ته (سزا په دنیا کې) په سبب د ځینو ګناهونو د دوی.

تفسیر: پوره سزا به په قیامت کې مومي، لیکن لږ څه سزا دلته په دنیا کې هم مجرم ته ورکوله کیږي، تر څو نورو لیدونکو ته هم له هغې ځنې یو قسم تنبیه ورحاصله شي.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾

او بېشکه ډېر له خلقو څخه خامخا فاسقان دي (د الله د اطاعت څخه متمردین دي).

تفسیر: یعني تاسې د خلقو د اعراض او انحراف ځنې ډېر مه خپه کېږئ، په دنیا کې تل فرمانبردار بندګان لږ وي: ﴿وَمَآ أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ (١٣ جزء د یوسف سورت (١١) رکوع (١٠٣) آیت).

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

آیا پس حکم د جاهلیت غواړي دوی؟ (او د الله له حکمونو ځنګ کوي) او څوک ډېر ښه دي له الله څخه له جهته د حکم هغه قوم ته چې یقین لري (په الله یعنې هیڅوک نه دي).

تفسیر: یعني هغه کسان چې د الله تعالی په مالکیت او شاهنشاهۍ او کامل رحمت او محیط علم باندې کامل یقین لري؛ د دوی په نزد په دنیا کې د هیچا حکم د الله تعالی د حکم په مقابل کې د التفات وړ نشي کېدی، نو بیا ولې دا خلق د الله تعالی د احکامو د رڼا له راتللو څخه وروسته د ظنونو، اهواؤو، آراؤو، کفر، او جاهلیت د تیارو په لوري تلل خوښوي؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسې یهودیان او نصرانیان دوستان ! (چې له دوی سره موالات او مودت وکړئ !).

تفسير: «أولياء» د ولي جمع ده، «ولي» دوست ته هم وايي، د «قريب، ناصر، مددګار» په معنی هم راځي، مقصد دا دی چې مسلمانان له يهودو او نصاراوو بلکه له ګردو کفارو سره (لکه چې په (۵) جزء د النساء سورت په (۲۱) رکوع (۱۴۴) آيت کې تصريح شوې وه چې مسلمانان دې له کفارو سره) دوستانه تعلقات نه قائموي، په دغه موقع کې دې دا ملحوظ وي، چې موالات، مروءت، مصالحت، حسن سلوک، رواداري، عدل او انصاف دا ګرد شيان سره بېل بېل دي، د اسلام اهل که مصلحت وګوري، نو له هر کافر سره مشروع صلح، عهد او پيمان تړلی شي: ﴿وَإِن جَنَحُوا۟ لِلسَّلْمِ فَٱجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ﴾ (۱۰ جزء د أنفال سورت ۸ رکوع، ۶۱ آيت).

د عدل او انصاف حکم لکه چې له ډېرو آيتونو څخه معلوم شوی دی، د مسلم او کافر بلکه د بشر د هر فرد په حق کې لازم دی، دمروءت، حسن سلوک او د رواداری معامله له هغو کفارو سره کېدی شي، چې د اسلامي جماعت په مقابل کې د عناد او دښمنی مظاهره ونه کړي، لکه چې د «الممتحنه» په سورت کې په همدې خبره تصريح شوې ده، پاتې شو «موالات» يعني دوستانه، اعتماد، او يو له بل سره د ورورګلوۍ مرسته، مدد، او معاونت؛ نو هيڅ يو مسلمان حق نه لري، چې دغسې تعلقات له کوم غير مسلم سره قائم کړي، ـ هو ! د صوري موالاتو چې تر ﴿إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً﴾ لاندې داخل دي، او عمومي تعاون اجازه شته، چې ترې د اسلام او مسلمانانو په وضعيت او طرز عمل کوم خراب اثر نه لوېږي، له ځينو راشدو خليفګانو څخه چې په دې مورد کې فوق العاده تشديد او تضييق منقول دی؛ هغه دې محض په سد ذرائع او مزيد احتياط مبني وګڼل شي !.

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ

(دوی يو تر بله) ځيني دوستان دي د ځينو نورو (ځکه چې ټول سره په کفر کې شريک دي او ګرد سره تاسې ته متفق دي).

وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ

او هر چا چې دوستي وکړه له دوی سره له تاسې ځنې؛ نو بېشکه چې دی له همدوی ځنې دی (نو مؤمنان دې ځان وساتي له دوستۍ د کفارو).

تفسير: يعنې د هم دوی په ډله کې شامل دي، دا آيتونه د رئيس المنافقين «عبد الله بن أبـيّ» باره کې نازل شوي دي، د ده تعلقات له يهودانو سره زيات دوستانه وو، د ده داسې ګمان وو، که پر مسلمانانو باندې کومه پېښه يا ربړ (تکليف) واقع شي، او محمدي جماعت مغلوب شي، نو له يهودانو سره به ځمونږ دا دوستي په ښه راشي، د همدې واقعې په لوري په پخواني آيت کې اشاره وشوه.

نو في الحقيقت له يهودانو سره د منافقانو د موالات اصلي منشأ همدا وه، چې يهودان د اسلامي جماعت مقابل او د اسلامي مذهب ډېر بد دښمنان وو، ظاهره ده: هر هغه څوک چې له يهودو او نصاراوو يا له کفارو يا له بل کوم مشرک جماعت سره په دې نيت او حيثيت موالات وکړي، چې هغه د اسلام دښمنان وي؛ نو د هغه په کفر کې هيڅ شبهه نشته، په منافقانو کې ځيني نور کسان هم وو، چې هغوی په «أحد» کې کله چې دجنګ وضعيت بدل شو، او د حرب فضاء يې مکدره او خړه پړه وليده، داسې ويناوې يې کولې، چې اوس به مونږ له فلاني يهودي او فلاني نصراني سره دوستي او ملګرتيا کوو، او که ضرورت پېښ شو، د هغو په دين کې به هم داخليږو، نو د دا رنګ خلقو په نسبت هم د ﴿وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ﴾ ظاهري مدلول علانيه صادقيږي.

پاتې شول هغه مسلمانان چې له داسې نيت او منشأ څخه پاک وي، او له يهودانو يا نصرانيانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموي، نو د دوی په نسبت هم قوي خطره موجوده ده، چې دوی د کفارو له ډېرې ناستې ولاړې او اختلاط نه متأثر کيږي، او ورو ورو به د دوی مذهب اختياروي، يا لږ تر لږه د کفر له شرکيه شعائرو او رسومو څخه دوی ته کراهت او نفرت نه پاتې کيږي، نو په دې اعتبار د ﴿فَإِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ اطلاق پر دوی باندې هم کېدی شي، لکه چې د (المرء مع من أحب) حديث د همدې مضمون په لوري اشاره کوي.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾﴾

بېشکه الله هدايت نه کوي قوم ظالمانو ته (چې ظلم کوي په ځانونو خپلو په دوستۍ کولو د کفارو سره).

﴿فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ﴾

نو وبه وينې ته هغه کسان چې په زړونو د دوی کې مرض (رنځ د نفاق) دی؛ چې ځغلي به په (دوستۍ د) دوی کې، وايي به دوی (په عذر کې چې): ويرېږو له دې نه چې وبه رسيږي مونږ ته کومه حادثه.

تفسير: دا همغه کسان دي چې د دوی په زړونو کې د شک او نفاق مرض دی، او د الله تعالی پر وعدو باندې اعتماد او د مسلمانانو پر حقانيت يقين نه لري، نو ځکه په منډو منډو ځي، او د کافرانو په غېږو کې پناه نيسي، تر څو د موهومې غلبې په وخت کې د فتحې له ثمراتو څنې متمتع شي، او د دوی په زعم کې له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چې پر اسلامي جماعت راتلونکي دي؛ محفوظ پاتې شي.

د ﴿نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ﴾ معنی همدا ده، چې د دوی په زړونو کې مکنونه وه، ليکن همدا د ﴿نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ﴾ الفاظ کله چې د محمد صلی الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کې له يهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو لپاره ويل، نو د زمانې د ګردش مطلب به يې معذرتاً داسې ظاهراوه، چې يهودان څمونږ بېپاريان او معامله داران دي، مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو، که مصيبت يا قحط يا بله کومه پېښه راشي؛ نو دوی د همدې دوستانه تعلقاتو له امله (وجې) څمونږ په ښه او کار راځي، او د اړتيا (احتياج) په وخت کې څمونږ لاس نيسي»، د همدې خيالاتو ځواب وروسته له دې ورکاوه کيږي.

﴿فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾﴾

نو نژدې ده چې الله به راولي برۍ او فتح (د رسول خپل په تقويت د اسلام سره) يا (به راوړي بل) يو حکم له خپل جانبه (په اظهار د حال د منافقينو)؛ نو وبه ګرځي دوی په هغه شي چې پټ کړی دی دوی په نفسونو خپلو کې (له شک او دوستۍ د کفارو) پښېمانه.

تفسير: يعنې هغه وخت نژدې دی چې الله تعالی خپل نبي صلی الله عليه وسلم ته قاطعه فتوحات او ځرګند برۍ عطا کړي، او مکې معظمې ته چې د ګردو عربو يو ملي شوی مرکز وو، په فاتحانه صورت سره ننوځي، يا ما سوا له دې په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړي؛ چې د هغو امورو له ليدلو څخه د منافقانو دا ګرد باطل توقعات خاتمه ومومي، او دوی ته دا ورځرګند شي، چې د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستۍ نتيجه بې له دنيوي ذلت او رسوايي او اخروي دردناک عذاب څخه بل هيڅ شی نشته، کله چې د فضيحت او خُسران دا نتائج ورپېښ شي، نو هلته به بې له افسوسه او ارمانه بل هيڅ شی په لاس نه ورځي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ
وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَائِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

او وايي به هغه كسان چې مؤمنان دي (له تعجبه) آيا دا همغه كسان دي چې قسمونه كول دوى په الله سخت قسمونه خپل چې بېشكه دوى خامخا له تاسې سره دي (په دېن كې، نو فرمايي الله): باطل شول عملونه د دوى؛ نو وګرځېدل دوى زيانكاران. اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) هر څوك چې مرتد شو (وګرځېد) له تاسې نه له دين خپل څخه؛ نو عنقريب به راولي الله داسې يو قوم چې محبت كوي (الله) له هغوى سره، او محبت كوي دوى له الله سره، متواضع او مهربان به وي پر مؤمنانو، غالب زبردست به وي پر كافرانو باندې، جهاد به كوي دوى په لاره د الله كې (لپاره د ترقۍ د دين) او نه به ويرېږي دوى له ملامتيا د هيڅ ملامت كوونكي، دا (مذكوره صفات) فضل د الله دى، وركوي يې هغه چا ته چې اراده وكړي، او الله پراخ دى (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په ټولو احوالو).

تفسير: د انسان لوى سعادت او برى او د الله جل جلاله فضل دا دى چې دى په خپله د فتنې په وخت كې د حق پر لاره ثابت قدم پاتې شي، او په دې فكر كې وي، چې نور مؤمنان هم له هلاكته وژغوري (وساتي)، هغو بندګانو ته چې د پاك الله اراده وي، له دې اعلى سعادت او لوى فضل څخه وافره برخه وركوي، د ده فضل غير محدود دى، او هغه عليم او خبير ذات ته ښه معلوم دي، چې كوم يو بنده د هغه اهل او مستحق دى.

تنبيه: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په تقريب كې د دې آيت د دغې پخوا وينا په تصديق د عربو درې طائفې مرتدې شوې:

١ - بني أسد (د طليحة بن خويلد) قوم چې د پيغمبرۍ دعوى يې كړې وه، او خالد بن وليد رضي الله تعالى عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له جانبه د دوى په جهاد مأمور شو، چې طليحه تر شام ته وتښتېد، او بيا يې اسلام راوړ.

٢ - بني مُدلج د يمني (الأسود العَنْسي) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، او پر تمام (يمن) متصرف شو، بيا د نجاشي د خوريي (فيروز الديلمي) په لاس د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په شپه كې ووژلى شو.

٣ - بني حنيفه د (مُسيلمة الكذاب) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، بيا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له وفاته وروسته د (صديق أكبر) په خلافت كې د وحشيّ بن حرب (د أمير حمزه رضي الله تعالى عنه د قاتل) په غشي او د (عبد الله بن زيد الأنصاري) په تورې ووژلى شو، او د صديق أكبر رضي الله تعالى عنه په عهد كې (٧) طائفې نورې هم مرتدې شوې:

(١) فزاره. (٢) كينده. (٣) غطفان. (٤) بنو بكره. (٥) بنو يربوع. (٦) بنو سُليم. (٧) د بنو تميم ځيني سړي، او د عمر فاروق رضي الله تعالى عنه په عهد كې غسّان د (جبلة بن الأيهم) قوم نصرانيان شول، او (شام) ته وتښتېدل.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

بېشکه همدا خبره ده چې دوست ستاسې (خاص) الله او رسول د ده دی، او هغه کسان چې مؤمنان دي، (مؤمنان) هغه کسان دي چې قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (یا) (صفت کوو د) هغو کسانو چې قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، او هم دوی رکوع (عاجزي) کوونکي دي (په لمونځ او زکات خپل کې) (یا) او ورکوي دوی زکات (خیرات) حال دا چې دوی په رکوع (د نفلي لمونځ) ولاړ وي.

تفسیر: په دې آیت کې دا ښوولي شوي دي؛ چې د دوی اصلي رفیق ما سوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هیڅوک نشي کېدی.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

او هر څوک چې دوستي کوي له الله سره، او له رسول د ده سره، او له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ نو بېشکه چې ډله د الله هم دوی دي غالبان (پر ټولو).

تفسیر: په خصوصیت سره دغه آیت د عُباده ابن صامت رضي الله تعالی عنه په صفت کې نازل شوی دی، څکه د ده تعلقات د (بني قینقاع) له یهودانو سره ډېر ښه وو، مګر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه و سلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجې) له هغوی سره خپل تعلقات پرې کړل، رضي الله تعالی عنه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) مه نیسئ ! هغه کسان چې نیولي دي دوی دین ستاسې مسخره او لوبې؛ له هغو کسانو څخه چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسې، او (مه نیسئ) کافران دوستان، او ووېرېږئ له الله څخه (په ترک د دوستۍ د کفارو کې) که یئ تاسې مؤمنان (په رښتیا سره).

تفسیر: دلته له کفارو څني مشرکین مراد دي، لکه چې له عطف څني ظاهر دی.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

او کله چې غږ کوئ تاسې (او خلق رابولئ) لمانځه ته (یعني اذان کوئ !) نو نیسي دوی هغه (لمونځ یا اذان) مسخرې او لوبې (او ورپورې خاندي)، دا (مسخرې) په سبب د دې دي؛ چې دوی یو قوم دی چې هیڅ عقل نه لري.

تفسیر: یعني کله چې اذان کوئ؛ نو دوی سوځي، او له ډېره قهره پرې مسخرې کوي، چې دا تمسخر د دوی د لوی حماقت او بې عقلۍ دلیل دی.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿۵۹﴾

ووایه (ای محمده !) چې ای اهل کتابو ! آیا عیب ګڼئ تاسې له مونږه (او کینه کوئ یعنې نه کوئ) مګر په دې سبب چې ایمان راوړی دی، مونږ پر الله او پرهغه کتاب چې لیږلی شوی دی مونږ ته، او پر هغو (کتابونو) چې لیږلي شوي دي پخوا (له دې نه) او (بل په دې سبب) چې بېشکه زیات له تاسې فاسقان دي.

تفسیر: یعنې استهزاء کوونکي سره له دې چې د کتاب او په شریعتونو باندې د پوهې دعوی کوي؛ دوی دې لږ څه فکر وکړي ! او د انصاف له مخې دې راوښیي ! چې دوی له مسلمانانو سره دومره ضد او کینه ولې کوي؟ بې له دې چې مونږ د واحد لا شریک له «الله» او د ده پر ټولو منزلو کتابونو او د ده پر ګردو لېږل شویو رسولانو باندې په صدق سره ایمان لرو، او بالمقابل د استهزاء کوونکو دا حال دی؛ چې نه د الله تعالی په ربنتیا او صحیح توحید قائم دي، او نه د ګردو انبیاوو علیهم السلام او رسولانو علیهم السلام تصدیق او تکریم کوي، نو اوس همدا تاسې د انصاف له مخې ووایئ: چې د دغو د الله تعالی د منتها درجې نافرمانانو د الله تعالی پر فرمان منونکو بندګانو باندې خندل، ملنډې وهل، طعن او تشنیع به څرنګه وي؟ او تر کومه ځایه پورې دوی ته دا حق حاصل دی؟ .

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿۶۰﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا خبر کړم تاسې په (هغه چا چې) ډېر بد (عیب لري) له دې (چې تاسو یې څمونږ عیب ګڼئ) له جهته د جزا په نزد د الله (ډېر بد) هغه څوک دی؛ چې لعنت کړی دی پر هغه الله او غضب یې کړی دی پر هغه، او ګرځولي یې دي له ځینو د دوی څخه بیزوګان او (له ځینو د دوی څخه) خنزیران او (هغه کسان دي چې) بندګي یې کړېده د شیطان، همدا (ملعونان) ډېر بد دي له جهته د ځای (چې دوزخ دی) او ډېر ګمراه دي له سمې صافې لارې (د حق دین څخه).

تفسیر: یعنې که پر «ایمان بالله» استقامت او په هغه شي د زړه تصدیق چې د الله تعالی له لوري په هره زمانه کې نازل شوی دی؛ ستاسې په زعم کې د مسلمانانو ډېر لوی جرم او زښته (ډېره) لویه ګناه ده، او له دې لامله تاسې دوی د طعن او ملامتی مورد ګرځوئ؛ نو راځئ چې زه تاسې ته د داسې یو قوم پته او سراغ درکړم، چې په خپل شرارت او ګندګی کې بدترین د مخلوقاتو دي، او د الله د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوی باندې ظاهره او ښکاره دی، او د دوی ډېر افراد د خپلو مکاریو او بېحیاییو او د دنیوي حرص په سزا، بیزوګان او بد ځناوران ګرځېدلي وو، او د الله جل جلاله له بندګی څخې وتلي د شیطان غلامي یې غوره کړې وه، که انصاف وکړئ شئ؛ نو په اصلي معنی سره بدترین د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوی دي، او همدوی ستاسې د طعن او استهزاء مستحق کېدی شي.

وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿۶۱﴾

او کله چې راشي (دا منافقان) تاسې ته وایي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ، حال دا چې په تحقیق ننوتلي دي دوی (ستاسې په مجلس کې) په کفر سره، او دوی په تحقیق وتلي هم دي

(ستاسي له مجلس څخه) په کفر سره، او الله ښه عالم (ښه خبر) دی په هغه چې وو دوی چې پټول (به يې له نفاقه).

تفسير: دلته د ځينو هغو مخصوصو استهزاء کوونکو افرادو بيان دی، چې په غياب کې به يې پر اسلامي مذهب طعن او تشنيع او پر مسلمانانو به يې مسخرې کولې، ليکن کله به يې چې له نبي کريم صلی الله عليه وسلم يا له مخلصو مسلمانانو سره ليدل، نو د نفاق له لارې څخه به يې خپل ځان مسلمان ښکاره کولو، حال دا چې له اوله تر آخره پورې به د يوې شيبې له مخې هم د دوی تعلق له اسلامه سره نه وو، او نه به د رسول الله صلی الله عليه وسلم زباني وعظ او تذکير پر دوی څه اثر غورځاوه.

نو آيا دوی د ايمان او د اسلام په تش لفظ ويلو سره (معاذ الله) الله تېرايستی شي؟ که د هغه عالم الغيب والشهاده په نسبت چې پر هر قسم زړه او دهغې په پټو اسرارو مطلع دی، د دوی ګمان داسې وي، چې د ده خوښي تش په لفظي ايمان او يوائې د خولې په وينا سره حاصلولی شو؛ نو له دې ځنې پورته بل کوم يو حرکت د استهزاء او تمسخر وړ (لائق) دی؟ ګواکې له دې ځايه د يهودو او نصاراوو د هغو خندوونکو افعالو او حرکاتو بيان شروع شو، چې د هغو له تنبيه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء کولو په ځای، هغوی پخپله د استهزاء وړ (لايق) ګرځي، په وروستنيو آيتونو کې هم د همدې مضمون تتميم او تکميل دی.

وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

او ته به وينې ډېر له دغو (منافقانو) څخه چې منډې به وهي په ګناه کې (چې حصول د حرامو يا دروغ ويل دي) او په ظلم کې (چې زيادت دی په معاصيو کې) او په خوراک د دوی حرامو لره (لکه رشوت) خامخا بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې.

تفسير: غالبا له «اثم» څخه لازمي او له «عدوان» څخه متعدي ګناه مراد ده، يعنې د دې خلقو حال دا دی چې په ډېر شوق او رغبت سره د هر قسم ګناهونو په لورې منډې وهي، اعم له دې چې د هغو اثر د دوی په ذات پورې محدود پاتې شي، يا نورو ته هم وروروسيږي، د هغو خلقو چې اخلاقي حالت يې داسې سپک او وران وي، او په حرام خوړلو کې د دوی عمل داسې وي، نو د دوی په خرابۍ کې څه شبهه پاتې نه ده، دا د دوی د عوامو حال او خوی وو، وروسته له دې نه د دوی د خواصو بيان شوی دی.

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

ولې نه منع کوي دوی رباني عارفان او عالمان له ويلو د دوی د ګناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوی د حرامو (لکه رشوت او سود)، خامخا ډېر بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې (چې هغه سکوت دی له نهي د منکر نه).

تفسير: هر کله چې الله تعالی کوم قوم تباه کوي، نو د هغو عوام په ګناهونو او نافرمانيو کې ډوبيږي، او د هغو خواص يعنې علماء او مشايخ ګونګي شيطانان ګرځي، د بني اسرائيلو هم دا حال شو، چې عوام يې عموما په دنيوي لذائذو او شهواتو کې لګيا او د الله تعالی عظمت او جلال او د ده قوانين او احکام يې هېر کړل، او هغه کسان چې علماء او مشايخ ګڼل کېدل، د «أمر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» فريضه يې پرېښوده، ځکه چې د دنيا په حرص او د شهوت

په اتباع کې دوی له عوامو ځنې هم وړاندې تللي وو، له مخلوق څخه خوف يا د دنيا طمع د حقاني غږ د پورته کولو مانع وګرځېدل.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾

او وايي يهوديان لاس د الله بند کړی شوی دی (يعني مونږ ته هيڅ نه راکوي، او روزي يې راباندې تنګه کړې ده).

تفسير: يعني د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د بعثت په وخت کې د کتابيانو زړونه د دوی د شرارت، کفر، طغيان، بدکاريو، حرام خوړلو او د نورو خرابو کارونو له ممارسته دومره مسخ شوی وو؛ چې د الله تعالی په دربار کې له سپين سترګی او ګستاخی څخه هم هيڅ نه ويرېدل، د پاک الله مرتبه د دوی په نزد د يوه معمولي انسان له مقام څخه څه زياته نه وه، د حق تعالی په دربار کې به يې بې تکلفه داسې واهي او خوشي چټي (بېکاره) خبرې کولې، چې د هغو له اورېدلو څخه د هر چا ويښتان جګ (نيغ) درېدل.

کله به يې ويل: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ «بېشکه الله فقير دی او مونږ غنيان يو» کله به دا الفاظ د دوی له خولې څخه وتل: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ «د الله لاس بند شوی دی» د دوی مراد به يا هغه شی وو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ﴾ څخه يې مراداوه، چې معاذ الله الله تعالی فقير شوی دی، او (استغفر الله) د ده په خزانه کې څه نه دي پاتې، يا به «غلّ اليد» کنايه له بخل او امساکه وي، يعنې فقير شوی خو نه دی، مګر په دې ورځو کې بخيلي او کنسکي (کنجوسي) کوي (العياذ بالله).

﴿غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

تړلي دې وي (يا تړلی شوي دي) لاسونه د همدوی، او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چې وايي دوی، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي (کشاده) دي، روزي ورکوي (هر چا ته او صرفوي يې) هر رنګه چې اراده وفرمايي.

تفسير: دا د ښېرا په ډول پخوا ويل يا د دوی د واقعي احوالو څخه خبر ورکول دي، لکه چې واقعي بخل او جبن (يا ذلت او مسکنت) د دوی د خيراتونو استعداد ورک کړی، او د خير لاسونه يې بيخي بند کړي وو، ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ «داسې نه ده، لکه چې دوی وايي، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي او جود يې ډېر او کرم يې له حده تېر دی».

چېرې چې الله تعالی ته «وجه» «يدين» «سمع» «بصر» «کلام» او نور نعتونه ذکر کړی شوي دي، نه ښايي چې سړی تېروځي، داسې توهم وکړي چې (معاذ الله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان دی، حال دا چې داسی نه دی، بلکه همداسې چې د الله تعالی ذات او وجود بېمثال او بې نظير او بې سارې وحده لا شريک له دی؛ د ده جل جلاله حيات، علم، او نور ګرد نعتونه او صفتونه هم هيڅ يو نظير، او مثال نه لري.

خلاصه: همداسې چې د الله تعالی ذات دی؛ همغسې د الله د «وجه، سمع، بصر، يد» او د نورو نعتونو، او صفاتو کيفيت هم د ده د اقدس ذات سره لايق او د ده د اعلی شأن سره وړ دي، او ځمونږ تعبير او بيان له احاطې څخه بالکل وتلی او وراء الوراء دی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت ۱۱ آيت ۲ رکوع).

البته د دې ټولو صفاتو معناګانې څرګندې دي، چې د «يد» معنی لاس، د «وجه» معنی مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالی د شان سره لايق او مناسب دي، او د کيفيت علم يې يوائې الله ته معلوم دی.

﴿يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ﴾ روزي ورکوي هر چا ته او صرفوي يې هر رنګه چې اراده وفرمايي په بالغه حکمت او مصلحت خپل، يعنې په دې باندې هم دی ښه پوهيږي چې « په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقې ارادې او مشيئت خپل) په کوم وخت، او په چا، او په څه، او څومره صرف کړه شي؟ کله د امتحان يا اصلاح په غرض يو وفادار بنده په تنګسه او عسرت باندې مبتلا کوي، کله ده ته د وفادارۍ په مقابل کې له اخروي نعمتونو څخه د مخه د دنيوي برکاتو وَرُونه هم خلاصوي.

بالمقابل يوه مجرم او متمرد ته پخوا د آخرت له سزا څخه؛ د تنګسۍ، د ژوند د تنګوالي او د دنيوي نورو مصيبتونو او آفتونو سزا ورکوي، او کله ورته دنيوي ساز او سامان پراخوي، او زيات مهلت ورکوي، چې يا د الله تعالی له احساناتو څخه متأثر او له خپل فسق فجور څنې وشرميږي، يا د خپل شقاوت جام تر څنډو (غاړو) ډک کړي، او د انتهايي سزا مستحق شي، د دې مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجوديت کې د کوم سړي د مقبوليت يا د مردوديت فيصله د پاک الله په اطلاع سره يا په خارجي قرائنو يا د احوالو په بناء سره کولی شي، لکه چې د يوه غله لاس پرېکړی شي، يا د ډاکټر له خوا د کوم رنځور لاس پرېکړی شي، د دواړو په نسبت مونږ د خارجي احوالو او قرائنو له مخې پوهېدلی شو؛ چې هغه د سزا په ډول (طريقه) او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وجې) پرېکړی شوی دی.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا

او خامخا زياتوي هرومرو ډېرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښي او کفر.

تفسير: د دوی د سپين سترګی او ګستاخۍ ځواب ورکړی شوی دی، ليکن د قرآن کريم له هسې حکيمانه ځوابونو څخه د دې معاندينو او سفهاوو تسکين نه حاصليږي، بلکه د الله تعالی د کلام له اورېدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسې ټينګار (همېشه والی) او زيادت کوي، که صحي غـذاء د يوه رنځور معدې ته ورسيږي، خو د هغې له سببه د ده مرض لا زيات شي؛ نو دا به د هغې غـذا خرابي او قصور نه وي، بلکه د مريض د مزاج ورانی او خرابی به وي.

﴿كَثِيرًا﴾ د ﴿وَلَيَزِيدَنَّ﴾ لپاره مفعول دی او پر فاعل باندې چې ﴿مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾؛ مقدم دی.

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کې عدوات (دښمني) او بغض (نفرت) تر ورځې د قيامت پورې.

تفسير: هومره چې د دوی شرارت او انکار ترقي کوي؛ هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمې (منصوبې) جوړوي، او د جنګ د اور لګولو لاره تياروي، ليکن د دوی په خپلو منځونو کې هم داسې يو نفاق لوېدلی دی، چې له سره نه ورکيږي، نو له همدې سببه د اسلامي أخوت په خلاف د دوی جنګي تياری برۍ ونه مونده.

كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ ۚ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿۶۴﴾

هر کله چې بلاوه دوی اور لپاره د جنګ (د رسول الله سره نو) مړ کولو به هغه (اور) الله، او سعيه کوي (ځغلي) دوی په ځمکه کې لپاره د فساد اچولو، او الله نه خوښوي فساد کوونکي (نو په سزا يې رسوي).

تفسير: له دې نه معلومه شوه: تر څو په مسلمانانو کې یو له بل سره محبت او أخوت مُستحکم وي، او دوی د رُشد او صلاح په لاره سم رهي (روان) وي، او له فتنې او فساد څخه اجتناب کوي، لکه چې په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» کې دغه خصلتونه وو، تر هغه وخته پورې د کتابیانو ګرد کوښښونه د دوی په مقابل کې بېکاره ثابتیږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَٰبِ ءَامَنُوا۟ وَاتَّقَوْا۟ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَٰهُمْ جَنَّٰتِ النَّعِيمِ ﴿۶۵﴾

او که بېشکه اهل کتابو ایمان راوړی وی په (محمد صلی الله علیه وسلم)، او پرهېز یې کړی وی (له معاصیو څخه) نو خامخا لرې کړی به وی مونږ له دوی څنې ګناهونه د دوی، او خامخا ننویستلي به وو مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چې نعمتونه په کې دي).

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا۟ التَّوْرَىٰةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا۟ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم

او که بېشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجیل (د احکامو په تعمیل سره یې) او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوي دي دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد صلی الله علیه وسلم په وسیله) نو خامخا خوړلې به یې (مېوې) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلې) له لاندې د پښو خپلو (د ځمکې نه).

تفسير: یعني که د قرآنکریم یې (چې له تورات او انجیل څخه وروسته د دوی د تنبیه او هدایت لپاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی، ځکه چې بې د قرآنکریم له تسلیم څخه د «تورات» او د «انجیل» او د ګردو آسماني کتابونو د اقامت مطلب اوس همدا کېدی شي، چې قرآن عظیم او رسول کریم صلی الله علیه وسلم ومني، چې د پخوانیو کتابونو له پېش بینیو او پخوا ویلو سره سم رالېږلی شوی دی، ګواکې د «توارت» او «انجیل» د اقامت حواله یې ور کړه، او تنبیه یې وفرمایله چې که دوی قرآن کریم ونه مني؛ نو د هغه مطلب د ادی چې دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوي دي.

مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿۶۶﴾

ځینې له دوی نه یو امت دی مقتصد (یوه ډله ده منصفه او میانه تلونکې)، او ډېر له دوی څخه بد دی هغه کار چې کوي یې دوی.

تفسير: دا هغه معدود افراد دي، چې دوی د فطري سعادت او د اعتدال د لارې د اختیارولو له امله (وجې) د حق غږ ته لبیک ویلی دی، لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشې پاچا «نجاشي» او نورو رضي الله عنهم.

يَٰٓأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ۚ
وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَٰفِرِينَ ﴿۶۷﴾

ای رسوله (ځما) ورسوه (ته ټول) هغه شی چې نازل کړی شوی دی تاته له (جانبه د) ربه ستا، او که دې ونه رساوه (ټول) نو نه دی رسولی تا هیڅ پیغام د ده، او الله ساتي تا له (شره د) خلقو، بېشکه الله نه ښیي (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسير: په تجربې رسېدلې ده، چې انسان د تبلیغ د فریضې په اداء کولو کې د څو وجوهاتو له امله (وجې) مقصّر پاتې کیږي، یا خو له ده سره د خپلې فریضې د اهمیت کافي احساس او مینه نه وي، یا د خلقو له عمومي مخالفت څخه د

شديد نقصان رسېدلو ، يا کم له کم د ځينو فوائدو د فوت خوف وي، يا د مخاطبينو د عمومي طغيان او تمرد له امله (لکه چې په پخوانيو او وروستنيو آيتونو کې د کتابيانو په نسبت ښوولی شوی دی)، د تبليغ له مثمر او منتج کېدلو ځني مايوسي وي، د (۱) په ځواب کې: ﴿يٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ﴾ تر ﴿فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ پورې، او د (۲) په ﴿وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾ او د (۳) په ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ سره ور کړی شوی دی.

يعنې ته خپل فرض اداء کړه ! الله تعالی ستا د ځان، عزت او پت ساتونکی دی، الله تعالی به د ګردې ځمکې د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه کړي، چې ستا په مقابل کې د بري لاره ومومي، باقي هدايت او ضلالت د الله تعالی په لاس کې دی، داسې قوم چې فقط کفر او انکار ته يې خپلې ملاوې تړلي وي، که په سمه لاره رانشي؛ نو ته غم مه کوه ! او مه مأيوسه کېږه ! او خپله دغه مقدسه فريضه مه پرېږده !، ځمونږ نبي کريم صلی الله عليه وسلم د دې ربّاني هداياتو او آسماني اصولو سره سم ګرد امت ته د هر وړوکي او لوی شي تبليغ وفرمايه، او د انساني نوعې خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چې هرې طبقې ته لايقه، او د هر چا له استعداده سره موافقه وي؛ بې له زيادته او نقصانه او بې له خوفه او خطره وروښوده، او ويې رسوَله، او د الله تعالی حُجت يې پر بندګانو تمام کړ، او له وفاته څخه تقريبا دوه نيمې يا درې مياشتې پخوا د «حجة الوداع» په موقع کې چې هلته له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زيات د اسلام خادمانو او د تبليغ محبّانو اجتماع درلوده، دوی ته «على رؤوس الأشهاد» اعلان وفرمايه، چې «ای الله ! ته شاهد اوسه ! چې ما (ستا أمانت) ورساوه».

﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَسۡتُمۡ عَلَىٰ شَيۡءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡۗ﴾

ووايه (ای محمده !) چې ای کتابيانو ! نه يئ تاسې پر هيڅ شي (له حقه دينه) تر هغه پورې چې قائم کړئ تاسې (ودروئ په عمل سره ګرد احکام د) «تورات» او «انجيل» او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاسو ته له (لوري د) ربه ستاسې.

تفسير: يعني قرآنکريم د ګردو سماوي کتابونو خاتم او مُهيمن دی، په ۶ جزء د المائده سورت په (۴۸) آيت (۷) رکوع کې د دې آيت تفسير تېر شوی دی.

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۖ فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٦٨﴾

او خامخا زياتوي هرو مرو (خامخا) ډېرو ته له دوی څخه هغه شی چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته له جانبه د رب ستا (يعني چې قرآن زياتوي دوی ته) سرکښي او کفر، نو مه خپه کېږه (او افسوس مه کوه) پر قوم کافرانو.

تفسير: يعني د دې غم او افسوس له کبله (وجې) مه خپه کېږئ ! خپل فرض په امن او اطمئنان سره اداء کوئ !.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ٦٩﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (تش په ژبو) او هغه کسان چې يهوديان دي او (فرقه د) ترسايانو او نصرانيانو (د دوی حکم همداسې دی) هر څوک چې ايمان راوړي په الله او په ورځ آخره (چې ورځ د قيامت ده د زړه په صدق سره) او عمل وکړي نېک (عمل)؛ نو نشته (هيڅ قسم) وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هيڅکله) خپه کيږي (د اجر په نقصان سره).

تفسیر: د «ایمان بالله» لاندې دا ګرد (ټول) شیان داخل دي: فرض کړئ ! یو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجودیت سره سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم توهین کوي (او دی د نبوت په دعوی کې دروغجن ګڼي، چې همدا د هغه توهین دی) نو آیا د یوه حکومت د سفیر توهین او د سفارت د صافو او صریحو اسنادو تکذیب، د هغه حکومت تکذیب او توهین نه دی؟ همداسې وپوهېږئ ! هر هغه څوک چې د یوه رښتین رسول علیه السلام تکذیب کوي، او هغه نه مني؛ دغه في الحقیقت د الله تعالی د هغو صافو او صریحو آثارو او دلائلو تکذیب دی، چې د ده د نبوت د تصدیق لپاره یې نازل کړي دي: ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳۳) آیت (۴) رکوع).

آیا د الله تعالی د صریحو آیتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ایمان بالله» دعوی پاتې کېدی شي؟ د هغو تفصیلاتو په لوري چې قرآن کریم د «ایمان بالله» او عمل صالح په اجمالي عنوان سره دلته اشاره فرمایلې ده؛ به نورو مواضعو کې هغه په ښه شرح او بسط مذکور دي.

څما په نزد زیات صحیح او قوي قول همدا دی چې: «صابئین» په عراق کې یوه فرقه وه، چې د هغو مذهبي اصول عموما د اشراقي حکماوو او طبیعي فلاسفه وو له اصولو مأخوذ وو، دې خلقو د روحانیانو په نسبت زیاته غُلُوّ او ډېره مبالغه کوله، بلکه د هغوی عبادت به یې کاوه، د دوی خیال داسې وو چې: یواځې د مجردو ارواحو او تش د فلکي مدبراتو او نورو په استعانت او استعداد مونږ تر «رب الأربابه» یعني لوی معبود پورې رسېدی شو، نو څکه مونږ ته ښایي چې په شاقه ریاضتونو او د شهواتو په کسر په روح کې تجرد او صفایي پیدا کړو، او له روحاني عالم سره خپله علاقه ټینګه کړو، بیا د دوی په خوشالۍ او لاس نیولو تر الله تعالی پورې رسېدی شو، د انبیاوو د اتباع ضرورت نشته، د کواکبو د مدبّره ارواحو او همداسې د نورو روحانیاتو په خوشالولو کې به یې له خپله ځانه د هغوی هیکلونه (تصویرونه) جوړول، او د دوی په ارواحو به یې لمونځ، روژه، قرباني او نور شیان کول.

خلاصه دا چې د «حنفاوو» په مقابل کې د «صابئینو» جماعت وو، چې د هغه ډېره لویه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندې وه، د حنیف ابراهیم علیه السلام د بعثت په وخت کې (د نمرود) قوم صابئُ العقیده وو، چې د دوی په تردید او ابطال کې د الله تعالی خلیل د فداکارۍ او ایثار اظهار وکړ.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿۷۰﴾

خامخا په تحقیق اخیستي ده مونږ وعده ټینګه له بني اسرائیلو (اولادې د یعقوب) څخه، او لیږلي وو مونږ دغو (بني اسرائیلو) ته رسولان (چې ور یاد کړي دغه عهد او ور بیان کړي شرعي أحکام)، هر کله چې به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعي حکم) سره چې نه خوښاوه (هغه شرعي حکم لره) نفسونو د دوی، ځینې رسولان (لکه موسی او عیسی) یې دروغجن وګڼل او ځینې رسولان (لکه یحیی، زکریا) به یې وژل.

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿۷۱﴾

او ګومان کړی وو دغو (بني اسرائیلو) د دې چې نه به وي (او نه به رسیږي دوی ته) هیڅ فتنه (خرابي د انبیاوو په دغه تکذیب او قتل کې)، پس ړانده شول (د حقې لارې له لیدلو څخه)

او کاږه شول (د حق له اورېدلو څخه) بیا رجوع (په رحمت سره) وکړه الله په دوی باندې، بیا (دوهم ځلي) ړانده او کاڼه شول (د حق له لیدلو او اورېدلو څخه) ډېر له دوی څخنې (په انکار سره له محمده)، او الله ښه لیدونکی دی د هغو کارونو (هم) چې کوي (یې) دوی.

تفسیر: یعني بني اسرائیلو پوخ عهد او پیمان مات او له الله تعالی سره یې بد عهدي او غداري وکړه، د ده رسولان یې دروغجنان کړل، او ځینې یې ووژل، دا خو د دوی د «ایمان بالله او صالح عمل» حال وو.

د «ایمان بالیوم الآخر» اندازه یې له دې نه قیاس کړئ ! چې د دومره شدیدو مظالمو او یاغیانه جرائمو له ارتکاب سره سره بیخي هوسا (خوشاله) او بې غمه ناست دي، ګواکې دوی په دې فکر کې هیڅ نه دي، چې دوی د دغو خپلو بدو چارو د سزاوو ګالونکي (برداشت کوونکي) دي، یا د دې ظلم او بغاوت خرابې نتیجې به کله د دوی مخې ته راتلونکې وي.

په همداسې خیالاتو او چرتونو کې د الله تعالی له دلائلو او کلام څخه بیخي ړانده او کاڼه شول، او داسې کارونه یې وکړل، چې د کولو نه وو، تر دې چې ځینې انبیاء علیهم السلام یې قتل او ځینې یې بندیان کړل، آخر الله تعالی پر دوی «بخت نصر» مسلط کړ، بیا د یوې اوږدې مودې څخه وروسته د «پارس» ځینو پاچاهانو دوی د «بخت نصر» د ذلت او رسوایۍ له قیده خلاص کړل، او له (بابل) څخه یې د (بیت المقدس) په لوري بېرته ولېږل، په دې وخت کې دې خلقو توبه وویسته، او د خپل حال د اصلاح په لوري متوجه شول، او الله تعالی هم د دوی توبه قبوله کړه، لیکن لږ څه موده وروسته بیا دوی په خپلو همغو شرارتونو او بدو چارو لاس پورې کړ، او بیخي ړانده او کاڼه شول، او د زکریا علیه السلام او یحیی علیهما السلام په قتل یې جرائت وکړ، او د عیسی علیه السلام قتل ته هم تیار شول.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾

خامخا په تحقیق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی (له ډېره جهله) چې بېشکه الله همدغه مسیح ځوی د مریمې دی، او ویل به مسیح چې: ای بني اسرائیلو (اولادې د یعقوبه !) عبادت کوئ تاسې د (یواځې هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، بېشکه شان دا دی هر چا چې شریك ونیو له الله سره (په عبادت کې بل شی) نو په تحقیق حرام کړی دی الله په دغه (مشرك) باندې جنت، او ځای د ده اور (د دوزخ دی)، او نشته ظالمانو ته هیڅ مدد کوونکي (چې عذاب ترې دفعه کړي).

تفسیر: له دې ځایه د نصرانیانو د «ایمان بالله» کیفیت ښودل کېږي، د دوی د ایمان بالله حال دا دی، چې د عقل په خلاف او له سلیم فطرت څخه چپ (مخالف) او د مسیح علیه السلام له تصریحاتو څخنې مخالف د مسیح علیه السلام د بي بي مریمې له ځوی څخنې په خپله الله جوړوي، حال دا چې پخپله مسیح علیه السلام د الله تعالی په ربوبیت او لکه نور انسانان پخپل مربوبیت بندګۍ باندې ظاهر باهر اقرار او اعتراف کوي، او د هغه خرابۍ او ورانۍ یې په ډېر زور او شور سره بیان کړی دی، چې په هغه کې د ده امت مبتلا کېدونکی وو، بیا هم دا ړانده عبرت نه آخلي.

لَّقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ ۘ

خامخا په تحقیق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی چې بېشکه الله دریم له دریو (معبودانو) څخه دی.

تفسير: يعني مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام او الله جل جلاله يا مسيح عليه السلام او مريم رضي الله تعالى عنها او الله جل جلاله درې واړه معبودان دي (العياذ بالله) په دوی کې يوه برخه د الله شوه، بيا هغه درې واړه يو او هغه يو درې دي.

د عامو نصرانيانو عقيده همدا ده، او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقيده په عجيبو تاو کړو او پېچلو عباراتو سره اداء کوي، او کله چې په دغه مفهوم څوک نه پوهېږي، نو هغه يو ما وراء العقل حقيقت بولي.

﴿وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝﴾

حال دا چې نشته (بل) هيڅ لايق د عبادت مګر (خو شته) معبود يو (چې الله دی)، او که وانه اوښتل دوی (له شرکه توحيد ته او) له هغې خبرې چې وايي؛ نو خامخا وبه رسيږي هرو مرو (خامخا) هغو کسانو ته چې کافران (پاتې) شوي دي لـه دوی څخـه عـذاب دردناک. آيا نو توبه نه کوي دوی الله ته (له دې ويلو) او (نه) غواړي بخښنه له ده څخه (له دې بدې وينا يعنې توبه دې وباسي او معافي دې وغواړي)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: دا د هغه «غفور رحيم» شان دی، چې داسې ياغي او ګوستاخ مجرم هم کله چې په زړه کې وشرميږي، او د حقيقي اصلاح په عزم او ارادې حاضر شي، نو په يوه شېبه (ساعت) کې د ده د ګرد عمر جرائم ورمعافوي.

﴿مَّا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ۝﴾

نه دی مسيح ځوی د مريمې مګر يو رسول دی، (او معبود نه دی)، په تحقيق تېر شوي دي پخوا له ده څخه (نور ډېر) رسولان، او مور د ده صديقه (ډېره رښتيني) وه، وو دوی دواړه (مور او ځوی) چې خوړه به يې طعام (په شان د نورو مخلوقاتو، نو څرنګه به معبود او الله شي؟)، وګوره ! څرنګه بيانوو مونږ دوی ته دلائل (د توحيد) بيا وګوره (دوی ته) چې څرنګه چپ کولی شي دوی (له حقه).

تفسير: يعني له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسيح عليه السلام هم يو فرد دی، نو دی معبود ګرځول ستاسې سفاهت دی، د جمهور امت تحقيق همدادې چې په ښځو کې نبوت نه دی راغلی، او دا لوی او لوړ منصب نارينه وو لره مخصوص دی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ (۱۳ جزء د يوسف د سورت (۱۰۹) آيت (۱۲) رکوع).

بتول بي بي مريم رضي الله تعالى عنها هم يوه وليه بي بي وه، نبي نه وه، له غور کولو څخه وروسته معلومېدی شي، هر هغه څوک چې خوړلو او څښلو ته اړ (مجبور) وي، نو دی د دنيا هر شي ته محتاج وي، ځمکه، هوا، لمر، حيوانات حتی له بولو او غائطو او نورو ضرورياتو څخه هم نشي مستغني کېدلی، بيا هم تاسې وواييئ !، هغه ذات چې د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء لپاره له عالم أسباب څخه مستغني نه وي، نو دی څرنګه معبود کېدی شي؟ دا داسې قوي او واضح دليل دی، چې عالم او جاهل يو شان پرې پوهېدی شي، يعنې خوړل او څښل له الوهيت سره منافي دي.

قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرࣰّا وَلَا نَفۡعࣰاۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) آيا عبادت کوئ تاسې بې له الله څخه د هغه شي؛ چې مالک نه دى لپاره ستاسې د (د فع کولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع، او الله هم دى ښه اورېدونکى (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسير: يعني لکه چې مسيح عليه السلام ته يې الله ووايه؛ نو لازم دى چې معبود هم ورته ووايي، مګر معبود ګرځېدل يواځې د هغه ذات سره مختص دى؛ چې د هر قسم نفع او ضرر مالک او پوره اختيار لرونکى وي، ځکه چې عبادت د انتهايي تذلل نوم دى، او انتهايي تذلل د هغه ذات په مقابل کې اختيار کولى شي، چې د انتهايي عزت او غلبې لرونکى وي، په هر آن کې د ګردو خبرو اورېدونکى او د ټولو پر احوالو پوهېدونکى وي، په دې سره د تثليث د شرکيې عقيدې او د ګردو مشرکينو د نورو باطله عقائدو ردّ هم وشو.

قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمࣲ قَدۡ ضَلُّواْ مِن قَبۡلُ وَأَضَلُّواْ كَثِيرࣰا وَضَلُّواْ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

ووايه (اى محمده !) چې اى اهل کتابو: مه کوئ تجاوز (له حده او مه کوئ مبالغه) په (خبره) د دين کې په ناحقه سره، او مه کوئ متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د (هغه) قوم چې (له ډېره جهله) په تحقيق ګمراه شوي دي پخوا (له دې نه)، او ګمراهان کړي دي دوى ډېر (خلق)، او ګمراه شوي دي دوى له سمې صافې لارې.

تفسير: د عقيدې تجاوز او مبالغه دا ده چې يو بشري مولود معبود وګرځوئ، او په عمل کې مبالغه دا ده چې هغه ته «رهبانيت» وايئ ﴿وَرَهۡبَانِيَّةً ٱبۡتَدَعُوهَا مَا كَتَبۡنَٰهَا عَلَيۡهِمۡ﴾ (۲۷ جزء د الحديد سورت (۲۷) آيت (۴) رکوع).

د يهودانو له هغو قبائحو څخه چې بيان کړل شول؛ ظاهرېږي چې په دنيا پرستۍ کې د ډوبېدلو له سببه د دوى په نزد کې د دين او ديندارانو هيڅ څه عظمت او وقعت نه وو، تر دې چې د انبياوو عليهم السلام اهانت او قتل او نور د دوى خاص شعائر وو، پر خلاف د دوى نصرانيانو د انبياوو عليهم السلام پـه تعظيم کـې دومـره غُلوّ وکړه، چې له دوى ځنې ځينو ته يې د الله ځوى هم ويل، او دنيا يې پرېښوده، او «رهبانيت» يې اختيار کړ.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمࣲ﴾ الآيه ـ «او مه کوئ تاسې متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د قوم» يعني په اصلي «انجيل» او نورو حقو آسماني کتابونو کې د دې شرکي عقيدې هيڅېرې څه اثر او پته نه وه لګېدلې، وروسته بيا د «يوناني بت پرستانو په تقليد هغه د (پولوس) له خوا ايجاد شوه، چې پر همغې غلطې لارې نور ګرد سره رهي (روان) او ټينګ پاتې شول»، له داسې ړانده تقليد څخه د نجات هيله (اميد) او توقع لرل هيڅ يو عاقل لره نه ده پکار.

لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ﴿٧٨﴾

لعنت کړى شوى دى په هغو کسانو چې کافران شوي دي له بني اسرائيلو څخه په ژبه د داود سره او (په ژبه د) عيسى ځوى د مريمې، دا (لعنت پر دوى) په سبب د دې وو چې نافرماني يې کوله (له احکامو د الله) او وو دوى چې تېرېدل به (له حدودو د الله).

تفسير: هسې خو په ګردو آسماني کتابونو کې پر کافرانو لعنت ویل شوی دی، لیکن د بني اسرائیلو پر کافرانو څنګه چې دوی په عصیان او تمرد کې په داسې شان له حده تېر شول؛ چې نه مجرم په هیڅ ډول سره د جرائمو له ارتکابه بېرته ګرځېده، او نه غیر مجرم د مجرم مخه نیوله، او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبینو باندې د هیڅ یو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کېده، نو دلته الله تعالی د داود او مسیح علیهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووایه، همغسې چې په ګناهونو کې د دوی جسارت له حده او اندازې تېرې او تجاوز کړی وو؛ نو دا لعنت هم د داسې جلیل القدرو انبیاوو په توسط پر دوی ووېل شو، چې په فوق العاده ډول سره تباه کوونکی ثابت شو، غالبا د همدې لعنت په نتیجه کې له دوی څخه ډېر افراد ظاهرا او باطنا د بیزوګانو او بدو ځناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول.

كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ

وو دوی چې یو بل به یې سره نه منع کول له هغه بد عمله چې کاوه به دوی هغه.

تفسير: د «لا یتناهون» دوه معنې کېدی شي: (۱) نه ستانه کېدل (کما في روح المعاني). (۲) یو بل به یې نه ستناوه (کما هو المشهور)، کله چې بدي په یوه قوم کې منتشره او خوره شي، او په هغوی کې کوم یو منع کوونکی او ستنوونکی هم نه وي؛ نو د عمومي عذاب اندېښنه شته.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ۝ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

(قسم دی) خامخا بد وو هغه کار چې وو دوی چې کاوه به یې. ته به وینې ډېر له دوی چې دوستي به کوي له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي.

تفسير: له کافرانو څخه مراد مشرکین دي، او د دې آیتونو مصداق د مدینې منورې یهودان وو، چې دوی د مکې معظمې له مشرکانو سره جوړه او له مسلمانانو سره یې جنګ کړی وو.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ۝

(بیا قسم دی چې) خامخا بد وو هغه شی چې پخوا لیږلي وو دوی ته ځانو د دوی (چې هغه شی موجب وو) د دې چې په غضب شو الله پر دوی، او په عذاب کې دوی به تل وي.

تفسير: یعنې د اعمالو هغه ذخیره چې پخوا له مرګه یې آخرت ته لېږي؛ داسې ده چې دوی د الهي غضب او د ابدي عذاب مستحق ګرځوي.

وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ

او که وی دوی چې ایمان یې راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبي (محمد یا موسی) او په هغه کتاب چې نازل شوی دی ده ته، نو نه به وو نیولي دوی دا مشرکان دوستان.

تفسير: له «النبي» څخه ځینې مفسرین موسی علیه السلام او ځینې محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم مرادوي، مطلب یې داسې شو: که یهودانو په رښتیا سره د موسی علیه السلام په صداقت او تعلیماتو یقین درلود (لرلی)، له مشرکانو سره به یې دوستي نه کوله، یا که دوی پر نبي علیه السلام په اخلاص سره ایمان راوړی وي؛ نو داسې حرکت به له دوی څخه نه صادرېده، چې د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړي، په دې دوهم تقدیر سره به دا آیت د یهودو د منافقانو په حق کې وي.

وَلٰكِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨١﴾

او لېکن ډېر (کسان) له دوی څنې فاسقان دي (د ايمان له دائرې څخه وتونکي).

تفسير: يعنې د الله تعالی او د خپل منلي رسول سره د ډېرې نافرمانۍ کولو له امله (وجې) دوی ته داسې يو حالت پيدا شو، چې اوس د موحدينو په مقابل کې مشرکينو ته ترجيح ورکوي، د افسوس ځای دی چې نن هم زياتره په نامه سره مسلمانان همداسې دي، چې د مسلمانانو او د کفارو د مقابلې په وخت کې له کفارو سره دوستي کوي، او د کفارو حمايت او وکالت کوي.

«اللهم احفظنا من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا»

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰى ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

خامخا مومې به ته ډېر سخت له ټولو خلقو له جهته د عداوت (دښمنۍ) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ يهوديان او (بل) هغه کسان چې مشرکان دي، او خامخا مومې به ته ډېر نژدې له ګردو (ټولو) خلقو څخه له جهته د دوستۍ له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ هغه کسان چې وايي بېشکه مونږ نصارى يو، دا (دوستي) په سبب د دې ده؛ چې بېشکه ځينې له دوی رښتين عالمان او زاهدان پوهان دي، او بېشکه چې دوی نه کوي تکبر او لويي (له منلو د حقه).

وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿٨٦﴾

او کله چې واوري دوی هغه (کلام د الله قرآن) چې نازل (راښکته) شوی دی رسول ته (نو) ويني به ته سترګې د دوی چې بهيږي (تويېږي) له اوښکو؛ له جهته د دې چې وپېژانده دوی له حقو (خبرو د الله)، وايي دوی: ای ربه څمونږه! ايمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول ستا) نو وليکه مونږ له شاهدانو (منونکو). او څه باعث دی پر مونږ چې نه به راوړو ايمان په الله، او په هغه څه چې راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چې رسول او قرآن دی) حال دا چې طمع (هيله، اميد) لرو د دې چې داخل به کړي مونږ رب څمونږ سره له قوم صالحانو (چې محمدي امت دی په جنت کې)، پس بدل ورکړ دوی ته الله په سبب د هغه چې ويلې دوی جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د دوی ويالې، چې تل به وي دوی په هغو کې، او دا (جنت) جزاء د محسنانو (نيکي کوونکو) ده. او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي او نسبت د دروغ يې کړی آيتونو څمونږ ته؛ همدغه کسان صاحبان د جحيم (ملګري د دوزخ) دي.

تفسير: په دې آيتونو کې دا ښوولې شوي دي؛ چې د يهودانو دوستي له مشرکينو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده، د هغو قومونو له جملې څخه چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورسره زياته سابقه

درلوده (لرله)، يهودانو او مشركينو دواړو قومونو په ترتيب سره له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو).

د مكې معظمې د مشركانو ضرر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خو «أظهر من الشمس» دی، ليكن ملعونو يهودانو هم له ډېرو سپكو او ناوړو حركاتو څخه لاس نه آخيسته، په داسې حال كې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مطمئن او ډاډه ناست وو؛ لويه تيږه يې پرې ورورغړوله چې په شهادت يې ورسوي، په طعام كې به يې زهر وراچول، سحر او كوډې به يې پرې كولې.

لنډه يې دا چې يو غضب به يې وروسته له بل غضب او يو لعنت به يې پس له بل لعنته ځانته ګاټه، بالمقابل سره له دې چې نصارى هم په كفر كې مبتلا وو، او له اسلام سره يې حسد او رخه(كينه) درلوده، او داسې سترګې يې نه درلودې؛ چې په هغو سره د مسلمانانو عروج وكتلی شي، بيا هم په دوی كې د حق منلو استعداد له دې دواړو فرقو څنې زيات وو، د دوی زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مينې ته نسبتا ژر مائل كېدل.

لكه چې د روم (قيصر) او د مصر پاچا (مقوقس) او د حبشې ټولواك (پاچا) نجاشي هغه سلوك چې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم د رسالت له دعوت سره كړی دی؛ د دې خبرې شاهد دی، چې په هغه وخت كې د حق منلو او د مسلمانانو د دوستۍ صلاحيت او استعداد په دوی كې د نورو اقوامو په نسبت زيات وو.

كله چې د اصحابو يو ډله د مشركانو د ظلم او تيري له لاسه پكو (تنګه) شوه؛ نو د (حبشې) په لورې يې هجرت وكړ، او مشركان تر هغه ځايه پورې هم د مسلمانانو په تعقيب كې وو، او (نجاشي) ته يې د دوی په خلاف ويناوې وكړې، نو (نجاشي) يوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته ورروغوښتل، او څه پوښتنې يې له دوی څخه وكـړې، او د مسيح عليه السلام په نسبت يې هم د دوی عقيدې ځان ته ښكاره كړې، جعفر رضي الله عنه د «مريم» د سورت څو آيتونه ورته ولوستل، او خپلې عقيدې يې په صاف ډول وربيان كړې، په (نجاشي) يې ډېر زيات تأثير وكړ، او اقرار يې وكړ: «څه شيان چې د مسيح عليه السلام په نسبت بيان فرمايلي شوي دي؛ بيخي رښتيا او بالكل صحيح دي»، (نجاشي) د پخوانيو كتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلى الله عليه وسلم آخر الزمان نبي ومانه.

دا قصه اوږده ده، لنډه يې دا چې له هجرت څخه څو كاله وروسته د حبشې پاچا يوه جرګه (چې پر اويا تنو جديد الاسلامو عيسايانو مشتمله وه) د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم أقدس خدمت ته ولېږله، كله چې دا جرګه مدينې منورې ته ورسېده، او د قرآن كريم له اورېدلو څخه خوندوره شوه؛ نو د الهي كلام له اورېدلو څخه دوی ته زيات رقّت پيدا شو، او په ژړا شول، او په داسې حالت كې چې د دوی له سترګو اوښكې بهېدې؛ پر ژبو يې د «ربّنا آمنّا» كلمات جاري وو، په دی آيتونو كې دهمغې جرګې حال بيان شوي دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحَرِّمُواْ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓاْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه حراموئ تاسې پاك لذيذ له هغو شيانو نه چې حلال كړي دي الله لپاره ستاسې، او مه كوئ تېری تاسې (له حدودو د الله)، بېشكه الله نه خوښوي تېرېدونكي له حدودو. او خورئ تاسې له هغه څيزه چې رزق (روزي) دركړې ده تاسې ته الله (چې) حلاله پاكيزه (ده) او وويرېږئ له الله څخه، هغه (الله) چې تاسې پرې ايمان لرونكي يئ !.

تفسير: هيڅ يو آسماني كتاب تر نن پورې داسې جامع، معتدل، او فطري تعليم د انساني ترقياتو د هرې شُعبې په نسبت نه دى وړاندې كړى، لكه چې په دغو دوو آيتونو كې د قرآنكريم له خوا وړاندې شوى دى، په دې آيتونو كې الله تعالىٰ مسلمانان په صاف ډول سره له دې نه منع كړي دي، چې دوى كوم لذيذ، حلال، او طيب شى په خپلو ځانونو عقيدتاً يا عملاً حرام وګرځوي، نه يواځې هم دا بلكه دوى ته الله تعالى له حلالو او طيبو نعمتونو څخه د متمتع كېدلو ترغيب هم وركړى دى، مګر سره له سلبي او ايجابي شرطونو:

(۱) چې اعتداء (حد نه تجاوز) ونه كړئ، او له حده تېر نشئ.

(۲) چې تقوى اختيار كړئ، او له الله جل جلاله څخه وويرېږئ.

د اعتداء دوه مطلبه كېدى شي، له حلالو شيانو سره لكه د حرامو په شان معامله كول، او د نصرانيانو په شان په رهبانيت كې مبتلا كېدل، يا د لذائذو او طيباتو په متمتع كېدلو كې د اعتدال له حده تېرېدل، تر دې چې په لذتونو او شهوتونو كې داسې لګيا او منهمک كېدل، چې د يهودانو په شان يواځې دنيوي ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وګرځوي.

الغرض د غُلُوّ ، جفا، افراط او تفريط په منځ كې يوه متوسطه او معتدله لاره اختيارول په كار دي، نه په دنيوي لذتونو كې د ډوبېدلو اجازه شته، او نه د «رهبانيت» له لارې د مباحاتو او طيباتو پرېښودل په كار دي، د «رهبانيت» له لارې قيد مو ځكه كېښود، چې په ځينو وختونو كې د بدني يا نفسي علاج لامله له كوم مباح څخه پرهېز كول په عارضي ډول سره په ممانعت كې داخل نه دى.

او همدا راز مسلمان په تقوى سره مأمور دى، چې د هغې معنى دا ده: چې له الله جل جلاله څنې وويرېږي، او له ممنوعاتو څنې اجتناب وكړي، له تجربې څخه معلومه شوې ده، چې د ځينو مباحاتو استعمالول په ځينو وختونو كې د كوم حرام يا ممنوع شي ارتكاب ته مفضي كيږي، د داسې مباحاتو پرېښودل ــ نه د عهد يا تقرب او قسم (لوړې) په توګه (طور) سره؛ بلكه د احتياط په ډول ښه دي، كه كوم سړى يې په كوم وخت كې سره د اباحت له اعتقاده ترک كړي، نو دغه «رهبانيت» نه دى، بلكه په ورع او تقوى كې شامل دى: «لا يبلغ العبد أن يكون من المتّقين حتّى يدع ما لا بأس به حذراً ممّا به بأس ــ الترمذي»، الحاصل د اعتدا ترک او د تقوى د اختيار د قيد له ملحوظ سره له هر قسم طيباتو څخه استفاده كېدى شي، او د ژوندانه په هر اړخ كې د پرمختګونو وَرُونه پرانيستلي شي.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نيسي تاسې الله په لغوه سره په قسمونو ستاسې كې.

تفسير: يعنې پر دوى په دنيا كې هيڅ كفاره نشته، لكه چې په «منعقد يمين» كې واجبه ده، د «لغو» او بېهوده قسم تفسير په (۲) جزء د البقره سورت په (۲۲۵) آيت (۲۸) ركوع كې پخوا ليكلى شوى دى.

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۭ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۭ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۸۹﴾

وليكن نيسي تاسې په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چې كلک كړي وي تاسې قسمونه (پر هغه، په قصد د زړه سره)؛ نو كفّاره (د ماتولو) د دې (قسم) طعام وركول دي لسو مسكينانو ته له اوسطې

(درجې) د هغو خوړو چې طعام ورکوئ تاسې (په هغه سره) کورنيو خپلو ته، يا جامې ورکول دي دغو (لسو مسکينانو) ته يا آزادول د (يوې) غاړې دي (د مريي)، نو هر څوک چې ونه مومي (له دغو درې واړو کفّاراتو يو هم) نو روژه نيول د درو ورځو دي، دا (مذکور شيان) کفاره د قسمونو ستاسې ده، کله چې قسم ياد کړئ تاسې (او بيا يې مات کړئ)، او ساتئ تاسې قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، همداسې (چې د يمين احکام يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه خپل لپاره د دې چې شکر وکاږئ په دې نعمت او احسان او شرعي بيان.

تفسير: يعني له قسم ماتولو څخه وروسته کفاره اوړي، چې هغه يو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی:

(۱) طعام ورکول دي لسو تنو مسکينانو ته، په طعام ورکولو کې اختيار لرئ چې لس تنه مسکينان په خپل کور کې مېلمانه کوئ، او موړوئ يې، يا د «فطر» د صدقې په اندازه هر مسکين ته غَله ورکوئ (له اوسطې نه د دوو وختو طعام مراد د، سره د نګلي ـ کتغ) ځکه چې اعلی يې (۳) وخته سره له نورو لوازمو دی، او ادنی يې يو وخته سپوره ډوډۍ ده).

(۲) داسې جامه ورکول دي چې په هغې سره د مسکين د بدن اکثره برخه پټه شي، مثلا کميس، يا پرتوګ يا ټيکری (يا هغه چې د عورت ستر راولي، او لمونځ پرې وشي).

(۳) د يوه مريي آزادول دي، (او په دغو درې واړو کې سړی مخيّر دی چې هر يو کوي).

(۴): روژه نيول دي، چې متواتر پرله پسې درې ورځې دي روژه ونيسي، د ﴿فَمَن لَّمْ يَجِدْ﴾ د «نه ميندلو» څخه مراد دا دی، چې د نصاب خاوند نه وي، (کما في روح المعاني).

﴿وَاحْفَظُوٓا۟ أَيْمَـٰنَكُمْ﴾ «او ساتئ قسمونه خپل» يعني اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ، او که يې کله وکړئ، او په ماتولو کې يې خير نه وو، نو بيا يې له ماتولو څخه وساتئ، او که در څخه مات شو، نو بيا يې د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ.

په بل عبارت: د قسمونو حفاظت دا دی: چې پر هرې خبرې بې له ضرورته قسم ونه خوري؛ چې دغه ښه عادت نه دی، او که قسم يې وکړ؛ نو تر مقدوره دې وساتي (که په ماتولو کې يې خير وي؛ مات دې کړي او کفاره دې ورکړي !) او که له کوم سببه يې مات کړي؛ نو کفاره دې اداء کړي، دا ګرد شيان د يمين په حفاظت کې داخل دي.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَـٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَـٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٩٠﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !): بېشکه همدا خبره ده چې شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه شيان) پليت دي له کار د شيطان څخه دي؛ نو ځان وساتئ تاسې له دې څخه لپاره د دې چې نجات ومومئ تاسې (په دې ځان ساتلو سره).

تفسير: د «انصاب» او د «ازلام» تفسير په (۶) جزء د المائده سورت په (۳) آيت په اوله رکوع کې د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا۟ بِٱلْأَزْلَـٰمِ﴾ په ذيل کې تېر شو، لـه دې آيت څخه پخوا هم ځينې آيتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوي وو، اول دا آيت نازل شوی وو: ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَـٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا﴾ (۲ جزء د البقره سورت (۲۱۹) آيت (۲۷) رکوع) اګر که په دغه آيت کې هم د خمر د تحريم په لوري صريحه اشاره شته، مګر

خرنګه چې په هغه کې په صاف طور سره د خمر د پرېښودلو حکم نه وو؛ نو ځکه عمر رضي الله تعالی عنه د هغه له اورېدلو څخه وروسته وویل: «اللهم بیّن لنا بیانا شافیا»، وروسته له دې نه بل آیت راغی: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ﴾ الآیه ـ (۵ جزء د النساء سورت (۴۳) آیت (۷) رکوع)، په دې کې هم د خمرو د تحریم تصریح نه وه، اګر که د نشې په حالت کې له لمانځه ځنې ممانعت شوی دی، او دغه قرینه وه په دې خبره باندې چې غالباً دا شی عنقریب بیخي حرام کېدونکی دی، مګر څنګه چې په عربو کې د شرابو د څښلو رواج ډېر زیات وو، او له هغو څخه دفعتاً ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبینو په لحاظ سهل او آسان نه وو، نو ځکه په نهایت حکیمانه ډول سره یې متدرجاً لومړی د شرابو نفرت په زړونو کې ورواچاوه، او بیا ورو ورو د تحریم له حکم سره مأنوس کړل، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د دې دویم آیت له اورېدلو څخه بیا هغه الفاظ تکرار کړل چې: «اللهم بیّن لنا بیانا شافیا»، څو د (المائده) سورت دا آیتونه چې مونږ یې په تلاوت سره اوس مشرّف یو؛ له ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ﴾ څخه تر ﴿فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ پورې نازل شول، چې د بت پرستی په شان په دې کې په ډېر صاف او ښکاره ډول سره له دې ناولي او مردار شي څخه د اجتناب کولو هدایت راکړی شوی دی، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د ﴿فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ له اورېدلو څخه وروسته په زوره نارې کړې: «انتهینا انتهینا یا ربنا !» او خلقو د شرابو چاټی ګانې ماتې کړې، او شرابخانې له شرابو څخه تشې شوې، د مدینې منورې په کوڅو کې لکه د باران اوبه شراب بهېدل.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَٰوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَوٰةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿۹۱﴾

بېشکه چې همدا خبره ده؛ غواړي شیطان چې واچوي په منځ ستاسې کې عداوت (دښمني) او بغض (کینه په څښلو) د شرابو کې او (کولو د) قمار کې، او اړوي تاسې له یاده د الله او له لمانځه څخه، نـو آیا یئ تاسې منع کیدونکي (اوښتونکي له دې بدو کارونو؟ بلکه واوړئ).

تفسیر: کله چې د شرابو د څښلو له اثره د سړي عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شي، نو ډېر ځلې شرابیان د لیونیانو په شان په خپلو منځو کې جنګونه او جګړې سره کوي، او یو له بل سره وهي، او یو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوي، همدغه حال بلکه له دې څخه زیات د قمار (جوارۍ) دی، د قمار په وړلو او بایللو کې سختې جګړې، منازعې او فسادونه پیښېږي، چې د هغو په وسیله شیطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو لپاره په لاس ورځي، دا خو یې ظاهري خرابي شوه، باطني نقصان یې دا دی، چې د هسې شیانو په مشغولېدو سره انسان د الله تعالی له یاد او عبادت څخه بیخي غافلېږي.

فائده: په دغو دواړو آیتونو کې د شرابو او قمار د حرمت تایید او تاکید په لس ډوله (قسمه) شوی دی:

(۱) دا چې جمله یې په «انما» سره شروع فرمایلې ده، تاکید افاده کوي.

(۲) د بت پرستی په شان یې وفرمایل.

(۳) پلیت یې وبلل.

(۴) د شیطان عمل یې وباله.

(۵) د اجتناب امر یې ترې صادر کړ.

(۶) دا چې اجتناب یې د نجات سبب دی.

(۷) دا چې د بغض، عداوت، او کینې موجب دی.

(٨) دا چې د الله له ذکر او یاد څخه ګرځوونکې دی.

(٩) دا چې حصاروونکې دی له لمانځه.

(١٠) دا چې صریح امر صادر شوی دی، چې د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واوړئ !.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

او ومنئ تاسې (حکم د) الله، او ومنئ تاسې (حکم د) رسول (د الله)، او وساتئ تاسې (ځان له مخالفت د دوی)، پس که وګرځېدلئ تاسې (له احکامو د دوی) نو پوه شئ ! چې بېشکه همدا خبره ده چې: پر رسول ځمونږ (محمد) هم دا رَسَونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعني که د یوه شي ګټې او ضررونه تاسې نشئ احاطه کولی؛ نو بیا هم د الله تعالی د احکامو امتثال وکړئ، او د الهي قانون له تخلّفه ځان وساتئ ! او که مو ځانونه ترې ونه ساتل؛ نو ځمونږ رسُول الهي احکام او قوانین تاسې ته په ښکاره ډول سره در رسولي دي، د تخلّف نتیجې ته تاسې پخپله فکر وکړئ ! چې څه به کیږي؟ د هغه اضرار یقینا تاسو ته رسیدونکي دي.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَّآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَّآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَّأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

نشته پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وي او کړي یې وي ښه (عملونه) هیڅ ګناه په هغه شي کې چې خوړلي دي دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چې راتلونکو څخه ځان وساتي، او ټینګ وي په ایمان کې، او کوي ښه (عملونه)، بیا ځان ټینګ کړي (له محرّماتو) او ایمان راوړي (په تحریم د محرّماتو هم)، بیا (وروسته له هغه) پرهېز کوي (له شبهاتو هم)، او احسان کوي (له خلقو سره یا ښه کړي ګرد اعمال خپل)، او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: په نهایت قوي او صحیحو احادیثو کې راغلي؛ کله چې د خمر د تحریم آیتونه نازل شول، نو اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم سوال وکړ: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! د هغو مسلمانانو احوال به څه وي، چې د تحریم له حکم څخه پخوا یې شراب څښلي، او په همغه حالت کې مړه شوي دي؟» مثلا هغه ځینې اصحاب چې شرا ب یې څښلي وو، او د «احد» په غزا کې شریک شوي وو، او په هغه حالت کې په شهادت ورسېدل، چې په معده کې یې شراب هم موجود وو، نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو.

د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دې آیت مطلب دا دی: هغه کسان چې د ایمان او د نېک کار او صالح عمل خاوندان وي، ژوندي وي که مړه؛ هغوی ته د یوه مباح شي په خوړلو کې د اباحت په وخت کې هیڅ مضایقه نشته، خصوصا بیا هغو کسانو ته چې په عامو احوالو کې په تقوی او د ایمان په خصائلو سره متصف وي، او بیا په همدې خصائلو کې یې پرله پسې ترقي کړې وي، تر دې چې د ایمان او تقوی په مدارجو کې یې دومره ترقي کړې وي؛ چې د احسان تر مرتبې پورې رسیدلي وي.

د ایمان او یقین مراتب د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لري، له تجربو او شرعي نصوصو څخه ثابته ده، څومره چې سړی په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد في سبیل الله کې ترقي وکړي، په همغه اندازه د الله تعالی خوف او زړه یې د ده د عظمت او جلال له تصوره معمور او ایمان او یقین یې مضبوط او مستحکم کیږي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَيَبۡلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلصَّيۡدِ تَنَالُهُۥٓ أَيۡدِيكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ لِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٩٤﴾

اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې اې مؤمنانو !) خامخا ازمویي تاسې هرو مرو (خامخا) الله په یوه شي له ښکار نه (په وخت د احرام کې)؛ چې رسیږي (ځینو د) هغو ته لاسونه ستاسې (چې واړه دي)، او (ځینو د هغو ته) نېزې ستاسې (چې غټ دي، دغه ازمېښت) لپاره د دې دی چې ښکاره (معلوم) کړي الله هغه څوک چې ویرېږي له ده په غیب سره (بې له لیدلو او بېل یې کړي د ضعیف الایمان څخه)، نو هر هغه چې له حده تېرى وکړي (په کولو د ښکار په احرام کې) پس له دې (منعې له ښکاره) نو دى ده ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د احرام په حالت کې د ښکار له نه کولو څخه مطلب دا دی: چې د الله تعالی له طرفه په مُطیعو او امر منونکو بندګانو دغه امتحان دی، چې دوی د احرام په حالت کې کله چې له ښکار سره مخامخ شي، او په آسانۍ سره د هغه په ویشتلو او نیولو هم قادر وي؛ نو څوک دی چې بې له لیدلو څخه له الله تعالی څخه وویرېږي؟ او د هغه د حکم امتثال وکړي؟ او له اعتداء (د الهي احکامو له تجاوز کولو) څخه د الهي سزا له امله (وجې) وویرېږي؟.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡتُلُواْ ٱلصَّيۡدَ وَأَنتُمۡ حُرُمٞۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا فَجَزَآءٞ مِّثۡلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحۡكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ هَدۡيَۢا بَٰلِغَ ٱلۡكَعۡبَةِ أَوۡ كَفَّٰرَةٞ طَعَامُ مَسَٰكِينَ أَوۡ عَدۡلُ ذَٰلِكَ صِيَامٗا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمۡرِهِۦۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَۚ وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُۚ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ٩٥﴾

اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې اې مؤمنانو !) مه وژنئ تاسې ښکار حال دا چې تاسې محرمان اوسئ، او هر هغه څوک چې ووژني دا (ښکار) له تاسې څخه په قصد سره نو (پرې) بدل دی په مثل د هغه چې وژلی (یې) دی له چارپایانو څخه، چې حکم به کوي په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسې (مسلمانانو) څنې، په دې حال چې هغه (د بدل حیوان) د نذر په ډول (طریقې) ورسولی شي کعبې ته، یا (پرې) کفّاره ده طعام د(څو تنو) مسکینانو، یا په برابرۍ د هغه (طعام) روژه نیول دي، لپاره د دې چې وڅکي سختي د عمل خپل، عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي، او هر هغه څوک چې بېرته وګرځېد (ښکار کولو ته په احرام کې) نو بدل به واخلي الله له ده څخه، او الله ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، څېښتن (خاوند) د بدل اخیستو دی (له مجرمینو نه).

تفسیر: یعنې مه وژنئ اې مؤمنانو ! ښکار کله چې تاسې په احرام کې اوسئ ! یعنې هر هغه حیوان چې له تاسې څخه ترهېدونکی وي، غوښه یې حلاله وي او که حرامه، بې له تپوس، غټ کارغه (باښه)، لړم، موږک، او خوړونکي سپي، چې د دې پنځو واړو قتل په احرام کې هم روا دی، او په یو روایت کې د لړم په ځای مار، او د سپي په ځای لېوه راغلی دی، او هر څه چې میاشي، ورږې، کنې، شمشتې او مېږې دي؛ څمونږ د حنفیانو په مذهب عفوه دي.

﴿وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا﴾ «او هر هغه څوک چې ووژني دا ښکار له تاسې په قصد سره» له دغه قصد څخه دا مطلب دی، چې خپل احرام یې په یاد وي، او په دې هم مستحضر وي، چې د احرام په حالت کې ښکار جائز نه دی، دلته یې یواځې د «متعمّد» حکم وفرمایه، چې د ده د فعل سزا دا ده، او الله تعالی کوم انتقام چې آخلي هغه بېل دی، لکه چې ﴿وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُ﴾ سره یې تنبیه وفرمایله.

﴿عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ﴾ «عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي»، يعني د حکم له نزوله پخوا، يا لومړی له اسلامه د جاهليت په زمانه کې که چا داسې حرکت کړی وي؛ نو اوس الله تعالی څه سزا نه ورکوي، حال دا چې له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کې داسې ښکار کول ډېر بد ګڼله، نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه بېځايه نه وه، چې هغه شی چې ستاسې په زعم سره هم په جرائمو کې داخل وو؛ د هغه ارتکاب ولې کړی شوی دی؟.

﴿وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ او الله ښه قوي غالب دی په انفاذ د احکامو، څېښتن (خاوند) د بدل اخيستو دی له مجرمينو څخه، يعني نه کوم مجرم د ده له قبضې څخه تښتېدلی شي، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو څنې چې د سزا ورکولو وړ (لائق) دي تېرېدونکی دی (مګر هغه چا ته چې اراده وفرمايي دعفو کولو).

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهٗ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۹۶﴾

حلال کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر لپاره د نفع اخيستو ستاسې، او لپاره د (نورو) مسافرانو (چې وچ يې کاندي)، او حرام کړی شوی دی په تاسې ښکار د وچې څو چې اوسئ تاسې محرمان، او وويرېږئ تاسې له الله هغه چې هم ده ته به ورټول کړل شئ تاسې.

تفسير: «په احرام کې د درياب ښکار يعنې ماهئ (کب) حلال دی، او د سيند خواړه يعنې هغه ماهي چې له اوبو څنې بېل او مړ شوی وي، او ده هغه نه وي نيولی؛ هم حلال دی، الله تعالی وفرمايل چې: دا مو ستاسې د فائدې له امله (وجې) روا کړی دی، بيا دې څوک داسې ګومان ونه کړي، چې دا د حج په طفيل حلال شوی دی، ويې فرمايل: چې د نورو ګردو (ټولو) مسافرانو د فائدې لپاره ماهي اګر که په تالاو کې وي، هغه هم د سيند د ښکار حکم لري، دا د هغه ښکار حکم معلوم کړی شوچې په احرام کې وی (د مکې معظّمې) په لوري قصد دی، چې په هغې او د هغې په شاوخوا کې تل ښکار کول حرام دي، بلکه هلته د ښکار وېرول او تښتول هم حرام دي».

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ ۗ

ګرځولې ده الله کعبه چې کوټه ده د بزرګۍ (او عبادت او دعزت) (باعث) د قيام (او انتظام) لپاره د خلقو، او مياشته بزرګه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبې ته (هم) او آمېل داره چارپايان (هم چې بيولی شي کعبې ته).

تفسير: کعبه شريفه د خلقو د ديني او دنيوي دواړو حيثيتونو د قيام او انتظام باعثه ده، حج اوعمره خو هغه عبادتونه دي؛ چې د دوی اداء مستقيما په کعبې شريفې پورې اړه (احتياج) لري، ليکن د لمانځه لپاره هم د قبلې استقبال شرط دی، په دې ډول سره کعبه شريفه د خلقو د ديني عباداتو د قيام سبب شوې ده، بيا کله چې په حج او نورو مواقعو کې له ګردو (ټولو) اسلامي ملکونو څنې په لکونو مسلمانان هلته سره ټولېږي، نو دوی بېشماره تجارتي، سياسي، اخلاقي، مذهبي، او روحاني فوائد هم حاصلولی شي، الله تعالی دغه ځای «حرم آمن» ګرځولی دی، نو ځکه نه يوائې هلته انسانانو، بلکه نورو ساکښانو (ذي روحو) ته هم امن په برخه کېږي.

د جاهليت په زمانه کې چې ظلم او وينې تويول او فتنه او فساد خورول محض عادي او معمولي خبرو په شان وو، يوه سړي د خپل پلار په قاتل باندی هم په حرم شريف کې تعرض نشو کولی، له مادي حيثيته هر انسان د دې منظرې او ننداري له ليدلو څخه حيرانيږي، او په چرت (خيال) کې لوېږي، چې په ﴿بِوَادٍ غَيْرِ ذِيْ زَرْعٍ﴾ کې په دومره افراط سره

د خوړلو او څښلو او د فواکهو او مېوو د نفيسو اقسامو او نورو څخه دومره زيات شيان له کومو کومو ځايونو څخه راوړل کيږي؟ دا ګرد (ټول) حيثيتونه ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ کې معتبر کېدی شي.

محققانو په نزد د ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ مطلب دا دی چې: د کعبې شريفې مبارک وجود د کل عالم د قيام او د بقاء باعث دی، د دنيا ودانتيا تر هغه وخته پورې ده، څو بيت الحرام او د ده احترام کوونکي مخلوقات موجود وي، او کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمايي، چې دې عالَم او د هغه کارخانې ته خاتمه ورکړي؛ نو له ګردو (ټولو) کارونو څخه د مخه همدا مبارک محل چې «بيت الله شريف» ورته وايي؛ پورته کاوه شي، لکه چې د ځمکې د جوړولو په وخت کې له ګردو (ټولو) څخه د مخه همدا متبرّک محل جوړ شوی وو، ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيۡتٖ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ الآيه.

د بخاري «رحمه الله» په حديث کې دي، چې يو تک تور حبشي (چې د «ذو السّويقتين» په نامه يې لقب ياد کړی دی) د کعبې د عمارت يوه يوه ډبره (ګټه) به ونړوي، اما تر څو پورې چې الله تعالی د دې جهان د نظام او قوام اراده لري، هيڅ يو زورور او خورا قوي قوم هم دکعبې شريفې د انهدام په مقصد کې نشي بريالي (کامياب) کېدی، او هيڅوک او هيڅ ملت په داسې ناپاکې ارادې له سره نشي کاميابېدی، د «أصحاب فيل» له قصې هر مسلمان خبر دی.

﴿ذَٰلِكَ لِتَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ ٩٧﴾

دا (تېر بيان) لپاره د دې دی چې پوه شئ تاسې چې بېشکه الله عالم دی په هر هغه شي چې دی په آسمانونو کې، او په هر هغه شي چې دی په ځمکه کې، او بېشکه الله په هر شي باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعنې کعبه شريفه ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ ګرځول چې په هغې کې ديني او دنيوي مصالح رعايت شوي دي، او هغه خورا (ډېره) لويه پېشګويي چې په ظاهر کې له قياس څخه مخالفه ښکاري؛ د دې دليل دی چې په ځمکه او آسمانونو کې هيڅ شی د پاک الله جل جلاله له علم څخه وتلی نشي.

﴿ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٩٨﴾

پوه شئ چې بېشکه الله ډېر سخت دی عذاب د ده (هغه چا ته چې تل د حرامو ارتکاب کوي) او بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: يعنې هغه حکمونه چې د احرام په حالت کې يا د کعبې شريفې د احترام او نورو په متعلق ورکړی شوي دي، که له هغوی څخه عمداً مخالفت وکړئ! نو وپوهېږئ! چې د الله تعالی عذاب ډېر سخت دی، او که په سهوې او نسيان سره تقصير در څخه وشي، نو په کفّاره او نورو سره يې تلافي وکړئ! بېشکه چې الله جل جلاله لوی بښونکی او مهربان دی.

﴿مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا تَكۡتُمُونَ ٩٩﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول څه مګر رسونه (د پيغام) ده، او الله عالم دی په هغه شي (هم) چې ښکاره کوئ يې تاسې او په هغه شي (هم) چې پټوئ يې تاسې.

تفسير: رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء کړ، او د حق تعالی حجت په ګردو (ټولو) بندګانو تمام شوی دی، اوس هر څه او هر هغه عمل چې په ظاهر او باطن کې وکړئ! الله تعالی ته معلوم دی، د حساب او جزاء په وخت کې به يوه يوه ذره هم ستاسې په مخ کې ښکاره او در اېښوده کيږي.

قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) نه برابريږي خبيث (ناپاک) او طيّب (پاک) اګر که ښه درښکاره شي تاته ډېروالی د خبيث (ناپاکه)، نو وويرېږئ ! تاسې له الله اې خاوندانو د (صافو) عقلونو لپاره د دې چې تاسې نجات ومومئ.

تفسير: طيب او خبيث يو شان نه دي، (او بيخي بد له ښو سره نه برابريږي، يعني حرام او حلال، ناپاک او پاک، کره او ناکره په اموالو کې او همداسې طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کې نه دي برابر، بلکه دغه حکم عام دی، او په هر څه کې جاري کيږي)، لږ شی چې طيب او حلال وي، له ډېرو خبيثو او حرامو شيانو څخه ښه او بهتر دی، عقلمند ته لازم دي، چې همېشه طيب او حلال شی اختيار کړي ! او د خرابو شيانو په لوري له سره ونه ګوري ! اګر که ډېر زيات او خورا (ډېر) ښه هم ښکاره شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني اې مؤمنانو !) مه کوئ تاسې پوښتنې له (هغو) شيانو که ښکاره کړی شي تاسې ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړي تاسې (هغه ځواب)، او که پوښتنې وکړئ تاسې له (حاله) د هغو (شيانو) په داسې وخت کې چې نازل کاوه شي قرآن (يعني وحيې راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسې ته، عفوه کړېده الله له هغو (تېرو پوښتنو) او الله ښه ښبونکی (د خطياتو) ډېر تحمل والا دی (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: په دې آيتونو کې تنبيه فرمايي چې هغو شيانو په متعلق فضول، چټي (بېکاره) او له موضوع څخه لرې سوالونه مه کوئ ! چې په هغو کې شارع تصريحا څه نه دي بيان کړي، همغسې چې د تحليل او تحريم په سلسله کې د شارع بيان د هدايت او بصيرت موجب دی؛ د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی، هر هغه شی چې الله تعالی په خپل حکمت او عدل سره حلال يا حرام فرمايلی دی، همغه حلال يا حرام شوی دی، او له هغه شي څخه يې چې سکوت فرمايلی دی؛ په هغه کې توسع او پراختيا شته، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتې او د هغه په فعل او ترک کې عامل آزاد دی.

په حديث کې دي چې «نبي کريم صلی الله عليه وسلم ارشاد وفرمايه چې: «اې خلقو ! الله تعالی پر تاسې حج فرض کړی دی» يوه سړي پوښتنه وکړه: «آيا په هر کال کې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ؟» ويې فرمايل: «که ما ويلي وی (هو !) نو د هر کال لپاره به واجبېده، او بيا به تاسې د هغه په اداء نه قادرېدئ، په هر هغه شي کې چې زه تاسې آزاد پرېږدم؛ تاسې هم له ما څخه پوښتنې مه کوئ»، په يوه حديث کې يې فرمايلي: «په مسلمانانو کې هغه سړی لوی مجرم دی، چې د ده په پوښتنې داسې يو شی حرام شوی وي؛ چې هغه حرام نه وو»، په هر حال دا آيت د شرعي احکامو په نسبت د داسې بې ضرورته او له موضوع څخه د لرې سوالونو وړونه بندوي.

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

په تحقيق پوښتنه کړېوه د داسې خبرو يو قوم پخوا له تاسې، بيا وګرځېدل پرې کافران (منکران).

تفسیر: (لکه چې ثمودیانو صالح علیه السلام ته ویلي وو: چې له کاڼي څخه مونږ ته اوښه راوباسه، او لکه چې بني اسرائیلو لپاره د غزا کولو له (اشموئیل) څخې پاچا غوښتی وو، کله چې (طالوت) پاچا شو؛ نو بیا یې غزا ونه کړه، او د عیسی علیه السلام نه د ده قوم خنچه طلب کړې وه)، په صحیح حدیث کې دي، چې پخواني قومونه د سوالونو له کثرته او د خپلو انبیاوو علیهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنۢ بَحِيرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ وَّلَا وَصِيلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۖ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۱۰۳﴾

نه دي روا کړي الله له هیڅ بحیرې او نه سائبې او نه وصیلې او نه حام، ولیکن هغه کسان چې کافران شوي دي؛ تړي پر الله دروغ (بهتان) او ډېر له دوی څخې نه پوهیږي (په حق او باطل).

تفسیر: بحیره ـ سائبه ـ وصیله ـ او حام دا ګردي (ټولي) د جاهلیت د زماني له رسومو او شعائرو سره تعلق لري، مفسرینو د دغو په تفسیر کې ډېر اختلاف سره کړی دی، ممکن دی له دوی څخې د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندې وشي.

مونږ یواځې د سعید بن المسیّب «رحمه الله» تفسیر له صحیح بخاري «رحمه الله» څخه نقلوو:

(«بحیره» هغه ساکښ (ذي روح) وو چې شودې یې د بتانو په نامه کېدې، او له هغو څخې بل هیچا فایده نه اخیستله، «سائبه» هغه ساکښ وو چې د بتانو په نامه لکه د هندوانو «سانډ» خوشې کېده، «وصیله» هغه ښځه اوښه وه، چې پرله پسې یې څو داسې ښځی جونګکي (بچي) ځیږولي وي؛ چې په منځ کې به یې یو نر جونګکی (بچی) نه وو، او بیا به د بتانو په نامه خوشې ګرځېده، «حام» هغه نر اوښ وو، چې پر خاصو څو اوښو باندې به ختلی وو، او بیا به خوشې کېده).

علاوه پر دې چې دا شیان د شرک د شعائرو څخې وو، د هغو ساکښانو (ذي روحو) غوښې او شودې او سپرلی (سورلی) او نور شیان چې الله جل جلاله حلال کړي دي، او ښایي چې خلق له هغو څخې منتفع شي، پر هغو باندې د حل او حرمت قیود له خپل لوري ایښودل، ګواکې د خپل ځان لپاره د تشریع منصب تجویز کولو په شان وو.

د دغو مشرکینو بل لوی ظلم دا وو چې د خپل شرک رسوم یې د الله تعالی د خوښې او قربت ذریعه ګڼله، نو دغه څواب داسې ورکړ شو، چې الله تعالی دا رسوم نه دي مقرر کړي، د دوی مشرانو په الله تعالی دا بهتان تړلی وو، چې اکثرو بې عقلانو او عامو خلقو هم هغه منلی وو، الغرض دلته یې تنبیه فرمایلې ده، همغسې چې فضول او بېکاره سوالونه او په شرعي احکامو کې تشدید او سختي پیښول جرم دی؛ له هغه څخې زیات لا دغه جرم دی، چې بې د شارع له حکمه یواځې په خپلو آراوو او اهواوو سره د حلالو او د حرامو تجویزونه وکړئ.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۗ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَّلَا يَهْتَدُونَ ﴿۱۰۴﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې راشئ تاسې هغه شي ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله او (راشئ) په لوري (د حکم) د رسول (د الله) نو وایي دوی: بس دی مونږ ته هغه دین چې موندلي دي مونږ پر هغه (دین) پلرونه خپل، آیا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه به پوهېدل په هیڅ شي او نه به یې لاره موندله (حق ته).

تفسير: د جاهلانو له گردو څخې لوی حجت همدغه دی: «هغه کار چې مونږ ته له پلرونو او نیکه گانو څخې راپاتې دی، آیا مونږ له هغه څخې څرنگه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته وروښودل شول: «که ستاسې اسلاف له بې عقلی یا گمراهی د هلاکت په ژوره کنده کې لویدلي وي، نو آیا تاسې هم د همغو پر قدم (پله) باندې درومئ؟».

شاه صاحب ليکي: «که د پلار حال معلوم وي، چې د حق تابع او د علم خاوند وو، نو د هغه لاره دې ونیسي ! که نه (د پلار متابعت) عبث دی»، يعنې کيفما اتفق د ړندو په شان تقليد جايز نه دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٠٥

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) لازمه ونیسئ پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو، هیڅ زیان نه رسوي تاسې ته (گمراهي د) هغه چا چې گمراه شوی دی، کله چې په سمه صافه لاره اوسئ تاسې، (خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دی د ټولو، نو خبر به کړي (الله په قیامت کې) تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسير: یعنې که کفار د خپلو پلرونو او نیکونو له تقليده، له دومره پنده او پوهې سره هم نه راگرځي؛ نو تاسې مه غمجن کېږئ ! زيات له دې نه خپل ځان مه ربړوئ (تکليف کوئ) د بل چا له گمراهی څخې تاسې ته هیڅ زیان نه دررسيږي !، په دې شرط چې تاسې پر سمه لاره تگ وکړئ ! سمه لاره همدا ده چې انسان ایمان او تقوی غوره کړي، او له بدې څخه خپل ځان وژغوري (وساتي)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) لپاره امکاني زيار (محنت) وکاږي، او کوښښ وکړي، که بیا هم خلق له بدو کارونو څخه لاس وانخلي، نو هغه هیڅ زیان نه لري.

که له دې څخې داسې یو مطلب واخيستل شي: «کله چې یو سړی خپل لمونځونه او روژې او نور واجبات په ښه ډول (طريقه) سره اداء کړي، نو د «امر بالمعروف نهي عن المنكر» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږي؛ بيخي غلط دی»، د «اهتداء» لفظ «امر بالمعروف» او د هدايت نورو گردو (ټولو) وظائفو لره شامل دی، او له سره نه ښايي چې یو مسلمان سړی داسې ووايي: «د بل چا گمراهي ما ته ضرر نه رسوي»، ځکه چې دغه خو پخپله ښه خبره نه ده، چې سړی د بل له منکره مانع نشي.

اگر که په دې آیت کې د خبرې مخ د مسلمانانو په لوري دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده، چې د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لارې څخې کاږه شوي هم وي؛ نو بیا هم تاسې عمداً د هغوی پیروي کوئ؟ ! ولې خپل ځانونه په دغه چټې (بیکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کې اچوئ؟ ! اوس هغوی پریږدئ ! او د خپلو عاقبتونو په فکر کې ولوېږئ ! او په خپلو گټو او نقصانونو په ښه شان وپوهیږئ ! که پلرونه او نیکونه گمراهان وي، او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره تگ وکړي؛ نو د پلار او نیکه نه داسې مخالفت اولادې ته له سره مضر نه دی، داسې خیالات بیخي ناپوهي او جهالت دی چې: «په هیڅ یوه حال کې اولادې ته نه ښايي چې د پلار او نیکه له طريقې څخه خپل قدم چپ او مخالف کېږدي، که نه پوزه به یې پرې شي؟».

عقلمنو لره ښايي چې د انجام خيال ولري ! ځکه چې وړاندې او وروسته د الله تعالی په مخ کې ټول سره یو ځای وړاندې کېدونکي دي، او هلته به له هر چا سره خپل عمل مل وي، او خپله جزا به ومومي، او خپل کرلي به ريبي، ﴿إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا﴾ الآیه ـ «خاص طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دی د ټولو، نو خبر به کړي الله په قیامت کې تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې کول به مو» يعنې هغه چې گمراه پاتې شوي، او هغه چې لاره یې موندلې؛ د هغو ټولو نېک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کېږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ شَهَٰدَةُ بَيۡنِكُمۡ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلۡمَوۡتُ حِينَ ٱلۡوَصِيَّةِ ٱثۡنَانِ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ أَوۡ ءَاخَرَانِ مِنۡ غَيۡرِكُمۡ إِنۡ أَنتُمۡ ضَرَبۡتُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَأَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةُ ٱلۡمَوۡتِۚ تَحۡبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعۡدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقۡسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ لَا نَشۡتَرِي بِهِۦ ثَمَنٗا وَلَوۡ كَانَ ذَا قُرۡبَىٰ وَلَا نَكۡتُمُ شَهَٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذٗا لَّمِنَ ٱلۡأٓثِمِينَ ۝١٠٦

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې اې مؤمنانو !) شهادت په منځ ستاسې کې کله چې حاضر شي يوه د ستاسې ته (علامې د) مرګ په وخت د وصيت کې (شهادت) د دوو تنو دی، چې دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وي له تاسې (مسلمانانو) څخه، يا دوه تنه نور شاهدان غير له تاسې (مسلمانانو يعنې د غير مسلم)، که تاسې سفر مو کاوه په ځمکه کې، بيا ورسيږي تاسې ته مصيبت د مرګ (هسې دوه تنه نور) چې بندوئ به تاسې دغه دواړه وروسته له لمانځه (د مازيګر)، نو قسم دې وکړي دواړه په الله که شکمن يئ تاسې (په شهادت د دوی کې او وايي به): نه بدلوو په دې قسم سره مال اګر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوی (هم) او نه پټوو مونږ شاهدي د الله، بېشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کې خامخا له ګناهګارانو به يو.

تفسير: په دې آيتونو کې يې د وصيت ډېرې ښې طريقې تلقين فرمايلې دي، يعنې که مسلمان د مړ کېدلو په وخت کې خپل مال او نور شيان بل چا ته حواله کړي، نو دا بهتره ده چې دوه معتبره مسلمانان دې پرې شاهدان ونيسي ! که مسلمانان پيدا نشي، لکه چې په سفر يا نورو مواقعو کې داسې اتفاق ولويږي؛ نو دوه کافران دې «وصي» ودرول شي !، بيا که وارثانو ته شبهه ولويږي، چې دغو کسانو به څه مال پټ کړی وي، او وارث پرې دعوی وکړي، او د دغې دعوی لپاره شاهدان ونه لري؛ نو هغه دواړه کسان دې قسم وخوري چې مونږ هيڅ نه دي پټ کړي، او مونږ د کومې طمعې او قرابت له سببه دروغ نشو ويلی، او که يې ووايو نو ګناهګار به يو.

فَإِنۡ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسۡتَحَقَّآ إِثۡمٗا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَحَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَوۡلَيَٰنِ فَيُقۡسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا وَمَا ٱعۡتَدَيۡنَآ إِنَّآ إِذٗا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١٠٧

نو که اطلاع حاصله کړه شوه پر دې چې بېشکه دا دواړه مستحق شوي دي د ګناه (د حقې خبرې د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دې ودريږي په ځای د دې دواړو (حلف ته، او که يو تن وي هم څه مضايقه نه لري) له هغو کسانو چې ثابت شوی دی پر هغو (وصيت يا شاهدي دغسې دوه تنه نور چې) قريبان وي (ميت ته يا غوره وي)، نو قسم دې وکړي دا دواړه په الله چې: خامخا شاهدي ځمونږ ښه حقه (او رښتيا) ده له شاهدۍ د هغو (لومړنيو) څخه، او څه تجاوز مو نه دی کړی، بېشکه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) کې خامخا له ظالمانو به يو.

تفسير: يعنې که له قرائنو او آثارو څنې د وصيانو کوم قسم (لوړه) دروغ ښکاره شي، او دوی د شرعي شهادت په ذريعه خپل صداقت ثابت نشي کړی، نو د ميت وارثانو ته دې قسم ورکړی شي، چې دوی ته د وصيانو د دې دعوی د واقعيت هيڅ علم او خبر نشته، او دا چې دغه شاهدي د وصيانو له شهادت څنې زياته أحق بالقبول (يعنې د قبول لپاره ډېره مستحقه ده) ده.

ددې آيتونو شأن نزول دا دی: يو مسلمان چې (بُديل) نوميده له دوو سړيو (تميم) او (عُديّ) سره «چې په هغه وخت کې نصرانيان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهي (روان) شول، کله چې (شام) ته ورسېدل؛ (بديل) رنځور شو، او

د خپل مال فهرست (نوملیک) یې ولیکلو، او په خپلو اسبابونو کې یې کېښود، او د هغه نوملیک اطلاع یې خپلو دغو دواړو ملګرو ته ور نه کړه.

کله چې مرض یې شدت وکړ، نو ده خپلو دغو دواړو نصراني ملګرو ته وصیت وکړ، چې ځما دا ټول اسباب ځما وارثانو ته ورسوئ ! لکه چې دوی هغه ګرد (ټول) اسبابونه له ځانه سره یوړل، او د ده وارثانو ته یې وروسپارل، مګر یو د سپینو زرو جام یې (چې پرې د سرو زرو ملمع او نقش او سینګار وو) ترې ستون کړ.

کله چې د وارثانو په لاس کې هغه فهرست (چې د اسبابونو په منځ کې وو) هم ولوېد؛ دوی له هغو وصیانو څخه پوښتنه وکړه چې: «آیا مړي د دې مالونو له منځه څه مال خرڅ کړی هم دی؟ یا یې ناروغي ډېره ځنډېدلې (اوږده شوې) او پرې دارو درمل شوي؟ او څه مال یې په معالجه کې لګېدلی دی؟» دوی د دې دواړو سوالو ځواب په نفي سره ورکړ.

آخر دا معامله د فخر کائنات رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې تقدیم شوه، څرنګه چې له وارثانو سره شاهدان نه وو، نو هغو دې دواړو نصرانیانو ته په دې الفاظو سره قسم ورکړ، چې «مونږ د هغه مړي په مال کې هیڅ ډول خیانت نه دی کړی، او نه مو څه شی له هغه څخه پټ کړي دي»، نو د دې قسم خوړلو له امله (وجې) د دغو وصیانو په ګټه فیصله وکړی شوه.

څه موده وروسته دا خبره څرګنده شوه، چې دوی هغه جام په یو زرګر باندې په مکه معظمه کې خرڅ کړی (پلورلی) دی، د دغې خبرې پوښتنه چې له دوی څخه وشوه؛ نو دوی وویل چې: «هغه مو له (بدیل) څخه په بیع اخیستی (پېردولی) وو، کله چې د پېرودلو شاهد نه وو موجود، نو ځکه مو په هغه باندې په خپل اول اظهار کې اقرار ونه کړ، خو ځمونږ تکذیب ونه کړ شي».

د «بدیل» وارثان بیا د رسول الله مبارک په حضور مشرف شول، او خپله دعوی یې مرافعه کړه، دا ځلې د اول صورت په عکس وصیان د شراء «د پېرودلو» مدّعیان وو، او وارثانو له هغه څخه انکار درلود (لرلو)، او د شاهدانو د نشتوالي له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو کسانو چې له میت سره یې ډېر نژدې قرابت درلود (لرلو) قسم یاد کړ؛ «چې هغه جام د هغه میت مملوک وو، او دې دواړو نصرانیانو په دروغو سره قسم یاد کړی دی»، په پای (آخر) کې هغو نصرانیانو همغه قیمت (یو زر درهمه) د (بدیل) وارثانو ته ورکړې چې له زرګر څخه یې د هغه جام په بدل کې اخیستې وې.

ذٰلِكَ اَدْنٰىٓ اَنْ يَّاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُوْٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوْا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ۝۱۰۸

دا (تېر حکم چې رد کول د قسم دي پر وارثانو) ډېر نژدې دی دې ته چې راتله وکړي دا (شاهدان) په شاهدۍ سره په هغه شان چې حق دی د دې، او (نژدې دی دې ته) چې وویرېږي دوی له دې نه چې بېرته به رد کړل شي قسمونه (په ورثه وو) پس له قسمونو د دغو (وصیانو)، او وویرېږئ تاسې له الله (او په دروغو قسم مه کوئ !) او واورئ تاسې (د الله احکام ـ د زړه په غوږونو سره)، او الله نه ښیي سمه صافه لاره (د خیر او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعني که وارثانو ته شبهه پیدا شي نو د قسم ورکولو حکم ورته شته، خو د قسم له وېرې اول دروغ ونه وایي، بیا که د دوی خبرې دروغ ښکاره شي؛ نو ورته دې قسم وخوري، دا هم د دې له امله چې دوی هم په قسم کې (ټګي) ونه کړي، او وپوهیږي چې همدا قسم پر مونږ هم اوړي.

﴿وَاتَّقُوا اللهَ﴾ الآیه ـ «او ووېرېږئ تاسي له الله» ځکه چې د الله تعالی د نافرماني کوونکو انجام رسوايي او ذلت دی، او دوی د حقیقي برې او کامیابۍ مخ له سره نشي کتلی.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ

(یاد کړئ) هغه ورځ چې جمع به کړي الله ټول رسولان پس وبه وایي (الله رسولانو ته) چې څه ځواب درکړی شوی وو تاسې ته (له طرفه د امتیانو ستاسې په دنیا کې چې بلل تاسې دوی توحید ته).

تفسیر: دغه پوښتنه په محشر کې د ګردو په مخ کې له انبیاوو علیهم السلام څخه کیږي، یعني لکه چې تاسې د حق تعالی له حق پیغام سره خلقو ته تللي وئ، نو دوی ستاسې دهغه دعوت ځواب څرنګه درکړی دی؟ او تر کومه ځایه د دعوت اجابت ته حاضر شوي دي؟.

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

وبه وايي (ګرد رسولان الله ته): نشته هیڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخکې یا الله !) بېشکه ته چې یې هم ته یې لوی عالم په غیبو (اسرارو هم، نو بې له ویلو ځمونږ هم د دوی منل او نه منل درښکاره دي).

تفسیر: د ابن عباس «رضي الله تعالی عنه» په نزد د ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ مطلب دا دی چې ای ربه ! ستا د کامل او محیط علم په مقابل کې ځمونږ هیڅ پوه او علم نشته، ګویا دا الفاظ د الله سره د ادب په ډول وايي»، د ابن جریج «رحمه الله» په نزد ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ څخه مراد دا دی، چې مونږ ته نه دی معلوم چې وروسته له مونږ څخه هغو څه کړي؟ او څه یې نه دي کړي؟ ځکه چې مونږ یواځې د دوی په هغو افعالو او احوالو خبرېدلو چې دوی ځمونږ په مخکې ظاهرا کول، د بواطنو او سرائرو علوم خو یواځې له تا علاّم الغُیوب سره دي.

د همدې سورت په راتلونکې (١٦) رکوع کې د مسیح علیه السلام له ژبې نه هغه ځواب چې په (١١٧) آیت کې نقل شوی دی: ﴿وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ﴾ دا وروستی معنی تاییدوي، او په صحیح حدیث کې دي، کله چې په حوض باندې د ځینو په باره کې ځمونږ رسول کریم صلی الله علیه وسلم داسې وفرمایي چې: «هؤلاء أصحابي !»، نو داسې ځواب به اوري «لا تدري ما أحدثوا بعدك؟» «نه یې خبر چې له تا څخه وروسته دوی څه حرکات کړي دي».

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ

(یاد کړئ) هغه وخت چې وبه فرمایي الله: ای عیسی ځوی د مریمې یاد کړه احسان ځما پر تا او په مور ستا (چې غوره کړې مې وه پر ښځو د زماني خپلې).

تفسیر: اول پر اولاد احسان کول من وجه په مور باندې احسان دی، هغو نورو ظالمو خلقو چې پر صدّیقې بي بي مریمې تهمتونه کول، حق تعالی د دې د برائت او نزاهت لپاره عیسی علیه السلام برهان مبین وګرځاوه، او د مسیح علیه السلام له تولده پخوا او وروسته یې بي بي مریمې ته عجیبې او غریبې نښې ورښکاره کړې، چې ګردې د دوی د تقویې او تسکین باعث شوي دي، دغه احسانات بلا واسطه پر دی باندې وو.

إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي ۖ وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي ۖ

کله چې مې قوت درکړی وو تاته (ای عیسی) په روح القدس (جبریل) سره، چې خبرې به دې کولې له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ یا په ځانګو یا په طفولیت) کې او په حال د کهولت (پوره عمر) کې، او کله چې مې در زده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعي احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل، او کله چې جوړه به دې کړله له خټو ځنې په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) ځما، پس پو کول به دې په هغه صورت کې؛ پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) ځما، او روغول به دې مورزادي ړوند او برګ (پیس) په اذن (حکم) ځما، او کله چې را ایستل به دې مړي (له قبرونو څخه او ژوندي کول به دې) په اذن (حکم) ځما.

تفسیر: تعجب دی چې عیسایان د مسیح علیه السلام د «تکلم في المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی، هو ! دا یې لیکلي دي چې مسیح علیه السلام په دولس کلنی کې د یهودانو په مخ کې داسې حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلي دي؛ چې ګرد علماء ترې عاجز او مبهوت پاتې شوي دي، او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندې پیل (شروع) وکړ، هسې خو په «روح القدس» سره حسب المراتب ذکر د انبیاوو علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تأیید هم کیږي، لیکن عیسی علیه السلام ته چې وجود یې د «جبرئیلیه نفخې» څخه شوی دی، کوم خاص قسم فطري مناسبت او تایید حاصل دی؛ چې هغه د انبیاوو د تفضیل په صدد کې بیان شوی دی: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ ۖ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۚ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ (د ۳ جزء ابتداء د البقره سورت د ۲۵۳ آیت ۳۳ رکوع).

له هر رسول سره د الله تعالی څه امتیازي معاملې وي، چې د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علاّم الغُیوب سره وي، همدغو امتیازاتو ته د علماوو په اصطلاح «جزئي فضائل» ویل کیږي، له داسې شیانو ځنې کلي فضایل نه ثابتیږي، څه چې ترې «الوهیت» ثابت شي !.

په ﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ﴾ کې د «خلق» لفظ محض په صوري او حسّي لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقیقي خالق خو له ﴿أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ ځنې ما سوا بل هیڅوك نه دي، د همدې له امله د ﴿بِإِذْنِي﴾ تکرار خو خو ځلې راغلی دی، او په «آل عمران» کې د مسیح علیه السلام له ژبې د ﴿بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ تکرار کړی شوی دی، په هر حال هغه خوارق چې په دې آیتونو او د دې نه پخوا په «آل عمران سورت» کې مسیح علیه السلام ته منسوب شوي دي؛ له هغو ځنې انکار یا پکې تحریف یواځې د همغه ملحد کار کېدی شي، چې «آیات الله» د خپل شخصي عقل تابع ګرځول غواړي، باقي همغه خلق چې د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» څخه انکار کوي؛ د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کې ورکړی شوی دی، چې د هغه له مطالعې څخه ان شآء الله د ټولو شکونو او شبهاتو ازاله کېدی شي.

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

او کله چې مې بند کړ (شر د) بني اسرائیل له تا نه (ای عیسی چې ستا د قتل اختیار یې کړی وو) کله چې راوړی وو تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو له دوی ځنې: چې نه دي دغه معجزې ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چا ته).

تفسير: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به يې سحر جادو (كوډې) ويلې، او په پای (آخر) کې یې د مسیح علیه السلام وژلو ته ملا وتړله، حق تعالی پـه خپل لطف او کرم سره مسیح علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، به دې ډول یهودان د خپل ناپاک مقصد په پای (آخر) ته رسولو کې ناکام شول.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

او کله چې په زړونو کې مې ور واچول (او امر مې وکړ د عیسی په ژبه قوم د عیسی) حواریونو ته چې ایمان راوړئ تاسې په ما (چې ستاسې الله یم)، او په رسول ځما (چې عیسی دی، نو) وویل حواریونو چې: ایمان مو راوړی دی (په الله او عیسی)، او شاهد اوسه (ای عیسی) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان یو (غاړه اېښودونکي حکم د الله ته). کله چې وویل حواریونو چې ای عیسی ځوی د مریمې ! آیا قبلوي رب ستا (دا سوال) چې نازلې کړي پر مونږ ډکې خونچې له (طرفـه د) آسمانه، وویل (عیسی): وویرېږئ له الله (په داسې سوالونو کې) که یئ تاسې مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت ځما).

تفسیر: ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ يې ځکه وویل؛ چې ستا په رعایت او دعاء مونږ ته د «خرق عادت» په ډول نه دی معلوم چې داسې کولی شي؟ که نشي کولی؟.

﴿مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ﴾ «ډکې خونچې له طرفه د آسمانه» یعنې د آسمان له لوري بې له زحمته روزي راورسیږي، دا ضروري نه ده چې هغه دې فقط د جنت له دستر خوان څخه وي.

﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ «وویل عیسی: چې وویرېږئ له الله په داسې سوالونو کې که یئ تاسې مؤمنان په قدرت د الله او نبوت ځما»، ایمانداره بنده ته دا لایقه نه ده، چې داسې فوق العاده غوښتنې وکړي، او پاک الله وازمایي، اګر که د ده له لوري د ډېرې زیاتې مهرباني اظهار هم وشي، ښايي چې روزي په همغو ذرائعو سره وغوښتله شي، چې د الله له خوا د هغه د تحصیل لپاره مقررې شوي دي، کله چې بنده له الله تعالی ځنې وویرېږي او تقوی اختیار کړي، او یواځې په الله تعالی باندې اعتماد او اعتقاد ولري، نو حق تعالی ده ته له داسې ځایه روزي ور رسوي، چې له هغه ځایه ئې وهم او ګمان هم نه وي:

﴿وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ الآیه ـ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۲ او ۳) آیت (۱) رکوع).

قَالُوا نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

وویل (حواریونو): اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چې وخورو له (خوړو د) دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراک سره) زړونه ځمونږ، او پوه شو مونږ په دې چې په تحقیق رښتیا ویلې وو تا مونږ ته (چې زه رسول الله یم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو ځنې (هغوی ته چې غائبان دي یا له کتونکو).

تفسیر: یعنې د ازموینې لپاره یې نه غواړو، بلکه د برکت په امید یې غواړو چې له غیبه بې محنته روزي راورسیږي، څو د زړه په اطمینان او ډاډینه سره د الله تعالی په عبادت کې لګیا شو.

(نو کله چې معلوم شو چې دغه سوال د حواریونو د تعنّت او سرکشۍ له پلوه نه دی، بلکه د یقین د زیاتوالي لپاره دی نو)؛

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿۱۱۴﴾

وویل عیسی ځوی د مریمې ای الله ! ربه ځمونږ را نازله (را ښکته) کړه پر مونږ باندې ډکه خونچه له (طرفه د) آسمانه چې شي (وخت د نزول د دغې ډکې خونچې) مونږ ته اختر لپاره د لومړنیو ځمونږ او وروستنیو ځمونږ او (بل دا چې شي دغه خونچه) دلیل له تا نه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او صداقت)، او روزي راکړه مونږ ته، او هم ته یې (خیر) غوره د روزي ورکوونکو.

تفسیر: یعني هغه ورځ (چې مائده له آسمانه پکې نازله شي) ځمونږ د پخوانیو او وروستنیو په حق کې به اختر شي، چې تل ځمونږ قوم هغه ورځ د یادګار په ډول اختر وګرځوي، له دې تقریر سره سم د ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ اطلاق داسې شو لکه چې د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ د آیت پـه متعلق په (بخاري) شریف کې د یهودانو دغه مقوله نقل شوې ده «إنکم تقرؤون آیة لو نزلت فینا لاتخذناها عیدا» همغسې چې ددې آیت له اختر ګرځولو ځنې مطلب د هغه آیت د «یوم النزول» عید ګرځول دي (کما هو مصرّح في الروایـات الأُخر) پر همدې باندې د مائدې اختر هم قیاس کړئ.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿۱۱۵﴾

وفرمایل الله: زه نازل کوونکی یم د دې خونچې پر تاسو، نو هر څوک چې ناشکري وکړي وروسته (له نزوله د دې خونچې) له تاسې ځنې؛ نو بېشکه زه عذاب ورکوم هغه ته داسې عذاب چې نه په عذابوم په هغه سره بل هیڅ یو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسیر: هر کله چې نعمت فوق العاده او عجیبه وي، نو د هغه د شکر ګذارۍ تاکید هم ښایي چې له معمول ځنې زیات وي، او د هغه په نا شکرۍ هم فوق العاده او عجیبه عذاب راتلونکی.

ځیني وایي: چې هغه مائده تر (۴۰) ورځو پورې نازلېده، خو ځینو پرې نا شُکري وکړه، یعني داسې حکم شوی وو، چې له هغې ځنې فقیر او مریض وخوري، خو له هغې ځنې مړو، روغو رمټو سړیو هم خوړله، بیا نژدې اتیا تنه له دوی ځنې بیزوګان او بد ځناوران شول، دا عذاب پخوا له دې نه پر یهودانو هم نازل شوی وو، وروسته له هغه بیا پر بل چا نه دی نازل شوی.

او ځیني وایي چې: دوی د دې تهدید له اورېدلو ځنې وویرېدل او د هغې له غوښتنې څخه پښېمانه شول، او ویې نه غوښتله.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿۱۱۶﴾

او کله چې وویل الله: ای عیسی ځوی د مریمې !آیا تا ویلي وو خلقو ته چې ونیسئ ما او مور ځما (دواړه) معبودان بې له الله نه ؟، وبه وایي (عیسی): چې پاکي ده تا لره (ای الله ! له شریکه)، نه ده

لایقه ما ته دا چې ووایم زه هغه خبره چې نشته ما ته حق (د ویلو د هغې)، که وم زه چې ویلې مې وې دا خبره؛ نو په تحقیق معلومه به وه تاته هغه خبره، تا ته معلوم دی هر هغه شی چې په نفس ځما کې دی، او نه پوهېږمه زه په هغه شي چې په نفس ستا کې دی (له معلوماتو ستا)، بېشکه ته همدا ته یې لوی عالم پر غیبو (اسرارو هم).

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

نه دي ویلي ما دوی ته (هیڅ شی) مګر هغه چې تا امر (حکم) کړی وو ماته په هغه سره، چې عبادت کوئ تاسې د الله؛ د رب ځما او رب ستاسې، او ومه زه (پر اقوالو او افعالو) د دوی باندې خبردار (څارونکی په موعظو سره) تر څو چې ومه زه په دوی کې، پس کله چې ونیولم تا زه کامل (پـه بیولو سره آسمان ته) نو وې ته همدا ته څارونکی (خبردار) پر دوی، او ته پر هر شي باندې ښه ګواه ښه خبردار یې.

تفسیر: ما ستا له حکمه د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی، ما به ولې د خپل الوهیت تعلیم دوی ته کاوه؟! بالمقابل ما تش ستا د بندګۍ په لوري هغوی ته دعوت ورکاوه، او په صافو او ښکاره خبرو سره مې دوی ته د وحدانیت داسې ښوونه کوله چې: زما او ستاسې د ګردو رب (پالونکی) همغه یو الله تعالی دی چې «وحده لا شریک له» او یواځې د معبودیت وړ (لایق) دی.

لکه چې نن هم په (انجیل، بایبل) کې په دې مضمون ډېر صریح نصوص شته، نه یواځې دا چې ما مخلوق ته ستا په لوري د توحید او عبودیت دعوت ورکړی دی، بلکه تر هغه پورې چې زه د دوی په منځ کې اوسېدم؛ د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه مې په ښه شان سره کړې ده، څو کومه غلطه عقیده، یا بې موقعه خیال قائم نه کړي، کله چې د دوی په منځ کې ځما د قیام هغه موده چې ستا په علم کې مقدّره وه؛ پوره شوه، نو زه دې له دوی څنې واخیستم (کما یظهر من مادة التوفي ومقابلة ما دمت فیهم)، نو بیا یواځې ته د دغه احوال کتونکی او خبردار یې، زه د دې موضوع په نسبت هیڅ عرض نشم کولی.

تنبیه: د مسیح علیه السلام د موت (یا رفع الی السّماء) او نور بحث دې په (۳ جزء د «آل عمران» سورت په (۵۵) آیت ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ (۶) رکوع) کې وکتل شي.

محقق شیخ الهند قدّس الله سرّه دلته د «فلما توفّیتني» ترجمه «تا زه واخیستلم» سره کړې ده، چې د محاورې په اعتبار «په موت» او په «رفع الی السماء» دواړو باندې صادقېدی شي، ګواکې تنبیه یې وکړه چې نه د «توفّی» لفظ لپاره «موت» لازم دی، او نه خاص هغه «توفّي» چې د موت په صورت دی؛ په دغه تر بحث لاندې مباحثه کې څه مداخله لري.

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که عذاب ورکړې ته (ای الله!) دوی ته نو بېشکه دوی بندګان ستا دي (او ته یې مالک یې نو نشته هیڅ اعتراض پر تاسې)، او که بخښنه وکړې دوی ته نو بېشکه ته همدا ته یې ښه غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوې).

تفسير: يعني ته په خپلو بندګانو ظلم او بېځايه سختي نه کوي، که دوی ته سزا ورکړي نو په عين عدل او حکمت بنا ده، او که فرضاً دوی وبښي؛ نو دغه عفوه هم عين لطف او مهرباني ده، او د عجز او سفاهت له کبله نه ده، ځکه چې ته «عزيز» زبردست او غالب يې !، او هيڅ کوم مجرم ستا له قبضې څخه نه وتلی او نه تښتېدلی شي، او ته په هر چا او هر ځای قوت، قدرت، او قابو لرې، او څرنګه چې «حکيم» حکمت والا يې؛ نو دا هم هيڅېرې امکان نه لري چې کوم مجرم به بې موقع خوشې کړې، په هر حال هر هغه فيصله چې ته دمجرمانو په حق کې وفرمايې؛ هغه بيخي ستا په حکمت او قدرت مبني ده.

څرنګه چې د مسيح عليه السلام دا کلام به په محشر کې ويل کيږي، چې هلته به دکفّارو په حق کې هيڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شيان نه وي، نو ځکه مسيح عليه السلام د «عزيز حکيم» په ځای «غفور رحيم» او نورو صفاتو اختيار ونه کړ، د دې په خلاف ابراهيم عليه السلام په دنيا کې د خپل پروردګار په حضور کې عرض کړی وو: ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ «ای پروردګاره ! دې بتانو ډېر خلق ګمراهان کړي دي، نو هر يو له دوی ځنې چې ځما متابعت وکړي؛ هغه ځما امت دی، او هر څوك چې له ما ځنې غاړه وغړوي؛ نو بيا ته غفور او رحيم يې»، يعنې اوس هم موقع ده، چې ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دې نه د توبې او د رجوع الى الحق توفيق وروبښې !او پخواني ګناهونه ورمعاف کړې !.

قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾

وبه فرمايي الله (په قيامت کې): دا ورځ د دې ده چې نفع به رسوي صادقينو ته صدق د دوی (چې په دنيا کې يې کړی وي)، (مقرر) دي دوی ته (هسې) جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو ويالې (د اوبو، شودو، شرابو، او شاتو)، تل به وي دوی په هغه کې هميشه، راضي شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره)، او راضي دي دوی له الله څخه (په موندلو د ثواب)، دا (خلود او رضوان) بری دی ډېر لوی.

تفسير: يعني هغه کسان چې اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتين او صادقان پاتې دي، لکه مسيح عليه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ وررسيږي (چې هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده، اللهم ارزقنا !)، يعنې لويه کاميابي د الله تعالى رضا ده، او جنت هم د دې له امله (وجې) مطلوب دی؛ چې د الله تعالى د رضا محل دی.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

خاص الله لره دی ملك (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت د) ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په دوی کې دي، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دي).

تفسير: يعني له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کيږي؛ چې د يوه مطلق شاهنشاه له عظمته او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وي.

تمت سورة المائدة بفضل من به الإعاذة وإليه الإعادة ونسأله فى البيان حسن الإفادة والإجادة وفى البنان نعم الإفازة والإنارة.

سُورَةُ الأَنْعَامِ

د «الأنعام» سورت مكي دی، په استثناء د نهو آيتونو چې د ځينو علماوو په نزد مدني دي، او هغه (۲۰، ۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۴، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳) دي، يو سل او پنځه شپېته آيتونه او شل رکوع لري.

وروسته د «الحجر» له سورته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۶) سورت دی، او په نزول کې (۵۵) دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ۬ ثُمَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ①

ګردې (ټولې) ثناوې او ستاينې (د كمال صفتونه) خاص هغه الله لره دي، چې پيدا كړي يې دي آسمانونه (بې له نمونې) او ځمكه (بې له مادې) او پيدا كړي يې دي (رنګارنګ) تيارې او رڼا، بيا (هم) هغه كسان چې كافران شوي دي؛ د رب خپل سره برابروي (نور شيان په عبادت كې يا د الله له عبادت څخه د غير الله عبادت ته عُدول كوي).

تفسير: مجوسيان دنيا ته دوه خالقان معبودان دروي، «يزدان» يې د خير خالق او «اهريمن» چې د شر خالق يې ګڼي، او دواړه به يې د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول، د (هندوستان) مشركان په درې ډېرش كروړو معبودانو قائلان دي، (چې هر يو خپل بت معبود بولي)، د (اريه سماج) فرقه سره له دې چې د توحيد ادعا كوي، «ماده» او «روح» هم لكه الله غوندې غير مخلوق او ازلي بولي، او الله تعالى د تكوين او تخليق او په څه نورو صفاتو كې دې دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼي.

عيسايان د پلار او ځوی د توازن او تناسب لپاره بالآخره د دريو نه يو، او يو له دريو نه مشهوره عقيده غوره كړه.

يهودانو د الله تعالى لپاره داسې صفات تجويز كړل، چې يو عادي انسان هم نه يواځې (العياذ بالله) له هغه سره انډول او برابر بلكه بهتر هم كېدى شي.

د عربو مشركانو د معبودانو په تقسيم كې تر دې ځايه پورې خپل سخاوت وښود، چې ښايي د دوی په نزد د يوه غره هره يوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځېدلو صلاحيت ولري، او هر يوه موجود ته يې له الوهيت څخه څه نا څه برخه وركړه، او د عبادت او استعانت او په نورو وختونو كې به دوی د الله په ځاى هغوی درول.

حال دا چې د الله تعالى پاك ذات د ګردو (ټولو) كمالي صفاتو د جامعيت شتوالى او د هر راز ښېګڼو (فائدو) د خالقيت له امله (وجې) د ګردو (ټولو) ستاينو (صفتونو) او هر راز حمد او ثنا بې د نورو له شركته وړ (لايق) او مستحق دى، هغه لوی (ذات عمّ نواله) چې آسمانونه او ځمكې، يعنې ګرد هغه علويّات او سفليّات يې پيدا كړل (چې د ګردو عالميانو عقول د هغو له احاطې څخه عاجز دي)؛ شپه او ورځ، تياره او رڼا، هدايت او ضلالت، موت او حيات.

لنډه يې دا چې ګرد متقابل كيفيات او متضادّ احوال يې ظاهر وفرمايل، او ده ته د ده په ګردو افعالو كې د هيڅ يوه يار، مددګار، حصه دار، ښځې، اولاد او د نورو ضرورت نشته، د ده په معبوديت او الوهيت كې هيڅوك ورسره

شریکېدی نشي، او په ربوبیت کې هیڅوک د ده پر اراده غالبېدی نه شي، او په ده د هیڅ قوت او زور چلېدی نشي.

بیا د تعجب ځای دی، چې د دغو حقائقو له لیدلو او پوهېدلو څخه وروسته بیا هم دوی په څه ډول نورو شیانو ته د الوهیت مرتبه ورکوي؟ او د دوی په عبادت کې مشغولیږي؟ (یا د دغه خالق الکل او مالك الکل له وجوده بیخي منکران کیږي).

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ۖ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُ ۖ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ﴾

دغه (الله)هغه ذات دی چې پیدا کړي یې تاسې له خټو (چې آدم یې ترې ساز کړ) پس له هغه مقرر کړی یې دی یو وخت (لپاره د مرګ)، او یوه موده معلومه (د قیامت) ده په نزد د الله، بیا هم تاسې شك کوئ (په توحید او بعث کې).

تفسیر: پاس د «عالم کبیر» یعني د جهان دپیدایښت ذکر وو، دلته د «عالم صغیر» یعني د انسان د خلقت بیان فرمایي، چې وګورئ اول د بې ساه خاورې څخه یې د آدم علیه السلام کالبوت تیار کړ، او په څه ډول یې ژوندی کړ، او په څه انساني کمالاتو یې فائض کړ، او نن ورځ هم له دې خاورې څخه ګرد خواږه وځي، او له غذا څخه نطفه او له نطفې څخه انسان جوړیږي.

غرض دا چې په دې ډول یې له عدم څخه تاسې په وجود راوړي یئ، بیا یې د هر سړي د مرګ لپاره یو وخت مقرر کړ، کله چې انسان بیا په خاورو کې خښ او بیا له هغې سره ګډیږي چې ترې پیدا شوی وو، نو په همدې باندې تاسې قیاس کولی شئ چې د «عالم کبیر» فنا ته هم یو وخت مقرر دی، چې هغه ته «قیامت کبری» وایي، «قیامت صغری» یعني ځانګړې او انفرادي مرګونه څنګه چې مونږ ته تل راځي؛ نو د هغه علم هم خلقو ته نه وي، لیکن د «قیامت کبری» د صحیح او برابر وخت علم یواځې پاك الله ته دی، نو تعجب دی چې د «عالم صغیر» یعنې د انسانانو د بقا او فنا د سلسلې له لیدلو سره سره بیا هم چې انسان د «عالم الکبیر» په فناء کې څرنګه تردد کوي؟.

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ﴾

او همدی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کې او په ځمکه کې، عالم دی الله په پټ (حال) ستاسې، او (عالم دی الله) په ښکاره (حال) ستاسې، او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چې کوئ (یې) تاسې.

تفسیر: یعنې په ګردو (ټولو) آسمانونو کې یواځې همغه بر حق معبود، مالك، پاچا، متصرف او مدبر دی، او دغه مبارك نوم (الله) هم یواځې د همغه متعالي الصفاتو د ذات لپاره مخصوص دی، بیا نو نورو ته د معبودیت استحقاق له کومه راغی؟.

څنګه چې په ځمکه او آسمانونو کې د همغه حکومت دی، او همغه بلا واسطه په ټولو ظاهرو او باطنو شیانو په پټو او په ښکاره، وړو کو او لویو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هیڅ ضرورت نشته، چې په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کې غیر الله شریك وګرځوئ، مشرکانو به چې داسې ویل: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ﴾ «مونږ عبادت نه کوو بتانو ته، مګر کوو یې د دې لپاره چې نژدې کړي مونږ الله ته په نژدیوالي سره»، دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو.

او ړومبی په «أجل مسمّی» سره د قیامت په لوري اشاره وه، دلته یې د مجازاتو په سلسله تنبیه وفرمایله، چې په ځمکه او آسمان کې ځمونږ حکومت دی، او ستاسې ګرد (ټول) پټ او ښکاره، نېك او بد عملونه ځمونږ په علم کې شته، بیا نو هیڅ وجه نشته چې تاسې همداسې چټي (بېکاره) او مهمل پرېښودی شئ.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ
يَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾

او نه راځي دي (کفارو) ته هيڅ کوم (تکويني يا تنزيلي آيت) له آيتونو د رب د دوی مګر وي دوی له هغه څخه مخ ګرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقيق نسبت د دروغو وکړ دوی حق ته کله چې راغی دوی ته، نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقيقت) د هغه شي چې وو دوی چې پرې خندل به يې.

تفسير: له حق څخه غالباً «قرآن کريم» مراد دی، چې د هغو کسانو بد انجامي او دنيوي او اخروي سزاوې بيانوي، چې له دلائلو څخه تغافل او تجاهل کوي، او هر کله چې هغه اوري؛ ترې اعراض او انکار کوي، او تکذيب او استهزاء پرې کوي، او داسې ښکاروي چې په هغو خبرو چې تاسې خاندئ او تمسخر پرې کوئ ـ هغه به ډېر ژر يو ثابت حقيقت وګرځي، او تاسې ته به په مخه درشي، وروسته له دې نه د هغو اقوامو احوال وربيانوي، چې د آيات الله د تکذيب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاک شوي دي.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِم
مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

آيا نه دي کتلي (نه دي خبر شوي) دوی چې څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دی نه له (نورو امتونو) قرنونو څخه، چې ښه قوت ورکړی وو مونږ دوی ته په ځمکه کې، دومره قوت چې نه مو دی درکړی تاسې ته، او راښکته کړی وو مونږ باران پر دوی پرله پسې وربېدونکی، او ګرځولي مو وې ويالې چې بهېدلې له لاندې د (ماڼيو او ونو د) دوی، نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او پيدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور.

تفسير: يعنې عاد او ثمود چې هغوی ته ستاسې په نسبت ډېر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی وو، او د عيش او خوشالي په دوره کې يې ډېر ښه ژوندون درلود (لرلو)، کله چې دوی بغاوت او تکذيب ته ملاوې وتړلې؛ نو مونږ دوی د هغو جرمونو په سزا داسې سخت ونيول، چې نوم او نښان يې هم نه دی پاتې، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پيدا کړل، او له متکبرانو او مکذّبانو سره مو هم دغه سلسله جاري کړه.

«قرن» د يوې زمانې اهل ته ويلی شي، چې د هغه په تحديد او تعيين کې ډېر اقوال دي، څنې (۱۲) ځينې (۲۰) ځينې (۳۰) ځينې (۷۰) ځينې (۸۰) ځينې (۱۲۰) کلونو ته قرن وايي، خو په أصح الأقوال کې قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترک حد څخه عبارت دی، چې زياتره د يوې زمانې اهل پکې ژوندون کوي، يا هغومره موده چې د يوه کال د ځېږېدلو څنې پکې يو تن هم ژوندی پاتې نشي، او ګرد (ټول) سره ومري، خو اوسني پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وايي.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (ليکلی) پر کاغذ، پس مَس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترګو يې هم ليدلی وی)؛ نو خامخا ويلي به وو هغو کسانو چې کافران شوي دي، چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي ښکاره.

تفسیر: د مکې معظمې ځینو مشرکانو ویلي وو: «که محمد صلی الله علیه وسلم یو تیار لیکلی شوی کتاب له آسمانه راوړي، چې څلور پرښتې هم ورسره وي، او څمونږ په مخ کې شاهدي اداء کړي، چې بېشکه هم دا کتاب د الله تعالی له لوري لیږلی شوی دی؛ نو مونږ به ایمان راوړو»، د هغو ځواب داسې ورکوي، هغه خلق چې په موجوده حالت کې دي، لوی قرآن ته سحر، جادو او کوډې او راوړونکي ته یې ساحر او کوډګر وایي، که په واقع سره مونږ په کاغذ لیکلی شوی داسې کتاب هم له آسمانه ورولیږو، چې دوی یې د خپلو لاسونو په مښلو سره هم معلوم کړي، او ښه وپوهیږي چې څه تخییل او نظر بندي په کې نشته؛ نو بیا هم دوی عناداً هم داسې وایي چې: دا خو صریح جادو دی، هغو بدبختو ته چې هدایت نه دی ور په برخه شوی؛ د هغو شک او شبهه له سره نه ورکیږي.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ⑧

او ویلي (کفارو) ولې نه نازلیږي په دغه (محمد) پرښته (له آسمانه)؟ او که نازله کړي وی مونږ پرښته؛ نو خامخا فیصله شوې به وه خبره (د هلاک د دوی)، بیا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی.

تفسیر: یعنې کفارو ویل چې: ښایي پرښته مونږ ته مخامخ ودریږي، او د ده پر صداقت شاهدي ورکړي، نو الله تعالی فرمایي: «که پرښتې په خپل اصلي صورت سره راشي، نو دا خلق د یوې شیبې لپاره هم د هغوی تحمّل نشي کولی»، که د دې خلقو داسې عظیم الشأن او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړی شي، او بیا یې هم ونه مني، لکه چې د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده، نو له سنت الله سره برابر بیا قطعاً دوی ته هیڅ مهلت نه ورکول کیږي، او د داسې سخت عذاب غوښتونکو باندې خامخا همغسې سخت عذاب نازلیږي، چې په هغه سره به دوی بیخي فنا کیږي، نو په دې لحاظ د داسې غوښتنې نه پوره کول هم ښایي د الله تعالی عین رحمت وګڼل شي.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ⑨

او که ګرځولی وی مونږ دا رسول پرښته (نه بشر) نو خامخا ګرځولې به وه مونږ دغه پرښتنه (په صورت د یوه) سړي، او (که ګرځولی وی مونږ پرښته په صورت د سړي نو) خامخا په شبهه کې به اچولې وو مونږ دوی په همغسې اشتباه کې چې اوس په کې پراته دي.

تفسیر: څرنګه چې په لومړني آیت کې د پرښتو د لیږلو څخه په اصلي صورت سره نفي وشوه، اوس نو د دویم احتمال ځواب ورکوي، او هغه دا دی چې باید پرښتې د انسانانو په شکل ولیږلی شي، څکه چې په دې صورت کې د صوري مجانست په بناء خلق د دوی د نمونې او تعلیم څخه منتفع کېدی شي، لیکن په دې تقدیر سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشي کېدی، هغه شکونه او شبهې چې د رسول په بشریت کې یې کوي؛ همغه به په مَلَک کې هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنې سره سم راتلی) وارد بدلی.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ⑩ ع

او خامخا په تحقیق مسخرې کړی شوې دي په رسولانو چې پخوا وو له تا نه؛ نو چاپېر او محیط شو په هغو کسانو پورې چې مسخرې یې کولې په دوی پورې هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿۱۱﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته كه دوى نه وي قائله په هلاك د پخوانيو قرنو): وګرځئ تاسې په ځمكه كې بيا وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (خاتمه) د دروغجن ګڼونكو (د رسولانو).

تفسير: يعني د ملكونو د سير او سياحت او ګرځېدلو او د تباه شويو أقوامو د آثارو له كتلو څخه وروسته كه د عبرت په نظر سره ماضي واقعاتو ته وګورئ؛ نو د هغو اقوامو انجام به تاسې ته صاف دربښكاره او څرګند شي؛ چې د انبياوو تكذيب ته يې ملاوې تړلې وې، نو په همغو يې قياس كړئ ! كله چې د مكذبينو حال هغسې شو، نو د استهزاء كوونكو حال به څرنګه وي؟.

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُلْ لِلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې چا لره دي (خلقاً، ملكاً او عبيداً) هغه شيونه چې په آسمانونو كې او په ځمكه كې دي (سره له آسمانونو او ځمكې)؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې خاص الله لره دي (بل څوك نشته)، لازم كړى دى الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت، خامخا ټول به كړي (الله) هرو مرو تاسې په ورځ د قيامت كې چې نشته هيڅ شك په (راتلو د) هغې كې، هغه كسان چې زيان يې رسولى دى ځانونو خپلو ته (د اصلي فطرت او سليم عقل په ضياع)؛ نو دوى ايمان نه راوړي.

تفسير: كله چې په ګردې (ټولې) ځمكې او آسمانونو كې د الله تعالى حكومت دى، لكه چې مشركان هم داسې اقرار كوي؛ نو مكذبانو او مستهزآنو ته كله له فوري سزا څخه نجات او پناه وركوله كيږي؟ دا يواځې د الله جل جلاله عمومي رحمت دى، چې د جرائمو د ليدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه وركوي، نو د قيامت په ورځ كې چې يقيناً او بلا شبهه راتلونكې ده، يواځې همغو بدبختانو ته به سزا وركوي؛ چې په قصد سره يې خپل ځانونه د هلاكت په كنده كې اچولي دي.

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۳﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۴﴾

او خاص دغه (الله) لره دي هغه شيونه چې اوسيږي (آرام كوي) په شپه كې او په ورځ كې (يعني دا ټول د الله مملوك دي)، او همدغه (الله) دى ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو). ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې آيا بې له الله ونيسم زه (بل ولي) دوست مددګار؟ (هسې الله) چې پيدا كوونكى د آسمانونو او د ځمكې دى، (بلكه نه يې نيسم) حال دا چې دغه (الله) روزي وركوي (ګردو مخلوقاتو ته) او ده ته روزي نشي وركولى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه مأمور يم (حكم راته شوى دى) چې شم اول د هغو چې غاړه يې ايښې ده (الله ته له دغه محمدي امته)، او (ويلي شوي دي ماته) چې مه كېږه له سره له مشركانو نه.

قُلۡ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنۡ عَصَيۡتُ رَبِّي عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ۝١٥

ووايه (اې محمده ! دوى ته) بېشکه زه ويرېږم که نافرماني وکړم له رب خپله له عذابه د ورځې ډېرې لويې نه (چې قيامت دى).

تفسير: په پيغمبر صلى الله عليه وسلم يې اينبى او نورو ته يې اورولى دى، يعنې که په فرض محال سره د الله تعالى له ډېرو معصومو او خورا (ډېرو) غوره بندګانو څخه هم کوم ډول عصيان صادر شي؛ نو د الله تعالى د عذاب اندېښنه ورته شته، نو بيا نورو ته کله لايق او وړ (مناسب) ده؛ چې سره له شرکه او د انبياوو د تکذيبه او د نورو زرهاوو ډولونو جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالى له عذابه بېفکره او مأمون شي.

مَّن يُصۡرَفۡ عَنۡهُ يَوۡمَئِذٖ فَقَدۡ رَحِمَهُۥۚ وَذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡمُبِينُ ۝١٦

هر هغه څوک چې چپ (بچ) کړى شي له عذابه په دې ورځ کې؛ نو په تحقيق رحم (مهرباني) کړې ده (الله) په ده او دا (مهرباني) برى دى ښکاره.

تفسير: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلى او خورا (ډېر) لوړ مقام دى، که له چا څخه د آخرت عذاب لرې شي، نو دغه هم لوى برى او ښه کاميابي ده، كما قال عمر رضي الله تعالى عنه: «وددت أني نجوت منها كفافاً لا لي ولا عليّ».

وَإِن يَمۡسَسۡكَ ٱللَّهُ بِضُرّٖ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَۖ وَإِن يَمۡسَسۡكَ بِخَيۡرٖ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ۝١٧
وَهُوَ ٱلۡقَاهِرُ فَوۡقَ عِبَادِهِۦۚ وَهُوَ ٱلۡحَكِيمُ ٱلۡخَبِيرُ ۝١٨

او که ورسوي تاته الله څه سختي (لکه مرض او فقر) نو نشته هيڅ لرې کوونکى د هغه مګر همدى دى، او که ورسوي تاته څه خير (لکه صحت او غنى) نو دى پر هر شي ښه قادر دى (نو تل خير او شر، نفع او ضرر هم د الله په اراده رسيږي) او هم دى غالب زورور دى له پاسه د بندګانو خپلو، او هم دى ښه حکمت والا ښه خبردار دى (له هر شي).

تفسير: هر چا ته چې الله تعالى په دنيا يا په آخرت کې کوم تکليف يا راحت ور رسوي، نه يې څوک په مقابلې سره ستنولى (واپس کولى) شي، او نه د ده له غلبې او اقتداره چېرې تښتېدلى شي، همدا الله تعالى له بنده څخه ښه خبردار دى، چې څه څه اعمال او حالات لري، او د دوى له اعمالو او حالاتو سره کوم اجراءات او بدل لازم او مناسب او له حکمت سره قرين دي؟.

(دغه لاندې آيت هله نازل شو، چې څمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وويل شو، چې ته په خپل صداقت باندې کوم شاهد لرې؟ ځکه چې کتابيان ستا له نبوته انکار کوي).

قُلۡ أَيُّ شَيۡءٍ أَكۡبَرُ شَهَٰدَةٗۖ قُلِ ٱللَّهُۖ شَهِيدُۢ بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡۚ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ
وَمَنۢ بَلَغَۚ أَئِنَّكُمۡ لَتَشۡهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخۡرَىٰۚ قُل لَّآ أَشۡهَدُۚ قُلۡ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ
وَإِنَّنِي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ۝١٩

(ووايه اې محمده ! دوى ته) چې کوم يو شى لوى دى له جهته د شاهدى؟ ووايه (په ځواب کې دوى ته) چې الله (لوى دى د شهادت له جهته، بل ځواب نشته !) (او الله) ښه شاهد دى

ځما او ستاسې په منځ کې، او وحیې کړی شوې ده ماته د دې قرآن لپاره د دې چې وویروم (خبردار کړم) تاسې په دې سره، او هغه څوک چې وررورسیږي (ده تـه دا قـرآن په هر زمان او مکـان کې)، آیا بېشکه تاسې خامخا شاهدي لولئ په دې چې شته د الله سره معبودان نور؟ ووایه (ای محمده! دوی ته) زه خو شاهدي (په دې سره) نه ورکوم، ووایه خبره همدا ده چې الله دی معبود یو، او بېشکه زه بېزار یم له هغو شیونو چې شریکان کوئ یې تاسې (له الله سره).

تفسیر: یعنې که پوهېږئ نو ځما په صداقت د الله جل جلاله یقیني او ښکاره شهادت همدا موجود عظیم الشأن قرآن دی، چې پخپله په دې باندې دلیل دی؛ چې الهي کلام دی، «د لمر دلیل پخپله دغه لمر دی»، ځما کار دا دی چې تاسې او هر هغه چاته چې دا د الله تعالی کلام وررورسیږي، هغه د الله تعالی له پیغامه خبردار کړم، بیا هم تاسې دا وایئ چې غیر له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟ تاسې اختیار لرئ هر څه چې مو زړونه غواړي هغه ووایئ! زه خو له سره داسې حرف په خپله ژبه نشم راوړی، بلکه صاف اعلان کوم چې د عبادت لایق او وړ یواځې هغه یو پاک الله دی، باقي هر هغه څه چې تاسې یې ورسره شریکان ګڼئ؛ زه له هغو ټولو څخه بیخي خپله بېزاري او نفرت څرګندوم.

تنبیه: په ﴿وَمَنۢ بَلَغَ﴾ سره یې وښود چې د نبي کریم «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» رسالت د ګردو (ټولو) انسانانو، پیریانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب، ټولو مللو او اقوامو لپاره دی؛ (د نزول له وقته تر قیامته پورې، او د پاک قرآن لیدل داسې دي لکه د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدل).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَعۡرِفُونَهُۥ كَمَا يَعۡرِفُونَ أَبۡنَآءَهُمُ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٠﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پېژني دوی دا (رسول) لکه چې پېژني دوی ځامن خپل، هغه کسان چې زیان یې رسولی دی ځانونو خپلو ته، نو دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: یعنې علاوه په دې چې ځما په صداقت الله تعالی شاهد او قرآن کریم ناطق دی، او پرې غیر قابل تردید شهادت ورکوي، هغه اهل کتاب یعنې یهود او نصاری هـم (چې خلق هغوی تـه د آسماني کتابونو د عالمانو په حیث ځما د خبرو او معاملو په باره کې رجوع کوي) پـه خپلو زړونـو کې داسې پـوره یقین لري، چې بلا شُبهه زه همغه (آخر الزمان نبي) یم، چې ځما زېری پخوانیو انبیاوو علیهم السلام پرله پسې کړی دی، دوی همغسې چې په ډېرو هلکانو کـې خپل هلکان ژر پېژني، او په کې څه ربړ (زحمت) او تکلیف نه کوي؛ همداسې دوی د نبي کریم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کې هم هیڅ شک او شبهه نه لري، او ګرد حقائق دوی ته ښکاره دي.

هو! حسد، کبر، دپلرونو تقلید، د جاه او مال سره مینه او نور اغراض دوی ته اجازه نه ورکوي، چې په ایمان مشرف شي، او خپل ځانونه له دائمي نقصان او ابدي هلاکت څخه وژغوري (وساتي).

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾

اوڅوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې وتړي پر الله دروغ یا نسبت د دروغو کوي آیتونو د ده ته؟ (بلکه نشته!) بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي ظالمان.

تفسیر: یعنې چې نبي نه وي او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوی وکړي، یا د داسې صادق نبي تکذیب وکړي، چې پر صداقت یې واضحه دلائل موجود وي، او د الله تعالی پیغام خلقو ته اوروي، له دې دواړو څخه زیات بل هیڅوک ظالم کېدی نشي، او د الله جل جلاله سنت هم داسې جاري دي، چې په پای (آخر) کې بری او کامیابي ظالمانو ته نه په برخه کیږي.

نو فرض يې کړئ که معاذ الله زه مفتري يم، نو له سره به برى ونه مومم، او که تاسې مکذبان يئ لکه چې له دلائلو ځنې ښکاريږي؛ نو تاسې به د خير مخ ونه وينئ ! نو له دې کبله (وجې) ښايي چې پر ګردو (ټولو) حالاتو کې ښه غور او دقت وکړئ ! او د آخرت او د انجام په فکر کې شئ، او د هغې ورځې له عاقبته وويرېږئ چې وروسته يې ذکر راځي.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

او (ياده کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړو دوى (يعنې عابدان او معبودان) ټول، بيا به ووايو (زجراً) هغو کسانو ته چې شرک يې کړى دى، چې چېرته دي؟ (او څه شول؟) شريکان ستاسې هغه (شريکان) چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (د الله شريکان).

ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

بيا به نه وي دليل او ځواب د دوى (په هغه وخت کې چې عذابيږي، او امتحانيږي دوى په سبب د کفر او شرک د دوى)؛ مګر دا چې وايي به دوى چې: قسم په الله چې رب ځمونږ دى چې نه وو مونږ مشرکان.

تفسير: يعنې د واقعاتو له انکار ځنې پرته (علاوه) بله چاره نه لري، د هغو باطلو معبودانو حقيقت چې ګرد عمر د هغو په عقيده او محبت کې بيخي محو او مفتون شوي وو، هم دغومره پاتې کيږي چې؛ د هغوى د ګرد عمر له تعلق او عقيدې څخه منکريږي.

ٱنظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ ۚ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

وګوره (اى محمده !) څرنګه دروغ يې وويل پر ځانونو خپلو (په نفي د شرک له ځانه) او ورک شو له دوى نه هغه چې وو دوى چې تړل به يې دروغ (پر الله په نيولو د شريکانو سره).

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِن يَرَوْا۟ كُلَّ
ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا۟ بِهَا ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوكَ يُجَٰدِلُونَكَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾
وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ځيني له کفارو هغه څوک دي چې غوږ نيسي تاته (د قرآن د قرائت په وخت کې) او اچولى دي مونږ په زړونو د دوى پردې (له دې جهته) چې پوهه نشي دوى په دې (قرآن) او (اېښى مو دى) په غوږونو د دوى کې دروندوالى (کوڼوالى چې حق خبره وانه وري)، او که ووينې دوى ګرد (ټول) دلائل (د قدرت نو بيا هم) ايمان نه راوړي دوى پر دغه (هر قسم معجزو عناداً)، تر هغه پورې کله چې راشي دوى تاته چې جګړې کوي له تاسره؛ وايي هغه کسان چې کافران شوي دي، نه دى دا قرآن مګر باطلې قصې دي د پخوانيو خلقو. او دا کسان منع کوي (خلق) له رسوله (يا له قرآنه يا له ايمان نه) او (پخپله هم) لري کيږي له ده (چې ايمان پرې نه راوړي)، او نه هلاکوي دوى مګر ځانونه خپل او نه پوهيږي دوى (په دې چې ضرر يې هم دوى ته عائد دى).

تفسير: يعنې په دوی کې نه فهم پاتې دی، او نه انصاف، ايمان راوړل او له رباني هدايتونو څخه انتفاع لا څه کړې؟ ! د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په حضور کې د دوی د راتللو څخه غرض يوازې مجادله، جګړه، تعريض، ټوکې او تفريح کول دي، کله چې قرآني حقائقو او بياناتو ته به يې معاذ الله ﴿أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ﴾ ويل، بيا په دغه تکذيب، مجادله، او تمسخر يې اکتفا نه کوله، او کوښښ يې کاوه چې د نورو په اذهانو کې هم دغه رنځوري سرايت وکړي، لکه چې خلق يې له حق څخه ستنول (واپس کول)، او دوی پخپله هم له حقائقو څخه لرې تښتېدل، څو د دوی له ليدلو څخه نور کسان هم د حق له منلو څخه متنفر او بېزاره شي، مګر له دغو ټولو ناپاکو کوښښونو څخه «لله الحمد» نه حق دين ته څه نقصان رسېدی شي، او هغه هرو مرو (خامخا) غالبيږي، او نه رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ته څه نقصان رسيږي.

وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذۡ وُقِفُواْ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُواْ يَٰلَيۡتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ۝٢٧

او که ووينې ته (ای محمده !) کله چې ودرولې شي دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر، نو وبه وينې يو لوی امر)، نو وبه وايي دوی (د عذاب د انواعو له ليدلو وروسته): ای کاشکې مونږ بيا بوتلې شو (دنيا ته) او نه به کړو تکذيب په آيتونو د رب خپل، او شو به مونږ له مؤمنانو (باور کوونکو نه).

بَلۡ بَدَا لَهُم مَّا كَانُواْ يُخۡفُونَ مِن قَبۡلُۖ

(داسې نه ده لکه چې دوی وايي) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چې وو دوی چې پټول به يې پخوا (له دې نه په دنيا کې چې کفر او معاصي دي).

تفسير: يعنې دوی اوس هم په صحيح عزم او ايماني شوق او رغبت دنيا ته د بېرته ورتګ هيله (اميد) نه کوي، بلکه کله چې يې د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره وليدله، چې د ښکاره دلائلو سره سره يې ترې انکاره کاوه، او د دوی اوسنې دروغ چې: ﴿وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشۡرِكِينَ﴾ وايي ښکاره شول، او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چې د دغو نالايقانو په زړونو کې يې وده کړې وه، مختل شول، او د يوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثّل او مخې ته يې ودرېدل، نو اوس دوی تش د ځان د نجات لپاره دنيا ته د بېرته ورتګ هيله (اميد) کوي.

وَلَوۡ رُدُّواْ لَعَادُواْ لِمَا نُهُواْ عَنۡهُ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ۝٢٨

او که بېرته بوتله شي دوی (دنيا ته) نو خامخا به بيا هم راوګرځي دوی همغه شي ته چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې کفر او معاصي دي) او بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغه دعوی د ايمان کې).

تفسير: يعنې اوس هم دروغ وايي؛ چې «مونږ دنيا ته بېرته لاړ شو، ايماندار به وګرځو، او له سره به د آيات الله تکذيب ونه کړو»، خو دا اشقياء که بېرته دنيا ته هم ستانه کړل شي؛ نو بيا به هم له شرارت او بدۍ څخه لاس نه اخلي، او هغه رذيله قوتونه چې د دوی په وجود کې شته، بيا به يې په کار اچوي، او له هغه مصيبت څخه چې ويرېدلي وو، او د بېرتـه تللو تمنّا يې کړې وه، هغه به لکه يو خوب او خيال هېروي، لکه چې ډېر ځلې کله چې سړی په دنيوي مصائبو او مهالکو کې آخته کيږي، نو انابت او توبه غوره کوي، ولې همدا چې څو ورځې تېرې شي؛ بيا يې هيڅ شی په ياد نه پاتې کيږي، چې په هغه وخت کې مې څه عهد او پيمان کړی وو ﴿كَأَن لَّمۡ يَدۡعُنَآ إِلَىٰ ضُرّٖ مَّسَّهُۥ﴾.

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

او وايي دوی نه دی ژوندون مګر همدا ژوندون ځمونږ دنيوي (چې لږ او نژدې دی) او نه يو مونږ بيا راپاڅولي شوي (راپاڅيدونکي له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: يعنې ښې مزې کوئ! او دنيوي عيش او عشرت مو د آخرت په فکر او انديښنه کې مه خرابوئ، همدا حال نن ورځ د اروپايي ماده پرستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَـٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

او که ووينې ته (ای محمده !) هغه وخت چې ودرولی شي دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کې د حساب لپاره نو وبه وينې يو لوی امر) فرمايي به (الله) آيا نه دی دا (دويم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وايي دوی: هو بلکه دی، قسم دی وي په رب زمونږ! پس وڅکئ تاسې دا عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې چې کافران شوي وئ (په دنيا کې).

تفسير: يعنې کله چې حقيقت د دوی تر سترګو لاندې راشي، او د «بعث بعد الموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتې نشي، نو دلته دوی ته ويل کيږي، چې اوس د حقيقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وڅکئ!.

قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا۟ يَـٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

په تحقيق زيانکاران (او تباه) شوي دي هغه کسان چې دروغ ګڼي ملاقات له الله سره (په عقبا کې)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه؛ (نو) وايي به دوی: ای افسوسه (او پښېمانی) ځمونږ په هغه شي چې تقصير کړی وو مونږ په دنيا کې (چې هغه ايمان وو)، حال دا چې دوی به واخلي (پيټي د) ګناهونو خپلو پر شاوو خپلو، واورئ! خبردار شئ! چې بد دی هغه شی چې په شا يې ګرځوي دوی.

وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

او نه دی حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) مګر لوبې (د هلکانو) او ساعت تيري (د ليونيانو) ده، او خامخا دار آخرتي خير (بهتر) دی لپاره د هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي، نو آيا عقل نه چلوئ تاسې (چې دنيا ښه ده که عقبی؟ چې ايمان راوړئ!).

تفسير: کفارو خو داسې ويل چې د دنيوي ژوندون څخه ما سوا بل هيڅ ژوندون نشته، ليکن واقعه دا ده؛ چې دغه فاني او مکدّر ژوندون د اخروي ابدي حيات په مقابل کې بيخي هيڅ او بې حقيقته دی، د دې دنيا په ژوندون کې يواځې همغې شيبې او برخې ته ژوندون ويلی شو؛ چې د آخرت لپاره په کې څه تياری او کار وکړ شي، باقي نور تمام وختونه چې د آخرت له فکره او تياری څخه تش وي؛ يوه عاقبت انديش ته له لهو او لعب څخه زيات اهميت نه لري، پرهېزګاران او پوهان پوهيږي چې د دوی اصلي کور د آخرت کور دی، او د هغوی حقيقي ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهم ارزقناه).

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

په تحقیق مونږ پوهیږو بېشکه شان دا دی چې خامخا خپه کوي تا (ای محمده !) هغه شی چې وایي دوی (ستا په تکذیب کې)، نو بېشکه دوی نه کوي تکذیب ستا (په واقع کې)، ولیکن دا ظالمین په آیتونو د الله انکار (او مسخرې) کوي. (نو ته مه خپه کېږه ! ځکه چې) او خامخا په تحقیق دروغجن بللي شوي دي ډېر رسولان پخوا له تا نه، نو صبر به یې کاوه پر دروغجن ګڼلو او ضرر رسېدلو (د کفارو له جانبه) تر هغه پورې چې راغله دوی ته مرسته (مدد) ځمونږ، او نشته هیڅ بدلوونکی د احکامو اړوونکي د کلماتو د الله، او خامخا په تحقیق راغلې ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تېرو) رسولانو (چې پرې متسلّي شې).

تفسیر: په دغو آیتونو کې اول رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلّي ده او اشقیاوو ته ډار (وېره) او انذار ورکړی شوی دی، یعنې تاسې د دوی له دې اعراض او تکذیب څخه دومره مه خپه او مه پرېشانېږئ ! دا خلق چې ستا تکذیب کوي؛ في الحقیقت ستاسې تکذیب نه دی، ځکه چې تاسې لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امین پېژندلي شوي یئ، بلکه دوی د الله تعالی د هغو آیتونو او نښو تکذیب کوي، چې د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د تصدیق او تبلیغ لپاره لیږلي شوي دي، او په قصد سره او د ظلم او عناد له لارې ترې انکار کوي، نو تاسې هم د دې ظالمانو معامله الله تعالی ته وسپارئ ! او مطمئن او ډاډه اوسئ، چې الله تعالی د دوی د ظلم نتیجه او ستاسې د صبر ثمره خامخا درکوي.

له پخوانیو انبیاوو سره هم (چې د هغوی څه حالات تاسې ته آورول شوي دي) د دوی قومونو د تکذیب او ایذاء رسولو معامله کړې وه، چې پر هغو د الله تعالی هغو معصومو او نهایت أولوا العزمو رسولانو صبر کاوه، تر دې چې د الله تعالی له وعدې سره سم دوی ته مرسته (مدد) ورسېده، او د ډېرو لویو او زبردستو منکرینو او متکبرینو په مقابل کې دوی مظفر او منصور وګرځول شول، له تاسې سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدې چې شوي دي، ګردې (ټولې) یو په یو پوره کېدونکي دي.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

او که وي چې سخت وي پر تا باندې مخ ګرځول د دوی (له حق دین څخه)؛ پس که توان لرې ته چې ولټوې کوم سوری (سرنګ) په ځمکې کې (چې پکې کوز شې ځمکې ته) یا (ولټوې) کومه زینه په (طرف د) آسمان (چې پرې وخېژې آسمان ته) نو راوړې ته دوی ته کومه معجزه (چې دوی یې غواړي پس رایې وړه، خو فائده نه کوي، نو د دوی په ایمان حرص مه کوه، او تل خپل تبلیغ کوه)، او که اراده کړې وی الله (د هدایت د دوی) نو هرو مرو (خامخا) به یې راټول کړي وو دوی ګرد (ټول) په سمه صافه لاره، پس له سره مه کېږه له ناپوهانو څخه (چې د ازلي کفارو په ایمان حرص کوې، او د دوی په جهالت پخسېږې ـ حسد کوې).

تفسیر: د ﴿فَإِنِ اسْتَطَعْتَ﴾ ځواب په آیت کې محذوف او په ترجمه کې په «پس رایې وړه» سره مذکور دی، د کفارو دا مطالبه وه، کله چې دی نبي دی؛ نو ښایي چې له ده سره تل داسې یوه علامه او نښه وي، چې د هغې په لیدلو سره هر

سرې پرې يقين وکړي، او په ايمان راوړلو مجبور شي، څرنګه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ګردې (ټولې) دنيا پر هدايت حريص وو، ښايي د دوی په زړه کې داسې کومه خبره تېره شوې وي، چې د کفّارو دا مطالبه پوره کړه شي، نو ځکه حق تعالى دا تربيت وفرمايه، چې په تکوينياتو کې د الله تعالى د مشيئت تابع اوسه ! تکويني مصالح د دې خبرې مقتضي نه دي؛ چې ګرده (ټوله) دنيا په ايمان راوړلو مجبوره کړی شي، که نه «الله تعالى» په دې باندې هم ښه قادر وو، چې بې له رسولانو او علائمو له ابتداء څخه ګرد (ټول) په سمه صافه لاره بوځي، او پوره هدايت يې ور په برخه کړي.

کله چې د الله تعالى حکمت د داسې مجبوروونکو معجزاتو او فرمايشي علائمو د ښوولو لپاره تيار او مقتضي نه دی؛ نو د الله تعالى د سنت او مشيئت پرخلاف به بل څوک داسې طاقت او قوت له کومه ولري، چې په ځمکې سرنګ وکيني، يا آسمان ته زينه ودروي (يا پکې پرې وځړوي)، او داسې فرمايشي او مجبور کوونکې معجزې ښکاره او وروښيي، د الله تعالى د تدبير او حکمت له قوانينو څخه پرته د کوم بل شي د وقوع توقع لرل د ناپوهانو کار دی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

بېشکه قبلوي بلنه ستا (ايمان ته) هغه کسان چې اوري (پند ستا، او کفّار يې نه آوري لکه مړي) او مړي به ژوندي کړي الله، بيا خاص هم ده ته به ورستی شي دوی (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: يعنې تاسې له ګردو (ټولو) څخه داسې توقع مه لرئ، چې هغوی به ستاسې خبرې ومني، د هر چا د زړه غوږونه چې کاڼه شوي وي هغه نه اوري، نو بيا به يې هغه څرنګه ومني؟ ! هو ! دغه کافران چې د قلبي او روحاني حيثيته د مړو په شان دي، په قيامت کې به د حقائقو په ليدلو يقين کوي، او هغه ګرد (ټول) شيان به ومني چې له هغو څخه يې انکار کولو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

او وايي کفار ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) باندې کومه معجزه (دليل د قدرت چې مونږ يې غواړو) له (جانبه د) رب د ده.

تفسير: يعنې له دغو دلائلو څخه يو دليل ولې راونه لېږل شو چې دوی غوښتې وو کما في قوله تعالى: ﴿وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (الاسراء) د سورت (۱۰) رکوع ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، آيت) او که نه هسې نورې علمي او عملي معجزې او علامې د باران په شان ډېرې پر تاسې وربدلي دي، او اوري به.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه الله قادر دی په دې خبره چې نازل کړي (راوليږي) (مطلوبه) معجزه، ليکن اکثره کسان له دوی څخه نه پوهيږي (چې هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسير: يعنې الله تعالى د فرمايشي معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دی، ليکن د حکمت او رحمت پر هغو قوانينو چې د تکوينياتو نظام قائم او مبني دی، له تاسې څخه ډېر کسان د هغو له پوهېدلو څخه قاصر دي، د دغو قوانينو اقتضاء هم دا ده چې ګردې فرمايشي معجزې ورته ونه ښودلې شي.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طٰٓئِرٍ يَّطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ ۚ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿۳۸﴾

او نشته هيڅ حيوان (خوځيدونکی تلونکی) په ځمکه کې او نه هيڅ مارغه چې الوځي په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کې) مګر (ټول سره) امّتونه (مخلوقات) دي په شان ستاسې، نه دی پريښی مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کې هيڅ شی (بلکه ګرد ليکلي دي) بيا به (دا ګرد) رب خپل ته ورټول کړی شي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: په دې آيت کې پر ځينو هغو حکمتونو تنبيه کړی شوې ده، چې د فرمايشي معجزاتو په نه ورښوولو کې مرعي دي، يعنې ګرد هغه حيوانات چې پر ځمکه خوځيږي، يا په هوا کې الوځي، دوی هم د انسانانو په شان يو امت دی، له دوی ځنې هره نوعه الله تعالی په يوه خاصه وضع او فطرت پيدا کړې ده، چې دوی د خپلو افعالو او خواصو په معيّنه دائره کې کار کوي، او هيڅ يو ساکښ (ذي روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودې حلقې له دائرې څخه يو پل هم د باندې نه ږدي، چې د الله تعالی له لوري د ده فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او ټاکلی (مقرر) شوی دی، لکه چې د پيدايښت له ابتداء څخه تر نن پورې هيڅ يو حيوان د خپلې نوعې د عمل په محدوده دائره کې هيڅ قسم ترقي نه ده کړې، همداسې د هر شي استعداد او فطرت ته خيال وکړئ، د الله تعالی په قديم علم او لوح محفوظ کې د ګردو (ټولو) انواعو او اجناسو د تدبير او تربيت اصول او فروع منضبط شوي دي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي الظُّلُمٰتِ ۗ مَنْ يَّشَإِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ ۗ وَمَنْ يَّشَأْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۳۹﴾

او هغه کسان چې دروغ ګڼي آيتونه ځمونږ کاڼه دي او ګونګيان دي (د حق له اورېدلو او ويلو نه) په تيارو کې دي (د کفر او جهل)، او هر چا ته چې اراده وفرمايي الله (د ګمراهۍ يې) نو ګمراه کوي يې (او د هدايت توفيق ترې اخلي)، او هر چاته چې اراده وفرمايي (الله د هدايت د ده) نو ګرځوي هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: (کاڼه او ړانده دي چې) نه د ويونکي ځنې آوري، او نه پخپله له نورو ځنې پوښتنه کوي، او نه په تيارو کې څه شی ليدلی شي، کله چې د دوی ګردې (ټولې) قواوې د بې اعتداليو له امله (وجې) بېکاره کړی شوي دي، نو د حق تصديق او د هغه د قبلولو لپاره څه وسيله لري؟ ! الله تعالی د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمايي؛ چې دوی پخپله د هدايت وسايل په خپل ځان باندې مسدود کړي وي: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ﴾ (۹ جزء (۲۲) رکوع د الأعراف (۱۷۶) آيت).

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿۴۰﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿۴۱﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله، يا راشي پر تاسې قيامت آيا بې له الله بل څوک به بولئ تاسې (بلکه نه يې بولئ) که يئ تاسې صادقان (رښتيني پخپله وينا کې). بلکه خاص همدغه الله بولئ تاسې، بيا لرې کوي الله له تاسې هغه (مصيبت) چې بولئ تاسې (الله) د هغه لپاره که اراده وفرمايي، او هېروئ تاسې (په وخت د سختی کې) هغه (باطل معبودان) چې شريکوئ يې تاسې (له الله سره).

تفسير: كله چې راندہ، كاڼه او گونګيان شئ، او د الله تعالى آيتونه دروغ وګڼئ، او د ګمراهئ په ژورې (ښكته) كندې كې ولوېږئ، كه په دغه سبب په دنيا يا په قيامت كې په سخت عذاب اخته شئ؛ نو رښتيا ووايئ چې بې له الله جل جلاله څخه به تاسې بل كوم يوه ته نارې وكړئ؟.

د دنيا د ډېرو وړو كيو مصائبو سره هم هر كله چې مخامخ شئ نو مجبورا همغه يو الله جل جلاله ته نارې كوئ، او نور ګرد (ټول) شريكان ستاسې له ياده وځي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ له هر هغه چې الله تعالى اراده وفرمايي نو هغه مصيبت ترې لرې كوي، نو له دې څخه اندازه وكړئ، چې د عذاب له نزوله يا د قيامت له هوله به تاسې پرته د الله تعالى څخه بل څوك وژغوري (وساتي)؟ ! نو بيا دا څومره حماقت او ړوندوالى دى؛ چې د هغه پاك الله عظمت او جلال هېروئ، او د ده د نازل كړى شويو آيتونو تكذيب او د فرمايشي آيتونو غوښتنه كوئ؟ .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

او خامخا په تحقيق استولي وو مونږ (رسولان) ډېرو امتونو ته پخوا له تا نه (اى محمده ! پس دوى تكذيب وكړ د هغوى) نو ونيول مونږ دوى په سختيو او تكليفونو سره، لپاره د دې چې دوى زاري عاجزي وكړي (خپل رب ته او مؤمنان شي). كله چې راغى دوى ته عذاب څمونږ نو ولې عاجزي ونه كړه دوى (چې ترې لرې شوى وى عذاب)، او ليكن سخت شوي وو زړونه د دوى(نو څكه يې ترې عبرت وانخيست) او ښايسته كړي وه دوى ته شيطان هغه كارونه چې وو دوى چې كول به يې. پس كله چې هېر كړ دوى هغه شي چې پند وركړى شوى وو دوى ته په هغه سره، نو وپرانيست مونږ پر دوى باندې وَرونه (لارې) د هر قسم نعمت، تر هغه پورې كله چې خوشال شو دوى پر هغو شيانو چې وركړى شوى وو دوى ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونيول مونږ دوى ناڅاپه، پس ناڅاپه په دې وخت (د ليدلو د عذاب) كې دوى نااميده شي.

تفسير: الله تعالى ګنهګار ته لږ څه تنبيه وركوي، كه دى ورته په زارئ او عاجزئ شو، او توبه يې اويسته ـ نو خلاصيږي، او كه په هغې سپكې نيونې ويښ نه شو، نو بيا يې په هېره او مغالطه او تفريح كې غورځوي، او د عيش او عشرت او د وسعت دروازې ورپرانيځي، كله چې د نعمتو د شكر ګذارې او د انعام او احسان څخه د متأثر كېدلو په ځاى ښه په ګناه كې ډوب شو؛ نو ناڅاپه بېخبره نيول كيږي، نو دلته دغه لارښودنه كيږي چې كه چا ته پر ګناه تنبيه ورسيږي، نو ژر دې توبه وكړي، او دې ته دې نه ګوري چې كه زياته تنبيه وشوه نو زه به يقين وكړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

نو پرې كړى شو بېخ د قوم هغه (قوم) چې ظلم يې كړى وو، او ګردې (ټولې) ثناوې او صفتونه خاص الله لره دي، چې پالونكى د ټولو عالميانو دى (د ظالمانو په هلاكولو سره).

تفسير: د ظالمانو استيصال هم د ده د عامه ربوبيت اثر، او د عالم د مجموعي لپاره لوى رحمت دى، نو څكه دلته يې د حمد او شكر اظهار وفرمايه.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ماته که واخلي الله (قوت د) اورېدلو ستاسې (چې کاڼه شئ) او (قوت د) لیدلو ستاسې (چې ړانده شئ) او مهر ولګوي الله پر زړونو ستاسې (چې نه اورېدلی او نه لیدلی او نه په هیڅ شي پوهېدلی شئ) (نو بل) کوم معبود دی بې له الله نه چې بېرته راوړي (درکړي) تاسې ته هغه (اخستل شوي غوږونه، سترګې، زړونه او عقلونه)، وګوره (ای محمده !) چې څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بیانوو دلائل (د وحدانیت) بیا (هم) دوی (ترې) څنګ (ډډه) کوي.

تفسیر: «یعني په توبه کې ځنډ (تأخیر) مه کوئ، ښایي چې دا غوږونه سترګې او زړونه په هغه وخت کې بیا ونه مومئ»، او د هغه له امله د توبې او استغفار توفیق درپیدا نشي.

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپې) یا ښکاره (د ورځې یعني په هر شان چې راشي) آیا هلاک به کړی شي (په دغه عذاب سره بل څوک؟) مګر قوم ظالمان (یعني همدغه مشرکان پرې هلاکیږي).

تفسیر: ناڅاپه یعني داسې عذاب چې د هغه هیڅ علامې له پخوا څخه درښکاره نه وي، نو له دې سببه د ﴿جَهْرَةً﴾ څخه به مراد هغه عذاب وي، چې د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامې یې څرګندې شي، یا به له ﴿بَغْتَةً﴾ څخه شپه او له ﴿جَهْرَةً﴾ څخه ورځ مراد وي (یعني په هر شان او هر تقدیر سره چې وي).

ځینو مفسرینو د ﴿هَلْ يُهْلَكُ ... ﴾ الآیه ـ ترجمه داسې کړې ده: «آیا هلاک به کړی شي پرې څوک هم، یعني هلاک به نه کړي هغه شی مګر قوم چې ظالمان دي»، یعني په توبه ایستلو کې ځنډ (تأخیر) کول نه دي پکار، ښایي چې په دغه تعطیل کې د الله تعالی عذاب ورورسیږي، چې د هغه تکلیف یواځې همغو ظالمانو ته ور په غاړه کیږي، که له ظلم او عدوانه یې لا تر مخه توبه ایستلي وي، نو له دې عذاب څخه نجات مومي.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

او نه لېږو مونږ رسولان مګر زیري کوونکي (مؤمنانو ته په نعیم سره) او وېروونکي (کفارو ته په جحیم سره)، پس هر چا چې ایمان راوړ او اصلاح یې کړ (عمل په طاعت سره)؛ نو نشته (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅکله) خپه کیږي (د ثواب په نقصان سره). او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي دوی آیتونو څمونږ ته، وبه رسیږي دوی ته عذاب په سبب د هغه چې وو چې فسق به یې کاوه (د الله جل جلاله له طاعت څخه په وتلو).

تفسیر: یعني تاسې چې د الله تعالی د عذاب څخه بې وېرې او بې فکره شوي یئ، او په چټي (بېکاره) فرمایشونو او بېځایه پوښتنو سره رسول الله صلی الله علیه وسلم خپه کوئ ! او د دوی د تصدیق لپاره له خپله ځانه جوړ کړي معیارونه مو تراشلي دي، ښه وپوهیږئ ! چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دې لپاره لېږل شوی دی؛

چې فرمان منونکو ته زیرې ورکړي، او نا فرمانان د دوی له انجامه خبردار او هوښیار کړي، بیا نو د هر چا عمل د هغه د لارې مل دی، هر چا چې د انبیاوو علیهم السلام په خبرو یقین او باور وکړ، او اعتقاداً او عملاً یې خپل حالت سم او سنبال کړ، حقیقي او دائمي امن، هوسایي (آرام) او اطمینان یې ور په برخه شو، او هغه کسان چې د الله تعالی آیتونه یې دروغ وبلل، او د الله تعالی له هدایته یې مخ واړاوه، د نافرمانۍ او بغاوت له سببه په سخته تباهۍ او لوی عذاب اخته شول «العیاذ بالله».

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّيْ مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۗ اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۵۰﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چې نه وایم زه تاسې ته؛ چې ما سره خزانې د الله دي (چې درکړم تاسې ته هر څه چې غواړئ) او نه (وایم چې زه) پوهېږم په غیب باندې (چې خبروم به تاسې له هر شي نه بې له وحیې) او نه وایم تاسې ته چې په تحقیق زه پرښته یم (چې وکړم په ملکي قوت سره هغه امور چې ملائک یې کوي) نه کوم پیروي (د هیڅ شي) مګر د هغه شي چې وحیې کړې شوې ده ماته (د هغه)، ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا برابر کېدی شي ړوند او لیدونکی؟ (نه! نه سره برابرېږي!) آیا نو فکر (غور) نه کوئ تاسې (چې حق له باطله بېل کړئ! او ایمان راوړئ؟!).

تفسیر: په دې آیت کې د رسالت د منصب پر حقیقت رڼا اچولې شوې ده، یعنې هر څوک چې د نبوت مدعي دی، د ده دعوی داسې نه وې چې د الله تعالی د مقدراتو ګردې (ټولې) خزانې د ده په قبضه کې دي، چې هر کله له ده څخه د کوم امر خواهش وکړ شي، هغه به یې هرومرو همغسې وکړي، او نورو ته به یې وروښیي!، یا پر ګردو غیبي او ښکاره معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري یا نه دی مطلع کړی شوی دی چې هر شی ورڅخه وپوښتې؛ همغه سمدلاسه هغوی ته وروښیي، یا دی د بشر له نوعې څخه برسېره کوم بل نوع مخلوق دی؛ چې د بشري لوازمو او خواصو څنې د خپل برائت او نزاهت ثبوت دروړاندې کړي.

کله چې دی (پیغمبر) له دې ګردو خبرو څنې د یوې خبرې مدعي هم نه دی، نو له ده څنې د فرمایشي معجزاتو غوښتل، یا د تعنّت او عناد له لارې دا راز پوښتنې کول چې «قیامت به کله راځي؟»، یا د دوی داسې ویل چې: «دا څنګه رسول دی چې ډوډۍ خوري؟ او بازارو ته د پېرودلو او پلورلو (خرید وفروخت) لپاره ځي؟» دغه امور د تکذیب او تصدیق لپاره معیار ګرځول صحیح نه دي.

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ﴾ «ووایه ای محمده! دوی ته، آیا برابر کېدی شي ړوند او لیدونکی؟ نه، نه برابرېږي، ایا نو فکر، غور نه کوئ تاسې! چې حق له باطله بېل کړئ؟ او ایمان راوړئ؟، یعنې اګر که رسول الله صلی الله علیه وسلم بې د بشر له نوعې څنې له بلې کومې نوعې څخه نه دی، لیکن د ده او نورو انسانانو په منځ کې د ځمکې او آسمان فرق دی، انساني قوتونه دوه قسمونه دي، علمي ـ عملي، د علمي قوتونو په اعتبار د نبي او غیر نبي په منځ کې د ړانده او لیدونکي په شان فرق شته، رسول صلی الله علیه وسلم په خپل قول او فعل او هر یوه حرکت او سکون کې د الله تعالی د رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحیې او د الهي احکامو په خلاف نه هغه کوم قدم پورته کوي، او نه هم د هغې په خلاف خپله ژبه خوځوي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په ګردو واقعاتو کې د رباني تعلیماتو او د الهي مرضیاتو روڼ تصویر او ډېر ښه ممثل دی، چې د هغه له لیدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د الله جل جلاله له طرفه د ده په مأمور ګرځېدلو کې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کېدی.

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

او وویروه (ای محمده !) په دې وحیې سره هغه کسان چې ویریږي دوی له دې چې ټول به کړل شي دوی رب خپل ته، په داسې حال کې چې نه وي دوی ته بې له دغه (الله) هیڅ ولي دوست (ناصر په دنیا کې) او نه شفاعت کوونکی (د عذابونو دافع په آخرت کې مګر د الله په اذن سره) لپاره د دې چې دوی وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه اورولو سره له معاصیو).

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

او مه شړه هغه کسان چې بولي دوی (عبادت کوي د) رب خپل په اول د ورځې او په آخر د ورځې (یعنې سبا او بیګا) کې، چې غواړي دوی په دې عبادت سره لیدل د مخ د الله تعالی، نشته په تا له حسابه (د اعمالو) د دوی هیڅ شی، او نه له حسابه (د عمل) ستا په دوی هیڅ شی، نو چې وشړې ته دوی؛ پس شې به ته له ظالمانو څخه.

تفسیر: یعنې هر کله چې د دوی ظاهري حال دا رابښیي چې دوی شپه او ورځ د الله تعالی په عبادت او رضا غوښتلو کې مشغول دي، نو سم له دې له دوی سره مناسبه معامله وکړئ !، د دوی باطني حال څه دی یا به یې آخر انجام څه کیږي؟؛ د دوی پر دغه تفتیش او محاسبه باندې معاملات نشي موقوفېدی، نه ستاسې دغه حساب د دوی په غاړه دی، او نه د هغو حساب ستاسې په غاړه دی، لهذا بالفرض که تاسې د دولتمندانو د هدایت په طمع داسې غریبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ؛ نو دا به د بې انصافۍ خبره وي. «د کفارو ځینو سردارانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا وغوښتل، چې څمونږ زړونه غواړي چې ستاسې خبرې واورو، لیکن له تاسې سره خوار او غریب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهیب، خبیب، سلمان رضي الله تعالی عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کښېناستلی (که دوی له ځانه بېرته کړئ؛ نو مونږ به له تا سره کښېنو او پاڅو، ګوندې ستا دین هم قبول کړو، او له دوی سره یو ځای په کښاستو شرمیږو)، په دې خبره باندې دا آیت نازل شو، یعنې د الله تعالی د طالب لحاظ او خاطر (اګر که غریب هم وي) پر دغو غنیانو او دولتمنو کفارو باندې مقدم دی».

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

او (لکه چې ازمویلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) همدارنګه ازمویلي دي مونږ ځینې (غنیان) د دې امت په ځینو (نورو فقیرانو) لپاره د دې چې ووایي (دا غنیان): آیا همدا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ څمونږ کې (په هدایت سره)، آیا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضُّلا احسان پرې کوي).

تفسیر: یعنې د دولتمندانو ازموینه یې په غریبانو مسلمانانو وکړه، چې دغو مسلمانانو ته خوار او ذلیل ګوري، او تعجب کوي چې آیا دوی څرنګه د الله تعالی د فضل لایق دي، او الله تعالی د دوی زړونو ته ګوري، چې د الله تعالی حق مني.

وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

او كله چې راشي تاته (اى محمده !) هغه كسان چې تصديق كوونكي دي په آيتونو (د قرآن) ځمونږ؛ نو ووايه (اى محمده ! دوى ته): سلام دى پر تاسې، ليكلى (لازم كړى) دى رب ستاسې پر ځان خپل (تفضُّلاً) رحمت (او داسې يې لازم كړى دى چې) بېشكه شان دا دى؛ هر څوك چې وكړي له تاسې څنې بدي په ناپوهى سره (حقيقتاً يا حكماً) بيا توبه وكړي پس له (كولو د) هغې (بدى) او اصلاح كړي (ښه كړي عمل خپل) نو بېشكه الله ښه بښونكى (د خطياتو) ډېر مهربان دى. او همداسې چې مو بيان كړل) په تفصيل سره بيانوو آيتونه او لپاره د دې چې ښكاره شي (حق او ظاهره شي) لاره د ګناهګارانو.

تنبيه: دا يې چې فرمايلي دي: «هر څوك چې په ناپوهى له تاسې څنې بدي وكړي»، ښايي چې له دې څنې دا غرض وي، چې هر مؤمن چې بدي او معصيت كوي، كه په ناپوهى وي يا په عمد او قصده سره وي؛ هغه في الحقيقت د هغې بدى او ګناه له بد عاقبته تر يوه حده پورې نا واقفه او بېخبره وي چې يې كوي، كه دى د ګناه د تباه كوونكو نتائجو څخه په پوره ډول خبر او مستحضر وى، نو ولې به يې د هغې په كولو جرأت كاوه؟ .

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۚ قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې بېشكه زه منع كړى شوى يم له دې نه چې عبادت وكړم د هغو شيانو چې عبادت كوئ تاسې (د هغوى) چې غير دي له الله، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې متابعت نه كوم زه د خواهشونو ستاسې (په عبادت د دوى كې) په تحقيق به ګمراه شم زه په دغه وخت، كې او نه به يم زه له لارې موندونكو څخه.

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْفَٰصِلِينَ ﴿٥٧﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه په ښكاره دليل (حجّت) يم له ربه خپله (چې قرآن او وحي ده) او تاسې دورغ ګڼلى دى هغه دليل، نشته ما سره هغه (عذاب) چې غواړئ تاسې په تلوار سره هغه، نه دى حكم (په تعجيل او تأخير د عذاب او نورو كې) مګر (خاص) الله ته دى، بيانوي (الله) حقه (خبره) او دى (الله) خير (بهتر) د فيصله كوونكو (يا د بيانوونكو) دى.

تفسير: يعني ما ته د الله تعالى صاف او صريح شهادت او واضح دلائل را رسيدلي دي، چې د هغو له منلو څخه زه د يوه وينبته په اندازه هم نشم منحرف كېدى، تاسې چې هغه ته د دروغو نسبت كوئ، نو د هغه پاى او انجام ته هم فكر وكړئ !.

﴿مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ﴾ «نشته له ما سره هغه عذاب چې غواړئ په تلوار سره تاسې هغه» يعني د الهي عذاب د نزول واك ځما په قدرت كې نه دى لكه چې كفارو ويل: ﴿ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا

﴿بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ «اى الله ! كه دا (پيغمبر او دين ئي) حق وي چې مونږ يې دروغ ګڼو؛ نو له آسمانه پر مونږ تيږې (ګټې) راووروه ! يا پر مونږ سخت عذاب راولېږه !».

﴿قُلْ لَّوْ اَنَّ عِنْدِىْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ لَقُضِىَ الْاَمْرُ بَيْنِىْ وَبَيْنَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِيْنَ ۝﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه په تحقيق وى ما سره هغه شى چې تاسې په تلوار سره غواړئ هغه (چې عذاب دى نو) خامخا فيصله شوې به وه جګړه په منځ ځما او په منځ ستاسې كې (په هلاك ستاسې، ليكن تعذيب د الله كار دى) او الله ښه عالم دى په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوى).

تفسير: يعني الله تعالى پر هر چا او په هر وخت او هر ډول چې اراده وفرمايي عذاب لېږي، يا يې نه لېږي، يا ورته د توبې او استغفار توفيق مرحمت فرمايي، دا ګرد د الله جل جلاله په اختيار او قبضه كې دي، او د ما سوا له الله د بل هيچا حكم او زور نه چلېږي.

﴿وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ ؕ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ؕ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَّرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِىْ ظُلُمٰتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَّلَا يَابِسٍ اِلَّا فِىْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۝﴾

او خاص هم دغه الله سره دي كيلي ګاني (كنجياني) د خزانې د غيب چې نه پوهيږي په هغو (بل هيڅوك) مګر (عالم دى پرې) هم دى، او پوهيږي الله په هغه چې په بر (وچه) كې او په بحر (درياب) كې دي، او نه لويږي هيڅ يوه پاڼه (له ونې) مګر چې عالم دى په هغه الله، او نه (لويږي كومه) دانه په تيارو د ځمكې كې او نه دى هيڅ لوند او هيڅ وچ مګر (ثابت شوي دي) په كتاب مبين (لوح محفوظ) كې.

تفسير: يعنې د هر شي احوال په لوح محفوظ كې مندرج دي، او هر هغه شيان چې په لوح محفوظ كې دي؛ هغه ټول په علم د الله كې لا له پخوا څخه موجود وو، په دغه اعتبار د دې آيت مضمون حاصل داسې شو چې د ﴿عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ هيڅ يو وچ او لوند، وړو كى او لوى شى د الله تعالى د ازلي علم له محيط نه خارج كېدى نشي، بناء په دې د دې ظالمانو د ظاهري او باطني احوالو، او د دوى د سزا وركولو د مناسب وخت او محل پوره او صحيح علم له ده سره شته.

تنبيه: هغه علماء چې «مفاتح» د «مَفْتَح» - بفتح الميم- جمع وايي؛ دوى د «مفاتح الغيب» تر جمه په «غيبي خزانو» سره كړې دى، او د هغوى په نزد چې د مِفتح -بكسر الميم- جمع ده، هغوى د «مفاتح الغيب» ترجمه په غيبي كِيلي ګانو (كنجيانو) سره كوي.

﴿وَهُوَ الَّذِىْ يَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيْهِ لِيُقْضٰٓى اَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝﴾

او الله هغه (لوى ذات) دى چې وفاتوي (حصاروي او ويده كوي) تاسې په شپه كې، او پوهيږي په هر هغه څه چې كسب كړى وي تاسې په ورځې كې (له طاعت او معصيت څخه) بيا پاڅوي تاسې (له خوبه) په دغه (ورځ) كې چې پوره كړ شي اجل (نېټه) مقرره شوې، بيا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي، بيا به خبر كړي (الله) تاسې په (جزاء) د هغه څه چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې له خير او شره).

تفسير: يعنې د شپې د ويدېدلو په وخت کې ظاهري احساس او شعور نه پاتې کيږي، او انسان له خپلې شاوخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بېخبره پاتې وي، ګواکې په دغه وخت کې دغه قوه له ده څخه اخيستی شوې ده، (او پوهيږي الله په هر هغه څه چې کسب کړي دي تاسې په ورځې کې له طاعت او معصيت څخه): يعنې په ورځ کې څومره تګ، راتګ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چې واقع کيږي؛ هغه ټول په پوره تفصيل سره د الله تعالی په علم کې موجود دي.

(بيا پاځوي تاسې له خوبه په دې ورځ کې لپاره د دې چې پوره کړی شئ اجل «نېټه» مقرره شوې)، يعني که ده اراده کړې وي نو تاسې همغسې چې ويده وئ؛ ويده به پاتې وئ، ليکن د مرګ د نېټې تر پوره کېدلو پورې تاسې در ګرده راويښوي.

(بيا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي؛ بيا به خبر کړي دی تاسې په جزا د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو په دنيا کې له خير او شره)، يعنې د ورځې کار او د شپې ويدېدل او بيا سبا پاڅېدل دا هره ورځنی منظمه سلسله د دنيوي ژوندون او ورپسې مړ کېدلو او بيا ژوندي کېدلو؛ يوه لنډه نمونه ده، نو ځکه د خوب او بيداری د يادونې په وسيله د «معاد» پر مسئله هم تنبيه کړی شوې ده.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

او همدی (الله) دی غالب د پاسه په بندګانو خپلو، او ليږي پر تاسې ساتونکي (له ملائکو چې هغه ليکونکې د اعمالو ستاسې کرام الکاتبين دي) تر هغه پورې کله چې راشي يو ستاسې ته مرګ؛ قبضوي روح د ده ليږلې شوې (پرښتې ځمونږ چې ستاسې د ارواحو د قبضولو لپاره لېږلې کيږي)، او دوی هيڅ تقصير نه کوي (د امر په امتثال کې د اجل له پوره کېدلو څخه وروسته).

تفسير: «حفظة» يعني هغه پرښتې چې تاسې او ستاسې اعمال ساتي.

فائده: د دغو ملائکو په لېږلو کې ښايي دغه حکمت او مصلحت وي، چې مؤمنان د قيامت له شرمندګی او رسوايی څخه وويريږي، او له سره ګناه ته زړه ښه نه کړي، او د خپلې اعمالنامې له لوستلو څخه په محشر کې د عامو په محضر کې غافل او بې پروا نشي ! څو د قيامت د ورځې له شرمندګی او رسوايی څخه مأمون او مصون پاتې شي.

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

بيا به بېرته وروستل شي دوی طرف د الله ته (د خپل عمل د جزاء لپاره) چې مولی (مالک) د دوی دی حق (عادل)، واورئ ! خبردار شئ ! خاص هم ده ته دی حکم او همدی دی ډېر تيز جلت دی له ټولو حسابګرو.

تفسير: يعنې په يوه رپ (لحظه) کې د انسان د ټول عمر حسنات او سيئات وربنکاره کوي.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

ووايه (ای محمده !) څوک به خلاص کړي تاسې له تيارو د بر (وچې) او بحر (درياب څخه په هغه وخت کې چې) دعاء غواړئ تاسې له الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسې

وايئ چې قسم دى) كه خلاص كړي (الله) مونږ له تيارو (او سختيو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شكر ايستونكو څخه (د نجات په دغه نعمت). ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله خلاصوي تاسې له دې (تيارو او سختيو) او له هرې سختې څخه بيا هم (پس له دغه نجاته) تاسې شريكوئ (له الله سره نور په عبادت كې).

تفسير: يعني حق تعالى سره له هغه محيط علم او كامل قدرت چې (لږ څه) بيان يې پاس وشو، فوراً ستاسې د بد عمليو او شرارتونو سزا نه دركوي، بلكه څه مهال (وخت) چې د مصائبو او شدائدو په تيارو كې اخته كېږئ، او هغه په عاجزۍ او زارۍ سره يادوئ ! او پخه وعده كوئ چې «د دې مصيبت څخه له وتلو وروسته به بيا هيڅكېږې شرارت نه كوو، او تل به ستا احسان په ياد لرو»، نو ډېر ځلې الله جل جلاله ستاسې لاس نيسي، او له دغو مهالكو او هر قسم سختيو څخه مو ژغوري (محفوظوي)، ليكن بيا هم تاسې پخپلو وعدو ټينګ نه دريږئ، او د مصيبت له آزادۍ څخه وروسته بيا سمدلاسه په بغاوت او ياغيتوب لاس پورې كړئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَّيُذِيْقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ ؕ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُوْنَ ﴿۶۵﴾

ووايه (اى محمده !) هم دغه (الله) قادر دى په دې چې وليږي په تاسې عذاب له پاسه ستاسې (لكه د لوط قوم او اصحاب فيل) يا له لاندې د پښو ستاسې (لكه فرعونيان او قارون)، يا ګډه وډه كړي تاسې فرقې فرقې (چې هره فرقه به بېله بېله مدعا لري، او دغه مخالفت به د مقاتلې سبب شي) او وروڅكوي (الله) ځينو ستاسې ته جنګ (او سختى) د ځينو (نورو)، وګوره (اى محمده !) څرنګه راز راز (قسم قسم) بيانوو مونږ آيتونه (خپل) لپاره د دې چې دوى پوه شي (پرې او پند ترې واخلي).

تفسير: په دې كې يې د درې ډولو عذابونو بيان وفرمايه:

(۱) هغه چې له پاسه راځي، لكه د تيږو ورېدل، يا طوفاني هوا يا باران.

(۲) هغه چې له پښو لاندې راځي، لكه خسف، زلزله، سيلاو يا نور (يا مراد له «فوق» څخه نه ورېدل د باران دي، او له «تحت» څخه نه زرغونېدل د غلې دي)، دا دواړه خارجي او باندني عذابونه دي؛ چې پر پخوانيو اقوامو مسلط شوي وو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دعاء سره څمونږ محمدي امت له داسې عمومي عذاب څخه محفوظ شوي دي، يعني داسې عام عذاب چې د دې امت استيصال او بيخ كني وكړي، لكه چې په پخوانيو امتونو مسلطېده (بفضل الله وكرمه)؛ په دې امت نه نازليږي، كه جزئي او خصوصي واقعې پېښې شي؛ نو د هغو نفي نه ده شوې.

(۳) عذاب چې ښايي د اخلي عذاب ورته وويل شي، د دې امت په حق كې باقي پاتې دى، چې هغه ګوند او ګوندبازي او په خپلو منځو كې سره جنګ، جنجال، جګړې او وينې تويول دي، په «قرآن شريف كې زياترو كافرانو ته د عذاب وعده وركړى شوې ده، دلته يې دا را څرګنده كړه، چې دا هم عذاب دى چې پر پخوانيو امتو باندې له آسمانه يا له ځمكې څخه نازل شوى دى، او دا هم عذاب دى، چې انسانان يو او بل په جنګ سره واچوي، او دوى قتل وكړي، يا يې قيد يا يې ذليل كړي، رسول الله مبارك وپوهېد، چې پر دغه امت وروستنى عذاب نازليږي.

﴿عَذَابٌ اَلِيْمٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ مُّهِيْنٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ شَدِيْدٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ زياتره همدغه وروستني عذاب ته ويل كيږي، او د آخرت عذاب هم يوائې پر همغو كسانو همېشه مسلط كيږي، چې په كفر كې مړه شوي دي (او مړه كيږي).

﴿اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُوْنَ﴾ «وګوره اې محمده ! څرنګه مونږ راز راز بيانوو آيتونه خپل لپاره د دې چې دوی پوه شي پرې» يعنې په قرآنكريم يا د عذاب په راتګ، څكه دوی داسې ګڼل چې دا ګردې دروغ او چټي (بېكاره) ويروونكې خبرې دي، عذاب يا نور شيان له سره نه راځي.

وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۭ قُلْ لَّسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ ۝۶۶ لِكُلِّ نَبَاٍ مُّسْتَقَرٌّ ۡ وَّسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝۶۷

او دروغ وباله دا قرآن (يا دغه عذاب) قوم ستا (يعنې قريشو) حال دا چې دغه (قرآن يا عذاب) حق دی، ووايه (اې محمده ! دوی ته) نه يم زه په تاسې وكيل (ساتونكی). هرې خبرې ته يو وخت مقرر دی، او ژر به (پرې) وپوهېږئ تاسې.

تفسير: يعنې څما وظيفه دا نه ده، چې ستاسې په تكذيبونو زه پخپله پر تاسې عذاب نازل كړم، يا د هغه وخت يا نوعيت يا يې نور تفصيلات دروښيم، زما كار يوائې پوهول او تنبيه كول دي، (دا د قتال د امر څخه پخوا وو)، له دې نه زيات د هر شي د وقوع خُصوصيات د الله تعالى په علم كې مقدّر، او وخت يې مقرر دی، هر وخت چې يې نېټه ورسيږي، نو تاسې به خپله پرې خبر شئ، چې هغه شيان چې ما تاسې ترې ويرولې؛ هغه تر كومه ځايه پورې رښتيا دي؟.

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰي يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖ ۭ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰي مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝۶۸

او كله چې ووينې ته هغه كسان چې جګړې كوي (طعن وريورې ترې، مسخرې پرې كوي، ننوځي غوټې وهي) په آيتونو څمونږ كې؛ نو مخه واړوه له دوی نه (او ورسره مه كښېنه ! او كه ناست وې ترې پاڅېږه !) تر هغې پورې چې مشغول شي دوی په خبرو (نورو كې) غير له قرآن څخه، او كه هېر كړه له تا نه (دا اعراض او څنګ كول) شيطان؛ نو مه كښېنه وروسته له يادېدلو (د دې منعې) سره له قوم ظالمانو.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د آيات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقيدونو كې مشغول دي، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوي، تاسې له هغو سره ناسته ولاړه مه كوئ ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه كوئ !، څو تاسې هم د هغو په ډله كې ګډ نشئ ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ !، لكه چې په يو بل ځای كې فرمايي: ﴿اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ د يوه مؤمن د غيرت تقاضا دا نه ده، چې په داسې مجلسونو كې ګډون وكړي، لازم دي چې تل ترې كناره او په څنګ وي !، او كه كله ناڅاپه يا سهوا پكې شريک شي؛ نو له يادېدلو څخه وروسته دې له هغه ځايه پاڅيږي، څكه چې په همدې كې د عاقبت سمون (برابري)، د دين سلامتي، او طعن او استهزاء كوونكو ته عملي نصيحت او تنبيه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّلٰكِنْ ذِكْرٰي لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ۝۶۹

او نشته پر هغو كسانو چې پرهېزګاري كوي له حسابه د دغو (جګړه كوونكو په آيات الله تمسخراً) څخه هيڅ شی (له ګناه)، وليكن (دوی باندې) پند وركول دي لپاره د دې چې ځان وساتي دوی (د هغو كسانو د مجلس له ګډون څخه چې په قرآن پورې تمسخر كوي).

تفسير: د دې آيت دوه معناګانې کېدی شي، يعنې که پرهېزګاران د جګړې کوونکو او طعن ويونکو له مجلس څخه پاڅيږي، او له دوی څنې جلا (جدا) کيږي، نو د طاعنينو له ګمراهۍ او د دوی د ضلالت له دوام څخه هيڅ يوه مؤاخذه او ضرر پر دغو متقيانو نشي راتلی، هو ! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصيحت کول دي، بنايي چې هغه بدبختان د نصيحت له اورېدلو څخه په خپل خير او شر وپوهيږي، او له خپله انجامه وويريږي.

يا دا مطلب دی؛ چې که پرهېزګارانو او محتاطانو ته د کومې معتدّ به ديني يا دنيوي واقعې د ضرورت له امله (وجې) د دوی په مجلس کې د دخول او د ورتګ ضرورت پېښ شي؛ نو دوی ته د طاعنينو د ګناه او پوښتنو هيڅ يو اثر نه ور رسيږي، هو ! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصيحت کول دي، ممکن دي چې کوم وخت په دوی باندې د نصحيت اثر ولويږي.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۝

او پرېږده ته هغه کسان چې ګرځولې دی دوی دين خپل (چې پرې مکلف وو) لوبې او عبث (چې پرې مسخرې کوي) او غره کړي (غولولي) دي دوی لره حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس نو ځکه منکران شوي دي له حشره)، او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) څو (ونه) سپارل شي (هلاک ته) هيڅ نفس په سبب د هغه عمل چې کړی يې وي، حال دا چې نه وي دغه نفس ته بې له الله نه کوم ولي (دوست مانع د آفت په دنيا کې) او نه شفاعتګر (دافع د مصيبت په عقبی کې)، او که فديه ورکړي (دا نفس) هر قسم فديه نو وابه نه خيستی شي دا (فديه، يعنې قبوله به نشي له دې نفس څخه)، دا (مذکورين چې دين يې په لهو او لعب نيولی دی) هغه کسان دي چې سپارلی شوي دي (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی، شته دوی لره څښل له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

تفسير: ﴿اتَّخَذُوا دِينَهُمْ﴾ يعنې خپل هغه دين چې قبلول يې د دوی په ذمه فرض وو، او هغه د اسلام دين دی.

﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا﴾ «او غره کړي (غولولي) دي دوی لره دنيوي حيات او ژوندون لږ خسيس، نو ځکه منکران شوي دي له حشره»، يعنې د دنيا په لذتونو مست شول، او عاقبت يې هېر کړ، او مطمئن او بېغمه زړه کښيناتل.

﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ الآيه ـ يعنې داسې خلقو ته چې د تکذيب او استهزاء په ګناهونو نيولی شوي دي؛ هيڅ دوست او ملګری نه پيدا کيږي، چې له دوی سره څه مدد او مرسته وکړي، او په زور يې له الهي عذابه وژغوري (محفوظ کړي)، او نه به کوم سپارښت کوونکي ولري، چې په سعيې او سپارښت سره د دوی څه کار وکړی شي، او نه ترې کوم قسم فديه او معاوضه قبليږي، بالفرض که کوم مجرم وغواړي چې ټوله دنيا د خپل عذاب په بدل او معاوضه کې ورکړي، او ځان خلاص کړي؛ بيا هم نشي خلاصيدی.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ الآيه ـ «دا مذکورين چې دين يې لهو او لعب نيولی دی، هغه کسان دي چې سپارلي شوي دي هلاک ته په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی»، شته دوی لره چېښل (څکل) له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

قُلْ أَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا عبادت وکړو مونږ غیر له الله نه هغه شي ته چې نه نفع رسولی شي مونږ ته، او نه تاوان رسولی شي مونږ ته؟ !، او بېرته ورګرځولی شو مونږ په پوندو خپلو (شرک) ته وروسته له هغه چې سمه صافه لاره وښووله مونږ ته الله؛ په شان د هغه سړي چې بیولی وي دی پیریانو په ځمکه (چول بیابان) کې په داسې حال کې چې (له ورکېدلو د لارې) حیران وي، ده لره ملګري وي؛ بولي دوی دا سړی (له ډېره شفقته) په لوري د سمې صافې لارې چې (ورته وایي) راځه مونږ ته !، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه هدایت د الله (اسلام) همدا دی هدایت (نه نور)، او امر (حکم) کړی شوی دی مونږ ته چې اسلام راوړو (غاړه کېږدو) رب (پالونکي) د تمامو عالمیانو ته. او بل په دې (حکم شوی دی مونږ ته) چې قائموئ (سم اداء کوئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او وویرېږئ تاسې له دغه (الله) نه، او دغه الله همغه ذات دی چې ده ته به ورټول کړی شئ تاسې (په قیامت کې).

تفسیر: یعني د مسلمانانو شان دا دی چې ګمراهانو ته نصیحت وکړي، نو له داسې موحد، مبلّغ، او مجاهد بنده څخه دا توقع کول فضول ده چې: دی به د ما سوا الله په مخ کې خپل سر ټیټ کړي، چې د دغو غیر الله په قبضه کې نه نفع شته نه نقصان، یا به د اهل باطل د صحبت له امله (وجې) د توحید او ایمان سمه لاره پرېږدي، او د شرک او نورو غولوونکو شیانو په لوري به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شي، که معاذ الله داسې وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دی، چې په لاره دخپلو بلدو ملګرو سره په یوه چول او بیابان کې سفر کوي، او ناڅاپه بیابانې غول (خبیث جن) یې وغولوي، او لاره ترې ورکه کړي، دی په څلورو خواوو کې پرېشان او سرګردان ګرځي، او د ده ملګري د ده د خیر غوښتلو لپاره ورناري کړي، چې «څمونږ په لوري راځه ! چې سمه صافه لاره دا ده»، مګر دی د حیرانۍ او مخبوط الحواسی په حالت کې په هیڅ شي نه پوهیږي، او د دوی په لوري هم نه ورځي.

همداسې پوهېږئ ! چې د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحید سمه صافه لاره ټاکلې (مقرر) شوې ده، او هغه څوک چې د هغه په رفاقت او معیت سره دغه سفر طي کیږي؛ هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ده تابعان دي، کله چې دا بدبخت د شیطانانو او مضلانو په منګلو کې ورشي، او د ضلالت په بیدیا کې سرګردانه ګرځي، د ده هادیان او رفیقان د همدردۍ له لارې دی د حق د لارې په طرف رابولي، مګر دی هیڅ نه اوري، او نه پرې پوهیږي، نو ای د اشرارو ډلې ! ستاسې هم دا مقصد دی، چې مونږ له خپلو ځانونو څخه همداسې مثال جوړ کړو؟ دا آیت د هغو مشرکانو په ځواب کې نازل شوی دی، چې دوی له مسلمانانو څخه د اسلام د ترک غوښتنه کړې وه.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

او دغه (الله) همغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه په حقه سره (نه بې له فائدې) او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله هر شي ته) چې موجود شه ! (یعني پیدا شه !) نو موجود (یعني پیدا) به شي، خبره د دغه (الله) حقه (رښتیا) ده، او خاص دغه (الله) لره دی ملک

(سلطنت) په هغه ورځ کې چې پوکی وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې، عالم دی (الله) په ټولو پټو او ښکاروو، او هم دی دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي) خبردار (ښه پوه په هر شي).

تفسیر: په دغې ورځې د قیامت کې به په ظاهري او مجازي ډول هم د ما سوا الله څخه د بل چا سلطنت نه وي، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ «یعني هغه الله جل جلاله چې داسې صفات لري، چې ذکر یې په دغو دریو آیتونو کې وشو؛ هغه د دې لایق دی چې مونږ یې د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کې خپل انتهایي عبودیّت اظهار او اختیار کړو»، او په هره شیبه کې ترې ویرېږو، او د همدې خبرې حکم پر مونږ شوی دی؛ چې له دغه حکم څخه په هیڅ حالت کې مخ نشو ګرځولی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل آزر ته: آیا نیسې ته بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: ﴿لِأَبِيهِ آزَرَ﴾ «پلار خپل آزر ته»، د انسابو عالمانو د ابراهیم علیه السلام د پلار نوم «تارخ» لیکلی دی، ممکن چې «تارخ» یې نوم او «آزر» یې لقب وي، ابن کثیر «رحمه الله» له مجاهد «رحمه الله» او نورو څخه نقل کړي دي چې «آزر» د بت نوم وو، ښایي د هغه بت په خدمت کې د ډېر پاتې کېدلو له امله (وجې) د ده لقب «آزر» کېښود شوی وي. والله أعلم.

﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ الآیه - «آیا ته نیسې بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې» له دې نه به صافه او صریحه ګمراهي بله څه وي؟ چې أکرم المخلوقات «انسان» د خپلو لاسونو جوړې کړې تیږو او نورو ته د الله تعالی نوم او درجه ورکړي، او د هغه په مخ کې سر په سجده پریوځي، او له هغه څخه خپل مراد وغواړي.

وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

او (لکه چې مو وروښوده ابراهیم ته د ده د قوم د ګمراهۍ قبحه) همدارنګه ښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (لپاره د دې چې دلیل ونیسي په وحدانیت ځما) او لپاره د دې چې شي له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چې وو بیاناً).

تفسیر: یعني همغسې چې د بت پرستۍ شناعت، قبح او بدي مونږ ابراهیم علیه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پرې قائل کړ؛ همداسې د علویّاتو او سفلیّاتو د ترکیبي نظام له اعماقو او نهایت محکمو او عجیبو او غریبو اسرارو څخه مونږ ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې د هغو په لیدلو د الله تعالی پر وجود او وحدانیت او د الوهیت په نورو صفاتو او د ارضي او سماوي مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بېچارګۍ استدلال ونیسي، او د خپل قوم د کواکب پرستۍ او هیکل سازۍ عقیده هم علی وجه البصیرت رد کړي، او دی پخپله هم د حق الیقین په اعلی مرتبه فائز شي.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾

نو کله چې تیاره شوه په ده باندې شپه نو ولید (ابراهیم) یو ستوری، ویې ویل: دا رب ځما دی (ستاسې په زعم سره)، نو کله چې غروب یې وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم): چې زه دوست نه ګڼم غروب کوونکي (غائبېدونکي چې په الوهیت یې ونیسم بلکه بد یې ګڼم).

تفسیر: آیا څوک دا خبره خوښوي چې یو مجبور بندي او بیګاري سړی د شهنشاهی پر تخت باندې کښېنوي؟.

پاتې شو د «ابراهیم علیه السلام» ﴿هٰذَا رَبِّیْ﴾ ویل؛ یا خو د استفهام انکاري په لهجه دی، یعنې آیا همدا ځما رب دی؟ یا د تهکم (قهر) او تبکیت (سرزنش) په ډول یې ویلي دي، یعنې همدا دی رب ځما ستاسې له عقیدې سره سم، لکه چې موسی علیه السلام فرمایلي دي: ﴿وَانْظُرْ اِلٰۤی اِلٰهِكَ الَّذِیْ ظَلْتَ عَلَیْهِ عَاكِفًا﴾ أي في زعمك، پرته له دې نه د مفسرینو نور اقوال هم شته، مګر ځمونږ په خیال همدا راجح ده، والله أعلم.

فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّیْ ۚ فَلَمَّاۤ اَفَلَ قَالَ لَىِٕنْ لَّمْ یَهْدِنِیْ رَبِّیْ لَاَكُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّیْنَ ﴿۷۷﴾

پس کله چې ولیده (ابراهیم) سپوږمۍ راختونکې ځلېدونکې وویل (ابراهیم) دا رب ځما دی (ستاسې په زعم)، نو کله چې غروب یې وکړ (غائبه شوه)؛ وویل (ابراهیم): قسم دی که هدایت ونه کړي ماته رب ځما نو هرومرو (خامخا) به ګرځم ضرور له قومه ګمراهانو.

تفسیر: څرنګه چې سپوږمۍ ډېر حسین او ځلېدونکی ستوری دی، که الله جل جلاله د سړي لاس ونه نیسي نو ښېشکه چې انسان د هغه په ځلېدلو او ښایست مفتون کېږي.

فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّیْ هٰذَاۤ اَكْبَرُ ۚ فَلَمَّاۤ اَفَلَتْ قَالَ یٰقَوْمِ اِنِّیْ بَرِیْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿۷۸﴾

بیا کله چې ولید (ابراهیم) لمر راختونکی (ځلېدونکی) وویل (ابراهیم): دا دی رب ځما (ستاسې په زعم سره) دا (له ګردو ښخه) لوی دی، پس کله چې (لمر هم) غروب وکړ (غائب شو)؛ وویل (ابراهیم): ای قومه ځما! بېشکه زه یم بېزار له هغو شیانو چې تاسې (یې) شریکوئ (له الله سره).

تفسیر: یعنې په فلکي نظام کې له ګردو ښخه لویه سیّاره لمر دی، مګر دغه ګرد لمر، سپوږمۍ، ستوري او نور ګرد د الله تعالی مخلوق او د هغه تابعان دي، چې په معین وخت ځمونږ په نظر راځي، او هیڅ یو له دوی ښخه داسې قدرت او توان نه لري؛ چې یوه شبېه هم له خپله ځایه څه تقدیم او تاخیر وکولی شي، یا په خپل سر کوم حرکت وکړي، نو بیا دې مخلوق ته د خالق تعالی حقوق ورکول او شریک ګرځول څومره سپین سترګي او ګستاخي؟ او په کومه اندازه د نفرت وړ (لایق) یو کار دی؟.

اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا وَّمَاۤ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِیْنَ ﴿۷۹﴾

بېشکه ما ګرځولی (متوجه کړی) مې دی مخ خپل هغه ذات ته چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکې، حال دا چې حنیف یم (ګرځېدونکی یم له ګردو باطلو ادیانو ښخه حق دین ته) او نه یم زه له مشرکانو.

تفسیر: یعنې له ګردو مخلوقاتو ځنې یوه لوري ته شوی، صرف د خالق جل وعلا لوی دربار یې ټینګ ونیو، چې د هغه په قدرت کې ګرد علویّات او سفلیّات دي.

وَحَآجَّهٗ قَوْمُهٗ ؕ قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّیْ فِی اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ؕ وَلَاۤ اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهٖۤ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ رَبِّیْ شَیْـًٔا ؕ وَسِعَ رَبِّیْ كُلَّ شَیْءٍ عِلْمًا ؕ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۸۰﴾

او جګړه وکړه له ده سره قوم د ده (په توحید کې) وویل (ابراهیم) آیا جګړه کوئ تاسې له ما سره په (وحدانیت د) الله کې، حال دا چې په تحقیق هدایت کړی (لاره د توحید ښوولې ده الله)

ماته، او نه ویر بېږم له (ضرره د) هغو (بتانو) چې تاسې یې شریکان کوئ له الله سره (په هیڅ وخت) مګر چې اراده وفرمایي رب څما د څه (تکلیف رسولو ما لره نو رسولی یې شي)، احاطه کړېده رب څما په ټولو شیانو له جهته د علم، آیا نو تاسې پند نه اخلئ (فکر نه کوئ او عاجز له قادره نشئ بیلولی؟).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام قوم به ویل چې: ته څمونږ د معبودانو توهین کوې، نو وویرېږه چې چېرې ته د هغه له وباله لېونی نشې (معاذ الله)، یا په بل کوم مصیبت کې اخته نشې، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې: «زه به له دوی نه ولې ویرېږم؟ ځکه چې د دوی په لاس کې نفع، نقصان، راحت او زحمت هیڅ یو شی نشته، هو ! که څما پروردګار ماته څه تکلیف راورسوي؛ نو له هغه څخه په دنیا کې هیڅوک نه دي مستثنی، هم ده ته په خپل محیط علم سره معلومه ده، چې کوم یو سړی په کوم یو حالت کې ښایي ژوندون وکړي، او کوم شی به ورته ورٍ (لایق) او مناسب وي».

﴿وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا﴾

او څرنګه به ویرېږم زه له هغو (بتانو) چې شریکان کړي دي تاسې (له الله سره په عبادت کې) او نه ویرېږئ تاسې له دې چې بېشکه تاسې شریک کړی دی له الله سره هغه شی چې نه دی رالېږلی (الله) پـه (شریک کولو) د هغه پر تاسې هیڅ برهان (دلیل سند).

تفسیر: یعنې ستاسې له معبودانو څنې به زه ولې ویرېږم حال دا چې د دوی په واک (اختیار) او قبضه کې نه نفع ده نه ضرر، او نه د توحید غوره کول کوم جرم دی، چې له هغه څخه به زه اندېښنه کوم، هو ! تاسې د الله تعالی باغیان او مجرمان یئ، او الله تعالی د نفع او ضرر مالک هم دی، نو تاسې ته له خپلو جرائمو څنې وېره پکار ده.

﴿فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝٨١ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ۝٨٢﴾

نو کومه یوه له دې دواړو ډلو څخه مستحقه او لایقه ده په امن سره (له عذابه د الله وواییئ !) که یئ تاسې چې پوهیږئ (په دې چې له چا نه ویره پکار ده؟ کله چې دوی لاځواب شول؛ نو پخپله الله ځواب فرمایي). هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او نه دی ګډ کړی دوی ایمان خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چې شرک دی)؛ دغه کسان (چې خپل ایمان یې له شرکه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دي لار موندونکي.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کې منقول دي، چې کریم نبي «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» دلته د ظلم تفسیر په شرک سره فرمایلی دی، لکه چې په (۲۱ جزء د لقمان د سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کې دي): ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ګواکې د ظلم تنوین د تعظیم لپاره دی، نو د مضمون حاصل به داسې کیږي، چې «مأمون او مهتدي یواځې همغه کسان کېدی شي، چې داسې یقین او ایمان ولري چې په هغه کې د شرک هیڅ اثر او نښه نه وي»، او که سره له ایمان لرلو په الله تعالی شرک کې پرې نږدي؛ نو هغه شرعي ایمان نه دی، او نه یې د هغه په وسیله امن او هدایت په برخه کېدی شي، وهو کما قال الله تعالی: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ﴾ (۱۳ جزء د یوسف علیه السلام د سورت (۱۰۶) آیت (۱۲) رکوع).

منقول دي کله چې دغه آیت نازل شو؛ اصحاب کرام «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» سخت وویرېدل، او دغه امر پر هغوی ډېر شاق او درووند واقع شو، بالآخر یې د رسول علیه السلام په حضور کې عرض وکړ، «أینا لم یظلم نفسه یا رسول الله؟» صلی الله علیه وسلم، «په مونږ کې کوم یو سړی به داسې وي چې پر خپل ځان باندې یې ظلم نه وي

کړی»، نو په دغه تقدیر سره مونږ ګرد د الله جل جلاه له عذابه غیر مأمون، او له هدایته محروم شو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو په ځواب کې داسې ارشاد وفرمایل: «لیس کذلک، إنما هو الشرک، ألم تسمعوا قول لقمان لابنه: ﴿یٰبُنَیَّ لَا تُشۡرِكۡ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِیۡمٌ﴾»

یعنې په ﴿وَلَمۡ یَلۡبِسُوۡۤا اِیۡمَانَهُمۡ بِظُلۡمٍ﴾ کې له ظلم څخه شرک مراد دی، او مطلقه ګناه ترې مراده نه ده، نو په دغه صورت تاسې ته هیڅ تردّد او اندېښنه نه ده پکار، اګر که مفسرینو او محدثینو پر دغه آیت راز راز (قسم قسم) تقریرونه او بیانونه کړي دي، مګر په دغه ترجمه کې د هغو ګرد مطالب په کې ثابت پراته دي.

وَتِلۡكَ حُجَّتُنَاۤ اٰتَیۡنٰهَاۤ اِبۡرٰهِیۡمَ عَلٰی قَوۡمِهٖ ؕ نَرۡفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنۡ نَّشَآءُ ؕ اِنَّ رَبَّكَ حَكِیۡمٌ عَلِیۡمٌ ﴿۸۳﴾

او دا (چې تېر شو) دلیل څمونږ دی، چې ورکړی وو مونږ هغه ابراهیم ته په (مقابله د) قوم د ده (چې پرې غالب شي)، پورته کوو مونږ درجې هر چا ته چې اراده وفرمایو (د پورته کولو یې)، بېشکه رب ستا ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي)، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام ته داسې قاهره دلائل ورکول، او هغه ته په خپل قوم باندې برې عطا کول، او په دنیا او آخرت کې هغه سرلوړی ګرځول؛ د همغه علیم او حکیم له کارونو څخه کېدی شي، چې د هر سړي استعداد او قابلیت ورته معلوم دی، او پخپل حکمت سره هر شی د هغه په مناسبه موقع اومقام کې ږدي.

وَوَهَبۡنَا لَهٗۤ اِسۡحٰقَ وَیَعۡقُوۡبَ ؕ كُلًّا هَدَیۡنَا ۚ وَنُوۡحًا هَدَیۡنَا مِنۡ قَبۡلُ وَمِنۡ ذُرِّیَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَیۡمٰنَ وَاَیُّوۡبَ وَیُوۡسُفَ وَمُوۡسٰی وَهٰرُوۡنَ ؕ وَكَذٰلِكَ نَجۡزِی الۡمُحۡسِنِیۡنَ ﴿۸۴﴾

او وبانبه مونږ ابراهیم ته اسحاق (چې د ده ځوی او د اسرائیلي انبیاوو پلار دی) او یعقوب (مو هم وروبانبه چې لمسی یې وو، دغو) ټولو ته هدایت کړی وو مونږ، او نوح ته مو هدایت کړی وو له (ابراهیم څخه) پخوا، او (هدایت مو کړی وو) اولادې د ده څخنې داود او سلیمان ته، او ایوب او یوسف ته، او موسی او هارون ته، او همداسې لکه چې (دغو انبیاوو ته مو بدل ورکړ)؛ بدل ورکوو مونږ محسنانو (نیکو کارانو) ته.

تفسیر: یعنې نه یواځې دا چې مونږ ابراهیم علیه السلام په ذاتي علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زوېښت کې د اسحاق علیه السلام په شان ځوی او یعقوب علیه السلام غوندې لمسی مو هم وروبانبه، یعقوب علیه السلام همغه (اسرائیل) دی چې ده ته بني اسرائیل منسوب دی، چې په زرهاوو انبیاء په کې مبعوث شوي دي، بلکه همغسې چې د قرآن کریم په یو بل ځای کې مذکور دي، وروسته له ابراهیم علیه السلام د الله تعالی له جانبه نبوت اکثر د ده په اولاده کې ایښود شوی دی.

وَزَكَرِیَّا وَیَحۡیٰی وَعِیۡسٰی وَاِلۡیَاسَ ؕ كُلٌّ مِّنَ الصّٰلِحِیۡنَ ﴿۸۵﴾ وَاِسۡمٰعِیۡلَ وَالۡیَسَعَ وَیُوۡنُسَ وَلُوۡطًا ؕ وَكُلًّا فَضَّلۡنَا عَلَی الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿۸۶﴾ وَمِنۡ اٰبَآئِهِمۡ وَذُرِّیّٰتِهِمۡ وَاِخۡوَانِهِمۡ ۚ وَاجۡتَبَیۡنٰهُمۡ وَهَدَیۡنٰهُمۡ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسۡتَقِیۡمٍ ﴿۸۷﴾ ذٰلِكَ هُدَی اللّٰهِ یَهۡدِیۡ بِهٖ مَنۡ یَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖ ؕ وَلَوۡ اَشۡرَكُوۡا لَحَبِطَ عَنۡهُمۡ مَّا كَانُوۡا یَعۡمَلُوۡنَ ﴿۸۸﴾

او (هدایت مو کړی وو) زکریا او یحیی ته او عیسی او الیاس ته، دوی ګرد (ټول) دي له صالحانو (کاملانو) څخنې. او (هدایت مو کړی وو) اسماعیل او الیسع ته، او یونس او لوط ته، او دا ټولو ته فضیلت ورکړی وو مونږ پر تمامو عالمیانو. او (فضیلت مو ورکړی وو په نبوت او اسلام سره)

ځينو ته له پلرونو د دوی، او له اولادې د دوی او له ورونړو د دوی، او غوره کړي وو مونږ دا ټول انبيا او لار ښوونه کړې وه مونږ دوی لره لارې سمې صافې ته. دا (دين د انبياوو) هدايت د الله دی چې لار ښوونه فرمايي (الله) په دې سره هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او که (فرضاً) شريک کړی وای دوی له (الله سره نور) نو خامخا به ضايع شوي وای له دوی نه هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې د خالص توحيد او د الله تعالی د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده؛ چې پر هغې الله تعالی خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفيق سره بيايي، او په صله او جزا د هغه کې د دوی درجې د دوی استعداد او لياقت سره سم لوړوي.

﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا﴾ الآيه: دا مونږ ته خبر راکړی شوی دی، چې شرک (داسې لويه ګناه ده چې) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوي، د نورو به څه حيثيت پاتې شي که معاذ الله په فرض محال سره داسې حرکت د پيغمبرانو او مقرّبانو څخه صادر شي؛ د دوی عمل به هم ضايع شي، (امّا صدور يې له دوی څخه متوقع نه دی، لکه چې مو په فرض محال سره دې خبرې ته اشاره وکړه).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

دغه (تېر پيغمبران) هغه کسان دي چې ورکړي دي مونږ دوی ته کتابونه او حکمت (علم د شريعت) او پيغمبري، پس که کافر (منکر) شي په دې (آيتونو د قرآن) دغه (کافران د مکې) پس په تحقيق مقرر کړي مونږ په (ايمان او عمل) د دې داسې يو قوم (ټولګی) چې نه دي دوی په دې (قرآن) کافران.

تفسير: يعنې که د مکې کافران يا نور منکران له دې شيانو (کتاب، شريعت، او نبوت) څخه انکار وکړي، نو څمونږ دين په هغو پورې موقوف او تړلی نه دی، ځکه چې مونږ يو بل قوم چې مهاجرين او انصار رضي الله تعالی عنهم او اتباع د دوی دي؛ لپاره د منلو، ساتنې، او ترويج د دې شيانو مقرر کړي دي، چې دوی څمونږ د هيڅ خبرې څخه مخ اړونکي نه دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۖ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ ۗ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

دغه (انبياء) هغه کسان دي چې هدايت کړی دی الله (دوی ته) نو په طريقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده !) ووايه چې زه نه غواړم له تاسې په دغه (تبليغ د قرآن) څه اجر (مزدوري) نه دی دا (قرآن) مګر يواځې ذکر (پند، وعظ) دی لپاره د ټولو عالميانو.

تفسير: يعنې ګرد انبياء عليهم السلام په عقائدو او د دين په اصولو او کلّي مقاصدو کې سره متحد دي، نو د ګردو دستور يو دی، او هر يو نبي د هغو پر عمل مأمور دی، تاسې هم مأمور يئ چې پر همغې مستقيمې طريقې ټګ وکړئ !.

ګواکې په دې آيت سره يې تنبيه وکړه چې په اصولي ډول ستاسې لاره د سابقينو انبياوو له اصولو او لارې بېله نه ده، پاتې شول فرعي اختلافات نو هغه د هرې زمانې د مناسبت او استعداد په اعتبار پخوا له دې هم واقع کېدل، که اوس هم واقع شي؛ نو هيڅ مضائقه نه لري.

فائده: د اصولو علماوو د دې آيت د عموم څخه دغه مسئله ايستلې ده، چې که نبي کريم صلی الله عليه وسلم په کومه معامله کې د سابقه وو شرائعو ذکر وفرمايي؛ نو هغه د ده د امّت په حق کې هم سند دی، په دې شرط سره چې شارع له هغه څخه په کلّي ياجزئي ډول سره انکار نه وي فرمايلی.

﴿قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا﴾ الآيه - «ووايه ! چې زه نه غواړم له تاسې څخه په تبليغ د قرآن څه اجر (مزدوري) او اجرت غوښتونکی نه يم، ځما اجر خو د الله تعالی په دربار کې ثابت دی، هو ! که تاسې له نصيحت څخه انحراف وکړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان ور رسوئ، په ګرد جهان کې يو نه يو خو به دا نصيحت ومني، هر هغه څوک چې انکار وکړي؛ هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوي، او ښايي چې په خپلې دغې محرومی، بدبختی او بدحالی وژاړي.

﴿وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ۗ﴾

او نه دی کړی تعظيم دغو (يهودانو) د الله په حق تعظيم د ده سره کله چې وويل دوی چې: نه دی نازل کړی الله پر هيڅ بشر (انسان) باندې هيڅ شی، ووايه (ای محمده دوی ته !) چا نازل کړی وو کتاب هغه چې راوړی وو هغه موسی، حال دا چې نور (رڼا) او هدايت دی لپاره د خلقو، چې ګرځوئ تاسې هغه (کتاب) پاڼه پاڼه، ښکاره کوئ يې (خلقو ته هغه چې ستاسې خوښې وي) او پټوئ تاسې ډېرې (ترې چې ستاسې نه وي خوښې لکه محمدي نعت)، او ښوولي شوي دي تاسې ته هغه (احکام د تورات) چې پوه نه وئ (پرې) تاسې، او نه پلرونه ستاسې.

تفسير: ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ﴾ الآيه - يعنې نه کتاب نه وحي او نه شرعي احکام، بلکه هيڅ شی الله تعالی نه دي رالېږلي.

﴿قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى﴾ يعنې که په رښتيا سره الله تعالی پر هيڅ يو انسان هيڅ يو شی نه دی نازل کړی، نو د «مقدس تورات» په شان يو عظيم الشأن کتاب له کومه راغی؟ چې په الهي احکامو او مرضياتو يې بندګان خبرول، او د رشد او هدايت عجيبه عجيبه رڼا يې په خپل منځ کې لرله، او د هغو شيانو علم يې تاسې ته درعطا کاوه، چې پرې نه تاسې او نه ستاسې پلار نيکه بلکه ټول انبياء عليهم السلام حتی ټول بني آدمان هم بې د الله تعالی له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهيدل، او چا هغه په موسی عليه السلام نازل کړی؟.

دا منل کيږي چې نن ورځ تاسې هغه کتاب پاڼې پاڼې او ټوک ټوک کړی دی، او خلقو ته مو سم له خپلې خوښې سره ښوولی دی، او د هغه ډېر احکام او اخبار مو پټ کړي دي، او د هغه اصلي رڼا همغسې چې وه؛ اوس نه ده پاتې، بيا هم هغه برخه يې چې پاتې ده، همغه دا راښيي، کله چې د هغې عظيم الشأنې ماڼی کنډوالې هم داسې دي، نو الله خبر چې په خپله زمانه کې به يې عروج څومره عظيم الشأن وو؟ (نو کله چې دوی د دې سوال ځواب تاسې ته ای ځما رسوله در نه کړی، نو پاک الله فرمايي چې:

﴿قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿۹۱﴾﴾

ووايه (ای محمده !) چې الله (نازل کړی وو ! بل ځواب نشته) بيا پرېږده دوی چې په خرافاتو خپلو کې لوبې کوي (او په باطلو خپلو کې غوپې وهي؛ مشغوليږي).

وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿۹۲﴾

او دا قرآن هغه کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصدیق کوونکی د هغه (کتابونو) دی، چې وړاندې له ده دي، او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو) (یعنې اهل د مکې) او هغه چې چاپېر دي له دې او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (یقین یې کړی دی) په آخرت؛ ایمان لري دوی په دغه (قرآن یا په محمد) حال دا چې هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوي (د ټولو حقوقو د دوام او رعایت سره یې).

تفسیر: ﴿وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾: «او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو، یعنې مکیان ـ مکې والا) او هغه چې چاپېر له دې دي»، «أم القری» د کلیو (کلو) اصل او بېخ ته وایي.

مکه معظّمه د ګردو عربو دیني او دُنیوي مرجع وه، له جغرافیایي حیثیته هم د پخوانی دنیا د وسطي مرکز په ډول واقع ده، نوې دنیا (امریکا) ترې لاندې پرته ده، د حدیثو د روایاتو په مطابق له اوبو څخه ځمکه جوړه شوې ده، نو لومړی همدغه ځای څرګند شوی وو، نو بنا پر دغو وجوهاتو مکه معظمه په «أم القری» سره یاده کړه شوه، او له شاوخوا څخه یې مراد یا عرب دي، ولې چې په دنیا کې لومړني مخاطبان همدوی وو، او د دوی په وسیله د دنیا نورو خلقو ته خطاب وشو، یا به ګرد جهان مراد وي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِىَ إِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَىْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۗ

او څوک دی ډېر ظالم؟ (یعنې هیڅوک نشته) له هغه چا نه چې تړي پر الله دروغ، یا وایي چې وحي کړی شوې ده ماته، حال دا چې وحي نه وي کړی شوې ده ته د هیڅ شي، او (بل څوک دی ډېر ظالم یعنې نشته له) هغه چا چې وایي: ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه لیکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چې نازل کړی دی الله (تاته ای محمده ! چې قرآن دی).

تفسیر: پر الله جل جلاله له بهتان تړلو څخه ښایي دا مراد وي، چې د الله جل جلاله په لوري د داسې خبرې نسبت وکړ شي؛ چې د ده د لوړ شان سره هیڅ نسبت ونه لري، او وړ (قابل) او لایق یې نه وي، مثلا یو مخلوق له هغه سره شریک وګرځوي، یا ورته د ځوی او ښځې تجویز وکړي، یا داسې ووایي: ﴿مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ﴾ یعنې الله تعالی د بندګانو د هدایت هیڅ سامان نه دی مهیأ کړی، نو هر څوک چې داسې ووایي؛ سخت ظالم دی، همداسې هغه څوک چې د نبوّت او د رسالت دعوی په دروغو سره وکړي، یا داسې یوه غټه خبره وکړي، چې د الله تعالی د کلام په شان زه هم خبرې راوړی شم، لکه چې ځینو مشرکانو به ویل: «ولو نشاء لقلنا مثل هذا»، دا ګردې خبرې انتهایي ظلم او بد سترګي ده، چې د هغې د سزا حال لږ څه وروسته راځي.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ

او که ووینې ته (ای محمده !) ظالمان یعنې کافران په هغه وخت کې چې ظالمان په (باطني او روحاني) سختیو د مرګ کې وي، حال دا چې پرښتې (د عذاب) غځوونکې وي د لاسونو خپلو (د روح د قبض لپاره نو وایي دوی ته چې) راوباسئ تاسې ارواح خپل (چې یې قبض کړو مونږ که یې ایستی شئ یا یې له عذابه وباسئ !).

تفسیر: یعنې د روح قبضولو او سزا ورکولو لپاره لاسونه غځوي، او د زیات تشدید او د غیظ د اظهار لپاره وايي چې راوباسئ خپل ارواح.

اَلْیَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰیٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۹۳﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسې ته عذاب سپکوونکی (یعنې چې له سخت تکلیف سره ذلت او رسوایي هم وي) په سبب د هغه چې وئ تاسې چې ویل به مو پر الله (وینا) ناحقه او وئ تاسې چې له آیتونو د ده څخه به مو تکبّر کاوه (او نه به مو منل، نو وبه ګورئ یوه قبیحه منظره).

تفسیر: یعنې د تکبر له لارې د الله تعالی آیتونه او نبې دروغجنې کوئ (او وبه ویل شي کفارو ته کله چې بیا ژوندي شي په قیامت کې داسې چې)

وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِیْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِیْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ۚ لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَیْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿۹۴﴾

او خامخا په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې (لپاره د حساب او جزا) لکه چې پیدا کړي مو وئ تاسې اول ځلې، او پرېښودل تاسې (په دنیا کې) هغه (شیان) چې درکړي وو مونږ تاسې ته وروسته د شاوو خپلو، او نه وینو مونږ له تاسې سره شفاعت کوونکي ستاسې، هغه چې ګمان کولو تاسې چې بېشکه دوی په (تربیه او استحقاق د عبادت) ستاسې کې شریکان دي (له الله سره) خامخا په تحقیق پرې شو (هغه پیوند چې وو) په منځ ستاسې کې، او ورک شو له تاسې څخه هغه شی چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (چې دا شفیعان دي).

تفسیر: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى﴾ «او په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې یواځې لکه چې مو پیدا کړي وئ اول ځلې، یعنې نه به ستاسو په تن جامې وي، او نه به ستاسې په پښو پڼې وي، ما ته به تش تور لاس راځئ، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چې فخر او ویاړ کولو، هغه مو له ځانه سره نه دي راوړي، او هلته مو پرېښئ دي.

﴿وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمْ﴾ الآیه - یعنې هغه شیان چې تاسې د مصیبت او اړتیا (احتیاج) په وخت کې د خپلې مرستې (مدد) لپاره ټاکلي (مقرر کړي) وو؛ هغوی چېرې لاړل؟ چې نن مونږ دوی ستاسې د حمایت او سپارښت (سفارش) او مرستې (مدد) لپاره حاضر نه وینو، او د نصرت او حمایت هغه ګردې علاقې او اړیکې له منځه ورکې دي، چې تاسې پرې لافې او باتې وهلې.

اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ۚ یُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَیِّتِ مِنَ الْحَیِّ ۚ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۹۵﴾

بېشکه الله چوونکی (څیروونکی) د دانې دی (په ایستلو د ډکې (تېغ) سره) او د زړي (په ایستلو د نیالګي - تیغي سره) راباسي ژوندی له مړي (لکه شین ډکی له وچې دانې، ولد له نطفې، مؤمن له کافر، عالم له جاهل نه) او ایستونکی د مړي دی له ژوندي (لکه وچه دانه له شین ډکي، نطفه له حیوان، کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه)، دغه (ژوندی کوونکی او مړ کوونکی) الله دی، نو کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې؟ (د الله له عبادت څخه).

تفسیر: یعنې زړی او دانه یې په ځمکه کې د خنبولو څخه وروسته چولی، او څیرلی او تک شین ډکی ترې زرغونوي، له ځانداره د بې ځانه، او له بېځانه د ځانداره ایستل داسې دي؛ لکه چې انسان له نطفې او نطفه له انسان څخه پیدا کوي،

دا د همدې الله تعالى کار دى، بيا تاسې چې هغه پرېږدئ نو چېرې ځئ؟ آيا بل داسې کوم لوی ذات موندلی شئ چې د داسې قدرتونو او کمالاتو څښتن (مالك) او دا ډول لوی کارونه په سر ور رسولی شي؟.

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿٩٦﴾

چوونکی (د رڼا) د سبا دی (بېوونکی د تیارو د شپې، راوستونکی د رڼا د ورځې) او ګرځولې يې ده شپه آرامځی او (ګرځولې يې دی) لمر او سپوږمۍ (نښې د) حساب (لپاره د اوقاتو)، دغه (ذکر شوي شيان) اندازه کول دي د ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه عالم (خبردار په تدبير د عالم).

تفسير: يعنې د شپې له تيارو څخه د صبح صادق هغه تک سپين تار چې راښکاره کېږي، د هغه رايستونکی هم دا پاك الله دی، د شپې او د ورځې، د لمر او سپوږمۍ، د ستورو او نورو حکيمانه نظام، او د دوی د تګ او رفتار هغه شمېر او حساب چې ده ټاکلی او مقرر کړی دی، په هغه کې د يوه ويښته په اندازه هم لاندې باندې او زياتوالی او نقصان له سره نه پېښېږي.

وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ النُّجُوْمَ لِتَهْتَدُوْا بِهَا فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٩٧﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دی چې پيدا کړي يې دي تاسې ته ستوري لپاره د دې چې لاره ومومئ د هغو (په وسيله) سره په تيارو د بر (وچې په بيابانونو کې) او (په تيارو د) بحر (درياب) کې، په تحقيق ښکاره بيان کړي دي مونږ آيتونه (د قدرت او توحيد خپل) لپاره (د هغه) قوم چې پوهيږي (او پرې استدلال کولی شي).

تفسير: يعنې په دوی سره بلا واسطه لاره معلومه کړئ، يا بالواسطه لکه قطب ښوونکی او نور جغرافيايي آلات.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ ﴿٩٨﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې يئ تاسې (ګرد ـ ټول) له نفس يوه څخه (چې آدم دی) نو (شته تاسې ته يو) ځای د قرارۍ (په شاګانو د پلرونو يا په سر د ځمکې کې) او يو ځای د امانت (د مور په نس يا په قبر کې)، په تحقيق ښکاره بيان کړي دي مونږ آيتونه (قدرت او توحيد خپل) لپاره د هغه قوم چې ښه پوهيږي (او پرې استدلال کولی شي).

تفسير: «مستقَرّ» د دربدلو هسې ځای چې په هغه کې هستوګنه وشي، او «مستودع» د سپارلو او د امانت کېښودلو ځای ته وايي، دا يې لغوي معنی شوله، د دې دواړو د مصداق په تعيين کې دمفسرينو اختلاف دی، خو ځمونږ هغه مضمون ډېر ښه خوښيږي؛ چې شاه صاحب په «موضح القرآن» کې ليکلی دی: «يعنې لومړی سپارلی کيږي د مور ګېډې ته چې هلته ورو ورو دنيوي أثرات په کې پيدا کړي، بيا يې دنيا ته راولي، او دلته ورته هستوګنه او تقرّر ورکوي، بيا يې قبر او هديرې ته سپاري، او ورو ورو هلته د أخروي ژوندون اثرات په کې پيدا کوي، او بيا قرار ورته بخښي په جنت کې يا يې وراچوي په دوزخ کې».

وَهُوَ الَّذِیْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَیْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا ۚ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِیَةٌ وَّجَنّٰتٍ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّالزَّیْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَّغَیْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ اُنْظُرُوْٓا اِلٰی ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَیَنْعِهٖ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكُمْ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُوْنَ ﴿۹۹﴾

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چې نازلې (راښکته) کړې یې دي له (طرفه د) آسمانه اوبه، نو راېستلې دي مونږ په دې (اوبو) سره زرغونه د هر شي (زرغونېدونکي)، نو راېستلې دي مونږ له هغه (زرغونه) شخه شين (کښت فصل) چې بيا راباسو مونږ له دې (شنه ډکې) شخه دانې يو په بل سورې (لکه وږې)، او (راباسو) له (جنسه د) خُرما شخه (داسې خُرما چې راووځي) له غلافه (د وږي) د هغې شخه وږي نژدې (ځمکې ته يايو د بل سره) او (راباسو) باغونه د انګورو او (راباسو) زيتون (خونه) او انار، په دې حال چې يو له بل سره مشابه وي (په پاڼو کې)، او نه وي متشابه (بلکه بېل وي په خوند کې)، وګورئ تاسې طرف د مېوې د هرې ونې ته کله چې مېوه ونيسي، او پوخوالي د هغې ته، بېشکه په دغو (تېرو ټولو) کې خامخا دلائل (د قدرت او توحيد) دي لپاره د هغه قوم چې ايمان لري (تصديق کوي).

تفسير: ﴿اِنَّ فِیْ ذٰلِكُمْ﴾ الآيه ـ «بېشکه په دې تېرو ټولو کې خامخا دلائل د قدرت او توحيد دي لپاره د هغه قوم چې ايمان لري او تصديق کوي»، د الله تعالی هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چې په دې رکوع کې بيان شوي دي؛ د ده پر وجود، وحدانيت، او کامل الصفات والي واضح استدلال دی، مګر که غور وکړ شي؛ نو د وحيې او د نبوت مسئله هم تر ډېره ځايه پورې ترې حل کېږي، ځکه کله چې حق تعالی پخپل فضل او رحمت سره ځمونږ د دنيوي ژوندون، او د مادي حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضي او سماوي اسباب مهيا کړي دي؛ نو داسې ويل به څومره غلط او چټي (بېکاره) وي، چې ځمونږ د اخروي او روحاني ضرورياتو د پوره کولو هيڅ وسيله او سامان يې نه دی پيدا کړی، يقينا هغه کريم رب چې ځمونږ د جسماني غـذا د ودې او نشونما لپاره لـه آسمانه اوبه راښکته کړې دي؛ نو ځمونږ د روحاني تغذيې لپاره يې هم د نبوّت او وحيې باران نازل کړی دی، لکه چې پاک الله د بر او بحر په تيارو کې د ستورو په وسيله ظاهري هدايت او لارښوونه کوي، نو څرنګه امکان لري، چې د باطني هدايت او لارښوونې لپاره يو ستوری هم د روحانيت په آسمان کې نه وي روڼ کړی؟ !.

پاک الله وروسته د شپې له تيارې بيا د صبح صادق رڼا راولي، او مخلوقاتو ته يې موقع ښئلې ده، چې په خپلو دنيوي کارونو او چارو کې د لمر او سپوږمۍ له رڼا شخه په يوه معين حساب سره منتفع او مستفيد شي، نو بيا څنګه ويلی کېدی شي چې د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تپه تياره شپه کې د هغه مطلق هادي له لوري هيڅ يوه د هدايت کومه سپوږمۍ نه ده پيدا کړې؟ ! او نه يې د صبح صادق نور خپور (خور) کړی، او نه د هغې شپې د خاتمه ورکولو لپاره يې کوم لمر راخېژولی دی.

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوْا لَهٗ بَنِیْنَ وَبَنٰتٍۢ بِغَیْرِ عِلْمٍ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰی عَمَّا یَصِفُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

او مقرر کړي دي (کفارو) الله ته شريکان جنيان (پيريان) حال دا چې پيدا کړي دي (الله) دغه (جن او شياطين هم) او ترې (جوړوي ځينې کفار) لپاره د الله ځامن او لوڼې بې له علمه (له خپل جهالت نه)، پاکي ده الله لره (له ګردو عيبونو) او ډېر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چې بيانوي (يې ورته) دوی.

تفسیر: له «جن» څخه دلته مراد «شیاطین» دي، څرنګه چې د کفر او شرک ارتکاب د شیطان په اغواء سره کیږي، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غیر الله عبادت کول ګواکې د هغه عبادت وشو، ابراهیم علیه السلام د بت پرستی د تردید په ضمن کې فرمایلي وو: ﴿يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾ (د مریم سورت ۳ رکوع)، په سورت یس ۶۰ آیت ۴ رکوع ۲۳ جزء کې ارشاد شته چې: ﴿أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾ ، ملائکې به په قیامت کې فرمایي: ﴿قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِمۖ بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّۖ أَكۡثَرُهُم بِهِم مُّؤۡمِنُونَ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت، (۵) رکوع، (۴۱) آیت).

یا به له جن څخه د جنیاتو قوم مراد شي، چې د دوی له ځینو مشرانو ځني به د جاهلیت په زمانه کې استعانت او پناه غوښتل کېده: ﴿وَأَنَّهُۥ كَانَ رِجَالٞ مِّنَ ٱلۡإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٖ مِّنَ ٱلۡجِنِّ﴾ (۲۹ جزء د الجن سورت (۶) آیت (۱) رکوع).

په هر حال هغوی پخپله څمونږ په شان د الله تعالی عاجز مخلوق دی، نو سره له مخلوقیته به دوی څه رنګه د خالق تعالی شریکان شي.

﴿سُبۡحَٰنَهُۥ﴾ الآیه - یعني الله جل جلاله پاک دی له شرکت څخه، او د الله تعالی شان ډېر پورته او لوړ دی، او له ترکیب او تحلیل څخه بیخي پاک او منزّه دی، نو د پلار او ځوی تصور د ده په نسبت څرنګه کېدی شي؟.

﴿بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٞۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ١٠١﴾

(الله) بي له نمونې پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، څرنګه به وي ده ته ځوی، لور، حال دا چې نشته ده ته هیڅ ښځه، او پیدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شي ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسیر: تعجب دی ! لکه چې تاسې حقیقتاً د الله لپاره اولاد ټاکئ (خوښوئ)، نو د ده د اولاد لپاره به مور څرنګه تجویزوئ؟ او د دې مور تعلّق به له الله تعالی سره په څه ډول سره قبلوئ؟.

نصرانیان مسیح علیه السلام ته د الله تعالی ځوی وایي، لیکن داسې جسارت هغوی هم نشي کولی، چې صدّیقه بي بي مریمه (العیاذ بالله) د «الله تعالی» ښځه وبولي، او د مېړه (خاوند) او ښځې په تعلقاتو قائلان شي، کله چې داسې نه ده؛ نو د «بي بي مریمې» له ګېډې ځني پیدا شوی هلک څرنګه د الله تعالی ځوی کېدی شي؟.

په دنیا کې نور کوچنیان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د میندو له ګېډو ځني پیدا کوي، او دوی (معاذ الله) د الله تعالی نسلي اولاد نه ګڼل کیږي، او دا فرق چې یو هلک یواځې له (جبرئیلي) نفخې څخه بیا د عادي اسبابو له واسطې څخه پیدا کړ شي، او نور د عامو اسبابو په سلسله پیدا کړل شي، د أبوّت او بنوّت (پلارتوب او ځویتوب) پر مسئله هیڅ یو اثر نشي اچولی، دغه تخلیق که په اسبابو یا مسبباتو سره وي، یا د خارقه عاداتو په وسیله؛ د دغو ګردو خالق همغه پاک الله دی، او همغه پوهیږي چې د کوم شي پیدا کول په څه ډول او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دي.

﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ فَٱعۡبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ ١٠٢﴾

همدغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسې، نشته هیڅ معبود (لایق د عبادت) مګر هم دی، دی پیدا کوونکی دی د هر شي؛ نو عبادت کوئ د دغه (الله یواځې) او هم دی پر هر شي وکیل (ساتونکی کار جوړوونکی) دی.

تفسیر: نباىي د الله جل جلاله عبادت د دې له امله (له وجې) وکړى شي، چې دى د پورتنيو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتي طور سره د معبوديت استحقاق لري، او له دې وجهې هم چې د ګردو مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختيار کې دى.

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

نشي موندلی (او احاطه نشي کولی) پر الله سترګې، او الله مومي سترګې (ويني يې او يا احاطه کوي په سترګو) او هم دى نهايت مهربان او نهايت باريک بين، ښه خبردار دى.

تفسير: شاه صاحب د دې مطلب داسې اخيستى دى چې: «په سترګو کې دا قوت نشته چې الله تعالى وګوري، هو ! که دى د لطف او کرم له لارې د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمايي؛ نو سترګو ته همغسې قوت هم ورعطا کوي»، مثلا په آخرت کې به مؤمنانو ته حسب المراتب د الله جل جلاله رؤيت ور په برخه کيږي، لکه چې د کتاب له نصوصو او سنتو ځنې ثابته ده.

د سلفو مفسرينو څخه ځينو د ادراک معنى په احاطې سره کړېده، يعنې سترګې له سره هغه نشي احاطه کولی، او په آخرت کې به رؤيت وي، او احاطه به نه وي، هو ! د ده شان هم دا دى، چې په ګردو ابصارو او مبصراتو يې احاطه کړېده، په دې تقدير سره د «لطيف» تعلق به له ﴿لَا تُدْرِكُهُ﴾ سره، او د «خبير» ارتباط به له ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ سره وي.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾

(ووايه اى محمده ! دوى ته) په تحقيق راغلي دي تاسې ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسې؛ نو هر څوک چې ويني (دغه واضح دلائل او ايمان پرې راوړي) نو نفع يې د خپل ځان ده، او هر څوک چې ړوند شو (له دغو دلائلو او ايمان پرې رانه وړي، نو ضرر يې) په ده (بار) دى، او نه يم زه په تاسې ساتونکى (چې ستاسې اعمال به ساتم، او بيا به تاسې ته پرې جزا درکوم، بلکه زه رسول الله يم، او پر ما تش تبليغ دى).

تفسير: اګر که مونږ پاک الله نشو ليدلی، مګر د ده بصيرت زياتوونکې علامې او دلائل ځمونږ په مخ کې شته، هر څوک چې خپلې سترګې پرانيځي؛ نو ضرور الله تعالى مومي، او هر څوک چې له خپل ځانه ړوند جوړ کړي، نو دى به خپل ځان ته تاوان ورسوي، آيا دا ځما په غاړه ده چې څوک خامخا ليدلو ته مجبور کړم؟ .

وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

او همداسې راز راز (قسم قسم) بيانوو مونږ آيتونه (لپاره دعبرت) او لپاره د دې چې ووايي دغه (کفار چې) لوستلي زده کړي دي تا (له بل چا څخه) او لپاره د دې چې واضح بيان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسير: يعنې خپل آيتونه له مختلفو خواوو، او په عجيبو او غريبو ډولونو سره څکه بيانوو؛ چې تاسې يې ګردو خلقو ته ورسوئ، او په دوى کې به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلې جوړې شي، ضد کوونکي او ناپوهان خو به داسې وايي چې داسې علوم او معارف او مؤثر مضامين د يو اُمّي او نالوستي سړي له خولې څرنګه وځي؟ ! هرومرو (خامخا) به دى په مختلفو وختونو کې دا خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بيا يې مونږ ته اوروي، مګر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کيږي، او داسې شيطاني شُکوک او شبهات زائليږي.

(یا دا چې دا تېر آیتونه بیا بیا بیانوو په مقتضی د بالغه حکمت خپل سره، پس له دې هم کله له خوفه کله له رجا، کله له وعده کله له وعیده، چې اوریدونکي پرې عبرت واخلي، او چې دا قسم وینا د بشر له مقدوره خارج ده، او لپاره د دې چې بیان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې مؤمنان دي په دې چې دا کلام الله دی).

اِتَّبِعۡ مَاۤ اُوۡحِیَ اِلَیۡكَ مِنۡ رَّبِّكَ ۚ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعۡرِضۡ عَنِ الۡمُشۡرِكِیۡنَ ﴿۱۰۶﴾

پیروي کوه (ای محمده !) د هغه حکم (قرآن) چې وحي کړی شوی دی تاته له رب ستا، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی، او مخ ګرځوه له مشرکانو (او په خبرو یې پروا مه کوه).

تفسیر: یعنې تاسې پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ ! او د ده پر حکم ټګ وکړئ ! او د مشرکانو له جهل او عناده سترګې واړوئ !، او داسې اندېښنه مه کوئ ! چې ولې دوی د هسې روښانو واضحو دلائلو او بیاناتو د اورېدلو سره بیا هم په سمه لاره نه راځي؟.

وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ مَاۤ اَشۡرَكُوۡا ؕ

او که اراده فرمایلي وی الله (د عدم شرک د دوی)؛ نو شرک به نه وی کړی دوی.

تفسیر: یعنې د حق تعالی تکویني حکمت د دې مقتضي نه دی چې دې ګرد عالم په جبر سره مؤمنان کړي، بېشکه که اراده وفرمایي نو پر ګرد جهان کې به یو مشرک هم پاتې نشي، لیکن له شروع څخه د انساني فطرت نظام یې داسې ایښی دی، چې که انسان کوښښ وکړي نو یقیناً هدایت قبلولی شي، خو بیا هم په منلو باندې یې بیخي مجبور او مضطر نه دی.

وَمَا جَعَلۡنٰكَ عَلَیۡهِمۡ حَفِیۡظًا ۚ وَمَاۤ اَنۡتَ عَلَیۡهِمۡ بِوَكِیۡلٍ ﴿۱۰۷﴾

او نه یې ګرځولی مونږ ته پر دوی ساتونکی (څارونکی د اعمالو د دوی)، او نه یې ته پر دوی وکیل (کتونکی چې په ایمان یې مجبور کړې).

تفسیر: یعنې ستاسې فرض تبلیغ او د الهي احکامو اتّباع ده، د دوی د اعمالو ذمه وار او ځواب ویونکی خو تاسې نه یئ.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِیۡنَ یَدۡعُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ فَیَسُبُّوا اللّٰهَ عَدۡوًاۢ بِغَیۡرِ عِلۡمٍ ؕ

او کنځل مه کوئ (ای مؤمنانو !) هغو (معبودانو) ته چې عبادت کوي دغه (کفار د هغو) بې له الله؛ نو کنځل به وکړي دوی (هم) الله ته په ناحقه سره بې له پوهې (له خپل جهالته).

تفسیر: یعنې تاسې خپل تبلیغ او نصیحت فرمایئ ! او خپل فرض په ښه ډول سره ادا کړئ !، وروسته له دې نه که بیا هم دوی په خپل کفر او شرک باندې دوام وکړي؛ نو د هغه مسئولیت د دوی په غاړه دی، او ذمه واري یې پر تاسې نشته، هو ! دا خبره ضروري ده چې تاسې پخپله بې ضرورته د دوی د زیات کفر او تعنّت سبب ونه ګرځئ، مثلاً فرض یې کړئ، که د دوی د مذهب تردید، یا د بحث او مناظرې په سلسله کې تاسې په غصه شئ، او د دوی باطلو معبودانو او مقتدایانو ته سبّ او کنځل وکړئ؛ چې د دې نتیجه به داسې شي، چې هغوی به هم په ځواب کې ستاسې د بر حق معبود په نسبت بې ادبي کوي، او له جهالته به ده ته زیاړې او کنځلې کوي، په دې صورت کې به د خپل واجب التعظیم معبود د اهانت سبب تاسې پخپله وګرځئ، نو ځکه له دې نه تل احتراز وکړئ !.

دکوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولې طریقې سره ښکارول، یا د هغه پر کمزورۍ او رکاکت په تحقیقي او الزامي طریقو سره تنبیه کول بېل شی دی، لیکن د کوم قوم د لویانو او معبودانو په نسبت د تحقیر او توهین په ډول زړه دردوونکې خبرې ښې نه دي، او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولي.

كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

په شان د دغـه (ښایست د عبادت د بتانـو دوی ته) ښایسته کړی مونـږ هـر امت (فرقې) ته عمل د دوی (نېک وي که بد)، بیا به رب د دوی ته بیا ورتګ د دوی دی (په آخرت کې) پس خبر به کړي (الله) دوی په هغه شي چې وو دوی چې کاوه به (یې په دنیا کې نو په جزا به یې رسوي).

تفسیر: یعنې څرنګه چې دنیا دار الامتحان دی؛ او د هغې نظام مونږ داسې ایښی دی، او داسې اسباب مو سره راټول کړي دي، چې دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو، او دستورونو نازېږي، او فخر پرې کوي، او د انسان دماغ داسې نه دي جوړ شوي؛ چې فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندې مجبور شي، او د غلطی په لوري د تللو هیڅ ځای ورته پاتې نه وي.

هو ! کله چې د پاک الله په دربار کې حاضر شي او له ګردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شي، نو هلته به وپوهیږي، او د دې خبرې پته به ورته ولګیږي، چې هغه کارونه چې په دنیا کې یې کړي دي څرنګه وو؟

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

او قسمونه خوړي دغه (کفار) په الله باندې په ډېرو سختو قسمونو خپلو سره چې خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چې یې غواړي دوی) نو هرومرو (خامخا) به ایمان راوړي پرې، ووایه (ای محمده ! دوی ته): بېشکه خبره دا ده چې معجزې په نزد د الله دي (او زه نه یم پرې قادر)، او څه شي خبر کړي یئ تاسي (ای مؤمنانو بلکه بې خبره یئ چې) بېشکه دا (مطلوبې) معجزې کله چې راشي (دوی ته) (بیا هم) نه راوړي ایمان دوی.

تفسیر: ځینو مسلمانانو ته داسې خیال پیدا شو، چې ډېر ښه ! که د دوی دا غوښتنې پوره شي، او دغه حجت هم تمام شي، نو څه کیږي؟ لهذا د دې په نسبت فرمایي، چې تاسې نه یئ خبر چې دغه سرکښان او ضد کوونکي کسان د دې فرمایشي علامو له لیدلو نه وروسته بیا هم ایمان راوړونکي نه دي، او بیا به سم له سنت الله سره دوی د دې خبرې مستحق وګرځي، چې فوراً پوپنا شي، لکه چې د دې سورت په شروع کې مو په تفصیل سره هغه ولیکل: (فرمایشي معجزې لکه دا چې د صفا غر زر وګرځوي یا نور).

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

او اړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګې د دوی (له لیدلو د حق نه، نو ایمان نه راوړي) لکه چې ایمان یې نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول وارې، او پرېږدو مونږ دوی په ګمراهی د دوی کې، حال دا چې دوی متحیران او متردّدان وي.

تفسیر: یعنې کله چې په کفر او سرکښۍ باندې همېشه والی او دوام وشي؛ نو نتیجه به یې داسې کیږي، چې مونږ د دوی زړونه او سترګې کږه وو، بیا د حق د پوهېدلو او لیدلو توفیق نه مومي، «په موضح القرآن» کې راغلي دي چې الله جل جلاله هغو کسانو ته چې هدایت ورکوي؛ په همغه اول ځلي چې حق آوري، هغه په انصاف سره قبلوي، او هغه چې له اوله ضد او هنډه کوي، که علامې یې هم وګوري؛ نو څه حیلې او پلمې (تدبیرونه) ورته جوړوي.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

او که بېشکه مونږ رالیږلي مو وی دغو (کفارو) ته (په غوښتنه د دوی) پرښتې، او خبرې کړي وی له دوی سره مړيو (لکه چې دوی وايي)، او جمع کړي وی مونږ دوی ته هر شی (چې په دنیا کې دي) مخامخ؛ نو نه به وو دغه (کفار) چې ایمان راوړي (په هیڅ وخت کې) مګر (په وقت د ارادې فرمایلو د الله (د ایمان د دوی) ولیکن زیات د دوی جاهلان دي (نه پوهیږي).

تفسیر: د ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ترجمه ځینو مفسرینو داسې کړې ده: «لیکن زیات مسلمانان نه پوهیږي په دې چې دغه کفار ایمان نه راوړي، اګر که داسې معجزې هم ووینې»، او ځینې مفسرین داسې ترجمه کوي: «ولیکن اکثر د دې کفارو نه پوهیږي په نه راوړلو د ایمان خپل باندې؛ اګر که راوړلی شي دوی ته داسې معجزې هم).

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

او همداسې ګرځولي (پیدا کړي) وو مونږ هر نبي ته دښمن شیطانان د انس (انسانانو) او د جن (پیریانو)، ورښوولې به (او وسوسه به یې آچوله) ځینو د دوی ځینو (نورو) ته، ښایسته کړی شوی خبرې لپاره د غولولو، او که اراده فرمایلي وای رب ستا، نو نه به وو کړي دوی دا (کارونه چې د زخرف وحي او غرور دی)، پس پرېږده دوی او هغه چې دوی له ځانه دروغ جوړوي (چې کفر دی).

تفسیر: همداسې چې دغه مشرکان اومعاندان په داسې چټي فرمائشونو تاسې ربړوي (تکلیف درکوي)، او په راز راز (قسم قسم) حیلو او پلمو (بهانو) د حق له لارې د خلقو ښویول غواړي؛ همداسې د نورو رسولانو په مقابل کې هم شیطاني قوتونو کار کولو، تر څو هغه رسولان هم پرې نږدي، چې پخپلو پاکو مقاصدو (د خلق الله هدایت) کې بریالي (کامیاب) شي.

وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

او لپاره د دې چې میل وکړي دې دروغو ته زړونه د هغو کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت (قیامت باندې) او لپاره د دې چې خوښ (هم) کړي دا دروغ، او لپاره د دې چې وکړي دوی (له ګناهونو) هغه چې دوی یې کسب کوونکي دي (چې پرې کړه شي).

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

آیا پس بې له الله وغواړم زه حکم کوونکی عادل (چې ځما او ستاسې په منځ کې فیصله وکړي)، حال دا چې دغه (الله) هغه (ذات دی) چې نازل کړی (رالیږلی) یې دی تاسې ته کتاب (قرآن) حال دا چې واضح کړی شوی دی (په کې حق او باطل)، او هغه کسان چې ورکړی

دی مونږ دوی ته کتاب پوهيږي دوی چې بېشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالېږلی) شوی دی له (لوري د) رب ستا په حقه سره، نو مه کېږه (ای سامعه !) هیڅکله له شکـ کوونکو (په قرآن کې).
او تمامه شوې ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رښتينوالي) او له جهته د عدل (انصاف يعني کمال ته رسېدلی دی صدق د اخبارو او عدل د احکامو د ده)، نشته هيڅ بدلوونکی د خبرو د الله، او هم دی دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسير: يعني د «شياطين الانس والجن» تلبيس او تلميع ته يواځې جاهلان او بد عقيدګان انسانان غوږ ږدي، يواځې رسولِ صلی الله عليه وسلم او د ده متابعت کوونکو چې په هره مسئله او معامله کې فقط يو الله جل جلاله خپل منصف او حَکَم منلی دی، آيا له دوی څخه د دې خبرې هيله (اميد) کېدی شي چې دوی به الله تعالی پرېږدي، او د بل چا تر اثر لاندې به راشي؟، حال دا چې د پاکـ الله له لوري داسې معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی؛ چې د ګردو (ټولو) اصولي شيانو ضروري توضيح او تفصيل په کې موجود دی، چې د هغه په نسبت د کتابيانو عالمان د پخوانيو کتابونو د بشاراتو په اساس معلومات لري، او ښه پرې پوهيږي چې په يقين سره دا پاکـ قرآن اسماني کتاب دی، نو د داسې محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجوديت سره څرنګه يو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو يا محض عقلي قياساتو او مغويانه مغالطاتو ښکار کېدی شي؟

وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

او که متابعت وکړې (ته) د زياترو د هغو کسانو چې په ځمکه کې دي (له کفارو جهلاوو) نو وابه اړوي دوی تا (ای محمده !) له لارې د الله، او نه کوي پيروي دوی مګر د ګمان، او نه دي دوی مګر دروغ تړي (پر الله).

تفسير: مشاهده او تاريخ دا راښيي چې په دنيا کې فهيم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو، او اکثريت د همغو خلقو وو؛ چې تش د خيالي، بې اصولو، او چټي (فضول) خبرو پيروي به يې کوله، که ته د دغه اکثريت خبرو ته غوږ کېږدې، او پر بې اصولو خبرو باندې تګـ شروع کړې، نو د الله تعالی د درښوولې سمې صافې لارې څخه په يقين سره بې لارې کېږې.

د دې خبرې مخاطبه اګر که له تاسې سره ده، خو في الحقيقت نورو ته آوروول کيږي، د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بې اصولو او چټي (فضولو) خبرو څخه يوه دا وه، چې هغو د ذبيحې پر مسئلې باندې تنقيدونه کول، او سره ويل به يې: «هغه ساکښ (حيوان) چې په خپل مرګـ ومري، يعني مردار شي، دغه ته مسلمانان مردار وايي، حال دا چې هغه د پاکـ الله وژلی شوی ساکښ (ذي روح) دی، بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله ګڼي؛ چې پخپله يې ذبحه کړې وي، نو دا عجيبه کار دی»، د دې خبرې ځواب په وروستنيو آيتونو کې ورکړی شوی دی، چې: ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چې ښويدلي دي له لارې د ده، او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمې لارې صافې موندونکو. نو وخورئ تاسې له هغه مذبوحې څخه چې ياد کړی شوی وي نوم د الله پر هغې باندې که يئ تاسې په آيتونو د الله ايمان لرونکي.

تفسير: کله چې د دې واضحو او صحيحو دلائلو په بنا تاسې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نبوت او د قرآن کريم حقانيت تسليم کړ، او په کلي ډول سره مو د هغه پر احکامو ايمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئياتو د صحت تسليمول هم ضروري دي، که د هر اصل او فرع او کلي او جزئي شيانو قبول ځمونږ پر قياس باندې موقوف وي؛ نو د وحيې او د نبوت ضرورت هيڅ نه پاتې کيږي.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ

او څه مانع دي تاسې ته چې نه خورئ تاسې له هغې مذبوحې څخه چې ياد کړی شوی دی نوم د الله پر هغې (په وخت د ذبحې کې) حال دا چې په تحقيق واضح کړي دي (الله) تاسې ته هغه چې حرام کړي دي پر تاسې (او دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مګر هغه محرمات چې اړ (محتاج) کړی شوئ تاسې (خوراک د) هغو ته (دهغې خوراک تاسو ته روا دی).

تفسير: يعنې د اضطراري او مجبوري حالت په استثناء هغه شيان چې حرام دي، د هغو تفصيل (په ۶ جزء د المائده سورت په (۳) آيت اوله رکوع کې) تېر شوی دی، په هغو کې هغه ساکښان (ذي روح) نه دي داخل؛ چې د پاک الله په نامه ذبح کړی شوي وي، نو بيا له هغه څخه نه خوړل په څه دليل دي؟ او څه سند لري؟

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او بېشکه ډېر له خلقو خامخا ګمراه کوي (خلق په تحليل او تحريم) په نفسي خواهشاتو خپلو بې له پوهې (او تحقيقه او برهانه، له جهله)، بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په تېرېدونکو (له شرعي حدودو څخه).

تفسير: ځمونږ د مسلمانانو عقيده دا ده چې هر شی بالواسطه يا بلا واسطه هم دا پاک الله يې پيدا کوي، او هم دا پاک الله يې وژني، بيا همغسې د ده د پيدا کړو شيانو ځنې د ځينو شيونو خوړل مونږ ته مرغوب او مفيد دي، لکه مڼه، انګور، انار، خرما، انځر، مېټه، سنتره، مالټه او نور، او له ځينو شيانو ځنې نفرت او کرکه کوو يا يې مضر ګڼو، لکه ناپاک او ګنده شيان او زهر اوسنکهيا او نور.

هم داسې د پاک الله وژلي شوي شيان هم پر دوه قسمونو دي: يو هغه چې سليم فطرت ترې نفرت کوي، يا يې خوراک ځمونږ بدني يا روحي روغتيا ته د الله تعالى په نزد مضر وي، مثلا هغه مړ حيوان (وينه لرونکی ساکښ «ذي ورح») چې په خپل طبيعي مرګ (پخپل سر) مړ شي، او د ده وينه په غوښه کې جذبه شوي پاتې شي، بل هغه حلال او طيب ساکښ (ذي روح) چې له شرعي اصولو سره سم د پاک الله په نامه ذبح شوی وي، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالى وژل شوی حيوان او ساکښ دی، چې يوه مسلمان د چړې په وسيله حلال کړی وي، مګر د ذبح د عمل او د پاک الله د نامه په برکت (او د هغې مذبوحې د تخصص په نوعيت سره) يې غوښه پاکه، صافه او سپېځلې شوې ده، نو هر هغه سړی چې دغه دواړه قسمونه سره يو شی ګڼي، هغه معتدي (له حده تېرېدونکی) دی.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

او پرېږدئ تاسې ظاهره (ښکاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (يعنې مطلق ګناه پرېږدئ !)، بېشکه هغه کسان چې کسب کوي د ګناه (ظاهراً يا باطناً) ژر به سزا ورکړه شي دوی ته په سبب د هغو ګناهونو چې وو دوی چې کسب کاوه به (يې).

تفسير: «يعنې ښايي د کفارو په ښوولو او ښويولو باندې نه په ښکاره ډول سره عمل وکړئ، او نه پخپلو زړونو کې څه شک او شبهه پيدا کړئ.

لکه څخوا چې وليکل شو مشرکانو مرداره حلاله ګڼله، او ويل به يې چې: «اى مؤمنانو ! هغه حيوان چې پخپله مړ کيږي، د هغه وژونکى څوک دى؟» مؤمنانو به ويل چې: «الله تعالى»، نو مشرکانو به بيا ويل چې: «تعجب دى هغه شى چې انسانان ښکاري سپي، باز او باښه او نور يې وژني هغه تاسې حلال ګڼئ ! او هغه چې الله تعالى يې وژني، هغه حرام بولئ ! دا ولې؟»، نو ددې جواب کې الله تعالى فرمائي:

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وي ياد کړى شوى نوم د الله پر هغې باندې (عمداً) او بېشکه چې دا خوراک خامخا ګناه ده، او بېشکه شيطانان خامخا وسوسې اچوي دوستانو خپلو ته (چې کفّار دي) لپاره د دې چې جګړه وکړي دغه (کفّار) له تاسې سره (اى مسلمانانو !) او که اطاعت وکړئ تاسې د دوى نو بېشکه تاسې به (هم) خامخا مشرکان شئ.

تفسير: «يعنې مه خورئ له هغه مړ حيوان څخه چې پرې نه وي ياد کړى شوى نوم د الله تعالى نه حقيقتاً او نه حکماً»، يعنې شرک يواځې هم دا نه دى چې د ما سوا الله عبادت وکړ شي؛ بلکه شرک په حکم کې دا هم دى: چې کوم شى په تحليل او تحريم کې شرعي استناد پرېښود شي، او تش د خپلو آراوو، هوسونو او افکارو تابع شي، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ په تفسير کې مرفوعاً منقول دي چې: «کتابيانو د الله تعالى وحي پرېښې وه، او يواځې د احبارو او رهبانو وينا يې د تحليل او تحريم مدار او اساس ګرځولې وه».

لکه چې د بخاري او مختصر الزّبيدي شروح ځينې د هِرَقل د حديث په متعلق، او ځينې په کتاب التفسير کې ليکي؛ چې عدي بن حاتم وويل: «چې مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دى کړى»، رسول اکرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «دا هم عبادت دى چې په تحليل او تحريم کې يواځې د دوى متابعت وکړئ».

أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

آيا هر هغه څوک چې وي مړ (په کفر يا جهل) نو ژوندى کړو مونږ دى (په اسلام يا علم سره) او وګرځوو (ورکړو) مونږ ده ته نور (رڼا) چې تګ کوي دى په دې سره په خلقو کې؛ په شان د هغه چا دى چې حال د هغه (داسې وي چې واقع وي) په تيارو کې حال دا چې نه وي وتونکى له هغه (تورتم؟ بلکه نه دى، دارنګه حال د مؤمن او کافر دى)، همداسې (لکه چې ښايسته کړى شوى دى مؤمنانو ته ايمان) ښايسته کړى شوى دى کافرانو ته هغه شى چې دي دوى چې کوي (يې له کفر او معاصيو څخه).

تفسير: ځينې مفسرين وايي چې دغه آيت د حمزه رضي الله تعالى عنه يا عمر رضي الله تعالى عنه يا د عمّار رضي الله تعالى عنه او ابو جهل په حق کې نازل شوى دى.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكٰبِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (لكه چې مو ګرځولي دي فاسقان د مكې مشران) هم داسې ګرځولي دي مونږ په هره قريه (ښار) كې مشران فاسقان د هغې قريې، لپاره د دې چې مكرونه (او حيلې) وكړي دوى په هغو كليو (ښارونو) كې، او نه كوي مكرونه (او حيلې) دوى مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چې نه پوهيږي دوى (چې ضرر يې دوى ته دى).

تفسير: يعنې داسې حيلې او پلمې (بهانې) يواځې د مكې معظمې رئيسانو له خپل ځانه نه دي جوړې كړې، بلكه د نورو كفارو مشرانو به تل همداسې پلمې (بهانې) او حيلې كولې، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشي، ليكن د دوى دا پلمې (منصوبې) او حيلې بحمد الله پر پخو (خالصو) ايماندارانو له سره اثر نه كوي، او پلمې (منصوبې) او حيلې كوونكي خپل پاى (انجام) او عاقبت پخپله خرابوي.

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

او كله چې به راغى دوى ته كوم آيت (وحي) نو ويل به دوى: له سره مونږ ايمان نه راوړو په (دغې وحي) تر هغه پورې چې راكړى شي مونږ ته په شان د هغو آيتونو چې وركړى شوي وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دى په هغه ځاى چې چيرې چې ږدي رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسيږي هغو كسانو ته چې مجرمان دي (په كفر سره) ذلت (سپكوالى) په نزد د الله (په آخرت كې) او عذاب سخت په سبب د هغه چې وو دوى چې مكرونه به يې كول (له مؤمنانو سره).

تفسير: د دوى د مكارى، تكبر، حيلو، او پلمو (منصوبو) لټولو يو مثال دا دى چې د انبياوو عليهم السلام د صدق كومه نمونه چې ګوري؛ نو وايي چې: مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندې نه پوهيږو، مونږ هلته يقين كولى شو، چې په مونږ كومه پرښته راښكته شي، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالى پيغام راواوروي، يا دې پخپله پاك الله مونږ سره مخامخ شي:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۲۱) آيت (۳) ركوع).

خير دغه خبره خو الله تعالى ته ښه معلومه ده، چې څوك د دې وړ (لايق) او اهل دي، چې د رسالت په منصب مشرّف شي، او د الله تعالى د دې عظيم الشأن امانت حامل وګرځي؟ دا نه كوم كسبي شى دى، چې په دعا او رياضت يا په دنيوي جاه او دولت سره حاصل شي، او نه هر يو پاك او پليت سړى پر داسې يو جليل القدره او مهمه ذمه و ارى باندې فائز او بريالى (كامياب) كېدى شي، هو ! داسې سپين سترګي متكبران، پلمه ګران (بهانه بازان)، حيله بازان او مكاران ښايي وپوهيږي او خبردار شي چې ژر به د دې معزّز منصب د طلب څواب دوى ته د سخت ذلّت او شديد عذاب په صورت وركړى شي.

فَمَن يُرِدِ اللَّهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ

پس هر هغه څوك چې اراده وفرمايي الله چې هدايت وكړي ده ته نو پراخوي سينه (زړه) د ده لپاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (الله) د ګمراه كولو د هغه (د

ایمان له لارې) ګرځوي (الله) سینه (زړه) د ده تنګ، نهایت تنګ ګواکې پورته درومي دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته.

تفسیر: یعنې په زور سره آسمانونو ته ختل غواړي، ولې نشي ختلی، ځکه زړه یې تنګیږي، (یعنې د حق له قبوله داسې تښتي او لرې کیږي چې وایي آسمان ته ترې وختی، یا لکه چې د یوه سړي په مخکې یو ډېر لوړ او مشکل کار وي، چې ورته ګوري او توان یې ورته نه رسیږي، او زړه یې ورته تنګیږي، هم داسې ده ته هم اسلام سخت ښکاري).

كَذَٰلِكَ يَجۡعَلُ ٱللَّهُ ٱلرِّجۡسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَٰطُ رَبِّكَ مُسۡتَقِيمٗاۗ قَدۡ فَصَّلۡنَا ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

هم داسې (چې تنګ کړي يې دي زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوي الله عذاب پر هغو کسانو چې نـه راوړي ایمان. او همدا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقیق واضح بیان کړي دي مونږ آیتونه لپاره د (هغه) قوم چې پند ترې اخلي (پکې غور کوي).

تفسیر: هغه کسان چې د ایمان راوړلو اراده نه لري، وربانديې عذاب او تباهي راځي، چې ورو ورو د دوی سینې دومره تنګیږي، چې په هغو کې د حق د ننوتلو هیڅ ځای نه پاتې کیږي، بیا نو هم دغه سینه تنګي (ضيق الصدر) داسې عذاب دی، چې د قیامت په ورځ کې په محسوس ډول ور په مخه کیږي.

شیخ الهند د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړې ده، چې دغه تقریر د هغه په اساس شوی دی.

او «عبد الرحمن بن زید بن أسلم» «رحمه الله» هم د «رجس» معنی په عذاب سره کړېده.

مګر ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما دلته له (رجس) ځنې شیطان مرادوي، ښایي دا به له دې امله (وجې) وي، چې «رجس» پلیتی ته وایي، او له شیطان څخه ډېر پلیت او ناپاک بل څوک نشته.

په هر حال له دې تفسیره سره سم د آیت مطلب به داسې کیږي: هم دغسې چې پاك الله له ایمان ځنې د ویریدونکو سینه تنګوي؛ هم داسې پر هغوی باندې د بې ایمانی له وجې شیطان هم مسلّط کاوه شي، چې له سره د «رجوع الی الحق» توفیق دوی ته نه پاتې کیږي.

لَهُمۡ دَارُ ٱلسَّلَٰمِ عِندَ رَبِّهِمۡۖ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

شته دی دغو (پند آخیستونکو) ته دار (کور) د سلامتیا (جنت) په نزد د رب د دوی، او هم دغه «الله» ولي (مددګار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: یعنې هر هغه څوك چې د اسلام او اطاعت په سمې صافې لارې درومي؛ هم دی به د سلامتیا کور ته ورسیږي، او پاك الله به د ده ولي، دوست او مددګار شي، دا خو د هغو کسانو حال شو چې د دوی ولي او دوست الله تعالی دی، یعنې «أولياء الرحمن» دي، وروسته له دې د «أولياء الشيطان» بیان کولی شي.

وَيَوۡمَ يَحۡشُرُهُمۡ جَمِيعٗا يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ قَدِ ٱسۡتَكۡثَرۡتُم مِّنَ ٱلۡإِنسِۖ

او (یاد کړه) هغه ورځ چې جمع به کړي (الله) دوی ټول، (او وبه ویل شي) ای جماعته د جنیاتو (د پیریانو) ! په تحقیق چې ډېر مو تابع کړي دي تاسې له انسانانو.

تفسیر: یعنې ای شیاطین الجن ! تاسو ډېر بدبخت انسانان خپل لوري ته متوجه کړي دي، او په خپله لاره مو هغوی روان کړي دي.

وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُم مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَآ أَجَلَنَا الَّذِيٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۚ

او وبه وايي دوستان د دوی له انسانانو څنې: ای ربه څمونږ ! نفع اخيستې ده ځينو څمونږ په ځينو (نورو)، او رسيدلي يو مونږ نيټې خپلې ته هغه نيټه چې مقرره كړې وه تا مونږ ته (چې قيامت دی او مونږ ترې منكران وو، نو اوس به څمونږ څه حال وي؟).

تفسير: په دنيا كې هغه انسانان چې د بتانو او نورو عبادت كوي، دوی في الحقيقت د خبيثو پيريانو (شياطينو) عبادت كوي، او دغو به په دې گمان د شياطينو عبادت كولو، چې دوی به څمونږ په كار او ښه راشي، نو ځكه به يې د دوی په نامه نذرونه، نيازونه او خيراتونه وركول، برسېره په دې د اهل جاهليت ډېرو كسانو د تشويش او اضطرابونو په وخت كې له پيريانو څنې هم استعانت غوښت، لكه چې د «الجن» په سورت كې ورته اشاره شوې ده.

او ابن كثير «رحمه الله» او نورو داسې روايتونه هم نقل كړي دي، چې كله د آخرت په ورځ كې دغه شياطين الجن أو شياطين الانس يو ځای سره ونيولی شي، او د گردو (ټولو) حقائقو انكشاف وشي، نو هلته به مشركان داسې عذر كوي، چې ای څمونږ ربه ! مونږ د دوی عبادت نه دی كړی، خو پخپلو منځونو كې مو سمدلاسه موقتي كارونه كول، او د مرگ د وعدې له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنيوي كارونو او خپلو چارو كې د پر مخ بيولو لپاره يو د بل كارونه چلول، او ځينې ترتيبونه مو سنجول (سمول)، د دوی عبادت او منل مو له سره مقصود نه وو.

قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ اللَّهُ ۗ

او وبه فرمايي (دوی ته الله) چې: اور ځای ستاسې دی حال دا چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور كې مگر (كله) چې اراده وفرمايي الله (د ايستلو د دوی زمهرير يا حميم يا بل كوم عذاب ته، يا اراده وفرمايي الله تعالی د ايستلو د گناهگارو مؤمنانو له اور څخه جنت ته)،

تفسير: دا يې «كله چې اراده وفرمايي الله» د دې لپاره وفرمايه چې د دوزخ عذاب چې دائم دی، خو د هم ده په اراده سره دی، هر كله چې اراده وفرمايي د هغه پر موقوفولو هم قادر دی، ليكن پر هغه شي يې چې اراده كړېده، او د هغې خبر يې د رسولانو په ژبه وركړی دی، هغه له سره تبديل كېدونكی نه دی. عموماً مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې كړېده: «وبه فرمايي دوی ته الله چې اور ځای ستاسې دی چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور كې مگر كله چې اراده وفرمايي الله د ايستلو د دوی زمهرير، يا حميم يا بل كوم عذاب ته، نو په دغه وخت كې به په اور كې نه وي»، چې همدغه ترجمه غوره ده.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

بېشكه رب ستا ښه حكمت والا ښه عالم (ډېر خبردار) دی.

تفسير: يعنې د مجرمانو له جرائمو څنې په ښه ډول سره خبردار دی، او له خپل بالغه حكمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا وركوي.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

او همداسې (چې په دنيا كې انسي او جنّي كفار مو يو په بل باندې مسلّط كړي دي؛ په عقبا كې) مسلّطوو مونږ ځينې ظالمان په ځينو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چې وو دوی چې كول به يې.

تفسير: لکه چې تاسې د «شياطين الجن» او د دوی د انسي أولياوو حال واورېده، هم داسې مونږ ګرد ظالمان او ګناهګاران د دوی دظلمونو او بدو کارونو په تناسب به په دوزخ کې يو له بله سره نژدې کوو، او د هرې درجې ظالم او ګناهګار چې وي؛ دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کې اچوو، بيا به وويل شي دوی ته داسې چې:

يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ

ای جماعته د جنياتو (پيريانو !) او انسانانو ! آيا نه وو راغلي (بلکه راغلي وو) تاسې ته رسولان له همدا تاسې نه چې بيانول به دوی پر تاسې آيتونه (احکام) ځما او ويرولئ به يې تاسې له ملاقات د ورځې ستاسې ښخه چې دا ده.

تفسير: دا تحقيق چې په هره نوعه کې بېل بېل رسول راشي، يا هر يو رسول د جن او انس ګردو افرادو لپاره مبعوث شوی دی، نو دا آيت له دې بيانه ساکت دی، د نورو نصوصو له مخې ګردو عالمانو دا ثابته کړې ده؛ چې نه د هر يوه رسول بعثت عمومي دی، او نـه الله تعالی کـوم يو جنّ د مستقل رسُول پـه حيث لېږلی دی، د معاش او معاد په اکثرو معاملو کې دوی حق تعالی د انسانانو تابع ګرځولي دي، لکه چې د «جن» د سورت آيتونه او احاديث او نور پرې دلالت کوي.

دا کومه ضابطه نه ده چې د مخلوق د هرې نوعې لپاره د همغې نوعې کوم سړی رسول ولېږل شي، باقي د انسانانو په لوري د پرښتو لېږل د رسالت په ډول (طريقه) د دې په نسبت هغه انکار چې د پاک قرآن په متعددو مواضعو کې شوی دی؛ د هغو اصلي منشأ همدا ده، چې عام انسان د پرښتو د ليدلو تحمل په خپل اصلي هيئت سره نشي کولی، او د بې اندازې خوف او هيبت له وجې نشي ترې مستفيد کېدی، او که د انسان په صورت راشي، نو بلا ضرورت التباس واقع کيږي، په همدې قياس سره که د پيريانو په قوم کې د نبوت منصب اهليت وای؛ نو دوی به دانسانانو لپاره له سره نه مبعوث کېدل، ځکه چې هلته به هم دغه اشکال وو.

قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿١٣٠﴾

نو وايي به چې شاهدي وايو پر (ګناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبليغ د رسولانو، نو وبه فرمايي الله چې) او غره کړي (او غولولي) دوی ژوندون لږ خسيس (دنيوي ژوندون)، او شاهدي ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندې چې بېشکه دوی وو کافران (په دنيا کې).

تفسير: په دې سورت کې پورته ذکر شو چې اول به کافران له خپله کفره انکار کوي، بيا به الله تعالی پخپل تدبير دوی قائلوي.

ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٣٢﴾

دغه (ارسال د رُسل) لپاره د دې دی چې نه دی رب ستا هلاک کوونکی (د اهل د ښارونو او د) کليو په ظلم سره، حال دا چې اهل د دې (کليو او ښارونو) غافلان (بې خبران) وي، او هر چاته درجې دي (په ثواب او عقاب کې) له (جزاء د) هغو اعمالو چې کړي وي دوی، او نه دی رب ستا غافل (بې خبره) له هغو شيانو چې دوی (يې) کوي.

تفسیر: یعني د الله تعالی دا عادت نه دی چې بې له خبرولو او پوهولو څوك د ظلم او عصیان په ګناه باندې په دنیا یا آخرت کې ونیسي، او هلاك یې کړي، نو ځکه پیغمبران او ویرووونکي یې ولېږل، چې په ښکاره ډول ټولو جنیاتو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ورځرګند او ګرد پرې خبردار کړي، بیا چې د چا عمل په کومه درجه او اندازه وي؛ الله تعالی به له هغه سره همغسې معامله وکړي.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

او رب ستا غني (بې پروا) دی (له بندګانو او د دوی له عباداتو) څښتن (خاوند) د رحمت دی (د عذاب په ژر نه لېږلو)، که اراده وفرمايي نو بوځي به تاسې او خلیفه (ځای نیوونکی ستاسې) به کړي وروسته له تاسې هر هغه څوك چې اراده وفرمايي، لکه چې پیدا کړي یې یئ تاسې له اولادې د قوم نورو نه. بېشکه هغه شی چې له تاسې سره یې وعده کولی شي (چې قیامت دی) ضرور راتلونکی دی، او نه یئ تاسې عاجز کوونکي (د الله تعالی په قدرت د ده کې).

تفسیر: الله تعالی خپل حجّت پر تاسې د رسول په لېږلو تمام کړ، اوس که تاسې د الله تعالی احکام نه منئ، او په سمه صافه لاره نه درومئ؛ نو الله جل جلاله غني دی، او د تاسې او د نورو هیڅ پروا نه لري، که پاك الله اراده وکړي؛ نو تاسې ګرد به یوه شیبه (دقیقه) کې له منځه یوسي، او ستاسې په ځای به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروي، چې د الله تعالی مطیع او وفادار وي، او دغه ستاسې بیول او د بل صالح قوم راوستل پاك الله ته هیڅ څه اشکال نه لري، دا چې نن تاسې د خپلو پلرونو او نیکونو په ځای ناست یئ، د پاك الله کار دی چې دوی یې عقبی ته بیولي او تاسې یې په دغه دنیا کې د دوی په ځای کښېنولي یئ، او ځای یې درکړی دی، په هر حال د الله تعالی کار بېرته پاتې کېدونکی او ستنېدونکی (واپس کېدونکی) نه دی، که ګرد مخلوقات هم لاس سره یو کړي، او ورته متفق شي؛ بیا هم دوی د الله جل جلاله د ارادې او مشیئت مخه نشي نیولی.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

ووایه چې ای قومه ځما! عمل کوئ تاسې پر حالت خپل سره (چې کفر او عداوت دی) بېشکه زه هم عمل کوونکی یم (پخپل حال سره چې ایمان او استقامت دی)، پس ژر به پوه شئ تاسې چې دچا لپاره به وي (محمود) عاقبت د دار (د آخرت، بالیقین)، شان دا دی: نه مومي بری ظالمان (کافران له عذابه د نیران).

تفسیر: یعني الله تعالی تاسې په خیر او شر، نفع او ضرر، نېك او بد ګردو مطلع او خبر کړي یئ، که سره له هغه هم تاسې پرې ونه پوهېږئ، او پر خپلو ځانونو ظلم وکړئ، او له دې تیري او تجاوز څخه لاس وانخلئ؛ نو تاسې په دغه شرارت کې دوام وکړئ!، زه به هم خپله فریضه اداء کړم، او عنقریب به دا خبره ښکاره شي، چې د دې دنیا انجام د چا په لاس کې دی؟ بې له شکه او شبهې د ظالمانو پای (آخر) او انجام ښه نه دی.

وروسته له دې د دوی د هغو څو اعتقادي او عملي ظلمونو بیان کاوه شي، چې په دوی کې رائج وو، او له ګردو څخه خورا لوی ظلم هغه دی، چې د هغه په نسبت یې فرمایلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۱۳۶﴾

او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله ته له هغه شي چې پیدا کړي دي الله تعالی (هغه) له کښته (فصله) او چارپایانو څخه یوه برخه، نو وایي دوی دا برخه لپاره د الله تعالی ده په زعم (عقیده) د دوی سره، او دا (بله برخه) لپاره د شریکانو څمونږ ده، نو هغه برخه چې وي لپاره د شریکانو د دوی؛ پس (هغه) نه رسیږي الله ته، او هغه برخه چې وي لپاره د الله؛ نو هغه رسیږي شریکانو د دوی ته (چې بتان دي، ډېر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي یې دوی.

تفسیر: شاه صاحب فرمایي چې: «کافرانو به له خپلو کښتو (فصلونو) او د چارپایانو له بچیانو څنې د الله تعالی په نامه نذرونه او نیازونه ایستل، او د بتانو په نامه به یې هم نیازونه او نذرونه ټاکل (مقررول)، نو بیا کله چې هغه ساکښ (ذي روح) چې د الله پاک په نامه ټاکلی (مقرر) شوی وو، څه قدر به یې بهتر لیدو؛ نو هغه به یې د بتانو له ساکښو (ذي روحو) سره بدلاوه، مګر د بتانو له لوري به یې د الله تعالی په لوري نه بدلاوه، او له هغو ډېر ویرېدل».

هم داسې په کښت (فصل) او کر، غَلو او دانو، مېوو او نورو شیانو کې هم که د بتانو د نامه نذر اتفاقا د پاک الله برخې سره ګډ کېده؛ نو هغه به یې ترې بېلاوه، او د بتانو په لوري به یې ورستناوه، که د الله پاک برخه به د بتانو په برخو کې ورتله؛ نو هغه به یې نه ستنوله او داسې پلمې (تدبیرونه) او بهانې به یې جوړولې چې الله تعالی خو غني دی، که د هغه له برخې څخه څه کمه شي، هیڅ پروا نه لري، په خلاف د بتانو چې هغوی داسې نه دي.

د تماشې خبره دا وه چې دوی له داسې ویناوو څخه هم نه شرمېدل چې هغه بتان چې په دې اندازه محتاج وي؛ نو بیا دوی څرنګه معبود او مستعان دواړه شي؟ د داسې شیانو عبادت او احترام د کوم پوه او عقلمن کار دی؟.

په هر حال په دې آیت کې په ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ سره د مشرکینو د دې تقسیم تردید وکړ شو، یعنې د الله تعالی په پیدا کړی شوو کښتونو (فصلونو) او مواشیو او نورو کې اول د غیر الله د برخې ټاکل (مقررول) او بیا د خرابو ناقصو شیانو نسبت پاک الله ته کول څومره ظلم؟ او بې انصافي ده؟ !.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ

او (لکه چې مزیّن کړی شوی دی دوی ته دا د اموالو قسمت) هم داسې ښایسته کړی دی ډېرو مشرکانو ته وژل د اولاد خپل شریکانو د دوی (چې شیطانان دي) لپاره د دې چې هلاک کړي دوی او (بل) لپاره د دې چې ګډوډ کړي (دا شیطانان) پر دوی باندې (ابراهیمي) دین د دوی.

تفسیر: («شُرَكَاؤُ» مرفوع او د «زَيَّنَ» فاعل دی): دلته د (شرکاء) تفسیر مجاهد «رحمه الله» په «شیاطین» سره کړی دی، د مشرکانو د انتهایي جهالت، ظلم او تیري یوه نمونه دا وه چې ځینو د دوی به خپلې نجونې (جینکۍ) د څوم له شرمه، او د خسر ګرځېدلو له عیبه او ځینو خپل نور حقیقي اولادونه د دې اندېښنې له سببه چې له کومه او څه به وخوري؛ وژل، او کله به یې په خپلو ځانونو باندې داسې نذرونه منل، که دومره اولاد ځما کره وشي، یا مې فلانی مراد پوره شي، نو خپل یو ولد به د فلاني بت په نامه ذبح کړم، او دغه ظلم او تېری او بې رحمي به یې لوی عبادت او قربت ګڼه، لکه چې شیاطینو هم دغه بد رسم دوی ته د الهي خلیل د سنّت پشان ښایسته ورځرګند کړی وو.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ﴿۱۳۷﴾

او كه اراده فرمايلې وى الله (په نه كولو د دې كار)؛ نو نه به وو كړى دوى دا كار، نو پرېږده دوى او هغه چې دروغ وايي دوى (پر الله باندې).

تنبيه: همداسې يو آيت په (۸ جزء د «الأنعام» د سورت په ۱۱۲ آيت (۱۴) ركوع) او په نورو ځايونو كې هم په همدې مضمون نور آيتونه شته، هر هغه شى چې د دغو متحد المضامينو آيتونو په تفاسيرو كې هلته ليكل شوى دى، هغه دې دلته بيا وكتل شي !.

وَقَالُوْا هٰذِهٖۤ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَاۤ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُوْنَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

او وايي دوى چې (دغه برخه د بتانو كه) چارپايان دي او (كه) كښت (فصل) ممنوع (حرام) دى؛ چې نه به خوري له دې مګر هغه څوك چې څمونږ خوښ وي په ګمان د دوى سره سم، او (ځينې) چارپايان دي چې نه يادوي دغه (مشركان په وخت د ذبح كې) نوم د الله پر دوى بلكه (نوم د بتانو پرې يادوي او نسبت كوي د دغو احكامو الله ته) په طريقه د دروغ تړلو په الله، ژر به سزا وركړي دوى ته (الله)، په سبب د دې چې وو دوى دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: مثلا چې نارينه يې وخوري او ښځې يې ونه خوري، يا دې نذراني يواځې همغه كسان وخوري؛ چې د بتخانو مجاوران وي، دا قيود يې يواځې په خپلو خيالونو سره د ځينو چارپايانو او كښتونو (فصلونو) په متعلق وضع كړي وو، چې د بتانو په نامه به يې وقفول، همداسې يې سورلى او بار وړل هم د ځينو ساكښانو (چارپايانو) په شا حرام ګڼل، د ځينو مواشيو په نسبت يې داسې فيصله كړې وه، چې د ذبحې يا د سورلى يا لوشلو په وخت كې پر هغوى د الله تعالى نوم وانخيستل شي، او هيڅېرې د بتانو په شيونو كې الله تعالى شريک نشي.

برسېره په دې؛ لوى غضب دا وو چې د هسې خرافاتو او جهالتونو نسبت يې د الله تعالى په لوري كاوه، ګواكې (معاذ الله) همده داسې احكام صادر فرمايلي دي، او په هم دغو طريقو سره د ده خوښي او خوشالي حاصلېدى شي، له داسې بدو عناوينو سره يې داسې بهتان او افتراء هم كوله، ژر به دوى د داسې ګستاخۍ او سپين سترګى له سزاوو سره مخامخ شي.

وَقَالُوْا مَا فِيْ بُطُوْنِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُوْرِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰۤى اَزْوَاجِنَا ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مَّيْتَةً فَهُمْ فِيْهِ شُرَكَآءُ ۚ سَيَجْزِيْهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۳۹﴾

او وايي دوى چې هغه شى چې په ګېډو د دې چارپايانو كې دى؛ خالص دى لپاره د نارينه وو څمونږ، او حرام كړى شوى دى پر ښځو څمونږ، او كه وي هغه؛ مرداره نو دوى (نر او ښځه) په كې شريكان دي، ژر به سزا وركړي (الله) دوى ته د (دې) تقرير د دوى، بېشكه دغه (الله) ښه حكمت والا دى (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي) ښه علم والا (په هر شي دانا).

تفسير: يوه داسې مسئله يې هم له ځانه جوړه كړې وه، كه بحيره او سائبه يې ذبح كړه، او د هغو له ګېډو ځنې كوم ژوندى بچى ووت، نو د هغه له غوښې څخه دې نارينه وخوري !او ښځې دې نه خوري، او كه مړ ووت؛ ټول يې ترې خوړى شي، د داسې بې سندې مسئلې د جوړوونكو له حاله پاک الله بې خبره نه دى، هو ! دى به له خپل حكمت سره

سم په مناسب وخت کې هغو ته مناسبه سزا ورکوي، (او بېشکه الله څښتن (خاوند) د حکمت دی، په حکم د حلالو او حرامو بلکه په هر شي کې، او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کې).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوٓا أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَآءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۱۴۰﴾

بېشکه زیان کړی دی هغو کسانو چې وژلي يې دي اولاد خپل له جهته د بې عقلۍ بې له پوهې، او حرام کړي يې دي هغه شيونه چې رزق (روزي) ورکړی دي دوی ته الله، له جهته د دروغ تړلو پر الله پورې، بېشکه ګمراهان شوي دي دوی، او نه دي دوی لاره موندونکي (حق ته).

وَهُوَ الَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿۱۴۱﴾

او الله هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي باغونه (د انګورو له څمکې) هسک (اوچت) کړی شوي (پر لرګيو)، او غير هسک (اوچت) کړی شوي (پراته پر څمکه)، او د خرما ونه او کښت (فصل) چې مختلفي وي مېوې (حاصل) د هغو (په رنګ او خوند کې) او زيتون (ښونه) او انار (نرګوسی) چې متشابه وي (په ونو او پاڼو کې) او غير متشابه وي (مېوې د هغو په مزو کې)، خورئ تاسې له مېوې د هغې څنې کله چې مېوه ونيسي، او اداء کړئ حق د هغې په ورځ د رېبلو (شوکولو) د دې، او بې ځايه يې مه مصرفوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (تېرېدونکي له حدودو).

تفسير: هسک (اوچت) کړی شوي لکه انګور چې پر چيلو او نورو هسکېږي (اوچتېږي)، او غير هسک (اوچت) کړی شوي (چې پخپله هسک (اوچت) وي) لکه خُرما، منه، بادام او پسته او نورې ډډ (تنه) لرونکې ونې، يا (غوړېدلې په څمکه لکه) خټکې، هندوانې، او نور چې د هغو ځېلې (جوړنګ) بې د بل کوم شي له اتکاء د څمکې پر مخ غځېږي او خورېږي.

﴿أُكُلُهُۥ﴾ «اُکُل: مېوو، دانو او نورو هغو شيانو ته وايي چې خوړل کېږي»، ﴿مُتَشَٰبِهًا﴾ يعنې په صورت او شکل کې يو له بل سره مشابه او ورته وي، خو په خوند او مزه کې سره بېل او جلا (جدا) وي.

﴿كُلُوا مِن ثَمَرِهِۦٓ﴾ «خورئ له مېوې د هغې»، يعنې هغه غلې چې الله تعالی پيدا کړي دي، د هغوی له خوړلو څخه بې له کومه سنده ځان مه ساتئ !، هو ! د دې دوه خبرو فکر او خيال تل ولرئ، چې د رېبلو او ټولولو په وخت کې هغه حق چې د الله تعالی دی؛ هغه ورکړئ، او نور فضول او بې موقع صرفول او ښندل (نوستل) مه کوئ !.

د الله تعالی له حق څخه دلته مراد څه شی دي؟ د دې په نسبت عالمان مختلفې خبرې کوي، د ابن کثير «رحمه الله» له روايت څنې دا خرګندېږي، چې ابتداء په مکې معظمې کې د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کې څه برخه ايستل واجب وو، چې په مساکينو او فقراوو صرفېدله، وروسته په مدينې منورې کې د هجرت په دويم کال د هغه مقدار او د نورو تعيين او تفصيل وکړ شو، يعنې د للمې څمکې په حاصلاتو (په دې شرط چې خراجي نه وي) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو څمکو څنې شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَّفَرْشًا ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾

او (پیدا کړي مو دي) له چارپایانو بار وړونکي او غځېدونکي (په ځمکه)، خورئ تاسې له هغو چې رزق کړی (درکړی دی) تاسې ته الله، او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسې په قدمو د شیطان، بېشکه دا (شیطان) تاسې ته دښمن دی ښکاره.

تفسیر: بار وړونکی لکه اوښ او نور، او په ځمکه غځیدونکي لکه کوچنوتي (واړه) ساکښان (ذي روح) مېږي، وزې (یا د «فرش» معنی دا ده چې د وړیو او وژغنو او ویښتانو ځخه یې فرشونه جوړیږي، یا لپاره د حلالولو پر ځمکه ځملول کیږي، یا «حمولة» د انعامو کبار دي، او «فرش» د دوی صغار دي، ځکه چې ځمکې ته فرش په شان نژدې دي).

د الله تعالی له دې راکړو نعمتونو ځنې منتفع کېدل، بهره اخیستل پکار دي، د شیطان پر قدمونو تګ دا دی، چې دغه شیان هرو مرو بې له شرعي حجّته حرام وګرځول شي، یا د شرك او بت پرستۍ وسیله یې جوړه کړي، له دې نه په بله د شیطان ښکاره دښمني څه وي، چې له دې نعمتونو ځنې یې تاسې په دنیا کې بې برخې ګرځولي يئ؟، او په آخرت کې د هغو له امله (وجې) په سخت عذاب اخته کېږئ.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾

(الله پیدا کړي دي حلال) اته جوړې (نر او ښځه)، له مېږو (ګډو) ځنې دوه (نر او ښځه) (یعني په هره نوعه کې یوه ښځه او بل نر، په دې ډول دوه دوه جوړه شول، چې ګرد سره اته کیږي)، او له وزو (بیزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته): چې آیا (الله) دواړه نران حرام کړي دي (د مېږو «ګډو» او وزو «بیزو» څخه) که دواړه ښځې (له دوی څخه)؟ یا (که حرام کړي یې دي) هغه بچي چې مشتمل وي په هغو باندې رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښیئ تاسې ما ته سند (چې علم دی)، که یئ تاسې صادقان (رښتیني په نسبت د تحریم د دې شیونو کې الله ته) !.

تفسیر: یعني د کوم یوه شي حلال او حرام ګڼل یواځې د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، بیا په دوی کې نر یا ښځه یا د هغه بچي چې د مور په ګېډه کې دی که تاسې دګردو انسانانو یا د ځینو په حق کې حرام وګرځوئ لکه چې په پخوانیو آیتونو کې تېر شو، آیا له تاسې سره د دې خبرې کوم سند شته؟

کله چې له تاسې سره د الله تعالی کوم حکم او سند نشته، نو بیا تش په آراوو او نفسي تمایلاتو سره د الله تعالی په پیدا کړو شیانو کې له خپله ځانه حلال او حرام ټاکل (مقررول) له دې خبرې سره مرادف دي؛ چې د الوهیت مقام د خپل ځان لپاره تعیین کړئ، یا په الله تعالی باندې عمداً او په قصد سره بهتان یا افتراء ووایئ، دا دواړه صورتونه ډېر مهلك او تباه کوونکي دي.

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

او (الله پیدا کړي دي) له اوښانو دوه (نر او ښځه) او له غوایانو دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې آیا دواړه نران حرام کړي دي الله که دواړه ښځې یا هغه (بچي یې حرام

کړي دي) چې مشتمل دي پرې رحمونه د دغو دواړو ښځو، آيا وئ تاسې حاضران (ليدونکي) کله چې وصيت (حکم) کاوه تاسې ته الله په دې شيانو، نو څوک دی ډېر ظالم (يعني نشته لوی ظالم) له هغه چا چې تړي پر الله باندې دروغ لپاره د دې چې ګمراه کړي خلق بې له علمه (بې تحقيقه)، بېشکه الله نه کوي هدايت قوم ظالمانو ته (چې د جاهليت په دين ولاړ وي).

تفسير: د اشياوو تحليل او تحريم يواځې د الله تعالى په حکم سره کېدی شي، او د الله تعالى حکم د انبياوو عليهم السلام په وسيله رارسيږي، يا حق تعالى بلا واسطه څوک مخاطب وګرځوي، نو له دې نه معلومه شوه، چې دلته دواړه صورتونه منفي دي، د پخواني شِقّ انتفاء ته يې په ﴿نَبِّـُٔونِى بِعِلۡمٍ﴾ الآيه ـ سره او د دويم شِقّ نفي ته يې په ﴿أَمۡ كُنتُمۡ شُهَدَآءَ إِذۡ وَصَّىٰكُمُ﴾ الآيه ـ سره تنبيه وفرمايله، نو د مشرکانو په دغو دعواوو کې د افتراء او اضلال څخه ما سوا بل هيڅ شی پاتې نشو.

قُل لَّآ أَجِدُ فِى مَآ أُوحِىَ إِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطۡعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيۡتَةً أَوۡ دَمًا مَّسۡفُوحًا أَوۡ لَحۡمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجۡسٌ أَوۡ فِسۡقًا أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦۚ فَمَنِ ٱضۡطُرَّ غَيۡرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې نه مومم زه په هغه شي کې چې وحي کړی شوې ده ماته (تر اوسه پورې) (يو شی) حرام کړی شوی پر کوم خوړونکي چې خوري هغه، مګر که وي دا شی مرداره يا وينه بهېدونکې يا غوښه د خنزير؛ نو بېشکه دغه خنزير پليت دی، يا ناجائزه ذبيحه وي چې غږ کړی شوی وي بې د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغې کې، بيا که څوک (له لوږې) بې اختياره شي، په دغه حال چې نه وي ظالم (پر بل کوم مضطر باندې)، او نه تېرېدونکی (په خوراک کې د ضرورت له قدره)؛ نو بېشکه رب ستا لوی بخښونکی (د خطيّاتو) نهايت مهربان دی.

تفسير: شاه صاحب فرمايي: «يعني له هغو ساکښانو (ذي روحو) څخه چې د غوښو خوراک يې رواج درلود (لرلو)، هم دا حرام دي»، په دې آيت کې کفارو ته دا خبره ښوولې کيږي، دغه شيان چې پاس ذکر شول ګرد حلال وو، خو تاسې هغه په خپل سر حرام وګرځول، اوس هغه شيان درښوول کيږي؛ چې حقيقتاً حرام دي، او تاسې هغه حلال ګڼئ.

باقي د آيت مضمون تفسير او توضيح په (۲ جزء د البقره سورت په (۱۷۳) آيت (۲۱) رکوع، او په (۶) جزء د «المائدې» د سورت په (۳) آيت (۱) رکوع د ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ﴾ الآيه ـ په تفاسيرو کې ليکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍۖ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ وَٱلۡغَنَمِ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتۡ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلۡحَوَايَآ أَوۡ مَا ٱخۡتَلَطَ بِعَظۡمٍۚ ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِبَغۡيِهِمۡۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

او پر هغو کسانو باندې چې يهودان دي؛ حرام کړی وو مونږ هر نوکداره، او له غوايانو او له مېږو (ګډو) حرام کړی وو مونږ پر دوی باندې وازدې د دې دواړو، مګر هغه وازده چې بار کړې وه (لګېدلې وه په) شاګانو د دوی دواړو يا کلمو باندې به وه، يا هغه وازده چې لګېدلې به وه له هډوکي سره، دا (تحريم د دې شيونو) جزا ورکړې وه مونږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی، او بېشکه مونږ خامخا رښتيا ويونکي يو (په دې ويلو خپلو کې).

تفسير: يعني اصلي حُرمت خو په هم دغو شيانو كې شته چې پاس ذكر شول، هو ! د موقتي مصالحو له امله (وجې) ځينې شيان په عارضي ډول سره پر ځينو اقوامو پخوا له دې نه حرام كړى شوي وو، مثلا پر يهودانو باندې د دوى د شرارتونو د سزا له امله هر نوك لرونكى حيوان چې نوكان يې له منځه نه وي جلا (جدا) شوي، لكه اوښ، شتر مرغ، مرغاوۍ او نور حرام كړى شوي وو، او هم د غوايي او وزې (بيزې) هغه وازده چې پر شا يا كلمو يې لګېدلې نه وي، يا له هډوكي سره متصله نه وي؛ پر دوى باندې حرامه كړى شوې وه، لكه د پښتورګي وازده.

د بني اسرائيلو دغه دعوى غلطه ده؛ چې دغه شيان د نوح او ابراهيم عليهما السلام له زمانې راهيسي په مستمر ډول سره پرله پسې حرام پاتې دي، رښتيا خبره دا ده چې له دغو شيانو ځنې هيڅ يو شى د ابراهيم عليه السلام په عهد كې نه وو حرام، او د يهودانو د نافرمانۍ او شرارتونو له امله دا ګرد شيان حرام شول، نو هر هغه څوك چې د دې په خلاف دعوى كوي؛ دروغ وايي، لكه چې د (۴ جزء په شروع د آل عمران سورت په (۹۳) آيت (۱۰) ركوع په: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ دغو دعوى كوونكو ته دعوت وركړى شوى دى، چې د دې خبرې اثبات را ښكاره كړي !.

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿۱۴۷﴾

نو كه نسبت د دروغو وكړ دوى تاته (په دغې وحيې كې) نو ووايه (اى محمده !دوى ته) چې رب ستاسې څښتن (مالك) د رحمت واسع (ډېر پراخ) دى (چې تلوار نه كوي په تعذيب ستاسې)، او نه ګرځول كيږى عذاب د الله له قومه ګناهګارانو (كافرانو نو مه مغرورېږئ په دې امهال).

تفسير: تاسې ته تر اوسه پورې د الهي رحمت د پراخى له كبله (وجې) نجات موندلى دى، نو داسې مه ګڼئ چې عذاب له تاسې ځنې لرې شوى دى.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿۱۴۸﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱۴۹﴾

ژر به ووايي هغه كسان چې شرك يې كړى دى: كه اراده فرمايلې وى الله (په طريقه د رضا سره د دوى د شرك په عدم) نو شرك به نه وو غوره كړى مونږ او نه پلرونو ځمونږ او نه به حرام كړي وو مونږ هيڅ شى، لكه همدغه (مكذّبان) نسبت د دروغو كړى وو هغو كسانو چې پخوا له دوى ځنې وو تر هغه پورې چې وڅاكه دوى عذاب ځمونږ، ووايه (اى محمده ! دوى ته): آيا شته تاسې سره څه علمي سند چې راوباسئ تاسې هغه مونږ ته، پيروي نه كوئ تاسې (د هيڅ شي) ! مګر د تش ګمان (اټكل خپل، نه له علمه)، او نه يئ تاسې مګر خو دروغ وايئ (په الله). ووايه (اى محمده ! دوى ته: كه نه وي تاسې سره څه دليل) نو الله لره دى دليل كامل (لپاره د الزام ستاسې) نو كه اراده فرمايلې وى (الله د هدايت ستاسې نو) خامخا هدايت به يې فرمايلى وو تاسې ټولو ته.

تفسير: يعني كه الله اراده كړې وى، نو هغه پاك ذات قدرت درلود (لرلو) چې مونږ او ځمونږ اسلاف يې نه يواځې له دغه تحريم بلكه له نورو مشركانه افعالو او اقوالو ځنې هم ژغورلي (ساتلي) وى، كله چې يې نه يو ژغورلي، او مونږ همغسې پرې پاتې او دوام لرو، نو ثابته شوه چې د هغه په دربار كې ځمونږ دا ګردې چارې مقبولې او ښايسته دي،

او که څمونږ دغه کارونه (چې له قدیمه راهیسې یې کوو) د ده په نزد خراب او نا مناسب وی؛ نو مونږ یې ولې داسې خوشې او آزاد او په خپل سر یې پرېښې یو؟.

دغه خبره د پوهېدلو وړ (قابل) ده چې «أحكم الحاكمين» جل جلاله د دنیا د پیدایښت له اوله تر نن پورې د خپلو صادقو او پاکو رسولانو علیهم السلام په واسطه له هر قسم قوانینو او احکامو څخه خپلو بندګانو ته اطلاع ورکوي، او په ښکاره او صاف ډول دوی ته دا ورښیي، چې کوم اعمال د ده په دربار کې غوره او کوم یې ناغوره دي؟.

کله پرله پسې او کله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احکامو او هدایاتو یادونه او تذکر هم کیږي، په دې منځ کې تر هغې اندازې پورې چې له مخالفت کوونکو سره مسامحت وړ (لایق) وو؛ ورسره مسامحت وشو، کله چې د معمولي تنبیهاتو ضرورت پېښ شوی دی، نو ګړی په ګړی هغه هم ورکړی شوي دي.

او هغو کسانو ته یې لږ څه مهلت او ډیل هم ورکړی دی؛ چې د دوی د شقاوت او بدبختۍ جامونه تر څنډو (غاړو) ډک شوي وو، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل الله جل جلاله د انتهایي سزا مستحق ګرځیدلي او په خپله سزا او هیداد باندې د رسېدلو وړ (مستحق) او لایق ګڼلی شوي وو، لکه چې ډېرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هیداد او سزا خوند په هم دې دنیا کې څکلی دی.

نو بیا د دغسې حالاتو له موجودیت سره د څو ورځو له مخې د کوم قوم په کومو جرائمو کې د سزا له نه مبتلا کېدلو او سمدلاسه د دوی په عذاب له نه اخته کېدلو څخه څرنګه دغسې استدلال کېدی شي؛ چې ګواکې (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالی په نزد غوره دي، که نه الله تعالی به د یوې ګړۍ له مخې هم ورته مهلت نه ورکاوه.

بېشکه که د الله تعالی اراده وی؛ نو د انسان خلقت به یې داسې کاوه چې ګرد به سره د نوې لارې پر تللو مجبور وو، لیکن کله چې داسې نه ده واقع شوې، نو هم دغه بالغه حجّت او پوره الزام پر هغو کسانو دی چې ﴿لَوْشَآءَاللهُ مَآأَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ په ویلو سره په الهي مشیئت او رضا کې د تلازم اثبات کوي.

د مشرکانو دغه استدلال ﴿لَوْشَآءَاللهُ مَآأَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ خوشې لغو او چټي (بېکاره) او فضول دی، او هیڅ یو داسې برهان او علمي اصول له هغوی سره نشته چې هغه د عاقلانو په مخ کې وړاندې کړی شي، او یواځې اټکلي غشي او تخمیني خبرې دي، چې د الله تعالی بالغه حجّت پرې تردیدوي، چې د هغه په لوري په ﴿فَلَوْشَآءَلَهَدٰىكُمْ أَجْمَعِيْنَ﴾ کې اشاره فرمایلې ده، یعنې انساني فطرت داسې نه دی پیدا کړی شوی؛ چې ګرد سره سم د هدایت په لاره برابر شي، دوی ته پاک الله د کسب او اختیار هغه آزادي وړ په برخه فرمایلې ده، چې د هغې اعطاء بل هیڅ یوه مخلوق ته ممکنه نه وه، نو ځکه لازم دي چې د دې آزادۍ د استعمال په وخت کې لارې مختلفې وي، څوک په نېکۍ پسې منډې وهي، او څوک د بدۍ په لوري وځغلي.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِيْنَ يَشْهَدُوْنَ اَنَّ اللهَ حَرَّمَ هٰذَا ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۵۰﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) راولئ شاهدان خپل هغه چې شاهدي ورکوي دوی (په دې) چې بېشکه الله حرام کړي دي دا شیونه، نو که شاهدي ورکړه دوی؛ نو ته شاهدي مه وایه له دوی سره (مه یې قبلوه، اعتبار پرې مه کوه !)، او مه کوه متابعت د آرزوګانو (خواهشونو) د هغو کسانو چې نسبت د دروغو کوي آیتونو (احکامو) څمونږ ته، او د هغو کسانو چې نه راوړي ایمان په آخرت باندې، حال دا چې دوی له ربه خپله سره برابروي (نور شیان په عبادت کې).

﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې راشئ ! چې زه لولم (در اوروم) هغه چې حرام كړي دي رب ستاسې پر تاسې باندې، چې شريكان مه نيسئ تاسې له دغه (الله) سره هيڅ شی، او (نيكي كوئ تاسې) له مور او پلار سره په نېكۍ كولو سره، او مه وژنئ تاسې اولاد خپل له (وېرې د فقر او خوارۍ نه، مونږ رزق (روزي) دركوو تاسې ته او هم دوى ته.

تفسير: عربيانو به د مفلسۍ لامله (وجې) ځينې وختونه خپل اولادونه وژل، او ويل به يې چې: مونږ پخپله خواړه نه مومو؛ نو خپلو اولادونو ته له كومه خوراك ور برابر كړو، او ورباندې وېې خورو؟، نو ځكه فرمايي: رزق وركوونكى خو پاك الله دی، چې تاسې او هم ستاسې اولادې او هم نورو مخلوقاتو ته يې وركوي.

په بل ځاى كې د ﴿إِمْلَاقٍ﴾ پر ځـاى ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ فرمايلي دي، يعنې د مفلسۍ له وېرې به يې هغوى وژل، دا به د هغو كسانو ذكر وي؛ چې اوس مفلسان نه دي، مگر ويرېږي كله چې مو آل او عيال زيات شي، نو دوى ته به مونږ خوراك له كومه پيدا كوو؟ .

څرنگه چې پخوانى طبقې ته پخوا له عياله د خپل ځان د ډوډۍ فكر او سخته اندېښنه پيدا شوې وه، او دويمه طبقه د عيال د پروالي پرېشانه كړې وه، ښايي له همدې كبله (وجې) يې دلته له ﴿مِنْ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ او په هغه آيت كې يې له ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ ارشاد فرمايلى وي، والله أعلم.

تنبيه: په قرآنكريم كې درې ځايه په توحيد پسې د والدينو احسان متصل راغلى دی، له دې جهته لكه چې پروردگار حقيقتاً د مولود خالق او موجد دی، هم داسې مجازاً مور او پلار هم د ولد حامي، مربي او روزونكي دي، نو ځكه د خالق جل وعلا شأنُه د توحيد او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو كې له گردو نه پخوا او زيات د مور او پلار حقوق او خدمت دی.

﴿وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾

او مه نژدې كېږئ، فواحشو (بې حيايی، ناكارو كارونو) ته هغه چې ښكاره وي له دې (فواحشو) او هغه چې پټ وي.

تفسير: له «مه نژدې كېږئ» څخه ښايي دا مراد وي، چې د داسې كارونو له مباديو او وسائلو ځنې هم ځان ژغورل (بچ كول) په كار دي، مثلا همغسې چې له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (پچ ساتئ)؛ له بدو كتلو، بد ليدلو، بد ويلو، او بد كولو ځنې هم اجتناب او پرهېز پكار دی.

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه نفس چې حرام كړي دي الله (وژل يې) مگر (وژنئ يې) په حقه سره.

تفسير: د ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ استثناء ضروري وه، ځكه چې د «قاتل العمد» او «زاني محصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل په كې داخل دي، لكه چې په صحيحو احاديثو كې د هغو تصريح وارده شوې ده، او مجتهدينو ائمه وو هم پرې اجماع فرمايلې ده.

ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۵۱﴾

دا (څلور نهي او امر) حکم کړی دی الله تعالی تاسې ته په دې سره، لپاره د دې چې عقل وچلوئ (په کې) تاسې.

تفسیر: له دې آیت څخه د دې ګردو (ټولو) شیانو حرمت ثابت شو: (۱) شرک بالله. (۲) له مور او پلار سره بد سلوکي. (۳) قتل الأولاد. (۴) د بې حیایی ګرد کارونه مثلاً زنا او نور. (۵) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د یتیم ته مګر (ورنژدې شئ) په هغې طریقې سره چې هغه ډېره ښه وي، تر هغه پورې چې ورسیږي دغه یتیم قوت (ځلمیتوب) خپل ته.

تفسیر: د یتیم (پلار مړي) په مال کې بېځایه تصرف حرام دی، هو ! په بهترې او مشروعې طریقې او احتیاط سره د یتیم په مال کې د ده «ولي» او «وصي» تصرّف کولی شي، هر کله چې یتیم ځلمی او قوي شو، او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل وګرځېد؛ نو مال دې وروسپارل شي.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او پوره کوئ تاسې پیمانه او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکلیف هیڅ نفس ته مګر په اندازه د توان (طاقت) د هغه.

تفسیر: یعني د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کې کوښښ وکړئ، او په هم دغو تاسې مکلف یئ، الله تعالی هیچا ته د ده له مقدوره زیات تکلیف نه ورکوي.

وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ

او کله چې خبرې کوئ تاسې (په کوم شي کې) نو حق (رښتیا) ووایئ اګر که وي (مقول له یا مقول علیه) خاونـد د خپلوی (هم)،

تفسیر: یعني ښایي د هیچا قرابت او محبت د انصاف او حق ویلو مانع ونه ګرځي.

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا ۗ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱۵۲﴾

او په عهد د الله وفا کوئ تاسې، دا (درې امرونه یوه نهي) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په هغه سره لپاره د دې چې پند واخلئ تاسې !.

تفسیر: ښایي د الله تعالی په اوامرو او نواهیو باندې په کلکې عقیدې سره عمل وکړئ ! که د الله تعالی په نامه نذر پر ځان ومنئ، یا قسم وخورئ؛ ښایي چې هغه پر ځای کړئ ! ولې په دې شرط سره چې په کومې نامشروعې خبرې نه وي.

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۗ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۵۳﴾

او (حکم کړی دی الله چې) په تحقیق دغه (د دې سورت ذکر شوي احکام) لاره ځما ده برابره (جنت ته)، نو متابعت وکړئ تاسې د دغې (لارې)، او مه کوئ متابعت د (نورو کږو) لارو؛ نو

تار په تار به کړي (دغه متابعت) تاسي له لارې (سمې) د الله نه (چې د وحیې اتباع او د برهان اقتفاء ده)، دا (اتباع د سمې لارې) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په دې سره لپاره د دې چې ځان وساتئ تاسې (له ګمراهۍ نه).

تفسیر: یعني د پورتنیو مذکوره احکامو تعمیل او د الله تعالی د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، همدغه سمه لاره (صراط مستقیم) ده، چې د هغې د طلب تلقین د (الفاتحه) په سورت کې په ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ سره شوې ده، دغه لاره تاسې ته درښوولې شوې ده، اوس پر هغې سم برابر تلل ستاسې کار دی، هر څوک چې پرته له دې لارې تګ وکړي؛ نو د الله تعالی له لارې ځنې بې لارې او ګمراه کیږي.

تنبیه: له عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالی عنهما څخه روایت دی، چې دغه درې مذکوره آیتونه چې په لسو احکامو مشتمل دي؛ له محکماتو ځنې دي، چې په هیڅ شریعت کې یې نسخ نه ده راغلې.

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾

پس (له دې نه دا واورئ چې) ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) لپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندې چې نیکي کوي او (لپاره د بیان او) تفصیل د هر (دیني) شي او (لپاره د) هدایت او رحمت لپاره د دې چې دوی په ملاقات درب خپل ایمان راوړي.

تفسیر: معلومیږي هغه احکام چې پاس له ﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ څخه تر دې ځایه پورې مونږ ته اورولي شوي دي؛ دغه همېشه جاري او ګرد انبیاء علیهم السلام او شرائع پرې متفق وو، وروسته الله تعالی پر موسی علیه السلام تورات نازل کړ، چې شرعي احکام په کې په زیات تفصیل سره مندرج وو، د «تورات» له اعطاء څخه وروسته د هغې زمانې پر نیکي کوونکو باندې الله تعالی خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر یوه ضروري شي احکام یې په شرح او بسط سره بیان وفرمایل، او د هدایت او رحمت وَرونه یې مفتوح کړل؛ تر څو خلق پرې په ښه شان سره وپوهیږي، او پرې عمل وکړي، او له خپل الله تعالی سره د ملاقات پوره یقین حاصل کړي.

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾

او دا (قرآن یو) کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډېر ګټور) دی؛ نو متابعت وکړئ تاسې د دغـه (قرآن) او وویریږئ (له عذابه او ځان وساتئ له مخالفته یې) لپاره د دې چې په تاسې رحمت وکړ شي.

أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾

(او نازل کړی وو مونږ دا کتاب لپاره د دې) چې و (نه) وایئ (ای عربو په قیامت کې): بېشکه خبره دا ده چې نازل شوی وو کتاب پر دوو طائفو (یهودو او نصاراوو) پخوا له مونږه، او بېشکه شان دا دی چې وو مونږ له لوستلو او لولولو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چې ځمونږ په ژبې نه وو).

تفسیر: یعني د دې مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو امیانو ته د داسې وینا موقع نه ده پاتې شوې، چې هغه پخواني آسماني کتابونه چې د الله تعالی پر شرائعو مشتمل دي، او پخوا له دې نازل شوي دي، ځمونږ له علم او پوهې سره سم په هغو دواړو فرقو یهودانو او نصرانیانو باندې نازل شوی دی، چې هغه خلق یې پخپلو منځونو کې سره

لولي او لولوي يې، او ځينو د هغو ترجمه په عربي سره هم كوله، مثلا «ورقة بن نوفل» او نور له ډېرې مودې راهيسې په دغه شوق، رغبت، فكر او اندېښنه كې مشغول او لګيا وو، چې عرب يهود كړي، يا يې نصراني وګرځوي، مګر مونږ د دوى له هغو تعليماتو، تدريساتو، ښوونو او ويناوو سره هيڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو).

بحث په دې كې نه دى؛ چې كوم شى چې يهودان او نصرانيان لولي او لولوي يې، تر كومې اندازې پورې پخپل اصل سماوي صورت محفوظ پاتې دى، بلكه يواځې مقصود هم دغومره دى، چې د دې شرائعو او كتابونو اصلي مخاطبان فقط بني اسرائيل وو، اګر كه د هغو د تعليم ځينې اجزاء لكه د توحيد او ديني اصولو دعوت د خپلې پراختيا او تعميم په اثر له بني اسرائيلو څخه ما سوا د نورو اقوامو په حق كې هم عام شوى وي، او سره له دې كوم شريعت او سماوي كتاب چې په مجموعي هيئت سره پر كوم خاص قوم د هغوى د مخصوصو فوائدو لپاره نازل شوى وي، كه د هغه له درس او تدريس سره نور اقوام خصوصاً عربو غونډې يو غيور او ځان باندې ځانمنښې قوم څه علاقه او اړه ونه لري؛ څه مستبعد نه دى، نو ځكه دوى ويلى شو چې كوم آسماني كتاب او شريعت ځمونږ په لوري نه دى راغلى، او مونږ له هغو شرائعو سره چې د بل كوم مخصوص قوم لپاره لېږلي شوي دي؛ دومره علاقه نه لرو، نو بيا به مونږ د شرائعو په ترك ولې مأخوذ كيږو؟

مګر نن دوى ته د داسې حيلو او پلمو (بهانو) كولو موقع نه ده پاتې، د الله تعالى حجّت د ده د روښان كتاب د عمومي هدايت او رحمت باران مخصوصا د دوى په كورونو نازل كړى شوى دى، تر څو دوى پخپله هم ترې لومړى مستفيد شي، او بيا دا د الله تعالى امانت او رحمت تمام سور، تور، زيړ، سپين او نورو نسلونو او توكمو او د مشرق (لمر خاته) مغرب (لمر پرېواته) شمال (ښې) او جنوب (سهيل) ګردو (ټولو) هستېدونكو ته په ډېر احتياط او حفاظت سره ورسوي، ځكه چې دغه كتاب د كوم خاص قوم او ملك لپاره نه دى لېږلى شوى، او د ده مخاطب ګرد (ټول) جهان دى، لكه چې د الله تعالى په فضل او توفيق د عربو په وسيله د ملك العلاّم دغه آخري او عام پيغام د دنيا ټولو ځايونو ته تبليغ او اعلام شوى دى، والحمد لله على ذلك.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ

يا چې و (نه) وايئ (اى عربو په قيامت كې) كه وئ مونږ چې نازل كړى شوى وى پر مونږ باندې كتاب (لكـه چې په دوى نازل شوى دى)؛ نو هرو مرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونكي له دوى نه، نو په تحقيق راغلى دى تاسې ته حجّت ښكاره (عربي قرآن) له رب ستاسې او هدايت او رحمت (له جانبه د الله اى مؤمنانو پس متابعت كوئ د ده).

تفسير: يعني د پخوانيو امتونو د احوالو له اورېدلو څخه ښايي ستاسې په زړونو كې داسې يو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پيدا شوي وى، كه پر مونږ باندې د الله تعالى كتاب نازل شوى وى؛ نو مونږ به له نورو څخه زيات عمل پرې كاوه، او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالـو آثار ورښوول، نو ځكه تاسې ته له هغوى څخه ډېر ښه كتاب دركړ شو، څو اوس په علم الشّهود سره هم وګورو چې څوك ښه عمل پرې كوي؟ او څېل محاسن ښوولى شي؟.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

نو څوك دى زيـات ظالـم (يعني نشته لوى ظالم) له هغه چا چې نسبت د دروغو كوي په آيتونو د الله، او څنګ كوي (ګرځي) له دې (آيتونو) څنې، ژر به (مونږ) سزا وركړو هغو كسانو ته چې

ځنګ کوي (ګرځي) دوی له آیتونو ځمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دې چې وو دوی چې ځنګ به یې کاوه (ګرځېدل به له حق څخه).

تفسیر: اوس که وروسته د داسې روښان او بې مثاله کتاب له درتللو څخه څوک چې د ده آیتونو ته د دروغو نسبت وکړي، یا یې له قبلولو ځنې غاړه وغړوي، یا د نورو مخه ونیسي، چې پرې ایمان رانه وړي، نو له ده ځنې لوی ظالم به بل نه وي.

تنبیه: د ﴿وَصَدَفَ عَنۡهَا﴾ دوه معناګانې له اسلافو ځنې منقولې دي: «امتناع»، او «اعراض»، دلته مغفور شیخ الهند د «اعراض» معنی غوره کړېده.

هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡمَلَـٰٓئِكَةُ أَوۡ يَأۡتِيَ رَبُّكَ أَوۡ يَأۡتِيَ بَعۡضُ ءَايَـٰتِ رَبِّكَۗ يَوۡمَ يَأۡتِي بَعۡضُ ءَايَـٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفۡسًا إِيمَـٰنُهَا لَمۡ تَكُنۡ ءَامَنَتۡ مِن قَبۡلُ أَوۡ كَسَبَتۡ فِيٓ إِيمَـٰنِهَا خَيۡرًاۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿۱۵۸﴾

نه کوي انتظار دوی (د هیڅ شي) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (پرښتې د موت یا د عذاب) یا راشي رب ستا، یا راشي ځینې دلائل (د قدرت) د رب ستا (چې علامې د قیامت دي): په هغه ورځ کې چې راشي ځینې دلائل د (قدرت) د رب ستا؛ نه به رسوي فائده (نفع) هیڅ نفس ته ایمان راوړل د ده، چې نه وي دا نفس چې ایمان یې راوړی وي پخوا (له دې نه) یا (نه وي) چې کسب یې کړی وي په ایمان خپل کې څه خیر (نیکي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې انتظار کوئ تاسې، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي یو.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له لوري د هدایت معین حد پوره شو، انبیاء علیهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول، او آسماني کتابونه رالېږل شول، تر دې چې د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی، نو بیا هم یې دوی نه قبلوي، نو ښایي چې دوی دې خبرې ته سترګې په لار ناست وي، چې پخپله پاک الله یا پرښتې راشي، یا د قدرت کومه لویه علامه (لکه قیامت یا کوم بل لوی دلیل) ښکاره شي.

نو باید پوه شئ چې د قیامت له علائمو ځنې یوه علامه دا هم ده؛ چې د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ایمان راوړل او نه د عاصي توبه کول معتبر دي.

د صحیحینو احادیث دا ښیي چې دغه علامه د مغرب له لوري د لمر ختل دي، یعنې کله چې د پاک الله اراده د دنیا په ختمولو باندې وشي، او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ویجاړ شي، نو د موجوده طبیعي قوانینو په خلاف به ډېر عظیم الشأن خوارق او لویې بې مثاله او بې سارې پېښې واقع شي، چې د هغو له جملې نه یوه دا ده چې لمر به د مشرق په ځای له مغربه راڅرګند شي.

د «مغرب له خوا د لمر له ختلو» څخه وروسته به د ګرد عالم په حق کې همدغه حکم وي، چې د هیچا ایمان او توبه به معتبره نه وي، په ځینو روایاتو کې د «طلوع الشمس من مغربها» سره ځینې نورې علامې هم بیانې شوي دي، مثلا «خروج الدجّال، خروج الدّابّه» او نور.

د دې روایاتو څخه داسې مطلب څرګندیږي: کله چې د دغو علائمو ګرده (ټوله) مجموعه متحققه شي، او دغه هلته کېدی شي چې «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شي، نو د توبې ور تړل کیږي، او بېل بېل پر هره علامه باندې دا حکم نه دی متفرع.

ځمونږ د زمانې ځینو ملحدانو چې هرې یوې فوق العاده واقعې ته د استعارې په رنګ ورکولو سره عادي دي، دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعارې جوړولو په فکر کې هم دي، غالبا د دوی په فکر کې به د قیامت راتګ هم تش یو ډول استعاره وي. (العیاذ بالله).

تنبیه: دا چې فرمايي: «راشي پرښتې يا راشي رب ستا»؛ د دې تفسير په دويم جزء د بقرې سورت په (۲۱۰) آيت (۲۵) ركوع كې د ﴿هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن يَأۡتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِي ظُلَلٖ مِّنَ ٱلۡغَمَامِ﴾ الآيه - كې تېر شوى دى، هلته دې ولوستل شي !، او د ﴿أَوۡ كَسَبَتۡ فِيٓ إِيمَٰنِهَا خَيۡرٗا﴾ د جملې عطف پر ﴿ءَامَنَتۡ مِن قَبۡلُ﴾ دى، او د عبارت تقدير د ابن المنير «رحمه الله» او نورو محققينو «رحمهم الله» په نزد داسې دى:

«لا ينفعُ نفساً إيمانُها أو كسبُها خيراً لم تكن آمنت من قبل أو لم تكن كسبتْ في إيمانها خيراً» «يعني هغه چې لا له پخوا يې ايمان نه وي راوړى په هغه وخت كې به يې ايمان نه نافع كېږي، او هغه چې لا له پخوا يې د خير كسب نه وي كړى؛ د ده دخير كسب به نافع نه وي، يعني توبه يې نه قبلېږي».

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ١٥٩﴾

بېشكه هغه كسان چې تار په تار كړى يې دى دين خپل (چې ځينې يې مني او ځينې يې نه مني) او شول دوى فرقې فرقې؛ نه يې ته له دوى نه په هيڅ شي كې (يعني هيڅ تعرض ورته مه كوه !)، بېشكه همدا خبره ده چې امر (كار) د دوى (سپارلى شوى دى) الله ته، بيا به خبر كړي (الله) دوى په هغه چې وو دوى چې كول به يې.

تفسير: په ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ﴾ سره يې بيا اصل مطلب ته رجوع وكړه، يعنې د الهي دين لاره (صراط مستقيم) يوه ده، هغه كسان چې د دين په اصل كې تفرقه پيدا كوي، او په خپل سر بېلې بېلې لارې راباسي، او دګوند (ډله) اوګوندبازۍ (ډله بازۍ) په بلا آخته كېږي، كه دوى يهوديان وي يا نصرانيان يا هغه د اسلام مدعيان چې په مستقبل كې د ديني عقائدو د خادر خيروونكي دي، له دغو خلقو سره ستاسې هيڅ غرض او كار نشته، دا ګرد (ټول) په ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦ﴾ كې داخل دي، تاسې له دوى څخه د برائت او بېزارۍ اعلان وكړئ !، او د پاك الله په همغسې سمې صافې لارې (صراط مستقيم) باندې ټينګ رهي (روان) اوسئ ! او د هغوى عاقبت او انجام پاك الله ته وسپارئ ! الله تعالى به په دنيا يا په آخرت كې دوى ته د هغوى د اختلاف او انشقاق نتائج ورڅرګند كړي. (چې انتقام ترې اخلي په دنيا كې، او كه آخرت ته يې پرېږدي، او كه توبه پرې باسي).

﴿مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَاۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجۡزَىٰٓ إِلَّا مِثۡلَهَا وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ١٦٠﴾

هر هغه چا چې راتله يې وكړه په يوه نېكۍ نو ده ته ده (جزاء د) لسو (نېكيو په) مثل د هغې (نېكۍ)، او هر هغه څوك چې راتله يې وكړه په بدۍ نو سزا نشي وركولى (ده ته) مګر په مثل د همغې (بدۍ)، او په دوى به ظلم ونه كړى شي (په تنقيص د ثواب يا په تزييد د عقاب).

﴿قُلۡ إِنَّنِي هَدَىٰنِي رَبِّيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ دِينٗا قِيَمٗا مِّلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٦١﴾

ووايه (اى محمده ! دغو متفرقانو ته): بېشكه زه چې يم هدايت (ښوونه) كړېده ما ته رب ځما لارې سمې برابرې ته دين صحيح برابر، ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې حنيف وو (په حق دين ټينګ ولاړ وو، او له باطله څخه بېزاره وو) او نه وو له مشركانو (لكه چې مشركان وايي).

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشکه لمونځ څما او قرباني څما او (طاعتونه د) ژوندون څما او مرګ څما (پر صالح عمل) خاص الله لره دى چې رب (پالونکى) د ټولو عالميانو (د جهان) دى. نشته هيڅ شريک ده لره (په دغو ټېرو عبادتونو کې) او په هم دې (توحيد) امر (حکم) کړى شوى دى ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړه اېښودونکو) څخه يم.

تفسير: په دې آيت کې د توحيد او د تفويض د خورا (ډېر) لوړ مقام سراغ او پته ورکړى شوې ده، چې پر هغه ځمونږ سردار او محمد مصطفى صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم فائز او کامياب شوى دى، د لمانځه او د قربانۍ له ذکره په خصوصيت سره د هغو مشرکانو ترديد بالتصريح وشو؛ چې بدني عبادت او قرباني به يې د غير الله په نامه کوله.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا بې له الله غواړم زه بل رب (پالونکى؟ بلکه نه يې غواړم) حال دا چې هم دى رب د هر څيز دى.

تفسير: پخوا د توحيد في الالوهيت ذکر وو، اوس د توحيد في الربوبيت تصريح فرمايي، يعنې همداسې چې معبود ما سوا له ده بل څوک نه دى؛ مستعان هم بل هيڅوک نشي کېدى.

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او کسب نه کوي (د بدى) هيڅ يو نفس مګر (ضرر يې دى) پر (ذمه د) ده، او نه باروي هيڅ نفس ګناهګار ګناه دبل نفس (بلکه هر څوک خپل بار وړي)، بيا خاص طرف د رب ستاسې ته بېرته ورتلل ستاسې دي (په قيامت کې) نو خبر به کړي تاسې په هغه شي چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کولو (په دنيا کې په ديني امورو کې).

تفسير: کفارو له مسلمانانو سره په توحيد او نورو امورو کې جګړې کولې، او ويل به يې چې راشئ د توحيد لار پرېږدئ، او ځمونږ د شرک په لارې رادرومئ، که په دې کې په تاسې باندې څه ګناه راشي؛ هغه دې ځمونږ په غاړه وي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُم بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُم مِّن شَيْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۲) آيت (۱) رکوع) دلته د هغه ځواب ورکړى شوى دى، چې د هر چا ګناه د ده پخپله غاړه ده، يو د بل د ګناه ذمه واري نشي کولى، او نه د بل بار وړى شي، باقي ستاسې دا جګړې او اختلافونه کله چې د الله تعالى په حضور کې وړاندې شي؛ ګرد سره فيصله کيږي (او هلته به غالب او مغلوب (وړ ـ پړ) درښکاريږي)، دا دنيا د فيصلې ځاى نه دى، بلکه د امتحان او ازموينت کور دى، لکه چې په پخواني آيت کې يې خبر راکړ.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی، چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان د ځمکې او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو (نورو په) درجو مرتبو کې، د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغو (حکمونو) کې چې درکړي يې دي تاسې ته، بېشکه رب ستا ډېر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چې اراده وفرمايي) او بېشکه الله خامخا ښه بخښونکی دی (د شاکرينو) ډېر رحم کونکی دی (په شکر کوونکو).

تفسير: يعنې الله تعالى تاسې په ځمکه کې يو له بله نائبان او وکيلان ګرځولي يئ، چې يو قوم ځي، او بل قوم د هغه په ځای کيني.

﴿وَرَفَعَ﴾ «او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو نورو په درجو مرتبو کې» يعنې ستاسې تر مينځ يې بې حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چې په شکلونو، صورتونو، رنګونو، لهجو، اخلاقو، ملکاتو، محاسنو، مزاياوو، رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او مميزاتو او خصلتونو کې د انساني افرادو په منځ کې بېشماره درجې شته (چې څوک يې عالمان کړل، څوک يې جاهلان، څوک يې بادشاهان کړل، څوک يې غريبان، څوک يې ماړه کړل، څوک يې وږي).

﴿لِيَبْلُوَكُمْ﴾: «د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغه (حکم) کې چې درکړی يې دی تاسې ته»، يعنې چې درښکاره شي په داسې حالاتو کې کوم يو تر کومه ځايه پورې د الله تعالى حکم مني، او وازمويي تاسې په هر هغه شي کې چې درکړی يې دی تاسې ته، لکه مال او جاه، چې معلوم او ښېل شي شاکر له صابره.

ابن کثير «رحمه الله» له ﴿فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ﴾ څنې هغه مختلفې درجې او احوال مرادوي، چې الله تعالى حسب الاستعداد او لياقت په انسانانو کې اينښي دي، په دې تقدير به د ازموينې حاصل داسې کيږي: مثلاً غني د خپلې غنا په حالت کې تر کومه ځايه پورې شکر باسي؟ او فقير د فقر په حالت کې تر کومې اندازې د صبر ثبوت راځرګندوي؟ وقس عليه البواقي.

په هر حال هغه څوک چې په دغه ازموينښت کې بيخي نالايق ثابت شي، حق تعالى د ده په حق کې ﴿سَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ دی، او هر چا چې لږ قصور کړی وي؛ د هغه په حق کې «غفور» دی، او هر چا چې خپلې وظيفې پوره سرته رسولې وي؛ د هغه په حق کې «رحيم» دی.

(تمت سورة الأنعام بعون الله الملك العلّام)

(ونطلب منه في الدنيا حسن الإقدام وفي العقبیٰ حسن الإكرام)

سُوْرَةُ الْأَعْرَافِ

«د (الأعراف) سورت مكي دى، پرته له (۱۶۳) تر (۱۷۰) آيت پورې چې مدني دي» «(۲۰۶) آيتونه (۲۴) ركوع لري، په تلاوت كې (۷) او په نزول كې (۳۹) سورت دى» «د (ص) سورت څخه وروسته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

الٓمّٓصٓ ۝١ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) كتاب چې نازل كړى (لېږلى) شوى دى تاته (اى محمده !) نو نه دې وي په سينه ستا كې تنګي (د رسولو) د ده (چې له اولو به يې څوك نه مني).

تفسير: ابن عباس رضي الله تعالى عنه د «حرج» معنى په شك سره كړېده، ګواكې ﴿فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ﴾ به له ﴿فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ﴾ سره يوه معنى ولري، رسول الله صلى الله عليه وسلم چې الله تعالى خپل كتاب پرې نازل فرمايلى دى، د ده له شانه څخه لرې ده، چې د هغه د احكامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندېښنه يا شك او شبهه د ده په زړه كې لاره ومومي.

نورو مفسرينو دغه الفاظ پر خپلې ظاهري معنى ګانو باندې پرېښې دي، لكه چې شيخ الهند «رحمه الله» هم دغه اختيار كړېده، يعني هغه ته (چې له ګردو خلائقو څخه غوره شوى، او كتاب پرې نازل شوى دى) ور او لايق نه دي؛ چې د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او چټي (فضول) سوالاتو څخه متأثر شي، او د دې كتاب د تبليغ له كومې برخې څخه منقبض او زړه تنګى شي: ﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوْحٰۤى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَّقُوْلُوْا لَوْلَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ مَلَكٌ ؕ اِنَّمَاۤ اَنْتَ نَذِيْرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۲) آيت، (۲) ركوع).

كه په فرض محال سره پخپله د رسول صلى الله عليه وسلم په زړه كې د ده د كتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهايت وثوق او انشراح سره قلبي اطمينان حاصل نه وي؛ نو دى به خپله د انذار او تذكير فريضه په كوم قوّت او جرأت سره اداء كړي؟.

لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۝٢

لپاره د دې چې وويروې (ته اى محمده !) په دغه (كتاب) سره (كفار له جهنم څخه) او (لپاره د دې چې پند وركړې پرې) په پند وركولو سره مؤمنانو ته (يا دا قرآن پند دى لپاره د مؤمنانو).

تفسير: يعني د كتاب له نزوله دا غرض دى، چې تاسې ګردې دنيا ته د دوى له مستقبل او د بدى له انجام څخه خبر وركړئ، او دغه د مؤمنانو په حق كې په خاص طور سره د يوې مؤثرې وينا او پند په شان ثابت شي.

اِتَّبِعُوْا مَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ۝٣

متابعت وكړئ (اى مكلفانو !) د هغه شي چې نازل كړى (لېږلى) شوى دى تاسې ته له (جانبه د)

رب ستاسې، او متابعت مه کوئ تاسې بې له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چې شياطين دي)، لږ شانې پند اخلئ تاسې.

تفسير: «﴿قَلِيلًا﴾ مفعول مقدم دی ﴿تَذَكَّرُونَ﴾، او ﴿مَّا﴾ زائده ده»، انسان که د حق تعالى د لوی تربيت په برکت د خپل ابتداء او انتهاء، او د طاعت او معصيت پر نتائجو په پوره ډول فکر او دقت وکړي؛ نو هيڅېرې به داسې جرأت ونه کړي، چې د خپل کريم پروردګار نازل شوي هدايات پر پرېږدي، او د شياطين الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړي، له تېرو اقوامو څنې د هغو کسانو چې د الله تعالى د کتابونو او د رسولانو په مقابل کې يې داسې رويه غوره کړې وه، او هغوی ته کومې دنيوي سزاوې چې ورکړې شوي دي؛ وروسته راځي.

وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ۝ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا إِلَّا أَن قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝

او ډېر له (اوسېدونکو د) قريو (د کفارو او فجارو) څنې هلاک کړي دي مونږ دوی، نو رابه غی (اهل د) هغو ته عذاب ځمونږ حال دا چې دوی اوده (غافل) به وو د شپې (لکه قوم د لوط) يا اوده (غافل) به وو په غرمه کې (لکه قوم د شعيب). نو نه به وه وينا د دوی کله چې رابه غی دوی ته عذاب ځمونږ مګر دا چې ويل به دوی: بېشکه چې مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چې د رسولانو تکذيب مو کولو).

تفسير: يعنې کله چې د دوی ظلم او عدوان، کفر او عصيان له حده تېر شو، نو په دنيوي لذاتو او شهواتو کې آخته او غرق او د الله تعالى له عذابه بالکل بې فکره او د استراحت اخيستلو په مزو کې ډوب شول، چې ناڅاپه ځمونږ عذاب پرې نازل شو، بيا نو له دوی څنې په دې دهشتناکې منظرې او هلاک کوونکې نندارې او اله ګوله کې ګردې لويې، ځانمنې (لويي) او تکبر هېر شول، او له هر لوري د ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ چيغه پورته او پر ته (علاوه) له زارۍ، نتواتې، ژړا او انګولا څينې بل هيڅ شی به نه اورېدل کيږي، ګواکې په دغه وخت کې دوی ته واضح او ځرګنديږي، او دوی پخپله اقرار کوي، چې پاک الله په هيڅا باندې ظلم نه کوي، مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی.

تنبيه: د ﴿فَجَاءَهَا بَأْسُنَا﴾ د (ف) په نسبت د مفسرينو څو اقواله دي، غالبا شيخ الهند «رحمه الله» هغه د ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ تفسير او تفصيل مقرر کړی دی، لکه چې ويلی شي:) «توضأ فغسل وجهه وذراعيه» «هغه سړي اودس وکړ، نو يې ووينځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء» په دې مثال کې د مخ او لاسونو وينځل، د اودس کولو تفصيل او تفسير دی، همداسې دلته د هلاک کولو د تفسير او تفصيل کيفيت په عذاب سره بيان کړ شو، والله أعلم.

عامو مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «او ډېر دي له اوسېدونکو د کليو د کفارو او فجارو، چې هلاک کړي دي مونږ يعنې اراده کړې وه مونږ د هلاکولو د دوی، پس راغلی دی اهل د هغه ښار ته عذاب ځمونږ د شپې چې وخت د غفلت او خوب دی، يا به دوی د غرمې په خوب اوده وو، چې وخت د آرام او راحت دی، او عذاب په کې ډېر سخت وي».

فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝

نو خامخا وبه پوښتو (په قيامت کې) هرومرو (خامخا) هغه (امتونه) چې ليږلي شوي دي دوی ته (رسولان چې څه اجابت يې کړی دی)، او خامخا وبه پوښتو هرومرو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د احکام او د دې چې ستاسې امتونو څرنګه اجابت وکړ؟).

تفسیر: له هغو امتونو څخه چې پیغمبران په کې مبعوث ورلیږلي شوي دي پوښتنه کیږي: ﴿مَاذَآ أَجَبۡتُمُ ٱلۡمُرۡسَلِینَ﴾ القصص: ۶۵ «تاسې ځمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځای پورې منلې ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کې چې: ﴿مَاذَآ أُجِبۡتُمۡ﴾ المائدة: ۱۰۹ «تاسې ته د امت له لوري څه ځواب درکړی شوی وو؟».

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيۡهِم بِعِلۡمٖۖ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ۝

نو خامخا بیان به کړو مونږ هرو مرو (خامخا) (احوال د هغوی) دوی ته په علم سره، او نه یو مونږ غائبان (له اعمالو د دوی، بلکه عالمان او شاهدان یو).

تفسیر: یعني ستاسې هیڅ یو لوی او وړوکی، ډیر او لږ عملونه، یا ظاهري او باطني احوال ځمونږ له علمه غائب نه دي، مونږ بې د نورو له وسیلې له یوې یوې ذرې خبردار یو، له خپل ازلي محیط علم سره سم ګرد (ټول) پخواني او وروستني احوال او افعال په ښکاره ډول تاسې ته مخامخ کېښودی شو، هغه اعمالنامې چې د ملائکو له خوا لیکلې شوي دي؛ د یوه ویښته په اندازه هم له علم الله څخه نشي مخالفې کېدی، او د هغو په وسیله اطلاع ورکول یواځې د ضابطې مراعات او د حکومتي نظام مظاهره ده، که نه الله تعالی پخپل علم کې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجیږي.

وَٱلۡوَزۡنُ يَوۡمَئِذٍ ٱلۡحَقُّۚ فَمَن ثَقُلَتۡ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ۝ وَمَنۡ خَفَّتۡ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَظۡلِمُونَ ۝

او تول (د عملونو) په دغې ورځې کې حق (رښتینی، یقیني او برابر) دي (لپاره د قطع د عذر)، نو د هر چا چې درانه وختل تولونه (یا تللي شوي نېک عملونه) د ده؛ نو دغه کسان همدوی دي په مراد رسیدلي (بریالي). او د هر چا چې سپک وختل تولونه (یا تلل شوي بد عملونه) د ده (یعنې له نظره ولوېد) نو دغه کسان هغه دي، چې زیان یې رسولی دی دوی نفسونو (ځانونو) خپلو ته (په رسولو یې اور ته) په سبب د هغه چې وو دوی چې په آیتونو ځمونږ به یې ظلم (او ترې انکار به یې) کاوه.

تفسیر: د قیامت په ورځ کې د ګردو (ټولو) خلقو اعمال وزن کیږي، هغه کسان چې قلبي اعمال او د جوارحو افعال یې درانه وي؛ دوی به بریالي (بامراده) وي، او د هر چا وزن چې سپک شي، دی به په خساره کې پاتې وي.

شاه صاحب فرمایي: «د هر چا عمل له وزن سره موافق لیکل کیږي، که یو کار له اخلاص او محبت او شرعي احکامو سره موافق او سم وکړی شي، او پخپل وخت اداء کړ شي؛ نو د هغه وزن به زیاتیږي، او که همغه عمل په ریا او ریب ځان ښودنې یا له حکمه ځنې چپ یا یې پخپل وخت کې کړی نه وي؛ نو وزن یې کمیږي».

په آخرت کې هغه کاغذونه تللې کیږي؛ چې پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قید او ضبط وي او د عملونو، او عاملینو وزن هم په نصوصو کې راغلی دی، نو که حسنه اعمال درانه وختل؛ نو له سیئاتو څخه یې تېریږي، او که حسنات یې سپک وختل نو بیا نیول کیږي.

د نصوصو له مخې مونږ ته دومره راڅرګند شوي دي، چې وزن له داسې یو میزان (تلې) سره کیږي، چې په کې کفّتین (پلې) او شاهین (ډنډۍ) او لسان (موتی) او نور شته، لیکن د دغه میزان او تلې دا دواړه کِفّتین به څه نوعیت او کیفیت لري؟ او د هغو د تول معلومولو طریقه او اصول به څرنګه وي؟ د داسې خبرې احاطه کول ځمونږ د عقلونو او افهامو له اندازې څخه لرې دي، او ځمونږ پوهه ورته نشي رسېدلی، نو ځکه د هغو په پوهېدلو سره مونږ نه یو مکلف کړی شوي، بلکه یو میزان لا څه، د هغه عالم څومره نور شیان چې دي، غیر له دې چې مونږ یې یواځې په نامه خبر یو،

او اورو يې، او د هغو په نسبت همغسې عقيده او دومره اجمالي معلومات لرو؛ چې مفهوم يې مونږ ته پاک قرآن او يا مبارک سنت راښوولی دی، له هغه څخه پر زياتو تفصيلاتو څمونږ مطلع کېدل څمونږ د فکر او پوهې له قوت او قدرته وتلي او خارج دي، ځکه د هغو نواميسو او قوانينو لاندې به چې د هغه ابدي عالم وجود نظم او نسق وي، پر هغو باندې مونږ سره له دې چې اوس په دې فاني عالم کې هستوګنه لرو؛ نشو پوهېدې.

د همدې ورې دنيا موازينو (تلو) ته وګورئ ! چې څو انواع او اقسام لري؟ يوه تله ميزان هغه ده چې طلا، نقره او جواهرات پکې تلل کيږي، بله هغه ترازو ده چې غلې، دانې، لرګي، ميوې او نور شيان په کې تلل کيږي، بله هغه عمومي تله ده؛ چې لوی تجارتي پيټي او بارونه پرې تلل کيږي، او اوزان په هغو ستنو (عقربونو) سره راڅرګندوي، چې د ساعت د ستنې په شان وي، او بله هغه تله ده؛ چې ښي او کيڼ لور ته په سانتيګرامونو او ديسيګرامونو خطونو ويشلې شوې ده، او په يوه وړوکي لنګر سره هيسته راهيسته دېخوا هغې خوا کاوه شي.

برسېره پر دی «مقياس الهواء»، «مقياس المياه»، «مقياس الحراره»، «مقياس الرّطوبه»، «مقياس الارتفاع»، «ميزان التضييق» او نور هم يو يو ډول موازين دي، چې په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخې، او د لندبلو او د لوړوالي او د تضييق او د حرارت او برودت او نورو شيانو درجې ځانته راڅرګندوو، «ترمامېټر» څمونږ د بدن د داخلي حرارت (چې له اعراضو څخه دی) داسې اندازه او تول راښکاروي؛ چې اوس څمونږ په وجود کې دومره درجه تودوخه شته، کله چې په دنيا کې مونږ په شلهاوو داسې جسماني موازين وينو، چې په هغو سره د أعيانو او أعراضو اوزان او درجې او د هغو د تفاوت او توپير (فرق) معلوموو؛ نو د هغه قادر مطلق، خالق بر حق لپاره به دا خبره څه اشکال لري، چې دې داسې يوه حسي تله هم قائمه کړي، چې په هغې سره څمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپير (فرق) صورتاً او حساً ظاهر او را څرګند شي.

﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾: په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو څمونږ به يې ظلم کاوه، او ترې به يې انکار کولو، او همدا له آيتونو څخه انکار کول د هغه حق تلفي ده، چې هغه يې په (يظلمون) سره اداء وفرمايله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقيق ځای (او قدرت او تصرّف) درکړی دی مونږ تاسې ته (ای انسانانو !) په ځمکه کې او پيدا (مقرر) کړي دي مونږ تاسې ته په دغې ځمکې کې (هر قسم اسباب د) ژواندنه، لږ شانې شکر وباسئ تاسې.

تفسير: دغه ﴿قَلِيلًا﴾ هم منصوب او ﴿مَّا﴾ زائده ده، له دې ځايه د ځينو آفاقيه وو او انفسيه وو آيتونو ذکر او بيان شروع کيږي، چې په هغو سره له يوه لوري د حق تعالی پر وجود باندې د دې جهان د کارخانې په حکيمانه نظم او نسق سره استدلال، او د الله تعالی د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمايي، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوري توجه ورکړی شوې ده، او له بل لوري د نبوّت ضرورت او د انبياوو عليهم السلام د راتګ او د دوی د سيرت، او د هغوی د متبعينو او د مخالفينو پای (آخر) او انجام (چې د دې سورت اصلي موضوع راښکاري) بيانيږي، چې دغه آيتونه د هغو د توطيې او تمهيد په ډول مقدم کړی شوي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ
السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾
قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړه مونږ (پلار) ستاسې، بيا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسې، بيا

وویل مونږ پرښتو ته چې سجده (د تحیّت) وکړئ تاسي آدم ته، نو سجده وکړه دوی (ټولو) مګر ابلیس (سجده ونه کړه او) نه وو دی له سجده کوونکو څخه. وویل (الله ابلیس ته): څه شي منع کړی ته (څما د حکم د تعمیل څخه) چې سجده دې ونه کړه، کله چې امر (حکم) وکړ ما تاته !؟، وویل (ابلیس): زه غوره یم له آدمه، چې پیدا کړی دې یم زه لـه اوره، او پیدا کړی دی تا دغه (آدم علیه السلام) له خټې څخه، وویل (الله ابلیس ته): نو کوز شه ! له دغه (آسمان یا جنت) څخه؛ نو نه دی لایق تاته (ای ابلیسه ! دا کار) چې تکبّر (لویې نافرماني) وکړې په دې ځای کې؛ نو ووځه (ترې) بېشکه چې ته یې له ذلیلانو.

تفسیر: د اور خاصه خفت، حدّت، سرعت، طیش، علوّ او افساد دی، خلاف له خاورې چې په مزاج کې یې استقلال، متانت، تواضع، حلم، او ثبات شته، ابلیس چې ناري الأصل وو؛ د سجدې د حکم له اورېدلو څخه د اور تکه سره لمبه شو، او په رأيي قائمولو کې یې تلوار او جلتي وکړه، او په پای (آخر) کې د سرعت، تکبر او تعالي له لارې د رخې (کینې) او حسد په اور کې ولوېد، چې د هغه له سببه د دوزخ په اور کې هم نسکور شو، د ده په خلاف کله چې له آدم علیه السلام څخه غلطي صادره شوه، نو دغه خاورین عنصر ته الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د عاجزی، انکسار، انقیاد، استکانت، او استغفار لارښوونه وکړه، لکه چې د ده استقامت او انابت د ﴿ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى﴾ نتیجه پیدا کړه، نو څکه ویل کیږي، چې لعین ابلیس د خپلې مادې او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضیل او لویې په ادعا کې وغولېد، لکه چې «حافظ شمس الدین ابن القیم «رحمه الله» په «بدائع الفوائد» کې په (۱۵) وجوهو سره د خاورو افضلیت پر اور باندې ثابت کړی دی، ومن شاء فلیراجعه.

قَالَ أَنْظِرْنِيٓ إِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿١٥﴾

وویل (ابلیس چې ای الله !) وګوره (مهلت راکړه) ماته (او مه مې وژنه) تر هغې ورځې (قیامت) پورې چې مخلوق بېرته ژوندي کولی شي (او له خپلو قبرونو پاڅولی شي) !. وویل (الله): بېشکه ته له کتلو (مهلت ورکړ) شویو څخه یې (تر اولې نفخې پورې).

تفسیر: یعني څرنګه چې تا داسې غوښتنه وکړه، نو وپوهېږه چې دغه خبره لا له پخوا څخه په الهي علم کې موجوده وه، چې تا ته به مهلت درکړی شي، کله چې د الله تعالی حکمت مقتضي شو چې خپل کمالي صفات او مالک الملکوتي (شهنشاهي) عظمت او جبروت ښکاره کړي؛ نو دغه عالم یې پیدا کړ: ﴿اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۱۲) آیت (۲) رکوع).

یعنې د ځمکې او آسمان تخلیق او د دغو ګردو (ټولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دی، چې د الله تعالی کامل قدرت او د محیط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شي، هم دغه الهي معرفت دی چې: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ﴾ له آیت څخه د ځینو اسلافو د تفسیر سره سم په عبادت تعبیر کړی شوی دی، او ښکاره ده چې د عالم د تخلیق دغه غرض هلته په ډېر کامله وجه سره پوره کېدی شي، چې په عالم کې مطیع او وفادار، باغي او مجرم هر قسم مخلوقات موجـود وي، او هـم «اعداء الله» پوره زور او قدرت ولري، او د دوی د فطري اختیار او قوت د ګردو (ټولو) وسائلو په استعمال کې تر آخره حده پورې خپلواک (خپل اختیار) وي، او کافي مهلت او آزادي هم ولري، او د کـار پـه اختتـام کې د الله تعالی لښکر غالب او بریالی (با مراده) شي، او دښمن پخپلې سزا او هیداد ورسیږي، او له امتحانه وروسته آخرنی بری او کامیابي د الله تعالی د دوستانو په برخه شي، نو خیر او شر او د خیر او شر د منبع پیدا کول پر همدغه حکمت بنا دي، چې د عالم د تخلیق غرض یعني د کمالي صفاتو اظهار او هغه بې له دغه له سره نشي

پوره کېدي: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۝ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ (١٢ جزء د هود سورت (١١٨) (١١٩) آيت، (١٠) ركوع).

نو ځکه ضروري شوه چې لوی دښمن لعين ابليس ته (چې د شرونو منبع دی) پوره مهلت ورکړ شي، چې د قيامت تر ورځې پورې خپلې ګردې (ټولې) قواوې او وسيلې همغسې يې چې زړه غواړي؛ استعمال کړي، ليکن دا خبره ښکاره ده، چې په سمه لاره او مستقيم ډول د هغه قادر مطلق او محيط کل مقابله ممکنه نه وه.

قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَٰطَكَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ۝١٦

وويل (ابليس) نو قسم دی په سبب د ګمراه کولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چې خامخا به کېنم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (يعني انسانانو ته د ښويولو لامله) په لاره ستا کې (اسلام) چې سمه صافه ده.

تفسير: يعني د غلو په شان به د دوی په ايمان باندې داړې غورځوم، ځکه چې د دوی لامله (له وجې) زه دغې بدې ورځې سره مخامخ شوی يم.

ثُمَّ لَءَاتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ۝١٧

بيا خامخا راځم هرومرو دوی ته (په هر وخت) له وړاندې د دوی، او له وروسته د دوی او له ښيو (طرفو) د دوی، او له کيڼو (طرفو) ددوی، او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ايستونکي (مؤمنان).

تفسير: يعني له هر لوري به پر دوی باندې يرغلونه (حملې) کوم، د څلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعميم په لوري اشاره ده.

﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ﴾ «او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ايستونکي مؤمنان دا د لعين ابليس اټکل او تخمين وو چې سم وخوت، ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ فَٱتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ (٢٢ جزء، د سبأ سورت (٢٠) آيت (٢) ركوع).

قَالَ ٱخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ۝١٨

وويل (الله: ای ابليسه) ووځه له دې ځايه په دغسې حال کې چې بد حال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لرې کړی شوی يې له رحمته)، (قسم دی) خامخا هر څوک چې متابعت وکړي ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرو مرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسې (له تابعانو ستا او له تا له) ټولو.

وَيَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١٩

او (وويل الله) ای آدمه ! اوسه ته او (اوسې دې) ښځه ستا (حواء) په جنت کې، نو خورئ تاسې دواړه له هر ځايه (او هر شي څخه) چې خوښه مو وشي، او مه نژدې کېږئ تاسې دواړه دې ونې ته (په قصد د خوراک، او که له دې جنسه وخورئ)؛ نو شئ به تاسې دواړه له ظالمانو (پخپلو ځانونو).

تفسير: يعني آدم عليه السلام او حوّاء رضي الله تعالى عنها ته اجازه وه چې بې له هيڅ ممانعته هر څه چې د دوی زړونه غواړي ودې خوري، او ودې چښي، پرته له يوې معينې ونې څخه چې د هغې خواړه د جنتي ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو، نو ځکه يې وويل چې: هغې ته مه نژدې کېږئ ! که نه نقصان به در ورسيږي.

څما په فکر کې دلته د ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ترجمه داسې وکړه شي، ډېر به ښه او موزونه وي: «بیا به شئ تاسې له زیان موندونکو څخه»، ځکه چې «ظلم» د نقصان، زیان، کمي او لنډون په معنی هم راځي، لکه ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت په (۳۳) آیت (۵) رکوع کې په همدې معنی راغلی دی.

﴿فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾﴾

نو وسوسه واچوله دوی دواړو ته شیطان لپاره د دې چې ښکاره کړي دوی دواړو ته هغه چې پټ کړی شوي دي له دې دواړو څخه له غلیظه وو عورتونو د دوی، او وویل (ابلیس دوی ته): نه یئ منع کړي تاسې رب ستاسې له (خوراك) د دې ونې څخه؛ مګر له دې جهته چې نه شئ تاسې دواړه پرښتې (په مرتبه یا په ښایست یا په بې پروایی له خوراکه)، یا چې نشئ تاسې له تل پاتېکېدونکو (په جنت کې). او سخت قسم یې وکړ دوی ته (په نامه د الله) چې بېشکه زه تاسې دواړو ته خامخا له (دوستانو) نصیحت کوونکو څخه یم. پس راکوز کړل (ابلیس) دوی دواړه په فرېب (او په وسوسه په دې دروغ قسم سره)، نو کله چې وڅکله دغو (دواړو مېوه د دغې ممنوعې) ونې؛ (نو) ښکاره شو دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی، او ولګېدل دواړه چې سره نښلولې دوی پر عورتونو خپلو باندې له پاڼو (د ونو) د جنت څخه (چې پټ کړي ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوی ته رب د دوی (داسې) چې آیا ما نه وئ منع کړي تاسې له (خوراکه د) دغې ونې څخه، او (نه وو) ویلي ما تاسې ته (چې پام وکړئ پوه شئ) چې بېشکه شیطان تاسې دواړو ته دښمن دی ښکاره؟! (بلکه منع کړي مو وئ، او ویلي مو وو تاسې ته).

تفسیر: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ الآیه ـ «نو کله چې وڅکله دغو دواړو مېوه د دغې ممنوعې ونې؛ نو ښکاره شول دواړو ته غلیظه عورتونه د دوی»، یعنې د حکم له عُدول څخه جنتي لباس له دوی څخه وویستل شو، ځکه چې جنتي لباس په حقیقت کې د ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ یو محسوس صورت وو، نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ څیرې شوی وي؛ په همغه اندازه به جنتي له لباسه بې برخې کیږي.

الغرض شیطان کوښښ وکړ چې آدم علیه السلام نافرمانی ته واړوي، او په عصیان کې یې اخته او مبتلا کړي، چې د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طریقه ترې وایستل شي.

د ﴿سَوْءَةَ﴾ په لغوي معنی ګانو کې ډېر وسعت شته، د قابیل او هابیل په قصه کې یې ﴿سَوْءَةَ أَخِيهِ﴾ فرمایلي دي، په حدیث کې «إحدی سوأتک یا مقداد» راغلي دي.

﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾: «او ولګېدل دغه دواړه چې سره نښلول یې پر غلیظو عورتونو خپلو باندې له پاڼو د ونو د جنت څخه چې پټ کړي ځان خپل»، یعنې بربنډ شول او له ډېر شرم او حیا یې په پاڼو سره خپل بدن پټولو، له دې نه معلومیږي: اګر که د انسان د پیدا کېدلو په وخت کې لوڅ لغړ وي، مګر فطري حیا د دې خبرې مانع ده، چې همغسې لوڅ پوڅ پاتې شي.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾

نو وویل دواړو (یعني آدم او حواء): ای ربه څمونږ ! ظلم کړی دی مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو، او که مغفرت ونه کړې ته او رحمت (مهرباني) ونه کړې ته پر مونږ؛ نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له زیانکارانو. وفرمایل (الله) چې کوز شئ (له جنته) حال دا چې ځینې ستاسې ځینو نورو ته به دښمن یئ، او (مقرر دی) تاسې ته په ځمکه کې ځای د هستوګنې او (اسباب) د نفع آخیستلو تر وخته (د مرګ) پورې.

تفسیر: د مفسرینو په نزد دا خطاب آدم او حواء علیهما السلام او لعین ابلیس ګردو (ټولو) ته دی، ځکه اصلي عداوت آدم او ابلیس سره لري، او د دوی د عداوت ډګر څمونږ دغه ځمکه ګرځولې شوې ده، چې خلافت یې آدم علیه السلام ته سپارلی شوی وو.

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

وفرمایل (الله) چې په دې ځمکه کې به ژوندون کوئ تاسې او په همدغې ځمکې کې به مرئ تاسې (او خښبږئ)، او له همدغې ځمکې څخه به را ایستل کېږئ تاسې (په قیامت کې جزا ته).

تفسیر: یعني عموماً ستاسې اصلي او معتاد مسکن همدغه ځمکه ده، که د خرق عادت په ډول کوم یو کله تر یوې معیّنې مودې له دې ځایه پورته کړی شي، لکه مسیح علیه السلام نو هغه له دغه آیت سره منافي نه دی، آیا کوم سړی د څو ورځو یا ګړیو له مخې له ځمکې څخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کې مسافرت وکړي، یا هملته مړ شي، نو آیا هغه به د ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ څخه مخالف وي؟ ځکه چې دی په دغه وخت کې پر ځمکه نه دی، په بل ځای کې داسې ارشاد دی، چې ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ﴾ نو هغه سړی چې په ځمکه کې مړ او په ځمکې کې خښ نشي، هغوی به څرنګه په ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ کې داخل شي؟ معلومه شوه چې داسې قسم قضایا د کلیې په ډول نه دي استعمال شوي.

يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَٰرِى سَوْءَٰتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَٰتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

ای ځامنو د آدم ! په تحقیق نازل کړی (لیږلی) دی مونږ پر تاسې لباس (کالي) چې پټوي عورتونه ستاسې، او (درلیږلی مو دی لباس د ښایست او) د زینت کالي، او لباس (کالي) د تقوی (چې خلاصې پرې راځي له عذابه) دغه (لباس د تقوی) خیر (بهتر، ډېر غوره) دی (له نورو)، دغه «رالېږل د پوښاک) له آیتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دی لپاره د دې چې دوی پند واخلي (غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني).

تفسیر: له ﴿أَنزَلْنَا﴾ څخه مراد د مادې او نورو پیدا کېدل او د هغې د جوړولو د تدبیر ښوول دي، اګر که د ﴿أَنزَلْنَا﴾ لفظ ډېر ځلې په داسې ځایونو کې ویل کیږي؛ چې یو شی له پاسه ښکته خوا ته لیږل یا راوړل کیږي، مګر ډېر ځلې له هغه څخه دغه مکاني فوق او تحت نه وي مراد، بلکه هغه مرادیږي چې د مرتبې په اعتبار پورته وي، او په هغه شي چې د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کیږي؛ د همدغه لفظ اطلاق کاوه شي، لکه چې فرمایلي یې دي: ﴿وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ﴾ یا ﴿وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ﴾.

﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾: «او کالي د تقوی چې دي؛ دغه لباس التقوی ډېر غوره دی له نورو»، یعنې برسېره په دې ظاهري لباس چې په هغه سره د بدن ستر او زینت حاصلیږي، او ځان پرې پتېږي، او ډول او سينگار پرې کیږي؛ يو معنوي لباس هم شته، چې عظيم الشأن قرآن يې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ بولي، او د باطني زينت او ښايست وسيله گرځي، او په هغه سره د انسان هغه باطني کمزوري د ظهور او فعليت درجه نه مومي، چې په ده کې يې استعداد شته، او د خفاء په پرده کې ده، او د ظهور او فعليت په ډگر کې نشي راتلی، او هم دغه معنوي لباس دی چې قرآن کريم په ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ سره ياد کړی دی، او د باطني زينت، ښايست او سينگار ذريعه گرځي، بلکه که غور وکړی شي؛ نو ظاهري بدني لباس هم د همدې باطني لباس د تأمين، تطهير او تنظيف لپاره شرعا مطلوب دی.

﴿ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ «دغه رالېږل د پوښاك له آيتونو علامو د فضل، رحمت، او قدرت د الله دي لپاره د دې چې دوی پند واخلي، غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني، او پرهېز وکړي، له صوري او معنوي بربنډوالي څخه»، يعنې پر دغو دلائلو غور وکړئ ! او د الله تعالی د قوت او قدرت په انعام او اکرام باندې معترف او شکر گذار اوسئ.

﴿يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ۲۷

ای ځامنو د آدم ! فريب در نکړي تاسې ته شيطان لکه چې ايستلي يې دي مور او پلار ستاسې له جنته (په فريب سره) په دې حال چې ايسته يې له دې دواړو لباس د دوی، لپاره د دې چې وښيي دوی ته غليظه عورتونه د دوی، بېشکه دغه «شيطان» ويني تاسې (هم پخپله) دی او (هم قوم) لښکر د ده له هغې خوا چې نه يې وينئ تاسې، بېشکه مونږ گرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ايمان نه راوړي دوی.

تفسير: دا خراج او نزع اضافت د سبب په لوري شوی دی، يعنې له جنت څخه د آدم او حواء عليهما السلام د بېلېدو او د دوی نه د لباس ايستلو سبب همدا شيطان شو، نو هوښيار اوسئ چې اوس تاسې تېر نه باسي ! او د ده له مکرونو څخه تل خبردار اوسئ !.

يعنې هغه دښمن چې مونږ ته له داسې پټوني څخه گوري، چې مونږ يې له سره نه وينو؛ نو د هغه حمله سخته خطرناکه او مدافعه يې ډېره گرانه ده، نو ځکه تاسې ته ښايي چې تل مستعد او بيدار اوسئ !، د داسې دښمن علاج دا دی، چې مونږ د داسې يوه ذات په پناه کې ځای ونيسو، چې دی هغه ويني، او هغه دی نشي ليدی: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾.

تنبيه: د ﴿إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾: قضيه مطلقه ده، دائمه نه ده، يعنې ډېر ځلې داسې وي چې مونږ دوی نشو ليدلی، او دوی مونږ ته گوري، له دې وينا څخه دا خبره نه لازميږي؛ چې په هيڅ وخت کې به هيڅوك او په هيڅ صورت سره وی نشي ليدلی، نو په دغه آيت سره د جنّ له رؤيته په کلي نفي باندې استدلال کول؛ قصور او لنډ ليدل دي.

﴿إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ﴾ الآيه - «بېشکه مونږ گرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ايمان نه راوړي»، يعنې کله چې دوی له خپلې بې ايمانۍ د شيطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره کړ، لکه چې وروسته له دې چې راځي: ﴿إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾؛ نو مونږ هم په دغه انتخاب کې هيڅ مزاحمت ونه کړ، او هر چا چې دوی د خپل ځان ملگري گرځولي وو؛ همغه ور ملگري کړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

او کله چې وکړي دوی کومه فاحشه (ناکاره کار لکه شرك) نو وايي دوی موندلي دي مونږ په دغه (ناکاره کار) پلرونه خپل او الله هم امر (حکم) کړی دی مونږ ته په (کولو د) دې سره، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه الله نه کوي امر (حکم) په فحشاء (ناکاره کارونو)، آيا وايئ (دروغ تړئ) تاسې پر الله باندې هغه شی چې نه پوهېږئ (پرې) تاسې.

تفسير: يعنې خراب او د بېحيايي کار، لکه د نارينه او ښځې بربنډ طواف کول چې د دې آيتونو شان نزول دی، او له هغه څخه سليم عقل او صحيحه فطرت نفرت کوي (د الله قدّوس) له شانه دا تصور ډېر لرې دی، چې د داسې شيانو تعليم ورکړي، د ده پاك ذات د پاکي او حيا منبع او سرچينه ده، دی به د ګندګۍ، چټلۍ، او بېحيايي د کارونو حکم څرنګه ورکوي؟.

أصلاً د بېحيايي او بدکارۍ معلمان هغه شيطانان دي؛ چې دوی د خپلو ځانونو رفيقان ګرځولي دي، وګورئ له ګردو څخه پخوا ستاسې مور او پلار د همدغه شيطان له لوري تېروتل، او لوڅ لغړ وګرځېدل، مګر هغوی د شرم او حياء لامله د ونو پاڼې پر خپلو ځانونو باندې تپلې، نو څرګنده شوه چې بربنډتيا د شيطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) کوښښ ستاسې د پلار له خوا شوی دی، بيا په بربنډ طواف کولو کې د خپلو پلرونو سند وړاندې کول څرنګه صحيح کېدی شي.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) امر (حکم) کړی دی رب ځما په قسط (عدل، انصاف) سره (چې توحيد او ښه کارونه دي، نه په افراط نه په تفريط) او (بل الله حکم کړی دی) چې سم واړوئ (برابر کړئ) تاسې مخونه خپل (عبادت د الله ته) په نزد (د وخت) د هر لمانځه، او بولئ (عبادت کوئ) تاسې د ده حال دا چې مطيع خالص کوونکي اوسئ ده ته دين (خپل له عُجب او ريا او هر نقصان څخه)، لکه چې اول ځلې يې پيدا کړي يئ تاسې (له نشت نه) بيا به هم داسې پيدا شئ تاسې (پس له مرګه).

تفسير: په «روح المعاني» کې «القسط على ما قال غير واحد: العدل، وهو الوسط من كل شيء ـ المتجافي عن طرفي الإفراط والتفريط»، د آيت حاصل داسې شو چې: الله تعالى په هر کار کې پر توسط او اعتدال د پاتې کېدلو، او له افراط او تفريط څخه د ځان ژغورلو (بچ کول) هدايت کوي، نو بيا به په څه شان سره د فواحشو او رذائلو حکم ورکوي؟».

غالبا محقق شيخ الهند «رحمه الله» «مسجد» ميمي مصدر ګڼلی او د (سجود) معنی يې ترې اخيستې ده، تجوُّزا يې په لمانځه سره ترجمه کړې دی، او «وجوه» يې په خپلې ظاهري معنی پرېښی دی، يعنې د لمانځه د اداء کولو په وخت کې خپل مخونه سم د کعبې شريفې په لوري وګرځوئ.

مګر ځينې نور مفسرين له ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ څخه داسې مطلب اخلي، چې د الله تعالى د عبادت په لوري تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ، د ابن کثير «رحمه الله» په نزد د دې مطلب دا دی چې: «پخپلو عبادتونو سم او مستقيم اوسئ ! او له هغې سمې لارې ځنې چې د محمد «عليه الصلاة والسلام» ده؛ مه کږېږئ !.

د عبادت مقبولیت پر دوه شیانو موقوف دی: (١) چې خالص د الله تعالی لپاره وي، چې وروسته یې په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ سره یادونه کوي. (٢) چې له هغې مشروعې طریقې سره موافقه وي، چې انبیاء او مرسلین علیهم السلام تجویز کړېده، او دلته هغه په ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ سره ادا کړی شوې ده، په هر حال په دغه آیت کې د شرعي أحکامو د ګردو (ټولو) هغو أنواعو په لوري اشاره کړی شوې ده، چې د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دي، او هغه ټول تر «قسط» لاندې راغلل، او هغه شیان چې په الله تعالی پورې تعلق لري، که «بدني» وي نو په ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ کې، که «قلبي» وي نو په ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ کې مندرج دي.

﴿كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾: یعنې لکه چې په اول کې الله جل جلاله ستاسې له پیدا کولو څخه عاجز نه وو، همداسې ستاسې له اعادې او بیا ژوندي کولو څخه هم عاجز نه دی، او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لارې تللو ته د دې لامله (له وجې) اړتیا (احتیاج) او ضرورت لري، چې وروسته له مرګه بل ژوندون راتلونکی دی، چې په هغه کې د دې موجوده حیات نتائج ور وړاندې کیږي، نو ښایي د هغه «بعث بعد الموت» فکر لا له اوسه وکړی شي !﴿وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾.

﴿فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۗ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾﴾

یوې ډلې ته هدایت وکړ (الله په توفیق د ایمان سره او) هدایت یې نه دی کړی بلې ډلې ته چې مقرره شوې ده پر دوی ګمراهي، بېشکه چې دوی نیولي دي شیطانان دوستان (خپل معبودان) بې له الله څنې او ګمان کوي دوی چې بېشکه هم دوی هدایت موندونکي دي (سمې صافې لارې ته او واقع کې داسې نه ده).

تفسیر: یعنې پر هغو باندې چې ګمراهي مقرره شوې ده، هغوی هغه خلق دي چې پاک الله یې پرې ایښی، او شیطان یې خپل دوست او رفیق ګرځولی دی، چې د ده په خوله اعتماد او باور کوي، او خبرو ته یې غوږ ږدي، او د تعجب ځای دا دی، چې سره د دې صریحې ګمراهۍ دوی داسې ګومان کوي، چې مونږ پر سمې صافې لارې باندې روان یو، او له مذهبي حیثیته کومه د عمل رویه چې مونږ اختیار کړېده؛ هغه ډېره مناسبه او درسته ده، لکه چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾﴾ (١۶ جزء د الکهف سورت (١٠۴) آیت (١٢) رکوع).

تنبیه: د دې آیت له عمومه ظاهره شوه چې د «معاند کافر» په شان «مخطي کافر» هم چې د خپلې واقعي غلطۍ لامله (له وجې) باطل حق ګڼي؛ په ﴿وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾ کې داخل دي، که دغه غلط فهمي د پوره فکر او غور نه کولو له وجې وي، یا له دې سببه وي، چې اګر که ده په ښکاره سره خپل پوره قوت، غور، او فکر چلولی دی، خو په مقصد نه دې رسیدلی، ځکه چې پر داسې صریحو حقائقو او واضحو دلائلو د فکر د نه رسېدلو څنې دغه خبره ښکاره ده، چې ده في الحقیقت په استدلال او د خپل فکر په کار اچولو او استعمال کې تقصیر کړی دی، ګواکې هغه شیان چې پرې ایمان راوړل د نجات مدار دی؛ دومره روښانه او واضحه دی، چې له هغو څخه انکار غیر له عناده او د فکر او تأمل له قصوره بل هیڅ شی نه دی، په هر حال شرعي کفر داسې زهر دی؛ چې که په قصد یا په سهوه په هر ډول سره چې وخوړل شي، د انسان د وژلو لپاره کافي دی، څمونږ د «اهل السنت والجماعت» مذهب همدا دی.

يٰبَنِيٓ اٰدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّكُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۱﴾

ای ځامنو د آدمه ! واخلئ تاسې زينت (ښايست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په اغوستلو د پاکو کاليو (جامو) او د عورت ستر) او خورئ او څښئ او اسراف (بې ځايه خرڅ) مه کوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (بې ځايه خرڅ کوونکي).

تفسير: دغه آيتونه د هغو کسانو په رد کې نازل شوي دي، چې د کعبې شريفې طواف به يې په بربنډه کولو، او هغه يې لوی قربت، ثواب، او پرهېزګاري ګڼله، او د اهل جاهليت ځينو کسانو د حج په ورځو کې د سدّ رمق څخه زيات شی نه خوړ، او د غوړيو او نورو دسوماتو استعمال به يې پرېښوده، ځينو به د وزې له غوښې او شودو له استعماله ځان ساته، نو دغه ګرد شيان يې راوښوده چې دا شيان له سره د نېکۍ او تقوی خبرې نه دي، د الله جل جلاله ورکړی شوی لباس (چې په هغه سره ستاسې د بدن تستّر (پټول) او تزيّن (ښايست) په عمل راځي، د عبادت په وخت کې د نورو وختونو په نسبت لا زيات قابل الاستعمال دی، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار کې د ده د ګردو نعمتونو له اثر او ښښو سره حاضر شي، او هر هغه شيان چې الله تعالی د خوراک او پوښاک لپاره درکړي دي، له هغو څخه متمتع شئ ! په دې شرط سره چې اسراف په کې ونه کړئ !.

د اسراف معنی له حده تجاوز، او له مېچه تېرېدل دي، او هغه دوه ډوله دی: لکه چې حلال حرام وګڼي، يا له حلالو تېر له حرامو هم متمتع شي، يا په خوړلو او چښلو کې له حرص او بې تميزۍ څخه کار واخلي، او له اندازې يې زيات وخوري، يا يې بې له اشتهاء وخوري، يا يې نا وخته وخوري، يا دومره لږ وخوري چې د جسماني صحت او قوت عمل لپاره کافي نه وي، يا د صحت مضر شيان استعمال کړي، او غير ذلک.

د اسراف لفظ دغو ګردو امور لره شامليدی شي، بېځايه خرڅونه هم په اسراف کې شامل دي، د همدې تعميم په لحاظ ځينو اسلافو فرمايلي دي: (جمع الله الطبّ کله في نصف آية) الله تعالی ګرد (ټول) طب په نيم آيت کې سره ټول کړی دی).

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللّٰهِ الَّتِيْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ ۗ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې چا حرام کړی دی زينت د الله؛ هغه چې ايستلی يې دی لپاره د بندګانو خپلو؟ او (چا حرام کړي دي) پاک لذيذ شيان له رزقه څخه (چې د خوړلو او څښلو دي؟ يعني دا يو هم نه دی حرام)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (زينت او طيبات او نور نعمتونه اصلا) لپاره د هغو کسانو دي چې ايمان يې راوړی دی (او تبعاً دی کفارو ته) په دې ژوندون لږ خسيس کې، حال دا چې خاص (مؤمنانو لره) دی په ورځ د قيامت کې، همدارنګه (لکه دا پاس تفصيل) په تفصيل بيانوو مونږ آيتونه لپاره د (هغه) قوم چې پوهيږي (پرې).

تفسير: يعني ای محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ! ته دوی ته ووايه چې چا حرام کړی دی هغه زينت د الله جل جلاله چې له جامو وي، که له نورو وي، چې ايستلی دی الله تعالی لپاره د بندګانو خپلو له نباتاتو لکه پنبه او کتان، او له حيواناتو لکه وربښم يا وړی، او له کانونو لکه ځغره، او بل پاکيزه شيان له اقسامو د روزي، که د خوارک وي: لکه غوښې، وازدې، غلې، دانې، يا د څښلو (څکلو) وي: لکه اوبه، شوده، يعني دا يو هم نه دی حرام.

ووایه ای څما رسوله ! دغو ته چې دغه زینت او طیبات او نور نعمتونه خاص لپاره د مؤمنانو دي، یعني هم دوی ته پیدا شوي دي، اما په دنیا کې کفار هم تبعاً ورسره شریک دي، ولې دائمي او ابدي نعمتونه خاص مؤمنانو ته دي بې شریکه په عقبا کې، همداسې چې مونږ دغه مفصل حکم بیان کړ، مفصل بیانوو باقي ټول احکام د دین بالخاصه د حلال او حرام احکام، لپاره د هغه قوم چې پوهیږي او فهمولی شي.

د دنیا ګرد شیان ځکه پیدا شوي دي، چې انسانان له هغو څخه په شرعي او په مناسبه طریقه ګټه واخلي، او د خالق تعالی جل وعلا شأنه په عبادت او وفادارۍ او شکر ګذارۍ کې مشغول اوسي، په دغه اعتبار د دنیا ټول نعمتونه اصلاً د مؤمنانو او مطیعانو د استفادې لپاره پیدا شوي دي.

هو ! کافران هم د دغو شیانو له استعمال څخه نه دي ممنوع شوي، دوی هم د خپلو دنیوي اعمالو او تدابیرو په اثر له هغو ځنې مفاد حاصلولی شي، بلکه څه وخت چې د ایمان خاوندان په ایماني قوت او تقوی کې کمزوري شي، نو دغه غاصبان په خپلو عملي هلو ځلو کې ظاهراً ډېر بریالي او کامیاب په نظر راځي، چې ځینې له هغو ځنې دې د کفارو د فاني اعمالو ثمر ګڼله شي.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده، چې حرام کړي دي رب څما فواحش (کبیره ګناهونه چې موجب د لوي عذاب دي) هغه چې ظاهر وي له هغو څخه، او هغه چې باطن وي، (او حرامه کړې یې ده) ګناه (صغیره چې حد نه لري)، او (حرام کړی یې دی) ظلم په ناحقه سره، (بل دا چې) شریک ونیسئ تاسې په الله پورې هغه شی چې نه دی نازل کړی (لېږلی الله) په (شریکولو د) هغه باندې هیڅ برهان (علمي سند)، او (بل دا یې حرام کړی دی چې) ووایئ تاسې پر الله هغه خبرې چې تاسې نه پوهیږئ (پرې).

تفسیر: له «اثم» ځنې عامه ګناه مراده ده، او ځینې مخصوصې ګناوې د دې مقام په مناسبت یا د اهمیت له سببه بیان فرمایلې شوي دي، او د ځینو په نزد (اثم) هغه ګناه ده؛ چې د هغې تعلق د ګناه کوونکو څخه ما سوا نورو سره نه وي، والله أعلم.

دروغ تړل په الله جل جلاله دا دي؛ چې په تحلیل او تحریم او په الحاد د صفات الله او نورو کې داسې خبرې له خپله ځانه جوړې کړي؛ چې بېخي شرعي اساس ونه لري، او بیا د هغو نسبت الله تعالی ته وکړي، لکه چې د فحشاوو په متعلق به کفارو ویل: ﴿وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾

او هر یوه امت ته یو اجل (نېټه) شته (د مرګ یا د عذاب که ایمان رانه وړي)، نو کله چې راشي اجل (نېټه) د دوی؛ نه به وروستي کېږي دوی (ترې) یو ساعت، او نه ړومبی کېږي دوی (ترې).

تفسیر: په ظاهره سره دا شبهه کېږي، کله چې د وعدې وخت ورسیږي، نو تأخیر یې عقلاً ممکن وو، نو ځکه د هغه نفی ضروري شوه، مګر تقدیم یې خو عقلاً هم ممکن نه دی، نو د هغه له نفي څخه څه فائده ده؟.

د دې شبهې له سببه مفسّرینو ﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ عطف په ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ منلی دی، او ځینې د ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ څخه (قرب) او نژدېوالی مرادوي.

ځما په نزد دغو تکلفاتو ته هیڅ حاجت نشته، په عمومي محاوراتو کې د یوه شي د تاکید ثبوت او قوت لپاره چې په مقابل کې یې دوه خواوې وي؛ ډېر ځله د هغې خوا نفي خو مقصوداً کیږي، چې محتمل الثبوت وي، او د بلې خوا نفي چې لا له پخوا غیر محتمل وي، یواځې د مبالغې، تأکید او تحسین الکلام په ډول استطراداً ذکر کیږي.

لکه چې یو خریدار له دکاندار ځنې د یوه شي قیمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو کې وایي: چې د هغه شي په قیمت کې هیڅ زیادت او کمی او لاندې او باندې نشته؟ او هم دغه یې قیمت دی، دکاندار ورته وایي: هو ! خانه !، په دغه ویلي شوي قیمت کې هیڅ زیادت او کمی او لاندې او باندې نشته !او همدغه قیمت یې واجبي او ټاکلی (مقرر) شوی دی، په دغو دواړو محاورو کې مقصود بالذات (کمی) دی، مګر د (زیادت) لفظ یواځې د قیمت د تعیین او تاکید او مبالغې لپاره استطراداً ذکر کړی شوی دی.

دلته هم د دې کلام ځخه اصلي غرض همدا دی، چې د الله تعالی وعده هر کله چې ورسیږي، بیا په کې تأخیر نشته، او له سره وروسته کېدونکې نه ده، او یوه شبه هم په هغه کې د تقدیم او تأخیر امکان واقع کېدونکی نه دی، دلته د «تأخیر» نفي مقصود ده، ځکه چې «تقدیم» لا له پخوا ځخه ظاهرُ الانتفاء وو.

هغه انتفاء یواځې د وعدې په ټینګوالي د زور اچولو یو اسلوب دی، یعنې پر الله دروغ تړونکی او د هغه د لوري د حرامو حلال کوونکی او نور متمردین دې د الله تعالی پر دغه تأخیر، مهلت او حلم نه مغروریږي، او نه دې بې فکره اوسي، ځکه چې د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالی له جانبه یوه ټاکلې (مقرره) موده مقرره شوې ده، هر کله چې د دوی د سزا نېټه او وعده ورسیږي؛ نو بیا هغه خامخا اجرا کېدونکې ده، او له سره وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسۡتَكۡبَرُواْ عَنۡهَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٦﴾

ای ځامنو (اولاده) د آدم ! که راشي تاسې ته رسولان له تاسې ځنې، چې لولي دوی پر تاسې باندې آیتونه (د کتاب) ځما (یعنې شرعي احکام)؛ نو هر څوک چې ځان وساتي (له تکذیب ځخه) او اصلاح (نېک) کړي (عمل خپل)؛ نو نه به وي هیڅ قسم وېره پر دوی باندې، او نه به دوی غمجن کیږي (په نقصان د جزا سره). او هغه کسان چې نسبت یې د دروغو کړی آیتونو ځمونږ ته او کبر (سرکشي کوي) له (قبلولو د) هغو آیتونو؛ همدغه کسان صاحبان (ملګري) د اور د (دوزخ) دي، همدوی به په دغه اور کې تل وي.

تفسیر: ابن جریر د أبو یسار سُلمي «رحمه الله» ځنې نقل کړي دي، چې دغه خطاب د ﴿يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ﴾ الآیه ـ ګردو (ټولو) بني آدمانو ته په عالم ارواح کې شوی دی، لکه چې د (اول جزء د البقرې سورت (۳۸) آیت (۴) رکوع) له سیاق ځخه معلومیږي: ﴿قُلۡنَا ٱهۡبِطُواْ مِنۡهَا جَمِيعٗاۖ فَإِمَّا يَأۡتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدٗى﴾

الآیه ـ او د ځینو محققینو په نزد «هر کله هر خطاب چې په هره زمانه کې هر قوم ته شوی دی، دا د هغو ځخه حکایت دی»، یعنې که الله تعالی په کوم وخت کې له همدغه ستاسې ځنې کوم رسول مبعوث وفرمایي، چې د الله تعالی آیتونه تاسې ته آوروي، او په هغو سره تاسې ته ستاسې د پلار اصلي میراث (جنت) د حاصلولو ترغیب او تذکیر درکوي، او د حقیقي مالک د خوشالۍ لارې په کې درښکاره شوې دي؛ نو د هغه مرسته (مدد) او پیروي وکړئ !او له الله تعالی ځنې ووېرېږئ !او ناکاره کارونه پرېږدئ، او ترې بېزاره شئ !او صالحه اعمال اختیار کړئ !؛ نو ستاسې مستقبل به بېخي بېخوفه او بې خطره کیږي، او تاسې به داسې یو مقام ته ورسېږئ چې هلته به د عیش او عشرت، امن، سکون، او اطمینان ځخه ما سوا بل هیڅ شی نه وي.

هو ! كه څمونو آيتونو ته تاسې د دروغو نسبت وكړ، او د تكبر او لويني له مخو تاسې پرې عمل ونه كړ، او له هدايته ګوښې (بېل) پاتې شوئ؛ نو له اصلي مسكن او آبائي ميراث څخه به بې برخې كېږئ، او د دائمي محرومۍ او ابدي عذاب او هلاكت څخه به ما سوا بل هيڅ شی ستاسې نه په برخه كيږي.

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾﴾

نو څوک دي ډېر ظالم له هغه چا چې له څانه تړي پر الله باندې دروغ (چې ښځه، څوی، لور او شريک لري) يا نسبت د دروغو كوي آيتونه د دغه (الله) ته (بلكه نشته بل ظالم)، دغه (مكذبان مفتريان پر الله) وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی له هغه ليكل شوي (عمر، رزق، اجل او نور) څخه تر هغه پورې كله چې راشي دوی ته رسولان څمونږ (ملك الموت او أعوان يې)، حال دا چې قبضوي دوی (ارواح د) هغوی وايي (دا ملائک دې كفارو ته د ملامتۍ په توګه): چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې بلل به مو (عبادت به مو كاوه د هغوی) غير له الله (چې اوس دفع كړي عذاب له تاسې؟)، نو وبه وايي دغه (كافران): ورك شول له مونږ (او هيڅ نفعه مو ترې ونه مونده)، او شاهدي به وركړي دوی پر نفسونو (څانونو) خپلو باندې چې بېشكه دوی وو كافران (په دنيا كې).

تفسير: ﴿أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ﴾ الآيه ـ «دغه مكذبان او مفتريان پر الله؛ وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی»، يعنې په دنيا كې عمر او رزق او نور هر څومره چې مقرر او مقدر دي، يا د دې څای ذلت او رسوايي چې د دوی لپاره ليكلې شوې ده، هغه ګرد دوی ته رسيدونكي دي، بيا وروسته له مرګه هغه معامله چې له دوی سره كېدونكې ده، د هغې ذكر وروسته له دې نه راځي، كه د ﴿نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ﴾ څخه دنيوي عذاب نه، بلكه اخروي مراد واخيستل شي؛ نو د ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ الآيه ـ څخه پر دې تنبيه كيږي، چې د هغه عذاب له مباديو سلسله د دغه دنيوي ژوندانه په آخري شېبو كې شروع كيږي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ﴾ الآيه ـ «تر هغه پورې چې راشي دوی ته رسولان څمونږ چې قبضوي ارواح د دوی»، يعنې كله چې پرښتې په ډېره سختۍ د دوی روح قبضوي، او په بد صورت يې بيايي، نو دوی ته ويلې كيږي: چې پرته له الله تعالى څخې هغه شيان چې تاسې بلل هغوی چېرې دي؟ چې اوس ستاسې په داد او فرياد نه درسيږي؟ او ستاسې خبر نه اخلي؟ هغوی در وبولئ ! چې تاسې له دې مصيبت څخه وژغوري (وساتي) ! په دې وخت كې به كفار اقرار كوي، او په دغه اقرار كولو به اړ (محتاج) كيږي، چې مونږ ډېره سخته غلطي كړې وه، چې مونږ داسې شيان خپل معبودان او مستعان ټاكلي (مقرر) كړي وو، چې هغوی د دې كار وړ او مستحق نه وو، او نن څمونږ په دغه مصيبت كې د هغوی هيڅ سراغ او پته نشته، خو دغه بې وخته اقرار او ندامت دوی ته هيڅ ګټه (فائده) او نفع نه رسوي، او پر دوی داسې حكم صادريږي، ﴿ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ﴾ الآيه.

باقي هغه چې په نورو مواضعو كې راغلي دي، چې دوی به د خپل كفر او شرک څخه انكار كوي، د دې آيت سره منافي نه ده، څكه چې د قيامت مواقف او احوال سره بېل بېل او جلا جلا (جدا جدا) وي، او جماعتونه به هم بېشماره ولاړ وي، په يوه څای كې د يوه موقف او جماعت بيان راځي، او په بل څای كې د بل جماعت او موقف ذكر كيږي.

قَالَ ادْخُلُوا فِيٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ ۖ

وبه فرمايي (الله يا پرښته په قيامت کې دوی ته) چې ننوځئ په هغو امتونو (د کفارو) کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له تاسې له (کفارو د جن) پيريانو او له (کفارو د) انسانانو په اور (د دوزخ) کې.

تفسير: مطلب يې دادی چې: «تاسې هم د پخوانيو کفارو په ملګرتيا د دوزخ اور ته ننوځئ» !، يعنې هغه وړاندې او وروسته ګرد کفار به په همدغه دوزخ کې داخلیږي.

كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا ۖ

هر کله چې ننوځي (د دوزخ اور ته) يو امت نو لعنت به وايي دغه امت پر هغه بل وړاندې امت چې په مثل د ده وو (د کفر په خاص مشرب کې)،

تفسير: يعنې په دې مصيبت کې يو له بله سره همدردي به چېرې وي، بلکه دوزخيان يو پر بل باندې لعن او طعن وايي، او مسخرې کوي او ملنډې سره وهي، ښايي چې تابعان به خپلو سردارانو ته وايي چې: «د الله لعنت دې پر تاسې وي، چې تاسې مونږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او ربړونو (تکليفونو) کې ډوب کړو»، سرداران به خپلو اتباعو ته وايي: «ای ملعونانو ! که مونږ په کنده کې ولوېدو، ستاسې خو سترګې وې، نو تاسې ولې د ړندو په شان په مونږ پسې رالوېدئ» وغير ذلک.

حَتَّىٰٓ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَىٰهُمْ لِأُولَىٰهُمْ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ أَضَلُّونَا فَـَٔاتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

تر هغه پورې کله چې يو ځای شي دوی په دې (اور) کې ټول؛ نو وبه وايي وروستني د دوی (يعنې تابعان) په (باب دهغو) ړومبنيو (متبوعانو) خپلو کې (الله ته چې) ای ربه ځمونږ ! دغو (مشرانو متبوعانو) ګمراه کړي وو مونږه؛ نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند (ځمونږ) له اوره (د دوزخ)، وبه فرمايي الله چې: دی لپاره د هر يوه دوچند (عذاب)، ليکن نه پوهېږئ تاسې (پرې او نه خبرېږئ د يو بل له عذاب نه).

تفسير: يعنې په يوه حساب د پخوانيو د ګناهونو عذاب دوچند شو، چې هم پخپله دوی ګمراهان شوي وو، او هم يې راتلونکو لره لارې جوړې کړې، او په بل صورت د وروستنيو ګناه دوه چنده شوه، چې دوی په دغسې حال کې ګمراهان شول، چې د پخوانيو امتونو احوال د دوی په مخ کې ښکاره پراته وو، او دوی ترې هيڅ پند او عبرت نه اخيست.

يا څرنګه چې د هر دوزخي احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زياتيږي، نو ځکه يې وفرمايل چې د هر يوه عذاب به پرله پسې برابر دوه چنده کيږي، او لا به پسې زياتيږي، اوس د تعذيب په ابتداء کې تاسې د تعذيب له انتهاء څخه بې خبره يئ، يعنې د پخوانيو د عذاب د دوچند کېدلو څخه به وروستنيو ته څه راحت، هوسايي (آرام) او شفاء نه په برخه کيږي.

دا تقرير به په هغه صورت کې موافق راځي چې د ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ څخه دواړه فرقې مرادې شي.

خو د «ابن کثير رحمه الله» په نزد په دې آيت کې وروستنيو ته اطلاع ورکړې شوې ده، چې بېشکه مونږ له پخوانيو څخه هر يوه ته سم د هغه له درجې سره دوه چنده عذاب مقرر کړی دی، لکه چې په بل ځای کې يې خبر ورکړی

دی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۸۸) آيت (۱۲) رکوع) ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۳) آيت (۱) رکوع)، ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲۵) آيت (۳) رکوع).

وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿۳۹﴾

او وبه وايي هغه ړومبني (متبوعان) د دوی په حق د وروستنيو (تابعانو) د دوی کې: چې پس نه وو تاسو ته پر مونږ باندې هيڅ فضل (بهتري په تخفيف د عذاب کې، او مونږ او تاسې برابر يو په کفر کې) نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې له شرك او کفر څخه).

تفسیر: يعني ځمونږ د سزا د زياتونې د خواهش څخه تاسې ته څه په لاس درغله؟ آيا ستاسې په عذاب کې څه تخفيف راغی؟ نه، تاسې هم د خپلو چارو نتيجې وګالئ (برداشت کړئ) او خوند يې وڅکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿۴۰﴾

بېشکه هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته او تکبر کوي (له قبول) د هغو؛ وبه نه پرانيستلی شي دوی ته وَرُونه د آسمان (چې پورته يوړی شي نېك عملونه او ارواح د دوی) او نه به داخل شي دوی جنت ته، تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې، او همداسې (لکه جزا د متکبرانو) جزا ورکوو مونږ مجرمانو (کافرانو) ته.

تفسیر: يعني نه په ژوند کې د دوی اعمالو ته آسماني قبول او رفعت حاصل دی، او نه وروسته له مرګه د دوی ارواحو ته اجازه شته، چې دآسمان په لوري وخيژي، په حديث کې راغلي دي چې: «د کافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبه د «سجّين» په لوري شړل کيږي، چې تر ځمکې لاندې دی، او د مؤمنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «علّيين» پورته خيژي، مفصل احوال دې د احاديثو په کتابونو کې ولوستل شي !.

﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ «تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې»، دا يې د «تعليق بالمحال» په ډول وفرمايل، د هرې ژبې په محاورو کې داسې امثال شته، چې په کې د يوه شي محالتوب په بل محال شي باندې معلق وي، او دا ترې ظاهريږي.

همغسې چې هغه شی لا ممکن دی؛ دغه شی هم ناممکن دی، يعني لکه چې دغه خبره د کېدلو نه ده، چې اوښ سره له خپل لوی جسامت د ستنې په سوم کې سره د هغه د وړوکوالي او صغارت ننوځي؛ همداسې د دغو مکذبينو او متکبرينو په جنت کې داخلېدل محال دي، ځکه چې حق تعالی په جهنم کې د دوی د «خُلود» خبر راکړی دی، او په علم الله کې هم دا سزا دوی ته ټاکلې (مقرره) شوې ده، نو بيا د الله تعالی د علم او اخبار څخه مخالف کار څرنګه واقع کېدی شي؟ !

لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿۴۱﴾

مقرر دي دوی ته له دوزخ څخه فرش، او وي به د پاسه د دوی آغوستنې (پردې د اور)، او همداسې (لکه جزاء د دې خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسير: يعني له هرې خوا به ترې اور چاپېر وي، او له هيڅ لوري او په يوه ډډه به هم دوی ته راحت او هوسايي (آرام) نه ورسيږي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه كسان چې ايمان يې راوړی دی، او كړي يې دي ښه (عملونه) تكليف نه فرمايو (بار نه آچوو) په هيڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، دغه (مؤمنان) صاحبان (ملګري) د جنت دي، همدوی به په هغه (جنت) کې تل وي.

تفسير: ﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ جمله معترضه ده، چې په دې سره يې په منځ کې تنبيه وفرمايله، چې ايمان او صالح عمل چې پرې دومره عظيم الشأن صله مرحمت كيږي، داسې كوم مشكل شی نه دی، چې د انسان له طاقته وتلی وي، يا يې دا مطلب چې له هر انسان څخه دومره صالح عمل مطلوب دی، چې د هغه طاقت او قدرت وي، له هغه څخه زياته مطالبه نه كيږي.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چې په سينو د دغو (جنتيانو) کې دی له كينو څخه.

تفسير: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾ څخه يا خو داسې مراد دی، چې د جنتيانو په منځ کې په جنتي نعمتونو کې يو له بله سره هيڅ قسم شک، شبهه، حسد، رخه (كينه) نه وي، او هر يو به خپل ځان او نور جنتيان داسې ګوري؛ لكه چې يو ورور خپل بل خوږ ورور ګوري، او په ليدلو به يې خوشاليږي، په خلاف د دوزخيانو چې دوی به د هغه مصيبت په وخت کې يو بل ته پيغور وركوي، او لعنتونه او كنځلې به كوي، لكه چې پخوا وليكل شو، يا به مراد داسې وي؛ چې د داسې صالحانو په منځ کې په دنيوي ژوندون کې كه پر كومه خبره كوم خپګان او اندېښنه پېښه شوي وي، او يو د بل په نسبت څه انقباض او تأثر لري؛ هغه ګرد به دجنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو څخه ايستل كيږي، هلته به ګرد يو د بل په نسبت سليم الصدر او خوښ وي، لكه چې علي رضي الله عنه د ځان او خپلو مخالفينو په هكله فرمايلي وو.

تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ۖ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۖ
لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ

بهيږي به له لاندې د (ماڼيو او ونو د) دوی ويالې، او وايي به دغه (جنتيان): ګردې (ټولې) ثناوې او احسانات خاص الله لره دي، هغه (الله) چې برابر يې كړو مونږ دې (مقام) ته، او نه وو مونږ پخپله چې موندلې مو وی دا لاره؛ كه نه وو هدايت كړی (لار ښوولې) مونږ ته الله، په تحقيق راغلي وو رسولان د رب څمونږ په حقه سره.

تفسير: يعنې د الله تعالى په مهرباني او توفيق او د رسولانو په سمه لار ښوونه او لاس نيونه مونږ دغه اعلى مقام ته رسيدلي يو، او دغه مرتبه مو په برخه شوې ده، كه نه مونږ چېرې او د غه لوړې مرتبې چېرې.

وَنُودُوا أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

او آواز به وكړ شي دغو (جنتيانو) ته داسې چې دغه جنت په ميراث (ويړيا) دركړی شوی دی تاسې ته په سبب د هغه چې وئ تاسې چې كول به مو (له حسناتو په دنيا کې).

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي چې: «هیڅوک هم خپل عمل په جنت کې نه داخلوي»، د دې مطلب داسې دی، چې د جنت د داخلېدو حقیقي عوض عمل نه دی، او فقط ظاهري سبب یې ګڼل کېږي، څکه چې د جنت د دخول حقیقي سبب د الله تعالی کامل رحمت دی، لکه چې په همدغه حدیث کې راغلي دي، او د «إلا أن يتغمدني الله برحمته» له الفاظو څخه ظاهرېږي.

هو ! پر بنده د الله تعالی د رحمت نزول هغومره کېږي، چې د عمل روح په کې موجود وي، شیخ الهند «رحمه الله» په تل فرمایل: «دغه ګاډی د الله تعالی په قدرت سره درومي، او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی، چې په هغو سره دغه ګاډی حرکت کوي او درېږي».

څینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې هم کوي: «او غږ به وکړ شي جنتیانو ته چې دا جنت درکړی شوی دی تاسې ته وېړیا لکه میراث چې وېړیا وي، یا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته میراث پاتې شو، لکه چې ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو، په سبب د هغو اعمالو چې وئ تاسې چې کول به تاسې په دنیا کې، چې هغه استقامت او مواظبت وو په اوامرو او اجتناب وو له نواهیو څخه.

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا نَعَمْ ۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾

او غږ به وکړي صاحبان د جنت (دخپه کولو لپاره) صاحبانو د اور ته داسې چې: په تحقیق مونده کړ مونږ هغه (ثواب) چې وعده کړې وه رب له مونږ سره څمونږ په حقه (رښتیا) سره، نو آیا موند تاسې (هم) هغه (عذاب) چې وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتیا) سره؟، (نو) وبه وایي دوزخیان چې هو ! (هغه مو همغسې بیا مونده !)، نو غږ به وکړي یو غږ کوونکی په منځ د دغو (جنتیانو او دوزخیانو) کې داسې چې: وي دې لعنت د الله په ظالمانو (کافرانو) باندې. هغه ظالمان چې آړوي دوی (خلق) له لارې د الله، او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عیب)، او همدوی په (راتلو د) آخرت (قیامت) باندې کافران (منکران) وو.

تفسیر: په دغو آیتونو کې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی، چې د جنتیانو او دوزخیانو یا د دوی دواړو او أصحاب الأعراف په منځ کې سره کېږي، د ړومبنیو او وروستنیو خبرو او اترو څخه چې د «أصحاب الجنة» او د «أصحاب النار» په منځ کې د دې لورې یا د هغه لورې کېږي؛ له ورا څرګندېږي چې دغه مخاطبات د جنت یا د دوزخ له ننوتلو څخه وروسته کېږي، نو څکه د کلام نظم داسې اقتضاء لري، چې د «أصحاب الأعراف» ضمني او منځنۍ خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلی شي، په هر حال جنتیان د جنت له رسېدلو وروسته پر خپل حال د خوشالی اظهار کوي، او د دوزخیانو د تقریع او ترټلو او نکایت او شرمولو لپاره به وایي: «هغه څه وعدې چې الله تعالی دخپلو رسولانو په ژبو له مونږ سره فرمایلې وې، چې ایمان راوړونکو ته دائمي نعیم وررسېږي، نو مونږ هغه په رښتیا او ښې سمې وموندلې، ای أهل جهنم ! تاسې ووایئ چې ستاسې پر کفر او عصیان کومې وېرې او تهدیدونه چې درکاوه کېدل، آیا تاسې هم هغه رښتیا او صحیح وموندل؟».

ظاهر دی چې کفار په څواب کې پرته له (هو !) څخه بل هیڅ شی نشي ویلی، په دغه وخت کې به د الله تعالی له لورې یو «منادي» ودرېږي، او داسې غږ به کوي: «اګر که ګناهګاران ډېر دي» مګر د الله تعالی لوی لعنت او ډېره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چې دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بیخي بې فکره وو، او هم نور به یې د حق لارې

ښخه بې لارې کول، او پخپلو کړو بحثونو سره به شپه ورځ په همدغه فکر کې وو؛ چې سمه او صافه لاره هرومرو (خامخا) کږه او خرابه معرفي او ثابته کړي.

﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾﴾

او په منځ کې د دغو دواړو (جنت او دوزخ يو ديوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړي وي چې پېژني دوی هر يو (جنتي او دوزخي) په علامو د دوی سره، او غږ به وکړي دغه (أعرافيان) صاحبانو د جنت ته داسې چې: سلام دې وي پر تاسې باندې، حال دا چې داخل شوي به نه وي دغه (أعرافيان) جنت ته، او دوی به طمع (اميد د جنت) لري.

تفسير: د «حجاب» معنی پرده او پناهي ده، او دلته له پردې ځنې ديوال مراد دی، چې د حديد په سورت کې په دې تصريح شوې ده: ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ﴾ دغه ديوال به داسې يو مانع او حاجز وي، چې د جنت له خوندونو او لذتونو ځنې دوزخيان بې برخې کوي، او د دوزخ له عذابونو، ربړونو (تکليفونو) او کلفتونو ځنې جنتيان بې خبره کوي، چې د هغه تفصيلي علم مونږ نه لرو.

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ الآيه - «أي على أعراف ذلك الحجاب رجال»، يعنې دا الف لام عوضي دی، «أعراف» جمع د «عرف» ده، چې د هر شي سر ته وايي، معنی يې دا چې وي به په کنګرو د دې قلعې باندې سړي چې دوی به جنتيانويني او هم دوزخيان، او پېژني به جنتي په تک سپين نوراني مخ د ده سره، او دوزخي په تک تور ظلماني مخ د هغه سره، ګواکې د دغه منځني ديوال د لوړې څوکې نوم «أعراف» دی.

د «أعراف أصحاب» څوک دي؟ قرطبي «رحمه الله» پر دغه موضوع دولس أقواله نقل کړي دي، ځمونږ په نزد راجح قول همغه دی، چې له حذيفه، ابن عبّاس، ابن مسعود رضي الله تعالى عنهم أجمعين غوندې جليل القدرو أصحابو اونورو اکثرو أسلافو او أخلافو ځنې منقول دی، يعنې «د أعمالو له وزن کېدلو ښخه وروسته جنتي هغه دی، چې د ده «حسنات» ډېر وخيژي، او دوزخي هغه دی چې «سيئات» يې زيات شي، او هغه کسان چې حسنات اوسيئات يې مساوي او يو برابر څرګند شي، هغوی به د «أعراف» أصحاب کيږي».

له رواياتو ځنې معلوميږي، چې بالآخره «أصحاب الأعراف» هم جنت ته ځي، او برسېره په هغه دا خبره له دغې مسئلې ښخه هم فهميږي، کله چې هغه ګناهګاران مؤمنان چې د دوی سيئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کې غورځول کيږي، او دوی وروسته د خپلو سزاوو د ګاللو (تېرولو) ښخه بېرته جنت ته بيول کيږي، نو «أصحاب الأعراف» چې د دوی حسنات او سيئات سره برابر دي، بنايي له دوی ځنې ړومبی جنت ته لاړ شي.

﴿وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾﴾

او کله چې وګرځول شي سترګې د دغو «أعرافيانو او ګوري» په لوري د صاحبانو (ملګرو) د اور؛ نو وبه وايي دغه (أعرافيان له ډېره هيبته): ای ربه ځمونږ! مه ګرځوه (مه يو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسير: خرنګه چې أعرافيان د جنت او دوزخ په منځ کې اوسيږي، نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کې وي، کله چې جنتيانو ته ګوري؛ نو خوشاليږي، او هيله او اميد يې پيدا کيږي، او کله چې پر دوزخيانو د دوی سترګې ناڅاپه ولګيږي؛ نو له الله تعالى ښخه ويريږي، او ترې پناه غواړي، څو دوی د دوزخيانو په ډله کې ونه غورځولی شي.

په ﴿صُرِفَتۡ أَبۡصَٰرُهُمۡ﴾ کښې اشاره دې ته ده چې أعرافيان عمدا دوزخيانو ته نه ګوري، بلکه بې اختياره به يې پرې نظر واقع کيږي.

﴿وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَعۡرَافِ رِجَالٗا يَعۡرِفُونَهُم بِسِيمَىٰهُمۡ قَالُواْ مَآ أَغۡنَىٰ عَنكُمۡ جَمۡعُكُمۡ وَمَا كُنتُمۡ تَسۡتَكۡبِرُونَ ٤٨﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اعراف هغو سړيو ته (له دوزخيانو) چې پېژني به دا (اعرافيان) هغوی په علائمو د (ظلماني مخونو د) هغو سره، وبه وايي دا (أعرافيان دوزخيانو ته): هيڅ دفع ونه کړه له تاسې ډېر والي (د مال يا د رجالو) ستاسې او نه هغه چې وئ تاسې لويي به مو کوله (له حقه).

تفسير: يعنې برسېره په دې چې په دوزخ کې معذب کيږي، د دوی په څېرو کې به د دوزخيتوب علامې هم ښکاري.

يا يې دا مطلب دی، چې دوی به داسې خلق وي، چې د «أصحاب الأعراف» سره پېژندګلوي لري، او په دنيا يې ليدلي وي، نو څکه کله يې چې په هغه ځای کې ووينې؛ نو په څېره يې پېژني، او داسې به وايي دوی ته چې: «هيڅ دفع ونه کړه له تاسې څخه ډېروالي د مال يا د رجالو ستاسې، او نه هغه چې وئ تاسې چې کبر، لويي به کوله تاسې له حقه»، يعنې د دې مصيبت په وخت کې ستاسې هغه ملاتړي جماعتونه او ډلې چېرې لاړې؟ او په دنيا کې هغه ځانمني او لويي چې تاسې کوله، هغه اوس څه شوه؟

﴿أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمۡتُمۡ لَا يَنَالُهُمُ ٱللَّهُ بِرَحۡمَةٍۚ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ٤٩﴾

(وبه وايي أعرافيان چې) آيا دغه (په جنت کې) هغه (ضعيفان مسلمانان) دي چې قسمونه به خوړل تاسې (په دنيا کې) چې وبه نه رسوي دوی ته الله رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کې دي، او الله هغو ته فرمايلي دي چې) ننوځئ جنت ته چې نه به وي هيڅ وېره پر تاسې باندې او نه به تاسې غمجن کېږئ.

تفسير: په دغه سره د «أهل الجنت» په لوري اشاره کوي، او دوزخيانو ته به ويلې کيږي؛ چې هغه ګوډ مات او له کاره وتلي مساکين او ضعيف الحال کسان چې تاسې هغوی حقير او خوار او اکرب ګڼل، او داسې به مو ويل چې: «آيا د پاک الله مهرباني په ګرد (ټول) عالم کې فقط په همدغسې کسانو کيږي ! ﴿أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنۢ بَيۡنِنَآ﴾ الآيه ـ» نن هغو ته وګورئ چې د ﴿ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ﴾ الآيه ـ مصداق ګرځيدلي دي، يعنې ننوځئ په جنت کې بې له خوف او وېرې، حال دا چې تاسې په دغه عذاب کې اخته او مبتلا يئ.

ځينې مفسرين ﴿ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ﴾ د أعرافيانو مقوله بولي، او ځينې يې د الله تعالی مقوله ګڼي، چې الله تعالی به أعرافيانو ته فرمايي، چې ننوځئ ای أعرافيانو جنت ته الخ.

﴿وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ أَنۡ أَفِيضُواْ عَلَيۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ أَوۡ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُۚ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ٥٠ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَهُمۡ لَهۡوٗا وَلَعِبٗا وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَاۚ فَٱلۡيَوۡمَ نَنسَىٰهُمۡ كَمَا نَسُواْ لِقَآءَ يَوۡمِهِمۡ هَٰذَا وَمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ ٥١﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسې چې: راتوی کړئ تاسې پر مونږ باندې له اوبو نه، يا (راواچوئ) له هغو شيونو چې روزي کړې دي تاسې ته الله، وبه وايي جنتيان (د دوزخيانو په ځواب کې): چې بېشکه الله حرام کړې دي دا دواړه (اکل او شرب) پر کافرانو.

هغه کافران چې نیولی دی دوی دین خپل تماشا او لوبې، او غولولي وو دوی ژوندانه لږ خسیس، نو نن ورځ به هېروو (پرېږدو) مونږ دوی؛ لکه چې هېر کړی وو دوی ملاقات د ورځې خپلې چې دغه ده، او (لکه چې) وو دوی چې په آیتونو ځمونږ به یې انکار کاوه (چې الله نه دي رالیږلي).

وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥٢﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو (کفارو) ته کتاب چې واضح بیان کړي دي مونږ (معاني د) ده، حال دا چې عالمان وو مونږ (په معاني د ده) حال دا چې دغه کتاب هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې ایمان (پرې) لري.

تفسیر: ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې کوي: «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنې قرآن، چې په تفصیل په کې بیان کړي دي مونږ عقائد او دیني أحکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه دتفصیل، په دې حال کې چې رهنما او مهرباني ده لپاره د هغه قوم چې ایمان پرې راوړي».

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ
رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۚ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ ؕ قَدْ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٥٣﴾

آیا انتظار کوي دوی (بلکه نه کوي) مګر عاقبت د هغه (شي ته چې په دغه کتاب) کې دي (له ثواب او عذابه چې ورښکاره شي)، په هغې ورځې کې چې راشي عاقبت د ده (په قیامت کې) وایي به هغه کسان چې هېر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دې نه (په دنیا کې): په تحقیق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره (خو ومو نه منل او بد مو وکړل)، نو آیا شته مونږ لره (اوس) له شفاعت کوونکو څخه یو څوک چې شفاعت وکړي دوی لپاره ځمونږ، یا بېرته بو تلل شو (دنیا ته)؛ نو (ښه) عمل به وکړو غیر له هغه (بد) عمل چې وو مونږه چې کاوه به مو (په دنیا کې)، (وبه فرمایي الله): په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر، او ورک (او بې فائده) شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به یې ویلې (د شرک).

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۫ يُغْشِي الَّيْلَ
النَّهَارَ يَطْلُبُهٗ حَثِيْثًا ۙ وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ مُسَخَّرٰتٍۭ بِاَمْرِهٖ ؕ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ ؕ تَبٰرَكَ اللّٰهُ
رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٥٤﴾

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه (او هغه شیان چې د دوی په منځ کې دي) په (موده) شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو الله پر عرش، پټوي (تیاره د) شپې په (رڼا د) ورځې؛ چې طلب کوي هره یوه بل لره په تلوار سره، (او پیدا کړي یې دي) لمر او سپوږمۍ او ستوري حال دا چې مسخّر (منقاد) کړی شوي دي امر (حکم) د الله ته، خبردار شئ چې (خاص) الله لره دي پیدا کول او امر (حکم فرمایل)، لوی برکت والا دی الله چې رب (پالونکی) دګردو (ټولو) عالمیانو (د جهان دی).

تفسیر: ﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ «بیا اوچت شو الله پر عرش» د الله تعالی د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښايي تل په ياد وساتل شي، چې د قرآن او حديث په نصوصو کې کوم الفاظ چې د الله تعالی د صفاتو د بيانولو لپاره اختياراوه شي، په هغو کې على الأكثر همغه شيان دي، چې د مخلوقاتو په صفاتو کې استعمالیږي، مثلا الله تعالی ته حي، سميع، او بصير ويلی شوی دی، چې پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق کاوه شي، مګر په دغو دواړو مواقعو کې د استعمال حيثيت بيخي بېل او جدا (جلا) دی، نو پرته له دې خبرې څخه چې د هغه صفات د مخلوقاتو په شان نه دي؛ نور څه ويلی نه شو: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ نه يواځې «سمع» او «بصر» بلکه د ده ګرد صفات ښايي همداسې وګڼلی شي، چې صفت د خپل أصل المبدأ (وضاحت د معنی) او غايت په اعتبار ثابت دی، مګر د هغه هيڅ يو کيفيت نشي بيان کېدی، او د سماوي شرائعو له خوا داسې څه حکم صادر شوی نه دی، چې انسان په داسې ما وراء العقولو حقائقو کې هم غور او خوض وکړي، او ځان په ربړونو (تکليفو) کې اخته کړي، د دې خبرې څه خلاصه مو په (۶) جزء د المائده سورت په (۶۴) آيت (۹) رکوع کې د ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ﴾ لاندې بيان کړې ده، په ﴿اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ هم له دې سره سم وپوهېږئ، د عرش معنی تخت او د «استواء» ترجمه اکثرو محققانو په استقرار سره هم کړې ده، لکه چې حافظ ابن القيم رحمه الله فرمائي:

ولهم عبارات عليها أربع *** قد حصلت للفارس الطعان

وهي (استقر) وقد (علا) وكذلك (ارتفع) الذي ما فيه من نكران

وكذاك قد (صعد) الذي هو رابعٌ *** وأبو عبيدة صاحب الشيباني

يختار هذا القول في تفسيره *** أدرى من الجهمي بالقرآن

﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهٗ حَثِيثًا ۙ وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ﴾: «پټوي تياره د شپې په رڼا د ورځې چې طلب کوي هره يوه بلې لره په تلوار سره، يا لټوي هره يوه له دوی بله په تلوار بلا فاصل يعنې متصل وروسته راځي لکه طالب، او پيدا کړي دي مونږ لمر او سپوږمۍ او ستوري»، يعنې د شپې تياره د ورځې په رڼا سره يا د ورځې رڼا د شپې په تيارې سره پټوي، او همداسې پرله پسې يو د بل تعاقب کوي، او په تلوار سره اوړي را اوړي، همدا چې شپه پای (آخر) ته ورسيږي، وروسته جوخته ورځ راځي، يا چې ورځ ختمه شي، وروسته سمه شپه رسيږي، د دې دواړو په منځ کې د يوې شېبې فرق او وقفه نه راځي، ښايي په دې سره يې داسې تنبيه فرمايلې وي: همداسې کله چې د کفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تياره شپه پر عالم محيطه شي، نو هغه وخت الله تعالی د ايمان او عرفان په لمر سره هرې خوا ته رڼا خوروي.

﴿مُسَخَّرٰتٍۭ بِاَمْرِهٖ﴾ «چې مسخر، منقاد او قايل وي حکم د الله ته» يعنې هيڅ يو ستورې بې د الله تعالی له حکمه نشي خوځېدلی، او ټول د اله العالمين په حکم او فرمان پخپلو وظائفو کې مشغول دي.

﴿اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ ۗ تَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ﴾: «واورئ ! خبردار شئ ! چې خاص الله لره دي پيدا کول او امر (حکم) کول، لوی برکت والا دی الله چې رب پالونکی د ګرد جهان دی»، پيدا کول «خلق» دی، او د پيدا کولو څخه وروسته تشريعي يا تکويني احکام ورکول «امر» دی، او دغه دواړه د الله تعالی په قبضه او اختيار کې دي، نو په دې شان د ګردو محاسنو او برکاتو منبع شو، بېشکه چې الله تعالی ډېر لوی ذات دی، په وحدانيت او الوهيت او ربوبيت او نورو جلالي او جمالي صفاتو خپلو کې، جل جلاله، عمّ نواله، وأعظم برهانه.

اُدْعُوْا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً ؕ

وبولئ تاسې رب خپل (هر وخت) په زاری عذر او په پټه سره (ځکه چې په پټه بلل د اخلاص دليل دی).

تفسیر: کله چې د «عالم الخلق» او «عالم الأمر» مالك او د ګردو برکاتو منبع هم دغه پاك ذات دی، نو پخپلو دنیوي او اخروي حوائجو کې ښایي چې په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره بې له ځان ښوولو او ریا څخه ورو ورو وباله شي !.

له دې نه معلومیږي چې په دعاء کې اصل اخفاء ده، او هم دغه په اسلافو کې معموله وه، په ځینو مواضعو کې جهر او اعلان به د کوم عارض له مخې وي، چې د هغه تفصیل په «روح المعاني» او نورو کې شته.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾

بېشکه چې الله نه خوښوي تیریکوونکي (له شرعي حدودو په دعاء بلکه په هر څه کې).

تفسیر: یعني په دعاء کې دې د ادب له حدودو تېری ونه کړی شي، مثلاً هغه شیان چې عادتاً یا شرعاً محال وي؛ هغه وغواړي، یا د معاصیو او لغو شیانو طلب وکړي، یا داسې کوم سوال وکړي چې د ده له شان او حیثیته سره څه مناسبت نه لري، (یا به مراد ترې پورته کول د غږ وي، یا به ډېر اوږدول د دعا وي) دا ګرد (ټول) په «اعتداء في الدعاء» کې داخل دي.

وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَـٰحِهَا وَٱدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او مه کوئ فساد (ای انسانانو !) په ځمکه کې وروسته له اصلاح د دې (د انبیاوو په بعثت سره)، او وبولئ تاسې الله (عبادت یې کوئ) په خوف (وېرې) سره (له عذابه د الله)، او په طمع (امید د رحمت د الله)، بېشکه چې رحمت (مهرباني) د الله ډېره نژدې ده محسنانو (نیکي کوونکو) ته.

تفسیر: یعنې کله چې په دنیا کې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي؛ نو بیا تاسې په هغې کې اختلال او اشکال مه آچوئ !، او سره له خوف او رجاء د پاك الله په عبادت کې لګیا او مشغول اوسئ ! مه د الله تعالی له رحمته مأیوس او نا امیده شئ، او مه د الله تعالی له عذابه مأمون او بې فکره وګرځئ، او مه ککړوئ خپل ځانونه په ګناهونو او مه پرې جرأت کوئ !، راجح همدا ده چې دلته په «وادعوه» کې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي، لکه چې د «صلاة التهجد» په باره کې یې فرمایلي دي: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾.

وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَـٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَـٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْـَٔايَـٰتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

او همدغه (الله) هغه ذات دی چې رالیږي بادونه زېری کوونکي په مخ کې د رحمت د ده (چې باران دی)، تر هغه پورې چې راواخلي (دغه بادونه) ورېځې درنې (په اوبو سره) چې روانوو مونږ دغه (ورېځې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چې مړه (وچه بې ګیاه) وي، پس نازلوو مونږ له دې ورېځو څخه اوبه؛ نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم مېوو څخه، همداسې (چې دغه مړه وچه ځمکه ژوندی کوو) راباسو مونږ مړي (له ځمکې) لپاره د دې چې پند واخلئ (او لازم دي چې غور په کې وکړئ). او ځمکه پاکه (خوږه صالح الزراعته) راوځي زرغونه د دې (ښه کامله) په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چې خرابه ښوره ناکه وي؛ نه راوځي (زرغونه یې) مګر لږ ناقصه، په شان د دې (پاس مثالونو) بیا، بیا، بیانوو آیتونه لپاره د قوم (مؤمنانو) چې شکر باسي.

تفسير: او س د «سفليّاتو» او د «كائنات الجو» په متعلق د خپلو ځينو تصرفاتو ذكر فرمايي، تر څو خلق پرې ښه وپوهيږي، چې دګردو (ټولو) علويّاتو او سفليّاتو او جويّاتو اسمان، ځمكه، او د دوی دواړو په منځ او شاوو خوا كې د ګردو (ټولو) موجوداتو عمومي حكومت د پاك الله رب العالمين په قبضه كې دی، د بادونو چلېدل، د بارانونو، واورې، ږلۍ ورول، د راز راز (قسم قسم) ګلانو، شنيلو، او نباتاتو پيدا كول د هرې ځمكې له استعداده سره سم په كې كښتونه (فصلونه) د خړ ځايونه، باغونه، رياحين، أشجار، أثمار او نور شيان پيدا كول؛ دا ګرد (ټول) د الله تعالی د كامله قدرت او بالغه حكمت علامې او نښې دي.

كله چې الله تعالی په خپل رحمت او شفقت سره توره تياره شپه په ستورو، سپوږمۍ او لمر سره رڼا كوي، او له وچې ځمكې څخه شنيلي او نباتات زرغونوي، او له هغو څخه د انسانانو او حيواناتو د ژوندون سامان تياروي، او د ګردو (ټولو) سفلياتو د حيات او نشاط د مهيا كولو لپاره له آسمانه وريا (باران) رانازلوي؛ نو څرنګه كېدای شي چې داسې مهربان الله د خپل مخلوق بني آدمانو لپاره داسې كوم ستورى، سپوږمۍ او لمر به يې نه وي پيدا كړی، چې دوی د جهل او ظلم له تيارو څخه هم وباسي، او د روحاني غذاء د تيارولو د معنوي كښتونو (فصلونو) د سېرابولو (اوبولو او لوېولو) لپاره به يې د رحمت باران نه وي نازل كړی؟.

او لكه چې د باران او د ځمكې په مثال كې اشاره كړې شوې ده، چې مختلفې ځمكې د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبلوي، همداسې وپوهېږئ چې انبياء عليهم السلام د هغه خير او بركت لپاره چې ليږلي شوي وو، له دوی څخه منتفع كېدل هم په ښو استعدادونو پورې موقوف دي، هغه خلق چې ترې انتفاع نه اخلي، يا پوره نه منتفع كيږي، دوی ته ښايي پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړي.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾

قسم دی په تحقيق ليږلي وو مونږ نوح قوم خپل ته نو وويل (نوح): ای قومه ځما ! عبادت وكړئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ معبود برحق بې له دغه (الله)، بېشكه زه ويرېږم په تاسې باندې له عذاب د ورځې لويې (طوفان يا د قيامت). نو وويل مشرانو له قومه د نوح: بېشكه مونږ وينو (يا ګڼو) تا په ګمراهۍ څرګنده كې (چې پلرنی دين دی پرېښی او د پر معبودان نه منې).

تفسير: د آدم عليه السلام قصه د دې سورت په ابتداء كې تېره شوه، وروسته له آدم عليه السلام لومړنی اولوا العزم او مشهور رسول نوح عليه السلام وو، چې د أهل الأرض د مشركانو د اصلاح او هدايت لپاره ولېږل شو، اګر كه د نوح عليه السلام د خاص شريعت په اعتبار د ده بعثت خاص د ده د قوم په لوري وو، خو بيا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چې د ګردو (ټولو) انبياوو عليهم السلام په اصولو كې سره ګډ او مشترك دي؛ د هغه مخاطبان ګرد انسانان دي.

وايي چې د آدم عليه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد اولاد د توحيد پر كلمه ټينګ ولاړ وو، د بت پرستۍ ابتداء د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه له قول سره موافق داسې شروع شوه، چې د ځينو صالحانو د وفات څخه وروسته چې د دوی نومونه (ود، سواع، يغوث، يعوق، او نسر) وو، او د نوح په سورت كې مذكور دي، خلقو د هغو څېرې جوړې كړې، تر څو د دوی د احوالو، عباداتو اونورو خصوصياتو يادونه پرې وشي، لږ څه وروسته د هغو تصاويرو په شان څو مجسمې تيارې شوې، او متدرجا خلق د دغو مجسمو په عبادت كې لګيا شول، چې د همغو مشرانو په نامه موسومې شوې وې.

كله چې د بت پرستۍ وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالی نوح علیه السلام ولېږه، نوح علیه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نیم سوه کاله پورې د توحید او د تقوی په لوري دعوت ورکړ، او د دنیا او آخرت له عذابونو څخه یې دوی وویرول، مګر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح علیه السلام په تضلیل او تجهیل یې لاس پورې کړ، تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد سره ونیول، او همغسې چې د نوح علیه السلام دعا وه: ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ د ځمکې د مخې هیڅ یو کافر له الهي عذابه خلاص نشو.

قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَٰلَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا۟ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

وویل (نوح): ای قومه څما ! نشته په ما کې (له سره) هیڅ ګمراهي، ولیکن زه یم رسول (استازی) له جانبه د رب (پالونکی) د ګردو (ټولو) عالمیانو. رسوم تاسې ته پیغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسې ته (محض لپاره د نفع ستاسې) اوپوهېږم له (جانبه د) الله (په وحیې سره) په هغه څه چې پرې نه پوهېږئ تاسې. آیا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند د وحیې) له لوري د رب ستاسې پر (ژبې د) یو سړي له (جنسه د) ستاسې لپاره د دې چې وویروي دی تاسې، او لپاره د دې چې پرهېزګاران شئ تاسې، او لپاره د دې چې پر تاسې باندې رحم وکړی شي.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ فِي ٱلْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته، نو نجات مو ورکړ دغه (نوح) او هغو کسانو ته چې له ده سره (ملګري) وو په بېړۍ کې، اوغرق مو کړل هغه کسان چې نسبت د دروغو یې کړی وو آیتونو څمونږ ته، بېشکه دوی وو یو قوم ړانده (له حقه).

تفسیر: یعنې له هغو سره د نفعې او نقصان، او د حق او باطل هیڅ فکر او اندېښنه نه وه، ګردو (ټولو) ځانونه ړانده کړي وو، او پرله پسې په سرکښۍ، تکذیب او بغاوت کې یې ټینګار (همېشه والی) کاوه، او له بت پرستۍ او نورو متمردانه حرکاتو څنې یې لاس نه آخیستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وژغورل (وساتل) شول، چې له نوح علیه السلام سره په بېړۍ کې سواره شوي وو، نور ګرد (ټول) مکذبین سره ډوب شول.

اوس هومره انسانان چې په دې دنیا شته، دوی د همدې أهل السفينة بلکه د نوح علیه السلام له ذریاتو څنې دي، (أهل السفينة (۸۰) مؤمنـان وو، (۴۰) تنه نارینـه، (۴۰) تنه ښځې، ځینې وایي چې (۹) تنه وو، درې ځامن د نوح علیه السلام سام، حام، یافث، او شپږ تنه نور، او ټول راکبین (۱۶۰) ذوي الأرواح وو).

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾

او (لېږلی وو مونږ قوم د) عاد ته (قومي) ورور د دوی «هود»، وویل (هود): ای قومه څما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له الله، نو آیا تاسې نه ویرېږئ؟ (له عذابه د الله او پرهېز نه کوئ له شرکه؟).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾

نو وویل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (هود): بېشکه مونږ خامخا وینو تا (خبس) په بې عقلۍ کې، او بېشکه مونږ خامخا ګمان کوو په تا له دروغجنانو.

تفسیر: یعني (معاذ الله) ته پخپله بې عقل یې، چې د خپلو پلرونو او نیکونو دود او دستور دې پرېښی دی، او د ګردو له اخوت او ورور ګلوی څخه بېل شوی یې، او دروغجن هم یې چې د خپلو اقوالو نسبت الله تعالی ته کوې، او مونږ له لوی عذاب څخه هم وېروې.

قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِى سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّى وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُوٓا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَصْۜطَةً فَاذْكُرُوٓا ءَالَآءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

وویل (هود): ای قومه څما ! نشته په ما کې (له سره) هیڅ بې عقلي، ولیکن زه یم رسول (استازی) له جانبه د رب پالونکي (د ګردو عالمیانو). در رسوم تاسې ته پیغامونه د رب خپل او زه تاسې ته نصیحت کوونکی ښه امانت ګر یم. آیا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند) له (لوري د) رب ستاسې پر (ژبه) د یوه سړي له تاسې لپاره د دې چې وویروي دی تاسې، او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې ګرځولي وئ (الله) تاسې خلیفګان (په ځمکه کې) وروسته له (غرقېدلو د) قوم د نوح، او زیات کړی یې دی تاسې ته په پیدایښت کې قوت، قامت، اوږدوالی، نو یادوئ تاسې نعمتونه (احسانونه) د الله، ښایي چې تاسې خلاصی ومومئ ! (له عذابه د الله).

تفسیر: یعني الله تعالی پس له نوح علیه السلام په دنیا کې ستاسې حکومتونه قائم کړل، او د ده په ځای یې تاسې ودرولئ، او هلته مو ودانې وکړه، ښایي چې هود علیه السلام دغه احسان دوی ته ور په یاد کړی وي، او د دغې خبرې تنبیه یې ورته ورکړې وي، چې د بت پرستۍ او تکذیب الرسول له امله هغه پېښې چې هغوی ته ورپېښې شوې وې؛ نه ښایي چې تاسې ته هم درپېښې شي.

او زیات کړی دی الله تاسې ته په پیدایښت کې قوت او قامت او اوږدوالی، چې د جسماني قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسې ډېر یو نومیالی او مشهور قوم یئ؛ نو یاد کړئ تاسې نعمتونه د الله، ښایي خلاصی ومومئ له عذابه د الله، دغه احسانات چې مذکور شول، او برسېره پر هغو نور بې شماره احسانات یې ور په یاد کړل، او ور په زړه یې کړل، چې ښایي د هغه پاک الله شکر ګذاري وکړئ ! او ګرد (ټول) احکام یې ومنئ ! او له سره تاسې ته نه ښایي چې د هغه حقیقي منعِم په مقابل کې بغاوت وکړئ، او غاړه ترې وغړوئ !.

قَالُوٓا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾

وویل عادیانو (هود ته): آیا راغلی یې ته مونږ ته د دې لپاره چې عبادت وکړو مونږ د الله یواځې او پرېږدو هغه (بتان) چې وو چې عبادت به کولو (د هغو) پلرونو ځمونږ، نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته (پرې) وېروې مونږ که یې ته له صادقانو (رښتیا ویونکو په خبرو خپلو کې).

تفسير: يعنې له هغه عذابه چې مونږ وېروې، كه ته رښتين يې؛ نو يې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پرېږدو، او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه اخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ
وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ ۚ فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

وويل (هود) په تحقيق واقع (واجب) شو پر تاسې له (لوري) د رب ستاسې عذاب او قهر، آيا جګړه كوئ تاسې له ما سره په هغو (تشو) نومونو كې چې اېښي دي هغه (نومونه) تاسې او پلرونو ستاسې، حال دا چې نه دى رالېږلى الله په عبادت كولو د دوى هيڅ برهان علمي سند؟ ! نو انتظار كوئ تاسې (د عذاب) بېشكه زه چې يم له تاسې سره له منتظرانو څخه يم.

تفسير: يعنې كله چې ستاسې سپين سترګي، سركشي، ګستاخي او بې حيايي تر دې حده پورې رسېدلې ده؛ نو وپوهېږئ چې د الله تعالى قهر او غضب پر تاسې نازل شوى دى، او اوس د هغه په راتلو كې هيڅ ځنډ (تأخير) او ډيل كېدونكى نه دى.

تاسې چې بتانو ته داسې وايئ: «هغه روزي وركوي، او دغه باران اوروي، او دا اولاد وركوي، وقس على هذا»؛ دغه تش يو نوم او يواځې بې حقيقته يو مفهوم دى، او بيخي واقعيت اوحقيقت نه لري، د الوهيت صفات په تيرېږ (ګټې) او نورو مخلوقاتو كې له كومه راغلل؟ ! بيا نو د داسې معبودانو په نسبت چې په هغوى كې د معبوديت هيڅ يو عقلي او نقلي سند نشته، بلكه په ټولو عقلي او نقلي اسنادو سره يې ترديد كيږي، له ما سره د توحيد په مسئله كې ولې جګړې او بحثونه كوئ؟ كله چې ستاسې د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډك شوى وي؛ نو انتظار وكړئ چې الله تعالى د دغو ګردو (ټولو) جګړو فيصله (پرېكړه) وكړي، زه هم د همغه فيصلې ته منتظر يم.

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

نو خلاصى وركړ مونږ دغه هود ته او هغو كسانو ته چې له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) څمونږ، او پرې كړ مونږ بېخ د هغو كسانو چې نسبت د دروغو يې كړى وو په آيتونو څمونږ او نه وو دوى مؤمنان (يقين كوونكي په وحدت او نبوّت).

تفسير: يعنې پر دوى اووه شپې او اته ورځې مسلسل د سخت باد سيلى (طوفان) راغله، چې د هغې په اثر ګرد (ټول) كفار ټوټې ټوټې او هلاك او پوپناه شول.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ
مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ
تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

او (لېږلى وو مونږ) ثموديانو ته (قومي) ورور د دوى صالح، وويل (صالح) اى قومه څما ! عبادت كوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ (حق) معبود بې له دغه (الله)، په تحقيق راغلې ده تاسې ښكاره معجزه له (لوري د) رب ستاسې، دا اوښه د الله ده تاسې ته نښه، نو پرېږدئ تاسې دغه

(اوښه) چې خوري (واښه) په ځمکه د الله کې، اومه وروړئ تاسې لاسونه دې ته په (نیت) د بدی (یعني ضرر مه وررسوئ)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب دردناك. (وويل صالح): او ياد كړئ تاسې هغه وخت چې وګرځولی (الله) تاسې خليفګان وروسته له عاديانو او ځاي يې دركړو تاسې ته په ځمکه کې، چې نيسئ (جوړوئ) تاسې له هوارو نرمو ځايونو د دې ځمکې هسکې (اوچتې) مانۍ، او کنئ تاسې غرونه لپاره د کورونو، نو ياد كړئ تاسې نعمتونه د الله، او مه ګرځئ (کوښښ مه کوئ) تاسې په ځمکه کې حال دا چې قصد کوونکي د فساد يئ.

تفسير: يعني هغه دليل چې تاسې غوښت؛ درورسيد، د صالح عليه السلام قوم له ده سره تعهد او اقرار كړی وو، چې كه ته د يوې غټې لويې تيږې (ګټې) څخه يوه بلاربه اوښه راوباسې، نوموږ به پر تاسې ايمان راوړو، الله تعالی د صالح عليه السلام په دعاء همداسې وكړه، نو صالح عليه السلام دوی ته وويل چې: ځئ ! او س خو پاك الله ستاسې له غوښتنې سره سم هغه اوښه له دغې کلکې لويې تيږې څخه راوويسته، نو اوس په ايمان راوړلو كې ولې ډيل او تأمل كوئ؟ دغه اوښه د الله تعالی د قدرت او ځما د صداقت نښه ده، چې ځما په دعاء په غير معتاده طريقه سره الله تعالی پيدا كړه، نو د دې د حقوقو رعايت وكړئ ! مثلا د الله تعالی په ځمکه کې د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د چينلو څخه يې مه منع كوئ ! الغرض د الله تعالی دې نښې ته چې ستاسې په غوښتنې سره په وجود راغلې ده؛ په بده وضع سره مه وړاندې كېږئ ! كه نه تاسې ته به هم خير نه درپېښيږي.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ لِلَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُوْنَ اَنَّ صٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قَالُوْۤا اِنَّا بِمَاۤ اُرْسِلَ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿۷۵﴾ قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْۤا اِنَّا بِالَّذِيْۤ اٰمَنْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿۷۶﴾

وويل مشرانو هغو چې كبر (او سركشي) يې كړې وه (له ايمانه) له قومه د دغه (صالح) څخه هغو كسانو ته چې ضعيف (او كمزوري) ګڼلي شوي وو؛ هغه چاته چې ايمان يې راوړی وو له دوی څخه: آيا يقين لرئ تاسې په دې چې بېشكه صالح مرسل (رالېږلی شوی دی تاسې ته) له (لوري د) رب د ده؟ وويل دغو (ضعفاوو چې هو !) بېشكه موږ په هغه (توحيد او عبادت) چې رالېږلی شوی دی (صالح) په هغه مؤمنان (يقين لرونكي) يو، وويل هغو كسانو چې لويي تكبر يې كړی وو: بېشكه موږ په هغه شي چې ايمان راوړی دی تاسې په هغه باندې كافران (منكران) يو.

تفسير: يعني په قوم كې هغه چې لويان، اومشران معاندان وو؛ دغو غټانو په غريبو او كمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په ډول ويل چې: آيا دغه يواځې تاسې ته معلومه شوې وه، چې صالح د الله تعالی رسول دی؟ مسلمانانو به په ځواب كې دوی ته ويل: چې معلومېدل څخه معنی لري، دغه خو تاسې ته هم معلومه ده، هو ! موږ خو صالح عليه السلام د زړه له كومې او اخلاصه قبول كړی دی، او ايمان مو پرې راوړی دی، متكبران به د داسې حكيمانه ځوابونو له آورېدلو څخه شرمېدل، او ويل به يې: هغه شی چې تاسې قبول كړی دی؛ موږ يې نه قبلوو.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوْا يٰصٰلِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَاۤ اِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۷۷﴾

نو زخمي او مړه كړه دوی اوښه، او سركشي وكړه دوی له امره (حكمه) د رب خپل، او وويل دغو (كفارو چې) ای صالحه ! راوړه موږ ته هغه عذاب چې ته ويروې موږ ترې كه يې ته له مرسلانو (په حقه سره).

تفسیر: وايي دغه اوښه دومره عظيم الجثه لويه او ببره وه، چې په هر ځنګله کې به څرې ته ورتله؛ نو نور مواشي به له دې ځنې ويرېدل، او لرې به ترې تښتېدل، او په خپل وار به په هر يوه کوهي باندې چې درېدله؛ د هغه کوهي ټولې اوبه به يې چښلې، او هغه به يې تش او خالي پرېښود.

ګواکې همغسې چې د دې پيدايښت فوق العاده وو، ګرد لوازم او د ژوندانه آثار يې فوق العاده وو، بالآخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دې پر وژلو يې اتفاق او تړون وکړ، او بدبخت (قذار بن سالف) يې لومړنې پړکې پرې کړل، او بيا يې ووژله، وروسته د صالح عليه السلام وژلو ته هم تيار شول، او په دې ډول د صالح عليه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چې صادر شوي وو، د هغو مخالفت يې وکړ، او دغو کفارو ويل چې: اى صالحه ! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته ويروې مونږ ترې که ته يې له مرسلانو په حقه سره.

داسې کلمات د انسان له ژبې څخه په هغه وخت کې وځي چې د الله تعالى له قهر او غضبه بيخي بې خوفه او بې پروا شي، «عاد الأولى» په شان «ثمود» هم داسې يوې مرتبې ته ورسېدل، چې د الهي عذاب مورد وګرځېدل، چې د دې ذکر دا دى:

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾

پس ونيول دوى زلزلې (پس له اورېدلو د سختې چيغې) نو وګرځېدل دوى (ګهيځ، سهار) په کورونو خپلو کې مړه پړمخي پراته.

تفسیر: په بل آيت کې يې د دوى هلاک په «صيحې» يعنې چغې سره بيان فرمايلى دى، ښايي چې له لاندې به زلزله او له پاسه به ډېره سخته وېروونکې چغه شوې وي.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

نو وګرځېده (صالح) له دوى (او لاړ ترې متأسفا) او وويل: اى قومه څما ! قسم دى خامخا په تحقيق سره ورساوه ما تاسې ته پيغام د رب خپل او پند مې درکړ تاسې ته، وليکن نه خوښوئ تاسې پند ورکوونکي.

تفسیر: وايي چې صالح عليه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکې معظمې يا د شام په لوري لاړ، او د خپل تګ په وخت کې يې د دوى د مړو انبارونه وليدل، او داسې خطاب يې وکړ، لکه چې څمونږ رسول أکرم صلى الله عليه وسلم د بدر مقتولينو ته خطاب کړى وو.

يا يواځې د تحسّر او تأسّف په ډول به يې يو فرضي خطاب کړى وي، لکه چې أدباء، او شعراء خرابو اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسې خبرې اترې او مخاطبې کوي.

ځينې وايي چې: دغه خطاب پخوا له هلاکته وو، يعنې کله چې ثموديانو هغه اوښه حلاله کړه، او د عذاب الله ور يې پر خپلو ځانونو وپرانيست، نو په دې صورت به په کلام کې د واقعاتو د ترتيب مراعات نه وي شوى، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبيه او اورول مقصود وو، چې ښايي تاسې د خپلو معتبرو خير غوښتونکو خبرې قبولې کړئ، او هر څوک چې د خپل حقيقي خير غوښتونکي خبرو ته غوږ نه ږدي، او نه يې مني، او قدر يې نه کوي؛ نو همداسې له بدې نتيجې سره مخامخ کيږي.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾

او (ياده کړه اى محمده ! دوى ته قصه د) لوط، كله چې يې وويل قوم خپل ته: آيا راتګ كوئ تاسې د بد كار (لواطت) تـه، چې نه دي ړومبي شـوي له تاسې څخه دې كار ته هيڅ يو له ټولو خلقو (نو تاسې يې هم مه كوئ !).

تفسير: لوط عليه السلام د ابراهيم عليه السلام وراره وو، چې له ده سره عراق څخه شام ته راغی، او د الله تعالى له خوا د سدوم او د هغه شاوخوا د كليو په لوري مبعوث شوی وو، چې د هغو ځايونو د خلقو اصلاح وكړي، او دوی له هغه خراب ګنده خلاف الفطرت او د بې حيايی له كارونو څخه وژغوري (وساتي)؛ چې په هغو سره د هغو ځايونو خلق نه يواځې اخته او مبتلا وو، بلكه دوی د دغې بې حيايی مبتكران هم وو، او پخوا له دوی نه په دنيا كې په دغې اخلاقي ناروغۍ هيڅوک نه وو مبتلا او نه ترې خبر وو، اول شيطان دغه ملعون حركت د «سدوم» اوسېدونكو ته وروښود، او بيا له هغه ځايه نورو ځايونو ته تيت (خور) او منتشر شو، لوط عليه السلام د دوی د دغه ملعون او شنيع حركت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبرداری او تنبيه وركړ، او غوښتل يې چې دغه پليتی او ګندګی له دنيا محوه او وركې شي.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

بېشكه تاسې خامخا راځئ سړيو ته لپاره (د قضاء) د شهوت په دې حال كې چې تجاوز كوونكي يئ (له خپلو) ښځو (نو نه يئ په حقه لاره، دا لا څه) بلكه يئ تاسې يوم قوم اسراف كوونكی (له شرعي حده تېرېدونكي په هر شي كې).

تفسير: يعنې يواځې همدا نه ده چې د همدې يوې ګناه مرتكب شوي يئ، بلكه د دې خلاف الفطرت فعل ارتكاب د دې خبرې دليل دی؛ چې تاسې د انسانيت له حدوده هم وتلي يئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾

او نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط د نصحيت په مقابل كې) مګر خو داسې چې ويل قوم د لوط (په خپلو منځو كې) چې وباسئ (وشړئ) تاسې دغه (لوط او تابعان يې) له قريې ستاسې (سدوم) بېشكه دوی داسې خلق دي چې په تكلّف سره ځان پاكوي (څمونږ له افعالو). نو نجات وركړ مونږ دغه (لوط) ته او اهل (اتباعو) د ده ته مګر ښځه د ده؛ چې وه له پاتې كېدونكو (په عذاب كې).

تفسير: يعنې دوی بالآخر داسې وويل: هر كله چې لوط عليه السلام مونږ ګرد پليت او نجس ګڼي، او خپل ځان پاک بولي، او له مونږ څخه ډېره کوي، نو له بدانو سره د نېكانو څه غرض دی؟ نو څكه دوی ګرد سره په دې فكر كې ولوېدل چې لوط عليه السلام له خپله منځه وباسي، او خپل ځانونه له دغې ورځنۍ جګړې څخه بېخي وژغوري (وساتي).

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

او اووراوه مونږ په دوی باندې باران (د كاڼو هلاک مو كړل)، پس ګوره ته چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګناهګارانو (چې هلاک شول په عذاب سره).

تفسیر: په بل ځای کې مذکور دي، چې ډېر کلي واړول شول، او د تیږو (ګټو) باران اورېده، د ځینو ائمه وو په نزد اوس هم ښايي چې لوطي ته همداسې سزا ورکړه شي، چې له کوم غره یا یوه لوړ ځای څخه وغورځاوه شي، او له پاسه په کاڼو وویشتل شي، او یا په ډېر سخت بوی ناك او ګنده ځای کې بندي شي.

﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ «وګوره ته چې څرنګه شو عاقبت او بده خاتمه د ګنهګارانو کافرانو چې هلاك شول په عذاب سره».

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

او (لېږلی مو وو) مدین ته (قومي) ورور د دوی شُعیب،

تفسیر: د قرآنکریم په بل ځای کې ذکر شوي، چې شعیب علیه السلام «أصحاب الأیکة» ته مبعوث شوی دی، که «أهل المدین» او «أصحاب الأیکه» دواړه سره هم دغه یو قوم وي؛ فبها ونعمت، او که سره دوه بېل بېل قومونه وي، نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وي، په دغو دواړو قومونو کې به په تول او پیمانه کې د کمولو مرض مشترك وي، په هر حال شعیب علیه السلام دتوحید او نور عمومي دعوت او بللو څخه سربېره خلق یې د معاشرتي معاملاتو د خصوصي اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډېر تأکید او فعالیت سره متوجه ګرځولي دي.

قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

وویل (شعیب چې) ای قومه ځما ! عبادت وکړئ د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له ده، په تحقیق راغلی دی تاسې ته دلیل ښکاره له (لوري د) رب ستاسې.

تفسیر: یعنې ځما د صداقت دلیل ظاهر شوی دی، که زه د نصیحت خبره تاسې ته وکړم؛ هغه قبوله کړئ ! او په هغو خطرناکو عواقبو چې تاسې خبروم؛ له هغو ځنې ځان وژغورئ (وساتئ)، او د خپل خیر او شر په باره کې هوښیار اوسئ.

فَأَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾

نو پوره ورکوئ تاسې پیمانه (خلقو ته) او تله (تول هم) او کم مه ورکوئ تاسې خلقو ته شیونه (حقونه) د دوی، او فساد (خرابي) مه کوئ تاسې په ځمکه کې (په کفر او خیانت سره) پس له اصلاح د دې، دغه (اصلاح او امانتداري) خیر (ډېر بهتر) دی تاسې ته که یئ تاسې ایمان راوړونکي.

تفسیر: د بندګانو د حقونو رعایت او یو تر بله سره د معاملاتو د ساتنې مزیت چې نن ځمونږ د زمانې پرهېزګاران هم چنداني توجه ورته نه لري؛ د الله تعالی په نزد دومره اهم شی دی، چې هغه یې د یوه جلیل القدر رسول مخصوصه وظیفه مقرره کړه، او د هغه د مخالفت له سببه یو قوم پوپناه شو.

په دغو آیتونو کې د شعیب علیه السلام په ژبه خبر راکړی شوی دی، چې خلقو ته د ډېر لږ مالي ضرر، تاوان رسونه او په وطن کې وروسته د اصلاحي حالت له قیامه خرابي، فتنه او فساد آچول که د شرك او کفر په صورت کې وي، یا د ناحقه وژلو، لوټ کولو، او نورو مناهیو په شکل کې وي؛ دا ګرد (ټول) ممنوع دي، او د هیڅ یو ایماندار انسان له اعمالو څخه دا نشي کېدی، چې خلقو ته د دوی حقوق ورکړي، او په امانت کې خیانت وکړي، یا په وطن کې اله ګوله او شور ماشور جوړ کړي.

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا

او مه کېنئ تاسې پر هره لاره (لپاره د شوکولو) حال دا چې ویروئ تاسې (خلق) او منع کوئ تاسې (خلق) له لارې د الله هغه څوک چې ایمان راوړي په الله باندې، او لټوئ تاسې دې (لارې) ته کوږوالی (عیب).

تفسیر: پر لارو ناستې دوه سببونه درلودل (لرل): یو له تلونکو، راتلونکو، او مسافرینو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخیستل، او بل د شعیب علیه السلام له ملاقاته او د الله تعالی له توحید او دین څخه د مؤمنانو او نورو خلکو منع کول، او د الهي دین په نسبت د عیب لټولو او اعتراض کولو په فکر کې اوسېدل.

وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾

او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې وئ تاسې لږ (په سړیو او مالونو کې) نو ډېر کړئ (الله) تاسې، او وګورئ تاسې چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د فساد کوونکو (چې وو پخوا له تاسې).

تفسیر: یعني په سړیو او په دولت دواړو کې تاسې لږ وئ، الله تعالی تاسې ته له دواړو خواوو نه تزیید در په برخه کړ، ستاسې شمېر هم زیات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوئ، تاسې د الله تعالی د دې احساناتو شکر ادا کړئ ! او د پاک الله شکر هلته ادا کیږي؛ چې تاسې د خالق تعالی او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپېژنئ ! او قولا او عملا په اصلاحاتو کې مشغول اوسئ، او په نعمتونو مغرور نه شئ ! او د فساد کوونکو او خرابي اچوونکو هغه انجام چې پخوا له دې نه واقع شوی دی؛ هغه تل تر سترګو لاندې ونیسئ، او د الله تعالی له انتقام او نیولو څخه تل ووېرېږئ.

وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

او که وه یوه طائفه له تاسې چې ایمان یې راوړی وو په هغه شي چې رالېږلی شوی یم زه په هغه سره، او (وه بله) طائفه چې ایمان یې نه وو راوړی (عنادا)؛ نو صبر کوئ تاسې (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې حکم (فیصله وکړي) الله په منځ څمونږ کې، او هم دی خیر (بهتر) دی له ټولو حکم (فیصله) کوونکو (چې ظلم نشته د ده په حکم کې).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾

وویل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) یې کړې وه (له ایمان څخه) له قومه د دغه شُعیب خامخا وباسو مونږ تا (ای شُعیبه !) او هغه کسان (هم درسره وباسو) چې ایمان یې راوړی دی له تا سره له (دې) کلي (ښار) څمونږ څخه، یا خامخا به راګرځئ تاسې دین څمونږ ته، نو وویل (شعیب): «آیا (ګرځو به مونږ ستاسې دین ته) او اګر که اوسو مونږ ناخوښه (هم، بلکه نه ګرځو !).

تفسیر: «عود» د یوه شي څخه وتل او بیا د هغه په لوري بېرته ورتللو ته وای، د شُعیب علیه السلام د ملګرو په نسبت دغه لفظ حقیقتاً صادقېدی شي، ځکه چې هغوی له کفره وتلي او په اسلام کې داخل شوي وو، نو پخپله د شعیب علیه

السلام په نسبت دغه تصور له سره نشي کېدی؛ چې (معاذ الله) دی لو مړی د کفارو په ملت کې داخل وو، او بیا مسلمان شوی دی، لا محاله، یا خو به د شُعیب علیه السلام په اعتبار دغه خطاب تغلیبي وي، یعنې د عامو مؤمنانو په حق کې هغه الفاظ چې استعمال شوي دي، غالبه اکثریت یې مرجع گڼلی دی، او د شعیب علیه السلام لپاره یې بېل الفاظ نه دي اختیار کړي، یا دغه لفظ د شُعیب علیه السلام په حق کې د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی، ځکه چې پخوا له بعثته تر هغه وخته پورې چې شُعیب علیه السلام خپل دعوت او تبلیغ نه وو شروع کړی، نو د مدین د خلقو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له لیدلو څنې بنایي دغو کفارو ته به داسې گومان پیدا شوی وي، چې دی هم څمونږ له حاله سره شامل او څمونږ په طور او طریقې راضي او خوښ دی، یا «عود» مجازا د مطلق صیرورت په معنی واخیست شي کما قاله بعض المفسرین.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا ۚ وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا ۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

په تحقیق به تړلي وي مونږ پر الله دروغ (بهتان) که وگرځو مونږ په دین د تاسې کې وروسته له هغه چې نجات راکړ مونږ ته الله له هغه (دین) نه، او نه ښاییږي مونږ ته دا چې بېرته وگرځو په هغه (دین) کې مگر کله چې اراده وفرمایي الله چې رب څمونږ دی، احاطه کړې ده رب څمونږ پر هر شي له جهته د علمه، (خاص) پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه څمونږه! فیصله وکړه په منځ څمونږ او په منځ د قوم څمونږ کې په حقه سره، او هم دا ته یې غوره بهتر د فیصله کوونکو.

تفسیر: باطل او دروغ مذهب ته رښتیا ویل پر الله تعالی افتراء او بهتان تړل دي، نو بیا د یو جلیل القدر نبي او د هغه مخلصو تابعانو څخه کله داسې ممکن دي؛ چې هغوی «معاذ الله» له رښتیا څخه وتلي د دروغو په لوري بېرته ولاړ شي، او خپلې ټولې رښتینې دعواگانې چې د خپل حقانیت او د الله له لوري د خپل مأمور کېدلو په باره کې یې کولې؛ دروغ او افتراء وگڼي!.

﴿بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا﴾: «وروسته له هغه چې نجات راکړو مونږ ته الله له هغه دین نه»، ځینو ته یې له ابتداء څخه نجات ورکړی وو، چې له سره په هغه دین کې نه دي داخل شوي لکه شُعیب علیه السلام، او ځینې یې وروسته له دخوله د هغه څخه ایستلي او نجات یې ور په برخه کړی وو، لکه د هغې زمانې عام مؤمنان.

﴿وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا﴾ الآیه - «او نه ښاییږي مونږ ته دا چې بېرته وگرځو هغه دین کې» یعنې په خپل اختیار یا ستاسې په اکراه او اجبار سره، ممکن نه دي چې مونږ «معاذ الله» د کفر په لوري لاړ شو، هو! که فرضا د الله تعالی مشیئت څمونږ د یوه تن په نسبت داسې وشي؛ نو د ده اراده هیڅوک نشي اړولی، که دهغه د حکمت اقتضاء همداسې وشي؛ نو هلته هیڅوک هیڅ شی نشي ویلی، ځکه چې د الله تعالی علم پر ټولو مصالحو او حکمتونو محیط دی، په هر حال ستاسې له ویرولو څخه مونږ له سره نه ویرېږو، ولې چې څمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او ډاډینه (یقین) پر یوه الله جل جلاله دی، د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هیڅ یو شي کېدونکی نه دی، هر شی چې کیږي فقط د پاک الله په مشیئت او د ده د محیط علم تر اثر لاندې به کیږي، همدا ده چې مونږ د خپلو او ستاسې د فیصلې لپاره د هغه لوی دربار څخه غوښتنه او دعاء کوو، ځکه چې د داسې یوه قادر، علیم، حکیم الله له فیصلې څخه بله کومه فیصله نشي غوره کېدی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿۹۰﴾

او وويل مشرانو هغو چې كافران شوي وو له قومه د دغه شعيب: قسم دى خامخا كه متابعت وكړ تاسې د شعيب؛ بېشكه تاسې به په دغه وخت كې خامخا له زيان كارانو يئ.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿۹۱﴾

نو ونيول دوى زلزلې (په توره تياره كې او جبرئيل هم پرې چيغه وكړه) نو وګرځېدل دوى (ګهيځ - سهر وختي) په كورونو خپلو كې مړه پړمخي پراته.

تفسير: د متعددو آيتونو له مجموعي څخه ظاهرېږي، چې پر دوى باندې درې ډوله عذابونه لېږلي شوي وو: (۱): ظُلّه. (۲) صيحه. (۳) رجفه، يعني ړومبى وريځې پر دوى باندې د ځمكې مخ داسې تك تور وګرځاوه؛ چې په هغه كې د اور بخركي او لمبې هم وې، بيا د آسمان له لوري سخت ويروونكي زړه خوځوونكي غړونه واورېدل شول، او سم له هغه سره د ځمكې له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښكاره) شوه (ابن كثير).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿۹۲﴾

هغه كسان چې تكذيب يې كړى وو د شُعيب (داسې هلاك شول) لكه چې له سره نه وو اوسېدلي په دغو (كورونو خپلو) كې، هغه كسان چې تكذيب يې كړى وو د شُعيب؛ وو همدوى زيان كاران (چې په دنيا كې مردار او په عُقبا كې په انګار شول).

تفسير: دوى شُعيب عليه السلام او تابعان يې له كلي څنې په ويستلو سره ويرولي وو، خو دوى نه پخپله ژوندي پاتې شول، او نه د دوى هغه كلي او ښارونه ودان، او هغو خلقو چې تل به يې ويل: «د شُعيب عليه السلام اتباع خراب كېدونكي دي»؛ هغوى پخپله وران، خائبان او خاسران شول، كله چې شعيب عليه السلام د عذاب علائم وليدل، نو د خُروج اراده يې وكړه لكه چې فرمايي:

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿۹۳﴾

نو مخ وګرځاوه شعيب له دوى څخه او وويل: اى قومه څما ! خامخا په تحقيق رسولي دي ما تاسې ته پيغامونه د رب خپل، او پند مې دركړ تاسې ته (پس تاسې ايمان را نهووړ)؛ نو څرنګه به زه خپه شم پر (هلاك كېدلو د) قوم كافرانو (بلكه نه خپه كېږم).

تفسير: يعنې اوس هغوى هلاك شوي دي، نو هغو پسې غمجن كېدل او ارمان كول فائده نه رسوي، څكه چې دوى ته ډېر مؤثر پندونه وركړى شوي دي، مګر دوى هيڅ يوې خبرې ته غوږ كېښنبود، او له هيچا څخه يې وانه ورېده.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿۹۴﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۹۵﴾

او نه وو لېږلى مونږ په هيڅ قريه (ښار) كې هيڅ نبي (چې دوى يې تكذيب كړى وي) مګر وبه نيول مونږ اهل د هغې (قريې) په سختيو (لكه فقر) او تكليفونو (لكه مرض) لپاره د دې چې دوى زاري

(عاجزي) وکړي (ایمان راوړي). بیا بدله کړه مونږ په ځای د بدئ (سختئ) کې نیکي (آساني) تر هغه پورې چې ډېر شول (هم یې مال هم یې سړي) او وویل دوی (په ناشکرئ) چې: په تحقیق رسېدلې وې پلرونو ځمونږ ته سختي او خوشالي (په شان ځمونږ، او دغه د زماني عادت دی، کله چې دوی ذاهل او غافل شول)؛ نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهېدل (چې پر مونږ به عذاب راشي).

تفسیر: «که بنده ته په دنیا کې د ګناه سزا ورسیږي؛ نو هیله (امید) دی چې دی به توبه وکړي، او کله چې له ګناه څخه ضرر و نه ویني، یعني په نتیجه کې یې نیکي ولیده؛ نو دغه د الله تعالی هېرول (او په تأخیر غورځول او استدراج) دی، نو دلته د هلاکت وېره ده، لکه چې څوک زهر وخوري، سمدلاسه کانګې (قی) وکړي؛ نو د روغتیا هیله (امید) پیدا کیږي، او که په معده کې یې پاتې شي، نو کار له کاره تیریږي.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰۤى اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكٰتٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوْا فَاَخَذْنٰهُمْ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۹۶﴾

او که خلقو د دې کلیو (ښارونو) ایمان راوړی وی، او تقوی یې (غوره) کړې وی؛ نو خامخا پرانیستلې به وې مونږ پر دوی باندې (دروازې د) برکتونو له لوري د آسمانه (د باران په اورولو) او له (لوري) د ځمکې (په زرغونولو د محصولاتو)، ولیکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انبیاوو ته)؛ نو ونیول مونږ هغوی په سبب د هغو چې وو دوی چې کول به یې (د کفر او معاصیو څخه).

تفسیر: یعني مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمني نه لرو، هغه کسان چې په الهي عذاب کې اخته کیږي، دا د هغو د اعمالو نتیجه ده، که دغو خلقو ځمونږ رسولان قبول کړي وی، او د حق په مقابل کې یې غاړه ایښې وی، او له کفر او تکذیبه او له نورو مناهیو څخه یې ځانونه ژغورلي (بچ کړی) وی، او د تقوی لار یې غوره کړي وی؛ نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وی.

اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰۤى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا وَّهُمْ نَآئِمُوْنَ ﴿۹۷﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰۤى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَّهُمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿۹۸﴾

آیا نو په امن کې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ د شپې، حال دا چې دوی اوده (غافل) وي. آیا په امن کې دي اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ په ځاښت کې، حال دا چې دوی په لوبو مشغول وي.

تفسیر: یعني کله چې په عیش عشرت او آرامی کې غافل پراته وي، یا په دنیوي چارو کې او لهو او لعبو کې مشغول وي، نو په داسې وخت کې الهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپېر راګیر کړي، له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چې د کومو اسبابو په بناء چې پر پخوانیو اقوامو د الله تعالی عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کې هم شته، یعني کفر، تکذیب او له سید الأنبیاء صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبایعو کې هم مرکوز او متمکن دي.

اَفَاَمِنُوْا مَكْرَ اللّٰهِ ۚ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۹۹﴾

آیا نو په امن کې دي دوی (بلکه نه دي) له مکره (ناڅاپه نیولو) د الله، نو نه په امن کیږي له مکره د الله مګر قوم زیانکاران (په کفر او نفاق سره).

تفسیر: د الله تعالی هغه ناڅاپه نیول چې له دنیوي خوشالۍ او عیش څخه وروسته واقع کیږي؛ همغه یې په «مکر الله ـ د الله تعالی چال» سره تعبیر وفرمایل، او همغه خلق د الله تعالی له ناڅاپه نیولو څخه غافل او بې فکره کیږي، چې په عیش او تنعم کې اخته شوي دي، او د دوی همدغه اعمال دوی په همغه لوري تېل وهلي دي، د مؤمنانو شان دا دی چې؛ دوی په هیڅ حال کې د الله تعالی له یاده نه غافلیږي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

آیا نه ده ظاهر (ښکاره) شوې (بلکه ښکاره ده) هغو کسانو ته چې وارثان شوي دي د ځمکې (او اوسي په کې) وروسته (له هلاک) د اهل د هغې دا خبره که اراده فرمایلې وی مونږ (د نیولو د دوی)؛ نو رسولی به وو مونږ دوی ته (عذاب) په سبب د ګناهونو د دوی سره (لکه چې مو معذب کړي دي پخواني خلق)، او مهر به ولګوو پر زړونو د دوی؛ نو دوی به نه اوري (حق او نافع وعظ په اوریدلو سره). دغه قریې (او ښارونه د تېر شویو امتونو) بیانوو مونږ پر تا له ځینو حالاتو د دې (قریو)، او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې؛ نو نه وو (له شانه) د دوی چې ایمان راوړي په هغه شي چې نسبت د دروغو یې (ورته) کړی وو پخوا (له همدغو معجزاتو)، همدارنګه (لکه مهر ایښودل پر زړونو د پخوانیو کفارو) مهر لګوي الله په زړونو د کافرانو باندې.

تنبیه: له ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ څخه معلومه شوه، هغه انبیاء علیهم السلام چې قوم د نوح ـ عاد ـ ثمود ـ قوم د لوط او اهل مدین او نورو ښارونو او کلیو ته مبعوث شوي وو؛ هغوی ګرد د بیّناتو (ښکاره دلائلو) لرونکي وو، او له واضحو دلائلو معجزاتو سره راغلي وو، نو بیا د هود علیه السلام د قوم دغه وینا چې ﴿يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ الآیه ـ یوائې د تعنّت او عناد له لارې ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

او نه دی موندلی مونږ لپاره د زیاترو د دوی له (وفا په) عهد، او بېشکه موندلي دي مونږ زیاتره د دوی خامخا؛ فاسقان (ماتوونکي د عهد).

تفسیر: له عهد ځنې ممکن دی چې عام عهدونه مراد وي، یا به خاص د ﴿أَلَسْتُ﴾ عهد اراده کړی شوي وي، یا به هغه عهد وي چې د مصائبو او سختیو په وخت کې یې کوي، چې دغه سختي که له ما ځنې لرې شي؛ نو زه به ایمان راوړم، یا به په سمه لاره درومم، لکه چې فرعونیانو به ویل: ﴿لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾ (٩ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) ایت (۱۶) رکوع).

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

بیا ولېږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسی سره له (نهو) معجزو ځمونږ فرعون (د مصر) او اتباعو د ده ته؛ نو ظلم وکړ (کافر شول) دوی په هغو (معجزاتو)، نو وګوره څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدینو.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ ۚ
قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾

او وویل موسی: ای فرعونه ! بېشکه زه رسول یم له (لوري) د رب د عالمیانو. قائم ثابت ټینګ ولاړ یم پر دغه خبره چې نه وایم پر الله مګر (وایم) حق (رښتیا)، په تحقیق راوړې ده ما تاسې ته څرګنده (ښکاره) معجزه له (لوري د) رب ستاسې، نو ولېږه له ما سره بني اسرائیل (چې زه یې بوځمه شام ته).

تفسیر: اکثرو مفسرینو د «حقیق» معنی په جدیر «لایق» یعنې په وړ سره کړې ده، د (علی) معنی یې په (باء) سره اړولې ده، یعنې «ځما له شانه سره همدغه خبره وړ ده؛ چې د الله تعالی په لوري کومه ناحقه او غلطه خبره ونه وایم».

ځینې د (حقیق) معنی په (حریص) کوي، لیکن محقّق شیخ الهند «رحمه الله» د «حقیق» معنی «قایم او ثابت» فرمایلې ده، چې مطلب یې داسې کیږي، چې بې له ادنی تزلزل او تذبذب په ډېرې مضبوطۍ او استقلال سره پر دې قائم او ثابت یم، چې بې له رښتیا هیڅ یو شی له خپلې ژبې ونه باسم، او د الله تعالی پیغام بې له تزیید او تنقیص څخه تاسې ته دروړسوم، او ستاسې د تخویف او تکذیب له سببه لږ څه متردد او متذبذب نه شم.

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾

وویل (فرعون): که یې ته (ای موسی !) چې راوړې دې وي کومه معجزه؛ نو راحاضره (راوړاندې) کړه هغه (ماته) که یې ته له صادقانو (رښتینو په دې دعوی خپله کې). نو وغورځوله (موسی) همسا خپله؛ نو له واره هغه اژدها وه ښکاره (چې په کې نه وو شک د چا).

وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾

او وویست (موسی نبی) لاس خپل (چې یې په ګرېوان کې کېنې تخرګ - ترخ ته وروړی وو)؛ نو ناڅاپه هغه تک سپین (ځلیدونکی د تعجب موجب) وو لپاره د کتونکو.

تفسیر: یعنې خپل لاس یې په خپل ګرېوان کې ننویست، او په خپل تخرګ (ترخ) کې یې ټینګ ونیو، او بېرته یې وویست؛ نو ګردو (ټولو) مخلوقاتو په خپلو رڼو سترګو سره ولید، چې لاس یې فوق العاده تک سپین، ډېر ځلېدونکی نوراني وو، چې د لمر په رڼا غالب شو، دغه رڼا او ځلېدل د برص د ناروغۍ یا د بل کوم شي څخه نه وو.

قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾

وویل مشرانو له قومه د فرعونه (سره له فرعونه) چې بېشکه دا (موسی) خامخا جادوګر دی ډېر پوه (چې له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوي).

تفسیر: معلومیږي چې فرعون د موسی علیه السلام له معجزاتو څخه ډېر زیات وویرېده، او ګرد (ټول) خلق یې راغونډ کړل، او لومړی ده پخپله بالذات (کما في الشعراء) او بیا د ده له لوري د ده نورو مشرانو خپلې آراء داسې اظهار کړې؛ چې «معاذ الله» موسی علیه السلام کوم لوی جادوګر او ماهر ساحر دی، ځکه هغه خوارق چې له موسی علیه السلام څخه ظاهر او څرګند شوي وو، د دوی له حسّیاتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل کوم بهتر تعبیر او توجیه دوی نشوه موندلی.

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِّنْ أَرْضِكُمْ ۚ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

غواړي (موسی) دا چې وباسي تاسې (ای قبطيانو !) له ځمکې ستاسې (چې مصر دی)، نو (وويل فرعون مشرانو ته:) څه امر (مصلحت او مشوره) کوئ تاسې؟ !

تفسير: يعنې موسی د سحر او د کوډګری په عجيبې او غريبې نندارې سره خلق خپل لوري ته متمائل کوي، او په پای (آخر) کې په وطن کې خپل اثر او اقتدار زياتوي، او د سبطيانو د آزادۍ او حمايت په نامه ګرد (ټول) قبطيان چې د دې وطن اصلي اوسيدونکي دي؛ د دوی له ملك او وطن (مصر) څخه بې برخې کوي، تاسې دغه ګرد (ټول) حالات تر خپلو ستر ګو لاندې ونيسئ ! او بيا مشوره راته راکړئ ! چې څه وکړو.

قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَـٰشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَـٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

وويل (قبطيانو فرعون ته): مهلت ورکړه دغه (موسی) ته او ورور د ده ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولوونکي (د ساحرينو). چې راولي تاته هر ساحر (جادوګر) ډېر پوه (ماهر جادوګر).

تفسير: د جرګې او مشورې په پای (آخر) کې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چې له فرعون څخه دې استدعاء وکړه شي، چې د دغو دواړو (موسی او هارون) په معامله کې له سره تلوار ونه کړه شي، د دوی د ماتولو لپاره ډېره ښه او مؤثر ځواب داسې کېدی شي، چې محصلان دې ګردو (ټولو) ولاياتو او حکومتونو (پرګنو) ته ولېږل شي، او له ګردو (ټولو) ملکو څخه دې ډېر ښه کوډګران او خورا (ډېر) لوی ساحران او جادوګران چې په سحر کې له ده څخه له حده تېر ماهر (سحّار) وي؛ سره راټول کړل شي، نو بيا دې د دوی له هغو سره يوه ښه مقابله وشي، لکه چې همداسې وکړل شول.

وَجَآءَ ٱلسَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوٓا۟ إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَـٰلِبِينَ ﴿١١٣﴾

او راغلل ساحران (جادوګران) فرعون ته، وويل دغو جادوګرانو (فرعون ته) چې: آيا بېشکه وي به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شو مونږ همدا مونږه غلبه کوونکي (پر موسی).

تفسير: د فرعون ساحرينو د ﴿إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا﴾ په ويلو سره په لومړني مجلس کې دغه خبره ښکاره (ښکاره) کړه چې د انبياوو عليهم السلام لفظ ﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ﴾ وي، او دوی د کومې کسبګرې او کاريګرې طائفې څخه نه دي.

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾

وويل (فرعون ساحرانو ته): هو ! (وي به تاسې لره مزدوري) او بېشکه تاسې به خامخا اوسئ ځما له مقربينو څخه (په مرتبه کې).

تفسير: يعنې مزدوري څه شی دی؟ هغه خو هرومرو تاسې ته درکوله کيږي، برسېره پر دې تاسې ځما د دربار په مقرّبينو کې هم داخليدونکي يئ.

قَالُوا۟ يَـٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ نَحْنُ ٱلْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾

وويل جادوګرانو چې ای موسی ! يا خو ته وغورځوه (همسا خپله) او يا دا دی چې شو مونږ هم دا مونږ (ړومبي) غورځوونکي؟ (د پړيو او همساګانو خپلو).

قَالَ أَلْقُوا ۚ فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿۱۱۶﴾

وویل موسی ساحرانو ته (تکرّماً تسامحاً معتمداً علی الله) چې وغورځوئ تاسې خپل پړي او همساګاني، نو کله چې وغورځول دوی؛ نو جادو یې وکړ پر سترګو د خلقو او وویرول دوی (دا خلق)، او راتله وکړه دوی په جادو لوی سره.

تفسیر: یعني د کوډو او سحر په زور د ګردو نندارہ کوونکو سترګې وتړلې شوې، او پر ټولو حیرت طاري شو، او عام خلق وویربدل، په بل آیت کې راغلي دي، چې هغوی خپل پړي او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، چې د هغو په اثر په هغې ځمکې کې پرته له ځغلیدونکو او یو په بل باندې سوریدونکو مارانو ځني بل هیڅ شی په نظر نه راته، ﴿يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ﴾، له دغو آیتونو ځني ښکاره شوه چې د فرعون ساحرین په دغه وخت کې کومه شعبده چې ښوولہ؛ په هغې کې له سره د ماهیّت قلب نه دی واقع شوی، بلکه هغه تش یو تخیّل او نظر بندي وه.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿۱۱۷﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۱۸﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿۱۱۹﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿۱۲۰﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۲۱﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿۱۲۲﴾

او وحي (حکم) مو ولېږه موسی ته داسې چې وغورځوه ته همسا خپله (بیا ده وغورځوله او ښامار شو)، نو ناڅاپه دغې همسا ښوی تېرول (نغړودل) هغه شیان چې جوړ کړي وو دغو (جادوګرانو په جادو سره) نو ثابت (او د پاسه) شو حق، او باطل (ورک) شو هغه څه چې وو دوی چې کول به یې. نو مغلوب شول دا (ساحران) په هغه ځای کې او وګرځېدل دوی خوار سپک. او وغورځول شول ساحران په دې حال کې چې سجده کوونکي وو. وویل جادوګرانو ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو. (په) رب د موسی او (رب د) هارون.

تفسیر: د ﴿وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ﴾ لفظ دا راښیي، چې داسې یو قوي حال پر دوی باندې طاري شوی وو، چې د هغه په لیدلو سره دوی ته پرته له استسلام څخه بله چاره نشوه پاتې، دلته د الهي رحمت څه ستاینه او توصیف وکړ شي؟ وګورئ هغه خلق چې همدا اوس د الله تعالی له انبیاوو علیهم السلام سره د جنګ او جګړې او مقابلې لپاره دربدلي وو؛ وروسته له دې نه چې خپل سرونه یې له سجدې څخه پورته کړل، أولیاء الله شوي وو، (چې هغه همدغه ساحران د فرعون وو).

﴿قَالُوا آمَنَّا﴾ الآیه - «وویل جادوګرانو: ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو، رب د موسی او رب د هارون»، څرنګه چې فرعون خپل ځان ته ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ﴾ ویل، نو دلته له ﴿بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره د ﴿رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾ ویلو ته هم ضرورت پیدا شو، په دې سره دغه لوري ته هم اشاره وشوه، چې بېشکه د ګرد جهان پروردګار او پالونکی همغه ذات دی چې د خپل خاص قدرت سره یې موسی او هارون علیهما السلام بې د ظاهري اسبابو له توسط څخه د دنیا پر لویو متکبرینو په داسې یو محیّر العقول صورت علی رؤوس الأشهاد غالب او بریالي (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُم بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۱۲۳﴾

وویل فرعون: آیا ایمان راوړ تاسې په دغه (موسی) پخوا له هغه چې اذن (اجازه) وکړم زه تاسې ته، بېشکه دا کار خامخا یو مکر (فرېب) دی چې مکر (بنا) کړی دی تاسې هغه په دې ښار

کې؛ لپاره د دې چې وباسئ تاسو له دې ښاره اهل د دې، نو ژر به پوه شئ تاسې (چې زه څه درسره کوم؟).

تفسیر: یعني دغه تاسې خو د کوډګرانو (ساحرانو) یوه غوره جرګه (اتحادیه) یئ، غالبا موسی ستاسې لوی استاذ دی، چې هغه مو د مخه استولی دی، او بیا تاسو ګردو هغه ته ځانونه پرېږده او مغلوب کړل، چې عام خلق ترې متأثر او وډار شي، د دغې ژورې پلمې (پلان) او پټ سازش نه ستاسې مقصود دا دی چې د دغه وطن اصلي اوسیدونکي قبطیان ترې وباسئ، او تاسې سبطیان او اسرائیلیان په خپله پرې متصرفان شئ، او د مصر سلطنت اشغال کړئ، دغه وینا فرعون ځکه وکړه، چې پر خپلې دغې لویې ماتې پرده واچوي، او له خلقو څخه ناپوهان او بېراګان (بې عقله) جوړ کړي: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ﴾ مګر له هغه شي نه چې فرعون او فرعونیان ویرېدل؛ بالآخره همغه د الله تعالی په تقدیر ورپېښ شو: ﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص (۶) آیت (۱) رکوع).

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱۲۴﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿۱۲۵﴾

خامخا به پرې کړم زه هرومرو (خامخا) لاسونه ستاسې او پښې ستاسې سره مخالفې، بیا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسې ټول. وویل جادوګرانو: بېشکه مونږ په لوري د رب خپل بېرته ورتلونکي یو (پس له مرګه نو پروا نه لرو، ستا له دغه تعذیبه).

تفسیر: ساحرین د توحید او د لقاء الله د تمنّا په جذبه کې وو، جنت او دوزخ ګواکې د دوی سترګو ته حاضر وو؛ نو ځکه دوی له دغو ویرولو او ډارولو څخه بیخي بې خوفه او بې پروا شوي وو، دوی په زړورتیا او لوړه وینا سره وویل: «مونږ هیڅ پروا نه کوو، که ته هره سزا چې مونږ ته راکړې؛ هغه پر مونږ تېرېږي، او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضرېږو، ای فرعونه ! ته دې خپل پت او سیاست وساته ! پر مونږ باندې د اخروي عذاب په مقابل کې دنیوي عذاب ډېر آسان دی، د پاک الله د رضاء او خوښې او رحمت په لاره کې ډېر لوی لوی تکالیف او مصائب هم د عاشقانو لپاره آسان دي.

وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿۱۲۶﴾

او عیب نه ګڼې (ته ای فرعونه !) له مونږ مګر دغه کار چې ایمان راوړی دی مونږ په آیتونو د رب خپل کله چې راغله مونږ ته، ای ربه ځمونږ ! راتوی کړه پر مونږ صبر، او مړه کړه مونږ په داسې حال کې چې مسلمانان یو (یعني خاتمه مو په اسلام کړه).

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ
قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿۱۲۷﴾

او وویل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آیا (ته) پرېږدې موسی او قوم د ده لپاره د دې چې فساد وکړي دوی په ځمکه (په ملک د مصر) کې، او پرېږدي (عبادت) ستا او د خدایانو (بتانو) ستا؟ وویل فرعون: ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوی (چې نسل یې ورک شي) او ژوندي به پرېږدو مونږ ښځې (لوڼې) د دوی (خپل خدمت ته)، او بېشکه مونږ (قبطیان) د پاسه د دغو (سبطیانو) زورور یو.

تفسير: ﴿وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَ﴾: «او پرېږدي عبادت ستا او د معبودانو «بتانو» ستا؟»، فرعون خپل ځان لوی معرفي کړی وو، غالباً ده د دغه موهوم «علويّت» د ثبوت لپاره څه ادنی ارباب هم تجويز کړي وو، لکه چې د ﴿وَءَالِهَتَكَ﴾ کلمه د همدې مطلب مؤيده ده.

ځيني وايي چې: دغه بتان د غوايي او نورو اشياوو مجسّمې وې، ځيني وايي چې: په دغه کلمه يې لمر او ستوري اراده وو، د ځينو په نزد فرعون خپلې مجسمې روغې کړې وې، او د عبادت لپاره يې پر خلقو ويشلې وې، هر شی چې وو بلا ورپسې، خو د فرعون مقصدا دا وو ، چې ګرد (ټول) خلق ده ته (رب أعلى) او نورو ته (أدنى رب) ووايي، او په ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى﴾ ويلو سره به يې د الله تعالى د وجود نفي کوله ـ (العياذ بالله).

قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱلْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

وويل موسی قوم خپل ته (لپاره د تسلی) مدد وغواړئ له الله څخه، او صبر کوئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، بېشکه چې دغه ځمکه خاص الله لره ده، وارث ګرځوي (الله) د دې (ځمکې) هغه څوک چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو څخه او عاقبت (ښه خاتمه) پرهېزګارانو ته (له کفر او معاصي څخه) ده.

قَالُوٓا۟ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِنۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

وويل بني اسرائيلو (موسی ته) چې: ايذاء رسولې شوې ده مونږ ته پخوا له هغه چې راغلی وې ته (ای موسی !) مونږ ته، او وروسته د هغه چې راغلې ته مونږ ته، وويل (موسی): نژدې ده چې رب ستاسې هلاک کړي دښمن ستاسې، او خليفه کړي تاسې په دغې ځمکې (ملک د مصر يا شام کې پس له هلاکه د قبطيانو)؛ بيا به وګوري (الله) چې څرنګه عمل کوئ تاسې (شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصيان؟ چې هغسې جزا درکړي).

تفسير: شاه صاحب وايي چې: «دغه کلام د مسلمانانو د آورولو لپاره نقل شوی دی، دغه سورت مکي دی، او په دغه وخت کې مسلمانان هم داسې مظلومان وو، د نورو د خبرو په منځ کې يې همداسې يو زېری او بشارت دوی ته واوراوه.

وَلَقَدْ أَخَذْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلْحَسَنَةُ قَالُوا۟ لَنَا هَٰذِهِۦ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا۟ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ ۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

او خامخا په تحقيق نيولي وو مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطی سره او په نقصان سره د مېوو؛ لپاره د دې چې پند واخلي دوی. نو کله چې به راغله دوی ته حسنه (ښېګڼه «فائده») پراخي او غنا) نو ويل به دوی چې مونږ لره ده هم دا (يعني له مونږه سره لايقه ده دغه ښېګڼه «فائده») او که وبه رسېدله دوی ته سيئه (کومه بدحالي لکه قحط او فقر) نو بدفالي به يې نيوله په موسی باندې او په هغه چا چې وو به له ده سره (له مسلمانانو)، واورئ ! خبردار شئ ! بېشکه همدا خبره ده چې

سبب د بدفالۍ د دوی په نزد د الله دی، ولیکن زیات د دوی نه پوهیږي (په دې چې سبب يې د دوی اعمال دي).

وَقَالُوا۟ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِۦ مِنْ ءَايَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

او ویل به دوی (موسی ته) هر شي چې راوړې ته مونږ ته هغه (شی) له دلیل (معجزې) څخه لپاره د دې چې جادو وکړې ته پر مونږ باندې په هغه سره؛ نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکي (په نبوت).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کې به دوی داسې ویل چې: هر څومره سخت جادو چې ته پر مونږ وکړې، او سم له خپله خیاله سره هومره معجزې چې مونږ ته راوښیې؛ مونږ په هیڅ ډول ستا خبرې نه منو.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

نو ولېږل مونږ (آفتونه په وار وار) پر دوی طوفان (د اوبو یا د مرګ) او ملخان او سپږې (یا ورږې یا کنې یا بروړې) او چونګښې (چیندخې) او وینې، حال دا (چې دغه شیان) دلائل وو واضح سره بېل بېل کړی شوي نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم ګناهګاران.

تفسیر: پس ولېږل مونږ پر دغو باندې پنځه آفتونه وار په وار:

(۱): د باران او سیلاو طوفان وو، چې اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې ورېده، چې د قبطیانو په کورونو او فصلونو کې دومره اوبه ودرېدې؛ چې په ولاړې به یې تر مری رسېدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو، او هلکان به یې په هسکو (وچتو) ځایونو کې کېنولي وو، او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې، او په هغو کې به یو ټکی اوبه هم نه ننوتلې، یا د طاعون له وجې د موت طوفان علی اختلاف الأقوال.

(۲): ملخ وو، چې دا هم یوه هفته پرې مسلط وو، او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لاړې یې ټول وخواړه، او د سبطیانو په کورونو کې یو هم نه وو ننوتلی.

(۳): کنې یا ورږې یا پیاده ملخ وو، چې د دوی په طعام او په شرابو او په کتغ او نګولي کې به لوېدل، او په جامو کې به یې ګرځېدل، او چیچل به یې، او دا هم یوه هفته وو، له «قمل» څخه مراد بروړه «بتوکه، پېتکه» منګوړ (خمنه‌ک) او کنې وي لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم لیکلي دي، یا سپږې یا هغه نور چنجیان دي؛ چې په غَلو، دانو، او مېوو «په تېره بیا په ګنیو» کې پیدا کیږي، او په هغو سره غله او نور خرابیږي، یا په بدن کې سپږې یا په کالیو (کپړو) کې او بزې (کویه) لویږي، یعنې د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کې خوځندې او سپږې ولوېدې، او په غَلو کې یې بتوکې څرګندې شوې.

(۴): چونګښې (چیندخې) وې، او دا هم یوه هفته وې، چې په جامو او په طعام او د نګولیو په کټوو کې او په بسترو کې او په خولو د دوی کې به په وخت د خبرو به وتې او ننوتې.

(۵) وینې وې، چې اوبه د دوی بیخې وینې شوې، تر دې حده پورې چې که قبطي او سبطي (اسرائیلي) به په یوه لوښي سره جمع شول، نو پر همغه یو جام کې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې، او که فرعوني به

د اسرائيلي له خولې اوبه راوويستې، نو د ده په خوله کې به وينې شوې، په دې حال کې چې «دا پنځه واړه نښې وې، ځمونږ د قدرت جدا کړی شوی یو له بله، چې د هرو دوو تر منځه به یوه میاشت فاصله وه، او هره یوه چې به پرې راغله؛ نو ډېرې سختې سختې وعدې به يې وکړې، چې دا آفت را څخه لرې کړه، نو ایمان به دربانديې راوړو، بيا چې ترې پورته به شو؛ نو ويل به يې چې: ته ډېر لوی جادوګر يې، پس کبر وکړ دوی او سرکش شول له فرمانه ځمونږ، او وو دوی قوم مجرمان معاندان چې سره له ظهوره د آیتونو هم ایمان نه راوړي».

﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۖ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾﴾

او کله چې واقع شو پر دغو (فرعونيانو) کوم عذاب (له دغو ذکر شويو عذابونو) ويل به دوی: ای موسی ! دعا وکړه لپاره ځمونږ له رب خپل څخه په هغه سره؛ چې وعده يې کړې وه له تا سره، قسم دی خامخا که لرې کړ تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا (مونږ) به ایمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولېږو له تا سره بني اسرائيل (چې بېرته يې خپل وطن ته بوځې).

تفسير: يعني د دعاء هغه مؤثرې طريقې چې پاك الله تاسې ته درښوولې دي؛ په همغه شان سره دعا وکړه ! يا د ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ مطلب دا دی چې د خپل نبوت په وسيله دعا وکړه ! ګواکې د عهد اطلاق پر نبوت وشو، او ممکن دي له ﴿بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ څخه هغه عهد مراد وي؛ چې انبياوو عليهم السلام په واسطه له اقوامو سره کولې شي، چې که تاسې له کفر او تکذيبه مخ واړوئ؛ نو الهي عذاب به هم له تاسې پورته کيږي. والله أعلم.

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾﴾

نو کله چې لرې کړ مونږ له دوی څخه دغه عذاب (او مؤخر مو کړ) تر هغې نېټې پورې چې دوی رسيدونکي وو هغې ته؛ ناڅاپه دوی هغه وعده ماته کړه.

تفسير: يا خو له دې مودې څخه تر موت او تر غرقېدلو پورې موده مراد ده، يا ممکن له يوې بلا څخه وروسته د بلې بلا تر راتلو پورې وخت مراد وي.

﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾﴾

پس اراده د بدل اخيستو وفرمايله مونږ له دوی څخه؛ نو غرق کړل مونږ دوی (ټول له ځرمې) په بحر (درياب کې) په سبب د دې چې دوی به تکذيب کاوه په آيتونو ځمونږ، او وو دوی له هغو (آيتونو څخې) غافلان (چې فکر به يې په کې نه کولو).

تفسير: ځينو مفسرينو د «رجز» معنی په طاعون سره کړيده، لکه چې په ځينو احاديثو کې هم ددې لفظ اطلاق پر طاعون سره شوی دی، ليکن اکثرو مفسرينو دغه آيتونه د پخوانيو آيتونو بيان ګرځولې دي.

﴿وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾

او وروسته له پخوانيو قبطيانو څخه په ميراث ورکړه مونږ هغه قوم (د بني اسرائيلو) ته چې وو دوی چې کمزوري ګڼل کېدل په مشرقي (اطراف د) ځمکې او مغربي (اطراف د) ځمکې هغې چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې (چې شامات دي).

تفسیر: د اکثرو مفسرینو په نزد له دغې ځمکې څخه مراد د (شام) ملك دی، چې په هغه کې الله تعالی ظاهري او باطني ډېر بركات په وديعت ايښي دي، ظاهر خو يې دا دی، چې ډېر زرغون، ودان، حاصل خېز، ښکلی، او خورا (ډېر) لوړ او ګټور (مملکت) دی، او باطن يې دا دی چې د ډېرو انبياوو عليهم السلام مسکن ګرځولی شوی دی.

کله چې بني اسرائيل له مصر ځنې ووتل، نو تر يوې مودې پورې د «تيه» په صحرا (ميره) کې سرګردانه ګرځېدل، لکه چې ذکر يې پخوا تېر شو، بيا له يوشع عليه السلام سره ملګري شول، او له «عمالقه» وو سره يې جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملک «شام» وارثان وګرځېدل.

ځينو مفسرينو له دغې ځمکې څخه مصر مراد کړی دی، يعنې د فرعونيانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بني اسرائيل د مصر د حکومت وارثان وګرځول، چې په آزادۍ او خپلواکۍ او استقلال سره ترې متمتع شي او ګټور شي، کما قال الله تعالى: ﴿كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ۝ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۝ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَٰكِهِينَ ۝ كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَٰهَا قَوْمًا ءَاخَرِينَ﴾ (٢٥ جزء د دخان سورت له (٢٥) تر (٢٨) آيت پورې، (١) رکوع)، ﴿وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ۝ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (٢٠ جزء د القصص سورت (٥ - ۶) آيت پورې، (١) رکوع).

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ ٱلْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُۥ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ۝

او پوره شوه كلمه (او وفاء ته ورسېده وعده) د رب ستا چې نېکه ده (دا احسان) پر بني اسرائيلو په سبب د صبر کولو د دوی (پر ظلمونو د فرعونيانو)، او خرابې کړې مونږ هغه (کلکې ودانۍ) چې وې چې ودانولې به فرعون او قوم د ده، او هغه (پخې پخې ودانۍ) چې وو دوی چې لوړولې به دوی (هغه).

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ۝ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

او تېر کړل مونږ بني اسرائيل له بحره، نو راغلل دوی پر يوه قوم چې تل به ولاړ وو په (عبادت د) بتانو چې وو دوی لره، نو وويل (بني اسرائيلو): ای موسی! جوړ کړه مونږ لره (هم) يو معبود لکه چې دي دوی لره معبودان، ووېل (موسی): بېشکه تاسې داسې يو قوم يئ چې نه پوهېږئ (چې بت پرستي د عاقلانو کار نه دی). بېشکه دغه (بت پرستان) هلاک (او مات) دی هغه دين چې دوی په هغه کې دي، او باطل (غلط) دی هغه عمل چې وي دوی چې کوي (يې).

ترجمه: ځيني وايي چې: دغه د (لخم) د قبيلې سړي وو، او ځينو (کنعاني عمالقه) د دې مصداق ګرځولي دي، وايي چې دغه بتان د غوا په شکل وو، والله أعلم.

کله چې بني اسرائيلو دغه بت پرستي وليده؛ نو موسی عليه السلام ته يې وويل چې: «مونږ ته هم داسې بتان جوړ کړه چې مونږ يې عبادت وکړو، لکه چې شته دوی ته بتان چې عبادت يې کوي»، نو وويل موسی عليه السلام: «بېشکه تاسې داسې قوم يئ چې ناپوهي کوئ چې بې له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ»، يعنې د حق تعالی د عظمت له شان او د ده له تنزيه او تقديس څخه تاسې بيخي ناپوه او جاهلان ښکارئ.

﴿قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ۝١٤٠﴾

وويل (موسی): آیا بې له الله ولټوم زه تاسې ته (بل) معبود؛ حال دا چې هم دغه الله فضیلت درکړی تاسې ته (غوره کړي یې يئ) پر ګردو (ټولو) خلقو (د زماني خپلې).

﴿وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۖ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ۝١٤١﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړی وو مونږ (نیکونو د) تاسې ته له تابعانو د فرعون، چې رساوه به یې تاسې ته سخت عذاب، چې وژل به یې ځامن ستاسې (چې نسل مو قطع شي)، او ژوندی به یې پرېښودې ښځې (لونې) ستاسې (لپاره د خدمت)، او په دغه (عذاب یا نجات یا ګردو کې نعمت یا مصیبت یا) ازمېښت وو له (طرفه د) رب ستاسې څخه ډېر لوی.

تفسیر: د دې آیت تفسیر په (اول جزء د البقرة په (۴۹) آیت (۶) رکوع) کې پخوا لیکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي، یعني هغه پاک الله چې همدا اوس یې پر تاسې داسې عظیم الشأن احسان فرمایلی دی، نوآیا تاسې ولې د هغه له درباره باغي کېږئ؟ او ترې مخ آړوئ؟ او لرګیو او تیږو او نورو شیانو ته ولې تاسې خپل سرونه ښکته کوئ؟ .

﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ۝١٤٢﴾

او (یاد کړه هغه وخت چې) وعده کړې وه مونږ (لپاره د ورکولو د تورات) له موسی سره دېرش شپې، او بیا پوره کړې مونږ هغه دېرش شپې په لسو (نورو)، نو پوره شوه وعده د رب د ده څلوېښت شپې (او ورځې)، او وویل موسی ورور خپل هارون ته: (طور ته د خپل تګ په وخت کې د تورات او مناجات لپاره) چې: خلیفه اوسه ځما په دې قوم ځما کې (په غیاب ځما) او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لارې د مفسدانو.

تفسیر: له شروع څخه تر دېرشو ورځو پورې ضروري او لازمي میعاد به ګرځولی شوی وي، او د څلوېښتو ورځو پوره کول به له اختیاري او استحبابي حیثیته د اصلي میعاد د تکمیل او تتمیم په ډول (طریقه) ټاکلي (مقرر) شوی وي، لکه چې شعیب علیه السلام موسی علیه السلام ته د خپلې لور د ورکولو په وخت کې فرمایلي وو: ﴿قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَىٰ أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ ۖ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ ۖ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۲۷) آیت (۳) رکوع).

او ځمونږ د زماني ځینې مصنفین وایي چې: اصلي میعاد همدغه څلوېښت شپې وې، لکه چې د البقرة په سورت کې مذکور دي، او دلته په ﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ﴾ کې ورته اشاره کړی شوې ده، دا د هغو څلوېښتو ورځو د بیان یو اسلوب دی، چې مونږ د دېرشو شپو وعده کړې وه، چې د هغه تتمه لس ورځې نورې هم وې، څو اشاره وشي چې یوه پوره میاشت د «ذي القعدة الحرام» لس شپې نورې هم ورزیاتې کړی شوې دي، چې په دغه ډول د «ذي القعدة الحرام» په اوله کې اعتکاف شروع او په لسمه د «ذي الحجة الحرام» تمام شو، لکه چې له اکثرو أسلافو ځنې همدا منقول دي، والله أعلم.

وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرٰىنِى وَلٰكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرٰىنِى ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۴۳﴾

او کله چې راغی (راورسېد) موسی موعُود وخت څمونږ ته، او خبرې وکړې له دغه (موسی) سره رب د دغه (موسی)، نو وویل (موسی): ای ربه څما ! وښیه ماته (ځان خپل) چې زه وګورم تاته، وفرمایل (الله): له سره به ونه وینې ته ما (په دنیا کې)، ولیکن وګوره ته (دې) غره ته که قرار پاتې شو هغه (غر) په ځای خپل کې؛ نو ژر به ته هم وویني ما، نو کله چې ورښکاره شو رب د دغه (موسی) غره ته (د کچې ګوتې په اندازه)؛ نو ویې ګرځاوه هغه (غر) ذرې ذرې (برابر له ځمکې سره خاوره)، او پرېووت موسی بېخوده (له ډېره هیبته نو کله چې په خود شو (موسی نو ویې) ویل: چې پاکې ده تاته (یا الله له ټولو عیبونو)، توبه مې وویسته تاته، او زه اول د مؤمنانو یم (په زمانه خپله په نه لیدلو ستا په دنیا کې).

تفسیر: د څلوېښتو ورځو له پوره کېدو څخه وروسته حق تعالی په کوم مخصوص او ممتاز رنګ سره موسی علیه السلام ته د مکالمې شرف وروباښه، په دې وخت کې موسی علیه السلام ته د کلام الله د بلا واسطې اورېدلو څخه ډېر زیات خوند او لذت حاصل شو، نو د اشتیاق له کماله د متکلم د لیدلو آرزو او تمنّا یې وکړه، او ترې یې غوښتنه وکړه، چې ﴿رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ﴾ ای ربه ! څما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لرې کړه ! او خپله نوراني او دیدار وجه دې بې حجابه راوښیه، چې زه یې یو ځلې لږ ووینم !.

﴿قَالَ لَن تَرٰىنِى﴾: وفرمایل الله: له سره به ته ونه وینې ما په دنیا کې، یعنې په دنیا کې به هیڅ مخلوق دغه فاني وجود او فاني قواوې د هغه ﴿ذُو الْجَلٰلِ وَالْإِكْرَامِ﴾ او «لم یزل او لا یزال» د لیدلو تحمل ونشي کولی، له دې نه ثابته شوه؛ چې په دنیا کې هر چا ته پخوا له مرګ څخه د الله تعالی د لقاء او دیدار شرف حاصلېدل شرعا ممتنع دي، اګر که عقلا ممکن هم وي، څمونږ د «أهل السنت و الجماعت» عقیده همدا ده، چې د باري تعالی رؤیت په دنیا کې عقلا ممکن او شرعاً ممتنع الوقوع دی، او په آخرت کې د هغه وقوع په قطعي نصوصو سره ثابت دی.

قَالَ يٰمُوسٰىٓ إِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِى وَبِكَلٰمِى فَخُذْ مَآ ءَاتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشّٰكِرِينَ ﴿۱۴۴﴾

وفرمایل (الله چې مه خپه کېږه په نه لیدلو څما او نعمتونه مې یاد کړه) ای موسی ! بېشکه ما غوره کړی یې ته پر ټولو خلقو (د زمانې ستا) په پیغامونو خپلو او تا سره په خبرو کولو خپلو سره (بې له واسطې)؛ نو ونیسه ! هغه څه چې درکړي مي دي تاته او اوسه له شکر ایستونکو.

تفسیر: یعنې که لیدل ونشول خیر دی ! دغه شرف او امتیاز خو لږ شی نه دی؛ چې ته مې خپل رسول وګرځولې، او تورات مې درعطا کړ، او بلا واسطه مې درسره کلام وفرمایه، نو هغومره عطا او احسانات چې څمونږ له لوري پر تا شوي دي؛ هغه نورو ته وسپاره ! او په هغو بندګانو کې شامل شه ! چې الله تعالی د شاکرینو په امتیاز سره هغوی ممتاز فرمایلي دي.

وَكَتَبْنَا لَهُۥ فِى ٱلْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَىْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا۟ بِأَحْسَنِهَا ۚ سَأُو۟رِيكُمْ دَارَ ٱلْفَـٰسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

او ليكلي وو مونږ دغه (موسى) ته په تختو (د تورات) کې له هر (ديني) شي ځنې موعظه (پند) او تفصيل لپاره د هر شي (له احكامو) (بيا مو وفرمايل موسى ته): پس واخله دا (تختې د تورات) په كامل قوت (زور، عزم، كوښښ) سره او امر (حكم) وكړه قوم خپل ته چې ونيسي (عمل وكړي) په ډېر غوره (احكامو) د دې، ژر به وښيم زه تاسې ته ځاى د هستوګنې د فاسقانو.

تفسير: ځينې وايي چې تورات شريف پر دغو تختو باندې ليكلي شوي وو، د ځينو علماوو خيال داسې دى، چې دغه تختې پر تورات علاوه وې، چې د تورات له نزوله پخوا ورمرحمت شوې وې، په هر حال د الله جل جلاله ليدل ور په برخه نشوه، هغه خپګان، او تأثر چې موسى عليه السلام ته د الله جل جلاله سره د نه لقاء له كبله حاصل شوى وو؛ د هغه تلافي او جبران يې د الواحو په عطا سره وفرمايل، چې په كې هر ډول نصائح او د ګردو (ټولو) ضروري احكامو تفصيلات وو (ابن كثير).

تنبيه: د ﴿بِأَحْسَنِهَا﴾ له لفظ څخه يې يا خو پر دغې خبرې تنبيه فرمايلې ده، چې په هغو کې ماسوا له (أحسن) څخه بل هيڅ شى نه وو، يا خو هغه احكام چې په كې وركړى شوي دي، ګرد (ټول) يې في حدّ ذاته ښه دي، مګر ځينې يې له ځينو څخه أحسن دي، مثلا له ظالم ځنې انتقام او بدل اخيستل جائز او حسن دي، ليكن صبر كول او بخښل يې عزيمت او احسن دى، ګواکې بني اسرائيل يې د عزايمو او مندوباتو په اكتساب باندې مأمور كړل، چې په هغو کې ډېره سعي او كوښښ وكړي، او د پاك الله پوره امر منونكي شي، او كه نافرمانې وكړي؛ نو دوى ته د نافرمانانو كورونه ورښوول كيږي، يعنې په آخرت کې دوزخ، او په دنيا کې تباهي او رسوايي (أعاذنا الله منهما).

ابن كثير او بغوي او ځينو نورو د نافرمانانو له كورونو ځنې مصر يا شام مراد كړى دى، چې د نافرمانانو فرعونيانو او عمالقه وو ملكونه وو؛ نو په دغه تقدير به دغه آيت د بني اسرائيلو لپاره بشارت وي، چې كه په پوره ډول سره فرمانبرداري وكړئ، نو د نافرمانانو ملك به تاسې ته دركول كيږي، والراجح الأول كما رجحه «ابن كثير».

سَأَصْرِفُ عَنْ ءَايَـٰتِىَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَإِن يَرَوْا۟ كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا۟ بِهَا وَإِن يَرَوْا۟ سَبِيلَ ٱلرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوْا۟ سَبِيلَ ٱلْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَكَانُوا۟ عَنْهَا غَـٰفِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ژر به واړوم (زه له قبلولو د افاقي او انفسي) آيتونو خپلو څخه هغه كسان چې تكبّر كوي په ځمكه کې په ناحقه سره، او كه ووينې (دغه متكبران) هر قسم آيت (د قرآن يا د نبوّت معجزې نو) نه راوړي ايمان پر هغو (عنادا)، او كه ووينې لاره د رشد (طريقه د هدايت خپل الله او جنت ته)؛ نو نه نيسي دوى هغه لاره (او نه ځي پر هغه طريقه) او كه ووينې دوى لاره د ګمراهۍ نو نيسي دوى هغه لاره (او طريقه د تګ خپل او ځي پرې)، دغه (ګرځېدل له سمې صافې لارې) په سبب د دې دي؛ چې دوى نسبت د دروغو كړى وو آيتونو ځمونږ ته، او وو دوى له هغو (آيتونو) څخه غافلان (بې خبره چې فكر به يې په كې نه كولو).

تفسير: يعنې هغه خلق چې د الله تعالى او د رسول صلى الله عليه وسلم په مقابل کې ناحقه تكبر كوي، او دوى ته نخوت او غرور اجازه نه وركوي؛ چې د الله جل جلاله احكام ومنې، مونږ به هم د دوى زړونه د خپلو آيتونو له لورې وراګرځوو، چې په آينده کې له هغوى ځنې د ګټې توفيق ونه مومې.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴۷﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو يې کړی دی آيتونو ځمونږ ته او ملاقات د آخرت ته؛ خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشي جزا ورکولی دوی ته مګر جزا د هغه عمل چې وو دوی چې عمل به (يې) کولو.

تفسير: يعني د الله تعالى په احکامو باندې به د تللو توفيق نه مومي، او هغه کارونه چې له خپله عقله يې کوي، هغه به د الله تعالى په دربار کې نه قبليږي، دوی څه چې کوي هم هغه به ګالي (برداشت کوي)، او څه چې کري هم هغه به ريبي، پاتې شوه د دوی بې اساسه نېکۍ؛ د هغو هر هغه بدل چې دوی ته رسېدونکی دی، هغه به په همدغې دنيا کې دوی ته وروروسيږي.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿۱۴۸﴾

او ونيوه (جوړ کړ) قوم د موسى وروسته (د تللو) د ده (ميقات ته) له زېوراتو (ګاڼو) خپلو خُسی مجسم، چې ده لره غږ وو لکه د خُسي (جوړ يې کړ لپاره د عبادت)، آيا نه ليدل (نه پوهېدل) دوی چې بېشکه دغه (خُسی) خبرې نه کوي له دوی سره، او نه ښيي دوی ته هيڅ لاره، ونيو دوی هغه (خُسی په الوهيت سره)، او وو دوی ظالمان (پر خپلو ځانونو).

تفسير: دغه ګاڼې (زېورات) چې ويلي «ذوب» شوي وو، او د خسي مجسمه ترې جوړه شوې وه، په اصل کې د فرعون د قوم يعنې د قبطيانو وې، چې له هغوی څنې پاتې او د بني اسرائيلو په لاسونو کې لوېدلې وې، لکه چې د «طه» په سورت کې راغلي دي: ﴿حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ﴾.

﴿جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ﴾ الآيه - د «طه» په سورت کې به د دې خسي مفصله قصه راشي، دلته يې د دوی پر حماقت او سفاهت باندې تنبيه ورکړې ده، چې هغوی يو له خپله ځانه جوړې شوې مجسمې څنې، د خُسي په غږ آورېدلو باندې مفتون شوي دي، او هغه خسی خپل معبود ګڼي، حال دا چې په دغه بې معنی غږ کې نه کوم کلام وو، او نه څه خطاب، نه ديني او دنيوي هدايت او نه منفعت ترې حاصلېده، داسې يو تش صورت خو يو شی د انسانيت درجې ته هم نشي رسولی.

دا لا څه چې د هغه په وسيله انسانان د الله تعالى جل وعلا د معرفت تردرجې پورې خپل ځانونه ورسوي، نو دغه ځومره لوی ظلم او بې موقع کار دی، چې د يوه معمولي ساکښ (ذي روح) مجسمې ته معبود وويل شي، خبره خو دا ده چې دغه قوم ته لا له پخوا د داسې بې موقعو خبرو کولو عادت پيدا شوی وو، لکه چې پخوا له دې نه د ﴿اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾ غوښتنه يې له موسى عليه السلام څخه کړې وه.

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۱۴۹﴾

او کله چې پښېمانه شول (په عبادت د خُسي باندې) او پوه شول چې بېشکه دوی په تحقيق ګمراه شوي دي؛ نو ويې ويل: قسم خامخا که رحم ونه کړي پر مونږ رب ځمونږ، او بخښنه ونه کړي مونږ ته (رب ځمونږ نو) خامخا به شو مونږ هرومرو له زيانکارانو.

تفسیر: ځینو د ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ﴾ ترجمه داسې هم کړېده: «او کله چې وغورځولې شو خپګان او پښیمانی په لاسونو د دغو بنی اسرائیلو کې، یعنې په دې کار خپل ډېر پښېمان شول».

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ غَضۡبَٰنَ أَسِفٗا قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓۖ أَعَجِلۡتُمۡ أَمۡرَ رَبِّكُمۡۖ وَأَلۡقَى ٱلۡأَلۡوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِۚ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ إِنَّ ٱلۡقَوۡمَ ٱسۡتَضۡعَفُونِي وَكَادُواْ يَقۡتُلُونَنِي فَلَا تُشۡمِتۡ بِيَ ٱلۡأَعۡدَآءَ وَلَا تَجۡعَلۡنِي مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١٥٠

او کله چې بېرته راغی موسی (د طور له غره) قوم خپل ته په دې حال کې چې ډک وو له ډېر قهر او غصې افسوس کوونکی، وویل (موسی قوم خپل ته): بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما (دا خلافت دی) وروسته له ما، آیا تلوار وکړ تاسې (په دې شرک سره او پرېښود تاسې حکم) امر د رب خپل، (نو تاسې داسې ولې وکړه) او وغورځولې (موسی هغه) تختې (د تورات له جهته د غضبه لپاره د حمایت د دین) او ویې نیوه سر د ورور خپل چې راښکود یې هغه ځان خپل ته، نو وویل (هارون موسی ته ای) ځویه د مور ځما! بېشکه چې (دغه) قوم ضعیف کړی ووم زه، او نژدې وو دوی چې وژلی یې وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره!.

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام له «طور» څخه بېرته راغی؛ له غصې ډک وو، ځکه چې الله تعالی په همغه «طور» کې موسی علیه السلام ته خبر ورکړی وو، چې د «سامري» له لاسه ستا قوم ګمراه شو، د دې خبرې له اورېدلو څخه موسی علیه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.

﴿قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓ﴾ «وویل موسی: بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما وروسته له ما دا خلافت دی»، یا وویل موسی قوم خپل ته: «بد کار دی دغه عبادت د خُسي چې کړی دی تاسې پس له تګه (تلو) ځما د طور غره ته».

دغه خطاب د خسي عبادت کوونکو ته وو، یعنې وروسته له ما څخه تاسې په ښه ډول ځما نیابت وکړ؟! «بلکه ومو نه کړ»، د هغې خبرې په نسبت چې ما پر تاسې زیات تأکید کړی وو، (یعني د الله تعالی توحید او تفرید)؛ تاسې د هغه په ځای دخسي مجسمه ودروله، او د هغه په نسبت مو داسې وویل: ﴿هَٰذَآ إِلَٰهُكُمۡ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ﴾، یعنې «في الحقیقت همدغه ستاسې او د موسی معبود دی»، او ممکن دی چې دغه خطاب هارون علیه السلام ته هم وي، چې تا ځما د هغه نیابت حق چې ﴿ٱخۡلُفۡنِي فِي قَوۡمِي﴾ مې درته ویلی وو، او هغه مې درسپارلی وو؛ په ښه شان سره ادا نه کړ، او د دوی مخه دې ونه نیوله، او په ټینګه سره دې د دغې فتنې مقابله ونه کړه، لکه چې د «طه» په سورت کې په تفصیل سره راځي.

﴿قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ﴾ الآیه ـ نو «وویل هارون: ای ځویه د مور ځما! بېشکه چې دغه قوم ضعیف کړی وم زه، او نژدې وو چې دوی وژلی وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره».

اګر که هارون علیه السلام د موسی علیه السلام سکه ورور دی، مګر د مور د نسبت له یادولو څخه مقصد د نرمی، شفقت او مهربانی په لوري د موسی علیه السلام اړول دي.

دې آیت کې د هارون علیه السلام دمعذرت بیان دی، حاصل یې داسې دی: «ما سم له خپله مقدوره بني اسرائیل ډېر وپوهول، لیکن دوی ځما حقاني خبرو ته هیڅ غوږ کېنښود، او برسېره پر هغه ځما د وژلو لپاره هم تیار شول، اوس تاسې په دغې معاملې کې هغوی پر ما مه خوشالوئ، او دوی ته داسې موقع مه ورکوئ! چې پر ما وخاندي، او د قهر او عتاب په وخت کې ما د ظالمانو په ډله کې مه شاملوئ!».

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

وویل «موسی»: ای ربه څما بخښنه وکړه ما ته (د دې عمل چې ومې کړ له خپل مشر ورور سره) او ورور څما ته (هم بخښنه وکړه که يې تقصير کړی وي په منع کې)، او داخل کړه مونږ په رحمت خپل کې (چې دنيوي عصمت او اخروي جنت دی) او همدا ته ډېر مهربان يې له ټولو مهربانانو نه.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

بېشکه هغه کسان چې نيولی دی دوی خُسی (په معبوديت) ژر به ورسيږي دوی ته غضب له ربه د دوی او ذلت (خواري) په دې ژوندون لږ خسيس کې، او همداسې (لکه سزا د عابدانو د خُسي) سزا ورکوو مونږ بهتان تړونکو ته.

تفسير: دا همغه غضب دی چې ذکر يې په (اول جزء د «البقرة» په (٦١) آيت (٦) رکوع کې تېر شوی دی)، يعني د خُسي عابدان دې د هغو خلقو له لوريٰ ووژلی شي؛ چې هغوی د خُسي په عبادت کې نه دي شامل شوي، او د خسي د عبادت کوونکو په منع کې يې برخه نه ده آخيستې.

له دې نه معلومه شوه؛ چې د مرتدّانو سزا وژل دي، او له ذلت څخه هغه خواري مراد ده، چې د نفي بلد او د جزيې په ډول پر دوی تطبيقيږي، او تر قيامته په مسکنت او سپکوالي محکوم دي.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

او هغه کسان چې کوي دوی ناکاره کارونه (صغيره يا کبيره ګناه) بيا توبه وباسي پس له کولو د هغو (سيئاتو) او ايمان راوړي (په ټولو مؤمن به شيانو؛ نو توبه يې قبليږي ځکه) بېشکه چې رب ستا پس له دې (توبې) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني پاک الله د ناکارو کارونو کوونکي بخښي، تر دې که وروسته له کفر او شرکه په صدق سره کافر او مشرک توبه وباسي، او په رښتيا سره ايمان راوړي، نو د ﴿لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ په دربار کې يې توبه قبليږي، ځکه چې د الله تعالی په لوی دربار کې هر شی زيات دي، دغه بخښنه او نور په آخرت پورې متعلق دي، ګواکې اشاره يې وفرمايله چې د خُسي عبادت کوونکو ته چې هغه د وژلو سزا ورکړې شوې ده؛ هغه د دوی په حق کې د دوی د توبې د قبلېدو شرط ګڼلی شوی وو: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ (اول جزء د البقرة سورت (٥٤) آيت (٦) رکوع).

اوس پر هغوی څه اخروي مؤاخذه نه ده پاتې، له دنيوي سزا څخه وروسته د اخروي حالت بيان په دغه ځای کې هم داسې دی: لکه چې په (٦ جزء د المائدې سورت په (٣٨) آيت (٦) رکوع) کې ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ الآيه - پسې وروسته يې ﴿فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ فرمايلي دي.

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾
وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن
قَبْلُ وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۖ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ ۖ
أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

او كله چې قرار (سوړ) شو له موسى قهر نو وايې خيستې هغه تختې (د تورات)، او په ليک د دغو (تختو) كې هدايت او رحمت وو لپاره د هغو كسانو چې دوى له رب خپل څخه ويريږي. او غوره كړل موسى له قومه خپله اويا (تنه) سړي (چې د خسي له عابدانو څخه نه وو) لپاره د موعوده وخت څمونږ، نو كله چې ونيول هغوى زلزلې (په دنيا كې د الله د رؤيت د سوال په سبب)؛ نو وويل (موسى د اتهام له وېرې): اى ربه څما! كه اراده فرمايلې وي تا (د هلاكولو د دوى) هلاك كړي به وو تا دوى پخوا له دې نه، او زه به دې هم (هلاک كړى وى)، آيا هلاكوې ته مونږ په هغه كار چې كړى دى بې عقلانو له مونږه؟، نه دى دا كار مګر ازمېښت دى ستا، ګمراه كوې په دې سره (يا الله!) هر هغه څوک چې اراده يې وكړې ته (د ضلالت)، او هدايت كوې ته (يا الله!) هر هغه چا ته چې اراده وكړې ته (د هدايت يې)، همدا ته يې ولي (واكدار) څمونږ، نو بخښنه وكړه مونږ ته (د ګناهونو څمونږ) او رحمت وكړه پر مونږ، او همدا ته يې بهتر غوره د ټولو بخښونكو.

تفسير: همدغه خبره راجحه معلوميږي چې دغه ميقات علاوه پر هغه ميقات دى؛ چې موسى عليه السلام ته د تورات د وركولو لپاره مقرر شوى وو، او هم د حاضرو آيتونو له ترتيبه ظاهرا مفهوميږي، چې دغه واقعه د خُسي د عبادت او سزا ميندلو څخه وروسته پېښه شوې ده، ليكن د سورت النساء د ﴿فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ﴾ په ډېر ښكاره صورت سره دا رانبيي چې د خُسي عبادت وروسته له دې پېښې شوى دى، والله أعلم بالصواب.

د دې واقعې خلاصه په (اول جزء د البقرة د سورت په (۵۵) آيت (۶) ركوع) كې پخوا تېره شوې ده، بني اسرائيلو موسى عليه السلام ته ويلي وو، چې مونږ ستا په خبرو هلته باور او يقين كولى شو؛ چې د الله تعالى خبرې مونږ په خپلو غوږونو واورو، موسى عليه السلام د دوى له منځه اويا تنه سړي چې ګرد (ټول) مشران وو؛ انتخاب كړل، او د طور د غره په لوري لاړل، بالآخر دوى د الله تعالى خبرې په خپلو غوږونو سره واورېدلې، بيا يې وويل: كه مونږ پاک الله بې حجابه په خپلو ستر ګو ونه وينو؛ نو يقين مو ښه نه راځي، د دې بې ادبۍ او ګستاخۍ په مقابل كې د ځمكې له لوري سخته زلزله وشوه، او د آسمان له لوري د برېښنا او تالندۍ سخت غږ راپورته شو، چې د هغې په اثر دوى ګرد وربږدېدل، او ټول ځاى په ځاى مړه شول، موسى عليه السلام په ډېر عجز او نياز د ځان او د خپلو ملګرو عجز او نياز د بې نياز خالق په دربار كې په همغه خاص اسلوب او امتياز او مؤثر اصول سره وړاندې او يوه ښه دعا يې وكړه، چې د هغې په اثر هغه ګرد (ټول) سړي وبخښل شول، او پاک الله هغوى ته نوى ژوند ورمرحمت كړ، كما قال الله جل وعلا: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾.

وَٱكْتُبْ لَنَا فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِىٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۵۶﴾

او وليكه (مقرر كړه) مونږ ته په ژوندون ددنيا كې نيكي (ښه معيشت او توفيق دطاعت) او په آخرت كې (هم نيكي جنت)، بېشكه مونږ راجع (او توبه ګار) شوي يو تاته، نو وفرمايل (الله چې): عذاب څما وبه رسوم دا (عذاب) هر هغه چا ته چې اراده وكړم زه (د رسوني يې)، او رحمت څما شامل دى هر شي ته (په دنيا كې)، نو ژر به وليكم (ور به كړم په آخرت كې) دا (رحمت) هغو كسانو ته چې ځانونه ساتي له كفره او معاصي، او وركوي دوى زكات، او هغه كسان چې دوى په آيتونو څمونږ ايمان لري (او يقين پرې كوي).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: چې ښایي موسی علیه السلام د خپل امت په حق کې د دنیا او آخرت ښېګڼې (فائدې) چې غوښتلې یې؛ مراد به یې داسي وي چې: «زما امت دی په ګردو (ټولو) امتونو په دنیا او آخرت کې مقدم او فایق وي».

جواباً الله تعالی وفرمایل چې: «ځما عذاب او رحمت د هیڅ یوې فرقې لپاره مخصوص نه دي، نو عذاب مې په هغه چا دی چې زه یې اراده وفرمایم، او عام رحمت مې ګردو مخلوقاتو لره شامل دی، لیکن هغه خاص رحمت چې ته یې غواړې: (چې قبول د توبې یا توفیق د طاعت یا رزق حلال یا مقال دی په دنیا کې، او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دی په عقبا کې)؛ د هغو کسانو په برخه لیکلی شوی دی، چې له الله تعالی څخه ویریږي، او له خپلو اموالو ځني زکات اداء کوي، یا د نفس په تزکیه کې مشغول او لګیا وي، او د الله تعالی پر ګردو احکامو او خبرو د زړه له کومې باور لري، یعنې دا آخري امت پر ګردو کتابونو ایمان راوړي، د موسی علیه السلام له امت ځني هغه کسان چې په آخري کتاب باندې ایمان راوړي؛ نو دوی ته همغه نعمت ور په برخه کیږي، او د موسی علیه السلام د دعاء مورد ګرځي.

اَلَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ ۫ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهٰىهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلٰلَ الَّتِيْ كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۭ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۵۷﴾

(دا متقیان مؤمنان چې مقرر دی دوی ته رحمت) هغه کسان دي چې متابعت کوي دوی د (دین د) هغه رسول چې نبي امي دی، هغه رسول چې مومي دوی (نوم او صفت د) ده لیکلی شوی په نزد د دوی په تورات او (په) انجیل کې، (هغه رسول چې حکم) امر کوي دوی ته په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوي دوی له منکر (بدۍ) څخه او حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طیبات (پاک شیونه چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې)، او حراموي پر دوی باندې خبیث (پلیت) شیان، او لرې کوي له دوی څخه درانه بارونه د دوی، او قیدونه د سختیو هغه چې وو پر دوی، پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په دغه (محمد) او عزت (تعظیم رفاقت) کوي د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوي له دغه (محمد سره) اومتابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له (متابعته د) دغه (محمد)؛ نو دغه (ستایلي شوي کسان) هم دوی دي په مراد رسېدلي.

تفسیر: «یعني هغه څوک چې زه دغه رحمت ورته مقرروم، له هر قوم او ټبر او ملت اومذهب څخه چې وي، هغه خاص هغه کسان دي؛ چې پیروي کوي دوی د هغه چا چې موصوف وي په دغو لسو صفاتو سره چې محمد صلی الله علیه وسلم دی»:

(۱): داچې هغه رسول او لېږلی ځما دی، رسول یې وباله په نسبت د ځان خپل.

(۲): داچې هغه نبي او پیغمبر دی، نبي یې وباله په نسبت د خلقو.

(۳): داچې هغه رسول امي یعنې نالوستونکی او نالیکونکی دی، او دا یې معجزه او عین الکمال دی، چې بې له لوستلو او لیکلو لوی عالم دی.

اُمي یا خو د «ام ـ مور» په لوري منسوب دی، همغسې چې وړوکی د مور له ګېډې ځني پیدا کیږي، او د هیچا شاګرد نه وي، نبي کریم صلی الله علیه وسلم هم په خپل ګرد (ټول) عمر کې له هیچا ځنې هیڅ شی نه دي زده کړي،

او نه له چا سره شاګرد شوی دی، د «نبي أمي» لقب له دې حیثیته څمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لپاره د سلهاوو افتخارونو او ویاړونو پنګه ده، یا د امّي نسبت د «أم القرى» مکې معظمې په لوري دی، چې د ده مبارک شریف مولد وو.

(۴): دا هغه رسول دی؛ چې مومي دا مؤمنان د بني اسرائیلو۔نوم او صفت د ده لیکلی شوی هم په تورات کې او هم په انجیل کې، یعني د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوي کتابونو کې مذکور دي، تر دې چې له هغه وخته تر نن ورځې پورې چې (۱۴۳۴) قمري کاله څمونږ د پاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم له هجرته تېر شوي دي، او خورا (ډېر) زیات تغییرات، تزییدات، او تنقیصات هم په هغو کتابونو کې شوي دي، خو بیا هم په اوسنیو انجیلو کې ډېر بشارتونه او اشارات موندل کیږي، چې هغه د هرې زمانې علماوو د کتابونو په حواله راښوولي دي، ولله الحمد علی ذلک.

(۵): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې امر «حکم» کوي دوی ته په معروف او نېکۍ سره چې هغه توحید او نور فضایل دي.

(۶): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې منع کوي دوی له منکر او بدۍ څخه چې هغه شرک او نور رذائل دي.

(۷): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طیبات او پاکیزه شیان چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې لکه: وازده چې حرامه وه پر یهودانو، او لکه بحیره او سائبه او وصیله چې حرام کړي وو پر خپل ځانو نورو جاهلانو.

(۸): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حراموي پر دوی خبیث پلیت شیان، لکه خنځیر او مرداره او بهیدونکې وینه.

(۹): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې ږدي یعنې لرې کوي له دوی نه درانه بارونه د دوی، چې قتل وو د خپل ځان یا له وطن څخه جلاوالی (جدا والی) وو په قبول د توبې کې، او پرېکول د هر هغه اندام وو چې ګناه ترې صادربده، او پرېکول د پلیت ځای وو له جامې څخه، او داسې ډېر نور سخت کارونه.

(۱۰): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې لرې کوي قیدونه چې وو پر دوی، او هغه سخت طوقونه چې پراته وو په غاړو د دوی کې له وخته د موسی علیه السلام څخه تر اوسه پورې لکه لزوم د قصاص بې له صحته د عفوې او بې دیته په قتل د عمد او د سهوې دواړو کې، او سوځول د غنائمو او داسې نور سخت احکام.

یعنې پر یهودانو هغه سخت حکمونه چې نافذ وو، او د دوی د خوړو په شیانو کې د دوی د شرارتونو له وجې هغه مضیقه او تنګي چې وه، هغه ګرد (ټول) په دغه دین کې پورته یا آسانه شوي دي: ﴿فَبِظُلۡمٖ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتۡ لَهُمۡ وَبِصَدِّهِمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرٗا﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۶۰) آیت (۲۲) رکوع).

او هغه ناپاک شیان لکه لحم الخنزیر، یا ګنده خبرې مثلاً رشوت، سود، او سوايي او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړي وو، چې د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم راښکاره کړ، الغرض له دوی څخه ډېر درانه بارونه لرې او سپک کړی شوي دي، او ډېر قیود ترې پورته کړی شوي دي، لکه چې په حدیث کې فرمایلي شوي دي: «بعثت بالحنیفیة السمحة».

﴿فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ﴾ «هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او عزت تعظیم رفاقت کوي د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم، اومرسته (مدد) کوي له ده سره، او متابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له متابعته د ده؛ نو دغه ستایلي شوي کسان همدوی دي په مراد رسیدلي بریالي».

له «نور» ځنې «وحي» مراد ده، أعمّ له دې چې متلوّ وي (چې په لمانځه کې لوستله کیږي)، یا غیر متلوّ (چې په لمانځه کې نه لوستله کیږي).

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِىِّ ٱلْأُمِّىِّ ٱلَّذِى يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

ووایه (ای محمده ! چې) ای خلقو بېشکه زه رسول د الله یم تاسې ټولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبیاء) هغه الله چې (خاص) ده لره دی ملک (پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې، نشته هیڅ لایق د عبادت (په حقه سره) مګر همدی دی چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، نو ایمان راوړئ (یقین وکړئ) پر الله (چې واحد او لا شریک دی)، او په رسول د دغه (الله) چې نبي امّي (نالوستونکی نالیکونکی دی)، هغه رسول چې ایمان لري په الله او په ګردو (ټولو) خبرو د الله، او متابعت وکړئ د ده لپاره د دې چې تاسې لاره ومومئ.

تفسیر: یعنې ستا بعثت د دنیا ګردو خلقو ته عام دی، د عربو په امیّونو یا یهودو او نصاراوو پورې نه دی محدود، همغسې چې پاک الله مطلق شهنشاه دی؛ ته هم د هغه مطلق رسول یې، اوس د هدایت او کامیابۍ صورت پرته له دې نه په بل شي کې نشته؛ چې د هغه ډېر جامع او عالم نیوونکي شریعت متابعت او پیروي وکړی شي، چې تاسې ته هغه راوړی دی، همدغه رسول الله صلی الله علیه وسلم دی چې ایمان پرې راوړل په ګردو انبیاوو او مرسلینو علیهم السلام او تمامو سماوي کتابونو باندې د ایمان راوړلو سره مرادف دی.

وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِٱلْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

او ځینې له قومه د موسی نه یو امت (ټولی) دی چې لاره ښيي (خلقو ته) په حقه، او په دې حق انصاف کوي (په منځ د خلقو کې لکه چې دوی پخپله هم پرې عمل کوي).

تفسیر: اګر که اکثره یهودان د سرکښۍ او بې انصافۍ لارې غوره کوي؛ خو سره له هغه ځینې داسې نېکمرغي ارواحې هم په دوی کې شته، چې نورو ته د الله جل جلاله په لورې او د حقانیت په طرف دعوت ورکوي، او دوی هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوي، لکه عبد الله بن سلام اونور.

وَقَطَّعْنَٰهُمُ ٱثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ

او بېل بېل کړ مونږ دغه (بني اسرائیل) دولس قبیلې ټولې ټولي؛

تفسیر: یعنې د اصلاح او انتظام لپاره په دولس قبیلو سره چې د دولسو پلرونو اولادې وې؛ وېشل شوي دي، بیا په هره قبیله کې یو یو مشر او نقیب مقرر کړی شوی دی، چې د دوی پر احوالو کتنه وکړي، او تل د دوی د اصلاح خیال وکړي: ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ ٱثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ ۖ فَٱنۢبَجَسَتْ مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْغَمَٰمَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ

لَهُمُ اسْكُنُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ
سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ ۚ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾

او وحي (حکم) مو ولېږه موسی ته کله چې اوبه وغوښتې ترې قوم د ده (په میدان د تیه کې) چې ووهه په همسا خپله تیږه (ګټه)؛ نو (چې موسی په همسا ووهله تیږه ـ ګټه) راوخوټېدلې له هغې تیږې (ګټې) شپږ دولس چینې (د قبیلو په شمار)، په تحقیق وپېژانده هرې قبیلې (له دوی څخه) ځای (چینه) د اوبو چښلو خپلو، او سیوری کړی وو مونږ پر دوی وریځ (په میدان د تیه کې) او نازل (رالښکته) کړي وو مونږ پر دوی من (ترنجبین) او سلوی (مرغان، نو وویل مونږ دوی ته چې) وخورئ تاسې له پاکیزه او حلالو لذیذو هغو شیانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او نه وو کړی ظلم دوی پر مونږ (په دغه کفران او عصیان سره) ولیکن وو دوی چې په خپلو ځانونو به یې ظلم کاوه. او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل شو دوی ته: اوسئ تاسې په دغې قریې (د اریحا یا ایلیا یا بیت المقدس) کې، او خورئ تاسې له (مېوو د) دې څخه له هر ځای (او له هر شي) څخه مو چې خوښه وي، او ووایئ راوبخښه (ګناهونه څمونږ) او ننوځئ تاسې دروازې (د دې قریې ـ ښار) ته سجده کوونکي، نو وبه بخښو مونږ تاسې ته ګناهونه ستاسې، ژر به زیات کړو محسنانو (نېکانو) ته (اجر).

تفسیر: یعني اوس خو یو ښار فتح شو، وروسته به ګرد ملك په لاس درشي، «کذا في الموضح»، یا یې دغه مطلب دی چې خطاګانې به مو وبخښي، د نېکانو اجر او ثواب به ورته زیاتوي، «کذا في عامّة الکتب».

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ
السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) له دوی څخه خبره غیر له هغې چې ویلې شوې وه دوی ته؛ نو ولېږه مونږ پر دوی عذاب له آسمانه په سبب د هغه چې وو دوی چې ظلمونه به یې کول.

وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ
حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده ! له یهودو) له (حاله د) قریې (ښار) څخه هغه چې وو په غاړه د بحر کې، کله چې له حده تېرېدل دوی له (فرمانه په ښکار د ماهیانو) په ورځې د خالي کې، کله چې راتله دوی ته ماهیان د دوی په ورځ د خالي د دوی کې ښکاره (د اوبو په سر)، او په هغه ورځ کې چې داخل به نه وو پـه خالي کې نو نه به راتله (ماهیان) دوی ته، همداسې (لکه چې په خالي کې راتلل یا په مثل د دغه امتحان) آزمویو مونږ دوی په سبب د دې چې وو دوی چې فسق به یې کولو (د الله له اطاعت څخه به وتل).

تفسیر: یعني د خپلې زمانې له یهودانو څنې د تنبیه او توبیخ په ډول د هغه کلي د اوسېدونکو یهودانو د هغې قصې پوښتنه وکړئ ! چې د داود علیه السلام په زمانه کې پېښه شوې وه، د اکثرو مفسرینو په نزد له دغې قریې څنې د (ایله)

ښار مراد دی، چې د قلزم د درياب پر غاړه کې د مدين او د طور په منځ کې واقع وه، د دغه ځای اوسېدونکو د سيند د نژدېوالي له امله (وجې) د كبانو (ماهيانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).

حق تعالی پر يهودانو د خالي (شنبې) د ورځې ښکار کول حرام ګرځولي وو، د (ايله) د ښار اوسېدونکي د احكامو په عدول او نافرمانۍ عادي (روږدي) وو، نو د الله تعالی له لوري د دوی د سخته ازموينه شروع شوه، چې د خالي په ورځ کې داسې ډېر زيات كبان (ماهيان) موجود وو؛ چې د سيند د پاسه سطح باندې به ګرځېدل، او په نورو ورځو کې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صريح حکم په خلاف يې په حيله او بهانه کولو شروع وکړه، د سيند په غاړه کې يې ډنډونه جوړ کړل، کله چې د خالي په ورځ كبان په دغو جوړ شوو ډنډونو کې ننوتل؛ نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې، او په بله ورځ يعني يکشنبې کې به يې نيول، چې د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، ګواکې دوی په دغه حرکت سره (معاذ الله) الله تعالی تېر ايسته، بالآخر يې په همدغې دنيا کې د دغې مخالفت سزاوې وموندې، چې مسخ شول، او خورا (ډېر) سپک بيزوګان وګرځېدل، له دې نه ښکاره شوه چې پلمې (بهانې) جوړول حيله او مكاري د الله تعالی په دربار کې له سره نه چلېږي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده ! له يهودانو) کله چې وويل يوې فرقې له دوی (چې نه به يې ښکار کاوه او نه به يې نور منع کول مانعينو ته) ولې نصيحت کوئ تاسې هغه قوم ته چې الله هلاك كوونکی د دوی دی (په دنيا کې) يا عذاب كوونکی د دوی دی په عذاب سخت (د اور سره په عقبا کې په سبب د نافرمانۍ د دوی)؟ وويل دوی (چې: وعظ کوو مونږ) لپاره د عذر پيدا کولو (خپل) رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي دوی وويرېږي (له عذابه).

تفسير: معلومېږي کله چې دوی د الله تعالی د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حيلو شروع وکړه؛ نو د ښار اوسېدونکي پر څو قسمونو منقسم شول، لکه چې عموماً په داسې حالاتو کې هم داسې کېږي.

(۱): هغه خلق چې د دغې پلمې (منصوبې) په سيوري کې يې د الهي حکم صريح مخالفت کولو.

(۲): هغه نصيحت كوونکو چې تر آخره پورې په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.

(۳): هغه کسان چې لږ او ډېر نصائح يې کول، خو څو ورځې وروسته مأيوس او د هغوی له سرکښۍ څخه ستړي شول، او په خپل سر يې پرېښودل.

(۴): هغه کسان وو چې نه په دغه عمل کې شريك شول، او نه يې د هغه په منع کولو کې خپله ژبه خوځوله، او بيخي ځان له جلا (جدا) او چپ پاتې شول، دغو مؤخرو الذكر ډلو به هغو ستړو ستومانه شوو تل نصيحت كوونکو ته داسې ويل: «ولې تاسې خپل سر خوږوئ؟ او ماغزه مو په دردوئ؟ چې په دوی کې د حق د قبلولو اميد او توقع نشته»، د دوی په نسبت له دوو خبرو څخه يوه خبره معلومېږي، چې هرو مرو (خامخا) راتلونکې ده، يا به الله تعالی دوی بيخي تباه او هلاك کړي، يا به يې په کوم ډېر سخت عذاب کې اخته کړي، ځکه چې دغه خلق اوس هيڅ يوه نصيحت ته غوږ نه ږدي.

﴿قَالُوا مَعْذِرَةً﴾ الآيه ـ «وويل دوی چې: وعظ کوو مونږ لپاره د خپل عذر پيدا کولو رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي وويرېږي دوی له عذابه د الله تعالی، او ځان وساتي له ګناه څخه».

يعني ښايي له پوهولو سره لږ څه وويرېږي، او له خپلو بد حرکاتو څخني ستانه (واپس) شي، که نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالی په حضور کې دومره معذرت وکړی شو، چې یا الله ! مونږ خو تر آخره پورې دوی ته په پند ورکولو او پوهولو کې څه قصور نه دی کړی (او د امر بالمعروف او نهي عن المنکر واجب مو اداء کړی دی)، څرنګه چې دوی څمونږ خبره نه ده منلې؛ نو پر مونږ یې څه الزام دی؟ ګواکې لومړني ناصحان خو بیخي مأیوس نه وو، کله چې مأیوس شول، هم پر عزیمت یې عمل وکړ، چې سره له مایوسی یې هم د دوی تعاقب پرې نښود.

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾﴾

نو کله چې پرېښود دوی (لکه چې یې هېر کړی وي) هغه (نصیحت) چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره (او منع نشول د ښکار څخه په خالي کې، نو) نجات ورکړ مونږ هغو کسانو ته چې منع کول دوی (دا نور) له بدۍ (چې ښکار وو په خالي کې) او ومو نیول هغه کسان چې ظلم یې کړی وو (په کولو د ښکار او نه کولو د نهي او منع کولو) په عذاب سخت سره په سبب د هغه چې وو دوی چې ګناهونه به یې کول.

تفسیر: یعني کله چې دغو نالائقانو د ګردو (ټولو) نصیحت کوونکو پندونه داسې هېر کړل، لکه چې له سره یې نه وو اورېدلي؛ نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل)، اوظالمان مو په سخت عذاب کې ګرفتار کړل.

د ﴿أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ﴾ د الفاظو عموم دلالت کوي چې هغو کسانو ته چې له نصیحت څخني ستړي شوي وو او ﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا﴾ الآیه ـ به یې ویل ، او هغو کسانو تـه چې تـر آخره پورې یې د وعظ او نصیحت سلسله جاري ساتله؛ هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو، او یواځې ظالمان ونیول شول، همدغه له عکرمه رضي الله تعالی عنه څخني منقول دی، او ابن عباس رضي الله تعالی عنهما د ده په فهم او پوهه باندې تحسین او آفرین ویلی دی، باقي هغه کسان چې له اوله تر آخره پورې ساکت پاتې وو، الله تعالی هم د دوی له ذکره سکوت وفرمایه.

«ابن کثیر» څه ښه لیکلي دي: «فنص علی نجاة الناهین وهلاك الظالمین وسکت عن الساکتین، لأن الجزاء من جنس العمل، فهم لا یستحقون مدحا فیُمدحوا، ولا ارتکبوا عظیما فیُذموا (ابن کثیر) ورجّح بعد ذلك قول عکرمة، والله أعلم»، «نو تصریح وفرمایله الله تعالی په نجات د نصیحت کوونکو له عذابه، او په هلاك او عذابېدلو د ظالمانو او سکوت یې وفرمایه له حاله د هغو کسانو چې دوی سکوت کړی وو له وعظ او منع کولو څخه، ځکه چې جزا د هرې ګناه موافق او مناسب د هغې ګناه سره وي، نو دوی نه مستحق د مدحې دي، او نه دوی پخپله په ګناه کې شامل شوي دي، چې د دوی مذمّت بیان شي»، اوس الله تعالی د دوی د عذاب خبر راکوي.

﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾﴾

نو کله چې سرکشي وکړه دوی له (پرېښودلو د) هغه شي څخه چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې ښکار د ماهي وو په خالي ورځ کې؛ نو) وویل مونږ دوی ته چې: شئ بیزوګان شړلي رټلي سپک کړی شوي.

تفسیر: ښایي پخوا له دې نه به څه نور عذاب راغلی وي، کله چې بیخي له حده تېر شول، نو ګرد ذلیل شادوګان (بیزوګان) وګرځول شول، یا د ﴿فَلَمَّا عَتَوْا﴾ الآیه ـ د تېر آیت ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ الآیه ـ تفسیر وګرځول شي، یعني هغه ﴿بِعَذَابٍ بَئِيسٍ﴾ همدغه له دوی څخني د بیزوګانو جوړول وو، شاه صاحب لیکي چې: «منع کوونکو له ښکار کوونکو

سره ناسته ولاړه او ملاقات پرېښود، او په منځ کې يې ديوال وواهه، يوه ورځ ګهيځ (سحر وختي) چې خپل سرونه يې له ديوال اوچت کړل؛ ويې ليدل چې په هر کور کې بيزوګانې دي، دغو بيزوګانو خپل او پردي ټول پېژندل، او د خپلوانو په پښو کې لوېدل، او خپل تأثر به يې ښکاره کولو، او ژړل به يې، آخر په ډېر بد صورت سره درې ورځې وروسته مړه شول».

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې خبر ورکړی وو رب ستا (د دې خبرې): قسم دی خامخا مسلط به کړم هرومرو په دغو (يهودانو) تر ورځې د قيامت پورې هغه څوک چې رسوي دوی ته سخت عذاب (لکه وژل، جزيې پرې مقررول)، بېشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چا ته چې د عذاب اراده يې وفرمايي) او بېشکه دغه (الله) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکو دی.

تفسير: يعني د الله تعالى له طرفه صريح اعلان شوی وو، چې که يهود د تورات پر احکامو خپل عمل پرېږدي، نو حق تعالى تر قرب قيامت پورې وقتاً فوقتاً پر دوی باندې داسې خلق مسلط کړي؛ چې دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوي، بد عذاب يې د يهودانو د دې دنيا محکومانه ژوندون وفرمايه.

لکه چې د يهودانو قوم کله د يوناني او کله د کلداني بادشاهانو تر حکومت لاندې وو، او کله د بخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته ګرځېدلي وو، په آخر کې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم تر مبارک عهد پورې دوی مجوسيانو ته باج ورکوونکي وو، بيا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول.

غرض له هغه وخته راهيسې تر نن ورځې پورې دوی ته من حيث القوم دعزت او آزادۍ ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چېرې چې اوسېدل؛ د زياترو پاچاهانو او حکامو له لوري به يې سخت ذلتونه او خطرناک تکليفونه ګالل (تېرول)، د دوی مال او دولت او نور هيڅ شی دوی ته د سپکتيا او غلامۍ او محکوميت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی، او نه به دوی تر قيامته پورې نجات ومومندلی شي، په آخر کې کله چې دغه خلق د دجّال مددګاران کيږي، او له هغه سره راوځي، نو د مسيح عليه السلام د مسلمانانو ملګرو له لاسه به وژل کيږي، کما ورد في الحديث.

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کې فرقې فرقې (چې هيڅ ملک ترې خالي نه دی)، ځيني له دوی څخه نېکان دي، او ځيني له دوی څخه راښکته له دی (مرتبې د صلاح)، او وآزمويل مونږ دوی په نېکيو (نعمتونو لکه صحت، غنا) او په بديو (زحمتونو لکه مرض، فقر) ښايي چې دوی وګرځي (الله ته).

تفسير: د يهودانو دولت برهم شو، نو پخپلو منځونو کې د بې اتفاقۍ او مخالفت له کبله (وجې) هر طرف ته سره تيت او پرک (منتشر) شول، هيڅ يو اجتماعي قوت او شوکت يې پاتې نشو، او مختلف مذاهب پيدا شول، «دغه احوال ځمونږ محمدي امت ته د عبرت لپاره اورول شوي دي»، خو سره له هغه هم ځيني افراد په دوی کې نېک هم وو، مګر اکثر

يې کافران او فاسقان وو، د دغو اکثرو لپاره هم موږ د رجوع او انابت الی الله ډېر مواقع پيدا کړي دي، کله مو دوی ته د عيش او تنعم ژوندون ورکړی دی، او کله مو دوی په سختيو او تکليف مبتلا کړي دي، چې ممکن دوی احسان ومني، يا له سختيو څخه ووېرېږي او توبه وباسي، او د الله تعالی په لوري رجوع وکړي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ وَرِثُوا ٱلۡكِتَٰبَ يَأۡخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا ٱلۡأَدۡنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغۡفَرُ لَنَا وَإِن يَأۡتِهِمۡ عَرَضٞ مِّثۡلُهُۥ يَأۡخُذُوهُۚ أَلَمۡ يُؤۡخَذۡ عَلَيۡهِم مِّيثَٰقُ ٱلۡكِتَٰبِ أَن لَّا يَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِۗ وَٱلدَّارُ ٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

نو پاتې شول وروسته له دوی نه (داسې) بد خليفګان چې وارثان شول د کتاب (تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چې) اخلي دوی مبلغ (او اسباب) د دې لږې خسيسې (دنيا په رشوت، د اخبارو او احکامو د تحريف په بدل) او وايي دوی: ژر به بخښنه وکړه شي موږ ته، او حال دا که راشي دوی ته مبلغ (او اسباب نور) په مثل د دې نو اخلي دوی هغه(هم)، آيا نه وه اخيستې شوې له دوی څخه کلکه وعده په دې کتاب کې (بلکه آخيستې شوې وه داسې) چې نه به وايي دوی پر الله مګر حق (رښتيا خبره)، او لوستي (او لولولي) وو دوی هغه احکام چې په دغه (تورات) کې وو، او دار د آخرت (جنت) خير (ډېر غوره بهتر دی) لپاره د هغه کسانو چې وېرېږي (له عذابه او ځان ساتي له حرامو)، آيا نو تاسې عقل نه کوئ، نه پوهېږئ (چې دنيا فاني او عُقبا باقي ده).

تفسير: يعنې د دوی په ړومبنيو پلرونو او نيکونو کې څه صالحين هم وو، خو د دوی وروستنۍ اولاده او ځوځات داسې ناخلفه شو؛ چې د هغه کتاب تورات شريف وارثان او حاملان وګرځېدل، د دنيا د لږ څه سامان په اخيستلو سره يې د ده په آيتونو کې په تحريف او کتمان شروع وکړه، رشوتونه يې واخيستل، او د تورات د احکامو په خلاف به يې فيصلې صادرولې.

وَٱلَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُصۡلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

او هغه کسان (له دوی څخې) چې ښه ټينګ نيسي کتاب او قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ؛ بېشکه موږ نه ضايع کوو ثواب (عوض، بدل) د نيکو کارانو (له دوی څخه).
تفسير: يعنې دتوبې او د حال د اصلاح ور اوس هم پرانيستلی دی، هغه کسان چې د شريرانو لاره پرېږدي، او د تورات د اصلي هداياتو لاره ټينګه نيسي، او د هغه د هدايت او پخوا ويلو سره سم اوس د قرآنکريم لمن ټينګه نيسي، او د الله تعالی د بندګۍ (لمانځه او نورو) حقوق په ښه ډول سره اداء کړي، الغرض چې د ځان او نورو اصلاح ته متوجه کيږي؛ نو الله تعالی د هغوی اجر نه ضايع کوي، او دوی بلا شبهه د هغو خپلو محنتونو د خوږو مېوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونکي دي.

وَإِذۡ نَتَقۡنَا ٱلۡجَبَلَ فَوۡقَهُمۡ كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٞ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُۥ وَاقِعُۢ بِهِمۡ خُذُواْ مَآ ءَاتَيۡنَٰكُم بِقُوَّةٖ وَٱذۡكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

او (ياد کړه ای محمده ! يهودو ته) هغه وخت چې راپورته کړ موږ غر (د طور) د پاسه د دوی ګواکې دغه غر يو سايبان وو (لکه چترۍ د دوی په سر وه) او غالب ګمان وکړ (ووېرېدل) دوی چې بېشکه هغه غر راپرېوتونکی دی پر دوی (له هوا که تورات ونه مني، او ومو ويل دوی

ته چې) ونيسئ تاسې هغه (تورات) چې درکړې مو دی تاسې ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره، او یاد کړئ هغه احکام چې په ده کې دي، ښايي تاسې ته چې ځانونه وساتئ تاسې ! (له ګناهونو).

تفسير: يعنې هغه میثاق الکتاب ـ عهد او اقرار چې له دوی څخه اخیستی شوی وو، او اوس دوی ته ور په یادولی شي، هغه په داسې یوه اهتمام سره اخیستی شوی وو، چې غر د دوی په سرونو باندې ځوړند شوی وو، او دوی ته داسې ویلي شوي وو، هغه شی تورات او نور چې تاسې ته درکاوه شي؛ هغه ټینګ ونیسئ !، او په ښه عزم يې وساتئ ! او هغه نصائح چې تاسې ته شوي دي؛ هغه تل پوره په یاد ولرئ ! او عمل پرې وکړئ، که نه د انکار په صورت کې وپوهېږئ چې الله تعالی دغه غر پر تاسې غورځوي، او هلاک کوي مو، افسوس دی چې هغه عهد او اقرار مو بیخي هېر کړی دی، چې په دومره اهتمام، تخويف، او تاکید له تاسې څخه اخیستی شوی وو، د «رفع الجبل» قصه په (اول جزء د البقرة په (٨) رکوع) کې تېره شوې ده، هلته يې وګورئ !.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ شَهِدْنَآ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخيست رب ستا له بني آدمو څنې له شاګانو د دوی څخه اولادې د دوی، او شاهدان يې کړل دوی پر ځانونو خپلو باندې، (او وفرمایل الله دوی ته): آیا نه یم زه رب ستاسې؟ وویل دوی (او اقرار يې وکړ): هو ! (ته رب ځمونږ یې، په ربوبیت د الله)، ګواه کړه مونږ خپل نفسونه (د دې جهته) چې و (نه) وایئ تاسې په ورځ د قیامت کې چې بېشکه مونږ وو له دغه (توحیده) غافلان (ناخبران). یا (د دې جهته چې) و (نه) وایئ تاسې چې: بېشکه همدا خبره ده چې شرک غوره کړی وو پلرونو ځمونږ پخوا له (مونږه)، او وو مونږ اولاده پس له دوی نه (نو اقتدا کړې وه مونږ په هغو پسې)؛ نو آیا هلاکوې (په عذابوې ته یا الله !) مونږ په هغه کار باندې چې کړی وو باطله عمل کوونکو (مشرکانو).

تفسير: شاه صاحب فرمایي چې: «الله تعالی د آدم علیه السلام له شا څنې د ده اولاده او د اولادې له شاګانو څنې يې د دوی اولاده وویسته، له ګردو (ټولو) څنې يې د خپل الوهیت اقرار واخیست، بیا يې بېرته په همغو شاګانو کې ور داخل کړل، له دې نه دغه مدّعا ده، چې د الله تعالی په مطلق رب منلو کې هر انسان د خپل ځان لپاره کفایت کوي، د پلرونو تقلید نه دی پکار، که پلار مشرک شي؛ نو په ځوی باندې يې لازم دي چې ایمان راوړي، که چا ته داسې یوه شبهه پیدا شي چې هغه عهد خو ځما په یاد نه دی پاتې، نو بیا څه حاصل؟ نو داسې دې وپوهیږي، چې د هغه ننبه خو د هر انسان په زړه کې ده، او په ګردو ژبو باندې د هغه خبره جاري ده، چې د ګردو شیانو پیدا کوونکی الله جل جلاله دی، او پر دې باندې ټول جهان قائل دی، او هر چېرې مشهور دی، او هغه کسان چې منکران یا مشرکان شوي دي؛ نو دوی د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونې شرک غوره کړی دی، نو بیا دوی پخپله دروغجنان دي».

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

او همداسې (لکه قصّه د میثاق) په تفصیل سره بیانوو مونږ آیتونه او لپاره د دې چې دوی ښايي راوګرځي (له چټې ـ بېکاره تقلیده، او خپل فکر وچلوي).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې راغلي دي، چې دغه قصه يې يهودانو ته واوروله، چې هغوی هم له خپل عهده همغسې ګرځېدلي وو؛ لکه چې مشرکان ګرځېدلي دي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيٓ اٰتَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿۱۷۵﴾
وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ ۚ فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ
عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ؕ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ
لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۷۶﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (يهودانو يا قوم خپل) خبر (او حال) د هغه (سړي) چې ورکړی وو مونږ هغه ته (علم) د آيتونو خپلو؛ نو راووت (او بېزار شو په کفر او اعراض سره) له هغو آيتونو، نو ورپسې شو شيطان (او تېر يې ايست) نو شو له ګمراهانو . او که اراده فرمايلې وی مونږ؛ نو خامخا پورته کړی به وو مونږ دی په دې آيتونو سره (مقام الأبرار ته)، وليکن ده ميلان وکړ ځمکې ته او متابعت يې وکړ د هوا خپلې، نو مثال د ده (په خساست کې) په شان د سپي دی، چې که حمله وکړې پرې (يا يې کورې، چغه کړې او ويې شړې) نو ژبه راباسي او غاپي، او که يې پرېږدې (او څه ورته ونه وايې هم) ژبه راباسي او غاپي، دغه (تېر مثل) مثال د قوم هغه دی؛ چې دوی (له ډېره کبره او عناده) نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته، نو بيان کړه (دوی ته) دغه قصې (او احوال) ښايي چې دوی فکر وکړي (په کې او ايمان راوړي).

تفسیر: د اکثرو مفسرينو په نزد دغه آيات د «بلعم بن باعوراء» په حق کې نازل شوی دی، چې يو يهودي عالم وو، وروسته ده د الله تعالی آيات او هدايات پرېښودل، او د يوې ښځې په اغواء او د دولت په طمع دموسی عليه السلام په مقابل کې د خپلو تصرّفاتو په چلولو او ناپاکو تدابيرو په کار آچولو لګيا شو، آخر يې موسی عليه السلام ته هيڅ زيان او نقصان ونه شو رسولی، او دی پخپله ابدي مردود شو.

د هغه الهي آيتونو علم چې «بلعم» ته ورکړی شوي وو، که الله تعالی اراده کړې وی؛ نو دی به د هغه په وسيله ډېرو لوړو مرتبو ته رسېدلی وو، او دغه هلته کېدی شو چې ده په خپل علم عمل کړی وی، او د الله تعالی د آيتونو د اتباع توفيق ور په برخه کېده؛ خو داسې ونشو، ځکه چې ده پخپله له آسماني برکاتو او آيتونو څنې مخ واړاوه، او د ځمکې د شهواتو او لذّاتو په لوري متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسې رهي (روان) وو، او شيطان ده پسې لوېدلې تعاقب يې کاوه، تر دې چې د پخو کړو تلونکو او ګمراهانو په سلسله کې ورننووت.

په دغه وخت کې د ده حال د هغه سپي په شان شو؛ چې ژبه يې د باندې وتلې وي، او در ګرده غاپي او هونګيږي، که حمله پرې وکړې او کورې يې کړې؛ يا يې همغسې خوشې پرېږدې؛ په هر صورت سره هغه پرله پسې غاپي، هونګيږي او خپله ژبه يې ويستلې وي، ځکه چې په طبيعي ډول د زړه د کمزورئ له وجې د تودې هوا په د باندې ايستلو او د سړې هوا په ننه ايستلو باندې په سهولت قادر نه دی.

همداسې په سفلي غوښتنو کې يې د سخت سا وهونکي سپي حال شو، چې د اخلاقي کمزورئ له سببه په آيات الله پوهېدل او نه پوهېدل، تنبيه ورکول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کې برابر شول: ﴿سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ﴾.

د دنيا له حرصه د هغه ژبه د باندې راوتلې او ځړېدلې وه، او د آيات الله د ترک له نحوسته د بد حواسۍ او د زړه د پرېشانی نقشه او حال د پرله پسې غپېدلو په مثال کې ظاهر شو.

ځيني وايي چې: دغه سړی أميه بن أبي الصلت وو، چې ده ته هم د ځينو پخوانيو کتابو علم ورکړی شوی وو، او په دې ښه خبر وو چې محمد صلی الله عليه وسلم آخر الزمان نبي دی، خو سره له هغه له ډېره کبره او حسده او عناده پرې کافر شو.

د آيتونو شان نزول هر څه چې وي په هر حال دلته د هواپرستانو انجام ښوولی شوی دی، چې د حق له قبلولو، يا له ښه پوهېدلو څخه وروسته، يوازې په دنيوي طمع او د سفلي غوښتنو په متابعت الهي احکام پرېږدي، او د شيطان پر اشاراتو درومي، او د الله تعالی دعهد او ميثاق هيڅ پروا نه کوي.

ګواکې يهودانو ته تنبيه وفرمايله شوه، چې يواځې علم الکتاب دومره نافع نه شي کېدی، تر څو پورې چې په صحيحه معنی سره د هغه اتباع ونه شي.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ (٢٨ جزء د الجمعه سورت (٥) آيت (١) رکوع) بدو عالمانو لره په دغو آيتونو کې لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته؛ که پرې غور او فکر وکړي.

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

بد مثال دی (مثال د) قوم هغه چې نسبت د دروغو يې کړی وي آيتونو ځمونږ ته، او په ځانو خپلو وو دوی چې ظلم به يې کاوه (په کفر او معاصيو سره).

تفسير: د مشرکينو او نورو په ترديد کې په لوی قرآن کې ځای ځای د عنکبوت ذباب ـ غنې ـ مچ او نورو مثالونه بيان شوي دي مګر د دغو خلقو مثال په داسې بد ډول سره بيان شوی دی؛ چې هيڅ غيرتمن انسان حتی المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشي ګرځولی، او هغه بې حيا او غدار چې خپل ځان د هغه مثال ګرځوي، نو هغه فقط د خپل ځان لپاره زيان رسوي.

مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

هر چا ته چې هدايت وکړي (سمه صافه لار وښيي) الله نو همغه د هدايت (او سمې صافې لارې) موندونکی دی، او هر هغه څوک چې ګمراه کړي (ده لره الله)؛ نو دغه ګمراهان هم دوی دي زيانکاران.

تفسير: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځي؛ چې د الله تعالی په هدايت او مرسته (مدد) له صحيح علم سره موافق د عمل توفيق ور په برخه شي، هغه علم چې انسان موَفّق نه کړي، چې د هغه په ښوونه په سمه لاره باندې لاړ شي، نو هر څومره چې دغه عالم علمي فضيلت او قابليت ولري؛ ودې پوهيږي چې پر ته له زيان او خسارې څخه بل هيڅ شی به د ده په لاس ورنشي، نو ځکه انسان دې په خپل علم او فضل باندې مغرور نشي، بلکه تل دې له الله تعالی څخه هدايت او توفيق وغواړي.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړي دي مونږ لپاره د جهنم (دوزخ) ډېر کسان له جن (پېريانو) او له انسانانو چې دي دوی لره (داسې بې معنی) زړونه چې هيڅ نه پوهيږي دوی په هغو سره (حق له باطله)، او دي دوی لره (داسې بې فائدې) سترګې چې نهويني دوی په هغو

سره (نښې د قدرت)، او دي دوی لره (داسې بېكاره) غوږونه چې نه اوري په هغو سره (آيتونه د الله)، دغه كسان په شان د چارپايانو دي (د نفساني امور په اتّباع كې)، بلكه دوی (چې مكلّفان دي) ډېر ګمراهان دي (له چارپايانو ځنې)، دغه كسان همدوی دي غافلان (كاملان په بې خبرۍ كې).

تفسير: دغه آيت په ښكاره ډول د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آيت سره معارض معلومېږي؛ نو ځكه ځيني مفسرين هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غايت» لپاره او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ كې لام د «عاقبت» لپاره مرادوي، يعنې د ګردو (ټولو) له پيدا كولو ځنې اصلي مطلب خو عبادت دی، ليكن ځرنګه چې ډېر انسانان او پيريان به دغه مطلب پوره نه كړی شي؛ نو عاقبت به دوزخ ته ليږلي كيږي، نو د دغه عاقبت په لحاظ ويلی شو، چې ګواكې دوی دوزخ لپاره پيدا شوي دي، كما في قوله تعالی: ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾.

خو د محققينو په نزد دغه تكلّف ته هيڅ حاجت نشته، او دوی په دواړو ځايونو كې لام د «غايت» لپاره بللی دی، مګر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ كې «تشريعي غايت» او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ كې «تكويني غايت» دی.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآيه - «چې دي دوی لره داسې بې معنی زړونه چې هيڅ نه پوهيږي په هغو سره حق له باطله الخ»، يعنې زړه، غوږونه، سترګې او نور ګرد شيان يې شته دي، خو نه په خپلو زړونو كې په آيات الله كې غور كوي، او نه د قدرت نښې د عمق او اعتبار په نظر مطالعه كوي، او نه الهي خبرې د قبول په غوږونو سره اوري.

ځرنګه چې د چارپايانو (حيواناتو) ګرد ادراكات يواځې د خوړلو او څښلو او بهيمي جذباتو په دائره كې محدود وي، هم دغسې د دوی حال هم دی، چې خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښې، سترګې او غوږونو الغرض د الله تعالی نورې وركړی شوې قواوې يواځې د دنيوي لذائذو او مادي غوښتنو د تحصيل او تكميل لپاره پكار اچوي، او له انساني كمالاتو او د ملكوتي خصائلو له اكتساب سره هيڅ سر او كار نه لري، بلكه كه غور وكړ شي؛ نو د دوی حال له يوه لوري د حيواناتو له حاله هم بدتر دی، ځكه چې حيوان د خپل خاوند په بللو راځي، او د ده په رټلو او شړلو اوړي، مګر دوی له سره د خپل حقيقي مالك په غږ باندې غوږ نه ږدي.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

او خاص الله لره دي (ټول) نومونه ډېر ښه؛ نو وبولئ دغه (الله) په همغو (ښو نومونو) سره او پرېږدئ هغه كسان چې (له ډېره جهله) الحاد (كوږوالی) كوي په نومونو د الله كې، ژر به سزا وركړه شي دوی ته د هغو كارونو چې وو دوی چې كول به يې.

تفسير: پاک الله تل په ښو نومونو سره يادوئ! او په ښو صفاتو يې وستايئ! او هغه كسان چې د الله جل جلاله د اسماوو او صفاتو په نسبت كوږ تګ كوي؛ هغوی پرېږدئ! دوی څه چې كوي همغه به مومي.

د الله تعالی د نومونو او صفتونو په متعلق كوږ تګ دا دی، چې په الله تعالی باندې د داسې نامه او صفت اطلاق وكړی شي؛ چې د هغه اجازه شريعت نه وي وركړې، او د حق جل وعلا د تعظيم او اجلال سره لايق نه وي، يا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غير الله باندې وشي، يا د هغو د معنی ګانو په بيانولو كې تأويل، لاندې باندې او وړاندې وروسته كول تر سره شي، يا يې په معاصي مثلاً سحر او په نورو كې استعمال كړي، يا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوي، لكه چې يهودان يې «أبو المكارم» «پلار د كرمونو» او «أبيض الوجه» «سپين مخی» بولي، او نصاری يې «أبو المسيح» - پلار د مسيح بولي، او حكماء يې «العلة الأولى» «ړومبنی علت» بولي، دغه ګرد كاږه تلل دي، كله چې د دوزخيانو بحث تېر شو، نو اوس د جنتيانو حال بيانيږي.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۸۱﴾

او ځینې له هغو کسانو چې پیدا کړي دي مونږ یو امت (جماعت) دی؛ چې لاره ښیي خلقو ته په حقه، او په همدې (حق) سره برابري (انصاف) کوي (په ګردو (ټولو) معاملاتو کې).

تفسیر: دغه جماعت محمدي مرحومه امت دی، علی صاحبها أفضل الصلوات والتسلیم، چې دوی له هر راز (قسم) افراط او تفریط او کږو تللو څخه بېل شوي دي، د صداقت، عدالت، دیانت، انصاف، او نورو محاسنو طریقه یې اختیار کړېده، او د همغو فضائلو په لوري نورو ته هم دعوت ورکوي، وروسته له دې نه د دې امت د مخالفینو او د حق تکذیب کوونکو ذکر راځي.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۲﴾ وَأُمْلِيْ لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِيْ مَتِيْنٌ ﴿۱۸۳﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آیتونو ځمونږ ته ژر به ونیسو مونږ دوی له داسې لوري چې نه به پوهیږي دوی، او مهلت ورکوم زه دوی ته، بېشکه چې کید (حیله، چال) ځما ډېر سخت دی.

تفسیر: دروغجنو مجرمانو ته ډېر ځلې علی الفور سزا نه ورکوله کیږي، بلکه د دنیوي عیش او عشرت او پراخۍ وَرونه ورپرانیستلی شي، تر دې چې د الهي سزا ځنې بې فکره او د جرائمو په ارتکاب کې لا زړور شي، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول د هغې انتهایي سزا مستحق ګرځوي، چې په دوی باندې جاري کېدونکې ده، همدغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی، مګر دوی له حماقت او بې حیایی نه داسې ګومان کوي؛ چې دا پر مونږ باندې د الله تعالی لورینه او مهرباني ده.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا ۜ مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جِنَّةٍ ۭ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۸۴﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوْا فِيْ مَلَكُوْتِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ ۙ وَّأَنْ عَسٰى أَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۚ فَبِأَيِّ حَدِيْثٍۭ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۵﴾

آیا فکر نه دی کړی دغو (مکذبینو چې پوه شوي به وی په دې باندې) چې نشته په صاحب (ملګري) د دوی پورې هیڅ یو حال د لېونتوب، نه دی دغه (صاحب) مګر (خو دی) یو ویرووونکی ښکاره. آیا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طریقې سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکې کې، او په هغه کې چې پیدا کړي دي الله له هر شي څخه، او (بل په دې کې فکر نه کوي) چې ښایي چې وي (دا خبره) چې په تحقیق سره نژدې شوې به وي وعده د دوی، نو په کومې یوې خبرې پس له دې (قرآنه) ایمان به راوړي دوی.

تفسیر: یعنې آخر آیت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلېدو سبب څه شی دی؟، د دغو آیتونو راوړونکی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم عاقل، کامل، او امین فاضل دی، هغه ګرد عمر له تاسې سره اوسېدلی دی، د هغه د ټولو وړو او لویو احوالو څخه تاسې واقف یئ، د ده عقل، پوهه، امانت او دیانت لا له پخوا مسلّم او معروف دی، او له هغه ذات څخه چې دغه کتاب راوړی شوی دی؛ هغه د ګرد عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر څیز خالق دی، د هغه پر نهایت مضبوط او محکم نظام، سلطنت، بلکه پر ټولو وړو او لویو شیانو چې د الله تعالی مخلوقات دي؛ غور او فکر وکړئ.

مثلا هم دغو ارتو او لويو آسمانونو ته د استدلال په طريقه دقت وکړئ، چې په کې (۱۲) برجونه او رنګارنګ بېشماره ستوري دي، چې ځينې يې سيارات او ځينې يې ثوابت دي، لمر او سپوږمی لري.

او دقت وکړئ د ځمکې په ارت او لوی ملک کې، چې په کې ډول ډول (قسم قسم) ونې، سيندونه، بحرونه، غرونه، حيوانات، خوځندې، الوتونکي او راز راز (قسم قسم) بادونه، وربځې او بارانونه شته، او هر هغه شيان چې پيدا کړي دي الله تعالی؛ هغه هم دوی ويني، لـه هـر شي چې د صانع الله جل جلاله کامل قدرت ورته معلوم شو؛ نو د دغو «تکويني» او «تنزيلي» آيتونو تصديق به وکړي، بيا نو د آيات الله په تسليم کې څه عذر باقي دی؟ !، ښايي دوی وپوهول شي، چې د دوی د موت او هلاکت وخت به قريب شوی وي، لهذا په هغه تياری کې چې بعث بعد الموت لپاره وکړی شي؛ ښايي چې جلتي او تيزي وشي ! او ښايي چې له بدو کارونو توبه ګار او ښو کارونو ته حرص او تلوار وکړي !.

مَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ ؕ وَيَذَرُهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿١٨٦﴾

هر هغه چا لره چې ګمراه کړي الله؛ نو نشته هيڅ لار ښوونکی د (حق) ده ته، او (الله) پرېږدي دوی په شرارتونو خپلو کې په دې حال کې چې حيران او سرګردانه ګرځي.

تفسير: هدايت او ضلالت دواړه لکه نور شيان د الله تعالی په قبضه کې دي، که الله جل جلاله اراده ونه فرمايي؛ نو ګرد د هدايت سامان همغسې پاتې کيږي، او سړی له هيڅ لوري نه منتفع کيږي، هو ! عادتاً هلته الله تعالی د هدايت توفيق ورکوي؛ چې بنده په خپل کسب او اختيار سره پر هغې ليارې تګ وکړي، او تلل پرې وغواړي، او هغه چې په لوی لاس يواځې بدئ او شرارت ته ملا تړي؛ نو پاک الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندې پرېږدي.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰهَا ؕ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّيْ ۚ لَا يُجَلِّيْهَا لِوَقْتِهَآ اِلَّا هُوَ ؕ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ لَا تَاْتِيْكُمْ اِلَّا بَغْتَةً ؕ يَسْـَٔلُوْنَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ؕ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٨٧﴾

پوښتنه کوي (منکران د قيامت) له تا نه (ای محمده !) له (حاله د) قيامت چې کله به وي وخت د قيام (ښکاره کولو د هغه)؟ ووايه (ته دوی ته): بېشکه خبره همدا ده چې علم د ده په نزد د رب ځما دی، نه ښکاروي دا قيامت (هيڅوک) په وخت د ده کې مګر (ښکاره وي يې) هم دغه (الله)، دروند دی (د قيامت ډار) په (مخلوقاتو) د آسمانونو او (په مخلوقاتو د) ځمکې، را به نشي دغه (قيامت) تاسې ته مګر (دربشي) ناڅاپه (بې خبره)، پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) ګواکې ته مبالغه کوونکی يې (په سوال کې) له قيامته (يعنې ته عالم يې په قيامت)؟ ووايه چې بېشکه علم د دغه (قيامت خاص) په نزد د الله دی، او ليکن زياتره خلق نه پوهيږي (په دې چې علم يې خاص الله لره دی).

تفسير: لومړی په ﴿وَّاَنْ عَسٰۤى اَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ﴾ کې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذکر وو؛ چې هغوی ته هيڅ معلوم نه وو، چې اجل کله راځي، نو بيا دلته دګردې دنيا د اجل قيامت په نسبت تنبيه فرمايي، کله چې چاته دخپل مرګ د وخت او نېټې اطلاع او خبر نه وي چې کله راځي؟ نو د دنيا د موت او اجل په نسبت څوک څه ويلی شي، چې په کوم تاريخ او په کومه نېټه به راځي؟ ! د دې تعيين علم پرته (علاوه) د علّام الغُيوب الله جل جلاله بل هيڅ يو موجود سره نشته، همغه پاک الله په خپل معين او مقدر وخت کې قيامت واقع کوي، او دغه راښکاروي چې د الله تعالی په علم

کې د هغه وخت همدغه دی، پر آسمان او ځمکه باندې به دغه واقعه ډېره درنه وي، او د هغه علم هم ډېر دروند دی، چې ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دی، اګر که د دغې واقعې ډېر قرائن او امارات شته، چې نبیانو علیهم السلام بالخاصه ځمونږ آخر الزمان پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بیان فرمایلي دي، خو بیا هم د دغو ګردو علائمو له ظهوره وروسته کله چې قیامت واقع کیږي؛ نو هغه به بیخي په بې خبرۍ یو ناڅاپه او دفعتاً پېښیږي، لکه چې د بخاري شریف او د نورو په احادیثو کې تفصیلا مذکور دي.

﴿يَسْئَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾ الآیه ـ د دې خلقو د سوال له طرزه ظاهریږي، چې ګواکې دوی ستاسې په نسبت داسې خیال کوي؛ چې ته د دې خبرې په تحقیق، تفتیش، پته او سراغ لګولو کې مشغول یې، او له تلاشه وروسته دې د هغه علم ته ځان رسولی دی، حال دا چې دغه علم حق جل وعلی شأنه سره مخصوص دی، او انبیاء علیهم السلام په هغو شیانو پسې دومره نه ګرځي، چې هغه د الله تعالی له جانبه د کوم مصلحت لامله (وجې) پټ ساتل شوي وي، او نه دغه کار د دوی په اختیار کې شته، چې که هر څه وغواړي؛ هغه په کوښښ سره ضرور معلوم کړي.

﴿قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ ۚ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې زه نه لرم واک لپاره د نفس (ځان) خپل د (رسولو د) نفع او نه د (دفع کولو د) ضرر مګر هغه څه چې اراده وفرمایي الله، او که وی زه چې پوهېدلی په (خبرو د) غیب باندې؛ نو خامخا حاصل کړی به مې وی ډېر له خیر (نفعې) ځنې، او نه به وو رسېدلی ما ته کوم زیان، نه یم زه مګر (خو یم) ویروونکی (د کفارو په جحیم سره) او زیری کوونکی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي (په نعیم سره).

تفسیر: په دغه آیت کې دا راښوول شوي دي؛ چې هر بنده اګر که ډېر لوی هم وي، مستقل اختیار او محیط علم نه لري، سید الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ته د دې خبرې د اعلان کولو حکم شوی دی، چې زه نورو ته لا څه چې خپل ځان ته هم څه ګټه (فائده) نشم رسولی، او نه ځان له زیان څخه ساتلی شم، مګر څومره چې الله تعالی وغواړي؛ هم هغومره زه اقتدار لرم، که زه پر ګردو غیبي خبرو پوهېدی؛ نو ډېرې ښېګڼې (فائدې) به مې د خپل ځان لپاره حاصلولې چې د غیبي علم د نه لرلو له سببه زیاتره فوتیږي، او هیڅکله هیڅ یوه نامناسبه واقعه به راته نه پېښېده، مثلا د «افک» په واقعه کې د څو ورځو له مخې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحیې د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پرېشاني ورپېښه شوه، په «حجة الوداع» کې یې صاف وفرمایل:

«لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سُقت الهدي» «که زه لا له پخوا پوهېدی په دغه شي باندې چې وروسته راپېښ شو؛ نو له سره به مې د (هدي) حیوان له ځان سره نه راووست»، داسې په سلهاوو نورې واقعې دي، چې د هغوی مخنیوی د «محیط علم» د لرلو په صورت په ډېره آسانۍ سره ممکن وو.

ګواکې دا یې ښوولې ده چې «علم المحیط» پرته له الله تعالی ځنې بل هیچا ته نه دی حاصل، او علم الغیب خو لا پر پرېږدئ! د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالی په عطا کولو سره حاصلیږي، که الله تعالی اراده ونه فرمایي نو مونږ د محسوساتو ادراک هم نشو کولی.

په هر حال په دغه آیت کې په ښکاره ډول سره راښوول شوي دي، چې مستقل اختیار یا محیط علم د نبوت له لوازمو ځنې نه دی، لکه چې ځینې جاهلان یې اټکلوي، هو! د شرعیاتو علم چې د انبیاوو علیهم السلام له منصب او وظیفې سره ربط لري؛ ښایي هغه کامل کړي.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ۖ فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا
خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ ۖ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا
آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا ۚ فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

همدغه (الله) هغه ذات دی، چې پیدا کړي یې یې تاسې له نفس یوه څخه او پیدا کړي یې ده له دې نفس څخه ښځه د ده، لپاره د دې چې آرام ونیسي له دې سره، نو کله چې نارینه پټه کړه دغه ښځه (یعني جماع یې ورسره وکړه) نو حامله شوه په حمل خفیف (سپک سره)؛ نو ګرځېده (تله راتله) به له دې حمل سره، نو کله چې دروند شو حمل نو سوال وکړ دواړو له الله رب خپل نه، چې قسم دی خامخا که راکړې ته مونږ ته صالح (کامل روغ ولد)؛ نو خامخا شو به مونږ هرو مرو له شکر ایستونکو (په دې نعمت). نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته صالح (ولد)؛ نو وګرځول دوی دواړو الله ته شریکان په (نامه د) هغه کې چې ورکړ دوی ته (الله)، نو پورته دی الله له هغه چې دوی (او اولاده د دوی) یې شریکوي (له ده سره).

تفسیر: الله تعالی ګرد انسانان له آدم علیه السلام څخه پیدا کړل، او د آدم علیه السلام د انس او سکون او د قرار د حصول لپاره یې د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضي الله تعالی عنها پیدا کړه، بیا له دوی دواړو ځنې نوره اولاده او ځوځات پیدا شول.

کله چې یو نارینه له خپلې ښځې خپله فطري غوښتنه حاصله کړي؛ نو ښځه حامله شي، د حمل په ابتدایي حالت کې هیڅ دروندوالی نه وي، او حسب المعمول به ښځه تله راتله، او ناسته ولاړه کوي، ځکه چې تشه نطفه وي، کله چې ګېډه یې د ولد د لویېدلو په سبب راپورته شي؛ نو په دې باندې هیڅوک خبر نه وو، چې د دې په منځ کې څه شی پټ دي، آیا انسان دی که حیوان؟ نو نارینه او ښځې دواړو د حق تعالی په دربار کې عرض وکړ، که ته له خپله فضله یو ښه روغ رمټ او د کار وړ او صالح وړوکی مولود را عنایت کړې، نو مونږ دواړه بلکه ځمونږ نسل به هم ټول ستا شکر اداء کوو، کله چې الله تعالی د دوی دغه تمنّا پوره کړه، نو دوی ځمونږ په ورکړی شوي شي کې د نورو د برخو په ټاکلو (مقررولو) یې شروع وکړه، مثلا ځینې په دې عقیده شول، چې دغه اولاد فلاني ژوندي یا مړ مخلوق مونږ ته راکړی دی، ځینې په دې عقیده نه وو خو عملاً به یې د هغه په نذر او نیاز شروع وکړه، یا به یې د مولود وچولی (تندی) د هغه په مخکې په سجده کېښوده، یا به یې په مولود باندې داسې نوم کېښوده، چې له هغه څخه به د شرک بوی راته، لکه عبد العزّی، عبد الشمس او داسې نور، لنډه دا چې په دغه صورت کې به د حقیقي منعم حق اعتقادا یا فعلا یا قولا نورو ته ورکول کېده.

ښه وپوهېږئ چې حق تعالی د شرک د ګردو انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوی او اعلی دی، په دغو آیتونو کې د حسن بصري «رحمه الله» او نورو له رایه سره موافق خاص آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها مقصود نه دي، بلکه د عامو انسانانو د حالت نقشه ایستلې شوې ده، بېشکه ابتداء په ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ کې د تمهید په ډول د آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها ذکر وو، مګر له هغه وروسته د مطلق نر او ښځې ذکر شوی دی، او داسې په ډېرو ځایونو کې کېږي، چې د شخص له ذکره د جنس په لوري انتقال مرادوي لکه په ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ﴾ کې هغه ستوري چې په ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ سره یاد شوي دي، هغه لوېدونکي ماتېدونکي ستوري نه دي، چې په هغو د شیاطینو ویشتل په عمل راځي، مګر له شخص د ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ څخه جنس مصابیح ته د کلام انتقال شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير «رحمه الله» ويلي دي چې: «كومو روايتونو كې چې راغلي دي، چې آدم او حواء عليهما السلام خپل ځوى ته «عبد الحارث» نوم كېښود، هغه له درې جهته معلول دي:

(۱): عمر بن ابراهيم البصري د يوه حديث په سند كې راغلى دى، او ابو حاتم «رحمه الله» د هغه په اړه وايي: «لا يحتجُّ به».

(۲) په ځينو نورو روايتونو كې دا قول په سمرة رضي الله تعالى عنه باندې موقوف دى، او رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې نه دى مرفوع كړى.

(۳): حسن بصري «رحمه الله» چې د دغه روايت راوي هم دى؛ خو پخپله يې د دغه آيت شريف تفسير دغه شان نه دى كړى، كه دغه روايت صحيح وى، نو حسن رحمه الله به وربانديې په دغه تفسير كې اعتماد كړى وو، ځكه هغه وايي چې د ﴿جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ﴾ نه مراد آدم او حواء عليهما السلام نه دي، بلكه د هغه اولادې ځخه نور خلك مراد دي، لكه يهود او نصارى، او همدا ښه او بهتر تفسير دى اهـ.

(۴): دا حديث حسن بصري «رحمه الله» د سمرة رضي الله تعالى عنه ځخه روايت كړى دى، او د محققينو محدثينو تحقيق دا دى، چې حسن بصري له سمرة رضي الله تعالى عنه ځخه يواځې د عقيقې حديث اورېدلى دى، او نور يې ورځخه نه دي اورېدلي، نو هغه ټول منقطع دي.

او هر چې كوم آثار د أهل علم ځخه په دغه باب كې نقل شوي دي؛ نو كېداى شي له أهل كتابو ځخه يې اورېدلي وي، او په اسلامي شريعت كې داسې ځه نشته چې د دغه روايتونو تأييد وكړي، نو كه تكذيب يې ونه كړو، نو تصديق يې هم نشو كولاى، سره له دې چې په وروستي غوراوي كې د يو جليل القدر پيغمبر په شان كې طعن هم راځي، نو له دې كبله لكه چې ابن كثير «رحمه الله» وايي: «ځمونږ په وړاندې افضل، راجح، او بهتر د حسن بصري «رحمه الله» قول دى، چې مراد ورځخه آدم او حواء نه، بلكه د هغوى اولاد يهود او نصارى دي».

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾

آيا شريك ګرځوي دوى (له الله سره) هغه شى چې نشي پيدا كولى هيڅ څيز حال دا چې دغه (بُتان) پيدا كړل كيږي (يعني دوى پخپله بل چا پيدا كړي دي، نو څرنګه به خالق د بل چا شي؟).

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَٱدْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ٱدْعُوا۟ شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

او طاقت نه لري (دا بتان) لپاره د دغو (عابدانو خپلو) د مرستې كولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) كولى شي. او كه تاسې راوبولئ دوى سمې صافې لارې ته؛ نو نه كوي متابعت دوى ستاسې، برابره ده پر تاسې (دغه خبره) چې آيا بولئ تاسې (دوى) او كه يئ تاسې چپ (د دوى له بلنې ځخه). بېشكه هغه كسان چې عبادت كوئ تاسې (اى مشركانو ! د دوى او بولئ يې) بې له الله؛ مملوكان دي په شان ستاسې، نو وبولئ تاسې دوى؛ نو ودې مني دوى (دغه بلنه)

ستاسې که يئ تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوى کې چې دوى معبودان دي). آيا شته دوى ته (داسې) پښې چې تلل کوي دوى په هغو سره؟ آيا شته دوى ته (داسې) لاسونه چې نيول کوي دوى په هغو سره؟ آيا شته دوى ته (داسې) سترګې چې ليدل کوي دوى په هغو سره؟ آيا شته دوى ته (داسې) غوږونه چې اورېدل کوي دوى په هغو سره (بلکه دا شيان دوى لره نشته، پس له تاسې څخه هم بدتر شول، نو تاسې څنګه د دوى عبادت کوئ؟ !) ووايه (اى محمده ! دوى ته): چې را وبولئ تاسې شريکان خپل (د امداد لپاره) بيا (په خپلو تدبيرونو) ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسې ماته (هيڅ قدر).

إِنَّ وَلِـِّۧىَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْكِتَٰبَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩٦﴾

بېشکه ولي «ناصر او ساتونکى» مې الله دى، هغه چې ټوټه ټوټه يې نازل کړى دى کتاب، او همدغه (الله حمايت) ساتنه کوي د صالحانو (او کارونه يې جوړوي).

تفسير: يعنې هغه الله جل جلاله زما ولي، بادار او مرستيال دى؛ چې پر ما باندې يې وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړى دى، او د رسالت پر منصب باندې يې فائز کړى يم، هم دغه پاک الله به زما حمايت، حفاظت او صيانت د ګردې دنيا په مقابل کې وکړي، ځکه چې همدغه الله تعالى د خپلو نېکو بندګانو حفاظت او اعانت کوي، بالخاصّه د انبياوو عليهم السلام.

وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا۟ ۖ وَتَرَىٰهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او (بېشکه) هغه (معبودان) چې يې بولئ تاسې بې له الله؛ طاقت نه لري دوى د نصرت (مرستې کولو) ستاسې، او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولى شي (نو زه يې څه پروا لرم). او که راوبولئ تاسې دوى په جانب د هدايت (د سمې صافې لارې)؛ نو هيڅ نه اوري دوى، او وينې به ته (اى محمده !) دوى چې ګوري به دوى تاته حال دا چې دوى به هيڅ نه ويني.

تفسير: يعنې په ښکاره سره دوى د سترګو خاوندان دي، خو په کې د ليدلو قوت او د کتلو قدرت او د بينايي نور او د بصارت ظهور چېرې دى؟

د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل که مشرکين شي، نو د (هُم) ضمير بُتانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې اى مشرکانو دا بتان ښو کارو ته، نو دوى نه اوري، او که د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل مؤمنين شي؛ نو د (هُم) ضمير مشرکانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې اى مؤمنانو دا مشرکان ښو کارونو ته؛ نو دوى ستاسې بلنه نه مني.

خُذِ ٱلْعَفْوَ وَأْمُرْ بِٱلْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

ونيسه (اى محمده ! عادت د) عفوې کولو، او امر (حکم) وکړه په معروف (نېکو کارونو) سره، او مخ وګرځوه ! (په څنګ شه !) له جاهلانو (ناپوهانو ليونيانو) څخه. او که باعث او تېز کړي تا (په معصيت) له طرفه د شيطان کومه وسوسه؛ نو پناه وغواړه په الله پورې، بېشکه دغه (الله) ښه اورېدونکى ښه عالم دى (د ټولو اقوالو په ګردو احوالو).

تفسیر: د﴿خُذِالْعَفْوَ﴾ څو معناګانې شوي دي، د زیاترو حاصل دا دی، چې له سختګیرۍ او تندخویۍ ځنې پرهېز وکړه د مؤمنانو په مقابل کې، څو د قهر او غضب له امله (وجې) دوی در څخه تار په تار نشي، او محقق شیخ الهند «رحمه الله» همدغه معنا د «عفوې په عادت نیولو» سره تعبیر کړېده.

ځینې د دې آیت ترجمه داسې هم کوي، «واخله ای محمده ! د غنیانو هغه زیاتې مالونه او هغه چې آسان وي دوی ته، (او دا حکم د زکات له وجوب څخه پخوا وو) او امر وکړه خلقو ته په نېکۍ سره، او مخ وګرځوه له ناپوهانو، او مه کوه ورسره جنګ، (او دا اعراض هم د جهاد له فرضیت څخه پخوا وو) او که ورسېږي تاته ای محمده ! له طرفه د شیطانه څه وسوسه چې په جګړه کې دې واچوي له جاهلانو سره؛ پس پناه ونیسه په الله سره چې در څخه دفع کړي هغه وسوسه الخ».

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾﴾

بېشکه هغه کسان چې ویرېږي (له الله او ځان ساتي له ګناه) کله چې ورسېږي دوی ته کومه وسوسه (او ګذر) له طرفه د شیطانه؛ نو یاد کاندي دوی (حکم د الله او ویبنې شي) پس ناڅاپه دوی لیدونکي وي (د حق)، او ورونه د دوی (چې شیطانان دي) راکاږي (چلوي) دغه (کفار) په ګمراهۍ کې، بیا نه کوي دوی تقصیر (له ښویولو د کفارو یا کفار تقصیر نه کوي په متابعت د شیاطینو کې).

تفسیر: اګر که د استعاذې حکم ګردو (ټولو) لره شامل دی، خو خطاب لومړی یواځې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وو، اوس د عامو متقیانو او د ګردو (ټولو) پرهېزګارانو د حال بیان فرمایي، یعنې د عامو متقیانو په حق کې دغه محال نه دی، چې د شیطان ګذر د هغوی په لوري وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کې واچوي، هو ! د متقیانو شان داسې وي، چې د شیطان له اغواء او تېرایستلو ځنې تل په غفلت کې نه پاتې کیږي، بلکه که لږ څه غفلت وربېښ شي؛ دستي پاک الله یادوي، ویښ او په سد کیږي، که یې ولغزي؛ نو سمدلاسه ځان نیسي.

باقي د غیر متقیانو چې د دوی په زړو کې د الله تعالی وېره نه وي، او خپل ځان له ګناهونو څخه نه ساتي، او ښایي دوی ته د شیطان ورونه وویل شي، د دوی حال دا دی، چې شیطان تل دوی د ګمراهۍ په لوري کشوي، او ورښایسته کوي یې، او د دوی په تېرایستلو کې هیڅ قصور او کمی نه کوي.

﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِـَٔايَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۚ قُلْ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ مِن رَّبِّي ۚ هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾﴾

او تر هغه وخته پورې چې رانه وړې (ته ای محمده !) دوی ته کومه معجزه (چې دوی یې غواړي نو) وایي دوی: ولې دې (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسې معجزه؟ نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده، چې زه متابعت کوم د هغه څه چې وحې کولی شي ماته له طرفه د رب ځما (او زه نه یم راوړونکی د معجزې له خپله ځانه)، دغه (قرآن ټول دلائل د) پوهنې دي له (جانبه ده) رب ستاسې، او هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي دوی.

تفسیر: د نبي وظیفه یواځې همدغه ده، چې هر هغه شی چې الله تعالی په وحي سره نازلوي؛ قبول یې کړي، او پرې ټګ او عمل وکړي، او نورو ته هم پر هغه باندې د عمل کولو دعوت ورکړي، باقي هغه تنزیلي او تکویني آیتونه چې تاسو

يې له ما څخې غواړئ؛ نو کوم آيت او معجزه به له پاک قرآن څخې لويه او لوړه وي؟ ځکه چې دغه عظيم الشأنه معجزه د ګرد (ټول) جهان لپاره د بصيرت زياتوونکو حقائقو او مواعظو خزانه ده، او ايمان راوړونکو ته د يوه خاص قسم هدايت او رحمت ذخيره منځ کې لري، تاسې دغه عظيم الشأن قرآن کله ومانه ! چې بيا به هغه فرمايشي معجزه ومنئ؟ !.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

او کله چې ولوستلی شي قرآن؛ نو غوږ کېږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې، لپاره د دې چې رحم درباندې وشي.

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

او يادوه ته (ای بنده !) رب خپل په زړه خپل کې په زارۍ او وېرې سره او کم له هسکه (اوچته) غږه له وينا، په لومړنيو برخو د سبا کې، او په وروستنيو برخو د ببګا کې، او مه کېږه (ای ځما بنده) له غافلانو (بې خبرانو !).

تفسير: لوی ذکر خو عظيم الشأن قرآن دی، چې د هغه د ادب بيان اوس تېر شو، په دغه آيت کې د «ذکر الله» څه آداب په عمومي توګه بيان فرمايي، يعنې د «ذکر الله» اصلي روح همدا دی، هغه شی چې په ژبه ويل کيږي؛ د زړه توجه دې هم د هغه په لوري وي، تر څو د «ذکر الله» پوره خوند او نفع ظاهره شي، او ژبه او زړه دواړه د الله تعالی په ياد کې مشغول شي، د ذکر الله په وخت کې ښايي چې په فکر کې دقّت او په زړه کې رقّت وي، او په صحيح رغبت، مينه او رهبت (وېره) سره د الله تعالی په ياد کې مشغول او لګيا شي !، او داسې وضعيت او هيئت دې خپل ځان ته غوره کړي، لکه چې کوم ويرېدونکی خوشامند کوونکی انسان يو لوی بې مثله ذات ته عرض او فرياد کوي، ښايي چې د ذاکر په لهجه، غږ او هيئت کې دې د تضرّع، وېرې او خوف اثر او رنګ محسوس وي، د ذکر او مذکور له عظمت او جلاله د غږ ورو کېدل يو طبيعي او قدرتي امر دی: ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (۱۶ جزء د طه سورت (۱۰۸) آيت (۶) رکوع)، نو ځکه له په زوره ذکر کولو څخه ممانعت راغلی دی، که په ورو غږ او توجّه سره په خفيه يا په جهر سره د الله تعالی ذکر وکړي؛ نو الله تعالی به هم د هغه ذکر کوي.

إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

بېشکه هغه (ملائکې) چې په نزد د رب ستا کې (مقربې) دي؛ نه کوي تکبر (لويي) دوی له عبادت د دغه (الله) څخه، او پاکي وايي په هر وخت د دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجدې کوي.

تفسير: يعنې په شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او ببګا په اوقاتو کې د الله تعالی له ياده مه غافل کېږئ، کله چې مقربې ملائکې د الله تعالی له بندګی څخې عار نه کوي، بلکه همېشه د الله جل جلاله په يادولو او ذکر کولو کې لګيا او مشغولې دي، او هم دغه رب العالمين ته سجدې کوي؛ نو انسانانو ته لا ضروري ده، چې د اله العالمين جل جلاله له ذکر او عبادت څخه غافل نشي !، بنا پر دې د دې آيتونو له لوستلو څخه وروسته ښايي چې د تلاوت سجده هم وکړه شي !.

(تمّت سورة الأعراف بفضل الله تعالی)

سُورَةُ الأَنفَالِ

«د (الأنفال) سورت مدني دی، پرته له (۳۰) آيت څخه د (۳۶) آيت تر آخره پورې چې مکي دي، (۷۵) آيتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۸) او په نزول کې (۸۸) سورت دی، د (البقرة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

دغه سورت د «بدر» له غزا څخه وروسته په مدينې منورې کې نازل شوی دی، د هجرت په دويم کال کې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې يوه لويه تجارتي قافله د ابو سفيان په مشرۍ له شام څخه رهي (روانه) شوې ده، د ابو سفيان دغه تجارتي قافله «جوپه» چې په هغې کې تقريباً «۶۰» تنه قريش او يو زر اوښان او پنځوس زره ديناره مال وو، کله چې له شام څخه د مکې معظمې په لوري د کاروان د بېرته راګرځېدلو خبر نبي کريم صلی الله عليه وسلم ته ورسېد.

نو د «صحيح مسلم» له يوه روايت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه، چې آيا پر دغه جماعت باندې تعرض وکړو؟ د دغې جرګې د دې وضعيت له ليدلو څخه ابو بکر الصدّيق او عمر الفاروق او رئيس الانصار سعد بن عبادة رضي الله تعالى عنهم أجمعين حوصله زياتوونکې خطبې وويلې او ښې ويناوې يې وکړې.

بالآخر رسول اکرم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلّم له درې سوو او څو تنو مجاهدينو سره؛ هغه کسان چې په هماغه وخت کې سره ټول شوي وو، له خپلو معمولي سامانونو سره رهي (روان) شوي وو.

په دې باره کې د بخاري شريف په روايت کې «کعب بن مالک رضي الله تعالى عنه» فرمايي: «هغه کسان چې د بدر په غزا کې شريک شوي نه وو؛ په هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم يوازې د تجارتي قافلې د مهم لپاره وتلی وو، اتفاقاً الله تعالى د يوه اساسي جنګ صورت ورپيدا کړ.

ابو سُفيان د رسول الله مبارک له دغې ارادې څخه خبر شو، او سمدلاسه يې مکې معظمې ته سړی واستاوه، له هغه ځايه تقريبا د زرو تنو لښکر چې د قريشو لوی لوی سرداران او مشران هم په کې شامل وو؛ له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهيزاتو سره د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شو.

رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کې وو، چې دا خبره ورمعلومه شوه، چې د ابو جهل او د نورو لويو لويو «ائمة الكفر» تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډېر زور او شور او غيظ او غضب د اسلام د مقابلې لپاره را رهي (روان) شوی دی، د دې غير متوقع صورت له پېښېدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بيا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چې په دغه وخت کې دوه جماعته ستاسې په مخکې دي:

(۱) تجارتي قافله.

(۲) فوځي لښکر، د الله تعالى اراده داسې ده، چې له دغو دوو ټوليو څخه پر يوه باندې به تاسې مسلط وګرځئ، تاسې دا راوښيئ، چې له دغو دواړو ډلو څخه پر کومې باندې تعرّض او يرغل (حمله) کول غواړئ؟ او د هغه د مقابلې لپاره تيار يئ؟ څرنګه چې دغه اسلامي لښکر خپل پوره تياری جهاد ته نه وو کړی؛ ځينو افرادو چې خپل لږ سامان، وسلو، او اسبابو او د تعداد قلّت (کمی) ته وکتل نو داسې رايه يې ورکړه چې: پر تجارتي قافلې باندې يرغل (حمله) زيات مفيد او آسان دی، مګر دغه رايه د رسول الله نه وه خوښه، ابو بکر صديق، عمر فاروق، او مقداد بن الأسود رضي الله تعالى عنهم أجمعين په ډېر ځوښ (جوش) سره غيرت راوړونکې ويناوې وکړې، په آخر کې سعد بن معاذ رضي الله تعالى عنه تقرير وکړ.

وروسته داسې فيصله وشوه، چې د عسکريت په ډګر کې ښايي چې مونږ د اسلامي شجاعت جوهر وښيو، څنګه چې د بدر په مقام کې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول، الله تعالى مسلمانانو ته لوی برى عنايت او ور په برخه کړ، د کافرانو (۷۰) تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او (۷۰) تنه يې بنديان شول، په داسې ډول د کفّارو زور مات شو.

په دغه سورت کې عموما د همدغې غزا جزئيات او متعلقات بيان شوي دي، هغه کسان چې داسې خيال کوي، چې په دغه غزا کې رسول الله مبارک له ابتداء څخه د هغه لښکري قوت د مقابلې لپاره وتلی وو، چې د تعرض په مقصد د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شوی وو، او د قريشو په تجارتي قافلې باندې د حملې په نيت له اوله تر آخره پورې هيڅ نه وو وتلی؛ نو د دې عقيدې خاوندان في الحقيقت غـواړي، چې د حديثو، سيرو، او د قـرآني اشاراتو ټولې ذخيرې له خپلو مجعولاتو څنې قربان کړي.

د دې مسئلې تفصيل په «الجهاد الکبير» او «الشهاب» کې ليکلی شوی دی، او ځای په ځای په دغو صفحاتو کې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت ليکلي کيږي، ان شاء الله تعالى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ ۖ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُمْ دَرَجَٰتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (حکمه د) غنائمو څخه، ووايه (دوی ته چې اموال د) غنيمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسيم يې کړي سم له شرعي اصولو سره)، پس ووېرېږئ تاسې له الله نه، او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په منځ ستاسې کې دی (يعني پخپلو منځونو کې سره دوستي وکړئ ! او نزاع پرېږدئ)، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره). بېشکه خبره همدا ده چې حقّاني مؤمنان هغه کسان دي کله چې ياد کړی شي (دوی ته نوم د) الله؛ نو وېرېږي زړونه د دوی، او کله چې ولوستی شي پـر دوی بانـدې آيتونو (کلام) د الله؛ نـو زياتوي دغه (آيتونه) دوی لره ايمان (د دوی)، او پر رب (پالونکي) خپل باندې توکل (اعتماد) کوي دوی. (دوی) هغه (مؤمنان) دي چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) دوی لمونځ، او له ځينې د هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې). دغه کسان همدوی دي مؤمنان په حقه سره، شته دي دوی ته درجې په نزد د رب د دوی او مغفرت (بخښنه) او رزق نېک (د عزّت).

تفسير: «أنفال» جمع د «نفل» دی، او غنائمو ته ځکه «نفل» وايه شي، چې رب العزت د فضل او مرحمت محض يوه عطا ده، په بدر کې هغه د غنيمت مال چې په لاس راغلی وو؛ په اصحابو کرامو کې د هغه په نسبت نزاع وه، هغه ځلميان چې مخکې وړاندې تللي وو او جنګونه يې کړي وو؛ دوی د غنيمت ګرد اموال خپل حق ګڼه، پاخه او سپين ږيري سړي چې د ځلميانو تر شا ولاړ وو؛ داسې به يې ويل چې: «مونږ په لاړ ښوونه او اعتماد تاسې ته دغه توره، فتحه او برى په برخه شوی دی، نو ځکه ښايي چې غنيمت مونږ ته هم راکړ شي» هغه جماعت چې د نبي کريـم صلى الله عليه وسلم حفاظت يې کاوه، او ددوی په مبارک حضور کې حاضر ولاړ وو، دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل، په دغو آيتونو کې دغه خبره ښوولې شوې ده، چې فتح يوائې د الله تعالى په مرسته (مدد) ستاسې په برخه شوې ده، د بل هيڅ يوه په توره، زور، تدبير، لاړښوونه او اعتماد سره تاسې هغه نه ده حاصله کړې، نو د دغو اموالو مالک الله ذو الجلال دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم دی، څرنګه چې الله جل جلاله

د خپل رسول په وسیله حکم ورکړی دی؛ ښاي چې له همغه حکم سره موافق دې غنائم هم ووېشل شي، د دې حکم تفصیل به وروسته راشي.

﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ۝٦﴾

(دا د قسمت کراهیت دوی ته داسې وو) لکه چې ایستلی وې ته رب ستا له کوره خپله په حقه سره، حال دا چې بېشکه یوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دې ایستلو چې ورته تیار نه وو). حال دا چې جګړه کوله دوی له تا سره په حقه خبره کې (چې جهاد وو) وروسته له هغه چې ښکاره شوه (دوی ته فتح ستا په بشارت، داسې جګړه يې کوله په کولو د جهاد کې) ګواکې بیولې کېږي دوی طرف د مرګ ته په داسې حال کې چې دویويني (عيناً مرګ په سترګو).

تفسیر: یعنې فکر وکړئ ! چې په همدغه د «بدر» په جنګ کې له شروع څخه تر آخره پورې په څه ډول سره د الله تعالی امداد، تایید، او توفیق د مسلمانانو په برخه وو، هم دغه پاك الله وو؛ چې د نصرت صادقه وعده يې د اسلامي دین په نسبت وفرمايله، او خپل نبي صلى الله علیه وسلم يې د یوه حق امر یعنې له کفارو سره د (جهاد) کولو لپاره له مدينې منورې څخه د باندې د بدر په ډګر کې په داسې وخت کې راوویست، چې د مسلمانانو یوه ډله د قریشو له لښکرو سره پر جنګېدلو راضي او خوښه نه وه.

یعنې د جهاد په وسیله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب کېدل او د ابو جهل له لښکرو سره مقابله پر دوی باندې دومره شاقه او ګرانه وه؛ لکه چې چا ته په رڼو سترګو د مرګي په خوله کې ورتلل سخت او مشکل ښکاري، بيا هم الله تعالی په خپل توفيق سره د وی د جنګ ډګر ته بوتلل، او په خپل امداد سره يې مظفر او منصور وګرځول، او له غنيمت سره يې سالم بېرته راوستل.

نو څرنګه چې د الله تعالی په مرستې (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پورې پای (آخر) ته رسېدلی دی؛ نو د غنيمت اموال هم ښايي چې د هغه مال وګڼل شي، او د هغه هر هغه مصرف چې پاك الله د خپل رسول په وسیله در ښيي، ښايي چې همالته دې تقسيم او صرف کړ شي. !

تنبيه: د ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ﴾ کاف مې په خپل تقرير کې يواځې د تشبيه لپاره نه دی اخيستی، بلکه د ابو حيّان «رحمه الله» له تحقيق سره موافق د تعليل په معنی باندې مې مشتمل کړی دی، لکه چې په ﴿وَٱذْكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمْ﴾ کې علماوو تصريح کړې وه، او د ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ﴾ الى آخر الآيات مضمون مې د ﴿قُلِ ٱلْأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ يو سبب ګرځولی دی، او د ابو حيان «رحمه الله» او د نورو په شان مې «أعزك الله» او نور مې مقدر نه دی منلی.

او هم مې د آيت په تقرير کې د «روح المعاني» د صاحب «رحمه الله» له تصريح سره سمه اشاره کړېده، چې د ﴿كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ﴾ د دوی يواځې خروج عن البيت مراد نه دی، بلکه له «خروج من البيت» څخه تر (دخول في الجهاد) پورې اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده، چې په کې ﴿وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ﴾ او نور ګرد احوال او وقائع سره شامل او واقع شوي دي.

د يوې ډلې کراهيت خو عين د خروج عن المدينه په وخت کې لا ښکاره شوی وو، لکه چې د صحيح مسلم شريف او د طبري شريف په حواله د «الأنفال» د سورت په اوله مقدمه کې بيان شوي دي، د مجادلې صورت به غالباً وروسته له هغه د کفارو د لښکرو د خوځېدلو د اطلاع رسېدلو په وخت کې د «صفراء» په مقام کې واقع شوی وي، له دې پوهېدلو څخه به د ځينو مبطلينو د مغالطو استيصال په ښه ډول سره وشي.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۞ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۞

او (ياد کړئ) هغه وخت چې وعده کوله له تاسې سره الله يو د دوو طائفو (ډلو څخه چې قافله يا لښکر وو) چې بېشکه دغه تاسې لره ده، او ستاسې خوښه وه چې بېشکه هغه بې وسلې بې زحمته (بې اغزي ډله دې) وي تاسې ته، او اراده لري الله د دې چې ښکاره ثابت کړي رښتيا په خبرو خپلو سره، او پرې کړي بيخ د کافرانو لپاره د دې چې ظاهر غالب کړي حق (دين د اسلام)، او (لپاره د دې چې) ظاهر کړي بطلان د باطل (کفر)، او اګر که بده مني (دا خبره) مجرمان (کافران او پرې خپه کيږي).

تفسير: مسلمانانو غوښتل چې پر تجارتي قافلې باندې دې حمله وشي، چې يو اغزی هم د دوی په پښو کې چوخ نشي، او ډېر مال او اسباب هم په لاسونو ورشي، ليکن د الله تعالی رضا داسې وه، چې په دغه وړوکي کم قوته او بې سامانه ټولي ته پر يوه کثير التعداده اومرتب او منظم او له شوکته ډک لښکر باندې فتح او برى ورعطا کړي، او خپلې ګردې کلمې او خبرې په دغې وسيلې سره په يوه حيرانوونکي ډول رښتيا او ثابتې کړي، او د مکې معظمې د کفارو بيخ له سټه وکاږي، چې په دې ډول سره د الله تعالى د وعدې صداقت په يوه حيرت زياتوونکي اصول سره ظاهر شي، او د صدق صداقت او د كذب كذابيت د كفارو على الرغم په صاف صاف ډول سره ښکاره شي، لکه چې همداسې هم وشو، او په بدر کې د قريشو اويا تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او اويا تنه نور مشران يې بنديان شول، او په دې ډول سره د کفارو ملاوې ماتې شوې، او د مکې معظمې د کفارو بنيادونه سره ولړزېدل، فلله الحمد والمنة !.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۞ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۞

(ياد کړئ) هغه وخت چې استغاثه به کوله تاسې رب خپل ته نو الله ستاسو استغاثه قبوله کړه لپاره د (فرياد) ستاسې، چې بېشکه زه مرسته (مدد) کوونکی يم له تاسې سره په زرو تنو له پرښتو څخې يوه په بلې پسې راتلونکې. او نه وه ګرځولې (نه وه ورکړې) دغه (مرسته) الله مګر (ورکړې يې وه فقط) لپاره د دې چې زېری شي (د نصرت) او لپاره د دې چې مطمئن (آرام) شي په دغې مرستې سره زړونه ستاسې، او نه ده مرسته مګر (خو ده) له جانبه د الله، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: دا قسم يو بل آيت په (۴ جزء د آل عمران سورت په (۱۲۶) آيت (۱۳) رکوع) کې هم تېر شوی دی، دلته دې هم همغه تفسير بيا وکتلی شي !، هو ! دومره ده چې هلته د پرښتو تعداد له (۳۰۰۰) څخه تر (۵۰۰۰) پورې بيان کړی شوی وو، که د دغو دواړو آيتونو واقعه يوه وي؛ نو ويلی کيږي چې: اول ځلې به يو زر کسيزه ډله راغلې وي، بيا به وروسته له هغې بله ډله راغلې وي چې د هغې تعداد به له درو زرو څخې تر پنځو زرو پورې رسېدلی وي، ښايي د ﴿مُرْدِفِينَ﴾ څخې همدې لوري ته اشاره وي.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۞

ياد کړئ هغه وخت چې واچوله (الله) په تاسې پر کالې (د خوب پرمنبکی) لپاره د امن (تسکين) ستاسې له خپله جانبه، او نازلې کړې (الله) پر تاسې له (طرفه د) آسمانه اوبه لپاره د دې چې پاک

کړي تاسې په دغو (اوبو) سره، او لرې کړي له تاسې نجاست د شیطان او لپاره د دې چې قوت واچوي په زړونو ستاسې کې، او محکم کړي په هغو (اوبو) سره قدمونه ستاسې.

تفسیر: د «بدر» غزا في الحقیقت د مسلمانانو لپاره ډېره سخته ازموینه او د عظیم الشأن امتحان موقع وه، د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کې دغه ړومبنی مهم او قابل الذکر تصادم وو، او بیا یې صورت هم داسې واقع شوی وو، چې کفارو لا له پخوا څخه پر ښو ښو ځایونو او د اوبو او نورو حاکمه وو نقاطو باندې قبضه کړې وه، او مسلمانانو په یوه ټیټ ځای کې موقع نیولې وه، چې په کې ډېرې داسې شګې وې چې تګ او راتګ په کې سخت مشکل او د تلونکي پښې به په کې ډېرې خښېدې، د ګرد او غبار او دوړو لامله هم سخت تکلیف او ربړ ورسېده، د اوبو د نشتوالي له سببه له یوه جانبه د اوداسه او غسل تکلیف او له بله طرفه له تندې څخې مسلمانان ډېر زیات وارخطا شوي وو.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل کامل رحمت سره یو زورور باران اوراوه، چې په هغه سره هغه ګردې شګې کلکې شوې، او د غسل او اوداسه لپاره اوبه ډېر شوې، او له ګرد او غبار او دوړو څخه هم وژغورل شول.

بالعکس په هغه ځای کې چې د کفارو لښکر وو، داسې سختې چېکړې او خټې پیدا شوې، چې دوی به درګرده په کې ښوییدل او خښېدل، کله چې دغه ظاهري پرېشانی ګردې لرې شوې، نو الله تعالی پر مسلمانانو باندې یو قسم پرمښکي او د خوب پرکالي او بې سدۍ په شان یوه وضعه راوستله، کله چې له هغې د دوی سترګې خلاصې شوې، نو د دوی له زړونو څخې خوف، هراس او وېره بېخي ورکه شوه.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارك او أبو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه ټوله شپه په عریش کې په زارۍ او دعا مشغول وو، په پای (آخر) کې پر رسول الله صلى الله عليه وسلم لږه پرکالي راغله، کله چې له هغې څخه یې سترګې خلاصې شوې، نو ویې فرمایل: خوشاله اوسئ ! چې جبرئیل ستاسې د مرستې (مدد) لپاره راځي !، کله چې له «عریش» څخه یې د باندې تشریف راوړ؛ نو د ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاري وو.

په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه یې له بې اودسیو او زړونه یې له شیطاني وسوسو څخې پاك کړل، له بل لوري د شګو له کلکېدلو څخه په ظاهري ډول سره هم د دوی قدمونه ټینګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او وېره بېخي ووته، او بیخي ډاډه او مطمئن او زړور شول.

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَٰئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وحي وکړه رب ستا پرښتو ته (چې ووایئ مؤمنانو ته) بېشکه زه له تاسې سره یم (په نصرت او اعانت) نو ثابت کړئ تاسې هغه کسان چې مؤمنان دي (په نصرت او بشارت)، ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي وېره، نو ووهئ تاسې (سرونه د دې کفارو) له پاسه د ورمېږونو، او ووهئ تاسې له دغو (کفارو څخه هر هر بند) او ټولې ګوتې. دغه (وهل د کفارو) د دې لپاره دي، چې بېشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پرېښودلو (د شرعې)، او هر هغه څوك چې مخالفت کوي له الله او له رسول د الله؛ نو بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عُقبی کې). دغه

(ستاسې دنيوي عقوبت دی) نو وڅکئ تاسې دا (دنيوي عذاب ای کفارو !) او (وپوهېږئ چې) بېشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کې).

تفسير: د «بدر» غزا د اهميت اندازه له دې نه ښه لګېدی شي، چې پخپله لعين ابليس د «کنانه» د لوی سردار «سراقة بن مالك مدلجي» په صورت ممثل شوی ابو جهل ته راغی، او د مشرکانو زړونه يې ډېر مطمئن او ښه ډاډه کړل، او هغوی ته يې اطمينان ورکړ چې نن پر تاسې باندې هيڅوک بری او غلبه نشي موندلی، او زما ګرده قبيله له تاسې سره ده، د ابليس تر بيرغ لاندې د شيطانانو ډېر لوی لښکر وو، چې د دې واقعې تفصيل وروسته راځي.

د دوی په مقابل کې الله تعالی د مسلمانانو د (مرستې) او امداد لپاره د خپل فوځ قطعات د جبرئيل او ميکائيل عليه السلام تر مشری لاندې ولېږل، او ويې فرمايل چې: زه له تاسې سره يم، که شياطين د انسانانو په صورت سره متشکل شوي دي، او په دغه وسيله سره د کفارو حوصلې زياتوي، او د دوی له لوري جنګېدلو ته تيار دي، او د مسلمانانو په زړونو کې وسوسې وراچوي، او دوی وېروي؛ نو تاسې ای پرښتو ! د مظلومو او ضعيفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټينګ کړئ ! له دې لوري تاسې د دوی همت ورزياتوئ ! د هغه لوري به زه د کفارو په زړونو کې دهشت، رعب، خوف او وېره اچوم، تاسې د مسلمانانو په مرسته د دغه ظالمانو ورمېږونه (مرئ) ووهئ ! (يعني پرې يې کړئ)، او بند په بند او پيوند په پيوند يې جلا (جدا) او انډی انډی (ټوټې ټوټې) يې کړئ !.

په روايتونو کې مذکور دي، چې په «بدر» کې خلقو پرښتې په خپلو سترګو سره ليدلې، او هغه کفار چې د پرښتو له لاسه وژلي شوي وو؛ د هغو کفارو ځنې چې مسلمانانو وژلي وو؛ جلا (جدا) او له ورا پېژندل کېدل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ زَحۡفٗا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلۡأَدۡبَارَ ١٥

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) کله چې يو ځای شئ تاسې (يا مخامخ شئ يا پېښ شئ په جنګ کې) هغو کسانو سره چې کافران شوي دي (د جنګ په ډګر کې)، په دغه حال کې چې دوی غونډ (او ګڼ) وي؛ نو مه ګرځوئ تاسې دغو (کفارو) ته شاوې خپلې (د تېښتې په نيت).

تفسير: «فرار من الزحف» يعني له جهاده ځنې وتل او تېښتېدل، او په جنګ کې کفارو ته خپله شا اړول ډېره لويه ګناه او له أکبر الکبائرو ځنې ده، که د کفارو تعداد د مسلمانانو له شمېره يو په دوه وي؛ بيا هم فقهاوو مسلمانانو ته د شا آړولو اجازه نه ده ورکړې.

وَمَن يُوَلِّهِمۡ يَوۡمَئِذٖ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفٗا لِّقِتَالٍ أَوۡ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٖ فَقَدۡ بَآءَ بِغَضَبٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأۡوَىٰهُ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ١٦

او هر هغه څوك چې وګرځوي دغو (کفارو) ته په دغه ورځ (د مخامخ کېدلو د جنګ) شاخپله، مګر په دې حال کې چې بېرته ګرځېدونکی (په هنر سره) لپاره د جنګ يا حال دا چې يو ځای کېدونکی وي په طرف د بلې طائفې (د مجاهدينو)؛ نو په تحقيق رجوع يې وکړه او اخته شو په غضب (قهر) له (جانبه د) الله، او ځای د اوسېدلو د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعني تېښته او په شا کېدل که د کوم جنګي مصلحت لپاره وي، مثلا له بېرته تللو څخه وروسته بيا حمله وروړل ډېر مؤثر وي، يا جولان کوونکي وي لپاره د تودولو د جنګ يا لپاره د غيل (دوکه) ورکولو د دښمن چې په تېښته يې تېر باسي، او بيا پرې يرغل (حمله) وروړي، يا که د غازيانو يو ډله له خپل مرکزي فوځ څخه بې له لښکري مصلحتونو

ښېله شوي وي، او دوی د خپل ځان د ساتنې لامله تېښته کوي، او له خپلو نورو ملګرو سره ځان ګډوي، نو داسې تېښته جرم نه دی، او ګناه فقط په هغه وخت کې ده؛ چې تېښته يوازې له وېرې او د ځان د ژغورنې (محفوظ کولو) او د حقيقي تېښتې په نيت وي.

(وفرمايل الله: که تاسې فخر کوئ ای مسلمانانو په قتل او حبس د کفارو)،

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

نو نه دي وژلي تاسې دغه (کفار په خپل قوت سره په بدر کې) وليکن الله وژلي دي دغه (کفار چې مرسته يې تاسې ته درکړې ده)، او نه دي ويشتل کړي تا (ای محمده! دغه ويشتل چې د بشر له شان څخه نه وي) په هغه وخت کې چې (ظاهري) ويشتل کړي وو تا؛ وليکن الله دغه و يشتل کړي وو، او (دا کار کړی وو الله) د دې لپاره چې وازمويي مؤمنان له نزده خپله په ازموينه (يا د دې لپاره چې احسان وفرمايي پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اکرام د مرستې او ولجې) ښکې سره (چې د نصرت او غنيمت نعمت دوی ته ورکړي)، بېشکه الله ښه اوريدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دانا دی (په ټولو احوالو).

تفسير: کله چې جنګ سخت شو، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د کفارو د لښکرو په لوري يو موټی شګې وشيندلې (وغورځولې)، او درې ځلې يې «شاهت الوجوه ـ قبيح شول مخونه د دښمنانو !» وويل، د الله تعالی په قدرت د دغو شګو ذرې د هر يوه کافر په سترګو کې ولوېدلې، او ګرد د خپلو سترګو په مښلو بانديې لګيا شول.

له بل لوري مسلمانانو سمدلاسه يرغل (حمله) وروړ، بالآخره ډېر کفار (لکه شين فصل) وربيل او ووژل شول، په همدغه نسبت فرمايي چې: اګر که په ښکاره ډول سره شګې تا په خپل لاس سره وشېندلې، ليکن عادتاً هيڅ بشر داسې کار نشي کولی، چې د يوه موټي شګې ذرې د هر يوه کافر محارب سترګو ته ور ورسوي، او د يوه مسلح لښکر د تېښتې سبب وګرځي، دا يوازې د الله تعالی قدرت وو؛ چې يو موټی شګې يې د ګردو کافرو محاربينو په سترګو کې وغورځولې.

په تاسې بې وسلې او بې سامانه او لږو مسلمانانو کې دومره قوت او قدرت چېرې وو! چې يوازې ستاسې په مټ او زور سره کفارو داسې ماتې وخوړه؟ !، دا خو د الله تعالی د قدرت اثر او اغېزه وه چې داسې متکبر او سرکښان يې د موت او فناء او ذلت او قيد په کنده کې وغورځول.

هو! دا خبره ښکاره ده، چې ظاهرا دغه کار ستا د لاسونو په وسيله شوی، او ستا په لاسونو کې داسې يو فوق العاده قوت او قدرت پيدا کړ شو؛ چې تا هغه په خپل کسب او اختيار سره حاصلولی نشو، دغه واړه د دې لامله (له وجې) وکړل شول؛ چې د الله تعالی قدرت ظاهر شي، او پر مسلمانانو بانديې پوره مهرباني او په ښه ډول سره احسان وشي، بېشکه الله تعالی د مؤمنانو دعاء او فرياد اوري، او د دوی افعال او احوال په ښه ډول ورمعلوم دي، او دی هم ښه پوهيږي چې پر مقبولو بندګانو په کوم وخت او څه ډول (طريقه) احسان مناسب دی؟.

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

دغه (تېر احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چې بېشکه الله) ضعيفوونکی د پلمې او تدبير د کفارو دی.

تفسير: يعنې په دغه وخت کې هم الله تعالی د مکې معظمې د کفارو پلمې (فرېبونه) او تدبيرونه ويجاړ او له خاورو سره يې برابر او لتاړ کړل، او وروسته له دې نه هم د دوی ګرد تدبيرونه خراب او سستوي.

﴿إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾﴾

که غواړئ تاسې فتح (فيصله د جانبينو څخه د ښه لار موندونکي په خوا ای کفارو !)؛ نو په تحقيق راغله تاسې ته فتح (فيصله د ښه لار موندونکي په خوا) او که تاسې منع راوړه (له کفره او د مؤمنانو له جنګه)؛ نو دغه (منع بهتره او) خير دی تاسې ته، او که بيا راوګرځېدئ تاسې (جنګ او کفر ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته)، او له سره به دفع ونه کړي له تاسې ډله ستاسې هيڅ شی (له عذاب د الله نه)، او اګر که ډېره لويه هم وي دا (ډله ستاسې)، او (پوه شئ) چې بېشکه الله سره له مؤمنانو دی (په نصرت او ثواب ورکولو کې).

تفسير: دغه خطاب د مکې معظمې کفارو ته دی، دوی به له هجرت څخه پخوا رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ويل: ﴿مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ «څمونږ او ستاسې په منځ کې به دغه فيصله کله کيږي؟ که تاسې رښتيني يئ».

که څه هم د دغې خبرې پوره فيصله به د قيامت په ورځ کې کيږي، مګر يو ډول فيصله يې نن د «بدر» په ميدان کې هم تاسې وليده، چې په څه يو خارق العاده طريقې سره تاسې ته د کمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسېده؟.

که اوس هم د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له مخالفت او کفر او شرک څخه لاس واخلئ؛ نو بهتر دی او دنيوي او اخروي ګټې به ستاسې په برخه شي، او که بيا هم تاسې داسې وجنګېږئ؛ نو مونږ به بيا هم په همدې قسم د مسلمانانو سره مرسته کوو، او په پای کې به تاسې ذليل او خوار يږئ !.

کله چې د الله تعالی تأييد له مسلمانانو سره دی؛ نو ستاسې ډلې او لښکرې که هر څومره ډېر وي، ستاسې په کار به هيڅ درنشي.

په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې ابو جهل او نورو کفارو د مکې معظمې څخه د «بدر» په لوري د رهي کېدلو په وخت کې د کعبې شريفې پردې په خپلو لاسونو نيولې، داسې دعاوې يې کړې وې چې: «يا الله ! له دواړو فرېقو څخه هر يوه چې أهدی، عليا، او أکرمه وي؛ فتحه او بری د همغې ډلې روزي کړې ! او فساد اچوونکي مغلوب کړې !» نو په ﴿فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ﴾ کې د هغه ځواب ورکړ شو.

يعنې همغې ډلې ته چې واقعي عليا او افضله ده؛ فتحه او بری نصيب شو، او مفسدان رسوا او خوار او ذليل شول.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ) د رسول د الله، او مخ مه ګرځوئ تاسې له دغه (اطاعت د رسول الله څخه) حال دا چې تاسې اورئ (قرآن).

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾﴾

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې وايي واورېده مونږ، حال دا چې دوی نه اوري (په ګټورو اورېدلو سره).

تفسير: يعني په ژبه وايي چې واموروېده (خبره ستا او ومو مانه حكم ستا !) حال دا چې هغه اورېدل او منل به څرنګه وي، چې انسان سمه خبره واوري او پرې ونه پوهيږي؟ يا خو پرې وپوهيږي خو قبوله يې نكړي، پخوا هم يهودانو موسى عليه السلام ته ويلي وو: ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ «وامو ورېده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره».

د مدينې منورې د منافقانو اصول داسې وو، چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او د مسلمانانو په مخكې به يې تش په ژبه د اسلام اقرار كاوه، او په زړه به ترې منكران وو، په هر حال د صادق مؤمن شان دا دى، چې په زړه او په خوله او په عمل او په غياب او په حضور كې پر الهي او نبوي احكامو عمل وكړي، او تر اسلامي هداياتو ځان جار كړي.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۲۲﴾

بېشكه بدتر د ټولو حيواناتو په نزد د الله (هغه دي چې) كاڼه دي (د حق له اورېدلو څخه) او ګونګيان دي (د حق له ويلو څخه) هغه كسان دي چې عقل نه لري دوی.

تفسير: هغو كسانو ته چې الله تعالى د ويلو لپاره ژبه او د اورېدلو لپاره غوږونه او د پوهېدلو لپاره زړه او دماغ ورعطا كړي وو، بيا دوی دغه ګرد قوتونه معطل كړل، نه په ژبې سره د حق ويل او د حق موندلو لپاره موفق شول، او نه يې په غوږونو سره د حق غږ واورېده، او نه يې په زړه او دماغ سره د حق د پوهېدلو كوښښ وكړ، الغرض د الله تعالى ګردې وركړى شوې قواوې يې چې په حقيقت كې د هغو لوړو مقاصدو لپاره وركړى شوې وې؛ په خپل اصلي كار كې صرف نه كړې، بلا شبهه داسې خلق له حيواناتو څنې هم بدتر دي.

وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ ۖ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿۲۳﴾

او كه معلوم وى الله ته په دوى كې څه خير؛ نو خامخا اورولي به يې وى دوى ته (په سماع قبول سره)، او كه اورولي وى دوى ته (الله سره له دې چې ور معلوم دي دا چې په دوى كې هيڅ خير نشته)؛ نو هرومرو به ګرځيدلي وو دوى له حق نه حال دا چې دوى به څنګ كوونكي وو (له قبوله د حق عناداً او انكاراً).

تفسير: يعني اصلي خبره دا ده چې په دغو خلقو كې د نېكۍ ريښه (ريشه) او اساس (جرړه) له سره نشته، ځكه چې حقيقي نيكي هلته د انسان په برخه كيږي؛ چې د ده په زړه كې د حق د غوښتلو مينه او د هداياتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لياقت وي، هغه قوم چې د حق غوښتلو هيڅ روح په كې نه وي، او د الله تعالى ورعطا شوي قوتونه په خپلو لاسونو خرابوي؛ نو ورو ورو په دوى كې د حق د قبول لياقت او استعداد نه پاتې كيږي.

نو وېې فرمايل چې الله تعالى د دوى په زړونو كې د خير او هدايت د قبلولو لياقت ونه ليد، كه په دوى كې يې څه لياقت ليدى؛ نو له خپل عادت سره موافق به يې ضرور هغوى ته خپل آيتونه اورول، او دوى به يې پرې پوهول، باقي په دغه موجوده حالت كې كه دوى ته آيتونه واوروې، او دوى پرې وپوهوې؛ نو دغه ضد او عناد كوونكي خلق سره له پوهېدلو هم د هغو قبلوونكي نه دي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۲۴﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو ! غوږ ږدئ) حكم منئ تاسې (خاص) د الله او (حكم منئ خاص) د رسول (د الله) كله چې وبولي تاسې لپاره د هغه كار چې ژوندي

کوي تاسي (په دنيوي او اخروي ژوندون سره)، او پوه شئ تاسي چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همده ته تاسي جمع کيږئ.

تفسير: يعني الله تعالى او رسول صلى الله عليه وسلم د هغه عمل په لوري تاسي ته دعوت درکوي (مثلا جهاد او نور)؛ چې په هغه کې له اوله تر آخره ستاسي خير او ګټه (فائده) ده، نو د مؤمنانو شان دا دی، چې د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعوت په مقابل کې على الفور (لبّيک) ووايي ! او له زړه يې ومني !، هر وخت او هر ځای ته چې پاک الله دوی وبولي؛ ښايي دوی خپل ګرد کارونه او مشغولتياوې پرېږدي، او همغلته خپل ځانونه ورسوي.

﴿وَاعْلَمُوٓا﴾ الآية - «او پوه شئ تاسي چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همدغه الله ته تاسي جمع کيږئ»، يعني د الهي حکم په ځای کولو کې تعطيل او ځنډ (ډيل) مه کوئ ! ښايي چې لږ وروسته ستاسي زړونه همداسي پاتې نشي، ځکه چې انسان پر خپل زړه باندې واک او قبضه نه لري، بلکه زړه د الله تعالى په اختيار کې دی، په هر لوري يې چې اراده وفرمايي؛ اړوي يې، بېشکه الله تعالى ابتداء په خپل مرحمت هغه نه اړوي، او نه مهر پرې لګوي، هو ! کله چې بنده د اسلامي احکامو په امتثال او تعميل کې سستي او لټي وکړي؛ نو په سزا کې يې هغه اړوي، يا که حق غوښتل پرېږدي، او ضد او عناد غوره کړي؛ نو مهر پرې لګوي.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً ۖ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

او ځان ساتئ تاسي له هغې فتنې (فساد ګناه) څخه چې نه رسيږي (عقوبت يې يواځې) همغو کسانو ته چې ظلم يې کړی وي (په کولو د ګناه سره) له تاسي ځنې خاص (او يواځې، بلکه عمومي به وي)، او پوه شئ چې بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنيا او عُقبا کې).

تفسير: يعني (له داسي ګناه ځنې تاسي ځان ډېر ساتئ؛ چې کوونکي او نه کوونکي دواړه په کې لاهو کيږي، لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کې سستي)، فرض يې کړئ ! که د يوه قوم اکثرو افرادو د ظلم او د عصيان اصول اختيار کړه، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتې شول، او غوړه مالي يې غوره کړه، نه يې نصيحت وکړ، او نه يې ترې د نفرت اظهار.

نو دغه فتنه ده، چې د دې په ضمن کې هغه ظالمان او دغه پټي خولې خوشامندګران به ګرد سره راځي، نو کله چې عذاب راشي؛ ګرد به على حسب المراتب په هغه کې شامل وي، او هيڅوک به ترې نه وي خلاص.

له دې تفسير سره موافق د دغه آيت مقصود به داسي وي چې: د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم د منلو لپاره هم پخپله تاسي تيار اوسئ ! او هم سرکښانو ته نصيحت کوئ او پوهوئ يې ! که دوی ستاسي نصيحت ونه مني؛ نو د هغوی ځنې د خپلې بېزاری اظهار وکړئ.

وَاذْكُرُوٓا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم
بِنَصْرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ياد کړئ تاسي هغه وخت چې تاسي لږ ضعيفان (مغلوبان) کړی شوي وئ په ځمکه کې، ويرېدئ تاسي له دې نه چې وبه تښتوي په جلتۍ سره تاسي خلق (يعني مغلوب به کړي تاسي قريش يا پارس يا روم)؛ نو ځای درکړ (الله) تاسي ته، او قوت يې درکړ تاسي ته په کومک (مدد) خپل سره، او روزي يې درکړه تاسي ته له طيّباتو (پاکو شيانو لکه غنائم) لپاره د دې چې تاسي شکر وباسئ !.

تفسير: يعني د قلّت او ضعف له ګمانه د الله تعالى په حکم (جهاد) کې سستي مه ښکاروئ، وګورئ له هجرته پخوا بلکه له هغه وروسته هم ستاسې شمېر لږ وو، وسله او سامان هم تاسې نه درلود (لرلو)، کله چې خلقو ستاسې کمزوري لېدله؛ نو طمع يې کوله چې تاسې وخوري، او هضم مو کړي، او تاسې ته هر وخت هم دغه اندېښنه درپېښه وه، نه چې د اسلام له دښمنانو سره ځمونږ جنګ او جګړه ونښلي او مونږ د هغوى په لاس کې ولوېږو، او هغوى مو د مرغانو په شان په خپلو منګولو او مښوکو کې سره څيرې وتښتوي، مګر الله تعالى تاسې ته په مدينه منوره کې هستوګنه درکړه، او د انصارو او مهاجرينو په منځ کې مو د ورورګلوۍ ښې ساري سلسله قائمه کړه، بيا يې د «بدر» په غزا کې تاسې ته څرنګه غيبي مرسته درورسوله، چې د کفارو بيخ مو وويست، تاسې ته يې اى مسلمانانو شانداره برى او فتح درکړه !.

د غنيمت مال او د بنديانو فديه يې هم درکړه، الغرض حلال، طيب، پاک شيان او د نعمتونو انواع او اقسام يې درعطا کړل، چې تاسې د الله تعالى شکرګزار بندګان شئ.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَخُونُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓاْ أَمَٰنَٰتِكُمۡ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٢٧﴾

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه کوئ خيانت له الله سره او (مه کوئ خيانت د الله) له رسول سره، او (مه) کوئ خيانت تاسې په امانتونو خپلو کې حال دا چې تاسې پوهېږئ (چې د امانت ساتل واجب دي).

تفسير: د الله تعالى او رسول الله صلى الله عليه وسلم سره خيانت دا دى: چې د هغو د احکامو مخالفت وکړ شي، په ژبې سره خپل ځانونه مسلمان بولي او د کفارو عمل وکړي، يا هر هغه کار باندې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له خوا مأمور شوى وي، په هغه کې ټګي برګي وکړي، يا د پاک رسول اسرار نورو ته ښکاره کړي، يا د غنيمت له مال څخه غلا وکړي، يا د دغو په شان نور ناروا کارونه وکړي، په هر حال په هغو ګردو امانتونو کې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم يا د بندګانو له خوا تاسې ته سپارلى شوي وي؛ له خيانت څخه ځان وژغورئ (بچ کړئ)، په دغو کې هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل.

﴿وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَأَوۡلَٰدُكُمۡ فِتۡنَةٞ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجۡرٌ عَظِيمٞ ٢٨﴾

او پوه شئ تاسې چې بېشکه مالونه ستاسې او اولاد ستاسې ابتلاء (ازموينه) ده، او بېشکه الله په نزد د ده اجر (ثواب) ډېر لوى دى، (بهتر له هر شي نه نو په طلب کې يې اوسئ).

تفسير: يعني ستاسې اموال او اولاد فتنه ده، چې مو منع کوي له کارونو د آخرت څخه، او سبب دى د واقع کېدو ستاسې په ګناه او په عذاب کې، يا سبب دى د محنت چې تاسې الله تعالى پرې ازمويي؛ نو د دوى له د ډېره محبت له کبله خيانت مه کوئ، انسانان على الأکثر د مال او اولاد لامله له نورو بندګانو څخه غلا کوي، نو ځکه يې تنبيه وفرمايله ؛چې د امانتدارۍ هغه قدر او قيمت او لوړوالى چې د الله تعالى په دربار کې شته؛ هغه په دنيوي مال او اولاد او نورو شيانو کې له سره نشته.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَتَّقُواْ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّكُمۡ فُرۡقَانٗا وَيُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ ٢٩﴾

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) که ووېرېږئ تاسې له الله (او پرهېزګاري اختيار کړئ له ګناهونو څخه) وبه کړي ستاسې لپاره فيصله (د مؤمنانو په عزت او د

کافرانو په ذلت)، او لري به کړي له تاسې ګناهونه ستاسې، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله څښتن (خاوند) د فضل (رحمت، احسان) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې که له الله تعالی څنې وویرېږئ او د تقوی لار غوره کړئ؛ نو الله تعالی به ستاسې او ستاسې د مخالفانو په منځ کې فیصله وکړي، او ستاسې کور کهول به همداسې د کفارو په لاسونو کې ګرفتار نه پاتې کیږي، او در به کړي تاسې ته «فرقان» یعنې هدایت چې په هغه سره به حق له باطله بېلوئ، یا د دارینو نجات، یا نصرت پر دښمنانو، یا خلاصی له شبهاتو، یا ظهور او شهرت په تمام عالم کې.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې مکر فرېب به کاوه ستا په خلاف هغو کسانو چې کافران شوي وو، لپاره د دې چې بندي کړي یا ووژني تا یا وباسي تا (له مکې نه)، او پټ چال او فرېب جوړوي (دوی تاته) او (د دوی د فرېب او چال په مقابل کې د دوی سره) چال کوي الله (تعالی)، او الله (تعالی) له ټولو چال کوونکو څخه ښه او بهتر چال کوونکی دی.

تفسیر: پخوا له هجرته د مکې معظمې کفار په «دار الندوه» کې سره ټول شول، او مشوره یې سره وکړه، چې د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت څه وکړی شي، څینو به ویل چې: «بندي کړی شي، او ښه دې ژوبل هم کړی شي !»، د څینو رایه داسې وه چې: «له وطنه دې وشړل شي ! چې د تل لپاره د ده له اندېښنې څخه نجات و مومو»، په پای (آخر) کې د ابو جهل له رایې سره موافقه داسې فیصله وشوه چې: «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دې یو یو زړور ځلمی انتخاب او غوره شي ! او دغه قوي او پیاوړي (بهادر) ځلمیان دې سره ټول لاس یو کړي ! او یو ځلې دې په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې ګزار وکړي ! څو بني هاشم له ګرد عربو سره جنګ ونه کړی شي، او پر عربو باندې د محمد صلی الله علیه وسلم دیت واوړي، او پر ګردو قبیلو باندې وویشل شي».

پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چې «پخپله بستره باندې علي کرّم الله وجهه ویده کړئ، او د دغې ټولنې په سترګو کې چې ستاسې د قتل لپاره سره ټول شوي دي؛ خاورې واچوئ، او د باندې د هجرت په قصد ووځئ !».

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې ولوستلی شي پر دوی باندې آیتونه څمونږ؛ نو وایي دوی په تحقیق واورېده مونږ (دغه کلام)، که وغواړو مونږ؛ نو خامخا وبه وایو مونږ هم په مثل د ده، نه دی دغه (کلام) مګر خو دي د دروغو لیکل (او باطل احوال) د پخوانیو.

تفسیر: نضر بن الحارث به ویل: که مونږ وغواړو نو د قرآن په شان کلام جوړولی شو، په دغه قرآن کې خو پرته له چټي (بېکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شی نشته، مګر پاک قرآن هم د ګردو (ټولو) جګړو فیصله پر همدغې خبرې کړېده، چې ده بیا ولې دغه خپله ادعا پای (آخر) ته ونه رسوله؟

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۲﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل دغو (کفارو) یا الله ! که چېرې وي دغه (قرآن یا دین) هم دغه حق (لکه چې محمد یې وایي نازل شوی) له نزده ستا؛ نو راوروه پر مونږ باندې کاڼي له آسمانه، یا راوړه (راولېږه) (بل کوم قسم) عذاب دردناک.

تفسیر: په دغه آیت کې د مکې معظمې د مشرکانو د انتهایي جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی، یعني دوی به ویل چې: یا الله ! که په واقع کې هم دغه محمدي دین چې مونږ په دغومره اوږده موده کې په ډېر شد او مد سره د هغه په تکذیب کې لګیا یو، حق وي؛ نو ولې د عذاب په نزول کې دومره ځنډ (تأخیر) کیږي؟ او ولې د تېرو اقوامو په شان پر مونږ باندې د کاڼو باران نه ورېږي؟ یا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولې نه اخته کیږو؟ یا څمونږ بیخي استیصال او بیخ کني ولې نه کیږي؟ ولې مو بیخ او بکر له سټه نه باسې؟.

وایې چې: دغه دعاء ابو جهل دمکې معظمې څخه د وتلو په وخت کې کعبې شریفې ته مخامخ کړې وه، بالآخر هغه شی یې چې غوښتنی وو؛ د هغه یوه نمونه یې په بدر کې ولیده، او دی پخپله سره له (۶۹) نورو مشرانو د کمزورو او بې وسلې او بې سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو، او اویا تنه نور مشران هم د اسارت او بندي توب په ذلت کې ګرفتار شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۚ

او نه دی الله چې په عذاب کاندې دوی حال دا چې ته (ای رسوله) په دوی کې یې.

تفسیر: «سنت الله» همدا دی، چې هر کله پر کوم قوم د انبیاوو علیهم السلام د تکذیب لامله عذاب نازلوي، خپل رسول د دوی له منځه باسي، کله چې الله تعالی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مکې معظمې څخه بېل کړ، نو وروسته له هغه د مکې معظمې مشرکان د «بدر» په عذاب کې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿۳۳﴾

او (بل دا چې) نه دی الله عذابوونکی حال دا چې دوی مغفرت غواړي.

تفسیر: یعنې په دوی کې مستغفران دي، هغه ضعفاء د مؤمنانو چې په دوی کې پاتې شوي دي، یا دوی پخپله استغفار وایي، نو ځکه عذاب پرې نه راځي، ولې چې دوه شیان د عذاب د نزول مانع دي:

(۱): د یو قوم په منځ کې د رسول موجودیت.

(۲): استغفار، یعنې په مکه معظمه کې د محمد صلی الله علیه وسلم له برکته عذاب نه نازلېده، اوس پر هغوی باندې عذاب راغی، همداسې تر هغه پورې چې ګنهګار نادم وي، او توبه باسي؛ نو نه نیول کیږي، اګر که ډېر لوی ګنهګار هم وي.

رسول الله مبارک فرمایلي دي، چې د ګناهګارانو پناه دوه شیان دي:

(۱) څما وجود. (۲): استغفار، کذا في الموضح.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

او څه دي دوی ته چې نه به په عذابوي دوی الله (پس له وتلو ستا او مؤمنانو له دوی نه) حال دا چې دوی منع کوي (خلق) له (دخول د) مسجد حرام څخه، او نه دي دوی واکداران د دغه (مسجد حرام)، نه دي واکداران د ده مګر (دي) متقیان، او لیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (په دې چې دوی لره واکداري نشته).

تفسیر: یعني د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دي، چې مخکې مذکور شول، که نه ستاسې شرارتونه او ظلم او شقاوت داسې شیان دي، چې د هغو په مقابل کې ښایي فوراً عذاب راشي، له دې نه به زیات ظلم څه وي؟ چې موحدین حرم شریف ته له راتګ او د الله جل جلاله له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) او حیلو منع کوي، او دوی هلته نه پرېږدي چې لاړ شي؟.

د دوی ظلم او تېری دا دی چې د دې ظلم د جواز لپاره دغه سند وړاندې کوي؛ چې مونږ د حرم شریف متولیان او واکداران یو، هر چا ته چې زړه مو وغواړي د راتللو اجازه ورکوو، یا یې نه پرېږدو چې راشي، حال دا چې د حرم شریف متولیان یواځې متقیان او پرهېزګاران کېدی شي، مشرك او بد عمل سړی له سره د هغه حقدار نشي کېدی.

لیکن له دوی څخه ځینې کسان علی الأکثر له خپله جهالته داسې وایي چې مونږ د ابراهیم علیه السلام اولاده یو، او له فلانی قبیلې څخه یو، او د کعبې شریفې «تولیت» څمونږ موروثي حق دی، چې د هغه لپاره کوم خاص قید او شرط نه دی پکار، نو دا یې راوښوول چې په اولاده د ابراهیم علیه السلام کې دغه حق د هغه کېدی شي چې متقي وي، او د داسې بې انصافانو حق نشي کېدی، چې له هر چا څخه چې دوی خپه وي؛ نو هغه ته د کعبې شریفې د راتللو اجازه نه ورکوي.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه وو لمونځ (عبادت) د دغو (کفارو) په نزد د کعبې مګر شپېلي وهل او لاسونه ټکول، (الله فرمایي): نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کفر به مو غوره کاوه.

تفسیر: یعني حقیقي لمونځ کوونکي له مسجده منع کوي، نو پخپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قیمت) ولري؟ د کعبې شریفې بربنډ طواف کول، د ذکر الله په ځای شپېلي وهل، او لاسونه ټکول، لکه چې نن هم ډېر اقوام ناقوس وهل او زنګونه شرنګول لوی عبادت ګڼي.

الغرض: نه دوی په خپله عبادت کوي، نه نور خلق پرېږدي چې عبادت وکړي، او دغه بې معنی او چټي (بېکاره) خبرې عبادت ګڼي، ځینې وایي چې: دغه شپېلي وهل، او لاسونه ټکول د دې لپاره وو، چې د مسلمانانو په عبادت کې خلل واچوي، او د تمسخر او استهزاء (ټوکې ټکالې) له لارې به یې داسې کول، والله أعلم.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل لپاره د دې چې منع کړي دوی (خلق) له لارې د الله څخه.

تفسیر: د «بدر» په غزا کې د کفارو له مشرانو څخې دولسو سردارانو دا په غاړه اخیستې وه، چې هر یو تن به په یوه ورځ کې ګردو لښکرو ته ډوډۍ پخوي، لکه چې لس اوښان به هره ورځ د یوه له لوري حلالېدل، او پر لښکرو به خوړل

کېدل، بیا چې دوی ماتې وموندله؛نو د دغه مات شوي لښکر مجمع کله چې مکې معظمې ته ورسېده، ابو سفیان او د کفارو نورو مشرانو ته یې وویل: هغه مال چې تجارتي قافلې له شامه راوړی دی، هغه دې ګرد د اسلام په خلاف او له محمد څخه د انتقام اخیستلو په لاره کې ولګول شي !، لکه چې پر دغه خبره سره راضي شول، نو د داسې مال لګولو ذکر په دغه آیت کې راغلی دی.

فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه، بیا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښیماني چې مال یې ځي او مطلب یې پرې نه حاصلېږي)، بیا به په آخر کې مغلوب شي، او هغه کسان چې کافران شوي دي (او په کفر کې مړه شي)؛ دوزخ ته شړلي (بیولي) کېږي.

تفسیر: یعنې کله چې په دنیا کې مغلوب او مقهور، او په آخرت کې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله به خپلې ګوتې چیچي، چې مال مو هم له لاسه ووت، او بری مو هم په برخه نشو، لکه چې ړومبی به «بدر» کې او بیا په احد او نورو غزاګانو کې د کفارو ګرد (ټول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هیڅ یوه ګټه (فائده) یې په لاس ورنغله.

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾

لپاره د دې چې بېل کړي الله خبیث (ناپاک کافر) له طیب (پاک مؤمن) څخه، او بیا کېږدي خبیث (ناپاک سره لاندې باندې) ځنې د ده په ځینو نورو باندې، نو راجمع به کړي دا (خبیثان) ټول، نو وبه یې غورځوي په دوزخ کې، دغه (خبیثان یا مال لګوونکي) همدوی زیانکاران دي.

تفسیر: یعنې د هغو په قسمت کې چې اسلام لیکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد مسلمانېږي، او د هغوی مرګ چې په کفر کې لیکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد په کفر کې مري، او ټول به دوزخ ته لاړ شي.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَنتَهُوا يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِن يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، که واوړي (بس کړي له کفره)، نو وبه بخښلی شي دوی ته هغه بدی چې په تحقیق پخوا تېرې شوې وې، او که بیا وګرځي (کلک شي په کفر او جنګ)؛ نو په تحقیق تېره شوې ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانیو (په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو).

تفسیر: یعنې که اوس هم له کفره او طغیانه او د اسلام له عداوته لاس واخلي، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت اختیار کړي؛ لومړی دکفر په حالت کې څه ګناه او معاصي چې دوی کړي وي؛ هغه ګردې ورمعافېږي، «الإسلام یهدم ما قبله».

هو ! حقوق العباد به نه ورمعافېږي، څکه چې د هغو مسئله خو بېله ده.

او که بیا عود وکړي قتل، عداوت، کفر او معصیت ته؛ نو په تحقیق تېره شوې ده لاره عادت د الله په حق د پخوانیو کې، یعنې څرنګه چې د پخوانیو رسولانو علیهم السلام له تکذیبه او عداوته خلق تباه شوي دي، په دوی به هم تباهي راځي.

يا دا مطلب دی لکه چې په بدر کې د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړی شوه، دوی ته به هم سزا ورکړی شي.

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾﴾

او وجنګېږئ (ای مؤمنانو !) له دغو (کفارو) سره تر هغه پورې چې نشي پاتې فتنه (فساد په ځمکه کې) او شي دین (حکم) ټول خاص الله لره (او نور ټول باطله ادیان محکوم شي)، نو که واوړي دوی (له کفره او اسلام راوړي)؛ نو بېشکه الله پر هغو عملونو چې دوی یې کوي ښه لیدونکی (بینا) دی. او که مخ وګرځوي دوی (له ایمانه)؛ نو پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله مولی (بادار ساتونکی) ستاسې دی، (الله) ښه مولی (او نېک بادار حامي او ساتونکی) دی او (الله نېک) او ښه مددګار دی.

تفسير: يعني تر هغه پورې له کفارو سره وجنګېږئ چې په ځمکه کې فتنه او فساد پاتې نشي، او د کافرانو زور پاتې نشي: چې له ایمانه خلق منع کړي، یا د حق دین له محو کولو څخه مسلمانان وویرېږي، چې که اظهار یې وکړو؛ وبه وژلی شو، لکه چې د (فتنه) همدغه تفسیر د احادیثو په کتابو کې له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین څخه هم منقول دی.

﴿فَإِنِ انتَهَوْا﴾: يعني د هغو لپاره چې په ښکاره ډول (طریقه) له کفر او شرارته بېرته وګرځي؛ قتل نشته، د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کیفیات دې الله تعالی ته وروسپارل شي ! هر ډول عمل او کار چې دوی کړی وي؛ هغه د پاک الله له علمه نه پټېږي، او تل ورته معلوم دی، مسلمان یواځې له ظاهري حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی:

وفي الحديث: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا: لا إله إلا الله، فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله عز وجل» «زه مامور یم په دې چې جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چې ووایي دوی کلمه د لا إله إلا الله، نو کله چې وویله دوی دا کلمه نو ویې ساتلې ځما نه وینې خپلې (چې نه به وژل کیږي) او مالونه خپل مګر په حق سره (چې قصاص دی) او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عز وجل ته (که یې ببښي یا یې نه ببښي)»، یعنې مسلمانانو ته ښایي چې د الله تعالی په مرسته (مدد) او حمایت باندې اطمینان او اعتماد ولري ! او جهاد وکړي ! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دې له سره ونه ویرېږي ! لکه چې د «بدر» په غزا کې یې ولیدل، چې الله تعالی د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد) حمایت او امداد وفرمایه، (علمنا أن الله مولانا، نعم المولى ونعم النصير).

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾﴾

او پوه شئ (ای مسلمانانو !) بېشکه هر هغه شی چې په غنیمت واخیست تاسې (له کفارو په غلبې سره) له یوه شي نه؛ نو بېشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کې) او (دغه خمس ثابت دی) لپاره د رسول (د الله) او لپاره د خپلوانو (د رسول الله) او (لپاره د) یتیمانو او (لپاره د) مسکینانو (محتاجانو) او (لپاره د) مسافرانو (او پاتې څلور برخې دې لپاره د غازیانو، او صبر و کړئ پر دغه تقسیم ای مقاتلانو !) که ایمان لرئ په الله او په هغو (آیتونو یا ملائکو یا نصرت) چې نازل کړي

دي مونږ پر بنده خپل په ورځ د فیصلې کې (د حق له باطل څخه چې د بدر ورځ وه)، هغه ورځ چې سره مخامخ شولې دواړه جمعې (ډلې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې غلبه د لږ په ډېرو ده).

تفسیر: د دې سورت په ابتداء کې یې فرمایلي وو: ﴿قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصیل کوي، چې هغه غنیمت چې د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشي، د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالی نیاز دی، چې هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم وصولوي، او دی یې پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شي:

(۱): په خپل ځان باندې.

(۲): پر خپلو خپلوانو باندې چې بني هاشم او بني المطلب دي، چې له پخوا راهیسي دوی د الله تعالی په لاره کې کار او د رسول الله صلی الله علیه وسلم نصرت او امداد یې کړی دی، او د اسلام له خاطره یا یواځې د قرابت او خپلوۍ له وجې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یې مرستې کړي دي، او د «زکات» او د نورو صدقاتو اخیستل پر دوی باندې حرام شوي دي.

(۳): پر یتیمانو (پلار مړیو) باندې.

(۴): پر محتاجانو مسلمانانو باندې.

(۵): پر مسافرانو باندې، بیا هغه نور څلور برخې غنیمت چې پاتې کیږي؛ پر غازیانو باندې تقسیم کیږي، سور ته دوه برخې او پلي (پیاده) ته یوه برخه ورکوله کیږي.

﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ﴾ «د فیصلې له ورځې» څخه مراد «یوم البدر» دی، چې په هغه کې د حق او باطل ترمنځ ښکاره فیصله وشوه، په دغه ورځ کې حق تعالی خپل ډېر کامل بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته بری، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد یې ورولیږه، او د سکون او اطمینان کیفیت یې نازل وفرمایه، نو هغه کسان چې پر الله تعالی او د الله تعالی پر غیبي تأییداتو ایمان لري، نو پر دوی باندې له غنائمو څخه د الله تعالی پر نامه «خمس ـ پنځمه برخه» ایستل دومره درووند کار نه دی.

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ : یعنې لکه چې الله تعالی په هغه ورځ کې تاسې مظفر او منصور ګرځولي یئ، هم دا اوس او په راتلونکي زمانه او په هر وخت کې ښه قادر دی؛ چې تاسې ته غلبه او فتوحات عنایت وفرمایي.

إِذْ أَنتُم بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُم بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

(یاد کړئ ای مسلمانانو !) هغه وخت چې وئ تاسې په څنډې (غاړې) د (کندې) نژدې (مدینې ته) او وو دغه (کفار) په څنډې (د کندې هسې څنډه چې) لرې (وه له مدینې نه)، حال دا چې سواره (قافله) ښکته وو له تاسې، او که یو تر بله وعده کړې وه تاسې (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسې په دغه وعده کې، ولیکن (بې له وعدې جمع کړئ تاسې الله) لپاره د دې چې پوره کړي الله هغه کار چې وو مقرر شوی (په ازلي علم د ده کې چې نصرت د احباوو او ذلت د اعداوو دی) لپاره د دې چې هلاک شي هغه څوک چې له شان یې هلاک وي پس له قیامه د حجت روښان څخه، او ژوندي پاتې شي هغه څوک چې له شان

يې ژوندون وي پس له قيامه د روښانه حجت، او بېشکه الله خامخا ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: له نژدې څنډې (غاړې) څخه مراد د جنګ د ميدان هغه جانب دی؛ چې مديني طيبې ته قريب وو، همداسې له لرې څنډې (غاړې) څخه مقصد هغه طرف دی؛ چې له مديني منورې څخه لرې و، يعني د أبو سفيان قافله مخ په ځوړې (ښکته) د سمندر په څنډه څنډه (غاړه غاړه) کې تلله، د قافلې او مسلمانانو په منځ کې د قريشو فوځ حائل شوی وو، که فريقين له پخوا څخه د جنګېدلو لپاره کوم وخت او نېټه مقررول غوښتل؛ نو ممکن وو چې په هغه کې څه اختلاف واقع کېده، يا د وعدې د رسېدلو په وخت کې به يې يوه ډله وړاندې وروسته کوله، ځکه چې له يوه جانبه مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهري اسلحې او سامان څخه وېره کې وو، او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانيت او الله پرستۍ او زړورتوب خنې وېرېدل، نو دواړو ته د جنګ په ذمه واری اخيستلو او د هغه په شرکت کولو کې تردّد او تقاعد پېښېدی شو، وليکن بې له وعدې يې سره جمع کړئ تاسې.

قريش د خپلې قافلې د مدد لپاره او تاسې پر قافلې باندې د حملې کولو لپاره راغلي وئ، قافله تېره شوه، او دواړه فوځونه د يوه ميدان پر دوو څنډو (غاړو) باندې سره ونښتل، حال دا چې يو د بل له حال څخه نه وو خبر، دغه د الله تعالى تدبير وو، که تاسې قصداً ورتلئ نو داسې په مناسب وخت به پر دوی نه رسېدئ، او د دغې فتحې څخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم صداقت ورښکاره شو، هغه چې مړه شول هم په يقين سره پوهيدلي مړه شول، او هغه چې ژوندي پاتې شول؛ هغوی هم حق په ښه ډول سره وپېژند، او وپوهيدل چې د الله تعالى الزام پوره شو، کذا في الموضح.

او ممکن دی له مړ کېدلو او ژوندي پاتې کېدلو څخه کفر او ايمان مراد وي، يعني اوس ځوک چې ايمان راوړي، او هغه چې په کفر همغسې ټينګ پاتې شي؛ د دواړو ايمان او کفر د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته دی.

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

(ياد کړه) هغه وخت چې وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کې لږ، (چې اصحاب پرې خبر کړې، او دوی پرې ډاډه شي، او برابر پرې ورشي) او که ښوولي وی (الله) تاته (ای محمده !) دوی ډېر (او بيا وتلي وې اصحابو ته)؛ نو خامخا بې زړه شوي به وی تاسې (ای اصحابو)، او خامخا جګړې به مو کولې په کار کې (د جنګ چې ترې په څنګ شو يا ورسره جنګ وکړو) وليکن الله سلامت وساتلئ (تاسې له بې زړه توب او نزاع)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چې په زړونو کې دي.

تفسير: ﴿وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا﴾ «او که ښوولي وی الله تاته دغه (کفار) ډېر»، يعني که تاسې دوی زيات ګڼلي وی، ځينو به د جنګېدلو همت کولو، او ځينو به نه کولو، او داسې اختلاف به واقع کېده، او په کار کې به خلل او بې انتظامي پيدا کېده، الله تعالى رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم ته په خوب کې لږ تعداد وروښود، او له وېرې او بې زړه توب څخه يې وژغورلئ (وساتلئ)، هغه ښه پوهيږي چې له کوم شي ځنې په زړونو کې همت او شجاعت پيدا کيږي؟ او له کومې خبرې ځنې بې زړه توب او وېره پيدا کيږي؟.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِىٓ أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِىٓ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِىَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

او (یاد کړئ) کله چې وښوول تاسې ته (الله) هغه (دښمنان ستاسې) په هغه وخت کې چې سره مخامخ شوئ په سترګو ستاسې کې لږ، او لږ ښکاره کړئ تاسې (الله) په سترګو د دښمنانو کې لپاره د دې چې وکړي ته هغه کار چې وو مقرر کړی شوی (په ازلي علم د الله کې) چې وکړی شي (چې هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د کفارو دی)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه.

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په خوب کې د کفارو شمېر تر نظر لږ راغلی وو، او مسلمانانو ته هم د مقابلې په وخت کې لږ ښکارېده، ځو په جرأت، زړورتیا، او مېړانې (بهادري) وجنګېږي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب نشي غلط کېدی، ځکه چې په دوی کې کافر پاتې کېدونکي سړي ډېر لږ وو، زیاتره هغه کسان وو چې وروسته بیا مسلمانان شول، او د خوب تعبیر همداسې کېدی شي، چې د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبیت اظهار وي، باقي د کفارو په نظر کې چې د مسلمانانو تعداد لږ ښکارېده؛ نو هغوی واقعا لږ وو، دا د هغه وخت واقعه ده، کله چې دواړه فوځونه سره مخامخ شول، بیا کله چې مسلمانانو په مېړانه (بهادرۍ) سره په حملو شروع وکړه، او د پرښتو د لښکر مرسته وررسېده، په دغه وخت کې د مسلمانانو فوځ د کفارو په سترګو کې د دوی په نسبت یو په دوه ښکارېده: ﴿وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ﴾ (٣ جزء د آل عمران سورت (١٣) آیت (٢) رکوع).

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) کله چې مخامخ شئ کوم فوځ (د دښمن) سره (چې جنګ درسره کوي) نو ثابت قدم اوسئ تاسې (او مه ترې تښتئ)، او یادوئ الله ډېر (په خوله او زړه) ښایي چې تاسې په مراد ورسېږئ (په بري سره پر دښمن د ذکر په برکت).

تفسیر: په دې کې لمونځ، دعا، تکبیر او نور هر قسم ذکر الله شامل دي، د الله د ذکر تاثیر دا دی، چې د ذاکر زړه وربانديې قوي او ډاډه کیږي، چې دغه ډاډګېرنې ته په جهاد کې له هر شي څخه زیات ضرورت شته، د اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین له ګردو (ټولو) څخه لویه وسله همدغه ډاډینه وه: ﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (١٣ جزء د «الرعد» سورت (٤) رکوع (٢٨) آیت).

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَاصْبِرُوٓا ۚ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّٰبِرِينَ ﴿٤٦﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کې) پس بې زړه به شئ تاسې او لاړ به شي باد (د نصرت او قوت او د دولت) ستاسې، او صبر کوئ (په قتال او سختیو)، بېشکه الله له صابرانو سره دی (په جنګ کې په نصرت او حفاظت).

تفسیر: په دغه آیت کې مسلمانانو ته ښوولي شوي دي، چې د بري کلي ګانې (چابیانې) کوم کوم شیان دي؟ یوائې په دولت، لښکر، جبه خانې، لوازمو او تجهیزاتو سره فتح، بری او نصرت نه حاصلیږي، بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه، ډاډ د الله تعالی په یاد او د رسول الله او د دوی د خلیفه ګانو په اطاعت او فرمانبرداری، د یو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځي، په دغه موقع کې مې زړه بې اختیاره وغوښتل چې د أصحاب

کرامو رضي الله تعالی عنهم په نسبت د «ابن کثیر» څو الفاظ نقل کړم، چې د اخلاص او ایمان له انتهایي عمق څخه وتلي دي:

«وقد كان للصحابة رضي الله عنهم في باب الشجاعة والائتمار بما أمرهم الله ورسوله به وامتثال ما أرشدهم إليه ما لم يكن لأحد من الأمم والقرون قبلهم، ولا يكون لأحد ممن بعدهم، فإنهم ببركة صحبة الرسول صلى الله عليه وسلم وطاعته فيما أمرهم فتحوا القلوب والأقاليم شرقا وغربا في المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة إلى جيوش سائر الأقاليم من الروم والفرس والترك والصقالبة والبربر والحبوش وأصناف السودان والقبط وطوائف بني آدم، قهروا الجميع حتى علت كلمة الله وظهر دينه على سائر الأديان، وامتدت الممالك الإسلامية في مشارق الأرض ومغاربها في أقل من ثلاثين سنة، فرضي الله عنهم وأرضاهم أجمعين، وحشرنا في زُمرتهم، إنه كريم تواب».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

او مه کېږئ (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې راووتل له کورونو خپلو لپاره د فخر او ښودني خلقو ته (شوکت، دبدبه خپله) او اړوي دوی (خلق) له لارې د الله څخه، او الله پر هغو کارونو چې کوي یې دوی محیط (چاپېر دی علم او قدرت د ده؛ نو جزا به پرې ورکړي).

تفسیر: ابو جهل سره له خپلو لښکرو او ډولونو او نغارو په ډېر شان او شوکت سره د بدر جنګ ته وتلی وو، چې مسلمانان وویرېږي، او د عربو په نورو قبائلو باندې هم د مشرکانو وېره او اثر ولوېږي، په لاره کې د ابو سفیان پیغام وروړسېد، چې «قافلې له سختې خطرې څخه نجات وموندہ او درغله، اوس تاسې هم د مکې په لوري بېرته ستانه شئ».

ابو جهل په بې انتهایي غرور سره وویل چې: «مونږ به هلته بېرته لاړ شو؛ چې د بدر پر چینو او ږنو اوبو باندې ورسېږو، او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد کړو، سازندګانې او نغمې ویونکې ښځې د خوښې او برې سندرې ووایي، او په زړه پورې آتهونه پرې واچوو، شرابونه وڅښو، او ښه سیلونه او مزې وکړو، او تر درې شپو او ورځو پورې اوښان حلال کړو، او عربي قبائلو ته ښه میلمستیا ورکړو، او داسې ښې چرچې وکړو؛ چې دغه ورځ د عربو په منځ کې د همیشه لپاره یادګار پاتې وي، او په آینده کې د دغو لړو او کمزورو مسلمانانو حوصله بیخي ماته شي، چې بیا له سره څمونږ د مقابلې جرأت او زړورتوب ونشي کړی.

خو د هغه په ځای د نوحې او ماتم او ویر او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مکې معظمې پورې وترل شول، همغه مال چې دوی د تفاخر، تظاهر، او ښودنې لپاره لګولو؛ د مسلمانانو د غنیمت نوړۍ او لقمه شوه، د ایمان او توحید د دائمي غلبې د تاداو (بنیاد) تیږه (ګټه) د بدر په ډګر او میدان ودروله شوه، ګواکې په دې ډول سره په دغې وړوکې ځمکې کې الله تعالی دټولې نړۍ د ګردو ملتونو او اقوامو د قسمتونو فیصله وفرمایله.

په هر حال په دغه آیت کې یې مسلمانانو ته خبر ورکړی، چې جهاد یواځې د وژلو او وینو تویولو د هنګامې نوم نه دی، بلکه عظیم الشأن عبادت دی، په عبادت کې هر څوک چې ریا یا ښودنې وکړي، نو هغه نه قبلیږي، لهذا تاسې په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر کې کفارو پسې مه درومئ !.

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۚ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتٰنِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّنكُمْ إِنِّيٓ أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّيٓ أَخَافُ اللّٰهَ ۚ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې ښايسته كړي وو دغو (كفارو) ته شيطان عملونه د دوی، او ويې ويل: چې نشته هيڅ غالب پر تاسې نن ورځ له خلقو، او بېشكه زه ساتونكی يم ستاسې، نو كله چې سره وليدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او كفر) بېرته يې منډې كړې په پوندو خپلو (يعني وتښتېده) او ويې ويل: بېشكه زه بېزار يمه له (ساتنې) ستاسې، او بېشكه زه وينم هغه (فوځ د ملائكو چې راځي په معاونت د مؤمنانو) چې نه يې وينئ تاسې، بېشكه زه ويرېږم له الله، او الله سخت دی عقوبت (د ده).

تفسير: قريش پر خپل جمعيت او قوت مغرور وو، ليكن د دوی په زړونو كې داسې يوه خطره پيدا شوې وه، نه چې «بني كنانه» څمونږ د دغه بري په لاره كې څه مشكلات پيدا كړي، دلته سمدلاسه شيطان د دوی د شا ټپولو او همت زياتولو لپاره د (كنانة) د لوی سردار «سراقة بن مالك» په صورت د خپلو ذرياتو له فوجه سره يو ځای ورښكاره شو، او ابو جهل او نورو مشركانو ته يې اطمينان وركړ، چې مونږ ګرد ستاسې د مرستې او حمايت لپاره راغلي يو، او د (كنانة) له طرفه بيخي بې غمه اوسئ، مونږ له تاسې سره يو.

كله چې په بدر كې د زور او قوت مسابقې شروع شوې، او د شيطان په نظر كې جبرئيل عليه السلام او نورې پرښتې راغللې، نو د ابو جهل له لاسه يې خپل لاس وكښه، او ژر په خپلو پوندو بېرته وګرځېد، او ابو جهل ور غږ كړې: «ای سراقه ! د جنګ او جګړې په دغه شدت كې په چل او فرېب سره چېرې تښتې؟ راځه بېرته راوګرځه او لښكر مه بې زړه كوه !»، سراقه وويل: «زه ستاسې سره نشم پاتې كېدی، زه هغه شيان وينم چې تاسې يې نه شئ ليدئ يعني (پرښتې) د الله تعالی، (يعني د دې حزب الله) له وېرې څخه مې زړه رېږدي (رپېږي) او اندامونه مې لړزيږي، اوس په ما كې د درېدلو قوت نشته، زه ډارېږم چې په كوم سخت عذاب او آفت كې اخته نشم».

«قتادة رحمه الله» وايي چې: دغه ملعون دروغ وويل، د ده په زړه كې د الله تعالى وېره نه وه، هو ! هغه پوهېده چې اوس د قريشو لښكرې د هلاكت په كنده كې لوېدلې دي، او هيڅ يو قوي دوی نشي ژغورلی (ساتلی)، دا د هغه قديمي عادت دی، چې خپلو پيروانو ته كړې لارې ښيي، او دوی وغولوي، كله چې هغوی د هلاكت په كنده كې وښويوي؛ نو دلته خپله پښه بېرته راكاږي، چې سم له هغه سره يې دلته هم داسې وكړل: ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (٥ جزء د النساء سورت (١٢٠) آيت (١٨) ركوع)، ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطٰنِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّنكَ إِنِّيٓ أَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِينَ﴾ (٢٨ جزء د الحشر سورت (١٦) آيت، (٢) ركوع)، ﴿وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوٓا أَنفُسَكُم ۖ مَّآ أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ الظّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (١٣ جزء د ابراهيم سورت (٢٢) آيت (٤) ركوع).

إِذْ يَقُولُ الْمُنٰفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

(ياد كړئ !) هغه وخت چې ويل منافقانو (د مدينې) او هغو كسانو چې په زړونو د دوی كې مرض وو (د اعتقاد ضعف) چې: مغرور كړي دي دغو مؤمنانو لره دين د دوی (چې سره له

لږوالي او بې اسبابۍ پر ډېرو وسلو لرونکو ورځي، وفرمایل الله په ځواب د دوی کې): او هر څوک چې توکل وکړي په الله؛ نو (غالبیږي ځکه چې) بېشکه الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۙ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

او که ووینې (ای محمده !) هغه وخت چې قبض د روح کوي د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ پرښتې، په دې حال کې چې وهي به مخونه د دوی او شاګانې د دوی، او (وايي به ورته): وڅکئ تاسې عذاب د (اور) سوځوونکی (نو وبه ګورې یو له شرمه ډک حال).

تفسیر: یعنې پرښتې د ځنکدن د عذاب په وخت کې دوی ته وايي چې: اوس خو دغه درواخلئ او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وڅکئ، ډېرو مفسرینو دا هم د بدر په واقعه کې داخل کړی دی، یعنې په هغه وخت کې هر هغه کافر چې وژل کېده، نو له هغه سره پرښتو همداسې معامله کوله، مګر د آیت الفاظ ګردو کفارو ته عام دي، نو ځکه دغه راجح معلومیږي چې دغه واقعه به په عالم برزخ کې وي، نو د دې تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسې وي، چې په دنیا کې د دغو کفارو حال داسې شو، او په برزخ کې به داسې کیږي، نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه وویل شي، چې هغه به څرنګه مدهش وي؟ !

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

دغه (تعذیب) په سبب د هغه (بد عمل) دی چې وړاندې لیږلی وو لاسونو ستاسې، او بېشکه الله نه دی هیڅ ظلم کوونکی په بندګانو خپلو (چې بې ګناه يې په عذاب کړي).

تفسیر: دغه ګرد ستاسې د اعمالو نتیجه او سزا ده، که نه د الله تعالی له لوري د ظلم او تیري هیڅ یوه معامله کېدونکې نه ده، او «ظلّام» يې ځکه وفرمایه، چې که «معاذ الله» د هغه د لوري د یوې ذرې سره په اندازه د ظلم امکان وي؛ نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه بلکه ظلّام به وي، ځکه چې د کامل هر صفت هرومرو (خامخا) ښايي چې کامل وي، اوس الله تعالی د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د تسلی لپاره فرمايي چې د قریشو حال ستا سره داسې دی:

كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ ۙ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسی سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (له انبیاوو خپلو سره، هغه عادت دا وو) چې کافران شوي وو په آیتونو د الله؛ نو نیولي وو دوی لره الله په ګناهونو د دوی، بېشکه الله قوي (زورور) دی، ډېر سخت دی عذاب (د ده).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

دغه (تعذیب) په سبب د دې دی؛ چې په تحقیق الله نه دی بدلوونکی د (هغه) نعمت چې انعام کړی يې وي پر یوه قوم باندې تر هغه پورې چې بدل (نه) کړي دوی هغه حال چې په نفسونو د دوی کې دی، او بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «تر هغه پورې چې نیت او اعتقاد بدل نشي، نو د الله تعالی ورعطا شوي نعمتونه بېرته نه اخیستل کیږي»، ګواکې له ﴿مَابِأَنفُسِهِمْ﴾ څخه خاص نیت او اعتقاد مراد شوی دی، لکه چې له ترجمې څخه ظاهرېږي، والله أعلم.

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿۵۴﴾

(حال د دوی) لکه حال د تابعانو د فرعون دی (له الله سره) او (لکه حال) د هغو کسانو دی چې پخوا له دوی نه وو، (او هغه عادت دا وو) چې نسبت د دروغو یې کړی وو په آیتونو د رب خپل؛ نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او غرق (ډوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوی) ټول وو ظالمان.

اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۵﴾ اَلَّذِيْنَ عٰهَدْتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَهُمْ فِيْ كُلِّ مَرَّةٍ وَّهُمْ لَا يَتَّقُوْنَ ﴿۵۶﴾

بېشکه بدتر د خوځیدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دي، چې کافران شوي دي نو دوی ایمان نه راوړي. هغه کسان چې معاهده تړلې وه تا له دوی سره، بیا ماتوي دوی عهد خپل په هر کرت کې او دوی نه ویرېږي (له دې عهد ماتولو څخه).

تفسیر: هغو کسانو چې لکه ابو جهل ـ نضر ـ عتبه او کعب بن أشرف د تل لپاره کفر او بې ایماني غوره کړې، او له انجامه بالکل بې خوفه شوي دي، او هغه کسان چې (لکه بني قُریظه) په غدارۍ او بد عهدۍ سره معتاد شوي دي؛ دوی د الله تعالی په نزد ډېر بد حیوانان دي، د فرعون حال په بد عهدۍ او غدارۍ کې هم داسې ووه: ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوْا يٰمُوْسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴿۱۳۴﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰٓى اَجَلٍ هُمْ بٰلِغُوْهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُوْنَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) آیت (۱۶) رکوع).

او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې د «بني قُریظه» د یهودانو او د نورو هم دغه خصلت ووه، چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره به یې عهد کاوه، چې مونږ د مکې معظمې له مشرکانو سره مرستې نه کوو، بیا به یې له دوی سره مرسته کوله، او ویل به یې: چې عهد مو په یاد نه وو، هر کرت به یې داسې کول، وروسته دا راښیي چې له داسې غدارانو سره څرنګه ښايي چې معامله وکړی شي.

فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْۢبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ ﴿۵۸﴾

نو که ومومې ته (ای محمده !) دوی په جنګ کې؛ پس تیت کړه (سزا ورکړه) او وویروه په سبب د تیتولو (سزا ورکولو) د دوی هغه کسان چې وروسته له دوی نه دي (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دې چې دغه وروستني خلق عبرت واخلي، او که وېرېږې (ای محمده !) له کوم قوم (چې وعده یې کړېده له تاسره) د خیانت؛ نو وغورځوه دوی ته (دغه عهد) په (داسې ډول چې شئ تاسې او هغوی سره) برابر، بېشکه الله نه خوښوي خیانت کوونکي.

تفسیر: یعني که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدې تر شا وغورځوي، او ستاسې په مقابل کې د جنګ میدان ته راشي، نو دوی ته داسې سخته جزا ورکړئ، او په قتل، جرح او نورو سره یې داسې وترهوئ؛ چې د هغې له

ليدلو څخه د دوی هغه بېرته وروسته پاتې شوي ملګري يا له دوی نه وروسته راتلونکي نسلونه هم عبرت واخلي، او د عهد ماتولو جرأت ونشي کړی.

که يوه قوم ښکاره خيانت ونه کړ، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه، چې دوی عهد ماتولو ته تيار دي، نو تاسې ته هم اجازه شته، چې د مصلحت په تقدير د دوی عهد بېرته ورکړئ، او د معاهدې د انتهاء اطلاع هغوی ته ورکړئ !، او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رويه وکوئ، چې د دواړو ډلو په زړونو کې د پخوانيو معاهداتو په نسبت هيڅ يو شک او اشتباه پاتې نشي، او دواړه په مساويانه ډول سره خبردار، بيدار او هوښيار اوسي، او د خپلو ځانونو په تيارۍ او حفاظت کې مشغول اوسي، او ستاسې له جانبه څه غلا او خيانت ونشي، او ګردې معاملې سره ښکاره او صافې وي، الله تعالی خيانت اګر که له کفارو سره هم وي؛ نه خوښوي.

په سننو کې روايت دی چې امير معاويه رضي الله تعالی عنه له «روم» سره ميعادي معاهده درلوده (لرله)، د دغه ميعاد په منځ کې امير معاويه رضي الله تعالی عنه خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوري د پرمختګ امر ورکړ، مقصد يې داسې وو چې اسلامي فوځ دې د روميانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تيار اوسي، چې د معاهدې د نېټې د تېرېدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پيل (ابتداء) وکړي.

څه وخت چې دغه کار جاري وو، يو سپين ږيري په داسې حال چې په آس سور وو راغی، چې داسې يې وويل: «الله أکبر، الله أکبر، وفاءً لا غدراً»، يعنې عهد پوره کړئ، او عهد مه ماتوئ، رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «کله چې کوم قوم سره معاهده ولرئ، نو هيڅ يوه غوټه دې ونه پرانستله شي !، او نه دې وتړله شي، تر هغه پورې چې د معاهدې نېټه پوره شي، يا مقابلې ډلې ته په مساويانه حيثيت سره معاهده ورمسترده شي !».

کله چې معاويه رضي الله تعالی عنه ته دغه خبر ورسېد؛ نو ژر له خپله فکره بېرته وګرځېد، او چې وې ليد، هغه سپين ږيری عمرو بن عنبسه رضي الله تعالی عنه وو.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

او نه دې کوي ګمان هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې دوی به وتښتي (له عذابه او خلاص به شي) ! بېشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذيب خپل).

وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

او تياروئ (ای مؤمنانو !) لپاره (د جنګ) د دغو (ماتوونکو د عهد يا د مطلق کفارو) څومره چې توانېږئ (جمع کولی شئ) تاسې له قوت (اسباب د جنګ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چې ويروئ تاسې په دغه (قوت او تيارۍ) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې او نور کسان بې له دوی نه چې نه پېژنئ تاسې هغوی، الله عالم دی په (عداوت د) هغوی، او هر هغه څه چې نفقه کوئ (لګوئ) تاسې له يوه شي په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دين)؛ پوره (بدل د هغه) به درکړ شي تاسې ته حال دا چې پر تاسې به ظلم ونه کړی شي (د –ثواب په لږوالي او د عذاب په ډېر والي).

تفسير: په الله تعالى داعتماد او توكل كولو معنى دا نه ده؛ چې ضروري او مشروع اسباب دې ترك كړى شي، څكه چې په مسلمانانو فرض دي، تر هغه پورې چې قدرت لري؛ د جهاد سامان او لوازم دې تياروي، د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په مبارك عهد كې د آسونو سورلى، توره وهل، غشي ويشتل او نور جنګي مشقونه د جهاد له لوازمو څخه وو.

نن ټوپك، مشين ګن، توپ، ټينك، راكټ، زره پوښ او نورې ارابې، الوتكې، جنګي انګوټې، كروزر، تحت البحري، اوبتل او نور جنګي مهمات او لوازم، تجهيزات تيارول او لرل، او په استعمال اچول اوچلول، او د حربي او عصري فنونو زده كول بلكه ورزش او د دوى په شان نور عمليات كول، د جهاد سامان او لوازم دي.

همداسې هغه نورې وسلې او د حرب او ضرب ګرد آلات او اسباب چې وروسته له دې نه ايجاد او اختراع كيږي؛ غه ټول د دې آيت په منشأ كې داخل دي.

باقي د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارك پخپله فرمايلي دي: «الخيل معقودٌ في نواصيها الخير إلى يوم القيامة»، «د آسونو په تندي كې خير ابنبود شوى دى تر قيامته پورې»، په احاديثو كې راغلي دي، چې هر هغه چې آس د جهاد په نيت روزي او ساتي يې؛ د ده په خوړلو، او څښلو بلكه په هر قدم پورته كولو باندې اجر وررسيږي، او د ده تر خوړو او نورو پورې به هم د قيامت په ورځ په تله (ميزان) كې تللى كيږي».

يعنې دغه ګرد (ټول) سامان، لوازم، تجهيزات او تيارى پر دښمنانو باندې د وېرې، خوف او دهشت اچولو لپاره يو ظاهري سبب دى، باقي د فتحې او ظفر او برې اصلي سبب خو د الله تعالى مرسته ده، چې د هغې بيان پخوا له دى نه شوى دى، او هغه خلق چې تاسې يې بالتعيين نه پيژنئ؛ منافقان دي چې د مسلمانۍ په جامه كې يې ځانونه پټ كړي وو، يا د (بني قريظه) يهودان يا د روم او فارس يا نور هغه اقوام دي، چې له هغو سره وروسته له دې نه ستاسې مقابله واقع كېدونكې ده.

﴿وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ﴾ الآية - دغه د مالي جهاد په طرف اشاره ده، يعنې د جهاد په تياري كې هغومره مال چې تاسې لګوئ؛ د هغه پوره بدل او معاوضه به وموميء، د يوه درهم په مقابل كې اوه سوه درهم، ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ﴾ د ېر ځلي په دنيا كې هم د هغه معاوضه بلكه له هغه څخه لا زيات اجر هم دركول كيږي.

وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

او كه ميلان وكړي كفار صلحې (روغې) ته؛ نو ته هم ميلان وكړه دې (صلحې) ته، او توكل (اعتماد) وكړه په الله (او مه ويريږه له مكره د دوى)، بېشكه چې دغه (الله) هم دى ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر ګردو احوالو).

تفسير: له جهاد څخه وينې تويول نه، بلكه د كلمة الله اعلاء او د فتنې دفع مقصود دى، كه دغه عالي مقصد بې د وينې له تويولو څخه حاصل شي، نو خامخا د وينو تويولو لپاره هيڅ حاجت نه پاتې كيږي، كه داسې كوم احتمال وي، چې شايد كفار د صلحې په پرده كې غواړي چې مونږ تېر باسي؛ نو هيڅ پروا مه كوئ، او پر الله تعالى باندې توكل او اعتماد وكړئ، پاك الله د دوى له نياتو څخه ښه خبردار دى، او د دوى پټې مشورې اوري، د الله تعالى دحمايت په مقابل كې د هيچا بدنيتي چلېدى نشي، تاسې خپل نيت صاف وساتئ !.

وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

او كه اراده وكړي دوى دغه چې فريب دركړي تاته (په دغه روغه كې)؛ نو بېشكه كافي دى تا ته الله، هم دى هغه ذات دى چې قوت يې دركړى دى تاته په مرستې (مدد) خپلې سره (په لېږلو د پرښتو په بدر كې) او په مؤمنانو سره.

تفسیر: که وروسته له روغې څخه دغه خلق د خیانت او د عهد د ماتولو اراده وکړي، نو تاسې مه خواشیني (خفه) کېږئ، د الله تعالی مرسته (مدد) تاسې ته کافي ده، د دوی هغه ګرد مکرونه او فرېبونه به الله جل جلاله شنډ کړي، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کې غیبي امداد درکړ، او په ظاهري ډول سره یې د ځان جاروونکو او سرښندونکو مسلمانانو په مټ ستاسې تایید وفرمایه.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ
إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

او الفت محبت یې واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کې ! که لګولی وی تا هر هغه څه چې په ځمکه کې دي ټول؛ نو نه به دې شو اچولی الفت محبت په منځ د زړونو د دوی کې، ولیکن الله الفت محبت واچولو په منځ د (زړونو د) دوی کې، بېشکه چې دغه (الله) ښه غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: له اسلام څخه پخوا په عربو کې د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود وو، په خوشې چتې (بېکاره) خبرو باندې د قبائلو په منځ کې تصادمات او جنګونه کېدل، کله چې به د دوه ډلو په منځ کې جنګ شروع کېدو، نو تر څو پېړیو پورې به د هغه اور نه مړ کېده.

د مدینې منورې د دوو زبردستو قبیلو (اوس) او (خزرج) د ګوندي جنګونو او د پخواني عداوت او بغض سلسله هیڅکله سر ته نه رسېده، یو به د بل وینو ته تږی وو، او هر یوه به د خپل عزت او پت وږی وو، په دغو حالاتو کې ځمونږ پاک رسول محمد صلی الله علیه وسلم د توحید او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پیغام سره مبعوث شو، الله تعالی د حقیقي ورونړو څخه زیات د یو مینه او الفت د بل په زړه کې واچاوه، او بیا د دغو ګردو (ټولو) الفتونو اجتماعي مرکز د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات یې وګرځاوه، د دوی زړونه داسې یو وار سره اړول د الله تعالی د قدرت او قوت یوه کرشمه وه، او د شدید ضرورت په داسې یوه وقت کې، دوی ګرد (ټول) د محبت او الفت په یوې نقطې کې سره ټولول؛ د ده د کامله حکمت دلیل دی.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبي ! کافي (بس) دی تاته الله او هغه چاته چې متابعت کوي ستا له مؤمنانو څخه.

تفسیر: د دې آیت مطلب دا دی چې: «ای نبي صلی الله علیه وسلم ! الله تعالی تاته او ستا ملګرو ته کافي دی»، یعنې د عدد او د سرېو او مال او تجهیزاتو له قلت څخه وېره نه ده پکار.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ
وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ای نبي ! تېز کړه (او ترغیب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنګ (د کفارو)، که وو له تاسې ځنې شل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غلبه دې وکړي پر دوو سوو کافرانو (یعنې داسې جنګ دې وکړي چې نتیجه یې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې ځنې سل تنه (صابران ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر زرو تنو له هغو کسانو چې کافران شوي دي په سبب د دې چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهېږي (یعنې جاهلان دي په الله او قیامت).

تفسير: الله تعالى په دغه آيت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوري ترغيب ورکوي، چې که لږ يئ هم مه بې زړه کېږئ ! د الله تعالى په فضل او مرحمت سره تاسې پر لس چندو دښمنانو باندې هم غالبېدئ شئ، سبب يې دا دی چې مسلمانان د الله تعالى لپاره جنګېږي، او دوی الله تعالى پېژني او يقين پرې لري، او د ده د مرضى متابعت کوي، نو ځکه په ډېر زړورتوب اومېړانې (بهادرۍ) سره جنګېږي، هر کله چې کافران پر دغه حقيقت نه دي معتقد، نو ځکه تش د حقيرو او فاني اغراضو لپاره د حيواناتو په شان جنګېږي، او د دغه قلبي قوت او غيبي امداد څخه محروم پاتې کيږي، بناء عليه د خبر او زيري په ډول حکم راکړی شوی دی؛ چې مؤمنانو ته ښايي، چې د لس چندو دښمنانو په مقابل کې په ډېر صبر او استقامت سره وجنګېږي، که مسلمانان شل تنه وي، ښايي چې د دوو سوو کفارو له مقابلې څخه مخ ونه ګرځوي، که سل تنه وي، نو زرو تنو ته دې خپلې شاوې ونه ګرځوي.

﴿اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ۚ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿٦٦﴾﴾

اوس آسانتيا وکړه الله په تاسې (او تېر شو له سختۍ) او معلومه يې کړه چې بېشکه په تاسې کې سستي ده، نو که وو له تاسې څخې سل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر دوو سوو (کافرانو يعني داسې جنګ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې څخې زر تنه غالب دې شي په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره، او الله ملګری دی له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت او اثابت).

تفسير: په بخاري شريف کې له ابن عباس رضي الله تعالى عنه څخه روايت دی، «په دغه تېر آيت کې چې مسلمانانو ته د لس چندو کفارو په مقابل کې د ثابت قدمۍ امر ورکړی شوی وو، هر کله چې پر خلقو دغه حکم درووند شو، نو وروسته له هغه دغه بل آيت نازل شو: ﴿اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ﴾ الآية - يعني الله تعالى ستاسې د کمزورۍ او سستۍ له معلومولو څخه وروسته هغه حکم لږ کړ، اوس يواځې د خپل دوچند تعداد په مقابل کې ثابت قدم اوسېدل ضروري، او ترې تښتېدل حرام دي.

همدغه حکم تر اوسه باقي دی، ليکن که له دوو څخې پر زياتو حمله وکړي؛ لوی اجر لري، د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په وخت کې يو زر تنه مسلمانان له اتيا زرو سره جنګېدلي دي، د «مؤته» په غزا کې درې زره مسلمانان د دوو لکو کفارو په مقابل کې ټينګ ولاړ وو، له داسې واقعاتو څخه لله الحمد اسلامي تاريخ ډک دی.

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ ؕ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٦٧﴾﴾

نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د کفارو د ډېر قتل او جرحې په سبب)، اراده کوئ تاسې (ای مؤمنانو) اسباب د دنيا (په اخيستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب)، او الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی، چې هر کار په تدبير اومصلحت سره کوي.

تفسير: د بدر په غزا کې اويا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بنديان شول، د الله تعالى له لوري د دوی په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکې وړاندې شول، (۱): وژل، (۲) ترې فديه اخيستل، او خوشې کول، په هر حال رسول الله مبارک په دغې معاملې کې له اصحابو څخې رايه وغوښته.

ابو بکر صدیق رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه ګرد (ټول) بندیان مو خپلوان او ورونه دي، بهتره دا ده چې له هغو څخه فدیه واخلو، او خوشې یې کړو، چې بېرته لاړ شي، د دغه نرم سلوک او احسان څخه وروسته ممکن دي، چې څه خلق له دوی څخې مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره څمونږ لاس او مټ وګرځي، او هغه مال چې د دوی له لوري بالفعل څمونږ په لاس راشي، په هغه به مونږ جهاد او نور دیني کارونه او لازمې چارې په مخ بوځو.

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم میلان هم د فطرې زړه سوی، شفقت، او «صلة الرحم» په بناء د همدې رایې په لوري وو، بلکه د اصحابو کرامو عمومي رایه هم په همدې جانب وه، زیاتره اصحاب د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه له دې بیان سره متفق وو.

عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما له دغو آراوو سره اختلاف وکړ، عمر رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دي، دوی ټول دې ووژل شي، نو د کفر او شرک سر به مات شي، او پر ګردو (ټولو) مشرکانو به هیبت ولویږي، او وروسته له دې نه به د مسلمانانو د ربړولو (تکلیفولو) او د الله تعالی له لارې څخې د خلقو ګرځولو جرأت په دوی کې پاتې نشي، او د الله تعالی په دربار کې به له مشرکانو سره څمونږ انتهایي نفرت، بغض، او کامله بېزاري ښکاره شي، چې مونږ د الله تعالی په لاره او د حق په معامله کې د خپلو دخپلوۍ او قرابت او د مالي فوائدو او د هیڅ څیز هیڅ پروا هم ونه کړه، نو څکه مناسب ده، چې په دغو بندیانو کې هر هغه چې له مونږ څخې د کوم یوه عزیز او قریب وي؛ هغه دې همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژني».

لنډا دا چې له بحث او غور نه وروسته د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه پر مشورې باندې عمل وشو، څکه چې د آراوو کثرت د هغه د رایې په لوري وو، او پخپله رسول کریم صلی الله علیه وسلم هم د خپل طبیعي رأفت او رحمت په بناء د ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه د خبرې لوري ته مائل وو، خو دغه رایه د الله تعالی په دربار کې غوره نه شوه په ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ کې د دې نه غوروالي په لوري اشاره ده، نو څکه په دغو آیتونو کې سخته عتاب آمیزه لهجه اختیار کړی شوې ده.

لَّوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾

که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې ړومبی لیکل شوی دی (په لوح محفوظ کې) نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستې ده تاسې؛ عذاب ډېر لوی.

تفسیر: یعني دغه غلطي په خپل ذات کې داسې وه؛ چې هغوی دنیوي مال او متاع په نظر کې نیولی وو داسې مشوره یې ورکړې وه، نو لازمه وه چې سخته سزا ورکړی شوې وی، خو لومړی د سزا مانع هغه دی چې پاک الله جل جلاله بیان کړی دی، او دغه لاندني شیان هم کېدی شي، چې د سزا مانع وګرځي:

(۱): په مجتهد باندې به په داقسم اجتهادي غلطی او خطا کې څه عذاب نه وي.

(۲): تر هغه پورې چې الله تعالی په کوم شي باندې ښکاره امر او یا له هغه شي څخه ښکاره منع ونه کړي؛ د هغه مرتکب به نه عذابوي.

(۳): د أهل البدر ګردې خطاوې یې ورمعافې کړې دي.

(۴): کومه رویه چې په غلطی سره پخوا له وخته اختیار کړی شوې ده؛ یعنې په فدیه سره د بندیانو خوشې کول د الله تعالی په علم کې فیصله شوې وه، چې وروسته له هغه به د دې اجازه ورکوي: ﴿فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾ (۲۶ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع (۴) آیت).

(۵): دغه هم فیصله شوې وه، تر هغه پورې چې رسول علیه السلام په دې کې موجود وي، یا خلق د زړه له صدقه استغفار وایي؛ نو عذاب به پرې نه راځي.

(۶): له دغو بندیانو څخه د ډېرو په قسمت کې مسلمانېدل لیکل شوي وو، الغرض که داسې موانع نه وی؛ نو دغه غلطي دومره لویه او سخته وه، چې ښایي پرې ډېر سخت عذاب نازل شوی وی.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾

نو خورئ تاسې له هغه ماله چې غنیمت اخیستی دی تاسې حلال طیب (پاکیزه)، او وویرېږئ له الله، بېشکه الله بخښونکی د (خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: له ړومبني عتاب او تهدید څخه مسلمانان دومره وویرېدل چې ویې ویل: «ښایي د غنیمت په اموالو کې چې د بندیانو فدیه هم په کې شامله ده؛ لاس ونه وهل شي»، نو په دغه آیت کې یې تسلي وفرمایله، چې هغه د پاک الله عطا ده، په خوښی سره یې وخورئ، هو ! په جهاد کې غنیمت او نورو شیانو ته دومره اهمیت ورکول یا یې دومره په نظر کې نیول نه دي پکار؛ چې له عالي مقاصدو او کلي مصالحو څخه سترګې پټې شي، بېشکه دمؤقتي حالاتو او مصالحو په اعتبار له تاسې څخه یوه غلطي وشوه، مګر پخپله په مال کې څه خبیث او پلیتي نشته، نو د الله تعالی څخه وویرېږئ، او له مخالفت نه یې ځانونه وژغورئ، هغه به په خپل مرحمت سره ستاسې غلطي درمعافوي.

يَٰٓأَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰٓ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

ای نبي ! ووایه ته هغه چا ته چې په لاسونو ستاسې کې دي له بندیانو (قیدیانو): که معلوم کړي الله په زړونو ستاسې کې کوم خیر (ایمان) نو در به کړي تاسې ته خیر (بهتر، غوره) له هغه (مال) څخه چې اخیستی شوی دی له تاسې نه، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی. او که اراده وکړي دغه (بندیان) د خیانت ستاسې (په ظاهري اسلام سره)؛ نو په تحقیق خیانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې نه (په کفر او د عهد په ماتولو سره)؛ نو قادر کړې (ته الله) پر دوی (په قتل، حبس او بندي کولو د دوی سره)، او الله ښه عالم دانا (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: او که اراده لري هغه بندیان چې اسلام یې راوړی دی، د دې چې له تا سره خیانت وکړي، او بېرته مرتد شي، یا هغه فدیه درنه کړي؛ چې دوی یې ضامنان شوي دي، پس په تحقیق خیانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې په کفر سره.

پخوا چې مو له الله تعالی سره کومه ټکي کړې وه، یعنې د ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ فطري عهد په خلاف مو کفر او شرك اختیار کړی وو، یا ځینو «بني هاشمو» چې د ابو طالب په حیات کې عهد کړی وو، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حمایت کې به متفق وي، او اوس له کفارو سره ملا تړلي راغلي دي، او د هغه انجام یې په خپلو سترګو سره ولید، چې نن په څه ډول د مسلمانانو په قید او واك کې دي، وروسته له دې نه هم د ټکي همداسې سزا ورکوله کیږي، له الله تعالی څخه خپلې پټې خبرې او نیتونه نشئ پټولئ، او نه د هغه د حکیمانه وو انتظاماتو مخه نیولئ شئ.

شاه صاحب ليکي: «د الله تعالی وعده پوره شوه، له دوی ځني هغه کسان چې مسلمانان شول؛ الله تعالی هغوی ته بېشماره دولتونه ورعطا کړل، او هغه چې مسلمانان نشول؛ خراب او تباه شول».

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او هجرت يې کړی او جهاد يې کړی دی په مالونو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کې (د دين د ترقی لپاره)؛ او هغه کسان چې ځای يې ورکړی دی (مهاجرينو ته) او مددګاري يې کړې ده (له دوی سره)؛ دغه کسان ځينې د دوی دوستان دي د ځينو نورو (په نصرت او ارث)، او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او هجرت يې نه دی کړی؛ نشته تاسې ته له ولايت (نصرت او ارث) د دوی ځني هيڅ شی، تر هغه پورې چې هجرت وکړي، او که طلب د نصرت (او مرستې ـ مدد) وکړي دغه (غير مهاجر مؤمنان د کفارو په جنګ کې) له تاسې ځني په دين کې؛ نو لازمه ده په تاسې مرسته (مدد) کول (له دوی سره په دين کې) مګر (نه دی لازم ستاسې نصرت او ورتګ) پر هغه قوم باندې چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې معاهده وي، او الله په هغه کار چې کوئ (يې) تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: په دغو بنديانو (قيديانو) کې ځينې داسې کسان هم وو، چې په زړه کې مسلمانان وو، خو له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره يې هجرت نه وو کړی، او په زور او بې له خپلې خوښې له کفارو سره بدر ته راغلي وو، په دغه آيت کې دا راښوولي شوي دي، چې د داسې مسلمانانو حکم څه دی؟.

شاه صاحب ليکي چې: «د رسول الله صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم اصحاب دوه فرقې وې، مهاجرين (کور او کهول پرېښودونکي) او انصار (ځای ورکوونکي) (مرسته ـ مدد کوونکي)، په دغو دواړو فرقو کې رسول الله مبارک مؤاخات (وروروللي) قائمه کړې وه.

د آيت مضمون داسې شو: «څومره مسلمانان چې له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره حاضر دي، د دوی ګردو (ټولو) صلحه او جنګ سره يو دی، د يوه موافقت د ګردو (ټولو) موافقت، او د يوه مخالفت د ګردو (ټولو) مخالفت دی.

بلکه د هجرت په ابتداء کې د مؤاخاتو د سلسلې په لحاظ يوه له بل څخه ميراث هم وړل، او هغه مسلمان چې په خپل هغه ملک کې اوسېږي، چې هلته د کفارو زور او تسلّط وي، يعنې له دار الحرب يې هجرت نه وي کړی، د هغو په صلحه او جنګ کې د دار الاسلام اوسېدونکي مسلمانان (مهاجرين او انصار) نه شريک کېږي، که د دار الحرب مسلمانان صلحه يا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړي، نو د دار الاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغې معاهدې تعميل نشي کولی، بلکه له هغوی سره د مصلحت له مخې لا جنګ هم کولی شي.

هو ! دغه ضروري ده، که د دار الحرب مسلمانان په ديني معاملاتو کې له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړي؛ نو له دوی سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول پکار دي، مګر له هغه جماعت سره چې د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوې ده؛ د هغو په مقابل کې د معاهدې تر ادامې پورې د دار الحرب له مسلمانانو سره امداد نشي

کولی، او هم پخپلو منځونو کې میراث په هغه سلسله کې چې مهاجرینو او انصارو سره قائمه کړې وه؛ د دار الحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ځيني د دوی دوستان دي د ځينو نورو (په امداد کې له يو له بله سره)، که ونه کړئ تاسې دا (دوستي په خپلو منځونو او دښمني له کفارو سره) نو پیدا به شي (لويه) فتنه په ځمکه کې او (خور به شي) فساد.

تفسیر: یعنې د کافر او مسلمان تر منځ حقیقي دوستي او رفاقت نشته، او نه هم يو د بل وارث کېدی شي، هو ! کافر دبل کافر رفيق او وارث کېدی شي، د دوی په مقابل کې يو مسلمان د بل مسلمان دوست، او رفیق دی، او یو له بل څخه ميراث وړلی شي، نو مسلمانان باید خپلې دوستۍ او رفاقتونه مؤمنانو پورې ځانګړې کړي، او له کفارو دې خپلې دوستۍ وشکوي، او ترې جدا دې شي، او که داسې ونشي نو د مسلمانانو تر منځ به فتنه واقع شي، او ډېر لوی فساد به خور شي، په ټولنه کې به ګډوډي جوړه شي، او د مسلمان او کافر تر منځ به فرق نه کیږي، د مسلمانانو تر منځ يو پر بل حقوق به ضايع شي، او له کافر څخه نفرت به له زړونو ووځي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت يې کړی دی او جهاد يې کړی دی په لاره د الله کې، او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددګاري يې کړې ده (له رسول الله او مهاجرینو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دي مؤمنان په حقه (رښتیا) سره، دوی لره دی مغفرت (بخښنه) او رزق (روزي) نېکه (د عزت چې جنت دی).

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راووړ وروسته (له دغه لومړني هجرت څخه) او هجرت يې وکړ او جهاد يې وکړ په ملګريتوب ستاسې؛ نو دغه (ستايل شوي په دغو صفاتو) له تاسې څخه دي، او خاوندان د خپلوۍ ځيني د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځينو نورو په حکم د الله کې، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه عالم دی (او همده ته معلوم دي چې د هر يوه څومره حق دی؛ نو د الله هر حکم پر علم او حکمت بنا دی).

تفسیر: یعنې که څوک په مؤمنانو او مهاجرینو کې وروسته هم شاملیږي، او هغه واجبات چې پخواني مؤمنان يې اداء کوي، دوی يې هم اداء کوي؛ نو د دوی ایمان او هجرت او نور صالح اعمال قبول دي، د مؤمنانو ورونه دي، او د هغوی د دوستۍ، رفاقت او مرستې مستحق دي، لکه چې حدیث شریف کې راغلي دي چې: «المرء مع من أحب» «د هر انسان حشر به د هغه چا سره کیږي، او د هغه چا سره به په آخرت کې هم وي، چې په دنیا کې ورسره مینه او محبت لري»، دا آیت د هغه حکم ناسخ هم دی؛ چې د اخوت او وروروولۍ له کبله به يې يو له بله سره ميراث وړلو.

تمت سورة الأنفال بفضل الله.

سُورَةُ التَّوْبَة

«د (التوبة) سورت مدني دی، پرته (علاوه) له دوو وروستنيو آيتونو څخه چې «مکي» دي

(۱۲۹) آيتونه او (۱۶) رکوع لري په تلاوت کې (۹) او په نزول کې (۱۱۳) سورت دی، د (المائدة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

د (الأنفال) سورت د هجرت په اوائل کې او دا (د التوبة يا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو کې نازل شوی دی، د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم دا عادت وو؛ چې د هر قرآني آيت په نسبت چې نازلېده داسې به يې فرمايل چې: «دغه آيت دې د هغه سورت په هغه موقع کې کېښود شي !»، د دغو آيتونو په نسبت چې اوس د «التوبة» سورت يا د «براءة» سورت ورته ويلی شي، رسول الله مبارک څه تصريح ونه فرمايله، چې په کوم سورت کې دې درج شي، له دې نه ظاهرېږي چې دغه مستقل سورت دی، او د بل کوم سورت جزء نه دی.

لېکن عمومي قاعده داسې وه، کله چې به کوم نوی سورت نازلېده، نو له پخواني سورت څخه د جلا (جدا) کېدلو لپاره ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ به هم راتله، د «التوبة» د سورت په شروع کې ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ رانغله، څو مشعر وي چې دغه بېل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثماني مصاحفو کې د دغه سورت په شروع کې ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ نه ده لېکلې شوې.

لېکن په کتابت کې د ده او د «انفال» په منځ کې فصل کړی شوی دی، چې نه په پوره ډول سره د هغه استقلال ښکاره شي، او نه يې له بل سورت جزويت ثابت وي، باقي له «انفال» سره د ده د اتصال وجه دا ده: چې «انفال» په نزول کې مقدّم دی، نو بې له کومې خاصې وجې څخه ولې مؤخر کړی شي، او د دغو دواړو مضامين يو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لري؛ چې ګواکې «براءة» ته د «انفال» تتمّه او تکمله ويلی شي.

د «انفال» سورت زياتره د «بدر» په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی، «يوم البدر» ته قرآن (يوم الفرقان) ويلي دي؛ ځکه چې هغه د حق او باطل، د اسلام او کفر، د موحدينو او مشرکينو وضعيت بېخي سره بېل او جدا (جلا) کړ، د بدر غزا في الحقيقت د اسلام د عالم نيوونکې او ټينګې وروری د تعمير د تاداو (بنياد) او د هغه د اساس تيږه ده، او د اسلام د حکومت د تأسيس مقدمه ده.

د «انفال» د سورت په آخر کې د ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍ﴾ په مقابل کې د خالص اخوت د تحکيم په منظور ﴿إِلَّا تَفۡعَلُوهُ تَكُن فِتۡنَةٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَفَسَادٞ كَبِيرٞ﴾ راغلي دي، د هغه ښکاره اقتضاء دا ده، چې په حسي ډول سره هم د دغې اسلامي وروری د ټينګولو لپاره يو قوي مرکز وټاکل (مقرر) شي.

او دا هم معلومه ده، چې دغه مرکز له «جزيرة العرب» څخه پرته چې مکه معظمه يې زړه دی؛ بل ځای نشي کېدی.

د «انفال» په آخر کې دا هم څرګنده شوې وه، هغه مسلمانان چې له مکې معظمې او نورو ځايونو څنې يې هجرت نه دی کړی، او د کفارو تر سيوريو لاندې ژوندون تېروي؛ د دار الاسلام آزاد او خپلواک مسلمانانو باندې د هغوی د ولايت او رفاقت هيڅ يوه ذمه واري نشته: ﴿مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيۡءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْ﴾، هو ! د توان په اندازه له دوی سره مرسته په کار ده.

له دې نه دغه نتيجه ووته، چې د اسلام په مرکز کې د اسلامي موالاتو او اخوّت د کړيو د کلک ارتباط لپاره له دوو خبرو څنې يوه خبره ضروري ده، يا د عربو ګرد مسلمانان دې خپل وطنونه پرېږدي، او مدينې منورې ته دې راشي، او په اسلامي اخوت کې دې بې له کوم ممانعته شامل شي، يا دې آزاد او خپلواک مسلمانان د خپلو مجاهدينو او سر جارولو په وسيله د کفر قوت مات کړي، او د «جزيرة العرب» سطحه دې داسې پاکه او صافه او هواره کړي؛ چې هيڅ يوه مسلمان ته د هجرت کولو ضرورت پاتې نشي.

يعنې تقريبا ګرده «جزيرة العرب» دې د خالص اسلامي اخوت داسې قوي مرکز او غير مخلوط مستقر وګرځي؛ چې نور اديان په کې نه وي، او د هغه تر حمايت لاندې د اسلامي اخوت د ډېر ټينګ او شانداره مستقبل هيله او اميد وکړی شي، دغه دوهم صورت همداسې يوه وسيله ده، چې په هغې سره ورځ په ورځ د فتنې او فساد بيخونه ايستل کېدل.

د دغه اعلى او پاك مقصد لپاره مسلمانانو د هجرت په دويم كال كې اول قدم د «بدر» د ميدان په لوري واخيست، چې بالآخره د هجرت په اتم كال كې د مكې معظمې لويې فتحې ته منتهي شو، هغه فتنې چې د اسلام په خپراوي يا حفاظت كې مزاحمې كېدې؛ د مكې فتحې له مينځه يوړې.

د «براءة» د سورت دمضامينو حاصل همدا دى، چې په څو ورځو كې د الله تعالى د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مركز له هر ډول دسيسو، كفر، شرك او نورو څخه پاك شو، او ګرد (ټول) عرب لكه يو تن سره متحد شول، او په ګرد عالم كې د هدايت رڼا او د عالم نيوونكي اسلامي اخوت د انتشار كفيل او ضامن وګرځېد، فلله الحمد على ذلك.

الغرض د «أنفال» په سورت كې د هغه شي ابتداء چې شوې ده؛ د «التوبة» يا «براءة» په سورت كې هغه انتهاء ده، نو د دې اول او آخر تناسب په لحاظ «براءة» د «أنفال» د تكملې په شان ملحق كړى شوى دى، په دغه سورت كې د تسمې د نه ليكلو يوه وجه دا هم ليكلې شوې ده؛ چې تسميه لپاره د امان ده، او دغه سورت د هجرت په نهم كال په هغه وخت كې چې د عربو ځينو اقوامو له مسلمانانو سره خپلې معاهدې ماتې كړې وې، د امان له منځه وړلو لپاره راغلى دى، او له همدې امله ده ته «مُخزِية، مشرّدة، منكلة، او فاضحة» هم ويلى شي، د دې سورت په نسبت مفسرينو نور مناسبات هم ليكلي دي، (على الأكثر قاريان د دغه سورت ابتداء داسې پيلوي):

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖٓ اِلَى الَّذِيْنَ عٰهَدْتُّمْ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝١ فَسِيْحُوْا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكٰفِرِيْنَ ۝٢

(دا) بيزاري (يا صاف ځواب) دى له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو كسانو ته چې عهد ورسره كړى دى تاسې له مشركانو. نو ګرځئ تاسې په (دغه) ځمكه كې څلور مياشتې، او پوه شئ (اى مشركانو په دې !) چې بېشكه تاسې نه يئ عاجز كوونكي د الله (د عذاب خپل چې شوكت مهلت يې دركړ) او (پوه شئ په دې چې) بېشكه الله رسوا كوونكى د كافرانو دى.

تفسير: د هجرت په شپږم كال كې د حُديبيې په مقام كې كومه معاهده چې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د قُريشو په منځ كې وشوه؛ نو بني خزاعه د مسلمانانو او بني بكر د قريشو په حليفانو كې شامل شول، بني بكرو د معاهدې څه پروا ونه كړه، او پر بني خزاعه وو يې حمله وكړه، او قريشو په وسلو او نورو شيانو له دوى سره كومك وكړ، او د دې له امله قريش او د دوى حليف دواړه د حديبيې پر معاهده قائم پاتې نشول، چې د هغه په مقابل كې د هجرت په اتم كال نبي كريم صلى الله عليه وسلم پر مكې معظمې باندې حمله وكړه، او هغه يې په آسانۍ سره فتح كړه.

له دغو قبائلو څخه پرته له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو ميعادي معاهدې او غير ميعادي معاهدې وې، چې له هغوى څخه ځيني په خپلو معاهدو ولاړ وو، ډېر قبائل داسې هم وو، چې له هغوى سره هيڅ قسم معاهده نه وه شوې، د دغه سورت مختلف آيتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوي دي.

په لومړنيو آيتونو كې غالبا د هغو مشركينو ذكر دى؛ چې له هغو سره خو معاهده شوې وه مګر غير ميعادي، دوى ته خبر وركړ شو، چې مونږ وروسته له دې نه له تاسې سره معاهدې ته دوام نه وركوو، او ماتوو يې، او تاسې ته څلور مياشتې مهلت دركوو، چې په دغه موده كې به يا په اسلامي أخوت كې داخلېږئ، يا به دغه وطن پرېږدئ، او د ايمان او توحيد له مركز څخه به وځئ، يا به د جنګ لپاره تيارېږئ؟ ليكن ښه وپوهېږئ چې تاسې د الله مشيئت او اراده له سره نشئ منع كولئ، كه تاسې اسلام رانه وړئ؛ نو الله تعالى به مو په دنيا او آخرت كې رسوا كړي، او تاسې په خپلو تدابيرو او حيلو او پلمو سره هغه نشئ عاجزولى.

باقي هغه قبائل چې معاهده ورسره نه وه شوې، ممكن ده چې هغوى ته هم د څلورو مياشتو مهلت وركړى شوى وي، دغه ابلاغ او همدارنګه د راتلونكو آيتونو عمومي اعلان د هجرت په نهم كال د حج په موقع د ګردو (ټولو) قبائلو په منځ كې علي رضي الله عنه وكړ، چې په دې وخت كې ابو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه اميرُ الحُجّاج وو.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳﴾

او خبرول (اورول) دي له (طرفه د) الله او رسول د دغه (الله) ټولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کې په دې چې الله بېزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد)، او رسول د دغه (الله هم بېزاره دی)؛ نو که توبه وویسته تاسې له (شرکه او غدره)؛ نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسې ته (له شرکه او غدره)، او که مخ واړاوه تاسې (له توبې په شرك مو دوام وکړ)؛ نو پوه شئ (ای مشرکانو !) بېشکه تاسې نه یئ عاجز کوونکي د الله، او زېری ورکړه هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په عذاب دردناك (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) يې ځکه وفرمايه چې (حج اصغر) عمره ده، او له (يوم الحجّ الأكبر) څخه د «ذي الحجة الحرام» لسمه د لوی اختر يا نهم تاريخ د عرفې ورځ مراد ده.

دغه اعلان غالبا د هغو قبائلو په حق کې دی، چې هغوی ميعادي معاهده کړې وه، بيا يې په خپله ماته کړه (لکه بني بکرو يا قريشو او نورو)، يعنې له داسې خلقو سره اوس هيڅ قسم معاهده نه ده پاتې، خو که بيا هم دغه خلق له شرك او کفر څخه توبه وباسي؛ نو د دوی دنيا او آخرت دواړه ښه کيږي، که نه د الله تعالی هغه اراده چې کړې يې ده (د جزيرة العرب تطهير) هغه ضرور پوره کېدونکې ده، هيڅ يو طاقت او تدبير هغه نشي مغلوبولی، او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدۍ سزا هرومرو رسيږي.

تنبيه: که څه هم د مکې معظمې له فتحې څخه پخوا يعنې د هجرت له اتم کال نه مخکې د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی وو، چې د هغه په سزا کې مکه معظمه فتح شوه، خو بيا هم د عهد ماتولو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حجّ په موقع کې وکړ شو، څو دغه خبره لا څرګنده او واضحه شي، چې له دغسې خلقو سره هيڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿۴﴾

مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو، بيا يې نقصان نه دی کړی له تاسې سره هيڅ شی (د وعدې په شرطونو کې)، او نه يې مرسته (مدد) کړې دی ستاسې په مقابل کې له هيچا سره (ستاسې له دښمنانو څخه)؛ نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تمامېدلو د مقررې) وعدې د دوی پورې، بېشکه الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفايي).

تفسير: دغه استثناء د هغو قبائلو لپاره ده چې معاهده يې ميعادي وه، بيا دوی پرې ټينګ ولاړ وو، او د عهد په ايفاء کې يې هيڅ قصور نه وو کړی، نه دوی په خپله له عهده څخه مخالف کارروايي کوله، او نه يې له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بني ضمره او بني مُدلج)، د دوی په نسبت اعلان وکړ شو، چې د معاهدې د ميعاد له ختمېدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه تړله کيږي، او په هغه وخت کې له دوی سره هم همغه لاره ده، چې د نورو لپاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

نو كله چې تېرې شوې (څلور) مياشتې حرامې؛ نو وژنئ (اى مؤمنانو عهد ماتوونكي) مشركان په هر ځاى كې چې ومومئ تاسې دوى، او نيسئ (بنديان ـ قيديان كړئ) دوى، او حصار كړئ دوى (په كلاګانو كې)، او كېنئ دوى ته (منتظر) په هر ځاى د څارلو او تېرېدلو كې، نو كه توبه وويسته دوى (له كفره) او قائم كړ دوى (سم اداء كړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركړ دوى زكات؛ نو خوشې كړئ تاسې لاره د دوى (او څه مه ورته وايئ)، بېشكه الله ښه بخښونكى (د خطيّاتو) ډېر مهربان دى.

تفسير: يعني كه څه هم له دغو عهد ماتوونكو سره اوس هيڅ قسم معامله نه ده پاتې، او له هغوى سره سمدلاسه جنګ كېدى شي، خو بيا د «أشهر الحرم» رعايت يا د دې له امله پر دوى باندې له فوري حملې څخه مانع وو؛ چې تر هغه وخت پورې په (أشهر الحرم) كې په جنګ باندې لومړى شروع ممنوع وه، يا مصلحت دا وو چې د يوې ورو كې خبرې له امله د عامو خلقو په منځ كې ولې تشويش پيدا شي؟، څكه چې په دغو مياشتو كې د قتال حُرمت په دوې كې معروف او مسلّم او له ېخوا راهيسې يوه منلې شوې خبره وه، په هر حال د محرّم الحرام تر ختمېدلو پورې هغوى ته مهلت وركړ شو، چې هر ډول د دوى زړه غواړي؛ همغسې دې خپل ترون او بندوبست وكړي، وروسته له هغه د «جزيرة العرب» د تطهير په مقصد له جنګ كولو څخه چاره نشته، نو هغه ګردې معاملې چې په جنګ كې كېدونكې دي (لكه وژل، نيول، چل او پلمې، په مورچلونو (مورچو) او پټونو كې غليم ته څار كول او نور) كيږي به.

هو ! كه دوى ظاهرا له كفر څخه توبه وباسې، او په اسلامي أخوت كې داخل شي، چې د هغه لويه نښه د لمانځه اداء او د زكات وركړه ده؛ نو بيا به مسلمانان په هغوى باندې هيڅ تعرض او غرض نه كوي، او دوى به له لارې څخه نه ګرځوي، پاتې شوه باطني معامله هغه الله تعالى ته ورسپارلې شوې ده، د مسلمانانو معامله به له هغوى سره د هغوى د ظاهري اعمالو په اساس وي.

له دې آيت څنې معلومه شوه، كه كوم سړى كلمه ووايي، او لمونځ ونه كړي، يا زكات ور نه كړي؛ نو مسلمانان د هغه لاره نيوى شي، د امام احمد، امام شافعي او امام مالك «رحمهم الله» په نزد پر اسلامي حكومت لازم دي: كه تارك الصلاة توبه ونه باسي ؛ هغه دې ووژني، د امام احمد په نزد د مرتدوالي له امله او د امام مالك او امام شافعي په نزد حدّاً او تعزيراً، او څمونږ امام أبو حنيفه «رحمه الله» وايي چې: ښه دې يې ووهي، او بيا دې يې تر هغه پورې په بنديخانه كې بندي وساتي، چې يا له ترك الصلاة څخه توبه وباسي، يا همغلته مړ شي، په هر حال همداسې پرېښودل يې د هيچا په نزد نشته.

پاتې شول د زكات مانعين؛ د دوى له اموالو څنې دې حكومت جبراً زكات تحصيل كړي ! كه دغه خلق لاس سره يو كړي او د حكومت پر خلاف وجنګيږي؛ نو سمې لارې ته د دوى د راوستلو لپاره دې جنګ هم وكړ شي ! ابوبكر صديق رضي الله تعالى عنه هغه جهاد چې د زكات له مانعينو سره كړى دى؛ د هغه واقعات د احاديثو او تاريخ په كتابونو كې مشهور او معروف دي.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ۝٦

او كه يو تن له مشركانو څخه امن (پناه) وغواړي له تا (له قتله)؛ نو پناه وركړه ته ! هغه ته څو چې واوري دى كلام د الله، بيا ورسوه ته دى ځاى د امن (وطن) د ده ته (كه ايمان يې رانه ووړ)، دغه

(امان لیاره د اوربدلو د قرآن) په سبب د دې دی چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهیږي (پـه قرآن او ایمان باندې).

تفسیر: پخوا یې فرمایلي وو چې: که دوی له خپلو کفریاتو څنې توبه وکړي، او په اسلام کې داخل شي؛ نو په امن کې به شي، ممکن وو چې کوم سړی د اسلام له اصولو او احکامو څخه بېخبره وي، او د تحقیق او د شکونو د لرې کولو لپاره مسلمانانو ته راتلل غواړي؛ نو د هغو په نسبت یې فرمایلي دي چې: ته دغسې کسانو ته پناه ورکړه، او ویې ساته ! او د الله تعالی کلام او د اسلام حقائق او دلائل ور واوروه ! که قبول یې نه کړي مه یې وژنه ! بلکه هغه د خپلې هستوګنې او د امن ځای ته ورسوه، چې هلته مأمون او مطمئن شي، وروسته له هغه دغه هم لکه د نورو ګردو کافرانو په شان دی، دغه د امن ورکولو حکم ځکه ورکړی شوی دی؛ چې له اسلامي اصولو او حقائقو څنې دغه وګړي نه دي خبر، نو ښایي هغوی ته حق په ډېر واضح او ښه ډول سره ورښکاره شي، که وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونکي د عناد له لارې وانه وښتل، او همغسې معاند پاتې شول؛ نو د ﴿قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ څخه وروسته په دین کې څه زور او زیاتی او جبر او اکراه نشته، او د امان له رفعې څخه وروسته به له هغوی سره د نورو کفّارو په شان معامله وشي.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۞ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ۞

څرنګه به وي مشرکانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله)؟ (یعنې نه به وي) مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مؤمنانو له دوی سره) په نزد د مسجد الحرام (او بیا یې نه دی مات کړی)، نو څو چې برابر ولاړ اوسي دوی تاسې ته (په عهد خپل)؛ نو برابر ولاړ اوسئ تاسې (هم په عهد خپل) له هغوی سره، بېشکه چې الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفایۍ نه). څرنګه (به وي دوی ته عهد او څه اعتبار دی پرې) حال دا چې که لاس بر شي د دوی پر تاسې؛ نه ګوري (لحاظ نه کوي) دوی په باب ستاسې کې (نه) قرابت (یا قسم) ته او نه عهد ته (او هسې برید به درباندې وکړي)، راضي کوي دوی تاسې په (تشو خبرو د) خولو خپلو سره، او منع کوي زړونه د دوی (د وعدې له وفاء)، او زیاتره د دوی فاسقان (له فرمان څخه وتونکي) دي.

تفسیر: یعنې د عربو له دغو مشرکینو سره څنګه عهد قائم پاتې کېدی شي؟ او وروسته له دې نه څرنګه صلح ورسره کېدی شي؟ چې د هغوی احوال ستاسې مسلمانانو سره داسې دي: که کوم وخت لږ څه فرصت پیدا کړي، او لاس یې پر تاسې باندې بر شي؛ نو په نقصان رسولو کې مطلقا نه د قرابت لحاظ کوي او نه د قول او اقرار، خو څرنګه چې یې په تاسې غلبه او بری نه دی حاصل کړی؛ نو ځکه له تاسې سره تش د ژبې عهد او پیمان کوي، او تاسې خوښوي، که نه دوی په زړونو کې یوه شبېه هم پر دغه عهد باندې راضي نه دي.

په هر حال له داسې ټګانو او بد عهد قوم سره څرنګه د الله تعالی د رسول الله صلی الله علیه وسلم عهد کېدی شي؟ هو ! له هغو قبائلو سره چې تاسې بالخصوص د مسجد الحرام په قرب کې معاهده کړېده؛ نو تاسې ابتداء د هغې په ماتولو کې اقدام مه کوئ، تر هغه پورې چې دوی د وفادارۍ په لاره باندې سم روان دي، تاسې هم له هغوی سره بالمثل معامله وکړئ، لکه «بني کنانه او بني ضمره» او نور چې له مسلمانانو سره یې بد عهدي نه وه کړې، نو مسلمانانو هم په نهایت دینداري او احتیاط سره په خپل عهد وفا وکړه، د «براءة» د اعلان په وخت کې د دوی د معاهدې د نېټې تېرېدو ته لا (۹) میاشتې پاتې وې، خو په دغو نهو میاشتو کې هم دغه معامله محترمه او معموله وه.

اِشْتَرَوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُوْنَ
فِيْ مُؤْمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُوْنَ ﴿١٠﴾

پيرودلي (او اخيستي) دي دوی په آيتونو (احکامو) د الله قيمت لږ، نو منع کوي دوی (خلق يا پخپله ځنګ کوي) له لارې د الله (يعني له دين يا حج يا عمرې څخه)، بېشکه دوی (چې دي) بد کار دی هغه شی چې وو دوی چې کاوه به يې (هغه دا دی چې). نه ګوري (نه ساتي لحاظ نه کوي) دغه عهد ماتوونکي په (حق د هيڅ) مؤمن کې د قرابت (يا د قسم) او نه د عهد، او دغه کسان همدوی دي تېرېدونکي (له حده په شرارت کې).

فَاِنْ تَابُوْا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ ؕ وَنُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿١١﴾
وَاِنْ نَّكَثُوْٓا اَيْمَانَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ فَقَاتِلُوْٓا اَئِمَّةَ
الْكُفْرِ ۙ اِنَّهُمْ لَآ اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُوْنَ ﴿١٢﴾

نو که توبه وويسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم يې اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو ورونه ستاسې دي په دين (حکم د شريعت) کې، او په تفصيل بيانوو (مونږ) آيتونه (حکمونه د قرآن) لپاره د (هغه) قوم چې پوهيږي (او فکر په کې کوي). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی (له تاسې سره) او پيغورونه درکړل (عيبونه يې ولګول) په دين ستاسې کې؛ نو وجنګېږئ تاسې له (دغو) مشرانو د کفر سره (او ويې وژنئ)، بېشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم يې له سره قسم نه دی) لپاره د دې چې دوی واوړي (له پيغور يا د عهد له ماتولو يا له شرکه).

تفسير: يعني که اوس له کفره توبه وباسئ، او ديني احکام (لکه لمونځ زکات او نور) په ځای کړي؛ نو نه يوازې په آينده کې مأمون او محفوظ پاتې کيږي، بلکه په اسلامي دين کې به هم شامل وي، او د هغو حقوقو مستحق ګرځي چې نور مسلمانان يې مستحق دي، او هغه ګردې (ټولې) بد عهدۍ او شرارتونه چې پخوا له دې نه يې کړي وي؛ ټول ورمعاف کيږي.

شاه صاحب «رحمه الله» ليکي چې: «دوی د شريعت په حکم ورونه دي، له دې نه معلوميږي هر هغه څوک چې په ظاهر کې مسلمان بريښي، او په زړه کې يقين نه لري؛ نو هغه په ښکاره ډول (طريقه) سره مسلمان وګڼئ ! مګر دوست او معتمد يې مه ګرځوئ !».

اَلَا تُقَاتِلُوْنَ قَوْمًا نَّكَثُوْٓا اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوْا بِاِخْرَاجِ الرَّسُوْلِ وَهُمْ بَدَءُوْكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍ ؕ اَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٣﴾

آيا نه جنګېږئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنګېږئ) له داسې قوم سره چې مات کړي دي دوی قسمونه خپل، او قصد کړی دی دوی په ايستلو د رسول (څما له مکې نه)؟ حال دا چې همدوی شروع کړې دی له تاسې سره (جنګ او ماتول د عهد) اول کرت، آيا وېرېږئ تاسې له دوی نه؟، نو الله ښه لايق دی په دې سره چې ووېرېږئ تاسې ترې (او له کفارو سره قتال وکړئ) که يئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي).

تفسیر: قریشو خپل قسمونه او معاهدې ماتې کړې وې، ځکه چې د خپل عهد په خلاف یې د «خزاعه وو» په مقابل کې د «بني بکرو» سره مرسته کړې وه، حال دا چې دوی قسمونه کړي وو، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خلاف کې له هیڅا سره ملا نه تړو، او یو د بل حلیف به نه زهیروو، او نه به یې رنځوو، او بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حلیفانو سره چې «بني خزاعه» وو؛ جنګ وکړ.

د ﴿أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا﴾ الآیه ـ څخه دغه غرض معلومیږي: هر قوم چې دا قسم احوال لري، له هغوی سره په جنګېدلو کې مسلمانانو ته هیڅکله هیڅ تأمّل او تردّد نه دی پکار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعیت او وسلې او سامان او نورو څنې وېره وي؛ نو مؤمنانو لره له ګردو څخه زیات د الله تعالی خوف او وېره پکار ده، کله چې د الله تعالی وېره په زړونو کې راشي؛ نو بیا ګردې (ټولې) نورې وېرې له زړونو څخه ووځي، او د الله جل جلاله له قهر او غضب څنې ویره او لړزه پیدا کیږي، ځکه چې نفع او ضرر ګرد د الله تعالی په واک کې دی، او هیڅ یو مخلوق د الله تعالی له مشیئت څخه پر ته (علاوه) لږ ګټه (فائده) او زیان هم چا ته نشي رسولی، او نه پرې قدرت لري.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

وجنګېږئ تاسې له دغو (کفّارو) سره (ای مؤمنانو) چې په عذاب کړي دوی الله په لاسونو ستاسې (په قتل سره) او رسوا کړي دوی (په مغلوبیت او مقهوریت سره) او مرسته (مدد) درکړي تاسې ته پر دغو (کفارو) باندې، او شفاء ورکړي (زخمي) سینو د قوم مؤمنانو ته (او یخ روغ کړي زخمي زړونه د دوی). او لرې کړي (بوځي) قهر او (خفګان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چې د کفارو له ایذاء څخه پیدا وو)، او رجوع کوي الله په رحمت سره پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د هدایت یې)، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو او اشیاوو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: په جهاد کې یوه فائده داده چې: مکذبینو او فتنه اچوونکو ته الله تعالی د بلا واسطې عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندګانو په لاس سزا ورکړي، د سزا ورکولو په دغه صورت کې د مجرمینو تذلیل او رُسوایي او د مخلصینو تقدیر او سر لوړي ډېره زیاته کیږي، او د وفادارو بندګانو نصرت او غلبه علانیه ظاهریږي، د دوی زړونه د دغې منظرې له لیدلو څخه یخیږي، چې هغه وګړي (عالم) او خلق چې تر پرون پورې یې مونږ ته د حقارت او سپکتیا په سترګو کتل، او پر مونږ باندې یې ظلم، استهزاء، او تمسخر کاوه، او پر مونږ باندې یې ملنډې وهلې؛ نن د الله تعالی په تأیید او رحمت سره همدا څمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف، او انسانیت ته سپارلي شوي دي.

د کفر او باطل د شوکت او ننداري له لیدلو څخه اهل الحق پخسېدل او ویلېدل یا هغه ضعیف او مظلوم مسلمانان چې د کفارو د مظالمو انتقام یې نشو اخیستلی، او له دې سببه د دوی په سرونو کې قهر او غوصې، غیظ او غضب جوش کاوه، او دوی خپلې شونډې هم نشوې خوځولی، اوس د جهاد في سبیل الله په وسیله د دوی زړونه تسکین مومي.

آخري خبره دا ده چې پخپله د مجرمینو په حق کې هم دغه د سزا ورکولو طریقه نسبتاً ډېره نافع ده، ځکه چې د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبې دروازې پرانستلې دي، او ډېر ممکن دي چې له حالاتو څخه عبرت حاصل کړي، او ډېرو مجرمینو ته توبه ور په برخه شي، لکه چې د رسول الله مبارک په زمانه کې همداسې هم وشول، چې په لږه موده کې ګرد (ټول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

آيا ګمان کوئ تاسې (اى مؤمنانو) داسې چې (همداسې) به پرېښود شئ؟ حال دا چې له سره نه دي معلوم کړي الله (په علم ظهور سره) هغه کسان چې جهاد يې کړى له تاسې څخه، او چې نه دي نيولي دوى پر ته (له علاوه) له الله او پرته له رسول د دغه (الله) او پرته له مؤمنانو د پټو خبرو دوست، او الله ښه خبردار دى په هغو (کارونو) چې کوئ (يې) تاسې (د نېکۍ او بدۍ).

تفسير: «آيا ګمان کوئ اى مؤمنانو چې له قتاله وېرېږئ؟ يا اى منافقانو داسې چې پرې به ښود شئ په دې حال سره، يعنې داسې له سره ګمان مه کوئ، چې تشه دعوى د اسلام به ستاسې الله تعالى منظوره کړي، او جلا (جدا) به نه کړي په تاسې کې مخلص له غير مخلص څخه، الله تعالى د جهاد د مشروعيت يو بل حکمت دلته بيان فرمايي.

يعنې هغه کسان ډېر دي چې په خولې سره د ايمان او بندګۍ دعوى کوي، خو که دوى د امتحان پر محکّ (کر کاڼې) باندې ونه سولول شي؛ نو سره او ناسره (چل او ناچل) يې له سره نه څرګندېږي، د جهاد په ذريعه الله تعالى په علم ظهور سره هم دا معلوموي چې څومره مسلمانان داسې دي، چې د ده په لاره کې خپل سر او مال جارولو او ښندلو ته تيار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالى او رسول الله صلى الله عليه وسلم بل هيڅوک خپل رازدار بادار (سردار) او خصوصي يار نه ګرځوي، اګر که هغه ډېر نژدې خپل او قريب يې هم وي.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يَّعْمُرُوْا مَسٰجِدَ اللّٰهِ شٰهِدِيْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۗ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۚ
وَفِى النَّارِ هُمْ خٰلِدُوْنَ ﴿۱۷﴾ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسٰجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ
وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَّكُوْنُوْا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ ﴿۱۸﴾

نشته مشرکانو ته (يعنې ناروا دي يا نه دي له شانه د مشرکانو) دا چې ودان کړي مسجدونه د الله (په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره) حال دا چې شاهدان وي دوى پر نفسونو خپلو په کفر سره، دغه (مشرکان ابته او) خراب دي عملونه د دوى (چې ايمان نه لري)، او په اور کې به دوى همېشه وي. بېشکه همدا خبره ده چې ودانوي (په عبادت ناسته ولاړه، په تعمير سره) مسجدونه د الله هغه څوک چې ايمان يې راوړى وي په الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات او نه وېرېږي (په ديني امورو کې له هيچا) مګر له الله څخه، نو اميد دى چې دغه کسان به وي له سمې لارې موندونکو څخې.

تفسير: د مساجدو حقيقي وداني دا ده چې په هغو کې د يوه الله عبادت د هغه له شانه سره لايق وشي، د الله جل جلاله ذکر کوونکي په کثرت سره په کې موجود وي، څو بې له څه ممانعت او تکليف څخه د الله تعالى په ياد مشغول اوسي، له بربادو او لغوياتو او خرافاتو څخه دغه پاک مقامات محفوظ وي، دغه مقصد له کفارو او مشرکينو څخې کله حاصلېدى شي؟.

وګورئ چې د مکې معظمې مشرکينو په ډېر فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متوليان او خادمان بلل، مګر د دوى لوى خدمت دا وو، چې د تيرو (ګټو) ډېر بتان يې په کعبې شريفې کې ايښي وو، او د همغو نذرونه او نيازونه به يې ورکول، او د دوى نذرونه به يې په غاړو اخيستل، ډېرو کسانو به لوڅ پوڅ (بربنډ) طوافونه کول، د ذکر الله په ځاى به يې شپيلي وهل او لاسونه به يې ټکول، او د الله تعالى رښتينو بندګانو ته به يې اجازه نه ورکوله؛ چې هلته ورشي، د هغوى لوى عبادت همدا وو چې حاجيانو ته به يې د څښلو اوبه وېرېا ورکولې، يا به يې د حرم شريف ډېوې لګولې، يا به يې په کعبې شريفې پردې ځړولې، يا به يې د ضرورت په وخت کې د هغې د نړېدلو او لوېدلو ځايونو ترميم او ودانولو ته توجه کوله، مګر دغه اعمال ګرد بې روحه او بې معنى وو، ځکه کله چې مشرک ته په الله تعالى صحيح ايمان نه دى حاصل؛ نو په هيڅ يوه عمل کې د هغه د توجه قبله او د اخلاص مرکز د «وحده لا شريک له د منبع

الکمالات ذات» نشي کېدی، نو ځکه د کافر هیڅ یو عمل د الله تعالی په نزد روح نه لري، او د اعتناء وړ (لایق) نه دی، همدغه یې په ﴿حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ﴾ سره تعبیر وفرمایه.

اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاۤجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجٰهَدَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَا يَسْتَوٗنَ عِنْدَ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ⑲

آیا ګڼلې (ګرځولې) دي تاسې اوبه ورکول حاجیانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل (د ایمان) د هغه چا چې ایمان لري په الله او (په) ورځې آخرې (د قیامت) او جهاد یې کړی وي په لاره د الله کې، نه دي برابر دوی په نزد د الله، او الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسیر: د مکې معظمې مشرکانو په دې باندې ډېر افتخار درلود (لرلو) او نازېدل چې مونږ د حاجیانو خدمتونه کوو، او دوی ته اوبه او ډوډۍ اوکالي (کپړې) ورکوو، د مسجد الحرام د ترمیم یا د کعبې شریفې د کسوت (پوښ) یا تېل او باتۍ او د نورو انتظام کوو، که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندې نازېږي؛ نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخیره شته.

په یوه زمانه کې عباس رضي الله تعالی عنه له علي رضي الله عنه سره همدغه مباحثه په همدغه شان کړې وه، بلکه په صحیح مسلم کې راغلي دي، چې یو ځلې څو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کې جګړې سره کولې، لومړني وویل چې: «ځما په خیال له اسلام راوړلو څخه وروسته حاجیانو ته د اوبو ورکولو څخه بل ښه کار نشته»، دویم وویل: «چې ځما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډېر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی، مثلا د هغه جارو کول، ډیوې لګول، حاجیانو ته اوبه او ډوډۍ ورکول او نور، درېیم وویل: چې د الله تعالی په لار کې جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو څخه افضل او اشرف دی».

عمر رضي الله تعالی عنه په دوی باندې په قهر شو، او ویې ویل چې: «تاسې چې د جمعې د لمانځه لپاره راغلي یئ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم منبر ته نژدې ناست یئ، ولې سره داسې مباحثې کوئ، لږ څه صبر وکړئ! کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فارغ شو؛ نو د دغې خبرې پوښتنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه وکړئ!»، د جمعې له لمانځه څخه وروسته کله چې له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه، نو دغه آیت نازل شو: ﴿اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاۤجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ الآیه - یعني حاجیانو ته اوبه ورکول او په ظاهري ډول (طریقه) د مسجد الحرام ترمیم او ودانول له ایمان بالله او جهاد في سبیل الله له هیڅ یو سره نشي برابر کېدی، نو د أفضلیت پوښتنه ولې کوئ؟

د ایمان بالله ذکر د جهاد في سبیل الله د تمهید لپاره دی، اصلي مقصود د جهاد او د نورو لویو لویو اعمالو د افضلیت بیان فرمایل دي، د ایمان په ذکر سره یې تنبیه وفرمایله، چې بې له ایمانه د الله جل جلاله په لار کې جهاد یا بل کوم عمل هیڅ ګټه (فائده) نه لري، او محض لاشی دی، د دغو لویو لویو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ایمان بالله پورې اړه لري، او په دغه نکته همغه خلق پوهیږي، چې د سلیم فهم خاوندان وي، د ظالمانو (بې ځایه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشي رسېدی.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۭ وَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْفَاۗىِٕزُوْنَ ⑳ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَّجَنّٰتٍ لَّهُمْ فِيْهَا نَعِيْمٌ مُّقِيْمٌ ㉑ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ㉒

هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او هجرت یې کړی دی او جهاد یې کړی په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره) په مالونو خپلو (چې په جهاد کې یې لګوي) او

په ځانونو خپلو (چې په غزا کې يې قربانوي) ډېر لوی دي (له نورو نه) له جهته د درجې په نزد د الله، او همدغه (ستايل شوي) کسان همدوی دي په مراد رسيدونکي. زېری کوي په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانبه خپله او په رضامندۍ سره او په جنتونو سره چې وي به دوی ته په دغو (جنتونو) کې نعمتونه همېشه (دائم بلا انقطاع). حال دا چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، بېشکه الله همده سره دی اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: يعنې د الله تعالی په دربار کې د ثوابونو او درجو څه کمی دی؟ هر چا ته چې هر څومره اراده وفرمايي؛ ورکوي يې، په ړومبني آيت کې د درېو شيانو ذکر وو:

(۱): ايمان. (۲): جهاد. (۳): هجرت، پر دغو باندې د دريو شيانو بشارت يې هم مرحمت وفرمايه:

(۱): د الله تعالی رحمت. (۲): د الله تعالی رضا. (۳): په جنت کې تل پاتې کېدل، ابو حيان «رحمه الله» ليکي «چې: «رحمت» په ايمان مرتب دی، هغه څوک چې ايمان نه لري؛ نو په آخرت کې د الله تعالی له رحمت او مهرباني څخه بې برخې پاتې کيږي، او «رضوان» چې ډېر اعلی مقام دی، د جهاد في سبيل الله صله او انعام دی، لکه چې مجاهد في سبيل الله د نفساني ګردو (ټولو) خوندونو او تعلقاتو په ترک سره د الله تعالی په لاره کې خپل ځان او مال قربانوي، او د الله تعالی د خوښې د حصول لپاره خپله انتهايي قرباني وړاندې کوي، نو ښايي چې د هغه صله او انعام هم انتهايي وي، او هغه د الله تعالی «جل وعلا شأنه» د رضا مقام دی.

پاتې شو «هجرت» چې هغه د الله جل جلاله لپاره د کور، کورنۍ او طن د پرېښودلو نوم دی، نو ځکه مهاجر ته زېری ورکړی شوی دی، چې ستا له وطنه ډېر ښه وطن او ستا له کوره ډېر ښه کور درکول کيږي، چې په کې همېشه اعلی درجه هوساينه (آرام) او راحت وي، او تل به په کې اوسيږي، او له هغه څخه به بيا هجرت کولو ته له سره نه مجبوريږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَابَآءَكُمْ وَإِخْوَٰنَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْكُفْرَ عَلَى ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې پلرونه خپل او وروڼه خپل دوستان که محبوب ګڼلو دوی کفر په ايمان، او هر چا چې دوستي وکړه له دغو (کفارو) سره له تاسې نو دغه کسان همدوی دي ظالمان.

قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾

ووايه (ای محمده ! عذر ويونکو ته د هجرت له ترکه) که وي پلرونه ستاسې، او ځامن ستاسې، او وروڼه ستاسې، او ښځې ستاسې، او خپلوان ستاسې، او هغه مالونه چې ګټلي دي تاسې هغه او (هغه) تجارت (سوداګري) چې ويرېږئ تاسې د ناچلېدلو د هغې، او هغه ځايونه د هستوګنې چې خوښوئ تاسې هغه؛ ډېر محبوب تاسې ته له الله نه، او له رسول د الله نه، او له جهاده په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دين)؛ نو انتظار کوئ تاسې تر هغه پورې چې راولي (راوليږي) الله امر (حکم د عذاب) خپل، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «کله چې تاسې د غوايي په لکۍ پسې روان شئ، او غویي له لکۍ څخه ونیسئ، او يواځې په کښت (فصل) او کر باندې راضي شئ، او له جهاده غافل شئ، نو پاک الله به پر تاسې يو ذلت مسلّط کړي، چې له هغه څخه به له سره نشئ بچ کېدی، تر هغه پورې چې بیا د دین (يعنې في سبیل الله جهاد) په لوري بېرته وګرځئ !.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِىْ مَوَاطِنَ كَثِيْرَةٍ ۙ وَّيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْــًٔا وَّضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُّدْبِرِيْنَ ۝٢٥ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَعَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَاَنْزَلَ جُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَعَذَّبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ ۝٢٦

خامخا په تحقیق مدد کړی دی له تاسې سره الله په ځایونو ډېرو کې، او (خصوصا) په ورځ د حنین کې کله چې تعجب کې واچولئ (خوشحالۍ او فخر کې واچولې) ډېروالي ستاسې؛ نو دفع نه کړ (ډېروالي) له تاسې څني هيڅ شی (له حملې د دښمن نه)، او تنګه شوه (له وېرې) پر تاسو باندې ځمکه سره د ارتوالي د دې، بيا شا کړه تاسې (دښمن ته) حال دا چې شا ګرځوونکي (تښتېدونکي) وئ. بيا راولېږه الله تسکين خپل (چې د مؤمنانو د زړونو د آرامۍ سبب شي) پر رسول خپل (چې يواځې د غزا په ډګر کې ولاړ وو)، او پر مؤمنانو (چې بېرته وګرځېدل غزا ته)، او راولېږلې (الله) لښکرې (د ملائکو) چې نه وې ليدلې تاسې دا لښکرې، او په عذاب يې کړل هغه کسان چې کافران شوي وو، او همدا (تعذيب) سزا ده د کافرانو.

تفسیر: دلته خبرداری ورکوي چې مجاهدينو ته دا هم نه ښايي؛ چې په خپل لښکري جمعيت او کثرت باندې غرور او تکبّر وکړي، ځکه چې نصرت او برى يواځې د الله په مرسته او مدد پورې تړلی دی، چې دغسې تجربه تاسې پخوا له دې نه په څو څو نورو ميدانونو کې هم کړې ده، هغه نتائج چې په «بدر، قريظه، نضير، حُديبيه» او نورو کې ستاسې په برخه شوي دي؛ هغه ټش د الهي امداد او د غيبي تاييد محصول وو، او اوس په آخره کې د «حنين» د غزا واقعه خو داسې يوه صريحه، عجيبه، او غريبه د آسماني نصرت او امداد نښه ده، چې پر هغې سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکې معظمې له فتحې وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خبر راورسېد، چې د هوازن او ثقيف او نورو عربي قبائلو يو جرّار او قوي لښکر سره ټول او تيار کړی دی، او غواړي چې په ډېره دبدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړي، نو سمدلاسه له مهاجرينو او انصارو څخه همغه لس زري لښکر چې د مکې معظمې د فتحې لپاره له مدينې منورې څخه راغلی وو؛ د «طائف» په لوري ور روان شو، هغه دوه زره طلقاء (آزاد شوي) چې د مکې معظمې د فتحې په وخت کې مسلمانان شوي وو، هم له دوی سره مله وو.

دغه اول ځل دی، چې دولس زره مجهّز عظيم الشأن اسلامي لښکر د جهاد د ميدان لوري ته رهي کېږي، د دې منظرې د ليدلو څخه ځينو صحابه وو خپل ځان د دې خبرې د ويلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ډول يې وويل: «کله به چې مونږ ډېر لږ وو؛ نو په هغه وخت کې به تل بريالي وو، نن چې مونږ دومره ډېر يو؛ نو هيڅوک مونږ ته ماتې نشي راکولی»، د مېړنيو (بهادرانو) موحدينو له خولې څخه د دغو جملې وتل د پاک الله جل جلاله په دربار کې ناوړه واقع شول، دوی لا د مکې معظمې څخه دومره لرې نه وو تللي، چې دواړه لښکرې سره مخامخ شوې، چې د مخالفې ډلې لښکر څلور زره تنه وو، چې خپل کفنونه يې پر سر تړلي وو، او له خپلو ښځو او کوچنيانو سره د جنګ ميدان ته چمتو

شول، او د یوه فیصله کوونکي جنګ لپاره بیخي تیار او منتظر وو، او له اوښانو، آسونو، مواشیو، او د خپلو کورونو ګرد پنځه پنځه مالونو او اسبابونو سره د جګړې ډګر ته وتلي وو.

د «هوازن» قبیلې د غشو ویشتلو په فن کې په ګرد عربستان کې شهرت درلود، د دوی ډېرو ماهرو او غښتلو غشو ویشتونکو د «حُنین» د وادي په لښکرو او مورچلو کې ډېر ټینګک، ټینګک ځایونه نیولي او په کې پټ ناست وو.

په صحیحینو کې د «براء بن عازب رضي الله عنه» روایت دی، چې په ړومبنی معرکه او جنګک کې کفارو ماتې وکړه، او ډېر زیات مال، اسباب، او سامان ور څخه پاتې شول، او دوی تړې وتښتېدل، دلته مسلمانان مجاهدین غنیمت او ولجې ته متوجه شول، په دغه ترڅ کې د هوازن غشي ویشتونکو څارونکو له مورچلو څخه په سختو غشو ویشتلو باندې لاسونه پورې کړل، او په مسلمانانو پسې ووتل، او سخته غلبله او شور ماشور جوړ شو، او په یوه شېبه کې له ځلورو خواوو لکه ږلۍ غونډې د غشو اورېدل شروع شول.

خبره تر دې حده پورې ورسېده چې مسلمانانو ته هلته درېدل او پښه ټینګول مشکل شول، اسلامي لښکر بیخي خور وور او تیت پرک (منتشر) شوی دی، مګر یوازې له محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یو رفیق اعلی شته، د ربّاني تایید او آسماني ډاډ غیر مرئي باران پر دوی پر څو تنو غوره اصحابو اوري، چې د دغه اثر بالآخر تر تښتېدونکو پورې رسیږي.

له هغه لوري چې د «هوازن» او «ثقیف» سیلاو مخ په وړاندې بهیږي، په هغه لوري د محمدي سورلی مخ دی، او په ژبه یې په نهایت استغناء او اطمینان سره د «أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطّلب» وینا جاري ده، یعنې بېشکه زه په رښتیا سره رسول او د عبد المطلب له اولادې څخه یم.

په همدغه حالت کې دوی خپلو اصحابو ته نارې کړې: «إلي عباد الله ! إلي أنا رسول الله» «ای د الله تعالی بندګانو ما ته راشئ ! او ځما په لوري رادرومئ چې زه د الله تعالی رسول یم».

بیا ځمونږ د رسول أكرم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم عبّاس رضي الله تعالی عنه چې د ډېر لوړ غږ خاوند وو، «أصحاب السمرة» ته ورناړې کړې، چې هغوی تر ونې لاندې د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر لاس د جهاد بیعت کړی وو، مجاهدینو غوږونو ته د دې غږ په رسېدو سره سم دوی د خپلو سورلیو مخونه د جنګک د میدان په لوري وګرځول، د هر سړي اوښ چې بېرته ګرځېدلو کې لږ څه معطلي یا ډیل کاوه؛ نو دی به سمدلاسه خپلې وسلې سره د اوښ له شا څخه کوزیده، او خپله سورلی او کالي (سامان) به یې هملته خوشې پرېښودل، او ځان به یې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت کې رسول الله مبارک لږ څه خاورې اوشګې په لاس کې واخیستې، او د کفارو د لښکرو په لوري یې وروشیندلې، چې هغه د الله تعالی په قدرت د هر کافر په مخ او سترګو کې ولوېدې، له بل لوري الله تعالی له آسمانه پرښتې ورولېږلې، کفّارو د هغو شګو له اثره خپلې سترګې مښلې، او هغه مسلمانان چې دوی ته ورنژدې وو، مخ په بېرته پر هغوی یې حمله ورووړه، او د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په حضور کې ورحاضر شول، او ویې کتل چې جنګک پای ته رسېدلی او برې د مسلمانانو په برخه شوی دی، او په زرهاوو بندیان د پاک رسول په مخ کې تړلي ولاړ دي، او د غنیمت او ولجو ډېر مالونه د دوی په شاوخوا کې پراته دي، ﴿فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾ په دې ډول سره کفارو ته په دنیا کې سزا ورکړه شوه.

ثُمَّ يَتُوبُ ٱللَّهُ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٢٧﴾

او بیا به رجوع وکړي الله (د توبې په قبول) پس له دې (د حُنین له جنګه) پر هغه چا چې اراده وفرمایي (د رجوع)، او الله ډېر بخښونکی (د خطیئاتو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: لکه چې هوازن او نورو ته وروسته له دې نه توبه ور په برخه شوه، او زیاتره مسلمانان شول.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۲۸﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) بېشکه همدا خبره ده چې مشرکان نجس (پلیت) دي، نو نه دې نژدې کېږي دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چې دغه (۹ کال د هجرت دی)، او که ویرېږئ تاسې له فقره په (سبب د منع د دوی)؛ نو ژر به غنیان کړي تاسې الله له فضله خپله که اراده وفرمایي (د غنا ستاسې)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: کله چې الله تعالی د شرک زور او قوت مات کړ، او د جزیرة العرب مرکز «مکه معظمه» یې د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کې یې راوستله، او عربي قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کې په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کې اعلان وشو، چې وروسته له دې نه دې هیڅ یو مشرک یا کافر په مسجد حرام کې نه داخلیږي، بلکه هغه ته نژدې یعنې د حرم حدودو ته دې هم نه راځي !، ځکه چې د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پلیت او ګنده شوي دي؛ چې حق نه لري دغه مقدس مقام او د توحید او ایمان مرکز ته داخل شي.

برسېره په دې له صحیحو احادیثو ځنې هم ثابته ده، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د جزیرة العرب ځنې د ګردو (ټولو) مشرکینو او یهودانو او نصرانیانو د ایستلو حکم ورکړی دی، لکه چې ځمونږ د پاک نبي له وروستنې وصیت سره سم د عمر فاروق رضي الله تعالی عنه په خلافت کې دغه حُکم عملاً نافذ شو، اوس مسلمانانو ته روا نه دي، چې په دې راضي شي چې کفّار د عربو په خاوره کې د استیلاء یا د توطّن په ډول پاتې شي، بلکه د جزیرة العرب تطهیر د توان په اندازه د مسلمانانو فریضه ده.

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾ الآیه - حرم شریف ته د مشرکینو د تګ او راتګ له بندېدلو ځخه مسلمانانو ته داسې اندېښنه پیدا شوه، چې په تجارت او نورو دنیوي چارو کې به لوی تاوان راورسیږي، او هغه شیان چې دغو مشرکینو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دې به یې نه راوړي، نو ځکه یې تسلي وفرمایله، چې تاسې له دغو خبرو ځخه مه ویرېږئ، ځکه چې ستاسې غنا یواځې د «رب، الأعلی» په مشیئت پورې موقوفه ده، که الله تعالی اراده وفرمایي نو په هغه کې به هیڅ ځنډ رانشي، لکه چې همداسې هم وشول، الله تعالی ګرد مسلمانان کړل، او له مختلفو ملکونو ځخه د تجارتي مالونو راتلل شروع شول، ښه بارانونه واورېدل، چې د هغو لامله حاصلات زیات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازې پرانستل شوې، د کتابیانو او نورو ځنې د جزیې پیسې ورجاري شوې، الغرض الله تعالی له مختلفو لارو د مسلمانانو لپاره د غناء اسباب پیدا کړل، بېشکه چې د الله تعالی هیڅ یو حکم له حکمته خالي نه دی.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿۲۹﴾

وجنګېږئ تاسې له هغو کسانو سره چې نه راوړي ایمان پر الله، او نه په ورځې آخرې باندې (ځکه چې په پاک محمد یې ایمان نه دی راوړی) او نه حرام ګڼي دوی هغه چې حرام کړي الله

(په قرآن کې) او رسول د دغه (الله په حدیثونو کې) او نه قبلوي دوی دین حق (د اسلام، دغه مذکورین) له هغو نه (دي) چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، (جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې ورکړي دوی جزیه له (خپله) لاسه حال دا چې دوی ذلیل وي.

تفسیر: کله چې د مشرکانو معامله پاکه او د ملک سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه؛ نو حکم وشو چې د کتابیانو (یهودو او نصاراوو) شوکت او قوت مات کړئ، لومړنی مقصد خو دا وو چې د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بیخي پاکه شي، لیکن په دغه وخت کې د یهودو او نصاراوو په حصه کې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه؛ چې دوی د اسلام په مقابل کې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپرېدو (خورېدو) او ترقی په لاره کې خنډ نشي، نو ځکه اجازه ورکړی شوه؛ که دغه کتابیان تر لاس لاندې رعیت پاتې کیږي، او جزیه ورکول قبلوي؛ نو هیڅ مضایقه نشته، قبول یې کړئ، نو په دغه وخت کې دې اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي، که نه د دوی علاج هم همغه دی، چې د مشرکانو وو (یعنې جهاد او قتال).

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ۝٣٠﴾

او وایي یهودان چې عُزیر ځوی د الله دی، او وایي نصرانیان چې مسیح ځوی د الله دی، دغه چتي (بېکاره) وینا د دوی ده په خولو خپلو سره (چې وایي یې بې دلیله)، مشابه ده (خبره) د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شو وو پخوا (له دوی یعنې پلرونه د دوی)، هلاک دې کړي دوی لره الله چې څرنګه ګرځولی شي دوی (له سمې لارې څخه).

تفسیر: له روایاتو څخه معلومیږي چې په دغه وخت کې د ځینو یهودانو داسې عقیده وه، چې عُزیر علیه السلام د الله تعالی ځوی دی، لیکن دغه عقیده د عامو یهودانو نه وه، بلکه په وروستنیو زمانو کې خو ځینو علماوو لیکلي دي، چې اوس هیڅ یو یهودي پر دغې عقیدې نه دی پاتې، که د نبي صلی الله علیه وسلم په عهد کې د یهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وي؛ نو ضرور به په دغه وخت کې یهودانو د قرآن د حکایت تکذیب کړی وی، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ له اورېدلو څخه «عدي بن حاتم» اعتراض کړی وو، چې «هیڅوک احبار او رُهبان رب نه ګڼي»، چې د هغه ځواب نبي کریم صلی الله علیه وسلم داسې ورکړ چې وروسته راغي، یهودو ته د دې عقیدې نسبت کول چې عُزیر علیه السلام د الله ځوی دی، او له دې خبرې څخه د هغوی د اعتراض او انکار هیڅېرې نه منقولېدل د دې خبرې دلیل دی، چې ضرور په هغه وخت کې د دغسې عقیدې خاوندان موجود وو.

هو ! همغسې چې د زمانې په تېرېدو ډېر مذاهب او فرقې محوه شوي او له منځه تللي دي، که دغه عقیده هم له منځه تللې وي؛ نو لرې خبره نه ده، یو ډېر ثقه بزرګ حاجي امیر شاه خان وویل چې: د «فلسطین» او نورو ځایونو په سیاحت کې ځما ملاقات له داسې یهودانو سره شوی دی، چې هغوی ته به یې د دې رنګ عقائدو په نسبت «عُزیري» ویل، والله أعلم.

﴿يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ﴾: «مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شوي وو پخوا له دوی»، یعنې د مسیح ابنیت «ځویتوب» او الوهیت «خدایي» او نورې عقیدې د پخوانیو مشرکینو (چې د دوی پلرونه وو) له عقیدې سره مشابه دي، بلکه د هغوی په تقلید یې دغه عقیده غوره کړېده، لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۱۶) او (۱۷) آیت (۳) رکوع) په تفسیر کې مو نقل کړی دی.

﴿قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ﴾ الآيه ـ «هلاک دې کړي دوی لره الله» يا «لعنت د الله دې وي پر دوی چې څرنګه ګرځولی شي دوی له لارې سمې څخه، يا چې څرنګه چپ کړی شوي دي له لارې د حق نه»، يعنې الله تعالی دې دوی ووژني، او غارت دې کړي «او لعنت دې پرې نازل کړي»، چې سره د توحيد د صافې او زوروري رڼا د رسېدلو څخه بيا هم دوی د تيارو په لوري ولې درومي؟.

﴿اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَالْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوْٓا اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۳۱﴾﴾

نيولي دي دغو (کتابيانو) عالمان خپل او عابدان خپل معبودان بې له الله (چې متابعت يې کوي په تحليل او تحريم کې) او مسيح ځوی د مريمې (هم په الوهيت نيسي، چې د الله ځوی يې بولي)، حال دا چې امر (حکم) نه دی شوی دوی ته (په تورات او انجيل کې) مګر د دې چې عبادت وکړي دوی د معبود يوه، چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر خو همدی دی، پاکې ده الله لره له هغه شي نه چې شريکوي دوی (هغه د الله سره).

تفسير: هره مسئله به چې د دوی علماوو او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، که حلالو ته يې حرام يا حرامو ته يې حلال هم ويل؛ هغوی به همغه سند ګاڼه، او داسې خيال به يې کولو، چې بس هم دغه مونږ د الله تعالی له پوښتنې څخه ژغوري (ساتي)، او د آسماني کتابونو له قبلولو سره يې هيڅ علاقه او معامله نه لرله، او يواځې د احبارو او راهبانو پر حکمونو به يې عمل کاوه.

او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او کار داسې وو؛ چې د لږ دنيوي مال د فائدې او د جاه او رتبې په مقابل کې به يې شرعي حکمونه بدلول، لکه چې له دوو آيتونو څخه وروسته مذکور دي، نو د الله تعالی کار (يعنې د حلالو او حرامو تشريع) يې علماوو او مشائخو ته ورکړی وو، نو په دغه ملحوظ يې وفرمايل چې: دوی خپل عالمان او شيخان معبودان درولي وو.

نبي کريم صلی الله عليه وسلم د «عدي بن حاتم» د اعتراض د ځواب ورکولو په ضمن کې هم داسې تشريح فرمايلې وه، او له حُذيفه رضي الله تعالی عنه څخه همداسې منقول دي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «د عالم قول تر هغه پورې عوامو ته سند دی؛ چې د شرعې له مخې خبرې کوي، کله چې معلومه شي، چې هغه عالم له خپله ځانه يا د طمعې يا د نورو شيانو له کبله (وجې) خبرې کوي، نو بيا د ده قول سند نه دی.

﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّطْفِئُوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُّتِمَّ نُوْرَهٗ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۳۲﴾﴾

اراده لري دغه (کتابيان) دا چې مړ کړي نور (رڼا د شريعت) د الله په خولو خپلو، او منع راوړي (نه خوښوي) الله مګر دا چې پوره کړي نور (رڼا) خپله (چې شعلې يې په هر طرف خورې شي)، او اګر که بد ګڼي (دا کار) کافران.

تفسير: يعنې لکه چې د خالص توحيد او د اسلام د لمر پلوشې را څرګندې شوي دي، بيا نو دغه ګډې وډې خبرې او د شرک دعوی چېرې پر مخ تللی او خورېدلی شي، دا چې ځوک کوښښ کوي، چې بې حقيقته او بې معنی خبرې جوړې کړي، او د بيځايه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور (رڼا) بې رونقه (تته) کړي؛ داسې مثال لري چې کوم ناپوه سړی غواړي د خولې په پوکې د لمر يا د سپوږمۍ رڼا مړه يا تته کړي، هر څومره که دې وسوځي، او خپل ځان نيني نيني کړي؛ مګر بيا هم د الله د دين نور په پوره ډول سره خورېږي، او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړۍ روښانوي.

هُوَ الَّذِيٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿۳۳﴾

الله هغه ذات دى چې لېږلى يې دى رسول خپل (محمد) په هدايت سره (چې قرآن دى) او په دين حق سره (چې اسلام دى) لپاره د دې چې غالب كړي دغه (دين) پر نورو ټولو (اګر كه آسماني هم وي) او اګر كه بد ګڼي (دا كار) مشركان.

تفسير: پر نورو اديانو د اسلام غلبه د معقوليت، حجّت، برهان او دليل په اعتبار ده، دغه خو په هره زمانه كې لله الحمد په ښكاره ډول سره حاصله ده، باقي د حكومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پورې حاصله وه، او وي به؛ چې مسلمانان پر اسلامي اصولو باندې په ښه شان عاملان، او د ايمان او تقوى پر لاره ټينګ او سم روان، او په جهاد في سبيل الله كې ثابت وو، او وي، او د حق دين غلبه چې باطل اديان مغلوب، اوبيخي يې د هستى له صفحې څخه محوه كړي، نو دغه د مسيح عليه السلام د نزوله وروسته چې قيامت نژدې كيږي، كېدونكې دى.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ النَّاسِ بِالْبَٰطِلِ
وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۗ

اى هغو كسان چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) بېشكه ډېر له عالمانو (يهودانو) او عابدانو (د نصرانيانو) خامخا خوري دوى مالونه د خلقو په باطل (رشوت) او منع كوي (خلق) له لارې د الله څخه،

تفسير: يعني روپۍ اخلي، شرعي احكام او الهي اخبار بدلوي، او له بل لوري عوامّ الناس (لكه چې پخوا مو وليكل) دوى ته د الوهيت مرتبه وركوي، دغه حال مسلمانانو ته اورولى شي، چې مسلمانان هوښيار او خبردار شي، چې د امتونو او د اقوامو د خرابى او تباهى ډېر لوى سبب د درېو جماعتونو خرابي او ګمراهي او د خپلو فرائضو پرېښودل دي: (۱): علماء. (۲): مشايخ. (۳): أغنياء ـ رؤساء، له دوى څخه د دوو ډلو ذكر پخوا له دې نه تېر شو، د درېم جماعت «رؤساوو» ذكر وروسته راځي، ابن المبارك څومره ښه ويلي دي: «وهل أفسد الدين إلا الملوك و أحبار سوء ورهبانها».

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۴﴾

او هغه كسان چې خزانه كوي سره زر او سپين زر او نه لګوي هغه په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره)؛ نو زېرى وركړه دوى ته په عذاب دردناك سره.

تفسير: هغه خلق چې دولت او ثروت ټولوي، اګر كه په حلاله طريقه سره هم وي، خو د الله تعالى په لاره كې يې نه صرفوي، «مثلا زكات نه وركوي، واجبه حقوق ترې نه باسي».

يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ
لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿۳۵﴾

په هغې ورځې چې سختي سرې به كړى شي دغه خزانې په اور د جهنّم (دوزخ) كې؛ نو داغلي به شي په هغه سره وچولي (تندي) د دوى، او اړخونه د دوى، او شاګانې د دوى (او ويلى به شي ورته): دا هغه شى دى چې خزانه كړى وه تاسې لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو؛ نو وڅكئ تاسې (خوند سزا د) هغه (مال) چې وئ تاسې چې خزانه ګاوه به مو (په دنيا كې اوس درته بلا شوه په عُقبا كې).

تفسیر: کله چې بخیل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کې د مال د لګولو په نسبت څه وویل شي؛ نو د ده وچولي (تندي) کې ګونځې پیدا کیږي، او که ډېر ورته ووایې؛ نو اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او خپل اړخ ورګرځوي، او که په دغه سره هم خلاص نشو، نو خپله شا ورګرځوي، او خپله مخه نیسي او ځي، نو ځکه سپین او سره زر (طلا او نقره) سره کوي (تودوي)، او د ده همدغه درې ځایونه (وچولی (تندی)، اړخ، شا) پرې داغوي، چې په دې وسیلې سره د خپل د هغه ټول کړي مال خوند او مزه په ښه شان سره وڅکي، او خپله سزا په ښه شان سره ومومي.

﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾﴾

بېشکه چې مقدار (شمار) د میاشتو (چې معتبر دی) په نزد د الله کې دوولس میاشتې دي په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې هغه ورځ (وخت) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه د هغو (له جملې) څنې څلور میاشتې محرمې دي، دغه (حساب یاتحریم) دین دی سم، نو مه کوئ ظلم په دغو کې په ځانونو خپلو (په کولو د ګناه)، او جنګونه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له مشرکانو سره ټول (له څرمې (سیلمې) او په هر حال کې) لکه چې جنګونه کوي دوی له تاسې سره ټول له څرمې (سیلمې)، او پوه شئ چې بېشکه الله سره له پرهېزګارانو دی (په ساتنه، مرسته (مدد)، او ثواب ورکولو سره).

تفسیر: په عربو کې له قدیمه دغه دود او دستور جاري دی، چې د کال د دوولسو میاشتو څنې په څلورو میاشتو کې وینې تویول، جدال او قتال قطعا بندیږي، چې دغو ته بـه یـې «أشهر الحرم ـ محرم الحرام او رجب المرجّب ویلې»، چې په هغو کې به یې د حج او عمرې او تجارتي کاروانو لپاره په امن او امان، آزادی او اطمینان سره سفر کاوه، هیڅ یو سړي به په دغو میاشتو کې د خپل پلار په قاتل باندې به هم تعرض نه کاوه.

بلکه ځینو عالمانو لیکلي دي چې: اصلا په ابراهیمي ملت کې دغه څلور میاشتې (أشهر الحرم) مقررې شوې وې، له اسلامه یو څه موده مخکې کله چې د عربو وحشت او جهالت له حده تېر شوی وو، او یو تر بله په جدال او قتال کې مشغول وو، او د ځینو قبائلو د وحشت او سبعیت او د انتقام جذبات د هیڅ یو آسماني یا ځمکني قانون تابع نه وو؛ نو د «نسيء» رسم یې وایسته، یعنې څه وخت به چې کومې زورورې قبیلې په اشهر الحرم کې د قتال اراده لرله، نو د هغې مشر به داسې اعلان کاوه، چې سږ کال مونږ دغه «محرّم» له «أشهر الحُرُم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفرې» میاشت حرامه ګرځوو، او په بل کال کې به یې ویل چې: سږ کال لکه پخوا مونږ «محرّم» حرام او «صفره» حلاله ګڼو، او په دغه ډول به یې په هر کال کې د څلورو میاشتو شمېر پوره کاوه، لیکن د هغو په تعیین کې به یې له خپلې غوښتنې سره سم تغییر او تبدیل کاوه.

د ابن کثیر «رحمه الله» له تحقیقه سره سم د «نسيء ـ د میاشتو د وړاندې وروسته کولو» رسم یواځې په «محرّم» او په «صفره» کې کېده، او د هغه صورت همغه وو، چې مخکې ذکر شو، او ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ﴾ الآیه ـ د دغه د ردّ تمهید دی، یعنې له نن ورځې څخه نه بلکې له هغه وخته راهیسې چې الله تعالی آسمان او ځمکه پیدا کړېده، د الله تعالی له جانبه د ډېرو شرعي احکامو د جاري کولو په غرض د هر کال لپاره دوولس میاشتې مقررې شوې دي، چې په هغو کې څلور میاشتې «أشهر الحرم ـ د ادب میاشتې» دي، او په هغو کې له ګناه او ظلم څخه د ځان ساتلو زیات فکر او ډېر اهتمام پکار دی، او همدغه د ابراهیم علیه السلام سم دین دی.

﴿فَلَا تَظۡلِمُواْ فِيهِنَّ أَنفُسَكُمۡۚ وَقَٰتِلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ كَآفَّةٗ﴾ الآیه - «نو مه کوئ تاسې ظلم په دغو کې پر نفسونو ځانونو خپلو په کولو د ګناه، او جنګونه کوئ تاسې ای مؤمنانو له مشرکانو سره ټول له څرمې (سېلمې) او په هر حال کې الخ».

شاه صاحب لیکي چې: «له دې آیت څخه دغه مسئله څرګندیږي، چې له کافرانو سره هر وخت جنګېدل روا دي، لکه چې د «تبوک» غزا چې ذکر یې وروسته راځي؛ د رجب المرجّب په میاشت کې شوې ده»، او یو له بل سره ظلم او تېری کول د تل لپاره ګناه ده، او په دغو میاشتو کې لا زیاته ګناه لري، د زیاترو علماوو همدغه رایه ده، لیکن بهتره خو دا ده، که کافر د دغو میاشتو ادب و کړي؛ نو ښایي چې مونږ هم له هغه سره لومړی په جنګ پیل (شروع) ونه کړو.

إِنَّمَا ٱلنَّسِيٓءُ زِيَادَةٞ فِي ٱلۡكُفۡرِۖ يُضَلُّ بِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يُحِلُّونَهُۥ عَامٗا وَيُحَرِّمُونَهُۥ عَامٗا لِّيُوَاطِـُٔواْ عِدَّةَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ فَيُحِلُّواْ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُۚ زُيِّنَ لَهُمۡ سُوٓءُ أَعۡمَٰلِهِمۡۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ۝٣٧

بېشکه چې دغه تاخیر (د حرمت د یوې میاشتې بلې میاشتې ته) ډېروالی دی په کفر کې، چې ګمراه کولی شي په دې (عمل) سره هغه کسان چې کافران شوي دي، حلالوي دوی دغه (حرامه میاشت) یو کال (په کې جنګ کوي)، او حراموي دوی (پرېږدي په حرمت) دغه (حرامه میاشت) بل کال، (او دغه د نسيء عمل کوي) لپاره د دې چې پوره کړي دوی شمار د هغو میاشتو چې حرامې کړي دي الله، نو حلالوي (په زعم او عمل خپل) هغه میاشتې چې حرامې کړي دي الله، ښایسته کړی شوي دي دوی ته ناکاره عملونه د دوی، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم کافرانو ته.

تفسیر: یعنې کافران خراب کار ښه ګڼي، کله چې د دوی پوهه منقلبه او چپه شي؛ نو د نېکۍ سمه صافه لاره به له کومه مومي؟ په دغـه آیت کې د «نسيء» د رسم ذکر چې راغلی دی، د هغه تفصیل په هغه تفسیر کې ولیکل شو چې: د ﴿ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ﴾ تر آیت لاندې شوی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَا لَكُمۡ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلۡتُمۡ إِلَى ٱلۡأَرۡضِۚ أَرَضِيتُم بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا مِنَ ٱلۡأٓخِرَةِۚ فَمَا مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ۝٣٨

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) څه باعث دي په تاسې کله چې وویل شي تاسې ته چې ووځئ تاسې په لاره د الله کې (غزا ته) درانه (او مائل) کېږئ ځمکې ته (او غزا ته نه ځئ)، آیا راضي شوي یئ تاسې په دې حیات دنیوي (ژوندون لږ خسیس تېرېدونکي) له (نعمتونو) د آخرت نه؟ او نه دي نفع اخیستل د دې حیات دنیوي (ژوندون لږ خسیس) په (مقابل د نعمتونو د) آخرت کې مګر لږ (حقیر) دي.

تفسیر: د مکې معظمې د فتحې او د «حنین» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم کال نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته معلومه شوه، چې د شام نصراني پاچا د «غسان ملک» د «روم» د قیصر په مرسته (مدد) پر مدینې منورې باندې د تعرّض او یرغل (حملې) په فکر کې دی، نو رسول الله مبارک مناسب وګڼل، چې مسلمانان د مخه د هغوی مخه همغلته د «شام» په حدودو کې ونیسي، او پخوا له دې نه چې دوی اسلامي خاورې ته پښه وراندې کړي، د هغوی مدافعه وکړی شي، نو څکه رسول الله مبارک په عمومي ډول ګردو مسلمانانو ته حکم وکړ، چې د «جهاد» لپاره تیار شئ!، سخته تودوخه او قحطي وه، خرماوې (کجورې) پخېدو ته نژدې شوې وې، سیورې ډېر ښه لګېده، نو په دغسې وخت دومره اوږده مسافه پرې کول او نه یواځې د «غسان» له پاچا، بلکه د روم د قیصر د ډېرو منظمو او مجهزو (تیارو) لښکرو سره د اسلامي مرکز څخه لرې، د هغه لوی غلیم (دښمن) په خاوره کې جګړه کول کوم آسان امر او د لوبو کار نه وو.

نبي كريم صلى الله عليه وسلم نژدې له (۳۰۰۰۰) تكړه مجاهدينو سره د «شام» د سرحداتو په لوري رهي (روان) شول، او د «تبوك» په مقام كې يې سنگرونه ونيول، او د «روم» د قيصر په نامه يې يو مبارك ليك واستولو، او د اسلام په لوري يې ورته دعوت وركړ، د رسول الله مبارك مقدّس پيغام د قيصر په زړه كې ځاى ونيو، مگر د قيصر قوم ورسره موافقه ونه كړه، نو ځكه د اسلام له قبوله محروم پاتې شو.

كله چې د شام خلق د رسول الله صلى الله عليه وسلم له دې ارادې څخه خبر شول، نو دغه خبره يې د «روم» قيصر ته ورښكاره كړه، مگر قيصر له هغوى سره مرسته ونه كړه، نو دغو خلقو د مسلمانانو اطاعت وكړ، او اسلام ته ايل (مائل) شول، مگر اسلام يې رانهووړ، لږ څه وروسته رسول الله مبارك وفات شو، او د فاروق اعظم رضي الله تعالى عنه په خلافت كې د «شام» گرد ملكونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونيول شول.

كله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د «تبوك» څخه غالب او منصور بېرته تشريف راووړ، الله تعالى په ټولو لويو لويو سلطنتونو د اسلام د رُعب شهرت وغورځاوه، او د مدينې منورې منافقان ډېر زيات فضيحت او رسوا شول.

په دغه آيت كې مسلمانانو ته ډېر زيات تشويق، ترغيب، تحضيض وركړى شوى دى، او دا يې ښكاره كړېده، چې د لږ څه عيش او آرام لپاره جهاد پرېښودل گواكې له لوړې څخه د ژورې په لوري له لوېدلو سره مرادف وي، د صادق مؤمن په نظر كې د دنيا عيش او آرام د آخرت په مقابل كې هيڅ اهميت او وقعت نه لري، په حديث كې راغلي دي، كه د الله تعالى په نزد د دنيا وقعت (قدر) د ماشي د وزر په اندازه وى، نو هيڅ يو كافر ته به يې يو غړپ اوبه هم نه وركولې.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

كه ونه وځئ تاسې (غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ)؛ نو په عذاب به كړي الله تاسې په عذاب دردناك سره، او بدل به راولي (بل) قوم چې غير له تاسې وي، او نه به رسوئ ضرر تاسې دغه الله (يا رسول الله) ته د هيڅ شي، او الله پر هر شي ښه قادر دى.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

كه ونه كړئ تاسې مرسته (مدد) له دغه (رسول الله) سره (نو الله به ورسره مرسته وكړي ځكه چې) پس په تحقيق مرسته (مدد) فرمايلى وه له دغه (رسول الله) سره الله؛ كله چې راوويست دى (له مكې) هغو كسانو چې كافران شوي وو، حال دا چې دى دويم د دوو وو، كله چې دوى دواړه په غار كې وو، كله چې ويل (محمد) ملگري خپل (ابو بكر صديق) ته: مه خپه كېږه، بېشكه چې الله له مونږ سره دى (په ساتنه، ثواب وركولو او نصرت كې)؛ نو نازل كړ (راولېږه) الله تسكين (رحمت ډاډينه) خپل په دغه (محمد يا صّديق)، او تاييد وفرمايه (الله) د رسول الله په (داسې) لښكرو سره چې نه لېدلې تاسو هغوى، او وگرځوله الله كلمه د هغو كسانو چې كافران شوي دي (چې شرك يا د كفر دعوت دى) ښكته، او كلمه د الله (توحيد او د اسلام دعوت) همدغه ده لوړه غالبه (همېشه)، او الله ښه غالب قوي دى (د احكامو په انفاذ) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعنې كه فرضاً تاسې نبي كريم صلى الله عليه وسلم سره مرسته ونه كړئ؛ باك نشته، د رسول الله مرسته او برى پر تاسې موقوف نه دى، پخوا له دې نه يو داسې وخت هم تېر شوى دى، چې پرته له يو يارغار څخه بل هيڅوك له ده سره نه وو، څو تنه نور مسلمانان چې وو، دوى هم د مكيانو له ظلمونو څخه په تنګ شوي وو، او هجرت يې كړى وو، بالآخر پخپله په رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هجرت حكم وشو.

د مشركانو وروستنۍ مشوره او جرګه پر دغې خبرې غوټه شوې وه چې: «له هرې قبيلې څخه دې يو يو ځلمى منتخب شي! او هغوى ټول دې لاسونه سره يو كړي، او په يوه وخت كې دې په خپلو تورو پر محمد باندې ګزارونه وكړي، څو چې د محمد صلى الله عليه وسلم له وژلو نه پر ټولو باندې ديت واوړي، او ګرد قومونه هغه ديت په تقسيم سره وركړي، او د بني هاشمو له لاسه به دا ونشي چې د محمد صلى الله د وژلو د انتقام له كبله د عربو د ګردو قبائلو سره جنګ وكړي، او د ګرد عربستان دښمني ځان ته وګټي، او قصاص پرې واخلي.

په هغه شپه كې چې د دغو ناپاكو پلمو (منصوبو) د عملي كېدلو لپاره تجويزونو جريان درلود (لرلو)، رسول الله صلى الله عليه وسلم علي رضى الله عنه ته امر وكړ، چې د دوى پر بستره باندې ويده شي، او مامور شو، چې د خلقو هغه امانتونه چې د رسول الله كره اېښودل شوي وو؛ په ډېر احتياط د هغو خاوندانو ته ورسوي، علي رضي الله تعالى عنه ته يې تسلي وركړه، چې ته په ډېره ډاډينه او اطمينان سره ځما په بستره څمله، او يقين ولره چې ستا يوه وېښته ته به هم څه زيان او ضرر ونه رسيږي.

وروسته له دې نه رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسې حال كې ووت، چې: «شاهت الوجوه» يې ويل، او د دوى په سترګو كې يې خاورې شيندلې، او ابو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه يې له خپل ځان سره ملګرې كړ، او له مكې معظمې څخه شو ميله لرې لاړ، او د «ثور» په غار كې يې (چې سرى په نيم ساعت كې له مكې معظمې نه هلته ورسيږي، او پر يوه لوړ غره باندې واقع دى)، ځاى ونيوه، دوى تر دريو ورځو پورې په دغه غار كې اقامت وفرمايه، او وروسته له هغه د مدينې منورې په لورې روان شول، او په سلامتۍ او عافيت سره هلته ورسېدل.

بېشكه د كارونو په انجام كې د الله تعالى كلمه عُليا كيږي، او الله جل جلاله پر هر شي غالب او قوي دى، او د پاك الله هيڅ يو كار له حكمت څخه خالي نه دى.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

ځئ تاسې (غزا ته) حال دا چې سپك اوسئ او درانه او جهاد كوئ تاسې په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله كې (د دين د ترقۍ لپاره)، دغه (تګ غزا ته) خير بهتر دى تاسې ته كه يئ تاسې چې پوهېږئ (په خپله ګټه (فائده) او تاوان).

تفسير: ﴿خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ يعنې سواره او پلي (پياده)، ماړه او عاجزان، زاړه او ځلميان، (سپك او درانه، روغ او رنځوران، بې وسلې او وسله والا، خواران او چاخ، مريونه او اصيلان، بې ښځې او د ښځو خاوندان) په هر حال كې چې وئ؛ ښايي چې غزا ته ووځئ! او د عمومي لښكر كشۍ په وخت كې هيڅ يو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې كوئ! «او غزا كوئ په مالونو خپلو سره په توښه او په وسله او په ځانونو خپلو چې ځان ربړوئ لپاره د اعلاء د «كلمة الله» ځكه چې دغه ستاسې تګ غزا ته ډېر غوره دى تاسې ته»، يعنې هم له دنيوي او هم له اخروي حيثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَّسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنۢ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

که وی مال نژدې (آسان) او سفر سهل (منځني)؛ نو خامخا متابعت به کړی وو دوی ستا، ولیکن لرې شوی دی په دوی باندې هغه مسافه (نو ځکه يې مخالفت وکړ)، او ژر به قسمونه وکړي منافقان په الله: که طاقت وی ځمونږ (د سفر)؛ نو خامخا به وتلي وو مونږ له تاسې سره، هلاکوي دوی نفسونه خپل (د دروغجنو په قسمونو)، او الله عالم دی چې بېشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دي (په دې اظهار کې).

عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

عفوه وکړه الله له تا نه، د څه لپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کېدلو او ولې دې پرې نښودل) تر هغه پورې چې ښکاره شوي وی تا ته هغه کسان چې رښتیني دي (په دغه عذر کې) او معلوم کړي وي تا دروغجنان.

تفسیر: منافقین په دروغو سره عذرونه وړاندې کوي، کله چې دوی د مدینې منورې د پاتې کېدلو اجازه له تا څخه غواړي؛ نو تاسې د دوی له مکر او کید او نفاق څخه ستر ګې پټوئ، او داسې ګڼئ چې د هغوی په رفاقت او ملګرتوب کې پرته (علاوه) له فساده بل هیڅ کومه ښېګڼه (نفع) او ګټه (فائده) نه ده متصوره، او د همدې له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه، نو پاک الله جل جلاله دغه وفرمایل چې: که تاسې دوی ته اجازه نه وی ورکړې؛ نو هغه به ډېره بهتره او ښه وه، ځکه چې هلته به ظاهره کېده چې د دوی نه ورتګ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه وو، بلکه دوی ته د ورتګ توفیق له سره نه وو، هو ! ستاسې په مخ کې به د دوی رښتیا او دروغ ښکاره کېدل، نو په اجازه ورکولو کې هیڅ ګناه نه وه، خو اجازه نه ورکول د حاضرو مصالحو په اعتبار زیات موزون وو، نو د دغه اعلی او اکمل صورت د ترک له سببه يې خطاب په ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ سره شروع کړ.

دا خبره ضروري نه ده، چې د عفوې لفظ خامخا د ګناه په مقابل کې استعمالیږي، ځینو محققینو د ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ جمله لکه چې د عربو محاوره ده، د کلام په سر کې يواځې د دعا او تعظیم لپاره بللې ده، مګر له اسلافو څخه هغه څه منقول دي، چې مخکې مو بیان کړل، او د ﴿لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ﴾ لفظ د هغه تأیید کوي، والله أعلم.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

نه غواړي اجازه له تا نه هغه کسان چې مؤمنان دي په الله او په ورځې آخرې (د قیامت په پټه او ښکاره په وروسته پاتې کېدلو له دې نه) چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره، او الله ښه عالم دی په پرهېزګارانو (ځان ساتونکو له بېرته پاتې کېدو څخه). بېشکه همدا خبره ده چې اجازه غواړي له تا نه (ای محمده ! د تخلّف) هغه کسان چې ایمان نه لري (په پټه) په الله او پر ورځې آخرې باندې (چې قیامت دی)، او چې

شکمن دي زړونه د دوی (د دین په حقانیت کې)، نو دوی په شک خپل کې سر ګردانه (او متحیره دي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په زړونو کې یې د ایمان او تقوی نور او رڼا ده؛ د هغوی شان دا نه دی چې له جهاده د ځان ژغورنې (محفوظونې) لپاره د مسابقې په ډول دغسې اجازه وغواړي، په بېحیایی سره له جهاده د ځان ژغورنې (ساتنې) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله په وعدو یقین نه لري، او په اخروي ژوندون یې څه باور نه وي، او د الله تعالی جل جلاله بشارتونو ته چې د اسلام او مسلمانانو د غلبې او بري په نسبت شوي دي؛ تل د شک په نظر ګوري.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

او که اراده وی د دوی د وتلو (غزا ته له تا سره)؛ نو هرومرو (خامخا) تیار کړی به وو دوی لپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تیاری، ولیکن نه وو غوره کړي الله پورته کېدل د دوی (غزا ته)، نو سست کړل (الله) دوی، او وویل شول دوی ته چې کېنئ تاسې له (کور) کېناستونکیو (ښځو، هلکانو، سپینږیرو) سره.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې؛ نو نه به وو زیات کړي دوی تاسې ته (هیڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي، او خامخا چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلۍ او نورو بدیو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او کافرانو څخه ستاسې په وېرولو کې).

تفسیر: یعنې که منافقان له تاسې سره تللي وی؛ نو د خپل جبن، بې زړه توب، او وېرې له سببه به یې د نورو غړي هم سست کړي وی، او یو له بل سره به یې د اچولو له امله (وجې) د مسلمانانو په منځ کې جُدایي او تفریق اچول، او د نفاق اچولو په لاره کې به یې کوښښونه کول، او د دروغو افواهاتو په وسیله به یې مسلمانان له دښمنانو څخه وېرول.

وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او شته په تاسې کې جاسوسان د دوی لپاره (یا اورېدونکي د خبرو د دوی په ضرر ستاسې)، او الله ښه عالم (پوهه) دی په (نیتونو د) ظالمانو.

تفسیر: یعنې اوس هم جاسوسان یا ځینې داسې ساده او احمقان په تاسې کې شته، چې د هغوی خبرې اوري، او لږ ډېر ترې متأثر کیږي «ابن کثیر رحمه الله» اګر که دوی هغسې فتنه او فساد نشو اچولی چې د دغو بدانو له وجوده هیله (امید) کېدی شوه، بلکه له تاسې سره د داسې جاسوسانو یو ځای تلل له یوه حیثه مفید دي، ځو هغوی په خپلو سترګو د مسلمانانو ټینګ عزم، شجاعت، میړانه (بهادري)، زړورتوب او نور محامد وګوري، او خپلو مشرانو او امیرانو ته یې خبر ورکړي، ځو د هغوی پر زړونو یې د مسلمانانو وېره او هیبت هم پیدا او ځای ونیسي.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِن قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

خامخا په تحقيق لټولې وه دوی فتنه (خرابي) پخوا (له دې نه په احد او خندق کې)، او سنجولي يې وو تاته ټول فکرونه او چلونه (په تدبيرونو او حيلو ستا د دين د ابطال لپاره) تر هغه پورې چې راغی حق (ربنتيا وعده ـ د الله نصرت)، او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم ـ دين) د الله حال دا چې دوی بد ګڼونکي وو (نا رضا په زړه او ظاهراً په اسلام کې داخل شول).

تفسير: د هغوی دغه مکاري او فتنه او شرارت کومه نوې خبره نه وه، له شروع څخه د هغوی وضعيت همداسې وو، د «احد» په جنګ کې هم دغه منافقان له خپلو ډلو سره له لارې څخه بېرته راګرځيدلي وو، او د «خندق» په غزا کې به يې ويل: ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾ مګر په پای (آخر) کې دوی و ليدل چې حق په څه ډول (طريقه) غلبه او نصرت ومومند؟ او باطل په څه ډول ذليل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ائْذَن لِّي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي چې وايي: اذن (حکم) راکړه ماته (د پاتې کېدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهۍ) کې؛ (نو الله وفرمايل چې): خبردار شئ چې په ګمراهۍ کې (لا له پخوا) لوېدلي دي دوی، او بېشکه چې جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپېر کېدونکی) دی په کافرانو.

تفسير: يو لوی منافق «جد بن قيس» وويل چې: ما هم دلته په مدينه منوره کې پرېږدئ، چې د روم ښځې ډېرې ښکلې او پيمخې دي، که ځما سترګې په هغوی ولګيږي؛ نو ځان به ترې نشم ساتلی، نو هلته مې مه بيايئ چې د ګمراهۍ په کوهي کې ونه لوېږم، نو الله تعالی جل جلاله وفرمايل چې: هغه د دې لفظ په ويلو او په خپل بې زړه توب، وېرې، کفر او په دروغجنې پرهېزګارۍ باندې د پردې په اچولو سره لا د ګمراهۍ په کنده کې لوېدلی دی، او له دې نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کې لوېدونکی دی.

ځينو دغه آيت د ګردو منافقانو په حق کې ګڼلی دی، او د ﴿وَلَا تَفْتِنِّي﴾ څخه يې مطلب اخيستی دی، چې: «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بيايئ! او د مالونو او نورو شيانو په زيان کې مو مه اخته کوئ!» نو د دې ځواب يې په ﴿أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾ سره ورکړ.

إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه بدر) کومه ښېګڼه (لکه نصرت يا غنيمت) نو خفه کوي دوی (دغه نيکي له ډېره حسده)، او که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه احد) کومه سختي (لکه زخم يا مرګ)؛ نو وايي دوی: په تحقيق نيولی وو مونږ کار (د احتياط) خپل لا له پخوا څخه (چې جنګ ته لاړ نشو)، او شا ګرځوي دوی (ځي ستا له مجلسه) حال دا چې دوی خوشحاله وي (ستا په مصيبت).

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا ۚ هُوَ مَوْلٰىنَا ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۱﴾
قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ۗ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُّصِيْبَكُمُ اللّٰهُ
بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖٓ اَوْ بِاَيْدِيْنَا ۖ فَتَرَبَّصُوْٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ ﴿۵۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) له سره به ونه رسيږي مونږ ته مګر همغه چې ليکلي دي الله څمونږ لپاره، همدغه (الله) دى مولا (كار جوړوونكى) څمونږ، او (خاص) پر همدغه الله باندې دې نو توكل (اعتماد) كوي مؤمنان (د هيلو په ترسره كېدلو، د اړتياو «احتياج» په پوره كېدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو «محفوظولو» كې. ووايه (اى محمده ! دغو منافقانو ته) چې آيا انتظار كوئ مونږ ته (يعنې نه كوئ) مګر د يوې له دوو نېكيو څخه (چې شهادت يا نصرت دى)، او مونږ انتظار كوو تاسې ته (د يوې له دوو بديو څخه) چې ورسوي تاسې ته الله كوم قسم عذاب (خاص) له خپلې خوا (لكه زلزله، يا تندر يا نور)، يا په لاسونو څمونږ (لكه قتل، شړل، جزيه يا نور)، او انتظار كوئ تاسې بېشكه چې مونږ هم له تاسې سره انتظار كوونكي يو.

قُلْ اَنْفِقُوْا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَّنْ يُّتَقَبَّلَ مِنْكُمْ ۗ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۵۳﴾

ووايه (اى محمده ! منافقانو ته) چې: لګوئ (خپل مالونه په هر شان يې چې لګوئ) په رضا يا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه كړى شي له تاسې، بېشكه چې تاسې يئ يو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونكي).

تفسير: «جدّ بن قيس» منافق چې د رومي ښځو فتنه يې پلمه (بهانه) كوله؛ دا يې هم ويلي وو چې: «يا رسول الله ! صلى الله عليه وسلم ! زه خپله د (تبوك) جهاد ته نشم تلى، ليكن مالي مرسته (مدد) درسره كولى شم»، نو ځواب يې داسې وركړ چې: د بې اعتقادانو مال نه قبليږي، په خوښې سره يې لګوئ يا په ناخوښه، ځكه په خوښې سره دالله تعالى جل جلاله په لاره كې د مال لګولو توفيق په دوى كې نشته ! ﴿وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ﴾ خو سره له هغه هم كه بالفرض په خوښې سره څه مال د الله تعالى جل جلاله په لاره كې ولګوي؛ نو الله تعالى جل جلاله هغه نه قبلوي، او سبب يې په وروستني آيت كې راښوول شوى دى.

وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقٰتُهُمْ اِلَّآ اَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَبِرَسُوْلِهٖ وَلَا يَاْتُوْنَ الصَّلٰوةَ
اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ ﴿۵۴﴾

او نه دي منع كړي دوى له دې چې قبول كړى شي له دوى نفقې (وركړې) د دوى (هيڅ شي) مګر همدې خبرې چې: بېشكه دوى كافران شوي دي په الله او په رسول د دغه (الله)، او نه راځي دوى لمانځه ته مګر په دې حال چې دوى سُست وي، او نه لګوي دوى (د الله په لاره كې هيڅ مال) مګر په دې حال كې چې دوى ناخوښه وي.

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ ۗ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ
وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۵۵﴾

نو په تعجب كې دې نه آچوي تا (ډېر) مالونه د دوى او نه (ډېر) اولاد د دوى، (ځكه چې دغه

ګرد (ټول) استدراج دی) بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې عذاب ورکړي دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنیوي کې، او (په سختۍ او غم) راووځي ارواح (ساوې) د دوی، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر کې مړه شي).

تفسیر: داسې شبهه پیدا کېدی شي؛ هر کله چې دوی دومره مردود دي، نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولې بريالي (کامیاب) شوي دي؟ نو د هغه ځواب یې ورکړ، چې دغه نعمتونه د هغوی په حق کې لوی عذاب دی، لکه چې یوه خوندوره لذیذه غذا د روغ رمټ سړي صحت، روغتیا او قوت زیاتوي، او فاسد الاخلاط رنځور هلاک ته ورنژدې کوي، همدغه حال د هغو دنیوي نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وګڼئ! د یوه کافر په حق کې دغه شیان د هغوی د بدو مزاجونو له امله د هلاهلو زهرو په شان دي.

ځرنګه چې کافران د دنیا په حرص او مینه کې غرق او ډوب وي؛ نو ځکه لومړی د هغې په ټولولو کې بې حده ربړونه (تکلیفونه) ګالي (برداشت کړي)، بیا که لږ څه زیان وروړسیږي؛ نو څومره مینه او محبت چې له دغو شیانو سره لري؛ هم هغومره غم او درد ور رسیږي، او هیڅ وخت یې د هغه له فکر، اندېښنې او خفګان څخه زړه نه خالي کیږي، نو بیا کله چې مرګ دوی له دغو محبوبو شیانو څنې جلا کوي؛ نو د دغه وخت د صدمې، حسرت او افسوس کولو اټکل ډېر ګران او مشکل کار دی.

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

او قسمونه کوي په الله چې بېشکه دوی خامخا له (ډلې) ستاسې (مسلمانانو) څخه دي، حال دا چې نه دي دوی له (ډلې) ستاسې څخه (د باطني کفر په سبب)، ولیکن دوی (داسې یو) قوم دی؛ چې ویریږي (له تاسې نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاره کوي). که ومومي دوی ځای د پناه یا غارونه (چې په کې پټ شي) یا بل کوم ځای د ننوتلو (او د پناه نو) خامخا ګرځیدلي به وو دوی هغه ته حال دا چې دوی به منډې وهلې (له ویرې د مسلمانانو لکه پړي شکولي آسونه چې هیڅ شي به دوی نشو راګرځولی).

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

او ځیني له دغو (منافقانو) څخه هغه دي، چې عیب وایي ستا په (تقسیم) د صدقاتو (او غنائمو) کې، نو که ورکړل شي دوی ته (د دوی له غوښتنې سره سم)؛ له هغې څخه راضي کیږي (په دې قسمت سره)، او که ور نه کړی شي دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنې)؛ نو هغه وخت دوی په قهریږي.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

او که په تحقیق دوی راضي شوي وی په هغه (مقدار د ولجې «غنیمت» او صدقې) چې ورکړي وو دوی ته الله او رسول د دغه (الله)، او ویلي وی دوی: کافي (بس) دی مونږ ته الله، ژر به راکړي مونږ ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، او رسول د دغه (الله له بل غنیمته) بېشکه

مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکي یو (چې پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بې پروا وګرځوي؛ نو دا به ورته بهتر وو).

تفسیر: مطلب دا چې نه ښايي دنيوي فاني متاع ته سترګې ونيسي، او لازم دي چې هر انسان يواځې د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وي، او هر هغه ظاهري او باطني دولت چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم» له درباره ورته رسيږي؛ په هغه دې خوشاله او ډاډه اوسي.

إِنَّمَا الصَّدَقَٰتُ لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسَٰكِينِ وَالْعَٰمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

بېشکه همدا خبره ده: چې صدقې (زکات صرفيږي) لپاره د فقيرانو او مسکينانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصيل د صدقې)، او هغو ته چې الفت (آشنايي) اچولی شي په زړونو د دوی کې (له اسلام سره)، او (صرفيږي) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کې، او پور وړو (تاوان موندونکو)، او (صرفيږي) په لاره د الله کې، او (صرفيږي لپاره د) مسافرانو (چې مال ورسره نه وي)، (مقرراو لازم کړی شوې ده دغه) فريضه (زکات) له (جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)، او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسیر: څرنګه چې د صدقو په وېش کې په رسول الله صلی الله علیه وسلم طعن شوی وو، نو ځکه خبرداري ورکوي، چې د صدقو طريقه د الله تعالی جل جلاله له جانبه مقرره شوې ده، او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځايونه ټاکلي (مقرر کړي) او د هغه فهرست يې د نبي کريم صلی الله علیه وسلم په لاس ورکړی دی، چې له هغه سره يې سم ويشي، او د هيچا د غوښتنې تابع نشي کېدی.

په حديث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي: «الله تعالی جل جلاله د صدقو (زکات) د وېش اختيار نبي ته نه دی پرېښی، بلکه بالذات يې پخپله د هغه د لګښت ځايونه ټاکلي (مقرر کړي)، چې دغه اته دي:

(۱): فقراء: «چې له هغوی سره څه شی نه وي».

(۲): مساکين «چې له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی ميسّر نه وي»، ځينو علماوو د فقيرانو او مساکينو تعريف د دې په عکس کړی دی.

(۳): عاملين: «چې د اسلامي حکومت له لوري د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندې مامور شوی وي».

(۴): مؤلفة القلوب: «هغه کسان چې د دوی د اسلام راوړلو هيله (اميد) کيږي، يا په اسلام کې کمزوري وي، يا داسې نور »، د اکثرو علماوو په نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته «مؤلفة القلوبو» ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتې.

(۵): في الرقاب: «يعنې د مريانو د مکاتب والی بدل اداء او آزاد يې کړي، يا يې وپيري (واخلي) او بيا يې آزاد کړي، يا د بنديانو او قيديانو فديه ورکړي، او خوشې يې کړي».

(۶): غارمين: «هغه کسان چې پر دوی کومه حادثه راغلې وي، او د هغې په اثر پور وړي شوي وي، يا د کوم ضمانت يا د نورو عواملو له امله (وجې) تر بار لاندې لوېدلي وي».

(۷): في سبيل الله: «په جهاد او نورو ښو کارونو پسې د تلونکو سره دې مرسته (مدد) وکړی شي».

(۸): ابن السبیل: «د هغه مسافر او پردیسي سره مرسته (مدد) کول چې د سفر په حالت کې د نصابو مالك نه وي، اګر که په خپل کور د مال او شتو خاوند هم وي».

وَمِنۡهُمُ ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱلنَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٞۚ قُلۡ أُذُنُ خَيۡرٖ لَّكُمۡ يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَيُؤۡمِنُ لِلۡمُؤۡمِنِينَ وَرَحۡمَةٞ لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡۚ وَٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ رَسُولَ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ۝٦١

او ځینې له دوی هغه کسان دي چې آزار رسوي دوی نبي ته، او وايي چې دغه (رسول ټول) غوږونه دي (چې هره خبره آوري او تصدیق پرې کوي)، ووایه (ای محمده! دوی ته) چې دی آورېدونکی د نېکې (خبرې) ستاسې دی، باور یقین لري دی په (کلام د) الله او باور کوي دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو، او (دی) رحمت دی لپاره د هغو کسانو چې (یواځې یې په ژبه سره ظاهرا) ایمان راوړی دی له تاسې، او هغه کسان چې آزار رسوي رسول الله (محمد) ته؛ مقرر دی دوی ته عذاب دردناك (په آخرت کې).

تفسیر: منافقان به چې په خپلو منځونو کې سره کېنبناستل؛ اسلام او د اسلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته به یې بد ویل، که چا به هغوی ته وویل چې: داسې خبرې مه کوئ! هسې نه چې ستاسې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه و سلم ته ورسولی شي، نو دوی به ویل چې: هیڅ پروا نشته، مونږ به د هغه په مخکې د خپلو دغو خبرو د دروغو تأویلونه وکړو، او د خپلو ځانونو پاکي او برائت به ورڅرګند کړو.

ځکه چې هغه خو ټول غوږونه دی، هر خبره چې اوري؛ سمدلاسه یې مني، په خبرو د ده تېرایستل دومره ګران نه دي.

خبره داسې وه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلې حیا، وقار او کریم النفسی له کبله (وجې) سره له دې چې دروغ به ورته څرګند معلومېدل؛ خو بیا یې هم د هغه د ویونکي پت او عزّت ساته، او نه به یې رسوا کاوه، او احمقانو به داسې ګڼل چې ګواکې رسول الله صلی الله علیه وسلم له سره څمونږ په دغو دروغو نه دی پوهېدلی.

نو الله جل جلاله د دوی ځواب داسې ورکوي: «که دی بیخي غوږ دی، خو ستاسې د خیر او ښېګڼې لپاره دی، د نبي صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض ستاسې پر دروغو خبرو د دې لپاره نه دی؛ چې دوی په رښتیا ستاسې خبرې یقیني او واقعي ګڼي، بلکه د هغوی یقین او باور د الله تعالی جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی، هو! ستاسې په منځ کې د هغو کسانو په حق کې چې د ایمان مدعیان دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض یو قسم رحمت دی، ځکه چې سمدلاسه د هغوی تکذیب نه کوي، او نه یې رسوا کوي، مګر د منافقانو بد کارونه د الله تعالی جل جلاله نه پټ نه دي، نو د سختو سزاوو منتظر اوسئ!».

يَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ لَكُمۡ لِيُرۡضُوكُمۡ وَٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَحَقُّ أَن يُرۡضُوهُ إِن كَانُواْ مُؤۡمِنِينَ ۝٦٢

قسمونه خوري دوی په الله تاسې ته (چې مونږ منافقان نه یو) لپاره د دې چې راضي کړي دوی تاسې، او الله او رسول د دغه (الله) ډېر حق دار (لایق) دی د دې خبرې چې راضي کړي دغه (منافقان) هغه (رسول الله) که وي دوی ایمان راوړونکي (په حقه سره).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «که کوم وخت به رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی مکر او دغابازي ښکاره کوله، نو دوی به د مسلمانانو په مخکې قسمونه خوړل، چې څمونږ په زړونو کې کومه بده خبره او خراب نیت نه وو، څو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداري کړي، او نه پوهیږي چې دغه چل بازي له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره بیخي نه پکاریږي»، که دوی د ایمان په دعوی کې رښتیني وي؛ نو نور خلق دې پریږدي او یواځې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوښې او رضا پسې دې ولویږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَن يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

آیا نه دي پوهه شوي دوی په دې چې بېشکه شان دا دی هر څوک چې مخالفت کوي د الله او (مخالفت کوي) د رسول د الله؛ پس بېشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چې همېشه به وي دی په دغه دوزخ کې او همدغه (خلود) رسوایي ده ډېره لویه.

تفسير: یعني له هغې رسوایۍ څخه چې د ځان د ژغورلو (ساتلو) له امله (وجې) دوی نفاق اختیار کړی دی، د هغې نه دا رسوایي لویه ده.

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ویریږي دغه منافقان له دې نه چې نازل کړی شي پر دغو (مؤمنانو د قرآن داسې یو) سورت چې خبروي دغه (مؤمنان) په هغه (کفر او نفاق) چې په زړونو د دوی کې دی (خو سره له هغه هم استهزاء کوي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته توبیخا) چې کوئ تاسې (دغه) مسخرې (چې په سزا به ورسېږئ)، بېشکه چې الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسې) چې ویرېږئ (له ښکاره کولو نه د هغو).

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړې ته له دوی نه (چې تاسې ولې استهزاء کوئ په دې حال چې دوی تبوک ته تلل)؟ نو ضرور به وایي خامخا دوی چې: بېشکه همدا خبره ده چې وو مونږ چې مجلس او لوبې مو کولې.

تفسير: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کې ځینو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طریقه داسې وویل: «دغه سړي محمد صلی الله علیه وسلم ته ګورئ ! چې د شام د قصرونو او د روم د ښارونو د فتح کولو خوبونهویني، ده د رومیانو سره جنګ هم د عربو په جنګونو قیاس کړی دی، مونږ یقین لرو چې سبا به ټول د رومیانو په مخ کې لاس تړلي ولاړ یو، دا څمونږ قاریان صحابه رضي الله تعالی عنهم چې خېټه ور، ډارن او دروغجنان دي؛ څرنګه به د رومیانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنګیږي»، وغیر ذلک من الهفوات.

دوی دا ډول ویناوې د دې لپاره کولې، چې مسلمانان له رومیانو څخه وویروي، او زړونه یې مات کړي، کله چې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسېدې، نو دوی منافقان جلب او احضار کړل، او له هغوی څخه یې د دې حقیقت پوښتنه وکړله، دوی وویل: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! که رښتیا مو پوښتې؛ نو مونږ دغسې عقیده

کله لرله، خو داسې ویناوې مونږ یواځې د ټوکو او ساعت تېرۍ په ډول کولې، او غوښتل مو چې په دې توګه په آسانۍ سره مزل ووهو، او لار لنډه شي».

﴿قُلۡ أَبِٱللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ وَرَسُولِهِۦ كُنتُمۡ تَسۡتَهۡزِءُونَ ٦٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) آیا په الله او په آیتونو (حکمونو) د الله او په رسول د الله پورې وئ تاسې چې استهزاء به مو کوله.

تفسیر: یعنې آیا د ټوکو او مسخرو او ساعت تېرولو موقع او محک هم دا دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشي؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم پورې استهزاء او د الهي احکامو سپکاوی داسې شیان دي، که یواځې په ژبه د ټوکو په ډول هم وې؛ کفر دی، بالخاصه چې د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطني پلیتۍ له امله داسې حرکت صادر شي.

﴿لَا تَعۡتَذِرُواْ قَدۡ كَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡۚ إِن نَّعۡفُ عَن طَآئِفَةٖ مِّنكُمۡ نُعَذِّبۡ طَآئِفَةَۢ بِأَنَّهُمۡ كَانُواْ مُجۡرِمِينَ ٦٦﴾

عذرونه مه کوئ تاسې (مونږ ته په دروغو سره) په تحقیق (ظاهراً هم) کافران شوي یئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ایمان ستاسې، که عفوه وکړو مونږ له یوې ډلې له تاسې څخه؛ نو ضرور عذاب به (هم) ورکړو بلې ډلې ته په سبب د دې چې دوی بېشکه وو ګناهګاران.

تفسیر: یعنې د دروغو له عذره، حیلو، پلمو (تدبیرونو) او بهانو جوړولو څخه هیڅ فائده په لاس نه ورځي، څوک چې د نفاق او استهزاء د سزا وړ (لایق) وي؛ هغه به خامخا ور رسیږي، هو ! که اوس هم څوک د زړه په صدق توبه وکړي، او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلي؛ الله تعالی جل جلاله هغه بښي، یا که یې له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره له داسې فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلی وي؛ نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کیږي.

﴿ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلۡمُنَٰفِقَٰتُ بَعۡضُهُم مِّنۢ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمُنكَرِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَقۡبِضُونَ أَيۡدِيَهُمۡۚ نَسُواْ ٱللَّهَ فَنَسِيَهُمۡۚ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ٦٧﴾

سړي منافقان او ښځې منافقاتې ځینې د دوی له ځینو نورو دي (او په کفر او نفاق کې ګرد سره یو شان دي)، امر (حکم) کوي پر منکراتو (بدیو چې ښیي یې نورو ته)، او منع کوي دوی (خلق) له نېکیو څخه، او کلک نیسي دوی لاسونه خپل (له خیرات او دعا او مناجات نه)، هېر کړی دی دوی الله (او طاعت یې)؛ نو (الله) بې برخې کړي دي دوی (له خپل رحمت نه)، بېشکه چې منافقان همدوی دي فاسقان (یا دوی همدغه وتونکي دي له دائرې د ایمان نه).

تفسیر: یعنې له ټولو څخه لوی یاغیان او غاړه غړوونکي نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دي، چې د دوی نارینه او ښځې سره له دې چې په ژبو د اسلام اظهار کوي، شپه او ورځ په دې هڅه کې دي، چې په هر ډول حیلې او پلمې (تدبیرونه) جوړې کړي، او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بېزاره او بدو کارونو ته یې تیار کړي، د پېسو لګولو په اصلي ځایونو کې خپل لاسونه موټي او کلک نیسي، مطلب دا چې دوی کلمه وایي، لیکن نه د دوی له ژبې چا ته څه خیر او ښېګڼه رسیږي او نه له ماله، نو الله تعالی هم بالمقابل هېر کړل، او د هېرولو معامله یې ورسره وکړه.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿۶۸﴾

وعده کړې ده الله له منافقانو سړیو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (ټولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وي (دوی) په دغه (دوزخ) کې، همدغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)، او لعنت کړی دی په دوی الله، او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتې کېدونکی).

تفسیر: یعنې دغه یوه کافي سزا ده چې وروسته له هغې بلې سزا ته هیڅ ضرورت نه پاتې کېږي.

﴿وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ﴾ : ښایي چې مطلب یې داسې وي، چې په دنیا کې به هم دالله تعالی جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسیږي، یا به دغه جمله د پخوانۍ جملې تاکید وي، والله أعلم.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ؕ فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ

(تاسې ای منافقانو!) په شان د هغو کسانو یئ چې پخوا له تاسې ځنې وو، وو هغوی سخت له تاسې له جهته د زوره او زیات له جهته د مالونو او اولادونو، نو نفع واخیسته دوی په برخې خپلې (له دنیوي لذتونو).

تفسیر: یعنې د دنیوي خوندونو کومه برخه چې د دوی لپاره مقدّره وه، له هغې څخه یې ګټه (فائده) او د عاقبت هیڅ یو خیال او فکر یې ونه کړ.

فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْا ؕ

نو ګټه (فائده) واخیسته تاسې په برخې خپلې لکه چې ګټه (فائده) اخیستې وه هغو کسانو چې پخوا وو له تاسې څخه په برخې خپلې سره، او ډوب شوئ تاسې په باطلو کې په شان دډوبیدلو د هغو کسانو چې ډوب شوي وو په باطلو کې پخوا له تاسې.

تفسیر: یعنې تاسې هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوي یئ! او له فاني متاع څخه خومره برخه چې ستاسې لپاره مقدره ده؛ همغه دررسیږي، او ستاسې ټول کارونه بیخي د هغوی په شان دی، نو ښه وپوهېږئ چې ستاسې حشر هم د هغوی په شان دی، له هغوی سره مال، اولاد او جسماني قوتونه له تاسې څخه زیات وو، خو سره له هغه هم د الله تعالی جل جلاله د انتقام او نیونې څخه یې ځان ونشو ژغورلی (ساتلی)، نو تاسې پر کوم شي باندې ډاډینه او اطمینان لرئ، چې په داسې اندازه د الله تعالی جل جلاله له سزا او پوښتنې څخه بې پروا ناست یئ؟.

اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۶۹﴾

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنیا او آخرت کې، او دغه کسان هم دوی دي زیانکاران (یا همدغه بې برخې دي له هره بابه).

تفسیر: یعنې هیڅ دنیوي او اخروي برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقي د دنیوي لذتونو هغه حصه چې ظاهراً د هغوی په برخه شوه؛ هغه في الحقیقت د دوی په حق کې استدراج او عذاب وو، لکه چې دوه رکوع ړومبی (۵۵) آیت کې د ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ﴾ په تفسیر کې تېر شو، او له هغه څخه پخوا په څو نورو ځایونو کې هم لیکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ

آيا نه دي راغلى دوى ته خبر (د عذاب د) هغو كسانو چې پخوا وو له دوى نه، قوم د نوح او عاد او ثمود او قوم د ابراهيم او څښتنان د (ښار د) مدين او چپه شوو اړول شوو كليو (د لوط).

تفسير: د نوح عليه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر (سيلئ) او د (ثمود) قوم په صيحه (غيبي چغه) هلاك شول، الله تعالى جل جلاله د ابراهيم عليه السلام تاييد په عجيب او غريب ډول وفرمايه، چې د هغه په ليدلو سره د هغه قوم ذليل او ناكام شو، د دوى پاچا (نمرود) په ډېر بد حال او خراب مرګ ووژل شو، د مدين ښار اصحاب په صيحه او زلزله او نورو سره تباه شول، د لوط عليه السلام د قوم كلي بيخي په بل مخ واړول شول، او د كاڼو باران پرې وشو، د دغو ګردو (ټولو) اقوامو قصې بې د ابراهيم عليه السلام له قومه د «الأعراف» په سورت كې تېرې شوي دي.

أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

چې راوړې وې دوى ته رسولانو د دوى ښكاره معجزې (نو تكذيب وكړ دوى د رسولانو، نو هلاك شول) نو نه وو الله چې ظلم به يې كولو په دوى، وليكن وو دوى چې په ځانونو خپلو به يې ظلم كولو (په كفر او تكذيب سره).

تفسير: يعني الله تعالى جل جلاله هيڅا ته بې سببه او بې ځايه جزا سزا نه وركوي، دغه خلق په خپله په داسې ګناهونو بوخت (مشغول) او لګيا دي، چې د هغو په اثر پر دوى د الله تعالى جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمناني ځيني د دوى دوستان دي د ځينو نورو حكم كوي دوى په نېكيو (چې د الله او د رسول الله اطاعت دى)، او منع كوي له بديو چې (د الله او د رسول الله نه مخالفت دى)، او دروي (له ټولو حقوقو سره سم اداء كوي) لمونځ، او وركوي دوى زكات، او حكم مني د الله او (حكم مني) د رسول الله، دغه كسان ژر به رحم وكړي په دوى الله، بېشكه چې الله ښه غالب قوي دى (د حكمونو په جاري كولو) ښه د حكمت خاوند (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعني منافقان خلق له نېكۍ څخه منع كوي، او د بدۍ په لوري ترغيب وركوي، او مؤمنان خلق له بدۍ نه ژغوري، او د نېكۍ په لوري يې تشويق كوي، د منافقانو موټې كلك دي، او د مسلمانانو لاسونه پرانيستي دي، منافقان د شومتيا له امله خپل مال نه لګوي، او مؤمنان د الله تعالى جل جلاله له حكمه سره سم د خپلو مالونو زكات، صدقې او خيرات وركوي، له منافقانو څخه بيخي الله تعالى جل جلاله هېر دى، ولې مؤمنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ كوي، او په ټولو معاملاتو كې د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حكمونو سره سم تګ كوي، نو ځكه منافقان د الله تعالى جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول، او مؤمنان د پاك الله جل جلاله د ثواب او خصوصي رحمت مستحق وګرځېدل.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٧٢﴾

وعده کړې ده الله له نارینه وو مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې او (وعده کړې ده الله) د ځایونو پاکو (چې ثابت دي) په جنتونو د تل اوسېدلو کې، او رضاء له (جانبه د) الله ډېره لویه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)، دغه (رضا د الله) هم دغه بری دی ډېر لوی.

تفسیر: یعنې د ټولو دنیوي او اخروي نعمتونو څخه ډېر لوی نعمت د الله تعالی جل جلاله رضا او خوښي ده، جنت هم له همدې امله غواړي چې هغه د الله تعالی جل جلاله د رضا مقام دی، او حق سبحانه و تعالی جل جلاله به په جنت کې مؤمنانو ته هر ډول جسماني او روحاني نعمتونه او خوشالۍ ورکوي، مګر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقیقي محبوب دائمي رضا او د هغه لیدل وي.

په صحیح حدیث کې راغلي دي چې: حق تعالی جل جلاله به جنتیانو ته غږ کوي چې: «ای جنتیانو!» جنتیان به په ځواب کې عرض وکړي «لبیک»، بیا به پوښتنه وکړي چې «هل رضیتم - آیا اوس خوښ شوي یئ؟» جنتیان به داسې عرض وکړي: «ای پروردګاره! ولې به نه یو خوشاله حال دا چې تا خپل انتهایي انعام او مهرباني پر مونږ کړې ده»، بیا به داسې پوښتنه وشي، «هـل أعطیتم أفضل من ذلک؟ - هر هغه شیان چې تر اوسه پورې تاسې ته درکړی شي دي، آیا د هغو څخه د بل کوم ښه شي د موندلو اراده او غوښتنه لرئ؟»، جنتیان به سوال وکړي چې: «یا الله جل جلاله! له دغو نعمتونو او مهربانیو څخه به بل کوم غوره، اعلی او خورا (ډېر) ښه نعمت وي؟»، دلته به الله تعالی جل جلاله فرمایي: «أحل علیکم رضواني فلا أسخط علیکم أبدا - خپله دائمي رضا او خوښي تاسې ته درلېږم، چې له هغه وروسته به هیڅ خفګان او نا خوښي نه وي».

رزقنا الله وسائر المؤمنین هذه الکرامة العظیمة الباهرة

یٰٓاَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْکُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْهِمْ ؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِیْرُ ﴿٧٣﴾

ای نبي (محمده!) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختي کوه پر دوی، او (آخري) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی، او بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: د (جهاد) معنی د کوم ناکاره شي په دفع کې انتهایي کوښښ کول دي، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طریقه وي، د منافقانو مقابل کې (چې په ژبه د اسلام اظهار کوي او له زړه مسلمانان نه دي) د محمدي امت د جمهورو په نزد (جهاد السیف) مشروع نه دی، او نه د نبوّت په زمانه کې داسې واقع شوي دي.

نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آیت کې عام دی، یعنې په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول مقابلې سره چې مصلحت وي؛ جهاد دې وشي! د ځینو علماوو دا رایه ده، که د منافقانو نفاق بیخي ښکاره او عیان شي، نو پر دوی باندې هم (بالسّیف) جهاد کېدی شي.

په هر حال څرنګه چې د تبوک په غزا کې د منافقانو نفاق بیخي ښکاره شوی وو، نو ځکه په دغه آیت کې د دوی سره د لږې سختي رویې غوره کولو هدایت ورکړی شوی دی، ځمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم فطرتاً ډېر حلیم

او خورا (ډېر) نرم خويه او مهربان وو، لکه چې په خپله پاک الله جل جلاله فرمايي: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۵۹) آيت (۱۷) رکوع) د الله تعالى له جانبه پرې حکم شوى وو: ﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵) آيت (۱۱) رکوع).

څرنګه چې منافقان هم په ښکاره د مؤمنانو په ډله کې شامل وو، نو ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هغوى له کارونو څخه اغماض او عفوه کوله، او ورنه تېرېده، او نرمي به يې ور سره کوله، د (تبوک) په غزا کې کله چې منافقانو په پوره ښکاره ډول سره بيحيايي، عناد، عداوت او دښمني اختيار کړه؛ نو داسې حکم وشو چې اوس د منافقانو په مقابل کې سختي اختيار کړئ! ځکه چې دغه شرير خلق په ښو اخلاقو او نرمۍ سره په لاره نه راځي.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ ۚ فَإِن يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

قسمونه خوري دوى په الله باندې چې نه دي ويلي دوى (دا خبرې چې تاته دررسېدلي دي) او خامخا په تحقيق ويلي وه دوى کلمه (الفاظ) د کفر، او کافران شوي دي دوى (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل، او قصد يې کړى وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوى (هغه ته)، او عيب نه لګاوه دوى (په الله او رسول الله) مګر له دې جهته چې غنيان کړل دوى الله او رسول د الله له فضله خپله، نو که توبه وويسته دوى (له دغه نفاقه)؛ نو وي به (دغه توبه غوره) خير دوى ته، او که بېرته وګرځي دوى (له توبې)؛ نو عذاب به ورکړي دوى ته الله په عذاب دردناک سره په دنيا کې (په وژلو) او په آخرت کې (په سوځولو سره)، حال دا چې نه به وي دوى ته په (تمامه) ځمکه کې هيڅ ولي (دوست ساتونکى له بلاګانو) او نه مددګار (خلاصوونکى له عذابونو څخه).

تفسير: منافقانو به پسې شا په خپلو منځونو کې يو تر بله د نبي کريم صلى الله عليه وسلم او د اسلامي دين سپکاوى کاوه لکه چې د (المنافقون) په سورت کې به راشي، کله چې کوم مسلمان د منافقانو دغه خبرې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رسولې؛ نو منافقانو به هغه دروغجن ګاڼه، او قسمونه بې خوړل چې مونږ داسې خبرې نه دي کړې، الله تعالى جل جلاله د مسلمانانو د روايتونو تصديق وکړ، چې بېشکه منافقانو همداسې خبرې کړي دي، او د اسلام له دعوى څخه وروسته يې همداسې کلمې د اسلام او د اسلام د نبي صلى الله عليه وسلم په نسبت ويلي دي؛ چې داسې وينا يواځې د همدغو منکرانو له خولو څخه راوتلى شي.

﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾: «او قصد يې کړى وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوى هغه ته» يعنې د (تبوک) د غزا څخه د بېرته راتللو په وخت کې رسول الله صلى الله عليه وسلم له لښکره بېل شوى وو، او په هغه لاره تلو، چې په غره کې تېره شوې وه، تقريبا دولسو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) تړلي وو، د شپې په تياره کې يې غوښتل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته لاس واچوي، او «معاذ الله» محمد صلى الله عليه وسلم له کومې لوړې څخه ژورې ته وغورځوي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره حُذيفه او عمّار رضي الله تعالى عنهما وو، منافقان د عمّار نه چپ چاپېره شول، مګر حذيفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوښانو مخونه بل لورې ته واړول، څرنګه چې د هغو مخونه پټ وو، حذيفه رضي الله تعالى عنه او نورو هغوى ونه پېژندل، وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم حُذيفه او عمّار رضي الله تعالى عنهما ته د هغوى ټولو نومونه او شهرتونه وروښودل، او پوره يې ور معرفي کړل.

مګر تاکید يې وکړ چې دا حال چا ته مه وايئ، د دغې واقعې په لوري په ﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾ کې اشاره ده، چې هغه ناپاک قصد چې هغو کړی وو؛ د الله تعالی جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسېد.

ځينو علماوو ليکلي دي، چې په يو ځای کې د اسلامي لښکرو په منځ کې څه کورنی جګړه او جنګ نښتی وو، منافقانو دلته په شيطاني او اغواء باندې لاسونه پورې کړل، او غوښتل يې چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې د نفاق او اختلاف په اچولو کې کوښښ وکړي، ولې ناکامه پاتې شول، او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغو په منځ کې جوړه وکړه، چې د (المنافقون) په سورت کې يې تفصيل راځي.

﴿وَمَا نَقَمُوٓا﴾ الآيه ـ «او عيب نه لګاوه دوی په الله او رسول الله صلی الله عليه وسلم مګر له دې جهته» يعنې د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت الله تعالی دوی بډايان (مالدار) کړل، د پور له باره يې اوږې سپکې شوې، مسلمانانو سره د ناستې ولاړې له امله (وجې) په ولجو (غنيمت) کې د حصو او برخو خاوندان شول، او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پيداوار ښه شوی وو.

نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کې له الله تعالی جل جلاله او رسول الله صلی الله عليه وسلم سره چل، فرېب او ټګي کوله، او په هر ډول د رسول الله صلی الله عليه وسلم او مسلمانانو ربړلولو (تکليفولو) ته يې ملاوې تړلې وې، نو که دوی اوس هم توبه وباسي، او له خپل شرارتونو او احسان هېرولو څخه لاس واخلي؛ نو دغه کار به د دوی په حق کې ډېر ښه وي، که نه الله تعالی جل جلاله به په دنيا او عُقبا کې دوی ته داسې سزا ورکړي، چې د ځمکې په مخ به هيڅوک نه مونډل کيږي، چې له هغې څخه دوی خلاص کړي، په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې (جلاس) نومې يو سړي د دغو آيتونو د اورېدلو په اثر د زړه له خلاصه توبه وويستله، او خپل پاتې ژوند يې له اسلامه جار کړ.

وَمِنْهُم مَّنْ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِن فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝٧٥ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ ۝٧٦

او ځيني له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي، چې عهد يې کړی وو له الله سره: قسم دی چې خامخا که راکړي (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله؛ نو خامخا خيراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکات به ترې باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه. نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته (مال) له فضله خپله؛ نو بخل يې اختيار کړ په هغه (مال) او بېرته وګرځېدل دوی حال دا چې دوی څنګ کوونکي وو (له حقه).

تفسير: دا آيت کريمه د ځينو منافقينو په هکله نازل شوی دی لکه: نبتل بن الحارث، جدّ بن قيس او معتب بن قُشير، (تفسير القرطبي، زاد المسير).

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُۥ بِمَآ أَخْلَفُوا۟ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ۝٧٧

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زړونو د دوی کې (چې هيڅ لرې به نشي) تر (هغې) ورځې پورې چې مخامخ کيږي به له الله سره (په قيامت کې)، په سبب د هغه چې مخالفت کړی وو دوی د الله له هغې خبرې چې وعده کړې وه دوی له الله سره، او په سبب د دې چې وو دوی چې دروغ به يې ويل.

تفسير: يعنې له الله تعالی جل جلاله سره د څرګندې وعده خلافي او دروغ ويلو په سبب دوی د بخل او اعراض اثر داسې شو؛ چې د تل لپاره د نفاق ونه د دوی په زړونو کې قائمه شوه، او تر مرګه پورې لرې کېدونکې نه ده، او د الله

جل جلاله عادت په دې جاري دی، چې كه كوم سړی ښه يا بد خصلت ځان ته غوره كړي؛ نو د بيا بيا كولو له امله هغه دائمي ګرځي، د خراب خصلت له دغه دوام او استحكام څخه كله كله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبير كيږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

آيا نه دي پوهيدلي دغه (وعده خلافان) چې بېشكه الله عالم دی په پټو (نيتونو) د دوی، او په پټو مجلسونو د دوی، او (نه دي پوهيدلي دوی په دې خبره چې) بېشكه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

ٱلَّذِينَ يَلْمِزُونَ ٱلْمُطَّوِّعِينَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

هغه منافقان چې عيب وايي په (ډېرو) خيرات كوونكو باندې له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو كې او (بل) د هغو (بې وزلو عيب وايي) چې هيڅ نه مومي دوی مګر په قدر د وس (او زيار او كوښښ) خپل، پس مسخرې كوي دغه (منافقان) په دوی پورې، ټوقې مسخرې به وكړي الله په دوی پورې (د دوی د مسخرو په مقابل كې) او شته دوی ته عذاب دردناك.

تفسير: يو ځلې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم مسلمانانو ته د صدقې وركولو په نسبت ترغيب وكړ: «چې په دغو صدقاتو د تبوك د لويې غزا تياری وكړي، ابو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه هر څه چې په كاله كې موندل؛ هغه يې ټول وركړل، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه خپل نيمايي مال وركړ، جامع القرآن عثمان بن عفان رضي الله تعالى عنه درې سوه اوښان له بارونو سره وركړل، علي مرتضى رضي الله تعالى عنه زر اشرفۍ وركړې، عبد الرحمن بن عوف رضي الله تعالى عنه څلور زره درهم (يا دينار) وركړل، عاصم بن عدي رضي الله عنه سل وسقه خورما (چې قيمت يې څلور زره درهمه كېده) وركړې».

نو منافقانو د دغو صدقې وركوونكو بد ويل شروع كړل، او ويل به يې چې: دغو نومړو معظمو أصحابو دغه ډېرې روپۍ او زيات مال په ريا او ځان ښودنې وركړي دي، او يو غريب مفلس صحابي ابو عقيل حبحاب چې په خوارۍ او مزدورۍ او مشقت سره به يې لږ شی ګټل، يوه پيمانه خورما صدقه كړه، نو منافقانو پر ده باندې خندل، او ملنډې به يې پرې وهلې، چې دې خامخا په زور سره خپل ځان ښيي، او ځان په وينو لړلو شهيدانو كې داخلوي، كه نه يوې پيمانې خرماوو ته د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه څه احتياج؟ خو نوم يې كاوه، مطلب دا چې لږ او ډېر شي وركوونكي دواړه د دوی له ژبو نه وو خلاص، ځينو ته به يې پيغورونه وركول، او په ځينو به يې مسخرې كولې؛.

نو الله تعالى جل جلاله وفرمايل: ﴿سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ﴾ «الله تعالى جل جلاله به د دې پيغورونو او مسخرو په مقابل كې په دوی پورې ټوقې او مسخرې وكړي»، كه څه هم ظاهراً دوی خو ورځې د ټوكو، مسخرو او ملنډو (ټوقو) لپاره آزاد پرېښودلي شوي وو؛ خو په حقيقت كې په پټه كې د دوی د امن او هوسايۍ (آرام) ټولې ريښې او رګونه پرې كيږي، او دوی ته ډېر دردناك عذاب تيار دی.

ٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٨٠﴾

بخښنه وغواړه لپاره د دغو (منافقانو) يا مه غواړه بخښنه (لپاره د دغو منافقانو)، كه بخښنه وغواړې ته دوی ته اويا كرته؛ نو له سره به بخښنه ونه كړي الله دوی ته، دغه (نه بخښل) په سبب د دې

دي، چې بېشکه دوی کافران شوي دي په الله او په رسول د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعنې د منافقانو لپاره چې تاسې هر څومره استغفار او بخښنه غواړئ، هغه د دوی په حق کې بيخي بې اثره او بې فائدې ده، الله تعالی جل جلاله دا بدبخته کافران او نافرمانان هيڅکله نه بخښي.

دا پېښه داسې وشوه چې په مدينه منوره کې د منافقانو رئيس عبد الله بن أُبيّ مړ شو، رسول الله صلی الله عليه وسلم د کفن لپاره خپل مبارک کميس ورکړ، او د خپلې خولې مبارکې لاړې يې په خوله کې ورواچولې، او د ده د جنازې لمونځ يې اداء کړ، او د مغفرت دعا يې ورته وکړه.

عمر رضي الله تعالی عنه په دغه معامله کې مداخله او مخالفت وکړ، او ويې ويل چې: يا رسول الله ! دا خو همغه خبيث دی چې په هغه او دغه وخت کې يې دغسې او هغسې ناولي کارونه کړي وو، او تل د کفر او نفاق مشر او بيرغ پورته کوونکی وو، آيا الله تعالی جل جلاله نه دي فرمايلي: ﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴾.

رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «ای عمره ! زه له استغفاره نه يم منع شوی، بلکه آزاد پرېښودل شوی يم، چې بخښنه وغواړم يا ونه غواړم، او دغه د الله تعالی جل جلاله کار دی چې بخښنه ورته کوي، که يې نه کوي» يعنې که څما استغفار هغه ته ګټه (فائده) ونه کړي؛ نو ودې نه کړي، ښايي چې څما دا کار د نورو په حق کې ګټور ثابت شي، که د اسلام لوی دښمنان د رسول الله صلی الله عليه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت وويني؛ نو مسلمانان به شي لکه چې همداسې هم وشول.

د صحيح بخاري شريف په يو روايت رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «که زه پوهېدی چې په اويا ځلې استغفار سره هم هغه ته بخښنه کېدلی؛ نو ما به له اويا ځلې څخه زيات استغفار ورته غوښتلی وی»، ګواکې په دغې جملې سره رسول الله صلی الله عليه وسلم تنبيه وفرمايله، چې د عمر رضي الله تعالی عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار ګټور نه ګاڼه، يواځې دومره قدرې فرق شته، چې د عمر رضي الله تعالی عنه نظر يواځې د (بغض في الله) له کبله (له وجې) په همدغې نه بخښنې پورې مقصور وو، مګر نبي کريم صلی الله عليه وسلم دمړي د ګټې (فائدې) څخه صرف نظر کړی، د نبوت د عمومي شفقت اظهار او د ژوند يو فائده يې په نظر کې نيولې وه.

بالاخر د الله تعالی وحي ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلٰۤى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ﴾ په تصريح سره د منافقانو د جنازې کولو يا د دوی په تکفين، تدفين او تجهيز کې له برخې اخيستو څخه يې منع کړ، ځکه چې له دغه وضعيت (حالت) څخه د منافقانو د لا زړور کېدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتېدلو احتمال وو، نو د دې آيت له نزوله وروسته بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم د هيڅ يو منافق جنازه اداء نه کړه.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُوْنَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلٰفَ رَسُوْلِ اللّٰهِ وَكَرِهُوْۤا اَنْ يُّجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
وَقَالُوْا لَا تَنْفِرُوْا فِي الْحَرِّ ؕ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا ؕ لَوْ كَانُوْا يَفْقَهُوْنَ ﴿۸۱﴾

خوشاله شوي وو ېږته پاتې شوي (له غزا د خپل نفاق له امله ـ وجې) په کېناستو خپلو ېږته له رسول د الله څخه، او بده ګڼله دوی دا چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې، او ويل به دوی (په خپلو منځونو کې يا مؤمنانو ته) چې: مه ځئ تاسې (د تبوک دې غزا ته) په دغې ګرمۍ کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې اور د دوزخ ډېر سخت دی له جهته د ګرمۍ (دوی ته له دې حرارته) که وی دوی چې پوهېدی (نو نافرماني به يې نه وه کړې).

تفسیر: دا د هغو منافقانو په متعلق دی، چې د (تبوک) په غزا کې یې ګډون نه وو کړی، یعني د منافقانو دغه حال چې د بدو او عیب جنو کارونو په کولو خوښیږي، او له ښو کارونو څخه کرکه کوي، او لرې ترې تښتي، لکه چې زیاتره ښو خلقو ته پیغورونه ورکوي، او مسخرې پرې کوي، دغسې قوم ته د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له استغفاره څه ګټه (فائده) رسیدی شي؟ له دې ځایه د ګناهګارو او بد اعتقادو په منځ کې فرق پیدا کیږي.

داسې هیڅ یوه ګناه نشته چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په استغفار ونه بخښله شي، ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۶۴) آیت (۹) رکوع).

لیکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اویا ځلې استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسیږي.

﴿وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ «او ویل به دوی په خپلو منځونو کې مؤمنانو ته چې: مه ځئ تاسې دغې غزا د تبوک ته په دغې ګرمۍ کې»، یعني یا منافقانو دغسې ویناوې په خپلو منځونو کې سره کولې، یا خو یې ځینو مؤمنانو ته، څو د دوی زړونه مات او همتونه یې سست کړي.

﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ «ووایه ای محمده ! دوی ته چې: اور د دوزخ ډیر سخت دی ل جهته د ګرمۍ دوی ته له دې حرارته که وی دوی چې پوهیدی؛ نو نافرماني به یې نه وه کړې»، یعني که دغو منافقانو پوهه لرلی؛ نو داسې فکر به یې کاوه چې دوی د هغه حرارت او تودوخې څخه ځان ژغوري (ساتي) خو د هغه په ځای د داسې حرارت په لوري ورځي، چې د هغه ګرمي د دې ګرمۍ څخه ډیره زیاته او نهایته سخته ده، د دغه مثال خو داسې کېدی شي، چې کوم لېونی له لمره وتښتي، او په اور کې ننوځي، په مبارک حدیث کې راغلي دي، چې د دوزخ د اور حرارت د دنیا له اور څخه (۹۷) درجې زیات دی، نعوذ بالله منها.

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۸۲﴾

نو ودې خاندي دوی لږ (په دنیا کې) او ودې ژاړي ډېر (په آخرت کې) له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسیر: یعني دوی دې څو ورځې په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشال اوسي ! او ودې خاندي ! بیا به دوی د دغو چارو په سزا کې تل ترتله وژاړي !.

فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿۸۳﴾

نو که بېرته راوستي ته الله (مدینې ته) یوې طائفې ته له دغو وروسته پاتې شویو خلقو څخه (چې منافقان دي)، نو بیا اجازه وغواړي دوی له تا څخه د وتلو (بلې غزا ته)؛ نو ووایه (ای محمده ! دوی ته): چې له سره به ونه وځئ تاسې له ما سره هیڅکله (هیڅ جنګ ته)، او له سره به ونه جنګیږئ په ملګرتیا ځما د هیڅ دښمن سره، بېشکه چې تاسې راضي شوي یئ په کېناستو (او بېرته پاتې کېدلو) اول وارې (په غزا د تبوک کې)؛ نو بیا ناست اوسئ تاسې سره د بېرته پاتې شویو (ښځو او هلکانو).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم په (تبوک) کې او منافقان په مدینه منوره کې وو، ممکن وو چې ځینې منافقان د رسول الله صلی الله علیه وسلم له راتګه پخوا مړه شي، نو ځکه یې ﴿إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ﴾ وفرمایل، یعني که او س دغه منافقان بلې کومې غزا ته د تلو اجازه وغواړي؛ نو ته دوی ته داسې ووایه: بس دی ستاسې مېړانه (بهادري)، او توره ښه

راځرګنده شوه، او ستاسې د زړونو حال لا ړومبی له دې ښکاره شوی دی، نو وروسته تر دې له مونږه سره وتلی نشئ، او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل کې څه مېړانه (بهادري) ښوولی شئ، نو د بې لاسو او بې پښو ضعیفانو او ناتوانو، سپین ګیرو او هلکانو، جونو او ښځو سره پخپلو کورونو کې کېنئ، او هغه شی چې اول ځلې تاسې د خپلو ځانونو لپاره غوره کړی ډېر ښه دی، چې پر همغه حالت باندې ومرئ، څو د الله تعالی جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅکئ.

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿۸۴﴾

اومه کوه لمونځ (د جنازې) په هیڅ یو تن له دغو (منافقانو) چې مړ شي هیڅکله، او مه درېږه په قبر د ده (د دعا، استغفار یا د تدفین د اهتمام لپاره)، بېشکه چې دغه (منافقان) کافران شوي دي په الله (چې شرک یې کړی دی) او په رسول د الله (چې له زړه یې نه دی منلی) او مړه شول حال دا چې دوی فاسقان وو.

تفسیر: دغه آیت د عبد الله بن أُبيّ څخه وروسته نازل شوي دي، لکه چې د همدې سورت د (۸۰) آیت په تفسیر کې مونږ هغه په تفصیل سره لیکلي دي، د دې آیت له نازلېدو نه وروسته د منافقینو جنازه کول بیخي منعه شو، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه به احتیاطاً د هغه سړي په جنازه کې ګډون نه کاوه، چې د هغه په جنازه کې به حُذیفه رضي الله تعالی عنه ګډون نه وو کړی، ځکه چې حذیفه رضي الله تعالی عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم د ډېرو منافقانو نومونه ښوولي وو، او ښه ورمعرفي کړي وو، نو ځکه د ده لقب (صاحب سرِّ رسول الله صلی الله علیه وسلم) وو.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَأَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿۸۵﴾

او نه دې په تعجب کې اچوي تا مالونه د دغو (منافقانو که څه هم ډېر وي) او اولادونه د دوی (که څه هم قوي او زورور وي)، بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې په عذاب کړي دوی په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنیا (لږ خسیس ژوندون) کې، او ووځي (له بدنه ساوې) ارواح د دوی (په ډېر سختئ او غم سره)، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر ومري).

تفسیر: په همدې جزء د (التوبة) په (۵۵) آیت (۷) رکوع کې په همدې مضمون یو بل آیت هم تېر شوی دی، دلته دی همغه تفسیر بیا وکتل شي.

وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُوا۟ مَعَ رَسُولِهِ ٱسْتَـْٔذَنَكَ أُو۟لُوا۟ ٱلطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا۟ ذَرْنَا
نَكُن مَّعَ ٱلْقَٰعِدِينَ ﴿۸۶﴾

او کله چې نازل کړ شي کوم سورت په دې خبره چې ایمان راوړئ تاسې په الله او جهاد وکړئ تاسې په ملګرتوب درسول د الله؛ نو غواړي اجازه له تا نه (د بېرته پاتې کېدو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوی، او وایي دغه (منافقان): پرېږده مونږ چې اوسو سره د (کور) کېناستونکو (ښځو، هلکانو).

تفسیر: کله چې د قرآنکریم په کوم سورت کې خبرداری ورکول کېږي، چې په پوره اخلاص او په ټینګه ایمان راوړئ ! ښایي د هغه په اثر داسې ښکاره شي چې له نبي صلی الله علیه وسلم سره یو ځای شي ! او د الله تعالی په لاره کې جهاد وکړي ! ؛ نو دغه منافقان ترې ځنګ کوي، او په دوی کې د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمې (تدبیرونه) او بهانې جوړوي، او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اجازه غواړي، چې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! مونږ ته اجازه راکړئ چې همدلته په مدینه کې پاتې شو، ګواکې د ډېرې بې غیرتئ او نامردئ له امله (وجې)

پر دغه باندې راضي شوي دي چې د جنګ يا د خطرې د نامه له اورېدلو څخه لکه په پرده کې کېناستونکو ښځو غونډې په کورونو کې ننوځي، هر کله چې د جنګ خطر له مينځه لاړ شي، او د اطمينان او آرامۍ وخت راشي؛ نو بيا په خبرو جوړولو کې لکه بياتي (قيچي) غونډې په ژبه ښورولو له تولو ځني وړاندې وړاندې ځي: ﴿فَإِذَا جَآءَ ٱلۡخَوۡفُ رَأَيۡتَهُمۡ يَنظُرُونَ إِلَيۡكَ تَدُورُ أَعۡيُنُهُمۡ كَٱلَّذِي يُغۡشَىٰ عَلَيۡهِ مِنَ ٱلۡمَوۡتِۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلۡخَوۡفُ سَلَقُوكُم بِأَلۡسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى ٱلۡخَيۡرِۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَمۡ يُؤۡمِنُواْ فَأَحۡبَطَ ٱللَّهُ أَعۡمَٰلَهُمۡۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٗا﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۱۹) آيت (۲) رکوع).

رَضُواْ بِأَن يَكُونُواْ مَعَ ٱلۡخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ فَهُمۡ لَا يَفۡقَهُونَ ﴿٨٧﴾

راضي شول په دې چې وي دوی سره له ېېرته پاتې شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی شوی دی په زړونو د دوی (د کُفر او نفاق) نو نه پوهيږي دوی (د جهاد په اجر).

تفسير: يعنې د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) او د پيغمبر څخه د ېېرته پاتې کېدلو له شامته د دوی په زړونو مهر لګولی شوی دی، چې اوس ډېر لوی لوی عيبونه هم هغو ته د عيب په شان نه ښکاري، او د دې په ځای چې په دغه بې غيرتۍ وشرميږي؛ ناز او خوشالي پرې کوي.

لَٰكِنِ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ جَٰهَدُواْ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلۡخَيۡرَٰتُۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

ليکن رسول (د الله) او هغه کسان چې ايمان لرونکي دي له ده سره جهاد يې وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو، او دغه کسان همدوی لره دي ښېګڼې (فائدې) او دغه کسان همدوی دي په مراد رسيدلي (برياليان). تيار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شيطان).

تفسير: دلته الله تعالی جل جلاله د منافقينو په مقابل کې د مخلصينو بيان فرمايي، چې وګورئ دغه دي د الله تعالی جل جلاله وفادار بندګان چې د پاک الله جل جلاله په لاره کې يې نه په خپل ځان اړ (ايسار) دي، او نه خپل مالونه منع کوي، بلکه له سر او مال دواړو تېر دي، او که هر څومره سخت خطرونه موجود وي، دوی د اسلام حمايت او د رسول الله صلی الله عليه وسلم ملګرتيا کوي، او هر ډول قرباني او ځان جارولو ته حاضر او تيار دي، نو بيا که د داسې خلقو لپاره فلاح او بری نه وي؛ نو د چا لپاره به وي؟.

وَجَآءَ ٱلۡمُعَذِّرُونَ مِنَ ٱلۡأَعۡرَابِ لِيُؤۡذَنَ لَهُمۡ وَقَعَدَ ٱلَّذِينَ كَذَبُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥۚ سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۡهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٩٠﴾

او راغلل د دروغو عذر کوونکي له (صحرايي) اعرابو څخه لپاره د دې چې اذن ورکړ شي (د پاتې کېدلو) دوی ته او کېناستل هغه کسان چې دروغ يې ويلي وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوی د ايمان کې)، ژر به ورسيږي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له دوی ځني عذاب دردناک.

تفسير: يعنې همغسې چې د مدينې منورې په اوسيدونکو کې منافقان هم شته او مخلصان هم، داسې په کليوالو ناپوهو اعرابو کې هم هر راز خلق پيدا کيږي، له هغو ځني يې دلته دوه قسمه ذکر دي، د مخلصينو کليوالو ذکر د دغې رکوع په پای (آخر) کې په ﴿وَمِنَ ٱلۡأَعۡرَابِ مَن يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ﴾ الآيه - (۹۹) آيت کې راځي.

دلته د کليوالو د هغو دوو ډلو ذکر دی چې معذّرون او قاعدون دي، د معذرونو د ډلې په مصداق کې د سلفو مفسرينو په منځ کې اختلاف دی، چې آيا له هغو څنې د دروغو، بهانو او پلمو جوړوونکي منافقين مراد دي (لکه چې له ترجمې څخه ښکاري)، يا په رښتيا سره عذر کوونکي مسلمانان مقصود دي، چې واقعاً د جهاد له ګډون څخه معذور وو.

که ړومبني شق اختيار کړ شي؛ نو په آيت کې به د منافقانو د دواړو قسمونو بيان وي، او معذرون هغه کسان شول چې سره له نفاقه تش د ظاهري رسم او ښودانې لپاره يې په دروغو پلمې او حيلې جوړولې، او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې اجازې غوښتلې.

او له (قاعدون) څخه به هغه منافقان مراد وي، چې هغو ړومبی د ايمان په دعوی کې دروغ ويل، او بيا يې د ظاهري رسم او د ريايي دستور پروا هم دومره ونه کړه، او د جهاد د نفير (اعلان) د اورېدلو سره هم په خپلو کورونو کې کېناستل، بېباکه او بې حيا شول، او د عذر کولو لپاره هم رانغلل.

نو په دې تقدير سره به ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وي، او معنی به يې داسې کيږي: هغه کسان چې له دغو دواړو ډلو څخه په خپل کفر باندې تر آخره قائم پاتې کيږي، دوی ته دردناک عذاب مقرر دی، او هغه کسان چې د توبې توفيق ور په برخه کيږي، تر دغه وعيد لاندې نه راځي.

که له (معذرون) څخه مخلصان مؤمنان مراد شي چې واقعاً معذور وو؛ نو له (قاعدون) څخه به منافقان مراد وي، او د ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ وعيد به يوازې د همدوی په حق کې وي، نو ګواکې د ړومبنی ډلې ذکر به د عذر د قبول په ډول وي.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾

نشته په ضعيفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه (مال) چې يې لګوي دوی (په غزا کې) هيڅ ګناه (له غزا څخه په وروسته پاتې کېدلو کې)؛ کله چې اخلاص کوي دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه يې صاف وي)، نشته په نيکوکارانو هيڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه بخښوونکی (د ګناهونو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: له دروغو عذر کوونکو څخه وروسته د رښتينو معذورينو عذر بيانوي، حاصل يې دا دی چې عذر خو کله په شخصي ډول (طريقه) لازم بالذات وي، مثلا لکه د زړښت کمزوري چې عادتاً په هيڅ صورت له سړي څخه نشي بېلېدې، او کله عارضي يا بدني وي، لکه ناجوړتيا او نور، يا مالي وي لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالی، څرنګه چې د تبوک په غزا کې مجاهدين ډېر لرې او اوږده سفر ته تلل، او په جبري ډول سره يې هلته خپل ځانونه رسول، نو ځکه د سورلۍ د نشتوالي عذر هم معتبر او معقول ګڼل کېده، لکه چې وروسته يې ذکر راځي.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾

او نشته (ګناه په پاتې کېدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چې راغلل دوی تاته لپاره د دې چې سورلۍ ورکړې ته دوی ته؛ نو وويل تا ورته چې: نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چې سواره کړم تاسې په هغه نو بېرته وګرځېدل دوی، حال دا چې سترګې د دوی بهېدې (يعني تويولې) له اوښکو؛ له جهته د غمه له دې وجې چې نه مومي دوی هغه څه چې يې ولګوي (په جهاد کې).

تفسير: په صحيح حديث کې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوک) مجاهدينو ته وويل: «تاسې په مدينه کې داسې يو قوم پريښى دى، چې له تاسې سره د هر قدم په اجر او ثواب کې شريک دي، هر هغه قدم چې تاسې د الله تعالى جل جلاله په لاره کې اخلئ، يا له کومې بيديا څخه تيرېږئ، يا چې په کومه لوړه خېژئ، يا کومې ژورې ته ښکته کېږئ؛ نو هغه قوم په دغو ګردو مواقعو کې له تاسې سره ملګري او يو ځاى دي، دا هغه خلق دي چې د حقيقي مجبوريتونو له امله (وجې) ستاسې له ملګرتوبه ېېرته پاتې شوي دي»، د «حسن رحمه الله» په (مرسل) کې د دغه مضمون له بيان څخه وروسته رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د همدغه آيت تلاوت کړى دى: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ﴾ الآيه.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

خبره همدا ده چې لاره د ملامتۍ په هغو کسانو ده چې اذن (د ېېرته پاتې کېدلو) غواړي له تا نه حال دا چې دوى غنيان وي، راضي شول په دې چې وي دوى (ناست) سره له ېېرته شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولى دى الله په زړونو د دوى؛ نو دوى نه پوهيږي (په خپلې بدې خاتمې).

تفسير: يعني له قدرت او وس سره له جهاد څخه خنګ کوي، او په ډېره بې غيرتۍ دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په کور کې ناست باهوګان په لاس کوي، په تل او همېشه ګناه کولو سره د انسان زړه داسې مسخ او توريږي، چې په کې د ښو او بدو عيب او هنر، پوهه او تميز نه پاتې کيږي، کله چې د ډېرې بېشرمۍ او بې عزتۍ له سببه کوم انسان په دغې اندازې ليونى او پاګل شي، چې د ندامت او تأسف په ځاى بالعکس په ګناه فخر کوي او خوښيږي، نو دلته ښايي وپوهېږئ چې د ده په زړه باندې د الله تعالى جل جلاله مهر لګېدلى دى ـ العياذ بالله.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾

عذرونه به کوي دغه (منافقين) تاسې ته (د پاتې کيدلو خپلو د غزا نه) کله چې بېرته راوګرځئ تاسې دوى ته، ووايه (اى محمده !) مه کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه کړو په تاسې مونږ، په تحقيق خبر کړي يو مونږ الله له احوالو ستاسې، او ژر به ويني الله عملونه ستاسې او رسول د ده (به هم ويني چې له خپل نفاقه راګرځئ که نه ګرځئ)، بيا به بېرته بوتلى شئ تاسې (په قيامت کې هغه) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته، نو خبر به درکړي تاسې ته په هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسير: يعني لکه چې د «تبوک» د تلو په وقت کې منافقينو راز راز (قسم قسم) حيلې او پلمې (بهانې) جوړولې، کله چې تاسې مدينې ته راستانه شئ؛ نو هلته به هم دغه منافقين هم داسې باطل عذرونه دروړاندې کوي، او غواړي چې تاسې مطمئن او ډاډه کړي، او قسمونه به خوري چې: «يا رسول الله ! ځمونږ نيت همدا وو چې له تاسې سره لاړ شو، مګر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندې شول، دلته مجبوراً پاتې شو».

تاسې هغوى ته ووايئ چې: د دروغو جوړولو هيڅ فائده نشته، ستاسې دغه عذرونه لغو، چټې او بېکاره دي، مونږ د الله تعالى له جانبه ستاسې پر دغه کذب او نفاق خبر او مطلع کړى شوي يو، نو ستاسې پر دغو لغويا تو او چټې (بېکاره)

خبرو څرنګه باور کولی شو؟، وروسته له دې نه به ستاسې طرز عمل ولید شي، چې تاسې دغه خپله دعوی تر کومې اندازې پورې تر پای رسولی شئ؟ آیا دغه ټول دعاوی به په ربښتیني صورت سره ظاهریږي او که نه؟ په هر حال د هغه ﴿عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ څخه ستاسې هیڅ یوه پټه خبره او عمل یا نیت پټ پاتې کېدی نشي، د الله تعالی حضور ته د خلقو ورتګ دی، او د جزا ورکولو په وخت کې ستاسې د هر وړوکي او لوی او ظاهري عمل هغه په ښکاره ډول سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسې ته معامله او جزا سزا به درکړل شي.

﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسې ته کله چې بېرته راشئ تاسې دوی ته لپاره د دې چې څنګ وکړئ تاسې له (عتاب د) دوی نه، نو څنګ وکړئ تاسې له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بېشکه چې دوی پلیت دي، او ځای د ورتلو د دوی جهنم دی، لپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: د «تبوک» د غزا نه بېرته راتلو په وقت کې به منافقینو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبیرونو) او حیلو جوړولو څخه د دوی دغه غرض وو، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ویلو سره راضي او مطمئن کړي، چې د رسالت له درباره پر دوی باندې څه عتاب او ملامتیا او پوښتنه عائده نشي، او د پخوا په شان همداسې معامله په ابهام کې پټه پاتې شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرّض ونه کړي.

حق سبحانه وتعالی فرمایي چې دغه بهتر دی چې تاسې له هغو سره څه تعرّض مه کوئ ! لیکن دغه اغماض او تغافل پر دغه بنا نه دی، چې مسلمانان له هغوی څخې راضي او مطمئن دي، بلکه د دوی د نهایت پلیتۍ او شرارت لامله دی، دغه خلق دومره نجس او پلیت واقع شوي دي، چې د هغوی د پاکۍ او صفایۍ هیڅ توقع نشي کېدی.

﴿يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾﴾

قسمونه خوري دغه منافقان تاسې ته لپاره د دې چې راضي شئ تاسې له دوی نه، نو که راضي شئ تاسې له دوی نه؛ نو بېشکه الله نه راضي کیږي له فاسق قومونو نه.

تفسیر: دمنافقینو لوی کوښښ په دې کې دی؛ چې په مکر، فریب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړي، فرض یې کړئ که په چل او فریب او بهانو سره مخلوق راضي شي؛ نو له هغه څنې څه فائده در رسېدی شي؟ کله چې پاک الله له ده څخه راضي نه وي.

که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوې ده؛ نو دغه اغماض له سره د دې خبرې دلیل کېدی نشي، چې مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم دي.

﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾﴾

ځیني له صحرایي اعرابو ډېر سخت دي له جهته د کفره، او له جهته د نفاقه (له ښاریانو نه) او ډېر لایق دي له دې سره چې پوهه نشي دوی په حدودو د هغو (احکامو) چې نازل کړي دي الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: تر دې ځای پورې د مدينې منورې د منافقينو او د مخلصينو احوال بيان شو، اوس د کليوالو صحرائيانو د څه حال ذکر فرمايي چې: په دوی کې هم څو ډوله خلق دي: کفّار، منافقين، مخلصين مسلمانان، څرنګه چې د کلي او سيدونکي په قدرتي ډول سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وي، (لکه په حديث کې راغلي دي: «من سکن البادية جفا»)، او د علم او د حکمت د مجالسو څخه د لريوالي لامله د تهذيب او تمدّن اثر او د علم او عرفان رڼا ډېره لږه قبلوي، نو د هغوی کفر او نفاق د ښارونو د کفّارو او منافقينو څخه ډېر سخت دی.

د اعرابو د بې رحمۍ او غټ زړه توب ذکر په متعددو احاديثو کې راغلی دی، په يو حديث کې دي، چې يوه اعرابي له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه پوښتنه وکړه: «تاسې له هلکانو (پچو) سره مينه او محبت هم کوئ؟، په الله قسم چې مونږ هيڅ کله له خپلو هلکانو سره مينه او محبت نه کوو !»، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «زه څه وکړم چې پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ايستلی دی»؟ .

﴿وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌ حَكِيۡمٌ﴾ : «او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي»، يعنې د الله تعالی علم د بني آدمانو پر ګردو طبقاتو محيط دی، او دی سم له خپله حکمته د هرې طبقې سره د دوی د استعدادو او قابليتونو سره موافقه معامله کوي.

وَمِنَ الۡاَعۡرَابِ مَنۡ يَّتَّخِذُ مَا يُنۡفِقُ مَغۡرَمًا وَّيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَآئِرَ‌ؕ عَلَيۡهِمۡ دَآئِرَةُ السَّوۡءِ‌ؕ وَاللّٰهُ سَمِيۡعٌ عَلِيۡمٌ ﴿۹۸﴾

او ځيني له (صحرايي) اعرابو هغه دي چې نيسي هغه شی چې لګوي (يې په لار د الله کې) محض يو تاوان، او انتظار کوي په تاسې د ګردشونو د زمانې ، پر هم دوی دې وي ګردش د بدۍ (نه په تاسې)، او الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې په «منافقينو اعرابو) کې هغه خلق هم شته چې کوم وقت د الله تعالی په لاره کې څه شی ولګوي؛ نو په داسې کراهيت سره يې لګوي، لکه چې دوی کومه جرمانه ورکوي يا تاوان ګالي، دوی تر اوسه پورې هم منتظر دي ؛ چې مسلمانان د دهر په حوادثو کې په کوم ګردش او آفت کې مبتلا او اخته شي، او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دې نه دي خبر چې پخپله د دوی په قسمت کې ګردشونه راتلونکي دي، اسلام خو تل غالب او فائق اوسيږي، او دغه منافقان ډېر سخت ذليل او رسوا کېدونکي دي، الله تعالی د هر يوه خبرې او دعاوې اوري، او ښه ورته معلوم دي چې کوم يو د عزت او د برې اهل دی؟ او کوم يو د ذلت او رسوايۍ وړ او مستحق دی؟ .

وَمِنَ الۡاَعۡرَابِ مَنۡ يُّؤۡمِنُ بِاللّٰهِ وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنۡفِقُ قُرُبٰتٍ عِنۡدَ اللّٰهِ وَصَلَوٰتِ الرَّسُوۡلِ‌ؕ اَلَاۤ اِنَّهَا قُرۡبَةٌ لَّهُمۡ‌ؕ سَيُدۡخِلُهُمُ اللّٰهُ فِىۡ رَحۡمَتِهٖ‌ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۹۹﴾

او ځيني له (صحرايي) اعرابو څخه هغه دي چې ايمان لرونکي دي په الله او په ورځې آخرې او نيسي (ګڼي - شمېري) هغه شی چې لګوي (يې په لاره د الله کې) (اسباب) د نژدېوالي په نزد د الله او (سبب د) دعاګانو د رسول، خبردار شئ چې دغه (خرچ کول سبب د) نژدېوالي دی د دوی، ژر به داخل کړي دوی الله په رحمت خپل کې، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی ډېر مهربان دی.

تفسير: دلته يې د قرآن کريم معجزانه تأثير او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د حيرت غورځوونکو تعليماتو ننداره راښوولې ده، چې په همدغه ځيرو مزاجو، غټ زړو، تندخويو او بې لارو کليوالو او صحرائيانو کې چې د کفر او نفاق، جهل او طغيان لامله د دې خبرې له سره لايق او وړ نه وو، چې د الله تعالی په ښوولو آدابو باندې وپوهېدی شي.

د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د تعليمه او د قرآن عظيم له غږ او تفهيمه په دوی کې داسې عارفان او مخلصان مسلمانان پيدا شول؛ چې پر مبدأ او معاد او نورو ګردو مؤمن به شيانو ايمان لري، او د پاك الله په لاره کې هر شی چې لګوي؛ خالص د الله تعالی د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا د ګټلو په غرض يې کوي، الله تعالی دوی ته زېری او بشارت ورکوي، چې بېشکه دوی په دغو خپلو اميدونو او هيلو (ارزوګانو) کې حق بجانب دي، يقيناً دوی ته همغه شی ور په برخه کيږي، چې د هغه نيت يې پخپلو زړونو کې کړی وي (يعنې د الله تعالی قُرب)، او پاك الله جل جلاله خامخا دوی په خپل رحمت کې داخلوي.

پاتې شوه د رسول الله صلی الله عليه وسلم دعا، هغه خو دوی پخپلو غوږونو سره اوري، او پخپلو سترګو يې ګوري، چې هر کله کوم سړی ښه کار کوي، او سم له اسلامي احکامو سره زيار او کوښښ کوي، يا صدقات او نور خيرات ورحاضروي؛ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم دهغو په حق کې دعا کوي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دغې دعاء ثمره هم همغه د الله تعالی رحمت او تقرّب دی، چې د هغه وعده لا له پخوا څخه شوې ده.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۰۰﴾

او هغه وړاندني اولني (ايمان لرونکي) له مهاجرينو نه او له انصارو نه او هغه کسان چې متابعت يې کړی دی د هغوی په احسان (نېکۍ) سره؛ راضي شوی دی الله له دوی نه، او راضي شوي دي دوی له الله نه، او تيار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهيږي لاندې د (ونو او ماڼيو د) دوی ويالې، چې تل به وي دوی په هغو کې همېشه، دغه (رضا او جنت) بری دی ډېر لوی.

په تفسير: د «أعرابو مؤمنانو» د ذکر څخه وروسته دا مناسبه معلومه شوه، چې د مؤمنينو د زعماوو، أعيانو او مشرانو څه ذکر هم وکړ شي، يعنې هغه مهاجرين چې په هجرت کې يې د سبقت او اوليت شرف حاصل کړی دی، او هغه انصار چې په نصرت او اعانت کې د سبقت او اوليت افتخار لرونکي دي، الغرض هغو کسانو چې د حق په قبوليت، او د اسلام په خدمت کې هومره چې دتقدم او وړاندې والي حصه او برخه اخيستې ده، بيا هغه خلق چې له ښو کارونو او حسن نيت د اسلام د دغو مقتديانو متابعت او پيروي کوي؛ همدغو ته درجه په درجه د الله تعالی رضا او خوښي او حقيقي بری حاصل شوی دی، همغسې چې هغوی په پوره خوښۍ او خوشالۍ او د قلب په انشراح سره د الله تعالی د تشريعي احکامو او تکويني قضاوو په مقابل کې خپلې غاړې ږدي؛ په همغه ډول الله تعالی هم دوی ته د خپلې خوښې او رضا سند ورعطا کوي، او په غير محدود انعام او اکرام يې سر لوړوي.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛؕ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ۛؔ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ ۫ لَا تَعْلَمُهُمْ ؕ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ؕ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۰۱﴾

او ځينې له هغو کسانو چې په شاوخوا د تاسې (اهل المدينې) کې دي له صحرايي اعرابو ځنې منافقان دي، او ځينې له مدينې والاوو نه کلك دي په منافقت باندې؛ نه پېژنې ته دوی لره، مونږ پېژنو دوی لره، ژر به عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته، بيا به بوتلل شي دوی عذاب ډېر لوی ته.

تفسير: يعنې ځينې له اهل المدينې او دهغې د شاوخوا ساکنين په نفاق سره عادي او روږدي شوي دي، او پر هغه ټينګ ولاړ دي، ليکن دغه نفاق دومره غريق او عميق دی؛ چې سره له دغه قرب مکاني او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د کمال فطانت او فراست هم تاسې بالتعيين او په قطعي طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشې مطلع

کېدی، د هغو په پوره ډول سره تعيين او معلومول يواځې د الله تعالی په علم کې شته، څرنګه چې د عامو منافقينو پته او سراغ له څېرو، شونډو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کيږي؛ ﴿وَلَوْ نَشَآءُ لَأَرَيْنَٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَٰهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ ٱلْقَوْلِ﴾ د دوی نفاق دومره ژر او عميق دی، چې له هسې ظاهري علائمو سره د دوی پرده نه لري کيږي.

﴿سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ﴾ الآيه - «ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بيا به بوتلل شي عذاب ډېر لوی ته چې هغه لوی عذاب د دوزخ دی: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۴۵) آيت (۲۱) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلې په عذاب کې مبتلا کيږي، يو د قبر عذاب او دويم هغه عذاب چې په دغه دنيوي ژوندون کې ور رسيدونکی دی، ځنې له دوی څخه په لوږې او نورو ارضي او سماوي آفتونو کې مبتلا شوي، د ذلت په مرګ سره مري، يا د اسلام د ترقي او عروج د ليدلو څخه د حسد او رخې (کينې) او غيظ په اور کې سوځي، او غاښونه او ګوتې سره چيچي، چې هغه هم د دوی په حق کې د روح د سوان په شان وو.

ځما په نزد دغه ټول اقسام عذاب د ﴿مَّرَّتَيْنِ﴾ په احاطه کې داخل دي، او دغه عدد يا خو د مطلق تعداد لپاره دی لکه په: ﴿ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ کې، يا له دوو ځلې څخه نوعي اثنينيت مراد دی، يعنې «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب، والله أعلم.

وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۰۲﴾

او ځينې نور دي چې قائلان شوي دي په ګناهونو خپلو، ګډ کړي دي دوی نيک عمل، او بل بد عمل، قريب دی چې الله به رجوع وکړي په دوی باندې (په قبول د توبې)، بېشکه چې الله ښه بخښونکی د خطياتو ډېر رحم کوونکی دی پر تائبانو.

تفسير: په اهل المدينه کې که له يوه لوري دغه منافقين او متمردين دي چې خپل شرارتونه او جرمونه او نفاق په پرده کې پټوي، او په هغوی باندې په سختۍ سره ولاړ دي، نو د بل لوري ځينې هغه مسلمانان دي چې له هغو ځنې د بشريت په مُقتضی که کومه خطا او قصور واقع کيږي؛ نو نادمان کيږي او بلا تأمّل پخپلو ګناهونو اقرار کوي، د دوی نيکي او بدي سره ګډوډ دي، بدي خو مثلاً دغه ده، چې سره د (جهاد) د عام نفير د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول، بيا په دغه غير حاضری باندې له زړه پښېمانېدل او متأسف کېدل او ظاهراً او باطناً توبه ايستل او د نورو صالحه وو اعمالو لکه لمونځ، روژه، زکات، حج يا په نورو غزواتو کې شرکت او نور په ځای راوړل، دغه ټول د دوی د نېکيو په فهرست کې داخل دي؛ نو داسې حضراتو ته الله تعالی د معافی اميد ورکړی دی.

مفسرينو ليکلي دي چې دغه آيت د «أبو لبابة رضي الله تعالى عنه» او د ده د څو نورو ملګرو په حق کې نازل شوی دی، چې محض د کسل لامله «تبوک» ته حاضر نه شول، ليکن کله چې د «تبوک» نه د پاک رسول صلی الله عليه وسلم د بېرته راتګ څخه خبر شول، نو په ډېر ندامت او افسوس سره دوی ټولو خپل ځانونه د مسجد تر ستنو پورې کلک وتړل، او ګردو قسم سره ياد کړ، تر څو چې مو رسول الله صلی الله عليه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړي؛ مونږ به هم داسې کلک تړلي ولاړ اوسو، کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم دوی په داسې حال کې وليدل؛ نو ويې فرمايل: «والله تر څو چې الله تعالی د دوی د پرانيستلو حکم رانکړي؛ زه يې نشم پرانيستلی»، بالآخر دغه آيت نازل شو؛ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغو غوټې وپرانيستلې او د توبې د قبول بشارت يې ورکړ، وايي چې دغه کسان له خلاصېدو څخه وروسته د توبې د تکميل په ډول له څه اموالو سره حاضر شول، چې د الله تعالی په لاره کې يې تصدق کړي، نو په دې مناسبت دغه وروستنی آيت نازل شو.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

واخله (ای محمده !) له مالونو د دوی صدقه (زکات یا خیرات).

تفسیر: محقق شیخ الهند د «صدقې» ترجمه په «زکات» سره کړې ده، لیکن که د «صدقې» لفظ عام واخیستل شي، چې «زکات» او نورو نافله وو صدقاتو لره هم شامل شي؛ نو ښه به وي، ځکه چې له اکثرو روایتونو سره سم دغه آیت د هم هغو سړیو په حق کې نازل شوی دی، چې وروسته له معافی د توبې د تکمیل په ډول له صدقاتو سره حاضر شوي وو، لکه چې اوس په ړومبنی فائده کې نقل شوي دي.

تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

چې ښه پاک کړې ته دوی له ګناهونو او بابرکته کړې ته دوی د هغه په وسیله، او دعا (د نېکۍ) وکړې دوی ته، بېشکه چې دعا ستا تسکین دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: په «توبه» سره ګناه معافیږي، یعني مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کیږي، لیکن یو قسم باطني کدورت او ظلمت او نور (چې د ګناه د طبیعي اثراتو څخه ده) ممکن دي پاتې وي، چې بالخصوص له صدقې او عموما د حسناتو په کولو سره زائله کیږي، نو په دې لحاظ سره ویلی شو چې: صدقه دګناهونو له اثراتو څخه سړی بیخي پاک او صاف ګرځوي، او د اموالو برکت زیاتوي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

آیا نه پوهېدل دغه (تائبان) په دې چې بېشکه الله هم دی قبلوي توبه له بندګانو خپلو او اخلي، قبلوي صدقات او (نه پوهیږي په دې چې) بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني د توبې او د صدقاتو قبلول یواځې د الله تعالی په اختیار کې دي، ځکه چې همغه ته ښه معلوم دي، چې کوم یوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعایته سره سمه توبه ایستلې، یا صدقه یې ورکړې ده، لکه چې پخوا له دې نه پر ځینو باندې عتاب صادر شوی دی، او د همېشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولي شوي دي، او د دوی په حق کې دعا او استغفار هم بې فائدې ښوولی شوی دی، بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع ګرځولی شوي دي، د دغو کسانو ذکر چې دلته کړی شوی؛ د هغو توبه یې منظوره او د صدقاتو د قبولیت حکم یې ورکړ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په حق کې (حیّاً او میّتاً) دعا وکړې.

وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) عمل کوئ تاسې ! نو ژر به ویني الله عمل ستاسې او رسول د ده (به یې هم ویني) او مؤمنان (به یې هم ویني)، او ژر به بیا بوتلی شئ تاسې (په بعث سره) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته؛ نو خبر به کړي (الله پاک) تاسې په هغه سره چې وئ تاسې چې کول به مو.

تفسير: يعني په توبه او نورو شيانو سره ستاسې تېر تقصيرات معاف شول، وروسته به وليدل شي چې تاسې تر کومه ځاى پورې د صدق او استقامت عملي ثبوت راوړاندې کوئ؟ که په دغه جهاد کې له تاسو څخه قصور صادر شوى دى، وروسته له دې نه نور جهادونه هم کېدونکي دي، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د راشدينو خلفاوو په مخ کې به له تاسې څخه امتحان واخيستل شي، او وبه کتل شي، چې تاسې څه ډول عمل کوئ؟ بيا به په قيامت کې له پاك الله سره مخامخ کېږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به ومومئ، ځکه چې همغه پر ګردو پټو او ښکاره وو شيانو او ظاهري اعمالو او باطني نياتو باندې خبردار او مطّلع دى، او له هر يوه سره د ده د واقعي حالت سره موافق معامله کوي.

وَاٰخَرُوْنَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوْبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۱۰۶﴾

او نور کسان دي (له دغو پاتې شويو له غزا نه) چې وروسته کړى شوي دي لپاره د حکم کولو د الله په دوى کې؛ يا به په عذاب کړي وى يا به په مهرباني وکړي پر دوى د توفيق د توبې، او الله ښه عالم دى، ښه حکمت والا دى.

تفسير: د اهل المدينې څخه دلته د يوه وړوکي جماعت ذکر فرمايي، اصلي خبره دا ده چې د «تبوك» د غزوې متخلفين يعنې هغه کسان چې په «تبوك» کې نه وو شريك شوي؛ درې قسمه وو:

(۱): منافقين چې د شك او نفاق لامله بېل پاتې شوي وو، (۲): هغه کسان چې د سستۍ او ځان هوسايۍ (آرامۍ او آسانتيا) لامله په غزا کې نه وو شريك شوي، بيا دوى کې هم دوه قسمه سړي وو، على الأکثر هغه کسان وو چې د پاك رسول الله صلى الله عليه وسلم د بېرته راتللو په وقت کې دوى خپل ځانونه د مسجد په ستنو پورې تړلي وو، چې د هغو ذکر په پخوانيو آيتونو کې تېر شو، يواځې يو جماعت د درې سړيو داسې وو، چې نه دوى خپل ځانونه په ستنو تړل، او نه کوم عذر او بهانه يې وروړاندې کړه، او يواځې همغه حقيقي واقعه يې بې له تزييده او تنقيصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کې عرض وکړ، نو د دوى په باره کې دغه د ﴿وَاٰخَرُوْنَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ﴾ آيت نازل شو، يعنې د دوى په معاملې کې اوس تعطيل او انتظار دى، تر څو ورځو پورې د پاك الله حکم ته منتظر اوسئ، يا به الله تعالى هغو ته سزا ورکوي يا به يې بخښي او معافوي به يې، د دغو واقعاتو او د درې واړو نومونو تفصيل د وروستنۍ رکوع په خاتمه کې شروع کيږي.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَّكُفْرًا وَّتَفْرِيْقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَاِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ مِنْ قَبْلُ ۗ وَلَيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّا الْحُسْنٰى ۗ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۱۰۷﴾

او ځيني هغه (منافقان) دي چې نيولى (جوړ کړى) دى دوى مسجد لپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او لپاره د کفر او لپاره د بېلتون آچولو په منځ د مؤمنينو کې او لپاره د انتظار (او مورچه) لپاره د هغه چا چې جنګ يې کړى دى له الله سره او د هغه له رسول سره پخوا (له دې نه)، او خامخا قسمونه خوري هرومرو دوى چې اراده نه ده کړې مونږ (په جوړولو د مسجد سره) مګر د نېکۍ، او الله شاهدي اداء کوي چې بېشکه دوى هرومرو دروغجنان دي (په دغو خپلو قسمونو کې).

تفسير: دلته د داسې يوه جماعت ذکر دى، چې په ښکاره سره هغوى ښه کار (تعمير د مسجد) کړى دى، ليکن د بد اعتقادۍ لامله هغه د دوى د ځان وبال وګرځېده.

دغه واقعه داسې وه، کله چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم له مکې څخه هجرت وکړ، نو د مدينې څخه د باندې د «بني عمرو بن عوف» په محلې کې يې واړول، او هلته يې د مسجد قباء بنياد کېښود، او څو ورځې وروسته يې د

مدينې منورې ښار ته تشريف راوړو، او نبوي مسجد يې تعمير کړ، او رسول الله صلى الله عليه وسلم به هر خالي (شنبه) د مسجد قباء زيارت ته تللو، او دوه رکعته لمونځ به يې کاوه، او د هغه دېر فضائل يې بيان کړه.

کله چې اسلام ورو ورو په مدينه منوره کې قوي کېده؛ نو د هغه ځای منافقينو به د اسلام په ضد تخريب کولو لپاره رنګارنګ توطئې او پروګرامونه جوړول، يو د دغو څخه دا وو، چې ځنې منافقينو د أبو عامر الراهب په اشاره د مسجد قباء نژدې يوه بله ودانۍ د مسجد په نامه جوړه کړه، او غوښتل يې چې خپل جماعت سره بېل کړي، او په دې چال کې يې ځنې ناپوه او ساده مسلمانان د مسجد قباء څخه خپلو ځانونو سره مل کړي وه.

نو منافقينو د خپلو خبيثو مقاصدو لپاره د قُباء مسجد په مقابل کې د ضرار مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخ کې داسې بهانه وکړه، چې ځمونږ نيتونه بد نه دي، خو د باران او يخنۍ او رنځورانو له امله چې د قباء تر مسجد پورې ورته تګ ډېر سخت او مشکل دی؛ نو ځکه مو دغه مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې هلته د يو ځل لمونځ کولو لپاره د ورتلو خواهش وکړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم چې په دغه وخت کې د (تبوک) غزا ته د تللو لپاره تيارى کړى وو؛ نو هغوی ته يې وويل: که الله تعالى اراده وکړي، نو د (تبوک) نه د بېرته راتګ په وخت کې به درشم.

نو کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوک) د غزا څخه فارغ شو، او مدينې ته نژدې شو؛ نو جبرئيل عليه السلام دا آيت راوړه، چې په دې يې رسول الله صلى الله عليه وسلم د منافقينو په ناپاکو اغراضو باندې مطلع او خبر کړ، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه کرامو ته حکم ورکړ، چې ډېر ژر دغه ظالم مسجد ته ورشي، او اور ورته واچوي، او د خاورو سره يې خاورې کړي، نو هغوی على الفور اور ورته کړ، او د خاورو سره يې خاورې کړ، په دې ډول د منافقينو او د فاسق أبو عامر ټول ارمانونه د دوی په زړونو کې غوټه پاتې شول.

په دې آيت کې د ﴿لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ﴾ څخه دغه فاسق ابو عامر مراد دی.

لَا تَقُمْ فِيْهِ اَبَدًا ۭ لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُوْمَ فِيْهِ ۭ فِيْهِ رِجَالٌ يُّحِبُّوْنَ اَنْ يَّتَطَهَّرُوْا ۭ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِيْنَ ﴿١٠٨﴾

مه دريږه ته په دغه (مسجد کې لپاره د لمانځه) له سره هيڅکله، خامخا هغه مسجد چې ايښى شوی دی (تاداو - بنياد يې) پر تقوی (پرهېزګارۍ)؛ له اولې ورځې ډېر لايق د دې دی، چې ودرېږې ته په هغه کې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) کې داسې سړي دي چې خوښوي دوی دا چې ښه پاک وساتي دوی (ځانونه خپل د ګناهونو او نجاساتو نه)، او الله محبت کوي د ښه ځان پاکوونکو سره.

تفسير: يعني «په دغه مسجد کې چې د هغه تاداو (بنياد) محض په ضد، کفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخالفت باندې ايښى شوی دی، تاسې له سره د لمانځه لپاره مه درېږئ»، ستاسې د لمانځه وړ هغه مسجد دی، چې د هغه تاداو (بنياد) له اولې ورځې راهيسې پر تقوی او پرهېزګارۍ قائم شوی دی (اعم له دې چې نبوي مسجد وي که د قباء مسجد وي)، چې د هغو لمونځ کوونکي له هر راز ظاهري او باطني نجاستونو او ګناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاکولو او صاف ساتلو اهتمام کوي، نو ځکه پاک الله هم دوی سره محبت کوي.

په حديث کې راغلي دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وکړه چې: «تاسې د طهارت او پاکيزه ګۍ څه خاص اهتمام کوئ چې پاک الله ستاسې د تطهير مدح فرمايلې ده؟» دوی وويل چې: «مونږ وروسته

د لوټې د استعمالولو څخه په اوبو سره هم استنجاء کوو»، يعنې له عمومي ظاهري او باطني طهارت څخه برسېره دغو خلقو د دې شي اهتمام د عادت څخه زيات کاوه، له دې نه ظاهرېږي چې په دغه آيت کې د قباء د مسجد ذکر دی، ليکن په ځينو نورو روايتونو کې بالتصريح راغلي دي چې د ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ﴾ څخه نبوي مسجد مراد دی، په دې اساس په دواړو مسجدونو باندې دغه صفت صادق دی.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

آيا نو هغه څوک چې اېښې يې وي تاداو د ودانۍ خپلې پر تقوی (وېرې) باندې له الله څخه، او په رضامندۍ (د الله سره) غوره دی، يا هغه څوک چې اېښې يې وي تاداو د ودانۍ خپلې په غاړې د کندې نړېدونکې باندې؛ نو ونړېږي سره له جوړوونکي په اور د دوزخ کې؟ او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: يعنې د هر هغه کار تاداو او بنياد چې په تقوی، يقين، اخلاص او د الله تعالی پر رضا غوښتلو باندې وي، هغه ډېر مستحکم او ټينګ وي، په خلاف د هر هغه کار چې بنا يې په شک، نفاق، مکر، خداع او فرېب باندې وي، هغه د خپلې ناپايدارۍ، سستۍ او بد انجامۍ په لحاظ داسې دی لکه چې کوم عمارت د يوه داسې خاورين پاڼ په سر باندې ولاړ وي، چې د رود اوبو د هغه بېخ بيخي وړی وي، چې که لږ شانې دغه په يوه وېښته ولاړ پاڼ وخوځېږي، يا د سيلاب کومه چپه وررورسيږي؛ نو دغه عمارت سره له پاڼه يو ځای لاندې په اوبو کې لوېږي، او بالآخر د دوزخ کندې ته وررسيږي.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

همېشه به وي ماڼۍ ـ ابادۍ د دوی هغه چې جوړه کړې وه دوی موجب د شبهې، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کې، مګر چې ټوټې ټوټې شي زړونه د دوی (يعنې مړه شي)، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د «ريبت» ترجمه يې په «شبهه» سره کړې ده، چې له هغې څخه مراد نفاق دی، يعنې د دغه بد عمل اثر داسې شو؛ چې تل د هغو په زړونو کې (تر هغه پورې چې مرګي دوی ټوټې ټوټې نه کړي) نفاق ټينګ او قائم پاتې کيږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کې تېر شوي دي: ﴿فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

بېشکه چې الله پيرودلي (اخيستلي) دي له مؤمنينو څخه نفسونه د دوی، او مالونه د دوی؛ په عوض د دې چې بېشکه شته دوی لپاره جنت، (دغه پيرودل ـ اخيستل په دې شان دي چې) جنګونه کوي دوی په لاره د الله کې، نو وژني مؤمنان (دا کفار)، او وژلی شي دغه مؤمنان (د کفارو له لوري)، وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په تورات کې او په انجيل کې او په قرآن کې، او څوک دی ښه وفا کوونکی په وعدې خپلې سره له الله څخه (بلکه هيڅوک نشته)؛ نو خوشاله

شئ تاسې (ای مؤمنانو) په بيع ستاسې باندې هغه چې معامله کړې ده تاسې له الله سره په هغې، او دغه (بيعه چې ده) همدغه بری دی ډېر لوی.

تفسير: له دې نه زيات ګټور او فائدمن تجارت او عظيم الشأن بری به څه وي؟ چې څمونږ د حقيرو ځانونو او فاني أموالو خريدار الله قُدّوس ګرځېدلی دی، څمونږ ځان او مال چې في الحقيقت د همغه پاک الله مملوک او مخلوق دی، محض په أدنی مُلابست سره څمونږ په لوري نسبتوي (او مبيعه) يې دروي، چې په «عقد د بيع» کې مقصود بالذات وي، او د جنت په شان يو ډېر أعلی مقام يې د هغه «ثمن» راوښود، چې «مبيعې» ته د رسېدلو وسيله ده.

نو کله چې موقع او وقت راشي؛ نو ځان او مال د پاک الله په لاره کې په اخلاص سره وړاندې کړئ، او د دغه عالي مقصد لپاره مو ځانونه او مالونه تل تيار او مهيا لرئ ! او د هغو په ورکولو کې بخل او شومتيا مه کوئ ! اعمّ له دې نه چې هغه يې واخلي که يې وانه خلي، ښايي چې هغه د ده په دربار کې تل حاضر او تيار اوسي، نو ځکه يې وفرمايل: ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ يعنې مقصود د الله تعالی په لاره کې د ځان اومال حاضرول دي، وروسته له هغه که ووژنئ کفار يا ووژل شئ د کفارو له لاسه؛ په دغو دواړو صورتونو کې د «بيع عقد» پوره کيږي، او په يقيني ډول سره د «ثمن» يعنې د جنت مستحق ګڼل کيږئ.

ممکن دی چې څينو ته دغسې کومه وسوسه ور په زړه شي چې معامله خو ببشکه ګټوره او فائده منه ده، ليکن نقد «ثمن» يې چېرې دی؟ د هغه ځواب يې داسې ورکړ: ﴿وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ يعنې د ثمن او د زرو د سوځېدلو هيڅ يوه وېره او خطر نشته، الله تعالی په ډېر تاکيد او اهتمام سره پوخ سند او دستاوېز ليکلی دی، چې د هغه خلاف غير ممکن دي.

ٱلتَّٰٓئِبُونَ ٱلۡعَٰبِدُونَ ٱلۡحَٰمِدُونَ ٱلسَّٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّٰجِدُونَ ٱلۡأٓمِرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡحَٰفِظُونَ لِحُدُودِ ٱللَّهِۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١١٢

(دوی) توبه کوونکي دي، عبادت کوونکي دي، شکر کوونکي دي (الله ته په اخلاص)، بې تعلق پاتې کېدونکي دي (د دنيوي لذائذو نه) رکوع کوونکي دي سجدې کوونکي دي، حکم کوونکي دي په معروف (نېکو کارونو)، او منع کوونکي دي له منکرو (بدو کارونو)، او ساتونکي دي د حدودو د الله، او زېری ورکړه (ای محمده !) مؤمنينو ته (چې موصوف دي په دغو صفاتو په جنت سره).

تفسير: څيني له «السائحون» څخه «روژه نيوونکي» مرادوي، ځکه چې روژه دار د خوړلو او څښلو او نورو شهوانيو لذائذو، او نفسي مرغوباتو څنې بې تعلقه وي، د څينو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرين» دي، چې د خپلو کورونو او کهولونو څخه بې تعلقه شوي دي، او په «اسلام» کې يې هستوګنه کړې ده، څيني له دې څخه «مجاهدين» اراده کوي، ځکه مجاهد له خپله ځانه بې تعلقه کيږي، او د الله تعالی په لاره کې د سر جارولو (قربانولو) لپاره راوځي، د اکثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده، والله أعلم.

شاه صاحب فرمايلي دي: «ښايي د بې تعلقه پاتې کېدو څخه دا مراد وي چې په دنيا پورې زړه ونه تړي».

﴿الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ﴾: يعنې د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو ځانونه هم اصلاح کوي او سنبالوي.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

نه دي لايق او روا نبي ته او هغو كسانو ته چې ايمان لرونكي دي چې مغفرت وغواړي دوی لپاره د مشركانو او اګر كه وي دا خاوندان د خپلوۍ وروسته له دې خبرې چې ښكاره شي دوی ته چې بېشكه دوی صاحبان دي د دوزخ !.

تفسير: هر كله چې مؤمنينو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالى پلورلي (خرخ كړي) دي، نو دغه خبره ضروري ده چې له نورو ټولو ځنې ځانونه راټول كړي، او يواځې پاک الله ته خپل ځان وسپاري، له اعداء الله وو څخه دې چې د هغوی دښمني له الله سره او جهنمي او دوزخيتوب يې معلوم شوی دی؛ د خپلو مهربانيو او محبت سلسله وشلوي، اګر كه دغه د الله تعالى دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادار (مالک)، ترور او نګور، تره او تربور، نيكه او نيا او نور مخصوص خپلوان هم وي، ځكه هغه چې له الله تعالى څخه باغي او د ده دښمن وي؛ نو هغه د مؤمنانو څرنګه دوستان او خپلوان كېدی شي؟ نو د هر هغه چا چې په نسبت داسې معلومات حاصل شي، چې باليقين دوزخي دی، اعم له دې نه چې د الله تعالى په وحي سره وي، يا چې په ښكاره ډول سره پر كفر او شرک كې مړ شي، نو د دوی په حق كې استغفار او د بخښنې غوښتنه منع ده.

په ځينو روايتونو كې راغلي دي، چې دغه آيت د رسول الله صلى الله عليه وسلم د مور «بي بي آمنې» په باره كې نازل شوی دی، په ځينو احاديثو كې راغلي دي، چې د رسول الله مبارک تره «ابو طالب» باره كې نازل شوی دی، او ځينو داسې نقل كړی دی، چې مسلمانانو وغوښتل چې د خپلو هغو مشركينو پلرونو لپاره چې مړه شوي دي؛ استغفار وغواړي، نو په دغه آيت سره دوی د هغوی له استغفاره منع شول.

په هر حال د دې آيت شان نزول هر څه چې وي، حكم خو همدغه دی چې د هغو كفارو او مشركينو په حق كې چې دهغوی خاتمه پر كفر او شرک باندې معلومه شي؛ استغفار ناجائز دی.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

او نه وه بخښنه غوښتل د ابراهيم لپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چې كړې وه ابراهيم د هغه سره (چې بخښنه به درته غواړم)، نو كله چې معلومه شوه ابراهيم ته چې بېشكه دغه پلار د ده دښمن دی د الله؛ نو بېزاره شو له هغه، بېشكه ابراهيم خامخا ډېر آه كوونكی (نرم زړی) ډېر تحمل والا وو.

تفسير: د ﴿وَعَدَهَا إِيَّاهُ﴾ ترجمه ځينو داسې كړې ده: كړې وه دغه وعده ابراهيم د خپل پلار سره لكه چې د «مريم» عليها السلام په سورت كې راغلي دي، كله چې د ابراهيم عليه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وكړ، او د ضد او عناد له سببه يې ابراهيم عليه السلام په وژلو سره وېراوه، نو د خپلو والدينو د ادب په ملاحظه يې وفرمايل: ﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾، يعني: «زه دالله تعالى له درباره ستا لپاره استغفار غواړم» نو دوی سم له دغې وعدې سره تل استغفار كاوه، لكه چې په بل ځای كې د ﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي﴾ د فرمايلو تصريح هم شته، د دې مطلب داسې نه دی چې ابراهيم عليه السلام د يوه هسې مشرک لپاره بخښنه غواړي، چې هغه د شرک په حالت كې قائم وو، نه، غرض يې داسې وو چې: هغه ته داسې يو توفيق ور په برخه شي چې د شرک له حالته ووځي، او د اسلام په غېږ كې ننوځي، او د اسلام قبول د هغه د خطاوو دمعافی سبب شي: «إن الإسلام يهدم ما قبله».

کله چې لويو اصحابو د ابراهيم عليه السلام دغه استغفار په قرآن کې ولوست، نو د دوی په زړنو کې هم دغه خيال پيدا شو، چې مونږ ته هم ښايي چې د خپلو مشرکينو پلرونو په حق کې استغفار وکړو، د دې خبرې ځواب الله تعالی داسې ورکړ، چې ابراهيم عليه السلام د خپلې يوې وعدې په بناء يواځې تر هغه وقته پورې د خپل پلار لپاره بخښنه غوښتله؛ چې په يقيني ډول سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوې چې د ده پلار (آزر) په کفر او شرک او د الله تعالی پر دښمنی باندې مري، ځکه چې پخوا له مرګه احتمال وو، چې توبه وباسي، او په اسلام مشرّف شي او وبخښلی شي.

نو کله چې ابراهيم عليه السلام ته دغه خبره څرګنده شوه، چې د هغه خاتمه په کفر او شرک سره وشوه، او تر مرګه پورې يې د الله تعالی د دښمنۍ څخه لاس وانخيست؛ نو ابراهيم عليه السلام هم ترې بيخي بېزاره شو، او دعاء او استغفار او نور يې ترک کړل، پخوا يې د زړه د نرمۍ او شفقت لامله دعا کوله، کله چې د توبې او د رجوع کولو ګرد احتمالات منقطع شول؛ نو ده هم د هغه د خير غوښتلو څخه لاس واخيست، او دغه حادثه يې د نبوّت په صبر او تحمّل سره وځغمله.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

او نه دی الله چې بې لارې کړي هيڅ يو قوم وروسته له هغه وقت چې لاره يې وښووله دوی ته (د اسلام) تر هغه پورې چې بيان کړي دوی ته هغه څيز چې ځان ترې وساتي، بېشکه الله پر هر څيز باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعني د حجّت له اتمامه وړاندې او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هيڅوک نه ګمراه کوي، ګمراهي دغه ده کله چې الله تعالی خپل احکام په صاف او ښکاره ډول بيان کړي، او بيا د هغه امتثال ونشي، ګواکې اشاره يې وفرمايله: هغو کسانو چې پخوا له ممانعته يې د مشرکينو لپاره بخښنه غوښتلې ده، پر هغو باندې هيڅ يوه مؤاخذه نشته، ليکن وروسته له خبرېدلو څخه داسې کار کول ګمراهي ده.

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

بېشکه چې خاص الله لره دی سلطنت (بادشاهي) د آسمانونو او د ځمکې، ژوندي کول او مړه کول کوي، او نشته تاسې ته بې له الله څخه هيڅ ولي دوست او نه مددګار.

تفسير: کله چې سلطنت د ده دی؛ نو ښايي حکم هم پرې د هغه وچليږي، دی په خپل محيط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چې نافذ کړي؛ د بندګانو تکليف او کار دا دی چې بې خوفه او بېخطره د هغه په تعميل او اجراء کې بوخت، مشغول او لګيا شي، او په هغه وخت کې د هيچا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ورنه کړي، ځکه چې بې له الله تعالی څخه بل هيڅوک پکار راتلونکی نه دی.

لَّقَد تَّابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

خامخا په تحقيق رجوع کړې ده الله په رحمت پر نبي باندې او پر مهاجرينو او انصارو هغو کسانو چې متابعت کړی وو دوی د نبي د تنګسې او سختۍ په وخت کې وروسته له هغه چې نژدې

شوي وو چې كاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی، بيا رجوع په رحمت سره وكړه الله پر دوی، بېشكه چې هغه پر دوی ډېر مهربان زيات رحم كوونكی دی.

تفسير: د دې مشكل ساعت څخه مراد د «تبوك» د غزوې زمانه ده، چې په هغې كې څو قسمه مشكلات راټول شوي وو: سخته ګرمي، اوږده مسافه، د خرماوو موسم، د هغې زمانې د عظيم الشأن يو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي لښكر تعرض، بيا د ظاهري بې سروساماني داسې حالت وو، چې يوه يوه دانه خُرما به هره ورځ پر دوو تنو غازيانو باندې وېشله كېده، په آخره كې دې خبرې ته هم وار ورسېده، چې ډېرو مجاهدينو به فقط يوه دانه خُرما په خوله ځبېښله، او بيا به يې پرې اوبه څښلې، بيا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله د اوښانو د فضلاتو په لندبلو به يې ساعت تېراوه، سوړلی په دغه اندازه لړه وه، چې په لسو لسو تنو به يو اوښ ور رسېده، چې په نوبت سره يو سورېده او بل به ترې ښكته كېده، د همغه ايثار جذبه او د ځان جارولو او قربانولو جوش وو، چې د اسلامي ډېر يو وړوكي جماعت ته داسې قوت او قدرت ور په برخه كړی شوی وو، چې په هغه سره د دنيا پر ټولو اقوامو باندې غالب او ټول جهان دعلم او عرفان، عدل او احسان په رڼا سره روڼ شو، لله الحمد والمنّه !.

﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ﴾ الآيه - «وروسته له هغه چې نژدې شوي وو چې كاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی»، د ځينو مؤمنينو زړونه هم د مشكلاتو او صعوباتو سختيو له هجومه پرېكېدل او لړزېدل، او نژدې وو چې د نبي صلى الله عليه وسلم له رفاقته وروسته پاتې شي، الله تعالى بيا پر دوی مهرباني وكړه، او لاسونه يې ونيوه چې دوی له سره پر داسې خطراتو او وساوسو باندې عمل ونه كړي، او محفوظ ترې پاتې وي، او د مؤمنينو همّتونه يې مضبوط او د دوی ارادې يې لوړې كړې.

وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَرۡضُ بِمَا رَحُبَتۡ وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ أَنفُسُهُمۡ
وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلۡجَأَ مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيۡهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوبُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ١١٨

او خصوصاً پر هغو درې تنو چې بېرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی ځمكه سره له ارتوالي د دې (ځمكې)، او تنګ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډېره غمه)، او يقين يې وكړ چې نشته ځای د پناه له (قهره د) الله مګر هم ده ته دی، بيا رجوع وكړه (الله پاک) پر دوی لپاره د دې چې توبه وباسي دوی، بېشكه چې الله همدی دی ښه توبه قبلوونكی، ډېر رحم كوونكی دی.

تفسير: دغه درې سړي (كعب بن مالك، هلال بن أبي أمية او مرارة بن الربيع) دي، چې سره له دې چې مؤمنان او مخلصان وو، خو د ځان اساني او هوسايي (آرامي) خوښولو په اثر بې له شرعي عذره د «تبوك» د غزوې له شركته محروم پاتې شول، كله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم بېرته تشريف راوړ، نو دوی نه د منافقينو په شان د دروغو عذرونه وړاندې كړل، او نه يې د ځينو صحابه وو غوندې خپل ځانونه په ستنو وتړل، لكه هغه حقيقي واقعه يې په صافو الفاظو سره عرض كړه، او پخپل قصور او كوتاهي باندې يې په ښكاره او علانيه ډول اعتراف او اقرار وكړ، نتيجه داسې شوه چې د منافقينو له لوري په ښكاره ډول سره اغماض وكړ شو، او د هغوی بواطن الله تعالى ته وسپارلی شو، او د «أصحاب السّوراي» يعني د هغو كسانو چې خپل ځانونه يې پر ستنو پورې تړلي وو، توبه قبوله كړه شوه، او د دغو درې واړو فيصله د څه مودې لپاره تأديبا ملتوي پاتې شوه، وروسته د پنځوسو ورځو د تېرېدو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه، د بېرته پاتې كېدلو څخه په ﴿ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ﴾ كې هم دغه مطلب دی، لكه چې بخاري شريف كې د

همدغه «كعب بن مالك رضي الله عنه» څخه نقل شوى دى، د تفصيل لپاره يې صحيح بخاري شريف ته رجوع وكړئ.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿۱۱۹﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! وويرېږئ تاسې له الله نه، او شئ (ملګري) سره له صادقانو (چې محمد او اصحاب يې دي).

تفسير: يعني له رښتينو سره صحبت وكړئ ! او دهغو په شان كارونه كوئ ! او وګورئ چې دغه درې سړي د رښتيا ويلو په سبب وبخښل شول اومقبول وګرځېدل، منافقانو دروغ وويل، او د الله تعالى وېره يې له خپلو زړونو څخه وويستله؛ نو د جهنّم مستحقان شول.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۲۰﴾

نه دي روا مدينې والا وو ته او هغه چا ته چې چاپېر د دوى دي له (صحرايي) عربو څخه دا كار چې ببېرته پاتې شي دوى د الله د رسول نه (په تلو د غزا كې) او بهتر او غوره به نه ګڼي خپل ځان درسول الله صلى الله عليه څخه او نه مينه كوي دوى په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه، دغه (وجوبي متابعت او نهي د مخالفت) په سبب د دې دى؛ چې ببشكه دوى چې دي: نه رسيږي دوى ته تنده او نه ستوماني او نه لوږه په لاره د الله كې، او نه ږدي دوى قدمونه پر كوم ځاى چې په قهر سره راولي (دغه قدمونه) كفارو لره، او نه رسيږي دوى هيڅ دښمن ته په رسېدلو سره؛ مګر ليكلى شوى دى دوى ته په سبب د هر يوه له دغو مذكوره وو شيانو عمل نېك، ببشكه چې الله نه خرابوي اجر (ثواب) د نيكي كوونكو.

تفسير: يعني داسې نه دي پكار چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تكليفونه او ربړونه (زحمتونه) وګالي (برداشت كړي)، او مونږ په آرامي او هوسايي (آساني) سره كېنو، سره له دې چې په دغو پېښو كې اكثره شيان لكه لوږې او تندې رسېدل، تكاليف او ربړونه (زحمتونه) ګالل اختياري امر نه دى، سره له دې د جهاد د نيت په بركت د دغو غير اختياري شيانو په مقابل كې هم صالحه اعمال د دوى د حسناتو په دفتر كې ليكلى كيږي، او په هغو باندې پاك الله دوى ته لوى ثواب او ښه اجر مرحمت فرمايي.

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۲۱﴾

او نه لګوي دوى (په جهاد كې) هيڅ يوه نفقه وړه او نه لويه او نه قطع كوي هيڅ يو ميدان يا كنده (يعني ځمكه په كفارو پسې)؛ مګر خو ليكلى شي هغه دوى ته لپاره د دې چې جزا وركړي دوى ته الله د هغو ډېرو ښو نېكو كارونو چې وو دوى چې كول به يې (په لاره د الله كې).

تفسیر: يعني د ډېر ښه عمل به ډېره ښه جزا ورکوي:

ښکاره دی د غازيانو لوی عزت «(((())» په ژوندون د دې دنيا او آخرت

کله چې پر متخلفينو د جهاد دغسې عتابونه راغلل؛ نو مؤمنانو پخپلو منځونو کې سره وويل چې: که پس له دې نه بيا غزا پېښه شوه؛ نو ټول به ځو له ځرمې (سېلمې) غزا ته؛ نو په دغه مناسبت دغه آيت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

او نه دي مؤمنان داسې چې ووځي ټول له ځرمې (سېلمې) (غزا يا د علم طلب ته)، نو ولې نه ځي له هرې ډلې له دې مؤمنانو نه يو ټولی لپاره د دې چې پوهه پيدا کړي دغه (تلونکي) په دين کې، او لپاره د دې چې خبر ورسوي قوم خپل ته کله چې بېرته راشي دوی په لوري د هغوی؛ لپاره د دې چې هغوی ووېرېږي.

تفسیر: په تېرو رکوعاتو کې «جهاد» ته د تللو فضيلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتی ذکر وو، ممکن وو چې چا داسې ګڼلي وي چې: تل په هر جهاد کې د ټولو مسلمانانو وتـل فـرض عين دي، په دغه آيت کې يې وفرمايل چې: تل دغسې عمومي وتلو ته څه ضرورت نشته، او نه مصلحت دی چې ټول مسلمانان سره يو دم د جهاد لپاره ودرېږي او ور وځي، بلکه دا مناسب دي چې له هرې قبيلې او هر قوم څنې يوه ډله «جهاد» ته ووځي، او نور ټول دې پخپلو کارونو او ضرورياتو کې مشغول او لګيا اوسي.

اوس که نبي کريم صلی الله عليه وسلم په خپل نفيس نفس «جهاد» ته تشريف يوسي، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چې له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ځي؛ دوی به د نبيّ الله په صحبت کې په سلهاوو حوادثو او واقعاتو عبور کوي، او د ديني احکامو پوهه او علم به حاصل کړي، او د بېرته راتګ په وخت کې به خپلو پاتې شويو اقوامو ته د خپل زيات علم او تجربې په بناء له نېکۍ او بدۍ څنې خبر ورکوي.

شاه صاحب ليکي: «ښايي چې له هر قومه څنې څه خلق او سړي د پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم په صحبت کې واوسي چې ديني علم زده کړي، او نورو پاتې شويو ته يې هم ورونبيي، اوس رسول الله مبارک په دغې دنيا کې نه دی موجود، ليکن ديني علوم او علماء موجود دي، او د علم طلب فرض کفايي دی، او جهاد هم فرض کفايي دی، هو ! که په کوم وقت کې د امام له لوري نفير عام وشي، نو فرض عين ګرځي، په «تبوک» کې هم دغه صورت وو، نو ځکه د هغو کسانو څنې چې بېرته پاتې شوي وو؛ پوښتنه وشوه، والله أعلم».

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَٰتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! جنګ کوئ تاسې له هغو خلقو سره چې نژدې دي تاسو ته له کفّارو، او ودې مومي دوی په تاسې کې کلکوالی، او پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله پرهېزګارانو سره دی (په حفاظت او اعانت سره).

تفسیر: جهاد فرض کفايي دی، چې له طبيعي ترتيبه سره موافق ږومبنی له هغو کفارو سره وکړ شي چې مسلمانانو ته ډېر نژدې وي، بيا له هغو سره چې دوی ته نژدې وي، همداسې درجه په درجه ښايي چې د جهاد حلقه او دائره

وسیعه او ارته شي، د نبي کریم صلی الله علیه وسلم او د راشدو خلفاوو رضي الله تعالی عنهم جهاد هم په دغه ترتیب سره شوی دی، په دفاعي جهاد کې هم د فقهې عالمانو همدغه ترتیب غوره کړی دی، چې پر هغه اسلامي ملك باندې چې کفارو چپاو (حمله) وروړي، د هغه ملك په مسلمانانو واجب دي، چې د هغو دفاع وکړي، که هغوی کافي نه وي، یا لټي (ناراستي) یا سستي کوي، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبیږي، چې دوی ته متصل پراته وي، همداسې که ضرورت واقع شي؛ نو درجه په درجه له مشرقه نیولې تر مغرب پورې جهاد پرله پسې فرضیږي.

﴿وَلْيَجِدُوا۟ فِيكُمْ غِلْظَةً﴾: د مؤمن شان دا دی چې د خپل اسلامي ورور په مقابل کې نرم بردبار وي، او د الله تعالی او د رسول الله د دښمنانو په معاملې کې ډېر کلك، تند، ځیږ او شدید وي، تر څو د هغه د نرمی او سستی له لیدلو څخه دښمنان پرې زړور او جريء نشي: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ﴾ (۶ جزء د المائدې سورت (۵۴) آیت (۸) رکوع)، ﴿وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د الفتح سورت (۲۹) آیت (۴) رکوع)، ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَـٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (۲۸ جزء د التحریم سورت (۹) آیت (۱) رکوع)، (۱۰ جزء، سورة التوبة (۷۳) آیت، (۱۰) رکوع.

﴿وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ﴾ الآیه - یعنې د الله تعالی ځنې ویریدونکو کسانو ته نه ښایي چې له هیڅ کوم یوه کافر قوم څخه وویریږي، یا د هغو په مقابل کې ځان ښکته وګڼي، او هر څومره چې مسلمانان د الله تعالی څخه وویریږي؛ تر هغه وخته پورې او په همغې اندازې دوی په کفارو باندې برې او غلبه مومي، ای پاك الله ! ته ځمونږ زړونه له خپلې وېرې او مينې څخه ډك کړې !.

وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَـٰذِهِۦٓ إِيمَـٰنًا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَزَادَتْهُمْ إِيمَـٰنًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كَـٰفِرُونَ ﴿١٢٥﴾

او کله چې نازل کړی شي کوم سورت؛ نو ځینې له دغو منافقانو هغه دي چې وايي: کوم یو دی له تاسو چې زیات کړ هغه ته دې سورت ایمان؟؛ نو هر چې هغه کسان دي، چې ایمان لرونکي دي؛ نو زیات کړ (دغه سورت) دوی ته ایمان حال دا چې دوی خوشالیږي. او هر چې هغه کسان دي، چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق، شك او کفر) دی؛ نو زیاتوي (دا سورت) دوی ته ګندګي پر ګندګی د دوی (چې کفر او شك دی)، او مري دوی په دې حال کې چې دوی کافران دي.

تفسیر: هر کله چې کوم قرآني سورت نازلېده؛ نو منافقینو به په خپلو منځونو کې یو له بله سره، یا له ځینو ساده او ضعیف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لوري ویل: «څرنګه صاحبه ! په تاسې کې د کوم کوم سړي ایمان دغه سورت در زیات کړ؟» مطلب به یې داسې وو چې - معاذ الله - په دغه سورت کې څه شی اینبی دی؟ او کوم حقائق او معارف په کې شته چې د ایمان او ترقي موجب وګڼل شي؟.

پاك الله د دوی د دغې وینا داسې جواب وفرمایه: بېشکه چې د مؤمنانو ایمان ته د الله تعالی د کلام له آورېدلو څخه ترقي، تازه ګي، او تزيید ور په برخه کیږي، او د هغو زړونه مسرور او منشرح کیږي، هو ! د هغو کسانو په زړونو کې چې د کفر او نفاق رنځوري او ګندګي وي؛ نو د دوی په رنځوری او ګندګی کې تزيید کیږي، تر دې حده پورې چې دغه رنځوري به د دوی ساه وباسي، بیا به یې پریږدي.

اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُوْنَ فِيْ كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوْبُوْنَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۲۶﴾

آيا فكر نه كوي او نه ګوري دوی؟ چې بېشكه مبتلا كولی شي (په ډول ډول مصائبو) په هر يوه كال كې يو كرت يا دوه كرته، بيا له سره هغوی نه توبه كوي، او نه پند اخلي.

تفسير: يعنې لږ تر لږه په هر كال كې يو ځلې يا دوه ځلې دغه منافقين په فتنه او آزموينه كې غورځول كيږي، مثلاً قحط، رنځوري او په نورو ارضي يا سماوي آفتونو كې مبتلا كيږي، يا د پاك رسول الله په مبارکه ژبه د دوی نفاق علانيه او ښكاره څرګنديږي، يا د جنګ او جهاد په وخت كې د دوی وېره، بې زړه توب، نفاق او د زړه څېره ښكاره كيږي، مګر دوی داسې بې حيا او بد باطن واقع شوي دي؛ چې له سره يې سترګې نه شرميږي، او سره له تنبيهاتو بيا هم په سمه لاره نه راځي، او نه له خپلو خطاوو څخه توبه وباسي، او نه وروسته له دې نه پند او نصيحت قبلوي.

وَاِذَا مَاۤ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ هَلْ يَرٰىكُمْ مِّنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوْا صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

او كله چې نازل كړی شي كوم سورت؛ نو وګوري ځينې د دوی ځينو نورو ته: (حال دا چې وائي:)، آيا وينې تاسې كوم يو (د مسلمانانو، كه چا دوی ونه ليدل نو پاڅېدل به) بيا به لاړل (له مجلسه)، ګرځولي دي الله زړونه د دوی په سبب د دې چې دوی هسې قوم دی چې نه پوهيږي (په ګټه او تاوان خپل).

تفسير: يعنې د نبي صلی الله عليه وسلم له مجلس څخه ګرځي، الله تعالی د دوی زړونه ګرځولي دي، چې دوی له خپله جهله او حماقته د ايمان د خبرو پوهېدل او قبلول نه غواړي.

لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيْزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيْصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲۸﴾

خامخا په تحقيق راغلی دی تاسې ته يو رسول له جنسه ستاسې، چې ډېر سخت درووند دی پر ده باندې هغه كار چې تاسې تكليف مومئ (له هغه)، ډېر حرصناك دی په (هدايت) ستاسې، خاص پر مؤمنينو باندې نهايت شفيق ډېر مهربان دی.

تفسير: يعنې له هر هغه شي څخه چې تاسې ته تكليف يا سختي رسيږي؛ هغه پر ده باندې ډېر سخت او درووند دی، په هرې ممكنې طريقې سره رسول الله صلی الله عليه وسلم هم دا غواړي، چې د ده پر امت باندې آساني وي، او دنيوي او اخروي عذاب څخه محفوظ پاتې وي، نو ځكه هغه دين چې دوی له خپله ځانه سره راوړی دی؛ هغه سهل، آسان، بې تكليفه او پوست دی، او خپلو كاردارانو ته هم دغه نصيحت كوي چې: «يسروا ولا تعسروا» «آساني كوئ! سختي مه كوئ پر خلقو!».

﴿حَرِيْصٌ عَلَيْكُمْ﴾ الآيه - يعنې ستاسې د خير غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتياق او بېقراري د ده په زړه كې شته، هغه خلق چې د دوزخ په لورې منډې وهي؛ هغوی له ملاوو څخه پرله پسې نيسي، او د هغه څخه يې ستنوي (منع كوي)، د ده لوی كوښښ او آرزو دا ده چې د الله تعالی بندګان اصلي ښېګڼو (نېكيو) ته ورسيږي، او حقيقي برى ومومي، د جهاد او د نورو مقصد همدا يواځې وينې تويول نه دي، بلكه دمجبوريت په وخت كې دجهاد لاره نيول كيږي، كله چې كفار پخپله هم اسلامي دعوت نه مني او د دعوت په مخكې هم خنډ كيږي، نو دجهاد نوبت رسيږي.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

نو که وګرځېدل دا (خلق له ایمان راوړلو په تا باندې) نو ووایه: کافي دی ماته الله، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر همدی دی، پر همده توکل کړی دی ما، حال دا چې رب د عرش لوی دی.

تفسیر: یعنې که ستاسې د دې عظیم الشأن شفقت او خیر غوښتلو او زړه سوی قدر خلق ونه کړي، نو هیڅ پروا نشته، فرض یې کړئ، که ټول جهان له تاسې څخه مخ وګرځوي، نو یواځې پاک الله تاته بس او کافي دی، چې ما سوا له هغه بل هیڅوک نه د عبادت او بندګۍ وړ او لایق، او نه د توکل او اعتماد مستحق کېدی شي، ځکه چې د ځمکې او آسمان سلطنت او د عرش عظیم (شهنشاهي تخت) مالک هم دی دی، او ګردې نفعې او اضرار، هدایت او ضلالت د همده په لاس کې دي.

فائده: په ابو داود شریف کې له ابو الدرداء رضي الله تعالی عنه څخه روایت دی: «هر هغه سړی چې صبا او بېګاه اوه اوه ځلې ﴿حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ولولي؛ الله تعالی به د ده د ټولو هومو او غمومو لپاره کافي شي»، باقي د عرش د عظمت په متعلق که مو د تفصیلاتو د لوستلو شوق وي؟ نو د همدې آیت په ذیل او لمن کې دې د «روح المعاني» مضامین ولوستل شي.

تمّت سورة التوبة بفضل الله تعالی وحسن توفیقه ـ اللهم تُب علینا واجعل لنا براءة من النار، إنک أنت التواب الرحیم.

سُوْرَةُ یُوْنُسَ

«د (یونس) سورت مکي دی، یو سل او نهه آیتونه او یوولس رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰) او په نزول کې (۵۱) سورت دی، د (بني اسرائیل) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ تِلْكَ اٰیٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِیْمِ ①

دغه آیتونه دي د کتاب (قرآن) ډک له حکمته.

تفسیر: دغه آیتونه د داسې مضمون اومحکم کتاب دي؛ چې د هغه هره خبره پخه او مضبوطه ده، الفاظ یې د دې لامله محکم او مضبوط دي، چې تل له تبدیلۍ اوتحریفه محفوظ دي، علوم یې له دې جهته مضبوط او پاخه دي، چې ډېر زیات سم له عقله او حکمته سره دي، احکام یې له دې سببه ښه او جید دي، چې وروسته له دې بل کوم ناسخ کتاب راتلونکی نه دی، اخبار او قصص یې هم بېخي ښه او دُرست او د واقع سره موافق دي، کله چې علیم او حکیم الله دغه پاک کتاب د خپل کامل علم سره را نازل کړی دی؛ نو ولې به هم داسې نه وي !.

اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَیْنَاۤ اِلٰی رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؔ قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِیْنٌ ②

آیا دی خلقو ته تعجب (له دې خبرې) چې وحې وکړه مونږ یو سړي ته له دوی نه؛ چې وویروه خلق (نه منونکي) او زېری ورکړه هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، چې بېشکه شته دوی ته مرتبه لویه رښتینې په نزد د رب د دوی، نو وایي دا کافران چې: بېشکه دغه (محمد) خامخا کوډګر دی ښکاره.

تفسیر: یعنې په دغه کې د حیرانتیا او تعجب څه خبره ده؟ چې پاک الله د انسانانو د اصلاح او هدایت لپاره همغسې یو انسان مأمور کړی دی، او هغه ته یې خپل داسې پیغام ورلېږلی وي، چې پر هغه نور کسان بلا واسطې خبر نشي، او دغه رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول مخلوق د خالق د نافرمانۍ له مهلکو نتائجو او عواقبو څخه خبروي، او د الله تعالی د احکامو منونکو ته زېری او بشارت ورکړي؛ چې د رب العزت په دربار کې د صالحو نېکو اعمالو په برکت، او په ایمان او طاعت، د پیغمبر شفاعت او نورو ډېرو لویو مرتبو او ډېرو هسکو درجو ته رسیږي، او ډېر اعلی سعادت او اقصی کرامت او ازلي فلاح او ابدي صلاح د دوی په برخه کې لیکلې شوې ده.

﴿قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِیْنٌ﴾ الآیه - یعنې قرآني وحیې ته د ده د فوق العاده مؤثریت او بې نهایته بلاغت له سببه کوډې (جادو) او د هغه راوړونکي ته ساحر (کوډګر) وایي.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ یُدَبِّرُ الْاَمْرَ ؕ مَا مِنْ شَفِیْعٍ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اِذْنِهٖ ؕ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ③

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه چې پیدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو په عرش باندې، تدبیر کوي د ټولو کارونو، نشته هیڅ شفیع (چې شفاعت وکړي شي په ورځ د قیامت کې) مګر وروسته د اذنه د الله، دغه الله (چې موصوف دی په دې صفاتو) رب ستاسې دی؛ نو عبادت کوئ تاسې د ده، آیا (فکر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسیر: ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾: د دې آیت معنی او تفسیر د «الأعراف» په سورت (۵۴) آیت کې په تفصیل سره تېر شوي دي، د هغې ځخه دې استفاده وشي !.

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾: د «الأعراف» د سورت په (۷) (۵۴) آیت، رکوع کې هم داسې یو آیت تېر شوی دی، دلته دې هم د هغو فوائدو ځخه فائده واخیستله شي.

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾: یعنې د ټولو مخلوقاتو تدبیر او انتظام د الله تعالی په بالغه حکمت او قاهره قوت کې دی.

﴿مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِن بَعْدِ إِذْنِهِ﴾ یعنې شریک او حصه دار د ده په الوهیت کې ځوک چېرې کېدی شي، همدغه تش سپارش هم د ده په لوی دربار کې بې د ده د حکم او اجازې ځخه امکان نه لري، او هیڅوک پرته د الله تعالی د ارادې ځخه د سپارښت لپاره هم شونډې نشي خوځولی.

﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾: یعنې ښه فکر وکړئ، چې د داسې رب ځخه ما سوا چې صفات يې مخکې بیان شول؛ بل ځوک شته چې د هغه د بندګۍ او عبادت وړ (لایق) وي؟ بیا نو تاسې ځرنګه جرأت او ځغردې (ضد) کولی شئ، چې د هغه خالق، مالک، مطلق شهنشاه او بر حق حکیم له احکامو او د ده د رسول له احکامو ځخه محض د وهمونو او ګمانونو په اثر انکار، او هغه ټول سره دروغجن کوئ؟ !.

﴿إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾﴾

خاص هم ده ته ورتله ستاسې دي د ټولو، وعده کړې ده الله وعده حقه، بېشکه دی اول پیدا کوي دا مخلوق، بیا يې ژوندی کوي (پس له مرګه) لپاره د دې چې جزاء ورکړي هغو کسانو ته چې ایمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه عملونه په عدل، انصاف سره، او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ شته دوی ته ځښل له ایشېدلو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کفر به يې کولو.

تفسیر: یعنې له همده ځخه ستاسې ابتداء او د همده په لوري ستاسې انتهاء ده، او په آخر کې ټول د ده په لوري ورتلونکي يئ، بیا د ده او د ده د رسولانو د احکامو ځخه ځرنګه غاړه غړوئ.

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾﴾

الله هغه ذات دی چې ګرځولی يې دی لمر رڼ (ځلېدونکی) او سپوږمۍ روښانه، او مقدّر (مقرر) کړي يې دي هر یوه ته منزلونه، لپاره د دې چې پوه شئ تاسې په شمېر د کلونو او په حساب (د میاشتو او ورځو)، نه دي پیدا کړي الله دا ځيزونه مګر په حقه سره، په تفصیل سره بیانوي دلائل لپاره د هغه قوم چې پوهېږي.

تفسير: «نور» له «ضياء» څخه عام دی، «ضياء» خاص هغه «نور» ته وايي، چې زيات روڼ او ځلېدونکی وي، ځينې وايي: هغه چې رڼا يې ذاتي وي «ضياء» ده، او هغه چې له بل شي مستفاد او مستنار او رڼا کيږي؛ هغه «نور» دی، د لمر رڼا په دغه عالم الأسباب کې د بلې کرې ځنې نه حاصليږي، د سپوږمۍ رڼا البته د لمر له رڼا څخه مستفاده ده، او ځينو محققانو په دواړو کې دغه فرق رانښوولی دی، چې «نور» مطلق رڼا ته وايي، «ضياء» او «ضوء» د هغې د انتشار (خورېدلو) نوم دی، د لمر د رڼا انتشار څرنګه چې زيات دی، نو ځکه هغه يې په «ضياء» سره تعبير وفرمايه، و الله أعلم بمراده.

﴿وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ﴾ : يعنې هره ورځ يې په تدريج سره تنقيص او تزييد کوي، ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ﴾ (۲۳ جزء د يس شريف سورت (۳۹) آيت (۳) رکوع).

د هيئت علماوو د سپوږمۍ دورې شمېرلې دي، او اته ويشت منازل يې ورته مقرر کړي دي؛ چې پر دوولسو برجو منقسم دي، په قرانکريم کې خاص د هغو مصطلحاتو مراد نه دي، بلکه مطلق سير، او د مسافت مدارج ترې مراد وي.

﴿لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾ يعنې د کلونو حساب او د مياشتو وړوکی او لوی شمېر ټول د لمر او سپوږمۍ په حرکاتو پورې تړلي دي، که لمر او سپوږمۍ نه وي، نو شپه او ورځ، قمري او شمسي مياشتې، کال او نور به څرنګه متعين کېدل؟ حال دا چې برسېره پر دنيوي ژوندون او د معاشي چارو، د ډېرو شرعيه وو احکامو د اوقاتو ټاکل (مقررول) او تعيين هم په همدغه لمر او سپوږمۍ سره کيږي.

﴿مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ يعنې د فلکياتو سلسله هم داسې خوشې چټي (بېکاره) شی او کيفما اتفق نه ده، بلکه له ډېر عظيم الشأن نظام او تدبير لاندې چليږي، او په زرهاوو فوائدو او حکمتونو باندې مشتمله ده.

﴿يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ : يعنې پوه خلق او عقلاء د دغه نظام له کتلو څخه د پاک قادر حکيم الله سُراغ او پته لګوي، او د مادياتو له انتظامه د روحانياتو د عالم په متعلق هم اندازه لګوي، چې په هغې روحاني دنيا کې څرنګه لمر او سپوږمۍ پاک الله پيدا کړي دي، او همدغو ته انبياء او مرسلين وايي.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ۝٦

بېشکه په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تـل اوږديـږي او لنډيږي، او يوه په بلې پسې راځي يخ او ګرميږي)، او په هغو څيزونو کې چې پيدا کړي دي الله په آسمانونو کې او ځمکه کې؛ خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د قوم چې ويريږي (له رحمان او ځان ساتي له عصيانه).

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ۝٧ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝٨

بېشکه هغه کسان چې نه لري اميـد د ملاقات زمونږ او خـوښ دي په دې ژوند لږ خسيس او آرام يې نيولی په دې (ژوند پورې) او هغه کسان چې دوی له آيتونو زمونږ نه غافلان دي. دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: يعنې له دنيا سره يې داسې زړه ونښلاوه او هسې په کې مشغول او لګيا شول چې له آخرته او د الله تعالی د مخامخ کېدلو او ليدلو څخه بيخي بې پروا شول، او هم دغه د څو ورځو ژوندون يې د ځان مقصود او معبود وګرځاوه، او د قدرت په هغو نښو او دلائلو يې چې پاس ياد شول؛ له سره هيڅ غور او تأمل ونه کړ، چې داسې مضبوط او حکيمانه نظام خو همداسې بېکاره او چټي (فضول) نه دی جوړ کړی شوی، او ضرور د دې لويې کارخانې څخه کوم خاص

مقصد او مدّعا شته، بیا نو هغه ذات چې اول ځلې یې داسې عجیبه او غریبه کارخانه او مخلوقات پیدا کړي دي، هغه ته د هغه بیا پیدا کول هیڅ ګران او مشکل نه دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَانِهِمْ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی او کړي یې دي ښه (عملونه) وبه ښیي دوی ته رب د دوی لاره د جنت په سبب د ایمان د دوی، چې بهیږي له لاندې (د کورونو او باغونو) د دوی (ځلور قسمه) ویالې په باغونو د آرامۍ (ډک له نعمتونو).

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

دعاوې (ویناوې) د دوی به په دې جنتونو کې (دا وي) چې پاکي ده تا لره ای الله، او پېشکشي د دوی به په دغه (جنت) کې سلام وي، او خاتمه د دعا (وینا) د دوی به دا وي چې ټولې ثناوې ستاینې (د کمال صفتونـه) خاص الله لره دي، چې رب (پالونکی) د ټولو عالمیانو دی.

تفسیر: یعنې کله چې جنتیان د جنت نعمتونو او د الله تعالی فضل او احسان ته ګوري «سبحان الله» به وایي، او کله چې د پاک الله څخه د کوم شي د غوښتلو مینه او آرزو کوي، مثلاً که کوم مرغه (طیر) یا مېوه یا بل شی یې ولید، او ورته یې رغبت پیدا شو؛ نو ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وایي، د دې الفاظو د اورېدلو سره متصل پرښتې به هم همغه شی علی الفور ورحاضر کړي، ګواکې همدغه لفظ به د دعاوو قائم مقام شي.

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ یعنې جنتیان به د ملاقات په وقت کې یو بل ته سلامونه اچوي، لکه چې په دنیا کې هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دی، او هم د پرښتو سلام اچول جنتیانو ته بلکه بالذات د الله تعالی له لوري د سلام تُحفې راتلل په پاک قرآن کې منصوص دي: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ﴾ (۲۳ جزء د ﴿يس﴾ سورت (۵۸) آیت (۴) رکوع)، ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ۝ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ (۱۳ جزء د الرعد سورت (۲۲-۲۳) آیت (۳) رکوع).

﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾: وروسته د جنت له رسېدلو څخه دنیوي تفکّرات او کدورات خاتمه مومي، او تش په یوه ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ ویلو سره هر شی سم د جنتیانو له غوښتنې سره ورسیږي، نو د دوی د هرې دعا او وینا خاتمه به په ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره وي، او ښایي چې طبعا دې همداسې وي.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۖ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

او که جلتی سره ورسوي الله خلقو ته بدي په شان د جلتۍ د غوښتنې د دوی نیکي او خیر لره؛ نو خامخا رالیږلې شوي به وو دوی ته اجل (موت) د دوی، نو پرېږدو مونږ هغه کسان چې نه لري امید دوی د ملاقات څمونږ (په قیامت کې) په سرکشۍ ددوی کې چې سرګردانه به وي.

تفسیر: کله انسان د دنیوي حوادثو څخه په تنګیږي، او د خپل ځان یا اولاد او نورو په حق کې ښېرې کوي، لکه چې له تجربې څخه ظاهر دي، نو اوس که الله سم د دوی له غوښتنې سره فوراً لاس په لاس عذاب یا بدي ژر هغو ته وروړسوي، څومره چې دوی ژر د نیکۍ د رسېدلو غوښتنه کوي، نو د بدۍ له وبال څخه یوه لحظه هم فرصت نه مومي، او د ژوندون مزی به یې هغه ګړۍ وشکیږي، مګر د الله تعالی له درباره په نېکۍ او بدۍ کې مصلحت سره موافق

تأخير او تحمّل کیږي، ښو نېکان تربیت ومومي، او بد کاران په غفلت کې ولوېږي، او د هغو د شرارت جام تر څنډو (غاړو) پورې ډک شي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

او کله چې ورسیږي انسان ته ضرر (تکلیف)؛ نو بولي مونږ (پروت) په اړخ یا ناست یا ولاړ (یعنې په هر حال)، نو کله چې لرې کړو له ده څخه ضرر تکلیف د ده؛ نو درومي په کفر خپل باندې لکه چې نه یي وو بللي مونږ (دفع کولو د) هغه ضرر ته چې رسېدلی وو ده ته، همداسې ښایسته کړی شوی دی دغو اسراف کوونکو ته هغه (عصیان) چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسیر: یعنې انسان اول د خپلې بېباکۍ څخه د عذابونو غوښتنه کوي، او پخپلې ژبې بدي غواړي، مګر دومره کمزور او ناتوانه هم دی، چې که لږ څه تکلیف ور ورسیږي؛ نو ژر تر ژره ویرېږي، او څمونږ په بللو سره پیل (شروع) کوي، او تر هغه وقته پورې چې پرې مصیبت وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر حالت کې پاک الله یادوي او ترې استمداد غواړي، مګر کله چې تکلیف ترې لرې کړ شي؛ نو ترې هغه ټولې ویناوې عذر او زارۍ هېرېږي، او داسې یو وضعیت ښکاره کوي چې ګواکې ده له سره الله تعالی ته خپل احتیاج او اړتیا نه وه وروړاندې کړې، او پخپل همغه تکبر، غرور، لوبۍ، غفلت او د ځانمنۍ (خودنمايۍ) په نشو کې مست ګرځي، او په همغه ضد او عناد لګیا اوسیږي چې پخوا له دې نه په کې اخته او مبتلا وو.

په حدیث کې راغلي دي چې «ته په عیش او عشرت، هوسایۍ او آرامۍ کې خپل الله یادوه ! نو الله تعالی به هم تا په سختیو، مصیبتونو او تکلیفونو کې یادوي»، د مؤمن له شانه دا دی؛ چې په هیڅ وقت کې پاک الله نه هېروي، تل په سختۍ او مصیبت کې صابر او په وقت د عیش او پراخۍ او وسعت کې شاکر اوسیږي، او د الله جلّ وعلا حمد او ثناء ادا کوي، دا همغه شی دی چې د هغه توفیق پر ته (علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه کیږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقیق هلاک کړي وو مونږ اهل د زمانو چې وو پخوا له تاسو کله چې ظلم یې کړی وو، او حال دا چې راوړي وو هغو ته رسولانو د هغو ښکاره دلائل، او له سره نه وو چې ایمان یې راوړی وی، همداسې سزا ورکوو مونږ قوم مجرمانو ته.

تفسیر: یعنې که سم د هغو د غوښتنې سره ژر عذاب ورنشي یا خو ترې تکلیف او مصیبت لرې شي؛ نو ښایي چې بې فکره نشي، ځکه د ظلم او شرارت او بې ایمانی سزا هرومرو ژر یا په ځنډ وررسېدونکې ده، سنت الله له قدیمه راهیسې په همدې باندې جاري دی، کله چې خلقو سره له دې چې د انبیاوو او مرسلینو ښکاره دلائل او معجزې یې وکتلې، خو وروسته له هغه یې هم ظلم او تکذیب ته ملاوې وتړلې، او په هیڅ ډول د ایمان او تسلیم په لوري متمائل نشول، نو هغوی آسماني عذاب هلاک کړي دي، او تل مجرمینو ته په یوه قسم نه په بل قسم سزا رسېدلی شي.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِن بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

بیا مونږ ورګرځولئ تاسې (ای محمدي امته !) خلیفګان په ځمکه کې وروسته له هغو څخه لپاره د دې چې وګورو مونږ چې څرنګه عمل کوئ تاسې.

تفسير: يعني د پخوانيو په ځای تاسو ته يې د ځمکې په سر هستوګنه درکړه، تر څو وګتل شي چې تاسې تر کومه حده پورې د خالق او د مخلوق حقوق پېژنئ، او ادا کوئ يې؟ او د الله تعالى له رسولانو سره څرنګه معامله کوئ؟ نېک که بد؟ هر ډول عمل چې وکړئ سم له هغه سره تاسې سره مناسبه معامله کولی کيږي، وروسته له دې نه د هغې معاملې ذکر دی، چې کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظيم يا له رسول کريم يا الله قدّوس سره کړې وه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

او کله چې ولوستل شي پر دغو (کفارو) آيتونه زمونږ حال دا چې واضح دي؛ نو وايي هغه کسان چې نه لري اميد د ملاقات زمونږ، چې راوړه يو قرآن چې غير وي له دې قرآن نه، يا يې بدل کړه (چې د بُتانو عيبونه او دغه احکام په کې نه وي) ووايه (ای محمده دوی ته) ! چې نه ښايېږي ماته دا چې بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله، متابعت نه کوم زه مګر د هغه وحی چې رالېږلی شوی دی ماته (بې له زيادت او نقصان)، بېشکه زه وېرېږم که نافرماني وکړم د رب خپل (په تبديل د قرآن سره) له عذاب د ورځې لويې.

تفسير: کله چې د بت پرستۍ يا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو ترديد کولی شي؛ نو کفّار متوحش او ترهور کيږي، او په ډېر نفرت او کراهيت سره رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وايي چې: پاک الله ته ووايه چې: «بل کوم هسې قرآن درکړي چې په کې دغسې مضامين نه وي، او که همدغه قرآن پاتې کيږي؛ نو دومره برخه يې ښايي چې هرومرو اصلاح او ترميم کړئ، چې بت پرستي او نورو په متعلق په کې خبرې شته».

د هغو خلقو له ذهنيت څخه دغه غوښتني دومره زياتې مستبعدې نه ښکاري، چې د تيرو (ګټو) او لوټو په بتانو باندې يې د ألوهيت تصرّفات او اختيارات تقسيم کړي وو؛ چې يو رسول هم د داسې تصرّفاتو او اختياراتو مالک فرض کړي، يا به دغه وينا تشه د الزام او استهزاء په ډول وي.

په هر حال د دې تحقيقي جواب دا دی چې پخپله يې پاک الله داسې فرمايي: د کومې پرښتې يا رسول کار دا نه دی، چې له خپل لوري د الله تعالى په کلام کې ترميم وکړي، يا يې يو ټکی يا حرکت تبديل يا لاندې باندې کړي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم وظيفه دا ده: هغه وحي چې الله تعالى له لوري راشي؛ هغه بې له تزيده او تنقيصه د ده د حکم سره موافق ورسوي، او تعميل يې وکړي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله تعالى د وحي تابع دی، الله تعالى د رسول تابع نه دی چې څرنګه کلام تاسې غواړئ همغسې د الله تعالى له درباره يې راوړي، د الله تعالى په وحيې کې له ادنى ځنې ادنى تصرّف قطع او پرېکول ډېر لوی معصيت او سخته ګناه ده، بيا هغه معصوم بنده ګان انبياء عليهم السلام چې له ګردو څخه زيات له الله تعالى څخه وېرېږي؛ هغوی داسې معصيت او نافرمانی ته کله نژدې ورتلی شي.

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که د الله خوښه وی نو ما به نه وو لوستی دا (قرآن) پر تاسې او نه به خبر کړي وی (الله) تاسې په دې (قرآن)، نو په تحقيق اوسېدلی وم زه په تاسې کې ډېر عمر پخوا له (نزوله د) قرآنه، آيا نو عقل نه لرئ تاسې؟ !.

تفسير: يعني هر هغه څه چې د الله غوښتنه ده؛ همغه زه ستاسې په مخ کې لولم، او هومره چې د ده خوښه وي؛ ځما په وسیله تاسې پرې خبروي، که د ده اراده پرته (علاوه) له دې نـه وي؛ نو ځما څه طاقت او توان وو، چې له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم، او بیا هغه د ده په لوري منسوب کړم، آخر ځما ځلوېښت کاله عمر ستاسې تر سترګو لاندې تېر شوی دی، او په دغومره اوږد مدّت کې تاسې ته ځما د ټولو حالاتو په متعلق هر قسم تجربې او معلومات حاصل شوي دي، ځما صداقت، عفّت، امانت او نور حسنه اخلاق په تاسې کې ضرب المثل دي، ځما امیتوب او د کوم معلم په مخ کې د شاګردۍ لپاره نه کېناستل؛ یوه معروفه او مسلّمه واقعه ده.

نو بیا چا چې تر ځلوېښت کلنۍ پورې نه کومه قصیده لیکلې وي، او نه په مشاعراتو کې شریک شوی وي، او نه یې چېرې کوم کتاب پرانیستلی وي، او نه یې قلم په لاس کې اخیستی وي، او نه په کومې مدرسې، مکتب او نورو کې د لوستلو لپاره ناست وي، او یو ناڅاپه داسې یو کلام پېش، وړاندې کړي، چې پخپل فصاحت، بلاغت، جزالت، سلاست، روانۍ او د اسلوب په جدّت کې ټول پیریان او انسانان عاجز کړي، او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کې د ټول جهان علم او عرفان بېرته پاتې شي؛ نو آیا پس تاسې عقل نه لرئ؟ او نه پوهېږئ چې دغه قرآن ما له ځانه نه دی ساز کړی، او ولې به زه په الله تعالی دروغ تړم څکه چې:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا نه چې تړي پر الله باندې دروغ یا نسبت د دروغو کوي آیتونو د ده ته؟ (بلکه نشته)، بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي مجرمان.

تفسیر: یعني ګناهګارانو او مجرمانو ته حقیقي برې، فتحه او ښېګڼې نشي حاصلېدی، اوس تاسې خپله فیصله وکړئ ! چې ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته یې منسوب کړم، نو ما غوندې بل هیڅوک ظالم نشي کېدی، لیکن له هغه دلیل څخه چې په تېر آیت کې تېر شوی دی؛ ثابته شوه چې دغه احتمال بالکل باطل دی، نو کله چې ځما صداقت ثابت او ستاسې د جهل او د عناد لامله د الله تعالی کلام دروغجن کوئ؛ نو اوس د ځمکې په مخ کې له تاسې ځنې هیڅوک لوی ظالم نشي کېدی.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

او عبادت کوي دغه (کفار) غیر له الله د هغو بتانو چې نشي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که یې عبادت ونه کړي)، او نه نفع رسولی شي دوی (که یې عبادت وکړي)، او وایي دغه (کفّار) چې: دغه (بُتان) شفاعتګران ځمونږ دي په نزد د الله کې، ووایه (ای محمده ! دوی ته): آیا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه څیز چې نه دی معلوم ده ته په آسمانونو او نه په ځمکه کې (یعني داسې شی هیڅېرې نشته)، دغه الله پاک، او ډېر پورته دی له هغو اشیاوو چې شریکوي دوی (هغه له الله سره په عبادت کې).

تفسیر: هغه معامله خو له الله تعالی او د هغه له رسوله سره وه، اوس تاسې د هغو د بُت پرستۍ حال واورئ ! چې پاک الله یې پرېښی او د داسې شیانو عبادت کوي، چې د هغو په قبضه او اختیار کې هیڅ یوه نفعه او ضرر نشته، کله چې پوښتنې کیږي؛ نو وایي: بېشکه چې لوی الله خو همغه یو او لا شریک ذات دی، چې آسمان او ځمکه یې پیدا کړي دي، مګر د دغو اصنامو (بُتانو) او نورو معبوداتو انبیاؤ أولیاو پیر او فقیر خوشاله ساتل د دې لامله ضرور دي؛ چې دوی ځمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کې کوي.

پاتې شوه نور وړوکي کارونه چې هغه د دوی په واک او اختیار کې دي؛ د هغو تعلّق یواځې له همدوی سره دی، بناء علیه مونږ لره ښایي چې د دوی عبادت وکړو.

نو په دې آیت کې دغې عقیدې باندې رد دی، او دا ورته په ډاګه کوي چې: د بُتانو شفاعت او د شفیع د عبادت کولو استحقاق؛ دغه دعاوی بې اصله او غلطې دي، او ښکاره ده چې د الله تعالی په علم کې همغه شی وي؛ چې صحیح او واقعي وي.

لهذا د الله تعالی د تعلیمه په خلاف دغو غیر واقعي او له ځانه جوړ کړي اصول حق ثابتول؛ ګواکې الله تعالی ته د داسې شیانو د واقعیت څخه (معاذ الله) خبر ورکول دي، چې د هغو په وقوع په آسمان او ځمکه او په هیڅ ځای کې ده ته معلوم نه دي، یعنې هیڅېږې د هغه وجود نشته، که وی نو هرومرو به د هغه علم کې وي، بیا نو د هغه څخه مو الله تعالی ولې منع کوي؟.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

او نه وو دغه خلق مګر امت یو (متفق په یو دین د اسلام) نو اختلاف وکړ دوی، او که نه وی هغه کلمه چې پخوا ثابته شوی ده له رب ستا؛ نو خامخا به حکم (فیصله) کړی شوی وو په منځ د دوی کې په همغه څیز کې چې په هغه کې اختلاف (جګړې) کوي دوی.

تفسیر: ممکن وو چې مشرکینو به ویل چې: که الله تعالی دغه امر ستاسې په دین کې منع کړی وي؛ ځمونږ په دین کې یې خو نه دی منع کړی، د هغه جواب یې ورکړ چې: د الله تعالی دین له ازله تر ابده پورې تل یو دی، په حقه و اعتقاداتو کې هیڅ فرق نشته، هغه خلق چې په منځ کې ګمراهان، بې لارې او سره جدا شوي دي؛ الله تعالی د دوی د پوهولو او پر حقه لاره راوستلو لپاره انبیاء لیږلي دي، په هیڅ یوه زمانه او په هیڅ یو ملت کې الله شرک نه دی جائز کړی.

پاتې شوه دغه خبره چې دخلقو یو له بل سره اختلافات او جګړې ولی یو ځلي نه ورکوي؟ نو ځکه: دا یې بالجبر نه دي لرې کړې؛ چې د پاک الله په علم کې دغه خبره فیصله شوې ده، چې دغه دنیا «دار العمل» دی، د قطعي او آخري فیصلې ځای نه دی، دلته یې انسانانو ته کسب او اختیار ورکړی دی، او نور یې لږ څه آزاد او خپلواک پرې ایښي دي، چې دوی د عمل هره لاره چې غواړي؛ اختیار کړي، که دغه خبره لا له پخوا څخه طې او پرې کړی شوې نه وی؛ نو د ټولو اختلافاتو فیصله به یو ځلي کېده.

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

او وایي دوی: ولې نه ده نازله کړی شوې پر دغه (محمد باندې هغه) معجزه (چې مونږ یې غواړو) له ربه د ده، نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده چې (علم د) غیب خاص الله ته دی؛ نو منتظر اوسئ تاسې (نزول د هغې معجزې ته)، بېشکه زه (هم) له تاسې سره له منتظرینو څخې یم (ستاسو عذاب ته).

تفسیر: یعنې د هغو معجزاتو غوښتنه چې دوی یې کوي چې له هغو څخې یو معجزه ولې نه رانازله شوې؟ د جواب حاصل دا دی چې: دوی د صداقت ډېر دلائل لا له پخوا څخه لیدلي دي، د فرمایشي معجزو ورښکارولو ته هیڅ ضرورت نه دی پاتې، او نه دومره مفید دي، وروسته د هر معجزې ښوونه چې د پاک الله مصلحت وي؛ ورښکاره

كوي يې،الله تعالى سره دغه علم شته چې په مستقبل کې به د کوم شان او نوعيت معجزې ظاهروي، نو تاسې هم منتظر اوسئ، مونږ به هم انتظار کوو.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِىٓ ءَايَاتِنَا ۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾

او کله چې ور وڅکوو مونږ خلقو ته کوم قسم رحمت (لکه صحت او غناء) وروسته له سختۍ (لکه مرض او عناء) چې رسيدلې دي دوی ته؛ نو ناڅاپه وي به دوی لره مکر (بد ويل حيله جوړول) په آيتونو ځمونږ کې، ووايه (ای محمده! دوی ته چې) الله ډېر تيز دی له جهته د مکر، بېشکه رسولان (ملائکې ـ کرام الکاتبين) ځمونږ ليکي مکر ستاسې،

تفسير: حق تعالي په مکه والو اوه کاله قحط مسلّط کړ، کله چې هلاک ته ورنژدې شول؛ نو له ډېرې وېرې يې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم نه د دعا استدعاء وکړه، او وعده يې ورسره وکړه، که دغه عذاب له مونږ څخه لرې شو، نو مونږ به هم ايمان راوړو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت هغه عذاب محو او ورک او د قحط بلا بيخي لرې شوه؛ نو بيا دوی په همغو شرارتونو باندې پيل (شروع) وکړ، او د الله تعالی د آيتونو په تکذيب يې لاس پورې کړ، او د الله تعالی قدرت او رحمت ته يې نظر ونه کړ، بلکه د الله تعالی انعامات يې له ظاهري اسبابو او حيلو او محض بې اصولو خيالاتو او اوهامو په لوري نسبت کړل، نو د هغه جواب يې ورکړ چې: ښه ده، ښه مکر او فريب او حيله بازي وکړئ، مګر په ياد ولرئ چې ستاسې دغه حيله بازي يو په يو ليکله کيږي، او هغه ټول دفتر به د قيامت په ورځ ستاسې په مخ کې کېښود کيږي، بيا کله چې ستاسې هيڅ يوه حيله بازي له پرښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالی د محيط علم څخه به څرنګه خارج پاتې کېدی شې؟ تاسې په خپل مکر او حيله بازی مغرور يئ، حال دا چې د الله تعالی مکر ستاسې له مکره او تدبيره ډېر ژر او سريع الأثر دی.

هُوَ ٱلَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمْ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا۟ بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ ٱلْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم ۖ مَّتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

الله هغه ذات دی چې ګرځوي تاسي (په خپلو پښو يا په سورلۍ) په وچه او په بحر (سمندر په لامبو يا مرکوب)، تر هغه پورې چې سواره شئ په کشتيو کې، او روانه شي (دا بېړۍ) سره له دغو (خلقو چې ناست وي په کې) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د کشتۍ سره) او خوشاله شي په هغه سره؛ نو راشي هغه کشتۍ ته باد سخت (مخالف د مراد جاکړ)، او راشي دوی ته موج (چپې د سمندر) له هر ځايه (او له هر لوري) او وګني دوی دا چې بېشکه دوی احاطه وکړه شوه پر دوی (په موجباتو د هلاک)؛ دعا وکړي وبولي دوی الله (لپاره د نجات خپل) چې خالص کوونکي وي ده ته دين خپل (او وايي): قسم دی که نجات دی راکړ مونږ ته له دې (سختۍ)؛ نو خامخا به شو مونږ هرومرو (لازماً) له شُکر کوونکو. نو هر کله چې نجات ورکړي دوی ته (الله له غرقه او وچې ته راشي)؛ ناڅاپه دوی فساد شرارت کوي په ځمکه

کې په ناحقه سره، ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې جزاء د شرارت ستاسې په نفسونو (ځانونو) ستاسې ده، (اوس کوئ تاسې) عيش د ژوندون لږ خسيس، بيا خاص مونږ ته راتله ستاسې دي (په قيامت کې) نو خبر به در کړو تاسې ته په هغه عمل چې وئ تاسې چې کاوه به مو.

تفسير: ابتداء کې هوا ښه نرمه، او د بېړيو کشتيو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وي، مسافران په کې خاندي، لوبې کوي، او په ډېره آرامی او هوسايۍ سره په کې ناست وي، يو ناڅاپه يو زورور طوفان پيدا شي، او د څلورو خواوو د اوبو غرونه راپورته کړي، او له کشتۍ يا له جهازه سره يې ووهي.

نو کله چې دغه د لوی سيند (بحر) مسافران وپوهيږي، چې له هره لوري د مرګ موجباتو راچاپېر کړي يو، او د تښتېدلو او وتلو هيڅ کومه لار نه ده پاتې؛ نو دوی فرضي او مصنوعي معبودان پرېږدي، او يواځې واحد لوی الله د خپل نجات لپاره رابولي، لکه چې دانسان د اصلي فطرت تقاضا ده، هر کله چې له هر ځيز څخه مايوس شي، نو خاص د الله تعالی بندګي ځان ته غوره کوي، او ډېر پوخ عهد او کلکه وعده وکړي، چې که له مصيبته پاک الله ما ته نجات راکړي؛ نو زه به يې شکر کوونکی تابع او طائع اوسم، او له سره به کُفران لوري ته نه ورځم، او عصيان او طُغيان ته به نه نژدې کېږم، ليکن هر کله چې لږ څه امن او ډاډينه (قلاري) يې ور په برخه شي، او وچې ته يې پښه ورسيږي؛ نو په شرارتونو باندې لاس پورې کړي، او په ملک کې شور، شر، فتنه او فساد اچوي، د لږ څه مدّت لپاره هم په خپل عهد او ايمان ټينګ نه پاتې کيږي.

تنبيه: په دغه آيت کې د اسلام هغو مدعيانو ته لوی عبرت دی، چې د جهاز د طوفاني کېدلو په وخت کې هم د «واحد، احد الله» څخه مخ اړوي، او له غير الله څخه مدد غواړي، او هغوی خپلې مرستې (مدد) ته رابولي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۖ﴾ الآيه ـ يعني ستاسې د شرارتونو وبال پر تاسې لويږي، که څو ورځې مو شرارتونه وکړل، او فرضاً څه دنيوي ګټه (فائده) مو هم حاصله کړه؛ نو د کار په پای (انجام) کې د پاک الله دربار ته ورتګ دی، هلته به ستاسې ټول اعمال ور د مخه کيږي، رب العزت جل جلاله به د هغه سزا درکړي، او تاسې ته به دا درښکاره کوي چې ستاسې اعمال څرنګه وو.

إِنَّمَا مَثَلُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ مِمَّا يَأۡكُلُ ٱلنَّاسُ وَٱلۡأَنۡعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا وَٱزَّيَّنَتۡ وَظَنَّ أَهۡلُهَآ أَنَّهُمۡ قَٰدِرُونَ عَلَيۡهَآ أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا لَيۡلًا أَوۡ نَهَارًا فَجَعَلۡنَٰهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمۡ تَغۡنَ بِٱلۡأَمۡسِۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مثال د دې ژوندون لږ خسيس (په ژر تېرېدلو کې) په شان د اوبو دی چې نازلې کړي دي مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه؛ نو خلط شي په دې اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چې خوري يې بنيادمان (لکه غلې، مېوې، سابه) او چارپايان (لکه انواع د وښو)، تر هغه پورې چې واخيست ځمکې زينت خپل او ښه ښايسته شي (په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو) او ګمان وکړي خاوندان د دې (ځمکې) چې بېشکه دوی قادر دي (په هر شانتې ګټه (فائده) اخيستلو) په دې ځمکه باندې؛ ناڅاپه راشي دې (ځمکې) ته امر (حکم) ځمونږ د شپې يا د ورځې (په خرابۍ د دې غلو او مېوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) ريبلې شوي ګواکې نه وو (دغه کښت په دغې ځمکې کې) پرون، همداسې په تفصيل سره بيانوو مونږ دلائل لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسیر: ځینې د ﴿فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ﴾ معنی د پیداوارو کثرت اخیستی دی، ځکه هر کله چې د ځمکې پیداوار زیات قوي کیږي؛ نو یو جزء یې له بل سره ګډېږي، او یو له بله سره نښلي.

ځینو علماوو د ﴿بِهِ﴾ «باء» د مصاحبت لپاره اخیستې ده، دغسې معنی یې کړې ده، چې د ځمکې زرغونه له اوبو سره ګډ او مرکب کیږي، ځکه چې د نباتاتو غذا ګرځي، د شیخ الهند «رحمه الله تعالی» له صنیع څخه مترشح کیږي، چې له اختلاطه داسې مراد اخیستی دی چې: د ځمکې او اوبو د یو ځای کېدلو څخه هغه نباتات چې راوځي، په هغه کې د انسانو او حیواناتو غذا مخلوطه او ګډه وډه وي، مثلا د غنمو په بوټي کې دانه د بنیادمانو غذا ګرځي، او واښه یې هم د حیواناتو آذوقه کیږي، همداسې په ونو کې هم مېوې او پاڼې وي، چې د دوی خوړونکي هم سره بېل انواع لري، او سره جلا جلا (جدا جدا) دي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا﴾ الآیه - یعنې مختلفو الوانو او اشکالو نباتاتو د ځمکې مخ مزیّن او ښایسته کړی وي، او کښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تیار شوي وي، چې په هغه د هغوی د خاوندانو پوره ډاډینه (تسلي) او اعتماد پیدا شوی وي، چې اوس له هغه څخه د فائدې آخیستلو پوره قوت او نېژه رارسېدلې ده.

﴿أَتَاهَا أَمْرُنَا﴾: الآیه - یعنې ناڅاپه د الله تعالی په حکم د شپې یا د ورځې له مخې کوم آفت (مثلا سخته سیلۍ یا ږلۍ یا ملخ یا نور) ورورسیږي، او علی هذا القیاس دغه آفت هغه زراعت بیخي داسې پنا کړي، ګواکې له سره هلته یوه خاشه نه وه زرغونه شوې، کټ مټ (هوبهو) د همدې په شان د دنیا ژوندون هم مثال لري، اګر که دغه ژوندون ډېر حسین او تروتازه په نظر راشي، تر دې چې بې وقوف خلق د دې په رونق او ښایست باندې مین او مفتون شي، او اصلي حقیقت بیخي هېر کړي، لیکن د هغه زرغونتیا، ښایست، زینت د څو ورځو له مخې دی، چې ډېر ژر د فناء او زوال په لاس نسیاً منسیاً کیږي.

فائده: ﴿لَيْلًا أَوْ نَهَارًا﴾ «په شپه او ورځ کې» یې ښایي د دې لامله فرمایلي وي چې شپه د غفلت وخت وي، او په ورځې کې خلق عموماً ویښ وي، مطلب یې دا دی کله چې د الله تعالی حکم راورسیږي؛ بیا که څوک ویښ وي که اوده، غافل وي که هوښیار؛ هیڅ یو سړی په هیڅ یوه حالت کې د هغه مخه نشي نیولی.

﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ ۲۵

او الله بولي (بندګان خپل) کور د سلامتیا ته (چې جنت دی)، او لاره ښیي هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د هدایت د ده) لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسیر: یعنې د دنیا پر زائل او فاني ژوندون مه نازېږئ، او مه پرې تېر وځئ ! او د دار السلام یعنې د جنت په لوري راشئ ! پاک الله تاسې د سلامتۍ کور ته بولي، او تر هغه ځایه پورې یې د رسېدلو لاره هم درښوولې ده، همغه کور دی چې اوسیدونکي یې لـه هـر راز (قسم) رنځ، غـم، پرېشانی، تکلیف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحیح او سالم پاتې کیږي، او پرښتې پرې سلام آچوي، او پخپله د رب العزّت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تُحفې وررسیږي.

﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ۲۶

لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې؛ نېکه (جزا جنت) او زیات (له اجره هم شته)، او نه به پټوي مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت (رسوایي)، دغه (محسنان) صاحبان د جنت دي، همدوی په دغه جنت کې تل اوسیدونکي دي.

تفسیر: یعني ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) وررسیږي، او له هغه څخه زیات هم ور په برخه کیږي، یعنې د الله تعالی رؤیت (لیدل، دیدار، رزقنا الله تعالی).

د «زیادت» تفسیر په لقاء الله او د الله تعالی په لیدلو سره په څو صحیحه وو احادیثو کې وارد شوی دی، او له ډېرو صحابه وو او تابعینو رضي الله تعالی عنهم أجمعین څخه منقول دي، صهیب رضي الله تعالی عنه وایي چې: «رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه آیت ولوست، او ویې فرمایل: «کله چې ګرد جنتیان په جنت او ټول دوزخیان په دوزخ کې داخل شي؛ نو یو غږ کوونکی به غږ وکړي: «ای جنتیانو ! ستاسې لپاره د الله تعالی یوه وعده باقي ده، چې هغه اوس پوره کېدونکي ده»، جنتیان به وایي چې: «هغه څه شی دی؟ آیا پاک الله په خپل فضل سره څمونږ د حسناتو پانګه نه ده درنه کړې؟ آیا څمونږ مخونه یې سپین او نوراني کړي نه دي؟ آیا ده مونږ له دوزخه نه یو ژغورلي (بچ کړي)؟ او جنت غونډې یو لوی مقام ته یې نه یو داخل کړي؟» دلته د دوی له منځه به پرده لرې کړل شي، او جنتیان به د الله تعالی په لوري نظر وکړي؛ نو قسم په الله چې د الله تعالی له هر قسم ورکړیو شویو نعمتونو څخه جنتیانو ته د الله تعالی لیدل به زیات محبوب او مطلوب وي»، او د دې په اندازه به بل هیڅ شی د دوی په سترګو کې ښه نه ورځي، او د دوی سترګې به نه یخوي، او نه یې رڼوي، پاک الله مو دې خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزي کړي، او سترګې مو دې روښې او زړونه مو دې پرې خوښ کړي، آمین ثم آمین.

﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ﴾ الآیه - یعني د عرصات په محشر کې همغسې چې د فجّارو کفارو پر مخونو سخت ذلت، ظلمت، خواری او رسوایي ښې او آثار به ښکاري، بالمقابل د هغه به د جنتیانو څېرې ډېرې نوراني، ښایسته او رونقدارې وي، او بیخي د ملاحت او صباحت څخه به ډکې وي.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ مَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

او هغه کسان چې کسب یې کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدۍ (د دوی) په قدر د بدۍ ده، او پټوي به دوی لره ذلت (رسوایي)، نه به وي دوی ته له (عذابه د) الله هیڅ ساتونکی، ګواکې پټ کړی شوي دي مخونه د دوی په قطعو (ټوټو) د شپې سره حال دا چې تک تور به وي، دغه (مسیئان) صاحبان د اور دي، همدوی په دغه دوزخ کې تل اوسېدونکي دي.

تفسیر: یعني له بدۍ څخه به یې سزا زیاته نه وي.

﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ یعني: د دوی څېرې به دومره توره تیاره وي؛ ګواکې د تورې تیارې شپې توروالی د دوی په مخونو باندې لګېدلی دی، پاک الله مو دې له دغه مخ توروالي او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي. !

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ ۚ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ ۖ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُم مَّا كُنتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې راجمع به کړو دا خلق ټول، بیا به ووایو هغو کسانو ته چې شرک یې کړی دی: (ټینګ ودرېږئ) په ځایونو خپلو کې تاسې او (هم) شریکان ستاسې، نو بیلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کې، او وبه وایي شریکان د دوی (دوی ته) چې: نه وئ تاسې چې خاص مونږ لره به مو عبادت کولو.

تفسیر: یعنې هغو کسانو چې پخپل خیال کې د الله تعالی لپاره شریکان درولي وو، یا ځینو ته یې د الله ځامن او لوڼې ویل، مثلا مسیح علیه السلام چې د نصاراوو په نزد «ابن الله» بلکه «عین الله» وو، یا «ملائکة الله» یا «أحبار» یا «رهبان» چې دوی ته هم له یوه حیثیته د الوهیت منصب ورکړی شوی وو، یا اصنام او اوثان چې د مکې مشرکانو پر دوی هم د الوهیت اختیارات تر یوې اندازې پورې تقسیم کړي وو، او هغه څوک چې د قبرونو عبادت کوي؛ په دې ګمان چې اولیاء کرام ځمونږ د الله تعالی په نزد شفاعتګران دي؛ نو دغو ګردو ته به پخپلو ځایونو کې حسب المراتب د دربدلو حکم وشي.

فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغٰفِلِيْنَ ﴿۲۹﴾

نو کافي (بس) دی الله شاهد په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې کې؛ بېشکه شان دا دی چې: وو مونږ له عبادت ستاسې خامخا بې خبران.

تفسیر: یعنې په دې دقّت کې به عجیبه پرېشاني او نفسي نفسي (ځان ځاني) وي، د عابدینو او معبودینو په منځ کې به بیلتون لوېږي، او د اوهامو او خیالاتو هغه مزي چې پخپل خیال سره یې سم په دنیا کې تړلي وو؛ هغه ټول به شلیږي، په دغه هولناك وخت کې کله چې مشرکینو د خپلو دغو فرضي معبودانو ځنې ډېر زیات توقعات (هیلې) درلودلې، هغوی به په ښکاره ډول سره جواب ورکړي، چې تاسې له مونږ سره څه تعلق لرئ؟، تاسې دروغ وایئ چې مونږ د دوی عبادت کولو، تاسې سم له خپلې عقیدې سره د هغو شیانو عبادت چې کولو او د هغو لپاره مو د الوهیت هغه صفات تجویزول چې په دوی کې له سره موجود نه وو؛ نو په حقیقت کې هغه بندګي د «مسیح» یا د «ملائکو» عبادت نه ګڼله شي، او نه دغه عبادت په واقع سره د بې روحو بتانو دی، بلکه تاسو د خپل خیال او وهم یا د لعین شیطان عبادت کولو، او هغه به مو پرښتې یا کوم نبي یا کوم ولي یا کومې ځېږې یا نورو ته منسوبوو، پاك الله شاهد دی چې ځمونږ په خوښه یا رضا او اذن تاسې دغه حرکت نه دی کړی، مونږ نه وو خبر چې تاسې د خپل انتهایي حماقت او سفاهت او ناپوهی لامله مونږ د الله تعالی په مقابل کې معبودان دروئ.

هُنَالِكَ تَبْلُوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّآ اَسْلَفَتْ وَرُدُّوْٓا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۳۰﴾

په دغه ځای کې به ښکاره ومومي هر یو نفس جزا د هغه عمل چې پخوا یې لیږلی دی، او بېرته به بوتلل شي دوی الله ته چې مولی د دوی دی حق (او واقعي واکدار د دوی دی)، او ورك به شي له دوی نه هغه دروغ چې وو دوی چې جوړول به یې (له شفاعت د بُتانو او نورو معبودانو).

تفسیر: یعنې ټول دروغ او بې اصله توهمات به بیخي له منځه ورك شي، او هر څوك به په رأي العین ګوري چې پرته (علاوه) له هغه حقیقي مالك څخه د بل په لوري د رجوع کولو ځای نشته، او د هر یوه سړي به د خپلو ښو او بدو په اندازه کولو باندې علم ورسیږي، چې هغه څومره وزن او اندازه لري.

قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَّمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُّخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُّدَبِّرُ الْاَمْرَ ؕ فَسَيَقُوْلُوْنَ اللّٰهُ ۚ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۳۱﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) څوك رزق درکوي تاسې ته له جانبه د آسمانه (لکه په باران) او له ځمکې (لکه په نباتاتو)؟ بلکه آیا څوك دی چې مالك دی د (پیدا کولو د) غوږونو او د سترګو؟ او څوك دی چې راوباسي ژوندی (لکه بچی، مؤمن، عالم، کښت) له مړي (له هګۍ،

كافر، جاهل، دانه)؟ او راوباسي مړى (لکه نطفه) له ژوندي (لکه حيوان)؟ او څوک دى هغه چې تدبير کوي (د هر کار په منځ د خلقو کې)؟ نو ژر به ووايي دوى (چې هغه) الله دى، نو ووايه (اى محمده ! دوى ته !) نو آيا نه ويريږئ تاسې (له عذابه د الله).

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ﴿۳۲﴾

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله رب ستاسې دى حق، نو څه شى دي وروسته له حقه مگر گمراهي، نو کوم خوا ته گرځولى شئ تاسې (له حقه، سره د قيام د برهان په حقانيت د اسلام).

تفسير: مشرکينو به هم اعتراف کولو چې دغه کليه امور او عظيم الشأن کار ما سوا د الله تعالى څخه بل هيڅوک يې نشي کولى، نو ځکه يې وفرمايل: کله چې اصلي خالق او مالك او د تمام عالم مدبّر تاسې هم دغه پاك الله گڼئ؛ بيا نو ولې نه ويرېږئ چې ما سوا د دغه الله څخه نور خپل معبود وگرځوئ؟، وروسته د هغه د اقرار کولو څخه چېرې ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته گرځئ، کله چې په رښتيا سره همغه ذات واحد احد الله دى؛ وروسته له رښتيا څخه پر ته (علاوه) له دروغو بل شى نه دى پاتې.

كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ فَسَقُوْٓا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۳۳﴾

همداسې (لکه چې ربوبيت لايق دى الله ته) لايق شو حکم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چې نافرمانه دي د الله تعالى له حکم نه (په سبب د دې) چې دوى ايمان نه راوړي.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۳۴﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا شته له دې شريکانو ستاسې هغه څوک چې پيدا کړي دى خلق په اول کې، بيا ژوندي کړي دوى (پس له مرگه)؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله اول پيدا کوي خلق بيا ژوندي کوي يې (وروسته له مرگه)؛ نو کوم لوري ته اړول کېږئ تاسې (له سمې لارې، چپې ته)؟.

تفسير: تر دې ځايه پورې د «مبدأ» ثبوت وو، اوس د «معاد» ذکر دى، يعنې کله مو چې اعتراف وکړ، چې د ځمکې او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حيات او د ټولو پيدا کوونکى او اداره کوونکى هم دغه پاك الله دى؛ نو ظاهر دي چې د مخلوقاتو بيا پيدا کول او وروسته له مرگه بيا ژوندي کول او د دوى اعاده هم د همغه فعل کېدى شي، بيا د انبياوو عليهم السلام په ژبو کله چې دوى پخپله د هغه د اعاده کولو خبر ورکوي، د هغه په تسليم څه عذر شته؟

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ ۚ اَفَمَنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُّتَّبَعَ اَمَّنْ لَّا يَهِدِّيْٓ اِلَّآ اَنْ يُّهْدٰى ۚ فَمَا لَكُمْ ۟ كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿۳۵﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې آيا شته له دې شريکانو ستاسې هغه څوک چې لاره وښيي حق ته؟ (بيا هم) ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله لاره ښيي حق ته، آيا نو هغه څوک چې لاره ښيي حق ته ډېر لايق دى د دې چې متابعت يې وکړى شي؟ او که هغه چې (پخپله هم) لاره نشي موندلى؟ مگر چې ده ته لاره وښوولى شي، نو څه باعث دى تاسې لره، څرنگه حکم کوئ؟.

تفسیر: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کې د هدایت د واسطو او وسائلو ذکر دی، یعني همغسې چې ړومبنی پیدا کوونکی او وروستنی ژوندی کوونکی همغه یو الله تعالی دی او بل څوک نه دی؛ نو همدغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحیح او رښتیا لار ښوونکی دی، نه بل څوک، او په مخلوقات کې: لوی دی که وړوکی؛ ټول د ده لارښوونې ته محتاج دي، د ده پر هدایت او لار ښوونه باندې ښایي چې ټول لاړ شي.

باطل معبود په څه حساب کی دی چې چاته لار ښوونه وکړي؟ آیا دی پخپله بې د بل چا له هدایته او مرستې (مدد) او لاس نیولو یو پل هم واخیستی شي؟ نو څکه د ده لارښوونه د بندګانو په حق کې د قبول قابله او وړ نه ده، چې ګوندې الله تعالی بې واسطې د هغو لارښوونه کړي وي، بیا دا څومره بې انصافي ده، چې انسان هغه مطلق هادي پرېږدي، او د دغو باطلو او کمزورو معاونینو او لار ښوونکو پسې لوېږي، او د همدوی اسره او هیله (امید) ونیسي.

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او نه کوي متابعت اکثر د دوی مګر د ګمان (اټکل)، بېشکه ګمان (اټکل) نه بې پروا کوي (هیڅوک) له حقه د هیڅ څیز، بېشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چې کوي (یې) دوی (نو جزا به ورکړي).

تفسیر: کله چې معلوم شو چې «مبدي» او «معید» او «هادي» همغه الله تعالی دی؛ نو د هغه په خلاف د شرک د لارې غوره کوونکو ته فکر کول پکار دي، چې د دوی په لاس کې کوم دلیل او برهان شته؟ چې د هغه په بناء د «توحید» قویم او قدیم مسلک پرېږدي او د ګمراهی او ضلالت په کوهي کې ځانونه اچوي، رښتیا خبره خو دا ده: چې د دوی سره پرته له ظنونو او اوهامو او چټي او مهملو خبرو څخه بل هیڅ دلیل او برهان نشته، نو د اټکل غشی د حق او صداقت په بحث کې څه کار ورکولی شي؟.

وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسې فصاحته، بلاغته او اعجازه) چې په دروغو جوړ کړ شي غیر له الله نه، ولیکن دی تصدیق (رښتینی) کوونکی د هغه (کتاب) چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او دی تفصیل کوونکی د هغه څه چې لیکلي شوي دي (پر تاسو)، نشته هیڅ شک په ده کې (چې راغلی دی) له لوري د رب د عالمیانو.

تفسیر: د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانین او معجز او محیر العقول فصاحت او بلاغت او جزالت باندې له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندېږي چې: دغه پاک قرآن بېشکه همداسې یو کتاب دی، چې د پاک قدوس الله له لوري نازل شوی دی، او د ما سوا الله څخه بل هیڅوک داسې یو معظم کتاب نشي راوړاندې کولی.

پوره قرآن دې خو پخپل ځای پاتې وي، د هغه د یوه سورت له مثل راوړلو څخه هم ټول انسانان او پیریان عاجزان او ناتوان دي، لکه چې وروسته راځي: (او نه دی دا قرآن چې لولي یې محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په تاسې داسې چې جوړ کړی شي د ځانه، بلکه هیڅوک یې نشي ویلی د ځانه غیر له الله تعالی نه، یعني داسې نه ښایي چې دا کلام د بشر وي، ولیکن رالېږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصدیق د هر هغه کتاب چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او په صدق یې هر څوک قایل دي، چې تورات او انجیل او زبور دی، او له دغو سره سم او مطابق دی، د دین په اصولو کې ډېر تعجب دی چې هغه حق شو او دغه نشو، بلکه د لوی قرآن کلام الاهیتوب له دې نه

ظاهر دی، چې د ګردو پخوانیو آسماني کتابونو مصدّق او د هغو د اصلي مضامینو حفاظت او د هغو د پخوانیو ویلو صداقت په علانیه ډول سره کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

بلکه آیا وایي دوی چې (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه (قرآن)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې؛ نو راوړئ یو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کې) او راوبولئ تاسې هغه څوک چې ستاسې له لاسه کیږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغه دعوی د افتراء کې).

تفسیر: یعني که ما دغه قرآن جوړ کړی وي؛ نو تاسې هم چې ما غوندې بشر یئ، ګرد سره راټول شئ، او د ده د یوه سورت پشان یو سورت راجوړ کړئ ! کـه د تمام جهان لیکونکي او لوستونکي او امیان سره راغونډ شي، او یو وړوکی سورت لکه قرآن غوندې راوړاندې کړي؛ نو وپوهېږئ چې قرآن عظیم الشأن هم د کوم یوه بشر کلام دی، چې د هغه مثال نور خلق جوړولی شي، مګر دغه خبره محاله ده چې تر أبد الآباد پورې کوم مخلوق داسې حوصله وکړی شي، او د قرآنکریم پرله پسې همغه دعـوی ده، چې زه د الله قدوس کلام یم، او همغسې چې د الله تعالی د ځمکې په شان بله ځمکه او د الله تعالی د لمر او د الله تعالی د آسمان په شان بل آسمان له پیدا کولو څخه ټول جهان عاجز او حیران دی، همغسې د الله تعالی د قرآن په شان د بل بیان یا قرآن د اتیان څخه هم ټول جهان عاجز او حیران دی.

﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائیل سورت (۸۸) آیت (۱۰) رکوع) پر دغې مسئلې مو په هغې رسالې کې چې په (اعجاز القرآن) سره موسومه ده؛ په زړه پورې خبرې کړي دي، شایقین دې هغه ووایي.

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

بلکه نسبت د دروغو یې وکړ په هغه قرآن چې پوره نه وو رسېدلی دوی په علم د هغه، او نه وو راغلی دوی ته معنی او حقیقت د دې قرآن، همداسې تکذیب کړی وو (د خپلو انبیاوو) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه، نو وګوره ته چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تکذیب کوونکو د انبیاوو).

تفسیر: یعني پاک قرآن ته «مفتري» ویل د پوه او عقل کار نه، بلکه محض د ناپوهی، جهل، سفاهت او قلّت تدبر له جهته دی، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه ورکوي، چې په سړه سینه او قرار زړه د قرآن په حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وکړي !.

ځینو مفسرینو د «تأویل» معنی په «تفسیر» سره کړې ده، یعنې د پاک قرآن مطالب د دوی په دماغو کې په پوره ډول سره نه دي لویدلي، او ځینې له هغه قرآني وړاندوینې مرادوي، یعنې د تکذیب یوه وجه د ځینو ناپوهانو او ساده کسانو په حق کې دا هم ده، چې د مستقبل په نسبت هغه اخبار چې پاک قرآن ورکړي دي، د هغو وقوع تر نن پورې نه ده شوې، نو ځکه دوی منتظر دي، چې د هغو ظهور به کله کیږي، مګر لږ فکر کول په کار دي، چې دغه د تکذیب سبب څرنګه کېدی شي؟ .

وَمِنۡهُم مَّن يُؤۡمِنُ بِهِۦ وَمِنۡهُم مَّن لَّا يُؤۡمِنُ بِهِۦۚ وَرَبُّكَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿٤٠﴾

او ځيني له دې (مکذبانو) هغه دي چې ايمان راوړي پر دغه (قرآن) او ځيني له دوی نه هغه دي چې ايمان نه راوړي په دغه (قرآن)، او رب ستا ښه عالم دی پر (حال د) مفسدانو.

تفسير: يعنې وروسته له دې نه له دوی څخې ځيني کسان مسلمان کېدونکي دي، له هغو څخه تاسې ستر ګې واړوئ ! باقي هغه کسان چې پر خپلو شرارتونو قايم پاتې کيږي؛ پاک الله پر هغو ټولو عالم دی، او په مناسبو موقعو کې به هغوی ته مناسبه سزا ورکوي.

وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمۡ عَمَلُكُمۡۖ أَنتُم بَرِيٓـُٔونَ مِمَّآ أَعۡمَلُ وَأَنَا۠ بَرِيٓءٞ مِّمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٤١﴾

او که تکذيب وکړي دوی ستا؛ نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) ماته (جزا د) عمل څما ده، او تاسې ته (جزا د) عمل ستاسې ده، تاسې بېزاره يئ له هغه کار چې کوم يې زه، او زه هم بېزاره يم له هغه کارونو چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعنې که د داسې دلائلو او براهينو د اورېدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسې تکذيب وکړي؛ نو تاسې ووايئ چې: ما خو خپل فرض اداء کړی دی، مګر که تاسې سره له پوهولو هم نه پوهېږئ؛ نو اوس څمونږ او ستاسې لاره بېله ده، تاسې د خپل عمل ذمه وار يئ، او زه د خپل عمل، هر څا ته به د ده د عمل ثمره ور په برخه کيږي.

وَمِنۡهُم مَّن يَسۡتَمِعُونَ إِلَيۡكَۚ أَفَأَنتَ تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ وَلَوۡ كَانُواْ لَا يَعۡقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنۡهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيۡكَۚ أَفَأَنتَ
تَهۡدِي ٱلۡعُمۡيَ وَلَوۡ كَانُواْ لَا يُبۡصِرُونَ ﴿٤٣﴾

او ځيني له دې کفارو هغه کسان دي چې غوږونه نيسي تا ته (تمسخراً يا ظاهراً)، آيا نو ته اورول کولی شې کاڼه ته؟ (بلکه نشې کولی) او اګر که وي دوی چې هيڅ عقل هم نه لري، (سمع او عقل يې دواړه ورک وي). او ځيني له دوی هغه دي چې ګوري تاته (د سر په ستر ګو)، آيا نو ته به لاره وښيې ړندو ته؟ او اګر که وي دوی چې هيڅ بصيرت (او پوه) نه لري (يعنې نه يې شې پوهولی).

تفسير: ځيني خلق اګر که په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارک کلام آوري، او د دوی معجزات او کمالات ګوري، مګر هغه اورېدل او ليدل نافع دي چې د زړه په غوږونو او د زړه په ستر ګو سره وي، دا ستاسې په اختيار کې نه ده؛ چې کڼو زړونو او کڼو غوږونو ته خبره واوروې، په دې حال کې چې دوی د زيات کاڼه توب لامله قطعاً په حق کلام باندې نشي پوهېدی، يا ړندو زړونو ته د حق لار وښوولی شې؛ کله چې په دوی کې د بصيرت ماده نشته.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظۡلِمُ ٱلنَّاسَ شَيۡـٔٗا وَلَٰكِنَّ ٱلنَّاسَ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿٤٤﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم پر خلقو هيڅ قدر، وليکن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم کوي (چې خپل عقل او حس په ملاهيو کې په کار آچوي).

وَيَوۡمَ يَحۡشُرُهُمۡ كَأَن لَّمۡ يَلۡبَثُوٓاْ إِلَّا سَاعَةٗ مِّنَ ٱلنَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيۡنَهُمۡۚ قَدۡ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِلِقَآءِ
ٱللَّهِ وَمَا كَانُواْ مُهۡتَدِينَ ﴿٤٥﴾

او هغه ورځ چې (پس له مرګه الله) راجمع کړي کفّار حال دا لکه چې نه وو تېر کړی دوی (په دنيا يا په قبر کې) مګر په قدر د يوه ساعت له ورځې؛ پېژني به دوی يو تر بله پخپلو منځونو کې (په دغې ورځې کې)، په تحقيق زيانمن شوي دي هغه کسان چې تکذيب يې کړی دی د ملاقات د الله، او نه وو دوی سمه صافه لاره موندونکي.

تفسير: يعنې د محشر د هولناکو اهوالو او حوادثو د ليدلو څخه د ټول عمر، عيش، عشرت، آرامتيا او هوسايي دومره حقيره او قليله په نظر ورځي، چې ګواکې په دنيا کې يې د يوه ګړی څخه زياته هستوګنه نه وي کړي، او افسوس به کوي چې ټول عمر مې څومره په فضول او بېکاره تېر شوی دی، لکه چې سړی يوه ګړی يا دوه ګړی همداسې په چټې او چپو خبرو کې تېروي، او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د ليدلو څخه داسې خيال کوي، چې ګواکې په دنيا کې دومره زيات نه دی پاتې شوی، او دغه وېروونکی وخت يو ناڅاپه رارسېدلی دی، هلته تش يو ساعت يا دوه ساعته پاتې شوي يم، او دغه دی چې سمدلاسه دلته رسېدلی او په دغو تکليفونو کې اخته شوی يم، کاشکې د هغه ځای د قيام مدت مې لږ څه ډېر وی، او دغې بدې ورځې ته دغسې ژر نه وی رسېدلی، ځينې مفسرين وايي چې: د برزخ (قبر) هستېدلو مدت به ورته لکه يوه ګړی ښکاري، والله أعلم.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

او يا خو به وښيو خامخا تاته ځينې له هغه عذاب چې وعده يې کوو له دوی سره، او يا به وفات کړو تا (پخوا له تعذيب د دوی)؛ نو خاص مونږ ته بيا راتله د دوی دي، بيا نو الله شاهد دی په هغو کارونو چې کوي يې دوی (نو د دوی تعذيب به تاته دروښيو په آخرت کې).

تفسير: يعنې هغه وعدې چې مونږ د کفارو د عذاب ورکولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو کړي دي، لکه د «بدر» او نور مظفريت يا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي؛ نو بنا پر دغه که ستاسې په حضور کې د هغو ظهور رانشي، په هر صورت دغه (وعدې) يقيني دي؛ چې هغه به ټولې پوره کېدونکې وي، که بنا پر کوم مصلحت کفارو ته په دنيا کې سزا ورنه کړه شي؛ نو په آخرت کې به وررسيږي، څمونږ له لاسه دوی نجات نشي موندلی، او نه تښتېدلی شي.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او لپاره د هر امت يو رسول دی، نو کله چې را به غی (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه)؛ نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کې په انصاف سره (چې رسول او مؤمنانو نجات ومونده او مکذبين هلاکېدل) حال دا چې دوی به مظلومان نه وو (په دغه تعذيب کې).

تفسير: پخوا له دې نه د دې امت او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ذکر وو، اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه راښيي، چې هر جماعت او هرې فرقې ته د الله تعالی پيغام رسونکی رسول (استازی) ورلېږلي شوي دي، تر څو د الله تعالی حجّت تمام شي، د حجّت د اتمامه څخه پخوا هيڅا ته عذاب نه ورکولی کيږي، خلق عمل لا له پخوا څخه کوي، مګر په دنيا کې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسېدلو او د حجّت له اتمامه ورکوله شي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وايي دوی (په مسخرو يا په استبعاد) کله به وي دغه وعده که يئ تاسې صادقان (په دغه وعده کې؛ نو رايې ولئ).

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِىْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ؕ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۴۹﴾

ووايه (اى محمده !) نه يم مالك لپاره د ځان خپل (د دفع كولو) د ضرر او نه (د رسولو) د نفعي مګر د هغې (نفعي او ضرر) چې اراده وفرمايي الله، لپاره د هر امت يوه نېټه ده (د هلاك)، كله چې راشي هغه اجل (نېټه د مرګ) د دوی؛ نو نه به وروستی كېږي دوی (د دغې نېټې خپلې نه) يو ساعت او نه ړومبی كېږي دوی.

تفسير: يعني د عذابونو او نورو درلېږل د الله تعالى كار دی، او هغه ځما په قبضه او اختيار كې نه دی، زه خو د خپلې نفعې يواځې دومره مالك يم، چې هومره د الله تعالى اراده وي، نو بيا پر نورو د نېكۍ يا د بدۍ د وارد كولو مستقل اختيار ماته له كومه شو؟ د هر قوم لپاره يو مدّت او ميعاد د الله تعالى په علم كې مقرر دی، كله چې هغه ميعاد پوره شي؛ نو هغه وقت به ورسيږي، د بڼو د يوه رپ په اندازه تخلف په كې نه كيږي.

الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسې ته هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، هغه وقت چې د الله تعالى په علم كې غوټه او ټاكلی (مقرر) او معين شوی دی، هغه يوه دقيقه نه وړاندې او نه وروسته كيږي، او پوره په همغه وقت كې رسېدونكی او ورځكېدونكی دی.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُهٗ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۵۰﴾

ووايه (اى محمده ! دوی ته چې) آيا وينئ تاسې (يعني خبر راكړئ ماته) كه راشي تاسو ته عذاب د الله د شپې يا د ورځې؛ نو څه به وي هغه (عذاب) چې په جلتی سره غوښت له هغه نه مجرمانو (كافرانو)؟. (يا) نو څه به وكړي پخوا له هغه څخه مجرمان (ګناهګاران). (يا) نو څه دی هغه (عذاب) چې تلوار كوي په راتلو د هغه مجرمان (كافران).

تفسير: يعني كه د شپې اوده وي، يا د ورځې كله چې په دنيوي كارونو كې لګيا وئ، كه يو ناڅاپه د الله تعالى عذاب يې ونيسي؛ نو كه مجرم په دغه صورت كې جلتي هم وكړي؛ نو څرنګه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وكړی شي؟ كله چې خپل ځان نشي ژغورلی (بچ كولی)؛ نو بيا د وخت د پوښتنې كولو څخه څه فائده وررسيږي؟.

اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ؕ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿۵۱﴾

آيا كله چې واقع شي (دغه عذاب) نو ايمان به راوړئ تاسې په هغه، (الله فرمايي): آيا اوس (ايمان راوړئ چې عذاب نازل شو) حال دا چې په تحقيق وئ تاسې چې په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتي كوله.

تفسير: يعني د عذاب دغه ژر غوښتنه د دې لپاره كوي چې هغوی د عذاب په نزول نه دي متيقن، كه دوی په دغه وخت كې متيقن كېدل؛ نو فائده يې ورته رسوله، او د خپل نجات لپاره به يې كوښښ كولو، كه د عذاب د راتګ څخه وروسته يې يقين راشي؛ نو څه فائده به ور ورسيږي؟ په دغه وخت كې به د الله تعالى لوري ويل كيږي، چې ښه اوس خو تاسې قائلان شوئ، حال دا چې پخوا مو دغه دروغ بلل، ځكه چې تقاضا كول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو كولو په نيت وو، كه نه دغه وخت د اقرار كولو څخه هيڅ يوه فائده به در ونه رسيږي.

﴿ فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشْرِكِيْنَ ﴿۸۴﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا ؕ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ فِيْ عِبَادِهٖ ۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۴ - ۸۵) آيت (۹) ركوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

بيا به وويل شي هغو كسانو ته چې ظلم يې كړى وي: وڅكئ عذاب (دائم) د همېشگى، آيا سزا به دركولى شي تاسې ته (دركولى به نشي) مگر په سبب د هغه شرك او تكذيب چې وئ تاسې چې كول به مو، (يا) نه دركولى شي جزاء مگر په سبب د هغې چې وئ تاسې چې كول به مو (چې هغه شرك او تكذيب ستاسو دى).

وَيَسْتَنۢبِـُٔونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

او پوښتنه كوي له تا نه چې آيا حق دى دا (قرآن يا دعوى د نبوّت يا عذاب؟ كه مسخرې كوې؟) ووايه (اى محمده ! دوى ته) هو ! قسم دې وي ځما په رب خپل چې بېشكه دغه خامخا حق دى، او نه يئ تاسې عاجزوونكي (د الله چې له عذابه يې ځان خلاص كړئ).

تفسير: يعني د غفلت په نشه كې بې سده شوي په تعجب سره پوښتنه كوي چې: آيا دغه خبره رښتيا ده چې مونږ ورروسته له مرګه بيا ژوندي كيږو؟ او د دائمي عذاب خوند به وڅكو؟ آيا په رښتيا سره ورروسته له بځركي كېدلو او له خاورو سره ګډېدلو به بيا له نوي ژوند سره ژوندي كيږو؟، (اى محمده !) تاسو وفرمايئ دوى ته چې دا څه د تعجب خبره ده؟ ! دغه پېښه خو هرومرو باليقين كېدونكې ده، ستاسې ګډ كېدل په خاوره كې او بځركي بځركي كېدل الله تعالى له دغه څخه نه شي عاجزولى چې د پخوا په شان بيا تاسې همغسې پيدا كړي او د شرارتونو خوند دروڅكوي.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

او كه بېشكه (مملوك شي) لپاره د هر نفس چې ظلم يې كړى وي (پخپل ځان باندې په كفر او شرك سره) ټول هغه چې دي په ځمكه كې؛ نو خامخا به فديه وركړي دغه نفس په دغه (هر څه سره؛ له عذابه) او وبه مومي دوى (په زړونو خپلو كې - په ترك د ايمان) پښېماني كله چې ووينې عذاب او فيصله به وكړه شي په منځ د دوى كې په انصاف او حال دا چې دوى به مظلومان نه وي.

تفسير: يعني كه فرضاً د ځمكې د مخ ټولې خزانې د ده په قبضه كې وي؛ نو كوښښ به وكړي چې هغه ټول وركړي، او د الله تعالى له عذابه ځان وژغوري (بچ كړي)، (كله چې دوى لره مالكيت د ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ نشته؛ نو فديه وركول هم نشته، او له عذابه هم نجات نه نومي، او ښكاره به كړي دوى پښېماني يا پټه به يې كړي، او وبه مومي دوى په زړونو خپلو كې پښېماني په ترك د ايمان سره، او دا ځكه چې دا لفظ د «أسروا» له اضدادو څخه دى، نو ځكه اطلاق يې پر دواړو صحيح دى، يعنې او بيا به مومي دوى په زړونو خپلو كې درد او پښېماني او) پخپلو حركاتو به پښېمانيږي، او غواړي به چې نور خلق د دوى پر دغې پښېمانۍ خبر نشي، مگر بالآخر بې اختياره به هغه ښكاره كوي، او په هغه وخت كې به ووايي: ﴿يَحَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ اللَّهِ﴾ ﴿يَوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشكه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو او په ځمكه كې دي (سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً وخلقاً وعبيداً)، واورئ خبردار شئ ! چې بېشكه وعده د الله حقه ده، وليكن زيات له خلقو (چې كفّار دي) نه پوهيږي.

تفسیر: یعنې په ټول جهان کې یوازې د پاك الله حکومت دی، او د عدل او انصاف اجراءات کیږي، او هیڅ مجرم به ترې ونشي تښتېدی، او نه هیڅ یو مجرم به په رشوت او بډې ورکولو خپل ځان ژغورلی (بچ کولی) شي.

﴿هُوَ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ۝٥٦﴾

همدغه (الله) ژوندي کول او مړه کول کوي، او همده ته بیا بیولي کېږئ (په قیامت کې لپاره د جزا).

تفسیر: کله چې ژوندي کول او مړه کول دالله تعالی فعل او کار دی، نو د دوهم ځلي ژوندي کول به ورته څه اشکال ولري؟.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ۝٥٧﴾

ای خلقو! په تحقیق راغلې ده تاسې ته موعظه (پند) له جانبه د رب ستاسې او شفاء (دارو) لپاره د هغو (ټولو روحاني امراضو) چې دي په سینو (د خلقو کې د جهالت) او هدایت او رحمت دی لپاره د مؤمنینو.

تفسیر: دغه ټول د قرآنکریم صفات دي، «قرآن عظیم» له اوله تر آخره پورې داسې پند دی؛ چې خلق له مضرو او مهلکو خبرو څنې ژغوري (بچ کوي)، د زړونو د روحاني رنځورۍ لپاره د شفاء نسخه ده، د وصول الی الله او د الله تعالی د رضا لپاره ښوونکی دی، او خپل قبلوونکی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی د رحمت وړ او مستحق ګرځوي، د ځینو محققینو په نزد په دغه آیت کې د انساني نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده، یعنې هر هغه سړی چې قرآن کریم باندې متمسک شي، په دغو ټولو مراتبو باندې کامیابېدی شي:

(۱): خپل ځان د نالایقو افعالو څخه د پاکولو په لوري، د ﴿مَّوۡعِظَةٞ﴾ په لفظ کې اشاره ده.

(۲): خپل باطن د فاسده وو عقائدو او ردیئه وو ملکاتو څخه تش کول، له ﴿وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ﴾ څخه مفهومیږي.

(۳): خپل نفس په حقه وو عقائدو او فاضله وو اخلاقو سره ښایسته کول، چې د هغه لپاره د ﴿وَهُدٗى﴾ لفظ زیات مناسب دی.

(۴): د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته الله تعالی جل جلاله د رحمت انوار پر نفس فیض کېدل، چې د ﴿وَرَحۡمَةٞ﴾ د لفظ مدلول دی.

﴿قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ هُوَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ۝٥٨﴾

ووایه (ای محمده! مؤمنانو ته) په فضل د الله سره او په رحمت د الله سره؛ نو په همدغه (فضل او رحمت) دې خوشاله شي مؤمنان، (ځکه چې) دغه (فضل او رحمت) ډېر غوره دی له هغو مالونو چې جمع کوي (یې) دوی.

تفسیر: یعنې ووایه ای محمده! مؤمنانو ته چې خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالی سره چې په تاسې دی، چې هغه قرآنکریم یا خلود دی، یا لقاء او رضاء د الله تعالی ده، او په رحمت (او مهرباني) د الله تعالی سره چې پر تاسې دی، او هغه رحمت محمد رسول الله یا توفیق یا عصمت یا نجات دی، پس ښایي په دې رالېږلې شویو دې خوشاله شي دوی، ځکه چې دنیوي مال او متاع لره هیڅ بقاء او وفاء نشته.

قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾

ووايه آيا وينئ تاسې (يعني خبر راکړئ ماته د) هغه څيز چې نازل کړی دی الله تاسو ته له رزق څخه، نو ګرځولی دی تاسې له دغه رزق څخه (ځيني) حرام او (ځيني) حلال، ووايه (ای محمده ! دوی ته): آيا الله اذن کړی دی تاسې ته (په دغه تحليل او تحريم کې، نه) بلکه په الله پورې دروغ تړئ تاسې (له ځانه).

تفسير: يعني پاک قرآن چې د نصيحت، شفاء هدايت او رحمت په صورت رانازل شوی دی، همغه د استناد او تمسّک کولو وړ او لايق دی، د الله تعالى د احکامو معرفت او د حلالو او حرامو تميز په همدغه سره کېدی شي، دغه بابيزه (خوشې) خبرې او واهيات دي، چې الله تعالى ستاسې د انتفاع لپاره هر قسم روزي پيدا کړې ده، بيا تاسې تش پخپلو آراوو او أهواوو په هغو کې يو شی حلال او بل شی حرام دروئ، آيا تاسې د دې خبرې څه حق لرئ چې پخپل سر او له خپله ځانه د تحليلولو او تحريمولو په نسبت فيصلې کوئ؟ آيا تاسې د داسې خبرو کولو جرأت کولی شئ؛ چې الله تعالى داسې حکم مونږ ته راکړی دی؟ يا همداسې له خپله ځانه پر الله تعالى دروغ تړئ؟ په وروستنې آيت کې يې په صاف ډول سره اشاره فرمايلې ده، چې دغه پرته له افتراء على الله بل هيڅ شی نه ده.

تنبيه: د هغو شيانو مفصله تذکره چې دوی هغه په خپل سر حلال او حرام درولي وو؛ د «المائدې» او د «الأنعام» په سورتونو کې تېره شوې ده.

وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

او څه شی دی ګمان د هغو کسانو چې له ځانه تړي پر الله باندې دروغ په ورځ د قيامت کې (چې څه به ورسره وکړي الله)؟، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل دی پر خلقو، وليکن اکثره خلق نه وباسي شکر (په دغو نعماوو).

تفسير: يعني دا خلق د قيامت په نسبت څه خيال کوي؟ چې له دوی سره به څه قسم معامله کيږي، په سختۍ به ونيول شي؟ که ورو به خوشې کړل شي؟ عذاب او ربړ (تکليف) به وګالي (برداشت کړي)؟ که نه؟ په څه څه خيالاتو کې ډوب تللي دي؟، ښايي چې دوی دغه خبره ښه په ياد ولري، هر هغه سزا چې دوی ته ورکوله کيږي؛ هغه خامخا دوی ته رسېدونکې ده، او له سره هغه بېرته کېدونکې نه ده.

الله تعالى په خپل فضل سره خلقو ته په دنيا کې ډېر مهلت ورکوي، او له ډېرو تقصيراتو څخه يې تېرېږي، ليکن ډېر خلق د الله تعالى د دغه تلطيف په مقابل کې د شکر ايستلو او منتبه کېدلو په ځای لا زيات زړور او بې خوفه کيږي، بالآخر دوی بيخي د سزا ورکولو وړ او مستحق ګرځي.

وَمَا تَكُونُ فِى شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا۟ مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرَ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

او نه يې ته (مشغول) په کوم کار کې (له خپلو کارونو) او نه لولې ته (هيڅ آيت، سورت) له دې نه (يعنې) له قرآنه، او نه کوئ (ای انسانانو کوم کار) له کارونو څخه مګر اوسو مونږ پر تاسې

شاهدان كله چې مصروف (بوخت) اوسېږئ تاسې په هغه کې، او نه غائب كيږي له ربه ستا په اندازه د يوې ذرې (واړه ميږي يا پوتېي د ګرد نه) په ځمکه کې، او نه په آسمانونو کې، او نشته ډېره وړوکې له دغې ذرې څخه، او نه ډېر غټ (له دې نه) مګر (دا ټول ليکلي پراته دي) په كتاب واضح (ښکاره په لوح محفوظ) کې.

تفسير: يعني د پاک قرآن په وسيله هغه جهاد چې دوی يې کوي؛ هغه ټول د الله تعالى په حضور کې دی، او خلق هغه ښې يا بدې معاملې چې کوي؛ هغه هم ټولې د الله تعالى په حضور کې ظاهرې پرتې دي، هر كله چې كوم مخلوق په كوم کار کې لاس پورې کوي، او په هغه کې مشغول او لګيا کيږی، اګر که د دوی په فکر او خيال کې د پاک الله فکر او تصور هم تېر نشي؛ مګر الله تعالى يې له ابتداء څخه تر انتهاء ګوري، (فان لم تکن تراه فانّه يراک)، په ځمکه او آسمان هر چېرې چې د يو ذرې په اندازه يا له هغه څخه وړوکی يا لوی كوم شی هم وي؛ هغه ټول د الله تعالى په علم محيط کې شته، او له سره ترې نه غائبيږي، بلکه د الله تعالى د علمه راښکته هم د ټول (ما کان و ما يکون) حال په کتاب مبين يعني لوح محفوظ کې ثبت دی، چې هغه ته د تدبير په عالم کې ښايي د الله تعالى د علم صفحه وويلی شي.

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

واورئ خبردار شئ! چې بېشکه دوستان د الله نشته هيڅ قسم وېره په دوی (له کوم مکروه) او نه به دوی خفه کيږي (هيچېرې له فوت د کوم مأمول نه).

تفسير: ابن کثير «رحمه الله» د حديثيه وو رواياتو په بنا دغه مطلب بيان کړی دی چې: «اولياء الله (د الله دوستانو) ته به په آخرت کې د محشر د اهوالو او وېرو څخه هيڅ خوف او وېره نه وي، او نه د دنيا د پرېښودلو څخه دوی خفه کيږي»، ځينې مفسرينو دغه آيت عام ايښي دی: يعني په هغو به د انديښنې او د پرېشانۍ او د حوادثو د وقوع خوف نه په دنيا کې او نه په آخرت کې وي، او نه د كوم مطلوب فوتېدلو څخه به مغموم اومتأثر كيږي.

ګواکې د خوفه د الله خوف يا له غمه د آخرت د غم نفي مراده نه ده، بلکه په دنيا کې د دنيوي خوف او غم نفي مراده ده، چې د هغې احتمال د أعداوو او د نورو په مخالفت باندې کېدی شي، چې هغه به کاملينو مؤمنينو ته له سره نه پيښيږي، او دوی به هر وخت په پاک الله اعتماد او اطمينان لري، او د ټولو تکوينيه وو واقعاتو په نسبت داسې اعتقاد لري، چې هغه خامخا په يو حکمت او مصلحت مبني وي، نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوی ته خوف او غم او هيڅ تکليف نه رسوي.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

(دغه دوستان) هغه کسان دي چې ايمان لري او وي دوی چې ځان ساتي (له معاصيو او وېريږي له الله نه).

تفسير: دا د «أولياء الله» تعريف فرمايي، يعني متّقي مؤمن د الله تعالى ولي دی، پخوا له دې نه په څو ځايونو کې معلوم شوي دي، چې د ايمان او تقوى ډېر مدارج دي، نو د ايمان او تقوى هره درجه چې په هر چا کې موجوده وي؛ په هغې درجې به د ولايت يوه برخه ورثابتيږي، مثلا لس شل او سل روپۍ هم مال، او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، يو لک، يو مليون هم مال دی، ليکن په عام عُرف کې د لس او شل او سل روپۍ لرونکي مالک ته شتمن او مالدار نه ويل کيږي، تر څو چې «معتدّ به» د مال او دولت مقدار د چا سره نه وي، همداسې وپوهېږئ چې ايمان او تقوى هم په هره مرتبه کې چې وي؛ هغه د ولايت يو شُعبه ده، او په دې حيثيت ټولو مؤمنانو ته في الجمله ولي ويل کېدی شي، ليکن په عُرف کې ولي هغه ته ويلی شي، چې په کې د ايمان او تقوى يوه خاصه درجه وموندلی شي.

﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيْلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝﴾

دوی ته زېرې دی په دغه ژوندون لږ خسيس کې او په آخرت کې، نشته هيڅ بدلول د کلماتو د الله (تعالی) ته، دغه (زېرې د دواړو جهانو) هم دغه دی برې ډېر لوی.

تفسير: اولياوو ته په دنيا کې ښو ډوله بشارات دي، مثلا حق تعالی هغو ته د انبياوو عليهم السلام په ژبه د ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ او نورو زېري ورکړي دي، يا به پرښتې د موت په قريبېدلو هغو ته وايي: ﴿وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۳۰) آيت (۴) رکوع).

يا به ډېر رښتين او مبارک خوبونه ويني، يا د هغو په نسبت د الله تعالی نور بندګان ښه خوبونه ورته ويني، چې د صحيح حديث سره موافق د نبوت د شپږ څلوېښتو اجزاوو څخه يو جزء دی، يا د دوی په معاملو کې د الله تعالی له لوري به يو خاص قسم تاييد او امداد کيږي، يا په خواصو کې او کله له خواصو څني تجاوز کوي په عوامو کې هم ده ته مقبوليت حاصليږي، او خلق د ده مدح او ثناء او د خير ذکر او ستاينه کوي، دغه ټول شيان تر دنيوي بشاراتو لاندې درجه په درجه راتلی شي، مګر په اکثرو رواياتو کې د ﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ تفسير په صالحه وو رؤياوو سره کړی شوی دی، والله أعلم.

پاتې شول اخروي بشارات هغه پخپله په پاک قرآن کې منصوص دي ﴿بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ﴾ او په حديث کې هم دغه تفسير منقول دی.

﴿وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۚ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝﴾

او نه دې خفه کوي تا (ای محمده !) خبرې د دوی (چې الله نه مني او ستا تکذيب کوي او ډاروي دې) بېشکه چې زور خاص الله لره دی ټول، هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسير: په دې آيت کې رسول الله ته تسلي ورکوي؛ چې تاسې د احمقانو او شريرانو له خبرو څخه مه خفه کېږئ ! ټول زور او غلبه د الله تعالی په لاس کې ده.

﴿اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُرَكَآءَ ۗ اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ۝﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څوک چې په آسمانونو کې دي (لکه پرښتې) او هغه څوک چې په ځمکه کې دي (لکه انسانان، پيريان سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً او عبيداً)، او نه کوي متابعت هغه کسان چې بولي (عبادت کوي) دوی غير د الله د شريکانو (چې په واقع کې شريکان نه دي له الله سره)، متابعت نه کوي دوی د (هيڅ شي) مګر د ګمان (خپل چې دا بُتان او معبودان شريکان دي د الله سره)، او نه دي دوی مګر دروغ وايي (اټکلونه چلوي په دې نسبت د شرک کې).

تفسير: يعنې په ګردو آسمانونو او ځمکو کې د واحد احد الله سلطنت دی، ګرد انس او جن او ملک د الله تعالی مملوک او مخلوق دي، د مشرکانو دغه غير الله بلل او دوی الله تعالی سره حصه دار ګرځول؛ يوائې په توره تياره کې غشي وهل، او واهي، تباهي خيالات دي، د دوی په لاسونو کې نه کوم حقيقت شته، او نه څه حجّت او برهان، تش د اوهامو او ظنونو په تيارو کې خپل سرونه او ښنې ژوبلوي.

هُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ۝۶۷

الله همغه ذات دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته شپه (تیاره) لپاره د دې چې آرام شئ تاسې په دې کې، او (ګرځولې یې ده) ورځ ښوونکې (روښانه)، بېشکه په دغه (ظلمت او نور) کې خامخا دېر دلایل (د قدرت او وحدانیت) دي لپاره د هغه قوم چې اوري دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسیر: د شپې او د ورځې او د نور او ظلمت پیدا کوونکی همغه یو الله دی، خیر او شر او د ټولو متقابلو اشیاوو خالق هم دی دی، په دغه سره د مجوسو دغه عقیده تردید شوه، او په دې لوري هم یوه لطیفه اشاره وشوه، همغسې چې د شپې له تیارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولي، او د لمر په رڼا کې ټول هغه شیان صاف په نظر راځي چې د شپې تیاره کې نه ښکاریده؛ همداسې د مشرکینو د اوهامو او د ظُنونو د پردې لرې کېدلو څخه وروسته د قرآنکریم د لمر رڼا وځلیږي، چې خلقو ته د وصول الی الله پوره سمه لاره ښوونکی دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ۭ هُوَ الْغَنِيُّ ۭ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ اِنْ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ بِهٰذَا ۭ اَتَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۶۸

وایي کفار نیولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمایي الله په رد د دوی کې) پاک دی الله، هم دی غني (بې پروا دی)، خاص ده لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکې کې دي، نشته تاسې څخه هیڅ برهان حجّت سند په دې (چې الله تعالی ولد نیولی دی)، آیا وایئ تاسې پر الله هغه خبرې چې نه پوهېږئ تاسې (پرې).

تفسیر: په دغه کې د عیسایانو د شرک تردید دی، چې مسیح علیه السلام یې د الله تعالی ځوی ټاکلی (مقرر کړی) وو، دغه خبره د پوهېدلو وړ (لایق) ده، که دوی په واقعي ډول «مسیح» (معاذ الله) صلبي ځوی وګڼي، نو له دې نه لویه ګستاخي او سپین سترګي او کفر به څه وي؟ الله قدّوس بالبداهه له ښځې او اولاد څخه پاک او منزّه دی، که له ځوی څخه مراد متبني وي، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لري چې یو مخلوق خپل متبنّی وګرځوي؟ آیا (معاذ الله) له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالي څه غم وو؟ یا دغه فکر ورسره وو چې وروسته له دې نه (معاذ الله) د ده مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکی به څوک اوسي؟ یا دا چې د زړورتوب او حرج په وقت ورته تکیه او د مرستې وسیله وي، العیاذ بالله، دی خو له دغو ټولو شیانو څخه بې نیازه او بې پروا دی، او نور ټول خلق په هر وخت او هر ځای کې ده ته محتاج دي، دی به ځوی، لمسی، تبنّي (ځوی نیوني) او نورو ته څرنګه احتیاج او اړتیا (مجبوري) ولري، ګرد شیان د الله تعالی مخلوق او مملوک دي، نو بیا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کې د داسې نسبي علائقو ګنجایش او ځایېدل له کومه کېږي؟ دا لویه سخته خبره ده؛ چې د الله تعالی په نسبت محض له جهالته داسې دروغ او بې سنده خبرې وویلې شي.

قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۝۶۹ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيْقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيْدَ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ۝۷۰

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه هغه کسان چې له خپله ځانه تړي پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شریک سره) خلاص به نشي (له عذابه او په مراد به ونه رسیږي). نفع اخیستل دي په دنیا کې

بیا مونږ ته راتله د دوی دي (پس له مرګه)؛ بیا به وروڅکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعني پر الله دروغ تړونکي اګر که د ډېر دنیوي قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانونو او وسائلو مغرور هم وي؛ لیکن ده ته حقیقي نیکي او برى له سره په برخه کېدی نشي، البته د لږو ورځو له مخې به په دنیا کې مزې کوي، او بالآخر یې د پاک الله په لوري رجوع ده، چې هلته به د خپلو جرائمو په بدل کې د نهایت سخت عذاب خوند وڅکي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿۷۱﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دوی حال د نوح کله چې وویل (نوح) قوم خپل ته چې ای قومه ځما ! کـه چېرې وي سخت پر تاسې اوسېدل ځما (ډېر وخت په تاسې کې)، او پند درکول ځما (تاسې تـه) په آیتونو د الله؛ نو خاص په الله باندې توکل کړی دی ما، نو راغونډ (او کلک) کړئ تاسې کار خپل او (راټول کړئ) شریکان خپل، بیا دې نه وي کار ستاسې په تاسې باندې پټ (یعني ټول ښکاره راپسې ملا وتړئ)، بیا راورسوئ ماته هر قسم ضرر، او مهلت مه راکوئ ماته (هیڅ قدر څو خلاص شي ځما دغه اقامت او ستاسې دغه محنت).

تفسیر: یعني ای محمده ! اهل د مکې معظمې ته د نوح علیه السلام او د ده د قوم حال واوروه ! څو ترې عبرت حاصل کړي، که دوی د خاتم الأنبیاء صلی الله علیه وسلم پر تکذیب او عداوت هم داسې ملا تړلې وي، او له خپلو شرکیاتو څنې لاس نه اخلي؛ نو د دوې انجام به هم همغسې کېدی شي، چې د نوح علیه السلام د تکذیب کوونکو وشو، او هم د دې واقعې له بیانولو څخه یوه موخه نبي علیه السلام ته تسلي ورکول دي، چې تاسې د خلقو د دښمنۍ او شرارت څخه دومره زیات خفه اومه متأثر کېږئ ! ځکه چې هر نبي ته داسې حوادث ور د مخه شوي او ټولو د همدې قسمو حالاتو مقابله فرمایلې ده، مګر په آخر کې فقط حق غالب شوی دی، او د حق او صداقت دښمنان تباه او برباد شوي دي.

﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ الآیه ـ یعني ستاسې د خوښې او خفګان او د موافقت او مخالفت د یوې ذرې په اندازه هم زه پروا نه لرم، د نورو انبیاوو علیهم السلام په شان ځما هیله (امید) او اسره هم صرف په الله واحد احد صمد ده، که تاسې ځما په پوهنه او پند نه پوهېږئ، یا یې نه منئ؛ نو واک (اختیار) لرئ، زه خو د خپل منصبي فرض په ادا کولو کې هیڅ قصور نشم کولی، که تاسې ځما دغه وضعیت بد منئ، او دښمني راسره کوئ، او نقصان رارسوئ؛ نو دغه شیان قطعاً ځما پر دغو ارادو څه اثر نشي غورځولی، هر هغه شی چې ستاسې په امکان کې شته؛ په ډېر شوق او مینه سره یې پر ما اجراء کړئ، ځما پر خلاف جرګې او مشورې وکړئ ! او که کوم پوخ تجویز جوړ کړئ، یا کومه خبره غوټه کړئ، او د خپل کار ملګري بلکه فرضي معبودان مو هم راټول کړئ !، او ټول سره لاس او فکر یو کړئ !، او پر یوه غیر مشکوک او غیر مشتبه رایې قائم شئ !، بیا په خپلو متفقه وو طاقتونو سره هغه راجاري کړئ ! او د یوې شېبې مهلت راته مه راکوئ !؛ نو بیا به ګورئ چې ځما د نبوّت د استقامت او د توکّل د غره په مقابل کې د ټولې دنیا قوتونه او تدبیرونه څرنګه بېکاره او لتاړه او څنګه یې بخر کې په هوا الوځي؟ .

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿۷۲﴾

نو که ګرځېدئ تاسې (له پنده او ویې نه منئ) پس نه ده غوښتی ما له تاسو څخه هیڅ اجر (مزدوري)، نه دی اجر ځما (په دې چې بولم تاسو ایمان ته) مګر پر الله دی، او امر (حکم) شوی دی ماته په دې چې اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه اېښودونکو څخه الله ته).

تفسير: يعنې ستاسې په مقابل کې نه د جاني او بدني تکاليفو څخه ويرېږم، او نه د مالي نقصان څه فکر او اندېښنه راسره شته، زه د تبليغ او د دعوت په خدمت څه معاوضه هم له تاسې څخه نه غواړم چې دغه اندېښنه راته پيدا شي؛ چې ستاسې په خفګان به ځما تنخوا بنده شي، يا کم له کمه تاسې ته د داسې وينا موقع په لاس درشي؛ چې ځما ټول جد او جهد د مال له حرصه او د پيسو په طمع دی، ځما اجرت او مزدوري د هغه لوی ذات په ذمه ده، چې زه يې کار کوم.

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته، پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چا ته چې وو له ده سره په بېړی کې (له غرقه)، او وګرځول مونږ دوی خليفګان، او غرق کړل مونږ (په طوفان کې) هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د آيتونو ځمونږ، نو وګوره چې څرنګه شوه آخره خاتمه د وېرولیو شویو (يعنې هلاک شول).

تفسير: يعنې له هر چا سره چې د عبرت سترګې وي؛ هغه دې وګوري چې د مکذبينو انجام څرنګه شوی وو؟ دغه خلقو ته په سلهاوو کلونو نوح عليه السلام پند ورکړ، او نصيحت يې وکړ، او له نفعې او ضرر څخه يې خبردار کړل، کله چې هيڅ يوه خبره يې مؤثره ونه لوېده او قبوله نشوه، بلکه بالعکس د دوی ذاتي عناد او فرار لا ورپسې زيات شو؛ نو دلته د پاک الله له لوري د اوبو سخت طوفان (څپان) ورنازل شو، او په هغه کې ټول مکذبين سره ډوب شول، يوائې نوح عليه السلام سره له نورو څو تنو (چې پر بېړی سواره وو)؛ محفوظ پاتې شول، او د انسانانو وروستنی نسل له همدوی څخه پاتې شو، او د ډوب شويو خلقو په ځای کې هم دغه د بېړۍ سواره مسلمانان ودان شول، د نوح عليه السلام لږ څه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

بيا ليږلي وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهيم، لوط، شُعيب)، نو راوړي وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره، پس (مستعد) نه وو دوی (دې ته) چې ايمان يې راوړی وی په هغو (دينيه وو اصولو) چې تکذيب يې کړی وو د هغو (اصولو) پخوا (له بعثت د رسولانو)، همداسې (لکه چې مهر مو لګولی وو په زړونو د دوی) مهر لګوو مونږ په زړونو د تېربدونکو (له شرعي حدودو).

تفسير: يعنې د نوح عليه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام يې د خپلو اقوامو په لوري له ښکاره وو نښو او دلائلو سره ليږلي وو، ليکن د هغه جهالت او کفر په حالت کې چې دغه خلق د خپلو انبياوو له بعثت څخه پخوا وو، او د هغو شيانو په سبب چې پخوا له دې نه يې پرله پسې د انبياوو تکذيب کړی وو؛ بيا يې دا توفيق ونه موند چې د نورو انبياوو چې د تشريف راوړلو او د دوی د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهېږي او اسلام ومني، بلکه د هغو صحيحه وو اصولو تکذيب چې پخوا له دې نه قوم د نوح کړی وو؛ دوی ټولو هم د هغو د منلو څخه انکار وکړ، او همغه يوه «نـه» چې يو ځلې د ړومبنيو د خولې څخه وتلې وه؛ ممکن نه وو چې بيا د نورو وروستنيو له خولو په «هـو!» سره بدله شي، دوی هم په همغې بې ايمانۍ او تکذيب الحق تر آخره پورې کلک ولاړ وو.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُّوسٰى وَهٰرُوْنَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَاۡئِهٖ بِاٰيٰتِنَا فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۷۵﴾

بیا ولیږل مونږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسی او هارون (دواړه وروڼه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښکاره معجزو څمونږ؛ نو تکبر وکړ دوی، او وو دوی قوم مجرمان (کافران زړور په ګناهونو).

فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْٓا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۷۶﴾

نو کله چې راغی دوی ته حق (رښتیا خبره) له نزده څمونږ؛ نو وویل دوی: بېشکه دا خامخا سحر (کوډې) دی ښکاره.

تفسیر: یعنې د «عصا» او د «ید بیضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د لیدلو او د موسی علیه السلام زښته زیات تاثیردارو خبرو د اورېدلو څخه یې وویل چې: «دغه ټول امور ښکاره جادو دی» ځکه چې د ده په خیال کې د ګردو فوق العاده شیانو آخري درجه هم دغه جادو کېدی شي.

قَالَ مُوْسٰٓى اَتَقُوْلُوْنَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ؕ اَسِحْرٌ هٰذَا ؕ وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُوْنَ ﴿۷۷﴾

وویل موسی (دغو قاتلانو ته) آیا وایئ تاسې دغه حق (رښتینې معجزې) ته کله چې راغله تاسې ته (چې معجزه نه ده، سحر دی): آیا سحر دی دا (بلکه نه دی)، حال دا چې نه مومي برى ساحران (له عذاب د نیران).

تفسیر: یعنې حق ته جادو وایئ، آیا جادو داسې کېدی شي؟ او آیا جادګر، کوډګر څرنګه د نبوت دعوی کولی شي؟ او د حق او باطل په کشمکش کې بریالی (کامیاب) کېدی شي؟ د سحر او معجزې په منځ کې فرق او توپیر نه کول، د دوی د لنډو پوهېدلو کار دی، چې د طلا او سرو زرو او ژېړو په منځ کې فرق نشي کولی، د نبي روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقوی رڼا، له شوکته اوعظمته ډکو احوالو کې داسې ښکاره ګواهي موجوده ده، چې کوډګري او شعوذه بازي له سره له دوی سره هیڅ یو نسبت نه لري، نو بیا نبي الله ته «ساحر» ویل په کومې اندازې بېحیایي او لیونتوب دی؟.

قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا وَتَكُوْنَ لَكُمَا الْكِبْرِيَآءُ فِي الْاَرْضِ ؕ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۷۸﴾

وویل فرعونیانو (موسی ته) آیا راغلی یې ته مونږ ته لپاره د دې چې واړوې مونږ له هغه کاره چې موندلي دي مونږ پرې پلرونه خپل، او چې شي تاسې دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمکه (د مصر) کې، او نه یو مونږ ستاسې دواړو (په نبوت) باور کوونکي.

تفسیر: یعنې معاذ الله ته د دنیا حریص او بد نیت یې، یو سیاسي تحریک په مذهبي رنګ سره وړاندې کوې، ستا مقصد او غرض همداسې معلومېږي، چې له مذهبي حیثیته یو لوی انقلاب جوړ کړې، او په دغه ملک کې خپله سرداري او حکومت ټینګ کړې، او د دې ځای پخواني سرداران (قبطیان) برطرف کړې، نو په یاد یې ولره ! چې ستا دغه غوښتنه پوره کېدونکې نه ده، مونږ له سره ستا خبره نه منو، او نه دې له سره مشرتیا تسلیمو.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُوْنِيْ بِكُلِّ سٰحِرٍ عَلِيْمٍ ﴿۷۹﴾

او وویل فرعون (مقربانو خپلو ته چې): راولئ تاسې ماته هر هغه ساحر چې ښه (پوهه او) ماهر وي.

تفسیر: دغه د موسی علیه السلام د تقریر جواب وو، یعني پاتې شوه د سحر او د معجزې جګړه د هغې تصفیه هم عملاً کوو، چې د دې ملك ډېر لوی ماهر کوډګران راټول کړل شي، بیا دغه کوډګران ستا د دغو معجزاتو په مقابل کې خپلې ننداري دربنکاره کړي؛ نو ټول به سره ووینې چې تاسې نبیان یئ؟ که (معاذ الله) کوډګران؟، نو څکه د فرعون په ټوله پاچاهی کې سرې خواره شول، او هر لوري ته نو محصلان لاړل، چې ښه پوهان، مشاقان او ماهران کوډګران چې هر چېرې وموندل شي؛ ژر دې راحاضر کړل شي !، د دې مفصله واقعه د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتلی شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾

نو کله چې راغلل ساحران (د معارضې میدان ته)؛ وویل دوی ته موسی چې: وغورځوئ هغه څه چې تاسو (یې) غورځوونکي یئ.

تفسیر: په بل ځای کې مذکور دي، چې کوډګرانو له موسی علیه السلام څخه پوښتنه کړې وه، چې ته دې خپله ننداره پخوا راښیې؟ که یې مونږ اول دروښیو؟ د دوی په ځواب کې موسی علیه السلام وفرمایل: «د هر هغه شي ښوونه مو چې په زړه کې وي؛ ړومبی تاسې هغه راوښیئ»، څکه چې د باطلو د پوره زور ښوولو څخه وروسته د حقو راتلل او د باطلو لاندې غورځول، او مغلوب او مقهور او ویجاړ څرګندول یې لا زیات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضحه کوي.

فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾

نو کله چې وغورځول ساحرانو (پړي او همساګانې خپلې)؛ نو وویل موسی: هغه څیز چې راوړی دی تاسو هغه یواځې سحر دی (نه بل شی)، بېشکه چې الله ژر تباه کوي دغه (سحر)، بېشکه چې الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو.

تفسیر: کوډګرانو خپل پړي او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، او په تخیل او نظربندۍ سره یې لیدونکو ته داسې ورڅرګنده (ښکاره) کړل، چې ګواکې ګرد میدان له ژوندیو مارانو، منګورانو څنې ډك دی، نو موسی علیه السلام وویل: «جادو او کوډې همداسې دي؛ چې تاسو راوړي دي، او بل شی نه دی، بېشکه چې الله تعالی ژر تباه کوي دغه سحر، او بېشکه الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو».

یعنې بس دی ! تاسو خپل ټول زور او قوت صرف کړ، اوس خپل ځانونه سنبال کړئ ! چې پاك الله به ستاسې دغه له خپله ځانه جوړې کړې لوبې داسې وراني او خرابې کړي، چې بیا له سره په مقابل کې د هغه بل کوم نظیر او مثال او جوړه نشي جوړېدی، څکه چې د پاك الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی، چې د مصلح او مفسد د مقابلې په وخت کې کله چې له هغه څخه مقصود خالص د حجّت اتمام وي؛ چې د مفسدانو او شریرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړي، یا د حق کلمه مغلوبه او ښکته کړي.

وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾

او (بیا ژر) رښتیا کوي الله حقه خبره (چې ځما راوړی دین دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره، او اګر که یې بد ګڼي مجرمان (کافران). نو ایمان نه وو راوړی (ړومبی) په موسی باندې مګر څو اولادو (ځلمیانو) له قومه د ده سره له وېرې له فرعونه او له مشرانو د

دوی، له دې نه چې دوی و(نه) ښويوي، او بېشكه چې دغه فرعون خامخا جابر متكبر وو په ځمكه (د مصر) كې، او بېشكه چې دی خامخا له حده تېرېدونكو څخه وو (تر دې حده پورې چې د الوهيت دعوی يې هم وكړه).

تفسير: بني اسرائيلو د فرعونيانو له لاسه سخت مصيبتونه او تكليفونه، ذلت او سپكتيا ګاللې (برداشت كولې)، او د همغو رومبنيو پخوا ويلو سره سم منتظر وو، چې د فرعون د مظالمو خاتمه، او د همغه د سلطنت د اساس اړولو لپاره همغه اسرائيلي نبي مبعوث شي.

موسی عليه السلام سم په همغه شانې تشريف راوړ چې عام خلق د همغه په انتظار كې وو، نو ځكه ګرد «بني اسرائيل» په قدرتي ډول سره د موسی عليه السلام بعثت يو نعمت عظمی ګاڼه، او د زړه له صدقه يې موسی رښتينی شماره، او د همغه عزت او حرمت يې په انتهايي درجه سره كاوه، مګر ډېر سرې له فرعونه او له فرعونيانو سردارانو ځنې وېرېدل، نو له همدې لامله په ابتداء كې په شرعيه وو اصولو سره يې ايمان رانه وړ، او وقت او زمان ته يې منتظر وو، چې كله او هر مهال (وخت) چې د حق غلبه وشي؛ نو ګرد به سره مسلمانېږي، د بني اسرائيلو لږ څه ځلميانو همت وكړ، او د فرعون د خوف او وېرې سره يې د خپل اسلام اظهار او اعلان وكړ، څو شمېرلي او غوره شوي قبطيان هم چې د فرعون له قومه وو؛ په اسلام مشرف شول، په آخره كې كله چې موسی عليه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه؛ نو دلته د بني اسرائيلو ګرد همغه قومونه سره مسلمانان شول، چې نژدې په شپږو لكو بالغو نارينه وو پورې رسېدل، دلته د همغو د ابتدايي قصې بيان دی.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوْمِ إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾

او وويل موسی (مؤمنانو د خپل قوم ته كله چې آثار د خوف ښكاره شو): ای قومه ځما ! كه يئ تاسې چې ايمان مو راوړی دی پر الله (چې خير او شر او نور هر شی د ده په قدرت كې دی)؛ نو خاص پر هم ده توكل وكړئ كه يئ تاسې مسلمانان (حكم منونكي د الله).

تفسير: يعنې د خوف او وېرې هيڅ ضرورت نشته، د يوه فرمان منونكي مؤمن كار دا دی، چې د خپل مالك پر قوت معتمد وي، هر همغه څوك چې د پاك الله پر لا محدود قدرت او رحمت متيقن وي، دی په هرې معاملې كې يقيناً په الله تعالی اعتماد او توكل كوي.

فَقَالُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾

نو وويل دوی: خاص پر الله توكل كړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه ! مه ګرځوه مونږ (سبب د فتنې (ضلالت) لپاره د قوم ظالمانو !.

تفسير: موسی عليه السلام پر نصيحت دوی د خپل اخلاص اظهار وكړ، او ويې ويل چې: بېشكه ځمونږ توكل او اعتماد خالص پر الله تعالی باندې دی، او د همغه له درباره غواړو چې مونږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص كړي؛ چې زيات له دې نه مو په عذاب نه كړي، په دغه شانې چې دوی تل پر مونږ خپل زور، طاقت، قوت او ظلم وچلوي، او ځمونږ له لاسه د دوی په مقابل كې هيڅ شی نه وي پوره؛ په دغه صورت كې ځمونږ دين هم په وېره او خطره كې دی.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نجات راكړه مونږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم كافرانو نه.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰى وَاَخِيْهِ اَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوْتًا وَّاجْعَلُوْا بُيُوْتَكُمْ قِبْلَةً وَّاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ ؕ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸۷﴾

او وحيې وکړه مونږ موسی او ورور د ده ته داسې چې: جوړ (مقرر) کړئ تاسې لپاره د قوم خپل په مصر کې کوټې (لپاره د عبادت) او وګرځوئ کوټې خپلې (مخامخ) قبلې (ته)، او سم ودروئ (ادا کوئ) تاسې لمونځ، او زيری ورکړه (ای موسی) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت).

تفسير: شاه صاحب ليکي: « کله چې د فرعون د هلاکت وقت نژدې شو؛ نو حکم وشو چې د بني اسرائيلو قوم دې له هغوی سره ګډ او شامل نشي، او په خپلو محلو کې دې بېل اوسيږي، چې وروسته له دې نه پر دوی آفتونه راتلونکي دي.

مفسرينو له ﴿اَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوْتًا﴾ څخه دغه مراد آخيستی دی، چې په خپلو کورونو کې اوسېږئ ! او له دغو څخه څينې کوټې د عبادت لپاره مخصوصې کړئ !(او دا يې هله وفرمايل چې) فرعون ټول مسجدونه او معابد خراب کړي وو، هيڅوک به د باندې وتلی او عبادت به يې کولی نشو، نو حکم وشو؛ چې په خپلو کورونو کې دې داسې ځايونه د لمانځه لپاره تيار کړي؛ چې قبلې ته مخامخ وي، او لمونځ مه پرېږدئ ! چې د همغه په برکت سره مو نصرت په برخه کيږي.

وَقَالَ مُوْسٰى رَبَّنَآ اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهٗ زِيْنَةً وَّاَمْوَالًا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِكَ ۚ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ ﴿۸۸﴾

او وويل موسی (تضرّعاً): ای ربه څمونږ !بېشکه تا ورکړی دی فرعون او سردارانو د ده ته زينت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ خسيس کې، ای ربه څمونږ !عاقبت او نتيجه يې دا شوه د دې چې ګمراه کړي دوی (خلق) له لارې ستا نه، ای ربه څمونږ !محوه (کړه، هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوی، او سختي راوله په زړونو د دوی؛ نو ايمان نه راوړي دوی تر هغه چې ووينې دوی عذاب دردناک.

تفسير: يعنې د هر قسم سامان، رونق، آسايش، او سينګار دې ورکړی دی، مثلاً د صورت ښايست، سورلی، عمده پوښاک، اثاث البيت او نور، او د مال او د دولت خزانې د سرو او د سپينو زرو درنګونه (کانونه) او نور دې وربخښلي دي.

څينو مفسرينو په ﴿لِيُضِلُّوْا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره اخيستی دی، لکه چې په ﴿فَالْتَقَطَهٗٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَّحَزَنًا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره دی، نو مطلب يې داسې دی چې: «دغه ساز او سامان يې ځکه ورکړی وو؛ چې په خيريه وو امورو کې يې ولګوي، او د دغو نعمتونو په لرلو خپل حقيقي منعِم په ښه شان سره وپېژني، او د الله تعالی له شکر کوونکو بندګانو څنې شي، مګر په خلاف د هغه دوی له خپلې بدبختی د الله تعالی د دغو نعمتونو سره نور خلق بې لارې او ګمراهان کړل، او په دغه لار کې په خلاص زړه او لاس داسې بې پروا لګوي؛ لکه چې يې خاص همدغه کار لپاره ورکړي وي، پر دغه تفسير هيڅ يو اشکال نه واردېږي.

کله چې موسی عليه السلام تر يوې اوږدې مودې پورې هغوی ته هر راز هدايات ورکړه، او عظيم الشاني معجزې يې وربښکاره کړې، مګر د معاندينو جحود او عناد لا پسې زياتېده، تر دې حده پورې چې د تجربې، يا د صحبت د

طول يا د الله تعالی د وحيې په وسيلې په پوره ډول ثابته شوه، چې دغه خلق له سره ايمان راوړونکي نه دي؛ نو دلته د دوی د هلاکت لپاره يې دعا وکړه، څو د دوی له پليتې څخې دنيا ژر پاکه شي، او نور د دوی له بدې خاتمې څخې د عبرت درس واخلي.

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

وفرمايل (الله): په تحقيق قبوله کړی شوه دعا ستاسې، نو سم ولاړ اوسئ (په تبليغ خپل)، او متابعت مه کوئ تاسې د لارې د هغو کسانو چې نه پوهيږي (په حق يا ناپوهان دي په حکمت د تاخير).

تفسير: له رواياتو څخې معلوميږي، چې موسی عليه السلام به ښېرې کولې، او هارون عليه السلام به آمين ويل، نو په دغه لحاظ سره يې ﴿دَّعْوَتُكُمَا﴾ فرمايلي دي.

يعنې خپل کار په استقلال او ثابت قدمی سره پای (انجام) ته ورسوئ ! که د دعا د قبولولو په آثارو کې څه ځنډ (ايسارتيا) درښکاره شي؛ نو د ناپوهانو په شان تلوار او بيړه مه کوئ ! په مقدر وخت او مقررې نېټې کې همداسې چې ته يې غواړې کېدونکي دي، مگر له وېرېدلو او وارخطا کېدلو څخې هيڅ شی په لاس نه درځي.

وَجٰوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلٰهَ إِلَّا الَّذِيٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا إِسْرَآءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائيل له بحره (د قلزم روغ رمټ) نو پسې ورسېده په دوی پسې فرعون او لښکر د ده لپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چې ورسېده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او وويرېد په هلاک خپل)؛ نو ويې ويل چې: ايمان راوړ ما په دې چې بېشکه نشته هيڅ معبود بر حق مگر يواځې هغه ذات چې ايمان راوړی دی پر هغه بني اسرائيلو، او زه يم له مسلمانانو (غاړه اېښودونکو حکم د الله ته، وفرمايل الله په رد د ايمان د فرعون:) آيا اوس (دې ايمان راوړ؟) حال دا چې په تحقيق نافرماني دې کوله پخوا (له دې نه د رسول څخه) او وې ته له مفسدينو (فساد کوونکو) نه.

تفسير: موسی عليه السلام سره له څو لکو بني اسرائيلو له مصره ووتلو، کله چې فرعون خبر شو؛ نو يو زورور لښکر يې د هغو د تعاقب لپاره واستول، څو دوی د ده د ظلم له منګولو څخه خلاص نشي، کله چې بني اسرائيل د (قلزم د بحيرې) څنډې (خوا) ته ورسېدل؛ نو ډېر زيات وارخطا او پرېشان شول، ځکه چې وړاندې لوی بحر او تر شا يې د فرعون زورور لښکر راته، موسی عليه السلام دوی ته تسلي ورکړه، او د الله تعالی په حکم يې پخپل همسا بحر وواهه، د بحر اوبه دې خوا او هغه خوا شوې، او غونډې غونډې ودرېدلې، او د ده په منځ کې دوولس وچې لارې د پاک الله په حکم جوړې شوې، بني اسرائيل ټول سره له بحره پورې وتل.

د بل لورې فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» څنډو «غاړو» ته ورسېدل، او پر دغو وچو لارو يې خپل آسونه رهي (روان) کړل، کله چې ټول فوجونه په دغو دوولسو لارو کې تلل، او بيخي د بحر منځ ته داخل شول؛ نو د بحر په اوبو حکم وشو، چې بيا سره يو ځای شي، سمدلاسه د اوبو هغه بېل شوي طبقات سره يو ځای شول، او دغه ټول افواج سره له خپلو تجهيزاتو د بحر په قعر (تل) کې ډوب شول، کله چې فرعون وليده چې زه هم اوس ډوبېږم، نو ډېر زيات

وويربده، او د ايمان او د اسلام لفظ يې په ژبه راوړ، چې ګوندې د بني اسرائيلو الله له ما څنې د «ايمان» د لفظ د اوربدلو په سبب د بحر موجونه لرې او روغ رمټ مې له اوبو وباسي، دلته د پاک الله داسې ارشاد صادر شو: ﴿آلْئٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾ الآيه - يعنې تا په ټول عمر کې مخالفت کاوه، او له شرارت څخه دې لاس نه اخيسته، اوس چې دې عذاب په عين اليقين سره وليده؛ نو ايمان راوړې؟ د دې وقت ايمان بېکاره او يقين يې بې اعتباره دی: ﴿فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُونَ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۵) آيت (۹) رکوع).

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ اٰيٰتِنَا لَغٰفِلُونَ ﴿۹۲﴾

نن ورځې به خلاصی درکړو تا ته په بدن ستا سره (بې روحه، او وبه دې باسو له بحره لوخ لغړ) لپاره د دې چې شې ته لپاره د هغه چا چې وروسته له تا راځي (لوی) آيت (دليل د عبرت)، او بېشکه چې ډېر له خلقو د آيتونو (دلائلو د قدرت) څمونږ څخه خامخا غافلان دي (چې توجه پرې نه کوي).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي: «همداسې چې د فرعون بې وقته ايمان راوړل بې فائدې وو، همغسې پاک الله د ده له مړ کېدلو څخه وروسته د هغه بدن يې له بحر څخه د باندې د شګو په سر وغورځاوه، چې بني اسرائيل يې وګوري، او شکر وباسي، او نور وروسته راتلونکي د ده له حال عبرت واخلي، که نه د هغه د مړي د نجات څه فائده متصوره وه؟ لکه چې ايمان يې بې فائدې وو؛ همغسې بې فائدې نجات يې هم په برخه شو.

د جديده وو تحقيقاتو له مخې ثابته شوې ده، چې د فرعون کالبوت تر نن ورځې پورې همغسې محفوظ پاتې دی، ليکن د قرآني الفاظو صحت د دې خبرې پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِيٓ إِسْرَاءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَّرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۹۳﴾

او خامخا په تحقيق ځای ورکړ مونږ بني اسرائيلو ته (پس له اهلاکه د فرعونيانو) ځای د صدق (ربنتينی لايق په مصر او شام کې)، او غوره رزق روزي مو ورکړه دوی ته له طيباتو (پاکيزه څيزونو لذتناکو)، نو اختلاف ونه کړ دوی (په دين کې) تر هغه پورې چې راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات)، بېشکه رب ستا حکم (فيصله) به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه څيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (له احکامو د دين څخه).

تفسير: يعنې فرعون يې هلاک او بني اسرائيلو ته يې ړومبی د مصر مملکت ورکړ، بيا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) يې وويستل، او د شام مملکت يې هم ورکړ، دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سېراب (ماړوب) دي، چې په کې ښايسته او لذيذ شيان په افراط سره پيدا کېده.

﴿فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ الآيه - يعنې د مادي انعاماتو او اکراماتو سره په ديني او روحاني نعمتونو سره يې هم سرلوړي ورکړه، د تورات شريف علم يې ورکړ، چې په کې د دين اصول او فروع بيان شوي وو، او د پخوانيو او وروستنيو په نسبت يې اخبار درلودل (لرل)، له دغو واضحه وو حقائقو د خبرېدلو څخه وروسته دغه وړ او لايق نه وو چې دوی په داسې صافو شيانو کې اختلاف وکړي، او پخپلو منځونو کې سره مناقشې او جګړې وکړي، او د ګوند او ګوندبازۍ په نحوست (شومتيا) کې سره آخته شي.

مګر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسېدلو سره په راز راز اختلافاتو کې مبتلا او هر ډول مناقشې يې پيدا کړې، او پرله پسې په نفاق او تفرقه اچولو کې لګيا دي، په ځينو احکامو کې يې له خپل نبي موسی علیه السلام سره هم په ژبه او سوال او جواب وکړل، لکه چې د غوا د حلالولو په واقعې کې چې مخکې تېر شو، وروسته د نورو انبیاوو بالخاصه څمونږ د خاتم النبیین سید المرسلین صلی الله علیه وسلم د رسالت ځينې له دوی ځنو تصديق وکړ، او أکثرو يې تکذيب وکړ، حال دا چې د دوی په متعلق پر ډېرو وړاندوينو مطلع شوي وو، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبي آخر الزمان د راتګ منتظران وو، او له مشرکانو سره به يې ويل، چې مونږ به د آخر الزمان نبي سره ملګري کيږو، او تاسې به هم سمې لارې ته راولو.

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

نو که فرضاً يې ته په شک کې له هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ تاته؛ نو پوښتنه وکړه له هغو کسانو چې لولي کتاب (تورات او انجيل) پخوا له تا نه (له اهل کتابو نه)، خامخا په تحقيق راغلی دی تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه کېږه ته له سره له شک راوړونکيو څخه. او مه کېږه ته له سره له هغو کسانو چې تکذيب کوي دوی د آيتونو د الله؛ نو به شې ته له زيانکارانو. بېشکه هغه کسان چې حقه (ثابته) شوې ده (په علم الله يا لوح محفوظ کې) پر دوی کلمه (حکم د عذاب) د رب ستا؛ نو نه راوړي ايمان دوی. او اګر که راشي دوی ته دليل د وحدانيت (او د قدرت د رب العزّت) تر هغه پورې چې ووينې دوی عذاب دردناک (په نزع يا قيامت کې).

تفسير: اګر که ظاهرا دغه خطاب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته دی، ليکن په حقيقت کې د دوی په مخاطبه سره د هغو نورو ته اورول مقصود دي، چې د يوه امي له ژبې داسې عظيم الشان حقائق او واقعات اوروي، او حق حيران ورته پاتې کيږي، او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعيت په نسبت د شک او تردد اظهار کوي، که نه ښکاره ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به پخپله پخپل راوړي کلام کې څرنګه شک او شبهه کولی شي، له دې امله رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې آيت له نازلېدو وروسته وفرمايل: «چې زه نه تپوس کوم، او نه شک»، او د هغه مقدس شي په نسبت چې ټولې دنيا ته دعوت ورکوي، او له غرونو ځنې زيات ټينګ يقين د اورېدونکو په زړونو کې پيدا کوي، دی به څرنګه هغه په خپله ژبه دروغ ګڼي؟.

څو آيته وروسته ښکاره فرمايي: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي﴾ الآيه - دغه آيت صاف راښيي چې شک او شبهه کوونکي نور خلق وو، چې د هغو په مقابل کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپلې غير متزلزلې او کلکې او قاطعې عقيدې سره داسې اعلان کوي.

فائده: له ﴿كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ ــ درب له کلام څخه» مراد غالباً هغه دی، چې په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ يعنې دوزخ به له پيريانو او انسانانو ځنې ډکوم، پر هغو خلقو چې له بد بختی، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالی په علم کې ثابته شوې ده، دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿۹۸﴾

نو ولې نه وو اهل د یوې (نافرمانې) قریې (کلي) چې ایمان یې راوړی وی (پخوا له نزوله د عذابه)، پس نفع رسولي وی ورته ایمان د (اهل د) دې (قریې) مګر قوم د یونس کله چې ایمان راوړ هغو (په لیدلو د علائمو د عذاب)؛ نو دفع (پورته) کړ مونږ دوی نه عذاب او ذلت په دې ژوندون لږ خسیس کې، او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مرګ پورې.

تفسیر: یعنې هغومره کلي چې د انبیاوو د تکذیب او د خپلو شرارتونو لامله د پاک الله د عذاب مستوجب شوي دي، د هغو له منځه هیڅ ته د داسې ایمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چې دوی د الله تعالی له عذابه وژغوري (بچ کړي)، یواځې د یونس علیه السلام د قوم یو مثال شته، چې هغو په ایمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالی د هغه رسېدونکي عذابه ژر نجات ورکړ، چې بیخي د دوی په سر وګرځېده، نو پاک الله د ایمان راوړلو په برکت په دنیوي ژوندانه کې له دوی څخه هغه راتلونکی عذاب ستون (واپس) کړ، او تر هغه وقته پورې چې دوی په دنیا کې اوسېدل، دوی یې د دنیوي فوائدو او برکاتو څخه منتفع کړل.

مفسرین نقل کوي چې یونس علیه السلام په (موصل) کې د (نینوی) خلقو ته مبعوث شو، د دې ځای خلق بت پرستان وو، یونس علیه السلام متصلاً تر اوو کالو پورې هغوی ته پند او نصیحتونه کول، مګر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کېښود، یوماً فیوماً د دوی انکار او تکذیب لا پسې زیاتېده، آخر یونس علیه السلام په تنګ شو، نو دوی ته یې ښېرې وکړې (که له دغو چارو څخه مو لاس وانخیست؛ نو د درې ورځو په منځ کې پر تاسو باندې عذاب راتلونکی دی).

کله چې دریمه شپه راغله یونس علیه السلام په نیمه شپه کې له دغه کلي څخه ووت، د سپېده داغ په مهال (وخت) کې د عذاب آثار او علائم ورښکاره شو، په آسمان کې تکه توره وریځې ورووتي وربخ راوختله، تر دې چې د کورونو چتونه یې بیخي تیاره شول، د دغو آثارو د لیدلو څخه کله چې د دوی یقین پر خپل هلاکت راغی؛ نو د یونس علیه السلام په لټولو پسې ولوېدل.

هر کله چې هغه یې ونه مونده؛ نو ګرد خلق سره له ښځو، وړوکیو بلکه له خپلو څاروو او مواشیو سره د باندې ببېدیا ته ووتل، او په خلاص زړه او صافې عقیدې یې د پاک الله په لوري رجوع وکړه، او له ډېرې وېرې یظې وژړل، او چغې یې ووهلې، او په ډېره تضرّع او اخلاص سره یې د الله تعالی په دربار کې دعاوې کولې، له ځلورو خواوو د آهاتو او ژړاوو غږونه پورته کېدل، او ګردو به سره ویل چې «آمنا بما جاء به یونس»، «ایمان مو راوړی دی پر هغه څه چې یونس علیه السلام له خپله ځانه سره راوړی دی»، حق تعالی په سبب د دغې تضرّع، ژړا، واوېلا پر دوی باندې رحم وفرمایه، او د عذاب هغه آثار یې چې ورڅرګند (ښکاره) کړي یې وو؛ بېرته لرې کړل.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿۹۹﴾

او که اراده فرمایلې وی رب ستا (ایمان د ټولو خلقو) خامخا ایمان به راوړی وی هغو کسانو چې په ځمکه کې دي ټولو په اجتماع سره، آیا نو ته مجبوره کوې (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چې شي دوی (ټول) مؤمنان (یقین لرونکي) بلکه نه یې شې.

تفسیر: یعني تاسې داسې قدرت نه لرئ چې په زور او زیاتي د چا په زړه کې ایمان واچوئ، که الله تعالی اراده فرمایلې وی؛ نو د ټولو انسانانو په زړونو کې بې ایمان اچولی شو، مګر څرنګه چې په متعددو مواضعو کې تقریر کړی شوی دی؛ کله چې داسې کول د الله تعالی د تکویني حکمت او مصلحت څخه خلاف وو؛ نو ځکه یې ونه فرمایل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

او نه دی (ممکن) لپاره د هیڅ نفس دا چې ایمان راوړي مګر (ممکن دی) په اذن (اراده) د الله، (او اراده کوي الله ایمان د ځینو) او آچوي پلیتي په هغو کسانو چې نه چلوي عقل (او فکر په دلائلو او آیتونو د الله کې).

تفسیر: بې د الله تعالی له مشیئت او توفیقه او تکویني حکم هیڅوک ایمان نشي راوړی، او دغه حکم او توفیق د همغو په حق کې کیږي، چې د الله تعالی د قدرت په نښو او آیتونو غور او فکر کوي، او له عقله او فهمه کار اخلي، هغه کسان چې د پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) تکلیف پر ځان نه تېروي؛ نو الله تعالی دوی همغسې د کفر او شرک په نجاست کې ډوب او ککړ پرېږدي.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِي الْآيٰتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾

ووایه (ای محمده! دې مشرکانو ته چې) وګورئ چې څه (قسم عجیبه عجیبه دلائل د وحدانیت) دي په آسمانونو او ځمکه کې، او نه دفع کوي (عذاب) دلائل (د وحدانیت) او (اوربدل د کلام د) ویروونکو له هغه قوم څخه چې ایمان راوړونکي نه دي دوی.

تفسیر: یعني د غور کولو او پوهېدلو لپاره په آسمان او ځمکه کې د الله تعالی د قدرت، حکمت، توحید، او نورو ډېرې نښې موجودې دي، بلکه هره ذره، هر بخرکی، هره پاڼه د ده پر توحید دلالت کوي.

لیکن هغه خوک چې د کومې خبرې منونکی او تسلیم کوونکی نه وي؛ نو د ده لپاره دغه ګردې نښې او دلائل بېکاره دي، او د ویروونکو انبیاوو تنبیه او تخویف هم پر دوی غیر مؤثر ثابتیږي.

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾

نو آیا انتظار کوي دا (مشرکان په سبب د تکذیب ستا، بلکه انتظار نه کوي هیڅ څیز ته) مګر (انتظار کوي) په شان د هغو بدو ورځو (وقائعو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له دوی نه، ووایه (ای محمده! دوی ته) نو انتظار وکړئ تاسې، بېشکه زه هم له تاسې سره له انتظار کوونکو څخې یم.

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا ۚ كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

بیا نجات ورکړ مونږ رسولانو خپلو ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو، همداسې (چې نجات ورکړ مونږ هغوی ته؛) ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چې) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسیر: یعني همغسې چې له پخوانیو قومونو سره خپله عادت جاري وو، چې مکذبین به مو هلاکول، او انبیاء او مؤمنینو ته به مو نجات ورکولو؛ همداسې د موجوده وو او د مستقبلو مؤمنینو په نسبت خپله وعده همدا ده، چې هغو

ته به نجات ورکوو، په آخرت کې د عذاب أليم څخه، او په دنيا کې به د کفّارو له مظالمو او سختيو څخه مأمون او مصـون وي، ولې شرط دا دی چې مؤمنين، صادق مؤمنين وي، يعنې د هغو صفاتو او خصالو او خصائصو خاوندان وي، چې په پاک قرآن او په حديث کې د مؤمنينو په نسبت بيان شوي دي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى فَلَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ووايه (ای محمده !) ای خلقو که یئ تاسې په شک کې له دينه څما (چې صحيح دی که غلط) نو عبادت نه کوم زه د هغو معبودانو چې عبادت (يې) کوئ تاسې غير له الله څخه، وليکن عبادت کوم زه د الله هغه چې وفات کوي تاسې (وباسي روح ستاسې په شدّت سره)، او امر حکم شوی ما ته داسې چې شم له مؤمنانو (يقين لرونکو) نه. او (داسې حکم راباندې شوی) چې سم کړه مخ (ذات) خپل دين ته، حال دا چې کلک او ثابت يې په حق دين باندې، او مه کېږه له سره له مشرکانو. او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سوا) له الله هغه چې نفع نه رسوي تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شي تاته (نه بلنه د هغه)، نو که بالفرض دې وکړ (عبادت د غير الله)؛ نو بېشکه ته هم په دغه وخت کې يې له ظالمانو.

تفسير: يعنې که څما طريقه او ديني مسالک ستاسې په فکر کې ځای نه دی نيولی، او تاسې پرې نه پوهېږئ، نو څکه د هغه په نسبت په شکوکو او شبهاتو کې لويدلي يئ؛ نو زه د خپل دين اصل الأصول (چې خالص توحيد دی) دربنيم او درپوهوم يې.

خلاصه دا چې زه ستاسې د دغو فرضي معبودانو له عبادته سخت نفور او بېزار يم، چې د هغو اختيارول څما له لوري له سره امکان نه لري، او نه ښايي چې تاسې دغه تصورات په خپلو زړونو کې وګرځوئ ! څما عبادت خالص هغه الله قدّوس ته دی، چې د هغه په قبضه او واک (اختيار) کې ستاسې ارواح او ساوې دي، تر هغه وخته چې د ده حکم او اراده وي، هغه ستاسې په جسمونو کې پرېږدي، او هر کله چې اراده وفرمايي؛ سمدلاسه يې درځنې راکاږي، ګواکې د موت او حيات تار چې هغه ذات په قدرت او اختيار کې دی؛ د همغه عبادت کېدی شي نه يواځې دا چې په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروري دی، بلکه ښايي چې په زړه کې هم د ده په توحيد او تفريد پوره يقين او ايمان وي، او په ظاهر او باطن پر دغه حنيف دين چې د ابراهيم خليل الله دين دی؛ په پوره همّت او توجه سره استقامت په کار دی، او د جلي او خفي شرک نښې او آثار ښايي بيخي له منځه ورک شي.

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهِۦ ۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾

او که ورسوي تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر)؛ نو نشته لرې کوونکی د هغه (هيڅوک) مګر هم دی دی، او که اراده وکړي تاته د خير (لکه صحت او غنا)؛ نو نشته هيڅ منع کوونکی د فضل د ده، رسوي (الله) دا (خير) هر هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾

ووايه (اى محمده !) اى خلقو ! په تحقيق راغلى دى تاسې ته حق (قرآن او رسول) له جانبه د رب ستاسې، نو هر چا چې سمه لاره وموندله (ايمان او طاعت ته)؛ نو بېشكه هم دا خبره ده، چې لاره مومي لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ نو بېشكه همدا خبره ده چې ګمراه كيږي پر ځان خپل (چې ضرر يې وررسيږي)، او نه يم زه پر تاسې باندې وكيل (ساتونكى د اعمالو ستاسې).

تفسير: يعنې حق په واضح ډول سره له دلائلو او براهينو در رسېدلى دى، چې د هغه په نه قبلولو كې هيڅ يو معقول عذر د هيڅا سره نشته، د پاك الله آخري حجّت هم پر بندګانو تمام شوى دى، نو اوس دې هر څوك خپله نفع او نقصان وسنجوي (سوچ وكړي)، او د هغه فكر دې له خپله ځانه سره وچلوي.

هر هغه څوك چې د پاك الله په ښوولې سمې لارې لاړ شي، په دنيا او آخرت كې كامياب او بريالى كيږي، او هر هغه څوك چې دغه سمه لاره پرېږدي، او دغه لوري هغه لوري ته لالهانده او سرګردانه ګرځي؛ نو دى خپل ځان پخپله ذليل، خوار او بې مقداره كوي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم داسې آزاد او خپلواك او خپلسرى سړى نه دى درلېږلى شوى، چې ستاسې د دغو افعالو تعهد او ذمه واري پخپله غاړه واخلي، يا ستاسې په ځاى دې جواب وركړي، د ده كار تش خبرول او سمه لاره ښوول دي، پر هغه لاره تلل پخپله د تلونكي كار دى.

وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

او متابعت وكړه (اى محمده !) د هغه څيز چې وحي كولى شي تاته، او صبر كوه (په طاعت او مصيبت او له معصيت) تر هغه پورې چې حكم وفرمايي الله (په نصرت او غلبه ستاسې)، او همدغه الله خير غوره د ټولو حكم كوونكو دى.

تفسير: په دې سره رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تسلي وركړى شوې ده، چې كه دا خلق حق نه قبلوي؛ نو تاسې د دوى په غم كې خپل ځان له لاسه مه وباسئ ! تاسې دالله تعالى د احكامو متابعت كوئ ! او د تبليغ او دعوت په كارونو كې تل لګيا اوسئ ! او پر هغو شدائدو چې په دغه لاره كې تاسې ته ورسيږي؛ صبر كوئ ! او د مخالفينو پر ايذاء او تكذيب تحمّل وكړئ، تر هغه پورې چې پاك الله د دوى او ستاسې په منځ كې ښه فيصله وكړي، يعنې سم له خپلې وعدې سره تاسې مظفر او منصور كړي، يا د جهاد حكم درولېږي.

تمّت سورة يونس عليه السلام بمنّه تعالى وفضله، فلله الحمد على ذلك.

سُورَةُ هُودٍ

«د هود سورت مکي دی، پرته له (۱۲، ۱۷، ۱۱۴) آیتونو چې مدني دي»

«(۱۲۳) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱)، او په نزول کې (۵۲) سورت دی، وروسته د یونس له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ①

(دا) کتاب دی چې محکم کړی شوي دي آیتونه د ده (چې ورته لاره نه مومي هیڅ نقصان او خلل)، بیا په تفصیل سره بیان شوی دی له نزده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه.

تفسیر: یعني دغه قرآن کریم هغه عظیم الشأن او جلیل القدر کتاب دی، چې ټول آیتونه یې د لفظي او معنوي او نورو حیثیتونو بیخي ثابت، قائم، آزمویلی شوی دی، تللی (وزن کړی شوی) او ښه سنجولی شوی دی.

نه په هغه کې څه تناقض شته، او نه کوم مضمون یې د حکمت او واقعیت په خلاف دی، او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت او نورو له پلوه په یوه توري او حرف یې څه تنقید او اعتراض کېدی شي، هر هغه مضمون یې چې په هر عبارت سره اداء فرمایلی دی؛ محال دی چې له هغه څخه بهتر او ښه تعبیر وکړی شي، د ګردو ضروریاتو کافي تفصیل یې بیان فرمایلی دی، په نزولي حیثیت کې همدغه حکمت مرعي دی، چې ټول قرآن یو ځلې نه دی نازل شوی، بلکه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا آیتونو نزول شوی دی.

د پاک قرآن دغو ګردو دقائقو او حقائقو ته په مجموعي ډول سره چې انسان ورته ګوري؛ حق حیران پاتې کیږي، مګر د حیرت ځای نه دی، که د مطلق حکیم، او د برحق خبیر په کلام دغه ګرد حکمتونه او محاسن سره مجموع نه وي؛ نو د هغه توقع په بل کوم کلام کې کېدی شي؟! بلکه له سره نشي کېدی.

اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ

چې عبادت مه کوئ (د هیچا) مګر (یواځې) د الله عبادت کوئ.

تفسیر: یعني د دې محکم او مفصّل کتاب د نازلولو لوی مقصد دا دی، چې ټول عالم یواځې د الله واحد د عبادت په لورې متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته ورکړي، او طریقه یې وروښیي، نو د دغه عظیم او جلیل مقصد لپاره ړومبی انبیاوو تشریف راوړی وو، ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ﴾ (۱۷ جزء د الأنبیاء سورت (۲۵) آیت (۲) رکوع)، ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۶) آیت (۵) رکوع).

اِنَّنِيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ ②

(او ووایه ای محمده !) چې ببشکه زه تاسې ته له (طرفه د) الله وېروونکی یم (له جحیمه) او زېری ورکوونکی یم (په نعیم سره).

تفسير: يعنې هغه څوك چې كتاب الله ومني، او شرك او كُفر پرېږدي، او د الله واحد، احد، صمد عبادت وكړي؛ نو ده ته د دارينو د فلاح زېرى او بشارت اوروي، او هغه چې نه يې مني، او كفر او شرك ځان ته غوره كوي، نو هغه د الله تعالى له عذابه ويروي.

وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّ يُؤْتِ كُلَّ ذِيْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ ۭ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّىْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيْرٍ ③

او (پس له توحيده امر كوم) چې مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تېرو ګناهونو) بيا رجوع وكړئ الله ته (په طاعت سره له ګناه نه) چې فائده در رسوي تاسې ته په نفع غوره سره تر هغې نېټې پاكلې (مقرر كړى) شوى پورې، او ور به كړي (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او كه وګرځېدئ تاسې (اى كفارو له اسلامه)؛ نو بېشكه زه وېرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې لويې نه (د قيامت).

تفسير: هغه څوك چې د خپلو پخوانيو تقصيراتو معافي وغواړي، او د مستقبل لپاره دالله تعالى په لوري د زړه په صدق سره رجوع وكړي؛ نو دنيوي ژوندون يې په ښه ډول تېرېږي، ځكه چې قانت مؤمن په هر حال كې د پاك الله فضل او كرم ته لوى لوى اميدونه، هيلې (ارزوګانې) او اسرې كوي، دى د الله د رضا غوښتلو او د مستقبل د عظيم الشانې خوشالۍ او مسرّت په تصور كې دومره محظوظ او مستغرق اوسيږي؛ چې د دې دنيا له ډېرو ربړونو (تكليفونو) او سختيو څخه هم دومره نه متأثر كيږي، دى چې كله خيال كوي چې زه په خپل ژوندون كې خپله فريضه په صحيح ډول سره پاى (انجام) ته ورسوم؛ چې د هغه صله به خامخا يوه ورځ د عرش عظيم د لوى څښتن (خاوند) له حضوره ماته راكوله كيږي.

﴿وَّ يُؤْتِ كُلَّ ذِيْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ﴾ يعنې هومره يې چې عمل ورزياتيږي؛ په همغه اندازه د الله تعالى له فضله زياته برخه مومي، په آخرت كې اجر او ثواب او په دنيا كې زيات طمانيت او ډاډينه ور په برخه كيږي.

﴿وَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ الآيه ـ يعنې كه څما خبره نه منئ؛ نو د قيامت عذاب يقيني دى، باقي داسې فرمايل: چې زه وېرېږم په تاسې؛ له دې نه مقصود د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم عمومي شفقت او د خلائقو سره د همدردۍ او خواخوږۍ اظهار دى.

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ④ اَلَآ اِنَّهُمْ يَثْنُوْنَ صُدُوْرَهُمْ لِيَسْتَخْفُوْا مِنْهُ ۭ اَلَا حِيْنَ يَسْتَغْشُوْنَ ثِيَابَهُمْ ۙ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۚ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ⑤

خاص الله ته بېرته ورتله ستاسې دي، او الله په هر څيز باندې ښه قادر دى. خبردار شئ! بېشكه دوى (دا كفار) تاووي سينې خپلې (او پټوي عداوت د رسول په زړونو خپلو كې) لپاره د دې چې پټ كړي خپل ځانونه له الله نه، واورئ! خبردار شئ! په هغه وخت كې چې واغوندي دوى جامې خپلې؛ عالم دى (الله) په هغه څيز چې پټوي يې دوى (په سينو خپلو كې) او هغه څيز چې ښكاروي يې (په ژبو خپلو)، بېشكه الله ښه خبردار دى په پټو خبرو د سينو (هم).

تفسير: د سزا وركولو لپاره دغه خبره ضروري ده؛ چې مجرم حاضر وي، حاكم ته د سزا وركولو پوره قدرت او قوت او كامل اختيار حاصل وي، مجرمينو ته پر ټولو كارونو او اجراءاتو يې علم حاصل وي، په ﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ كې دا راښوولې شوې دي، چې مجرم او غير مجرم ټول د پاك الله په دربار كې حاضريږي، په ﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ﴾ كې يې د

عمومي قدرت او اختیار بیان فرمایلی دی، او د ﴿أَلَآ إِنَّهُمۡ يَثۡنُونَ﴾ څخه تر ﴿بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾ پورې د ده د محیط علم وسعت ظاهر شوی دی، چې پر پاک الله ظاهري او باطني ټولې خبرې یو شان ته ظاهرې او هیڅ یو شی ترې پټ نه دی، او پر هر شي باندې ښه پوهه او خبردار دی، تر دې پورې چې د زړونو د کومې له پټو خبرو، نیاتو او اراداتو څخه هم باخبر دی، نو بیا مجرم خپل جرم په څه ډول له ده څخې پټولی شي.

وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزۡقُهَا وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا وَمُسۡتَوۡدَعَهَاۚ كُلّٞ فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ۝٦

او نشته هیڅ تلونکی (خوځېدونکی ذي روح) په ځمکه کې مګر چې دی پر الله رزق (روزي) د هغه (تفضّلاً ترحّماً نه وجوباً)، او عالم دی (الله) په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه، ټول (دا مذکوره اشیاء) په کتاب واضح کې دي.

تفسیر: پرومبی د الله تعالی د علم وسعت بیان وو، دا د همغه مضمون تکمله ده، یعني پر ځمکه د هر ساکښ (ذي ورح) تلونکی او خوځېدونکی چې طعام او خوړو ته احتیاج لري، د هغو د ټولو رزق او روزي ورکول الله پاک محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمایلې ده، هومره روزي چې د هر یوه لپاره مقدّره ده، هغه یقیناً وررسېدونکې ده، هغه وسائل او اسباب چې بنده یې اختیاروي؛ ټول د روزي رسولو ابواب او وَرُونه دي.

﴿وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا﴾ الآیه - «او عالم دی الله په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه»، شاه صاحب لیکي: «(مستقر) هغه ځای دی چې هستوګنه په کې کیږي، لکه جنت او دوزخ او (مستودع) هغه ځای دی چې انسان په کې سپارل کیږي لکه قبر»، پاس په ﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ﴾ الآیه - کې د دنیوي ژوندون بیان وو، دلته د «برزخ» او د آخرت بیان دی، مطلب داسې دی: «او دی ښه خبردار دی».

د «مستقر» او د «مستودع» په تعیین کې د مفسرینو ډېر اقوال دي، چې د هغه په نسبت مونږ د الأنعام په سورت کې څه لیکلي دي.

وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۗ وَلَئِن قُلۡتَ إِنَّكُم مَّبۡعُوثُونَ مِنۢ بَعۡدِ ٱلۡمَوۡتِ لَيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ۝٧

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې حال دا چې وو عرش (تخت) د ده پر اوبو (پیدا کړي دي الله دا ټول آسمانونه او ځمکه او ما فیهما لپاره د منافعو ستاسې او) لپاره د دې چې وازمویي تاسې چې کوم یو له تاسې ډېر ښه دی له جهته د عمل، او قسم دی چې خامخا که ووایې ته (خپل قوم ته) چې ببشکه تاسې بیا ژوندي کېدونکي یئ پس له مرګه؛ نو هرومرو وبه وایي خامخا هغه کسان چې کافران شوي دي، چې نه دی دغه (قرآن چې بیا ژوندون وایي) مګر سحر (جادو) ښکاره.

تفسیر: په پیدایښت د آسمانونو او ځمکه کې د الله تعالی له علم څخه وروسته د ده د قدرت بیان دی، د دې تفسیر (په ۸ جزء د الأعراف سورت په (۵۴) آیت (۷) رکوع کې) تېر شوی دی.

﴿وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى ٱلۡمَآءِ﴾ یعني د ځمکې او آسمان له پیدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوي، چې په مستقبل کې د ټولو اشیاوو د ژوندانه ماده ګرځېدونکې شوې: ﴿وَجَعَلۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ كُلَّ شَيۡءٍ حَيٍّ﴾ (۱۷ جزء د الأنبیاء (۳۰) آیت (۳) رکوع)، په دغه وخت کې د الله تعالی عرش د دې د پاسه وو، کله چې اوس د آسمانونو د پاسه دی، ګواکې دغه یو صورت وو چې دغه

حقيقت يې ښکاره کولو چې د کائناتو ماده او د حيات ذريعه بالکليه د رب العرش تر تسلّط او تصرّف او مطلقه قيوميت لاندې ده، او د الله تعالی ذات حقيقة د عرش له پاسه دی، او عرش يې په نورو ټولو مخلوقاتو له پاسه دی، والله أعلم.

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾

او قسم دی چې خامخا که وروستې کړو مونږ له دوی څخه (هغه) عذاب (چې موعود دی) تر راتلو د اوقاتو شمېرليو شويو پورې؛ نو هرومرو (خامخا) به وايي دوی (استهزاءً): څه شيز بند کړی دی دا (عذاب له نزوله؟ نو فرمايي الله) خبردار شئ واورئ ! په هغه ورځ چې راشي دا (عذاب) دوی ته؛ نو نه به وي (دا عذاب) دفع کړی شوی له دوی څخه، او چا پېر به شي له دوی نه هغه عذاب؛ چې وو دوی چې په هغه پورې به يې مسخرې کولې (او په جلتی به يې غوښت).

تفسير: يعنې کله چې دغو کفّارو ته د دوی د شرارتونو له سببه د الله تعالی له عذابه وېره ورکوله کېږي؛ نو د تکذيب او استهزاء په ډول وايي چې: راوړه هغه عذاب دې چېرې دی؟ ولې نه رانازليږي؟ او د څه لامله څنډ (ايسارتيا) په کې کېږي؟ او د چا له لوري هغه ستون شوی دی؟ نو پاك الله فرمايي چې: آيا تاسې په داسې ويناوو سره ټوکې او مسخرې کوئ؟ او نه پوهېږئ چې هغه عذاب د الله تعالی د حکمت او مصلحت په اقتضاء تر يوه ټاکلي (مقرر کړي) مدت پورې معطل شوی دی؟ او پخپل معيّن وخت کې به خامخا داسې در ورسيږي، چې هيڅوك به يې مخه نشي نيولی، او له هر لوري څخه به په عذاب چار چاپېر کړی شئ، او ټول به فنا کېږئ.

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ (کافر، يا ناشکر انسان) ته له نزده خپله رحمت (لکه صحت او نعمت چې اثر يې ښکاره وي)، بيا بېرته راټول کړو مونږ دا نعمت له ده نه؛ بېشکه دی خامخا نا اميده (له کرمه د الله) ناشکره (له نعمته د الله) وي.

تفسير: يعنې که د څو ورځو له مخې يې الله تعالی د خپلې مهربانۍ په عيش او عشرت او آرامۍ کې وساتي، او بيا يې په کوم ربړ او تکليف کې اخته او مبتلا کړي، نو دی هغه پخوانۍ هوسايي (آرام) او مهرباني هم بيخي له زړه وباسي او هيروي يې، او بې هيلې او نا اميده کيږي، او د مستقبل په نسبت بيخي بې اسره او مايوس کيږي، په تېره باندې ناشکري، او له راتلونکي څخه مايوسي همدا د ده د ژوندون حاصل دی.

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي ۚ إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ دغه (کافر يا ناشکره انسان) ته نعمت (لکه صحت او هوسايي ـ آرام) وروسته له (هغه) ضرره چې رسېدلی وو ده ته؛ نو هرومرو (خامخا) وايي به دی خامخا: لاړې سختی (چې رارسېدلې وې) له ما څنې، بېشکه دغه (انسان) خامخا خوشالېدونکی دی (پر نعمتونو) متکبّر فخر کوونکی دی (پر خلقو).

تفسير: يعنې که له مصيبته وروسته بيا پاك الله ده ته آرامي او هوسايي ور په برخه کړي؛ نو بيا داسې ګڼي چې ګواکې اوس بيخي مصائبو او تکاليفو خاتمه وموندله، او بيا هغه پخوانۍ کيفيت له سره راتلونکی نه دی، نو په دغه وخت کې د غفلت او غرور په نشو کې مستيږي، او فخر او تکبر او ځانمني (خودنمايي) کوي، او حال دا چې ده لره داسې په کار

وو؛ چې هغه خپل پخوانی حالت به يې تل په ياد درلود، او د الله تعالی شکر به يې ادا او د ده لطف او احسان په مقابل کې به يې د تواضع سر ښکته کوه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝١١﴾

مګر هغه کسان چې صبر کوي (په سختۍ له قوته د ايمانه) او کوي ښه (عملونه لپاره د شکر د نعمت)؛ دغه(صابرين او شاکرين) شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: هغه حال چې مخکې د عامو انسانانو بيان شو، له هغه ځنې د الله تعالی هغه بندګان مستثنی دي، چې د تکليف او مصيبت مقابله په صبر او استقامت سره کوي، او د امن او راحت په وخت کې سره له شکر ايستلو په صالحه وو اعمالو کې هم خپل تياری ښکاره کوي، د همداسې اولوالعزمو او وفادارانو ټولی د عظيم الشان بخشش او انعام مستحق دی، او په ډېر لوی اجر چې ادنی يې جنت او اعلی يې ديدار دی؛ فايز کيږي.

﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝١٢﴾

نو ښايي ته به پرېښودونکی يې (يعنې مه پرېږده) ځينې د هغه قرآنه چې وحي کولی شي تاته، او تنګېدونکې ده په (تبليغ د) هغه سره سينه (زړه) ستا (له دې وېرې) چې وايي به دوی: ولې نه ده نازله شوې په ده باندې خزانه (چې پرېږي وکړي عشرت)؟ يا (ولې نه ده) راغلې له ده سره پرښته (چې ورکړي شهادت د نبوت)؟ بېشکه همدا خبره ده چې ته وېروونکی يې (له جحيمه، نه څارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندې وکيل (ښه ساتونکی) دی، (د هغه چا چې ورسپاري ځان خپل، نو له سره مه وېرېږه له عناد د دوی نه).

تفسير: د مکې معظمې مشرکان د شرک او بت پرستۍ له ترديده او بدو ويلو څخه ډېر په قهرېدل، او په غيظ او غضب راتلل د مشرکيت پر خُرافاتو په هره اندازه چې د هغو تحميق او تجهيل کېده؛ په همغه اندازه به دوی د غُصې په اور کې سوځېدل، کله به يې کوښښ کوه چې پاک رسول په دغې معاملې کې لږ څه سست او پوست شي، او د دغې اساسي او لويې مسئلې په تبليغ کې له لږ څه نرمۍ او تساهل څخه کار واخلي، کله چې له دې لوري مايوس او بې هيلې (نا اميده) شول؛ نو تش د تکليفولو او محض خفه کولو لپاره په عجيبو چټي (بېکاره) غوښتنو پسې لګيا شول، مثلا ويل به يې چې: ته خو رښتين او د رسالت پر منصب مامور يې، نو له تا سره د پاک الله له درباره ښايي چې د مال او دولت لويه خزانه راغلې وی، يا له آسمانه له تا سره يو پرښته راتلی، چې هر چېرې به در سره د تصديق لپاره تللې وی: ﴿لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ په همدغې سلسلې کې دغه آيتونه نازل شول، چې حاصل يې دا دی: «ته د دې خلقو د دغو چټي او بېکاره غوښتنو لامله مه غمجن او مه فکر مند او مه خفه کېږه، او مه پخپل زړه کې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خيال ګرځوه !.

کله داسې کېدی شي ! هغه شيان چې الهي وحي تاته درښوولي دي، او د هغه د تبليغ حکم يې بې خوفه او بې خطره درکړی دی؛ چې ته د هغه ځينې برخې د دې خلقو له خرافاتو څخه د زړه تنګۍ په وجه پرېږدې، حال دا چې دغه کار امکان نه لري، ځکه چې د نبوت عصمت او د اولوالعزمۍ صفت يې مانع دی، نو بيا له زړه تنګۍ څخه څه فائده؟ ستاسې کار تش له خير او شر څخه خبرول دي، د دوی د هدايت ذمه واري پر تاسې نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالی ته ورسپاره؛ چې ګرد شيان هغه ته سپارلي شوي، او د ده په واک کې دي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن
كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ
أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چې تصدیق یې و کړي)؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته): نو راوړئ تاسې لس سورتونه په شان د یوه سورت د ده (فصیح بلیغ) له خپل ځان جوړ کړی شوی، او راوبولئ هغه کسان چې توانېږئ تاسې (لپاره د کومک) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغې ادعا د افتراء کې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسې ته (ای رسوله او مسلمانانو)؛ نو پوهه شئ (ای مسلمانانو) چې بېشکه همدا خبره ده چې رالېږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی)، او (بل پوه شئ په یقین سره او پرې ثابت شئ) چې نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هـم دغه الله دی، نو آیا یئ تاسې مسلمانان.

تفسیر: ځینو مفسرینو د دې آیت ترجمه داسې هم کړې ده: «نو که جواب درنه کړ دغو بللو شویو تاسو ته ای مشرکینو !؛ نو پوه شئ ای کفّارو چې بېشکه همدا خبره ده، چې رالېږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره، د بنده کلام نه دی، او پوه شئ تاسې په یقین سره چې نشته لایق د عبادت هیڅوک مګر هم دغه الله دی، آیا نو یئ تاسې مسلمانان غاړه ایښودونکي اسلام ته بلکه اسلام راوړئ !».

یعنې فرمایشي معجزې غواړې، چې د هغو ورکول مصلحت نه دی، او له هغو ټولو ځنې لویه معجزه قرآن چې د دوی په مخ کې دی؛ نه مني، او وایي (معاذ الله): دغه خو له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، نو د هغه ځواب ورکوي، چې آخر تاسې هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کوونکي یئ؛ ټول سره راټول شئ، او د دې پاک قرآن د لسو سورتونو په شان نور لس سورتونه له خپله ځانه جوړ کړئ، او په دغه کار کې د خپلې مرستې لپاره ټول مخلوقات بلکه خپل هغه معبودان هم راوبولئ؛ چې تاسې یې په الوهیت کې شریکان ګڼئ، او که دا کار ونه کړی شئ، او له سره به یې ونه کړی شئ؛ نو وپوهېږئ چې داسې کلام یوازې د پاک الله کلام کېدی شي، چې د هغه له مثل راوړلو څخه ټول مخلوقات عاجز پاتې کېږي.

مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾

هـر څوک چې وي (له خپلې کم همتۍ) چې غواړي یوازې ژوندون لږ خسیس او ښایست د ده (او د آخرت فکر نه کوي)؛ نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دې دنیا کې حال دا چې دوی په دې دنیا کې نه شي کم کېدلی (له بدل د اعمالو د دوی هیڅ شی).

تفسیر: یعنې له داسې واضح ثبوت څخه وروسته څوک چې په قرآن ایمان نه راوړي، یا د هغه پر ښوولې لارې نه ځي، بلکه د دنیا خو ورځې ژوندون او فاني ډول او سینګار یې د خپل مقصود قبله درولې وي، او عملي جد او جهد ورته کوي، که په ښکاره کوم نېک کار لکه خیرات او نور کوي؛ نو له هغه څخه هم د آخرت بهتري او د الله تعالی خوښي مقصود نه وي، او یوازې د دنیوي فوائدو حاصلول یې تر سترګو لاندې وي، د داسې خلقو په نسبت اعمّ له دې چې یهود وي که نصاری، مشرکین وي که منافقین یا دنیا خوښوونکي ریاکار مسلمانان؛ دا یې راښوولي دي چې په دنیا کې د دغو ټولو معامله پای (آخر) ته رسولی شي، هغه اعمال او کوښښونه چې دوی یې د دنیا د حصول لپاره اراده وفرمایي؛ ورعطا کوي یې.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دي چې نشته دوی ته په آخرت کې مګر اور، او خراب شوي دي هغه (نېک عملونه) چې کړي وو دوی په دې دنیا کې، او باطل دي (په آخرت کې) هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې (په دنيا کې).

تفسیر: یعنې پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شي مستحق نه دي، کفار په ابدي صورت او رياکاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ کې پاتې کيږي، هو ! که الله تعالى ځنې مؤمنان محض پخپل فضل او کرم سره وبخښي؛ نو هغه بېله خبره ده.

په دنيا کې کوم کارونه چې تاسې د دنيوي اغراضو لپاره کړي وو، وروسته د آخرت له رسېدلو څخه دربنکاريږي، چې هغه خراب او برباد تللي دي، او د رياکارۍ او د دنيا خوښولو په سلسله کې ظاهرا هغه نيکي او محاسن چې کړي يې وي؛ هغه ګرد سره خراب او توی ځي، او هلته به يو شی په کار نه ورځي.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

آيا پس هغه څوک چې دی پر صاف برهان (واضح دليل) له جانبه د رب خپل، او تابع وي دې د (برهان) پسې شاهد له (جانبه) د الله، او پخوا له دې (شاهده چې قرآن دی) کتاب د موسی (تورات شاهد وو) په دې حال کې چې پېشوا او رحمت وو (مؤمنانو ته دغه تورات، آيا هغوی او د دنيا غوښتونکو سره برابر دي؟ بلکه نه دي برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه کسان ايمان لري په دې (قرآن)، او هر څوک چې کافر شو په دې (قرآن) له ګردو فرقو (د کافرو) څخه؛ نو اور (د دوزخ) ځای د وعدې د هغه دی (چې خامخا ورته ورځي)، نو مه کېږه په شک کې له دې (قرآن يا موعد نه)، بېشکه چې هغه حق دی له جانبه د رب ستا، وليکن اکثره د خلقو نه راوړي ايمان (په دې خبره باندې چې منزّل من الله دی).

تفسیر: يعنې دغه سړی او هغه رياکار دنيا پرست چې پخوا يې ذکر وشو؛ څرنګه برابرېدی شي؟ له سره نه دي برابر، له «بينه ـ صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده؛ چې هر انسان پخپل اصلي او صحيح فطرت سره موافق تلنه وغواړي، په دې شرط چې د اطرافو او حواليو له حالاتو او خيالاتو ځنې متأثر نشي، او هغه د اسلام او د توحيد او د قرآن سمه لاره ده: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۳۰) آيت (۴) رکوع)، او په حديث کې راغلي دي: «كلُّ مولودٍ يولدُ على فطرةِ الإسلام، فأبواه يهوّدانه أو يُنصرانه، أو يُمجّسانه ــ الحديث».

او ﴿شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾ ګواه د پاک الله له لوري لوی قرآن دی، چې ګواهي ورکوي: چې د فطرت پر دين توحيد او اسلام باندې تلونکي پر سمه لاره تلونکي دي، او همغه قرآن چې پر خپل حقانيت باندې هم پخپله ګواه دی، د لمر دليل پخپله لمر دی.

څرنګه چې د پاک قرآن راوړونکي جبرئيل امين عليه السلام او آخيستونکی يې محمد امين عليه السلام دی، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ويلی شي، بلکه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دی، چې د ده اخلاق، عادات،

معجزات، مبارکه ژبه، نوراني څېره او له نورو ټولو شيانو څخه يې معلومېږي، او هر يو بېل بېل شهادت ورکوي، د هغه دين حامل چې محمد صلی الله عليه وسلم دی؛ هغه حقيقتاً بېخي حق او رښتيا دی، وروسته د ﴿وَمِن قَبۡلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامٗا وَرَحۡمَةً﴾ دغه مطلب دی، چې پخوا له قرآنه هره وحي چې پر هر نبي راغلې ده؛ هغه هم د فطرت د دين پر صداقت ګواه ده، خصوصاً هغه عظيم الشأن کتاب «تورات» چې پخوا له قرآنه پر موسی عليه السلام نازل شوی دی؛ هغه يو لوی شاهد د هغو خلقو پر حقانيت ښايي وويلی شي؛ چې د فطرت د دين پر صافه لاره تلونکي دي.

﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ﴾ الآيه ـ يعنې يهود او نصاری، بت پرست، عرب عجم، آسيا، افريقا، امريکا، اوروپا، استراليا او نور له هرې فرقې او هر جماعت چې د هر ملک او ملت څخه وي، تر څو پاک قرآن ونه مني؛ نو له سره يې نجات په برخه کېدی نشي، لکه چې د صحيح مسلم او د نورو په احاديثو کې رسول الله صلی الله عليه وسلم په ډېره تصريح او تعميم سره دغه بيان فرمايلی دی.

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُعۡرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمۡ وَيَقُولُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ كَذَبُواْ عَلَىٰ رَبِّهِمۡۚ أَلَا لَعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٨﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ﴿١٩﴾

او څوک دي ډېر ظالم له هغه چا چې تړي له ځانه پر الله پورې دروغ (چې نسبت د ولد يا د شريک ورته کوي؛ بلکه نشته)، دغه (دروغ تړونکي) وړاندې به کړل شي په (قيامت کې) رب خپل ته، او وبه وايي شاهدان (کرام الکاتبين او نور) چې هم دوی دي هغه کسان چې دروغ يې تړلي وو په رب خپل (په نيولو د ولد او شريک سره، نو فرمايي الله): واورئ! خبردار شئ! لعنت د الله دې وي پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چې اړوي خلق له لارې (د دين) او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عيب)، او هم دوی په آخرت هم دوی کافران منکران کېدونکي دي.

تفسير: يعنې پاک قرآن دروغ او افتراء نه دی، بلکه د پاک الله حق او رښتيا پيغام دی، چې قبلول او منل يې ضروري دي، او ښه وپوهېږئ چې له هغه سړي څخه زيات ظالم بل هيڅوک نشي کېدی؛ چې پر الله تعالی باندې دروغ وتړي، مثلاً که د الله کلام نه وي، او دې ووايي چې دغه د الله کلام دی، يا واقعي د پاک الله کلام وي، او پخپله الله تعالی څو څو کرته وفرمايي چې دغه ځما کلام دی، مګر دوی سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوي.

﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُعۡرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمۡ﴾ الآيه ـ «دغه دروغ تړونکي به وړاندې کړی شي په قيامت کې رب خپل ته» په محشر کې کله چې دوی د پاک الله په مخ کې علی رؤوس الأشهاد وړاندې کيږي، او د دوی د شرارتونو دفاتر پرانستلی شي؛ نو په دغه وخت کې شاهدي ورکوونکي (ملائکې، انبياء، صالحين، بلکه د دوی خپل لاسونه، او پښې او رئيسه اعضاء) به ووايي، چې دوی همغه بدبختان ظالمان دي، چې د خپل پاک الله په نسبت يې دروغ تړلي وو، او چټي (بېکاره) خبرې به يې کولې.

أُوْلَٰٓئِكَ لَمۡ يَكُونُواْ مُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنۡ أَوۡلِيَآءَۘ يُضَٰعَفُ لَهُمُ ٱلۡعَذَابُۚ مَا كَانُواْ يَسۡتَطِيعُونَ ٱلسَّمۡعَ وَمَا كَانُواْ يُبۡصِرُونَ ﴿٢٠﴾

دا کفار نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او نه به وي دوی ته غير له الله هيڅ دوستان (چې عذاب ترې دفع کړي که اراده وفرمايي بلکه) دوه چنده به کړ شي دوی ته عذاب،

نه وو دوی چې طاقت يې لرلی وی د اورېدلو (د حق) او نه وو دوی چې ليدلي يې وی (دلائل د قدرت).

تفسير: يعني په دومره وسيعې او ارتې ځمکې کې نه چېرې تنبتېدی شي، او نه په کوم ځای کې پټېدی شي، او نه يې ځوک مددګار او حمايت او مرسته کوونکی کېدی شي، چې دوی د الله تعالی له عذابه بچ کړي، ځکه چې دوی هم پخپله بې لارې او ګمراهان شوي دي، او هم نور خلق يې ګمراهان کړي دي.

﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ نه وو دوی چې طاقت يې وی د اورېدلو د حق د زړه له کوڼوالي، او نه وو دوی چې ليدلي يې وی دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالي، يعني په دنيا کې داسې ړانده او کاڼه شوي دي؛ چې نه د حق د خبرو د اورېدلو توان لري، او نه د الله تعالی د قدرت دلائل او نښې ليدلی شي، چې د هغو په ليدلو سره ممکن دي چې د هدايت سمه صافه لاره ومومي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾

هم دوی دي هغه کسان چې زيان يې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته، او ورک شول له دوی هغه چې وو دوی چې دروغ يې تړل.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾

حقه خبره دا ده چې بېشکه دوی په آخرت کې هم دوی ډېر زيانکاران دي (له نورو نه). بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) او عاجزي کوي دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسيدونکي) د جنت دي، دوی به په دې جنت کې همېشه وي.

تفسير: د مجرمينو د بد انجامی او د خرابې خاتمې په مقابل کې يې د مؤمنينو انجام او حسن د خاتمې بيان وفرمايه، د دوی عجز او نياز (خلوصيت) د پاک الله خوښ شو، نو ځکه د دائمي خوښۍ مقام يې ورعطا کړه.

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

مثال د دې دواړو فرقو (داسې دی) لکه د ړانده او د کاڼه او (لکه) د ليدونکي او د اوريدونکي، آيا برابر دي دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفته؟، بلکه نه دي برابر)، آيا نو نه اخلئ پند تاسې؟ (په دغو مثالونو سره او فکر په کې نه کوئ).

تفسير: يعني منکرين ړانده او کاڼه دي، لکه چې درې آيته پخوا له دې نه يې وفرمايل: ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ بيا هغه چې نه پخپله څه ليدلی شي، او نه له بل چا څخه څه شی اورېدلی شي، د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی روڼ ضمير له ايماندارانو سره څرنګه برابرېدی شي، هغه کسان چې د بصيرت په سترګو د حق او باطل او خير او شر په منځ کې تميز کوي، او د خپلو هاديانو خبرو ته غوږونه نيولي غور کوي، چې د دواړو پای (آخر) او انجام څرنګه يو شان کېدی شي؟ بلکه نشي کېدی، وروسته د نوح عليه السلام د قوم قصه د دې مضمون په تاييد وړاندې کوي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾

او هرومرو په تحقیق لېږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چې ویونکی وو): بېشکه زه تاسې ته یم ویروونکی (له جحیمه) ښکاره. چې مه کوئ تاسې عبادت (د بل چا) بې له الله، بېشکه زه ویرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې دردناکې (د قیامته) څخه.

تفسیر: یعنې په نهایت وضاحت سره زه هغه شیان درښیم چې د هغو په ارتکاب سره د مهلك عذاب د نازلېدو اندېښنه ده، یا د هغه د محفوظیت ذرائع دي.

﴿أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ﴾ «مه کوئ عبادت د بل چا بې له الله !»، یعنې د (ودّ) او (سواع) او (یغوث) او (یعوق) او (نسر) چې ذکر یې د نوح علیه السلام په سورت کې راځي؛ عبادت پرېږدئ ! او د واحد احد الله تعالی په عبادت کې مشغول شئ ! که نه د غیر الله له عبادت څخه د بېرته نه ګرځېدلو په صورت کې د سخت عذاب د راتلو خوف دی.

فَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ ٱلرَّأْىِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍۭ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾

نو وویل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح) چې: نه وینو مونږ تا مګر یو بشر پشان ځمونږ (بل څه مزیت نه لرې)، او نه وینو مونږ تا چې متابعت کړی ستا (هیچا) مګر هغه کسانو چې دوی د لاندې (ښکته) ځمونږ دي په بې فکرۍ سره (یعنې سرسري نظر والا دي)، او نه وینو مونږ تاسې لره پر مونږ باندې هیڅ بهتري، بلکه ګمان کوو مونږ پر تاسې د دروغجنانو.

تفسیر: یعنې ښايي چې رسول د ټول قوم په مقابل کې د کومې ښکاره نښې او امتیاز لرونکی وي، لیکن مونږ ګورو چې ته هم ځمونږ په شان د بشر له جنسه یې، او د آسمان پرښتنه نه یې چې د هغې په مقابل کې خامخا انسان خپل سر ښکته کړي، بیا په بشریت کې هم ته داسې یو سړی نه یې چې په تا کې کوم خاص تفوّق او لویي پر مونږ باندې وي، مثلاً لوی دولتمن، یا د شان او شوکت خاوند، یا د حکومت او قوت مالك اوسې، هغه کسان چې ستا پیروان او تابعان شوي دي؛ هغو هم ګرد ټول سره داسې خواران، غریبان، مفلسان او رذیلان دي چې له هغو سره مونږ شرفاء او غټان خپل ملاقات او خبرې کول شرم او ننګ بولو، نو آیا په ټولو انسانانو کې همدا ته پیدا شوی یې چې د الله تعالی د رسالت د منصب وړ او لایق وې؟ حال دا چې مونږ ستا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خَلق (پیدایښت) خُلق (رشه، خوی، عادت) او په نورو شیانو کې له هیڅ پلوه له تا څخه کم نه یو، نو ولې ځمونږ له منځه بل څوك پر دغه لوی منصب د رسالت باندې منتخب او غوره نشو؟ یا لږ تر لږه ستاسې تابعین او پیروان ښايي چې کوم معزز او لوی سړي خو وی.

دا د هغو ملعونانو د تقریر ما حصل وو، نوح علیه السلام کوم جواب چې دوی ته ورکړی دی؛ دادی:

قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَءَاتَىٰنِى رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾

وویل (نوح) ای قومه ځما ! آیا وینئ خبر راکړئ تاسې (ماته) که یم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله، او راکړی یې وي ماته رحمت له نزده خپله، نو پټ کړی شوی

دی (حقیقت د دې دلیل) پر ستر ګو ستاسې، آیا مجبور کولی شو مونږ تاسې په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چې تاسې دغه (برهان) لره بد ګڼونکي انکار کوونکي یئ.

تفسیر: دا خبره صحیحه ده چې نبي له عامو انسانانو څخې ښایي بیخي ممتاز وي، لیکن هغه امتیاز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنیوي شان او شوکت کې نه وي، بلکه په اعلی اخلاقو، ډېرو ښو ملکاتو، تقوی، د الله تعالی وېره، حق خوښول، له خلائقو سره همدردي او خواخوږي، او د صریحو او ښکاره وو آیتونو او نښو له وړاندې کولو څخه ورته امتیاز حاصل وي، چې حق تعالی هغه د بُرهان او د حجّت د اتمام او د نعمت د اکمال په ډول په هغو کې قائموي، یا د هغو په وسیله یې ښکاره کوي، نبي علیه السلام د الله تعالی د وحیې او د ربّاني دلائلو او براهینو په رڼا کې پر صافه سمه لاره درومي، او شپه او ورځ د الله تعالی خصوصي رحمتونه پرې لکه باران (وریا) ووري، نوح علیه السلام وویل: «که دغه ټول شیان په ما کې په ښکاره ډول سره موجود وی، او یقیناً موجود هم دي، لیکن همغسې چې ړوند د لمر رڼا نشي لیدلی؛ نو که ستاسې ستر ګې هم د الله تعالی د دې نور له لیدلو څخه قاصرې وي؛ نو آیا زه به په زور سره تاسې ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ یا یې بالجبر پر تاسې اقرار کولی شم؟ .

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۭ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ۝۲۹

او ای قومه ځما ! نه غواړم زه له تاسې په دغه (تبلیغ) څه مال (مزدوري)، نه دی اجر (مزدوري) ځما مګر په الله باندې، او نه یم زه شړونکی د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په وینا ستاسو، ځکه چې) بېشکه دوی ملاقات کوونکي دي له ربه خپله سره، ولیکن زه ګورم تاسې داسې قوم چې جاهلان یئ (له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو).

تفسیر: یعنې زه د تبلیغ په مقابل کې له تاسې څخه څه تنخوا او طلب نه غواړم، چې د مالي خود غرضی اندېښنه تاسې ته پیدا شي، زه د خپل الله خاص بنده او نوکر یم، او د ده له درباره ماته اجر راکول کیږي، الحمد لله زه نه ستاسې د مال طالب یم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بیا به زه څرنګه فقراء او مساکین پرېږدم، او تاسې ته به خپل تمایل (میلان) درښکاره کوم؟ که تاسې زما اتباع تش د هغوی د افلاس یا عادي کارونو له سببه حقیر او ذلیل ګڼئ؛ نو ښه وپوهېږئ چې زه له هغو کسانو څخه نه یم چې د ایمان د دولت پانګې (سرمایه) لرونکو ته د دوی د ظاهري پرېشانی او بې وزلی (کمزوری) لامله په سپکه وګورم، یا هغوی لکه د حیواناتو په شان ټېل وهم، او له خپله ځانه یې لرې وشړم، دوی به یوه ورځ د خپل پاک الله په حضور کې مشرفیږي، او ځما شکایت به د ده په دربار کې کوي، چې ستا رسول د متکبّرانو دنیادارانو په خاطر مونږ وفاداران غریبان یې له خپله حضوره لرې کړي وو، زه د ظاهري وضعیت په خلاف به څرنګه پوهېدی شم، چې د هغوی ایمان یواځې ظاهري او سطحي دی، د زړونو څېرول او د هغه لیدل ځما کار نه دی، او د دغو امورو اطلاع او پته یواځې پاک الله سره ده، او هغه ښه پوهیږي چې د دوی د زړونو احوال څه دی؟ .

وَيٰقَوْمِ مَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ۝۳۰

او ای قومه ځما ! څوک به مرسته وکړي له ما سره (چې ما وساتي) له عذابه د الله که وشړم زه دوی؟ (بلکه هیڅ یې نشي کولی)، آیا نو پند نه اخلئ تاسې.

تفسیر: یعنې زه ستاسې له کبره او غروره او جهالته متأثر شوی څرنګه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسې په رعایت زه د الله تعالی مخلصو بندګانو ته څه ووایم، یا یې وشړم، نو د هغه د سزا او له پوښتنې څخه به مې څوک ژغورلی (خلاصولی) شي؟.

وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِيٓ أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّيٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

او نه وایم زه تاسو ته چې ما سره خزانې د الله دي، او نه (وایم دا چې) بېشکه زه پرښته یم، او نه وایم زه په حق د هغو (فقیرانو مؤمنانو کې) چې سپک ورته ګوري سترګې ستاسې؛ چې له سره به ورنه کړي دوی ته الله هیڅ خیر، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چې په نفسونو د دوی کې دي، (که زه دغه ووایم)؛ نو زه به په دغه وخت کې خامخا له ظالمانو څخه به یم.

تفسیر: کفّارو نوح علیه السلام ته ویلي وو چې: «ته خو څمونږ په شان یو بشر یې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ څه امتیاز نه لرې»؛ نو نوح علیه السلام د دې خبرې جواب په ډېر متانت او انصاف سره ورکړ چې: «بېشکه هغه امتیاز چې تاسو یې لیدل غواړئ زه یې مدعي نه یم، بلا شبهه زه خو یو بشر یم، پرښته نه یم، نه الله تعالی خپلې ټولې خزانې څما په تصرف او اختیار کې ایښې دي، او نه یې د غیب پر خبرو مطلع کړی یم، لیکن سره د دغو ټولو خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ویلی؛ چې هغه خلق چې ستاسې په نظر کې معیوب او حقیر دي (یعنې زه او څما ملګري) هغوی ته به له سره پاک الله هیڅکله څه خیر او ښېګڼه (فائده) نشي ورکولی، مثلا له هغو څخه یې ځینو ته نبوت او حکمت عطا فرمایلی دی، او نور یې د ایمان او عرفان په دولت سره ګټور (نفع مند) کړي دي.

تنبیه: د دې آیت ابتدایي درې جملې په (۷) جزء د الأنعام د سورت په (۵۰) آیت (۴) رکوع کې تېرې شوي دي، د هغه ځای په تفاسیرو کې دې بیا ولوستلی شي.

قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾

وویل (کفارو) ای نوحه ! په تحقیق جګړه دې وکړه له مونږ سره پس ډېره دې کړه جګړه څمونږ؛ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې وعده یې کوې ته له مونږ سره (یا ویروی مونږ په هغی سره) که یې ته له صادقانو (رښتیا ویونکو په دې وعید خپل کې).

تفسیر: نوح علیه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کې شپه او ورځ په پټه او په ښکاره هغو ته پند او نصیحت کاوه، او د هرې شبهې ځواب یې ورکاوه، د تبلیغ، تفهیم، بحث، مناظرې، خبرو اترو سلسله جاري وه، په دغو جګړو کې په سلهاوو کلونه تېر شول، کفار د نوح علیه السلام د دغو حقاني مباحثو او د شپې او د ورځې ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او تنګ شول، او ټولو سره وویل چې: اوس دغه سلسله رابنده کړه ! که په رښتیا سره ته رښتیا وایې؛ نو هغه عذاب ژر رانازل کړه ! چې مونږ د عذاب له نزول څخه تل وېروې ! څو دغه د هرې ورځې جګړه بیخي پای (آخر) ته ورسیږي، او دا مناقشه بالکل ختمه شي.

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾

نو وویل نوح: بېشکه همدا خبره ده چې رابه ولي تاسې ته دا عذاب خاص الله که اراده وفرمایي، حال دا چې نه یئ تاسې عاجز کوونکي (د الله په دفع د عذاب په زور یا په تېښتې سره).

تفسیر: یعنې د دغه عذاب نزول څما په قبضه کې نه دی، څه مهال (وخت) چې پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمایي؛ نو عذاب نازلوي، څما فرض یواځې خبرول دي، پاتې شو عذاب؛ هغه خو داسې هولناک او عظیم الشان شی

دی، چې د هغه راوړل، یا یې مخه بېرته آړول، دواړه د بشر له قوې خارج دي، کله چې الله تعالی مشیئت وفرمایي؛ نو څوک ترې نشي تښتېدلی، او نه ترې چېرې پټېدی شي، داسې څوک دي؟ چې (معاذ الله) پاک الله ستړی او ستومان کړي، او ځان ترې وژغوري (بچ کړي).

وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِىٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

او نه نفع در رسوي تاسې ته نصیحت ځما که اراده وکړم زه چې نصیحت وکړم تاسې ته که وي الله چې اراده لري د دې چې ګمراه وفرمایي تاسې، همدی دی رب ستاسې (هر څه چې غواړي هغه ستاسې سره کولی شي)، او خاص هم ده ته بېرته بیولی کېږئ (پس له مرګه په قیامت کې).

تفسیر: یعني: که زه هومره نصیحت او خیر غوښتنه مو وکړم، او تاسې ته ګټه (فائده) دررسونه وغواړم؛ له سره به هغه نافع او مؤثره نه لوېږي، ستاسې رب همغه ذات دی چې د هغه په ملکیت او تصرف کې هر شی دی، له هر چا سره چې هر معامله وفرمایي؛ هیڅوک یې مخه نشي نیولی، د ټولو رجوع او ورتګ د همده په لوري دی، همغه د ټولو اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی.

أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَعَلَىَّ إِجْرَامِى وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

(وفرمایل الله) بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه یې جوړه کړې ده دغه (وحي)؛ ووایه (ای رسوله دوی ته) که مې له ځانه کړي وي دغه وحي؛ نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه ځما، او زه بېزاره یم له هغې ګناه چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: دغه خبرې اترې د مکې معظمې د کفارو وې له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره؛ چې دغه قرآن تاسې له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، نوح علیه السلام کتاب نه وو راوړی چې د نوح علیه السلام قوم داسې خبرې وکړي (کذا في الموضح).

لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصې جز ښوولی دی، یعنې د نوح علیه السلام قوم وویل: هغه خبرې چې نوح د الله تعالی په لوري منسوبوي، هغه یې له خپله ځانه ترلي دي.

ځینې وایي چې: دغه وینا خو د مکیانو ده له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، مګر د هغه تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصې سره وو، ګواکې هغوی ویل چې: دغه داستان تاسې په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کې په دغو قصو کې له سره حقیقت نشته، او اصل نه لري.

وَأُوحِىَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحي کړی شوې وه نوح ته چې بېشکه شان دا دی؛ چې له سره به ایمان رانه وړي له قومه ستا مګر هغه چې په تحقیق ایمان یې راوړی دی (پخوا له دې نه)؛ نو مه غمجن کېږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چې وو دوی چې کول به یې (او رسول یې درته).

تفسیر: کله چې د قوم ایذاوې او تکلیفونه له حده تېر شول، نوح علیه السلام د سلهاوو کلونو د تکلیف تېرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کې شکوی وفرمایله چې: ﴿أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ﴾ «زه مغلوب او ضعیف یم، ته له دوی نه زما بدل واخله !»، ارشاد وشو چې: د هغو څو شمېرلیو غورو خلقو په قسمت کې چې ایمان لیکلی شوی وو، هغوی خو ټولو ایمان راوړ، وروسته له دې نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانېږي، نو ځکه اوس تاسې د

دوی له عداوت او تکذیب او ایذاء رسولو څخه زیات مه غمجن کېږئ، عنقریب د الله تعالی د انتقام توره راوځي، او د دوی دغو ټولو شرارتونو ته سره سره له دغو شریرانو خاتمه ورکوي.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿۳۷﴾

او جوړه کړه ته بېړۍ څمونږ د سترګو لاندې (چې وینو دې او حفاظت دې کوو)، او په حکم څمونږ، او مه کوه خبرې ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو کې چې ظالمان (کافران) شوي دي، چې بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو (نجات یې نشته).

تفسیر: حق تعالی نوح علیه السلام ته وفرمایل چې: څما د سترګو لاندې یعنې څمونږ په نګرانی کې او څمونږ د حکم، تعلیم، الهام، او پیغام سره سم یوه بېړۍ تیاره کړه !، ځکه چې عنقریب د اوبو یو ډېر سخت طوفان راتلونکی دی، چې په هغه کې دغه ټول ظالمین او مکذبین بالیقین ډوبېږي، او د دوی په حق کې دغه حکم او فیصله حتماً او جزماً منطبقه کېدونکې ده، ته د هیڅ یو ظالم سپارش مه کوه ! او د دوی د شفاعت لپاره ماته مخ مه ګرځوه ! ځکه چې راتلونکی عذاب له سره منع کېدونکی نه دی، بلکه بیخي قطعي او حتمي دی.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿۳۸﴾

او جوړوله (نوح) بېړۍ حال دا هر کله چې تېرېدله به پر دغه (نوح) ډله (د مشرکانو یا مشرانو له قومه د نوح؛ نو مسخرې به یې کولې په دغه (نوح) پورې، نو وویل (نوح): که مسخرې کوئ تاسې پر مونږ پورې؛ نو بېشکه مونږ به هم مسخرې وکړو په تاسې پورې لکه چې اوس مسخرې کوئ تاسې (پر مونږ پورې).

تفسیر: نوح علیه السلام به بېړۍ جوړوله نو کله چې به د ده قوم دغه عجیب شی (بېړۍ) لیدله؛ نو نوح علیه السلام څخه به یې پوښتنه کوله چې: «ته دغه څه جوړوې؟» ده به ویل چې: «یو داسې کور جوړوم چې د اوبو په سر به درومي، او له ډوبېدلو څخه به مونږ بچ کوي»، کفار به د دې خبرې له اورېدلو ځنې له خندا شنه او په مسخرو کې به سره لګیا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې ویلې، چې دغه سپین ګیري ته وګورئ چې له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) ځمکه کې له اوبو څخه د نجات په فکر کې ډوب تللی دی.

شاه صاحب لیکي: «کفارو به خندل چې نوح علیه السلام په وچه ځمکه کې له ډوبېدلو څخه د نجات په فکر کې لوېدلی دی، نوح علیه السلام پر دوی باندې خندل، چې مرګ د دوی پر سر باندې ځوړند او ولاړ دی، او دوی ورته خاندي».

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿۳۹﴾

نو ژر به وپېژنئ تاسې هغه څوک چې رابه شي ورته (داسې) عذاب چې وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راکوزېږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره).

تفسیر: یعنې اوس څه زیات تاخیر نشته، او ژر تر ژره به دربنکاره شي، چې د دنیا رسوا کوونکی او د آخرت دائمي عذاب پر چا نازلېږي؟.

حَتّٰۤى اِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَؕ وَمَاۤ اٰمَنَ مَعَهٗۤ اِلَّا قَلِيْلٌ﴿۴۰﴾

تر هغه پورې چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ او راوخوټېده تنور (يعني اوبه له تناره، بيا چې عذاب سر راوړ نو) وويل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې بېړۍ کې له هرې (نوعې د حيواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل خپل، مګر مه سوروه هغه چې ړومبی شوې ده په ده وينا (او حکم د ډوبېدلو) او هغه (هم سواره کړه) چې ايمان يې راوړی دی، او نه وو ايمان راوړی سره له دغه (نوح) مګر خو لږو خلقو.

تفسير: يعني نوح عليه السلام تر هغه وخته پورې د بېړۍ په جوړولو کې مشغول وو، چې د الله تعالى له وعدې سره موافق ټولو ورېځو ته حکم ورسېد، چې «ټولې سره ور وورېږئ، او ځمکې ته وويل شو: چې خپلې ټولې اوبه وخوټوه، او پرښتو ته وويل شو چې: تاسې د خپل تعذيب او نورو منصبي فرائضو په ځای راوړلو کې متوجه شئ !»، بالآخر له پاسه سخت بې دريغه باران ووربېده، له ښکته د ځمکې له سطحې د زوررورو او سختو خوټېدونکو چينو او تندوبي (فوارې) په شانې په جوش وهلو او خوټېدلو باندې شروع وکړه، تر دې چې د ډوډۍ پخولو له تنورونو څخه هم چې له اور ځنې ډک پک وو، هم اوبه راووتې.

له ابن عباس رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي، چې د «تنور» معنى وجه الأرض او د ځمکې مخ دی، مونږ پاس کوم تفسير چې کړی دی، همدغه معنى مو مقدمه ايښې ده، او د نورو معانيو په لوري مو هم اشاره کړې ده، حافظ ابن کثير (رحمه الله) د همدغه تفسير له ليکلو څخه وروسته فرمايي: «وهذا قول جمهور السلف وعلماء الخلف، والله أعلم».

﴿قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ يعني له هغو ساکښانو (زنده سرو) چې ضرورت ورته پښيږي، او د هغوی نسل پاتې کېدل مقدر دي، يوه يوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په بېړۍ کې يې سواره کړه !.

له ﴿وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْاۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ﴾ څخه مراد د نوح عليه السلام هغه ځوی مقصود دی، چې نوم يې (يام) او لقب يې کنعان وو، او بل د کنعان مور مقصوده ده، چې (واعله) نوميده، او د نوح عليه السلام له کورنۍ ځنې همدغه مور او ځوی دواړه بېل او په طوفان کې ډوب شوي دي.

﴿وَمَاۤ اٰمَنَ مَعَهٗۤ اِلَّا قَلِيْلٌ﴾ يعني اتيا نارينه يا څه لږ يا څه ډېر، د نوح عليه السلام د بېړۍ د اراکينو په نسبت ډېر اقوال دي، اما آخري دا دی، چې يو پخپله نوح عليه السلام وو، او يوه يې مسلمانه ښځه او درې يې ځامن: سام، حام، يافث او درې د دوی ښځې دا اته شو، او له قوم ځنې يې ۳۶ نارينه ۳۶ ښځې چې دا ټول سره اتيا تنه شول.

وَقَالَ ارْكَبُوْا فِيْهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا وَمُرْسٰىهَاؕ اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴿۴۱﴾

او وويل نوح چې: سپاره (سواره) شئ پر دغې (بېړۍ کې، او وايئ) په نامه د الله دي روانېدل د دې (بېړۍ) او درېدل د دې (بېړۍ)، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه بخښونکی مغفرت کوونکی (د خطياتو)، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: نوح عليه السلام خپلو ملګرو ته وويل چې: د پاک الله په نامه پر بېړۍ سواره شئ ! او هيڅ فکر او انديښنه مه کوئ، د دغې بېړۍ راونبېدل او درېدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دي، او د دې د ډوبېدلو هيڅ انديښنه نشته، ځمونږ رب د مؤمنينو قصور معافوي، او پر دوی بې حده مهربان دی، دی به پخپل فضل

او کرم او مهرباني سره مونږ روغ رمټ او صحيح او سلامت را کوزوي، له دې آيت څخه دغه خبره استخراجيږي چې په کشتۍ او نورو نقليه وو وسائلو باندې د سورېدلو په وخت کې ښايي چې «بسم الله» وويلی شي.

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾

او دې (بېړۍ) به وړل دوی په موجونو (چپو د اوبو) کې په شان د غرونو، او نارې کړې نوح (له ډېره شفقته) ځوی خپل ته، حال دا چې وو هغه په کناره (له پلاره يا له بېړۍ نه): ای بچوړيه ځما ! راځه سور شه (په بېړۍ کې !) له مونږ سره، او مه کېږه له کافرانو سره (چې غرق به شې).

تفسير: يعني بېړۍ به د غرونو موجونه او چپې څيرولې، او پخپل تګر سره به يې وهلې، او بې له خوفه او خطرې به پرې روانه وه، وروسته له سورېدلو نوح عليه السلام خپل ځوی (يام ـ کنعان) ته ورغږ کړ، کوم چې له خپله پلاره او ورونړو او نورې کورنۍ څخه بېل او له کفارو سره ايل او غيل (ملګری) وو چې: «د دغو بد بختانو کفارو ملګرتوب پرېږده، له مونږ سره راشه ! څو له دغه لوی مصيبت څخه نجات ومونډلی شې».

قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾

وويل (کنعان ځوی د نوح چې) ژر به لاړ شم ځای به ونيسم پر سر د کوم غره باندې؛ چې وساتي مې له اوبو نه، وويل (نوح چې) نشته ساتونکی نن ورځ له امره (حکمه او له عذابه) د الله (هيڅوک) مګر (ساتلی به شي) هغه څوک چې رحم پرې وکړي (الله)، او پرده شو د دوی دواړو په منځ کې موج (چپه د اوبو) نو وګرځېد (کنعان) له جمله د غرق کړي شويو.

تفسير: «کنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسې خيال کاوه، لکه چې سړی د عادي او معمولي سيلاب (ځپان) په وخت کې پر کومه لوړه (اوچته) خيژي، او خپل ځان ژغوري (بچ کوي)، نو زه به هم پر کومې لوړې وخېژم، او خپل ژوندون به وساتم.

﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ﴾ الآيه ـ يعني ته په کوم خبط او خطا کې لوېدلی يې، دغه عظيم طوفان خو کوم معمولي سيلاب نه، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، د لوړو غرونو حقيقت او ماهيت څه دی، نن هيڅ يو شی د پاک الله له عذابه نجات نشي مونډلی، هو ! د همغه چا په برخه کې نجات کېدی شي، چې د پاک الله فضل او کرم پرې وي، مګر په دغه لويه او مهيبه هنګامـه او انتقام په مقام کې به پر غټو مجرمانو څه رحم او شفقت کېدی شي؟ د پلار او ځوی په منځ کې لا د خبرو او اترو دغه سلسله پای (آخر) ته نه وه رسېدلې، چې د اوبو يوه لويه چپه ددوی تر منځ حائله شوه، او دوی دواړه يې د تل لپاره سره بېل کړل.

(بيا هر کله چې واقعه د طوفان نهايت ته ورسېده، او کفار غرق شول؛ نو د پاک الله داسې امر صادر شو).

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

او وويل شو چې ای ځمکې جذب کړه (بېرته ښکته ونغړه) اوبه خپلې، او ای اسمانه بندې کړه (اوبه خپلې)، او کمې کړی شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د

اشرارو او انجاء د ابرارو)، او ودرېده بېړۍ پر غره د جودي، او وويل شو (هلاک) لرېوالی دې وي (له رحمته) قوم ظالمانو (کافرانو) ته.

تفسیر: تر يوه مدت پورې دومره زياتې اوبه له آسمانه راتويې شوې، چې ګواکې د آسمان ګرد (ټول) ورخونه او بندونه سره خلاص شوي دي، او د ځمکې ټولې پولې او پردې سره شليدلې او ببرته شوي وي، تر ونو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې، او هغه ټول په کې ډوب او پټ شول، بې د کشتۍ له سورو څخه نورو ټولو کفارو ته چې د دوی په حق کې نوح عليه السلام د ﴿لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت ۲۶ آيت دويمه رکوع) ښېرا کړې وه، غرق شول، په دغه وخت کې الله قدوس جلّت عظمته ځمکې ته امر ورکړ، چې اوس دې خپلې اوبه ببرته درجذبې کړه، او درکش يې کړه !، او ای آسمانه نور بس کړه او مه وربره ! او ای وربځو لرې شئ !، نو بيا څه مجال وو چې دغو ټولو د هغه حکم امتثال نه وی کړی، او په تعميل کې يې د يوې لمحې ډيل او معطلي کړې وی، لکه چې د اوبو وچېده شروع شول، او بېړۍ د (جودي) پر غره باندې ودرېده، چې د ځينو په نزد په (موصل) کې دی.

تنبيه: په دغې خبرې کې اختلاف دی، چې د نوح عليه السلام طوفان پر ګردې (ټولې) دنيا باندې ختلی وو؟ يا په خاصو ملکونو کې واقع شوی وو؟ د دې خبرې د فيصلې کولو ځای دلته نه دی، مګر په ياد ولرئ چې په «دائرة المعارف» کې د (اوروپا) د ځينو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوي دي، چې له هغو څخه د عمومي طوفان د وقوع تأييد کيږي، هغه کسان چې د عمومي طوفان قائلان دي؛ له دوی څخه د اکثرو په نزد د موجوده عالم ګرد انسانان د نوح عليه السلام د دريو ځامنو (۱) سام (۲) حام (۳) يافث، له اولادې څخه دي، ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾.

وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾
قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۖ إِنِّي أَعِظُكَ
أَن تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾

او غږ (سوال) وکړ نوح رب خپل ته، نو ويې ويل: ای ربه ځما بېشکه چې ځوی ځما له اهله ځما څخه دی، او بېشکه چې وعده ستا حقه ده، او ته يې ښه عالم عادل لوی حاکم له ټولو حکم کوونکو څخه. وفرمايل (الله) ای نوحه ! بېشکه چې هغه ځوی نه دی له اهله ستا (چې مؤمنين دي)، بېشکه دی (خاوند د) عمل ناکاره دی، نو سوال مه کوه د هغه څيز چې نه وي تاته په هغه څيز کې څه علم، بېشکه زه پند درکوم تاته چې (نه) شې ته له جاهلانو (په دې ناجائز سوال سره).

تفسیر: يعني يا اله العالمينه ! تا خو ځما د کورنۍ د نجات وعده راسره کړې وه، او کنعان د مؤمن توب له امله د ﴿إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ په استثناء کې ظاهراً نه وو داخل، نو بيا د هغه د مغروقيت راز به څه وي؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده، هيچا ته له سره داسې کوم خيال نشي پيدا کېدی چې (معاذ الله) تا وعده خلافي کړې ده، ته ﴿أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ﴾ او مطلق شهنشاه يې، که څوک ستا د احکامو په راز وپوهيږي، او که ونه پوهيږي؛ په دواړو صورتونو کې هغه حق دي، او هيڅوک حق نه لري، چې ستا د فيصلې په مقابل کې دم ووهلی شي، يا تا په وعده خلافي مجبور کړي، نه د چا دا منصب دی چې ستا د ناطق حکم په متعلق څه تنقيد وکړی شي، فقط د قلبي اطمينان لپاره د استعلام او استفسار په ډول د دغې واقعې راز معلومول غواړم.

ځواب يې داسې واورېد، چې دی ستا له هغې کورنۍ څخه نه وو، چې د دوی د نجات وعده درسره شوې وه، بلکه په ﴿إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ کې شامل دی، ځکه چې د هغه عمل خراب دی، ته د ده له کفر او شرک څخه خبر نه

یې، د هغه سړي واقعي احوال چې تاته نه وي معلوم؛ نو د هغه په باره کې له مونږه داسې نامناسبه رعايت، يا دا ډول کيفيت مه غواړه ! مقربينو ته وړ او لايق نه دي، چې بې له فکره او اندېښنې، او وړاندې او وروسته کتلو، د جاهلانو په شان خبرې وکړې.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِۦ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾

وويل (نوح) ای ربه څما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې له دې چې سوال وکړم له تانه د هغه څيز چې نشته ماته په هغه څيز علم پوهه، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «انسان د همغې خبرې پوښتنه کوي، چې ورته نه ده معلومه، ليکن ښايي چې د مسئول منه مرضي څان ته معلومه کړي، دا ښه کار نه دی، چې د لوی مرضې ته نه ګوري، او ترې پوښتنه کوي»، مرضي يې ولې نه وه، هغه مو اوس وليکل، نوح عليه السلام د کبرياء په لوی دربار کې عرض وکړ، چې ای ربه څما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې، چې سوال وکړم له تانه د هغه څيز چې نشته ماته په هغه کې پوهه او علم، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو، يعنې نوح عليه السلام سخت ووېرېده او ډېر ورېږدېده (ورپېده)، او ژر يې توبه وويسته.

قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهْبِطْ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

وويل شو: ای نوحه ! کوز شه (له دې بېړۍ) سره له سلامتۍ له جانبه څمونږ، او سره له برکتونو (څمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چې له تا سره دي، او څه نورې فرقې (کافرې له اولادې د هغه چا چې له تا سره دي) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دې دنيا کې) بيا به ورسېږي دوی ته څمونږ له جانبه عذاب دردناک. (په آخرت کې په سبب د کفر).

تفسير: يعنې له بېړۍ څخه په «جودي» باندې بيا له «جودي» څخه پر څمکه ښکته شول، برکات او سلامتي وروسته له دې نه پر تاسې او پر هغو اقوامو به وي؛ چې ستاسې له ملګرو څخه پيدا کېږي، اوس چې څمکه د طوفان له سببه بيخي خرابه او ويجاړه شوې ده، الله تعالی به يې بيا ودانوي، او د هغه رونق سينګار ته به بيا عودت ورکوي، د ﴿بِسَلَٰمٍ﴾ په لفظ کې ګواکې حق تعالی تسلي فرمايلې ده چې بيا پر ګردو انساني نوعو پخوا له قيامت داسې عمومي هلاکت نه دی راتلونکی، مګر څينې فرقې به هلاکېږي.

تِلْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَٰذَا ۖ فَٱصْبِرْ ۖ إِنَّ ٱلْعَٰقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

دغه (قصه د نوح) له څينو اخبارونو د غيب ده، چې رالېږو هغه (اخبار) تاته (ای محمده ! په وحي سره)، نه وې ته چې پوهېدی په دې قصې ته او نه قوم ستا پخوا له دې (اخباره څمونږ)، نو صبر کوه (په ايذاء او تبليغ ته دې دوام ورکړه)، بېشکه چې عاقبت (ښه خاتمه) لپاره د پرهېزګارانو ده.

تفسير: يعنې دغه د نبوّت له دلائلو څخه دي، چې د يوه امي له ژبې څخه د سابقه وو اممو داسې مستند او مفصل واقعات درآوروي، همغسې چې د نوح عليه السلام او د ده د ملګرو خاتمه ښه شوه، ستاسې د ملګرو مستقبل هم ډېر روڼ او له

بري او کامیابي څخه ډک دی، تاسې د کفارو پر ایذاوو صبر وکړئ، مه ویرېږئ او مه خفه کېږئ لکه چې نوح علیه السلام نهه نیم سوه کاله صبر وکړ.

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُوْدًا ۗ قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۗ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُوْنَ ﴿۵۰﴾ يٰقَوْمِ لَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ۗ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذِيْ فَطَرَنِيْ ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۵۱﴾

او لیږلی وو مونږ قوم د عاد ته (قومي) ورور د دوی هود، وویل (هود): ای قومه ځما ! عبادت کوئ (یواځې) د الله (ځکه چې) نشته تاسې ته هیڅ بر حق معبود غیر له الله نه، نه یئ تاسې مگر دروغ تړونکي (پر الله پورې په دعوی د شرک کې). ای قومه ځما ! نه غواړم له تاسې پر دې تبلیغ د رسالت څه اجر (مزدوري)، نه دی اجر ځما مگر پر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، آیا نو عقل نه کوئ تاسې (چې حق له باطل او رښتین له دروغجن څخه بېل کړئ؟ !).

وَيٰقَوْمِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَآءَ عَلَيْكُمْ مِّدْرَارًا وَّيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِيْنَ ﴿۵۲﴾

او ای قومه ځما ! مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل، بیا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چې وبه لیږي (الله له جانبه د) آسمان پر تاسې (باران) اوریدونکی (په شېبو شېبو)، او درزیات به کړي الله تاسې ته قوت پر قوت ستاسې، او مخ مه گرځوئ تاسې حال دا چې گناهگاران اوسېږئ.

تفسیر: د دغې جملې تفسیر د دغه سورت په ۳ آیت اوله رکوع یعنې په شروع کې تېر شوی دی، یعنې موقع په موقع ښه بارانونه اوروي، څرنگه چې دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شیونو سره ډېره مینه او علاقه درلوده؛ نو ځکه د ایمان راوړلو همغسې فوائد او برکات یې بیان فرمایلي دي، چې د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره د تشویق او ترغیب موجب شي.

مفسرین لیکي چې: «دغه خلق له دریو کالو د وچکالۍ (سوکړې) او د باران د امساک په مصیبت اخته وو، هود علیه السلام وعده وکړه، که تاسې ایمان راوړئ، او د پاک الله دربار ته رجوع وکړئ؛ نو دغه مصیبت به له تاسې څخه لرې کیږي، او په راز راز نعمت، بخششونو او راحت به مخامخ کېږئ.

قَالُوْا يٰهُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَّمَا نَحْنُ بِتَارِكِيْٓ اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۵۳﴾

وویل دوی: ای هوده ! نه دی راوړی تا مونږ ته دلیل ظاهر، او نه یو مونږ پرېښودونکي د (عبادت د) معبودانو خپلو په سبب د وینا ستا، او نه یو مونږ پر تا باندې ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعنې دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشي ده، چې دوی ویل، چې تاسې کوم واضح سند او دلیل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبي چې د پاک الله له جانبه د نبوّت پر عهده فائز کیږي؛ نو ضرور دي چې د دغه تقریر لپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته عطا کړي، لکه چې په حدیث کې دي: «د هر نبي الله سره چې مبعوث شوی دی؛ داسې واضحه نښه هم لېږلې شوې ده، چې که انسان پرې ایمان راوړي؛ راوړی یې شي»، نو ځکه یقیناً ویلی شي چې هود علیه السلام به هم هغه خپله نښانه وړاندې کړې وي، مگر دغو خلقو به د ضد، عناد، سروزورۍ او بې حیایۍ لامله هغه نه وي منلې.

إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِ ۖ
فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ
إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

نه وایو مونږ (ستا په حق کې) مګر چې رسولی دی تاته ځینو معبودانو ځمونږ څه ضرر (لېونتوب)، نو وویل هود: بېشکه زه شاهد کوم الله، او شاهدان شئ تاسې (هم) چې بېشکه زه بېزار یم له هغو چې شریکوئ یې (له الله سره). غیر له الله نه، نو حیلې جوړې کړئ تاسې (هلاک) ځما ته ټول، بیا نو مهلت مه راکوئ ماته. بېشکه ما توکل کړی دی پر (هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، نشته هیڅ تلونکی (ذي روح خوځېدونکی په ځمکه کې) مګر همدغه (الله) دی، نیوونکی له وچولي (تندي) د ده، بېشکه رب ځما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دی (یا په حقې لارې سرې برابروي).

تفسیر: یعني هغوی وویل: دغه چټي (بېکاره) خبرې چې ته یې کوې، او ګرد جهان بې وقوفه او ناپوهه بولې، او له خپله ځانه سره یې دښمنان کوې، ځمونږ خیال دا دی چې ځمونږ له معبودانو به کوم یوه څه رنځ یا ربړ (تکلیف) درپېښ کړی وي، او له تا څخه یې لېونی، پاګل او مجنون جوړ کړی دی (العیاذ بالله) ته چې د لېونیانو په شان خبرې کوې، او د هغوی له عبادت څخه مو منع کوئ او هغوی ته بدې او ردې خبرې کوې؛ نو هغوی تاته د دغو بې ادبو او سپین سترګیو او ګستاخیو په بدل کې سزا درکړې ده، چې اوس بېخي د لېونیانو په شان خبرې او اترې کوې.

نو هود علیه السلام د دغو مشرکانو په ځواب کې یوه خورا مؤثره تردیدیه وینا وکړه، چې لنډه یې دا ده: هغه بېچارګان د تیرو (ګټو) او نورو شیانو بتان ماته څه ربړ او تکلیف رارسولی شي، تاسې چې له ګردو څخه زورور، قوي، او طاقتور په نظر راځئ، که د خپلو معبودانو له فوجونو سره یو ځای پر ما یواځې یو سرې په پوره قوت، او قدرت ټول سره په یوه وخت کې ناڅاپه حمله او یرغل راوړئ؛ نو یقین وکړئ چې ځما یوه وېښته ته به هم څه نقصان او زیان ونشئ رسولی.

ځما اعتماد پر همغه (وحده لا شریک له الله) دی، چې ځما رب دی، او هغه هم ستاسې رب او حاکم دی، اګر که تاسې له بدفهمۍ څخه نشئ پوهېدی؛ چې نه یواځې زه او تاسې بلکه هر وړوکی او لوی شی چې په ځمکه کې ګرځي، او خوځیږي او شته، سره له آسمانونو او هغو شیانو چې په دوی کې دي او شته، ګرد د پاک الله په قبضه او تصرف کې دي.

نه ظالم او کاذب د ده له نیولو څخه خلاصېدی شي، او نه عادل صادق چې د ده په پناه کې اوسیږي رسوا کیږي، بلا شبهه ځما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دی، او د ده له لوري نه ظلم کیږي، او نه چا ته بې موقع انعام او اکرام ورکوي، خپلو بندګانو ته یې د نېکۍ او خیر کومه لاره چې ښوولې ده؛ بېشکه پر هغې باندې له تلو څخه د الله تعالی په حضور رسیږي، او د دغې لارې د تلونکي د حفاظت لپاره دی هر وخت حاضر دی.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

نو که مخ واړوئ تاسې (له ایمانه او کلک اوسئ په عصیان)؛ نو په تحقیق رسولی دی ما تاسې ته هغه پیغام چې رالېږلی شوی وم هغه سره تاسې ته (چې توحید دی، نو هلاک به مو کړي الله) او

خلیفه به وګرځوي رب ځما (رابه ولي ستاسې په ځای) یو قوم غیر له تاسې، او ضرر به ونه رسوئ تاسې الله ته د هیڅ څیز، بېشکه رب ځما پر هر څیز (د اعمالو ستاسې او نورو) ښه ساتونکی دی.

تفسیر: یعنې سره له داسې صافې او ښکاره خبرې د آورېدلو که بیا هم د الله تعالی وحدانیت او ځما رسالت نه منئ؛ نو ماته هیڅ یو ضرر او نقصان نشئ رسولی، ځکه چې ما خپل د تبلیغ فرض پوره کړی دی، اوس نو تاسې د خپل ځان فکر وکړئ، ضرور دی چې د داسې عناد، ضد، او سرتمبګی (سرکشی) او تعصب په مقابل کې له آسمانه پر تاسې عذاب نازل شي، او تاسې ګرد سره هلاک کړي.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾

او کله چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ؛ نجات مو ورکړ هود ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)، او نجات مو ورکړ او وساتل مونږ دوی له عذاب سخته.

تفسیر: یعنې اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سیلۍ چلېده، لکه چې د «اعراف» په سورت کې مو لیکلي دي، کورونه یې ګرد سره ونړېدل، سقفونه (چتونه) پشتونه یې ټول والوتل، ونې له بېخه ووتلې، او ډېرې لرې لرې سره ولوېدلې، باد همداسې زهرناك او مسموم وو، چې د ساکښانو (ژواندارو) په پوزه کې به داخلېده، او د لاندني مخرجه د باندې ووت، او جسمونه به یې ټوټې ټوټې کول، له دغه هولناك عذابه مونږ هود علیه السلام او د ده ملګري چې په آخره کې تر څلورو زرو پورې رسېدلي وو؛ بیخي محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ایمان په برکت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوی وساتل، او نجات مو ور په برخه کړ.

وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾

او دغه عادیان دي، چې منکران شوي وو په آیتونو د رب خپل، او نافرماني کړې وه دوی له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوي وو دوی د امر (حکم) د هر سرکښه عناد والا.

تفسیر: یعنې د دوی ورانو مېنو او کنډوالو ته د عبرت په سترګو وګوره! چې د هغو عادیانو د هستوګنې ځای دی، چې د دوی مشرانو په ډېر زور او شور له پاك الله سره مقابله کړې وه، او د ده د نبي علیه السلام له احکامو څخه یې سرونه غړولي وو، او د هغو کشرانو د دغو لویو شیطانانو متابعت وکړ، چې بالآخر دواړه تباه او برباد شول.

تنبیه: «رسله» ځکه وفرمایل، چې د یوه رسول تکذیب د ګردو رسولانو تکذیب دی، ځکه چې دوی ګرد په توحید او نورو دیني اصولو کې سره متفق او یو د بل مصدق دي.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

او ولېږلی شو (په دوی پسې) په دغې دنیا کې لعنت (چې هلاك کړ شول په سخت باد)، او په ورځ د قیامت کې (هم په اور کې سوځي)، خبردار شئ چې بېشکه عادیان کافران شوي وو په رب خپل، بیا واورئ خبردار شئ چې لرې والی دی (له رحمته د الله نه) عاد قوم د هود ته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی لعنت په دنیا کې په دوی پسې ګرځي، هر چېرې چې لاړ شي؛ هغه هم ورسره ځي، او تر قیامته پورې هر چېرې چې د هغوی ذکر وي، لعنت به هم ورسره وي، بلکه له قیامته وروسته هم هغه لعنت له دوی ځنې نه جلا کیږي، او د لعنت غاړکی به تل د دوی په غاړو کې لوېدلې وي.

ځینو مفسرینو ویلي دي: چې د قیامت په ورځ کې به داسې غږ کیږي: ﴿أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُوا﴾ الآیه -

تنبیه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ یا خو د دې لامله وراضافه شوی دی، چې د دواړو تصور په یو ځای د اورېدونکو په دماغ کې راشي، یعنې د هود څه حال وو، او دا هم دهمغه قوم وو، چې حشر یې داسې شو.

او ممکن دی چې پر دې یې تنبیه ورکړې وي چې عاد دوه دي، یو اولَی او بل اُخرَی، نو ځکه یې په بل ځای کې فرمایلي دي: ﴿وَأَنَّهُۥٓ أَهۡلَكَ عَادًا ٱلۡأُولَىٰ﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت ۵۰ آیت ۳ رکوع)، دلته عاد اولَی مراد دي، چې د هغوی لپاره هود علیه السلام مبعوث شوی وو، او د هغو قصه د «الأعراف» سورت په ۹ رکوع ۸ جزء کې تېره شوې ده، والله أعلم.

﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱسۡتَعۡمَرَكُمۡ فِيهَا فَٱسۡتَغۡفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٞ مُّجِيبٞ ۝٦١﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، ویې ویل: ای قومه ځما! عبادت کوئ (یوازې) د الله، نشته تاسې ته هېڅ بر حق معبود غیر له ده، همدغه (الله) پیدا کړي یئ تاسې له ځمکې (چې آدم یا ماده د نطفې ده) او اوږده عمرونه یې درکړي دي تاسې ته په دغې (ځمکې) کې؛ نو مغفرت وغواړئ له ده څخه (او په وحدانیت یې ومنئ)، بیا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو)، بېشکه رب ځما ډېر نژدې دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.

تفسیر: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الأعراف» په لسمه رکوع کې تېره شوې ده، یعنې ړومبی یې آدم له خاورې څخه پیدا کړ، بیا یې له ځمکې څخه اغذیه پیدا کړه، چې له هغو څخه نطفه او نور پیدا کیږي، او د انسان د پیدا کېدلو ماده ده.

﴿قَالُواْ يَٰصَٰلِحُ قَدۡ كُنتَ فِينَا مَرۡجُوّٗا قَبۡلَ هَٰذَآۖ أَتَنۡهَىٰنَآ أَن نَّعۡبُدَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ ۝٦٢﴾

وویل ثمودیانو: ای صالحه! په تحقیق وې ته په مونږ کې امید کړی شوی پخوا له دې، آیا ته مو منع کوې له دې چې عبادت وکړو د هغو بتانو چې عبادت به یې کاوه پلرونو ځمونږ، او بېشکه مونږ خامخا په شک کې لوېدلي یو له هغه توحیده چې ته بولې مونږ هغه ته، داسې شک چې واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کې.

تفسیر: یعنې له تا څخه ځمونږ هیله او امید داسې کېده، چې ته به په راتلونکې زمانې کې داسې لوی فاضل او ښه سړی کېږې، چې د معززو او مشرانو په ځای به ورسېږې، او د ملك او د قوم به د سترګو تور وګرځې، د تا له وچولي (تندي) څخه رشد او صلاح آثار ښکاربدل، او د ګردو توقع داسې کېده چې په قریب مستقبل کې به لویه فائده له تا ځنې نورو ته راورسیږي، په تدبیر، صلاح او مشورې د خپلو ورونو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کېږې، او د زړه په قوت سره د خپل پلارني مذهب په حمایت او تایید کې به کوشش کوې! په رښتیا سره چې ابتداء تاته بت پرستي مبغوضه وه، او عمومي مذهب څخه ببل او جلا ګرځېدې، خو بیا هم مونږ ستاسې په فطري قابلیت او طبعي پوهې اعتماد درلود، او هیله (امید) مو کوله چې وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربې د زیاتوالي به ته دا خپله رویه پرېږدې، لیکن د افسوس ځای دی، چې تا یو په یو په داسې خبرو باندې شروع وکړه، چې د هغو په آورېدلو سره ځمونږ پر هغه ګردو هیلو او

امیدونو د مایوسۍ اوبه توی شوې، څمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسې مسلک اختیارول سخت شبهه ناک څیز دی، چې څمونږ زړونه یې له سره نه مني.

قَالَ يٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَن يَنصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾

وویل (صالح) ای قومه څما! آیا وینئ تاسې، یعنې خبر راکړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل، او راکړی یې وي ماته له نزده خپله رحمت (نبوت)؛ نو څوک به مدد وکړي له ما سره (او خلاص به مې کړي) له عذابه د الله که نافرماني وکړم زه له ده نه، نو نه به زیاتوئ ماته غیر له نقصانه.

تفسیر: یعنې ستاسې د شک او د شبهې لامله زه یوه داسې صافه او سمه لاره څرنګه پرېښودی شم؟!، پاک الله ماته عقل او پوهه راکړې ده، او پخپل عظیم رحمت سره یې د نبوت منصب را عطا کړی دی، اوس نو فرض کړئ؛ که زه د پاک الله له احکامو څخه سر وغړوم، او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کې چې زه یې په رسولو سره مامور شوی یم؛ سستي وکړم، او ویې نه رسوم؛ نو ما به د هغه له سزا او پوښتنې څخه څوک وژغوري (بچ کړي)؟ که زه نافرماني وکړم له الله نه په نه رسولو د احکامو د ده کې.

او عجب دا چې زه بولم تاسې الله تعالی ته، او تاسې مې بولئ بتانو ته؛ نو نه زیاتوئ تاسې ماته غیر له نقصانه، یعنې د دې په ځای چې تاسې د خپل صادق خیر غوښتونکي او محسن قدر و پېژنئ، ماته داسې مشورې راکوئ، چې د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامي دعوت له چارو څخنې لاس واخلم، او له دې پلوه ما ته داسې لوی زیان رارسوئ چې تلافي یې له سره نه کیږي.

وَيٰقَوْمِ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾

او ای قومه څما! دا اوښه د الله ده (چې پیدا کړې یې ده) تاسې ته معجزه، نو پرېږدئ دا چې خوري (څري) په ځمکه د الله کې، او لاس مه وروړئ دې ته په بدۍ (او که مو بدي ورته اختیار کړه)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب نژدې (یعنې متصل په آزارولو د دې پسې). پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو وویل صالح: فائده واخلئ تاسې په کورونو خپلو کې درې ورځې، دا (راتګ د عذاب په څلورمې ورځې کې) داسې وعده ده، چې هیڅ دروغ په کې نشته.

تفسیر: له صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتې وه، چې ده هغه وروښوده، د دې واقعې پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د «الأعراف» په سورت د اتمې سپارې په خاتمه کې لیکلی شوی دی، هلته دې بیا وکتلی شي (۷۷ آیت (۱۰) رکوع).

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾

بیا کله چې راغی امر (حکم عذاب) څمونږ؛ نو نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو له ده سره په رحمت (او فضل) سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)،

او له رسوايۍ د دغې ورځې (يا د قيامت)، بېشكه رب ستا همدى دى قوي، ښه غالب (په انفاذ د احكامو او اهلاك د كافرانو).

تفسير: كله چې د عذاب حكم ورسېد؛ نو مونږ صالح عليه السلام ته نجات وركړ، او له څه شي څخه مو نجات وركړ؟ د هغې ورځې له رسوايۍ څخه، ﴿وَمِنۡ خِزۡيِ يَوۡمِئِذٍۚ﴾ د ﴿نَجَّيۡنَا﴾ شرح او تفصيل دى، يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي هلاكوي يې، او د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي ساتي يې.

﴿وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيۡحَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دِيَٰرِهِمۡ جَٰثِمِينَ ۝٦٧ كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَآۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَاْ كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّثَمُودَ ۝٦٨﴾

او ونيول هغو كسانو لره چې ظلم يې كړى وو پر ځانونو خپلو (په كفر سره) چغې (هيبتناكې د جبرئيل) بيا ګهيځ (سحر) وګرځېدل دوى په كورونو خپلو كې مړه وچ كلك پر ځنګنونو پرمخې پراته. لكه چې نه وو اوسيدلي دوى په دې كورونو كې (له سره)، واورئ! خبردار شئ! چې بېشكه ثموديان كافران شوي وو په رب خپل، واورئ خبردار شئ، لرې والى دى له رحمته ثموديانو ته.

تفسير: يعنې بې نامه او بې نښانه شول، شاه صاحب ليكي: «پر دوى داسې عذاب راغى چې دوى د شپې ويده وو، چې پرښتې سخته چغه وكړه، چې د دوى ايني ځيګرونه وچاودل، په ځينو آيتونو كې د «رجفة» لفظ راغلى دى، يعنې په زلزلې او رېږدېدنې (رپېدنې) سره ووژلى شول، په اتم جزء د الأعراف د سورت په ۷۸ آيت كې (۱۰) ركوع كې مونږ د دې په متعلق د تطبيق صورت ليكلى دى.

﴿وَلَقَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُنَآ إِبۡرَٰهِيمَ بِٱلۡبُشۡرَىٰ قَالُواْ سَلَٰمٗاۖ قَالَ سَلَٰمٞۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجۡلٍ حَنِيذٖ ۝٦٩﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقيق راغلي وو رسولان ځمونږ (ملائك) ابراهيم ته په زيري (د ځوى او اهلاك د قوم د لوط)، نو وويل (ملائكو): سلام (آچوو پر تاسې په سلام آچولو سره)، ووېل (ابراهيم): سلام (دې وي پر تاسې)، نو ځنډ يې ونه كړ چې راېې وړ (دوى ته) خسي وريت كړى شوى.

تفسير: «لوط» عليه السلام د ابراهيم عليه السلام د ترور ځوى وو، چې د ده په ملګرتوب يې له عراقه هجرت كړى وو، د پرښتو يوه ډله هم دغو دواړو ته ورلېږلې شوې وه، هغه بحث چې ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام د قوم د هلاكت په مسئلې كې كړى دي، له دې نه وروسته راځي، دغو پرښتو د پيمخو او ښايستوو حسينو او جميلو هلكانو په شكل د لوط عليه السلام په لوري د تللو په وخت كې ابراهيم عليه السلام ته زېرى او بشارت وركړ، چې پاك جليل دى خپل دوست او خليل ګرځولى دى، او په دغه زوړتوب كې د بي بي سارې له ګېډې څخه هلك ورعطا كوونكى دى، او همدغه چې د لوط عليه السلام د قوم د شريرانو او ظالمانو له وجوده عنقريب به دغه دنيا پاكه كړه شي، چې د دوى په منځ كې د ابراهيم او لوط عليهما السلام متبعينو ته هيڅ قسم زيان او ضرر نه وررسيږي، پرښتو ابراهيم عليه السلام ته سلام واچاوه، او ده د هغو د سلام ځواب په سلام سره وركړ، مګر په اوله شيبه (لحظه) كې ابراهيم عليه السلام دوى ونشو پېژندلى، لكه چې په ابتدايي حالت كې لوط عليه السلام هم دوى نه وو پيژندلي، ابراهيم عليه السلام پر دوى د انسانانو خيال وكړ، او د دوى د مېلمستيا سررشته (انتظام) يې هم وفرمايله، او يو ښه څربه او چاق خسى يې ورته حلال كړ، او وريته كړې غوښه يې ورحاضره كړه.

فَلَمَّا رَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ ۝٧٠

نو كله چې وليده (ابراهيم) لاسونه د دوی چې نه رسيږي دغې (وريتې غوښې) ته، نو نااشنا يې وګڼل دوی، او په زړه کې يې راوسته له دوی نه وېره، وويل (ملائكو) چې: مه وېرېږه بېشكه چې مونږ لېږلی شوي يو قوم د لوط ته (چې هلاك يې كړو).

تفسير: د هغې زمانې له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه مېلمه چې د خوراك د خوړلو څخه يې انكار كاوه، داسې ښكارېده چې ګواكې هغه د كوم ښه قصد لپاره نه دی راغلی، ابراهيم عليه السلام ووېرېده چې كه دوی انسانان دي، نو له خوراك څخه د دوی انكار هرومرو كومه معنی او مقصد لري، او كه ملائكې دي؛ نو نه دي رامعلوم چې د څه مطلب لپاره رالېږلي شوي دي؟ آيا له ما څخې كومه غلطي صادره شوې ده؟ يا څما د قوم لپاره يې كوم نامناسب شی راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندېښنو كې ده پخپلې ژبې داسې اظهار هم وفرمايه: ﴿إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ﴾ (۱۴ جزء د الحجر سورت (۵۲) آيت (۴) ركوع)، يعني مونږ له تاسې څخې په اندېښنه كې لويدلي يو، عموماً مفسرينو د ابراهيم عليه السلام د خوف هم دغه توجيهات كړي دي.

وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِن وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ۝٧١

او ښځه د دغه (ابراهيم ساره) ولاړه وه، نو وېې خندل (په زوال د خوف يا هلاك د كفارو) نو زېری وركړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائكو) په (تولد د) اسحاق، او بيا پس له اسحاق په (تولد د لمسي د ده) يعقوب.

تفسير: بي بي ساره رضي الله تعالى عنها چې د مېلمنو د خدمت كولو، يا د بل كوم كار لپاره هلته ګوښې (بېله) ولاړه وه، د دې وېرې د لرې كېدلو لامله خوشاله شوه او وېې خندل، الله تعالى پر دغې خوښی نورې خوشالي هم د پرښتو په ژبه ور واوروله، چې ته به هم دغه عمر كې د اسحاق عليه السلام په شان يو څوی مومې، او د ده له نسله يعقوب عليه السلام غوندې يو لمسی به هم درعطا شي، چې له هغه څخه يو زورور او لوی قوم (بني اسرائيل) پيدا كيدونكي دي، دغه زيري بي بي ساره ته څكه واوراوه شو؛ چې د ابراهيم عليه السلام يو بل څوی اسماعيل عليه السلام د بي بي هاجرې له ګېډې لا له پخوا موجود وو، د بي بي ساره همدغه تمنّا وه كه چېرې زه هم د څوی مور شمه، مګر د زوړتوب له سببه بيخي بې هيلې (نااميده) او مايوسه شوې وه، نو دغه ده چې په دې مهال (وخت) كې يې داسې زېری واورېد، څينې علماوو د بي بي ساره د خندلو نور توجيهات هم كړي دي، مګر ظاهر خو همغه ده چې مونږ د هغه بيان پاس وكړ.

قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ۝٧٢

نو وويل (ساره) ای تعجّب څما ! آيا څېږومه زه (ولد) حال دا چې زه زړه يم، او دغه (ابراهيم) مېړه (خاوند) څما دی زوړ، بېشكه چې دغه (تولد له دوو زړو) يو شی دی ډېر عجيب (عادتاً نه قدرتاً).

تفسير: دلته ﴿يَا وَيْلَتَىٰ﴾ داسې يو لفظ دی، لكه چې څمونږ په محاورو كې ښځې د حيرت او استعجاب په مواردو كې «ويش» وايي، يعنې دا ډېر د حيرانی او تعجب ځای دی؛ چې زه په دغه زړوتيا كې وړوكی وڅېږوم، وايي چې د بي بي سارې رضي الله تعالى عنها عمر په دغه وخت كې د (۹۹) كلونو، او د ابراهيم عليه السلام عمر سل كاله يا له سلو كلونو څخې هم متجاوز وو.

قَالُوٓا أَتَعۡجَبِينَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۖ رَحۡمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيۡكُمۡ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٞ مَّجِيدٞ ۝٧٣

وويل دغو (ملائکو) آیا تعجب کوئ له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله دې وي، او برکتونه د ده دې وي پر تاسې ای خاوندانو د کورونو، بېشکه چې الله ښه ستایلی شوی ښه لویي والا دی.

تفسیر: یعني پر هغې کورنۍ باندې چې پاک الله دومره رحمتونه او برکات ورنازل کړي وي، او تل یې دوی د معجزاتو او خوارقو د لیدلو مورد ګرځولي وي، آیا دغه خبره هغوی لره د تعجب وړ (مستحق) او لایق کېدی شي؟.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنۡ إِبۡرَٰهِيمَ ٱلرَّوۡعُ وَجَآءَتۡهُ ٱلۡبُشۡرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِي قَوۡمِ لُوطٍ ۝٧٤ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٞ مُّنِيبٞ ۝٧٥ يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَآۖ إِنَّهُۥ قَدۡ جَآءَ أَمۡرُ رَبِّكَۖ وَإِنَّهُمۡ ءَاتِيهِمۡ عَذَابٌ غَيۡرُ مَرۡدُودٖ ۝٧٦

نو کله چې لاړه له ابراهیم څخه وېره او راغی ده ته زېری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)؛ نو بیا یې جګړه کوله ځمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کې. بېشکه ابراهیم خامخا تحمل والا آه کوونکی لوی نرم زړه لرونکی رجوع کوونکی وو (الله ته). ای ابرهیم! واوړه له دې جګړې څخه، بېشکه شان دا دی په تحقیق راغلی دی امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بېشکه دوی راتلونکی دی دوی ته عذاب چې نشي بېرته ګرځولی (له دوی نه په هیڅ شان).

تفسیر: یعنې څه مهال (وخت) چې له دې لوري مطمئن شو؛ نو فوراً د لوط علیه السلام د قوم په مسئله کې له پرښتو سره یې بحث شروع کړ، چې د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کې بیان فرمایلې ده؛ چې پرښتو ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې مونږ د دغو کلیو د اهلاک لپاره راغلي یو، ابراهیم علیه السلام وویل: چې په هغه کې خو پخپله لوط علیه السلام موجود دی، بیا د یوه نبي په موجودیت کې هغوی څرنګه وژلی کېدی شي؟ پرښتو وویل چې: مونږ پر ګردو هغو کسانو خبر کړی شوي یو چې هلته اوسیږي، لوط علیه السلام سره له متعلقینو خپلو له هغه ځایه لرې کولی شي، او وروسته له هغه عذاب نازلیږي.

وَلَمَّا جَآءَتۡ رُسُلُنَا لُوطٗا سِيٓءَ بِهِمۡ وَضَاقَ بِهِمۡ ذَرۡعٗا وَقَالَ هَٰذَا يَوۡمٌ عَصِيبٞ ۝٧٧

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته (او د دوی ښایست یې ولید)؛ نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه په سبب د دوی سینه د ده (چې څه بې عزتي دوی ته ونه رسي)، او وویل لوط: دغه یوه ورځ ده ډېره سخته.

تفسیر: دغه پرښتې د ډېرو حسینو او جمیلو او د ډېرو ښکلیو پیمخو هلکانو په شکل سره متشکلې شوې وې، په اول کې لوط علیه السلام دوی ونه پېژندلې چې پرښتې دي، بلکه د عادي مېلمنو په شان یې وګڼلې، له بل لوري د هغه قوم بې حیایي او بده رشه (عادت) او خراب اخلاقي یې هم ورښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کې ولوېد، چې دغه بدکاران او شریران څما په دغو مېلمنو پسې هم رالویږي، او دوی به راڅخه بې عزته او بې پته کوي، د مېلمنو پربښودل هم ورته مشکل وو، او د دوی ژغورل (بچ کول) د دغو خبیثانو له لاسه هم ورته ګران ښکارېده، ګواکې د ګرد قوم د جنګ او جګړې د پېرودلو (اخیستلو) وخت ور د مخه شوی وو.

وَجَآءَهُۥ قَوۡمُهُۥ يُهۡرَعُونَ إِلَيۡهِ وَمِن قَبۡلُ كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطۡهَرُ لَكُمۡۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخۡزُونِ فِي ضَيۡفِيٓۖ أَلَيۡسَ مِنكُمۡ رَجُلٞ رَّشِيدٞ ۝٧٨

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چې راځغاست يې ده ته (لپاره د بدكارۍ)، او پخوا له (دې نه هم) وو هغوی چې عملونه يې كول د ناكارو كارونو ! (نو چې دوی راورسېدل او طلب د مېلمنو يې وكړ) نو وويل لوط: ای قومه ځما ! دا ښځې لوڼې ځما دي (په نكاح يې واخلئ) چې دوی ښې پاكې دي تاسې ته، نو وويرېږئ له الله او مه رسوا كوئ ما پـه حق د مېلمنو ځما كې، آيا نشته له تاسې كوم سړی پوهنده (نېک كرداره چې تاسې ته پند دركړي).

تفسير: يعني دغه قوم ته د هغو نامعقولو حركاتو او خلاف الفطرتو فواحشو كوم عادت چې لوېدلی وو، هغه به دوی ته د آرام كېناستلو فرصت كله وركولو، نو كله چې دوی د داسې ييمخو هلكانو له راتګه خبردار شول، په نهايتې بې حيايۍ سره د لوط عليه السلام كره په منډو منډو سره ځغلېدل، او په پوره قوت او شدت سره يې ترې مطالبه وكړه، چې دغه مېلمانه هلكان ورپرېږدي، ولې چې مونږ پخوا له دې نه تاته ويلي وو، چې ته به هيڅ يو نارينه خپل ځان كره مېلمه نشې ساتلی، هومره مېلمانه چې دلته راځي؛ هغه ګرد مونږ ته راپرېږده ! څو هر شی مو چې زړه غواړي همغه پرې وكړو !.

لوط عليه السلام د مېلمنو د پټ ساتلو لپاره هر راز كوښښ وكړ، او بالآخر دغه خبره يې هغو شهوت خوښوونكو ظالمانو ته وكړه: «ای ظالمانو ! دغه ځما جوني تاسې ته حاضرې دي، په نكاح سره يې اخيستی شئ، او په حلالې طريقې سره ترې متمتع كېدی شئ، چې دغه نهايت پاكيزه او ښكلې طريقه ده، او دا يې ورته ځكه وويل؛ چې د هر قوم نبي د هغوی د پلار په ځای وي، نو د هغوی جوني د هغه لورګانې حسابيږي، له الله تعالی څخه وېره پكار ده، او تاسو لره له سره دغه كار وړ (لايق) او مناسب نه دی، چې پاكه او مشروعه طريقه پرېږدئ، او په داسې خلاف الفطرت او چټلو (خرابو) كارونو كې ځانونه اخته كړئ ! لږ تر لږه ځما رعايت خو وكړئ ! چې زه د دغو مقدسو مېلمنو په مخ كې شرمنده او رسوا نشم، ځكه چې د مېلمه بې عزتي كټ مټ (هوبهو) د «كوربه» بې عزتي ده، آيا په تاسو كې يو سړی هم داسې نشته چې په داسې سمو سمو خبرو وپوهېږي، او د نېكۍ او تقوی لاره غوره كړي».

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ ۚ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

وويل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقيق پوهه يې ته چې نشته مونږ لره په لوڼو ستا كې هيڅ حاجت، او بېشكه ته خامخا پوهېږې په هغه كار چې مونږ يې غواړو (چې لواطت دی).

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾

نو وويل لوط: كاشكې وی ماته پر تاسې زور يا مې پناه وړی شوی پناه ځای مستحكم ته.

تفسير: د لوط عليه السلام له ژبې څخه د انتهايي خوف او پرېشانۍ په حالت كې بې له جوړولو او سنجولو (فكر كولو) څخه دغه الفاظ ووتل: «كاشكې په ما كې بالذات دومره قوت وی، چې له تاسې ګردو سره جنګېدم، يا كوم طاقتور او مضبوط پناه وركوونكی مې لرلی»، يعنې ځما قوم او ټبر او خپل دلته وی.

په حديث كې نبي كريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «يرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلى ركن شديد» «الله تعالی دې پر لوط عليه السلام رحم وفرمايي، بېشكه چې هغه مضبوطه او مستحكمه پناه ځای ځانته حاصلوله»، يعنې «الله تعالی» مګر د لوط عليه السلام څخه وروسته هومره انبياء چې مبعوث شوي دي؛ هغوی ګرد د قوم قبيلې او د ټبر خاوندان وو.

قَالُوا يٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

وويل ملائکو: ای لوطه ! بېشکه مونږ رسولان د رب ستا یو، له سره به ونه رسیږي دوی تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دې ښاره) په یوې ټوټې د شپې کې، او نه دي ګوري بېرته له تاسې هیڅ یو، مګر (مه بیایه هغه) ښځه ستا (چې کافره ده)، بېشکه شان دا دی چې رسیدونکې دی دې ته هغه عذاب چې رسیږي دوی ته، بېشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوی صباح ده، آیا نه دی صباح نژدې (بلکه نژدې دی نو تلوار مه کوه !).

تفسیر: کله چې د لوط علیه السلام غم، اندېښنه، اضطراب له حده تېر شو، نو دلته دغو مېلمنو پرې غږ وکړ، چې یا «نبي الله !» تاسې په څه فکر کې تللي یئ؟ مطلق مه پرېشانېږئ ! مونږ د الله تعالی رالیږلي شوي پرښتې یو، چې د دوی د اهلاک لپاره راغلي یو، دغه خبیثان څمونږ خو هیڅ شی نشي خرابولی، بلکه تاسې ته هم له سره هیڅ زیان او ضرر نشي در رسولی».

په تفاسیرو کې راغلي دي، کله چې دغو شریرانو ورونه او دروازې ماتې کړې، یا له دېواله واوښتل، او دننه د لوط علیه السلام انګړ ته ورغلل، نو دلته جبرئیل علیه السلام د پاک الله په حکم لوط علیه السلام له دوی څخه جدا کړ، او خپل مټ ته یې لږ څه د دوی په لوري حرکت ورکړ، چې د هغه په اثر ګرد سره ړانده شول، او په چغو سره یې وویل: «هله ژر وتښتئ ! چې د لوط علیه السلام دغه مېلمانه لوی جادوګران ښکاریږي».

کله چې لوط علیه السلام له ډېرې تنګدلۍ د عذاب د وخت د راتلو پوښتنه وکړه؛ نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل چې: په تحقیق وخت د عذاب د دوی صباح دی، یعنې پر دوی سحر وختي عذاب راتلونکی دی، کله چې لږه شپه پاتې شي؛ نو ته سره له متعلقینو دې له دې ځایه تشریف یوسه، او خپلو ملګرو ته هدایت ورکړه ! چې په ډېر تلوار سره دې درومي، او هیڅ یو له دوی څخه دې بېرته مخ نه ګرځوي، او نه دې ګوري.

هو ! یواځې ستا ښځه دې له تا سره لاړه نشي، یا به بېرته مخ ګرځوي او ګوري به، او په دې ډول به په دغه عذاب کې اخته کیږي، چې په کې هغه ګرد قوم اخته کیدونکی دی.

وایي چې دغې ښځې خپل قوم د دغو مېلمنو په راتګ مطلع کړی وو، بیا لوط علیه السلام وویل چې: تر صباح پورې خو ډېر وخت دی، نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل چې: «ای لوطه ! آیا نه دی صباح نژدې؟ بلکه نژدې دی ! یعنې خوشاله شئ !، اوس د دغو ظالمانو په هلاک کېدلو هیڅ دومره ځنډ نه دی پاتې، همدا چې صباح شو په ګهیځ (سحر وختي) کې دوی ګرد سره وژلی کیږي.

فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

نو څه وخت چې راغی (حکم، عذاب) څمونږ؛ نو وګرځولو مونږ پورته طرفه د دې (ښار) ښکته طرف ته (یعنې نسکور کړ مونږ پر دوی دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارونو باندې کاڼي له خټو جوړ شوي په اور پاخه شوي لاندې باندې (پرله پسې). (داسې ګټې چې) نښې کړی شوې وې په نزد د رب ستا، او نه دی دا (کلي، او هم موده دهلاک ددوی) له ظالمانو (کافرانو) څخه لرې.

تفسیر: یعنې جبرئیل علیه السلام دوی کلی پورته، او تر آسمانه پورې یې نژدې ورسول، او بیا یې له هغه ځایه چپه کړل، او په دغه ډول هغه ګرد کلي سره لاندې باندې شول، بیا د دوی د نکایت او ذلت او رسوایی د تکمیل لپاره له پاسه پر دوی کرتکاڼې او تودې دوزخي تیږې (ګټې) هم ووروليِ شوې، او هغه کسان هم پر هم دغو تیږو (ګټو) ووژل، چې له هغه ښارونو څخه د باندې په نورو ځایونو کې اوسېدل (والعیاذ بالله).

تنبیه: د ﴿مَّنضُودٍ﴾ معنی محقّق شیخ الهند (رحمه الله) «لاندې باندې» سره کړې ده، ځینو یې معنی پی در پی او مسلسلې او پرله پسې د تیږو وربدل اخیستي دي.

﴿مُّسَوَّمَةً﴾ یعنې کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندې وه، چې هغه یې له نورو تیږو څخه ممتازه او ښکاروله، چې دغه د الله تعالی د عـذاب تیږه ده، ځینې وایي چې پر هرې تیږې د هغه سړي نوم لیکلی وو، چې هغه پرې وژل کېده، او د هغه د اهلاک سبب ګرځېده، والله أعلم.

﴿وَمَا هِيَ مِنَ الظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ﴾ یعنې دغه د لوط د قوم واقعه د زمانې په اعتبار هم قریب دی، ځکه چې وروسته له «عاد» او د «نوح علیه السلام» له قوم څخه دغه واقعه پېښه شوې ده، او د مکان په اعتبار هم ځکه چې د دوی کلي د مدینې منورې او شام تر منځ وو، تېرېدونکو قافلو او جوپو به د هغوی وراني او نړېدلي کورونه او کنډرې لیدلې.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ۚ إِنِّي أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿۸۴﴾

او (لېږلی وو مونږ ښار) د مدین ته (قومي) ورور د دوی شُعیب، وویل (شعیب): ای قومه ځما عبادت وکړی (یواځې) د الله، نشته تاسې لره هیڅ (بر حق) معبود بې له دغه (الله)، او مه کموئ پیمانه او تله، بېشکه چې زه وینمه تاسې په خیر، او بېشکه زه ویرېږم پر تاسې (په سبب د دې خیانت) له عذابه د ورځې چاپېرېدونکې.

تفسیر: دغه قصه په ۸ او ۹ جزء د الأعراف د سورت ۱۱ رکوع کې پخوا هم تېره شوې ده، یعنې کله چې پاک الله تاسو ته فراغت او هوسایي (آرام) در عنایت کړی دی؛ نو ډېر وویرېږئ چې د عصیان او نافرمانی لامله هغه له تاسې څخه وانه خیسته شي، او دغه خوښي او خوشالي مو سلبه او دنیوي او اخروي عذاب درباندې مسلط نشي، ځکه چې تاسو ګرد په خیر او عافیت یئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت یئ، او له سره اهل د حاجت نه یئ، نو ولې داسې خیانت کوئ.

وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿۸۵﴾

او ای قومه ځما ! پوره ورکوئ تاسې پیمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموئ تاسې خلقو ته څیزونه (مالونه) د دوی، او مه لټوئ تاسې (خرابي) په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي یئ.

تفسیر: په ځمکه کې فساد مه کوی یعنې له شرکه او کفره یا له لږ پیمانې کولو او تللو څخه، یا په نورو ډولو (طریقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تېري او تجاوز په ځمکه کې فتنه او فساد مه آچوئ، او خرابي مه کوئ !.

بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿۸۶﴾

هغه باقي رزق پاتې کړی د الله خير ډېر غوره دی تاسې ته (له هغه چې تاسو يې ټولوئ په خيانت سره) که يئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي په خبره ځما)، او نه يم زه پر تاسو ډېر ساتونکی (له منهياتو).

تفسير: يوه ايماندار انسان ته د پاک الله هغه ورکړی شوی مال چې وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتې وي، اګر که لږ هم وي؛ له هغه کثير څخه بهتر دی، چې د حرامو په طريقه حاصليږي، يا په کې د نورو خلقو حقوق تلف کيږي، د حلالو په اموالو کې چې په ښه ډول سره پيمانه او وتلل شي، سمدلاسه برکت پيدا کيږي، او د پاک الله له درباره اجر وررسيږي.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ أَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ أَوْ أَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ أَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۖ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ﴿۸۷﴾

نو وويل قوم د ده ای شُعيبه ! آيا دغه ډېر لمونځ کول ستا (درښيي) امر کوي تاته په دې چې پرېږدو مونږ هغه بتان چې عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو ځمونږ، يا (په دې امر کوې چې پرېږدو مونږ) دا چې وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چې غواړو يې (د ډېر اخيستلو او لږ ورکولو)، بېشکه ته خامخا هم ته يې لوی باوقاره سم په لاره (نېک کرداره).

تفسير: دغه خبرې يې د استهزاء او تمسخر په ډول کولې، چې «بس کړه صاحبه ! زيات له دې نه مه مشر کېږه ! آيا په ګرد قوم کې همدا يواځې ته لوی عقلمن باوقاره نېک کردار يې؟ او باقي مونږ او ځمونږ مشران ګرد جاهلان او احمقان دي؟»، شُعيب عليه السلام ډېر زيات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وويل چې: «ښايي ستا دغه ډېر لمونځ کول تاته داسې حکم درکوي چې له مونږ څنې ځمونږ د پلرونو او نيکونو دين پردی کړې، او ځمونږ د ملکيت اختيار ځمونږ په مملوکه وو مالونو کې لرې کړې، بس ته دې خپل لمونځ کوه، او ځمونږ په ديني او دنياوي معاملاتو وزن او کيل او تللو کې ستا د مداخلې هيڅ ضرورت له سره نشته».

قَالَ يٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۗ وَمَآ أُرِيْدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلٰى مَآ أَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۗ إِنْ أُرِيْدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۗ وَمَا تَوْفِيْقِيْٓ إِلَّا بِاللّٰهِ ۗ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيْبُ ﴿۸۸﴾

وويل شُعيب: ای قومه ځما ! آيا وينئ تاسې (خبر راکړئ ماته) که يم زه په برهان (واضح بيان) له جانبه د رب خپل، او راکړی يې وي ماته له درباره خپله رزق روزي ښايسته نېکه، او نه لرم اراده د دې چې مخالفت وکړم له تاسې (او راشم) هغه کار ته چې منع کوم تاسې له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسې) څو چې توان کيږي ځما، او نه دی توفيق ځما (په اصلاح ستاسي کې) مګر په (هدايت نصرت د) الله، خاص پر همدغه الله توکل کړی دی ما، او د همده په طرف رجُوع کوم.

تفسير: يا خو ظاهري روزي مراده ده، يعنې بې د پيمانې او د تلې، وزن د تزييد او تنقيصه په حلالې طريقې سره يې روزي عطا کړېده، يا باطني روزي مقصوده ده، يعنې علم او حکمت او نبوت يې عطا کړی دی، خلاصه يې دا ده که

ماته حق تعالی فهم او بصیرت راکړی وي، او داسې سمه صافه لاره یې راښوولې وي، چې تاسې یې نشئ لیدلی، او په دولت او شته والي یې موړ کړی یم، چې له هغه څنې تاسې بې برخې یئ، نو آیا د هغه حق دا دی چې معاذ الله زه ستاسې پشان ړوند شم، او د الله تعالی له احکامو څخه مخ واړوم، یا ستاسې له دغې استهزاء او تمسخر (ټوکې ټکالې) څخه وویرېږم، او پند ورکول او پوهول پرېږدم، زه به له سره داسې نه کوم.

﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ﴾ یعنې د دې لپاره ترې تاسو نه منع کوم، چې ګوندې زه پخپله یې وکړمه، یا له هغو خرابو کارونو څخه چې زه تاسې منع کوم، زه له سره نه غواړم چې ځان له تاسې څنې بېل کړم، او پخپله د هغه مرتکب شم، مثلا تاسې تارك الدنیا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راټول کړم، نه هغه پند او نصیحت چې زه یې تاسې ته کوم، زه له تاسو څخه لا ړومبی د هغو په تعمیل کې مشغول او لګیا یم، تاسې دغه الزام پر ما باندې نشئ اړولی، چې ځما پند پر ځان غوښتنه یا هوا او هوس محمول کړئ.

﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ﴾ الآیه - یعنې ځما زیاتر کوښښ دا دی چې ستاسې دیني او دنیوي حالت ښه شي، او اصلاح ومومي، او دغه موجوده خراب حالت مو لرې شي، او د ایمان او عرفان په لوړه (اوچته) د ختلو کوښښ وکړئ، پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل کوم مطلب نه لرم، چې زه مې خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پورې په هیڅ یو حالت کې له سره نشم پرېښودی، پاتې شوه دغه خبره چې ځما دغه مقصد تر پایه (آخره) هم ورسیږي، او زه په دغه کوښښ کې بریالی هم شم، دغه ګرد د قدوس الله په قبضه او واک کې دي، او د پاك الله په امداد او توفیق سره ګرد کارونه سر ته رسېدی شي، ځما اعتماد او توکل پر همغه پاك الله دی، او په هرې معاملې کې هغه ته رجوع کوم.

وَيَٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِيٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَٰلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾

او ای قومه ځما! باعث دې نه کړي تاسې لره دښمني (ستاسې) ما لره دا خبره چې ورسیږي تاسې ته په شان د هغه (عذاب) چې رسېدلی وو قوم د نوح ته (چې غرقېدل وو) یا قوم د هود ته (چې سخت باد وو) یا قوم د صالح ته (چې زلزله وه)، او نه دی قوم د لوط له تاسې څخه (ای کفارو دومره) لرې (په زمان مکان نو پرې عبرت واخلئ).

تفسیر: یعنې ځما د ضد، عناد او عداوت په جوش کې داسې حرکات مه کوئ، چې تاسې د هغه په سبب د تېرو اقوامو پشان د ډېرو سختو عذابونو وړ (لائق) او مستحق شئ! د نوح، هود، او صالح علیهم السلام پر امتونو د تکذیب او عداوت لامله هغه عذاب چې نازل شوی دی، هر چاته ښکاره دی، د لوط علیه السلام د قوم قصه خو له دغو ګردو څخه وروسته په هم دغې نژدې زمانې کې واقع شوې ده، او د هغې یاد به ستاسې په حافظه کې موجود وي، نو دغه نظائر له سره مه هېروئ.

یعنې که تاسې د نوح او د هود او د صالح علیهم السلام د قوم له تعذیب څخه په سبب د لرې والي د زمانې عبرت نشئ اخیستی؛ نو نه دی قوم د لوط له تاسې لرې، نه په زمان سره، نه په مکان سره، نو په هغه خو خامخا عبرت واخلئ!.

وَٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

او مغفرت وغواړئ تاسې له رب خپل (په راوړلو د ایمان سره) بیا رجوع وکړئ تاسې په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره) بېشکه رب ځما ډېر مهربان دی، محبت کوونکی دی.

تفسیر: هومره چې قدیمي او په هره اندازه چې سخت مجرم او لوی ګناهګار هم وي، کله چې دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړي، او معافي بخښنه وغواړي؛ نو يې پخپل فضل او کرم سره بخښي، بلکه له ده سره مینه او محبت هم کوي.

قَالُوا يَٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَٰكَ ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾

وویل قوم (د ده په ځواب کې): ای شعیبه ! نه پوهیږو مونږ په ډېرو هغو خبرو چې ته يې وایې (مونږ ته د توحید په تعریف او منع د تطفیف)، او بېشکه مونږ خامخا وینو تا پـه مونږ کې کمزوره، او که نه وي دغه خپلوان ستا (چې په کفر کې له مونږ سره شریکان دي)؛ نو خامخا سنګسار کړی به وی مونږ ته، او نه يې ته پر مونږ هیڅ قدر عزتناک.

تفسیر: دوی خو پر ګردو شیانو ډېره ښه پوهېدل، لیکن د ضد، عناد او حق پټولو لامله به يې داسې خبرې کولې، چې مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهیږو، چې ته څه وایې، او د مجذوبانو په شان تل ګړیږې، (العیاذ بالله)، او که په رښتیا سره دوی په همغې سمې صافې خبرې باندې له خپلې بې توجهی یا د غباوت له وجې نه پوهېدل، نو دغه کلام به په خپل ظاهر باندې محمولېده.

﴿وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفًا﴾ یعنې یو کمزور او بې حقیقته سړي ته نه ښایي چې ګرد عالم له خپل ځان سره دښمن کړي، بلکه ورته لازم دي، چې پر خپل حال باندې رحم وکړي، او خپل هوسا (آرام) ځان په ربړو (تکلیفونو) اخته نه کړي، او په لوی لاس خپل ځان د مرګ په خوله کې ونه غورځوي، چې هیڅ یوه فائده او ګټه (منافع) ورته نه رسوي.

﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَٰكَ﴾ یعنې که ستا د کورنۍ او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وی چې له مونږ سره اوسیږي؛ نو لا له پخوا څخه به مو ته سنګسار کړی وې.

قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَهْطِىٓ أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَٱتَّخَذْتُمُوهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّى بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾

وویل (شُعیب) ای قومه څما ! آیا دغه خپلوان څما ډېر عزیز (مخور) دي پر تاسې له الله، او ګرځولی مو دی دغه (الله) وروسته ستاسې شاته غورځولی شوی (چې هیڅ پروا يې نه کوئ)، بېشکه رب څما پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د ټولو به درکړي).

تفسیر: یعنې د افسوس او تعجب ځای دی، چې څما د کورنۍ له سببه مې د رعایت وړ او مستحق بولئ، مګر د دې لامله مې هیڅ لحاظ او خاطر نه کوئ، چې زه د پاک الله نبي او تاسې ته درلیږلی شوی یم، او صاف او صریح دلائل او نښې د خپل تصدیق لپاره درښیم، ګواکې ستاسې په سترګو کې څما د کورنۍ عزت، قوت، قدرت او نور له الله قدّوس څخه زیات دی، او د پاک الله عظمت او جلال مو داسې هېر کړی دی، چې په تصور کې مو هم له سره نه راځي.

وَيَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَٰذِبٌ ۖ وَٱرْتَقِبُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾

او ای قومه څما ! عمل کوئ په ځای خپل (یعنې په حالت خپل چې شرک او معصیت دی) چې بېشکه زه هم عمل کوونکی یم په حال خپل (چې توحید او طاعت دی)، ژر به وپېژنئ تاسې هغه

څوك چې راځي ده ته عذاب چې رسوا كوي هغه، او (وبه پېژنئ) هغه څوك چې دروغ ويونكي دي، او انتظار كوئ (د عاقبت خپل) بېشكه زه هم له تاسې سره انتظار كوونكى يم د عاقبت خپل.

﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۝٩٤ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ۝٩٥﴾

او كله چې راغى امر (حكم، عذاب) ځمونږ؛ نو خلاص كړ مونږ شُعيب او هغه كسان چې ايمان يې راوړى وو له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله، او ونيول هغه كسان چې ظلم يې كړى وو (په كفر سره) غږ سخت؛ نو ګهيځ (سحر وختي) وګرځېدل دوى په كورونو خپلو كې مړه وچ كلك پراته پر زنګنونو خپلو، (داسې تباه شول) لكه چې نه وو اوسېدلي په دغو كورونو كې (پخوا له دې نه)، خبردار شئ ! واورئ ! لرې والى دى (له رحمته او هلاك دى قوم د) مدين ته، لكه چې لرې او هلاك شول ثموديان.

تفسير: دلته د شُعيب عليه السلام د قوم په «صيحة» (سخته چغه) سره هلاكېدل مذكور دي، او په «الأعراف» كې د «رجفة» لفظ راغلى دى، يعني په زلزلې سره وژلى شوي دي، او د «الشعراء» په سورت كې «عذاب يوم الظلة» راغلى دى، چې مطلب يې دا دى د عذاب وريځ لكه سايوان پر دوى محيطه شوې وه.

ابن كثير (رحمه الله) ليكي چې: «دغه درې واړه عذابونه د دې قوم په حق كې سره جمع شوي وو، بيا په هر سورت كې دهغه ځاى د سياق سره مناسب عذاب ذكر شوى دى.

په «الأعراف» كې وو چې هغو خلقو چې شُعيب عليه السلام ته وويل چې: مونږ تاسې او ستاسې ملګري له دغې خپلې ځمكې څخه وباسو نو هلته يې دروبنوده، چې له هغې ځمكې څخه چې تاسې مسلمانان ترې وباسئ؛ د همغې ځمكې د زلزلې له اثره به ووژلى شئ، كله چې دلته د هغو د سختو بې ادبيو مقالاتو ذكر دى، نو ځكه يې د هغه په مقابل كې د آسمان «صيحې» يعنې سختې چغې ذكر وفرمايه، ګواكې د الله تعالى د عذاب د يوې چغې كې د هغو ټول شورماشور او ويناوې وركې شوې، د «الشعراء» په سورت كې يې د دوى دغه قول نقل كړى دى: ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ يعنې كه ته رښتينى يې؛ نو پر مونږ د آسمان يوه ټوټه راغورځوه ! نو د هغه په مقابل كې د «عذاب يوم الظلة» تذكره وفرمايله شوه.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۝٩٦ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ۝٩٧﴾

او خامخا په تحقيق لېږلى وو مونږ موسى (په ښكاره) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجّت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته، او متابعت وكړ دغو (مشرانو) دامر (حكم) د فرعون، حال دا چې نه وو حكم د فرعون برابروونكى په سمې لارې.

تفسير: له نښو څخه غالبا معجزات او هغه (۹) نښې مرادې دي چې د هغو ذكر په ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ كې شوى دى، د هغو له منځه د «عصا» معجزه يې چې نهايته ظاهره او قاهره معجزه وه شايد «سلطان مبين» يعنې واضح سند فرمايلى وي، يا له «سلطان مبين» څخه هغه روښانه دلائل مراد دي، چې موسى عليه السلام هغه د فرعون په مخ كې د الله تعالى د وجود او توحيد او نورو په متعلق وړاندې كړي وو، چې د هغو ذكر په نورو مقاماتو كې راځي، او ممكن دى چې له «سلطان مبين» څخه د هغه لغوي معنى مراد وي، يعنې ښكاره برى يا ظاهره غلبه، ځكه چې د فرعونيانو په مقابل

کې موسی علیه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبین څو څو کرته حاصله شوې ده، یعني سره د ښکاره او واضحو نښو له لیدلو څخه بیا هم فرعونیان د الله تعالی د نبي علیه السلام خبره وانه وریده، او همغه الله د دښمن فرعون پر حکم به یې تګ او عمل کاوه، حال دا چې د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه ده، چې د هغې په قبلولو سره انسان نېکي او ښېګڼه (فائده) حاصله کړی شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۖ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُوْدُ ﴿٩٨﴾

مخکې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل نه په ورځ د قیامت کې، نو ننه به باسي هغوی په اور کې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چې وروستل شي دوی.

تفسیر: یعني همغسې چې فرعون دلته په کفر او تکذیب کې د دوی امام او قائد وو، په قیامت کې به هم د هغو امام او قائد وي، هغو خلقو چې په دنیا کې د ړندو پشان د فرعون تقلید کاوه، دوی به د ده تر شا تر آخري منزل (جهنّم) پورې وررسیږي، دا همغه کنده ده چې هلته به د یخو اوبو په ځای د پر سوځوونکی ایرې کوونکی اور وررسیږي.

وَأُتْبِعُوْا فِيْ هٰذِهٖ لَعْنَةً وَّيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُوْدُ ﴿٩٩﴾

او وروپسې لګولی شوی دی په دغه دنیا کې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چې دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعني تر څو چې دنیوي خلق به پر فرعون او فرعونیانو لعنت لیږي؛ بیا په قیامت کې د ملائکت الله او اهل الموقف له لوري به هم پر دوی لعنت وریږي، الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لري، او هیڅ به ترې نه بېلیږي، ګواکې استهزاء دغه یو انعام دی چې د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهٗ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَّحَصِيْدٌ ﴿١٠٠﴾

دا (تېرې شوې خبرې) له احوالو د قریو دي چې بیانوو مونږ هغه پر تا باندې، چې ځینې له هغو قریو ولاړې دي (کنډوالي د دوی او اهل یې هلاک دي) او ځینې یې رېبلی شوي دي (سره د اهل خپل لکه کښت «فصل» چې په لرونو سره رېبلی شوی وي).

تفسیر: یعني د هغو قومونو قصې چې مونږ تاسې ته درواورولې چې په څه شانې هغوی د انبیاوو علیهم السلام تکذیب او له هغو سره یې بې ادبي او سپین سترګي وکړه؟ او بیا څرنګه تباه شول؟ د هغوی ځینې کلي اوس هم ودان دي، لکه مصر چې د فرعون دار السلطنت وو، او ځینې وران شوي دي، مګر د هغوی څه کنډوالې لا پاتې دي، لکه د لوط علیه السلام د قوم کلي او د ځینو نښې هم د دنیا له مخې بیخي لرې او ورکې شوي دي.

وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوْٓا أَنْفُسَهُمْ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتِيْ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوْهُمْ غَيْرَ تَتْبِيْبٍ ﴿١٠١﴾

او ظلم نه وو کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) ولیکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هیڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو معبودانو د دوی هغه چې بلل به دوی غیر له الله (او د هغوی عبادت به یې کولو) هیڅ شی (د عذاب) کله چې راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زیات نه کړ دغو معبودانو دوی ته (هیڅ شی) غیر له هلاکته.

تفسير: يعني پاک الله دوی بې قصوره ونه نيول چې د ظلم وهم پرې وشي، کله چې دوی د جرائمو په ارتکاب کې له حده تېر شول، او په دغه ډول يې خپل ځانونه على رؤوس الأشهاد د سزا وړ او مستحق وګرځول، نو دلته پر دوی د پاک الله عذاب نازل شو، بيا وګورئ پر هغو باطلو معبودانو چې دوی ډېر ډاډه او مطمئن وو، او له هغو څخه يې لوی توقعات او اميدونه درلودل، هغوی هم داسې سختو مصيبتونو په وخت کې د دوی هيڅ پکار وره نغلل، باطل معبود يې څه پکار ورغی؟ بلکه د دوی د هلاک سبب وګرځېد.

وَكَذٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ الْقُرٰى وَهِيَ ظَالِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ۚ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾

او په شان د همدغو (نيولو) نيول د رب ستا دي کله چې ونيسي الله اهل د قريو حال دا چې دا (اهل د قريو کافر) ظالم وي، بېشکه نيول د الله ډېر دردناک سخت زورور دي، بېشکه په دې (مذکوره وو قصو) کې خامخا ډېر عبرت دی لپاره د هغه چا چې ويريږي له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قيامت داسې يوه ورځ ده چې جمع به کړی شي په دې کې ټول خلق او دا ورځ ده چې حاضر به شي ورته ټول مخلوقات.

وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾

او نه به وروستی کوو مونږ دا (ورځ) مګر لپاره د پوره کېدلو د نېټې معلومې (په نزد د الله).

تفسير: يعني د الله تعالی په علم کې کوم ميعاد چې مقرر دی؛ هغه ضرور پوره کېدونکی دی، او بيا هغه لويه ورځ راتلونکې ده، له دغه تأخير څخه داسې مه اټکل کوئ، چې دغه خبرې محض فرضي او وهمي خبرې دي (العياذ بالله).

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾

په هغه وخت کې چې راشي قيامت، نه کوي خبرې هيڅ نفس مګر په اذن حکم د الله سره، نو ځينې له دغو خلقو به بدبخته او (ځينې به) نېکبخته وي.

تفسير: يعني هيڅوک به هغه خبره چې مقبوله او نافعه هم وي، بې د الله تعالی له اذنه او حکمه نشي ويلی، او د محشر په ځينو مواقفو کې خو مطلقاً يو حرف هم بې له اذنه او اجازې له خولې نشي ايستلی.

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۖ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

نو هر څه هغه کسان چې بدبختان شوي دي؛ نو په اور کې به وي، وي به هغوی ته په هغه اور کې جګک (اوچت) سخت غږ (چې د حلقه وځي)، او ټيټ نرم غږ (چې د سينو وځي لکه د خرو). همېشه به وي دوی په دغه اور کې څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا، (چې بوځي له سعيره زمهرير ته)، بېشکه رب ستا کوونکی دی د هر هغه کار چې اراده وفرمايي. او هر چې هغه کسان دي چې نېک بختان شوي دي؛ نو په جنت کې به وي همېشه به

وي په همدغه جنت کې تر څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا (چې يې بوځي رضوان او لقاء الرحمن ته)، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بې انتهاء (بلا انقطاع).

تفسير: د دغو آيتونو دوه معنی کېدی شي، يوه دا چې هومره مدت چې آسمان او ځمکه په دنيا کې پاتې وي، تر همغه مدت پورې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې اوسيږي، مګر هغه چې د زيادت اراده وکړي رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی، ځکه کله چې مونږ له طويلو ځخه د طويلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاوخوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت همدغه په خيال کې راځي، نو ځکه ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کې د دوام د مفهوم د اداء کولو لپاره ويلی کيږي، باقي د دوام او ابديت اصلي مدلول چې ورته لا محدوده زمانه ښايي وويلی شي؛ نو هغه د پاک الله د هغه لا متناهي علم سره مختص دی، چې هغه يې په ﴿مَاشَآءَ رَبُّكَ﴾ سره اداء فرمايلې ده.

د آيت دويمه معنی دا کېدی شي چې د ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ لفظ له دوامه کنايه واخيست شي.

يا له آسمانه او ځمکې ځخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شي، لکه چې فرمايلې يې دي: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ﴾ (۱۳ جزء د ابرهيم سورت ۴۸ آيت ۷ رکوع).

مطلب يې داسې شو چې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې تر هغه وخت پورې اوسيږي، چې د اخرت ځمکه او اسمان باقي وي، يعنې همېشه مګر که اراده يې وکړي رب ستا؛ نو موقوفوي يې، ليکن دا اراده يې نه کيږي، او محال وقوعي ده، ځکه چې د جنتيانو او د دوزخيانو خلود هم د پاک الله په مشيئت او اختيار کې دی، مګر خپله دغه اراده يې لا له پخوا ځخه فرمايلې ده، چې د کفارو او مشرکينو عذاب او د اهل الجنت ثواب له سره موقوف کېدونکی نه دی، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ﴾ (د البقرې سورت (۱۶۷) آيت (۲۰) رکوع) او ﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا﴾ (د المائده سورت (۳۷) آيت (۲) رکوع) او ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ﴾ (د البقره سورت (۱۶۲) آيت (۱۹) رکوع) او ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۱۶) آيت (۱۸) رکوع).

او پر همدغه د ګرد اهل الاسلام اجماع ده، ځمونږ د زمانې ځينې تش په نامه مفسرين هغه ځه چې د ده په خلاف يې ليکلي دي؛ هغه خو يا ضعيف او موضوع روايات دي، يا غريب او مؤول روايات دي، يا ځينې هغه آيتونه او احاديث دي چې د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهېدلو لامله غلط پوهېدلی شوي دي، که الله تعالی توفيق راسره مل کړ، او د مستقل تفسير د ليکلو وار راغی؛ نو پر دې به مفصل کلام وکړو، د اختصار له سببه دلته د ځه ليکلو موقع نشته، پاتې شوه د «عصاة الموحدين» مسئله يعنې هغه مسلمانان چې د خپلو ګناهونو لامله په دوزخ کې غورځولی کيږي (العياذ بالله)؛ نو د هغوی په متعلق صحيحو احاديثو مونږ د پاک الله پر مشيئت مطلع کړي يو، چې يوه ورځ هرومرو دې له دوزخ ځخه ايستلی کيږي، او جنت ته رسول کيږي، ولې له جنته هيڅ يو جنتي د باندې نه ايستل کيږي، ښايې په همدې لحاظ د جنتيانو په ذکر کې ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ﴾ او د اشقياوو په ذکر کې ﴿اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ﴾ ارشاد فرمايلی وي، خو معلوم شي چې ځينې اشقياء به له دوزخه ايستل کيږي، مګر هيڅ يو سعيد به له جنته نه ايستل کيږي.

فَلَا تَكُ فِيْ مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَآءِ ؕ مَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُهُمْ مِّنْ قَبْلُ ؕ وَاِنَّا لَمُوَفُّوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوْصٍ ﴿۱۰۹﴾

پس مه کېږه ته په شک کې له هغو معبودانو چې عبادت يې کوي دغه کسان، نه کوي عبادت دوی مګر لکه چې عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دې نه)، او بېشکه چې مونږ پوره ورکوونکي يو دوی ته د برخې د دوی (له عذابه) بې له نقصانه.

تفسیر: یعني د دومره مخلوقاتو د شرک او بُت پرستی پر لاره لوېدل، او تر اوسه پورې د دوی په سزا نه رسېدل، داسې یو شی نه دی چې پرې انسان وغولیږي، او په شبهه کې ولوېږي، دغه خلق د خپلو پلرونو او نیکونو په بې اساسه تقلید کې مشغول او لګیا دي، هغه د دروغو معبودان د دوی په څه کار ورځي؟ یقینا دغو ټولو ته په آخرت کې پوره سزا وررسیږي، چې په کې هیڅ زیادت او نقصان به نه وي، ګواکي د ﴿غَيْرَ مَنقُوصٍ﴾ لفظ د ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ په مقابل کې ایښی شوی دی.

بعض مفسرین وایي چې په دنیا کې د رزق او نورو کومه برخه چې مقدره ده؛ هغه پوره ورسیږي، بیا د شرک پوره سزا هم مومي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)؛ نو اختلاف وکړ شو په دغه کې، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چې ړومبی شوی وو له ربه ستا (د تأخیر د جزا تر قیامته پورې) نو خامخا فیصله به شوې وه په منځ د دوی کې (په دنیا کې)، او بېشکه دوی خامخا په شک کې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شک کې چې غورځوونکی د زړونو دی په اضطراب کې.

تفسیر: موسی علیه السلام ته یې کتاب ورکړ، او راویې لېږه، نو بني اسرائیلو پخپلو منځونو کې اختلاف سره وکړ، ځینو هغه ومانه او ځینو ترې سر وغړوه، لکه چې نن ورځ د لوی قرآن په نسبت همداسې اختلاف د انسانانو په منځ کې شته، بېشکه چې پاک الله د دې خبرې قدرت درلود، چې دغو اختلافاتو او تفریقونو ته موقع ورنه کړي، یا د هغه له پیدا کولو څخه وروسته د ګردو مکذبینو فوري استیصال او ټولې جګړې له یوې مخې لرې کړي، مګر د ده تکویني حکمت د دې خبرې اقتضاء ونه کړه.

یوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقرره او ټاکلې شوې ده، چې انسان ته یې تر یوه خاص حد پورې د کسب او اختیار آزادي او خپلواکي ورکړې ده، او د امتحان په میدان کې یې خوشې کړی دی، او ورته ګوري چې دی په کومه لاره درومي؟ آیا د خالق او مخلوق حقوق په ښه ډول سره پېژني، او د پاک الله د رحمت او کرامت وړ او مستحق ګرځي؟ که کږه لاره غلطه چاره ځان ته غوره کوي، او د صحیح فطرت لارښوونې ته څه اهمیت نه ورکوي، او خپل ځان د الله تعالی د غضب او سخط مظهر ګرځوي؟.

﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ د همدغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې ایښی شوی دی چې دی د نېکۍ او بدۍ په اختیارولو کې بالکل مجبور او مضطر نه وي، نو د دغه لازمي نتیجه دا ده چې په دنیا کې د خیر او شر او د نېکیو او بدیو مقابله یو له بل سره جاري او تل ارتباط ولري، چې وروسته د دوی له منځه مغضوب اومرحوم سره بېل کړل شي، څو د ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره د ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ والا خبره هم پوره شي.

غالبا دا هغه لفظ دی که یې نه وی فرمایلی؛ نو د ګردو اختلافاتو خاتمه به بیخي یو ځلي سره کېده، عام خلق د دغو خبرو د حکمتونو په نه پوهېدلو لامله په شک کې لویدلي دي، چې وروسته له دې نه به هم د دغو اختلافاتو فیصله سره کیږي که نه؟.

وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾

او بېشکه هره فرقه (د مؤمنینو او د کافرینو) ځنې قسم دی چې خامخا پوره به ورکړي دوی ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوی، بېشکه چې الله پر هغو کارونو چې کوي (یې) دوی خبردار دی.

﴿فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (۱۱۲)

نو مستقیم او ثابت اوسه لکه چې حکم کړی شوی دی تاته او (هم مستقیم او ثابت دې اوسي) هغه څوک چې توبه یې ایستلې ده له تا سره، او مه تېرېږئ له حده، بېشکه چې الله پر هغو کاورنو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: یعنې ته د دغو مشرکینو په جګړو او دعواوو او دنګلو کې خپل ځان مه غورځوه، ښايي چې تاسې او هغه مسلمانان چې له کفره او شرکه او نورو څخه یې توبه ایستلې ده، او ستاسې رفاقت او ملګرتوب یې غوره کړی دی، او د پاک الله په لوري یې په صدق سره رجوع کړې ده، د الله تعالی پر احکامو په نهایت مېړانې (بهادرۍ) او استقلال او استقامت سره تل ټينګ او کلک ولاړ اوسئ ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبلیغ او نورو ګردو شیانو کې له افراطه او تفریطه بېل اوسئ ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهي (روان) شئ ! په هیڅ یوې معاملې کې د افراط او تفریط خوا مه نیسئ، او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ ! او یقین ولرئ ! چې الله جل وعلا هره شببه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګوري.

﴿وَلَا تَرْكَنُوٓا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾ (۱۱۳)

او مه مائلېږئ تاسې (په دوستۍ سره) په طرف د هغو کسانو چې ظلم یې کړی دی؛ نو وبه رسېږي تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چې نه به وي تاسې ته پرته (علاوه) له الله هیڅ دوستان (چې ومو ساتي له عذابه) بیا به ونه کړی شي درسره مرسته.

تفسیر: پخوا په ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾ کې یې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع کړې وه، اوس دا راښیي چې هغو ظالمانو خلقو ته نه ښايي چې ستاسې لږ میلان رجحان دوی ته وي، د دوی له موالاتو، مصاحبتونو، تکریمو، مدحو، او ثناوو، ظاهري تشبهو، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسب المقدور محترز او حتی الامکان مجتنب اوسئ !.

﴿وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ الَّيْلِ ۚ إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ﴾ (۱۱۴)

او قائم کړه لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعاتو له شپې (چې نژدې وي ورځې ته)، بېشکه چې نیکي (پنځه وخته لمونځ) لرې کوي بدي (کوچنې ګناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی لپاره د پند قبلوونکو.

تفسیر: ظالمانو ته سر مه ټیټوئ ! بلکه «وحده لا شریک له الله» ته خپل سرونه ټیټ کړئ ! یعنې صباح، ماښام، او د شپې په تیاره کې په خشوع او خضوع سره لمونځونه ادا کوئ ! چې همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډېره لویه ذریعه ده.

تنبیه: د ورځې د دوه طرفونو یعنې طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دي، یا یو طرف فجر او بل طرف مغرب کېښود شي، چې هغه هم بالکل له غروب سره متصل وي، او د ځینو اسلافو په نزد په دغه کې فجر، ظهر، او عصر درېواړه لمونځونه داخل.

له ﴿وَزُلَفًا مِّنَ الَّيْلِ﴾ څخه فقط عشاء یا مغرب او عشاء دواړه مراد دي، ابن کثیر «رحمه الله» دغه احتمال لیکلی دی، چې له ﴿طَرَفَيِ النَّهَارِ﴾ څخه فجر او عصر او ﴿وَزُلَفًا مِّنَ الَّيْلِ﴾ څخه به تهجد مراد وي، ځکه د اسلام په ابتدا کې همدغه درې واړه لمونځونه فرض شوي وو، وروسته د تهجد فرضیت منسوخ شو، او د پاتې دوو سره د ددې نورو وقتونو تزیید وکړ شو، والله أعلم.

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ يعنې د لمونځونو قائمول د الله تعالى يادونه ده، لکه چې په بل ځاى کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ يا دا مطلب چې د ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ ضابطه د ياد کوونکو لپاره د يادونې خيز دى، چې ښايي له سره ونه هېراوه شي، ځکه له دې څخې مؤمن ته د نېکيو په لوري خاص ترغيب کيږي.

وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۵﴾

او صبر وکړه (اى محمده په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو بېشکه چې الله نه ضايع کوي ثواب د نېکي کوونکو.

تفسير: په قرآنکريم کې له غور کولو څخه ظاهريږي چې د الله تعالى په امداد او اعانت حاصلولو کې دوو شيانو ته خاص دخل دى، «صلاة او صبر» ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ (د «البقرة» سورت (۱۵۳) آيت (۱۹) رکوع).

دلته يې هم وروسته له «صلاة» نه د صبر حکم فرمايلى دى، مطلب يې دا دى چې مؤمن دې د الله تعالى په عبادت او اطاعت کې مستقيم اوسي، او د هيڅ درد او رنځ پروا دې ونه کړي، نو هلته د الله تعالى مرسته او نصرت ورحاصليږي، د ده په لوى دربار کې د هيڅ يوې نېکۍ اجر نه ضايع کيږي، بلکه زيات له اندازې څخه هم وررسيږي.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿۱۱۶﴾

نو ولې نه وو (يعنې نه وو) له اهله د هغو زمانو چې وو پخوا له تاسې نه خاوندان د فکر او عقل چې منع کول يې (خلق) فساد نه په ځمکه کې (چې عذاب پرې نه وو راغلى)، مګر چې منع وکړه لږ له هغو خلقو نه چې خلاص کړل مونږ (دوى) له عذابه د هغو پخوانيو څخه (ځکه چې نهي عن المنکر به يې کول)، او متابعت وکړ هغو کسانو چې ظلم يې کړى وو (په فساد يا ترک د نهي سره) د هغې لارې چې آسوده کړى شوي وو دوى په هغې کې، او وو دوى ګنهګاران کافران.

تفسير: د پخوانيو امتونو حال يې راواوروه، او مونږ محمدي امت ته يې ترغيب او تشويق راکړ، چې په مونږ محمديانو کې «امر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» کوونکي ښايي چې ډېر وي، پخواني اقوام ځکه تباه او فنا شول، چې په عمومي ډول سره خلق د عيش او عشرت په نشو کې مست او بې خبر شول، او د جرائمو په ارتکاب کې معتاد (روږدي) شول، او هغو لويو بااثرو سړيو چې په دوى کې لږ څه د خير اثر باقي وو، له دغو منکرانو له ممانعته ستر ګې پټې کړې، او هيڅ به يې ورته نه ويل، او په دې ډول له کفر او طغيانه او ظلمه او عصيانه د دنيا اخلاقي حالت داسې خراب شوى وو، چې د هغه اصلاح کوونکي هيڅوک نه وو، څو تنو شمېرليو شويو سړيو اګر که د «أمر بالمعروف» لپاره خپل غږ پورته کړ، مګر په نغاره خانه کې څوک د طوطي غږ اوريدى شي، نتيجه يې داسې شوه؛ چې منع کوونکي له عذابه محفوظ پاتې شول، او نور ګرد قوم سره تباه او فنا شول.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿۱۱۷﴾

او له سره نه دى رب ستا (اراده کوونکى د دې) چې هلاک کړي (اهل د) قريو په ظلم او کفر سره حال دا چې وي اهل د دغو قريو (نېکان اصلاح راوستونکي) مصلحان.

تفسیر: یعني د هغو ښارونو او کلیو خلق چې خپل حالت ښه کړي، او د اصلاح په لوري متوجه شي، او نېکی ته رواج ورکړي، او د ظلمه او فساده ځانونه وژغوري (وساتي)، نو د قدوس الله شان دا نه دی چې خامخا دوی بالجبر ونیسي، او هلاک یې کړي، عذاب هلته نازلیږي چې خلق په کفر او عصیان یا ظلم او طغیان کې له حده تېر شي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿۱۱۸﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۱۹﴾

او که اراده فرمایلي وی رب ستا نو هرومرو (خامخا) به یې ګرځولي وو دا خلق ټول سره امت یو (متفق په ایمان او طاعت) او همېشه به وي دوی اختلاف کوونکي (په دین کې). مګر هغه څوک چې رحم پرې وفرمایي رب ستا (او له اختلافه یې وساتي)، او لپاره د دې (اختلاف او رحمت) پیدا کړي دي الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چې خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) دوزخ له پېریانو او انسانانو سره ګډ.

تفسیر: یعني لکه چې څو ځلې پخوا له دې نه لیکلي شوي دي، د الله تعالی تکویني حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی؛ چې ګرده دنیا یو شانې پر یوې لارې برابره کړي، نو ځکه د حق په قبلولو او نه قبلولو کې همېشه اختلاف دی، او اختلاف به وي، مګر في الحقیقت اختلاف او افتراق غورځوونکي هغه کسان دي چې هغوی د صاف او صریح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوي، که د فطرت سلیمه سره ګرد سم تلل؛ نو هیڅ اختلاف به په منځ کې نه پیدا کېده، نو ځکه یې په ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره تنبیه وفرمایله چې پر هغه کسانو چې الله تعالی د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی، هغوی له اختلاف کوونکو څخه مستثنی دي.

﴿وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ الآیه - او لپاره د دې اختلاف او رحمت پیدا کړي دي الله دوی، یعنې د دنیا له پیدا کېدلو څخه همدغه غرض دی، چې د الله تعالی د هر قسم د «جلالیه وو» او «جمالیه وو» صفاتو ظهور وشي، نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروري شو، څو یو جماعت خپل لوی څښتن (مالک) ته خپله وفاداري او اطاعت ورڅرګند کړي، او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غُفران مظهر وګرځي، چې د ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ مصداق دی، او بل جماعت د خپل بغاوت او غداری په سبب د الله تعالی د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شي، او د حبس دوام سزا وګالي (برداشت کړي)، او پر هغو باندې د الله جل جلاله هغه خبره پوره شي چې ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ ده.

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ ۚ وَجَاءَكَ فِي هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۲۰﴾

او دا ټول اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تېرو رسولانو هغه چې کلکوو قوي مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزیید د یقین سره) او راغلي دي تاته په دغو اخبارونو کې حق (رښتیا) او موعظه (پند) او یادونه لپاره د مؤمنانو.

تفسیر: مخکی د ډېرو انبیاوو او رسولانو قصې مذکورې شوې، اوس د سورت په خاتمه کې د دغو قصو د ذکر په ځینو حکمتونو تنبیه فرمایي، یعنې د پخوانیو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له اورېدلو څخه د رسول علیه السلام زړه لا زیات ساکن او مطمئن کیږي، او محمدي امت ته داسې تحقیقي خبرې معلومیږي، چې په کې د نصیحت او تذکیر لوی وسائل شته.

انسان كله چې اوري چې زما نور نوعي ابناء په پخوانيو زمانو كې په دغه او هغه جرم سره هلاك شوي دي؛ نو د هغوى څخه د ځان ساتلو په فكر كې لويږي، او كله چې ګوري چې د هغې لارې له غوره كولو څخه هغو ړومبنيو اقوامو نجات موندلى دى؛ نو طبعا هم هغه لورې ته ځغلي.

وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ ؕ اِنَّا عٰمِلُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ وَانْتَظِرُوْا ۚ اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

او ووايه (اى محمده !) هغو كسانو ته چې ايمان نه راوړي چې عمل وكړئ پر ځاى خپل (په حال د شرك خپل)، بېشكه مونږ هم عمل كوونكي يو (په حال خپل چې اسلام دى). او انتظار كوئ (عاقبت د كار ته)، بېشكه مونږ هم انتظار كوونكي يو (عاقبت د كار ته).

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

او خاص الله لره دى (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو د) ځمكې، او خاص همده ته بېرته ګرځولى شي امر (كار د بندګانو) ټول، نو عبادت كوه د الله (چې مرجع د ټولو دى) او توكل وكړه پر الله، او نه دى رب ستا بې خبره د هغو كارونو څخه چې كوئ يې تاسې.

تفسير: يعني تاسې د دوى له كفر او شرارت څخه مه غمجن كېږئ ! او په خپل تبليغ او دعوت كې لګيا اوسئ ! او د دوى فيصله هغه پاك الله ته ور وسپارئ ! چې ترې د ځمكې او اسمان هيڅ يوه پټه او ښكاره او وړوكې او لويه خبره نه ده پټه، او د ګردو معاملاتو بېرته ورتګ او رجوع همده ته كيږي، نو هلته به دوى ګرد سره وپوهيږي چې څرنګه په خبط او خطا كې لويدلي او سخت تېروتلي دي، تاسې خو د زړه له كومې په اخلاص او عقيدت سره د پاك الله په اطاعت او عبادت كې مشغول اوسئ ! او يواځې د همده په اعانت، اعتماد او توكل وكړئ !، ځكه چې الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه وو اعمالو څخه بې خبر نه دى، او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره كوي.

په حديث كې راغلي دي چې لويو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين سوال وكړ: «يا رسول الله ! پر تاسې د زوړتوب آثار ډېر ژر راښكاره شول؟» نو رسول الله مبارك وفرمايل: «شيبتنى هود وأخواتها»، «د هود سورت او د ده نورو خويندو په زوړتوب كې اچولى يم».

هغه آيت چې څمونږ پاك رسول يې ډېر زهير او سپينږيرتيا ته نژدې كړى دى؛ دا دى: ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ؕ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالى الاستقامة على دينه وسنة نبيه صلى الله تعالى وسلم عليه وعلى آله الكرام وأصحابه العظام.

تمت سورة (هود).

سُورَةُ يُوسُفَ

«د (یوسف) سورت مکي دی، پرته له (۱، ۲، ۳، ۷) آیتونو چې مدني دي، (۱۱۱) آیتونه او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۲) او په نزول کې (۵۳) سورت دی، وروسته د هود له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ۝١ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝٢

دا (مخکیني آیتونه چې لوستی کېږي) آیتونه دي د کتاب واضح (چې د هغه من عند الله توب بالکل واضح دی، او پر هغو احکامو او شرائعو یا مواعظو چې هغه مشتمل دی؛ نهایت روښان او صاف دی). بېشکه چې مونږ نازل کړی دی دا کتاب په دې حال کې چې قرآن عربي دی، لپاره د دې چې تاسې پوهه شئ (پرې).

تفسیر: یعني عربي ژبه له ګردو ژبو څخه زیاته فصیحه او وسیعه منضبطه او د شوکته ډکه او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول لپاره منتخبه شوې ده، کله چې رسول الله مبارک ذاتاً عرب دی؛ نو ښکاره ده چې په دنیا کې به ړومبی مخاطب عرب وي، بیا د عربو په ذریعه د دنیا په خلورو خواوو کې دغه رڼا خپره (خوره) شوه، د همدې په لوري په ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ کې یې اشاره فرمایلې ده، چې ستاسې په ژبه د قرآن د نزول یوه وجه دا ده، تاسې چې د رسول الله مبارک قوم یئ، اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅکئ! او بیا یې نورو ته وروڅکوئ! لکه چې همداسې هم وشو.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ۝٣

مونږ بیانوو (لولوو) پر تا باندې ډېره ښه قصه له ټولو قصو (څکه چې خاوند یې ښه دی) په سبب د وحي څمونږ تاته دغه قرآن، او بېشکه شان دا دی چې وې ته پخوا (له نزوله) د دې قرآن خامخا له ناخبرانو (په دې قصې).

تفسیر: یعني د همغې وحي په ذریعه چې د قرآنکریم په صورت پر تا نازلیږي؛ مونږ یو نهایت ښه بیان پر حسین طرز سره تاته اوروو، چې له هغه څنې تر اوسه پورې ته هم لکه د خپل قوم بې خبره وې.

مفسرینو د دې سورت په شان نزول کې څو روایتونه نقل کړي دي، چې د ګردو له یو ځای کولو څخه دا معلومیږي، چې یهودانو د مکې معظمې د مشرکانو په ذریعه څمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه امتحاناً داسې پوښتنه وکړه، چې ابراهیم علیه السلام او د ده ځامن خو په شام کې اوسېدل، نو بیا بني اسرائیل مصر ته څرنګه ورسېدل؟ چې په هغه کې د موسی علیه السلام او د فرعون مقابلې ته وار ورسېد، امکان لري چې مسلمانان هم د داسې یوې ښې مفصلې تاریخي واقعې اورېدلو ته مشتاق وي، چې له بصائرو او عبرتونو څنې ډکه وي.

له بل لوري د دې قصې په ضمن کې د هغو احوالو او حوادثو چې تذکره کېدونکې وه؛ هغه له څو جهاتو د نبي کریم صلی الله علیه وسلم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود، چې د هغه ذکر د رسول الله مبارک په حق کې

د تسکين او اطمينان موجب او د دوی د قوم په حق کې د پند او عبرت سبب وو، د دغو وجوهو لامله دغه پوره واقعه په بسط او تفصيل سره قرآنکريم بيان وفرمايله، څو سائلينو ته معلوم شي، چې اسرائيل يعني يعقوب عليه السلام او د ده د اولادې د راتګ سبب له شامه مصر ته د يوسف عليه السلام واقعه ده، چې بيا همملته يې نسل منتشر او خور شو، تر هغه چې موسی عليه السلام راغی، او دوی ته يې د فرعون او قبطيانو له غلامۍ څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّى رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِى سَٰجِدِينَ ﴿٤﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل يوسف پلار خپل (يعقوب) ته: ای پلاره څما! بېشکه چې ما وليدل (په خوب کې) يوولس ستوري او لمر او سپوږمۍ، وليدل ما دوی چې ماته سجده کوونکي وو.

قَالَ يَٰبُنَىَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰٓ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا۟ لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾

وويل (يعقوب): ای بچوړيه څما! مه بيانوه خوب خپل ورونړو خپلو ته؛ نو حيله به وکړي دوی (هلاک ستا) ته په حيله کولو سره، بېشکه چې شيطان انسان ته دښمن دی ښکاره (نه چې د دوی په زړونو کې کينه واچوي تاته).

تفسير: يعني شيطان هر وخت انسان ته په پټونې کې ناست دی، او په زړونو کې وسوسې ورآچوي، ورونړه به ستا په خلاف درته پورته کوي، څکه چې د ده د خوب تعبير ډېر ظاهر وو، او د يوسف عليه السلام ورونړو ته چې په هر حال د نبوّت له کورنۍ څنې وو؛ د داسې يوه واضح خوب په تعبير پوهېدل دومره مشکل نه وو، چې يوولس ستوري يې يوولس ورونړه دي، او سپوږمۍ او لمر مور او پلار يې دي، ګواکې دوی ګرد به په کوم وخت کې د يوسف عليه السلام د شان دعظمت په مقابل کې سرونه ښکته کوي، لکه چې د دې سورت په آخر کې ﴿وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا﴾ په ويلو سره يې دغه لوري ته اشاره وکړه.

معلوميږي چې يعقوب عليه السلام له دې خوبه پخوا همدغه خبره محسوسه کړې وه، چې له يوسف عليه السلام سره يې خصوصي محبت کاوه، چې د هغه له ليدلو څخه د ده علاتي ورونړه پټ په زړونو کې سره سوځېدل، او له ده سره به يې رخې (کينې) کولې، نو څکه يعقوب عليه السلام ته داسې يو خيال پيدا شو، که هغوی دغه خوب واوري؛ نو لا د حسد او رخې اور کې به د دوی زړونه وسوځي، او شيطان به د دوی په زړونو کې لا د حسد او رخې لمبې بلې او اوچتې کړي، امکان لري چې دوی داسې حرکت وکړي؛ چې په هغه کې د يوسف عليه السلام اذيت او پخپله د دوی د رسوايي او بدانجامۍ موجب وي، نو څکه يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام منع کړ، چې خپل خوب دې نورو ورونړو ته مه ښکاره کوه، تر دې چې يوسف عليه السلام ته يې اجازه ور نه کړه چې خپل سکه ورور «بنيامين» ته هم د هغه خوب ذکر وکړي، اګر که له هغه څنې د کومې خرابۍ اندېښنه نه وه، ليکن ممکن وو، چې هغه يې په بې احتياطۍ سره نورو ته ووايي، او په دې ډول دغه خبره په خلقو کې خوره او شائع شي.

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

او همدارنګه (چې ته په دغه خوب سره غوره شوی يې) غوره به کړي تا رب ستا، او وبه ښيي تاته له ګرڅولو دخبرو (خپلو ځايونو ته لکه تعبير د خوبونو، بيان د کتابونو يا حقيقت دخبرو)، او

پوره به کړي نعمت خپل پر تا او پر (نورې) کورنۍ د يعقوب (په نبوّت) لکه چې پوره کړی يې دی دا نعمت پر دوو پلرونو ستا پخوا له تانه چې ابراهيم دی او اسحاق دی، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی (پر ټولو احوالو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني همداسې چې دغه خوب يې دروښود؛ همغسې محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار کې تاته خصوصاً مقام عطا فرمايي، لکه چې نبوت يې درعطا کړ، او په راز راز ظاهري او باطني مهربانيو سره يې وپاللې.

﴿وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ﴾ مثلا د رؤياوو تعبير يعني چې د خوب پېښه واورې، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای کې ولګوې، يا د هرې خبرې په محل او موقع پوهېدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتائجو پوهېدل، سم له لاسه يې سنجول (حل کول)، يا د پاک الله او انبياء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله وو کتابونو د مضامينو تر ژورو معانيو پورې رسېدل؛ دغه ګرد شيان د ﴿تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ﴾ لاندې مندرج کېدی شي.

﴿كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ﴾ يعقوب عليه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خيست، او د خپل پلار اسحاق او د هغه د پلار ابراهيم عليهما السلام ذکر يې وفرمايه، الله تعالی ابراهيم عليه السلام خپل نبي ګرځولی وو، او د ده دښمن نمرود يې هلاک کړ، او د اور شعلې يې پرې ګلزارې کړې، اسحاق عليه السلام ته يې نبوّت ورعطا کړ، بيا د ده له صلبه يې د يعقوب عليه السلام په شان يو نبي پيدا کړ، چې له هغه څخه د بني اسرائيلو د ګردو انبياوو سلسله پيدا شوې ده، په صحيح حديث کې راغلي دي: «الكريم ابن الكريم ابن الكريم يوسف بن يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم».

لَّقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ﴿٧﴾

خامخا په تحقيق چې وو په (قصې د) يوسف او ورونو د ده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتنو کوونکو.

تفسير: يعني هغه خلق چې د داسې واقعاتو پوهېدلو پسې ګرځي، او کومې نتيجې پورې رسېدل غواړي؛ هغوی ته د يوسف عليه السلام او د يوسف عليه السلام د ورونو په قصه کې د هدايت او عبرت لوی دلائل شته، د دې قصې له اورېدلو څخه په زړونو کې د الله تعالی د عظيم قدرت او حکمت نقش کلک ټينګيږي، او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځي، چې دوی سره له اميتوبه، او بې له کومه معلمه يا کتابه يا نورو څخه د استفاده کولو داسې منقح او منضبطه تاريخي حقائق انکشاف فرمايي، چې د هغو د بيان توجيه غير له رباني اعلامو په بل شي نشي کېدی، خصوصاً د مکې قريشو ته چې د يهودانو په لمسون د دغې قصې په متعلق له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه يې پوښتنې کولې، په دغې واقعې کې ډېر لوی عبرت ښوونکی درس دی.

إِذْ قَالُوا۟ لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰٓ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ ٱقْتُلُوا۟ يُوسُفَ أَوِ ٱطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا۟ مِنۢ بَعْدِهِۦ قَوْمًا صَٰلِحِينَ ﴿٩﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل ورونو د يوسف يو بل ته: خامخا يوسف او ورور يې (بنيامين) ډېر ګران دي پلار څمونږ ته له مونږ څخه، حال دا چې مونږ ډله يو قوتناکه، بېشکه پلار څمونږ خامخا په خطا ښکاره کې دی. (نو پر دغه خبره يې سره تړون وکړ): ووژنئ يوسف يا يې وغورځوئ تاسې هغه په کومې ځمکې (لرې) کې، چې وزګار (او خالص) شي تاسې ته مخ د پلار ستاسې، او شئ به تاسې وروسته له دې (کار) يو قوم صالحان.

تفسير: يعقوب عليه السلام له يوسف عليه السلام او د ده د عيني ورور «بنيامين» سره زيات محبت كولو، ځكه چې دوی دواړه له خپلو علاّتي ورونو ځنې وړو كي وو، او د دوی مور هم وفات شوې وه، او خاص د يوسف عليه السلام په نسبت د فراست له نوره، يا له رباني الهامه پوهېدلی وو، چې د ده مستقبل ډېر روڼ او ځلېدونكی دی، او د نبوّت د كورنۍ سلسله د ده له ذاته سره تړلې ده.

او پخپله د يوسف عليه السلام ښايسته صورت او سيرت، ظاهري او باطني كمالاتو د ده د لوی پلار خصوصي محبت خپل لوري ته ورجذباوه، حال دا چې هغه وضعيت پر نورو ورونو ډېر سخت تېرېده، دوی به سره ويل چې: د ضرورت په وخت كې د كار سړي خو مونږ يو، او ځمونږ ډله د قوت او قدرت خاونده چې د پلار د ضعيفی په وخت كې هم په كار ورتلی شو، له دغو وړوكو هلكانو څخه هيڅ هيله او اميد نشي كېدی، نو د همدغو خيالاتو په اثر د خپل لوی پلار په نسبت به يې ويل چې: دی په دغه معامله كې په سخته غلطۍ او صريحه خطا كې دی، او د خپلې نفعې او نقصان صحيحه موازنه نه كوي.

﴿اقْتُلُوا يُوسُفَ﴾ الآيه - يعنې د حسد او رخې (كينې) اورونه د دوی په زړونو كې دننه لګېدل، بالآخر دوی پخپلو منځونو كې سره مشورې وكړې، چې د يوسف عليه السلام په موجوديت كې امكان نه لري؛ چې د خپل لوی پلار خصوصي محبت او توجّه مونږ خپل لوري ته كش كړی شو، نو ځكه ښايي چې د يوسف عليه السلام خبره همدلته پای ته ورسوو، يا خو دې ووژلی شي، يا دې په كوم لرې ملك كې وغورځاوه شي، چې له هغه ځايه بېرته رانشي، كله چې دی نه وي؛ نو د پلار ګرده توجه به ځمونږ په لوري متوجه كيږي، او د ده د ګردو مهربانيو يواځې مونږ حقداران پاتې كيږو، د «بنيامين» معاملې ته دوی غالباً څه اهميت نه وركولو، لكه چې د هغه محبت يې د يوسف عليه السلام د محبت ضميمه ګڼله.

﴿وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ يعنې يو ځلې د قتل او نورو ګناهونو ارتكاب واقع كيږي، او وروسته د هغه له فراغته بيا به توبه كوو، او ښه نېک سړي به كيږو، يعنې هم په رندانو كې رند حسابيږو، او هم جنت به له لاسه نه وركوو، ځينو مفسرينو د ﴿وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ معنی داسې اخيستې ده: چې وروسته له يوسف عليه السلام ځمونږ ګرد كارونه پخپله ښه كيږي، ځكه چې د لوی پلار د شفقت لاس له يوسف عليه السلام څخه لنډ او مايوس كيږي، او يواځې ځمونږ پر سرونو به راكش كيږي.

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

وويل يوه ويونكي له دوی څخه چې: مه وژنئ يوسف (چې لويه ګناه ده) او (بلكه) وغورځوئ تاسې هغه په تياره ببخ د ګمنامي كوهي كې چې وايې خلې ځينې تېريدونكي (د لارې چې كوم لرې ملك ته يې يوسي) كه يئ تاسې كوونكي (د دې بېلتون).

تفسير: داسې ويونكی «يهودا» وو، يعنې وژل يې لويه ګناه او غټه خبره ده، او ځمونږ مقصد بې له قتله هم حاصلېدی شي، كه تاسې د يوسف عليه السلام بېلتون له دې ځايه غواړئ؛ نو آسان صورت يې دغه دی، چې له كلي څخه يې لرې په كوم تياره ګمنامه كوهي كې وغورځوئ، پس دوی ټول سره په دې متفق شول، او پلار ته راغلل.

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾

نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ! څه باعث دی تا لره چې امين نه ګرځوې ته مونږ پر يوسف باندې حال دا چې بېشكه مونږ ده ته خامخا نصيحت ګران (خير غوښتونكي) يو.

تفسير: له دې نه معلومیږي چې پخوا له دې نه هم دوی داسې غوښتنه له خپله پلاره کړې وه، مګر د دوی زړه مطمئن نه وو، چې یوسف علیه السلام له هغوی سره پر بېردي.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

ولېږه دی له مونږ سره صباح (ورځ صحرا ته) چې وخوري ډېرې مېوې او لوبې وکړي، او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له هر تکلیفه).

تفسیر: یعنې د داسې پیمخې، ښایسته او قوي هلک ګردې قواوې له کوره کښېناستو څخه له کاره وځي، مناسب دي چې له مونږ سره د پسو د څر لپاره صحرا ته لاړ شي، او هلته د صحرایي ګلانو ښه سیلونه وکړي، او مېوې یې وخوري، او ښې لوبې وکړي، او ټوپونه او منډې ووهي، او وځغلي، او نور ښه جسماني ورزشونه وکړي.

وايي چې د هغوی لوبې منډې وهل او غشي ویشتل وو، او برسېره پر هغو د وړکیو لپاره تر مناسبې اندازې پورې لکه چې ابو حیان «رحمه الله» لیکي: «لوبې او مستي کول د نشاط او خوښۍ او خوشالۍ سبب دی».

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾

وویل (یعقوب): بېشکه زه چې یم خامخا غمجنوي مې بیول ستاسې دې یوسف لره، او وېرېږم له دې نه چې وبه خوري یوسف لره لېوه حال دا چې تاسې به له ده نه غافلان یئ.

تفسیر: یعنې د یوسف علیه السلام بېلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زیات غمجن کوي، او پر هغه برسېره له دې نه هم وېرېږم چې دی هلک دی، نه چې ستاسې له بې خبرۍ او غفلت څخه کوم لېوه یا بل کوم داړونکی یې در څخه ونه داړي، او ویې نه خوري، لیکي چې په هغې صحرا (بیدیا) کې لېوان ډېر زیات وو.

شاه صاحب لیکي: «څرنګه چې دوی وروسته له دې نه د لېوه بهانه جوړوونکي وو؛ نو د همدې لامله د یعقوب علیه السلام په زړه کې هم د لېوه وېره ولوېده».

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

(نو بیا وروڼو د یوسف) وویل: قسم دی که وخوري یوسف لره لېوه حال دا چې مونږ ډله قوتناکه یو؛ نو بېشکه مونږ به په دغه وخت کې خامخا له زیانکارانو څخه یو.

تفسیر: یعنې که څمونږ په شان د یوې قوتناکې ډلې په موجودیت کې څمونږ وړوکی ورور لېوه وخوري؛ نو وپوهېږئ چې مونږ له کاره وتلي او بېکاره ځلمیان یو، او له دغې خبرې څنې بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وي چې د لسو قوتناکو وروڼو په منځ کې یو وړوکی هلک د لېوه خولې ته ورسېږي، او که داسې کومه پېښه واقع شي؛ نو البته چې مونږ خپل ګرد شیان له لاسه ورکړي دي.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

نو کله چې بوتلو دوی یوسف لره او اتفاق یې سره وکړ په دې چې وغورځوي دی په تیاره بېخ د کوهي کې (نو ویې غورځاوه) او وحیې وکړه مونږ یوسف ته چې ته به خامخا خبر ورکړې دوی ته په کار د دوی چې دغه دی، حال دا چې دوی به نه پوهیږي (چې ته یوسف یې).

تفسير: مفسرينو ډېرې داسې ضمني قصې په داسې درد زياتوونكي او رقت غورځوونكي ډول سره نقل كړي دي، چې د هغو له اورېدلو څخه د تيږې (ګټې) زړه هم خوږېږي، او د هغو لوستل سړى ډېر ژړوي، الله خبر چې هغه به تر كومه حده صحيح وي، لوى قرآن د خپل خاص نصب العين په اعتبار دا قسم تفصيلاتو ته زياته اعتناء نه ده كړې، او نه يې د يادولو وړ (لايق) ګڼلي دي، نو دلته هم هغه ټولې ضمني خبرې يې حذف كړې، اخري خبره يې دا راوښوده چې د يوسف عليه السلام ورونړه په لطائف الحيل سره له پلاره ځني يوسف عليه السلام يووړ، او سم له تړلي شوي قرارداده د هغه كوهي په منځ كې دغورځولو ترتيبات يې نيول، په دغه وخت كې مونږ يوسف عليه السلام ته داسې اشاره وكړه، چې پر هغه باندې له سره نور خلق ونه پوهېدل، چې بيخي مه ويرېږه، ځكه چې داسې يو وخت هم راتلونكى دى، چې دغه ګردې چارې به دوى ته ورپه يادوې، او په هغه وخت كې به ته په داسې يو لوړ (اوچت) مقام او لويه مرتبه كې يې چې دوى به دې له سره نشي پېژندلى، يا د عهد د طوالت لامله به دې نشي پېژندلى.

دغه غيبي اشاره په خوب كې شوې يا په ويښه كې؟ د الهام په ذريعه شوې كه د پرښتې په وسيله؟ د دغه تفصيل په لوى قرآن كې نشته، البته د ظاهرو الفاظو له ليدلو څخه دا ويلى شو، چې د وحيې راتلل په ځلوېښت كلنى پورې نه ده موقوفه، ځكه چې د يوسف عليه السلام عمر په دغه وخت كې ډېر لبر وو، والله أعلم.

وَجَآءُوٓ أَبَاهُمۡ عِشَآءٗ يَبۡكُونَ ﴿١٦﴾

او راغلل دوى پلار خپل ته ببګا (په تياره كې) چې ژړل يې (په دروغو سره).

تفسير: څو چې دوى خپلو كورونو ته بېرته راغلل تياره شوه، يا قصداً په تياره كې راغلل، چې د ورځې په رڼا كې د پلار مخ ته كتل دوى ته ډېر مشكل ښكارېده، او د شپې تور ټكرى (څادر) تر يوې اندازې پورې د بې حيايۍ، بې رحمۍ او د دروغو ژړا او انګولا څه پرده داري كولى شي.

قَالُواْ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبۡنَا نَسۡتَبِقُ وَتَرَكۡنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئۡبُۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾

وويل دوى چې: اى پلاره ځمونږ! بېشكه چې مونږ لاړو مسابقه مو سره كوله (په غشو ويشتلو او ځغښتلو) كې، او پرېښود مونږ يوسف (يواځې) په نزد د اسباب خپل؛ نو وخوړ ده لره لېوه، او نه يې ته باور كوونكى مونږ لره (په دې خبرې) او اګر كه يو مونږ رښتيني.

تفسير: يعني مونږ په حفاظت كې هيڅ قصور نه دى كړى، چېرې چې ځمونږ كالي (جامې) او اسباب او نور د كار او د ساتنې وړ شيان ايښي شوي وو، مونږ همغلته يوسف عليه السلام يواځې كېناوه، او مونږ صحرا ته لاړو، چې يو تر بله وړاندې شو، په منډو منډو او غشو ويشتلو كې؛ نو چې لره شيبه ځمونږ ستركې ترې واوښتې، لېوه راغى او يوسف يې له مونږ ځني وتښتاوه، حال دا چې په داسې يوه لږه موقع له سره د داسې احتمال امكان نه وو، چې سم له لاسه لېوه ور ورسيږي، او على الفور يوسف عليه السلام ښكار كړي.

﴿وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ﴾ يعني د يوسف په معامله كې لا له ابتداء څخه تاسې پر مونږ بدګمانه يئ، كه مونږ تاسې ته بيخي صحيح او رښتيا خبره هم وكړو؛ خو بيا هم تاسې په دغه مخصوصه معامله كې ځمونږ پر خبرو باور په هيڅ شان كوونكي نه يئ.

وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

او راوړه دوی د پاسه په کمیس د یوسف باندې وینه د دروغو، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چې دا ټول دروغ دي): بلکه ښایسته کړې دي تاسې ته نفسونو ستاسې یو (لوی بد) کار، نو کار ځما صبر جمیل دی (چې په کې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته)، او الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې یې بیانوئ (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځګوری (چېلی) یا هوسۍ یا بل حیوان یې ذبح کړ، او د یوسف یو کمیس یې د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه یې پلار ته راوړ، او په دغه دروغو وینو سره یې کوښښ کاوه چې د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولي چې دغه دی لیوه، یوسف علیه السلام یې داړلی او خوړلی چې کمیس یې په وینو سره لړلی دی.

په رښتیا سره چې «دروغجن د یاد خاوند نه وي» کمیس یې خو په وینو ولاړه، مګر دومره یې خیال ونه کړ، چې هغه کمیس به یې په بې ترتیبۍ سره هم څیرلی او شلولی وی، او بیا یې سره له دغو ویناوو خپل پلار ته وړاندې کړی وی.

نو یعقوب علیه السلام په صاف ډول سره وفرمایل چې: دغه ګردې ستاسې حیلې او پلمې (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم، چې په هغه کې نه د بل چا په مخ کې به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسې څخه د انتقام په کوښښ کې یم، یواځې د خپل پاک الله له درباره غواړم چې په دغه صبر کې ځما مدد وفرمایي، او په خپل غیبي اعانت سره د هغې خبرې حقیقت چې تاسې یې ظاهروئ په داسې شان راښکاره کړي چې په سلامتۍ سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم.

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا۟ وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ ۖ قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

او راغله قافله (له مدین چې مصر ته تله) نو ولېږه دوی اوبه راوړونکی خپل، نو (ځوړنده) خوشې یې کړه بوکه خپله (په کوهي کې نو ونښت یوسف په دغې بوکې پورې، کله چې ویې لیده)؛ نو ویې ویل: ای خوشالیه ځما! چې دا یو هلک دی ډېر ښایسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چې کول (ورونړو د یوسف له بې رحمۍ).

تفسیر: وایي چې تر درې ورځو پورې یوسف علیه السلام په هغه کوهي کې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ دېره وو، د ده د یوه ورور (یهودا) په زړه کې دغه خبره ولوېده، چې هره ورځ ورته په همغه کوهي کې ډوډۍ ورسوي، او برسېره په هغه نورو ورونړو یې هم خبر اخیست، چې هلته مړ نشي، او د کوم بل ملک مسافر یې ترې وباسي، او له ځان سره یې بوځي، او ځمونږ له منځه دغه اغزی ورک شي، رښتیا ده چې «دغلیمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاري ګل».

بالآخر له مدین څخه یوه قافله د مصر په لوري تله، کله چې د دغه کوهي له خوا تېرېده، او د هغوی نظر پر هغه کوهي ولوېد؛ نو یو سړی یې د اوبو اخیستلو لپاره ورولېږه، ده چې خپله بوکه وغورځوله؛ نو یوسف علیه السلام چې وړوکی هلک وو، ژر په هغې بوکې کې کښېناست او پړی یې په خپل لاس ټینګ ونیو، او له کوهي څخه ووت، کله چې د بوکې کشوونکي سترګې پړې ولګېدې؛ نو د یوسف علیه السلام د حسن او جمال له لیدلو ځنې

له حده تېر خوشاله شو، او ناڅاپه يې له خولې څخه دغه غږ پورته شو چې عجيبه هلك دى، او په ډېر ښه قيمت پلورل (خرڅول) کيږي.

﴿وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً﴾ يعني بو که کشوونکي د دغې خبرې له خپلو نورو ملګرو څنې د پټولو په فکر کې وو، چې که نور پرې خبر شول؛ نو ګرد (ټول) به راسره شريکيږي.

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

او وپلوره (خرڅ کړ) دوی هغه (وړور خپل) په پيسو ناکارو سره چې يو څو روپۍ وې شمېرلې شوې (لږې)، او وو دوی په حق د يوسف کې له بې رغبتانو.

تفسير: يعني د يوسف عليه السلام وروڼه خبر شول، چې قافلې يوسف عليه السلام له کوهي څخه وويست، او له ځان سره يې بوته، نو ژر ورپسې ورغلل، او دا يې ورښکاره کړه چې دغه ځمونږ مريي دی، چې په تېښته سره راغلی دی، څرنګه چې د ده عادت دی چې تل تښتي؛ نو ځکه مونږ نه غواړو چې وروسته له دې نه يې وساتو، که يې پېرئ (اخلئ) نو پېرودلی (اخيستلی) يې شئ، مګر ډېر کلك يې وساتئ چې چېرې درڅخه ونه تښتي، وايي چې په اتلسو درهمو يا په لږ څه ډېرو يا کمو يې خرڅ کړ، نو د هر يو وړور په سر دوه دوه درهمه وررسېدې، يو وړور يې چې (يهودا) نوميده؛ هيڅ برخه يې وانه خيسته.

﴿وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ﴾ (او وو دغه وروڼه په باب د يوسف کې له بې رغبتانو، يا وو دغه کاروانيان په باب د يوسف کې له بې رغبتانو له جهته د بې فرمانۍ او د تېښتې د ده)، يعني له دومره ارزانو پلورلو څخه مه متعجب کېږه ! دوی له يوسف عليه السلام څخه دومره بېزاره وو، چې که وېريا يې ور پرېښې وی خو لا هم مستبعد او لرې ترې نه وو، هومره پيسې چې د دوی په لاس ورغلې؛ هغه يې غنيمت وګڼلې.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د هغه پلورلو ذکر دی؛ چې د قافلې خاوندانو وروسته د مصر له رسېدلو څخه وکړل، که داسې وي؛ نو ويلی شو چې د لويدلې څيز قدر يې ونه کړ، او له دغې انديښنې څخه چې بيا څوك پرې دعوی ونه کړي، او هم د تښتېدلو عيب يې اورېدلی وو؛ نو ځکه يې په ارزان قيمت وپلوره، والظاهر هو الأول، والله أعلم.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

او وويل هغه سړي (عزيز) چې يې اخيستی وو يوسف او وو له اوسيدونکو د مصر ښځې خپلې ته چې په عزت لره ځای د دغه (يوسف، او ښه قدر او عزت يې کوه !) ښايي چې نفع ورسوي مونږ ته يا به ونيسو مونږ دی ځوی (چې دواړه اولاد نه لرو)، او همداسې (لکه چې نجات مو ورکړ يوسف ته له کوهي څخه او عزيز مو مهربان کړی وو پر ده) ځای او قدرت ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، او وښيو مونږ يوسف ته تعبير د خوبونو، او الله غالب دی په کارونو خپلو (چې هيڅوك يې نشي رد کولی) وليکن زيات خلق نه پوهيږي (په دې).

تفسير: وايي کله چې دغه قافله مصر ته ورسېده، ليلام شروع شو، او د مصر د عزيز پر بولۍ دغه معامله پای ته ورسېده، ده خپلې ښځې زليخا يا راعيل ته وويل: «چې دغه هلك ډېر غوره محبوب، هوښيار او پوه رابرېښي، نو ښايي چې ته يې

ښه په عزت او احترام او پت وساتي ! او د مريانو په شان سلوک ورسره ونه کړي، کيږي چې وروسته له لويېدو څخه ځمونږ په کار راشي، او خپل کاروبار وروسپارو، يا څرنګه چې اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ﴾ الآيه - يعني مونږ پخپل کامل قدرت او لطيف تدبير يوسف د ده د ورونړو د حسد او رخې (کينې) له ربړو (تکليفونو) او د کوهي له بندي خانې څخه وساته، او د مصر د عزيز کره مو ورسولو، بيا مو د عزيز په زړه کې د هغه محبت او شفقت وغورځولو، او په دغه ډول مو هغه ته په مصر کې يو معزز ځای ورکړ، او د مصريانو په سترګو کې مو هغه وجيه او محبوب وګرځولو، څو دغه د راتلونکو ترقياتو او اعتلاوو د اساس په منزله وګرځي، او د بني اسرائيلو لپاره د مصر د هستوګنې وسيله شي، له هغه سره دا هم منظور وو، چې د مصر له عزيز سره واوسيږي، او له لويانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي، څو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهيږي، او د ګردو خبرو پر ځايونو باندې د لګولو او کولو کامله سليقه او تجربه ور حاصله شي.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

او کله چې ورسېد يوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او همداسې جزا (بدل) ورکوو نيکوکارانو ته.

تفسير: يعني څه مهال (وخت) چې د يوسف ګردې قواوې د کمال حد ته ورسېدې، نو د پاک الله له درباره د عظيم علم او حکمت خاوند وګرځېد، نهايت مشکله عقدې (غوټې) يې په خپل رسيدونکي فهم سره حل کولې، په ډېره ښه توګه او پوهه سره يې د خلقو جرګې او جګړې سره جوړولې، پر ديني دقائقو په ښه ډول سره پوهېده، کومه خبره يې چې په ژبه سره ويله، هغه به يې عملاً هم کوله، او نورو ته به يې ورښووله، د بې عقلانو له اخلاقو قطعًا پاک او صاف وو، په علم الشرائعو پوره ماهر وو، علم الرؤيا او د خوب تعبير د ده مخصوصه برخه وه.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ ۖ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

او طلب د فريب وکړ ده لره هغه (ښځې) چې دغه يوسف په کور د هغې کې وو لپاره د نفس د ده، او کلکې يې پورې کړې ټولې دروازې، او بيا وويل دغې ښځې: هله ژر راشه ته ! زه تا لره يمه، وويل يوسف: پناه نيسم په الله پورې، چې بېشکه عزيز مالک خاوند ځما دی چې ښه يې کړې ده ساتنه ځما، (نو زه به ولې خيانت کوم په اهل د ده کې)، بېشکه شان دا دی چې نيکي نه مومي ظالمان (چې د نېکۍ په ځای بد کوي يا زانيان).

تفسير: يعني د يوسف عليه السلام پر حسن او جمال زليخا مفتونه او مينه شوه، او د زړه ورلو، او مينه کشولو او سد لرې کولو ګرد سامان او اسباب يې ټول کړل، او غوښتل يې چې د يوسف عليه السلام زړه هم بې واکه کړي، د يوه لوري د عيش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره کولو لپاره هر راز سهولتونه او د بل لوري د يوسف عليه السلام شا مدام اوسېدل د زليخا په کور کې او د زليخا انتهايي مينه او محبت او شفقت له ده سره، او په ګوښه (بېله) کوټه کې په خپله د ښځې له لوري په بېتابۍ او بې صبرۍ سره داسې غوښتنه کوله او د خپلو او پرديو د تللو او راتللو ګرد ورونه يې وتړل، له بل لوري د ځلميتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون، دغه ګرد دواعي او اسباب داسې وو؛ چې د هغو له تصادمه او تماسه د ډېرو لويو زاهدانو تقوی هم ګرد ګرد الوځي، مګر هغه څوک چې د پاک الله له طرفه محسن ټاکلی شوی وي، او د علم او حکمت په رنګ سره يې رنګين کړی وي، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلی وي، نو پر هغه به څوک قدرت او مجال ولري، او څرنګه به د شياطينو په چمبو (فريبونو) کې

راشي، ده يو د «معاذ الله» لفظ ووايه، چې: «په الله پورې پناه نيسم»، سم له لاسه ګرد شيطاني جالونه او د کړې ګرد ولونه وپرانستلې شول، ځکه هر چا چې د الله تعالى پناه ونيوله؛ په هغه د بل هيڅا وار نه چليږي.

تنبيه: ځينو مفسرينو د ﴿إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ﴾ ضمير د الله په لوري راجع کړی دی.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلْفَحْشَآءَ ۚ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقيق قصد کړی وو دغه ښځې (يوسف) ته (د جماع) او (يوسف) به قصد کړی وی دې ښځې ته؛ که نه وی ليدلی يوسف برهان (قاطع دليل) د رب خپل، همداسې (ساتلی دی مونږ يوسف په عصمت سره) لپاره د دې چې وګرځوو مونږ له ده ځنې بد او ناکاره فعل (چې خيانت او زنا ده)، بېشکه دغه (يوسف) له بندګانو مخلصو ځمونږ څخه وو.

تفسير: ځينو مفسرينو د ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ﴾ الآيه ـ داسې ترجمه کړې ده؛ او خامخا په تحقيق ښځې فکر کړی وو د يوسف، او يوسف فکر کړی وو د ښځې، يعنې زليخا د يوسف عليه السلام د راګېرولو فکر وکړ، او يوسف عليه السلام داسې فکر وکړ چې زه د ښځې د مکر په لومه (دام) کې ونه نښلم، که يوسف عليه السلام د خپل رب حجّت او قدرت نه وی معاينه کړی، نو استقامت او ثابت قدمي به يې مشکله وه.

ځينو مفسرينو ﴿وَهَمَّ بِهَا﴾ يې له ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ﴾ څخه بېل کړی دی، او له ﴿لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ﴾ سره يې متعلق کړی دی، لکه چې په ﴿إِن كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِۦ لَوْلَآ أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا﴾ ترکيب کې دی، په دغه وخت مقصود د يوسف عليه السلام په حق کې د «همّ» ثابتول نه، بلکه نفي کول دي، او ترجمه به يې داسې کيږي چې: ښځې د يوسف عليه السلام اراده وکړله، او يوسف عليه السلام به هم د ښځې اراده کړې وی؛ که د خپل رب قدرت او حجّت يې نه وی ليدلی.

«برهان» دليل او حجّت ته وايي، يعنې که يوسف عليه السلام په دغه وخت کې د خپل رب دليل نه وی ليدلی؛ نو پر قلبي ميلان به يې ټګ کولو، ښه ! نو دليل څه وو؟ د زنا هغه عين اليقين حرمت او شناعت وو چې الله تعالى ورښوولی وو.

وَٱسْتَبَقَا ٱلْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلْبَابِ ۚ قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

او سره منډې وهلې دواړو دروازې ته او څيري کړ (ښځې) کميس د دغه (يوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوی دواړه مېړه (خاوند) د زليخا سره دروازې څخه، وويل (زليخا عزيز ته): چې نه ده جزاء د هغه چا چې اراده يې کړې ده په اهل ستا د بدۍ مګر دا چې بندي کړ شي، يا عذاب دردناک دی.

تفسير: وړاندې يوسف عليه السلام وو، چې ژر ور وپرانيځي، او د باندې لاړ شي، او وروسته زليخا د ده په تعاقب کې وه، اتفاقاً د يوسف عليه السلام د کميس وروستنی برخه د زليخا په لاس کې ولوېده، نو ټينګ يې ونيو، او خپل لوري ته يې راکش کړ، په دغه کش او کوک (راښکلو) کې کميس وشلېد، مګر يوسف عليه السلام په هر ډول چې وو له کوټې څخه د باندې ووت، نو له يوې خوا دوی دواړه سره وړاندې او وروسته په دروازه کې ورسېدل، او له بلې خوا د زليخا مېړه د مصر عزيز هم راورسېد، نو ژر تر ژره زليخا په خبرو جوړولو خپله خوله وپرانستله، زليخا الزام پر يوسف واړاوه، چې ده له ما سره د بدۍ اراده کړې وه، نو د داسې سړي سزا ښايي دا وي چې په بندي خانه کې وغورځاوه شي، يا بل کوم سخت هېداد (سزا) ورته وټاکلی شي.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِيْ عَنْ نَّفْسِيْ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ اَهْلِهَا ۚ اِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ
وَهُوَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿۲۶﴾ وَاِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۲۷﴾ فَلَمَّا رَاٰ
قَمِيْصَهٗ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهٗ مِنْ كَيْدِكُنَّ ؕ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيْمٌ ﴿۲۸﴾ يُوْسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ۜ
وَاسْتَغْفِرِيْ لِذَنْۢبِكِ ۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخٰطِـِٕيْنَ ﴿۲۹﴾

وویل (یوسف) چې همدې طلب کړی دی له ما څخه لپاره د نفس ځما (مراد خپل)، او شاهدي ورکړه (یوه تی رودونکي) له کورنۍ د زلیخا څخه (داسې چې ای عزیزه وګوره) که وو کمیس د یوسف څیري کړی شوی د مخې له خوا نو رښتیا وایي زلیخا او دغه (یوسف) له دروغجنانو څخه دی. او که وو کمیس د دغه (یوسف) څیري کړی شوی د شا له لوري؛ نو دروغ وایي زلیخا او یوسف له رښتیا ویونکو څخه دی. نو کله چې ولید (عزیز) کمیس د یوسف چې څیري شوی دی د شا له لوري؛ نو وویل (عزیز) چې بېشکه دغه (یو فریب دی) له فریبونو ستاسو ښځو څخه، بېشکه فریب ستاسو ښځو ډېر لوی دی. ای یوسف! واوړه له دې کاره (او پټ د زلیخا وساته، او بیا یې زلیخا ته وویل) او مغفرت وغواړه ګناه خپلې ته، بېشکه چې ته یې له خطاکارانو.

تفسیر: اوس نو یوسف علیه السلام ناچاره شو چې اصلي خبره ورښکاره کړي، چې زلیخا اراده کړې وه چې ځما نفس ځما له واکه (اختیاره) وباسي، زه وتښتېدم او ځان مې ترې وژغوره (بچ کړو)، دغه جګړه لا پای ته نه وه رسېدلې؛ چې د زلیخا له کورنۍ څخه یو شاهد په عجیبې طریقې سره د یوسف علیه السلام په حق کې شاهدي ورکړه.

له ځینو روایتونو څنې معلومیږي، چې دغه شاهد یو تی رودونکی هلك وو، چې د الله تعالی په قدرت یې د یوسف علیه السلام د برائت او وجاهت عند الله ښکاره کولو لپاره په غږېدلو پیل وکړ.

او ځینې علماء وایي چې هلك نه وو، بلکه کوم پوه سړی وو، چې داسې یوه پته او نښه یې ور وښوده، والله أعلم.

که شاهد تې رودونکی هلك وو لکه چې په ځینو معتبرو روایتونو کې دي؛ نو په دې صورت هم دغه د یوه تي رودونکي وینا او داسې شاهدي ورکول چې په خاتمه کې د یوسف علیه السلام په حق کې مفید شي؛ بالاستقلال د یوسف علیه السلام د صداقت دلیل وو، د کمیس له وړاندې یا له وروسته څیریدلو له شهادته په زائد ډول د یوې علامې او قرینې په شان ښایې وګڼلی شي.

او که کوم پوه سړي وو؛ نو په ښکاره سره داسې معلومیږي چې دی به په خارجي طریقې سره د حال په حقیقت مطلع شوی وي، مګر ده په نهایت پوهې په داسې یو اصول سره شاهدي ادا کړه، چې هغه د بې طرفانو په نزد هم ډېره معقوله وه، ځکه چې که سم د ښځې له دعوی سره (معاذ الله) یوسف علیه السلام د دې په لوري اقدام کړی وی؛ نو د ده مخ به د ښځې په لوري وه، نو ښکاره ده چې په دغه کش کوك کې د یوسف علیه السلام کمیس به د مخې له لوري څیري شوی وو.

او که د یوسف علیه السلام وینا صحیحه ده چې ښځې زه خپل لوري ته بللم، او زه د دروازې په لوري وتښتېدم، او دې ځما د نیولو په مقصد ځما تعاقب وکړ؛ نو ښکاره خبره ده چې د ده کمیس به د شا له لوري څیري شوی وي، ځکه چې په دغه صورت کې یوسف علیه السلام د دې په لوري له سره متوجه نه وو، بلکه هغې ته یې خپله شا ګرځولې په تېښته وو، په هر حال کله چې ولید شو، چې کمیس د مخې له لوري نه، بلکه د شا له لوري څیري کړی شوی وو؛ نو عزیز وپوهېد چې دغه ګرد د ښځې مکر او فریب دی، یوسف علیه السلام هیڅ قصور نه لري، لکه چې ښکاره یې وویل؛ چې زلیخا دغه ډك له فریبه چاره له هغه قسمه ده چې عموماً ښځې یې کوي.

نو عزيز له يوسف عليه السلام څخه استدعاء وکړه، چې ته تېر شوي دي؛ هغه هېر کړه ! او وروسته له دې نه د دې خبرې ذکر مه کوه ! چې د سختې رسوايي او بدنامۍ موجب دی، او زليخا ته يې وويل: چې له يوسف عليه السلام څخه يا له الله تعالى د خپل قصور معافي وغواړه ! چې باليقين همدا ستا قُصور دی.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

او وويل يو څو ښځو (له خواصو د پاچا) په ښار (د مصر) کې چې: ښځه د عزيز طلب کوي مريي خپل له نفس د ده (مراد خپل)، په تحقيق څيري کړې ده پرده د زړه د دې ښځې له جهته د محبت (د يوسف يعنې ننوتلی دی محبت د يوسف په غلاف د زړه د زليخا کې)، بېشکه مونږ خامخا وينو زليخا په ګمراهۍ ښکاره کې (چې خپل مېړه (خاوند) لري او مريي پسې ګرځي).

تفسير: يعنې ورو ورو د ټول ښار په ښځو کې داسې ويناوې شروع شوې، چې د عزيز ښځه پر خپل ځلمي کنعاني غلام مفتونه او مينه شوې ده، او غوارې چې ويې لمسوي، او پر خپل ځان يې وغولوي، او د هغه نفس د ده له واکه وباسي، د دې مريي مينې د هغې د زړه په منځ کې ځای نيولی دی، حال دا چې د داسې يوه معزز منصبدار ښځې دغسې يو حرکت ډېره د شرم خبره ده، چې دا پر خپل مريي مينه شي، او ترې خپل نفساني مقصد وغواړي، څمونږ په فکر په دغې معاملې کې زليخا په علانيه غلطۍ او ښکاره ناپوهۍ کې ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

نو کله چې واورېد (زليخا غيبت) مکر (فرېب) د دوی؛ نو ولېږه (زليخا يو څوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تيار يې کړ دغو ښځو ته مجلس (يا مېلمستيا يا بالښتونه چې ډډې پرې واچوي) او ور يې کړې هرې يوې ښځې ته له دغو نه چوړکۍ، او وويل (زليخا يوسف ته): راووځه په دوی (نو راووت)، نو کله چې وليد دوی دغه (يوسف)؛ نو ډېر لوي ښايسته يې وموند (هک پک پاتې او ځانونه ترې هېر شول)، او غوڅ يې کړل لاسونه خپل او وويل دوی: پاکي ده الله ته (له عجز او نقصانه چې داسې صورت يې هم جوړ کړی دی) نه دی دغه انسان، مګر پرښته ده عزتمنده.

تفسير: د ښځو دغو ويناوو ته ځکه مکر فرېب وايي، چې د مکارانو په شان به يې پټې پټې خبرې کولې، او پر زليخا به يې بد ويل، ګواکې دوی د خپلې پاکۍ او عفت اظهار کولو، حال دا چې يوسف عليه السلام د بې مثال حسن او جمال شهرت چې د هرې ښځې غوږونو ته رسېده؛ نو هغوی به د ده په ليدلو پسې کړېدې او ترپېدې او پرې ويلېدې.

هيڅ بعيد او لرې نه دی چې زليخا د طعنو او تنقيد کوونکو اصلي د زړه مقصد همدا وي، چې زليخا په قهر کړي، او داسې يوه حرکت ته يې تياره کړي، چې د يوسف عليه السلام د ملاقات او ليدلو سبب وګرځي، يا د زليخا په زړه کې د هغه نفرت واچوي، او هغوی د خپل ځانونو په لوري د هغه د مائل کېدلو موقع را پيدا کړي.

او دا هم ممکن دي چې زليخا په دغې معاملې کې له ځينو ښځو سره د زړه خبرې کړې وي، او هغوی د دې د دغو پټو او د زړه خبرو د ساتلو په ځای هغه برسېره کړې وي، او په تنقيد او پيغور ويلو به يې لاس پورې کړی وي، په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو څخه په لفظ د «مکر» سره په تعبير کولو کې دغه ټول احتمالات موجود دي.

﴿أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ﴾ الآيه ـ «نو ولېږه زلېخا يو څوك دغو طعنګرو ښځو ته»، يعني ښځو ته يې بلنه وکړه، او مېلمستيا ته يې راغوښتې، او يو مجلس يې ترتيب کړ، چې د هغه د ماکولاتو او خوړو په منځ کې ځينې خواږه داسې هم وو، چې په چړوکيو سره ګرېدل، يا پوټکي به يې ترې لرې کېدل، لکه چې د خوړو ګردې (ټولې) مېوې او نورې د دوی په مخ کې واوښتلې شوې، او په ښه ترتيب سره کېښودی شوې، او د هرې يوې ښځې په لاس کې يوه يوه چړوکی ورکړه شوه، څو د تراشولو وړ (لايق) شيانو په خوراك کې د بلې ښځې د انتظار له کلفته بې غمه وي، کله چې دغه ګرد (ټول) شيان يې جوړ او پوره ترتيبات يې ونيول، يوسف عليه السلام ته چې هم هغلته چېرې نژدې موجود وو؛ غږ يې وکړ چې دلته راشه، په مجرد د راتلو د هغه پر ګردو (ټولو) مېلمنو ښځو باندې د برېښنا په شان يو تاثير او حرکت پيدا شو، او ښځې د يوسف د حُسن او جمال له دغې يو ناڅاپې ننداري څخه بيخي بې هوشې او بې حواسې شولې، او د بېهوشی په حال کې د مېوو په ځای يې خپل لاسونه پرې کړل.

قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

نو وويل (زلېخا دغو ښځو ته) دا همغه ځلمی دی چې ملامته کړې ومه تاسو زه په (محبت د) ده کې، او خامخا په تحقيق طلب کړی وو ما له ده له نفسه د ده؛ نو ځان يې وساته (او ځما مطلب يې ونه کړ)، او قسم دی خامخا که ونه کړي هغه څه چې امر کوم زه ده ته؛ نو خامخا به بندي (قيد) کړی شي هرومرو (لازماً) او خامخا شي به دی له ذليلانو (په دې بنديخانه کې).

تفسير: اوس زلېخا موقع وموندله چې د ښځو د هغو طعنو او تشنيعو غشي بېرته پر هم دوی ورغوځار کړي، ګواکې په دغه وخت کې ﴿فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ﴾ په ويلو سره د يوسف صفت وکړو، د دې ټولنې د رنګ او وضعيت له ليدلو سره څنې زلېخا بيخي ځان له لاسه ورکړ، او د هغې پيښې ګرد واقعات يې په ښکاره ډول سره ټکي په ټکي وويل چې: «بېشکه ما غوښت چې د دې کنعاني ځلمي زړه په لاس راوړم، مګر دغه د پاك الله بنده په داسې ډول سره خپل ځان له ما څنې وژغوره (وساته) او لاس يې له ما څنې ووينڅه، چې زه ورته حقه حيرانه يمه، او د هغه د عفت او طهارت او قوت بيان تاسې ته له سره نشم کولی» ګواکې الله تعالی د ګرد ښار د خواصو ښځو په ټولنه کې د يوسف عليه السلام د عصمت او عفت کمال او د نزاهت او طهارت ثبوت يې ور وړاندې کړ.

﴿وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ﴾ الآيه ـ د زلېخا مقصود په دغو خبرو او اترو کې لږ څه نورو ښځو ته د خپلې معذورۍ او نامرادۍ اظهار وو، څو د هغوی زړه خوږي او همدردي حاصله کړی شي، او لږ څه په تحکمي ډول په وېرولو سره د يوسف عليه السلام مرعوبيت وو، چې هغه ووېرېږي او وروسته له دې نه د زلېخا په مراد او مطلب کار وکړي.

کله چې دغو ښځو يوسف عليه السلام ته وويل چې امر ومنه د مولاکی خپلې، که نه بندي (قيدي) کيږې، او رېړونه (تکليفونه) به تېروې.

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾

نو وويل (يوسف): ای ربه ځما ! بندي خانه ډېره خوښه ده ځما له هغه کاره چې بولي دا ښځې ما هغه کار ته، (ای الله وګرځوې مکر، فرېب د دوی له مانه)، او که ونه ګرځوې ته له ما څنې مکر فرېب د دې ښځو؛ نو ميلان به وکړم زه دوی ته، او بيا به وګرځم (په سبب د دغه ميلان) له جاهلانو.

تفسیر: معلومیږي چې زلېخا د غه د مایوسۍ غوصې، او د مظلومیت ډکې وینا د دې پر نورو هم جنسانو او سیالانو خپل پوره اثر وغورځوه، یا لا له پخوا د دوی په منځ کې سره څه خبرې او اترې به هم شوې وې، په هر حال لیکلي دي، چې په دغه وخت کې ګردو ښځو د یوسف علیه السلام په پوهولو باندې داسې ژبې وپرانستلې: «چې تاته لازم دي، چې د خپلې دغې محسنې او سیدې مېرمنې خبره ومنې ! آخر ته ولې پر دغې غریبې باندې ظلم او تېری کوې؟ او ښایي چې دغې خبرې ته هم ښه فکر وکړې، چې د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتیجه به تاته خامخا ربړونه او مصیبتونه دروړاندې کړي، او بل هیڅ یوه ګټه درته نه رسوي».

نو یوسف علیه السلام په پوره عزم او استقامت د الله تعالی له درباره غوښتنه او دعاء کوله چې: «یا اله العالمینه ! ما د دوی له مکرونو او فریبونو څنې وژغوره (وساته) ! که په دغې سلسلې کې ماته بندي کېدل راپېښیږي؛ نو زه په ډېرې خوشالۍ سره هغې بندیګرۍ ته د معصیت پر ارتکاب ترجیح ورکوم، که ته څما لاس ونه نیسې؛ نو وېرېږم چې زه به بې عقله شمه، او د دوی دغو لمسولو ته به څه تمایل وکړم».

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو وېې ګرځولو له ده څخه فرېب د دوی، بېشکه الله هم دی ښه اورېدونکی ښه عالم دی (په ګردو افعالو).

تفسیر: یعنې دی یې په عصمت او عفت په پوره ډول سره ثابت قدم او مستقیم کړ، او د هیڅا مکر او فرېب پرې ونه چلېد، او هیڅ اثر یې پرې ونه کړ.

﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ یعنې د ګردو دعاوې ښې اوري، او ترې ښه خبردار او پوه دی، شاه صاحب لیکي: «ظاهرا معلومیږي چې دی پخپلې غوښتنې او دعاء سره بندي شوی دی، لیکن الله تعالی د ده دومره دعا قبوله فرمایلې ده، چې د هغوی فرېب یې ترې دفع کړی، نور بندي کېدل د ده په قسمت کې وو، انسان لره ښایي چې د وېرې په وخت کې د خپل ځان لپاره بدې ونه غواړي، او پوره د نېکۍ سوال دې کوي، اګر که هر څه چې کیږي خو همغه چې په قسمت کې لیکلی شوي دي»، په ترمذي شریف کې راغلي دي چې له یوه سړي څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه دعاء واورېده: «اللهم إني أسألك الصبر» «ای الله ! زه له تانه صبر غواړم»، رسول الله مبارک وفرمایل: «سألت الله البلاء فاسأله العافية» «تا له الله تعالی څنې د بلاء طلب وکړ؛ ځکه چې صبر خو پر بلاء کیږي؛ نو ترې عافیت وغواړه».

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ ﴿٣٥﴾

نو بیا ښکاره شو دوی ته (یعنې عزیز او تابعانو د عزیز ته) وروسته له هغه چې ولیدل دوی دلائل (د پاکۍ د یوسف) چې خامخا په بندي خانه کې به واچوي هرومرو (خامخا) دی تر یو وخت پورې (چې قطع شي خبرې د خلقو، پس بندي کړ شو یوسف).

تفسیر: یعنې سره له دې چې د یوسف علیه السلام د برائت او نزاهت ډېر دلائل یې لیدلي وو؛ بیا هم دوی په دغه کې مصلحت ولید، چې تر یوې مودې پورې یوسف علیه السلام بندي کړي، څو عام وګړي او خلق داسې وګڼي چې همدغه یوسف پړ وو، او همغه کمبخته ښځه بې سببه بدنامه شوه، ګواکې هغه تخویف او وېرول چې د زلېخا له لوري په بندیتوب سره ورکړی شوي وو؛ په سر ورسول شو.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيٰنِ ۗ قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَعْصِرُ خَمْرًا ۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسِيْ خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۗ نَبِّئْنَا بِتَاْوِيْلِهٖ ۚ اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣٦﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کې دوه ځلميان، وويل يو له دې دواړو: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې نچوړوم انګور لپاره د شرابو، او وويل هغه بل چې: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې بار کړې مې ده د پاسه په سر خپل ډوډۍ چې خوري مرغان له هغې، خبر کړه ته مونږ په تعبير د دې (هر يوه خوب)، بېشکه مونږ وينو تا له نيکو کارانو (له بنديانو سره، يا د بنديخانې، يا له ښو علماوو د تعبير څخه).

تفسير: يعنې په هم دغو ورځو کې دوه ځلمي بنديان هم په بندي خانه کې واچول شول، چې له دوی څنې يو د مصر د پاچا ډوډۍ پخوونکی او بل يې ساقي وو، او دواړه په دغه الزام چې پاچا ته د زهر ورکولو اراده يې درلوده بنديان شوي وو، په بندي خانه کې د يوسف عليه السلام د مروءت، امانت، رښتيا ويل، ښه اخلاق، زيات عبادت کول، ښه معرفت، ښه تعبير، له خلق الله سره زړه سوی او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه، دغه دواړه بنديان هم له يوسف عليه السلام سره ډېر مأنوس (روږدي) شول، او د ډېر محبت او اخلاق اظهار به يې ورته کولو، يوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار کړل.

قَالَ لَا يَاْتِيْكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقٰنِهٖٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْوِيْلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّاْتِيَكُمَا ۗ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِيْ رَبِّيْ ۗ اِنِّيْ تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٣٧﴾

وويل (يوسف) چې: لا نه به وي راغلی تاسې ته طعام چې روزي درکوله شي تاسې ته هغه (طعام) مګر چې خبر به کړم تاسې په تعبير د دې خوب پخوا له راتلو (د دې طعام) تاسې ته، دا تعبير له هغه علم نه دی چې ښوولی دی ماته رب ځما، بېشکه ما پرېښي مي دی دين د هغو خلقو چې ايمان نه راوړي پر الله، او حال دا چې دوی په آخرت هم دوی کافران کېدونکي دي.

تفسير: يوسف عليه السلام ړومبی هغوی ته تسلي ورکړه، چې هرومرو د دغو خوبونو تعبير تاسې ته ډېر ژر معلوميدونکی دی، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چې تاسې ته درکول کيږي، هغه به زه دروښيم، ليکن د خوب د تعبير کولو څخه د مخه يوه ډېره ضروري او مفيده خبره در اوروم، او هغه دا ده چې دغه د تعبير علم او نور ماته له کومه ځايه حاصل شوی؟ نو په ياد يې ولرئ چې زه کوم کسب ګر کاهن يا منجم نه يم، بلکه ځما د علم سرچينه ربّاني وحيه او الهام دی، چې ماته پاک الله دغه علم او کمال ځکه راښوولی دی، چې ما د همېشه لپاره د کافرانو او باطل پرستانو دين او ملت پرېې ايښی دی، او د خپلو پلرونو او نيکونو د ابراهيم، اسحاق او يعقوب غوندې انبياوو او مرسلانو د توحيد پر دين ځم، او د هغوی لاره مې ځانته غوره کړېده.

ځمونږ له ګردو خبرو څخه لويه او مقدسه د نظر مطمح همدغه خبره ده، چې د دنيا هيڅ يو څيز په هيڅ يوه درجه له پاک الله سره شريک ونه ګرځوو، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې، نه په افعالو کې، نه په ربوبيت او معبوديت کې، يواځې د هغه په حضور کې سر ښکته کوو، او له هغه سره محبت لرو، او پر هغه باندې توکل او اعتماد کوو، او خپل مرګ او ژوندون او نور ټول همغه پاک الله ته ورسپارو.

په هر حال يوسف عليه السلام مناسبه موقع ليدلې په نهايت مؤثر ډول سره دغو بنديانو ته د ايمان او توحيد په جانب ترغيب او تشويق ورکړ، د انبياوو همدغه کار او عادت دی، چې د دعوت او د حق د تبليغ هيڅ يوه مناسبه موقع له

لاسه نه ورکوي، یوسف علیه السلام ولید چې د دغو قیدیانو زړونه څما په لوري متوجه دي، او هم له ما سره مانوس شوي دي، او د بندیګرۍ په مصیبت کې ګرفتار دي، ښایي چې لږ پاسته او نرم شوي به هم وي، راشه ! په دغه وخت کې ته دې د تبلیغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده ترې واخله ! ړومبی دوی ته دیني خبرې وروښیه، بیا یې د خوب تعبیر ووایه ! دغه تسلي یې خو ورته لا له پخوا څخه ورکړې وه، چې د ډوډۍ تر وخت پورې تعبیر به درمعلومیږي، څو دوی د پند او نصیحت له اوریدلو څخه ځانونه ونه باسي، او ښه غوږونه ورته کیږدي.

وَاتَّبَعۡتُ مِلَّةَ اٰبَآءِیۡۤ اِبۡرٰهِیۡمَ وَاِسۡحٰقَ وَیَعۡقُوۡبَ ؕ مَا کَانَ لَنَاۤ اَنۡ نُّشۡرِکَ بِاللّٰهِ مِنۡ شَیۡءٍ ؕ ذٰلِکَ مِنۡ فَضۡلِ اللّٰهِ عَلَیۡنَا وَعَلَی النَّاسِ وَلٰکِنَّ اَکۡثَرَ النَّاسِ لَا یَشۡکُرُوۡنَ ﴿۳۸﴾

او متابعت کړی دی ما د دین د پلرونو خپلو چې ابراهیم او اسحاق او یعقوب دي، نه ښاییږي مونږ ته چې شریک ونیسو په الله پورې، هیڅ شی په هیڅ ځیز کې، دا (توحید) له فضل د الله دی پر مونږ باندې او پر نورو خلقو، ولیکن زیات له خلقو شکر نه وباسي (په دې راتلو د انبیاوو).

تفسیر: یعني څمونږ خالص توحید او په ابراهیمي ملت باندې څمونږ قایم پاتې کېدل نه یواځې څمونږ په حق کې بلکه د ګرد جهان په حق کې فضل او رحمت دی، لیکن افسوس دی چې ډېر کسان د الله تعالی د دغه لوی نعمت قدر نه کوي، لازم خو داسې وو چې د پاک الله احسان یې منلی وی، او د توحید په سمه او صافه لاره تللي وی، او بالعکس د کفران او شرک او عصیان لاره یې نه وی غوره کړې، حال دا چې دوی بالعکس د ناشکرۍ، شرک او عصیان لارې خپل ځانونو ته غوره کوي.

یٰصَاحِبَیِ السِّجۡنِ ءَاَرۡبَابٌ مُّتَفَرِّقُوۡنَ خَیۡرٌ اَمِ اللّٰهُ الۡوَاحِدُ الۡقَهَّارُ ﴿۳۹﴾

ای دواړو ملګرو څما د زندان ! آیا معبودان او پالونکي متفرق (تار په تار) غوره دي که (هغه) الله (غوره دی چې) یو دی (بې له شریک په الوهیت کې)؟ ډېر قوي غالب دی.

مَا تَعۡبُدُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِهٖۤ اِلَّاۤ اَسۡمَآءً سَمَّیۡتُمُوۡهَاۤ اَنۡتُمۡ وَاٰبَآؤُکُمۡ مَّاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنۡ سُلۡطٰنٍ ؕ اِنِ الۡحُکۡمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ اَمَرَ اَلَّا تَعۡبُدُوۡۤا اِلَّاۤ اِیَّاهُ ؕ ذٰلِکَ الدِّیۡنُ الۡقَیِّمُ وَلٰکِنَّ اَکۡثَرَ النَّاسِ لَا یَعۡلَمُوۡنَ ﴿۴۰﴾

عبادت نه کوئ تاسې غیر له الله مګر د څو نومونو چې نومونه مو ایښي دي د هغو تاسې او پلرونو ستاسې، نه دی نازل کړی (رالیږلی) الله په (عبادت د) هغوی کوم برهان حجّت سند، نه دی حکومت (د هیچا) مګر خاص د الله دی، امر یې کړی دی په دې چې عبادت مه کوئ تاسې مګر د همده، دا (عبادت د ده) دین دی سم (او حق دی ښکاره) ولیکن زیات د خلقو نه پوهیږي (په لاره حقه).

تفسیر: یعني خوشې چټي (بېکاره) بې سنده او بې ځایه له خپل ځانه څه نومونه مو ایښي دي، چې تر هغو لاندې د یوې ذرې په اندازه هم څه حقیقت نشته، او تاسې د همدغو تشو نومونو عبادت کوئ، او تش یې په نامه سره معبود بولئ، په داسې جهل او ناداني ښایي چې سړی وشرمیږي، یعني له قدیمه راهیسې د انبیاوو علیهم السلام په ژبو دغه حکم مو لیږلی دی چې د پاک الله په عبادت کې بل هیڅوک مه شریکوئ ! ﴿وَسۡـَٔلۡ مَنۡ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِکَ مِنۡ رُّسُلِنَاۤ اَجَعَلۡنَا مِنۡ دُوۡنِ الرَّحۡمٰنِ اٰلِهَةً یُّعۡبَدُوۡنَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف (۴۵) آیت (۴) رکوع) یعني د خالص توحید په لاره کې هیڅ یوه لوړه ژوره نشته، سم صاف سړک دی، چې پر هغه باندې د تللو په وسیله انسان بې له وېرې په اطمینان تر الله تعالی پورې رسیږي، لیکن ډېر کسان له حماقته یا تعصبه پر داسې سمې خبرې هم نه پوهیږي.

يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسۡقِي رَبَّهُۥ خَمۡرٗاۖ وَأَمَّا ٱلۡأٓخَرُ فَيُصۡلَبُ فَتَأۡكُلُ ٱلطَّيۡرُ مِن رَّأۡسِهِۦۚ قُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسۡتَفۡتِيَانِ ﴿٤١﴾

ای دوارو ملګرو څما د بندیخانې ! هر چې یو له تاسې دوارو (دی، چې د پاچا ساقي دی)؛ نو وبه څښوي مالك بادار خپل ته شراب (لکه د پخوا په شان)، او هر چه دا بل (د پاچا خبّاز)؛ نو په دار به شي نو خوري به مرغان (غوښې) له سره د ده، فیصله شوی دی کار هغه چې په هغه کې فتوی او تعبیر غوښت تاسې له ما څخه.

تفسیر: د تبلیغ د فرض له اداء کولو څخه وروسته یوسف علیه السلام د دوی د خوبونو تعبیر وفرمایه، هغه چې په خوب کې پاچا ته شراب ورڅښولي دي، د هغه تعبیر همدا دی چې دی به په ویښتیا کې هم بیا خپل پاچا ته شراب ورڅښوي، او هغه بل چې په خوب کې یې لیدلي چې له پاسه د ده له سره مرغان ډوډۍ خوري، د هغه مطلب دا دی چې پر دار باندې خېژولی کېږي، او څناوران د ده د سر پوستکی هم شکوي او خوري به یې، د قضا او قدر فیصله همدغه ده، چې هغه له سره ببرته ګرځېدونکې نه ده، د هغې خبرې پوښتنه چې تاسې کوله، هغه مې وروښوله، دغه بالکل یوه قطعي او یقیني او پرې کړی شوې خبره ده، چې په کې له سره تخلف نشي کېدی، لکه چې همداسې وشو، ساقي د زهرو ورڅښولو له تهمته بیخي پاك او بريء ووت، او نانوایي د خپل جرم په سزا غرغره او په دار ځوړند شو.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٖ مِّنۡهُمَا ٱذۡكُرۡنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ ذِكۡرَ رَبِّهِۦ فَلَبِثَ فِي ٱلسِّجۡنِ بِضۡعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

او وویل یوسف هغه یوه ته چې یقین یې درلود چې بېشکه دی خلاصېدونکی دی له دې دوارو نه (چې ساقي دی) چې: یاد کړه (مظلومیت څما) په نزد د مالك خپل (چې خوشې مې کړي له بنده)؛ نو هېر کړ شیطان یادول د یوسف هغه بادار خپل ته، نو پاتې شو یوسف په بندي خانه کې څو کاله (یعنې اوه کاله).

تفسیر: دلته ظن د یقین په معنی دی لکه چې په ﴿ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ﴾ کې دی، یعنې یوسف علیه السلام د دغو دوارو په منځ کې د هغه په نسبت چې متیقن وو چې بريء کېدونکی دی، کله چې له بندي خانې څخه ووت وویل: چې د پاچا په مخکې څما یادونه هم وکړه، چې داسې یو بې قصوره سړی د کلونو کلونو راهیسې په بندي خانې کې پروت دی، د مبالغې هیڅ ضرورت نه دی، څما کوم حال او احوال چې تا پخپلو سترګو لیدلي دي؛ کټمټ (هوبهو) همغه ووایه !.

﴿فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ﴾ الآیه - یعنې شیطان د دغه خلاص شوي بندي په زړه کې مختلفې وسوسې او خیالات وغورځول، او داسې یې غافل کړ چې د خپل دغه لوی محسن «یوسف علیه السلام» تذکره یې تر کلونو کلونو پورې ونه کړه، او له سره یې په یاد هم پاتې نشو، او بالنتیجه یوسف علیه السلام څو کاله نور هم په بندي خانه کې پاتې شو.

له ډېرو مدتونو څخه وروسته کله چې پاچا یو خوب ولید، چې د هغه په تعبیر باندې هیڅوك ونه پوهېدل؛ نو دلته د دغه سړي (ساقي) یوسف په یاد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِي نَجَا مِنۡهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعۡدَ أُمَّةٍ﴾ الآیه - د هېرولو نسبت د شیطان په لوري څکه وکړ شو، چې د وساوسو او د نورو د القاء ذریعه ده، چې دنسیان سبب ګرځي، د موسی علیه السلام د سفر ملګري هم ویلي وو: ﴿وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيۡطَٰنُ أَنۡ أَذۡكُرَهُۥ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۶۳) آیت (۹) رکوع).

ليکن په هر شر کې الله تعالی کومه د خير خوا هرو مرو (خامخا) ږدي، دلته هم اګر که د نسيان نتيجه د بنديګرۍ د تطويل په صورت راڅرګنده شوه؛ خو بيا هم د شاه صاحب د نکتې له پيدا کولو سره سم داسې يو تنبيه ورته وشوه، چې يو نبي لره نه ښايي چې تش په ظاهري اسبابو او وسائلو زړه وتړي، بلکه ابن جرير او بغوي او نورو له ځينو اسلافو څخه نقل کړی دی چې هغوی د ﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ﴾ ضمير د يوسف عليه السلام په لوري راجع کړی دی، ګواکې ﴿اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ﴾ هغه بندي ته ويل چې خپل بادار ته څما ذکر وکړه ! حال دا چې پر ده لازم وو چې د ګردو ظاهري اسبابو او وسائلو سره يې پخپله هم د پاک الله په دربار کې خپل عرض او غوښتنه کوله.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ ۖ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

او وويل پاچا (وروسته له اوو کلونو): بېشکه ما وليدلې په خوب کې اووه غواوې څربې چې خوري دې (څربو غواوو لره) اوه نورې خوارې غواوې، او (بيا مې وليدل) اوه وږي شنه او نور اووه مې وليدل وچ (چې پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، ای ډلې د درباريانو ! فتوی (تعبير) راکړئ تاسې ټول ماته په دې خوب څما کې که يئ تاسې چې د خوب تعبير کولی شئ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾

نو وويل (دغو درباريانو): دا ګډوډ (تخيلي) خوبونه دي، او نه يو مونږ په تعبيرونو د خوشې خيالي خوبونو باندې پوهيدونکي.

تفسير: معلومېږي چې هغه خلق له دې فن څخه جاهلان وو، نو ځکه د خپلې ناپوهۍ په اقرار کې وشرمېدل، او داسې يوه خبره يې جوړه کړه چې دا له سره خوب نه بلکه خوشې چټي (بېکاره) او پرېشان خيالات دي، چې ډېر کله انسان ته د خوب په حالت کې داسې ګډوډ خيالات او چرتونه ورپېښېږي، چې له سره د دقّت او اعتناء وړ او لايق نه دي، او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبير کې څه علم لرو، ځکه چې دغه د علم التعبير تر اصولو لاندې نه راځي.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

او وويل هغه سړي چې خلاص شوی وو له هغو دواړو (يعني ساقي) او په ياد يې شو (يوسف) پس له ډېرې مودې چې زه به خبر کړم تاسې په تعبير د دې خوب؛ نو ولېږئ تاسې ما (يوسف زنداني ته).

تفسير: اوس د خوب په سلسله کې د هغه ساقي چې له بنديګرۍ څخه خوشې شوی وو يوسف عليه السلام په ياد کې راغی، ده پاچا او نورو واکوالانو (وزراوو) او اهل دربار ته يې وويل: که ماته لږ څه تر بنديخانې پورې د تللو اجازه راکړه شي؛ نو زه به ډېر ژر د دې خوب ډېر صحيح تعبير تاسې ته راوړم، په بنديخانه کې يو مقدس پرښته صورت بزرګ شته، چې په علم التعبير کې ډېر ماهر دی، ممکن دی چې ده به د خپل خوب قصه هم هغوی ته کړي وي، زه د دغه تعبير لپاره د ده خدمت ته حاضرېږم، وروسته له دې نه چې ورته اجازه ورکړه شوه؛ نو د پاچا ساقي د يوسف عليه السلام په خدمت کې مشرف شو، او داسې عرض او غوښتنه يې ورڅخه وکړه:

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّيٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾

ای یوسفه ! ای ډېره رښتینه ! تعبیر دخوب راکړه مونږ ته په اوو غواوو څربو کې چې وخوري دې څربو لره اووه (نورې) خوارې غواوې، او په اوو وږیو شنو کې، او اوو نورو وچو وږیو کې (چې له هغو شنو چاپېر دي) ښایي چې زه بېرته لاړ شم (سره له تعبیره) خلقو ته (چې پاچا او درباریان یې دي) لپاره د دې چې دوی پوه شي (په تعبیر د خوب د پاچا او قدر ستا).

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِي سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

وویل (یوسف) چې کرئ به تاسې (هر قسم فصل) اووه کاله پرله پسې په ډېر زیار (کوښښ) سره ډېر، نو هر هغه چې وربیل تاسې نو پرېږدئ هغه غله په وږي خپل کې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې یې خورئ (نو هغومره قدر ترې پاک کړئ). بیا به راشي وروسته له دغو (اووه کلونو ودانو) اووه نور (کلونه) سخت چې وبه خوري (اهل د دې اوو سختو کلونو) هغه غلې چې پخوا ذخیره کړې وي تاسې لپاره د دې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې ساتئ (یې تخم ته). بیا به راشي وروسته له دې (کلونو د قحط) یو کال (چې پنځلسم به وي) چې په هغه کې به فریاد رسي وکړه شي د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دې کې به ونښېځي (نچوړ کړي) خلق (مېوې او غوړې داني).

تفسیر: یوسف علیه السلام د خوب د تعبیر په ورښوولو کې نه څه ځنډ (ایسارتیا) وکوله، او نه یې کوم شرط ورته کېښود، او نه یې هغه سړی شرمنده کړ، چې ته مې وروسته له دغومره کلونو اوس ولې خبر اخلې؟ له دې نه د انبیاوو علیهم السلام د اخلاقو اندازه له ورا معلومېږي، بیا هغه یواځې د خوب تعبیر غوښتی وو، مګر ده درې شیان ورعطا کړل: تعبیر، تدبیر، تبشیر.

د یوسف علیه السلام د کلام حاصل دا دی، چې اووه غټې څربې غواوې او اووه شنه وږي هغه اووه کلونه دي چې په کې پرله پسې متواتر خوښۍ او هوسایي (ارام) به وي، د ځمکو حاصلات به ډېر کیږي، حیوانات او نباتات به ډېره ترقي او وده کوي، وروسته له دې نه به اووه کلونه قحط راځي، چې په هغه کې به هغه ګردې پخوانۍ ذخیرې خوړلې کیږي، او بیخي به یې په پای رسوي، یواځې د راتلونکي کال د تخم شیندلو لپاره به لږ څه پاتې کیږي، دغه اووه کاله همغه خوارې غواوې او وچ وږي دي چې څربې غواوې او شنه وږي به خوري، او ختم کوي یې.

د تعبیر ښوولو په ضمن کې یوسف علیه السلام د شفقت او زړه سوی او رحم علی خلق الله لامله د یوه تدبیر تلقین هم وفرمایه، چې په ړومبیو اوو کلونو کې هغه ښه او ډېر حاصلات په لاس ورځي، ښایي چې په ډېر حفاظت سره یې وساتئ، او په کفایت شعارۍ سره یې ذخیره وکړئ، هومره غله مو چې د خوړلو او کرلو لپاره پکارېږي؛ هغه بېله کړئ، او لږ لږ یې په ډېر احتیاط سره خورئ، او نورې غلې همغسې په خپلو وږیو کې پرېږدئ، چې له چنجیانو او نورو مضره وو حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلې شي، او د اوو کلونو حاصلات د څوارلسو کلونو په کار ورشي، که داسې ونه کړئ؛ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډېره ګرانه وي.

د دغه تعبير او تدبير ښوولو څخه وروسته يې هغوی ته يو بشارت هم واورا وه، چې غالباً به ورته د وحيې په وسيله معلومه شوي وي، يعنې وروسته له اوو کلونو قحطي څخه کوم کمال چې راځي؛ په هغه کې به د الله تعالی له خوا ستاسې فرياد رسی کيږي، او ښه پرېمانه بارانونه به اوري، (فصلونه، غلې، دانې او نور محصولات به په ډېر افراط سره پيدا کيږي، له انګورو (کورو) خُرما او نورو نښېځونکو (نچوړونکي) شيانو څخه به خلق شراب جوړوي، دغه وروستنی خبره يې د سائل له حاله سره موافقه وکړه، ځکه د ده کار همدغه وو.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِۦ فَلَمَّا جَآءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّٰتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ۝٥٠

او وويل پاچا: راولئ تاسې ماته دغه (يوسف)، نو کله چې راغی دغه (يوسف ته) استازی (د پاچا) وويل يوسف چې: بېرته لاړ شه ! مالك بادار خپل ته نو پوښتنه وکړه چې څه حال وو د ښځو هغو چې غوڅ کړي يې وو لاسونه خپل، بېشکه چې رب ځما په کيدونو (مکرونو) د دوی ښه خبردار دی.

تفسير: پاچا پخوا له دې نه د خپل ساقي د تذکرې په اثر د يوسف عليه السلام معتقد شوی وو، اوس چې داسې موزون او په زړه پورې تعبير او د رعاياوو خواخوږي او زړه سوی او ښه تدبير يې واورېد، نو د يوسف علم، فضل، عقل، پوهې، ښه اخلاق سخت د پاچا په زړه ولوېد، او علی الفور يې امر صادر کړ چې: «داسې پوه سړی دې ژر تر ژره ځما حضور ته راحاضر کړ شي، چې زه يې زيارت وکړم، او ترې مستفيد شم، او سم د ده د مرتبې او قابليته سره يې عزت وکړم».

قاصد سم له لاسه دغه شاهي پيغام د يوسف عليه السلام په خدمت کې ورساوه، مګر د يوسف عليه السلام په نظر د ده د ديني او اخلاقي وضعيت برتري او صفايي له ډېر اعلا الأعلی دنيوي عزت او وجاهت څخه هم ډېر لوړ او مهم وو، دی ښه پوهېده چې د نبي الله په نسبت د خلقو ډېره لږه بدګماني هم د هدايت او ارشاد په کارونو کې ډېر زيات اشکال او سخت ضرر پېښولی شي، که زه د پاچاهی فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خانې څخه ووځم، او د هغه تهمت په سلسله چې زه له کلونو کلونو راهيسې د قيد او بنديګری ذلت تېروم دهغه په قطعي ډول استيصال ونشي؛ نو ډېر امکان لري چې ډېر ناواقفه خلق به ځما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري، او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له همدغو بې اصلو اثراتو څخه بيا استفاده وکړي، بيا به کومه حيله او پلمه راته جوړه کړي.

نو د دغو مصالحو لامله يوسف عليه السلام د پاچاهی حکم په امتثال کې چالاکي ونه کړه، بلکه د نهايت صبر او استقلال مظاهره يې وکړه، او قاصد ته يې وويل: چې ته دې خپل بادار ته لاړ شه، او ترې پوښتنه وکړه چې: «آيا تاسې ته د هغو ښځو څه حقيقت معلوم شوی دی چې د مېلمستيا په موقع کې يې خپل لاسونه پرې کړي وو»، يوسف عليه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پېژندګلو به له کومه معلوم وي، او داسې خيال به يې کړی وي چې دغسې مهمې (خاص) واقعې به هرومرو خپل عمومي شهرت حاصل کړی وي، نو ځکه د هغې واقعې يو ممتاز جزء د لاسونو پرې کول يې ظاهر کړه، او پاچا ته يې توجه ورکړه، چې د دغې مشهورې او معروفې قصې تفتيش او تحقيق وکړي، غالبا اوس به هغه ښځې تاسې ته دغه خبره درڅرګنده کړي، چې تقصير د چا دی؟.

د صحيحينو شريفينو په حديث کې نبي کريم صلی الله عليه وسلم د صدّيق يوسف ستاينه په دغو الفاظو سره فرمايلې ده: «لو لبثت في السجن ما لبث يوسف لأجبت الداعي»، «که زه دومره مدت بندي پاتې کېدم چې يوسف عليه السلام بندي پاتې وو، نو د بلونکي اجابت به مې کړی وه، يعنې فوراً به ورسره تلم»، محققين وايي چې په دې

کې د يوسف عليه السلام د صبر تحمل او تعريف او په لطيف رنګ سره د ده د کامل عبوديت اظهار د رب العزّت په دربار کې دی.

لنډه يې دا چې ساقي راغی او پاچا يې له ګردې ماجرا څخه پوره خبردار کړ، نو پاچا هغه ښځې سره له زليخا راحاضرې کړې او:

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾

وويل (پاچا هغو ښځو ته) چې څه حال وو ستاسې کله چې تاسې طلب کړ (او فريب مو ورکاوه) يوسف ته لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (نو ميلان يې وکړ تاسې ته؟ که نه)، وويل ټولو ښځو: پاکي ده الله ته، نه يو پوهيدلي مونږ په دغه (يوسف) باندې له هيڅ بدی، وويل ښځې د عزيز چې: اوس ظاهر شو حق (رښتيا خبره) ما طلب کړی وو په فريب لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (چې خپل مراد ترې واخلم) او بېشکه يوسف خامخا له صادقينو (رښتينو) څخه دی.

تفسير: باچا د پوښتنې عنوان داسې غوره کړ، چې ګواکې دی له دې پېښې نه لا له پخوا څخه خبر دی، ښځو دوی د باچا په مخکې دروغ ويلو ته ځغرد (کوښښ) ونه کړې، او هم د يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرې لوېدلی وي، چې هغه بې د برائت له اظهاره له بندي خانې څخه وتل نه خوښوي.

او په ﴿إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ﴾ فرمايلو سره د دوی کيد راښکاروي، او له بل لوري ساقي او نورو به اصلي واقعات ده ته اورولي وي، چې له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مکائدو تاييد په لاس ورغلی وي.

د ګردو ښځو له متفقه شهادت څخه وروسته پخپله زليخا هم په صاف ډول سره اقرار وکړ، چې قصور څما دی، يوسف بيخي رښتين دی.

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

دغه (پوښتنه مې ځکه وکړه) چې پوه شي (عزيز) چې بېشکه ما خيانت نه دی کړی د ده سره په پسې شا هم، او بېشکه چې الله نه برابروي کيد مکر د خيانتګرانو (او په مقصد يې نه رسوي).

تفسير: يعنې دغومره تحقيق او تفتيش د دې لامله وکړ شو، چې د نبوت عصمت او ديانت بالکل ښکاره شي، او ګرد خلق سره وپوهيږي چې د خائنانو او دغابازانو فريب ته الله پاک بری نه ورکوي، لکه چې د دغو ګردو ښځو فريب ونه چلېدو، او بالآخر حق، حق او پخپل ځای ودرېد.

کله چې له دغو خبرو څخه يو قسم تکبر او غرور معلومېده په عمل خپل باندې؛ نو وويل يوسف عليه السلام لپاره د دفعې د دغې چې:

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دې شان چې نه کوي ميل بدي ته ځکه چې) بېشکه نفس خامخا ډېر امر کوونکی دی (هر وخت) په بدی سره مګر هغه (نفس) چې رحم مهرباني پرې کړې وي رب څما چې بېشکه رب څما ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: څرنګه چې يوسف عليه السلام په خپل برائت باندې ډېر زور غورځولى وو، لکه چې پخوا مو وليکل امکان يې درلود چې کوم سطحي سړى هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبيه ورکړي؛ نو ځکه يوسف عليه السلام په خپله خپل نزاهت حقيقت څرګند (ښکاره کړ)، چې زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم، او نه پر خپل طهارت اعتماد کولى شم، دا محض د پاک الله رحمت او اعانت دى، چې يو نفس له بدۍ څخه منع کوي، همدغه خصوصي رحمت د انبياوو عليهم السلام کفيل او ضامن دى، که نه د انساني نفس کار عموماً د بدۍ په لوري ترغيب ورکول وو، که د الله تعالى خصوصي توفيق او لاس نيونه نه وئ؛ نو ځما نفس به هم د نورو بشريه وو نفوسو په شان وئ.

په ﴿اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ سره يې اشاره وکړه کله چې «نفس امّاره» توبه وکړي، «نفس لوّامه» ګرځي، نو الله د ده ګرد پخواني تقصيرات ښښي، بلکه ورو ورو پخپلې مهربانۍ سره يې د «نفس مطمئنه» تر درجې پورې رسوي.

تنبيه: حافظ ابن تيميه او ابن کثير (رحمهما الله تعالى) او نور له ﴿ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّيْ لَمْ اَخُنْهُ﴾ څخه تر ﴿غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ پورې د زليخا مقوله دروي، يعني زليخا د ﴿اَنَا رَاوَدْتُّهٗ عَنْ نَّفْسِهٖ﴾ اقرار وکړ، او ويې ويل چې: په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزيز ته د دغې خبرې ورڅرګندول (ښکاره کول) غواړم، چې ما د عزيز په غياب او نشتوالي کې کوم لوى خيانت نه دى کړى، بېشکه د يوسف عليه السلام لمسولو ته مې اراده کړې وه، مګر ځما دغه مراودت پر يوسف عليه السلام باندې هيڅ کوم اثر ونه غورځاوه.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُوْنِيْ بِهٖٓ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِيْ ۚ فَلَمَّا كَلَّمَهٗ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ ﴿۵۴﴾

او وويل پاچا چې راولئ (تاسې اى مقربينو ځما) ماته دغه (يوسف) چې خالص کړم دغه لپاره (د کارونو) د ځان خپل (يعني ځما به مشير خاص وي)، نو کله چې خبرې وکړې (باچا) له دغه (يوسف) سره، وويل (باچا) چې: بېشکه ته نن ورځ په نزد ځمونږ خاوند د مرتبې امانتګر يې.

تفسير: باچا يې څه لا له پخوا څخه معتقد شوى وو، کله يې چې بالمشافهه خبرې ورسره وکړې، نو بيخي يې مخلص او معتقد شو، او حکم يې ورکړ، چې له نن ورځې څخه وروسته تاسې له مونږ سره په ډېر عزت او احترام ډېر معتبر او پتيالى (عزتمند) اوسېږئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي چې: «اوس يې د عزيز سره علاقه پرې کړه، او دى يې خپل مصاحب وګرځاوه».

قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ ۚ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ ﴿۵۵﴾

وويل (يوسف عليه السلام باچا ته) چې: مقرّر کړه ما پر خزانو د ځمکې (د مصر) بېشکه زه ښه ساتونکى (د اموالو) ښه پوه يم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوائدو، نو پاچا يوسف ته د خزائنو کنجي ګانې وروسپارلې، او د سلطنت ټول اختيارات يې ورته وکړل).

تفسير: يعني د دولت حفاظت هم په پوره ډول سره کولى شم، او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابه او کتابه هم ښه باخبره او واقف يم، يوسف عليه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدي او د جنسي او د حاصلاتو د ځمکې اداري امور په خپل لاس کې واخيستل، څو په دغه وسيله سره عامو خلکو ته پوره ګټه ورسولى شي، خصوصاً په راتلونکي قحط کې په ډېر ښه انتظام او سلوک سره د مخلوقاتو خبر نيونه وکړى شي، او د حکومت مالي وضعيت په ښه ډول سره ټينګ او مضبوط وساتلى شي، له دې نه ظاهرېږي چې انبياء عليهم السلام دنيوي عقل هم پوره لري، او دغه هم څرګنده شوه، چې د خلائقو د خدمت لپاره مالياتي په چارو کې لاس وهل د نبوّت له مقامه يا د عظمت له شان سره مخالفت نه لري.

که يو سړی سره له نېک نيتي داسې وګڼي، چې د هغه منصب لپاره زه اهل يم، او له نورو څنې به دغه کار په ښه شان سره نه جوړيږي، نو دغه د مسلمانانو د خير غوښتلو او نفع رسولو له امله که د هغه غوښتنه يا مطالبه وکړي؛ کولی يې شي.

د عبد الرحمن بن سمرة (رضي الله تعالى عنه) له يوه حديثه معلوميږي «هر څوك چې پخپله د امارت طالب شي؛ نو د هغه بار د ده پر اوږو باندې اچولی کيږي» (او غيبي اعانت ورسره مدد او مرسته نه کوي)، او دغه په هغه وخت کې ده چې دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنيوي اغراضو په بناء وي، والله أعلم.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او په مثل د دغه (مذکوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، چې ځای به يې نيوه (يعني اوسېده) له دغې ځمکې څخه هر چېرته چې به يې خوښه وه، رسوو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چې اراده وفرمايو مونږ، او نه ضايع کوو مونږ اجر (بدل) د محسنانو (نيکو کارانو).

تفسير: يوسف عليه السلام هر چېرې چې غوښته ښکته کېده، او هر هغه شی يې چې زړه غوښته به يې تصرف کاوه، ګواکې «ريان بن وليد» په نامه سره باچا وو، او په حقيقت کې يوسف عليه السلام پاچاهي کوله.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خير (ډېر غوره) دی (له دنيوي اجره) هغه کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی، او وو دوی چې پرهېزګاري يې کوله (له شرك او فواحشو).

تفسير: هر هغه چې د نېکی او ښېګڼې (فائدې) لاره غوره کړې ده؛ الله تعالى هغه ته په دنيا کې که اراده وفرمايي د هغه خوږه ثمره ورکوي، اعم له دې چې ثروت (مالداري) وي يا حکومت ـ عيش وي يا عشرت، خوږ ژوندون يا لذت، قلبي غنا وي يا قناعت، نو يوسف عليه السلام ته دغه ګرد شيان ورعنايت فرمايلي شوي وو، پاتې شول د آخرت اجرونه؛ هغه يو ايماندار او پرهېزګار ته هلته له دنيوي اجرونو څخه خورا (ډېر) بهتر اجرونه ور په برخه کيږي.

شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «دغه جواب شو د هغه سؤال چې د ابراهيم عليه السلام اولاده په څه ډول له شام څخه مصر ته راغله، او بيان وشو چې وروڼو په څه ډول سره يوسف عليه السلام له کوره لرې وغورځوه؟ چې خوار او ذليل شي، او الله تعالى څرنګه ورته عزت وباښه، او پر ملك يې واك او اختيار ورکړ؟ او همداسې ځمونږ محبوب رسول محمد صلى الله عليه وسلم سره هم وشو».

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾

او راغلل وروڼه د يوسف (له کنعانه مصر ته) نو راننوتل په دغه (يوسف) باندې پس وپېژندل (يوسف) دوی، او دوی دغه (يوسف) لره ناپېژندونکي وو (په سبب د حجاب يا اوږدوالي د زمانې).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي، کله چې يوسف د مصر پر مملکت خپلواك او مختار شو، نو سم له همغه خوب سره په اوو وړومبنيو کلونو کې يې ښه ودانې وکړه، او د ګردو ځمکو غلې او دانې يې راغونډې کړې،

او ذخيره يې کړې، بيا د قحط په اوو وروستنيو کلونو کې يو متوسط نرخ يې وټاکه، او هغه به يې پر مصريانو او نورو پرديسيانو برابر پلورلې (خرڅولې)، مګر پرديسيانو ته يې سړي په سر له يوه اوښ بار (څخه) څخه زيات نه ورکاوه.

نو په دغه وسيله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند، او د باچاهی خزانه ډکه شوه، او په هر لوري کې دغه انګازه خوره شوه، چې غله په مصر کې ارزانه ده، نو ځکه د ده وروڼه هم د غلې د پېرودلو لپاره مصر ته راغلل، د دوی هيئت او قيافه او وضع او قطع کې دومره تغيير او تبديل نه وو شوی، دلته يوسف به هم پرله پسې د خپلو وروڼو پوښتنه او پلټنه کوله، او وروسته له هغه ځای د رسېدلو څخه د دوی د نامه او د نسبې پوښتنه به يې هم کړې وي، لکه چې د سلاطينو او اعيانو ملاقات کې عموماً دغه اصول جريان لري، لکه چې په ځينو تفاسيرو کې راغلي دي، چې هغوی يوسف عليه السلام ته خپل نوم او صفات بيان کړل، څرنګه چې يوسف عليه السلام د بېلتون په وخت کې ډېر وړوکی وو، او هم د ده د وروڼو فکر او خيال دې لوري ته نه تلو، چې ګوندې دا به يوسف عليه السلام وي، او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسې جرأت کولی شي، چې له دوی ځنې د هغوی د نامه نسب او نورو شيانو پوښتنې وکړي، نو ځکه دوی يوسف ونشو پېژندلی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

او کله چې تيار کړ (يوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وويل (يوسف وروڼو خپلو ته) چې راولئ تاسې ما ته هغه ورور ستاسې چې له پلار ستاسې دی ! آيا نه وينئ تاسې چې بېشکه زه پوره درکومه پيمانه او زه غوره د مېلمستيا ورکوونکو يم.

تفسير: يوسف عليه السلام د خپلو وروڼو ښه مېلمستيا عزت اومدارات وکړه، او د سړي په سر يو اوښ غله يې دوی ته ورکړه، د دغه عالي اخلاق او خاصې مهربانۍ د ليدلو په اثر وايي، چې دوی داسې غوښتنې وکړې چې ځمونږ يو علاتي ورور (بنيامين) ځمونږ د سپين ږيري غمجن پلار له لوري د ده د خدمت او تسکين لپاره په (کنعان) کې پاتې دی، ځکه چې د ده بل عيني ورور يوسف عليه السلام چې پر پلار بې اندازې ګران وو، ډېره موده پخوا له دې نه په کومې بېديا کې هلاک دی، که د (بنيامين) د برخې غله هم مونږ ته مرحمت وکړی شي؛ نو ډېره مهرباني به وي، يوسف عليه السلام وفرمايل چې: په دې ډول سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دي، ځکه چې زه ورکوم بار په شمار د انسانانو، نه په شمار د حيواناتو، کله چې تاسې بيا راځئ نو (بنيامين) هم له خپله ځانه سره راولئ، نو هلته به د هغه برخه هم تاسې ته درکوله کېږي، تاسې ځما د اخلاقه او د مېلمانه پاللو څخه بالمشاهده خبر شوي يئ، چې زه پوره ورکومه پيمانه، او بېرته نه نيسم حق د هيچا، نو آيا وروسته له دې نه تاسې ته د خپل وړوکي ورور په راوستلو کې څه تردّد او اندېښنه پېښېدلی شي؟ بلکه هيڅ تردد او اندېښنه له سره مه کوئ، او له ځانه سره يې راولئ !.

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

نو که رانه وست تاسې ما ته دغه (علاّتي ورور خپل) نو له سره نشته پيمانه (د غلې) تاسې ته ما سره، او مه رانژدې کېږئ تاسې بيا ماته (په مصر کې).

تفسير: يعنې که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست؛ نو داسې ګڼلی شئ چې تاسې دروغ وايئ، او خلاف الأصول د يوه اوښ څټه وړل مو مقصد دي، نو د هغه په سزا کې وروسته له دې نه نه يواځې ستاسې برخې سوځي، بلکه ما ته يا ځما په مملکت کې ستاسې د راتګ اجازه هم سلب کېږي.

قَالُوۡا سَنُرَاوِدُ عَنۡهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفٰعِلُوۡنَ ﴿۶۱﴾

وویل دوی: ژر به په کوښښ سره غواړو دی له پلاره د ده، او بېشکه مونږ خامخا کوونکي یو (د دې کار).

تفسیر: یعنې اګر که له پلاره د هغه بېلتون (جدایي) ډېر مشکل دی، خو بیا هم مونږ کوښښ کوو، چې خپل پلار په یو تدبیر سره خوښ او راضي کړو، هیله (امید) شته چې په یو ډول په دغه مقصد کې بری ومومو.

وَقَالَ لِفِتۡیٰنِهِ اجۡعَلُوۡا بِضَاعَتَهُمۡ فِیۡ رِحَالِهِمۡ لَعَلَّهُمۡ یَعۡرِفُوۡنَهَاۤ اِذَا انۡقَلَبُوۡۤا اِلٰۤی اَهۡلِهِمۡ لَعَلَّهُمۡ یَرۡجِعُوۡنَ ﴿۶۲﴾

او وویل (یوسف) مریو (پیمانه ګرو) خپلو ته چې: کېږدئ هغه پنګه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کې په پټه سره، ښایېږي چې دوی وپیژني دا (پنګه خپله او احسان ځما) کله چې بېرته لاړ شي دوی اهل خپل ته، ښایېږي چې دوی به بیا بېرته راشي (او را به ولي وروړ ځما).

تفسیر: یعنې کومه پنګه (سرمایه) چې دوی ورکړې وه، او د هغې په بدله کې یې غله پېرودلې وه، حکم یې ورکړ چې هغه دې هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کې بېرته کېږدي، څو کله چې بېرته خپل کورته وررسېږي، او اسبابونه پرانیځي؛ نو وګوري چې له غلې سره د هغوی پنګې (سرمایې) هم بېرته ورکړی شوي دي، چې بیا دوهم ځل راتګ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي، او پخپلو زړونو کې ووایي، چې داسې کریم النفس باچا چېرې پیدا کېږي، او ممکن دي چې د قیمت د نه پیدا کېدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتګه واوړي، او که پنګه یې په لاس وي؛ نو هرومرو به بیا راځي، نو ځکه یې هغه پنګه ورمسترده کړه.

ځیني وایي چې: یوسف علیه السلام له خپلو وروڼو څخه د غلې قیمت اخیستل له مروته او کرمه لرې لیده، نو ځکه یې بېرته ورمسترده کړ.

فَلَمَّا رَجَعُوۡۤا اِلٰۤی اَبِیۡهِمۡ قَالُوۡا یٰۤاَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الۡکَیۡلُ فَاَرۡسِلۡ مَعَنَاۤ اَخَانَا نَکۡتَلۡ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوۡنَ ﴿۶۳﴾

نو کله چې بېرته وګرځېدل دوی پلار خپل ته؛ نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ! منع کړی شوې ده له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ نشي «بنیامین») نو ولېږه له مونږ سره وروړ ځمونږ چې پیمانه واخلو (هم د ده او هم خپله) او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له مضراتو).

تفسیر: یعنې د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندېښنه او تردد مه کوئ، اوس مونږ پخپله وېرېدلي او هوښیار شوي یو، او په پوره ډول سره به د ده حفاظت کوو.

قَالَ هَلۡ اٰمَنُکُمۡ عَلَیۡهِ اِلَّا کَمَاۤ اَمِنۡتُکُمۡ عَلٰۤی اَخِیۡهِ مِنۡ قَبۡلُ ؕ فَاللّٰهُ خَیۡرٌ حٰفِظًا ۪ وَّهُوَ اَرۡحَمُ الرّٰحِمِیۡنَ ﴿۶۴﴾

وویل (یعقوب): آیا امینان کړم تاسې په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان ګرځولی په ده باندې په هیڅ شان سره) مګر (په دې شان سره) لکه چې امینان کړي مې وئ تاسې پر وروړ د ده (یوسف) پخوا له دې نه، نو الله خیر (ډېر غوره) دی له جهته د ساتنې او همدی دی ډېر مهربان د ټولو مهربانانو.

تفسیر: یعنې همدغه د ﴿وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوۡنَ﴾ الفاظ تاسې د یوسف د بیولو په وخت کې هم ویلي وو، نو بیا به زه ستاسې پر دغې وعدې څرنګه اعتبار کولی شم، هو اوس شدید ضرورت دی، چې له هغه څخه اغماض (چشم پوشي) نشي کېدلی، نو

ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمي دي، نو زه يې پر پاک الله سپارم چې همغه الله يې پخپل حفاظت او مهربانۍ کې روغ رمټ وساتي، او ما يوسف عليه السلام له بېلتون څخه وروسته له بل مصيبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي ۖ هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

او کله چې پرانستل دوی بارونه خپل؛ وموندله دوی پنګه (سرمايه) خپله چې بېرته راليږلې شوې وه دوی ته، نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ! څه به (لا زيات احسان) غواړو مونږ؟ دا ده هغه پنګه (سرمايه) ځمونږ چې بېرته رد کړی شوې ده مونږ ته، او (بيا ځو چې) غله راوړو اهل خپل ته، او ساتو به ورور خپل او زيات به راوړو بار د اوښ (يعنې د بنيامين برخه) دا (يو بار د اوښ) پيمانه ده اسانه.

تفسير: يعنې د داسې اسانې پيمانې پرېښودل نه دي په کار، په هر ډول چې کيږي (بنيامين) له مونږ سره پرېږدئ چې لاړ شي.

ځينو د ﴿ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ﴾ اشاره د هغې غلې په لوري کړې ده، چې پخوا يې راوړې وه، او «يسير» يې د «قليل» په معنی اخيستی دی، يعنې هغه غله چې پخوا له دې نه راوړې شوې ده؛ هغه د حاجت په اعتبار لږه ده، او د دې قحط په زمانه کې تر کاله پورې به بس کيږي؟ لهذا ضرور دي چې په هر ډول سره چې کيږي، ښايي چې مونږ بيا لاړ شو، او د ګردو برخې له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

وويل (يعقوب خپلو ځامنو ته): له سره به ونه لېږم هغه (بنيامين) له تاسې سره تر هغه پورې چې راکړئ تاسې ماته عهد محکم د الله (په دې خبره) چې خامخا بېرته به راولئ ماته هرومرو دی مګر که چاپېروالی وکړ شي پر تاسې باندې (چې مړه يا مغلوب شئ)؛ نو کله چې ورکړه دوی دغه پلار ته وعده محکمه خپله؛ نو وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته) چې: الله په هغه څه چې وايو يې مونږ وکيل (شاهد) دی.

تفسير: يعنې که د الله تعالی له تقدير سره کومه داسې حادثه ور د مخه شوه، چې په هغې کې تاسې ګرد سره پره او مغلوبان شوئ، او د نجات هيڅ يوه لاره درپاتې نشي، نو هلته زه هيڅ نشم ويلی، هو ! سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پورې د بنيامين په حفاظت کې څه قصور مه کوئ، سره د دې پوخ عهد او پيمان اخيستلو او قسمونو يادولو د زيات تاکيد او اهتمام په ډول يې وفرمايل: ﴿قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ يعنې هغه عهد او پيمان چې مونږ په دغه وخت کې کوو، هغه ګرد پاک الله ته سپارو، که چا په هغه کې څه خيانت يا بد عهدي وکړه؛ نو همغه الله به يې په سزا رسوي.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَا أُغْنِي عَنكُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۖ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

او وويل (يعقوب) له شفقته: ای ځامنو ځما ! مه ننوځئ تاسې (مصر ته) له دروازې يوې (چې نظر وانخلئ) او ننوځئ (دوه دوه يا درې درې) له دروازو بېلو بېلو څخه، اونشم دفع کولی زه له تاسې

نه له (قضا) د الله نه هيڅ شی، نه دی حکم (په قضا سره) مګر خاص الله ته دی، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په همده باندې نو توکل دې وکړي توکل کوونکي.

تفسير: يعقوب عليه السلام ته داسې خيال پيدا شو چې د يوه پلار يوولسو وجيهه وو او ښايسته وو ځامنو په يوه خاص شان او اجتماعي هيئت سره په ښار کې ننوتل، خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چې د مصر د عزيز يوسف عليه السلام له لوري له هغوی سره شوی وو، او خلقو هغه مشاهده کړی وو؛ داسې يو شی دی، چې د هغه په لوري د عمومو سترګې هرومرو اړولې کيږي، «العين حقّ» نظر لګېدل هم يو حقيقت لري.

يعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنې لپاره دغه ظاهري تلقين وفرمايه، چې سره تيت او پرک (منتشر) شئ، او په معمولي حيثيت سره د ښار له مختلفو دروازو څخه ننوځئ، نه چې خامخا د عوام الناسو له جانبه تاسې نظر شئ، او له دې سره يې متصل دغه وفرمايل چې: د کومې چارې او تدبير په کولو سره هم هيڅوک د قضا او قدر فيصلې نشي ګرځولی، په ګردو کائناتو کې يواځې د پاک الله حکم چليږي، ځمونږ دغه ګرد انتظامات د الله تعالی د حکم په مقابل کې بېکاره دي.

هو ! تدبير او چاره لټول هم د هغه په حکم سره کولی شي، ځکه چې هغه يې راجائز درولي دي، انسان ته لازم دي چې خپل د ژغورنې او ساتنې تدبير وکړي، مګر اعتماد او توکل دې يواځې پر پاک الله ولري، ګواکې دغه خبره يې خپلو ځامنو ته واوروله، چې تاسې هم څما په شان د زړه له کومې (منځ) د الله تعالی پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش په تدابيرو مه غره کېږئ. !.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او کله چې ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځايه چې امر کړی وو دوی ته پلار د دوی (چې له مختلفو دروازو ننوځئ !)؛ نه وو دغه ننوتل له بېلو بېلو دروازو چې دفع کړي له دوی نه قضا د الله څخه هيڅ څيز، ليکن يو حاجت چې په نفس د يعقوب کې وو اداء يې کړ هغه، او بېشکه دغه (يعقوب) خامخا خاوند د پوهې وو په سبب د دې چې خبردار کړی وو مونږ دی، ليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په دې چې اوړي تقدير په تدبير).

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

او کله چې ورننوتل دغه (وروڼه) پر يوسف نو رانژدې يې کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنيامين) وويل (يوسف په پټه بنيامين ته): زه يقيناً هم دا زه يم ورور ستا (يوسف) نو مه خفه کېږه په هغو کارونو چې وو دوی چې کول يې (پخوا له مونږ سره).

تفسير: يوسف عليه السلام (بنيامين) سره ممتازه معامله وکړه، او په پټه يې دی پوه کړ، چې زه ستا حقيقي ورور (يوسف) يم، هغه مظالم چې پر مونږ دغو علاتي وروڼو کړي دي، چې زه يې له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهي کې يې وغورځولم، او زه يې مريي څرګند کړم، او ځمونږ پلار او نور يې څما د فراق په صدمو کې مبتلا کړل، يا اوس د دې لوري د راتلو په وخت کې چې له تا سره کومه سختي کړېده، له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کېږه، اوس وخت رارسېدلی دی، چې ځمونږ دغه ګرد غمونه غلط او پورته او ورک شي، او وروسته له سختيو پاک الله تعالی مو راحت عزت او پت را په برخه کړی.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿۷۰﴾

نو کله چې تیار یې کړل دوی ته اسباب د سفر د دوی؛ نو کېښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پېټ) په بار د ورور خپل کې، نو غږ وکړ غږ کوونکي: او (خلقو د) قافلې ! (ودرېږئ چې) بېشکه تاسې خامخا غله یئ.

تفسیر: یعني کله چې د یوسف علیه السلام په حکم د دوی غلې یې وربار کړې، او د سفر ګرد سامان یې ور تیار شو، نو یو جام د اوبو څښلو یې د خپل ورور (بنیامین) په اسباب کې کېښود (چې د زرو یا زبرجدو په جواهرو چړاو وو، بیا چې غله ډېره ګرانه شوه نو هغه یې پیمانه کړه) څه مهال (وخت) چې کاروان (جوپه) له ښاره د باندې ووته؛ نو پیره داران د هغه جام په لټولو پسې ولوېدل، بالآخر هغوی ته پر دغې قافلې شبهه پیدا شوه، څرنګه چې قافله ښایسته لرې تللې وه، نو پیره دارانو ورپسې نارې سورې کړې، چې ای کاروانیانو ! ودرېږئ ! چې تاسې یقیناً غله په نظر راځئ.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿۷۱﴾

وویل (ورونړو د یوسف) او مخونه یې راواړول پر دغو (نوکرانو د یوسف) چې څه شی دی هغه چې تاسې ورک کړی دی (او لټوئ یې؟).

تفسیر: یعني مونږ ولې خامخا غله بولئ؟ که ستاسې کوم شی ورک شوی وي؛ نو هغه راوښیئ مونږ خو چېرې لرې نه یو تللي، راشئ څمونږ مالونه او اسبابونه راولټوئ !.

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿۷۲﴾

وویل دوی: ورکه کړې ده مونږ پیمانه د باچا، او دې هغه چا ته چې راېې وړه پیمانه بار د یوه اوښ، او زه په دې (بار) ضامن یم (چې ور یې کړم پیدا کوونکي ته).

تفسیر: پیره دارانو وویل چې: مونږ د باچا د اوبو څښلو جام یا د غلې پیمانه لټوو، چې ورک شوی دی، که کوم سړی یې بې له حیلې او حجّته راحاضر او راوړي؛ نو د اوښ د څټې غَلّه به ورانعام او وروبښو، او زه یې ذمه وار یمه چې ور رسوم به یې.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿۷۳﴾

وویل دوی: قسم دی په الله، خامخا په تحقیق پوهه یئ تاسې چې نه یو راغلي مونږ لپاره د دې چې فساد وکړو په ځمکه (مصر) کې، او هر ګز نه یو مونږ غلا کوونکي (د دې جام).

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِن كُنتُمْ كَاذِبِينَ ﴿۷۴﴾

نو وویل (بیا دغو نوکرانو) چې څه به وي جزاء د هغه (جام یا د سارق) که (ښکاره) شوئ تاسې دروغجنان؟.

تفسیر: محافظینو وویل چې: تاسې خوشې چتې (بېکاره) خبرې ولې کوئ؟ اوس مونږ ستاسې کالي (جامې) او اسباب لټوو، که دغه مسروقه مال له تاسې ووت؛ نو بیا به څه ووایئ؟ او څه به وکړئ؟ او سزا به مو څه وي؟.

قَالُوْا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِیْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِی الظّٰلِمِیْنَ۝۷۵

نو وویل (بیا ورونړو د یوسف) چې: سزا د دې (غلا نیول د) هغه چا دې چې وموندلی شوه (دغه پیمانه) په بار د ده کې؛ نو همدی دی سزا د هغه، همداسې سزا ورکوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسیر: یعنې دغه چې غل مریي کیږي د مال د خاوند؛ په ابراهیمي شریعت کې د غلو سزا وه، یعنې له هر چا څخه چې د غلا مال ووځي؛ هغه به تر یوه کال پورې د غلام په حیثیت د مال د خاوند سره پاتې کیږي، د یوسف علیه السلام ورونړو سم له خپله شرعي قانونه سره بې له تأمّله د سزا ذکر وکړ، ځکه چې دوی پوره متیقن وو، چې مونږ غله نه یو، او نه د غلا مال امکان لري، چې له مونږ څخه ووځي، نو ځکه دوی په خپل اقرار سره ملزَم او ونیول شول، او بېرته د مصر ښار ته بوتلل شول، د باچا د دربار سره مخامخ بارونه یې ترې واړول.

فَبَدَاَ بِاَوْعِیَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِیْهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِیْهِ ؕ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِیُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِیَاْخُذَ اَخَاهُ فِیْ دِیْنِ الْمَلِكِ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ وَفَوْقَ كُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ۝۷۶

نو شروع وکړه (یوسف یا جارچي په لټولو د) بارونو د دوی ړومبی له باره د ورور د ده (لپاره د دفعې د تهمت، نو بیا یې ونه موند په هغو کې) بیا یې را وویستله دغه (پیمانه) له باره د (سکه) ورور خپل، همدارنګه چل ښوولی وو مونږ یوسف ته، نه وو دغه (یوسف) چې ونیسي ورور خپل په دین (قانون) د باچا (مصر) کې مګر چې اراده وفرمایله الله (دغه چل یې وروښود)، پورته کوو مونږ (په علم او حکمت سره) مرتبې د هر چا چې اراده وفرمایو مونږ، او له پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی.

تفسیر: یعنې د دغو ویناوو څخه وروسته محافظینو دوی د مصر عزیز یوسف ته بوتلل، او دغه ګرده پېښه یې ور واوروله، یوسف علیه السلام د تفتیش او تحقیق امر صادر کړ، ړومبی یې د نورو ورونړو د بارونو په سپړدلو شروع وکړه، او د دوی ځېنې بسترې څورې او نور یې ولیدل، خو له دوی ځنې هغه جام را ونه ووت، بالآخر د بنیامین د اسبابو د لټولو وار راغی، او هغه جام ترې راووت.

﴿كَذٰلِكَ كِدْنَا لِیُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِیَاْخُذَ اَخَاهُ﴾ الآیه - یعنې د ده د ورونړو له ژبې څخه پخپله دغه خبره راووته، چې له هر چا څخه چې دغه مال ووځي، هغه غلام وګرځوه! نو پر هم دغې ونیول شو، که نه دغه خو د مصر د حکومت قانون نه وو، که داسې تدبیر نه کېده چې پخپلو اقرارونو کې راګېر شي؛ نو د مصري قانون له مخې هیڅ یو داسې کوم صورت چې د هغه له مخې د بنیامین د بېرته ستنولو (راواپس کولو) سند کېدی شو؛ نه وو موجود.

﴿نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ﴾ یعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي؛ حکمت او تدبیر ورښیي، یا په خپل لطیف تدبیر سره لوړتیا ورکوي، وګوره هغه ځلمیان چې په غلا سره یې له خپله پلاره یوسف غلا کړ، او په څو روپو یې وپلوره (خرڅ کړ)؛ نن د غلو په حیثیت د یوسف په مخ کې و لاړ دي، ښایي په دې ډول سره د دوی د پخوانیو غلطیو کفاره وي.

قَالُوٓا۟ إِن يَسۡرِقۡ فَقَدۡ سَرَقَ أَخٞ لَّهُۥ مِن قَبۡلُۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفۡسِهِۦ وَلَمۡ يُبۡدِهَا لَهُمۡۚ قَالَ أَنتُمۡ شَرّٞ مَّكَانٗاۖ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

نو وويل (ورونړو د يوسف): كه غلا وكړه دغه (بنيامين؛ نو هيڅ عجيبه نه ده، ځكه چې) پس په تحقيق سره غلا كړې وه (سكني) ورور د ده هم پخوا له دې نه، نو پټه وساتله دغه (خبره) يوسف په نفس خپل كې او ښكاره يې نه كړه (هغه خبره) دوی ته، وويل (يوسف پټ په خپل زړه كې) چې: تاسې ډېر بد يئ له جهته د مرتبې، او الله ښه عالم دی په هغه خبره چې تاسې يې بيانوئ (په حق د يوسف كې).

تفسير: دغه اشاره د يوسف عليه السلام په لوري ده، دوی د خپل پاكې ښوولو لپاره محض د ناحقه ويلو او عناد څرګندولو (ښكاره كولو) لپاره د «بنيامين» جرم پوخ كړ، او د دومره مودې له تېرېدلو څخه وروسته هم پر معصوم يوسف عليه السلام باندې د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمېدل.

مفسرينو په دغه موقع كې ډېرې قصې بيان كړې دي، چې د هغو په لوري د يوسف عليه السلام ورونړو د غلا لفظ كې اشاره كړې وه، او د هغوی دنقل حاجت دلته نشته.

﴿فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفۡسِهِۦ﴾ الآيه ـ يعنې سره د داسې سخت لفظ اورېدلو بيا هم يوسف عليه السلام خپل ځان ساته، ځكه چې د الله تعالی حكمت د دوی د پټې خبرې په څرګندېدلو او افشاء مقتضي نه وه، يوسف عليه السلام دغه خبره هم پخپل زړه كې پټه وساتله، او پخپل ځواب كې يې د دوی د اتهام حقيقت ور څرګند نه كړ، بلكه پخپل زړه كې يې وويل: ﴿أَنتُمۡ شَرّٞ مَّكَانٗاۖ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ يعنې بالعكس غله پر كوټوال خوله آچوي، او تاسې ما هم غل بولئ، حال دا چې تاسې داسې يوه غلا كړې ده، چې خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په څو روپيو ويړيا سودا كړی دی، باقي څما د غلا حال خو پاك الله ته معلوم دی.

ځينو مفسرينو له ﴿شَرّٞ مَّكَانٗاۖ﴾ الآيه ـ څخه داسې مطلب اخيستی دی؛ چې يوسف عليه السلام هغوی ته خطاب كوي، چې تاسې خورا ډېر بد خلق يئ، اوس خو مو وويل چې: ﴿وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ﴾ «مونږ له غلو څخه نه يو» اوس چې مو د يوه ورور له كاليو څخه هغه مال راڅرګند شو، هغه سره هغه بل بېګناه ورور يې هم ملوّث كوئ، الله تعالی ښه پوهېږي چې تاسې پخپلې دغې وينا كې تر كوم ځای پورې رښتين يئ، همغه به تاسې ته د دغه غلط بيان سزا دركوي.

(كله چې يوسف عليه السلام «بنيامين» خپلو سړيو ته وركړ؛ نو ورونړه يې په زاری شول او)

قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبٗا شَيۡخٗا كَبِيرٗا فَخُذۡ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٧٨﴾

وويل دوی: ای عزيزه ! بېشكه ده لره يو پلار دی زوړ ډېر معمّر (چې پس له يوسفه له ده سره مينه كوي)، نو ونيسه يو له مونږه په ځای د ده (يرغمل او دی راپرېږده)، بېشكه مونږ وينو تا له احسان كوونكو څخه.

قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأۡخُذَ إِلَّا مَن وَجَدۡنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذٗا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾

وويل (يوسف عليه السلام ورونړو خپلو ته): پناه غواړو په الله پورې چې ونيسو مونږ (بېګناه) مګر هغه څوك چې موندلي دي مونږ اسباب خپل په نزد د هغه، (كه ونيسو په ځای د هغه بل څوك)؛ نو مونږ به په هغه وخت كې خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسير: يعني مونږ پر الله تعالی له دې نه پناه نيسو، چې بې له سببه د يوه په ځای بل ونيسو، مونږ خو يواځې همغه سړی راستنوو (واپس کوو) چې له هغه سره مو خپل څيز موندلی دی، او هغه «بنيامين» دی، چې د عيني وروروليٰ لامله به له مونږ سره پاتې کيږي.

دلته هم د ﴿اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ﴾ په ځای «الا من سرق» نه دی ويلی، چې لنډه او مختصره وه، ځکه چې هغه له واقع څخه مخالفه وه، او که د هغه په ځای بل څوک ونيسو؛ نو بېشکه چې مونږ ستاسې په فتوی کې خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهيمي دين کې، ځکه چې دی خو مونږ ستاسې په فتوی نيولی دی، يعنې که د مجرم په بدله کې بل کوم بې قصوره ونيسو؛ نو ستاسې له خياله او قانونه مخالف او غلط له انصافه يو کار دی.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوْا مِنْهُ خَلَصُوْا نَجِيًّا ؕ قَالَ كَبِيْرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَّوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُّمْ فِيْ يُوْسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَاْذَنَ لِيْٓ اَبِيْٓ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِيْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ۝

نو کله چې نااميده شول دوی له دغه (يوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصي د بنيامين)؛ نو ګوښه (بېل) شول دوی په دې حال کې چې مشوره کوونکي وو (پخپلو منځونو کې)، ووېل مشر د دوی (په عمر کې يا په فکر کې): آيا نه پوهېږئ چې بېشکه پلار ستاسې په تحقيق اخيستې وه له تاسې (په بېرته بيولو د بنيامين) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنيامين کې او اوس دا حادثه راپېښه شوه)، او پخوا له دې نه تقصير کړی وو تاسې په حق د يوسف کې، نو له سره به زه نه خوځېږم له دې ځمکې (مصر) څخه تر هغه پورې چې اذن راکړي ماته پلار ځما (په رجوع سره کنعان ته) يا حکم وکړي الله ځما لپاره (په وتلو سره له مصره، يا په خلاصېدو د ورور ځما)، او همدغه (الله) ډېر غوره د حکم کوونکو دی.

تفسير: ﴿مَا فَرَّطْتُّمْ﴾ کې «ما» زائده ده، ځينې وايي: مصدريه ده، او کيږي چې موصوله شي، کله چې دوی له يوسف عليه السلام څخه دغه ځواب واورېد، او مايوس شول؛ نو له ډلې څخه ګوښې (بېل) شول، پخپلو منځونو کې يې سره مشوره وکړه، د اکثرو رأيه پر دغه قرار ونيوه، چې ښايي وطن ته بېرته لاړ شو، د دوی په منځ کې هغه ورور چې د عمر يا د عقل يا د نورو وجوهو په اعتبار مشر وو، ويې ويل چې: مونږ به خپل پلار ته په کومو سترګو او مخ سره مخامخ شو؟ چې هغه له مونږ څخه عهد اخيستی وو، او د هغه ځواب به څه ووايو؟ يو تقصير خو له مونږ څخه پخوا له دې نه د يوسف عليه السلام په معامله کې شوی دی، چې د هغه اثر تر نن ورځې پورې موجود دی، اوس که مونږ (بنيامين) هم دلته پرېږدو، او ټول لاړ شو؛ نو ډېره سخته بې غيرتي او بې حميّتي به وي، نو واضح دې وي چې زه خو له سره له دې ځايه هيچېرې خوځېدونکی نه يم، تر څو چې خپل لوی آبا ماته د بېرته راتللو حکم راکړي، يا په دغه منځ د پاك الله تعالی له لوري بله کومه فيصله وشي، مثلا له تقديره ځما د مرګ نېټه پوره شي او مړ شم، يا په بل تدبير سره (بنيامين) ته نجات ورکړم.

تنبيه: دغه ويونکی به غالبا همغه ورور وي، چې د يوسف عليه السلام په معامله کې يې ړومبی هم پسته مشوره ورکړې وه چې ﴿لَا تَقْتُلُوْا يُوْسُفَ﴾.

اِرْجِعُوْٓا اِلٰٓى اَبِيْكُمْ فَقُوْلُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حٰفِظِيْنَ ۝۸۱

بېرته لاړ شئ تاسې پلار خپل ته نو ووايئ (ورته) اى پلاره ځمونږ! په تحقيق ځوى ستا (بنيامين) غلا وكړه، او مونږ نه وو ويلى بل شى مگر هغه مو وويل چې پرې خبر وو (چې د باچا جام ووت له باره د ده)، او نه وو مونږ پټ كار لپاره ساتونكي.

تفسير: يعنې ما هم دلته پرېږدئ، او تاسې ګرد لاړ شئ او د خپل پلار په حضور كې عرض وكړئ، چې دغسې يوه واقعه راپېښه شوه، چې له سره يې توقع نه وه، او نه وو مونږ د پټ كار ساتونكي چې دغه جام پخپله بنيامين پټ كړى وو، او كه بل چا د ده په بار كې ايښى وو؟.

شاه صاحب ليكي: «يعنې مونږ خو له تاسې سره پر خپلې پوهې قول او عهد كړى وو، او له دې نه نه وو خبر چې (بنيامين) به غلا كې نيول كيږي، يا مونږ له خپل دين سره سم د غله د نيولو او ساتلو لار ورروښوله، او له دې نه نه وو خبر چې ځمونږ ورور پخپله غل دى».

وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ۭ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

او پوښتنه وكړه پخپله د هغې قريې (د مصر يا بل كوم ورته نژدې كلي څخه) چې وو مونږ په هغه كې او (پوښتنه وكړه) له هغه كاروانه چې مونږ مخ كړى وو (راغلي وو كنعان ته) په دغه (قافله) كې، او بېشكه خامخا مونږ صادقان يو.

تفسير: يعنې تاسې يو معتبر سړى ولېږئ، او له هغو كليو څخه د دغې خبرې ښه تحقيق وكړئ، چې هلته دغه واقعه پېښه شوې ده، او اوس بېرته راغلي دي، نو تاسې ته به دغه خبره ښيخي ثابته شي، چې مونږ پخپله په دغې وينا كې بالكل رښتيني يو.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۭ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۭ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ جَمِيْعًا ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿۸۳﴾

وويل (داسې نه ده چې تاسې يې وايئ) بلكه ښايسته كړى دى تاسې ته نفسونو ستاسې يو كار (چې اراده مو ورته كړې وه)، نو (اوس كار ځما) صبر دى بهتر، نژدې دى دا چې الله راولي ماته دوى ټول، بېشكه دغه الله جل جلاله هم دى دى ښه عالم (په پټو او ښكاره وو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: د ﴿فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ﴾ ترجمه مفسرينو په څو ډوله سره كړې ده، چې د هغې نه دلته ځنې ذكر كيږي:

(۱): «پس ماته هغه صبر پكار دى، چې هيڅاته به څه نه وايم».

(۲): «نو صبر ځما ښه صبر دى».

(۳): «پس كار ځما صبر ډېر ښه دى»، د اول ځلې بې اعتبارى لامله دا ځلې هم يعقوب عليه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه كړ، ليكن د نبي الله كلام كله دروغ كېدى شي، ځكه چې په واقع سره دغه خبرې د ده ځامنو له ځانه جوړې كړې، او پخپله يوسف هم د ده ځوى وو، كذا في الموضح، ګواكې د «لكم» خطاب د ځامنو د جنس په لوري وشو.

وَتَوَلَّىٰ عَنۡهُمۡ وَقَالَ يَـٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبۡيَضَّتۡ عَيۡنَاهُ مِنَ ٱلۡحُزۡنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾

او مخ وګرځاوه (يعقوب) له دغو (ځامنو خپلو) نه، او ويې ويل: أی افسوسه او غم ځما پر (بېلتون د) يوسف (راشه دغه دې وخت دی)، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د دغه (يعقوب) له غمه؛ نو دی ډک وو له قهره (او پټ ځغموونکی وو).

تفسير: د دې نوي زخم له رسېدلو څخه د ده هغه پخوانی زخم بيا تازه شو، او بې اختياره يې له خولې څخه دا چغه ووتله: ﴿يَـٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ﴾ «های افسوس پر يوسف»، يعني ای افسوسه ځما پر يوسف راحاضر شه دغه دې وخت دی، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د يعقوب عليه السلام له غمه، يعني بې رونقه يا بې نوره شوې «على اختلاف القولين»، پس دغه يعقوب ډک وو په زړه کې د قهره د ځامنو نه، خو وئ ځغملو او پټ يې وساتلو.

په حديث کې راغلی دي: «نحن معاشر الأنبياء أشد بلاء ثم الأمثل فالأمثل» يعني د انبياوو جماعت د پاک الله له جانبه په ډېرو سختو امتحانونو کې مبتلا کولی شي، بيا د امتحانونو ډېر اقسام دي، حق تعالى هر نبي سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره يې چې اراده وفرمايي؛ اخته او مبتلا کوي يې.

قَالُواْ تَٱللَّهِ تَفۡتَؤُاْ تَذۡكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوۡ تَكُونَ مِنَ ٱلۡهَـٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٨٦﴾

وويل (ځامنو د يعقوب پلار خپل ته) قسم دی پر الله چې همېشه يې ته چې يادوې يوسف (په زاری او فرياد سره) تر هغه پورې چې شې ته قريب الموت (ناجوړ له ډېره غمه) يا شې ته له هلاک شوو نه. وويل (يعقوب): بېشکه همدا خبره ده چې شکايت کوم (او ژاړم د لوی او واړه) غم او خفګان خپل طرف د الله ته (يواځې)، او پوهېږم زه له جانبه د الله په هغه څه چې تاسې پرې نه پوهېږئ (لکه حيات د يوسف).

تفسير: په «موضح القرآن» کې راغلي دي: «آيا تاسي ماته صبر رانبيئ؟» بې صبره خو هغه څوک دی چې د مخلوق په مخ کې د خالق د رالېږلي شوي درد شکايت وکړي، زه خو له هغه سره مناجات کوم، چې درد او رېړ (تکليف) يې راکړی دی، او پر دی هم ښه پوهېږم چې يوسف عليه السلام ژوندی دی، ا وضرور به ورسره وينم، او د ده هغه ليدلی خوب هرومرو پوره کېدونکی دی، دغه ځما ابتلاء او ازموينه ده، وبه ګورم چې تر کومه حده پورې دغه ابتلاء ځنډېږي؟».

يَـٰبَنِيَّ ٱذۡهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ لَا يَاْيۡـَٔسُ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡكَـٰفِرُونَ ﴿٨٧﴾

ای ځامنو ځما ! لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) يوسف او له حاله د ورور د ده، او مه نااميده کېږئ له رحمته د الله، بېشکه شان دا دی چې نه نااميده کيږي د الله له رحمت څخه مګر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسير: يعني د الله تعالى له مهرباني او فيضه نااميده کېدل د کافرانو دود دی، چې هغوی د ده له لوی رحمت او کامل قدرت څخه صحيح معرفت نه لري، د يوه مسلمان کار دا وي چې که د غرونو د پېټو په اندازه او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مأيوس کوونکي حالات هم وربېښ شي؛ خو بيا هم د پاک الله د رحمت اميدوار اوسي، او په امکاني

کوښښ کې بې همتي او بې زړه توب نه کوي، نو ځئ د یوسف علیه السلام سراغ او پته ولګوئ، او د ده ورور (بنیامین) د خلاصولو ذرائع ولټوئ، د الله تعالی له رحمته هیڅ لرې نه دی، چې مونږ بیا سره راټول کړي، د دریم ورور ذکر یې ښایي د دې لأمله ونه فرمایه، چې هغه پخپل اختیار یواځې د بنیامین له سببه ستون (واپس) شوی وو، که بنیامین خلاص شي، نو هغه به بلا سببه ولې هلته پاتې کیږي.

(بیا ورونه د یوسف علیه السلام، دریم کرت د یعقوب علیه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿۸۸﴾

نو کله چې ورننوتل ورونه پر یوسف؛ نو وویل دوی چې: ای عزیزه ! رسېدلې ده مونږ ته او اهل (عیال) ځمونږ ته سختي (او لوږه)، او راوړې ده مونږ پنګه (سرمایه) ناقصه، نو پوره راکړه مونږ ته پیمانه، او خیرات وکړه پر مونږ (په قبول د نقصان یا تزیید د احسان)، بېشکه چې الله جزاء (بدل) د دارینو ورکوي خیرات ورکوونکو ته.

تفسیر: دوی سم د خپل پلار له ښوونې سره د مصر په لوري بیا روان شول، څرنګه چې د یوسف علیه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو ړومبی د هغه چا (بنیامین) د نجات په فکر کې ولوېدل، چې ځای یې معلوم وو، او څرنګه چې د قحط له سببه غلې ته هم د دوی ډېر ضرورت وو، نو داسې یې سره وټاکل، ښایي چې عزیز ته په دې لوري هم توجه ورکړو، که د راکړې او ورکړې په معاملو کې مو عزیز پوست او نرم وموند؛ نو د (بنیامین) په نسبت به هم ورسره خبره کوو.

کله چې ړومبی خبرې دوی له عزیز سره داسې وکړې، ای عزیزه ! په دې ورځو کې د قحط له سببه پر مونږ او ځمونږ پر کورنۍ ډېر زیات تکلیف او زحمت تیریږي، ځمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد وپلورل (خرڅ) شول، اوس ډېره لږه بېکاره او حقیره پنګه (سرمایه) پاتې ده، چې هیڅوک یې نه اخلي، هغه مو د غلې پیرودلو (اخستلو) لپاره له ځان سره راوړې ده، ستا د ښو اخلاقو، له لویو مکارمو، او له پخوانیو مهربانیو څخه هیله لرو، چې ځمونږ دغو ناقصو شیانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شیانو په بدل کې د پخوا په شان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چې رایې کړي، دغه رعایت په حقیقت کې یو راز (قسم) خیرات دی، چې تاسې یې پر مونږ کوئ، برسېره په دې د خیرات په توګه هم څه شی راکړئ چې الله تعالی درسره ښه وکړي.

یوسف علیه السلام د دغه احوال له اورېدلو څخه بې اختیاره په ژړا شو، او د ده د شفقت، رحم، عنایت او زړه سوی چینه د ده له زړه څخه وخوټېده، او د سترګو له لارې په بهېدلو شوه، او په دغه وخت کې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوی ته ورښکاره کړ، چې زه څوک یم؟ او تاسې چې کومه معامله له ما سره کړې وه، وروسته له هغې زه اوس کومې مرتبې ته رسېدلی یم؟ وروستی آیت د دغه اظهار لپاره تمهید دی.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ ﴿۸۹﴾

وویل (یوسف علیه السلام ورونو خپلو ته) آیا پوهېږئ تاسې چې څه فعل کړی وو تاسې له یوسف او له ورور د ده سره (چې خوار، زار او رټلی به مو ساته) کله چې تاسې ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسير: يعني د دې دواړو په منځ کې مو بېلتون (جدايي) وغورځوله، او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ، په هغه وخت کې چې تاسې ناپوهان وئ، يعني د ځلميتوب په نشو کې بې سده (بې هوشه) وئ، او بې التفاته له قباحته د دې فعل يا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د وروروليٰ، او دا يې په طريقه د نصيحت ورته ويل، نه لپاره د راښکلو او شرمولو.

الله أكبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو ډېره لوړه مرتبه ده، چې د دغه ټول عمر د ربړو (او تکليفونو) او شکايتونو لپاره يو توری يې هم پخپله ژبه رانه ووړ، او دومره سوال يې هم د دې لامله وکړ، څو دوی پخپلو زړونو کې شلهاوو کلونه پخواني احوال يو ځلې مستحضر کړي، چې د ماضي او حال موازنې څخه د الله تعالیٰ د هغو احساناتو حقيقت ښه روښانه شي، چې پر يوسف عليه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوی دی.

قَالُوٓاْ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِيۖ قَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡنَآۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصۡبِرۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٩٠﴾

ووېل (وروڼو د يوسف): آيا بېشکه ته چې يې خامخا دا ته يې يوسف؟، و يې ويل: (هو !) همدا زه يم يوسف او دغه (بنيامين) مې سکه ورور دی، په تحقيق احسان فرمايلی دی الله پر مونږ باندې (په سلامت او کرامت)، بېشکه شان دا دی هر څوک چې وويرېږي له الله او صبر وکړي (په طاعت او عبادت او له معصيت)؛ نو بېشکه الله نه ضايع کوي اجر د نيکو کارانو.

تفسير: ممکن دي چې له دغه سوال څخه دوی ډېر سخت ويريدلي وي، چې وروسته له دومره زياتې مودې څخه دغه د کور پټه چا ورخرګنده (ښکاره) کړې ده، بيا د مصر عزيز د يوسف عليه السلام له قصې سره څه کار لري؟ خرنګه چې دوی د يوسف عليه السلام فوق العاده مراحم او له (بنيامين) سره يې خصوصي سلوك لا له پخوا څخه ليدلي وو؛ نو دغه سوال به دفعتاً د دوی اذهان دغه لوري ته منتقل کړي وي، چې نه يوسف عليه السلام به چې مونږ پر مصري کاروان پلورلی (خرڅ کړی) وو همدغه وي، کله چې دغه لوري ته متوجه شوي وي، نو په غور سره به يې کتلي وي.

او ممکن دي چې دا ځلې يوسف عليه السلام هم خپل ځان په واضح ډول سره دوی ته وراندې کړی وي، يا يې تصريحا ويلي وي چې زه يوسف عليه السلام يم.

الغرض چې دوی سخت متعجب او حيران شول، او په حيرت سره يې پوښتنه وکړه: ﴿أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُۖ﴾ «رښتيا اوښيه آيا همدا ته يوسف يې؟»، نو ووېل يوسف عليه السلام چې: هو ! په رښتيا سره همدا زه يوسف يم، او دغه مې سکه ورور دی (بنيامين) يعني له هغه څخه چې تاسې زه بېل کړی وم دا دی اوس له ما سره ناست دی.

قَالُواْ تَٱللَّهِ لَقَدۡ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيۡنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾

ووېل (وروڼو د يوسف هغه ته) قسم دی پر الله چې خامخا په تحقيق غوره کړی يې ته الله پر مونږ (په صورت او سيرت) او بېشکه چې وو مونږ خامخا له خطا کوونکو (په هغه عمل چې کړی وو مونږ له تا سره).

تفسير: يعني الله جل جلاله تاته له هر حيثيته پر مونږ درجه او فضيلت درکړی دی، ته د همدې مقام وړ او لايق وې، مونږ له خپلې غلطي او تيري ستا قدر ونه پېژنده، بالآخر ستا خوب رښتيا او ځمونږ حسد او رخه (کينه) ښکاره ښکاره شوه.

قَالَ لَا تَثۡرِيبَ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَۖ يَغۡفِرُ ٱللَّهُ لَكُمۡۖ وَهُوَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٩٢﴾

وویل (یوسف ورونړو خپلو ته) نشته هیڅ ملامتي (زور او نه الزام له جانبه څما) پر تاسو نن ورځ، مغفرت دې وکړي الله تاسې ته (چې مقر شوئ په ګناه خپلې) او همدی دی ښه غوره مهربان د ټولو مهرباني کوونکو.

تفسیر: یوسف علیه السلام له سره داسې اراده نه درلوده، چې دومره یوه خبره هم له خپلو ورونړو څخه واوري، نو ویې فرمایل چې: دغه تذکرې مه کوئ! زه نن پر تاسو هیڅ ملامتي نه اړوم، او ستاسې ګرد اغلاط مې دربخښلي دي، هغه لفظ چې ما وواېه؛ یواځې د الله تعالی د احسان او د صبر او تقوی د نتیجې د ظاهرولو په نیت سره مې وواېه، وروسته له نن ورځې ستاسې د تقصیر ذکر به هم نه کیږي، زه دعا کوم چې پاک الله ستاسې دغه خطاوې چې کړې مو دي؛ در وبښي، ځکه چې هغه ډېر مهربان دی له ټولو مهرباني کوونکو، او دغه څما مهرباني هم یوه پلوشه ده د ده د مهربانیو څخه.

کله چې یوسف علیه السلام د خپلو ورونړو د تسلي او ډاډګیرنې څخه وزګار شو؛ نو د خپل مهجور او سپینږیري پلار له حال څخه یې هم تپوس او پوښتنه وکړه، چې څرنګه دی؟ دوی وویل چې: له ډېرې ژړا یې سترګې ړندې شوي دي، نو یوسف علیه السلام دوی ته وویل:

ٱذۡهَبُواْ بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلۡقُوهُ عَلَىٰ وَجۡهِ أَبِي يَأۡتِ بَصِيرٗا وَأۡتُونِي بِأَهۡلِكُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٩٣﴾

یوسئ قمیص څما دغه نو واچوئ هغه پر مخ د پلار څما؛ نو وبه ګرځي بیا لیدونکی او راشئ تاسې ماته سره له اهله خپل ټول.

تفسیر: یعنې زه په موجوده حالت کې د شام په لوري نشم درتلی، تاسې لاړ شئ، او والدین سره له ټولو ګردو نورو متعلقینو مې دلته راولئ، ځکه چې ډېر مدّت پر مونږ او تاسې باندې غمونه او مشقتونه تېر شوي دي، نو اوس له خیره سره دلته راشئ، چې له ما سره لږ څه معاش وګورئ، او مونږ ګرد سره یو ځای شو، او یو د بل له وصاله او ګډون څخه متمتّع او ګټور شو، څرنګه چې د خپل لوی پلار په نسبت د وحیې په وسیله، یا د ورونړو له بیانه دا ورمعلومه شوې وه چې بصارت یې نه دی ورپاتې، یا یې په لیدلو کې څه فرق پیدا شوی دی، نو ځکه یې خپل قمیص ورکړ، او ویې فرمایل چې دا قمیص څما له ځان سره یوسئ، او څما د پلار په سترګو یې واچوئ، نو بیا به یې بصارت پخپل حال راشي.

شاه صاحب لیکي: «د هر مرض لپاره الله تعالی یو دوا مقرره کړې ده، څرنګه چې د ده بصارت د یوه سړي له بیلتون څخه تللی وو؛ نو د هغه د بدن د یوه څیز له موندلو څخه هغه بېرته روغ شو، دغه د یوسف علیه السلام معجزه وه»، کله چې یوسف علیه السلام خپل قمیص ورکړ او اسباب او خوراک د لارې یې لپاره د پلار او د نورو متعلقانو تیار کړ، او ورونړو ته یې وسپارل؛ نو دوی د کنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ ٱلۡعِيرُ قَالَ أَبُوهُمۡ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَۖ لَوۡلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾

او کله چې بیا جلا (جدا) شو کاروان (له مصره) وویل پلار د دوی (یعقوب خپلو مصاحبینو ته په کنعان کې): بېشکه زه چې یم خامخا مومم بوی د یوسف که چېرې نسبت د کم عقلی (د زوړوالي) نه کوئ ماته.

تفسیر: د الله تعالی قدرت ته ځیر شئ (غور وکړئ) چې یوسف علیه السلام په مصر کې موجود دی، او یعقوب علیه السلام په کنعان کې، خو په دومره کلونو کې هیڅچېرې یعقوب علیه السلام ونه ویل چې: د یوسف علیه السلام ښه ورمه

رارسيږي، ځکه چې د پاک الله امتحان لا پای ته نه وو رسېدلی، اوس چې د پاک الله اراده د ده بللو ته غوټه شوې ده، او له هغه لورې کاروان له مصره د کنعان په لوري روان دی، او د یوسف علیه السلام قمیص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د یوسفي قمیص ښه وږمه یعقوب علیه السلام روح معطره کوي.

دا یوه واقعه لا څه ـ بلکه دغه ګرده قصه د قدرت د عجائبو یوه لویه مرقع ده، د یعقوب علیه السلام په شان یو مشهور معروف نبي علیه السلام په شام کې هستوګنه ولري، او د یوسف علیه السلام په شان یو جلیل القدر ذات په مصر کې حکومت وچلوي، او یوسف علیه السلام وروڼه څو ځلې مصر ته راشي، او پخپله د یوسف علیه السلام کره مېلمانه شي، او سره له هغه د الله قدّوس جل جلاله غامضه حکمت او قاهره مشیئت دغه پلار او ځوی سره تر شلهاوو کلونو پورې بېل وساتي، او د وینې په اوښکو یې وژړوي، او خپل امتحان پرې تکمیل کړي، جلت قدرته ! وعزّ سلطانه.

په هر تقدیر نو وویل پلار د دوی یعقوب علیه السلام هغو حاضرینو ته چې په کنعان کې ورسره ناست وو چې: بېشکه خامخا زه مومم بوی د یوسف علیه السلام که نسبت د کم عقلۍ نه کوئ تاسې ماته، او داسې راته نه وایئ چې ته اوس زوړ شوی یې؛ نو فضول او چټي (بېکاره) خبرې کوې، یعنې د دغې خبرې په ویلو سره شرمېږم، ځکه چې د هغه پر کیفیت ستاسې فکر نه رسیږي، او تاسې ګرد به سره ووایئ چې دغه سپین ږیري ته وګورئ چې بیخي بې سده (بېهوشه) او پاګل شوی دی، او اپلتې وایي، او چټي (بېکاره) خبرې کوي، او د بوډاتوب خوبونهویني.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِى ضَلَٰلِكَ ٱلْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

وویل (حاضرینو یعقوب ته) قسم دی پر الله بېشکه ته چې یې خامخا په همغه خطا او سرګرداني پخوانۍ خپلې کې (همغسې لا پروت) یې.

فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلْبَشِيرُ أَلْقَىٰهُ عَلَىٰ وَجْهِهِۦ فَٱرْتَدَّ بَصِيرًا ۖ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّىٓ أَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

نو کله چې راغی زېری کوونکی نو واچوه ده هغه (قمیص) پر مخ د دغه (یعقوب) باندې؛ نو وګرځېده لیدونکی، وویل (یعقوب): آیا نه وو ویلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له (ښوونې د) الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې (چې حیات او ملاقات د یوسف او نورو دی).

تفسیر: یعنې بینایي او لیدل یې بېرته وګرځېدل، او بیا لکه د پخوا هر شی به یې لیدلو، او بینا شو، نو وویل یعقوب علیه السلام هغو خلقو ته چې ملامتي یې پرې ویلې وه: آیا نه وو ویلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له ښوونې د الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې چې حیات او ملاقات دی له یوسف علیه السلام او نورو سره، یعنې ما نه وو ویلي چې ښه بوی راځي؟ بالآخر ځما هغه خبره رښتیا شوه، یا یې خپلو ځامنو ته ویلي وو، چې د یوسف علیه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ ! د پاک الله له رحمته دغه خبره لرې نه ده چې بیا مونږ ګرد سره راټول کړي، ګورئ ! چې همغه صورت را دمخه شو.

قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا ٱسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴿٩٧﴾

وویل (وروڼو د یوسف): ای پلاره ځمونږ ! مغفرت وغواړه له الله ځمونږ لپاره د ګناهونو ځمونږ، بېشکه چې مونږ وو خطا کوونکي (ګناهګاران ستا او د یوسف په حق کې).

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته): ژر به مغفرت وغواړم تاسې ته له ربه خپله، بېشکه دغه (الله) همدی دی ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې صبر وکړئ ! چې د قبول ساعت او ګړی راشي، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار کې لاسونه پورته کوم، وايي د جمعې د شپې يا دتهجد د وقت په انتظار کې وو، يا يې غوښت چې وروسته د يوسف عليه السلام د بخښلو يا وروسته له ورتللو د مصره چې هلته به ټول په ګډه سره له الله تعالى څخه غوښتنه کوو.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَآءَ اللَّهُ آمِنِينَ ﴿٩٩﴾

نو کله چې راننوتل دوی پر يوسف عليه السلام (په ماڼۍ او مجلس د يوسف عليه السلام)؛ نو رانژدې يې کړل ځان ته مور او پلار خپل، او وويل يوسف عليه السلام چې ننوځئ (ښار د) مصر ته که اراده وفرمايي الله حال دا چې په امن کې به شئ (له هرې سختۍ).

تفسير: له ښاره د باندې د خپل مور او پلار د استقبال او هرکلي او ښه راغلې لپاره ووت، خپل مور او پلار ته يې له خپل ځان سره نژدې ځای ورکړ، ځينې وايي چې د يوسف عليه السلام مور لا له پخوا څخه مړه شوې، او دلته يې د توري (خاله) ذکر دی.

خو په دې خبره هيڅ صحيح دليل نشته، او ظاهر د قرآنکريم د هغې په ژوندون دلالت کوي، لکه څنګه چې امام ابن جرير (رحمه الله تعالى) وايي، او ابن کثير (رحمه الله تعالى) وايي: «وهذا الذي نصره ابن جرير هو المنصور الذي يدل عليه السياق»، يعنې دا خبره چې ابن جرير (رحمه الله) ورته ترجيح ورکړې ده؛ همدغه قوي خبره ده، لکه څنګه چې د قرآن کريم د سياق څخه څرګنديږي.

يوسف عليه السلام ګردو ته وويل چې: ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختۍ او مشقت او نورو شيانو څخه انديښنه مه کوئ، ان شاء الله تعالى بالکل په زړه جمعۍ او راحت او اطمينان اوسېږئ !.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُۥ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِيٓ إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ أَن نَّزَغَ الشَّيْطَٰنُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِيٓ ۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

او پورته يې کړل مور پلار خپل (کښېنول له ځانه سره) پر تخت خپل او پرېوتل (دغه «١١» ورونه او والدين) دغه (يوسف طرف ته) سجده کوونکي، او وويل (يوسف): ای پلاره ځما ! دا (سجدې) بيان (تعبير) دی د هغه خوب ځما (چې ليدلی مې وو) پخوا له دې نه په هلکتوب کې، په تحقيق وګرځاوه دا خوب رب ځما حق (او رښتينی)، او په تحقيق احسان انعام يې کړی دی له ما سره کله چې راوېې ايستم زه له بنديخانې او راېې وستئ تاسې له ميرې (صحرا نه مصر ته) وروسته له هغه چې فساد جګړه غورځولې وه شيطان په منځ ځما او په منځ د وروڼو ځما کې، بېشکه رب ځما چې دی باريک تدبير والا دی لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي، بېشکه الله همدی دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يوسف عليه السلام له خپل طرفه د خپلو والدينو تعظيم وکړ، او دوی يې پر خپل تخت کښېنول، ليکن څرنګه چې د پاک الله اراده پر دغه تللې وه، چې د يوسف عليه السلام تعظيم به پر دوی کوي؛ نو له هغه ځنې ممانعت د يوسف عليه السلام له لاسه کله پوره کېدی شو، نو سم د هغه وخت له دود او دستور سره مور او پلار او ټول ورونه د يوسف عليه السلام په مخ کې په سجده ولوېدل.

دغه تعظيمي سجده وه، چې د حافظ عماد الدين ابن کثير (رحمه الله تعالى) له وينا سره د آدم عليه السلام له زمانې راهيسې د مسيح عليه السلام تر زمانې پورې جائزه وه، او يواځې محمدي شريعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله، لکه چې ډېر احاديث پرې شهادت ورکوي.

ځينو مفسرينو په دغه ځای کې له سجدې ځنې د هغه متبادره معنى نه ده مراد کړې، او تش سر ښکته کول او يواځې لږ څه ټيټېدل ترې اخلي.

ځيني وايي چې دغه سجده د يوسف عليه السلام لپاره نه وه، بلکه د يوسف عليه السلام له عظمت او عزت ليدلو لامله د پاک الله په دربار کې د شکر اداء کولو سجده وه، نو په دغه تقدير دغه لام به سببي وي، چې په ﴿وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا﴾ کې دی، يعنې د يوسف عليه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاک الله په دربار کې دوی د شُکرانې سجدې وکړې.

رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنتَ وَلِىِّۦ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾

ای ربه څما ! په تحقيق راکړې دې ده ماته څه برخه له باچاهۍ (تصرّف د مصر) او ښوولي دي دې ماته څه علم له تفسير او تأويل د خبرو (لکه تعبير د خوبونو بيان د کتابونو)، ای پيدا کوونکيه د اسمانونو او د ځمکې ! هم ته يې ولي (دوست واکدار کار جوړوونکی) څما په دنيا او په آخرت کې، وفات کړه ما په دې حال کې چې مسلمان يم او يو ځای مې کړه (په مرتبه او کرامت کې) له صالحانو سره.

تفسير: د دې سورت په اوله رکوع د تأويل الأحاديث تفسير ليکلی شوی دی، يا خو يې د لقاء الله په شوق کې في الحال د موت تمنّا وکړله، يا خو دا مطلب دی کله چې زه مرم ښايي چې موت په داسې حال کې راباندې راشي، چې زه په اسلام يعنې کامل تسليم او رضاء قائم اوسم.

تنبيه: په حديث کې راغلي دي چې: «هيڅ يو انسان دې د مصيبت او تکليف له وېرې د موت تمنّا نه کوي !»، له دې نه داسې مفهوميږي، چې د حب لقاء الله يا بل کوم صالح غرض لپاره د موت تمنّا کېدی شي، لکه چې د فرعون ساحرينو داسې دعا کړې وه: ﴿رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ يا مريمې ويلي وو: ﴿يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۲) رکوع (۲۳) آيت)، او د معاذ (رضي الله تعالى عنه) په حديث کې دي: «إذا أردت بقوم فتنة فاقبضني إليك غير مفتون».

د احمد په مسند کې حديث دی: «يكره الموت والموت خير للمؤمن من الفتن»، علي رضي الله عنه د فتن د هجومو په وخت کې دعا کړې وه: «اللهم خذني إليك فقد سئمتهم وسئموني»، کله چې امام بخاري جګړه د خراسان له امير سره ونښتله، نو دی داسې دعا کولو ته مجبور شو: «اللهم توفّني إليك»، په حديث شريف کې دي، چې د دجّال دخروج په وقت کې يو سړی به پر کوم قبر تيريږي، او د دغو فتنو او زلازلو له ليدلو څخه به ووايي: «يا ليتني مكانك»، کاشکې ای مړيه ! زه ستا په ځای وای».

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۰۲﴾

دغه (قصه د يوسف) له خبرو د غيبو ده چې وحيه كوو مونږ هغه تاته (اى محمده !) او نه وې ته (اى محمده !) له دغو (ځامنو د يعقوب) سره كله چې دوى راټول كړ فكر خپل (په غورځولو د يوسف په كوهي كې) حال دا چې دوى مكر فرېب كولو (له يوسف سره نو چې تا غوندې امي په دې سره اخبار كوي؛ نو دغه اعجاز دى).

وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾

او نه دي زياتره خلق او اګر كه حرص وكړې ته (اى محمده ! په ايمان راوړلو د دوى) ايمان راوړونكي (عناداً).

تفسير: يعني سره له دې چې ستاسې پر صداقت داسې ښكاره او واضح دلائل هم موجود دي، بيا هم زيات خلق هغه كسان دي چې په هيڅ ډول سره ايمان نه راوړي.

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾

او نه غواړې (اى محمده !) له دوى څخه په دغه (ابلاغ د قرآن) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دى دا قرآن مګر پند دى (له جانبه د الله) لپاره د ټولو خلقو (جن دى كه انس).

وَكَاَيِّنْ مِّنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۱۰۵﴾

او ډېر دي له دلائلو (چې دلالت كوي په كامله قدرت او وجود د رب العزت او په استحقاق دهغه دعبادت) په اسمانونو او په ځمكه كې (چې دغه معاندين) تيريږي پرې (او په سترګو يېويني) حال دا چې دوى له هغو نښو څخه تل ځنګ كوونكي دي (چې نه په كې فكر كوي او نه ترې عبرت اخلي).

تفسير: يعني همغسې چې د تنزيليه وو آيتونو په اورېدلو سره دوى ايمان نه راوړي؛ همداسې د تكوينيه وو آيتونو په ليدلو سره هم د الله تعالى د توحيد سبق نه زده كوي، اصلي خبره خو همدا ده، چې د دوى اورېدل او ليدل خوشې چټي (بېكاره) او محض سطحي دي، كه په آيات الله كې دوى لږ څه غور او فكر چلولى وى؛ نو څه نه څه ګټه او فائده به ترې وررسېده، كله چې دوى فكر او تميز نه لري؛ نو ايمان به له كومه راوړي.

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۶﴾

او ايمان نه راوړي اكثر له دغو مشركانو پر (وجود او خالقيت او استحقاق دعبادت يواځې د) الله مګر په دې حال كې چې دوى شريك نيوونكي (وي له الله سره د بل څيز په عبادت او بندګى كې).

تفسير: په ژبې سره ګرد وايي چې: خالق او مالك همغه الله تعالى دى، مګر سره له هغه دوى ځيني طواغيت د الله حصه داران ګرځوي، لكه چې د عربو مشركانو به په تلبيه كې دا الفاظ ويل: «لبيك اللهم لبيك لا شريك لك، الا شريكا هو لك، تملكه وما ملك»، ځينې د هغه لپاره هلك او جونې تجويز كوي، ځيني هغه روح او مادې ته اړ (مجبور) او

محتاج بولي، ځينو احبارو او رهبانانو ته يې د الله تعالى اختيارات ورکړي دي، ډېرو کسانو د تعزيه دارۍ، مجاورۍ، قبر پرستۍ، پير پرستۍ، د خسو او خاشاکو سره د توحيد صافه او پاکه چينه مکدّره او لوغړنه او خرابه کړې ده، څومره داسې موحدين به پيدا کيږي، چې له ريا او هوا او هوس څخه پاك وي؟ الغرض دايمان دارۍ دعوی ډېره ګرانه ده، او داسې پاک، سوچه او چاندي مسلمانان ډېر لږ پيدا کيږي، چې د عقيدې او عمل په درجه کې د جلي او يا د خفي شرک ارتکاب نه کوي. (أعاذنا الله من سائر أنواع الشرك).

أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأۡتِيَهُمۡ غَٰشِيَةٞ مِّنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوۡ تَأۡتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ١٠٧

آيا نو په امن کې دي دا (مشرکان) له دې نه چې راشي دوی ته (عقوبت) چاپېر بدونکی پټوونکی له عذابه د الله نه يا راشي دوی ته قيامت ناڅاپه حال دا چې دوی پرې خبر نه وي (او څه تياری نه وي کړی ورته).

تفسير: يعنې دغه مشرکان داسې بې فکره، او بې خوفه ولې کيږي، آيا دوی د الله تعالى له عذابه، يا د قيامت له هولناکو او ويروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتې کېدلو څه انتظام کړی دی؟.

قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٠٨

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (ايمان او توحيد) لاره زما ده چې (ټينګ پرې ولاړ يم او) بولم زه ټول خلق طرف د (توحيد) د الله ته په بيان (او ښکاره دليل) سره (هم) زه او (هم هر) څوک چې متابعت پيروي کوي زما، او پاک دی الله (له شرکه او ولده او نورو عيبونو) او نه يم زه له شريک نيوونکيو (په الله پورې).

تفسير: يعنې زما لاره هم دغه د خالص توحيد سمه صافه لاره ده، زه ګردې دنيا ته دعوت ورکوم چې ګرد چټې (بېکاره) خيالات او اوهام پرېږدي، او د يوه واحد احد الله تعالى لوري ته راشي ! د ده توحيد د ده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحيح معرفت حاصل، او صحيحه لاره پيدا کړي، زه او زما ملګري پر همدغې سمې صافې لارې باندې رهي (روان) يو، او د حجّت او برهان، او بصيرت او وجدان په رڼا درومو، پاک الله ماته داسې يو نور او رڼا راعطا کړې ده، چې په هغې سره زما او زما د ګردو ملګرو دماغ منوّر او روښان شوي دي، دلته له سره د ړوندو تقليد او پيروي نشته، د خاص توحيد تلونکي پخپل هر قدم کې پخپل باطن کې د معرفت او بصيرت خاصه رڼا او د عبوديت محضه خاص لذت محسوسوي، او په ډېر اخلاص او صميميت (عزم) سره داسې مخلصانه نارې وهي: ﴿وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ﴾ کله چې کفارو وويل چې الله تعالى څخه خو ډېر ملائکې دي؛ نو هغه يې ولې نه رالېږلې، چې ته او نور سړي يې رالېږلي يې؟ نو دغه آيت نازل شو:

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓۗ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۗ وَلَدَارُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ١٠٩

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړي (بنيادم، نه ملائک، نه جن، نه ښځې) چې وحيې به کوله مونږ دوی ته له اهل د قريو (او ښارونو، نه له صحرايانو او بيابانيو)، آيا نو نه ګرځي (دا کافران) په ځمکه کې چې پس ووينې وينې دوی (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چې پخوا تېر شوي دي له دوی نه، او خامخا کور

د آخرت (جنت) ډېر غوره دی لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي (له شرکه او له نافرمانۍ او ويريږي له الله)، آيا نو تاسې عقل نه چلوئ (په بهترۍ يې).

تفسیر: يعنې پخوا له دې نه هم مونږ له اسماني پرښتو څخه کوم نبي نه دی منتخب کړی، او نه لېږلی دی، پخواني انبياء عليهم السلام هم د همدغه انساني کليو او د ښارونو له هستېدونکو سړيو څخه وو، نو بيا وويئ ! چې د هغوی د دروغجن کوونکيو کسانو حشر په دنيا کې څرنګه شو؟.

تنبيه: له دې آيت څخه دغه خبره راوځي چې هيڅ يوه ښځه د نبوّت په درجه نه ده رسېدلې، بي بي مريمې رضي الله عنها ته پاک قرآن د «صديقې» مرتبه وربښلې ده، او هم له دې آيت څخه ظاهرېږي چې له اهل البوادي (صحرائيانو او بدوانو) څخه هيڅ يو نبي نه دی مبعوث شوی، پس ښايي چې مغروره نشي معاندان د زمانې ستا ای محمده ! ځکه چې هغو تېرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغيان او تکذيب خپل کې مهلت ورکاوه، او رسولانو به تبليغ کاوه، او نصرت به يې مؤخر کېده.

حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُواْ جَآءَهُمۡ نَصۡرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَآءُۖ وَلَا يُرَدُّ بَأۡسُنَا عَنِ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١١٠﴾

تر هغه پورې چې نااميده به شول رسولان (له اسلام د کفارو يا د ژر راتللو د عذاب)، او ګمان به وکړ دوی چې بېشکه دوی په تحقيق دروغ ويلی شوي دي دوی ته (له جانبه د نفسونو د دوی، يا له جانبه د قوم د دوی په وعده د ايمان، په همدې وخت کې) ناڅاپه به راغی دوی ته نصرت مدد ځمونږ، نو خلاصی به ورکړه شوه لـه (عذابـه) هغه چا ته چې اراده به وفرمايله مونږ (يعنې رسولان او مؤمنان)، او نشي دفع کېدلی عذاب ځمونږ له قوم ګناهګارانو (کافرانو) څخه.

تفسير: يعنې د عذاب له تاخيره مه خطاء وځئ ! پخوانيو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړی شوي وو، او د عذاب په راتللو کې به دومره زيات ځنډ پېښېده، چې منکرين بيخي ياغي او بېفکره کېدل، او ډېر زيات شرارت او له حده تېر شرارتونه او بغاوتونه به يې کول، او د دغو حالاتو له ليدلو څخه به انبياوو عليهم السلام د دوی د ايمان راوړلو څخه بيخي مايوس کېدل، او له بل لوري به الله تعالی هغوی ته دومره زيات فرصت او مهلت ورکاوه، چې تر ډېر زيات اوږده مدّت پورې به هم د عذاب يوه نښه او آثار دوی ته نه څرګندېدل (ښکاره کېدل).

الغرض د دواړو خواوو حالات او آثار به د انبياوو عليهم السلام لپاره نااميدي ښونکي او بې هيلې کېدونکي وو، د دغې منظرې له ليدلو څخه کافرانو به په يقيني ډول سره داسې خيال کاوه، چې له انبياوو سره هغه وعدې چې د دوی د نصرت او مرستې او ځمونږ او د اهلاک لپاره شوي دي؛ هغه ګردې چټې او دروغ دي، د عذابونو او نورو ګرد چل ول او مکر او فريب تش ځمونږ د وېرولو لپاره وو.

هيڅ لرې به نه وي چې په داسې مايوس کوونکو او اضطراب غورځوونکو حالاتو کې د انبياوو عليهم السلام په زړونو کې به بې اختياره داسې وهم ورپيدا شوی وي، چې هغه وعدې چې ځمونږ د نصرت او د منکرينو د هلاکت په نسبت کړې شوې وې، آيا هغه به نه پوره کېږي؟ لکه چې د البقره سورت په (۲۶) رکوع يې فرمايلي دي: ﴿وَزُلۡزِلُواْ حَتَّىٰ يَقُولَ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ مَتَىٰ نَصۡرُ ٱللَّهِۗ﴾.

کله چې د مجرمينو بې خوفي او د انبياوو عليهم السلام تشويش تر دې اندازې ورسېد؛ نو په دغه وخت کې يو ناڅاپه اسماني مدد راغی، بيا د هر چا په نسبت چې د الله تعالی اراده وشوه، يعنې فرمان وړونکي مؤمنين يې محفوظ او مأمون وساتل، او د مجرمينو بېخ يې وويست.

تنبیه: د الله تعالی له غیر محدود رحمت او مهربانۍ څخه مایوسي کفر دی، لیکن د ظاهري حالاتو او اسبابو په اعتبار مایوسي کفر نه ده، یعنې داسې ویلی شي، چې مثلاً د هغه څیز په نسبت تر هغه ځای پورې چې د ظاهري اسبابو تعلق دی مایوسي شته، لیکن د حق تعالی له کامل رحمت څخه مایوسي نه ده پکار، په ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ﴾ آیت کې همدغه مایوسي مراد ده، چې د ظاهري حالاتو او آثارو په اعتبار ده، چې د کفارو له ایمان او اصلاح څخه مایوس شوي دي، که نه انبیاء علیهم السلام د الله تعالی له رحمت څخه کله مایوس کېدی شي.

تنبیه: د کفر وسوسه چې هاجس او خاطر ورته وایه شي؛ په حق د عامو مسلمانانو کې کفر نه دی، او نه په کومه درجه د ایمان یا د عصمت منافي ده، په حدیث کې راغلي دي چې اصحابو کرامو رضي الله تعالی عنهم أجمعین عرض وکړ: «یا رسول الله ! مونږ پخپلو زړونو کې بې اختیاره داسې شیان مومو چې د هغو په ژبه راوړلو په مقابل کې مونږ دغه بهتره ګڼو چې وسوځېږو او تک تور سکاره وګرځو» نو رسول الله مبارک وفرمایل: «آیا تاسې داسې شیان پخپلو زړونو کې مومئ؟» دوی عرض وکړ چې: «هو !»، نو يې وفرمایل: «ذلک صریح الإیمان» «دغه ښکاره ایمان دی».

لَقَدۡ كَانَ فِي قَصَصِهِمۡ عِبۡرَةٞ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِۗ مَا كَانَ حَدِيثٗا يُفۡتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصۡدِيقَ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿١١١﴾

خامخا په تحقیق په قصه د دوی (یوسف یا د نورو انبیاوو یا اممو) کې عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قرآن) یوه داسې خبره چې له ځانه په دروغو ویلی شوی وي، لیکن دی دغه قرآن تصدیق کوونکی او (موافق) د هغو کتابونو چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصیل د هر شي (چې محتاج الیه وي په دین کې)، او هدایت دی او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ایمان یې راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعنې دغه خو کومه افسانه نه ده، بلکه تاریخي حقائق دي، ښایي چې له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلي، او نه دی دغه قرآن یوه داسې خبره چې په دروغو ویلی شوی وي، ولیکن دغه قرآن تصدیق کوونکی او موافق دی له هغو کتابونو سره چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصیل د هر شي چې محتاج الیه دی په دین کې، او هدایت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ایمان یې راوړی دی پر الله تعالی او رسول الله.

یعنې پاک قرآن چې په هغه کې قصص بیان شوي دي، کوم له خپل ځانه جوړې کړې خبرې نه دي، د ګردو پخوانیو رښتینو کتابونو تصدیق کوونکی دی، او د هر ضروري شي په ښکاره ډول سره بیان کوونکی دی، څرنګه چې ایمانداران له هغه څخه نفع اخلي؛ نو په دغه لحاظ د دوی په حق کې په خاص ډول سره د هدایت او رحمت ذریعه ده.

تمّت سورة یوسف علیه السلام بعون الله تعالی.

سُورَةُ الرَّعۡدِ

«د (الرعد) سورت مدني دی، پرته له دوو آیتونو څخه چې (۳۱، او ۳۲) دي، له ﴿وَلَوۡ أَنَّ قُرۡءَانٗا﴾ څخه نیولي تر ﴿فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ﴾ پورې ټول آیات یې (۴۳) او رکوع یې (۶) دي، په تلاوت کې (۱۳) په نزول کې (۹۶) سورت دی، او وروسته د محمد (صلی الله علیه وسلم) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِۗ وَٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ١

دا آيتونه د کتاب (قرآن) دي، او هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی، ولیکن زیات خلق نه کوي یقین پرې (چې له جانبه د الله دی).

تفسیر: یعنې هر هغه شی چې په دغه سورت کې لوستل کیږي، هغه ګرد د عظیم الشأن کتاب آیتونه دي، دغه کتاب چې پر تا د الله تعالی له لوري نازل کړی شوی دی، یقیناً حق او صواب دی، لیکن ډېر د تعجب او حیرانۍ ځای دی؛ چې د داسې صافو او واضحه وو حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِي رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَاۖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلّٞ يَجۡرِي لِأَجَلٖ مُّسَمّٗىۚ يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَ يُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمۡ تُوقِنُونَ ٢

الله هغه ذات دی چې پورته کړي یې دي اسمانونه (او درولي یې دي) بې له ستنو چې وینئ تاسې، بیا اوچت شوی دی په عرش باندې (په هم هغه شان چې د ده د الوهیت له شان سره وړ «لایق» ده)، او مسخر کړي یې دي لمر او سپوږمۍ، هر یو (له دوی نه) روان دي تر نېټې معلومې پورې، تدبیر کوي د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل)، بیانوي (ظاهروي) په تفصیل سره دلائل (د توحید او قدرت خپل) لپاره د دې چې تاسې په ملاقات د رب خپل یقین وکړئ.

تفسیر: یعنې د دې دنیا عظیم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چې تاسې یې ګورئ، او لطف په دې کې دی چې هیڅ یوه ستنه یا طناب یا پایه او ګاډر یعنې یو د تکیې او استناد شی څمونږ په نظر نه راځي، چې پر هغه باندې دومره لوی تعمیر او بې سره او بې سامانه چت درولی شوی دی، پرته (علاوه) له دې نه بل څه ویلی شي چې محض د قدرت د غیر مرئي ستنو په قوت دربدلی دی، لکه چې په جزء (۱۷) د حج سورت په (۶۵) آیت (۹) رکوع کې فرمایي: ﴿وَيُمۡسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦٓ﴾ که د اجسامو د راښکوولو (جاذبې) نظریه صحیح وي؛ نو هغه له دې آیت سره څه منافات نه لري، ځکه چې راښکوولو ته عرفاً عمد نه وايي، او که عمد وویلی شي؛ نو هغه مرئي نه دی، وروي عن ابن عبّاس ومجاهد رضي الله تعالی عنهما والحسن وقتادة وغیر واحد رضي الله عنهم: «إنهم قالوا لهما عمد ولکن لا تری» (ابن کثیر)، یعنې دغو مشرانو فرمایلي دي چې: «اسمانونه داسې ستنې لري چې مونږ یې نشو لیدلی، والله أعلم».

د «استواء على العرش» په متعلق په اتم جزء د «الأعراف» په (۵۴) آیت (۷) رکوع کلام شوی دی، هلته دې بیا ولوست شي !.

﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ﴾ الآیه - او مسخّر کړي يې دي لمر او سپوږمۍ هر يو له دوی نه روان دي تر نېټې معلومې شوې پورې، يعنې لمر خپله دوره په يوه کال کې او سپوږمۍ يې په يوه میاشت کې پوره کوي.

یا د ﴿لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ معنی تر مقرر وخت پورې واخیسته شي، نو مطلب به يې دا شي چې لمر او سپوږمۍ داسې روان دي تر قیامت پورې.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا ۖ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

او دغه (الله) همغه ذات دی چې غوړولې يې ده ځمکه او پیدا يې کړه په دغې ځمکې کې غرونه ثابت (درانه چې د مضبوطو میخونو په شان ولاړ دي) او ویالې (د اوبو)، او هرو قسمو مېوو نه يې پیدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه (لکه سور سپین - ژېړ تور - خواږه تروه - واړه غټ)، پټوي په تیاره د شپې سره ورځ، بېشکه په دې مذکوره وو خبرو کې خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په مصنوعاتو د الله کې). او په ځمکه کې ټوټې دي (مختلفې) څنګ په څنګ پیوستې يو له بل سره او (نور) باغونه دي (په دې ځمکې کې) له انګورو، او کښتونه (فصلونه) دي، او ونې د خرما دي، چې ځینې له يوه بېخه پورته شوي دي او ځینې ځان ځان ته بېخ لري، چې اوبه کولی شي په اوبو يو قسم سره، او غوره کوو ځینې له هغو څخه په ځینو نورو باندې په خوراک (خوند - رنګ - او ورم کې)، بېشکه په دغو (مذکوره وو اشیاوو) کې خامخا دلائل (د قدرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي په کې.

تفسیر: يعنې: او دغه الله همغه ذات دی چې غوړولې يې ده ځمکه او پیدا يې کړه په دغې ځمکې کې غرونه چې تل په همغه يو ځای کې کلك ولاړ دي، او سیندونه چې هر وخت بهیږي او له هرو قسمو مېوو نه يې پیدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه يعنې: لوی وړوکي، خواږه تروه، تور سپین، ګرم يخ، او سم له جدیده وو تحقیقاتو سره په هر يوه کې نر او ښځه هم موندلی کیږي.

د هسکو (اوچتو) اسمانونو په مقابل کې د ټیټې ځمکې بیان هم ذکر کړ، له اسمان سره د لمر او سپوږمۍ بیان هم وشو، چې د هر يوه تګ سره بېل دی، او د هر يوه کار سره جلا (جدا) دی، د يوې تودې او تېزې اشعې او پلوشې هسې کارونه اجراء کوي؛ چې د هغې بلې د یخې او سپکې روښانې ضیا او وړانګې (پلوشې) څخه هغه په لاس نه راځي، همداسې دلته د ځمکې د مختلفو احوالو او له هغې سره د تعلق لرونکو مختلفو شیانو ذکر وفرمایه، چېرې غر ولاړ دی، چېرې سیند بهیږي، هغه مېوې او ثمرات چې پیدا کیږي، په هغو کې هم د شکل - صورت - رنګ - خوند - وړوکوالي - او لویوالي بلکه په نر او ښځه کې هم اختلاف دی.

کله ځمکه د ورځې له رڼا څخه رڼه کیږي، کله شپې تک تور نقاب پټونی پر خپل مخ اچولی دی، بیا عجیبه ننداره او غریبه منظره خو دا ده چې د ځمکې هغه څو قطعې چې يوه له بل سره نښتې دي، یا څنګ په څنګ سره پرتې دي، او ځینې يې مټې او ځینې يې شګلوړې - او ځینې يې خوړا (ډېرې) ناپاکې او ځینې يې پاکې - او ځینې يې د کرلو وړ

(لایق) او ځیني یې د نیالګیو (بوزغلی) د کېښولو لایقې - او ځیني یې خوږې او ځیني یې تروې دي، دغه ټول په یو اوبو سره سېراب (پړ) کیږي، او د یوه لمر پلوشې اشعه ګردو ته وررسیږي، او یوه هوا د ځمکې پر مخ چلیږي، او سره له دې دومره قدر مختلفې مېوې او ګلان ترې پیدا کیږي، او یو له بل سره د حاصلاتو په تزیید او تنقیص کې دومره فرق او توپیر (تفاوت) لري، چې لیدونکي ورته هک پک حیران پاتې کیږي.

غور او فکر کوونکي د قدرت د دغو دلائلو او نښو له لیدلو څخه پوهیږي چې له همغې یوې د رحمت له وریځې څخه اوبه څښونکي دي، یا له همغه یوه د هدایت د لمر د اشعه او پلوشې څخه رڼیږي، نو له همدغې رحماني وریا (باران) او فیضاني رڼا له هدایت او لارښوونې څخه د انسانانو د مادي او روحاني احوالاتو اختلاف او توپیر (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی.

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٥﴾

او که تعجّب لرې (ای محمده ! له دې نه چې دوی تا نه مني؛) نو لا عجیبه ده (دا) خبره د دوی چې (وایي:) آیا کله چې شو مونږ خاورې آیا شو به مونږ خامخا په پیدایښت نوي کې؟ ! دوی همغه کسان دي چې کافران شوي دي په رب خپل، او همدغه ګمراهان دي چې د اور طوقونه به وي (په قیامت کې) په غاړو د دوی کې، او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملګري) د اور دي، دوی به په دې اور کې همېشه وي.

تفسیر: ګواکې دغه خلق له «بعث بعد الموت» څخه انکار کوي، او د پاک الله له مالک الملکوتی او شهنشاهی څخه منکریږي، نو د داسې یاغیانو انجام لازم دی چې همداسې وشي؛ چې د دوی په غاړو کې د اور طوق او غاړکی او په لاسونو او پښو کې یې الچکی او بیړی واچولی شي، او په هغې ابدي بندیخانې کې وغورځول شي، چې په حقیقت کې د همداسې مجرمانو لپاره جوړه کړی شوې ده.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ ٱلْمَثُلَٰتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٦﴾

او ژر غواړي دوی له تا نه بدي (عذاب) پخوا له نېکی (رحمت) څخه حال دا چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثالو د دوی چې موجب د عبرت دي)، او بېشکه رب ستا خامخا څېښتن (مالک) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ایمان راوړي) او بېشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفّارو ته).

تفسیر: یعني دوی حق نه قبلوي چې په هغه کې د دنیا او آخرت ښېګڼې (فائدې) ور په برخه شي، او کفر اختیاروي او ژر غواړي له تا نه زحمت پخوا له راحت نه، او وایي چې: هغه موعود عذاب دې راوله، او حال دا دی چې په تحقیق سره تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانیو دروغجن کوونکو باندې، یعني پخوا له دې نه پر اقوامو عذاب نازل شوی دی، لکه: غرق - نسف - زلزله - صیحه - مسخ او نور نو پر تاسې د عذاب نزول آیا مشکل وو؟ ، خبره دومره ده چې ستا پاک الله د خپل حلم او د عفوې له شانه په هر لوی او وړوکي جرم سمدستي نیول نه کوي، دی د خلقو ظلم او تېری ګوري او پرله پسې ترې تیریږي، تر هغه پورې چې د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپله حده تیریږي؛ نو په دغه وخت د ده له تباه او سپېره کوونکي عذاب څخه د نجات هیڅ یو صورت نه پاتې کیږي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ⑦

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه نازلولی شي په دغه محمد باندې کومه معجزه (په صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چې مونږ يې غواړو)، (نو وفرمايل الله په رد د دوی کې): بېشکه همدا خبره ده چې ته وېروونکی يې او لپاره د هر قوم لار ښوونکی (خاوند د خاصې معجزې مقرر) دی.

تفسير: يعنې هغه دلائل د قدرت او نښې چې مونږ يې غواړو؛ ولې نه نازليږي؟ چې د هغې له ليدلو څخه مونږ په ايمان راوړلو مجبور کيږو؟ نو وفرمايل رب العزّت جل جلاله په ترديد د دوی کې چې بېشکه همدا خبره ده چې ته ای محمده ويروونکی يې يعنې د آيتونو نزول ستاسې په واک او قبضه کې نه دی، هغه خو د پاک الله کار دی، هر هغه آيت معجزه او دليل چې د رسول د تصديق لپاره د هرې زمانې په اقتضاء سره مناسب وي؛ همغه ورښکاره کوي، نه دا چې هر څه چې منکرين غواړي؛ همغسې به يې ورکوي، ستاسې په غاړه هم دغومره کار دی چې د خير غوښتلو خبرې هغوی ته واوروئ ! او د بدۍ له مهلک انجام څخه خلق باخبره کړئ !.

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ ⑧

الله عالم دی (لا پخوا له تولده) په هغه څه چې بار اخلي هره ښځه او (الله عالم دی) په هغه څه چې کموي يې ارحام (او ناقص يې څېږوي) او (الله عالم دی) په هغه څه چې زياتوي يې (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة) او هر شی په نزد د دغه (الله) په اندازه دی.

تفسير: چې نارينه دی که ښځه؟ پوره دی که نيمګړی؟ ښه دی که خراب؟ وغير ذلك من الأحوال، دغه ګرد پاک الله ته لا پخوا له تولده ښکاره دي، او ښه ور معلوم دي چې هر هغه چې بار اخلي هره ښځه او هر چې کموي يې ارحام د الله تعالى په اراده يا يې زياتوي (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة)، يعنې د حاملې په ګېډه کې يو مولود دی؟ که ډېر؟ کامل مخلوق شوی دی؟ که ناتمامه دی؟ په لږ مدّت کې به پيدا کيږي يا په ډېر؟ الغرض د ارحامو د تزييد او تنقيص د ګردو اسرارو ـ اسبابو ـ اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دی، او سم له خپل محيط علم سره هر څيز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازې او استعداد سره موافق ساتي.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ⑨

(الله) عالم دی په پټو او ښکاره وو چې (ګردو څخه) لوی دی، او لوړ برتر دی په هر شي باندې.

تفسير: دغه د الله تعالى د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دی يعنې د ټولې دنيا هيڅ يو پټ او ښکاره شی له هغه څخه پټ نه دی، او ګرد عالم د ده تر حکم او تصرّف لاندې دی، او په ټول عالم باندې اوچت دی.

سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ⑩

يو شان دي له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوک چې پټوي خبره (په زړه کې) او هر هغه څوک چې ښکاره کوي دا خبره، او هر هغه څوک چې هغه پټېدونکی دی په شپه کې، او هر هغه څوک چې ظاهروونکی (د عمل خپل) په ورځ کې.

تفسير: د الله تعالى د علم عموم يې بيان کړ، او د مقام په مناسبت د مکلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا راښيي چې ستاسې پر هر قول او فعل څمونږ علم محيط دی، هر هغه خبره چې تاسې يې پخپلو زړونو کې پټه کړئ، يا يې په ورو

سره ووايئ، يا په علانيه او په چغه سره ناري کړئ، يا کوم کار د شپې په تياره کې په پټه سره و کړئ، يا دا چې په ورځ په ډانګ پيلي (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سر يې ووايئ؛ په ګردو احوالو او ټولو حيثيتونو الله تعالى خبردار او د ده د علم په اعتبار سره يو برابر او يو شان دي.

لَهُ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

انسان لره (له جانبه د الله ملائکې دي) نوبت په نوبت راتلونکې دي يوله له بلې پسې د مخې له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان)؛ چې ساتنه کوي د ده په امر حکم د الله سره، بېشکه الله نه بدلوي حالت د هيڅ قوم (چې عافيت او نعمت دی) تر هغه پورې چې بدل کړي دوی هغه ښه حالت چې په نفسونو ځانونو د دوی کې وي (په بد حالت سره چې معصيت دی)، او کله چې اراده وکړي الله پر کوم قوم باندې د بدۍ (آفت)؛ نو نشته بېرته ګرځېدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هيڅوک متولي (مددګار).

تفسير: يعني له هر بنده سره د الله تعالى پرښتې ماموري وي، چې له هغوی څخه ځينې د ده ګرد پخواني او وروستني اعمال ليکي، او ځينې د الله تعالى له حکم سره سم ذريعه ګرځي، چې له هغوی څخه هغه بلاوې دفع کړي چې د هغو د دفع اراده الله تعالى له بندګانو څخه ولري، همغسې چې په دغه عالم کې د الله تعالى عام عادت دی.

بېشکه چې الله تغيير نه ورکوي هغه نعمت او عافيت ته چې کومې طائفې سره وي، تر هغه پورې چې تغيير ورکړي دوی هغه حالت د طاعت ته چې په نفسونو د دوی پورې وي په بد حالت سره چې معصيت دی، يعنې الله تعالى پخپلې هغې ساتنې او مهرباني سره چې تل د ده له لوري کيږي هيڅ يوم قوم محروم او بې برخې نه ګرځوي، تر هغه وخته پورې چې دوی خپل ښه تګ ـ طاعت او عبادت ـ جميله عادت او حسنه رويه نه وي بدله کړې، او کله چې دوی خپل هغه حالت په بد وضعيت ـ قبيحه اخلاقو او معصيت سره بدل کړي؛ نو داسې آفت پر دوی نازليږي؛ چې له سره بېرته ګرځېدونکی نه وي، او نه د هيچا مدد هلته په کار ورتلی شي.

هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴿١٢﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چې درښيي تاسې ته برق برېښنا (چې نښه د باران ده لپاره د خوف او ويرولو د هغه چا چې ضرر ورسوي) يا لپاره د طمع (او اميد د هغه چا چې فائده وررسوي، او پيدا کوي) راپورته کوي وريځې درنې (په اوبو په هوا کې).

تفسير: پخوا د بندګانو د حفاظت ذکر وو، بيا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصيبت چې نازل کېدونکی دی؛ د هغه ذکر وشو، او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چې د الله تعالى شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی، په همدې مناسبت دلته د قدرت د ځينو داسې نښو په لوري توجه ورکړې شوې ده، چې په هغو کې په يو آن کې توأماً هيله او ويره، خوف او رجاء د دواړو متضادو کيفيتونو د پيدا کولو صلاحيت شته، يعنې کله چې برېښنا بريښي؛ نو خلق هيلمن کيږي، چې اوس به باران اوريږي، او پرله پسې ويره هم ورته پيدا شي، چې د هغه په اثر چېرې تندر او ټکه (چړق) ونه لوېږي، او د هلاکت سبب ونه ګرځي، کله چې درنه وريځ له اوبو څخه ډکه راشي؛ نو خلق پرې خوشاليږي چې هغه د باران د رحمت د نزول سبب وګرځي، او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خيال) هم ور لويږي؛ چې چېرې د اوبو طوفان ځپان رانشي، او د ربړ (زحمت) او تکليف موجب نشي، عيناً همداسې انسانانو لره ښايي چې د پاک الله رحمت ته هم اميدوار شي، خو ورسره د الله تعالى له مکره هم مأمون او بې فکره نه شي.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيْفَتِهٖ ۚ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيْبُ بِهَا مَنْ يَّشَآءُ وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِى اللّٰهِ ۚ وَهُوَ شَدِيْدُ الْمِحَالِ ﴿۱۳﴾

او تسبيح وايي رعد (پرښته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبيح وايي نورې ګردې پرښتې له وېرې (او له هيبته د الله) نه، او لېږي (الله) تندرونه؛ نو رسوي (غورځوي دغه تندرونه) پر هغه چا چې اراده وفرمايي حال دا چې دغه خلق جګړې کوي په شان د الله کې، حال دا چې الله سخت دی عقوبت د ده (په جګړه کوونکو باندې يا سخت دي نيول د ده).

تفسير: يعني غوريدونکي وريځ يا پرښته د حال يا د قال په ژبه سره د الله تعالی تسبيح او تحميد وايي، لکه چې په (۱۵) جزء د بني اسرائيل سورت په (۴۴) آيت په (۵) رکوع کې مونږ داسې يو آيت لولو: ﴿وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ﴾ او ګردې پرښتې له هيبته او خوفه د ده په حمد او ثناء او تسبيح او تحميد کې مشغولې او لګيا دي.

له احاديثو څخه دغه خبره څرګندېږي چې د نورو طبيعيه وو نواميسو په شان د وريځو او وريا (باران) د انتظاماتو لپاره هم د پرښتو ډلې مقررې دي، چې دوی وريځې په مناسبو مواقعو رسوي، او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخيستلو په تدابيرو لګيا دي.

﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ الآيه - «پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندرونه غورځوي»، په حديث کې دي چې پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم يوه عرب متکبر رئيس ته يو سړی ولېږه؛ چې هغه ماته راوله، قاصد د رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه پيغام هغه ته ورسولو، او ورته يې وويل چې: رسول الله صلی الله عليه وسلم تا بولي، هغه وويل چې: رسول الله صلی الله عليه وسلم څوک دی؟ او الله څه شيز دی؟ د سرو زرو دی؟ که د سپينو؟ که د مسو؟ (العياذ بالله)، درې ځلې همغه خبره يې وکړله، دريم ځلې کله چې هغه دغه چټي (بېکاره) خبرې وکړې؛ نو يو ناڅاپه يوه وريځ پورته شوه، او علی الفور تندر (تکه) پرې ولوېده، او د هغه کوپړۍ يې له بدن څخه جلا (جدا) کړه.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې عامر بن طفيل او اربد بن ربيعه د رسول الله مبارک په خدمت کې حاضر شول، او ويې ويل چې: مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو؛ چې ورروسته له تاسې اسلامي خلافت مونږ ته ورسيږي، رسول الله صلی الله عليه وسلم د دوی له دغې غوښتنې څخه انکار وفرمايه، دوی دا خبره وکړه او له مجلسه پاڅېدل، او ويې ويل چې: مونږ به د مدينې وادي ستاسې د مقابلې لپاره له سپرو او پلو (سورو او پياده وو) څخه ډک کړو، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: پاک الله به د هغوی مخه ونيسي، او د مدينې انصار به د هغوی د مقابلې لپاره ووځي، دوی دواړه لاړل، په لار کې پر «اربد» باندې تندر او تکه ولوېده، او «عامر» يمن شو، او په طاعوني خاربښت (ګرګک) سره په هلاکت ورسېد.

فائده: د رعد د غږ اورېدلو په وخت کې ښايي چې داسې وويل شي: «سبحان الذي يسبّح الرعد بحمده والملائكة من خيفته اللهم لا تقتلنا بغضبک ولا تهلكنا بعذابک وعافنا قبل ذلک».

لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ ۭ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ۭ وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۱۴﴾

خاص همدغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق، او هغه کسان چې بلي يا (عبادت کوي کفار د هغوی) بې له دغه (الله)؛ نه قبلوي دوی (ځواب نه ورکوي دغه اشياء) دغو بلونکو ته په هيڅ شي

سره مګر داسې قبلول لکه قبلول د غځوونکي د داوړو ارغویو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهي بې رسۍ او بې بوکې) لپاره د دې چې ورسیږي دغه اوبه خولې د ده ته حال دا چې نه دي دغه اوبه رسیدونکي خولې د ده ته، او نه ده دعا (بلنه) د کافرانو (خپلو معبودانو لره) مګر په زیان او بطلان کې ده.

تفسیر: یعنې د هغه ذات بلل پکار دي چې د هر قسم نفع او ضرر مالك دی، د عاجزانو د بلنې څخه څه فائده په لاس درځي؟ ما سوا له الله جل جلاله څخه بل څوك دی چې د هغه په قبضه کې ځما یا د بل چا څه نفع او ضرر وي؟ د غیر الله بلل خپل مدد لپاره داسې دي لکه چې کوم تږی د کوهي او ځاه پر سر کې ودریږي، او خپل لاسونه اوږده کړي، او د اوبو په لوري خپل دواړه ارغوي وغوړوي، او خوشامد وکړي چې هله ژر راشه ! بلکه که اوبه د ده په لپه کې هم وي؛ نو هغه پخپله د ده خولې ته نه شي ورتلی.

شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «هغه کسان چې کفار یې بولي او عبادت یې کوي، ځینې خو محض خیالات او اوهام دي، او ځینې پیریان شیطانان دي، او ځینې داسې شیان دي چې په هغو کې ځینې خواص دي، لیکن د خپلو خواصو مالکان نه دي، نو بیا د هغوی د بلنې څخه څه حاصل؟» لکه اور یا اوبه او نباتي چې ستوري به هم په همدغه قسم کې داخل وي.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿۱۵﴾

او خاص الله ته سجده کوي هر هغه څوك چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (تعبداً وانقیاداً سره له اسمانونو او ځمکو، ځینې) په خوښه او (ځینې) په زور، او (سجده کوي) سورې د دغو (مخلوقاتو) په سبا او بیګا کې (یعنې همېشه).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «هغه څوك چې پر الله تعالی باندې یقین کوي؛ نو په خوښۍ سره ورته سر ږدي او حکم یې مني، او هغه څوك چې پرې یقین نه لري؛ نو پر هغه باندې بې اختیاره د هغه حکم جاري دی، او سورې چې سبا او بیګا پر ځمکه باندې غوړیږي همدا دي د هغوی سجدې»، مطلب یې داسې شو چې که جواهر وي یا اعراض، هیڅ یو شی د الله تعالی د تکویني حکم څخه نشي خارج کېدی، د ده د نفوذ او اقتدار په مخ کې ګرد سره مطیع او منقاد او سر په سجده دي.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) څوك دی رب (پالونکی پیدا کوونکی) د اسمانونو او د ځمکې، ووایه (ای محمده ! په ځواب کې) چې الله دی ! ووایه (ای محمده ! دوی ته کله چې تاسې پره او ملزَم شوئ)؛ نو آیا پس نیولي دي تاسې بې له دغه (الله) څخه دوستان چې نه دي مالك (نه لري اختیار دوی) لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع (رسولو) او نه د څه ضرر (د دفع کولو)،

تفسیر: یعنې کله چې د ربوبیت اقرار یواځې د پاك الله لپاره کوئ؛ نو بیا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مربیانو تجویز د څه لپاره کوئ؟ حال دا چې هغوی د یوې ذرې په اندازه هم د نفعې او د ضرر اختیار او واك نه لري.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا برابر دي ړوند (چې كافر دى) او ليدونكى (چې مؤمن دى)؟ بلكه آيا برابرې دي تيارې (چې شرك او انكار دي) او نور (رڼا چې توحيد او معرفت دى؟ بلكه نه دي سره برابر).

تفسير: يعنې د موحّد او د مشرك په منځ كې داسې يو فرق او توپير (تفاوت) شته لكه د ليدونكي او ړانده، او د توحيد دوستان داسې وګڼئ لكه نور (رڼا) او ظلمت (تياره)، نو آيا يو ړوند مشرك چې د شرك په ظلماتو كې پروت وي، او هر لوري ته لاس او پښې اچوي هغه مقام ته رسېدى شي، چې هلته هغه موحد رسيږي چې د فهم او بصيرت او د ايمان او عرفان په رڼا كې د انساني فطرت په سمه صافه لاره روان وي، له سره دغه دواړه پر يوه نتيجه نه شي رسېدى.

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

آيا ګرځولي دي دوى الله لره شريكان چې پيدا كول يې كړي دي په شان د پيدا كولو د دغه (الله) نو بيا مشتبه شوه (پيدا كول د دې شريكانو سره د) پيدايښت (د الله سره) پر دوى باندې؟، ووايه (اى محمده ! دوى ته) خاص الله پيدا كوونكى د هر څيز دى، او همدى دى يو قوي غالب (پر هر څيز او هر چا).

تفسير: يعنې لكه چې الله تعالى ګرد مخلوقات پيدا كړي دي؛ نو ستاسې دغه بُتانو او باطلو معبودانو داسې كوم شى پيدا كړى دى؟ چې د هغه په ليدلو سره د دوى پر الوهيت ستاسې څه شبهه پيدا شوي وي؟ دوى خو د مچ يو وزر او د مياشي يوه پښه هم نه شي پيدا كولى او جوړولى، بلكه دوى پخپله هم د ګردو نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد ـ أحد ـ صمد مخلوق دي، نو بيا داسې عاجز او مجبور شيان د الوهيت په تخت كښېنول څومره ګستاخي او سپين سترګي او بې عقلي او حماقت دى؟ !.

أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

نازلې كړي دي (الله) له اسمانه اوبه، نو وبهېدل خوړونه په اندازه (د ډكېدو) د دوى سره، نو په سر واخيست دې سيلاب ځګ (او خيرى) اوچت شوى (په سر د اوبو)، او له هغو څيزونو چې بلوي پرې (دا خلق لمبې او ويلي كوي) په اور كې لپاره د طلب د ګاڼې يا نور اسباب ځګ (خيري دى) په شان د هغه (ځګ)، په مثل د دې (مذكورو مثالونو) بيانوي الله (مثالونه د) حق او باطل، نو هر څه چې ځګ او خيرى (دى)؛ نو لاړ به شي په دغه حال كې چې پرېوتى وي له نظره (او بې نفعې به وي)، او هر څه هغه څيز چې نفع رسوي خلقو ته (لكه اوبه او ويلي شوي فلزات)؛ نو پاتې كيږي په ځمكه كې (للانتفاع)، همداسې بيانوي الله مثالونه (د حق او د باطل لپاره د متفكرينو).

تفسير: د اسمان له لوري باران نازليږي، چې له هغه څخه نهرونه، ويالې، خوړونه، سيندونه، دريابونه بهيږي، په هر نهر او خوړ كې سم د هغه له ظرفيته او ګنجايشه هومره چې د پاك الله اراده وي، اوبه بهوي په وړو كې كې لږ ـ او په لوى كې

ډېر، کله چې اوبه بهيږي؛ نو د خاورې ـ خس خاشاک او د نورو له کاره وتليو له امتزاجه او ګډون څخه خړ او مکدر او خيرن کيږي، بيا دغه خړه او خيري او ځګ يې پرسيږي، او د اوبو په سر راپورته کيږي، لکه چې پر سخت تود اور کې سور او سپين ـ زر ـ مس ـ قلعي ـ اوسپنه ـ فلزات او نور معدنيات ويلي کوي، چې ګاڼې (کالي) ـ لوښي ـ وسلې ـ تورې ـ چړې چوړکی ـ چاکوګان ـ بياتيګاني (قينچي) ـ تبې ـ نغرې ـ هرکارې ـ توپ ـ ټوپک ـ ټينکونه ـ طيارې ـ جهازونه ـ موټر ـ رېل ـ يوم ـ تبر ـ او نور د معاش لوازم ـ اسباب او شيان ترې جوړ کړي؛ نو په هغه کې هم داسې لوخړه او ځګ پورته کيږي، مګر لږ څه وروسته هغه وچيږي يا خوريږي، او هغه ځګ او خيری يې ترې لرې او ورک شي، او هغه چې اصلي او کارامد شی دی يعنې اوبه يا ويلي شوي معدني فلزات خالص اوبه به په ځمکه يا د ځمکې د خاوندانو په لاس کې باقي پاتې کيږي، چې له هغه څخه په مختلف ډول سره خلق منتفع کيږي.

همدغه مثال دی د حقو او د باطلو؛ کله چې اسماني وحيي سره حق دين نازليږي؛ نو د بنيادمانو زړونه هر يو د خپل ظرفيت او استعداد سره سم له هغه څخه فيض حاصلوي، بيا نو حق او باطل يو له بل سره نښلي، نو دوړې او خيري پورته کيږي، او په ظاهر کې باطل د هم هغه خيري او ځګ په شان حق باندې راخيژي، ليکن د هغه دا جزوي جوش او پړسېدل سطحي او عارضي او بې بنياده شی دی، او لږ څه مدت وروسته د دې دغه جوش او خروش هيڅ يوه نښه او اثر نه پاتې کيږي، او الله خبر دی چې چېرې ځي؟ او هغه اصلي او د کار شی چې د هغو ځګونو لاندې پټ وو، يعنې حق او صداقت پس همغه پاتې وي.

وګورئ چې د پاک الله بيان کړي مثالونه څرنګه عجيب وي؟ او په څومره يوې مؤثرې طريقې سره مو پوهوي چې کله په دنيا کې حق او باطل، کذب او صدق سره ونښلي، يعنې د دغو دواړو په منځ کې جنګي مقابله کيږي؛ نو اګر که د څو مودې له مخې باطل پاس او پړسېدلی په نظر راځي، ليکن بالآخر باطل سره تيت او پرک (منتشر) او همغه حق ظاهر، غالب او بريالی (کامياب) په نظر راځي.

نو هيڅ يو مؤمن ته نه ښايي چې د باطلو پر عارضي برې او ننداره وغوليږي، همداسې څه وخت چې د کوم انسان په زړه کې حق ځای ونيسي؛ نو نه ښايي چې سړی ترې ويريږي، ځکه چې لږ څه مدت وروسته له دغه ځګ او پړسېدل پخپله ورک کيږي، او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتې کيږي.

په پخوانيو آيتونو کې کله چې د توحيد او شرک سره مقابله کړی شوې وه، په دغه مثال کې د حق او باطل د مقابلې کيفيت راوښوولو، او د دواړو انجام بيخي په واضح ډول سره اوس بيان فرمايي:

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

شته لپاره د هغو کسانو چې حکم قبول کړی دی دوی د رب خپل (جزا) ښکه (چې جنت دی)، او هغه کسان چې نه وي قبول کړی دوی حکم د دغه (الله) که چېرې وي دوی ته هر هغه څه چې دي په ځمکه کې ټول، او نور هم وي په مثل د دې له دې سره (او په تصرف د دوی کې وي په قيامت کې)؛ نو خامخا به فديه ورکړي دوی په هغو (ټولو سره؛ نو نه به خلاصيږي له عذابه)، دغه کسان مقرر دی دوی لره بد (سخت) حساب (چې نه به يې نيکي قبوله او نه به يې بدي محو کيږي) او ځای د هستوګنې د دوی دوزخ دی، او بد ځای د آرام دی (دغه دوزخ).

تفسير: يعنې دلته خو خير دی په هر قسم چې وي تېريږي، ليکن په آخرت کې د دوی حالت به داسې پرېشانوونکی او ويروونکی وي، که د ګردې دنيا خزائن له نقده، له جنسه، له شرقه تر غربه، له شماله تر جنوبه، او په مثل د دې مذکورو

نور هم وي، له ده سره او دا تول بيا په تصرف د كفارو كې شي په ورځ د قيامت، او غوښتنه او تمنا وكړي چې مونږ دغه ګرد د خپل ځان په فديه كې وركوو چې د هغه په بدل كې له عذابه خلاص شو، او له دغې پرېشانى ځخه نجات ومومو؛ نو له سره به يې دغه هيله (اميد) او ارمان په سر ونه رسيږي: «أنى لهم ذلك».

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿۱۹﴾

آيا نو هغه څوک چې پوهيږي په دې خبره چې بېشكه هغه (قرآن) چې نازل كړى شوى دى تاته له طرفه د رب ستا حق دى (رشتيا) په مثل د هغه چا دى چې دى ړوند وي (د زړه په سترګو ! يعنې نه دى د هغه په شان !) بېشكه خبره همدا ده چې پند اخلي (په دې قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: د مؤمن او د كافر د دواړو انجام بېل بېل د ذكر فرمايلو ځخه وروسته تنبيه وركوي چې داسې انجام د عين عقل او حكمت سره موافق دى، هيڅ يو عقلمن داسې نشي ويلى چې يو پوخ ړوند چې هيڅ ځيز يې په نظر نه راځي، هم داسې خوشې چټي (بېكاره) په تياره كې لويږي او جيګيږي (وچتيږي)، او بودرې (ټكرې) خوري؛ له هغه سرې سره برابري كولى شي چې د هغه د زړه سترګې هم روښې وي، او په پوره بصارت او كامل بصيرت سره د حق له رڼا ځخه مستفيد كيږي.

ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ ﴿۲۰﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿۲۱﴾

هغه كسان چې وفا كوي په عهد د الله باندې (چې په ورځې د ميثاق يې ورسره كړى دى) او نه ماتوي دوى (هغه) ټينګ عهد. او هغه كسان چې وصل كوي هغه (شى) چې امر (حكم) كړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې كړى شي (چې د خپلوۍ پالنه له خپلوانو سره ده) او ويريږي دوى له عذابه د رب خپل او خوف كوي له بده حسابه (د قيامت).

تفسير: يعنې له الله تعالى سره هغه عهد چې په ازل كې شوى دى (يعنې د الست بربكم عهد) او پر هغه باندې پخپله د انسان فطرت شاهد دى، او هغه عهد چې د انبياوو عليهم السلام له ژبې اخيستى شوى دى، هغه ګرد دوى پوره كوي، او د هغه ځخه هيڅ يو نه ماتوي، او هم بالذات پخپله په هيڅ يوه معامله كې چې له الله تعالى سره يا د ده له بندګانو سره يې تړي، مشروط په دې چې معصيت نه وي؛ له عهده مخالفت نه كوي، او هغه كسان چې وصل كوي هغه شى چې امر او حكم كړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې كړى شي يعنې صلة الرحم كوي، يا خپل ايمان له عمل سره يا حقوق العباد له حقوق الله سره يو ځاى كوي، يا اسلامي اخوت ټينګ او قائم ساتي، يا د انبياوو عليهم السلام په منځ كې له سره تفريق نه كوي: چې يو مني په نبوت سره او بل ونه مني، او ويريږي له عذابه د رب خپل او خوف كوي له بده حسابه د قيامت، يعنې د الله تعالى د عظمت او جلال له تصوره ډاريږي.

وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿۲۲﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿۲۳﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿۲۴﴾

او هغه كسان چې صبر كوي لپاره د طلب د مخ د رب خپل (په مالي او جاني مصائبو يا د شرعي يا د جهاد په تكاليفو) او قائموي (سم اداء كوي) لمونځ، او نفقه كوي (لګوي په لاره د الله كې) ځينې له هغه (حلالو اموالو) نه چې وركړي دي مونږ دوى ته: هم په پټه او هم په ښكاره، او دفع

کـوي دوی په ښېګړې سره بدي؛ دغه موصوف په دغو صفاتو شته دوی تـه (ښه) عاقبت د دار (د آخرت. چې) جنتونه دي د تل اوسېدلو، چې ننوځي به دوی په هغو کې، او هغه څوک چې صالح (مؤمن) وي له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادې د دوی (اګر که عمل يې د هغو په درجه نه وي) او پرښتې به ورننوځي له هرې دروازې (ماڼيو د دوی. او وايې به ورته چې) سلامتيـا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسو (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت ستاسې دی).

تفسير: يعنې پر مصائبو او شدائدو او د دنيا پر مکروهاتو يې صبر وکړ، له کومې سختۍ له وېرې د طاعت له لياري څخه يې خپل پل غلط کښېنښود، او د معصيت په لوري يې ميلان ونه کړ، او دغه صبر او استقلال يې محض د الله تعالی سره د ملاقات او د ليدلو په خاطر او د رضاء او خوښۍ د حاصلولو لپاره وکړ، او د دې لامله يې ونه کړ چې په دنيا کې خلق ورته ډېر صابر او مستقل مزاج ووايي، او نه د دې لپاره يې وکړ چې غير له صبر څخه بله څه چاره نه وه ورپاتې؛ نو مجبورا يې صبر وکړ، او د صابرانو په شان کښېناست.

او نفقه کوي لګوي په لاره د الله کې، د بدۍ ځواب په ښېګړې سره ورکوي، د سختې مقابله په نرمۍ سره ښکاره کوي، که د چا له لوري پرې ظلم او تېری وشي؛ نو دی ترې تيرېږي، وربخښي يې په دې شرط چې د هغه معافي څخه د بدۍ د ترقۍ انديښنه نه وي، له بدۍ ځنې ځان ژغوري (بچ کوي) او نيکي غوره کوي، که کله ترې کوم بد کار صادر شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښه کار کوي، يعنې ترې توبه وباسي، او د هغې ګناه په عبادت او سخاوت سره تلافي هم کوي؛ نو د دې حسنه وو اعمالو کوونکي لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه کيږي.

﴿يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ﴾ الآيه ـ يعنې چې په همغه جنت کې به همېشه اوسيږي، او پرښتې به ننوځي پر دوی سره له تحائفو او زيري د رضوان له هرې دروازې د ماڼيو د دوی، او وايې به ورته چې: سلامتيا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسې په طاعت او مصيبت او له معصيته، نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت ستاسې دی.

د «آباء ـ پلرونو» لفظ يې تغليبًا ويلی دی، چې په هغه کې امهات ـ ميندې هم شاملې دي، د جنت د زيري دغه زيات بشارت يې هم واوروه؛ چې داسې کاملينو ته د هغو پاس بيان شوی، ښو خويونو او خصالو په بدل يو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي؛ چې دوی سره له خپلو هغو ميندو او پلرونو او اولادونو او ښځو چې د خپل ايمان او نېکۍ لامله د جنت د دخول لايق شوي وي؛ ګرد سره يو ځای کيږي، تر دې که د دغو متعلقينو د کوم يو رتبه کمه هم وي؛ نو حق تعالی پخپلې مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (اوچتوي)، او دغه کامل سړي سره يې نژدې کوي، لکه چې په (۲۷) جزء د «الطور» سورت په (۲۱) آيت اوله رکوع کې راغلي دي: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتۡهُمۡ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلۡحَقۡنَا بِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ﴾.

له دې نه معلومه شوه چې بې له ايمان او بې له صالح عمله محض د کاملينو قرابت کافي نه دی، هو ! که ايمان او صالح عمل موجود وي؛ نو د قرابت له تعلقه د درجاتو ترقي ممکنه ده، والله أعلم.

وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقۡطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾

او هر هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه (په قبول او اقرار سره) او پرې کوي دوی هغه شی چې امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره چې وصل دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې (په کفر او ظلم سره)؛ دغه کسان شته دوی ته لعنت لرې والی له رحمت د الله (دنيوي عذاب)، او شته دوی ته بد عاقبت د دار (د آخرت چې اور دی).

تفسیر: د سعداوو او نېکبختانو په مقابل کې دلته د اشقیاوو عادات او خصال او د دوی آخري پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی، د اشقیاوو کار دا دی چې له الله تعالی سره بد عهدي کوي، د هغو شیانو د وصل او پیوند کولو حکم چې صادر شوی وي؛ هغه ماتوي، په ملک کې د فتنې او فساد اور اچوي، پر خپل ځان او نورو باندې له ظلم کولو څخه لاس نه اخلي، همدغه خلق دي چې د الله تعالی له رحمته لرې غورځولي شوي دي، او له ډېرو بدو ځایونو څخه یو ځای ته رسېدونکي دي.

ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ إِلَّا مَتَـٰعٌ ﴿٢٦﴾

الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمایي د (فراخی یې) او تنګوي (یې پر هغه چا چې اراده وفرمایي د تنګولو یې)، او خوشاله دي (کفّار) په دې ژوندون لږ خسیس، او نه دی دا ژوندون لږ خسیس په (مقابل د) آخرت کې مګر لږ متاع (حقیر مال).

وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه ده رالېږلې شوې پر دغه (محمد) باندې (هغه معجزه په نبوت د ده چې مونږ یې وغواړو) له (طرفه) د رب د ده؟ ووایه (ای محمده دوی ته) بېشکه الله ګمراه کوي هغه څوک چې اراده وفرمایي، او هدایت کوي په طرف خپل (سمه صافه لاره ښیي بې د لیدلو د آیت) هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسیر: مشرکینو په سلهاوو معجزې او نښې کتلې، مګر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چې هغه معجزه او نښه چې مونږ یې غواړو؛ راوښیه ! مثلاً د مکې معظمې غرونه څمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! چې د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پیدا شي، یا ځمکې څیرې کړه چینې او ویالې راوبهوه ! یا څمونږ پخواني مشران بیا راژوندي کړه ! او له مونږ سره یې په خبرو او اترو راوله.

الغرض کومه داسې یوه معجزه راوښیه چې مونږ په ایمان راوړلو باندې مجبور کړي، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې بېشکه الله تعالی د داسې معجزې او نښې پر ښوولو قدرت لري، لیکن د ده حکمت او عادت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ستاسې د داسې غوښتنې تکمیل وکړي، د انبیاوو علیهم السلام د تصدیق لپاره هومره چې ضرورت دی؛ له هغه څخه زائدې نښې او معجزې درښوولې شوي دي، او درښوولې کیږي، د نورو سلهاوو معجزاتو څخه سترګې واړوئ، یواځې همدغه پاک قرآن د نبي الله د صداقت یو عظیم الشأن نښان دی، کله چې تاسې سره د دغو د لیدلو سره پر سمه لار رانغلئ، او د حق په لوري مو رجوع ونه کړه؛ نو معلومه شوه چې سم له قدیمي قانون سره د پاک الله مشیئت پر هم دې خبرې تللی دی، چې تاسې په همغه چې تاسې غوره کړې لاره چې ګمراهي ده؛ خوشي کړي، بلا شبهه تاسې سره له دومره لویې معجزې او نښې د لیدلو سره بیا هم ایمان نه راوړئ، او د هغه په لوري رجوع نه کوئ.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ

(دغه رجوع کوونکي) هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی او ارام نیسي زړونه د دغو په ذکر د الله سره،

تفسیر: دا د الله تعالی په طرف د رجوع کوونکو بیان دی، یعنې د چا چې د ایمان دولت په برخه کیږي؛ نو له ذکر الله یعني د الله تعالی له یاده اطمینان او ډاډینه (سکون) حاصلوي، ځکه چې له ګردو څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ﴾ چې د هغه په لوستلو په زړونو کې د یقین کیفیت پیدا کیږي، او شیطاني شبهات او وسوسې لرې

کيږي، او سکون او اطمينان ور ميسر کيږي، له يوه جانبه که د الله تعالی عظمت او مهابت په زړونو کې خوف او خشيت پيدا کوي؛ نو له بله طرفه د رب العالمين لا محدود رحمت او مغفرت د قلبي سکون او راحت سامان وررسوي.

الغرض د دوی زړونه له هر لوري څخه مات وي، او يواځې د پاک الله په لوري ګرځي، او د همغه په لويي او قدرت باندې ځان سپاري، او د ذکر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول دنيوي وحشت او ويره ورکه کوي.

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿۲۸﴾

واورئ خبردار شئ! چې په ذکر د الله سره مطمئن کيږي ارام نيسي زړونه (د مؤمنانو).

تفسير: يعنې دولت - حکومت - منصب - جايداد او د فرمايشي معجزو ليدل او نور شيان له سره انسان ته حقيقي سکون، اطمينان او ارام نشي يو ځای کولی، يواځې له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق راحاصليږي، چې له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لرې کيږي.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿۲۹﴾

هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) طوبی (ښه حال) دی دوی ته، او ښه ځای د هستوګنې (جنت) دی.

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿۳۰﴾

همدارنګه (لکه چې مو ليږلي وو انبياء پخوا له تا) ليږلی يې مونږ ته (ای محمده!) په داسې يو امت کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دې نه ډېر امتونه، چې ولولې ته پر دوی هغه (قرآن) چې وحي کړې ده مونږ تاته، حال دا چې دوی کافران دي په رحمان، ووايه (ای محمده! دوی ته) چې دغه (رحمن) رب ځما دی، نشته بل هيڅ لايق د عبادت مګر يواځې همدی دی، پر همده توکل کړی دی ما او خاص همده ته بيا ورتله او رجوع زما دي.

تفسير: يعنې ای محمده صلی الله عليه وسلم! ستا تا کل (مقررول) او ليږل پر نبوت باندې کومه عجيبه او نوې خبره نه ده، پخوانيو امتونو ته هم انبياء ليږلی شوي دي، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتيجه چې د هغو مکذبينو شوې ده؛ ښايي چې هغه احوال دې د دغو خلقو تر نظر لاندې هم وي.

﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ﴾ «حال دا چې دوی کافران دي په رحمان باندې»، يعنې «رحمن» په خپل کامل رحمت دغه عظيم الشأن قرآن نازل کړی دی، ﴿الرَّحْمَٰنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلی الله عليه وسلم! رحمة للعالمين ګرځولئ او ليږلی يې، مګر دوی سختې ناشکری او د نعمت کفران ته ملاوې تړلې دي، د «رحمن» د حق منلو څخه منکران شوي دي، بلکه د «رحمن» او «رحيم» له نامه څخه هم سخت وحشت خوري او ترې ترهيږي، نو ځکه د «حديبيه» په صلحنامې (روغليکه) کې دوی پر ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ ليکلو باندې جګړې کولې.

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ

او که په تحقيق يو قرآن (داسې وی په عالم کې چې) روان کېدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه، يا څيرېدلی ټوټې ټوټې کولی شو پرې ځمکه، يا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړي؛ (نو بيا

به هم ایمان نه وو راوړی دوی)، بلکه خاص الله ته دی (اختیار د دې) امر ټول (او الله يې كولى شي هر كله چې اراده وفرمايي).

تفسیر: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی، لکه چې په یو حدیث کې پر «زبور» شریف د قرآن د لفظ اطلاق شوی دی، يعنې که کوم داسې يو کتاب لېږلی کېدی چې په هغه سره ستاسې د غه غوښتلې شوې معجزې او نښې پوره کېدی؛ نو هغه به پرته (علاوه) له همدغه قرآن کريم څخه بل کوم کتاب کېدی شو، همدغه قرآن عظيم دی چې په روحاني ډول سره د غرونو په شان وچ كلك خلق يې له خپلو ځايونو څخه وخوځول، د بنيادمانو د زړونو ځمکې يې څيرې کړه، او د الله تعالی د معرفت چینې یې ورڅخه راوبهولې، او د وصول الی الله لارې يې د كلونو په ځاى په څو شېبو (لحظو) كې پر دوى پرې كړې، په مړو قومونو کې او په مړو زړونو کې يې د ابدي ژوندون روح ورننه ايسته، كله چې له داسې لوی قرآن څخه تاسې ته شفاء او هدايت روزي نه شو، نو فرض يې كړئ كه ستاسې د غوښتنې سره سم دغه عظيم الشان قرآن په مادي او حسي ډول (طريقه) سره هم هغه ګرد (ټول) شيان تاسې ته دروښيي، چې تاسې يې غواړئ؛ نو بيا هم له تاسې داسې هيله (ارزو) او اميد نشي كېدى، چې تاسې به ايمان راوړئ.

أَفَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

آيا لا نااميده شوي نه دي هغه كسان چې ايمان لرونكي دي (له ايمان د دغو كسانو په داسې حال كې چې دغه مؤمنان پوهيږي) كه اراده فرمايلې وى الله (د هدايت د ټولو خلقو)؛ نو خامخا به يې هدايت فرمايلى وو ټولو خلقو ته (نو ايمان نه راوړي مګر هغه چې الله اراده د ايمان راوړلو يې وفرمايي)، او همېشه هغه كسان چې كافران شوي دي؛ رسيږي دوى ته په سبب د هغو عملونو چې كړي دي (د عناد او تكذيب نه) زړه ټكوونكى يا خوځوونكى عذاب، يا چې ښكته شي (دغه قارعه يا ته اى محمده) نژدې كورونو د دوى ته تر هغه پورې چې راشي وعده د الله (په نصرت د تا او ترقى د دين)، بېشكه چې الله هيڅكله نه كوي خلاف له وعدې (خپلې).

تفسير: يعنې دغه د مكې معظمې كفار سره د خپلو غوښتلو شويو معجزو او دلائلو د ليدلو هم ايمان راړونكي نه دي، دوى خو به داسې هغه ومنې چې برابر كوم آفت او مصيبت پخپله پر دوى يا د دوى په شاوخوا خلقو ولويږي، او دوى د هغه د ليدلو څخه عبرت حاصل كړي، مثلاً په جهاد كې د مسلمانانو په لاسونو د دوى څه سړي مړه شي، يا يې څه سړي بنديان شي، او څه يې د څه نورو مصائبو په منګولو كې ولويږي، دغه سلسله به تر هغه وخته پورې دوام ولري چې د پاك الله وعده پوره شي، يعنې مكه معظمه فتحه شي، او «جزيرة العرب» د شرك له ګندګۍ څخه پاكه او صافه شي، بېشكه د الله تعالى وعده قاطعه او يقيني ده، او هرومرو (خامخا) پوره كېدونكې ده.

ځينو مفسرانو په ﴿أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ﴾ كې د رسول الله په لوري خطاب منلى دى، يعنې چې تاسې د دوى كلي ته نژدې ورښكته شئ، لكه چې په «حديبيه» كې وشو، نو په دغه تقدير سره له «قارعه» څخه به هغه سرايا مراد وي؛ چې په هغوى كې رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم بالذات شركت فرمايلى دى، له ځينو اسلافو څخه منقول دي چې دغه آيت د ګردو كفارو په حق كې عام دى، او په مكيانو (مكې والاوو) پورې څه تخصيص نه لري، والله أعلم.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقيق مسخرې كړى شوې وې له (نورو ډېرو) رسولانو پخوا له تا نه (لكه چې ستا قوم په تا پورې كوي)؛ نو مهلت مې وركړى وو هغو كسانو ته چې كافرانو شوي وو (پس له

تمسخره څه مدت په عشرت کې)، بیا مې ونیول دوی (په عذاب سره)، نو څرنګه به وو عقوبت (عذاب ځما یعنې ډېر سخت وو).

تفسیر: یعنې که په سزا رسېدلو کې څه ځنډ وشي؛ نو داسې مه ګڼئ چې نجات مو وموند، پخوانیو مجرمینو ته هم ړومبی مهلت ورکړی شوی وو، بیا کله چې ونیول شول؛ نو وګورئ چې په داسې بده ورځ اخته شول، چې تر ننۍ ورځې پورې د دوی د تباهي او بربادۍ قصې د خلقو پر ژبو باندې جارې دي.

أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ

آیا نو هغه ذات چې وي دی ولاړ (ساتونکی) پر هر نفس (صالح او طالح باندې) سره له هغه عمل چې کړی وي (او په جزا یې هم رسوي؛ دا داسې دی لکه هغه څوک چې داسې نه وي؟ بلکه داسې نه دی !)، او ګرځولي دي (کفارو) الله ته شریکان، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې واخلئ نومونه د دوی (او اداء کړئ صفتونه د دوی چې آیا مستحق د عبادت او شرکت دي که نه دي؟).

تفسیر: یعنې هغه الله چې د هر انسان هر عمل په هر وخت کې لیدی شي، او هر شی د ده تر کتنې لاندې دی، او یوه شیبه (لحظه) له هیڅ شي نه نه غافلېږي، که څوک لږ څه شرارت هم وکړي، په همغه وخت کې یې جزا ورکوي، او هم ورته تنبیه ورکولی او په سزا یې رسولی شي، نو آیا مجرم له دې نه ځان خلاصولی شي؟ او چېرې تښتېدلی شي؟ آیا «العیاذ بالله» د ده مثال د هغو تیرو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان کېدی شي، چې دوی نه لیدلی شي، او نه او ورېدلی شي، او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع کولی شي، او نه څه ګټه (فائده) وررسولی شي، او نه یې څه اختیار شته، ډېر تعجب دی، چې د داسې واحد او احد له موجودیت سره دوی د داسې عاجز او حقیر مخلوق په مخ کې ولې سر ښکته کوي؟ .

﴿قُلْ سَمُّوهُمْ﴾ یعنې لږ څه خو وړاندې لاړ شئ، او د دغو شریکانو نومونه خو واخلئ ! او سراغ او پته یې راوښیئ ! آیا د پاک الله د دغو صفاتو له اورېدلو څخه چې پاس مو واورېدل؛ کوم حیاء داره سړی به د هغو تیرو (ګټو) نوم هم اخیستی شي ! او که کوم مشرک له بې حیایی څخه د «لات» او «عزی» نوم واخلي؛ نو آیا کوم عاقل به په هغه لوري التفات هم کولی شي؟ .

أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَم بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ ۗ

بلکه آیا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه باطل معبودانو چې نه دي معلوم الله ته په ځمکه کې (یعنې نشته، که وي؛ نو معلوم به وو الله ته)، بلکه (مسمّی کوي دوی شرکاء) په ظاهره وینا سره (بې له اعتباره د معنی)؛

تفسیر: یعنې پاک الله ته د ټولې ځمکې په مخ کې د خپل الوهیت هیڅ یو شریک او حصه دار نه دی معلوم، ځکه چې هغه خو له سره نشته، چې معلوم وی نو آیا تاسې هغه ته داسې شی ښوولی شئ؛ چې ده ته نه دی معلوم؟ العیاذ بالله.

﴿أَم بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ﴾ پخوا یې وفرمایل چې: د دغو شرکاوو خو لږ څه نومونه راوښیئ ! بیا یې تنبیه وفرمایله چې د هغه شي چې په واقع کې له سره ثبوت نشته؛ نو تاسې به یې نوم څرنګه اخیستی شئ؟ اوس دا راښیي چې د کوم څيز پاک الله ته شریک پیدا کول تش الفاظ محض او یو غږ دی، چې د هغه لاندې هیڅ حقیقت نشته، له مجردو ظنونو او تخمینونو او باطلو اوهامو څو بې معنا الفاظ له سره بامعنی نه شي کېدی.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

(داسې نه دي) بلکه ښایسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي مکر دروغ د دوی، او بند (او اړولي) شوي دي دوی له سمې لارې (د دين څخه)، او هر څوک چې ګمراه کړي الله (هغه لره)؛ نو نشته ده لره هيڅ لارښوونکی (د سمې صافې لارې).

تفسير: يعني هر هغه چا ته چې الله تعالی د هدايت توفيق ور نه کړي؛ دی به څوك په سمه لاره راوستی شي؟ ! او الله تعالی همغه ته توفيق ور په برخه کوي چې پخپل اختيار د هدايت وروښه پر خپل ځان نه تړي.

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسيس کې (په قتل، حبس، قحط او نورو ربړو «تکليفونو» سره)، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی (له عذابه د دنيا)، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله څخه هيڅ ساتونکی.

تفسير: يعني مقرر دي کافرانو ته دنيوي عذابونه د مجاهدينو په لاسونو يا بلا واسطه د الله تعالی له طرفه، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله تعالی څخه هيڅ ساتونکی، يعني بې له سزا ورکولو څخه به يې نه پرېږدي، نو بيا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه يې څه پوښتنه کوئ؟.

مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ

مثال (صفت) د جنت هغه چې وعده کړی شوې ده (په هغه سره) پرهيزګارانو ته (دا دی چې) بهيږي (همېشه) له لاندې (د باغونو او ماڼيو) د هغه ويالې، مېوې د هغې به همېشه (بې انتهاء بلا انقطاع) وي، او سوری د هغه (به هم همېشه وي بې زواله).

تفسير: چې د هغه هيڅ نوعه هيڅکله نه ختميږي، او تل به همغه شی وررسيږي چې دی يې وغواړي: ﴿لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (د الواقعه سورت اوله رکوع، ٣٣ آيت، ٢٧ جزء).

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا ۖ وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

دا (جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي، او عاقبت د کافرانو اور (د دوزخ) دی.

تفسير: يعني په دغه آيت کې د أهل الحق او د أهل الباطل خاتمه او انجام يو د بل په مقابل کې سره بيان وفرمايه، وبضدها تتبين الأشياء.

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾

او هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (او بيا يې اسلام هم راوړی دی)؛ خوشاليږي په هغه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته او ځيني له فرقو (د اهل الکتاب) څخه هغه دي چې نه مني ځيني احکام د دې قرآن، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه امر (حکم) شوی دی ماته په دې

چې عبادت کوم زه د الله، او شریك نه نیسم له دغه (الله) سره (هیڅوك په عبادت كې)، خاص د همغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص همده ته دي ورتله (ځما او د ټولو په آخرت كې).

تفسیر: هغوی ته چې اوس قرآنکریم ورکړی شوی دی یعني مسلمانان، او هغوی ته چې پخوا له دې نه تورات ـ انجیل او نور ورکړی شوي دي یعني یهودان او نصرانیان؛ د هغه شي د اورېدلو څخه خوشالیږي چې پر تاسې نازل کړی شوی دی، د مسلمانانو خوښېدل خو ظاهر دي چې دوی همدغه کتاب د دارینو د فلاح مفتاح (کونجي) ګڼي، باقي په یهودو او نصاراوو كې هغه خلق چې اهل العلم او د انصاف خاوندان او في الجمله حق منوونکي وو؛ نو هغوی ته هم د یوه راز (قسم) مسرّت موقع وه، ځکه چې هغوی به لیدل چې لوی قرآن په څه ارته سینه د دوی د اصلي کتابونو په تصدیق او د انبیاوو په تعریف او تعظیم كې رطب اللّسان دی، بلکه د رښتینو احبارو او رهبانانو وجود هم په مدح كې معروض شوی دی.

﴿ذٰلِكَ بِأَنَّ مِنۡهُمۡ قِسِّيسِينَ وَرُهۡبَانٗا﴾ (د المائدې سورت ۱۱ رکوع)، لکه چې همداسې قسم منصف او حق خوښوونکي یهود او نصاری بالآخره په اسلام سره هم مشرّف شول.

﴿وَمِنَ ٱلۡأَحۡزَابِ مَن يُنكِرُ بَعۡضَهُۥ﴾ یعني یهود او نصاری، یا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دي چې له پاك قرآن څخه ځکه ناخوښ دي؛ چې دوی د دې قرآن د ځینو شیانو څخه انکار کړی دی، او دا همغه شیان دي چې د دوی د تحریف او تبدیل یا د آراوو او أهواؤو په خلاف دغه لوی قرآن بیان فرمایلی دی.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلۡنَٰهُ حُكۡمًا عَرَبِيّٗاۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا وَاقٖ ۝٣٧

او لکه (چې نورو انبیاوو ته پخوا مو کتابونه لیږلي وو په ژبو د قومونو د دوی؛) نازل کړی لیږلی مو دی دغه (قرآن) حکم کوونکی په عربي ژبه، او قسم دی که متابعت وکړې ته (ای محمده!) د خواهشونو د دغو (مشرکانو او کتابیانو) وروسته له هغه چې راغلی دی تاته علم (په توحید او په نسخ د دین د دوی)؛ نو نه به وي تاته له جانبه د الله څخه هیڅ ولي (یار مددګار) او نه ساتونکی (له عذابه د الله).

تفسیر: یعني لکه چې ړومبی پخواني کتابونه رالیږلي شوي دي؛ په دغه وخت كې دا قرآن رانازل کړ شو، چې پر لوړ (اوچت) او عظیم الشأن معارفو او حکمونو مشتمل او د حق او باطل آخري فیصله کوونکی دی، بیا همغسې چې هر نبي ته په همغه ژبه كې کتاب ورکړی شوی دی چې د هغه قومي ژبه ده، همداسې محمد عربي صلی الله علیه وسلم ته هم عربي قرآن ورکړی شوی دی، بلا شبهه د دې عظیم الشأن قرآن په شان معجز او جامع کتاب ښایي په همداسې یوې ژبې نازلېده چې نهایته بلیغه ـ وسیعه ـ جامعه ـ منضبطه ـ واضحه او پر مغزه وي، او د پر شوکت توب لامله د «أم اللغات وملکتها» د صفت وړه او مستحقه وي.

﴿وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم﴾ الآیه ـ یعني د هیچا د انکار او د ناخوښۍ د یوې ذرې په قدر پروا مه کوئ، هغه کامل او عظیم عالم چې الله تعالی تاته درکړی دی؛ د همغه متابعت کوئ! که بالفرض د دې خلقو د دغو غوښتنو په لوري متمائل شوئ؛ نو د هغه له وبال څخه به دې څوك وژغورلی (بچ کړی) شي؟ دغه خطاب د حق ګردو (ټولو) طالبانو ته دی، اګر که دلته پخپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مخاطب دی، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لاربنوونه ده، په صواب لکه چې پخوا له دې نه په څو نورو ځایونو كې د ده اشباه او نظائر تېر شوي دي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

او خامخا په تحقیق لېږلي وو مونږ د پر رسولان (انسانان) پخوا له تا نه (لکه چې رالېږلی مو يې ته) او ورکړي وو مونږ دوی ته ښځې او اولادونه، او نه ښایېږي لپاره د هیڅ رسول (او نه توانېږي) دا کار چې راوړي داسې یوه معجزه (چې خلق يې غواړي) مګر په اذن د الله سره، لپاره د هر وخت او حادثې یو حکم دی (چې پخپله نېټه همغسې کېږي).

تفسیر: یعنې عربي رسول ته نوې کتاب او نوي احکام ورکول او مبعوثول کومه نوې او عجیبه خبره ده؟ چې دومره حجّتونه پیدا کوي؟ آخر مونږ پخوا له دې نه هغه انبیاء علیهم السلام چې لیږلي دي، هغوی د اسمان پرښتې نه وې، او د همدې دنیا له هستېدونکو څخه انسانان وو، چې ډوډۍ به يې خوړه او خپل ګرد ضروریات به يې پخپلو لاسونو سره پوره کول، او د ښځو او ووړکیو خاوندان به وو، په دوې کې هیڅ یوه د دې خبرې قدرت نه درلود؛ چې هرومرو همغه خلقو ته وروښيي چې هغوی يې غواړي، بلکه د موجوده رسول الله په شان هر شي کې د پاك الله تعالی اذن ته منتظر وو، او همغه معجزې به يې ورښوولې، او همغه احکام به يې اورول چې دهغه اذن د الله تعالی له درباره کېده.

بیا کله چې هر نبي د خپلې زمانې سره مناسب احکام راوړي، صداقت ورښوولو لپاره د عمومو د غوښتنو تکمیل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وي، او نه يې خپل ځان د بشریه وو حوائجو او معاشرتي تعلقاتو څخه بې پروا او پورته ظاهر کړی وي، نو د همدغو شیانو موجودیت په محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم کې د دوی له نبوت څخه د انکار دلیل څرنګه کېدی شي؟.

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

محوه کوي الله هغه چې اراده وفرمايي (د محوه کولو يې) او ثابتوي (هر هغه چې اراده وفرمايي د اثبات يې)، او په نزد د الله اصل د هر کتاب (چې لوح محفوظ) دی (چې هر شی په کې لیکلی شوي دي).

تفسیر: یعنې سم له خپل حکمت سره د هر حکم د منسوخیت ـ یا د هر حکم د دوام اراده چې وفرمايي ـ او هر قوم د محوه کولو، او د هغو په ځای د بل قوم د درولو ـ او د هغو اسبابو د تاثیر د بدلولو، او د هغو وسائلو د تاثیر د پرېښوولو ـ او سره د موجودیت د شرائطو د یوې وعدې اظهار او بې د شرائطو له موجودیت د بلې وعدې د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبدیل او تغییر، محوه او اثبات، نسخ او احکام د ده په لاس کې دی، د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه کې دي، او د ګردو تفصیلاتو او دفاترو اساس ته ښايي چې «أم الكتاب» ووايه شي.

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

او که وښيو مونږ خامخا تاته (په حیات ستا کې) ځینې له هغه (عذابه) چې وعده يې کوو مونږ له دغو (کفّارو) سره (د دې عذاب) یا که وفات کړو مونږ تا (په خوا له دې تعذیبه د کفارو؛ نو پر تا څه ملامتیا نشته)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې په تا رسونه د پیغامونو (او بیانول د احکامو) دي، او پر مونږ دی حساب (او جزا ورکول د دوی).

تفسیر: یعنې هغه وعده چې مونږ له دوی سره کړې ده؛ مونږ اختیار لرو چې له هغو ځینې اوس ستاسې په ژوندون پوره کړو، یا ستاسې له وفاته يې وروسته ظاهره کړو، نه ښايي چې تاسې د هغو د ظهور په فکر کې ولوېږئ، او نه هغو خلقو

لره لازم دي چې د دغه تأخير او امهال له ليدلو ځخه بېفکره شي، د الله تعالی په علم کې د هر شي لپاره مناسب وخت مقرر دی، چې د هغو په رسېدلو سره هغه خامخا ښکارېږي، تاسې د خپل تبليغ فريضه اداء کړئ، د مکذبينو حساب مونږ پخپله ګورو او خلاصوو يې.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾

آيا نه ګوري (کفّار) چې په تحقيق راځو مونږ ځمکې (د دوی) ته چې کموو يې (فتحه کوو يې مسلمانانو ته) له څنډو (غاړو) د دې، او الله حکم کوي (په هر څه چې اراده وفرمايي)، نشته هيڅوک رد کوونکی لپاره د حکم د الله، او الله ډېر ژر حساب کوونکی دی.

تفسير: يعنې د مکې معظمې د ځمکې په شاوخوا کې د اسلام اثر خورېږي، او د کفر رسم او رواج ورځ په ورځ کمېږي، د لويو لويو قبائلو او اشخاصو په زړونو کې د اسلام نور او تأثير ځای نيسي، د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل کې مفتوح شوي دي، همداسې مونږ ورو ورو د کفر حکومت کمزوروو، او قوت او قدرت يې کموو، نو آيا دغه روښانه آثار دغو مکذبينو ته دا نه ورښيي چې د پاک الله فيصله د دوی د مستقبل په متعلق شوې ده، يو عقلمن سړی پر دې ښه پوهېږي په هغه تګ چې نن اسلام پرې پر مخ ځي، د هغه مخه هيڅ يو طاقت نشي نيولی، لهذا د خاتمې خير او ښېګڼه په همدې کې ده چې هغه راتلونکې شي، راغلې او واقعې وګڼي شي.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

او په تحقيق مکر فرېب کړی وو (له خپلو انبياوو سره) هغو (کفارو) چې پخوا له دغو څخه وو (لکه چې دغه کفّار مکر کوي له تا سره ای محمده !)؛ نو خاص الله لره دي چلونه ټول، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) چې کوي يې هر نفس، او ژر به پوه شي کفّار چې چاته به وي (ښه) خاتمه د دار (د آخرت).

تفسير: يعنې که د پاک الله اراده نه وي؛ نو ګرد مکر او فرېب بې اثره پاتې کيږي، يا دا چې الله تعالی د دوی هغه ګرد فرېب او مکر ماتوي، «مکر» په اصل کې خُفيه تدبير ته وايي، که د بدۍ لپاره وکړی شي بد دی، او که د ښو چارو او د بدۍ د لرې کولو لپاره وکړ شي؛ ښه دی، يعنې دوی په پټه پټه سره ناپاکه چلونه وکړل، ليکن د الله تعالی چل پر ګردو باندې غالب شو، او سرچپه (الټه) هغه ګرد چلونه پر دوی باندې غورځوي، ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ (۲۲ جزء د فاطر سورت (۴۳) آيت (۵) رکوع).

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

او وايي هغه کسان چې کافران دي (تاته ای محمده !) چې نه يې ته لېږلی شوی (د الله له لوري په نبوّت سره)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بس کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې او بل (کافي دی په شاهدۍ کې) هغه څوک چې په نزد د ده علم د کتاب دی.

تفسير: يعنې ستاسې له تکذيب څخه هيڅ نه کيږي، ځکه چې الله قدوس ځما د صداقت لويې لويې نښې درښيي، قرآن کريم چې د الله تعالی کلام دی لکه چې پخپل کلام الله توب باندې شهادت ورکوي؛ همداسې ځما د نبوّت پر حقانيت هم شاهد دی، که ستر ګې وغړوئ؛ نو په سختو ناموافقو حالاتو کې د صداقت په داسې ښه شان سره خورېدل، او د

دښمنانو تر زړونو پورې دغه خپل اثر غورځول، او د دروغو مغلوب او مقهور كېدل، او په يوه لوري سره غونډېدل او د اسلام نور موفقيت د الله تعالى له جانبه ځما پر حقانيت باندې ښكاره دليل او شهادت دى.

﴿وَمَنۡ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ - «او بل كافي دى په شاهدي كې هغه څوك چې په نزد د ده دى علم د كتاب»، يعنې هغه څوك چې د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانيت مطلع دي؛ دى هم د دې شاهد دى چې ما له خپله ځانه څه دروغ نه دي جوړ كړي، لكه اهل د بلاغت او فصاحت له مؤمنانو، او هم هغه كسان لكه عبد الله بن سلام او ملګري د دوى، چې له پخوانيو سماويه وو كتابونو -او د هغو له وړاندوينو څخه اطلاع لري؛ د هغو زړونه ګواهي وركوي چې محمد صلى الله عليه وسلم له همغو وړاندوينو سره سم تشريف راوړى دى، چې په سلهاوو كلونو پخوا له دې نه موسى او عيسى عليهما السلام فرمايلي وې.

تمت سورة الرعد بعون الله وحسن توفيقه.

سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ

«د ابراهيم سورت مكي دى، پرته له (۲۸) او (۲۹) آيتونو څخه چې مدني دي، (۵۲) آيته او (۷) ركوع لري، په تلاوت كې (۱۴) او په نزول كې (۷۲) سورت دى، وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوى دى».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

الٓرۚ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ﴿١﴾
ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَوَيۡلٌ لِّلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٖ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يَسۡتَحِبُّونَ ٱلۡحَيَوٰةَ
ٱلدُّنۡيَا عَلَى ٱلۡأٓخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٖ ﴿٣﴾

(دا قرآن) يو كتاب دى چې نازل كړى (لېږلى) دى مونږ تا ته لپاره د دې چې راوباسې خلق (په دې كتاب سره) له تيارو د كفر څخه رڼا د ايمان ته، په اذن د رب د دوى (طرف د) لارې د هغه الله ته چې ښه غالب دى (په انفاذ د احكامو) ښه تل ثنا ويلى شوى دى (په محامدو). هغه الله چې خاص ده ته دي هر څه چې په اسمانونو كې دي (له علوياتو) او هر هغه چې په ځمكه كې دي (له سُفلياتو سره د اسمانونو او د ځمكو)، او خرابي (عذاب، مصيبت، اور) ده لپاره د كفارو له عذابه سخته. هغه كفار چې خوښوي (او غوره كوي له ډېره حماقته) ژوندون لږ خسيس پر آخرت او اړوي (خلق) له لارې د الله (چې دين او متابعت د رسول الله دى)، او لټوي دوى دغې لارې ته كوږوالى؛ دغه كسان په ګمراهۍ لرې كې دي (له حقه).

تفسير: يعني د دې كتاب د شان عظمت له دغې خبرې څخه ښايي وكړ شي؛ چې مونږ د هغه نازل كوونكي يو، او ستاسې په شان يو رفيع الشان شخصيت د هغه حامل او راوړونكى دى، او مقصد يې هم دومره اعلى او ارفع دى؛ چې له هغه څخه بل لوړ او لوى مقصد نشي جوړېدى، او هغه دا دى چې د الله تعالى په حكم او توفيق د تمامې دنيا خلق اعم له دې نه چې عرب وي يا عجم ـ تور وي كه سپين ـ مزدور وي كه په شتو معمور ـ پاچا وي كه رعايا؛ ګرد سره د جهالت له لوګيو، دوړو، او خاورو څخه راوېستل، او د ايمان او ايقان په رڼا كې د درولو كوښښ كولى شي.

﴿إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ﴾ يعني د صحيح معرفت په رڼا كې پر هغې لارې لاړ شئ چې د زبردست او غالب او په ستايلو شويو صفاتو سره مطلق شهنشاه او مالك الملوك الله له جانبه ښوولې شوې ده، او د ده د رضاء تر مقام پورې رسوونكې ده.

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ
وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٤﴾

او نه دى لېږلى مونږ هيڅ رسول مګر خو په ژبه د قوم د ده لپاره د دې چې بيان كړي دوى ته (امر او نهي د الله)، نو ګمراه كوي الله هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د ګمراهۍ يې)، او هدايت كوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (دهدايت يې)، او همدى ښه قوي غالب دى (په انفاذ د احكامو)، ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسیر: یعني همغسې چې مونږ تاسې ته د خلقو د هدایت لپاره دغه عظیم الشان کتاب عطا فرمایلی دی؛ پخوا له دې نه هم په هره زمانه کې مونږ د هدایت وسائل خلقو ته ورلېږلي او رسولي دي، کله چې له طبیعي ترتیب سره موافق د هر نبي ړومبنی مخاطب د هغه قوم خلق وي چې په دوی کې هغه نبي مبعوثیږي؛ نو ځکه د هغه قوم په ژبه وحي لېږله کېږي، څو د الله تعالی د احکامو په پوهولو کې پوره سهولت او اساني وي.

د نبي کریم علیه السلام په امت دعوت کې اګر که د جهان ګرد انسانان او پېریان شامل دي؛ خو بیا هم په هغه قوم کې چې دوی مبعوث شوي دي؛ د هغوی قوم ژبه عربي وه، او د طبیعي ترتیب په موافق د هدایت د شیوع همدغه یو صورت مقدر وو، چې د دوی ړومبني مخاطبین او مقدم زده کوونکي په داسې سهولت او ښه والي سره په قرآني تعلیماتو او حقائقو باندې وپوهیږي؛ چې ښه یې په یاد او محفوظ کړي، څو د دوی په ذریعه د عالم تمام اقوام او راتلونکي نسلونه درجه په درجه په قرآني رنګ سره رنګ کړی شي، لکه چې همداسې هم وشو، عربو د خپل نبي په صحبت پخپل قومي ژبې کې چې له هغه سره دوی بېحده مینه، محبت او صمیمیت درلوده؛ پر قرآني علومو پوره علم او پوهه حاصله کړه، بیا دوی په مشرق او مغرب کې خواره شول، او په روم او فارس کې د «کلمة الله» د اعلاء لپاره خواره شول.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل قدرت په عجمي اقوامو کې داسې زبردست جوش او د الله تعالی د کلام د معرفت داعیه او په عربي ژبه کې د پوهې او مهارت حاصلولو داسې شوق پیدا فرمایلی وو؛ چې له لږ مدت څخه وروسته دوی د قرآني علومو په شرح او تبیین کې له خپلو معاصرو عربو څخه ډېر پرمخ لاړل.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ أَنۡ أَخۡرِجۡ قَوۡمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرۡهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّكُلِّ صَبَّارٖ شَكُورٖ ۝٥

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی په ښکاره معجزو ځمونږ چې راوباسه قوم خپل له تیارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او یقین) ته، او ور یاد کړه (پند ورکړه دوی ته) په (هغو سختو ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله، بېشکه په دغو (یادولو د سختیو او نعمتونو) کې خامخا دلائل د قدرت دي لپاره د هر ډېر صبر کوونکي (په زحمتونو) ډېر شکر کوونکي (په نعمتونو).

تفسیر: یعني د هغو معجزاتو له ورکولو سره مونږ موسی علیه السلام لېږلی وو چې د (تسعه وو آیتونو) په نامه سره مشهورې دي، یا به د (تورات) آیات مراد وي.

«او ورياد کړه او پند ورکړه دوی ته په هغو سختو ورځو د الله»، یعني د هغو ورځو واقعات یې ورپه یاد کړه کله چې پر دوی باندې د شدائدو او مصائبو غرونه ولوېدل، بیا نو الله تعالی دوی ته له هغه څخه نجات ورکړ، او خپله مهرباني یې پرې وفرمایله، ځکه چې د دواړو قسمو حالاتو له اورېدلو څخه صابرو او شاکرو بندګانو ته عبرت حاصلیږي.

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ أَنجَىٰكُم مِّنۡ ءَالِ فِرۡعَوۡنَ يَسُومُونَكُمۡ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبۡنَآءَكُمۡ وَيَسۡتَحۡيُونَ نِسَآءَكُمۡۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَآءٞ مِّن رَّبِّكُمۡ عَظِيمٞ ۝٦

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی قوم خپل ته: یاد کړئ نعمت د الله (چې احسان یې کړی دی) پر تاسې کله چې یې خلاص کړئ تاسې له تابعانو د فرعون څخه، چې رسولو به یې تاسې ته بد سخت عذاب او ذبح کول به یې واړه ځامن ستاسې، او ژوندۍ به یې پرېښودې لپاره د خدمت لوڼې ښځې ستاسې، او په دې (حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کې نصرت مصیبت یا نعمت یا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لویه.

تفسير: مثلاً له تاسې څخه يې مريان جوړ کړي وو، او پر تاسې يې سخت سخت بيګارونه اجرا کول، او ذبح کول وژل به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندئ به يې پرېښودې لپاره د خدمت لونې ښځې ستاسې، او په دې حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې مدد مصيبت نعمت يا ابتلاء وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه؛ چې تاسې يې د مريتوب له ذلته وويستلئ، او د خپلواکۍ ازادۍ له دولت څخه يې مستفيد کړئ.

د «بلا» اصلي معنی ازموينه ده، په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کې د بندګانو ازموينه په صبر او شکر کې ده، ﴿وَنَبۡلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلۡخَيۡرِ فِتۡنَةٗ﴾ (۱۷ جزء د الأنبيا (۳۵) آيت (۳) رکوع.

وَإِذۡ تَأَذَّنَ رَبُّكُمۡ لَئِن شَكَرۡتُمۡ لَأَزِيدَنَّكُمۡۖ وَلَئِن كَفَرۡتُمۡ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٞ ۝٧

او ياد کړه هغه وخت چې خبر درکړ تاسې ته رب ستاسې په دې چې قسم دی که چېرې شکر وويستلو تاسې (په تېرو نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو خامخا زيات به کړم تاسې ته نعمت، او قسم دی که بې ېقدري ناشکري وکړه تاسې (د نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دی.

تفسير: دا د موسی عليه السلام مقوله ده، يعنې ای بني اسرائيلو ! هغه وخت هم په ياد ولرئ چې ستاسې رب اعلان وفرمايه: «که ځما احسان مو ومنلو، او په ژبه او په زړه مو ځما د نعمتونو شکر ادا کړ؛ نو خامخا روحاني او جسماني - اخروي او دنيوي هر قسم نعمتونه به هم ستاسې په برخه کړم، او قسم دی که بېقدري او ناشکري وکړئ تاسې د نعمت ځما؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دی»، يعنې ای بني اسرائيلو ! د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کولی شي، او د ناشکرۍ مزيده سزا به بېله درکړل شي.

وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝٨

او وويل موسی (ای قومه ځما !) که کافران (منکران) شئ (بېقدري وکړئ) تاسې او هر هغه شوک چې په ځمکه کې دي (له انسانانو او پيريانو) ټول؛ نو بېشکه الله خامخا غني دی (بې پروا له هر څيز او له هر چا) تل ښه ستايلی شوی (ثنا ويلی شوی).

تفسير: يعنې ای بني اسرائيلو ! د کفران ضرر به هم تاسې ته رسيږي، او د پاک الله هيڅ شی نه کميږي، او هغه ستاسې شکر کولو ته له سره حاجت نه لري، که شوک يې شکر اداء کړي که يې اداء نه کړي؛ په هر حال د ده حميدئ او محمودئ ته هيڅ تنقيص نه واقع کيږي، «صحيح مسلم شريف» کې يو حديث قدسي نقل کړی دی چې حاصل يې داسې دی: «ای ځما بندګانو ! که تاسې ګرد پخواني او وروستني جن او انس ټول د يوه پرهېزګار سړي په نمونه شئ؛ نو له هغه څنې هيڅ ځما په مملکت کې څه نه زياتيږي، او که تاسې پخواني او وروستني جن او انس سره ټول يو ځای شئ، او په فرض محال د يوه بدترين انسان په شان شئ (العياذ بالله)؛ نو له هغه څنې د يوې ذرې په اندازې ځما په مملکت کې هيڅ نقصان نه واقع کيږي.

أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ قَوۡمِ نُوحٖ وَعَادٖ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ
لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُۚ جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَرَدُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فِيٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَقَالُوٓاْ إِنَّا
كَفَرۡنَا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَنَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ ۝٩ قَالَتۡ رُسُلُهُمۡ أَفِي ٱللَّهِ شَكّٞ
فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ يَدۡعُوكُمۡ لِيَغۡفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمۡ وَيُؤَخِّرَكُمۡ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗىۚ

﴿قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ۝١٠﴾

آیا نه دی راغلی تاسې ته خبر د هغو کسانو چې (تېر شوي دي) پخوا له تاسې نه؛ چې قوم د نوح او عاد (چې قوم د هود دی) او ثمود (چې قوم د صالح دی) او هغه کسان چې وو پس له دوی څخه، چې نه دي خبر پر دوی (هيڅوک) مګر يو الله، چې راوړي وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل؛ نو رد کړل (وګرځول دغو کفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (يا په خولو د انبياوو کې چې ونه غږيږي) او وويل دوی چې: بېشکه مونږ کافران شوي يو په هغه چې لېږلي شوي يئ تاسې په هغه سره، او بېشکه مونږ خامخا په شبهه شک کې يو له هغه (توحيد) نه چې بولئ تاسې مونږ هغه ته (په داسې شک) چې واقع کوونکی دی (مونږ لره په اضطراب او خلجان کې). وويل رسولانو د دوی: آيا په (وجود د) الله کې شبهه شک دی (هسې الله چې) پيدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکې دی، بولي تاسې (لره الله په ژبه ځمونږ ايمان ته) لپاره د دې چې وبخښي تاسې ته بعضې له ګناهونو ستاسې (چې حقوق الله دي)، او چې مهلت درکړي تاسې ته (له عذابه) تر وخته معيّنه پورې (چې وخت د نزعې دی)، وويل (کفارو) چې: نه يئ تاسې مګر آدميان پشان ځمونږ (نو ولې به تاسې انبياء ګڼو) اراده لرئ تاسې د دې چې منع کړئ واړوئ مونږ (په دعوی د نبوت سره) له هغو شيانو څخه چې وو چې عبادت به کولو پلرونو ځمونږ، نو راوړئ مونږ ته کوم برهان ښکاره (حجّت واضح په صحت د دې دعوی او استحقاق د فضل خپل).

تفسير: دا د موسی عليه السلام د کلام تتمه ده ـ يا هغه يې پرېښې ـ حق تعالی دغه محمدي امت ته خطاب فرمايي، په هر حال په دې کې يې ښوولي دي چې هغه بې شماره اقوام چې پخوا له دې نه تېر شوي دي، د هغوی تفصيلي اطلاع او احوال بې له الله تعالی څخه هيچا ته معلوم نه دي، البته هغه څو قومونه چې د عربو په نزد ډېر مشهور وو؛ د هغو نومونه يې واخيستل، او بقيه يې په ﴿وَالَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ﴾ کې درج کړي، تنبيه فرمايي چې: د دغو اقوامو څه حال او حشر شوی دی؟ آيا د هغو احوال تاسې ته نه دي رسيدلي؟ د تعجّب ځای دی چې پخوا له دې نه دومره اقوام سپېره او تباه شوي دي، او د دوی له حال څخه تر اوسه پورې تاسې ته عبرت نه دی حاصل شوی.

تنبيه: ابن عباس رضي الله عنه ﴿لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ ولوست او ويې ويل: «كذب النسابون» يعني د انسابو د پوره معرفت دعوی کوونکي دروغجنان دي، عروه بن الزبير فرمايي چې: مونږ هيڅوک داسې نه دي موندلي چې له معدّ بن عدنان څخه پورته په حقيقي طور د نسب حال او احوال راوښيي، والله أعلم.

﴿جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ﴾ الآيه ـ «چې راوړي وو دوی ته رسولانو د دوی ښکاره دلائل د قدرت؛ نو رد کړل وګرځول دغو کفّارو لاسونه خپل په خولو خپلو، يا په خولو د انبياوو کې چې چپ شئ نور څه مه وايئ»، يعني کفّار له ډېره غيظه او غضبه خپلې ګوتې چيچي، په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ﴾ يا د انبياوو د خبرو له اورېدلو څخه له نهايت تعجبه خپل لاسونه پر خوله ږدي، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوري وړي او اشارې کوي چې بس دی چپ اوسئ ! يا ځمونږ له دې ژبې څخه ماسوا له دې ځوابه د بل کوم شي د اورېدلو توقع مه کوئ، چې وروسته له دې نه بيان راغی، يا د نبي الله د خبرو د اورېدلو په وخت کې خندل، او کله د خندا د مخې نيولو لامله (له وجې) پر خپلو خولو به يې خپل لاسونه کېښودل.

په هر حال هره معنی چې واخيسته شي، د ګردو (ټول) حاصل همدغه دی؛ چې دوی د الله تعالی د نعمت ناقدري وکړه، او دانبياوو عليهم السلام دعوت يې قبول نه کړ، بلکه له هغو سره يې په ډېرې بېقدرۍ او سپين سترګی او ګستاخي سره معامله وکړه.

﴿أَفِي اللَّهِ شَكٌّ﴾ یعنې د الله تعالی وُجود او وحدانیت خو داسې یو شی نه دی چې په هغه کې د شکّ او شبهې لږ څه ځای او ګنجایش وي، پخپله انساني فطرت د رب العزّت پر وجود شاهد دی، د علویّاتو او سفلیّاتو عجیب او غریب نظام شهادت ورکوي، چې د دغه مشین پرزې د وجود په قالب او سانچه کې اچوونکی او بیا یې جوړوونکی او په نهایت محکمې او منظمې طریقې سره چلوونکی قوت او قدرت ښایي چې ډېر قوي او نهایت زبردست وي، چې په کامل حکمت او اختیار سره د عالم مشین پخپل واک او قابو کې ساتي، نو ځکه خورا ډېرو لویو لویو مشرکانو ته په یو نه په بل رنګ د دغې خبرې له اعترافه چاره نشته، هغه لوی الله چې اسمانونه او ځمکې او نورې کړې یې پیدا کړې دي، هغه الله تعالی له ګردو وړوکو بتانو او معبودانو څخه په ډېره لوړه (اوچته) مرتبه کې دی.

د انبیاوو علیهم السلام تعلیم هم دغه دی کله چې د انساني فطرت د یوه علیم او حکیم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالی د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لګولې او پیدا کړې ده؛ نو بیا ولې د اوهامو او ظنونو په ختو او دلدلو کې خپل ځان غورځوئ او خښوئ؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دلیل څخه لوېې قیصې او معمّی جوړوئ؟.

انساني ضمیر، او د بشریت وجدان شهادت اداء کوي؛ چې د یوه قادر مطلق او عالم الکل الله تعالی له موجودیت سره د کومې تیرې (ګټې) یا ونې یا انساني تصویر یا فلکي ستوري یا د بل کوم مخلوق په الوهیت کې شریکول د فطرت د غړ بندولو یا خرابولو سره مرادف دي، نو آیا د الله پاک په ذات او صفاتو کې معاذ الله د څه نقصان احساس شوی دی؛ چې د هغه تلافي د ده مخلوق د معبودانو په جمعیت سره کوي.

﴿قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا﴾ یعنې ښه ! د الله تعالی بحث پرېږدئ ! او د خپل ځان په نسبت ووایئ ! آیا تاسې د اسمان پرښته یئ؟ یا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه یئ؟ ! کله چې بل هیڅ شی نه یئ، او فقط ځمونږ په شان بنیادم یئ؛ نو بیا په څه ډول مونږ ستاسې پر دغو خبرو یقین وکړو، ستاسې غوښتنه به داسې وي چې مونږ خپل قدیمي مذهب څخه مخ واړوو او ستاسې تابعان شو؛ نو زړونه مو جمع کړئ چې دغه به له سره نه کیږي، که تاسې د خپل امتیاز ثابتول غواړئ، او په دغه مقصد کې خپله کامیابي او بری غواړئ؛ نو داسې کوم یو ښکاره سند او الهي فرمان راوښیئ چې د هغه په مقابل کې مونږ هرومرو خپلې غاړې کېږدو، او دغه کار هلته امکان لري چې تاسې ځمونږ له غوښتنې سره سم معجزې او ښکاره نښې راوښیئ.

﴿قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾﴾

وویل دوی ته رسولانو د دوی چې (هو !) نه یو مونږ مګر آدمیان یو په شان ستاسې، ولیکن الله احسان کوي (په ایمان او نبوّت سره) پر هر چا چې اراده وفرمایي (د احسان د هغوی) له بندګانو خپلو (لکه چې پر مونږ یې فرمایلی دی)، او نه ښایي مونږ ته (او نه توانیږو) دا چې راوړو مونږ تاسې ته کوم برهان (سند او معجزه) مګر په اذن (حکم) د الله سره، او خاص پر الله نو توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسیر: یعنې ستاسې دغه خبرې ګردې داسې دي چې نه مونږ پرښتې یو او نه بل کوم مخلوق، بلکه په نفس د بشریت کې مونږ ستاسې په شان یو، لیکن د بشر د نوعې په افرادو کې د احوالو او مدارجو په اعتبار آیا د ځمکې او د اسمان توپیر (فرق) او اعتبار نشته؟ آخر دا خو تاسې هم ګورئ چې الله تعالی د جسماني ـ دماغي ـ اخلاقي او معاشي حالاتو په اعتبار ځینو انسانانو ته پر ځینو نورو څومره فضیلت او عظمت وربخښلی دی، بیا که داسې وویلی شي چې پاک الله خپل ځینې بندګان د دوی د فطري قابلیت او اعلی ملکاتو په سبب د روحاني کمال او باطني قرب هغه لوړ مقام ته رسولي دي چې هغه ته د «نبوّت» یا «رسالت» منصب وایي؛ نو په دغه کې څه اشکال او استبعاد دی.

په هر حال د نبوّت له دعوی څخه دغه نه لازمیږي چې د خپل ځان په نسبت د ماسوا البشر د بل کوم نوعیت دعوی کوونکي یو، هو ! دومره قدر ثابتیږي چې الله تعالی له خپلو بندګانو څخه ځینو ته پر ځینو داسې خصوصي احسان فرمايي چې هغه په نورو کې نه وي (لکه نبوت ـ رسالت ـ ولایت ـ علمیت ـ درایت ـ کفایت ـ اهلیت).

پاتې شو ستاسې د غوښتنې پوره کول؛ نو دغه شی د الله تعالی په اختیار کې دی، څمونږ په قبضه او واک (اختیار) کې نشته، او نه څمونږ تصدیق په دغه پورې عقلاً مربوط دی، پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزې اراده چې وفرمايي تاسو ته به یې درښیي.

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه عذر دی مونږ ته په دې کې چې توکل به نه کوو پر الله، حال دا چې ښوولي یې دي مونږ ته لارې (د دین) څمونږ، او قسم دی چې صبر به وکړو خامخا په ضرر رسولو ستاسې مونږ لره، او خاص پر الله نو تل دې توکل وکړي متوکلان.

تفسیر: یعنې حق تعالی مونږ ته د توحید جام راڅښولی دی، او د حقیقي برې او کامیابي لاره یې راښوولې ده، نو بیا څرنګه ممکن دي چې مونږ به پرې توکل او اعتماد نه کوو، تاسې هومره ضرر او ایذاء چې راورسوئ؛ د پاک الله په فضل سره څمونږ په توکل کې هیڅ فرق نه لویږي، د متوکلینو دغه کار نه دی چې د سختیو په لیدلو سره د توکل او استقامت له لارې څخه واوړي یا بې هیلې شي.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

او وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خامخا وبه باسو مونږ تاسې هرومرو له ځمکې خپلې یا به خامخا وګرځئ تاسې هرومرو په دین څمونږ کې، پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان. او خامخا به واوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاک) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) لپاره د هغه چا چې ویریږي له دریدلو په مخ ځما کې او ویریږي له وعدې (د عذاب ځما).

تفسیر: یعنې اوس خپل د توکل او استقامت خبرې پر بېردئ ! او خپله زیاته لویي او مشرتیا مه ښکاره کوئ ! بس او بس له دوو خبرو څخه یوه خبره ضرور ځانونو ته غوره کړئ ! یا تاسې له بعثته څخه پخوا په شان پټه خوله او قرار له مونږ سره ګډ او مخلوط اوسئ، او هغه کسان مو چې پخوا له دې نه له مونږ څنې بې لارې کړي دي؛ هغوی دې بېرته څمونږ په همدغه پخوانې دین کې راشي !، که نه تاسې ټول څمونږ له ملکه د باندې لاړ شئ ! او مونږ مو له دې وطنه نورو ملکونو ته شړو.

پس وحیه وکړه دوی ته رب د دوی داسې چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان، یعنې تاسې به څنګه دوی له دې ملکه وباسئ، مونږ به همدغه ظالمان د تل لپاره داسې فنا کړو؛ چې بیا له سره بېرته نشي راتلی، او د دوی په ځای کې به تاسې او ستاسې نور مخلص وفاداران ودانوو.

وګورئ چې د مکې معظمې کفّارو نبي کریم صلی الله علیه وسلم او نور مسلمانان له هغه ځایه وویستل، چې همدغه اخراج بالآخر د دوی د اخراج سبب او وسیله وګرځېده، او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمي تسلط قائم او د

کفر او کفارو هیڅ یو اثر او ننبه نشوه پاتې، او همدغه یې داسې وفرمایله چې: او خامخا به اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته له اهلاکه د دوی.

وَاسۡتَفۡتَحُوا۟ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝١٥ مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسۡقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ۝١٦ يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأۡتِيهِ ٱلۡمَوۡتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ ۝١٧

او فیصله (فتح او نصرت) وغوښت (انبیاوو؛ نو منصور او مأمون شول سره له مؤمنانو) او نامراده زیانکاره نااميده شو هر يو متكبر سركښ (ضدي عناد کوونکی له حق سره). چې وړاندې د ده دوزخ دی (پس له مرګه او په کې سوځي) او ورڅښولی به شي له اوبو (چې زوې وينې سره ګډې وي، او د دوزخيانو له ګېډو بهيږي). چې غړپ غړپ به يې (په تكليف سره) څښي او نه به وي نژدې چې تېر کړي هغه (زوې په اسانۍ سره له ډېر تريخوالي او بدبويۍ) او رابه شي ده ته (سختې د) مرګ له هر طرف (او له هر ځایه) حال دا چې نه به وي دی مړ کېدونکی (چې په ارام شي) او له شا او په مخ د ده کې به عذاب ډېر سخت وي.

تفسیر: يعني انبياوو له الله تعالى څخه مدد وغوښت، او د فيصلي طالبان شول، لكه چې نوح عليه السلام ويلي وو: ﴿فَٱفۡتَحۡ بَيۡنِي وَبَيۡنَهُمۡ فَتۡحًا وَنَجِّنِي﴾ او لوط عليه السلام وويل ﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهۡلِي مِمَّا يَعۡمَلُونَ﴾ او شعيب عليه السلام عرض کړی وو ﴿رَبَّنَا ٱفۡتَحۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَ قَوۡمِنَا بِٱلۡحَقِّ﴾ او موسى عليه السلام دعاء فرمايلې وه: ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيۡتَ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَأَهُۥ﴾ الآيه ـ او كفارو كله چې وليدل چې له دومره طويل مدت راهيسې مونږ له عذابه وېرول کيږو؛ ليکن د هغه هيڅ يوه ننبه او آثار نه ښکاره کيږي) نو په تمسخر او استهزاء سره يې په داسې ويناوو سره خوله وپرانيستله ﴿وَقَالُوا۟ رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبۡلَ يَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۱۶) آيت ۲ ركوع) او ﴿وَإِذۡ قَالُوا۟ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلۡحَقَّ مِنۡ عِندِكَ فَأَمۡطِرۡ عَلَيۡنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئۡتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (۹ جزء ۳۲ آيت د الأنفال سورت ۲ ركوع)، دغه خو د قريشو مقولې وې.

﴿مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسۡقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾ يعني دغه خو د دې دنيا عذاب وو، وروسته له دې د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده، چې دوی به کې غورځول کيږي او سوځي چې د تږې کېدلو په شدت کې زوې يا د زوو په شان اوبه پر دغو کفّارو وڅښول شي.

﴿يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ﴾ يعني پخپلې خوښې سره يې كله څښلی شي، په حديث كې دي چې پرښتې يې د اوسپنې په ګرزونو سره په سر وهي او په زوره يې پرې څښي، او په خوله کې يې ورتويوي، څه مهال (وخت) چې دوی يې خپلې خولې ته ورنژدې كوي؛ نو د هغه د حرارت له شدّته د دوی د دماغو او د ماغزو تر پوټکي پورې هم ببل شي او لاندې ځوړند شي، کله چې هغه د دوی خولې ته ورسيږي؛ نو د دوی له ستوني (حلق) څخه تيريږي او هلته بند پاتې کيږي، په ډېر مصيبت او ربړ (تکليف) سره يې يو يو ګوټ ـ يو يو غړپ، له ستوني (حلق) څخه تيروي، کله چې هغه د دوی نس کې لويږي؛ نو سم له لاسه د دوی كلمې ټوټې ټوټې غوځې شي، او د باندې تړې لويږي: ﴿وَسُقُوا۟ مَآءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمۡعَآءَهُمۡ﴾ (۲۶ جزء د محمد سورت (۱۵) آيت (۲) ركوع)، ﴿وَإِن يَسۡتَغِيثُوا۟ يُغَاثُوا۟ بِمَآءٍ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَ﴾ (۱۵ جزء د الكهف سورت (۲۹) آيت (۴) ركوع) أعاذنا الله منها وسائر المؤمنين.

مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمۡ ۖ أَعۡمَٰلُهُمۡ كَرَمَادٍ ٱشۡتَدَّتۡ بِهِ ٱلرِّيحُ فِي يَوۡمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقۡدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا۟ عَلَىٰ شَيۡءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلۡبَعِيدُ ۝١٨

مثال (حال ـ صفت) د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې؛ عملونه د دوی په شان (د ډېرې د) ايرې دي، چې سخت را الوځي پرې باد په هغه ورځ چې سخت او ښوروونکی

وي باد يې، نه به قادرېږي دوی د هغو عملونو چې کړي دي دوی په هیڅ شي، دا (ګمان د نېکۍ د دوی) همدغه ګمراهي ده لرې (له حقه).

تفسیر: ځینو کفّارو ته به داسې خیال پیدا کېده چې مونږ خو په دنیا کې ډېر ښه ښه کارونه د صدقاتو او خیراتونو په سلسله کړي دي، ځمونږ ښه اخلاق په خلقو کې مشهور دي، له ډېرو خلقو سره مو په مصیبت او تکلیف کې مرستې (مدد) او کومکونه کړي دي، او په یو نه یو صورت سره مو د الله تعالی عبادت هم کړی دی، نو آیا دغه ګرد کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟.

د هغه ځواب يې په دغه تمثیل سره ورکړ، یعنې هر هغه څوک چې په پاک الله صحیح ایمان نه لري، او یواځې د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي؛ د هغه ګرد اعمال محض یو بې روحه او بې وزنه شي ته ورته دی، او هغه به په محشر کې داسې الوزي او له منځه ورک کیږي؛ لکه چې د لوی باد او سیلۍ په وخت کې د ایرو بخرکي الوځي، نو هلته به کفّار د نېک عمل څخه بیخي تش لاس وي، حال دا چې داسې یوه موقع به وي چې هلته د نېکو عملونه ضرورت له هر شي څخه زیات وي، الله اکبر ! دغه به څرنګه د حسرت او افسوس وخت وي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

آيا نه ويني (نه پوهيږي ای ليدونکيه !) چې بېشکه الله پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه په حقه سره (لکه چې اراده يې وه)، که اراده وفرمايي (الله د هلاکولو ستاسې)؛ نو بو به ځي تاسې (په مړينه سره) او رابه ولي نور خلق نوي (يعنې پيدا به يې کړي). او نه دی دغه (اهلاک ستاسې او پيدا کول د نـورو) په الله بانـدې سخت او مشکل (بلکه آسان دي).

تفسیر: یعنې ښايي؛ کفارو ته داسې خیال پیدا شي، کله چې مونږ په خاورو کې سره ګډ او خاوره شو، نو بیا به بل ژوندون څرنګه وي؟ د قیامت او عذاب او ثواب خبرې ګردې (ټولې) افسانې دي، نو د دغه خیال په تردید کې دا ورښيي؛ هغه الله ته چې اسمان او ځمکه يې پخپل کامل قدرت او حکمت سره پیدا کړي دي، ستاسې بیا ژوندي کول ـ یا د بل کوم مخلوق درول ودانول ستاسې په ځای کې هیڅ سخت او مشکل نه دي، که د اسمان او ځمکې د محکم نظام له لیدلو څخه دغه یقین در حاصلیږي چې د هغو پیدا کوونکی او قائم ساتونکی کوم داسې ذات شته چې صانع او حکیم دی لکه چې د «بالحق» په لفظ سره يې تنبیه فرمایلې ده.

نو څرنګه ویلی شئ چې هغه به أشرف المخلوقات (انسان) محض یو بې نتیجې شی پیدا کړی وي؟ او د ده د تخلیق او ایجاد سره به بل کوم عظیم الشان مقصد متعلق نه وي؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وي، چې په هغه سره د آدم د پیدایښت عظیم مقصد په اکمله او اتمه طریقه سره ښکاره شي.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم ۖ مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

او ظاهر به شي (خلائق له قبرونو د) دوی الله ته ټول، نو وبه وايي كمزوران (د كفّارو) هغو كسانو ته چې كبر لويي به يې كوله (په كفر كې) چې بېشكه مونږ وو تاسې ته (په دنيا كې) تابعان؛ نو آيا اوس يئ تاسې دفع كوونكي له مونږ څخه له (دغه اخروي) عذابه د الله څخه څه څيز؟، نو وبه وايي (دغه مشركان): كه هدايت كړی وی (لاره ښوولي) وی مونږ ته الله؛ نو خامخا هدايت (لارښوونه) به كړې وه مونږ تاسې ته، برابر دی (اوس) پر مونږ چې آيا شور، فرياد وكړو؟ يا كه صبر وكړو، نشته مونږ ته هيڅ ځای د خلاصي. او وبه وايي شيطان كله چې فيصله شي امر (د حساب په قيامت كې): بېشكه چې الله وعده كړې وه له تاسې سره (په دنيا كې) وعده د حق (چې بعث او جحيم او نعيم دی)، او وعده كړې وه ما له تاسې سره، بيا نو خلاف مې وكړله تاسې سره (په وعده كې لكه چې اوس درښكاره شو)، او نه وو ماته پر تاسې هيڅ حكومت (او غلبه) مګر دا قدر چې وبللی ما تاسې (ګمراهۍ ته)؛ نو قبول كړ تاسې (په تشو غلولو سره) دعوت څما، نو مه ملامتوئ تاسو ما، او ملامت كړئ نفسونه (ځانونه) خپل، نه يم زه اوس فرياد رس (له عذابه خلاصوونكی) ستاسې، او نه يئ تاسې فرياد رس (له عذابه خلاصوونكي) څما، بېشكه زه كافر (منكر بېزاره يم) له هغه اشراكه ستاسې ما لره (له الله سره په طاعت كې) پخوا (له دې نه په دنيا كې)، (نو فرمايي الله) بېشكه چې ظالمان شته دوی ته عذاب ډېر دردناك.

تفسير: يعني له ګردو څنې په يوه لويه عدليه محكمه كې به ګرد خلائق كله چې له خپلو قبورو څخه ژوندي پاځولی كيږي او راوړاندې كيږي، او په خورا ښكاره صورت په عرصات كې د الله تعالی په حضور كې ګرد سره ټوليږي، نو وبه وايي د كفارو كمزوران هغو كسانو ته چې كبر يې كولو چې: بېشكه مونږ وو تاسې لره تابعان؛ نو آيا پس يئ تاسې دفع كوونكي له مونږ څخه له عذابه د الله د څه څيز؟.

يعني اتباع به خپلو متبوعينو ته داسې وايي چې: «په دنيا كې تاسې له خپلو ځانونو څخه لويان او مشران جوړ كړي وو، نو څكه مونږ ستاسې ډېر اطاعت او متابعت وكړ، نو نن د دغه مصيبت په وخت كې مونږ ته څه ګټه او فائده راورسوئ ! آيا داسې كېدی شي چې د دغه الله تعالی د عذاب كومه برخه له مونږ څخه لرې يا سپكه كړئ؟».

دغه وينا به وروسته د دوزخ له ورتګه وكړي، يا به د حشر په ميدان كې ووايي.

ابن كثير (رحمه الله تعالی) اول احتمال تـه ترجيح وركړې ده، لقوله تعالی: ﴿وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ الآيه ـ وغير ذلك من الآيات، و الله تعالی أعلم.

﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ﴾ الآيه ـ يعني له حساب او كتاب څخه وروسته كله چې داسې فيصله صادره شي چې جنتيان په جنت كې او دوزخيان دوزخ ته لاړ شي؛ نو هلته پخوا له دې نه چې دوزخيان په دوزخ كې ولويږي، دوزخيان به پر لعين ابليس باندې الزام اړوي، چې ای مردوده ! تا په دنيا كې مونږ تېر ايستو، او له لارې څخه دې بې لارې كړو، او په دغه مصيبت كې دې ككړ كړو، نو اوس څمونږ څه تدبير او چاره هم وكړه !، مثلا د سپارش او نورو څه انتظام وكړه ! چې د الله تعالی له دغه عذابه ژغورنه (نجات) مو په برخه شي.

دلته لعين ابليس دوی ته به داسې يوه وينا وكړي چې د هغې حاصل دا دی: «بېشكه الله تعالی د صادق القولو انبياوو په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او جنت په متعلق داسې رښتيا وعدې فرمايلي وې چې د هغوی صداقت په دنيا كې د دلائلو او براهينو له مخې ثابت وو، او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی، ما د هغه په مقابل كې تاسې ته د دروغو خبرې او غلطې وعدې كړې وې، چې د هغو كذب او دروغ هم په دنيا كې په ادنی فكر او تأمل سره واضح او ښكاره كېدی شو، او دلته خو ستاسې تر سترګو لاندې د هغې بدې نتيجې راڅرګندې (ښكاره) دي، له ما سره نه

د حجّت او د برهان قوت وو، او نه داسې بل کوم طاقت او قوت وو چې په زور او زیاتي سره مې تاسې داسې یوې وړوکې خبرې ته اړ (محتاج) او مجبور کولی شوی، بلا شبه ما تاسې ته د بدئ تحریک کړی دی، او تاسې ته مې د خپلې ډلې په لوري د راتلو بلنه کړې ده، تاسې پخپله منډه او ډېرې خوښئ ځما په لوري راوځغلېدئ.

د انصاف خبره خو دا ده: چې له ما څخه پر خپلو نفسونو باندې زیات الزام او ملامتې واړوئ ! ځما د اغواوو، غولولو، لمسولو او تیرایستلو جرم پر خپل ځای پاتې دی، لیکن ځما پر مجرمولو تاسې کله پاک او برې کېدی شئ ! نن تاسې ته مدد رسونه چېرې ـ پخپله له تاسې څخه مدد اخیستل هم امکان نه لري، مونږ او تاسې دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کې نیولې کیږي، هیڅ یو به د بل په داد او فریاد نه شي رسېدی، تاسې له خپله حماقته په دنیا کې زه د الله تعالی شریک ودرولم، یعني ځینې مستقیماً د شیطان په عبادت لګیا شول، او ډېر کسان د شیطان په خبرو داسې وغولېدل، او د ده د احکامو انقیاد یې په داسې ډول (طریقه) سره وکړو؛ چې هغسې د الله تعالی د احکامو اطاعت او انقیاد به یې کولو، په هر حال زه له هغه شرک او کفر چې تاسې پخپل جهالت او غباوت سره کړی دی؛ بیخي منکر او بېزاره یم».

د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چې خلق د دغه اضطراب او پرېشانئ له تصوّره او اندېښنې د شیاطین الجن والانس له اتباع او پیروئ څخه مخ وګرځوي.

وَأُدۡخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡۖ تَحِيَّتُهُمۡ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾

او داخل به کړی شي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه په هسې) جنتونو کې چې بهیږي لاندې له (ماڼیو او ونو د) هغو ویالې په دې حال چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو کې، داخل به کړی شي دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پېشکشي د دوی (به په وخت د ملاقات کې) په دغه جنت کې لفظ د سلام وي.

تفسیر: دغه یې د مقابلې په ډول سره د کفّارو له سزا څخه وروسته د مؤمنینو ښه انجام او خاتمه وفرمایله، شاه صاحب لیکي چې: «په دنیا کې «سلام» دعاء ده د سلامتیا د غوښتلو لپاره، او په آخرت کې سلام ویل مبارکي ده پر سلامتئ موندلو».

أَلَمۡ تَرَ كَيۡفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا كَلِمَةٗ طَيِّبَةٗ كَشَجَرَةٖ طَيِّبَةٍ أَصۡلُهَا ثَابِتٞ وَفَرۡعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾ تُؤۡتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينِۭ بِإِذۡنِ رَبِّهَاۗ وَيَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٖ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجۡتُثَّتۡ مِن فَوۡقِ ٱلۡأَرۡضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٖ ﴿٢٦﴾

آیا وینې ته (ای بنده) څرنګه بیانوي الله یو مثال کلمه پاکیزه (چې لا إله إلا الله ده) په شان د هغې ونې پاکیزې (د خُرما ده) چې بیخ د دې خښ وي (په ځمکه کې) او څانګې یې (پورته) په (جانب د) اسمان (تللې) وي. چې ورکوي (دا ونه) خوراک (مېوه) خپله هر مقرّر وخت په اذن (حکم) د رب خپل، او بیانوي الله مثالونه لپاره د خلقو لپاره د دې چې دوی پند پرې واخلي. او مثال د کلمې خبیثې (چې کلمه د کفر ده) په شان د هغې ونې خبیثې (بدبویې بدخوندې لکه د مرغونې د بوټې) دی، چې ایستلی شوی وي له سر د ځمکې، چې نه وي ده ته هیڅ قدر قرار (ثبات استحکام).

تفسير: يعنې وګورئ او غور وکړئ څرنګه باموقعه او معنی پيدا کوونکی مثال دی، عقلمن هومره چې په ده کې غور وکړي؛ هغومره په سلهاوو دقائق مسلسلاً ترې پيدا کيږي، په پاکيزه خبرې کې د توحيد کلمه ـ د الله تعالى د معرفت خبرې ـ ايمان او ايمانيّات ـ قرآن ـ حمد او ثنا ـ تهليل ـ تسبيح او رښتيا ويل ګرد سره داخل دي.

په اکثرو رواياتو او آثارو کې دلته د پاکيزه ونې مصداق د خُرما (کجُورې) ونه درولې شوې ده، ګواکې نورې پاکيزه ونې هم تر دې لاندې داخلې کېدی شي.

﴿اَصۡلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرۡعُهَا فِى السَّمَآءِ﴾ يعنې د هغې بېخ د ځمکې په ژوره (ښکته) کې غوړېدلې وي، چې په ډېر زورور او سخت باد او سيلۍ سره هم هغه له بېخه نه ايستلی کيږي، او د هغې څانګې اسمان ته رسېدلې دي، يعنې څانګې يې ډېر لوړې او د ځمکې له کثافتونو څخه لرې وي.

﴿تُؤۡتِىۡۤ اُكُلَهَا كُلَّ حِيۡنٍۢ بِاِذۡنِ رَبِّهَا﴾ «چې ورکوي دغه ونه مېوې خپلې هر وخت کې چې ورته مقرر کړی وي الله په اذن او حکم د رب خپل سره»، چې اول «بسر» او په وسط کې «رطب» او آخر کې «تمر» ورکوي، او «تمر» يې خو هر کله موجود وي، يعنې هيڅ يو فصل له مېوو او ثمراتو څخه تش نه وي پاتې، يا يې فرض کړئ چې په دولسو مياشتو کې ګهيځ (سحر) او ماښام به پرې تازه مېوې خوړندې وي.

په ﴿كَلِمَةٍ خَبِيۡثَةٍ﴾ کې د کفر کلمه ـ دروغ خبرې ـ او هر هغه خبره چې د الله تعالى له مرضي څخه مخالفه وي؛ داخله ده، او على الأكثره له دې نه حنظل (مرغونی) مرادوي، ګواکې د لفظ په عموم کې هره خرابه ونه شامله کېدی شي، يعنې لکه چې هيڅ بېخ ونه لري، او په لږ اشاره سره له ځمکې څخه وځي، ګواکې د هغه کم قوّتي او ناپايداري يې ښکاره کړې ده.

د دواړو مثالونو حاصل داسې شو، چې ګواکې د توحيد او ايمان دعوی پخه او رښتيا ده، چې د هغه دلائل نهايت صاف او صحيح او مضبوط دي، او د دې لامله چې د فطرت سره موافقه ده؛ د هغې ريښې د زړونو ژورو ته راښکته کيږي، او د صالحه وو اعمالو څانګه عين تر اسمانه پورې لګيږي.

الغرض د حق او صداقت او توحيد او معرفت همېشه بهارونه او پسرلي ورځ په ورځ وده کوي، او لوييږي، او په ډېرې پايدارۍ سره لوړيږي، او بالعکس د دروغو خبرو او شرك او کفر او د باطني دعوی بېخ هيڅ نه وي، د باد په لږ خوځولو سره له بېخه وځي، د ناحقې خبرې په اثبات کې هومره زور چې ولګولی شي؛ ليکن د انساني ضمير او فطرت د مخالفت لامله (له وجې) د هغه بېخ د زړونو تر بېخه نشي رسېدی، د لږ څه فکر کولو په اثر غلط راښکاري، نو ځکه مشهوره ده چې دروغ پښې نه لري، يعنې د رښتيا په شان پر خپلو پښو نشي تلی، او نه له هغو څخه په زړونو کې څه نور پيدا کيږي.

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا بِالۡقَوۡلِ الثَّابِتِ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَفِى الۡاٰخِرَةِ ۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيۡنَ ۙ وَيَفۡعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴿۲۷﴾

مضبوطوي الله هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په خبرې ثابتې سره په ژوندون د دنيا (په وخت د فتنې او مرګ) کې او په آخرت کې (يعنې په قبر کې) او ښويوي الله ظالمان (له دغې ثابتې خبرې او هېروي يې ترې په دنيا او عقبا کې)، او کوي الله هر هغه څه چې اراده وفرمايي (د کولو يې له اهداء د مؤمنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسير: يعنې حق تعالى د توحيد او ايمان په خبرو (چې د هغو مضبوطي او پايداري په پخواني مثال کې ظاهره کړې شوې دي)، مؤمنان په دنيا او آخرت کې مضبوط او ثابت قدم وي، پاتې شو د قبر منزل چې د دنيا او آخرت په

منځ کې «برزخ» دی؛ هغه په دنیا یا په آخرت کې ګڼه شمېرلی شوی، لکه چې له اسلافو څخه دغه دواړه اقوال منقول دي، غرض دا دی چې مؤمنین د دنیا له ژوند څخه نیولې تر محشر پورې د همدغې طیبې کلمې په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتې کېږي، په دنیا کې له هومره حوادثو او آفاتو سره چې مخامخ شي، او هر رنګه سخت امتحان او ازموینه چې ترې واخیسته شي؛ په قبر کې د نکیرینو سوال او ځواب وشي، د محشر هولناکه منظره سره له دې چې فکر او هوش وړونکې وي؛ په هره موقع کې همدغه د توحید کلمه د ده د مېړانې، ثبات، او استقامت ذریعه ګرځي.

﴿وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ﴾ او ښویوي اړوي الله ظالمان مشرکان له دغې ثابتې خبرې او هېروي یې ترې په دنیا او عُقبی کې، له ظالمانو څخه مراد دلته کفّار او مشرکین دي، دوی په دنیا کې هم وښویېدل، او په آخرت کې هم ښوییږي، او له سره د حقیقي برې او کامیابۍ مخه په ونه ویني.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿۲۸﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۲۹﴾ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ قُلْ تَمَتَّعُوْا فَاِنَّ مَصِيْرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿۳۰﴾

آیا نه یې خبر نه ګوري ته هغو کسانو (د کفارو) ته چې بدل کړی یې دی نعمت د الله په ناشکرۍ سره (په اختیار د کفر) او راښکته کړی دی دوی قوم خپل په دار د هلاکت کې. چې دوزخ دی، داخل به شي دوی په هغه کې، او بد ځای د قرار او هستوګنې دی. او ګرځولي وو دوی الله ته شریکان لپاره د دې چې ګمراه کړي (واړوي خلق) له لارې (د توحید) د الله، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نفعه واخلئ تاسې (په شهواتو سره په دنیا کې) نو بېشکه بېرته ورتله ستاسې اور د دوزخ ته دي.

تفسیر: له دې نه د کفارو او مشرکینو مشران او سرداران مراد دي، خصوصًا د قریشو رئیسان چې د دوی په لاس کې په هغه وخت کې د عربو واک او اختیار وو، یعني الله تعالی پر دوی څومره انعام او احسان فرمایلی دی، د دوی د هدایت لپاره یې محمد صلی الله علیه وسلم لېږلی دی، قرآن یې نازل کړی دی، د بیت الحرام مجاوران یې ګرځولي دي، د عربو مشرتیا یې ورته روزي کړې ده، دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احسانونو مقابله په دې سره وکړه؛ چې د الله تعالی پر ناشکرۍ یې ملاوې وتړلې، او د ده خبرې یې دروغ وبللې، د ده له رسول سره وجنګېدل، په آخر کې یې خپل قوم له خپلو ځانونو سره یو ځای بیولی د هلاکت په کنده کې ولوېدل.

﴿وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ یعنې که دوی د الله تعالی له نعمتونو او احساناتو څخه متأثر شوي وی، او د حقیقي منعم په شکر ګذارۍ او اطاعت شعارۍ کې لګیا وی؛ نو ډېر به ښه وو، مګر دوی داسې ونه کړل، بلکه بالعکس بغاوت یې غوره کړ، او د پاک الله په مقابل کې یې نور داسې شیان ودرول؛ چې پر هغو یې د الوهیت صفات ویشلي وو، او هغه عبادت یې چې واحد الله ته مخصوص وو؛ په مختلفو عنوانونو سره د دوی لپاره ثابت کړ، څو په دغې سلسلې کې له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بې لارې کړي، او ګمراهي ته یې واړوي، او د خپل سیادت په لومه (دام) کې یې راګیر کړي.

قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿۳۱﴾

ووایه (ای محمده) هغو بندګانو ځما ته چې ایمان یې راوړی دی چې سم دې دروي (ادا کړي) لمونځ، او ورکړه دې کوي ځینې له هغه ماله چې ور کړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب

وو)، او په ښکاره (که فرض وو یا واجب)، پخوا له راتلو د هغې ورځې چې نشته سودا پلورل (خرخول) او پېرودل (اخستل) په هغې کې او نه دوستي.

تفسیر: د کفّارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصینو مؤمنینو د تنبیه لپاره یې داسې وفرمایل څو دوی په پوره ډول سره وپښ شي، او د عُبودیت په وظائفو کې یوه ذره هم فرق او توپیر (تفاوت) رانه ولي، په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړي، چې هغه ډېر ښه عبادت دی، لمونځونه دې د هغو له حقوقو او حدودو د رعایت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړي، د پاك الله له ورکړې څخه یوه برخه خفیه یا علانیه پر مستحقینو ولګوي، الغرض د هغو کفّارو په مقابل کې چې په کفر او شرك او د نعمتونو په ناشکرئ کې ډوب تللي دي، مؤمنانو ته لازم دي چې په خپلو ځانونو او مالونو الله تعالی په عبادت او شکر ایستلو سره خپله مستعدي څرګنده (ښکاره) کړي.

﴿مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ﴾ یعنې لمونځ او في سبیل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځي، بیع او شراء او تش د دوستۍ او خپلوۍ تعلقات له سره د دوی په کار نه ورځي، نه به هغه څوك نېك عمل پېرودی (اخستلی) شي، او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پیدا کېږي، چې بې له ایمانه او صالح عمله تش د دوستۍ د تعلقاتو لامله د ده نجات ذمه پر خپل ځان واخلي.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ الثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ الْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

الله هغه ذات دی چې پیدا کړی یې دي اسمانونه او ځمکه او نازلې کړي یې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه، نو رایستلي یې دي په دې اوبو سره له هر قسمه مېوو څخه رزق (روزي) تاسې ته، او مسخّر (تابع) کړي یې دي تاسې ته بېړۍ لپاره د دې چې ګرځي په سیند کې په امر (حکم) د دغه (الله) سره، او مسخّر کړې (لګولې) یې دي تاسې ته ویالې، او مسخّر کړي (په کار لګولي) یې دي لپاره د منافعو ستاسې لمر او سپوږمۍ په دې حال چې ګرځېدونکي) دي سم له دستور سره برابر، او په کار کې یې لګولي دي تاسې ته شپه او ورځ. او درکړي یې دي تاسې ته ځینې له هر هغه څیز چې سوال کړی تاسې د هغه (شي سم له مصلحته)، او که وشمېرئ تاسې (ټول انواع او ګرد افراد د) نعمت د الله؛ نو وبه نه شمېرلی شئ تاسې دا نعمتونه د الله (تر آخره پورې)، بېشکه انسان خامخا لوی ظالم ډېر ناشکره دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کې داسې یو قوت پیدا کړی دی، چې د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودې او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځي، او د همغو په ذریعه ځمونږ د هغو له مېوو او حاصلاتو څخه مستفید کېږو.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ﴾ یعنې د سمندر په خوفناکو څپو او موجونو کې په یوې وړوکې بېړۍ باندې سپرېږئ، او له کومه ځایه تر کومه ځایه پورې رسېږئ، او په څه اندازه سره تجارتي او غیر تجارتي فوائد ترې حاصلوئ، دغه خو د الله تعالی په قدرت او حکم سره دی؛ چې د سمندر په لویو لویو څپو او هسکو هسکو موړو او غټو شپېړو کې یوه وړوکې (د پیاز د پوټکي په شان) بېړۍ یا جهاز نه یواځې ساتي، بلکه له یوې لوېې وچې څخه یې بلې لوېې وچې ته هم بیایي.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهٰرَ﴾ يعني په ويالو، خوړونو، سيندونو، ويالو، لښتيو او نورو کې د اوبو راتلل او لرې ځايونو ته رسېدل ـ اګر که د بېړۍ په شان ستاسې د فکر او ارادې تابع نه دهٔ؛ خو بيا هم ستاسې په کارونو کې بوخت او لګيا دي.

همداسې لمر، سپوږمۍ او ستوري هم د يوه معين نظام او ضابطې سره سمه د خپل ټاکلي دود (رواج) او دستور سره موافق تماماً تر قيامه د قيامت پورې پخپلو حرکاتو او ورسپارليو شويو خدماتو کې مصروف دي، او له سره نه ستومانه او نه ستړي کيږي.

يا شپه او ورځ يوه په بله پسې په همغه ټاکلي عادت سره سم او تل راځي او ځي، دغه ګرد شيان اګر که په دې معنی ستاسې په تصرف او اختيار کې نشته؛ چې کله مو او چېرې مو چې زړه وغواړي د هغوی د قدرتي حرکاتو او تأثيراتو مخه ونيسئ، خو بيا هم تاسې داسې ډېر تصرّفات او تدابير په کار اچولي شئ چې د هغو تأثيراتو څخه بېشماره فوائد حاصل کړئ او لکه چې کوئ ـ د انساني تصرّفاتو او تدابيرو څخه ماسوا دوی بالذات هم تل تر تله ځمونږ د دې دنيا په يو نه يو خدمت کې مشغول او لګيا دي، مونږ او تاسې په هوسايي (آسانی) سره ژوندون کوو، او دوی سرګردانه ځمونږ په منفعت او خدمت کې مداومت کوي.

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ﴾ يعني د الله تعالی نعمتونه دومره ډېر دي، چې که تاسې ګرد سره يو ځای شئ، او په اجمالي ډول سره د هغو شمېرلو سره پيل (شروع) وکړئ؛ نو ګرد به سره ستړي او ستومانه کېږئ.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ يعني د انسان په جنس کې ډېره زياته بې انصافي او بې شکري او بېقدري شته، چې سره د دومره بېشماره احساناتو له ليدلو بيا هم د حقيقي منعم حق نه پېژني، او شکر يې نه اداء کوي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِيَّ اَنْ نَّعْبُدَ الْاَصْنَامَ ﴿۳۵﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما ! وګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا، او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چې عبادت به کوو د بُتانو.

تفسير: يعني د قُريشو هغو مشرانو چې د دوی د کُفران او شرك او کفر بيان پاس په ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللهِ﴾ الآيه ـ کې شوی وو؛ هغوی ته د ابراهيم عليه السلام قصه ور په يادوي، او تنبيه ورکوي چې تاسې د هغه د اولاديت لامله د «کعبة الله» او لوی حرم مجاوران شوي يئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحيد اينبی وو، د همده د دعاوو په اثر الله جل جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ، او په دغو کلکو پرښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کې د ظاهري او باطني نعمتونه امبارونه يې جوړ کړل، ابراهيم عليه السلام له دنيا ځني په داسې حال کې لاړ چې داسې دعاوې او وصيتونه يې کول، چې د ده اولاده د شرك طريقه اختيار نه کړي، اوس تاسې ته فکر کول او شرمېدل په کار دي، چې تر کومه ځای پورې مو د ده د وصيتونو رعايت کړی دی؟ يا د ده له دعاء څخه مو برخه اخيستې ده، او تر کومه حده پورې مو د الله تعالی پر احساناتو شکر ايستلی دی.

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا﴾ الآيه ـ يعني مکه معظمه «حرم آمن» وګرځوي لکه چې الله تعالی مأمونه هم وګرځوله، او هم زه او هم ځما اولاده د تل لپاره د بُت پرستی څخه وژغورې (محفوظ کړې)، او ترې مو لرې وساتې، غالباً دلته به له اولاده ځني خاص صُلبي اولاد مراد وي، نو ځکه د دوی په صلبي اولاد کې دغه مرض رانغی، او که عام ذريات ترې مراد وي، نو ويلی کيږي چې دغه دعاء د ځينو په حق کې نه ده قبوله شوې.

سره له دې چې ابراهيم عليه السلام معصوم رسول وو، مګر د دعاء له آدابو څخه دهٔ؛ چې له نورو ځني پخوا سرې خپل ځان ته دعا وکړي، دا راز (قسم) دعاوې چې له انبياوو څخه منقولې دي؛ په هغو کې دغې خبرې ته هم اشاره ده چې د انبياوو عصمت هم د دوی له لوري نه دی پيدا شوی، بلکه د الله تعالی له حفاظته او صيانته موجود شوی دی، نو ځکه دوی تل د همغه په دربار کې التجاء کوي چې هغه د دوی د عصمت او (تلطّفا) ضامن او کفيل شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير (رحمه الله تعالى) په نزد ابراهيم عليه السلام دغه دعـاوې د معظمې مكې د ودانی او د كعبې شريفې د تعمير څخه وروسته كړي دي، په (اول جزء البقره په (۱۲۶) تر (۱۲۹) آياتونو او (۱۵) ركوع) كې د كومو دعاوو چې ذكر شوی دی؛ هغه يې د كعبې شريفې د بناء په وخت د اسماعيل عليه السلام په معيّت فرمايلي دي، او دغه دعاوې يې ډېره موده وروسته په سپين ږيرتيا كې كړي دي.

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

ای ربه څما ! بېشكه دغو (تيرو (كږو) بُتانو) لغزولي دي ډېر له خلقو (چې سبب د ګمراهی د دوی شوی دی) نو هر چا چې متابعت وكړ څما؛ نو بېشكه هغه له (أهل ملت) څما دی، او هر چا چې نافرماني وكړه څما نو بېشكه چې ته يې ښه بخښونكی (د خطيّاتو) ډېر رحم كوونكې يې. ای ربه څمونږ ! بېشكه چې ما اوسولي دي ځينې له اولاد خپل (چې اسماعيل او اولاد يې دی) په داسې يوه وادي (ناو) كې چې نه دی خاوند د كښت (فصل) په نزد د كوټې ستا چې حرمت (عظمت) والا ده، ای ربه څمونږه (ومې اوسول دوی دلته) د دې لپاره چې سم ودروي (اداء كړي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، نو وګرځوه (مائل كړه) زړونه د ځينو خلقو په مينه (چې راځغلي دوی ته، او رزق روزي وركړه دوی ته له هر قسمه مېوو څخه لپاره د دې چې دوی شُكر وباسي.

تفسير: يعني هغو كسانو چې د خالص توحيد لاره غوره كړې ده، او څما خبرې يې منلي دي؛ هغه څما په ډله كې شامل دي، او هغه كسان چې څما خبرې يې نه دي منلي، او څمونږ له لارې څخه بېل شوي دي؛ نو ته دوی ته پخپلې مهرباني او بخښنې سره د توبې توفيق وركولی شې، كه ستا لطف او مهرباني وي؛ نو هغه به هم ايمان راوړي، او خپل ځان به د خصوصي رحمت او ابدي نجات مستحق ګرځولی شي، يا دا مطلب چې ته قدرت لرې چې هغه هم په همدغه موجوده حالت كې وبخښې، اګر كه ستا له حكمته د هغه وقوع ونشي.

تنبيه: د «المائدة» د سورت په آخر كې د ابراهيم خليل الله عليه السلام د دې قول او د مسيح عليه السلام په مقوله كې مو فرق بيان كړی دی؛ هغه دې بيا وكتلی شي !.

﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ﴾ الآيه ـ ای ربه څمونږه ! بېشكه چې ما اوسولي دي او دېره كړي دي ځينې له اولادې خپلې يعني اسماعيل عليه السلام، څكه چې بل اولاد يې اسحاق عليه السلام او نور په شام كې وو، د الله تعالى په حكم يې اسماعيل عليه السلام د تي رودلو په وخت كې د ده د والدې (بي بي هاجرې) سره په دغه تور سپېره ډاګ او ډېر ډګر (ميدان) كې پرېښود، او دی ترې لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبيلې څه خلق هلته ورسېدل، څكه چې الله تعالى د اسماعيل عليه السلام د تندې او د بي بي هاجرې رضي الله عنها د تلوسې او منډې له امله د پرښتې په ذريعه هلته د «زمزم» چينه بهولې ده، نو د «جرهم» كوچيانو چې دغه اوبه وليدې، هلته ښكته شول، او د بي بي هاجرې رضي الله عنها په اجازه همغلته مسكون شول.

كله چې اسماعيل عليه السلام لوی شو؛ نو په همدغې قبيلې كې يې واده وشو، په دې ډول چېرې چې نن ورخ مكه معظّمه ده؛ يو كلی ودان شو، ابراهيم عليه السلام به هم كله كله له «شام» څخه دلته تشريف راوړ، او د دې او د دې ښار هستېدونكو ته به يې داسې دعاوې فرمايلې چې: «ای الها ! ما خپل يو ځوی په دغه لامزروعه (بې كرونده) او ډاګ ډېر

میدان کې ستا په حکم ستا معظّم او محترم کور سره نژدې دېره کړی دی، چې دی او د ده نسل ستا او ستا د دې کور حق ادا کړي؛ نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دې لوري ته متوجه کړه، څو دوی دلته راشي، او ستا عبادت وکړي، او د دې ښار رونق زیات شي، او هم د دوی د روزۍ او زړه جمعۍ لپاره له غیبه داسې سامان وربرابر کړه؛ چې برسېره پر غلو او اوبو چې د ژوندانه له ضروریاتو څخه دي؛ عمده ثمرات او ښې مېوې همدلته په افراط سره پیدا شي، چې خلق د زړه په اطمینان سره ستا په عبادت او شکرګذارۍ کې مصروف شي».

پاک الله دغه ګردې دعاوې قبولې کړې، لکه چې تر نن ورځې پورې هر کال په زرګونو او لکونو انسانان له ګرده جهانه هلته سره ټولیږي، او د اعلی قسم میوو او عمده ثمراتو په مکې معظمې کې دومره کثرت او افراط وي؛ چې ښايي د دنیا په کومې بلې برخې کې د هغه ساری او نمونه لږ وي، حال دا چې پخپله په مکه معظمه کې یوه باثمره ونه به نه وي موجوده، له ځینو اسلافو څخه منقول دي چې: ابراهیم علیه السلام پخپله دعا کې ﴿اَفۡـِٕدَةً مِّنَ النَّاسِ﴾ د «څه خلقو زړونه» فرمایلي وو، که نه ګرد عالم به هغه لوري ته تلل.

رَبَّنَآ اِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِیۡ وَمَا نُعۡلِنُ ؕ وَمَا یَخۡفٰی عَلَی اللّٰهِ مِنۡ شَیۡءٍ فِی الۡاَرۡضِ وَلَا فِی السَّمَآءِ ﴿۳۸﴾

ای ربه څمونږ ! بېشکه چې تاته معلوم دي هغه چې پټوو یې مونږه، او په هغه چې ښکاره کوو یې، او نه دي پټ پر الله باندې هیڅ څیز (نه) په ځمکه کې (له سفلیاتو نه) او نه په اسمان کې (له علویّاتو نه).

تفسیر: یعنې په ځمکه او اسمان کې هیڅ له تا څخه پټ نه دي، نو بیا څمونږ ظاهر او باطن له تا ځنې څرنګه پټ او مخفي پاتې کېدی شي؟ داسې چې فرمایلي یې دي: «هغه چې پټوو یې مونږ او هغه چې ښکاره کوو یې» په دغه کې د مفسرانو څو اقوال دي: لیکن د تخصیص هیڅ وجه نه ده، الفاظ عام دی، چې ګردو ښکاره وو او پټو شیانو ته شامل دي.

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡ وَهَبَ لِیۡ عَلَی الۡکِبَرِ اِسۡمٰعِیۡلَ وَاِسۡحٰقَ ؕ اِنَّ رَبِّیۡ لَسَمِیۡعُ الدُّعَآءِ ﴿۳۹﴾

(ټول د کمال صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چې رابخښلي یې دی ماته سره له زوړوالي اسماعیل او اسحاق، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعاء دی.

تفسیر: یعنې په زوړتوب کې اسحاق علیه السلام د «ساري» او اسماعیل علیه السلام د «هاجرې» له ګېډې څخه په غیر متوقعه ډول سره دې راعنایت فرمایلي دي، لکه چې د اولاد په متعلق ځما د ﴿رَبِّ هَبۡ لِیۡ مِنَ الصّٰلِحِیۡنَ﴾ دعا دې واورېده، دغه دعاء هم راقبوله کړه.

رَبِّ اجۡعَلۡنِیۡ مُقِیۡمَ الصَّلٰوةِ وَمِنۡ ذُرِّیَّتِیۡ ٭ۖ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ﴿۴۰﴾

ای ربه ځما ! وګرځوې ما همېشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له ټولو حقوقو یې) او ځنې له اولادې ځما (هم کلک کړې پر لمانځه)، ای ربه څمونږ ! او قبوله کړې دعاء ځما.

رَبَّنَا اغۡفِرۡ لِیۡ وَلِوَالِدَیَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِیۡنَ یَوۡمَ یَقُوۡمُ الۡحِسَابُ ﴿۴۱﴾ ع

ای ربه څمونږ ! بخښنه وکړې ماته او مور او پلار ځما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قیامت کې) چې قائمیږي حساب.

تفسير: دغه دعاء يې غالباً د خپل پلار د مړ کېدلو څخه پخوا چې د کفر په حالت مړ شو، او وروسته دې پرې خبر شو؛ فرمايلې ده، نو مطلب به يې داسې وي چې: هغه ته د اسلام هدايت ورکړې !، او د قيامت په ورځ يې د مغفرت وړ (لايق) او مستحق وګرځوې !، او که د مړ کېدلو څخه يې وروسته دعا فرمايلې وي؛ نو ښايي تر هغه وخته پورې به دې نه وو مطلع کړى شوى، چې کفّار د مغفرت وړ (لايق) نه دي.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظّٰلِمُوْنَ ۬ؕ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِيْنَ مُقْنِعِيْ رُءُوْسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۚ وَاَفْـِٕدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿٤٣﴾

او مه کوه ګمان (اى انسانه) په الله چې غافل (بې خبره) دى له هغو کارونو چې کوي يې ظالمان ! بېشکه همدا خبره ده چې وروستي کوي دوى هغې ورځې ته چې خلاصې به پاتې وي (له ډېر وېرې) په هغه کې سترګې. چې منډې وهونکې به وي دا (مخلوقات) چې جګګ (اوچت) نيوونکي به وي د سرونو خپلو (په طرف د بلونکي محشر کې)، بېرته به نه ګرځي دوى ته رپول د سترګو د دوى، او زړونه د دوى به تش وي (له عقله او فهمه له ډېرې وېرې).

تفسير: يوه رکوع پخوا د ډېرو عظيمه وو نعماوو د ذکر کولو په منځ کې يې فرمايلي وو: ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ﴾ «بېشکه انسان خامخا لوى ظالم او ډېر ناشکره دى»، وروسته له هغه د ابراهيم عليه السلام قصه يې واوروله، او د مکې معظمې کفّارو ته ځينې خصوصي نعمتونه ور په ياد کړه ـ او د دوى د ظلم او شرک په لوري يې اشاره وفرمايله؛ په دغه رکوع کې تنبيه فرمايي: که د ظالمانو په تنبيه فرمايلو کې څه ځنډ وشي، نو داسې يې مه ګڼئ چې الله تعالى د دوى له حرکاتو څخه بې خبر دي، په ياد يې ولرئ چې د دوى هيڅ يو وړوکى او لوى کار له الله تعالى څخه پټ نه دى، البته د ده عادت داسې نه دى چې فوراً مجرم ونيسي، او تباه يې کړي، دې ډېرو لويو ظالمانو ته هم مهلت ورکوي، چې يا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلي، يا د جرائمو په ارتکاب کې تر دې حده پورې ورسيږي چې له قانوني حيثيته د ده د سزا په مستحق کېدلو کې هيڅ قسم خفاء پاتې نشي.

تنبيه: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دى چې داسې يو خيال يې په زړه کې پيدا کېدى شي، او که پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خطاب؛ نو د دوى له دې مخاطبې څخه به نورو ته اورول مقصود وي، چې کله يې خپل رسول الله صلى الله عليه وسلم ته داسې وفرمايل چې داسې خيال مه کوه ! حال دا چې داسې يو خيال له سره دوى ته قريب هم نشو راتلى، نو د نورو په حق کې داسې خيال به په څه اندازه واجب الاحتراز وي.

﴿اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ﴾ يعنې د قيامت په ورځ کې له ډېر هول، هيبت او دهشت څخه سترګې به همداسې رډې بلې او ټيغې پيغې راښکارې، او هم داسې بوتې وتلې او پرانيستلې به پاتې وي، يعنې رپولى به يې نشي، او همداسې وازې به ختلې وي، او هيڅ به يې نشي پټولى.

وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَاْتِيْهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رَبَّنَآ اَخِّرْنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۙ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ؕ اَوَلَمْ تَكُوْنُوْٓا اَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِّنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَّسَكَنْتُمْ فِيْ مَسٰكِنِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

او وېروه (اى رسوله ځما) خلق له هغې ورځې څخه چې را به شي دوى ته عذاب (په قيامت يا د مرګ په وخت کې)؛ نو وبه وايي هغه کسان چې ظلم يې کړى دى (په شرک او تکذيب سره): اى ربه ځمونږ ! وروستي کړه (مهلت راکړه) مونږ ته تر نېږدې نزدې پورې

چې قبوله کړو بلنه ستا او متابعت وکړو د رسولانو، (وبه فرمايي الله توبيخاً) آيا نه وئ تاسو چې قسم به کولو تاسې پخوا له دې نه (په دنيا کې) چې نشته تاسې ته هيڅ زول (له دنيا نه آخرت ته په بيا ژوندون سره). او اوسېدلي وئ تاسې په کورونو د هغو کسانو کې چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصيو سره)، او ښکاره شوې ده تاسې ته (دغه خبره) چې څرنګه کار کړی وو مونږ په دوی باندې (د عذابه او اهلاکه) او بيان کړي وو مونږ تاسې ته مثالونه.

تفسير: د (العذاب) څخه يا خو د قيامت ورځ او اخروي عذاب مراد دی، يا د موت وخت او د ده د سکراتو او د روح د قبض شدّت مقصود دی، يا له دنيوي عذاب څخه د هلاک کېدلو ورځ اراده کولی شي.

﴿فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ الآية ـ که دغه وينا په دنيا کې د عذاب يا د موت د شدّت د ليدلو په وخت کې وي؛ نو يې مطلب ظاهر دی، چې اوس څو ورځې نورې هم مونږ ته مهلت راکړه ! مونږ درسره وعده کوو چې وروسته له دې نه خپله رويه او عمل ښه کوو، يعنې د حق دعوت قبلوو، او د انبياوو متابعت اختياروو، کما قال الله تعالى: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ رَبِّ ٱرۡجِعُونِ * لَعَلِّيٓ أَعۡمَلُ صَٰلِحٗا فِيمَا تَرَكۡتُۚ كَلَّآۚ﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» (۹۹ـ۱۰۰) آيت (۶) رکوع).

او که د دوی دغه مقوله د قيامت په ورځ کې وي؛ نو په دغه صورت کې به د مهلت غوښتلو معنی داسې وي؛ چې مونږ بيا دويم ځلي د لږ څه مدّت لپاره دنيا ته بېرته ولېږه، نو بيا وګوره چې مونږ په څه اندازه خپله وفاداري درښکاره کوو، کما قال الله تعالى: ﴿وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلۡمُجۡرِمُونَ نَاكِسُواْ رُءُوسِهِمۡ عِندَ رَبِّهِمۡ رَبَّنَآ أَبۡصَرۡنَا وَسَمِعۡنَا فَٱرۡجِعۡنَا نَعۡمَلۡ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ (۲۱ جزء د «السجدة» سورت (۱۲) آيت (۲) رکوع).

وَقَدۡ مَكَرُواْ مَكۡرَهُمۡ وَعِندَ ٱللَّهِ مَكۡرُهُمۡ وَإِن كَانَ مَكۡرُهُمۡ لِتَزُولَ مِنۡهُ ٱلۡجِبَالُ ﴿۴۶﴾

او په تحقيق سره کوښښ د مکر او فرېب وکړ دوی د مکر او فرېب خپل حال دا چې الله سره دی مکر د دوی، او نه وو مکر (فرېب) د دوی (داسې لوی) چې له ځايه به بېرته شي له دغه مکره غرونه (له خپله ځايه).

تفسير: يعنې ګردو پخوانيو او وروستنيو ظالمانو خپل مکرونه او فرېبونه چلولي دي، او د انبياوو په مقابل کې د حق د مغلوبولو او لرې کولو هيڅ يو تدبير او سازش دوی نه دی پرېښی، دوی ګرد تدابير، مکر، فرېب او چال د الله تعالی په نزد يو په يو ښکاره او محفوظ دي، او خامخا دوی ته د هغو سزا ورکوي.

﴿وَإِن كَانَ مَكۡرُهُمۡ لِتَزُولَ مِنۡهُ ٱلۡجِبَالُ﴾ يعنې دوی ډېر زيات مکرونه او فرېبونه کړي دي، او د هغو نتائج يې ليدلي دي، مګر د الله تعالی د چل په مقابل کې هغه ګرد ناکامه او بې نتيجې پاتې دي، آيا دغه مکر د دوی به غرونه له خپلو ځايونو څخه وخوځولی شي؟ يعنې انبياء عليهم السلام او حقه وو شرائع چې له غرونو څخه زيات مضبوط او مستقيم دي؛ د دوی د دغو مکاريو او فرېبونو څخه به لږ څه متأثر او متضرر شي؟ حاشا وکلاّ.

د دې تفسير سره موافق په ﴿وَإِن كَانَ مَكۡرُهُمۡ﴾ کې «إن» به «نافيه» وي، او د آيت مضمون د ﴿وَلَا تَمۡشِ فِي ٱلۡأَرۡضِ مَرَحًاۖ إِنَّكَ لَن تَخۡرِقَ ٱلۡأَرۡضَ وَلَن تَبۡلُغَ ٱلۡجِبَالَ طُولٗا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (۳۷) آيت (۴) رکوع) سره به مشابه وي.

ځينو مفسرينو «إن» شرطيه او «واو» وصليه اخيستی، او د دې آيت مطلب يې داسې بيان کړی دی چې دوی ډېر لوی لوی داسې مکرونه او فرېبونه وکړل، چې د الله تعالی د حفاظت په مقابل کې هيڅ ثابت شو، اګر که د دوی دغه مکرونه او فرېبونه في حدّ ذاته داسې غټ او زبردست وو؛ چې يو ځلي غرونه به يې هم له خپل ځايه بېرته کولی شوی، او له خپله ځايه يې لوړولی شوی.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ رُسُلَهٗ

نو مه کوه گمان په الله باندې د خلاف کوونکي د وعدې خپلې رسولانو خپلو سره.

تفسیر: یعنې هغه وعده چې په ﴿اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا﴾ او په ﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِيْ﴾ او نورو آیتونو کې کړې شوې ده.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۴۷﴾

بېشکه الله ډېر غالب ښه قوي دی (په انفاذ د احکامو) څښتن (خاوند) د انتقام (سخت عذاب له اعداء الله).

تفسیر: مجرم له ده څخه نه خلاصېدی شي او نه چېرې تښتېدلی شي، او نه دی پخپله داسې مجرمان همداسې بې له سزا ورکولو څخه خوشې پرېږدي.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿۴۸﴾

(یاد کړه) هغه ورځ چې بدل به کړه شي (په کې) دغه ځمکه په بلې ځمکې سره او اسمانونه به هم بدل کړې شي (په نورو اسمانونو سره)، او را وبه وځي (ټول خلق له قبورو او په ښکاره میدان به ودرېږي خاص) الله ته چې یو ښه غالب ډېر قوي دی.

تفسیر: په قیامت کې دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هیئت سره به باقي نه پاتې کېږي، یا خو د دغو ذوات به بدل کړې شي، یا به یواځې په صفاتو کې تغییر کېږي، او له ځینو روایاتو څخه معلومېږي چې ښایي څو کرتې دغه تبدیل او تغییر ته به وار ورسېږي، والله أعلم.

د ﴿وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ﴾ مطلب په ﴿فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا﴾ الآية ـ په ذیل کې پخوا لیکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي !.

وَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِيْنَ فِى الْاَصْفَادِ ﴿۴۹﴾

او ويني به ته دغه گناهګاران (کافران) په دغه ورځ کې چې تړلي شوي به وي یو له بل سره په ځولنو (غاړکیو او ځنځیرونو) کې.

تفسیر: یعنې د یوه یوه نوعیت څو څو تنه مجرمان به په یوه ځنځیر کې تړلي کېږي کما قال الله تعالی: ﴿اُحْشُرُوا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۲۲) آیت (۲) رکوع) ﴿وَاِذَا النُّفُوْسُ زُوِّجَتْ﴾ (۳۰ جزء د التکویر (۷) آیت).

سَرَابِيْلُهُمْ مِّنْ قَطِرَانٍ وَّتَغْشٰى وُجُوْهَهُمُ النَّارُ ﴿۵۰﴾

قمیصونه د دوی له نانزړو به وي، او پټ به کړي مخونه د دوی اور (د دوزخ).

تفسیر: په نانزړو کې اور په ډېره جلتۍ او سرعت اثر کوي، او سخت بدبويي (ډېوزې) ترې خېژي، بیا څرنګه چې د جهنّم اور دی همغسې د هغه ځای نانزړو یا ځرنه (ګوګړ) هم وګڼئ، بل دا چې مخ د حواسو او مشاعرو ځای، او د انسان په ظاهري اعضاوو کې له ګردو څخه اشرف عضو دی؛ نو ځکه یې په خصوصیت سره ذکر کړ.

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۵۱﴾

(راوځي له قبورو لپاره د دې) چې جزاء ورکړي الله هر يوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چې کړی يې وي، بېشکه الله ډېر ژر دی حساب (د ده).

تفسير: يعني د هغې خبرې پـه مخ راتلل بالکـل يقيني دي، او هغه له سره لرې مه ګڼئ! کما قال الله تعالى: ﴿اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ مُّعْرِضُوْنَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱) آيت (۱) رکوع).

يا يې دا مطلب: کله چې حساب اخيستل کيږي؛ نو بيا په هغه کې هيڅ ځنډ نه کيږي، د ګردو اولينو او آخرينو، پېريانو او انسانانو د ذرې ذرې عمل حساب کتاب به ډېر ژر کيږي، ځکه چې نه پر الله باندې کوم شی مخفي دی، او نه دی يو شان (شی) له بل شان (شي) څخه مشغولولی شي ﴿مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ۭ﴾ (۲۱ جزء د لقمان سورت (۲۸) آيت (۳) رکوع).

هٰذَا بَلٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوْا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوْٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۵۲﴾

دغه قرآن خبر رسونه ده (کافي ده له جانبه د الله) لپاره د خلقو (چې پند پرې واخلي) او لپاره د دې دی چې وويرولی شي (خلق) په (وعظ) د ده سره، او چې وپوهيږي دوی په دې باندې چې بېشکه خبره همدا ده چې الله معبود واحد دی، او چې پند واخلي (ترې) خاوندان د عقلونو خالص.

تفسير: يعني د غفلت له خوبه ويښ شئ، او له الله څخه وويرېږئ، او د ده په آيتونو کې غور وکړئ، چې له هغه څخه د الله تعالى په وحدانيت باندې يقين حاصل شي، او له عقل او فکر څخه کار واخلئ، او پر نصائحو يې عمل وکړئ.

(تمت سورة إبراهيم عليه السلام، ولله الحمد والمنّة)

سُوْرَةُ الْحِجْرِ

«د (حجر) سورت مكي دی، پرته له (۸۷) آيت څخه چې مدني دی، (۹۹) آيتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۵) او په نزول کې (۵۴) سورت دی، وروسته د يوسف عليه السلام له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِيْنٍ ①

دغه چې وروسته راځي آياتونه د کتاب دي او د قرآن چې واضح (بيانوونکی د حق او د باطل) دی.

تفسير: يعنې دا د هغه جامع او عظيم الشأن کتاب آيتونه دي چې د هغه په مقابل کې به کوم بل کتاب د کتاب ويلو ور (لايق) او مستحق نه وي، او آيتونه دي د هغه قرآنکريم چې واضح بيانوونکي د حق او د باطل دي، او اصول يې نهايت صاف ـ دلائل يې روښان ـ احکام يې معقول ـ د اعجاز وجوه يې واضح ـ او بيانات يې عجيب او فيصله کوونکي دي، نو وروسته له دې نه هر څه چې بيان کېدونکي دي؛ ښايي چې مخاطبين هغه په پوره توجّه سره واوري !.

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ كَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ②

ډېر ځلې به ارزو (تمنّا) کوي هغه کسان چې کافران شوي دي (کله چې ويني خپل احوال او د مؤمنانو احوال، او جنت او دوزخ) چې کاشکې وی دوی مسلمانان.

تفسير: که نن منکرينو د قرآن عظيم او د اسلام په شان د الله تعالی د عظيم الشأن نعمتونو قدر ونه کړ؛ ليکن داسې يو وخت راتلونکی دی، چې دغه خلق به پر خپلې محرومۍ ژاړي، او د حسرت لاسونه به سره مښي.

د دغه آيت په تفسير کې مفسّرينو اختلاف کړی دی، مونږ د (ابن الأنباري) له قوله سره موافق هغه عام ايښی دی، يعنې په دنيا او آخرت کې په هغو مواقعو کې چې د کافرانو د نامرادۍ او د مسلمانانو د کاميابۍ مناظر او مظاهر وردمخه شي؛ په هره موقع کې کفّار د خپل پاتې کېدلو او ناکامۍ لامله د خپل مسلمان کېدلو تمنّا کوي، او د اسلام له نعمته د محروم پاتې کېدلو حسرت او واوېلا به کوي.

او د انتهايي حسرت او افسوس ځای به هلته وي؛ کله چې پرښتې دوی د ورح قبض کولو لپاره ورمخامخ ودرېږي، او د عالم غيب حقائق د دوی تر ستر ګو لاندې راشي، نو دلته به له ډېره غمه خپلې ګوتې چيچي، او تمنّا کوي؛ کاشکې مونږ هم اسلام قبول کړی وی، څو نن د دغه بعد الموت له عذابه محفوظ پاتې کېدی شوی.

له دې نه لويه يأس غورځوونکې منظره به هغه وي؛ چې د طبراني (رحمه الله) په حديث کې راغلي دي، چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: «څما د امّت ډېر سړي د خپلو ګناهونو له سببه په جهنّم کې لوېږي، او تر هغه پورې چې د الله تعالی اراده وي، هلته به اوسېږي، نو بيا به مشرکين دوی ته طعنې ورکوي چې ستاسې ايمان او توحيد تاسې ته څه فائده دررسوله؟ چې تاسې هم نن څمونږ په شان په دوزخ کې پراته يئ؟ ! نو د دې پيغور له سببه پاک الله به هيڅ يو موحّد په دوزخ کې نه پرېږدي».

د دې فرمايلو څخه وروسته نبي كريم صلى الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ ګواكې دغه به آخري موقع وي، چې كفار به د خپل د مسلمانېدلو تمنّا كوي.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۳﴾

پرېږده دوى (اى محمده) چې خوري او ګټې فائدې اخلي، او مشغول كړي دوى اوږد اميد (د ژوندون له ايمان راوړلو)؛ نو ژر ده چې پوه به شي (په عاقبت خپل).

تفسير: يعنې كله چې هيڅ يو نصيحت پر دوى مؤثر او كارګر نشو؛ نو تاسې زيات له دې نه د دوى په فكر كې مه لوېږئ! بلكه څو ورځې يې هم داسې خوشې كړئ! چې د بهائمو (چارپايانو) په شان وخوري، وڅښي، او په زړه پورې مزې وكړي، او خوندور شي، او د مستقبل په نسبت ښه لوى لوى اميدونه وتړي، عنقريب به داسې وخت راشي چې دغه ګرد حقائق به هلته څرګند شي، او د پخوانيو او وروستنيو ګرد خوړلي او څښلي به له دوى څخه راوځي، لكه چې څه قدر حقيقت يې په دنيا كې د مجاهدينو په لاس ورښكاره شو، او پوره تكميل به يې په آخرت كې كيږي.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿۴﴾

او نه دى هلاك كړى مونږ له (اهله د) هيڅ كلي مګر خو لپاره (د هلاك) د هغه به يو وخت معلوم وو (ليكلى په لوح محفوظ كې).

تفسير: يعنې هومره كلي ښارونه او اقوام چې پخوا له دې نه هلاك كړى شوي دي؛ د الله تعالى په علم كې د هر يوه د هلاكت يو معين وخت وو، چې په هغه كې نه هېره او نه تېرواته او نه غفلت او نه د الله تعالى د وعدې تأخير او تعطيل امكان وو، هر كله چې د كوم قوم ميعاد پوره او د دوى د تعذيب وخت ور ورسېد؛ يو ځلي ګرد سره سپېره او تباه شوي دي.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿۵﴾

نه ړومبى كيږي هيڅ امت له وخته (د هلاك) خپل، او نه (ترې) وروستى كيږي.

تفسير: يعنې د مهلكه وو اممو په منځ كې څه تخصيص نشته، بلكه د هر قوم د عروج او زوال يا د موت او حيات لپاره كوم ميعاد او نېټه چې مقرره ده؛ هغه د يوې ربې (ساعت) لپاره هم وړاندې او وروسته كېدى نشي.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿۶﴾

او ويلي (دغو كفّارو محمد ته) اى هغه سړيه چې نازل كړى شوى دى پر هغه باندې ذكر (قرآن پند په زعم د منكرينو)! بېشكه ته خامخا لېونى يې.

تفسير: د مكې معظمې مشركينو به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طريقه سره ويل، يعنې «ته له ګردو څخه ور د مخه شوى يې، او د پاك الله له درباره دې قرآن راوړى دى، او نورو ګردو ته احمق او جاهل وايې، بلكه ګردې دنيا ته د وېرې پيغام وركوې، او له هغه سره داسې دعوى هم كوې، چې بالآخر به زه غالب يم، او يو وخت به داسې راشي چې منكرين به له حسرته او ندامته داسې وايي: كاشكې چې مونږ هم مسلمانان واى، دا د كوم عقل او هوش خبرې دي، دا خو ښكاره لېونتوب دى، او دغه شى چې ته يې لولې او اوروې يې؛ د لېونيانو له چتې (بېكاره) او چپوله (ګډو وډو) له وينا څخه پرته بل شى نه دى (العياذ بالله).

لَوْ مَا تَأْتِيْنَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝٧

ولې نه راولې مونږ ته ملائكې (لپاره د تعذيب او تكذيب ځمونږ په تصديق ستا) كه يې ته له صادقانو (رښتينو په دغه دعوى كې).

مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوْٓا اِذًا مُّنْظَرِيْنَ ۝٨

(نو په ځواب كې الله فرمايي چې) نه نازلوو مونږ ملائكې مګر په حق (حكمت يا عذاب) سره او نه به په دغه وخت كې مهلت وركړى شي (يعنې د ملائكو د نزول په وخت كې به پر دوى هم في الحال عذاب نازليږي).

تفسير: يعنې د قبول كوونكو لپاره اوس ښايسته ډېرې نښې شته، پاتې شو هغه كسان چې د دوى اراده داسې نه وه چې دغه خبره ومني؛ نو هغوى به يې د پرښتو د راتګ په وخت كې هم نه مني، نو بيا د هغو په نزول څه فائده مرتبيږي؟ الله تعالى پرښتې سم له خپله حكمته سره د كوم صحيح غرض لپاره ليږي، همداسې خوشې چټي (بېكاره) د هغوى تماشا ورښوول خلقو ته مقصود نه وي، عادت الله عموماً داسې جريان لري؛ كله چې د كوم قوم بغاوت او سركښي له خپله حده تېرې كوي، او د تفهيم او هدايت ګرد مراحل خاتمه مومي؛ نو د پرښتو فوج د دوى د هلاك لپاره ورليږي، نو بيا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه وركول كيږي.

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ ۝٩

بېشكه مونږ پخپله نازل كړى دى ذكر (قرآن)، او بېشكه چې مونږ د ده خامخا ساتونكي يو (له زيادت، نقصان او نورو نه).

تفسير: يعنې ستاسې استهزاء او تعنّت، او د قرآن راوړونكي په لوري د جنون نسبت كول پر قرآن عظيم او د قرآن كريم پر حامل قطعاً هيڅ اثر نشي غورځولى، په ياد يې ولرئ چې د دغه قرآن شريف نازلوونكي مونږ يو، او مونږ د دغه قرآن مبارك د هر قسم حفاظت او ساتنې ذمه پر خپله غاړه اخيستې ده، په هغه شان او هيئت سره چې هغه نازل شوى دى، او بې له يوه ادنى تغيير ـ تبديل ـ تحريف او د فتحې، كسرې، ضمّې او نورو د اړولو او راړولو څخه ګرد عالم ته په كمال صحت رسېدلى دى؛ وروسته له دې نه هم رسيږي، د ژبې د فصاحت او بلاغت او د علم او حكمت دقائق هر څومره چې پرمختګ او ترقي وكړي؛ خو د پاك قرآن په صوري او معنوي اعجازو كې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس كيږي.

ډېر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غږ كښېنولو يا وركولو كې ډېر زيار (كوښښ) وكړي، ليكن د هغه يو ټكى به هم ترې نشي لرې كولى، د عظيم الشان قرآن په نسبت د الله تعالى دغه عظيم الشانه وعده په داسې درستې او صفايي او حيرت غورځوونكې طريقې سره تكميله او پوره شوې ده او پوره كيږي؛ چې د هغه د ليدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه ښكته شوي دي.

«ميور» وايي: «تر هغه ځايه پورې چې مونږ معلومات لرو، په ګرده دنيا كې هم داسې يو كتاب نشته چې د قرآن پشان په دولسو سوو كلونو كې له هر قسمه تحريفه پاك او سپېڅلى پاتې وي».

يو بل اروپايي محقق ليكي: «مونږ په هغه يقين سره قرآن بعينه د محمد صلى الله عليه وسلم د خولې وتلي الفاظ ګڼو، لكه چې مسلمانان يې د الله كلام ګڼي»، واقعات دا رابنيي چې پر هره زمانه كې د علماوو داسې يو غفير جم موجود

وو (چې د هغوی تعداد الله ته معلوم دی) او هغوی د دغه قرآن د علومو او مطالبو او غير منقضي (نه ختم کېدونکي) عجائبو حفاظت کړی دی، او کاتبانو د رسم الخط ـ او قاريانو د اداء طرز ـ او حافظانو د ده د الفاظو اوعباراتو داسې حفاظت کړی دی؛ چې د نزول له وخته تر اوسه پورې د هغه يوه فتحه يا کسره يا ضمّه يا نور هم نه دي تبديل شوي، ځينو د قرآن رکوع شمېرلي دي، ځينو د هغه آياتونه حساب کړي دي، ځينو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی، حتی چې ځينو د هغه يو يو اعراب او يو يو ټکی هم شمېرلی دی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۰﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿۱۱﴾

او خامخا په تحقيق ليږلي وو مونږ (رسولان) پخوا له تا په ټوليو د پخوانيو (خلقو) کې. او نه به راته هغوی ته هيڅ رسول؛ مګر حال دا چې وو به دوی (د کبره او عناده) چې په هغه پورې به يې مسخرې کولې (لکه چې کوي يې کفّار تا پورې).

تفسير: په دغه مبارک آيت کې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د دوی له دغه تکذيب او استهزاء خفه مه کېږئ! دغه کومه نوې پېښه او خبره نه ده، د منکرانو عادت تل همداسې وه، کله چې کوم نبي عليه السلام دوی ته راته؛ نو په هغه به يې مسخرې او ټوکې کولې، کله به يې ورته لېونی ويل، کله به يې خپه کولو او چټي (بېکاره) اوردې او ساده غوښتنې او مطالبې به يې ترې کولې، فرعون د موسی عليه السلام په نسبت ويلي وو: ﴿إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۲۷) آيت (۲) رکوع) ﴿فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف سورت (۵۳) آيت (۵) رکوع).

كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿۱۲﴾

هم داسې (لکه چې ننه ايستلی وو مونږ تمسخر د انبياوو په زړونو د پخوانيو کفّارو کې)؛ ننه باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمينو (کفّارو د زمانې ستاسې کې هم).

تفسير: هغه خلق چې د جرائمو له ارتکابه مخ نه اړوي، مونږ د دوی په زړونو کې هم داسې د تکذيب او استهزاء عادت ټينګ کړی دی، لکه چې د دوی زړونو ته د غوږونو له لارې د الله تعالی وحي ورځي، نو له هغه سره يو ځای تکذيب هم ورلوېږي.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۳﴾

چې ايمان نه راوړي په دغه (نبي او قرآن) او په تحقيق تېره شوې ده طريقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانيو (کفارو چې تکذيب به يې کولو د رسولانو خپلو).

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿۱۴﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿۱۵﴾

او که پرانستلې وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضی خپله) کومه دروازه له اسمانه؛ پس تل ګرځېدلي وی دوی په هغه (دروازه) کې چې تل ختل (اسمان ته)؛ نو خامخا به يې ويلي وو (له ډېره عناده) بېشکه همدا خبره ده چې تړلي شوي دي سترګې ځمونږ بلکه مونږ يو قوم يو چې جادو راباندې کړی دی دوی.

تفسیر: یعنې د پرښتو نزول خو دومره عجیب نه دی، که مونږ د اسمان ورونه خلاص کړو، او پرښتې پرې وخېژوو، او گرده ورځ دوی په همدې ختلو کې لگیا اوسي؛ خو بیا هم دغه ضد کوونکي او معاند خلق یې نه تسلیموي، او په دغه وخت کې به داسې وایي چې: پر مونږ باندې نظر بندي یا جادو شوی دی، ښایي په ابتداء کې یې نظر بندي وگنې، او بیا یې لوی جادو وبولي.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَآءِ بُرُوجًا وَّزَيَّنّٰهَا لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿۱۶﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړي دي مونږ په اسمان کې (دولس) برجونه، او ښایسته کړی دی مونږ دغه (اسمان په ستوریو سره) لپاره د کتونکیو (چې عبرت ترې واخلي).

تفسیر: ځینې له بروجو څخه دلته لوی لوی ستوري مرادوي، ځینې ترې د شمس او قمر منازل مرادوي، ځینې وایي چې بروج هغه اسماني کلاوې (قلعې) دي، چې په هغو کې د پرښتو ډلې پیرې ورکوي.

﴿وَزَيَّنّٰهَا لِلنّٰظِرِيْنَ﴾ یعنې مونږ پخپل بالغه حکمت او قاهره قدرت اسمان ته په ستوریو سره زینت ورکړی دی، د شپې چې ورېځې او دوړې او غبار او دمه نه وي؛ نو د ستوریو د دغو بېشمارو واښکیو له کتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظیږي، او د آسمان د ننداره کوونکي په نظر څومره ښایسته او له عظمته ډک معلومیږي، او غور او فکر کوونکي ته په هغه کې د الله تعالی د کامل صنعت، لوی حکمت، مطلقه وحدانیت څومره نښې، دلائل موندلی کیږي.

وَحَفِظْنٰهَا مِنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ رَّجِيْمٍ ﴿۱۷﴾ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۸﴾

او ساتلی دی مونږ دغه (اسمان) له هر شیطانه ویشتلي شوي (په شغلو سره). لیکن هغه (شیطان ختونکي اسمان ته) چې غلا کړي (خبره) اوریدلې شوې (له ملائکو)؛ پس وروپسې شي ستوري ښکاره (روښانه نو ویې سوځوي پخپلې لمبې سره).

تفسیر: یعنې په اسمانونو کې د شیاطینو هیڅ عمل او مداخله نه چلیږي، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم د بعثت راهیسې د دوی گزر او تېرېده هم اسمان ته ممنوع دي، اوس د دوی انتهایي کوښښ په دې کې دی چې یوه شیطاني سلسله قائمه کړي، او اسمان ته ځان نژدې ورسوي، او د ملکوتو له عالمه سره نژدې پر غیبیه وو اخباراتو اطلاعات حاصل کړي، دلته هم د پرښتو پیرې درولې شوي دي، چې کله شیاطین داسې کوښښ وکړي؛ نو له پاسه د اور په لمبو وویشتلی شي.

له قرآني نصوصو او د نبوي احادیثو څخه معلومیږي چې د تکویني امورو په نسبت کله چې په اسمانونو کې د کومې فیصلې اعلان کیږي، او پاک الله په دغه سلسله کې پرښتو ته وحي لیږي؛ نو هغه اعلان په یو خاص کیفیت له پاسه تر ښکته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چې د دنیا اسمان ته ورسیږي.

د «بخاري شریف» د یوه روایته سره مطابق په «عنان» ورېځو کې پرښتې د هغه مذاکره کوي، او شیاطین زیار (کوښښ) کوي، چې د دغو معاملاتو په متعلق غیبي معلومات حاصل کړي.

همغسې چې نن ورځ کوم پیغام د بېسیمو (وائرلس) ټلیگرافو په ذریعه لېږلی کیږي، او له هغه څخه خلق په لاره کې د جذب کولو او اخیستلو تدبیر کوي؛ نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لویږي، او د دغو غیبي پیغاماتو غلا کوونکی مجروح یا هلاکوي، په دغه کش او کوک (منډو رامنډو) کې چې په کومه یوه یا نیمه خبره باندې شیطانان پوهه حاصلوي؛ نو دوی د هلاکېدو څخه د مخه په ډېر عجلت او تلوار سره یې نورو شیاطینو ته وررسوي، او هغه یې

خپلو نورو انساني دوستانو ته د وررسولو کوښښ کوي، کاهنان د همدغه نیمګړې او ناتمامې خبرې څخه په سلهاوو دروغ له خپله ځانه جوړوي، او په عوامو کې یې د غیبي اخبارو په نامه خوروي، کله چې یوه نیمه خبره یې رښتیا شي؛ نو د دوی معتقدان هغه د دوی د رښتینې په ثبوت کې وروړاندې کوي، او له هغه سلهاوو خبرو څخه چې دروغ ثابتیږي؛ اغماض او تغافل کوي.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَّسْتُمْ لَهُ بِرٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾

او ځمکه غځولې (غوړولې) ده مونږ دغه، او ایښوولې مونږ په دغه (ځمکه) کې غرونه (درانه محکم لکه میخونه)، او زرغون کړې دي مونږ په کې له هر شي اندازه کړی شوي څخه. او پیدا کړې مو دي تاسې ته په دغه (ځمکه) کې (اسباب د) معیشت او هغه شیان چې نه یئ تاسې هغوی ته رزق روزي ورکوونکي (لکه عیال، اولاد، حیوانات او نور، او مونږ یې رازق یو).

وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾

او نشته هیڅ څیز مګر په نزد ځمونږ دي خزانې د هغه، او نه نازلوو (نه رالیږو) هغه شی مګر په اندازې معلومې سره (نه لږ نه ډېر، سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسیر: یعنې هر هغه څیز په هر مقدار سره چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ پیدا کوي یې، نه څه ربړ (زحمت) او تکلیف ورپېښیږي، او نه په کې ستړی کیږي، له یوه لوري کله چې اراده وفرمایي؛ سم د لاسه هغه شیان موجودیږي، ګواکې د ګردو شیانو خزانه د الله تعالی لا محدوده قدرت دی، چې په هغه سره هر څیز سم له حکمته د یوه معین نظام لاندې په ټاکلې اندازې بې له تزییده (زیاتي) او تنقیصه (کمي) پرله پسې راوځي او راځي.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنٰكُمُوهُ وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾

او رالیږلي دي مونږ بادونه بلاربوونکي (ونو او وریځو لره یا پخپله بلاربه) پس نازله کړې (لېږلې) ده مونږ له اسمان (له وریځو) څخه اوبه؛ نو وڅښولې مونږ تاسې ته دغه اوبه، او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي (ساتونکي بلکه مونږ یې درساتو).

تفسیر: یعنې اورونکې هواوې درنې درنې وریځې له اوبو څخه ډکې راولي، چې له هغه ځنې اوبه وریږي، او په ویالو، چینو، کوهیو او نورو کې سره ټولیږي، او ستاسې په کار درځي، که د الله تعالی اراده وی؛ نو هغه به یې د څښلو وړ نه وې پرېښې، لیکن ده د خپلې مهربانۍ خومره خوږې او لطیفې اوبه ستاسې د دولسو میاشتو د ضروریاتو لپاره د ځمکې په مساماتو کې جمع کړې دي !.

﴿وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ﴾ «او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي» ساتونکي، بلکه مونږ یې درساتو، یعنې نه د پاسنې اوریا (باران) خزاین ستاسې په قبضه کې دي، او نه د لاندنې چینې او کوهې مخازن ستاسې په اختیار کې دي.

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾

او بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو، او همدا مونږ وارث باقي پاتې کیدونکي یو (پس له فنا د عالمیانو هم).

تفسیر: یعنې دنیا به فناء کیږي، او یو الله تعالی به پخپلو کاملو صفاتو سره باقي پاتې کیږي، شاه صاحب لیکي: «هر څوک مري، او د هغه ګټلي او اموال د پاک الله په لاس کې پاتې کیږي».

وَلَقَدۡ عَلِمۡنَا ٱلۡمُسۡتَقۡدِمِينَ مِنكُمۡ وَلَقَدۡ عَلِمۡنَا ٱلۡمُسۡتَـٔۡخِرِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقیق معلوم دي مونږ ته ړومبني له تاسې، او خامخا په تحقیق معلوم دي مونږ ته وروستني خلق.

تفسیر: یعنې د پخوانیو او د وروستنیو د هیڅ یوه شخص یا د هغه اعمال څمونږ له علمي احاطې څخه خارج نه دي، الله تعالی ته لـه ازله د هـر شي د تفصیل علم شته، او سم له هغه سره د دنیا ګردې پېښې او واقعات څرګندیږي (ښکاریږي)، او سم له هغه سره به په آخرت کې له ګردو مخلوقاتو سره عدل او انصاف کوي.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحۡشُرُهُمۡۚ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٞ ﴿٢٥﴾

او بېشکه رب ستا همدی به راټولوي دوی (په محشر کې لپاره د جزا)، بېشکه چې دغه (الله) ښه حکمت والا دی، ښه علم والا دی.

تفسیر: یعنې هره ذره هم د الله تعالی په علم کې شته، هر کله چې د ده علم او حکمت مقتضي شي؛ نو ګرد به په یوه وخت کې سره ټولوي، او په دغه کې هیڅ اشکال نشته، د قبر په خاورو او د ځناورانو په ګېډو کې، د سمندرو په ژورو کې، او په فضاء کې او هوا کې، الغرض په هر ځای کې هر څیز او د هغه هر جزء چې وي؛ هغه پخپل محیط علم او کامله قدرت سره ټولوي.

وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِن صَلۡصَٰلٖ مِّنۡ حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ ﴿٢٦﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ انسان (آدم) له وچې خټې چې کړنګېدلې (لکه کودړی چې وي) له تورې خټې خوسا کړی شوې.

تفسیر: د آفاقیه وو آیتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسیه وو آیتونو او دلائلو بیان فرمایي، چې د هغه په ضمن کې ښایي دغه تنبیه هم مقصود وي؛ چې د منبع الکمالاتو هغه ذات چې تاسې یې په داسې یوه عجیبه طریقه سره ړومبی ځلې پیدا کړئ؛ نو بیا ستاسې پیدا کول او په یوه میدان کې مو سره راټولول هغه ته څه اشکال لري؟ .

تنبیه: د آدم د پیدا کولو په نسبت دلته یې دوه الفاظ وفرمایل: (۱): ﴿صَلۡصَٰلٖ﴾: یعنې هغه کړنګېدونکې خټه چې د اور د پخېدلو څخه دغه کیفیت په کې پیدا کیږي، چې هم دغه یې په بل ځای کې ﴿كَٱلۡفَخَّارِ﴾ فرمایلی دی، (۲): ﴿حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ﴾: یعنې هغه خوسا شوې خټه چې ترې بدبویي خیژي، داسې خیال کیږي چې ړومبی به یې له خوسا شوې خټې څخه د (آدم) کالبوت تیار کړی وي، او بیا به یې وچ کړی وي، او بیا به یې داسې پوخ کړی وي، چې ترې کړنګ ختلو، بیا وروسته له مختلفو تطوراتو دغې درجې ته رسېدلی وي چې انساني روح په کې وپو کل شي.

وَٱلۡجَآنَّ خَلَقۡنَٰهُ مِن قَبۡلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾

او جان (پلار د پیریانو) پیدا کړی دی مونږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بې لوګي څخه.

تفسیر: یعنې لطیف اور او هوا سره ګډه کما قال الله تعالی: ﴿وَخَلَقَ ٱلۡجَآنَّ مِن مَّارِجٖ مِّن نَّارٖ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۱۵) آیت اوله رکوع)، د انسانانو پلار له داسې یو مادې څخه پیدا کړی شوی دی، چې د خاورو عنصر په کې غالب دی،

او د پیریانو پلار له هسې یوې مادې څخه روغ شوی دی چې په هغه کې د اور عنصر غلبه درلوده، چې (ابلیس) هم په همدغه قسم کې وو.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل رب ستا ملائکو ته چې بېشکه زه پیدا کوونکی یم د یوه بشر له کودرو کړنګېدونکو وچو څخه (چې جوړ شوي دي) له تورې ختې خوسا شوې څخه. نو کله چې برابر مې کړ دغه او پو مې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)؛ نو پرېوځئ تاسې ده ته په دې حال کې چې سجده کوونکي یئ.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دې قابل به یې وګرځوم چې انساني روح پکې و پو کړل شي، چې په هغه له یو جماد څخه انسان جوړیږي، نو په دغه وخت کې به تاسې ته حکم درکول کیږي چې ګرد ورته سجده کړئ.

تنبیه: پاک الله چې د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشریف او تکریم او د انساني روح د امتیاز د ښکاره کولو لپاره دی.

فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾

نو سجده وکړه ملائکو ټولو د دوی تمامو (یو کرت). مګر خو ابلیس، (چې له ډېره کبره) منع یې راوړه له دې نه چې شي دی سره له سجده کوونکو (آدم ته، نو) وفرمایل (الله) ای ابلیسه ! څه (عذر) وو تا لره (په دې کې) چې نه شوې ته سره له سجده کوونکیو؟. وویل (ابلیس) چې نه یم زه (لایق د دې کار) چې سجده وکړم (داسې) بشر ته چې پیدا کړی تا له کودړو کړنګېدونکیو وچ (چې جوړ شوی دی) له تورې ختې خوسا شوې.

تفسیر: یعنې شیطان وویل: آدم علیه السلام پیدا شوی دی د «خسیس» شي نه چې خاورې دي، او زه پیدا یم له «شریف» شي نه چې اور دی، نو روحاني لطیف څیز جسماني کثیف څیز ته څرنګه سجده وکړي؟.

قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾

نو وفرمایل (الله ابلیس ته) پس ووځه ته له دې ځایه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې.

تفسیر: یعنې له جنته، یا له آسمانه، یا د ملائکو له ټولي، یا له دغه عالي مقامه چې تر اوسه پورې ته هغه ځای ته رسېدلی وې (څه ووځه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې)، یعنې مردود او مطرود یې، یا به «رجیم» اشاره وي هغه طرف ته چې پخوا تېر شو، چې په «شهاب» د ستورې په لمبو شیاطین ویشتلی شي، ګواکې په دغه لفظ سره د هغې شبهې جواب ورکړی شوی دی، چې ستا انکار له سجدې څخه د عنصري شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چا لره دی چې پاک الله ورته سرلوړي او افتخار ورکړي، هو ! ستا د دغې اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او بدبختي ده، چې ستا د بد استعداد لامله په تا کې مضمر او مقدر دی.

وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

او بېشکه پر تا باندې دی (ای شیطانه !) لعنت تر ورځې د جزاء پورې.

تفسیر: یعنې ای شیطانه ! د قیامت تر ورځې پورې د الله تعالی له رحمته لرېوالی، او د بندګانو له لوري به هم لعنت درباندې وریږي، او په دغه ترتیب سره آناً فاناً ته له خیره لرې کېږې، کله چې تر قیامته پورې به د خیر توفیق ونه لرې، او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته، ځکه چې په آخرت کې به هر سړی همغه ریبي چې دلته یې کرلي وي، یا داسې ووایه چې: د قیامت تر ورځې پورې به لعنتونه پرې وریږي، او وروسته له هغه به په بېشمارو اقسامو عذابونو کې اخته کیږي، یا به د ﴿إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ﴾ لفظ له دوامه کنایه وي.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې بیا پورته کولی شي (خلق) له قبورو. وفرمایل (الله) نو بېشکه چې ته له مهلت ورکړیو شویو څخه یې. تر (هغې ورځې) د وخت معلومه (فناء د مخلوقاتو) پورې.

تفسیر: د دغې واقعې تفصیل په «البقره» او «الأعراف» په سورتونو کې تېر شوی دی، او مونږ د «الأعراف» په دویمه رکوع کې د دې په اجزاوو څه کلام هم کړی دی، هغه دې هلته بیا ولوستل شي.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! قسم دی ما لره په سبب ګمراه کولو ستا ما لره چې خامخا ښایسته به کړم هرومرو (خامخا) (ګناهونه) دوی ته په ځمکه کې، او خامخا زه به ګمراهان کړم هرومرو دوی ټول. مګر خو هغه بندګان ستا له دوی څخه چې خالص کړی شوي دي (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې انسانانو ته به د دنیا پسرلی ورښکاره کوم، او د نفساني غوښتنې په حال کې به یې راګېروم، او ستا د مخصوصو او منتخبو بندګانو څخه ماسوا نور ګرد به له لارې څخه بې لارې کوم، لعین ابلیس دغه کلمات د انتقام په جوش کې ویلي دي، چې مطلب یې داسې وو، چې زه خو ستا هیڅ شی نشم درخرابولی، لیکن په هغه سبب چې زه لرې غورځولی شوی یم، د خپل قدرت سره موافق د ده تر نسلونو پورې به هم خپل انتقام اخلم، د «الأعراف» په سورت کې په دغه موضوع مونږ څه لیکلي دي، هغه دې بیا ولوستل شي !.

قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

نو بیا وفرمایل (الله) دغه (اخلاص په عمل کې) لاره ده تر ما پورې برابره.

تفسیر: یعنې بېشکه د بندګۍ او اخلاص لاره سمه برابره تر ما پورې رسیږي، او همدغه ځما صافه او سمه لاره ده چې په کې هیڅ لوړه (پورته) ژوره (ښکته) او کاږه واږه نشته، او هر چا چې د عُبودیت او اخلاص طریقه اختیار کړه؛ همغه به د شیطان لعین له تسلّط نه مأمون پاتې کیږي، او هر څوک چې د هغه ملعون متابعت کوي، له هغه سره به دوزخ ته ځي.

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ﴾ ﴿۴۲﴾

بېشکه خاص بندګان ځما چې دي؛ نشته تاته پر دوی هیڅ تسلّط (او غلبه په ګمراه کولو دهغوی کې) مګر هغه څوک چې متابعت کوي ستا له ګمراهانو (چې ستا زور پرې رسیږي).

تفسیر: یعني بېشکه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چې د هغو ذکر پاس وشو؛ ستا هیڅ زور نه چلیږي، یا به یې دا مطلب وي چې: پر هیڅ بنده به ته په زور او زبردستی څه کار نشې کولی، هو ! هر هغه څوک چې پخپله ګمراه او بې لارې شي، او د خپل جهله او حماقته تا پسې رهي (روان) شي؛ هغه پخپل اختیار خپل ځان خراب او بربادوي، لکه چې په (۱۳ جزء د ابراهیم سورت په (۲۲) آیت (۴) رکوع) کې پخپله د شیطان مقوله تېره شوه: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِي﴾.

﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ﴿۴۳﴾ ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾ ﴿۴۴﴾

او بېشکه چې جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعدې د دغو (تابعانو ستا) دی د ټولو. چې دي دې (دوزخ) لره اوه دروازې، لپاره د هرې دروازې له دې (ګمراهانو) څخه یوه برخه به وي قسمت (او تعیین) کړی شوې.

تفسیر: ځینو اسلافو له ﴿سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ﴾ څخه د دوزخ اوه طبقې لاندې او باندې مراد کړي دي، لکه چې ابن عباس رضي الله تعالی عنه د هغوی نومونه داسې راښوولي دي: (۱): جهنّم، (۲): سعیر، (۳): لَظی، (۴): حُطمه، (۵): سقر، (۶): جحیم، (۷) هاویه، او د جهنّم د لفظ اطلاق پر یوې خاصې طبقې او پر ګردو طبقاتو پر دواړو کیږي، د ځینو په نزد ترې هغه اووه دروازې مراد دي، چې په هغو کې به بېل بېل مجرمان سره ننوځي، والله أعلم.

شاه صاحب لیکي: «لکه چې جنّت اته دروازې لري، او په نېک عملو کسانو ویشلې شوي دي؛ همداسې د دوزخ دغه اووه ورونه هم پر بد عملانو ویشلي شوي دي، ښایي د جنّت یو ور ځکه زیات وي؛ چې ځینې موحّدین د الله په خاص فضل او مرحمت سره به بې له عمله په جنّت کې داخلیږي، باقي په عمل کې دروازې سره برابرې دي.

﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ﴾ ﴿۴۵﴾ ﴿ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ﴾ ﴿۴۶﴾

بېشکه ځان ساتونکي (له متابعت د ابلیس) په جنتونو کې به وي او په چینو کې به وي. (او وبه ویلی شي دوی ته) ننوځئ دغو جنتونو ته په سلامتیٔ له هره آفته په دغه حال کې چې په امن به یئ (له زواله د نعمت).

﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ﴾ ﴿۴۷﴾

او وبه باسو (لرې به کړو) هر هغه څه چې په زړونو د دغو (جنتیانو) کې دی له کینې څخه، حال دا چې (لکه) ورونه به وي، سره ناست به وي پر تختونو (د زرو چړاو په جواهرو) مخامخ یو بل ته.

تفسیر: یعني وروسته د جنت د رسېدلو څخه په اهل الجنت کې به یو تر بله هغه پخواني کدورتونه به له سره نه پاتې کیږي، او له ګردو مکدرو (خیرنو) شیانو څخه به دوی پاکیږي، او وروسته له هغه چې په جنت کې داخلیږي، نه به هلته یو پر بل حسد او کینه کوي، بلکه ګرد لکه ورونه او خواره ملګري په انتهایي محبّت او الفت سره اوسیږي، او هر یو به د یو بل د لیدلو څخه د ډېر زیات مسروریت او محظوظیت احساس کوي.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

نه به رسيږي دغو (جنتيانو) ته په دغه (جنت) کې هيڅ قدر تکليف او نه به وي دوی له دغه (جنته) ايستلي شوي هيڅېږې.

تفسير: په حديث کې دي چې جنتيانو ته به وويل شي: ای اهل الجنت ! اوس تاسې ته دغه انعام دی چې تل روغ رمټ او خوشاله اوسېږئ، نه به له رنځورۍ څخه څه ربړ (تکليف) او زحمت درپېښيږي، او نه به له موت او د هغه د لوازمو څخه څه کلفت در وړاندې کيږي، بلکه تل ژوندي آرام او خوشاله اوسېږئ ! او له سره د سفر په تکليف به نه مقابل کېږئ.

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

خبر کړه (ای محمده !) بندګان ځما چې بېشکه همدا زه ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی يم. او (بل په دې چې) بېشکه عذاب ځما همدغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسير: د مجرمينو او متقينو خاتمه او انجام يې بېل بېل سره بيان وفرمايل، او دلته يې تنبيه کړې ده، چې په هر صورت کې د الله تعالی د يوه نه يوه صفت او شان ظهور دی، هيڅ شبهه نشته چې الله تعالی اصلاً پر خپلو ګردو مخلوقو اراده لري چې بخشش او مهرباني وکړي، او په حقيقت کې اصلي مهرباني د همده ده، د دنيا ګردې مهربانۍ د ده د مهربانيو يوه پلوشه او تجلي ده، ليکن هغه سړی چې له خپل شرارت او بدکارۍ څخه پر خپل ځان د ده د بخشش او مهربانۍ ورونه بندوي؛ نو بيا د هغه سزا هم دومره سخته ده، چې د هغې مخه هيڅوک نشي نيولی.

وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) مېلمنو د ابراهيم څخه (چې څو پرښتې وې).

تفسير: مېلمه يې ځکه وفرمايه، چې ابراهيم عليه السلام په ابتداء کې د هغو په نسبت د مېلمنو خيال فرمايلی وو، خو وروسته ورښکاره شوه چې دوی پرښتې دي.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾

کله چې ننوتلي دغه (پرښتې) پر ده (ابراهيم)؛ نو وويل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره، نو وويل (ابراهيم کله چې دوی ډوډۍ ونه خوړه): بېشکه مونږ له تاسې څخه وېرېدونکي يو.

تفسير: په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ يعني وېره يې په زړه کې پټه کړه، نو ويل کيږي چې په ابتداء کې يې د هغې وېرې په پټولو کې کوښښ وکړ، او بالآخر يې ونشوه ساتلی، او په ژبه يې هم ورظاهره کړه.

يا به يې مطلب داسې وي؛ چې سره د هغې د پټولو، د خوف آثار د ده په څېره او نورو کې داسې څرګند (ښکاره) وو؛ چې ګواکې د حال په ژبه سره به يې ويل، چې زه خو له تاسې څخه وېرېږم، دغه وېره د څه لامله وه؟ د هغه تفصيل او د دغې واقعې په نورو اجزاوو کوم کلام چې شوی دی؛ هغه ګردې ښايي چې بيا په (۱۲ جزء د هود عليه السلام د سورت په (۷) رکوع) کې ولوستل شي !.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾

نو وويل (ملائکو) مه ویریږه ! بېشکه چې مونږ زیری کوو تاته په هلك ډېر پوه هوښیار سره (کله چې بالغ شي).

تفسير: يعني د ويرېدلو هيڅ ضرورت نشته، بلکه د خوښۍ ځای دی چې په دغه زوړوالي کې مونږ تاسې ته د الله تعالی له جانبه د اولاد زيری درکوو، اولاد هم څرنګه؟ هلك ! چې ډېر هوښيار لوی عالم دی، چې د نبوّت پر علومو او د نبوّت پر منصب فائزيږي: ﴿وَبَشَّرْنٰهُ بِإِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۱۱۲) آيت (۳) رکوع).

قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَن مَّسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾

وویل (ابراهیم) آیا زیری راکوئ ماته (ای پرښتو په ولد سره) سره د دې چې رسېدلی دی ماته زوړوالی؛ نو په کومه وجه تاسې زیری راکوئ؟ .

تفسير: کله چې په غير متوقّع او فوق العاده ډول سره دغه زيری يې واورېد؛ نو خپل زوړتوب ته يې کتلې دغه خبره څه عجيبه او غريبه ورڅرګنده (ښکاره) شوه، دغه د انساني طبيعت خاصه ده، کله چې انسان ته کومه ښه فوق التصور او خلاف التوقّع خبره يو ناڅاپه ورسيږي؛ نو سره له باور او يقين کولو د هغه تحقيق او تفتيش او تعقيب په ډېر ښه ډول سره کوي، او د هغه په څېړنه کې د تعجّب لهجه اختياروي، څو خبر ورکوونکي په پوره تاکيد او تصريح سره خپله خبره او زيری بيا په ښه ډول سره تکرار کړي، او دی يې په ښه څير سره بيا هم واوري، چې په هغه کې نه د هيڅ قسم ابهام او غلط فهمۍ احتمال، او نه د تأويل او التباس جنجال پاتې شي، ګواکې د تعجب له ښکارولو څخه د بشارت ښه واضح کول او پخول او د اورېدلو له تکراره نوی لذت حاصلول مقصود وي.

قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾

وویل (ملائکو ابراهیم ته) چې زیری کړی دی مونږ تاته په حقه (په رښتیا) سره، نو مه کېږه ته له جملې د نااميدانو څخه. وویل (ابراهیم چې زه نه یم نااميده) او څوك دي؟ چې نااميده کيږي به له رحمته د رب خپل (نه نااميده کيږي هيڅوك) مګر خو ګمراهان (کافران).

تفسير: يعني د الله تعالی له رحمته خو عام مسلمانان هم نشي نااميده کېدی، نو انبياوو عليهم السلام ته به (معاذ الله) څرنګه له هغه تردّد پيښيږي؟ د عاديه وو اسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه يو عجيب شی رامعلوم شو، او د هغه په نسبت مې د تعجّب اظهار وکړ، چې د پاك الله په قدرت اوس په دغه زوړوالي کې به زه د اولاد پلار کېږم؟، شاه صاحب ليکي: «له عذابه د الله نه ويرېدل او د الله تعالی له فضله نااميده کېدل دواړه د کفر خبرې دي».

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾

وویل (ابراهیم) نو نور څه مقصود دی ستاسې (برسېره پر دې زيري) ای راليږلي شويو (پرښتو له الله نه، او چېرته ځئ؟).

تفسير: يعني آيا محض تاسې د همدغه بشارت اورولو لپاره ليږلي شوي يئ؟ يا په بل کوم مهم کار هم مامور شوي يئ؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهيم عليه السلام پوهېدلی وي؛ چې دوی د کوم بل غټ کار لپاره هم راغلي دي.

قَالُوْٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُّجْرِمِيْنَ ۝ اِلَّآ اٰلَ لُوْطٍ ۭ اِنَّا لَمُنَجُّوْهُمْ اَجْمَعِيْنَ ۝ اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنَآ ۙ اِنَّهَا لَمِنَ الْغٰبِرِيْنَ ۝

نو وويل (ملائکو) چې بېشکه مونږ رالیږلي شوي یو هغه قوم (د لوط علیه السلام) ته چې مجرمان (کافران) دي. مګر آل د لوط چې بېشکه هرومرو مونږ نجات ورکوونکي ساتونکي یو د دوی د ټولو (له عذابه). مګر ښځه د دغه (لوط) چې مقدّره مقرره کړې وه مونږ (په حکم د الله سره) چې بېشکه دا له بېرته پاتې کېدونکیو ده (په معذّبینو کې).

تفسیر: یعنې دغه ښځه به له نورو کفّارو سره په عذاب کې مبتلا کیږي.

تنبیه: ظاهر خو همدغه دی چې: ﴿قَدَّرْنَآ اِنَّهَا لَمِنَ الْغٰبِرِيْنَ﴾ د هغو ملائکو مقوله ده چې سره له عذابه راغلي وې، کله چې دوی د قضاء او قدر د فیصلې نافذ کولو لپاره په رسمي ډول سره راغلي وې؛ نو ځکه د تقدیر نسبت یې نیابتاً پخپل طرف وکړ، او ممکن دي چې دغه ﴿قَدَّرْنَآ﴾ الآیة ـ د الله تعالی کلام وي، نو په دغه تقدیر سره هیڅ اشکال نشته.

فَلَمَّا جَآءَ اٰلَ لُوْطِ ِۨالْمُرْسَلُوْنَ ۝ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ۝

نو کله چې راغلل آل د لوط ته (هغه) لېږلي شوې (ملائک). نو وویل (لوط) دوی ته: بېشکه تاسې یو قوم یئ بل رنګ (نا آشنا ویروونکی).

قَالُوْا بَلْ جِئْنٰكَ بِمَا كَانُوْا فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ۝

وویل (پرښتو: نه یو مونږ نا آشنا ډارونکي) بلکه (ملائک یو چې) راغلي یو تاته په هغه (عذاب) سره چې وو (قوم ستا) چې په هغه کې به یې شک کولو (له ډېر جهل او عناده).

تفسیر: یعنې مه ویریږه ! مونږ بنیادمان نه یو، مونږ خو له اسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی، چې په هغه کې دا خلق له تا سره جګړې کوي، یعنې هغه مهلک عذاب چې ته په هغه سره درګرده دوی ویروې، او دوی پرله پسې ترې انکار کوي.

وَاَتَيْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ۝

او راوړی دی مونږ تاته حق (چې عذاب دی) او بېشکه مونږ خامخا یو صادقان (رښتین په دغه خبره کې).

تفسیر: یعنې اوس تاسې بالکل مطمئن شئ ! دغه بالکل داسې پخه او غوټه شوې خبره ده چې په کې له سره د درواغو احتمال نشته.

فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَّامْضُوْا حَيْثُ تُؤْمَرُوْنَ ۝

نو بوځه (وباسه) عیال خپل (له دې ښاره) په یوه ټوټه د شپې او ته (هم ځه) وروسته په دوی پسې، او نه دې ګوري بېرته له تاسو څخه هیڅ یو (چې ونه ویریږي)، او ځئ تاسې هغه ځای ته چې امر حکم شوی دی (تاسې ته).

تفسير: يعنې کله چې د شپې لږ څه برخه پاتې شي؛ نو ته سره د خپلې کورنۍ له دې ښاره ووځه ! او تاسې له ګردو څخه وروسته لاړ شئ، څو پوره مطمئن شئ چې بل ستاسې هيڅوک نه دی پاتې شوی، يا له لارې بېرته نه دی ګرځېدلی، نو په دغه صورت کې به ستاسې زړونه بالکل ډاډه او مطمئن کيږي، او په پوره خاطر جمعۍ سره به د الله تعالی په ذکر او شکر کې مشغولېږئ، او د خپلو ملګرو له احواله به په ښه شان سره خبر يږئ، د بل لوري ستاسې د دغه بېرته تللو لامله به وړاندې تلونکي ستاسې له وېرې شا نه ګرځوي، او وروسته به نه ګوري.

په دې ډول به د ﴿وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ﴾ پوره امتثال کېدی شي، او دغه کسان به د خطر له ځايه لرې پاتې کيږي، او دوی به تاسې خپل ظاهري ملاتړ او ظهير ګڼي، (او ځئ تاسې هغه ځای ته چې پرې حکم کړی شوی دی تاسې ته) يعنې د شام په ملک کې، يا بل کوم ځای ته چې پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وي.

وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

او وحي کړې وه مونږ دغه (لوط) ته د دې کار (چې تفسير يې دا دی) چې بېشکه بېخ د دې کسانو به پرې کړی شي په دې حال کې چې دوی به سبا کې داخلېږي.

تفسير: يعنې لوط عليه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعي فيصله واوروله، چې عذاب هيڅ لرې نه دی، اوس د ګهيځ (سحر وختي) په وخت کې به بالکليه دغه قوم استيصال (هلاک) کړی شي، او بيخي به فنا کيږي، ښايي چې مطلب يې داسې وي چې د صباح پر شروع کېدلو سره به عذاب هم شروع کيږي، او تر لمر ختو (اشراق) پورې به ګرده معامله پای ته ورسيږي، څکه چې په بل ځای کې د «مصبحين» په ځای د «مشرقين» لفظ راغلی دی.

وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چې خوښي زيري يې کولو (يو په بل سره په چرت د لواطت کې).

تفسير: يعنې کله چې يې واورېده چې د لوط عليه السلام کره ډېر حسين او جميل هلکان مېلمانه شوي دي؛ نو د خپل عادت لامله په ډېر شوق او رغبت د هغه په لوري ور په منډه شول، او د ده د کور په شاوخوا کې سره غونډ شول، او د لوط څخه يې مطالبه وکړه چې دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبيه: په ﴿وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ﴾ الآية ـ کې «واو» د مطلق جمع لپاره دی، دلته د واقعاتو د ترتيبو بيان ملحوظ نه دی، د «هود» او د «الأعراف» په سورتونو کې دغه قصه تېره شوې ده، هغه دې سره د هغو تفاسيرو دلته بيا ولوستل شي !.

قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾

وويل (لوط) چې بېشکه دا کسان مېلمانه ځما دي، نو مه شرموئ ما (په رسوايۍ د دوی؛ ځکه چې د مېلمه فضيحت د کوربه رسوايي ده). او ووېرېږئ تاسې له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسې ما (د مېلمنو په مخ کې).بيا وويل (قوم د لوط لوط ته) آيا نه وې منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟ .

قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾

وويل (لوط) چې دغه دي لونې ځما که يئ تاسې کوونکي (د نکاح له دغو سره).

تفسیر: تاسې خپله غور وکړئ، چې آیا د شهوت د قضاء حلالي مواقع ستاسې په مخکې موجود نه دي، چې د دغسې ښځي (بېکاره) حرام کاری مرتکب کېږئ؟ دغه دي ستاسې ښځې (چې ځما د لوڼو په شانې دي) ستاسې په کورونو کې موجودې دي، که تاسې ځما پر وینا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طریقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء لپاره هغوی کافي دي، دا څومره بده او خرابه خبره ده چې له حلال او طیب شي څخه تاسې مخ اړوئ او د حرامو په پلیتۍ کې ځان ککړوئ.

لَعَمۡرُكَ إِنَّهُمۡ لَفِي سَكۡرَتِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴿٧٢﴾

(نو وفرمایل الله) قسم دی په عمر ژوند ستا (ای محمده !) چې بېشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستۍ (د ګمراهۍ) خپله کې مدهوشان دي.

تفسیر: ظاهر خو دغه دی چې دا خطاب د الله تعالی له طرفه نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته دی، یعنې ستا په عمر او ژوند قسم دی چې د لوط علیه السلام قوم د غفلتونو او مستیو په نشو کې بېخي ویده (اوده) او ړانده شوي وو، دوی په ډېره بې پروایي سره د لوط علیه السلام نصیحت ونه مانه، بلکه تر پښو لاندې به یې غورځاوه، دوی د خپلو قوتونو په نشو کې مست وو، شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بېخي مسخ او خراب کړي وو، دوی په ډېر امن او اطمینان د الله تعالی د نبي سره جګړې کولې، او نه پوهېدل چې تر سحره پورې دوی ته څه حال پېښېدونکی دی؟ د تباهۍ او د موت وریځې د دوی پر سر ورختلې وې، دوی د لوط علیه السلام پر خبرو خندل، خو مرګ د دوی پر دغه وضعیت خندېده.

فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُشۡرِقِينَ ﴿٧٣﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناك (د جبریل) حال دا چې داخلېدل دوی په وخت د ختلو د لمر کې.

تفسیر: د دې په متعلق مونږ په همدغه قریب ځای د ﴿دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقۡطُوعٞ مُّصۡبِحِينَ﴾ په تفسیر کې کلام کړی دی، «ابن جریج رحمه الله تعالی» وایي: هر هغه عذاب ته چې په هغه سره کوم قوم هلاك کولی شي؛ «صیحه» یا «صاعقه» ویلی شي.

فَجَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهِمۡ حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّلۡمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

نو وګرځولو مونږ پورته طرف د دې ښارونو ښکته طرف د دوی، او اُووَرول مونږ پر هغوی کاڼي له کرتکاڼو څخه (چې په هر یوه به د خپل مرجوم «سنګسار» نوم لیکلی وو). بېشکه چې په دغه (مذکور کې چې تېرې قصې دي) خامخا دلائل (د عبرت او قدرت) دي لپاره د پوهانو عبرت اخیستونکو.

تفسیر: د سدومیانو د تعذیب تفصیل د «هود» په سورت او نورو کې تېر شوی دی، «متوسم» په اصل کې هغه شخص ته وایي: چې د ځینو ظاهري علاماتو او قرائنو له لیدلو څخه یواځې په فراست سره د کوم شي سراغ لګوي.

په حدیث کې راغلي دي: «اتقوا فراسة المؤمن فإنه ینظر بنور الله»، په ځینو روایتونو کې د «بتوفیق الله» زیادت شته، یعنې د مؤمنینو له فراسته تل وویرېږئ چې مؤمن د الله تعالی له عطا کړی شوې رڼا په توفیق سره ویني.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٖ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بېشکه دغه (قریې) خامخا پرتې دي په لاره سمه (چلنده) کې.

تفسیر: له مکي معظّمې ځنې د شام په لوري تلونکیو ته د دغو چپه (وران) شویو ښارو کنډوالې په نظر راتللې ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۱۳۷ - ۱۳۸) (۴) رکوع).

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝٧٧﴾

او ببشکه په دغه (اهلاک د هغوی) کې خامخا دلیل (د عبرت) دی مؤمنینو ته.

تفسیر: یعنې د هغو کنډوالو له لیدلو څخه بالخصوص مؤمنینو ته عبرت حاصلیږي، ځکه چې هغوی پوهیږي چې د لوط علیه السلام د قوم د بغاوت او بدکارۍ په سزا کې دغه ښارونه سره د اوسېدونکو د هغو له یوه مخ اړولي شوي دي، د مؤمنینو څخه ما سوا نور خلق ممکن دي چې د هغو د لیدلو څخه داسې ووایي چې: دغه ورانی محض اتفاقي یا طبیعي ـ یا د بخت او طالع (بدبختۍ) یا د نورو عواملو لامله واقع شو دی.

﴿وَإِن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ۝٧٨﴾

او په تحقیق شان دا دی چې وو خاوندان د ځنګل (له قوم د شُعیب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسیر: د «ځنګل» اوسېدونکي، یعنې د شُعیب علیه السلام قوم چې د «مدین» په ښار کې اوسېدل، او هغوی ته نژدې د ونو ځنګل (بڼ) وو، او ممکن دي چې ځینې خلق به هلته هم اوسېدل، ځینې وایي چې «أصحاب الأیکه» او «أصحاب المدین» دوه سره جلا (جدا) قومونه دي، چې شُعیب علیه السلام د دواړو په لوري مبعوث شوی وو، دغو کسانو ګناه شرک او بت پرستي او داړه مارۍ او په تول او پیمانه کې فریب ورکول او غولول وو، د دوی مفصّله قصه د «هود» او د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې ولوستله شي.

﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ۝٧٩﴾

نو انتقام واخیست مونږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او ببشکه دا (ښارونه د لوط او شُعیب) خامخا پراته دي په لاره لویه ښکاره کې.

تفسیر: یعنې د شام او حجاز پر هغې لارې چې د لوط علیه السلام د قوم کلی وو، له هغو څخه لږ څه ښکته د شُعیب علیه السلام د قوم مسکن وو، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ۝٨٠﴾

او خامخا په تحقیق دروغجن شمېرلي وو خاوندانو د حجر (یعنې ثمودیانو) د الله رسولانو لره.

تفسیر: له أصحاب الحجر څخه مقصود «ثمودیان» دي، چې د دوی د ملک نوم «حجر» وو، او د مدینې منورې په شمال کې واقع دی، او د دوی په لوري صالح علیه السلام مبعوث شوی وو، هغوی دی دروغجن وګاڼه، چې همدغه یوه نبي ته د دروغو نسبت کول ـ ګواکې ګردو (ټولو) انبیاوو ته د دروغو نسبت کول دي.

﴿وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝٨١﴾

او ورکړي وو مونږ دغو (ثمودیانو) ته دلائل خپل؛ نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسیر: یعنې هغه اوښه چې له تیږې (ګټې) څخه ایستلې شوې وه، او برسېره پر هغه نور معجزات.

وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿۸۲﴾

او وو دوی چې توږلې کېنودلې به یې له غرو څخه کوټې په دې حال کې چې په امن کې به وو (په هغو کې له هره آفته).

تفسیر: یعنې پر دنیوي ژوندون مغرور وو، او د خپل تکبّر او لویې د ښکاره کولو لپاره یې غرونه توږل، او لوی عالیشان منازل به یې جوړول، او داسې به یې ګڼل چې مونږ له سره له دې ځایه بل چېرې تلونکي نه یو، او پخپلو منځو کې به یې سره ویل چې: «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحکمو عمارتو کې هیڅ یو آفت او مصیبت له سره نه وي رارسېدونکی».

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿۸۳﴾ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۸۴﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) په دغه حال کې چې داخلېدل دوی په سبا کې؛ نو دفع نه کړ له دوی نه (هیڅ عذاب) هغو شیانو چې وو دوی چې حاصلول به یې (چې ټینګې بناوې، اموال، رجال او نور وو).

تفسیر: یعنې مال ـ دولت ـ مستحکم عمارات ـ جسماني قوت او نور اسباب او وسائل هیڅ یو شی هم د الله تعالی عذاب نشي دفع کولی، د دوی قصه هم پخوا تېره شوې ده.

په حدیث کې دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د تبوک د تګ په وخت کې کله چې د «حجر» پر وادي تېرېده؛ نو خپل مبارک سر یې پخپل څادر پټ کړ، او د خپلې سورلۍ تګ یې تېز کړ، او اصحابو ته یې امر وکړ، چې «د معذّب قوم په کلیو کې مه ننوځئ! مګر په داسې شان چې د الله تعالی له وېرې وژاړئ، او که ژړا نه درځي؛ نو د ژړېدونکو په شان وضعیت ځان ته غوره کړئ! الله تعالی دې داسې ونه کړي چې تاسې ته هم داسې در ورسیږي، چې دغو ته رسېدلی وو».

دغه یې مسلمانانو ته ادب وروښود؛ چې سړی ښایي د دغسې ځایونو له کتلو څخه عبرت واخلي، او د پاک الله له وېرې څخه لړزېدونکی او وېرېدونکی وي، او د هسې ځایونو لیدل دې تش سیل او تماشا ونه ګڼي!.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ۖ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿۸۵﴾

او نه دي پیدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي مګر په حق (او حکمت او تدبیر) سره، او بېشکه قیامت خامخا راتلونکی دی (نو الله تعالی ستا انتقام اخلي له مکذّبانو څخه)؛ نو څنګ وکړه ته له دوی نه په څنګ کولو نېکو سره (یعنې عفوه ورته وکړه).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «د پخوانیو امتونو حال یې واوراوه چې دا جهان همداسې تش نه دی، او پر سر یې یو لوی مدبر شته، چې د ده لوی ذات د هر څیز تدارک کوونکی دی، او د مکمل او آخري تدارک نوم قیامت دی، او له کفّارو څخه د څنګ کېدلو امر یې هلته وفرمایه، چې د الله حکم ورسولی شي، او د تبلیغ فرض اداء کړی شي، او کافران لا پخپل ضد او عناد باندې ټینګ ولاړ وي، نو دلته حکم وشو چې د زیاتې جګړې کولو څخه هیڅ یوه فائده نشته، اوس نو د وعدې لارې ګوره! او د دوی په ایذاء او تکلیف صبر کوه! او د شکایت حرف پر خپله ژبه مه راوړه! تر څو چې د پاک الله فیصله راشي»، (ځینو ویلي دي چې دغه حکم منسوخ شوی دی په آیت د سیف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّٰقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

بېشکه رب ستا همدی دی ښه پیدا کوونکی ډېر علم والا.

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

او خامخا په تحقیق درکړی دی مونږ تاته اوه آیته له فاتحې او (درکړي دي مونږ تاته) قرآن عظیم (الشان خورا ډېر لوی).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعنې دغومره لوی نعمت ته وګوره چې تاته عطا شوی دی، او د کفارو له ضده مه خپه کېږه !».

تنبیه: د «سبع المثاني» په مصداق کې اختلاف دی، صحیحه او راجحه همدغه ده، چې له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اووه آیتونه مراد دي، چې د هر لمانځه په هر رکعت کې تکرارېږي، په صحیحه وو احادیثو کې تصریح ده چې نبي کریـم صلی الله علیه وسلم د سـورت «الفاتحـه» پـه نسبت فرمایلي دي چې: «همدغه «سبع المثاني» او عظیم الشان قرآن دی؛ چې ماته راکړی شوی دی»، او دغه وړوکي سورت ته «قرآن عظیم» یعنې لوی قرآن فرمایل د اعتبار په درجه دي، دغه سورت ته «أم القرآن» هم په همدغه لحاظ سـره وایي، چې ګواکې دغه یوه خلاصه او عماد دی، چې ښایي د هغه پوره تفصیل او شرح پاک قرآن ګڼلی شي، د عظیم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالي نقشه یواځې په همدغه سورت کې شته.

برسېره په دې د «مثاني» د لفظ اطلاق له ځینو حیثیاتو لامله پر پوره قرآن هم کړی شوی دی: ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۲۳) آیت (۳) رکوع)، او ممکن دي چې نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو «مثاني» وویلی شي، مګر په دغه ځای کې د «سبع مثاني» او «قرآن العظیم» مصداق همدغه د «الفاتحه» سورت دی، یا به له «المثاني» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظیم» نه پخپله عظیم الشان قرآن مراد وي، او دغه عطف له قبیل د عطف د عام وي پر خاص باندې.

یعنې او خامخا په تحقیق سره درکړی دی مونږ تاته ای رسوله ځما اووه آیتونه له «الفاتحه» څخه، او درکړی دی مونږ تاته قرآن لوی چې یې لوی دی قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

مه راکاږه او مه پورته کوه سترګې خپلې (په رغبت سره) هغو شیانو ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه سره حال دا چې هغه قسم قسم شیان دي دغو کفارو ته، او خفګان مه کوه په دغو (کفارو چې ایمان نه راوړي، یا په دې چې مؤمنان په ظاهري نعمتونو کې نه دي)، او ښکته کړه وزر خپل لپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت کوه پر دوی).

تفسیر: مشرکین ـ یهود ـ نصاری او د الله جلّ جلاله او رسول صلی الله علیه وسلم نورو دښمنانو ته د دنیا د څو ورځني ژوندانه سامان چې ورکړی شوی دی؛ هغه ته مه ګورئ ! دوی پرېږدئ چې څو ورځې مزې وکړي، تاسي ته پاک الله د قرآن عظیم هغه دولت درکړی دی؛ چې د هغه په مقابل کې د دنیا نور دولتونه هیڅ دي، په روایاتو کې راغلي دي: «هر چاته چې الله تعالی قرآن ورکړي، او دی د نورو نعمتونو هوس کوي؛ ګواکې ده د قرآن قدر ونه کړ».

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ الآية ـ يعنې غم مه خوره چې دوی ولې نه مسلمانیږي، تاسې د خپل تبلیغ اداء کوئ ! او معاندینو پسې خپل ځان په زیات فکر او غم کې مه مبتلا کوئ ! ستاسې د شفقت او همدردۍ مستحق مؤمنین دي، له دوی سره د ملاطفت، پوستوالي، مهرباني، شفقت او تواضع وضعیت وکړئ !.

﴿وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ۝٨٩﴾

او ووایه (ای محمده !) چې بېشکه زه چې یم همدا زه وېروونکی ښکاره یم (له عذابه د الله).

تفسیر: یعنې که یې منئ یا یې نه منئ؛ زه د الله تعالی پیغام صاف صاف تاسې ته رسوم، او د تکذیبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) څخه مو په ښکاره ډول (طریقه) سره اګاه کوم.

﴿كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ۝٩٠ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ۝٩١﴾

(درکړي مو دي تاته سبع المثاني یا لېږلی مو وو عذاب) لکه چې نازل کړی وو مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چې ګرځولی یې وو (دغه) قرآن ټوټې ټوټې (چې ځینې ته به یې شعر او ځینې ته به یې سحر ویل).

تفسیر: د دې آیت معنی په څو ډوله شوې ده، ځینو ویلي دي چې له «مقتسمین ـ ویشونکو) څخه مراد د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زمانې هغه یهودان او نصرانیان دي؛ چې د قرآن تقسیم او تحلیل یې کړی وو، یعنې هغه قرآني مضامین چې د دوی د تحریفاتو او آراوو او اهواوو سره موافق لویږي؛ نو یې مني، او هغه چې ترې مخالف واقع شي؛ نه یې مني.

مطلب به یې داسې شي چې: مونږ تاسې ته «سبع المثاني» او «عظیم الشان قرآن» درکړی، او لېږلی مو یې، او همغسې چې پخوانیو انبیاوو ته مو کتابونه لېږل یا وحي مو نازلوله (یا پر پخوانیو کفارو مو عذاب نازلاوه؛ نو دغه) ارسال یا د وحي انزال کومه نوې عجیبه خبره نه ده، چې ترې انکار وکړی شي.

ځینو له «مقتسمین» څخه یهود او نصاری او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړي دي، یعنې هغوی تحریفات وکړل، او خپل کتابونه یې څیرې کړل.

ځینو ویلي دي چې هغه مشرکان ترې مراد دي، چې د استهزاء او تمسخر په ډول په قرآن کې یې تقسیمات کول، کله چې د قرآني سورتونو نومونو به یې اورېدل؛ نو پخپلو منځو کې دوی سره خندل، او ویل به یې چې «البقرة» یا «المائدة» به زه اخلم، «العنکبوت» او «النمل» به تاته درکړم.

دغو کسانو په یو بل قسم سره هم د قرآن عظیم په متعلق خپل خیالات تقسیم کړي وو، چا به ورته شعر ویل، چا به جادو ګاڼه، چا به د لېونیانو د اپلتو نسبت ورته کاوه، چا به «أساطیر الأولین» باله.

نو دغو ګردو ته یې خبر ورکړ؛ چې زه تاسې ګرد له داسې عذابه وېروونکی یم، لکه چې یقینا پر دغو مسخرو کوونکیو باندې نازل کېدونکی دی.

په دې تقدیر د «أنزلنا» تعبیر به په دې لحاظ وي چې متیقن الوقوع او قریب الوقوع مستقبل ګواکې ماضي فرض شوی دی.

ابن کثیر (رحمه الله) د «مقتسمین» معنی په قسم یادوونکو سره اخیستې ده، یعنې هغو پخوانیو اقوامو چې د انبیاوو په تکذیب او مخالفت باندې قسمونه یاد کړي وو، او پر دغو خبرو یې قسمونه یادول، دوی سماوي کتابونه ټوټې

تړتې کړي وو، همغسې چې مونږ پر هغوی باندې عذاب نازل کړ، نو د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ هم تاسې ويروي.

د «مقتسمين» د دې معنى په تاييد کې «ابن کثير» دغه آيات وړاندې کړي دي: ﴿قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۴۹) آيت (۴) رکوع)، ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۸) آيت (۵) رکوع)، ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم (۴۴) آيت (۷) رکوع)، ﴿أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۴۹) آيت (۶) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۹۲﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۳﴾

نو قسم دی په رب ستا چې خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی ټول (په ورځ د قيامت). د هغو اعمالو (د قسمت يا نسبت) څخه چې وو دوی چې کول به يې.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿۹۴﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده !) هغه دعوت چې ته مامور يې پرې، او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هيڅ التفات او پروا د دوی ويلو ته).

تفسير: يعنې په ويلو کې هيڅ کوتاهي مه کوئ، او ښه پاک په ښکاره ډول سره د پاک الله پيغام ورسوئ ! دغه مشرکين ستاسې هيڅ شی نشي خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿۹۵﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۹۶﴾

بېشکه مونږ کافي شوي يو لپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس شوي يو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کې). هغه کسان چې ګرځوي (شريکوي) دوی سره له الله (چې بر حق معبود دی) معبود بل، نو ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل په دنيا او عُقبی کې).

تفسير: يعنې په دنيا او آخرت کې مونږ ګردو مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو، تاسې بې خوفه او خطره خپل تبليغ ته دوام ورکړئ، ستاسې يوه وېښته ته به هم څه ضرر او زيان نه رسيږي.

﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ يعنې له رسول الله سره د استهزاء ـ او له الله تعالی سره د شريک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق ګوري.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿۹۷﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿۹۸﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿۹۹﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دی مونږ ته؛ چې بېشکه ته چې يې تنګي راوړي سينه ستا په سبب د هغه خبرو چې وايي دغه (کفار). نو تل تسبيح وايه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکيو څخه. او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته يقين (يعنې مرګ).

تفسير: يعنې که د کفّارو له ضده او عناده او له دې نه چې شريک دروي الله تعالی ته، او طعن وايي په قرآن، او تمسخر کوي په نبي صلی الله عليه وسلم، زړه تنګه شئ؛ نو تاسې هغوی ځنې خپله توجه واړوئ، او بيخي د الله تعالی په تسبيح

او تحمید کې مشغول شئ ! د الله تعالی ذکر ـ لمونځ ـ سجده ـ د الله تعالی عبادت هغه شیان دي؛ چې د هغه له تاثیره قلب مطمئن او منشرح او ډاډینه مومي، او فکر او غم ترې لرې کیږي، نو ځکه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم عادت وو، کله چې کومه مهمه خبره به ورپېښیده؛ نو دوی به په لمانځه مشغولېدل.

﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ «او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین» یعنې موت، د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آیت کې د «یقین» معنی په موت سره کیږي، یعنې د مړینې تر وخته پورې د الله تعالی په عبادت کې مشغول او لګیا اوسه !.

تمّت سورة الحجر، ولله الحمد والمنة، وهو المسئول أن يتوفّانا على أكمل الأحوال وأحسنها، فإنه جواد كريم، ملك برٌّ رؤوفٌ رحيم.

سُورَةُ النَّحلِ

«د (النحل) سورت «مكي» دى، پرته له دوو وروستنيو آيتونو چې «مدني» دي، (۱۲۸) آيتونه او (۱۶) ركوع لري، په تلاوت كې (۱۶) او په نزول كې اويايم سورت دى، وروسته د (الكهف) له سورت څخه نازل شوى دى.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

اَتٰٓى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ ۭ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ①

راغى امر (حكم) د الله (په نصرت د مؤمنين او قيام د يوم الدين) نو تلوار مه كوئ تاسې هغه ته (اى كفّارو)، پاكي ده الله ته او لوى (اوچت او پورته) دى له هغه چې دوى شريك ورسره پيدا كوي (له بُتانو او نورو طواغيتوا).

تفسير: يعنې د الله تعالى د دغه حكم د وُقوع وخت قريب رارسېدلى دى، چې «د رسول الله صلى الله عليه وسلم جماعت غالب او منصور ـ او د حق مخالفان به مغلوب او ذليل وي، او هغوى ته به په دنيا كې د مجاهدينو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت كې د ﴿اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ﴾ د دربار له لوري د شرك او كفر سزا ورسيږي، او د قيامت ساعت هم لرې نه دى»، د هغه شي راتلل چې يقيني وي؛ هغه ښايي راغلى وګڼلى شي، بيا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دى؟.

كفّارو به د تكذيب او استهزاء له لارې ويل چې: د هغه عذاب يا د قيامت وعده چې تاسې راسره كوئ؛ ولې ژر نه راځي؟ نو دوى ته يې تنبيه فرمايلې ده چې ستاسې له داسې ويلو څخه هغه لرې كېدونكې نه ده، بلكه په حتمي او يقيني ډول سره هغه ژر راتلونكې ده، هر څومره چې په كې ځنډ (تأخير) هم ولګېږي؛ هغه هم يو شان ستاسې په حق كې مفيد دى، ممكن دى چې دې ضمن كې ځينو ته د اصلاح او د توبې توفيق ور په برخه شي.

يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوْحِ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ اَنْ اَنْذِرُوْٓا اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاتَّقُوْنِ ②

نازلوي (الله) ملائكې سره له روح (د وحي) په امر (حكم) خپل پر هر چا چې اراده وفرمايي (د نبوّت يې) له بندګانو خپلو، (او داسې فرمايي انبياوو ته) چې وويرېږئ (خبردار كړئ تاسې خلق) په دې چې بېشكه نشته بر حق معبود مګر همدا زه يم، نو وويرېږئ تاسې له ما نه.

تفسير: يعنې د پرښتو په جنس كې ځينو ته لكه جبرئيل عليه السلام يا «حفظة الوحي» د هغوى په لوري په ﴿فَاِنَّهٗ يَسْلُكُ مِنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ رَصَدًا﴾ كې يې اشاره كړې ده (۲۹ جزء د الجن سورت (۲۷) آيت (۲) ركوع).

﴿بِالرُّوْحِ﴾ سره له روح او اسرارو د وحي، يا سره له نبوّت، يا قرآن چې هر يو له دغو څخه زړونه ته په غير مرئي طريقې د يوې سرې او پټې خبرې په ډول راتله، لكه چې په (۲۴ جزء د المؤمن سورت په (۱۵) آيت دويمه ركوع كې يې فرمايلې دي: ﴿يُلْقِى الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ﴾ او په (۲۵ جزء د الشورى سورت (۵۲) آيت (۵) ركوع كې يې فرمايلي دي: ﴿وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا﴾ د قرآن يا د الهي وحي په «روح» سره تعبير كولو كې دغه اشاره ده، چې همغسې چې مادي اجسامو ته له نفخې څخه ظاهري حيات حاصلېږي؛ همداسې هغه قلوب هم چې د جهل او ضلال له ناروغيو څخه مړه شوي دي، د الله تعالى د وحي له رسېدلو څخه ژوندي كېږي.

﴿مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ هغه بندګان انبياء عليهم السلام دي چې پاك الله هغوی په ګرد مخلوقاتو سم له خپل حکمت او کامل اختيار سره غوره کړي دي، ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۲۴) آيت (۱۵) رکوع)، ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۷۵) آيت (۱۰) رکوع).

﴿أَنْ أَنذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ﴾ «داسې چې وويروئ او خبردار کړئ خلق په دې چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر همدا زه يم؛ نو وويرېږئ تاسې له ما نه»، يعني د توحيد تعليم ـ د شرک ترديد ـ د تقوی په لوري دعوت ـ دغه علی الدّوام د ګردو انبياوو عليهم السلام مشترکه او متفقه نصب العين دی، ګواکې دغه د توحيد د اثبات نقلي دليل دی، وروسته له دې نه عقلي دلائل هم بيانيږي.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾

پيدا کړي دي (الله) اسمانونه او ځمکې په حق (حکمت او رښتيا) سره، پورته دی (الله) له هغه څه نه چې شريکان يې ورته نيسي دغه (مشرکان).

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾

پيدا کړی دی (الله) انسان لره له نطفې (اوبو د منيو) نه، نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه کوونکی وو ښکاره (په ناحقه سره).

تفسير: يعني د علويّاتو او سفلياتو د انتظام څخه مو وروسته تاسې پيدا کړئ، تاسې پخپله د خپل خلقت په لوري غور وکړئ! نو د الله تعالی د عجيبو او غريبو صنعتونو او قدرتونو کارونه به درښکاره شي، ستاسې اصل څه وو؟ يو داسې بې سا څاڅکی چې نه په کې حس او حرکت وو، او نه شعور او اراده، او نه د خبرو او کار کولو لايق وو، هغه څه چې د يوه حرف په ويلو قادر نه وو؛ وګوره چې اوس څنګه ښې ويناوې، نطقونه او کانفرنسونه کوي؟ په هغه کې چې لږ ادنی حس او حرکت نه وو؛ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړې کولو ـ او حجّت او دلائل ايستلو قدرت په کې پيدا شوی دی، حتی په ځينو اوقاتو له مخلوقه تېر شوی ـ تر خپل خالق پورې هم خبرې کوي، او د ده په مقابل کې ټينګ درېږي، او احکام يې نه مني، او دا يې هم په ياد ونه ساتله، چې د ده اصل څه وو؟ او دغه طاقت يې څرنګه حاصل کړ؟ او چا ورکړ؟ ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ * وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ * قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ (۲۳ جزء د يسين سورت (۷۷، ۷۸، او ۷۹) آيتونه (۵) رکوع).

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا ۗ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾

او چارپايان پيدا کړي دي (الله)، تاسې لپاره (ای انسانانو !) چې شته په دوی کې اسباب د ځان ساتلو (له يخنۍ) او (نورې ډېرې) نفعې، او له ځينو دغو (چارپايانو) څخه خورئ تاسې.

تفسير: يعني الله تعالی اوښ ـ غويي ـ مېږه (ګډه) ـ اوزه (بيزه) ـ او نور يې در پيدا کړل، چې د هغو له وړيو او وېښتانو او نورو څخه کمبل ـ چکمن ـ جرابې ـ شړې ـ ټکر (څادر) ـ ټغر ـ لمڅې ـ کيږدۍ ـ او د يخنۍ نه د ژغورلو (محفوظولو) لپاره ترې نور شيان جوړوئ، برسېره په دې د هغوی شودې څښئ، او د بزګرۍ چارې ترې اخلئ، د غوړيو ـ کوچو ـ کرتو ـ ماستو او شوملو افراط د همدغو حيواناتو له وجوده دی چې تاسې ته لنګېږي، او تاسې پرې سوربېږئ، او سوداګري او کراکښې پرې کوئ، د دوی له څرمنې څخه څرنګه ښه ښه او لوړ قيمته اسباب او سامان تياروئ، د هغوی حيواناتو غوښې چې خورئ په هغو کې هيڅ کوم معتد به بدني يا اخلاقي مضرت نشته، د دوی له غوښې او وازدو څخه

ځومره استفاده کيږي؟ او د ځومره غريبانو نسونه پرې مړيږي؟ او هغه نور خواړه چې مونږ يې خورو؛ د هغو په تيارى کې تر کومه اندازه پورې د دغو حيواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

او شته تاسې ته په دغو (چارپايانو) کې زيب او زينت کله چې بېرته يې کور ته راولئ لپاره د راحت، او کله چې بهر ته يې د څر لپاره بيايئ.

تفسير: کله چې مواشي او حيوانات په کورونو کې ولاړ وي، يا په صحراوو کې سره تيت او پرک (خواره واره) او په څر کې لګيا او له سترګو څخه لرې وي، نو په دغه وخت کې د الله تعالى د انعام داسې ښکاره او صافه مظاهره نه کيږي، څه مهالې چې دوى ګهيځ (سحر وختې) په اوله د ورځې کې د څر لپاره له کورونو وځي،يا ماښام وروسته د څرېدلو او ګېډې مړولو له صحراء څخه د کورونو په لوري راځي؛ نو يو عجيبه رونق او خوښي، او ډېره ښه ننداره او خوشالي ترې محسوسيږي، نه يوازې خاوند د خپلو دغه مالونو د ليدلو څخه خوښيږي؛ بلکه نور کسان هم د هغو له ليدلو څخه خوشاليږي، او يو له بله سره وايي چې پاک الله هغه سړي ته ځومره دولت او اقبال ورکړى دى.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

او باروي دغه (چارپايان) درانه بارونه ستاسې (او رسوي يې) هغه ښار ته چې نه وئ تاسې رسيدونکي هغه ته مګر په سختۍ مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره، بېشکه چې رب (پالونکى) ستاسې خامخا لوى شفقت والا ډېر رحم کوونکى دى (چې دغه حيوانات يې هم پيدا کړي دي ستاسو د منافعو لپاره).

تفسير: يعني چېرې چې تاسې جره بې له اسبابه او سامانه په ډېر مشکل رسېدى شوئ؛ دغه بودګان (ځناور) تاسې او ستاسې درانه اسبابونه هم وړي، دا د الله تعالى ځومره لويه مهرباني ده؛ چې دغه حيوانات يې ستاسې د خدمت لپاره خلق او درولي دي، او له دغو څخه د خدمت اخيستلو اجازه يې درکړې ده، ځو خپل ډېر او سخت او مشکل مهمّات هم د دغو حيواناتو په وسيله اسان کړئ، ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ * وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ (۲۳ جزء د يس سورت (۷۱، ۷۲) آيتونه (۵) رکوع).

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ

او (پيدا کړي دي الله) آسونه او قچرې او خره لپاره د دې چې سوريږئ تاسې په دوى باندې او (زينت کوئ پر دغو) په زينت کولو سره.

تفسير: يعني پرې سوريږئ او شان مو ترې ظاهريږي.

تنبيه: په عربستان کې د خره سورلي معيوبه نه ده، او د هغه ځاى خره (ځمونږ د پښتنو د بلخي خرو په شان) ډېر غښتلي، قيمتداره، ګړندي، چالاک او ښکلي دي، حتّى ځيني خره د اس په شان مزل کوي، ډېر او ښه ځغلي.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

او پيدا کوي (الله ډېر نور) ځيزونه چې اوس يې نه پېژنئ تاسې.

تفسير: يعنې د هغو حيواناتو (او مركوباتو) ذكر چې پاس وشو؛ برسېره پر هغه الله تعالى ستاسې د انتفاع لپاره داسې نور شيان هم پيدا کړي او پيدا کوي يې چې له هغو څخه اوس تاسې بې خبره يئ، په دغه کې هغه ګرد د سورلۍ شيان داخل شول چې تر قيامته به جوړيږي.

﴿وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ﴾

او خاص پر الله دی بيان د لارې (برابرې) او ځينې د لارو څخه کږې مائلې هم دي (له حقه).

تفسير: يعنې هغه شانې چې د ځمکې د لارې پرې کولو او د مقصود تر منزل پورې د رسېدلو وسائل يې در برابر کړي دي؛ همداسې تر الله پورې د رسېدلو سمه لاره يې هم در پرانستلې ده، د هر چا چې پوهه او عقل سم وي؛ نو هغه د پاس مذکورو شويو دلائلو او بصائرو کې له غور کولو څخه د الله تعالى پر قدرت او عظمت او جبروت به ايمان راوړي، او د توحيد او تقوى په سمه لاره بې له خرخښې (خطرې) تر الله پورې رسيږي، ليکن د هر چا چې عقل سم نه وي؛ نو پر دغه سم سړک باندې به د تللو توفيق له کومه وموندلى شي؟ دى به تل د اهواوو او اوهامو په پيچدارو لوړو او ژورو کې لالهانده او سرګردانه ګرځي: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۵۳) آيت (۱۹) رکوع).

﴿وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ۝٩﴾

او که اراده فرمايلې وی (الله د هدايت ستاسې)؛ نو خامخا سمه برابره لاره به يې ښوولې وه تاسې ټولو ته.

تفسير: يعنې الله تعالى له دې خبرې څخه نه دی عاجز؛ چې ګرده (ټوله) دنيا په همغه يوه لاره کې ولګوي، لکن د ده حکمت مقتضي نه دی چې ګرد (ټول) د يوه اصول په اختيارولو باندې مجبور کړي، لکه چې مونږ پخوا له دې نه په متعددو مواقعو کې د هغه تشريح کړې ده.

﴿هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ۝١٠﴾

الله هغه (ذات) دی چې نازلې کړې، راليږلې (يې) دي له (طرفه د) اسمانه اوبه، چې دي تاسو ته له دې اوبو څخه څښل او (زرغونوي) له دغو اوبو څخه ونه (او وابښه) هم چې په دغو وښو کې څروئ تاسې (حيوانات خپل).

﴿يُنبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝١١﴾

زرغونوي (الله) تاسې ته په دغو اوبو سره کښت (فصل) او زيتون او خرما ګانې او (تاکونه د کورو) انګورو او له هر قسمه مېوو څخه، بېشکه په دغه (زرغونتيا د دغو مذکوره وو اشياوو) کې خامخا لويه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په کې).

تفسير: يعنې له يو رنګ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) ميوې زرغونوي، چې د هغو شکل او صورت او رنګ او رائحه اوخوند او تاثير بيخي بېل دي، په دغه کې غور کوونکي ته د الله تعالى د کامل قدرت او غريبه صنعت لويې نښې دي، چې له يوې ځمکې، يو لمر، يوې هوا او يوه رنګ اوبو څخه څرنګه ډول ډول ګلان او مېوې تل پيدا کيږي؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرٰتٌ بِأَمْرِهٖ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۱۲﴾

او مسخّره کړې يې ده (په کار يې لګولې ده) تاسې ته شپه او ورځ او لمر او سپوږمۍ او ستوري مسخّرې (په کارونو کې لګولي شوي) دي په امر (حکم) د دغه (الله) سره، بېشکه په دغو (علويه وو تصرّفاتو) کې خامخا ډېر دلائل د يووالي د الله تعالی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسير: شپه او ورځ برابر يو له بله سره نښتې دي؛ څو دنيوي کاروبار پرې وچليږي، او خلق سکون او آرام ترې حاصل کړی شي، همداسې لمر او سپوږمۍ هم تر يوه معيّن نظام لاندې راښکاري او پټيږي، د شپې او د ورځې د دغه تګګ او راتګګ او د شمس او قمر د دغه ختلو او پرېوتلو سره د انسانانو بېشماره فائدې تړلي دي، بلکه که په غورسره وليده شي؛ نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دی، الله تعالی پخپل کامل اقتدار سره لمر، سپوږمۍ او نور ګرد ستوري يې د ادنی مزدورانو په شان څمونږ په کارونو کې لګولي دي، مجال نشته چې دوی لږ څه سستي وکړي، يا غاړه ترې وغړولی شي، ليکن څرنګه چې له لمر او سپوږمۍ سره څمونږ اړه بالکل په صريح ډول متعلقه ده، او له نورو ستوريو سره څمونږ د فائدو او مصالحو تعلّق دومره واضح نه دی؛ ښايي د همدې لامله هغه يې بېل کړل، او تر بل عنوان لاندې يې بيان وفرمايل، والله أعلم.

وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهٗ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۳﴾

او (مسخر کړي يې دي نور) هغه څيزونه چې پيدا کړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمکه کې حال دا چې مختلف دي سره رنګونه (شکلونه او قسمونه) د دوی، بېشکه په دغه (اختلاف د اشکالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) کې خامخا دليل دی لپاره د هغه قوم چې پند اخلي.

تفسير: يعنې هغه لوی او لوړ ذات چې اسماني شيان يې ستاسې پکار لګولي دي؛ همغه ستاسې د فائدې لپاره په ځمکه کې هم مختلف قسم نباتات پيدا کړي دي، چې په ماهيت ـ شکل ـ صورت ـ رنګګ ـ بوی منافع او خواصو او نورو ګرده کې يو له بل سره بالکل جلا (جدا) او عليحده دي، په دغه کې ګرد حيوانات، نباتات، جمادات، بسائط او مرکبات شامل شول.

وَهُوَ الَّذِيْ سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوْا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۴﴾

او الله هغه (ذات) دی چې مسخر کړی (په کار يې اچولی) دی بحر لپاره د دې چې وخورئ تاسې له دې (بحره) غوښه تازه، او راوباسئ تاسې (په غوپه وهلو سره) له دغه (بحره) ګاڼه، چې اغوندئ يې تاسې، او وينې به ته (ای کتونکيه !) بېړۍ رهې (روانه) په دغه (بحر) کې (چې څيروي په تېر خپل اوبه)، او چې طلب کړئ تاسې (رزق) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شکر وباسئ تاسې (پر دغو نعمتونو).

تفسير: يعنې داسې موج او څپې وهونکی خوفناک سمندر يې هم (چې د هغه په مقابل کې د ضعيف البُنيان انسان بساط هيڅ نه دی) ستاسې په کار کې لګولی دی، چې په هغه کې بې تکلّفه د ماهيانو (کبانو) ښکار کوئ، او ډېره لذيذه او ترو تازه غوښه ترې حاصلوئ، د هغه د ځينو برخو څخه مرغلرې، درمرجان، حجر البحر، او نور راز راز (قسم قسم) پيداوار پيدا کوئ، چې له هغو څخه ډېرې قيمتدارې ګاڼې او زېورات تياريږي.

ښه ! د سمندر دغو لویو موجو او څپو ته وګورئ ! چې د هغه په مقابل کې د ډېرو لویو لویو جهازونو حقیقت د یوه خس او واښه په شان هم نه دی، لیکن یوه وړوکې کشتۍ او بېړۍ څرنګه دغه موجونه څیروي؟ او پرې درومي؟ دا د الله تعالی د قدرت یوه نمونه ده، چې انسان ته یې عقل ورکړی دی، او د داسې شیانو د جوړولو ترکیب یې ورښوولی او پوهولی یې دی؛ چې د هغه په ذریعه سره تاسې پر سمندرونو باندې متصرّف او له یوه سره تر بل سره پورې ځئ.

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

او غورځولي (پیدا کړي) یې دي په ځمکه کې غرونه (مېخونه محکم) لپاره د دې چې ونه ښوریږي پر تاسې باندې، او (پیدا کړي دي الله په دې ځمکه کې) ویالې او لارې لپاره د دې چې لاره ومومئ (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسیر: یعني الله تعالی پر ځمکه ډېر درانه لوی لوی غرونه ایښي دي، څو ځمکه د خپل اضطرابي حرکت څخه کراره (قلاره) شي، له روایاتو او آثارو څخه معلومیږي چې ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کې مضطربه او بې واکه خوځېده، او در ګرده لړځېده، الله تعالی پر هغې باندې غرونه پیدا کړل، چې د هغو د درونوالي په اثر د ځمکې هغه خوځېدل ورک شول، د نن پرون «ساینس» هم اقرار کړی دی؛ چې د غرونو وجود تر ډېره حده پورې د زلازلو له کثرته مانع دی، په هر حال د ځمکې د هغه حرکت او سکون مسئله چې په حکماوو کې مختلف فیه ده، له هغه سره دا آیت نفیاً یا اثباتاً هیڅ تعلّق نه لري؛ ځکه چې د غرونو په وسیله کوم حرکت چې بند شوی دی؛ هغه دا وضعي حرکت نه دی، چې په هغه کې اختلاف جاري دی.

وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

او (پیدا کړي دي الله په ځمکه کې) علامې، (د لارې) او په ستوریو سره دغه لاره مومي.

تفسیر: یعني غرونه، چینې، ونې، د شګو غونډۍ، الغرض د مختلفو اقسامو علایم یې قائم کړي دي، چې د هغو په وسیله د مسافرانو قافلې د سمې لارې سراغ او نښه موندلی شي، ما پخپلو سترګو لیدلي چې ځینو اعرابو (بدوانو) د خاورې په بویولو سره د لارو نښې پیدا کړې.

﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾ یعني د شپې په وخت کې لویو سیندونو او لویو بیابانونو په سفر کې د ځینو ستوریو په ذریعه د لارې درک او طرف معلومولی شي، هغه لارښوونه چې د قُطب نما او نورو آلاتو په وسیله کیږي؛ هغه هم بالواسطه له ستوري سره تعلق لري.

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

آیا هغه (ذات چې هر شی) پیدا کولی شي (چې الله دی)؛ په شان د هغه دی چې نشي پیدا کولی (هیڅ څیز)؟ آیا نو پند نه اخلئ تاسې (چې خالق او مخلوق سره وپېژنئ، او په خالق ایمان راوړئ؟).

تفسیر: یعني فکر کول په کار دي چې دغه خومره حماقت دی، هغه شیان چې د مچ یو وزر یا د ماشي یوه پښه بلکه د اوربشې یوه دانه یا د شګې د یوه بخرګي په پیدا کولو هم قادر نه وي؛ د هغوی معبود او مستعان درول دغه الله قدّوس سره یې برابرول چې د پاس مذکورو عجیبو او غریبو مخلوقاتو هم پیدا کوونکی او د هغوی د محکم نظام هم قائم ساتونکی دی، ډېره لویه بې ادبي ده.

وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾

او كه وشمېرئ تاسي نعمتونه د الله (چې پر تاسو يې پېرزو كړي دي)؛ نو نه به يې شئ شمېرلئ (نو څرنګه به يې شكر اداء كړى شئ)؟ بېشكه چې الله خامخا ښه بخښونكى ډېر رحم كوونكى دى.
او الله ته معلوم دي هغه (عقائد) چې پټوئ يې تاسې او هغه (اعمال) چې ښكاره كوئ يې تاسې.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾

او هغه معبودان چې يې بولي (عبادت يې كوي دغه كفار) غير له الله نه؛ نشي پيدا كولى دوى هيڅ څيز حال دا چې دوى پخپله (هم) پيدا كړى شوي دي.

تفسير: يعنې الله خو هغه ذات دى؛ چې د هغه د عظيم الشان او غير محصور انعاماتو څه تذكره پاس وشوه، اوس د مشركانو حماقت ملاحظه كړئ ! چې د داسې الله عالم الكل او خالق الكل سره داسې شريك نيسي؛ چې نه خو داسې شيان پيدا كولى شي، بلكه آن د وښو د يوه ډكي په پيدا كولو باندې هم قادر نه دي، بلكه پخپله د دوى وجود هم د پاک الله په مشيت او ارادې سره پيدا شوي دي.

أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

(دغه معبودان پخپله) مړه دي، نه دي ژوندي، او (په دې هم) نه پوهيږي دغه (معبودان) چې كله به راولاړاوه شي دغه (بُتان يا عابدان يې).

تفسير: يعنې ماسوا د الله تعالى څخه د هغو بُتانو عبادت چې تاسې كوئ؛ هغه ګرد مړه دي، اعم له دې نه چې دواماً وي لكه بُتان، يا في الحال وي لكه هغه بزرګان چې مړه شوي دي او د هغوى طاعت او عبادت كولى شي، يا د انجام او مآل په اعتبار مړه وي؛ لكه مسيح روح القدس او د الله تعالى ملائكې عليهم السلام؛ چې د هغو عبادت به هم ځينو فرقو كاوه، بلكه پيريان او شيطانان (چې ځينې ممسوخ الفطرت د هغوى عبادت هم كوي)، پر دغو ګردو باندې په يوه وخت كې موت طاري كېدونكى دى، نو د هغه شي وجود چې د بل شي څخه عطاء شوى وي، او هغه هر وخت چې وغواړي اخيستى يې شي؛ نو هغه ته څرنګه الله ويلى شي؟ او څرنګه د عبادت لايق كېدى شي؟.

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ يعنې دغه خو عجيب معبودان دي، چې له سره نه دي خبر چې قيامت به كله راځي؟ پخپله دغه معبودان يا د دوى عابدان به كله د حساب او كتاب لپاره بيا ژوندي كيږي؟ دغسې بېځايه او بې خبره شيانو ته معبود ويل، انتهايي درجه جهل او حماقت دى.

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

معبود ستاسې معبود يو دى، نو هغه (كسان) چې نه راوړي ايمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بې ايمانو) منكر دي (له وحدانيت د رب العزّت او له راتللو د آخرت)، او دوى تكبّر كوونكي دي (له ايمان راوړلو نه).

تفسير: يعنې هغه دلائل او شواهد چې پاس بيان شول، داسې صاف او واضح دي چې په هغو كې له ادنى غور كولو سره هر انسان پر توحيد يقين كولى شي، ليكن ښايي چې غور او طلب هغه څوک وكړي چې ورسره د خپلې خاتمې فكر او د عاقبت وېره وي، او هغه چې د بعد الموت په امورو باندې له سره يقين نه لري؛ نو د آخرې خاتمې په لوري به يې

څه فکر وي؟ هغه پر دلائلو کله غور ږدي؟ او د کفر او د ایمان د نیک او بد انجام په لوري به کله التفات کوي؟ بیا په زړونو کې د توحید اقرار او د انبیاوو علیهم السلام د تابعدارۍ خیال کله د دوی په مغزو کې ګرځي؟.

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

رښتیا واقعي خبره داده: بېشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فرېب) چې پټوي يې دوی، او هغه (جنګ او جګړه) چې ښکاره کوي يې، بېشکه چې دغه (الله) نه خوښوي تکبّر کوونکي (سر غړوونکي له وحدانیت او رسالت او آخرت).

وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

او کله چې وویلی شي دغو (متکبّرانو) ته څه شی دی هغه چې نازل کړی لېږلی دی رب ستاسې (په محمد باندې)؟ نو وايي دوی (دغه) خوشې افسانې د پخوانیو (خلقو) دي.

تفسیر: یعنې که ناواقفه سړی د تحقیق په غرض ـ یا واقف سړی امتحاناً له دغو مکذبینو څخه پوښتنې کوي، یا دغه مکذبین پخپلو منځونو کې یو له بل سره د تمسخر او استهزاء په ډول سوال کوي: «ووایئ ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب يې دا دی چې دغه قرآن چې رسول الله صلی الله علیه وسلم يې د پاک الله له لوري منزّل بولي؛ ستاسې په نزد څه شی دی؟ او محمد صلی الله علیه وسلم په دغه دعوی کې تر کوم ځای پورې صادق دی؟ نو دوی وايي: (معاذ الله) په قرآن کې نور څه شته؟ ماسوا له دې نه چې د پخوانیو کتابونو او پخوانیو ملتونو څه قدیمي بې سنده (د توحید ـ نبوّت ـ جنّت ـ دوزخ ـ او نورې) خبرې (استغفر الله) او خو قصې په کې نقل شوي دي، او نعوذ بالله له سره د پاک الله کلام نه دی.

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

(نو الله فرمايي) لپاره د دې چې په شا واخلي پېتي (د ګناهونو) خپلو پوره په ورځ د قیامت کې او (همداسې واخلي) له پېتي (د ګناهونو) د هغو (کسانو) چې ګمراه کړي دي دوی هغوی لره په ناپوهی، واورئ خبردار شئ چې بد دی هغه څيز چې باروي يې دوی (پر شاګانو خپلو).

تفسیر: یعنې له دغې وینا څخه دغه غرض دی؛ چې معاذ الله لوی قرآن بې وقعته او بې اهمیته ښکاره کړي، او خپل نور ملګري هم بې لارې کړي، او په دې ډول سره د خپل کفر او ضلال له پوره درانه پېتي سره د هغو خلقو د اضلال او اغواء څه نور بار هم پرې بار کړي چې دوی يې ګمراهان کوي، خیال وکړئ چې دوی د بدۍ څومره یو درونډ بار پخپلو سرونو باندې بار کړی دی؟.

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

په تحقیق مکر کړی وو (له رسولانو سره) هغو (کسانو) چې (تېر شوي) دي پخوا له دوی نه؛ نو راغی (حکم د) الله (په خرابولو او چپه کولو) د بناګانو د دوی له تاداوونو، نو پرېوت پر دوی چت (د کوټو د دوی) له پاسه د دوی، او راغی دوی ته عذاب له هغه طرفه چې نه پوهېدل دوی (پرې چې له دې طرفه به راځي عذاب).

تفسير: يعنې د خلقو ګمراه کولو او د حق د پيغام د ښکته کولو او نه رسولو کوم تدابير چې نن ورځ کيږي، له دوی نه پخوا ړومبنيو اقوامو هم د انبياوو عليهم السلام په مقابل کې همداسې تدابير کړي وو، هغوی د مکر او تلبيس ډېر لوی عمارات درولي وو، بيا څه مهال چې د الله تعالی حکم ورسېد؛ نو د هغه نيول د دوی بنيادونه هم سره وخوځول، بالآخر د الله تعالی په يوه خوځولو سره د دوی دغه تيارې شوې مانۍ او محال پر همدغو باندې داسې ولوېدې چې دوی د هغه تر چت لاندې بند پاتې شول، مطلب دا چې د دوی دغه تدابير پر همدوی واوښتل، او هغه سامان او وسائل چې دوی د خپلې غلبې او حفاظت لپاره تيار کړي وو؛ د دوی د فناء او هلاک سبب وګرځېدل، بلکه د ځينو اقوامو ښارونه او کلي په حسّي ډول سره هم لاندې باندې کړل شول.

ثُمَّ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ يُخۡزِيۡهِمۡ وَيَقُوۡلُ اَيۡنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِيۡنَ كُنۡتُمۡ تُشَآقُّوۡنَ فِيۡهِمۡ ؕ قَالَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ اِنَّ الۡخِزۡيَ الۡيَوۡمَ وَالسُّوۡٓءَ عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ ۟ۙ ﴿۲۷﴾

بيا په ورځ د قيامت کې به (الله وشرموي) رسوا کړي دوی او وبه فرمايي (الله) چې: چېرته دي شريکان ځما (په زعم ستاسې سره) هغه چې وئ تاسې چې مخالفت به مو کولو (له انبياوو او مؤمنانو سره) په باب د دوی کې؟ وبه وايي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم (يعنې ملائکې ـ انبياء ـ علماء) چې: بېشکه خواري د نن ورځې او بدي يې پر کافرانو ده.

تفسير: يعنې د هغو شرکاوو په مرسته او حمايت چې تاسې تل ځمونږ له انبياوو سره جنګ او جګړې کولې؛ هغوی نن چېرې دي؟ او ستاسې د مدد لپاره ولې نه راځي؟.

﴿هَلۡ يَنۡصُرُوۡنَكُمۡ اَوۡ يَنۡتَصِرُوۡنَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۹۳) آيت (۵) رکوع).

﴿فَمَا لَهٗ مِنۡ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ﴾ ((۳۰ جزء د الطارق سورت (۱۰) آيت (۱) رکوع)، دغسې وينا سره په واقع کې د هغوی شرمول او رسوا کول مراد دي، او د دوی د پټو مکاريو پرده لرې کول دي.

﴿اِنَّكَ مَنۡ تُدۡخِلِ النَّارَ فَقَدۡ اَخۡزَيۡتَهٗ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۹۲) آيت (۲۰) رکوع).

﴿قَالَ الَّذِيۡنَ﴾ الآية ـ يعنې هغوی به څه ځواب ورکړی شي؟ هو ! انبياء عليهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وخت دغو مکارانو او دغا بازانو ته دغه خبره اوروي چې وګورئ ! هغه شيان چې مونږ به ويل همغسې وشو، او د نن ورځې ګردې خرابي او رسوايي يواځې د حق د منکرينو لپاره دي.

الَّذِيۡنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الۡمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِىۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ ۖ فَاَلۡقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعۡمَلُ مِنۡ سُوۡٓءٍ ؕ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيۡمٌۢ بِمَا كُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۲۸﴾ فَادۡخُلُوۡۤا اَبۡوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا ؕ فَلَبِئۡسَ مَثۡوَى الۡمُتَكَبِّرِيۡنَ ﴿۲۹﴾

هغه (کافران) چې قبضوي (ارواح د) دوی ملائکې په دې حال کې چې ظلم کوونکي دي دوی په نفسونو ځانونو خپلو (په کفر سره)، نو وړاندې به کړي روغه (اطاعت او وبه وايي) نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هيڅ قسم بدی، (نو وبه فرمايي الله): بلکه کولو تاسې معصيت بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې). (نو وبه ويلی شي دغو ظالمانو ته) چې ننوځئ اوس تاسې په دروازو د دوزخ کې چې همېشه اوسئ په هغه کې؛ نو خامخا بد ځای د هستوګنې د متکبّرانو (دا دوزخ دی).

تفسیر: یعنې کفر او شرک یې اختیار او پخپل حق کې یې خرابي وکړه، آخر په دغه حالت کې د موت پرښتې د دوی د روح کښلو لپاره راغلې، خلاصه دا چې خاتمه یې د کفر او شرک په حالت کې وشوه، العیاذ بالله، نو په دغه وخت کې به دغه ظلام (وړاندې به کړي روغه او اطاعت او وبه وایي: نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هیڅ قسم بدۍ)، یعنې په دغه وخت کې به د دوی ګرد تکبر، لویي او ځانمني (خودنمایي) لرې شي، او له هغو ګردو شرارتونو او بغاوتونو څخه چې دوی په دنیا کې کول؛ ځان ناګاره او بېخبره اچوي، او ټپ ترې منکریږي، او د اطاعت او وفاداری اظهار به کوي، او وایي به چې: مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی، او تل ځمونږ افعال او حرکات ښه وو.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾(۲۸ جزء د المجادله سورت (۱۸) آیت دربمه رکوع).

هر کله چې دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعیان شي؛ نو وبه فرمایي الله په تردید د دې وېناوو د دوی چې دروغ مه وایئ، یعنې آیا تاسې په درواغ ویلو سره پاک الله غولوئ؟ چې د ده په محیط علم کې ستاسې ګرد حرکات دي، نن ستاسې هیڅ یو مکر او فرېب د الله تعالی له سزا څخه نه پاتې کېږي، اوس هغه وخت راغلی دی؛ چې تاسې په کې د خپلو اعمالو خوند وڅکئ.

﴿وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾﴾

او وبه ویل شي هغو کسانو ته چې ځان یې ساتلی له شرکه (او وېرېږي له الله) چې څه شیز دی هغه چې نازل کړی دی رب ستاسې؟ نو وایي دغه (مؤمنان) چې خیر، شته هغو کسانو ته چې نیکي یې کړېده (په ایمان راوړلو سره) په دغه دنیا کې نېکه جزا (چې عزت او نصرت دی)، او خامخا کور د آخرت (جنّت) خیر غوره دی (له دنیا او ما فیها څخه)، او خامخا ډېر ښه سرای د پرهېزګارانو دی.

تفسیر: دغه د مستکبرینو په مقابل کې یې د متّقینو (پرهېزګارانو) حال بیان فرمایلی دی، چې کله د هغوی څخه د لوی قرآن په متعلق پوښتنې کېږي چې ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟ نو له نهایتي ښې عقیدې او آدابو به ووایي چې: «ځمونږ پاک الله داسې نېکه خبره رانازله کړې ده؛ چې له سره تر پایه پورې په کې خیر او برکت دی»، داسې خلقو لره دې معلوم وي، چې دوی خورا (ډېر) ښه کار کوي، په دنیا کې به د همغې نېکۍ خوندوره ثمره ورسیږي، او د الله تعالی په دربار کې د هیچا محنت او د یوې ذرې قدر نیکي هم نه ضایع کیږي، او خامخا سرای د آخرت (جنت) ډېر غوره خیر دی له دنیا او ما فیها نه.

﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾﴾

جنتونه دي د همېشه اوسېدلو چې ننوځي به دوی (په) هغو کې، چې بهیږي به له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی (څلور قسمه) ویالې، چې وي به (تل) دوی ته په دغو باغونو کې هر هغه (نعمتونه) چې غواړي یې دوی، په شان د دغې (جزاء) جزاء ورکوي الله پرهېزګارانو ته.

تفسیر: یعنې د آخرت د ښېګڼو او نعمتونو پوښتنه څه کوئ، چې هلته دومره حسنات او نعماء شته چې د هغو د ډېر یو وړوکي نعمت په مقابل کې د دنیا خورا (ډېر) لوی نعمت هیڅ دی، جنتیان چې هر قسم جسماني او روحاني مسرّت وغواړي؛ هلته به ور رسي: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ ۖ وَأَنتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾.

الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِيْنَ يَقُوْلُوْنَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۳۲﴾

هغه (کسان) چې قبضوي ارواح د دوی ملائکې په دې حال کې چې پاک دي دغه (متقين له شرکه او معصيته)؛ وايي به دغه (ملائک دوی ته چې) سلام دې وي پر تاسې باندې، ننوځئ ! جنت ته په سبب د هغو نېکيو چې وئ تاسو چې عمل به مو کولو (په دنيا کې).

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَ

آيا انتظار کوي دغه (کفّار، بلکه نه کوي د هيڅ څيز) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (د عذاب لپاره د قبض الروح) يا راشي ورته امر (حکم) د رب ستا (لپاره د اهلاک د دوی)؟.

تفسير: يعني دغه خلق د دې خبرې انتظار کې دي؛ څه مهال چې پرښتې د دوی د روح قبضولو لپاره راشي، يا د الله تعالی له حکمه سره موافق قيامت قائم شي، يا د مجرمينو د جزا ورکولو حکم ور ورسيږي، او په موچنو او پنو د دوی سر وواهله شي؛ نو هلته به ايمان راوړي، او خپل حال به اصلاح کړي، حال دا چې د هغه وخت ايمان يا توبه او رجوع به له سره نافع نه وي، بهتر خو دا دی چې پخوا له موته د بعد الموت لپاره تياری وشي ! او پخوا د عذاب له راتګه (راتلو) د نجات تدبير وشي !.

كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۳۳﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۳۴﴾

په شان د دغې (کفر او تکذيب) کړی وو (شرک او تکذيب) هغو کسانو چې پخوا له دوی تېر شوي وو، (پس رسېدلي وو دوی ته هغه شی چې رسېدلي وو هغوی ته)، او نه وو ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره)، وليکن وو دوی چې په نفسونو (ځانونو) خپلو باندې يې ظلم کولو (په کفر او معاصيو). نو ورسيده دوی ته جزاء د هغو بديو چې کړی وو دوی، او احاطه وکړه (چاپېر شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چې وو دوی چې په هغه (عذاب پورې) به يې مسخرې کولې.

تفسير: پخواني معاندين هم د همداسې غرور او غفلت په نشو کې لويدلي وو، او په باطل خوښولو کې بوخت (مشغول) او لګيا وو، او تمادي يې په کې کوله، او د توبې په وخت کې يې توبه ونه ايستله، او تر آخره پورې د انبياوو عليهم السلام پر تکذيب او مخالفت ټينګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به يې خندل، او مسخرې به يې کولې، بالآخر څه يې چې کړي وو، همغه يې په مخه کې ورغلل، او جزاء يې ومونده، هغه عذاب او نور شيان چې دوی پرې مسخرې کولې؛ پخپلو سترګو يې وليدل، د دوی هغه مسخرې او خندا معکوساً (الټه) پر همدوی واقع شوې، او هيڅ يوه د تېښتې لاره يې ونه مونده چې پرې چېرې وتښتي، او د خپلو شرارتونو او سرکښيو سزا يې ومونده، او هغه يې ورېبل چې کرلي يې وو.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ ؕ

او ووېل هغو کسانو چې شرک يې اختيار کړی وو: که اراده فرمايلې وی الله؛ نو عبادت به نه وو کړی مونږ غيرله دغه (الله) د هيڅ څيز، (نه) مونږه او نه پلرونو ځمونږ، او نه به حرام کړی وو مونږ بې له حکمه د دغه (الله) هيڅ څيز.

تفسیر: له دې ځایه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چټي (بېکاره) او مهملو خبرو او دلائلو تردید شروع کېږي؛ چې مشرکینو هغه د خپل شرک او مشرکانه اعمالو د جواز او استحسان د ثابتولو لپاره وړاندې کول.

خلاصه یې دا ده: که د غیر الله عبادت یا د ځینو حیواناتو (لکه بحیره ـ سائبه او نور) حرامول داسې بد او بې سنده خبرې او چارې وی چې بیخي پاک الله نه خوښولې؛ نو الله به مونږ نه پرېښودو چې یې وکړو، او هر کله چې مونږ د الله تعالی له مرضی څخه مخالف کار کولو؛ نو خامخا به پاک الله مونږ له هغه څخه منع کولو، یا به یې مونږ ژر تر ژره په سزا رسولو، کله چې داسې نه کېږي؛ نو دغه د دې خبرې دلیل دی چې دغه چارې د الله تعالی خوښې دي.

د الأنعام سورت په (۱۴۸) آیت (۱۸) رکوع د ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الآیة ـ تر آیت لاندې ځمونږ د دغه مبارک تفسیر کوم تقریر چې مونږ کړی دی، په هغه کې د مشرکینو دغه شبهه او د هغو مفصل ځواب بیان شوی دی، ښایي چې هغه دې بیا هلته ولوستل شي.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

په مثل د دغه (عمل) کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی (تېر شوی) وو، نو آیا شته پر رسولانو (بلکه نشته پرې هیڅ) مګر رسونه ښکاره (چې سمه صافه لاره خلقو ته وروښیي).

تفسیر: یعنې د مشرکینو دغه وینا غلطه ده، چې ځمونږ دغه اعمال د الله تعالی له لوري نه دي ممنوع شوي، ځکه چې د خلقت له ابتداء څخه تر نن ورځې پورې له ضرورت او مصلحت سره موافق پاک الله انبیاء علیهم السلام لېږلي دي، چې د هغوی کار او وظیفه همدغه وه چې خلق له شرکیه وو اعمالو او له شرک او کفر څخه منع کړي، او په ښکاره او صاف ډول سره اعلان وکړي چې کوم کوم اعمال د پاک الله خوښ او پرې رضا دی؟ کوم کوم افعال یې نه دي خوښ؟ او له دوی ځنې به د هر یوه انجام څرنګه وي؟.

باقي دغه خبره چې خلق یې ولې په تکویني ډول مجبور ونه ګرځول چې له سره یې د بدۍ اختیار نشوی اختیارولی؟ نو دغه خبره د الله تعالی له حکمته سره منافي وه، لکه چې مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو کې لیکلې ده، پاتې شوه دغه خبره هر هغه څوک چې د انبیاوو خبرې ونه مني؛ ښایي چې هغه ته سم د لاسه سزا ورکړه شي، نو ډېرو اقوامو ته په دنیا کې سختې عبرتناکې سزاوې هم ورکړی شوي دي، لکه چې په پخواني آیت کې مذکور دي، هو! عقلاً او نقلاً دغه خبره ضروري نه ده چې د جُرم له ارتکاب سره فوراً سزا ورکړه شي، او مجرم ته د یوې شیبې (ساعت) لپاره هم مهلت ورنه کړ شي، او نه ورته د توبې او اصلاح لپاره کومه موقع او فرصت ورکړ شي.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقیق لېږلي وو مونږ په هر (پخواني) امت کې یو رسول (چې وواېي دوی ته) چې عبادت وکړئ (یواځې) د الله، او ځان وساتئ تاسې له شریرانو (باطلو معبودانو) څخه، نو ځینې له دوی هغه وو چې ورته هدایت وکړ (لاره وروښوده) الله، او ځینې د دوی هغه وو چې ثابته شوه پرې ګمراهي (نو قبول یې نه کړل احکام د رسولانو)، نو وګرځئ تاسې په ځمکه کې (ای مشرکانو!) نو وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د دروغجن ګڼونکو (د انبیاوو؟).

تفسیر: یعنې پخپل وخت کې مو په هر امت کې او قوم پخوانیو کې یو رسول مبعوث کړی دی، بیا په آخر کې یې رسول الثقلین، سید الکونین «صلی الله علیه وعلی آله وصحبه أجمعین» را مبعوث کړ.

تنبیه: له دغه آیت څخه دا نه لازمیږي چې په هر قوم او هر کلي کې دې بلاواسطه یو رسول لیږلی شوی وي، کېدی شي چې یو نبي په یو قوم کې مبعوث کړی شي، او د ده نائب چې ورته «هادي» او «نذیر» ویلی شي؛ په نورو اقوامو کې ولیږلی شي، د هغه ورلیږل ګواکې بالواسطه د هغه رسول لیږل دي، والله أعلم.

«طاغوت» شریر فتنه اچوونکی، فساد خوښوونکی، د شاه صاحب په وینا «هغه دی چې په ناحقه سره د سرداری او مشرتوب دعوی وکړي، او هغه هیڅ یو سند یې په لاس کې نه وي، نو داسې سړي ته «طاغوت» وایي، بت، شیطان، لوی ظالم ګرد په دغه کې داخل دي».

إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن يُضِلُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

که ته ډېر حرص وکړې (ای محمده !) پر هدایت (لاره ښوونه) د دوی؛ نو بېشکه چې الله نه ښیي لاره (د هدایت) هغه چا ته چې ګمراه کوي (یې)، او نه به وي دغو ګمراهانو ته هیڅ له مددګارانو (مانع له عذابه).

تفسیر: یعني پاک الله هر هغه څوک چې د قصور د استعداد یا د بد اختیاری په بناء ګمراه (بې لارې) کړی وي؛ هغه ته هیڅوک د هدایت لاره نشي ښودلی، او نه یې هیڅوک د الله تعالی له سزا څخه ژغورلی (بچ کولی) شي، ستاسې دغه ډېره طمعه او زیات حرص هم د دوی د هدایت په نسبت، هیڅ فائده نشي رسولی، نو بیا تاسې د دوی په فکر او غم کې ولې دومره زیات خپل ځان کړوئ؟ او ولې خپل سر دومره زیات ورپسې ګرځوئ؟.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

او قسمونه کوي دوی پر الله په سختو غلیظو قسمونو خپلو چې بیا به نه کړي ژوندی الله هغه څوک چې (یو ځلې) مړ شي، (الله فرمایي په تردید د دوی کې) بلکه ژوندی به یې کړي (څکه چې وعده یې کړې ده) په داسې وعده کولو چې لازمه ده پرې (وفا یې تفضّلاً) وعده حقه، ولیکن ډېر د خلقو نه پوهیږي (په دغه بعث بعد الموت).

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

لپاره د دې چې بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چې جګړې کوي دوی په هغه کې، او (بل) د دې لپاره چې پوه شي هغه کسان چې کافران شوي دي (په دې خبره چې) بېشکه دوی وو دروغجنان (په دې انکار کې له قیامته).

تفسیر: یعني د معاد (قیامت) راتګ عین حکمت دی، که وروسته له مرګه بل ژوندون نه وي؛ نو په دنیا کې هغه مختلف اعمال او احوال چې موندلی شي؛ د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنګه ظاهریږي؟ د دغه ځای د جګړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کیږي، او هلته به منکرینو ته معلوم شي چې د هغو خبرو انکار چې په قسمونو سره دوی کاوه؛ هغه بیخي صحیح او رښتیا وي، او قسم خوړونکي دروغجنان وو.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

بېشکه همدا خبره ده، چې خبره ځمونږ کوم شیز ته کله چې اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه دا ده چې ووایو هغه ته چې (پیدا) شه؛ نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندي کول هغه ته څه مشکل دي).

تفسیر: یعنې له دې نه مقصد یواځې هم دغومره خبره ده، چې د الله تعالی له ارادې څخه د یوې ثانیې لپاره هم د مراد تخلف نشي کېدی.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی په (لاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو؛ نو خامخا ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنیا کې ښه (ځای)، او خامخا اجر ثواب د آخرت ډېر لوی دی، که وی دغه (کفار) چې پوهېدی (په ثواب د هجرت؛ نو دوی به هم ورسره موافقت کړی وی په ایمان یا) که وی دغه (مهاجرین) چې پوهېدی (پخپل هغه لوی اجر؛ نو لا ډېر کوښښ او صبر به یې کولو). (او مهاجرین) هغه کسان دي چې صبر یې کړی دی (په طاعت او په مصیبت) او خاص پر رب خپل توکل کوي.

تفسیر: یعنې د مجازاتو د سلسلې لپاره «بعث بعد الموت» ضروري دی، د الله تعالی ښه وفادار بندګان چې په دغې دنیا کې ډېر مصائب او شدائد تیروي او بیا مري؛ نو آیا د دوی دغه قرباني ضایع کېدی شي؟ له سره به نه ضایع کیږي !، هغه چې د حق حمایت وکړ، او د الله تعالی رضاء یې وغوښته، او د ظالمانو د ظلم او ستم په انواعو یې صبر او حوصله وکړه، تر دې حده پورې چې مجبوراً خپل کور، خپلوان، کهول، دوستان، عزت آشنایان، راحت او ګرد شیان یې د الله تعالی په لاره کې پرېښودل؛ نو دوی ته به د هغوی د محنت او وفادارۍ صله یقیناً ورسیږي، اول هغه کسان چې له دوی څنې ژوندي پاتې کیږي؛ نو په همدغې دنیا کې د خپلو قربانیو لږ څه ثمره مومي، او خوند یې څکي، یعنې خپل کور کهول پرېښوونکو ته د هستوګنې نور ډېر ښه ځای ورکاوه کیږي، له هغه کوره ښه کور، له وطنې وروڼو څخه ډېر مهربانه خواخوږي نور وروڼه، له روزي څخه یې بهتره روزي، له عزته یې ښه عزت وررسیږي، بلکه پر هغو خلقو غالب کیږي، چې دوی یې له وطنه ایستلي دي.

تنبیه: د آیت پر عمومو الفاظو مونږ نظر اچولی دغه تقریر مو وکړ (وهو منقول في روح المعاني عن بعضهم) عامو مفسرینو دغه آیت د هغو اتیاوو (۸۰) اصحابو رضي الله تعالی عنهم اجمعین په حق کې اېښی دی، چې د مکې معظمې د کفارو له ظلم او تیري څخه په تنګ شوي وو، او ړومبی یې (حبشستان) په لوري هجرت کړی وو، ځکه چې د اکثرو په نزد دغه آیت مکي دی، چې د مدینې منورې له هجرته څخه پخوا نازل شوی دی، دغو مهاجرینو ته بالآخر پاک الله د هستوګنې ډېر ښه ځای په (مدینې منورې) کې ورکړ، رضي الله عنهم، ورضوا عنه.

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ یعنې له هیڅ راز (قسم) ظلم او تیري څخه ونه ویرېدل، او د محبوب وطن او د ګرانو خپلوانو او اقاربو د بېلتانه پروا یې ونه کړه، او د الله تعالی د خوښې او رضاء له لارې څخه ونه ښوییدل، او له ګردو څخه یې وشکاوه، او خپله علاقه یې یواځې له پاک الله سره ونښلوله، او خالص د الله پر امداد او قاطعه وو مواعیدو یې اعتماد وکړ، تر هغه پورې چې ویې لید، هر څوک چې خپل ځان پاک الله ته سپاري، نو پاک الله به څرنګه پرې خپل لطف او کرم نه مبذولوي؟.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا نه (ای محمده) مګر سړي (ستا په شان له انسانانو) چې وحي به کوله مونږ دوی ته، نو پوښتنه وکړئ تاسې له اهل الذکر (خاوندانو د یاد یعنې له علماوو او پوهانو یا له

اهل الکتاب نه) که یئ تاسې چې نه پوهېږئ. (لیږلي وو مونږ دغه رسولان) په ښکاره وو معجزو او په کتابونو سره، او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن (یو) لپاره د دې چې بیان کړې ته خلقو ته هغه چې نازل شوی دی (په دې قرآن کې) دوی ته، او (بل لپاره د دې) چې ښایېږي دوی فکر او غور وکړي (په کې چې دغه کلام الله دی).

تفسیر: یعني د انبیاوو الله علیهم السلام مظلومانو ملګریو ته چې د صبر او توکل په لاره ثابت قدم وي؛ په دواړو دارینو کې بری او کومک ورکول څمونږ کوم نوی عادت نه دی، پخوا له دې نه هم مونږ په پخوانیو انسانانو کې رسولان لیږلي دي، چې د هغو کار دا وو؛ چې د الله تعالی له احکامو او د نېکۍ او بدۍ له انجامو خلق خبردار کړي، اوس که تاسې ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چې د پخوانیو امتونو پر حالاتو او د هغوی د انبیاوو پر تاریخي معاملاتو علم لرونکي؛ تحقیقات وکړئ ! چې آیا په رښتیا سره په تېرو پېړیو کې څه مقدّس انسانان د نبوّت پر لوی منصب فایض شوي دي؟ او سره له بیناتو (معجزاتو) او کتابونو مبعوث شوي دي؟ که نه؟ او دغه چې آیا د هغو د مصدقینو او مکذبینو خاتمه او انجام څرنګه شوی دی؟ او اهل الحق د صبر او توکل په برکت څرنګه منصور او کامیاب شوي دي؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجّت له اتمامه څنګه پنا شوي دي؟ . ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَاءِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۷) آیت (۱۶) رکوع).

مونږ له ﴿أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ څخه خاص اهل الکتاب نه دي مراد کړي، بلکه د لفظ د عموم رعایت مو کړی دی، چې په هغه کې اهل الکتاب هم شامل دي، محمود الحسن شیخ الهند (رحمه الله تعالی) هم د «أهل الذکر» ترجمه د یاد په خاوندانو کړېده، او ښایي چې په هغه سره یې دې لوري ته اشاره کړې وي.

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ﴾ الآیة - یعني د رسول الله کار د قرآن احکام په ښکاره او واضح ډول بیانول دي، او د خلقو کار دا دی چې په هغه کې غور او فکر وکړي.

له ذکر څخه قرآن عظیم مراد دی، چې پخوانیو امتونو د ضروریه وو احوالو او شرائعو محافظ او د پخوانیو انبیاوو د علومو جامع او د تل لپاره د الله تعالی د احکامو او د دارینو د فلاح د طریقو باور کوونکی او د غفلت له خوبه ویښوونکی دی، مطلب یې داسې شو: «همغسې چې پخوا له دې نه رسولان لیږلي شوي دي، او کتابونه نازل شوي دي؛ نن تاته هم مونږ همداسې کتاب درلېږلی دی، چې د ګردو پخوانیو کتابونو خلاصه او د سابقینو انبیاوو علیهم السلام د علومو مکمل یاداشت دی، ستاسې کار دا دی چې «د دنیا ګردو (ټولو) خلقو ته د دې کتاب ټول مضامین په صاف او ښکاره ډول بیان کړئ، او د هغه د مشکلاتو شرح او د مجملاتو تفصیل وفرمایئ»، له دې نه معلوم شو چې د پاک قرآن همغه تفسیر معتبر دی؛ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احادیثو سره موافق وي.

﴿أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ۴۵

آیا نو په امن کې شوي دي هغه کسان چې مکرونه یې کړي دي ناکاره؛ له دې نه چې ډوب به کړي الله دوی په ځمکه یا چې را به شي دوی ته عذاب له داسې طرفه چې نه پوهېږي دوی (پرې چې له دې طرفه راځي)؟.

تفسیر: یعني د پخوانیو انبیاوو او د دوی د امتونو د احوالو د اورېدلو او د قرآن عظیم الشأن په شان د داسې مکمّل ذکر او یاداشت د رسېدلو څخه وروسته هم آیا د مکې معظمې کافران د حق په مقابل کې د خپلو مکاریو او فرېبونو نه مخ نه ګرځوي؟ آیا د دې خبرې امکان نشته چې الله تعالی دوی د (قارون) په شان په ځمکه کې ډوب کړي، یا له داسې

یو جانب څخه کوم آفت پرې ولېږي چې د دوی په وهم او ګمان کې هم نه وي، لکه چې د «بدر» په غزوه کې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسې سزا ورسېده؛ چې دوی د خپل قوت او جمعیت او د مسلمانانو د ضعف او قلّت په ملحوظ د هغه تصوّر هم نه وو کړی.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

یا له دې چې ونیسي (الله) دوی لره په وخت د ګرځېدلو د دوی (په ځمکه) کې، نو نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله).

تفسیر: یعنې د دې خبرې هیڅ ضرورت نشته چې له پخوا څخه څه اهتمام وکړی شي، یا د مقابلې لپاره څه افواج ولېږلی شي، پاک الله پر دغه هم قادر دی چې تاسې په تګ او راتګ او په کاروبار کې یا پخپلو بسترو په وخت د اوښتلو له یوه اړخ څخه بل اړخ ته یو ځلي ونیسي، او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړي، الله هر قسم قوت او قدرت لري، او تاسې په هر ډول عاجزولی شي، او په تاسې کې د دې خبرې توان نشته چې پاک الله عاجز او ناتوان کړئ.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

یا (له دې) چې ونیسي (الله) دوی لره پر وېره، نو بېشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندګانو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې یو ناڅاپه به یې وانخلي، بلکه له خبرولو څخه وروسته او د عذابونو د مبادیو د لېږلو څخه پس ته په داسې یو حالت کې یې نیسي چې خلق پرې خبر او ترې اطلاع ومومي، او د عذابونو آثار وګوري او طبعاً وویرېږي، یا د شاوخوا نور خلق په سماویه وو عذابونو کې اخته وګوري او په وېره کې وي، لیکن دغه خوف محض طبیعي وي، او د توبې او ندامت سره نه وي چې د عذاب دافع کېدی شي.

ځینو د «تخوّف» معنی «تنقّص» اخیستې ده، چې ورو ورو کمول وي، یعنې دغه هم ممکن دي چې دفعتاً یې هلاک نه کړي، او ورو ورو تاسې کموي او تیټوي مو.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

آیا نه ګورې دوی هغه ته چې پیدا کړي دي الله له کومه څیزه، چې ګرځي سیوري د هغه له ښي طرفونو او کیڼ طرفونو (یعنې له هر طرفه) څخه په دې حال کې چې سجده کوونکي دي (دغه سیوري) الله ته، او حال دا چې دغه سیوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسیر: یعنې کله چې په تکویني ډول هر شی د پاک الله په مخ کې عاجز، مطیع او منقاد دی، تر دې چې د سایه دارو شیانو سیوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم اوږدېږي او لنډېږي، او په دې لوري او په هغه لوري ځي راځي، او الله تعالی ته سجدې کوي؛ نو بیا د داسې قدرت والا د عذاب مخه کوم یو قوت او طاقت نیولی شي؟ هر انسان لره ښایي چې په خپل واک او اختیار د الله تعالی د تشریعي احکامو په مقابل کې غاړه کېږدي.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾

او خاص الله ته سجده کوي هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شیان چې په ځمکه کې دي له ګرځېدونکو (تلونکو په ځمکه کې) او ملائکې، حال دا چې دوی نه کوي کبر (لویي سرکښي د الله تعالی له عبادته).

﴿يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴾ ۵۰

ویریږي دا (ملائک) له رب خپل له پاسه د دوی وی، او کوي دوی هغه (کار) چې امر (حکم) ورته کولی شي.

تفسیر: یعنې پربنتې سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالی (چې د دوی د پاسه دی) له لویي او له جلاله ویریږي، او هر هغه حکم چې دوی ته ورکولی کیږي؛ هغه علی الفور اجرا کوي.

﴿وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾ ۵۱

او فرمایلي دي الله مه نیسئ تاسې معبودان دوه، بېشکه همدا خبره ده چې دغه (بر حق معبود) معبود دی یو، نو خاص له ما څخه پس وویر یږئ !.

تفسیر: یعنې کله چې ګرد د اسمانونو او د ځمکو مخلوق د یوه الله جل وعلا په حضور کې په تکویني ډول بې اختیاره سر په سجود او ټول ورته عاجز او مقهور دي؛ نو بیا په عبادت کې یې بل شریک له کومه پیدا شو؟ هغه پاک الله چې د ګرد جهان مالک او مطاع دی ښایي چې یواځې د همغه عبادت وکړی شي، او خاص د همغه څخه خوف او ویره پکار ده !.

﴿وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ﴾ ۵۲

او خاص همدغه (الله) لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي، او خاص همده ته دې طاعت (عبادت عدل) واجب لازم همېشه؛ نو آیا غیر له الله څخه ویر یږئ تاسې؟.

تفسیر: یعنې په تکویني ډول هر څیز خاص د الله تعالی په اطاعت او عبادت مجبور دی: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۸۳) آیت (۹) رکوع)، یا دغه مطلب دی چې تل د الله تعالی عبادت لازم دی ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۳) آیت (۱) رکوع)، او ځینو د «دین» معنی په «جزاء» سره اخیستې ده، یعنې د نېک او بد دائمي بدل د همغه یوه الله تعالی له جانبه رارسیږي، (نو د بل چا څخه به ولې ویریږو) والله أعلم.

﴿وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ﴾ ۵۳

او هر هغه څه چې تاسې سره دی له (کوم قسم) نعمت؛ نو له (طرفه د) الله دی، بیا کله چې ورسیږي تاسې ته ضرر نو خاص همدغه (الله) ته فریاد او زاری کوئ.

تفسیر: یعنې ګردې ښېګڼې (فایدې) او نعمتونه د همغه له لوري دي، او د هر یوې بدۍ او سختۍ دفع هم د همغه په واک (اختیار) او قبضه کې ده، لکه چې کوم مصیبت کوم یوه انسان ته ورسیږي؛ نو له غلیظ څخه غلیظ مشرک هم په دغه وخت کې له نورو ګردو وسیلو څخه لاس وباسي، او یواځې د پاک الله په دربار کې دعاء کوي او ترې مدد غواړي، ګواکې انساني فطرت شاهدي ورکوي؛ چې د مصائبو او سختیو څخه نجات ورکول ماسوا له دې نه چې د پاک واحد الله کار وي، د بل هیڅا کار نه شي کېدی.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

بیا هر کله چې دفع (لرې) کړي (الله هغه) ضرر له تاسې څخه؛ ناڅاپه یوه فرقه له تاسې له رب خپله سره شریکوي. (بل) لپاره د دې چې کفران (ناقدري) وکړي په هغه څیز پورې چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منکرینو دنیوي نفع مؤقتا)، نو ژر به پوه شئ تاسې (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعني څه مهال چې ترې سختي پورته شي؛ نو خپل حقیقي منعم هېروي، او په نهایت بېحیایي او بې شرمۍ د الوهیت د چارو په وېشلو پسې ولوېږي، او له دې نه نه شرمېږي چې اوس لږ څه د مخه د عجز او نیاز په حالت کې د همغه په دربار کې مو عرض او دعاء کوله، نه یې د حقیقي محسن احسان ومانه، او نه یې د د غې اندېښنه وکړله چې زه به د ناشکرۍ په سزا کې ونیول شم، یا لږ تر لږه د نعمت کفران به د نعمت د سلب موجب وګرځي، ګواکې هغه انعام چې «وحده لا شریک له الله تعالی» فرمایلی وو؛ بیخي د هغه په انکار باندې ټینګ ودرېد، بهتر دی چې څو ورځې هغوی ته مهلت ورکړ شي، چې په دغه دنیا کې ښې مزې وکړي، او خوندونه یې وڅکي، بالآخر به دوی ته معلومېږي چې د دغه مشرکیت او د نعمت د کفران سخته سزا ورته څرنګه ورکوله شي.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۗ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

او مقرروي دا (کفار) لپاره د هغو معبودانو چې په هیڅ نه پوهېږي (علم نه لري) یوه برخه له ځینو د هغو څخه چې ورکړی دی مونږ دوی ته، قسم دی په الله چې خامخا پوښتېدلی به شئ تاسې هرومرو (خامخا) (په قیامت کې) له هغه څه چې یئ تاسې دروغ تړئ.

تفسیر: دغه یې هغو ته وفرمایل؛ چې په خپل کښت او کار کې، په تجارت او صنعت کې، په مالدارۍ او جهاندارۍ کې ماسوا له الله څخه د نورو لپاره نذر او نیاز مني (موضح القرآن)، لکه چې د عربو د مشرکانو رواج او دستور وو، چې د هغه ذکر (په ۹ جزء د الأنعام سورت په (۱۶) رکوع) کې تېر شو.

له ﴿لِمَا لَا يَعْلَمُونَ﴾ څخه مراد همغه اصنام او نور دي، چې مشرکینو دغه بتان له خپله جهالته او بېخبرۍ خپل معبودان یا د نفعې او ضرر مالکان ګڼل، حال دا چې د هغه هیڅ یو دلیل او سند د دوی سره نه وو، بیا دغه شرکاء یې هم د ډېرو (ګټو) له بُتانو ځنې تجویز کړل، چې له هر قسم علم او شعور څخه بې برخې دي.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او مقرروي (دا کفّار) الله ته لونې، پاک دی دغه (الله له ولده او له شریکه) او (مقرروي) ځان ته هغه څیز چې د دوی خوښ وي.

تفسیر: یعني الله تعالی له دغه پاک او منزّه دی چې اولاد ورته ثابت کړی شي، بیا په تېره لونې، تعجب دی چې دغه خلق د حق تعالی په نسبت څرنګه جرأت کوي، په دغه آیت کې د «بنو خزاعه» او د «کنانه» د قبیلو رد وشو؛ چې پرښتو ته یې د الله تعالی لونې ویل (العیاذ بالله).

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او کله چې خبر ورکړی شي یو تن د دغو (کفّارو) ته په (پیدا کېدو د) لور سره؛ نو وګرځي مخ د ده تک تور له غمه، حال دا چې دی ډک وي له قهر (خپلې ښځې ته چې لور دې ولې راوړه؟).

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْٓءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ ؕ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهٗ فِى التُّرَابِ ؕ اَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿۵۹﴾

پټ ګرځي له قومه (خپله) له سببه د ناخوښۍ د هغه شي څخه چې خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آیا وساتي (دی) هغه لور سره د سپکوالي، او که يې ومنډي (ژوندی) په خاوره کې؟ واورئ خبردار شئ ! چې بد دی هغه چې حکم کوي دغه (کفّار چې نسبت د عیوبو دی الله ته).

تفسیر: له دوی څخه که کوم یوه ته خبر ورکړی شي چې تا کره لور شوې ده؛ نو له ډېر نفرت او غم او اندېښنې څخه يې وچولی (تندی) تریو شي، او ګرده ورځ له ډېره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځي، او زړه يې پسخيږي چې دغه د نه ویلو غبار او مصیبت له کومه راباندې راغی؟.

﴿اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى هُوْنٍ﴾ الآية - يعنې له دغه رسمي او عرفي ننګ او عار له تصوره چې کله دغه لور مې ژوندی راپاتې شي؛ نو بل څوک به مې څوم کيږي، نو زه په هغه وخت کې چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چیرې به پټ ګرځم؟.

﴿اَمْ يَدُسُّهٗ فِى التُّرَابِ﴾ الآية - يعنې شپه او ورځ په فکر او تردد کې مصروف او تجاویز جوړوي، چې آیا زه دغه دنیوي عار قبول او دغه جینۍ پر برېدم چې ژوندون وکړي؟ یا يې په ځمکه کې خښه کړم؟ يعنې ويې وژنم، لکه چې د جاهلیت په زمانه کې ډېر سخت زړي او ظالم سړي به خپلې جینکۍ وژلې، یا به يې ژوندۍ په ځمکه کې خښولې، کله چې اسلامي دین منتشر شو؛ نو دغه قبیح رسم يې له منځه ورک کړ، او په داسې ډول يې سره قلع او قمع وکړه چې وروسته له اسلامه په ګرد ملک کې د دغې بې رحمۍ يوه پېښه او مثال هم ورانه ورنه شو.

د جینکو په متعلّق هغه د ظلم او تیري فیصله چې د دغو کفارو ده، له هغه څخه زیاته بده فیصله دغه ده؛ چې الله تعالی ته يې د اولاد تجویز کولو، بیا اولاد هم «اناث» چې له هغو څخه دوی پخپله کرکه او تنفر کولو، ګواکې دوی د خپلو ځانونو لپاره ښه شیان او الله تعالی ته يې ناقص شیان مخصوصول (العیاذ بالله).

لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۶۰﴾

دی هغه کسانو ته چې نه راوړي ایمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او همدی دی قوي غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې هغه مشرکین چې د خپلو ظلمونو او ګستاخیو او سپین سترګیو په بد انجام باور نه لري؛ خراب مثال یا خراب صفت د همدوی دی، هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دي، چې د درد، رنځ او د ضعیفۍ په وخت کې په ښه او په کار يې ورشي، دوی لره په کار دي چې له خپلو ځامنو څخه مدد او مرسته وغواړي، د عار یا د افلاس یا د نورو وېرو په وجې د جونو وژل د دوی دود او دستور دی.

الغرض هر ډول بد مثالونه او نقص او عیب نسبت ښايي چې د همدوی په طرف وکړی شي، د الله تعالی په طرف د دغو صفاتو انتساب چې د مخلوقاتو خاصه ده، او (معاذ الله) د ځامنو او د لوڼو د تجویز ډېر حقیر او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظیم او رفیع شان سره منافي دي، د الله تعالی لپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتېدی شي؛ چې له اعلی څخه اعلی او له هر لوړ او لوی شي څخه لوړ او لوی وي.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۶۱﴾

او كه نيولي وى الله (دا) خلق په ظلم (كفر او معاصيو) د دوى سره؛ نو نه به يې وو پرې اينبى پر مخ د دې ځمكې باندې هيڅ خوځېدونكى (تلونكى)، وليكن وروستي كوي دوى تر هغه نېټې په نامه مقررې كړى شوې پورې، نو كله چې راغله نېټه (د موت يا عذاب) د دوى؛ نه به وروسته كيږي (دوى له هغه نېټې ځخه) (په قدر د) يو ساعت، او نه (ترې) ړومبي كيږي.

تفسير: يعنې كه پاك الله پر هره هره خبره په همدغې دنيا كې هر يو ونيسي، او سمدلاسه سزا وركړي؛ نو د دغې دنيا ګرده سلسله به سره وشليږي، او په څو دقيقو (شېبو) كې به دغه دنيا پنا شي، مګر مجرمينو ته د توبې او اصلاح وار او موقع وركوي، او تر موعوده وقته پورې يې خوشې پرېږدي، او مهلت او وار ورته وركوي، كله چې هغه ټاكلي (مقرر كړې) نېټې ته ورسيږي؛ نو بيا هغه يوه ثانيه (رپه) نه وړاندې كيږي او نه وروسته كېدى شي.

تنبيه: ځينې مفسرين له ﴿مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ﴾ ځخه خاص ظالمه دابّه مرادوي، كه دغه صحيح وي؛ نو مطلب بيخي واضح دى او هيڅ اشكال نه دى پاتې، والله أعلم.

وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُوْنَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰى ؕ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُّفْرَطُوْنَ ﴿۶۲﴾

او ثابتوي دا (كفّار) الله ته هغه څه چې بد يې ګڼي (دوى خپلو ځانونو لره لكه لوڼې يا شريكان) او بيانوي ژبې د دوى دروغ (چې) بېشكه شته دوى ته ښه حالت (په نزد د الله كې)، حقه رښتيا (ثابته خبره دا ده) چې بېشكه شته دوى ته اور، او بېشكه دغه (كفار) په منلهو بيولى شي (بيا به هلته په اور كې پرېښودلى شي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې دوى يې بد ګڼي، او د خپلو ځانونو لپاره يې نه غوره كوي، لكه جينكى، يا په خپل ملكيت كې د كوم پردي شركت، يا استهزاء يا استخفاف او نورې سپكې معاملې؛ نو هغه د الله قدّوس (جلت عظمتُه) لپاره ثابتوي.

﴿لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُّفْرَطُوْنَ﴾ يعنې سره له داسې ګستاخيو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دليل دى چې د هغوى لپاره هيڅ يوه ښېګڼه (فائده) او نيكي نشته، هو ! د دوى لپاره د دوزخ اور تيار دى، چې دوى ورته په منلهو بيولى او ځغلولى شي، او كله چې هلته ورسيږي او په كې ولويږي؛ نو ګواكې بيخي هير شوي دي، يعنې تر أبد الآباد پورې هيڅكله د مهرباني نظر به پر دوى نه كيږي.

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۶۳﴾

قسم دى په الله په تحقيق ليږلي وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا ځخه (اى محمده نور رسولان)؛ نو ښايسته كړي وو دغو (امتونو) ته شيطان هغه (بد) عملونه د دوى (چې كلك پرې ولاړ وو) نو همغه (شيطان) دوست د دوى دى نن ورځ، او شته (په آخرت كې) دوى ته عذاب دردناك.

تفسیر: د مکې معظمې د کفارو د ګستاخیو او چټي (بېکاره) دعاوېو د ذکر څخه وروسته محمد صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکوي، چې تاسې د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنګي شئ ! مونږ له تاسې څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبیاء لیږلي وو، لیکن تل همداسې پېښه واقع شوې ده، چې لعین شیطان دغو مکذبینو ته د دوی بد عمل ښه ورښکاره (ورښکاره) کړی دی، او دوی به پرله پسې پخپلو شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوله، او نن هغوی د الله تعالی په عذاب کې اخته او ککړ دي، او شیطان چې د دوی رفیق او ملګری وو؛ هیڅ د دوی په ښه او کار ورنغی، او نه یې په داد او فریاد ورسېدی شي، هم دغسې به ستاسې د مکذبینو انجام هم کیږي.

وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿۶۴﴾

او نه دی نازل کړی (رالېږلی) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مګر لپاره د دې چې بیان کړې ته (ای محمده !) دوی ته هغه (شیز) چې اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کې، او (لپاره د) هدایت او رحمت لپاره (د هغه) قوم چې ایمان لري (په ټولو مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنې لوی قرآن یواځې د دې لپاره نازل کړی شوی دی؛ چې د هغو اساسي او رښتیا اصولو بیان په ډېر وضاحت او تحقیق سره وکړې؛ چې خلق په کې اختلاف او جګړې کوي، (مثلا: توحید، معاد، د حلالو او حرامو احکام) او نور چې هیڅ اشکال او خفاء په کې پاتې نشي.

ګواکې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دغه لوی قرآن په وسیله د ګردو (ټولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فیصله اوروله ده، او د الله تعالی پر بندګانو یې د الله تعالی حجّت تمام کړی دی.

﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ یعنې فیصله او بیان خو د ګردو (ټولو) لپاره دی، لیکن د دې هدایت څخه منتفع کېدل، او د الله تعالی د رحمت سره غاړه په غاړه کېدل د همغه چا په برخه کیږي؛ چې دغه فیصله د زړه په صدق سره تسلیموي، او په طوع او رغبت سره په ټولو مؤمن به شیانو ایمان راوړي.

وَاللّٰهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿۶۵﴾

او الله نازلې کړي (لیږلي) دي له (طرفه) د اسمانه اوبه (باران)؛ نو ژوندي (شنه) یې کړه په دې (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالي) د هغې (ځمکې)، بېشکه په دغه (زرغونتیا) کې پس له وچوالي خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې اوري (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره، بیا عبرت هم ترې اخلي)، (یا چې اوري د الله کتاب په اوریدلو د قبول سره).

تفسیر: یعنې وچه ځمکه په اسماني باران سره زرغونوي، ګواکې وچوالې د ځمکې موت، او شینتوب او خړوبتوب یې ژوندون او حیات دی.

﴿إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ یعنې همداسې د قرآن په وسیله جاهلان ـ عالمان، او مړه زړونه ژوندي کوي، که یې د زړه په توجّه او انصاف سره واوري.

وَإِنَّ لَكُمْ فِى الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِى بُطُونِهِ مِنۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشّٰرِبِينَ ﴿۶۶﴾

او بېشکه چې دی تاسې ته په چارپایانو کې ډېر لوی عبرت، چې درڅښوو مونږ تاسې ته له هغه ځینو شیزونو څخه چې دي په ګېډو د هغو (لنګو څاروو کې) له منځه د خوشاییو او د وینو

شودې صافي پاکې (له رنګه او بويه د خوشاييو او وينو) آسان تېرېدونکې (له حلقه او خوش مزه) لپاره د څښونکو.

تفسير: يعني اوښه، غوا، مېښه او نور حيوانات چې بوس، پروړ او واښه خوري، نو دغه خواړه کله چې د دوی په ګېډو کې لويږي، د درو شيانو په طرف مستحيل کيږي، الله جل جلاله د دغو حيواناتو د اجسامو په منځ کې داسې يو مشين لګولی دی؛ چې د غـذاء د ځينو اجزاوو د تحليل کولو وروسته د فضلې (پچې او خوشايې) په شکل د باندې يې غورځوي، او له ځينو اجزاوو څخه وينه پيدا کوي او په رګونو کې يې خپروي (خوروي) چې د دوی د حيات او بقاء سبب ګرځي، له همدغې مادې څخه چې ځينې يې وينه ګرځېدلې ده، د دغو دوو ګنده وو شيانو په منځ کې يو درېم شی (چې شوده دي) هم تياروي، چې نهايت پاک، طيب، سپېڅلی او خوندور شی دی.

وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلْأَعْنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

او له مېوو د خرماګانو او (له مېوو د) د تاکو (کورو ـ انګورو) څخه (هم داسې درڅښوو مونږ پر تاسې)، چې جوړوئ تاسې له دغو مېوو څخه نشه کوونکې (بد) او رزق (روزي) ښه، بېشکه په دغو (انواعو د مېوو او مشتقاتو) کې (يې) خامخا دليل د الله تعالی د يووالي دی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي، او فکر او غور په کې کوي.

تفسير: يعني له دغو مېوو څخه نشه يې باسئ، او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شيان ترې جوړوئ لکه شربت، نبيذ، سرکه او وچه خرما او مويز او نور ترې حاصلوئ.

تنبيه: دغه آيت مکي دی، د شرابو څښل په مکه معظمه کې لا نه وو حرام شوي، او شراب څښونکي به هغه بلا تکلفه څښل، د شرابو څښل وروسته له هجرته حرام شو، بيا هيڅ يو مسلمان له سره لاس نه دی وروړی، خو بيا هم په همدغه مکي آيت کې يې هم د ﴿سَكَرًا﴾ څخه وروسته د ﴿وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ فرمايلو سره تنبيه فرمايلې ده، چې وروسته له دې نه شراب حرام کېدونکي دي، ځکه چې پر شرابو د «رزق حسن» اطلاق نه دی موزون، او بل دلته د ﴿يَعْقِلُونَ﴾ لفظ چې د عقل څخه مشتق دی د «سکر» له تذکرې سره خاص مناسبت لري، کله چې نشه عقل زائل کوي؛ نو ځکه يې اشاره وفرمايله چې د آياتونو پوهېدل د عقلاوو کار دی، او د نشه څښوونکو او مستانو کار نه دی.

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ أَنِ ٱتَّخِذِى مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ ٱلشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾

او په زړه کې واچوله رب ستا مچيو د شاتو ته (دا خبره) چې ونيسئ (او جوړوئ) تاسې په غرونو کې کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چې خلق يې لوړ جوړوي.

تفسير: يعني د انګورو د پورته کولو لپاره هغه چپلې او اچې (څپرونه) چې تاسې يې جوړوئ يا هغه عمارتونه چې خلق يې تياروي، د شاتو مچې په زړه کې اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی؛ چې د هغه فطرت داسې جوړ شوی دی، چې سره د ادنی حيوانتوبه په نهايت کاريګرۍ، ډېرې چالاکۍ، ښه شعور، اعلی ادراک او نرۍ صنعت خپلې شکرګنې (ګبينونه) د غرو او ونو په سوريو او چاودونو او په عمارتونو او نورو کې تياروي، او نورې ټولې مچې د يوې لويې مچې تر حکم لاندې په ډېر ښه اطاعت او انقياد سره کار کوي.

د دوی مشر ته «يعسوب» وايي، چې د ده په متابعت د مچيو فوج هر لوري ته حرکت کوي، کله چې دوی کومه ځاله (شکرګنه) جوړوي؛ نو د دغې ځالې ټولې خونې د «متساوي الأضلاع مسدّس» په شکل وي، بې له مسطرو او بې له پرکارو او نورو هندسي اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسې سم او برابر ـ منظم مرتب او په همغه يوه شکل د دغو ګردو کورونو جوړول داسې شی دی؛ چې انسان ورته هک پک او حيران پاتې کيږي.

حکماء وايي: که بې له مسدسه کوم بل شکل يې غوره کړی وي؛ نو خامخا به په منځ کې څه ځای فضول او بېکاره پاتې وي، فطرت دې ته د داسې يوه شکل په لوري لارښوونه کړې ده؛ چې په هغه کې هيڅ يوه فرجه او تشوالی هم خوشې او بېکاره نه وي پاتې.

ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَٰتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۶۹﴾

بيا نو خورئ تاسې (ای مچيو!) له هر قسمه مېوو څخه نو ځئ (الوځئ) په لاره د رب خپل په دغه حال کې چې آسانه ده (صافه او خلاصه درښکاري)، راوځي له ګېډو د دوی د څښلو (شی، شات) چې مختلف دي رنګونه د دې، په دغو (شاتو) کې شفاء ده لپاره د خلقو، بېشکه په دغو (مچيو او شاتو کې) خامخا ډېر لوی دليل دی (پر قدرت او حکمت د الله) لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسير: ﴿كُلِي﴾ او ﴿فَاسْلُكِي﴾ ګرد تکويني اوامر دي، يعنې فطرتاً يې هغه ته هدايت ورکړی دی چې خپل خواهش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه مېوو او ګلانو او نورو شيانو څخه خپل خواړه او غذا حاصله او غونډه کړي، لکه چې دغه مچۍ له خپلو ځالو څخه راوځي، او له هر راز ګلانو او مېوو خپله غذا په ځېښلو سره حاصلوي، چې له هغه څخه شات او موم او نور حاصلېږي.

﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ يعنې د غذاء حاصلولو، او د خوړلو او څښلو څخه وروسته د بېرته راتللو لارې صافې او خلاصې در پرتې دي، او هيڅ يو مزاحمت او ممانعت ستاسې په لاره کې نشته، لکه چې ليدلي شوي دي چې مچۍ خپلې د غذاء لټولو پسې بعضې اوقات ډېرو لرو ځايونو ته ځي، او بيا بلا تکلّفه خپلې شکرګڼې (ځالې) ته برابر بېرته راځي، او لږ شانې هم ترې لار نه ورکيږي، او نه ترې هيرېږي.

ځينې د ﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې الله تعالی هغه فطري لارې چې ستا د عمل او تصرّف لپاره مقررې کړې دي؛ پر هغو مطيع او منقاد شه! او سم برابر پرې تل درومه! مثلاً د ګلانو او مېوو څخه خپله غذا وڅکه او وځېښه! او پخپلې فطري قواوو او تصرفاتو سره شات او نور ترې جوړوه!.

﴿يَخْرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ﴾ يعنې د مختلفو رنګونو شات ترې وځي: سپين، سره او ژېړ، وايي چې د رنګونو اختلاف پر موسم ـ غذاء ـ او د مچيو په عمر او نورو پورې اړه لري، او د دغو مخالفتونو لامله دغه اختلاف په کې څرګندېږي، والله أعلم.

﴿فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ﴾ يعنې په ډېرو ناجوړيو کې له يواځې خالصو شاتو څخه يا له بلې کومې دواء سره د ګډېدلو په اثر کله چې مريضانو ته ورکړ شي؛ باذن الله د رنځورانو د شفاء وسيله ګرځي، په حديث کې راغلي دي چې يو سړی د نس کېناستلو (دستونو) لامله ډېر سخت په تکليف وو، د ده ورور ته ځمونږ پاک رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: پرې شات وڅښولی شي، کله چې شات پرې وڅښول شو؛ نو د هغه په اسهال کې لا تزييد واقع شو، نو هغه سړی بيا د رسول الله مبارک په حضور کې حاضر شو، او هغه واقعه يې عرض کړه چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم! ځما د ورور نس ناسته لا پسې زياته شوه، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «صدق الله وكذب بطن أخيك» «الله رښتيا فرمايلي دي، او ستا د ورور ګېډه دروغجنه ده، بيا يې پرې وڅښوه»، بيا ورڅښولو څخه بيا هغه کيفيت مداومت وکړ، نو بيا هم پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه خپله اوله وينا تکرار کړه، بالآخر د دريم ځلي شات ورڅښولو څخه هغه اسهال بند شو، او د هغه رنځور طبيعت درست شو.

اطباوو له خپلو اصولو سره سم ویلي دي، چې ځینې اوقات په ګېډه کې «کیموس» فاسدیږي، چې د ګېډې هر راز (قسم) رسېدلې غذاء او خواړه او دواء فاسدوي، نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پیل (شروع) کوي، نو د هغه علاج همدغه دی؛ چې مسهلات ورکړ شي، څو هغه فاسد «کیموس» ووځي، د شات په مسهلتوب کې هیڅ شک نشته، ګواکې د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم مشوره د همدغه طبي اصول په اساس وه.

د مأمون الرشید په زمانه کې کله چې «شمامة عبسي» ته هم داسې یو مرض لاحق شو، نو د دغې زمانې شاهي طبیب «یزید بن حناء» په مسهل د هغه علاج وکړ، او همدغه وجه یې ورځرګنده (ورښکاره) کړه، د نن پرون طبیبان هم د «استطلاق البطن» د علاج لپاره د شات استعمال بېحده مفید بولي.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّىٰكُمْ ۚ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَىْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿۷۰﴾

او الله پیدا کړي یئ تاسې (له عدمه) بیا به وژني تاسې (بیا به وفات کړي تاسې په اجل خپل سره) او ځینې له تاسې هغه څوک دي چې رد کولی شي هغه ډېر خوار ژوندون ته لپاره د دې چې ونه پوهیږي (دغه زوړ) پس له علمه چې یې درلود (لرلو) په څلمیتوب کې په هیڅ شي (لکه وړوکی)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (پر هر شي) ښه قادر دی.

وَٱللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلرِّزْقِ ۚ فَمَا ٱلَّذِينَ فُضِّلُوا۟ بِرَآدِّى رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَآءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿۷۱﴾

او الله فضل ورکړی دی ځینې ستاسې ته پر ځینو (نورو) په رزق (روزي په غنا، فقر، مالکیت او مملوکیت) کې، نو نه دي هغه کسان چې فضل زیات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکي (ورکوونکي) د رزق (روزي، مال) خپل هغه چا ته چې یې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی (یعني له خپلو ځانونو سره یې شریکوي)، آیا نو دا مالکان او مملوکان په دې (اموالو) کې سره برابر دي؟ (بلکه نه دي سره برابر)، آیا نو په نعمت د الله باندې انکار کوي دغه (چې الله ته شریکان ثابتوي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی راکړې روزي او بخښنه د ټولو لپاره یو شان او یو برابر نه ده، د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاک الله تعالی پخپل بالغه حکمت ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی، ځینې یې داسې مالداره او بااقتداره ګرځولي دي؛ چې د هغوی تر لاسو لاندې ډېر مریان او نوکران او چاکران وي، چې هغوی ته د همده په ذریعه روزي وررسیږي، فرض یې کړئ ! که بادار خپل مریي آزاد کړي، او پخپل دولت او نورو کې ورته پوره او برابره برخه ورکړي؛ نو بېشکه دلته د دوی دواړو په منځ کې مساوات قائمیږي، مګر په دغه وخت کې هغه مریي مریي نه دی پاتې، په هر حال د مریيتوب کیفیت او مساوات له سره پخپلو منځو کې سره نشي جمع کېدی، لکه چې د دوو همجنسو او متحدالنوعو انسانانو په منځو کې په مالکیت او مملوکیت کې سره شرکت او مساوات نشي جمع کېدی؛ نو بیا د حسرت او حیرت ځای دی، چې د خالق او مخلوق په منځ کې په معبودیت او نورو کې څرنګه برابري او مساوات کولی شي؟ داسې شیان د حقیقي مالک شریک او سهیم ټاکلي کیږي، چې پخپله مشرکین هم هغه د الله تعالی مخلوق او مملوک ګڼي، او پرې داسې اقرار کوي: «إلا شریکا هو لک، تملکه وما ملک» آیا د حقیقي منعم د نعمتونو شکریه همدغه ده چې د هغو خبرو څخه چې د هغو په منلو کې ستاسې وچولی (تندی) تریو کیږي، او غړې مو وهلی کیږي، او ډېر پرې خپه کېږئ، له هغه څخه زیات قبیح او شنیع صورت هغه لپاره تجویز وکړی شي، همغسې چې په روزي او نورو شیانو کې الله تعالی ځینو ته پر ځینو نورو فضیلت ورکړی دی، او ګرد یې سره په یوه درجه کې نه دي ایښي، که

په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقیت ورکړي؛ نو د الله تعالی د دغه نعمت څخه انکار پر ته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۷۳﴾

او الله پیدا کړي تاسې ته له جنسه ستاسې ښځې (چې زړه مو ورسره آرام شي) او پیدا کړي یې دي تاسې ته له ښځو ستاسې ځامن او لمسي (چې ستاسې د نوعې د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق یې درکړی دی تاسې ته له طیباتو پاکیزه وو (خوندورو شیانو نه چې ستاسې د شخصي بقاء وسائل دي)، آیا نو (دغه کفّار) پر باطلو (معبودانو) ایمان راوړي، او په نعمت د الله (چې اسلام دی) دوی کافران کیږي. او عبادت کوي دغه (کفّار) بې له الله د هغه (څیز) چې نه لري هیڅ واک لپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له اسمانونو (په ورولو سره) او له ځمکې (په زرغونولو سره) د هیڅ څیز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هیڅ شي).

تفسیر: یعني له همدغې انساني نوعې څخه ستاسې ښځې یې پیدا کړې، څو ستاسې په منځ کې الفت او مؤانست قائم وي، او د تخلیق غایه او غرض تکمیل شي، ﴿وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۲۱) آیت (۳) رکوع).

﴿اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ﴾ یعني د بُتانو احسان منئ چې له ناروغۍ څخه مو په زعم ستاسې روغ کړي، یا ځامن درکړي، یا روزي در ورسوي، چې دغه ګرد سره دروغ او هغه ذات چې په رښتیا سره د دغو شیانو درکوونکی دی؛ د هغه شکر نه اداء کوئ، کذا في الموضح.

﴿وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ یعني نه له اسمانه د باران ورولو اختیار لري، او نه له ځمکې څخه د غلې او دانې د زرغونولو قدرت د دوی په واک کې شته، نو بیا په معبودیت کې د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنګه کېدی شي؟.

فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۷۴﴾

نو مه بیانوئ تاسې الله سره مثالونه (شریکان په عبادت کې)؛ بېشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (که نه داسې به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چې حقیقي مالک خو الله تعالی دی، دغه کسان د الله تعالی په دربار کې مختار دي، او څمونږ کارونه هم دغو پورې اړه لري، او هغه الله پورې مونږ نشو رسېدی، نو دغه مثال بیخي غلط دی؛ چې انسانان دې د احدیت له درباره سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لري، الله تعالی هر شی پخپله کوي، اعم له دې چې بالواسطه وي یا بلاواسطه، او هیڅ یو کار یې هیچا ته داسې نه دی سپارلی، لکه چې دنیوي سلاطین خپلو ماتحتو حکامو ته اختیارات ور تفویض کوي، چې تفویض یې په اراده او اختیار سره وي، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کې آزاد او مختار دي، د کوم شوری، اعیان، وزیر، معین، نائب الحکومه، مجلس مشوره، قاضي او حاکم د فیصلې په وخت کې نه باچا او نه وزراء او نه بل څوک د هغې واقعې له جزیاتو او فیصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وخت کې په جزئي ډول سره د باچا مشیت او ارادې ته د هغې فیصلې په صدور کې څه دخل شته، دغه صورت د الله تعالی په دربار کې له سره نشته، بلکه هر یو لوی او وړوکی کار او له ادنی څنې ادنی جزئي

شی که د اسبابو په واسطه سره وي، که بلاواسطه د ده د محیط علم او مشیت او ارادې سره سم واقع کیږي؛ نو بناء پر دې پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي، چې د هر کلّي او جزئي خالق، فاعل او حقیقي مؤثر همغه پاک الله تعالی وبولي، او یواځې بې له مله او شریکه همغه الله واحد جل وعلا خپل معبود او مستعان وپیژني، او پر همدغه اعتقاد ټینګ او کلک ولاړ وي.

تنبیه: له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او نورو اسلافو څخه د ﴿فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ﴾ دغه مطلب منقول دی: «تاسې هیڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولئ !».

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَن رَّزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُونَ ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

بیانوي الله یو مثال چې مریي وي مملوک (نه مکاتب او مأذون) چې نه قادریږي په هیڅ شي (له نفعې او ضرره)، او بل هغه څوک وي چې رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (ډېر مال بې له شرکته)، نو دغه سړی نفقه کوي له هغه ماله په پټه او ښکاره، آیا برابریږي سره دوی (نه برابریږي)، ټوله ثناء صفت الله لره دی (چې لوی څښتن «مالک» د ټولو نعماوو دی)، بلکه زیاتره یعنې ګرد د دوی سره نه پوهیږي (چې نسبت د نعمتونو کوي نورو ته).

تفسیر: یو سړی چې هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وي، او د بل مریي او مملوک وي، او هیڅ ډول قدرت او اختیار نه لري، او په هر تصرّف او کار کې د مالک اجازې او اشارې ته اړ او محتاج وي، او بلا اجازه د هغه ګرد تصرّفات غیر معتبر وي، بل خپلواک آزاد با اختیاره سړی دی، چې ورته الله پخپل فضل او رحمت ډېره روزي رزق او مقدرت وربخښلی دی، چې له هغه څخه شپه او ورځ په پټه او ښکاره (په هر ډول یې چې زړه غواړي) په خلاص لاس او په ډېر اخلاص یې صرفوي، او هیڅوک د هغه لاس نشي نیولی، آیا دغه دواړه سړي سره برابر کېدی شي؟ همداسې وپوهېږئ چې الله تعالی د هر څیز حقیقي مالک دی، او ټول تعریفونه او ښېګنې (فائدې) د ده په خزانه کې دي، هر چا ته هر څه چې اراده وفرمایي؛ ورکوي یې، او هیڅوک یې مزاحمت کوونکی نه دی، په ذره ذره باندې هم کلي اختیار او کامله قبضه لري، دغه به څومره د ظلم خبره وي چې تاسې له هغه الله جل جلاله سره د ډېرې (ګټې) یا د ختو یا د نورو یو داسې بُت برابروئ؛ چې هغه د هیڅ یو څیز مالک نه دی، بلکه پخپله د بل چا مال دی، کله چې مجازي مالک او مجازي مملوک سره نشي برابرېدی؛ نو بیا حقیقي مملوک به څرنګه د حقیقي مالک شریک کېدی شي؟.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بیانوي الله یو مثال چې دوه سړي وي چې یو له دوی نه ګونګ (چاړا) وي (چې نه څه اوري او نه څه وایي) نه قادریږي په هیڅ څیز حال دا چې دغه ګونګ بار (پېټی) وي پر مولا (بادار) خپل، هر چېرته چې ولیږي (بادار) دغه (مریي)؛ نه راوړي نه راځي په خیر سره (بلکه شر ورته راوړي)، آیا برابریږي دغه (ګونګ بې خبره)، او هغه څوک چې امر کوي (خلقو ته) په عدل (انصاف؟ بلکه له سره نه دي برابر) حال دا چې دی (پخپله هم) پر لاره سمه (روان وي چې ژر رسېدونکې ده مقصود ته).

تفسیر: څوک چې ګونګی وي؛ نو په لازمي ډول سره کوڼ به هم وي، ګواکې دی به نه پخپله خبرې کولی شي، او نه له نورو څخه څه شی اورېدی شي (او هیڅ قوّت او قدرت نه لري په هیڅ شي)، ځکه چې نه حواس لري، نه عقل او شل او شوټ هم وي، چې هیچېرې تلی راتلی هم نشي، د خپل مالک هیڅ یو کار نشي کولی، هر چېرې چې یې ولېږي، یا یې متوجه کړي؛ هیڅ قسم ښېګڼه (نفع) او فلاح نشي وررسولی (او کار یې تر سر نه رسوي، او خپل بادار «سردار» د هغه په مقصد او کار نه بريالی کوي)، نو آیا سره برابرېږي دغه ګونګ او بېخبره او هغه څوک چې امر کوي خلقو ته په عدل او انصاف سره؟ یعني پخپله هم پر سمه لاره روان دی، او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لاره ورښيي او روانوي یې، کله چې دغه دواړه کسان سره نه دي برابر؛ نو یو له خپله ځانه جوړ کړي بُت ته العیاذ بالله د معبود درجه ولې ورکوله کیږي؟ یا یو ړوند او کوڼ مشرک چې د الله تعالی پیدا کړې روزی څخه خوري، او دیوې کوڼې په اندازه کار هم نه کوي، له هغه قانت مؤمن سره څرنګه برابر کېدی شي چې دی پخپله هم په سمه صافه لاره روان دی، او نور خلق هم له خپله ځانه سره یو ځای بیایي؟.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَاۤ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۷۷﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او د ځمکې، او نه دی امر (قیام) د قیامت (په سرعت او سهولت کې) مګر په مثل د پټولو یا خلاصولو د سترګو بلکه دا له هغه څخه هم ډېر نژدی دی، بېشکه الله پر هر شي ښه قادر دی.

تفسیر: یعني ګرد مخلوق سره یو شان نه دي، د یوه سړي حال د بل سړي له حاله بې انتهاء اختلاف لري، ګرد شیان پر یوه مستوي سطح نه دي درولي شوي، د دغو ټولو شیانو اسرار او د هر یوه پټ استعدادات او مخفي حالات الله تعالی سره دي، لکه چې الله سم له خپل محیط علم سره په قیامت کې له هر یوه سره ښېله معامله کوي، او پر مختلفو احوالو به مختلفې نتیجې مرتب فرمایي.

یعني تاسې قیامت مستبعد مه ګڼئ، پاک الله تعالی ته هیڅ یو شیز مشکل نه دی، کله چې د ګردو خلقو د بیا ژوندي کولو اراده وفرمایي؛ نو د سترګو د یوه رپ په اندازه به هم څه ځنډ (درنګ) نه لګېږي، همدا چې اراده یې وفرمایي، په یوه طرفة العین کې به ګرد جهان بیا موجودیږي.

تنبیه: د ﴿كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ﴾ مطلب دا دی چې د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبیر د سترګو په رپولو سره وکړی شو، لیکن په واقع کې له دې نه به هم ډېر لږ مدّت کې قیامت قائمیږي، ځکه چې «لمح البصر» په هر حال یو زماني شی دی، او د الله تعالی پر اراده د مراد ترتیب هرومرو (خامخا) فوري او آني دی.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾

او الله راوویستئ تاسې له نسونو (ګېډو) د میندو خپلو حال دا چې نه پوهېدئ تاسې په هیڅ شي (څیز له خیره او شره) او پیدا کړي (درکړي) یې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) لپاره د دې چې شکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعني د پیدایښت په وخت کې تاسې په هیڅ شي نه وئ خبر او نه په څه پوهېدئ، پاک الله تاسې ته د علم ذرائع او پوه لرونکی زړه درکړ، چې هر یو د دغو بالذات پخپله هم لوی نعمت دی، او د لکونو نورو نعمتونو د

متمتّع کېدلو وسائل هم دي، که سترګې، غوږونه، عقل او نور حواس اعضاء او جوارح نه وی؛ نو د ګردو ترقیاتو ورونه به بندېدل، هومره چې انسان وړوکی لوییږي؛ هغومره د هغه علمي او عملي قوّتونه هم بالتدریج لوییږي او پسې زیاتیږي.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

آیا نه ګوري دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چې مسخّر کړی شوي دي په جوّ (هوا) د اسمان کې، نه ساتي دوی لره (په دې هوا کې له پرېوتلو څخه) مګر الله، بېشکه په دغه (تسخیر د مرغانو) کې خامخا دلائل د توحید دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي (ځکه چې سترګې د عبرت همدوی لري).

تفسیر: یعنې لکه چې بني آدم ته یې د هغه مناسب قوّتونه ورعنایت فرمایلي دي؛ مرغانو او طیورو ته یې هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطري قوتونه په ودیعت سره ورکړي دي، هر یو الوتونکی پخپله الوتنه کې د الله تعالی تکویني احکامو ته مطیع او منقاد دی، هغوی ته په هیڅ یوې مدرسې کې د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړی شوي، الله تعالی د دغو مرغانو او طیورو وزرونه، لکۍ، منګلې، مښوکې او نور اعضاء او جوراح او حواس داسې جوړ کړي دي، چې په نهایت آسانۍ سره په فضاء او د هوا په منځ کې الوتلی شي، او داسې نه کیږي چې د هغه ثقیل جسم د لطیفې هوا فضاء څیرې کړي یا یې وشکوي، او بې اختیاره لاندې ولویږي، یا د ځمکې عظیم الشان جذب او راښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړي، او د هغو د الوتلو مخه ونیسي، د الله تعالی څخه ماسوا بل څوک دي چې دغه طیور بې تکلفه په معمولي ډول سره په فضاء کې ساتي، او د هوا په جو کې یې چپ چاپېر الوځوي؟.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾

او الله پیدا کړي دي تاسې ته له کوټو (کورونو) ستاسې ځای د هستوګنې (یعنې د خښتې تیږې «ګټې» لرګي او نورو شیانو عمده عمارتونه)، او (الله) پیدا کړي تاسې ته له پوستکو د چارپایانو (څاروو) کورونه چې سپک مومئ تاسې هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسې او په ورځ د اړوولو ستاسې، او (الله پیدا کړي دي تاسو ته) له وړیو د دغو (چارپایانو ګډو) او له وړیو د دغو چارپایانو اوښانو) او د ویښتو (وژغنو) د دغو (چارپایانو بیزو) اسبابونه (د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعې اخیستلو تر حین (تر وقته د مړ کېدو ستاسې یا د حیواناتو، یا تر قیامته) پورې.

تفسیر: یعنې کله چې د خښتو او د تیږو (ګټو) عمارتونه بل چېرې نشو منتقل کېدی؛ نو د څرمنې او د وړیو او د نورو کېږدۍ او تمبوګان او خیمې جوړول مو وروښودل، چې په سهولت او آسانۍ سره منتقل کېدی شي، په سفر او حضر کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ هلته یې ودروئ، او هر وخت چې مو زړه وغواړي؛ راټول یې کړئ، او یوې خواته یې کېږدئ، ځینو د ﴿يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ﴾ مطلب داسې اخیستی دی چې د تګ په وخت کې او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وخت کې سپک وي، او هیڅ تکلیف او ربړ (زحمت) نه درپېښوي.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَاْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿۸۱﴾

او الله پيدا كړي دي تاسې ته له هغو څيزونو څخه چې پيدا كړي يې دي سيوري (مثلا د ورېځو، ونو، عمارتونو، غرونو او نورو سيوري له قانونه سره سم پر ځمكه لوېږي، چې په هغه كې د حرارت په اوقاتو كې خلق آرام او هوسايي كوي) او (الله) پيدا كړي دي تاسې ته له غرونو څخه ځايونه د پټېدلو (ګاري او سمڅې چې هلته مو سرونه ننباسئ، او له بارانه، له لمره، يا له دښمنانو او نورو څخه مو ځانونه ساتلى شئ)، او (الله پيدا كړي دي تاسې ته) قميصونه (د پنبې وړيو كتانو او نورو) چې ساتي تاسې له ګرمۍ نه، او (الله پيدا كړي دي تاسې ته) قميصونه (د اوسپنې او ځغرې) چې ساتي مو (له ضرره) د جنګه ستاسې، همداسې (چې تېر نعمتونه يې تمام كړي دي؛ پوره كوي نعمت (احسان خپل) پر تاسې لپاره د دې چې تاسې اسلام راوړئ (د الله حكم ومنئ).

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۸۲﴾

نو كه شا وګرځوله دوى (له اسلامه نو تاته هيڅ ضرر نشته) پس بېشكه چې خبره همدا ده چې پر تا (اى محمده !) رسوونه ده ښكاره.

تفسير: يعني كه دوى سره د دومره احساناتو د اورېدلو بيا هم د الله تعالى په مقابل كې خپل سرونه ښكته نه كړي، نو تاسې هيڅ غم او انديښنه مه كوئ ! تاسې خپله فريضه او سپارلې شوې وظيفه اداء فرمايلې ده، او په ډېر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردې ضروري خبرې هغوى ته اورولي دي، وروسته له دې نه د هغوى معامله پاک الله ته وسپارئ !.

يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۳﴾ ع

پېژني دغه (كفار علماً) نعمتونه د الله چې اقرار پرې كوي بيا انكار كوي له هغه څخه (عملاً چې د غيرُ الله عبادت كوي) او زيات د دغو (منكرانو) څخه كافران دي.

تفسير: يعني بېشكه ځيني بندګان شكرګذار هم دي ﴿وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت (۱۳) آيت (۲) ركوع)، ليكن د اكثرو دغه حال دى چې سره د الله تعالى د انعاماتو او احساناتو د ليدلو او پوهېدلو خو بيا هم د الله تعالى شُكرګذاري او د اطاعت له اظهاره غافلان كاهلان او ذاهلان دي، او شكر يې نه اداء كوي، او احسانات يې هېروي، ګواكې له زړه پرې پوهيږي او عملاً ترې انكار كوي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۸۴﴾

او (وويروه اى محمده ! دغه كفّار له هغې) ورځې چې راپورته به كړو مونږ هر امّت څخه يو شاهد (يعني په ايمان او كفر د دوى) بيا به نه وركولى كيږي اذن (حكم د معذرت يا دنيا ته د رُجوع) هغو كسانو ته چې كافران شوي دي، او نه به له دوى نه طلب د استرضاء كولى شي (له الله نه په منلو د توبې سره).

تفسير: دلته د كفر او ناشكرۍ انجام راښيي، يعني په ياد يې ولرئ چې هغه ورځ هم راتلونكې ده چې ګرد (ټول) پخواني او وروستني امتونه به د أحكم الحاكمين په وروستني عدالت كې سره ودريږي، او د هر امت نبي به د ګواه په

ډول درولي کيږي، څو د خپل امت د نيک او بد او مطيع او عاصي په نسبت شهادت ورکړي چې کوم يوه څه معامله کړې ده؟ او د الله تعالی د پيغام حق څرنګه اداء او له انبياوو سره يې څرنګه سلوک کړي دي؟ په دغه وخت کې به دغو منکرانو ته له سره د خبرې اجازه نه وي، او نه به خپلې شونډې پرانستلی شي، يا اوس وروسته له وخته په توبه ايستلو سره څرنګه خلاصېدی شي؟ حال دا چې دوی به پر خپل مجرمتوب او د خپلو د هيڅ قسم ننواتو او معذرتونو نه قبلېدلو باندې پوره خبر او د هغه انکشاف به دوی ته شوی وي، او دوی به په دغه وخت په دې باندې هم پوهيږي چې دا ځای «دار الجزاء» دی، او «دار العمل» نه دی، چې اوس په پښېمانۍ او توبه ايستلو سره خطاوې وبخښلی شي.

﴿وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ۝٨٥﴾

او کله چې ويني هغه کسان چې ظلم (شرک) يې کړي دی (پر نفسونو خپلو) عذاب؛ نو سپک به نه کړی شي له دوی نه (عذاب د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړی شي (لپاره د اعتذار).

تفسير: يعني نه به د عذاب په سختۍ کې څه تقليل واقع کيږي، او نه به په منځ کې څه وار او مهلت ورکړ شي، سمدلاسه به په بل عذاب کې اخته کيږي، ځينو د ﴿وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾ څخه دغه مراد کړی دی، چې د جهنّم د ليدلو څخه وروسته د يوې دقيقې (منټ) لپاره هم دوی ته مهلت او فرصت نه ورکول کيږي، او جهنّم علی الفور ګرد مجرمان خپل طرف ته کش کوي.

﴿وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ۝٨٦﴾

او کله چې ويني هغه کسان چې شرک يې کړی دی شريکان (بُتان وغيره) خپل؛ نو وبه وايي دغه (مشرکان) ای ربه ځمونږ! دا دي شريکان معبودان ځمونږ هغه چې وو مونږ چې بلل او عبادت مو کولو (په دنيا کې د دوی) بې له تا نه، نو وبه غورځوي دغه (معبودان) دوی ته خبره چې بېشکه تاسې خامخا دروغجنان يئ.

تفسير: يعني مونږ د دوی له شامته ووژلی شو، ښايي مطلب يې داسې وي چې مونږ بالذات بې قصوره يو، يا دا چې دوی ته دوچنده سزا ورکړه! (پس بېرته به وغورځوي خبره د دوی، او دا بتان به هم الله تعالی ګويان کړي، او دغو مشرکانو ته به ووايي چې بېشکه تاسې دروغجنان يئ چې مونږ مو د پاک الله شريکان درولي وو، مونږ کله تاسې ته ويلي وو چې ځمونږ عبادت وکړئ، في الحقيقت تاسې يواځې د خپلو اوهامو او د چټي (بېکاره) خيالاتو په عبادت کې لګيا وئ، چې هغه هيڅ اصل او حقيقت نه درلود، يا د پيريانو او شيطانانو عبادت به مو کولو، مګر هلته شيطان هم په داسې وينا سره له دوی نه ځان بېلوي: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۲۲) آيت (۴) رکوع).

الغرض هغه شيان يې چې خپل معبودان ګرځولي وو؛ هغوی ګرد به د خپل د بېلتون او بېزارۍ اظهار او اعلان له هغو سره کوي، څوک به په رښتيا سره او څوک به په دروغو سره، تيږي (ګټې) او د نورو شيانو بُتان خو د دغه خبرې څخه په قطعي ډول خپله بېخبري ښکاره کوي، ملائکې او انبياء او صالحين به له شرکه او کفره د خپل د دائمي سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصې بندګۍ اقرار کوې، پاتې شول شياطين اګر که د دوی دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وي؛ خو بيا هم له هغه څخه مشرکين به په کلي ډول مأيوس کيږي، او پخپلو منځونو کې به سره وايي چې: نن ځمونږ هغه لوی رفيق هم ځمونږ په کار رانغی، او زړه مو پرې ښه نشو.

﴿وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾﴾

او وبه غورځوي دغه (مشركان) الله ته په دغې ورځې كې صُلحه (او اقرار به وكړي په ګناه خپلې په عاجزئ سره) او ورك به شي له دوى نه هغه چې وو دوى چې دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: يعنې ټول شورماشور او طمطراق او افتراء تړل به په هغه وخت كې غائبيږي، ګرد به عاجز او مقهور كيږي، او د الله تعالى په حُضور كې به د اطاعت او انقياد اظهار كوي: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۳۸) آيت، (۲) ركوع).

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾﴾

هغه كسان چې يخپله كافران شوي دي او اړولي دي دوى (نور خلق هم په دنيا كې) له لارې د الله، زيات به كړو مونږ دوى تـه (په آخرت كې) يو عذاب له پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چې وو دوى چې فساد به يې كولو، (چې كفر او منع ده د اسلامه).

تفسير: يعنې يو عذاب د حق په انكار او بل په دې چې نور خلق يې د الله تعالى له لارې څخه منع كړي دي، يا يو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعميم باندې، په هر حال له آيت څخه معلوم شو، چې څرنګه په جنت كې د اهل الجنّت منازل او مدارج متفاوت وي، په جهنّم كې به هم د دوزخيانو مدارج له كميّت او كيفيّت او نوعيّت له پلوه سره متفاوت وي.

﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾﴾

او (ياد كړه اى محمده دوى ته) هغه ورځ چې راپورته به كړو مونږ په هر امّت كې يو شاهد (نبي) په (ويلو او كولو د) دوى باندې له نفسونو (قومونو، قبيلو) د دوى، او رابه ولو مونږ تا (هم اى محمده) شاهد پر دغو كسانو؛ او نازل كړى لېږلى دى مونږ پر تا (اى محمده !) كتاب (قرآن چې دى) بيان واضح لپاره د هر (ديني) څيز او هدايت (حق ته) او رحمت دى او زيرى (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته.

تفسير: يعنې هغه هولناكه ورځ د ياد ساتلو وړ ده، كله چې هر يو نبي به د خپل د امّت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار كې بيان وركوي، او څمونږ نبي كريم صلى الله عليه وسلم به هم د دې امّت حالات بيانوي، بلكه د ځينو مفسّرينو له قوله سره موافق محمد صلى الله عليه وسلم به د ګردو شهداوو لپاره داسې شاهدي اداء كوي، چې بېشكه دوى خپل منصبي فرائض په ښه شان سره اداء كړي دي.

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ الآية ـ يعنې په قرآن كې تمام د هدايت علوم، او د دين اصول، او د دارينو د فلاح په متعلّق ضروري امور او نهايت مكمّل او واضح بيان شته، په دغه كې د قيامت هغه واقعات هم راغلل، چې د هغو ذكر پاس تېر شو، په دغه صورت پر هغه نبي چې داسې جامع كتاب لېږلى شوى دى؛ د هغه مسئوليت او ذمه واري به هم ډېره درنه او ثقيله وي، ګواكې د ﴿شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ﴾ څخه وروسته ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ يې فرمايلى، د محمد صلى الله عليه وسلم عظيمه مرتبه او د هغې مرتبې سره مناسب د مسئوليت په لوري يې لطيفه اشاره وفرمايله، ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۶) آيت لومړى ركوع)، ابن كثير (رحمه الله تعالى) دغه لږ څه په تفصيل سره بيان كړې ده.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾﴾

بېشكه الله امر (حُكم) كوي په عدل (انصاف كولو) سره، او په احسان (نيكي كولو) سره، او په وركړې سره خاوندانو د خپلوئ ته، او منع كوي له قبيحه وو كارونو څخه، او له بدو كارونو او له سركښئ څخه، پند دركوي تاسې ته (په دغو اوامرو نواهيو سره) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ.

تفسير: لوی قرآن يې ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ فرمايلی وو، دا آيت د هغه يوه نمُونه ده، ابن مسعود رضي الله تعالى عنه فرمايي چې: «الله تعالى د هر يوه خير او شر بيان په دغه آيت كې سره راغونډ كړی دی، ګواكې چې هيڅ يوه داسې عقيده، نېک خلق، عمل، معامله، ښه او بد به نه وي؛ چې امراً يا نهياً د دې آيت لاندی كې رانشي».

ځيني علماء ليكي: كه د پاک قرآن بل آيت نه وی؛ نو يواځې همدغه آيت د ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ د تثبيت لپاره هم كافي وو.

ښايي د همدې لپاره راشد خليفه عمر بن عبد العزيز (رحمه الله) دغه آيت د جمعې او د عيدينو په آخري خطبې كې درج كړ، او محمدي امت ته يې يوه حسنه أسوه قائمه كړه (رحمه الله تعالى).

د دې آيت د جامعيت پوهولو لپاره د يو مستقل تصنيف ضرورت دی، خو بيا هم لږ څه اندازه دې داسې وكړی شي، چې په دغه آيت كې د درې شيانو امر فرمايلی شوی دی:

(۱): عدل، (۲) احسان، (۳) ايتاء ذي القربى:

(۱): د عدل مطلب دا دی چې د انسان تمام عقائد ـ أعمال ـ أخلاق ـ معاملات ـ جذبات ـ د اعتدال او انصاف په تله كې تللی شوي، او له افراطه او تفريطه هيڅ يوه پله يې لاندې باندې نه وي، كه له خپل كوم ډېر سخت او غليظ دښمن سره هم معامله كوي؛ ښايي چې د انصاف له اساسه او اصوله وانه وړي ! د ده ظاهر او باطن ښايي چې يو شان وي ! هره هغه خبره چې د خپل ځان لپاره نه غوره كوي؛ هغه دې د خپل بل ورور لپاره هم غوره نه كړي.

(۲): د «احسان» معنى دا ده چې ښايي انسان بالذات د نيكی او ښېګڼې (فائدې) مجسمه شي، او د نورو لپاره ښه وغواړي، د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شي، او د فضل او عفو او تلطّف او ترحّم عادت ځان ته غوره كړي، د فرائضو د اداء كولو څخه وروسته د تطوّع او تبرّع په طرف قدم واخلي !، له انصافه سره دې مروت جمع كړي !او يقين دې ولري ! هره هغه نيكي چې دی يې كوي؛ الله تعالى هغه ګوري، او د هغه د لوی دربار د ښېګڼې (نيكی) جزاء هرومرو د ښېګڼې په صورت كې وررسيږي !، لكه چې د «صحيح البُخاري شريف» په يوه مبارک حديث كې راغلي دي: «الإحسان أن تعبد الله كأنک تراه، فإن لم تكن تراه فإنه يراک» او په ۲۷ جزء د «الرحمن» سورت په (۶۰) آيت (۳) ركوع كې همداسې يو آيت لولو: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

(۳): ايتاء ذي القربى، يعني وركړه او احسان او ښېګڼه كول له خپلوانو سره هم د الله تعالى خوښ دي، واقعاً چې عدل او احسان يا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردي او دوست او دښمن سره متعلق دی، ليكن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه څه زيات وپالل شي ! او هغه تعلّقات چې الله تعالى په منځ كې قائم كړي دي؛ د هغه رعايت دې خامخا وكړی شي ! بلكه له اقاربو سره همدردي او له هغه سره مروت او احسان دې له پرديو څخه زيات وكړی شي، «صلة الرحم» يوه مستقله نيكي ده، چې ښايي د اقاربو او ذوي

الأرحامو لپاره درجه په درجه استعمال کړی شي، اوس د دغو دریو الفاظو جامعیت تر نظر لاندې نیولی هر یو پوه سړی فیصله کولی شي؛ چې هغه کومې نورې فطري ښېګڼې او نېکی داسې په دنیا کې به پاتې وي، چې د دغو دريو فطري له احاطې څخه د باندې وي؟ فلله الحمد والمنّه.

﴿وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ﴾ الآية ـ یعنې منع هم له دریو شیانو څخه فرمايي:

(١): فحشاء، (٢): منکر، (٣): بغي، یعنې څکه چې د انسان په وجود کې هم درې قوّتونه شته، چې د هغو د بې موقعه او غلط استعمال څخه ګردې خرابی او بدی پیدا کیږي:

(١): شهواني بهیمي قوت.

(٢): شیطاني وهمي قوّت.

(٣): سبعیه غضبي قوّت.

غالبًا له «فحشاء» څخه هغه بېحيا خبرې مراد دي چې د هغو منشأ د شهوت او بهیمیت افراط وي، «منکر» د «معروف» ضد دی، یعنې هغه نامعقوله کارونه چې ترې سلیمه فطرت او صحیح عقل انکار وکړي، ګواکې چې د شیطاني وهمي قوې د غلبې څخه د ملکیه عقلي قوه پړه شي.

دریم شی یې «بغي» یعنې سرکښي او یاغیتوب دی، چې سړی په بغاوت سره له حده تېر شي او په ظلم او تعدي ملا وتړي، او د ځیروونکو ځناورانو په شان ځیرولو، داړلو، شکولو، او ځغلیدلو پسې ولویږي، او د نورو د ځان یا د مال ـ یا پت (عزت او آبرو) او نورو شیانو د نیولو لپاره په ناحقه سره لاس وغځوي، داسې حرکات د خپلو ګردو اقسامو سره د سبعیه غضبي قوت د بېځایه استعمال څخه پیدا کیږي.

خلاصه دا چې په دغه آیت کې یې تنبیه فرمایلې ده، تر هغه پورې چې انسان دغه درې واړه قواوې اداره نه کړي، او په خپل قابو کې یې ونه ساتي، او ملکیه عقلي قوه پر دغو نورو قواوو حاکمه ونه ګرځوي؛ له سره پاک او مهذّب کېدی نشي.

أکثم بن صیفي رضي الله تعالی عنه د دې آیت کریمه د اورېدلو څخه وروسته خپل قوم ته وویل: «زه ګورم چې دغه رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردو عمده وو او اعلی وو اخلاقو حکمونه صادروي، او له ټیټو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوي، نو د د، په منلو او اطاعت کې جلتي وکړئ» ! «فکونوا في هذا الأمر رؤوسا ولا تکونوا فیه أذنابا» «تاسې په دغه سلسله کې سر شئ ! او لکی مه کېږئ !»، عثمان بن مظعون رضي الله تعالی عنه فرمايي چې: د دې آیت د اورېدلو څخه ځما په زړه کې ایمان راسخ شو، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم محبّت مې په زړه کې ټینګ شو.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

او وفا کوئ تاسې په عهد د الله کله چې په خپلو منځونو کې سره وعده وتړئ، او مه ماتوئ تاسې قسمونه وروسته د محکم کولو د هغو حال دا چې په تحقیق ګرځولی دی تاسې الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)، بېشکه الله ته معلوم دي هر هغه څه (هم) چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: په پاس آیت کې د دريو شیانو د کولو یا د پرېښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځینې افراد بالتخصیص بیان فرمايي، یعنې د عهد د ایفاء تأکید، د غداری او بد عهدی څخه ممانعت چې دغه شی علاوه پر دې چې په «في نفسه»

مهتم بالشان دی؛ د هغه وخت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب وو، او د هغه اثر د مسلمانانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بري او کامیابۍ باندې لوېدونکی وو، نو ځکه يې حکم وکړ، لکه چې د الله تعالی نوم یادوئ، او قسمونه پرې خورئ، او معاهده پرې ترئ، نو د الله تعالی د نامه حُرمت او عزّت په ښه شان سره وساتئ! که له کوم قوم یا له کوم سړي سره مو معاهده وي (په دې شرط چې خلاف الشرع نه وي)؛ نو ستاسې او د هر مسلمان وظیفه دا ده چې هغه پوره کړئ، اګر که د هغې په ایفاء کې ډېر مشکلات او مصاعب هم درپېښ شي.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

او مه کېږئ تاسې (په نقض د عهد کې) په شان د هغې (ښځې) چې بېرته به يې اومه کول تارونه وریشلي خپل وروسته د محکم والي (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چې ټوټې ټوټې وي، حال دا چې نیسئ تاسې عهدونه خپل دخل (پلمه، ټګي، مکر، خیانت) (یو له بل سره) پخپلو منځونو کې، په سبب د دې چې شوه به یوه ډله دغه ډېره زیاته له هغه بلې ډلې څخه (نو تاسې به خپل عهد ماتوه، له یوې ډلې سره به یو ځای کېدی)، بېشکه همدا خبره ده چې آزمويي تاسې الله په (وفا د) دغې (وعدې) سره؛ او خامخا بیان به کړي هرومرو (الله) تاسې ته په ورځ د قیامت کې هغه شی چې وئ تاسې چې په هغه کې مو سره اختلاف کولو (په جزاء درکولو سره).

تفسیر: یعني له عهد ترلو څخه وروسته د هغه ماتول داسې د حماقت کار دی، لکه چې کومه ښځه ټوله ورځ تار وریشي، وغړي، بیا دغه خپل جوړ، تیار وریشلی شوی تار یا اوبدلي یا ګنډلي کالي (کپړې) د ماښام په وخت کې بېرته اومه کړي، یا يې بیخي وشلوي، یا يې وشکوي او ټوټې ټوټې يې کړي، لکه چې په مکې معظمې کې یوې لېونی ښځې (ریطه بنت سعده) نامې به همداسې کول، مطلب يې دا دی چې لکه د اوم تار په شان د معاهداتو ګڼل چې هر کله مو زړه وغواړي همغسې يې وریشئ، او هر کله چې مو زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په یوه ادنی حرکت يې وشکوئ؛ نو دغه سخت ناعاقبت اندیشي او لېونتوب دی، که هر لفظ او قول او عهد او پیمان ته اعتبار نشي پاتې؛ نو د دنیا نظام بیخي خراب او مختل کېږي، هغه اقوام چې د عدل او انصاف له قانونه مخ اړوي، او محض د خپلو اغراضو او خواهشو پسې تل ګرځي؛ نو د دوی په نزد د معاهدې ماتولو لپاره ترلې کېږي، او هر کله چې خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه ووینې؛ نو ګرد معاهدات څیروي، او د ردیو په ټوکرئ کې يې غورځوي (پاک الله د دې بد عادت) په نسبت داسې فرمایي: معاهدې او قسمونه د فرېب ـ دغابازی، مکاری، پلمې، او حیلې آله مه جوړوئ! لکه چې د اهل جاهلیت عادت وو: څه مهال چې کوم جماعت به يې له خپلو ځانونو څخه قوي او طاقتور لیدل؛ نو سمدلاسه به يې د هغوی سره خپله معاهده غوټه کوله، خو هر کله چې د دغو خلفاوو د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لویولو لپاره کوم فرصت او موقع يې په لاس ورتله، نو سمدلاسه به يې هغه معاهدات ماتول، او هغه ګرد قسمونه او حلفونه به يې د هېرې په تاخچه کې کېښودل، کټمټ (هوبهو) لکه هغه وضعیت چې نن پرون د اروپایي اقوامو معتاد او معمول دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او که اراده فرمایلې وی الله؛ نو خامخا ګرځولي به يې وئ تاسې یو امت (یو ټولی متفق په اسلام)، ولیکن (پاک الله) ګمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د ګمراهۍ يې)، او په لاره

(د حق) برابروي هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، او خامخا وبه پوښتېدلی شئ تاسې هرومرو له هر هغه عمله چې وئ تاسې (په دنيا کې) چې کولو به مو.

تفسير: يعنې الله تعالی په دې باندې قادر وو، چې اختلاف ته به يې له سره لاره نه ورکوله، مګر حکمت يې د دې خبرې مقتضي نشو، لکه چې مو په ځو ځو مواقعو کې دغه تقرير کړی دی، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «له دې نه معلومه شوه چې له کافر سره دې هم غدر او بد عهدي ونه کړی شي، کفر په دغو خبرو نه لري کېږي، مګر د دغې چارې د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل باندې لوېږي.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن
سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾

او مه نيسئ تاسې قسمونه خپل (وعدې خپلې) دخل (مکر او فرېب) پخپلو منځونو کې، نو وبه ښوييږي قدم (ستاسې د لارې د اسلامه) وروسته له ټينګېدو د هغه، نو وبه څکئ غم او رنځ په سبب د منع کولو ستاسې نورو خلقو لره له لارې د الله نه (يعنې د نه وفا په وعدې باندې)، او شته تاسې ته عذاب لوی (ای متخلفينو د وعدې په آخرت کې).

تفسير: يعنې په عهد ماتولو او قسم يادولو سره د بد عهدۍ لاره مه پيدا کوئ، او په دې سره اسلامي قوم مه بدناموئ، چې ستاسې له دغسې خراب او ټيټ (لاندې) سپك وضعيت د ليدلو څخه يقين راوړونکي به په شك کې لوېږي، او غير مسلم اقوام به د اسلام له دُخوله ستانه (واپس) کېږي، او پر تاسې د الله له لارې د امتناع ګناه په غاړه کېږي، چې هغه سزا به ډېره سخته وي.

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

او مه پېرئ (مه اخلئ) په عهد د الله (په لفظ د الله تعالی) قيمت لږ (پيسې لږې)، بېشکه هغه (ثواب) چې په نزد د الله کې دی همغه خير (غوره) دی تاسې ته، که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ (پخير خپل).

تفسير: پخوا له دې نه پخپلو منځونو کې د قول ماتولو ذکر وو، اوس د الله تعالی سره د قول ماتولو ذکر دی، يعنې د مال په طمع خلاف الشّرع حکم مه کوئ، ځکه چې بالآخر دغسې مال د ځان وبال ګرځي، هر هغه شی چې د شرعې سره موافق ستاسې په لاسونو کې راشي؛ همغه بهتر دی، کذا في «موضح القرآن»، يا د ايفاء العهد کوم اجر چې د الله تعالی له درباره ورکاوه کېږي، هغه د دغه قليل ثمن څخه ډېر بهتر دی، ثمن يې ځکه قليل وفرمايه؛ چې که ګرد جهان هم ورکړ شي، خو بيا هم هغه د آخرت په مقابل کې قليل او حقير دی.

مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ اللَّهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوٓا أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

هغه (مال د دنيا) چې تاسې سره دی؛ فناء کېږي، او هغه (خزانې د رحمت) چې الله سره دي؛ باقي دي (فناء نه لري)، او خامخا به جزا ورکړو مونږ هرومرو هغو کسانو ته چې صبر يې کړی دی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) اجر د دوی په ډېر ښه د هغو د نېکيو سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسیر: بیا نو د دائم او باقي پر ښېبودل، او د فاني او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندي ده، یعنې هغه کسان چې د الله تعالی پر عهد ثابت قدم پاتې کیږي، او ګرد مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلي، د هغه اجر له سره ضائع کېدونکی نه دی، او د داسې ښو اعمالو بدل هرومرو ځمونږ له درباره ورکولی کیږي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۹۷﴾

هر چا چې وکړ نېک (عمل) له نارینه څخه یا له ښځې څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو خامخا ژوندون به ور کړو هرومرو هغه ته ژوندون طیبه (پاکیزه)، او خامخا جزاء به ور کړو هرومرو دوی ته اجر د دوی په ډېر ښه، په سبب د هغو (نېکیو) سره چې وو دوی (په دنیا کې) چې کولې به یې.

تفسیر: په پاس آیت کې د صابرینو او پر عهد باندې د وفاء کوونکیو د اجر ذکر وو، دلته د ګردو صالحه وو اعمالو په متعلق یوه عمومي ضابطه بیان فرمایي، حاصل یې دا دی: هر هغه نارینه یا ښځه چې په نېکو کارونو کې معتاد شي، په دې شرط سره چې هغه کار یواځې صورتاً نه، بلکه حقیقتاً نېک وي، یعنې د ایمان او د صحیحه معرفت روح پخپل منځ کې ولري؛ نو مونږ به هغه ته هرومرو پاک، صاف، مطهر، او خوندور ژوندون ورعنایت کوو، مثلاً په دنیا کې حلاله روزي، قناعت، د زړه غناء، سکون، طمانیت، د ذکر الله لذت، د الله تعالی د محبّت خوند، د عبودیت د فرض په اداء کې خوښي، د کامیاب مستقبل د تصور هغه مزه او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورکوو.

تنبیه: په دغه آیت کې یې دغه راوښود چې د لوی قرآن په نظر کې د ښځو او د نارینه وو د نیکۍ او کامیابۍ لپاره یوه ضابطه ده، یعنې نارینه او ښځه بې له امتیازه د خپل حسب الحال سره سم په نیکۍ کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شي.

فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴿۹۸﴾

نو کله چې لولې (ته) (پاک) قرآن؛ نو پناه وغواړه په الله له شیطان رټلي شوي (په شعلو سره).

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «خیرکم من تعلم القرآن وعلمه»، «ډېره غوره له ستاسې هغه څوک دی چې قرآن زده کوي، او نورو ته یې هم ورښیي»، معلوم شو چې د مؤمن لپاره د لوی قرآن قرائت ډېر ښه کار دی، او په پخوانیو آیاتو کې پر ښو کارونو د دوو ځلو اجر ورکولو ذکر شوی وو، نو ځکه دلته د قرآن د قرائت د ځینې آدابو تعلیم فرمایي، څو کوم سړی د بې احتیاطي د دغه ډېر ښه کار له اجره بې برخې پاتې نشي، او خپل ثواب ضایع نه کړي، د شیطان زیار (محنت) او کوښښ تل په دغه کې دی، چې د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوي، تر څو یې ترې ستون کړي، خصوصًا د لوی قرآن د قرائت په شان د یوه داسې متبرك او مقدس کار څخه چې د ګردو نېکیو سرچینه ده؛ هرومرو ممانعت کوي، او په سره سینه ورته نشي کتلی، نو کله چې مؤمن د قرآن دغه د قراءت اراده کوي؛ نو ړومبی دې د زړه په صدق سره پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، او د مردود شیطان د پلمو (تدبیرونو) او وسوسو څخه دې پاك الله پورې پناه ونیسي: «أعوذ بالله من الشیطان الرجیم».

تنبیه: خرنګه چې د پاک قرآن ابتداء په «تعوّذ» سره مسنونه ده؛ نو ځکه هر لوستونکي ته ښایي چې پخوا د عظیم الشأن قرآن له لوستلو څخه «تعوّذ» ووایي، د «تعوّذ» مأثوره عبارت هم داسې دی لکه چې پاس ولیکل شو، معنی یې دا ده چې: «پناه غواړم په الله تعالی له شره د شیطان رټلي شوي».

إِنَّهُۥ لَيْسَ لَهُۥ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۹۹﴾

بېشکه دا (شیطان) نشته ده ته (هیڅ قدرت) تسلّط او غلبه پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، او پر رب خپل توکّل (اعتماد) کوي.

تفسیر: یعنې هر څوک چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، او له هغه څخه پناه وغواړي، پر هغه، شیطان په زور او قوّت سره نه حاوي کېدی شي، که داسې کوم سرې تش د څه لږ وخت له مخې د بشریت په مقتضی د شیطان په پلمه (تدبیر) کې ولوېږي، خو بیا هم شیطان پرې خپله کامله قبضه او تسلّط نشي قائمولی، او ډېر ژر به د ده سترګې د همدغې استعاذې پر برکت خلاصیږي، او غفلت به یې نه متمادي کیږي، لکه چې په (۹ جزء د الأعراف سورت په (۲۴) رکوع (۲۰۱-۲۰۲) آیت کې راغلي دي: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا۟ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ * وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى ٱلْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

إِنَّمَا سُلْطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشْرِكُونَ ﴿۱۰۰﴾

بېشکه خبره همدا ده چې تسلّط د شیطان پر هغو کسانو دی چې دوستي کوي دوی له ده سره، او پر هغو کسانو دی چې دوی له دغه (الله) سره شریک ګرځوونکي دي (د بل شي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په لوی لاس شیطان خپل ملګری او رفیق وګرځوي، او د دې په ځای چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، پر شیطان زړه تړي، او پرې مطمئن او ډاډه کیږي، ګواکې شیطان له الله تعالی سره شریک دروي، یا د ده په اغواء سره نور شیان له الله سره شریک کوي، نو پر داسې افرادو د شیطان پوره قبضه او تسلط دی، او په هر ډول یې چې زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په اشارو سره یې دې خوا او هغې خوا ته نخوي او ګڼوي، او هر لوري ته چې زړه یې وشي بیایي یې.

وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۱﴾

او کله چې بدلوو مونږ (رالیږو کوم ناسخ) آیت په ځای د (بل منسوخ) آیت (لمصالح الوقت) حال دا چې الله ته ښه معلوم دی هغه څه چې رالیږي؛ نو وایي دا (کفّار نبي ته) بېشکه همدا خبره ده چې ته دروغ تړونکی یې (په الله)، بلکه زیات د دوی نه پوهیږي (په حکمت د نسخې).

تفسیر: پخوا یې حکم ورکړ چې د قرآن عظیم الشأن د لوستلو په وخت کې د شیطان رجیم له ټګي تورې څخه پناه وغواړئ چې هغه په دغه ښه او مبارک کار کې څه موانع او مشکلات درونږاندې نه کړي، دلته د هغه د ځینو موانع ذکر کوي، چې د پاک قرآن په متعلّق یې هغه پیدا کوي، واقعه خو دا ده چې پوره قرآن خو یو ځلې نه دی نازل شوی، بلکه موقع په موقع د هغه آیات نازلېده، مثلاً په اول کې یې د کفّارو له قتاله ممانعت فرمایلی وو، څه مدّت وروسته مسلمانانو ته امر ورکړ شو، چې له کفّارو او مشرکانو سره جهاد وکړي، یا په ابتداء کې یې حکم فرمایلي وو: ﴿قُمِ ٱلَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِّصْفَهُۥٓ﴾ الآیة - لږ مدّت وروسته په همغه «معظمه مکه» کې دغه آیت نازل شو: ﴿عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ﴾ الآیة.

کفّارو د داسې احکامو د اوربدلو څخه اعتراض کولو، چې دغه څرنګه د پاک الله کلام کېدی شي؟ آیا الله تعالی (معاذ الله) له بېخبرۍ څخه د هغې یوې خبرې حکم درکړی وو؟ بیا چې خبر شو نو بل حکم یې صادر کړ؟ معلومیږي

چې دغسې خبرې ته له خپله ځانه جوړوې، که نه د الله تعالی کلام له سره پر دغسې احکامو نشي مشتملېدی، چې يوه ورځې يو شی ووايي، او بله ورځ بله شی ووايي، ممکن وو چې هم داسې وساوس او شبهات شيطان د ځينو مسلمانانو په زړونو کې القاء کړي، نو د هغه ځواب ورکوي چې دغه ستاسې اعتراض محض جهالت او ناداني ده، که تاسې ته د نسخې حقيقت معلوم وی؛ نو له سره به مو داسې الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وې ايستلې.

د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چې د يوه ميعادي حکم د ميعاد د پوره کېدلو څخه وروسته بل حکم ولېږلی شي، آيا که يو طبيب د لسو يا شلو ورځو لپاره د منضج نسخه تجويز کړي، او وروسته له هغه د مسهل تجويز وکړي، نو دغه تجاويز د هغه طبيب پر لا علمی محمول کولی شي؟ يا که هغه سړی چې داسې خبرې کوي پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالی ته پخپله ښه معلوم دي چې په هر وخت کې هر حکم يې نازل فرمايلی دی؛ همغه درست او صحيح دی، يعنې هغه روحاني غذاء يا دواء چې تجويز کړی شوې ده، تر کوم حده پورې د رُوحاني مريضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾﴾

ووايه (ای محمده دغو کفارو ته چې) نازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاك (جبريل) (له طرفه) د رب ستا په حقه سره، لپاره د دې چې ثابت کړي (په حقّانيت د قرآن) هغه کسان چې مؤمنان دي او هدايت دی او زېری (د جنّت) دی لپاره د مسلمانانو.

تفسير: يعني دغه ځما يا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چې بلا شبهه ځما رب د روح القدس جبريل الأمين په ذريعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندې نازل فرمايلی دی، ګواکې ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ يې وويل، او تنبيه يې وفرمايله چې د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه أعلی او أرفع او أقدس ذات دی، چې پخپله محمد صلی الله عليه وسلم يې په داسې يوې حيرت انګېزې طريقې سره او په داسې اعلی او اکمل اخلاق سره تربيه وفرمايه، چې ستاسې په مقابل کې دی، او د روح القدس د بيان فرمايلو څخه ښايي چې په دې لوري اشاره وي، هغه کلام چې حامل يې ﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾ ګرځولی شوی دی، ښايي چې د روحانيت، طهارت، او د ملکيه وو صفاتو مجسمه وي، لکه چې وی ګورئ چې په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندې بل داسې افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځي، او دغه قرآن يې ځکه نازل فرمايلی چې ټينګ کړي په حقيقت د دې کلام باندې زړونه د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی، يعنې موقع په موقع او په تدريج سره د احکامو او آياتونو د نزول د ليدلو څخه د ايمان لرونکي زړه قوي او اعتقاد يې پخيږي.

﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ ۗ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾﴾

او خامخا په تحقيق ښه معلوم دي مونږ ته؛ چې بېشکه دوی وايي چې: بېشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان (او په واقع کې داسې نه دي ځکه چې) ژبه د هغه سړي چې دوی نسبت د ښوونې کوي هغه ته عجمي ده، او دغه قرآن په ژبه د عربي ده ښکاره (فصيحه، بليغه چې د عجمي کړ کېچونو څخه بيخي مبرّا ده).

تفسير: يعني منکرانو به ويل چې (العياذ بالله) لوی قرآن د الله تعالی کلام نه دی، که نه نسخ به په دغه کې ولې واقع کېدی، او نه دغه ای محمده ! ستا کلام کېدی شي، ځکه چې ستا اميتوب خو ګردو ته معلوم او مسلّم وو، يو داسې

امي چې نه يې لاس پر كوم كتاب لګېدلی وي، او نه يې قلم پخپل لاس اخيستی وي، بلكه سره له اعلی درجې قريشي توبه تر څلويښتو كلو پورې يو شعر يې هم پر ژبه نوي جاري شوی، چې په شعر ويلو كې د عربو تر وړكيو پورې هم فطري مهارت او ذاتي لياقت درلود، نو دغه به څوك وي؟ چې د هغه د دغه بې نهايته قابليت څخه د دغه عظيم الشأن قرآن پشان يو مستطاب كتاب تيار شوی دی.

د ده په نامه د منكرينو په زعم اختلافات وو، د جبر، يسار، عائش، يعيش، څو تنو عجمي مريو په نسبت ويلي شوي دي چې هغوی نصرانيت پرېښی او د اسلام مذهب يې قبول كړی وو، وايي چې دوی كله نا كله د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور مشرّف كېدل، يا به پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم دوی ليدل، په هر حال د مشركينو د دغه سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه، چې د بعثت څخه پخوا محمد صلى الله عليه وسلم أمّي او نالوسته وو، او د دوی په زعم دغه يوه منلې شوې خبره وه چې قرآني علوم او معارف د دوی د مسلّمه أميت سره بيخي نشي تطبيق كېدی، نو ځكه د دغې خبرې ويل لازميږي، چې بل كوم سړی دغه عالي خبرې ورښيي، بلا شُبهه چې ځمونږ پاك رسول الله ته هم بل څوك دغه مقدّسې خبرې ورښوولې وي، ليكن دغه ښوونكی كوم يو بشر او انسان نه وو، بلكه هغه ځمونږ دغه قدير رب دی چې پخپله داسې ارشاد فرمايي: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ * عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ﴾، ﴿لِّسَانُ ٱلَّذِي يُلۡحِدُونَ إِلَيۡهِ أَعۡجَمِيّٞ﴾ الآية.

يعنې كه تاسې د لوی قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندې د خپل جهالت او غباوت لامله نه پوهېږئ، نو د هغه د ژبې له اعجازه، د ده د فصاحت او بلاغت ادراك خو لږ څه كولی شئ، چې د هغه په متعلق څو ځلې تاسې ته دعوت دركړ شوی دی، او د دغې خبرې اظهار او اعلان په تكرار سره شوی دی، چې كه ټول پېريان او انسانان متفقًا سره راټول شي؛ نو د دغه كلام يوه لږه نمونه او مثال هم نشي راوړاندې كولی، نو بيا د دې كلام چې د هغه نظير او مماثل راوړلو څخه د عربو ټول شعراء، فصحاء، بلغاء او پوهان بلا استثناء ګرد سره عاجز او پاتې وي؛ نو يو مجهول او معلول بازاري اعجمي مريي څخه څرنګه داسې يوه هيله (اميد) كېدی شي، چې داسې يو معجز كلام به له خپله ځانه جوړولی شي؟ كه په تمامو عربو كې كوم سړي بالفرض داسې كلام جوړولی شوی؛ نو هغه هم دا ځمونږ محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وو، مګر ما سوا له عظيم الشأن قرآنه د محمد صلى الله عليه وسلم كلام بله لويه ذخيره موجوده ده، چې د لوی قرآن د موضوعاتو بيان يې كړی دی، چې سره له خپله انتهايي فصاحت د پاك قرآن له يوه وړوكي سورت سره هم برابرې نشي كولی.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَا يَهۡدِيهِمُ ٱللَّهُ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ١٠٤﴾

بېشكه هغه كسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (او نه وايي چې دا له طرفه د الله دی) نه ښيي دوی ته الله (لاره د نجات او جنت) او شته دوی ته عذاب دردناك.

تفسير: يعنې سره د ښكاره وو دلائلو له وجوده كه يو سړی دغه خبره په خپل زړه كې ټينګه كړي، چې زه به خامخا پرې باور او يقين نه كوم، نو الله تعالی هم هغه ته تر مقصده پورې د رسېدلو لاره نه ورښيي، او هغه ګردې قواوې ترې سلبوي، څومره چې وپوهولی شي؛ له سره به پرې ونه پوهيږي، بد اعتقاده سړی تل له هدايته بې برخې پاتې كيږي، او بالآخر د سختو سزاوو مستحق ګرځي.

﴿إِنَّمَا يَفۡتَرِي ٱلۡكَذِبَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ١٠٥﴾

بېشكه همدا خبره ده چې ترې دروغ هغه كسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (چې قرآن دی)، او همدغه كسان همدوی دي دروغجنان.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَىِٕنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَّنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿١٠٦﴾

هر څوك چې كافر شو پر الله وروسته له ايمان راوړلو د ده، مګر هغه څوك چې زور پرې وكړى شو (او مجبوراً د كفر كلمه يې وويله) حال دا چې زړه د ده آرام نيوونكى وي په ايمان سره، وليكن هغه څوك چې ارته كړي په كفر سره سينه (خپله چې راضي شي پرې اعتقادًا نو پر دوى باندې غضب دى له (طرفه د) الله، او شته دوى ته عذاب لوى (اخروي په سبب د ارتداد).

تفسير: يو خو هغه مجرمان دي چې د سلهاوو دلائلو او آيتونو په ليدلو هم نه متيقن كيږي، مګر له دوى څخه ډېر لوى مجرم هغه دى؛ چې د يقين راوړلو او تسليم كولو څخه وروسته د شيطاني شبهاتو او وساوسو څخه متأثر شي، او له صداقته انكار وكړي، د داسې كسانو سزا وروسته بيا بيان فرمايي.

په مـنځ كې په ﴿اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ﴾ الآية ـ كې يوه ضروري استثناء يې وفرمايله، يعنې كه كوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ايمان قائم وي، او د يوې لمحې له مخې هم ايماني رڼا او قلبي طمأنيت د ده له زړه څخه بېل شوى نه وي، مګر تش په كوم خاص حالت كې د كوم خورا ډېر زور او جبر او زبردستۍ لامله مجبور شي، او د ډېر شديد خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطره تش په ژبه منكر شي، يعنې كومه كلمه د اسلام په خلاف ووايي، خو په دې شرط چې په دغه وخت كې يې هم زړه مطمئن او هيڅ قسم شك، شبهه او تردد په كې نه وي، بلكه د دغه ژبې د الفاظو په نسبت هم سخت كراهيت او نفرت ولري، نو داسې شخص مرتد نه دى، بلكه خامخا مسلمان ګڼلى كيږي، هو ! له دې نه لوى مقام او لوړه مرتبه دا ده چې انسان مرګ قبول كړي، خو د خپلې ژبې څخه داسې يو لفظ نه باسي، لكه چې د بلال، ياسر، سميّه، حبيب بن زيد الأنصاري، او عبد الله بن حُذافه رضي الله عنهم او د نورو واقعات په تواريخو او سيرتونو كې شته، او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو ليكلى، ښه خو به دا وي چې د دغو مطالبو د پوهېدلو لپاره تفسير ابن كثير ولوستل شي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٠٧﴾

دا (لوى اخروي عذاب) په سبب د دې دى چې دوى غوره كړى دى ژوندون لږ خسيس پر (اعلى ژواندانه د) آخرت، او بېشكه الله نه ښيي لاره (د استقامت) قوم كافرانو ته.

تفسير: يعنې داسې منكرانو ته چې دنيوي ژوندون د خپل مقصد كعبه وګرځوئ؛ د برې او كاميابۍ لار كله په برخه كيږي.

اُولٰٓىِٕكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۚ وَاُولٰٓىِٕكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿١٠٨﴾

دا (كفّار) همغه كسان دي چې مهر وهلى دى الله پر زړونو د دوى (چې نه قبلوي حق) او په غوږونو د دوى (چې نه اوري حق) او په سترګو د دوى (چې نهويني آثار د قدرت)، او دغه كسان همدوى دي غافلان (له عُقبى).

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٠٩﴾

دا خبره واقعي ده بلا شُبهه چې بېشكه دوى په آخرت كې همدوى دي زيانكاران (چې عمر يې حبطه لاړ).

تفسير: يعني هغه کسان چې د خپلو بې اعتداليو او غلط کارونو څخه د پاك الله ورعطاء کړې قوتونه تباه او بېکاره کړي وي، او تش دنيا يې د خپل مقصود کعبه گرځولې وي؛ نو له هغوی څخه بد او خراب انجام به د بل چا وي؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۱۰﴾

پس له دې بيا بېشکه رب ستا لپاره د هغو کسانو چې هجرت يې کړی دی (له خپله وطنه) وروسته له هغه چې مفتون شوي دي (په عذابونو) بيا جهاد يې کړی دی او صبر يې کړی دی، بېشکه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: په مکې معظمې کې ځينې کسان د کافرانو له ظلم او تيري څخه ښوييدلي وو، يا تش په ژبه يې د کفر لفظ ويلی وو، وروسته له هغه يې هجرت او جهاد وکړ، او په ډېر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول، کله چې دوی دومره په اسلامي کارونو کې برخه واخيسته؛ نو هغه تقصير يې ورمعاف شو، او د الله تعالی مهرباني پرې مبذوله شوه.

يو صحابي وو چې «عمّار بن ياسر» رضي الله عنه نوميده، د ده پلار «ياسر رضي الله تعالی عنه» او مور «سُميّه رضي الله تعالی عنها» وه، چې دغه مېړه (خاوند) او ښځه د کفّارو د ډېر ربړولو (تکليفولو) او رنځ او درد رسولو لامله اکر که شهيدان شول، خو بيا هم د کفر يو لفظ يې هم ونه وايه، دغه د مسلمانانو ړومبی ويني دي چې د اسلام په لاره کې تويې شوې، ليکن د دوی ځوی «عمار رضي الله تعالی عنه» د خپل ځان له وېرې هغه لفظ ووايه، خو وروسته له نجاته په ژړا او انگولا د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور مشرّف شو، نو دلته دغه پاس آيت نازل شو، رضي الله تعالی عنهم أجمعين.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۱۱﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې رابه شي هر يو (نېك او بد) نفس چې جگړه (سوال او ځواب) به کوي لپاره د (نجات د) ځان خپل، او پوره به ورکړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چې کړی يې دی حال دا چې په دوی باندې به ظلم ونه کړ شي (په تقليل د حسناتو يا تکثير د سيئاتو).

تفسير: يعني د يوه په ځای به بل څه نشي ويلی، مور، پلار، خور، ورور، ښځه، اولاد، احباب او اقارب هيڅوك به نه پکارېږي، هر سړی به پخپل غم او فکر کې اخته وي، چې څه ډول د خپل ځان لپاره يو مخلص پيدا کړي، راز راز دروغ او رښتيا خبرې به د خپل ځان د برائت او عذر لپاره جوړوي، او جواب او سوال او جگړې به کوي، چې د ځان لپاره نجات حاصل کړي.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿۱۱۲﴾

او بيانوي الله مثل د يو کلي چې وو دا په امن کې، په آرام (او هوسا اهل د دې)، چې راته دغه کلي ته رزق روزي (د اهل) د دې ډېره پربمانه له هر ځايه (له هره طرفه)، نو کافر (ناشکره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله؛ نو وڅکاوه په (اهل د) دې باندې الله کالي (کپړې) د لوږې او وېرې

(چې لوږه او وېره يې پرې لازمه او محيطه وګرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چې وو
دوی چې کول به يې.

تفسير: ﴿اٰمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً﴾ يعنې نه د باندې د دښمن څه فکر او اندېښنه وه، او نه د دننه څخه کوم څه فکر او تشويش، په ډېر امن او هوسايي (آرام) سره به يې ژوندون کولو، او خوراک لپاره غلې، دانې، مېوې او نور ور راوړلې کېدې، او هر څيز به يې په افراط وو، په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت وررسېده، نو د هغه کلي اوسېدونکو د الله تعالی د هغو نعمتونو قدر ونه کړ، او په دنيوي خوندونو کې داسې مشغول او مصروف شول، چې په دغه غفلت او مستۍ کې حقيقي منعم هم د دوی له ياده ووت، بلکه د هغه په مقابل کې يې بغاوت وکړ، بالآخر الله تعالی د دغې ناشکرۍ او د نعمت د کُفران خوند پر دوی وڅکاوه، چې د امن او هوسايي (آرام) په ځای خوف، وېره، او د روزۍ د ډېروالي او پرېمانۍ په ځای د لوږې او قحط په مصيبت کې يې داسې اخته کړل، لکه چې کالي (کپړې) د خپل اغوستونکي چپ چاپېر احاطه کوي، او يوه شېبه لوږه او وېره، قحط او خوف له دوی نه نه بېلېده.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١١٣﴾

او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو يې وکړ هغه ته؛ نو
ونيول دوی لره عذاب (د لوږې او وېرې) حال دا چې دوی ظالمان وو (په شرک او تکذيب سره).

تفسير: علاوه پر هغو ظاهري نعمتونو چې پاس مذکور شول؛ يو ډېر لوی او مهم باطني نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی وو، يعنې د دوی له قومه او له نسبه يې يو داسې رسول ورلېږلی وو، چې د هغه اتباع په وسيله يې د الله د خوښې ډېر لوړ مقامات هم حاصلولی شو، مګر دوی د اتباع او تصديق په ځای د ده پر تکذيب او مخالفت ملا وتړله، او همداسې پرله پسې په کندو او ژورو کې لوېدل، بالآخر د قديمي سنت الله سره سم ګرد ظالمان او ګناهکاران د الله تعالی په عذاب کې اخته او دوی يې سره ټول راګېر کړل، بيا نو د دوی د نجات لپاره د هيچا هيڅ يو تدبير پرمختګ ونه کړی شو.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د کوم معين کلي تذکره نه ده، محض د تمثيل په ډول د کوم تباه او ويجاړ شوي کلي لا على التعيين حواله يې ورکړې ده، يا خو د داسې يو فرضي کلي وجود يې فرض کړی، او د مکې معظمې کفّارو ته تنبيه ورکړی شوې وه، چې که تاسې هم داسې وکړئ؛ نو تاسې سره به هم داسې معامله کېدی شي، نو د کفران نعمت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د تکذيب او عداوت له سزا څخه مه بې فکره کېږئ.

د ځينو علماوو په نزد په دغه مثال کې له کلي څخه مراد مکّه معظمه ده چې هلته هر قسم امنيت او طمأنيت وو، او سره له دې چې يوه غير زرع وادي وه؛ خو راز راز (قسم قسم) مېوې دانې غلې او نور د دې په لوري راښکودلی شوې: ﴿أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع)، مګر مکيانو (مکې والا) د دغو نعماوو هيڅ قدر ونه پېژندو، په شرک او عصيان او بېحيايي او اوهام پرستۍ کې لګيا او منهمک شول، بيا الله تعالی له ګردو نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په بعثت سره دوی ته ورولېږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذيب کې هيڅ کمی ونه کړه: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم د سورت (۲۸) آيت (۵) رکوع).

بالآخر الله تعالی د امن او اطمينان په ځای د مسلمانانو مجاهدينو وېره ددوی په زړونو کې واچوله، او د پراخې او پرېمانې روزۍ په ځای اوه کاله قحط يې پر دوی مسلّط کړ، چې په هغه کې د سپيو او نورو مردارو تر غوښو پورې هم دوی وخوړل، بيا د «بدر» په غزا کې د اسلامي غازيانو له لاسه پر دوی د الله تعالی عذاب ورګډ شو.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۱۴﴾

نو خورئ تاسې له هغو (طعامونو) چې درکړي دي تاسې ته الله حلال طيب پاکيزه او شکر وباسئ (قدر وپېژنئ) د نعمت (احسان) د الله که يئ تاسې چې خاص همده ته عبادت کوئ (او فرمان يې منئ).

تفسير: يعني هر څوک چې د الله تعالى د عبادت مدّعي وي؛ ده لره دغه خبره وړ او لائقه ده، چې د الله تعالى د ورکړي نعمت او حلالې او طيبې روزۍ څخه متمتع شي ! او د هغه احسان قدر وکړي ! او د الله شکر گذاره بنده شي ! حلال دې حرام نه گڼي، حرام دې حلال نه شمېري !، او د نعمتونو د منتفع کېدلو په وخت کې حقيقي منعم دې نه هېروي ! بلکه په هغه او د هغه پر لېږلي شوي رسولانو باندې دې ايمان راوړي ! او د دوی د احکامو او هداياتو په تعميل کې دې ډېر زيار وکاږي !.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړی دی (الله) پر تاسې باندې (خوراک د) مردارې، او (بهېدونکې) وينې، او د غوښې د خنزير، او هغه (حلال کړی شوي حيوان چې اواز پورته شوی په هغی)، (د بل شي) بې له الله (د نامه) په (وخت د ذبح د) هغه يې، پس هغه څوک چې اړ (محتاج) شي (خوړلو د دې حرامو ته) حال دا چې ظالم نه وي (په بل چا) او نه تجاوز کوي (له قدره د کفافه)؛ نو بېشکه الله لوی مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې آيت تفسير د «البقرة» او د «الأنعام» په سورتونو او نورو ځايونو کې پخوا ليکلی شوی دی، څمونږ دې تفسير کې دې بيا ولوست شي، دلته دا غرض دی؛ لکه چې په پخواني آيت کې اشاره وه، چې حلال دې پر خپل ځان نه حراموي ! په دغه آيت کې تنبيه ورکړی شوې ده چې حرام شيان دې هم نه حلالوي ! خلاصه يې دا ده چې يو شی حلال يا حرام مقررول د همغه لوی الله حق دی، چې د دغو گردو شيانو خالق او مالک دی، لکه چې په راتلونکو آياتونو کې په وضاحت سره د دغه مضمون بيان شوی دی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿۱۱۶﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۱۷﴾

او مه وايئ تاسې له وجې د بيانولو د ژبو ستاسې دروغو لره (داسې) چې دا حلال دی او دا حرام دی لپاره د دې چې جوړ کړئ له ځانه پر الله دروغ، بېشکه هغه کسان چې تړي پر الله بهتان؛ نه به مومي خلاصی (له عذابه د آخرت)، (دوی لره) نفعه ده لږه، او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعني بې له کوم شرعي مستنده د کوم شي په متعلّق خوله سپړدل او داسې ويل چې حلال دی يا حرام ډېر سخت جسارت او کذب او افتراء ده، حلال يا حرام خو همغه شيان کېدی شي چې هغه ته پاک الله حلال يا حرام فرمايلي وي، که کوم سړی محض پخپلې رايې سره کوم شی حلال يا حرام وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه نسبت الله تعالى ته

وکړي، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو کولو، او د هغه ذکر د «الأنعام» په سورت کې څمونږ په دې مبارک تفسير کې پخوا له دې نه تېر شو، نو هغوی في الحقيقت پر الله تعالی بهتان تړلی دی.

مونږ مسلمانانو ته هدايت راکړی شوی دی چې ښايي هيڅکله داسې رويه ځان ته اختيار نه کړو، او هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی وي؛ حلال يې وبولو، او هر هغه شی يې چې حرام کړی؛ حرام يې وګڼو، او بې له شرعي مأخذه پخپل سر د حل يا حرمت احکام ونه لګوو.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۖ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

او پر هغو کسانو چې يهودان شوي دي، حرام کړي دي مونږ هغه څيزونه چې بيان کړي وو مونږ پر تا باندې پخوا له دې نه، او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دې تحريم سره) وليکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به يې ظلم کولو (په علمي عصيان سره).

تفسير: د دغه بيان د «الأنعام» د سورت د (۸ جزء په (۱۴۶) آيت (۱۸) رکوع کې د ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا﴾ الآية - آيت په تفسير کې تېر شوی دی، هلته دې بيا وکتل شي !، دلته دا مقصد دی: هر هغه شی چې الله تعالی ګردو ته يا کوم خاص قوم لپاره دائمًا تل ترتله، يا تر يوه معينه وخته پورې حرام کړی وي؛ هغه عين حکمت او صواب دی، هيڅ يو انسان د دغه حق نه لري، چې په هغه کې تصرّف وکړي، او حرام حلال يا حلال حرام وګرځوي.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾

بيا بېشکه رب ستا (چې دی ای محمده !) هغو کسانو ته چې يې کړي دي بدي (ګناه) په جهالت (ناپوهۍ) سره بيا توبه وباسي وروسته له کولو د هغه (بد عمل)، او نېک کړي عمل خپل؛ بېشکه رب ستا وروسته له دغې توبې څخه خامخا بخښنه کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: مثلاً حرام يې حلال يا حلال يې حرام وګڼل، په «ناداني سره» يې ځکه وفرمايل؛ هر څوک چې د الله تعالی له احکامو څخه غاړه غړوي، اګر که يې عملاً او په قصد سره هم وکړي؛ هغه په حقيقت کې د هغه ناداني او بې عقلي ده، چې له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوي، او کوي يې، که عاصي لږ څه له عقله کار واخلي، او د ګناه بدو نتايجو ته وګوري، او تصوّر يې وکړي؛ نو له سره به د معصيت په لوري اقدام ونه کړي، د جزء (۴) «النساء» د سورت په (۳) رکوع کې (۱۷) آيت کې هغه تعليقات چې پر ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ باندې ليکلی شوي دي؛ ښايي چې هغه دې بيا يو ځلې دلته هم ولوستل شي !.

﴿ثُمَّ تَابُوا﴾ الآية - يعني له کفريّاتو څخه له توبې ايستلو او په اخلاص سره په مسلمانېدو او په مستقبل کې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالی د توبې کوونکو ګرد تېر ګناهونه بخښي، اګر که ډېرې سختې او غټې ګناوې هم وي.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

بېشکه چې ابراهيم وو (اصلي او اساسي) پېشوا فرمان منونکی خاص الله لره حنيف (کلک په حق دين باندې)، او نه وو دی له مشرکانو (لکه چې قريش وايي).

تفسير: دلته الله تعالی جلّ وعلا د عربو د مشرکينو د شرکيّاتو په ترديد کې د إمام الموحّدين أبو الأنبياء ابراهيم خليل الله «عليه و على ذُريّته ونبيّنا الصلاة والسلام» طور او طريقه را په يادوي، ځکه چې د عربو خلق د ده له ذُريې او ځوځات (نسل) څخه وو، او خپل ځانونه يې پر ابراهيمي دين باندې سم او برابر ګڼل، حال دا چې دوی د ابراهيمي دين سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده، نو دوی ته دا ورښيي چې ابراهيم عليه السلام د موحّدينو امام، د ګردو نېکيو معلم، د ټولې دنيا په مقابل کې يواځې پخپل سر د يوه عظيمه امّت په برابر ولاړ وو، او د دوی په مبارک ذات کې پاک الله هغه ګرد محاسن او کمالات ورجمع کړي وو، چې په يو لوی مجمع کې په متفرّق ډول سره موندلی کيږي.

ليس على الله بمستنكر _ أن يجمع العالم في واحد.

عجب نه دی له الله نه چې قادر دی په هر څيز

چې دی ټول پخپل قدرت کړي ګرد عالَم په يوه سړي کې.

ابراهيم عليه السلام د الله تعالی داسې کامل او مطيع او فرمان منونکی بنده وو، چې له ګردو سره يې اړيکې شکولې، او يواځې له الله تعالی سره يې نښلولې، او ډېر خاص مخلص مسلمان وو، ممکن نه وو چې ده کوم څيز بې د الله تعالی له حکمه محض له خپل لوري حلال يا حرام درولي وی، نو دی پخپله (معاذ الله) څرنګه د شرک ارتکاب کولی شي، ده د مشرکينو په کلي او جماعت کې وسېدل هم نه خوښول.

نو اوس هغه کسانو ته چې دوی خپل ځانونه «حنيف» بولي، او داسې ادعا کوي چې: مونږ پر ابراهيمي دين يو؛ شرم او ننګ پکار دی، چې څرنګه پر الله تعالی بُهتان تړي؟ آيا د حلالو حرام ګڼل، يا د حرامو حلال درول او د شرک په حمايت کې له انبياوو سره جنګېدل د يو «حنيف» او ابراهيمي سړي له شان سره مناسبت لري؟.

په ياد يې ولرئ چې د حلالو او حرامو په بيان کې او د دين په اصولو کې ـ اصل خو هغه ابراهيمي ملت دی چې د همغه ملّت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصيل لپاره محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم تشريف راوړی دی، که غواړئ چې پر اصلي دين د ابراهيم عليه السلام ټګ وکړئ؛ نو محمدي طريقه ځان ته غوره کړئ (على صاحبها أفضل الصلاة وأتم التسليم).

شَاكِرًا لِّأَنۡعُمِهِۚ ٱجۡتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٢١﴾

(وو ابراهيم قدردان) شکر کوونکی د نعمتونو (احسانونو) د الله، غوره کړی وو (الله) دغه (ابراهيم لره په نبوّت سره)، او برابر کړی وو (الله) دغه (ابراهيم) سمې لارې ته.

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام د الله تعالی شکر ګزاره بنده وو، تاسې سخت ناشکره او د نعمت کفران کوونکي يئ، لکه چې د ﴿وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا قَرۡيَةٗ كَانَتۡ ءَامِنَةٗ مُّطۡمَئِنَّةٗ﴾ الآيات ـ په تفسير کې کښلي شوي دي، نو تاسې څرنګه د ابراهيم عليه السلام په دين او ملّت او لاره کې يئ؟ چې حق پرېږدئ او باطل خوښوئ له توحيده مخ اړوئ، او شرک او کفر پسې ځغلئ، حال دا چې ابراهيم عليه السلام د کامل توحيد او تسليم او رضاء پر سمه لاره روان وو، او الله تعالی ده ته ډېره سمه صافه لاره ورښوولې وه، او دی يې پرې روان کړی وو.

وَءَاتَيۡنَٰهُ فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او ورکړی وه مونږ دغه ته (يعني ابراهيم ته) په دغه دنيا کې ښه حالت، او بېشکه دغه (ابراهيم) په آخرت کې هم خامخا له صالحانو (د لويو درجاتو د خاوندانو) څخه دی.

تفسير: حسنه يعني نبوّت، پراخه روزي، اولاد، وجاهت، (يا جميل ذکر يا نېك اولاد يا نبوّت د محمد صلی الله عليه وسلم يا) عمومي مقبوليت چې ګرد اديان بالاتفاق د ده تعظيم کوي، او هره فرقه همدا غواړي چې خپله سلسله ابراهيم عليه السلام سره ولګوي.

ثُمَّ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ أَنِ ٱتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

بيا وحي (حکم) وکړ مونږ تا ته (ای محمده !) چې متابعت وکړه (په توحيد کې) د دين د ابراهيم چې حنيف (کلك په حق دين) وو، او نه وو دی له مشرکانو.

تفسير: د دي بيان د «الأنعام» په سورت کې د ﴿دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ﴾ آيت لاندې ځمونږ دې تفسير کې تېر شو، هلته دې بيا ولوست شي !، مقصد دا دی چې په حل او حرمت کې او ديني خبرو کې ابراهيمي ملت او دين اصل دی، په منځ کې يهودو او نصاراوو ته د هغوی د حالاتو په مناسبت مخصوص احکام ورکړی شوي دي، بالآخر محمد صلی الله عليه وسلم يې مبعوث کړ، څو هغه اصلي ابراهيمي دين بيا له سره ژوندی او روښانه کړي، چې له غفلته او تحريفه او بېځايه تصرّفاتو څخه بيخي ضايع شوی وو، او د شرك ګرد رګونه يې پرې کړي.

په حديث کې راغلي دي: «بعثت بالحنيفيّة السّمحة» د دې داسې پوره شرح او تفصيل شاه ولي الله (رحمه الله تعالی) په «حجّة الله البالغة» کې فرمايلی دی، چې د لوستلو وړ دی.

إِنَّمَا جُعِلَ ٱلسَّبْتُ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مقرر کړی شوی دی (تعظيم د ورځې د) خالي پر هغو کسانو چې اختلاف يې کړی وو په کې، او بېشکه چې رب ستا خامخا حکم به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه څيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (چې هغه ورځ ده د عبادت).

تفسير: يعني په اصلي ابراهيمي ملّت کې دخالي (شنبې) د ورځې حکم نه وو، چې پر مونږ محمدي امّت باندې هم نه دی، هو ! په منځ کې يهودانو د خپل نبي موسی عليه السلام له ارشاده سره اختلاف وکړ، نو کله چې دوی دغه د خالي ورځ ځانته غوره کړه؛ نو حکم وشو چې په ښه شان سره يې تعظيم وکړئ ! او په دغه ورځ کې دې د ماهيانو ښکار ونه کړ شي ! ځينو يهودانو دغه حکم قبول کړ، او ځينو هغه ونه منلو، چې هغه نامنونکي په دنيا کې بيزوګان او خنزيران شول، او د دوی په نسبت کومه فيصله چې په آخرت کې کيږي؛ هغه بېله ده، په همدغه څه انحصار نشته، هلته به نور ګرد اختلافات او جګړې هم سره فيصله کيږي.

ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ ۖ وَجَٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

بلنه کوه (ای محمده ! خلقو ته) لارې د رب خپل ته (چې توحيد او اسلام دی) په حکمت سره او په موعظه (پند) نېك سره په ښه ډول، او مباحثه کوه له دوی سره په هغې (طريقې سره) چې هغه ډېره ښه وي !، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چې ګمراه شوی دی له لارې د الله څخه، او دی ښه عالم دی په لاره موندونکو (دين ته او پر تا تش تبليغ دی).

تفسیر: په پاس آیتونو کې یې مخاطبینو ته دا وربنکاره کړه، چې دغه رسول الله د اصلي ابراهیمي ملّت او دین سره راغلی دی، که تاسې د بري او کامیابۍ غوښتونکي یئ، او د «حنیفیت» په دعوی کې رښتین یئ؛ نو پر دغه سمې، صافې لارې لاړ شئ! په ﴿ادۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ الآیة - کې تر آخره پورې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم ته تعلیم ورکول کیږي، چې ښایي خلق په څه ډول په سمې لارې باندې راولي؟ او د هغه درې طریقې یې راښودلي دي: (۱): حکمت، (۲) حسنه موعظه، (۳): جدال بالتي هي أحسن.

(۱): له «حکمت» څخه مراد دا دی، چې د نهایتي پخې خبرې، محکمې اترې، جازمه مضامین، قاطعه براهین، مضبوط دلائل، او معقول عوامل په قوّت او رڼا کې هغوی ته لار ښوونه وشي، چې د هغو په اورېدلو او لیدلو او پوهېدلو سره فهم او ادراک او علمي ذوق لرونکې طبقه غاړه کېښودی شي، او د دنیا خیالي فلسفې د ده په مقابل کې پرې او مړې ولوېږي، او هیڅ قسم علمي او دماغي ترقیات د الله تعالی د وحي له بیان کړیو حقائقو یو بخرکی هم تبدیل ونه کړی شي.

(۲): «حسنه موعظه» له هسې موقرو معتبرو او مؤثرو او رقّت پیدا کوونکو پندونو څخه عبارت دی؛ چې د نرم خویۍ او زړه سوی له روحه ډک وي، له اخلاص، همدردۍ، شفقت او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدل اسلوب سره وي.

(۳): «جدال بالتي هي أحسن»، یعنې که کومه موقع د مباحثې دروړاندې شي؛ نو په ډېره ښه طریقه، تهذیب غوره والي، حق پېژندلو، عدل او انصاف سره مباحثه وکړئ!، او پر خپل مقابل حریف الزام واړوئ، او په ښه اسلوب او پیرایه سره یې سمې لارې ته دراوړوئ، او ښایي چې خامخا زړه خوږوونکې او ربړوونکې خبرې ونه کړئ!، چې په هغه سره قضیه اوږدېږي، او معامله طول ته رسېږي، ښایي چې بالذات دې مقصود تفهیم او د حق احقاق وي، څکه چې له ځیروالي، خشونت، بد اخلاقي، خبرو غځولو، ضد، او عناد څخه هیڅ یوه ښه نتیجه په لاس نه ورځي.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ﴾ الآیة - یعنې د دعوت او تبلیغ په لاره کې تا ته ښایي چې د الله تعالی په ورښولې لارې باندې لاړ شئ، او تا ته نه ښایي چې په دغه فکر او چرت (خیال) کې ولوېږې، چې څوک یې مني؟ او څوک یې نه مني؟ نتیجه پاک الله ته وسپاره! همغه د ده په لاره تلونکو او نه تلونکو وګړو له حالاتو څخه خبردار دی، او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله کوي.

وَإِنۡ عَاقَبۡتُمۡ فَعَاقِبُواْ بِمِثۡلِ مَا عُوقِبۡتُم بِهِۦۖ وَلَئِن صَبَرۡتُمۡ لَهُوَ خَيۡرٞ لِّلصَّٰبِرِينَ ﴿۱۲۶﴾

او که عذابوئ تاسې (څوک)؛ نو عذاب ورکوئ په شان د هغه عذاب سره چې عذاب کړی شوي یئ تاسې په هغه سره، او خامخا قسم دی که صبر وکړ تاسې؛ نو خامخا دغه (صبر) خیر (غوره) دی (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسیر: یعنې د تبلیغ او دعوت په لاره کې که تاته ډېره سختې او تکالیف در ورسولي شو؛ نو د قُدرت او قوّت حاصلولو په وخت کې ته اجازه لرې، چې سم برابر له هغوی سره معامله وکړې، او په مساوي ډول ترې بدل واخلې، لیکن د صبر مقام له دې نه لوړ او اعلی دی، که صبر وکړې نو د هغه نتیجه ستا په حق او د لیدونکې او هم د همغو متجاوزینو او تیرې کوونکو په حق کې ښه او بهتره ده.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿۱۲۷﴾

او صبر كوه ! او نه دى صبر ستا مگر په (توفيق) د الله سره، او مه خپه كېږه پر دغو كفّارو (چې ولې نه مسلمانيږي)، او مه كېږه په زړه تنگى كې له هغو مكرونو څخه چې دوى مكرونه كوي (له تا سره).

تفسير: يعني پر مظالمو او شدائدو صبر كول آسان كار نه دى، كه الله تعالى چاته توفيق ور په برخه كړي؛ نو صبر او تحمّل يې هم په برخه كيږي، او كولى شي چې ربړ (تكليف) او ظلم وگالي (برداشت كړي)، او آه ونه كاږي !.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿۱۲۸﴾

بېشكه الله ملگرى دى (په عون او نصرت سره) له هغو كسانو سره چې پرهېزگاري كوي (له كفر او معاصيو او ويريږي له الله)، او له هغو كسانو سره چې دوى نيكي كوونكي دي.

تفسير: يعني انسان هومره چې له الله تعالى څخه وويريږي، او تقوى او پرهېزگاري او نيكي اختيار كړي؛ هغومره د الله تعالى امداد او اعانت ورسره وي، نو داسې متقيانو ته د كفّارو له مكرونو او فريبونو څخه زړه تنگي كېدل يا غمجنوالى نه دى پكار، ځكه چې الله تعالى دغه عاجزان او ضعيفان هم له متقيانو او محسنانو سره پخپل فضل او كرم او مرحمت محشور فرمايي.

تمّت سورة النحل بعونه وتوفيقه، ولله الحمد.

سُوۡرَةُ بَنِيٓ اِسۡرَآءِيۡلَ

«د (بني اسرائيل» سورت مکّي دی، پرته له (۲۶، ۳۲، ۳۳، ۵۷، او له ۷۳ آیتونو څخه تر ۸۰ آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۱) آیتونه، (۱۲) رکوع لري، وروسته د (القصص) له سورت څخه نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱۷) او په نزول کې (۵۰) سورت دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُبۡحٰنَ الَّذِيۡٓ اَسۡرٰى بِعَبۡدِهٖ لَيۡلًا مِّنَ الۡمَسۡجِدِ الۡحَـرَامِ اِلَى الۡمَسۡجِدِ الۡاَقۡصَا الَّذِيۡ بٰرَكۡنَا حَوۡلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنۡ اٰيٰتِنَا ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيۡعُ الۡبَصِيۡرُ ①

پاکي ده هغه ذات لره چې بیولی یې وو بنده خپل (محمد) په (یوه برخه د) شپې کې له (منځه یا له څنګه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولی دی مونږ چار چاپېر د هغه، (بیول د محمد د دې لپاره وو) چې (هلته) وښيو مونږ ده ته ځيني له دلائلو د توحيد خپل، بېشکه چې دغه (الله) هم دی دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعني الله تعالی له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز ضعف او عجز څخه پاک دی، هره هغه خبره چې ځمونږ په خيال کې بې انتهاء عجيبه معلوميږي، او ځمونږ ناقص عقول هغه پيچيده ګڼي مستبعده ګڼي، د الله تعالی د قُدرت او مشيت مقابله کې هغه هيڅ مشکل نه دی.

﴿اَسۡرٰى بِعَبۡدِهٖ لَيۡلًا﴾ الآية ـ يعني بوائحې د شپې په يوې محدودې برخې کې خپل ډېر مخصوص او خورا (ډېر) مقرب بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم يې د مکې معظمې له حرمه تر بيت المقدس پورې بوتلو.

د دغه سفر غرض څه وو؟ د هغه په لوري وروسته له دې نه په ﴿لِنُرِيَهٗ مِنۡ اٰيٰتِنَا﴾ کې اشاره فرمايلې ده: حاصل يې دا دی چې پخپله همدغه سفر کې له بيت المقدس څخه وړاندې بل چېرې يې بوتلو، او د خپل د قدرت عظيم الشأن نشان او ډېر لوی له حکمته د انتظاماتو عجيبې او غريبې نمونې ورښوول يې منظور وو، د «النجم» په سورت کې د دغو آيتونو څخه ذکر شوی دی، چې له هغو څخه ظاهريږي، چې ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم تر «سدرة المنتهى» پورې تشريف وړی وو، او نهايت عظيم الشأن آيات يې مشاهده فرمايلي وو: ﴿وَلَقَدۡ رَاٰهُ نَزۡلَةً اُخۡرٰى ۞ عِنۡدَ سِدۡرَةِ الۡمُنۡتَهٰى ۞ عِنۡدَهَا جَنَّةُ الۡمَاۡوٰى ۞ اِذۡ يَغۡشَى السِّدۡرَةَ مَا يَغۡشٰى ۞ مَا زَاغَ الۡبَصَرُ وَمَا طَغٰى ۞ لَقَدۡ رَاٰى مِنۡ اٰيٰتِ رَبِّهِ الۡكُبۡرٰى﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت (۱۳ ـ ۱۸) آيت پورې، (۱) رکوع).

د علماوو په اصطلاح: له مکې څخه تر بيت المقدس پورې سفر ته (إسراء) او له هغه ځايه تر «سدرة المنتهى» پورې سياحت ته «معراج» وايي، او ډېر ځلې د دغو دواړو سفرونو مجموعه په همدغه يوه لفظ د (إسراء) يا (معراج) سره تعبير کيږي.

د أسلافو او أخلافو د جمهورو عقيده دا ده چې: ځمونږ پاک رسول الله محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم په ويښه (بجسده الشريف) (معراج) ته بيولی شوی دی.

باقي د «رؤيا» لفظ چې په قرآن کريم کې په ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيٓ أَرَيْنٰكَ﴾ آيت کي راغلى دى؛ د هغه په متعلّق ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما فرمايلي دي: «رؤيا عين أريها الرسول صلى الله عليه وسلم»، مفسّرينو د عربو له کلامونو څخه د دې شواهد وړاندې کړي دي، چې د «رؤيا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤيت: ليدل» په معنى استعماليږي، لهذا که له هغه څخه مراد همدغه د «اسراء» واقعه وي؛ نو د مطلق نظاره په معنى اخيسته کيږي، چې په ظاهري سترګو سره شوى دى، څو د نصوصو له ظواهرو او د جمهور الأمت له عقيدې څخه مخالفت ونشي، هو ! د (شريک) نامي راوي په روايت کې ځينې داسې الفاظ راغلي دي، چې د هغو له مخې د «اسراء» وقوع د نَوْم «خوب» په حالت کې معلوميږي، مګر محدثين پر دغه خبره ګرد سره متفق دي، چې د (شريک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډېرو لويو لويو حفّاظو د احاديثو په مقابل کې د هغه روايت د استناد قابل نشي کېدى.

حافظ ابن حجر «رحمه الله» د (فتح الباري) په اواخرو کې د (شريک) د حديث اغلاط شميرلي دي، او دا يې ښوولي ده چې د ده د روايت مطلب دى داسې واخيستل شي، چې څو د عمومي احاديثو څخه مخالف نشي، مونږ دا قسم تفاصيل دلته نشو درجولى.

د (صحيح مسلم) په شرح کې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړى شوي دي، دلته تش دومره ښوولى کيږي، چې راجح مذهب همدا دى، چې د (معراج) او د (اسراء) واقعه دويښتوب په حالت کې (بجسده الشريف) واقع شوېده، هو ! که پخوا له دې نه يا وروسته همداسې واقعات په خوب کې همدوى ته ورښوولي شوي وي؛ نو له هغه څخه انکار نه دى پکار.

﴿الَّذِي بٰرَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيٰتِنَا﴾ يعنې په هغه ملک کې چې «مسجد اقصى» او بيت المقدس واقع دى؛ الله تعالى ډېر ظاهري او باطني بر کات ايښي دي، له مادي حيثيته د چينو، نهرونو، غلو، دانو، مېوو، او نورو افراطه، او که د روحاني په اعتبار وکوتل شي؛ نو هغه د ډېرو انبياوو او رسولانو د بعثت ځاى وو، ښايي د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د بيولو څخه هغه ځاى ته دغه اشاره هم وي، چې هغه ګرد کمالات چې بني اسرائيلو په انبياوو او نورو تقسيم شوي وو؛ د ده په مقدّس ذات کې سره ټول شوي دي، پر هغه ټولو نعمتونو چې پر بني اسرائيلو مبذول شوي وو؛ بني اسماعيل قبضه کوونکي دي، د کعبې شريفې او د بيت المقدس د دواړو د انوارو او د بر کاتو حامل همدغه يو محمدي امت کېدونکى دى، په احاديثو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک په بيت المقدس کې د ګردو انبياوو امامت وفرمايه، ګواکې د انبياوو هغه د سيادت او امامت منصب چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورکړى شوى وو؛ د هغه يوه حسّي نمونه دوى ته او نورو مقرّبينو ته دلته وروښودل شوه.

وَاٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَجَعَلْنٰهُ هُدًى لِّبَنِيٓ إِسْرَآءِيْلَ أَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِيْ وَكِيْلًا ﴿۲﴾

او ورکړى وو مونږ موسى ته کتاب (تورات)، او ګرځولى وو مونږ هغه (کتاب) هدايت لپاره د بني اسرائيلو چې مه نيسئ تاسې غير له ما څخه هيڅ وکيل (دوست متولّي جوړوونکى د کارونو خپلو).

تفسير: د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د فضل او شرف د بيان فرمايلو څخه وروسته د موسى عليه السلام د ذکر په طرف يې کلام منتقل کړ، کله چې د «اسراء» په ذيل کې تر «مسجد الأقصى» او «بيت المقدس» پورې د تللو ذکر وو، وروسته له هغه پر «مسجد اقصى» او د هغه پر قديمي متوليانو بني اسرائيلو کومې مختلفې دورې چې تېرې شوې وې؛ هغه د مسلمانانو د عبرت او پخپله د بني اسرائيلو د نصيحت لپاره بيانولى شي، او دا آيت د هغه تمهيد دى.

د اسراء، په واقعه کې اشاره ده چې د حجازي نبي امّت يواځې د همدې امانت مالك ګرځېدونکی دی، چې د (شام) په ځمکو کې په وديعت ايښی شوی وو، په دغو آياتونو کې بني اسرائيلو ته تنبيه ورکاوه شي، چې که دوی د خپل خيريت غوښتونکي وي؛ نو اوس دې د همدې عربي رسول الله صلی الله عليه وسلم متابعت وکړي، نو الله تعالی به هم د دوی پر حال لطف او مهرباني وفرمايي، که نه د پخوا په شان به بيا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړل کيږي، او د «مسجد اقصی» له توليته به هم محرومو شي.

﴿أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا﴾ يعنې په تورات کې داسې هدايت ورکړی شوی وو، چې پر خالص توحيد قائم اوسيږئ ! او د الله تعالی څخه ماسوا بل هيڅوك خپل وکيل او کار جوړوونکی مه ګڼئ ! او تل پر همغه الله باندې توکل او اعتماد وکړئ !.

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

ای اولاده د هغه چا چې سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بېړۍ کې)، بېشکه چې نوح وو بنده ډېر شکر ايستونکی (په هر حال کې، نو ښايي چې تاسې هم شاکر اوسئ !).

تفسير: يعنې تاسې د هغو کسانو اولاده يئ، چې له نوح عليه السلام سره پر بېړۍ سپاره (سواره) شوي وو، او د الله تعالی له عذابه يې نجات موندلی وو، هغه احسان چې مونږ ستاسې پر لويانو کړی دی مه يې هېروئ، وګورئ نوح عليه السلام چې تاسې د هغه له اولادې څخه يئ؛ څرنګه احسان پېژندونکی او شکر ايستونکی بنده وو، نو تاسې لره هم ښايي چې د هغه متابعت وکړئ !.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

او قطعي حکم لېږلی وو مونږ بني اسرائيلو ته په کتاب (تورات کې داسې چې) خامخا به فساد وکړئ تاسې هرومرو په ځمکه (د شام) کې دوه ځلې او خامخا سرکښي به وکړئ تاسې هرومرو په سرکښي ډېره لويه سره.

تفسير: په تورات يا په بل اسماني کتاب کې دغه پخوا ويل شوي وو؛ چې دغه قوم بني اسرائيل دوه ځلې به په مملکت کې سخته خرابي وکړي، او د ظلم او تکبّر طريقه به غوره کوي، او د سختيو سرکښيو او تمردو مظاهره به کوي، لکه چې هم داسې هم وشو، او هر ځلې د الله تعالی له جانبه د دردناکو سزاوو خوند ورڅکاوه کېده، چې د هغه ذکر داسې فرمايي:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾

نو کله چې راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه)؛ نو مسلط کړل مونږ پر تاسې بندګان ځمونږ (هغه چې ستاسې د سزا لپاره مو مسلّط کړي وو) چې خاوندان د جنګ سخت وو، نو ګرد ګرځېدل دوی (د وژلو او تالا کولو لپاره) په منځ د ښارونو (ستاسې)، او وو (دا کار يوه) وعده پوره کېدونکې.

تفسير: يعنې په کليو او ښارونو کې د کورونو په منځ کې ننوتل، او ډېر خلق يې ووژل، او وينې يې وبهولې، او ګرد يې سره لوټ او تالا کړل، په دغه شانې هغه وعده چې الله تعالی د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړې وه؛ پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ٦ إِنْ أَحْسَنْتُمْ
أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا
الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ٧

بیا بېرته درکړه مونږ تاسې ته غلبه (دولت چې غالب شئ) پر دوی، او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسې سره په مالونو سره، او په ځامنو سره، او وګرځولی مونږ تاسې زیات له جهته د ملاتړه. که نیکي وکړئ تاسې نو نیکي به کوئ تاسې لپاره د ځانونو خپلو، او که بدي کوئ تاسې نو (زیان یې) پر نفسونو ستاسی دی، نو کله چې راغله وعده د وروستي (انتقام، فساد، نو بیا مې خپل بندګان مسلّط کړ پر تاسې) لپاره د دې چې دوی بد کړي مخونه ستاسی (یعنې د غم آثار په کې ښکاره کړي)، او لپاره د دې چې ننوځي مسجد د بیت المقدس ته لکه چې ننوتلي وو په هغه کې اول ځلي، او لپاره د دې چې هلاک (خراب) کړي هر هغه (ځای او شی) چې دوی غالب شوي وو په ډېر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې کله چې تاسې ځما په طرف رجوع وکړه، او د توبې او انابت طریقه مو غوره کړه؛ مونږ بیا تاسې ته پر دښمنانو برې او کامیابي درکړه، له نېکۍ او بدۍ څخه هر څه نفع او نقصان چې رسیږي؛ همدا تاسو ته دررسیږي.

د وروستي فساد لامله یو ځل بیا په تاسې ځمونږ بندګان مسلّط شول، چې په ډېرو وژلو او وهلو سره یې ستاسې رنګونه خړ او مخونه خراب کړل، او په مسجد اقصی بیت المقدس کې ننوتل، او د پخوا په شان لوی شورماشور او بلوه یې ونښلوله، صورتونه، هیاکل او نور شیان یې خراب او تباه کړل، او په دې شان د بني اسرائیلو قوت د تل لپاره خاتمه ومونده.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ٨

نژدې دی رب ستاسې چې رحم وکړي پر تاسې (که توبه مو وکړه)، او که بېرته وګرځېدی تاسې (فساد ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (عقوبت ستاسې ته)، او ګرځولی دی مونږ دوزخ لپاره د کافرانو بندي خانه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «په تورات کې ویلي شوي وو، چې بني اسرائیل به دوه ځلې شرارت وکړي، د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملک غالبیږي، همداسې وشوه، یو ځلې «جالوت» غالب شو، بیا الله تعالی هغه د داود علیه السلام په لاس هلاک کړ، بیا بني اسرائیلو ته د سُلیمان علیه السلام په سلطنت لا زیات قوت ورکړی شو، دویم ځلي د پارسیانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دې نه د یهودانو سلطنت بیا قوّت ونه موند، اوس فرمایي چې: الله تعالی په مهرباني راغلی دی، که تاسې د محمد صلی الله علیه وسلم تابع شئ؛ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بیا در په برخه شي، او که تاسې بیا شرارت وکړئ؛ نو مونږ به بیا درسره همغسې وکړو، یعنې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان به پر تاسې غالبان کړو، او په آخرت کې د دوزخ اور تیار دی.

ځینې علماء له ړومبنۍ وعدې څخه د بخت نصر حمله اخیستې ده، چې (١٢٠٨) کاله پخوا له هجرته وه، او له دویمې وعدې څخه «طیطوس رومي» مرادوي، چې (٥٥١) کاله پخوا تر هجرته واقع شوې ده، ځکه چې په دغو دواړو حملو کې یهودان په پوره ډول سره تباه او برباد شول، او «مقدس هیکل» یې له لاسه وویست، والله أعلم.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾

بېشکه دغه قرآن هدايت کوي (ښيي نېکانو ته) هغه (لاره) چې هغه ډېره برابره، سمه، صافه او ښه ده، او زېرى ورکوي مؤمنينو ته، هغه (مؤمنان) چې کوي دوى ښه (عملونه) د دې خبرى چې شته دوى ته اجر ډېر لوى.

تفسير: هسې خو «تورات» هم بني اسرائيلو ته لار ښوونکى وو، لکه چې پخوا يې فرمايلي دي: ﴿هُدًى لِّبَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ﴾ ليکن دغه قرآن عظيم الشأن ګردې دنيا ته له ګردو څخه زيات او ښه سمه، صافه او مضبوطه لار ښيي، او نور ګردې قويمي لارې د همدغه ﴿أَقْوَمُ﴾ لاندې مندرجې شوي دي، لهذا که نجات او برى ستاسې پکار وي؛ نو د خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم متابعت وکړئ ! او پر دغه محمدي سمه صفا سړک باندې درومئ ! او هغه کسان چې په قلب او جوارح يعنې په ايمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه لاره تګ کوي؛ نو قرآنکريم به په دنيا کې هغه ته طيبه حيات، او په آخرت کې د جنت عظيم الشأن بشارات اوروي، باقي هغه کسان چې له هغوى سره بيخي د آخرت څه فکر او خيال نشته، او د غفلت او غرور په نشو کې په دنيوي لذاتو او شهواتو کې ډوب تللي دي؛ او اصلا د آخرت په فکر او سودا کې نه دي؛ د هغوى د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسې فرمايي:

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

او بېشکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې؛ تيار کړى دى مونږ دوى ته عذاب دردناک. او دعاء کوي (غواړي) انسان شر (پر خپل ځان او په اولاد) (د زړه تنګۍ په وخت کې) په (مثل د) غوښتلو د ده د خير، او دى انسان تلوار کوونکى (په غوښتلو د خير او د شر د دواړو).

تفسير: يعنې قرآنکريم خلق د ډېرو ښو ښېګڼو (فائدو) په طرف بولي، د اجر کبير بشارات اوروي، او د بدۍ د مهلکو نتائجو څخه انسانان خبروي، ليکن د نادان انسان حال دا دى چې هغه سره د دغو ګردو خبرو د اورېدلو بيا هم د خپل ځان لپاره خرابي او بدي په همغه اشتياق او الحاح سره غواړي؛ لکه چې کومه نيکي خپل ځان لپاره غواړي، دوى له انجام څخه خپلې سترګې پټوي، او په ډېرې تېزۍ او تلوار سره د بديو او ګناهونو په طرف ورځغلي، او منډې ورپسې وهي، بلکه ځينې بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسې وايي: ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

«اى الله ! که دغه نبي پخپلې دعوى کې صادق او رښتين وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه کاڼي راووروه ! يا بل کوم سخت عذاب راباندې نازل کړه !»، ځينې بېوقوفان له ډېره قهره او غضبه ربړدي (رپيږي)، او شين او سور ګرځي، او په دغه حالت کې خپل ځان يا خپل اولاد يا نورو ته بې له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) ښېرا کوي.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ ۖ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

او ګرځولي ده مونږ شپه او ورځ دوه دليله (د توحيد)، نو محوه کړه مونږ علامه د شپې، او وګرځوله مونږ علامه د ورځې روښانه (چې هر شى په کې ليدل کيږي)، لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې (په رڼا د ورځې کې) فضل له رب خپل، او چې معلوم کړئ وپوهېږئ تاسې (په دغه

اختلاف د دې شپو او ورځو کې) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو)، او هر څيز (چې تاسې ورته اړ «مجبور» يئ) بيان کړی دی مونږ هغه په بيانولو واضحو سره.

تفسير: د شپې تياره، د ورځې رڼا، د دغو دواړو څخه کله د يوه لوېږدل او کله د بل، بيا د شپې له مخې د مياشتې ورو ورو لوېږدل، او د سپوږمۍ ورو ورو وړېدل، د سپوږمۍ تتې يخې وړانګې او د لمر تېزې او تودې پلوشې، دغه ګرد د الله قدّوس د کامله قدرت نمونې دي، چې د دوی څنې د هر يوه نظام عليحده او مستقل دی، او له هره يوه سره په زرهاوو فوائد او مصالح تړلي دي، او د دغو ګردو مجموعي نظام سره بېل دی، چې له شروع څخه تر اوسه او تر «ما شاء الله» پورې د نهايتو مضبوطو اصولو، او ټينګو قوانينو لاندې دور او حرکت کوي.

﴿فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ﴾ يعنې د شپې نمونه تياره او ورکه ده، او د سپوږمۍ روښنايي د لمر په اعتبار سپکه روښنايي او لږ څه تياره ښکاري، لکه پخپله د سپوږمۍ جرم (چکې او ټيکلې) د کتونکي په نظر داغداره ښکاري.

﴿وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾ الآية ـ يعنې د ورځې په وخت کې چې د لمر په پلوشو هر شی صاف او ښکاره په نظر راځي، خلق تازه دمه بيا پر خپلو چارو کې لګيا کيږي، او د رزق او روزی په تلاش او لټولو پسې لوېږي، او په رنګارنګ کارونو کې مشغوليږي، الغرض پر هغه شيانو چې د شپې له مخې د تيارو پرده لوېدلې وي، د لمر پلوشې هغه ټول سره بې پردې کوي، او د هغو کسانو سترګې خلاصوي، چې تر اوسه په درانه خوب کې ويده او مدهوشه پراته وو، چې دغه لوري او هغه لوري ته په تګ او راتګ او کاروبار کې سره بوخت او لګيا په نظر راځي.

﴿وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنٰهُ تَفْصِيلًا﴾ تاسې ښه وپوهېږئ چې له ويرېدلو، او شورماشور لګولو او ژر غوښتلو څخه هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالی د خير او د شر او د نور هر څيز اندازه هم داسې مقدره او مقرره کړې ده، لکه چې د شپې او د ورځې اندازې مقررې دي، چې د هيچا په ژر غوښتلو او چالاکی کولو سره نه شپه لنډيږي، او نه ورځ اوږديږي، او ګرد پخپله همغه مقرر وخت کې صبا او بېګا کيږي، د شر څخه وروسته د خير څنې پس د شر راتګ هم داسې وګڼئ! لکه چې ورځې پسې شپه او شپې پسې ورځ راځي، او د هغه سلسله پرله پسې ده، د دنيا د ګرد خير او شر سلسله د يوې معينې ضابطې او نظام لاندې ده، چې د هغه ماتول، يا لرې کول د هيچا له واکه نه دي پوره، او نه امکان لري.

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنٰهُ طٰٓئِرَهٗ فِيْ عُنُقِهٖ ۭ وَنُخْرِجُ لَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتٰبًا يَّلْقٰىهُ مَنْشُوْرًا ﴿١٣﴾ اِقْرَاْ كِتٰبَكَ ۭ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيْبًا ﴿١٤﴾ۭ

او هر انسان لازم کړی دی مونږ له ده سره عمل د ده (يا عمل نامه دده، يا بخت تالی، او قسمت دده) په غاړه د ده کې، او راوبه باسو ده ته په ورځې د قيامت کې يو کتاب (ليکلی شوی) چې يو ځای به شي، وبه ويني هغه غوړېدلی. (او وبه ويلی شي ده ته): ولوله (دا) کتاب ستا (عملنامه خپله)، کافي دی همدا ځان ستا نن ورځ پر تا حساب کوونکی (د نېکيو او د بديو).

تفسير: يعنې د قسمت شومي او د اعمالو بدي د ده د غاړې غړوندی ګرځېدلی دی، چې له سره ترې نه بيليږي، او د قيامت په ورځ به يې هم هغه په نظر ورځي، او هر يوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کې ورکول کيږي، چې پخپله يې ولولي او فيصله وکړي، چې هغه کارونه چې ده پخپل ګرد عمر کې کړي دي، ټول په کې شته؟ يا ترې څه شی پاتې دي؟ يا په کې څه زيات شی ليکلی شوی دی؟ نو هر سړی به په دغه وخت کې يقين کوي، چې د هغه يوه يوه ذره عمل بې له تزيده او تنقيصه په کې شته.

پخوا له دې نه دغه ذکر وو، چې په دنيا کې الله تعالی کتاب لوی قرآن لېږلی دی، او هغه حساب چې له لمر او سپوږمۍ او له نورو سره متعلق دی، اوس په دغو لوستليو شويو آيتونو کې يې د قيامت د حساب او کتاب ذکر وفرمايه، چې پر هغه پخواني حساب او کتاب باندې د نتيجې په ډول مرتّب کيږي.

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ؕ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ؕ

هر چا چې سمه صافه لاره ونیوله؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې سمېږي دی په لارې لپاره د (نفعې د) ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کېږي پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلي هيڅ اخيستونکې بار د ګناه د بل چا.

تفسير: يعنې الله تعالى ګردو ته سمه صافه لاره ورښوولې ده، اوس که څوک پر هغې ځي که نه ځي اختيار لري، او پخپله دې خپله نفعه او نقصان وګوري ! ځکه چې د ده د عمل د طريقې نفع يا نقصان پخپله همده ته رسېدونکې ده، او د يوه سړي د ګناه پېټی او بار به د بل په سر نه بارېږي.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ﴿۱۵﴾

او نه يو مونږ عذاب ورکوونکي (هيڅ طائفې ته) تر هغه پورې چې وليږو مونږ کوم رسول (چې لاره د توحيد او شريعت ورته بيان کړي).

تفسير: يعنې بلا شُبهه بد عمل آفت راولي، خو الله تعالى پخوا له پوهولو څخه هيڅوک نه نيسي، نو ځکه رسولان لېږي، چې خلق غافله او بېخبره پرې نږدي، او له نېکو او بدو څخه يې په پوره ډول خبردار کړي، د هغو خبرو زياته تشريح او ډېر توثيق د انبياوو په ژبه وکړی شي، چې پرې انسان محض د عقل او فطرت په لار ښوونه پوهېدی شي (مثلاً د باري تعالى وجود يا يې توحيد) او هغه شيان چې ادراک يې په محض عقل سره نه وي کافي؛ د وحي او الهام په رڼا کې وړاندې کړی شي، نو ځکه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالى د وحي او د رسالت سلسله جاري ساتلې ده، څو د انبياء عليهم السلام انوار او فيوض په دنيا کې داسې يوه فضا پيدا کړي، چې هيڅ يو معذّب قوم په دنيا يا په آخرت کې د جهل او ناپوهۍ عذر به وړاندې نه کړی شي، او په دغه پلمه د الله تعالى له عذابه ځان نشي ژغورلی (بچ کولی).

تنبيه: دلته مفسرانو د «أصحاب الفترة» او وړکيو پر تعذيب باندې بحثونه کړي دي، چې مونږ يې په دغه ځای کې د تطويل له خوفه نه شو ليکلی.

وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنٰهَا تَدْمِيْرًا ﴿۱۶﴾

او کله چې اراده وفرمايو مونږ د دې چې هلاک کړو کوم کلی (ښار)؛ نو امر وکړو مونږ غټانو (مالدارانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره)؛ نو فسق وکړي دوی په هغه کې، نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسېدونکو) د هغه کلي خبره (د عذاب)، نو هلاک کړو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره.

تفسير: يعنې کله چې د بد عمليو په سبب کوم کلی (يا ښار) تباه کېږي؛ نو خلق يې همداسې يو ناڅاپي دفعتاً نه نيول کېږي او نه هلاکېږي، بلکه د حجّت له اتمامه وروسته سزا ورکوله کېږي، او د نبي يا د نبي د نائبينو په ژبه د الله تعالى احکام هغوی ته رسولی کېږي، خصوصاً د هغه ځای مشرانو او بارسوخو خلقو ته چې د هغوی له منلو او نه منلو اثر پر ټولو لوېږي، خو هرومرو (خامخا) اطلاع ورکوله کېږي، کله چې دغه مغروران او متکبّران سره له پوهې د الله تعالى پيغام نه مني، او په ټوکو او مسخرو بلا تکلّفه ترې غاړه غړوي، او په دغه وضعيت هغه کلی خراب او مسموموي، دلته نو دغه کلی خپل ځان ښکاره مجرم ثابتوي، او د الله تعالى د عذاب مستحق ګرځي، نعوذ بالله من شرور أنفسنا.

تنبيه: ځيني سلف وايي چې: په دې ﴿اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا﴾ آيت کې له امر نه مراد «أمر تکويني قدري» دی، او په ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ﴾ کې د أمر تشريعي نفي مراده ده، نو د دواړو آيتونو په منځ کې هيڅ تضاد نشته.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْ بَعْدِ نُوْحٍ ۗ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًا بَصِيْرًا ﴿۱۷﴾

او ډېر هلاك كړي دي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لكه عاديان او ثموديان او نور)، او كافي دى رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونكى.

تفسير: د آدم عليه السلام له زمانې څخه د نوح عليه السلام تر زمانې پورې ګرد خلق مسلمانان وو، وروسته شرك او بت پرستي پيدا شوه، نو نوح عليه السلام د هغوى د اصلاح لپاره ولېږلى شو، نوح عليه السلام تر سلهاوو كلونو پورې خلقو ته دعوت او تبليغ وكړ، مګر هيڅ اثر يې پر دوى ښكاره نشو، بالآخر هغوى ټول په طوفان (څپاند) كې هلاك كړل شول.

وروسته له دوى نور ډېر اقوام (لكه عاد، ثمود، او نور هم) هلاك كړل شو، حاصل يې دا چې د اقوامو د اهلاك سلسله د نوح عليه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.

﴿وَكَفٰى بِرَبِّكَ﴾ الآية ـ يعنې هيڅوك بې قصوره نه نيول كيږي، او هيچا ته نامناسبه سزا نه وركوله كيږي، بلكه د هر چا ګناهونو ته ګوري، او د هغه ګرد اوضاع او اطوار په پوره ډول ورڅرګند (ښكاره) او معلوم دي، او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته وركوي، او همغسې معامله ورسره كوي.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهٗ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلٰىهَا مَذْمُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿۱۸﴾

هر څوك چې وي چې غواړي (په عمل خپل سره فقط) دغه دنيا، نو په تلوار به وركړو مونږ ده ته په دې دنيا كې هومره چې زمونږ خوښه وي، لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايو مونږ، بيا به وګرځوو مونږ ده ته دوزخ (په آخرت كې) چې ننوځي به په هغه دوزخ كې، ملامت كړى شوى شړلى شوى (له رحمته).

تفسير: يعنې دا ضروري نه ده چې د دنيا هر يو عاشق (مين) فوراً هلاك كړى شي، بلكه مونږ له دغو خلقو څخه هغو كسانو ته چې تش د دنيوي متاع لپاره سرګردانه ګرځي، هر چا ته چې اراده وفرمايو او هغومره چې اراده وفرمايو، سم له خپله حكمته او مصلحته د دنيا سامان وركوو، څو د دوى جدوجهد او د فاني نېكيو فاني ثمره ور ورسيږي، او كه هغوى ته آخري سعادت مقدر نه وي؛ نو د شقاوت جام يې خو په پوره ډول تر څنډو (غاړو) پورې ورته ډك كړى شوى وي، او په نهايت ذلت او رسوايي د دوزخ د ابدي بنديخانې خوا ته په ټېل وهلو بيول كيږي.

وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿۱۹﴾

او هر څوك چې غواړي آخرت (جنت) او كوښښ كوي هغه ته كوښښ لايق د ده (په طاعت د الله سره) حال دا چې دى (خالص) مؤمن هم وي؛ نو دغه كسان دى كوښښ د دوى مقبول (په نزد د الله كې).

تفسير: يعنې د هر چا په زړه كې چې يقين او ايمان موجود وي، او په نېك نيت د الله تعالى رضا او خوښې او د اخروي ثواب لپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ورښوولې لارې باندې په عملي ډول منډې وهي، او ورځغلي، نو مونږ د دوى كوښښ له سره ضائع او خراب كوونكي نه يو، او يقيناً د أحديت په دربار كې په حسن قبول سره به مفخر او سرلوړى كيږي.

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

هر يوه (له دغو طلب ګرو د دنيا او عُقبى) سره مدد كومك كوو مونږ دغه (اول ټولي) سره (چې طالبان د دنيا دي)، او د دغه دويم ټولي سره (چې طالبان د عُقبى دي) له وركولو د رب ستا، او نه دي وركول د رب ستا (په دنيا كې) منع كړى شوي (له هيچا نه).

تفسير: يعني الله تعالى سم له خپله حكمته او مصلحته ځينو د دنيا طالبينو ته دنيا، او د آخرت ګردو طالبانو ته آخرت عطا فرمايي، د الله تعالى په عطا كې هيڅوك مانع او مزاحم نشي كېدى، يا يې دا مطلب چې د دنيا طالب وي، يا د آخرت دغو دواړو ته له دنيوي امداد څخه حسب المصلحت حصه وررسيږي، محض د كفر او عصيان لامله د دنيوي بخشش دروازې او ورونه نه پرې تړلى كيږي.

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿٢١﴾

وګوره چې څرنګه فضيلت وركړى (غوره كړي) دى مونږ ځينې د دوى ته پر ځينو نورو (په رزق او په نورو كې)، او خامخا آخرت ډېر لوى دى له جهته د مرتبو او ډېر لوى دى له جهته د بهتر والي (له دنيا نه).

تفسير: يعني لكه چې دنيوي ژوندون كې د مال، دولت، عزت، حكومت او د نورو په اعتبار يو په بل باندې يوه اندازه فضيلت لري، په همدې باندې قيامت هم قياس كړئ ! چې په آخرت كې به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وي، لكه چې له نصوصو څخه ثابت دي چې د جنت درجات، او د جهنّم دركات سره بې حده متفاوت دي، په حديث كې راغلي دي چې په جنت كې سل درجې دي، او په هرو دوه درجو كې به د ځمكې او اسمان په اندازه تفاوت وي، لاندني اوسېدونكو ته به باندني اوسېدونكي داسې ښكاري لكه چې مونږ ته له ځمكې څخه په افق كې ستورى بربېښي، پخوا يې راښوولي وو؛ چې د جنّت دغه درجې د هغو كسانو په برخه كيږي، چې د آخرت لپاره د هغه سره لائقې منډې يې وهلي وي، او لازم كوښښ او زيار (محنت) يې وربښكلى وي، په وروستنيو آياتونو كې تر لرې ځايه پورې د آخرت د سعي طريقه راښوولې شوې ده، چې د هغې په تعميل سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصليږي، د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما قول دى چې: «حق تعالى د (تورات) ګرد اخلاقي تعليم د بني اسرائيلو د سورت په (۱۵) آيتونو كې داخل كړى دى، هغه پنځلس آيتونه د دې سورت له دربمې ركوع له سره څخه شروع كيږي.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿٢٢﴾

مه نيسه (اى بنده) سره له الله معبود بل، (او كه دې ونيو)؛ نو به كښېنې (تل په دوزخ كې) ملامت كړى شوى بې ملګرى (بې برخې كړى شوى له خيره).

تفسير: يعني شرك داسې ظاهر البطلان څيز دى، چې د هغه له اختيارولو څخه د الله تعالى او د هغه پرښتې، بلكه د دنيا د ګردو پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم ګرځئ ! لكه چې نن مونږ پخپلو سترګو سره ګورو په هغو مذاهبو كې چې د شرك صريح تعليم وو؛ هغه هم د پوهانو په جرګو كې د ځاى حاصلولو لپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترميم كړى دى، او د توحيد په لوري رانژدې كيږي، هر يو عاقل دغه محسوس كړى دى، چې اشرف المخلوقات انسان لپاره به دغه ډېر د ذلت او رسوايي موجب وي، چې له خپله ښكته، يا د كوم عاجز مخلوق په مقابله كې سر په سجده ولويږي، خصوصاً بيا هغو څيزونو ته د غوښتنې لاس وغځوي چې هغه يې پخپله تړلى او جوړ كړى وي، هغه

کسان چې پاک الله پر پرېږدي، او د غیر الله په مقابله کې سر ښکته کوي؛ نو بې نیازه الله جل جلاله د حقیقي نصرت او برکت دروازه پر دوی تړي، او د کمزورۍ او بېکسۍ په حالت کې يې پر پرېږدي، لکه چې د سخت مشکل او صعوبت په وخت کې دی امداد او اعانت ته ډېر اړ او محتاج وي، هيڅوک به له ده سره مرسته او معاونت ونه کړي، «ضَعُفَ الطالبُ والمطلوب».

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۚ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ﴿۲۳﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ﴿۲۴﴾

او حکم فرمايلی دی رب ستا چې عبادت مه کوئ تاسې (د بل هيچا) مګر يوائې د همدغه (الله)، او (احسان کوئ) له والدينو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره، او که چېرې هرومرو ورسېد تا څخه زوړوالي ته يو له دې دواړو د دوی (يعني مور او پلار)؛ نو مه وايه ته دې دواړو ته (کلمه د) اف، او مه رټه دوی دواړه، او وايه دې دواړو ته خبره پسته (ادبناکه). او ښکته کړه لپاره د دې دواړو وزر (اوږه) د تواضع (نه د تکبّر) له مهربانۍ، او ووايه: ای ربه ځما ! مهرباني (او بخښنه) وکړه دې دواړو ته لکه چې تربيه (پالنه) يې کړېده ځما په هغه حال کې چې زه صغير وړوکی ووم.

تفسير: په حقيقت سره خو پاک الله د مولود وجود عطاء فرمايي؛ مګر والدين (مور او پلار) دده د ايجاد ظاهري ذريعه ده؛ نو ځکه پاک الله په څو آياتونو کې د خپلو حقوقو پسې د والدينو د حقوقو ذکر فرمايلی دی، په حديث کې راغلي دي: «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذليل شو، چې خپل مور او پلار ومومي، او دوی د خدمت کولو په وسيله جنّت ځان ته حاصل نه کړي».

له والدينو سره نيکي کول دا دي: چې په ژوندون کې پخپل ځان او مال سره د هغوی خدمت وکړي، او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظيم او محبّت په ځای راوړي، او د مړ کېدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړي، او د دوی لپاره دعاء وغواړي، او حتی المقدور د هغو عهد پوره کړي، او د دوی له دوستانو سره په تعظيم او ښه سلوک معامله وکړي، او د دوی له اقاربو سره د صله رحمۍ او ښېګڼې (نېکۍ) چارې وکړي، وغير ذلک.

﴿اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا﴾ الآية ـ په زوړتوب کې د خدمت احتياج زيات وي، چې د دې لامله آل او عيال هم زړه تنګی او پرېشانه کيږي، او په زوړوالي کې هوښ او حواس هم پخپل ځای کې نه وي پاتې، د ښه او سعادتمن اولاد کار دا وي، چې په داسې وخت کې د والدينو له خدمت څنې زړه تنګه نشي، پاک قرآن تنبيه راکوي چې د مور او پلار رټل او ناکاره خبرې کول چېرې، بلکه تش د «أف» کلمه دې هم د دوی په مقابل کې له خولې څخه نه وباسي ! چې د زړه تنګۍ علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وخت کې د دوی ادب او تعظيم دې په پوره ډول سره وکړي ! سعيد بن المسيّب (رحمه الله) فرمايي چې: «صالح ولد ته لازم دي، چې له مور او پلار سره داسې خبرې اترې وکړي لکه چې يو خطاکاره مريي د خپل سخت مزاج بادار (سردار) سره په نهايت خوف او وېره خبرې کوي».

﴿وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾ الآية ـ يعني څه وخت چې زه بيخي کمزوری او ناتوانه وم؛ دوی ځما په تربيت او روزنه خپلې خولې بهولې دي، او سم له خپله خياله او توانه يې ما ته د هر راز راحت، خوشالي، او د ښېګڼې (فائدې) د رسولو په فکر کې وو، له زرګونو آفاتو او حوادثو څنې ځما د ژغورنې او ساتنې په فکر او کوښښ کې وو، په څو څو ځلې ځما له خاطره خپل ځان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورځولی دی، نن چې د دوی د ضعيفۍ وخت

راغلی دی؛ نو څه چې ځما له قدرته او توانه کيږي، زه هم د هغوی خدمت او تعظيم کوم، خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، ځکه ای الله ! ستا له درباره استدعاء کوم چې په دغه زوړالي او وروسته له موته پر دوی باندې د رحمت نظر وفرمايي !.

په حديث کې راغلي دي چې «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کېدلو کې ده، او په غضب کېدل د الله تعالی د مور او پلار په غضب کې دي»، او په بل حديث کې داسې راغلي دي چې «ځان وساتئ له عاقوالي د مور او پلار نه ! ځکه بوی د جنت چې د يو زر کاله لار له مسافې نه نېکانو ته رسيږي؛ هغه عاقّ الوالدين ته له سره نه رسيږي».

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

رب ستاسې ښه عالم (خبردار) دی په هغه څه چې په نفسونو (زړونو) ستاسې کې دي، که يئ تاسې نېکان (له خپلو ميندو او پلرونو سره)؛ نو بېشکه چې الله دی لپاره د توبه کوونکي ډېر مغفرت کوونکی (د خطيئاتو).

تفسير: يعني د والدينو تعظيم او د دوی په مقابله کې تواضع او عاجزي کول ښايي چې د زړه په اخلاص او صميميت وي، الله تعالی ته ښه معلوم دی چې کوم يو او څرنګه د مور او پلار خدمت کوي، که في الواقع تاسې نېک او سعادتمن يئ، او د الله تعالی په لوري رجوع کوئ، او په اخلاص او حق پېژندلو د دوی خدمت کوئ؛ نو الله تعالی به ستاسې خطاوې او تقصيرات معافوي.

فرض يې کړئ که کوم وقت د نېک نيتی، له زړه تنګی يا د فکر او چرت د خرابوالي لامله ستاسې ځنې د مور او پلار د خدمت څخه څه ځيز پاتې شوی وي؛ نو بيا توبه او رجوع ترې وکړئ ! نو پاک الله ډېر مغفرت کوونکی دی.

تنبيه: د دې خبرې تفصيل دې په فقهيه وو او نورو کتابونو کې وکتلی شي، چې د والدينو فرمان منل په کومو ځايونو کې روا؟ او په کومو کومو ځايونو کې ناروا دی؟ په «روح المعاني» کې هم پر دغه موضوع مفيد او مبسوط کلام شوی دی، فليُراجع.

وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾

او ورکوه (ای بنده !) خاوند د خپلوۍ ته حق د هغه او مسکين نادار ته او مسافر ته او اسراف مه کوه ! په اسراف کولو سره.

تفسير: يعني د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالي او اخلاقي حقوق اداء کړئ ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ ! فضول خرڅ دا دی چې پر معاصيو او لغوياتو مال ولګول شي، يا په مباحاتو کې بې فکره او بې له مصلحته او بې د خير او شر معلومولو څخه دومره زيات ولګولی شي، چې وروسته له هغه د حقوقو د فوتېدو او د حرامو د ارتکاب سبب وګرځي.

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

بېشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه د شيطانانو (يعني په مثل د شيطانانو دي په شرارت او اتلاف کې)، او دی شيطان رب خپل ته ډېر ناشکره.

تفسير: يعني مال د الله تعالی لوی نعمت دی، چې په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعي سره عبادت کيږي، او د نورو اسلامي خدماتو او د نېکيو انجام هم په هغه سره په عمل راځي، نو د مال بېځايه لګول او صرفول داسې ناشکري ده

چې د شيطان له اغواء او تحريکه او په وقوع راځي، او انسان په ناشکرۍ د شيطان سره مشابه او ورته کيږي، همغسې چې شيطان د الله تعالی ورکړي قوّتونه په عصيان او اضلال کې صرفوي، دی هم د الله تعالی ورکړي نعمتونه د هغه په عصيان او نافرمانۍ او طغيان کې لګوي.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿۲۸﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوي القربی، مساکين، ابن السبيل او نورو نه) لپاره د طلب د رحمت (مهربانۍ) له رب ستا چې ته اميد لرې د هغه (رحمت)؛ نو ووايه هغوی ته خبره پسته خوږه.

تفسير: يعنې هغه څوک چې تل سخاوت کوي، او يو وخت له هغه سره څه شی نه وي، نو د الله تعالی په نزد چې د اميد کوونکي نااميده تلل ښه نه ښکاري، او د هغه محتاج قسمت الله تعالی سخيانو ته رسوي؛ نو ځکه که يو وخت دی څه شی ورنشي کړی؛ نو په پستې او خوږې ژبې سره دې ترې معذرت او معافي وغواړي ! مثلاً ورته وويلی شي: کله چې الله ماته څه شی راکړي؛ نو ان شاء الله تعالی زه به دتا خدمت وکړم ! په سختۍ او بد اخلاقۍ سره له ځواب ورکولو څخه دغه انديښنه شته چې چېرې ستاسې پخواني خيراتونه ابته او باطل او برباد شي.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿۲۹﴾

او مه ګرځوه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې خپلې پورې (يعنې بخل او شومتيا مه کوه)، او مه يې غځوه په بيخي غځولو سره (يعنې اسراف هم مه کوه) نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کې)، بې ماله پښېمانه شوی (په اسراف کې).

تفسير: يعنې چې ګرد ورته مخ واړوي، چې کنسک، بخيل او مچ خوړونکی دی، يا دا چې دومره سخا او ورکړه دې ولې وکړه، چې ته پخپله محتاج او ناداره پاتې شوې؟ الغرض په هره معامله کې د توسّط او اعتدال رعايت پکار دی، نه خپل لاس دې له شومتيا او بخله دومره کلک ونيسه ! او راټولوه يې چې ستا له غاړې سره ولګيږي، او نه له خپله طاقته اوتوانه زيات داسې خلاص لاس او پرانستلی موټی ولرې، چې وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سوال خوله پرانيځې، او ستا لاس همغسې خلاص پاتې شي، (ابن کثير رحمه الله) ليکي: «فتعطي فوق طاقتك، وتُخرج أكثر من دخلك»، يعنې له خپله طاقته زيات يا له خپله دخله زائد صرفول هم د ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ لاندې داخل دی، په حديث کې راغلي دي: «ما عال من اقتصد» «نه محتاجيږي هغه څوک چې ځان ته اقتصاد غوره کړي».

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿۳۰﴾

بېشکه رب ستا پراخوي روزي لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي (د پراخولو يې)، او تنګوي (يې په هغه چا چې اراده وفرمايي)، (د تنګولو يې) بېشه چې دغه (الله) په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې ستاسې له امساک او لاس نيولو څخه به نه تاسې غنيان کېږئ، او نه به نور فقيران ګرځي، او نه ستاسې له سخاوته هغه غني کيږي، او نه تاسې فقيران کېدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو راليږل د هغه مالک علی الاطلاق په لاس دي، ستاسې کار په توسّط او اعتدال او اقتصاد کې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی.

وَلَا تَقۡتُلُوۡۤا اَوۡلَادَكُمۡ خَشۡيَةَ اِمۡلَاقٍ‌ؕ نَحۡنُ نَرۡزُقُهُمۡ وَاِيَّاكُمۡ‌ؕ اِنَّ قَتۡلَهُمۡ كَانَ خِطۡاً كَبِيۡرًا ﴿۳۱﴾

او مه وژنئ تاسې اولاد خپل د وېرې د فقره، همدا مونږ روزي ورکوو دوی ته او تاسې ته هم، بېشکه چې قتل د دوی ده خطا (ګناه) لويه، (چې د نسل او د نوعې قطع ده).

تفسير: ځينو کافرانو خپل اولادونه وژل، چې د دوی خواره او لګښت مونږ له کومه کړو، په (۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۹) رکوع) کې په همدغه مضمون يو آيت تېر شوی دی؛ تفصيل دې وکتل شي، او دغه د بې رحمۍ حرکت د انسانيت او د تهذيب له اصوله مخالف دی، او له دی څخه څرګنديږي (ښکاريږي) چې داسې کوونکی د الله تعالی پر رزاقيت اعتماد نه لري.

وَلَا تَقۡرَبُوا الزِّنٰۤى اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً ؕ وَسَآءَ سَبِيۡلًا ﴿۳۲﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې زنا ته، بېشکه چې دا زنا ده قبيحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چې زيان او فتنه ترې پيدا کيږي).

تفسير: يعني زنا کول خو ډېر سخت کار دی، تاسې زنا ته مه نژدې کېږئ !، په ﴿وَلَا تَقۡرَبُوۡا﴾ کې د زنا له دواعيو او مباديو څخه د نه نژدېوالي او نه تقرّب هدايت کړی شوی دی، يعني پردی ښځې ته بې له شرعي عذره کتلو او نظر کولو، مچي کولو، لاس وروړلو او نورو څخه ځانونه وژغورئ (وساتئ)، او بيخي د پرديو ښځو له مقاربته لرې ګرځئ ! ځکه چې له زنا څخه په انسابو کې بې نظمي او بې ترتيبي او اشکال پيښيږي، او ډېر قسم جنګونه او جګړې ترې پيدا کيږي، او د ګردو لپاره يوه بده لاره په وجود راځي.

شاه صاحب ليکي: «که دغه لاره جوړه شي؛ نو يو سړی به د بل سړي پر ښځه نظر اچوي، او هغه به د ده ښځې ته ګوري، د امام أحمد (رحمه الله) په مسند کې راغلي دي چې: «يو سړي رسول أکرم صلی الله عليه وسلم ته عرض وکړه چې: «ماته اجازه راکړه چې زنا وکړم !» د دې خبرې د اورېدلو څخه ګرد حاضرين ورته په قهر شول، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخکې داسې ګستاخي؟ خبردار چپ شه !، رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: «آيا ته دغه حرکت د خپلې مور، خور، ترور، توړۍ او نورو په نسبت خوښوې؟» هغه عرض وکړ چې: «يا رسول الله ! الله دې ما له تا جار (قربان) کړي ! له سره يې نه خوښوم»، نو رسول الله مبارک وفرمايل چې: «نور خلق هم تا غوندې دي، او له سره خپلو ميندو، خويندو، تروريانو، توړيګانو او نورو په نسبت دغسې فعل نه خوښوي» بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته دعاء وکړه، چې ای الله ! د ده ګناه ورمعافه کړه ! او زړه يې ورپاک کړه ! او فرج يې وساته !»، أبو أمامه رضي الله عنه فرمايي چې: له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړي داسې متقي شو؛ چې ښځو او نورو مناهيو ته به يې له سره نه کتل».

«اللهم صل علی سيدنا محمد وعلی آل سيدنا محمد و علی أصحاب سيدنا محمد وبارک وسلم».

وَلَا تَقۡتُلُوا النَّفۡسَ الَّتِىۡ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالۡحَـقِّ‌ؕ وَمَنۡ قُتِلَ مَظۡلُوۡمًا فَقَدۡ جَعَلۡنَا لِـوَلِيِّهٖ سُلۡطٰنًا فَلَا يُسۡرِفْ فِّى الۡقَتۡلِ‌ؕ اِنَّهٗ كَانَ مَنۡصُوۡرًا ﴿۳۳﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چې ارتداد او زنا مع الإحصان او قصاص دی)، او هر څوک چې ووژلی شو په دې حال چې مظلوم وي؛ نو په تحقيق ګرځولی دی مونږ لپاره د وارث د هغه زور (او قوّت چې له قاتل څخه انتقام اخستی

شي)، نو اسراف دې نه کوي په قتل کې (چې غير حق بل څوک وژني بې له قاتله)، په تحقيق دغه (وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسير: په صحيحينو شريفينو کې راغلي دي، چې د هيڅ مسلمان وينه تويول نه دي حلال، مگر په درې صورتونو کې: (۱): د ځان په بدل ځان، (۲): د محصن زاني، (۳): د هغه سړي چې دين پرېږدي، يا مرتد شي، او له جماعته بيليږي.

﴿وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا﴾ الآية ـ يعنې د مقتول اولياء اختيار لري چې د حکومت په وسيله د هغې وينې بدل واخلي، او هغه قاتل په قصاص ورسوي، ليکن د بدل اخيستلو په وخت کې له حده تېری ونه کړي ! مثلاً د قاتل په ځای دې غير قاتل نه وژني !، يا نور بې ګناهان دې له قاتل سره نه شاملوي ! يا د قاتل پوزه، غوږونه، اونور دې نه پرې کوي ! او مُثله دې ونه کړي !.

﴿إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا﴾ يعنې الله له هغه وارث سره مدد وفرمايه، چې د بدل اخيستلو حق يې ورکړ، او حاکمانو ته يې امر وفرمايه چې د دغه وارث په حق رسونه کې دې هيڅ قصور ونه کړي !، بلکه پر هر چا باندې لازم دي چې د وينې په بدل اخيستلو کې له وارث سره معاونت او مرسته وکړي ! نه چې بالعکس د قاتل حمايت وکړي، او پر وارث باندې هم لازم دي چې د يوه په ځای دې دوه تنه نه وژني !، يا که پخپله قاتل يې په لاس ورنشي، نو داسې نه چې د هغه قاتل ځوی يا ورور يا نور ووژني، لکه چې د جاهليت په زمانه کې همداسې بد رواج وو.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د يتيم ته (او تصرّف په کې مه کوئ) مګر په هغې طريقې سره چې وي هغه ډېره ښه (په حفاظت او زيادت کې)، تر هغه پورې چې ورسيږي حدّ د بلوغ خپل ته، او وفا کوئ په عهد، بېشکه چې عهد دی پوښتېدلی شوی (له عاهده).

تفسير: يعنې د يتيم مال ته لاس مه وروړئ ! هو، که د هغه د مال حفاظت او صيانت او خبر غوښتنه ستاسې مقصود وي؛ نو په هغه کې هيڅ مضائقه نشته، څه وخت چې دغه يتيم ځلمی شي، او پخپل نفع او نقصان وپوهيږي، نو مال يې ورو سپارئ !.

په دغه ﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ﴾ کې ګرد عهدونه داخل دي، که له الله تعالی سره وکړی شي، يا له بندګانو سره مشروط په دې چې غير مشروع نه وي.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

او پوره ورکوئ تاسې پيمانه هر کله چې پيمانه کوئ تاسې، او تول کوئ تاسې په تلې برابرې سره، دغه (پوره کول د کيل او وزن) خير ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له خيانته له جهته د مآل (او عاقبت).

تفسير: يعنې د وزن په وخت کې ډنډې مه وهئ ! په تللو او پيمانه کولو کې له تزيد او تنقيصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کيږي، او په کې ګډوډې راځي، د شُعيب عليه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دې نه تېره شوه، د هغوی ډېره لويه عملي ګناه همدغه بيان شوې ده، په رواياتو کې راغلي دي: «د هر هغه سړي چې پر حرامو قدرت ومومي، او محض د الله تعالی له وېرې هغه ونه کړي؛ نو الله تعالی پخوا له آخرته په دنيا کې د هغه نعم البدل ورعطاء کړي».

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾

او مه کوه پیروي د هغه کار چې نه وي تا ته په هغه پوهه (قول وي که فعل)، بېشکه غوږ او سترګه او زړه هر یو له دغو (درې واړو) دي له هغه څخه پوښتنه کړی شوي (په قیامت کې چې تا په دنیا کې ولې ګناه کوله؟).

تفسیر: یعني بې له تحقیقه خبره له خپلې ژبې څخه مه وباسه ! او نه په ناپوهۍ او په پټو سترګو د هغه متابعت وکړه ! انسان ته ښایي چې له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلي ! او د کفایت په اندازه تحقیق او تعمّق وکړي ! بیا دې یوه خبره له خولې څخه وباسي ! یا پر کومه خبره عمل وکړي ! له اورېدلو شویو سره کوم قطعي حکم صادر نه کړي ! او نه پرې عمل وکړي !.

په دغه کې د دروغو شهادت، غلط تهمتونه لګول، بې له تحقیقه خبرې اورېدل، بې له تحقیقه د کوم سړي د ربړولو (تکلیف رسولو) پسې لوېدل، یا چېچې (بېکاره) بغض او عداوت ورسره قائمول، د پلرونو او د نیکونو چټې تقلید پسې لوېدل، د رسم او رواج لامله د خلاف الشّرع او ناحقې خبرې حمایت کول، د نالیدلو او نااورېدلو شیانو، لکه لیدلي یا اوریدلي څرګندول، د غیر معلومو شیانو په نسبت داسې دعوی کول چې زه پرې پوهېږم، دغه ټول صورتونه د دغه آیت لاندې شامل دي، په یاد یې ولرئ ! چې د قیامت په ورځ کې د دغو ټولو قوتونو په نسبت به سوالونه کېږي، چې تاسې دغه قوتونه په کومو کومو ځایونو کې لګولي دي؟ او ولې تاسې هغه قوّتونه مو بې ځایه او بې موقعه صرف کړي دي؟.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کې په دې حال کې چې خاوند د خیال (او تکبّر اوسې)، بېشکه چې ته له سره به څیري نه کړې ځمکه (په دربولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسیږې (سرونو د) غرونو ته له جهته د اوږدوالي.

تفسیر: یعني د متکبّرانو تقلید او متابعت انسان ته ښه نه ښکاري، نه په زوره د پښو په دربولو سره ځمکه څیریدی شي، او نه د غاړې له هسکولو (اوچتولو) او د ټټر د باندې ایستلو څخه سړی د غرونو په قدر جګیدی شي، نو بیا په داسې ضعف او عجز او په دغه بساط کې خپل ځان دومره پړسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځي؟.

كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

ګرد دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهي «ولا تجعل» نه تر دې ځایه)، ده بدي د هغه په نزد د رب ستا بد ګڼل شوې.

ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

دا (ټول احکام) له داسې قسمه دي چې وحي کړې ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلي کارونو څخه)، او مه نیسه ته له الله سره معبود بل، (که دې ونیو)؛ نو وبه غورځولی شې په دوزخ کې ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسیر: یعني پاس هغه پر مغز او بېش بها نصیحتونه چې شوي دي، دا ګرد هغه علم او حکمت او تهذیب او موعظت او اخلاقي خبرې دي، چې سلیمه عقول یې قبلوي، چې هغه ګرد د وحي په وسیله نبي أمّي صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم ته بلاواسطه او دغه محمّدي امت ته د رسُول الله صلی الله علیه وسلم په واسطه نازل او رالیږلي شوي دي.

د پاس ذکر شویو نصائحو شروع له توحید نه شوې وه: ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا﴾، د هغه په خاتمه کې چې د ﴿وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا﴾ آيت دی؛ بيا هم د توحيد تذکر او يادونه شوې ده، څو قاري وپوهېده شي، چې د تمامو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالی د خالص توحيد سره وي.

اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا ۴۰

آيا نو غوره کړي يئ تاسې رب ستاسې په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته -په زعم ستاسې-) نيولي دي له پرښتو ښځې، لونې، بېشکه تاسې چې يئ خامخا وايئ خبره ډېره لويه.

تفسير: يعني يو د الله تعالی لپاره د اولاد تجويز، او اولاد هم د جونو په صورت چې تاسې هغو ته په ډېره سپکه ګورئ؛ ډېر جسارت او لويه سپين سترګي او ګستاخي ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ؕ وَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا ۴۱

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړي مونږ په دغه قرآن کې لپاره د دې چې پند پرې واخلي دوی، اونه زياتوي دوی ته مګر تېښته او لرې والی (له حقه).

تفسير: يعني قرآن عظيم په مختلفو عنوانونو او په رنګارنګ دلائلو او شواهدو دغه مشرکين پوهوي، لکه دغه بدبختان د پند او نصيحت د حاصلولو په ځای لا زيات تور خوري، او په وحشت تښتي، او د بې لارۍ په لوري منډې وهي، او ورځغلي.

قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ۴۲

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې که وی له الله سره نور معبودان لکه چې وايي دغه مشرکان؛ نو هلته به خامخا لټولي به وو دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش ته لاره (د ورتلو لپاره د جنګ).

تفسير: يعني دغه اصنام او نور چې تاسې يې ای مشرکانو د الوهيت شريکان او حصه داران رابښيئ، که په واقع او رښتيا سره معبودان وی؛ نو دوی به د پردي محکوميت څرنګه خوښاوه؟ ښايي چې ګرد به ټولېدل، او د الله تعالی د سلطنت تخت به يې په بل مخ اړوه، که داسې ويلی کيږي چې د عرش د لوی څښتن (خاوند) په مقابل کې د دوی څه زور او قوّت نه رسيږي؛ نو د داسې يو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهايي درجه حماقت دی، او که هغه معبودان پخپله د رب العرش د خوښې او رضا خوښوونکي دي، او د هغه د قرب حاصلولو پسې ګرځي، او د هغه خوشالي ځان ته ضرورت بولي؛ نو د هغو عابدانو ته زيات د دې خبرې ضرورت شته چې د الله أکبر د رضاء او د خوښې حاصلولو په فکر کې ولوېږي، ليکن الله تعالی د ګردو انبياوو عليهم السلام په ژبه او د انساني فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بېزارۍ اظهار فرمايلی دی، نو بيا د تعجّب ځای دی، چې دغه أحمقان پر کومه لاره د ظالمانو او بې انصافانو په شان روان دي.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ۴۳ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ؕ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ
اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ۴۴

پاکي ده الله لره او ډېر پورته دی له هغه څه چې وايي دوی، په ډېر لوی پورته والي سره. تسبيح وايي ده ته اسمانونه اوه واړه او ځمکه، او هغه څوک چې په دوی کې دي، او نشته هيڅوک

(له مخلوقاتو) مګر چې تسبیح وايي سره له ثناء د دغه (الله)، مګر نه پوهېږئ تاسې په تسبیح د هغوی، بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (په تأخیر د عقوبت لپاره د انابت)، ښه بخښونکی د ګناهونو دی.

تفسیر: یعنې هر مخلوق د «قال» په ژبې، یا د «حال» په ژبې د الله تعالی پاکي او ښېګڼه (صفت) بیانوي، لیکن تاسې پرې نه پوهېږئ (ځکه ستاسې په لُغت سره نه دي)، یعنې د تأمّل نه کولو له سببه یا د هغه قوّت د فقدان لامله چې د هغه په ذریعه د ځینو مخلوقاتو «قالي» تسبیح واورئ، او پرې وپوهېدی شئ، او که کوم سړی سره له نه پوهېدلو هغه قبول نه کړي، یا د هغه پر مقتضی عمل ونه کړي؛ نو دغه پوهېدل د نه پوهېدلو په حکم کې دي.

﴿وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾﴾

او کله چې لولې ته (ای محمده) قرآن؛ نو ګرځوو (پیدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کې چې نه راوړي ایمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکې تا لره (له سترګو د دوی).

تفسیر: یعنې هغه سړی چې آخرت نه مني، او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوي؛ نو هغه به د نصیحت په طرف ولې خپل فکر لګوي؟ کله چې دی له سره د نجات په فکر کې نه دی؛ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په احوالو او اقوالو کې د غور کولو یا د رسالت تر درباره پورې د رسېدلو څه ضرورت به ورپاتې وي، پس همدغه په آخرت باندې ایمان نه راوړل او د انجام له طرف بې فکري هغه معنوي پرده ده چې د دې سړي او د نبي علیه السلام په منځ کې څرولې (لګولې) کیږي.

﴿وَّجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾﴾

او ګرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردې له دې خبرې نه چې پوه شي دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کوڼوالی (چې قرآن وانه وري)، او کله چې یاد کړې ته رب خپل په قرآن کې یواځې (په توحید سره بې له یادولو د باطلو معبودانو د دوی)؛ نو بېرته ګرځي دوی په شاګانو خپلو په دې حال کې چې ترهېدونکي وي (له اورېدلو د توحید نه).

تفسیر: ړومبی دغه ذکر وو، چې دوی د رسول الله د صداقت پورې نشي رسېدی، دلته د دې خبرې بیان دی چې د دوی فهم او فکر د قرآن عظیم الشأن تر زده کولو پورې هم نشي رسېدی، یعنې په دغه قرآنکریم کې داسې یو قوي تأثیر شته، خو پر کفّارو باندې د هغه اثر ځکه نه لوېږي؛ چې دوی ترې په پرده کې دي، لکه چې لمر ګرد جهان روښانوي، لیکن که کوم سړی په داسې یوه کوټه کې ناست وي، چې تر ځمکې لاندې جوړه شوې وي، او د رڼا د ننوتلو ګرد منافذ او سوري یې بند وي، او د دغې کوټې اوسېدونکی هیڅ له لمره نه وي خبر؛ نو په دغه اعتبار ګواکې د لمر د رڼا اثر هیڅېرې نشته.

﴿وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ یعنې کله چې دوی نه غواړي چې د انتفاع او استفادې په نیت یې واوري، نو ګواکې اورېدونکي نه دي.

تنبیه: دغه چې الله تعالی حجاب او پردې او نور اچولي دي، دغه خو همدغه شیان دي چې دوی د هغه وجود په ډېرې خوښۍ او فخر د خپلو ځانونو لپاره ثابت کړي وو: ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۵) آیت، (۱) رکوع).

پر آخرت ایمان نه لرل، او له انعام څخه بې فکره کېدل، د الله تعالی له ذکره تښتېدل، پر انبیاء الله تمسخر او ملنډې وهل هغه شیان دي؛ چې د «حجاب»، «کنان» او «وقر» صورت اختیاروي، او هر کله چې د هر شي خالق الله تعالی دی، نو ځکه د هغو د خلقت نسبت هم ربّ العزّت ته کولی شي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِۦٓ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰٓ إِذْ يَقُولُ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾

مونږ ښه عالم يو په هغه غرض چې اوري دوی په سبب د هغه سره کله چې غوږ ږدي دوی تاته، او کله چې دوی مشورې (پټې خبرې) کوي، کله چې وايي ظالمان چې: متابعت نه کوئ تاسې (ای مسلمانانو !) مګر د يوه سړي چې جادو پرې شوی وي.

تفسير: يعني د دې پاک قرآن له اورېدلو څخه د دغو کفّارو مقصود استفاده نه وي، بلکه محض استخفاف او استهزاء يې مطلوب وي، دوی پاک قرآن او ستاسې خبرې يې واورېدې او بېرته لاړل، او پخپلو منځونو کې يې مشورې وکړې، چې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په نسبت څه شی ښايي ووايو؟ بالآخر دا يې سره غوټه کړه چې پر دغه سړي جادو شوی دی، يعني د جادو په اثر لېونی شوی دی، او دماغ يې له سره په ځای نه دي (العياذ بالله العظيم)، ځيني دلته له «مسحور» څخه د «ساحر» معنی اخيستې ده، يعني ګواکې د ده په خبرو کې د جادو (کوډې) اثر شته.

تنبيه: د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چې دوی اخيستی؛ د هغه له نفي څخه دغه نه لازميږي، چې پر نبي عليه السلام باندې به هيڅ قسم سحر په هيڅ يوه درجه په عارضي ډول هم اثر نشي اچولی، دغه آيت مکي دی، او په مدينې منورې کې ځمونږ پر رسول الله صلی الله عليه وسلم باندې د يهودانو د کوډې کولو د واقعې ذکر په «صحاح» کې شته، چې د هغو اثر تر څو ورځو پورې يواځې دومره قدر ليده کېده، چې په ځينو دنيوي کارونو کې کله ناکله پرې د هېرې (ذهول) آثار ښکارېده.

ٱنظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا۟ لَكَ ٱلْأَمْثَالَ فَضَلُّوا۟ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

وګوره (ای محمده !) څرنګه بيانوي دغه کفّار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن او مجنون) نو ګمراه شول دوی، نو طاقت نه لري دوی د سمې لارې موندلو.

وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾

او وايي دغه (منکران) آيا کله چې شو مونږ (پس له مرګه) هډوکي او خاروې ميده شوې، آيا په تحقيق به مونږ خامخا بيا راولاړ (او ژوندي) کړی شو په پيدا کولو نوي سره؟.

تفسير: يعني پر تاسې د مسحور، مجنون، شاعر او کاهن د مثالونو لګول خوهرومرو (خامخا) تعجّب راوړونکي دي، خو له هغه څخه لا زيات د تعجّب وړ (لايق) هغه دليل دی چې (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو لپاره دوی وړاندې کول، چې د هغه خلاصه دا ده چې له مرګه وروسته مونږ ګورو چې د انسان بدن ورستيږي، او تک سپين هډوکي ترې پاتې کيږي، چې لږ موده وروسته هغه هډوکي هم رژيږي، او ذرې ذرې شي، او له خاورو سره ګډوډيږي، آيا کوم هوښيار او پوه سړی داسې کوم تجويز کولی شي، چې دغه هډوکي د وړو او د خاورو بخرکي به بيا سره راټوليږي، او انساني حيات به په دغه منتشره ذراتو کې بيا راځي؟، که دغه نبي د داسې ناممکنې خبرې اخبار ورکوي؛ نو ثابتيږي چې (العياذ بالله) د ده دماغي صحّت په حال نه دی.

﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۝ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ۝﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) شئ تاسې تيږې (ګټې) يا اوسپنه، يا بل کوم قسم مخلوق له هغه قسمه چې ډېر لوی (او سخت) ښکاري په سينو (زړونو) ستاسې کې (قبلول د هغې حيات لره نو سره له هغه به هم بيا تاسې ژوندي کوو)، نو ژر به ووايي دوی: څوک به بېرته راولي مونږ (او ژوندي به مو کړي پس له مرګه؟)، ووايه (ای محمده !) هغه (ذات به تاسې بيا ژوندي کوي) چې پيدا کړي يې يئ تاسې اول کرت، نو ژر به وخوځوي دوی تاته سرونه خپل (له ډار د استهزاء او تعجبه) او وبه وايي دوی (تمسخراً): کله به وي دغه (بيا ژوندون؟)، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) ښايي چې وي دغه (بيا ژوندون) نژدې.

تفسير: يعني دغه دوړې او د خاورو بخرکي خو په هر حال د هغه انساني لاش آثار دي، چې پخوا له دې نه ژوندي وو، او پخپله د خاورو په ذراتو کې د حيات آثار پيدا کېدل دومره لرې او مستبعد نه دي، زه تاسې ته اجازه درکوم چې د هډوکو دوړې نه، بلکه که ستاسې له لاسه پوره وي؛ تيږې (ګټې) يا اوسپنې وګرځئ، چې د حيات د آثارو له قبلولو څخه بالکل محروم ښکاره شئ، يا کوم بل سخت شی جوړ شئ ! او تجربه وکړئ ! چې د هغوی ژوندي کېدل له اوسپنې او تيږې څخه هم زيات مشکل او سخت په نظر درځي، تر دې چې بېخي مجسم موت وګرځئ، خو سره له هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسې بيا ژوندي کول ډېر سهل او آسان کار دی، يعني هغه ذات چې ړومبی يې تاسې له خاورو يا له نطفې پيدا کړئ، او لا يعقل جماد يې په انساني روح سره فائض کړی دی، آيا اوس په هغه کې قدرت نه دی پاتې چې د خاورې ذرات او د مړي د لاش اجزاء راجمع کړي، او بيا ژوندون ورعنايت کړي؟.

﴿فَسَيُنْغِضُونَ﴾ الآية ـ يعني له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه خوځوي، او وايي: هو صاحبه ! په وراسته وو هډوکو او د خاورو په ذرو کې به کله روح وپوکلی شي؟ او کله به مړي له خپلو هديرو (قبرونو) څخه راپورته کيږي د حساب او کتاب لپاره؟.

﴿قُلْ عَسَىٰ﴾ يعني د قيامت پوره او برابر وقت الله تعالی هيچا ته نه دی ښوولی، هو ! د هغه د راتللو اميد په قريب مستقبل کې تاسې ته ظاهرولی شو، ګواکې د دنيا پاتې عُمر له هغه څخه لږ دی چې تر اوسه تېر شوی دی.

﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ۝﴾

په هغه ورځ کې چې وبولي (الله) تاسې حساب ته؛ نو قبول به کړئ (بلنه د ده په فعلي قبول سره) په دې حال کې چې ثنا ويونکي به يئ الله ته، او ګمان به کوئ (له ډېر هيبته) چې ځنډ (تأخير) نه دی کړی تاسې مګر لږ شانې (په دنيا يا قبر کې).

تفسير: يعني څه مهال (وخت) چې د الله تعالی له طرفه غږ راپورته شي، نو په يوه زورروره بلنه او چغه سره به ټول مړي له ځمکې څخه راوځي، او د حشر په ميدان کې به سره راټوليږي، هيڅوک به د غاړې غړولو توان ونه لري، هر انسان به په دغه وخت کې مطيع او منقاد کيږي، او د الله حمد او ثناء به وايي، او په تلوار سره به حاضريږي، اګر که کفّارو ته له دغه اضطراري حمد او ثناء څخه کومه فايده نه ور رسيږي، په ځينو رواياتو کې راغلي دي، چې د مؤمنينو پر ژبو به دغه الفاظ وي ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾

﴿وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ـ يعني اوس تلوار کوئ، خو په دغه وخت کې به اندازه وکړئ، چې په دنيا کې مو څه زيات ځنډ نه دی کړی، دغه پنځوس يا سل کاله عمر به د هغو زرګونو کلونو په مقابل کې څه معلوميږي (موضح

القرآن)، ځينې وايي چې: د هولو او خوفونو له شدّته به د دنيا ژوندون دوی ته لږ ښکاري، يا له اولې نفخې څخه تر دويمې نفخې پورې کله چې عذاب نه وي؛ نو دغه منځنی مدت به لږ ګڼي، او داسې به وايي: ﴿مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَا﴾ (د يسين سورت (۴) رکوعه ۵۲ آيت).

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُواْ ٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ يَنزَغُ بَيۡنَهُمۡۚ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ كَانَ لِلۡإِنسَٰنِ عَدُوّٗا مُّبِينٗا ﴿٥٣﴾

او ووايه (ای محمده !) بندګانو ځما ته چې وايي دې هغه خبرې چې هغه ډېرې غوره دي، بېشکه چې شيطان دښمني اچوي په منځ د دوی کې، بېشکه چې شيطان دی لپاره د انسان دښمن ښکاره (چې له سره په نېکی يې رودار نه دی).

رَّبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِكُمۡۖ إِن يَشَأۡ يَرۡحَمۡكُمۡ أَوۡ إِن يَشَأۡ يُعَذِّبۡكُمۡۚ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ﴿٥٤﴾

رب ستاسې ښه عالم خبردار دی پر تاسې، که اراده وفرمايي (د رحمت ستاسې) نو رحمت به وکړي پر تاسې (په عطاء د ايمان او قبول د توبې) يا که اراده وفرمايي (د عذابولو ستاسې) نو عذاب به در کړي تاسې ته (په کفر او عصيان سره)، او نه يې لېږلی مونږ ته پر دوی وکيل (ذمه وار).

وَرَبُّكَ أَعۡلَمُ بِمَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ وَلَقَدۡ فَضَّلۡنَا بَعۡضَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ عَلَىٰ بَعۡضٖۖ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ﴿٥٥﴾

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چې په اسمانونو کې دي او چې په ځمکه کې دي، او خامخا په تحقيق فضيلت ورکړی دی مونږ ځينو انبياوو ته پر ځينو (نورو)، او ورکړی وو مونږ داوود ته زبور.

تفسير: يعني مونږ سم له خپل محيط علم سره له هر چا سره معامله کوو، هر يو سړی مو چې مناسب وګڼلو؛ د بني آدمانو له منځه هغه ته مو نبوّت ورکړ، شاه صاحب ليکي: «يعني ځينې نبيان داسې وو چې د خپل امّت له زيات شرارت څخه بالآخر په قهر شول، ستا حوصله مو له هغو څخه زياته کړې ده، او پر ګردو مو فضيلت درکړی دی، لهذا ښايي ستاسې دغه ښه اخلاق له خپلې عالي مرتبې سره موافق وي»، او په خصوصيت سره د داود عليه السلام ذکر يې وکړ؛ ځکه چې هغه دغه دواړه شيان د پوهولو لپاره درلودل، جهاد هم او زبور هم، همغه دواړه خبرې دلته هم شته، قرآن او جهاد.

ځينې وايي چې: دلته يې د (زبور) ذکر کړی دی، د محمد صلی الله عليه وسلم کليه فضيلت او د محمديه امّت د فضل او شرف په لوري يې اشاره فرمايلې ده، ځکه چې د زبور مضامين د محمد صلی الله عليه وسلم پر خاتم الأنبياء توب او د ده د امّت پر أشرف الأمموب مشتمل وو، ﴿وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِي ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعۡدِ ٱلذِّكۡرِ أَنَّ ٱلۡأَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ ٱلصَّٰلِحُونَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱۰۵) آيت (۷) رکوع)، يعني د محمد صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم مرحومه امّت.

قُلِ ٱدۡعُواْ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمۡلِكُونَ كَشۡفَ ٱلضُّرِّ عَنكُمۡ وَلَا تَحۡوِيلًا ﴿٥٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان پرې کوئ د معبودانو بې له الله څخه، نو نه لري دوی اختيار د لرې کولو د ضرر له تاسې څخه، او نه د ګرځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسير: يعني الله تعالی خو هغه ذات دی، چې هر چا ته چې اراده وفرمايي؛ عذاب ورکوي، او په هر چا چې اراده وفرمايي؛ مهرباني پرې کوي، په هر چا چې هغومره اراده وفرمايي؛ هغومره پر نورو ورته فضيلت عطاء کوي، د هغه

قدرت کامل او علم يې محيط دی، اوس دې مشرکان هغو خپلو معبودانو ته نارې کړي، چې دوی يې خپل آلهه ګڼي، يا يې جوړ کړي وي، آيا په هغوی کې يو هم داسې مستقل اختيار لري، چې لږ څه تکليف له تاسې څخه لرې کړی شي؟ يا يې لږ څه سپک کړي؟ يا يې له تاسې څخه لرې او په بل چا وغورځوي؟ نو بيا د داسې ضعيف او عاجز مخلوق معبود درول به څرنګه روا وي؟ !.

أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ يَبۡتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلۡوَسِيلَةَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ وَيَرۡجُونَ رَحۡمَتَهُۥ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحۡذُورٗا ۝٥٧

دغه (معبودان) هغه څوک دي چې عبادت يې کوي کفار، لټوي دغه (معبودان د دوی پخپله) طرف د رب خپل ته وسيله (د نژديوالي) چې کوم يو له دوی څخه ډېر نژدې دی الله ته، او اميد لري د رحمت د دغه (الله)، او ويريږي دوی له عذابه د دغه (الله، نو څنګه يې بولئ خدايان)، بېشکه عذاب د رب ستا (وړ او لايق د دې) دی چې وېره ترې وکړی شي (تل ترتله).

تفسير: په «بخاري شريف» کې روايت دی چې څه خلقو د جاهليت په زمانه کې د پيريانو عبادت کولو، هغه پيريان خو مسلمانان شول، ليکن د هغوی عابدين همغسې پخپل جهالت کې قائم پاتې وو، نو د هغوی په حق کې دغه آيت نازل شو.

ځيني وايي: د پيريانو او د پرښتو او د مسيح او عُزير او د نورو ګردو عابدين په دغه کې شامل دي، مطلب يې دا دی: هغه موجودات چې تاسې خپل معبودان او مستعانان ګڼئ او بولئ؛ هغوی پخپله خپل د رب د تقرّب په فکر کې ډېر زيات لويدلي دي، او لټوي يې، د هغوی زيار او کوښښ په همدې کې دی چې د الله تعالی د قربت په حاصلولو کې کوم يو وړاندې او د مخه کيږي؟، د هغوی له منځه هر يو چې زيات مقرّب وي، همغه زيات د الله تعالی د قرب د حاصلولو طالب دی، نو کله چې ستاسې د دغو مجوزه وو معبودانو حال د الله تعالی په مقابل کې داسې وي؛ نو تاسې له خپلو ځانونو سره د دغې خبرې فيصله وکړئ، چې د الله تعالی خوښې او د ده د رضاء د حصول تر کوم ځای پورې ضروري دی، او د غير الله له عبادته نه الله تعالی خوښيږي، او نه هغه خوشاليږي چې تاسې يې عبادت کوئ، او خوښې يې غواړئ.

﴿وَيَرۡجُونَ رَحۡمَتَهُۥ﴾ الآية - يعنې سره له انتهايي قُرب د هغوی ګرد اميدونه محض د الله تعالی پر لطف او مهرباني دي، او دوی تل تر تله د الله تعالی له عذابه ويريږي او لړزيږي، او په دې ښه پوهيږي چې د هر قسم نفعې رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاك الله په قبضه او اختيار کې ده.

وَإِن مِّن قَرۡيَةٍ إِلَّا نَحۡنُ مُهۡلِكُوهَا قَبۡلَ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ أَوۡ مُعَذِّبُوهَا عَذَابٗا شَدِيدٗاۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا ۝٥٨

او نشته هيڅ کلی (يا ښار د ځمکې په مخ کې) مګر چې مونږ هلاك کوونکي (مړه کوونکي د اهل) د هغه يو پخوا له ورځې د قيامت يا په عذابوونکي يو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره، دی دغه حکم په کتاب (لوح محفوظ) کې ليکلی شوی.

تفسير: د دغه آيت مطلب په څو ډوله اخيستی شي:

(الف): د دنيا هر يو کلی او ښار به د هغوی د اوسيدونکو د عظيم الشانو ګناهونو په بدل کې پخوا له قيامته په مستأصلو عذابونو بيخي تباه او خراب شي، که د دوی ګناه انتهايي درجې پورې نه وي رسېدلې، نو د دويمې درجې

د جرائمو په سزا کې د عمومي هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازل شي، باقي داسې کلی او ښار به څېرې وي چې له ازله تر ابده پورې به يې ګناه نه وي کړې؟ او نه په کوم آفت کې به اخته شوی نه وي؟.

(ب): پخوا له قيامته ضروري ده چې هر يو کلي او ښار ته د هغه طبيعي موت ورولېږلی شي، او وران کړی شي، يا په کوم آفت او بلاء کې مبتلا شي، پر هغه طبيعي موت چې د تعذيب له رنګه تش وي د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حديث ثابت دی: ﴿حَتّٰۤى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۳۴) آيت (۴) رکوع)، وفي الحديث: «كلّما هلک نبيٌّ جاء نبيّ آخر».

(ج): د کفّارو کلي او ښارونه به يا پخوا له قيامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لري کړل شي، يا به په کوم نه کوم بل وخت کې د سختو عذابونو خوند وڅکي.

په هر حال هره معنی چې ترې واخيسته شي؛ له دغه آيت څخه مقصود تحذير دی، ګواکې هغه يې چې پخوا فرمايلي وو: ﴿اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُوْرًا﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

وَمَا مَنَعَنَاۤ اَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ اِلَّاۤ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ ؕ وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ؕ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا ﴿۵۹﴾

او نه دی منع کړی مونږ لره هيڅ څيز له دې نه چې ولېږو هغه معجزې (چې دوی يې غواړي) مګر (دې خبرې) چې تکذيب کړی وو په هغو معجزو پخوانيو (کفّارو نو هلاک مو کړل)، او ورکړې مو وه (قوم) د ثمود ته اوښه ښکاره معجزه؛ نو ظلم وکړ (ثموديانو په ځانونو خپلو) په سبب د (تندې او زخمي کولو او اهلاک د) هغې، او نه لېږو مونږ (دغه فرمايشي) معجزې مګر لپاره د ويرولو.

تفسير: په حديث کې دي چې د مکې معظمې خلقو څمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه معجزې وغوښتې، مثلاً دغه چې د (صفا) غر راته سره زر کړه ! يا دغه غرونه څمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! او د زراعت قابله سمه هواره ځمکه ترې سازه کړه ! و غير ذالک، که داسې دې وکړه؛ نو مونږ ستا دغه خبرې منو، د دوی په ځواب کې دغه آيت نازل شو، يعنې د دغې فرمايشي معجزو ښوول الله تعالی ته له سره مشکل نه دي، ليکن پخوانيو خلقو ته سره له دې چې سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسې معجزې ورښوولې وې، خو هغوی نه يواځې ايمان رانه وړ، بلکه په سرکښۍ کې يې لا پسې ترقي وکړه، آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتيجه داسې شوه، چې هغوی بيخي سره مستأصل او فنا او په هلاک ورسېدل، اوس که ستاسې له احوالو هم ظاهرېږي، چې تاسې بيا هم منونکي نه يئ، نو له سنت الله سره سم د دې نتيجه هم ښايي هم هغه استيصال او کلّي هلاک وي، نو کوم حال چې د پخوانيو شوی دی؛ همغه به ستاسې هم وشي، ليکن د الله تعالی حکمت د دې مقتضي نه دی چې تاسې هم د هغوی په شان هلاک کړي، نو ځکه د فرمايشي معجزو لېږل موقوف کړی شوي دي.

﴿وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ﴾ الآية ـ د (ثمود) قوم له صالح عليه السلام څخه غوښتنه کړې وه چې د دغه غره له هغې غټې تيږې څخه يوه اوښه راوباسه !، پاک الله هغه اوښه له هغې پرښې (ګټې) څخه ورويسته، مګر د دې په ځای چې هغوی د داسې فرمايشي معجزې له ليدلو څخه خپلې سترګې غړولې وی، او قلبي بصيرت يې حاصل کړی وی، بالعکس د ظلم او عداوت لپاره يې ملاوې وتړلې، لکه چې هغه اوښه يې ووژله، او د صالح عليه السلام د شهادت په فکر او توطيه (غور) کې هم سره سم بوخت (مشغول) شو، بالآخر د هغوی عاقبت او انجام څرنګه چې واقع شو؛ هغه ګردو ته ښکاره او معلوم دی، او د هغه د بيانولو ضرورت نه دی پاتې، دغه يې د ﴿اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ﴾ يوه نمونه وروړاندې کړه.

﴿وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا﴾ الآية ـ يعني هدايت د معجزاتو پر ليدلو موقوف نه دی، د فوق العاده وو معجزاتو د لېږلو څخه دغه مقصود وي؛ چې د قاهره قدرت له ليدلو څخه خلق د الله تعالى څخه وويرېږي، او له وېرې د پاک الله په طرف متمائل شي، که دغه مقصد حاصل نشي، او في الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وي، نو د تشو فرمايشونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځي؟ باقي د عمومي تخويف او انذار لپاره د هغو آيتونو او معجزاتو لېږل چې مصلحت دی؛ هغه برابر لېږلې شوي دي.

وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ؕ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِي الْقُرْاٰنِ ؕ وَنُخَوِّفُهُمْ ۙ فَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيْرًا ﴿۶۰﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل مونږ تاته چې بېشکه رب ستا احاطه کړېده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)، او نه ده ګرځولې مونږ (نظاره ښوونه) هغه چې ښوولې مو وه تا ته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کې) مګر ازموينه لپاره د خلقو د (مکې)، او (همدارنګه فتنه ګرځولې ده مونږ) هغه ونه چې پرې لعنت کړی شوی دی په قرآن کې، او وېروو مونږ دوی؛ نو نه زياتوي دوی ته (دغه وېرول) مګر طغيان سرکښي لويه.

تفسير: ښايي چې د رسول الله مبارک په خيال کې دغې خبرې خطور کړی وي، چې د دغو فرمايشي معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفّارو ته د خندا او طعن موقع په لاس ورشي، او داسې به وايي: که دی په رښتيا سره نبي وی؛ نو څومونږ له غوښتنې سره به يې سم معجزې راښوولې وی، نو ځکه يې مطمئن کړ، چې ستا د رب علم او قدرت ګرد خلق احاطه او راګېر کړي دي، او هيڅوک د ده له علم څخه د باندې وتلی نشي، او نه د ده د قدرت له ما تحت بل چېرې خوځېدی شي، او ګرد د ده په واک او قبضه کې دي، تاسې د دوی دغو طعنو او تشنيعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ ! دوی ستاسې يو شی نشي خرابولی، تاسې په خپل کار کې مشغول او لګيا اوسئ ! او د دوی فيصلې بيخي مونږ ته راپرېږدئ، مونږ ته ډېر ښه معلوم دي، چې دوی سره د فرمايشي معجزو د ليدلو هم ستاسې د خبرو منونکي نه دي، او وروسته له هغه څمونږ له سزا او پوښتنې څخه خلاصيدونکي يا ترې چېرې تښتېدونکي نه دي، او په دې هم علم لرو، چې له دغو خلقو څخه کوم يو اوس سمدلاسه د تباه کېدلو وړ (لايق) دی؟ او د کومو خلقو باقي پرېښودل مصلحت دی؟ لهذا تاسې خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کې له سره مه اخته کوئ ! دغه ګرد څمونږ تر محاصرې لاندې دي، بالآخره دوی به مسلمانېږي.

﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ﴾ رؤيا يعني نظاره يا ښوونه، او له هغې څخه مراد د معراج د شپې هغه ننداري دي؛ چې د هغو په بيان سره د خلقو ازموينه وشوه، صادقانو د هغو له اورېدلو څخه پرې باور وکړ، او وېې منل، او بالعکس مکذّبينو او ناقصانو د هغو تکذيب وکړ.

﴿وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِي الْقُرْاٰنِ﴾ يعني د (زقوم ونه) چې په قرآن کې ويلې شوې ده، چې هغه به د دوزخيانو خوراک وي، د ايمان لرونکو د يقين موجب شوه او د منکرانو د شک او ريب سبب وګرځېده، او وېې ويل چې: د دوزخ په اور کې به ونه څرنګه زرغونېږي؟ دغه هم يوه ازموينه وه، له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چې د خوارقو په تصديق کې د طبائعو احوال څرنګه دي.

﴿وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيْرًا﴾ يعني هغه زړونه چې د الله تعالى له وېرې څخه تش وي، له وېرولو څخه هم نه وېرېږي، بلکه لا زيات شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوي، له هغوی څخه د فرمايشي معجزاتو په ليدلو سره د حق د قبلولو هيله او اميد لرل چتي (بېکاره) او بې موقعه دي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې ووېل مونږ پرښتو ته چې سجده وكړئ تاسې آدم ته (تعظيماً)؛ نو سجده وكړه (ټولو) مگر يواځې ابليس (سجده ونه كړه)، ووېل (ابليس په ځواب د الله كې): آيا سجده وكړم هغه چا ته چې پيدا كړى دى تا له خټې.

تفسير: دغه قصه په څو ځايونو كې تېره شوې ده، دلته په هغې باندې تنبيه وركول مقصود دي، چې د الله تعالى د حكم بې له وړاندې وروسته كولو څخه منل (د پرښتو له طرفه)، او په هغه كې شبهې پيدا كول د شيطان كار دى، دغه كفّار هم د همغه شيطان د اعمالو متابعت كوي، چې په خبرو كې يې كاږه بحثونه كول، مگر په ياد يې ولرئ چې د دوى عاقبت او انجام هم همغسې كېدونكى دى چې د دوى د امام او مشر لعين ابليس انجام هم همغسې كېدونكى دى.

قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

ووېل (ابليس) خبر راكړه ماته دا (سړى) چې بهتر كړى دى دى په ما باندې؛ قسم دى كه وروستى دې كړم تر ورځې د قيامت پورې نو خامخا به زه بېخ وباسم هرومرو د اولادې د ده مگر لږ (د دوى چې ستا په عصمت او حمايت كې دي).

تفسير: يعنې لږ څه به يې پرېږدم، او باقي گرد به يې مسخر او د خپل ځان تابع وگرځوم، لكه چې پر آس د ملونې (ځلونې) او قيزې په وسيله سړى لاس مومي، نو بيا دغه انسانان چې ځما په مقابل كې دومره ضعيف او كمزوري دي؛ نو تا دوى ته پر ما ولې لويي او فضيلت بخښلى دى؟ آيا داسې كول هم جائز دي؟ حال دا چې زه غوره يم له ده، ځكه چې آدم له خاورې پيدا دى او زه له اوره.

قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

(نو) وفرمايل (الله) چې ځه نو هر چا چې متابعت وكړ ستا له دوى نه؛ نو بېشكه دوزخ جزاء ستاسې ده جزاء پوره.

وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ
وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

او وخوځوه (راكبر كړه) هغه څوك چې طاقت دې رسېږي پر هغه باندې له دوى نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)، او راكاږه پر دوى سواره خپل او پياده خپل، او شريك شه له دوى سره په مالونو كې او په اولادونو كې، او وعده كوه له دوى سره (د دروغو)، او نه كوي وعده له دوى سره شيطان مگر (په) مكر باطل (او فرېب سره چې خطا ورته ثواب ښكاروي).

تفسير: يعنې هغه غږ چې د الله تعالى د عصيان په لوري خلقو ته دعوت او بلنه كوي، له دې نه په زړونو كې وسوسې غورځول مراد دي، مزامير (ساز او آواز) هم په دې كې داخلېدى شي.

د پياده او سورو له راكاږلو څخه دا مطلب دى چې خپل گرد زور او قوّت ولگوه، او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښكرو ته د پرمختگ (وړاندې تلو) امر وركړه، چې د الله تعالى په معصيت كې گرد جنگېدونكي شيطانان دي، كه سواره دي يا پلي (پياده)، جني وي، كه انسي، پخپلو شيطاني چارو بوخت او لگيا شئ !؟.

﴿وَشَارِكۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَوۡلَٰدِ﴾ یعنې په زړه کې دې ارمان مه ساته، او دوی ته پر هر شانې چې زړه دې غواړي ترغیب ورکړه، چې په خپلو مالونو او اولادونو کې هم تا ته برخې درکړي، یعنې دغه شیان په ناجائزو طریقو سره حاصل کړئ، او په ناجائزو کې یې ولګوئ.

﴿وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا﴾ یعنې چې شیطان انسان ته زرغونه باغونه ورښیي، د ده په مکر او فریب او پلمو (تدبیرونو) کې راتلل د احمقانو کار دی، شیطان ګرد مواعید پر دغابازۍ او فریب مبتني دي، لکه چې په قیامت کې دی پخپله به هم اقرار کوي: ﴿وَوَعَدتُّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُكُمۡ﴾ (د ابراهیم سورت (۴) رکوع، (۲۲) آیت، (۱۳) جزء).

إِنَّ عِبَادِي لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٞۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلٗا ﴿٦٥﴾

بېشکه (خاص) بندګان ځما چې دي نشته تا ته (ای شیطانه) پر دوی هیڅ قسم غلبه حکومت قدرت، او کافي دی رب ستا (ای شیطانه) وکیل ساتونکی (د خالصو بندګانو خپلو له شره ستا).

تفسیر: یعنې هر څوک چې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، هغه د ده کار جوړوي، او د شیطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه یې راوباسي.

رَّبُّكُمُ ٱلَّذِي يُزۡجِي لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ فِي ٱلۡبَحۡرِ لِتَبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِكُمۡ رَحِيمٗا ﴿٦٦﴾

رب ستاسې هغه (قادر مطلق ذات) دی چې چلوي تاسې ته بېړۍ (جهازونه) په بحر کې لپاره د دې چې ولټوئ (رزق او روزي) له فضله د ده څخه، بېشکه دغه (الله) دی پر تاسې ډېر مهربان.

تفسیر: دغه یې د الله تعالی د کار جوړولو یوه نمونه راوړاندې کړه، چې په هغه کې یو مشرک هم پر داسې اقرار کولو مجبور کیږي؛ چې له ماسوا الله څخه بل هیڅوک د ګردو مهمّاتو جوړوونکی او وکیل نشي کېدی.

علی الأکثر په لوی قرآن کې روزي یې په فضل سره تعبیر فرمایلې ده، د فضل معنی زیادت دی، ځکه چې د مسلمانانو دغه بندګي او عبادت خو د آخرت لپاره دی، او دنیوي فوائد دوی ته محض د امتحان او ازمېښت لپاره ورکول کیږي.

وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِي ٱلۡبَحۡرِ ضَلَّ مَن تَدۡعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُۖ فَلَمَّا نَجَّىٰكُمۡ إِلَى ٱلۡبَرِّ أَعۡرَضۡتُمۡۚ وَكَانَ
ٱلۡإِنسَٰنُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

او کله چې ورسیږي تاسې ته سختي په بحر کې (او ویرېږئ له غرقه)؛ ورک شي (له فکره) هغه کسان چې یې بلئ (او عبادت یې کوئ) مګر یواځې دغه (الله) ته (زارۍ او عبادت کوئ)، نو کله چې ومو ژغوري (بچ مو کړي) تاسې (له غرقه او ومو رسوي) وچې ته؛ نو بیا څنګ کوئ (له توحیده)، او دی انسان لوی ناشکره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسیر: یعنې همدا چې انسان له مصیبت څخه نجات ومومي؛ نو خپل حقیقي محسن بیخي له یاده وباسي، او هېروي یې، څو دقیقې (منته) وړاندې د سیند په چپو او د بحر په امواجو کې پرله پسې د الله تعالی په یادونه کې وو، همدغه چې د ګودر پر وچه باندې یې پښه ولګېده؛ نو بیا بیخي بې فکره کیږي، او هغه ګردې پېښې یې هېرې شي، نو له دې نه لویه ناشکري او احسان هېرول به نور څه وي؟.

أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾

نو آيا په امن (مطمئن او بې ويرې) يئ تاسې له دې نه چې ډوب کړي تاسې په يو طرف د ځمکې وچې کې؟ يا وليږي پر تاسې سخت باد وروونکی د وړو کاڼو؟ بيا ونه مومئ تاسې د خپل ځان لپاره کوم ساتونکی.

تفسير: يعنې د بحر په څنډو (غاړو) په وچه کې مو ډوب کړي، مثلا چې زلزله راشي او په ځمکه کې چاودي پيدا شي، او د قارون په شان په ځمکه کې خښ کړی شئ ! خلاصه يې دا چې ستاسې اهلاک د سيند په موجونو او چپو پورې موقوف نه دی، هر چېرې چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ هلته مو وژني.

أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

آيا په امان کې يئ تاسې (بلکه مأمون مه اوسئ) له دې نه چې بيا راننه باسي تاسې (الله) په دې (بحر) کې بيا دويم ځلي، نو ناڅاپه راوليږي پر تاسې ماتوونکی (د هر څيز) سخت باد، نو غرق به کړي تاسې په سبب د کفر (شرک) ستاسې، پس د هغه بيا به نه مومئ د خپلو ځانونو لپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتېدونکی (راپسې ګرځېدونکی).

تفسير: يعنې له الله تعالی څخه څوک پوښتنه کولی شي؟ يا د چا له واکه او توانه دغه کار پوره دی، چې د پاک الله تعقيب وکړي؟.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

او خامخا په تحقيق ډېر عزت ورکړی دی مونږ اولادې د آدم ته، او سواره کړي مو دي دوی پر مرکوباتو باندې په بر (وچه) کې، او په بحر (درياب) کې، او رزق روزي مو ورکړې ده دوی ته له طيّباتو پاکيزه وو شيانو، او غوره کړي مو دي دوی پر ډېرو له هغه چا چې پيدا کړي مو دي په غوره کولو (ډېرو) سره.

تفسير: يعنې انسان ته يې د صورت حسن، نطق، تدبير، عقل، حواس او نور ور عنايت فرمايلي دي، چې د هغه په وسيله په خپل دنيوي او اخروي مضارو او منافعو باندې پوهيږي، او د ښو او بدو په منځ کې سره تفريق کولی شي، په هر طرف کې يې د پرمختګ او ترقۍ لارې ورته پرانستلي دي، نور مخلوقات تر خپل واک لاندې راوستلی شي، او خپلې چارې ترې اخيستی شي، په وچه کې د حيواناتو پر شا او پر نورو راز راز نواقلو او وسائلو سفر کوي، په سيندونو او بحرونو کې پر بېړيو او جهازونو او نورو نقليه وو وسائلو سره بې تکلّفه تګ راتګ مسافرت کولی شي، له قسماقسم ښو مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعميراتو او د دنيوي نورو وسائلو او وسائطو او د هوسايي (آرام) او هستوګنې د هر راز لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کيږي، د همدغو انسانانو لوی پلار آدم عليه السلام يې د پرښتو «مسجود له» وګرځاوه، او د دوی آخري رسول الله محمد صلی الله عليه وسلم يې د ګردو مخلوقاتو سردار غوره کړ.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۖ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿۷۱﴾

او (ياد كړه) هغه ورځ چې وبه بولو (په نامه سره) هر امّت سره د انبياوو او مشرانو د دوی، نو هر هغه چا ته چې ورکړه شوه اعمالنامه د ده په ښي لاس د ده کې نو دغه (أصحاب اليمين) لولي به اعمالنامې خپلې (په ډېرې خوشالۍ سره) او ظلم به ونه کړی شي (پر دوی) په اندازه د يو نري تار (چې په منځ د زړي د خرماوو کې وي).

تفسير: د قيامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه څيزه حاضريږي چې ده به د هغه پيروي او متابعت کولو، مثلا مؤمنين له نبي يا له کتاب يا له ديني مشره سره، او کفّار له مذهبي مشر، او لوی شيطان او باطلو معبودانو سره چې فرمايلي يې دي: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۴۱) آيت (۴) ركوع).

او په حديث کې راغلي دي: «تتبع كل أمة ما كانت تعبد»، په دغه وخت کې د ګردو انسانانو أعمالنامې به هغوی ته رسيږي، د ځينو اعمالنامې به د مخې له طرفه په ښي لاس کې او د ځينو به د شا له طرفه په کيڼ لاس کې وررسيږي، ګواکې دغه يو حسّي علامت دی د مقبوليت او مردوديت لپاره.

﴿أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ يعنې په ښي لاس کې د عملنامې اخيستونکي، دوی به هغه کسان وي چې په دنيا کې يې حق قبول کړی دی، او خپل فطري شرافت او انساني کرامت يې باقي ساتلی وي، همغسې چې هغوی په دنيا کې سره له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وي، او خپل وړاندې وروسته يې ليدلي وي، په آخرت کې هم همغه احتياط د دوی په کار ورځي، په دغه ورځ کې به دوی له حده زيات خوښ او خوشاله وي، او په ډېر سرور او انبساط سره به خپلې اعمالنامې لولي، او نورو ته به هم وايي: ﴿هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ﴾ (۲۹ جزء د الحاقه سورت (۱۹) آيت (۱) ركوع) «راشئ څما دغه کتاب ولولئ».

باقي نور خلق يعنې ﴿أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ د هغوی احوال په وروستني آيت کې بيان فرمايلي شوي دي، ځينې د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوي، ځکه چې هلته به خلق د همدغې أعمالنامې پسې ورځي (لنډه يې دا چې په آخرت کې به له هر چا سره همغه معامله وکړه شي، چې وړ او مستحق يې وي، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی باندې په اندازه د هغه نري تار چې په منځ د زړيو د خرماوو کې وي.

وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿۷۲﴾

او هر څوک چې وي په دغه (دنيا) کې ړوند (له پېژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کې هم ړوند وي (له لارې د خلاصې) او ډېر لرې به وي (د نجات او برې) له لارې (د ړندو په شان).

تفسير: يعنې دلته د هدايت د لارې له ليدلو څخه ړانده پاتې وي، او هلته په آخرت کې د جنت د لارې له ليدلو څخه هم ړانده او ډېر لرې ترې پاتې کيږي (موضح القرآن)، دغه د «أصحاب اليمين» په مقابل د «أصحاب الشمال» ذکر دی، ځينو د ﴿وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې په دنيا کې د مافات تلافي ممکنه ده، ولې په آخرت کې له هغه څخه هم ډېر لرې ولوېدل، ځکه چې په قيامت کې د تدارك او تلافي هيڅ امکان نشته.

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿۷۳﴾

او په تحقيق شان دا دی چې نژدې وو (کفّار) چې واړوي تا له هغه (قرآن) څخه چې وحي کړې ده مونږ تاته لپاره د دې چې وتړې ته پر مونږ بې له دې قرآنه بل څه، او (كه متابعت دې کړی وی تا د دوی؛ نو) په دغه وخت کې به خامخا نيولی به يې وې دوی ته دوست.

تفسیر: له دغو باطني ړندو ځخه ځینې شریران خو هغه کسان دي، چې پخپله پر سمه لاره نه راځي، بلکه نور غتې غتې سترګې لرونکي پوهان او هوښیاران هم غواړي چې وغولوي او تېر باسي، لکه چې د مکې معظّمې د کفارو دغې بې حیایي او جسارت ته وګورئ چې غواړي تاسې هم دغه طرف ته متمائل کړي، چې د الله تعالی هغه وحي او احکام چې پر تاسې یې لیږلي دي، د هغو یوه برخه تاسې د دوی له خاطره (معاذ الله) پرېږدئ یا یې بدل کړئ، کله د حکومت، کله د دولت، کله د ښکلیو پیمخو جونو (جینکو) تطمیع او تشویق به یې دوی ته وروړاندې کولو، کله به یې ویل چې: مونږ به له ځرمې (سپلمې) ستا تابع کیږو؛ که چېرې له قرآن څخه تش همغه برخه لرې کړئ چې د شرك او بت پرستی په نسبت تردید کوي، که په فرض محال (العیاذ بالله) تاسې داسې وکړئ؛ نو خامخا هغوی به تاسې خپل ټینګ دوست په شان منلي وئ، لیکن ستاسې جواب د هغوی په مقابل کې داسې وو: «که تاسې لمر او سپوږمۍ له اسمانه راښکته کړئ، او یوه یې ځما په یوه موټي کې بل یې ځما په بل موټي کې راکړئ، خو بیا هم محمد صلی الله علیه وسلم د هغه ځیز پرېښودونکی نه دی چې پاك الله د هغه لپاره مبعوث کړی دی، ځو یې تر پایه ونه رسوي، یا خپل سر پرې جار (قربان) نه کړي».

وَلَوۡلَآ أَن ثَبَّتۡنَٰكَ لَقَدۡ كِدتَّ تَرۡكَنُ إِلَيۡهِمۡ شَيۡـٔٗا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذٗا لَّأَذَقۡنَٰكَ ضِعۡفَ ٱلۡحَيَوٰةِ وَضِعۡفَ ٱلۡمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيۡنَا نَصِيرٗا ﴿٧٥﴾

او که نه وی مونږ ټینګ کړی ته (په حق باندې د عصمت)؛ نو خامخا په تحقیق نژدې شوی وې ته چې میلان دې کړی وې دوی ته څه لږ. (او که لږ څه میل دې کړی وی؛) نو په دغه وخت کې به خامخا په تحقیق څکلی به مو وی تا ته دوچند عذاب د ژوندون (په دنیا کې) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت کې)، بیا به نه وه موندلې تا د ځان لپاره پر مونږ باندې مدد کوونکی (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: ﴿تَرۡكَنُ﴾ له «رکون» څخه دی، چې ادنی راښکته کېدلو او د قلب ډېر خفیف میلان ته وایي، له دې سره د ﴿شَيۡـٔٗا قَلِيلًا﴾ قید یې زیات کړ، نو له ادنی ځنې ډېر ادنی مرتبه ترې مراده شوه، بیا ﴿لَقَدۡ كِدتَّ﴾ یې وفرمایه، او د هغه وقوع یې لا لږ کړ، یعني که دغه خبره نه وی چې ته معصوم نبي یې، چې ستا د عصمت ساتنه الله تعالی پخپل خصوصي فضل سره کوي؛ نو د دغو چالاکو شریرانو د فریب بازۍ څخه ډېر لږ څه هغه طرف ته به ستا قلبي میلان ورنژدې کېده، لیکن د انبیاوو علیهم السلام د عصمت تکفّل الله تعالی فرمایلی دی، نو ځکه دغومره یو خفیف تمایل هم په تا کې ونه موندل شو.

له دې نه ظاهرېږي چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په وجود کې د فطري تقوی قوّت ډېر مضبوط او کلك او بیخي له تزلزل څخه عاري وو، (که قاري دغه پاس آیات په دقّت سره بیا ولولي؛ او په کې ښه دقیق او ځیر شي؛) نو په دغو کې هم د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهایت لطیف بیان سره مقصود دی.

مقربینو ته همغسې چې انعامات ډېر دي، ډېر مصائب او بلیّات هم د دوی په برخه کې راځي، او د دوی پر خورا ډېر لږ وړو کې غلطی یا قصور باندې هم سخت عتاب واردېږي، لکه چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطهّراتو ازواجو ته فرمایلي دي: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِۚ﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۳۰) آیت (۴) رکوع).

نو دغه یې راوښود چې د دوی مرتبه کومه معمولي مرتبه نه ده، که په فرض محال سره له ادنی څخه ادنی کومه غلطي وي؛ نو په دنیا کې او په برزخ کې او په آخرت کې دوچنده عذاب ورڅکولی کیږي، هر مؤمن لره ښایي چې د دغو آیتونو د تلاوت په وخت کې په ګونډو او ځنګنو شي، او په انتهایي خوف او خشیت سره د الله تعالی د جلال او

جبروت په شان کې غور وکړي ! او همغه دعا دې وکړي چې پخپله به رسول الله مبارك کوله: «اللّهمّ لا تکلني إلى نفسي طرفة عين» «ای إلها ! د سترګې د یوه رپولو په اندازه مې هم خپل نفس ته مه خوشې کوه !»، یعنې تل مې همدغه ته حفاظت او ساتنه وکړه ! او پخپل کفالت کې مې وساته !.

وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

او بېشکه شان دا دی چې نژدې وو (دغه مکي والا او غوښتل يې) چې خامخا وخوځوي تا له ځمکې (د مکې یا د مدینې) لپاره د دې چې وباسي تا له دغې (ځمکې په مکر او فریب سره) او په دغه وخت کې (که ته يې ایستلی وې)، نو درنګ به نه وی کړی وروسته له (ایستلو) د تا نه مګر لږ (مدّت).

تفسیر: یعنې غواړي چې تاسې په تنګ کړي او ومو ویروي، او له معظّمې مکې څخه مو د باندې وباسي، لیکن دوی دې دغه خبره هم په یاد ولري، که هغوی داسې وکړه؛ نو دوی به پخپله هم تر ډېرو ورځو پورې دلته نشي اوسېدلی، لکه چې همداسې هم وشو، چې د دوی همدغه ظلم، ستم او تیري د دې خبرې سبب شوه چې محمد صلی الله علیه وسلم له معظّمې مکې نه منوّرې مدینې ته هجرت وفرمایه، خو تر دې یو نیم کال وروسته د مکیانو لوی سرداران او مشران له خپلو کورونو څخه ووتل، او د بدر په میدان کې په نهایت ذلت او خوارۍ سره ووژل شول، او له هغه پنځه شپږ کاله وروسته پر معظّمه مکه باندې هم د اسلام قبضه وشوه، د کفّارو هغه حکومت او شوکت تباه او فنا شو، او بالآخر په ډېر لږ مدّت کې نه یوازې په معظّمه مکه کې بلکه کې په ټوله «جزیرة العرب» کې د محمد صلی الله علیه وسلم یو تن مخالف هم پاتې نشو.

سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

(دغه وړاندې) طریقه ځمونږ (په مثل د هغې طریقې ځمونږ ده) په هغه چا کې چې پر تحقیق لېږلي وو مونږ پخوا له تا نه له رسولانو ځمونږ، او نه به مومې ته طریقه (عادت) ځمونږ ته هیڅ تغیر تبدیل.

تفسیر: یعنې ځمونږ هم دغه دستور له قدیمه تر اوسه جاري دی، کله چې په کوم کلي یا ښار کې د الله تعالی نبي ته يې هستوګنه نه ده ورکړې؛ نو پخپله د همغه ځای اوسیدونکي نه دي پاتې شوي.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

قائموه (سم ودروه له ټولو حقوقو سره) لمونځ وروسته له زواله د لمر، تر تیارې د شپې پورې (یعنې ماسپښین، مازدیګر، ماښام، او ماخوستن لمونځونه اداء کړه !)، او له قرائت د فجر (یعنې د سهار لمونځ اداء کړه)، بېشکه چې قرآن لوستل (لمونځ کول) د فجر دی حاضر شوی (یعنې ورحاضرېږي ورته ملائک د شپې او د ورځې).

تفسیر: یعنې د دوی د دغو حیلو او پلمو (تدبیرونو) هیڅ پروا مه کوئ، او له سره خپل فکر او چرت پرې مه خرابوئ، تاسې تل خپل رب او مالك ته متوجه اوسئ ! خپل لمونځونه سم صفا اداء کوئ ! ځکه چې تعلّق مع الله داسې یو شیز دی چې انسان ته پر ګردو (ټولو) مشکلاتو او نوائبو (تکالیف) بری او غلبه ورکوي: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ (اول جزء د البقرې سورت (۵) رکوع (۴۵) آیت)، ځمونږ د دې تفسیر په ﴿لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ﴾ کې د ماسپښین، مازدیګر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمونځونه راغله.

﴿وَقُرۡاٰنَ الۡفَجۡرِ﴾ الآية ـ ښايي (د قرآن الفجر) له تعبيره دې طرف ته اشاره وي، چې په فجر کې د قرائت تطويل مطلوب دی، په حديث کې راغلي دي چې: «د فجر او عصر په وخت کې د شپې او د ورځې د پرښتو په منځ کې سره مبادله واقع کيږي»، لهذا په دغو دوو وختونو کې د ورځې او د شپې د پرښتو اجتماع وي، نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کې د زيار (کوښښ) برکت او ښېګڼې موجب دی، په دغه وخت کې پاس تلونکې پرښتې الله تعالى ته شهادت ورکوي، چې مونږ د خپل تګ راتګ په وخت کې ستا بندګان په لمانځه کې مصروف او مشغول وليدل، علاوه پر دې د سحر په وخت کې طبعاً د سړي زړه هم حاضر او مجتمع وي.

وَمِنَ الَّيۡلِ فَتَهَجَّدۡ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسٰۤى اَنۡ يَّبۡعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحۡمُوۡدًا ﴿٧٩﴾

او په (يوه برخه د) شپې کې خوب پرېږده او ويښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کې) دا زياتي (نفلي) عبادت دی خاص تا ته، ښايي چې وبه دروي تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستايلي شوي ځای د شفاعت) کې.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعنې له خوبه راويښ شه ! (په تهجّد) کې قرآن ولوله، دغه حکم مو له ګردو څخه زيات پر تا کړی دی، چې تا ته (له ګردو څخه) لويه مرتبه درکوو، يعنې تهجّد مو خاص پر تا واجب کړی دی، او پر امت مستحبّ دی.

(مقام محمود) د عُظمى شفاعت مقام دی، کله چې بل هيڅ يو نبي به هيڅ يو شی نشي ويلی، نو ځمونږ پيغمبر صلى الله عليه وسلم به الله تعالى ته سجده وکړي او په لوړو صفاتو به يې وستايي او بيا به د خلکو لپاره شفاعت وکړي، چې دقيامت د ميدان حشر له عذابه يې خلاص کړي، او د خلکو تر منځ فيصله وکړي، نو الله تعالى به دده شفاعت قبول کړي او په لمړنو او وروستنو خلکو او انبياؤ به د هغه سيادت او افضليت عملاً ثابت شي.

تنبيه: د «مقام محمود» دغه تفسير په صحيحه وو احاديثو کې راغلی دی، او په (بخاري شريف) او په (مسلم شريف) او د احاديثو په نورو مقدّسو کتابونو کې د (کُبری شفاعت) نهايت مفصّل بيان شته.

وَقُلۡ رَّبِّ اَدۡخِلۡنِىۡ مُدۡخَلَ صِدۡقٍ وَّاَخۡرِجۡنِىۡ مُخۡرَجَ صِدۡقٍ وَّاجۡعَلۡ لِّىۡ مِنۡ لَّدُنۡكَ سُلۡطٰنًا نَّصِيۡرًا ﴿٨٠﴾

او ووايه (ای محمده !) ای ربه ځما ! ننه باسه ما په ننويستلو رښتيا (ښو سره مدينې ته)، او وباسه ما په ويستلو رښتيا (ښو سره له مکې نه)، او وګرځوه ما لره له جانبه خپله يو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کفر باندې).

تفسير: يعنې چېرې چې زه رسولی کېږم (مثلاً مدينې منورې ته)؛ په نهايت پت، عزت، حرمت او شوکت سره مې ورسوه، چې د حق کلمه عُليا وي ! او له هر ځای څخه چې ايستل يعنې بيلتون دی (مثلاً له مکې څخه)؛ نو هغه دې هم په پت، غيرت، عزّت، حُرمت، او شوکت سره وي، چې دښمنان ذليل او خوار، او دوستان خوښ او فرحان شي !، او په هر صورت د صداقت فتح او بری وي، او کذب سر ځوړند او ښکته وي !، او داسې غلبه او تسلط راعنايت کړه چې له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وي، څو د حق کلمه عليا، او معاندين ذليل او ښکته وي ! په دنيا کې هر يو قانون چې وي: سماوي يا أرضي؛ نو د هغه د انفاذ لپاره تر يوې درجې پورې د حکومت مدد ضروري دی، څو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورک کړی شي، چې سره له د دلائلو او براهينو له اورېدلو او د لمر په شان د حق واضح کېدلو هم ضد او عداوت چلوي، نو ځکه په (٢٧ جزء د الحديد سورت په (٢٥) آيت (٣) رکوع) کې يې فرمايلي دي: ﴿لَقَدۡ اَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِالۡبَيِّنٰتِ وَاَنۡزَلۡنَا مَعَهُمُ الۡكِتٰبَ وَالۡمِيۡزَانَ لِيَقُوۡمَ النَّاسُ بِالۡقِسۡطِ ۚ وَاَنۡزَلۡنَا الۡحَدِيۡدَ فِيۡهِ بَاۡسٌ شَدِيۡدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ الآية .

﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ ﴿۸۱﴾

اوووایه (ای محمده ! دوی ته کله چې بېرته ننوتې مکّې ته فاتحاً): راغی حق (اسلام) او په تېښته
ورک شو باطل (کفر او شرک)، بېشکه باطل دی ورکیدونکی (بې ثباته).

تفسیر: دغه عظیم الشانه وړاندوینه په معظمې مکې کې شوې وه، چې هلته په ښکاره ډول سره د حق د غلبې کوم سامان نه وو، یعنې ووایه ای محمده ! لوی قرآن چې مسلمانانو ته زېری ورکوونکی او باطل له منځه لرې کوونکی او ورکوونکی دی؛ راغی، پس وپوهېږئ چې اوس حق دین غالب شو، او د کفر د تښتېدلو پېښه یوائې له مکې معظمې څخه نه بلکه له ټولې «جزیرة العرب» څخه په عمل راځي.

په حدیث کې راغلي دي: کله چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مکّه معظمه کې په بري ننوت؛ نو په دغه وخت کې د کعبې شریفې په چار چاپېر کې درې سوه او شپېته بُتان وو، رسول الله مبارک په یوې لښتې سره پر ګردو یو یو وار کولو، او داسې به یې فرمایل: ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ ﴿قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾

نو هر بُت به پړمخې لوېده، په دغه شان د پاک قرآن یوه وړاندوینه پوره شوه، او بل داسې یو اعلان وکړ شو چې: «هغه کُفر چې له کعبې څخه تښتېدلی دی؛ بیا به له سره بېرته نه راځي»، والحمد لله علی ذلک.

﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾ ﴿۸۲﴾

او نازلوو (پر تا) له قرآنه هغه څیز چې شفاء دی (له ظاهري او باطني امراضو)، او رحمت دی لپاره
د مؤمنانو (چې نفع پرې اخلي)، او نه زیاتوي (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مګر زیان (هلاکت
چې ایمان پرې نه راوړي).

تفسیر: یعنې څرنګه چې د حق له راتګه باطل تښتي؛ قرآني آیات هم بالتدریج نازلیږي، نو روحاني امراض هم لرې کیږي، او له زړونو څخه د باطله وو عقائدو او ذمیمه وو اخلاقو د شکوکو او شبهاتو رنځورۍ بیخي محوه او ورکوي، بلکه ډېر اوقات د هغه له مبارک تأثیر بدني صحت هم حاصلیږي، لکه چې په (روح المعاني او زاد المعاد) او نورو کې د دې فلسفه او تجربه بیان کړی شوې ده.

په هر حال هغه کسان چې ایمان راوړي، یعنې د شفاء دغه نسخه استعمال کړي؛ نو له ګردو قلبي او روحاني امراضو څخه نجات مومي، او د الله تعالی په خصوصي رحمت او ظاهري او باطني نعماوو افتخار حاصلوي، هو ! هغه مریض چې له خپل ځان سره دښمني کوي، او له طبیب او معالجې سره دمخالفت تصمیم وکړي؛ نو ظاهر دی چې په همغه اندازه چې دی له علاجه او دواء څخه نفرت وکړي، او لرې ترې وتښتي؛ په همغه اندازه به زیان ومومي، ځکه چې مرض د زمانې له امتداده داسې مهلک شی دی، چې له روحه سره یو ځای له بدنه لرې کیږي، نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مریض له لوري راغلی دی، لکه چې په جزء (۱۱، د التوبه سورت په (۱۶) رکوع، (۱۲۵) آیت) کې پاک الله فرمایي: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

﴿وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا﴾ ﴿۸۳﴾

او کله چې نازل کړو نعمت (او احسان) پر انسان (لکه صحت، وسعت او راحت)؛ نو مخ ګرځوي
(له یاد د الله)، او لرې شي ترې په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چې ورسیږي ده ته شر بدي؛
نو شي دی ناامیده.

تفسير: يعني د انسان عجب حال دی، کله چې الله تعالی ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربخښي؛ نو احسان یې نه مني، هومره عيش او آرام يې چې ور په برخه شي؛ هغومره يې د هغه حقيقي منعم له طرفه غفلت او اعراض زياتيږي، او د عبوديت له فرائضو څخه ځان وباسي، او غاړه غړول ترې غواړي، بيا کله چې سخت او خراب وخت پرې راشي؛ نو يو ځلي به ګرد اميدونه او اسرې وشکوي، مأيوس او نااميده کيني، ګواکې په دواړو حالاتو کې له پاك الله څخه خپله علاقه شکوي، کله د غفلت په بناء، کله د مأيوسی په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالين).

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې هر څوك عمل کوي په هغې طريقې چې مناسب وي له حاله د ده (له ښو او بدو)؛ نو رب ستاسې ښه خبردار دی په هغه چا چې هغه ښه موندونکی وي د سمې لارې.

تفسير: يعني هر يو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طريقو، نياتو، طبيعتو او مذاهبو تګ کوي، او په همغه کې بُخت او لګيا وي، ليکن په ياد يې ولرئ چې د الله تعالی له محيط علمه د هيڅ انسان هيڅ يو عمل نشي خارجېدی، الله تعالی د هر چا د عمل طريقه او حرکت او سکنات برابر ګوري، او ښه عالم دی چې کوم يو څومره سم تګ کوي، او په کوم کوم شي کې په څه اندازه چپ (کوږ) تګ کوي؟ يا په کږه لاره ځي؟ او له هر يوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

او پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده !) له روح څخه، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې روح له امره د رب ځما دی، او نه ده درکړې شوې تاسې ته له علم (پوهې) څخه مګر لږ غوندې.

تفسير: ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ يعني انساني روح څه شی دی؟ او د هغه ماهيت، حقيقت څه دی؟ د صحيحينو شريفينو له روايته سره موافق دغه سوال د مدينې منورې يهودانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د ازموينې په ډول کړی وو، او د سيرو رواياتو څخه معلوميږي چې په معظمه مکه کې قريشو د يهودانو په مشورې دغه پوښتنه کړې ده، نو ځکه د دې آيت په مکيّت او مدنيت کې اختلاف دی، ممکن دی چې نزول يې مکرر وي، والله أعلم.

دلته د دې سوال له اندراجه به غالباً دغه مقصود وي؛ چې دغه خلق د هغو شيانو له پوهېدلو څخه چې ورته اړتيا او ضرورت لري خو اعراض کوي، او په غير ضروري مسائلو کې د عناد او تعنّت (ضد) له لارې جګړې کوي، دوی دغې خبرې ته زيات ضرورت درلود، چې د قرآني وحي له روح څخه باطني ژوندون يې حاصل کړی وی، او د دغې د شفاء له نسخې څخه مستفيد شوي وی: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت (۵۲) آيت (۵) رکوع)، ﴿يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲) آيت اوله رکوع)، مګر دوی ته له لرې له کاره او د عنادي مباحثو څخه چېرې فرصت پيدا کېده؟ مثلاً دغو معاندينو به داسې پوښتنې کولې: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادي دی؟ که مجرّد؟ بسيط دی؟ که مرکب؟.

د داسې قسم غامضو او بې ضرورتو مسائلو په پوهېدلو نه نجات موقوف دی، او نه دغه بحثونه د انبياوو د تبليغ له فرائضو سره تعلّق لري، لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پورې پخپله د (مادې) په حقيقت نه دي مطلع شوي، روح چې په هر حال له (مادې) څخه ډېر لطيف او خفي دی، د هغه اصلي ماهيت او کنهې پورې د رسېدلو څه اميد به وکړی شي؟ د مکې معظمې د مشرکينو د جاهلاتو او د مدينې منورې د يهودانو د اسرائيلياتو مطالعه کوونکو ته معلوم

دي؛ چې هغه قوم چې په ډېرو غټو خبرو او په نهايت واضحو حقايقو هم نشي پوهېدی؛ نو دوی به د روح پر حقايقو د پوهېدلو څه قدرت او استعداد ولري؟.

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنۡ اَمۡرِ رَبِّيۡ﴾ الآية ـ يهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه دا پوښتنه وکړه؛ نو پاک الله په واضح صورت دوی ته دغه ور ونه ښود، ځکه چې دوی د هغه د پوهېدلو حوصله نه درلوده، پخوانيو انبياوو عليهم السلام هم له مخلوق سره داسې دقيقې خبرې نه دي کړې، دومره پوهه کافي ده چې د الله تعالی په حکم سره يو شی په بدن کې لوېږي، کله چې هغه روح له بدن څخه وځي؛ نو سا هم خيژي او انسان مري.

وَلَئِنۡ شِئۡنَا لَنَذۡهَبَنَّ بِالَّذِيۡۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيۡنَا وَكِيۡلًا ﴿۸۶﴾ اِلَّا رَحۡمَةً مِّنۡ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ فَضۡلَهٗ كَانَ عَلَيۡكَ كَبِيۡرًا ﴿۸۷﴾

او که اراده وفرمايو مونږ نو خامخا بېرته به يوسو هغه څيز چې وحي کړې دی مونږ تاته (يعنې قرآن له سينو او له صفحو)، بيا به نه مومې ته خپل ځان ته په دې کار کې پر مونږ کوم وکيل (کفيل چې بېرته يې دروړي). ليکن (پرې مو ښود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبه د رب ستا، بېشکه فضل د دغه (الله) دی پر تا ډېر لوی.

تفسير: يعنې د لوی قرآن علم چې پاک الله تا ته درکړی دی، که الله تعالی اراده وفرمايي او د لږ څه مودې له مخې هغه در څخه واخلي؛ نو بيا به يې بل څوک نشي درکولی، ليکن د الله تعالی مهرباني پر تاسې ډېره زياته ده، نو ځکه يې دغه لوی نعمت در عنايت فرمايلی دی، او هيڅ وجه او دليل په لاس کې نشته، چې هغه در څخه بېرته واخلي، او يوائې د عظيمه قدرت اظهار مقصود دی، او هومره چې کامل روح وي، خو بيا د هغه ګرد کمالات موهوب او مستعار دي، او ذاتي نه دي.

قُلۡ لَّئِنِ اجۡتَمَعَتِ الۡاِنۡسُ وَالۡجِنُّ عَلٰۤى اَنۡ يَّاۡتُوۡا بِمِثۡلِ هٰذَا الۡقُرۡاٰنِ لَا يَاۡتُوۡنَ بِمِثۡلِهٖ وَلَوۡ كَانَ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ ظَهِيۡرًا ﴿۸۸﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خامخا که يو ځای شي (ګرد) انسانان او (ګرد) پيريان په دې چې راوړي په شان د دې قرآن (په فصاحت بلاغت او درايت کې)؛ نو رابه نه وړي په شان د دې (قرآن) اګر که شي ځينې د دوی له ځينو نورو سره ملاتړي.

تفسير: د لوی قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو کې کلام شوی دی، او پر دغه موضوع کې ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوې ده، هغه دې ولوستله شي.

وَلَقَدۡ صَرَّفۡنَا لِلنَّاسِ فِيۡ هٰذَا الۡقُرۡاٰنِ مِنۡ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰۤى اَكۡثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوۡرًا ﴿۸۹﴾

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړی دی مونږ خلقو ته په دې قرآن کې (مثل) له هره قسمه مثاله (لکه ترغيب ترهيب قصص او اخبار چې عبرت پرې واخلي)؛ نو غاړه کېښبوده اکثرو خلقو (او راضي نشول په هيڅ) مګر په ناشکری (او انکار له حقه).

تفسير: يعنې د دوی د خير غوښتلو لپاره عجيب او غريب مضامين ځو ځو ځلې په مختلفو اساليبو او په قسم قسم عناوينو بيان کړل شول، ليکن اکثرو احمقانو د هغه قدر ونه کړ، او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکری ګردو سره لاس يو کړ.

وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ
الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿٩٢﴾
اَوْ يَكُوْنَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ ۭ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ۭ
قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿٩٣﴾

او وايي (قريش) له سره به ايمان رانه وړو په تا (ای محمده !) تر هغه پورې چې جاري کړې ته مونږ ته له ځمکې (د مکې تل بهيدونکې خوټېدونکې) چينه. يا چې وي تا ته يو باغ له خرماوو او انګورو، نو رواني کړې ته ويالې په منځ د دې باغ کې په روانولو سره، يا چې راوغورځوې ته اسمان لکه چې ګمان کوې ته پر مونږ باندې ټوټې ټوټې، يا چې راولې ته الله او پرښتې مخامخ (ښکاره چې يې ووينو). يا چې وي تا ته يو کور له سرو زرو (يا ملمع په سرو زرو چې په کې کيني)، يا چې پورته وخېژې په اسمان کې، او له سره به ايمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا (اسمان ته که چېرې وخېژې) تر هغه پورې چې راکوز کړې پر مونږ باندې داسې يو کتاب چې لولو يې (او تصديق ستا وي په کې)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) پاکي ده رب ځما ته، آيا يم زه (يعني نه يم زه) مګر يو انسان رالېږلی شوی (په شان دنورو رسولانو).

تفسير: کله چې کفّارو د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول؛ نو په داسې لرې له مقصده فرمايشونو يې لاس پورې کړ، ځکه چې د دوی دغه عرض لپاره د استفادې او انتفاع نه وو، او محض تعنّت او عناد د هغوی مقصود وو.

په ﴿اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ﴾ کې هغه طرف ته اشاره ده چې د (۹ آيت سبأ سورت په (۱) رکوع کې) داسې ارشاد شوی دی: ﴿اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ۭ﴾

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰٓى اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿٩٤﴾

او نه دي منع کړي دې خلقو لره له دې نه چې ايمان راوړي کله چې راغی دوی ته بيان د حق (په ژبه د رسول) مګر (منع کړي دي خلق) دې خبرې چې ويلې به دوی: آيا رالېږلی دی الله يو سړی (يو انسان) رسول؟ ! (او پرښته يې ولې نه رالېږله).

تفسير: يعني سره د هدايت د رڼا د رسېدلو د دوی سترګې خلاصې نشوې، او در ګرده به يې هم دا ويل چې بنی آدم څرنګه د الله تعالی رسول کېدی شي؟ که پاک الله نبي لېږه؛ نو له اسمانه به يې کومه پرښته راښکته کوله.

د يـادونې وړ ده هغه ځوک چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بشريت نه مني، ددغه کفارو له شبهې څخه متأثر دی او د قرآن کريم له صريحې نصوصو څخه سر غړونه کوي، لکه چې فرمائي:

قُلْ لَّوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّيْنَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوْلًا ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې وی په ځمکه کې ملائکې (په بدل د انسان) چې ګرځېدلې په آرام سره (په شان د انسانانو)؛ نو خامخا رالېږلې به وه مونږ پر دوی باندې له اسمانه يو پرښته رسول.

تفسير: يعني که دغه ځمکه د بني آدمانو په ځای د پرښتو کلی او د هستوګنې ځای وی؛ نو بېشکه موزون به وی چې مونږ کوم پرښته نبي ګرځولې او لېږلې وی، که د بني آدمانو په طرف پرښته خپل اصلي صورت سره ولېږله شي؛ نو

زړونه او سترګې له سره د هغې د ليدلو توان نه لري، نو له هغه څخه به څرنګه مستفيد کېدی شوی؟، او که د بني آدمانو په صورت راشي؛ نو خلق به په اشتباه کې لوېږي، دغه تقرير د «الأنعام» د سورت په اوله رکوع کې تېر شوی دی، هغه دې ولوستل شي !.

﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ۝٩٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) کافي دی الله شاهد په منځ څما او ستاسې کې، بېشکه چې الله دی په بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکې.

تفسير: هغو کسانو چې داسې به يې ويل: ﴿أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا﴾ يعنې که الله له مونږ سره مخامخ شي، او ستا تصديق وکړي؛ نو هله به يې ومنو، نو يې وفرمايل چې: الله اوس هم پخپل فعل سره څما تصديق کوي، ځکه چې هغه عليم او خبير دی، اوګوري چې زه د نبوّت وظايف انجاموم او څما له هغو ګردو مصائبو څخه چې يې تېروم، او له هغو مساعيو څخه چې په پټه او ښکاره يې کوم؛ پوره خبردار دی، او سره له هغه دی له ما سره مرسته (مدد) کوي، او څما په لاس او ژبه متماديًا داسې علمي او عملي نښې ښکاره کوي؛ چې خارق العاده او د ده د عمومي قدرتي قانون څخه ډېر لوړ او عالي دي، هغه څما مقصد يومًا فيومًا کامياب، بريالی، کامران، او وسيع الأثر ګرځوي، او تکذيب کوونکي ته قدم په قدم تنبيه ورکوي، چې په دې عمل سره بيخي تاسې فلاح نشئ موندلی، آيا دغه د الله تعالی له جانبه فعلي ښکاره شهادت نه دی؟ چې زه په دغه خپله دعوی کې صادق يم؟ آيا له يوه مفتري سره پاک الله هم داسې معاونت او مرستې کوي؟.

﴿وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِهِ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَّأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ۝٩٧﴾

او هر هغه چاته چې سمه لاره وښودله الله؛ نو همغه د سمې لارې موندونکی دی، او هر څوک چې يې ګمراه کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته دوی ته نور دوستان بې له دغه (الله څخه چې سمه لاره وروښيي)، او راجمع به کړو (مونږ) دوی لره په ورځ د قيامت کې (نسکور تلونکي په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چې ړانده او ګونګيان او کاڼه به وي، ځای د دوی به دوزخ وي، هر کله چې غلې شي (لمبې د دوزخ) زيات به کړو دوی ته تېز اور.

تفسير: يعنې د قيامت په ځينو مواطنو کې به کفّار پر خپلو مخونو نسکور ړانده او ګونګيان او کاڼه کړی شوي بيولی کيږي، په حديث کې راغلي دي چې لويو اصحابو عرض وکړه، چې يا رسول الله ! دوی به څرنګه په خپلو مخونو نسکور بيولي کيږي، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: هغه قادر مطلق يې چې پر پښو بيولی شي؛ همغه قادر دی چې په سر يې هم روان کړي.

پاتې شو د دوزخيانو پرمخې کشول (راښکل)؛ نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلېدو څخه وي: ﴿يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ﴾ (۲۷ جزء د القمر (۴۸) آيت (۳) رکوع).

﴿ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ۝٩٨﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دې چې بېشکه دوی کافران شوي وو په آيتونو څمونږ او ويل به دوی: آيا کله چې شو مونږ هډوکي او خاورې رېژېدلې، آيا مونږ خامخا بيا پورته کاوه شو په پيدايښت نوي سره؟ !.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيْهِ فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿٩٩﴾

آیا نه ګوري دوی (او نه دي خبر په دغه) چې بېشکه هغه الله چې (په خپل کامله قدرت سره) يې پیدا کړي دي اسمانونه او ځمکه، قادر دی پر دې چې پیدا کړي په مثل د دوی (نور ډېر)؟، او مقرر کړی يې دی دوی ته یو اجل (نېټه) چې نشته هیڅ شک په هغه کې، نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هیڅ شی) مګر ناشکري (او انکار له بعثه او حشره).

تفسیر: یعنې هغه لوی ذات چې دومره لوی اجسام يې پیدا کړي دي، نو آیا هغه ته ستاسې په شان د یوه وړوکي شي پیدا کول څه اشکال لري؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ (٢٤ جزء د المؤمن (غافر) سورت (٥٧) آیت (۶) رکوع).

﴿فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا﴾ یعنې سره د دومره واضحه وو مضامینو او دلائلو د اورېدلو سره هم د دې بې انصافانو په کُفر او ضلال او ناشکرۍ کې همغه ترقي او پرمختګ لیدل کیږي، او لږ څه هم په لاره نه راځي.

قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيْٓ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ﴿١٠٠﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې تاسې مالکان شئ د خزانو د رحمت د رب ځما؛ نو په دغه وخت کې هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل وکړئ) د وېرې د (خلاصېدو د مال په) انفاق (کې)، او دی انسان زړه تنګ او بخل کوونکی.

تفسیر: په تېره رکوع کې يې فرمایلي وو: ﴿اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا * قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ﴾ الآیة ـ «الله تعالی په خپل رحمت پر تاسې لوی فضل کړی دی، چې د قرآن په شان یو بېمثاله دولت يې عطاء فرمایلی دی»، په منځ کې يې د مخالفینو د تعنّت او عناد او له کاره وتلي مطالبات، اعراض او تکذیب او د هغو د نتائجو ذکر وکړ، دلته بیا د همغه پخواني مضمون په طرف عود (واپسي) کړی شوی دی، یعنې یوه بنده ته داسې عظیم الشأن رحمت او عدیم النظیر دولت وربخښل د همغه حقیقي جواد او مطلق وهّاب له شأنه څخه کېدی شي، چې د هغه سره د غیر متناهي رحمت خزانې دي، او کوم مستحق ته زیات څخه په زیات ورکولو کې نه ده ته د فقر او مسکنت وېره پیدا کیږي، او نه د دې خبرې اندېښنه ورته پېښېدی شي چې هغه بل به ځما په ورکړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شي، یا وروسته د دې امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به ترې ښکته شم، الله قدّوس د تنګ زړه او ډارېدونکي انسان په شان العیاذ بالله تنګ زړی نه دی، چې که هغه (انسان) د رحمت د خزانې مختار مالک وګرځولی شي؛ خو بیا هم د ده له طبیعت څخه بخل او تنګ زړه توب نه ځي، او د کوم یو مستحق د ورکړې څخه دومره ویرېږي، چې ځما ګرد شته او ثروت به په کې صرف شي، او زه به تش لاس په میدان کې پاتې شم، یا خپل مال چې زه نن پر هغه لګوم؛ نه چې هغه سبا ورځ ځما سیال او شریک یا له ما څخه زیات ښاغلی شي، په هر حال که د الهیه رحمت خزانې ستاسې په قبضه کې وی؛ نو تاسې به هیچا ته هیڅ شی نه ورکول.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ فَسْئَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهٗ فِرْعَوْنُ اِنِّيْ لَاَظُنُّكَ يٰمُوْسٰى مَسْحُوْرًا ﴿١٠١﴾

او البته په تحقیق ورکړي دي مونږ موسی ته نهه معجزې ښکاره، نو پوښتنه وکړه (ای محمده ! د علماوو) د بني اسرائیلو څخه کله چې راغی (موسی) دوی ته؛ نو وویل دغه (موسی) ته فرعون: بېشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسی د سحر کړی شوي.

تفسير: يعنې همغسې چې پاك الله تاسې ته اى محمده صلى الله عليه وسلم پخپل فضل او رحمت سره عظيم قرآن عنايت كړى دى، او نو ډېر مراحم يې هم پر تا مبذول فرمايلي دي؛ همداسې مونږ پخوا له دې نه موسى عليه السلام ته ښكاره نښې او معجزې د ده د حاله سره مناسب عنايت فرمايلي دي څه وخت چې ده بني اسرائيلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات بخښلو لپاره تشريف راوړى وو، كه يې غواړې نو د بني اسرائيلو د باخبره او منصف مزاجه علماوو څخه پوښتنه وكړه، او ويې ګوره چې تر كومه ځايه پورې صحيح دي.

تنبيه: هغه نهه معجزې دا دي: ١- يد بيضاء، ٢- عصا، ٣- سنين، ۴- نقص الثمرات، ۵- طوفان، ۶- جراد، ٧- قمل، ٨- ضفادع، ٩- دم (په ځينو تفاسيرو كې طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځاى حجر، بحر او رفع الطّور راغلى دى)، د الأعراف «د سورت په (١۶) ركوع كې څمونږ د دغه فوائد موضح القرآن» د ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ﴾ الآية - په تفاسيرو كې مو د هغه تفصيل ليكلى دى، هلته دې وكتلى شي.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾

وويل (موسى بيا) خامخا په تحقيق پوهېږې (ته پخپل زړه كې) چې نه دي نازلې كړې دغه (نهه معجزې هيڅا) مګر رب د اسمانونو او د ځمكې، معجزې ښكاره (چې هر يوه دلالت كوي په نبوّت ځما)، او په تحقيق زه خامخا ګمان كوم پر تا اى فرعونه د هلاك شوي (مغلوب كم عقله).

تفسير: يعنې اګر كه ستا ژبه انكار كوي، مګر ستا زړه ډېر ښه پوهيږي چې دغه عظيم الشأن نښان ستا د ستر ګو د خلاصولو لپاره همغه قادر او قاهر الله درښوولى دى، چې د آسمان او د ځمكې حقيقي مالك دى، اوس كه كوم سړى عمداً محض د ظلم او تكبّر د لارې له حقه انكار وكړي، د هغه په نسبت به پرته له دې نه څه خيال كولې شي، چې د ده د تباهۍ وخت پر سر رسېدلى دى، له دې نه معلوم شو چې ايمان د پوهېدلو نوم نه بلكه د منلو نوم دى (يعنې عقيده او عمل): ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ (١٩ جزء د النمل سورت (١۴) آيت اوله ركوع).

فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾

نو اراده وكړه (فرعون) د دې چې وخوځوي او لرې كړي دوى له ځمكې (د مصر)؛ نو ډوب مو كړ فرعون او هر هغه څوك چې له ده سره وو ټول.

تفسير: كله چې فرعون وليد چې ورځ په ورځ د موسى عليه السلام اثر زياتيږي؛ نو داسې اندېښنه ور پيدا شوه، چې بني اسرائيل چېرې زور او قوت ونه نيسي، نو ځكه يې د هغوى په زيات ربړولو (تكليف كولو) شروع وكړه، او داسې يې مقرره كړه، چې دوى په مصر كې په امن او راحت سره ژوندون ونه كړى شي، خو بالآخر مونږ همدغه فرعون او فرعونيان پر ښنبودل، او د قلزم په بحيره كې مو ګرد هغه ظالمان ډوب كړل.

وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠۴﴾

او ومو ويل وروسته (د غرق) د فرعون بني اسرائيلو ته چې اوسئ تاسې (اوس په دې) ځمكه (د مصر) كې؛ نو كله چې راشي وعده د آخرت (يعنې قيامت)؛ نو به راولو تاسې (سبطيان او قبطيان په محشر كې حساب ته يو ځاى) ګډوډ.

تفسير: يعنې پاک الله د ظالمانو بېخ او بکرو ويست، او تاسې ته يې د هغوی د مريبتوبه نجات درکړ، اوس (مصر) ته (يا شام) هر چېرته مو چې زړه غواړي؛ په آزادۍ او هوسايۍ (آرام) سره تلی شئ، کله چې قيامت راشي بيا به يو ځلې تاسې او ستاسې تباه شوي دښمنان سره يو ځای کوو، او هلته به د شقي او سعيد، هالک او ناجي دائمي فيصله صادريږي.

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿۱۰۵﴾

او په حقه نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی)، او نه يې لېږلی مونږ ته (ای محمده !) مگر زېری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويرووونکی (کافرانو ته په جحيم سره).

تفسير: د موسی عليه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بيا د کلام مخ يې د لوی قرآن په لوري وگرځاوه، يعنې موسوي معجزات پر خپل ځای پر ېږدئ، ليکن هغه ښکاره معجزې چې محمد صلی الله عليه وسلم ته ورکړی شوي دي؛ په هغو کې له گردو څخه لويه علمي معجزه همدغه عظيم الشأن قرآن دی، چې هغه مو سم له حکمته سره پخپل عظيم علم او په اعلی درجه صداقت مشتمل کړی او لېږلی دی، او پوره په همغه صداقت سره تاسې ته رسېدلی دی، او په منځ کې يې لږ څه تغيير او تبديل هم نه دی واقع شوی: ﴿فَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَآ اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۲) رکوع، (۱۴) آيت).

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا ﴿۱۰۶﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه ټوټه ټوټه (لږ لږ) لپاره د دې چې ولولې ته (ای محمده !) دغه (قرآن) په خلقو باندې په آرام سره، او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسير: د لوی قرآن له رالېږلو څخه اصلي مقصد د هغه پوهېدل او پرې عمل کول دي، چې همدغه ته تدبّر او تذکّر وايي، ليکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانيت او برکته تش نه دي: ﴿كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۲۹) آيت (۲) رکوع)، نو ځکه د هغه سورتونه او آيتونه سره بېل بېل کړی شوي دي، څو د تلاوت کولو په وخت کې پوره تسهيلات وي، او د ويونکي او اورېدونکي د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم اساني وي، او ورو ورو يې ځکه را نازل کړ؛ چې څرنگه حالات به راواړاندې کېده، د هغه سره به مناسب احکام او هدايات صادرېده، څو هغه جماعت چې وروسته له دې نه د گردې دنيا معلّمان او لاره ښوونکي گرځېدل؛ د هر آيت او حکم موقع او محل او نور خصوصيات هم په ښه شان سره په ياد وساتلی شي، او د راتلونکو نسلونو لپاره د کوم آيت د بې موقعه استعمالولو گنجايش نه وي پاتې.

قُلْ اٰمِنُوْا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا ۗ اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿۱۰۷﴾
وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا ﴿۱۰۸﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې ايمان راوړئ په دې قرآن يا ايمان نه راوړئ، بېشکه هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پخوا له دغه (قرآنه) کله چې ولوستی شي پر دوی (دغه قرآن؛ نو) نسکور پرېوځي ډوی (په ځمکه) په زنو (وچولو «تندو» خپلو) په دې حال چې سجده کوونکي وي (تعظيمًا وتشکرًا). او وايي دوی: پاکي ده رب ځمونږ ته، په تحقيق سره ده وعده د رب ځمونږ خامخا کېدونکې.

تفسير: يعنې تاسې يې منئ که يې نه منئ؛ د لوی قرآن د حقانيت او د رسول الله مبارك د رسالت تصديق هغه منصف مزاجه اهل العلم کوي چې د پخوانيو سماويه وو کتابونو د بشاراتو څخه خبرداره دي؛ دوی د دغه پاك کلام د اورېدلو څخه پرمخې پر خپلو زنو سرونه په سجده ږدي، او وايي سبحان الله دا څومره عجيب او غريب کلام دی، بېشکه د الله تعالی هغه وعده پوره کېدونکې ده، چې د موسی عليه السلام په ژبه د تورات په کتاب (سفر استثناء) کې کړی شوې وه چې (ای بني اسرائيلو ! زه به ستاسې په ورونو (بني اسماعيل) کې يو نبي مبعوث کوم، چې د هغه په خوله کې به خپل کلام اچوم) بلا شُبهه هغه همدا کلام دی چې د محمد صلی الله عليه وسلّم په مبارکه خوله کې اچولی شوی دی، کله چې اهل العلم د قرآن د حقّانيت تصديق کوي؛ نو اوس د جاهلانو له انکاره هغه ته هيڅ يو اعتراض نه دی متوجّه.

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

او نسکور پرېوځي دوی (پر څمکه) پر وچولو (تندو) خپلو چې ژاړي دوی (د الله له وېرې) او زياتوي دوی ته (اورېدل د قرآن) عاجزي.

تفسير: يعنې کله چې پاك قرآن اوري؛ پر دوی رقّت طاري کيږي، او په سجده لوېږي، او په تواضع، عجز او نياز کې تزييد کوي، کله چې سر په سجده ږدي؛ نو لا د دوی د عجز او نياز په مراتبو کې تزييد پيدا کيږي، د اذقان (زنو) په لفظ کې ښايي دې طرف ته هم اشاره وي، چې په سجود کې زياته مبالغه کوي، ګواکې خپلې زنې هم پر څمکه لګوي، يا به دغه محض د سجود علی الوجه څخه کنايه وي، والله أعلم.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) وبولئ تاسې الله، يا وبولئ تاسې رحمان، هر يو نوم يې چې وبولئ (او واخلئ تاسې؛ پس هغه ښه دی)؛ نو ده لره دي نومونه ډېر ښائسته.

تفسير: د سُجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بلنې) او د دعاء په مناسبت په وروستني آيت کې د «صلوة» ذکر کړی شوی دی، واقعه دا ده چې د الله تعالی له نومونو څخه د عربو مشرکينو په نزد د «الله» لفظ استعمال ډېر زيات وو، او د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ لفظ او نوم په دوی کې دومره مأنوس نه وو، البته په يهودانو کې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اسم کثير الاستعمال وو، په عبراني کې هم دغه مبارك اسم همداسې مقدّسه معنی درلوده، لکه چې په عربي کې يې لري، د بل لوري (مسيلمة الکذّاب) هم خپل لقب «رحمن اليمامة» ايښی وو.

الغرض مشرکانو پر الله د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د اسم له اطلاقه بد وړل، او تور به يې څنې خوړ، او په وحشت کې به ترې لوېدل، لکه څه مهال (وخت) چې د رسول الله مبارك له ژبې څخه يې ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اورېده؛ نو په خپلو منځونو کې به يې ويل چې: محمد مونږ د دوو معبودانو له بللو څخه منع کوي، او دی پخپله ماسوا د الله څخه ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ ته هم غږ کوي.

يهودانو به داسې شکايت کولو چې په محمّدي اذکارو کې او اورادو کې ولې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د نامه ذکر په دغه اندازه زيات نه دی لکه چې په مونږ کې شته؟ نو د دغو دواړو ځواب په دغه آيت کې ورکړی شوی دی، چې لفظ «الله» او لفظ د «رحمن» دواړه د يوه منبع الکمالات ذات دوه نومونه دي، د صفاتو او د اسماوو د تعدّد څخه د ده د ذات تعدّد نه لازميږي، او نه د هغه څيز د توحيد سره څه منافات لري، پاتې شوه دغه خبره چې يو نوم ولې په کثرت استعماليږي؟ نو وپوهېږئ چې د پاك الله هومره چې أسماء الحُسنی دي؛ له هغو څخه هر يو نوم چې واخلئ او په

هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ؛ صحيح دی، او مقصود ترې همغه يو ذات دی، او د عنواناتو او تعبيراتو په تنوّع سره معنوَن نه بدليږي.

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

او ډېر ظاهروالی مه کوه په (قرائت د) لمانځه خپل کې، او مه کوه ډېر پټوالی په هغه کې، او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) کې يوه لاره (متوسّطه).

تفسير: يعني په جهري لمانځه کې (او همداسې په ادعيه وو او اورادو او نورو کې هم نه ډېر په زور سره غږېدل په کار دي، او نه ډېر په ورو سره ويل لازم دي، بلکه منځنی او متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن).

په احاديثو کې دي: کله چې په مکّه معظّمه کې قرائت په زوره سره لوستل کېده؛ نو مشرکينو به د هغه په اورېدلو سره هم قرآن او هم د هغه ليږونکي او د هغه راوړونکي او هم ويونکي په نسبت او شان کې چټې (بېکاره) خبرې او اپلتې ويلې، نو ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم په ډېر ورو ورو لوستلو شروع وکړه، نو په دغه مناسبت دا آيت نازل شو، يعني نه دومره په زور يې ولوله، چې مشرکين يې په خپلو کورونو او مجالسو کې واوري، او نه دومره ورو ورو يې ولوله؛ چې پخپله ستا ملګري هم هغه وانه وري، او ترې مستفيد نشي، افراط او تفريط دواړه پرېږدئ! او متوسّطه رويه ځان ته غوره کړئ! چې په هغې سره قلب متأثر کيږي، او تشويش بيخي ورک کيږي، نو هر کله چې دوی مدينې منورې ته هجرت وکړو، نو دغه حکم ختم شوو.

تنبيه: ددې آيت شريف او د الأعراف سورت د (۱۸۰) د آيت شريف څخه دا راڅرګنديږي چې الله تعالی په دعاء او په ذکر کې په هغه نومونو ياد شي او وبلل شي په قرآني يا صحيح نبوي نصوصو کې ثابت وي، او له هغه نومونو څخه ځان وساتل شي چې په شرعي نصوصو کې د هغې ثبوت نه وی، بلکه د هری ژبې خاوندانو به خپله ژبه کې په الله تعالی نوم اينبی وي، تر څو له هغه الحاد څخه ځان وژغورل شي چې د الأعراف په سورت کې ورڅخه منع راغلی ده.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

ووايه (ای محمده!) چې ټوله ثنا صفت هغه الله لره دي چې نه يې دی نيولی څوک ولد (لکه چې يهودان او نصاری يې وايي)، او نشته ده ته شريک په ملک (سلطنت) کې (لکه چې مشرکان وايي) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزۍ (لکه چې کتابيان يې وايي)، او نسبت د لويي وکړه الله ته (هر وخت) په لويۍ کاملې سره.

تفسير: له لمانځه څخه وروسته د خالص توحيد ذکر يې وفرمايه او سورت يې ختم کړ، يعني ګرد محامد او ثناوې خاص د هغه الله تعالی لپاره دي، چې په خپلو ګردو صفاتو او کمالاتو کې واحد دی، او له هر راز (قسم) عيوبو او قصورو او نقصو او فتورو څخه بيخي پاک او منزّه دی.

د ده په ذات کې هيڅ قسم داسې ضعف او کمزوري نشته، چې د هغه د تلافۍ لپاره بل چا ته اړ يا محتاج شي، له بل چا څخه په مدد اخيستلو کې درې احتماله کېدی شي، يا له وړو کې څخه مدد وغوښتی شي، لکه چې پلار له اولاد څخه مدد اخلي، يا له مساوي څخه لکه چې يو شريک له بل شريک څخه مرسته غواړي، يا له لوی څخه لکه چې کمزور او ضعيف انسان د ذلّت او مصيبت په وخت کې له غټانو او مشرانو څخه امداد غواړي، په دغه آيت کې

د دغو دريو واړو نفي وکړه شوه، ګواکې په ﴿لَمۡ يَتَّخِذۡ وَلَدًا﴾ سره د اول احتمال او په ﴿وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٌ فِى ٱلۡمُلۡكِ﴾ سره دوهم او په ﴿وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ وَلِىٌّ مِّنَ ٱلذُّلِّ﴾ سره د دريم احتمال د نفي کولو څخه وروسته په ﴿وَكَبِّرۡهُ تَكۡبِيرَۢا﴾ کې يې د خپل عظمت او کبريائي په لوري مونږ ته توجّه راکړه.

يعني انسان ته لازم دي چې د الله تعالی پر عظمت او کبريائي له زړه او په ژبه سره اقرار وکړي، او هغه جلّ وعلا له هر راز کمزوريو څخه ارفع او اعلی وګڼي، او لطف دا دی چې په ﴿لَمۡ يَتَّخِذۡ وَلَدًا﴾ کې د نصاری او په ﴿وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٌ فِى ٱلۡمُلۡكِ﴾ کې د مشرکانو او په ﴿وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ وَلِىٌّ مِّنَ ٱلذُّلِّ﴾ کې د هغو يهودانو ترديد وشو، چې د هغو په نزد د الله بيږی د يعقوب عليه السلام په مقابل کې مقاومت ونشو کولی (العياذ بالله).

تمّت سورة بنیَ اسرآئيل بعون الله وحُسن توفيقه، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الكَهفِ

«د (الکهف) سورت مکي دی، پرته له (۲۸) آیت څخه او له (۸۳ـ ۱۰۱) آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۷) آیته، او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت (۱۸) او په نزول کې (۶۹) سورت دی، وروسته د «الغاشیة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِيۡۤ اَنۡزَلَ عَلٰى عَبۡدِهِ الۡكِتٰبَ وَلَمۡ يَجۡعَلۡ لَّهٗ عِوَجًا ۱

هر ثنا صفت خاص الله لره دی، هغه (الله) چې نازل کړی (یې) دی پر بنده خپل (محمد صلی الله علیه وسلم) کتاب (قرآن)، حال دا چې نه یې دی ګرځولی په دې قرآن کې هیڅ کوږوالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کې).

تفسیر: یعنې له اعلی څنې د اعلی تعریفونو او شکرونو مستحق هغه پاك الله کېدی شي؛ چې خپل مخصوص او ډېر مقرّب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې یې له ګردو (ټولو) څخه اعلی او اکمل کتاب نازل کړی دی، او په دې شان اهل د ځمکې یې په ډېر لوی نعمت او برکت مشرّف او ممتاز فرمایلي دي، بېشکه په دغه مقدّس کتاب کې له سره هیڅ یوه کږه وږه او خرابه خبره نشته، عبارات یې په انتهایي درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب یې ډېر مؤثر او صحیح، تعلیم یې نهایت واضح، متوسط او معتدل دی، چې له هر وخت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لري، او له سلیم عقل او فطرت سره بالکل مطابق دی، د هیڅ قسم افراط او تفریط هیڅ قسم اثر او شائبه په کې نشته.

قَيِّمًا لِّيُنۡذِرَ بَاۡسًا شَدِيۡدًا مِّنۡ لَّدُنۡهُ

حال دا چې سم برابر دی (افراط او تفریط له سره په کې نشته، او نازل کړی یې دی) لپاره د دې چې وویروي (محمّد په دې کتاب سره کفّار) د عذابه سخته له جانبه د الله.

تفسیر: یعنې دغه مقدّس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چې پر مکذّبانو د قهّار الله تعالی له طرفه راتلونکی دی؛ خبر ورکوي.

تنبیه: ځینو د ﴿قَيِّمًا﴾ معنی په «مستقیم» سره کړې ده، او دا یې د پخواني مضمون تأکید مقرر کړی دی، یعنې هومره غور چې وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوږوالی به په هغه کې ونه مومئ، مګر (فراء) د دې لفظ معنی داسې ورکړې ده: «قیّما علی الکُتب السماویة»، «د ګردو سماویه وو کتابونو په تصدیق او صحت مهر لګوونکی دی، او د هغو د اصولي تعلیماتو په دنیا کې قایم ساتونکی دی»، او مسلم وایي: «قیّما بمصالح العباد»، «د ګردو بندګانو د ټولو مصالحو متکفّل دی، او د دوی د معاش او د معاد رغوونکی دی»، په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ د هغه په صداقت کې هیڅ د شبهې ځای نشته.

وَيُبَشِّرَ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ الَّذِيۡنَ يَعۡمَلُوۡنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمۡ اَجۡرًا حَسَنًا ۲ مّٰكِثِيۡنَ فِيۡهِ اَبَدًا ۳

او زیری ورکړي (محمد) مؤمنانو ته، هغو ته چې کړي دي دوی ښه (عملونه) چې بېشکه شته دوی ته اجر ښه (چې جنت دی). حال دا چې اوسېدونکي به وي په هغه (جنت کې) تل تر تله.

تفسير: په ظاهر سره له دې نه د آخرت بدل يعنې جنّت مراد دی، چې هلته به قانتينو مؤمنينو ته دائمي خوښي او ابدي راحت ور په برخه کيږي.

وَّيُنۡذِرَ الَّذِيۡنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ④

او چې وويروي هغه کسان چې وايي (له ډېره جهله) نيولی دی الله ولد.

تفسير: د الله تعالی لپاره د اولاد په تجويز کې له ګردو څخه وړاندې او سابق القدم «نصاری» دي، او لکه چې له احاديثو څخه ظاهريږي، له همدغو سره به د قرآن د عاملينو او حاملينو علاقه او سابقه تر قيامت پورې وي، بيا هم د الفاظو په عموم کې به ځينې هغه يهودي فرقې چې عُزير عليه السلام ته د الله ځوی يا ځينې هغه مشرکين چې «ملائکة الله» ته د الله لوڼې ويلې؛ هم داخل دي، ګواکې دلته د اولاد تجويز کوونکو کافرانو ته بالخصوص او نصاراوو ته په أخصّ الخُصوص سره تنبيه ورکړی شوی ده.

مَا لَهُمۡ بِهٖ مِنۡ عِلۡمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمۡ ؕ كَبُرَتۡ كَلِمَةً تَخۡرُجُ مِنۡ اَفۡوَاهِهِمۡ ؕ اِنۡ يَّقُوۡلُوۡنَ اِلَّا كَذِبًا ⑤

نشته دوی ته په دې خبره کې هيڅ علم، او نه پلرونو د دوی ته (څه علم شته)، لويه ده هغه خبره (د دوی) چې راووځي له خولې د دوی څخه، نه وايي دوی مګر دروغ (ډېر غټ).

تفسير: يعنې کوم تحقيق او علمي اصول د دوی په لاس کې نشته، او نه د دوی د پلرونو او نيکونو په لاسونو کې وو، چې د هغوی په عمياء تقليد سره داسې غټې خبرې له خپلو خولو څخه راوباسي.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفۡسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمۡ اِنۡ لَّمۡ يُؤۡمِنُوۡا بِهٰذَا الۡحَدِيۡثِ اَسَفًا ⑥

نو ښايي چې ته قتل کوې (وژنی) نفس (ځان) خپل پر وروستو (د ګرځېدو) د دوی (له تا نه) (يا په دوی پسې) که رانه وړي (دوی) ايمان په دې خبره (قرآن؛ نو ته ځان وژنې) له ډېره غمه.

تفسير: يعنې که دغه کافران قرآني خبرې نه مني؛ نو تاسې د دوی په چرت او غم کې خپل ځان مه کړوئ ! او مه ويلې کيږئ ! تاسې د تبليغ او دعوت فريضه اداء کړې او کوئ يې، که يې څوک نه قبلوي؛ نو تاسې لره نه ښايي چې خپل ځان دومره وکړوئ او دومره غمجن شئ !.

اِنَّا جَعَلۡنَا مَا عَلَى الۡاَرۡضِ زِيۡنَةً لَّهَا لِنَبۡلُوَهُمۡ اَيُّهُمۡ اَحۡسَنُ عَمَلًا ⑦

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي هر هغه څيز چې دی پر ځمکه زينت (ښايست رونق) لپاره د دې (ځمکې او اهل د ځمکې)، لپاره د دې چې ازموينه وکړو پر دوی چې کوم يو له دوی څخه ډېر غوره دی له جهته د عمل.

تفسير: يعنې د هغه د رونق په طرف منډې وهي، يا هغه پرېږدي او آخرت اخلي.

وَاِنَّا لَجٰعِلُوۡنَ مَا عَلَيۡهَا صَعِيۡدًا جُرُزًا ⑧

او بېشکه چې مونږ خامخا ګرځوونکي يو د هر هغه څيز چې پر دغه (ځمکه دی) ډاګ (صاف ميدان) وچ کلک.

تفسیر: یعنې یوه ورځ به دغه ګردې ونې، وابنه، شینکې او نور د ځمکې موجودات ټولولي شي، او د ځمکې څخه تش تور ډاګ ډېر میدان جوړېږي، هغه کسان چې د دې په ښایست او ډول سینګار خوښ او غولیږي، هغوی دې ښه وپوهیږي چې دغه زرق او برق، ډول او ډیل، پرق او پړوق پاتې کېدونکې شی نه دی.

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُوا۟ مِنْ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

آیا ګمان کوې ته (ای محمده !) د دې خبرې چې صاحبان د غار او د تختې وو دوی له دلائلو ځمونږ ډېر عجیبه.

تفسیر: یعنې د الله د عظیمه قدرت په لحاظ د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصه چې وروسته یې ذکر راځي، داسې کومه عجیبه او غریبه خبره نه ده چې یې له حده زیاته عجیبه وګڼئ، د ځمکې، اسمان، لمر، سپوږمۍ، ستوري، اور، اوبه، او نورو شیانو پیدا کول، او د دوی ټینګ نظام قائمول، د ضعیف البنیان انسان فضیلت پر ګردو موجوداتو، بیا په انسانانو کې د انبیاوو علیهم السلام رالېږل د دوی قلیل او بې سرو سامانو ډلو پر لویو لویو متکبّرانو بریالی او فاتح کول، د خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم او د ده د رفیق ابو بکر صدیق رضي الله تعالی عنه نجات د کفارو د مکر او فرېب څخه او د (ثور) په غار کې تر دریو ورځو پورې د دوی دواړو صحیح او سالم ساتل، او د کفّارو تعاقب او د غار (سمڅې) تر خوله پورې راتلل او بیا نامراده او بې د مرام له نیله بېرته ګرځېدل، بالآخر د مسلمانانو هغه ډېرې وړوکی بې سر و سامان ډلې ته نه یواځې په «جزیرة العرب» بلکه په مشرق او مغرب کې په ډېر لږ مدّت کې غلبه، نصرت او بری په برخه کول، آیا دغو او د دوی په شان نور بېشماره شیان د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ له قصې څخه لږ حیرت او تعجب راوړونکي دي؟ !.

اصل دا دی چې یهودانو قریشو ته مشوره ورکړه چې د محمد صلی الله علیه وسلم څخه د امتحان او ازموینې په ډول درې سواله وکړئ: (۱) روح څه شی دی؟ (۲): د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصه څرنګه ده؟ (۳) د ذو القرنین قصه څه وه؟، د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصې ته دوی د عجیبتوب له حیثیته خاص اهمیت ورکړی وو، نوځکه په دغه آیت کې دا ښوولې شوې ده چې د هغه دومره عجیبه نه ده لکه چې تاسې یې ګڼئ، د هغه ځنې ډېرې نورې عجیبې او غریبې د قدرت دلائل او نښې هم شته، وروسته د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ مجملاً بیا مفصّلاً بیان فرمایي.

وایي چې دغه څو ځلمیان د (روم) د کوم ظالم او جبّار باچا په زمانې کې وو، چې د هغه اسم ځینو «دقیانوس» ښوولی دی، باچا ډېر سخت غالي بُت پرست وو، او په جبر او اکراه سره د بت پرستی په تعمیم او اشاعت کې مصروف وو، عامو خلقو د تکلیف او سختی او خوف او د څو ورځو دنیوي منافعو په طمع خپل مذاهب پرېښودل او بُت پرستي یې اختیار کړه، په دغه وخت کې د څو تنو هغو ځلمیانو په زړونو کې چې د هغوی تعلّق د سلطنتي عمائدو سره وو، داسې خیال پیدا شو چې د یوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضي نه ده پکار، او د دوی زړونه د الله تعالی له خشیته او د تقوی له نوره ډک وو، الله تعالی دوی د صبر او استقلال او د توکل او مېړانې له دولت څخه ماړه کړي وو، دوی د باچا په مخ کې ودرېدل، او په ډېر جسارت او مېړانې (بهادرۍ) یې دغسې نارې کړې: ﴿لَن نَّدْعُوَا۟ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَآ إِذًا شَطَطًا﴾ او د دغه خپل ایماني جرأت او استقلال د مظاهرې څخه یې ګرد لیدونکي او اورېدونکي سره مبهوت او متحیّر کړل.

باچا څه د دوی پر ځلمیتوب رحم وکړ، او څه د نورو مشاغلو او ملکي مصالحو لامله د دوی د فوري وژلو څخه سترګې پټې کړې، او څو ورځې یې دوی ته مهلت ورکړ، څو دوی پخپلې دغې معاملې کې غور او نظر ثاني وکړي.

خو دغو ځلمیانو داسې مشوره سره غوټه کړه، چې په داسې د فتنې په وخت کې چې مونږ د جنګ او د تشدّد له لاسه عاجزان شوي یو، او په هر حال کې ځمونږ د قدمونو د ښوییدلو وېره او خطره شته؛ نو مونږ ته به دغه مناسبه وي، چې ښار ته نژدې د غره په کوم غار کې پټ او منتظر اوسو، چې په مناسبه موقع کې بیا له هغه ځایه ووځو، نو یې دعاء

وكړه چې: «اې الله ! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ كار راجوړ كړه ! او د رشد او هدايت په لارې د تللو ګرد انتظام مونږ ته وكړه !».

بالآخر دوى له ښاره ووتل، او په كوم نژدې غره كې يې پناه ونيوله، او له خپلو ملګرو څخه يو تن يې مأمور كړ، چې د لباس په تغيير سره كله ناكله ښار ته ورځه ! او ځمونږ د ټولو ضروريات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه ! او مونږ د هغه ځاى له اخبارونو څخه مطلع كړه ! كوم سړى چې پر دغه كار مامور وو، هغه يوه ورځ اطلاع وركړه چې نن په ښار كې رسماً ځمونږ تعقيب او پلټنه كېده، او ځمونږ اقارب اعزّه او خپلوان مجبور شوي وو، چې ځمونږ پته او سراغ وروښيي، دوى په همدغو مظاهرو كې وو، چې يو ناځاپه الله تعالى پر دوى خوب طاري كړ، ويلي كيږي چې د حكومت سړو ډېر تلاش او پلټنه (لټون) وكړه؛ خو د دوى درك او سراغ يې ونه موند، او سترې ستومانه كېناستل.

بالآخر د باچا له رايې سره سم د ښيښې پر يوه تخته د دې ځلميانو نومونه او مميّزه صفات او نور مناسب احوال وليكل او په يو محفوظ ځاى كې كېښود شو، څو تل د دولت اراكين، مامورين او راتلونكى نسل په دې خبردار وي، چې داسې د ځلميانو يوه ډله په حيرت راوړونكې طريقې تښتېدلې ده، چې سره له ډېر لټولو د هغې ډلې هيڅ نښه او اثر نه دى پيدا شوى، ممكن دى چې وروسته له دې نه د هغو سراغ او پته پيدا او ځينې نور عجيب او غريب واقعات هم څرګند شي.

دغه ځلميان پر كوم مذهب (دين) وو؟ په دغه كې اختلاف دى، ځيني وايي چې نصرانيان يعنې د مسيح عليه السلام د اصلي دين تابعان وو، ليكن ابن كثير (رحمه الله تعالى) د قرائنو له مخې دې ته ترجيح وركړې ده، چې د ﴿أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ﴾ قصه د مسيح عليه السلام د زمانې څخه پخوانى قصه ده، و الله أعلم.

تنبيه: «رقيم» د غره كندې او سوري ته وايي، او «رقيم» د «مرقوم» په معنى هم راځي، يعنې ليكلى شوى شى.

إِذۡ أَوَى ٱلۡفِتۡيَةُ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةٗ وَهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ أَمۡرِنَا رَشَدٗا ⑩
فَضَرَبۡنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمۡ فِي ٱلۡكَهۡفِ سِنِينَ عَدَدٗا ⑪

ياد كړه هغه وخت چې رجوع وكړه هغو ځلميانو (د وېرې د كفّارو) غار ته نو وويل دى: اى ربه ځمونږ ! راكړه مونږ ته له خپله نزده رحمت (چې پرې پټ شو له غليمه «دښمنه») او تيار كړه مونږ ته له دې كاره ځمونږ (چې مفارقت د كفارو دى) هدايت. او كېښوده مونږ (پرده) پر غوږونو د دوى (چې هيڅ غږ يې نه اورېد او ويده پراته وو) په غار كې څو كاله په شمېر.

تفسير: يعنې داسې يې پر غوږونو وټپول چې تر كلونو كلونو پورې په همغه سوري كې ويده پراته وو، او د دې خوا او هغې خوا له احواله له سره نه وو خبر، او نه كومه خبره د دوى غوږونو ته رسېده.

ثُمَّ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِنَعۡلَمَ أَيُّ ٱلۡحِزۡبَيۡنِ أَحۡصَىٰ لِمَا لَبِثُوٓاْ أَمَدٗا ⑫

بيا راپورته كړل مونږ دوى لپاره د دې چې ښكاره كړو چې كومه يوه له دغو دواړو ډلو (مختلفو په ځنډ كې) ښه حساب كوونكې ده د هغه چې دوى څه مدّت تېر كړى وو (په دغه غار كې).

تفسير: له ډېرو كلونو څخه وروسته الله تعالى دوى ويښ كړل، څو ظاهر شي چې د اختلاف كوونكو په منځ كې كوم يو د دوى د نوم د مدّت صحيح اندازه ښوولى شي؟ ظاهر دى چې د داسې اوږده خوب څخه وروسته كله چې دوى ويښ شوي دي؛ نو په قدرتي طور سره پخپله د خوب كوونكي او ګردو ليدونكو په منځ كې راز راز خبرې سره مبادله كيږي، او ځينې يې مدّت لږ ښيي، او ځينې يې ډېر څرګندوي (ښكاره كوي)، يو به اقرار كوي، او بل به يې مستبعد

ګڼي ترې انکار کوي، نو دوی يې راوينې او دا يې وروښوده چې کوم يو جماعت سم له حقيقت سره سمې خبرې کوي؟ او واقعيت ته نژدې دي؟ او وروسته د دې حقيقت له پوهېدلو سره د «بعث بعد الموت» عُقده حل کولی شي؟ چې په هغه کې د هغې زمانې خلقو سره جګړې کولې.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۚ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾

مونږ قصه کوو تا ته خبر حال د دوی په حقه (رښتيا) سره، بېشکه دوی داسې ځلميان دي چې ايمان لري په رب خپل، او زيات کړي وو مونږ دوی له جهته د هدايته.

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوَ مِن دُونِهِ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾

او ټينګ ترلی دی مونږ پر زړونو د دوی (قوّت او صبر) کله چې پاڅېدل، نو وويل دوی: رب ځمونږ رب د اسمانونو او د ځمکې دی، له سره به عبادت ونه کړو بې له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مو په الوهيت سره وباله؛ نو) خامخا په تحقيق ويلی به وي مونږ هلته خبره خطا لويه دروغه.

تفسير: يعني زړونه مو قوي کړي وو په قبول او اظهار د حق سره، او دوی مضبوط او ثابت قدم کېښود او خپله خبره يې صافه وويله: کله چې «رب» هغه دی؛ نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «ألوهيت» او «ربوبيت» دواړه همده ته وړ (لايق) او مخصوص دي.

هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً ۖ لَّوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

دا کسان قوم ځمونږ نيولي دي دوی بې له الله (نور باطل) معبودان، ولې نه راوړي دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند ښکاره؟، نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي پر الله دروغ (چې شريکان ورته دروي، بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسير: لکه چې موحّدين د توحيد صاف صاف دلائل وړاندې کوي، که مشرکين هم پخپله دعوی کې رښتين وي؛ نو کوم واضح دليل ولې نه وړاندې کوي؟ که يې وړاندې کړي؛ نو له کومه به يې راوړي؟ دروغ پټبه نه لري، له دې نه به لوی دروغ څه وي چې دوی د الله تعالی لپاره شريک دروي.

کله چې دقيانوس أصحاب الكهف ته درې ورځې مهلت ورکړ، او دوی پخوا د تمامېدلو د درې ورځو وتښتېدل؛ نو (يمليخا) چې مشر د دوی وو په منځ د لارې کې يې ووېل خپلو ځينو نورو ځلميانو ته داسې:

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُم مِّنْ أَمْرِكُم مِّرْفَقًا ﴿١٦﴾

او کله چې په څنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بُتانو) چې عبادت يې کوي دوی بې له الله؛ نو ځای ونيسئ تاسې هغه غار ته (او ډېره شئ په کې)، خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تيار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالۍ).

تفسير: يعني «كله چې د مشركانو له دينه مونږ بېل يو؛ نو په ظاهري ډول سره هم مونږ ته لازم دي، چې له هغوی څخه بېل اوسو، او كله چې د دوی له باطلو معبودانو څخه ګوښه شو؛ نو ښايي چې له هر طرفه وشكوو، او خاص خپل لوی الله جلّت عظمتُه په طرف رهي (لاړ) شو، او د هغه رحمت او تلطّف ته اميدواري ولرو»، پخپلو منځونو كې يې سره داسې مشورې وكړې، په پای كې لاړل او د غره په سمڅې كې كښېناستل.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَت تَّزَاوَرُ عَن كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ ۗ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾

او وينې به ته لمر كله چې راخيژي نو ميلان كوي له غاره د دوی ښې طرف ته، او كله چې لوېږي؛ نو پرېږدي دوی (اوترې تېرېږي) كيڼ طرف ته، او دوی په ارت ميدان كې دي له دې غاره، دغه (مذكوره احوال د دوی) له دلائلو او نښو د الله دی، هر چا ته چې سمه صافه لاره وروښوده الله؛ نو همغه دی د سمې صافې لارې موندونكی، او هر څوك چې ګمراه يې كړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته كوم ولي دوست لاره ښوونكی.

تفسير: يعني الله تعالى پخپل كامل قدرت سره دوی ته د داسې ډېره ځای په لوري لار ښوونه وكړه چې هلته مأمون او مطمئن شول، او په آرامۍ او خوشالۍ سره پرېوتل، نه د ځای د تنګوالي څخه د دوی زړونه خفه وو، او نه لمر دوی ته څه ربړ او تكليف رسوه، د دې لامله چې د دغه سوري مخ د شمال په لوري او په هسې يوه وضع او هيئت سره واقع وه، چې د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسېده، او بې د څه ضرر د رسولو څخه به ترې وته.

﴿مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ﴾ الآية - يعني ظاهري او باطني لاره ښوونه ګرد د ده په قبضه كې ده، وګوره څه مهال (وخت) چې ګرده دنيا سره ښويېدلې وه، «أصحاب الكهف» يې څرنګه د هدايت په لاره ټينګ او ثابت قدم كړل، او په ظاهري ډول يې هم څرنګه د يوه عجيبه سوري په طرف د دوی لار ښوونه وكړه.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ ۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ۚ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾

او ته به ګمان كوې په دوی (كه چېرې يې ووينې) چې وينښ دي حال دا چې دوی ويده دي، او اړوو دوی په ښې اړخ او كيڼ اړخ او سپی د دوی غځوونكی دی د دواړو څنګلو خپلو په خولې د غار كې، كه چېرې ورپورته شې ته دوی ته او نظر واچوې پر دوی؛ نو خامخا مخ به وګرځوې ته له دوی څخه په تېښته او خامخا ډك به كړی شې ته له دوی نه له وېرې.

تفسير: وايي چې د دوی سترګې به د خوب په وخت كې هم خلاصې وې، او د دومره يو طويل خوب هيڅ يو اثر د دوی پر بدنونو نه ښكارېده، نو ځكه هر چا به چې دوی ته كاته؛ نو داسې يې ګاڼه چې دوی وينښ دي، او الله تعالى دغو ويدو ځلميانو ته شان، هيبت او جلال وروبانښه، او دوی دغه د هستوګنې ځای ته يې دومره دهشت او عظمت وركړ چې هيچا به ورته نشو كتلی، او نه به ورنژدې كېدلی شو، څو خلق د هغه د ځای څخه نندارې جوړې نه كړي، او هلته بندارې ونه ترې، او دوی ناآرامه او بې هوسا (بې آرامه) نه كړي، د دوی پسې يو سپی هم رهي (روان) شوی وو، چې د دغو نېكانو اثر پر دغه سپي هم ورسېده، او تر سلهاوو كلونو پورې ژوندی پاتې شو.

وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا۟ بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۖ قَالُوا۟ لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ ۚ قَالُوا۟ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَٱبْعَثُوٓا۟ أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَٰذِهِۦٓ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَلْيَنظُرْ
أَيُّهَآ أَزْكَىٰ طَعَامًا فَلْيَأْتِكُم بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ
إِن يَظْهَرُوا۟ عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِى مِلَّتِهِمْ وَلَن تُفْلِحُوٓا۟ إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾

او همداسې (لکه چې ویده کړي وو مونږ أصحاب الکهف) ویښ کړه مونږ دوی چې پوښتنه وکړي پخپلو منځونو کې، نو وویل یو ویونکي له دوی نه چې: څومره مدّت مو تېر کړی دی؟ نو وویل (ورته دغو نورو چې) تېره کړې ده مونږ یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، وویل (نورو) چې رب ستاسې ښه خبر دی په هغه مدّت چې تېر کړی دی تاسې، نو ولېږئ تاسې یو (ملګری) خپل په دې سپینو زرو ستاسې چې دا دي دې ښار ته، نو ودې ګوري چې کوم یو له دغه (اهل د ښار) نه ښه پاکیزه دی له جهته د طعامه، نو رادې وړي تاسې ته رزق له هغه، او نرمي او زیرکي دې کوي (په معامله کې)، او نه دې خبروي خامخا په تاسې هیڅ یو هم. بېشکه دوی که خبردار (یا قادر) شي پر تاسې؛ نو سنګسار به کړي تاسې، یا به بېرته وګرځوي دوی تاسې په دین خپل کې، او له سره به خلاص نشئ تاسې (او ښه به ونه مومئ) په دغه وخت کې هیڅکله.

تفسیر: یعنې څرنګه یې چې پخپل قدرت سره دوی په داسې یوه اوږده خوب کې ویده کړي وو؛ همغسې یې دوی په مقرّر وخت کې راویښ کړل، کله چې پاځېدل نو پخپلو منځونو کې یې سره په مذاکرو شروع وکړه، چې مونږ به څومره مدّت ویده شوي یو؟ ځینو وویل: «یوه یا نیمه ورځ»، یعنې ډېر لږ ویده شوي یو، بل وویل چې په دغه خو د الله تعالی علم ډېر ښه رسیږي چې مونږ څومره مدّت ویده شوي یو، اوس کار کوئ، یو سړي ته پیسې ورکړئ، او ښار ته یې ولېږئ چې له کوم دکان څخه حلال او طیّب طعام واخلي، او رایې وړي مګر دغه ضروري ده چې دغه سړی دې په ډېرې هوښیارۍ سره لاړ شي، او بېرته دې راشي او په نرمۍ او تدبیر سره دې ښایي معامله وکړي چې هیڅ یوه ښاري ته څمونږ پته او نښه څرګنده (ښکاره) نشي، که نه لویه خرابي به راپېښیږي، که هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار شي؛ نو مونږ به سنګسار کړي، یا به مونږ په جبر او اکراه سره له دغه حقّاني دین څخه واړوي، (العیاذ بالله) که داسې کومه واقعه راپېښه شوه؛ نو هغه اعلی کامیابي او فلاح چې مونږ یې غواړو له سره نه حاصلیږي، ځکه چې د حق دین څخه اوښتل اګر که په جبر او اکراه سره هم وي؛ د اولوا العزم مؤمنانو کار نه دی.

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَآ إِذْ يَتَنَٰزَعُونَ
بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ ۖ فَقَالُوا۟ ٱبْنُوا۟ عَلَيْهِم بُنْيَٰنًا ۖ رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ ۚ قَالَ ٱلَّذِينَ غَلَبُوا۟ عَلَىٰٓ أَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

او همداسې (لکه چې مو ویښ کړي وو دوی) خبر کړ مونږ (خلق) پر دوی باندې چې پوه شي (دغه د حشر منکران چې) بېشکه وعده د الله حقه ده، او بېشکه قیامت (چې دی) نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغه کې، (او خبر کړل مونږ دغه خلق په أصحاب الکهف) کله چې جګړې کولې دوی په منځ خپل کې په کار خپل، نو وویل: (دغو خلقو یو بل ته) چې جوړه کړئ پر دوی یو بناء، رب د دوی ښه عالم دی په (احوال د دوی)، وویل هغو کسانو چې غالب وو په کار د دوی چې: خامخا جوړ به کړو مونږ هرومرو پر دوی باندې مسجد (چې لمونځ په کې وکړی شي).

تفسیر: یوه له دوی ځني پیسې واخیستې او ښار ته ننوت، خو د ښار ګرد شیان د ده په نظر کې پردي او غیر متعارف ښکاره شول، په دغه مدّت کې څو قرنه تېر شوي وو، د ښار خلق د دغو پیسو د سکو د لیدلو څخه حیران شول، چې پر دې د کوم باچا نوم دی؟ او د کومې زمانې دي؟ او ګرد سره داسې وپوهېدل چې دغه سړي له کوم ځایه کومه قدیمي خنبه کړې خزانه موندلې ده، څو دغه خبره د باچا په غوږ کې ورسېده، او هغه همغه پخوانۍ لیکلي تخته وغوښته، چې پر هغه څو نومونه او ممیزه صفتونه لیکلي شوي وو، او دغه هم په کې مسطور وو، چې دغه ځلمیان یو ناڅاپه په دغه کال کې لادرکه او ترې تم شول، له تحقیقه ثابته شوه چې دغه سړی د همغه مفقود الخبر ډلې څخه دی، په دغه وخت کې په دغه ښار کې د «بعث بعد الموت» په نسبت سخته جګړه نښتې وه، چا به ویل چې: د مړ کېدلو څخه وروسته بیا ژوندون نشته، چا به ویل چې: محض روحاني بعث دی او جسماني نه دی، څوک د روحاني او د جسماني د دواړو معادو قائل وو، د دې وخت باچا یو حق خوښوونکی منصف سړی وو، او غوښته یې چې له یو طرف کوم داسې نظیر او مثال په لاس ورشي چې په هغه سره پوهول آسان شي، او عقلي استبعاد له منځه ورک شي، پاک الله دغه نظیر ورپیدا کړ، بالآخر د آخرت منکران هم د دې حیرت راوړونکي ماجری له لیدلو او اورېدلو سره په آخرت متیقّن شول، او دغې نظارې په خاص ډول سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه، او وپوهېدل چې په دې سره الله تعالی مونږ ته تنبیه راکړه، ځکه چې دغه قصه د دوهم ځلي بیا ژوندي کېدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبیه: ځینو د ﴿إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ﴾ مطلب داسې اخیستی دی، چې الله تعالی د «أصحاب الکهف» له حاله په هغه وخت کې خلق خبر کړي وو، نو ځکه د «أصحاب الکهف» په نسبت جګړو او مناقشو جریان درلود، چې هغه څو تنه ځلمیان چې یو ناڅاپه سره ورک او ترې تم شوي وو چېرې لاړل؟ چې د هغوی په نسبت له ډېرې اوږدې زمانې راهیسې داسې اورو چې راځي، ولې رانغلل؟دوی چېرته لاړل؟ د دوی نسل به چېرې منتشر شوی وي؟ تر اوسه پورې دوی نه دي ژوندي پاتې، او ضرور ګرد سره مړه او خاورې شوي دي، په دغه مسئله کې به ځینو یو شی او ځینو بل شی ویل، چې یو ناڅاپه الله تعالی د حقیقت له مخې پرده پورته کړه، او هغه ګرد اختلافات یې سره ورک کړل.

﴿فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا﴾ الآیة ـ دغه نه دي معلوم چې وروسته له هغه «أصحاب الکهف» همغسې ژوندي پاتې شول؟ یا یې انتقال وکړ؟ که انتقال یې کړی دی څه مهال (وخت) وو؟ او که ژوندي پاتې دي تر کله؟ یا به تر کله ژوندي پاتې کیږي؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چې دغه سوري ته نژدې په کوم مناسب ځای کې د یادونې په شان کوم عمارت جوړ کړی، چې له هغه ځنې زائرینو ته څه سهولت پېښ شي؛ نو په دغه کې به د آراوو اختلاف واقع شوی وي، چې څه قسم عمارت جوړ کړ شي، د دغو اختلافاتو تفصیلات خو پاک الله ته ښه معلوم دي، او دغه هم د ده په علم کې شته چې دغه تجویز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ یا پخوا له موته؟ یا د دوهم ځلي د خوب طاري کېدلو څخه وروسته؟ آیا خلق تر هغه سوري پورې رسیدلي دي؟ او د دوی په ملاقات یا زیارت مشّرف شوي دي؟ که نه؟ خو بیا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سړیو چې د «أصحاب الکهف» پر اسلامي دین وو داسې سره غوټه کړه چې دغه غار ته نژدې یو معبد تعمیر شي، د أصحاب الکهف په نسبت برسېره پر دې چې پاخه موحدان او متقیان وو، لیکن هغه کسان چې پر دوی معتقدان شوي او عمارت یې جوړ کړی وو نصرانیان وو، ابو حیّان په «بحر محیط» کې د «أصحاب الکهف» د ځای د متعین کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړي دي، من شاء فلیراجعه.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ

ژر به وایي (یعقوبیه چې دوی) درې دي څلورم د دوی سپی د دوی دی، او وبه وایي (نسطوریه چې دوی) پنځه دي شپږم د دوی سپی د دوی دی، ویشتل په غیب سره، (دا ټولې وینا ګانی دي بی دلیله).

تفسیر: یعني سامعین به د «أصحاب الکهف» د قصې له اورېدلو څخه وروسته لکه چې د خلقو عادت دی اټکلي غشي ولي، یو به وایي چې دوی درې وو، څلورم د دوی سپی وو، بل به وایي چې دوی پنځه وو او شپږم به سپی ښیي، لیکن دغه ټول د اقوال داسې دي لکه چې څوک بې د نښې له ټاکلو څخه تیرې (ګټې) وولي، ممکن دی د دغو مختلفو خبرو په ویلو کې برسېره په جهل، د رسول الله صلی الله علیه وسلم امتحان هم مقصود وي، چې وګورو محمد صلی الله علیه وسلم په دغه معامله کې څه فرمایي؟ ځکه احتمال لري چې یهودانو د هغو صحیح تعداد اوه ښوولی وي، چې د هغه په طرف لوی قرآن هم اشاره فرمایي:

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿۲۲﴾

او وبه وایي (مؤمنان په اخبار د محمد چې دوی) اوه دي او اتم د دوی سپی د دوی دی، ووایه (ای محمده ! دوی ته)رب څما ښه علم لري په شمېر د دوی، نه پوهیږي په (شمېر د) دوی مګر لږ (د خلقو)، نو جګړه مه کوه (ای محمده !) په باب د دوی کې مګر جګړه ښکاره، او فتوی مه غواړه په باب د دغو کې له دغو (کتابیانو) څخه له هیڅ یو (ځکه چې ته پخپله پرې خبر یې په وحیه سره).

تفسیر: د عدد په معلومولو پورې کوم اهم مقصود نه دی متعلق، هومره خبره چې الله تعالی راښودلې ده، له هغې څخه د زیات تحقیقاتو پسې لوېدل او هغومره تردید چې الله تعالی فرمایلی دی، له هغه څخه زیات تردید اوجګړې نښلول؛ فضول دي.

ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه فرمایي: زه د هغو قلیلو کسانو څخه یم (چې هغوی د قرآني سیاقه معلوم کړی دی چې) أصحاب الکهف هم دغه اوه تنه دي، ځکه چې الله تعالی هغو پخوانیو دواړو اقوالو ته ﴿رَجْمًا بِالْغَيْبِ﴾ وفرمایه، او دریم قول سره یې ونه فرمایل، علاوه پر دې د بیان اسلوب هم بدل شوی دی، په پخوانیو دواړو جملو کې «عطفیه واو» نه وه، او په دریم کې شته، او د ﴿وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ په عطف سره له راوړلو څخه ګواکې دغه خبرې ته زور ورکول مقصود دي، چې د دغه قول قائل په پوره بصیرت او وُثوق سره د واقعې له تفصیله واقف دی، ځینو د دې په تأیید کې دا هم ویلي دي چې: پخوا له دې نه له ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ څخه د یوه تن قول راڅرګند (ښکاره) شو، او له ﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ الآية ـ څخه پرته له هغه قائل څخه د دریو تنو نورو قائلینو پته ولګېده، له ﴿قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ﴾ الآية ـ څخه برسېره په دوی د دریو تنو قائلینو ثبوت هم په لاس راځي، او په دې ډول اقلا لږ تر لږه ښایي دوی اوه تنه وي، چې سپی ترې مستثنی پاتې دی.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿۲۳﴾ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿۲۴﴾

او مه وایه له سره په هیڅ باب کې چې بېشکه زه کوونکی یم د دغه کار سبا مګر (متّصل ورسره ووایه ای محمده !) که اراده فرمایلي وي الله، او یادوه رب خپل کله چې دې هېر شي، او ووایه (ای محمده ! دوی ته) ښایي چې سمه صافه لار وښیي ماته رب څما ډېرې نژدې ته له دې نه له جهته د لارښوونې (او نېکه لاره).

تفسیر: د «أصحاب الکهف» قصه په تاریخي کتابونو کې له نادراتو څخه لیکلې شوې وه، او هر سړی ترې نشو خبرېدی. مشرکینو د یهودانو په لمسون له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دغه سوال وکړ، چې له دغه پوښتنې څخه د دوی مقصود امتحان وو، څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم وعده وفرمایله چې سبا به یې دروښیم، ځکه متیقن وو چې جبرئیل علیه السلام به راځي او زه به ترې معلومات اخلم، او دوی ته به یې ووایم، خو جبرئیل علیه السلام تر پنځلسو

ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېر خفه او غمجن شو، مشرکین په خندا او مسخرو لګیا شول، بالآخر د الله تعالی له جانبه دغه قصه ورته ولېږله شوه، او په پای (آخر) کې یې نصیحت هم ورعلاوه شو، چې وروسته له دې نه د هیڅ یوې خبرې په نسبت بې د﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ څخه نه ښايي چې وعده وفرمايي، که کوم وخت له تانه هېره شي؛ نو هر کله چې دې په ياد راشي ﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ ووايه !، او اميدوار شه چې الله تعالی به ستا درجه له دې نه لا زياته کړي، يعنې هيڅ شی هيڅکله به له تاسې هېر نشي.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿۲۵﴾

او مدّت تېر کړی وو دغو (ځلميو) په غار کې درې سوه کاله (شمسي) او زيات کړي وو پرې دوی نهه (قمري کلونه نور هم).

تفسير: يعنې د شمسي په حساب پوره درې سوه کاله په هغه غار کې ويده وو، او په قمري سره (۹) کاله نور زيات شو.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ۖ لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدّت (چې دوی ځنډ (تأخير) کړی وو په هغه کې)، خاص همده لره دي پټ (اسرار) د اسمانونو او د ځمکې، څه ښه ليدونکی دی الله، او څه ښه اورېدونکی دی الله.

تفسير: يعنې مؤرخين د دوی د ويدېدلو او د بيا ويښېدلو مدّت راز راز بيانوي، خو له ګردو څخه صحيح او صواب همغه ده چې الله تعالی يې ښيي، ځکه چې د اسمان او د ځمکې د ګردو پټو اسرارو علم هم له ده سره شته، او هيڅ يو شی د ده له سترګې څخه نشي تېروتی.

مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿۲۶﴾

او نشته چېرې دوی ته بې له ده نه هيڅ دوست، او نه شريکوي په حکم (قضاء) خپل کې بل هيڅوک.

تفسير: يعنې همغسې چې د ده علم محيط دی؛ د ده قدرت او اختيار هم پر ګردو حاوي دی، همغسې چې د ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ په علم کې هيڅوک له ده سره مل او شريک نه دي، د قدرت په اختياراتو کې هم هيڅوک له ده سره مل او شريک نشي کېدی.

وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿۲۷﴾

او ولوله (ای محمده ! دوی ته) هغه څه چې وحي کړی شوې ده تا ته له کتابه د رب ستا، نشته بدلوونکی د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومې ته غير له دغه (الله) څخه هيڅ ځای د پناه (که قصد يې وکړې).

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

او صبر کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چې بولي (عبادت کوي) د رب خپل په سبا (اول د ورځې) او بېګا (آخر د ورځې يعنې هر کله)، غواړي دوی مخ د الله تعالی.

تفسير: يعني دِ ده د لقاء، ليدلو او د هغه د رضاء د حصول په شوق کې په نهايت اخلاص سره تل په عباداتو کې مشغول اوسيږي، مثلاً ذکر کوي، قرآن لولي، پر خپلو لمونځونو مداومت کوي، د حلالو او حرامو تميز کوي، د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پيژني، اګر که د دنيوي حيثيته دوی معزّز او مالدار نه دي، لکه په لويو اصحابو کې په دغه وخت کې عمّار، صُهيب، بلال، ابن مسعود، خَبّاب، سلمان او نور رضوان الله تعالى عليهم أجمعين، نو داسې مخلصين مؤمنين له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفيد وګرځوه، او د هيڅ په ويلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه بېلوه !.

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

او نه دې تيريږي (وړاندې دواړه) سترګې ستا له دوی نه، چې غواړې ته زينت (ښايست) د دې ژوندون لږ خسيس.

تفسير: يعني د دغو غريبانو او مات زړو او بې وځلو (کمزورو) مخلصينو مؤمنينو څخه له سره خپلې سترګې مه اړوه ! او لويو لويو غټو متکبرانو دنيادارانو ته په دغه مقصد مه ګوره ! چې د دوی د مسلمان کېدلو څخه به اسلامي دين ډېر ښه رونق او ښايست مومي، ځکه چې اسلامي اصلي عزّت او رونق په مادي خوشحالۍ او د سپينو او سرو زرو په مسکوکاتو نه دی مضبوط، بلکه په ايمان او تقوى او اعلى درجه ښو اخلاقو سره قائم دی.

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُۥ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَىٰهُ وَكَانَ أَمْرُهُۥ فُرُطًا ﴿۲۸﴾

او اطاعت مه کوه (مه اوره خبره) د هغه چا چې غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره څمونږ او متابعت يې کړی دی د هوا خپلې، او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته، او تجاوز له حدود الله).

تفسير: يعني د هغو کسانو په خبرو تاسې له سره غوږ مه ږدئ او مه يې اورئ چې د هغوی زړونه له حقه ذاهل او په دنيوي نشو کې مست او لا يعقل او د الله تعالى له ياده بيخي غافل دي، او تل د خپل نفس د خوښې او غوښتنې پسې مائل او رهي (روان) او لګيا دی، د الله تعالى په عبادت کې تکبّر، لويي، ځانمني (خودنمايي)، هوا پرستي، تقدم او تعالِي د دوی (رواج) او دستور دی، اګر که دوی ظاهراً ډېر بډايان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وي.

په رواياتو کې راغلي دي چې د قريشو ځينو صناديدو او غټانو څمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارک ته وويل: «تاسې د خپلو شاوو خوا څخه دغه فقراء، مسکينان، خواران، غريبان چې ګرد سره اوپړهګان (خوار) دي، لرې کړئ ! څو مونږ غټان، مشران، لويان او سرداران تاسې سره کينو»، ګواکې مسلمانانو ته اوپړه او کفّارو ته يې بډای او سردار وويل، ممکن دی چې د محمد صلى الله عليه وسلم په مبارک زړه کې دغه خبره تېره شوي وي، چې د دغو غريبانو په بېلولو کې د لږ څه مدّت لپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاخه مسلمانان دي، مصلحت ته به ګوري، نه به خفه کيږي، او دغه غټان به په دغه وسيله سره اسلام قبلوي، نو په دغه مناسبت دا آيت نازل شو، چې تاسې له سره د دغه متکبّرانو دغه خبرې مه اورئ !، ځکه چې د دوی دغه غوښتنې بيخي چټې او بېکاره دي، په دوی کې د حقيقي ايمان د قبلولو رنګ او استعداد نشته، نو بيا محض د موهومې فائدې لپاره د مخلصينو مسلمانانو د خاطر احترام ولې پر ېښودی شي؟.

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ

ووايه (ای محمده ! دوی ته، اسلام او قرآن) حق دی له رب ستاسې، پس هر څوک چې اراده (د ايمان) وکړي؛ نو ايمان دې راوړي ! او هر څوک چې اراده (د کفر) وکړي؛ نو کافر دې شي.

تفسير: يعني د الله تعالى له جانبه رښتيا رښتيا خبرې اورولې شوي دي، الله تعالى د چا د منلو او نه منلو هيڅ پروا نه لري، هر څه نفع يا نقصان چې پېښيږي؛ هغه به يواځې ستاسې وي، منونکي او نامنونکي له هر يوه سره د هغه خپل عمل د لارې مل دی.

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن يَسْتَغِيثُوا۟ يُغَاثُوا۟ بِمَآءٍ كَٱلْمُهْلِ يَشْوِى ٱلْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بېشکه چې مونږ تيار کړې مو دی لپاره د ظالمانو اور، چې چاپېر شوي دي له دوی پردې د هغه، او که فرياد وکړي (دوی له تندې) نو فرياد به يې واخيستی شي (په ورکولو د داسې) اوبو (سره) لکه زوې (يا د تېلو خته) چې وريتوي به مخونه، بد څيز د څښلو دي (دغه زوې)، او بد دی (دغه اور ځای د آرام يا) له وجې د انتفاع.

تفسير: يعني د ګرمی له شدّته به تږې کيږي، نو «العطش ! العطش !» نارې به وهي، نو د تېلو تلچټ (خيرې، پاتې) يا د زوو په شان اوبه دوی ته ورکولې کيږي، چې د سخت تودوالي او د تندې له سببه د دوی خوله او کولمې به سره ټول وريتې او ټناکې وهي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) بېشکه مونږ نه ضايع کوو اجر (ثواب) د هغه چا چې ډېر نېک وي له جهته د عمل.

أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمُ ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ ۚ نِعْمَ ٱلثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

دغه (مؤمنان چې دي) شته دوی ته جنتونه د تل هستوګنې چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د دوی (څلور قسمه) ويالې، په لاس کولی به شي دوی ته په دغه جنت کې وښې له سرو زرو، او اغوندي به دغه (جنتيان) جامې زرغونې له نريو ورېښمو او له پيړ، پنډ (غټو) ورېښمو، تکيه کوونکي به وي په دغه جنتونو کې پر تختونو باندې، ښومره ښه بدل دی (دا جنتونه او نعمتونه)، او ښومره ښه دي (دا جنتونه) ځای د آرام.

تفسير: ښايي چې د جنتي جامو (کاليو) مخ د نريو ورېښمو او استر يې د پېړو (غټو) ورېښمو څخه وي، کما يُفهم من قوله تعالى: ﴿بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۵۴) آيت (۳) رکوع)، يا دواړه به سره بېل بېل استعماليږي، والله أعلم، په «موضح القرآن» کې دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: سره زر او ورېښمين کالي نارينه وو ته په جنت کې ور رسيږي، هر څوک يې چې دلته اغوندي؛ هلته به يې نه اغوندي.

جنتيانو به پر دغو نعمتونو سربېره پر ښو چپرکټو او پالنګونو تکيه لګولې په نهايت عزّت او احترام سره به ناست وي.

وَاضۡرِبۡ لَهُمۡ مَّثَلًا رَّجُلَيۡنِ جَعَلۡنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيۡنِ مِنۡ اَعۡنَابٍ وَّحَفَفۡنٰهُمَا بِنَخۡلٍ وَّجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمَا زَرۡعًا ﴿۳۲﴾

او وښيه بيان کړه ته دوی ته يو مثال (د کفّارو او مؤمنانو هغه) دوه سړي، چې ګرځولي (ور کړي وو) مونږ يو له دې دواړو ته دوه باغونه له انګورو، او پټ کړي وو مونږ دا باغونه په خرماوو سره، او پيدا کړې وو مونږ په منځ د دې (دواړو باغونو) کې کښت (فصل).

تفسير: دغه يې د غني کافر او فقير مؤمن مثال بيان وفرمايه، چې د هغه په ضمن کې د دنيا بې ثباتي، د کفر او تکبّر بد انجامي، او د ايمان او تقوی پر مقبوليت باندې تنبيه ده، دغه دواړه سړي چې د هغوی مثال بيان شوی دی، په واقعي ډول سره موجود وو؟ يا محض د تفهيم لپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی، د علماوو په دغه مورد کې دوه قوله دي، او د تمثيلو فائده په هر حال کې حاصله ده.

د دغو ياد شوو باغونو په چارچاپېر د کجورو (خرماوو) ونې کښېنولې شوې دي، او د دواړو باغونو په منځ کې ځمکه د زراعت لپاره تخصيص ورکړی شوې ده، خو غله او مېوه ګرد تيار له همغه باغ څخه حاصل اخلي.

كِلۡتَا الۡجَنَّتَيۡنِ اٰتَتۡ اُكُلَهَا وَلَمۡ تَظۡلِمۡ مِّنۡهُ شَيۡـًٔا ۙ وَّفَجَّرۡنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿۳۳﴾

دې دواړو باغونو ورکول به يې مېوې خپلې (پوره) او نه به يې کولو ظلم (کموالی) له محصوله خپله هيڅ قدر، او بهولې وه مونږ په منځ د دې دواړو باغونو کې وياله.

تفسير: يعنې داسې نه وو چې يو باغ به ښه وده او ښه حاصل ورکولو ، او بل نه ورکولو او بې حاصل او بې ودې پاتې وو، يا په يوه کې ډېرې ونې وې، او په بل کې کمې.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗۤ اَنَا اَكۡثَرُ مِنۡكَ مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ﴿۳۴﴾

او وو ده ته (نورې) مېوې، پس وويل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګري خپل ته حال دا چې هغه ورسره خبرې کولې (په افتخار سره) چې زه زيات يم له تا نه له جهته د مال، او ډېر عزتناک يم له جهته د سړيو.

تفسير: يعنې مال، دولت، ملاتړ، سړي ما سره له تا نه زيات دي، که زه د شرک او کُفر په اختيارولو کې په باطل وی؛ نو دومره مال، دولت، او هوسايي (آرام) به ولې ځما په برخه کېده؟ د ده د شرک ثبوت له دې نه په لاس راځي، چې د آفت د رسېدلو څخه يې وروسته په تأسّف او ارمان سره وويل: ﴿يٰلَيۡتَنِيۡ لَمۡ اُشۡرِكۡ بِرَبِّيۡۤ اَحَدًا﴾، معلومېږي چې د هغه غريب ملګری چې پوخ موحد وو، د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبې کولو نصيحت به يې ورته کولو، چې د هغه په ځواب کې يې داسې ورته وويل چې: زه له تا نه په مال، اولاد، سړي، ملاتړ او هر څيز کې زيات يم، نو څرنګه به يقين کوم چې زه پر باطل او تا غوندې مفلس او ناداره به په حق وي؟.

وَدَخَلَ جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ ۚ قَالَ مَاۤ اَظُنُّ اَنۡ تَبِيۡدَ هٰذِهٖۤ اَبَدًا ﴿۳۵﴾ وَّمَاۤ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنۡ رُّدِدۡتُّ اِلٰى رَبِّيۡ لَاَجِدَنَّ خَيۡرًا مِّنۡهَا مُنۡقَلَبًا ﴿۳۶﴾

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چې دی ظالم وو پر ځان خپل (په سبب د فخر، تکبر او کفر)، ويې ويل چې: زه نه کوم ګمان چې هلاک (خراب) به شي دغه باغ (ځما) هيڅکله، او نه کوم زه

ګمان په قیامت چې قائم (واقع) به شي، او قسم دی خامخا که بوتلی شم رب خپل ته (پس له بیا ژوندون)؛ نو قسم دی چې هرومرو به مومم خامخا غوره له دې باغ څخه مرجع.

تفسیر: یعنې دی په شرک کې مبتلا وو، د کبر او غرور په نشو د ده دماغ ډک وو، نورو ته به یې په سپکه سره کتل، او حقیر به یې ګڼل، او د الله تعالی پر قدرت او جبروت به یې نظر نه وو، او نه په دې پوهېده چې وروسته به یې انجام څه کیږي؟ همدغه باغ د ده جنت وو چې هغه به یې خپل ابدي خیر ګڼلو، ده فکر کولو چې اوس خو مې ژوندون په آرام سره تیریږي، او ګرد انتظامات مې داسې مکمّل کړي دي چې څما تر ژوندانه پورې د دغو باغونو د تباه کېدو او خرابېدلو کومه ظاهري اندېښنه نشته، پاتې شوه د بعث بعد الموت قصه؛ نو اول زه یقین نه لرم چې د مړ کېدلو څخه وروسته د هډوکي بخرکي ته بیا دوهم ځلي نوی ژوند په برخه کیږي؟ او مونږ به د پاک الله په مخ کې وړاندې کیږو، لیکن که همداسې وشو؛ نو یقیناً ماته به له دې نه ښه او بهتر سامان هلته راورسیږي، که څمونږ دغه حرکات د الله تعالی خوښ نه وی؛ نو په دغه دنیا کې به یې ولې دومره وسعت او راحت را په برخه کولی؟ ګواکې د دې دنیا راحت او هوسایي (آرام) د هغه جهان په خوښۍ او هوسایۍ باندې دلیل دی، چې زه به هلته هم مزې او چړچې کوم.

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَّٰكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾

وویل (دغه کافر) ته (مؤمن) ملګري د ده حال دا چې دغه مؤمن خبرې اترې کولې له دغه کافر سره: آیا کافر شوې پر هغه (ذات) چې پیدا کړی یې ته (په اول کې) له خاورې، بیا یې له نطفې، بیا یې برابر کړې ته سړی (روغ په اندامونو). لیکن زه وایم شان دا دی چې الله رب څما دی، او نه شریکوم زه له ربه خپله سره هیڅوک.

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی چې ستا اصل آدم علیه السلام یې له بې جانه خاورې څخه، بیا ته یې د څمکې د حاصلاتو له خُلاصې او له یوه څاڅکي ناچیزه اوبو څخه پیدا کړی یې، او ژوندون یې دربخښلی دی، او روحاني او جسماني قوّتونه یې درکړي دي، او لوی غټ انسان یې درڅخه پیدا کړی دی، نو آیا ته له دې نه انکار لرې، چې هغه به دې وروسته له مرګه بیا ژوندی کوي؟ یا دغه درکړی نعمت به له تا نه بېرته نشي اخیستی؟ څما عقیده خو داسې نه ده، بلکه زه پوره یقین لرم چې هم هغه لوی ذات یواځې څمونږ رب دی، د ده په الوهیت کې بل هیڅوک شرکت نه لري، او د ده د حکم او ارادې په مقابل کې هیڅوک هیڅ نشي ویلی او کولی، او نه خپله سا اخستی شي.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

او ولې نه په هغه وخت کې چې ننوتې باغ خپل ته، ولې دې داسې نه ویل: هغه چې اراده وفرمایي الله (هغه کیږي)، نشته قوّت (هیچا لره په هیڅ کار مګر په توفیق) د الله.

تفسیر: یعنې مال د الله تعالی نعمت دی، خو د غرور، تکبّر، او ځانمنی (خودنمایی) او د کُفر ویلو څخه آفت نازلیږي، لازم او ښه خو داسې وو چې د باغ د داخلېدو په وخت دې د ﴿مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدًا﴾ په ځای ﴿مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ﴾ ویلي وی، یعنې د هر هغه څیز چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ عطا کوي یې، څه زور او قوّت چې په مونږ کې شته؛ هغه د ده له امداد او اعانته راحاصل دی، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو په یوه شپه کې هغه ګرد سلب او بېرته یې اخلي، په روایاتو کې راغلي دي، هر مهالې (وخت) چې انسان پخپل کور کهول او نور ځای کې په خوښۍ، آرام سره ځان مومي؛ نو همدغه لفظ دې ووایي: ﴿مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ﴾

إِن تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّن جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا
حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾

که ته ویني ما چې زه لږ یم له تا نه د جهته د ماله او بچو. پس (امید لرم چې ژر دی چې) رب ځما راکړي ما ته (په دنیا او په آخرت کې) بهتره له باغ ستا، او چې ولېږي پر دغه (باغ ستا) تندر له (طرفه د) اسمانه، پس سبا ته وګرځي (باغ ستا) ډاګ میدان ښوی (چې ښوییږي پرې سړی) بې زرغونه. یا سبا ته وګرځي اوبه د دې باغ وچې ډوبې پس له سره به نه توانېږې دې ډوبو اوبو لره په لټولو سره.

تفسیر: یعنې یوه توده بوربوړکی (ګرد باد) والوځي یا بل کوم سماوي آفت نازل شي چې ستا د دغه تکبّر او غرور د نتائجو په سزا کې ستا دغه باغ ډاګ ډېر او سپېره او ترې صاف میدان جوړ کړي، یا د دغې ویالې اوبه وچې شي، او بیا سره له ډېر زیار (محنت) ایستلو او کوښښ اوبه په کې ونه بهیږي.

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ
يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾

او چاپېر کړی شو په انواعو د مېوو د هغه (باغ یا سړي یعنې هلاک شو)، پس وګرځېد په وخت د سبا کې چې اړه وه یې ځټ او مخ د ارغویو خپل (یا مړل یې لاسونه او ورغوي خپل)، (له خپګانه) پر هغه مبلغ چې لګولی وو پر دغه باغ، حال دا چې دغه باغ لوېدلی وو پر ځیلو (مناګانو د تاکو کورو) خپلو، او وایي: ای کاشکې ما نه وی نیولی شریک رب خپل سره هیڅوک (څو مې دغه باغ نه وی وران شوی).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «آخر د ده پر باغ باندې هم هغسې وشوه چې د دغه ښه سړي له خولې څخه وتلي وو، په شپه کې سماوي آفت د اور په صورت راغی، او ګرد باغ یې وسوځوه، او د ایرې ډېرۍ یې ترې جوړه کړه، مال یې لګولی وو د پنګې (رأس المال) د تزیید لپاره، خو پنګه او ګټه اصل او فرع دواړه یې له لاسه ووتل»، د باغ خاوند په ژړا او انګولا سر شو، مګر:

څه په کار ده اوس ژړا او انګولا «««««« لوښې مات او غوړي توی شو په بیدیا.

او دغه افسوس او ندامت هم د الله تعالی له وېرې نه وو، بلکه تش د دنیوي ضرر رسېدلو په بناء وو.

وَلَمْ تَكُن لَّهُ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُ مِن دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾

او نه وه ده ته کومه ډله چې مدد یې کړی وی له ده سره (په دفع د آفت کې) غیر له الله، او نه وو دی پخپله مددګار د خپل ځان (په دفع د هلاک کې).

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ ۚ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

په دې وخت کې ګرد ولایت اختیار خاص الله لره حق دی، الله خیر (غوره) دی له جهته د ثواب او خیر (غوره) دی له جهته د عاقبته.

تفسیر: یعنې د هر عمل هر بدل چې دی ورکړي؛ هغه درست دی، دلته او هلته په هر ځآی کې د همده واک او اختیار چلیږي، او هیڅوک هیڅ طاقت او توان نه لري، چې د ده په حکم او فیصله کې څه مداخله وکړي، یا څه ګوتې په کې ووهي.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿۴۵﴾

او بیان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په تازګۍ او سرعت د زوال کې) په مثل د هغو اوبو چې نازلې کړي دي مونږ هغه اوبه له (طرف د) اسمانه، نو یو بل سره ګډوډ شي په سبب د دې (اوبو) سره زرغونه د ځمکې، نو سبا ته وګرځي (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چې الوځوي يې بادونه، او دی الله پر هر څیز باندې توانا قادر (چې ځینې د هغو انشاء او افناء دي).

تفسیر: یعنې د دنیا د دغه عارضي پسرلي او د فاني او سریع الزوال ښایست او سینګار مثال داسې وګڼئ چې پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولویږي، او هغه یو په یو تکه شنه او ژوندی شي، او پر ګڼو شینکیو او ونو ښایسته شي، او مختلفې ترکودې (نباتات) ځنې خارج او مخلوط او ګډه وډه زرغونتیا په کې پیدا شي، مګر څو ورځې وروسته هغه تک زیړ واوړي، او په وچېدلو او رژېدلو باندې شروع وکړي، بالآخر په یوه وخت ګرد سره لو او قطع او پرې او وربېل شي، او بیا ټوټه ټوټه او بوس بوس کړی شي، او په هوا کې والوځولی شي، د دنیا د سترګو غولوونکی او ناپوهان تېرایستونکی ښایست او سینګار همداسې وګڼئ، چې د څو ورځو له مخې ډېر ښکلی او زړه وړونکی په نظر راځي، بالآخر ذرې ذرې او په هوا کې والوځي، او ګرد سره لرې او پرې شي، او ډاګ ډېر صاف میدان ترې پاتې شي، لکه چې وروسته په ﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً﴾ کې اشاره کړی شوې ده.

اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ﴿۴۶﴾

مال (د دنیا) او ځامن (چې په کې اخروي مفاد نه وي) زینت (رونق) ښایست د دې ژوندون لږ خسیس دی، او باقي پاتې کېدونکي نېک (عملونه) خیر غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خیر) غوره دي له جهته د امید.

تفسیر: یعنې وروسته له مرګه مال او اولاد او نور هیڅ په کار نه راځي، او یواځې هغه نېک کارونه په کار راځي چې د هغو اثر یا ثواب مستقبل ته پاتې کېدونکی وي، په حدیث کې دغه کلمات طیبات:)سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله(له الباقیات الصالحات څخه فرمایلي شوي دي، دغه محض د مثال په ډول دی، که نه ګرد (ټول) حسنه اعمال په دې کې داخل دي، په «موضح القرآن» کې دي: ﴿وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ﴾ دا دي چې د داسې یوه علم ښوونه وکړي چې جاري وي، یا کومه نېکه طریقه وچلوي، یا مسجد، یا کوهی، یا سرای، یا باغ، یا کومه مزرعه وقف کړي، یا خپل اولاد ته ښه تعلیم او تربیه ورکړي، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پرېږدي، نو دغه ګرد داسې ښه اعمال دي، چې پر هغو باندې د الله تعالی له جانبه ښه بدل موندل کېدی شي، او انسان پرې عمده توقّعات قائمولی شي، د دنیا پر فاني او زائلې خوشالۍ طویل او عریض امیدونه تړل د عقل او هوش کار نه دی.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿۴۷﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې روان به کړو غرونه او ګورې به ته (ای انسانه !) ځمکه ښکاره (صاف میدان)، او راجمع به کړو دوی (یعنې خلق) نو پرې به نه ږدو له دوی نه یو تن هم (نه له اولینو او نه له آخرینو).

تفسير: يعني كله چې قيامت راشي؛ نو د غرونو په شان سخت مخلوق هم له خپله ځايه الوځي، بلكه دغه لوى او درانه غرونه هم لكه ټكولې شويو وړيو غونډې په هوا كې سره ګرځي او الوځي، الغرض دغه ګردې لوړې او ژورې به سمې برابرې او ځمكه به له يوه سره تر بله سره پورې صاف هوار ميدان شي.

وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ
لَكُم مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾

او وړاندې به كړى شي دوى په رب ستا صف صف (او وبه ويلى شي دغو صفوفو ته): خامخا په تحقيق راغلئ تاسې مونږ ته لكه چې پيدا كړي وئ مونږ تاسې ړومبى ځلې (له خپلې موره)، بلكه ګمان كولو تاسې (اى منكرينو د بعث) چې وبه نه ګرځوو مونږ تاسې ته ځاى او وخت د وعدې.

تفسير: د بعث منكرينو ته به د تقريع او توبيخ په ډول وويلى شي، چې تاسې خو قيامت او نورې ايماني خبرې چټې (بېكاره) او دروغ ګڼلې، نو نن تاسې هغه ګرد دنيوي ساز سامان او اثاثه چېرې پرېښې؟ او دغسې لوڅ لغړ چېرې درومئ؟.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ
وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

او كېښودلى به شي كتاب (أعمالنامې په لاسونو د خلقو كې) پس ګورې به ته ګناهګاران ويرېدونكي له هغه نه چې په كې (ليكلي) دي (له ګناهونو)، او وايي به اى هلاكه ځمونږ (راشه دغه دې وخت دى) څه حال دى د دې اعمالنامې (ځمونږ)چې نه پرېږدي (ګناه) وړه او نه لويه، مګر چې حساب كړې يې دي هغه (ټولې)، او وبه مومې دوى هغه څيز چې كړى وي (په دنيا كې په خپل مخ كې) حاضر، او نه كوي ظلم رب ستا پر هيچا (چې كومه ګناه يې نه وي كړې او وېې ليكي).

تفسير: يعني د هر يوه اعمالنامې وركولى كيږي، دوى به په هغه كې د خپلو اعمالو فهرست (نوم ليک) ولولي، او مجرمين به له خپلو ګناهونو سخت ويرېږي، او وايي به الله پوهيږي چې نن څرنګه سختې سزاوې رارسيږي؟ په دغه اعمالنامه كې به يې د ذرې ذرې عمل تر ستر ګو لاندې وي، او هره يوه وړه او لويه نيكي او بدي به په دغه اعمالنامه كې مندرجه او ليكلې مومي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۗ
أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۚ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې سجده وكړئ تاسې (تعظيمًا) آدم ته پس سجده وكړه (ټولو) مګر (ونه كړه سجده) ابليس، وو دى (اصلا) له پيريانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترک د سجدې)، آيا پس نيسئ تاسې ابليس او اولاده د دغه دوستان (چې خبره يې منئ) غير له ما، حال دا چې دي دغه (شياطين) تاسې ته دښمنان، بد دى (ابليس) ظالمانو ته بدل (له الله چې شيطان مني او رحمان نه مني).

تفسیر: راجح همدا ده چې ابلیس د پیریانو له نوعې وو، ده په عبادت کې ترقي وکړه، او د پرښتو په ډله کې شامل شو، نو ځکه کوم حکم چې پرښتو ته د سجود وشو؛ هغه ته هم وشو، په دغه وخت کې د ده اصلي طبیعت او سرکشي او غرور د طینت ښکاره شو، او له ډېره تکبّره د الله تعالی د حکم منلو څخه یې غاړه وغړوله، او د آدم په مخ کې سجده کول یې خپل د شان کسر وګاڼه، تعجب دی چې نن د آدم اولاد د خپل رب په ځای هغه ازلي دښمن او د ده اولاد او أتباع څرنګه خپل رفیق ملګري خیر غوښتونکي او دوست دروي؟ آیا له دې نه به بل کوم ظلم او بې انصافي څه وي؟ دغه قصه پخوا له دې نه هم په څو ځایونو کې بالتفصیل تېره شوې ده، دلته د هغې له تذکرې څخه دغه تنبیه مقصود دی، چې د فاني دنیا په ډول او سینګار مغروربدل او د آخرت څخه غافل کېدل فقط د شیطان په تحریک او تسویل سره کېږي، ځکه چې شیطان غواړي چې مونږ بیا خپل هغه اصلي او آبائي وطن (جنّت) ته بېرته لاړ نه شو.

تنبیه: ابن کثیر (رحمه الله) ځینې روایات نقل کړي دي، چې په هغو کې د ابلیس اصل د ملائکو له نوعې څخه ښوولی شوی دی، او لیکلي یې دي چې د دغو روایاتو غالبه حصه له اسرائیلیاتو څخه ده، چې ښایي وروسته له ډېره فکره او نظره په احتیاط سره ومنلی شي، او له هغو څخه اکثر شیان خو یقینًا دروغ دي، ځکه چې لوی قرآن بالتصریح د هغه تکذیب کوي، وروسته له هغه ابن کثیر (رحمه الله) په ډېرو متینو الفاظو سره د اسرائیلیاتو په نسبت څه کلام کړی دی، چې د لوستلو او په یاد لرلو قابل دی، چې دلته یې مونږ د تطویل له خوفه نشو داخلولی.

مَآ أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ ٱلْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

نه دي حاضر کړي ما دغه (شیاطین) پیدا کولو د اسمانونو او د ځمکې ته، او نه پیدایښت د ځانونو د دوی ته، او نه یم زه نیونکی د ګمراه کوونکو مټ بازو (مددګار، یعنې له شیاطینو مرسته نه غواړم په هیڅ شي کې، نو ولې تاسې یې امر حکم منئ؟).

تفسیر: یعنې د ځمکې او اسمان د پیدا کولو په وخت کې مونږ دغه شیاطین نه وو رابللي چې راځئ ځما کار وګورئ چې ښه دی، که څه نقص په کې شته؟، الغرض له دوی څنې د تکوین او ایجاد په عالم کې هیڅ مشوره نه ده اخیستی شوې، او نه مدد ترې طلب کړی شوی دی، بلکه د ځمکې او اسمان د پیدایښت په وخت کې خو له سره پخپله دوی هم موجود نه وو، او پخپله د دوی د پیدایښت په وخت کې هم ترې پوښتنه نه ده شوې چې ته څرنګه پیدا کړی شې؟.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا۟ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله مشرکانو ته) چې نارې کړئ شریکانو ځما ته هغه چې ګمان کولو تاسې (د معبودانو پر هغو) پس وبه بولي دوی هغوی، نو ځواب به ورنه کړي دوی ته، او وبه ګرځوو مونږ په منځ د دوی کې ځای د هلاک (دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه چې تاسې له ما سره شریکان درولي وو؛ هغوی ته نارې کړئ، څو د دې مصیبت په وخت کې له تاسې سره مدد او کومک وکړي، خو په دغه وخت کې د رفاقت او دوستۍ کړۍ شکېږي ویلې کېږي (او د دوستۍ ټول اسباب غوځېږي)، او د خپلوۍ دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځي، څرنګه چې دوی به یو بل ته له سره نژدې کېدی هم نشي، نو یو له بل سره به مدد او مرسته په څه ډول سره رسولی شي، د دغو عابدینو او معبودینو په منځ کې به د اور یو عظیم او وسیع خندق حائل وي.

وَرَءَا ٱلْمُجْرِمُونَ ٱلنَّارَ فَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا۟ عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

او وبه ګوري مجرمان (مشركان) اور پس يقين به يې راشي په دې چې په تحقيق دوی لويدونكي دي په دغه (اور د دوزخ) كې، او نه به مومې دوی له دغه (اوره) ځای د په څنګ كېدلو.

تفسير: يعني په اوله ابتداء كې به لږ څه د مغفرت او بخښنې اميد لري، ليكن همدغه چې په جهنّم باندې د دوی سترګې ولګيږي، او جهنّم دوی خپل ځان ته وركش كړي؛ نو پوره يقين به يې راشي، چې اوس هرومرو زه په دغه اور كې لوېږم، او د تېښتې هيڅ يوه لاره ماته نه ده پاتې، او نه خپله لار له دغه اور څخه بل لوري ته پيدا كولی شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَكَانَ ٱلْإِنسَـٰنُ أَكْثَرَ شَىْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾

او خامخا په تحقيق مكرر بيان كړي دي مونږ په دې قرآن كې خلقو ته د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دی انسان زيات له هر شي څخه له جهته د جدل (جګړې او خصومت په باطله كې).

تفسير: يعني لوی قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله وو سره ښښتيا ښتيا خبرې پوهوي، مګر انسان داسې جګړه كوونكی دی، چې په صافه او سمه خبره كې هم كړې وړې خبرې پيدا كوي، او د بې موردو حجّتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلي، او تل جنګ او جګړه كوي، كله چې په خبرو او جګړو سره څه ونشي؛ نو پر مهمل او بېكاره چټي فرمايشونو باندې لاس پورې كوي، چې هغه شی او دغه شی راوښيه؛ نو زه به يې ومنم.

وَمَا مَنَعَ ٱلنَّاسَ أَن يُؤْمِنُوٓا۟ إِذْ جَآءَهُمُ ٱلْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّهُمْ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ٱلْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾

او نه دي منع كړي دا خلق له دې نه چې ايمان راوړي كله چې راغی دوی ته هدايت (رسول او قرآن) او (له دې نه چې) بخښنه وغواړي له رب خپل؛ مګر (دې خبرې) چې راشي دوی ته هغه طريقه د ړومبنيو (خلقو چې هلاك د دوی وو) يا راشي دوی ته عذاب مخامخ.

تفسير: يعني د دغه ضد او عناد له ليدلو څخه ويلی شو چې د داسې عظيم الشأن قرآن د هدايت د رارسېدلو څخه بعد دوی خپل د ايمان نه راوړلو او توبه نه ايستلو لپاره هيڅ كوم معقول دليل او عذر نه لري، نو اوس د حق په منلو كې ولې ځنډ كوي؟ اوس د څه شي په انتظار كې دي؟ پر ته له دې نه چې د پخوانيو اقوامو په شان الله تعالی دوی په كُلّي ډول سره سپېره او تباه كړي، او كه يې تباه نه كړي نو اقلاً د الله تعالی د عذاب مختلف صورتونه د دوی د سترګو په مخ كې ودرول شي، هكذا يُفهم من تفسير ابن كثير (رحمه الله) وغيره.

وَمَا نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ وَيُجَـٰدِلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِٱلْبَـٰطِلِ لِيُدْحِضُوا۟ بِهِ ٱلْحَقَّ ۖ وَٱتَّخَذُوٓا۟ ءَايَـٰتِى وَمَآ أُنذِرُوا۟ هُزُوًا ﴿٥٦﴾

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيري وركوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونكي (كُفّارو ته په جحيم سره)، او جګړې كوي هغه كسان چې كافران شوي دي په باطله سره لپاره د دې چې وركك او لرې كړي په دې سره حق ښتيا خبره، او نيولي دي آيتونه (د قرآن) څما او هغه شيان چې (پرې) ويرولي شوي وو دوی مسخره.

تفسیر: یعني په دروغو جګړه يې نښلولې، او کاره بحثونه يې غوښتل چې د حق غږ ښکته کړي، او د دروغو په زور د رښتيا قدم وښويوي، خو داسې به له سره نه کيږي، او د الله تعالی له کلام سره مسخرې کوي، او ملنډې پرې وهي، کله چې دوی د الله تعالی له کلامه وېروی شي؛ نو پرې خاندي او مسخرې کوي.

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ فَأَعۡرَضَ عَنۡهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتۡ يَدَاهُۚ

او څوک دی ډېر لوی ظالم له هغه چا چې پند ورکړی شوي دي ده ته په آيتونو د رب د ده، پس وګرځوي مخ له هغه (فکر په کې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هېر کړي هغه عملونه چې وړاندې لېږلي لاسونو د ده (چې کفر او معاصي دي).

تفسیر: یعني کله له هېرې هم داسې يو خيال ورپيدا نشو چې د تکذيب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخيره چې دوی وړاندې لېږي؛ د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلۡنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ أَكِنَّةً أَن يَفۡقَهُوهُ وَفِيٓ ءَاذَانِهِمۡ وَقۡرٗاۖ وَإِن تَدۡعُهُمۡ إِلَى ٱلۡهُدَىٰ فَلَن يَهۡتَدُوٓاْ إِذًا أَبَدٗا ﴿٥٧﴾

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې لپاره د دې چې پوه نشي پر دغه -قرآن- او (ګرځولي مو دي) پر غوږونو د دوی کوڼوالی، او که ته راوبولې دوی په طرف د سمې لارې؛ پس له سره هدايت نه مومي دوی په دغه وخت کې هيڅېرې.

تفسیر: یعني د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه مونږ د دوی پر زړونو پرده غوړځولې ده، او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي؛ چې اوس له سره حق پرې نشي اورېدلی، او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي؛ نو څرنګه به کولي شي، د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هيله او توقع نشي کېدی چې پر لاره راشي.

وَرَبُّكَ ٱلۡغَفُورُ ذُو ٱلرَّحۡمَةِۖ لَوۡ يُؤَاخِذُهُم بِمَا كَسَبُواْ لَعَجَّلَ لَهُمُ ٱلۡعَذَابَۚ بَل لَّهُم مَّوۡعِدٞ لَّن يَجِدُواْ مِن دُونِهِۦ مَوۡئِلٗا ﴿٥٨﴾

او رب ستا ډېر بخښونکی څښتن (خاوند) د رحمت دی، که نيولي وی (الله دغه کفّار په دنيا کې) په سبب د هغو ګناهونو چې کوي يې دوی؛ نو خامخا ژر به يې رالېږلی وو دوی ته عذاب (په دنيا کې هم)، بلکه شته دوی ته ځای (يا وخت) د وعدې چې له سره به ونه مومي دوی غير له الله پناهي (ځای د تېښتې).

تفسیر: یعني د دوی اعمال خو داسې دي چې د عذاب په لېږلو کې ښايي يو ساعت هم تأخير او ډيل واقع نشي، مګر د الله تعالی حلم او کرم د دوی فوراً تباه کولو څخه مانع دی، او پخپل عمومي رحمت سره تر يو خاص حد پورې ترې تيريږي، او ډېر سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوي، څو هر وخت چې وغواړي له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاږي، نو د هغه تېر ګناهونه بخښلي کيږي، او د ايمان راوړلو په سبب د عظيمه وو نعمتونو مستحق ګرځي.

وَتِلۡكَ ٱلۡقُرَىٰٓ أَهۡلَكۡنَٰهُمۡ لَمَّا ظَلَمُواْ وَجَعَلۡنَا لِمَهۡلِكِهِم مَّوۡعِدٗا ﴿٥٩﴾

او دغه (اهل د) کليو (چې دي) هلاک کړل مونږ دوی هر کله چې ظلم يې اختيار کړ، او مقرره کړې وه مونږ لپاره د دوی يوه نېټه (معلومه).

تفسیر: یعني د عاد او ثمود خرابو او ویجاړو کلیو ته وګورئ چې د هغوی واقعات مشهور او معروف دي، کله چې دوی ظلم او تېری وکړ؛ نو څرنګه پخپل معیّن وخت کې سره تباه او برباد کړل شو؟ همداسې تاسې ته هم وېره پکار ده، چې په موعوده وخت کې تاسې ته د الله تعالی له عذابه هیچېرې د پناه ځای او نجات په لاس نه درځي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ۝٦٠

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی ځلمي (خادم) خپل ته چې تل به ځمه تر هغه پورې چې ورسېږم ځای د یوځای کېدلو د دواړو سیندونو ته، یا به ګرځم ډېرې زمانې.

تفسیر: پاس ذکر شوي وو چې مغرورو کافرانو، مفلسان مخلصان مسلمانان حقیر ګڼل، او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته به یې ویل چې: دوی مه پر بېږدئ چې له تاسې سره کښیني، ځو مونږ له تاسې سره کښینو، د هغه په نسبت یې د دوو کسانو قصه اوروله، بیا یې د دنیا مثال او د ابلیس خرابېدل د کبر او غرور لامله بیان کړل، اوس د موسی علیه السلام او د خضر علیه السلام د قصې ذکر کوي، چې د الله تعالی خاص بندګان اګر که له نورو ځنې افضل او بهتر هم وي؛ خو بیا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼي، او کله چې په سهو او تېروتلو سره ځان غوره وګڼي؛ نو د الله تعالی له جانبه دوی ته تنبیه او تأدیب ورکول کیږي.

په حدیث شریف کې راغلي دي چې موسی علیه السلام خپل قوم ته یوه ورځ ډېر مؤثر او خورا (ډېر) ښه پند او نصیحتونه فرمایل، یوه سړي له دوی څخه پوښتنه وکړه چې: «یا موسی علیه السلام! آیا د ځمکې په مخ کې به له تاسې څخه بل کوم لوی عالم مونده شي؟»، موسی علیه السلام وفرمایل: «نه»، دغه ځواب اګر که په واقع کې صحیح وو، ځکه چې موسی علیه السلام د أولوالعزمو انبیاوو څخه وو، او ښکاره ده چې په دغه زمانه کې د شرعیه وو علومو په اسرارو کې د ده د علم څخه د بل هیچا علم زیات نه وو، لیکن دغه ادّعا د پاک الله په دربار کې غیر مرغوبه (ناپسنده) واقع شوه، اګر که مراد یې صحیح وو، بیا هم د ځواب د عنوان له عمومه داسې ظاهرېده چې د ځمکې په مخ کې من کل الوجوه دی خپل ځان «أعلم الناس» ګڼي.

د الله تعالی مرضي دا وه چې دغه ځواب به یې د ده پر محیط علم محول کولو، مثلاً داسې به یې ویل چې: د الله تعالی مقرّب او مقبول بندګان ډېر دي، له ګردو څخه فقط همغه علیم او خبیر خبر دی او بس، نو دلته وحي پرې نازله شوه، چې په هغه ځای کې چې دوه سیندونه سره یو ځای ګډېږي؛ د هغه سره نژدې ځمونږ داسې یو بنده شته چې هغه سره داسې علم شته چې له تا سره نشته.

په هر حال موسی علیه السلام غوښتنه وکړه چې ماته د هغه پوره نښه او سراغ وښوولی شي؛ څو زه هلته لاړ شم، او څه علمي استفاده وکړم.

حکم صادر شو چې ته د ده په لټولو پسې ووځه! او یو وریت کړی ماهي (کب) له ځانه سره واخله! هر چېرې چې هغه وریت کړی کب در څخه ورک شو؛ نو وپوهېږه چې ځمونږ هغه بنده همغلته موجود دی، ګواکې له مجمع البحرین به چې یوه وسیع قطعه ترې مرادېده شي؛ همدغه ځای مراد دی، چې د هغه د تعیین لپاره همدغه علامه مقرّر فرمایلې شوې ده.

موسی علیه السلام سم له همدغه هدایته په سفر شروع وکړه، او خپل ملګري خادم ته یې وویل چې: «پر دغه (کب) پاملرنه وکړه! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسېږم، فرض یې کړه که کلونه او قرن هم تېر شي؛ زه بې د دغه مقصد له حصوله له مسافرته لاس نه اخلم».

تنبیه: له ځلمي څخه مراد یوشع علیه السلام دی، چې په ابتداء کې د موسی علیه السلام خاص خادم وو، او بیا د ده په حضور کې (نبي) او وروسته د موسی علیه السلام خلیفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿۶۱﴾

بیا کله چې ورسېدل ځای د یوځای کېدو په مابین د دواړو سیندونو کې هېر کړ دواړو ماهي خپل، نو ونیوله (دې ماهي) لاره خپله په بحر کې (په شان د) سرنګ (کوڅه).

تفسیر: هلته ورسېد او د لویې تیږې (ګټې) په څنګ چې ترې لاندې چینه بهېده؛ موسی علیه السلام ویده شو، یوشع علیه السلام ولیده چې هغه وریت کړی ماهي باذن الله ژوندی شو، او په یو عجیبه طریقه سره په سیند کې چې د سرنګ په شان به یې لاره ځان ته جوړوله روان شو، او هلته په اوبو کې د الله تعالی په قدرت د یوه تونل (سوپ یا طاق) په شان دالان ښکاره شو، یوشع د دې وضعیت د لیدلو څخه متحیّر او متعجّب شو، او غوښتل یې څه مهال (وخت) چې موسی علیه السلام ویښ شي؛ دغه قصه ورته ووایي، او دغه پېښه ورته وښیي.

موسی علیه السلام ویښ شو، نو سمدلاسه ودرېد، او په تګ یې پیل وکړ، الله تعالی خبر چې د موسی علیه السلام د ویښېدلو او رهي (روان) کېدلو په وخت کې یوشع علیه السلام په کوم خیالاتو کې ډوب تللی وو، چې د هغه ماهي د ژوندي کېدلو د پېښې قصه یې هېره شوه، په روایاتو کې راغلي دي کله چې موسی علیه السلام یوشع علیه السلام ته د هغه ماهي د ساتلو په نسبت تأکیدات کول؛ یوشع علیه السلام له خولې دا خبره ووته چې د یوه ماهي ساتنه دومره لویه خبره نه ده چې ته پرې دومره تأکیدونه کوې، لهذا ده ته هم تنبیه ورکړه شوه چې انسان ته پکار دي چې په ډېر وړوکي کار کې هم پر خپل ځان بې د الله تعالی له فضله تکیه او اعتماد ونه کړي !.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا ﴿۶۲﴾

نو کله چې تېر شول (له مجمع البحرین څخه) وویل (موسی) خپل ځلمي ته راوړه مونږ ته سباناری (خوراک) ځمونږ، په تحقیق پېښه شوه مونږ ته له دغه سفره ځمونږه ډېره سختي.

تفسیر: موسی علیه السلام پخوا له دې په دغه سفر کې نه وو ستړی شوی، څه مهال (وخت) چې د مطلب ماهی د ده له لاسه خوشې شو؛ نو هلته ورته پخپل تګ کې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ ۚ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿۶۳﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿۶۴﴾

وویل (ځلمي) آیا ولید (خبر شوې) کله چې ځای ونیوه مونږ هغې لویې تیږې ته (چې د چینې په څنګ کې وه)؛ نو بېشکه ما هېر کړ (بیان د حال د) ماهي، او هېره نه کړه له مانه دغه (پېښه) مګر شیطان چې یاد کړم هغه (تاته)، او ونیوله (دغه ماهي) لاره خپله په بحر کې ډېره عجیبه. وویل (موسی) همدغه (ورکول او هېرول د ماهي) هغه څه دي چې وو مونږ چې طلب کول مو، پس بېرته راوګرځېدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسیر: غالباً هلته به له پخوا څخه کومه زیاته لاره نه وه وهلې شوې، نو ځکه دوی د خپلو قدمونو پر نښو بېرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾

پس وموندل دوی دواړو یو بنده (خضر) له بندګانو څمونږ چې ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له نزده خپله، او ښوولی مو وه ده ته له جانبه خپله یو ډول علم، (چې موسی علیه السلام ته هغه علم نه وو).

تفسیر: بنده خضر علیه السلام وو، چې الله تعالی دی په خپل خصوصي رحمت سره پاللی وو، او له علمه یې وافره حصه ورعطاء فرمایلې وه، په دې کې اختلاف دی چې خضر علیه السلام رسول ومنلی شي؟ یا نبي؟ یا د ولي درجه ورته ومنله شي؟ د داسې مباحثو فیصلې په دې ځای کې نشي کېدی، خو بیا د دې احقر رجحان په دغه جانب دی چې دی نبي تسلیم کړی شي، او لکه چې د ځینو محققینو خیال دا دی: هغه انبیاء چې سره له نوي شریعت نه دي راغلي؛ هغوی ته هم دومره تصرّف او اختیار عطاء کیږي، چې د ځینو خصوصیه وو معاملو پر بناء د مستقل شریعت د کوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید یا له عامه ضابطې د ځینو جزئیاتو استثناء وکړی شي.

همداسې خضر علیه السلام ته هم جزئي امتیازات حاصل وو، و الله أعلم، په هر حال موسی علیه السلام له خضر علیه السلام سره ملاقي شو، او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکړه، موسی علیه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود، خضر علیه السلام وویل: «ای موسی علیه السلام ! بېشکه چې الله تعالی ستا تربیت فرمایلی دی، خو خبره دا ده چې د الله تعالی له طرفه یو کوم علم چې ماته رابخښلی شوی دی؛ په دغه مقدار تاته نه دی درکړی شوی، او کوم علم چې تاته درکړی شوی دی؛ په هغه مقدار ماته نه دی راکړی شوی، وروسته له دې نه یوه چرچڼه یې ولیده چې له دغه سیند څخه یې اوبه څښلې؛ نو خضر علیه السلام موسی علیه السلام ته وویل چې: «څما او ستا بلکه د ګردو مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالی د علم په مقابل کې همداسې دی لکه چې د دغه لوی لوی سیندونو د اوبو په مقابل کې یې هغه څاڅکي اوبه چې دغه چرچڼه یې پخپلې دغې وړوکې مښوکې سره څښي، دغه هم محض د تفهیم لپاره وو، که نه د متناهي او د غیر متناهي نسبت د لوی سیند او د څاڅکي سره بیخي نسبت نه لري، او په دغسې شیانو سره هغه څه مشابهت لري».

قَالَ لَهُ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

وویل دغه (خضر) ته موسی: آیا زه تابع شمه ستا په دې شرط سره چې وښیې ته ماته له هغه علمه چې ښوولې شوې ده تاته ښه لاره.

تفسیر: یعنې که اجازه دې وي؛ نو څو ورځې به له تاسې سره اوسېږم، او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

نو وویل (خضر موسی ته) چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر. او څرنګه به صبر وکړې ته په هغه کار چې نه وي کړې احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهې).

تفسیر: خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د مزاج او د نورو خصوصیاتو د تخمین او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهېدلی وو، چې دی له ما سره نشي اوسېدی، ځکه چې خضر علیه السلام مأمور وو چې د کونیه وو واقعاتو د جزئي علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړي، او موسی علیه السلام چې د کوم علم

حامل وو، د هغوی تعلّق له تشریعیه وو قوانینو او کلیاتو سره وو، بناء علیه په هغو جزئیاتو کې چې د عوارضو او خاصه وو خصوصیاتو له سببه پر ظاهري عمومي ضابطه عمل نه کېده؛ نو موسی علیه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هرومرو اعتراض او تنقید کوي، او د صبر او سکوت او انتظار پر مسلك به تر ډېر مدّت پورې نشي قائم پاتې کېدی، او آخري نتیجه به داسې واقع کېږي چې مونږ به سره بېلېږو.

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرٗا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا ﴿٦٩﴾

وویل (موسی خضر ته) چې ژر به ومومې ته ما که اراده وفرمایي الله صبر کوونکی، او نافرماني به نه کوم ستا په هیڅ یو امر (حکم) کې.

تفسیر: د دغه وعده کولو په وخت کې د دغې خبرې تصوّر هم موسی علیه السلام ته نشو کېدی چې د داسې یو مقرّب او مقبول بنده څخه به داسې یو حرکت لیدل کېږي چې نه یواځې د موسوي شریعت بلکه د عمومي شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وي، غنیمت دی چې ده «ان شاء الله» ورسره فرمایلې وه، که نه له قطعي وعدې څخه تخلّف د یو اولوالعزم نبي له شانه سره نه وي لایق.

قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا ﴿٧٠﴾

نو وویل (خضر موسی ته): پس که ته متابعت کوې ځما؛ پس پوښتنه مه کوه له مانه د هیڅ څیز تر هغه پورې چې زه شروع وکړم تاته د هغه ذکر (او بیان).

تفسیر: یعنې که کومه خبره په ظاهري ډول سره ناحقه په نظر درشي؛ نو علی الفور پر ما باندې تنقید یې مه کوه ! څو زه پخپله هغه خبره تاته شروع کړم.

فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَاۖ قَالَ أَخَرَقۡتَهَا لِتُغۡرِقَ أَهۡلَهَا لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا إِمۡرٗا ﴿٧١﴾

پس دواړه روان شول تر هغه پورې چې سواره شول په بېړۍ کې، نو سورۍ کړه (خضر) هغه بېړۍ، وویل (موسی) آیا سورۍ دې کړه دا (بېړۍ) لپاره د دې چې غرق کړې اهل د دې، خامخا په تحقیق ودې کړ یو کار ناشنا.

تفسیر: کله چې دوی پر هغې بېړۍ سورېدل، بېړۍ وانانو خضر علیه السلام وپېژند، او ترې یې اجرت او باړه ونه غوښت، او وېړیا یې له سینده پورې ویست، نو د هغه احسان په بدل کې د دغه نقصان د لیدلو څخه موسی علیه السلام ته ډېر زیات تعجّب پیدا شو، لیکن بېړۍ په پوره ډول سره ساحل ته نژدې شوې وه چې دا یې سورۍ کړه، نو ځکه خلقو له ډوبېدلو څخه نجات وموند، او تخریق یې هم په دغه صورت سره وو چې یوه دړه (تخته) یې ویسته، یعنې عیبجنه یې کړه.

قَالَ أَلَمۡ أَقُلۡ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرۡهِقۡنِي مِنۡ أَمۡرِي عُسۡرٗا ﴿٧٣﴾

وویل (خضر موسی ته) آیا ما نه وو ویلي: بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر.
وویل (موسی خضر ته) مه نیسه ما په هغه کار چې هېر کړی مې وو (چې هغه وصیت ستا دی)، او مه غورځوه ماته په دې کار ځما (چې متابعت یا نسیان دی) اشکال او سختي.

فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلٰمًا فَقَتَلَهٗ ۙ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ ؕ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾

پس بيا روان شول تر هغه پورې چې پېښ شول پر يو هلك؛ پس مړ كړ (خضر) هغه (هلك)، وويل (موسى خضر ته) آيا مړ دې كړ يو نفس پاك بې گناه غير له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقيق را دې وړ (ودې كړ) يو كار ښكاره ناروا.

تفسير: يو كلي ته نژدې څو هلكانو پخپلو منځونو كې سره لوبې كولې، د دوى له منځه يو هلك يې چې ډېر ښكلى او هوښيار او پوه ښكاريده؛ ونيوه او مړ يې كړ، او له هغه ځايه په تلوار سره روان شو.

﴿نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ الآية ـ يعنې څو هلك بالغ نشي؛ پر ده باندې هيڅ گناه نه اوړي، دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تأييد كوي، اگر كه نورو ته د تأويل ځاى په كې نشته.

﴿شَيْـًٔا نُّكْرًا﴾ الآية ـ يعنې اول خو نابالغ په قصاص كې هم وژلى كېدى نشي، علاوه پر دې دلته د قصاص كومه خبره هم په منځ كې نه وه، نو بيا له دې نه زياته نامعقوله به څه وي؟ (چې بې سببه يو بې گناه نفس ووژلى شي؟).

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾

نو وويل (خضر موسى ته) آيا ما نه وو ويلي تاته چې بېشكه ته له سره به ونه كړى شې طاقت له ما سره د صبر.

تفسير: ځكه چې داسې حالات او واقعات دروړاندې كيږي چې ته د هغو په كتلو سره صبر كولى نشې، او نه پرې چپ پاتې كېدى شې، لكه چې همداسې هم وشو.

قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍۭ بَعْدَهَا فَلَا تُصٰحِبْنِيْ ۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَّدُنِّيْ عُذْرًا ﴿٧٦﴾

نو وويل (موسى) كه وپوښتم زه تا (اى خضره) د څه شي (چې صادر شي له تا) وروسته له دې سواله؛ پس ملگرتيا مه كوه له ما سره په تحقيق ورسېدې ته له طرفه ځما عذر ته.

تفسير: موسى عليه السلام داسې تخمين فرمايلى وو، چې د خضر عليه السلام د دغو حيرانوونكو واقعاتو ته په صبر او سكوت سره كتل ډېر درونډ او لوى زړه غواړي، نو ځكه د خپل د زړه آخري خبره يې وويله، چې كه په دغه مرتبه بيا ترې پوښتنه وكړم؛ نو دې مې بيا له خپله ځانه سره نه ملگرى كوي، او دى به پخپل دغه عمل كې معذور وي، او ځما له لوري كوم الزام پر هغه باندې نشي عائد كېدى، ځكه چې ده د دريو مرتبو موقع راكړه، او ده پخپله د حجّت اتمام فرمايلى دى.

فَانْطَلَقَا ٚ حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةِ ِۨاسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُّضَيِّفُوْهُمَا فَوَجَدَا فِيْهَا جِدَارًا يُّرِيْدُ اَنْ يَّنْقَضَّ فَاَقَامَهٗ ؕ

بيا روان شول دواړه، تر هغه پورې كله چې راغلل اهل د يوه كلي ته؛ نو طعام وغوښت دوى له خلقو د هغه (كلي) څخه، پس منع راوړه (هغو خلقو) له دې نه چې مېلمستيا وركړي دغه خلق دوى ته، بيا وموند دوى (دواړو) په هغه كلي كې يو دېوال چې اراده يې وه چې ونړيږي (يعنې نژدې وو لوېدلو ته) پس سم كړ (خضر) هغه دېوال.

تفسیر: یعنې یوه کلي ته ورسېدل او د هغه له خلقو سره یې ملاقات او کتنه وکړه، او داسې به یې ګڼل چې د دغه کلي خلق به د دوی سره د مېلمنو سلوك وکړي، او ډوډۍ به ورکړي، مګر دوی د موسی او خضر علیهما السلام په شان عزیزو مقرّبانو د مېلمستیا څخه انکار وکړ، نو د داسې معاملې د لیدلو څخه داسې په کار وو، چې پر داسې تنګ زړه او بې مروته خلقو دوی په قهرېده، مګر خضر علیه السلام د قهر په ځای پر دوی احسان وفرمایه، د دوی یو لوی دېوال ځوړند او کوږ شوی وو، او نژدې وو چې ونړېږي، او خلق د هغه د چارچاپېره لرې ګرځېدل، خضر علیه السلام لاس او پښې ورلوځې (متې ونغاړلې) کړې او هغه ځوړند دېوال یې ورسم کړ، او د انهدام له حالته یې وساته.

قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ۝

وویل (موسی خضر ته) که اراده کړې وی تا (د اخیستلو د اجر)؛ نو خامخا به دې اخیستې وه (په سازولو د دې دېوال) مزدوري.

تفسیر: یعنې د دغه کلي خلقو د مېلمنو حق ونه پېژند، چې څمونږ مېلمستیا یې کړې وی، تا ولې خوشې ویړیا د دوی ځوړند دېوال ورتینګ کړ؟ که د هغه څه معاوضه دې اخیستې وی؛ نو څمونږ خوراك او نور ضروریات به ترې په لاس راتله، او دغه تنګ زړو بخیلانو ته به هم ترې لږ څه تنبیه کېده، ګوندې دوی به پر خپلې دغې بد اخلاقۍ او بې مروتۍ لږ شرمېدل.

قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَّلَيْهِ صَبْرًا ۝

وویل (خضر موسی ته) دا دی وخت د بیلتون په منځ څما او ستا کې، اوس به ژر خبر کړم تا (ای موسی!) په غرض د هغه کار چې ونه کړی شو تا طاقت په هغه باندې د صبر.

تفسیر: یعنې له هغې وعدې سره سم ښایي چې اوس له ما څنې تاسې بیلتون وفرمایئ! څما او ستا موافقت او ګذاره سره ګرانه ده، لیکن پخوا له بېلتانه غواړم چې د دغو تېرو دریو واړو واقعاتو پټ اسرار تاسې ته درښکاره کړم، چې د هغو په فکر او ځُرت (خیال) کې له تاسې څخه د صبر او استقامت شان قائم نشو پاتې.

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسٰكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُّ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ يَّأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ۝

هر چې هغه بېړۍ (چې ما سورۍ کړې وه)؛ نو وه لپاره د هغو عاجزانو چې کار به یې کولو په بحر (دریاب) کې، نو وغوښته ما چې عیبجنه کړم هغه، حال دا چې وو لږ څه لرې له دوی نه یو باچا چې اخیسته به یې هره یوه بېړۍ په زور سره (نو ځکه مې سورۍ کړه).

تفسیر: یعنې په هم هغه لوري چې دغه بېړۍ روانه وه، په هم هغه طرف یو ظالم باچا وو، چې هره یوه جوړه بېړۍ به یې په زور سره نیوله، او پخپل کار کې د بیګار په ډول به یې په کار اچوله، نو ما وغوښته چې هغه بېړۍ عیبجنه کړم څو د هغه ظالم پاچا له بیګاره خلاصه او د همدغو مسکینانو د کار لپاره هم هغسې ورانه او ویجاړه پاتې شي، ځکه چې په همدغو ایامو کې د هغه پاچا سړي په بېړۍ پسې راځي، کله چې هغه سورۍ او عیبجنه ومومي؛ نو د هغې د اخیستلو څخه به سترګې واړوي.

وَأَمَّا الْغُلٰمُ فَكَانَ أَبَوٰهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ أَنْ يُّرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَّكُفْرًا ۝

او هر چې هغه هلك وه (چې وژلی وو ما) پس وو مور او پلار د ده مؤمنان، پس وویرېدو مونږ له دې چې وبه رسوي (مجبوره به کړي) دوی په سرکشۍ او کفر (که ژوندی پاتې شي).

تفسير: اګر كه فطرتًا هر مولود مسلمان پيدا كيږي، مګر وروسته له هغه د خارجي اثراتو تر تأثير لاندې راغلی په همدغه هلکتوب کې د ځينو خرابو اعمالو اساس او بنياد په کې لويږي، چې د هغه کامل علم يواځې پاک الله ته وي.

د دغه هلک په نسبت رب العزّت خضر عليه السلام ته پوهه او خبر ورکړی وو، چې د هغه بنياد پر خرابی او شرارت باندې مرکزيت نيولی دی، که کبارت ته ورسيږي؛ د ده د مور او پلار د کفر او معصيت او مذلّت سبب ګرځي، نو د داسې يو هلک وژل د هغه د والدينو لپاره رحمت او د هغوی د ديني حفاظت سبب وګرځېد، د الله تعالی دا اراده وه؛ چې د هغه مور او پلار پر خپل ايمان قائم اوسي، او د الله تعالی حکمت مقتضي وو چې راتلونکې خطره د دوی له مخې لرې شي، نو خضر عليه السلام ته يې حکم وکړ، چې دغه هلک ووژنه، ده د پاک الله د وحي په امتثال هغه هلک ووژلو.

دلته د خضر عليه السلام په ذريعه د هغه يوه نمونه ورښوول مقصود وو، چې د پاک الله د حکمتونو او د ده د تکوينيه وو مصالحو احاطه د هيچا له لاسه نه ده پوره، کله د يوې واقعې ظاهري صورت په ظاهر کې خراب ښکاري؛ ليکن هغه څوک چې د دغې واقعې په باطني اعماقو او زواياوو باندې معلومات لري، هغه پوهيږي چې په دغه کې ډېر حکمتونه او مصالح پراته دي، خضر عليه السلام د هغو مسکينانو د بېړۍ دړه ورماته کړه، حال دا چې هغوی له ده سره ښه او احسان کړی وو، او بلا اجرت يې دی پر بېړۍ سور کړی وو، يو لوبې کوونکي پيمخي هوښيار هلک يې او بېګناه وواژه، چې په ظاهر کې دغه حرکت نهايت خراب ښکاره کېده، ديوال يې سم او ساز کړ چې ظاهراً يې پر هغو کليوالو احسان وکړ؛ چې هغوی په ډېرې بې مروتی له دوی سره معامله کړې وه، که پخپله خضر عليه السلام په آخر کې خپل د دغو اعمالو توجيهات نه وی بيان کړي؛ نو تر نن ورځې پورې به ټول جهان د چرت په سيند کې ډوب وو، يا (العياذ بالله) خضر عليه السلام به يې د طعن او تشنيع هدف کولو، له همدغو مثالونو څخه د الله تعالی د افعالو او د ده د حکمتونو اندازه وکړئ !.

فَأَرَدْنَآ أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَوٰةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾

نو وغوښته مونږ دا چې بدل ورکړي دوی ته رب د دوی (بهتر غوره) له دې هلک څخه په پاکی (اصلاح) کې، او ډېر نژدې به وي له جهته د رحم مهرباني.

تفسير: يعني د هغه هلک په وژلو سره د ده د والدينو ايمان محفوظ پاتې شو، او هغه صدمه چې دوی ته ورسېده؛ الله تعالی اراده لري چې د هغې تلافي په داسې يوه مولود سره وکړي، چې په اخلاقي صفاتو او مزاياوو د هغه مقتول هلک څخه ډېر ښه او د مور او پلار د شفقت او مهرباني مورد وګرځي، او هغه به د خپل مور او پلار سره زيات محبّت ولري، او په ډېر تعظيم او ښه سلوک به وروراندې کيږي.

وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَآ أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُۥ عَنْ أَمْرِى ۚ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

او هر چې (هغه) ديوال وو؛ پس وو د هغو دوو هلکانو يتيمانو په (هغه) ښار کې، او وه لاندې د هغه خزانه د دغو دواړو، او وو پلار د دوی صالح، نو اراده وکړه رب ستا چې ورسيږي (دغه دواړه) قوّت (د ځلميتوب) خپلو ته او بيا راوباسي هغه خزانې خپلې، (محض) له جهته د رحم مهرباني له جانبه د رب ستا، او نه دي کړي ما دغه تېر اعمال (چې تا وليده) له خپله ځانه (په حکم

او فکر خپل، بلکه دي کې د الله حکم همداسې وو)، دغه دي (دريِ واړه) څوابونه د هغو پېښو چې طاقت نشو کولی تا پر هغه د صبر.

تفسیر: یعنې که هغه دېوال لوېده؛ نو د هغو یتیمانو هغه خزانه چې ترې لاندې خښه کړی شوې وه، راښکاره کېده، او بدنیتو خلقو به هغه رایستله، د دغو یتیمانو پلار یو ښه صالح سړی وو، د هغه د نېکۍ په رعایت د الله جلّ جلاله اراده داسې وشوه چې د دغو یتیمانو د مال حفاظت وکړی شي، نو ما د الله جل جلاله په حکم هغه دېوال سم کړ، چې هغه هلکان وروسته له ځلمیتوبه د خپل پلار خزانه بیا ومومندلی شي.

تنبیه: د دې قصې په شروع کې د خضر علیه السلام د نبوّت او ولایت په متعلق څه شی چې مونږ لیکلي دي، هغه دې بیا دلته یو ځلې ولوستل شي.

وروسته د «ذوالقرنین» قصه راځي، چې دغه هم د هغو دریو شیانو څخه ده، چې د هغو په نسبت د یهودانو په مشوره قریشو پوښتنه کړې وه، د «روح» په متعلق لازم جواب د «بني اسرائیل» د سورت په ابتداء کې معلومات ورکړ شو، دغه دی چې د دریم سوال په نسبت اوس لازم ارشاد کیږي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾

او پوښتنه کوي مشرکان له تا نه له قصې د ذوالقرنین؛ ووایه (ای محمده ! دوی ته): اوس به زه ولولم پر تاسې له ده څخه احوال. بېشکه چې مونږ قدرت ورکړی وو ده ته په ځمکه کې، او ورکړی وو مونږ ده ته (له هر محتاج الیه) څیز څخه یوه لاره (روښانه رسوونکې مقصد ته).

تفسیر: هغه پاچا ته ځکه «ذوالقرنین» وایي چې د دنیا دواړو څنډو (مشرق او مغرب) ته تللی وو، ځینې وایي چې دغه د رومي «اسکندر» لقب دی.

ځینې وایي: کوم بل مقبول دیندار الله منونکی پاچا تېر شوی وو.

«حافظ ابن حجر رحمه الله» په «فتح الباري» کې په متعددو وجوهو او دلائلو سره دغه دویم قول ته ترجیح ورکړې ده، او «حافظ ابن کثیر رحمه الله» هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده.

د روایاتو له مجموعې څخه ظاهرېږي چې «ذوالقرنین» د ابراهیم علیه السلام معاصر وو، او د ده په دعاء سره پاک الله ده ته خارق العاده سامان او وسائل عطاء فرمایلی وو، چې د هغو په ذریعه ده ته د مشرق او مغرب په سفر کې بری په برخه شو، او پر محیر العقولو فتوحاتو یې قدرت وموند.

فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ

پس ونیوله ده لاره (او هغه اسباب چې ویې رساوه مغرب ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتلو د لمر ته، نو ویې مونده دغه (لمر) چې ډوبېده په (لویه) چینه کې له تورو ختو.

تفسیر: یعنې د سفر ترتیب او تجهیز او سر رشته یې وکړه، او پیروي وکړه ذوالقرنین د هغې لارې چې د مغرب په لورې تله، تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتو د لمر ته؛ نو ذوالقرنین وموند دغه لمر چې ډوبېده په یوه لویه چینه کې له تورو ختو، یعنې داسې یې په نظر راغی لکه چې په سمندر کې سفر کوونکو ته هم ښکاري چې لمر له اوبو څخه وځي، او په اوبو کې ډوبیږي.

وَّوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّآ اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّآ اَنْ تَتَّخِذَ فِيْهِمْ حُسْنًا ﴿۸۶﴾

او ويې مونده نژدې هغه ته يو قوم (د كفارو)، وويل مونږ: اى ذوالقرنينه ! يا خو په عذاب كړه دغه خلق (كه ايمان نه راوړي په قتل سره) يا ونيسه په دوى كې يوه ښه لاره (كه ايمان راوړي په ارشاد او نصيحت سره).

تفسير: مونږ «ذوالقرنين» ته اختيار وركړ، چې كه غواړې هغوى ووژني، يا ړومبى د اسلام په لوري دعوت او بلنه ورته وركړي، نو «ذوالقرنين» دغه دوهم شقّ اختيار كړ.

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهٗ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهٖ فَيُعَذِّبُهٗ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿۸۷﴾ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهٗ جَزَآءً ۨالْحُسْنٰى ۚ وَسَنَقُوْلُ لَهٗ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا ﴿۸۸﴾

نو وويل (ذوالقرنين) هر هغه څوك چې ظلم يې وكړ (په نفس خپل په دوام د كُفر) پس ژر به عذاب كړو دى (په دنيوي عذاب)، بيا به بوتلى شي رب خپل ته؛ پس عذاب به كړي (الله) دى په عذاب لوى سره (په عقبى كې). او هر هغه چا چې ايمان يې راوړ او عمل يې وكړ صالح، پس ده ته ده جزاء ښكه (په دارينو كې چې نعمت او جنت دى)، او ژر ده چې وبه وايو ده ته له كاره خپله آسانه (په ده باندې).

تفسير: يعني په آخرت كې به نيكي وومي او په دنيا كې مونږ پر دوى څه سختي نه راولو، بلكه د خپل كار لپاره هر كله چې دوى ته كومه خبره ووايو؛ نو په سهولت او نرمى سره ورته وايو، في الحقيقت هر هغه پاچا چې عادل وي؛ د هغه كار او د عمل طرز به همداسې وي، چې له بدانو سره بدي كوي، او هغوى په سزا رسوي، او له نېكانو سره لطف او نرمي كوي، لكه چې «ذوالقرنين» همدغه طريقه ځان ته غوره كړې وه.

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿۸۹﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَّهُمْ مِّنْ دُوْنِهَا سِتْرًا ﴿۹۰﴾

بيا يې ونيوله بله لاره (او هغه اسباب چې رساوه يې مشرق ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځاى د راختلو د لمر ته؛ نو ويې موند هغه (لمر) چې راخوت پر يوه قوم باندې چې نه وه ګرځولې مونږ دوى ته له لاندې د دې (لمر) كومه پرده.

تفسير: يعني د مغربي سفر څخه فارغ شو، او د مشرق په طرف د خپل سفر په تجهيز او ترتيب مشغول شو، په لوى قرآن او حديث كې دغه نه ده تصريح شوې چې د «ذوالقرنين» دغه ټول سفرونه د فتوحاتو او ملك نيولو لپاره وو، ممكن دى چې د محض سير او سياحت په ډول وي، ده د مشرق په انتهاء كې داسې قوم وليد، چې د لمر پلوشې مستقيمًا ورسېدې، دا خلق به وحشيان او ځنګليان وي، د كور جوړولو او د چت پټولو چل به يې هم نه وو زده، يا به په كې دود (رواج) او دستور نه وو، لكه چې اوس هم په ډېرو وحشيو او ځنګليو او ځينو كوچيانو كې همدغه دود او دستور او رواج ليدل كيږي.

كَذٰلِكَ ۚ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿۹۱﴾

هم داسې وو (حال د ذوالقرنين چې مذكور شو) او په تحقيق احاطه كړې وه مونږ په هغه شي باندې چې د ده څخه وو (له لښكرو او لوازمو) له جهته د خبردارۍ.

تفسیر: یعني د «ذوالقرنین» د مشرق او د مغرب د سفر کوم کیفیت چې بیان کړی شو؛ هغه په واقع کې هم داسې دی، هغه وسائل چې د ده سره وو، او هغه حالات چې ده ته وروړاندې شوي دي؛ پر هغو ټولو ځمونږ علم محیط دی، ښايي چې مؤرخینو به په دغه مورد کې بل څه ویل، او هغه به في الحقیقت هم دغومره قدر وي چې وفرمایه شو.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

بیا ونیوله ده بله لاره (او تیار یې کړ نور اسباب). تر هغه پورې چې ورسېد منځ د دواړو غرونو ته نو ویې موند وړاندې د دغو دواړو (غرونو) داسې قوم چې نه وو نژدې چې وپوهیږي په خبره (د ذو القرنین) باندې.

تفسیر: دغه درېیم سفر یې پرته (علاوه) له مشرقه او مغربه د کوم درېیم جهت په طرف کړی وو، مفسّرین دغه ته د شمالي سفر وايي، خو په قرآن او حدیث کې د هغه څه تصریح نشته.

تنبیه: د دغه قوم او «یأجوج، مأجوج» په منځ کې به دغسې دوه غرونه حائل وو، چې پر هغو به ختل ناممکن وو، خامخا د دغو دواړو غرونو په منځ کې به کومه دره وه، چې له هغې خلاصې لارې به «یأجوج، مأجوج» راتلل، او خلق به یې شکول، او راز راز ظلمونه او زیاتي به یې پرې کول، او بېرته به تلل.

قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

وویل دغو ای ذوالقرنینه ! بېشکه چې یأجوج او مأجوج فساد کوونکي دي په ځمکه کې، پس آیا مقرّر کړو تاته څه خرج محصول لپاره د دې کار چې جوړ کړې ته په منځ ځمونږ او په منځ د دوی کې یو دېوال.

تفسیر: د «ذوالقرنین» د فوق العاده اسبابو او وسائلو او قوّت او حشمت د لیدلو څخه دوی ته به داسې خیال پیدا شوی وي، چې ځمونږ د دغو تکالیفو او مصائبو انسداد به د ده له لاسه پوره وي، نو ځکه یې عرض وکړ چې: «یأجوج، مأجوج» ځمونږ په ملك لویه غلبه او شورماشور غورځوي، او تل راځي مونږ وژني، او ځمونږ مال او شته تالا کوي، او مونږ په راز راز ربړو (تکلیفونو) آخته کوي، که تاسې ځمونږ او د هغوی په منځ کې کوم ټینګ او کلك دېوال او سد راجوړ کړئ، چې مونږ پرې محفوظ شو، نو پر دغه کار هر څومره لګښت چې وشي؛ مونږ د هغه مال تأدیې ته حاضر یو، ښايي چې تاسې دغه مصرف ځمونږ د مالیې او محصول او اجرت په شان تحصیل کړئ !.

تنبیه: «یأجوج مأجوج څوك دي»؟ په کوم ملك کې اوسیږي؟ د «ذوالقرنین» هغه جوړ کړی سد (د اوسپنې دېوال) چېرې دی؟ دا هغه سوالات دي چې د هغو متعلّق د مفسّرینو او مؤرخینو اقوال سره مختلف دي.

د اکثرو علماوو په نزد یأجوج ومأجوج د آدم علیه السلام اولاد دی د حواء رضي الله تعالی عنها نه، اوس دغه قوم چېرې دی؟ او د «ذوالقرنین» د اوسپنې دېوال چېرې واقع دی؟ نو هر هغه څوك چې دغه ګرد اوصاف تر خپل نظر لاندې ونیسي، چې د هغه ثبوت د دغه قوم او د اوسپنې د دېوال په متعلق په لوی قرآن او صحیحه وو أحادیثو کې شته، نو هغه به وايي: د هغو اقوامو او ملکونو او دیوالونو نښه او پته چې خلقو په خپله رایه سره ورکړې ده؛ پر هغو د دغو اوصافو مجموعې ځنې یو وصف هم نه موندلی کیږي، لهذا هغه خیالات صحیح نه ښکاري، او له صحیحه وو أحادیثو څخه انکار یا د نصوصو بعیده تأویلات له دې نه خلاف دي، پاتې شوه د مخالفینو دغه شُبهه چې مونږ ګرد د ځمکې مخ لټولی دی، مګر هیڅېرې د دغو شیانو نښه او پته مو نه ده موندلې؟.

نو د دغې شُبهې د جوا ب لپاره ځمونږ مؤلفينو د پټې او ننبې ښوولو لپاره ډېر زيار (محنت) او کوښښ ايستلی دی، خو د دې صحيح جواب همدغه دی، چې «علامه آلوسي بغدادي» ورکړی دی.

«مونږ ته د هغه موقع نه ده معلومه، او ممکن دی چې ځمونږ او د هغه په منځ کې په دغه حاضره زمانه کې لوی لوی سيندونه حائل وي، او په هغه وخت کې له کومې لوېې وچې سره لکه (سايبيريا) او (امريکا) به نښتې وي، او داسې دعوی چې مونږ پر ټول بر او بحر (وچه او لونده) حالاً وماضيًا وآتيًا محيط شوی يو واجب التسليم نه دی، عقلا جائز دی هم هغسې چې له نن ورځې (۱۳۲۳هـ ش) تر نژدې پنځه سوه کلونو د مخه پورې د امريکې براعظم نه وو راڅرګند شوی، اوس هم ويلی شو چې ممکن دی داسې بل کوم براعظم هم موجود وي چې تر اوسه پورې به مونږ له هغه ځنې معلومات نه لرو، او امکانات شته چې لږ وخت وروسته يا به مونږ هلته ورسيږو، يا هغه خلق به مونږ ته ځان ورسوي.

د سمندر د دېوال تحقيقات چې د «استراليا» په شمال شرقي ساحل کې واقع دی، او څه وخت پخوا له دې نه د يو برطانوي سائنس دان «ډاکټر سي ايم بنګ» تر کتنې او هداياتو جاري وو؛ دغه دېوال له زر ميله زيات اوږد او په ځينو ځينو مقاماتو کې تر دولسو ميلو پورې عريض او زر فوټه ارتفاع لري، چې پرې ډېر مخلوق هستوګنه لري، هغه ډله چې د دغه کار لپاره روانه شوې وه؛ خپل يو کلني تحقيقات يې پای (آخر) ته رسولي دي، چې د هغه د راپور د لوستلو څخه د سمندر عجيب او غريب اسرار منکشف کيږي، او انسان ته د حيرت او استعجاب يوه نوې دنيا معلوميږي، بيا نو څرنګه داسې دعوی کېدی شي چې مونږ پر ګردو بريه وو او بحريه وو مخلوقاتو او موجوداتو خبردار، او د هغو مکمل اکتشافات حاصل کړي دي؟ ! په هر حال کله مخبر صادق چې د هغه صدق په قطعيه وو دلائلو ثابت دی؛ د دې ديوال څخه د هغه د اوصافو خبر راکړی دی؛ نو پر مونږ واجب دي چې د هغه تصديق وکړو، او د هغو د واقعاتو په انتظار کې سترګې په لار ولرو، چې د مشککينو او منکرينو علی الرغم هرومرو راتلونکې دي.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾

وويل (ذوالقرنين) هغه چې اقتدار راکړی دی ماته په هغه کې رب ځما خير (ډېر غوره) دی (له ورکړې ستاسې نه چې محصول دی)، پس مرسته وکړئ تاسې له ما سره په (انساني) قوّت سره؛ چې جوړ کړم په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې يو پرېړ (او محکم) دېوال.

تفسير: يعني مال له ما سره ډېر دی، مګر په لاسونو او پښو له ما سره په زيار (محنت) او زحمت تېرولو کې مرسته (مدد) وکړئ !.

آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾

راواخلئ تاسې ماته تختې د اوسپنې، تر هغه پورې (يې اينښودلې چې) برابر شو دا دېوال په منځ د دوو څوکو (د غرو)، نو وويل (ذوالقرنين) چې پو کړئ ! (پر دغو سکرو چې اچولې شوي دي په منځ د تختو د اوسپنې کې، نو پو يې کړل) تر څو چې يې وګرځوله دغه (اوسپنه) اور، وويل (ذوالقرنين) راوړئ ماته چې توی کړم په دې دېوال زېړ (ويلي شوی).

تفسير: يعني ړومبی يې د اوسپنې لويې لويې تختې سر په سر لاندې باندې سره کېښودې، او يو له بل سره ټينګې او کلکې يې کړې، څه مهال چې د هغو لوړوالی د دواړو غرونو څوکو ته ورسېد (نو پرې لرګي او سکاره انبار کړل شو)، او خلقو ته يې امر ورکړ چې د دغه اور په لګولو او پو کولو کې راسره مرسته وکړئ (چې په يوه آن او يوه شېبه

کې له يوه سره تر بل سره پورې او له پاسه تر ښکته پورې يوځلي ولګيږي، او بيا ژر ترې لرې او ګوښه شئ)، کله چې اوسپنه د اور په شان سره او ګرد سره يو جسم شو، په دغه وخت ويلې شوی ژېړ يې پرې راتوی کړه، چې د هغو اوسپنو په درزونو او چادونو کې ننوتل، او بيخي يې نژدې او پيوست کړه، او ګرده سره يو شوه، او د يو سخت غرني دېوال په شان وګرځېد، دغه ګرد کارونه په دغه زمانه کې ظاهراً د يوه خارق العاده طريقې سره به انجام موندلی وي، چې ښايي هغه د «ذوالقرنين» له کرامته وګڼله شي، يا ممکن دی چې په هغه وخت کې به داسې اقسام آلات او اسباب موندلي کېده چې پر هغو اوس ځمونږ علم نه رسيږي.

فَمَا اسْطَاعُوٓا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

پس طاقت به نه وي د دوی چې وخيژي پرې (او ښکاره شي پرې له جهته د لوړوالي) او نه به طاقت وي د دوی دغه (غره) ته د سوري کولو (له جهته د سختوالي او پربړوالي).

تفسير: يعني الله تعالى في الحال يأجوج مأجوج ته دغه قدرت نه دی ورکړی چې دغه دېوال سوری کړي، يا يې ونړوي او ترې تېر شي.

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُۥ دَكَّآءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾

وويل (ذوالقرنين) دغه (اتمام د دېوال) او اقتدار ځمونږ په جوړولو د هغه يو رحمت دی له جانبه د رب ځما، نو هر کله چې راغله وعده د رب ځما (په خروج د دغو قبيلو)؛ نو وبه ګرځوي دا (سد) هوار برابر له ځمکې سره، او ده وعده د رب ځما حقه (رښتيا ثابته).

تفسير: يعني محض د الله تعالى په مهربانۍ دغه سد قائم شو، او تر معينه ميعاده پورې به قائم پاتې شي، له صحيحه وو أحاديثو څخه معلوميږي چې د عيسى المسيح عليه السلام د نزول او د دجّال د قتله وروسته قيامت ته نژدې د يأجوج مأجوج د وتلو وعده ده، نو دغه سد به له منځه لرې کړ شي، او دغه دېوال به دوی ونړوي، او په هومره يو کثير تعداد به دوی ترې ووځي او راتوييږي، چې د هغوی شمېر پرته له الله تعالى بل هيچا ته به نه وي معلوم، ټوله دنيا به د دوی له مقابلې عاجزيږي، مسيح عليه السلام ته به حکم ورکړ شي، چې ځما له خاصو بندګانو سره په «طور» باندې لاړ شه، بالآخر مسيح عليه السلام به د الله په دربار کې دعاء او راز او نياز وکړي، نو وروسته له هغه پر يأجوج مأجوج باندې يوه غيبي وباء مسلّطه کيږي، او ګرد سره يوځلي مړه کيږي، زيات تفصيلات دې د أحاديثو په کتابونو کې په «باب أمارات الساعة» کې وکتل شي !.

دلته د ذوالقرنين حکايت تمام شو، نو بيا فرمايي الله تعالى:

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ ۖ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾

او پرېږدو به ځينې د دوی په دغه ورځ کې چې موج به وهي (له ډېر ازدحامه او ننوځي) په ځينو نورو کې، او پو به کړی شي په صور (شپېلۍ) کې، پس راجمع به کړو مونږ دغه ټول (مخلوقات). او راوړاندې (نژدې او ښکاره) به کړو جهنّم په دغې ورځې کې کافرانو ته په وړاندې کولو سره (لپاره د هيبت).

تفسير: يعني يأجوج مأجوج د سمندر د موجونو او لويو څپو په شان بېشماره تعداد غونډ غونډ د لويو سيندونو د لويو لويو څپو په ډول راوځي او راتوييږي، يا يې دا مطلب چې د هول او خوف او وېرې او اضطراب لامله به ګرد مخلوقات

سره ګډوډ او خلط ملط شي، جن او انس به يو له بله سره ننوځي، او يو لوی شورماشور او سخته غلبله به جوړه شي، بيا به د قيامت علائم ښکاره شي، او د اسرافيل عليه السلام صور (شپېلۍ) به وپوکله شي، وروسته له هغه به ګرد خلق د الله تعالی په حضور کې د محشر په ډګر کې سره راټوليږي، او وړاندې به راځي، او دوزخ به د کفّارو په مخ کې وروړاندې کيږي، ښايي د کفّارو تخصيص د دې لپاره کړی شوی وي؛ چې اصلاً دوزخ د همدغو لپاره تيار شوی دی، او د دوی پر سترګو باندې په دنيا کې پردې لويدلې وې چې پر هغه يې يقين او باور کړی وی، او اوس هغه پرده ترې لرې شوې ده.

﴿الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا﴾ ﴿١٠١﴾

هغه کافران چې وي سترګې د دوی په پرده کې (له ډېره غفلته) له ياده ځما، او وو دوی چې داوربدلو توان يې نه لرلو.

تفسير: يعنې پخپله د دوی د عقل سترګې نه وې پرانستلې؛ چې د الله جل جلاله دلائل او د قدرت نښې يې پرې لېدلې وی، او باور او يقين يې پرې راوړی وی، او د الله تعالی په ياد لګېدلې وی، او له ډېره ضده او عناده د هيچا خبره يې نه اورېده، او هغه چې بل چا ده ته ورښوده؛ پر هغه پوهېدلی وی.

﴿أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي أَوْلِيَاءَ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا﴾ ﴿١٠٢﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې کافران شوي دي د دې چې ونيسي دوی بندګان ځما پرته له ما څخه دوستان (معبودان چې زه دوی نه په عذابوم، بلکه) تيار کړی مو دی جهنّم لپاره د کافرانو پړاو (يا مېلمستيا).

تفسير: آيا منکرين داسې ګمان کوي؛ چې ځما د خاصو بندګانو: مسيح عليه السلام، عُزير عليه السلام، روح القدس عليه السلام او ملائکو د عبادت کولو په سبب دوی د خپل حمايت اومرستې لپاره ودروي: ﴿كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ له سره داسې نه دی ! دوی پخپله به ستاسې د دغو حرکاتو څخه د بېزارۍ اظهار وفرمايي، او ستاسې په مقابل کې به د مدعي په شان په ضد او عناد د تاسې ودريږي.

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُم بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾ ﴿١٠٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا خبر کړو تاسې په ډېرو سختو زيانکارانو باندې له جهته د عمله. دوی هغه کسان دي چې ورکې دي منډې (او زيار) د دوی په دغه ژوندون لږ خسيس کې، حال دا چې دوی ګمان کوي د دې چې بېشکه دوی ښه کوي کار (او عمل، او په واقع کې داسې نه ده).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې له ټولو څخه په زياته خساره کې به هغه کسان وي؛ چې د دوی ټول فعاليت، مساعي او ځغلېدل يواځې د دنيا لپاره وو، او له سره د آخرت فکر به ورسره نه وو، محض دنيوي ترقيات او مادي کاميابۍ به يې خپله لويه ترقي او معراج ګاڼه، يا به يې دا مطلب وي چې هغه کارونه چې دوی په دنيوي ژوندون کې نېک او ښه ګڼل أعم له دې نه چې هغه به په واقع کې ښه وو يا خراب؛ هغه ګرد د کفر له نحوسته هلته بېکاره ثابت شول، او ټول محنتونه يې توی او برباد لاړل، او ګرد سره خراب شول.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾

دغه كسان (چې مخكې ياد شول) هغه كسان دي چې كافران شوي دي په آيتونو د رب خپل (په دنيا كې)، او په لقاء د دغه (الله په آخرت كې)، پس باطل ـ خراب شول عملونه د دوى، پس وبه نه دروو لپاره د دوى په ورځ د قيامت كې هيڅ وزن (ځكه چې حسنات نه لري، يا تله د نفعې به دوى ته نه دروو).

تفسير: يعنې نه يې د الله تعالى دلائل منل، او نه يې داسې خيال وكړ چې كله به د هغه په مخ كې حاضريږم، نو د داسې كسانو ګرد زيار بېكاره ثابتيږي، ځكه چې د كافرانو حسنات مړه او بې اثره دي، او په ابدي ژوندون كې له سره په كار نه ورځي، نو اوس د دوى لپاره پر ته له كفرياتو او سيئاتو يوه پله (پټ) څرنګه تلله شي؟ وزن (تلل) خو د موازنې لپاره وي، او موازنه د متقابلو شيانو كيږي، دلته خو د سيئاتو بالمقابل يو حسنه هم نشته، نو بيا وزن به د څه لپاره وي؟ يا دا چې وزن شته، مګر دوى ته دغه وزن هيڅ ګټه او منفعت نه رسوي، بلكه دوى ته لا زيان رسوي، او ښه پرې ملزم كيږي.

ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

دغه (دى چې اعمال د دوى باطل شول) جزا د دوى ده دوزخ په سبب د دې چې كافران شوي وو دوى، او نيولي وو دوى آيتونه ځما او رسولان ځما مسخره.

تفسير: يعنې هغه ټوكې مسخرې مو چې كولې، او ملنډې مو چې وهلې؛ اوس د هغو خوند وڅكئ !.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

بېشكه هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوى ته جنّتونه د فردوس (اعلى ـ غوره)، بهتر ځاى د هستوګنې (مېلمستيا پېشكشى). چې تل به وي په دغو (جنتونو) كې، نه به غواړي دوى له دغو (جنتونو) څخه ګرځېدل (او وتل بل ځاى ته).

تفسير: يعنې نه به ترې مړيږي، او تل تر تله به په هم هغه ځاى كې خپل اوسېدل او هستوګنه غواړي، او شيبه په شيبه په تازه په تازه نعمتونه وررسيږي، او له سره داسې كوم فكر او خيال به دوى ته نه پيدا كيږي، چې مونږ به له دغه ځايه بل ځاى ته منتقل كړى شو.

قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه شي (اوبه د) بحر سياهي لپاره (د ليكلو) د كلماتو د رب ځما؟ نو خامخا تمام به شي بحر پخوا له هغه نه چې تمام شي كلمات د رب ځما (ځكه چې كلمات د الله غير متناهي دي)، او اګر كه راوړو په مثل د دغه بحر (نور بحار هم) مدد ګار.

تفسير: د سورت په خاتمه كې دا رابنيي چې د الله تعالى د علم او حكمت كلام او خبرې بې انتهاء دي، هغه خبرې چې ستاسې له ظرفه او استعداده او ضرورت سره لايقې دي؛ هغه مو دروښودې، دغه د الله تعالى د معلوماتو په مقابل كې دومره هم نه دي لكه يو څاڅكى د اوبو د سمندر په مقابل كې، فرض يې كړئ كه د سمندر د ګردو اوبو څخه سياهي جوړه شي، او په هغې د الله تعالى د خبرو په ليكلو لاس پورې كړى شي، او هغه د سمندر اوبه بيخي وچې شي، او بيا

دویم ځلي او دریم ځلي بیا دغه سمندر ډک او تش شي؛ نو دغه سمندرونه به وچیږي، مګر د پاک الله جلّت عظمتُه وأعظم برهانُه خبرې او کلام نه ختمیږي، له همدې ځایه وپوهېږئ چې د عظیم الشأن قرآن او نورو سماویه کتابونو په ذریعه اګر که ډېر وسیع علم په ډېر زیات مقدار چاته ورکړ شي؛ نو هغه هم د الله تعالی د علم په مقابل کې قلیل دی، اګر که في حدّ ذاته ورته کثیر هم ویلی شو.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُواْ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾

ووایه (ای محمده !) بېشکه همدا خبره ده چې زه یو بشر سړی یم په شان ستاسې، چې وحي راځي ماته، چې بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود دی یو، پس هر څوک چې وي چې امید لري د (اخروي) ملاقات د رب خپل (په ښه وجه سره)؛ نو ښايي چې (تل) عمل وکړي عمل صالح، او نه دې شریکوي په عبادت د رب خپل کې هیڅوک.

تفسیر: یعنې زه ستاسې په شان یو بشر او انسان یم، الله نه یم، چې اصلاً او ذاتاً ټول علوم او کمالات ماته حاصل دي، هو ! الله تعالی جل جلاله حقّاني علوم او قُدسي معارف ماته وحي رالیږي، چې په هغه کې اصل الأصول علم التوحید دی، د هغه په طرف زه ټولو ته دعوت ورکوم، هغه څوک چې د الله تعالی د لقاء شائق وي، یا د ده سره مقابل کېدلو څخه خائف وي؛ نو د هغه لپاره پکار دي چې ښه ښه کارونه او اعمال له شریعته سره موافق وکړي ! او د الله تعالی په بندګۍ کې هیڅوک په هیڅ یوه درجه کې ظاهراً او باطناً مل او شریک نه کړي ! یعنې د جلي شرک په شان د ریاء او نور خفي شرک څخه هم ځان وساتي، ځکه په هر عبادت کې چې د غیر الله شرکت وي؛ هغه به بېرته د هم هغه عابد په مخ ویشتل کیږي.

په دغه آیت کې یې اشاره فرمایلې ده، چې د نبي علم هم متناهي او عطایي دی، او د الله تعالی د علم په شان ذاتي او غیر متناهي نه دی، او همدا شان په آیت شریف کې په ښکاره أو مؤکد ډول بیان شوي چې محمد صلی الله علیه وسلم بشر أو انسان دی، امتیاز یې له نورو خلکو څخه دادی چې د الله تعالی لخوا ورته وحي کیږي او د رسالت په منصب مشرف او ګمارل شوی دی، نو هغه څوک چې د هغه له بشریت څخه انکار کوي او نور یې بولي په ښکاره د قرآنکریم د نصوصو مخالفت کوي.

تمّت سورة الکهف بفضل الله تعالی ومنّه، ولله الحمد.

سُورَةُ مَرۡيَمَ

«د (مریم) سورت مکي دی، پرته له (۵۸) او (۷۱) آیتونو څخه چې مدني دي، (۹۸) آیتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۹) او په نزول کې (۴۴) سورت دی، وروسته د «فاطر» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

كٓهيعٓصٓ ۝١ ذِكۡرُ رَحۡمَتِ رَبِّكَ عَبۡدَهُۥ زَكَرِيَّآ ۝٢

(دغه چې وروسته لوستلې کیږي) ذکر د رحمت مهرباني د رب ستا دی پر بنده خپل زکریا.

تفسیر: زکریّا علیه السلام د «بني اسرائیلو» د جلیل القدرو انبیاوو څخه دی، په بخاري شریف کې راغلي دي، چې ده د نجارۍ (ترکاڼۍ) کار او د خپل لاس د ګټې ډوډۍ به یې خوړله، د ده قصه پخوا له دې نه د آل عمران سورت په (۴) رکوع ځمونږ د دې پښتو تفسیر کې لیکلې شوې ده، هلته دې بیا ولوستل شي !.

إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيّٗا ۝٣

کله چې غږ (سوال) یې وکړ رب خپل ته غږ (سوال) ورو (په نیمه شپه کې).

تفسیر: وایي چې د شپې په تیاره او خلوت کې په ورو غږ سره لکه چې د دعاء اصله قاعده ده دعا وکړه، ځکه چې داسې دعاء له ریاء څخه لرې او د اخلاص له کماله معموره وي، لکه چې د «الأعراف» سورت په (۷) رکوع کې تېر شو: ﴿ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةً﴾، بنايي دغه خیال یې هم په زړه کې ګرځېدلی وي چې زه په دغه زړوالي کې ځوی غواړم، که راپه برخه نشي؛ نو اورېدونکي خلق به راپورې خاندي، برسېره په هغه په زوړتوب کې طبعًا غږ هم ورو کیږي، او په طبیعي ډول سره هم زاړه ورو ورو غږیږي.

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ ٱلۡعَظۡمُ مِنِّي وَٱشۡتَعَلَ ٱلرَّأۡسُ شَيۡبٗا وَلَمۡ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيّٗا ۝٤

وویل (زکریا پخپله دعاء کې) ای ربه ځما ! بېشکه زه چې یم سست ضعیف شوي دي ټول هډوکي له ما څخه او شعلې وهي سر (ځما) له جهته د سپینوالي، حال دا چې هیچېرې نه یم پاتې شوی په سوال له تا نه ای ربه ځما محروم ناامیده.

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره د موت وخت قریب دی، ځما د سر په ویښتانو کې د زوړتوب سپینوالی ځلیږي، او زه تر هډوکو پورې هم وچ شوی یم، نو ای پاک الله تعالی ! تا په خپل فضل او رحمت سره تل ځما دعاوې قبولې کړې دي، او په مخصوصو مهربانیو سره دې روږدی (بلد) او عادي ګرځولی یم، نو اوس په دغه آخري وخت او زوړوالي کې به زه څرنګه ګمان وکړم چې ځما دعاء به نه قبلوي؟ او له خپلې مهربانۍ او رحمت څخه به مې بې برخې او بې هیلې وګرځوې؟.

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِن وَرَآءِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ۝ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۝

او بېشکه زه ويرېږم له دې خپلوانو (خپلو) له وروسته (د مرګه) څما (د خرابولو د دين ستا)، او ده ښځه څما شنډه؛ نو وبخښه ماته له طرفه خپله يو متولي (د ديني امورو حق وارث). چې ميراث يوسي له ما څخه (ديني امور) او ميراث يوسي (علم او حکمت) له آل د يعقوب نه، او وګرځوې دی ای ربه څما غوره کړی شوی.

تفسير: يعني زه زوړ او سپين ږيری يم، او ښځه مې هم شنډه ده، د وړوکي پيدا کېدلو ظاهري سامان هيڅ نشته، ليکن ته پخپل لامحدوده قدرت او رحمت سره ماته هلك راعطاء کړی ! چې ديني خدمات ايفاء او سنبال کړي، او ستا د دغه مقدس أمانت بار پر خپلو اوږو واخيستی شي، څما له لاسه په دغه ضعيفی او زړوالي کې څه کېدی شي، زړه مې غواړي چې يو داسې لايق څوی ولرم، چې د خپل پلار او نيکونو مقدسه وظائف انجام او د دوی د علم او د حکمت او د نبوّت د کمالاتو وارث شي.

تنبيه: له صحيحه أحاديثو څخه ثابت دي، چې د انبياوو عليهم السلام په مال کې وراثت نه جاري کيږي، د دوی وراثت د علم او حکمت په دولت کې نافذ کيږي، پخپله د أهل التشيع د «کافي کليني» له مستنده کتابه هم په «روح المعاني» کې د همدغه مضمون څو روايات نقل کړی شوي دي، لهذا متعيّن دي چې په ﴿يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾ کې مالي وراثت نه دی مراد چې د هغه تاييد پخپله د آل يعقوب څخه کيږي، څکه ظاهر دی چې د ګرد آل يعقوب د اموالو او املاکو وارث يواځې د زکريا عليه السلام څوی به څه ډول کېدی شو؟ بلکه همدغه د وراثت ذکر په دغه موقع کې دغه راښکاره کوي، چې مالي وراثت نه دی مراد، څکه چې دغه په ګرده دنيا کې مسلّمه ده چې څوی د خپل پلار د مال وارث کېدی شي، نو بيا په دعاء کې د هغه ذکر چټي (فضول) او بېکاره وو، داسې خيال کول چې زکريّا عليه السلام د خپل مال او دولت په فکر او انديښنه کې وو ،چې چېرې دغه مال او شته څما له کوره ونه وځي، او ديني اعمامو او تربورانو او نورو خپلوانو کره لاړ نشي؛ نهايت سپك او ټيټ خيال دی.

يَٰزَكَرِيَّآ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسْمُهُۥ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُۥ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ۝

ای زکريا ! بېشکه مونږ زېری درکوو تاته په يو داسې هلك چې نوم يې يحيی دی، نه مو دی ګرځولی ده ته پخوا له دې نه په دغه نامه (او صفت بل همنامه).

تفسير: يعني دعا يې قبوله او د هلك زېری ورته وکړ شو، چې د هغه د نامه تجويز هم پخپله حق تعالی پخوا له تولّد په (يحيی) سره وفرمايل، او اسم هم داسې عجيب او په زړه پورې چې له دې نه پخوا پر بل هيچا نه وو اينبی شوی.

څينو اسلافو دلته د (سمي) معنی په (شبيه) سره اخيستې ده، يعني په دغه شان ـ صفت او مميزه اخلاقو پخوا بل څوك نه دي تېر شوي، ښايي چې دغه مطلب وي چې له زوړ نارينه او له زړې ښځې څخه تر نن ورځې پورې داسې يو هلك نه دی پيدا کړی شوی.

قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ ٱلْكِبَرِ عِتِيًّا ۝

وويل (زکريا) ای ربه څما ! څرنګه به وي ما لره هلك، او ده ښځه څما شنډه، او په تحقيق رسېدلی يم زه له ډېر زوړوالي نه ډېر ضعف ته.

تفسیر: د انسانانو دغه دستور او قاعده ده، کله چې کوم غیر متوقّع خبره یا فوق العاده زېرې واوري؛ نو د زیات طمانیت او استلذاذ لپاره د هغه پوښتنه څو څو ځلې کوي، او له هرې خوا د هغه په پوښتنې او لازمي تپوسونو او ضروري فکرونو کې بوخت کیږي، او د دغه تحقیق او تفحص او تیقن څخه نوی نوی خوند اخلي، او ضمناً هغه خبره ښه پخه او مؤکده کوي، نو د زکریّا علیه السلام د دغه سؤال منشأ هم همدا ده.

قَالَ كَذٰلِكَ ۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَّقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾

وفرمایل (ملائک): همداسې دی، فرمایلي دي رب ستا چې دا کار پر ما اسان دی، او په تحقیق پیدا کړی مې یې ته پخوا له دې نه، او نه وې ته هیڅ څیز.

تفسیر: دا د تعجّب کومه خبره نه ده، په همدغسې حالاتو کې ته د هلك پلار کېدونکی یې، او دغه د الله تعالی مشیت هرومرو پوره کېدونکی دی.

﴿قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾ الآية - یعنې که ستا په نزد د ظاهري اسبابو په اعتبار یو شی مشکل او سخت وي؛ نو الله تعالی جلّ جلاله ته هغه او نور ګرد مشکل کارونه له سره سخت نه دي، نو د الله تعالی د عظیمه وو قدرتونو په مقابل کې هر شی آسان دی، انسان دې ړومبی خپل وجود ته وګوري، چې دی پخپله په یوه زمانه کې هیڅ یو شی نه وو، تر دې حده پورې چې له سره د نامه او نښې خاوند هم نه وو، نو الله تعالی دی له کتمه د عدمه په وجود راوړ، نو بیا همدغه مطلق قادر چې یو محض لا شي څیز څخه شی جوړوي، آیا هم هغه لوی ذات د یوه زاړه نارینه او زړې شنډې ښځې څخه یو هلك نشي پیدا کولی؟ ! پر دغه فعل خو په اولی طریقه سره ښایي چې قدرت ولري.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْ اٰيَةً ۚ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾

وویل (زکریّا له ډېرې خوشالۍ) ای ربه څما ! وګرځوه ماته یوه نښه، وفرمایل (الله) چې نښه ستا دا ده چې ته به خبرې نشې کولی له خلقو سره درې شپې (او ورځې پرله پسې) په دې حال چې روغ او جوړ به اوسې.

تفسیر: یعنې سره له صحته او روغوالي هر کله چې تا ونشوئ کولی چې له خلقو سره خبرې اترې وکړې؛ نو هلته وپوهېږه چې حمل قرار نیولی دی.

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰۤى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوْا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ﴿١١﴾

پس ووت (زکریّا) پر قوم خپل له خپل محراب (حجرې یا معبد) څخه پس اشاره یې وکړه دوی ته داسې چې تسبیح وایئ تاسې په صبا او بېګا کې.

تفسیر: یعنې کله چې هغه وخت ورسېد؛ نو د ده ژبه له خبرو او اترو څخه بنده شوه، نو له خپلې حجرې څخه د باندې ووت، او خلقو ته یې په اشاره سره وویل چې سبا او بېګا تاسې پاك الله یادوئ ! لمونځونه کوئ ! په تسبیح او تهلیل کې مشغول او لګیا اوسئ ! دغه وینا یا حسب المعمول به د پخوانیو مواعظو او نصائحو په شان وې، یا د الهیه د دغه نعمت د احساسه وروسته به یې غوښتې وي، چې نور خلق هم د ده د حال سره شریك شي، څکه چې پر زکریّا علیه السلام حکم شوی وو، لکه چې د آل عمران په سورت کې راغلي دي چې په دغو دریو ورځو کې په ښه شان سره الله تعالی یادوه ! او خاص د تسبیح لفظ به یې ښايي د دې لامله اختیار کړی وي؛ چې علی الأکثر د عجیبه وو او غریبه وو مظاهرو او مناظرو د لیدلو په وخت کې سړی ﴿سُبْحٰنَ اللّٰهِ﴾ وایي، (وفرمایل الله پس له تولّد د یحیی چې):

يَٰيَحۡيَىٰ خُذِ ٱلۡكِتَٰبَ بِقُوَّةٖۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحُكۡمَ صَبِيّٗا ﴿١٢﴾

ای یحیی ! واخله دغه کتاب (تورات) په قوّت (د زړه سره)، او ورکړی وو مونږ دغه یحیی ته حکم (حکمت او نبوّت) په دغه حال کې چې دی هلك وو.

تفسیر: یعنی تورات او نورې آسماني صحیفې چې پر تا یا پر نورو انبیاوو نازلې کړی شوي دي؛ په ښه مضبوطه او کوښښ سره یې ټینګک کلك ونیسه !، او د هغو پر تعلیماتو هم ته په ښه شان سره عمل وکړه !، او هم یې پر نورو خلقو د هغو په تعمیل کې اقدامات وکړه !.

د ډېرو علماوو په نزد الله تعالی د خپل عمومي عادت په خلاف یحیی علیه السلام ته په همدغه هلکتوب کې نبوّت هم عطاء فرمایلی وو، والله أعلم.

وَحَنَانٗا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةٗۖ وَكَانَ تَقِيّٗا ﴿١٣﴾ وَبَرَّۢا بِوَٰلِدَيۡهِ وَلَمۡ يَكُن جَبَّارًا عَصِيّٗا ﴿١٤﴾

او (بل ورکړی وو مونږ یحیی لره رحمت مهرباني) چې مهربان وو له نزد خپله او پاکي (له معاصیو) او وو (یحیی) پرهېزګار. او نېکوکار پر مور او پلار خپل، او نه وو سرکښه نافرمانه (له ربه او پخپل سر).

وَسَلَٰمٌ عَلَيۡهِ يَوۡمَ وُلِدَ وَيَوۡمَ يَمُوتُ وَيَوۡمَ يُبۡعَثُ حَيّٗا ﴿١٥﴾

او سلامتیا دې وي پر دغه (یحیی له جانبه د الله) په هغه ورځ چې پیدا کړی شوی دی (له مسه د شیطانه) او په هغه ورځ چې مري به دی (له سکرات الموت او له عذاب القبر) او په هغه ورځ چې پورته کړ شي ژوندی (له عذاب د قیامت).

تفسیر: کوم سلام چې الله تعالی پر خپل بنده لیږي؛ هغه محض د تشریف او عزّت زیاتولو لپاره وي، چې د هغه مطلب او معنی دا ده، چې په ده باندې هیڅ انتقاد (نیونه) او مؤاخذه نشته، دلته د ﴿يَوۡمَ وُلِدَ﴾ ﴿وَيَوۡمَ يَمُوتُ﴾ ﴿وَيَوۡمَ يُبۡعَثُ حَيّٗا﴾ څخه د اوقاتو او احوالو د تعمیم غرض دی، یعنې د ولادت له وخته نیولې د موت تر وخته پورې، او له موته نیولې تر قیامته پورې په هیڅ وخت کې پر یحیی علیه السلام هیڅ قسم د الله تعالی مؤاخذه نشته، او تل تر تله له هره آفته مأمون او مصئون دی.

وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَرۡيَمَ إِذِ ٱنتَبَذَتۡ مِنۡ أَهۡلِهَا مَكَانٗا شَرۡقِيّٗا ﴿١٦﴾

او یاد کړه په دغه کتاب کې (قصه د) مریمې کله چې په څنګک شوه (لاړه) له کورنی خپلې هغه ځای ته چې (د کور په) شرقي (ډډه کې) وو.

تفسیر: یعنې لمر ختلو طرف ته لاړه او هلته یې پرده وکړه چې په پوره خشوع او خضوع سره پکې د الله تعالی عبادت او بندګي وکړي، او دغه مشرقي طرف ته تلل اتفاقي وو، د کوم فضلیت له کبله نه وو، او د دې قصې یو هدف هم دا وو چې نصاراو ته د عیسی علیه السلام او د هغې د مور بندګي او عبدیت ثابت شي او د ألوهیت اعتقاد یې باطل ثابت کړي.

فَٱتَّخَذَتۡ مِن دُونِهِمۡ حِجَابٗا فَأَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرٗا سَوِيّٗا ﴿١٧﴾

پس ونیوله له طرفه د دوی پرده (لپاره د عبادت او بندګی)، نو ولیږه مونږ دې ته روح خپل، پس شکل خپل یې جوړ کړ دې ته د سړي کامل.

تفسیر: یعني جبرئیل علیه السلام د یوه ډېر ښکلي پیمخي ځلمي په صورت سره متشکل شوی ورسېد، هم هغسې چې د پرښتو عادت دی، چې عمومًا په ښو منظرو او صورتونو سره متمثل کیږي، او ممکن دی دلته د مریمې صدیقې رضي الله تعالی عنها د انتهایي عفّت او طهارت او تقوی امتحان اخیستل هم مقصود وي، چې داسې زوروړ دواعي او محرکات هم د دې د عفاف او تقوی جذباتو ته لږ څه حرکت هم ونشو ورکړی.

قَالَتۡ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيّٗا ۱۸

نو وویل (مریمې دغه ځلمي ته) ببشکه زه پناه غواړم په رحمان له تا نه که یې ته پرهېزګار سړی (نو له ما څخه په ډډه شه !).

تفسیر: صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها په اوله شبېه کې داسې وګڼله چې دغه کوم سړی دی، په تنهایي کې یو ناڅاپي د یوه سړي سره د مخامخ کېدلو څخه بالطبع بي بي مریمه سخته وویرېده، او د خپلې ساتنې او پت په فکر کې ولوېده، مګر معلومېږي چې د دغې پرښتې پر څېره د تقوی او طهارت د انوارو د ځلېدلو څخه فقط هم دغومره ویل کافي وګڼه چې: «زه ستا له طرفه رحمان ته پناه نیسم، که چېرې ستا په زړه کې د الله تعالی وېره وي».

قَالَ إِنَّمَآ أَنَا۠ رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَٰمٗا زَكِيّٗا ۱۹

وویل (جبرئیل) ببشکه همدا خبره ده چې زه رالیږلی شوی د رب ستا یم، لپاره د دې چې وبخښم تا ته (په امر د رب ستا) یو هلک صالح (پاک له معاصیو).

تفسیر: یعني مه ویرېږه ! که څما په نسبت ستا په زړه کې کوم خراب خیال پیدا شوی وي؛ هغه لرې کړه ! زه انسان نه یم، بلکه ستا د هغه رب له جانبه لېږلې شوې پرښته یم، او د دې لپاره راغلی یم چې د پاک الله له طرفه تا ته یو پاک، صاف، مبارک، مسعود او ښه پاک هلک درعطاء کړم، په ﴿غُلَٰمٗا زَكِيّٗا﴾ کې دې ته اشاره ده چې هغه به د حسب او نسب او اخلاق او نورو ممیزو صفاتو په اعتبار بېخي پاک او صاف وي.

قَالَتۡ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٞ وَلَمۡ يَمۡسَسۡنِي بَشَرٞ وَلَمۡ أَكُ بَغِيّٗا ۲۰

وویل (مریمې له ډېره تعجّبه) څرنګه به پیدا شي ما ته ځوی حال دا چې نه دی رسېدلی ما ته هیڅ بشر (نه په نکاح او نه بغیر د نکاح)، او نه ومه زه هیڅېرې بدکاره.

تفسیر: د صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها په زړه کې الله دغه یقین ورپیدا کړ چې ببشکه دغه پرښته ده، مګر دغه تعجّب ورپیدا شو، هغه جینۍ چې له سره مېړه (خاوند) نه لري، چې په حلاله طریقه د ده سره یې مساس کړی شوی وي، او بدکاري یې هم نه ده کړې چې په حرامه طریقه سره به یې هلک حاصل کړی وي؛ نو دې ته د دغه رهبانیت په حالت کې پاکیزه ولد به څرنګه ورپه برخه کېدی شي؟ لکه چې زکریّا علیه السلام له دې نه په لږ عجیب بشارت باندې سوال کړی وو.

قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٞ

نو وویل (جبرئیل مریمې ته کار) همداسې دی (لکه چې ته وایې لیکن) فرمایلي دي رب ستا: دغه (کار) پر ما باندې آسان دی.

تفسیر: دا هم هغه جواب دی چې زکریا علیه السّلام ته ورکړی شوی وو، د همدې سورت په (۱) رکوع او همدې تفسیر کې دې بیا ولوستل شي.

﴿وَلِنَجۡعَلَهُۥٓ ءَايَةٗ لِّلنَّاسِ وَرَحۡمَةٗ مِّنَّاۚ وَكَانَ أَمۡرٗا مَّقۡضِيّٗا ٢١﴾

او چې وګرځوو مونږ دغه (هلك) علامه دليل (د كامل قدرت خپل) لپاره د خلقو او رحمت له (طرفه) ځمونږ، او دي (پيدا كېدل د ده بې له پلاره) يو كار مقرّر كړى شوى (له ازله).

تفسير: يعنې دغه تولّد هرومرو كېدونكى دى، او لا له پخوا څخه دغه حكم د واقع كېدلو پرېكړه شوى دى، چې له سره په كې تخلّف نه واقع كيږي، او ځمونږ حكمت د دغې خبرې مقتضي دى چې بې د بشر د مسې محض د يوې جينۍ له وجوده هلك پيدا كړو، او هغه ليدونكو او اورېدونكو لپاره ځمونږ د عظيمه وو قدرتونو څخه يو لوى دليل دى، ځكه چې ګرد انسانان د نارينه وو او د ښځو له يو ځاى كېدلو څخه پيدا كيږي، آدم عليه السلام مو بې د دغو دواړو څخه پيدا كړى دى، او بي بي حوّاء رضي الله تعالى عنها مو يواځې د نارينه له وجوده پيدا كړې ده، څلورم صورت يې همدغه دى چې د مسيح عليه السلام په وجود كې ظاهر شو، چې بې د نارينه له وجوده يواځې د ښځې له وجوده موجود شي، او په دغه ترتيب سره د پيدايښت څلور واړه صورتونه واقع شول، نو د عيسى المسيح عليه السلام وجود د الهي قدرت يو دليل دى، او د الله تعالى له طرفه دنيا ته د لوى رحمت سامان دى.

﴿فَحَمَلَتۡهُ فَٱنتَبَذَتۡ بِهِۦ مَكَانٗا قَصِيّٗا ٢٢﴾

پس حامله شوه (مريمه) په دغه (عيسى) سره، نو په څنګ شوه سره له دغه (عيسى) يو ځاى لرې ته.

تفسير: وايي چې پرښتې وپو كل؛ نو هغه حامله شوه، او ظاهره د سياق نه او مستنده خبره دا ده چې پو كل الله تبارك وتعالى كړيدي، لكه چې وايي: ﴿فَنَفَخۡنَا﴾ او لكه څنګه چې د آدم عليه السلام په شان كې يې ويلي دي: ﴿وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي﴾ والله أعلم.

يعنې څه مهال (وخت) چې د حمل د وضعې وخت ورنژدې شو، نو له ډېره شرمه او حياء له ګردو څخه جدا شوه، او كوم لرې ځاى ته لاړه، ښايي چې دغه ځاى به هم هغه وي، چې ورته «بيت لحم» وايي، دغه د «بيت المقدس» څخه اته ميله لرې دى، ذكره ابن كثير رحمه الله عن وهب رحمه الله.

﴿فَأَجَآءَهَا ٱلۡمَخَاضُ إِلَىٰ جِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ قَالَتۡ يَٰلَيۡتَنِي مِتُّ قَبۡلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسۡيٗا مَّنسِيّٗا ٢٣﴾

پس راوسته مريمه درد د زېږولو وبېخ (تنې) د ونې د خرما ته (لپاره د تكيا، كله چې عيسى پيدا شو) وويل (مريمې له ډېرې حياء): كاشكې كه مړه وى زه پخوا له دې حاله او وى زه (اوس يو څيز) هېر شوى بيخي له زړونو وتلى.

تفسير: يعنې د زېږولو د درد له شدّته د يوې زړې خرما ونې وبېخ ته چې په يوه اوچت ځاى كې ولاړه وه؛ پناه يې يوړه (او هلته پټه كېناسته)، په دغه وخت كې د درد له تكليفه اود جينۍ له ديني حيثيته د مستقبل د بدنامې او رُسوايۍ انديښنې په غلبه كې يو ناڅاپه داسې يوه جمله يې هم له خولې ووته: ﴿يَٰلَيۡتَنِي مِتُّ قَبۡلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسۡيٗا مَّنسِيّٗا﴾ كاشكې زه له دې شېبې څخه لا له پخوا مړه شوې وى، او په دنيا كې ځما نوم او نښان نه وى پاتې، څو په هېره سره هم د چا پر ژبه ځما نوم نه راتلى، د اضطراب، كرب او انديښنې له شدّته هغه زېرى چې د پرښتې له خوا دې ته وركړى شوى وو؛ ترې بيخي هېر شوى وو.

فَنَادٰىهَا مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِيْ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ۝ وَهُزِّيْٓ اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ۝٢٥

پس غږ وکړ (پرښتې) دغې (مریمې) ته له لاندې طرفه د دې چې مه خپه کېږه، په تحقیق ګرځولې ده رب ستا لاندې (له قدمونو) ستا چینه (یا سردار چې عیسی دی). او وخوځوه (وښوروه) خپل ځان ته بېخ د خرما چې راتوی کاندې پر تا خرما پخې لوندې تازه.

تفسیر: ځینو اسلافو (دغه منادی عیسی علیه السلام بللی، او له تحت څخه د مریمې صدیقې نس یې مراد کړی دی)، د «سري» معنی یې په چینه سره کړې ده، ظاهر دی چې دغه چینه د خرق العادات په صورت بهولې شوې ده، او خرما هم بې موسمه په وچې ونې لګېدلې ده، د دغو خوارقو د لیدلو د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها په زړه کې تسکین او اطمینان پیدا شو، او د تفریح او خوښی اسباب ورمهیأ شول، او لکه چې مفسرین لیکي: په دغه حالت کې دغه شیان بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها ته نافع او مفید هم وو، او دې ورته ضرورت هم درلود، نو ځکه د الله په حکم په همدغه اکل او شرب سره بېرته روغه جوړه شوه.

فَكُلِيْ وَاشْرَبِيْ وَقَرِّيْ عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا ۙ فَقُوْلِيْٓ اِنِّيْ نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا ۝٢٦

پس خوره (دا خرما) او څښه (دا اوبه)، او یخې کړه سترګې خپلې (په عیسی او خوشحاله شه)، پس که ولید تا له خلقو څخه یو څوک (چې د عیسی د تولّد پوښتنه یې در څخه کوله)؛ نو ووایه: بېشکه زه چې یم نذر کړې مې ده پر ځان رحمان ذات (الله تعالی) ته روژه (له کلامه)، پس له سره به خبرې ونه کړم زه نن ورځ له هیڅ یو انسان سره !.

تفسیر: یعنې که له خلقو څخه کوم سړی له تا څخه (د عیسی علیه السلام د څېرېدلو په نسبت) څه پوښتنه وکړه؛ نو ته په اشارو سره هغوی داسې وپوهوه چې نن ورځ ما محضًا لله له ویلو څخه خپله خوله بنده کړې ده، او له تاسې سره نن هیڅ خبرې اترې نشم کولی، د دوی په دین کې دغسې نیت درست وو، او دوی به د نه ویلو روژې هم نیولې، خو څمونږ د محمدیانو په شریعت کې داسې د کلام روژه نیول درست نه دي، او دا ووایه: بېشکه زه چې یم نذر مې منلی دی، مطلب دا دی چې «د نذري روژې نیت وکړه او بیا داسې ووایه»، او د ﴿اِنْسِيًّا﴾ قید یې ښایي ځکه لګولی وي چې (تسبیح او تهلیل او د الله شکر خو کوم) له پرښتو سره خو غږېږم.

فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهٗ ۗ قَالُوْا يٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ۝٢٧

پس راغله (مریمه) سره له دغه (عیسی) قوم خپل ته چې اخیستی یې وه هغه (عیسی په غېږ کې، کله چې قوم یې ولیده؛) نو وویل (یهودانو): ای مریمې په تحقیق راوړې دی (او کړی دی) تا یو څیز عجیبه مخالف له عادته.

تفسیر: یعنی عیسی علیه السلام یې پخپلې غېږ کې ونیو، او د خپل قوم په مخ کې راغله، نو ګرد خلق د دغه وضعیت د لیدلو څخه هک پک، حیران او متحیر پاتې شول، او ګردو په داسې ویناوو خوله وپرانستله، ای مریمې ! تا بلا وکړله، او داسې غټه خبره دې پیدا کړه، نو ژر شه ووایه چې دغه ساختګي شی دې له کومه راوړ، له دې نه به لوی دروغ او خلاف العادت خبره څه وي چې یوه پېغله بې مېړه جینی داسې دعوی وکړي چې د ما کره ځوی شوی دی (بې له پلاره).

﴿يَٰٓأُخۡتَ هَٰرُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ ٱمۡرَأَ سَوۡءٖ وَمَا كَانَتۡ أُمُّكِ بَغِيّٗا ۝٢٨﴾

اې خورې د هارون ! نه وو پلار ستا سړی د بدۍ، او نه وه مور ستا بد عمله (نو دا ته ولې داسې شوې؟).

تفسیر: یعنې پرې بد ګمانه شول، او داسې یې ورته وویل چې: ستا مور او پلار او کورنۍ له قدیم الأیامه تر اوسه پورې په عفّت او عصمت او طهارت معروف دي، نو په تا کې دغه بد خصلت له کومه شو؟ د نېکانو له اولاده وو څخه د بدۍ صدور د حیرت او تعجّب وړ (لایق) وي.

تنبیه: بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها ته یې «أخت هارون» ځکه وویل؛ چې د موسی د ورور هارون علیه السلام له نسله وه، ګواکې له «أخت هارون» څخه «أخت قوم هارون» مقصود دی، لکه چې ﴿وَٱذۡكُرۡ أَخَا عَادٍ﴾ کې یې هود علیه السلام ته د «د عاد» ورور ویلی دی، حال دا چې «عاد» د دې قوم د اصلي مورّث نوم وو، او ممکن دی د «أخت هارون» څخه د هغه ظاهري معنی مراد یې واخیسته شي، لکه چې له ځینو صحیحه وو أحادیثو څخه ظاهرېږي، چې د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها دغه ورور یو صالح سړی وو.

﴿فَأَشَارَتۡ إِلَيۡهِۖ﴾

نو اشاره وکړه (مریمې) هغه ته (چې له دغه عیسی سره وغږېږئ !).

تفسیر: یعنې صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها پخپل لاس سره د خپل وړوکي په لوري (چې تی یې په خوله کې وو، او د خلقو دغه ګردې خبرې یې په ځیر سره اورېدې) اشاره وکړه چې تاسې پخپله له ده نه پوښتنه وکړئ !.

﴿قَالُواْ كَيۡفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي ٱلۡمَهۡدِ صَبِيّٗا ۝٢٩﴾

نو وویل (خلقو) څرنګه به خبرې وکړو مونږ له هغه چا سره چې دی هغه په مهد (ځانګو یا غېږ) کې وړوکی (تی رودونکی).

تفسیر: یعنې سره له دغسې شرمناکه حرکته دې ته لا ګوره چې پر مونږ ملنډې هم وهي، او مسخرې راپورې کوي، چې دغه خپل ځواب د دغه تی رودونکي ماشوم څخه واورئ ! ښه نو د یوه داسې نوي ځېږېدلي هلك سره به مونږ څرنګه سوال او ځواب وکړی شو؟.

تنبیه: ﴿مَن كَانَ فِي ٱلۡمَهۡدِ صَبِيّٗا﴾ کې د ﴿كَانَ﴾ لفظ پر دې دلالت نه کوي چې عیسی علیه السلام د خپل دغه تکلّم په وخت کې «صبي» نه وو پاتې، په قرآن عظیم کې داسې مضامین ډېر استعمال شوي دي، مثلا په ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾ یا ﴿وَلَا تَقۡرَبُواْ ٱلزِّنَىٰٓۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةٗ﴾ یا ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكۡرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُۥ قَلۡبٌ أَوۡ أَلۡقَى ٱلسَّمۡعَ وَهُوَ شَهِيدٞ﴾ او نورو کې د ﴿كَانَ﴾ استعمال د داسې مضمون لپاره شوی دی چې د هغه سلسله د ماضي زمانې د سلسلې د پرې کېدلو سره نه وي منقطع شوې.

﴿قَالَ إِنِّي عَبۡدُ ٱللَّهِ ءَاتَىٰنِيَ ٱلۡكِتَٰبَ وَجَعَلَنِي نَبِيّٗا ۝٣٠﴾

وویل (عیسی) چې بېشکه زه بنده د الله یم، راکړی یې دی ماته کتاب، او ګرځولی یم زه الله نبي.

تفسیر: یعنې د قوم په منځ کې همدغه خبرې او اترې کېدې چې الله تعالی مسیح علیه السلام په خبرو راوست، او د عیسی علیه السلام هغه وینا چې په دغه وخت کې یې وکړه، د دغو د هغه تردّد او د غلطو او فاسدو خیالاتو ترید یې

وکړ، چې اوس یا وروسته له دې نه د ده په نسبت قائم کېدونکي وو، «زه بنده د الله یم»، یعني نه پخپله الله تعالی او نه د الله تعالی ځوی یم، لکه چې د نصاراوو عقیده ده، لکه چې د همدې عقیدې د ترید لپاره یې ړومبی د مسیح علیه السلام د ولادت او نورو حالاتو مفصلا بیان وفرمایه.

وَّجَعَلَنِيْ مُبٰرَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصٰنِيْ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿۳۱﴾

او ګرځولی یم زه (الله) برکتناک په هر ځای کې چې اوسېږم، او تأکیدي حکم یې فرمایلی دی ماته په لمانځه سره، او په زکات سره تر څو چې زه یم ژوندی.

تفسیر: یعني تر څو چې ژوندی یم، د هر وخت او هر ځای سره مناسب د هر قسم صلات او زکات حکم چې شوی دی؛ د هغو د شرطونو او حقوقو د رعایت سره یې برابر تل اداء کوم، لکه چې په بل ځای کې د مؤمنیو په نسبت فرمایل دي: ﴿الَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُوْنَ﴾ د دې مطلب داسې نه دی چې په هر آن او هر وخت کې تل لمونځ به کوي، بلکه مراد یې دا دی چې په هر وخت او په هر قسم چې د لمانځه حکم شوی دی؛ تل په مداومت سره د هغه حکم تعمیل کوي.

وَّبَرًّا بِوَالِدَتِيْ وَلَمْ يَجْعَلْنِيْ جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿۳۲﴾

او (ګرځولی یم زه الله) نیکي کوونکی له مور خپلې سره، او نه یې ګرځولی یم زه سرکښه بدبخته.

تفسیر: هر کله چې هیڅوک یې پلار نه وو، نو یواځې د مور نوم یې واخیست، دغه ګردې جملې چې د ماضي په صیغو سره راوړی شوي دي؛ بېشکه د هغوی معاني په ماضي سره اخیستلی کیږي، لیکن داسې چې متیقن الوقوع مستقبل یې ماضي فرض کړی دی، لکه چې په ﴿اَتٰۤى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ﴾ کې، هم داسې مسیح علیه السلام په خپل هلکتوب کې د ماضي د صیغو په استعمالولو کې تنبیه ورکړه، چې د دغو ګردو شیانو لیدل کېدل په مستقبل کې داسې یقیني او قطعي دي، لکه چې واقع شوي دي، مسیح علیه السلام د دغه خارق العادت خبرو اترو، او له هغو اوصافو او خصائلو چې بیان کړل شو؛ په ډېر بلاغت سره د هغه ناپاک تهمت تردید وشو؛ چې د ده پر ماجده مور لګولی شوی وو، اول خو د داسې وړکي وینا او داسې جامع او مؤثر کلام طبعًا د دښمنانو چپ کوونکی وو، بیا په داسې یو وړکي کې چې دومره سوچه خصال وموندل شي؛ نو ښکاره ده چې هغه (العیاذ بالله) څرنګه ولد الزناء کېدی شي، لکه پخپله د دوی له دې اقرار څخه هم ظاهرېږي: ﴿وَّمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا﴾ چې دوی فروع هم د اصوله سره سم غوښتل.

وَالسَّلٰمُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُّ وَيَوْمَ اَمُوْتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿۳۳﴾

او (وویل عیسی) سلام دی پر ما په هغه ورځ چې ځېږولی شوی یم (له مسه د شیطانه او نورو بدیو او خرافاتو) او په هغه ورځ چې مرم به (له عذابه د نزعې او د قبره)، او په هغه ورځ چې پورته به کړی شم ژوندی (له عذابه د قیامت).

ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِيْ فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿۳۴﴾

دغه (موصوف) عیسی ځوی د مریمې دی، (فرمایلي دي الله په شان د عیسی کې) خبره حقه رښتیا هغه چې په دې کې سره جګړې کوي (خلق).

تفسیر: یعني د مسیح علیه السلام شان او صفت همدغه دی چې پاس بیان شو، په یوه رښتیا او ښکاره خبره کې خلقو چټي (فضول) جګړې او مناقشې پیدا کړي دي، چې یو ترې الله جوړوي، بل یې د الله تعالی ځوی ګڼي، بل یې کذّاب

او مفتري بولي، بل د ده پر نسب او نورو طعنې وهي، رښتيا خبره خو همدغه ده چې ښکاره کړی شوه چې مسيح عليه السلام الله نه دی، بلکه د الله تعالی يو مقرّب بنده دی، کاذب او مفتري نه دی، بلکه يو رښتين نبي دی.

مَاكَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَّتَّخِذَ مِنْ وَّلَدٍ سُبْحٰنَهٗ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٣٥﴾

نه ښايېږي الله ته چې ونيسي ولد، پاکي ده ده ته (له نيولو د ولد)، هر کله چې حکم وکړي دې د يوه کار؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې وايي هغه ته (موجود) شه پس هغه موجود شي.

تفسير: هغه ذات ته چې د ده د يوه (کن ـ شه !) څخه هر شی موجودېږي؛ د ځوی او لمسي څه ضرورت دی؟ آيا (العياذ بالله) اولاد به د ضعف په وخت کې ورسره کومک او مرسته کوي؟ يا د مشکلاتو په وخت کې به يې لاس سپکوي؟ يا وروسته له هغه به د ده نوم ژوندی ساتي؟ او که داسې کومه شبهه درپيدا شوي وي، چې عموماً انسانان له مور او پلاره پيدا کيږي نو د مسيح عليه السلام پلار څوک دی؟؛ نو د هغه ځواب همدغه د ﴿كُنْ فَيَكُوْنُ﴾ په جمله کې راغی، يعنې داسې مطلق قادر ته دغه څه اشکال لري چې يو هلك بې له پلاره پيدا کړي؟ که نصرانيان الله تعالی د مسيح عليه السلام پلار او صديقه مريمه د ده مور ګڼي؛ نو العياذ بالله د مېړه (خاوند) او د ښځې د نورو تعلقاتو اقرار به هم کوي؟ سره له دې چې پلار يې ودروي، نو د تخليق طريقه خو به هم هغسې نه وي چې بالعموم په والدينو کې ده، نو بيا په بې پلاره پيدا کولو کې به څه اشکال وي؟.

وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْۢ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿٣٧﴾

او (وويل عيسی) بېشکه الله رب ځما دی او رب ستاسې دی، پس عبادت وکړئ تاسې د الله، هم دغه لاره ده سمه صافه برابره. نو بيا اختلاف وکړ ډلو (د نصاراوو په باب د عيسی کې) له منځ د دغو (خلقو)، نو خرابي ده لپاره د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي له حاضرېدو (راتلو) د هغې ورځې ډېرې لويې (د قيامت نه).

تفسير: دغه د چا خبره ده؟ د ځينو په نزد دا د مسيح عليه السلام مقوله ده، ګواکې پخوا له دې نه د مسيح هم هغه خبرې چې له ﴿قَالَ اِنِّيْ عَبْدُ اللّٰهِ﴾ الآية ـ څخه نقل کړی شوي دي، دا د هغه تکمله شوه، په منځ کې د مخاطبينو د تنبيه لپاره له ﴿ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ څخه د الله تعالی کلام وو.

ځما په نزد بهتر دا دی چې دغه د ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ﴾ الآية ـ سره ولګولی شي، يعنې (ای محمده صلی الله عليه وسلم !) په کتاب کې د مريمې او د مسيح عليه السلام د حال هغه مذکور چې شوی دی؛ وايې وره ! او ووايه چې ځما او ستاسې رب الله دی، يواځې د همدغه عبادت وکړئ ! ځوی او لمسی ورته مه دروئ ! الله تعالی د توحيد داسې سمه صافه لاره درښوولې ده چې هيڅ لوږه، ژوره او کوږوالی نه لري، او ګردو انبياوو هم د هم هغه په طرف لار ښوونه کړې ده، ليکن خلقو ډېرې فرقې جوړې کړي دي، او بېلې بېلې لارې يې ايستلې دي، نو هغه کسان چې له توحيد څخه انکار کوي؛ نو هغوی ته د ډېرې هولناکې ورځې (قيامت) له تباهۍ څخه خبردار کېدل په کار دي، چې خامخا راتلونکې ده.

اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا لٰكِنِ الظّٰلِمُوْنَ الْيَوْمَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٨﴾

څه ډېر ښه اورېدونکي به وي دوی اوڅه ډېر ښه ليدونکي به وي دوی په هغې ورځې کې چې رابه شي دوی مونږ ته، ليکن ظالمان نن ورځ په ګمراهۍ ښکاره کې دي.

تفسیر: یعني نن چې اوریدل او لیدل مفید دي؛ دوی بیخي کاڼه او ړانده شوي دي، او د قیامت په ورځ چې لیدل او اوریدل له سره فائده نه رسوي؛ د دوی سترګې او غوږونه خلاصیږي، او په دغې ورځې کې به داسې خبرې اورې چې زړونه یې ترې پرق چوي، او داسې مناظر او نندارې به ګوري چې د هغو د لیدلو څخه به د دوی څېرې تکې تورې الوځي (نعوذ بالله منه !).

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

او وویروه ته دوی له ورځې د حسرت (او ارمانه) کله چې فیصله کړې شي کار (د حساب او کتاب)، حال دا چې دوی (په دنیوي) غفلت کې دي، او دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: کفّارو ته به د افسوس او ارمان کولو ډېرې مواقع وردمخه کیږي، او آخري موقع به هم هغه وي کله چې مرګ د یو ګډې پشان راوستی شي، او د جنت او د دوزخ په منځ کې د ګردو په مخ کې په داسې حال کې چې ګرد به ورته ګوري؛ ذبح کاوه شي، او داسې یو غږ به کیږي چې: «جنتي دې په جنت کې او دوزخي دې په دوزخ کې د تل لپاره پاتې وي، وروسته له دې نه به مرګ هیڅا ته نه راځي»، نو په دغه وخت کې کافران بالکل ناامیده کیږي، او د حسرت لاسونه به سره مښي او ګوتې به چیچي.

﴿وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنې په دغه وخت کې دوی د داسې ورځې په راتګ باور نه کوي، خو څه مهال (وخت) چې د قیامت له لویو مصائبو سره مخامخ کیږي؛ نو دلته به وایي چې: کاشکې هلته مو سترګې خلاصې کړې وی، او پخپلو نفعو او زیانونو پوهېدلي وی، مګر د دغې ورځې حسرت او افسوس دوی ته هیڅ په درد نه خوري.

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

بېشکه مونږ چې یو همدا مونږ وارث کیږو د ځمکې او د هغه چا چې پر دغه ځمکې دي، او خاص مونږ ته به راوستی شي دوی (لپاره د جزا).

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ

او یاد کړه (ای محمده ! امت خپل ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) ابراهیم.

تفسیر: د مکې مکرّمې مشرکانو داسې دعوی کوله، چې دوی د ابراهیم علیه السلام له اولادې او د هم هغه پر دین قائم دي، نو دا یې هغوی ته وروښوول چې ستاسې د پلار ابراهیم علیه السلام رویه د بتانو په نسبت څه ډول وه؟ که د آباؤو او اجدادو تقلید کوئ؛ نو د داسې یو پلار تقلید وکړئ ! او له مشرکو پلرونو او نیکه ګانو نه هم هغسې مرور او بېزاره شئ؛ لکه چې ابراهیم علیه السلام ترې بېزاره شوی وو.

إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾

بېشکه دغه (ابراهیم) وو صدّیق (ډېر رښتیني) نبي.

تفسیر: د «صدّیق» معنی دا ده چې ډېر زیات رښتیا ویونکی چې پر خپلو خبرو د عمل کولو له پلوه بیخي رښتین ثابت او د خپل قول او عمل توافق په رښتیا سره ګردو ته ښیي، یا خو «صدیق» هغه رښتین او پاک طینت سړي ته وایي چې د ده په زړه کې د رښتیا قبلولو لپاره نهایت اعلی اکمل استعداد موجود وي، هر هغه خبره چې د الله تعالی له جانبه ور ورسیږي؛ هغه بلا توقفه د ده په زړه کې ځای ونیسي، او بیخي د شک او تردّد ځای او ګنجایش په کې پاتې نه شي،

ابراهیم علیه السلام په هرې یوې معنی سره «صدّیق» وو، او کله چې د «صدّیقیت» لپاره «نبوّت» نه دی لازم؛ نو ځکه یې وروسته د «صدّیقًا» سره «نبیًّا» هم وفرمایل، او پر نبوّت یې هم تصریح وکړه، له همدې ځایه معلوم شو چې د کذبات ثلاثه حدیث او په «نحن أحق بالشک من إبراهیم» او نورو روایاتو کې د کذب او شکّ هغه معنی نه ده مراده، چې د کلام له ظاهر څخه مفهومیږي.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾

کله چې وویل (ابراهیم) پلار خپل: ته ای پلاره ! ولې عبادت کوې ته د هغه څیز چې نه اوري او نهویني او نه دفع کولی شي له تا نه هیڅ څیز؟.

تفسیر: یعني هغه چې ګوري او اوري او په مشکلاتو کې هم پکار راځي، مګر واجب الوجود نه وي؛ د هغه عبادت هم نه دی جائز، څه جواز د دې چې د یوې بې ځانه تیږې (ګټې) یا بې روحه بت چې نه لیدی شي او نه اوریدی شي او نه ځمونږ څه پکار راځي او پخپله ځمونږ په لاسونو جوړ شوی او توږلی شوی دی؛ هغه معبود ودروو؟ نو دغه عمل د هیڅ یو عاقل او پوه سړي کار له سره نشي کېدی.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّي قَدْ جَآءَنِي مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِيٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾

ای پلاره ځما ! بېشکه زه چې یم په تحقیق راغلی دی ماته له علمه هغه قدر چې نه دی راغلی تاته، نو متابعت وکړه ځما؛ چې وبه ښیم تاته لاره سمه برابره.

تفسیر: یعني الله تعالی ماته د توحید او د معاد او د نورو صحیح علم راکړی دی، او د شریعت له حقائقو څخه یې واقف کړی یم، که ته ځما متابعت وکړې؛ نو زه به دې پر داسې سمې صافې لارې بیایم؛ چې د الله تعالی تر رضاء پورې رسیږي.

يَٰٓأَبَتِ لَا تَعْبُدِ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾

ای پلاره ځما ! مه کوه عبادت د شیطان (په ارتکاب د منهیاتو) ! بېشکه شیطان دی له رحمان څخه ډېر نافرمانه (سرکښه).

تفسیر: د بُتانو عبادت په شیطاني اغواء او لمسون کیږي، او شیطان د دغه حرکت له لیدلو څخه ډېر زیات خوشالیږي، نو په دې لحاظ ګواکې د بُتانو عبادت د شیطان عبادت دی، او د شیطان عبادت ګواکې د «رحمان» څخه انتهایي نافرماني ده، ښایي د ﴿عَصِيًّا﴾ په لفظ سره یې دې لوري ته هم توجه ورکړي وي، چې د شیطان د ړومبنی نافرمانی اظهار په هغه وخت کې شوی دی چې ستاسې د پلار آدم علیه السلام په مقابل کې د تعظیمي سجدې حکم ورکړی شوی وو، لهذا د آدم علیه السلام اولادې ته د ډېر شرم او ننګ ځای دی چې د «رحمان» څخه مخ واړوي، او له شیطان سره خپله یارانه ونښلوي، یا هغه قدیمي ازلي دښمن خپل معبود وګرځوي.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾

ای پلاره ځما ! بېشکه زه چې یم ویرېږم له دې نه چې وبه رسیږي تاته عذاب له «رحمان» څخه (لامله د متابعت د شیطان)، پس شې به ته شیطان ته دوست (ملګری په دوزخ کې).

تفسیر: یعني د «رحمان» د عظیمو رحمتونو اقتضاء دا ده چې پر ګردو بندګانو یې شفقت اومهرباني وي، لیکن ستا د بدو اعمالو له شامته ویره ده، چې همدغه حلیم رحیم او کریم الله تعالی هم په قهر نشي، او پر تاسې کوم سخت آفت

نازل نه کړي، چې په هغه کې د اخته کېدلو لامله به تل تر تله د شيطان رفيق او ملګرى شي، يعنې د کفر او شرک له مزاولته به په مستقبل کې د ايمان او توبې توفيق درپه برخه نشي، او د اولياء الشياطين په ډله کې به شامل شې، او په دائمي عذاب کې به وغورځاوه شې، عمومًا مفسرينو دغه معنى اخيستې ده، ليکن شاه صاحب ليکي: «يعنې د کفر له وباله که کوم آفت راشي؛ نو له شيطانه به مدد غواړې، يعنې له بتانو څخه، اکثر خلق په همدغسې وخت کې شرک کوي»، والله أعلم.

قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

وويل (آزر پلار د ابراهيم) آيا مخ ګرځوونکى يې ته له (عبادت د) معبودانو ځما اى ابراهيمه؟ که منع نشوې ته (له دې کاره) نو خامخا وبه ولم هرومرو تا (سنګسار به دى کړم) په تيږو (ګټو) (يا په بدو خبرو) سره، او ترک مې کړه (او لرې شه له مانه) ډېر مدّت (چې ضرر مې در ونه رسيږي).

تفسير: د ابراهيم عليه السلام پلار (آزر) د خپل ځوى د دغه تقرير له اورېدلو څخه وروسته ده ته وويل: «معلوميږي چې ته ځمونږ له معبودانو څخه بد عقيده يې، بس دى دا خپل وعظ او نصيحت او بد اعتقاد پرېږده، که نه ته به بله کومه سخته خبره له ما څخه واورې، بلکه ځما په لاس به سنګساريږې، که خپل خير غواړې؛ نو له ما څخه تر يوه مدّت لرې شه ! چې زه نه غواړم چې ستا رنګ وګورم، او پخوا له دې نه چې زه پر تا لاس پورته کړم؛ ته له دې ځايه لرې شه !».

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾

وويل (ابراهيم) سلام (د متارکې د خبرو) دې وي په تا باندې، ژر به مغفرت غواړم تاته له رب خپل نه (څو مسلمان شې)، بېشکه چې الله دى پر ما ډېر مهربان.

تفسير: دغه د رخصت يا د متارکت سلام دى، لکه چې ځمونږ په محاوراتو هم په داسې مواقعو کې داسې ويلى کيږي، چې که هغه خبره يا کار داسې وشي؛ نو ځما درته سلام دى، لکه چې په (٢٠ جزء د القصص سورت په (٥٥) آيت (٦) رکوع) کې هم داسې يو آيت لولو: ﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ﴾.

شاه صاحب رحمه الله ليکي: «معلوم شو که په ديني خبره مور او پلار خپه شي، او خپل ځوى له کوره وباسي، او ځوى په خوږه ژبه او مؤدبه وينا ترې بيلتون اختيار کړي؛ نو دغسې هلک نه عاق کيږي».

﴿سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾ الآية ـ اميد شته چې پاک الله پخپلې مهربانۍ به ځما د پلار ګناه معافوي، ابراهيم عليه السلام د استغفار وعده ابتداءً فرمايلې وه، کله چې د استغفار په وخت کې څه مهال (وخت) چې د الله تعالى مرضي ورمعلومه شوه؛ نو استغفار يې موقوف کړ، دغه بحث د توبې (براءة) په سورت په (١١٣) آيت (١۴) رکوع کې د دې آيت په فائده کې تېر شوى دى: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ﴾ هلته دې د دې تفسير کې ولوستل شي.

وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾

او په څنګ به شم له تاسې (ټولو بت پرستانو) او له هغه څه چې تاسې يې عبادت کوئ غير له الله، او عبادت به کوم (بولم يې) د رب خپل، اميد لرم د دې چې نشم زه په عبادت د رب خپل کې بدبخته (نااميده لکه چې تاسې شوي يئ).

تفسير: کله چې ځما د پند او نصيحت هيڅ اثر پر تاسې نه لويږي، بلکه بالعکس ځما ويرولو او ډارولو ته هڅه هم کيږي؛ نو اوس زه پخپله ستاسې په دغه کلي کې نه پاتې کېږم، او تاسې سره له ستاسې باطلو معبودانو پرېږدم، او له دې

وطنه هجرت کوم، خو له تاسو څخه ګوښې (بېل) کېنم، او د زړه په اطمینان سره د الله واحد عبادت وکړی شم، د الله تعالی له فضله او کرمه کامل امید شته، چې زه د ده بندګي وکړی شم، او په کې محروم او ناکامه پاتې نشم، کله چې په غربت او بېکسی کې هم د ده عبادت وکړم، او د الله تعالی لوی دربار ته دعاء وکړم؛ ضرور یې مستجابوي، ځما الله سمیع بصیر او علیم دی، او ستاسې د تیرو (ګټو) او لرګیو باطل معبودان داسې دي، چې هومره نارې ورته ووهئ، او ورته وژاړئ، خو بیا هم ستاسې دعاوې نه اوري، او په درد مو نه خوري.

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾

کله چې په څنګ شو (ابراهیم) له دوی په هجرت سره او له هغه څیزه (چې دوی یې) عبادت کولو غیر له الله نه؛ نو وبخښل مونږ ده ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) یعقوب، او هر یو (له دوی دواړو) ګرځولی وو مونږ نبي.

تفسیر: یعني د الله تعالی په لاره کې یې هجرت وکړ، او له خپلو اقاربو او خپلوانو څخه لرې ولوېد، الله تعالی ده ته له وطنه زیات شیان ورعطاء کړل، چې د غریب الوطنی وحشت ترې لرې شي، او هلته انس او سکون حاصل کړي، ښایي دلته د اسماعیل علیه السلام ذکر ځکه نه وي فرمایلی چې هغه له ده سره نه وو، بلکه دی یې په وړوکتوب له خپله ځان نه بېل کړی وو، او هم د هغه تذکره مستقلا راتلونکې ده.

وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

او بخښلی وو مونږ دوی (درې واړو) ته له رحمته خپل (نبوّت او حکمت) او ګرځولې وه مونږ دوی ته (یعني ابراهیم او ځامنو ته یې) ژبه د صدق رښتینې ډېره پورته مشهوره.

تفسیر: یعني الله تعالی له خپل خاص رحمت څخه خلیل الله علیه السلام او د ده کورنی ته د نبوّت او حکمت لویه برخه عنایت کړه، او په دنیا کې یې د ده خبره پورته کړه، او د تل لپاره یې د ده د خیر ذکر جاري کړ، لکه چې په ګردو مذاهبو او مللو کې د ده تعظیم او توصیف کېږي.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ ۚ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾

او یاد کړه (ای محمده ! خپل امت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) موسی، بېشکه چې دی وو خالص کړی شوی (د الله له طرفه) او وو دی رسول نبي.

تفسیر: یعني په قرآنکریم کې چې اوس سمدلاسه د موسی علیه السلام بیان کېږي، د هغه ذکر دخلقو په مخ کې وکړه ! ځکه چې دی د اسحاق علیه السلام او د یعقوب علیه السلام له نسله داسرائیلي سلسلې یو لوی اولوالعزم رسول الله تېر شوی دی، او هم هغسې چې د یحیی او عیسی علیهما السلام په تذکره کې په خصوصیت سره د نصرانیانو اصلاح او ابراهیم علیه السلام له تذکرې څخه د مکې معظمې د مشرکانو تنبیه مقصود ده؛ همداسې د موسی علیه السلام او هارون علیه السلام له تذکرې څخه ښایي یهودانو ته د دې خبرې ښوونه مقصود ده، چې دوی هم سم د خپل جلیل القدر نبي د ښکاره وو او صریحو وړاندوینو سره د محمد صلی الله علیه وسلم د رسالت او نبوّت اقرار او اعتراف په خلاص زړه او اخلاص اومحبت سره وکړي !.

﴿وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا﴾ الآیة ـ هر هغه انسان ته چې د الله تعالی له طرفه وحي راشي هغه «نبي» دی، په انبیاوو کې هغه چا ته چې خصوصي امتیاز حاصل وي یعني د مکذبانو په مقابل کې د بېل یو مستقل امت په طرف مبعوث شوی وي، یا نوی

کتاب او مستقل شریعت ولري نو هغه ته «رسول نبي» یا «نبي رسول» ویلی کیږي، په شرعیاتو کې جزئي تصرّفات لکه دکوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید او نور په رسولانو پورې څه تخصیص نه لري، عام انبیاء هم هغه کولی شي، باقي پر غیر الأنبیاء باندې د رسول او مرسل اطلاق لکه چې د قرآن په بعض مواقعو کې موندل کیږي؛ د دغه مصطلح معنی په اعتبار نه دی، او هلته نور حیثیات معتبر دي، والله أعلم.

وَنَادَيْنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَٰهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾

او غږ کړی وو مونږ دغه (موسی) ته له جانبه د (غره د) طور چې (د موسی) ښي طرف ته وو، او رانژدې کړی وو مونږ دی حال دا چې مونږ له ده سره د راز خبرې کولې.

تفسیر: یعنې څه مهال (وخت) چې موسی علیه السلام د اور ځلېدل محسوس کړل؛ نو د «طور» د غره په هغه مبارک او میمون جانب کې ورسېد، چې د موسی علیه السلام د ښي لاس پر طرف کې واقع وو، نو الله تعالی نداء او غږ پرې وکړ، او د همکلامۍ شرف یې وروبانه، تفصیل یې د «طه» په سورت کې راځي.

وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

او بخښلی وو مونږ دغه (موسی) ته له رحمت خپله وررور د ده هارون حال دا چې نبي وو.

تفسیر: یعنې هارون علیه السلام د موسی علیه السلام په کار کې مددګار شو، څکه چې دی یې پخپله غوښتی وو، لکه چې په (۲۰ جزء د القصص سورت په (۳۴) آیت (۴) رکوع) کې راغلي دي: ﴿وَأَخِى هَٰرُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّى لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِىَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِىٓ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ﴾، او په (۱۶ جزء د «طه» سورت (۲۹ - ۳۰) آیتونو (۲) رکوع) کې مذکور دی: ﴿وَٱجْعَل لِّى وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِى ﴿٢٩﴾ هَٰرُونَ أَخِى ﴿٣٠﴾﴾ الآیة ـ نو الله تعالی د موسی علیه السلام دغه دعاء او غوښتنه ومنله، او هارون علیه السلام یې نبي وګرځاوه، او د ده د اعانت او تقویت (وزارت) لپاره یې مقرر کړ.

وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِسْمَٰعِيلَ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥٤﴾

او یاد کړه (ای محمده! خپل امّت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) اسماعیل، بېشکه چې دی وو صادق (رښتینی) په وعده کې، او وو رسول نبي.

تفسیر: له دې نه د اسماعیل علیه السلام فضیلت پر اسحاق علیه السلام ظاهرېږي، څکه چې هغه یې یواځې په نبي سره یاد کړ، او اسماعیل علیه السلام ته یې رسول او نبي وفرمایه، په صحیح مسلم کې حدیث دی: «إن الله اصطفى من ولد إبراهيم إسماعيل»، «د ابراهیم علیه السلام له اولادې څخه الله تعالی اسماعیل علیه السلام غوره کړی دی».

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُۥ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ

او وو دی چې حکم به یې کولو اهل (قوم یا امّت) خپل ته په لمانځه سره، او په زکات سره.

تفسیر: څکه چې د کورنۍ خلق د قریبوالي لامله له ګردو څخه ړومبی د هدایت مستحق دي، او له همدوی څخه نورې سلسلې هم چلیږي، نو څکه د «طه» په (۸) رکوع کې ویلي شوي دي: ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ او د تحریم سورت په (۱) رکوع کې راغلي دي ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ او پخپله نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته هم د الشعراء سورت په (۱۱) رکوع کې هم داسې ارشاد شوی دی: ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ﴾، څیني وایي چې: له (اهل) څخه د دوی ګرد قوم مراد دی، لکه چې د عبد الله بن مسعود ط په مصحف کې د «أهله» په ځای «قومه» وو، والله أعلم.

وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

او وو دی په نزد د رب خپل پسندیده (غوره کړی شوی).

تفسیر: یعنې د نورو هدایت یې کول، او په خپله د حمیده وو اقوالو او افعالو خاوند او مستقیم الحال او مرضيّ الخصال وو.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾

او یاد کړه (ای محمده ! خپل امت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) ادریس !، بېشکه چې دی وو صدّیق (ډېر رښتینی) نبي.

تفسیر: راجح دا ده چې ادریس علیه السلام د آدم علیه السلام او نوح علیه السلام په منځنی زمانه کې تېر شوی دی، وایي چې په دنیا کې په قلم سره لیکل، کالي (کپړې) ګنډل، تلل، او پیمانه کول او د هغو آلاتو او تیرو (ګټو) ترتیبول، او وسلې په کار اچول اول ځلې د ده له خوا په کار اچولي شوي دي، والله أعلم.

وَّرَفَعْنٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

او پورته کړی دی مونږ ده لره ځای ډېر اوچت ته.

تفسیر: یعنې ډېر اوچت مقام او لويې مرتبې ته یې رسولی دی، ځینې وایي چې ادریس علیه السلام هم د مسیح علیه السلام په شان ژوندی اسمان ته خېژولی شوی دی، او هلته تر نن پورې ژوندی دی، ځینې وایي: وروسته له دې نه چې پر اسمان خېژولی شوی دی؛ هلته یې قبض الروح کړی شوی دی، د ادریس علیه السلام په نسبت ځینو مفسرینو ډېر اسرائیلیات نقل کړي دي، چې پر هغو ګردو «ابن کثیر رحمه الله» تنقیدات کړي دي، والله أعلم.

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَّمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْرَآءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَّبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

دغه (مخکې مذکور شوي انبیاء له زکریا او عیسی نه تر ادریس پورې) هغه کسان دي چې انعام کړی دی الله پر دوی له انبیاوو څخه له اولادې د آدم (لکه شیث، ادریس)، او له اولادې د هغو کسانو چې بار کړي دي مونږ سره له نوح (په بېړۍ کې لکه ابراهیم، لوط، صالح)، او له اولادې د ابراهیم (لکه اسماعیل، اسحاق)، او له اولادې د اسرائیل یعقوب (لکه موسی عیسی)، او له هغه چا نه چې لاره مو ښوولې وه (دوی ته)، او غوره کړي مو وو (دوی نبوّت او کرامت ته)، هر کله چې وبه لوستلی شو پر دوی باندې آیتونه د رحمان؛ نو لوېدل به (پر ځمکه) سجده کوونکي او ژړېدونکي (له خوفه د الله نه).

تفسیر: یعنې د حق په طرف یې هدایت وکړ، او د نبوّت او رسالت د منصب لپاره یې غوره کړل، سره له دې چې د دوی مقام اوچت دی، او د معراج کمال ته هم رسیدلي دي؛ خو د عبودیت او بندګۍ پشان کې کامل دي، کله چې د الله تعالی کلام اوري؛ د هغه له مضامینو څخه زیات متأثر کیږي، او په نهایتې عاجزۍ، خشوع، او خضوع سره سر په سجده لوېږي، او د پاک الله په یاد ژاړي، نو ځکه د علماوو اجماع ده چې پر دغه آیت باندې هرومرو سجده وکړه شي !، خو د هغه مقربینو د طرز عمل په پیروی او یادونه یو شانته مشابهت له هغوی سره حاصل شي.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوٰتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾

پس پيدا شول پس له دوی نه (داسې بد) خليفګان چې ضايع کړ دوی لمونځ او متابعت وکړ دوی د شهواتو (نفساني خواهشاتو) پس ژر به يو ځای شي دوی له بد عاقبت خپل سره.

تفسير: هغه تېر شوی بيان د پخوانيو حال وو، د وروستنيو حال دا دی چې د دنيا په خوندونو او لذتونو او په نفساني خواهشونو کې ډوب تللي دي، او د الله تعالی له عبادته غافل شوي دي، لمونځ چې أهمّ العبادات دی؛ ضايع کوي يې، ځينې خو د هغه د فرضيت څخه منکر شوي دي، ځينې سره لـه دې چې په فرضيت يې قائل دي خو نه يې کوي، او که يې کوي خو د جماعت، وخت، او د نورو شروطو، حقوقو، او آدابو رعايت يې نه کوي، له دوی ځنې به هر يو بېل بېل درجه په درجه د خپلې ګمراهی نتيجه وګوري، چې څنګه د دوی د خسارې او نقصان سبب ګرځي؟ او څرنګه په ډېر سخت عذاب کې اخته کيږي؟ حتّی ځينې د دوی د جهنّم په هغې ډېرې بدې وادۍ کې غورځول کيږي چې د هغې اسم هم (غي) دی.

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾

مګر هغه چا چې توبه يې وويستله او ايمان يې راوړ او عمل يې وکړ نېک؛ پس دغه کسان به ننوځي په جنت کې او ظلم به پر دوی ونه کړی شي هيڅ قدر (په تقليل د ثواب يا تزييد د عقاب).

تفسير: د توبې دروازه خو د داسې مجرمانو لپاره هم نه ده بنده چې سخت ګناهګار وي، او د زړه په صدق سره توبه وباسي، او د ايمان او صالح عمل لاره غوره کوي، او خپل اعمال او افعال اصلاح کوي، او سم درست يې ساتي، نو د جنّت دروازې دوی ته پرانستلې دي، وروسته له توبې څخه هر هغه ښه عمل چې وکړي؛ د پخوانيو بدو اعمالو له سببه په دغو کې هيڅ قسم کمی او تقليل نه واقع کيږي، او نه يې کوم قسم حق ضايع کيږي، په حديث کې راغلي دي: «التائب من الذنب کمن لا ذنب له»، «له ګناه څخه توبه کوونکی داسې دی لکه چې له سره يې ګناه نه وي کړي»، «اللهم تب علينا، إنک أنت التواب الرحيم».

جَنّٰتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾

جنتونه د تل اوسېدلو هغو ته چې وعده يې کړې ده رحمان له بندګانو خپلو سره په غيب باندې (چې نه دي ليدلي دوی دا جنتونه)، بېشکه شان دا دی چې ده وعده د ده، خامخا راځي به ورته (اهل يې).

تفسير: کله چې بنده بې د شيانو د ليدلو څخه محض د انبياوو عليهم السلام په وينا سره ايمان راوړي، او بې له ليدلو د الله تعالی عبادت کوي، نو پاک الله هم له دوی سره د جنّت د هسې اعلی نعمتونو د ورکولو وعده فرمايلې ده؛ چې د هغو د خوندونو او مزو او ښه والي نظير او مثال د ده په خوب او خاطر کې هم نه دی تېر شوی، او هغه هرومرو وررسېدونکی او پوره کېدونکی دی، ځکه چې د الله تعالی ګرد مواعيد حتميُّ الوقوع قاطع او نه تغيير بدونکي دي.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلٰمًا ط

نه به اوري دغه (جنتيان) په دغه (جنت) کې چټي (فضول) خبره مګر (اوري به) سلام.

تفسير: يعنې په جنت کې به لغو، بې باکې، بابيزه او بېکاره خبرې او شورماشور او نور بيهوده شيان له سره نه وي، هو ! د پرښتو او د مؤمنينو له طرفه به د (السلام عليکم ـ وعليکم السلام) غږونه پورته کيږي.

وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ﴿۶۲﴾

او دی دوی ته رزق (روزي) د دوی په دغه (جنت) کې سبا او بېگا.

تفسیر: له سبا او بېگا څخه د جنت سبا او بېگا مراد دی، هلته به د دنیا په شان طلوع او غروب (لمر ختل او لویدل) نه وي، چې په هغه سره شپې او ورځې سبا او بېگا مقرر کړ شي، بلکه د خاصو اقسامو انوارو په توارد او تنوّع وي، چې د هغو په واسطه د سبا او بېگا تعیین او تحدید کېدی شي.

تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿۶۳﴾

دغه (چې ذکر مو وکړ) جنت دی هغه چې په میراث به ورکوو مونږ له بندگانو خپلو هغه چا ته چې وي پرهېزگار.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام میراث چې ړومبی جنت هغه ته رسېدلی وو، او ښایي د میراث لفظ یې ځکه اختیار فرمایلی وي؛ چې د تملیك په اقسامو کې دغه تملیك له ګردو څخه أتمّ او أحکم قسم دی، چې په دې کې نه د فسخې احتمال شته، او نه د بېرته اخیستلو، او نه د ابطال، او نه د اقالې امکان په کې پیدا کېدی شي.

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿۶۴﴾

او (وویل جبرئیل) نه نازلیږو (مونږ ملائکې) مګر په حکم د رب ستا، خاص الله ته دی (علم) پر هر هغه څیز چې په مخ څمونږ کې دی (له راتلونکو کارونو او زمانو)، او هر هغه څیز چې وروسته څمونږ دی (له تېرو کارونو او زمانو)، او هر هغه څیز چې په منځ د دغه کې دی، او نه دی رب ستا هېروونکی.

تفسیر: یو ځلې جبریل علیه السلام تر څو ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم منقبض (زړه تنګې) وو، کفّار په داسې ویناوو خولې وپرانستلې چې له محمد صلی الله علیه وسلم څخه د ده رب خفه دی، له دغو طعنو او پیغورو څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم لا متأثر او زړه تنګی شو، بالآخر جبریل علیه السلام تشریف راوړ، رسول الله صلی الله علیه وسلم له ده نه د دغومره ورځو د نه راتللو د سبب پوښتنه وفرمایله، او په حدیث کې راغلي دي چې دوی وفرمایل: «ما يمنعك أن تزورنا أكثر مما تزورنا» «هومره چې ته راځې، له هغه څخه زیات ولې نه راځې؟»، الله تعالی لا پخوا جبریل علیه السلام ته داسې ښوولې وه چې ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په جواب کې داسې ووایه: ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ الآیة ـ دا د الله تعالی کلام شو د جبریل علیه السلام له طرفه، لکه چې په ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ کې یې مونږ مسلمانانو ته د دعا کولو طریقه ښوولې ده، جواب حاصل داسې شو، چې مونږ خالص بندګان یو، بې د الله تعالی له حکمه خپل بنه هم نشو خوځولی، څمونږ صعود او هبوط ګرد د الله تعالی په اذن او حکم پورې تړلی دی، مطلب دا دی چې د جبریل علیه السلام ژر یا په ځنډ راتلل هم د ده د حکمت او مصلحت تابع دي.

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿۶۵﴾

(الله) رب د اسمانونو دی او (رب) د ځمکې دی، او (رب) د هغو شیانو دی چې په منځ د دوی کې دي، نو عبادت کوه د ده، او صبر کوه په عبادت د دغه (الله) کې (په طاعت، مصیبت، او له معصیت)، آیا پېژنې ته ده ته کوم هم نام (او مثل بلکه نه یې لري).

تفسير: د الله تعالی اسماء د ده صفات دي، يعنې څوک د الله په صفت سره موصوف شته، چې په کې د ده په شان صفات موجود وي؟ کله چې بل هيڅوک نشته، نو د بندګۍ لايق هم بل هيڅوک له سره نشي کېدی.

وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَءِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾

او وايي (له بعثه منکر) انسان: آيا کله چې مړ شم زه؛ نو خامخا ژر به را وايستلی شم (له ځمکې) ژوندی (بلکه نه ژوندی کېږم، او نه بل ژوندون شته).

تفسير: يعنې انسان د انکار او تعجّب له لارې وايي چې مونږ وروسته له مرګه چې ځمونږ هډوکې هم وراسته او رژيږي، او له خاورو سره ګډيږي، آيا بيا ژوندي او له خپلو قبرونو څخه راپورته کيږو؟ او د عدم له کتمه د وجود په منصّه راتلی شو؟.

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

آيا نه يادوي انسان (دا خبره) چې بېشکه مونږ پيدا کړی وو دی پخوا له دې نه، او نه وو دی هيڅ شی (بلکه محض عدم وو).

تفسير: يعنې الله تعالی دی له عدم څخه وجود ته راووست، نو آيا هغه لوی ذات چې له لا شيء څخه شی او له محض معدوم څخه موجود کوي؛ پر نه دی قادر چې يو شی وروسته له فناء بيا پيدا کړی شي؟ او متفرقه اجزاء يې بېرته راټول کړي؟ آدمي ته لا د ده د ړومبني ژوندون حال او احوال نه دی معلوم، نو څرنګه دی پر خپل وروستني ژوندون خاندي او منلډې وهي:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ (۲۱ جزء د الروم سورت (۲۷) آيت (۳) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾

پس قسم دی په رب ستا باندې چې خامخا راجمع به کړو مونږ هرومرو دوی او شيطانان (ټول)، بيا به خامخا راحاضر کړو مونږ هرومرو دوی چاپېر له دوزخ پر ګونډو پراته (له ډېر هيبته).

تفسير: يعنې منکرين سره له هغو شياطينو د قيامت په ورځ کې حاضرولی شي، چې دوی يې اغواء کړي وو، او د هر مجرم شيطان به له ده سره يو ځای نيول کيږي، او دوزخ ته به حاضريږي، له ډېر دهشت او وېرې به له ولاړې څخه لويږي، او په قراره سره به کېناستی هم نشي، نو پر ګونډو به پرېوځي.

ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾

بيا به خامخا وباسو له هرې فرقې نه هر هغه د دوی چې ډېر سخت دی پر رحمان باندې له جهته د سرکشۍ. بيا خامخا مونږ ښه عالم يو پر هغو کسانو چې دوی ښه لايق دي له دغه (دوزخ) سره له جهته د غورځولو، سوځولو، داخلولو.

تفسير: يعنې د منکرانو هره فرقه چې زيات بد معاش، سرکښ او زړوره وه؛ دوی به له نورو فرقو څخه بېل کړه شي، بيا به دوی کې هر يو چې د خورا ډېرې سزا لايق او د دوزخ زيات حقدار وي؛ نو هغه د الله تعالی په علم کې دی، او له ګردو مجرمانو څخه به ړومبی په اور کې غورځولی شي.

وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

او نشته هیڅوک له تاسې مګر چې دی وارد ېدونکی ننوتونکی دی دغه ته (یعنې دوزخ ته چې مؤمن په صراط تیریږي، او کافر ترې لویږي)، دي (دغه عبور علی النار) په رب ستا یقیني حکم پرې کړی شوی. بیا به نجات ورکړو هغو کسانو ته چې پرهېزګاري یې کړې ده، او پرېږدو به ظالمان په دوزخ کې پر ګونډو پرېوتلي.

تفسیر: یعنې د هر یوه نېک او بد، بري او مجرم، مؤمن او کافر لپاره الله تعالی قسم یاد فرمایلی دی، چې ضرور بالضرور دوی پر دوزخ باندې تېرېدونکي دي، ځکه چې د جنت د تللو لار پر هم دغه دوزخ باندې پورې وځي، چې هغه ته د ځمونږ په عمومي محاوراتو کې «پل صراط» وايي، پر دغه باندې د هر سړي لامحاله تېرېدل دي، د الله تعالی څخه ویریدونکي مؤمنان هر یو سم له خپلې درجې سره له دې نه په تلوار صحیح او سلامت تیریږي، او ګناهګاران به ترې ښوییږي، او لاندې به په دوزخ کې لویږي (العیاذ بالله)، بیا څه مدّت وروسته هر یو سم له خپله عمله سره او هم د انبیاوو او ملائکه وو او صالحینو په شفاعت او بالآخر مستقیما د أرحم الراحمین په لطف او مهربانۍ دغه ګرد ګناهګاران چې په رښتیا او صحیح اعتقاد سره یې طیبه کلمه لوستې ده؛ له دوزخه ایستلی کیږي، او یواځې کافران به په کې باقي پاتې کیږي، او د دوزخ خوله به تړله کیږي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾

او کله چې ولوستې شي پر دوی آیتونه (د قرآن) ځمونږ په دې حال کې چې واضح ښکاره دي؛ وايي هغه کسان چې کافران شوي دي هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی چې: کوم یو له دغو دواړو فرقو څخه خیر بهتر غوره دی له جهته د مقامه، او ډېر ښه دی له جهته د مجلسه.

تفسیر: یعنې کفّارو د لوی قرآن د آیتونو له اورېدو څخه چې په هغه کې د دوی بد انجام ورښوولی شوی دی؛ د استهزاء او تفاخر په ډول غریبو مسلمانانو ته به یې ویل چې: سم ستاسې له زعمه چې په آخرت باندې معتقد یئ، هر شی چې په آخرت کې وړاندې کېدونکی دی، د دواړو فرقو پر موجوده حالت او مهال (وخت) باندې منطبق کېدونکی دی، آیا ځمونږ ننۍ عمارت، أثاث البیت، د هستوګنې سامان، او د ژوندون وسائل او ډول او ډیل (سینګار) له تاسې څخه ښه او بهتر نه دی؟ او ځمونږ مرکې، جرګې او مجالس ستاسې له مرکو، جرګو او مجالسو څخه معتبر او معزّز نه دي؟ یقینًا مونږ ستاسې په نزد پر باطل یو، خو ستاسې له «اهل الحق» څخه مونږ ډېر خوښ، هوسا (ارام) او د سړیو او ملاتړو خاوندان یو، آیا هغه کسان چې ځمونږ له خوفه او وېرې نن د صفا د غره په کندو کې پټیږي، او هلته د نظر بندو په شان ګوښې (بېل) ناست وي، سبا به په یوه ټوپ سره جنّت ته رسیږي، او دوی داسې ګمان کوي چې مونږ په دوزخ کې لویږو؟ بلکه نه دی داسې.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾

او څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له (اهل د) زمانې چې هغوی ښه وو له جهته د سامانونو، او له جهته د شکل او ډول (سینګار) او منظرې.

تفسیر: دا یې د هغوی د خبرې ځواب ورکړ چې پخوا له دې نه ډېر اقوام تېر شوي دي، چې په دنیوي ساز او سامان او نور شوکت او شان کې پر تاسې ډېر اوچت او غوړ او وړ وو، مګر څه مهال (وخت) چې هغوی د انبیاوو په مقابل کې

سرکښي، تکبّر، تفاخر او لويي خپل کار او شعار ښکاره کړ؛ نو الله تعالی د هغوی بېخ او بکر له سته وويست، او د دنيا په نقشه کې د هغوی نوم او نښان پاتې نشو، نو انسان ته لازم دي چې د دنيا په فاني عيش او نشاط او زائل جاه او جلال او بېکاره مظاهرو او مناظرو ونه غولېږي.

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَٰنُ مَدًّا ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر څوک چې وي په ګمراهۍ کې؛ پس زياتوي (اوږدوي) ده ته رحمان په زياتولو (د مال او د عمر) سره.

تفسير: يعني هر څوک چې په خپله ګمراهۍ او ضلالت کې لوېدلی وي؛ هغه هم هغسې پرېږده ! ځکه چې دنيا د امتحان ځای دی، دلته هر چا ته في الجمله د هر عمل لپاره آزادي ورکړی شوې ده، د الله تعالی د عادت او حکمت اقتضاء همدا ده، هر څوک چې په خپل کسب او اراده هره يوه لاره ځان ته غوره کړي، وروسته له دې نه چې دی د ښېکو او بدو په نتائجو او عواقبو باندې خبر کړ شي؛ دی پر همغې خوښې کړې لار تر يوه حده پورې آزاد او خپلواک پرېښودی شي چې لاړ شي، نو ځکه هر څوک چې د بدۍ پر لاره درومي؛ پس د هغه په حق کې د دنيا مرفّه الحالي او د عمر اوږدوالی او نور دې د هلاکت او تباهۍ علائم وګڼل شي !

حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ۝٧٥

تر هغه پورې کله چې وګوري دوی هر هغه شی چې وعده ورسره کړی شوې وي (د هغه)، يا عذاب (په دنيا په قتل او بند) يا قيامت، نو ژر به پوه شي دوی (په هغه وخت کې چې) څوک دي هغه ډېر بد له جهته د ځای او ډېر ضعيف له جهته د فوځه.

تفسير: يعني کفّار مسلمانان خوار، ذليل او کمزور ګڼي، او خپل ځانونه مغرور، طاقتور او لوی بولي، او پر خپلو اوچتو ماڼيو، محلاتو، او لويو لويو فوجونو او ګوندونو (ډلو) باندې نازېږي او افتخار کوي، ځکه چې اوس پاک الله دوی سر خوشي او خپلواک او آزاد پرېښي دي، څه مهال چې دوی له ستوني څخه ونيول شي، او په دنيوي عذاب يا اخروي عقاب ککړ او اخته شي؛ نو هلته به ورته معلوم شي چې د چا ځای خراب؟ او کوم يو جمعيت کمزوری او بېکاره دی؟ نو په دغه موقع کې به د دوی ساز او سامان، اولاد، لښکر او نور شيان هيڅ په کار او ښه ورنه شي.

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ۝٧٦

او زياتوي الله (په دنيا کې) هغو کسانو ته چې سمه صافه لاره يې موندلې وي هدايت ثبات او يقين، او باقي پاتې کېدونکي (د جزاء په اعتبار) نېک عملونه خير بهتر غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثواب، او خير بهتر غوره دي له جهته د بېرته ورتللو.

تفسير: يعني دغه دنيوي رونق د الله تعالی په دربار کې له سره په کار ورتلونکی شی نه دی، او يواځې حسنات او نيکي د ده په دربار کې ذي مقدار او قيمتدار دي، په آخرت کې د هرې نېکۍ بدل او جزاء په ډېر ښه صورت سره ورکوله کيږي.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ۝٧٧

آيا پس ليدلي دي تا هغه څوک چې کفر يې اختيار کړ په آيتونو (د قدرت) څمونږ، او وايي: خامخا راکول کيږي (په آخرت کې) ما ته مال او ولد (ځوی، لور).

تفسیر: یعنې اخروي مال او دولت د ایمان او توحید په بدل ورکول کیږي، کافران غواړي چې دنیوي دولت په عقبی کې هم د دوی په برخه شي، یا سره له کفره د اخروي عیش او تنعّم څخه هم برخه ومومي، چې په کې مزې وکړي، نو دغه له سره کېدونکی نه دی.

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾

آیا خبر شوی دی (دغه کافر) پر غیب؟، یا اخیستې ده په نزد د رحمان وعده؟ (چې ده ته مال او دولت ورکول کیږي په آخرت کې هم).

تفسیر: یعنې په داسې یقین او وثوق سره چې دغه دعوی کوي؛ آیا ده له غیبه خبر موندلی دی؟ یا یې د الله تعالی څخه وعده اخیستې ده؟ ظاهر دی چې له دغو دواړو څخه یو هم نه دی.

كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾

نه دي داسې (چې دوی وایي، یعنې نه ورکول کیږي دوی ته مال او ولد په آخرت کې)، مونږ لیکو هغه څه چې وایي، او وبه غځوو ده ته له عذابه په غځولو (چې د یوه له پاسه به بل ورته ورکوو).

وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾

او په میراث به اخلو (له ده په مرګ سره) هغه (مال او اولاد) چې (دی یې خپل) وایي، او راځي مونږ ته یواځې (بې له ماله او اولاده).

تفسیر: چې «دی یې خپل وایي» یعنې مال، اولاد، لکه چې د هغه کافر دواړه ځامن مسلمانان شول (کذا في الموضح)، یا دا مطلب چې دغه شیان به ترې بېل کړل شي، او په قیامت کې به دی یواځې حاضرېږي، نه به مال ورسره وي نه اولاد.

وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾

او نیولي دي (کفّارو) غیر له الله څخه باطل معبودان لپاره د دې چې شي دوی ته سبب د عزّت (او مدد).

تفسیر: یعنې برسېره له ماله او اولاده د خپلو باطلو معبودانو امداد او مرستې ته هم هیله من (ارزومند) او امیدوار دي، چې هغوی به دوی ته د الله په حضور ډېرې لوېې درجې ورکوي، حال دا چې له سره داسې کېدونکي نه دي، او دغه نشه یوه چټي (فضول) سودا ده؛ چې دوی پخپلو دماغو کې ورته ځای ورکړی دی.

كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

نه دي داسې (لکه چې دوی یې ګڼي)، بلکه ژر به منکر شي (دغه معبودان) په عبادت د دوی، او شي به دغه (معبودان) پر دغو (عابدانو) خپلو دښمنان.

تفسیر: یعنې هغه معبودان به له دوی سره څه مدد وکړي؟ بلکه دوی به بالذات د دغو مشرکانو د دغه عبادت څخه هم د بې زارۍ اعلان وکړي، او د دوی په مقابل کې به ودرېږي، او د هغوی د عزت زیاتولو په ځای به د دوی د زیات

ذلت او رسوایی سبب وګرځي، لکه چې په (۲۶ جزء د الأحقاف سورت په (۶) آیت (۱) رکوع) کې راغلي دي:
﴿وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ﴾

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾

آیا نه ګورې، نه یې خبر (ای محمده !) چې بېشکه مونږ لیږلي مسلط کړي مو دي شیطانان پر کافرانو باندې چې اوچتوي تېزوي دوی په اوچتولو تېزولو سره (په ګناه). پس تلوار مه کوه پر دوی (په ژر غوښتلو د عذاب) بېشکه همدا خبره ده چې شمېرو مونږ دوی ته (ورځې د عمر د دوی) په شمارلو سره.

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾

یاد کړه هغه ورځ چې جمع به کړو پرهېزګاران رحمان ته سواره مېلمانه بللي شوي. او شړو (په شدّت سره) مجرمان (طرف د) دوزخ ته پلي (پیاده) تږي.

تفسیر: یعنې هم هغسې چې څاروي ډنګر او حیوانات د تندې په حالت کې د اوبو د ګودر په لوري په منډو او تلوار ورځغلي؛ دغه مجرمان به هم د دوزخ کندې ته همداسې شړل کیږي.

لَّا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾

نه مالکان کیږي (هیڅ یو د دوی) د شفاعت (د هیچا) مګر هغه څوک چې اخیستې یې ده په نزد د رحمان وعده (او په شفاعت مجاز دی).

تفسیر: یعنې له هغوی سره چې الله تعالی د شفاعت وعده فرمایلې ده، لکه ملائکې، انبیاء، صالحین او نور، نو همدوی به درجه په درجه شفاعت کوي، بلا اجازه هیڅوک به د ژبې خوځولو توان هم ونه لري، او د همغو خلقو سپارښت به وکړی شي چې د هغوی په حق کې د سپارش کېدلو وعده لا له پخوا څخه ورکړی شوې ده، د کافرانو په حق کې به شفاعت له سره نه کیږي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾

او وایي (کتابیان مشرکان) نیولی دی رحمان ولد (ځوی، لور).

تفسیر: ډېرو کسانو غیر الله خپل معبود مقرر کړی وو، لیکن یوه ډله داسې هم وه، چې د الله تعالی لپاره یې د اولاد تجویز هم کړی وو، مثلاً نصرانیانو مسیح علیه السلام او ځینو یهودانو عُزیر علیه السلام او ځینو مشرکینو د عربو پرښتو ته به یې د الله تعالی لوڼې ویل (العیاذ بالله)، (نو فرمایي الله دغو کفّارو ته):

لَّقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَن دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾

خامخا په تحقیق راتله کړي دي تاسې په یو شي لوی سره له حیثیته د ګناه. نژدې دي اسمانونه چې وچوي له دې (نسبته) (او نژدې ده چې) ټوټې ټوټې شي ځمکه او ولوېږي غرونه غرکې غرکې (ذرې ذرې). له جهته د دې چې بولي دوی رحمان ته ولد (ځوی، لور).

تفسیر: یعنې دغه داسې درنه خبره ویلې شوې ده، او داسې یوه سخته بې ادبه کلمه د دوی له خولې څخه ایستلې شوې ده، چې د هغې له اورېدلو څخه اسمان، ځمکه، غرونه، د هول او هیبت او وېرې لامله لویږي، چوي، ټوټې ټوټې او ټکر ټکر کیږي.

وَمَا يَنۢبَغِي لِلرَّحۡمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾

او نه ښايي رحمان ته چې ونیسي (دی څوک) ولد (لور، ځوی).

تفسیر: یعنې د الله تعالی د تقدیس او تنزیه او د غناء له کماله دا خبره منافي ده، چې څوک خپل اولاد وګرځوي، بنا پر هغه غرض چې نصرانیان د اولاد قائل شوي دي، یعنې د «کفارو» مسئله کله چې الله تعالی د «رحمن» په صفت سره وپېژني او ویې مني، نو بیا دغه ضرورت له سره نه پاتې کیږي.

إِن كُلُّ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ إِلَّآ ءَاتِي ٱلرَّحۡمَٰنِ عَبۡدًا ﴿٩٣﴾

نه دي ټول هغه (ګرد شیان) چې دي په اسمانونو کې او ځمکه کې مګر راتلونکي دي رحمن ته په دغه حال کې چې بنده وي هر یو (نه ولد).

تفسیر: یعنې ګرد د الله تعالی مخلوق او د ده بندګان دي، او د ده د بندګۍ په صفت سره د ده په حضور کې حاضریږي، نو بیا بنده څرنګه ولد کېدی شي؟ کله چې ګرد ده ته محکوم او محتاج وي؛ نو دی به ځوی او لور ته څه ضرورت او احتیاج ولري.

لَّقَدۡ أَحۡصَىٰهُمۡ وَعَدَّهُمۡ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمۡ ءَاتِيهِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فَرۡدًا ﴿٩٥﴾

خامخا په تحقیق احاطه کړېده (الله) دوی لره (له جهته د علم او قدرت) او شمیرلي دي (الله) دوی (ټول من حیث الأشخاص والأنفاس والأفعال او نورو) په شمېرلو سره. او دا ټول چې دي راتلونکي دي دغه (الله) ته په ورځ د قیامت کې یواځې.

تفسیر: یعنې د بشر یو فرد هم د الله تعالی له بندګۍ څخه نشي خارجېدی، او ګرد د الله تعالی په حضور کې جره او یواځې حاضریږي، په دغه وخت کې به له ګردو تعلّقاتو او سازو او سامانو څخه بېل کړی شي، او فرضي معبودان، ځامن، لمسي، پلار، مور اونور به یې هیڅ په کار نه ورځي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) ژر به وګرځوي دوی ته رحمان دوستي محبت (په زړونو د خلقو کې).

تفسیر: یعنې دوی ته به خپل محبّت ورکوي، یا پخپله به له دوی سره محبت کوي، یا د خلقو په زړونو کې به د دوی محبت غورځولی کیږي، په حدیث کې راغلي دي چې که الله تعالی ته کوم بنده محبوب وي؛ نو ړومبی جبرئیل علیه السلام خبروي چې زه د فلاني بنده سره محبّت کوم، نو ته هم له هغه سره محبت ولره، نو جبریل علیه السلام په اسمانونو کې د دغې خبرې اعلان خوروي، له اسمانونو څنې دغه خبره راښکته کیږي او ځمکې ته رسیږي، او د ځمکې په خلقو کې د دغه بنده په برخه کې حسن القبول حاصلیږي، یعنې بې تعلّق خلق چې د هغوی کومه خاص نفع او ضرر د ده له ذات سره نه وي تړلی؛ له ده سره به مینه او محبت کوي، د دوی په زړونو کې اول د ده محبّت اچولی

کیږي، وروسته د عامو او د خاصو قبول ورحاصلیږي، که نه په ابتداء کې محض د عامو په طبقه کې حُسن القبول حاصلېدل او بیا د ځینو الله منونکو او صالحانو هم د کومې غلط فهمۍ او نورو په اساس د ده په طرف تمایل کېدل د مقبولیت عند الله دلیل نه دی، ښه پرې وپوهېږئ.

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَٰهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾

پس بېشکه همدا خبره ده چې اسان کړی دی مونږ دغه (قرآن) په ژبه ستا لپاره د دې چې زېری ورکړې په دې سره پرهېزګارانو ته، او چې وویروې په دې سره قوم جګړه کوونکی.

تفسیر: یعنې لوی قرآن په نهایت سهل، او صاف بیان او په واضح او ښکاره ډول سره پرهېزګارانو ته بشارت اوروي، او جګړه کوونکو ته د ناکارو کارونو له خرابو نتائجو څخه خبر ورکوي.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًۢا ﴿٩٨﴾

او څومره ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له (اهل د) زمانې، آیا محسوسوې (مومې وینې) ته له دوی نه یو تن، یا اورې له دوی کوم نرم غږ هم؟.

تفسیر: یعنې څومره بدبخت د خپلو جرائمو په سزا هلاک شوي دي، چې د هغوی نوم او نښان هم بیخي د دنیا له مخې څخه محو او ورک شوی دی، نن د دوی د پښو د غږ (کړهار) او د تکبّر او لویې ډېر نری آواز (ښهار) هم نه اورېده کیږي، نو هغه کسان چې نن ورځ له رسول کریم صلی الله علیه وسلم سره مقابله او مجادله کوي، او د آیات الله څخه انکار او پرې استهزاء کوي؛ دوی دې نه بېفکره کیږي، ممکن دي چې دوی هم په همداسې تباه کوونکو عذابونو کې اخته شي، او په یوه ربه کې به بیخي سپېره او پناه شي.

تمّت سورة مریم بحسن توفیقه و نصره، فله الحمدُ والمنّةُ أولا و آخراً.

سُورَةُ طٰهٰ

«د (طه) سورت مكي دى، پرته له (۱۳۰) او (۱۳۱) آيتونو چې مدني دي، (۱۳۵) آيتونه (۸) ركوع لري، په تلاوت كې (۲۰) او په نزول كې (۴۵) سورت دى، وروسته د «مريم» له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

طٰهٰ ۝١ مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى ۝٢ اِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى ۝٣

نه دى نازل كړى مونږ پر تا باندې قرآن لپاره د دې چې مشقت محنت پر خپل ځان بار كړې. مګر (نازل كړى دى مونږ) تذكره پند لپاره د هغه چا چې ويرېږي (له الله نه).

تفسير: يعنې لوى قرآن ځكه نازل شوى دى، چې د هر چا زړه چې نرم وي، او له الله تعالى څخه ويرېږي؛ دى د قرآني بياناتو څخه پند او نصيحت حاصل كړي، او د قرآنكريم له روحاني فيوضاتو او بركاتو څخه بې برخې او محروم پاتې نشي، او داسې كوم غرض نشته چې د پاك قرآن په نزول سره تاسې خامخا په كوم شاقّه محنت او شديد تكليف كې اخته كړي، او نه دغه مقدّس قرآن داسې يو شى دى چې (نعوذ بالله) د ده حامل يا عامل له سره بې برخې يا محروم يا ناكام پاتې شي، بلكه د دارينو له فيوضاتو څخه فائز المرام ګرځي، تاسې د دغو مكذبينو د خبرو د اورېدلو څخه له سره خفه ملول او تنګ زړه مه كېږئ !.

تَنْزِيْلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوٰتِ الْعُلٰى ۝٤

(نازل شوى دى) په نازلېدلو له طرفه د (هغه) الله چې پيدا كړې يې ده ځمكه او اسمانونه لوړ لوړ (اوچت اوچت).

تفسير: نو ځكه ضروري ده چې مخلوق دغه قرآنكريم په ډېره خوښۍ او اخلاص سره د الله تعالى جلّ جلاله د الوهيت پاك كلام ومني ! او پر خپلو سرونو او سترګو يې كېږدي ! او قطعًا له هغه څخه تخلّف او تمرّد ونه كړي، او ترې غاړه ونه غړوي.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ۝٥

(دغه خالق د ځمكو او اسمانونو ډېر مهربان) رحمان پر عرش باندې د پاسه دى.

تفسير: د «استواء على العرش» مفصّل بيان د «الأعراف» سورت په (۶) ركوع كې ليكلى شوى دى، د «عرش» په متعلق له نصوصو څخه هم دغومره ثابتيږي، چې پايې لري، او خاصو پرښتو هغه راپورته كړى دى، او د اسمانونو په سر كې د قُبې په شان ولاړ دى.

لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ۝٦

خاص الله لره دي هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقا عبیدًا)، او هغه شیان چې په منځ د دوی کې دی، او هغه چې لاندې له لوندې ځمکې څخه دی.

تفسیر: یعنې هم هغه الله تعالی یواځې د غیر له شرکته له اسمانونو څخه نیولې تر ځمکې او له ځمکې څخه تر تحتَ الثّری پورې د ټولو کائناتو خاص مالك او خالق دی، د ده په تدبیر او انتظام سره دغه ګردې سلسلې قائمې دي، له «ثری ـ لوندې ځمکې» څخه د ځمکې هغه لاندنی طبقه (پوړ) مراد ده چې تل د اوبو د قرب او اتصال له سببه لونده وي.

وَإِن تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ۝٧

او که ښکاره وینا کوې؛ پس بېشکه دغه (الله) عالم دی په پټې خبرې او په ډېرې پټې.

تفسیر: یعنې هره هغه خبره چې په زور سره وویله شي؛ هغه به څرنګه د هغه علاّم الغیوب څخه پټه پاتې کېدی شي؟ چې هغه ته هره ښکاره او پټه بلکه له پټو څخه ډېرې زیاتې پټې خبرې هم ورته ښې معلومې دي، او ترې ډېر خبردار دی، هره هغه خبره چې په ګوښې (پناه ځای) او یواځې ځای کې په ډېر ورو وویل شي، یا هغه اندېښنه خیال او تصوّر چې تش په زړه کې ګرځېدلی وي، او لا د قول او عمل مرتبې ته نه جهرًا او نه سرًا رسېدلې وي، یا تر اوسه هیڅ په زړه کې هم نه وي ګرځېدلې او وروسته له دې نه ګرځېدونکې وي؛ د الله تعالی علم پر دغو ګردو محیط دی، نو ځکه شریعت بلا ضرورت په چغه یا په ډېر زور سره د ذکر کولو څخه ممانعت فرمایلی دی، پر ته له هغه مواقعو څخه چې په کې ذکر په جهر سره منقول یا د ځینو معتبرو مصالحو په بناء د تجربه کارانو په نزد نافع ګڼلی شوی دی، نو هغه به له دغه نهي له عمومه مستثنی وي.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۝٨

الله (چې دی) نشته بل بر حق معبود مګر یواځې همدی دی، خاص همده ته شته نومونه نېک (ښایسته).

تفسیر: په پاس آیت کې د الله تعالی هغه صفات چې بیان شول: لکه دا چې الله تعالی خالق الکل علی الاطلاق مالك، رحمان، مطلق قادر، او د محیط علم څښتن دی، د هغو اقتضاء دا ده چې الوهیت هم د همده خاصه وي، ماسوا الله څخه دې د بل هیچا په مخ کې د عبودیت او د بندګۍ سرښکته نه کړ شي.

وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۝٩

او آیا راغلې ده (یا په تحقیق راغلې ده) تاته قصه د موسی؟.

تفسیر: له دې ځایه راهیسې د موسی علیه السلام قصه په ډېر بسط او تفصیل سره بیانوي، تر څو چې اورېدونکې وپوهېږي چې نبي کریم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم ته د قرآني وحي راتګ کومه نوې او عجیبه خبره نه ده، څرنګه چې پر موسی علیه السلام وحي نازله شوې وه؛ پر دوی هم نازله شوې ده، هم هغسې چې د موسی علیه السلام وحي پر توحید او نورو اسلامي تعلیماتو مشتمله وه؛ د دوی وحي کې هم پر همدغو شیانو تأکیدات صادر شوي دي، هغه مصاعب، متاعب او شدائد چې موسی علیه السلام د حق په تبلیغ کې برداشت کړي دي؛ د همغو برداشت کول پر دوی هم دي، هم هغسې چې بالآخر بری او غلبه د موسی علیه السلام په برخه شوه؛ د دوی په برخه هم کېدونکې ده،

او لکه چې د موسی علیه السلام دښمنان مقهور او مغلوب شول؛ یقینا د محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم دښمنان هم مخذول او مقهور، او دوی به هم غالب او منصوریږي، په دغه مناسبت د موسوي نبوّت ابتدائي قصه بیان فرمایي، څو پرې رسول الله صلی الله علیه وسلم لا متسلّي او ښه ډاډه شي.

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَىٰ ﴿١١﴾

کله چې ولید (موسی) اور؛ نو ویې ویل اهل خپل ته: واوسئ (تاسې دلته) بېشکه ما ولید یو اور، ښايي ما لره چې زه راوړم تاسې ته له هغه اوره کومه لګولې لمبه، یا ومومم زه په اور باندې لار ښوونکې (چې لار راوښيي). پس کله چې راغی هغه (اور ته)؛ نو غږ ورته وکړی شو (داسې چې) ای موسی !.

تفسیر: د دې قصې مختلفې اجزاء د القصص، طه، او الأعراف د سورتونو څخه جمع کېدی شي، دلته له (مدین) څخه (د مصر) په طرف د بېرته ورتګ واقعه مذکوره ده: امام أحمد رحمه الله له وهب رحمه الله څخه نقل کړي دي: کله چې موسی علیه السلام د ﴿يَا مُوسَىٰ﴾ غږ واورېد؛ نو څو ځلې یې «لبیک» وویل، او عرض یې وکړ چې «زه ستا غږ اورم، او د راتګ احساس دې کوم، مګر نه دې وینم چې چېرې یې».

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾

بېشکه زه چې یم همدا زه رب ستا یم، پس وباسه (له دواړو پښو) پڼې خپلې، بېشکه ته چې یې په کنده پاکه د طوی کې یې.

تفسیر: «طوی» د هغه میدان نوم دی، ښايي چې دغه میدان لا له پخوا څخه متبرك وو، یا اوس متبرك شوی دی، د موسی علیه السلام پڼې (یا به) ناپاکې وې؛ نو ځکه پرې وویستلی شوې (یا یې تواضعًا او أدبًا) پرې وویستلې، باقې هغه موزې، ماسې، پڼې (څپلی) چې پاکې وې؛ له هغو سره لمونځ کېدی شي، د دې موضوع پوره مسائل دې په فقهیه کتابونو کې وکتل شي !.

وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿١٣﴾

او ما غوره کړی یې ته (په رسالت)، پس غوږ کېده هغه حکم ته چې وحي کیږي (تا لره !).

تفسیر: «ما غوره کړی یې ته» یعنې په ګرد جهان کې مې همدا ته د نبوّت، رسالت او د مکالمې شرف لپاره انتخاب او غوره کړې، نو ځکه هغه احکام چې وروسته له دې نه درکول کیږي؛ هغه په غور او دقّت سره واوره، او پرې عمل وکړه !.

إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

بېشکه زه چې یم همدا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوك مګر همدا زه یم، پس عبادت کوه ځما ! او سم دروه (اداء کوه) لمونځ لپاره د ذکر (یادونې) ځما.

تفسیر: په دغه کې یې د خالص توحید او د هر قسم بدني او مالي عبادت حکم وکړ، څرنګه چې لمونځ أهمّ العبادات دی، د هغه ذکر په خصوصیت سره وکړی شو، او په دې باندې یې تنبیه فرمایلې ده، چې د لمانځه څخه اعظم مقصود

د الله تعالی یادول دي، ګواکي له لمانځه څخه غافلېدل د الله تعالی له یاده غافلېدل دي، او د ذکر الله په متعلّق یې په بل ځای کې فرمایلي دي: ﴿وَاذْكُرْ رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ﴾ یعنې که په هېره او خطا سره د الله تعالی له یاده غافل شې؛ نو هر کله مو چې په یاد درشي هغه یاد کړئ ! د لمانځه حکم هم همداسې دی، چې که په خپل وخت کې دغفلت او نسیان لامله پاتې شي؛ نو هر کله مو چې په یاد درشي قضا یې راوړئ «فليصلها إذا ذكرها».

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا

بېشکه قیامت راتلونکی دی، زه اراده لرم د دې چې پټ کړم دغه (وخت د راتللو د قیامت).

تفسیر: یعنې اراده لرم چې د هغه د راتګ وخت له ګردو څخه مخفي او پټ وساتم.

لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ⑮

لپاره د دې چې جزاء ورکړه شي هر نفس ته په هغو عملونو چې کوي یې (له خیر او شره).

تفسیر: یعنې د قیامت راتګ د دې لپاره هم ضروري دی، چې هر سړي ته د هغه د نېکی او بدی جزا ور ورسیږي، او د مطیع او عاصي په منځ کې هیڅ قسم التباس او اشتباه پاتې نشي ، دغه وروسته له عبادت او توحیده د معاد د عقیدې تعلیم وشو.

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ ⑯

پس نه دې بندوي نه دې منع کوي تا خامخا له دغه (ایمان راوړلو په قیامت یا له لمانځه) هغه څوک چې نه لري ایمان په هغه او متابعت کوي د خواهشو خپلو، (که منع راوړې؛) پس ته به هلاک شې.

تفسیر: یعنې نه دې اړوي تا له ایمان راوړلو څخه، یعنې پر قیامت باندې د ایمان راوړلو یا له لمانځه څخه، کله چې الله تعالی موسی علیه السلام ته نصیحت کړی دی، چې د بدانو له صحبت څخه ځان ساته ! نو نورو ته لا د دغې خبرې ضرورت شته چې هرومرو دې خپل ځان د بدانو له مصاحبته وساتي.

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ ⑰ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ⑱

او څه شیز دی دغه په ښي لاس د تا کې ای موسی؟ نو وویل (موسی): دا همسا ځما ده چې تکیه کوم پر دې او وهم (څنډم) په دې سره (پاڼې د ونې چې تویې شي) پر ګلهو ځما، او دي ماته په دغه (همسا) کې مطالب حوائج نور هم.

تفسیر: یعنې په دې کې هیڅ شبهه نشته چې دغه هم هغه ځما د لاس لرګی دی، چې تل یې په خپل لاس کې ګرځوم، او پرې تکیه کوم، او خپلو پسو او ګلهو ته پاڼې پرې څنډم، دښمن او موذي ځناوران پرې شړم او دفع کوم یې، او نور ډېر ضروري کارونه هم پرې انجاموم.

قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَىٰ ⑲ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ⑳

وفرمایل (الله) چې وغورځوه دغه (همسا) ای موسی. پس ویې غورځوله دا (همسا) پس ناڅاپه دا مار وو ژوندی چې منډې یې وهلې (ځغلېده).

تفسیر: یعنې په مجرّد د دې چې همسا یې پر ځمکه وغورځوله؛ دغه همسا د اژدها په شکل واوښته، چې د ډېر نري مار په شان په ډېرې جلتۍ سره ځغلېده، موسی علیه السلام د دې یو ناڅاپه د دغه انقلابي وضعیت له لیدلو څخه د بشریت په مقتضٰی وویرېد.

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾

وفرمایل (الله موسی ته) ونیسه دا (همسا) او مه ویرېږه ! ژر به وګرځوو مونږ دغه (همسا) هم هغه شکل ړومبني خپل ته.

تفسیر: یعنې کله چې ببرته په لاس درشي؛ دغه ښامار بیا هغه همسا کیږي.

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ءَايَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾

او پیوست کړه (ښی) لاس خپل تخرګ خپل ته حال دا چې راوبه وځي تک سپین (روښانه) بې له عیبه (د برګوالي)، حال دا چې دغه معجزه ده بله.

تفسیر: یعنې خپل لاس په تخرګ کې ننه باسه، او بیا یې له ګرېوانه وباسه ! نو دغه لاس به دې تک سپین او روښانه ښکاري، او دغه سپین والی د برص (برګوالي) او نورو عیبو له پلوه به نه وي چې عیب وګڼل شي.

لِنُرِيَكَ مِنْ ءَايَٰتِنَا الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾

لپاره د دې چې وښیو تا ته ځینې له هغو معجزاتو چې ډېرې لویې دي.

تفسیر: یعنې د همسا او بیضاء لاس معجزې له هغو لویو نښو او معجزاتو د قدرت څخه دوه معجزې دي، چې د هغو ورښودل تاسې ته منظور دي.

اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾

لاړ شه فرعون ته (سره له دغو معجزو) بېشکه چې هغه باغي شوی دی (تجاوز یې کړی دی له حدوده د بندګۍ). وویل (موسی:) ای ربه ځما ! پرانیځه ارته کړه ما لره سینه ځما.

تفسیر: یعنې حلیم، بردبار او د حوصلې خاوند مې وګرځوې، چې د خلاف الطبع شیانو د لیدلو څخه ژر خفه نه شم، او د رسالت په تبلیغ کې له هغو مصاعبو سره چې مخامخ کېږم، او هغه متاعب چې ځما په مقابل کې راځي؛ له هغو څخه ونه ویرېږم، بلکه په ارت زړه او راټه وچولي (تندي) یې وګالم (برداشت کړم)، او متحمل یې شم.

وَيَسِّرْ لِيٓ أَمْرِي ﴿٢٦﴾

او آسان کړه ماته دغه مهم کار ځما (چې تبلیغ دی).

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾

او پرانیځه غوټه له ژبې ځما. چې وپوهیږي خلق په خبرو ځما (په وخت د تبلیغ کې).

تفسیر: ژبه یې په وړوکیتوب کې سوځېدلې وه (چې د هغه قصه په نورو تفاسیرو کې لیکلې شوې ده)، او په صاف ډول سره یې خبرې نشوې کولې، نو ځکه یې دغسې دعاء وکړله.

وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْ ﴿۲۹﴾ هٰرُوْنَ اَخِي ﴿۳۰﴾ اشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيْ ﴿۳۱﴾ وَاَشْرِكْهُ فِيْٓ اَمْرِيْ ﴿۳۲﴾

او وګرځوه ما ته يو وزير (مرستيال) له اهله ځما. هارون (چې دی) ورور ځما. قوي کړه په ده سره ملا ځما. او شريک کړه دغه (هارون له ما سره) په دې کار ځما کې.

تفسير: هارون عليه السلام په عمر کې له موسی عليه السلام څخه لوی وو.

كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا ﴿۳۳﴾ وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًا ﴿۳۴﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ﴿۳۵﴾

لپاره د دې چې تسبيح ووايو ستا (تسبيح ډېر) او يادوو تا په ذکر ثناء ډېره. بېشکه ته چې يې يې ته په (احوالو) ځمونږ ښه خبردار ليدونکی يې.

تفسير: يعنې که دواړه سره يو ځای شو؛ د دعوت او تبليغ په مواقعو کې به ډېر په زور او شور سره ستا پاکي او کمالات بيان کړو، او د دعوت له مواضعو څخه قطع نظر کله چې مونږ هر يوه ته د بل د ملګرتيا قلبي تقويه او د زړه ډاډينه حاصله وي؛ نو په خپلو کورونو او ځايونو کې به په نشاط او طمانيت سره ستا ذکر (او عبادت) په کثرت سره کوو.

قَالَ قَدْ اُوْتِيْتَ سُؤْلَكَ يٰمُوْسٰى ﴿۳۶﴾

وفرمايل (الله) په تحقيق درکړی شوی تا ته سوال د تا ای موسی.

تفسير: يعنې کوم شيان چې تاسې وغوښتل؛ د الله تعالی له لوري تاسې ته درکړل شول.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰٓى ﴿۳۷﴾

او خامخا په تحقيق احسان کړی وو مونږ پر تا يو کرت بل (پخوا له دې نه).

اِذْ اَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّكَ مَا يُوْحٰٓى ﴿۳۸﴾

کله چې وحي کړې وه مونږ مور ستا ته (الهامًا يا په خوب کې) دغه چې اوس اوراوه شي.

تفسير: يعنې په خوب يا وېښتيا او بيداری کې، د الهام په ډول يا په هم هغه وخت کې د کوم مجهول الاسم نبي په ژبه ستا مور ته هغه حکم مو درلېږلی وو، چې د هغه لېږل مناسب وو.

تنبيه: د «ايحاء» له لفظه د موسی عليه السلام د مور نبوّت نه ثابتېږي، لکه چې د پاس تقرير څخه ظاهر دي، ځکه چې نبي هغه دی چې د الله تعالی له طرفه ورته د احکامو وحي راشي، او د هغه په تبليغ مأمور وي، او دلته دغه تعريف نه صادقېږي.

اَنِ اقْذِفِيْهِ فِي التَّابُوْتِ فَاقْذِفِيْهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَاْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّيْ وَعَدُوٌّ لَّهٗ

چې وغورځوه دغه (موسی) په تابوت (صندوق) کې، (پس بيا) وغورځوه دغه (تابوت) په سيند کې، بس ودې غورځوي هغه صندوق لره سيند په ساحل (غاړه خپل کې، چې) ونيسي دغه (موسی) دښمن ځما او دښمن د ده.

تفسير: يعنې کله چې موسی عليه السلام پيدا شو، د ده والده وويرېده، چې که د فرعون سړي خبر شي؛ نو دغه ځما هلك به هم ووژني، او د ده مور او پلار ته به هم ربړ (زحمت) او تکليف ورپېښوي، چې دغه مو ولې راښکاره نه

کړ، نو په دغه وخت کې د الله تعالی له طرفه دغه تدبیر ورالهام شو، او د موسی علیه السلام والدې دی په یو سر تړلي صندوق کې په سیند کې لاهو کړ، له دغه سیند څخه یوه ویاله د فرعون باغ ته تللې وه، نو دغه صندوق په دغه ویاله کې راغلی په وچه کې ونښت، یا د فرعون د باغ په حوض کې ودرېد، د فرعون ښځه (بي بي آسیه رضي الله تعالی عنها) چې یوه ډېره عفیفه عابده اسرائیلی مېرمن وه، له دغه صندوق څخه دغه هلك وویست، او د فرعون مخ ته یې وروړاندې کړ، او ورته ویې ویل: راځه چې دغه ماشوم مونږ د خپل ځوی په شان وروزو (ویالو)، فرعون هم د دې هلك د لیدلو څخه خوښ شو، او مینه یې پرې راغله، مګر د ده د ځوی ګرځولو څنې یې انکار وکړ، مګر د بي بي آسیې رضي الله تعالی عنها له خاطره به یې د خپل ځوی په شان د هغه روزنه (پالنه) کوله، او په دې شان د الله تعالی د عجیب او غریب قدرت ظهور په عمل راغی.

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي ۚ

او اچولی مې وو پر تا محبت مینه له طرفه ځما (چې ګرد خلق پر تا مین شول).

تفسیر: یعنې مونږ له خپل لوري په دغه وخت کې د مخلوق په زړه کې ستا محبت وغورځاوه، چې هر لیدونکی به له تا سره مینه او محبت وکړي، یا یو خاص محبت مو پر تا وغورځاوه، چې ته د الله تعالی محبوب وګرځېدې، نو له هر چا سره چې پاک الله محبت وکړي؛ بندګان هم له هغه سره مینه او محبت کوي.

وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾

او (ومې کړه دغه کارونه) چې تربیت ستا وشي ځما د سترګو لاندې.

تفسیر: یعنې د خلقو په زړونو کې ستا د محبت غورځولو څخه دغه غرض وو چې ځمونږ د سترګو لاندې ستا کتنه، حفاظت، او روزنه وکړه شي، او د داسې سخت دښمن په کور کې سره له دې چې شپې او ورځې دې تېرولې؛ خو بیا ستا یوه وېښته ته څه ضرر او زیان ونه رسېږي.

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ

کله چې تله خور د تا (لپاره د پلټنې ستا؛ نو یې ولیدې چې د هیچا تې نه نیسي) پس ویې ویل: آیا وښایم زه تاسې ته هغه څوك چې تربیت وکړي د ده (نو قبول شو قول د دې، او مور یې راوسته او تې یې ونیوه)، پس بېرته راوستې مونږ ته مور خپلې ته لپاره د دې چې یخې (رڼې) شي سترګې د دې (او خوشاله شي په لیدلو د تا) او خفه نشي.

تفسیر: پوره قصه به په بل ځای کې راځي، د موسی علیه السلام مور وروسته له هغه چې صندوق یې په سیند کې وغورځاوه، د بشریت په مقتضی سخته خپه او پرېشانه شوه، او په دغه اندېښنه کې ډوبه تللې وه چې د دې د ځوی به څه حال شوی وي؟ نه ورته معلومه وه چې ژوندی دی؟ یا د کوم ځناور خوراك شوی دی؟ نو د موسی علیه السلام خور ته یې وویل: «ای لورې ! ته په پټه سره خپل ورور ولټوه ! او د ده د حال او احوال په تحقیق کې اوسه ! د بل لورې د الله تعالی په مشیت دغسې حال مهیأ شو، چې موسی علیه السلام د هیڅ یوې ښځې تی به یې په خوله نه اخیست، نو ځکه ډېر ښځې راغلې او بېرته لاړلې، د موسی علیه السلام خور (بي بي مریمې) چې د ده په تکل کې وه (بي بي آسیې رضي الله تعالی عنها) ته یې وویل: «که مو امر او اجازه وي؛ نو زه به یوه ډېره ښه ښځه تاسې ته راولم، چې دغه هلك د هغې تی واخلي، یا هغه داسې دارو او درمان وکړي چې دغه هلك څه شي وخوري، او له لورې څخه ورته څه زیان او

ضرر ونه رسيږي، او په ښه شان سره يې وروزي، او پالنه يې وکړي»، پرې حکم وشو چې هله ژر شه ! او ژر يې راوله ! دا لاړه او د موسى عليه السلام مور يې ورته راوسته، او هغه يې په الله او بسم الله سره خپل تي ته واچاوه، او ده د هغې تي واخيست، او په غړکهار سره يې په تي رودلو باندې شروع وکړه، د فرعون په کور کې ډېره خوښي او خوشالي پيدا شوه، او ټول د دغه هلک د موندلو څخه په خپلو کاليو (جامو) کې نه ځايېدل، د موسى عليه السلام مور وويل چې: زه دلته نشم پاتې کېدى، که ماته اجازه راکړه شي چې دغه هلک له خپله ځانه سره کور ته يوسم، او په پوره حفاظت او اهتمام سره يې روزنه او پالنه وکړم، بالآخر د فرعون له طرفه د دايي په توګه د دغه هلک په تربيت مأموره شوه، او دى يې بېرته خپل کور ته راوست، او د پاچاهي په اعزاز او اکرام سره د ده په تربيت باندې يې لاس پورې کړ.

وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ

او مړ کړى وو تا يو سړى، پس نجات مو درکړ تاته له غمه (د قصاص او عقاب).

تفسير: دغه پورته قصه د القصص په سورت کې راځي، خلاصه يې دا چې د ځلميتوب په وخت کې د موسى عليه السلام له لاسه يو قبطي وژلى شوى وو، موسى عليه السلام ووېرېد چې د ده په قصاص کې هم په دنيا او هم په عقبى کې زه مأخوذ کېږم، نو پاک الله ده ته له دغو دواړو اقسامو پرېشانيو څخه نجات ورکړ، د اخروي پرېشانى څخه په دې ډول چې د توبې توفيق يې وروباښه چې قبوله هم شوه، او له دنيوي څخه په دې ډول چې موسى عليه السلام يې له مصر وويست، او مدين ته يې ورساوه، چې پوره قصه يې په بل ځاى کې راځي.

وَفَتَنَّٰكَ فُتُونًا ۚ

او ومو ازمويلې ته (په قسماقسم) ازموينو سره.

تفسير: يعنې ستا امتحان د الله تعالى له طرفه په څو څو ځايونو کې واخيست شو، او ته په کې بريالى (کامياب) ثابت شوې.

فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٠﴾

پس واوسېدى ته څو کاله په اهل د مدين کې بيا راغلې ته (اوس دلته) پر هغه وخت مقرّر شوي (د عمر چې ما اندازه کړى وو، او د رسالت لايق دى)، اى موسى !.

وَٱصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِى ﴿٤١﴾

او جوړ کړى (غوره کړى) يې ماته لپاره د ځان خپل (په رسالت).

تفسير: يعنې د خپلې وحي او رسالت لپاره يې تيار، او په خپلو خواصو او مقربينو کې يې داخل کړې، او څرنګه يې چې اراده وه؛ ستا روزنه (پالنه) يې وفرمايله.

ٱذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِـَٔايَٰتِى وَلَا تَنِيَا فِى ذِكْرِى ﴿٤٢﴾

لاړ شه ته (اى موسى) او ورور د تا په معجزو ځما سره، او سستي مه کوئ په ياد ځما کې.

تفسير: يعنې د هغه کار لپاره چې ته جوړ کړى شوى يې؛ اوس يې وخت راغلى دى، چې ته له خپل ورور هارون عليه السلام سره د هغه لپاره ولاړ او تيار شئ ! او هغه دلائل او معجزات چې تاسې ته درکړى شوى دى؛ د ضرورت

په وخت کې يې ظاهر کړي، کله چې موسی علیه السلام پخوا له دې نه د دعاء کولو په وخت کې ويلي وو: ﴿كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ۝ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا﴾ نو ځکه يې دلته په ﴿وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي﴾ په ويلو سره د هغه تذکره وفرمايله، يعنې د الله تعالی د نامه په تبليغ کې په پوره تياری او فعاليت سره کار وکړئ! او تمامو احوالو او اوقاتو کې عموما او د دعوت او تبليغ په وخت کې خصوصًا پاك الله په کثرت سره يادوئ! چې دغه ذکر الله د اهل الله لپاره د بري او کاميابی لويه وسيله او د دښمن په مقابل کې مهمه وسله ده.

﴿اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ۝٤٣﴾

لاړ شئ (تاسې دواړه) فرعون ته، بېشکه چې دی باغي شوی دی په دعوی د الوهيت سره.

﴿فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ۝٤٤﴾

پس ووايئ ده ته خبره پسته ښايېږي چې دی پند واخلي (که ستا رسالت ورته محقق شي) يا ووېرېږي (له الله که متوهم شي).

تفسير: يعنې د دعوت او تبليغ او وعظ او نصيحت په وخت کې پستي، آسانه، رقت راوړنکي خبرې وکړه، اګر که د ده د تمرّد او طغيان لامله د قبول هيله او اميد نشته، خو بيا هم تاسې داسې خيال وکړئ! ممکن دی چې هغه له فکره او غور څخه کار واخلي، او دغه پند او نصائح پرې اثر وغورځوي، يا د الله تعالی د جلال او جبروت د بيان اورېدلو څخه ووېرېږي، او د طاعت او انابت په لوري متمائل شي، او په خبرو او اترو کې ډېره نرمي وکړي، له دې توصيې څخه د دعاتو او مبلغينو لپاره ډېر لوی دستور العمل په لاس راځي، لکه چې په قرآن کې داسې صاف ارشاد شوی دی: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۱۲۵) آيت (۱۶) رکوع).

﴿قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى ۝٤٥﴾

وويل (دواړو ورونو) ای ربه څمونږ! بېشکه مونږ وېرېږو چې تلوار به وکړي پر مونږ (په عقوبت سره)، يا به لا نافرمان شي (چې ستا په نسبت به بدې خبرې وکړي).

﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى ۝٤٦﴾

وفرمايل (الله) مه وېرېږئ (تاسې دواړه)، بېشکه زه له تاسې سره يم (په معاونت او نصرت)، اورم او وينم (په ښه شان سره ستاسې اقوال او افعال هم).

تفسير: يعنې هغه خبرې چې ستاسې او د ده په منځ کې کيږي، يا هغه معاملات چې در وړاندې کيږي؛ هغه ګرد زه اورم او وينم يې، زه هيڅ له ستاسې نه يم جلا، او تل څما نصرت او حمايت له تاسې سره دی، خوف او وېره هيڅ مورد نه لري، او نه ښايي چې تاسې په دغه فکر کې واوسئ.

﴿فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ﴾

پس ورشئ (تاسې دواړه) ده ته پس ووايئ چې بېشکه مونږ يو رسولان د رب ستا، نو ولېږه له مونږ سره بني اسرائيل، او مه په عذابوه دوی (په سختو تکاليفو سره).

تفسیر: په دغه کې د درې شیانو په طرف دعوت ورکړی شوی دی:

(۱): د فرعون او د نورو مخلوقاتو کوم رب شته چې رسول یې رالیږلی دی.

(۲): مونږ دواړه د هغه رسولان یو، لهذا څمونږ اطاعت او د رب العزّت عبادت ښایي چې وکړی شي، ګواکې په دغې جملې سره د ایمان د اصل په لوري دعوت ورکړی شوی دی، همدغه یې په «والنازعات» (د پرشم ۳۰ جزء کې) داسې اداء کړی دی: ﴿فَقُلْ هَلْ لَّكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى﴾ ﴿وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى﴾

(۳): هغه شی دی چې د هغه ضرورت په هغه خاص وخت کې واقع شو، یعنې د بني اسرائیلو نجات د فرعونیانو د ذلت او رقّت راوړونکي غلامۍ څخه، مطلب یې دا دی چې: پر دغې شریفې او نجیب الأصلې کورنۍ ظلم او ستم مه کوئ! او د دغه ډېر ذلیل او حقیر مریتوبه یې ازاد او خپلواک کړئ، او له مونږ سره یې پرېږدئ چې هر چېرې مو چې زړه غواړي لاړ شو، او په ازادۍ سره شپې او ورځې تېرې کړو.

قَدْ جِئْنٰكَ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ

په تحقیق راغلي یو مونږ تا ته سره له معجزې له جانبه د رب ستا.

تفسیر: یعنې څمونږ دغه د رسالت دعوی بې دلیله نه ده، بلکه پر خپل صداقت د الله تعالی د قدرت معجزې او دلائل هم راسره شته.

وَالسَّلٰمُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿۴۷﴾ اِنَّا قَدْ اُوْحِيَ اِلَيْنَآ اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿۴۸﴾

او سلامتي ده (له عذابه) په هغه چا چې متابعت وکړي د سمې صافې لارې. بېشکه مونږ چې یو په تحقیق وحي کړی شوې ده مونږ ته چې بېشکه عذاب په هغه چا دې چې تکذیب کوي (د رسولانو) او مخ ګرځوي (له اسلامه).

تفسیر: یعنې هر څوک چې څمونږ خبره ومني، او پر سمه صافه لاره لاړ شي؛ نو د هغه لپاره د دواړو دارینو سعادت او سلامت ور په برخه کیږي، او هر څوک چې تکذیب او اعراض کوي؛ نو د هغه لپاره عذاب یقیني دی، اعم له دې نه چې یواځې اخروي عذاب وي، یا په دنیا کې هم ورته ورسیږي، ښایي چې اوس تاسې د خپل آخرت په فکر کې شئ، او هره لاره مو چې خوښه وي؛ هم هغه ځان ته غوره کړئ.

کله چې راغلل دوی فرعون ته، او د رب العالمین پیغام یې ورساوه؟

قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمَا يٰمُوْسٰى ﴿۴۹﴾

نو ووېل (فرعون) پس څوک دی رب ستاسې ای موسی؟.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِيْٓ اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰى ﴿۵۰﴾

ووېل موسی: رب څمونږ هغه ذات دی چې ورکړی یې دی هر څیز ته (له مخلوقاتو) صورت شکل د ده (موافق د کماله د ده سره)، بیا یې لاره هم ورښوولې ده.

تفسیر: یعنې هر شي ته یې سم د هغه له استعداد سره شکل، صورت، قوې، خواص او نور عنایت فرمایلي دي، او د حکمت له کمال یې هم هغسې جوړ کړی دی چې هغه لره لازم وو، بیا په مخلوقاتو کې د هر یو د وجود او بقاء لپاره

هغه سامان چې ضرورت وو؛ هغه يې ورمهيأ كړى دى، او هر څيز ته يې له خپل مادي ساخت او روحاني قوّتونو او خارجي سامانونو څخه د كار اخيستلو لاره ورښوولې ده، بيا داسې يو ټينګ نظام يې راښوولى دى ، مونږ ته يې هم هدايت راكړى دى، چې د دغو مصنوعاتو له وجوده د صانع پر وجود څرنګه استدلال وكړو، فلله الحمد والمنة.

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ ۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾

وويل (فرعون): پس څه وو (حال) د خلقو پخوانيو؟. ووېل (موسى): چې علم د هغوى په نزد د رب څما دى په كتاب (لوح محفوظ) كې (ليكلي دي)، چې نه يې وركښ كوي رب څما او نه يې هېروي (هيڅ څيز).

تفسير: يعني «كه د الله تعالى پر وجود باندې داسې روښان دلائل قائم شوي دي، او د هغه په طرف چې ته دعوت وركوې حق دى؛ نو د تېرو اقوامو په متعلّق څه بيان كړه، چې آخر له دوى څنې ډېر كسان سره د داسې واضحو او روښانو دلائلو له موجوديته ولې يې له حق څخه غاړه وغړوله، او قبول يې نه كړ؟ آيا پر هغو ګردو باندې يې عذاب نازل كړ او تباه شول؟ كه ته نبي يې نو د ګردو اقوامو تفصيلي حالات ښايي تاته خامخا معلوم وي»، دغه ګرد لا يعنې او لرې له مقصده خبرو باندې څكه د فرعون خوله وسپړېده چې د موسى عليه السلام د هدايت مضامين په داسې فضولو او چټي خبرو سره مخلوط كړي، موسى عليه السلام وفرمايل چې: انبياوو ته د ګردو شيانو تفصيلي علم لرل ضروري نه دي، د هر قوم د تفصيلي حالاتو څخه اطلاع او علم يواځې د الله تعالى كار دى، چې د ځينو مخفي مصالحو په بناء هغه يې په كتاب (لوح محفوظ) كې هم ليكلى دى، د الله تعالى د محيط علم څخه يو شى نه ابتداء غائب كېدى شي او نه په علم كې راغلى څيز د يوې شيبې لپاره هم هېرېدى شي، پر هغه د هر قوم د اعمالو په هر وخت كې چې كړي يې وي؛ د هغو ګردو د يوې يوې ذرې ليكلې شوې حساب شته، چې په هر يوه لازمو اوقاتو كې يې ښكارولى شي.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ ﴿٥٣﴾

هغه الله چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمكه فرش (غوړېدلې) او رواني كړې يې دي تاسې ته په دې كې لارې، او نازلې كړې يې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه؛ پس راوباسو مونږ په دې (اوبو) سره هر هر قسم له ګياو (شنيليو) څخه رنګ په رنګ.

تفسير: يعني د اوبو، سيندونو، او غرونو له منځه يې پر ځمكه لارې جوړې كړې، او له يوه ځايه بل ځاى ته يې بيولې او نښلولې دي، چې پر هغو له ورتګه له يوه ملكه بل ملك ته رسېدى شي، او د اوبو په ذريعه الله تعالى راز راز شنيلي، تركودۍ (نباتات) مېوې، دانې، غلې اونور يې پيدا كړي دي.

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿٥٤﴾

وخورئ تاسې ترې او څروئ (په كې) چارپايان خپل، بېشكه په دې (مذكورو شيانو كې) خامخا (د قدرت ډېر) دلائل دي لپاره د خاوندانو د عقل.

تفسير: يعنې ښې او عمده غـذاوې تاسې خورئ، او هغه شيان چې ستاسې نه پكاريږي؛ هغه پر خپلو چارپايانو خورئ، چې د هغوى په محنت او زيار (كوښښ) ايستلو سره على الأكثر دغه پيداوار حاصلېږي.

مِنۡهَا خَلَقۡنٰكُمۡ وَفِيۡهَا نُعِيۡدُكُمۡ وَمِنۡهَا نُخۡرِجُكُمۡ تَارَةً اُخۡرٰى ﴿۵۵﴾

(خاص) له دې (ځمكې څخه) پيدا كړي يئ مونږ تاسې، او په همدې ځمكې كې نه باسو تاسې، او له دې (ځمكې) څخه راباسو تاسې بل كرت (دويم ځلي په بعث بعد الموت سره).

تفسير: د ګردو پلار آدم عليه السلام له خاورو څخه پيدا كړى شوى دى، بيا په هغو أغذيه وو (خوراكو) سره چې د انسان د بدن روزنه (تربيت) كيږي؛ هغه هم له خاورو څخه وځي، وروسته له مرګه هم په عمومي ډول ګرد انسانان وړاندې يا وروسته له خاورو سره ګډيږي، همداسې د قيامت په وخت كې همدغه اجزاء چې له خاورو سره ګډوډ شوي وي؛ بيا سره ټوليږي او بيا له سره پيدا كيږي، او هغه مړي چې په قبرونو كې خښ وي؛ بيا ژوندي ترې راپورته كيږي.

وَلَقَدۡ اَرَيۡنٰهُ اٰيٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿۵۶﴾

او خامخا په تحقيق ورښوولې (وروپېژندلې) وې مونږ دغه (فرعون ته) معجزې (د قدرت خپلې) ټولې، نو تكذيب يې وكړ (د معجزو) او منع يې راوړه (له ايمانه په هغو باندې).

قَالَ اَجِئۡتَنَا لِتُخۡرِجَنَا مِنۡ اَرۡضِنَا بِسِحۡرِكَ يٰمُوۡسٰى ﴿۵۷﴾

وويل (فرعون) آيا راغلى يې ته مونږ ته لپاره د دې چې وباسې مونږ له ځمكې ځمونږ په سحر خپل اى موسى؟.

تفسير: دغه خبره يې خپل قوم قبطيانو ته ځكه وويله؛ څو هغوى ته د موسى عليه السلام په مقابل كې نفرت او اشتعال وركړي، يعنې د موسى عليه السلام غرض او مقصد دا دى چې د جادو په زور مونږ د دې ملك څخه وشړي، او د كوډګرى په داسې ننداري د عوامّو جميعت له خپله ځانه سره ملګري كړي، او په دغه چل د قبطيانو پر ګردو املاكو او اموالو قابض شي.

فَلَنَاۡتِيَنَّكَ بِسِحۡرٍ مِّثۡلِهٖ فَاجۡعَلۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكَ مَوۡعِدًا لَّا نُخۡلِفُهٗ نَحۡنُ وَلَاۤ اَنۡتَ مَكَانًا سُوًى ﴿۵۸﴾

پس خامخا رابه وړو تاته سحر پشان د دې سحر، پس مقرّر كړه په منځ ځمونږ او په منځ د تا كې يوه وعده چې نه به كوو مخالفت له هغه مونږ او نه ته، (او وګرځوه ځاى د وعدې) يو ځاى هوار (متوسّط په منځ د طرفينو كې).

تفسير: يعنې ته پخپله په دغه اراده كې له سره نشې كاميابېدى، له مونږ سره ډېر لوى لوى كوډګران شته، ښه خو به دا وي چې ته له هغوى سره مقابله وكړې، پس په هره ورځ او هر ځاى كې چې ته له هغوى سره مقابله كول غواړې؛ د هغه د تعيين اختيار تاته دركړى كيږي، او دا ضروري ده هر هغه وخت چې معين كيږي؛ ښايي چې له هغه څخه هيڅوك ځان ونه كاږي، او داسې ځاى دې وټاكل شي، چې هلته د دواړو طرفينو لپاره يو شان سهولت حاصل وي، او په منځ كې واقع وي، او په كښناستلو كې د راعي او رعايا او حاكم او محكوم او د وړوكي او د لوى هيڅ فرق او توپير سره نه وي، او هره يوه ډله په ډېره آزادۍ او خپلواكۍ سره د خپل قوّت او قدرت مظاهره په كې وكړى شي، او ميدان هم خلاص، ارت، صاف او هوار وي، څو ګرد كتونكي هر شى بې تكلفه وليدى شي، او ټول مشاهدات په ښه ډول سره وكړى شي.

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾

وویل (موسی) وخت د وعدې د تاسې ورځ د جشن (د قبطیانو) ده، او دا چې راټول به کړل شي خلق په وخت د څاښت کې.

تفسیر: یعنې د انبیاوو په کارونو کې له سره هیڅ یو تلبیس او تلمیع نه وي، د دوی ګرد معاملات ښکاره، واضح او صاف وي، موسی علیه السلام وفرمایل: «ښه په هم هغه ورځ کې چې تاسې لویه مېله او رسمي جشن کوئ؛ په هم هغه ورځ کې څه وخت چې لمر ښه پورته راشي، نو دغه د مقابلې نمایش (ښودنه) هم شروع شي، یعنې په دغه مېله کې په هر ځای او هر وخت چې ډېر خلق سره راټول شوي وي، په رڼا ورځ کې دې دغه مقابله وکړله شي، څو کتونکي ډېر زيات وي، او د ورځې په رڼا کې هر څوک هر شی په ښه شان سره وګوري، او هیڅ یوه اشتباه په منځ کې واقع نشي».

فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتٰى ﴿٦٠﴾

پس مخ وګرځاوه (خپلو مشرانو ته) فرعون پس راټول یې کړل (اسباب آلات) د مکر فرېب خپل بیا راغی (موعد ته سره له جادوګرانو او اتباعو خپلو).

تفسیر: د دغې خبرې د غوټه کولو څخه وروسته فرعون له مجلس څخه پاڅېد، او د کوډګرانو د ټولولو په ترتیباتو یې لاس پورې کړ، په هم هغه ټاکلي وخت د مقابلې په میدان کې په داسې حال حاضر شو، چې د کوډګرانو یو لوی فوج له ده سره وو، له دوی سره د انعاماتو او اکرامونو لویې وعدې هم کړې شوې وې، او دوی ګرد په دې باندې ګمارلي شوي وو، چې په هر ډول سره چې کیږي، ښایي چې موسی علیه السلام ته ماتې ورکړئ، ګواکې دوی د حق او حقانیت د مغلوبولو په فکر کې وو.

قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾

وویل دغو (ساحرانو) ته موسی: (نازل دې کړي الله پر تاسې) هلاکت د تاسې، مه تړئ پر الله باندې دروغ؛ پس هلاک به کړي تاسې په عذاب سره، او په تحقیق خراب او ناامیده شو هر هغه څوک چې دروغ یې وتړل (پر الله).

تفسیر: معلومېږي چې په دغه مجمع کې موسی علیه السلام هر یوه ساحر ته د ده له حاله سره سم پند او نصیحت فرمایلی وو، کله چې کوډګران د حق په مقابله په جادو سره کوونکي وو، نو هغوی ته یې تنبیه ورکوله چې ګورئ ! په لوی لاس خپل ځانونه هلاکت کې مه اچوئ ! د الله تعالی د قدرت نښې او معجزې او د انبیاوو علیهم السلام معجزو ته سحر ویل، او بې حقیقته شیان د ثابت شویو شیانو او حقائقو په مقابله کې وړاندې کول ګواکې پر پاک الله دروغ تړل دي، اما د دروغ تړونکو خاتمه او انجام له سره ښه نه دی، بلکه اندېښنه شته چې پر داسې خلقو اسماني آفت نازل شي، او د دوی بېخ او بکر وباسي، او بنیاد او اساس یې ور وران کړي.

فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾

پس سره جګړه وکړه دغو (ساحرانو) په کار خپل پخپلو منځونو کې، او پټ یې وساته دغه راز (په منځ خپل کې).

تفسیر: د موسی علیه السلام له دغې موعظې او تبلیغ څخه د کوډګرانو په جرګه کې سخته وېره او اندېښنه ورپیدا شوه، او پخپلو منځونو کې یې په جګړو او مناقشو لاس پورې کړ، بالآخر وروسته له ډېرو مناظرو، مخالفتونو اومنازعو د فرعون له اثره متأثر شول، او هغه خبرې او اترې یې وکړې چې وروسته راځي:

قَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَٰنِ لَسَٰحِرَٰنِ يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ ٱلْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾

وويل (جادوګرانو) دا دواړه خامخا ساحران دي اراده لري دوی دواړه چې وباسي تاسې له ځمکې (ملک) د تاسې په سحر خپل سره، او بوځي (محو کړي دوی دغه) لاره (د دین) د تاسې چې ډېره غوره ده.

تفسیر: یعنې چې له پخوا راهیسې ستاسې کوم دین او رسوم جریان لري، هغه له منځه لرې کړي، او خپل دین هم رائج کړي، چې د هغه په زور په دغه ملک کې ستاسې عزّت، پت، ګټه او شته، همدغه دواړه ورونه غواړي چې له تاسې څخه وشکوي، او یواځې همدا دواړه پرې قابضان شي.

فَأَجْمِعُوا۟ كَيْدَكُمْ ثُمَّ ٱئْتُوا۟ صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ ٱلْيَوْمَ مَنِ ٱسْتَعْلَىٰ ﴿٦٤﴾

پس راجمع کړئ تاسې (اسباب د سحر او) مکر خپل، بیا راشئ میدان د معارضې ته صف صف، او په تحقیق بریالی شو نن ورځ هغه څوک چې غالب شو.

تفسیر: یعنې د موقع اهمیت وپېژنئ! وقت له لاسه مه باسئ! په پوره همّت او قوّت سره ګرد یو ځای شئ! او د دوی د پړه کولو تدبیر وکړئ! او دفعتًا داسې حمله پرې وروړئ! چې په یو وار کې د دوی قدمونه ونښوییږي او وپرځیږي، چې د نن ورځې جګړه فیصله کوونکې جرګه ده، د نن ورځې بری دائمي کامیابي او د تل بری دی، هر هغه فریق چې نن غالب او بریالی شي؛ نو هغه د همېشه لپاره منصور او مفلح ګڼلی کیږي.

قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا۟ ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾

وویل (کوډګرانو) ای موسی! یا به ته غورځوې (اول همسا خپله) او یا به شو مونږ اول د هغه چا چې غورځوي (همسا خپله). وویل (موسی) بلکه وغورځوئ تاسې ړومبی! (نو واچول ساحرانو اسباب د سحر خپل)، پس ناڅاپه (دغه وخت) هغه پړی د دوی او همساګانې د دوی په خیال کې راوستې کېدې دغه (موسی ته) له وجه د سحر د دغه (ساحرانو) داسې چې بېشکه دغه (ماران دي چې) منډې وهي (او ځغلي).

تفسیر: موسی علیه السلام په ډېرې بې پروایۍ سره جواب ورکړ، چې نه ړومبی تاسې خپلې ننداري راوښیئ، او خپلې چارې مو راښکاره کړئ! څو د باطل د زور ازمویلو څخه وروسته د حق غلبه په پوره ډول سره درښکاره شي، دغه قصه د الأعراف سورت په (۱۲) رکوع کې پخوا له دې نه هم لیکلې شوې ده، هلته دې ولوسته شي.

فَأَوْجَسَ فِى نَفْسِهِۦ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾

بیا ومونده (موسی) په نفس خپل کې وېره (چې خلق به د سحر او معجزې فرق ونشي کړی او ګمراه به پاتې شي).

تفسير: يعنې د کوډګرانو د دغې چارې د ليدلو څخه ناپوهان تېر نه وځي، او د سحر (کوډو) او د معجزې په منځ کې به سره فرق ونه کړی شي، نو په دغه صورت کې به د حق غلبه نه واضح کيږي، د خوف دغه مطلب د وروستني جواب څخه څرګنديږي.

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ الْأَعْلَىٰ ﴿٦٨﴾

ومو ويل (موسی ته) مه ويريږه ! بېشکه ته چې يې همدا ته يې ډېر غالب.

تفسير: يعنې وېره له خپل زړه څخه وباسه ! او دغسې وسوسې ته په خپل زړه کې ځای مه ورکوه ! الله تعالی خامخا حق ته بری او غلبه ورکوي، او تل يې په ارتقاء او اعتلاء کې ساتي.

وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا

او وغورځوه هغه شی چې ښي لاس د تا کې دی، چې له حلق څخه ښکته تېر کړي هغه شيان چې دوی جوړ کړي دي.

تفسير: يعنې خپله همسا په ځمکه وغورځوه ! چې د دوی دغه ګردې کوډې او پلمې يوه نمړۍ او ګوله کړي، او ميدان د دوی له وجوده پاک شي.

إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿٦٩﴾

بېشکه هغه شی چې جوړ کړی دی دوی (او ميدان د مقابلې ته يې حاضر کړی دی) مکر د ساحر دی، او بری نه مومي ساحر (کوډګر) هر چېرته چې راشي (او وي).

تفسير: يعنې د کوډګرانو کوډې، سحر، جادو او نورې پلمې (تدبيرونه) چې څومره دي، او تر هرې اندازې پورې چې ورسيږي، د حق په مقابله کې له سره بری نشي موندلی، او نه پخپله کوډګر چېرې فلاح موندلی شي، نو ځکه په حديث کې د کوډګر د قتل حکم ورکړی شوی دی.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾

پس وغورځول شول کوډګران (نسکور) په دغه حال کې چې سجده کوونکي وو (الله ته) (نو کوډګرانو) وويل: ايمان مو راوړی دی په رب د هارون او موسی.

تفسير: دغه کوډګران چې ډېر فني سړي او د تخصص خاوندان وو، سمدلاسه وپوهېدل چې دغه له سره سحر نشي کېدی، او علی اليقين دغه له سحره د پاسه بل کوم حقيقت او کيفيت لري، نو في الحال د دوی زړونه د ايمان په رڼا سره روښان شول، او د پاک الله د عظمت او قدرت په مقابل کې سر په سجده ولوېدل، دغه قصه د «الأعراف» سورت په ۱۳ رکوع کې ليکلی شوی ده.

قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۖ

وويل (فرعون) چې: ايمان راوړو تاسې په ده باندې پخوا له هغه چې اجازه درکړم زه تاسې ته، بېشکه دا موسی چې دی خامخا مشر د تاسې دی هغه چې ښوولی يې ده تاسې ته جادو.

تفسیر: یعنې بې ځما له اجازې او حکم صادرولو څخه تاسې ایمان راوړ، او ځما فیصلې ته مو له سره غوږ کېښنبود او منتظر نشوئ، نو معلوم شو چې تاسې او موسی علیه السلام پخپلو منځونو کې سره روغه او جوړښت سره کړی دی، او دغه مقابله مو داسې راښکاره شوه، لکه د زرګرانو جنګ چې په دغه سره غواړئ چې عوامّ الناس وغولوئ، لکه چې د «الأعراف» په سورت کې هم مذکور شو.

فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ ﴿٧١﴾

نو اوس به پرې کړم زه خامخا لاسونه د تاسې، او پښې د تاسې تېروبېر (یعنې ښی لاس او کېڼه پښه - یا کیڼ لاس او ښی پښه)، او خامخا ځوړند به کړم هرومرو تاسې په تنو د خرماوو کې، څو ستاسې د حال د لیدلو څخه ګردو ته پند او عبرت حاصل شي، او خامخا معلوم به کړئ تاسې هرومرو چې کوم یو له موږ نه ډېر سخت دی له جهته د عذاب، او ډېر پاتې کېدونکی دی (زه که موسی؟).

تفسیر: یعنې تاسې پخپل دغه ایمان راوړلو سره داسې راځرګندوئ چې همدا موږه منجي یو او نور ګرد خلق به په ابدي عذاب کې اخته او مبتلا کیږي، نو اوس به درمعلوم شي چې د چا عذاب زیات سخت دی، او تر زیات وخت پورې پاتې کېدونکی دی.

قَالُوا لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَٰذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٧٣﴾

وویل (کوډګرانو) چې له سره به غوره نه کړو تا په هغه چې راغلي دي موږ ته له ښکاره وو معجزو، او له هغه (الله) چې پیدا کړي یې یو موږ، پس وکړه ته هغه کار چې ته یې کوونکی یې، بېشکه همدا خبره ده چې حکم به ورکړې ته په دې ژوندون لږ خسیس (په قتل او نورو تعزیراتو). بېشکه موږ ایمان راوړی دی په رب خپل، چې وبښي موږ ته ګناهونه ځموږ، او هغه چې تا مجبوره کړي یو موږ په هغه شي باندې له سحره (په مقابل د معجزې کې)، او الله خیر غوره دی (له جهته د جزاء ورکولو له تا نه) او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی (عذاب د ده).

تفسیر: یعنې موږ داسې صاف حقّاني دلائل ستا له خاطره نشو پرېښودی، او د خپل حقیقي خالق د خوښۍ په مقابل کې ستا هیڅ پروا نشو کولی، اوس هر څه چې ستا له لاسه کېدی شي؛ ویې کړه، ستا خو هم دغومره زور رسیږي چې ځموږ دغه فاني دنیوي ژوندون ختم کړې، ځموږ ارزو او تمنّا همدا ده چې ځموږ مالک او مولی له موږه خوښ او رضاء شي، او ځموږ ټول ګناهونه خصوصًا همدغه ګناه چې ستا د حکومت له خوفه بالجبر ځموږ له لاسه صادره شوې ده، «یعنې چې د حق مقابله مو له جادو سره کړې ده»؛ معاف وفرمایي.

إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾

بېشکه شان دا دی هر څوک چې راشي رب خپل ته کافر (په عقبی کې)؛ پس بېشکه شته ده ته جهنّم دوزخ چې نه به مري په دې دوزخ کې، او نه به ژوندون کوي (د ژوندون په څېر).

تفسیر: یعنې انسان لره پکار دي چې اول د آخرت په فکر کې اوسې، او داسې دې ونه کړي چې د مخلوق په اطاعت کې د خالق معصیت وکړي، ځکه چې د داسې مجرمانو د هستوګنې ځای ډېر بد ځای دی، چې له هغه څخه نجات او ژغورنه (بچ کېدنه) په هیڅ یوه صورت سره ممکنه نه ده.

وَمَن يَأْتِهِۦ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلدَّرَجَٰتُ ٱلْعُلَىٰ ﴿۷۵﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ مَن تَزَكَّىٰ ﴿۷۶﴾

او هر څوک چې راشي دغه (الله) ته (په قيامت كې) په دې حال كې چې مؤمن وي، چې په تحقيق كړي يې وي ښه (عملونه په دنيا كې)؛ پس دغه مؤمنان چې دي شته دوی ته مرتبې ډېرې اوچتې. (چې هغه مرتبې) جنتونه دي د (تل) هستوګنې، چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) كې، او دغه (درجې او جنتونه) جزاء ده د هغه چا چې ځان يې پاك كړی وي (له خيرو د كفر او له ګناهونو).

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِى فَٱضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِى ٱلْبَحْرِ يَبَسًا لَّا تَخَٰفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ﴿۷۷﴾ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِۦ فَغَشِيَهُم مِّنَ ٱلْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿۷۸﴾

او خامخا په تحقيق وحي كړې وه مونږ موسى ته داسې چې د شپې وباسه (له مصره) بندګان زما (بني اسرائيل)، پس جوړه كړه دوی ته (په وهلو د همسا خپلې سره) لاره په بحر كې وچه، نه به ويرېږې ته په تعقيب (د فرعون له موندلو او نيولو) او نه ويرېږې (له ډوبېدلو). پس راغی په هغو (بني اسرائيلو) پسې (له وروسته) فرعون سره د لښكرو د ده؛ پس لاندې كړل دوی له بحر څخه هغه څيز چې لاندې يې كړل.

تفسير: كله چې فرعونيانو په ميداني مقابله كې ماتې وموندلې، او كوډګران مشرف بالايمان شول، او د بني اسرائيلو ثقل څه دروند شو، او موسى عليه السلام له كلو كلو راهيسې د الله تعالى باهره آيات وروښوول، او هر شان حجّت يې په اتمام ورساوه، خو سره له هغه فرعون دغې خبرې ته تيار او آماده نشو چې حق ومني، يا بني اسرائيلو ته آزادي او خپلواكي وركړي؛ دلته د الله تعالى داسې حكم پر موسى عليه السلام صادر شو، چې بني اسرائيل له خپله ځانه سره روان كړه ! او د شپې له مخې له مصره هجرت وكړئ !، خو په دغه وسيله سره بني اسرائيل له مظلوميت او غلامۍ څخه نجات ومومي، په لاره كې به سمندر (د قلزم بحيره) حائل كيږي، ليكن تا غونډې د يو اولوالعزم نبي په لاره كې نه ښايي چې سمندر هم حائل شي، كله چې موسى عليه السلام له همدغه هدايت سره سم پر سمندر باندې خپله همسا ووهله، چې په هغه سره اوبه له سره تر بېخه پورې څيرې او دولس كوڅې شوې، او الله تعالى باد ته امر وكړ، چې سمدلاسه دغه ځمكه وچه كړه ! لكه چې آناً فاناً د سمندر بېخ وچه سمه صافه لاره شوه، او په دواړو اطرافو كې د سمندر اوبه لكه چې ډېر لوی لوی غرونه ولاړ وي: ﴿فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيْمِ﴾ «پس څيرې شو بحر، پس وګرځېده هره ټوټه د اوبو لكه لوی غر»، نو بني اسرائيل پر دغه لاره بې له كومه تكليف او مشقته تېر شو، وروسته فرعون سره له خپل عظيم الشان فرعوني لښكر د دوی د تعاقب او نيولو لپاره راغلل، او دغه وچه سمه صافه لاره يې ليدلې په بني اسرائيلو پسې هلته ننوتل، څه مهال (وخت) چې بني اسرائيل له سينده بيخي پورې وتل، او فرعون سره له خپله فرعوني لښكره د سيند منځ ته ورسېدل؛ الله تعالى سمندر ته امر وركړ چې له دواړو خواوو اوبه سره يو ځای كړه ! او فرعون سره له فرعونيانو په خپله غېږ كې ټينګ ونيسه !.

وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُۥ وَمَا هَدَىٰ ﴿۷۹﴾

او ګمراه كړ فرعون قوم خپل او (ورته يې) ونه ښودله لاره سمه.

تفسیر: یعني په ژبه سره خو یې ډېرې دعوی کولې چې: ﴿وَمَآ أَهۡدِيكُمۡ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ﴾ لیکن ده خپل قوم ته څرنګه ښه لار وروښوده؟ بېشکه چې فرعون دغه مثال پر فرعونیانو ممثل کړ.

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ قَدۡ أَنجَيۡنَٰكُم مِّنۡ عَدُوِّكُمۡ وَوَٰعَدۡنَٰكُمۡ جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنَ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَنَّ وَٱلسَّلۡوَىٰ ۞ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ وَلَا تَطۡغَوۡاْ فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيۡكُمۡ غَضَبِيۖ وَمَن يَحۡلِلۡ عَلَيۡهِ غَضَبِي فَقَدۡ هَوَىٰ ۞

(وفرمایل الله چې) ای بني اسرائیلو ! په تحقیق نجات درکړ مونږ تاسې ته له دښمنه د تاسې، او وعده کړې ده مونږ له تاسې سره (په واسطه د موسی) جانب د طور (چې) ښی (جانب دی)، او نازل کړ مونږ پر تاسې من (ترنجبین) او سلوی (وریت کړي مرغان)، خورئ تاسې له طیبو (پاکیزه وو شیانو) هغه چې رزق روزي مونږ درکړي ده تاسې ته، او مه کوئ تجاوز په هغه (مرزوق کې په اسراف، اذخار، بخل او کفران سره)، پس واجب لازم راکوز به شي پر تاسې غضب قهر څما، او هر څوک چې لازم واجب راکوز شي پر ده غضب څما؛ پس په تحقیق سخت وغورځېد (په هاویه کې).

تفسیر: په دغه سره الله تعالی بني اسرائیلو ته پند ورکوي چې وګورئ مونږ پر تاسې باندې څرنګه احسانات او انعامات فرمایلي دي، د دغو احساناتو اوانعاماتو په مقابل کې تاسې ته دغه لایق او مناسب وو، چې هغه حلال، طیب، لذیذ، خوندور او پاک شیان چې الله تعالی تاسې ته عنایت فرمایلي دي؛ د هغه استعمال په ډېر شوق او ذوق وکړئ ! او په دغه معامله کې له حده مه تېرېږئ، لکه داسې چې ناشکري او اسراف وکړئ ! یا په دغه فاني تنعماتو کې بیخي محو او ډوب شئ، او د الله تعالی واجبه حقوق اداء نه کړئ، یا دغه د الله تعالی درکړی شوی مال او دولت په مناهیو او معاصیو کې ولګوئ، یا هر چېرې او هر ځای کې چې د تعدیل، تأویل، مکر او فرېب څخه ممانعت کړی شوی دی؛ هلته په دغو تأویلاتو، مکر او فرېب پسې مه ګرځئ ! الغرض د الله تعالی درکړي نعمتونه د طغیان او عصیان آله له سره مه ګرځوئ !.

وَإِنِّي لَغَفَّارٞ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا ثُمَّ ٱهۡتَدَىٰ ۞

او خامخا زه هرومرو ښه مغفرت کوونکی یم هغه چا ته چې توبه یې وویسته (له شرکه) او ایمان یې راوړ (په ټولو مؤمن به شیانو)، او نېک عمل یې وکړ، او بیا (په همدغه سمه صافه لار تر مرګه) مستقیم پاتې شو.

تفسیر: د مغضوبینو په مقابل کې دغه د مغفورینو بیان وشو،یعنې هومره چې لوی مجرم وي، که د زړه په صدق سره تائب شي، او د ایمان او صالح عمل لاره ځان ته غوره کړي، او پر همدغه د ایمان پر سمه صافه لاره تر مرګه پورې مستقیم پاتې شي؛ نو د الله تعالی په دربار کې د مغفرت او د رحمت هیڅ کمی او تقلیل نشته.

وَمَآ أَعۡجَلَكَ عَن قَوۡمِكَ يَٰمُوسَىٰ ۞ قَالَ هُمۡ أُوْلَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِي وَعَجِلۡتُ إِلَيۡكَ رَبِّ لِتَرۡضَىٰ ۞

او څه شي راګړندی کړې ته (چې ړومبی راغلې) له قومه خپله ای موسی !. وویل (موسی) دوی دغه دي (روان دي) راپسې وروسته څما (را روان دي)، او جلتي مې وکړه تاته (په راتلو کې) ای ربه څما لپاره د دې چې راضي شې ته (له ما نه).

تفسیر: موسی علیه السلام حسب الوعده په ډېره مینه او اشتیاق سره «طور» ته ورسېد، ښایي چې داسې حکم هم پرې شوی وي؛ چې د خپل قوم ځینې مشران او غټان هم له خپله ځانه سره راوله، او هغوی به ترې لږ څه وروسته پاتې شوي وي، او موسی علیه السلام به په ډېر شوق او ذوق سره مخ کې وړاندې تللی وي، نو الله تعالی وفرمایل: ای موسی ! دومره ګړندی ولې راغلې؟ او خپل قوم او ملګري دې ولې وروسته پرېښودل؟ عرض یې وکړ چې ای رب العالمینه ! ستا د خوښې او رضاء لپاره ډېر ژر حاضر شوم، او قوم هم دومره له ما څخه لرې نه دی، دغه دی راپسې راځي، کذا في التفاسیر، ویحتمل غیر ذلک، والله أعلم.

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿۸۵﴾

وفرمایل (الله) پس بېشکه مونږ چې یو په تحقیق ومو ازمویه قوم د تا وروسته له (راتللو ستا)، او ګمراه کړل دوی سامري (په عبادت د خُسي سره).

تفسیر: یعني ته دلته راغلې، او ما ستا قوم په یو ډېر سخت امتحان کې غورځولی دی، چې د هغه سبب په عالم أسباب کې سامري ګرځېدلی دی، ځکه چې د هغه په اضلال او اغواء سره بني اسرائیلو د موسی علیه السلام په غیاب کې د خُسي په عبادت لاس پورې کړ، چې د هغه قصه د «الأعراف» سورت په (۱۸) رکوع کې هم تېره شوې ده.

فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿۸۶﴾

پس راوګرځېد موسی قوم خپل ته ډېر غضبناک خورا غمجن، وویل (موسی) ای قومه زما !آیا وعده نه وه کړې له تاسې سره رب د تاسې وعده حسنه (نېکه ښه د ورکولو د تورات)؟، آیا پس اوږده شوه پر تاسې زمانه (د بېلتون زما)؟، او که اراده کړې وه تاسې چې لازم واجب راکوز شي پر تاسې غضب قهر له جانبه د رب د تاسې؛ پس وعده خلافي وکړه تاسې له ما سره؟.

تفسیر: یعني زما په متابعت کې تاسې ته د دیني او دنیوي هر قسم نېکې دررسېږي، لکه چې ډېره عظیم الشأنه نیکي همدا اوس تاسې پخپلو سترګو سره ولیدله، او هغه څه چې باقي دي؛ هغه عنقریب دررسېږي، آیا له دغې وعدې څخه ډېر زیات مدّت تېر شوی دی؟ چې تاسې دغه تېر ګرد احسانات هېر کړل، او د وروستنیو انعاماتو له ډېر انتظار کولو څخه سترې ستومان شوئ؟ یا عمدًا او په لوی لاس مو له ما سره وعده خلافي وکړه؟ او د توحید پر دین قائم پاتې نشوئ؟ او د الله تعالی غضب مو ځان ته غوره کړ (کذا فسره الحافظ ابن کثیر رحمه الله).

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿۸۷﴾

وویل (بني اسرائیلو) چې نه مو دی کړې خلاف د وعدې د تا په اختیار خپل سره، ولیکن مونږ بار کړی شوي یو په پېټو له ګاڼو (زېوراتو) او کالیو (کپړو) د قبطیانو د قوم، پس ومو غورځولې هغه (ګاڼې په اور کې)، او همداسې وغورځولې (ګاڼې په اور کې) سامري.

تفسیر: یعني مونږ پخپل اختیار او په خپل سر داسې حرکت نه دی کړی، په دغه حرکت باندې مونږ د «سامري» په تحریک او لار ښوونه سره اقدام کړی دی، صورت یې داسې وو چې د فرعونیانو د ګاڼو او کالیو (جامو) هغه بار چې ځمونږ په اوږو بار وو؛ مونږ نه پوهېدلو چې له هغه سره څه معامله وکړو، نو پخپلو منځونو کې مو مشوره سره وکړه، او وروسته له هغه مو داسې غوټه کړه، چې هغه هیسته وغورځوو، نو «سامري هغه زېورات واخیستل، او په اور کې یې

ویلي کړل، او له هغه ځنې يې د خُسي تصوير جوړ کړ، او هغه يې راودراوه، دغه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده، هلته دې ولوستل شي.

تنبیه: د فرعونیانو ګاڼې خرنګه د بني اسرائیلو په لاس ورغلې وې؟ یا به یې هغه له دوی نه مستعار اخیستې وې، یا د غنیمت د مال په ډول به دوی ته په لاس ورغلې وې، یا به بل کوم صورت لري، په دې کې د مفسّرینو اختلاف دی.

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ فَقَالُوا۟ هَٰذَآ إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِىَ ﴿٨٨﴾

نو (يې) راوويست دوی ته (له هغه خندق څخه) يو خُسی يو جسد چې وو ده ته غږ، نو وويل (سامري او تابعانو يې) دغه د تاسې معبود دی او معبود د موسی دی، پس هېر کړی دی ده (خپل إله دلته او طور ته تللی دی).

تفسیر: یعنې د موسی علیه السلام څخه هېر شوي دي چې د الله تعالی سره د خبرې کولو لپاره طور ته تللی دی، الله خو دلته موجود دی، یعنې همدغه خُسی دی (العیاذ بالله)، شایي دغه خبره به د دغو یهودانو وي چې په دوی کې سخت غالبان وو.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

(نو فرمايي الله) آیا نه ګوري دوی بېشکه شان دا دی چې بېرته نه ګرځوي دا (خُسی) دوی ته خبره، او نه مالك دی دوی ته د ضرر (د دفع کولو)، او نه د نفعې (د رسولو).

تفسیر: یعنې دغه ړانده په دغومره غټه خبره هم ونه پوهېدل، چې دغه بُت چې نه له چا سره خبرې کولی شي، نه چاته لږ څه نفع رسولی شي، او نه د څه نقصان رسولو اختيار لري، هغه څنګه معبود کېدی شي؟.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَٰرُونُ مِن قَبْلُ يَٰقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِۦ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ ٱلرَّحْمَٰنُ فَٱتَّبِعُونِى وَأَطِيعُوٓا۟ أَمْرِى ﴿٩٠﴾

او خامخا په تحقيق وويل دوی ته هارون پخوا (له راتللو د موسی نه له طوره) ای قومه ځما ! بېشکه همدا خبره ده چې ازمويلي شوي يئ تاسې په (عبادت) د خُسي، او بېشکه رب د تاسې همدا «رحمان» دی (نه بل څوك)، نو متابعت وکړئ ځما او اطاعت وکړئ د حکم ځما.

تفسیر: یعنې هارون علیه السلام په پسته ژبه سره دوی پوهولي وو، چې پر دغه خُسي تاسې غولیدلي يئ، دا له سره ستاسې معبود نشي کېدی، ستاسې معبود يواځې رحمن دی، زه د موسی علیه السلام خليفه يم، او بالذات پخپله هم د نبوّت خاوند يم، که خپله ښېګڼه (فایده) غواړئ؛ نو پر تاسې لازم دي چې ځما په طريقه او لاره لاړ شئ، او ځما خبره ومنئ، او د سامري په ټګی مه خطا وځئ، چې هغه مو اغواء کوي، او له لارې مو وباسي.

قَالُوا۟ لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَٰكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾

وويل (بني اسرائيلو چې:) همېشه به اوسو په (عبادت د) دې خُسي محکم ولاړ تر هغه پورې چې بېرته راشي مونږ ته موسی (له طوره).

قَالَ يَٰهَٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوٓا۟ ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِى ﴿٩٣﴾

وويل موسی (پس له راتګه خپله له طوره): ای هارونه ! څه شي منع کړی وې ته کله چې تا وليدل دوی چې ګمراهان شول له دې چې متابعت دې ونه کړ (د حکم) ځما، آيا پس نافرماني وکړه تا له حکمه ځما؟.

تفسیر: یعنې ما ته خپل خلیفه درولی وې، او حکم مې درکړی وو چې ځما په غیاب کې د دوی اصلاح کوه، او د مفسدانو په لاره مه ځه، نو بیا تا څه اصلاح وکړه؟ الغرض تا د داسې صریحې ګمراهۍ له لیدلو سره ولې ځما د اصولو او طریقې متابعت ونه کړ؟.

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي

وویل (هارون): ای ځویه د مور ځما ! مه نیسه ږیره ځما او نه (وېښتان د) سر ځما.

تفسیر: موسی علیه السلام له ډېره قهره او سختې غوسې هارون علیه السلام یې له ږیرې او د سر له وېښتانو څخه کلک نیولی وو، د دې مفصّله قصه د «الأعراف» په (۱۸ رکوع) کې تېره شوې ده، د هغه په فوائدو کې دې ولوستله شي.

إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَاءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾

بېشکه زه ووېرېدم له دې نه چې وبه وایې ته (راته) چې بېلتون دې واچاوه په منځ د بني اسرائیلو کې (که چېرې ما جنګ کړی وی)، او ودې نه کتل امر ځما ته.

تفسیر: یعنې ځما په فکر کې همدغه خبره راغله چې ستا د راتګ انتظار له دې نه بهتر دی چې زه ستاسې په غیاب کې کوم کار وکړم، چې د هغه لامله به په بني اسرائیلو کې شقاق او نفاق واقع شي، ځکه ظاهر دی که مقابله یا انقطاع کېده: نو څه خلق به له ما سره کېدل، او ډېر کسان به مخالف کېدل، نو زه له دې وېرېدم چې ته د خپل راتګ په وخت کې دغه الزام په ما وانه ړوې چې ځما د راتګ انتظار دې ولې ونه کړ؟ او په قوم کې دې ولې داسې تفرقه وغورځوله.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَسَٰمِرِيُّ ﴿٩٥﴾

وویل (موسی) پس څه وه ستا کار ای سامري ! (چې خلق دې ګمراه کړل).

تفسیر: یعنې موسی علیه السلام د هارون علیه السلام د جواب او سوال څخه وروسته (سامري) یې تر قهر او عتاب لاندې ونیو، او ترې لازمه پوښتنې یې شروع کړې، او ویې ویل چې: ته دې په رښتیا خپل حقیقت بیان کړه ! دغه حرکت دې د څه لامله کاوه، او بنا پر کومو اسبابو او عواملو بني اسرائیل ستا په لوري بې لارې او ګمراه شول؟.

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِۦ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ ٱلرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾

وویل (سامري) چې نظر غورځولی وو ما په هغه شي باندې چې نظر نه وو غورځولی دوی په هغه شي باندې، پس واخیستله ما یو موټی (خاوره) له قدمه د (آس د) رسول (جبرئیل)، پس ومې غورځوله دا (خاوره په خوله ددې خُسي کې نو پر غږېدو سو)، او همداسې ښایسته کړی وو ماته (دا کار) نفس ځما.

تفسیر: سامري وویل چې: «ځما نظر پر داسې یو شي ولوېد، چې د نورو فهم هغه ته ونشو، یعنې ما د الله تعالی لیږلی ملک ـ پرښته (جبرئیل) پر آس سور ولید، او د ده د پښو یا د ده د آس د سوو له خاورو څخه مې یو موټی خاوره واخیسته، او بیا هم هغه مې د خُسي د سرو زرو په مجسمه کې ورتوی کړی»، د سامري په زړه کې دغه فکر راغلی وو، چې د روح القدس د پښو خاورو کې به هرومرو څه نه څه تأثیر وي.

تنبیه: د دې آیت کوم تفسیر چې پاس بیان شوی دی، له کرامو صحابه وو، تابعینو او مفسرینو علماوو څخه همدغه منقول دی، ځینو زائغینو چې پر دې باندې طعن کړی دی، او د آیت لرې له صوابه تأویلات یې کړي دي، د هغه کافي جواب د «روح المعاني» خاوند ورکړی دی، دلته د دومره بسط موقع نه ده، من شاء فلیراجع.

قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَوٰةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ

وویل (موسی): پس ځه (له مونږه لرې شه !) پس بېشکه شته تاته په دغه ژوندون کې دا (عاقبت) چې وبه وایې (هر چاته چې وینې) چې مه لګېږه (په ما).

تفسیر: یعنې ماته دې لاس مه راوړاندې کوه ! او مه راسره نژدې کېږه ! او بیخي لرې او جلا راڅخه ګرځه !، کله چې «سامري» د خُسي لوبه او ننداره یې د دې لامله جوړه کړې وه، چې د لویۍ، ریاست، او جاه خاوند شي، او خلق له ده سره ملګري شي، او دی د خپل مشر او سردار په توګه ومني؛ نو ځکه هغه ته په دغه صورت سره مناسبه او کافي سزا ورکړه شوه، چې هیڅوك دې له ده سره نه نژدې کیږي، بلکه سامري په دې مأمور او مجبور شو، چې ودانۍ څخه لرې په صحراء او بیدیا کې لکه یو ذلیل ځنګلي او وحشي ځناور اوسیږي، او له سره دی د خلقو سره نه یو ځای کیږي.

وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهُ

او بېشکه تاته (ده په آخرت کې) وعده (د عذاب) چې له سره به خلاف ونه کړ شي له تا سره له هغې وعدې څخه.

تفسیر: دا یې چې فرمایلي دي، چې دا یوه داسې وعده ده چې له سره ترې نه مخالف کیږي؛ ښایي ترې اخروي عذاب مراد وي.

وَانْظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾

او وګوره معبود خپل ته دې هغه چې وې ته په عبادت د هغه کې محکم ولاړ (چې خُسی دی)؛ خامخا سوځوو مونږ هرومرو هغه، بیا به یې بادوو، تار په تار کوو په سیند کې په بادولو، تار په تار کولو سره.

تفسیر: یعنې ستا سزا خو همدا شوه، اوس ستا هغه خُسی چې تا معبود درولی وو، او بیا دې پرې زړه بایللی وو، او ورته ناست وې، اوس یې ستا تر سترګو لاندې ټوټې ټوټې او ټکر ټکر کوم، او بیا یې په سخت اور کې سوځوم، او بیا یې ایره هم د سیند په هوا کې دوړوم، څو دې عابدانو او مینانو ته دغه خبره ښه واضحه او ښکاره شي چې دغو نورو ته به څه سود او زیان ورسوي؟ حال دا چې دی خپل د ځان ساتنه او حفاظت هم نشي کولی.

إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې (چې مستحق د عبادت دی)؛ الله دی هغه چې نشته بل معبود مستحق د عبادت مګر هم دی دی، چې محیط دی دی پر هر څیز له جهته د علم.

تفسیر: د باطلو له لرې کولو او امحاء سره به موسی علیه السلام خپل قوم ته د حق په طرف دعوت کاوه، او داسې به یې ورته ویل چې: خسی څه شی دی؟ هیڅ یو شی دی، چې ډېر لوی هم وي له سره معبود کېدی نشي، رښتین او حقیقي معبود خو هغه یو ذات دی چې ماسوا له هغه څخه د بل هیچا عبادت عقلاً، نقلاً او فطرتاً نه دی جائز، او د هغه لا محدود علم هرې یوې ذرې لره هم محیط دی.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ

همداسې (لکه چې د موسی قصه مو وکړه تاته؛) قصې کوو پر تا (يعنې تاته) له اخبارو د هغو امورو چې په تحقيق پخوا تېر شوي دي (له پخوانيو امتو)،

تفسير: يعنې د موسی عليه السلام او د فرعون او د هغو د اقوامو د قصې په شان د ډېرو نورو پخوانيو اقوامو واقعات هم مونږ تاته او ستا په وسيله ګردې دنيا ته اوروو، چې په هغو کې ډېرې فائدې او د تشويق او ترغيب او ترهيب وسائل او وسائط شته، مثلاً د علم توفير، د معجزاتو تکثير، د انبياوو او د مسلمينو تسلي او ډاډينه، د عقلمندانو عبرت او تذکير، او د معاندانو په حق کې تهديد او ترهيب، وغير ذلک من الفوائد.

وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾

او په تحقيق درکړی دی مونږ تاته خاص له جانبه خپله ذکر (پند چې قرآن دی).

تفسير: يعنې قرآن عظيم الشأن مو درکړی دی، چې پر دغو عبرت ښوونکو واقعاتو باندې مشتمل دی.

مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهِ ؕ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾

هر څوک چې مخ وګرځوي له دغه (قرآن يا له الله نه په نه ايمان راوړلو سره)؛ پس بېشکه دی به بار کړي (په ځان خپل) په ورځ د قيامت کې لوی بار (د عذاب). چې تل به وي په دغه (عذاب) کې، او بد دی دوی ته په ورځ د قيامت کې له جهته د بارولو.

تفسير: يعنې له اعراض او تکذيب د ګناهونو کوم بار چې پر دوی باندې باريږي؛ له سره به نه سپکيږي، دوی به همېشه تر هغه لاندې وي، بيا د هغه پورته کول کوم د خندا او مسخرې خبره نه ده، څه وخت چې دوی دغه د عذاب بد او سخت درانه پيټي پورته کوي؛ نو هلته به پوهيږي چې دوی څومره تر يوه درانه پيټي لاندې کېوتلي دي؟.

يَّوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّوْرِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾

په هغه ورځ کې چې وپوکل شي (دويم ځلي) په صور (شپېلی) کې، او راجمع به کړو مجرمان (کافران) په دغه ورځ شين سترګي.

تفسير: يعنې د محشر د راوستلو په وخت کې به ړانده وي، يا ښايي همداسې د هغوی سترګې به شنې وي، چې د خلقو په نظر ښکاره شي، په هر حال که ړومبی معنی واخيستله شي؛ نو دغه د يوه خاص وخت ذکر دی، بيا به سترګې وپرانستلې شي، څو دوزخ او نور ووينې: ﴿وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ﴾ الآية ـ (١٥ جزء د الکهف سورت (٥٣) آيت (٧) رکوع)، ﴿اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا﴾ الآية ـ (١۶ جزء، د مريم سورت (٣٨) آيت، (٢) رکوع).

يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾

چې ورو ورو پټې پټې خبرې به کوي په منځ خپل کې (او داسې به وايي چې) درنګ نه دی کړی تاسې مګر لس (ورځې په دنيا کې).

تفسير: يعنې دوی چې له قبره ووځي، او د آخرت د ورځې هولناک واقعات وګوري، او دغه اوږده ورځ ووينې؛ نو د قبر شپې ورته دومره لږې ښکاري چې ته به وايي يوه هفته يا لس ورځې يې هلته تېرې کړې دي، بلکه دنيا ډېر ژر

پرې تېره شوې ده، د دې دنيا مزې او خوندونه او اوږده اميدونه يې گرد هيرېږي، د خپل عمر په خوشې ضايع کېدلو به ندامت کوي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

مونږ ښه عالمان يو په هغو اقوالو چې دوی يې وايي، کله چې ووايي ډېر کامل د دوی له حيثه د روش (چې فکر او عمل دی) چې: ځنډ (تأخير) نه دی کړی تاسې (په دنيا کې) مگر يوه ورځ.

تفسير: يعني هغه چې د دوی په منځ کې زيات عقلمن، هوښيار او صائب الرأي وي، هغه به وايي: خانه ! لس ورځې؟ ! نه، لس ورځې چېرې؟ يواځې يوه ورځ يې وگڼه ! ده ته يې زيات عقلمن او د ښې طريقې خاوند ځکه ووېل چې: دی به د دنيا پـه زوال او فنـاء، او د آخرت په دوام او بقاء، او د هول په شدّت او نورو شيانو له نورو څخه ښه پوهېدلی وي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾

او پوښتنه کوي له تا نه له (احواله د) غرونو (چې د دوی به څه احوال وي په ورځې د قيامت کې؟) پس ووايه دوی ته: تار په تار او تيت او پرک به کړي دغه (غرونه په شان د غبار) رب ځما په تار په تار کولو سره. پس پرې به ږدي دا ځمکه يو تش ډاگ هوار. چې نه به وينې ته په دغه (ځمکه) کې ښکته والی او نه اوچت والی.

تفسير: يعني د قيامت پر ذکر به د حشر منکرين د استهزاء په ډول وايي، چې د داسې سختو عظيم الشأنو غرونو حال احوال به څرنگه کيږي؟ آيا دغه به هم ټوټې ټوټې کيږي؟ د دوی په ځواب کې داسې ووايئ ! چې هو ! دالله تعالی د لامحدوده قدرت په مقابل کې غرونه څه عظمت او حقيقت لري؟ ! دغه غرونه هم په لږ وخت کې خاورې ايرې کيږي، او د غرونو ذرات او پڅرکي د ټکول شويو وړيو په شان په هوا کې الوځولی کيږي، او ځمکه به بيخي صافه او هوارېږي، چې له سره به هيڅ لوړه او ژوره نه په کې ليدله کيږي، او د غرونو موانع او سدود بيخي له منځه ورک، صاف او پاکيږي.

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ ۖ

په دغه ورځ (د قيامت) کې به متابعت وکړي (دا مخلوق د بلنې) د بلونکي، نه به وي کوږوالی له دغې (بلنې د بلونکې څخه).

تفسير: يعني هر چېرې چې پرښته غږ وکړي، او هر چېرې يې چې ورغږ کړي؛ گرد خلق به سم برابر د غشي او د مرکي په شان هملته ورځغلي، نه به د غږ کوونکي په غږ کې څه کوږوالی وي، او نه د دغو منډو وهونکو په منډو، ورتگ او ځغاسته کې به څه کوږوالی او وړاندې وروسته ليدل کيږي.

وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

او چپ به شي غږونه (له ډېره هيبته) لپاره د رحمان، پس نه به اورې ته مگر کشاری د قدمونو.

تفسير: يعني د محشر د ورتگ په وخت کې پرته د پښو د کښهار او د ورو غږه بل هيڅ يو غږ او آواز نه اورېده کيږي، او د الله تعالی د خوف او هيبت لامله بل هيڅ يو غږ او غوږ به نه وي، که ځوک څه وايي هم، خو دغومره ورو ورو به يې وايي چې ايله به يې شونډې خوځيږي، او بل هيڅ شی ترې نه څرگنديږي (ښکاره کيږي).

يَوْمَىِٕذٍ لَّا تَنۡفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنۡ اَذِنَ لَهُ الرَّحۡمٰنُ وَرَضِىَ لَهٗ قَوۡلًا ﴿۱۰۹﴾

په دغه ورځ (قيامت) کې نه رسوي فائده شفاعت (هيچا ته) مګر هغه چاته چې اذن کړی وي د هغه په حق کې رحمان (چې شفاعت يې وکړ شي)، او راضي وي (الله) له دغه (مشفوع شخه) له حيثيته د وينا.

تفسير: يعني د هغه چا سپارش چليږي چې ورته د الله له طرفه د سپارش اجازت ورکړی شوی وي، د هغه شافع وينا د پاک الله خوښه وي، او خورا ښې خبرې يې ويلي وي، او د داسې سړي سپارش وکړي چې د هغه مشفوع خبره ﴿لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ﴾ د پاک الله په نزد خوښه او پسنده شوي وي، د کفّارو په حق کې د هيچا سعي او سپارش له سره په درد نه خوري او نه چليږي.

يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ اَيۡدِيۡهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يُحِيۡطُوۡنَ بِهٖ عِلۡمًا ﴿۱۱۰﴾

عالم دی الله په هر هغه څه چې په مخکې کې د دوی وي (له اخروي امورو)، او هر هغه ځيز چې پسي شا د دوی دی (د دنيوي امورو)، او نه به شي احاطه کولی دوی په (ذات او په معلوماتو) د دغه (الله) له جهته د علم.

تفسير: يعني د الله تعالى علم پر ګردو محيط دی، ليکن د بندګانو علم پر الله تعالى يا د الله تعالى پر معلوماتو محيط او چاپېر نه دی، نو ځکه همده ته پخپل محيط علم معلوم دي چې چاته د چا د شفاعت لپاره ښايي موقع ورکړه شي.

وَعَنَتِ الۡوُجُوۡهُ لِلۡحَىِّ الۡقَيُّوۡمِ ؕ

او ذليل به شي مخونه لپاره د تل ژوندي قائم تدبير والا د عالَمو ته.

تفسير: يعني په دغه ورځ کې به د هغو لويو لويو سرکښو متکبرانو سرونه هم په ښکاره ډول سره د دغه حي او قيّوم الله په دربار کې د ډېرو ذليلو او سپکو بنديانو په شان ښکته او پټ کيږي، چې هغوی پخوا له دې نه له سره د الله تعالى په مقابل کې خپل سرونه نه وو ټيټ کړي، په دغه وخت کې به په ډېرې عاجزئ سره خپلې غاړې ږدي.

وَقَدۡ خَابَ مَنۡ حَمَلَ ظُلۡمًا ﴿۱۱۱﴾

او په تحقيق خراب نااميده شو هر هغه څوک چې پورته يې کړ بار د ظلم.

تفسير: يعني د ظالمانو له حاله بيخي پوښتنې مه کوه چې څنګه خراب به وي !، د ظلم په لفظ کې شرک او نور معاصي هم داخل دي، لکه چې د لقمان د سورت د (۲) رکوع (۱۳) آيت (۲۱) جزء کې راغلي دي: ﴿اِنَّ الشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيۡمٌ﴾ او د (۴) جزء د آل عمران سورت په (۱۳۵) آيت (۱۴) رکوع کې لولو: ﴿وَالَّذِيۡنَ اِذَا فَعَلُوۡا فَاحِشَةً اَوۡ ظَلَمُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ﴾ - د هر يوه ظالم خرابي به د ده ظلم له درجې سره موافقه وي.

وَمَنۡ يَّعۡمَلۡ مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٌ فَلَا يَخٰفُ ظُلۡمًا وَّلَا هَضۡمًا ﴿۱۱۲﴾

او هر څوک چې وکړي له ښو (عملونو)، حال دا چې وي دی مؤمن؛ پس نه به ويريږي (دی په آخرت کې) له ظلم، بې انصافۍ او نه له نقصان.

وَكَذٰلِكَ اَنۡزَلۡنٰهُ قُرۡاٰنًا عَرَبِيًّا وَّصَرَّفۡنَا فِيۡهِ مِنَ الۡوَعِيۡدِ لَعَلَّهُمۡ يَتَّقُوۡنَ اَوۡ يُحۡدِثُ لَهُمۡ ذِكۡرًا ﴿۱۱۳﴾

او همداسې (لکه چې قصه مو وکړه د انبياوو او پخواني امتونو او د قيامت؛) نازل کړی دی مونږ دغه کتاب قرآن په عربي (ژبه)، او بيا بيا مو راوړي دي مونږ په دې قرآن کې له آيتونو د وعيد لپاره د دې چې دوی پرهېز وکړي، يا پيدا کړي دغه (قرآن) دوی ته ذکر (پند او ترې عبرت واخلي).

تفسير: يعنې لکه چې دلته د محشر احوال او د هغه د نېکو او بدو نتائج صاف صاف اوروللی شوي دي؛ همداسې مونږ پوره قرآن په صافې عربي ژبې سره نازل کړی دی، څو هغه خلق چې د ده رومبني مخاطبان دي د هغه له لوستلو له الله تعالی څخه وويرېږي، او د تقوی لار غوره کړي، او سمدلاسه داسې ونشي؛ نو اقلاً د دوی په زړونو کې د عاقبت او انجام څه فکر، غور او اندېښنه خو پيدا شي، ممکن دی چې همدغه غور او فکر ورو ورو ترقي او تزييد ومومي، او دوی د هدايت په لاره راولي، او د دوی په وسيلو نورو ته هدايت ور په برخه شي.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الۡمَلِكُ الۡحَقُّ ۚ وَلَا تَعۡجَلۡ بِالۡقُرۡاٰنِ مِنۡ قَبۡلِ اَنۡ يُّقۡضٰۤى اِلَيۡكَ وَحۡيُهٗ ۫ وَقُلۡ رَّبِّ زِدۡنِىۡ عِلۡمًا ﴿۱۱۴﴾

نو لوی اوچت دی الله (په ذات او صفاتو خپلو کې له ټولو عيبونو او نقصانونو) چې پادشاه دی، حق دی، او تلوار مه کوه ته (ای محمده !) په (لوستلو د) قرآن پخوا له هغه چې پوره کړه شي تاته وحي د ده، او ووايه (ای محمده !): ای ربه څما ! زيات کړې ما له جهته د علمه !.

تفسير: يعنې هر کله چې پاک قرآن داسې مفيد او عجيب څيز دی؛ نو هم هغسې چې مونږ هغه په تدريج ورو ورو پر تا نازلوو، ته هم د هغه په اخيستلو کې له جبرئيل عليه السلام څخه تلوار او جلتي مه کوه ! څه مهال چې پرښته وحي در اوروي؛ ته يې په عجلت له هغې سره مه لوله ! ځکه چې مونږ د دغې خبرې عهد او پيمان درسره کړی دی، چې نه به پرېږدو عظيم الشأن قرآن چې د تا له سينې څخه ووځي، نو ته ولې په دغه فکر او اندېښنه کې ځان ربړوې (تکليف ورکوې)؟؛ نه چې د پاک قرآن کوم توری له ما څخه هېر شي، بلکه د دغه فکر په ځای داسې دعاء وکړه چې ای الله تعالی ! د قرآن لا زياته پوهه او له حده زيات علوم او معارف راته عطاء کړه !.

وَلَقَدۡ عَهِدۡنَاۤ اِلٰۤى اٰدَمَ مِنۡ قَبۡلُ فَنَسِىَ وَلَمۡ نَجِدۡ لَهٗ عَزۡمًا ﴿۱۱۵﴾

او خامخا په تحقيق حکم کړی وو مونږ آدم ته پخوا له دې نه، پس هېر يې کړ (هغه حکم)، او ومو نه موند ده ته استقامت (صبر له منهيّ عنه) څخه.

تفسير: هغه دا چې دانه يې خوړلې وه، او د مخه حکم يې هېر کړی وو، يعنې قائم پاتې نه شو، وروسته له دې د دغې قصې لږ تفصيل راځي.

وَاِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلٰۤئِكَةِ اسۡجُدُوۡا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوۡۤا اِلَّاۤ اِبۡلِيۡسَ ؕ اَبٰى ﴿۱۱۶﴾ فَقُلۡنَا يٰۤاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوۡجِكَ فَلَا يُخۡرِجَنَّكُمَا مِنَ الۡجَنَّةِ فَتَشۡقٰى ﴿۱۱۷﴾

او ياد کړه هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې: سجده وکړئ (تعظيمًا) آدم ته، پس سجده وکړه (ټولو) مګر (سجده ونه کړه) ابليس؛ چې منع يې راوړه، پس وويل مونږ: ای آدمه ! بېشکه دا (ابليس) دښمن ستا دی او (دښمن) د ښځې ستا دی، پس خبردار ! ودې نه باسي خامخا تاسې له جنته (په سبب د وسوسې او فريب) پس په مشقّت کې به پرېوځئ.

تفسير: ظاهر دی چې د جنت آرامي او هوسايي (خوشالي) په بل کوم ځای کې ميسّر کېدی نشي، او پرته له جنته پر هر ځای کې د خوړلو او څښلو، اغوستلو او نورو ضروریاتو تدابیرو ته خامخا انسان ربړ ګالي، او مشقّت پر ځان اخلي.

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿۱۱۸﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿۱۱۹﴾

بېشکه مقرر دی تاته چې نه به وږی کېږې په دې (جنّت) کې، او نه به بربنډ کېږې. او بېشکه ته به نه تږی کېږې په دغه جنت کې، او نه به دې ګرمي کيږي.

تفسير: د انساني له مهمو ضروریاتو څخه خوړل، څښل، اغوستل او د هستوګنې داسې ځای دی چې سړی په کې له لمر، باران، باد او نورو اضرارو څخه مأمون او مصئون وي، په جنّت کې داسې تکالیف له سره نشته، او په جنّت کې له هر حيث او هر جهت څخه آرامي، راحت، طمأنيت، امنيت، سکون او نور ګرد په زړه پورې وسائل او وسائط شته، دلته یې د راحت ذکر ونه فرمايه، يواځې يې د تکاليفو له نفي کولو څخه ښايي داسې تنبيه او ايقاظ مقصود وي، چې د جنّت د وتلو څخه وروسته تاسې له دغو ګردو شيانو سره مخامخ کېدونکي او د دغو ګردو ربړو ګالونکي (تکليفونو برداشت کوونکي) يئ !.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَٰنُ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ﴿۱۲۰﴾

پس وسوسه واچوله دغه (آدم) ته شيطان، (داسې چې ورته) ويې ويل: ای آدمه ! آيا وښيم تاته ونه دتل ژوندي پاتې کېدلو، او پاچاهي چې نه زائليږي (او تل پاتې کيږي).

تفسير: يعني داسې ونه دروښيم چې د هغې د مېوې له خوړلو څخه مو ابدي ژوندون په برخه شي، او له سره مړه نشئ، او بې زواله پاچاهي به مو په برخه شي.

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْءَٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ

پس وخوړل دوی دواړو له دغې ونې، پس ښکاره شول دوی ته غليظه عورات د دوی، او شروع وکړه دواړو چې نښلولې، پورې کولې دواړو پر ځان پورې له پاڼو د (ونې)، د جنت (لپاره د ستر).

تفسير: دغه ګرده قصه په «الأعراف» او نورو سورتونو کې مفصّله تېره شوې ده.

وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ﴿۱۲۱﴾ ثُمَّ اجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿۱۲۲﴾

او نافرماني وکړه آدم (له حکم) د رب خپل (په سبب د هېرولو د حکم د الله)؛ پس چپ شو (له مطلوبه د خلوده). بیا غوره کړ دغه (آدم) لره رب د ده، پس رجوع وکړه (الله) په آدم په قبول د توبې سره، او هدايت يې ورته وکړ.

تفسير: يعني کله چې د الله تعالی د حکم په امتثال کې قصور وشو، او سم له خپله شانه سره د عزم او استقامت پر لاره ثابت قدم نشو پاتې، نو همدغه يې په غوايت او عصيان سره تغليظًا تعبير وفرمايه، يعنې د شيطان تسلّط يې پرې نښود، بلکه فورًا يې ورته د توبې توفيق ورباښه، او سره له زياتې مهرباني د ده په طرف متوجه شو، او د خپلې خوښې پر لاره يې قائم کړ.

﴿قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾

وفرمايل (الله) چې کوز شئ دواړه له دغه جنته ټول، ځينې د تاسې د ځينو نورو دښمنان يئ !.

تفسير: که دغه خطاب يواځې د آدم او حواء عليهما السلام په لوري وي، مراد به يې داسې وي چې: د دوی اولاده به په خپلو منځونو کې سره دښمنان وي، لکه چې په رفاقت سره يې گناه کړې وه، د هم هغه رفاقت په بدل دا ور په برخه شو، چې اولاده يې پخپل منځ کې سره دښمنان شول، او که دغه خطاب د ابليس او آدم عليه السلام په لوري وي، نو مقصد به يې داسې وي چې: د دواړو په ذرياتو کې به دغه دښمني برابره قائمه پاتې کيږي، شياطين به تل د بنيادمانو د ضرر رسولو په فکر کې وي.

﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾﴾

پس که راغی تاسې ته له طرفه ځما هدايت (چې کتابونه او رسولان دي)، پس هر چا چې متابعت وکړ د هدايت ځما؛ پس نه به گمراه کيږي (په دنيا کې)، او نه به بدبخت شي (په عُقبی کې).

تفسير: يعنې نه د جنّت له لارې څخه گمراه او بې لارې کيږي، او نه له هغه څخه محروميږي، او تکليف او ربړ (زحمت) به وگالي، له هغه اصلي وطنه چې راغلی دی؛ بيا به بېرته بې اندېښنې همالته ور ورسيږي.

﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا﴾

او هر چا چې مخ وگرځاوه له ذکره (پنده) ځما؛ پس بېشکه ده ته دی معاش (ژوند) تنگ (په دنيا يا سخت عذاب په قبر کې).

تفسير: يعنې هغه انسان چې د الله تعالی له ياده غافل او محض د دغې فاني دنيا ژوندون د خپل مقصود قبله وگڼي او ويې گرځوي؛ د هغه گزران به مکدر او تنگ کړ شي، اگر که په سترگو له ده سره ډېر مال او دولت، او د عيش سامان ليده کيږي، مگر د ده زړه د قناعت او توکل د خلاء له وجې تل د دنيا د حرص او ترقی په فکر کې اوسيږي، او د تقليل له اندېښنې څخه تل ناآرامه وي.

نصوص او تجربې په دې باندې شاهدې دي، چې په دغه دنيا کې قلبي سکون او حقيقي اطمينان هيچا ته بې د الله تعالی له ياده نه حاصليږي: ﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾.

ځينې مفسّرين له ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ نه د قبر برزخي ژوندون مرادوي، يعنې پخوا له قيامته پر ده د سختۍ تنگۍ دوره راتلونکې ده، څه مهال چې د قبر ځمکه هم پرې تنگه کړه شي، د ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ تفسير ځينو صحابه کرامو په عذاب القبر سره هم کړی دی، بلکه (بزّار رحمه الله) په جيّدو اسنادو سره له «أبو هريرة رضي الله عنه نه مرفوعًا روايت کړی دی، په هر حال د ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ لاندې دغه گرد صورتونه داخلېدی شي، (والله أعلم).

﴿وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ ﴿١٢٤﴾﴾

او راپورته به کړو مونږ دی (له قبره) په ورځې د قيامت کې ړوند.

تفسير: يعنې په سترگو يې ړندوي، او بيا يې د محشر په لوري بيايي، او په زړه سره به هم ړوند وي، چې د هيڅ حجّت په طرف به لاره نه مومي، دغه د حشر د ابتدايي مرحلې ذکر دی، وروسته به يې سترگې خلاصيږي، څو د دوزخ او نورو اخروي اهوالو معاينه وکړي.

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيٓ أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ﴿۱۲۵﴾

وبه وايي (دغه ړوند کافر) ای ربه ځما ! ولې دې پاڅولم (راوستلم) زه ړوند حال دا چې په تحقيق زه وم بينا (په دنيا کې).

تفسير: يعنې هغه کافران چې په دنيا کې د ظاهري سترګو خاوندان او په آخرت کې ړومبی ړانده محشور کيږي؛ په تعجّب او حيرت سره به سوال وکړي (آخر له مونږه څه ګناه او قصور صادر شوی دی، چې د هغه په بدل ځمونږ سترګې راڅخه اخيستی شوي دي؟).

نو وبه فرمايي پاک الله د عذاب د پرښتې په ژبه د دوی په ځواب کې:

قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ ءَايَٰتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلْيَوْمَ تُنسَىٰ ﴿۱۲۶﴾

وفرمايل (الله) همداسې وو (لکه چې ته يې وايي) خو راغلي وو تاته آيتونه ځمونږ، پس هېر کړل تا هغه؛ او په مثل (د هغو هېرولو ستا) نن ورځ هېر به کړ شې ته هم (پرېښود به شې ته په عذاب کې).

تفسير: يعنې په دنيا کې سره له دې چې ځمونږ د قدرت دلائل او نښې مو ليدې او اورېدې؛ خو نه مو پرې يقين او نه مو پرې عمل وکړ، او داسې مو ځان ترې بېخبره او ناګاره کړ، چې ګواکې د هيڅ خبره مو نه اورېدلې او نه ليدلې ده؟ نو نن د هغه په بدل تاسې همداسې هېرولی شئ، لکه چې هلته مو له ځانونو خپلو څخه ړانده جوړ کړي وو، نو اوس دلته د هغه د مناسبې سزا موندلو او له خپلو ړانده پاڅېدلو او ړاندې محشور کېدلو نه ولې حيرت او تعجّب کوئ؟.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنۢ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ۚ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰٓ ﴿۱۲۷﴾

او په مثل د همدې جزاء ورکولو (ځمونږ دغو کفارو ته)؛ جزاء ورکوو مونږ هغه ته چې له حده ووت او ايمان يې رانه وړ په آيتونو د رب خپل، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَٰكِنِهِمْ ۗ

آيا پس نه دي ښکاره شوي (دغو کفارو ته) چې ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زمانو چې ځي تيريږي دوی په (تشو) کليو ځايونو د دوی کې.

تفسير: يعنې که پر هغه سزا چې دوی ته په آخرت کې ورکوله کيږي متيقّن نه وي؛ نو آيا د تاريخي واقعاتو ځنې هم څه پند او عبرت نه اخلي، د همدغو مکيّانو په شاوخوا کې څومره اقوام د خپل کفر او طغيان لامله تباه او برباد شوي دي، چې د هغوی قصې او افسانې د خلقو پر ژبو لا تر اوسه جاري دي، او د هغوی له منځه د ځينو پر کنډوالو او خرابو کليو او ويجاړو ځايونو د شام او د نورو ملکونو د مسافرانو نظر هم لويږي، او دوی پرې تېرېږي، چې د هغو له ليدلو څخه ښايي د هغو اقوامو حالات مو در په ياد شي، چې څرنګه هغوی په داسې حال کې چې پر دغو ځايونو کې ګرځېدل او لاندې باندې کېدل؛ هلاک او تباه کړل شول.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾

بېشکه په دغه (اهلاک د منکرينو) کې خامخا ډېر دلائل (د عبرت دي) خاوندانو د عقل ته. او که چېرې نه وی هغه وينا چې پخوا ويلې شوې ده (له طرفه) د رب ستا (په تأخير د عذاب سره)؛ نو خامخا وو به دغه (هلاک د دوی) لازم (له دوی سره)، او که نه وی اجل (نېټه) معلومه (د عمر د دوی)؛.

تفسير: يعنې د الله تعالى رحمت پر غضب سابق دی، نو ځکه مجرم ته تر ډېر وخت پورې د اصلاح موقع ورکوي، او د پوره حجّت له اتمام څخه يې ماسوا نه هلاکوي، بلکه د دې امّت په متعلّق يې دا هم فرمايلي دي: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ الآية ـ او له خپلې خاصې مهربانۍ عمومي مستأصل عذاب يې له دغه أمّت څخه لرې کړی دی، دغه خبره ده چې ستا د رب له طرفه صادره شوې ده، که داسې نه وی، او د هر مجرم قوم د عذاب لپاره يو خاص وخت مقرر نه وی؛ نو په لازمي ډول به دوی په عذاب اخته کېدل، ځکه چې د دوی د کفر او شرارت مقتضی همداسې ده چې ښايي على الفور هلاک شي، او کله چې وخت راشي؛ نو په دنيا کې به هم د هغه زورور جنګ نمونه وګوري، لکه چې د «بدر» په غزوه کې دوی له مسلمانانو سره تصادم وکړ، او د هغه يوه وړوکې نمونه يې وليده.

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

پس صبر کوه (ای محمده !) پر هغو خبرو چې دوی يې وايي.

تفسير: يعنې عذاب په خپل مقرر وخت کې خامخا واقع کېدونکی دی، دوی د دغه تأخير او امهال د ليدلو څخه هومره چټې خبرې چې کوي ودې کړي، تاسې سمدلاسه دغه ګردې خبرې په ډېر صبر او استقامت سره واورئ ! او په ډېر صبر او سکون د وروستنی نتيجې په انتظار کې اوسئ، د کفر پر دغو کلماتو له حده زيات مضطرب کېدلو ته هيڅ ضرورت نشته، (دغه آيت منسوخ دی په آيت سيف سره).

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا

او تسبيح وايه سره له حمد د رب خپل پخوا له ختلو د لمر (د سحر لمونځ)، او پخوا له پرېوتلو د دغه لمر، (د ظهر او عصر لمونځ).

تفسير: دلته د فجر او عصر لمونځونو ته اشاره وشوه، يعنې د احمقانو او شريرانو خبرو ته له سره غوږ مه ږدئ ! او مه چرت پرې خرابوئ ! په ډېر صبر او سکون سره د خپل الله تعالى په عبادت کې مشغول او لګيا اوسئ ! ځکه چې د الله تعالى مدد له دوو شيانو حاصلېږي، چې هغه صبر او لمونځ دی، کما قال الله تعالى: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ الآية.

وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ

او په ځينو اوقاتو کې له ساعتونو د شپې پس تسبيح وايه (لمونځ اداء کړه د مغرب او عشاء).

تفسير: په دغه کې مغرب او عشاء بلکه د ځينو تفاسيرو له روايته سره سم د تهجّد لمونځ هم داخل دي.

وَأَطْرَافَ النَّهَارِ

او په دواړو څنګو (اطرافو) د ورځې کې (پر لمانځه ډېره توجّه ولره، يا په دغو اوقاتو کې تسبيح سره له حمده وايه).

تفسیر: دغه د ظهر لمونځ شو، ځکه چې په دغه وخت کې د ورځې د اول نصف او د آخر نصف سره یو ځای کیږي، بلکه په صحاح او قاموس او نورو کې تصریح شوې ده، چې «طرف» «طائفة من الشيء»، «طرف د کوم شي حصې ته وايي»، او د خاص حد او د څنډې په معنی نه دی، په دغه صورت نهار جنس منلی کیږي، او د هرې ورځې هغه یوه خاصه برخه ترې مراد کېدی شي، چې هلته ورځ نیمايي کیږي.

لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿۱۳۰﴾

ښايي چې ته به راضي شي (له الله په اجر).

تفسیر: یعنې که داسې د عمل طرز ولرې؛ نو تـل به په دنیا او آخرت کـې خوښ او راضـي اوسېږې، د دغه ډېر لوی اجر به در رسیږي، او له امّت سره به دې مرسته (مدد) وشي په دنیا کې، او مغفرت بـه وي پـه آخرت کې ستا په شفاعت چې د هغه له لیدلو څخه به ته خوښیږې.

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿۱۳۱﴾

او مه اوږدوه (نظر د) سترګې خپلې (یعنې مه یې اړوه) هغه څیز ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه څیز سره چې قسماقسم دي دغو (کفّارو) ته، ښایست د ژوندانه لږ خسیس لپاره د دې چې وازمایو دوی په دې کې، او رزق روزي د رب د تا (چې تاته یې درکړې له نبوّته علمه بهتر ډېر غوره) خیر او اوږده ده (له دنیوي نعماوو څخه).

تفسیر: شیخ الهند رحمه الله د دې آیت ترجمه داسې کړې ده: «او مه اړوه دواړه سترګې خپلې هغه څیز ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه سره قسماقسم ته له خلقو ...»، یعنې په دنیا کې قسم قسم کافرانو مثلا یهودانو، نصرانیانو، مشرکانو، مجوسیانو او نورو ته مونږ د عیش او تنعم کوم سامان چې ورکړی دی؛ د هغو په طرف خپلې سترګې مه غړوئ، او له سره مه ورته ګورئ !، دغه تش د څو ورځو عشرت او پسرلی دی، چې مونږ د هغه په وسیله د هغوی امتحان اخلو، چې کوم یو احسان منونکی دی؟ او کوم یو غاړه غړوونکی دی؟ هغه عظیم الشأن دولت چې الله تعالی تاته (ای محمده صلی الله علیه وسلم) مقدّر کړی دی؛ مثلا عظیم الشأن قرآن، د رسالت منصب، عظیمه فتوحات، رفع الذکر، د نامه لوړېدل، او د آخرت اعلی مراتب؛ د هغوی په مقابل کې دغه فاني او حقیر سامان څه حقیقت لري؟ ستاسې په برخه کوم دولت چې راغلی دی، هغه له دغو دولتونو څخه ډېر ښه او بهتر دی، او في نفسه یا د خپل اثر په اعتبار تل باقي پاتې کېدونکی دی.

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَوٰةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ

او امر کوه په اهل بیت (یا اهل دین) خپل په کولو د لمانځه، او ته هم کلک پرې ولاړ اوسه.

تفسیر: یعنې خپلو متعلقینو او اتباعو ته د لمانځه تأکید وکړئ ! په حدیث کې راغلي دي: «کله چې وړوکی مو اوه کلن شي؛ پر دوی لمونځونه کوئ ! او څه مهال چې لس کلن شي؛ په وهلو سره پرې لمونځ کوئ».

لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿۱۳۲﴾

نه غواړو مونږ له تا څخه روزي (نه ستا او نه د اهل ستا، بلکه) مونږ رزق روزي درکوو تاته، او عاقبت ښه خاتمه خاوندانو د پرهیزګاری ته ده.

تفسیر: په دنیا کې مالکان پر خپلو مریو باندې روزي ګټي، دغه مالک الملک یواځې بندګي غواړي، او خپلو مریو ته په خپله روزي ورکوي، الغرض څمونږ له لمانځه څخه هغه ارفع او اقدس ذات ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، بلکه د لمانځه څخه فائده هم مونږ ته عائده ده، او د لمانځه له برکته په ښه شان سره روزي رارسیږي: ﴿وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۲-۳) آیتونه، (۱) رکوع).

که د فرض لمانځه او د معاش په کسب کې څه تعارض واقع شي؛ الله تعالی داسې اجازه نه درکوي چې د معاش په مقابل کې لمونځ ترک کړې !، په هر حال ښایي چې هرومرو لمونځ اداء کړ شي، روزي رسوونکی هم هغه الله دی چې د هغه په حکم سره لمونځ کوو.

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ

او وایي (کفّار) ولې نه راوړي محمد صلی الله علیه وسلم مونږ ته یوه معجزه (له طرفه) د رب خپل چې (مونږ یې غواړو په تصدیق د نبوّت خپل).

تفسیر: یعنې کومه داسې یوه ښکاره معجزه او نښه ولې نه راښیي چې د هغې په لیدلو سره مونږ ته بیخي د انکار او تردّد موقع نشي پاتې، د دغومره ورځینو ویرولو او تخویفاتو څخه څه ګټه حاصلیږي؟.

أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ۝

آیا نه دی راغلی دوی ته مصدّق دلیل برهان د هغه شي چې په کتابونو پخوانیو کې وو.

تفسیر: یعنې دغه خلق له ضده او عناده وایي چې کومه معجزه او نښه دې ولې رانه وړه؟ آیا له سلهاوو نورو معجزو او نښو څخه برسېره او له ګردو څخه لویه معجزه او نښه دغه عظیم الشأن قرآن هغوی ته نه دی رسېدلی، چې د پخوانیو کتابونو د ضروریه وو مضامینو محافظ او د ده د صداقت لپاره د حجّت او شهادت په ډول دی، او د هغه اعجاز له لمر څخه هم زیات ظاهر او ښکاره دی، لکه چې د (۲۱ جزء د العنکبوت سورت په (۵۰ - ۵۱) آیتونو (۵) رکوع) کې داسې یو آیت لولو: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝﴾.

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ۝ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ۝

او که چیرې مونږ هلاک کړي وی دوی په عذاب سره پخوا له دغه (قرآنه یا له محمده)؛ نو خامخا به ویلي وی دوی: ای ربه څمونږه ! ولې ونه لیږه تا مونږ ته یو رسول، نو چې متابعت کړی وی مونږ د آیتونو ستا پخوا له هغه چې ذلیل یا شرمنده شوي وی مونږ (په دنیا یا په آخرت کې). ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې هر یو (له تاسې او له مونږ عاقبت د امر ته) انتظار کوونکی دی پس تاسې هم انتظار کوئ، پس ژر یوه به شئ تاسې چې څوک دي یاران د لارې سمې صافې؟ او کوم یو دی چې په سمه صافه لاره روان دی؟ (مونږ که تاسې).

تفسیر: یعنې د داسې عظیم الشأن نښان له لیدلو څخه وروسته وایي چې: ولې دې کومه معجزه او نښه رانه وړه؟ او فرض یې کړئ ! که مونږ نه وی ورښوولی - یعنې قرآن مو نه وی نازل کړی - او پخوا د کتاب له انزاله او د رسول له ارساله

دوی مو د کفر او شرك په سزا کې د دوزخ په کنده کې غورځولې؛ نو دوی به شورماشور نښلاوه، او داسې به یې ویل: ای ربه ! د سزا ورکولو څخه پخوا ښایي څمونږ لپاره کوم کتاب او پوهوونکی دې رالیږلی وی، چې مونږ یې په ذلت او رسوایۍ باندې له اخته کېدو څخه لا پخوا خبر کړې وی؛ نو تا به لیده چې مونږ ستاسې د احکامو په تعمیل کې څومره زیار (محنت) ایسته؟.

تمّت سورة طه بتوفیقه وعونه، ولله الحمد.

سُورَةُ الأَنبِيَاءِ

«د الأنبياء سورت مكّي دى، (٧) ركوع (١١٢) آيتونه لري، په تلاوت كې (٢١)، او په نزول كې (٧٣) سورت دى، د ابراهيم عليه السلام له سورت څخه وروسته نازل شوى دى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ①

نژدې شو خلقو ته (وخت د) حساب (او جزا) د دوى، حال دا چې دوى په غفلت كې دي (له دې حساب او جزا خپلې) مخ گرځوونكي دي (له ايمان راوړلو څخه په دغه سره).

تفسير: يعنې د حساب او كتاب او مجازاتو ساعت رارسېدونكى دى، ليكن دغه مشركين او نور خلق په سخت غفلت او جهالت كې پراته دي، او د قيامت د څواب وركولو لپاره هيڅ يو تيارى نه نيسي، او كله چې دوى ته د الله تعالى آيتونه اورول كيږي، او نصيحت ورته وشي چې د غفلت له خوبه راوينښ او راپورته شئ؛ نو په ډېرې بې پروايي او بې اعتنايي سره يې اوري، او هيڅ اهميت ورته نه وركوي، او داسې يو وضعيت اختياروي، چې گواكې دوى له سره له الله تعالى سره مخامخ كېدونكي نه دي، او نه څه حساب او كتاب ورسره كيږي.

مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ② لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ

او نه راځي دوى ته هيڅ نصيحت له (طرفه د) رب د دوى نوى؛ مگر خو اوري دوى هغه (له خپل رسول څخه) حال دا چې دوى لوبې پرې كوي، په دې حال كې چې بوخت (مشغول) وي زړونه د دوى (په دنيوي چارو، او غافل وي لـه ضروري كارونو څخه).

تفسير: يعنې د قرآن عظيم ډېر ارزښتناک (قيمتي) نصيحتونه دوى ته د لوبو او ننداړو حيثيت لري، او همغسې يې اوري، كه دوى په اخلاص سره په كې فكر او غور او په تعميل كې يې هڅه (كوښښ) كولى؛ نو د دوى دين او دنيا به دواړه ښه او سم شوي وى، ليكن د دې لامله چې د دوى زړونه بيخي له دې پلوه غافل او له يوه مخه په لوبو او ننداړو او تماشو كې لگيا او بوخت دي؛ نو ځكه داسې غور او فكر كولو ته له سره وخت نه لري.

وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ③

او ښه پټوي راز (خپل) هغه كسان چې ظلم يې كړى (په ځانونو خپلو په شرک سره، او وايي كفّار:) نه دى دا (محمد) مگر خو يو انسان په شان ستاسې، آيا پس راځئ تاسې هغه جادو ته حال دا چې تاسې گورئ (چې دا جادو دى).

تفسير: كله چې دوى له ډېر نصيحت اورېدلو څخه تنگ شول؛ نو څو بې انصافان سره راټول شول، او يوه پټه جرگه يې سره جوړه كړه، او د قرآن او رسول الله په متعلق يې په داسې خبرو خوله ببرته كړه چې دغه رسول خو ځمونږ په شان يو انسان دى، نه پرښته ده او ته له مونږ څخه د كوم زيات ظاهري امتياز خاوند دى، البته دى په جادو باندې پوهيږي،

دغه کلام چې دی يې لولي او مونږ ته يې اوروي؛ هرومرو د سحر او کوډو کلام دی، نو بيا په تاسې باندې څه ټکه (تندر) لوېدلې ده چې په خپلو سترګو يې ګورئ او بيا د هغه جادو په لومو (دام) کې ځان نښلوئ، لازمه ده چې هغه ته له سره مه نژدې کېږئ.

﴿قَٰلَ رَبِّي يَعۡلَمُ ٱلۡقَوۡلَ فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ۝٤﴾

وويل (رسول دوی ته) رب مې عالم دی په وينا (د هر هغه چا چې وي) په اسمان کې او په ځمکه کې، او هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم وويل: که تاسې هر څومره پټې او مخفي مشورې وکړئ؛ پاک الله له هغو ټولو څخه عالم او خبر دی، چې د اسمانونو او ځمکو په هرو پټو خبرو او احوالو هم ښه خبر او عليم دی، ستاسې په دغو مخفي او پټو خبرو او جرګو به څرنګه علم ونه لري؟ او ستاسې دغه پلمې (تدبيرونه) او حيلې له هغه څخه څرنګه پټې پاتې کېدی شي؟.

﴿بَلۡ قَالُوٓاْ أَضۡغَٰثُ أَحۡلَٰمِۭ بَلِ ٱفۡتَرَىٰهُ بَلۡ هُوَ شَاعِرٞ فَلۡيَأۡتِنَا بِـَٔايَةٖ كَمَآ أُرۡسِلَ ٱلۡأَوَّلُونَ ۝٥﴾

بلکه (دغه کفّار) وايي (چې دغه قرآن) ګډوډ خوبونه دي، بلکه له خپل ځانه يې جوړ کړي دي، بلکه دی شاعر دی، پس بايد راوړي مونږ ته کومه لويه معجزه لکه هغه (معجزه) چې لېږلي شوي وو لومړني (انبياء په هغو سره).

تفسیر: د پاک قرآن په اورېدلو سره به د ډېر ضد او عناد له کبله داسې بدحواسه کېدل، چې له سره به په يوه فکر او رايه باندې قائم نه پاتې کېدل، کله به يې ورته جادو (کوډې) ويل، کله به يې ګډوډ پرېشانه خوب باله، کله به يې داسې ويل چې: دا خبرې دی له ځانه جوړوي او مونږ ته يې وړاندې کوي، او بيا پرې د قرآن نوم ږدي، نه يواځې همدا به يې ويل؛ بلکه داسې وينا به يې هم کوله چې: محمد صلی الله علیه وسلم ډېر ښه او عمده شاعر هم دی، او د شعراوو په شان د لوړو (اوچتو) تخيّلاتو له لارې ډېر ښه مؤثر مضامين او مسجع عبارات جوړوي، او خلقو ته يې وړاندې کوي، که په واقع کې داسې نه وي؛ نو دی دې هم د نورو پيغمبرانو په شان کومه ښکاره لويه معجزه راوښيي.

دغه ويناګانې هم محض د عناد او تش د ربړولو (تکليف ورکولو) لامله وې، ځکه چې اول خو د مکې معظمې دغه جاهل مشرکان د پخوانيو انبياوو له معجزو څخه هيڅ خبر نه وو، دويم دا چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېرې داسې ښکاره معجزې او نښې يې هم ليدلې وې؛ چې د پخوانيو انبياوو له معجزو او نښو څخه په هيڅ يو صورت کمې نه وې، او له ټولو څخه ډېره لويه او غټه معجزه او نښه همدغه د عظيم الشأن قرآن معجزه ده، دوی په خپلو زړونو کې ښه پوهېدل چې دا نه جادو او نه مهمل عبارات او نه چټي (بېکاره) خوب او نه شعر دی، نو هر کله چې به يې هيڅ يوې خبرې له دغې معجزې سره سمون نه خوړ؛ نو هغه به يې پرېښوده او بله خبره به يې ورته جوړوله: ﴿ٱنظُرۡ كَيۡفَ ضَرَبُواْ لَكَ ٱلۡأَمۡثَالَ فَضَلُّواْ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ سَبِيلٗا﴾ د الفرقان اوله رکوع.

﴿مَآ ءَامَنَتۡ قَبۡلَهُم مِّن قَرۡيَةٍ أَهۡلَكۡنَٰهَآۖ أَفَهُمۡ يُؤۡمِنُونَ ۝٦﴾

(وويل الله) نه وو راوړی ايمان (په معجزو) پخوا له دوی نه هيڅ (اهل د) کلي چې هلاک کړی دی مونږ اهل د هغه (په سبب د تکذيب د دوی)، آيا پس دغه کفّار به ايمان راوړي؟ (بلکه نه يې راوړي).

تفسير: يعنې پخوانيو قومونو ته فرمايشي معجزې او نښې ورښوولې شوې وې، مګر دوی د هغو په ليدلو هم تابع نشول، او حق يې ونه مانه، بالآخر له سنت الله سره سم هلاک کړی شو، که د مکې معظمې د دې مشرکانو دغه غوښتنې هم پوره کړی شي؛ ښکاره ده چې دوی يې هم منونکي نه دي، هرومرو به د الله تعالى د عام عادت سره موافق سپېره او فنا کړی شي، حال دا چې د هغوی بيخي تباهي او خرابي مقصود نه ده، بلکه د الله تعالى حکمتونه في الجمله د دوی دوام او بقاء غواړي.

وَمَآ اَرۡسَلۡنَا قَبۡلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوۡحِىۡۤ اِلَيۡهِمۡ فَسۡـَٔلُوۡۤا اَهۡلَ الذِّكۡرِ اِنۡ كُنۡتُمۡ لَا تَعۡلَمُوۡنَ ۞

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا (ای محمده !) مګر خو سړي چې وحي به کوله مونږ دوی ته، پس پوښتنه وکړئ له خاوندانو د ذکره (د کتابيانو له علماوو څخه) که يئ تاسې چې نه پوهېږئ.

تفسير: دا د دوی د هغه قول ځواب دی ﴿هَلۡ هٰذَاۤ اِلَّا بَشَرٌ مِّثۡلُكُمۡ﴾، يعنې کوم انبياء چې پخوا راغلي وو، چې د هغو د معجزو په شان له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه هم د معجزې د ښوولو غوښتنه کوئ؛ هغوی هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم په شان انسانان وو، پرښتې نه وې، که له داسې مشهورې او مستفيضې خبرې څخه هم تاسې د خپل جهالت له سببه بې خبره يئ؛ نو له هغو کسانو څخه پوښتنه وکړئ او ځان پرې خبردار کړئ؛ چې هغه ترې ښه خبر دي (لکه د اهل کتابو عالمان).

وَمَا جَعَلۡنٰهُمۡ جَسَدًا لَّا يَاۡكُلُوۡنَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوۡا خٰلِدِيۡنَ ۞

او نه وو ګرځولي مونږ (دغه پخواني رسولان) داسې جسدونه چې نه يې خوړ طعام، او نه وو دوی تل پاتې کېدونکي (په دنيا کې، بلکه طعام به يې خوړ، او مړه کېدل به هم).

تفسير: يعنې انساني خصائص په هغو کې موجود وو، او د هغوی بدن د پرښتو په شان نه وو، چې هېڅ کله خواړه ونشي خوړلی، او نه هغوی د الوهيت مرتبه لرله چې له سره مرګ او فناء پرې رانشي، او تل تر تله ژوندی پاتې شي.

ثُمَّ صَدَقۡنٰهُمُ الۡوَعۡدَ فَاَنۡجَيۡنٰهُمۡ وَمَنۡ نَّشَآءُ وَاَهۡلَكۡنَا الۡمُسۡرِفِيۡنَ ۞

بيا رښتيا کړه مونږ هغوی سره وعده (د نجات د دوی)؛ پس نجات ورکړ مونږ هغوی ته، او هغو ته چې ځمونږ اراده وه (د نجات د دوی چې مصدّقين دي)، او هلاک کړل مونږ مسرفان (له حده تېرېدونکي د رسولانو مکذّبين).

تفسير: يعنې د هغوی امتياز له نورو بندګانو څخه دا وو چې د الله تعالى له لوري د مخلوق د هدايت او اصلاح لپاره ټاکل شوي وو، الله تعالى په دوی وحي نازلوله، او سره له بې سرو ساماني به يې د مخالفينو په مقابل کې دوی سره د نصرت او حمايت وعدې کولې، لکه چې پاک الله خپلې دغه وعدې ټولې رښتيا او ښکاره هم کړې، او دغه انبياء يې د خپلو ملګرو سره محفوظ وساتل، او هغه لوی لوی متکبر دښمنان چې هغوی سره به يې مخالفت او ډغرې وهلې؛ تباه او غارت کړل شول، بېشکه محمد صلى الله عليه وسلم هم بشر دی، ليکن د بشر له هغو انواعو څخه دی چې د هغو مرسته او حمايت د ټولې دنيا په مقابل کې کاوه شي، د دوی مخالفينو ته لازم دي چې د خپل انجام فکر او انديښنه وکړي، او د پخوانيو قومونو له مثالونو څخه دې پند او عبرت واخلي، داسې ونه شي چې د آخرت له حساب نه پخوا په همدغې دنيا کې دوی سره حساب او کتاب شروع شي.

لَقَدۡ اَنۡزَلۡنَاۤ اِلَیۡکُمۡ کِتٰبًا فِیۡهِ ذِکۡرُکُمۡ ؕ اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ ﴿۱۰﴾

خامخا په تحقیق نازل کړي دي مونږ تاسې ته یو کتاب چې په هغه کې ذکر (پند) ستاسې دی، آیا پس تاسې عقل نه لرئ (چې ایمان پرې راوړئ).

تفسیر: یعني د پاك قرآن په وسیله تاسې ته هر قسم پند او نصیحت درکړی شوی دی، او د ټولو ښو او بدو پای او انجام درښوول شوی دی، که لږ عقل او سد (هوش) هم ولرئ؛ نو زیار او کوښښ به کوئ چې د الله تعالی له عذابه ځان وساتئ، او د پاك قرآن قدر او عظمت په ښه شان سره وپېژنئ، چې په حقیقت کې ستاسې د لویی او شرف لپاره یو لوی سند او قاطع برهان دی، ځکه چې ستاسې د قوم په ژبه او ستاسې د قوم په یوه کامل فرد باندې نازل شوی دی، او په دنیا کې یې تاسې ته دائمي ویاړ او شهرت دربښلی دی، که تاسې د خپل دغسې محسن قدر نه پېژنئ، او خبرو ته یې غوږ نه کېږدئ؛ نو په دنیا کې به خوار او ذلیل شئ، او د آخرت عذاب به بېل تاسې ته تیار شي.

وَکَمۡ قَصَمۡنَا مِنۡ قَرۡیَۃٍ کَانَتۡ ظَالِمَۃً وَّ اَنۡشَاۡنَا بَعۡدَهَا قَوۡمًا اٰخَرِیۡنَ ﴿۱۱﴾

او ډېر ټوټې ټوټې کړي دي مونږ (په هلاکولو سره) له اهل د کلیو چې وو هغوی ظالمان، او پیدا کړل مونږ وروسته له هغو څخه قومونه نور (د دوی په ځای).

تفسیر: یعني داسې نه ده چې د هغو له ورکېدو څخه به د الله تعالی ځمکه خرابه او ویجاړه (ورانه) شي، دوی چې ورك شي؛ د دوی په ځای نور خلق پیدا او ودانوي.

فَلَمَّاۤ اَحَسُّوۡا بَاۡسَنَاۤ اِذَا هُمۡ مِّنۡهَا یَرۡکُضُوۡنَ ﴿ؕ۱۲﴾ لَا تَرۡکُضُوۡا وَ ارۡجِعُوۡۤا اِلٰی مَاۤ اُتۡرِفۡتُمۡ فِیۡهِ وَ مَسٰکِنِکُمۡ لَعَلَّکُمۡ تُسۡـَٔلُوۡنَ ﴿۱۳﴾

پس هر کله چې حس به کړ (وبه موند) دوی عذاب ځمونږ؛ ناڅاپه دوی به له دغه عذابه تښتېدل (په ډېره بیړه ـ تلوار). (نو پرښتو به په تمسخر سره ورته ویل:) مه تښتئ او بېرته لاړ شئ هغه ځای ته چې ښه ژوند درکړی شوی وو تاسې ته په هغه کې، او کورونو خپلو ته، ښایي چې له تاسې نه پوښتنه وکړی شي.

تفسیر: یعني کله چې کافران او مشرکان د الله تعالی له عذاب سره مخامخ شول؛ نو ویې غوښتل چې له هغه ځایه وتښتي، او په تېښته سره ځان ته نجات حاصل کړي، په دغه وخت کې دوی ته وویل شول چې: چېرې تښتئ؟ ودرېږئ او په همغه لوري بېرته لاړ شئ چې هلته مو عیش او عشرت کاوه، او ډېر زیات د تنعم اسباب مو راجمع کړي وو، ښایي چې هلته څوك له تاسې څخه پوښتنه وکړي.

یا دا چې تاسې خو داسې لوی سړي وئ، چې په هر ځای کې به ستاسې عزت او احترام کېده، اوس هم هلته لاړ شئ، هیڅ د تېښتې ضرورت نشته، څو خلق په خپلو مهمّاتو کې له تاسې سره خبرې اترې او مشورې وکړي، دغه ټولې خبرې د تهکم په توګه ویلې شوي دي.

قَالُوۡا یٰوَیۡلَنَاۤ اِنَّا کُنَّا ظٰلِمِیۡنَ ﴿۱۴﴾ فَمَا زَالَتۡ تِّلۡکَ دَعۡوٰىهُمۡ حَتّٰی جَعَلۡنٰهُمۡ حَصِیۡدًا خٰمِدِیۡنَ ﴿۱۵﴾

وبه وایي: ای هلاکته ځمونږ (را حاضر شه ! دغه دې وخت دی) بېشکه مونږ وو ظالمان. پس تل به وي دغه بلنه د دوی (هلاکت لره)، تر هغو پورې چې وبه ګرځول مونږ دوی ربېل شوي، مړه یخ پراته.

تفسير: يعني كله چې عذاب يې په خپلو سترګو وليد؛ نو هلته يې په خپلو جرمونو اعتراف وکړ، او درګرده به يې داسې چغې وهلې؛ چې بېشکه مونږ ظالمان او مجرمان يو، ليکن اوس د دوی دغه افسوس او حسرت څه په کار راځي؟.

دا د توبې د قبول وخت نه وو، د دې وخت اعتراف او ندامت بېکاره وو، او بالآخر په دې ډول سره ختم کړی شو، لکه چې شين کښت (فصل) يو دم وربيلی شي، او درمند شي، يا په اور کې د سوځېدلو لرګيو د ايرې د ډېرې په شان پاتې کيږي (العياذ بالله).

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ﴿١٦﴾

او نه دي پيدا کړی مونږ اسمان او ځمکه او نه هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي په داسې حال کې چې لوبې کوونکي وو مونږ (او هيڅ يوه ګټه «فائده» د دوی په پيدايښت باندې مرتبه نه وي).

تفسير: يعني چې په کې کوم «معتدّ به» حکمت او صحيح غرض نه وي، نو څکه عقلمن ته ښايي چې د عالم د خلقت په غرض او غايه وپوهيږي، او دنيا تش د لوبې او تماشا ځای ونه ګڼي، او له انجام څخه غافل نشي، بلکه ښه وپوهيږي چې دنيا د آخرت لپاره پيدا کړی شوې ده، او د هر نيک او بد عمل جزاء او سزا رسېدل، او د ذرې ذرې حساب کېدل يوه حقه او ضروري خبره ده.

لَوْ اَرَدْنَاۤ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّاۤ ۖ اِنْ كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهٗ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ ۚ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُوْنَ ﴿١٨﴾

او که اراده کړې وی مونږ چې ونيسو مونږ لهو (اسباب د شغل لکه ښځه او ولد)؛ نو خامخا نيولی به وو مونږ هغه لهو له طرفه خپله که وی مونږ کوونکي د دې کار. بلکه ويشتل کوو مونږ په حق سره په باطل باندې بيا (دغه حق) سر ماتوي د هغه (باطل) او محو کوي يې، پس ناڅاپه دا باطل هلاک (او ورک) کيږي، او تاسې ته اور، افسوس، عذاب، خرابي ده (ای کفّارو !) له هغه څه چې ثابتوئ تاسې (په هغه سره الله ته ښځه، ولد).

تفسير: يعني که بالفرض داسې لهو او لعب کار ځمونږ له شانه سره لايق هم وی، او مونږ داسې اراده هم کړې وی، چې همداسې کومې مشغلې او لوبې او تماشې جوړې کړو؛ نو دغه کار به مونږ بالذات پخپله او په خپل قدرت کړی وی، او ستاسې مجازات او مکافات کولو او نيولو او خوشې کولو ته به له سره هيڅ يو ضرورت نه وو پاتې، ليکن حقيقت دا دی چې دنيا محض لوبې او تماشا نه ده، بلکه د سعي او عمل او مبارزې ميدان دی، دلته د حق او باطل مقابله کيږي، حق يرغل کوي او د باطل سر ماتوي، له دې څخه تاسې د خپل شرك او ناپوهی په پای (آخر) او انجام وپوهېږئ، کله چې د حق او صداقت ګولۍ او مرد کی په پوره قوّت په تاسې ولوېږي؛ هلته به څرنګه خرابي او بربادي ستاسې په برخه شي؟ او بل کوم يو طاقت به تاسې ته نجات درکړی شي؟.

وَلَهٗ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَمَنْ عِنْدَهٗ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿٢٠﴾

او خاص ده لره دي هر هغه څوک چې په اسمانونو کې او په ځمکه کې دي (د پيدايښت، ملکيت، او بندګۍ له مخې)، او هغه (پرښتې) چې ده څخه دي؛ لږ څه تکبر، غرور او لويي نه کوي دوی له عبادت د ده (الله)، او نه ستومانه کيږي (له عبادته يې يوه شيبه «لحظه» هم). تسبيح وايي په شپه او ورځ کې، نه سست (او ضعيف) کيږي.

تفسیر: یعني پرښتې سره له دې چې د الله تعالی د دربار له مقربانو څخه دي، لږ څه تکبر، غرور او لویي نه کوي، او د خپل الله تعالی بندګي او غلامي د خپل ځان لپاره عزت او فخر ګڼي، او د عبودیت د وظایفو په اداء کې لګیا اوسیږي، او له سره په کې نه ستړي کیږي، او نه ترې په تنګ کیږي، بلکه همدغه ذکر او تسبیح د دوی روحاني غـذا ده، څرنګه چې مونږ تل خپله ساه او نفس ښکته او پورته کوو، او ورسره په نورو کارونو کې هم مشغولیږو؛ د پرښتو د تسبیح او ذکر کیفیت همدغسې وګڼئ ! پرښته پر هر کار چې مأموره شي، او په هر یوه خدمت کې چې بوخته او لګیا وي؛ یوه شیبه (لحظه) هم د الله تعالی له ذکره نه غافلیږي.

أَمِ اتَّخَذُوٓا۟ ءَالِهَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾

آیا نیولي دي دوی نور معبودان له ځمکې څخه (یا په ځمکه کې) چې دوی به هم ژوندي کوي مـړي (بلکه نشي ژوندی کولی).

تفسیر: یعني اسماني پرښتې خو له سره د الله تعالی له بندګۍ څخه نه زړه تنګي او نه ستومانه کیږي، بلکه د ده په یاد او بندګۍ کې مشغولې وي، بیا آیا په ځمکه کې څه داسې موجودات شته چې هغوی د الله تعالی په مقابل کې معبود وګرځولی شي؟ او کله چې پاک الله د دوی عابدان په خپل عذاب کې هلاک کړي؛ آیا دوی یې بېرته ژوندي کولی شي؟ یا له هلاکت څخه ورته نجات ورکولی شي؟ له سره یې نشي کولی.

لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا ۚ

که چېرې وی په دغه اسمان او ځمکه کې نور معبودان (حاکمان) بې له الله څخه؛ نو خامخا وران شوي به وو دواړه (عادتًا د دوی د اختلاف په سبب).

تفسیر: دغه د آلهه وو او د تعدّد پر ابطال نهایت پوخ او واضح دلیل دی، چې عظیم الشأن قرآن هغه په خپل مخصوص اسلوب سره وړاندې کړی دی، ښه پام وکړئ ! چې عبادت د کامل تذلّل نوم دی، او کامل تذلّل صرف د هم هغه کامل لوی ذات په مخکې اختیاراوه شي چې په خپل ذات او صفاتو کې له هر حیثه او هر جهته کامل وي، چې همدغه ته مونږ (الله جلّ جلاله) وایو.

فَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

نو پاک دی الله چې رب د عرش دی له هغو (ناکارو خبرو او شیانو) چې دوی یې منسوبوي ورته.

تفسیر: چې د لوی عرش یواځې مالک او څښتن الله تعالی دی، د ده په ملک او باچایي کې له سره ګډون ځای نه لري، دی خپلواک باچا دی، کله چې دوه واکدار باچایان په یوه اقلیم کې نشي ځایېدلی چې د هغو واکداري هم یواځې مجازي ده؛ نو دوه کل مختاره او مطلق قادر آلهه به څرنګه په یوه سلطنت کې شریک کېدی شي.

لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾

نه پوښتېدلی کیږي (الله) له هغو (شیانو) چې کوي یې (ځکه چې الوهیت یواځې د ده صفت دی)، او دوی پوښتېدلی کیږي (د دوی له افعالو، احوالو او اقوالو، ځکه چې دوی مخلوق او مملوک دي).

تفسير: يعني الله تعالى د هغه لوى ذات نوم دى، چې مطلق قادر او كل مختار دى (او ټول كارونه يې صواب او له حكمته ډك دي)، د ده د قدرت او مشيت مخه نيول لا څه چې تشه پوښتنه ترې هم څوك نشي كولى، چې مثلاً هغه فلانى كار دې ولې داسې وكړ؟ مګر پاك الله حق لري، او ده لره ښايي چې هر هغه څوك چې اراده يې وشي؛ مؤاخذه يې كړي، او ترې لازمې پوښتنې وكړي.

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ ۚ

آيا نيولي دي (دغو مشركانو) بې له دغه الله څخه نور معبودان؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې راوړئ سند خپل (د شرك په دغه دعوى كې).

تفسير: له دې نه پخوا پر توحيد عقلي دليل قائم كړ شو، اوس له مشركانو څخه د دوى د شرك د دعوى په خصوص د صحيح دليل غوښتنه كيږي، يعني بې له الله تعالى څخه د هغو معبودانو تجويز چې تاسې كړى دى؛ د دوى د اثبات لپاره كه كوم عقلي يا نقلي دليل لرئ؛ هغه راوړاندې كړئ ! ښكاره ده چې له هغوى سره پرته له اوهامو او ګمانونو او د پلرونو او نيكونو له غلطو او ړندو تقليدونو څخه بل هيڅ شى نه وو، د شركت په دعوى كې يې نه كوم عقلي او نه كوم نقلي دليل وړاندې كړى شو.

هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِىَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِىْ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۙ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ۝۲۴

دغه (قرآن) دى بيان د هغه چا چې له ما سره دي (له محمدي امّت څخه) او بيان د هغه چا دى چې پخوا له ما تېر شوي دي، بلكه زياتره د دوى نه پوهيږي په حقه خبره (چې توحيد او قرآن دى)، پس دوى مخ ګرځوونكي دي (له توحيد يا ستا له رسالت څخه).

تفسير: يعني ځما د امت او د پخوانيو موحدينو ټولو همدا يوه خبره ده، چې له الله تعالى څخه پرته چې (رب العرش) دى؛ بل الله نشته، چې د هغه عقلي دليل پخوا له دې نه بيان شو، كه تاسې د دغې عقيدې له منلو څخه مخ اړوئ، او له دغې اسماني او اجتماعي عقيدې څخه پرتـه كـوم بل دليل لرئ؛ نو هغه راوړاندې كړئ، ځما دعوى دا ده چې دغه محمّدي امّت او نور پخواني امّتونه د دې كتاب قرآنكريم او د پخوانيو امّتونو اسماني كتابونه (تورات، انجيل، او نور) سره ټول د توحيد په دې دعوى كې سره متفق دي، لكه چې نن هم له هغو زياتو تحريفاتو سره كه پخواني اسماني كتابونه ولټوئ؛ نو په هغو كې د توحيد اعلان او د شرك ترديد په صاف او ښكاره ډول سره مومئ، مګر دغه جاهلان په دغو خبرو څه پوهيږي، كه پوهېدلئ؛ نو د حقې خبرې د اورېدلو په مقابل كې به يې دغسې د انكار او اعراض وضعيت نه غوره كاوه.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِىْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ۝۲۵

او نه وو لېږلى مونږ پخوا له تا څخه هيڅ رسول مګر چې وحي به كوله مونږ هغه ته (داسې) چې بېشكه شان دا دى چې نشته بر حق معبود مګر زه يم (يواځې)؛ نو بندګي كوئ ځما.

تفسير: يعني ټولو انبياوو او مرسلانو عليهم السلام د توحيد په دې عقيده اجماع كړېده، هيڅ يوه نبي عليه السلام په هيڅ يو وخت كې يو حرف هم د توحيد په خلاف نه دى ويلى، او دوى تل همداسې تلقين كاوه، چې د يوه الله تعالى له عبادت نه پرته د بل هيچا عبادت مه كوئ ! ځكه چې هيڅوك بې د الله تعالى څخه د عبادت مستحق نه دي، نو په هم هغه شان چې له عقلي او فطري دلائلو څخه د توحيد ثبوت او تحصيل او د شرك ترديد كيږي؛ همداسې په نقلي حيثيت هم د انبياوو عليهم السلام اجماع د توحيد د دعوى په حقانيت باندې قطعي دليل دى.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ

او وايي دغه (منكران): نيولى دى رحمان ولد، پاك دى دغه (الله له ولد څخه).

تفسير: د عربو ځينو قبيلو ملائكو ته د الله تعالى لوڼې ويلې، نو يې و ښودل چې د الله تعالى له لوړ شان سره لايق نه دي چې لوڼې يا ځامن ولري، نو په دې آيت سره د نصرانيانو د دې عقيدې ترديد هم وشو، چې مسيح عليه السلام ته ابن الله وايي، او د يهودانو د هغې فرقې ترديد هم وشو؛ چې عُزير عليه السلام ته د الله ځوى وايي.

بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُوْنَهٗ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهٖ يَعْمَلُوْنَ ﴿٢٧﴾

بلكه (دوى) بندګان(د الله) دي مكرّم مقرّب معزّز (د الله په دربار كې په عزت سره). چې نشي ړومبى كېدى دوى له دغه (الله) څخه په خبره سره، او دوى خاص په حكم د الله عمل كوي.

تفسير: يعني هغو مكرّمو محترمو ذواتو ته چې تاسې د الله تعالى اولاد وايئ؛ هغه يې له سره اولاد نه دي، بلكه د هغه معزّز بندګان دي، او د دوى له انتهايي اعزاز او تقرّب سره سره د دوى د ادب او اطاعت حال دا دى چې د الله تعالى له رضاء او خوښې نه پرته د هغه په حضور كې له سره خوله نشي ښېرته كولى، او نه بې د الله تعالى له حكم او اجازې څخه كوم كار كولى شي، ګواكې د عبوديت او بندګۍ كمال د دوى د امتياز طغرا او ځرګنده نښه ده.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

معلوم دي الله ته هغه څه چې وړاندې د دوى دي، او هغه څه چې وروسته د دوى دي.

تفسير: د الله تعالى علم د دوى په ټولو ظاهري او باطني احوالو محيط دى، د دوى هيڅ يو حركت او هيڅ يو قول او هيڅ يو فعل له ده څخه پټ نه دى، لكه هغه مقرّب بندګان چې په دې حقيقت پوهيدلي دي، تل خپلو احوالو ته ګوري، او څارنه (حفاظت) يې كوي، چې په هيڅ يو حالت كې د الله تعالى د رضا څخه مخالف څه ونه كړي.

وَلَا يَشْفَعُوْنَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى

او نه كوي شفاعت دوى (نشي كولى د هيچا) مګر لپاره د هغه چا چې راضي وي (ترې الله).

تفسير: يعني دوى بې د الله تعالى د رضا معلومولو څخه د هيچا شفاعت نه كوي، كله چې له موحّدو مؤمنانو څخه پاك الله تعالى خوښ او راضي وي؛ نو ځكه د دوى په حق كې په دنيا او عُقبى كې استغفار د الله تعالى د پرښتو وظيفه ده.

وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُوْنَ ﴿٢٨﴾

او دوى له هيبت د الله څخه ويريدونكي دي.

تفسير: بيا نو دوى ته څرنګه معبود ويلى شي؟ كله چې هغوى معبودان نه دي؛ نو د الله تعالى ځامن او لوڼې هم له سره كېدى نشي، ځكه چې صحيح اولاد د والدينو له جنس څخه وي.

وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ اِنِّيْٓ اِلٰهٌ مِّنْ دُوْنِهٖ فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِى الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾

او هر څوك چې ووايي له دغو (ملائكو څخه چې) بېشكه زه معبود يم بې له الله څخه؛ پس دغه (ويونكي چې دي) جزا به وركوو مونږ ده ته دوزخ، همداسې (لكه چې دغو د الوهيت مدّعيانو ته سزا وركوو)؛ جزاء وركوو ظالمانو ته (چې د غير الله عبادت كوي).

تفسير: يعني هغه چې تاسې يې د الله تعالی اولاد يا آلهه بولئ، كه هغوی (معاذ الله) په خپله په فرض محال د داسې خبرې ادعاء وكړي؛ نو هغوی به هم په هغه دوزخ كې وغورځول شي، چې د نورو له حده تېرېدونكو ظالمانو د سزا لپاره مخصوص او معيّن دی، ځمونږ له لا محدود اقتدار او جبروت څخه هغوی هم بل چېرې نشي تلی، نو بيا څنگه الله كېدی شي؟ !.

اَوَلَمۡ يَرَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡۤا اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ كَانَتَا رَتۡقًا فَفَتَقۡنٰهُمَا ؕ

آيا نه دي ليدلي (نه دي خبر) هغه كسان چې كافران شوي دي چې بېشكه اسمانونه او ځمكې وو دواړه سره نښتي (ضم پيوسته په اول كې)؛ پس بېل كړل مونږ دوی دواړه.

تفسير: د (رتق) اصلي معنی پيوست، نښتل او يو په بل كې سره ننوتل دي، په ابتداء كې ځمكه او اسمان دواړه گډوډ، خلط ملط وو، بيا الله جل جلاله په خپل قدرت دوی دواړه سره جدا كړل، له دغه بېلوالي او جداوالي څخه وروسته د دوی دواړو طبقات سره بېل بېل او جدا شول، سره له دې بيا هم هر يو بند وو، نه له اسمان څخه باران ورېده، او نه له ځمكې څخه شی زرغونيده، بالآخره الله تعالی د انساني نوعې د گټو او ښېگڼو (فائدو) لپاره د دغو دواړو خولې پرانستلې، له پاسه د ورېځو د اوبو ورخونه پرانستل شول، او له لاندې د ځمكې مسامونه (سوري) خلاص شول، چې د هغو په اثر په ځمكه كې سيندونه، ويالې، لښتې او چينې وبهېدلې، او راز راز شينكي، كښتونه، فصلونه، بوټي، ونې، مېوې، دانې، څړځايونه، معدنونه او نور راووتل، او اسمان يې په بې شمارو ستورو سره ښايسته كړ، چې د دوی د هر يوه لپاره يې جدا ځای او د تگ لاره او مدار مقرّر كړ.

وَجَعَلۡنَا مِنَ الۡمَآءِ كُلَّ شَيۡءٍ حَيٍّ ؕ اَفَلَا يُؤۡمِنُوۡنَ ۝۳۰

او پيدا كړي دي مونږ له اوبو څخه هر شی ژوندی، نو آيا ايمان نه راوړي دوی.

تفسير: يعني عموما ژوندي موجودات چې ستاسې په نظر درځي؛ بالواسطه يا بلاواسطه د اوبو څخه جوړ شوي دي، او خاصتًا اوبه د دوی د ژوندانه سبب او ماده ده، مگر هغه مخلوق له دې نه مستثنی دی چې د هغو په نسبت دا ثابته شي؛ چې د هغو په تخليق كې اوبه له سره دخل نه لري، خو بيا هم دا كليه په دې اعتبار چې زياتو لپاره حكم د كل وي، صادقه ده.

وَجَعَلۡنَا فِي الۡاَرۡضِ رَوَاسِيَ اَنۡ تَمِيۡدَ بِهِمۡ ۖ وَجَعَلۡنَا فِيۡهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُوۡنَ ۝۳۱

او پيدا كړي دي مونږ په ځمكه باندې درانه محكم غرونه ولاړ (يا ټينگ وهلي دي مونږ په كې مېخونه) چې ونه خوځيږي دا ځمكه په دوی، او گرځولې دي مونږ په دغه (ځمكه او غرونو) كې ارتې لارې لپاره د دې چې دوی لاره ومومي (او بې له تكليف څخه خپل مقصود ته ورسيږي).

تفسير: د دې آيت تفسير د (النحل) په سورت كې تېر شوی دی، هلته دې وكتل شي !.

وَجَعَلۡنَا السَّمَآءَ سَقۡفًا مَّحۡفُوۡظًا ۚ

او گرځولی دی مونږ اسمان چت ساتل شوی (له پرېوتلو).

تفسير: چې نه لوېږي، نه په كې كوم سوری يا چاود ليدل كيږي، نه بدليږي، او د شياطينو له استراق السمع څخه محفوظ دی، او سقف يې ځكه وويل چې: په ښكاره ډول په سترگو د چت په شان معلوميږي.

وَهُمۡ عَنۡ ءَايَٰتِهَا مُعۡرِضُونَ ﴿٣٢﴾

او دغه کفّار له علائمو داسمانونو څخه مخ ګرځوونکي دي.

تفسیر: چې څرنګه مضبوط، محکم، وسیع او هسک (اوچت) دومره موده بې ستنو او پایو ولاړ دی، او په رنګ او روغن او ښکلا کې یې بېخي تغییر نه دی راغلی، او په کې لمر، سپوږمی، ستوري او داسې نور ډېر عجائب او غرائب لیدل کیږي، چې هر یو یې بېل بېل د رب العزّت په وجود او وحدانیت باندې دلالت کوي.

وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ

او دغه (الله) هغه (مطلق قادر دی چې پخپل بالغه حکمت) یې پیدا کړې ده شپه (د ارامتیا لپاره)، او ورځ (د کار لپاره)، او لمر (د رڼا لپاره)، او سپوږمی (د روښانتیا لپاره).

تفسیر: دا د هم هغو اسماني علائمو او نښو لږ څه توضیح ده.

كُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴿٣٣﴾

دغه هر یو له دغو (لمر، قمر، او ستورو څخه) په فلک کې حرکت کوي، او ګرځي (لکه لامبوزن په اوبو کې په لامبو وهلو سره).

تفسیر: یعني لمر، سپوږمی بلکه ټول ستوري په خپل مدار باندې برابر ګرځي او چورلي، د ﴿يَسۡبَحُونَ﴾ له لفظ څخه ظاهر دا معلومیږي چې دا سیارې د الله تعالی په حکم بالذّات په خپله ګرځي (والله تعالى أعلم).

وَمَا جَعَلۡنَا لِبَشَرٖ مِّن قَبۡلِكَ ٱلۡخُلۡدَۖ أَفَإِيْن مِّتَّ فَهُمُ ٱلۡخَٰلِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۗ

او نه دي ګرځولی مونږ هیڅ یوه انسان ته پخوا له تانه (ای محمده !) تل ژوندي پاتې کېدل (په دنیا کې)، آیا پس که ته مړ شې پس دوی به تل پاتې کېدونکي وي (په دنیا کې؟ بلکه داسې نه ده). هر یو نفس څکونکی د مرګ دی (یعني مري).

تفسیر: یعني هم هغسې چې د پورتنیو ذکر شوو مخلوقاتو وجود د الله تعالی پر امر ایجاد شوی دی، د ټولو انسانانو ژوندون هم د هغه له ورکړې څخه دی، هر وخت چې وغواړي؛ دغه خپله ورکړه له دوی نه بېرته اخلي، مړینه هر چا ته دا خبره ثابتوي چې د ده هستي او وجود د ده په لاس او واک کې نه دی، او د ده ژوند د څو ورځو د پسرلي رونق او ننداره ده، چې پای (آخر) ته رسیږي او ختمیږي.

وَنَبۡلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلۡخَيۡرِ فِتۡنَةٗۖ

او ازمایو مونږ تاسې (په دنیا کې) په شر، بدی، او په خیر، نېکی سره په ازموینه.

تفسیر: یعني الله تعالی په دنیا کې په سختی، نرمی، روغتیا، ناروغتیا، تنګسه، اړتیا (احتیاج)، مصیبت، عیش، عشرت او نورو مختلفو احوالو تاسې ازمایي، څو ستاسې کره او کوټه، سره او ناسره، ښه او خراب د یو بل سره جدا او نورو ته هم د سر په سترګو ورمعلوم کړي، او ښه څرګنده (ښکاره) شي چې کوم یو په سختی صبر کوي؟ او کوم یو په نعمتونو شکر کوي؟ او څومره خلق د مایوسی، شکوه، شکایت او د ناشکری په مرض اخته او مبتلا دي.

وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

او خاص مونږ ته به راوستلی شئ (د جزا لپاره).

تفسير: هلته به ستاسې د صبر او شکر او د هر نېک او بد عمل ثمره او نتيجه وليدلی شي.

وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُم بِذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾

او کله چې ووينې تا هغه کسان چې کافران شوي دي؛ نو نه نيسي دوی تا مګر مسخره کړی شوی، (او وايي پخپلو منځونو کې:) آيا دا همغه څوک دی چې يادوي (په بدئ او سپکه) معبودان ستاسې، حال دا چې دغه کفّار په يادولو د رحمان (په وحدانيت يا د خلقو په ارشاد) هم دوی کافران دي.

تفسير: يعنې د خاتمې او انجام څخه بيخي بې فکره شوي دي، او دغه خلق په محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ټوکې او مسخرې کوي، او د استهزاء او تحقير په لهجه داسې وايي: ﴿أَهَٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ﴾ «آيا دا هم هغه سړی دی چې ستاسې معبودان په بدئ يادوي؟»، دوی پخپله په دې نه شرميږي چې پخپله د حقيقي معبود له پاک نوم او د «رحمان» له مقدّس اسم څخه بد وړي؟ او د پاک الله تعالی له رښتينو کتابونو څخه منکر دي، او د باطلو معبودانو د بدئ له اورېدلو څخه خفه کيږي، نو په دې صورت کې د دوی حالت د تعجّب او خندا وړ (لايق) دی، که د مقابلې ډلې؟.

خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُرِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾

پيدا کړی شوی دی انسان له تلوار (بې صبرئ)، ژر به وښيم تاسې ته آيات خپل (موعود عذاب)، پس تلوار مه کوئ تاسې (په راتللو د عذاب).

تفسير: ښايي د کفارو دغه د بې عقلئ او ناپوهئ اوضاع او دغه د تمسخر او استهزاء له ليدلو څخه د ځينو په زړونو کې به دغه خبره تېره شوي وي: که په دغو بې حياوو سم سمدلاسه عذاب مسلّط شوی وی؛ نو ډېر به ښه وي، او پخپله کفارو هم د استهزاء په ډول (طريقه) ويل چې: «هله ژر شئ، او هغه موعوده عذاب راباندې نازل کړئ ! چې مونږ د هغه وړ (لايق) او مستحق يو»، دلته دغو دواړو ته دغه خبره ښوولې شوې ده، چې انسان ډېر عجلت خوښوونکی دی، ګواکې د ده په خاوره او طبيعت کې بيړه او تلوار خلط او ګډ دی، ښايي چې دوی لږ څه صبر ځنډ (ايسارتيا) وکړي، ژر به زه خپل د قهر او انتقام ننښې تاسې ته دروښيم.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

او وايي (دا کفار:) کله به وي دغه وعده (د راتلو د عذاب يا دقيامت) که چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني (په خپله دغه وينا کې)؟.

تفسير: يعنې تل ته وايي چې قيامت راتلونکی دی، او ټول کفّار به د تل لپاره په دوزخ کې سوځي، آخر دغه وعده به کله پوره کيږي؟ که دغه خبرې ټولې رښتيا وي؛ نو ولې همدا اوس قيامت او دوزخ نه راحاضروئ (الله تعالی وايي):

لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ
يُنْصَرُونَ ﴿۳۹﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۴۰﴾

که پوهیدلي وی هغه کسان چې کافران شوي دي هغه وخت چې نه به شي منع کولی له مخونو خپلو اور (د دوزخ)، او نه له شاګانو خپلو (ځکه چې اور به ترې چاپېر وي)، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (د عذاب په منع کولو کې، نو نه به کافران کېدل). بلکه رابه شي دوی ته (دغه قیامت) ناڅاپه (بې له مقدمې)، پس حیران به کړي (هغه) پس طاقت به نه لري دوی د لرې کولو د قیامت، او نه به دوی ته مهلت ورکولی شي (د توبې او عذر).

تفسیر: یعني که دوی ته حقیقت څرګند (ښکاره) شي، او د هغه هیبتناک ساعت په کیفیت او نوعیت په ښه ډول سره خبر او پوه کړي؛ نو بیا به له سره داسې غوښتنې ونه کړي.

دغه ټول بې ځایه اعتراضونه د بې فکرۍ او ناپوهۍ لامله د دوی په ذهنونو کې پیدا شوي، کله چې له هغه ویروونکي وخت سره مخامخ شي، او د دوی له چارچاپېره د دوزخ اور داسې احاطه وکړي، چې له هیڅ لوري به د هغه دفع نشي کولی، او نه به څوک ورسره مرسته کولی شي، نه به مهلت ورکولی شي، او نه به اوس لا له پخوا څخه د هغې ورځې د کامل شان او کیفیت اندازه او اټکل کولی شي؛ نو د دغه هولناک حالت په ناڅاپي لیدلو سره به د دوی حواس خراب شي، بیا به دا ورمعلومه شي، کوم شي پورې چې مونږ خندل، او باور مو پرې نه کاوه؛ هغه یو ثابت حقیقت وو.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿۴۱﴾

او خامخا په تحقیق مسخرې شوي دي په رسولانو پخوا له تا، پس احاطه وکړله په هغو کسانو چې مسخرې یې کولې له پخوانیو امتونو نه (جزا) د هغه شي چې وو دوی چې په هغه سره به یې مسخرې کولې.

تفسیر: یعني په هر هغه شي یې چې مسخرې کولې؛ د هم هغه په سزا کې سره اخته شول، او د هغې خندا او ملنډو مورد بېرته پخپله همدوی ورګرځېدل.

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ

ووایه (ای محمده دوی ته) څوک ساتي تاسې د شپې او د ورځې له عذاب د رحمان څخه (که یې درپېښ کړي؟ هیڅوک نشته).

تفسیر: یعني د «رحمان» له قهر او غوسې څخه ستاسې ساتونکی بل څوک دی، یواځې د هغه پراخه رحمت دی، چې په تاسې سمدلاسه عذاب نه مسلّط کوي، لیکن د داسې رحمت والا، حلیم، متحمل او بردبار له قهر او غوصې څخه ډېره وېره په کار ده: «نعوذ بالله من غضب الحلیم».

بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۴۲﴾

بلکه دوی له یاده د رب خپل (یا له قرآن څخه) مخ ګرځوونکي دي.

تفسیر: یعني د «رحمان» د حفاظت احساس او اعتراف له هغو سره نشته، او عیش، عشرت، چرچې، امنیت، آرامتیا او د تنعم ژوندون دوی د الله تعالی له یاده بیخي غافل کړي دي، نو ځکه کله چې د هغه له طرفه دوی ته نصیحت کیږي؛ مخ ترې ګرځوي، او وایي چې دا ته څه وایې؟.

أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُم مِّن دُونِنَا ۚ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُم مِّنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾

آیا شته دوی لپاره نور معبودان چې ساتي دوی (له عذاب څخه) غیر له مونږ نه (بلکه نشته، بیا پخپله الله وايي:) طاقت نه لري (دغه معبودان) د مرستې (مدد) د خپلو نفسونو، او نه دوی څمونږ له (عذاب څخه) ساتل کیږي (یا ملګرتیا ورسره کولی شي).

تفسیر: یعنې آیا د خپلو فرضي معبودانو په نسبت خیال کوي چې هغوی د دوی حفاظت کوي، او پخپله موقع کې به دوی د الله تعالی له عذاب څخه وژغوري (بچ کړي)؟ نو د دغو خوارانو مرسته او حفاظت لا څه چې د خپل ځان حفاظت هم نشي کولی، که څوک هغوی ګوډ یا مات کړي، یا یو شی ترې واخلي؛ نو دومره قدرت او قوّت نه لري، چې د خپل ځان مدافعه یا ساتنه وکړي، یا لږ څه لاس او پښې د هغو په مقابل کې وخوځوي، یا د خپلې ساتنې لپاره څمونږ مرسته او ملګرتیا حاصله کړي:

بَلْ مَتَّعْنَا هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۗ

(نه ده داسې لکه چې کفّار عقیده کوي) بلکه نفع رسولې ده مونږ دغو کفارو او پلرونو د دوی ته (د ژوندانه په اسبابو سره) تر هغه پورې چې اوږده شوه په دوی باندې (موده د) عمر.

تفسیر: یعنې د «رحمان» ساتنه او حفاظت او د بتانو عجز او بېچارګي داسې شی نه دی، چې خلق پرې ونشي پوهېدلی، خبره دا ده چې دوی له ډېرو پېړیو راپه دېخوا د بې فکرۍ ژوند تېر کړی دی، او د الله تعالی د عذاب صدمه یې هیڅ نه ده لیدلې، نو ځکه دوی مغرور شوي دي، او د غفلت په نشو کې مست او بیخوده پراته دي، او د الله تعالی له احکامو او د انبیاوو له پند څخه یې مخونه ګرځولي دي.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

آیا پس نهویني (کفّار) چې بېشکه مونږ راتګ او (قصد) کوو ځمکې (د کفّارو) ته په داسې حال کې چې کموو هغه له څنډو (غاړو) د دغې (ځمکې نه له فتوحاتو وروسته)، آیا پس کفّار غالب دي (په مؤمنانو بلکه د اسلام په مقابل کې مغلوب دي).

تفسیر: یعنې اسلام مخ په خورېدو دی، او کفر ورځ په ورځ کمزوری کیږي، او ورو ورو ځمکه په کفّارو تنګیږي، د دوی حکومتونه او ریاستونه په پرله پسې ماتیږي، او له منځه به ورکیږي، نو آیا د داسې ښکاره نښو، آثارو او قرائنو په لیدلو سره هم دوی خپل انجام ته نه ګوري، آیا له دغو مشاهداتو سره سره دوی دا امید لري چې په رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو باندې به مونږ غالب شو، که دوی د عبرت سترګې لري؛ نو پکار دي چې له عقل نه کار واخلي، او له قرائنو او احوالو څخه د مستقبل اټکل او اندازه ولګوي، آیا دوی ته دغه خبره نه ده معلومه چې د دوی د شاوخوا کلي د انبیاء الله علیهم السلام د تکذیب او عداوت په سزا کې تباه او وران شوي دي، او په پای (آخر) کې د الله تعالی حزب بریالی او کامیاب شوی دی، بیا د سیّد المرسلین او کاملو مؤمنانو په مقابل کې دوی څرنګه د خپل بري او غلبې توقّع او هیله (امید) کولی شي؟ ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ (۲۶ جزء د الأحقاف سورت (۴) رکوع (۲۷) آیت).

تنبیه: په همدې مضمون یو بل آیت هم د (رعد) د سورت په آخر کې تېر شوی دی، د هغه تفسیر دې څمونږ په دغه مبارک تفسیر کې وکتلی شي.

قُلۡ إِنَّمَآ أُنذِرُكُم بِٱلۡوَحۡيِۚ وَلَا يَسۡمَعُ ٱلصُّمُّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده چې زه ویروم تاسې په وحي سره، او نه اوري کوڼ دعاء (بلنه) کله چې وویرولی شي (نو تاسې هم د کاڼه په شان حقه خبره نه اورئ).

تفسیر: یعنې ځمونږ کار د الله تعالی له وحي سره سم نصیحت اورول او له خاتمې او انجام څخه خبرول دي، که په زړه کاڼه دغه غږ نه اوري؛ نو ځمونږ قصور نه دی، دوی به د خپل کوڼوالي نتیجه او بده اغېزه (اثر) په خپله وګالي (برداشت کړي).

وَلَئِن مَّسَّتۡهُمۡ نَفۡحَةٞ مِّنۡ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَٰوَيۡلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٤٦﴾

او که ورسیږي دوی ته لږ څه تپ له عذابه د رب ستا؛ نو خامخا وايي (کفار) هرومرو: ای هلاکه ځمونږ (راحاضر شه دغه دې وخت دی)، بېشکه چې مونږ وو (پخوا له دغه عذاب څخه) ظالمان (په کفر سره).

وَنَضَعُ ٱلۡمَوَٰزِينَ ٱلۡقِسۡطَ لِيَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ فَلَا تُظۡلَمُ نَفۡسٞ شَيۡـٔٗاۖ وَإِن كَانَ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ مِّنۡ خَرۡدَلٍ أَتَيۡنَا بِهَاۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ ﴿٤٧﴾

او کېږدو تلې د انصاف لپاره د (اهل د) ورځې د قیامت، پس ظلم به ونه کړی شي په هیڅ نفس د هیڅ شي (هیڅ)، او که وي (دغه عمل) په قدر د یوې دانې شرشم، اوری؛ نو رابه وړو دغه (دانه)، او بس یو مونږ حساب کوونکي (یا ساتونکي د بندګانو د اعمالو).

تفسیر: یعنې د اوری د دانې په اندازه چې د چا عمل وي؛ هغه به هم په میزان کې تلل کېږي، او هغه به هیڅ ضایع نشي، نه به په چا ظلم او تېری کېږي، او د ذرې ذرې حساب به کېږي، او زمونږ حساب به داسې وروستی او فیصله کونکي وي چې وروسته به نه بل حسابوي، او نه به مونږ ددغو مخلوقاتو د اعمالو د محاسبې لپاره کوم مرستیال ته ضرورت لرو.

تنبیه: موازین د میزان جمع ده، ښایي چې هلته به ډېرې تلې وي، یا ممکن دي چې یوه وي مګر د مختلفو اعمالو او عمالو په اعتبار به متعددې درولې شوې وي، و الله تعالی أعلم، د اعمالو د وزن او د میزان په متعلق پخوا له دې نه د «الأعراف» په سورت کې خبرې شوې دي؛ هلته دې وکتل شي.

وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ٱلۡفُرۡقَانَ وَضِيَآءٗ وَذِكۡرٗا لِّلۡمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾

او هرومرو په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی او هارون ته فرقان (د حق او باطل بېلوونکی کتاب) او رڼا (چې حق پرې له باطل څخه پېژندل کېږي) او نصیحت لپاره د پرهېزګارانو.

تفسیر: یعنې تورات شریف د موسی علیه السلام په زمانه کې د حق او باطل، هدایت او ضلالت، حرامو او حلالو او نورو مسائلو فیصله کوونکی او د جهل او غفلت د تیارو رڼا کوونکی او له الله تعالی څخه د ویریدونکو لپاره پند ورکوونکی کتاب وو.

الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ﴿۴۹﴾

(متقیان) هغه کسان (دي) چې ویریږي له رب خپل په غیب سره، او دوی (تل) له قیامت څخه ویریدونکي دي.

تفسیر: د قیامت خطره هم ځکه دوی په خپلو زړونو کې لري چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی ویره ده، او تل په دغه اندېښنه او سودا کې وي چې هلته به څه راپېښیږي؟ نه چې (العیاذ بالله) د الله تعالی د قهر او عذاب وړ (لایق) وګرځو، ښکاره ده چې همداسې خلق د نصیحت څخه ګټه (فائده) اخیستلی شي.

وَهٰذَا ذِكْرٌ مُّبٰرَكٌ اَنْزَلْنٰهُ ۭ اَفَاَنْتُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿۵۰﴾

او دا (قرآن) نصیحت دی مبارک چې نازل کړی (لیږلی دی) مونږ هغه (په محمد باندې)، آیا پس تاسې له دې نه انکار کوونکي یئ.

تفسیر: یعنې دغه قرآن چې ستاسې په مخکې دی، د نصیحت داسې یو کتاب دی چې د ده لوی ارزښت (قیمت) زیاته ګټه او خیر د تورات په نسبت ښه څرګند او ښکاره دی، آیا له داسې یو واضح او روښان کتاب څخه تاسې منکر یږئ، چې له سره په کې د انکار او تردّد ځای نشته؟.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيْمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ

او خامخا په تحقیق ورکړې وه مونږ ابراهیم ته نېکه حقه لاره د ده (په عقائدو او اعمالو کې) پخوا له (نبوّت یا پخوا له موسی یا پخوا له محمد څخه).

تفسیر: یعنې د محمد صلی الله علیه وسلم، او موسی او هارون علیهما السلام څخه مو پخوا ابراهیم علیه السلام ته د ده د اعلی قابلیت او شان سره مناسب رشد او هدایت ورکړی وو، بلکه له ځلمیتوب څخه پخوا لا په کوچنیتوب (ماشوم والي) کې مو هغه په داسې سمه لار برابر کړی وو چې د داسې اولوالعزمو انبیاوو له شان سره وړ او مناسبه وه.

وَكُنَّا بِهٖ عٰلِمِيْنَ ﴿۵۱﴾

او وو مونږ په ده باندې پوه (چې ابراهیم د رشد له خاوندانو څخه دی).

تفسیر: یعنې د ده په استعداد، اهلیت، عملي او علمي کمالاتو مونږ پوره پوه او خبر وو، نو ځکه مو هغه رشد او هدایت ورکړ؛ چې د ده له شان سره وړ او مناسب وو.

اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيْلُ الَّتِيْٓ اَنْتُمْ لَهَا عٰكِفُوْنَ ﴿۵۲﴾

کله چې وویل (ابراهیم) پلار خپل (آزر) ته او قوم خپل ته چې څه دي دغه بتان چې تاسې دوی ته ولاړ یئ په عبادت سره (لکه مجاوران).

تفسیر: یعنې لږ څه خو د دوی اصلیت او حقیقت بیان کړئ! آخر په خپلو لاسونو د تیږو (ګټو) توږلي بتانو ته څنګه معبودان وایئ؟ او هغوی څرنګه ستاسې معبودان کېدی شي؟.

قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾

نو وويل دوی چې: موندلي دي مونږ پلرونه خپل دغو (بتانو) ته عبادت کوونکي (نو مونږ هم د هغو متابعت کوو).

تفسير: يعنې د عقل او فطرت او د نقل کوم باوري شهادت څمونږ په تاييد کې نشته، او نه دې وي، ليکن ډېر لوی دليل د بت پرستی په صواب او حقانيت همدا دی چې: له پخوا راهيسې څمونږ پلرونه او نيکونه د دوی په عبادت کې بوخت او مشغول وو، بيا مونږ د هغو خپلو لويانو دود (رواج) او دستور او طريقه ولې پرېږدو؟.

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٥٤﴾

وويل (ابراهيم) خامخا په تحقيق يئ تاسې او پلرونه ستاسې (په سبب د بُتانو) په گمراهئ ښکاره کې (هر عاقل ته).

تفسير: يعنې په دغه دليل سره ستاسې حقانيت او پوهه نه ثابتيږي، هو ! دغه خبره ثابتيږي چې تاسې هم د خپلو پلرونو په شان گمراهان او ناپوهان ناخبره يئ ! او د هغو په دغه ړوند تقليد او بې ځايه متابعت تباه او برباديږئ.

قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾

نو وويل (قوم ابراهيم ته) آيا راغلی يې ته مونږ ته په حق سره (رښتيا خبرو سره)؟ او که يې ته له لوبو کوونکو څخه؟.

تفسير: د ټول قوم له عقيدې څخه مخالف د ابراهيم عليه السلام د داسې سختې خبرې په اورېدلو سره د دوی په زړونو کې سخت خفگان او اضطراب پيدا شو، او ورته يې وويل چې: آيا په رښتيا سره ستا عقيده همداسې ده؟ يا ټوکې او مسخرې کوې؟.

قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾

وويل (ابراهيم داسې نه ده چې زه ټوکې کوم، يا دا بُتان رب ستاسې دی،) بلکه رب ستاسې رب د اسمانونو او (رب) د ځمکې دی هغه (الله) چې پيدا کړي يې دي دا (اسمانونه او ځمکې او ما فيهما)، او زه په دغو (چې ومې ويل له توحيد نه) له شاهدانو څخه يم.

تفسير: يعنې ځما عقيده همدا ده، او په پوره يقين او بصيرت سره پرې شاهدي ورکوم، چې ځما او ستاسې رب هم هغه يو الله تعالی دی، چې اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړي دي، او د هغوی او د هغوی او د نورو ټولو خپلو مخلوقاتو حفاظت او ساتنه کوي، او بل هيڅ شی د ده په الوهيت کې له سره نشي شريکېدی.

وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

او قسم دی په الله خامخا څه تدبير او علاج به وکړم هرومرو (چې مات کړم) بُتان ستاسې پس له هغه چې وگرځئ تاسې شا کوونکي (بُتانو ته مخ په مېله).

تفسير: دغه خبره يې لرېه ورو وويله، چې ځينو يې واورېده او ډېرو له سره وانه ورېده، هغو چې دغه خبره واورېده؛ ورته يې دومره اهميت ور نه کړ، او داسې يې وګڼله چې د يوه ځلمي له لاسه به څه وشي؟ او دی به د ټول قوم معبودانو ته څه ضرر وروسولی شي؟.

﴿فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ۝٥٨﴾

پس ويې ګرځول دا بُتان ټوټې ټوټې مګر لوی د دې بُتانو (چې مات يې نه کړ، او تبر يې په اوږه ورته کېښود) لپاره د دې چې دوی هغه ته بېرته راشي (او ترې پوښتنه وکړي).

تفسير: څه مهال (وخت) چې دا خلق ټول له ښاره د باندې مېلې ته لاړل، نو ابراهيم عليه السلام بت خانې ته ورننوت، ټول بُتان يې سره مات ګوډ کړل، او يواځې هم هغه بُت يې روغ جوړ پرېښود؛ چې د نورو په نسبت د جُثې يا د تعظيم او تکريم په اعتبار د کفارو په ګومان لوی وو، او په هغه تبر يې چې دغه بُتان مات کړي وو؛ هغه يې د هم هغه لوی بُت په اوږه باندې کېښود، څو چې خلق بېرته راشي، او دغه وضعيت وګوري نو په قدرتي ډول به د دوی په زړونو کې دغسې يو خيال پيدا شي چې دغه کار همدغه لوی بُت کړی دی، يا الزامًا ابراهيم عليه السلام ته رجوع وکړي.

(کفارو له مېلې نه د بېرته راګرځېدو او د خپلو بُتانو د کنډوکپر کېدلو څخه وروسته):

﴿قَالُوا مَن فَعَلَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۝٥٩﴾

وويل دوی: چا کړی دی دا کار په معبودانو ځمونږ، بېشکه چې دی خامخا له ظالمانو دی (په دې کار کې).

تفسير: يعنې دا د سپين سترګی او بې ادبی حرکت ځمونږ له معبودانو سره چا کړی دی؟ يقينًا هر چا چې دا کار کړی دی، هغه (أستغفر الله) لوی ظالم او غټ شرير دی، دا خبرې به هغو کسانو کړي وي چې د هغوی غوږونو ته د ﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم﴾ غږ نه وي رسېدلی.

﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ۝٦٠﴾

وويل (ځينو کفارو) چې اورېدلي وو مونږ له يوه ځلمي څخه چې يادول به يې دا بُتان (په بدۍ سره) چې ويلی شي ده ته ابراهيم.

تفسير: دا ويونکي به هغه کسان وي چې د ابراهيم عليه السلام ﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم﴾ جمله يې اورېدلې وه، يعنې هم هغه يو ځلمی دی چې ځمونږ د معبودانو ذکر په بدۍ سره کوي، يقينًا دا کار به هم هغه کړی وي.

﴿قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ۝٦١﴾

وويل (نمرود او مشرانو يې) چې راولئ هغه (ابراهيم) په مخکې د سترګو د خلقو (چې ويې وينئ) ښايي چې دوی ووينې (هغه، او په کولو د دې کار پرې شاهدي ورکړي).

تفسير: يعنې هغه راولئ ! او د دغه عمومي مجمع په مخکې ترې اقرار واخلئ، څو په دغه خبره ټول خلق خبر او دغه معامله ټولو ته ښکاره شي، او د ده وينا هر څوک واوري او پرې شاهدان شي، چې د هغې په مقابل کې د قوم له طرفه داسې يوه سزا ورته مقرّره شي چې دی يې مستحق وي، دا خو د هغوی غرض وو، او د ابراهيم عليه السلام مقصد به

هم ښايي همدا شی وو، چې همداسې په يوه لويه مجمع کې ماته موقع راکړی شي څو زه په هغه کې مشرکان پړ او ملامت کړم، او د خلقو په وړاندې د حق او حقانيت د غلبې اظهار وکړی شم.

(نو کله چې ابراهيم عليه السلام يې راوست؛ دغه لانديني پوښتنې يې ترې وکړې):

قَالُوٓا ءَأَنتَ فَعَلۡتَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ۝٦٢ قَالَ بَلۡ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمۡ هَٰذَا فَسۡـَٔلُوهُمۡ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ ۝٦٣

ووېل (بابليانو) آيا تا کړی دی دا کار په معبودانو څمونږ ای ابراهيمه؟. ووېل (ابراهيم): بلکه کړی دی دا کار مشر د دوی چې دا دی، نو پوښتنه وکړئ تاسې له دوی که وي دوی چې خبرې کوي (چې چا ټوټې ټوټې کړي يئ؟).

تفسير: يعني هيڅ ضرورت نشته، چې له ما څخه د دې خبرې پوښتنې وکړئ، بلکه داسې فرض کړئ چې دا لوی غټ بُت چې روغ رمټ جوړ ولاړ دی، او د ماتولو آله هم ورسره شته، دا کار به همده کړی وي، او دا دی د بحث او تحقيق په وخت کې د الزام او پړوالي په ډول زه دغسې دعوی کوم، چې دغه لوی بُت دا ټول کوچني (واړه) بُتان سره ګوډ مات کړي دي.

تنبيه: څمونږ له دې تقرير څخه څرګنده شوه چې د ﴿بَلۡ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمۡ هَٰذَا﴾ وينا د اخبار په ډول له واقعي مخالفه نه وه چې ورته حقيقتًا دروغ وويل شي، بلکه د دوی د تحميق او تجهيل لپاره د يو فرضي احتمال په شان د دعوی په صورت د تعريض او الزام په ډول کلام شوی دی، لکه چې بالعموم په مباحثو او مناظرو کې همداسې واقع کيږي، نو دې ته مونږ دروغ نشو ويلی، هو ! ظاهرا د دروغو په صورت راښکاري، نو ځکه په ځينو احاديثو کې پرې د (کذب) د لفظ اطلاق صورتًا شوی دی، مفسّرينو د دې په توجيه نور څه مجمل بيان هم کړی دی، مګر څمونږ دغه تقرير ښه او زيات صاف او بې تکلّفه او روايتونو ته ډېر نژدې ښکاري (والله تعالى أعلم).

فَرَجَعُوٓا إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ فَقَالُوٓا إِنَّكُمۡ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۝٦٤

پس رجوع وکړه (دغو کفّارو په فکر کولو سره) نفسونو خپلو ته، نو ووېل (ځينو ځينو نورو ته:) بېشکه تاسو يئ ظالمان.

تفسير: يعني وپوهېدل چې د بېکاره تيږو (ګټو) د عبادت کولو څخه څه فائده حاصليږي، يا به دا مطلب وي چې تاسې په خپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی، چې د ابراهيم عليه السلام د انذار اورېدلو سره سره بُت خانه مو هم هغسې خوشې پرانستلې پرېښوده، او ترې لاړئ، او د خپلو معبودانو د حفاظت او ساتنې هيڅ فکر او تدبير مو ونه کړو، کذا قال ابن کثير رحمه الله.

ثُمَّ نُكِسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمۡ

بيا نسکور کړل شول دوی پر سرونو خپلو (يعني شرمنده شول، خو سره له هغه هم ابراهيم عليه السلام د مجادلې لپاره يې ملاوې وتړلې).

تفسير: يعني له ډېره شرمه يې خپلې سترګې نشوې پورته کولی، او يو بل ته به يې له سره نشو کتلی، خو سره له هغه يې ابراهيم عليه السلام ته داسې ووېل:

لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾

چې خامخا په تحقيق پوه يې ته چې نه دي دا بُتان (قابل د دې) چې وغږيږي (نو څرنګه مونږ ته له دوی څخه د سوال کولو امر کوې).

قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَّلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

نو وويل (ابراهيم عليه السلام) نو آيا پس تاسې عبادت کوئ بې له الله څخه د هغه شي چې نه نفع رسوي تاسې ته د هيڅ شي، او نه ضرر رسولی شي تاسې ته (د هيڅ شي). نو افسوس (او هلاکت) دی تاسې ته او هغه ته چې عبادت يې کوئ بې له الله، نو آيا نه لرئ تاسې دومره عقل هم (چې د خپلو افعالو په قباحت او بدئ وپوهيږي).

تفسير: يعني تاسې ته ښايي چې له ډېره شرمه ومرئ، هغه بُت چې يو لفظ هم نشي ويلی او نه د کوم احتياج په وخت کې مو په کار راځي، او نه مو مدد کولی شي، او د يوې ذرې په اندازه نه څه نفع او نه څه ضرر دررسولی شي، او نه يې څه په واک او اختيار کې شته، هغو ته مو د أُلوهيت درجه ورکړې ده، آيا په دومره غټه خبره هم نشئ پوهېدی؟.

(کله چې نمروديان له مجادلې څخه عاجز شول، د ابراهيم عليه السلام په سوځولو پسې شول)

قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوٓا اٰلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾

وويل (نمروديانو) وسوځوئ تاسې دغه (ابراهيم) او مرسته وکړئ تاسې د معبودانو خپلو که چېرې يئ تاسې کوونکي (د دې مرستې خپلو بُتانو سره).

تفسير: يعني په بحث او مناظره يې نشو پر کولی، اوس يواځې همدغه يو صورت پاتې دی، او هغه دا دی چې: مونږ له خپلو معبودانو سره چې نه يواځې څمونږ سره بلکه له خپلو ځانونو سره هم مرسته نشي کولی؛ مرسته وکړو، او د دوی دښمن ته ډېره سخته سزا ورکړو، که مونږ داسې ونشو کړی؛ نو ګواکې هيڅ کار مو نه دی کړی.

لکه چې د دغې مشورې سره سم غوټه شوه چې ښايي ابراهيم عليه السلام په اور کې وسوځول شي، ګواکې څرنګه چې ابراهيم عليه السلام د بُتانو په ماتولو د دوی زړونه سوځولي وو، دوی هم د هغه په بدل کې د ده د سوځولو تجويز غوره کړ، بالآخره دغه ګرد ظالمان سره ټول شول، او په ډېر اهتمام او بې رحمۍ سره يې ابراهيم عليه السلام په ډېر لوی لمبې وهونکي او سخت سوځوونکي اور کې وغورځاوه.

(کله چې دوی ابراهيم په اور کې وغورځاوه؛ د الله تعالی له لوري داسې حکم وشو:)

قُلْنَا يٰنَارُ كُونِي بَرْدًا وَّسَلٰمًا عَلٰٓى إِبْرٰهِيمَ ﴿٦٩﴾

وويل مونږ: ای اوره ! شه يخ او خاوند د سلامتيا پر ابراهيم باندې.

تفسير: يعني اور ته تکويني حکم وشو، چې په ابراهيم عليه السلام يخ شه ! مګر دومره يخ هم مه شه ! چې له ډېرې يخنۍ څه تکليف ورته ورسيږي، بلکه داسې برابر او معتدله شه، چې د هغه ځان ښه په راحت شي.

تنبيه: د اور يخېدل پر ابراهيم عليه السلام باندې د ده معجزه وه، د معجزې حقيقت هم دا دی چې الله تعالی د خپل عادت پر خلاف عادي سبب له مسببه او مسبب له سبب څخه بېل کړي.

دلته د احراق سبب (اور) موجود وو، مګر مسبب پرې مرتب نه شو.

وَ أَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾

او غوښتل (نمرود) پر ابراهيم کيد (مکر د سوځولو)؛ نو وګرځول مونږ دوی سخت زيانکاران (چې پخپل فعل کې کامياب نشول).

تفسير: يعنې دوی د ابراهيم عليه السلام بد غوښتل، ليکن دوی په خپله په ناکامۍ، ذلت او زيان کې پرېوتل، د حق صداقت په ښکاره صورت څرګند شو، او د الله تعالی کلمه لوړه (اوچته) او عُليا وګرځېده.

وَنَجَّيْنَٰهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَٰرَكْنَا فِيهَا لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾

او نجات مو ورکړ دغه (ابراهيم) ته او لوط ته (او بومو تلل دواړه، چې ځئ له عراقه) ځمکې هغې ته چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې لپاره د خلقو (چې شام دی).

تفسير: يعنې ابراهيم مو سره د لوط عليهما السلام صحيح او سالم روغ رمټ د شام ملک ته بوتلل، چې هلته ډېر ظاهري او باطني برکات د وديعت په ډول اېښودل شوي دي.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَٰلِحِينَ ﴿٧٢﴾

او وموبښل دغه (ابراهيم) ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) يعقوب زيات (سربېره د ځوی پر غوښتنې د انعام په ډول)، او دغه ټول ګرځولي دي مونږ نېکان (چې خلقو ته يې لارښوونه کوله.)

تفسير: په زوړ والی کې يې هلک غوښتی وو مونږ لمسی هم ورکړ يعنې يعقوب عليه السلام، او دا ټول يعنې ابراهيم، لوط، اسحاق، يعقوب عليهم السلام په اعلی درجه سره له نېکو بندګانو څنې دي، ځکه چې ګرد د الله تعالی انبياء دي، او له انبياوو څخه پورته بل څوک نېک او ښه کېدی نشي.

وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا

او ګرځولي وو مونږ دوی (داسې) امامان چې سمه صافه لاره يې ښووله په حکم ځمونږ سره (خلقو ته).

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَٰتِ وَإِقَامَ الصَّلَوٰةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَوٰةِ

او وحي کړې وه مونږ دوی ته د کولو د خيراتونو (نېکو کارونو) او د قائمولو (سم اداء کولو) د لمانځه او د ورکولو د زکات.

تفسير: يعنې هغوی ته مو وحي لېږلې وه، چې په هغې کې د دغو امور تأکيد هم وو، څو نه يوازې دوی عاملان شي، بلکه نور خلق هم د هغو ښو اعمالو په کولو باندې وګماري، دغه د دوی علمي کمال شو.

وَكَانُوا لَنَا عٰبِدِينَ ﴿٧٣﴾

او وو دوی (ټول) خاص مونږ ته عبادت کوونکي.

تفسیر: یعني شپه او ورځ به څمونږ په بندګۍ او عبادت کې بوخت (مشغول) وو، بل کوم طرف ته به یې سترګې نه اړولې، دغه د دوی عملي کمال شو، نو تاسې ای عربو چې د ابراهیم علیه السلام اولاد یئ، او د هغه د متابعت دعوی کوئ، ولې د هغو د دې علمي او عملي کمالاتو متابعت نه کوئ، بلکه حقیقتًا یې تابعان شئ !.

وَلُوطًا اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا وَّنَجَّيْنٰهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ تَّعْمَلُ الْخَبٰٓئِثَ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِيْنَ ﴿٧٤﴾

او لوط ته ورکړی وو مونږ ده ته حکم (نبوّت) او پوهه، او نجات ورکړی وو مونږ دغه (لوط) ته له (خلقو د) کلي هغه چې وو هغوی چې کول به یې عملونه خبیث ناپاکه، بېشکه چې هغوی وو قوم د بدۍ نافرمان.

تفسیر: له کلي څخه مراد «سدوم» او بلکه د هغه ملحقات دي، د دې ځای خلق په خلاف الفطرت کارونو مبتلا وو، د دوی قصه پخوا څو ځایه تېره شوې ده.

وَاَدْخَلْنٰهُ فِيْ رَحْمَتِنَا ؕ اِنَّهٗ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٧٥﴾

او داخل کړی وو مونږ دی په رحمت خپل کې، بېشکه دی له نېکانو څخه دی.

تفسیر: یعنې کله چې د لوط پر قوم باندې مو عذاب نازل کړ؛ نو لوط مو د خپلو ملګرو سره د خپلې مهرباني او رحمت په څادر کې پټ کړ، څو د نېکانو او بدانو عاقبت او انجام بېل بېل سره څرګند شي.

وَنُوْحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنٰهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنٰهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٧٧﴾

او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) نوح کله چې غږ یې وکړ (په ښېرا د قوم خپل) پخوا (له دغو مذکورو انبیاوو ـ یعنې پخوا له ابراهیم او لوط علیهما السلام څخه)، پس قبول کړ مونږ ده ته (سوال د ده)، نو نجات ورکړ مونږ ده ته او کورنۍ د ده ته له غمه لویه (چې د طوفان وېره او د کافرانو ضرر وو). او مرسته مو وکړه له ده سره (په انتقام اخیستو د ده) له قومه هغه چې نسبت د دروغو یې کړی وو آیتونو څمونږ ته، بېشکه دوی وو قوم بد (ناکاره)؛ نو غرق کړل مونږ دوی ټول.

تفسیر: نوح علیه السلام تر نهه نیم سوو کلونو پورې خپل قوم وپوهاوه، او په دومره اوږده موده کې یې ډېرې سختې برداشت کړې، بالآخره په تنګ راغی، او داسې دعاء یې وکړه: ﴿اَنِّيْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ﴾ (٢٧ جزء، د القمر سورت (١٠) آیت، (١) رکوع)، او ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا﴾ (٢٩ جزء د نوح د سورت (٢٦) آیت (٢) رکوع)، نو الله تعالی دغه دعاء قبوله کړه، او کفار یې په طوفان غرق کړل، او نوح علیه السلام یې د خپلو ملګرو سره د طوفان له هیبته او د کفارو له ضرر رسولو څخه صحیح او سلامت وویست، دغه قصه په مفصّل ډول پخوا تېره شوې ده.

وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ

او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) داود او سلیمان کله چې حکم کاوه هغو دواړو په (دعوی او نزاع د) کښت (فصل)، کله چې د شپې ګډه شوې وه (بې له شپانه) په هغه (کښت) کې رمه د (هغه) قوم، او وو مونږ حکم د دوی ته حاضر. پس ومو پوهوه په هغه (فتوی، فیصله) سلیمان، او هر یو د دوی دواړو ته ورکړی وو مونږ حکم (نبوّت) او پوهه.

تفسیر: داود علیه السلام د الله تعالی نبي وو، سلیمان علیه السلام د ده ځوی او هم د پاک الله تعالی نبي وو، دغه پلار او ځوی ته الله تعالی پر ته له نبوّته حکومت، علم، حکمت، د فهم قوت، او د فیصلو قدرت هم وربخښلی وو، سلیمان علیه السلام لا په هلکتوب کې داسې فوق العاده پخې خبرې او ښایسته ویناوې کولې، چې ټول اوریدونکي به ورته حیران پاتې کېدل.

د داود علیه السلام حضور ته داسې یوه دعوی وړاندې شوه، چې د یوه سړي په کښت (فصل) کې د نورو خلقو مېږې (ګډې) د شپې ګډې شوې وې، او د هغه کښت یې تر پښو لاندې او زیانمن کړی وو، کله چې داود علیه السلام په دغه دعوی کې غور وکړ؛ وربښکاره شوه چې د دغو مېږو قیمت د هغه نقصان سره برابر او معادل دی چې هغه کښت ته رسول شوی دی، نو داسې فیصله یې صادره کړه چې: «دغه مېږې دې د کښت خاوند ته ورکړی شي !»، سلیمان علیه السلام وویل چې ځما: «نظریه او فیصله دا ده چې: دغه د کښت خاوند دې دغه مېږې له خپله ځانه سره وساتي، او شودې دې وخوري، او د مېږو خاوند دې د کښت خدمت وکړي، تر څو چې کښت خپل ړومبي حالت ته ورسیږي، نو په دغه وخت کې دې مېږې بېرته خپل خاوند او کښت خپل خاوند ته وسپارل شي، نو په دې ترتیب او صورت سره به دواړه له نقصانه وژغورل (وساتل) شي»، داود علیه السلام چې دا فیصله واورېده؛ نو آفرین یې ورته وویل، او د خپل اجتهاد نه وګرځېد.

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ

او تابع کړي وو مونږ له داود سره غرونه چې تسبیح به یې ویلې، او (همداسې تابع کړي وو مونږ) مرغان هم (چې تسبیح به یې ورسره ویلې).

تفسیر: داود علیه السلام د ډېر ښه غږ او د خواږه آواز خاوند وو، د نبوّت په هغه مؤثر او اغېزناک غږ چې ده په خپل طبیعي جوش سره زبور شریف لوست، یا د پاک الله په تسبیح او تحمید کې مشغولېده؛ نو غرونو، مرغانو او نورو حیواناتو به هم د هغه د غږ په متابعت په لوستلو پیل (شروع) کاوه.

وَكُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾

او وو مونږ کوونکي (د داسې کارونو).

تفسیر: یعنې تعجب مه کوه چې تیږې (ګټې) او مرغان به څرنګه تهلیل او تسبیح وایي، دغه ټول کارونه مونږ لا پخوا کړي وو، ښه ! څمونږ د لامحدود قدرت له مخې آیا دغه خبرې څه مشکلې او مستبعدې ګڼلی کېدی شي؟ بلکه نه، نشي کېدی.

وَعَلَّمْنٰهُ صَنْعَةَ لَبُوْسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِّنْۢ بَاْسِكُمْ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شٰكِرُوْنَ ﴿۸۰﴾

او ښوولی وو مونږ دغه (داود) ته جوړول د زغرې تاسې ته، لپاره د دې چې وساتي تاسې (دا زغره ای انسانانو) له ضرره د جنګ (د دښمنانو) ستاسې، پس آیا يئ تاسې شکر کوونکي (يعنې شکر وکړئ).

تفسیر: الله تعالی د داود علیه السلام په لاس کې اوسپنه د موم په شان پسته او نرمه ګرځولې وه، ده به هغه سره تاووله او نهایتې سپکې مضبوطې او ښکلې زغرې به يې جوړولې، چې د جنګ په وخت کې به ترې کار اخیست کېده.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ عَاصِفَةً تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖۤ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا ؕ

او (تابع کړی وو مونږ) سلیمان ته باد تونډ (تېز) چې روانېده په حکم د ده (سلیمان او رساوه به يې) ځمکې (د شام ته) هغې ته چې برکت اېښی وو مونږ په هغې کې.

تفسیر: سُلیمان علیه السلام داسې دعاء کړې وه: ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْ ۚ﴾ (۲۳ جزء د ص د سورت (۳۵) آیت (۳) رکوع)؛ نو الله تعالی هوا او پیریان د ده تابع کړي وو، سُلیمان علیه السلام داسې یو تخت تیار کړی وو، چې د دولت له اعیانو او مشرانو سره به پرې کېناسته، او ضروري لوازم او سامان به يې هم له خپل ځان سره اخیستل، بیا به هوا راتله، او هغه تخت به يې په ډېره چابکۍ پورته کاوه، کله چې به هغه په مناسبه اندازه له ځمکې څخه پورته کېده، بیا به هوا نرمېده او له ضرورت سره سم به کمی او زیاتی په کې پیدا کېده، لکه چې د (ص سورت په (۳۶) آیت (۳) رکوع (۲۳) جزء) کې راغلي دي: ﴿رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ﴾ له «یمن» څخه «شام» ته او له «شام» څخه «یمن» ته چې د یوې میاشتې لاره ده، په (۵) ګړیو (ګېنټو) کې رسېده، تعجّب دی چې د نن ورځې د عجیبو او غریبو هوايي جهازونو په زمانه کې هم ډېر منحرفین له دې ډول واقعاتو څخه انکار کوي، آیا هغه کار چې نن ورځ يې اوروپا د بخار او برق او نورو په ذریعه کولی شي، الله تعالی يې د خپل يو نبي لامله په خپل قدرت سره نشي کولی؟ بلکه کولی يې شي.

وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عٰلِمِيْنَ ﴿۸۱﴾

او یو مونږ په هر شي عالمان.

تفسیر: یعنې چې چا ته څه قسم امتیاز ورکول مناسب دي، او له هوا او له نورو عناصرو څخه په څه ډول سره کار اخیستل کېدی.

وَمِنَ الشَّيٰطِيْنِ مَنْ يَّغُوْصُوْنَ لَهٗ وَيَعْمَلُوْنَ عَمَلًا دُوْنَ ذٰلِكَ ۚ

او (تابع کړي وو مونږ ده ته) ځیني له شیطانانو څخه هغه چې غوټې به يې وهلې (په سیند کې) د ده لپاره، او کول به يې (نور ډېر) کارونه بې له دې نه.

تفسیر: له شیاطینو څخه مراد سرکښ پیریان دي، دوی د سُلیمان علیه السلام له لوري مأمور وو، چې په لویو لویو سیندونو کې غوپې ووهي، او مرغلرې، جواهر او نور بحري حاصلات د هغو له تل څخه راوکاږي، او په دغو پیریانو په ودانیو او نورو عمراني کارونو کې سخت او درانه کارونه وکړي، د یوه لوی حوض په اندازه د مسو لګنونه (خانکونه) او لوی لوی دېګونه به يې پرې جوړول، چې له سره به له خپله ځایه چا نشو خوځولی، او له یوه ځایه بل ځای ته به يې پرې وړل او بارول، او لاندې باندې به يې سره کول، او له ډېرو سختو څخه سخت کارونه به يې ترې اخیستل.

وَكُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ ﴿۸۲﴾

او وو مونږ دوی لره ساتونکي (له فساد څخه).

تفسير: يعني مونږ په خپل کامل قدرت دغه شياطين په داسې شان سليمان عليه السلام په قبضه او قيد کې ټينګ، مضبوط او بند ساتلي وو، چې هر څه يې غوښتل هغه به يې ورباندې د بيګار په ډول کول، او دوی له سره سليمان عليه السلام ته هيڅ يو ضرر نشو رسولی، که نه د بنيادم به څه زور او قوت وي؟ چې داسې يو شرير مخلوق په خپله قبضه کې په سختو ځنځيرونو کې بند وساتي: ﴿وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِى الْاَصْفَادِ﴾ (۲۳ جزء، د (ص) د سورت (۳۸) آيت، (۳) رکوع).

وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗۤ اَنِّىْ مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۸۳﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ وَّاٰتَيْنٰهُ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) ايّوب چې ندا غږ يې وکړ رب خپل ته چې بېشکه زه رسېدلی دی ماته ضرر (رنځ او سختي په بدن کې) او ته ډېر مهربان يې له ټولو مهربانانو څخه. پس قبوله کړه مونږ دعاء د ده، پس لرې کړ مونږ هغه چې وو په ده باندې له (بدني او مالي) ضرره، او ورکړ مونږ دغه (ايّوب) ته اهل د ده، او په مثل د هغوی له هغوی سره په رحمت سره له نزده ځمونږ.

تفسير: أيّوب عليه السلام ته الله تعالى په دنيا کې له هر حيثه ارامي او هوسايي (راحت) ورکړې وه: ځمکه، کښت (فصل)، مال مالداري، مريان، وينځې، صالح اولاد او په زړه پورې ښځه يې ورکړې وه، أيوب عليه السلام د الله تعالى لوی شکر کوونکی بنده وو، ليکن الله تعالى دی په ابتلاء او ازموينه کې واچاوه، کښتونه يې وسوځېدل، رمې او ګلې يې تباه شوې، اولاد يې مړه شول، ټول دوستان آشنايان او خپلوان ترې بېل شول، د ده په وجود سختې دانې وختلې، له دغومره مالونو، شتو، نوکرانو، خپلو او خپلوانو څخه يواځې د ده يوه ښځه ورسره ملګرې پاتې وه، بالآخره دغه خواره هم سترې ستومانه او زړه تنګې شوه، مګر ايوب عليه السلام همغسې چې په نعمت کې د پاک الله شکر کوونکی بنده وو، په زحمت او ابتلاء کې هم صابر پاتې شو، کله چې د ده تکليف او اذيت او د دښمنانو شماتت له حده تېر شو؛ نو دلته أيوب عليه السلام لاس په دعا شو چې: ﴿وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗۤ اَنِّىْ مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ﴾ همدا چې ده د خپل رب په دربار کې دا سوال وکړ؛ سمدلاسه د رحمت سيند په جوش او چپو شروع وکړه، الله تعالى ده ته د مړو اولادونو پر ځای يو په دوه اولادونه ورکړل، او د ځمکې څخه يې چينه راويستله، أيوب عليه السلام له هغې څخه اوبه وڅښلې، او هم يې ورباندې ولمبل، سمدلاسه روغ رمټ شو، او ټول تکليفونه يې لرې شول، لکه چې په حديث کې راغلي دي: د سرو زرو ملخان يې ورباندې وورول، لنډه دا چې له هر حيثه ورته د ارامتيا اسباب برابر شول.

وَذِكْرٰى لِلْعٰبِدِيْنَ ﴿۸۴﴾

او نصيحت لپاره د عبادت کوونکو (هر څوک چې داسې صبر کوي؛ همداسې نتيجه به هم مومي).

تفسير: يعني په أيّوب عليه السلام د دغې مهربانۍ کېدلو په اثر بندګي کوونکو ته لوی پند او نصيحت او يو مهم يادګار پاتې شو، چې هر کله چې په کوم يو نېک بنده په دنيا کې کومه تنګسه يا مصيبت راشي، ښايي چې د ايّوب عليه السلام په شان صبر، استقامت، ثبات او استقلال وښيي، او يواځې خپل پروردګار ته دعاء او نداء وکړي؛ يقين دی چې الله تعالى به پرې د عنايت نظر وکړي، او يواځې د داسې يوې ابتلاء له ليدلو څخه نه ښايي چې څوک داسې ګومان وکړي، چې البته دغه بنده د الله تعالى په دربار کې مبغوض دی.

وَإِسْمٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِّنَ الصّٰبِرِينَ ﴿۸۵﴾

او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) اسماعیل او ادریس او ذوالکفل، دغه ټول دي له صبر کوونکو څخه (په طاعت او مصیبت او له معصیت څخه).

تفسیر: یعني دغه نېک بنده ګان مې یاد کړئ !، د اسماعیل او ادریس علیهما السلام ذکر پخوا له دې نه د (مریم) په سورت کې تېر شو، د «ذوالکفل» په نسبت د علماوو کرامو په نظر کې اختلاف دی، چې هغه نبي او که یو صالح سړی وو؟ ابن کثیررحمه الله وايي چې: د قرآنکریم د سیاق نه دا څرګندیږي چې هغه نبي وو، ځکه چې د انبیاوو په ډله کې د هغه یادول وشو، او ځیني وايي چې: هغه یو صالح، عادل، او منصف پاچا وو، او «ابن جریر» په کې توقّف کړی دی.

وَأَدْخَلْنٰهُمْ فِي رَحْمَتِنَا ۖ إِنَّهُم مِّنَ الصّٰلِحِينَ ﴿۸۶﴾ وَذَا النُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغٰضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمٰتِ أَن لَّا إِلٰهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿۸۷﴾

او داخل کړي وو مونږ دوی په رحمت خپل کې (چې نبوّت او جنت دی)، بېشکه چې دوی دي له صالحانو نېکانو کاملانو. او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) خاوند د ماهي کله چې لاړ، حال دا چې په قهر وو (په قوم خپل)، پس ګمان یې وکړ چې له سره به نشو مونږ قادر په نیولو د ده (یا ګومان یې وکړ چې له سره به تنګي نه راولو په ده)؛ پس غږ یې وکړ په تیارو کې (داسې) چې نشته بل بر حق معبود مګر ته یې (یواځې)، پاکي ده تا ته له عیبونو، بېشکه چې زه وم له ظلم کوونکو څخه (په خپلو تللو کې بې له اذن څخه).

تفسیر: یونس علیه السلام ته یې «ذا النون ـ ماهي والا» وویل، چې لنډه قصه یې دا ده، الله تعالی یونس علیه السلام د «نینوی» د ښار په طرف چې د موصل له مربوطاتو څخه دی؛ مبعوث کړی وو، چې د هغه ځای خلق له بت پرستۍ څخه منع کړي، او د حق په طرف بلنه ورکړي، مګر هغوی له سره د یونس علیه السلام خبرو ته غوږ کېنښود، بلکه ورځ په ورځ د دوی عناد او تمرّد لا پسې زیاتېده، آخر یونس علیه السلام د هغوی په حق کې ښېرا وکړه، او دی پخپله د دوی له ناپاکو حرکاتو څخه خفه او ډېر په قهر او غضب سره له ښاره ووت، او د الله تعالی حکم ته یې انتظار ونه کړ، او له خپل قوم سره یې وعده وکړه چې درې ورځې وروسته به پر تاسې د الله تعالی عذاب نازل شي، د یونس علیه السلام د وتلو څخه وروسته د ده قوم وپوهېد، چې د نبي ښېرا بې اثـره نه پاتې کیـږي، او خامخا پر مونـږ آفت نازلېدونکی دی، ممکن چې د عذاب څه آثار به همدوی ته ورڅرګند شوي وي، نو ځکه دوی ګرد سره وویرېدل، لوی واړه سره له حیواناتو له خپلو کورونو څخه ووتل، او په یوه ځنګل کې ننوتل، او میندې له کوچنیانو (بچو) څخه بېلې کړی شوې، او ګرد الله تعالی ته په ژړا او واویلا شول، او د دغه ښار ګردو خلقو په ډېر اخلاص او صداقت سره توبه وویستله، او ټول بُتان یې مات کړل، او د الله تعالی د اطاعت او عبادت کلک عهد یې وکړ، او د یونس علیه السلام په لټون کې شول، که چېرې مو ومونډ؛ نو د ده د حکم او ارشاد متابعت به کوو، نو الله تعالی هغه راتلونکی عذاب د دوی له سره ستون (واپس) کړ.

لکه چې په (۱۱ جزء د یونس د سورت په (۹۸) آیت (۱۰) رکوع) کې یې ویلي دي: ﴿فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ﴾.

کله چې یونس علیه السلام له خپلې قریې څخه ووت، او له یوې ډلې سره په یوې بېړۍ کې سور شو، کله چې دغه بېړۍ د سیند منځ ته ورسېده، د ډوبېدلو نښې په کې څرګندې شوې، بېړۍ چلوونکي د بېړۍ د سپکولو په چرت

(خيال) کې شو، او داسې يې غوښتل چې کوم يو سړی دې په سيند کې وغورځول شي؟ پچه (قرعه) يې واچوله، نو دغه پچه د يونس عليه السلام په نامه ووته، او دوه درې ځلې دغه وضعيت تکرار شو، خو هر ځل به د همدغه يونس عليه السلام په نامه پچه راوتله، د دغه وضعيت په ليدلو يونس عليه السلام خپل ځان سيند ته وغورځاوه، سمدلاسه يو ماهي راغی، او هغه يې ښوی (روغ) تير کړ، الله تعالی ماهي ته حکم ورکړ، چې يونس پخپله ګېډه کې محفوظ وساته، په دغه وخت کې يونس عليه السلام د الله تعالی په دربار کې داسې دعاء وکړه: ﴿لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ او په خپله خطا يې اعتراف وکړ، چې ښېکه ما تلوار وکړه، او ستا د حکم راتګ ته مې انتظار ونه کړ، او په خپل سر مې خپل امّت او د هغوی ښار پرېښود.

بيا هغه ماهي د الله تعالی په اراده د سيند غاړې ته خپله خوله د باندې وويسته، او دی يې روغ رمټ له خپلې ګېډې څخه د باندې وغورځاوه، دی خپل قوم ته روغ او جوړ بېرته ورغی، او په خپله هم هغه مقدسه وظيفه مشغول شو.

﴿فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ﴾ الآية - پس ګومان يې وکړ .. الخ، يعنې داسې خيال يې وکړ چې مونږ به په دغه حرکت له ده څخه هيڅ يوه پوښتنه نه کوو.

فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَنَجَّيْنَٰهُ مِنَ ٱلْغَمِّ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُۨجِى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

پس قبوله کړه مونږ دعاء د دغه د دغه (يونس)، او نجات مو ورکړ دغه (يونس) ته له غمه (د سيند او ماهي)، او همداسې (چې يونس ته مو نجات ورکړ)؛ نجات ورکوو مونږ مؤمنانو ته.

تفسير: يعني نجات د يونس عليه السلام سره مخصوص نه دی، هر هغه ايمان داره چې په همدغه شان مونږ وبولي، مونږ هغه ته هم له بلياتو څخه نجات ورکوو، په احاديثو کې د دې دعاء ډېر فضيلت راغلی دی، او امّت د سختيو او مصيبتونو په وخت کې تل دغه دعا ډېره مجربه موندلې ده.

وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) زکريا کله چې يې غږ وکړ رب خپل ته (داسې چې) ای ربه څما ! مه پرېږده ما يواځې (بې اولاده)، او ته يې غوره له (ګردو) وارثانو نه.

تفسير: يعني داسې اولاد راکړې چې وروسته له ما د قوم ديني خدمت وکړی شي، او څما د دغو تعليماتو د خورولو د عهدې څخه ووتلی شي، لکه چې د مريم عليه السلام د سورت په تفسير کې مو ليکلي دي، کله چې زکريّا عليه السلام داسې وارث غوښته چې په: ﴿يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ ءَالِ يَعْقُوبَ﴾ (د مريم (۱) رکوع) کې مذکور دی، نو د هغه په تناسب سره يې الله تعالی هم په دغه نامه سره ياد کړ.

فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ زَوْجَهُۥٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ
وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾

پس قبوله کړه مونږ دعاء د دغه (زکريّا) او ومو باښه دغه ته يحيی، او صالحه مو کړه ده ته ښځه د ده (د ولادت لپاره، له شنډوالي څخه وروسته)، بېشکه دغه (مذکور انبياء) وو دوی چې تلوار به يې کاوه په (کولو د نېکو عملونو او طلب) د خيراتونو، او بللو به يې مونږ له جهته د مينې (د ثواب)، او له جهته د وېرې (د عذاب)، او وو دوی خاص مونږ ته وېرېدونکي متواضع.

تفسير: يعنې الله تعالی د زکريّا عليه السلام شنډه ښځه پخپل فضل او کرم سره د ولادت وړ (لايق) او قابله وګرځوله، ځينې متصوفين وايي: هر څوک چې پاک الله د خوف يا د توقع له امله ياد کړي؛ هغه اصلي محب نه دی، له دغه آيت نه د دغې مفکورې غلطي څرګنديږي، له انبياوو څخه پورته د الله تعالی محبّ څوک کېدی شي؟.

وَالَّتِيٓ أَحۡصَنَتۡ فَرۡجَهَا فَنَفَخۡنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلۡنَٰهَا وَٱبۡنَهَآ ءَايَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩١﴾

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) هغې (جينۍ مريمې) چې پاک يې ساتلی وو اندام خپل (له نکاح او له سفاح څخه)، پس پو کړ مونږ په (ګرېوان د) هغې کې له روحه خپله، او ومو ګرځوله دغه (مريمه) او ځوی د دې (عيسی) دليل (د کامل قدرت خپل) لپاره د خلقو.

تفسير: يعنې د بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها په نس کې چې له نکاح او سفاح او له حلالو او حرامو دواړو طريقو څخه محفوظه وه، عيسی عليه السلام يې چې په «روح الله» سره ملقّب دی؛ پيدا کړو.

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُونِ ﴿٩٢﴾

په تحقيق دا ملّت (د توحيد ملّت او د اسلام دين) ستاسې ملّت يو دی (چې په دغه دين متفق دي ټول انبياء)، او زه رب ستاسې يم پس عبادت کوئ ځما (خاص نه د بل).

تفسير: يعنې الله تعالی يو دی، او ستاسې د دين اصول هم يو دي، ټول انبياء عليهم السلام هم د دين په اصولو کې داسې سره يو دي؛ چې هر هغه تعليم چې يو يې ورکوي، هغه بل هم د هغه تصديق او تاييد کوي، کوم اختلافات چې په فروعو کې د زمانې او مکان د اختلاف له کبله منځ ته راځي، هغه عين مصلحت او حکمت دی، مذموم اختلاف هغه دی چې په اصولو کې وي، نو ځکه لازمه ده چې ټول سره په ګډه د الله جل جلاله بندګي وکړو، او په کومو اصولو کې چې ټول انبياء سره متّفق دي؛ هغه ټول په يو طاقت ټينګ ونيسو.

وَتَقَطَّعُوٓاْ أَمۡرَهُم بَيۡنَهُمۡۖ

او ټوټې ټوټې کړ (دغو پخوانيو امتونو) کار (د دين) خپل په منځونو خپلو کې.

تفسير: مونږ خو د اصولو په اعتبار ټولو ته يو دين ورکړی وو، خو خلقو په کې پخپله اختلاف پيدا کړ، او هغه دين يې سره ټوټې ټوټې کړ، او پخپلو کې يې سره نفاق او شقاق پيدا کړ.

كُلٌّ إِلَيۡنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾

ټولې فرقې مونږ ته راتلونکي دي (نو جزا به ورکړو دوی ته).

تفسير: يعنې کله چې ځمونږ حضور ته راشي؛ نو ټول اختلافونه به هلته سره فيصله شي، هر يوه ته به د هغه د عملونو جزاء ورکړی شي، چې تفصيل به يې په راتلونکي آيت کې راشي.

فَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَا كُفۡرَانَ لِسَعۡيِهِۦ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾

پس هر څوک چې عمل وکړي له نېکو (کارونو) څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو نشته بې قدري ضياع د کوښښ د ده (او زيار «محنت» يې نه ضايع کيږي)، او بېشکه مونږ دغه (کوښښ د ده) لره ليکونکي يو.

تفسير: يعنې د هيڅ محنت او زيار نه ضايع كيږي، د نېكۍ خوږه مېوه به مؤمنانو ته ورسيږي، هيڅ يوه نيكي به هم نه ضايع كيږي، هر وړوكى او لوى عمل مونږ د دوى په عملنامه كې ليكو، چې د قيامت په ورځ كې به پرانستلى شي.

وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَآ اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿۹۵﴾ حَتّٰىٓ اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوْجُ وَمَاْجُوْجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَّنْسِلُوْنَ ﴿۹۶﴾

او حرام (منع) دى پر (اهل د) هر هغه كلي چې هلاك كړي دي مونږ دوى لره (دا كار) چې بېشكه دوى به نه راځي بېرته (مونږ ته د جزاء يا چې راشي بېرته دنيا ته د توبې او معذرت لپاره). تر هغه پورې كله چې پرانستلي شي يأجوج او مأجوج (او دېوال يې له مخه لرې شي)، او دوى به له هرې لوړې (اوچتې) څخه ګړندي راكوزيږي.

تفسير: يعنې هغه كفار چې د هغو لپاره تالا كېدل او هلاك او تباهي مقدّره شوې ده؛ نو هغوى له سره له خپل كفر او عصيان څخه لا س نه اخلي، او نه توبه وباسي، او نه د الله تعالى په طرف رجوع كوي، او نه كله هغوى بېرته دنيا ته په دې مقصود راوستل كېدى شي چې دلته د خپلو تېرو تقصيراتو تلافي وكړي؛ نو هغوى څرنګه د خپل خلاصون او نجات توقع كولى شي، د هغوى لپاره خو يواځې يو وخت باقي دى، كله چې هغوى دويم ځلي ژوندي او د پاك الله په طرف رجوع كوي، او پر خپلو تجاوزاتو او تقصيراتو معترف كيږي، او د ندامت او پښېماني اظهار كوي؛ مګر په هغه وخت كې به پښېماني هيڅ په كار ورنشي، دغه د قيامت وخت دى، چې د هغه له نژدې مباديو څخه يو د «يأجوج مأجوج» خروج دى، د عيسى عليه السلام له نزول څخه وروسته به د «ذوالقرنين» سد ماتوي، او د يأجوج مأجوج لښكر به لوى هجوم او يرغل (حمله) راوړي، دغه خلق به د خپل كثرت او ازدحام له كبله په ټولو لوړو (اوچتو) او ژورو (ښكته) داسې خواره شي، چې څوك هرې خوا ته ستر ګې اړوي؛ نو دوى به ويني، د دوى دغه بې مثاله سيلاب او هجوم به په داسې شدّت ګړندى را روان وي، چې هيڅ يو انساني قدرت به د دوى مخه نشي نيولى، او داسې به ښكاري چې د هرې يوې غونډۍ او هر يوه غره نه د دوى لښكرې راښوييږي او رارغړي، د «الكهف» د سورت په آخر كې مونږ د دې قوم په باب څه ليكلي دي؛ هلته دې وكتلى شي.

وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ يٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِيْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۹۷﴾

او نژدې شوه وعده حقه (قيامت)، پس ناڅاپه قصه دا ده چې ټېغې (بوټې) به وتلې پاتې وي ستر ګې د هغو كسانو چې كافران شوي دي، (او وايي به) اى هلاكه څمونږ (را حاضر شه دغه دې وخت دى !) په تحقيق وو مونږ په غفلت كې له دغې ورځې (له حقې وعدې په دنيا كې)، بلكه وو مونږ ظالمان (په خپل ځان په كفر سره).

تفسير: يعنې كله چې د جزاء او سزا وعده رانژدې شي، په دغه وخت كې به د منكرانو ستر ګې د هيبت او وېرې له شدّته رډې بلېږي، ټېغې او بوټې ختلي وي، او په خپل جهل او غفلت به د افسوس او حسرت نه منګولې مروړي، او وايي به: افسوس چې مونږ له داسې لويې ورځې څخه ولې بې خبره او غافل پاتې شوي وو، چې په دغسې سختيو او مصيبتونو كې مبتلا او اخته شو، كاشكې مونږ په دنيا كې له دغه آفت څخه د نجات څه فكر كړى وى.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَٰرِدُونَ ﴿٩٨﴾

بېشکه تاسي او هغه (بُتان، معبودان، شیطانان) چې عبادت یې کوئ تاسي بې له الله څخه خس (خاشاک) د دوزخ یئ، تاسې (له معبودانو خپلو سره) دې دوزخ ته ننوتونکي یئ.

تفسیر: یعنې تاسې ټول به له دغو خپلو باطلو معبودانو سره د دوزخ خس او خاشاک شئ! لکه چې د البقرې سورت (۲۴) آیت، ۳ رکوع کې فرمایي: ﴿وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ﴾ او وروسته د دې آیت نه فرمایي: ﴿لَوْ كَانَ هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا﴾ که چېرې دغه بُتان او معبودان چې تاسو بې د الله تعالی څخه نیولي دي په رښتیا سره آلهه وای؛ نو جهنّم ته به نه ننوتی.

نو دا واضح او څرګنده شوه، چې د چا څخه چې دوی د خیر هیله او توقّع کوله، کله چې دوی خپل ځان نشي خلاصولی؛ نو د دوی حفاظت به څنګه وکړي.

تنبیه: له ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ څخه مراد دلته اصنام او هغه معبودان مراد دي چې هغوی خلقو ته د شرک او بدعت دعوت ورکوي، او یا د عابدانو په عبادت باندې راضي او خوښ وي، یعنې که په دغو فرضي معبودانو کې د اور د دخول څخه کوم مانع نه وي؛ نو هغوی به هم له خپلو عابدانو سره یو ځای د دوزخ خس او خاشاک کیږي، باقي «عیسی المسیح، عزیر، او ملائکة الله علیهم السلام» چې دوی هم د ډېرو خلقو له پلوه معبودان درول شوي دي، نو د دغو ذواتو مقبولیت او وجاهت مانع دی چې «معاذ الله» په دغه عموم کې شامل کړی شي، له دې کبله یې تصریحًا وویل: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾.

لَوْ كَانَ هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا ۖ وَكُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٩٩﴾

که چېرې وی دغه (بتان، معبودان په رښتیا سره) نو نه به وو داخل شوي په دې دوزخ کې او دا ټول (بتان او بت پرستان) به په دې دوزخ کې تل پراته وي.

تفسیر: یعنې دغه ټول عابدان او باطل معبودان به تل ترتله په دوزخ کې پراته وي.

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

وي به دغو (عابدانو) ته په دغه (دوزخ) کې چغې سوري، او دوی به په دې دوزخ کې نه اوري هیڅ (شی د دوزخ د شورماشور له سببه).

تفسیر: یعنې د هول او هیبت له شدّت او د عذاب له سخت تکلیف او د خپلو چغو او کریکو له شورماشور څخه به هیڅ شی نه اوري، له ابن مسعود رضي الله تعالی عنه څخه روایت دی، چې یو داسې وخت به راشي چې یو دوزخي به د اوسپنې په یوه صندوق کې بند کړی شي، او له پاسه به پرې مېخونه ټک وهل شي، او د دوزخ په اعماقو (ژورو) کې به واچولی شي، بنایي چې په دې وخت کې دغه هیڅ نه اوري‌بدل د دغه دوزخي حال وي، د دې آیت د نزول په اثر مشرکان سخت خفه شول، نو اعتراض یې وکړ چې: آیا عُزیر او مسیح او ملائک چې ځینې یې معبودان دروي؛ هم په دوزخ لویږي؟ نو دغه مبارک آیت نازل شو:

إِنَّ ٱلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

بېشکه هغه کسان چې ړومبی شوې ده دوی ته له (جانبه د) مونږه نېکه مرتبه (سعادت، نجات)؛ دغه کسان به له دې دوزخ څخه لرې کړی شوي وي.

تفسیر: یعنې یو ځل به د صراط له پل تیریږي، بیا به تل له دوزخ څخه لرې اوسیږي، او د تېرېدلو په وخت کې به هم د دوزخ له تکلیف، الم او درد څخه بیخي خلاص وي.

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾

نه به اوري دغه (جنتیان) غږ د (لمبو د) دوزخ، او دوی په هغو نعمتونو کې چې غواړي یې نفسونه د دوی؛ تل به وي.

تفسیر: یعنې جنتیان به له دوزخ څخه دومره لرې وي، چې د دوزخ د اور ډېر یو نری غږ هم د دوی غوږو ته نه رسیږي، او په نهایت عیش او ارامۍ سره به په جنّت کې مزې کوي، او له هر راز نعمتونو څخه به دوی خوند اخلي.

لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

نه به خفه (غمجن) کوي دوی (جنتیان) وېره ډېره لویه (هم لکه آخره نفخه، او یا د دوزخ خوا ته روانېدل)، او ملاقات به کوي له دوی سره پرښتې (استقبالاً، او وایي به) دا ورځ د (ثواب) ستاسې ده، هغه چې وئ تاسې چې وعده درسره کړی شوې وه (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې په هغه ورځ چې ټول مخلوق په سخته وېره او هیبت کې وي؛ الله تعالی به ټول جنتیان له غم او خفګان څخه محفوظ وساتي، یعنې له قبرونو څخه د نېکانو د راپاڅېدلو یا جنّت ته د ننوتلو په وخت کې به پرښتې د هغوی استقبال کوي، او ورته به وایي: د هغه دائمي مسرّت او راحت وعده چې له تاسې سره کړی شوې وه؛ نن د هغې د پوره کېدلو وخت راغلی دی.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا
فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې راونغاړو اسمان لکه نغښتل د سند، طومار لپاره د لیکل شویو کاغذونو، لکه چې ابتداء کړې وو مونږ اول پیدایښت؛ بیا اعاده کوو یې، وعده ده په مونږ، بېشکه مونږ یو کوونکي (د هغه موعود کار).

تفسیر: ځینو مفسّرینو د دې آیت ترجمه داسې کړې ده: او یاده کړه هغه ورځ چې راونغاړو مونږ له بېخه دا اسمان لکه نغښتل د صحیفې لپاره د حفظ د هغو مکتوباتو چې په دې کې دي، لکه چې شروع کړې وه مونږ د اول پیدا کولو د دې عالم له عدم محض څخه چې ډېر آسان وو؛ اعاده به یې کړو بیا، او دا مړي به ټول ژوندي کړو، دا وعده کړې ده مونږ وعده لازمه په خپل ځان، نو بېشکه مونږ کوونکي یو د هغه کار چې وعده مو کړې ده، یعنې کله چې قیامت راشي؛ نو اسمانونه به داسې ونغاړل شي لکه چې د اسنادو او وثائقو لیکلي شوي کاغذونه سره نغښتلي کیږي.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾

او خامخا په تحقیق لیکلي دي مونږ په زبور کې وروسته له نصیحت څخه دا خبره چې بېشکه دغه ځمکه مالکان کیږي به یې (بالآخر هغه) بندګان ځما چې نېکان دي (او په میراث به یې وړي).

تفسیر: یعنې له کاملو وفادارو بندګانو سره الله تعالی وعده کړې ده، چې د هغوی په برخه کې د دنیا او آخرت بری او کامیابي ده، او دوی د دې دنیا او د جنت د ځمکې وارثان ګرځول کیږي، لکه چې د «الأعراف سورت په (١٥)

رکوع» کې يې ويلي دي: ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ او د «المؤمن سورت په (۶) رکوع» کې راغلي دي: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾ او د «النور سورت په (۷) رکوع» کې يې ويلي دي: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ﴾ الآية.

دا داسې حتمي او قطعي وعده ده چې الله تعالی د هغې خبر په خپلو شرعيه او قدريه وو کتابونو کې ورکړې ده (په لوح محفوظ) او (أم الکتاب) کې يې هم دغه وعده درج کړې ده، او د انبياوو عليهم السلام په ژبو يې پرله پسې مکرّرًا د هغه اعلان کړی دی، د داود عليه السلام په کتاب (زبور په ۳۷ او ۲۹) کې راغلي دي چې: «صادقان به د ځمکې وارثان وي»، لکه چې د دې محمدي امّت کامل وفادار او صادق بندګان تر يوې اوږدې مودې پورې د ځمکې وارثان وو، دغو صالحانو، صادقانو په شرق او غرب کې اسماني سلطنت جاري او قائم کړ، هر چېرې يې د عدل او انصاف بيرغونه ودرول، د حق دين غږ يې په ټوله دنيا کې پورته کړ، او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم دغه وړاندوينه (پېشګويي) د دوی په لاسونو پوره شوه: «إن الله تعالی زوی الأرض فرأيت مشارقها ومغاربها، وإن أمتي سيبلغ ملکها ما زوی لي منها».

﴿إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ﴾ ۱۰۶

بېشکه په دې (تېر بيان کې) خامخا (سبب د) وصول د مطلب دی لپاره د قوم عبادت کوونکو.

تفسير: يعنې د دې قسم بشارتونو له اورېدلو څخه د يو الله جل جلاله عبادت کوونکي خپل مطلب ته رسيږي، يا دغه لوی قرآن چې پر داسې عظيمو بشارتونو او هدايتونو مشتمل دی، د عبادت کوونکو لپاره پوره ګټه او پوره کاميابي ده، يا په تحقيق سره په دې قرآن کې خامخا کفايت دی په دخول د جنت کې لپاره د هغه قوم چې عمل کوونکي دي په دې سره.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ ۱۰۷

او نه يې لېږلی مونږ ته (ای محمده !) مګر رحمت لپاره د (ټولو) عالميانو.

تفسير: يعنې ته خو د ټول جهان لپاره د رحمت په حيث مبعوث شوی يې، که کوم بدبخت پخپله له دې عمومي رحمت څخه ګټه نه اخلي؛ نو دا خو د هغه خپل قصور دی، د لمر د رڼا او تودوخې فيض هر طرف ته رسيږي، خو که کوم سړی پخپل ځان د رڼا ټول ورونه، کړکی او سوري بند کړي؛ نو دا به د ده خپله ناپوهي او لېونتوب وي.

﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ ۱۰۸

ووايه (ای محمده ! کفّارو ته) بېشکه خبره همدا ده چې، وحي کولی شي ماته داسې: بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود (الله تعالی) يو دی، آيا پس يئ تاسې اسلام راوړونکي؟ (الله ته غاړه اېښودونکي بلکه مسلمانان شئ !).

تفسير: دا د رسالت سره د توحيد بيان شو، يعنې له هغه لوی رحمت سره چې ته راغلی يې؛ د هغه لب لباب کامل توحيد دی، او دا داسې صاف او واضح مضمون دی چې د هغه په قبول کې انسان ته نه ښايي چې لږ شان هم وړاندې او وروسته شي، پس آيا تاسې دغه حکم منئ، او د حق په مقابل کې د غاړې اېښوولو لپاره تيار يئ؟ که تيار يئ؛ فبها ونعمت، که نه ما خپل تبليغ وکړ، خپله غاړه مې خلاصه کړه، تاسې پخپله خپل انجام او خاتمې ته فکر وکړئ !.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَآءٍ ؕ وَاِنْ اَدْرِیْۤ اَقَرِیْبٌ اَمْ بَعِیْدٌ مَّا تُوْعَدُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

پس كه وګرځېدل دوى (له ايمان څخه)؛ نو ووايه (اى محمده !) چې خبروم زه تاسې (په هغه شي چې زه پرې مامور يم) په برابرۍ سره، او نه پوهېږم زه چې آيا نژدې دى كه لرې دى هغه څه چې تاسې سره يې وعده شوې ده (چې دنيوي عذاب يا اخروي عقاب دى).

تفسير: كه د حجّت د دومره اتمام نه وروسته هم تاسې حق نه منئ، او د توحيد په طرف نه راځئ؛ نو ما تاسې ته خبر دركړى دى، چې اوس زه له تاسې څخه بېزار يم، تاسې له مانه بېل او زه له تاسې څخه بېل يم، ستاسې عمل له تاسې سره مل، او څما عمل له ما سره مل دى، او هر يو به د خپل خپل عمل نتيجه وګوري.

ځينو مفسّرينو د دې آيت داسې ترجمه كړې ده: پس ووايه دوى ته چې: خبر مې كړئ په دې، په داسې حال كې چې برابر يو سره زه او تاسې په دې پوهه كې، چې مې نه دى پټ كړى هيڅ شى له تاسې نه، يا غږ مې دربانديې وكړ د جنګ چې ورته تيار شئ !.

اِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۱۱۰﴾

بېشكه چې دغه (الله) ته معلوم دي ښكاره له خبرو، او معلوم دي (الله ته) هغه چې پټوئ يې تاسې (له حسد كيني او نورو هم).

تفسير: يعني يواځې الله تعالى په هره يوه پټه او ښكاره خبره پوهيږي، او په دې هم پوهيږي چې په كومه ګناه څه سزا او په كوم وخت كې وركړى شي.

وَاِنْ اَدْرِیْ لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِیْنٍ ﴿۱۱۱﴾

او نه پوهېږم زه ښايي چې دغه تأخير د عذاب ازموينه وي تاسې لره، او نفع وي تر يوه وخته (د مرګه) پورې.

تفسير: يعني د عذاب په تأخير كې امكان لري چې ستاسې امتحان او ازموينه وي، چې ګوندې په دې موده كې څه فكر او تأمل وكړئ، او له خپلو بدو كارونو او شرارتونو څخه لاس واخلئ، يا تش مهلت مقصد وي، چې تر يوې مودې پورې په دنيوي عيش او عشرت كې مشغول اوسئ، او د خپل شقاوت پيمانه مو ښه ډكه كړئ.

قٰلَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ ؕ

وويل (رسول): اى ربه څما ! حكم وكړه په منځ څمونږ كې په حقه سره.

تفسير: يعني لكه څنګه چې د هرې معاملې فيصله له انصاف سره سم ستا شان دى؛ نو له هغې سره سم څما او څما د قوم په منځ كې ژر تر ژره فيصله وكړه.

وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿۱۱۲﴾

او رب څمونږ ډېر مهربان دى، مرسته ترې غوښتل شوې ده په هغو خبرو چې بيانوئ يې تاسې (او وايئ چې ولې نه معذّب كيږو او نور؟).

تفسير: يعنې يواځې له هغه ځنې مونږ خپله فيصله غواړو، او د كفّارو د خرافاتو په مقابل كې له ده ځخه مرسته غواړو، او په همدې شان دعاګانې نورو انبياوو عليهم السلام هم كولې، لكه چې د (۹ جزء د الأعراف سورت په (۸۹) آيت (۱۱) ركوع) كې راغلي دي: ﴿رَبَّنَا افۡتَحۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَ قَوۡمِنَا بِالۡحَقِّ وَاَنۡتَ خَيۡرُ الۡفٰتِحِيۡنَ﴾ ځكه چې دوى په خپل حقّانيت او صداقت او د الله تعالى په عدل او انصاف باندې پوره باور او اعتماد درلود.

تمّت سورة الأنبياء ولله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الحَجِّ

«د (الحج) سورت مدني دی، پر ته له (۵۲ نه تر ۵۴) آیتونو پورې چې د مکې او مدینې په منځ کې نازل شوي دي، (۷۸) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۲) او په نزول کې (۱۰۳) سورت دی، د النّور له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ ۚ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ ۝١ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ
مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكٰرٰى وَمَا هُمْ
بِسُكٰرٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيْدٌ ۝٢

ای خلقو ! ځان وساتئ (وویرېږئ) تاسې له (عذابه د) رب خپل، بېشکه چې زلزله د قيامت (یو) شی دی ډېر لوی. په هغه ورځ چې وويئ تاسې هغه چې غافله به شي هره تی ور کوونکې (د دې ورځې له هیبت څخه) له هغه وړوکي چې تی ور کوي هغه ته، او وبه غورځوي هر مېرمن حامله (امیدواره) حمل (بچی) خپل، او وبه وينې خلق بې هوشه (له ډېر هيبت نه) حال دا چې نه به وي په واقع سره دوی بې هوشه، وليکن عذاب د الله دی ډېر سخت (نو د قيامت د ورځې له وېرې نه به بې هوشه وي).

تفسير: د قيامت عظيم الشأني زلزلې دوه دي: يوه عين د قيامت د قيام په وخت کې يا له دويمې نفخې څخه وروسته، بله د قيامت د قيام څخه څه وړانـدې چې د مغرب له خوا د لمر له ختلو څخه پخوا واقع کيږي، او د قيامت له علاماتو څخه ده، که دلته ترې دويمه زلزله مراده وي؛ نو آيت به په خپله ظاهري معنی پاتې شي، او که اوله مراده شي؛ نو دواړه احتماله په کې شته:

لومړی دا چې حقيقتاً زلزله وشي، او تی ور کوونکې (لنګې) يا بلاربې ښځې په خپل هم هغه هيئت محشورې شي، يا به له زلزلې څخه د هغه ځای احوال او شدائد مراد وي، او ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ﴾ الآية ـ دې په تمثيل حمل کړی شي، يعنې دومره سختې، هيبت او وېره به وي، که شودې ور کوونکې (لنګې) ښځې موجودې وي؛ نو له ډېرې وېرې او هيبت نه به خپل تی رودونکي ماشومان هېر کړي، يا به د بلاربو ښځو بچيان ولوېږي، په دغه وخت کې به خلق دومره بې سده او مدهوشه وي؛ چې ليدونکي به وربانديې داسې ګمان کوي، چې د شرابو په نشو سره بې سده او مخمور دي، حال دا چې په هغه ځای کې به نشه چېرې وي، د الله تعالی د عذاب تصوّر او د اهوالو او شدائدو سختې به هوش، حواس او سد له مينځه يوسي.

تنبيه: که دغه وېره ټولو ته عامه وي؛ نو په ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ﴾ (چې د نيکانو په هکله وايي: چې نه به غمجن کوي دوی لويه وېره دقيامت)، کې به نفي د اکثرو احوالو په اعتبار او دلته به اثبات د لږو ساعتونو په اعتبار واخيستل شي، او که دا آيت د اکثرو په حق کې وي، او ټولو ته شامل نه وي؛ نو بيا له سره هيڅ اشکال نشته.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِى اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ ۝٣

او ځينې له خلقو څخه هغه دي چې جګړه کوي په (حق او خبرو د) الله کې بې له پوهې (له خپلې ناپوهۍ) او متابعت کوي د هر شيطان سرکښ.

تفسير: يعني دا خلق په هغو خبرو کې چې الله تعالی يې خبر راکوي؛ ولې جګړې کوي؟ او کاره بحثونه په کې کوي؟ او خپله جهله او بې خبرۍ عجيبې احمقانه شبهې خوروي، لکه چې په قيامت، بعث بعد الموت، جزاء، سزا او نورو د دوی لوی اعتراض دا دی: کله چې انسان ومري، او بيخي وروست شي، او هډوکي يې ذرې ذرې شي؛ نو عقل ته به څنګه پرېوځي چې دی به بيا ژوندی شي، او خپل هم هغه ړومبني اصلي حالت ته به بېرته وګرځي؟.

﴿وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ﴾ يعني هر جنّي او انسي شيطان چې دی خپل ځان ته راوبولي؛ سمدلاسه هغه پسې روانيږي، ګواکې دی د ګمراه کېدلو داسې کامل استعداد لري، چې هر يو شيطان يې راوبولي؛ دی ورته لبيک وايي.

كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهٗ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهٗ يُضِلُّهٗ وَيَهْدِيْهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۴﴾

ليکل شوي دي په (حق او قسمت د) دغه (شيطان په ازل کې) چې بېشکه شان دا دی چې: هر څوک چې دوستي او متابعت وکړي د شيطان؛ پس بېشکه (دا شيطان) ګمراه کوي دغه (تابع خپل)، او لاره ښيي ده ته (بيايي يې) عذاب د دوزخ ته.

تفسير: يعني د «مريد» په متعلّق دا خبره غوټه او فيصله شوې ده، څوک چې د ده ملګرتيا او متابعت کوي؛ نو شيطان خپل دغه ملګری او تابع هم له خپل ځان سره ډوبوي، او داسې يې ګمراه کوي، چې بې له دوزخ له غورځولو يې نه پرېږدي.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَّغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ؕ وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَآءُ اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْۤا اَشُدَّكُمْ ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰۤى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ؕ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَاۤ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْۢبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ﴿۵﴾

ای خلقو! که يئ تاسې په شک کې له بعث څخه (چې خلق به بيا ژوندي پورته کيږي، اول خپل حال ته وګورئ!) پس بېشکه چې مونږ پيدا کړی دي مونږ (نبکه د) تاسې له خاورې، بيا (مو پيدا کړه اولاده د آدم) له يوه څاڅکي (مني) څخه، بيا له (يوې ټوټې) کلکې پرنډې وينې، بيا له يوه پوټي غوښې تام الخلقة (چې پوره شکل يې پيدا کړی شوی وي)، او ناقص الخلقة (چې پوره شکل يې پيدا کړی شوی نه وي)، لپاره د دې چې بيان کړو مونږ تاسې ته (خپل کامل حکمت او قدرت)، او ثابت پرېږدو مونږ په ارحامو کې هغه شی چې اراده وکړو (د هغه د اثبات) تر نېټې معلومې پورې (چې د زېږېدلو وخت دی)، بيا راوباسو مونږ تاسې (له ګېډو د ميندو ستاسې، حال دا چې) طفل (وئ)، بيا (پالو تاسې) تر هغه پورې چې ورسيږئ تاسې کمال او قوّت خپل ته (جسمًا او عقلاً)، او ځينې له تاسې څخه هغه دي چې وفات کولی شي (له رشد او قوت څخه وروسته يا پخوا)، او ځينې له تاسې څخه هغه دي چې رد کولی شي (يعنې ژوندې وي) تر ناکاره عمره پورې، لپاره د دې چې نه پوهيږي وروسته له پوهې په هيڅ شي (د خپلو ټولو اقوالو د بېکاره کېدلو له کبله)، او وينې به ته ځمکه وچه شاړه، نو هر کله چې نازلې کړو مونږ په دغې (وچې مړې شاړې ځمکې داسمان له خوا) اوبه؛ نو وخوځيږي او ډېره شي او زرغونه کړي له هر قسم نباتاتو څخه ښايسته تاند، تنکی تبغ (د وښو په شنه کېدلو) سره.

تفسير: يعني که کفّار او د بعث بعد الموت منکرين په دغه شك او شبهه کې لويدلي وي، چې له ذرې ذرې کېدلو څخه وروسته به بيا څرنګه ژوندي راپورته شي؟ نو خپل ړومبني پيدايښت ته دې غور او فکر وکړي، چې په ابتداء کې څرنګه پيدا شوی دی؟ يعني اول ستاسې پلار آدم عليه السلام مې له خاورې څخه پيدا کړ، بيا مو تاسې د مني له څاڅکي څخه پيدا کړئ! يا دا مطلب چې له خاورې څخه مې خواړه پيدا کړل چې هغه څو منازل او مدارج تېروي، بيا نطفه کېږي، بيا هم د نطفې د څو منازلو او مدارجو له تېرولو څخه وروسته ستاسې تشکيل او تخليق مينځ ته راځي، له نطفې څخه پرنډه وينه او له وينې څخه د غوښې ټوټه جوړيږي، او بيا د غوښې په دغې ټوټې باندې داسې وخت راځي، چې د بني آدمو پوره شکل، نقشه لاسونه، پښې، سترګې، پوزه او نور اندامونه جوړيږي، او يو وخت داسې وي، چې تر دغه وخته پورې هيڅ شی په کې نه وي جوړ شوي، يا يې دا مطلب چې د ځينو پيدايښت مکمل کېږي، او د ځينو هم هغسې ناقص پاتې کېږي، او په هم هغه ناقص صورت لوييږي، يا داسې دې وويل شي چې ځينې بې عيبه او ځينې عيبجن کېږي.

﴿لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ دپاره ددې چې بيان کړو مونږ تاسې ته چې پخپله ستاسې اصل څه وو؟ او د څو ورځو د تېرېدلو څخه وروسته څرنګه په انساني صورت سره جوړ او مکمّل جوړ شوئ، که په دې وپوهېدئ؛ نو د نورو حقايقو انکشاف هم کېدی شي، او د بعث بعد الموت په امکان باندې هم پوهېدلی شئ.

﴿وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ﴾ الآية ـ او ثابت بريږدو مونږ په أرحامو کې هغه شې چې اراده وکړو دهغه د ثابت پاتې کېدو، يعني خومره موده چې د هرچا لپاره د مور په رحم کې اوسېدل او تقرّر لازم وي؛ هغومره يې هلته ساتو، لږ تر لږه (۶) مياشتې او زيات له زياته دوه کاله يا څلور کاله على اختلاف الأقوال.

﴿ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾ الآية ـ بيا راوباسو تاسې له ګېډو د ميندو په داسې حال کې چې ماشوم وئ، يعني لکه څرنګه چې مو په ګېډه کې ډېر زيات مدارج طې کړي دي، همداسې د زېږېدلو څخه وروسته به هم په تدريج سره ډېر مدارج طې کوئ: يوه د طفوليت زمانه ده چې انسان په کې بالکل کمزوری او ناتوان وي، او د ده ټولې قواوې مخفي او پټې وي، بيا داسې يو وخت پرې راځي چې ټولې پټې قواوې يې ظاهريږي، د جسماني حيثيته هر شی د خپلې ځوانی کمال ته رسيږي، بيا خو ځينې په ځلميتوب کې مړ او ځينې خو هغه عمر ته رسيږي، چې په هغه کې انساني قواوې، حواس او اعضاء له زور او قوّت څخه لويږي، او له پوهې او عقل او د کار کولو له قدرت څخه وروسته له کاره لويږي، او بيخي بېکاره او خراب ګرځي، ياد شوي شيان يې له ياده وځي، او له زده کړو شيانو څخه هم په هيڅ شي نه پوهيږي او ترې هيريږي (ګواکې بېرته وړوکتوب ته ګرځي).

ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَأَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۶ وَّأَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا وَأَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُوْرِ ۝۷

دغه (راز راز پيدا کول او ژوندي کول) په سبب د دې دي چې بېشکه الله هم دی دی حق (ثابت موجود دائم په رښتيا مستحق د عبادت)، او بېشکه دی ژوندي کوي مړي، او بېشکه الله په هر شي ښه قادر دی. او بېشکه چې قيامت راتلونکی دی، چې نشته هيڅ شك په (راتلو) د دغه (قيامت) کې، او بېشکه چې الله بيا ژوندي راپاڅوي هر هغه چې په قبرونو کې دي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: د انسان له پيدايښت او د کښت (فصل) د مثالونو څخه چې پورته ذکر شول، څو خبرې ثابتيږي:

(۱): دا چې يقينًا او په تحقيق الله تعالى موجود دی، که نه داسې منظم، محکم او حکيمانه صنائع به له کومه څرګند شوي وی، او د چا له لاسه به دغسې چارې انجام شوي وی؟.

(۲): دا چې الله تعالی مړو او بې ساه شیانو ته ژوند ورکوي، او ساه په کې اچوي، لکه چې له یو موټي خاورې یا له یو څاڅکي اوبو څخه انسان جوړول او په مړه وچه ویجاړه ځمکه کې نباتي روح اچول په دې شاهد دي، چې پاک الله ته بیا پیدا کول هیڅ مشکل کار نه دی.

(۳): دا چې الله تعالی پر هر شي باندې قادر دی، او که هر شی د ده تر قدرت لاندې نه وی؛ نو له سره به یې داسې کارونه نشو کولی.

(۴): قیامت ضرور واقع کېدونکی دی، او له دې ژوند څخه وروسته خامخا بل ژوند راتلونکی دی، ځکه چې دومره لوی لوی انتظامونه هم داسې لغو، او بېکاره نشي پاتې کېدی.

د دې خبرې تقاضا دا ده چې کوم بل ژوندون دې خامخا موجود وي، چې هلته سعید او شقي، مجرم او وفادار او نور په صاف ډول سره بېل او جدا شي، او هر یو هم هغه مقام ته ورساو ه شي؛ چې د هغه ځای د رسېدلو لپاره پیدا شوی، او د هغه قوّت او استعداد په خپل وجود کې لري.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۝ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَهٗ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيْقِ ۝ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۝

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې جګړه کوي په (حق یا قدر یا کلام د) الله کې بې له پوهې، او بې دلیله، اوبې د لارې سمې، او بې له کتابه روښانه. په داسې حال کې چې اړوي څنګ خپل (له ایمانه په تکبر او اعراض سره او جګړې کوي) چې ګمراه کړي خلق له لارې د الله، شته ده لره په دنیا کې رسوایي او وبه څکوو مونږ ده لره په ورځ د قیامت کې عذاب سوځوونکی. (او وبه وایو ده ته) دا عذاب او رسوایي په سبب د هغو عملونو دي چې پخوا لیږلي دي دواړو لاسونو ستا (یعنې تا)، او (بل په سبب د دې دي چې) بیشکه الله نه دی (هیڅ قدر) ظلم کوونکی پر بندګانو (خپلو چې بې ګناه څوک په عذاب کړي).

تفسیر: یعنې د داسې واضحو دلائلو او شواهدو له اورېدلو څخه وروسته بیا هم کاږه تلونکي، ضد کوونکي او معاند خلق د الله تعالی په خبرو کې همداسې چټي (بېکاره) او بې سنده جګړې کوي، حال دا چې له دوی سره نه کوم ضروري علم، نه عقلي دلیل او نه سمعي سند وي، بلکه تش په اوهامو او ګمانونو پسې روان وي، نو هر هغه څوک چې بې له حجّت او دلیله تش د عناد لامله د الله تعالی په خبرو کې جګړې کوي، او غرض یې دا وي چې نور خلق د ایمان او یقین له لارې څخه وګرځوي؛ نو الله تعالی به هغه په دنیا کې خوار او ذلیل کړي، او د آخرت عذاب او رسوایي خو بېله ورته تیاره ده.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ ۚ فَاِنْ اَصَابَهٗ خَيْرُ ۨ اطْمَاَنَّ بِهٖ ۚ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةُ ۨ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖ ۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ۝

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې عبادت کوي د الله په څنګ باندې (یا شک او شبهه چې په دین کې یې پیدا کوي، او حق یې نه ګڼي) پس که ورسیږي ده ته کوم خیر (په سبب د دین سره لکه صحت اوغنی؛) نو قائم پاتې شي په دغه (عبادت او دین)، او که ورسیږي ورته کوم مصیبت؛ نو بېرته وګرځي په مخ خپل (کفر ته نو) زیانکار شو په دنیا کې (چې خپل مراد ته ونه رسېد)، او

(زیانکار شو په) آخرت کې، (چې عمل یې باطل او په اور کې داخل شو)، دغه (د دواړو جهانو زیان) همدغه زیان دی ښکاره.

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيدُ ﴿۱۲﴾

رابلي دی (عبادت کوي مشرک) غیر له الله د هغه څه چې نه ضرر رسولی شي ورته (که یې عبادت ونه کړي)، او د هغه څه چې نه نفع رسولی شي ورته (که یې عبادت وکړي)، دغه (عبادت د ما سوی الله) همدغه ګمراهي ده ډېره لویه لرې (له حقه له مقصده).

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ ۚ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿۱۳﴾

بولي دوی (عبادت کوي مشرکان) د هغه (معبود) چې ضرر د هغه (عابد ته یې) ډېر نژدې دی له ګټې د هغه (معبود دغه عابد ته، چې د شفاعت هیله ده)، خامخا بد دوست دی (دا باطل معبود) او خامخا بد ملګری دی.

تفسیر: یعنې که د بُت پرستانو له زعم سره موافق له بُتانو څخه د ګټې هیله لرئ؛ دغه هیله بې فائدې او موهوم شی دی، لیکن د دوی له عبادت څخه نقصان او ضرر رسېدل قطعي او یقیني دي، نو ځکه د دوی د فائدې خبره به وروسته له دې نه لیدل کیږي، نقصان خو اوس سمدلاسه وورسېد.

﴿لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ﴾ یعنې کله چې په قیامت کې د بُت پرستی نتائج ور د مخه شي؛ نو بت پرستان به همداسې وايي: ﴿لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ﴾.

إِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ ۚ إِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿۱۴﴾

بېشکه چې الله ننه باسي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه په داسې) جنتونو کې چې بهیږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د هغو ویالې، بېشکه چې الله کوي هر هغه چې اراده یې وکړي (چې ځینې یې د مطیعانو کرامت او د عاصیانو اهانت دی).

تفسیر: یعنې پاک الله د هر هغه چا په نسبت چې مشیت او اراده وکړي؛ سزا ورکوي، او هر هغه ته چې اراده او مشیت یې وي؛ انعام ورکوي، هیڅوک د دې خبرې توان نه لري چې د ده لاس ونیسي.

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿۱۵﴾

هر څوک چې (داسې) وي چې ګومان کوي د دې چې له سره به مرسته (مدد) ونه کړي له دغه (محمد) سره الله په دنیا کې او په آخرت کې؛ نو ودې غځوي یو پړی اسمان ته (یا چت ته او ځان دې پرې ځوړند کړي)، بیا دې پرې کړي (دغه پړی چې ولویږي او مړ شي، یا دې ځان غرغره کړي) بیا دې وګوري چې آیا بیا زائلولی شي هیله، تدبیر د هغه (سړي) هغه شي لره چې دی یې په قهر کړی دی (چې د الله له خوا د محمّد نصرت دی).

تفسير: الله تعالی د خپل رسول سره د دنيوي او اخروي فتحې او نصرت کومې وعدې چې کړې دي؛ هغه خامخا پوره کېدونکې دي، که کافران او حاسدان ډېر په قهر او خفه شي، او د ربّاني نصرت د مخنيوي او انسداد لپاره ډېر تدابير هم ونيسي؛ ليکن د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د نصرت او بري او کاميابۍ مخه په هيڅ ډول سره نشي نيولی، او هغه به خامخا ترسره کيږي، که دغه کفّار او حاسدين د محمد صلی الله عليه وسلم په دغه نصرت ډېر زيات خفه او غمجن دي، او په دې باندې پوهيږي چې مونږ په خپلو کوښښونو او زيار (محنت) ويستلو سره د الله تعالی د ارادې او مشيت لاره بندولی شو؛ نو دوی دې خپل کوښښ په دې لاره کې ولګوي، تر دې پورې چې د پړي يو سر دې د چت په لاړو کې ښه جګ وتړي، او بل سر دې د تېزندۍ په شان په خپله غاړه کې واچوي، او په خپل لاس دې خپل ځان غرغره کړي، او په دې صورت دې له ډېر قهر او خفګان څخه خپل ځان مړ او خلاص کړي، يا که يې له لاسه پوره وي؛ نو يو پړی دې له آسمان څخه ځوړند کړي، او په هغې دې اسمان ته وخيژي، او له هغه ځايه دې اسماني نصرت قطع کړي، نو بيا دې د راښکته کېدو نه وروسته وګوري چې په دغو تدبيرونو سره دغه ربّاني معاونت او اسماني نصرت منقطع کيږي؟ چې په هغه دوی دومره په قهر دي.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ وَأَنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يُرِيدُ ﴿١٦﴾

او په شان (د دغو منزّلو آيتونو) نازل کړي ليږلي دي مونږ آيتونه ښکاره، او بېشکه چې الله سمه صافه لاره ښيي هر هغه چا ته چې اراده وکړي (د هغه د هدايت).

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلْمَجُوسَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او هغه کسان چې يهوديان دي، او (هغه کسان چې) صابيان دي، او (هغه کسان چې) نصرانيان دي، او (هغه کسان چې) مجوسيان دي، او هغه کسان چې شريک يې پيدا کړی دی له الله سره؛ بېشکه چې الله به فيصله وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې، بېشکه چې الله په هر شي باندې ښه شاهد دی.

تفسير: مجوس د اور عبادت کوي، او په دوه معبودانو عقيده لري، يو د خير معبود چې دوی ورته (يزدان) وايي، دوهم د شر معبود چې هغه (اهرمن) بولي، او د کوم نبي نوم هم يادوي، دا معلومه نه ده چې دوی له هدايت څخه وروسته په ضلالت مبتلا شوي دي، يا له ابتداء څخه په غلطه لار روان دي.

د دغو ګردو مذاهبو او فرقو د منازعې عملي او قاطع فيصله به د الله تعالی له درباره د قيامت په ورځ کې کيږي، او هر يو به سره جدا کوي، او خپلو خپلو ټاکلو (مقرر شويو) ځايونو ته به يې رسوي، په دې باندې پوهاوې پاک الله عالم دی چې کوم يو د کوم مقام او د کومې سزا مستحق دی؟.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسْجُدُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ ۗ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۩ ﴿١٨﴾

آيا نه وينې، نه پوهيږې ته؟ چې بېشکه الله چې دی سجدې ږدي (عبادت کوي) ده ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي (له علويّاتو)، او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو)، او لمر او

سپوږمی او ستوري او غرونه او ونې او څلوربول او ډېر له خلقو (چې مؤمنان دي) په عبادت سره، او ډېر دي (له كفارو) چې ثابت شوی دی پرې عذاب (چې سجده نه ږدي الله ته)، او هر څوك چې سپك يې كړي الله؛ پس نشته ده ته هيڅوك عزت وركوونكی، بېشكه چې الله كوي هر هغه كار چې اراده يې وكړي (له اكرام او اهانت څخه).

هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ

دا دواړه (ډلې مؤمنان او كافران) مدّعيان دي چې جګړه يې وكړه په (ذات، صفات او دين د) رب خپل كې.

تفسير: يعنې پخوا له دې نه چې په ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ﴾ الآية - كې چې د هغو ذكر وشو؛ هغو ته د حق او باطل له حيثه دوه ډلې ويلی شو: يوه د مؤمنانو ډله چې د خپل رب ټول اوامر مني، او د ده د احكامو په مقابل كې سر په سجده ږدي، دويمه د كفّارو ډله چې په هغو كې يهودان، نصرانيان، مجوسيان، مشركين، صابئين او نور ټول شامل دي، چې د الله رباني هدايت نه قبلوي، او د الله د اطاعت لپاره سر په سجده نه ږدي، دغه دواړه ډلې په دغو مباحثو او مناظرو كې، د جهاد او قتال په مواقعو كې هم يو د بل په مقابل كې ټينګ ولاړ وي.

فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ

پس هغه كسان چې كافران شوي دي؛ څكختې (جوړولی) شي دوی لپاره جامې له اوره.

تفسير: يعنې لكه څنګه چې كالي (جامې) د انسان بدن پټوي؛ د جهنم اور به هم دغه راز دوی احاطه كوي، او ترې به چاپېريږي، يا به د كوم داسې شي كالي وراغوستل شي، چې د اور ګرمي به پرې ډېر ژر اثر كوي، او ډېر زيات به سور كيږي.

يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُم مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾

اچولی به شي (په شدّت سره) له پاسه د سرونو ددوی اوبه سرې يشېدلې. چې خوړين به شي په دغو اوبو سره هغه (كولمې) چې په ګېډو د دوی كې دي او پوستكي (د دوی هم). او وي به د دوی لپاره څټكونه (ګرزونه) له اوسپنې (چې د دوی سرونه به پرې ټكولی او وهلی شي).

تفسير: يعنې د دوزخيانو ككرۍ به په څټكونو ګرزونو سره ميده كيږي، او يشېدلې اوبه به له پاسه پرې اچولی كيږي، چې د ماغزو له لارې به د دوی ګېډې ته ورځي، او له هغه څخه به د دوی ټولې كولمې ټوټې ټوټې د دوی له مقعدو څخه لاندې توييږي، او د دوی د بدن خارجي سطح به هم د دې اوبو له رسېدلو څخه بيخي شړيږي، او د ورستې وينې غوښې په شان به ترې لويږي، بيا به خپل اصلي حالت ته بېرته ورګرځي، او پرله پسې به همدغه عمل تكراريږي: ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۵۶) آيت (۸) ركوع)، اللهم أعذنا من غضبك وعذابك !.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾

هر كله چې اراده وكړي (دوزخيان) د دې چې ووځي له دغه (دوزخ څخه) له غمه؛ نو بېرته ګرځولی شي دوی په دغه (اور) كې او (وبه ويلی شي دوی ته) وڅكئ تاسې عذاب (د اور ډېر) سوځوونكي.

تفسیر: یعنې کله چې کافران په دوزخ کې ډېر غم او تکلیف ووینې؛ نو وبه غواړي چې له دې ځای نه ووځي او چېرې وتښتي، خو د اور لمبې به دوی له ځان سره پورته کړي، بیا به یې پرښتې د اوسپنو په ګرزونو سره وهي، او لاندې به یې غورځوي، او داسې به ورته ویل کیږي: «د اور د دغه دائمي عذاب خوند وڅکئ !»، چې له سره به ترې بېرته نشئ وتلی «العیاذ بالله».

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا

بېشکه چې الله ننه باسي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه په داسې) جنتونو کې چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو ویالې، ګاڼه به واچول شي (جنتیانو ته) په دغه (جنت) کې له باهوګانو (وښیو) له سرو زرو او له مرغلرو څخه.

تفسیر: یعنې په لویه هوسایی (آرام)، ښایست، او زیب سره به اوسیږي، او له هر یو عنوان څخه یې تجمّل تنعم څرګندیږي.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

او جامې د دغو (جنتیانو) به په دغه (جنت) کې ریښمینې وي.

تنبیه: په احادیثو کې راغلي دي: «هر هغه نارینه چې دلته د وریښمو کالي واغوندي؛ نو په آخرت کې به یې نه آغوندي»، که دغه آغوستونکی کافر وي؛ نو ښکاره ده چې هغه له سره په جنّت کې نه داخلیږي چې د جنتیانو لباس واغوندي، هو ! که مؤمن وي؛ امکان لري چې د څه مودې له مخې د دغه لباس څخه محروم شي، او بیا یې تر ابده پورې واغوندې، نو د دغه غیر متناهي مودې په مقابل کې دغه لږه زمانه غیر معتدّ به ګڼله کیږي.

وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ

او لاره ښوولې شوې ده (جنتیانو ته په دنیا کې له جانبه د الله) طیبې پاکې ته (چې لا إله إلا الله ده) له قول نه.

تفسیر: هر هغه مؤمن چې په دنیا کې (لا إله إلا الله) ویلې وي، قرآن یې لوستلی وي، د الله تعالی تسبیح او تحمید، امر بالمعروف، نهي عن المنکر یې کړی وي؛ نو په آخرت کې به هم پرښتې له هرې خوا دوی ته سلامونه اچوي، او پخپله جنتیان به هم په خپلو منځونو کې یو بل ته ښې پاکې خبرې کوي، هلته به بېځایه خبرې، شورماشور، دعوی او دنګلې نه وي، او ټول به د الله تعالی د نعمتونو په شکر ګزارۍ کې لګیا او مشغول وي، مثلا وایي به: ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ﴾ (۲۴ جزء، د الزمر سورت (۷۴) آیت)، د (۲۲ جزء د فاطر سورت په (۳۳ - ۳۴) آیتونو) کې راغلي دي: ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ * وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾ الآیة - په همدغه سره د دې حاضر آیت تفسیر کیږي، لکه چې په روح الهاني تفسیر کې راغلي دي، نبّه علیه في روح المعاني.

وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾

او لار ښوولې شوې ده (جنتیانو ته په دنیا کې) طرف د لارې (د الله) ته چې ستایل شوې دی په ښو ښو صفتونو سره.

تفسیر: یعني د الله تعالی لاره یې ومونډله چې نوم یې اسلام دی، دغه لاره په خپله هم حمیده ده، او د لارې خاوند هم حمید دی، یا یې هغه ځای ته لاره ومونډله؛ چې هغه ته په رسېدلو سره انسان د الله تعالی د نعمتونو شکر اداء کوي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او اړوي (منع کوي خلق) له لارې د الله (اسلام نه) او له مسجد حرام نه؛ (نو معذبېږي په عقبی کې)، هغه (مسجد) چې ګرځولی دی مونږ دغه مسجد ځای د عبادت لپاره د (ټولو) خلقو، برابر دي اوسېدونکي په دغه (مسجد) کې او له بهره راتلونکي.

تفسیر: یعني یو خو هغه خلق دي چې له خپلې ګمراهۍ سره سره دنورو مخه هم نیسي، چې د هدایت په لاره لاړ نشي، او غواړي چې هیڅوک د الله تعالی په لاره سم نشي، تر دې هغه مسلمانان چې د خپل پیغمبر سره د عمرې د اداء کولو لپاره مکې معظمې ته روان وو؛ د هغوی مخه یې هم ونیوله، حال دا چې مسجد الحرام یا د حرم شریف هغه برخه چې په هغې پورې د خلقو عبادت او مناسک تعلّق لري؛ ټولو ته یو شان دی، او هلته مقیم اومسافر او محلي او پردیسي ته د اوسېدلو او عبادت کولو مساوي حقوق حاصل دي، هو ! که څوک د هغو متبرکو ځایونو څخه د شړلو وړ او لایق وي؛ نو هم هغه کسان دي چې په خپل شرک او شرارت د دې مبارک ځای بې احترامي او بې عزتي کوي.

وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

او هر چا چې اراده وکړه په دغه (مسجد الحرام) کې د بې لارۍ (د حق نه په مخ ګرځولو سره)؛ نو وبه څکوو مونږ په هغه (کږېدونکي) له عذاب دردناک څخه.

تفسیر: یعني هغه څوک چې په مسجد الحرام کې عمدًا او بالاراده د بې دینۍ او شرارت کومه خبره کوي؛ نو هغه ته به د هغه چا په نسبت چې دغه کار په بل ځای کې کوي سخته سزا ورکړی شي، نو له دې نه د هغو خلقو حال معلوم کړئ چې په خپل ظلم او شرارت سره یې د مؤمنانو مخه د مکې معظمې د زیارت د ورتګ په وخت کې نیولې وه.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې ښکاره (معین) کړ مونږ ابراهیم ته ځای د بیت الله.

تفسیر: وایي چې د کعبې شریفې ځای لا له پخوا څخه مقدّس او متبرّک وو، بیا د ډېرې مودې په تېرېدلو سره ورک او نامعلوم شو، ابراهیم علیه السلام ته حکم وشو چې بیت الله ودانه کړه ! او د هغه معظم مقام نښې وروښودل شوې، ابراهیم علیه السلام د خپل ځوی اسماعیل علیه السلام په ملګرتیا د کعبې خونه (کور) ودانه کړه.

أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا

(او ورته مو وویل) چې مه شریکوه له ما سره هیڅ.

تفسیر: یعني د دې کور بنسټ او تاداو (بنیاد) په خالص توحید باندې کېږده ! هیڅوک دې چې دغه ځای ته راشي؛ د الله تعالی د عبادت څخه پرته مشرکانه رسوم په ځای نه راوړي، د مکې معظمې کفّارو سره له دې چې د ابراهیمي ملت

مدّعیان وو، ددغه آیت خلاف عمل وکړ چې هلته یې درې سوه شپېته بتان ودرول (العیاذ بالله)، څمونږ سید المرسلین خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم دغه مطهّر او مقدّس ځای له دغه نجاست او ګندګۍ څخه د تل لپاره پاک کړ، فلله الحمد والمنة.

وَّطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِيْنَ وَالْقَآئِمِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۲۶﴾

او پاک ساته کور ځما (له بُتانو او نورو پلیتو څخه) لپاره د طواف کوونکو، او لپاره د قیام کوونکو (په مکه کې)، او رکوع کوونکو، او سجده کوونکو (لمونځ کوونکو لپاره).

تفسیر: یعني یوائې د همدغو خلقو لپاره دې مخصوص وي، او له نورو ټولو څخه دې پاک او صاف کړ شي.

وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ يَاْتُوْكَ رِجَالًا وَّعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَّاْتِيْنَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيْقٍ ﴿۲۷﴾

او غږ وکړه (ای ابراهیمه) په خلقو کې د حج (د اداء کولو) لپاره، چې راشي (حاجیان) تاته پلي (پیاده) او (سواره) په هر ډنګر اوښ چې راځي (دا اوښان) له هرې لارې لرې (ژورې لرې) نه.

تفسیر: کله چې کعبه ودانه شوه، نو ابراهیم علیه السلام په یوه جګ (اوچت) غره باندې ودرېد، او داسې غږ یې وکړ: «ای خلقو ! پاک الله په تاسې حج فرض کړی دی، حج ته راشئ !»، حق تعالی دغه غږ په هر ځای کې هر روح ته ورساوه، نو د هر چا لپاره چې حج مقدّر وو؛ د هغه روح دغه غږ ته لبّیک وویل، او هم هغه د شوق پټې سکروټې دي، چې په زرهاوو پلي (پیاده) هم د حج د سفر ربړونه (تکلیفونه) په ځان اخلي، او د بیت الله په لیدلو سره خپلې سترګې رڼوي، او ډېر زیات خلق خو له دومره لرې ځایونو څخه سواره دمکې معظمې په لوري سفر کوي؛ چې له ډېرو مزلونو او سفر کولو څخه د دوی اوښان سترې ستومانه او بیخي خوار او ډنګر کیږي، زیاترو حاجیانو ته غنبتلي او ځاربه اوښان کله وررسیږي، نو ځکه په همدغو خوارو، ډنګرو، وچو، کلکو اوښانو مزلونه کوي، دا ګواکې د هم هغې دعاء د مقبولیت اثر دی، چې ابراهیم علیه السلام کړې وه: ﴿فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِىْٓ اِلَيْهِمْ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم سورت (۳۷) آیت (۶) رکوع).

لِّيَشْهَدُوْا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِىْٓ اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ۚ

لپاره د دې چې حاضر شي (دغه خلق ځای د دنیوي او اخروي) ګټو خپلو ته، او چې یاد کړي نوم د الله په هغو څو ورځو (د لوی اختر) کې چې معلومې دي په (ذبح د) هر هغه حیوان چې ورکړی دی الله دوی ته له بې ژبو چارپایانو څخه.

تفسیر: د بیت الله د حج اصلي مقصد خو اخروي ګټو حاصلول دي، مثلاً د حج او عمرې او د نورو عباداتو په ذریعه د الله تعالی خوښي حاصلول او د روحاني ترقیاتو لوړو (اوچتو) مقاتو ته رسېدل، لیکن د دغې لويې اجتماع په ضمن کې ډېر زیات سیاسي، تمدّني او اقتصادي ګټې هم حاصلېدی شي، کما لا یخفی.

د ﴿اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ﴾ څخه د ذوالحجې ډړومبنی لس (۱۰) ورځې مراد دي، په دغو ورځو کې د الله تعالی د یادونې فضیلت ډېر زیات ښوولی شوی دی، د دغه ذکر لاندې په خصوصي ډول دا هم داخل دي، چې د قرباني د حیواناتو د ذبح کولو په وخت کې دې د الله تعالی نوم واخیست شي، او «بسم الله، الله أکبر» دې وویل شي، په دغو ورځو کې ډېر ښه عمل همدا دی چې د پاک الله په نامه دې ذبح وکړی شي.

فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾

پس خورئ تاسې له هغې (غوښې) څخه، او خوراک ور کوئ بد حال فقير (محتاج) ته.

تفسير: ځينو كفّارو داسې خيال كاوه چې په خپله قرباني كوونكي ته نه ښايي چې د قربانۍ له غوښې څخه څه وخوري، دا دی په دې آيت كې د دې مفكورې اصلاح او حكم كوي، چې له دغې غوښې څخه هم تاسې په شوق سره وخورئ، هم يې په خپلو دوستانو، خپلوانو، خوارانو او غريبانو وخورئ !.

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

بيا دې لرې كړي (حاجيان حاجتونه او) خيري خپل، او پوره دې اداء كړي نذرونه خپل (او د حج واجبات)، او طواف دې وكړي په هغه كور چې قديم كريم دی.

تفسير: له كوم ځايه چې لبّيك ويل شروع كيږي (احرام تړل كيږي)؛ نو محرِم نه وينه وباسي، نه خپل ويښتان او نوكان اخلي، نه خپل ويښتان غوړوي، نه د بدن د خيرو، دوړو او ګردونو په لرې كولو دومره زيات اهتمام كوي، او نه په ډېره مبالغه او مښلو لامبي، كله چې د ذوالحجة الحرام لسمه ورځ راشي؛ دغه ګرد قيدونه لرې كيږي، سرونه خريل يا ويښتان اخيستل كيږي، ښه غسل كوي، ګنډلې او صفا كالي (جامې) اغوندي، او د كعبې د زيارت طواف ته ځي، په چا چې ذبح لازمه وي؛ ږومبی ذبح كوي، او د «نذرونو» د وركولو څخه مطلب دا دی چې هغه نذرونه چې د خپلو مطالبو لپاره يې پر خپل ځان منلي وي؛ هغه دې اداء كړي، اصلا دغه نذر د الله تعالی نذر دی او د بل هيچا نه دی، د ځينو په نزد د «نذرونو» د لفظ څخه د حج مناسك يا د حج واجبات مراد دي، او همدغه ډېر نژدې راښكاري، والله أعلم.

ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾

دا حكم مو واورېد (يا امر همدا دی چې تېر شو). او هر چا چې تعظيم وكړ د احكامو د الله؛ پس دا كار غوره دی ده ته په نزد د رب د ده، او حلال كړی شوي دي تاسې ته (خوراک د غوښې د) څارويو (پس له ذبحې) مګر (حرام دي) هغه څاروي چې لوستل كيږي په تاسې (حراموالی يې)، پس ځان ساتئ تاسې له پليتۍ څخه چې بُتان دي، او ځان ساتئ تاسې له وينا د دروغو څخه.

تفسير: لكه چې له ترجمې څخه ښكاري: «ذلک» دمحذوفې مبتدأ خبر دی، يعنې حرام شيان درانه ګڼل او د هغو پرېښودل، يا هغه شيان چې د الله تعالی له طرفه محترم ښودل شوي دي، د هغوی د احترام او ادب او تعظيم قائم ساتل لويه نيكي او د ښېګڼې (فائدې) خبره ده، او د هغو انجام به ډېر ښه وي.

په محترمو شيانو كې د قربانۍ حيوان - بيت الله - صفا - مروه - منى - عرفات - مسجدين - قرآن بلكه د الله تعالی ټول احكام راځي، په خصوصي ډول سره دلته د مسجد الحرام او د هديې د حيوان په تعظيم زور اچول شوی دی، چې د الله تعالی د بندګانو په راتګ كې هلته په حرم كې څه مشكلات پيدا نه كړئ ! او نه د ممانعت عوامل منځ ته راوړئ ! او نه هغه د هديې حيوانات بېرته تللو ته مجبور كړئ، بلكه قيمتي، ښه څاربه څاروي قرباني كړئ !.

﴿إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ يعنې هغه حيوانات چې د هغو حراموالی وخت په وخت تاسې ته ويل كيږي، لكه چې په «البقرة»، «المائدة»، «الأنعام» كې مفصّلاً تېر شول، نو هغه حلال نه دي.

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ يعني څاروی د الله تعالی مخلوق او مملوك دي، يواځې د الله تعالی په حکم او د هغه په نامه حلال کېدی شي، او د الله تعالی د کعبې نذر کېدی شي، هغه ساکښ (ذي روح) چې د کوم بُت په قربانګاه کې ذبح کېږي؛ هغه مرداريږي، د داسې شرك او پليتو کارونو څخه ځان ساتنه او اجتناب ضروري دی.

﴿وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ يعني د دروغو ويل، او د دروغو شاهدي ورکول، د بل په نامه د الله تعالی د پيدا کړو حيواناتو حلالول، بې د شرعي حکم څخه يو شي ته حلال او يا حرام ويل ټول په «قول الزور» کې داخل دي، د «قول الزّور» د بدی اندازه له دې نه اټکل کېدی شي، چې دلته الله تعالی د هغه ذکر له شرك سره کړی دی، او د الأعراف سورت په (۳۳) آيت، (۴) رکوع، ۸ جزء) کې يې داسې ارشاد کړی دی: ﴿وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ په احاديثو کې رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په ډېر تأکيد او تشديد سره له دې نه ممانعت کړی دی.

حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ

په داسې حال کې چې غاړه ايښودونکي يئ په اخلاص سره خاص الله ته، نه يئ مشرکان په ده باندې.

تفسير: يعني له هر طرف او هر چا څخه مخ وګرځوئ، او يواځې د هم هغه واحد لا شريك الله تعالی خالص بندګان اوسئ ! ښايي ستاسې ټول افعال او نيتونه په کلّي ډول بې د بل د شرك نه خاص الله تعالی ته وي، او د الله تعالی په الوهيت او عبادت کې بل هيڅوك مه شريکوئ.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

او هر چا چې شريك ونيو له الله سره؛ پس لکه چې راوغورځېد له اسمان څخه پس وتښتوي دی په چابکۍ سره مرغان (او پوټې پوټې کوي يې)، يا وغورځوي دی باد (له کوم هسك «اوچت» ځای نه) په لرې ژور (ښکته) ځای کې.

تفسير: دا يې د شرك مثال بيان کړ، خلاصه يې دا ده چې د توحيد مقام نهايت اعلی دی، کله چې انسان توحيد پرېږدي، او د کوم بل مخلوق په مقابل کې خپل سر ښکته کړي، نو دی په خپله خپل ځان ذليل او سپك کوي، او د توحيد له لوړ (اوچت) اسمان څخه د شرك او کفر کندې ته لوېږي.

ښکاره ده چې له دومره جګ ځای څخه دومره ژور ځای ته له لوېدلو څخه وروسته ژوندی نشي پاتې کېدی، اوس خو به يا د اهواوو او ناکارو افکارو مردار خواره ځناوران له ځلورو خواوو د ده د غوښې پوټې په خپلو منښوکو او پنجو سره دانګې دانګې او پوټې پوټې کړي، او وبه يې خوري، يا به لعين شيطان د يوې تېزې ګړندی هوا په پړبوکی کې دی له خپله ځان سره پورته کړي، او په کومه ډېره زياته لرې ژوره کنده کې به يې وغورځوي، چې هيڅوك به د ده هيڅ يو هډوکی او پښتی ونه ويني.

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾

دا حکم مو واورېد (يا امر همدا دی چې تېر شو) او هر چا چې تعظيم وکړ د علائمو د (دين د) الله (چې د حج افعال، د هداياوو څربول او نور عبادت دي)؛ پس بېشکه دا (تعظيم) د زړونو له تقوی څخه دي.

تفسیر: یعني د شعائر الله تعظیم په شرک کې داخل نه دی، د هر چا په زړه کې چې د پرهېزګارۍ مضمون او د یو الله جل جلاله خوف وي؛ نو دی به خامخا د شعائر الله ادب او تعظیم کوي، دغه ادب او تعظیم شرک نه دی، بلکه د الله تعالی د عین توحید له آثارو څخه دی، ځکه چې د الله تعالی رښتینی بنده د هر هغه شي چې الله جل جلاله ته منسوب وي؛ قدر او ادب کوي.

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى ٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ ﴿۳۳﴾

شته تاسې ته په دغو څلورو بولو (د هدیو) کې فائدې تر وخت معلوم پورې (چې د دوی د حلالولو وخت دی)، بیا (رسونه ده) ځای (د حلالولو) د دوی ته تر بیت الله پورې، (یا) بیا وخت د دغو منتهي دی هغه بیت ته چې بلند شان دی.

تفسیر: قدیم کور بیت الله شریف دی، او دلته ښایي توسُّعًا ترې ټول حرم مراد وي، یعني د اوښانو، غویو، پسونو (ګډانو) او نورو نه تاسې ډېرې ګټې حاصلولی شئ، مثلاً پرې سور برئ، شودې یې څښئ، او نسل ترې اخلئ، او لا یې پسې زیاتوئ، له وړیو، پوستکو او نورو څخه یې ګټه (فائده) اخلئ، اوس د هغو عظیم الشأنه اخروي فائده همدغه ده، چې کعبې ته یې نژدې راولئ، او د الله تعالی په نامه یې قرباني کړئ.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلْأَنْعَٰمِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَلَهُۥٓ أَسْلِمُوا۟ ۗ

او هر امت لپاره مونږ مقرره کړې ده قرباني د دې لپاره چې یاد کړي دوی نوم د الله پر هر هغه شي چې رزق، روزي ګرځولې ده (الله) دوی ته له بې ژبو څلور بولو حیواناتو څخه (په وخت د ذبحې د دوی کې)، پس حق معبود ستاسې (او د پخوانیو امتونو) الله حق معبود یو دی، پس خاص همده ته غاړه کېږدئ!.

تفسیر: یعني الله تعالی ته د نذر په ډول د حیواناتو حلالول په هر اسماني دین کې عبادت منل شوی دی، که دا عبادت تاسې غیر الله ته د عبادت (نذر) په ډول کوئ؛ نو دغه شرک دی، او ښایي ترې سخت پرهېز وکړی شي، د موحّد کار دا دی چې یواځې د پاک الله په نامه قرباني وکړي، چې د هغه په پاکه نامه ټولو شرائعو د قرباني کولو حکم ورکړی دی، او نه ښایي چې قرباني د ده له حکم څخه خارجه وي.

وَبَشِّرِ ٱلْمُخْبِتِينَ ﴿۳۴﴾

او زېری ورکړه عاجزي کوونکو ته.

تفسیر: یعني هغو خلقو ته د الله تعالی د رضاء او خوښۍ زېری واوروه، چې یواځې د هغه واحد لا شریک الله جلّ جلالُه حکم مني، او د هغه په مقابل کې غاړه ږدي، او په هم هغه باندې یې زړونه ډاډه کیږي، او د ده له جلال او جبروت څخه تل ویرېږي.

ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ عَلَىٰ مَآ أَصَابَهُمْ وَٱلْمُقِيمِى ٱلصَّلَوٰةِ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿۳۵﴾

هغه (عاجزې کوونکي) کله چې یاد کړ شي (د دوی په مخکې نوم د) الله؛ نو ویرېږي زړونه د دوی، او (زېری ورکړه) صبر کوونکو ته په هغو (سختیو او غمونو) چې رسیدلي دي دوی ته، او (زېری

ور کړه) قائموونکو (سم دروونکي سره له ټولو حقوقو) د لمانځه ته، (او زېرې ور کړه هغو کسانو ته چې) ځینې له هغو شیانو نه چې ور کړي دي مونږ دوی ته لګوي يې (په ښو کارونو کې).

تفسير: يعني مصيبتونه او تکليفونه په پوره صبر او ثبات سره په ځان برداشت کوي، او متحمّل کيږي يې، او د کړاوونو او سختيو د تحمّل په وخت کې د حقې لارې څخه يې قدم نه ښوييږي.

﴿وَالْمُقِيمِي الصَّلَوٰةِ﴾ الآية ـ د بيت الله تر رسېدو پورې حاجيان له ډېرو مصيبتونو او کړاوونو سره مخامخ کيږي، په سفر کې زياتره د لمونځونو د فوتېدلو يا د قضا کېدلو انديښنه وي، مال هم په کافي اندازه سره لګيږي، ښايي په همدغه مناسبت يې د دغو اوصافو او خصائلو بيان کړی وي.

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَٰهَا لَكُم مِّن شَعَٰٓئِرِ ٱللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا۟ مِنْهَا وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْقَانِعَ وَٱلْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

او اوښان غوايان (د هديې) ګرځولي دي مونږ دا تاسې ته له علائمو د (دين د) الله، شته تاسې ته په دې کې خير (ديني او دنيوي ګټه)، پس يادوئ نوم د الله په دې (اوښانو غوايانو د ذبحې په وخت کې)، په داسې حال چې ولاړ وي (په دريو پښو چې يوه يې ترې تړلې وي)، نو کله چې پرېوتل اړخونه د دوی (په ځمکه پس له حلالولو، او روح يې وخوت، او پس له يخېدلو) نو خورئ تاسې له دې نه (که مو خوښه وي)، او خورئ يې په صبر کوونکي او په بې صبره (سوالګرانو، فقيرانو)، همداسې (لکه چې ومو ښوده ذبحه د دوی)؛ تابع کړې دي مونږ دغه (مذبوحې) تاسې ته لپاره د دې چې شکر وباسئ تاسې (په دې نعمت).

تفسير: په دی آيت کريمه کې يې راوښود چې اوښ او نور د قرباني حيوانات هم د شعائر الله څخه دي چې د هغو په ښه او څربه ساتنه کې ستاسې لپاره دنيوي او اخروي ګټې شته نو تاسو لره ښايي چې دحلالولو په وخت کې پرې د الله تعالى نوم واخلئ بالخصوص، د اوښ د ذبحې ښه طريقه «نحر» دی، چې هغه قبلې ته مخامخ ودروئ، او يو لاس يې (ښي يا کيڼ) وتړئ، او په تېرې يې زخم «ټپ» ووهئ، کله چې ټوله وينه يې ووته، او په ځمکه ولوېده، بيا يې بوټي بوټي کړئ، او ترې منتفع شئ، که ډېر اوښان وي؛ نو قطار يې ودروئ ! او په همدغه ترتيب سره يې نحر کړئ !.

په ﴿وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْقَانِعَ وَٱلْمُعْتَرَّ﴾ الآية ـ کې يې دوه قسمه محتاجان وښوول، يو هغه چې پر صبر او استقامت سره ناست وي، سوال نه کوي، که لږ څه وررسيږي؛ پر هغه قناعت کوي، بل هغه چې بې قراري کوي، سوال کوي، دې خوا او هغه خوا ګرځي، که څه شی ورته ورکړ شي؛ خو بيا هم قرار نه کيني.

﴿كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ الآية ـ يعني داسې لوی ساکښان (جاندار) چې هم په جثه او هم په قوّت کې له تاسې څخه زيات دي، ستاسې په واک او قبضه کې درکړل شوي دي، چې تاسې له هغو څخه راز راز خدمتونه اخلئ، او په ډېره آسانۍ سره يې حلالولی هم شئ، دا د الله تعالى لوی احسان دی، او ښايي چې د هغه شکر اداء کړ شي، نه داسې چې د شرک په غوره کولو سره بالعکس د هغه ناشکري وکړ شي.

لَن يَنَالَ ٱللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ ٱلتَّقْوَىٰ مِنكُمْ

له سره نه رسيږي الله ته غوښې د دوی، او نهويني د دوی، وليکن رسيږي دغه (الله) ته پرهېزګاري (واخلاص چې ملګري وي له دغو مذبوحو سره بې له ريا) له تاسې.

تفسير: يعنې يواځې د حيوان په ذبح کولو، او په ځان او نورو د غوښې په خوړلو، يا د هغه د وينې په تويولو تاسې هيڅکله د الله تعالى خوښې او رضاء حاصلولى نشئ، او نه دغه غوښې، وينې او نور شيان د الله تعالى تر درباره رسېدى شي، بلکه د پاك الله دربار ته يواځې ستاسې د زړه تقوى او ادب رسېږي، چې په ډېره خوښى، او پوره رغبت يو قيمتي او نفيس شى د ده په حکم او اجازې سره د ده په نامه د ده کور ته بيايئ، او هلته يې قرباني کوئ، ګواکې د دې قربانى په وسيله مو دغه خبره ښکاره کړه چې مونږ پخپله هم ستا په لاره کې قرباني کېدلو ته همداسې حاضر او تيار يو !.

كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

همداسې (لکه چې ذکر شو) تابع کړي يې دي دغه (څلور بولي) تاسې ته لپاره د دې چې په لويې ياد کړئ الله (او الله أکبر ووايئ د دوى د حلالولو په وخت کې) په هغې (طريقې) سره چې لاره يې ښوولې ده تاسې ته، او زېرى ورکړه نېکوکارانو ته (د جنّت).

تفسير: يعنې «بسم الله والله أکبر، اللهم لك ومنك» ووايئ او ذبح کړئ، او د الله تعالى شکر اداء کړئ، چې ده د خپل محبّت او د عبوديت د اظهار څرنګه ښه لار راوښووله، او د يوه حيوان ذبح يې ګواکې ستاسې د ځان د قربانى په ځاى قائم مقام ودروله.

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

بېشکه چې الله دفع کوي (د کفّارو مکر) له هغو کسانو څخه چې ايمان يې راوړى دى، بېشکه چې الله محبت نه کوي هر خيانتګر (له خالق او مخلوقاتو سره او) ناشکره.

تفسير: يعنې مسلمانان دې ډاډه او مطمئن اوسي، چې الله تعالى به ډېر ژر له دښمنانو څخه د دوى لاره صافه کړي، او تر مسجد الحرام پورې د رسېدلو او د هغه د متعلقه احکامو په تعميل کې به هيڅ مخالفت او مشکلات پاتې نشي، بې له کوم خوف او خطره به دوى حج او عمره اداء کوي، ګواکې د هغه بشارت امر چې په ﴿وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ﴾ کې ورکړى شوى وو؛ د هغه يو زېرى او بشارت همدا دى.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾ «بېشکه چې الله تعالى محبت نه کوي هر خيانت ګر له خالق او مخلوقاتو سره او ناشکره»، يعنې که ناشکرو ټګانو ته تر يوه خاص ميعاد پورې مهلت ورکړى شي؛ نو داسې خيال مه کوئ چې دوى د الله تعالى خوښېږي، دغه ډيل او مهلت په ځينو مصالحو او حکمتونو بناء دى، آخري انجام او پاى به يې همداسې وي، چې د حق خاوندان به غالب او د باطل خاوندان به مغلوب او باطل پرستان به بيخي له دې لارې څخه لرې کړى شي.

دا له هغو مبارکو آيتونو څخه ړومبنى آيت دى، چې د قتال په اذن کې راغلي دي:

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ

حکم ورکړى شوى دى (د قتال) هغو کسانو ته چې قتال ورسره کاوه شي (د کفّارو له خوا) په دې سبب چې بېشکه په دوى ظلم شوى دى.

تفسير: تر هغه پورې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په مکّه معظّمه کې وو، نو مسلمانانو ته دا حکم شوى وو، چې د کفّارو په سختيو او تکليفونو باندې صبر وکړي، او لاس ور ونه غځوي، لکه چې مسلمانانو پوره تر ديارلسو کلونو پورې ډېر سخت تکليفونه او ظلمونه وګالل (برداشت کړل)، او د کفّارو د زهره چوونکو ظلمونو او تېريو په مقابل کې يې بې مثاله صبر، استقامت او ثبات ښکاره کړ، کله چې مدينه منوره دار الاسلام وګرځيد او د مسلمانانو يوه وړه

ډله په دغه مستقل مرکز کې سره یو ځای شوه نو هغو مظلومو مسلمانانو نه چې کفارو به تل ورباندي ظلمونه کول او جنګونه به يې ورسره کول اجازه ورکړې شوه بلکه حکم ورته وشو چې دغه ظالمانو په مقابل کې توری وکاږی، او د خپلی ډلي او دین حفاظت په پوره غیرت سره وکړي.

وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

او بېشکه چې الله په مرسته د دوی خامخا ښه قادر دی.

تفسیر: یعني ای مؤمنانو ! له خپل قلّت او بې سروساماني څخه مه ډارېږئ، الله تعالی یوه ډېره وړوکې بې وسیلي ډله هم د دنیا د لویو لویو فوځونو او سلطنتونو په مقابل کې بریالی (کامیابه) کولی شي، په حقیقت کې دا په یو مالك الملکوتي طرز له مسلمانانو سره د نصرت او مرستې وعده ده.

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

(دغه مظلومان مهاجران) هغه (کسان) دي چې ایستل شوي دي له کورونو خپلو په ناحقه سره، (او بل هیڅ سبب د اخراج نه وو مګر دا) چې ویل به دغو (مؤمنانو): رب څمونږ (خالص یواځې) الله دی، او که چېرې نه وي دفع کول د الله خلقو لره ځیني د دوی لره په ځینو نورو باندې؛ خامخا نړولې شوې به وې صومعی، او کلیساګانی او د یهودانو عبادتخانی او مسجدونه، چې یاداوه شي په هغو کې نوم د الله ډېر، او خامخا مرسته به وکړي هرومرو الله له هغه چا سره چې مرسته کوي (دین د) دغه (الله) سره، بېشکه چې الله خامخا قوي (د خپلو احکامو په تنفیذولو کې) ډېر زور والا دی (په هر چا).

تفسیر: یعني هغه مهاجر مسلمانان چې له خپلو کورونو څخه وویستل شول، د هغوی بل هیڅ جرم نه وو، او نه پرې چا څه دعوی درلوده، پرته له دې نه چې دوی ولې یو الله تعالی ته خپل رب وایي؟، او ولې خښتو او ډېرو ته سجدې نه کوي؟.

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ﴾ الآیة ـ یعني که په کوم وخت او کوم حالت کې هم یو جماعت ته د بل جماعت سره د جنګ او جګړې اجازه نه وی؛ نو دا مقدّس مقامات او مهم یادګارونه د تل لپاره د وجود له صفحې څخه محو او له منځه به يې لرې شوي وی، هیڅ یو معبد، تکیه، عبادتخانه، خانقاه، مسجد او مدرسه به محفوظه نه وی پاتې شوی، نو له دې کبله ضروري شوه، چې د بدی طاقتونه اګر که ډېر سره جمع هم شي؛ خو د قادر ذات له طرفه به داسې یو وخت راشي، چې د نېکۍ په مقدسو لاسونو سره به د بدۍ د حملې مدافعت وکړی شي، او الله تعالی به د خپل دین د مرستې کوونکو سره پخپله مرسته وکړي، او دوی به د حق او صداقت په وسیله په دښمنانو غالب کړي.

که د مدافعت او محافظت دغه قانون نه وی؛ نو په خپله خپله زمانه کې به نه د عیسايي راهبانو صومعې (حجرې) ودانې پاتې وی، او نه به د نصرانیانو بیع (کلیساګانې) او نه به د یهودیانو صلوات (عبادتخانې) او نه به د مسلمانانو هغه مساجد چې د الله تعالی ذکر په کې ډېر زیات کیږي؛ پاتې وی، او دغه ټول معابد به نړول شوي او له منځه تللي وی، نو د دې عام قانون لاندې هیڅ داسې دلیل نشته چې مسلمانانو ته په یو مناسب وخت کې د دوی د دښمنانو سره د جنګېدلو اجازه ورنه کړه شي.

الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ ۗ
وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

(دغه مهاجر مظلومان) هغه کسان دي چې که چېرې قدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې د غلبې په اعتبار)؛ نو قائموي دوی (سم اداء کوي به سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي به زکات، او امر حکم به کوي (خلقو ته) په معروف (په نېک شرعي کار) سره، او منع کوي به (خلق) له بد کار څخه، او خاص د الله په اختيار کې ده آخره خاتمه د ټولو کارونو.

تفسير: دا يواځې د هغو مسلمانانو بيان دی چې پرې ظلمونه شوي دي، او له کورونو څخه ايستل شوي دي، يعنې الله تعالی به ولې له دوی سره مرسته نه کوي؟ کله چې دوی داسې يو قوم دی، چې که الله تعالی دوی ته د ځمکې د مخ سلطنت هم ورکړي؛ خو بيا هم دوی د الله تعالی له ياده نه غافليږي، او پخپله هم په بدني او مالي نېکيو کې مصروف دي، او کوښښ کوي چې نور هم په همدغه سمه لاره برابر کړي، لکه چې پاک الله دوی ته د دې ځمکې حکومت ورکړ، او کومې وړاندوينې (پيشګويی) چې پخوا شوې وې؛ هغه ټکې ټکي رښتيا شوې: «فلله الحمد على ذلك».

له دې آيت څخه د أصحابو کرامو رضي الله عنهم خصوصا د مهاجرينو او په هغو کې په أخص الخصوص د راشدينو خلفاوو رضي الله عنهم حقانيت، مقبوليت او منقبت ثابت شول.

﴿وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ يعنې که څه هم نن مسلمانان کمزوري او کفّار غالب او قوي ښکاري؛ ليکن دغه کار د الله تعالی په واک او اختيار کې دی، چې بالآخر مسلمانان په دوی غالب، منصور او بريالي (کامياب) کړي.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَابُ
مَدْيَنَ ۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾

او که چېرې دروغجن وشمېري (دغه کفّار تا ای محمده ! نو مه خفه کېږه !) پس په تحقيق دروغجن شمېرلي وو (رسولان خپل) پخوا له دغه (قوم ستا) قوم د نوح، او (قوم د) عاد، او (قوم د) ثمود. او قوم د ابراهيم او قوم د لوط (انبياوو خپلو لره). او اهل (د ښار) د مدين (شُعيب لره)، او دروغجن ګڼل شوی وو موسی (د مصري قبطيانو له خوا)، نو مهلت مې ورکړی وو کافرانو ته بيا (ناڅاپه) مې ونيول دوی (په عذاب سره)، پس څرنګه وو انکار ځما (په دوی په تغيير د نعمت سره؟).

تفسير: يعنې دا کافران دې په دې نه مغروره کيږي چې دوی ته مهلت ورکړل شوي، پخوانی قومونو هم داسې د خپلو پيغمبرانو تکذيب کړي وو نو څه وخت چې ونيول شو نو وګورئ د هغوی حال څه شو.

فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾

پس ډېر دي له کليو (او ښارونو) څخه چې هلاک کړي دي مونږ (اهل د) هغو، حال دا چې دغه (اهل د هغې قريې) ظالمان وو (په نفسونو خپلو)، پس هغه (کلي) پريوتلي دي (دېوالونه يې د پاسه) په چتونو بامونو خپلو باندې، او ډېر کوهيان دي چې (ډک له اوبو) بېکاره پراته دي، او ډېرې ماڼۍ پخې لوړې (اوچتې) (تشې پاتې دي، او خاوندان يې هلاک شوي دي).

تفسیر: یعني د خپلو بنسټونو (بنیادونو) د خوځېدلو په اثر اول یې چتونه ولوېدل، بیا یې د پوالونه ونړېدل، بیا ټولې ودانۍ پرې راولوېدې، او د چت ډېری یې لا اوچتې کړې، دا یې د هغو د لاندې باندې کېدلو صورت وښود.

﴿وَبِئۡرٖ مُّعَطَّلَةٖ﴾ یعني هغه کوهیان چې پرې د اوبو د راویستونکو هجوم او ګڼه ګوڼه وه؛ نن هلته هیڅوک نشته، چې د هغو بوکې راوکاږي، او هغه ډېرې لویې لویې او پخې او هسکې ودانۍ چې په چونه، سېمټو او نورو پخو موادو سره ودانې شوې وې؛ خرابې او د ورانو کنډرو په شان پرتې دي، او هیڅوک په کې نه اوسېږي.

أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَتَكُونَ لَهُمۡ قُلُوبٞ يَعۡقِلُونَ بِهَآ أَوۡ ءَاذَانٞ يَسۡمَعُونَ بِهَاۖ فَإِنَّهَا لَا تَعۡمَى ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَلَٰكِن تَعۡمَى ٱلۡقُلُوبُ ٱلَّتِي فِي ٱلصُّدُورِ ۝٤٦

آیا پس نه دي ګرځېدلي دوی (دغه کفار) په ځمکه کې، پس وي دوی لره زړونه چې فکر یې کولی په هغو (زړونو سره په بده خاتمه د کارونو)، یا (وی دوی لره) غوږونه چې خبرې یې اورېدلې دوی په هغو (غوږونو سره د کفارو د اهلاک، چې عبرت پرې واخلي)، پس قصه دا ده چې نه دي ړندې سترګې (ظاهري د دوی)، ولیکن ړانده دي زړونه (د دوی) هغه چې دننه په سینو د دوی کې دي (ځکه چې پرې عبرت نه اخلي).

تفسیر: یعني د دغو ورانو او تباه شوو ودانیو د کنډرو د لیدلو څخه هم هیڅکله دوی ته داسې یو فکر او چرت (خیال) پیدا نشو، او غور او اندېښنه یې ونه کړه، چې د حق په لاره راشي، او په رښتیا خبره ویوهیږي، او زړونه یې بینا او غوږونه یې خلاص شي.

نو قصه دا ده چې که په سترګو یې ولیدل، خو پخپلو زړونو کې یې پرې غور او فکر ونه کړ، نو دغه لیدل هم د نه لیدلو په شان دي، ګواکې د دوی ظاهري سترګې خلاصې دي، مګر باطني سترګې یې ړندې دي، او په حقیقت کې ډېر خطرناکه مرض د زړه ړوندوالی دی، (العیاذ بالله).

وَيَسۡتَعۡجِلُونَكَ بِٱلۡعَذَابِ وَلَن يُخۡلِفَ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥۚ وَإِنَّ يَوۡمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلۡفِ سَنَةٖ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝٤٧

او بیړه (تلوار) کوي (کفّار) په تا په (راوستلو د) عذاب، او له سره به خلاف ونه کړي الله په خپله وعده کې، او بېشکه یوه ورځ په نزد د رب ستا (له ورځو د آخرت، اوږده ده) لکه زر کاله له هغو کلونو څخه چې شمېرئ یې تاسې (په دنیا کې).

تفسیر: یعني مقرر عذاب په خپل ټاکلي وخت خامخا راتلونکی دی، او دغه بې ځایه شورماشور، استهزاء، تکذیب او د عذاب ژر غوښتل هیڅ یوه ګټه نه لري، «بېشکه یوه ورځ په نزد د رب ستا له ورځو دآخرت چې ورځې د عذاب د کفّارو دي؛ اوږده ده لکه زر کاله له هغو کلونو چې شمېرئ یې تاسې په دنیا کې» یعني ستاسې یو زر کلونه د ده په نزد د یوې ورځې سره برابر دي، لکه چې نن مجرمین د ده په واک او اختیار کې دي؛ د زرو کلونو د تېرېدلو څخه وروسته هم داسې د ده په قبضه او اختیار کې دي، هیچېرې ترې پټېدلی او تښتېدلی نه شي.

وَكَأَيِّن مِّن قَرۡيَةٍ أَمۡلَيۡتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٞ ثُمَّ أَخَذۡتُهَا وَإِلَيَّ ٱلۡمَصِيرُ ۝٤٨

او ډېر دي له (اهل د پخوانیو ښارونو او) کلیو چې مهلت ورکړی وو ما دوی ته (په خپل رحمت سره) حال دا چې ظالمان وو، بیا ونیول ما هغه (ناڅاپه په سخت عذاب)، او خاص ما ته راتله د هر چا دي (په آخرت کې د جزاء لپاره).

تفسير: يعنې آيا په مهلت ورکولو به هغوی چېرې وتښتي؟ يا به په کوم ځای کې پټ شي؟ بالآخر د ټولو رجوع او بېرته راتګ ځمونږ په لوري دی، مونږ دوی ټول ونيول او تباه مو کړل.

﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَآ أَنَا۠ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٤٩﴾

ووايه (ای محمده !) ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې زه تاسې ته ويرووونکی يم ښکاره (له جحيم څخه).

تفسير: يعنې ځما کار خبرول او ويرول دي، څو تاسې د فضائلو غوښتونکي او له رذائلو څخه په ډډه شئ، د عذاب نازلول ځما په اختيار کې نه دي، او هغه د الله تعالی په اختيار کې دی، هغه به د مطيع او عاصي په منځ کې فيصله وکړي، او هر يو به د هغه له حال سره سم مناسب ځای ته رسوي.

﴿فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝٥٠﴾

پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته ښښنه (د ګناهونو)، او روزي عزتناکه (چې جنت دی).

﴿وَٱلَّذِينَ سَعَوْا۟ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ۝٥١ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِىٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى ٱلشَّيْطَٰنُ فِىٓ أُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٥٢﴾

او هغه کسان چې کوښښ کوي په (بطلان د) آيتونو ځمونږ کې په داسې حال کې چې عاجز کوونکي ځمونږ وي (د دوی پخپل ګمان)؛ همدغه کسان ملګري د دوزخ دي (چې تل به په کې سوځي). او نه وو لېږلی مونږ پخوا له تا (ای محمده !) هيڅ رسول او نه هيڅ نبي مګر په هغه وخت کې چې لوستل به يې کول، نو وبه غورځاوه شيطان په لوستلو د ده کې له ځانه خپله وسوسې او شکونه، پس لرې کوي الله هغه کلمې چې غورځولې دي شيطان، بيا محکموي الله آيتونه خپل، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت لرونکی دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د آيت په تفصيل کې اختلاف دی: ډېر بهتر او آسان تفسير هغه دی چې د هغه مختصر اصل له اسلافو څخه منقول دی، يعنې (تمنّي) د قرائت اوتلاوت په معنی واخيستل شي، مطلب دا چې له قديم راهيسې دغه عادت جريان لري، کله به کوم نبي يا رسول عليه السلام کومه خبره بيانوله، يا به يې د الله تعالی آيتونه اورورل؛ شيطان به د ځينو خبرو په متعلق د ډېرو خلقو په زړونو کې ډول ډول وسوسې غورځولې، او رنګا رنګ شکونه او شبهې به يې پيدا کولې، مثلا رسول الله صلی الله عليه وسلم د ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةُ﴾ آيت ولوست، شيطان د خلقو په زړونو کې دا شبهه واچوله ،چې وګورئ د خپل لاس وژل شوی حيوان حلال بولي، او الله وژلی حرام ګڼي؟، يا چې رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾؛ شيطان په کې داسې شبهه وغورځوله چې په ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ ملائکة الله، عيسی المسيح او عُزير عليهم السلام هم شامل دي، يا کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د مسيح عليه السلام په نسبت د ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ آيت ولوست؛ شيطان د خلقو په افکارو کې داسې مفکوره پيدا کړه چې له دې نه د مسيح عليه السلام ابنيت (ځوی ولی) او الوهيت ثابتيږي.

د دغه شيطاني القاء په ابطال او ترديد کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی هغه بيّنات آيتونه واورول، چې بيخي صاف او محکم وو، او داسې پخې خبرې يې وروښودې؛ چې د هغو له اورېدلو څخه شك او شبهې ته له سره ځای او موقع پاتې نه شوه، ګواکې د «متشابهاتو» د ظاهري سطح په بناء کومه اغواء او اخلال چې شيطان يې غورځوي؛ آيات محکمات د هغه بېخ او بنياد وباسي، چې د هغو د اورېدلو څخه ټول شکونه او شبهې له منځه ورك او فناء کېږي.

دا دوه قسمه آيتونه ولې نازلولی شي؟ شياطينو ته د دومره وسوسې اچولو او تصرّف موقع ولې ورکوله کېږي؟ او د داسې آيتونو هغه احکام چې وروسته توضيح کېږي؛ ولې په ابتداء کې نه تشريح کېږي؟ دغه ګرد امور د الله تعالی له غير محدود علم او حکمت څخه نشأت کوي، الله تعالی دا دنيا علمًا او عملاً دار الامتحان ګرځولې ده، لکه چې په داسې چارو سره د بندګانو آزمويښت کوي، چې څوك د خپل زړه د ناروغتيا يا د سختی له سببه د شکونو او د شبهو په ختو او جبو کې ننبلي؟ او کوم پوه عقلمن انسان د خپل علم او تحقيق په قوّت د ايمان لوړ مقام ته رسيږي؟.

رښتيا خبره خو دا ده که انسان په ښه نيت او ايمان داری او ښه عقيده سره پوهېدل وغواړي؛ نو پاك الله هم د ده مرسته کوي، او په سمه لاره يې بيايي، او ثبات او استقامت ورپه برخه کوي، پاتې شول منکرين او شك کوونکي؛ هغوی ته تر قيامته پورې هم ډاډ او اطمينان نه شي حاصلېدی.

ځمونږ په دې تقرير کې تر ډېره حده پورې د ډېرو آيتونو مطلب بيان شو، پوه خلق کولی شي چې ځمونږ د دې تقرير اجزاء د هغو آيتونو له اجزاوو سره بې تکلّفه تطبيق کړي، دا آيتونه لکه چې مونږ د (آل عمران) د سورت په ابتداء کې بيان کړي دي، له: ﴿هُوَ الَّذِيٓ اَنۡزَلَ عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ مِنۡهُ اٰيٰتٌ مُّحۡكَمٰتٌ﴾ الآية ـ سره ډېر مشابه دی، لکه چې په ﴿اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى اَلۡقَى الشَّيۡطٰنُ فِيۡٓ اُمۡنِيَّتِهٖ﴾ کې د متشابهاتو او په ﴿ثُمَّ يُحۡكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ﴾ کې د محکماتو ذکر وشو، او په ﴿لِّيَجۡعَلَ مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ فِتۡنَةً﴾ الآية ـ کې د زائغينو دوه قسمونه بيان شول، چې په هغو کې د ﴿لِّلَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ﴾ کار د تأويل ابتغاء او د ﴿وَّالۡقَاسِيَةِ قُلُوۡبُهُمۡ﴾ غرض د فتنې ابتغاء ده، وروسته ﴿وَّلِيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ﴾ الآية ـ د ﴿وَالرّٰسِخُوۡنَ فِى الۡعِلۡمِ يَقُوۡلُوۡنَ﴾ آيت په ځای وګڼئ !، او هلته هغه دعا چې په ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَيۡتَنَا﴾ سره کړی شوې وه؛ دلته د هغې اجابت ذکر په ﴿وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ﴾ سره کړی شوی دی، او د ﴿رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوۡمٍ لَّا رَيۡبَ فِيۡهِ﴾ سره دغه آيت مناسب واقع شو: ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا فِىۡ مِرۡيَةٍ مِّنۡهُ حَتّٰى تَاۡتِيَهُمُ السَّاعَةُ﴾ إلی قوله: ﴿يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ﴾.

لِّيَجۡعَلَ مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ فِتۡنَةً لِّلَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ وَّالۡقَاسِيَةِ قُلُوۡبُهُمۡ ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيۡنَ لَفِىۡ شِقَاقٍۢ بَعِيۡدٍ ۙ﴿۵۳﴾ وَّلِيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ اَنَّهُ الۡحَـقُّ مِنۡ رَّبِّكَ فَيُؤۡمِنُوۡا بِهٖ فَتُخۡبِتَ لَهٗ قُلُوۡبُهُمۡ ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴿۵۴﴾

لپاره د دې چې وګرځوي (الله) هغه شی چې غورځوي يې شيطان ازمېښت لپاره د هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د شك او نفاق) دی، او (بل لپاره د هغو چې) سخت دي زړونه د دوی، او بېشکه ظالمان خامخا په مخالفت ډېر لرې کې دي (له حقه). او (دغه القاء د دې لپاره ده چې) په يقين سره پوه شي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم، چې بېشکه دا قرآن حق دی له طرفه د رب ستا، پس ايمان به راوړي دوی په ده سره، نو نرم (آرام به شي انقيادًا) دغه قرآن ته زړونه د دوی، او بېشکه الله خامخا لاره ښوونکی دی هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی طرف د سمې صافې لارې (د اسلام) ته.

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

او تل به وي هغه کسان چې کافران شوي دي په شك کې له دې (قرآنه يا له سمې لارې يا له رسوله)، تر هغه پورې چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه، يا راشي دوی ته عذاب د ورځې شنډې (سختې د قيامت چې د نجات هيڅ لاره په کې نه وي).

تفسير: يعني مقصد په خپله د قيامت د هولناکې حادثې ناڅاپي رارسېدل، يا د قيامت د عذاب راتلل دي، او يا شايد د ﴿عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾ څخه د دنيا عذاب مراد وي، يعني په همدې دنيا کې به داسې سزا درکړه شي، چې په هيڅ صورت به ورڅخه خلاصېدل امکان ونه لري.

الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ

ملك سلطنت په دغه ورځ د قيامت خاص الله ته دی، فيصله به کوي (په دغه ورځ کې) په منځ د دوی (د مؤمنانو او کفّارو کې).

تفسير: يعني د قيامت په ورځ کې به يواځې د الله تعالی سلطنت او حکومت وي، او د بل هيڅا ظاهري او مجازي حکومت نوم او نښان به نه وي، په هغه وخت کې به د ګردې دنيا عملي فيصله کيږي، چې تفصيل يې دا دی:

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) په جنتونو د نعمتونو کې به وي. او هغه کسان چې کافران شوي دي، او نسبت د دروغو يې کړی دی آيتونو ځمونږ ته؛ پس دغه کسان شته دوی ته عذاب سپکوونکی. او هر هغه کسان چې خپل کورونه يې پرېښي دي په لاره د الله کې (د جهاد، طاعت او د الله د رضاء لپاره) بيا ووژلی شي (په جهاد کې) يا مړه شي (پخپل مرګ)؛ نو خامخا روزي به ورکړي هرومرو دوی ته الله روزي نېکه (د جنّت)، او بېشکه الله خامخا هم دی غوره د (ټولو) روزي ورکوونکو دی. خامخا داخل به کړي (الله) هرومرو دوی په داسې يو ځای (د جنّت) کې چې خوښ به کړي دوی هغه (ځايونه د جنتونو)، او بېشکه الله خامخا ډېر عالم (په ټولو احوالو)، ښه حلم لرونکی دی (په تأخير د عقوبت لپاره د رجوع).

ذَٰلِكَ ۖ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ اللَّهُ

(خبره) همدا ده (لکه چې ومو ويله)، او هر هغه چې بدل واخيست په مثل د هغه (ضرر) چې معذّب شوی دی په هغه سره، بيا (دويم ځل) ظلم وکړ شي په ده باندې؛ نو خامخا مرسته به وکړي خامخا له ده سره الله.

تفسير: يعني كه مظلوم له ظالم څخه واجبي بدلې واخلي، بيا ظالم پرې بل ځلې ظلم وكړي؛ نو دى بيا هم مظلوم واقع شو، او الله تعالى به بيا ورسره مرسته وكړي، لكه چې عادت يې دى، بالآخر د مظلومانو حمايت كوي: «واتّق دعوة المظلوم فإنه ليس بينها وبين الله حجاب».

إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

بېشكه الله خامخا ښه عفو كوونكى دى (د تجاوزاتو) ډېر ښېونكى دى (د خطيّاتو).

تفسير: يعني بندګانو ته هم ښايي چې پخپلو شخصي او معاشراتو چارو او معاملاتو كې د عفوې او ښښنې عادت زده كړي، او هيڅكله دې د انتقام او بدل اخيستلو په فكر نه اوسي.

شاه صاحب رحمه الله ليكي: «يعني واجبي بدلې اخيستونكي ته الله تعالى عذاب نه وركوي، كه څه هم بدل نه اخيستل ښه او غوره كار دى، د كفّارو د اذيت بدل مسلمانانو له كفّارو څخه د «بدر» په غزا كې واخيست، ليكن كفّارو بيا په «أحد» او «أحزاب» كې په تيري او تجاوز لاسونه پورې كړل، چې بيا الله تعالى مسلمانانو سره پوره مرسته وكړه.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

دغه (نصرت په سبب د دې دى) چې بېشكه الله ننه باسي شپه په ورځ كې او ننه باسي ورځ په شپه كې (چې كله ورځ لنډه شپه اوږدوي، كله شپه لنډه ورځ اوږدوي)، او بېشكه الله ښه اورېدونكى دى (د ټولو اقوالو) ښه ليدونكى دى.

تفسير: يعني الله تعالى د دومره لوى قدرت او قوّت څښتن (مالك) دى، چې د شپې او ورځې اړول او راړول او د هغوى لنډول او اوږدول د ده په لاس كې دي، او يواځې د ده په حكم، اراده، او تصرّف كله ورځ اوږديږي، او كله شپه اوږديږي، نو آيا دغه مطلق قادر په دې باندې نه دى قادر چې يو مظلوم قوم يا شخص سره مرسته وكړي، او د ظالمانو له منګلو څخه يې خلاص كړي؟ بلكه دوى په هغوى باندې غالب، قاهر، قادر او مسلّط كړي، په دې آيت كې يې دې ته اشاره وكړه چې حالات ډېر ژر د شپې او ورځې په شان بدليدونكي دي، څرنګه چې پاك الله د شپې تياره د ورځې په رڼا له منځه وړي، همداسې به د كفر او شرك ځمكې هم د اسلام په غېږ كې وركړي، او بېشكه چې پاك الله ښه اورېدونكى دى د ټولو اقوالو، ښه ليدونكى دى د ټولو اشياوو، يعني د مظلوم غږ او آواز هم اوري، او د ظالم چارې او اعمال همويني.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

دغه (مرسته په دې ده چې) بېشكه الله همدى دى حق ثابت، او بېشكه هغه چې بولي يې (كفّار او عبادت يې كوي) بې له الله څخه؛ همدغه باطل دي، او بېشكه الله همدى (له ټولو څخه) ښه لوړ ښه لوى دى.

تفسير: يعني له الله څخه پرته داسې عظيم الشأن كارونه او انقلابونه د بل چا له لاسه پوره كېدى شي؟ بلكه نه شي، په واقع كې صحيح او رښتيني بر حق معبود همدغه يو الله تعالى دى، نور ټول معبودان بيخي غلط او له يوه سره زائل او ټول باطل دي، ښايي چې تاسې هم دغه واحد لا شريك ذات خپل الله وګڼئ، چې له ټولو څخه اعلى او اولى او ډېر ښه مولى دى، او دغه لوى شان په اتفاق سره د همدغه يو الله جل وعلا شأنه په ذات او صفاتو كې شته.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾

آیا نه ويني ته (نه يې خبر ای مخاطبه) چې بېشكه الله نازلې كړي دي له (طرفه د) اسمان څخه اوبه؛ پس ګرځي ځمكه (په دې اوبو سره) تكه شنه (پس له هغه چې وچه سپېره وه)؛ بېشكه الله ښه مهربان عالم دی په پټو تدابيرو، ښه خبردار دی (په ټولو شيانو).

تفسير: يعنې همداسې به د كفر او شرك وچه او شاړه ځمكه د اسلام په باران باندې شنه او سمسوره كړي، او هم هغه الله جل جلاله ښه پوهيږي، چې په څه شان د باران د اوبو په وسيله شينكي او نباتات زرغونيږي، او د ځمكې په دننه كې داسې تدبير او تصرّف كوي، چې د هغه په اثر وچه شاړه ځمكه د اوبو او نورو اجزاء ځان ته جذب او راكاږي، چې په دې ترتيب ځمكه شنه او سمسوره كيږي.

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾

خاص همدغه (الله) لره دي هر څه چې په اسمانونو كې او هر څه چې په ځمكه كې دي (سره له اسمانونو او ځمكې خلقًا ملكا وعبيدًا)، او بېشكه الله خامخا هم دی غني بې پروا دی (له مخلوقاتو خپلو) ښه ستايلی شوی (په صفاتو او افعالو خپلو كې).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَن تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٥﴾

آیا نه دی ليدلی تا (نه يې خبر ای مخاطبه) چې بېشكه الله مسخّر (تابع) كړي دي تاسې ته هر هغه چې په ځمكه كې دي، او (مسخّره كړې يې ده) بېړۍ چې ګرځي په سيند كې په حكم د هغه سره، او ساتي اسمان له دې نه چې راولوېږي په ځمكه باندې مګر خو په حكم د هغه سره، بېشكه الله پر خلقو خامخا ښه نرمي كوونكی ښه مهربان دی.

تفسير: يعنې الله تعالى نه ستاسې او نه د بل چا څه پروا لرله، محض پخپل شفقت او مهرباني سره يې د وچې او لمدې، بحر او بر ټول شيان يې تاسې ته تابع او مسخر كړل، او همدغه الله تعالى په خپل قدرت سره اسمان، سپوږمۍ، لمر او ستوري په هوايي فضاء كې له كومې ظاهري ستنې معلّق ساتلي دي، چې له سره له خپله ځايه نه راښكته كيږي، او نه رالويږي، او كه رالويدلي وی، يا يو د بل سره يې ټكر كړی وی، نو ستاسې ځمكې به يې ټوټې او ذرې كړي وی، څو چې د الله تعالى له خوا د نظام د بدلون حكم نه وي صادر شوی، تر هغه پورې به دغه ګردې كړې هم داسې پخپلو ځايونو قائمې وي، او مجال نه لري چې د يوه انچ په اندازه له خپل ځايه بې ځايه شي، د ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ استثناء محض د قدرت د اثبات د تأكيد لپاره ده، يا شايد د قيامت واقعې ته اشاره وي، (والله أعلم).

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

او دغه (الله) هغه (قادر مطلق دی) چې (يې) ژوندي كړي يئ تاسې (په دركولو د روح سره پس له هغه چې نطفې وئ)، بيا به مړه كاندي تاسې (كله چې اجل مو پوره شي)، بيا به ژوندي كړي تاسې (په قيامت كې په بعث سره)، بېشكه انسان خامخا ناشكره دی.

تفسیر: همداسې هغه قوم چې د کفر او جهل په روحاني مرګ سره مړه شوي وو؛ د ایمان او معرفت په روح سره به هغوی بیا ژوندي کړي.

(خو بېشکه انسان خامخا ناشکره دی د نعمتونو د الله تعالی) یعنې د دغومره احساناتو او انعاماتو په لیدلو سره هم د هغه حق نه مني، او قدر یې نه پېژني، او د هغه حقیقي منعم څخه مخ اړوي، او نورو ته خپل سر ټیټوي.

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ۝٦٧ وَإِن جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝٦٨ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝٦٩

لپاره د هر یوه امّت مقرره کړې ده مونږ یوه لاره د بندګۍ چې دوی عمل کوونکي دي د هغه، پس نه ښایي چې جګړه وکړي (دا خاوندان د ادیانو) خامخا له تا سره په دې کار (دین) کې، (ځکه چې محمدي دین حق او ظاهر دی)، او بلنه کوه (د خلقو توحید او عبادت د) رب خپل ته، بېشکه ته یې خامخا په (هغه) سمه صافه لاره (چې برابره تللې ده حق ته). او که جګړه کوي (په امر د دین کې کفّار) له تا سره؛ نو ووایه (ای محمده! دوی ته) چې الله ښه پوه دی په هغه (جګړه او عناد) چې کوئ یې تاسې. الله به حکم وکړي په منځ ستاسې کې په ورځ د قیامت په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې مو اختلاف کاوه (چې د دین امر دی).

تفسیر: ټول انبیاء د دین په اصولو کې سره متفق دي، هو! د هر امّت لپاره الله تعالی د عبادت مختلف صورتونه په مختلفو زمانو کې ټاکلي دي، چې د هغو سره سم به هغو امّتونو د الله تعالی عبادت کاوه، لکه چې دې محمّدي امت ته هم یو خاص شریعت لېږل شوی دی، لیکن د دین اصل تل تر تله یو شي وو او دی، او پرته له الله تعالی څخه د بل هیچا او هیڅ شي لپاره عبادت نه دی مقرر کړی شوی، نو ځکه په توحید او نورو متفق علیه دیني مسائلو کې هیچا ته نه دي لایق او نه د هغه له حال سره څه مناسبت لري چې څه اختلاف او څه جګړه وکړي.

کله چې کافران په داسې واضح او ښکاره شیانو کې هم دعوی او جګړې وکړي؛ نو تاسې د هغوی هیڅ پروا مه کوئ! تاسې په هم هغې سمې صافې لارې باندې روان اوسئ، او نور خلق هم هغې ته راوبولئ! او د معاندینو د جګړې فیصله الله تعالی ته وسپارئ! چې هغه د دوی په ګردو حرکاتو ښه پوه او خبر دی، د قیامت په ورځ کې به د دوی د دغو ټولو اختلافونو او جګړو عملي فیصله وکړي، ته د دعوت او تبلیغ فرض اداء کړه! او د دوی په فکر کې ډېر سر مه خوږوه! د داسې معاندینو علاج یوازې پاک الله سره دی.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۝٧٠

آیا نه پوهېږې ته (ای مخاطبه بلکه پوهېږې) چې بېشکه الله پوهېږي په هر هغه څه چې دي په اسمان کې او (هر هغه څه چې دي په) ځمکه کې، بېشکه دا (مذکوره شیان لیکل شوي دي) په کتاب (لوح محفوظ) کې، بېشکه دا (علم، لیکل د لوح محفوظ، فیصله د قیامت) په الله اسان دي.

تفسیر: یعنې د الله جل جلاله علم د دوی په اعمالو کې څه منحصر نه دی، د الله تعالی علم خو د اسمان او ځمکې په ټولو شیانو باندې محیط دی، او د ځینو مصالحو او حکمتونو په بناء ټول واقعات د ده د علم سره سم په لوح محفوظ کې ثبت او محفوظ دي، او هم د انسانانو ټول اعمال د دوی په عملنامو کې لیکل شوي دي، چې له هغو سره سم به د قیامت په ورځ فیصله کیږي، او په دومره بې شمارو شیانو باندې په پوره ډول سره پوهېدل، او د هغو ټولو په ښه شان

سره ليکل، او د هغه سره مطابق د هر يوه فيصله صادرول؛ د دغو اجراء او انفاذ پاک الله ته هيڅ اشکال او سختي نه لري، او نه ده ته په دغو کارونو او نورو مشکلو چارو په کولو او تکميل کې (معاذ الله) څه تکليف او زحمت ورپيدا کيږي.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِۦ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾

او عبادت کوي (دغه کفّار) غير له الله د هغه شي چې نه دی نازل کړی (الله) په عبادت د هغه هيڅ سند، او د هغه شي چې نشته دوی ته په هغه باندې هيڅ علم دليل پوهه، او نشته ظالمانو ته هيڅ مرسته کوونکی (چې له عذابه يې خلاص کړي).

تفسير: دوی يوازې د خپلو پلرونو او نيکونو تقليد کې داسې کارونه کوي، چې هيڅ يو عقلي يا نقلي کوم برهان يا سند يا دليل پرې نه لري، (او نشته ظالمانو ته هيڅ مرسته کوونکی چې له عذابه يې خلاص کړي او) له ټولو څخه لوی ظلم او بې انصافي دا ده چې پاک الله سره کوم شريک ودرولی شي، نو داسې ظالمان او بې انصافان خلق دې ښه په ياد ولري، چې د دوی دغه شرکاء به د مصيبت په وخت کې هيڅ د دوی په ښه او کار ورنشي، او نه به په هغه وخت کې له دوی سره کومه مرسته وکړی شي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمُنكَرَ ۖ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِٱلَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا ۗ قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُ ۗ ٱلنَّارُ وَعَدَهَا ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

او کله چې ولوستل شي په دوی آيتونه (د قرآن) زموږ په داسې حال کې چې صاف واضح ښکاره دي؛ نو پيژنې په مخونو د هغه کسانو کې چې کافران شوي دي (آثار د) انکار (له حق څخه چې بدشکلي او خفګان دی)، نژدې وي چې حمله وکړي (له ډېره قهره) په هغو کسانو چې لولي په دوی باندې آيتونه (د قرآن) زموږ، ووايه (ای محمده ! دوی ته چې) آيا پس خبر کړم تاسې په ډېر بد له دې (قهره حملې) ستاسې (چې دغه) اور (د دوزخ) دی، وعده کړې ده د دې (اور) الله له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي، او خامخا بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا اور د دوزخ).

تفسير: يعني د عظيم الشأن قرآن آيتونه چې په توحيد او نورو صافو بيانونو مشتمل دي؛ له اوريدلو څخه د کفّارو او مشرکينو رنګونه تور او شنه واوړي، او له ډېر خفګان نه يې څېرې بدلې شي، چې له ډېر قهر او غضب څخه ليوني شي، او غواړي چې د قرآن په لوستونکو حمله وکړي، لکه چې په ځينو وختونو کې داسې هم کوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ۖ وَإِن يَسْلُبْهُمُ ٱلذُّبَابُ شَيْـًٔا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ ٱلطَّالِبُ وَٱلْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾

ای خلقو ! بيان شوی دی تاسې ته يو مثال (غريب، عجيب حال) پس غوږ کېږدئ تاسې هغه ته (چې دا دی): بېشکه هغه معبودان چې تاسې عبادت کوئ (د هغو) غير له الله نه؛ له سره نشي پيدا کولی يو مچ هم، او که راټول شي (دا ټول معبودان ستاسې پيدا کولو د) هغه مچ ته (نو پيدا به يې

نه کړی شي)، او که چېرې وتښتوي له دوی څخه مچ یو شی؛ نو نشي خلاصولی دوی هغه شی له هغه مچ څخه، نو کمزوری دی دا طالب (چې د باطلو معبودانو عابد دی)، او دا مطلوب (هم چې باطل معبود یا مچ دی).

تفسیر: دا يې د توحید په مقابل کې د شرک د بدۍ او قباحت د ظاهرولو لپاره مثال بیان کړ، چې ښايي هغه په ډېر ښه فکر او غور سره واورئ، او ښه غوږ ورته کېږدئ، او ښه پرې وپوهېږئ!. ګوندې له داسې رکیك او ذلیل حرکت څخه مخ وګرځوئ او لاس ترې واخلئ!.

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ الآیة - یعنې مچ ډېر ادنی او حقیر ساکښ (جاندار) دی، په هغو شیانو کې چې دومره یو قدرت او قوت نه وي چې که ټول سره یوه ځای شي؛ یو مچ هم نشي پیدا کولی، یا که دغه مچ د دوی د نذرونو او نیازونو څنې یو وړوکی شی (لکه د ګلانو او عطریاتو یا د شاتو یا د نورو کوم بخرکی ترې) وتښتوي؛ نو د دوی له لاسه نه کیږي، چې هغه ترې بېرته واخیستی شي، ښه نو د ځمکې او اسمانونو د خالق په ځای (نعوذ بالله) د الوهیت په تخت باندې د داسې عاجزو او ناتوانو معبودانو کېنول څومره حماقت او بې حیایي ده، رښتیا خبره خو همدا ده چې مچ هم کمزوری دی، او له مچ نه زیات کمزوري د دوی معبودان دي، او له معبودانو څخه زیات کمزوري د هغوی عبادت کوونکي دي، چې دوی داسې حقیر او کمزوری شی خپل معبود او حاجت تر سره کوونکی ګرځولی دی.

مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾

نه دی پېژندلی (دغو کفّارو) او نه يې دی تعظیم کړی د الله په حق پېژندلو او تعظیم د ده سره، بېشکه الله خامخا ښه قوي زوږور ډېر زبردست دی (په تنفیذ د احکامو خپلو کې).

تفسیر: که پوهیدی نو داسې سپین سترګي به يې ولې کوله؟ آیا د الله تعالی رفیع شأن او قدر او منزلت دومره دی چې داسې کمزوري شیان د هغه سیال او شریك وګرځولی شي (العیاذ بالله)، د الله تعالی د قوّت او عزّت په مقابل کې خو د هغه لویې لویې مقربې پرښتې او انبیاء علیهم السلام هم مجبور او ناتوان دي، چې اوس په لاندې متبرك آیت کې د هغوی ذکر راځي.

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ

الله غوره کوي له پرښتو څخه استاځي (چې واسطه کیږي په منځ د الله او انبیاوو کې)، او له خلقو څخه (هم غوره کوي استاځي).

تفسیر: له ځینو پرښتو څخه د رسالت کار اخلي، مثلاً د جبرئیل علیه السلام او له ځینو انسانانو څخه چې پاك الله د دغه منصب لپاره انتخاب کړي؛ همدغه د رسالت کار اخلي، ښکاره ده چې د هغوی درجه د نورو خلقو څخه ډېره لوړه (اوچته) ده.

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

بېشکه الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه لیدونکی دی (د ټولو افعالو).

تفسیر: یعنې الله تعالی د دوی په ټولو خبرو خبر دی، د دوی د ماضي او مستقبل ټول احوالویني، نو ځکه هغه حق لري چې د هر چا احوال او استعداد ته وګوري، او سم له هغه سره يې د رسالت په منصب فایز او بریالی کړي: ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ (٨ جزء د الأنعام سورت (١٢٤) آیت (١٥) رکوع).

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾

پوهیږي (الله) په هغه څه چې وړاندې د دوی دي، او په هغه چې وروسته د دوی دي، او خاص د الله طرف ته بېرته ګرځولی کېږي ټول کارونه.

تفسیر: یعنې خاص الله تعالی ته بېرته ګرځولی شي ټول کارونه، او هیڅوک د الله تعالی په کارونو کې د اعتراض حق نه لري، د الله تعالی حکم، تدبیر، د انبیاوو انتخاب او نور ټول کارونه ښه دي، او د ده په حکم او اراده سره کېږي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۩ ﴿٧٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) رکوع کوئ تاسې !او سجده کوئ تاسې ! (په لمانځه کې)، او عبادت کوئ تاسې ! د رب خپل (نه د بل)، او کوئ نېک کارونه (لکه صله رحمي او ښه اخلاق) لپاره د دې چې بری ومومئ (په نعمت او جنّت سره).

تفسیر: د شرک د غندنې او د مشرکانو د سپکونې څخه وروسته مؤمنانو ته خطاب کوي، چې تاسې یوازې د خپل یوه الله تعالی په بندګۍ لګیا اوسئ !او د هغه په حضور کې د بندګۍ سرونه ښکته کړئ !او د عبودیت او عاجزۍ وچولی (تندی) مو هم هغه ته په ځمکه کېږدئ !او نور د ښېګڼې ټول کارونه هم خاص د الله تعالی لپاره کوئ، څو دنیوي او اخروي ښېګڼې او نېکۍ مو په برخه شي.

ځینې مفسرین د دې آیت د رکوع او سجدې له دغه تخصیص څخه د تلاوت سجده مرادوي.

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ۚ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ ۚ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ۚ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ ۖ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

او زیار (کوښښ) کوئ په (لاره د جهاد، طاعت، او رضاء د) الله په حق جهاد د هغه سره (چې ورته وړ، مستحق، او لایق دی)، دغه (الله) غوره کړي یئ تاسې، او نه یې دی ګرځولی (نه یې دی ایښی) په تاسې په دین کې هیڅ حرج (مشقّت او اشکال)، (متابعت وکړئ د) دین د پلار خپل چې ابراهیم دی، دغه (الله) ونومولئ تاسې مسلمانان پخوا (له دغه قرآن څخه په نورو اسماني کتابونو کې)، او په دغه (قرآن) کې (هم)، لپاره د دې چې شي رسول (ستاسې) شاهد په تاسې (د تبلیغ خپل)، او چې شئ تاسې (ای مسلمانانو !) شاهدان په نورو خلقو (د تبلیغ د نورو انبیاوو)، نو قائموئ (سم اداء کوئ تاسې سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوئ تاسې زکات، او ښه ټینګ ونیسئ تاسې (دین د) الله، دغه (الله) مالک دی ستاسې، پس ښه مالک دی (الله)، او ښه مرسته (مدد) کوونکی دی الله.

تفسیر: د خپل نفس د تهذیب او د دنیوي چارو د سمون لپاره داسې پوره زیار (کوښښ) کوئ، چې د دې لوی او اهمّ مقصود سره موافق وي، آخر د دنیوي مقاصدو د برې او کامیابۍ لپاره تاسې څومره تکلیفونه او زحمتونه په ځان اخلئ، دا خو د دین او د آخرت د دائمي برې او کامیابۍ لاره ده، چې په هغې کې هر څومره زحمت او محنت ومومئ؛ بیا هم د انصاف له مخې کم دی.

تنبیه: د «مجاهده» په لفظ کې هر قسم کوښښونه، د ژبې وي، که د قلم، مالي وي که بدني؛ شامل دي، او هم د «جهاد» تمام اقسام، جهاد مع النّفس، جهاد مع الشیطان، جهاد مع الکفّار، جهاد مع البغاة، جهاد مع المبطلین؛ د هغه لاندې داخل دي.

﴿هُوَ اجْتَبٰىكُمْ﴾ یعني له ټولو څخه اعلی او افضل رسول او له ټولو شرائعو څخه یې اکمل شریعت درکړ، او په تمامه دنیا کې د الله تعالی د پیغام رسولو لپاره یې تاسې غوره او منتخب کړئ! او په ګردو امّتونو باندې یې تاسې ته فضیلت دروبانبه.

﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ﴾ یعني په دین کې یې هیڅ داسې یو اشکال نه دی پرېښی، چې د هغه کول سخت او مشکل وي، په احکامو کې یې د هر ډول رخصتونو او آسانیو لحاظ ساتلی دی، دا خو بېله خبره ده چې تاسې یو آسان کار په خپل ځان مشکل وګرځوئ.

﴿مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرٰهِيمَ﴾ متابعت وکړئ! ای مؤمنانو د دین د پلار خپل چې ابراهیم علیه السلام دی، کله چې ابراهیم علیه السلام د محمد مصطفی صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم په اجدادو کې شامل دی؛ نو ځکه د ګرد امّت پلار شو، یا به دا مراد وي چې د عربو پلار دی، ځکه چې د قرآنکریم ړومبني مخاطبان هم دوی وو.

﴿هُوَ سَمّٰىكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ﴾ دغه الله تعالی یا ابراهیم علیه السلام ونومولئ تاسې مسلمانان، یعني الله تعالی په پخوانیو کتابونو او په دې عظیم الشأن قرآن کې ستاسې نوم «مسلم» ایښی دی، چې معنی یې حکم منونکي، وفا خوښوونکي دي، یا ابراهیم علیه السلام له پخوا څخه ستاسې نوم د مسلمان ایښی دی، کله چې پخپله دعاء کې یې ویلي وو: ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً﴾ د (البقرة سورت (۱۵) رکوع)، او په قرآن کې هم ښایي د همده په غوښتنه دغه نوم په تاسې ایښود شوی دی، په هر حال ستاسې نوم «مسلم» دی، اګر که نور امتونه هم مسلمانان وو، مګر دغه لقب ستاسې لپاره غوره او ټاکل شوی دی؛ نو ښایي پرې فخر وکړئ.

﴿لِيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ شَهِيْدًا﴾ یعني تاسې یې د دې لپاره غوره کړئ چې تاسې نورو امّتونو ته ښوونه وکړئ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم تاسې ته ښوونه وکړي، او دغه امّت چې له ټولو څخه وروسته راغلی دی، غرض یې دا دی چې دی د نورو امّتونو غلطی اصلاح کړي، او ګردو ته سمه صافه لاره وښیي، ګواکې هغه مجد او شرف چې د ده په برخه شوی دی؛ له همدې وجه دی چې دی د ګردې (ټولې) دنیا معلم (لار ښوونکي) وګرځي او په تبلیغي جهاد کې مصروف واوسي.

تنبیه: نورو مفسرانو (شهیداً) او (شهداء) د شاهد او ګواه په معنی اخیستی دی، کله چې د قیامت په ورځ کې نور امّتونه انکار وکړي، چې انبیاء الله علیهم السلام مونږ ته تبلیغ نه دی کړی، او له انبیاوو څخه شاهدان وغوښتل شي؛ نو دوی به محمّدي أمّت د شاهد په ډول ور وړاندې کړي، او دغه امّت به داسې شاهدي اداء کړي: «بېشکه چې دغو انبیاوو علیهم السلام د دعوت او تبلیغ وظائف انجام کړي دي، او د الله تعالی حجّت یې قائم کړی دی»، کله چې له دوی څخې پوښتنه وشي چې دا خبره تاسې ته څرنګه معلومه شوه؟ نو ځواب به ورکړي چې «دغه اطلاع مونږ ته څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم راکړې ده، چې د ده په صداقت باندې د الله تعالی محفوظ کتاب قرآنکریم شاهد دی»، ګواکې دغه فضل او شرف یې ځکه درکړی دی، چې تاسې په یوې عظیم الشأني دعوی کې د یوه معزّز شاهد او ګواه په شان دربدونکي یئ، لیکن ستاسې د دغې شاهدی اوربدل او اهمیت هم ستاسې د معظّم رسول په واسطی سره دي، چې هغه به ستاسې تزکیه کوي.

"تمت سورة الحجّ بفضله ومنّه، فله الحمدُ وعلی نبیّه الصلاةُ والتسلیم".

سُورَةُ المُؤمِنُون

«د (المؤمنون) سورت مکّي دی، (۱۱۸) آیتونه (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۳) او په نزول کې (۷۴) سورت دی، وروسته د (الأنبیاء) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾

په تحقیق بریالي (بهرمن ـ کامیاب) شوي دي مؤمنان. هغه (مؤمنان) چې دوی په لمونځونو خپلو کې عاجزي کوونکي ویریدونکي دي (له الله نه).

تفسیر: د «خشوع» معنی دا ده چې د بل چا په مخ کې په خوف او هیبت سره ساکن او سرښکته کړي، لکه چې ابن عباس رضي الله عنهما د ﴿خَٰشِعُونَ﴾ تفسیر په «خائفون ساکنون» سره کړی دی، او د ﴿تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾ آیت هم دلالت کوي چې په «خشوع» کې یو قسم سکون او تذلّل معتبر دی.

په قرآنکریم کې «خشوع» د «وجوه ـ أبصار ـ أصوات ـ اونورو» صفت ښودلی شوی دی، او په دغه آیت کریمه د ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ﴾ کې د قلب صفت ښوولی شوی دی، معلومیږي چې اصلاً «خشوع» د زړه کار دی، او د نورو بدني أعضاوو خشوع د زړه د خشوع تابع ده، کله چې په لمانځه کې قلب خاشع، خائف، ساکن او ښکته شي؛ نو خیالات هم د دې خوا او د هغې خوا د مشغولتیا او ګرځېدو څخه فارغ او په هم هغه یو مقصود باندې ټینګ ودریږي، نو بیا د خوف، هیبت، سکون، خضوع او خشوع آثار پر بدن هم ظاهریږي، مثلاً د اوږو، سر، او سترګو ښکته غورځول، په ادب سره دریدل، دې خوا او هغې خوا ته نه کتل، له خپلو کالیو (جامو) او ویښتو او نورو شیانو سره لوبې نه کول، د ګوتو نه ترکول، او په دې قسم د «خشوع» د لوازمو څخه نور افعال او احوال هم شته.

په احادیثو کې د أبو بکر الصدّیق رضي الله تعالی عنه او عبد الله بن الزّبیر رضي الله تعالی عنه څخه منقول دي، چې دوی به په لمانځه کې داسې ساکن او آرام وو، لکه یو بې ساه لرګی، او ویل کېده چې دغه د لمانځه خشوع ده.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی له ناکارو (بدو اقوالو بدو افعالو) څخه مخ ګرځوونکي دي.

تفسیر: یعنې په فضولو او بېکارو مشاغلو کې خپل وخت نه ضایع کوي، که کوم بل سړی لغو او چټي (بېکاره) او مهملې خبرې یا افعال کوي؛ نو د هغو له اوریدلو او کتلو څخه مخ اړوي، او ده ته د عبودیت د وظائفو له ایفاء کولو څخه دومره وخت او فرصت نه وي میسّر چې په دغسې بې فائدې جګړو او فضولو خبرو کې ځان اخته کړي.

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ﴿٤﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی (تل) د زکات اداء کوونکي دي (چې د مالي فعلي او قولي عباداتو جامع دی).

تفسير: يعني دغه د دوی عادت دی چې تل زکات اداء کوي، او داسې نه دي چې کله يې ورکوي او کله يې نه ورکوي، غالبًا له همدې جهته د ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ په ځای يې د ﴿لِلزَّكٰوةِ فٰعِلُوْنَ﴾ ترکيب اختيار فرمايلی دی، ګواکې دا يې ښودلي دي چې د زکات اداء د دوی مستمر کار دی، ځينو مفسرينو دلته زکات د طهارت او پاکيزګۍ يا د نفس د تزکيې په معنی اخيستی دی، ګواکې دغه آيت يې د ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾ او د ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا﴾ په شان ګرځولی دی، که دغسې مراد وي؛ نو د هغه مفهوم دې عام کېښود شي، چې په هغه کې د بدن، د زړه، او د مال پاک ساتل ګرد داخل شي، زکات او صدقات هم يو قسم مالي تطهير دی: ﴿خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيْهِمْ بِهَا﴾ (۱۱ جزء د التوبة سورت (۱۳) رکوع (۱۰۳) آيت)، د داسې ويلو چې دغه آيت مکي دی، او په مکې معظمې کې لا زکات نه وو فرض شوی، ابن کثير رحمه الله جواب داسې ورکړی دی چې: د زکات اصلي مشروعيت په مکه کې شوی وو، هو ! د هغه د مقاديرو او نصابونو او نورو تشخيص وروسته د مدينې منورې له راتګه وشو، والله أعلم.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ۝٥ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ۝٦ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ۝٧﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی فروجو (ځای د شهواتو) خپلو لره ساتونکي دي (له زنا څخه). مګر پر ښځو خپلو يا پر هغو وينځو چې مالکان شوي وي د هغو ښي لاسونه د دوی، پس بېشکه دوی نه دي ملامت کړی شوي (په ورتلو سره ښځو او وينځو خپلو ته). پس هر څوک چې وغواړي (دفع د شهوت) غير له دغو (ښځو او وينځو خپلو) نه پس دغه کسان هم دوی دي تجاوز کوونکي (له حده).

تفسير: يعني له خپلې منکوحې ښځې يا وينځې څخه ماسوا بله کومه لاره د شهوت د قضاء لپاره ولټوي؛ نو دی د حلالو له حدودو وتونکی دی، په دې کې زنا، لواطت، او استمناء باليد (د لاس په وسيله د ځان نه منی ويستل) او نور ټول غير مشروعه صورتونه راغلل، بلکه ځينو مفسرينو د «متعه» پر حُرمت هم پر همدغه آيت استدلال کړی دی.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ۝٨﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی امانتونو خپلو لره او عهدونو خپلو ته (که د خالق که د مخلوق) رعايت کوونکي دي (چې بېوفايي او خيانت په کې نه کوي).

تفسير: يعني د امانت او قول او اقرار حفاظت کوي، خيانت او بد عهدي نه کوي، نه د الله تعالی په معاملاتو کې، او نه د بندګانو په چارو کې.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ۝٩﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی (همېشه) پر لمونځونو خپلو ساتنه کوي (چې تل يې سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو).

تفسير: تر دې ځايه پورې يې د مفلحينو مؤمنينو شپږ صفات او خصال بيان وفرمايل:

(۱): سره له خضوعه او خشوعه د لمونځونو اداء کول.

(۲): د باطلو، لغوو، او بېباکو خبرو او ناکارو کارونو څخه ځان بېل ساتل.

(۳): د زکات يعنې مالي حقوق اداء کول، يا خپل نفس او مال پاک ساتل.

(۴): نفساني شهوات پخپل واك او اختيار كې ساتل.

(۵): د عهد او امانت حفاظت يعنې د ګردو (ټولو) معاملاتو درست او منظم ساتل.

(۶): او په آخر كې يې بيا د لمونځونو د قيام تأكيد وفرمايه.

له دې نه ظاهرېږي چې د لمانځه حق د الله تعالى په نزد ډېر لوړ او اعلى څيز دى، چې دلته يې خپله خبره پر هم هغه باندې شروع او پر هم هغه باندې يې ختمه كړه.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿۱۰﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۱﴾

همدغه (مؤمنان موصوف په دغو شپږو واړو صفاتو) هم دوى دي وارثان، هغه (وارثان) چې مېراث به اخلي (ويړيا اعلى جنت د) فردوس (د دوزخيانو برخه به هم اخلي)، دوى په دغه (جنت الفردوس) كې تل پاتې كېدونكي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿۱۲﴾

او قسم دى خامخا په تحقيق پيدا كړى دى مونږ انسان (آدم) له خالصې (صافې له خيري ويستلې شوې) خټې نه.

تفسير: ځكه چې څمونږ د ټولو پلار آدم عليه السلام له منتخبې او غوره كړى شوې خاورې څخه پيدا كړى شوى دى، او برسېره پر هغه تمام بني آدمان له نطفې څخه پيدا كېږي، چې دغه نطفه هم له ځمكې څخه بالوسيله متشكله كيږي، چې د منتخبو اوغوره كړيو شيانو خواړه او د اغـذيه وو عصاره او خلاصه ده.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿۱۳﴾

بيا وګرځاوه كېښود مونږ (اولاده د) دغه (آدم) نطفه (تړلى څاڅكى د مني) په يو قرارګاه محكم (رحم كې).

تفسير: يعنې د مور په رحم كې چې له هغه ځايه بل هيچېرې نشي خوځېدلى.

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿۱۴﴾

بيا وګرځوله مونږ دا نطفه ټوټه د وينو (كلكه سرېښناكه)، بيا وګرځوله مونږ دغه ټوټه د وينو يوه وړه ټوټه د غوښو، بيا وګرځوله مونږ دا پوټى د غوښو هډوكى، بيا ور واغوستله مونږ دې هډوكو ته (پس له پيدا كولو د رګونو او د پلو او نورو) غوښه، بيا مو (ژوند) پيدا كړ دى په پيدايښت بل سره (په نوي صورت)، پس ډېر ښه بركت اچونكى دي الله تعالى لوړ چې ډېر ښه پيدا كوونكى (صورت تړونكى) دى، (له نورو ټولو پيدا كوونكيو، صورت تړونكيو څخه خلقًا).

تفسير: يعنې د غوښې يوه برخه كلكوي، او ترې هډوكي جوړوي، او د هډوكو پر قفس (ډانچه) او سلسله رګونه، پلې، تارونه او د بدن نور څيزونه چې ورته حاجت وي د پيدا كولو څخه وروسته غوښې او پوستكي زرغونوي، پخوا له دې په (۱۷ جزء د الحج سورت په (۱) ركوع) كې د انسان د تخليق هم دغه كيفيت بيان كړى شوى دى.

﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ - «بیا مو ژوندی پیدا کړ دی په پیدایښت بل سره (په نوي صورت)»، یعنې د روح د پو کولو په سبب یې له دې نه یو ژوندی ویښ انسان جوړ کړ، چې پر دغه ذي روح انسان وروسته له دې نه د طفولیت (ماشوموالي)، شباب (ځواني)، کهولت (پوخ عمر)، او شیخوخت (بوډاوالي) ډېر احوال او ادوار او مراحل تیریږي، یا دا چې اول جماد وو، اوس یې حیوان کړ، پخوا ړوند، کوڼ، ګونګ وو، اوس یې لیدونکی، اورېدونکی، ویونکی کړ.

فائده: سره له دې چې الله تعالی د تمامو موجوداتو خالق دی، یعنې ځمکې، اسمانونه، عرش، کرسي، لوح، قلم، جن، ملائک، لمر، سپوږمۍ، ستوري، جبال، بحار، اشجار، انهار او داسې نور ډېر أشیاء یې پیدا کړي دي، مګر په هیڅ یوه باندې یې داسې ثناء په ذات پاک خپل ونه ویله لکه چې په پیدا کولو د انسان، له دې نه دا خبره معلومه شوه چې انسان ورته ډېر معزّز او مکرّم دی، ځکه یې فرمایلي دي: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ الآیة - خامخا په تحقیق کرامت عزت ورکړی دی مونږ ځامنو د آدم ته.

﴿ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ۝١٥﴾

بیا بېشکه تاسې پس له دې ژوندي کولو د تاسې (په دغه پاس طریقه سره) خامخا مړه کېدونکي یئ.

تفسیر: یعنې ستاسې وجود ذاتي او خانه زاد نه دی، بلکه مستعار او د الله تعالی عطاء او بخشش دی، لکه چې د موت په لېږلو سره د هغه ګردې نقشې ورانوي، او تاسې په هغه وخت کې د مرګ له زوروړو او قوي منګولو څخه خپل ژوندون نشئ ساتلی، نو معلوم شو چې بل کوم قاهر قوت او قدرت ستاسې پر سرونو شته؛ چې ستاسې د وجود ژوندون او بقاء زمام یې ټینګ په خپل قدرت کې نیولی دی، او هر وخت چې اراده او مشیت وفرمایي؛ هغه پرېږدي او خوشې کوي یې، یا یې بېرته راکاږي، فسبحان الله أحسن الخالقین.

﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ۝١٦﴾

بیا بېشکه تاسې په ورځې د قیامت کې بیا ژوندي راپاځولی شئ (له قبورو لپاره د جزا).

تفسیر: هغه لوی ذات چې اول ځلي یې پیدا کړی وو؛ هم هغه دویم ځلي هم بیا ژوندی راپاځوي، لومړی د وجود مستور قوتونه او د اعمالو نتائج پخپل ډېر کامل صورت سره ظاهر او دغه په اثبات رسوي، چې دومره یوه لویه کارخانه مې خوشې چټي (بېکاره)، بې نتیجې، عبث او د لوبو او ساعت تېرۍ لپاره نه وه جوړه کړې.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړي دي مونږ ستاسو د سر د پاسه اووه لارې (۷ اسمانونه).

تفسیر: د ﴿طَرَائِقَ﴾ معنی ځینو مفسّرینو او لغوینو په نزد «طبقات» ده، یعنې د اسمان اووه طبقې مو لاندې باندې جوړې کړي دي، فهذا کما قال: ﴿كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾ (۲۹ جزء د نوح سورت (۱۵) آیت (۱) رکوع)، او ځینې د ﴿طَرَائِقَ﴾ معنی لارې اخلي، یعنې اوه لارې مو جوړې کړي دي، چې د پرښتو د تللو او راتللو معبرې دي.

﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ۝١٧﴾

او نه یو مونږ له (ټولو احوالاتو د) مخلوقاتو (خپلو څخه) غافله بې خبره.

تفسیر: یعني هر شیز مو په پوره انتظام او محکموالي او خبرداری سره جوړ کړي دي، او د ده د حفاظت او بقاء له طریقو څخه مونږ پوره باخبره یو، په سماویه وو اجرامو او سفلیه وو مخلوقاتو کې یو داسې شیز هم نشته دی؛ چې څمونږ د علم او قدرت له احاطې څخه خارج وي، که نه دغه ټول نظم ترتیب او تنسیق سره ګډوډ او خراب تراب کیږي: ﴿یَعۡلَمُ مَا یَلِجُ فِی الۡاَرۡضِ وَمَا یَخۡرُجُ مِنۡهَا وَمَا یَنۡزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا یَعۡرُجُ فِیۡهَا﴾ (۲۷ جزء د الحدید سورت (۴) آیت (۱) رکوع).

وَاَنۡزَلۡنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَاَسۡکَنّٰهُ فِی الۡاَرۡضِ ۖ وَاِنَّا عَلٰی ذَهَابٍۭ بِهٖ لَقٰدِرُوۡنَ ﴿۱۸﴾

او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه د) اسمانه اوبه په اندازه، نو ومو درولې دغه (اوبه) په ځمکه کې، او بېشکه مونږ په بیولو ورکولو د دې (اوبو) خامخا قادر یو (لکه چې قادر یو په نازلولو یې هم).

تفسیر: یعني راښکته کړي دي مونږ له لوري د اسمانه اوبه په هغه مېچ چې د مخلوقاتو ښېګڼه په کې وینو، نه دغومره زیاتې چې بې وقته او بې موقعه تباه او توی لاړې شي، او نه دومره لږې مو درکړي دي چې ستاسې ضروریاتو ته کفایت ونه کړي.

﴿فَاَسۡکَنّٰهُ﴾ الآیة ـ یعني ځمکه د باران اوبه پخپل منځ کې ځېښېنې، او جذب کوي یې، چې بیا مونږ دغه اوبه ترې د کاریزو کوهیو او برمو او نورو په وسیله راوباسو، او ترې استفاده کوو، یا پخپله دغه اوبه د چینو او زېمونو ځمکو په وسیله بهیږي (یا یې دروو د ځمکې په سر هم په تالابونو ډنډونو او نورو ظرفونو کې).

﴿وَاِنَّا عَلٰی ذَهَابٍۭ بِهٖ لَقٰدِرُوۡنَ﴾ الآیة ـ یعني که باران دربانديې ونه وروو؛ نو څوک به یې دربانديې اوروي؟ او که یې در بانديې اوروو، خو د شرب ارواء (خړبولو) او د استفادې وسائل او وسائط در څخه واخلو، او تاسې ته داسې قوّت او قدرت در نه کړو، چې ترې ګټور (فائده مند) شئ (مثلاً دومره یې ژورې بوځو، چې تاسو یې ونه شئ ایستلی، یا یې ژر تر ژره وچې او بیا یې په هوا کې ګډې کړو، یا یې تروې او خُوسا کړو، دغه کارونه او نورې ټولې چارې څمونږ له قدرته پوره دي، نو ستاسې له لاسونو څخه څه پوره دي، او څه به کولی شئ؟.

فَاَنۡشَاۡنَا لَکُمۡ بِهٖ جَنّٰتٍ مِّنۡ نَّخِیۡلٍ وَّاَعۡنَابٍ ۘ لَکُمۡ فِیۡهَا فَوَاکِهُ کَثِیۡرَةٌ وَّمِنۡهَا تَاۡکُلُوۡنَ ﴿۱۹﴾

پس پیدا کړي دي مونږ تاسې ته په دې (اوبو) سره باغونه رنګارنګ له خرماګانو او (له) انګورو چې شته تاسې ته په دې (باغونو) کې مېوې ډېرې، او له دغو (باغونو) څخه خورئ تاسې (مېوې).

تفسیر: یعني په هغو د پسرلي او بهار د لیدلو څخه خوشالیږئ، او د هغو د حاصلاتو څخه ځینو د تفکّه په ډول او ځینې د غذاء په صورت استعمالوئ.

وَشَجَرَةً تَخۡرُجُ مِنۡ طُوۡرِ سَیۡنَآءَ تَنۢبُتُ بِالدُّهۡنِ وَصِبۡغٍ لِّلۡاٰکِلِیۡنَ ﴿۲۰﴾

او (بل پیدا مو کړه هغه) ونه چې وځي له (غره د) طور سینا څخه چې زرغونیږي له غوړو سره او له انګولي (کتغ) سره لپاره د خوړونکیو.

تفسیر: یعني د خونې (زیتونې) ونه چې ترې تېل ووځي، چې د منبلو او نورو په مصرف رسیږي، او ډېر زیات خلق یې د کتغ (انګولي) په شان استعمالوي، د ښونې ذکر یې په خصوصیت سره وفرمایه، ځکه چې د هغه فوائد زیات دي، او د یوه مخصوص فضل او شرف حیثیت لري، ځکه د «التین» په سورت کې پرې قسم هم یاد شوی دی، د طور غره په لوري نسبت کول هم د همدغې (خونې) زیتون د فضیلت او برکت ښکارولو لپاره دی، ځکه چې په هغه وخت کې به هلته د دغې خونې ونې ډېرې زیاتې وې.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۲۱﴾

او بېشکه چې تاسې ته په څارويو کې خامخا عبرت دی، چې څښوو موږ تاسې ته له هغو پيو نه چې په ګېډو د دوی کې دي، او شته تاسې ته په دغو (څاروو کې) منافع (ګټې فائدې) ډېرې، او له دوی (د ځينو اجزاوو) څخه خورئ تاسې (شودې غوښې اونور).

تفسير: يعنې د حيواناتو شودې موږ په خپل قدرت سره پر تاسې څښوو، او ډېرې زياتې فائدې مو د تاسې لپاره د دغو حيواناتو په وجود کې ايښې دي، تر دې چې د ځينو حيواناتو د غوښو خوراک مو هم پر تاسې حلال کړی دی.

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿۲۲﴾

او پر دغو (څاروو) او پر بېړيو باندې بارولی شئ تاسې (په بر او بحر کې).

تفسير: يعنې په وچه کې د حيواناتو (او نورو نقليه وو وسائلو) په وسيله او په اوبو کې د بېړيو کښتيو (او جهازونو او نورو نقليه وو وسائطو) په واسطه (او همداسې په هوا او نورو کې) نقل او حرکت کوئ، او له يوه ځايه بل لري ځای ته درومئ ! او ډېر درانه شيان او سامان مو پرې باوروئ.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿۲۳﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿۲۴﴾

او خامخا په تحقيق لېږلی وو موږ نوح خپل قوم ته، نو ووېل (نوح): ای قومه ځما ! عبادت کوئ تاسې (يواځې) د الله، نشته تاسې ته بل هيڅ معبود برحق غير له دغه (الله)، آيا پس نه وېرېږئ تاسې (له عذابه د الله)؟ پس ووېل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح خپلو اتباعو ته) چې: نه دی دا نوح مګر يو انسان دی په شان ستاسې، اراده لري د دې خبرې چې مشر شي پر تاسې باندې، او که اراده فرمايلې وی الله (د لېږلو د رسول انسانانو ته نو) خامخا لېږلې به يې وې پرښتې (نه انسانان)، نه دی اورېدلې موږ دا (چې رسول بني آدم وي، يا توحيد) په هغو پلرونو ځمونږ کې چې پخوا وو.

تفسير: يعنې په ده کې څه فرق شته، چې دی رسول شي او تاسې نه شئ؟، دی غواړي چې مشرتوب ځان ته حاصل کړي، نو ځکه دغه پلمه (تدبير) او چل يې جوړ کړی دی، که نه که الله تعالی رسول لېږه؛ نو بل سړی پرې درېدلی وو چې همدا يې رالېږلی دی، او پرښته به يې نه وی رالېږلې، موږ داسې عجيبه خبره له سره نه ده اورېدلې، چې يو ځمونږ په شان سړی او معمولي انسان د الله تعالی رسول شي، او نورو ټولو معبودانو ته بد ووايي، او له منځه يې ورک کړي، او داسې دعوت او بلنه وکړي چې تاسې يواځې د احد او واحد الله تعالی عبادت وکړئ ! او بل هيڅوک مه منئ !.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿۲۵﴾

نه دی (دا نوح) مګر يو داسې سړی دی چې په ده پورې نښتی دی لېونتوب سودا، پس انتظار کوئ تاسې ده ته تر يوه وخته پورې (چې جوړ شي يا مړ شي).

تفسير: دغه د نوح عليه السلام د زماني د کفّارو وينا ده: معلومېږي چې د دې غريب دماغ خراب او فکر يې له کاره وتلی دی، که نه د ټول قوم په خلاف او خپلو پلرونو او نيکونو له اصوله مخالف داسې خبرې به يې ولې له خولې ايستلې؟

چې هيڅوک پرې يقين او باور نشي کولی، آيا که دا کار ښکاره لېونتوب نه دی نو څه دی؟ ښه خو دا ده چې تاسې څو ورځې صبر وکړئ ! او انتظار وکړئ ! ګوندې څه مدّت وروسته دی په سد او په هوش راشي، او د جنون او د سودا د دغې دورې څخه افاقه ومومي او جوړ شي، يا دی پخپلو همدغو ويلو ويلو کې مړ شي، او سا يې وخيژي، او دغه قصه پای ته ورسيږي (العياذ بالله).

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ بِمَا كَذَّبُوْنِ ﴿٢٦﴾

وويل (نوح) ای رب ځما ! مدد وکړه له ما سره په سبب د دې چې تکذيب يې وکړ ځما.

تفسير: يعنې کله چې د نوح عليه السلام ټول زيار (محنت) او کوښښ بېکاره ثابت شو، او د نهه نيمو سوو کلونو ټول زيار او زحمت يې ورته بې ثمره او بې نتيجې څرګند شو، او موفّق نه شو چې دغه کفّار د ضلالت له لارې څخه چپ او د هدايت پر سمه لاره يې ور روان کړي؛ نو د الله تعالی په دربار کې يې عرض او فرياد وکړ چې: يا الله ! اوس د دغو اشقياوو په مقابل کې ځما امداد وفرمايه، ځکه چې ظاهراً دغه خلق ځما د تکذيب څخه مخ ګرځوونکي نه دي، او د نورو خپلو راتلونکو نسلونو او اولادونو افکار او عقائد هم خرابوونکي دي.

فَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ فَاسْلُكْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ﴿٢٧﴾

پس وحي وکړه مونږ دغه (نوح) ته؛ داسې چې اوس جوړه کړه يوه بېړۍ په ليدلو (د سترګو او نظر لاندې) ځمونږ، او په وحي (امر او ښودنې) ځمونږ، پس کله چې راغی امر (حکم) ځمونږ (پر نزول د عذاب سره)، او راوخټېده (په اوبو) تنّور؛ پس ورننباسه (سواره کړه) په دې بېړۍ کې له هره قسمه جوړه جوړه، دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل (بيت) خپل (يا مؤمنان)، مګر مه ننه باسه هغه څوک چې ړومبی شوې ده په ده خبره (د عذاب) له دوی نه، او مه کوه خبرې له ما سره په باب د هغو کسانو چې ظلم يې کړی دی (په نفسونو خپلو باندې) بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو.

تفسير: يعنې کفّار اګر که ستا له کورنۍ څخه هم وي؛ له خپله ځانه سره يې مه سوروه ! ځکه چې د الله تعالی له درباره د عذاب قطعي حکم صادر شوی دی، او د دغې فيصلې اجراء او انفاذ يو حتمي او ضروري کار دی، اوس له ظالمانو څخه د هيڅ يوه د نجات او خلاصي لپاره هيڅ يوه سعي او کوښښ مه کوه !.

فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَّعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ نَجّٰىنَا مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٨﴾

نو کله چې برابر شوې وختلې (ای نوحه) ته او هغه (مؤمنان) چې له تا سره دي پر بېړۍ باندې؛ نو ووايه چې: ټول حمد ثناء ده خاص هغه الله ته چې خلاص يې کړو مونږ له ظالم قومه (مشرکانو) څخه.

تفسير: يعنې الله تعالی مونږ له دوی څخه بېل کړو، او له عذاب څخه يې مأمون او مصئون وساتلو.

وَقُلْ رَّبِّ اَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا مُّبٰرَكًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ ﴿٢٩﴾

ووايه (ای نوحه په وخت د کوزېدو د تا له بېړۍ نه): ای ربه ځما ! کوز کړه ما په يو داسې ځای کې چې مبارک برکتناک وي حال دا چې ته خير (ډېر غوره) له ټولو کوزونکيو څخه يې.

تفسیر: یعني په بېړۍ کې ښه د هوسایۍ (آسانی) او آرام ځای راکړه ! او په کوم ځای کې چې مو له بېړۍ څخه ښکته کوې؛ هلته هم څه ربړ او تکلیف راپېښ نشي !، او په هر ډول او په هر ځای کې دې ستا برکت او رحمت ځما له حاله سره مل وي !.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾

بېشکه دغه (قصه د نوح) کې خامخا دلائل (د عبرت او قدرت څمونږ) دي، او بېشکه یو مونږ خامخا ازموینت کوونکي (د بندګانو).

تفسیر: چې کوم یو د دغو داورېدلو څخه عبرت او نصیحت حاصلوي؟ او کوم یو یې نه حاصلوي: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾ (د القمر سورت (۱) رکوع، (۱۵) آیت، (۲۷) جزء).

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾

بیا پیدا کړ مونږ پس له (هلاکه د) قومه (د نوح) یو اهل د زماني نور (عادیان یا ثمودیان)، پس ولېږه مونږ په هغو کې یو رسول (هود یا صالح) له دوی څخه، (وویل مونږ په ژبه د هغه رسول دوی ته داسې) چې عبادت کوئ تاسې (یواځې) د الله، نشته تاسې ته بل هیڅ بر حق معبود بې له الله، آیا پس نه ویرېږئ تاسې (له عذابه د الله). او وویل مشرانو له قومه د دغه (نبي) څخه هغه کسان چې کافران شوي وو، او نسبت د دروغو یې کړی وو ملاقات د آخرت ته، او نعمتونه ور کړي وو مونږ دوی ته په دغه ژوندون لږ خسیس کې: نه دی دا (نبي) مګر یو بشر سړی دی په مثل د تاسې چې خوري له هغه (څیزه) چې خورئ یې تاسې له هغه نه، او څښي له هغه څیز چې څښئ یې تاسې له هغه نه.

تفسیر: یعني عادیان یا ثمودیان پر دې خبرې باندې نه وو معتقد چې وروسته له مرګه به یوه ورځ د پاك الله سره مخامخ کېدونکي یو، او داسې به یې ګڼل چې فقط همدغه د دنیا ژوندون او د هغې عیش او آرام څمونږ په برخه کې دی، او پر ته د معاش د معاد هیڅ فکر به له هغوی سره نه وو، نو ځکه د خپلو رسولانو د ارشاد په مقابل کې به یې داسې چټي خبرې کوې چې دا رسول هم څمونږ په شان سړی دی هغه څه خوري چې مونږ یې خورو او هغه څه څکي چې مونږ یې څکو ظاهر کې په ده کې هیڅ یو داسې امتیاز او خبره نشته چې تاسو یې نه لرئ.

وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾

او (قسم دی) خامخا که اطاعت وکړ تاسې د یوه انسان په شان خپل؛ بېشکه چې تاسې په هغه وخت کې خامخا له زیانکارانو څخه یئ.

تفسیر: یعني له دې نه به لویه خرابي او ذلت څه وي چې د خپل ځان په شان د یوه بل معمولي انسان سړي تابع، خادم او مطیع شئ، او خامخا هغه خپل متبوع، مخدوم، او مطاع وګرځوئ؟.

أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾

آيا وعده کوي له تاسې سره (او ويروي مو دغه هود يا صالح په دې) چې بېشکه تاسي کله چې مړه شئ او شئ خاورې او هډوکي؛ نو بېشکه چې تاسې به را ايستل کېږئ (له ځمکې په بعث سره). ډېر لرې دی ډېر لرې دی (چېرې کېدی شي) هغه څيز چې تاسې سره يې وعده کولی شي.

تفسير: دغه هم د کفّارو وينا ده، يعني څومره له عقل څخه بعيده خبره وايي، چې د وراسته هډوکي هغه بخرکي چې له خاورو سره بيخي ګډوډ شوي دي؛ بيا له قبرونو څخه د انسانانو په شکل ژوندي راپاڅولی کيږي، نو ښه تاسې (ای کفارو!) خپله فکر وکړئ چې په داسې چټي (بېکاره) او مهملو خبرو باندې څوک باور کولی شي؟ چې له عقله او صحّت څخه لرې وي؟.

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿۳۷﴾

نه دی دا ژوندون مګر همدا ژوندون ځمونږ د دنيا، چې مرو او ژوندي کېږو، او نه يو مونږ بيا راپاڅولي شوي وروسته له مرګه (له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: يعني (دغه کفّار وايي) چېرې دی آخرت او چېرې دی حساب او کتاب؟ په څه چې مونږ پوهېږو خو هغه هم دغه د دنيا موجوده سلسله ده، چې مونږ يې ګورو، او هغه همدا يو ژوندي کېدل او يو مړه کېدل دي چې د ګردو تر سترګو لاندې جريان لري، يو ځيږيږی (پيدا کيږي) او بل مري، او زيات له دې نه بل هيڅ شی نشته.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۳۸﴾

نه دی دغه (هود يا صالح) مګر يو سړی چې تړلي يې دي پر الله دروغ، او نه يو مونږ ده ته ايمان راوړونکي.

تفسير: يعني کفّار وايي: د دغه سړي دغه وينا چې زه د الله نبي يم، او الله تعالی مړي بيا له سره ژوندي کوي، ثواب او عقاب، جزاء او سزا ورکوي؛ دغه دواړه دعاوی داسې دي چې هغه مونږ له سره نه شو منلی، نو خامخا داسې جګړې نښلولو او د سر درد پيدا کولو ته څه حاجت پاتې دی؟ او له هغه څخه څه فائده عائده کيږي؟ نو بالآخر پېغمبر د کفّارو د داسې خبرو اترو څخه سخت متأثر شو، او له هغه منکرانو څخه بې هيلې او نااميده شو، او داسې دعا يې وکړه:

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿۳۹﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿۴۰﴾

وويل (هود يا صالح): ای ربه ځما! مدد وکړه له ما سره په سبب د دې چې دروغجن يې وبللم زه (او ځما رسالت يې ونه مانه). نو وفرمايل (الله هود يا صالح ته چې) پس له لږ مدّت خامخا وبه ګرځي (دغه عاديان يا ثموديان) پښېمانه (په دغه کفر او تکذيب خپل).

تفسير: يعني د الله تعالی عذاب ورتلونکی دی، چې وروسته له هغه به افسوس او ارمان کول هيڅ د دوی په درد نه خوري، او نه به څه نفع وررسوي.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ

پس ونيول دوی چغې د هلاکت په حق (او عدل) سره.

تفسير: له دې په ښکاره ډول دغه مترشح کيږي چې دغه قصه د «ثمود» وه چې د هغه امّت په سخت غږ سره مړ شوی دی، او پر «عاد» سخت باد الوتی وو، او چا ويلي دي چې: دغه قصه د عاديانو ده، چې د «الأعراف» په سورت او په هود

او په شعراء کې په قصې د نوح پسې همدغه ذکر دی، نو بناء پر دغه هر ېېخ کن عذاب ته «صيحة» وايه شي، نو ځکه دلته هم «صيحة» ذکر شوه.

فَجَعَلۡنَٰهُمۡ غُثَآءٗۚ فَبُعۡدٗا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٤١

پس (هلاک شول نو) وګرځول مونږ دوی شاوړي (خس خاشاک د سیلاب)، پس لرېوالی دی قوم ظالمانو ته (له رحمته د الله).

تفسير: يعني لکه چې سيلاب (څپان) خس او خاشاک له خپله ځانه سره وړي؛ همداسې د الله تعالی د عذاب په سيلاب کې دوی هم وبهېدل او لاهو شول.

ثُمَّ أَنشَأۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِمۡ قُرُونًا ءَاخَرِينَ ۝٤٢ مَا تَسۡبِقُ مِنۡ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ ۝٤٣

بیا پیدا کړ مونږ وروسته له هغو (ثمودیانو یا عادیانو) اهل د زمانو نور (لکه قوم د لوط او شعیب). نشي ړومبی کېدی هیڅ قوم له وعدې مقررې خپلې، او نه وروستی کېدی شي ترې.

تفسير: يعني هر قوم چې د خپلو انبياوو تکذيب وکړي؛ ګرد په همغو خپلو مقرره وو وعدو سره هلاک کيږي، هر ميعاد او هره نېټه چې د هر قوم لپاره مقرره شوې ده؛ هغه د يوې شېبې له مخې هم نه وړاندې او نه وروسته کيږي.

ثُمَّ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا تَتۡرَاۖ كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةٗ رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُۖ فَأَتۡبَعۡنَا بَعۡضَهُم بَعۡضٗا وَجَعَلۡنَٰهُمۡ أَحَادِيثَۚ فَبُعۡدٗا لِّقَوۡمٖ لَّا يُؤۡمِنُونَ ۝٤٤

بیا ولېږل مونږ رسولان خپل حال دا چې یو په بل پسې پیوست وو، هر کله چې رابه غی کوم امّت ته رسول د دوی؛ نو دروغجن به یې باله دی، پس پرله پسې به کړل مونږ ځینې د دوی په ځینو نورو (په هلاکولو کې)، او وګرځول مونږ دوی تشې قصې (د تعجّب په عالم کې)، پس لرې والی دی (د الله له رحمته) هغه قوم ته چې نه راوړي ایمان (په مؤمن به شیانو باندې).

تفسير: يعني الله تعالی د رسولانو سلسله روانه کړه، او يو په بل پسې يې نبي ورلېږه، او د مکذبينو هم د يوه پسې د بل تباه، فناء او بربادېدل جاري وو، له يوه جانبه د انبياوو بعثت او له بل جانب د منکرينو د اهلاک لمبرونه به سره لګېدل، لکه چې په همدغه سلسله کې ډېر اقوام سره تباه شول، چې له هغوی څخه د حيرت او عبرت نه ډکو قصو او افسانو ماسوا بل هيڅ شی نه دی پاتې، او نن د هغوی داستانونه يواځې د پند، نصيحت، او عبرت لپاره ويلی او اورولی کيږي.

ثُمَّ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَٰرُونَ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ ۝٤٥ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمًا عَالِينَ ۝٤٦

بیا ولېږه مونږ موسی او ورور د ده هارون په دلائلو (د قدرت او هغو معجزو) خپلو سره، او په برهان دلیل سند ښکاره. طرف د فرعون او قوم د ده (فرعونیانو) ته، پس کبر سرکشي یې وکړه (له ایمانه) حال دا چې وو دوی قوم متکبّر (سرکش پر خلاف د موسی).

تفسير: نو ځکه د الله تعالی پيغام يې په خاطر کې رانهووړ، چې د کبر او غرور نشې د دوی دماغونه بيخي خراب او مختل کړي وو.

فَقَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَٰبِدُونَ ﴿۴۷﴾

پس وويل (قبطيانو): آيا پس ايمان راوړو مونږ پر دوو سړيو په مثل شان ځمونږ حال دا چې قوم د دوی (سبطيان) مونږ ته خادمان (مريان) دي.

تفسير: يعني د موسى عليه السلام او هارون عليه السلام قوم بني اسرائيلو خو ځمونږ مريیتوب او مزدوري کوي، نو د دوی له منځه مونږ د دغو دوو سړيو سيادت او مشرتوب څرنګه منلی شو؟.

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْلَكِينَ ﴿۴۸﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿۴۹﴾

پس دروغجن وبلل دغو (موسى او هارون لره قبطيانو) پس شول (قبطيان) له هلاک کړيو شويو (په غرق سره). او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسى ته کتاب (تورات) ښايي چې دغه (بني اسرائيل) سمه صافه لاره ومومي (په دې تورات سره).

تفسير: يعني د فرعون له اهلاک څخه وروسته مونږ بني اسرائيلو ته «تورات شريف» ورکړ، څو خلق پر هغه تګ او عمل وکړي، او تر جنّت او د الله د رضاء تر منزل پورې ورسېدی شي.

وَجَعَلْنَا ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥٓ ءَايَةً وَءَاوَيْنَٰهُمَآ إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿۵۰﴾

او ګرځولي وه مونږ (قصه د) ځوی د مريمې او د مور د ده (يو لوی) دليل (د قدرت)، او مونږ ځای ورکړی ـ راوستي وو دوی هسکې (اوچتې) ځمکې ته چې خاونده د قرار ده (چې اوسېدونکي يې په ارام دي)، او خاونده د اوبو پاکو صافو بهېدونکو ده.

تفسير: يعني دغه د الهيه وو قدرتونو له دلائلو او نښو څخه دی، چې يواځې د مور له ګېډې يې بې له پلاره عيسى المسيح عليه السلام پيدا کړی دی، لکه چې په «آل عمران» او د «مريم» په سورتونو کې د دې تقرير ليکلی شوی دی.

«ربوة» هسکې (اوچتې) ځمکې ته ويلی شي، چې بيت المقدس يا دمشق يا مصر وو، او پخپلو نورو شاوخوا ځمکو باندې لوړه ده، ښايي دا هم هغه هسکه (اوچته) ځمکه يا غونډۍ وي چې د لنګون په وخت کې هلته بي بي مريمې تشريف درلود (لرلو)، لکه چې د «مريم» د سورت دغه آيات پرې دلالت کوي:

﴿فَنَادَىٰهَا مِن تَحْتِهَآ أَلَّا تَحْزَنِى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا * وَهُزِّىٓ إِلَيْكِ بِجِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ تُسَٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا﴾ چې دغه ځای هسک وو، او ترې لاندې چينه يا وياله بهېده، او د خُرما ونه هغه ته نژدې وه (كذا فسّره ابن كثير رحمه الله).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُوا۟ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا

ای رسولانو! خورئ تاسې له طيّباتو (پاکيزه وو طعامو) څخه او وکړئ تاسې ښه (عملونه).

تفسير: يعني د ګردو انبياوو په دين کې همدغه يو حکم شته چې حلال خوراک له حلالې لارې څخه ګټئ او نېک کارونه کوئ!، او ښايي چې په نېکو کارونو ګرد خلق سره مشغول او مصروف اوسي، لکه چې ټولو انبياوو عليهم السلام په نهايت مضبوطۍ او استقامت سره د حلال اکل، د مقال صدق، او د نېکو اعمالو په مواظبت توصيه او خپل امت ته تأکيدات کول.

د عظيم الشأن قرآن په بل ځای کې دغسې حکم چې دلته رسولانو ته ورکړی شوی دی؛ «عامة المؤمنين» ته ورکړی شوی دی، په دغه کې د نصرانيانو د رهبانيت ترديد هم شوی دی، چې د عيسى عليه السلام له ذکره سره

خاص مناسبت لري، له احاديثو څخه معلومېږي چې د «هر چا خوړل، څښل، آغوستل چې له حرامو څخه وي؛ د هغه د دعاء د قبول توقع نه ښايي چې وکړه شي»، په ځينو احاديثو کې دي: «هغه غوښه چې د حرامو څخه زرغونه شوي وي؛ د دوزخ اور د هغه زيات حقدار دی»، (العياذ بالله).

إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه زه پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه عالم خبردار يم.

تفسير: يعنې حلال خوړونکيو او نېکوکارو ته ښايي چې داسې عقيده ولري چې الله تعالی د ده له ټولو پټو او ښکاره وو احوالو او افعالو څخه ښه عالم دی، او له هغه سره موافق به له هر چا سره معامله کوي، دغه اګر که له رسولانو سره پخپلو زمانو کې خطاب دی، مګر په واقع کې د دوی امّت ته د دغه مطلب اورول مقصود دي.

وَإِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۖ

او بېشکه دا (سماوي دين چې توحيد او نور مؤمن به شيان دي، ای رسولانو !) ستاسو دين (او د ستاسو د ټولو امتيانو دين) دی په دې حال کې چې دين يو دی، او زه ستاسو رب يم، نو وويرېږئ له ما. پس پرې کړ (امّتيانو د دوی) دين خپل په منځ خپل کې ټوټې ټوټې.

تفسير: يعنې د اصولو په اعتبار د ګردو انبياوو دين او ملّت يو او د ګردو الله هم يو دی، چې د هغه د عصيان څخه تل وېره په کار ده، ليکن خلقو په دغه واحد اصل کې اختلاف وغورځاوه، او د دين اصل يې سره ټوټې ټوټې کړ، او بېلې بېلې لارې يې په کې جوړې کړې، پخپل سر د آراوو او اهواوو په متابعت په سلهاوو فرقې او مذاهب جوړ شول، انبياء دغه تفريق خلقو ته نه دی ښوولی، د دوی په نزد د ازمنه وو او امکنه وو او نور اختلاف صرف فروعي اختلاف وو، او په اصول الدين کې ګرد سره بالکليه متفق وو.

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾

چې هر يو حزب ګوند (له دوی نه) په هغه (باطل دين) چې له دوی سره دی، خوشال دی.

تفسير: يعنې داسې به يې ګڼل چې يواځې همدغه مونږ پر حق دين يو، او ځمونږ همدغه لاره سمه او صافه لاره ده.

فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾

پس پرېږده (ای محمده !) دوی په ګمراهي خپلې کې تر يوه وخته (د مرګه) پورې.

تفسير: يعنې هغو کسانو چې د انبياوو په متفقه وو هداياتو کې ګوندونه (ډلې) جوړ کړل، او سره بېلې بېلې فرقې او ملّتونه يې قائم کړل، او هره فرقه يواځې پر هم هغو خپلو عقائدو او خيالاتو د زړه له کومې ټينګه ولاړه ده، او په هيڅ ډول له هغه څخه مخ نه اړوي، اګر که ته ډېر پند او نصيحت هم وفرمايې، نو تاسې په دغه غم کې خپل ځان زيات مه کړوئ !، بلکه دوی ته لږ مهلت ورکړئ !، چې دوی د غفلت او جهالت په نشو کې ډوب او نشه پراته وي، څو هغه موعوده ساعت ورسيږي، او د دوی ستر ګې ټېغې ټېغې پاتې شي، يعنې موت يا د الله تعالی عذاب د دوی پر سرونو او شاوخوا وګرځي.

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ ۚ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

آيا ګمان کوي دوی د دې چې بېشکه هر هغه څيز چې ورکوو يې مونږ دوی ته (په دنيا کې

مدد ورسره کوو) په هغه څيز له ماله او (له) ځامنو. چې تلوار کوو مونږ دوی ته په خيراتونو (او اکرامونو؟ نه ده داسې) بلکه نه پوهيږي دوی (چې دا استدراج او امهال دی).

تفسير: همدغه د دوی خيال وو، لکه چې ويل به يې: ﴿وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ (د السبأ سورت (۴) رکوع (۳۵) آيت (۲۲) جزء)، يعنې که مونږ د الله تعالی په نزد مردود او مبغوض وی؛ نو دغه مال او دولت او اولاد او نور يې ولې مونږ ته په دغه کثرت سره راکړي دي؟ يعنې په دې نه پوهيږي چې د مال او اولاد دغه افراط د دوی د فضيلت او کرامت له سببه نه دی، بلکه د امهال او استدراج په بناء دی، هغومره مهلت او ډيل چې دوی ته ورکاوه کيږي؛ په همدغه اندازه د دوی د شقاوت جام تر خنډو (غاړو) پورې ډکيږي: ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۸۲ - ۱۸۳) آيتونه (۲۳) رکوع).

﴿إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ۝٥٧﴾

بېشکه هغه کسان چې دوی له (خوفه د) عذاب د رب خپل ويريدونکي دي تل.

تفسير: يعنې صادق او خالص مؤمنان سره له ايمانه او احسانه د کفّارو او مغرورينو پشان له «مکر الله» څخه مأمون نه دي، بلکه تل تر تله د الله تعالی له وېرې څخه لړزيږي او ويريږي چې الله تعالی دې نه کړي چې دغه انعامات او احسانات چې پر مونږ په دغه دنيا کې شوي دي؛ امهال او استدراج وي، د حسن بصري رحمه الله مقوله ده: «مؤمن نېکی کوي او ويريږي، او منافق بدئ کوي او له سره يې فکر خراب نه وي».

﴿وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ۝٥٨﴾

او هغه کسان چې دوی په آيتونو د رب خپل ايمان راوړي.

تفسير: يعنې پر کونيه وو او شرعيه وو آيتونو دواړو باندې يقين او داسې عقيده لري، چې هر شی دلته راد مخه کيږي؛ هغه عين الحکمت او صواب دی، او هر هغه شی چې هلته رادمخه کيږي؛ هغه هم بالکل حق او هر هغه حکم چې راکاوه کيږي؛ هغه من کل الوجوه صواب او معقول دی.

﴿وَالَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ۝٥٩﴾

او هغه کسان چې دوی په رب خپل پورې نه شريکوي (بل هيڅ شی).

تفسير: يعنې پر خالص ايمان او توحيد په طريقه د اخلاص سره قائم دي، او هر يو عمل په صدق او اخلاص سره اداء کوي، د خفي يا جلي شرک يوې شائبې ته د راتللو موقع نه ورکوي.

﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ۝٦٠﴾

او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي يې دوی (له زکاتونو او خيراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ويريدونکي دي (له نه قبلېدو نه، ځکه چې) بېشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي.

تفسير: يعنې څه پوهيږو چې هغه هلته مقبول شو که نه؟ وروسته مو په کار راځي که نه؟ د الله تعالی په لاره کې د صرفولو څخه تل د دوی په زړونو کې دغه وېره او انديښنه وي او پر خپل عمل باندې نه مغروريږي، او سره له نېکی کولو هم ويريږي.

أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

دغه كسان ډېر تلوار (او رغبت) كوي په نېكيو (طاعاتو) كې، او دوى هغو (نېكيو) ته ړومبى كېدونكي دي (له نورو خلقو نه).

تفسير: هـم په دنيا كې او هم په آخرت كې، لكه څنګه چې الله جل جلاله فرمايلي دي: ﴿فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ﴾ (۴ جزء، د آل عمران سورت (۱۴۸) آيت، (۱۵) ركوع)، نو په حقيقت كې اصلي نيكي په صالحه وو اعمالو، حميده وو أخلاقو او فاضله وو ملكاتو كې وشوه، نه په اموالو او اولادو كې لكه چې د كفّارو ګمان وو.

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

او نه تكليفوو (نه مكلّفوو) هيڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، او څمونږ سره يو كتاب (لوح محفوظ يا عملنامې) دى، چې بيانوي حق رښتيا، او پر دوى به هيڅ قسم ظلم ونه كړ شي (په تزييد د عقاب، يا تنقيص د ثواب سره).

تفسير: يعنې هغه اعمال او خصال چې پاس بيان شول، كوم داسې مشكل كار نه دى، چې د هغه تحمّل د انسان له طاقته خارج وي، څمونږ عادت داسې نه دى چې خلق په مالا يطاق شيانو مكلّف كړو، دغه ګردې خبرې داسې دي چې كه تاسې توجه وكړئ؛ نو پخپله يې حاصلولى شئ، هغه كسان چې د كاملينو سابقينو درجې ته نشي رسېدلى، دوى دې هم خپل وسعت او همّت سره موافق پوره هم هغسې سعي او كوښښ وكړي چې پرې مكلّف دي، د هر يوه اعمال څمونږ په نزد د اعمالو په صحائفو كې درجه په درجه ليكلي موجود دي، چې د قيامت په ورځ د ګردو په مخ كې پرانستلى او كېښودلى كيږي، او د هغه سره موافق به دوى ته جزاء وركوله كيږي، چې په هغه كې د يوې ذرې په اندازه هم ظلم او تېرى نه كيږي، او نه د چا كومه نيكي ضايع كيږي، او نه يې اجر كم وركاوه كيږي، نه بې وجه او بې قصوره د بل چا بار پرې اچولى كيږي.

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾

بلكه زړونه د دغو (كفّارو) په غفلت كې دي له دغه (قرآنه)، او شته دوى ته عملونه (ناپاكه او كارونه بيباكه) غير له دې (شركه د دوى) چې دوى د هغو عملونو كوونكي دي (نو به پرې بيا مومي جزاء او هم دوى به داسې په غفلت او معصيت كې مشغول اوسيږي).

تفسير: د آخرت له حسابه او كتابه دغه خلق غافل او بې پروا، او په دنيوي چارو كې مشغول او لګيا دي، او له سره له هغو څخه نه وزګاريږي، چې دِ آخرت په طرف توجّه وكړي، يا يې دا مطلب چې د دوى په زړونو كې كفر او نفاق ځاى نيولى دى، او دوى د شک، تردد، غفلت او د جهالت په تورو تيارو موجونو او چپو كې ډوب شوي دي، لويه ګناه خو دغه شوه، باقي له دې نه ماسوا نور ډېر ګناهونه شته چې دوى يې سره تهولوي، او د يوې شېبې له مخې هم له هغه څخه نه دي جدا، او نه ښايي هم ترې جدا شي، څكه هغه بد أعمال چې د دوى په حق كې د دوى د بد استعداد لامله (له وجې) مقدّر شوي دى، هغه به خامخا دوى كوي، او خامخا د هغه جزاء به مومي.

حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٥﴾

تر هغه پورې كله چې ونيسو مونږ (هم هغه) غنيان (غنّيان منعمان) د دوى په (دنيوي) عذاب (د قتل يا قحط يا نور، نو) ناڅاپه دوى به فريادونه كوي (ټنډارې وهي). مه كوئ فرياد نن ورځ (ځكه چې) بېشكه تاسې سره له مونږ څخه هيڅ مدد به ونه كړى شي (په خلاصولو كې له عذابه).

تفسیر: تفسیر: یعنې څه وخت چې په دنیوي یا اخروي عذاب کې مبتلا شي؛ نو ژاړي او سخت شورماشور اچوي، چې مونږ ته له دغه آفت څخه نجات راکړه ! ښه، په دغه وخت کې به د دوی نجات ورکوونکی څوك وي؟ نو حکم صادریږي چې چپ شئ ! له سره شورماشور مه کوئ ! چې دغه ټولې ژړا او انګولا مو بېکاره ده، نن هیڅوك ستاسې نصرت او مرسته نشي کولی، او نه مو څمونږ له عذابه خلاصولی شي.

قَدْ كَانَتْ اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُوْنَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِيْنَ ۖ بِهٖ سٰمِرًا تَهْجُرُوْنَ ﴿٦٧﴾

په تحقیق وو آیتونه (د قرآن) ځما چې لوستلي به شو پر تاسې (هر وخت) پس وئ به تاسې په پوندو خپلو چې بېرته به ګرځېدئ (او نه به مو مانه کلام ځما). په دې حال چې کبر کوونکي به وئ په دې (قرآن یا محمد یا کعبه) حال دا چې د شپې قصې کوونکي به وئ (په طعن د مقدّساتو کې) مسخرې به مو کولې، پرېښودل به مو (قرآن او نور مطهرات او ترې تښتېدئ به).

تفسیر: یعنې ولې اوس شورماشور لګوئ او نارې سورې وهئ، هغه وخت مو په یاد راوړئ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به تاسې ته د الله تعالی آیتونه اورول او تاسې به په ډېر سرعت سره ترې تښتېدئ، او د هغو آیتونو اورېدلو ته به مو هیڅ فکر او توجّه نه کوله، بلکه ستاسې کبر، غرور او ځانمني (خودنمایي) به له سره تاسې ته اجازه نه درکوله چې هغه ومنئ، یا د انبیاء الله علیهم السلام خبرو ته لږ غوږ کېږدئ، یعنې کفّار به د رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم له مجلسه داسې تښتېدل لکه چې دوی (العیاذ بالله) د کومې چټې (بېکاره) او فضولې قصې له اورېدلو څخه په تنګ شوي ترې لاړ شوي وي، یا به د ﴿سٰمِرًا تَهْجُرُوْنَ﴾ مطلب دا وي چې د شپې له مخې به دوی په حرم شریف کې کېناستل، او د دې په ځای چې مؤمنان شي، او په حرم محترم کې عبادت وکړي، او ترې چارچاپېر طواف وکړي؛ د رسول الله صلی الله علیه وسلم یا د عظیم الشأن قرآن په نسبت به یې خبرې کولې، او راز راز قصې او افسانې به یې له خپله ځانه جوړولې، چا به ورته کوډګر ساحر ویل، چا به د شاعري نسبت ورته کاوه، چا به کاهن باله، یو به یو شی ویل، بل به بل شی اورول.

اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَآءَهُمْ مَّا لَمْ يَاْتِ اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٦٨﴾

آیا پس فکر نه کوي (کُفّار) په دې وینا کې (چې قرآن دی)؟ آیا که راغلي دي دوی ته هغه څه چې (رسول او قرآن دی او) نه وو راغلي پلرونو پخوانیو د دوی ته (نو ځکه انکار کوي)؟.

تفسیر: یعنې دغه منکرین د قرآن عظیم الشأن په محاسنو کې غور او فکر نه کوي، که نه حقیقت الحال به ورمنکشف کېده، چې بلا شبهه دغه د الله تعالی جل وعلا شأنه کلام دی، چې په هغه کې د ټولو امراضو صحیح علاج ښوولی شوی دی، چې الفاظ یې موجز او معجز او معاني یې واضح او لائح دي، او د نورو د سماوي کتابونو او انبیاوو مصدق او مؤید دی، آیا که راغلي دوی ته هغه څه چې نه وو راغلي پلرونو پخوانیو د دوی ته؟ یعنې نصیحت کوونکی به تل وو، یا به انبیاء الله علیهم السلام یا به د انبیاوو أتباع، او اسماني کتابونه هم پرله پسې نازلېدل، کله یو او کله بل، کله په یو ځای او کله په بل ځای کې، او دغه کومه نوې خبره نه ده، چې د هغې مثال او نمونه په پخوانیو ازمنه وو کې نه ده لیدلې شوې، هو ! دغه ډېر أکمل او خورا أشرف او أقدس کتاب دی چې اوس نازل شوی دی، په دغه لوی شأن اعلی مرتبې سره پخوا کوم کتاب نه دی راغلی، نو د دې مقتضی داسې وه چې لا زیات ښایي د دغه نعمت قدر مو کړی وی، او په ښه شان سره مو د هغه استقبال کولی، او د هغه د غږ په مقابل کې به مو «لبّیك» ویلی وی، لکه چې أصحابو کرام رضي الله تعالی عنهم ویلی دي.

تنبيه: ښايي دلته له ﴿ءَابَآءَهُمُ ٱلۡأَوَّلِينَ﴾ څخه «الآباء الأبعدين» (لرې پلرونه او نيکونه) مراد وي، او هغه چې ﴿يسٓ﴾ شريف په سورت کې ﴿لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ﴾ راغلی دی؛ هلته به د «الآباء الأقربين» نژدې پلرونه او نيکونه اراده کړه شوې وي، والله أعلم.

﴿أَمۡ لَمۡ يَعۡرِفُواْ رَسُولَهُمۡ فَهُمۡ لَهُۥ مُنكِرُونَ ٦٩﴾

آيا که نه دي پېژندلی (کفّارو) رسول خپل (په صداقت او امانت سره) پس دوی له ده څخه منکران دي.

تفسير: يعنې آيا ځکه يې پر تکذيب او اعراض لاس پورې کړی دی، چې هغوی د خپل د دغه نبي الله له أحواله باخبره نه دي؟ حال دا چې ګرد عرب پوهيږي چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له هلکتوبه صادق، أمين، عفيف او متّقي وو، خاوند د علم، حلم، کرم، جود، سخا، وفا، احسان، مروت، او کمال د عقل، صحت، حسب، نسب، اخلاق او آداب وو، لکه جعفر رضي الله تعالى عنه د حبشيّ د نجاشي (باچا) په مقابل کې او مغيره بن شعبه د نائب کسری په مخ کې او ابو سفيان د کفر په حالت کې د روم د قيصر په دربار کې د همدغو اوصافو اظهار کړی وو، نو بيا د داسې صادق متقي بنده په نسبت داسې ګمان کېدی شي چې (العياذ بالله) هغه پر الله تعالى دروغ تړي، يا هغه يو اوپره سړی دی، يا بيخي نااشنا او پردی او بېګانه دی؟.

﴿أَمۡ يَقُولُونَ بِهِۦ جِنَّةُۢۚ بَلۡ جَآءَهُم بِٱلۡحَقِّ وَأَكۡثَرُهُمۡ لِلۡحَقِّ كَٰرِهُونَ ٧٠﴾

آيا وايي دوی چې په ده لېونتوب دی (نه ده داسې لکه چې دوی يې وايي، او ګمانونه کوي) بلکه راغلی دی (دا محمّد) دوی ته په حق (دين) سره، او اکثر د دوی حق لره ناخوښوونکي دي.

تفسير: ځکه چې مخالف دی له هوای نفساني او له مقتضای شيطاني د دوی، او اکثر يې ځکه وفرمايل؛ چې بعض محض له جهته د شرم او ننګ او ملامتې د قوم ايمان نه راوړي، لکه ابو طالب.

شيخ الهند د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «يا وايي چې هغه سودايي دی، هيڅ نشته، هغه خو دوی ته رښتيا خبره راوړې ده، او پر دغو ډېرو رښتيا خبره بده لګيږي».

﴿وَلَوِ ٱتَّبَعَ ٱلۡحَقُّ أَهۡوَآءَهُمۡ لَفَسَدَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ وَمَن فِيهِنَّۚ﴾

او که متابعت کړې وی حق (الله، قرآن) د نفساني غوښتنې د دوی (په وجود د ډېرو معبودانو کې)؛ نو خامخا خراب شوي به وو اسمانونه او ځمکه او هر هغه (مخلوق) چې په دوی کې دی.

تفسير: يعنې که رښتيا خبره پر دوی بده لګيږي؛ ودې لګيږي، صداقت، حقانيت او رښتيا د دوی د خوښې او خواهش نشي تابع کېدی، که د دوی د خوښې او خواهشونو سره موافق احکام صادرولی؛ نو د هغه الوهيت به نه وی پاتې، او په دغه تقدير سره به د اسمان او د ځمکې دغه محکم انتظامات څرنګه قائم پاتې کېدی شوی؟

﴿بَلۡ أَتَيۡنَٰهُم بِذِكۡرِهِمۡ﴾

بلکه راوړی مو دی دوی ته ذکر پند د دوی (چې قرآن مجيد دی).

تفسير: او دوی به تل د هغه ارمان او تمنّا داسې کوله: ﴿لَوۡ أَنَّ عِندَنَا ذِكۡرٗا مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ * لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ﴾ (٢٣ جزء د الصآفات سورت (١٦٨ - ١٦٩) آيت (٥) رکوع).

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٧١﴾

پس دوی له ذکر پند خپل مخ ګرځوونکي دي (فکر او غور ورته نه کوي).

تفسیر: یعني څه وخت چې دغه قرآنکریم دوی ته راغی، او داسې راغی چې له هغه څخه د دوی قومي حیثیت ته عظیم الشأن فخر او شرف حاصل شو؛ نو اوس دوی ولې ترې مخ اړوي؟ او داسې اعلی فضل او شرف په ویړیا له خپله لاسه ضایع کوي.

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ وَّهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿٧٢﴾

آیا غواړې ته (ای محمده !) له دوی نه څه اجرت (په دغه تبلیغ او رسالت خپل، نو ځکه درباندې تهمت وایي)؟ پس هغه اجرت د رب ستا چې (دنیوي رزق او اخروي ثواب دی) خیر ډېر غوره دی (تاته د دوی له اجره)، او هم دغه (الله) ډېر غوره د ټولو رزق روزي ورکوونکیو دی.

تفسیر: یعني تاسې د دعوت او تبلیغ او نصیحت او خیر غوښتلو په مقابل کې له دوی نه د څه مزدورۍ او معاوضې او اجرت غوښتونکي هم نه یئ، هغه د دواړو دولت چې پاک الله تاته مرحمت فرمایلی دی؛ هغه د دوی د هغې معاوضې څخه ډېر بهتر دی.

وَاِنَّكَ لَتَدْعُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنٰكِبُوْنَ ﴿٧٤﴾

او بېشکه ته خامخا بولې دوی صافې سمې لارې طرف ته (چې دین د اسلام دی). او بېشکه هغه کسان چې نه راوړي ایمان په قیامت له سمې صافې لارې څخه خامخا کږېدونکي دي (لارې د ضلالت ته).

وَلَوْ رَحِمْنٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِّنْ ضُرٍّ لَّلَجُّوْا فِىْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿٧٥﴾

او که مهرباني کړي وی مونږ پر دوی، او لرې کړي وی مونږ هغه چې په دوی وو له ضرره (چې قحط دی)؛ نو خامخا به لا ټینګ شوي وو دوی په ګمراهۍ تجاوز سرکښۍ خپله کې حال دا چې حیران او متردّد به وو.

تفسیر: یعني که دغه منکران له تکلیف څخه وباسو، او آرامي ور په برخه کړو؛ بیا هم دوی احسان نه مني، او له شرارت او سرکښۍ څخه نه اوړي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ښېرا یو ځلې پر مکیانو قحط (سوکړه) نازل شو، بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء هغه ترې لرې شو، ښایي چې دلته یې همغه فرمایلی وي.

وَلَقَدْ اَخَذْنٰهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوْا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿٧٦﴾

او خامخا په تحقیق ونیول مونږ دوی په عذاب سره (څو عاجز او نرم شي)؛ پس غاړه یې کېښښوده (او عاجزي یې ونه کړه) رب خپل ته، او نه تضرّع زاري یې وکړه (بلکه لا سرکښ او متکبّر شول).

تفسیر: مثلاً قحط او نور آفات پرې مسلط شول، خو سره له هغه دوی د عجز له لارې وروړاندې نشول، او د الله تعالی احکامو ته یې غاړه کېښښودله.

حَتّٰىٓ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

تر هغه پورې کله چې وپرانستله مونږ پر دغو (منکرانو) يو وَر (دروازه) خاوند د عذاب سخت؛ ناڅاپه دوی په دغه (عذاب) کې حيران نااميده وو له هر خيره.

تفسير: له دې نه يا د آخرت عذاب مراد دی، يا د جنګونو د هغو دروازو (وَرونو) پرانستل مقصود دي، چې په هغوی کې دوی ګرد سره سترې او ستومان او ېېر ته کېناستل.

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْـِٔدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي تاسې ته غوږونه (د سامعې قوه)، او سترګې (د باصرې قوه)، او زړونه (د بصيرت قوه)، ډېر لږ شکر وباسئ تاسې (او حق يې ډېر لږ په ځای کوئ).

تفسير: په غوږونو سره د هغه تنزيليه آيات واورئ !، او په سترګو يې تکوينيه آيات وګورئ !، او په زړونو سره د دغو دواړو په پوهېدلو کې کوښښ وکړئ !، د دغو نعمتونو شکريه خو په دې کې وه چې د ده دغه ورکړي قوّتونه تاسې د ده د احکامو په تعميل کې مصروف کړئ !، مګر داسې نه کيږي، او اکثر اوقات اکثر انسانان دغه قوّتونه بې ځايه لګوي.

وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي (خواره کړي) يې يئ تاسې په ځمکه کې، اوخاص همدغه (الله) ته به ورجمع کړی شئ په قيامت کې).

تفسير: هلته به د هر يوه د شکر ايستلو او شکر نه ايستلو بدل وررسيږي، په هغه وخت کې به هيڅ يو انسان او هيڅ يو عمل نه غير حاضريږي، هغه ذات چې دغه ګرد شيان يې منتشر (خواره) کړي دي؛ دغه کار هم هيڅ اشکال نه لري چې هغه ټول سره بيا يو ځای مجتمع او راټول کړي.

وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې ژوندي کوي او مړه کوي، او خاص د همده کار دی اختلاف بدلول د شپې او د ورځې، نو آيا پس تاسې عقل نه چلوئ، (او عبرت نه اخلئ؟).

تفسير: د هغه الله تعالى لوی ذات په قدرت او قبضه کې چې د ژونديو وژل او د مړيو بيا ژوندي کول، يا له تيارو څخه رڼا ايستل، يا په رڼا کې د تيارو ننه ايستل دي (او د شپې او د ورځې سره اختلاف چې کله يې اوږدوي او کله يې لنډوي، کله يې يخوي او کله يې تودوي)؛ نو د دی لوی قدرت په مقابل کې دغه څه سختي او اشکال لري چې تاسې بيا ژوندي کړي، او له سترګو څخه مو دا د جهل پردې لرې کړي؟ څو وروسته له هغه اشياوو حقائق ډېر په ښه صورت سره درمنکشف شي، لکه چې په قيامت کې به کيږي: ﴿فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ﴾.

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوٓا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾
لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

بلکه وايي (دا کفّار) په شان د هغې وينا چې ويلې ده پخوانيو کفّارو. چې (ويلې وو هغه قول پخوانيو کفّارو چې دغه دي:) ويل دوی: کله چې مړه شو مونږ، او شو مونږ خاورې او هډوکي (وراسته)؛ نو آيا مونږ به خامخا بيا ژوندي راپاڅول کيږو (بلکه نه کيږو). خامخا په تحقيق وعده کړې شوې ده له مونږ سره، او له پلرونو ځمونږ سره همدغه وعده پخوا له دې، نه دي دا خبرې مګر دروغجنې قصې دي د پخوانيو خلقو.

تفسير: يعني کفّار وايي: دغه له سره د عقل او فهم خبرې نه دي، محض د پخوانيو خلقو د ړندو په تقليد پسې رهي (روان) دي، او همغه پخواني دقيانوسي شکوک او شبهات راوړاندې کوي، چې له دوی نه مخکې به ړومبنيو خلقو هم کول، يعني وروسته له دې نه چې مونږ په خاورو کې ګډوډ شو؛ نو بيا به څرنګه ژوندي کيږو؟ داسې له عقله او پوهې لرې خبرې چې مونږ ته اورولې شي؛ پخوا له دې نه ځمونږ پلرونو او نيکه ګانو ته هم شوي دي، ليکن مونږ تر نن ورځې پورې د خاورې له ذراتو او د ورستو هډوکو له بخرکو د انسان خلقت او ژوندون نه دی ليدلی.

قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَآ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٨٥﴾

ووايه (ای محمده ! دغو منکرانو ته) چې چاته ده دغه ځمکه او هغه مخلوقات چې په هغې کې دي (خلقًا ومُلكا وعَبيدًا) که چيرې يئ تاسې چې پوهيږئ؟ (نو راوښيئ خالق او مالك يې !). نو ژر وبه وايي: خاص الله ته دي، ووايه (ای محمده دوی ته: نو) آيا پس تاسې پند نه اخلئ (او غور پرې نه کوئ؟).

تفسير: چې د هغه الله تعالی قبضه پر ګرده ځمکه او د ځمکې پر ګردو شيانو ده؛ نو آيا دغه ستاسې يو موټی خاوره به د هغه له قدرته خارجه وي؟.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٨٧﴾

ووايه: څوك دي رب د اسمانونو اووه، او رب د عرش ډېر لوی؟. نو ژر وبه وايي دوی چې (دغه ټول خلقًا ومُلكا وعَبيدًا منسوب) الله ته دي، نو ووايه (ای محمده دوی ته چې) آيا پس نه ويريږئ تاسې (له عذابه د الله، او ځان نه ساتئ له شرکه؟).

تفسير: چې دومره لوی مالك الملك به تاسې د دغو ګستاخيو او سپين سترګيو په بدل تر کوم ځای پورې کش کاږي؟ آيا دغه انتهايي ګستاخي او سپين سترګي نه ده چې هغه مطلق مالك الملك مو په خپل زعم له يوې بې مقدارې ذرې څخه هم عاجز او ناتوانه دروئ؟.

قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ فَأَنّٰى تُسْحَرُوْنَ ﴿٨٩﴾

ووايه (ای محمده دوی ته چې) څوك دی هغه ذات چې په لاس د ده کې باچاهي تصرّف دی د هر څيز، او دی پناه ورکوي (مخلوقاتو ته) او پناه نه ورکوله کيږي په (ضرر د) ده باندې که يئ تاسې چې پوهيږئ؟.نو ژر وبه وايي چې (دا صفات) خاص الله ته دي، ووايه (ای محمده دوی ته) پس څرنګه ټګي درباندې کوله شي (اوګرځئ له حقه، يا کوم طرف ته سحر درباندې کاوه شي).

تفسیر: یعنې په هر څیز د الله تعالی واک او اختیار چلیږي، او الله چې چاته د پناه ورکولو اراده وکړي پناه ورکوئ، مګر بل هیڅوک ده الله تعالی مجرم ته پناه نشي ورکولی نو ژر به دوی ووایې چې دغه خاص صفات الله تعالی ته دي، نو ورته ووایه ای محمده له کوم طرفه مکر او فریب در باندی کولی شې چې د هغه له امله تاسی مسحور شوي یاستئ او حق نه قبلوئ؟.

بَلْ اَتَيْنٰهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۝٩٠

بلکه راتله مو کړي دي دوی ته په حق (چې قرآن، توحید او بعث بعد الموت مو ورته راوړی دی)، او بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (چې ترې انکار کوي).

تفسیر: یعنې په دلائلو او شواهدو سره ظاهر کړی شوي دي، چې هر هغه چې دوی ته ویل کیږي؛ بیخي صحیح او حق دي، او دغو خلقو محض د دروغو خیالاتو متابعت کړی دی.

مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَّلَدٍ وَّمَا كَانَ مَعَهٗ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍۭ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۗ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝٩١

نه دی نیولی الله هیڅ ولد، او نشته ورسره هیڅ معبود (شریک په الوهیت کې)، او که وی ورسره بل معبود؛) نو په دغه وخت کې خامخا بیولی او (بېل کړی) به وو هر یو معبود هغه مخلوق چې پیدا کړی یې وو (دوی له نورو مخلوقاتو څپل څان ته)، او خامخا غلبه کوله څینو د دوی پر څینو نورو، پاکي ده الله لره له هغه چې بیانوي یې (له ولد او شرک).

تفسیر: یعنې د ځمکې او د اسمان او تر ذراتو پورې د ټولو موجوداتو او مخلوقاتو مالك او مختار همغه الله جل جلاله دی، نه الله تعالی ځوی، لور ته محتاج، او نه مدد ګار یې په کار دی، او نه د ده په حکومت او سلطنت کې هیڅ کوم داسې شریک شته چې د یوې ذرې په اندازه د مستقل اختیار خاوند وي، او که داسې وی؛ نو د هر بااختیاره حاکم رعایا به سره بېلېده، او خپل لاو لښکر به یې ټولاوه، او په هغه بل به یې یرغل (حمله) ورووړ، او د عالم دغه مضبوط او محکم نظام به یې د څو ورځو له مخې هم قائم نه پاتې کېده.

عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝٩٢

عالم دی پر پټو او په ښکاره وو، پس ډېر لوی (پورته لوړ) دی له هغه څیز چې شریکوئ یې ورسره.

تفسیر: یعنې چې د هغه د عام او تام قدرت حال پخوا له دې نه بیان شوی دی، او د هغه محیط علم داسې دی چې له هغه څنې هیڅ یو ظاهري او باطني او د غیب او شهادت خبرې پټې او مخفي نه دي، آیا د ده په قدرت کې هغه شیان شریکېدی شي چې د هغوی قدرت او علم او نور ګرد صفات محدود او مستعار دي؟ استغفر الله !.

قُلْ رَّبِّ اِمَّا تُرِيَنِّيْ مَا يُوْعَدُوْنَ ۝٩٣ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِيْ فِى الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝٩٤

ووایه (ای محمده !) ای ربه څما ! که چېرې وښیې ته ما ته هغه (عذاب) چې وعده یې کوله شي (له دوی سره). ای ربه څما ! پس مه ګرځوه ما په قوم ظالمانو کې.

تفسیر: یعنې څرنګه چې د الله تعالی په دربار کې د کفّارو له خوا داسې ګستاخي او سپین سترګي تر سره کیږي؛ نو یقینًا کوم سخت عذاب به نازلیږي، نو څکه هر مؤمن ته هدایت شوی دی چې د الله تعالی له عذابه وویرېږي، او داسې

دعاوې وکړې: «اى الله تعالى ! کله چې پر ظالمانو عذاب نازلوې؛ ما په هغه کې مه شاملوه !»، لکه چې په حديث کې راغلي دي: «وإذا أردت بقوم فتنة فتوفني غير مفتون»، مطلب دا چې: اى الله تعالى ! مونږ د ايمان او احسان په لاره کې مستقيم ولره، او داسې کوم تقصير له مونږه صادروه مه چې «العياذ بالله» ستا په عذاب کې شامل شو، په بل ځاى کې داسې ارشاد دى: ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾ (۹ جزء د الأنفال (۲۵) آيت (۳) رکوع)، دلته يې رسول الله مبارک مخاطب ګرځولى دى، خو اصلي مقصد يې نورو ته اورول او پرې خبرول دي، لکه چې د دغه عظيم الشأن قرآن عمومي عادت دى.

وَإِنَّا عَلَىٰ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾

او بېشکه مونږ په دې کار چې وښيو تاته هغه عذاب چې وعده يې کوو له دوى سره خامخا قادر يو (ليکن مؤخر کوو يې حکمتًا ومصلحتًا). دفعه کړه (اى محمده !) په هغه خصلت سره چې هغه ډېر ښه دى بدي (او ضرر د دوى تاته)، مونږ ته ښه معلوم دى هغه (خبرې) چې ستايي دوى (تا يا ما، نو ور به کړو پرې دوى ته جزاء).

تفسير: يعني دغه ځمونږ په قدرت کې دى چې ستاسې تر سترګو لاندې به همدغې دنيا کې هغوى ته سزا ورکړو، ليکن ستاسې د لوړ مقام او د لوړې مرتبې او اعلى اخلاق مقتضى داسې ده، چې د هغوى بدي په نېکۍ سره دفع کړئ !، تر هغه پورې چې د هغو د دفع امکان وي، او له دغسې چټي خبرو ځخه خفه نشئ، مونږ ته د دوى ټول اعمال معلوم دي، او په ټاکلي وخت کې به هغوى ته کافي سزا ورکوله کېږي.

وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾

او ووايه (اى محمده !) اى ربه ځما پناه غواړم په تا پورې له چخولو (وسوسو) د شيطانانو نه (چې راکاږي خلق ضلالت ته).

تفسير: پخوا د شياطين الانس سره د سلوک او ګزارې طريقه ښوولې شوې وه، ليکن شياطين الجن په دغه طريقه سره نشو متأثر کېدلى، او هيڅ يو تدبير او پوست وضعيت په هغوى اثر نشو غورځولى، او نه پرې سمبدل، د دوى علاج يوازې په استعاذه سره کيږي، يعني د الله تعالى په پناه کې ښايي چې سړى ورشي، ځو هغه مطلق قادر د دوى د لاس اوږدولو او وسوسو ځخه يې محفوظ کړي.

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

او پناه غواړم په تا پورې اى ربه ځما ! چې حاضر شي (دوى) ماته (په لمانځه ياتلاوت د قرآن يا په ځنکدن کې).

تفسير: يعني په هيڅ يوه حال کې مې مه پرېږده چې شيطان ماته رانژدې شي، يا خپل وار او ګزار پر ما وکړي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۚ كَلَّا ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا ۖ وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

تر هغه پورې کله چې راشي يو د دوى ته (اسباب د) مرګ؛ نو وبه وايي: اى ربه ځما ! بېرته وګرځوه ما (دنيا ته). ښايي چې زه عمل وکړم نېک په هغه ځيز کې چې بېرته پرېښى دى ما

(په دنيا کې، نو فرمايي الله چې) نه دي داسې (چې ته بېرته دنيا ته وګرځېدی شي، ايمان او صالح عمل ته) بېشکه دغه د رجعت خبره داسې چټي (بېکاره) خبره ده چې دی ويونکی د هغې دی، او په مخ کې د دوی دی برزخ (پرده د قبر ده، چې يې نه پرېږدي رجوع ته) تر هغې ورځې پورې چې بيا ژوندي راپاځولی کيږي.

تفسير: يعنې تاسې دغه د کفّارو بدي په ښه طريقه سره دفع کوئ ! او هغه خبرې چې دوی يې جوړوي؛ هغه مونږ ته راپرېږدئ !، تر هغه پورې چې د دوی د ځينو د موت وخت راشي، او د نزع په وخت کې د عذابونو مبادي معاينه کړي، او په افسوس او ارمان کولو شروع وکړي، او په هغه وخت کې داسې تمنّا وکړي چې ای الله ! د قبر د ورتللو په ځای ما پرېږده چې بېرته دنيا ته لاړ شم !، او د خپلو تېرو تقصيراتو تلافي وکړم !، او څه نېک اعمال او د آخرت پانګه (سرمايه) ځان ته برابره کړم !، او وروسته له دې نه بېخي له ګناهونو او خطاوو او بدو چارو څخه لاس واخلم !، او بالکل ورنژدې نشم !، نو په دغه وخت کې به ای پروردګاره ! ستا لوی لطف او مهرباني وي، کما قال الله تعالی: ﴿وَأَنفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ (٢٨ جزء، د المنافقون سورت (٢) رکوع (١٠) آيت).

نو پاک الله به «ملائکة العذاب» ته وفرمايي چې: دغو منکرانو ته ووايئ: نه ده داسې چې ته به بېرته دنيا ته وګرځېدی شې لپاره د ايمان او د صالح عمل، بېشکه دغه کلمه د رجعت يوه داسې چټي (بېکاره) خبره ده چې دی ويونکی د هغې دی، يعنې د اجل د راتګ څخه وروسته د دغه مقصد لپاره له سره نه ستانه (واپس) کيږي، او که بالفرض ستانه هم کړل شي؛ نو دوی به بيا له سره صالحه اعمال ونه کړي، او بيا به په همغو ملاهيو او مناهيو کې مشغوليږي: ﴿بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (٧ جزء د الأنعام سورت (٣) رکوع (٢٨) آيت).

﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ١٠١﴾

نو کله چې پو کی وکړ شي په صور شپېلۍ کې (لپاره د قيام د قيامت)؛ پس نه به وي (نافع) نسبونه په منځ د دوی کې په دغه ورځ کې، او نه به پوښتنه کوي دوی يو له بله.

تفسير: يعنې د برزخ د عالم څخه وروسته قيامت ور په سر درېږي، د دويم صور (شپېلۍ) د پوکلو څخه وروسته ګرد مخلوقات به په يوه ميدان کې سره راټولوي او درول کيږي، په دغه وخت کې به هر سړی پخپل فکر او اندېښنه کې لګيا وي، اولاد له موره پلاره سره، ورور له وروره سره، مېړه له ښځې سره، او خپل له خپلوانو سره څه کار او غرض نه لري، او هر يو به له بل څخه ناآشنا او بېزاره وي، هيڅوک به د بل پوښتنه نه کوي، لکه چې د «عبس» سورت په اوله رکوع کې مرقوم دي: ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ * وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ * وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ * لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾، له دې نه وروسته امکان لري چې له ځينو قرابتونو او خپلوۍ څخه څه نفع وررسيږي، لکه څنګه چې الله تعالی د «الطور» سورت په لومړی رکوع کې فرمايلي دي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ﴾.

تنبيه: په ځينو احاديثو کې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: د قيامت په ورځ کې ګرد د «نسب» او «صهر» دا مادي تعلّقات منقطع کيږي، يعنې په کار نه ورځي «إلا نسبي وصهري» «علاوه څما له نسب او صهره»، يا دا معنی چې دلته اوس په نسب فخر کوي، چې زه د هغه «شاه» او د دغه «خان» او د دې «صاحب» پلار يا ځوی يا ورور يا بل څه يم، او هلته به دې نسبت او دې سبب ته هيڅ يوه فائده نه وي، او به پوښتنه کوي دوی يو له بله د دې نسب او حسب، او دغه به په سبب د ډېرې مشغولتيا د دوی وي پخپل غم کې، او دغه به پخوا له حسابه وي، څکه چې هلته به خلاصی په عمل وي لکه چې فرمايي:

فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۝١٠٢ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ
أَنفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ۝١٠٣ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَٰلِحُونَ ۝١٠٤

پس هر څوک چې درنې شي تلې (يا تللي شوي) عملونه د دوی (معتمد وګرځي په نزد د الله)؛ پس دغه کسان هم دوی دي بريالیان (کامیاب ـ له عذاب خلاص شوي په مراد رسيدلي). او هر هغه څوک چې سپک يې وختلې تلې (يا تللي اعمال) د ده (چې وزن نه کړي په نزد د الله)؛ پس دا هغه کسان دي چې زيان يې کړی دی د نفسونو خپلو (په کفر او عصيان سره، اوس دوی) په دوزخ کې به تل پراته وي. سوځوي مخونه د دوی اور (د دوزخ)، او دوی په دغه اور کې غونج وچولي (ګونجې تندي) (بدرنګه او بد مخي) به وي.

تفسير: د دوی بدن به له ډېرو سوځېدو څخه وپرسيږي، لاندنۍ شونډه به يې ښکته ځوړنديږي، تر نامه پورې رسيږي، او پاسنۍ شونډه به يې تر ککرۍ هم ورپورته کيږي، او ژبه به يې (لکه د فيل شونډه ک) د باندې راووځي، او تر ځمکې به راوږديږي: (اللهم احفظنا منه، ومن سائر أنواع العذاب).

نو وبه ويلی شي په عُقبا کې له جانبه د الله تعالی هغو کسانو ته چې زيان يې کړی دی د خپل ځان:

أَلَمْ تَكُنْ ءَايَٰتِى تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝١٠٥

آيا نه وو آيتونه (د قرآن) څما چې لوستل کېده پر تاسې (په دنيا کې)؛ پس وئ تاسې چې پر هغو به مو تکذيب کاوه (چې اوس لايق د دې عذاب شوئ).

قَالُواْ رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّينَ ۝١٠٦ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا
ظَٰلِمُونَ ۝١٠٧

نو وبه وايي (کفّار) ای ربه څمونږ! غالبه شوې وه پر مونږ بدبختي څمونږ، او وو مونږ يو قوم ګمراهان (چې لاره د حق شيطان راڅخه ورکه کړې وه). ای ربه څمونږ! (يو کرت) وباسه مونږ له دې دوزخه! پس که بيا راوګرځېدو مونږ (دې کفر ته)؛ پس بېشکه مونږ ظالمان يو (پر ځانونو خپلو باندې).

تفسير: يعني دوی به اعتراف کوي چې بېشکه مونږ د خپلې بدبختۍ او بدقسمتۍ لامله دلته لويدلي يو، او د هغې صافې سمې لارې څخه په لوی لاس کاږه شوي يو، او په خپلو پښو د دغه ابدي هلاکت په کنده کې لويدلي يو، اوس مو له دغه ځايه وباسه!، او بېرته مو دنيا ته ولېږه چې ښه عملونه وکړو، او له ګناه او خطا څخه بېخي لرې وګرځو، او که بيا هم مونږ ستا د احکامو څخه غاړه وغړوله؛ بيا هره سزا چې راکوې، مونږ ستا په واک او اختيار کې يو، حال دا چې د دوی دغه وينا هم خطا ده، او دوی په کې دروغجنان دي، او دا وروستنی کلام دی د دوزخيانو، چې پس له دې خبرې څخه امر د سکوت به ورته وشي، نو دغو کفّارو ته د «ملائکة العذاب» په ژبه د الله تعالی له جانبه داسې امر کيږي:

قَالَ ٱخْسَـُٔواْ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ۝١٠٨ إِنَّهُۥ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِى يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱغْفِرْ لَنَا
وَٱرْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰحِمِينَ ۝١٠٩

وبه فرمايي چې تاسې چپ شئ (پراته اوسئ خوار ذليل) په دې دوزخ کې او مه غږيږئ له ما سره (په دفع د عذاب کې). بېشکه شان دا دی چې وه يوه ډله له بندګانو څما (يعني مؤمنان) چې ويل

دوی (تضرّعًا): ای ربه څمونږه ! ایمان مو راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو)؛ نو ښښنه وکړه مونږ
ته (د ګناهونو څمونږ)، او مهرباني راباندې وکړه، او ته (ای پروردګاره !) خیر ډېر غوره د ټولو
مهرباني کوونکیو یې.

تفسیر: یعنې خوشې چتې (بېکاره) او چپوله (فضول) خبرې مه کوئ !، اوس هر هغه څه چې مو کړي دي؛ د هغه سزا وګالئ (برداشت کړئ) !، له آثارو څخه معلومیږي چې د دې الهي ځواب د صدور څخه وروسته بیا داسې نارې سورې منقطع کیږي، او دوزخیان غیر له «زفیر» او «شهیق» څخه به بل کلام نه شي کولی، العیاذ بالله.

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰٓ أَنسَوْكُمْ ذِكْرِى وَكُنتُم مِّنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾

پس نیولي وو تاسې دوی مسخرې کړی شوي پر دوی، تر هغه پورې چې هېر کړ (مسلمانانو) له
تاسې څخه ای کفّارو ذکر یاد ځما (په سبب د مشغولتیا د تاسې ای کفّارو په تمسخرو د مسلمانانو
کې) او وئ تاسې چې په هغوی پورې مو خندل (هر وخت له ډېره کبره).

تفسیر: یعنې په دنیا کې کله چې مسلمانانو د خپل الله په حضور کې دعاء او استغفار کاوه؛ نو تاسېورپورې ټوقې کولې، او دومره د هغوی په تحقیر او تکدیر پسې لویدلي وئ؛ چې پاک الله او د جزاء ورځ مو بیخي له یاده وتلې وه، او داسې مو ګڼل چې ګواکې ستاسې پر سرونو باندې له سره هیڅ یو حاکم او کتونکی نشته، چې ستاسې د داسې حرکاتو یاداشت واخلي، او د هغو سختو اعمالو سزا تاسې ته درکړي.

إِنِّى جَزَيْتُهُمُ ٱلْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿١١١﴾

بېشکه زه چې یم جزا مې ورکړه دوی ته ښه جزا نن ورځ په سبب د هغه چې هغوی صبر کړی وو
(په اضرار ستاسې)، بېشکه هغوی چې دي هم هغوی دي بریالیان (رسېدلي خپلو مقاصدو ته).

تفسیر: بېچاره ګڼانو مسلمانانو ستاسې پر قولي او فعلي ایذاوو او اضرارو صبر کړی وو، وګورئ چې نن ورځ ستاسې بالمقابل هغوی ته څه ثمره ور په برخه کیږي؟ او دوی داسې یو مقام ته رسولی شوي دي، چې هلته به پخپلو هر ډول مقاصدو بریالی او کامیاب او له هر قسمه لذائذو او مسرّاتو سره غاړه په غاړه وي.

قَٰلَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ
ٱلْعَآدِّينَ ﴿١١٣﴾

وبه فرمایي: څومره ځنډ (تأخیر) مو تېر کړی دی تاسې په ځمکه کې په شمار د کلونو؟ نو وبه
وایي (کفّار): ځنډ (تأخیر) مو کړی دی یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، نو ته (پخپله) پوښتنه
وکړه له حسابګرو څخه.

تفسیر: یعنې له پرښتو څخه چې هغوی هر قسم نیکي او بدۍ شمیرلي دي؛ دغه به یې هم شمېرلي وي چې «څومره ځنډ (وخت) مو تېر کړی دی په ځمکه کې، او څو مدّت مو هلته ژوند کړی دی»؟ یعنې په قبر کې یا د دنیا په ژوندون کې، دغه به هم هلته ډېر لږ په نظر راځي، دغه پوښتنه هم د دې لامله کیږي؛ چې په دنیا کې دوی عذاب ته ډېر زیات تلوار او عجلت کاوه، اوس وپوهېدل چې هغه ډېر په سرعت او جلتۍ سره وروړسېد (کذا في موضح القرآن).

قَٰلَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ۖ لَّوْ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾

وبه فرمايي چې: نه دی ځنډ (تأخير) کړی تاسې (په دنيا کې) مګر لږ مدّت (په نسبت د عذاب د آخرت) که چېرې بېشکه تاسې يئ چې پوهېږئ (چې ژوند د دنيا د عُقبی په نسبت ډېر لږ دی).

تفسير: يعنې واقعي د دنيا عمر خو ډېر لږ وو، ليکن که تاسې پر دغه خبره په دنيا کې د انبياوو په خبرو باندې پوهېدئ؛ نو له سره په دغه فاني متاع به نه مغروربدئ، او له انجام څخه به نه غافلېدئ، او هغه ګستاخي او شرارتونه به له تاسې ځنې نه صادرېدل، چې د دنيوي زائلو او فاني لذتونو د مشغوليت او مصروفيت په ضمن کې له تاسې څخه په ظهور ورسېدل.

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّ اَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۱۵﴾

آيا پس ګمان کوئ تاسې داسې چې بېشکه خبره دا ده چې پيدا کړي مو يئ تاسې عبث (د لوبو لپاره)، او (داسې ګمان کوئ چې) بېشکه تاسې مونږ ته نه به راوستلی کېږئ (حساب او کتاب ته).

تفسير: داسې نه ده، تاسې عبادت ته پيدا شوي يئ، او رجوع کوونکي يئ څمونږ دربار ته لپاره د مجازاتو، يعنې په دنيا کې د نېکۍ او د بدۍ پوره نتيجه نه دررسيږي، که په دې ژوندون پسې بل ژوندون نه وي؛ نو ګويا دغه ګرده کارخانه به محض يوه لوبه او تماشا او بېخي يوه بې نتيجې شی وي، حال دا چې د الله تعالی ذات له دې نه ډېر اعلی او ارفع دی، چې د هغه په نسبت داسې رکيک خيال وکړ شي.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ ﴿۱۱۶﴾

پس ډېر پورته لوی لوړ دی الله (له عبثياتو او نورو عيوبو څخه) مطلق باچا حق دی، نشته هيڅوك لايق د عبادت په رښتيا مګر خو همدی (يواځې) چې رب مالك د عرش کريم عزتناك دی.

وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۗ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

او هر څوك چې بولي له الله سره معبود بل (چې د هغه عبادت هم کوي، هسې معبود چې) نه دی هيڅ برهان علمي سند ده ته په دغه (عبادت د غير)؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې حساب د دې (مشرك) په نزد د رب د ده دی (چې سم له استحقاقه يې ورکوي)، بېشکه شان دا دی چې برې نه مومي کافران (او نه خلاصيږي له عذابه).

تفسير: يعنې هلته به حساب او کتاب کيږي، او هر چا ته به د ده له جرمه سره سم سزا ورکوله کيږي.

د دغه سورت ابتداء په فلاح او نجات د مؤمنانو سره کړی شوې ده، او ختم په عدم فلاح د کافرانو سره داسې شوې ده، چې په پای (آخر) کې يې څمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم په استغفار او استرحام هم مأمور ګرځولی دی.

وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۱۱۸﴾ ع

او ووايه (ای محمده !) ای ربه څما ! مغفرت او رحم وکړه (پر محمد او امّت يې)، او ته خير بهتره ډېر غوره د ټولو رحم کوونکيو يې.

تفسیر: يعني ځمونږ له تقصيراتو څخه راتېر شه ! او پخپل رحمت مو په دنيا او آخرت کې سرلوړي کړه ! ستا د بې نهايته رحمت په مقابل کې هيڅ شی مشکل نه دی.

تمّت سورة المؤمنون بفضله ومنّه و حسن توفيقه ونرجو منه إكمال بقية الفوائد.

سُورَةُ النُّورِ

«د (النور) سورت مدني دی، (۶۴) آيتونه (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۴) او په نزول کې (۱۰۲) سورت دی، وروسته د (الحشر) سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُورَةٌ أَنزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ①

دا يو سورت دی چې نازل کړی دی مونږ دا، او فرض کړی دی مونږ (احکام د) هغه، او نازل کړي دي مونږ په دې (سورت) کې آيتونه ښکاره لپاره د دې چې تاسې (پرې) پند واخلئ، (او غور په کې وکړئ).

تفسير: دغه سورت په ځينو نهايت ضروري احکامو، حدودو، امثالو، مواعظو، حقائقو، توحيد او په نورو اهمو تنبيهاتو او اصلاحاتو مشتمل دی، زياته ممتازه او پوهـه زياتوونکې برخه هغه ده، چې د (افک) له قصې سره تعلّق لري، پر اُمّ المؤمنين بي بي عائشې رضی الله عنها منافقينو د دروغو تهمت کړی، په هغه کې ځينې مخلص مسلمانان هم ښويېدلي وو، چې د هغه خطرناکه اثر نه يواځې د بي بي عائشې صديقې رضی الله عنها پر وضعيت لوېده؛ بلکه له يوه حيثيته پخپله د رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم د مجد او شرف تر درباره هم رسېده، نو ځکه ضرورت واقع شو، چې لوی قرآن په پوره اهتمام او قوّت سره د داسې خوفناکې غلط کارئ يا غلط فهمئ اصلاح وکړي، او د تل لپاره د ايماندارانو غوږونه پرانيځي، څو وروسته له دې نه له سره د دښمنانو له تبليغاتو او انتشاراتو متأثر نشي، نو ځکه يې د دې سورت شروع په دغو الفاظو سره وفرمايله: ﴿سُورَةٌ أَنزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا﴾ الآية ـ څو مخاطبين وپوهېږي چې د ده مضامين ځان ته اهميت او يو خاص وقعت لري، او د ډېر محفوظ او ټينګ نيولو مستحق دي، او هغه صاف صاف نصائح چې په دغه سورت کې بيان شوي دي؛ هغه ګرد د دې وړ دي چې هر مسلمان ټينګ په خپل زړه کې ځای ورکړي، او تل يې په ياد ولري، او د يوې شېبې له مخې هم د ده د احکامو څخه غفلت ونه کړي، که نه د دين او د دنيا په تباهی او خرابی کې اخته کيږي.

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

هغه ښځه چې زنا يې کړي وي، او هغه سړی چې زنا يې کړي وي (او محصنان نه وي، او ثبوت شي زنا پر دوی په اقرار يا په شهادت)، پس وهئ تاسو ای (قاضيانو او حاکمانو) هر يو له دغو دواړو سل دُرې.

تفسير: دغه سزا د هغه زاني او زانيې ده چې آزاد عاقل او بالغ وي، او نکاح يې هم نه وي کړې، يا د نکاح څخه وروسته جماع يې نه وي کړې.

او هغه چې آزاد نه وي؛ پنځوس دُرې وهل کيږي، د هغه حکم پنځمې پارې د اولې رکوع په آخر کې مذکور دی، او هغه چې عاقل او يا بالغ نه وي؛ نو دی خو لا نه دی مکلّف شوی، په هر هغه مسلمان کې چې دغه ګرد صفات

(حريت، عقل، نکاح ـ جماع) موجود وي؛ نو داسې شخص ته «محصن» وايي، نو د دغه محصن سزا چې د زنا مرتکب شي، او پرې شرعًا اثبات شي؛ «رجم» وو، يعني په ګټو ويشتل، او سنګساري ده، لکه چې د المائدې په سورت کې يې د تورات په حواله فرمايلي دي: ﴿وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ﴾ الآية ـ او هغه حکم د الله رجم وو، لکه چې د هغه ځای په تفاسيرو کې تېر شو، او رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغه سره موافق فيصلې صادرې کړې وې، او فرمايلي يې وو: «اللهم إني أول من أحيا أمرك إذ أماتوه»، «اى الله! زه هغه ړومبی سړی يم چې ستا هغه امر حکم مې ژوندی کړی دی چې محو او متروک کړی شوی وو»، بيا نه يواځې يهودان بلکه هومره داسې قسم واقعات چې وړاندې کېده؛ په هغو ټولو کې رسول الله صلى الله عليه وسلم تل محصن زاني ته په رجم سره سزا ورکړې ده، وروسته د رسول الله صلى الله عليه وسلم له رحلته أصحابه الکرام هم پر همدغه احکامو د «رجم» اجراءات کول، بلکه د اهل السنّت والجماعت څخه يو سړي هم د ده پر مخالفت جرأت نه دی کړی، ګواکې متواتره سنّت او د اهل الحق اجماع دغه خبره رابنوولې ده، چې په دغه مسئله کې محمدي شريعت د تورات حکم باقي پرېښی دی، لکه چې لوی قرآن د عمد قتل په سزا کې وژل کېدل د تورات په حواله فرمايلي دي: ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ او د مرتدانو د قتل حکم بني اسرائيلو ته ورکول د البقره په سورت کې بيان کړی شوی دی: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ بيا هم دغه احکام د محمد صلى الله عليه وسلم د امّت په حق کې هم اينبود شوي دي، شايد د محصن رجم او د قصاص د مسئلې د نقل کولو څخه وروسته په هغه شدّت او تاکيد چې د ﴿بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ د حکم د ترک مذمّت او بدي يې بيان فرمايلې ده، او په آخر کې ارشاد شوی دی: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ الآية ـ له هغه به دا غرض وي چې د تورات دغه احکام اوس د قرآن تر حفاظت لاندې دي، چې د هغو په اجراء او انفاذ کې نه ښايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د هيچا د اهواوو او آراوو لحاظ او پروا وکړي، لکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په همدغه مورد کې د هيچا څه پروا ونه کړه، او د دوی څخه وروسته راشدو خلفاوو «رضي الله تعالى عنهم أجمعين» هم د چا لحاظ او پروا ونه کړه، تر دې پورې چې عمر رضي الله عنه ته د محصن د «رجم» په نسبت دغه اندېښنه پيدا بلکه مکشوفه شوه، چې وروسته له دې نه به ځينې زائغين د دغه احکامو له تعميله انکار کوي، لکه چې خوارج او ځمونږ د زمانې يوې ممسوخې فرقې ترې انکار هم کړی دی؛ نو دوی په منبر وختل، او د صحابه وو او تابعينو په لويه مجمع کې يې د الله تعالى د دغه حکم اعلان په ډېر تأکيد او تشديد سره وفرمايه، او په دغه مورد کې يې د يو قرآني يو منسوخ التلاوت آيت حواله ورکړه، چې په هغه کې د محصن د رجم صريح حکم موجود دی، او د هغه تلاوت وروسته منسوخ شوی دی، مګر حکم يې هم هغسې باقي پاتې دی.

تنبيه: د کوم آيت محض منسوخ التلاوت کېدل او حکم يې باقي پاتې کېدل يوه مستقله مسئله ده، چې تحقيق يې په دغو مختصرو فوائدو کې نشي درجېدی، ان شاء الله العزيز که د مستقل تفسير د ليکلو وار راورسېد؛ نو هلته به وليکلی شي.

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ②

او نه دې نيسي تاسو لره په دغو (دواړو زناکارانو) زړه سوی (او مهرباني) په (انفاذ د) حکم د الله کې؛ که يئ تاسې چې ټينګ يقين لرئ پر الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او حاضر دې شي عذاب کولو د دې دواړو ته يوه طائفه ډله له مؤمنانو څخه (چې فضاحت يې زيات شي).

تفسير: يعني که پر الله تعالى يقين لرئ؛ نو د هغه د احکامو او حدودو په اجراء او انفاذ کې هيڅ تقديم او تأخير مه کوئ!، داسې ونه کړئ چې د مجرم څخه وويرېږئ، او د سزا له اجراء څخه لاس وباسئ، يا په کې څه تنقيص وکړئ،

يا داسې غير مؤثرې خفيفې او معمولې سزاوې ورکړئ چې د سزا کيفيت په کې نه وي، ښه وپوهېږئ چې الله تعالى مطلق حکيم او له تاسې څخه زيات پر بندګانو مهربان دى، او د ده هر حکم کلک وي، که پوست؛ د عالم د مجموعې په حق کې له حکمت او رحمت څخه نشي عاري کېدى، که تاسې د ده د احکامو او حدودو په اجراء کې قصور کوئ؛ نو د آخرت په ورځ کې به ستاسې څخه پوښتنه کيږي.

﴿وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ «او حاضر دې شي عذاب کولو د دې دواړو ته ټولى له مؤمنانو»، يعنې دغه سزا دې ګوښې (بېله) ورته ورنه کړه شي !، بلکه د مسلمانانو په لويه مجمع کې دې ورته ورکړى شي، ځکه چې په هغه رسوايي کې د سزا تکميل او تشهير او کتونکو ته لوى پانيات او عبرت دى، او ښايي چې په کې دغه غرض هم وي چې دغه ليدونکي مسلمانان د ده پر حال باندې زړه وسوځي، او د مغفرت دعاوې ورته وکړي، والله أعلم.

ٱلزَّانِى لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَٱلزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَآ إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ

زنا کار سړى نه نکاح کوي (په رغبت محبّت سره) مګر خو زناکاره ښځه يا مشرکه ښځه، او زنا کاره ښځه نه په نکاح کوي (دغې ښځې زانيې لره په رغبت او محبّت سره) مګر سړى زناکار يا سړى مشرک.

تفسير: د زنا د سزا د بيان کولو څخه وروسته د دې فعل انتهايي شناعت بيان فرمايي، يعنې هغه نارينه او ښځه چې په دغه شنيعه عادت مبتلا وي؛ په حقيقت کې د دې خبرې وړ او لايق نه دي چې له هغه سره د کوم عفيف مسلمان د ازدواج، د ناستې او ملاستې تعلق قائم کړ شي، د هغه د پليت طبيعت او ميلان سره خو دغه مناسب دي چې له همداسې بدکاره او تباه حاله نارينه او ښځې سره يا له دوى څخنې هم بدتره له کوم مشرک او مشرکې سره د هغه تعلّق وي، کما قال الله تعالى في هذه السورة: ﴿ٱلْخَبِيثَٰتُ لِلْخَبِيثِينَ وَٱلْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَٰتِ وَٱلطَّيِّبَٰتُ لِلطَّيِّبِينَ وَٱلطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَٰتِ﴾.

وَحُرِّمَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝٣

او حرامه کړى شوې ده دغه (زنا يا نکاح له بد کارو سره د حاصلولو د مبلغ لپاره) پر (صالحانو عفيفانو) مؤمنانو.

تفسير: يعنې يو مؤمن په داسې حال کې چې مؤمن وي؛ څرنګه به داسې حرکت ته اقدام کوي؟ په حديث کې راغلي دي: «لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن»، يا دا مطلب چې له زانيې سره د هغو پرهېزګارانو د نکاح عقد حرام درولى شوى دى، چې په صحيح او حقيقي معاني سره د مؤمنانو د خطاب مستحقان دي، يعنې په تکويني ډول دغسې پاک او صاف نفوس د داسې خراب او پليت او ګنده ځايونو په طرف نه متمائل کيږي، او ترې ساتلي شوي دي، په دغه وخت کې به د ﴿وَحُرِّمَ﴾ معنى هم هغسې وي چې په: ﴿وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ﴾ کې، يا په ﴿وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ﴾ کې نيولې شوې ده، والله أعلم.

وَٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا۟ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ

او هغه کسان چې وُولي محصنې ښځې (يا محصن سړي چې نسبت د زنا ورته وکړي)، بيا رانه ولي (په مخ د قاضي حاکم کې) څلور تنه شاهدان؛

تفسير: يعنې که په داسې پاک لمنې ښځې باندې د زنا تهمت ولګوي، چې د دې بدکارې په کوم دليل يا په شرعيه وو قرائنو سره نه وي ثابته؛ (نو ووهئ تاسې دغو قاذفانو لره اى قاضيانو او حاکمانو اتيا دُرې، او مه يې قبلوئ شاهدي ځکه

چې سره له حُرِیّته بلوغ، عقل، اسلام او پاکی فاسقان دي)، او همدغه حکم دی د پرهېزګار نارينه که پرې تُهمت ولګاوه شي، لکه چې دغه آيات د يوې پاکې عفيفي صدّيقې ښځې په قصه کې نازل شوي دي، نو ځکه دلته د هم هغو پر ذکر اکتفاء شوې ده، که څلور شاهدان تېر کړي، او د هغوی شهادت سم له شرعيه وو اصولو سره مقبول واقع شي؛ نو پر هغه مقذوف او مقذوفه به د زنا حد جاري کيږي.

فَاجْلِدُوْهُمْ ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ

پس ووهئ تاسو (ای حاکمانو) دغه (قاذفان که اصيلان وي) اتيا دُرې، اومه قبلوئ تاسې له دوی نه شاهدي هيڅکله (تر وخته د مرګه پورې).

تفسير: دغه د «قاذف» تهمت لګونکي سزا شوه، چې د «مقذوف په مطالبه» اتيا دُرې وهل کيږي، او په مستقبل کې د تل لپاره په معاملاتو کې مردود الشهادت درولی کيږي.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۙ

او دا (قاذفان) هم دوی دي فاسقان.

تفسير: يعنې که په واقع سره يې عمدًا په دروغو سره تهمت لګولی وو؛ بيا نو د ده فسق او نافرماني ظاهره ده، که په رښتيا سره واقعي خبره يې ويلې وي؛ ليکن په دې باندې پوهېده چې زه د څلورو تنو شاهدانو په شهادت خپله دغه دعوی نشم ثابتولی؛ نو د داسې خبرې له اظهاره غير له دې نه چې د يوه مسلمان پت او عزّت خراب کړي؛ بل څه ګټه (فائده) نه کوي چې هغه في نفسه مستقله ګناه ده، او علماؤ هغه په کبائرو کې شمېرلې ده.

اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا ۚ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۵

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پس له دغه (قذفه له ګناه نه)، او اصلاح کړي (نيت او عمل خپل)؛ پس په تحقيق الله ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې وروسته له توبې او د حال له اصلاحه؛ ښونکی پاک مهربان الله به دا د فاسق نوم ترې پورته کوي، او د الله تعالی په نافرمانو بندګانو کې به نه شمېرلی کيږي.

وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ

او هغه کسان چې وُولي ښځې خپلې (محصنې پاکې له زنا څخه په زنا سره).

تفسير: يعنې د زنا تهمت ولګوي، يا خپل د ووړکي په نسبت ووايي چې: دغه ځما له نطفې څخه نه دی.

وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝۶
وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۝۷ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ
شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۝۸ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝۹

حال دا چې نه وي دوی ته شاهدان (په دې کار د زنا کې) مګر نفسونه د دوی (يعنې پخپله حاضر وي)؛ پس (واجبه ده په دې کې) شاهدي د يوه د دوی څلور شاهدۍ په (نامه) د الله (په دې خبره

چې) بېشکه دی خامخا له صادقانو رښتیا ویونکیو دی (په دغه نسبت د زنا کې). او پنځمه (شاهدي) (داسې ده چې) بېشکه لعنت د الله دې وي پر دغه (مېړه) که وي (دی) له دروغجنانو څخه. او دفع کوي له دغې ښځې څخه عذاب (د حدّ ثابتیدل په وینا د مېړه یې) دا (کار) چې شاهدي ولولي (دا ښځه) څلور (وارې) شاهدي (په نامه) د الله (په دې خبره چې) بېشکه دا مېړه څما خامخا له دروغ ویونکیو دی (په نسبت د زنا په ما باندې). او پنځمه (شاهدي داسې ده) چې ووایي: بېشکه غضب د الله دې وي په دې (ښځې) که چېرې وي (دا مېړه مې) له صادقانو رښتیا ویونکیو څخه.

تفسیر: یعني هر هغه مېړه (خاوند) چې پر خپلې ښځې د زنا تهمت ولګوي؛ اولاً: له ده نه به څلور شاهدان طلب کړه شي، که یې راحاضر کړي؛ نو پر ښځه دې د زنا حد جاري کړ شي، که یې شاهد نه شو حاضرولی؛ نو ده ته دې وویلی شي چې څلور ځلې دې په قسم یادولو سره بیان کړي چې زه په دغه تهمت کې چې مې پر خپله ښځه لګولی دی؛ دروغ نه وایم، ګواکې د څلورو شاهدانو په ځای پخپله د ده څلور (کرته) حلفیه شهادات دي، او په آخر کې په پنځمه مرتبه کې دغسې به وایي چې: «که دی پخپلې دغې دعوی کې دروغجن وي؛ نو پر ده دې د الله تعالی لعنت وي»، که د دغو پاس الفاظو د ویلو څخه انکار وکړي؛ نو د قذف په حدّ دې محکوم شي، چې پاس یې ذکر وشو.

که مېړه (خاوند) دغه الفاظ ووایي نو بیا ښځې ته دې وویل شي چې: هغه دې هم څلور ځلې په قسم یادولو سره داسې بیان وکړي چې: «مېړه (خاوند) مې په دغه تهمت لګولو کې دروغجن دی»، او پنځم ځلې دې دغه الفاظ ووایي چې: «د الله غضب دې نازل شي پر دې ښځه باندې؛ که یې دغه مېړه (خاوند) پخپله دغه دعوی کې رښتین وي»، تر څو که ښځه دغه الفاظ ونه وایي؛ نو د زنا حدّ به پرې جاري شي، یا به پاس مذکوره الفاظو سره یې تکذیب وکړي، که ښځه هم د خپل مېړه پشان دغه الفاظ ووایي، او له «لعان» څخه فراغت ومومي؛ نو بیا له دغې ښځې سره جماع او د جماع دواعي ګرد حرام شول، د دواړو په منځ کې سره ابدي تفریق واقع شو، نو دغه تفرّق د بائن طلاق حکم لري.

تنبیه: پر زوجینو باندې دا قسم الفاظو لولولو ته په شریعت کې «لعان» وایي، او «لعان» خاص په قذف الأزواج پورې مخصوص دی، د نورو محصناتو ښځو د «قذف» حکم هم هغه دی چې پاس مذکور شو.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

او که نه وی فضل (احسان) د الله پر تاسې او رحمت د ده، او (بل دا نه وی چې) بېشکه الله ډېر توبه قبلوونکی لوی حکمت والا دی؛ (نو رسوا او معذّب شوي به وی په دنیا کې).

تفسیر: د «لولا» جواب محذوف دی، لکه چې څمونږ له ترجمې څخه ښکاریږي، چې که نه وی فضل او احسان د الله تعالی پر تاسو باندې؛ نو خامخا به یې شرمولي وی تاسو، یا ژر به یې په عذاب کړي وی تاسو، یعني که دغه د «لعان» حکم مشروع شوی نه وی؛ نو د «قذف» د عمومي قاعدې سره موافق به پر خاوند قذف اوښته، یا به یې ګرد عمر د خپل ځیګر وینې څښلې، او لړمون خوړینی به ناست وو، ځکه ممکن دی چې دی رښتین وي، په خلاف د غیر د خاوند، چې هغه د دغسې اظهار لپاره مضطر نه دی، ځکه د هغه په قانون کې د دغو امورو رعایت ضروري نه دی، له بل لوري که یواځې د مېړه په قسم خوړلو د زنا ثبوت کېدی؛ نو د ښځې لپاره به ډېر سخت مصیبت او زحمت پېښېده، حال دا چې ممکن دی هغه رښتین هم وي، همداسې که ښځه د دې په قسم خوړلو سره یقیناً بریئه وګڼله شي؛ نو پر مېړه ه د قذف حد لازمېده، سره له دې چې د ده په صداقت کې مساوي احتمال موجود دی، نو په دغه حالت کې د «لعان» په مشروعیت کې د ټولو رعایت وشو، او همدغه د الله تعالی د فضل او رحمت اثر دی، ځکه چې په فریقینو کې هر یو چې رښتین وي؛ هغه د بې محله سزا څخه نجات ومونده، په دغه وړې دنیا کې پرده پوښي کړی شو، او مهلت یې ورته ورکړی دی، چې ښایي توبه وباسي، بیا د ده د توبې قبلول دغه د الله تعالی د توابیت د صفت اثر شو.

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ ۚ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم ۖ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾﴾

بېشکه هغه کسان چې راوړي يې دي غټ دروغ (په شان د عائشې کې)؛ يو ټولى دى له تاسې (مسلمانانو) نه، گمان مه کوئ په دې (دروغو) چې شر بد دي تاسې ته (اى مخلصانو مؤمنانو)، بلکه دغه (دروغ) خير دى تاسې ته (له جهته د ثواب او منقبت د تاسې)، مقرر دى هر سړي ته له دغو (بهتان ويونکيو جزاء د) هغه څيز چې گټلى يې دى له گناه (په قدر د خوض او شغل د ده)، او هغه څوک چې پورته يې کړ لوى بار پېټى د دغو (دروغو او شائع يې کړل) له دغه (ټولي) نه؛ شته ورته عذاب لوى (په دارينو کې).

تفسير: دلته د هغو غټو دروغو ذکر دى، چې پر صديقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها تړلي شوي وو، دغه پېښه داسې وه، چې نبي کريم صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم د هجري په (۵) يا په (۶) کال کې د (بني المصطلق) له غزوې څخه د مدينې منورې په طرف بېرته تشريف راوړ، أم المؤمنين صدّيقه بي بي عائشه رضي الله تعالى عنها هم له دوى سره وه، بي بي صاحبه پر بل اوښ سوره وه چې پرې هودج (پالکى) تړلى او پردې به يې ځوړندې او ښکته به وې، په يو منزل کې چې د دوى قافله ښکته شوې وه؛ لږ شپه پخوا له کوچ صديقې بي بي عائشې ته د وضوء د تجديد ضرورت محسوس شو، نو ځکه له قافلې څخه څه قدر لرې لاړه، په دې ضمن کې يو ناڅاپه د دې د غاړې غاړکى (امېل) وشلېده، او دانې يې په شگو کې سره تيت و پرک شوې، نو د هغو په ټولولو او لټولو دا ډېره وځنډېده (ايساره شوه)، هلته قافلې کوچ وکړ، او له خپل ځايه ولټېدله، او گرد سره لاړل، جمّال هم داسې گمان وکړ چې لکه بي بي صاحبه په هودج (پالکي) کې ناسته ده، ځکه چې د هغه گردې پردې ښکته ځوړندې وې، او ذاتاً بي بي صاحبه په عمر کې هم وړوکې او په بدن کې هم ډېره ضعيفه او نحيفه وه، چې د دې د وجود او عدم وجود له هودج (پالکي) د باندې ښه نه ځرگندېده.

الغرض جمّالانو خپل اوښان رهي او چالان کړل، او گرد سره لاړل، کله چې أم المؤمنين بېرته راغله، گوري چې قافله تللې ده، او هيڅ اثر او نښه يې هم نه ښکاري، نو أمّ المؤمنين په نهايت ثبات او استقامت سره دغسې رأيه قائمه کړه، چې اوس له دغه ځايه خوځېدل خلاف المصلحت دي، ولې که زه د دغو شگو په کړمونو کې د قافلې تعقيب هم وکړم؛ په هغوى پسې نشم رسېدى، او امکان لري چې لاره هم راڅخه ورکه شي، که دلته واوسېږم هر کله چې لمر وخيژي، او ځما متعلقين په دې وپوهيږي چې زه په هودج کې نه يم؛ نو هرومرو به همدلته په منډه او ځغاسته راپسې راشي، نو همدلته پاتې شوه.

کله چې شپه وه، پر أم المؤمنين د خوب شومه راغله، همدلته يې خپل مبارک سر کېښود، کله چې صفوان بن مُعطّل رضي الله تعالى عنه د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم په امر مأمور وو، چې تل به دى وروسته له قافلې راځي، او د پاتې شويو شيانو خبر نيونه به کوي، نو ځکه دى تل د قافلې څخه په لږ فاصله لرې اوسېده، او همېشه د قافلې تر شا وروسته له پلټنې (تحقيق) به راته، صفوان بن مُعطّل رضي الله تعالى عنه دغه ځاى ته گهيځ (سحر) راورسېد، او له لرې څخه يې وليد چې کوم اوده پروت دى، کله چې ورنژدې شو؛ نو د ورپيچلي (نغښتلي) شوي ټکري (څادر) څخه يې وپېژندله چې دا خو ځما مور أم المؤمنين صديقه بي بي عائشه ده، ځکه چې پخوا د حجاب د حکم له نزوله همدغه معنوي ځوى او مور سره پېژندل.

صفوان بن مُعطّل رضي الله تعالى عنه د دغه وضعيت د ليدلو څخه سخت ولړځېد، او ډېر وويرېد، او په زور يې ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ وويل، چې د هغه په اثر د أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها ستر گې خلاصې شوې، او هم هغسې مخ پيچلې (پټ مخ) او په خپل ټکري کې تاو شوې کېناسته.

صفوان بن مُعَطّل رضي الله تعالى عنه خپل اوښ أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها ته نژدې چو کړ، او أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها هم هغسې پټه پرې سوره شوه، اوصفوان رضي الله تعالى عنه د اوښ مهار پر خپله اوږه باندې کېښود، او د قافلې تر شا روان او ورسره ګډ شول.

رأس المنافقين و امام المکذبين عبد الله بن أُبَيّ چې د منافقانو مشر وو او د رسول الله صلى الله عليه وسلم دښمن وو، دلته چې داسې يوه خبره او موضوع ورپيدا شوه؛ نو په چټې خبرو يې خوله وسپړدله، او ځينې ساده مسلمانان مثلاً په نارينه وو کې حسان، مِسطح، او په ښځو کې حمنه بنت جحش رضي الله تعالى عنهم أجمعين د منافقانو په دغه انتشاراتو او ګمراه کوونکيو خبرو تېروتل، او په دغسې افسوسناکو تذکرو کې سره لګيا شول، چې د هغو ويل دوی ته نه وو لازم، او د أمّ المؤمنين رضي الله تعالى عنها د عفّت او عصمت سره بيخي منافي وو، مسلمانانو ته بالعموم او پخپله رسول أکرم الله صلى الله عليه وسلم ته له داسې قسم واهياتو خبرو ځخه سخته صدمه ورسېده، تر يوې مياشتې پورې دغسې چټې خبرې سره کېدې، او رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين به هم دغه ګردې خبرې اورېدې، او هيڅ به يې نه ويل، او نه د هغو په تحقيق پسې ګرځېده، مګر په زړه کې سخت خفه وو، وروسته له يوې مياشتې پخپله أم المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعالى عنها هم له دغه شهرت ځخه خبره شوه، نو د غم له شدّته ناقراره شوه، او د رنځورئ په بستره کې ولوېده، شپه او ورځ به يې ژړل، او د يوې شپې له مخې به يې هم اوښکې نه درېدې، په دغه ضمن کې نور واقعات هم پېښ شول، او ډېرې خبرې اترې سره کېدلې، چې په صحيح بخاري شريف او نورو کې د لوستلو قابل دي، او بالآخر أمّ المؤمنين صديقې رضي الله تعالى عنها په برائت کې الله تعالى دغه آيت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ﴾ الآية ـ تر لرې ځايه پورې نازل وفرمايه، چې أم المؤمنين عائشې صديقې رضي الله تعالى عنها تل فخر پرې کاوه، او بالحق چې پر دغه هومره فخر او وياړ چې وکړي؛ لږ دی.

﴿عُصْبَةٌ مِّنكُمْ﴾ الآية ـ «يو ټولی دی له تاسو مسلمانانو ځخه»، يعنې دغه دروغ تړونکي له خيره سره همغه کسان دي چې په دروغو يا په رښتيا سره د اسلام مدّعيان دي، خو بيا هم د الله تعالى لوی احسان دی، چې ګرد مسلمانان په دغه لومه کې نه دي نښتي.

﴿لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ الآية ـ دغه خطاب د هغو مسلمانانو د تسلي لپاره دی، چې هغوی ته له دغې واقعې ځخه صدمه رسېدلې وه، بالخصوص صديقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها او د دې کورنۍ ته، ځکه ظاهر دی چې هغه ډېره سخته خفه او ويرجنه وه، يعنې اګر که په ښکاره ډول دغه ويناوې ډېرې مکروهې خفه کوونکې او خرابې دي؛ ليکن في الحقيقت تاسې ته د ده په منځ کې ډېره بهتري او محاسن پټ وه، آيا دومره مدّت د تاسې پر داسې زړه خوږوونکو حملو او ايذاوو صبر کول هم داسې بې اجره پاتې کيږي؟ آيا دغه لږ فخر او شرف دی چې بالذات خالق الکائنات پخپل پاک کلام کې ستاسې نزاهت او برائت نازل کړ؟، او ستاسې دښمنان يې خواروزار او رسوا کړل، او تر قيامت پورې يې ستاسې د خير ذکر د ګردو قرآن لوستونکيو پر ژبه جاري کړ، او مسلمانانو ته يې د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم او د ده د ازواجو او اهل البيت د حق پېژندلو لپاره داسې يو درس ورکړ؛ چې له سره هېرېدونکی نه دی، فلله الحمدُ والشکرُ على ذلک، ﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم﴾ مقرره ده هر سړي ته له دغو بهتان ويونکو جزا د هغه چې ګټلې يې ده له ګناه او هغه څوک چې پورته يې کړې لوی بار ددغه دروغو ورته شته عذاب لوی، يعنې هر هغه سړی چې په دغه فتنه کې هومره حصه واخيسته هم هغه قدر ګناه يې د خپل ځان لپاره وګټله او د هغې سزا مستحق شو، او ددې ګناه ډېر لوی بار اخيستونکی رأس المنافقين عبد الله بن أبی وو چې دده له لپاره په اخرت کې ډېر لوي عذاب دي او په دنيا کې هم ډېر ذليل او رسوا شو.

لَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَآ إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿۱۲﴾

ولې نه په هغه وخت کې چې واورېده تاسي دا خبره؛ ګمان کاوه ايماندارو سړيو او ايمان دارو ښځو په نفسونو خپلو (پخپلو منځونو) کې د خير (خبرې) او ويلې وی (دوی ټولو داسې) دا خبره دروغ ده ښکاره.

تفسير: يعنې مسلمانانو ته ښايي چې له خپلو مسلمانانو ورونو خويندو سره حسن ظن ولري، او هر کله چې واوري چې خلق پر يو نېک سړي همداسې بدې خبرې او خراب تهمتونه لګوي؛ نو ښايي چې دی داسې خيالاتو ته پخپل زړه کې لار ور نه کړي، بلکه د هغو تکذيب دې وکړي !، رسول کريم صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم فرمايلي دي: «هر څوک چې پشې شا د خپل يوه مسلمان ورور مدد وکړي؛ نو الله تعالی هم د ده پشې شا مدد کوي».

لَّوْلَا جَآءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَآءِ فَأُولَٰٓئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَٰذِبُونَ ﴿۱۳﴾

ولې نه راوسته (او تېر نه کړ دوی) په دې خبرو څلور شاهدان (چې شاهدي ورکړي په دې قذف د دوی)، پس کله يې چې رانه وستل څلور شاهدان؛ پس دغه کسان په نزد د الله کې همدوی دروغجنان دي.

تفسير: يعنې سم د الله تعالی له حکمه او د ده د شريعت سره موافقه دغسې خلق دروغجنان درولي شوي دي، چې په بل چا باندې تهمتونه لګوي، او بيا د هغه د اثبات لپاره څلور شاهدان نشي وړاندې کولی، او بې له کافي ثبوته داسې غټې خبرې له خپلې ژبې څخه وباسي، او چټې (بېکاره) پرې وګرېږي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ فِى الدُّنْيَا وَالْءَاخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِى مَآ أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۴﴾

او که نه وی فضل احسان د الله پر تاسې او رحمت د دغه (الله پر تاسې) په دنيا کې (په توفيق د توبې سره)، او په آخرت کې (په عفو او مغفرت سره)؛ نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په هغه دروغ کې چې غوپې وهلې تاسې په هغو (دروغو) کې عذاب لوی (په همدغې دنيا کې).

تفسير: يعنې الله تعالی دوی ته د خپل فضل او کرم له امله له عذابونو څخه نجات ورکړ، که نه دغه خبره د عذاب لايقه وه.

إِذْ تَلَقَّوْنَهُۥ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُۥ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿۱۵﴾

کله چې واخيست تاسو دا (افک) په ژبو خپلو (چې يو له بله مو پوښتنه کوله)، او ويله به مو په خولو خپلو سره هغه خبره چې نه وو تاسو ته په هغې باندې هيڅ علم، او ګڼله تاسې دغه خبره آسانه (چې هيڅ ګناه په کې نشته)، حال دا چې دغه (خبره) په نزد د الله کې ډېره لويه ده (له حيثيته د ګناه نه).

تفسير: يعنې د عظيم عذاب مستحق ولې نه کېدل، کله چې تاسې بې تحقيقه يو ظاهر البطلان خبره يو د بل له خولې څخه اخيستله، او له خپلو ژبو څخه يې دغه چټې (بېکاره) او اټکلي خبرې ايستلې، چې د هغو له واقعيت څخه تاسي بيخي نه وئ خبر، بيا عجيبه خبره لا دا ده چې داسې سخته خبره (يعنې کومه محصنه خصوصًا د نبي عليه السلام مطهره زوجه او ځمونږ د مسلمانانو روحاني والده متهم کول) چې د الله تعالی په نزد ډېر لوی دروند جرم دی؛ يوه وړه کې او معمولې خبره ګڼل له دغه اصلي جرم څخه لوی جرم دی.

وَلَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ قُلْتُمْ مَّا يَكُوْنُ لَنَآ اَنْ نَّتَكَلَّمَ بِهٰذَا ۖ سُبْحٰنَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۶﴾

ولې نه کله چې واورېده تاسې دا خبره؛ چې ویلي وئ تاسې نه ښايي مونږ ته دا کار چې خوله وخوځوو په دې خبره باندې، پاکي ده تاته ای ربه، دا دروغ دي ډېر لوی (چې تړلی شوي دي د منافقانو له خوا).

تفسير: اول خو د حسن الظن اقتضاء داسی وه چې ستاسو په زړونو کې هم ښايي دغه خبرې نه تېرېدی لکه چې پاس ارشاد وشو، ليکن که د شيطاني اغواء له سببه يې فرض کړئ د چا په زړه کې کومه بده وسوسه تېره شي، يا يې له چا نه واوري؛ نو بيا جائز نه دي چې داسې ناپاکه خبره پر خپله ژبه راوړي، لازم دي چې په هسې مواردو مؤمن خپل حيثيت او ديانت ملحوظ ولري، او په صافو الفاظو سره داسې ووايي، چې د داسې بې سرو پښو خبرې له خپلې ژبې څخه ايستل ماته نه ښايي، او نه زه پرې ښه ښکارم.

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُوْدُوْا لِمِثْلِهٖٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۷﴾

پند درکوي تاسې ته الله (او منع کوي مو) چې بيا ونه ګرځئ تاسې مثل د دې خبرې ته هيڅکله، که چېرې يئ تاسې مؤمنان (نو پرې عبرت واخلئ !).

تفسير: يعني مؤمنانو ته ښايي چې په پوره ډول سره پوهان او هوښياران شي، څو د بد باطنو منافقانو په چلونو او فرېبونو سره ونه غولېږي، او د دوی په پلمو (تدبيرونو) سره تېر نه وځي، او تل تر تله د نبي صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم او د ده د اهل بيتو د عظمت شان ملحوظ ولري.

وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۱۸﴾

او بيانوي الله تاسې ته آيتونه (د پند)، او الله ښه علم والا دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: يعنې د دغې خبرې پته درښيي چې دغه غټ دروغ چا جوړ کړي؟ او خپور (مشهور) کړي دي؟، معلوم شو چې منافقانو تل په پټه دښمني او مخالفت کاوه، په پخواني آيت کې يې دغه خبره راښکاره کړې وه (کذا في الموضح).

اِنَّ الَّذِيْنَ يُحِبُّوْنَ اَنْ تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۭ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۹﴾

بېشکه هغه کسان چې خوښوي دغه (خبره) چې خوره شي فاحشه بدنامي په حق د هغو کسانو کې چې ايمان يې راوړی دی؛ شته دغو (کسانو) ته عذاب دردناک په دنيا کې (په حدّ د قذف او په بدنامی سره)، او په آخرت کې (په اور د دوزخ سره)، او الله ښه عالم دی، او تاسې نه پوهېږئ (پر ضرر د هغې خورې کړې فاحشې).

تفسير: يعنې بدکاري خوره او شائع شي، يا د بدکارۍ اطلاعات او خبرې منتشرې او خورې شي، دغسې غوښتونکي منافقان وو، ليکن د هغوی په تذکره کولو کې يې مؤمنانو ته هم تنبيه وفرمايله، چې فرض يې کړئ ! که د چا په زړه کې د کومې بدې خبرې خطره تېره شوي وي، او په بې پروايۍ سره يې کومه خبره له ژبې هم وتلي وي؛ نو ښايي چې بيا د هغې مهملې خبرې تذکره له سره ونه کړي، او د هغې په تشيع او تنشير (اشاعت) پسې ونه ګرځي، که خامخا د کوم مؤمن پت او عزت تويوي؛ نو ښه دې وپوهېږي چې د هغه پت او عزت هم محفوظ نه پاتې کېږي، او حق تعالی

هغه ذليل او خواروي، كما في حديث الامام أحمد رحمه الله ، په دې شان سره چې په دنيا كې د قذف حد پرې اجراء كيږي، او نورې رسوايې او سزاوې هم وررسيږي، او په آخرت كې د دوزخ سزا دوى ته تياه او مهيئه ده، او الله تعالى ته داسې فتنه اچوونكي ښه معلوم دي، او ښه يې پېژني، اګر كه تاسې يې نه پېژنئ، او دغه هم د پاك الله په علم كې شته چې د كوم يوه جرم او ګناه څومره ده؟ او غرض او مقصد يې څه وو؟.

تنبيه: د فاحشې د شيوع حب د حسد او كيني او نورو په شان د قلبيه وو اعمالو څخه دى، او د وسوسو او خواطرو په شان نه دى، او د قصد له مراتبو څخه نه دى، نو ځكه د هغه په مأخوذيت كې نه ښايي چې اختلاف وكړى شي !، فتنبّه له.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۰﴾

او كه نه وى فضل احسان د الله پر تاسې باندې او رحمت مهرباني د ده، او (دا نه وى) چې بېشكه الله ښه نرمي كوونكى ښه رحم كوونكى دى؛ (نو رسوا او معذّب شوي به وى په دنيا كې).

تفسير: يعني دغه غټ دروغ خو داسې تړلي او خواره شوي وو، چې نه وو معلوم چې څومره كسان له هغه څنې جاربدل، ليكن الله تعالى محض پخپل فضل، رحمت، شفقت او مهربانۍ له تاسې څنې دتائبينو توبه قبوله كړه، او پر ځينو يې شرعي حد جاري كړ، او پاك يې وګرځول، او هغه ته يې چې زيات خبيث وو؛ يو ډول (طريقه) مُهلت وركړ، او په آخرت كې به جزاء وررسيږي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ وَمَنْ يَّتَّبِعْ خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ؕ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۱﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) متابعت مه كوئ د ګامونو د شيطان !، او هر چا چې متابعت وكړ د ګامونو د شيطان؛ نو بېشكه دغه شيطان امر كوي (تابع خپل ته) په فحشاء ډېرو بدو قبيحو كارونو، او په منكر نامشروعو بدو خبرو، او كه نه وى فضل احسان د الله پر تاسې، او رحمت د ده؛ نو نه به وئ پاك كړي له (معصيت د افك څخه الله) تاسې هيڅوك هيڅكله، وليكن الله پاكوي (په قبول د توبې سره له معاصيو) هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د پاكى يې)، او الله ښه اوريدونكى (د اقوالو) ښه عالم دى (په نياتو).

تفسير: يعني د شيطان له چالونو او پلمو (تدبيرونو) څخه هوښيار اوسئ !، نه ښايي چې د مسلمان كار داسې وي چې شياطين الجن والانس سره قدم په قدم يو ځاى لاړ شي، د هغو ملعونانو د ټولنې مقصود خو همدا دى، چې خلقو ته د بې حيايۍ او رسوايۍ په طرف دعوت او بلنه وركړي، نو تاسې ولې په رڼو سترګو عمداً د هغوى پر خبرو غولېږئ؟، وګورئ چې شيطان لږ څه تحريك او ډكه وركړي؛ دومره لوى شورماشور او هنګامه پورته كوي، او ډېر سم ساده مسلمانان په اشتباه سره د هغه پر قدمونو روانيږي، حال دا چې شيطان خو د ګردو ګمراه كول غواړي، او يو تن هم نه پرېږدي چې پر سمه لاره لاړ شي، دا خو د الله تعالى فضل او رحمت دى چې دى د خپلو مخلصو بندګانو لاس نيوى كوي، او زيات كسان يې له شيطان له شرونو څخه ژغوري.

وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْۤا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖ وَلْيَعْفُوْا وَلْيَصْفَحُوْا ؕ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۲﴾

او قسم دې نه كوي خاوندان د فضل (په دين كې) له تاسې او (خاوندان) د پراخۍ (او مالدارۍ ستاسې په دنيا كې) په دې چې نفقه او صدقى به نه وركوي خاوندانو د خپلوۍ او مسكينانو او

مهاجرينو ته په لاره د الله کې، او ښايي چې عفوه دې وکړي، او ښايي چې ترې تېر دې شي، آيا دوست نه لرئ تاسې دا چې مغفرت وکړي الله تاسې ته (په سبب د عفوې او صفح د تاسې)؟ او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: پر صديقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها باندې په بهتان تړونکيو کې ځينې مسلمانان هم په ناپوهۍ سره شامل شوي وو، چې له هغوی څخه يو مسطح رضي الله تعالى عنه وو، چې برسېره په دې چې يو غريب مهاجر وو، د أبو بكر الصديق رضي الله عنه خوريي يا تروزځی هم کېده، او د «افک» د پېښې څخه پخوا صديق أكبر رضي الله تعالى عنه د هغه سره امداد او مالي مرسته کوله، کله چې دغه خبره سره فيصله شوه، او د صديقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها برائت د الله تعالى له طرفه نازل شو؛ نو أبو بكر الصديق رضي الله عنه قسم وکړ چې وروسته له دې نه به مسطح رضي الله عنه سره هيڅ امداد او کومک ونه کړم، ممکن دی چې ځينو نورو اصحابو ته به هم داسې پېښې ورپېښې شوي وي، نو په دغه تقريب دا آيت نازل شو، يعني له تاسې ځينې هغو کسانو ته چې الله تعالى ديني کرامت او مشرتوب يا دنيايي وسعت اومالداري ورکړې ده، دوی ته نه ښايي چې داسې قسمونه وخوري !، او ښايي چې د دوی همّت ډېر لوی او اخلاق يې لوړ او عالي وي، نو مېړانه (بهادري) او ځلميتوب په دې کې دی چې د بدۍ بدل په نېکۍ سره ورکړ شي.

په احاديثو کې دي، کله چې أبو بكر الصديق رضي الله عنه دغه آيت واورېد: ﴿أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ الآية - «آيا دغه مو نه خوښېږي چې الله تعالى مو وبښي»؛ نو فورًا يې وويل: «بلى ! يا ربنا إننا نُحبُّ»، «بېشکه ای ځمونږ پروردګاره ! مونږ هرومرو (خامخا) ستا ښښنه خوښوو، او غواړو يې»، دا يې وفرمايل، او د مسطح رضي الله عنه هغه پخوانی کلنګک او امداد يې بېرته جاري کړ، بلکه په ځينو رواياتو کې راغلي دي، چې د پخوا په نسبت يې دوچند کړ، رضي الله تعالى عنه وأرضاه.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

بېشکه هغه کسان چې وُولي دوی (په نسبت د زنا سره) ښځې پاکې عفيفې ناخبرې (له دغو بدو)، ايمان راوړونکې (په الله او رسول)؛ لعنت کړی شوی دی په دوی باندې په دنيا کې او په آخرت کې، او شته دوی ته عذاب ډېر لوی.

تفسير: په صحيحينو کې حديث دی: «اجتنبوا السبع الموبقات ! الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولّي يوم الزّحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات» له دې نه ظاهرېږي چې د محصناتو قذف مطلقًا له مهلکاتو څخه دی، بيا په هغه کې ازواج مطهّرات بالخصوص د أم المؤمنين بي بي عائشې صديقې رضي الله تعالى عنها قذف خو ډېره لويه ګناه ده، علماوو تصريح فرمايلې ده، چې وروسته د دغو آيتونو له نزوله هر څوک چې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها يا له ازواج المطهّرات څخه يو تن متّهم کړي؛ هغه کافر او د قرآن مکذّب، او د اسلام له دائرې څخه خارج دی، د «طبراني» په يوه حديث کې راغلي دي: «قذف المحصنة يهدم عمل مائة سنة»، «پر محصنې باندې تهمت لګول د سلو کلونو عمل ورانوي»، (العياذ بالله).

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾

په هغه ورځ کې چې شاهدي به ورکړي پر دوی باندې ژبې د دوی، او لاسونه د دوی، او پښې د دوی پر هغو (افعالو او اقوالو) چې وو دوی چې کول به يې په دنيا کې.

تفسیر: یعنې مجرم په خپله خوله او ژبه سره د هغو ویل او اظهار نه غواړي، مګر د ده ژبه، لاسونه، پښې به په «اذن الله» په وینا راځي، او له هغو څخه هر عضوه به هر هغه عمل څرګندوي چې د هغو په وسیله شوی وي.

لطیفه: قاذف پخپله په ژبه تهمت لګولی وو، او د څلورو تنو شاهدانو مطالبه له هغه څخه شوې وه، چې هغه یې پوره نشوه کړی، بالمقابل د هغه دلته د پنځو شیانو ذکر وشو، ژبه چې د قذف اصلي آله ده، او څلور نور لاسونه او پښې چې د هغه پر شرارت باندې شاهدي لولي.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿۲۵﴾

په دغه ورځ کې به پوره ورکړي دوی ته الله جزاء د دوی هغه چې حقه لائقه وي، او پوه به شي چې بېشکه الله همدی دی حق ثابت (په ذات او صفات خپل)، ښکاره ظاهر (په الوهیت او ربوبیت خپل).

تفسیر: هغه ذات چې د یوې ذرې اعمال حساب کتاب په ښکاره او واضح ډول سره هر سړي ته په صاف صورت سره ښکاره کوي، او د هغه په دربار کې هیڅ ظلم او تعدّي نه کیږي، دغه مضمون به د قیامت په ورځ ګردو ته مکشوف او مشهود دیږي.

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿۲۶﴾

ناپاکې (ښځې او خبرې) لپاره د ناپاکو دي، او ناپاکه (خلق) لپاره د ناپاکو (ښځو او خبرو) دي، او پاکې (ښځې او خبرې) د پاکو (خلقو) دي، او پاک (خلق) لپاره د پاکو (ښځو او خبرو) دي، دغه (پاکان چې ځینې له هغو اهل البیت دي؛) پاک (بې تعلقه بېزاره) دي له هغو خبرو چې وایي یې (دروغجنان)، شته دوی ته مغفرت ښښنه او رزق روزي ښه (په جنّت کې).

تفسیر: یعنې بدکارې او چټي (بېکاره) ښځې د بدکارو او چټلو (خرابو) سړیو وړ او لایقې دي، همداسې یو بدکار او ګنده سړی د همدې خبرې سره وړ او لایق دی، چې د هغه تعلّق د هم هغه په شان چټلې (خرابې) او بدکارې ښځې سره وي، پاک او ستره او مطهر انسانان له ناپاکانو سره هیڅ تعلّق او مطلب نه لري، ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما فرمایلي دي چې: «د نبي کریم صلی الله علیه وسلم ښځه له سره بدکاره (زانیه) نه وي»، یعنې الله تعالی د هغه د ناموس حفاظت هم فرمایي، نقله فی (موضح القرآن).

تنبیه: د آیت دغه مطلب خو د شیخ الهند د ترجمې سره سم وشو، مګر د اسلافو د ځینو مفسرینو څخه دغه منقول دي، چې د ﴿الْخَبِيثَاتُ﴾ او د ﴿الطَّيِّبَاتُ﴾ څخه دلته ښځې نه دي مرادې، بلکه اقوال او کلمات مراد دي، یعنې خرابې خبرې خرابو خلقو سره لایقې او مناسبې دي، او پاکې او صافې خبرې پاکو او صافو سړیو سره لازمې او مناسبې دي، متقي، پاک او صاف نارینه او ښځې له داسې ګنده او مردارو تهمتونو څخه پاکې وي، لکه چې وړاندې له ﴿أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ﴾ څخه ظاهریږي، یا دې داسې وویلی شي چې: خرابې خبرې د خرابو له خولو څخ ووځي، هغه کسان چې د یوه پاک، متقي او مطهر انسان په نسبت کومه مرداره او خرابه خبره وکړي؛ نو وپوهېږه چې هغه پخپله خبیث او مردار دی، یعنې طیّب، طاهر او پاک سړی له داسې خبیثو او مردارو او چټلو (خرابو) خبرو څخه بیخي پاک او مُبرّأ دی، او هسې خرابې ویناوې د خبثاوو، پلیتو، چټلو او ګنده کسانو کار دی، ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ شته دوی ته مغفرت او رزق روزي ښه په جنت کې یعنې هغوی ددوی په بدو ویلو سره نه بدیږي بلکه هر کله چې دوی په هغه صبر وکړي نو دغه څیز د هغوی د خطاوؤ او خویدلو کفاره کیږي.

يَاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَدۡخُلُوۡا بُيُوۡتًا غَيۡرَ بُيُوۡتِكُمۡ حَتّٰى تَسۡتَاۡنِسُوۡا وَتُسَلِّمُوۡا عَلٰٓى اَهۡلِهَا‌ ؕ ذٰ لِكُمۡ خَيۡرٌ لَّـكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُوۡنَ‏ ﴿۲۷﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه ننوځئ تاسې (هغو) كورونو ته چې غير وي له كورونو د تاسې، تر هغه پورې چې (اجازه وغواړئ او) سره وغږېږئ (له بهره او اذن واخلئ) او سلام واچوئ پر اهل د دوى، دغه (اخبار او استيذان) د تاسې خير بهتر ډېر غوره دى تاسې ته (له ننوتلو د بې اجازې څخه)، ښايي چې پند واخلئ تاسې (په دې سره).

تفسير: يعني ماسوا د خپل خصوصي هستوګنې له كوره د بل چا د هستوګنې په كور كې همداسې په خپل سر بې خبره مه ننوځئ !، ولې تاسې نه يئ خبر چې هغه ستاسې د ننوتلو په وخت كې په څه حال كې دى؟ او څه احوال لري؟، آيا دى په دغه حال كې د بل چا په ورتګ خوښېږي كه خفه كيږي؟ لهذا پخوا د ننوتلو څخه ښايي ور ناري كړئ، او ځان ته اجازت حاصل كړئ، او له ګردو نارو څخه بهتر «سلام» اچول دي.

په حديث كې راغلي دي چې: درې ځلې دې سلام واچوي، او د ننوتلو اجازه دې وغواړي، كه له درې ځلې سلام اچولو سره هم اجازه ور نه كړه شي؛ نو بېرته دې وګرځي.

في الحقيقت دغه داسې ډك له حكمته تعليم دى، كه د هغه په تعميل كې مواظبت وكړ شي؛ نو دغه د مېلمه او كوربه دواړو په حق كې ښه او بهتر دى.

مګر افسوس ! نن مسلمانان په دغو مفيدو هداياتو پسې چندان نه ګرځي، ولې نور ملل او اقوام هم دغه اصول او آداب له مونږ څخه اخيستي، هغه ته يې ډېره ترقي او توسعه وركړې ده.

فَاِنۡ لَّمۡ تَجِدُوۡا فِيۡهَاۤ اَحَدًا فَلَا تَدۡخُلُوۡهَا حَتّٰى يُؤۡذَنَ لَـكُمۡ‌ ۚ وَاِنۡ قِيۡلَ لَـكُمُ ارۡجِعُوۡا فَارۡجِعُوۡا‌ هُوَ اَزۡكٰى لَـكُمۡ‌ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ عَلِيۡمٌ‏ ﴿۲۸﴾

پس كه چېرې ونه مومئ تاسې په دې كورونو كې څوك (چې اذن دركړي)؛ پس مه ننه وځئ په دې كورونو كې تر هغه پورې چې اذن وكړى شي تاسې ته، او كه چېرې وويل شي تاسې ته د اجازت غوښتلو (په وخت كې) چې بېرته وګرځئ؛ پس بېرته وګرځئ تاسې ! (او د ننوتلو سعي مه كوئ)، چې دغه بېرته ګرځېدل ډېر غوره (او پاك) دي تاسې ته، او الله په هغو كارونو چې كوئ يې تاسې ښه عالم دى (او جزا يې دركوي).

تفسير: يعني كله چې دغه درمعلوم شي، چې په هغه كور كې هيڅوك نشته، خو بيا هم د بل چا په كور كې بې د هغه د مالك او مختار له اجازې مه ننوځئ !، ځكه چې د بل په ملكيت كې بې له اجازې بل هيڅوك د تصرّف حق نه لري، تاسې ته نه دي معلوم چې د بې اجازې ننوتلو څخه به څومره جګړې پېښېږي؟ هو ! كه صراحتًا يا دلالتًا اجازت دركړ شي؛ نو بيا هيڅ مضايقه نشته، او كه چېرې وويل شي تاسې ته داجازت غوښتلو په وخت كې چې بېرته وګرځئ؛ پس بېرته وګرځئ تاسې، او د ننوتلو سعي مه كوئ !، يعني د داسې ويلو څخه مه خفه كېږئ !، ځكه چې ډېر اوقات انساني طبيعت دې ته نه وي مائل چې له چا سره وګوري، يا به د بل چا له ملاقاته په دغه وخت كې حرج ورپېښېږي، په داسې يوه خبره او كار مشغول وي چې په دغه نه خوښېږي، چې بل څوك پرې مطّلع شي، نو تاسې ته څه ضرورت در پېښ دى، چې خامخا به پر هغه بار اچوئ؟ حال دا چې په دغه شان تكليف او زحمت اړولو سره عمومًا د دوستۍ او خپلوۍ تعلّقات ورانېږي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿۲۹﴾

نشته پر تاسې باندې هيڅ ګناه په دې کې چې ننوځئ (بې له اجازت غوښتلو) هغو کورونو ته چې نه دي د چا د اوسېدنې، په هغه ځای کې متاع منفعت د تاسې وي، او الله ته ښه معلوم دي هغه چې ښکاره کوئ يې تاسې، او هغه چې پټوئ تاسې.

تفسير: يعنې په عمارتونو کې چې کوم خاص او معلوم داره سړی هستوګنه نه لري، او نه د هغه په ننوتلو او راوتلو کې څه ممانعت او قيود وي، مثلاً مسجد، سرای او مثل ذلک، که هلته مو کوم شی وي، يا په هغه ځای کې د څه موعد لپاره اوسېدل غواړئ؛ نو البته هلته پخپل سر تللی او ننوتلی شئ، او دلته هيڅ د استيذان ضرورت نشته.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿۳۰﴾

ووايه (ای محمده !) مؤمنانو ته چې پټې کړي دوی سترګې خپلې (له نامحرَمو څخه) او ښه ټينګ دې وساتي دوی فرجونه سترونه خپل (د محرّماتو په مقابل کې)، دغه (اغماض او حفظ) ډېر پاکيزه (او ګټور) دی دوی ته، بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو کارونو چې کوي يې (دوی، نو ښايي چې ترې په وېره اوسي، پر هر حرکت او په سکون خپل).

تفسير: بده کتنه د زنا اول قدم دی، له دې نه د لويو لويو فواحشو دروازې پرانستلی کيږي، قرآن عظيم عمومًا د بدکارۍ او بې حيايۍ د انسداد لپاره ړومبی د همدغه سورې د بندولو توصيه کوي، يعنې مسلمان نارينه او ښځې ته يې حکم ورکړی دی، چې د بدو کتلو څخه ځان ساتي !، او خپل شهوات پخپل واک (اختيار) او اداره کې ولري، که يو ځلې بې اراده او ناڅاپه د کوم نارينه نظر پر کومې ښځې ولوېد؛ نو بيا دې بالاراده او قصدًا د هغه پر لورې خپلې سترګې نه اړوي !، ځکه چې دغه دويم ځلې ليدل به د ده په واک (اختيار) کې وي، او په هغه کې به معذور نه ګڼل کيږي.

که انسان ځان په دې سره عادت کړي، چې خپلو پښو ته وګوري، او په خپل اختيار او اراده سره د ناجائزو امورو په طرف ونه ګوري؛ نو ډېر ژر د ده د نفس تزکيه کېدی شي، کله چې اول ځلې ناڅاپه کوم اتفاقي نظر لوېږي؛ د شهوت او نفساني غوښتنې له سببه نه وي، نو ځکه حديث هغه معاف کړی دی، ښايي چې دلته په ﴿مِنْ أَبْصَارِهِمْ﴾ کې هم «من» تبعيضيه اخيستی همدغه طرف ته يې اشاره فرمايلې وي.

﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ الآية ـ يعنې د انسانانو د سترګو غلا، او د زړونو پټې خبرې، او مخفيه نيات، او احوال ټول الله تعالی ته معلوم دي، لهذا انسان ته ښايي چې تل دغه علاّم الغُيوب حاضر او ناظر وګڼي، او له بدو افعالو، بدو خيالاتو، بدو کتلو او له هر قسمه بدو چارو څخه ځان وساتي، که نه هغه به يې سم له خپله علمه سره په سزا ورسوي.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ
بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ
بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ
غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ
لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۳۱﴾

او ووايه (ای محمده) ايماندارو ښځو ته چې پټې دې کړي له (نامحرمو څخه) سترګې خپلې، او ښه ټينګ دې وساتي فرجونه سترونه خپل (د محرّماتو په مقابل کې)، او نه دې ښکاره کوي

زينت ښايست (او ځاى د ښايست) خپل مګر هغه چې ښكاريږي له دغه (زينت څخه په وخت د كسب او كار كې)، او ښايي چې وا دچوي ټكري پوړني خپل پر ګريوانونو خپلو (چې ټټر يې ښكاره نشي)، او نه دې ښكاره كوي زينت ښايست (او ځاى د ښايست) خپل (هيڅا ته) مګر لپاره دمېړونو (خاوندانو) خپلو (چې دغه د هغو دي)، يا پلرونو (او نيكونو) خپلو، يا پلرونو د مېړونو خپلو ته، يا ځامنو (او لمسيو) خپلو ته، يا ځامنو د مېړونو خپلو ته، يا ورونو خپلو ته، يا ځامنو د ورونو خپلو ته، يا ځامنو د خويندو خپلو ته، يا ښځو خپلو ته، يا هغه چا ته چې مالك شوي دي (د هغه) ښي لاسونه د دوى، يا هغو تابعانو ته چې نه وي خاوندان د حاجت ښځو ته له سړيو نه، يا هلكانو هغو ته چې نه وي خبر (دوى) پر اسرارو د ښځو، او نه دې وهي (دا ښځې) پښې خپلې لپاره د دې چې معلوم كړ شي هغه څيز چې پټوي يې دوى له زينت ښايست (ګاڼې) خپلې، او راجع شئ توبه وباسئ تاسې الله ته ټول اى مؤمنانو !، لپاره د دې چې تاسې ښېګڼه او خلاصى ومومئ (په دارينو كې).

تفسير: ښايست او سينګار عُرفًا خارجي او كسبي آرايش ته وايي، چې هغه له لباس يا زېور او نورو شيانو څخه حاصليږي، د دې احقر په نزد دلته د زينت ترجمه د سينګار په ځاى كه په زېبائش سره وكړه شي؛ نو زيات جامع او مناسب واقع كيږي، ځكه چې د زيبائش (ښايست) لفظ هر قسم خَلقي او كسبي زينت ته شامل دى، اعمّ له دې نه چې هغه د جسم خلقي پيدايښت سره متعلق وي، يا له پوښاك او نورو خارجي ډول و ډيل څخه حاصل شوى وي، د مطلب خلاصه داسې وه: ښځو ته د خپل هيڅ قسم خلقي يا كسبي ښايست اظهار پرته له خپلو هغو محارمو څخه چې يې ذكر وروسته راځي؛ د بل هيچا په مخ كې جائز نه دي، هو ! د هومره اندازې ښايست ظهور چې ضروري وي، او د هغه ستر او اخفاء په سبب د عدم قدرت يا ضرورت نشي ممكن كېدى؛ نو مجبورًا يا ضرورتًا د هغه په اظهار كې دومره مضايقه نشته، (مشروط په دې چې د فتنې خوف نه وي).

ليكن واضح دې وي چې په ﴿إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾ سره صرف ښځو ته د عند الضرورت د هغو اعضاوو په اظهار كې اجازه وركړى شوې ده، نامحرمو سړيو ته له سره اجازه نشته، چې دوى دې خامخا دغو ښځو ته وګوري، يا له هغوى سره ستر ګې په ستر ګو شي، يا د دوى د اعضاوو سيل وكړي، ښايي د دغه اجازې څخه پخوا د همدې لامله الله تعالى مؤمنانو ته د غض البصر او د ستر ګو د ښكته ساتلو حكم اورولى وي، معلوم شو چې د يوه خوا د كوم عضوې د اظهار اجازه دغه نه لازموي، چې بل طرف ته د هغه كتل هم جايز وي، نارينه چې په ستر له سره مأمور نه دي، مګر د پاس آيتونو په اساس د ښځو له نظره مستور دي، يعنې ښځې له دېنه ممنوع دي چې نارينه وو ته وګوري، ښايي چې په ياد يې ولري چې په دغه آيت كې محض د ستر د مسئلې بيان شوى دى، يعنې له دې نه قطع نظر چې ښځه په كور كې وي كه د باندې؟ د ښځې د بدن كومه برخه د چا په مخ كې او په كومو حالاتو كې ښكاره كول جائز دي؟، پاتې شوه د «حجاب» مسئله؛ د هغې څه تفصيل ان شاء الله د «أحزاب» په سورت كې راځي.

مونږ چې د فتنې د خوف د نفي كوم شرط لګولى دى؛ هغه د نورو دلائلو او شرعيه وو قواعدو څخه مأخوذ دى، چې په اول تأمل او مراجعت له نصوصو څخه موندلى كيږي، د بدن په خلقي ښايست كې له ګردو څخه ډېر ښكاره شى د تې اوچتوالى دى، د هغه د مزيد تستّر لپاره يې په خاص ډول سره تأكيد وفرمايه، او د جاهليت د رسم د امحاء طريقه يې هم راوښوده، په جاهليت كې به ښځو ټكري (څادرونه) په خپل سر اچول، او د هغه دواړه څنډې (غاړې) به يې ېبرته پخپلې شا غورځولې، او په دې ډوله د تې هيئت به څرګند پاتې كېده، دغه ګواكې د ښايست يوه مظاهره وه، لوى قرآن ده راوښوده چې ښايي ټكرى په سر واچول شي، او د هغه څنډې دې تر زنې لاندې تېرې شي، څو د ښځو غاړه او تې او غوږونه پرې په ښه ډول پټ شي.

﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ الآية ـ «اونه دې ښكاره كوي ښځې زينت خپل هيڅا ته مګر لپاره د مېړونو (خاوندانو) خپلو چې دغه د هغوی دي، يا پلرونو او نيكونو خپلو، يا پلرونو د مېړونو (خاوندانو) خپلو ته، يا ځامنو او لمسيو خپلو ته، د تره او ماما حكم هم داسې دی، په دغو محارمو كې هم د مراتبو فرق شته، مثلاً هغه زينت او ښايست چې دا يې د خپل مېړه په مخ كې ظاهرولی شي؛ هغه د نورو محرمو په مخ كې نشي ښرګندولی، د زينت ښرګندول څو درجې لري، هومره د تستّر اهتمام چې له پرديو څخه كاوه شي؛ له محارمو څخه نه كيږي، او داسې مطلب نه دی چې هر يو عضو دې د دوی په مخ كې بربنډ او ښكاره كولی شي.

﴿أَوْ نِسَآئِهِنَّ﴾ ـ « او نه دې ښكاره كوي ښځې زينت خپل هيڅا ته مګر ښځو خپلو ته»، يعنې هغې ښځې ته چې د دې سره ناسته ولاړه لري، په دې شرط سره چې ښه اخلاق ولري، او د بد اخلاقو ښځو په مخ كې نه، او د ډېرو اسلافو په نزد له دې نه مسلمانې اصيلې ښځې مرادې دي، ځكه چې كافره ښځه د اجنبي سړي حكم لري.

﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ﴾ ـ يعنې ستاسې وينځې وي، او د ځينو اسلافو په نزد مملوك مريي هم په دې كې داخل دی، او د قرآن ظاهر هم د هغه تأييد كوي، ليكن د جمهورو ائمه وو او اسلافو مذهب داسې نه دی.

﴿أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ﴾ ـ «اونه دې ښكاره كوي ښځې زينت خپل هيڅا ته مګر هغو تابعينو ته چې نه وي خاوندان د حاجت ښځو ته له سړيو»، يعنې نوكر او هغه خدمتګار چې له خپله كار سره كار لري، او له سره دی وزګار نه وي، چې دې خوا او هغې خوا ته وګوري، او پخپل جاړو جوړو او ډوډۍ پخولو او نورو كورنيو چارو كې بوخت او لګيا وي، شوخ، شغب، سپين سترګی او ارمونی نه وي، يا داسې فاتر العقل، بې سد، پاګل وي چې حواس يې په خپل ځای نه وي پاتې، او محض په خوړلو او څښلو كې له كورنۍ سره شريك او مل وي.

﴿وَلَا يَضْرِبْنَ﴾ ـ او نه دې وهي دا ښځې پښې خپلې لپاره د دې چې معلوم كړ شي هغه څيز چې پټوي يې دوی له زينت خپل، يعنې ښايي چې د دوی هيئت او وضعيت، ناسته ولاړه داسې نه وي چې د ګاڼو (كالو) او زيوراتو غږ د پرديو توجه او ميلان ځان ته وركش كړي، او ډېر ځلې داسې غږ او حركات او سكنات د مخ او نورو د ليدلو څخه زيات د نفساني جذباتو داعي او محرك واقع كېدی شي.

وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ

نكاح وتړئ د هغه بې مېړونو (خاوندانو) ښځې او بې ښځو سړي له تاسې.

تفسير: په دغه آيت كې دا حكم وركوي چې د هغو كسانو نكاح چې تر اوسه نه ده تړلې شوې، يا وروسته د نكاح تړلو څخه بېرته كونډه شوی وي؛ نو په مناسبه موقع كې دې بيا د هغوی نكاح سره وتړله شي !، په حديث كې نبي عليه السلام فرمايلي دي: «ای علي ! په درې كارونو كې ځنډ (ايسارتيا) مه كوه !، د فرض لمانځه وخت چې راشي، جنازه چې حاضره شي، او كونډه ښځه چې كله يې سيال پيدا شي».

هغه اشخاص او اقوام چې عمدًا د خپلو كونډو او رنډو په نكاح كې تكاسل، تساهل او تعطيل كوي، يا د داسې خبرو د اوريدلو څخه بد وړي؛ ښه دې وپوهيږي چې هغوی پخپل دغه وضعيت كې ګناهګاران دي، او ښايي چې ژر تر ژره دې توبه وباسي، او د هغوی په نكاح كې دې تلوار او مسارعت وكړي.

وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ

او صالحان نېكان له مريو خپلو او له وينځو خپلو.

تفسير: يعني كه مريي او وينځې د دغې خبرې وړ او لايق وګڼئ، چې د زوجيت حقوق اداء كولى شي، او د نكاح كولو لامله نه مغروريږي، او ستاسې له كار او خدمت څخه لاس نه وباسي؛ نو د دوى نكاح هم وتړئ !.

﴿إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝٣٢﴾

كه چېرې وي (دغه مذكورين) فقيران ناداران؛ نو غنيان به كړي دوى الله له فضله خپله، او الله كشائش والا ښه عالم دى.

تفسير: ځينې خلق د دې لامله متردّد وي، او وړاندې وروسته كوي؛ چې وروسته له نكاح به د ښځې او د وړو بار څوك په خپلو اوږو اخلي؟ دلته الله تعالى دوى پوهولي دي، چې د هسې موهومو خطراتو لامله تاسې د نكاح څخه مه په شنګ كېږئ !، ستاسې او ستاسې د ښځو د ووړكيو روزي د الله تعالى په قدرت كې ده، تاسو ته دغه خبره نه ده معلومه، چې د هغوى له قسمته الله تعالى ستاسې په رزق او روزي كې څه ارتوالى او كشائش پيدا كړي، نه مجرّد كونډ (لونډ) پاتې كېدل د غناء موجب دى، او نه له نكاح تړلو سره فقر او افلاس مستلزم دى، دغه ګرد خبرې د الله تعالى په اراده او مشيت پورې تړلي دي، لكه چې د «التوبه» په (۴) ركوع كې يې داسې فرمايلي دي: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ﴾.

﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ﴾

او ښايي چې ځان دې وساتي هغه كسان چې نه مومي دوى (سامان اسباب د) نكاح تر هغه پورې چې غنيان كړي دوى الله له فضله خپله.

تفسير: يعني هغه چې اوس دومره مقدور هم نه لري، چې له كومې ښځې سره خپله نكاح وتړلى شي؛ نو تر هغه پورې چې الله تعالى ده ته مقدور وركړي، ښايي چې د خپل نفس اداره ښه وكړي، او تر انضباط لاندې يې راولي، او زيار (كوښښ) وكړي چې عفيف پاتې شي، دغه خبره هيڅ بعيده نه ده، چې د هم هغه عفّت او ضبط النّفس په بركت دى الله تعالى غني وګرځوي، او د نكاح ډېر ښه مواقع ورمهيّأ كړي.

﴿وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ ۚ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٣٣﴾

او هغه كسان چې غواړي مكاتب والى له هغو (وينځو مريو) چې مالكان شوي دي د هغو ښي لاسونه ستاسې؛ نو مكاتبان كړئ دوى كه چېرې پېژانده تاسې په دوى كې خير، او وركوئ دوى ته له ځينو مالونو د الله هغه چې دركړي يې دي تاسې ته، او مه مجبوروئ تاسې وينځې خپلې په زنا (او بدو كارونو) كه چېرې اراده لري دوى د ځان پاك ساتلو، لپاره د دې چې طلب كوئ تاسې (په دغه اكراه سره) مال د ژوندون لږ خسيس (چې هغه باړه د زنا او وړوكى دى)، او هر هغه چې زور يې وكړ په دوى؛ پس بېشكه الله وروسته له زور د مالكانو پر دوى ډېر بښونكى ښه رحم كوونكى دى.

تفسير: يعني كه د چا مريي او وينځې ووايي، يا د زيات توثيق لپاره خپله دغه وينا وليكي، چې «زه به په دومره مدّت كې دومره مال درته وګټم، او در به يې كړم، څو ته مې آزاد او خپلواك كړې»؛ نو مالك ته لازم دي چې دغه ومني،

او داسې يو تعهّد ليک ورولیکي، دغسې معاملې ته مکاتبه وايي، او دغه د مريو د آزادولو يو ځان ته صورت دی، لیکن مالکانو ته ښايي چې دغه خبره هلته قبوله کړي چې دی په واقعي ډول سره وپوهېږي چې آزادي د دغه مريي یا وینځې لپاره ښه ده، او وروسته د رقیت د قید د وتلو څخه غلا، یا زنا یا د نورو بدو افعالو نه مرتکب کیږي، او خوشې چټې او چپوله (فضول) هر چېرې نه ګرځي، که دغسې ډاډینه او اطمینان ورته پیدا شي؛ نو بېشکه ښايي چې ده ته د آزادۍ موقع ورکړه شي !، څو دی آزاد شي، او د خپلې فلاح او بهبودۍ لپاره ښه ترقي او پرمختګ وکړی شي، که چېرې خپله نکاح تړي؛ نو پخپل واک (اختیار) دې وتړي، او د رِقیت لاملہ دې میدان پرې تنګ نه وي.

﴿وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ﴾ ـ «او ورکوئ دوی ته له ځینو مالونو د الله هغه چې درکړي يې دي تاسې ته»، دغه يې دولتمنو اغنیاوو مسلمانانو ته فرمایلي دي، چې د داسې مکاتبانو مريو يا وينځو سره مالي امداد وکړئ، چې د زکات له وجوهو څخه وي که د نورو عامو صدقاتو او خیراتونو او نورو څخه وي، څو دوی ژر تر ژره د خپلو آزادیو او خپلواکیو مالکان شي، او که مالک د کتاب د بدل کومه برخه ورمعافه کړي؛ نو دغه به ډېر لوی امداد وي.

تنبیه: د زکات په مصارفو کې يو مصرف چې د ﴿وَفِى ٱلرِّقَابِ﴾ په نامه اينبي شوی دی، هغه د همدغو مريانو او د وينځو د آزادولو پنګه ده، د راشدو خلفاوو په زمانه کې له داسې مریانو سره له بیت المال څخه امداد او مرستې کېدلې.

﴿وَلَا تُكْرِهُوا۟ فَتَيَٰتِكُمْ﴾ الآية ـ په جاهلیت کې به ځينو خلقو پر خپلو وینځو د زنا او بدکارۍ کسب کاوه، له عبد الله بن أبيّ رئيس المنافقين سره څو داسې وينځې وې، چې پر هغو به يې د همدغې زنا او بدکارۍ کسب کاوه، او په دغه وسیله به يې روپۍ ګټلې، چې له دوی څخه ځینې ځینې وینځې مسلمانانې شولې، او د دغه شنیع فعل د کولو څخه يې انکار وکړ، نو ځکه هغه ملعون د دوی په وهلو او ټکولو لاس پورې کړ، دغه آيت په همدغه مورد کې نازل شو، او د دغه شان نزول د رعایت د مزید تقبیح لپاره يې د ﴿إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾ او د ﴿لِّتَبْتَغُوا۟ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾ قيود زيات کړل، که نه پر وينځو باندې د بدکارۍ اجراء په هر حال حرامه ده، او دغسې ګټه (فائده) چې په دغه وسیله په لاس راځي، په هر اسم او رسم چې وي؛ بيخي حرامه او ناپاکه ده، اعمّ له دې چې دغه بدکاري دوی پخپله رضا او رغبت سره وکړي، يا محض د دغې دنيوي حقيرې فائدې لپاره په جبر او اکراه سره پر دوی اجراء کيږي، نو په دغه وروستني صورت کې د هغه ګناه او وبال شديد او انتهايي وقاحت لري، او د لويې بې شرمۍ دليل دی.

يعنې زنا داسې بد عمل دی، چې د جبر او اکراه څخه وروسته هم بد او خراب وي، لیکن الله تعالی محض پخپل فضل او رحمت سره د مکرهه بېچارګۍ او ناتوانۍ ته کتلي، عفوې کوي يې، او په هر صورت پر مکرِه (په زور کوونکي) باندې به سخت عذا ب وي، او پر مکرهه (چې پرې زور شوی وي)؛ رحم به وکړ شي.

﴿وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾﴾

او خامخا په تحقيق نازل کړی دي مونږ تاسو ته آيتونه ښکاره کوونکي (د حلالو او د حرامو د حدودو او د احکامو)، او مثل عجیب د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې، او نازل کړی دي مونږ موعظه پند لپاره د متّقيانو پرهېزګارانو.

تفسیر: يعنې په قرآن کې ګرد نصائح، احکام او د تېرو اقوامو عبرتناکه واقعات بيان شوي دي، څو د پاک الله څخه وېرېدونکي انسانان هغه واوري، او ترې پند، نصيحت او عبرت واخلي، او خپل انجام او عاقبت ته فکر وکړي، يا مثلا له ﴿مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟﴾ څخه دغه مراد دی، چې پر پخوانيو امّتونو هم داسې حدود او احکام جاري کړی شوي وو، چې په دغه سورت کې مذکور دي، او ځينې پېښې هم د همدغه (افک) د پېښې په شان ورورآندې شوې دي، چې په دغه سورت کې بيان کړی شوي دي، پس هم هغه شان چې الله تعالی د مريمې صديقې رضي الله تعالی عنها او يوسف

صديق عليه السلام د دښمنانو بهتان باطل او د دوی برائت يې ظاهر کړی؛ د بي بي عائشې صدّيقې بنت الصديق رضي الله تعالی عنهما برائت او لويي يې هم ښکاره کړه، چې تر قيام د قيامت پورې د صادقينو او صالحينو په زړونو کې يې نقش في الحجر کړ، او د دروغجنانو دښمنانو مخونه يې تور کړل.

اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ ؕ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ ؕ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ؕ نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ ؕ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ۙ﴿۳۵﴾

الله (په حسي او معنوي لحاظ) رڼا کوونکی د اسمانونو او ځمکې دی، مثل صفت د نور د ده (داسې دی) لکه (روڼه) طاقچه چې په هغې کې يوه بله ډيوه وي، دغه بله ډيوه په قنديل د (شيشه) کې وي، دغه قنديل (ښيښه په سبب د هغې رڼا چې په کې ده) ګواکې يو ستوری دی روڼ ځلېدونکی، چې بلوه شي (دا يوه چراغ په اول کې) له تېلو د ونې برکتناکې د زيتون، چې نه مشرق طرفته وي او نه مغرب طرف ته، نژدې دي تېل د دې چې رڼا وکړي (له خپله ځانه له ډېرې صفايي) او اګر که نه وي رسېدلی دې ته اور، (دغه) رڼا (د ډيوې) پر رڼا (د صافو تېلو ده)، لاره ښيي الله نور خپل ته هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او بيانوي الله مثالونه خلقو ته (او په معقولاتو يې پوهوي د محسوساتو په وسيله)، او الله په هر څيز ښه عالم دی.

تفسير: يعني د ځمکې او د اسمان رونق او وداني د الله تعالی له جانبه ده، که الله تعالی مدد ونه کړي؛ نو ګرد به سره ورانيږي، (موضح القرآن). ګردو مخلوقاتو ته د وجود نور او رڼا د الله له طرفه ورکړی شوې ده، په لمر، سپوږمۍ، ستورې، پرښتو، انبياوو او په اولياوو د هدايت هغه انوار او پلوشې چې هر چاته رسيږي، د هم هغه رفيع دربار څخه رسيږي، تمام علويّات او سفليّات د الله تعالی له تکوينيه وو او تنزيليه وو آيتونو څخه منور دي، د حسن او جمال يا د خوبۍ او کمال کومه وړانګه (پلوشه) چې هر چېرې بريښي؛ هغه د همده له برکته منوّره ده، او د هغه د مبارک ذات د جمال او کمال يوه پلوشه ده.

په حديث کې راغلي دي: «إن الله خلق خلقه في ظلمة ثم ألقى عليهم من نوره، فمن أصابه من نوره يومئذ اهتدى، ومن أخطأه ضلّ» (فتح الباری د ۶ ج ۴۳۰ مخ) «يعنې هر هغه چاته چې په هغه وخت کې د الله تعالی له نوره برخه وروړسېده؛ هغه هدايت وموند، او هر هغه چې له هغه څخه بې برخې شو؛ ګمراه پاتې شو».

واضح دې وي هم هغسې چې د الله تعالی نور صفات مثلاً سمع، بصر، او د نورو کوم کيفيت نشي بياموندی؛ هم داسې د نور او رڼا صفت هم د ممکناتو په نور نشي قياس کېدی، هسې خو د الله تعالی په نور سره ګردو موجوداتو ښايست موندلی دی، مهتدينو مؤمنينو ته د الله تعالی له نور څخه د هدايت او عرفان هم هغه خصوصي برخه وررسيږي.

د هغه مثال خلاصه داسې شوه، چې د مؤمن د زړه ښيښه نهايته صافه او پاکه وي، او د الله تعالی په توفيق په هغې کې د حق د قبول داسې يو زبردست استعداد موندل کيږي، چې بې له اوره په خپل سر روڼه ښکاري، او د لګېدلو او رڼا خورولو لپاره مستعد او تيار دی، اوس که لږ څه اور او حرارت ورنژدې شي، يعنې د وحي او قرآن تېزه رڼا هغه مَس کړي؛ علی الفور د هغه فطري نور مشتعل شي، همدغه يې ﴿نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ﴾ وفرمايل، باقي دغه ګرد (ټول) د الله تعالی په قبضه کې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي؛ دغه رڼا يې ور په برخه کوي، او همده ته ښه معلوم دي چې دغه رڼا چا ته عنايت وفرمايي؟ او کوم يو ترې محروم کړي؟، د دغو عجيبو او غريبو مثالونو د بيان کولو هم دغه غرض

دی، چې د استعداد خاوندانو ته د بصیرت یوه رڼا حاصله شي، یوازې په خپله الله تعالی ته د تمثیل مناسب موقع او محل په پوره ډول سره معلوم دی، بل چاته له سره دغسې قوّت او قدرت نشته، چې دغسې موزون او جامع مثال وړاندې کړی شي، وړاندې یې فرمایلي دي چې: هغه رڼا له دې نه پیدا کېږي، چې په هغو مساجدو کې چې کامل خلق سبا او بېګا عبادت کوي، هلته دې په ښه شان سره خپل فکر او دقت صرف کړي.

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَن تُرْفَعَ

په هغو کورونو (مسجدونو) کې چې حکم کړی دی الله چې پورته دې کړل شي (په بناء سره دغه مساجد یا په تعظیم سره).

تفسیر: الله تعالی د هغو کورونو د تعظیم او تطهیر حکم ورکړی دی، یعنې د هغوی دې خبر واخیست شي !، او له هر قسمه ګندګۍ او لغو افعالو او اقوالو څخه دې پاك وساتلی شي، د مساجدو په تعظیم کې دغه هم داخل دي، کله چې هلته داخل شي، د «تحیة المسجد» دوه رکعت نافله دې ولوست شي !.

وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ

او یادوه شي په هغه کې نوم د دغه (الله).

تفسیر: تسبیح، تهلیل، او د قرآن تلاوت او نور ګرد اذکار په دې کې شامل دي.

يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾

تسبیح وایي دغه (لمونځ کوي الله) ته په دغو کورونو کې په سبا او په بېګا.

تفسیر: یعنې په ګردو مناسبو اوقاتو کې الله تعالی یادوي، ځینې مفسّرین وایي چې: له «غدوّ» څخه د سبا لمونځ مراد دی، او پـه «آصال» باقي څلوره واړه لمونځونه داخل دي، ځکه چې «أصیل» د لمر له زواله څخه نیولې تر ګهیځ (سحر) پورې مودې ته ویل کېږي.

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

(داسې) سړي چې نه غافلوي دوی سوداګري او نه بیع پېرودل له ذکره یاده د الله، او له سم قـائمولو اداء کولو د لمانځه، او له ورکولو د زکات.

تفسیر: یعنې کاروبار او معاش او دنیوي ژوندون دوی د الله تعالی له یاده او د الله تعالی د احکامو په ځای راوړلو څخه نه غافلوي، مثلاً که ډېر لوی سوداګر او بیپار وي که معمولي دکاندار وي؛ دغه دواړه د الله په یاد کې تل لګیا وي، او هیڅ یو شی دوی د الله تعالی له ذکره نه غافلوي، د أصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین هم دغه شان وو.

يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

ویرېږي (دوی سره له ذکره او طاعته له عذابه) د هغې ورځې چې اوړي رااوړي، مضطرب به وي په هغې ورځې کې زړونه او سترګې (له ډېرې وېرې).

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې به زړه په هغې خبرې باندې وپوهېږي، چې تر اوسه پورې نه پوهېده، او سترګې به داسې ویروونکي واقعات ویني، چې له سره یې پخوا له دې نه نه وي لیدلي، په زړونو کې به کله د نجات توقّع پیدا کېږي،

او کله به د هلاك خوف، او ستر ګې به کله ښی خوا ته ګوري او کله کيڼې خوا ته، او د دې خبرې په انتظار کې به وي، چې له کوم لوري به نيول کيږو؟ يا د کوم لوري أعمالنامې څمونږ په لاس کې راکولی کيږي.

لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوْا وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝۳۸

لپاره د دې چې جزا ورکړي دوی ته الله ډېره غوره جزا د هغو عملونو چې کړي دي دوی، او زيات به کړي (الله) دوی ته له فضله احسانه رحمته خپل، او الله رزق روزي ورکوي هر چاته چې اراده وفرمايي (د رزق ورکولو د هغو) بې له حسابه (وافره پرېمانه).

تفسير: يعني د هغو ښو کارونو لپاره کوم اجر او صله چې مقرره ده؛ هغه به وررسيږي، د الله تعالی له فضله لا څه زياته هم ورکوله کيږي، چې دهغه تفصيل او تعيين اوس نشي کېدی.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍۭ بِقِيْعَةٍ يَّحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَآءً ؕ حَتّٰٓى اِذَا جَآءَهٗ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَّوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهٗ فَوَفّٰىهُ حِسَابَهٗ ؕ وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝۳۹

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ عملونه د دوی په شان د سراب (شګو ګل) دی په هوار ډاګ کې چې ګمان کوي پر هغه باندې تږی د اوبو، تر هغه پورې چې راشي (او وررسيږي هغه شي ته چې د اوبو ګمان يې پرې کړی وو)؛ نو ونه مومي دغه سړی هغه چې ګمان د اوبو پرې کړی شوی وو هيڅ شی، او بيا به مومي الله په نزد (د عمل) خپل، پس پوره به ورکړي (الله) ده ته پوره حساب (جزا د عمل د ده)، او الله ډېر ژر (اخيستونکی) د حساب دی.

تفسير: روايت دی چې عُتبه بن ربيعه په جاهليت کې ډېر عبادت او طلب د دين کاوه، بيا چې د اسلام لمر راوخوت دی کافر شو، نو په دغه مناسبت دغه پاس آيت نازل شو، چې مطلب يې دغه دی: او هغه کسان چې کافران دي؛ هغه عملونه د دوی چې په ظاهر کې نېك ښکاري، لکه صله رحمي پالل، يا د مريي آزادول، يا د وږي مړول، يا دغسې نور خير خيرات کول، نو دغه ګرد عملونه په شان د هغې ښورې دي، چې په هوار ميدان کې ښکاريږي، په سخته ګرمۍ په وخت د نيمې ورځې کې، او داسې بريښي چې تږی سړی پرې د اوبو ګمان کوي، او په بيړه (تلوار) مخامخ وردرومي. تر هغه چې ورسيږي هغه ځای ته چې د اوبو ګمان پرې شوی وو؛ نو بيا نه مومي دی هغه ګمان کړی شوی خپل هيڅ شی .. الخ، بلکه د هلاکت کنده لا ورته مخامخ پرته ده او د حساب او کتاب وخت په سر ورته ولاړ او پاك الله دده ګرد عمر حساب او کتاب اخلي، او ددغه اضطراب او حسرت په وخت کې دده ټول حساب يو ځلی الله تعالی تصفيه او خلاصوي.

اَوْ كَظُلُمٰتٍ فِيْ بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَّغْشٰىهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ؕ ظُلُمٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ؕ اِذَآ اَخْرَجَ يَدَهٗ لَمْ يَكَدْ يَرٰىهَا ؕ وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ ۝۴۰

يا (عملونه د دوی) پشان د هغو تاريکيو دي په بحر ژور کې، چې پټ کړی وي (دغه بحر) لره يو موج، د پاسه يې بل موج وي، او د پاسه د دغه (موج) وريځ وي (دغه څلور قسمه) تياري دي، چې ځينې د دوی د پاسه د ځينو نورو دي، کله چې راوباسي (دغه پرېوتی په دغو تيارو کې) لاس خپل؛ نه وي نژدې (دی) چې ووينې دغه (لاس خپل)، او هر هغه چې نه وي ورکړی الله ده ته نور رڼا؛ پس نشته ده ته هيڅ نور رڼا.

تفسیر: یعنې د سمندر په ژورو کې (۱): یخپله د لوی سیند تیاره، (۲): د هغه د پاسه د طوفاني هوا او امواجو تپه توره تیاره، (۳): بیا د هغه څخه برسېره د سختې ویروونکې تکې تورې وریځې تیاره، (۴): ورسره د ترږمو توره تیاره شپه هم فرض کړه شي؛ نو پر دغو تیارو باندې لا پسې تزیید کیږي، په دغو تورو تیارو کې که په دریاب کې غورځیدونکی چې أقرب الأعضاء دی پورته کړي، او خپلو سترګو ته یې نژدې راولي؛ نو بیا هم د ډېرو تیارو له سببه به یې هیڅ شی په نظر نه ورځي، چې هغه ته څمونږ په محاورو کې داسې وایي: «سترګو ته سترګې په کار دي»، پاس د مؤمنانو په ذکر کې یې چې: ﴿يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَّشَآءُ﴾ فرمایلي وو، دغه جمله د هغې په مقابل کې ده، یعنې هر هغه چا ته چې الله تعالی نور او توفیق نه وي ورکړی؛ نو هغه ته بل څوك څه رڼا رسولی شي؟ د هغه استعداد خراب وو، توفیق ور ونه رسېد، او د سیند په ژوره کې ولوېد، او د رڼا ورتلو دروازې یې پر خپل ځان پسې بندې کړې، نو بیا نور او رڼا له کومې لارې ورننوځي.

تنبیه: ربّ العزّت د کفّارو په اعمالو پورې دوه مثالونه وتړل، په درې اعتبارونو سره: (۱): په اعتبار د تخییر، چې ای مخاطبه ! که دغو اعمالو ته ګورې چې هیڅ فائده او نفع نه لري؛ نو لکه سراب دي.

(۲): که دې ته ګورې چې نور او رڼا د حق او ایمان ورسره مل نه وي؛ نو لکه ظلمات دي.

(۳): که په اعتبار د تقسیم د مکانینو ورته ګورې؛ نو نظر عقبی ته دا لکه سراب داسې دي، او د نظر دنیا ته لکه ظلمات داسې دي.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صٰٓفّٰتٍ

آیا نه وینې ته ای مخاطبه ! بیشکه الله چې دی؛ تسبیح وایي ده ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي، (او هر هغه) چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې) اومرغان هم (تسبیح وایي) په دغه حال کې چې خواره کوونکي وي د وزرو خپلو (په هوا کې).

كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهٗ وَتَسْبِيْحَهٗ

هر یو (له دغو مذکورینو چې دی)؛ په تحقیق معلوم دی (الله) ته لمونځ د هغه، او تسبیح د هغه.

تفسیر: یعنې الله تعالی هر شي ته د هغه د حال سره مناسب د انابت ـ عبودیت ـ اطاعت ـ تسبیح او تهلیل الهام فرمایلی دی؛ چې هغه پر دغه پوهېدلی دی، او تل همغه خپله وظیفه بلا ناغه ادا کوي، لیکن د افسوس او تعجّب مقام دی، چې ډېر تش په نامه سره انسانان د غرور او غفلت او د ظلمت او جهالت په دلدل کې داسې خښ شوي دي، چې د حقیقي مالك له یادولو، او د عبودیت د وظیفې په ځای راوړلو څخه بیخي بې برخې پاتې دي.

تنبیه: د مخلوقاتو د تسبیح په نسبت د سورت بني اسرائیل په (۵) رکوع کې څه مضمون پخوا له دې نه لیکلی شوی دی، ښایي چې هغه هلته ولوست شي.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۴۱﴾

او الله ته ښه معلوم دي هغه (اعمال هم) چې کوي یې دوی.

تفسیر: یعنې اګر که د دوی په عبادت او بندګی باندې تاسې ونه پوهېږئ، لیکن پاك الله ته دغه ګرد شیان معلوم دي، او الله تعالی ته دغه ښه معلوم دي؛ چې هر څوك څه کوي؟.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۴۲﴾

او خاص الله ته دی ملک سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، او (هم خاص) الله ته دي بېرته ورتله د ټولو.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِيْ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهٗ ثُمَّ يَجْعَلُهٗ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ ۚ

آیا نه وینې ته (ای مخاطبه) چې بېشکه الله روانوي شړې وريځې (ټوټې ټوټې هر طرف ته چې اراده وفرمايي)، بيا يو ځای والي فرمايي په منځ د دغو (ټوټو د وريځو) کې، بيا يې وګرځوي لاندې باندې قت په قت، پس وینې به ته ای (انسانه) باران چې وځي له منځه د دې وريځې.

تفسير: يعني ړومبی د وريځو وړوکې وړوکې ټوټې پورته کيږي، دغه ګردې سره يو ځای کيږي، او يوه لويه د وريځې ټوټه ترې جوړيږي، بيا دغه وريځې داسې ترتيب او ترکيب مومي، چې د يوې د پاسه به بله ځای نيسي، او يوه پرېړه (غټه) طبقه ترې متشکله کيږي.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا مِنْۢ بَرَدٍ فَيُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ وَيَصْرِفُهٗ عَنْ مَّنْ يَّشَآءُ ۗ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴿۴۳﴾

او نازلوي (الله) له (طرفه د) اسمانه له (وريځو يا د ږليو په شان د) غرونو، چې وي په هغو (غرونو) کې ځينې له ږلۍ، پس رسوي (الله) دا ږلۍ هغه چاته چې اراده وفرمايي (د رسونې يې)، او ګرځوي يې هر هغه چا نه چې اراده يې وفرمايي (د ګرځولو يې)، نژدې وي رڼا بربښنا د هغو (ږلۍ) چې بيول وکړي په ابصارو (د ناظرينو او ورک کړي بصارت يې).

تفسير: يعني لکه چې په ځمکه کې د تيږو (ګټو) غرونه دي، ځينو اسلافو ويلي دي چې هم داسې په اسمان کې هم د ږلۍ غرونه دي، شيخ الهند محمود الحسن (رحمة الله عليه) د دې سره موافقه ترجمه کړې ده، ليکن زياته او راجح او قوي دا ده، چې له سماء څخه وريځې مراد شي، مطلب يې داسې شو چې له وريځو څخه چې په کثافت او غلظت کې د غرونو په شان دي؛ ږلۍ اوروي، چې له هغو څخه ډېرو خلقو ته جاني او مالي نقصانات رسيږي، او زيات کسان ترې محفوظ پاتې کيږي.

يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِى الْاَبْصَارِ ﴿۴۴﴾

ګرځوي الله شپه او ورځ (په تبديل، تزييد، تنقيص، حرارت، برودت، ضياء، ظلمت او نورو)، بېشکه په دغو (ياد شويو شيانو) کې خامخا عبرت دی خاوندانو د سترګو او بصيرت ته.

تفسير: يعني د ورځې څخه وروسته شپه او د شپې څخه وروسته ورځ د همدغه پاک الله په قدرت ځي راځي، همدغه الله تعالی کله ورځې او کله شپې اوږدوي او لنډوي، او د هغوی تودوالی په يخوالي او يخوالی په تودوالي سره تبديلوي، نو لازم دی چې د قدرت د داسې عظيم الشأن دلائلو او شواهدو د ليدلو څخه انسان بصيرت او عبرت حاصل کړي، او د هغه حقيقي مالک الملکوت په طرف د زړه په صدق سره رجوع وکړي، چې د ده په قدرت کې د دغو ګردو تقلّباتو او تصرّفاتو زمام او واګې دي.

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى بَطْنِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰٓى اَرْبَعٍ ۭ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۴۵﴾

او الله پيدا کړی دی هر حيوان چې ګرځي (په ځمکه کې) له اوبو، پس ځيني له هغوی هغه دي چې تګ کوي (خوځيږي) پر نس ګېډه پر ټټر خپل (لکه مهي، مار)، او ځيني له دوی هغه دي چې تګ کوي پر دوو پښو (خپلو لکه انسان مرغان)، او ځيني د دوی هغه دي چې تګ کوي په څلورو (پښو لکه اس، اوښ)، پيدا کوي الله (ما سوا له دغو مذکورو) هر هغه څه چې اراده يې وفرمايي (د خلقت د هغو)، بېشکه الله پر هر څيز باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې خلقت د هر راز مخلوقاتو دی).

تفسير: يعنې که کوم حيوان ته له څلورو پښو څخه زياتې پښې هم ورکړي دي؛ نو بعيد نه دی، او د ده لا محدوده قدرت او مشيت هيڅوک نشي محصورولی، او که الله تعالی خپل ځينو مخلوقاتو ته دغسې قدرت ورعطاء کړي، چې هغوی له جماداتو او عناصرو او نورو څخه نور شيان ايجاد او اختراع کړي؛ نو هغه هم د همدغه الله لطف او احسان دی، چې هغوی ته يې دغسې پوهه او ادراک ور په برخه کړی دی.

لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ ۭ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۴۶﴾

خامخا په تحقيق نازل کړي دي مونږ آيتونه بيانوونکي واضح، او الله سمه صافه لاره ښيي هر هغه ته چې اراده وفرمايي (د لار ښوونې د هغې) لارې سمې صافې (د اسلام او جنّت ته).

تفسير: يعنې تکوينيه او تنزيليه آيات يې دومره ښکاره او واضح دي، چې د هغو په ليدلو او اورېدلو هم هيڅ يو عقلمن انسان ښايي ګمراه او بې لارې نشي، ليکن پر سمه صافه لاره همغه تلی شي چې الله تعالی ورته د هدايت توفيق ور په برخه کړی وي، سره له دې چې په مليونو انسانانو دغه د قدرت ظاهر او باهر دلائل او شواهد ګوري، کله چې دوی د هغو په وسيله خالق تعالی نه پېژني، او نه موحدان او مسلمانان کيږي؛ ګواکې د نتيجې په اعتبار د دوی دغه ليدل د نه ليدلو په شان دي.

وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۭ وَمَآ اُولٰۗىِٕكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۷﴾

او وايي (دا منافقان) چې ايمان راوړی دی مونږ پر الله او پر رسول (د الله) او حکم منلی دی مونږ (د الله او د رسول الله)، بيا مخ ګرځوي (له اسلامه) يوه ډله له دوی وروسته له هغه (ايمان او اطاعت)، او نه دي دغه (ګرځېدونکي) مؤمنان (صدقاً).

تفسير: دغه د منافقينو ذکر دی، دوی به په ژبه سره د ايمان او اطاعت دعوی کوله، کله چې د عمل وخت راته، نو سم له خپلې دعوی سره به يې عمل نه کاوه، او له اسلامي احکامو به يې مخ ګرځاوه، حقيقت دا دی چې د دوی په زړونو کې له ابتداء څخه د ايمان او انقياد آثار نه وو موجود، هغه چې د ژبې جمع او خرخ وو؛ د امتحان او ابتلاء په وخت کې به دغه کلائين هم ويلې کېده، او دروغ به يې له رښتيا څرګند او جلا ښکاره بده.

وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ يَأْتُوٓا۟ إِلَيْهِ
مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾

او هر كله چې وبللى شي دوى الله او رسول د دغه (الله) ته لپاره ددې چې حكم وكړي دغه (رسول) په منځ د دوى كې؛ ناڅاپه يو فريق ډله د دوى اعراض ډډه كوونكي دي (له حكم د رسوله). او كه چېرې وي دوى ته حق (په زعم د دوى پر بل)؛ نو راځي دوى دغه (رسول الله) ته ګړندي فرمان منونكي.

تفسير: يعنې كه له دوى جګړه له چا سره واقع كېده، او په دې پوهېدل چې مونږ په ناحقه يو، په دغه وخت كې كه مقابل فريق هغوى ته ويل چې: راځه چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم حضور ته لاړ شو، او د دغې جګړې فيصله له هغوى څخه وغواړو !؛ نو دغه منافقان به په دغه ورتګ نه راضي كېدل، ځكه چې دوى پوهېدل چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم بې له لحاظ او خاطر د حق او حقّانيت رعايت كوي، او سم له عدله او انصافه خپله فيصله صادروي، چې په هغه تقدير به د دوى له مفاد څخه مخالف واقع كېده، حال دا چې پخوا له دې نه به دوى داسې دعوى كوله؛ چې مونږ پر الله تعالى او رسول الله ايمان راوړى دى، او د دوى ګرد احكام منو؛ نو اوس د دوى هغه دعوى چېرې لاړه؟ هو ! كه په كومه معامله كې حق د دوى په طرف وي؛ نو په دغه وخت كې په ډېر سرعت او چالاكى او په ماته غاړه د محمد صلى الله عليه وسلم دربار ته حاضرېږي، او د خپلې فيصلې انحصار د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په مبارك ذات څرګندوي، ځكه چې په دغه تقدير دوى داسې ګڼي چې هلته سم له عدالته او انصافه ځمونږ په جانب فيصله صادرېږي، نو دغه څنګه ايمان او اسلام دى؟ دا خو تش شخصي اغراض او هواپرستي ده.

أَفِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۥ ۚ بَلْ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٥٠﴾

آيا په زړونو د دوى كې مرض رنځوري (د كفر او نفاق) ده؟، آيا شكمن دي دوى (په نبوّت د محمد)؟، آيا ويرېږي دوى له دې نه چې ظلم به وكړي الله پر دوى (يا ظلم به وكړي) رسول د دغه (الله پر دوى؟، داسې نه دي چې الله او رسول الله پر چا ظلم وكړي)، بلكه دوى چې دي همدوى ظالمان دي (په اعراض سره).

تفسير: يعنې د الله تعالى جلّ جلاله او محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په نسبت تاسې ته څه تردّد او اندېښنه پيدا شوې ده، يا د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په صداقت يا د الله تعالى جل جلاله په وعد او وعيد كې څه شك او شبهه لرئ؟ يا داسې ګمان كوئ چې الله تعالى جل جلاله يا د هغه رسول محمد صلى الله عليه وسلم به د دوى معاملات په خلاف د انصاف فيصله كوي؟ نو ځكه د دوى په حضور كې د خپلې دعوى له وړلو څخه څه اندېښنه او تردّد كوي؟ نو په ياد بې ولرئ چې هلته له سره د ظلم او بې انصافي احتمال نشته، هو ! پخپله همدغو خلقو ظلم ته خپلې ملاوې ترلي دي، او غواړي چې خپل حق پوره حاصل كړي، او د نورو يوه پيسه هم ببرته ور نه كړي، نو ځكه له دې نه ويرېږي چې خپل معاملات محمدي شريعت او الهي عدالت ته وړاندې كړي، ځكه چې پوهېږي چې د محمد رسول الله منصفانه فيصله به ځمونږ له مطلب څخه خلاف وي.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾

بېشكه همدا خبره ده چې ده وينا د مؤمنانو كله چې وبللى شي دوى الله ته او رسول د دغه (الله) ته لپاره د دې چې حكم وكړي په منځ د دوى كې (په وخت د جګړې كې)؛ دا چې ووايي:

واورېده مونږ (خبره د تا)، او ومانه مونږ (حکم د تا) او دغه ویونکي همدوی دي بریالیان (کامیاب) خلاصي موندونکي (له عذابه په مراد رسیدلي).

تفسیر: یعني د صادقو مسلمانانو کار داسې وي او ښایي چې همداسې وي، کله چې په کومه معامله کې دوی ته د الله تعالی د احکامو بلنه او دعوت وشي، اګر که ظاهراً په هغه کې د دوی ګټه (فائده) یا تاوان وي؛ په منډه ورځغلي، او د یوې شیبې لپاره څه ځنډ (تأخیر) او توقّف په کې نه کوي، او في الفور «سمعًا وطاعة» ووایي، او د هغه د حکم منلو لپاره تیـار او آماده شي، چې په دغه کې د دوی اصلي نیکي او حقیقي فلاح راز مضمر دی.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿٥٢﴾

او هر څوک چې اطاعت وکړي حکم ومني د الله، او د رسول د دغه (الله) او وویریږي له الله، او ځان وساتي (له غضبه د ده)؛ پس دغه (فرمان منونکي ویریدونکي) همدوی دي بري موندونکي د (جنّت).

تفسیر: یعني هغه چې في الحال مطیع وي، او پر خپلو تېرو تقصیراتو نادم وي، او له الله تعالی څخه وویریږي، او توبه وکړي او په مستقبل کې له بدو چارو او لارو څخه خپل ځان وساتي؛ نو د دوی لپاره په دنیا او آخرت کې برى او کامیابي ده.

وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ؕ قُلْ لَّا تُقْسِمُوْا ۚ طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٣﴾

او قسمونه خوري (منافقان) په الله سخت سخت قسمونه د دوی، قسم دی خامخا چې که (حکم) امر وکړې دوی ته (په وتلو سره جهاد ته)؛ نو خامخا به وځي (دغه جهاد ته) دوی هرومرو، ووایه (ای محمده ! منافقانو ته) قسم مه خورئ تاسې د دروغو، طاعت نېک (ځمونږ مطلب دی)، بېشکه الله ښه خبردار دی په هغو کارونو چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعني منافقان ډېر سخت تأکیدي قسمونه خوري، او غواړي چې تاسې بیخي ډاډه او متیقن کړي چې: «که تاسې مونږ ته حکم را کړئ؛ نو مونږ ګرد کور کهول پرېږدو، او دې ته تیار ولاړ یو چې د الله تعالی لارې ته ووځو، او د هغه د ګردو احکامو تعمیل وکړو، که محمد رسول الله مبارک لږ څه اشاره وفرمایي؛ نو مونږ خپل ګرد مال دولت د الله تعالی په لاره کې لګوو، او مونږ ترې بیخي جدا کیږو»، نو د دې په نسبت داسې فرمایي چې: دومره غټو خبرو ویلو او داسې قسمونو یادولو ته حاجت نشته، ستاسې د اطاعت حقیقت ګردو ته معلوم شوی دی.

قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَّا حُمِّلْتُمْ ؕ وَاِنْ تُطِيْعُوْهُ تَهْتَدُوْا ؕ وَمَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٥٤﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) اطاعت وکړئ (حکم ومنئ) تاسې د الله او د رسول (د الله په خلوص سره په هر څه کې)، پس که مخ وګرځوئ تاسې (ای خلقو له اطاعته د رسول الله)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې دی پر دغه رسول ځما هغه بار (د تبلیغ) چې پرې ایښی شوی دی، او دی پر تاسې هغه (بار) چې پر تاسې ایښی شوی دی (او پرې مکلّف یئ، چې اطاعت د رسول الله دی)، او که اطاعت وکړئ، حکم ومنئ تاسې د دغه (رسول الله)؛ نو سمه صافه لاره به ومومئ،

او حق ته به پرې ورسېږئ، او نه دی پر (ذمه د) رسول مګر رسونه ښکاره (د شرائعو چې هغه يې ادا کړې ده).

تفسير: يعنې پر رسول د الله تعالى له طرفه د تبليغ بار اېښى شوى دى، چې ده هغه په ښه شان سره اداء کړى دى، او کوم بار چې پر تاسې اېښى شوى دى؛ هغه تصديق او د حق قبول دى، او دغه ده چې د ده د ارشاده سره موافق تګګ وکړئ !، که تاسې دغه خپله ذمه واري محسوسه کړئ، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم د احکامو تعميل په ښه شان سره وکړئ؛ نو د دواړو دارينو برى او د کاميابى لاره به ومومئ، او په دنيا او عُقبى کې به خوشال اوسېږئ، که نه د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم هيڅ نقصان نشته، او تاسې به د خپلو شرارتونو او سرکښيو سزا او بده نتيجه پخپله وګورئ، محمد رسول الله خو خپله فريضه اداء کړې ده، او عند الله له خپلې ذمه وارى څخه مسئول نه دى.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْئًا

وعده کړې ده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړى دى له تاسې، او کړي يې دي ښه (عملونه)، چې قسم دى خامخا به خليفګان کړي (الله) دوى په ځمکه کې لکه چې خليفګان کړي يې وو هغه کسان چې پخوا وو له دوى نه، او خامخا ثابت قوي به وګرځوي هرومرو دوى ته دين د دوى هغه (دين د اسلام) چې غوره کړى دى (الله) دوى ته، او هرومرو بدل به ورکړي هرومرو دوى ته وروسته له وېرې د دوى له دښمنانو امن (او اطمينان)، عبادت به کوي دوى ځما، شريک به نه پيدا کوي له ما سره هيڅ څيز.

تفسير: يعنې هغه ذوات چې د دوى په منځ کې په اعلى درجه نېکان او د سيد الانس والجان کامل پيروان او تابعان دي، وروسته له رسول الله به دوى ته د ځمکې حکومت ورکاوه کيږي، او د اسلام دغه دين به چې د الله تعالى خوښ او پسند دى، د دوى په لاسونو خوروي او قائموي، لکه چې د استخلاف په لفظ کې دې طرف ته اشاره ده، چې دغه کسان به تش د دنيوي باچاهانو په شان نه وي، بلکه د رسول الله خليفه ګان به وي، د سماوي حکومت اعلان به کوي، او د حق دين اساسونه به قائموي، او په بر او بحر او هر چېرې به د دوى احکام او تصرّفات جاري کيږي، په دغه وخت کې به مسلمانان د کافرانو څخه نه وېرېږي، او په پوره امن او سکون سره به د الله تعالى په عبادت کې مشغول او لګيا اوسيږي، او په دنيا کې به د امن او امان زمانه او دوره وي، د دغو مقبولو او معززو بندګانو ممتاز شان به دغه وي، چې دوى به د خالص واحد الله تعالى عبادت او بندګي داسې کوي چې په هغې کې به د يوې ذرې په اندازه هم د شرک او اختلاط اثر نه وي، د جلي شرک ذکر او نسبت خو له دغو سره امکان نه لري، د خفي شرک لړ آثار او علائم به هم په دوى کې نه ليدل کيږي، دوى ګرد به د يوه «قدّوس جل وعلا شأنه و عظم برهانه» خالص بندګان وي، او يواځې به له الله تعالى څخه وېرېږي، او يواځې هغه ته به هيله (آرزو) او اسره کوي، او پرې متوکلان معتمدان به وي، د الله د رضاء په لاره کې به ژوندون کوي، او په همدغه لاره کې به خپل ځانونه جاروي (قربانوي)، پرته له الله تعالى د بل کوم موجود خوف او وېره به له سره د دوى په زړونو کې لارې نه مومي، او نه د بل چا د خوښې او خفګان څه پروا کوي.

الحمد لله چې د الله تعالى دغه وعده د څلورو تنو راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم په لاسونو پوره شوه، او ګردې دنيا د دغه عظيم الشأنو وړاندوينو (پېشګويي) د يوې يوې وينا، د يوه يوه حرف مصداق پخپلو سترګو سره

وليدل، د څلورو واړو راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم څخه وروسته هم اسلامي باچاهان وقتًا فوقتًا په همدغو اوصافو سره متصف راغلي دي، هر كله چې الله تعالى بيا اراده وفرمايي؛ وروسته له دې نه هم راځي.

په احاديثو كې راغلي دي، چې وروستنى خليفه به امام مهدي رضي الله تعالى عنه وي، چې د هغه په نسبت عجيب او غريب بشارات اورول شوي دي، د الله تعالى ځمكه له عدله او انصافه ډكوي، او في سبيل الله جهاد كوي، او د هغه په قوّت به «كلمة الله» ته اعلاء او اسلام ته ښه ترقي او اعتلاء وركوي، «اللهم احشُرنا في زُمرته، وارزُقنا شهادة في سبيلك، إنك واسع المغفرة وذو الفضل العظيم».

وَمَنۡ كَفَرَ بَعۡدَ ذٰلِكَ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ﴿٥٥﴾

او هر څوك چې كافر شو پس له دغو لويو انعاماتو؛ پس دغه كسان هم دوى (غټ) فاسقان دي.

تفسير: يعنې د داسې عظيمو انعاماتو څخه وروسته ناشكري د ډېرو لويو مجرمانو او د زورورو عاصيانو كار دى، شاه صاحب فرمايي: «هر هغه څوك چې د څلورو خلفاوو د خلافت او د دوى د فضل او شرف څخه منكر شو؛ د دغو الفاظو څخه د ده حال ښكاره شي»، ﴿وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ﴾.

وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٥٦﴾

او قائموئ تاسې (سم اداء كوئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركوئ زكات، او اطاعت وكړئ حكم ومنئ تاسې د رسول (د الله)؛ ښايي تاسې ته چې رحم وكړې شي پر تاسې.

تفسير: يعنې كه د الله تعالى له رحمته برخه اخيستل غواړئ؛ نو تاسې هم د هم هغو مقبولو بندګانو په شان حسنه اعمال ځان اختيار كړئ!، چې د لمونځونو په ښه شان سره قائمول، د زكات وركول دي، او د حيات په ټولو شعبو كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر احكامو تلل دي.

لَا تَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَمَأۡوَىٰهُمُ ٱلنَّارُۖ وَلَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

مه كوه ګمان خامخا پر هغو كسانو چې كافران شوى دي عاجز كوونكي (د الله) په ځمكه كې، او ځاى د هستوګنې د وى اور (د دوزخ) دى، او خامخا بد ځاى د ورتلو دى (دا دوزخ).

تفسير: دغه د نېكو بندګانو په مقابل كې يې د مردود او مغضوبو خلقو انجام او خاتمه ښوولې ده، يعنې كله چې نېكانو ته د ملك حكومت او د ځمكې خلافت عطاء كيږي؛ نو د كافرانو او بدكارانو ګردې مكارى او تدابير ماتيږي، او ماته يې ور په برخه كيږي، د الله تعالى د ارادې مخه هيڅ نشي نيولى، كه دوى په ګرده دنيا كې دې خوا او هغې خوا ته منډې ووهي، او هر چېرې لاړ شي او وځغلي؛ نو بيا هم د الله تعالى له سزا او پوښتنې څخه ځان نشي پټولى او خلاصولى، او يقينًا دوى د جهنّم په بنديخانه كې غورځول كيږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لِيَسۡتَـٔۡذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡ وَٱلَّذِينَ لَمۡ يَبۡلُغُواْ ٱلۡحُلُمَ مِنكُمۡ ثَلَٰثَ مَرَّٰتٖۚ مِّن قَبۡلِ صَلَوٰةِ ٱلۡفَجۡرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ وَمِنۢ بَعۡدِ صَلَوٰةِ ٱلۡعِشَآءِۚ ثَلَٰثُ عَوۡرَٰتٖ لَّكُمۡۚ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) ښايي چې اذن دې وغواړي له تاسې (په وخت د ننوتلو كې پر تاسې باندې) هغه (وينځې او مريان) چې مالكان شوي وي د هغو ښې لاسونه د تاسې، او هغه كسان چې نه دي رسيدلي حد (احتلام بلوغ) عقل ته له تاسې (احرارو) درې كرته: پخوا له لمانځه د سهار، او په هغه وخت كې چې ږدئ تاسې كالي (جامې) خپل د غرمې په وخت كې، او پس له لمانځه د ماسوختن، (دغه اوقات) درې وقتونه د خلل (ښېښېدو د ستر) دي تاسې ته.

تفسير: په همدغو دريو اوقاتو كې عمومًا زائد كالي (جامې) له ځانه لرې كيږي، يا د خوب او د ويښې لباس سره تبديليږي، او مړوښې زياتره په هم دغو اوقاتو كې كاوه شي، كله پخوا له سهاره، كله د غرمې د لمبلو شوق يا ضرورت چې هم انسان ته پيښيږي، او دا غواړي چې بل څوك پرې مطلع او خبر نشي، نو ځكه يې حكم وركړ چې په دغو دريو اوقاتو كې نابالغو هلكانو، وينځو، او مريانو ته هم ښايي چې د ننوتلو اجازه واخلي، په نورو اوقاتو كې دوى ته نه ښايي چې د نورو پرديو په شان اجازه وغواړي، مګر كه كوم شخص د خپلو مصالحو لامله په نورو اوقاتو كې هم د استيذان قيد زيات كړي؛ نو دلته استجازه ضروري ده.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

نشته پر تاسې او نه پر دوى باندې هيڅ ګناه (وبال) تېر له دغو دريو وقتونو (په بې اذن ننوتلو د دوى كې پر تاسې)، دوى ګرځېدونكي دي پر تاسې (په تللو او ننوتلو لپاره د خدمت)، ځيني ستاسې پر ځينو نورو (ګرځېدونكي يئ يو په بل)، همداسې (لكه چې دغه بيان يې درته وكړ)؛ ښكاره بيانوي الله تاسې ته آيتونه (د احكامو)، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حكمت والا دى.

تفسير: يعنې د پورته ذكر شويو اوقاتو څخه ما سوا په نورو اوقاتو كې عادتًا بې له مزاحمته او ممانعته يو له بل سره كتلى شئ، او په دغو تللو راتللو كې نابالغو هلكانو، وينځو او مريانو ته لازم نه دي، چې د هر وارې ننوتلو لپاره اذن او اجازه وغواړي، ځكه چې د دې شيانو له رعايته ډېر تكليف او حرج پېښيږي، او په كارونو كې او معاملاتو كې ډېر بندوالى او حرج واقع كيږي، چې هغه د الله تعالى له حكمته خلاف دى.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ ۖ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

او كله چې ورسېدل واړه هلكان (اصيلان) ستاسې حد د (بلوغ) عقل ته؛ پس اذن دې وغواړي (په ننوتلو كې) پر تاسې باندې، لكه چې اذن غوښت هغو كسانو (چې بالغان شوي وو) پخوا له دغو (اطفالو)، همداسې (لكه چې بيان يې وفرمايه) ښكاره بيانوي الله تاسې ته آيتونه (د احكامو) خپلو، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حكمت والا دى (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي). او زړې ناستې له ښځو هغو څخه چې اميد نه لري دوى د نكاح (په سبب د ډېر زړوالي)؛

پس نشته پر دوی هیڅ ګناه (وبال) چې کیږدي (وباسي) دوی ظاهري جامې خپلې (لکه چادري او برقې) په دې حال کې چې ښکاره کوونکې نه وي د ښایست خپل، او دا چې دوی ځان وساتي (له ایستلو د ظاهري جامې څخه هم) خیر دی دوی ته، او الله ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني هلکان تر هغه پورې چې نابالغه وي؛ د دغو دریو اوقاتو څخه ما سوا په نورو اوقاتو کې بلا اجازت ننوتلی شي، کله چې د بلوغ حد ته ورسیږي؛ بیا د هغه حکم د همغو نارینه وو په شان دی چې د هغو احکام په دغه آیت کې تېر شول: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتًا غَيۡرَ بُيُوتِكُمۡ حَتَّىٰ تَسۡتَأۡنِسُواْ وَتُسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَهۡلِهَاۚ﴾.

شاه صاحب لیکي: «که سپین سرې بوډۍ ښځې پخپلو کورونو کې په لړو ضروریو کالیو (جامو) کې لکه کمیس پر توګ ټکرۍ اوسیږي؛ نو درست دی، او که په پوره پرده کې واوسي؛ نو لا بهتر دی»، او کله چې له کوره د باندې وځي؛ که زائد کالي مثلاً برقع او نور له خپله ځانه لرې کړي؛ نو هیڅ مضایقه نه لري، په دې شرط سره چې په هغو کالیو د زینت اظهار نه وي، چې د هغې د پټ ساتلو حکم د ﴿وَلَا يُبۡدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ الآیة - په آیت کې ورکړی شوی دی، له دې نه د دې خبرې اندازه په ښه شان سره کېدی شي، چې قرآنکریم د ځوانو ښځو د پردې او ستر په متعلّق څه منشأ لري؟ یعني دغه خو د فتنې مخې نیولو او انسداد ظاهري انتظامات دي، پاتې شوې هغه خبرې چې د پردې په منځ کې کیږي، او د فتنې اسباب او عوامل څېړېږي (پیدا کیږي)؛ نو ښه وپوهېږئ چې الله تعالی د ګردو خبر اوري، او پر هر شي ښه خبردار دی، او سم له هغو به د هر چا سره معامله کوي.

لَّيۡسَ عَلَى ٱلۡأَعۡمَىٰ حَرَجٞ وَلَا عَلَى ٱلۡأَعۡرَجِ حَرَجٞ وَلَا عَلَى ٱلۡمَرِيضِ حَرَجٞ وَلَا عَلَىٰٓ
أَنفُسِكُمۡ أَن تَأۡكُلُواْ مِنۢ بُيُوتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ ءَابَآئِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أُمَّهَٰتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ
إِخۡوَٰنِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أَخَوَٰتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أَعۡمَٰمِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ عَمَّٰتِكُمۡ أَوۡ بُيُوتِ أَخۡوَٰلِكُمۡ
أَوۡ بُيُوتِ خَٰلَٰتِكُمۡ أَوۡ مَا مَلَكۡتُم مَّفَاتِحَهُۥٓ أَوۡ صَدِيقِكُمۡۚ لَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ أَن
تَأۡكُلُواْ جَمِيعًا أَوۡ أَشۡتَاتٗاۚ فَإِذَا دَخَلۡتُم بُيُوتٗا فَسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۡ تَحِيَّةٗ مِّنۡ
عِندِ ٱللَّهِ مُبَٰرَكَةٗ طَيِّبَةٗۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِ لَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿٦١﴾

نشته پر ړانده هیڅ حرج (مشقّت)، او نه پر ګوډ هیڅ حرج (محنت او وبال)، او نه په رنځور هیڅ حرج (سختي او ملامتي)، او نشته پر نفسونو ځانونو ستاسې هیڅ حرج (کلفت)؛ چې وخورئ تاسې له کورونو خپلو (یا له کورونو د اولادو او عیالو خپلو)، یا له کورونو د پلرونو خپلو، یا له کورونو د میندو خپلو، یا له کورونو د ورونو خپلو، یا له کورونو د خویندو خپلو، یا له کورونو د ترونو خپلو، یا له کورونو د عمو (ترورںانو) خپلو، یا له کورونو د ماماګانو خپلو، یا له کورونو د خالو (توریانو) خپلو، یا (له کورونو د هغه چا) چې مالکان شوي یئ تاسې د کلیګانو (کنجیانو) د هغه (او د هغو متصرّفان یئ)، (یا له کورونو) د دوستانو خپلو، نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې چې وخورئ (طعام ټول) سره یو ځای یا بېل بېل، نو کله چې ننوځئ تاسې (دغو مذکورو) کورونو ته؛ پس سلام اچوئ تاسې پر ځانونو خپلو، پېشکشي ده ثابته له (جانبه د) الله مبارکه طیبه (برکتناکه پاکیزه)، همداسې (لکه چې دغه تېر بیان یې وفرمایه)؛ ښکاره بیانوي الله تاسې ته آیتونه (د حکمت او احکام خپل) ښایي چې تاسې عقل وچلوئ (په خیر او شر).

تفسیر: یعنې د هغو کارونو له کولو څخه دغه أهل الابتلاء معاف دي چې په کې تکلیف وي، مثلاً جهاد، حج، جمعه او جماعت او نور داسې شیان، (کذا في الموضح).

یا یې دا مطلب دی، چې د دغو معذروانو محتاجانو په خوراک کې له روغو خلقو سره هیڅ تکلیف او حرج نشته، ځکه چې د جاهلیت په زمانه کې به یې داسې محتاجان او معذوران نه پرېښوول، چې له اغنیاوو او روغو خلقو سره ډوډۍ وخوري، د دوی په زړه کې به داسې خبرې ګرځېدې چې البته دغه خلق له دې نه کرکه او نفرت کوي، چې له مونږ سره ډوډۍ وخوري، یا ځمونږ له ځینو اوضاعو او حرکاتو څخه لکه چې دوی ته ایذاء او ضرروررسیږي، او په واقع سره چې ځینو ته له دې نه نفرت او وحشت هم پیدا کېده، ځینو مسلمانانو ته له ډېرې اتقاء داسې خیال پیدا کېده، چې د داسې معذورانو او مریضانو سره په یو ځای خوراک کولو کې شاید د مساوات او عدل اصول قائم پاتې نشي، ړوند د خوراک ګرد شیان نشي موندلی، ګوډ امکان لري چې په ځنډ (تأخیر) سره راشي، او په مناسب ځای کې نشي کېناستی، د رنځورانو خبره خو د خوځولو نه ده، نو بناء علیه له هغوی سره یې په یو ځای کېناستلو کې احتیاط کاوه، څو د دوی حق تلف نشي.

﴿اَوْمَامَلَكْتُمْ مَّفَاتِحَهٗٓ﴾ یعنې ستاسې تر تصرّف لاندې اینبې شوي دي، مثلاً یو سړی بل سړی د خپل شي وکیل یا محافظ ګرځوي، او دی که له هغه څخه څه شی د معروف په کومه اندازه خوري او ښبي؛ نو مجاز دي.

د سلام اچولو تقیید یې وفرمایه د ملاقات په وخت کې؛ ځکه چې له دې نه بله کومه ښه دعاء نشته، هغه خلق چې سلام نه اچوي، او د هغه په ځای نور الفاظ له خپله ځانه جوړوي، یا د نورو پردیو اقوامو او مللو تقلیدونه کوي؛ نو د دوی دغه تجاویز او تقالید له سره د الله تعالی له دغه حکمه او تجویزه نشي بهتر کېدی.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا
حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ
لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مؤمنان هغه کسان دي، چې ایمان یې راوړی دی پر الله او (په) رسول (د الله)، او کله چې وي دوی له دغه (رسُول) سره پر کوم کار جمع کوونکي (د خلقو لکه جمعه ـ جهاد یا جرګه)؛ نو نه ځي (پخپل سر) تر هغه پورې چې اذن وغواړي له دغه (رسول الله) نه، بېشکه هغه کسان چې اذن غواړي له تانه (ای ځما رسوله)؛ دوی هغه کسان دي چې کامل ایمان یقین لري پر الله او رسول د الله (او مني یې)، پس کله چې اذن وغواړي دوی له تانه (ای رسوله ځما تللو ته) لپاره د ځینو کارونو خپلو؛ پس اذن ورکړه هغه چاته چې خوښه وشي ستا له دوی نه (د اذن ورکولو)، او مغفرت وغواړه د دوی لپاره له الله تعالی، بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې پوره ایمان لرونکي هغه دي چې د محمد رسو ل الله په غوښتلو سره ژر حاضریږي، او کله چې په کوم اجتماعي کار کې شریک او ملګري شي، لکه جمعه، عیدین، جهاد، د مشورې مجالس او نور؛ نو بې له اجازې ترې نه ځي، او په خپل سر ترې نه پاځیږي، همدغه کسان هغه ذوات دي، چې په کاملې او صحیحې معنی سره د الله تعالی او د رسول الله أحکام مني، او د دوی پوره مطیعان دي.

لَا تَجْعَلُوْا دُعَآءَ الرَّسُوْلِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۶۳﴾

مه ګرځوئ (مه کښئ اى مؤمنانو ! بلنه) دعاء د رسول پخپلو منځونو کې پشان د دعاء (بلنې) د ځينو د تاسې ځينو نورو ته (بلکه د رسول د بلنې اجابت ضرور وکړئ)، په تحقيق معلوم دي الله ته هغه کسان (هم) چې کښيږي يو يو دوه دوه پټ د باندې وځي له تاسې، په دې حال چې يو له بله ځان سره پنا کوي او وځي، پس ودې ويريږي هغه کسان چې مخالفت کوي له امره (حکمه) د دغه (رسول ځما) له دې نه چې ورسيږي دوى ته څه فتنه (آفت په دنيا کې)، يا ورسيږي دوى ته عذاب دردناک (په آخرت کې).

تفسير: يعنې د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر غوښتلو حاضر کېدل فرضيږي، ځکه چې د رسول الله غوښتل د نورو د غوښتلو په شان نه دي، او ښايي چې تل د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعوت ځواب په «لبّيک» سره ووايي، که د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دعوت نه حاضريږي؛ نو ښايي چې د دوى له ښېرا څخه وويريږي، ځکه چې د دوى ښېرا د نورو انسانانو په شان نه ده، او په مخاطباتو کې دې هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ادب او د عظمت او عزّت پوره لحاظ او رعايت وکړ شي، او د نورو عوامّو خلقو په شان «يا محمد» يا نورو عادي الفاظو سره دې خطاب ورنه کړى شي، بلکه د «يا نبي الله !»، «يا رسول الله !» په شان تعظيمي القابو سره دې مخاطب وګرځولى شي.

دغه کسان چې د نبوي مجلسه د باندې وتل؛ هغه منافقان وو چې پر دوى پند اونصيحت اوربدل ډېر سخت او شاقّ وو، هر کله چې دوى موقع موندله؛ سترګې به يې غولولې، او ښوى بې له اجازې له مجلس څخه د باندې تښتېدل، مثلاً هر کله چې به کوم مسلمان د خپل ضرورت له کبله له پيغمبر صلى الله عليه وسلم په اجازه له مجلس څخه تللو نو دوى به هم خپل ځان له هغه سره نښلاوه، يا د ده په سيوري کې به يې خپل ځان ښوى تېراوه، نو د دې په نسبت داسې فرمايي چې: تاسې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه څه خپل ځان پټوئ، پاک الله ته خو ستاسې ګرد حال احوال معلوم دي.

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ﴾ يعنې د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له احکامو څخه مخالفت کوونکي ته خوف او وېره پکار ده، چې د دوى په زړونو کې د کفر او نفاق او د نورو فتنو نيالګي (جرړې) د تل لپاره ببخ او بنسټ (بنياد) ونه نيسي، او د هغه لامله د دنيا په کوم دردناک عذاب کې اخته او مبتلا شي.

اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ ۭ وَيَوْمَ يُرْجَعُوْنَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ۭ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۶۴﴾

واورئ خبردار او پوه شئ چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو او ځمکو کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا وعبيدًا)، په تحقيق معلوم دي (الله ته) هر هغه څه چې تاسې پرې يئ (له اخلاصه او نفاقه) او (معلومه ده الله ته) هغه ورځ چې وروستلى شي (دغه خلق) الله، پس خبردار به کړي (الله) دوى پر هغو عملونو چې دوى کړي دي (له خير او له شره) او الله پر هر څيز باندې، ښه عالم دى.

تفسير: يعنې ممکن دي چې د مخلوق له سترګو څخه په پټه کوم کار وکړئ، ليکن د الله تعالى څخه ستاسې هيڅ حال او احوال نشي پټ پاتې کېدى، او نه د الله تعالى له اسمانونو او له ځمکو څخه چېرې وتلى او تښتېدلى او پټېدلى شئ،

الله تعالی همغسې چې ستاسې له دغه موجوده حالت څخه عالم او با خبر دی؛ همداسې د هغې ورځې له مجازاتو څخه هم پوره عالم او خبردار دی، کله چې ګرد مخلوقات به د حساب او کتاب لپاره د ده په لوري بیول کیږي، او د دوی د هر یوه په مخ کې به د ده د یوې یوې ذرې عمل حساب او کتاب په واضح او ښکاره ډول ایښود کیږي، نو د داسې علیم الکلّ او مالك الکلّ له سزا څخه به مجرم چېرې نجات وموندلی شي؟.

تمّت سورة النور بفضل الله و توفیقه.

سُورَةُ الفُرقَانِ

«د (الفرقان) سورت مكّي دى، پرته له (٦٨، ٦٩، ٧٠) آيتونو چې مدني دي، (٧٧) آيتونه، (۶) ركوع لري، په تلاوت كې (٢٥)، په نزول كې (٤٢) سورت دى، وروسته د «يس» له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

تَبٰرَكَ الَّذِيْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُوْنَ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا ①

ډېر بركتناك څښتن (خاوند) د ډېر خير او پورته دى هغه (ذات) چې نازل كړى يې دى قرآن په بنده خپل (محمد) لپاره د دې چې شي دى خلقو ته ويروونكى (له جحيمه).

تفسير: «فرقان» (د فيصلي كتاب) يې وفرمايل، دغه قرآن ته چې د حق او باطل آخري فيصله او د حلالو او حرامو سره بېلتون په ښكاره ډول سره كوي، يعنې قرآن عظيم الشأن ګرد جهان ته د كفر او عصيان له بدې خاتمې خبر وركونكى دى، لكه چې په دغه سورت كې «د مكذبينو» او معاندينو ذكر ډېر شوى دى، ښايي د هغه له خاطره دلته د «نذير» صفت يې بيان فرمايلى وي، او «بشير» يې نه دى ياد كړى، او د «للعالمين» په لفظ سره يې دا راښكاره كړي دي چې دغه قرآن يواځې د عربو اميونو ته لكه چې ځينې خلق وايي؛ نه دى نازل شوى، بلكه د ګردو پېريانو او انسانانو د هدايت او اصلاح لپاره نازل شوى دى.

الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهٗ تَقْدِيْرًا ②

هغه (الله) چې خاص همده ته دى ملك سلطنت د آسمانونو او د ځمكې، او نه يې دى نيولى هيڅ ولد، او نشته ده ته شريك په ملك سلطنت كې، او پيدا كړي دي الله هر شى، پس په اندازه كړي يې دي هغه (شى) په اندازه كولو سره.

تفسير: يعنې جنس، نوع، قد، رنګ، خوى، عمر، اجل، عمل، رزق، حيات، ممات، مكان، زمان، او نور دا ټول يې په يوه مقدار په لوح محفوظ كې ليكلي دي، او هر څيز يې په يوه خاصه اندازه او هيئت سره اېښي او پيدا او تيار كړي دي، چې له هغو څخه همغه خواص او افعال ظاهرېږي، چې د هغوى لپاره همغه پيدا شوي دي، او هيڅ يو څيز له خپلې دائرې څخه د باندې قدم نشي كېښودى، او نه په‌خپلو حدودو كې د عمل او تصرّف د فطري موزونيت په لحاظ د لږ تزييد او تنقيص ځاى په كې شته، او نه د هغه په كوم وصف او خصوصيت كې د اعتراض او ګوتې كېښودلو موقع شته، د ساينس لوى لوى پوهان د ده د حكمت په سيندونو كې غوټې وهي، خو په پاى (آخر) كې دوى په دغه وينا سره مقر او معترف كېږي: ﴿صُنْعَ اللهِ الَّذِيْٓ اَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ ﴿فَتَبٰرَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخٰلِقِيْنَ﴾.

وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً لَّا يَخْلُقُوْنَ شَيْئًا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ وَلَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا وَّلَا يَمْلِكُوْنَ مَوْتًا وَّلَا حَيٰوةً وَّلَا نُشُوْرًا ③

او نیولي دي دغو (کفّارو) بې له الله نور معبودان چې نشي پیدا کولی (دغه معبودان) هیڅ شی، حال دا چې دوی پخپله پیدا کاوه شي، او نه دي مالکان لپاره د ځانونو خپلو د ضرر (د دفع کولو)، او نه د نفعې (د رسولو)، او نه دي مالکان په وژلو د چا، او نه په ژوندي کولو د چا، او نه په بیا ژوندي پورته کولو د مړیو (له قبورو بعث ته).

تفسیر: یعنې د څومره ظلم، تعجّب او حیرت مقام دی، چې داسې مطلق قادر کافي نه ګڼي، او خپلو ځانونو ته د نورو معبودانو او حاکمانو تجویزونه کوي، او داسې تصوّر کوي چې ګواکې دوی هم د الله تعالی په حکومت کې د برخې خاوندان دي، حال دا چې د هغو بېچارګانو خپل وجود هم له خپله کوره نه دی، او نه پر خپل ځان د تصرّف او اختیار خاوندان دي، او نه د کومې ذرې شي د پیدا کولو واک او اختیار لري، او نه ژوندي کول او وژل د دوی په قبضه او واک کې دي، او نه په خپل مستقبل اختیار سره چاته لږ څه نفع یا نقصان رسولی شي، بلکه د خپلو ځانونو لپاره هم د یوې ذرې په برابر د ګټې (فائدې) د حاصلولو یا له نقصان څخه د ځان ساتلو هم قوّت او قدرت نه لري، نو د داسې ضعیفو، عاجزو او مجبورو شیانو د الله تعالی سره شریک بلل څومره لوی سفاهت او انتهایي بېحیایي ده.

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكُ ۨافْتَرٰىهُ وَاَعَانَهٗ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُوْنَ ۚ فَقَدْ جَاۗءُوْ ظُلْمًا وَّزُوْرًا ۚ (۴)

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: نه دی دا (قرآن) مګر دروغ دی، چې له ځانه یې جوړ کړی دی دغه (محمد)، او کومک ورسره کړی دی په دې (دروغ جوړولو کې) قومونو نورو، (نو فرمایي الله): پس په تحقیق راتلل کړي دي (دغو کفّارو) په ظلم او په دروغو سره.

تفسیر: یعنې کافرانو به ویل چې دا تشی د خولې خبرې دي چې قرآن د الله تعالی کتاب دی معاذ الله محمد صلی الله علیه وسلم دځو تنو یهودانو په مدد یو کلام تیار کړي دی او هغه له خپله ځان جوړ کړي دروغ د الله تعالی په طرف مسوب کوی دي نو الله تعالی ورته وفرمایل چې له دې نه به لوی ظلم او دروغ نور څه وي چې داسې معجز کلام او حکیم کتاب ته چې د هغه صداقت او عظمت له لمر څخه زیات روښان دي افتراء او دروغ وویل شي.

وَقَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا (۵)

او وایي (کفّار) دا قصې دي د ړومبنیو خلقو چې لیکلي دي هغه (محمد) پر لیکونکو، پس هغه لوستل کیږي په ده (لپاره د لیکلو) سبا او بېګا.

تفسیر: یعنې کفّارو به داسې ګڼل چې محمد صلی الله علیه وسلم له اهل الکتاب څخه څه قصې او خبرې اورېدلې دي، او د هغو یاداشت یې نیولی دی، یا په بل چا باندې یې د هغو یاداشت اخیستی دی، چې هم هغه یاداشتونه شپه او ورځ د ده په مخ کې پراته دي او یادوي یې، او بیا یې په نویو نویو اسالیبو اړوي راړوي، نور هیڅ شی نه دی.

قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِيْ يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّهٗ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا (۶)

ووایه (ای محمده ! دغو کفّارو ته: نه ده داسې، بلکه) نازل کړی دی دا قرآن هغه (الله) چې عالم دی په هرو پټو چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې دغه پاک قرآن پخپله راښیي چې هغه د کوم انسان یا د کومې ټولنې له خوا جوړ شوی دی؟ که نه دی؟ داسې نه دی چې تاسې یې وایئ، بلکه دغه عظیم الشأن قرآن پخپله دا خبره ثابتوي چې دغه د هم هغه الله تعالی له

جانبه نازل شوی دی، چې د ده د علمي احاطې څخه د اسمانونو او د ځمکو هيڅ يو شی نشي خارجېدلی، د ده معجز کلام، فصاحت او بلاغت، علوم او معارف، غيبيه اخبار، احکام او قوانين، او هغه مکنونه چې د هغو اعماقو او زاوياوو ته هيڅوک بې د الله له توفيقه نشي رسېدلی، او ګرد عقول او افهام د هغو له پوهې عاجز او ناتوانه دي، پخپله الله تعالی دغه خبره صافه ځرګندوي چې دغه د کوم محدود علم والا انسان بيان يا د کوم جعلي جمعيت کلام نه دی، بلکه دغه قرآن يې پخپل بخشش او مهربانۍ سره نازل کړی دی (موضح القرآن).

وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ۝ أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ۝

او وايي (کُفّار) چې څه دي دغه رسول ته چې خوري طعام، او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلق لپاره د طلب د معاش)، ولې نه نازلاوه شي ده ته يو ملک، پس شي دغه (ملک) له دغه (رسول) سره ويروونکی (د کفّارو له جحيمه)؟. يا (ولې نه) غورځولی کېږي ده ته خزانه (له آسمانه)؟ يا (ولې نه) کېږي ده ته يو باغ چې خوري له (مېوو او حاصلاتو د) هغه، او وايي (دغه) ظالمان (مؤمنانو ته) چې متابعت نه کوئ تاسې مګر د يوه سړي چې سحر پرې کړی شوی دی (او مغلوب العقل دی).

تفسير: يعني کفّارو به دغسې ويل کله چې دغه د نبوّت مدعي ځمونږ په شان ډوډۍ خوري، او ځمونږ په شان د بيع او شراء (پيرودلو او پلورلو) لپاره بازارونو ته ځي؛ نو ځمونږ او د ده په منځ کې څه فرق پاتې شو؟ که دی په رښتيا سره رسول وي؛ نو ښايي د پرښتو په شان له خوراکونو او له ښځو او دنيوي معاشونو له جګړو او جنجالونو څخه لرې او خلاص وي.

يعني که د پرښتو فوځونه ورسره نه وي؛ نو اقلاً د پاک الله له طرفه يوه دوه پرښتې خو تش د ده د تصديق او د رُعب او داب قائمولو لپاره د ده سره تل ګرځېدی او اوسېدی، چې د هغې د ليدلو څخه به هرومرو خلق ورته متمائل کېدل، ښه که پرښتې د ده سره نشته؛ نه دې وي، خو له دې دعوی سره دا خبره متناسبه وه، چې ده اقلاً له اسمانه د سرو زرو يا سپينو زرو کومه غيبي خزانه موندلې او وررسېدلې وی، چې له هغې ځنې ده په خلاص لاس سره ښه مال او دولت صرفولی او د بازار له تنګ راتګ او د معاش د تحصيل له جنجاله خلاص وی، د ګردو خلقو فکر او توجّه يې د دغې ورکړې او سخا له پلوه خپل ځان ته ورکش کړې وی، خير ! که دغه هم ورسره نشته؛ نو د عادي مشرانو او معمولي رئيسانو او د ځمکې د خاوندانو په شان د انګورو (کورو) او خرماوو (کجورو) او د نورو مېوو له باغونو څخه د يوه باغ خاوند خو وی، چې له هغه څخه يې که نورو ته څه شی نه ورکولی؛ اقلاً دی پخپله خو د خوړلو او ښځو او خپلو نورو ضروورياتو څخه بې فکره او بې پروا کېدی، نو هر کله چې له دغو ګردو شيانو څخه د هيڅ يو ځيز مالک نه دی نو ځرنګه باور او يقين کولی شو مونږ پرې چې دالله تعالی رسول دي، نو معلومه شوه چې دده ماغزه خراب دي او يا بل چا پرې کوډې او جادو کړې دی.

انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ۝

وګوره (ای محمده !) ځرنګه بيانوي (تړې دغه معاندان) تاته مثالونه (د شعر، سحر، کذب) پس ګمراهان شول دوی، پس طاقت نه لري دوی (حق ته د موندلو) د لارې.

تفسیر: یعنې کفار کله وایي: د ده خبرې محض مفتریاتې دي، کله دعوی کوي چې نه ! دی دغه خبرې له نورو څخه زده کوي، او بیا یې په خپل قالب کې اچوي، کله دوی ته مسحور وایي، کله یې ساحر بولي، کله کاهن، کله شاعر، کله یې مجنون ګڼي، دغه اضطراب او وارخطایي پخپله دغه خبره څرګندوي چې له دغو خبرو څخه یوه خبره هم پر دوی نه منطبقه کیږي، نو ځکه د دوی فکر هم پر یوه خبره نه دی ټینګ شوی، او د الزام لګولو هیڅ یوه چاره او لاره یې نه ده موندلې، هغه کسان چې د انبیاوو علیهم السلام په شان کې داسې سپین سترګي او ګستاخي او بې ادبي کوي او ګمراه کیږي؛ د دوی د هدایت په نسبت نور هیڅ توقّع او هیله نشته.

تَبٰرَكَ الَّذِیْۤ اِنْ شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَیْرًا مِّنْ ذٰلِكَ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُۙ وَ یَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ﴿۱۰﴾

ډېر لوی برکتناک څښتن (خاوند) د ډېر خیر او پورته دی هغه (ذات) که اراده وفرمایي؛ ګرځوي به تاته (په دنیا کې) خیر بهتر غوره له دغې (خزانې او باغونو، داسې) باغونه چې بهیږي له لاندې (دو نو) د هغو ویالې، او ګرځوي به تاته (په دغو باغونو کې) بنګلې.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په خزانه کې هیڅ تقلیل او کمی نشته، که الله جل جلاله اراده وفرمایي، یو باغ څه شی دی، ډېر زیات باغونه به له دغو اوصافو او صفاتو څخه لا ښه درعنایت کړي، چې دغه خلق د هغه مطالبه کوي، بلکه الله تعالی پر دې هم قادر دی، چې د آخرت هغه ګرد باغونه او نهرونه او حور او قصور اونور چې درکول کیږي؛ همدلته درعطاء کړي، لیکن د الله تعالی حکمت بالفعل د دې خبرې مقتضي نه دی، ځکه که د دغو معاندینو هم دغه ګردې غوښتنې او فرمایشونه هم پوره او تکمیل کړل شي؛ خو بیا هم دوی د حق منونکي او د صداقت قبلونکي نه دي، باقي د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صداقت د تثبیت لپاره هغه دلائل او معجزات چې دروړاندې کړی شوي؛ هغه کافي دي.

بَلْ كَذَّبُوْا بِالسَّاعَةِ ۫ وَ اَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِیْرًا ﴿۱۱﴾ۚ

بلکه نسبت د دروغو کوي (کفّار) په قیامت باندې (چې نشته)، او تیار کړی دی مونږ لپاره د هغه چا چې نسبت د دروغو کوي په قیامت باندې سخت اور (د دوزخ).

تفسیر: یعنې دغه خلق چې د هغو شیانو مطالبه کوي؛ هغه في الحقیقت د حق د طلب په نیت نه دي، بلکه محض د شرارت لپاره داسې کوي، او د دوی د دې شرارت سبب دا دی چې هغوی تر اوسه پورې په قیامت او د قیامت په سزا او جزا یقین او باور نه لري، نو دوی دې دغه خبره ښه په یاد ولري، چې د دوی له دغه تکذیبه څخه هیڅ شی نه جوړیږي، او قیامت خامخا راتلونکی دی، او د مکذبینو لپاره هغه د اور بندیخانه چې لا له پخوا څخه تیاره کړی شوې ده؛ دوی خامخا په همغې کې لویدونکي دي.

اِذَا رَاَتْهُمْ مِّنْ مَّكَانٍۭ بَعِیْدٍ سَمِعُوْا لَهَا تَغَیُّظًا وَّ زَفِیْرًا ﴿۱۲﴾

کله چې ووینې (دغه اور) دوی له هغه ځای لرې؛ نو اوري به دوی (دغه اور) لره خوټکېدل (له ډېره قهره) او غوریدل (له ډېره غضبه).

تفسیر: یعنې د دوزخ اور په محشر کې کله چې جهنّمیان له لرې څخه ووینې؛ په ډېر جوش او خروش راځي، د هغه له غضبناکو غړونو او خوفناکو نارو سورو او بدرنګه خوټکېدلو څخه د ډېرو زورورو میړو او زړه ورو سړیو تریخې چوي، او لړمون خوړیني کیږي.

وَإِذَآ أُلۡقُوا۟ مِنۡهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوۡا۟ هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾

او کله چې وغورځولی شي (کفّار) له دوزخ نه په ځای تنګ کې، په دغه حال کې چې (څو تنه یو ځای سره نژدې په ځنځیرو) سره تړلي شوي وي؛ نو په دغه ځای بولي دوی هلاک (خپل)، د هلاکت غوښتلو چیغې به وهي.

تفسير: یعني په دوزخ کې به د هر مجرم لپاره ځان ته ځای وي، چې له هغه څخه به له سره نشي خوځېدی، او د یوه نوعیت څو څو مجرمان به په یوه ځنځیر کې سره تړل کیږي، په دغه وخت کې به مجرمین د مصیبت او عذاب له وېرې مرګ ته نارې وهي، چې کاشکې مرګی راشي، او مونږ ته له دغو مصائبو او بلیّاتو څخه نجات راکړي.

(نو وبه ویل شي دغو کفّارو ته له جانبه د الله تعالی جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه داسې چې:)

لَّا تَدۡعُوا۟ ٱلۡيَوۡمَ ثُبُورًا وَٰحِدًا وَٱدۡعُوا۟ ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾

مه غواړئ مه بولئ تاسې نن ورځ هلاکت یو، او وبولئ تاسې هلاکتونه ډېر (ځکه چې عذاب مو ډېر اقسام لري).

تفسير: یعني که یو کرت مړه شو، او له دغه مصیبت څخه خلاصی ومومو؛ ځکه په هره ورځ کې له زرو کرتو څخه زیات له مرګه بد حال راپه برخه کیږي (موضح القرآن).

قُلۡ أَذَٰلِكَ خَيۡرٌ أَمۡ جَنَّةُ ٱلۡخُلۡدِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلۡمُتَّقُونَۚ كَانَتۡ لَهُمۡ جَزَآءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَّهُمۡ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ خَٰلِدِينَۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعۡدًا مَّسۡـُٔولًا ﴿١٦﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا دغه (خیر بهتر غوره دی) یا هغه جنّت د همېشه والي چې وعده کړې شوې وه (د دغه جنت) له پرهېزګارانو سره، چې دی (هغه جنّت په علم د الله کې) دوی ته جزاء (بدل) د عمل او ځای د ورتلو. شته دوی ته په دغه (جنّت) کې هر څه چې غواړي دوی حال دا چې تل به وي دوی په کې، دی (دخول د جنّت سره له خلوده) پر رب ستا موعوده (وعده کړې شوې تفضّلاً له جانبه د الله) غوښتلی شوی (له جانبه د مؤمنانو).

تفسير: یعني د مکذبینو انجام مو واورېد، اوس تاسې پخپله د دغې خبرې فیصله وکړئ، چې آیا دغه موخوښ او پسند دی؟ که هغه وعده چې له متّقینو مؤمنینو سره له جانبه د الله تعالی کړې شوې ده؟ (او غوښتلې شوې ده له جانبه د مؤمنانو، او مؤمنان به هم) همغه شی غواړي چې د دوی له مرتبې سره وړ، لایق او مناسب وي.

له ﴿وَعۡدًا مَّسۡـُٔولًا﴾ څخه حتمي وعده مراده ده، چې الله تعالی هغه پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه اخیستې ده، یا دا مطلب چې متّقین به د هغې وعدې د ایفاء سوال وکړي، چې یقیناً به پوره کیږي، لکه چې په دعاء کې راغلي دي: ﴿رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخۡزِنَا يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ إِنَّكَ لَا تُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ﴾.

وَيَوۡمَ يَحۡشُرُهُمۡ وَمَا يَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنتُمۡ أَضۡلَلۡتُمۡ عِبَادِي هَٰٓؤُلَآءِ أَمۡ هُمۡ ضَلُّوا۟ ٱلسَّبِيلَ ﴿١٧﴾

او (یاده کړه ای محمده هغه) ورځ چې راجمع به کړي (الله) دغه (کفّار) او هغه (باطل معبودان) چې عبادت کاوه دوی غیر له الله (هغوی ته)، پس وبه وایي (الله دغو معبودانو ته:) آیا تاسې ګمراه

کړي وو بندګان ځما دغه (چې مشرکان) دي؟ او که دوی پخپله ورکه کړې وه لاره (د حق بې له سعيې د تاسې)؟.

تفسير: يعنې دغه خو عابدينو ته اورول کيږي، او بالوسيله به له معبودانو څخه پوښتنه کيږي، چې آيا تاسې دوی ته د شرک يا د خپل عبادت دعوت او ترغيب ورکړی وو؟ يا دوی له خپله جهله او حماقته او غفلته او بې توجهی څخه ګمراه شوي دي.

قَالُوا سُبْحٰنَكَ مَا كَانَ يَنْۢبَغِيْ لَنَاۤ اَنْ نَّتَّخِذَ مِنْ دُوْنِكَ مِنْ اَوْلِيَاۤءَ

وبه وايي (معبودان) چې: پاکي ده تاته له شريکه او له عيوبو، نه ښاييږي مونږ ته دا چې ونيسو مونږ غير له تا نه (يا الله) هيڅ دوستان.

تفسير: يعنې يا الله ! مونږ څه قوت، قدرت او مجال درلود چې ستا د مقدّس ذات څخه په ځنګ شوي نور کسان خپل ملګري يا دوستان نيولي وي؟ بيا کله چې مونږ د خپلو نفسونو لپاره ماسوا له تا بله کومه هيله او اسره او اميد نه درلود؛ نو نورو ته به مو ولې داسې حکم ورکاوه چې راشئ مونږ خپل معبود او مقصود او حاجت ورکوونکي وګڼئ؟.

وَلٰكِنْ مَّتَّعْتَهُمْ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَۚ وَكَانُوْا قَوْمًاۢ بُوْرًا ﴿۱۸﴾

وليکن ښه معاش ورکړی وو تا (ای الله !) دوی ته او پلرونو د دوی ته، تر هغه پورې چې هېر کړ دوی پند (کتاب) ستا، او وو دوی (په حکم د تا) قوم هلاکېدونکی.

تفسير: يعنې اصل دا دی چې دغه بدبختان د خپل بد استعداد لامله د خپلو ځانونو د تباه کولو لپاره منډې وهي، او د دوی لپاره هلاکت مقدّر شوی دی، د هغو ظاهري سبب دا دی چې دوی په عيش او آرام او د غفلت په نشو کې ډوب تللي دي، او دغه ستا يادونه او تذکره هيروي، او هيڅ پند او نصيحت ته غوږ نه ږدي، او د انبياوو د هدايت او ارشاد څخه بيخي سترګې پټوي، او پر دنيوي تمتع او منافعو مغرور شوي دي، تاسې که د خپلې مهرباني لامله هومره فوايد دوی ته او د دوی پلرونو او نيکونو ته ورروسوئ؛ هغومره دوی په خپل غفلت او نسيان کې ترقي کوي.

(الله تعالی جلّ و علا شأنُه وعظُم برهانُه به بيا دغو بُت پرستانو ته دغسې وفرمايي):

فَقَدْ كَذَّبُوْكُمْ بِمَا تَقُوْلُوْنَۙ فَمَا تَسْتَطِيْعُوْنَ صَرْفًا وَّلَا نَصْرًاۚ وَمَنْ يَّظْلِمْ مِّنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيْرًا ﴿۱۹﴾

نو په تحقيق دروغجنان کړئ (معبودانو مو) تاسې (ای مشرکانو) په هغه خبره کې چې ويله تاسې (چې دغه مو معبودان دي)، پس طاقت نه لرئ تاسې د ګرځولو د عذاب (له خپله ځانه)، او د مدد کولو (يو له بله سره)، او هر هغه چا چې ظلم وکړ له تاسې؛ وبه څکوو مونږ هغه ته عذاب لوی.

تفسير: دغه به د الله تعالی له جانبه ارشاد وي، چې درواخلئ ! د هغو په امداد او اعانت چې تاسې اعتماد کړی وو، هغوی بالذات ستاسې د دغې ادعاء ترديد او تاسې دروغجنوي، او ستاسې له دغو حرکاتو څخه په ښکاره ډول سره د بېزاری او نفرت اظهار کوي.

﴿فَمَا تَسْتَطِيْعُوْنَ صَرْفًا وَّلَا نَصْرًا﴾ «پس طاقت نه لرئ تاسې د ګرځولو د عذاب له خپله ځانه، او نه د مدد کولو يو له بله سره»، يعنې نن نه د الله تعالی دعذاب مخه بېرته ګرځولی شئ !، او نه د هغه احکام اړولی شئ، اونه يو له بل سره څه

مدد او مرسته كولى شئ، هر چاته چې هره سزا وررسېدونكې ده؛ هغه اوس وررسيږي، نو هغه دې هلته پروت وي، او د هغه خوند او مزه دې وڅكي !، ښايي له ظلم څخه دلته په ﴿وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ﴾ كې مراد شرك وي، او ممكن دى چې نور هر قسم ظلم او ګناه هم ترې مراد وي.

﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّآ إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِى ٱلْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾﴾

او نه دي ليږلي مونږ پخوا له تانه (اى محمده ! هيڅوك) له مرسلانو څخه (په هيڅ كيفيت) مګر (په دغه كيفيت سره چې) بېشكه دوى خامخا خوړل به دوى طعام، او ګرځېدل به دوى په بازارونو كې (لپاره د مطالبو خپلو)، او ګرځولي دي مونږ ځيني د تاسې د ځينو نورو لپاره آزموېښت، آيا صبر كوئ (اى اهل الابتلاء كه نه؟ بلكه صبر وكړئ !)، او دى رب ستا ښه ليدونكى.

تفسير: دغه جواب شو د ﴿وَقَالُوا۟ مَالِ هَٰذَا ٱلرَّسُولِ يَأْكُلُ ٱلطَّعَامَ﴾ الآية ـ يعنې له تاسې څخه پخوا هومره انبياء چې د خلق الله په طرف مبعوث شوي دي؛ هغه ټول انسانان وو، او د انسانانو په شان به يې خوړل او څښل، او د خپلو ضررورياتو او د اعاشې د لوازمو لپاره به بازارونو ته هم تلل، او هغوى مې له سره د پرښتو په حيثيت نه دي ليږلي، چې د اكل او شرب او د ژوندانه له ضرورياتو څخه به مستغني وو، له دې نه معلوميږي چې د خپلو ضرورياتو لپاره بازارونو ته د نه ورتلو منشأ كبر، غرور او ځان لوى ګڼل دي، نو دغه د لويي او مشرتوب پر خلاف دى.

﴿وَجَعَلْنَا﴾ الآية ـ يعنې انبياء د دې لپاره دي؛ چې د كفّارو د كُفر، ايمان، بغاوت، او طغيان امتحان او آزموينه وكړي، او انبياء د دې لپاره دي چې د دوى د صبر، ثبات، استقامت، آزموينه او امتحان وشي، نو اوس دې وكتل شي ! چې د كفارو د دغه سفاهت او جهالت د ليدلو او د دغه طعن او تشنيع او لغو اعتراضاتو د اورېدلو په مقابل كې تاسې تر كومې اندازې پورې صبر، استقامت او استقلال څرګندولى شئ؟.

﴿۞ وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾﴾

او وايي هغه كسان چې نه لري اميد د ملاقات ځمونږ (او نه مني قيامت يا نه ويريږي له عذابه ځمونږ): ولې نه نازلولى شي پر مونږ باندې پرښتې (مصدقې د رسول يا چې شي رسولاني مونږ ته؟) يا ولې نه وينو مونږ رب خپل (چې خبرې راسره وكړي او حكم وركړي مونږ ته په متابعت د رسول، نو الله فرمايي) خامخا په تحقيق كبر كړى دى (كبر چې ثابت دى) په نفسونو د دوى كې، او تېر شوي دي (له حده خپله) په تېرېدلو لويو سره.

تفسير: يعنې هغه كسان چې داسې اميد نه لري چې يوه ورځ به ځمونږ په مخ كې د حساب او كتاب لپاره حاضريږي، نو هغوى د سزا له وېرې بېخي بې خوفه دي، او داسې د عناد او ګستاخۍ خبرې كوي، او چټي (بېكاره) وييږي، مثلا وايي چې: د محمد په شان پر مونږ ولې پرښتې وحي نه راوړي؟ يا پخپله الله تعالى ولې له مونږه سره خبرې نه كوي؟ يا اقلا د تصديق لپاره خو يوه پرښته راغلي وى؟ يا مونږ پخپلو سترګو سره ښايي الله ووينو، او په خپلو غوږونو سره ستا د دغې دعوى تصديق او تأييد ترې واورو، لكه چې د ۸ جزء د «الأنعام» سورت په (۱۵) ركوع (۱۲۴) آيت كې راغلي دي: ﴿قَالُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ رُسُلُ ٱللَّهِ﴾ او په ۱۵ جزء د «الاسراء» سورت په (۱۰) ركوع (۹۲) ايت كې مرقوم دي: ﴿أَوْ تَأْتِىَ بِٱللَّهِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا﴾.

دوی په خپلو زړونو کې خپل ځان ډېر لوی ګڼي؛ نو ځکه د وحي او پرښتو د نزول تمنّا لري، د دوی شرارت او سرکشي خپلې انتهايي درجې ته رسېدلې ده، چې سره له دومره سختو ګناهونو او تورو عملنامو غواړي چې په دنيا کې پخپلو سترګو سره الله تعالی ووينې، او له هغه سره د غږېدلو شرف ځان ته مطالبه کړي.

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَ يَقُوْلُوْنَ حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿٢٢﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې ووينې دوی پرښتې (د عذاب)؛ نه به وي زېری (خوشالي) په دغه ورځ کې لپاره د مجرمانو (کافرانو)، او وبه وايي دوی چې: چېرې دې منع کړل شي په کوم مانع سره.

تفسير: ﴿حِجْرًا﴾ په معنی د منع ده، او ﴿مَّحْجُوْرًا﴾ يې تأکيد دی، معنی يې داسې شوه: «او وبه وايي دغه کفّار چې منع غواړو ټينګه منع له ليدلو د ملائکو د عذابه، او پناه نيسو په الله تعالی پورې له ملاقاته د ملائکو په منع د مانع سره»، يا به يې معنی داسې وي: «او وبه وايي دغه ملائک دغو کفّارو ته چې حرام دی يا حرام کړی شوی دی پر تاسې جنّت او منع دی په مانع سره»، او لنډ مطلب يې داسې شو چې: ای کفارو ! يوه داسې ورځ هم راتلونکې ده چې ستاسې سترګې به په پرښتو ولګېږي، مګر پرښتې به ستاسې په شان د مجرمانو له ليدلو څخه نه خوښېږي، بلکه تاسې به له ډېرو سختو هولناکو مصائبو سره مخامخ کېږئ، دغه خلق چې اوس د پرښتو د نزول مطالبې کوي، په هغه وخت کې به د ﴿حِجْرًا مَّحْجُوْرًا﴾ په ويلو پناه غواړي.

تنبيه: ممکن دي چې دغه تذکره د احتضار او ځنګدن (موت) په وخت کې وي، لکه په (١٠) جزء د «الأنفال» سورت په (٧) رکوع (٥٠) آيت کې راغلي دي: ﴿وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ وُجُوْهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ﴾، او په ٧ جزء د «الأنعام» سورت په (١١) رکوع (٩٣) آيت کې راغلی دی: ﴿وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْٓا اَيْدِيْهِمْ اَخْرِجُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ﴾ ګواکې همدغه کيفيت به د ده په مقابل کې هم وي، چې د حم السجده سورت په (۴) رکوع (٣٠) آيت (٢۴) جزء کې بيان شوی دی: ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ﴾ او ممکن دي چې دلته د قيامت د ورځې ذکر وي، والله أعلم.

وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ﴿٢٣﴾

او اراده کړې ده، رسېدلي يو مونږ هغو شيانو ته چې کړي دي (دغو کفّارو) له (نېک) عمل نه پس وبه ګرځوو مونږ هغه (نېک عمل په شان د) ذراتو د ګرد خورې شوې (ګرد تار په تار کړی شوې).

تفسير: يعنې دوی مونږ ته نارې وهلې، او مونږ يې په کار وو، دغه دی مونږ ور حاضر شو، مګر د دوی د عزّت د زيادت لپاره نه بلکه د دې لپاره چې هغه کارونه چې دوی پخپل باطل زعم سره نېکي ګڼلې؛ هغه ورته قطعًا ګډوډ او خراب تراب کړو، او داسې بې حقيقته او بې ثمره او د وړې په شان يې په هوا کې والوځوو، لکه چې د خاورې حقير ذرات دي دا خوا او هغه خوا الوځي، ځکه چې هغه اعمال د اخلاص او ايمان له روحه بېخي تش او د حق له طريقه سره بالکل متضادّ واقع شوي دي، لکه څنګه چې د ١٣ جزء د ابراهيم سورت د (٣) رکوع په (١٨) آيت کې راغلي دي: ﴿مَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادِ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ يَوْمٍ عَاصِفٍ﴾.

اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّ اَحْسَنُ مَقِيْلًا ﴿٢۴﴾

صاحبان (ملګري) د جنّت په دغه ورځ (د قيامت کې به بهتر غوره) وي له جهته د (ځای د قيام او کلام او) هستوګنې، او ډېر ښه به وي له جهته (د ځای) د خوب د غرمې (او د راحت).

تفسير: يعني دغه منکران به د هغې ورځې په مصيبت کې ګرفتار او اخته کېږي، چې اوس دوی پر مؤمنانو ملنډې (خندا) وهي، او مسخرې پرې کوي، نو پر دغو مؤمنانو چې دوی خاندي؛ هغوی به په جنت کې عيش او عشرت او مزې کوي.

وَيَوۡمَ تَشَقَّقُ ٱلسَّمَآءُ بِٱلۡغَمَٰمِ وَنُزِّلَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ تَنزِيلًا ﴿٢٥﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ (د قيامت) چې ټوټې ټوټې به شي اسمان په وريځو سره، او نازلې به کړی شي پرښتې په نازلولو سره (پرله پسې).

تفسير: په دې آيت کې د قيامت د ورځې د ځينو سختو حالاتو يادونه شوې ده، الله تعالی به د اسمانونو له پاسه د وريځو په سيورو کې راښکته شي، چې اسمانونه به له هغې لامله وچوي، او ملائکې به هم د هر يو اسمان څخه وار په وار د محشر ميدان په لور راښکته شي، الله تعالی به د بندګانو په منځ کې د عدل فيصله وکړي، په هيڅا به هيڅ راز ظلم نه کېږي، په احاديثو کې د دې واقعاتو مفصل بيان شوی دی، په (۲) جزء د البقره سورت د (۲۵) رکوع د (۲۱۰) آيت په تفسير کې هم داسې يو مضمون ليکلی شوی دی: ﴿هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن يَأۡتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِي ظُلَلٖ مِّنَ ٱلۡغَمَامِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ﴾ الآية.

ٱلۡمُلۡكُ يَوۡمَئِذٍ ٱلۡحَقُّ لِلرَّحۡمَٰنِۚ وَكَانَ يَوۡمًا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ عَسِيرٗا ﴿٢٦﴾

ملک (او کامل سلطنت) په دغه ورځ (د قيامت کې) حق ثابت دی لپاره د رحمن، او وي به دغه ورځ (د قيامت) پر کفّارو ډېره سخته.

تفسير: يعني ظاهرًا او باطنًا صورةً او معنىً من كلّ الوجوه يواځې د هم ده «رحمان» سلطنت او حکومت به وي، او صرف د هم ده حکم به چلېږي: ﴿لِّمَنِ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَۖ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۲) رکوع (۱۶) آيت)، بيا کله چې د «رحمان» حکومت شو، هغه کسان چې د رحمت مستحقان وي؛ نو هغوی ته به د رحمت څه کمی وي، دوی به په بې حسابه نعمتونو سره د مرحمت مورد ګرځي، مګر سره له دومره زيات او لامحدود رحمت کفّارو ته به په دغه ورځ کې سخت مشکلات او مصائب ور د مخه کېږي.

وَيَوۡمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيۡهِ يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي ٱتَّخَذۡتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلٗا ﴿٢٧﴾

او (ياد کړه ای محمده ! هغه د قيامت) ورځ چې خوله به لګوي ظالم پر دواړو لاسونو خپلو (له ډېره غمه او افسوسه او حسرته)، وايي به (په قيامت کې): ای کاشکې نيولې مې وی له رسوله (د الله سره د نجات حقه) لاره.

تفسير: يعني له ډېر حسرت او ندامت نه به خپلې ګوتې چيچي، او د افسوس او ارمان لاسونه به سره مږي، او په زيات تأسّف سره به وايي، چې ولې مې په دنيا کې د الله تعالی او د رسول الله أحکام ونه منل؟ او ولې د شياطين الجن والانس په خبرو وغولېدم، چې په دغه بده ورځ اخته او په راز راز مصائبو کې لتاړ شوم.

يَٰوَيۡلَتَىٰ لَيۡتَنِي لَمۡ أَتَّخِذۡ فُلَانًا خَلِيلٗا ﴿٢٨﴾

ای هلاکه ای عذابه ای خرابی ځما (راشه دغه دې وخت دی) کاشکې نه مې وی نيولی فلانکې سړی دوست خپل.

تفسير: يعنې د هغو کسانو د دوستۍ يا اغواء څخه چې گمراه شوي وو، يا په گمراهۍ کې يې ترقي کړې وه؛ نو په هغه وخت کې به ډېر افسوس او ارمان کوي، چې ولې مو داسې کسان خپل دوستان گڼل، کاشکې څما او د دوی په منځ کې له سره دوستي او رفاقت نه وی پيدا شوی.

تنبيه: مفسّرينو چې دلته د عُقبه بن أبي معيط او د أبي بن خلف کومه واقعه نقل کړې ده، د هغې هيڅ ضرورت نشته، او نه ښايي چې د آيت مدلول پر هغه مقصور کړی شي، هو! دغه تقرير چې مونږ کړی دی، په هغه کې دوی هم داخل دي.

لَقَدۡ أَضَلَّنِي عَنِ ٱلذِّكۡرِ بَعۡدَ إِذۡ جَآءَنِيۗ وَكَانَ ٱلشَّيۡطَٰنُ لِلۡإِنسَٰنِ خَذُولٗا ۝٢٩

خامخا په تحقيق گمراه کړی (يې) وم زه له ذکره پند (د قرآن) وروسته له هغه کله چې راغی ماته (دغه ذکر، نو فرمايي الله) او دی شيطان لپاره د انسان لغزوونکی غولوونکی.

تفسير: يعنې د رسول الله صلی الله عليه وسلّم پند مونږ ته رسېدلی وو، چې څمونږ د هدايت لپاره کافي وو، او ممکن وو چې هغه څما په زړه کې ځای هم نيولی وی، مگر د دغه کمبخت د دوستۍ لامله زه تباه او برباد شوم، او له زه هغه لوري ته متوجه نشوم، بېشکه چې جنّي او انسي شيطان لوی چلباز او ټگ دی، انسان ته په عين وخت کې فرېب ورکوي، او په ډېر بد صورت يې رسوا او مسخره کوي.

وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَٰرَبِّ إِنَّ قَوۡمِي ٱتَّخَذُواْ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ مَهۡجُورٗا ۝٣٠

او ويل رسول (د الله محمد) ای ربه څما! په تحقيق قوم څما نيولی دی دغه قرآن ترک کړی شوی (چې نه پرې ايمان راوړي، او نه پرې عمل کوي، او نه يې لولي).

تفسير: يعنې کله چې ضد کوونکيو او معاندانو په هيڅ صورت سره د هيڅا نصيحت او پند ته غوږ نه کېښود؛ دلته رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی دربار ته شکايت وکړ، چې يا اله العالمينه! څما قوم څما خبرې ته غوږ نه ږدي، دوی د قرآن عظيم الشأن په شان يو لوی کتاب ته خراب نسبتونه کوي، (العياذ بالله) کله چې قرآن لوستل کيږي؛ نو دوی ډېر زيات شورماشور لگوي، او چټي خبرې اترې کوي، او لويه غلغله نښلوي، څو يې هيڅوک وانه وري، او په مطلب يې پوه نشي، په دې ترتيب دغو اشقياوو دغه پاک قرآن په شان يو د قدر قابل کتاب يې بالکل متروک او مهجور گرځولی دی، او له اعتناء او التفاته يې غورځولی دی.

تنبيه: اگر که په دغه آيت کې صرف د کفّارو ذکر دی، خو بيا د قرآن نه تصديقول په هغه کې عدم تدبّر او غور نه کول د ده پر احکامو عمل نه کول، د تلاوت څخه غاړه غړول، د ده د قرائت د تصحيح په طرف نه متوجه کېدل، له هغه څخه اعراض او څنگ کول او د نورو لغويّاتو يا حقيرو شيانو په طرف متوجّه کېدل؛ دغه ټول صورتونه درجه په درجه د پاک قرآن د هجران لاندې داخل کېدی شي.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلۡنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوّٗا مِّنَ ٱلۡمُجۡرِمِينَۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيٗا وَنَصِيرٗا ۝٣١

او همداسې (لکه چې کفّار مې ستا اعداء گرځولي دي؟) گرځولي وو مونږ (پخوا له تانه) لپاره د هر نبي دښمنان له مجرمانو ـ کفّارو، نو صبر وکړه په شان د نورو انبياوو، بس) او کافي دی رب ستا سمه صافه لار ښوونکی او ښه مدد کوونکی (پر اعداوو).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د انبیاوو د خبرو په منلو کې مشکلات او موانع وړاندې کوي، او خلق د حق له قبوله منع کوي، همدوی د انبیاوو اعداء دي، نو دغه اعداء چې کفّار دي، اګر که د خلقو پر ضلالت او ګمراه کولو پسې خپلې ملاوې وتړي، څه مهم موفقیت یې نه په برخه کیږي، ځکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی داسې اراده وفرمایي چې هدایت ومومي؛ هدایت ور په برخه کوي، یا یې دا مطلب چې د هر چا د هدایت اراده چې پاک الله وکړي؛ هدایت ور په برخه کوي، او د هغو په برخه کې چې هدایت نه وي؛ د هغو ټولو په مقابل کې الله تعالی له تاسره معاونت او مرسته کوي، یا دا چې الله تعالی ستا مدد کوي، او د مطلوب تر مقام پورې به دې رسوي، او هیڅ سد او مانع ستا د پرمختګ مخه نشي نیولی.

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً ۚ كَذٰلِكَ ۚ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا ﴿۳۲﴾

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه نازلاوه شي پر دغه (محمد) قرآن ټول یو کرت؟ (نو فرمایي الله چې: نازل کړی دی مونږ) همداسې (لږ لږ د ځو فوائدو لپاره چې یوه یې دا ده) چې: ثابت محکم قوي کړو په دغه (قرآن سره) زړه ستا (په حفظ او فهم د معنی د ده سره)، او لوستلی دی مونږ دغه (قرآن پر تا) لږ لږ په آرام لوستلو سره.

تفسیر: یعنې د نبي الله دښمنان د خلقو د ګمراه کولو لپاره داسې تنقیدات او اعتراضات کوي، چې خانه ! ولې د نورو اسماني کتابونو په شان قرآنکریم هم یو ځلې په کامل ډول سره نه نازلیږي؟ علّت یې څه دی؟ آیا الله تعالی په کې څه غور او دقّت کوي؟ له دې نه خو داسې شبهې او اندېښنې پیدا کیږي، چې ګواکې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم په ډېر فکر او اندېښنه سره دغه جوړوي، او بیا یې په مناسبه موقع کې لږ لږ اوروي، نو د دغو منکرینو ځواب داسې ور کړ شو: چې دغه خو کومه ضروري خبره نه ده، چې قرآن عظیم الشأن د لږ لږ نازلېدو سبب همدغه وي چې تاسې یې وایئ، نو که لږ څه غور او فکر وکړئ؛ د قرآنکریم په دغه لږ لږ نازلولو کې ډېرې فائدې دي، مثلاً په دغه صورت کې د قرآن مجید حفظ او یادول ډېر زیات آسانیږي، او په پوهېدلو کې زیات سهولت واقع کیږي، د هر ضرورت په وخت کې د هرې خبرې د ځواب رارسېدلو څخه د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو قلوبو ته ارامتیا او تسکین ور په برخه کیږي، او د هر یوه آیت پر نزول ګواکې د ده د اعجاز د دعوی تجدید کیږي، په دغه سلسله کې د جبریل علیه السلام ځو ځو کرته تلل او راتلل هم واقع کیږي، چې هغه في ذاته یو مستقل خیر او برکت دی، وغیر ذلک من الفوائد؛ د همدغو فوائدو له منځه دلته د ځینو په نسبت اشاره فرمایلې شوې ده.

وَلَا يَأْتُوْنَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيْرًا ﴿۳۳﴾

او نه کوي دوی راتله تاته کوم مثل (یعنې نه راوړي تاته سوال عجیب په ابطال د دین ستا؛) مګر راوړو مونږ تاته (جواب د هغه په واقع او) په حق سره او ډېر ښه تفسیر بیان.

تفسیر: یعنې کله چې کفار کوم اعتراض پر قرآن یا پر کوم مثال پر تاسې کوي؛ نو عظیم الشأن قرآن د هغه ځواب په ډېر صاف او ښکاره ډول ور کوي، چې په هغه کې هیڅ شان وړاندې وروسته او لاندې باندې نشته، بلکه صاف، واضح، معتدل، او بې غل او بې غش خبره وي، هو ! د هغو کسانو عقل، سد (هوش)، او پوهه چې منعکس او منقلب وي؛ نو هغوی سمې صافې خبرې هم کږوي، او له هغه څخه نور غیر مطلوب تعبیرات راکاږي، نو داسې مغرضانه او معاندانه خبرې ببلې دي، او د داسې خلقو آخره خاتمه دغه ده چې پخپله پاک الله یې په دې وروستي آیت کې بیان فرمایي:

﴿ٱلَّذِينَ يُحۡشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمۡ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُوْلَٰٓئِكَ شَرّٞ مَّكَانٗا وَأَضَلُّ سَبِيلٗا ٣٤﴾

(دوی) هغه کسان (دي) چې جمع به کړی شي، او شړلی به شي پر مخو خپلو (سرښکته پښې پورته) طرف د دوزخ ته، دغه ټولی بد دی له جهته د ځایه، او ډېر ښوییدلی دی له جهته د لارې، او ډېر ګمراهان دي.

تفسیر: یعنې دوی همغه خلق دي چې د دوی عقل منقلب او چپه (الټه) شوی دی، علویات یې پرېښي، په سفلیه وو غوښتنو پسې ګرځي او متمائل دي، وروسته له دې نه پر داسې څو اقوامو باندې چې څه وقائع او مصائب پېښې او پر هغوی څه حالات چې واقع شوي وو؛ هغه د نورو د عبرت او نصیحت لپاره بیانوي:

﴿وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ وَجَعَلۡنَا مَعَهُۥٓ أَخَاهُ هَٰرُونَ وَزِيرٗا ٣٥ فَقُلۡنَا ٱذۡهَبَآ إِلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا فَدَمَّرۡنَٰهُمۡ تَدۡمِيرٗا ٣٦ وَقَوۡمَ نُوحٖ لَّمَّا كَذَّبُواْ ٱلرُّسُلَ أَغۡرَقۡنَٰهُمۡ وَجَعَلۡنَٰهُمۡ لِلنَّاسِ ءَايَةٗۖ وَأَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ عَذَابًا أَلِيمٗا ٣٧ وَعَادٗا وَثَمُودَاْ وَأَصۡحَٰبَ ٱلرَّسِّ وَقُرُونَۢا بَيۡنَ ذَٰلِكَ كَثِيرٗا ٣٨ وَكُلّٗا ضَرَبۡنَا لَهُ ٱلۡأَمۡثَٰلَۖ وَكُلّٗا تَبَّرۡنَا تَتۡبِيرٗا ٣٩﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او ګرځولی وو مونږ له دغه (موسی) سره ورور د ده هارون وزیر (مددګار). پس وویل مونږ (دوی ته چې) لاړ شئ دواړه هغه قوم ته چې دروغجن یې شمېرلي دي آیتونه څمونږ (نو دوی ورغلل، او ابلاغ یې وکړ، او فرعونیانو دوی دروغجنان وشمېرل)؛ پس هلاک کړل مونږ فرعونیان په هلاکولو سره. او (هلاک کړي وو مونږ) قوم د نوح، کله چې دروغ وشمېرل دوی رسولان خپل؛ غرق کړل مونږ دوی، او وګرځول مونږ دوی لپاره د خلقو دلیل (ننبه د عبرت)، او تیار کړی دی مونږ لپاره د ظالمانو عذاب ډېر دردناک. او (هلاک کړل مونږ) عادیان او ثمودیان، او صاحبان د کوهي، او نور اهل د زمانو په منځ د دوی کې ډېر. او هر یو له دې نه بیان کړي وو مونږ ده ته مثالونه (د عبرت په اقامت د حجّت په دوی باندې)، او ټول مو هلاک کړل په هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې هغو تکوینیه وو آیتونو ته چې د الله تعالی پر توحید او نورو باندې یې دلالت کوه، او د پخوانیو انبیاوو هغو متفقو بیاناتو ته چې د هغو لړې او ډېرې مذاکرې او خبرې له پخوا راهیسې دوام لرې؛ دوی د دروغو نسبت وکړ، او د الوهیت په دعوی پسې یې خوله وپرانیستله.

﴿وَقَوۡمَ نُوحٖ لَّمَّا كَذَّبُواْ ٱلرُّسُلَ﴾: «او هلاک کړی وو مونږ قوم د نوح کله چې دروغجن وشمېرل دوی رسولان خپل»، د یوه نبي دروغجن ګڼل د ګردو انبیاوو د دروغجن شمېرلو په منزله دی، ځکه چې د دین په اصولو کې ګرد انبیاء سره متحد او متفق دي.

﴿أَصۡحَٰبَ ٱلرَّسِّ﴾ (کوهي والا) څوک دي؟ په دغه کې ډېر اختلاف شته، په «روح المعاني» کې یې ډېر اقوال نقل کړي دي، په پای (آخر) کې لیکي: «خلاصه یې داده چې: دوی دغسې یو قوم وو چې د خپل نبي د تکذیب په سبب هلاک شوي دي»، والله أعلم.

﴿وَلَقَدۡ أَتَوۡاْ عَلَى ٱلۡقَرۡيَةِ ٱلَّتِيٓ أُمۡطِرَتۡ مَطَرَ ٱلسَّوۡءِۚ أَفَلَمۡ يَكُونُواْ يَرَوۡنَهَاۚ بَلۡ كَانُواْ لَا يَرۡجُونَ نُشُورٗا ٤٠﴾

او خامخا په تحقیق تېر شوي دي (تیریږي ډېر ځلې کفّار) پر قریو کلیو ښارونو هغو چې ورولی

شوي وو پرې باران د بدې (د عذاب)، آيا پس نه وو دغه (كفّار) چې ليدلي يې وی هغه (قريه چې عبرت به يې اخيستی وی)، بلكه وو دوی چې نه به يې درلود (لرلو) اميد د بيا ژوندي پورته كېدلو.

تفسير: يعنې د لوط عليه السلام د قوم د كليو پر هغو كنډوالو او مخروبه ځايونو مكي والا د شام د سفر په وخت كې تيريږي؛ نو آيا دغو منكرينو هغه كنډوالي او خرابې مېنې د عبرت په سترګو نه دي كتلې؟ بلكه كتلې يې دي، او په دې ښه پوهيږي او خبردار دي چې د پخوانيو مكذبينو پای او انجام ډېر خراب وو، خو ترې نه منتبه كيږي، ځكه چې په دوی كې عبرت له كومه كيږي، كله چې د دوی په نزد له سره دغه احتمال هم نشته، چې وروسته له مرګه بيا ژوندي راپاڅېدل او د الله تعالی په مخ كې حاضرېدل شته؛ عبرت خو هم هغه حاصلوي چې د هغه په زړه كې لږ څه وېره وي، او د خاتمې او انجام څخه بيخي بې فكره نه وي.

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

او كله چې ووينې دوی تا؛ نو نه نيسي دوی تا مګر ځای د مسخرې (او تمسخرًا سره وايي): آيا دغه هغه (سړی) دی چې رالېږلی دی الله رسول (مونږ ته؟، بلكه دی خو له رسالت څخه ډېر لرې دی). بېشكه چې دی نژدې وو چې خامخا ګمراه كړي او ګرځولي يې وی مونږ له معبودانو څخه مونږ كه صبر نه وی كړی مونږ په (عبادت) د دوی، (نو فرمايي الله): او ژر به پوه شي دوی كله چې ووينې دوی عذاب (د قيامت ښكاره) چې څوک دی ډېر ګمراه له جهته د لارې.

تفسير: يعنې د عبرت حاصلولو په ځای د دوی مشغله همدا ده، چې پر نبي مسخره وكړي، لكه چې ستاسې د ليدلو په وخت كې استهزاء وايي چې: آيا دی هم هغه سړی دی چې د الله تعالی له طرفه رسول رالېږلی شوی دی؟ آيا په دغه حيثيت او وضعيت سره د رسالت منصب د چا په برخه كېدی شي؟ آيا د الله تعالی په ګردو مخلوقاتو كې همدغه يو سړی پاتې وو، چې د رسالت قابل شو؟.

نو الله تعالی جلّ وعلا شأنُه و عظُم برهانُه د دوی د دغه تمسخُر او استهزاء او ملنډو په مقابله كې داسې فرمايي: ﴿وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ يعنې كله چې دوی د الله تعالی عذاب په خپلو سترګو سره وګوري؛ نو هلته به ورته معلوم شي چې په واقع سره كوم يو ګمراه وو؟.

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

آيا وينې، خبر يې ته (بلكه خبر يې) په هغه چا چې نيولی يې دی دغه معبود خپل خواهش (د نفس خپل)؟ آيا پس ته به يې په ده باندې وكيل (ساتونكی چې منع يې كړې له خواهش خپل، بلكه نه يې).

تفسير: يعنې آيا تاسې د داسې خواهش پرستانو د هدايت پر لارې د راوستلو ذمه واري كولی شئ، چې د دوی معبودان هم د دوی په خوښه او انتخاب وي، هر چېرې چې د دوی غوښتنه او خواهش دوی بوځي؛ په هم هغه طرف دوی متمائل كيږي، هره هغه خبره چې د دوی د خواهش سره موافقه وي؛ هغه مني، او هر څيز چې د دوی د طبعي څخه مخالف وي، هغه پرېږدي، نن چې يوه تيږه (ګټه) د دوی په نظر كې ښه ښكاره شوه، د هغې په عبادت كې مشغوليږي، سبا چې بله كومه تيږه د دوی په سترګو ښه وبرېښېده؛ نو هغه پرېږدي او دې ته سجدې ږدي.

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

آیا ګمان کوې ته چې په تحقیق اکثر د دوی اوري یا عقل چلوي (پوهیږي)؟ نه دي دوی مګر په شان د چارپایانو دي (په پند نه اوریدلو کې)، بلکه لا دوی ډېر لرې دي له لارې (د صواب نه).

تفسیر: یعنې په هر ډول سره چې دوی ته پندونه او نصائح واوروئ؛ دوی خو څلوربولي حیوانات دي، بلکه له هغوی څخه هم بدتر او خراب دي، دوی له پوهېدلو او اورېدلو سره هیڅ علاقه او ارتباط نه لري، څاروی او حیوان هم په هر حال د خپل پالونکي او بادار په مقابل کې خپله غاړه ښکته کوي، او خپل محسن پېژني، او في الجمله نافع له مضر څخه بېلوي، که یې سر خوشی پرېږدې؛ د څرځاي (چراه ګاه) او د اوبو څښلو ګودر ته پخپله ځي، لیکن د دغو بدبختانو حال داسې دی چې نه د خپل خالق او رازق حق پېژني، او نه د ده پر ښېګڼو (فائدو) او احساناتو پوهیږي، او نه یې قدر او عزت کوي، د ښو او بدو په منځ کې د فرق او تمیز کولو څخه عاجز دي، د دوست او د ښمن په منځ کې امتیاز نشي کولی، نه په روحاني غذاء پسې او نه د هدایت د چینې په لوري یو قدم وړاندې تلی شي.

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

آیا نه دي کتلي تا (قدرت د) رب خپل ته چې څرنګه یې غځولی دی سیوری، او که یې اراده یې فرمایلې وی؛ نو خامخا ګرځولی به یې وو هغه (سیوری) ولاړ، بیا وګرځاوه مونږ لمر په دې (سیوري) دلیل (چې سیوری پرې معلومیږي). بیا راټول کړو مونږ هغه ځان خپل ته په راټولولو آسانو سره (ورو ورو لږ لږ).

تفسیر: له سپېده داغه (صبح کاذبه) تر لمر څرېکې پورې هر چېرې سیوری وي، که الله تعالی داسې اراده فرمایلې وی؛ چې لمر ونه خیژي؛ نو همدغه سیوری به قائم پاتې کېده، مګر الله تعالی پخپل کامل قدرت سره لمر طالع کړ، چې د هغه لامله د لمر د رڼا خوره کېدل شروع شو، او سیوري متدرّجًا یوه طرف ته په ځان ټولېدلو او غونډېدلو پیل (شروع) وکړ، که لمر نه وی راغلی؛ نو مونږ به د سیوري په مفهوم څرنګه پوهېدی شوی؟ ځکه چې د یوه ضد له راتګه بل ضد پېژندل کیږي: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَاءٍ﴾ الآیة ـ (د القصص سورت (۷۱) آیت، (۷) رکوع، (۲۰) جزء).

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته (په کامل قدرت خپل سره) شپه لباس (پوښاک)، او (ګرځولی یې دی تاسې ته) خوب آرامي، او ګرځولې یې ده ورځ وخت د ښوریدو او ګرځېدلو (لپاره د طلب د معاش).

تفسیر: یعنې د شپې تکه توره تیاره د څادر په شان پر ګردو محیط کیږي، چې د هغه لامله ټول خلق کاروبار پرېږدي او آرام کوي، بیا د ورځې رڼا خپریږي (خوریږي)، او خلق له خوبه پاځیږي، او دغه لوري او هغه لوري ته تګ او راتګ کوي، او همداسې د مرګې د خوب څخه وروسته د قیامت سبا راځي، چې په هغه کې به ټول جهان بیا ژوندی راپاځیږي، او همدغه حالت په هغه وخت کې وړاندې شوی وو، کله چې انبیاء علیهم السلام د وحې او الهام په رڼا سره دنیا رڼا کړه؛ نو د جهل او غفلت په خوبونو کې د ویده وو مخلوقو سترګې هم یو ځلې وپرانستلې شوې، او ټول سره پاڅېدل.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوْرًا ﴿٤٨﴾ لِّنُحْيِۦَ بِهٖ
بَلْدَةً مَّيْتًا وَّنُسْقِيَهٗ مِمَّا خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَّاَنَاسِيَّ كَثِيْرًا ﴿٤٩﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې رالېږلي يې دي بادونه زېري کوونکي د وړاندې د رحمت د دغه (الله چې باران دی)، او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه) د آسمانه اوبه پاکې پاکوونکې. لپاره د دې چې ژوندي کړو مونږ په دې (اوبو) ځمکه مړه وچه بې زرغونوالي وچه، او ور وڅښوو دغه (اوبه) له جملې د هغو شيانو ځنې چې پيدا کړي دي مونږ له چارپايانو او انسانو ډېرو ته.

تفسير: يعنې ړومبی باراني هواوې د باران زېری ور کوي، بيا د اسمان له طرفهووري، چې هغه هم پخپله پاک دی، او نور شيان هم پاکوي، د اوبو د ورېدلو څخه وروسته په مړې تکې تورې وېجاړې ځمکې کې يو نوی روح پيدا کيږي، شينکي او نباتات يې زرغونيږي، او يوه عجيبه او غريبه ننداره په کې ښکاري، له کوم ځای څخه چې پخوا له وريا (باران) دوړې پورته کېدې، اوس هلته تکه شنه مرغجنه (کبل زاره) ولاړه ده، او څومره زيات حيوانات او انسانان د باران له اوبو ځنې څښي، او ترې خړوبيږي، همداسې د قيامت په ورځ کې هم د يوه غيبي باران په ذريعه هغه مړي هم بيا ژوندي راپاڅولی کيږي، چې له خاورو سره ګډوډ شوي وي، او په دنيا کې هم هغه زړونه چې همداسې د جهل او عصيان په مرګ سره مړه شوي وو؛ د الله تعالی د وحي په اسماني وريا (باران) سره بيا راژوندي کړی شوي دي، هغه ارواح چې په نجاست او پليتۍ کې نښتي وي؛ هغه د روحاني باران په اوبو سره وينځلي شوي دي، او ټول سره پاک او صاف شوي دي، او هغه کسان چې د معرفت او د وصول الی الله په اوبو پسې تږي دي، د هغه روحاني باران د اوبو په څښلو سره سېراب او خړوب شوي دي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوْا ۖ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿٥٠﴾

او خامخا په تحقيق راز راز ډولونو تقسيم کړي دي مونږ دغه (اوبه د باران منشأ) په منځ د دوی کې لپاره د دې چې فکر وچلوي دوی (په کمال د قدرت ځمونږ کې)، پس منع راوړه زياترو خلقو (د شکر ګزارۍ نه) ليکن (د نعمت له) کفران (څخه يې منع رانه وړه).

تفسير: يعنې د باران اوبه ټولو ځمکو او انسانانو ته يو برابر نه وررسيږي، بلکه چېرې ډېرې او چېرې لږې، چېرې ژر او چېرې په ځنډ (ايسارتيا)، څرنګه چې د الله تعالی د حکمت اقتضا وي؛ هم هغسې ور رسيږي، څو خلق وپوهيږي چې د هغه درول او ويشل د قادر مختار او د حکيم الله تعالی په قدرت دي، ليکن زيات خلق بيا هم نه پوهيږي، او د الله تعالی د نعمت شکر نه اداء کوي، بلکه بالعکس مخ په شرک، کفر او ناشکرۍ منډې وهي، هم دغسې د روحاني باران حال هم قياس کړئ، هر چاته سم د هغه د استعداده او ظرفه سره هومره برخه چې په کار ده؛ وررسېدلې ده، او ډېر کسان د دغه عظمی نعمت په مقابل کې کُفران او ناشکري هم کوي.

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيْرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا ﴿٥٢﴾

او که اراده مو فرمايلې وی؛ نو خامخا راپورته کړی به مو وی په هره قريه ښار کې (بېل بېل) وېرَوونکي (په دغه زمانه کې هم). نو مه کوه اطاعت (د غوښتنو) د کافرانو، او مجاهده مقابله کوه له دوی سره په دغه (قرآن او توفيق د رحمان) په جهاد لوی.

تفسير: يعنې د انبياوو راتلل کومه عجيبه خبره نه ده، که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو اوس هم ډېر انبياء مبعوثوي، چې په هر کلي کې بېل بېل نبي وي، مګر الله ته همدغه خبره منظوره شوه؛ چې اوس دې په آخره کې د ټول جهان

لپاره يواځې همدغه محمد صلی الله علیه وسلم د سید الانس والجان او نبي آخر الزمان په عنوان مبعوث او مرسل شي، نو تاسې د کفارو حماقت او طعنې او تشنیع او سفاهت او تنقید او تردید ته هیڅ توجه او التفات مه کوئ !، او د خپل دغه دعوت او تبلیغ کار ته په پوره قوّت او جوش او خروش سره ادامه ورکړئ ! (جاري وساتئ)، او دغه عظیم الشأن قرآن پخپل لاس کې واخلئ !، او د دغو منکرانو مقابله په ډېر زور او مېړانه (بهادرۍ) سره وکړئ !، الله تعالی هرومرو برى او کامیابي ستا په برخه کوي، مونږ د «به» مرجع قرآن او توفیق «رحمان» لیکلې ده، خو نورو مفسرینو د هغه مرجع د کفّارو د اطاعت ترک یا د اسلام په مداومت یا توره سیف یا حکمت او موعظت هم اخیستې ده.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾

او همدغه (الله) هغه ذات دی (چې په کامل قدرت خپل سره) خوشې کړی یې دي دوه بحرونه، سیندونه؛ چې دغه خوږ دی ډېر خوږ تنده ماتوونکی، او هغه بل تریو دی ښه تریو، او ګرځولې ده (الله) په منځ د دغو دواړو کې پرده او بند چې منع کړی شوی دی (په هغه سره اختلاط د دغو دواړو).

تفسیر: په بیان القرآن کې د دوو معتبرو بنګالیو عالمانو شهادت نقل شوی دی، چې له (ارکان) څخه تر (چاټګام) پورې د سیند وضعیت داسې دی چې د دغه سیند په دواړو جانبو کې د نوعیت او کیفیت له طرفه دوه مختلف بېل بېل سیندونه په نظر راځي، د یوه اوبه سپینې او د بل اوبه تورې دي، په تورو کې د سمندر په شان طوفاني تلاطم او تموّج واقع کیږي، او سپینې یې بیخي آرامې او ساکنې وي، بېړۍ په همدغو سپینو کې چلیږي، او د دواړو په منځ کې د یوه پټې او نوار په شان یوه ډېره اوږده لیکه غځېدلې ده، چې د دغو دواړو اوبو متلقی ګڼله کیږي، خلق وایي چې: سپینې اوبه خوږې او تورې اوبه ترخې دي.

یعنې د الله تعالی قدرت ته وګورئ ! چې د خوږو او ترخو اوبو د یو ځای کېدلو په سبب چې هرومرو یو ځای نه په یو ځای کې سره ګډېږي، خو بیا هم دوی سره بېلې جدا او ممتازې دي، او د دواړو په منځ کې په ډېرو ځایونو کې یې ځمکه حائله او پرده ګرځولې ده، او همداسې یې سرخوشې (آزادې) نه دي پرېښې، چې د دواړو په زور او قوت سره ځمکه له منځه لرې کړه شي، او جبري ډول سره یو ځای شي، او د ځمکې وجود له منځه ورک کړي، بیا په دغو دواړو د هر یوه خوند او مزه چې له هغو سره لازمه ده؛ هم هغه سره پاتې ده، او ترې بل ته نه ده منتقله شوې، او داسې نه دي واقع شوي چې خوږې اوبه تروې یا تروې اوبه خوږې شي، ګواکې د اوصافو په اعتبار هره یوه له بلې بیخي بېله او جدا ده.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې پیدا کړی یې دی له اوبو نه بشر انسان، پس ګرځولی یې دی (خاوند د) نسب او سخرګنی، او دی رب ستا ښه قادر. او عبادت کوي (دا مشرکان) بې له الله د هغه شي چې نشي رسولی هیڅ قدر نفع دوی ته (که یې عبادت وکړي)، او نه هیڅ ضرر رسولی شي دوی ته (که یې عبادت ونه کړي)، او دی (جنس د) کافر په (نافرمانۍ) د رب خپل مددګار (د شیطان، شا اړوونکی الله ته).

تفسير: يعني وګورئ ! چې الله بر حق مطلق جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه په څه شان پخپل کامل قدرت سره يې له يوه څاڅکي اوبو څخه عاقل کامل بني آدم جوړ کړی دی، بيا وروسته له دې نه نور نسلونه يې ترې ايستلي دي، د ځومانو او سخرانو تعلّقات يې ترې جوړ کړي دي، او له يوه ناڅيزه څاڅکي څخه يې څه څه شيان پيدا کړي دي، او له کومه ځايه يې ترې کوم ځايه پورې رسولي دي؟ ليکن دغه انسان په لږ مدّت کې خپل اصل هېروي، او خپل هغه قدير رب او خالق يې پريښی دی، او عاجز مخلوق ته خپل خالق وايي، نه يواځې د خپل پروردګار حق نه پېژني، بلکه له هغه څخه مخ ګرځوي، او په شيطاني فوځ کې خپل ځان داخلوي، څو د اغوا کولو ا و اضلالولو په مقاصدو کې له هغوی سره کومک او مدد و کړي، «نعوذ بالله من شُرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا».

وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا مُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿٥٦﴾ قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍ إِلَّا مَن شَآءَ أَن يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلٗا ﴿٥٧﴾

او نه يې لېږلی مونږ ته مګر زېری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونکی (کافرانو ته په جحيم سره). ووايه (ای محمده ! دوی ته) نه غواړم زه له تاسې په (پيغام رسونه) هيڅ قدر اجر مزدوري مګر (غواړم ايمان راوړل د) هغه چا چې خوښه يې شي دا چې ونيسي طرف د رب خپل ته لاره (د رضاء او قرب)، يا ليکن هغه څوک چې غواړي چې ونيسي خپل رب ته لاره (په انفاق د مال سره، لاره د رضا د ده؛ نو ودې نيسي رب خپل ته هم هغه لار د قرب او رضاء).

تفسير: يعني ستاسې کار د الله تعالی پر وفاداری او اطاعت د بشاراتو اورول دي، او غدارانو ته مجرمانو ته د دوی د خرابو نتائجو او عواقبو خبرول دي، که سره له هغه يې ونه مني يا يې ومني؛ تاسې ته له هغه څخه هيڅ نقصان نه دی عائد، تاسې له دوی نه څه اجرت او حق الزحمه خو نه غواړئ چې د هغو د نه منلو په اثر به هغه فوت شي، تاسې خو له دوی نه يواځې هم دغومره شی غواړئ: هر څوک چې غواړي د پاک الله په توفيق د خپل رب لاره ونيسي؛ نو ودې نيسي رب خپل ته هم هغه لار، زه مو چې همدغه ته مزدوري وايئ که حق الزحمه او فيس.

وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱلۡحَيِّ ٱلَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِهِۦۚ وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾

او توکّل وکړه په تل ژوندي ذات قائم په تدبير هغه (الله) چې (له سره) نه مري، او تسبيح ووايه سره له ثناء د ده، او بس کافي دی هغه په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار.

تفسير: يعني تاسې يواځې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړئ، او خپله فريضه چې دعوت او تبليغ او نور دي؛ په ښه شان سره اداء کړئ !، د هيچا د مخالفت او موافقت پروا ونه کړئ !، پر فاني اشياوو به څه اعتماد او اعتبار وشي؟ اعتماد او توکّل ښايي پر هغه ذات وکړ شي چې تل ژوندی قائم په تدبير دی، او له سره نه مري، نو پر هم هغه توکل او اعتماد وکړئ !، او تل د هم هغه په حمد او ثناء مشغول او لګيا اوسئ !، دغو مجرمينو ته به پخپله الله تعالی سزا ورکړي.

ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۚ ٱلرَّحۡمَٰنُ فَسۡـَٔلۡ بِهِۦ خَبِيرٗا ﴿٥٩﴾

هغه (الله) چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه او هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي په (مقدار) د شپږو ورځو، بيا پورته او اوچت شو پر عرش باندې، (الله چې دی) ډېر مهربان دی؛ پس وپوښته (د دغه خلق او استواء يا د رحمان) له کوم ښه خبردار عالم نه.

تفسير: د «استواء على العرش» بيان د «الأعراف» په سورت کې تېر شو، هلته دې ولوستلی شي.

يعنې له هغو کسانو څخه پوښتنه وکړئ چې د الله تعالی له شان او رحمت او له ذات او صفات څخه پوره خبردار دي، دغه جاهلان مشرکان په هغه باندې څه پوهېږي ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾، پخپلو صفاتو او کمالاتو باندې خو پوره عالم يواځې هم هغه الله تعالی دی: «أنت کما أثنيت على نفسک»، ليکن په مخلوقاتو کې له ټولو څخه ډېر پوه محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی، نو ښايي چې د الله تعالی د صفتونو پوښتنه له دوی نه وشي !.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

او کله چې وويلی شي دوی ته چې سجده (د عبادت) کوئ «رحمان» ته؛ نو وايي: څه څيز دی «رحمان»؟ آيا سجده به کوو مونږ هر هغه څيز ته چې امر کوې ته مونږ ته، او زياتوي (دغه يادول د «رحمان») دوی ته نفرت (له ايمان نه).

تفسير: يعنې دغه جاهلان مشرکان د «رحمان» د شان له عظمته څه خبر دي؟ او څه پرې پوهېږي؟ دوی خو له دغه نوم سره دومره ښه هم نه دي، او هر کله چې دغه نوم اوري؛ نو د انتهايي جهل او بې حيايي او تعنّت له مخې ځانونه ناجانه او ناواقفه غورځوي، او داسې پوښتنې کوي چې «رحمان» څه شی دی؟ چې پر مونږ باندې د هغه سجده کوې؟ آيا محض ستا په وينا سره مونږ دغه خبره ومنو؟ او همدا چې ته کوم نوم ياد کړې؛ نو مونږ خامخا ورته سر په سجده ولوېږو؟، الغرض هومره چې دوی ته د «رحمان» د اطاعت انقياد په لوري توجه ورکړه شي؛ هغومره دوی بد وړي، او تور ورڅخه خوري.

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُّنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

لوی برکتناک دی هغه ذات چې پيدا کړي يې دي په اسمان کې برجونه او پيدا کړې يې ده په کې ډيوه (لمر)، او سپوږمۍ روښانه. او همدا (الله) هغه (ذات) دی چې ګرځولې يې ده شپه او ورځ (سره مخالف يا خليفه يو د بل) پرله پسې، لپاره د هغه چا چې اراده لري د دې چې ياد کړي (نعمتونه د رب ستا، او فکر وکړي په مصنوعاتو د الله کې) يا اراده لري د شکر ايستلو.

تفسير: يعنې لوی لوی ستوري يا آسماني قلعې چې پرښتې په کې پيرې کوي، يا امکان لري چې د لمر دولس منازل ترې مراد وي، چې اهل هيئت يې بيانوي.

﴿سِرَاجًا﴾ يعنې لمر، ښايي د نور او حرارت د جمع کېدو يا د احراق د صفت لرلو له سببه يې هغه ته (ډيوه) ويلې وي: ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ (د نوح سورت (۱) رکوع (۱۶) آيت (۲۹) جزء).

اوږدېدلو او لنډېدلو ته يا تلو او راتلو ته يې بدلېدل، پرله پسې راتلل وفرمايل، يا يې دا مطلب دی چې يو يې د بل بدل ګرځولی دی، مثلاً که د ورځې کار پاتې شي؛ د شپې يې پوره کوي، او که د شپې کار پاتې شي؛ د ورځې يې په سر رسوي، کما ورد في الحديث، ﴿لِّمَنْ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا﴾، يعنې د لمر او سپوږمۍ او د نورو وړاندې وروسته ختل او د شپې او د ورځې بدلېدل، زياتېدل، او کمېدل ددې له امله واقع کېږي؛ څو د عقل او فکر خاوندان پکې غور او دقت وکړي، او ښه وپوهېږي چې دغه ټول لوی تصرفات او عظيم تقلبات دده د قدرت کارونه دي او دشپې او د ورځې دفوائدو او انعاماتو له ليدلو څخه دده عبادت او شکر ايستلو ته متوجه شي.

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا ۝۶۳﴾

او بندګان د «رحمان» هغه کسان دي چې ګرځي دوی په ځمکه باندې په ورو (په تواضع)، او کله چې خطاب کوي له دوی سره جاهلان ناپوهان؛ نو وايي (ورته په ځواب کې سلام، خبره) سالمه (له ګناه او ضرره).

تفسير: يعنې د کم عقلو او ناپوه خلقو ځواب په عفوه او صفح سره ورکوي، کله چې څوک د جهالت خبرې او اترې وکړي؛ نو ملائمې مذاکرې او پستې خبرې ورسره کوي، او په «السلام» سره ترې ځان بېلوي، او د داسې خلقو سره حتى الامکان نه مخامخ کېږي، او نه له هغوی سره په کومه مرکه کې شاملېږي، او نه له دوی سره جنګ او جګړې کوي.

﴿وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا ۝۶۴﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې شپه تېروي رب خپل ته سجده کوونکي او درېدونکي.

تفسير: يعنې د شپې له مخې چې غافل بندګان خوبونه کوي، دوی د الله جل جلاله په حضور کې ولاړ وي، او ورته سجده ږدي، او په عبادت کې يې لګيا وي، کله چې رکوع د قيام او سجدې په منځ کې واقعه ده؛ ښايي د همدې لامله د هغې ذکر يې بېل ونه فرمايه، ګواکې رکوع د دغو دواړو په منځ کې بالطبع راغله.

﴿وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ۝۶۵ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ۝۶۶﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي (چې سره له طاعته خضوعًا) وايي: اى ربه ځمونږ! وګرځوه له مونږ څخه عذاب د دوزخ. بېشکه عذاب د دغه (دوزخ) دی (عذاب) لازم همېشه. بېشکه چې دا (دوزخ) بد دی له جهته د ځای د قرار، او له جهته د ځای د هستوګنې.

تفسير: يعنې سره له دومره عبادته ډېر وېرېږي، داسې نه دي چې مثلاً د تهجّد لپاره چې پاڅېد، او اته رکعته لمونځ يې وکړ؛ نو د الله تعالى له عذابه او قهره بېخي بې فکره شو.

﴿وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ۝۶۷﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي کله چې نفقه ورکوي مال لګوي؛ نو نه اسراف کوي، او نه تنګي (او بخل) کوي، او وي (دغه ورکړه د دوی) په منځ د دغه (اسراف او تقتير) کې ميانه حاله.

تفسير: يعنې زمان او مکان او موقع ته ګوري، او په معتدل او متوسط صورت سره خپل مال لګوي، نه د مال په محبت کې له حده تيرېږي، او نه يې ضايع کوي، کما قال الله تعالى: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ الآية ـ (۱۵ جزء، د بني اسرائيل سورت (۳) رکوع، (۲۹) آيت).

﴿وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُوْنَ ۚ﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې نه بولي سره له الله معبود بل، او نه وژني دوی نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حق سره، او نه کوي دوی زنا.

تفسير: مثلاً د عمد قتل په بدل کې وژل، یا د زنا په سزا کې د محصن زاني په ګټو سره ویشتل، یا د هغه مرتدّ وژل چې خپل اسلامي دین او ملّت پرېږدي، دغه ګرد صورتونه په ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ کې شامل دي، کما ورد في الحدیث.

﴿وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾﴾

او هر چا چې وکړه (یو له دغو دریو امهات الذنوب نه)؛ نو ملاقات به وکړي وبه ویني جزاء د ګناه خپلې.

تفسیر: یعنې ډېره سخته ګناه يې کړې ده، چې د هغه سزا به هرومرو وررسیږي، په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې: «أثام» د جهنّم د یوې کندې نوم دی، چې د هغه عذا ب ډېر سخت ویروونکی بیان شوی دی، أعاذنا الله منها.

﴿يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾﴾

چې دوچند به کړی شي ده ته عذاب (د دوزخ) په ورځ د قیامت کې، او تل به پاتې وي په دغه (عذاب) کې په دې حال چې خوار ذلیل بې اعتبار به وي.

تفسیر: یعنې له نورو ګناهونو څخه دغه ګناه لویه ده، نو د دغې عذاب به هم سخت او لوی وي، او شېبه په شېبه (ساعت په ساعت) لا پسې زیاتیږي.

﴿إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾﴾

مګر هغه چې توبه يې وویسته، او ایمان يې راوړ، او عمل يې وکړ عمل نېک؛ پس دغه (تائبان د دغو دریو ګناهونو چې دي) بدل به کړي الله ګناهونه د دوی په نېکیو سره (په محو د سیئاتو او ثبت د حسناتو)، او دی الله ښه مغفرت کوونکی، ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې د ګناهونو په ځای به د نېکیو توفیق ور په برخه کیږي، او د کفر ګناه به ورمعافیږي، یا دا چې د ده بدي محو او لرې کیږي، او د صالح عمل په برکت به د هغه په شمېر مناسب محاسن ورثبت فرمايي، کما یظهر من بعض الأحادیث.

﴿وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾﴾

او هر څوک چې توبه وباسي (له ګناهونو نه) او عمل وکړي نېک؛ پس بېشکه چې دی رجوع کوي په طرف د الله په ښه رجوع کولو سره.

تفسیر: پخوا د هغو کفّارو د ګناهونو ذکر وو، چې وروسته ایمان راوړي، دغه د هغو ګناهونو ذکر دی چې سره له اسلامه يې کوي، دغه هم کله چې توبه وکړي؛ یعنې په پوره اخلاص او صمیمیت سره توبه وباسي، او بیا له سره د هغه شاوخوا ته ونه ګرځي؛ نو د الله تعالی په حضور کې ځای مومي، د النساء د سورت په (۱۳) رکوع کې (۹۳) آیت، دغه آیت د هغو قاتلینو په حق کې دی چې دغسې توبه يې نه وه ایستلې: ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾ والله أعلم.

﴿وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې نه حاضریږي نه شاملیږي په باطلو کې (یا نه وايي

شاهدي په دروغو)، او کله چې تېرېږي پر چټي (بېکاره) کار؛ نو تيرېږي ځان ساتونکي (مخ ګرځوونکي له لغوې نه).

تفسير: يعنې نه دروغ وايي، او نه د دروغو شهادت ورکوي، او نه د باطلو چارو او د ګناهونو په مجلسونو کې حاضرېږي.

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي کله چې پند ورکړى شي دوى ته په آيتونو د رب د دوى؛ نو نه نسکورېږي پرې (لکه) کاڼه او ړانده (بلکه سر په سجده ږدي اوري يې، او پرې عمل کوي).

تفسير: او په نهايت فکر، تدبّر او غوره سره يې اوري او ترې متأثر کيږي، او د مشرکانو په شان دوى د تيږي (ګټې) بُتان له خپلو ځانونو څخه نه جوړوي.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې وايي: اى ربه ځمونږ ! وبښه مونږ ته (په فضل خپل سره) له ښځو ځمونږ څخه، او لـه اولادو ځمونږ څخه (هغه څوک چې) يخوالى د سترګو ځمونږ په کې راځي.

تفسير: يعنې داسې ښځه او واړه راعنايت وفرمايه؛ چې د هغو د ليدلو څخه ځمونږ سترګې يخې او رڼې شي، او زړه مو خوشال شي، او ظاهر دى چې د کامل مؤمن زړه هلته خوښ او خوشالېږي؛ کله چې خپل آل او عيال د الله تعالى په طاعت او عبادت کې مشغول او لګيا ووينې، او ويې ګوري چې د نافع علم تحصيل کوي، نو ګرد دنيوي مسرّتونه او نعمتونه وروسته له دغه دي.

وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾

او وګرځوه مونږ لپاره د متقيانو امام پېشوا.

تفسير: يعنې داسې مو وګرځوې کله چې نور خلق پر مونږ پسې اقتداء وکړي؛ متقيان او پرهېزګاران وګرځي، حاصل يې دا چې نه يواځې مونږ پخپل ذات مهتديان شو، بلکه د نورو لپاره هم هاديان وګرځو، او ځمونږ کورنى په تقوى او طهارت کې ځمونږ تابعان او پيروان شي.

أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾

دغه کسان (موصوف په دغو صفاتو سره) جزا به ورکوله شي دوى ته په هسکو (اوچتو) ماڼيو (د جنت) په سبب د هغه چې صبر يې کړى وو، او وابه چولى شي پر دوى په دغه جنّت کې تحيّت دعاء او سلام.

تفسير: يعنې په جنّت کې به لوړې (اوچتې) درجې وروررسيږي، او پرښتې به دعاوې ورته کوي، او سلامونه به وراچوي، او دوى ته به ښه راغلاست وايي، او استقبال به يې کوي، دوى به هم پخپلو منځونو کې د ملاقات او ليدلو په اوقاتو کې همدغه د سلام او د تحيّت دعائيه کلمات د يوه او بل د تکريم او اعزاز لپاره استعمالوي.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۭ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ۝۷۶

همېشه به وي دوی په دغه (جنّت) کې، ښه دی (دغه جنّت) له جهته د ځای د قرارۍ، او له جهته د ځای د هستوګنې.

تفسير: يعنې د داسې ځای هستوګنې که د لږې مودې لپاره هم چاته ميسره او په لاس ورشي؛ خو لوی غنيمت او ښه نعمت دی، حال دا چې دغه ځای خو د جنتيانو د دائمي اوسېدلو ځای دی.

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّيْ لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ ۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا ۝۷۷

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې) نه کوي هيڅ پروا د تاسې رب ځما که چېرې نه وي دعاء بلل ستاسې (الله ته په سختيو کې)، او په تحقيق تکذيب کړی دی تاسې (د رسولانو او د قرآن)، پس ژر به شي (دا عذاب له تاسې سره جزاء د تکذيب) لازم.

تفسير: يعنې تاسې ته ستاسې د نفعې او د نقصان خبرې در وښيې، بنده ته ښايي چې له سره مغرور او بې باکه نشي، ځکه چې پاک الله له سره د ده پروا نه لري، هو ! که بنده الله جل جلاله ته التجاء او دعاء کوي؛ نو الله هم پرې رحم او کرم فرمايي، او که التجاء نه کوي، او ځان لوی او بې پروا ښکاره کوي، نو د الله تعالی هغې سزا او پوښتنې ته دې منتظر اوسي، چې عنقريب ورسره مخامخ کېدونکی دی.

تمّت سورة الفُرقان، بعون الله المنّان، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ الشُّعَرَاءِ

«د (الشعرآء) سورت مکّي دی، پرته له (۱۹۷) آیته او له (۲۲۴) تر آخر د سورت پورې چې مدني دي، (۲۲۷) آیته (۱۱) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۶) او په نزول کې (۴۷) سورت دی، وروسته د «الواقعة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰسٓمّٓ ① تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ② لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ③

دا (آيتونه د دې سورت) آيتونه دي د كتاب ښكاره كوونكي (د حق له باطله، او د حلال له حرامه) يعنې د دې كتاب اعجاز ظاهر او باهر دی، او احكام يې واضح دي، او د حق او باطل په منځ كې بېلوونكی دی. ښايي چې ته هلاكوونكی د ځان خپل يې (ای محمده) په دې چې ولې نه كيږي دوی مؤمنان.

تفسير: يعنې ددغو بد بختانو په غم كې تاسې خپل ځان دومره مه كړوی، ايا پر دوي پسې خپل ځان هلاكوئ.

اِنْ نَّشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خٰضِعِيْنَ ④

كه اراده وفرمايو مونږ؛ نو نازل به كړو مونږ پر دوی له (طرفه) د اسمانه يو دليل، پس شي به ورمېږونه د دوی هغه (دليل د قدرت) ته غاړه ايښودونكي.

تفسير: يعنې دغه دنيا د ابتلاء ځای دی، چې په كې د بندګانو د انقياد او تسليم او د سركشۍ امتحان اخيستل كيږي، نو ځكه د الله تعالی حكمت د دې خبرې مقتضي نه دی، چې د هغوی اختيار سلب كړ شي، كه نه كه الله تعالی فرمايلی وی؛ نو كومه داسې اسماني نښه به يې ورښوولې وه، چې د هغې په مقابل كې به ګردو خلقو قهرًا او جبرًا خپلې غاړې كېښودې، او ډېرو لويو لويو مشرانو ته به هم د دې خبرې قدرت او فرصت او موقع نه وی پاتې چې ترې انكار او انحراف وكړي، نو الله تعالی داسې ونه كړه، هو ! هغه معجزې او نښې يې ولېږلې چې د هغو په ليدلو انسان حق او حقيقت په اسانۍ سره وپېژندلی شي، او كله كله د هغه په مقابل كې مغلوب هم شي، او دغاړې كېښودلو څخه ځان ونشي ژغورلی (بچ كولی).

وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ⑤

او نه راځي دوی ته هيڅ پند وعظ له (طرفه) د رحمان نوی؛ مګر وي دوی له هغه (پند) څخه مخ ګرځوونكي (او لا كلكېدونكي په كفر خپل).

تفسير: يعنې د هغو خلقو په غم كې چې تاسې اخته يئ؛ د دوی حالت دا دی چې هر كله «رحمان» جلّ جلاله پخپل رحمت او شفقت سره د دوی د ښېګڼې او نېكۍ لپاره كوم پند او نصيحت ليږي؛ دوی هغه طرف ته نه متوجه كيږي، بلكه مخونه ګرځوي او ترې تښتي، او داسې راښكاره كوي لكه چې له كوم بد شي سره مخامخ شوي دي.

فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦﴾

پس په تحقيق تكذيب وكړ دوی (د هغه ذكر يا محمد)؛ پس ژر به راشي دوی ته عواقب حقائق د هغه (ځيز) چې وو دوی چې په هغه باندې به يې مسخرې كولې.

تفسير: يعني يواځې همدغه معمولي اعراض نه دی، بلكه له هغه سره لا تكذيب او استهزاء هم دي، نو دوی به عنقريب په دنيا او آخرت كې د خپلو اعمالو سزا وګوري، نو بيا به د هغه ځيز په حقيقت باندې په ښه شان سره وپوهيږي، چې په كوم شي باندې چې مونږ مسخرې كولې او ملنډې (خندا) مو پرې وهلې، او تكذيب به مو كاوه؛ هغه د الله تعالی حق أحكام او صحيح وو.

أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

آيا نه ګوري دوی ځمكې ته چې (په خپل بالغه حكمت سره) ځومره زرغون كړي دي مونږ په دغه (ځمكه) كې له هر قسم هر ډول (جنس) ګياه ښه (كثير المنافع، مخصوص شيان). بېشكه په دغو (زرغونولو كې) خامخا دليل ننبه ده (لويه د قدرت)، او نه دي زياتره د دوی مؤمنان.

تفسير: يعني كه دغو مكذّبينو د دغې ځمكې پر احوال غور او فكر چلولی وی، چې د دوی تر پښو لاندې لوېدلې ده؛ نو د مبدأ او معاد په معرفت حاصلولو كې به هغه د دوی لپاره كافي كېدلی شوی، آيا دوی نه ګوري چې له دغه ذليلې، خوارې او حقيرې خاورې ځخه ځرنګه عجيب او غريب،او رنګ په رنګ ګلان، مېوې، دانې، او قسم په قسم غلې او نور شيان تر يوه مضبوط اصول او د تكوين او نظام تر قوانينو لاندې پيدا كيږي، !، آيا دغه د دې خبرې دليل نه دی چې كوم لا محدوده قدرت او حكمت لرونكی صانع دغه له ښايست ډك او سينګاري چمن دغه ښه او ښكلي ګلان كرلي دي؛ چې د هغه په واك او قبضه كې د وجود او ګردو موجوداتو زمام او اختيار هم دی؟، او دی هم هغه ذات دی هر كله چې اراده وفرمايي؛ هغه ورانولی هم شي، وروسته له ورانی د هغه دويم ځلې وداني هم د ده په قدرت كې ده، بيا سره د دغو تكويني آيتونو د پوهېدلو ځخه وروسته ولې تاسې د دغو تنزيلي آيتونو تصديق نه كوئ؟ آيا په دغه كې ځه اشكال باقي دی؟ هو ! كه يې له سره نه منئ؛ نو دغه بېله خبره ده.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩﴾

او بېشكه رب ستا خامخا هم دی دی ښه قوي غالب (په انفاذ د احكامو) ښه رحم كوونكی.

تفسير: يعني الله خو داسې يو عزيز مقتدر او زبردست ذات دی، چې د نه منلو په تقدير علی الفور پر منكرينو عذاب هم لېږلی شي، مګر دی پخپله د خپل رحم او كرم له مخې په هغه كې تأخير كوي، او دوی ته موقع وركوي چې ګوندې دوی يې ومني، وروسته د مكذبينو د عبرت لپاره د ځو واقعاتو بيان فرمايي، چې له هغو ځخه دغه خبره ظاهريږي چې الله تعالی هغوی ته تر كومې اندازې پورې مهلت وركړی وو، كله چې علی رؤوس الأشهاد معلوم او ښكاره شو چې هغوی په هيڅ ډول د حق او حقانيت منونكی نه دي؛ نو بيا يې زياتره دوی تباه او برباد كړل.

وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې غږ وكړ رب ستا موسی ته داسې چې ورشه هغه قوم ته چې ظالمان دي (يعني) قوم د فرعون ته (چې ډېر ظلمونه كوي)، آيا نه ويريږي دوی له (الله).

تفسير: يعني ای موسی ! ته لاړ شه ! دوی د الله تعالی له قهره وويروه !.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدۡرِي وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي فَأَرۡسِلۡ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾

وویل موسی: ای ربه ځما ! بېشکه زه ویرېږم له دې نه چې نسبت د دروغو به وکړي (دوی ماته). او بل تنګیږي سینه ځما (له تکذیبه د دوی) او (بل) نه چلیږي ژبه ځما (صافه خلاصه په وخت د تبلیغ کې)؛ پس ولېږه (جبریل په وحیې سره) طرف د هارون ته.

تفسیر: یعنې قبطیان به ځما د پوره خبرې د اورېدلو څخه لا له پخوا ځما په دروغجن ګڼلو باندې خوله وپرانیځي، او په هغه مجلس کې به مې هیڅوك تایید کوونکی نه وي، ممکن دي چې په دغه وخت کې زه ملول او حزین شم، او فکر او طبیعت مې خراب شي، او په زړه کې مې خفګان او تنګي راشي، او ژبه به مې چې لکنت او بندش هم لري، د زړه د دغه تنګۍ څخه لا په کې زیات نیونه او بندېدل څرګند (ښکاره) شي، نو که ځما د تقویت لپاره ځما وزیر او ملګری هارون وګرځوې؛ نو ستا زیات لطف او مهرباني به وي، ځکه چې هغه له ما څخنې فصیح اللسان دی.

وَلَهُمۡ عَلَيَّ ذَنۢبٞ فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ﴿١٤﴾

او (بل) شته دوی لره پر ما (دعوی د یوې) ګناه، پس ویرېږم له دې نه چې مړ به مې کړي.

تفسیر: یعنې د یوه قبطي د وینې دعوی چې د هغه تفصیل به د القصص په سورت کې راځي، پر ما باندې دائره ده؛ نو زه ویرېږم چې پخوا له دعوت او تبلیغه ځما کار تمام نه کړي، چې دغه خو هم هغه سړی دی چې ځمونږ یو قبطي یې وژلی وو، او راځنې تښتېدلی وو، نو په دغه تقدیر سره به زه د تبلیغ فرض څرنګه اداء کړی شم؟.

قَالَ كَلَّاۖ فَٱذۡهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسۡتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

وفرمایل (الله موسی ته) نه ده داسې (مه ډارېږه ! نه دې شي وژلی)، پس لاړ شئ تاسې دواړه په ښکاره معجزو ځما، بېشکه چې مونږ له تاسې سره یو اوریدونکي (ستاسې د سوال او جواب هم).

تفسیر: یعنې قبطیان به څه مجال لري، چې تاته لاس در وړی شي، ورځه ! د خپلې استدعاء سره سم هارون علیه السلام هم له خپله ځانه سره بوځه !، او ځمونږ له درکړې معجزې او نښې سره ورشه !، کله چې د قدرت لویې نښې له تاسې سره شته؛ نو ولې به ویرېږې؟ نښې لا څه کوئ چې زه پخپله هم پر هره موقع کې له تاسې سره یم چې کومك در سره کوم، او د دواړو خواوو خبرې او اترې هم اورم.

فَأۡتِيَا فِرۡعَوۡنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنۡ أَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾

پس ورشئ دواړه فرعون ته ! نو ووایئ بېشکه چې هر یو له مونږ څخه رسول استاځی د رب د عالمیانو یو. په دې خبره باندې چې ولېږه ته (ای فرعونه) له مونږ سره بني اسرائیل (اولاده د یعقوب شام ته).

تفسیر: د بني اسرائیلو وطن د ابراهیم علیه السلام په زمانه کې د شام ملك وو، د یوسف علیه السلام په سبب دوی مصر ته راغلل، هلته یې یو مدّت تېر کړ، اوس د الله تعالی اراده داسې وشوه، چې دوی ته بېرته هم هغه د شام ملك ورکړي، خو فرعون دوی نه پرېښودل چې شام ته لاړ شي، ځکه چې له دوی څخنې به یې د مریانو په شان کار اخیست، او موسی علیه السلام د بني اسرائیلو د ازادۍ او خپلواکۍ طالب وو.

قَالَ اَلَمۡ نُرَبِّكَ فِيۡنَا وَلِيۡدًا وَّلَبِثۡتَ فِيۡنَا مِنۡ عُمُرِكَ سِنِيۡنَ ﴿۱۸﴾

نو وويل (فرعون موسی ته) آيا تربيت نه وو کړی مونږ د تا په (کورونو) خپلو کې په دې حال کې چې وړوکی هلك وې، او تېر کړي وو تا په مونږ کې له عمره خپله څو کاله (چې دېرش وو).

تفسير: يعني ته هم هغه نه يې چې په ډېر ناز او نعم څمونږ په کور کې ستا پالنه او روزنه شوې وه؟ او څمونږ په لاس کې وړوکی لوی شوی وې، اوس ستا دماغ دومره لوی شوي دي چې له مونږ څخه داسې مطالبات کوې؟ او خپل مشرتوب پر مونږ ثابتوې !.

وَفَعَلۡتَ فَعۡلَتَكَ الَّتِىۡ فَعَلۡتَ وَاَنۡتَ مِنَ الۡـكٰفِرِيۡنَ ﴿۱۹﴾

او بل کړی وو تا کار خپل هغه کار چې کړی وو تا (يعنې څما قبطي دې وژلی وو) حال دا چې ته (ای موسی) له ناشکرانو څخه يې.

تفسير: په دومره کلونو کې دې داسې دعوی نه کوله، کله چې له دې ځايه څو شپې د باندې لاړې، او اوس چې بېرته راغلې؛ نو د رسالت دعوی کوې؟ او څمونږ هغه ټول احسانات دې هېر کړل، او اوس دې د نبوّت په دعوی لاس پورې کړی دی، په هغه وخت کې ته هم (العياذ بالله) له همدغو خلقو يو سړی وې، چې نن ورځ هغو ټولو ته کافران وايې.

قَالَ فَعَلۡتُهَاۤ اِذًا وَّاَنَا مِنَ الضَّآلِّيۡنَ ﴿۲۰﴾

وويل (موسی فرعون ته) چې: کړی وو ما دغه کار په هغه وخت کې چې وم زه له خطاکارانو ناپوهانو.

تفسير: په دې چې مړ به شي په يو سوك څما، يعني ما هغه قبطي په عمد سره نه دی وژلی، په خطا سره څما په يوه سوك سره مړ شو، زه که پوهېدی چې دی څما په يوه سوك سره مري؛ نو ولې به مې تأديب ورکاوه: ﴿فَوَكَزَهٗ مُوۡسٰى فَقَضٰى عَلَيۡهِ﴾ (القصص سورت (۲) رکوع، (۱۵) آيت (۲۰) جزء).

فَفَرَرۡتُ مِنۡكُمۡ لَمَّا خِفۡتُكُمۡ فَوَهَبَ لِىۡ رَبِّىۡ حُكۡمًا وَّجَعَلَنِىۡ مِنَ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴿۲۱﴾

پس وتښتېدم زه له تاسې کله چې ووېرېدم زه له تاسې، پس وبانبه ماته رب څما حکم علم فهم او وګرځولم (دغه الله) زه له رسولانو څخه.

تفسير: يعنې بېشکه چې زه ووېرېدم او له دې ځايه وتښتېدم، ليکن د الله تعالی دا منظور وو، چې ماته پخپل فضل او مرحمت سره نبوّت او حکمت مرحمت کړي، او د رسالت په کرامت سره مې سرلوړی (اوچت) او ممتاز وګرځوي، او ستاسې په لور مې درولېږي، دا دی چې زه په امر د الله سره درغلی يم، چې تاته سمه صافه لاره دروښيم، او دغه څه اظهارات چې تاسې وکړل، دغه ګرد څما د صداقت دليل دی، چې هغه سړی چې ستاسې له وېرې تښتېدلی وو؛ بيا څرنګه داسې بې خوفه او بې خطره ستاسې په مخ کې نېغ ولاړ دی؟.

وَتِلۡكَ نِعۡمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىَّ اَنۡ عَبَّدْتَّ بَنِىۡۤ اِسۡرَآءِيۡلَ ﴿۲۲﴾

او (آيا) دغه (تربيت) يو نعمت دی چې احسان يې کوې پر ما باندې (چې هغه ستا له شفقته نه وو، بلکه له دې جهته وو) چې مريونه کړي دي وو بني اسرائيل.

تفسير: يعنې ځما د وړوکوالي د پالنې احسان راښر ګندول (ښکاره کول) تاته ښه نه ښکاري، آيا د يوه اسرائيلي وړکي پالنه او تربيت د دغې خبرې جواب کېدی شي چې تا ګرد د بني اسرائيلو قوم له آزادۍ څخه محروم ګرځولی دی، او له دوی سره د بندګانو او مريانو په شان سلوک کوې، بالخصوص چې د دغه وړوکي پالنه هم ستا د هغو زړه چاودونکيو مظالمو او تېريو په سلسله کې واقع شوې وه، که تا هغسې ظلم او تېری نه کولی، او ګرد بني اسرائيلي هلکان دې نه وژلی؛ ولې به مې مور ژوندی په تابوت کې غورځولم؟ او بيا هغه تابوت يې ولې په سيند کې لاهو کاوه؟ او ولې به زه ستا حرام سرای ته رسېدم؟ د دغو حالاتو له تصوّره تاته داسې احسان له څرګندولو څخه شرم او ننګ پکار دی، او صافه خبره خو دا ده، هغه الله تعالی چې ځما تربيت او پالنه ستا په شان د يوه دښمن کره کړې ده؛ هم هغه الله مې نن ورځ ستا د خير غوښتلو او لار ښوولو لپاره خپل رسول ګرځولی او لېږلی يم.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۳﴾

وويل فرعون (موسی ته) او څه شيز دی رب د عالميانو؟.

تفسير: يعنې موسی عليه السلام د ﴿فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ په امتثال خپل ځان يې د رب العالمين رسول وباله، د ده په مقابل کې فرعون د جحود، تعنّت، ضد او عناد له لارې (العياذ بالله) وويل چې: رب العالمين څه شی دی؟ سره ځما له وجوده د بل کوم رب نوم اخيستل څه معنی لري؟ ځکه چې د دې ازلي شقي دعوی د خپل قوم په مخ کې داسې وه: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ﴾ «ز ماسوا له خپل ځانه بل کوم معبود تاسې ته نه پېژنم»، او ﴿اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى﴾ «زه يم ستاسې لوی پرورد ګار»، لکه چې د ده قوم به ځينې له انتهايي جهل او بلادت، او ځينې له خوفه او طمعې د ده په عبادت لګيا وو، اګر که په خپل زړه کې دغه ملعون هم د الله په وجود يقين لرلو لکه چې له ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ﴾ څخه ظاهرېږي، (۱۵ جزء، د بني اسرائيل سورت (۱۲) رکوع، (۱۰۲) آيت).

قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ﴿۲۴﴾

وويل موسی (په جواب د فرعون کې) چې: رب العالمين رب د اسمانونو او د ځمکې او د هغو ګردو شيانو دی چې په منځ د دغو دواړو کې دي، که چېرې يئ تاسې يقين کوونکي (نو ايمان پرې راوړئ).

تفسير: يعنې د اسمان او د ځمکې ګرد شيان چې د هغه لوی ذات تر ادارې او تربيت لاندې دي؛ هغه هم رب العالمين دی، که ستاسې په زړونو پر کوم شي باندې د يقين راوړلو استعداد موجود وي؛ نو انساني فطرت له ګردو ځينې پخوا پر دغه ربّ العالمين د يقين کولو لپاره کافي دی.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهٗٓ اَلَا تَسْتَمِعُوْنَ ﴿۲۵﴾

وويل (فرعون) هغو (مشرانو) ته چې چاپېر وو له ده سره، چې آيا نه اورئ تاسې (دغه ځواب د ده چې نه دی موافق له سواله سره).

تفسير: فرعون عمدًا او په قصد سره غوښتنه وکړه، چې خبره ګډه وډه او تالا کړي، نو د خپلو درباريانو او نوکرانو د تېزولو او هڅولو لپاره او د موسی عليه السلام د خبرې د خفيفولو لپاره يې داسې وويل چې: «اورئ چې موسی څومره له کاره لرې خبرې کوي؟ آيا له تاسې ځنې به کوم يو تصديق کوي چې ماسوا له مانه په اسمان او ځمکه کې بل کوم رب شته؟».

قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِیْنَ ﴿۲۶﴾

وویل (بیا موسی فرعون ته چې رب العالمین) رب د تاسې دی او رب د پلرونو د تاسې دی چې ړومبي وو.

تفسیر: یعنې ای احمقانو ! زه چې د کوم رب العالمین ذکر کوم؛ هغه داسې یو لوی ذات دی، چې ستاسې او ستاسې د پلرونو او نیکه ګانو پیدا کوونکی دی، څه وخت چې ستاسې بوی او تخم هم نه وو؛ ده په هغه وخت کې هم د ځمکې او اسمان تربیت او تدبیر کاوه.

قَالَ اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِیْۤ اُرْسِلَ اِلَیْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ ﴿۲۷﴾

وویل (فرعون) بېشکه رسول ستاسې دغه چې لېږلی شوی دی تاسې ته خامخا مجنون لېونی دی.

تفسیر: یعنې (العیاذ بالله) یو لیونی یې رسول ګرځولی دی، او لېږلی یې دی، چې نه یواځې مونږ بلکه ځمونږ پلرونه او نیکه ګانو ته هم بد وایي، او ځمونږ د دغه شوکت او حشمت څخه لږ څه هم نه متأثر کیږي، او نه یې ترې ستر ګې سوځي، نو معلومیږي چې د ده دماغ او ماغزه بالکل له عقل څخه عاري شوي دي.

قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَیْنَهُمَا ؕ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۲۸﴾

وویل (بیا موسی فرعون ته چې رب العالمین) رب د مشرق او (رب د) مغرب او (رب د) هغو ټولو شیانو دی چې په منځ د دغو کې دي، که چېرې یئ تاسې چې څه قدر عقل کولی شئ (نو ایمان راوړئ په وحدانیت د الله).

تفسیر: موسی علیه السّلام بیا یوه داسې خبره وکړه لکه چې ابراهیم علیه السلام د نمرود په مقابل کې کړې وه، یعنې ربّ العالمین هغه ذات دی چې د مشرق او مغرب مالك دی، او د ټولو ستوریو د طلوع او غروب تدابیر په یوه ټینګ او مضبوط نظام موافق کوي.

که په تاسې کې لږ څه عقل او پوهه وي؛ نو په دغه باندې پخپله هم پوهېدی شئ، چې د دغه عظیم الشأن نظام قائم ساتونکی ماسوا له الله تعالی څخه بل هیڅوك نشي کېدی.

د دغې وروستنی خبرې د اورېدلو څخه فرعون بالکل متحیّر او مبهوت شو، او د مباحثې او مجادلې څخه یې مخ واړاوه، او په ویرولو او ډارولو سره یې خپله خوله وسپړدله، لکه چې وروسته له دې نه راځي.

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَیْرِیْ لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِیْنَ ﴿۲۹﴾

وویل (فرعون موسی ته) قسم دی که چېرې ونیو تا معبود غیر له مانه (بل څوك)؛ نو خامخا وبه ګرځومه زه هرومرو تا له بندیانو څخه.

تفسیر: په دغه ځلي فرعون خپل مطلب په صافو الفاظو سره ښکاره کړ، چې دلته په مصر کې بل هیڅ یو معبود نشته، که پر ته (علاوه) له ما څنې د بل کوم معبود حکومت ومنلی شي؛ نو په یاد یې ولرئ چې دغسې نورو معبود منونکیو لپاره ځما بندي خانه تیاره ده.

قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۰﴾

وویل (موسی فرعون ته) آیا (نه کوې باور په الوهیت د الله؟) اګر که راوړم زه تاته دلیل یو شی ښکاره (دلیل ښکاره کوونکی).

تفسیر: یعني پخپله دغه فیصله کې اوس تلوار مه کوه !، دغه خو ستا د خبرې جواب وو، اوس خو لږ هغه ښکاره معجزې هم وګوره، چې په هغو سره د الله تعالی قُدرت او څما صداقت دواړه در څرګندیږي (ښکاره کیږي).

قَالَ فَأْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۳۱﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ﴿۳۲﴾ وَّنَزَعَ يَدَهٗ فَاِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿۳۳﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗٓ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾ يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ ۖ فَمَاذَا تَاْمُرُوْنَ ﴿۳۵﴾

وویل (فرعون موسی ته) پس راوړه هغه (ښکاره دلیل) که یې ته له صادقانو رښتیا ویونکیو (په دعوی خپله کې). پس وغورځوله (موسی) همسا خپله، پس ناڅاپه په دغه وخت کې وه هغه یو ښامار ښکاره ظاهر. او راویې ایست لاس خپل (له دننه د ګریوان خپل) پس ناڅاپه دغه (لاس) وو تک سپین (نظر د) کتونکیو ته. نو وویل (فرعون) اشرافو (د قوم) ته چې چاپېر د ده (ناست وو): بېشکه دغه (سړی) خامخا ساحر (کوډګر) دی ډېر پوه. اراده لري د دې چې وباسي تاسې له ځمکې (وطن) ستاسې په سحر (کوډو) خپل سره، پس څه (امر حکم مشوره) راکوئ تاسې (ماته د موسی په باره کې).

تفسیر: فرعون چې تر اوسه پورې د الوهیت مدّعي وو، اوس داسې وارخطا او بد حواسه شوی دی، چې له خپلو مریانو، نوکرانو، او د ده په زعم له خپلو بندګانو څخه مشورې غواړي، او دې ته حاضر دی چې د هغو پر ښوونه تګ هم وکړي.

قَالُوْٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿۳۶﴾ يَاْتُوْكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيْمٍ ﴿۳۷﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيْقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿۳۸﴾

وویل (مشرانو) تأخیر ورکړه (کار د) دغه (موسی) ته او ورور د ده (هارون) ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولونکي (محصلان). چې راولي تاته هر ښه ساحر (کوډګر) ښه هوښیار. پس را ټول کړل شول ساحران وعدې د ورځې معلومې ته (چې څانښت د ورځې جشن وو).

تفسیر: یعني د اختر ورځ د څانښت په مهال (وخت).

وَّقِيْلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُّجْتَمِعُوْنَ ﴿۳۹﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۴۰﴾

او وویل شو خلقو ته چې آیا یئ تاسې یو ځای کېدونکي (دغې معلومې ورځې ته، بلکه ګرد سره راټول شئ !). ښایي چې مونږ متابعت (قبول) کړو (لارې د) ساحرانو که چېرې شول دوی همدوی غالبان بریالیان (پر موسی).

تفسير: يعني پر مونږ لازم دي چې هلته يو ځاى شي، مونږ قوي هيله (ارزو) او اميد لرو چې ځمونږ کوډګران به برياليان (کامياب) شي، نو هله به د موسى د مغلوبيت او د ماتې د ښه ښکاره کولو لپاره د خپلو کوډګرانو په لاره ځو، ګواکې د دغې خبرې اظهار مقصود وو، چې په دغه کې مونږ له خپله ځانه څه غرض او مقصد نه لرو، کله چې په مقابله کې ځمونږ پله درنه وختله؛ نو بيا انصافاً څوک حق نه لري، او نشي کولاى چې ځمونږ له طريقې څخه منحرف شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾

پس کله چې راغلل ساحران (کوډګران)؛ وويل دوى فرعون ته: آيا په تحقيق وي به مونږ ته خامخا څه اجر (مزدوري) که چېرې شو مونږ همدا مونږ غلبه کوونکي (برياليان). نو وويل (فرعون کوډګرانو ته) هو ! (تاسې لره اجر شته، او علاوه پر هغه) بېشکه چې تاسو په دغه وخت کې خامخا له مقربانو (مصاحبانو ځما يئ).

تفسير: يعني نه يوازې مالي انعام او اکرام به در کړم، بلکه تاسې به ځما د خاصو مصاحبانو په ډله کې هم داخلېږئ، د دغو آيتونو مفصّل بيان د «الأعراف» او د «طٰه» په سورتونو او نورو ځايونو کې پخوا ليکلى شوى دى.

کله چې ساحران د جشن په ورځ د ګردو خلقو په مخکې ميدان ته راغلل، او د نندارو کوونکيو صفونه وتړل شو؛ نو:

قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾

وويل دغو (کوډګرانو) ته موسى: وغورځوئ تاسې هر هغه څيز چې تاسې غورځوونکي يئ (د هغه).

تفسير: يعني څه وخت چې کوډګرانو وويل چې: اى موسى عليه السلام ! ته دې خپله همسا ړومبى غورځوې يا يې مونږ وغوځوو؟ موسى عليه السلام د دوى په ځواب کې وفرمايل چې: «تاسې يې ړومبى وغورځوئ !، او خپل پوره زور او قوّت هم په کې صرف کړئ !».

فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾

پس وغورځول (کوډګرانو) پړي خپل او همساګاني خپلې، او وويل (کوډګرانو): په عزت (اقبال) د فرعون بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ يو غالبان (برياليان).

تفسير: ځينو ﴿بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ﴾ د قسم په معنى اخيستى دى، يعني د فرعون پر اقبال قسم خورو چې همدا مونږ برياليان (غالبان) کېږو.

فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾

بيا وغورځوله موسى همسا خپله، پس ناڅاپه هغې (همسا) ونغړل (ښوى تېر کړل) هغه (ماران) چې (ساحرانو) په دروغو جوړ کړي وو.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوٓا ءَامَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ
لَكُمْ ۖ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِى عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلٰفٍ
وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾

پس وغورځول شول پرمخې ساحران سجده کوونکي (الله ته)، (وويل ساحرانو:) ايمان راوړی دی مونږ په رب د عالميانو. رب د موسی او د هارون. وويل (فرعون ساحرانو ته:) آيا ايمان راوړلو تاسې په دغه (موسی) پخوا له هغه چې زه اذن (اجازه) درکړم تاسې ته (د ايمان راوړلو په ده)، بېشکه دغه (موسی) خامخا مشر دی ستاسې، هسې (مشر) چې ښوولی يې دی تاسې ته سحر (کوډې)، پس خامخا ژر به عالمان شئ (په جزا د عمل خپل)، خامخا زه به پرې کړم لاسونه د تاسې او پښې د تاسې سره مخالفې (ښی لاس او کينه پښه يا عکس د دې)، او خامخا وبه ځړوم (ځوړند به کړم) پر دار هرومرو تاسې ټول (چې مړه شئ او درنه عبرت واخلي نور).

تفسير: يعني موسی عليه السلام ستاسو لوی ښوونکی دی تاسې به خپلو منځونو کې سره دا غوټه کړې چې مونږ به داسې کوو.

قَالُوا لَا ضَيْرَ ۖ إِنَّآ إِلٰى رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾

وويل (ساحرانو) نشته ضرر مونږ ته په دې کې ځکه چې بېشکه مونږ رب خپل ته بېرته راتلونکي يو.

تفسير: يعني په هر حال وروسته له مرګه هرومرو د الله تعالی حضور ته بيول کيږو، په داسې موت سره مونږ د شهادت درجه مومو.

إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطٰيٰنَآ أَن كُنَّآ أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

(او بل ځکه چې) بېشکه مونږ طمعه هيله (اميد) لرو د دې چې وبخښي مونږ ته رب ځمونږ ګناهونه ځمونږ له جهته د دې چې يو مونږ (په دغو حاضرينو کې) ړومبی د ايمان راوړونکيو.

تفسير: يعني د موسی عليه السلام له دعوت او تبليغ څخه وروسته د دغې لويې مجمع په محضر او د ظالم فرعون په مخ کې له ګردو څخه ړومبی مونږ د حق د قبوليت اعلان وکړ، له دې نه داسې هيله (ارزو) او اميد کيږي چې الله تعالی به ځمونږ پخواني ګرد تقصيرات معافوي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلٰى مُوسٰىٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِىٓ إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾

او وحي (حکم) ولېږه مونږ طرف د موسی ته داسې چې د شپې بوځه بندګان ځما (بني اسرائيل بحر ته) بېشکه چې تاسې پسې به درشي (فرعون سره له فرعونيانو).

تفسير: يعني څه وخت چې فرعون له يوې اوږدې مودې پورې سره د ويلو او پوهولو او د قدرت د نښو د ليدلو هم ايمان رانهووړ، او حق يې ونه مانه، او د بني اسرائيلو د ايذاء او ضرر څخه يې لاس وانخيست؛ نو مونږ موسی عليه السلام ته حکم ورکړ چې د شپې له مخې ته سره له قوم خپل له دې ځايه د هجرت په نيت ووځئ !، او خبردار اوسئ ! چې فرعونيان به هم په تاسې پسې درځي، او ستاسې تعقيب به په شدّت سره کوي، ښايي چې تاسې ترې ونه وېرېږئ !.

فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿۵۳﴾ إِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيْلُوْنَ ﴿۵۴﴾

پس ولیږل (فرعون) په ښارونو کې (يعنې ښارونو ته محصلان) راټولوونکي (د لښکر، تر څو چې ګرد قبطيان ټول کړي او د سبطيانو «بني اسرائيلو» تعاقب وکړي). (او وويل فرعون) چې بېشکه دغه (بني اسرائيل) خامخا يوه ډله ده ډېره لږه.

تفسير: يعنې د دغه وړوکي جمعيت له لاسه مونږ پکو (تنګ) شوي يو، حال دا چې د دوی هستي هيڅ شی ده، او د دوی موجوديت مونږ ته هيڅ وقعت او اهميت نه لري، او نه دوی څمونږ د جنګ او د مقابلې قوّت او توان لري، دغه خبرې يې د دې لپاره کولې چې د ده قوم په جوش او غيرت راشي.

وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُوْنَ ﴿۵۵﴾

او بېشکه چې دغه (سبطيان) له مونږ زړه سوی (لړمون خوړين) دي.

تفسير: يا مونږ په قهر او غوسه راولي، يعنې داسې کارونه کوي چې مونږ پر دوی په قهر شو، معلوم دی چې بدبختي او شقاوت دوی په دغه اړولی دی چې څمونږ قهر او غضب ځان ته وګټي.

وَإِنَّا لَجَمِيْعٌ حٰذِرُوْنَ ﴿۵۶﴾

او بېشکه مونږ خامخا ټول (قبطيان مجرب محتاط يو، او له دغو سبطيانو نه) په خطره ويره کې يو.

تفسير: نو د دغې هرې ورځنۍ خطرې بېخ او بنسټ (بنياد) ايستل او دائمي قلع او قمع يې په کار ده، او راځئ چې يو ځلي يې له منځه ورک کړو، ځينو مفسّرينو د دې ترجمه داسې کړې ده، چې: «څمونږ لښکر او جمعيت خورا ډېر دی، چې ګرد سره مسلّح، مجرب او محتاط دي»، نو دغه الفاظ به د تشويق او زړه ورتوب لپاره وي، والله أعلم.

نو وفرمايل الله تعالی جلّ و علا شأنُه وعظُم برهانُه:

فَأَخْرَجْنٰهُمْ مِّنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۵۷﴾ وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿۵۸﴾ كَذٰلِكَ ۚ وَأَوْرَثْنٰهَا بَنِيْٓ إِسْرَآءِيْلَ ﴿۵۹﴾

پس ويستل مونږ دغه (قبطيان) له باغونو او (له) چينو. او (له) خزانو او (له) مقام عمده (ښو ځايونو) نه. همداسې (وکړه مونږ له قبطيانو سره) او په ميراث مو ورکړل دغه (ځيزونه) بني اسرائيلو ته.

تفسير: ﴿كَذٰلِكَ﴾ يعنې په دې ډول قبطيانو کور کهول، مال دولت، باغونه او کښتونه (فصلونه) پرېښودل، او ګرد سره يو ځای د بني اسرائيلو په تعاقب ووتل، چې بيا بېرته ګرځېدل د هغوی په برخه نشو، ګواکې په دغه تدبير سره الله تعالی دوی د باندې وشړل.

يا خو دغه باغونه او چينې او خزانې او ښه ځايونه او نور شيان وروسته له هغه د بني اسرائيلو په لاس ورغلي دي، او يا څه موده وروسته د سليمان عليه السلام په دور کې د مصر مملکت هم دده په سلطنت کې شامل شو.

فَأَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِيْنَ ﴿۶۰﴾ فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ أَصْحٰبُ مُوْسٰىٓ إِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ﴿۶۱﴾

پس وروسته د دغو (سبطيانو) لاړل دغه (قبطيان او ورسېدل) هغوی ته په وخت د ختلو د لمر پسې. پس کله چې سره وليدل دغو دواړو لښکرو (يو له بله سره)؛ نو وويل ملګريو د موسی چې بېشکه مونږ خامخا موندلی شوي يو (نيولی شوي يو) له جانبه د (قبطيانو).

تفسير: يعنې د قلزم د بحيرې (احمر بحيرې) څنډې (غاړې) ته ورسېدل، بني اسرائيل په دغه فکر کې وو چې په څه ډول له دغه سينده پورې وځي، چې د شا له طرفه د فرعونيانو لوی لښکر د فرعون په مشرتوب ورپسې ورسېد، اسرائيليان له دغه وضعيت څخه چې له يوه طرفه ډانګ او له بل طرفه پړانګ وو؛ ډېر سخت وويرېدل، او موسی عليه السلام ته يې وويل چې: اوس به مونږ د فرعونيانو له لاسه څرنګه نجات ومونډلی شو؟ چې وړاندې سمندر او وروسته دغه لوی لښکر دی، چې په ډېر قوّت او قدرت او زور و شور سره راځي؟.

قَالَ كَلَّآ ۚ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾

وويل (موسی سبطيانو ته) چې نه ده داسې بېشکه له ما سره رب ځما دی په نصرت او اعانت، ژر به وښيي ماته (لاره د نجات).

تفسير: يعنې له سره مه ويرېږئ ! د الله تعالی پر مواعيدو ډاډه او مطمئن اوسئ !، ځکه چې د الله تعالی نصرت او حمايت له مونږ سره دی ! الله جل جلاله به هرومرو د نصرت او حمايت کومه لاره مونږ ته راوباسي، امکان نه لري چې مونږ به دښمنان ونيولی شي.

فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ ۖ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾

پس وحي (حکم) وکړ مونږ موسی ته، داسې چې ووهه ته په همسا خپلې بحر (د قلزم يا د نيل، پس ده وواهه)، پس وچاود (بحر، دولس ټوټې شو) پس شوه هره برخه (يوه ټوټه جدا شوې هسکه - اوچته)لکه اوږد لوړ (اوچت) غر (په هسکوالي - اوچتوالي کې).

تفسير: اوبو ډېر زيات ژوروالی درلود، له دولسو ځايونو څخه وچاودېدلې، ځيرې شولې، او په کې وچې کلکې لارې جوړې شوې، او د بني اسرائيلو د دولسو قبيلو لپاره بېلې بېلې لارې په کې سازې شوې، او په منځ کې د اوبو لوی لوی ديوالونه د لويو لويو غرونو په شان ودرېدل (کذا في موضح القرآن).

وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٦٦﴾

او بيا را نژدې کړل مونږ دغه ځای ته هغه نور (يعنې قبطيان) او نجات ورکړ مونږ موسی او هغو (سبطيانو) ته چې له ده سره وو (له غرقه) ټول، بيا غرق کړل مونږ هغه نور (يعنې قبطيان).

تفسير: يعنې فرعوني لښکر هم نژدې ورسېد، او په بحر کې يې جوړې شوې لارې وليدلې، نو دوی بې له کوم فکر او انديښنې په بني اسرائيلو پسې د اوبو په هغو لويو لويو کوڅو کې سره ورننوتل، کله چې فرعون او ګرد فرعوني لښکر د بحر منځ ته ورسېدل؛ نو علی الفور د الله تعالی په حکم له دواړو خواوو د اوبو غرونه پرې ونښېدل، او ټولې اوبه سره يو ځای شوې، او دوی په کې مغروق شول، دغه قصه پخوا له دې نه هم ليکلې شوې ده.

إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾

بېشکه په دغه (غرق د قبطيانو کې) خامخا لوی دليل دی (د عبرت او د قدرت ځمونږ)، او نه وو زياتره د دوی مؤمنان.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿۶۸﴾

او بیشکه رب ستا خامخا هم هغه دي ښه غالب قوی په انفاذ د أحکامو، او ښه رحم کونکی.

تفسیر: دغه یې څمونږ رسول الله ته اورولی دی چې د مکې معظمې فرعون ابوجهل او فرعونیانو کفّار د قریشو به هم په مسلمانانو پسې جنګ ته راووځي، بیا به له وطن څخه د باندې تباه کیږي، د «بدر» په ورځ لکه چې فرعون په رود نیل یا بحیره قلزم کې تباه شول، (موضح القرآن).

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿۶۹﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿۷۰﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿۷۱﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (کفّارو د مکې) خبر (قصه) د ابراهیم ! کله چې یې وویل پلار خپل (آزر) ته او قوم خپل ته: چې د څه شیز عبادت کوئ تاسې (یعني دغه څه شی دی چې تاسې یې عبادت کوئ؟) نو وویل دوی: عبادت کوو د بُتانو پس همېشه اوسو دوی ته ورنژدې کېناستونکي (عابدان).

تفسیر: یعني دغه څه شی دی چې تاسې یې عبادت کوئ؟ دغه د ابراهیم علیه السلام سوال وو، نمرودیانو په ځواب کې ورته داسې وویل چې: ته څمونږ معبودان نه پېژنې؟ چې په داسې تحقیر سره یې پوښتنه کوې، مونږ تل د دغو بتانو عبادت کوو، او څمونږ په زړونو کې د دوی دومره عقیدت او وقعت شته، چې د شپې او د ورځې دوی ته د مجاورانو په شان معتکف ناست یو.

قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿۷۲﴾

وویل (ابراهیم) آیا اوري (دغه بُتان بلنه) د تاسې کله چې یې بولئ تاسې؟.

تفسیر: یعني سره له دومره نارو او سورو وهلو آیا دوی ستاسې خبرې اورېدلی شي؟ که یې نه اوري، لکه چې د دوی له جمادیت څخه ښکاره ده؛ نو دغه بلل او نارې وهل چټې (فضول) او بېکاره دي.

أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿۷۳﴾

یا څه نفعه رسوي تاسې ته (چې یې عبادت وکړئ) یا ضرر در رسوي (که یې عبادت ونه کړئ).

تفسیر: آیا د دوی د عبادت کولو څخه څه ګټه (فائده) او د نه عبادت کولو څخه څه نقصان دررسولی شي؟ ظاهره او ښکاره خبره ده چې له خپله ځانه یو مچ هم نشي شړلی، هغه به نورو ته څه نفع یا نقصان ورسولی شي، نو بیا داسې یو عاجز جماد شی معبود ګرځول د کوم عاقل او پوه کار کېدی شي؟.

قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿۷۴﴾

وویل (کفّارو چې نه اوري او نه نفع او نه ضرر رارسوي دغه بُتان) بلکه موندلي دي مونږ پلرونه خپل چې همداسې به یې کول (عبادت د بُتانو).

تفسیر: یعني له داسې منطقي مباحثو او حجّتونو او دلائلو سره مونږ څه کار او غرض نه لرو، څمونږ د عقیدت او عبادت مدار پر هم دغو خبرو دی چې درته ومو ویل، پس له سلهاوو دلائلو څخه یو لوی دلیل همدغه خبره ده چې

ځمونږ پلرونه او نیکه ګان به هم پر همدغې لارې روان وو، آیا مونږ هغو ګردو ته احمق او ناپوه ووایو؟ او د هغوی تقلید پرېږدو؟.

قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾
ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾
وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾

وويل (ابراهيم) آیا پس وینئ (پوهېږئ تاسې په دې چې) هر هغه (بُتان) چې یئ تاسې چې عبادت کوئ. تاسې (د هغوی) او پلرونه ستاسې چې پخوا تېر شوي دي. پس بېشکه چې دغه (بُتان) دښمنان ځما دي، مګر رب د عالميانو (چې دوست يې لرم، او عبادت يې کوم). هغه (رب) چې پيدا کړی يې یم زه (له عدمه)، پس همدی سمه صافه لاره ښيي ماته. او هغه (رب) چې همدی طعام خوري پر ما، او اوبه (او نور) راباندې څښوي. او کله چې مريض رنځور شم؛ پس همدی شفاء راکوي. او هغه (رب) چې مړ کوي مې (په دنيا کې) بيا به مې ژوندی کوي (په عُقبا کې). او هغه (رب) چې طمع هيله (اميد) لرم (ترې) د دې چې وبخښي ماته خطا ځما په ورځې د جزا کې.

تفسير: مفسرين وايې چې پدی کې په يو نهايتي مؤثره طريقي سره پر مشرکينو تعرض دي يعنې هغه بوتان چې تاسې يې عبادت کوي زه خپل دشمنان ګڼم، او يواځې يو واحد او صمد اله العالمين سره مينه لرم، او هم د هغه عبادت کوم چې هغه زه پيدا کړی يم او د دارينو کاميابی راښايي او خوړل، څښل، ژوند کول، وژل، او رنځورول او له رنځورۍ څخه روغول د هغه په لاس کې دي، نو د داسې ذات عبادت په کار دي نه د هغه چا چې د هيڅ شي اختيار نلري.

رَبِّ هَبْ لِى حُكْمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجْعَلْنِى مِن
وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغْفِرْ لِأَبِىٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾

ای ربه ځما ! وبخښه ما ته حکم (علم، عمل، حکمت، نبوّت) او پيوست مې کړه له (لويو) صالحانو سره. او وګرځوه ماته ژبه د صدق (او د ثناء، او د نېکنامی آوازه) په وروستنيو (خلقو کې هم). او ومې ګرځوه له وارثانو د جنّت د نعمتونو (يعنې چې ډک دي له خالصو لويو لويو نعمتونو نه). او بخښنه وکړه پلار ځما ته ! ببشکه چې دی وو له ګمراهانو.

تفسير: يعنې مزيد علم او حکمت او د قرب درجات او قبول را مرحمت وفرمايـه ! او د اعلی درجې نېکانو په ډله کې مې چې انبياء عليهم السلام دي؛ شامل کړه !، کما قال نبينا صلی الله عليه وسلم: «اللهم في الرفيق الأعلی»، له دغه دعاء څخه خپل کامل احتياج او د الله تعالی د انتهايي غناء اظهار مقصود دی، يعنې که نبي دی يا ولي؛ الله تعالی د هيچا په معامله کې مجبور او مضطر نه دی، او تل د هغه د فضل او رحمت او کرم څخه کار چلېږي.

﴿وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ﴾ «او وګرځوه ماته ژبه د صدق او د ثناء او د نېکنامی آوازه په وروستنيو خلقو کې هم»، يعنې د داسې مرضيه وو اعمالو او حسنه وو آثارو توفيق راپه برخه کړې چې راتلونکې نسلونه تل ما په خير سره ياد کړي !، او تل ځما د سنّت متابعت وکړي !، او ماته راغب وي، او داسې هم کېدی شي چې په آخره زمانه کې دې ځما له کورنۍ څخه داسې نبي وي چې ځما دين تازه وګرځوي، او ويې ساتي، لکه چې همداسې هم وشوه، چې الله تعالی په دنيا کې ابراهيم عليه السلام ته عمومي قبول وروبانبه، او د ده له اولادې څخه يې ځمونږ خاتم المرسلين سيد

الأولين والآخرين صلى الله عليه وسلم مبعوث کړ، چې دوی د ابراهيم ملّت تجديد وفرمايه، او ويې فرمايل چې: زه د ابراهيم دعاء يم، نن هم د ابراهيم عليه السلام د خبر ذکر د اهل الملل پر ژبو جاري دی، او مونږ محمدي امّت هم په هر لمانځه کې: «اللهم صل وسلم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما صلّيت وسلمت وباركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم» لولو.

﴿وَاغْفِرْ لِأَبِيٓ﴾ «او بخښنه وکړه پلار ځما ته، بېشکه چې دی وو له ګمراهانو»، له ترجمې څخه ځرګندېږي (ښکاره کېږي) چې کله د ده عدوّ الله توب ظاهر شو، نو خپل د براءت او بېزارۍ اظهار يې وفرمايه، کما قال الله تعالى: ﴿وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ﴾ (جزء ۱۱، د التوبه سورت (۱۴) رکوع، (۱۱۴) آيت)، او که په ﴿إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ الضَّآلِّينَ﴾ کې د «کان» ترجمه د «وو» پر ځای په «دی» سره وکړه شي؛ نو بيا هيڅ اشکال نه پاتې کيږي، ځکه چې په ژوندون کې د ده د ايمان راوړلو امکان باقي وو، نو د دعاء حاصل دا دی چې: «الهي ځما پلار په ايمان سره مشرف وفرمايه ! او د کفر د زماني خطاوې يې ورمعافي کړه !»، د دې لږ مقصد تحقيق پخوا له دې نه کوم ځای کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

﴿وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ۝٨٧ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۝٨٨ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ۝٨٩﴾

او مه مې شرموه په هغه ورځ کې چې ژوندي راپاڅولی شي (ټول مخلوقات له قبورو). په هغه ورځ چې نه رسوي نفع مال او نه (نفع رسوي) ځامن هيڅا ته. مګر هغه چا ته چې راغلی دی الله ته په زړه سلامت پاک (له کفره او نفاقه). يعني روغ رمټ له رنځه او درده (زړه چې له کفر او نفاقه او فاسدو عقائدو څخه پاک وي؛ هغه هم هغسې کار کوي؛ چې د هغه په اثر په قيامت کې معزّز اوسيږي).

تفسير: هلته به مال او دولت او عيال او اولاد له سره په کار نه راځي، که کافر وغواړي چې په قيامت کې خپل مال او اولاد فديه کړي، او له خپله ځانه يې جار (قربان) کړي، او په دغه وسيله سره خپل ځان خلاص کړي؛ نو دغه به له سره ممکن نه وي، د دغې دنيا د صدقاتو او خيراتونو او نېکو اولادونو څخه هم هلته د نفع توقّع شته، چې د ده زړه د کفر له نجاسته او پليتۍ څخه پاک او صاف وي.

﴿وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ۝٩٠ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ۝٩١﴾

او (په هغه ورځ کې به) ورنژدې کړ شي جنّت پرهېزګارانو ته (لپاره د مسرّت او خوشالي د دوی). او ښکاره به کړ شي جحيم ګمراهانو ته (لپاره د حسرت او خفګان د دوی).

تفسير: په محشر کې به جنّت پخپل انتهايي ډول او سينګار او آرايش او زيبايش سره متقيانو ته نژدې په نظر ورځي، چې جنتيان به د هغه له ليدلو څخه پخوا د هغه د ننوتلو څخه ډېر مسرور او محظوظ کيږي، همداسې دوزخ به هم مجرمانو ته ډېر نژدې راوړل کيږي، څو دوی پخوا د هغه له دخوله وويرېږي، او ولړزيږي.

﴿وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ۝٩٢ مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ۝٩٣﴾

او وبه ويل شي دوی ته (د پرښتو په ژبه) چې چېرته دي هغه معبودان ستاسې بې له الله چې وئ عبادت به کاوه تاسې د هغو بې له الله نه. آيا مدد کوي له تاسې سره (په دفع د عذاب د الله کې)؟ يا څه مدد کوي دوی له خپله ځانه سره؟ (بلکه نه يې شي کولی).

تفسیر: یعنې اوس مو هغه فرضي معبودان چېرې دي؟ چې نه ستاسې مدد کوي، او نه مو له دغه عذابه خلاصولی شي؟ او نه ستاسې بدل او انتقام اخیستی شي؟ بلکه دوی خپلو ځانونو ته هم څه مدد او منفعت نشي رسولی.

فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِن كُنَّا
لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا
صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾

پس وبه غورځول شي (دا بُتان) نسکور په دغه (دوزخ) کې، دوی (او هم) ګمراهان. او لښکر د ابلیس (شیطان) ټول (عابدان او معبودان). وبه وایي دوی حال دا چې دوی به په دوزخ کې سره جګړې کوي. چې قسم دی په الله چې بېشکه شان دا دی چې وو مونږ په ګمراهۍ ښکاره کې. کله چې برابرولئ مونږ تاسې (په عبادت کې) له رب (پالونکي) د عالمیانو سره. او نه وو ګمراه کړي مونږ مګر همدغو مجرمانو (بدو مشرانو ځمونږ). پس نشته مونږ ته له سره له شفاعتګرو (هیڅوک). او نه کوم دوست مخلص (چې ځمونږ په دغه غم غمجن شي).

تفسیر: یعنې بُتان او بُت پرستان او ابلیس سره د هغو د لښکرو ګردو پړمخې په دوزخ کې غورځول کېږي، وروسته د دې ځای د رسېدلو څخه دوی پخپلو منځونو کې سره جګړې کوي، او یو پر بل باندې به الزام او ملامتې اړوي، او بالآخر ګرد به پر خپلو ګمراهیو اقرار او اعتراف کوي، او وبه وایي چې: «بېشکه له مونږ څخه ډېره لویه ګناه او غلطي شوې ده، چې تاسې بُتانو یا نورو شیانو ته مو د عبودیت حقوق او اختیارات درکړي وو، او له رب العالمین سره مو برابر کړي وئ، اوس مونږ دومره یو یار یا مددګار هم نه لرو چې د الله تعالی په دربار کې ځمونږ شفاعت وکړي، یا د دغه غم او مصیبت په وخت کې له مونږ سره لږ زړه سوی او خواخوږي او د همدردۍ اظهار وکړي».

ښتیا ده چې ﴿الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ (د الزخرف سورت (۶) رکوع، (۶۷) آیت (۲۵) جزء).

فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾

پس (کاشکې) که وي مونږ ته یو کرت (بېرته ورتګ دنیا ته) پس شوي به وو مونږ له مؤمنانو.

تفسیر: یعنې که یو ځلې مونږ ته داسې موقع راکړه شي، چې بېرته دنیا ته ورشو؛ نو دا ځلې به مونږ له ډېرو کلکو او مضبوطو ایماندارو څخه کېږو، لیکن د دوی دغه وینا به هم دروغ وي: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (۷ جزء، د الأنعام سورت (۲۸) آیت (۳) رکوع).

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

بېشکه چې په دغه (قصه د ابراهیم کې) خامخا لوی حجّت (نښه د قُدرت او عبرت) دی (عقلاوو ته)، او نه وو اکثره زیاتره د دوی مؤمنان.

تفسیر: یعنې په دغه قصه د ابراهیم علیه السلام کې د توحید او د نورو حسنه وو خصائلو دلائل او د مشرکانو عبرتناکه انجام او خاتمه ښوولې شوې ده، مګر له الله نه منکر خلق یې کله مني.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿۱۰۴﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿۱۰۵﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿۱۰۶﴾ إِنِّي
لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿۱۰۷﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿۱۰۸﴾

او بېشکه رب ستا هم هغه غالب قوي دي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. نسبت د دروغو وکړ قوم د نوح رسولانو ته. کله چې وویل دوی ته (قومی) ورور د دوی نوح چې: آیا نه ویرېږئ تاسې (له عذابه د الله نه په شرک خپل)؟. بېشکه چې زه تاسې ته رسول یم امانتګر. پس وویرېږئ تاسې له الله نه او اطاعت وکړئ ځما (په شرعیه وو امورو کې).

تفسیر: یعني په نهایت صدق او امانت د الله تعالی پیغام بې له تزییده او تنقیصه دررسوم، لهذا پر تاسې واجب دي چې دغه د الله تعالی پیغام په ښه شان سره واورئ ! او د الله تعالی له عذابه څخه وویرېږئ.

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۰۹﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿۱۱۰﴾ قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ
وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿۱۱۱﴾

او نه غواړم زه له تاسې نه په دغه تبلیغ باندې هیڅ اجر (عوض ـ بدل). نه دی اجر ځما مګر په رب (پالونکي) د عالمیانو دی. پس وویرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصیو) نه، او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې ـ یعني د بې غرضه او بې لوثه سړي خبرې لازمه ده چې ومنل شي !). نو وویل (کفّارو): آیا ایمان راوړو په تا (ای نوحه) حال دا چې متابعت کړی دی ستا رذیلانو، خوارانو (په ایمان راوړو په تا).

تفسیر: یعني لږ څه ښکته خواران او غریبان خلق د خپلو ځانونو د ښوونې لپاره له تا سره یو ځای شوي دي، کله چې ستا اتباع داسې خلق نه دي، چې په لوړو (اوچتو) کارونو کې لاس ووهي؛ نو له سره له دوی څخه کوم لوی کار هم نه څرګندېږي (ښکاره کېږی). او ځمونږ فضل او شرف له سره مونږ ته اجازه نشي راکولی چې له دغو ښکتو خلقو سره کینو، یا له دوی سره څنګ په څنګ چېرې لاړ شو، ړومبی خو تاسې دوی له خپله مجلسه لرې کړئ !، بیا نو له مونږ سره خبرې وکړئ !.

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۱۲﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿۱۱۳﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۱۴﴾

وویل (نوح) او نشته علم ځما په هغه څه چې دي دوی چې یې کوي. نه دی حساب د دوی مګر پر رب (پالونکي) ځما دی که تاسو پوهېږئ. او نه یم زه شړونکی د مؤمنانو (له خپل مجلسه).

تفسیر: یعني د دوی صدق او ایمان ځما قبول دی، د دوی د چارو یا د دندو یا نیاتو او کورنیو او شخصي مشروعو کارونو سره ځما څه کار او غرض دی، د دغو کارونو فیصله حساب او کتاب به پخپله الله تعالی کوي، باقي زه ستاسې له خاطره غریب او ناداره ایمانداران له خپله ځانه نشم لرې کولی.

إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۱۱۵﴾

نه یم زه مګر ویروونکی ښکاره (یم کفّارو ته له جحیم نه).

تفسیر: یعني ځما فریضه دا ده چې تاسې خبردار کړم، او دغه وظیفه مې اداء کړې ده، ستاسې د دغو چټي (بېکاره) او لغو غوښتنو پوره کول ځما په ذمه او غاړه نه دي.

قَالُوا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ يٰنُوْحُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِيْنَ ﴿۱۱۶﴾

وويل (كفارو) چې خامخا كه وانه وښتې (له دغو وينااوو څخه) اى نوحه؛ خامخا شې به ته هرومرو له ويشتل شويو (په تيږو ـ ګټو، يا په ښكنځلو).

تفسير: يعني بس كړه او وروسته له دې نه پخپلو دغو پندونو او نصائحو ځمونږ غوږونه مه كڼوه !، كه ته خپل له دغه وضعيت څخه لاس نه اخلې؛ نو خبردار اوسه چې ځمونږ له لوري به په ګټو سره ويشتل كيږې.

قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِیْ كَذَّبُوْنِ ﴿۱۱۷﴾ فَافْتَحْ بَیْنِیْ وَبَیْنَهُمْ فَتْحًا وَّنَجِّنِیْ وَمَنْ مَّعِیَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۱۸﴾
فَاَنْجَیْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ فِی الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۱۱۹﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِیْنَ ﴿۱۲۰﴾ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ؕ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿۱۲۱﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ﴿۱۲۲﴾

وويل (نوح) اى رب ځما ! بېشكه چې قوم ځما دروغجن وبللم زه. پس حكم فيصله وفرمايه په منځ ځما او د دوى كې په يو ډول حكم (او فيصله سره) او نجات راكړه ماته او هغه چا ته چې له ما سره دي له مؤمنانو (د منكرانو له شامته). پس نجات وركړو مونږ دغه (نوح) او هر هغه ته چې له دغه (نوح) سره وو په (هغې) بېړۍ كې چې ډكه وه (له ذوي الأرواحو څخه). بيا غرق كړ مونږ وروسته له (نجاته د بېړۍ د نوح) نور (قوم د نوح). بېشكه په دغه (صبر او غرق كې) خامخا لويه نښه ده (د قدرت او عبرت)، او نه وو زياتره د دوى مؤمنان. او بېشكه رب ستا خامخا هم دى ښه غالب قوي دى (په انفاذ د احكامو) ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: د دغې قصې تفصيل پخوا له دې نه په څو ځايونو كې تېر شوى دى، لنډه يې دا چې نوح عليه السلام وويل: اى ربه ځما ! بېشكه چې قوم ځما دروغجن وبللم زه، پس حكم او فيصله وكړه په منځ ځما او د دوى كې په يوه ډول حكم او فيصلې سره، يعنې ځما او د دوى په منځ كې عملي فيصله وفرمايه، اوس زه هيڅ هيله (اميد) او توقع نه لرم چې ګوندې دوى په سمه لاره راشي، او ځما خبره به ومني، نو نجات او ژغورنه (خلاصى) راكړه ماته او هغه چاته چې له ما سره دي له مؤمنانو !.

كَذَّبَتْ عَادُ ِۨالْمُرْسَلِیْنَ ﴿۱۲۳﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ هُوْدٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۱۲۴﴾ اِنِّیْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿۱۲۵﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَطِیْعُوْنِ ﴿۱۲۶﴾ وَمَاۤ اَسْــَٔلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۲۷﴾ اَتَبْنُوْنَ بِكُلِّ رِیْعٍ اٰیَةً
تَعْبَثُوْنَ ﴿۱۲۸﴾ وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ ﴿۱۲۹﴾

نسبت د دروغو كړى وو عاديانو رسولانو ته. كله چې وويل دوى ته (قومي) ورور د دوى هود چې: آيا نه ويريږئ تاسي (له عذابه د الله په شرك خپل)؟. بېشكه زه يم تاسي ته رسول امانتګر. نو وويريږئ تاسي له الله (په ځان ساتلو له معاصيو). او اطاعت وكړئ تاسي ځما (په شرعي امورو كې). او نه غواړم زه له تاسي نه پر دغه (تبليغ) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دى اجر ځما مګر پر رب (پالونكي) د عالميانو دى. آيا جوړوئ تاسي پر هر هسك (اوچت) ځاى (لويه لاره) نښه هسكه (اوچته) (چې په كې كښېنئ او) عبثيات كوئ (او ملنډې وهئ پر عابرينو؟). او جوړوئ (پاخه او كلك) مصنوعات ښايي چې تاسې به تل اوسېږئ (په دنيا كې؟).

تفسیر: دغه خلق د دې خبرې ډېر شوقیان وو، چې ډېرې هسکې (اوچتې) منارې «څلي» جوړ کړي، که له هغه څنې بله څه ګټه او فائده په لاس ورنشي خو تش نوم به يې کيږي، او د خپلې هستوګنې ماڼۍ به يې هم مکلفې کلکې او مضبوطې جوړولې، او خامخا به يې خپل اموال پرې ضايع کول، او د هغه په هره برخه او څانګه کې به يې لوی مهارت او کاريګري څرګندوله (ښکاره کوله)، ګواکې دوی به داسې ګڼل چې دغه ماڼۍ او دغه يادګارونه او يادونې به تل ترتله همېشه باقي پاتې وي، او له سره به نه ورانيږي، ليکن نن وګورئ چې د دنيا په مخ کې د هغو نوم او نښه هم نه ده پاتې.

وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾

او کله چې لاس اچوئ تاسې چاته؛ منګلې لګوئ په جبر (او ظلم سره). نو وويرېږئ تاسې له الله (په څان ساتلو له معاصيو) نه او اطاعت وکړئ تاسې څما (په شرعي امورو کې).

تفسیر: يعنې تاسې پخپل ظلم، ستم او تيرې سره تر لاس لاندې کمزوران مه تنګ او خفه کوئ، ګواکې د انصاف، نرمۍ، پستوالي او ملاطفت لوست مو له سره نه دی لوستی چې دالله تعالی ضعيف مخلوق مو د ظلم او جبر او تعدّي مورد ګرځولی دی، راشئ ! له الله تعالی څخه وويرېږئ !، او له ظلم تکبر او لويي څخه لاس واخلئ !، او څما دغه خبره ومنئ !.

وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾

او وويرېږئ تاسې له هغه (الله) چې احسان مددګاري يې کړې ده له تاسې سره په هغه څيز چې پوهېږئ پرې. مددګاري احسان يې فرمايلی دی پر تاسې په (اعطاء د) مواشيو او څامنو او باغونو او چينو. بېشکه چې ويرېږم زه پر تاسې له عذابه د ورځې ډېرې لويې (د قيامت چې ډېر لوی دی عذاب يې که مخالفت وکړئ تاسې له مانه په شرعي امورو کې).

تفسیر: يعنې تاسې خو دغومره فکر وکړئ او خپل عقل وچلوئ ! چې بالآخر دغه سازمان وسائل تاسې ته چا درکړي دي؟ آيا د هغه حقيقي منعم څه حق ستاسې په غاړه شته؟ که نه؟ که تاسې پخپلو دغو شرارتونو او سرکښيو کې دوام وکړئ؛ نو زه اندېښنه کوم او وېرېږم چې تاسې هم د پخوانيو اقوامو په شان په کوم سخت عذاب او آفت کې اخته او لتاړ (برباد) نه شئ ! وګورئ ما خو تاسې ته پوره پند او نصيحت درکړی دی، اوس تاسې خپلې آخرې خاتمې او انجام ته په ښه فکر او غور سره وګورئ !.

قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾

وويل (عاديانو هود ته) برابره (خبره) ده پر مونږ باندې، آيا پند راکړې (ته مونږ ته) يا که نه يې ته له پند راکوونکيو. نه دی دغه (موت او حيات يا وعظ او نصيحت د تا) مګر عادت خوی د پخوانيو (خلقو)، او نه يو مونږه چې په عذاب به کړی شو (په دغو چارو خپلو).

تفسیر: يعنې ستا پند او نصيحت بيکاره دي مونږ په دغو خبرو نه متأثره کيږو او په هم هغه دود او طريقه چې زمونږ پلرونه او نيکه ګان تللي دي مونږ هم څو او د عذاب د ويرولو څخه مونږ نه ويريږو.

فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۳۹﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿۱۴۰﴾

پس تکذیب وکړ (عادیانو) د دغه (هود په دغه عذاب)، پس هلاك كړل مونږ دغو (عادیانو) لره، بېشکه په دغه (اهلاك د عادیانو کې) خامخا لويه نښه (د قدرت او د عبرت) ده، او نه وو زياتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا همدی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: پس هلاك كړل مونږ دغه عاديان، يعنې سخته سيلۍ او شديد باد يې ورولېږه، دغه قصه پخوا له دې نه د «الأعراف» په سورت او نورو ځايونو کې هم مفصّله تېره شوې ده.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿۱۴۱﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿۱۴۲﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿۱۴۳﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿۱۴۴﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۴۵﴾ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ ﴿۱۴۶﴾
فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿۱۴۷﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿۱۴۸﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿۱۴۹﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿۱۵۰﴾

نسبت د دروغو کړی وو ثموديانو رسولانو ته. کله چې وويل دوی ته (قومي) ورور د دوی صالح چې آيا نه وېرېږئ تاسې (له عذاب د الله په شرك خپل؟). بېشكه زه تاسې ته رسول يم امانتګر. نو ووېرېږئ تاسې له الله نه (په ځان ساتلو له معاصيو) او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبليغ) هيڅ اجر (بدل عوض). او نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالميانو دی. آيا پرې به ښودل شوئ تاسې (بلکه پرې به نښودل شئ) په هغو (نعمتونو) کې (چې په دې دنيا کې تاسې ته حاصل دي) په امان (له آفاتو). په باغونو کې، او (په) چينو (کې). او په کښتونو (فصلونو) (کې). او (په) خرماګانو چې مېوه (وږې ـ شګوفه) د هغو لطيفه پسته وي. او کېنئ (جوړوئ) تاسې له غرونو څخه (په غرونو کې) کورونه په دغه حال کې چې ماهران يئ په دغه مكلف توږلو سره. نو ووېرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصيو) او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې).

تفسير: يعني آيا څه خيال لرئ چې تل به په همدغه عيش، عشرت، باغ، بهار، آرامۍ او هوسايي (راحت) کې خوندونه او مزې کوئ؟ او غرونه به توږئ، او د هغو په مكلفو او ټينګو او مأمونو او مصئونو کورونو به کېنئ؟ او له سره به له هغو څخه نه وځئ؟ يا دغه کلکې مضبوطې او ساتلې خونې (کورونه) به تاسې د الله تعالى د عذابه نجات درکړي؟، دغه چټې (بېکاره) انديښنه له خپلو ماغزو څخه وباسئ!، او له الله تعالى څخه ووېرېږئ؟ او ځما خبره ومنئ!، چې زه ستاسې د ښېګڼې (فائدې) او نېکۍ لپاره خبرې کوم.

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿۱۵۱﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿۱۵۲﴾

او مه منئ تاسې امر (حکم خبره) د اسراف کوونکيو (له حده تېرېدونکيو کفّارو). هغه مسرفان چې فساد کوي دوی په ځمکه (د حجر کې په ظلم او کفر سره)، او نه کوي اصلاح (د كار خپل چې عبادت وکړي او له فساده ځان وساتي).

تفسير: دغه يې عوامو ته فرمايلي دي چې تاسې په دغو لويو مفسدانو پسې مه ځئ !، او خامخا خپل ځانونه مه تباه کوئ !، ځکه چې هغوی خو په ځمکه کې د خرابۍ خوروونکي دي، اصلاح کوونکي او نېک صلاح ورکوونکي سړي نه دي.

قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾

نو وويل (ثموديانو) بېشکه همدا خبره ده چې ته له هغو (کسانو څخه يې چې) سحر پرې کړل شوی وي (او له ډېره سحره مغلوب العقل ګرځېدلی وي) نه يې ته مګر يو بشر (انسان) يې په شان ځمونږ (که ته اصرار لرې په رسالت خپل) نو راوړه څه معجزه که يې ته له صادقانو رښتينو (په دغې دعوی کې).

تفسير: يعني له مونږ ځني کومه يوه خبره په تا کې زياته شته، چې ته په مونږ کې نبي ګرځېدلی يې، معلومېږي چې پر تا باندې چا جادو او کوډې کړي دي، چې د هغو په اثر ستا عقل زايل او بې هوشه شوی يې، (العياذ بالله) ته نه يې مګر يو سړی يې ځمونږ په شان، نو څه سبب دی چې ته پيغمبر شوې او مونږ نه شو؟ او که په دغه دعوی ګلک ولاړ يې او په رښتيا سره ته نبي يې، او له مونږ ځني ته ممتازه درجه لرې؛ نو د الله تعالی له طرفه مونږ ته داسې يوه معجزه راوښيه، چې مونږ د هغې په ليدلو سره ستا نبوّت ومنو، بيا نو دوی داسې غوښتنه وکړه چې له دغه غره د دغې غټې تيږې (ګټې) څخه مونږ ته يوه اوښه راوباسه، چې پر دغسې او هغسې صفاتو مشتمله وي، صالح عليه السلام دعاء وفرمايله او الله تعالی په خپل کامل قدرت سره هغه د قدرت نښه هغوی ته وروښودله.

قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾

وويل (صالح) دا اوښه ده (معجزه د نبوّت ځما په غوښتنه د تاسې)، دې ته برخه (د اوبو) ده، او تاسې ته برخه (د اوبو) د ورځې معلومې ده. او مه رسوئ تاسې دې (اوښې) ته هيڅ ضرر (که نه) پس وبه نيسي تاسې لره عذاب د ورځې لويې (د قيامت چې لوی دی عذاب يې).

تفسير: الله تعالی په خپل قدرت او د صالح عليه السلام په دعا سره له تيږې څخه اوښه پيدا کړه، او صالح عليه السلام د اوښې او د خپل قوم د څارويو په منځ کې داسې مقرره کړه، چې يوه ورځ دې دغه اوښه اوبو ته لاړه شي، او بله ورځ دې نور څاروي اوبو څښلو ته لاړ شي، او ورته يې وويل چې: لاس مه وروړئ تاسې دې اوښې ته په بدۍ سره؛ که نه عذاب به درباندې نازل شي.

فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

پس زخمي کړه (ثموديانو) دغه اوښه، پس سبا ته وګرځېدل نادمان پښېمانه (په زخمي کولو د اوښې). پس ونيول دوی عذاب (نو هلاک شول)، بېشکه په دغه (ناقه او اهلاک د ثموديانو کې) خامخا لوی دليل (د قدرت او عبرت دی)، او نه وو زياتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ
الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾

نسبت د دروغو کړې وو قوم د لوط رسولانو ته. کله چې وويل دوی ته ورور د دوی لوط: آيا نه ويرېږئ تاسې (له عذابه د الله). بېشکه زه چې يم تاسې ته رسول يم امانتګر. نو وويرېږئ له الله (په ځان ساتلو له معاصيو) نه. او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبليغ) باندې هيڅ اجر (بدل، عوض). نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالميانو دی. آيا راتګ کوئ تاسې (په لواطت کولو) نارينه وو ته له خلقو. او پرېږدئ تاسې هغه چې پيدا کړي دي تاسې ته رب ستاسې له ښځو ستاسې، بلکه تاسې چې يئ يو قوم يئ له حده تيريدونکي (له حلاله حرامو ته).

تفسير: يعني په ټول جهان کې يواځې نارينه ستاسې د شهوت بهولو لپاره پاتې وو، يا په ټوله دنيا کې يواځې همدا تاسې پر دغه شنيع فعل مرتکب کېږئ، چې د دغه خلاف الفطرت فعل په کولو د انسانيت له حدودو هم د باندې وتلي يئ.

قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾

وويل (قوم د لوط) قسم دی خامخا که وانه وښتې (چپ نشوې له دغو خبرو څخه) ای لوطه ! نو خامخا شې به ته هرومرو له ايستل شويو (له دغه ښاره، يعني وبه دې شړو له دې ځايه).

تفسير: يعني ای لوطه ! چپ شه ! او دومره وعظ پرېږده ! که ته پخپلو دغو غرېدلو سره خامخا مونږ په تنګوې؛ نو تا به له دغه کلي څخه د باندې وشړو.

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾

وويل (لوط) بېشکه زه له دې (بد) عمل ستاسې سره له بغض لرونکيو يم (او ترې بېزاره يم).

تفسير: نو څکه خامخا به زه پر دغه د نفرت اظهار کوم، او له نصيحت او پند ورکولو څخه به له سره نه چپ کېږم، کله چې لوط عليه السلام له خپل قوم څخه مأيوس شو؛ نو داسې دعا يې وکړه:

رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾

ای ربه ځما ! نجات راکړه ماته او اهل ځما ته له (عذابه) د هغو کارونو چې دغه (قوم) يې کوي.

تفسير: يعني د دوی له نحوسته او وبال څخه مو وساته ! او دوی پر ته (علاوه) له مونږه تباه او غارت کړه.

فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾

پس نجات ورکړو مونږ دغه (لوط) ته، او اهل د ده ټولو ته. مګر (نجات مو ورنه کړ) يوې بوډۍ ښځې ته چې په (جمله) د باقي پاتې کيدونکيو (په عذاب) کې وه.

تفسير: دغه بوډۍ د ده ښځه وه، چې له دغو بدکارانو سره متحده او متفقه وه، نو کله چې د الله تعالى عذاب نازل شو؛ دا هم له هغو سره يو ځای هلاکه او تباه شوه.

ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿۱۷۲﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿۱۷۳﴾

بيا هلاک کړل مونږ هغه نور. او ومو وراوه پر دوی باران (د کاڼو)، پس بد باران د ويرول شويو (باران د دوی) وو.

تفسير: يعنې د هغوی کلی له يوه پلوه (طرفه) پر بل مخ واوړول شو، او له اسمانه پرې کاڼي ووورول شول، چې بالآخر د يوې غونډۍ په شان واوښتل، د دوی مفصّله قصه هم په «الأعراف» او په نورو ځايونو کې ليکلې شوې ده.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۷۴﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿۱۷۵﴾ كَذَّبَ أَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿۱۷۶﴾

بېشکه په دغه (اهلاک د قوم د لوط کې) خامخا لوی دليل (د قدرت او عبرت) دی، او نه وو زياتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. نسبت د دروغو کړی وو صاحبانو د ځنګل (د ونو) رسولانو ته.

تفسير: ابن کثير (رحمه الله) ليکلي دي چې: «أصحاب الأيكه» هم هغه د مدين قوم دی، «أيكة» يوه ونه وه، چې دغو خلقو به د هغې ونې عبادت کاوه؛ نو په همدغه مناسبت دوی ته «أصحاب الأيكة» وايي، او د همدغه په سبب يې شعيب عليه السلام ته د دوی د ﴿أَخُوهُمْ﴾ سره تعبير ونه فرمايه، ځکه چې د انبياوو أخوت به محض پر قومي او نسبي تعلّقاتو مبني وو، که «مدين» يې فرمايلی وی؛ نو بيا د ﴿أَخُوهُمْ﴾ ويل موزون وو، «أصحاب الأيكة» يې فرمايلي، په يو مذهبي نسبت سره يې ذکر وکړو، نو په دغه حيثيت ﴿أَخُوهُمْ﴾ فرمايل د شُعيب عليه السلام له شانه سره مناسب نه وو، په هر حال «مدين» او «أصحاب الأيكة» يو قوم دی، او شُعيب عليه السلام د همدغه قوم په طرف مبعوث شوی دی، پخوا له دې نه هم د ده په متعلق څه بحث تېر شوی دی.

إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿۱۷۷﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿۱۷۸﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿۱۷۹﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۸۰﴾ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿۱۸۱﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿۱۸۲﴾

کله چې وويل دوی ته شُعيب چې آيا نه وېرېږئ (له عذابه د الله په شرک خپل). بېشکه زه چې يم تاسې ته رسول يم امانتګر. نو ووېرېږئ تاسې له الله او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبليغ) هيڅ اجر (بدل، عوض). نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالميانو دی. پوره ورکوئ تاسې پيمانه (کله چې چاته غله پيمانه کوئ) او مه کېږئ له کمو ورکوونکيو (د پيمانې) نه. او تول کوئ تاسې په تله برابره سره (او هيڅ کمی په هيڅ شان شي کې مه کوئ !).

تفسير: يعنې په معاملاتو کې خيانت او بې انصافي مه کوئ ! هم هغسې چې د اخيستلو په وخت کې يې پوره اخلئ، او په هم هغه شان سره يې تلئ او پيمانه کوئ، نو د ورکولو په وخت کې يې هم پوره تلئ او پيمانه کوئ !.

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿۱۸۳﴾

او مه کموئ تاسې خلقو ته څیزونه د دوی (او په هیڅ څیز کې د دوی حقوق مه ستنوئ !۔منع کوئ)، او مه ګرځئ تاسې په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي اوسئ.

تفسیر: یعنې په ملک کې داړه مه اچوئ، او د خلقو حقوق مه تلف کوئ !.

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۸۴﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿۱۸۵﴾ وَمَا أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿۱۸۶﴾

او وویرېږئ له هم هغه (الله) څخه چې پیدا کړي یې یئ تاسې، او خلق ړومبني. وویل (أصحاب الأیکه) بېشکه همدا خبره ده چې ته له سحر کړو شویو نه یې (چې له ډېره سحره دې عقل مغلوب شوی دی). او نه یې ته مګر یو بشر انسان په شان ځمونږ، او بېشکه شان دا دی چې مونږ ګمان کوو پر تا چې خامخا (ته یې) له (جمله) د دروغجنانو (په دغه دعوی خپله کې).

تفسیر: یعنې د نبوّت په دعوی کې، او د عذابونو په انذار او نورو وعدو او وعیدو او خبرو کې.

فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿۱۸۷﴾

پس راوغورځوه پر مونږ یوه ټوټه له اسمانه که یې ته له صادقانو رښتینو (په دغه دعوی خپله کې).

تفسیر: یعنې که ته ای شُعیبه ! صادق او رښتین یې؛ نو د اسمان یا د وریځو کومه ټوټه ولې پر مونږ باندې نه غورځوې؟ او نه مو پرې وژنې؟.

قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۸۸﴾

وویل (شُعیب) رب ځما ښه عالم دی په هغو کارونو چې تاسې یې کوئ (نو جزاء به درکړي په هغو).

تفسیر: یعنې دغه خبره خو یواځې الله ته ښه معلومه ده، چې پر کوم جرم باندې به په کوم وخت او څومره سزا ورکړی شي؟ د عذاب نزول ځما کار نه دی، ځما کار یواځې دعوت تبلیغ او ویښول دي، چې دغه مې انجام ته رسولی دی.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿۱۸۹﴾

پس نسبت د دروغو وکړ دغو (صاحبانو د ځنګل) هغه (شُعیب) ته، نو ونیول دوی عذاب د ورځې د سیوري، بېشکه چې دغه (عذاب) وه عذاب د ورځې ډېرې لویې (چې ډېر لوی دی عذاب یې).

تفسیر: د سایوان په شان داسې وریځ راغله، چې له هغه څخه اور اورېده، د لاندې په ځمکه کې سخته زلزله شوه، او یو سخت ویرونکی غږ او کریکه هم پورته شوه، او په دې ترتیب ګرد قوم تباه شو، دغه قصه پخوا له دې نه هم مفصّله تېره شوې ده، هلته دې بیا په هغو تفاسیرو یو نظر وغورځاوه شي !.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

بېشکه چې په دغه (عذاب د صاحبانو د ځنګل) کې خامخا لوی دلیل (د قُدرت، او عبرت) دی، او نه وو اکثر د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی دی ښه قوي غالب (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. او بېشکه دغه (قرآن) خامخا نازل کړی شوی دی له (طرفه د) رب د عالمیانو (شعر سحر او باطلې قصې نه دي). نازل شوی دی په دغه قرآن سره روح امانتګر (یعنې راوړی دی دا قرآن جبریل الأمین). پر زړه ستا لپاره د دې چې شې ته له ویروونکیو (خلقو لره له عذابه د الله).

تفسیر: یعنې لوی قرآنکریم هغه مبارک او عظیم الشأن کتاب دی، چې رب العالمین نازل کړی دی، او د جبریل أمین علیه السلام په وسیله ستا پر پاک او صاف زړه لېږلی شوی دی، همدغه پاک زړه وو چې د الله تعالی په علم کې د دغه درووند امانت د پورته کولو او ساتلو وړ (قابل) او لایق وو، لکه چې قرآني وحي راغله، او سم ستا په زړه کې قرآني خبرو ځای ونیو.

تا هغه ټولې د خپل زړه په غوږونو سره واورېدې، او پرې وپوهېدې، او محفوظې دې په کې وساتلې، ښایي چې د ﴿عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ په لفظ کې دغه ته هم اشاره شوې وي، چې د وحي نزول داسې دوه کیفیتونه درلول (لرل) چې په صحیحه احادیثو کې وارد شوي دي، یعنې کله به د «صلصلة الجرس» په شان راتله، او کله به پرښتې مخامخ راتللې، او د انسان په شان به یې بالمشافه خبرې کولې، په دغو کې به د قرآن وحي أغلبًا په ړومبني کیفیت سره راتله.

﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾

په ژبه عربي ښکاره سره (راوړی دی دغه قرآن جبریل پر زړه ستا).

تفسیر: یعنې په نهایت فصیح، ملیح، لایح عربي ژبه کې یې نازل کړ، له دې ځایه معلومېږي چې له ﴿عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ څخه دغه مراد نه دی چې یواځې قرآني مضامین د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر زړه نازل شوي دي، او بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه پخپلو الفاظو سره اداء فرمایلي دي، بلکه الفاظ او معاني ټول سره یو ځای د رباني وحیې په وسیله د دوی پر مبارک زړه القاء شوي دي.

﴿وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾

او بېشکه (مضامین د) دغه (قرآن) خامخا په کتابونو د ړومبنیو کې (هم لیکلي دي).

تفسیر: یعنې د لوی قرآن او د ده د محترم راوړونکي خبر په پخوانیو اسماني کتابونو کې موجود دی، پخوانیو انبیاوو پر له پسې دغه وړاندوینه او زېری کړی دی، لکه چې سره له زیاتو تحریفاتو او تبدیلاتو لا تر اوسه هم د داسې وړاندوینو یوه ذخیره موندله کېږي، او داسې هم مطلب کېدی شي چې د دغه پاک قرآن اکثریه مضامین اجمالاً یا تفصیلاً په پخوانیو کتابونو کې موندل کېږي، خصوصًا توحید، رسالت، قصص او نور هغه مضامین چې په هغو کې ټول سماویه کتابونه او ګرد انبیاء او مرسلین علیهم السلام متّفق او متحد دي.

أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿۱۹۷﴾

آيا نه ده دغو (كفّارو) ته دليل (په حقّانيت د قرآن دا خبره) چې پوهيږي پر دغه (قرآن) عالمان د بني اسرائيلو (او يقين پرې كوي بلكه لوى حجّت دى).

تفسير: يعني د بني اسرائيلو علماء ښه پوهيږي چې دا هم د هغه كتاب او رسول الله دى، چې د هغه اطلاع په پخوانيو اسماني صحيفو كې وركړى شوې وه، لكه د هغوى څخه ځينو علانيه او ځينو پخپلو مخصوصو مجالسو كې د دغه حق امر اقرار كړى دى، او ځيني انصاف خوښوونكي د همدغه علم په بناء مسلمان شوي هم دي، لكه عبد الله بن سلام او نور، الغرض د يوه منصف فهيم لپاره چې د هغه زړه د حق طالب وي، او له الله تعالى څخه هم ويريږي، په دغه ځيز كې لوى دليل د قدرت او عبرت شته، چې د نورو مذاهبو علماء هم پخپلو زړونو كې د دغه عظيم الشأن قرآن په حقّانيت پوهيږي، اګر كه د ځينو عللو او عواملو لامله په ځينو اوقاتو كې د هغه په اعلام او اقرار سره جرأت نشي كولى.

وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ﴿۱۹۸﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۹۹﴾

او كه نازل كړى وى مونږ قرآن پر ځينو عجميانو باندې. پس لوستلى وى (ځينو عجميانو) دغه (قرآن) پر دغو (كفّارو)؛ نو نه به وو دوى پر ده باندې ايمان راوړونكي.

تفسير: يعني تاسې خو د عربو فصحاوو څخه يئ، ممكن دي د معظمې مكې مشركان داسې ووايي، چې دغه قرآن به تا له خپله ځانه جوړ كړى وي، حال دا چې دغه قرآن د اعجاز هغه حد ته رسېدلى دى، چې د هغه مثل ټول انسانان او پېريان هم نشي جوړولى او راوړلى، خو بيا هم د ويلو لپاره دغسې يو احتمال پيدا كولى شي، ليكن د دوى د ضد، عناد، شقاوت او بدبختي حال دا دى چې فرض يې كړئ، كه دغه قرآن پر كوم غير فصيح عرب يا داسې عجمي انسان باندې نازلېدى چې پر يوه حرف عربي ويلو هم قادر نه وى، بلكه په فرض محال سره پر كوم لا يعقل حيوان نازلېده؛ خو بيا هم دغه خلق د هغه منونكي نه وو، په دغه وخت كې به يې څه نور احتمالات پيدا كول.

كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿۲۰۰﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿۲۰۱﴾ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿۲۰۲﴾ فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿۲۰۳﴾

همداسې ننه ايستلى دى مونږ دا (تكذيب د قرآن) په زړونو د مشركانو (په قراءت د نبي عربي سره). نه راوړي دوى ايمان په دې (قرآن) تر هغه پورې چې ويني دوى عذاب دردناك. پس رابه شي (دغه عذاب) دوى ته يو ناڅاپه حال دا چې دوى به نه پوهيږي. پس وايي به دوى آيا يو مونږ چې انتظار راته كاوه شي (چې ايمان راوړو؟، نو وبه ويلى شي ورته چې نه).

تفسير: شيخ الهند او ځينو نورو مفسرينو د ﴿سَلَكْنَٰهُ﴾ ترجمه داسې كړېده: «همداسې ننه ايستلى دى مونږ دا عناد او انكار په زړونو د مشركانو كې، الخ»، يعني هغه انسان چې پر جرائمو او ګناهونو عادي شي، او خپلې ګردې قواوې په شرارت او سركښى لګوي؛ نو الله تعالى هم سم له خپله عادته د ده زمام (واګې) ور سستوي، او د ده په زړه كې د انكار او تكذيب اثر ته ځاى وركوي، دغه تقرير د شيخ الهند (رحمه الله) له ترجمې سره سم وشو، ليكن ډېر مفسّرين د ﴿سَلَكْنَٰهُ﴾ ضمير د قرآن په طرف اړوي، يعني قرآن مو په دې ډول سره د مجرمانو په زړونو كې ورداخل كړى دى، چې دوى په خپلو زړونو كې ښه پوهيږي چې دغه له سره د بشر كلام نشي كېدى، خو بيا له ضده او عناده ايمان نه راوړي، او در ګرده تكذيب كوي، تر هغه پورې چې په دنيا يا آخرت كې دردناك عذاب پخپلو سترګو سره ويني، نو هلته به

يې ومني، چې بېشکه نبي رښتين وو، او هغه کتاب چې له ځان سره يې راوړلی وو هم رښتيا وو، مګر دغه ويل به ورته هيڅ نفع نه ورسوي او چې کله د الله تعالی په عذاب ناڅاپه اخته شي نو بيا به د مهلت غوښتلو په شيبه کې شي ليکن دغه مهلت به ورته نه ورکول کيږي ځکه چې وخت يې تير شو.

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿۲۰۴﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿۲۰۵﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿۲۰۶﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ ﴿۲۰۷﴾

آيا پس په راتلو د عذاب ځمونږ کې دوی جلتي کوي؟. آيا پس وينې ته خبر راکړه ماته که چېرې نفع ورکړو مونږ دوی ته څو کاله (په حيات سره). بيا راشي دوی ته هغه (عذاب) چې وو دوی چې وعده يې کړی شوې وه (له دوی سره). نو نه دفع کوي له دوی نه عذاب هغه شی چې وو دوی چې نفع ورکولی شوه دوی ته (په هغه باندې).

تفسير: يعنې سره د دومره مهلت او ډيل چې پخوا له دې نه دوی ته ورکړی شوی وو، هغه به يې هم په هغه وخت کې په کار نه ورځي، په دغه وخت کې د دغو ډېرو کلونو مهلت کالعدم ورښکاري، او داسې به ګڼي چې په رښتيا سره دوی ډېر ژر نيولي شوي دي: ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا﴾ (د النازعات سورت، (۲) رکوع، (۴۶) آيت، (۳۰) جزء).

وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿۲۰۸﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَـٰلِمِينَ ﴿۲۰۹﴾

او نه دی هلاک کړی مونږ هيڅ کلی (ښار) مګر چې وو هغه کلي او ښار ته ويروونکي (له عذاب د الله نه). لپاره د ذکر پند ورکولو دوی لره، او نه وو مونږ ظالمان (په هلاک د دوی کې).

تفسير: يعنې د کوم يو قوم د ژوندون ځادر هم داسې نه دی ټول کړی شوی، بلکه پخوا د عذاب له نزوله کافي مهلت ورکړی شوی دی، او ويښوونکي، ويروونکي او هوښياروونکی نبي ورلېږلی شوی دی، څو خلق په غفلت کې پاتې نه شي، کله چې هغوی په هيڅ ډول د انبياوو خبرو ته غوږ نه دی نيولی؛ نو وروسته له هغه ګرد سره تباه او برباد کړی شوي دي، (العياذ بالله).

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَـٰطِينُ ﴿۲۱۰﴾ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿۲۱۱﴾

او نه دی راوړی دا (قرآن) شيطانانو. او نه ښايېږي دوی ته (دغه راوړل) او نه طاقت او قدرت لري (شيطانان د راوړلو د قرآن).

تفسير: يعنې دغه کتاب د الله تعالی له جانبه جبريل امين راوړی دی، د شياطينو راوړی شوی نه دی، آيا دغه خبره شياطينو ته کله ممکنه ده، چې د داسې کتاب يو توری هم هغوی وويلی شي؟ د دوی د طبائعو خاصه خو ضلالت او ګمراهي ده، او پر ته (علاوه) له فساد او ظلمت خورولو څخه بل څه کار نه لري، او دغه کتاب له اوله تر آخره پورې له رشد او صلاح او د هدايت له نوره ډک دی، چې د دې تعليم په اثر داسې يو مقدّس جمعيت تيار شوی دی، چې د هغوی په شان د ځمکې پر مخ تر اسمان لاندې ما سوا له انبياء الله څخه بل کوم متقي، صادق، موحد، او خائف من الله جمعيّت نشته، نو دغه کتاب د علومو او معارفو هيڅ يوه رابطه او مناسبت د شيطاني طبائعو سره نه لري، او نه شيطان د دې خبرې وړ (مستحق) او لايق دی، چې دغسې يو عظيم الشأن متبرّک د امانت بار پر خپلو اوږو واخيستی شي.

إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾

بېشکه دغه شيطانان له اورېدلو (د کلام د پرښتو) خامخا بر طرف منع کړی شوي دي.

تفسير: يعنې د قرآن د نزول په وخت کې د هغه د حفاظت لپاره داسې زوروري غيبي پيرې درولې شوي دي، چې شياطين له سره هغه ته نشي ورنژدې کېدی، او نه يو توری يې له لارې تښتولی شي، کما قال الله تعالى: ﴿وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ۖ فَمَن يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا﴾ (۲۹ جزء، د الجن سورت (۱) رکوع (۹) آيت)، ﴿فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ (۲۹ جزء، د الجن سورت (۲) رکوع (۲۷) آيت)، ﴿لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ (د حم السجده سورت (۵) رکوع، (۴۲) آيت، (۲۴) جزء).

تنبيه: د شياطينو د غيبي خبرو د اورېدلو لپاره د کوښښ او د دوی ناکام پاتې کېدلو په متعلق د «حجر» د سورت په شروع کې مفصّل کلام کړی شوی دی؛ هلته دې ولوستل شي !.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾

پس مه بوله ته له الله سره معبود بل (حاکم، او که دې داسې وکړه) پس شې به ته له عذاب ورکړ شويو. او ويروه ته (له عذابه ای محمده ! هغه) خپلوان د تا چې ډېر نژدې دي (درته). او ښکته کړه وزر خپل (يعنې نرمي وکړه) هغه چاته چې متابعت يې کړی دی ستا له مؤمنانو نه. پس که نافرماني وکړي (دغه خپلوان دې له تانه؛) پس ووايه ته (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه بېزاره يم له هغه (شرک او معاصي) چې کوئ يې تاسې.

تفسير: دغه يې فرمايلي دي محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته او اورولي يې دي نورو ته، يعنې کله چې دغه کتاب بلاشک او شبهه د الله تعالى له جانبه نازل کړی شوی دی، شيطان د يوې ذرې په اندازه هم په کې مداخله نه ده کړې، نو د قرآن پر تعليم ټينګ وکړه، چې په کې أصل الأصول توحيد دی، د شرک او کفر او تکذيب لاره مه اختياروه، که نه د الله تعالى له عذابه د نجات هيڅ لاره نشته، ځينو مفسّرينو دا خطاب عام کړی هر هغه چاته چې صلاحيت د مخاطبې د دې خطاب لري.

يعنې له نورو څخه پخوا خپلو اقاربو او خپلوانو ته تنبيه ورکړئ، چې په خير غوښتلو کې د دوی حق مقدم دی، برسېره په دې د انسانانو د صداقت او حقّانيت امتحان او ازموينه هم د خپلو او اقاربو په معاملو کې اخيستل کيږي، شاه صاحب ليکي: «کله چې دغه آيت نازل شو؛ رسول الله صلى الله عليه وسلم ګردو قُريشو ته په زوره واوروه، آن تر عمې (ترور) او لور او اکا پورې يې هم ورساوه، چې د خپلو ځانونو لپاره فکر وکړئ، چې د الله تعالى په حضور کې تاسې مخامخ کيدونکي يئ، او زه هلته ستاسې لپاره هيڅ نشم کولی.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾

او توکل وکړه (په ټولو مهماتو کې) پر ښه قوي غالب (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکي.

تفسير: يعنې نافرماني کوونکی هر څوک چې وي، او هومره چې وي؛ ستا هيڅ نشي خرابولی، له ګردو څخه بېزاره او يواځې پر پاک الله تعالى اعتماد او اطمينان ولره، چې لوی زبردست ذات دی، او د هيچا هيڅ شی د ده په مقابل کې نشي چلېدی، او رحم او مهرباني کوونکی هم دی، لکه چې دی له خپلې مهربانۍ هر وخت پر تا د مهربانۍ نظر لري، او خپل رحمت او عنايت درباندې مبذولوي.

الَّذِيْ يَرٰىكَ حِيْنَ تَقُوْمُ ﴿۲۱۸﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السّٰجِدِيْنَ ﴿۲۱۹﴾

هغه (الله) چېويني تا کله چې پاځيږې يواځې (لپاره د تهجّد) او (هم ويني) ګرځېدل اوښتل راوښتل ستا (په صف د) ساجدانو کې.

تفسير: کله چې ته د لمانځه لپاره دريږې، او د جماعت په لمانځه کې نقل او حرکت رکوع او سجود او نور کوې، او د مقتديانو حال احوال ته ګورې.

اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۲۲۰﴾ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيٰطِيْنُ ﴿۲۲۱﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ﴿۲۲۲﴾

بېشکه دغه (الله) هم دى دى ښه اورېدونکى (د ټولو اقوالو) ښه علم والا (په ټولو احوالو). آيا خبر درکړم زه تاسې ته (اى مشرکانو) په هغو (خلقو) چې کوزيږي شيطانان (پر هغوى). (بيا پخپله الله فرمايي) کوزيږي (شيطانان) پر هر ډېر دروغجن کذّاب ډېر ګناهګار.

تفسير: دلته بيا د قرآن په صدق او د شان پر عظمت تنبيه فرمايي، يعنې آيا داسې ويل کېدى شي چې (معاذ الله) شيطان پرې وحي راوړه؟ راځئ چې زه تاسې ته وښيم چې شيطاني وحي پر څه قسم خلقو نازليږي؟ هغه پر دروغجنانو بدمعاشانو او بدکارانو باندې راځي، ځکه چې شيطانان له ربتينو او نېکو انسانانو څخه بيخي مرور او بېزاره او هغوى ته په بده سترګه ګوري، او له هغو دروغجنانو دغابازانو مکارانو څخه خوښې او خوشالي کوي، چې د ده له مرضي سره برابر وي، ښه، له ګردو صادقانو څخه زيات صدّيق او له ګردو نېکانو څخه زيات نېک او متقي انسان د شيطاني وحي سره څه نسبت لري؟ د رسول الله صلى الله عليه وسلم صدق، امانت، اتقاء، طهارت، خوف عن الله خو هغه عالي اوصاف دي، چې د صباوت له وخته د نبوّت تر مدّت پورې د ده ګرد قوم هغه منلي دي، او تسليموي يې، تر دې چې «الصادق الأمين» لقب د همدغو له جانبه همدوى ته ورکړى شوى وو.

يُّلْقُوْنَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ﴿۲۲۳﴾

چې ږدي (دا شيطانان) غوږ (خبرو د پرښتو ته) او اکثر د دوى دروغجنان دي. (يا غوږ ږدي شيطان خپلې اورېدلې شوې خبرې له ملائکو کاهنانو ته چې افّاک اثيم دي، او زياتره د دوى دروغجنان دي، چې زياترې خبرې يې دروغ دي).

تفسير: يعنې شياطين د غيبي امورو څخه د يوه نه يوه جزئي امر د خبرو په متعلق کوم شيان له ورا د تښتېدلو په منځ کې اوري، په هغو کې سل نورې خبرې له خپله ځانه ګډوي، او بيا هغه خپلو کاهنو دوستانو ته رسوي، دغه د دوى د وحي حقيقت دى، پر خلاف د دې د انبياوو وحي داسې منظمه او مرتبه محفوظه ده، چې د هغې يو حرف يو حرکت هم نشي پاتې کېدى، ځينو د ﴿يُلْقُوْنَ السَّمْعَ﴾ معنى داسې اخيستې ده، چې شياطين د ملأ الأعلى په طرف غوږ ږدي، که کومه غيبي خبره يا غږ يې غوږ ته ورسيږي، يا دروغجنو ګناهګارانو د شيطان خوا ته غوږونه نيولي وي، که کومه خبره له هغوى ځنې واوري، او بيا ژر تر ژره يې خوروى کوي.

وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ﴿۲۲۴﴾

او (کافران) شاعران متابعت کوي د دوى ناپوهان (بې لارې).

تفسير: کافرانو به رسول الله صلى الله عليه وسلم ته (استغفر الله) کله کاهن، کله شاعر ويل؛ نو دلته فرمايي چې د شاعرى خبرې محض تخيّلات دي، او له تحقيق سره بيخي تعلّق نه لري، نو ځکه په هغه خبره کې ماسوا د مجالسو د تودوالي او

د خوښې او ساعت تېرۍ او چرچې او واه واه ويلو بل کوم مستقل هدايت نه دی، حال دا چې د دغه رسول الله صلی الله عليه وسلم د پاك صُحبت په ميمنيت او د دغه قرآن په بركت په زرهاوو سړيو د نېکۍ او هدايت لارې موندلي دي.

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ۝٢٢٥﴾

آيا نه وينې ته چې بېشکه دوی (شاعران) په هرې کندې او هرې پندې د (خبرې) کې سرګردانه ګرځي (او ښکته په کې ډوبيږي، او پروا نه کوي چې دا حق دی که باطل).

تفسير: يعنې هر مضمون چې د دوی په لاس کې ولوېږ؛ نو دوی هغه پسې اوږدوي، که د چا په تعريف او ستاينه (صفت) کې ولګېدل؛ نو هغه اسمان ته خېژوي، او که د چا په مذمّت کې لګيا شول؛ نو د ټولې دنيا عيوب او مذمّت په هغه کې راټولوي، موجود معلوم ګرځوي، او له معدوم څخه يو خورا ډېر ثابت او معلوم او موجود منظوموي، الغرض دروغ، مبالغه، تخيّل د دوی د کيڼ لاس معمولي لوبې دي، په هره صحراء او بيديا کې چې يو ځلې دوی سم شي، بيا نو دوی ببرته مخ ګرځوونکي نه دي، نو ځکه د اشعارو په نسبت مشهور دي چې: «أكذبه أحسنه»، څومره چې شعر دروغجن وي هم هغومره ښائسته ګڼل کيږي.

﴿وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ۝٢٢٦﴾

او بېشکه دغه (شاعران) وايي هغه چې نه يې کوي دوی.

تفسير: يعنې کله چې اشعار لولي؛ نو داسې درښکاري چې د ده قائل به له ځمري څخه زيات زړور وي، او کله چې ويې ګورې؛ نو په انتهايي درجه ډارن، بې زړه او جبان درښکاري، او کله بالعکس چې دوی وګورې؛ روغ رمټ پياوړي (تکړه) او مضبوط درښکاري، ولې د دوی د اشعارو له لوستلو څخه داسې درڅرګندېږي (درښکاريږي) چې د دوی روح قبض شوی، يا يې نبضين له حرکته لويدلي دي، او اوس به مري.

الغرض د الله تعالی دغه معظّم رسول چې خاتم الأنبياء دی د دغه جماعت سره هيڅ علاقه او ارتباط نه لري، او له همدغه جهته يې فرمايلي دي: ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ﴾، د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم هره خبره سره کره، جوته، رښتيا، حقه او روښانه، او د تحقيق، عدل او انصاف په ميزان کې تللې شوې وه، هره خبره چې د دوی له مبارکې ژبې څخه وته؛ هم هغه به عملاً لېدلې کېده، آيا شاعر د داسې صفاتو خاوند دی؟ او شاعر هم دې ته ويلی شي؟ کلاّ وحاشا، ثمّ کلاّ وحاشا.

﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانتَصَرُوا مِن بَعْدِ مَا ظُلِمُوا ۗ وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ۝٢٢٧﴾

مګر (نه دي مذموم) هغه (شاعران) چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)، او يادوي دوی الله ډېر، او بدل اخلي (له کفّارو په هجو د کفّارو) وروسته له هغه چې ظلم کړی شوی وي (پر هغو)، او ژر به پوه شي هغه کسان چې ظلم يې کړی دی؛ چې کوم ځای ته به ببرته لاړ شي دوی (يعنې بد ځای ته به لاړ شي پس له مرګه).

تفسير: مګر هغه څوك چې په هر شعر کې د الله تعالی حمد ووايي، يا د نېکۍ په لوري ترغيب ورکړي، يا د کفر مذمّت يا د ګناه خرابي څرګنده (ښکاره) کړي، يا د هغو کافرانو هجو او بدي ووايي، چې د اسلام هجو کوي، يا که څوك ده ته ايذاء او ضرر ورسوي؛ د هغه ځواب د اعتدال په اندازه ورکړي؛ نو داسې شعر ويل نه دي مذموم، لکه

چې حسّان بن ثابت رضي الله تعالى عنه او نورو به همداسې اشعار ویل، نو ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم پر ده امر صادر کړ، چې د کفّارو جواب ورکړه، روح القُدس ستا سره دی.

د ﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا ظُلِمُواْ﴾ په مناسبت یې وفرمایل چې: ظالمانو ته به عنقریب خپله آخره خاتمه او انجام معلومیږي، چې د دوی اوښ پر کومه ډډه پرېوځي؟ له ګردو څخه زیات ظلم دا دی چې د الله تعالى کتابونو او انبیاوو ته د دروغو نسبت کوي، او په کاهن او شاعر ویلو سره یې تکذیب کوي.

تمت سورة الشعراء بفضل الله تعالى وحسن توفيقه.

سُورَةُ النَّمۡلِ

«د (النمل) سورت مکي دی، (۹۳) آیتونه (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۷) او په نزول کې (۴۸) سورت دی، وروسته د (الشعراء) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طسٓۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡقُرۡءَانِ وَكِتَابٖ مُّبِينٍ ١ هُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ٢ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ يُوقِنُونَ ٣ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمۡ
أَعۡمَٰلَهُمۡ فَهُمۡ يَعۡمَهُونَ ٤

دا (آیتونه د دې سورت) آیتونه د قرآن، او د کتاب مبین (ښکاره بیانوونکي) دي. (دغه قرآن) سمه صافه لاره ښوونکی دی (ټول جهان ته) او زېری ورکوونکی دی مؤمنانو ته (په نعیم سره). هغه (مؤمنان) چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات (د اموالو خپلو)، او دوی په (ورځې) آخرې (چې قیامت دی) هم دوی یقین کوي (چې خامخا به راشي په حقه سره). بېشکه هغه کسان چې نه راوړي ایمان په (ورځې) آخرې (چې قیامت دی)؛ ښایسته کړي دي مونږ دوی ته (قبیحه) عملونه د دوی، پس دوی حیران سرګردانه دي (په دغو بدو اعمالو خپلو کې).

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې له ده سره د آخرې خاتمې او انجام فکر او اندېښنه نه وي؛ نو هغه دې د همدغې فاني دنیا په فکر او اندېښنه کې ډوب پروت وي، او د ده د ګردو کوښښونو مرکز همدغه څو ورځنی دنیوي ژوندون دی، او د هغه کتاب او نبي په طرف له سره نه ګوري، چې د دوی مخ له هغه فاني طرف نه د عاقبت او باقي ژوندون په طرف اړوي او متوجه کوي يې، او نه ورته فکر او توجّه کوي، دوی په دنیوي عیش او مینه کې داسې غرق او ډوب تللي دي، چې د هادیانو خبرو ته له سره غوږ نه ږدي، بلکه پر دوی مسخرې کوي او ملنډې وهي، پر اسماني صحائفو طعني وي، او پر انبیاوو مزاح کوي، او همدغه وضعیت پخپل فکر او زعم ښه بولي، او پرله پسې په همدغې ګمراهی کې ترقي او پرمختګ کوي.

تنبیه: د «تزیین» نسبت د الله تعالی په طرف له دې حیثیته شوی دی، چې د هر شي خالق او مالك همدی دی، پر کوم سبب باندې د مسبب ترتّب بې د ده د مشیت او ارادې څخه نشي کېدی، لکه چې په نورو ځایونو کې د اضلال، د ختم، د طبع او د نورو نسبت هم ده ته شوی دی.

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ وَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ هُمُ ٱلۡأَخۡسَرُونَ ٥

دا هم هغه کسان دي چې مقرر دی دوی ته ډېر بد عذاب (په دنیا کې) او دوی په آخرت کې هم دوی زیانکاران دي.

تفسیر: یعنې هلته به له ګردو څخه زیات همدوی په نقصان او خساره کې پراته وي.

وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾

او ببشکه ته (اې محمده !) خامخا درښوولی کیږي (دررسیږي) تاته قرآن له نزده د ښه حکمت والا ښه علم والا (چې الله دی).

تفسیر: یعنې دغه بدبختان پرېږده چې د ضلالت په تیه (میره) کې سرګردانه وګرځي، کله چې دوی د عظیم الشأن قرآن قدر او عزت ونه پېژنده، او د ده د هدایاتو او بشاراتو څخه یې فائده وانخیستله؛ نو ښايي چې د دوی حال او احوال همداسې کېدی، تاسې الله تعالی ته شکر وکړئ، چې د دغه علیم او حکیم له جانبه له ټولو ځني زیات عظیم الشأن کتاب (قرآن) تاسې ته مرحمت شوی دی، چې له هغه څخه تل تاسې ته جدید جدید فوائد دررسیږي، او په هغه کې مؤمنانو ته بشارات او مکذبانو ته عبرتناکه واقعات اورول شوي دي، څو د صادقانو زړونه مضبوط او قوي او د دروغو حمایت کوونکي پر خپلې بدې خاتمې او خراب انجام مطلع شي، لکه چې په همدې غرض وروسته له دې نه د موسی علیه السلام او د فرعونیانو قصه اوروله کیږي.

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا

(یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی ښځې خپلې ته ببشکه چې ما ولید یو اور (له لرې).

تفسیر: دغه له «مدین» نه د راتګ په وخت کې څه وخت چې دوی «وادي» ته ورنژدې شو، کله چې یې په یوه یخه توره تیاره شپه کې لاره ورکه کړې وه، د موسی علیه السلام وینا ده چې له خپلې ښځې سره یې کوي، د دغه مفصله قصه د «طه» د سورت په تفاسیرو کې پخوا تېره شوې ده، هلته دې بیا ولوستی شي.

سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾

ژر به راوړم تاسې ته له دې (ځای د اوره) خبر (حال د لارې) یا به راوړم تاسې ته لمبه لګولې (په سر د پلتې یا لرګي) لپاره د دې چې تاسې تاوده شئ (په هغه اور).

تفسیر: یعنې د لارې خبر او پته تاته راوړم که دغه اور سره نژدې څوک وي، که نه اقلا ستاسې د تودېدلو لپاره کومه لمبه یا څکروټه به راوړم.

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾

پس کله چې راغی دغه (موسی) هغه (اور) ته ؛ غږ وکړ شو داسې چې برکتناک کړی شوی دی هغه چې په دغه اور کې دی، او هغه چې چاپېر دی له دغه (اوره)، او (غږ وکړ شو چې) پاکي ده الله ته چې رب (پالونکی) د عالمیانو دی.

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام هلته ورسېد؛ دغه خبره ورته معلومه شوه، چې دغه دنیوي اور نه دی، بلکه غیبي او نوراني اور دی، چې په هغه کې د الله تعالی د انوارو آثار څرګندېږي (راښکاره کیږي)، ښايي چې دغه به هم دا وي چې په حدیث کې د هغه په نسبت فرمایلي شوي دي: «حجابه النار»، یا «حجابه النور»، بیا پرې غږ وشو: ﴿أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ یعنې د ځمکې دغه ټوټه مبارکه ده، او په دغه اور کې چې کومه تجلّي ده؛ هغه هم مبارکه ده، او د ده په منځ او شاوخوا کې کوم ذوات چې دي؛ هغوی ګرد مقدس دي، مثلا پرښتې، یا پخپله موسی علیه السلام، هغه ګرد سره مبارک دي، دغه یې اغلبًا د موسی علیه السلام د مأنوس ګرځولو او د اعزاز او اکرام لپاره فرمایلي دي.

يٰمُوسٰٓى اِنَّهٗٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۙ﴿۹﴾

ای موسی ! شان دا دی چې زه یم الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوم).

تفسیر: یعني په دغه وخت کې له تا سره زه پخپله غږېدونکی یم.

وَاَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ

او غورځوه همسا خپله (نو یې وغورځوله)، پس کله چې ولیدله (موسی) هغه (همسا) چې خوځېدله؛ ګواکې دغه (همسا) یو نری سپین ځغاستونکی مار دی.

تفسیر: ښایي په ابتداء کې به نری وي، یا به د حرکت د سرعت لامله دغه تشبیه ورکړی شوي وي، نه د جُثې د صغارت لامله.

وَّلّٰى مُدْبِرًا وَّلَمْ يُعَقِّبْ ۗ يٰمُوسٰى لَا تَخَفْ ۣ اِنِّيْ لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُوْنَ ۖ﴿۱۰﴾

نو مخ یې ترې وګرځاوه په شا تلونکی، او راونه ګرځېده بېرته، (نو بیا غږ ورته وشو) ای موسی ! مه ویرېږه (له دې ماره)، بېشکه زه چې یم نه ویرېږي په نزد ځما مرسلان (پیغمبران ـ له هیڅ شي نه).

تفسیر: یعني مرسلانو ته نه دي لایق چې وروسته ځمونږ د قرب دربار د رسېدلو څخه له همسا یا مار یا د بل کوم مخلوق څخه وویرېږي، په دغه مقام کې ښایي چې د دوی زړونو ته انتهایي سکون او طمأنینت حاصل شي.

تنبیه: دغه طبیعي خوف دی، چې د نبوّت سره څه منافات نه لري.

اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا ۢ بَعْدَ سُوْٓءٍ فَاِنِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۱﴾

لیکن هغه څوک چې ظلم یې کړی وي (په ځان خپل) بیا بدل راوړي نیکي وروسته له بدۍ (چې په صدق سره ثابت شي)؛ پس بېشکه زه ښه بخښونکی یم (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی یم.

تفسیر: دغه منقطع استثناء ده، یعنې وروسته له دې نه چې د الله تعالی قرب ته ورسېدې؛ تاته هیڅ وېره او اندېښنه نه ده په کار، خوف او اندېښنه یواځې هغه چاته په کار ده چې کومه ګناه یا خطا یا تقصیر یې کړی وي، چې د هغه په نسبت هم ځمونږ په دربار کې داسې قاعده شته، چې وروسته له ګناه که کوم سړی په صدق او اخلاص سره توبه وباسي، او خپل اعمال او احوال اصلاح او درست کړي، او د نېکیو او حسناتو په وسیله خپله بدي او سیئات محو او ورک کړي؛ نو الله تعالی یې پخپل رحمت سره معافوونکی دی.

وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ ۣ فِيْ تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۱۲﴾

او ننباسه لاس خپل په ګرېوان خپل کې؛ نو وبه وځي (په خلاف د طبیعي لون خپل) تک سپین بې له کومه عیبه (او مرض، پس سره له دې دواړو معجزو چې حساب دي) په نهو معجزو ستا کې (ورشه) طرف د فرعون ته او قوم د ده ته، بېشکه دوی دي یو قوم فاسقان (وتونکي له فرمان).

تفسیر: د دغو معجزاتو بیان د «بني اسرائیل» په سورت کې د ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ ۢ بَيِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ﴾ الآیة ـ آیت لاندې لیکلی شوی دی، هلته دې ولوستل شي !

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ
فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾

پس کله چې راغلل (فرعون او فرعونيانو ته) آيتونه (معجزې د قدرت) ځمونږ ښکاره روښانې؛ نو وويل دوی چې: دغه سحر (کوډې) دی ښکاره. او منکران شول دوی په دغو (آيتونو)، حال دا چې يقين کړی وو په دغو معجزاتو نفسونو د دوی (چې حق او له جانبه د الله دي، ليکن انکار ترې وکړ دوی) له جهته د ظلم او سرکښی، پس وګوره څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدانو (من الغرق والحرق).

تفسير: يعني کله چې وقتًا فوقتًا د دوی د سترګو د خلاصولو لپاره هغه معجزې ورښودلې کېدې؛ نو دوی به ويل چې: دغه ګردې کوډې او جادو دی، حال دا چې د دوی په زړونو کې په يقيني ډول سره دغه خبرې ځای نيولی وو، چې موسی عليه السلام رښتين دی، او دغه معجزې چې راښيي يقينًا د الله تعالی د قُدرت دلائل دي، سحر، جادو، شعبذه، نظر بندي او بل کوم باطل شی نه دی، او تش د بې انصافی، غرور او تکبر لامله عمدًا او د خپل ضمير په خلاف د حق تکذيب او له صدق څخه دوی انکار کاوه، بيا نو څه وشو؟، څو ورځې وروسته له دې نه دغه خبره ورمعلومه شوه چې د داسې ضد کوونکيو معاندانو مفسدانو انجام او عاقبت څه کيږي؟ دوی ټول د قُلزم د بحيرې د امواجو يوه ګوله شول، او هيڅ يوه ته يې ګور او کفن هم نه شو ورپه برخه.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ داود ته او سليمان ته يو خاص علم، او وويل دواړو چې: ټولې ثناوې ستاينې (صفتونه) دي الله ته، هغه چې مشرتيا (فضيلت) يې راکړې دی مونږ ته پر ډېرو له (هغو) بندګانو خپلو چې مؤمنان دي.

تفسير: سُليمان د داود عليهما السلام ځوی وو، دغه پلار او ځوی ته هر يوه ته الله تعالی علم ورعطاء کړی وو، شرايع، احکام، د سياست اصول، حکومت چلول او نور ګرد علوم د دې لفظ لاندې داخل شول، هغه علم چې الله تعالی داود او سليمان عليهما السلام ته ورکړی وو؛ د هغه اثر دا وو چې دوی د الله تعالی د انعاماتو شکر اداء کاوه، د الله تعالی د کوم نعمت شکر اداء کول د هغه اصلي نعمت څخه لوی نعمت دی.

«پر ډېرو» يې څکه وفرمايل؛ چې ډېرو نورو بندګانو ته الله تعالی پر دوی فضيلت ورکړی دی، پاتې شو پر ګردو مخلوقاتو کلي فضيلت لرل؛ نو دغه انعام او اکرام په ګردو انسانانو کې ځمونږ سيد الکونين خاتم المرسلين فخر الأولين والآخرين محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته په برخه شوی دی، اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلی آله وأصحابه أجمعين.

وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُۥدَ

او ميراث واخيست سليمان (نبوّت، علم، سلطنت) له داود څخه (له نوره اولاده يې).

تفسير: يعني د داود عليه السلام په ځامنو کې د ده اصلي ولي عهد او خليفه سُليمان عليه السلام شو، چې د ده په مبارك ذات کې الله تعالی نبوّت او سلطنت دواړه جمع کړي وو، او داسې مملکت او حکومت يې ورعطاء کړی وو، چې له ده څخه وړاندې او وروسته د بل چا په برخه کې داسې يو صوري او معنوي، ظاهري او باطني عظمت او شوکت نه دی جمع شوی، انسانان، پيريان، طيور، هوا، او نور ټول ورته مسخّر شوي وو، لکه چې د «سبأ» په سورت کې راځي.

وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمۡنَا مَنطِقَ ٱلطَّيۡرِ

او وويل (سُليمان) اى خلقو ! ښوولې شوي دي مونږ ته خبرې د الوتونکيو مرغانو.

تفسير: له دغې خبرې څخه انکار کوا کې د بداهت څخه د انکار په منزلت دى چې طيور او پرندګان کومې خبرې او چړېړ چې کوي، په هغه کې تر يوه حده پورې د افهام او تفهيم شان موندلى کيږي، يو مرغه څه وخت چې خپله جوړه ځان ته رابولي، يا د دانې ورکولو لپاره خپلو نورو ملګرو ته هم خبر ورکوي؛ په دغو ګردو حالاتو کې د ده بولي، لهجه او غږ بدل له سره يو شان نه دي، لکه چې د طيورو مخاطبين او سامعين دغه فرق او توپير په ښه شان سره محسوسولى شي، نو له دې نه مونږ پوهېدى شو، چې د نورو احوالو او ضرورياتو په وخت کې هم د دوى په دغو چونېدلو کې اګر که مونږ ته ډېر متشابه او متقارب هم راښکاره شي، کوم داسې لطيف او خفيف تفاوت او توپير به ضرور وي، چې پر هغه باندې به دوى پخپلو منځونو کې سره پوهيږي.

د حيواناتو لپاره د جزئي ادراکاتو حصول خو لا له پخوا څخه مسلّم دى، ليکن د اوروپا جديد تحقيقات اوس د حيواناتو عاقليت د آدميت تر سرحد پورې قريب کړى دى، تر دې چې د حيواناتو د بولۍ (وينا) د «ابجدو» په تيارولو پسې هم لګيدلي دي.

لوى قرآن خبر راکړى دى چې: «هر شى د خپل رب تسبيح او تحميد کوي، ليکن تاسې پرې نه پوهېږئ، او هر الوتونکى خپل د صلات او تسبيح څخه واقف دى»، په صحيحو احاديثو کې د حيواناتو تکلّم بلکه د محضو جماداتو خبرې کول او تسبيح ويل ثابت دي.

وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيۡءٍ

او راکړى شوي دي مونږ ته له هر څيز څخه (چې انبياوو او باچايانو ته ورکاوه شي).

تفسير: يعني د داسې عظيم الشأن سلطنت او نبوّت لپاره هغه اشياء، لوازم او سامان چې په کار دي؛ هغه ګرد يې راعطاء کړه.

إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيۡمَـٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ وَٱلطَّيۡرِ فَهُمۡ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾

بېشکه دغه (عطاء) خامخا همدغه فضل فضيلت دى ښکاره. او جمع کړى شوې لپاره د سُليمان لښکرې د ده، له پيريانو او (له) انسانانو او (له) مرغانو، بيا به د دوى ډلې ترلې کېدلې (په ترتيب سره).

تفسير: هر کله به چې سُليمان عليه السلام کوم طرف ته تلو؛ نو د انسانانو، پيريانو او د طيورو د درې واړو اقسامو لښکر به يې له خپله ځانه سره حسب الضرورت او مصلحت بوتلو، او د دوى په دغو افواجو کې به يو ځانته نظم نسق او انضباط قائم وو، مثلاً وروستني افواج به سره له خپلو ګرندي تللو يا الوتلو خپلو له ړومبنيو افواجو څخه نشو وړاندې کېدى، او نه به هيڅ يو لښکري فرد داسې کولى شو، چې خپله پيره يا وظيفه په خپل سر خوشې کړي، او چېرې لاړ شي، لکه چې نن ورځ په برې، بحري او فضايي قواوو کې پوره نظم، نسق او د عمل اشتراک ليدل کيږي.

حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوۡاْ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمۡلِ

تر هغه پورې چې راغلل دوى پر کنده د ميږيو،

تفسير: يعنې سُليمان عليه السلام له خپل لاو لښکر سره له داسې يو ميدان څخه تېرېده، چې هلته د ميږيانو ډېره لويه وداني وه.

تنبيه: په کوم ځای کې چې ډېر ميږيان سره راټول شي، او هلته په خپل ذوق او سليقه کورونه جوړ کړي؛ هغه ته په عربي ژبه «قرية النمل» وايي، يعنې «د ميږيانو کلی»، مفسّرانو په مختلفو بلادو کې د داسې ميدانونو او بيديا ګانو نښه او پته لګولې ده، چې هلته د ميږيانو خورا زيات کورونه او کلي شته، چې د دغو له منځه پر يوه باندې حسب الاتفاق د سُليمان عليه السلام ګذر شوی وو.

قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَٰكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾

نو وويل يوه ميږي (چې مشر وو پر نورو): ای ميږيو ! ننوځئ ټول مساکنو - سوړو خپلو ته چې مات او چيت پيت مو نه کړي هرومرو تاسې سليمان او لښکر د ده، حال دا چې دوی به نه وي پوه (د تاسې له دې پايمالېدو نه).

تفسير: يعنې سليماني لښکر خو داسې نه دی چې عمدًا او په قصد سره تاسې وژني، هو ! امکان لري چې د لاعلمی او ناپوهی په سبب پايمال شئ، شاه صاحب ليکي: «د ميږي غږ هيڅ يو انسان نشي اورېدی، خو د سُليمان عليه السلام غوږ ته د دوی خبرې ورسېدې، او دوی له هغو څخه معلومات حاصل کړل»، نو دا د هغوی معجزه شوه.

تنبيه: د حيواناتو علماوو له کلونو کلونو راهيسې کومې تجربې چې کړي دي؛ له هغوی څخه دا راښکاره ګنديږي، چې دغه خوار او حقير ساکښ (ذي روح) او خوځنده (حشره) هم پخپل اجتماعي حيات، سياسي نظام کې ډېر زيات له انساني خويونو سره قريب واقع شوی دی، او د دغو امورو اداره په ډېر عجيب او غريب ډول سره کوي، د انسانانو په شان ميږيان هم د کورنيو او ټبرو او قبائلو خاوندان دي، په دوی کې هم د تعاون او خواخوږی جذبات شته، د دوی د اعمالو تقسيم او د حکومت نظام د انساني اداراتو سره ډېر قريب او متشابه ليدل کيږي.

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ
وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩﴾

پس تبسّم وکړ (سُليمان) په دغه حال کې چې خندا کوونکی وو (ورپسې تعجّبًا او سُرورًا) له وينا د هغه ميږي، او وويل سُليمان: ای ربه څما ! الهام وکړه ماته (را په برخه کړه) دا چې شُکر وکړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما او پر مور پلار څما، او بل دا چې وکړم زه عمل نېک چې (په فضل خپل سره) خوښوې ته هغه، او ننباسه ما (او يو ځای کړه ما) په رحمت خپل سره په (هغو) بندګانو خپلو کې چې صالحان شوي دي.

تفسير: کله چې سُليمان عليه السلام د هغه ميږي پر خبره وپوهېده؛ متعجب شو، او د سُرور او نشاط له فرطه يې د شکر د اداء کولو جذبه په جوش راغله، او وويل سُليمان: ای ربه څما ! الهام وکړه، را په برخه کړه دا چې شکر وکړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما او پر مور او پلار څما او بل دا چې وکړم زه عمل نېک، چې پخپل فضل سره خوښوې ته هغه، او ننه باسه او يو ځای مې کړه په رحمت خپل سره په هغو بندګانو کې چې صالحان دي.

وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِىَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾

او لټونه يې وکړه د مرغانو (او هدهد يې ونه مونده)؛ نو ويې ويل: څه مانع دی ما لره چې نه وينم زه هدهد، بلکه دی هدهد له غائب شويو (د دې ټولې څخه چې يې نه وينم).

تفسير: بناء پر کوم ضرورت سُليمان عليه السلام د الوتونکيو افواجو حاضري واخيسته؛ هدهد د ده په نظر کې رانغی، نو ځکه يې وفرمايل: دا څه خبره ده چې زه هدهد نه وينم؟ آيا د دغو الوتونکيو افواجو په منځ کې پټ دی او زه يې نه وينم؟ يا په واقع سره غير حاضر دی؟.

تنبيه: له طيورو څخه سُليمان عليه السلام مختلف اعمال اخيستل، مثلاً په هوايي سفرونو کې به دوی مأمور وو، چې د سُليمان عليه السلام په سر داسې والوځي، چې د دوی پر تخت سيوری ولوېږي، عند الضرورت د اوبو او د نورو ضروورياتو سراغ او پته ولګوي، خطوط او فرامين له يوه ځايه بل ځای ته ورسوي، په دغه وخت کې امکان لري چې هُدهد ته به کوم يو خاص ضرورت وروړاندې شوی وي، او دی به د هغه لامله غير حاضر شوی وي.

لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾

خامخا عذاب به ورکړم زه هرومرو ده ته عذاب سخت، يا خامخا ذبح به کړم زه دی، يا به خامخا راوړي دی ماته برهان دليل ښکاره (په غياب خپل چې له دې وجې نه غايب وم).

تفسير: يعنې خپل د غير حاضرۍ کوم واضح او ښکاره دليل راوړاندې کړي.

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

پس ځنډ (تأخير) وکړ هدهد نه ډېر (بلکه لږ ځنډ يې وکړ او ژر راغی) پس وويل (هُدهد په جواب د سليمان کې) احاطه وکړه ما په هغه څيز (او پوره پرې خبر شوی يم) چې نه ده احاطه کړې تا (او نه يې پرې خبر) په هغه باندې، او راغلی يم زه تاته له سبا څخه په خبرې تحقيقي يقيني سره.

تفسير: سُليمان عليه السلام ته د هغه ملك احوال په مفصّل ډول سره نه وو رسېدلی، اوس وررورسېد، «سبأ» د يوه قوم نوم دی، چې د هغوی ملك په عربستان کې د يمن په اطرافو کې وو (موضح القرآن)، ګواکې د هُدهد په وسيله الله تعالی دغه تنبيه وفرمايله، چې د ډېرو لويو لويو انسانانو علم هم له سره نشي محيط کېدی، وګورئ چې د هغه نبي په شان چې پخپله الله تعالی داسې فرمايلي وو ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا﴾ هغه ته د يوې جزئيې اطلاع هُدهد وررسوي.

إِنِّى وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَىْءٍ

بېشکه چې ما وموندله يوه ښځه چې باچاهي يې کوله پر دغه (اهل د سبأ) او ورکړی شوي دي دغې (ښځې) ته له هر څيز څخه (چې باچايانو ته ورکولی شي).

تفسير: په هر شي کې مال، اسباب، فوج، اسلحه، حسن، جمال ګرد شيان راغلل.

وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

او دی دې ته تخت ډېر لوی.

تفسير: يعنې د دې ملك د ملکې تخت داسې مُکلف، مرصّع او ډېر قيمتدار دی، چې د دنيا هيڅ يوه له باچاهانو سره هغسې تخت نشته، مفسّرينو د دغې ملکې نوم «بلقيس» ليکلی دی، والله أعلم.

وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿۲۴﴾

ومې موندله دغه ښځه او قوم د دې چې سجده كوي دوی لمر ته بې له الله، او ښايسته كړي دي دوی ته شيطان عملونه د دوی، پس منع كړي دي (شيطان) دوی له سمې صافې لارې، پس دوی نه مومي سمه صافه لاره.

تفسير: يعنې هغه قوم مشركان او د لمر عابدان دي، او شيطان دوی له لارې څخه ايستلي دي، او د شرک رسوم او اطوار د دوی په نظرونو كې ښايسته ورځرګند (ورښكاره) شوي دي، نو ځكه دوی د هدايت لاره نشي موندلی، هُدهد پخپلې دغې وينا سره ګواكې سُليمان عليه السلام ته ترغيب وركړ، چې د دغه قوم پر خلاف جهاد وكړي.

أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿۲۵﴾

ولې دوی نه كوي سجده الله ته؟ هغه (الله) چې راوباسي (ښكاره كوي) پټ شيزونه چې په اسمانونو كې دي، او په ځمكه كې دي، او (هغه الله) چې ورمعلوم دی هر هغه شيز هم چې پټوئ يې تاسې (په زړونو خپلو كې)، او هر هغه شيز چې ښكاروئ يې تاسې (په ژبو خپلو كې).

تفسير: غالبًا د دغه هُدهد د كلام تتمّه ده، معلوميږي چې حيوانات فطرتًا د خپل خالق د صحيح معرفت لرونكي دي، يا د خرق عادت په ډول همدغه يوه هُدهد ته دغسې تفصيلي معرفت ورعطاء كړی شوی وو، هو ! كه الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو دغسې معرفت په يوه وچ لرګي كې هم پيدا كولی شي.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿۲۶﴾ السجدة

الله هغه ذات دی (چې) نشته هيڅ لايق د عبادت مګر يواځې همدی دی، چې رب د عرش ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې د ده د عظيم عرش سره د بلقيس تخت څه مناسبت لري؟.

قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْكَٰذِبِينَ ﴿۲۷﴾

نو وويل (سُليمان) ژر به وګورو آيا رښتيا ويلي دي تا (ای هدهده ! دغه خبره كې) يا كه ته يې له دروغ ويونكيو.

تفسير: يعنې زه ستا د دروغو امتحان اخلم، (بيا سُليمان يو مكتوب وليكه، او هُدهد ته يې وويل):

اذْهَب بِّكِتَٰبِي هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿۲۸﴾

يوسه ته (ای هُدهده !) ليک ځما دغه پس وغورځوه هغه (ليک) دوی ته، بيا مخ جار باسه له دوی (او پټ نژدې ورته ودرېږه) پس وګوره (له ورايه) چې په څه ځواب رجوع كوي دوی؟.

تفسير: يعنې سليمان عليه السلام يو خط وليكه، او هُدهد ته يې وركړ، چې د «سبأ» ملكې ته يې ورسوي، او جواب يې بېرته راوړي، او ورته ويې ويل: څه وخت چې خط دې وروروسوه؛ ښايي چې بيا ترې يوې خوا ته پر څنګ شې، ځكه چې د قاصد مخامخ دربدل د سلطنت له آدابه سره څه تناسب نه لري.

قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ

وویل (بلقیس) چې ای اشرافو ! بېشکه زه چې یم راغورځولی شوی دی ماته یو لیک عزتناک. بېشکه دغه (لیک) د سلیمان (له طرفه راغلی) دی.

تفسیر: بلقیس د دغه خط د لوستلو په اثر خپل مشران او درباریان راټول کړل، او دوی ته یې وویل چې: «ای څما مشرانو ! ماته داسې یو عجیب خط په دغه عجیبه طریقه رارسېدلی دی، چې د یوه معزّز او محترم باچا سُلیمان علیه السلام له طرفه راغلی دی، غالبًا دوی به د سُلیمان علیه السلام اسم او د ده د بې مثاله حکومت او شوکت اشتهار پخوا له دې نه اورېدلی وي.

وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾

او بېشکه (مضمون د دې لیک دا دی چې شروع) په نامه د الله چې خورا مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: هـم هغسې چې دلته دغه «تسمیه» د دغه قرآني آیت جزء دی، د قرآنکریم په نورو ځایونو کې هم ځان ته یو مستقل قرآني آیت دی، د تسمیې لوستل په اول د هـر سـورت کې یو ضروري امر دی، د حنفیانو په مذهب لکه چې پاس مو ولیکل «تسمیه شریفه» د عظیم الشأن قرآن یو ځان ته مستقل او جلا مبارک آیت دی، چې لپاره د تبرّک او فصل د قرآني سورتونو د هر سورت په اول کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په امر لیکلې شوي دي، د امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهما الله په مذهب برسېره په دې چې تسمیه شریفه د فاتحې شریفې د سورت اوله برخه او جزء دی؛ په نورو قرآني سورتونو کې هم پرته (علاوه) د توبې له سورته داخله ده.

أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾

(مقصد څما دا دی) چې لویي (او کبر) مه کوئ تاسې پر ما او راځئ تاسې ماته مسلمانان غاړه ایښودونکي (الله ته).

تفسیر: داسې جامع مختصر او له عظمته ډک خط به ممکن دی چې ډېر لږو باچاهانو په دنیا کې بل کوم باچا ته لیکلی وي، مطلب یې دا دی چې: «څما په مقابل کې زور آزمویل هیڅ فائده نه دررسوي، ستاسې خیر په همدې کې دی چې اسلام ومنئ !، او څما احکامو ته غاړه کېږدئ !، او د انسانانو په شان په سمو ګوتو ماته راشئ ! څکه چې ستاسې لویي، تکبّر او ځان مشر ګڼل څما په مقابل کې بې فائدې دي».

قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾

وویل (بلقیس) چې ای اشرافو ! فتوی (مشوره) راکړئ تاسې ماته په دغه کار څما کې، نه یم زه فیصله کوونکې د کوم کار تر هغه پورې چې حاضر شئ تاسې ماته (مشوره راکړئ !).

تفسیر: یعنې تاسې مشوره راکړئ ! چې د هغه ځواب په څه مضمون سره ولیکل شي، او بالمقابل یې څه اقدامات او چارې وکړی شي؟ لکه چې تاسې ته معلوم دي د کومې لویې معاملې (قطعي) فیصله بې د تاسې له پوښتنې او مشورې څخه نه کوم.

قَالُوْا نَحْنُ اُولُوْا قُوَّةٍ وَّاُولُوْا بَاْسٍ شَدِيْدٍ ۙ وَّالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُرِيْ مَاذَا تَاْمُرِيْنَ ﴿۳۳﴾

وویل دغو (اشرافو) چې مونږ خاوندان د قوّت زور یو، اوخاوندان د جنګ سخت یو، او امر (حکم، اختیار) تاته دی، پس وګوره (ای ملکې !) چې د څه شي امر (حکم) کوې ته (پر مونږ باندې چې وېې منو !).

تفسیر: یعنې له مونږه سره د زور او طاقت او د حربي لوازمو او سامانونو هیڅ تقلیل او کمی نشته، او نه د کوم باچا له ویرولو څخه مونږ ډاریږو، که ستا حکم صادر شي؛ نو مونږ له سُلیمان علیه السلام سره جنګ ته تیار یو، برسېره په دې ته خپلواکه او خپله مختاره یې، سره له غوره پوهه او چرته (خیاله) مونږ ته هر هغه حکم چې مناسب یې ګڼې؛ را یې کړه ! ځکه چې ځمونږ غاړې ستاسې د هر حکم په مقابل کې ښکته دي، معلومیږي چې د درباریانو فکر او رایه د جنګ کولو په لوري وه، مګر ملکې په جنګ کولو کې تعجیل مناسب ونه ګاڼه، او یو بین البین داسې معتدل صورت یې غوره کړ، چې د هغه ذکر اوس راځي:

قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً ۚ وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ ﴿۳۴﴾
وَاِنِّيْ مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنٰظِرَةٌ ۢ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۳۵﴾

نو وویل (بلقیس چې په جنګ کې خیر نشته)، بېشکه باچاهان هر کله چې ننوځي په کوم کلي (ښار) کې (په غلبه او قهر)؛ خرابوي دوی هغه (ښار)، او ګرځوي دغه (باچاهان) عزیزان (مشران) د اهل د هغه ذلیلان (سپک بندیان)، او همداسې (چې ومې ویل) دوی کوي. او بېشکه زه لیږونکې یم دوی ته (قاصد) سره له هدیې (پېشکشی)، پس بیا زه کتونکې یم چې په څه حال بېرته راځي دغه لیږلي شوي (چې قبلوي دغه پېشکشي یا یې بېرته رالیږي).

تفسیر: معلومیږي چې د خط د مضمون له عظمته او شوکته او له نورو قرائنو، اماراتو او آثارو څخه بلقیس متیقنه شوه، چې زه پر دغه باچا برې نشم موندلی، او اقلا د دغې خبرې قوي احتمال د دې په زړه کې پیدا شوی وو، چې د داسې لویو شان او شوکت لرونکیو باچاهانو سره جنګېدل د لوبو او ټوکو خبره نه ده، که دی غالب شو، لکه چې د ده د برې قوي امکانات شته؛ نو د نورو ملوکو او سلاطینو له عمومي عادته سره موافق به دغه ځما ګرد ښارونه سره لاندې باندې کړي، او داسې یو لوی انقلاب به ونښلي چې په هغه کې به مشران، کشران، عزت لرونکي خلق به بې عزته کیږي، او ډېر انسانان به خواران او ذلیلان کیږي، لهذا ځما په فکر خو ښه داسې راښکاري چې مونږ په جنګېدلو کې جلتې او تلوار ونه کړو، بلکه لازم دي چې د مقابل جانب قوّت، قدرت، طبیعي رجحانات، او د حکومت نوعیت څخه معلومات حاصل کړو، او په دې باندې ښه ځان خبر کړو، چې هغوی په رښتیا سره څه شی له مونږ څخه غواړي؟ که مونږ څه تحائف او هدایات وروليږو، او دغه راتلونکې مصیبت د هغو په وسیله له خپله ځانه لرې وساتو؛ نو ډېر به ښه شي، که نه په دغه ذریعه مونږ ته لږ څه د دوی وضعیت او رویه راڅرګندیږي (ښکاره کیږي)، څو بیا مونږ له هغه سره مناسب رویه او لاره ځان ته غوره کړو.

فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّوْنَنِ بِمَالٍ ۫ فَمَآ اٰتٰىنِۦَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِّمَّآ اٰتٰىكُمْ ۚ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُوْنَ ﴿۳۶﴾ اِرْجِعْ
اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُوْدٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَآ اَذِلَّةً وَّهُمْ صٰغِرُوْنَ ﴿۳۷﴾

پس کله چې راغی (قاصد د بلقیس) سُلیمان ته؛ نو وویل (سُلیمان آیا مددګاري کوئ تاسې له ما سره په مال سره، پس هغه څیز چې راکړی دی ماته الله (له نبوّت، علم، سلطنت) خیر ډېره غوره

دی له هغه څیزه څخه چې درکړی دی (الله) تاسې ته، بلکه تاسې په دغه هدیه (بښکشی) خپلې خوشالېږئ. بېرته ورشه دوی ته (ای قاصده چې راشي ماته ! که نه) پس خامخا وربه شو مونږ دوی ته سره له (داسې زورور) لښکر، چې نه وي هيڅ طاقت د مقابلې دوی ته له هغو لښکرو سره، او خامخا وبه باسو هرومرو دوی له دغه (ښار د سبأ څخه) په دې حال کې چې بې عزته بې حُرمته وي، او دوی به خوار او سپک وي.

تفسير: يعنې دغه تحفې او هدايا دې تاسو ته در مبارك وي، چې په ورکولو يې تفاخر کوئ، او په اخيستو يې په تکثّر د اموالو سره خوشالېږئ، آيا ستاسې په فکر او اټکل کې زه تش يو دنيوي باچا درغلم؟ چې د مال او متاع مطامع ماته راوړاندې کوئ؟ تاسې ته دې معلوم وي؛ هغه روحاني دولت او مال، حکومت او دولت چې الله تعالى راعطاء کړی دی؛ هغه ستاسې له دغه ملك او دولت څخه ډېر اعلى او اولى دی، زه ستاسو دغو هديو او تحائفو ته هيڅ اهميت نه ورکوم، يعنې بېرته ورشه ای قاصده ! بلقيس او قوم ته يې ووايه چې: را دې شي ټول مسلمانان غاړې اينبودونکي، او که رانغلل دوی پس رابه ولو مونږ خامخا د دوی جنګ او مقابلې ته داسې لښکرې چې له جهته د ډېروالي اوقوّت نه دی هيڅ طاقت د مقاومت (ودرېدو) د دوی له هغو لښکرو سره، او هرومرو (خامخا) وبه باسو او وبه شړو مونږ خامخا دوی له دغه ښار د سبا څخه په دې حال کې چې بې عزته او بې حرمته به وي.

قَالَ يٰٓأَيُّهَا الْمَلَؤُا أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿۳۸﴾

وويل (سُليمان) ای (څما د دربار) اشرافو ! کـوم يو لـه تاسې به راوړي ماته تخت د دې (بلقيسې) پخوا له هغه چې راځي دوی ماته مسلمانان (غاړه اينبودونکي الله ته).

تفسير: دغه سفير بېرته لاړ، او د جنګ پيغام يې وروړسوه، بلقيس متيقنه شوه چې دغه کوم معمولي باچا نه دی، د ده زور او قوّت د الله تعالى په زور او قوّت سره دی، له جدال څخه به هيڅ يوه ګټه او فائده په لاس رانه شي، او نه د داسې باچا په مقابل کې له چل، فريب څخه څه کار اخيستل کيږي، بالآخر د اطاعت او انقياد په غرض د ډېرو ساز او سامان او لأو لښکر سره د سُليمان عليه السلام په حضور د تشرّف په مقصد رهي (روانه) شوه، کله چې بلقيس د شام سرحداتو ته ورنژدې شوه، سُليمان عليه السلام خپلو درباريانو ته وفرمايل چې: آيا داسې يو څوك شته چې د بلقيس شاهي تخت د دې د راتللو د مخه حاضر کړي؟.

تنبيه: له ﴿قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ﴾ څخه معلوم شو، چې پخوا له اسلامه او انقياده د حربي مال مباح دی.

قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿۳۹﴾

وويل يو زورور سخت قوي له (قومه د) پيريانو چې: زه به راوړم تاته دا (تخت) پخوا د هغه چې پاڅېږې ته (ای نبي الله) له دغه ځايه خپله، او ببشکه زه پر دغه (راوړلو) د دې (تخت) خامخا قوي (زورور معتبر) امانتګر يم (چې نه کوم خيانت په جواهرو د ده کې).

تفسير: د سُليمان عليه السلام دربار به هره ورځ تر يو ټاکلي (مقرّر کړي) وخت پورې دوام درلود (لرلو)، مطلب يې دا دی چې «پخوا له دې نه چې تاسې له خپله درباره پاڅېږئ؛ زه به دغه شاهي تخت درحاضر کړی شم»، مګر په دغه کې هم لږ څه ځنډ (تأخير) واقع کېده، او سُليمان عليه السلام غوښته چې له دې نه مخکې د دې تخت راحاضر کړی شي.

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ ۭ

وويل هغه (سړي) چې د ده سره يو علم وو له كتابه (منزّله يعني اسم الأعظم) زه به راوړم تاته دا (تخت) پخوا له هغه چې بيا راوګرځي تاته ستركه ستا، (چې نيولې دې وي كوم شي ته).

تفسير: راجح خو همدغه معلوميږي چې دغه سړی د سُليمان عليه السلام صحابي او وزير آصف بن برخيا رضي الله تعالى عنه دی، چې د سماوي كتابونو عالم او د الله تعالى د اسماوو او د كلامونو له تأثيراتو څخه واقف وو، عرض وكړ چې: زه د سترګو په يوه رپه كې د هغې تخت در حاضرولی شم، يعني همدا چې تاسې چاته وګورئ پخوا له هغه چې تاسې خپلې سترګې له هغه څخه ځان ته واړوئ؛ زه به هغه تخت دلته پخوا له طرفة العين څخه در حاضر كړم.

فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ ۫ لِيَبْلُوَنِيْٓ ءَاَشْكُرُ

نو كله چې وليد (سُليمان) دغه (تخت) قرار پروت په نزد د ده؛ نو ويې ويل: دغه (ژر راوړل د تخت) له فضله (احسانه) د رب ځما دی، لپاره د دې چې وازمويي ما چې آيا زه شكر كوم (پر نعمتونو د الله).

تفسير: يعنې دغه په ظاهري اسبابو سره نه دی، د الله تعالى فضل دی چې ځما رفيق دغه درجې ته رسېدلی دی، چې ترې داسې كرامات ظاهريږي، او كله چې د ولي او بالخاصه د صحابي كرامت د هم هغه نبي معجزه او د ده د اتباع ثمره وي؛ نو ځكه پر سُليمان عليه السلام هم د هغه شُكران عائد كيږي.

اَمْ اَكْفُرُ ۭ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّيْ غَنِيٌّ كَرِيْمٌ ۝

يا ناشكري (كُفران) كوم؟ او هر څوك چې شكر كوي؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې شُكر كوي خپل ځان ته (ځكه چې پرې د نعمتونو دوام او تزييد كيږي)، او هر چا چې ناشُكري وكړه (كفران كوي)؛ نو بېشكه رب ځما غني بې پروا دی (له شكر او له هر څيزه) كرم والا (څښتن - خاوند د سخاوت دی پر مستحقانو د انعام).

تفسير: يعنې د شُكر ايستلو نفع شاكر ته رسيږي، چې په دنيا او آخرت كې به مزيد انعامات پرې مبذول كيږي، كه ناشكري وكړي؛ نو الله ته به څه ضرر او نقصان ونه رسوي، ځكه چې الله تعالى د داسې شكر ايستلو څخه قطعًا بې پروا او بالذات كامل الصفات او منبع الكمالات دی، ځمونږ له كُفرانه د ده په كماليه صفاتو كې هيڅ نقص او كمی نه راځي، دغه هم د الله تعالى لُطف او كرم دی، چې ناشكرانو ته سمدلاسه سزا نه وركوي، نو د داسې كريم ناشكري كوونكی سړی په انتهايي درجه بې حيا او احمق دی.

قَالَ نَكِّرُوْا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِيْٓ اَمْ تَكُوْنُ مِنَ الَّذِيْنَ لَا يَهْتَدُوْنَ ۝

وويل (سُليمان) چې نا آشنا (او په بل شان او شكل كړئ) تاسې دغې (بلقيس) ته تخت د دې، چې وګورو چې آيا پېژني يې يا كيږي له هغو كسانو چې نه يې پېژني.

تفسير: يعنې د تخت رنګ او وضعيت يې تبديل كړ، او د هغه شكل او هيئت يې وګرځاوه، چې د هغه په ليدلو بلقيس په اسانۍ سره ونشي پوهېدی، په دې د بلقيس د عقل او فهم ازموينښت او امتحان مقصود وو، چې د هدايت استعداد په دې كې تر كوم ځاى پورې شته.

فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ۚ

نو كله چې راغله (بلقيس تخت يې هلته وليد)، وويل شو (ورته) آيا همداسې دى تخت ستا؟ نو وويل (بلقيس) لكه چې دا هم هغه دى.

تفسير: ويې نه ويل چې: هو ! هم هغه دى، او نه يې بالكل نفي وكړه، څه يې چې حقيقت وو؛ هغه يې صاف صاف ظاهر كړ، چې تخت خو هم هغه دى، ليكن په اوصاف كې يې څه فرق او توپير (تفاوت) راغلى دى، او كله چې دغه فرق دومره مهم او معتدّبه نه دى؛ نو ځكه ويلى شي لكه چې هم هغه دى.

وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾

او راكړى شوى وو مونږ ته علم (په وحدت د رحمان او نبوّت د سُليمان) پخوا له دې (معجزې كله چې هُدهد ستا ليک راوړ)، او وو مونږ مسلمانان (غاړه ايښودونكي حكم ستا ته).

تفسير: يعنې مونږ ته لا له پخوا څخه دغه خبره معلومه وه، چې سُليمان عليه السلام تش يو باچا نه دى، بلكه ورسره د الله تعالى يو مقرّب بنده هم دى، نو ځكه مونږ د اطاعت او تسليم او انقياد لپاره اختيار كړه.

وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾

او منع كړه (الله په توفيق خپل) دا له (عبادت د) هغه څيز چې وه دا چې عبادت يې كاوه غير له الله، بېشكه چې دا وه (پخوا) له (هغه) قومه چې كافران وو.

تفسير: يعنې الله تعالى، يا سُليمان عليه السلام د الله تعالى په حكم ملكه بلقيس د لمر او نورو شيانو له عبادت څخه ستنه (منع) كړه، چې په هغه كې دا سره د خپل قوم مبتلا وه، يا يې دا مطلب چې د سليمان عليه السلام په خدمت كې د حاضرېدلو تر وخته پورې چې د اسلام اظهار يې په علانيه ډول سره نه وو كړى، د هغه سبب دا وو چې د باطلو معبودانو خيال او د كفّارو صحبت او تقليد دا يې له داسې كولو څخه منع كړې وه، كله چې د نبيّ الله په ملاقات او زيارت مشرفه شوه؛ هغه ممانعت له منځه ورك شو، كه نه د سليمان عليه السلام د صداقت اجمالي علم دې ته لا له پخوا څخه حاصل وو.

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقَيْهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ
مِّن قَوَارِيرَ ۗ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾

وويلى شو دغې (بلقيس) ته چې: ننوځه دې بنګلې ته، پس كله چې وليده (بلقيس) دا (ښيښنه)؛ نو ګمان يې پرې وكړ د ژورو اوبو، او پورته يې كړه (پاينڅه) له دواړو پنډيو خپلو، نو وويل (سليمان) بېشكه دغه (اوبه نه دي) يوه بنګله ده په ځمكه هواره شويه (جوړه شوې) له ښيښنو نه، وويل (بلقيس): اى ربه ځما ! بېشكه ما ظلم كړى دى پر ځان خپل، او اسلام مې راوړى دى سره له سُليمانه خاص (هغه) الله ته چې رب (پالونكى) د عالميانو دى.

تفسير: يعنې له اوبو څخه د پورې وتلو په نيت يې خپلې پاينڅې پورته كړې، لكه چې عمومي قاعده ده، چې كه د اوبو د ژوروالي اندازه په پوره ډول معلومه نه وي؛ نو له اوبو څخه پورې وتونكى ړومبى د خپلو پاينڅو په پورته كولو شروع كوي.

سُليمان عليه السلام پخپله سلام خانه کې ناست وو، چې هغه د تيږو (ګټو) په ځای په ښيښو فرش شوې وه، دغه صافې او پاکې ښيښې له لرې داسې ښکارېدې لکه چې د اوبو لوی حوض وي، او ممکن دي چې له دغو ښيښو لاندې به واقعي اوبه هم وې، يعنې حوض يې په ښيښو سره پټ کړی وي، دې په اوبو کې د ګډېدلو لپاره خپل پښې لوڅې (بربنډې) کړې، سُليمان عليه السلام پرې غږ وکړ چې: دغه د ښيښې فرش دی اوبه نه دي، بلقيس ته خپل د عقل قصور او د ده د عقل کمال ور معلوم شو، او په دغه باندې ښه وپوهېده، چې په ديانت هم پر هغو اسرارو چې دی پوهېږي؛ هغه هم صحيح دي، او دغه هم ورښکاره شوه چې پر هغو سازونو او سامونونو او وسائلو چې دغه قوم مغرور وو، او پرې نازېدل؛ دلته له هغه څخه ډېر سامونونه موجود وو، ګواکې سُليمان عليه السلام دوی ته تنبيه ورکړه، چې د لمر او د ستوريو پر ځلېدلو غولېدل او هغوی ته د معبود نسبت ورکول همداسې دي، لکه چې انسان د ښيښې په ځلېدلو وغولېږي، او د اوبو ګمان پرې وکړي.

کله چې ملکه بلقيس پر خپل قصور وپوهېده؛ نو وی يې ويل: ای ربه څما ! بېشکه ما ظلم کړی دی پر خپل ځان، او اسلام مې راوړی دی سره له سليمانه خاص هغه الله ته چې رب د عالميانو دی، يعني يا الله ! زه ستا منونکی يم، او د سليمان عليه السلام دين او طريقه اختياروم، تر اوسه پورې مې پر خپل ځان باندې ډېر ظلم کړی دی، چې په شرک او کفر کې مبتلا وم، اوس له هغه څخه توبه کوم، او ستا د ربوبيت د دربار په طرف رجوع کوم !.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾

او خامخا په تحقيق لېږلی وو مونږ ثموديانو ته (قومي) ورور د دوی صالح (چې وواېه ثموديانو ته) داسې چې عبادت کوئ تاسې خاص د الله، پس ناڅاپه دوی دوه فرقې وې (مؤمن او کافر) چې سره يې جګړې کولې.

تفسير: يعنې يوه ايمان لرونکې او يوه منکره، لکه مکي والو چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم د راتګ په وخت کې پخپلو منځونو کې جګړې سره کولې، د ثموديانو د جګړې لږ څه تفصيل د «الأعراف» سورت په (۱۰) رکوع کې پر دغو آيتونو ﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ﴾ کې تېر شوی دی.

قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ ۖ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾

ووېل (صالح) ای قومه څما ! ولې جلتي کوئ تاسې په بدی (نزول د عذاب) پخوا له نېکی (توبې)، ولې مغفرت نه غواړئ تاسې له الله (په ايمان او توبه) لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړ شي؟.

تفسير: صالح عليه السلام دوی ډېر په هر ډول سره وپوهول، نو کله چې دوی پرې ونه پوهېدل؛ بالآخر يې دوی له عذابه وويرول، چې د هغه په ځواب کې هغوی داسې ووېل: ﴿وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ يعنې که ته پخپلې دغې خبرې کې رښتين يې؛ نو ولې د الله تعالی عذاب پر مونږ نه نازلېږي؟ او د څه لامله په کې ځنډ (تأخير) او ډيل واقع کېږي؟ صالح عليه السلام ووېل: ای کمبختانو ! ولې د ايمان او توبې او د نېکی لار نه اختياروئ؟ چې په دنيا او آخرت کې ستاسې په کار درشي، او د څه له سببه بالعکس بدي او عذاب ژر غواړئ؟ دغه عذاب او بدي چې په خپل وخت کې پر تاسې واقع شي؛ نو ستاسې دغه ګرد شورماشور به پای (آخر) ته ورسيږي، اوس وخت دی چې تاسې له خپلو ګناهونو څخه توبه وباسئ، او خپل ځان د الله تعالی له عذابه محفوظ او مصئون کړئ !، تاسې ولې توبه او استغفار نه کوئ څو الله تعالی د عذاب او زحمت په ځای ثواب او رحمت در مرحمت کړي؟.

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ

وويل (ثموديانو) چې بدفالي نيولې ده مونږ په تا او په هغه چا چې له تا سره دي (له مؤمنانو).

تفسير: يعنې اى صالحه ! له كله راهيسې چې ستا قدم ځمونږ په خاوره كې ايښود شوى دى، او تا پخپلو دغو خبرو شروع كړېده؛ پر مونږ راز راز مصائب او مصاعب را نازل شوي دي، او په هر كور كې جنګ او جګړې نښتې دي.

قَالَ طَائِرُكُمْ عِندَ اللَّهِ ۖ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

وويل (صالح) چې: بدفالي د تاسې په نزد د الله ده (چې دركوي يې په بدل د كفر د تاسې)، بلكه تاسې يو قوم يئ چې ازمويلى كېږئ (كله په راحت او كله په زحمت).

تفسير: يعنې دغه مصاعب او سختۍ ځما لامله پر تاسې نه دي راغلي، بلكه د دغو سبب ستاسې هغه بد قسمتي ده چې الله تعالى ستاسې د شرارتونو او بدو اعمالو لامله پر تاسې مقررې او مقدّرې كړې دي.

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾

او وو په ښار (د ثموديانو) كې نهه سړي (غټ شرير) چې فساد به يې كاوه په ځمكه (د حجر) كې، او نه به يې كوله اصلاح. وويل (ثموديانو) حال دا چې قسمونه يې خوړلي وو په الله چې: خامخا د شپې به ولويږو پر دغه (صالح) او اهل (عيال او امّت) د ده، (او وژنو به يې)، بيا به خامخا ووايو مونږ هرومرو ولي د ده ته (كه د قتل دعوى راباندې وكړي؛) چې: نه وو ليدلى مونږ ځاى د هلاكت د اهل د ده (نو نه يو خبر چې چا وژلي دى)، او بېشكه چې مونږ خامخا له صادقانو يو (په دعوى خپله كې).

تفسير: دغه نهه سړي ممكن دي چې د نهو ټبرو سرداران او مشران وي، چې د دوى كار په ملك كې پر ته (علاوه) له فتنې او فساد او خرابۍ اچولو څخه بل هيڅ شى نه وو، د اصلاح او درستۍ په طرف به هيځكله دوى خپل مخ نه اړوه، په معظمه مكه كې هم د كفّارو نهه مشران وو، چې تل به يې د اسلام په مخالفت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په معاندت كې سعې او مجاهدت كاوه، او نورو مفسّرانو د هغوى نومونه هم ليكلي دي، دغو د صالح عليه السلام د قوم نهو غټو اشرارو پخپلو منځونو كې معاهده او قسمونه سره يادل كړل؛ چې ګرد به سره يو ځاى كيږي، او د صالح عليه السلام په كور به ورننوځي، او دى به سره له ګردو كور وكهوله له يوه مخه وژني، بيا كه څوك د ده د وينې دعوادار پيدا شي؛ نو مونږ به ورته ووايو چې: مونږ له دغه داړې او د ده له وژونكي څخه نه يو خبر، او مونږ رښتيا وايو چې مونږ د ده د كور دغه تباه او وران وضعيت په خپلو سترګو نه دى ليدلى.

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

او فريب وكړ دوى په فريب كولو سره او فريب وركړ مونږ په فريب وركولو سره، حال دا چې دوى پرې نه پوهېدل. پس وګوره چې څرنګه شو عاقبت د مكر (انجام د فريب) د دوى، بېشكه

چې مونږ هلاک کړل دغه (نهه واړه) او قوم د دوی ټول (په غږ د جبريل). پس دغه دي کورونه د دوی (ورته وګورئ) چې وران تش پراته دي، په سبب د دې چې ظلم (شرک) کاوه دوی، بېشکه په دغه (اهلاک د ثمودیانو) کې خامخا لوی دليل (د قدرت او عبرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې پوهيږي (په خير او شر خپل، او ترې عبرت اخلي). او نجات ورکړ مونږ (له دغه عذابه) هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی وو، او وو دوی چې وېرېدل (له الله او ځانونه يې ساتل له شرکه او معاصيو).

تفسير: د دوی مکر خو همدغه د دروغو تړون وو، او د دوی د غه مکر په مقابل کې الله تعالی دوی ته ښه ډيل او مهلت ورکړ، چې په زړه پورې خپلو شرارتونو ته تکميل ورکړي، څو د عذاب عظيم په مستحق کېدلو کې هيڅ حجّت او عذر پاتې نشي، دوی داسې ګڼل چې ګواکې مونږ صالح عليه السلام له منځه لرې کوو، او له دې نه نه وو خبر چې په واقع سره دوی پخپلو دغو اعمالو سره خپل بېخ وباسي، او په خپل لاس خپل ځان له منځونو لرې کوي، موضح القرآن داسې ليکي: «د دوی د اهلاک اسباب خپل د تکميل حد ته رسيدلي وو، ځکه څو شرارت خپل د تکميل حد ته ونه رسيږي؛ اهلاک نه واقع کيږي».

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

او (ياده کړه قصه د) لوط کله چې وېې ويل قوم خپل ته: آيا راځئ تاسې فاحشې (قبيح کار د لواطت) ته حال دا چې وينئ تاسې (يو بل په دې بد عمل کې چې څومره مردار کار دی؟) آيا تاسې خامخا راځئ سړيو ته له جهته د شهوت غير له ښځو (چې د شهوت د دفعې لپاره دي) بلکه تاسې يو قوم يئ ناپوهان (له قبح د عواقبو خپلو).

تفسير: يعنې که تاسې نه پوهېږئ چې د دغې بې حيايي آخره خاتمه څه کيږي؛ نو په انتهايي درجه جاهلان او ناپوهان يئ.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوٓا۟ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾

پس نه وو جواب د قوم د دغه (لوط بل شی) مګر همدا وو چې وبه ويل دوی (يو بل ته): وباسئ (وشړئ) تاسې خېلخانه د لوط له دې ښاره خپله (چې سدوم دی)، بېشکه دوی داسې سړي دي چې ځانونه پاک ساتي (له کارونو څمونږ او بد يې ګڼي).

تفسير: يعنې دغه لوط چې خپل ځان لوی، پاک، صاف او صفا ساتي؛ نو بيا څمونږ له ناپاکانو سره څه کار او غرض لري؟.

فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾

پس نجات ورکړه مونږ دغه (لوط) ته او اهل د دغه (لوط) ته مګر ښځه د ده چې مقدره کړې وه مونږ هغه (کافره ښځه په ازل کې) له باقي پاتې کيدونکيو (په عذاب کې). او ووراوه مونږ پر دوی باران (د تيږو ـ ګټو چې هلاک شول پرې) پس بد باران د ويرول شويو (په عذاب سره) باران د دوی دی.

تفسیر: یعنې هغوی یې تباه او هلاک کړل، او لوط علیه السلام ته یې سره د ده د مسلمانانو ملګریو نجات ورکړ، لیکن د لوط علیه السلام ښځه چې د دغو اشرارو کفّارو سره یې مرستې کولې؛ هغه هم له هم هغو هلاک کېدونکیو سره پاتې شوه، او په دغو ګردو مجرمینو باندې پاک الله له آسمانه تیږې (ګټې) اوورولې، او دغه ښار یې له یوه مخه پر بل مخ واړاوه.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ءٰآللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۵۹﴾

ووایه (ای محمده !) چې ټولې ثناوې ستاینې (صفتونه) خاص الله لره دي (په نصرت د ابرارو، او ذلّت د کفارو)، او سلام دی پر بندګانو د دغه (الله) هغه (بندګان) چې غوره کړي دي دوی (الله پر ټولو مخلوقاتو)، آیا الله خیر بهتر غوره دی که هغه بتان چې دوی یې شریکان کوي (له الله سره؟ بلکه الله بهتر دی !).

تفسیر: وروسته د قصصو له فراغه: ﴿ءٰآللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ﴾ یې د توحید بیان فرمایلی دی، دغه الفاظ د خطبې په ډول تعلیم فرمایي، چې ښایي پخوا له بیانه وي، «موضح القرآن» لیکي: د الله تعالی تعریف کول، او په انبیاوو سلام لېږل، او وروسته له هغه په بله خبره شروع کول یې خلقو ته وروښودل، ځینې مفسّرین وایي: د الله تعالی هغه کمالات او احسانات چې پاس د قصصو په منځ کې مذکور شول؛ پر هغو ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته حکم وشو، چې د الله تعالی حمد او ثناء ووایي، او شکر پر ځای راوړي، او پر هغو مقبولو بندګانو چې د ځینو د هغو ذکر پاس وکړ شو؛ سلام ولیږي، له دې ځایه د توحید وعظ شروع کړی شوی دی، یعنې د پاس قصصو د اورېدلو او په تکویني آیتونو باندې د فکر او غور کولو څخه وروسته تاسې پخپله دغه راوښیئ، چې د دغه «وحده لا شریک له» الله تعالی منل خیر، بهتر، غوره، نافع او معقول دي؟ یا د ده په الوهیت کې د هغو خوارو عاجزانو او ناتوانو مخلوقاتو معبود درول؟ او له الله تعالی سره یې شریک ګرځول؟ اوس دغه مسئله دومره سخته او مشکله نه ده، چې د هغې په فیصله کولو کې څه تدقیق او ځنډ (تأخیر) کولو ته څه حاجت او ضرورت پاتې وي، خو بیا هم د زیات تذکیر او تنبیه په غرض وروسته له دې نه د الله تعالی ځینې داسې شئون او صفات بیانیږي چې د ده پر توحید او تقدّس دلالت کوي، او ځینې هغه خیر او نفعې شمېرل کیږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فضل آثار په هغو کې له ورا ښکاري، نو فرمایي چې:

اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْۢبِتُوْا شَجَرَهَا ؕ

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکه، او نازلې کړې یې دي لپاره د تاسې له (طرفه د) اسمان اوبه، پس زرغون کړل مونږ په دغو (اوبو) سره باغونه خاوندان د رونق (او ښایست)، نه دی کېدونکی له تاسې دا (کار) چې زرغونې کړئ تاسې ونې د هغو.

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغو صفاتو بهتر دی که معبودان د تاسې چې هیڅ نشي کولی؟ بلکه له سره د ونو زرغونول ستاسې په اختیار کې نه دي، دا لا څه چې له هغه ځینې مېوې او ثمرات او نور شیان هم راوباسئ.

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَّعْدِلُوْنَ ﴿۶۰﴾

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه نشته)، بلکه دغه (مشرکان) یو داسې قوم دی چې څنګ کوي (له توحیده).

تفسیر: یعنې په دې باندې ګرده دنیا پوهیږي، او پخپله همدغه مشرکان یې هم مني، چې د ځمکې او اسمان پیدا کول، د باران (وریا) ورول، د ونو ـ نباتاتو زرغونول غیر له الله تعالی څخه د بل چا کار نه دی، لکه چې د لوی قرآنکریم په بل ځای کې د مشرکانو داسې اقرار او اعتراف هم مذکور دی، بیا وروسته له دې نه چې تر دې ځای پورې ورسېدئ، نو بیا ولې له سمې لارې څخه کاږه کېږئ؟ کله چې ماسوا الله څخه بل داسې یو ذات نشته، چې د دغو ګردو (ټولو) مخلوقاتو انتظام او تدبیر وکړی شي، یا د کوم شي مستقل اختیار ولري؛ نو بیا د الله تعالی په ألوهیت او معبودیت کې څرنګه بل څوک ورسره شریکېدی شي؟ «عبادت» د انتهایي تذلل نوم دی، نو دغسې عبادت هغه ذات ته لایق دی، چې په انتهایي درجه کامل او بااختیاره وي، د کوم ناقص یا عاجز مخلوق له لوی خالق سره په معبودیت کې برابرول، انتهایي ظلم، ضد او عناد دی.

أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې ګرځولې یې ده ځمکه ځای د قرار (آرام)، او ګرځولي یې دي په منځ د دغې ځمکې کې نهرونه (سیندونه، رودونه، ویالې د اوبو)، او ګرځولي یې دي دغې (ځمکې) ته محکم لوړ (اوچت) غرونه.

تفسیر: چې په کې اېښې دي لکه میخونه او بارونه تر څو ودرېږي، ونه خوځي، یعنې د انسانانو او حیواناتو دېره ځای دی، چې په آرامی سره پرې ژوندون کوي، او له دې حاصلاتو او پیداوار څخه ګټه (فائده) او نفعه اخلي.

وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا

او ګرځولې یې ده په منځ د دوو بحرونو (خواږه او تروه) کې پرده (چې سره ګډ نشي).

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغه صفاتو بهتر دی که معبودان د تاسې چې هیڅ نشي کولی؟ د دې تحقیق پر دغه آیت لیکلی شوی دی: ﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۵) رکوع، (۵۳) آیت) کې دې ولوستل شي.

أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه ! نشته) بلکه اکثر د دغو (مشرکانو) نه پوهیږي.

تفسیر: په توحید چې ایمان نه راوړي، یعنې آیا بل کوم بااختیاره ذات شته؟ چې دغسې کار وکړی شي؟ او پر دغه بناء د معبود ګرځېدلو لایق شي؟ کله چې نشته؛ نو معلوم شو چې دغه مشرکین محض دجهالت او ناپوهی لامله د شرک او مخلوق پرستی په ژوره کنده کې لویدلي دي، او لا پسې د جهل په سوړو کې ننوځي.

أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې قبلوي سوال د عاجز (بېکس بې بس) کله چې وبولي دغه (مضطر) هغه (الله أکبر)، او لرې کوي بدې سختۍ.

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو د بېکسانو او ناقرارانو او بې وځلو دعاوې او نارې اوري، سختۍ ترې لرې کوي، لکه چې (په ۷ جزء د الأنعام سورت په (۴) رکوع (۴۱) آیت کې) یې فرمایلي دي: ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ﴾ ګواکې الله تعالی دعاء هم له عادي اسبابو څخه یو سبب ګرځولې ده، چې پرې د مسبب ترتّب د الله تعالی په مشیت د شروطو پر استجماع او د موانعو پر ارتفاع کېږي، علامه طیبي رحمه الله او نورو ویلي دي چې: په دغه آیت کې

مشرکینو ته تنبیه ده، چې د سختیو مصائبو او شدائدو په وخت کې تاسې هم مضطرب کېږئ، او همدغه پاک الله ته دعا او نارې کوئ، او نور معبودان ستاسې له یاده وځي، نو بیا د فطرت او ضمیر دغه شهادت مو ولې د امن او اطمینان په وخت کې له تاسې هېرېږي.

وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْأَرْضِ

او ګرځوي (الله) تاسې لره خلیفګان په ځمکه کې (په ځای د تېرو خلقو).

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغو صفاتو سره بهتر دی که معبودان د تاسې چې هیڅ نه شي کولی؟ یعنې یو قوم او نسل له ځمکې څخه پورته کوي، او د دوی په ځای بل قوم او نسل ودانوي، چې دوی پر ځمکه د مالکیت او سلطنت له حیثه تصرّفات کوي.

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۚ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۶۲﴾

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه، نشته) لږ شانته پند قبلوئ (او غور چلوئ تاسې).

تفسیر: یعنې که تاسې په پوره ډول سره فکر کولی؛ نو د لرې تللو لپاره هیڅ یو ضرورت نه وو پاتې، همدغو خپلو حوائجو او ضروریاتو او د اقوامو همدغه تبدیل او تغیر ته به مو کتل، نو پخپله به پوهېدئ چې د هغه قدیر ذات په لاس کې چې د دغو امورو قبضه او اختیار دی؛ یواځې هم هغه ذات د عبادت وړ او مستحق دی.

اَمَّنْ يَّهْدِيْكُمْ فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُّرْسِلُ الرِّيٰحَ بُشْرًاۢ بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ؕ

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې لاره ښیي تاسې ته (په ستوریو سره) په تیارو د بر (بیدیا) او (په تیارو) د بحر (دریاب) کې، او هغه (څوک بهتر دی) چې رالیږي بادونه زیری ورکوونکي په مخ کې د رحمت (باران) خپل.

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغو صفاتو سره بهتر دی؟ که معبودان د تاسې چې هیڅ نشي کولی؟ الله تعالی د وچې او د سیند په تیارو کې د ستوریو په وسیله ستاسې لارښوونه کوي، اعم له دې نه چې بلاواسطه وي که د قطب ښوونکي او نورو آلاتو په واسطه وي، او پخوا د رحمت له بارانه هواوې او بادونه چلوي، او په هغو سره د باران د راتګ زیری ورکوي.

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۶۳﴾

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (بلکه نشته) ډېر لوی دی، ډېر پورته دی الله له هغو (شیانو) چې شریکوي یې دغه (مشرکان له الله سره).

اَمَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ

آیا هغه څوک چې له ړومبی یې پیدا کړي دي خلق (له نطفې په ارحامو کې)، بیا به یې ژوندي کوي (بعد الموت په قیامت کې).

تفسیر: ګرد خلق دغه قبلوي چې ابتدائي تخلیق د الله تعالی کار دی، وروسته له مرګه بیا ژوندي پاڅېدل هم پر هم دغه قیاس کړئ، د «بعث بعد الموت» منکرین هم هم دغومره پوهېږي چې که بالفرض وروسته له مرګه بیا ژوندون وي؛ نو هغه کار هم د هم هغه ذات دی چې اول ځلي یې پیدا کړي دي.

وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ

او هغه څوک چې رزق روزي درکوي تاسې ته له (طرفه د) اسمانه (په باران) او له ځمکې (په محصولاتو يې)، آيا دغه الله موصوف په دغو صفاتو بهتر دی؟ که معبودان د تاسې چې هيڅ نشي کولی؟).

تفسير: يعني هغه کوم ذات دی چې د سماوي او ارضي اسبابو په وسيله سم له خپله حکمته سره تاسې ته روزي دررسوي؟

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۶۴﴾

آيا شته بل معبود له الله سره؟ (بلکه نشته) ووايه (ای محمده ! دوی ته) راوړئ تاسې بُرهان (سند) خپل (په دې چې غير له الله همداسې کولی شي) که چېرې يئ تاسې صادق (رښتين په دې دعوی خپله کې).

تفسير: يعني سره د دغو صافو، ښکاره دلائلو له اورېدلو بيا تاسې د الله تعالی وحدانيت او د کفر او شرک نقصان او قباحت نه تسليموئ، نو هر هغه دليل چې تاسې يې د خپلې دغې باطلې دعوی په ثبوت کې لرئ؛ هغه راوړاندې کړئ !، څو د هغې له مخې ستاسې دروغ او رښتيا ښکاره شي، مګر له هغوی سره دليل او برهان چېرې دی؟ محض د ړندو په تقليد رهي (روان) دي: ﴿وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ؕ﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» سورت (۶) رکوع، (۱۱۷) آيت).

قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ ؕ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) نه پوهېږي هغه څوک چې په اسمانونو کې دي، او په ځمکه کې دي (له پرښتو او انسانانو) په غيبو امورو باندې مګر (عالم دی پر غيبو) الله.

تفسير: دغه آيت د سابق مضمون تکميل او د لاحق مضمون تمهيد دی، د دې جزء له ابتداء څخه تر دې ځايه پورې د الله تعالی د تام قدرت، عام رحمت، او د کامل ربوبيت بيان وو، يعني هر کله چې الله تعالی په دغو صفاتو او شئونو کې متفرد دی؛ نو ښايي چې په الوهيت او معبوديت کې هم متفرد وي، په دغه آيت کې په الوهيت له بله حيثيته استدلال کاوه شي، يعني معبود به هم هغه ذات کېدی شي، چې له تام قدرت سره محيط او کامل علم هم ولري، او دا هغه صفت دی چې په ځمکه او اسمان کې هيڅ يو مخلوق ته نه دی حاصل، او د هم هغه رب العزّت سره مخصوص دی، پس په دغه اعتبار سره هم د معبوديت استحقاق له هم هغه واحد ذات لپاره ثابت شو.

وَمَا يَشْعُرُوْنَ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ﴿۶۵﴾

او نه پوهېږي دغه (کفار) چې کله به بيا ژوندي راپاځولی شي دوی.

تفسير: يعني پر قيامت يقين نه لري، او وايي چې قيامت کله راځي؟ چې د هغه په اثر مړي بيا ژوندي کيږي، پر دغه هيڅوک نه دي خبر، ړومبی د مبدأ ذکر کېده، له دې ځايه وروسته د معاد ذکر شروع کيږي.

بَلِ ادّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ ۫ بَلْ هُمْ فِىْ شَكٍّ مِّنْهَا ۫ بَلْ هُمْ مِّنْهَا عَمُوْنَ ﴿۶۶﴾

بلکه سترې ستومان، او له کار لویدلی دی علم د دوی په (کار د) آخرت کې، بلکه دغه (کفّار) په شک کې دي له دغه (قیامت)، بلکه دغه (کفّار) له دغه (قیامت) نهړانده دي (د زړه په سترګو چې پرې باور نه کوي).

تفسیر: یعنې ډېر عقل او فکر یې وچلوه، او له ډېر فکر وهلو څخه بیخي سترې او ستومان شول، خو سره له هغه هم د آخرت په حقیقت او کیفیت ونه پوهېدل، کله د هغه په نسبت په حیرت شول، کله په شک کې ترې ولوېدل، او کله ترې منکران شول. (موضح القرآن).

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ ءَإِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي (او د زړه سترګې يې ړندې دي): آيا کله چې شو مونږ خاورې او پلرونه ځمونږ (هم خاورې شي)؛ آيا خامخا به مونږ رایستلی شو (ژوندي له ځمکې جزاء ته). خامخا په تحقیق وعده کړې شوې ده له مونږ سره د دې (بعث بعد الموت، هم) له مونږ سره، او هم له پلرونو ځمونږ سره له دې (وعدې د محمد نه) پخوا (د نورو انبیاوو له خوا)، نه دي دغه خبرې (بل شی) مګر لیکلې قصې (باطلې دروغ افسانې) دي د ړومبنیو (خلقو).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه ځمونږ له پلرونو سره هم داسې وعدې شوې وې، دغه ده چې عیناً نن له مونږ سره هم هغسې خبرې او اترې دغه رسول کوي، لیکن سره د دومره قرنو او پېړیو د تېرېدلو مونږ ته تر نن ورځې پورې دغه خبره نشوه څرګنده او نه مو واورېده چې وروسته له دې نه چې مړي په خاورو کې سره ګډوډ او مخلوط شي، هغه به بیا ژوندي کیږي، لکه چې د پخوا په شان روغ رمټ انسان ترې جوړ او عیان کیږي، او بیا د خپلو اعمالو سزا مومي؟.

قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې وګرځئ تاسې په ځمکه (د مکذبینو) کې، پس وګورئ چې څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د ګنهګارانو (کافرانو؟ او ترې عبرت واخلئ !).

تفسیر: یعنې ډېرو مجرمانو ته په همدغې دنیا کې عبرتناکه سزا ورکړې شوې ده، او د انبیاوو علیهم السلام مواعید پر دوی منطبق ګرځېدلي دي، پر همدغه دې د «بعث بعد الموت» قیاس هم بنایي چې وکړې شي، چې بالیقین بعث، حساب کتاب، ثواب عقاب، او اخروي عذاب شته، چې ټول رښتیا دي، او الله تعالی له هغه څخه خبر راکړی دی، او هغه ضرور راتلونکی دی، او دغه لویه کارخانه هم داسې خوشې او بې نتیجې نه پاتې کیږي، او دغه هم امکان نه لري، چې پر دغو ټولو علوي او سفلي موجوداتو داسې کوم عمومي حاکم نه وي، چې حق په حقدار ورسوي، او خپل دغه ګرد رعایا همداسې مهمل پرېږدي، کله چې ټولو مجرمانو ته دلته پوره سزا نه ورکوله کیږي؛ نو یقیني ده چې هرومرو بل کوم ژوندون او جهان شته، چې هلته به هر څوک د خپلو اعمالو نتیجه او سزا او جزاء ومومي، که تاسې پر همدغه خپل تکذیب دوام (ټینګوالی) وکړئ؛ نو هم هغسې چې د نورو مکذّبینو آخره خاتمه او انجام شوی دی؛ ستاسې به هم کیږي.

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

او مه خفه کیږه (ای محمده !) پر دوی (چې ستا تکذیب کوي او له ایمانه مخ اړوي)، او مه اوسه په تنګۍ (د زړه) کې له هغه چې دوی مکر کوي (له تا سره ځکه چې زه ستا حافظ او ناصر یم).

تفسير: يعني اى محمده ! دغه مكذبان د دوى په ښو او بدو په ښه شان سره وپوهوه ! او د آخري خاتمي تنبيه ورته وركړه !، وروسته له دغو پوهولو له دوى نه جدا شه !، كه دغه خلق حق ونه مني؛ نو تاسې ډېر غمجن، متأسف او مه خفه كېږئ !، او نه د دوى د مكر او فريب او د حق په خلاف له تدبير كولو څخه زړه تنګه او ملول كېږئ؟ تاسې خو خپل فرض په پوره ډول سره اداء فرمايلى دى، الله تعالى پخپله داسې ضدي او عنادي كسانو ته سزا وركوي، او هم هغسې چې پخواني مجرمان يې په سزا رسولي دي؛ دوى هم رسوي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾

او وايي دا (كفّار) كله به وي دغه وعده (د نزول د عذاب) كه يئ تاسې صادقان (رښتيني په دغې دعوى خپلې كې).

قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې نژدې ده چې شي پيوست په تاسې پسې ځينې هغه (عذاب) چې غواړئ يې تاسې په جلتى.

تفسير: يعني ډېر شورماشور او غوغا مه ننبلوئ !، هغه وعده هرومرو ايفاء كېدونكې ده، او هيڅ لرې نه ده چې د هغې وعدې كومه برخه تاسې ته ډېره نژدې شوې او در پورې نښتې هم وي، لكه چې ډېرې ورځې نه وې تېرې چې پر دوى باندې سخت قحط نازل شو، او هم د «بدر» په غزوه كې د دغه عذاب يوه برخه وروړسېده، پاتې شو قيامت كبرى؛ د هغه هم ځينې آثار او علائم در ښكاره شوي دي.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

او بېشكه رب ستا خامخا څښتن (خاوند) د فضل (احسان، انعام) دى پر خلقو (چې دوى ژر په ګناهونو نه نيسي)، وليكن اكثر د دوى شكر نه كوي (په دې نعمت چې د عذاب تأخير دى).

تفسير: يعني كه الله تعالى پخپل فضل او كرم سره د عذاب په لېږلو كې تاخير كوي؛ نو لازم وو چې دوى دغه تأخير غنيمت ګڼلى، او د دغې مهربانۍ په مقابل كې يې شكر ايستى، او د صالح عمل لاره به يې خپلو ځانونو ته غوره كړې وى، ليكن پر خلاف د دې دوى ناشكري كوي، او په خپله خوله عذاب غواړي.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾

او بېشكه رب ستا ته خامخا معلوم دي هغه څه چې پټوي يې سينې (زړونه) د دغو (كفارو) او هغه څه چې ښكاره كوي يې دوى. او نشته هيڅ شى پټ پناه (له حوادثو) په اسمان او په ځمكه كې؛ مګر (ليكلى) دى په كتاب ښكاره (لوح محفوظ) كې.

تفسير: يعني ستاسې ظاهري او باطني اعمال، د زړونو پټې خبرې، نيات، ارادې، د ځمكې او د اسمانونو ډېر زيات پټ اسرار ګرد د الله تعالى په علم كې او د لوح محفوظ په دفتر كې درج دي، هره خبره له هغه سره موافقه واقع كيږي، تلوار كولو يا ځنډ كولو څخه هيڅ يو حاصل او ګټه په لاس نه درځي، هر هغه څيز چې د الله تعالى په علم كې طې شوى وي؛ ژر يا په ځنډ پر خپل وخت هرومرو كېدونكى دى، او هر يوه ته سم د ده له عمل، نيت، عزم او ارادې سره موافقه ثمره او نتيجه خامخا وررسېدونكې ده.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝٧٦
وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝٧٧

بېشکه چې دغه قرآن قصه کوي (بیانوي) پر بني اسرائیلو باندې اکثر له هغو څیزونو چې دوی په هغو (څیزونو) کې سره اختلاف کوي. او بېشکه دغه (قرآن) خامخا هدایت دی او رحمت دی لپاره د مؤمنانو (چې هم دوی پرې نفع اخلي).

تفسیر: یعني اوس د عملي فیصلې وخت نه دی راغلی، بېشکه قرآن د قولي او عملي فیصلې لپاره راغلی دی، په دغه وخت کې په سماوي علومو او مذهبي شیانو کې له ګردو څخه لوی علماء بني اسرائیل ګڼل کېدل، مګر د عقائدو، احکامو، قصصو، روایاتو او نورو په متعلق د هغوی د شدیدو اختلافو قاطعه فیصله او ښه تصفیه همدغه پاک قرآن اورولې ده.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم بِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ۝٧٨

او بېشکه رب ستا فیصله به وکړي په منځ د دوی کې (په قیامت کې) په حکم (عدل) خپل سره، او همدی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه علم والا (پر ټولو احوالو او اشیاوو).

تفسیر: یعني قرآن خو د پوهولو او ښوولو لپاره نازل شوی دی، باقي د ټولو معاملاتو حکیمانه او عادلانه فیصله سم له حکمته سره پخپله قدرت لرونکی قادر او توانا الله تعالی کوي.

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ۝٧٩

پس توکل (اعتماد) وکړه خاص پر الله (او د معاندانو له عداوته مه ویرېږه ای رسوله ځما !)، بېشکه ته پر حق ښکاره یې (چې اسلام دی).

تفسیر: یعني تاسې د هیچا د اختلاف او تکذیب څخه مه متأثر کېږئ !، یوازې پر پاک الله اعتماد او توکل ولرئ !، او پخپله وظیفه کې چې دعوت او تبلیغ دی؛ مشغول او لګیا اوسئ !، پر هغه سمه صافه لاره چې تاسې درومئ؛ په هغې کې هیڅ قسم خرخشه او اندېښنه نشته، کله چې انسان پر سمه لاره رهي (روان) وي، او پر واحد الله تعالی اعتماد ولري؛ نو د بل هیڅ شي ویره او اندېښنه ورسره نه وي.

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ۝٨٠ وَمَا أَنتَ بِهَادِي
الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ۝٨١

بېشکه ته نه شې اورولی (خبره) مړيو ته، او (همداسې) نشې اورولی کڼو ته غږ د نارو (د وعظ) کله چې وګرځي دوی په دې حال کې چې شا کوونکي وي. او نه یې ته لاره ښوونکی ړندو ته (چې یې راوګرځوې) له ګمراهۍ د دوی څخه، نه اوروې ته (په سماع د فائدې رسولو سره)؛ مګر هغه چا ته چې ایمان راوړي په آیتونو (د قدرت) ځمونږ، پس همدوی مسلمانان دي (غاړه اېښودونکي الله ته).

تفسیر: یعني هم هغسې چې یوه مړي ته خطاب یا کوم کاڼه ته نارې وهل په تېره بیا چې تاته یې شاه هم وي، او په منډو در څخه ځغلي، او د نارې وهونکي په طرف قطعًا متلفت نه وي؛ سودمن نه دی، همدغه د هغو مکذبینو حال دی، چې د دوی زړونه مړه شوي دي، او په زړه کاڼه هم دي، او د اورېدلو اراده هم بیخي نه لري، نو د دوی په حق کې هیڅ

نصیحت نافع او کار کوونکی نه دی، که یو خاص ړوند د غږو او رڼو سترګو خاوند نشي؛ نو تاسې به هغه ته څرنګه لار یا بل شی وروښوولی شئ؟

یعنې پند او نصیحت د هغو خلقو په حق کې نافع دی، چې یې ومني او پرې متأثر شی، او د اثر قبلول همدغه دی چې د الله تعالی پر کلام یقین او باور وکړي او ویې مني.

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿۸۲﴾

او کله چې واقع ثابت شي خبر د عذاب پر دغو (بني آدمانو او نژدې شي قیامت پر دوی)؛ نو راوبه باسو مونږ دوی ته یو دابه (ژوندی خوځېدونکې تلونکې) له ځمکې، چې خبرې کوي دغه (دابّه) له دوی سره، چې بېشکه دا خلق وو چې په دلائلو (د قدرت او الوهیت) ځمونږ به یې یقین نه کاوه.

تفسیر: موضح القرآن لیکي: «پخوا له قیامته به په مکه معظمه کې د صفا غر وچوي، او له هغه څخه به یو ژوندی خوځېدونکی ووځي، چې له خلقو سره به خبرې کوي، چې اوس قیامت نژدې دی، او صادق مؤمن به له کاذب منکر څخه په نښه کولو سره بېلوي»، له ځینو روایاتو څخه معلومیږي چې دغه به بالکل په آخره زمانه کې واقع کیږي، چې لمر له مغربه وخېژي، نو قیامت د همدغې ورځې نوم دی، چې د ټولې دنیا ګرد موجوده نظام به په کې ګډوډ او خرابیږي، نو د داسې خوارقو په وقوع کې هیڅ تعجّب نه دی پکار چې د قیامت د قریبوؤ علاماتو او د دې مقدمې په شان ظاهرولی شي، ښایي د «دابة الأرض» په ذریعه د دې خبرې ښودنه مقصود وي؛ هغه خبره چې تاسې د یو رسول په ژبه نه منله؛ نن مجبور یئ چې د یوه حیوان په ژبه یې ومنئ !، مګر د دغه وخت منل تاسې ته مفید او نافع نه دي، او له دغه څخه یوازې د مکذبینو تجهیل او تحمیق مطلوب دی، چې د منلو وخت تېر شو.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿۸۳﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې ژوندی به راپورته کړو له (قبورو د) هر امّت (فرقې) څخه یو فوج (چې اشراف او رؤساء دي) له هغو (منکرانو) چې تکذیب کوي په آیتونو ځمونږ، پس د دوی جماعتونه به سره یو ځای کیږي، بیا روانیږي.

تفسیر: د هر ګناه کوونکي ټولنه او لښکر به سره بېل وي.

تنبیه: عمومًا مفسرینو د ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ معنی په ستنولو (واپس کولو) سره کړې ده، یعنې د هر امّت مکذبان به د محشر په طرف بیول کیږي، او دوی به دغومره ډېر او زیات وي، چې وړاندې تلونکي خلق به د وروستنیو مخه بندوي، او له مخکې تللو څخه به یې ستنوي (واپس کوي)، لکه چې په لوی بیروبار او ازدحام کې د انتظام د ټینګ ساتلو لپاره همداسې وضعیت غوره او اختیارولی شي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُم بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۸۴﴾

تر هغه پورې چې راشي دوی (ټول محشر ته) نو وبه فرمایي (ورته الله) آیا تکذیب کړی وو تاسې د آیتونو ځما، حال دا چې احاطه نه وه کړې تاسې په هغو (آیتونو) له جهته د علمه، آیا څه شی دی هغه چې وئ تاسې چې کاوه به مو (هغه له مأمور بِهِ څخه؟ ووایئ !).

تفسیر: یعنې زیار (محنت) یې ونه کړو، او کوښښ یې ونه کړ چې په پوره ډول به پرې پوهېدل، او تمامو اطرافو او جوانبو ته به یې کتل، ابتداء یې د هغه په تکذیب خوله وسپړدله، «یا وواییء ! که داسې نه ده نو نور مو څه کول؟ یعنې ماسوا له دې نه ستاسې بل څه کار وو؟» امکان لري چې مطلب یې داسې وي، چې بې له غوره او فکر کولو څخه تاسې هم داسې د هغه تکذیب کړی وو؟.

وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾

او واقع ثابته به شي خبره (د عذاب) پر دغو (منکرانو) باندې په سبب د هغه چې ظلم یې کړی وو، پس دوی به هیڅ خبرې نشي کولی (په عذر خواهی له جهته د عذاب لا متناهي).

تفسیر: یعنې د دوی د شرارتونو یقیني ثبوت وشو، او د الله تعالی حجّت پر دوی تمام شو، اوس وروسته له دې نه به دوی څه ویلی شي؟.

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

آیا نهویني دا (منکران د حشر) چې بېشکه مونږ ګرځولې مو ده شپه (توره تیاره) لپاره د دې چې آرام وکړي دوی په کې، او (ګرځولې مو ده) ورځ لیدونکې (تکه سپینه روښانه چې کسب وکار په کې وکړي)، بېشکه په دغه (تعاقب د لیل او نهار) کې خامخا دلائل (د قدرت او عبرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې څرنګه ښکاره دلائل او واضحې نښې الله تعالی په دنیا کې دوی ته وروښودې، خو دوی لږ څه هم پر هغو فکر او غور ونه کړ، که یواځې د شپې او د ورځې پر دغه دائمي تبدیل او تحویل او نورو اختلافاتو دوی خپل افکار چلولی او پرې غور او خوض یې کولی؛ نو د الله تعالی پر توحید، د انبیاوو پر ضرورت او اهمیت او پر «بعث بعد الموت» پر ګردو شیانو به دوی پوهېدل، چې بالآخر هغه کوم یو ذات دی چې داسې مضبوط او محکم انتظام سره برابر وروسته له ورځې څخه شپه، او د شپې څخه ورځ راښکاره کوي، او څمونږ د ظاهري بصارت لپاره وروسته د شپې له تیارو د ورځې رڼا خوروي، نو آیا دغسې یو مطلق قادر څمونږ د باطني بصیرت لپاره د اوهامو او اهواوو په تیارو کې د معرفت او هدایت رڼا نه ده رالیږلې؟.

وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ۚ
وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۚ صُنْعَ اللَّهِ
الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۚ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم
مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې پوکی وکړ شي په صور (شپېلی) کې، نو ویرېږي (له ډېره هیبته) هر هغه څوک چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څوک چې په ځمکه کې دي، مګر هغه څوک چې اراده وفرمایي الله (د نه ویرېدلو د هغه)، او ټول به راشي د دغه (الله په حضور په قیامت کې) عاجزان. او وینې به ته غرونه (په قیامت کې) ګمان به کوې ته پر هغو چې کلک ولاړ دي (له

جهته د لويوالي) حال دا چې دوى به ځي تيريږي پشان د وريځې، كاريگري د الله (يا وكړ دا كار الله په كولو سره) هغه (الله) چې محكم (درست) كړي يې دي هر څيز (چې پيدا كړى يې دى)، بېشكه چې دغه (الله) ښه خبردار دى په هغو كارو چې كوئ يې تاسې. هر هغه څوك چې راشي په حسنه (نېكى) سره (چې كلمه د توحيد ده)؛ پس شته ده ته (جزاء) بهتر غوره له هغه، او دوى به له سختې وېرې د دغې ورځې په امان وي. او هر هغه څوك چې راشي په سيئه (بدئ شرك سره)؛ پس نسكور به وغورځول شي مخونه د دوى په اور (د دوزخ كې، او وبه ويل شي دوى ته له جانبه د الله) آيا جزاء دركوله كيږي (بلكه نه دركوله كيږي)؛ مگر (جزاء د شرك او نورو معاصيو) هغه چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې).

تفسير: د صور «شپېلى» پو كوونكې پرښته اسرافيل عليه السلام دى، چې د الله تعالى د حكم په انتظار كې د صور د پوكولو لپاره تيار ولاړ دي.

په ځينو رواياتو كې راغلي دي چې: ﴿إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ جبرئيل، ميكائيل، عزرائيل عليهم السلام دي، ځينې د دې مصداق شهداء بولي، والله أعلم.

(موضح القرآن) ليكي: يو ځلې صور پوكلى كيږي، چې د هغه په اثر به گرد مخلوق سره مري، دوهم صور چې وپوكلى شي؛ د هغه په اثر ټول مړي بيا له سره ژوندي كيږي، دريم صور چې وپوكلى شي؛ دوى گرد ويريږي، په څلورم كې گرد بېهوشه كيږي، په پنځم كې بيا په هوش كيږي، د «صور» پوكل به څو څو ځلې صورت نيسي، اكثر علماء يواځې هم دغه دوې نفخې مني، يعنې گرد سره فقط دوه ځلې صور پوكلى كيږي، او دغه گرد احوال او اهوال د هم دغو دوو شپېليو لاندې درجوي، والله أعلم.

﴿وَتَرَى ٱلْجِبَالَ﴾ الآية ـ او وينې به ته غرونه په قيامت كې، گمان به كوې ته پر هغوى چې كلك ولاړ دي، له جهته د لويوالي، حال دا چې دوى به تيريږي په شان د وريځې، يعنې دغه لوى لوى غرونه چې تاسې يې اوس وينئ، او د دې خيال كوئ چې دغه به تل پر ځمكه كلك ولاړ وي، او له سره به له خپله ځايه نه ښوريږي، دغه گرد به د قيامت په ورځ كې د ټكولو شويو رنگينو وړو په شان په فضاء او هواء كې الوځي او گرځي، او د وريځو په شان به ژر ژر درومي، لكه چې د (۲۷) جزء د «الواقعة» سورت په اوله ركوع (۵-۶) آيتونو كې داسې يو آيت لولو: ﴿وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ۞ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا﴾ او په «القارعة» كې لولو ﴿وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ﴾، او (۱۶ جزء د «طه» سورت په (۶) ركوع، (۱۰۵) آيت كې) لولو: ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا﴾.

تنبيه: د دغه آيت هيڅ تعلّق د ځمكې د حركت او سكون سره نشته، لكه چې ځينې متنورين له هغه څنې پوهېدلي دي.

﴿صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ﴾ يعنې هغه ذات چې هر شي يې په نهايت حكمت سره درست كړ، هغه الله تعالى چې نن يې دغه غرونه داسې درانه او مضبوط جوړ او درولي دي، هم هغه الله تعالى به يوه ورځ دوى بځركي بځركي او دړې وړې كوي، او ترې دوړې به جوړوي، او په هواء به يې الوځوي، دغه د غرونو الوځول به د خرابى او تباهى په غرض نه وي، بلكه د عالم په نظام كې به سره لاندې باندې او لازمه تعديلات كوي، او په همغه درجه يې رسوي چې د هغه لپاره يې پيدا كړي دي، نو دغه گرد به د هغه حقيقي صانع صنعت او كاريگري وي، چې د هغه هيڅ يو تصرّف له حكمت څخه تش نه دى، ﴿إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾ الله تعالى ستاسو په اعمالو خبردار دي چا چې څه كړي وى د هغه پوره جزاء به وركول كيږي نو چا چې نيكى كړي وي توحيد كلمه يې ويلې وي، او عقيده يې پرى ساتلې وي نو هغه ته به ښه بدله وي، او چا چې شرك او بد عمل كړي وي هغه ته به د هغه د شرك او بد عملونو سزا پوره وركول كيږئ.

إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلۡبَلۡدَةِ ٱلَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَيۡءٖۖ

بېشکه همدا خبره ده چې امر (حکم) کړی شوی دی ماته داسې چې عبادت کوم د رب د دې بلدې (ښار) هغه (الله) چې حُرمت (عزت يې) ورکړی دی دې (ښار د مکې ته په امن سره)، او خاص همدغه الله لره دي (ملكا، خَلقًا، وعبيدًا) هر شی.

تفسير: له بلده او ښار څخه مراد مکّه معظّمه ده، چې الله تعالی هغې ته خاص تعظيم، تحريم او تکريم ور په برخه کړی دی، نو د دغه تخصيص او تشريف په سبب د رب اضافت د هغې په طرف وکړ شو، که نه الله تعالی خو د ګردو شيانو رب او مالک دی.

وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ۝٩١

او امر (حکم) کړی شوی دی ماته داسې چې شم زه له مسلمانانو (غاړه ايښودونکيو الله ته).

تفسير: يعنې په هغو خلقو کې محسوب شم، چې د پاک الله کامل حکم منونکي او فرمان وړونکي دي، او بيخي يې ځېل ځانونه ورسپارلي دي.

وَأَنۡ أَتۡلُوَاْ ٱلۡقُرۡءَانَۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهۡتَدِي لِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ۝٩٢

او (بل مأمور يم) په دې چې ولولم قرآن (پر تاسو، وايې ورروم خلقو ته)، پس هر چا چې سمه صافه لاره وموندله؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې سمه صافه لاره يې وموندله لپاره د ځان (او فائدې ځېلې)، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس ووايه (ای محمده ! ده ته) بېشکه همدا خبره ده چې زه له ويروونکيو څخه يم.

تفسير: يعنې زه بالذات هم د الله تعالی بندګي او فرمان برداري کوم، او نورو ته هم د الله تعالی دغه عظيم الشأن قرآن اوروم، او د هدايت سمه صافه لاره خلقو ته ورښيم، پس هر څوک چې لاره يې وموندله له جهته د متابعت ځما توحيد د الله او نفي د شرکاوو ته؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې لاره يې وموندله لپاره د ځان ځېل، ځکه چې نفع يې همده ته راجع ده، او هر څوک چې ګمراه شو له جهته د مخالفت ځما؛ پس ووايه ورته چې: بېشکه همدا خبره ده چې زه له ويروونکيو څخه يم، او پر ما غير له پيغام رسولو بل هيڅ نشته، او وبال د ضلال د بل چا پر ما نه لويږي، يعنې ما ځېل پند او نصيحت کړی دی، او له دغه تبليغه مې ځان فارغ الذمه ګرځولی دی، که تاسو نه پوهېږئ، يا ځان پرې نه پوهوئ؛ نو په دغه صورت کې ستاسو نقصان دی، او دغه احکام پخوا له امر د قتال وو.

وَقُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعۡرِفُونَهَاۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ۝٩٣

او ووايه (ای محمده !) چې ټولې ثناوې ستاينې (صفتونه) (خاص) الله ته دي (په دغه نعمت د علم او نبوّت)، ژر به وښيي (الله) تاسې ته دلائل (د قدرت ځېل)؛ پس وبه پېژنئ تاسې هغه (دلائل)، او نه دی رب (پالونکی) د تا غافل (بېخبره) له هغو عملونو نه چې کوئ يې تاسې (ای مشرکانو نو جزاء به ورکړي هر چا ته د ده له عمله سره سمه).

تفسير: يعنې الله تعالی ته په زرهاوو ځلې د حمد او شکر ځای دی، چې زه يې هادي او مهتدي ګرځولی يم، في الحقيقت د تعريف لايق هم هغه لوی او مقدّس ذات دی، هر چا ته هر هغه ښېګڼې يا کمال چې ور په برخه شوی دی؛

د ده له لطف او مرحمت څخه دی، ژر به وښيي الله تاسې دلائل د قدرت خپل، پس وبه پېژنئ تاسې هغه دلائل، يعنې وروسته له دې نه الله تعالی ستاسې په منځ کې يا د باندې د خپل قدرت هغه نمونې او څما د صداقت داسې ښکاره دلائل به درښيي؛ چې د هغو په ليدلو سره به تاسې وپوهېږئ چې بېشکه دغه د الله تعالی هغه آيات دي، چې د هغو اطلاع مونږ ته رسول الله صلی الله عليه وسلم راکړې وه.

تمت سورة النمل، ولله الحمدُ والمنة.

سُورَةُ القَصَصِ

«د (القصص) سورت «مکّي» دی، پرته له (۵۲) تر (۵۵) آیتونو پورې، چې «مدني» دي، او له (۸۵) آیت څخه چې په جحفه کې د هجرت په جریان کې نازل شوی دی، (۸۸) آیتونه (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۸) او په نزول کې (۴۹) سورت دی، وروسته د «النمل» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْــــــمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰسٓمٓ ﴿۱﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿۲﴾ نَتْلُوْا عَلَيْكَ مِنْ نَّبَاِ مُوْسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۳﴾

دا (آیتونه د دې سورت) آیتونه د کتاب مبین (ښکاره) دي (چې خیر او برکت يې ښکاره او د حق او د باطل بېلوونکی دی). لولو مونږ پر تا (ای محمده !) له (ځینو) خبرو د موسی او د فرعون په حقه (رښتیا) سره، لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې مسلمان خلق دې خپل حال قیاس کړي ! (موضح) د ظالمانو په مقابل کې خرنګه چې د موسی علیه السلام په ذریعه الله تعالی بني اسرائیل سره له ضعف او کمزورۍ د فرعونیانو په مقابل کې منصور او مظفر وګرځول؛ همداسې مسلمانانو ته هم اګر که نن په مکې معظمې کې قلیل ـ ضعیف او ناتوانه په نظر راځي، د دوی د بېشمارو زوررو اعداوو په مقابل کې برې او کامیابي ور په برخه کوي.

اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَّسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ

بېشکه چې فرعون لويي (او تکبّر) غوره کړی وو په ځمکه (د مصر) کې، او ګرځولي يې وو اهل د دغه (مصر) ټولی ټولی، چې ضعیفه (مقهوره) کړي يې وه یوه طائفه له دوی (چې بني اسرائیل وو).

تفسیر: یعنې په مصر کې قبطیان ودان وو، چې د فرعون له قوم څخه وو، او سبطیان هم اوسېدل چې په بني اسرائیلو سره مشهور وو، لیکن فرعون به د ظلم او تکبّر له لارې بني اسرائیلو ته فرصت او موقع نه ورکوله، چې دوی ترقي وکړي، او په هوسایۍ (راحت) او آرام سره ډېره ولګوي، ګواکې ګرد قبطیان سرداران او آغایان ګرځېدلي وو، او د انبیاوو اولاد بني اسرائیل يې خپل غلامان او نوکران ګرځولي وو، او پر دوی به يې ډېر ذلیل کارونه او سخته بیګاري اجراء کوله، او په هیڅ ډول يې نه پرېښودل چې دوی په مملکت کې قوت او وقعت حاصل کړي.

يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ

چې وژل به يې ځامن د دوی (چې نسل يې منقطع شي) او ژوندۍ به يې پرېښودې ښځې (جنکیانې) د دوی (خپل خدمت ته).

تفسیر: مفسّرین وايي چې: فرعون یو خوب ولید چې کاهنانو د هغه تعبیر داسې وکړ چې: «د کوم داسې بني اسرائیلي هلاك له لاسه به ستا دغه سلطنت تباه او بربادیږي، چې لا تر اوسه نه دی ځېږېدلی»، نو ځکه فرعون د دغې پېښې د

مخې نيولو په قصد دغه د ظلم او حماقت تدبير له خپله ځانه وويست، چې د تل لپاره بني اسرائيليان مغلوب، مقهور او ذليل وساتي، ځو په دوی کې داسې کوم قوّت او قدرت پيدا نشي، چې له هغه څخه د بغاوت او شرارت کومه اندېښنه متصوره وي، او داسې امر يې صادر کړ: «وروسته له دې نه هومره بني اسرائيلي هلکان چې پيدا کيږي؛ دوی دې د يوې مخې څخه ووژلی شي !، او په دغه ترتيب دې د راتلونکي مصيبت او خطرې مخه په ښه شان سره ونيوله شي، کله چې قبطيانو ته د سبطيانو د جونو له خوا داسې کومه خطره نشته؛ نو دوی دې ژوندۍ پرېښودی شي، ځو وروسته له پېغلتوبه له هغوی څخه قبطيان د وينځو په شان کار واخلي».

إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٤﴾

بېشکه وو دغه (فرعون) له مفسدانو (چې راز راز فسادونه به يې کول).

تفسير: يعني فرعون خو بالطبع په ځمکه کې خرابي غورځوونکی وو، نو ځکه د داسې لوی ظلم او ستم څخه له سره نه لړځېده، او نه يې زړه خوږېده.

وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ

او اراده وکړه مونږ د دې چې منّت احسان کېږدو پر هغو کسانو چې ضعيفان کړی شوي وو په ځمکه (د مصر) کې، او چې وګرځوو مونږ دوی امامان (مقتدايان)، او وګرځوو مونږ دوی وارثان (د ملك د فرعون). او چې قُدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه (د مصر او شام) کې.

تفسير: يعني د دغه ملعون انتظامات خو هغه وو، او ځمونږ اراده داسې وه چې کمزوران زورور کړو، او ټيټ مخلوق هسك (اوچت) کړو، او د هغه قوم پر سر د ديني امامت او دنيوي سيادت تاج کېږدو، چې د فرعون او فرعونيانو له لوري ذليل حقير او مريان شوي وو، او له هغو ظالمانو او متکبّرانو څخه هغه ځمکه پاکه او صافه کړو.

وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ

او چې وښيو فرعون او هامان (وزير ته يې).

تفسير: هامان د فرعون وزير او د ده په ظلم، ستم او تيري کې له ده سره شريك، د ده د کار آله او د لاس د يوې همسا په شان وو.

وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾

او لښکرو د دغو دواړو ته له دغو (بني اسرائيلو نه) هغه شی چې وو دوی چې ويرېدل (به ترې چې زوال د قوّت او سلطنت د قبطيانو دی).

تفسير: يعني د هغې خطرې لامله چې دغو قبطيانو د سبطيانو پر زرهاوو معصومو هلکان وژلي وو؛ مونږ اراده وفرمايله چې هم هغه خطره وردمخه کړو، فرعون خپل ګرد امکاني کوښښ او زيار (محنت) پکار واچولو، چې په هيڅ صورت هغه بني اسرائيلی هلك چې د هغه له لاسه د ده سلطنت تباه کيږي؛ مصئون او مأمون پاتې نشي، او فرعون د ده له شره ساتلی وي، مګر کله چې د الله تعالی د ارادې په مقابل کې هيڅ مانع نه شي درېدی؛ نو هم هغه معهود هلك يې د ده په غېږ کې وپاله، او د دوی په وسيله يې وساته، او دغه يې على رؤوس الأشهاد ثابت او محقق کړ؛ د هر هغه کار او انتظام اراده چې الله تعالی وفرمايي؛ هيڅ يو قوّت او قُدرت د هغه په انسداد کې نه موفّق کيږي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِى ٱلْيَمِّ

او وحي (الهام) وکړ مونږ مور د موسی ته داسې چې تې ورکوه ته دغه (موسی) ته، نو کله چې وویرېدې ته (په ده)؛ پس وغورځوه دغه (موسی سره له تابوته) په سیند کې.

تفسیر: د موسی علیه السلام مور ته یا الهام وشو، یا یې په خوب کې ولید، یا په بله کومه ذریعه ورمعلومه شوه، څو چې تاته خپل د دې هلك د وژلو ویره او اندېښنه نه وي پیدا شوې؛ په منظم ډول سره یې وپاله !، او تی ورکوه !، کله چې د وژلو ویره درته پیدا شي؛ نو په یوه صندوق کې یې تابوت کړه، او د نیل په سیند کې یې لاهو کړه، دغه قصه د «طه» په سورت کې هم لیکلې شوې ده.

وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ۝

او مه ویرېږه ته (له غرق یې) او مه خفه کېږه ته (له بېلتون یې) ! بېشکه چې مونږ بېرته راوستونکي یو د دغه (موسی) تاته، او (بیا) ګرځوونکي یو د دغه (موسی) له مرسلانو (پیغمبرانو).

تفسیر: یعنې مور ته یې ډاډینه او تسلي ورکړه شوه، چې مه ویرېږه، او بې له کوم تردّد او اندېښنې یې په سیند کې لاهو کړه !، ستا دغه هلك له سره نه ضایع کېږي، او د خپل ځوی د دغه بېلتون څخه هم مه خفه کېږه ! چې مونږ یې ډېر ژر بېرته ستا غېږې ته درولو، او د پاك الله اراده په دې خبره تللې ده، چې له دې نه یو ډېر لوی کار واخلي، او د رسالت په منصب یې افتخار وبخښي، او هیڅ یو قوت او طاقت د الله د ارادې په مخ کې حائل او مانع نشي کېدی، او دغه ګرد موانع به له منځه لرې کېږي، او دغه مقدّس مقصد هرومرو پوره کېدونکی دی، چې د دغه محترم مولود له وجوده سره متعلق دی.

فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَٰطِـِٔينَ ۝

پس ومونده دغه (او ونیو تابوت د موسی) کورنۍ د فرعون لپاره د دې چې شي دغو (فرعونیانو) ته دښمن او (سبب د) غم، بېشکه چې فرعون او هامان (وزیر یې) او لښکرې د دغو دواړو وو (دا ټول) خطاکاران.

تفسیر: مور یې خپل هلك د لرګیو یوه صندوق کې وغورځوه، او د سیند په اوبو کې یې خوشې کړ، صندوق د اوبو د جریان په متابعت په داسې یوې ویالې کې لاړ چې د فرعون په باغ کې تېرېده، او هلته د مېرمنې آسیې رضي الله تعالی عنها د فرعون ښځې په لاس کې ولوېد، مېرمنې آسیې رضي الله تعالی عنها ته ددغه ښکلي هلك ښکلې صورت ډېر ښه په نظر ورغی، او د ده په وچولي (تندي) کې د نجابت او شرافت آثار ورښکاره شول، نو یې د پاللو په غرض راپورته کړ، مګر د دې پورته کولو آخري نتیجه داسې شوه، چې دغه وړوکی لوی شو، او د فرعون او د فرعونیانو سخت مخالف او دښمن ثابت شو، او د دوی په حق کې د روح د سوهان په شان عیان شو، نو ځکه الله تعالی هغوی ته موقع ورکړه چې دی راپورته کړي، لعین فرعون له دې څخه څه خبر وو، د هغه دښمن له وېرې چې زه په زرهاوو معصوم هلکان وژنم، هغه هم دغه هلك دی، چې نن په ډېر ناز او نعمت سره ځمونږ په لاسو د هغه پالنه او روزنه کېږي.

وَقَالَتِ ٱمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّى وَلَكَ ۖ

او وویل ښځې د فرعون (آسیې چې دغه هلك) یخوالی د سترګو دی ماته او تاته.

تفسیر: یعنې څومره ښکلی، ګلالی او په زړه پورې هلک دی، مونږ هلک نه لرو، راځئ! چې له ده سره خپل فهم غلط کړو، او سترګې پرې رڼې او زړونه مو خوښ کړو.

لَا تَقْتُلُوْهُ ۖ عَسٰۤى اَنْ يَّنْفَعَنَاۤ اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا

مه وژنئ دغه (هلک) ښایي چې نفع به راورسوي مونږ ته، یا به ونیسو دی ځوی.

تفسیر: یعنې کله چې لوی شي؛ څمونږ په کار به راشي، او که مو مناسب وګاڼه؛ نو خپل متبني به یې وګرځوو.

وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ۝۹

حال دا چې دوی نه پوهېدل (پر دغه سبب د هلاک د فرعونیانو).

تفسیر: یعنې له دې نه خو نه وو خبر؛ کله چې دی لوی شي نو څه کارونه به وکړي؟ آیا دغه خبره خو ضروري نه ده، چې همدغه هلک به هم هغه څمونږ معهود دښمن وي، چې مونږ ترې اندېښنه لرو، بیا چې یې کله مونږ وپالو، نو دی به څرنګه څمونږ په خلاف څه اقدام وکړي؟، دوی له دې نه نه وو خبر چې دغه هلک به له هغه لوی ذات سره زیاته دوستي کوي، چې د ګرد جهان رب او پالونکی دی، او کله چې تاسې د هغه ربّ العالمین دښمنان یئ؛ نو څکه دی به مجبور وي چې د هغه حقیقي رب العالمین په حکم ستاسې سره مخالفت وکړي.

وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوْسٰى فٰرِغًا ؕ اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِيْ بِهٖ لَوْلَاۤ اَنْ رَّبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝۱۰

او سبا ته وګرځېد زړه د مور د موسی تش له صبره قراره (او له نورو افکارو پرته ـ علاوه د غمه د موسی)، بېشکه چې نژدې وه چې اظهار وکړي په دغه (موسی سره چې ځوی مې دی) که چېرې نه وی محکم کړی مونږ (صبر او ثبات) پر زړه د دې، چې شي دا له باور کوونکیو (په وعده د الله سره).

تفسیر: اګر که د موسی علیه السلام مور د موسی علیه السلام تابوت په سیند کې لاهو کړ، مګر د موروالي لورینې او د موروالي مینې کله دې ته اجازه ورکوله او آرامه به یې پرېښوده، چې د موسی علیه السلام له حاله او له یاده غافله پاتې شي، نو شپه او ورځ به د موسی علیه السلام فکر او ذکر له دې سره مل وو، او له زړه څخه یې صبر او قرار فرار کړی وو، اونژدې وو چې د ضبط او صبر تار ترې وشلېږي، او په عمومي ډول سره د ژړا او انګولا په ضمن کې دغه خبره ترې څرګنده شي، چې زه هغه کمبخته مور یم چې خپل ځوی مې په خپل لاس په سیند کې غورځولی دی، که چا موندلی وي یا یې پته ور معلومه وي؛ نو راته ودې وایي، مګر د الله تعالی دغه الهام ﴿اِنَّا رَآدُّوْهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ﴾ به ورته ډاډینه او تسلي ورکوله، نو دغه د الله تعالی کار وو چې د دې زړه ته صبر، ثبات، او تسکین ور په برخه کړي، څو د الله تعالی اسرار پخوا له وخته افشاء او اظهار نه شي، او لږ څه مدّت وروسته پخپله د موسی علیه السلام مور ته عین الیقین حاصل شي، چې د الله تعالی دغه وعده هرومرو پوره کېدونکې ده.

وَقَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصِّيْهِ ؗ فَبَصُرَتْ بِهٖ عَنْ جُنُبٍ وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ۝۱۱

او ویل (مور د موسی) خور د دغه (موسی) ته چې څه برابره ورور پسې دې (او خبر یې راوړه)، پس کتل به یې دغه (موسی) ته له لرې ځایه (لکه پردی) حال دا چې دغه (فرعونیان) نه پوهېدل (په دغه خورولی او جاسوسی د دې).

تفسير: يعني كله چې د فرعون په حرم سراى كې هغه صندوق خلاص او دغه هلك په كې وموندل شو، او په گرده دنيا كې يې آوازه (انگازه) گډه او شهرت يې وموند، د موسى عليه السلام مور خپلې لور د موسى عليه السلام خور ته لا له پخوا څخه حكم وركړى وو، چې ته دې د خپل ورور په سراغ او پته لگولو پسې تل لگيا اوسه !، او له لرې په پټه سره د هغه حال او احوال ځان ته معلوم كړه ! چې چېرې پيدا كيږي؟ او څه ما جرا پرې تيريږي؟ كله چې دغه جينۍ پوهه او هوښياره وه، د هغه شهرت او انگاځې په اثر يې ژر ځان برابر هم هغه ځاى ته ورسوه، چې پر هغه له سينده موندلي هلك باندې لوى ازدحام او بيروبار جوړ شوى وو، او هلته لكه يوه بې تعلقه اجنبيه لرې ودريده، او هيڅ څوك په دې ونه پوهېدل چې دا د دغه هلك خور ده.

وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰٓ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُۥ لَكُمْ وَهُمْ لَهُۥ نَٰصِحُونَ ﴿١٢﴾

او حرام (منع) كړي وه مونږ پر دغه (موسى تى رودل د) دايگانو له پخوا (د بېرته ورتلو مور خپلې ته)، نو ويل (خور د موسى) آيا خبر كړم زه تاسې پر اهل د (داسې) كاله باندې چې واخلي وساتي دا (هلك) تاسې ته، او دوى به ده ته له خير غوښتونكيو وي.

تفسير: يعني د فرعون ښځې ملعون فرعون هم د دغه هلك په پالنه او ساتنه راضي كړ، دلته د تي وركوونكيو فكر ورپيدا شو، او ډېرې دايگانې يې طلب كړې، مگر الله تعالى لا له پخوا څخه د موسى عليه السلام شونډې كلكې تړلې وې، چې پرته (علاوه) د خپلې مور له تي څخه د بل چا تى په خوله ونه نيسي، نو سخت تشويش ور پيدا شو، چې داسې يوه مرضعه له كومه ځايه راپيدا كړه شي، چې دغه هلك يې تى وروي؟ ولې چې موسى عليه السلام به مطلقاً د هيڅ يوې مرضعې تي ته خپل مخ نه اړاوه، فرعوني خدم او حشم په همدغه فكر او اندېښنه كې وو چې د موسى عليه السلام خور وويل چې: «زه د داسې يوې كورنۍ معرفي تاسې ته كولى شم، چې ډېره پاكه او صافه ده، او ممكن دي چې دغه هلك د هغې كورنۍ د كومې ښځې تى وروي، او تر هغه ځاى پورې چې زه معلومات لرم؛ هغوى به په ډېرې لورينې (مهربانۍ) او خير غوښتنې سره د دغه هلك روزنه او پالنه كوي، ځكه چې هغه كورنۍ ډېره شريفه او نجيبه ده، او علاوه پر هغه د باچاهۍ له كوره د انعام او اكرام لوى توقّعات هغوى لا په دې اړوي چې پر دغه هلك ښه توجه او فهم ولري».

بالنتيجه د همدې جينۍ په مشوره د موسى عليه السلام مور وغوښتله شوه، په مجرد د دې چې د خپلې مور بوى پر موسى عليه السلام ولگېده؛ په ډېره مينه او محبت سره يې خپل ځان د مور په تي پورې ونښلوه، او په غړكهار سره يې په تي رودلو شروع وكړه، فرعوني كورنۍ ته د دغې ښځې پيدا كېدل ډېر غنيمت معلوم شول، چې بالآخر هغه هلك د يوې مرضعې يعني د خپلې مور تي سره پخلا شو، او شودې يې روي، په دغه ټول سره خوښ او خوشال شول.

فَرَدَدْنَٰهُ إِلَىٰٓ أُمِّهِۦ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ

پس بېرته راوست مونږ دغه (موسى) مور خپلې ته لپاره د دې چې يخې (او رڼې) شي سترگې د دې (په بېرته رسېدو د موسى)، او چې نشي غمجنه (په بېلتون يې)، او لپاره د دې چې وپوهېږي (په عين اليقين هم) په دې چې ببشكه وعده د الله حقه ده.

تفسير: يعني په ﴿إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ كې دوه وعدې ورسره شوې وې، يوه خو هم هغه وعده وه چې مور يې پخپلو سترگو وليده چې په څه يو حيرانوونكې طريقه پوره او تر سره شوه، او د دويمې وعدې د پوره كېدولو لپاره ورته قياس موقع پيدا شوه، چې ببشكه هغه هم په خپل وخت او نېټه پوره كېدونكې ده.

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣﴾

ولیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (پرې چې حقه ده).

تفسیر: یعنې د الله تعالی وعده هرومرو رسېدونکې او واقع کېدونکې ده، هو ! په منځ کې ډېر خنډونه او موانع پیښیږي، چې د هغو په نسبت ډېر ضعیف الاعتقاد کسان متردّد او مشتبه کیږي، (موضح).

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰۤى اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ؕ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٤﴾

او کله چې ورسېد (موسی) زور (قوّت د ځوانۍ خپلې) ته، او برابر شو (په عقل)؛ نو ورکړ مونږ ده ته حکمت (نبوّت) او علم (پوهه)، او همداسې (مهرباني چې وکړه مونږ په موسی او مور یې؛) جزاء ورکوو مونږ نیکي کوونکو ته.

تفسیر: یعنې کله چې موسی علیه السلام د خپل رُشد او ځلمیتوب وخت ته ورسېد؛ نو مونږ ده ته ډېرې د حکمت خبرې وروښودې، او خصوصي علم او فهم او پوهه مو ورکړه، ځکه چې دی د هلکتوبه صالح او نېک عمل وو، نو داسې پوهو او قابلو خلقو سره ځمونږ لطف او مرحمت همداسې مبذول کیږي.

وَدَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِّنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيْهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلٰنِ ۫ هٰذَا مِنْ شِيْعَتِهٖ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهٖ ۚ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِىْ مِنْ شِيْعَتِهٖ عَلَى الَّذِىْ مِنْ عَدُوِّهٖ ۙ فَوَكَزَهٗ مُوْسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ ۫ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِيْنٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ ظَلَمْتُ نَفْسِىْ فَاغْفِرْ لِىْ فَغَفَرَ لَهٗ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿١٦﴾

او ننوت (موسی) ښار (د مصر) ته په وخت د غفلت د اهل د هغه کې (د غرمې په وخت کې چې ویده وو)، پس ویې موندل په دغه ښار کې دوه سړي چې جګړه یې سره کوله، دغه یو (سبطي) له تابعانو د دغه (موسی وو)، او هغه (بل قبطي) له دښمنانو د دغه (موسی) وو، پس مرسته (مدد) وغوښته دغه (سبطي) چې له تابعانو د دغه (موسی) وو پر هغه (قبطي) چې له دښمنانو د ده وو، پس په سوک وواهه هغه (قبطي) لره موسی؛ پس قضاء وکړه (الله) په دغه قبطي (چې مړ یې کړ په سوک د موسی سره، کله چې د وژلو قصد یې نه وو کړی، او نه وو مأمور په قتل د هغه؛ نو ځکه) وویل (موسی) چې: دغه کار له عمله د شیطان دی، بېشکه چې دغه (شیطان) دښمن دی (د انسانانو) لغزوونکی دی ښکاره. وویل (موسی) ای ربه ځما ! بېشکه زه چې یم ظلم مې کړی دی په نفس خپل (په قتل د دغه قبطي سره)، پس مغفرت وکړه ماته (د دغې ګناه ځما)، پس مغفرت وکړ (الله) دغه (موسی) ته، بېشکه چې (الله) همدی دی خامخا ښه بخښونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: موسی علیه السلام وروسته له ځلمیتوبه یوه ورځ په داسې وخت کې ښار ته ورسېده چې خلق غافل ویده وو، ښایي چې یا به د شپې یا به د غرمې وخت وو، موسی علیه السلام چې کله ځلمی شو؛ د فرعون له قوم او د دوی د ظلم او کفر له سببه بېزاره وو، او تل به یې له بني اسرائیلو سره ناسته او ولاړه درلوده، د ده د مور کور د ښاره د باندې وو، موسی علیه السلام به کله کله هلته ورته، او کله به د فرعون کره هم ورته، د فرعون قوم (قبط) د ده سره هم عداوت او دښمني درلوده، او داسې به یې د ده په نسبت ویل چې: دی ذاتًا د غیر قوم یو ځلمی دی، نه چې د زور او قوّت خاوند

شي، موسی علیه السلام یوه ورځ ولید چې دوو سړیو پخپلو منځو کې جنګ سره کوو، چې یو یې سبطي (اسرائیلي) او هغه بل یې قبطي وو، کله چې اسرائیلي موسی علیه السلام ولید؛ ورنارې یې کړې چې: «راشه د دغه قبطي له لاسه مې خلاص کړه»، موسی علیه السلام تش تهدید او ویرولو لپاره د یوه سوک ګزار پرې وکړ، څرنګه چې موسی علیه السلام ډېر یو قوي ځلمی وو؛ په هم هغه سوک سره یې دغه قبطي پر ځمکه ونښلوه، حال دا چې پخپله موسی ته دا نه وه معلومه چې ځما په یوه سوک به داسې یو قوي سړی یو په یو مري، نو ډېر زيات خفه شو، چې ولې بلا قصده وینه را په غاړه شوه.

له بل طرفه د دغه بلا اراده قتل په اثر دغه فکر او اندېښنه تولیده کېده، چې له ګوند (ډلي) او ګوند بازۍ (ډله بازۍ) اور یو ځلي بل او د نورو مصائبو او فتنو ابواب ونه پرانستل شي، نو ځکه موسی علیه السلام له خپل عمل څخه سخت نادم او متأثر شو، او داسې وپوهېد چې د ده په دغه عمل کې تر یوې درجې پورې د شیطان مداخله هم شته، د انبیاوو علیهم السلام ضمیر او فطرت داسې پاک او صاف او د هغوی استعداد دومره اعلی وي، چې پخوا د نبوّت له موندلو څخه دوی د خپلو اعمالو د یوې یوې ذرې محاسبه په ډېر تدقیق کوي، او په ډېر لږ ښوییدلو یا اجتهادي خطا د پاک الله له درباره په عجز او نیاز او ژړا معافي غواړي، او ترې توبه کوي، لکه چې موسی علیه السلام هم د دغې خپلې خطا معافي وغوښته، او پر دغه خپل تقصیر یې اعتراف وکړ، چې د الله تعالی له طرفه وروښلی هم شو.

قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنۡعَمۡتَ عَلَيَّ فَلَنۡ أَكُونَ ظَهِيرٗا لِّلۡمُجۡرِمِينَ ١٧

وویل (موسی) ای ربه ځما ! په حق د انعام فضل ستا پر ما (وساته ما) پس چې له سره هیڅېږې نشم مددګار لپاره د ګناهګارانو.

تفسیر: یعني کله چې تا ماته پخپل فضل او کرم د عفوې بشارت رامرحمت کړ، او عزّت، راحت، قدرت او قوت دې راعطا کړ، نو زه د دې د شکرېې لامله به له سره د مجرمانو او ګناهګارانو حامي او مرستندوی نه کېږم، ممکن دي چې موسی علیه السلام ته د دغه مستغیث اسرائیلي څه تقصیر هم معلوم شوی وي، او همدغه ته به یې مجرم ویلی وي، یا به یې له مجرمانو څخه کفّار او ظالم خلق مراد وي، یعني زه ستا دغه راکړې قوّتونه به وروسته له دې نه له سره د دغو خلقو په نصرت او حمایت کې نه لګوم، یا به له مجرمینو څخه شیاطین مراد وي، چې زه به هیڅکله د دوی د جمعیت حمایت نه کوم، ځو هغوی ځما په زړه کې دغسې وسوسې واچوي، او دغسې کارونو ته مې ولمسوي، چې وروسته له هغه زه په ندامت او حسرت کې اخته شم، یا به یې هغه اسرائیلي ته د دې لامله مجرم ویلی وي چې هغه د دغه جرم د وقوع سبب ګرځېدلی وو، والله أعلم.

فَأَصۡبَحَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ خَآئِفٗا يَتَرَقَّبُ

بیا سبا پاڅېد (موسی) په دغه ښار کې په داسې حال کې چې وېرېدونکی وو (پر ځان خپل) چې انتظار به یې کوو (مدد د رب خپل ته، یا لاره یې کتله د نجات خپل).

تفسیر: یعني موسی علیه السلام انتظار کوي، او لارې ته ګوري چې د دغه مقتول وارثانو به خپله دعوی فرعون ته وړاندې کړې وي، ولید شي چې پر چا دغه جرم اوړي؟ او له ما سره څه سلوک کوي؟.

فَإِذَا ٱلَّذِي ٱسۡتَنصَرَهُۥ بِٱلۡأَمۡسِ يَسۡتَصۡرِخُهُۥۚ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِيّٞ مُّبِينٞ ١٨

پس ناڅاپه هغه (اسرائیلي) چې نصرت مدد یې غوښتی وو له دغه (موسی) څخه پرون، اوس بیا نارې وهي دغه (موسی ته او مرسته ـ مدد ترې غواړي پر بل قبطي باندې)، پس وویل موسی هغه

(اسرائيلي) ته چې: بېشکه ته خامخا بې لارې يې ښکاره (چې پرون دې هغه قبطي راباندې مړ
کړ، او اوس بيا راته نارې وهې).

تفسير: يعنې هم هغه اسرائيلي نن له بل کوم سړي سره جنګېده، او لاس يې پرې اچولی وو، نو موسی عليه السلام داسې
ورته وويل چې: ته هره ورځ له ظالمانو سره نښلې، او غواړې چې ما هم له هغوی سره په جنګ واچوې، لنډه يې دا چې
موسی عليه السلام ورته ورغی لپاره د امداد.

فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ
نَفْسًۢا بِالْأَمْسِ إِن تُرِيدُ إِلَّآ أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾

پس کله چې اراده وکړه (موسی) چې ونيسي هغه (قبطي) چې وو دښمن د دغو دواړو (يعنې
موسی او د دغه اسرائيلي حال دا چې موسی هغه اسرائيلي ته په قهر شوی هم وو، نو) ويې ويل:
ای موسی ! آيا اراده لرې د دې چې ووژنې ته (نن) ما لکه چې وژلی دې وو يو نفس (د قبطي)
پرون، اراده نه لرې ته (د هيڅ شي) مګر د دې چې شې (ای موسی) زوږور په ځمکه (د مصر) کې
او اراده نه لرې چې شې ته له اصلاح کوونکيو څخه.

تفسير: يعنې موسی عليه السلام غوښت چې پر هغه ظالم قبطي لاس واچوي، او دغه مظلوم سبطي (اسرائيلي) ترې
خلاص کړي، خو سبطي په دې ګمان له موسی عليه السلام څخه وويرېد، کله چې ده راته «غويّ مبين» ويلي دي؛
نو نه چې اوس مې ووژني، ځکه چې دغه سبطي داسې وپوهېد؛ هم هغسې چې په خوله او خبرو سره ماته په غوسه
او قهر دی، نو هرومرو لاس يې هم پر ما پورته کيږي، هغه پرونی وينه چې تر نن پورې پټه وه، او څوک پرې نه وو
خبر چې د هغه قاتل څوک دی؟؛ سبطي ښکاره کړه، کله چې دغه قبطي د هغه سبطي دا خبرې واورېدې؛ نو پوه
شو چې هغه قبطي هم دغه موسی وژلی دی، نو ورغی او فرعون يې خبر کړ، او فرعونيانو هم د موسی عليه السلام د
وژلو اراده وکړه.

وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي
لَكَ مِنَ النَّٰصِحِينَ ﴿٢٠﴾

او راغی يو سړی له آخره د ښاره په دې حال چې رامنډې يې وهلې ويې ويل: ای موسی !
بېشکه چې مشران مشورې کوي په حق ستا کې لپاره د دې چې ووژني تا (په قصاص
د هغه قبطي)، پس ووځه ته (له مصره) بېشکه زه يم تاته له نصيحت کوونکيو (خير
غوښتونکيو) نه.

تفسير: يعنې د دغه قتل خبر فرعون ته رسېدلی دی، او هلته سره جرګې او مشورې کوي، چې د غير قوم د يوه ځلمي
جرأت تر دغې اندازې پورې رسېدلی دی، چې د شاهي قوم او د سرکاري ملازمانو د يوه فرد قتل ته اقدام کوي، د
حکومت ملازمان پر موسی عليه السلام پسې په سرعت وځغلول شول، چې ژر يې پيدا او بندي او په قتل يې ورسوي،
له هغه مجمع څخه د يوه نېک سړي په زړه کې پاک الله دغه خبره واچوله څو هغه په تلوار او ديوې لنډې لارې
څخه په ځغاسته موسی عليه السلام ته خپل ځان ورسوي، او دی له دغه ماجرا څخه باخبره او داسې يوه مشوره ورته
ورکړي، چې ښايي ته همدا اوس له ښاره ووځې !.

فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يَّهْدِيَنِيْ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ۝

پس ووت موسی له دغه مصر څخه په دې حال کې چې ویریدونکی وو، کتل به یې (هر طرف ته چې څوک راپسې رانشي)، وویل (موسی) ای ربه ځما ! نجات راکړه ته ماته له قومه ظالمانو (چې فرعون او تابعان یې دي). او کله چې متوجّه شو (موسی) په طرف د مدین؛ ویې ویل: امید دی له رب ځما څخه د دې چې وښیي ماته سمه لاره.

تفسیر: موسی علیه السلام له مصر څخه د هجرت په قصد لاړ شو، لیکن هیڅ یوه لاره او طرف ورته نه وو معلوم، نو له پاك الله څخه یې سوال وکړ چې: په سمه لاره مې برابر کړه !، نو ځکه دی د (مدین) په لویه لاره برابر شو، او په خیر او سلامتی سره یې هلته ورسوه، او په مدین کې یې داسې د امن او اطمینان ژوندون ور په برخه کړ، چې په کې ښه مأنوس او متأهل شو، یواځې هم دغومره نه بلکه تر ډېر لرې پورې یې نورې لار ښوونې هم ورته وکړې، او په سمه صافه لاره یې رهي (روان) کړ.

وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُوْنَ ۬ وَوَجَدَ مِنْ دُوْنِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُوْدٰنِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ؕ قَالَتَا لَا نَسْقِيْ حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَآءُ ٚ وَاَبُوْنَا شَيْخٌ كَبِيْرٌ ۝

او کله چې ورسېد (موسی) اوبو د مدین ته؛ نو ویې موندله پر هغه (کوهي) یوه ډله له خلقو چې اوبه یې ورکولې (مواشیو خپلو ته)، او ویې موندلې رابېرته له دوی څخه دوه ښځې چې رامنع کولې به یې ګډې خپلې (له اوبو نه)، نو وویل (موسی دغو ښځو ته) چې: څه دی حال ستاسې (چې منع کوئ له اوبو ګډې خپلې)؟ وویل هغو (دواړو) چې: اوبه نه ورکوو مونږ (ګډو خپلو ته) څو بېرته لاړ شي (دغه) شپانه، او پلار ځمونږ زوړ (د ډېرو کلونو سړی) دی (چې کار یې له لاسه نه کیږي).

تفسیر: مدین له مصر څخه د اتو یا لسو ورځو لرې مسافه کې پروت دی، کله چې دی هلته ورسېد؛ وږی تږی وو، ویې لیده چې خلق پر کوهي راټول دي، او خپل مواشي اوبه کوي، او دوه داسې ښځې یې هم هلته ولیدې چې دغو دواړو خپلې ګډې لرې ایسارې کړې دي، او په شرم او حیاء سره لرې ولاړې وې، په دوی کې دومره یو زور او قوّت نه وو، چې هغه مجمع له خپلې مخې څخه لرې کړي، یا بالذات هغه لویه درنه بوکه له اوبو څخه ډکه او له کوهي څخه یې راوکاږي، او ممکن وو چې دوی به خپلو ګډو ته داسې اوبه ورڅښولې، چې له نورو څخه وروسته پاتې کېدې، نو موسی علیه السلام له دوی نه د انتظار علّت استفسار کړ، هغوی وویل چې: مونږ له ګردو څخه وروسته خپلو مواشیو ته اوبه ورکوو، ځکه که ځمونږ پلار ځلمی او قوي وی؛ نو مونږ به ولې راتلو، او هغه به پخپله راته، او له دغو خلقو سره به یې خپله معامله خلاصوله.

فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنِّيْ لِمَآ اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيْرٌ ۝

پس اوبه کړه (موسی رمه) د دغو دواړو بیا یې شا وګرځوله (ښځو ته او لاړ شو) سیورې ته، نو ویې ویل: ای ربه ځما ! بېشکه زه هر هغه خیز ته چې ولېږې ته ماته له خیره فقیر (محتاج) یم.

تفسیر: یعني ای الله ! زه د خپل هیڅ عمل اجرت له مخلوقه نه غواړم، هو ! که ستا له طرفه کومه ښېګڼه (فائده) راورسیږي؛ زه هغې ته تل محتاج یم، (موضح القرآن) لیکي: «ښځو دی وپېژاند چې دغه سړی د لارې مسافر او

په سیورو کې کیناستونکی پردیسي دی، او له لرې څخه وږی تږی راغلی دی، لاړلې او خپل پلار ته یې دغه ټول احوال بیان کړل».

فَجَآءَتۡهُ إِحۡدَىٰهُمَا تَمۡشِي عَلَى ٱسۡتِحۡيَآءٖ قَالَتۡ إِنَّ أَبِي يَدۡعُوكَ لِيَجۡزِيَكَ أَجۡرَ مَا سَقَيۡتَ لَنَاۚ

پس راغله دغه (موسی) ته یوه له دواړو چې تګ یې کاوه په (طریقه د) حیاء سره، نو وویل (دې موسی ته) چې: بېشکه پلار څما بولي تا لپاره د دې چې درکړي تاته اجر حق د اوبو کولو ستا (ګډو) څمونږ ته.

تفسیر: دغه جینۍ داسې راتله لکه چې د شریفې او عفیفې او پاکې ښځې عادت او قاعده وي، وایي چې: دې له ډېره شرمه او حیاء خپل مخ په ټکري (خادر) بیخي پېچلی (نغاړلی) وو، او خبرې به یې کولې، موسی علیه السلام د الله تعالی څخه د خیر طالب وو، چې یې له خپله فضله په غیر متوقعه ډول سره ورولېږه، نو ولې به یې نه مانه، پاڅېد او له هغې ښځې سره د هغې د پلار په لوري روان شو، وایي چې د تللو په وخت کې یې دغې جینۍ ته وویل چې: «ته څما په مخکې مه درومه ! او راپسې راځه، نه چې پر پردی ښځې عمدًا څما نظر ولوېږي»، لکه چې موسی علیه السلام د مخه شو، او هغه جینۍ ورپسې تله، او په خبرو سره یې ورته د لارې ښوونه کوله، تر څو یې خپل پلاره ته راوست.

فَلَمَّا جَآءَهُۥ وَقَصَّ عَلَيۡهِ ٱلۡقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفۡۖ نَجَوۡتَ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ٢٥

پس کله چې راغی (موسی) دغه (د جینکو پلار) ته، او بیان یې کړه پر دغه قصه خپله؛ وویل (د جینکو پلار موسی ته) مه ویرېږه ! نجات دې وموند له قومه ظالمانو (فرعونیانو) نه.

تفسیر: موسی علیه السلام خپله ټوله قصه د جینکو پلار ته واوروله، او هغه ده ته ډاډینه او تسلي ورکړه، او ویې فرمایل چې: ته اوس د ظالم قوم د منګولو څخه خلاص شوی، وروسته له دې نه دوی ان شاء الله تاته هیڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې مدین د فرعون د سلطنت له حدوده خارج وو.

قَالَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ ٢٦

وویل یوې له دغو دواړو: ای پلاره څما ! مزدور ونیسه دی (لپاره د مېږو ـ ګډو څرولو)، بېشکه چې غوره د هر هغه چا چې مزدور یې نیسې؛ هغه څوک دی چې قوتناک او امانتګر وي.

تفسیر: یعني په موسی علیه السلام کې دواړه صفات موجود دي، زورور دی چې یواځې لویه تیږه (ګټه) یې د کوهي له سره لرې کړه، چې هغه به په څو تنو لرې کېده، په ډېر قوّت او مېړانه (بهادرۍ) سره یې اوبه وویستلې، اوځمونږ رمه یې په لږ وخت کې اوبه کړه، او ګرده د اوبو ویستونکي مجمع یې سره لرې کړه، او امانت دار دی، چې هیڅ طمع او توقّع نه لري، او ډېر عفیف او یو شریف ځلمی دی، تر دې چې په لاره کې هم له ما ځنې پر مخ ته، چې پر ما یې له سره نظر ونه لګېږي.

قَالَ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَنۡ أُنكِحَكَ إِحۡدَى ٱبۡنَتَيَّ هَٰتَيۡنِ عَلَىٰٓ أَن تَأۡجُرَنِي ثَمَٰنِيَ حِجَجٖۖ فَإِنۡ أَتۡمَمۡتَ عَشۡرٗا فَمِنۡ عِندِكَۖ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أَشُقَّ عَلَيۡكَۚ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ٢٧

وویل (پلار د جینکو موسی ته) بېشکه زه اراده لرم د دې چې په نکاح درکړم تاته یوه له دغو لوڼو خپلو چې دا دي؛ په دې چې مزدوري وکړې ته څما لپاره اته کاله، پس که پوره کړه تا لس

کاله؛ نو هغه به ستا له طرفه (له ما سره احسان) وي، او نه لرم زه اراده د دې چې مشقّت واچوم پر تا (په اشتراط د لسو کلونو)، ژر به ومومې ته ما که اراده وفرمايي الله له صالحانو نېکانو (وفا کوونکيو په وعده).

تفسير: ښايي همدغه خدمت د ده د جينی مهر وي.

﴿فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ﴾ - «پس که پوره کړه تا لس کاله؛ نو هغه به ستا له طرفه له ما سره احسان وي»، يعنې اقلاً اته کاله به ځما په خدماتو کې هرومرو مصروفيږې، که دوه کاله نور دې هم خدمت وکړ؛ نو هغه ستا تبرّع ده، او زه خو کوم سخت خدمت له تا څخه نه اخلم، ته به له ما سره اوسېږې، ان شاء الله پخپله به په تجربه درڅرګنده شي، چې زه بد طينته سړی نه يم، بلکه د الله تعالی په فضل او کرم سره د نېک بختانو څخه يم، ته به ځما په صحبت کې نه خفه کيږې، بلکه د طبيعت د مناسبت لامله به مؤانست درحاصل شي.

قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

وويل (موسی پلار د جينکو ته) چې همدا (عهد مقرر شو) په منځ ځما او ستا کې، چې هره يوه له دې دواړو نېټو چې پوره کړه ما؛ پس نه به وي زيادت پر ما، او الله پر دغه چې وايو (يې مونږ يعنې زه او ته وکيل) ساتونکی شاهد دی.

تفسير: يعنې زه مختار او خپلواک يم، چې اته کاله درسره پاتې کېږم، که لس کاله، په هر حال دا معاهده چې اوس تړلې شوې ده؛ د الله په اعتماد ځما خوښه او منظوره ده، زه پاک الله پر دغه معاهده شاهدوم، او دغه معامله ختم کوم، په احاديثو کې راغلي دي چې موسی هم دغه اوږد مدّت (لس کاله) پوره کړ.

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِن جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ

پس کله چې پوره کړه موسی نېټه (خپله په اتو يا لسو کلونو)، او رهي (روان) شو سره له عيال خپل (مصر ته) وليد (موسی) له جانبه (د غره) د طور يو اور، ويې ويل عيال خپل ته چې: مدار وکړئ تاسې (په دې ځای کې)، بېشکه زه چې يم ومې ليد يو اور، ښايي ما لره چې راتله وکړم تاسې ته له دې (اور) څخه په خبر (د لارې ورکې)، يا په بڅرې (سکروټې يا شغلې) له هغه اوره لپاره د دې چې تاسې (پرې) تاوده شئ. پس کله چې راغی (موسی) دغه (اور) ته؛ نو غږ (ورته) وکړی شو له غاړې د هغې کندې چې په ښي طرف (د موسی) کې وه، (دغه غاړه وه) په هغه ټوټه مبارکه کړی شوې کې (له جهته د اورېدو د موسی کلام د الله لره په دې کې) له (هغې) ونې.

تفسير: چې ولاړه وه په غاړه د کندې کې، او د اور لمبې ترې څرګندېږي.

أَن يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۖ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ

داسې چې اى موسى ! بېشکه زه همدا زه الله يم، رب د عالميانو. او بل داسې (غږ پرې وشو چې) وغورځوه همسا خپله (پس ويې غورځوله)؛ نو کله چې ويې ليدله (موسى) دا (عصا) چې خوځېدله ګواکې دا (عصا) يو نرى منګرى مار ټوپ وهونکى دى؛ نو شا يې کړه، مخ يې واړاوه په دې حال کې چې تښتېدونکى وو (له ويرې)، او بېرته راونه ګرځېد، (بيا پرې غږ وشو د الله تعالى له جانبه داسې چې) اى موسى ! مخ راواړوه او بېرته راوګرځه ! اومه ويرېږه ! بېشکه ته چې يې له امان موندونکيو يې (له وېرې نه او بيخي مأمون يې). ننباسه (ننى) لاس خپل په ګرېوان (د کميس خپل کې)، بيا يې خارج کړه، حال دا چې راوځي به تک سپين بې له کوم عيب (مرض ـ بدى).

تفسير: د دغې رکوع له ابتداء څخه تر ﴿مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٍ﴾ پورې ګرد (ټول) مفصل واقعات د «طه» په سورت او نورو ځايونو کې تېر شوي دي، هلته دې ولوستل شي !.

﴿وَٱضۡمُمۡ إِلَيۡكَ جَنَاحَكَ مِنَ ٱلرَّهۡبِ﴾

او پيوست کړه (سينې) خپلې ته څانګ (يعنې لاس) دې له (جهته) د ويرې.

تفسير: او رانژدې کړه ځان ته يعنې سينې خپلې ته څانګ دې، يعنې لاس دې له جهته د ويرې له مار يا له برص !، يعنې خپل مټ دې له خپلې سينې سره او تخرګ (ترخ) ته نژدې کړه، د مار او د برص او د نورو شيانو ويره به له تا څخه لرې کيږي، ښايي چې د راتلونکي لپاره يې هم د ويرې د ازالې په نسبت يې همدغه ترکيب ورښوولى وي.

﴿فَذَٰنِكَ بُرۡهَٰنَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦٓۚ﴾

نو دغه دواړه (عصا او يد بيضاء) دوه برهانه (او سندونه په رسالت د تا دي ليږلي شوي) له (طرفه د) رب ستا طرف د فرعون ته او قوم د ده ته.

تفسير: يعنې د «عصا» او «يد بيضاء» معجزې د نبوّت د برهان او سند په ډول درعطاء کړى شوي دي، څو پر دغه وسيله پر فرعون او نورو سبطيانو د حجّت اتمام وکړى شي.

﴿إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمًا فَٰسِقِينَ ٣٢ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلۡتُ مِنۡهُمۡ نَفۡسًا فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ٣٣﴾

بېشکه چې دوى دي قوم فاسقان (وتلي له فرمان د الله). وويل (موسى) اى ربه ځما ! بېشکه زه چې يم وژلى مې دى له دغو (قبطيانو) څنې يو نفس (سړى)، پس ويرېږم چې وبه مې وژني دوى (په قصاص د هغه سره).

تفسير: يعنې که په مجرد د رسېدلو مې ووژني؛ نو ستا دغه دعوت به څرنګه ورسولى شم؟.

﴿وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفۡصَحُ مِنِّي لِسَانٗا فَأَرۡسِلۡهُ مَعِيَ رِدۡءٗا يُصَدِّقُنِيٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ٣٤﴾

او ورور ځما هارون هغه ډېر فصيح دى له ما له جهته د ژبې، پس ولېږه هغه هم له ما سره يار مددګار چې تصديق کوي ځما، بېشکه ويرېږم له دې چې دروغجن به وګڼي دوى ما.

تفسير: يعنې که کوم يو بل تصديق او تاييد کوونکى سړى هم راسره وي؛ نو طبعًا به ځمونږ زړونه مضبوط او قوي کيږي، نو د ده د دروغجن شمېرلو په موقع کې کله چې د بحث او مناظرې وار ورسيږي؛ امکان لري چې ځما د ژبې

د لکنت او بندېدلو لامله په خبرو او اترو کې څه موانع او عوائق واقع شي، نو په دغه وخت کې به د هارون رفاقت ماته ډېر نافع او مفید واقع شي، ځکه چې د ده ژبه له ما څخه ډېره ښه چلېږي، او ښه فصیح او بلیغ دی.

قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَٰنًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ۚ بِـَٔايَٰتِنَآ ۚ أَنتُمَا وَمَنِ ٱتَّبَعَكُمَا ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٣٥﴾

وفرمایل (الله) ژر به قوي کړو مونږ مټ ستا په ورور ستا، او وبه ګرځوو مونږ تاسې ته غلبه (او تسلّط پر دښمنانو د تاسې)، پس وبه نه رسیږي دوی تاسې دواړو ته (په ضرر سره) په سبب د معجزو ځمونږ سره، تاسې دواړه او هر هغه څوک چې متابعت وکړي ستاسې غالبان به اوسئ (پر دوی باندې).

تفسیر: یعني ما ستا دغه دواړه غوښتنې منظورې کړې، هارون به ستا بازو او مټ وي، او د یوه وزیر په شان به ستا سره ملګر توب کوي، او د فرعون لاس به له سره په تاسې نه رسیږي، او ځمونږ د دغو دلائلو او نښو په برکت تاسې او ستاسې ملګري تل غالب او بریالي (کامیاب) او دوی سره له خپلو ملګرو تل مغلوب او پرډ دي.

فَلَمَّا جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِىٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾

پس کله چې راغی دوی ته موسی سره له معجزو ځمونږ چې ښکاره وې وویل (فرعونیانو): چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي په دروغو سره تړلې شوې، او نه دی اورېدلی مونږ دا (سحر یا دعوی د نبوّت) په (زمانو د) پلرونو ځمونږ کې چې پخوا تېر دي.

تفسیر: یعني د دغو معجزاتو د لیدلو په اثر یې وویل چې: دغه ګردې کوډې او سحر دی، او د هغو خبرو نسبت چې دوی الله ته کوي؛ هغه هم د کوډو خبرې دي، چې دوی له خپله ځانه جوړې کړې دي، او داسې دعوی کوي چې دغه پر ما باندې الله تعالی د وحی په صورت نازلې کړې دي، په واقع کې دغه وحي او الهام هیڅ شی نه دی، او یواځې د سحر او د کوډو اعمال او د سحر تخیّل او افتراء ده، دغه خبرې چې موسی کوي: مثلاً یوه الله تعالی دغه ګرده دنیا پیدا کړې ده، او هم هغه یو الله جل جلاله همدغه دنیا فناء کوي، او بیا یې له سره ژوندی کوي، بیا به حساب او کتاب اخلي، او زه یې رسول ګرځولی او درلېږلی یم او داسې نور، مونږ له خپلو پخوانیو مشرانو او نورو څخه نه دي اورېدلې، او داسې څیز مو له سره غوږو ته نه دی رسېدلی.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّىٓ أَعْلَمُ بِمَن جَآءَ بِٱلْهُدَىٰ مِنْ عِندِهِۦ وَمَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٣٧﴾

او وویل موسی چې رب ځما ښه عالم دانا دی په هغه چا چې راغلی دی په هدایت (راوړی یې دی) له طرفه د هغه (رب)، او په هغه چا باندې چې شته هغه ته ښه خاتمه په دې دنیا کې، بېشکه شان دا دی چې نه مومي بری ظالمان (چې هدایت ومومي په دنیا او راحت په عقبی کې).

تفسیر: یعني الله تعالی په دې باندې ښه عالم دی، چې زه پخپله په د غې دعوی کې رښتین یم، او د هغه له نزده مې هدایت راوړی دی، نو ځکه آخره خاتمه او انجام به مې ښه وي، هغه خلق چې د الله تعالی دغه ښکاره د قدرت نښې

وينې، او د صداقت دلائل اوري، او د بې انصافۍ له مخې يې تكذيب كوي، دوى له سره برى نه مومي، او د كاميابۍ مخ نه ويني، او په آخره خاتمه كې دوى له ذلّت او ناكامۍ سره مخامخ كېدونكي دي.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى فَأَوْقِدْ لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿۳۸﴾

او وويل فرعون: اى ټوليه د مشرانو (د اهل د مصر !) نه پېژنم زه تاسې ته كوم معبود (چې عبادت ورته كوئ) بې له ما څخه، پس بل كړه اور څما لپاره اى هامانه پر خټې باندې (خښتې راته پخې كړه) پس وګرځوه جوړه كړه څما لپاره ماڼۍ لوړه (اوچته) ښايي ماته چې وخېژم الله د موسى ته (وئ ګورم چې شته؟ كه نشته؟)، او بېشكه خامخا زه ګمان كوم پر موسى له دروغجنانو (په دعوى د بل معبود كې بې له مانه).

تفسير: يعنې خپل وزير هامان ته يې وويل چې د ډېرو كلكو او ښو خښتو څخه يوه پخه او هسكه ماڼۍ را جوړه كړه چې اسمان ته نژدې شي څو زه پر هغه پاس وخيژم او د موسى رب وګورم چې چېرته دى، دايې دروغ وګڼله چې الله تعالى بره دى، نو څكه يې د تمسخر په ډول دا خبره وكړه.

وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿۳۹﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿۴۰﴾

او كبر وكړ دغه (فرعون) او لښكرو د دغه (فرعون) په ځمكه (د مصر) كې په ناحقه سره (بې له استحقاقه)، او ګمان وكړ دوى د دې چې بېشكه دوى به مونږ ته نه راګرځول كيږي (په قيامت كې). پس راونيوه مونږ هم دغه (فرعون) او (هم) لښكرې د دغه (فرعون)، پس وغورځول مونږ دوى (ټول) په سيند كې (پس غرق شول)، نو وګوره (ته اى محمده !) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو.

تفسير: يعنې له خپلې خاتمې او انجامه بالكل غافل شو، او په خپل مملكت كې يې په تكبّر او غرور لاس پورې كړ، او په دې ونه پوهېد چې بل د ده سر ماتوونكى او غاړه څېبښونكى هم موجود دى، بالآخر قهّار الله دى سره د ده د لاوو لښكر د قُلزم په بحيره كې غرق كړ، څو دغه لويه واقعه د يادګار په شان نورو هغو بدبختو ظالمانو ته پاتې شي، چې له انجامه بې خبره او غافل دي، او ښه وپوهېږي چې د دوى خاتمه به همداسې كيږي، د دغه غرق او نورو ورپورې تړلې خبرو تفصيلات پخوا له دې نه هم تېر شوي دي.

وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿۴۱﴾

او ګرځولي وو مونږ دوى پېشوايان (د ګمراهۍ په دنيا كې) چې بولي دوى (تابعان خپل په بدو عقيدو او عملونو سره) د اور طرف ته، او په ورځې د قيامت كې وبه نه كړى شي مدد (له دوى سره په دفع د عذاب كې له دوى نه).

تفسير: يعنې دلته په ضلالت او طغيان كې له ګردو څخه وړاندې او مقدم وو، او خلقو ته به يې د دوزخ په لوري بلنه كوله، هلته به هم دى د نورو دوزخيانو امام او مشر وي، لكه چې (د ۱۱ جزء د هود سورت په (۹) ركوع (۹۸) آيت كې) مسطور دي: ﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ ٱلْمَوْرُودُ﴾ يعنې د دې ځاى لښكر به يې هلته هيڅ په كار نه

ورځي، نه به د چا له لوري کوم امداد او معاونت وررسيږي، دی به سره له خپل لاوو لښکر ګرد په دوزخ کې غورځول کيږي، هيڅوك به د دوی خلاصوونکي نه وي.

وَأَتْبَعْنَٰهُمْ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾

او تابع (لازم) کړ مونږ له دوی سره په دغه (لږ خسيس ژوندون د) دنيا کې لعنت لرېوالی (له رحمته)، او په ورځ د قيامت کې به وي دوی له قبيح (لرې له رحمت ـ او بد څېرو کړی شويو څخه).

تفسير: يعنې د عُقبا بدي او بد انجام خو بېل دی، په همدغه دنيا کې تر هغه پورې چې خلق اوسيږي، پر داسې کسانو لعنت وايي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) وروسته د هغه چې هلاك کړي وو مونږ (اهل د) زمانو ړومبنيو (لکه قوم د نوح، لوط او نور).

تفسير: د تورات له نزوله وروسته پر دنيا داسې د اهلاك او د افناء عذاب ډېر لږ راغلی دی ځکه چې د سماوي اهلاك په ځای د جهاد طريقه مشروع کړی شوې ده، ځکه چې څه نه څه خلق هرومرو پر شرعي احکامو قائم اوسيږي.

بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

حال دا چې سبب د انوارو وو لپاره د خلقو، او سمه لار ښوونکی او رحمت وو لپاره د هغو (کسانو چې ايمان يې پرې راوړی دی) ښايي چې دوی پند واخلي پرې.

تفسير: يعنې (تورات) چې موسی عليه السلام ته ورکړی شوی دی؛ لوی فهم او بصيرت عطاء کوونکی او خلقو ته د هدايت پر سمه صافه لاره بيوونکی او د رحمت مستحق ګرځوونکی يو کتاب وو، څو خلق هغه ولولي، او د الله تعالی په يادو اوسيږي، او د الله تعالی احکام ياد کړي، پند او نصيحت ترې حاصل کړي، رښتيا خو دا ده چې وروسته له عظيم الشأن قرآن څخه په هدايت کې د (تورات) شريف درجه ده، او نن ورځ چې هغه د خپلو تابعانو له لاسه ضايع شوی دی، همدغه پاك قرآن د (تورات) د ضروري علومو او هدايت حفاظت کوي.

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلْغَرْبِىِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلْأَمْرَ وَمَا كُنتَ مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٤٤﴾

او نه وې ته (حاضر ای محمده ! له موسی سره) په جانب (د هغه غره چې) غربي (وو له موسی څخه په وخت د مناجات کې) هغه وخت چې ولېږه مونږ طرف د موسی ته امر (حکم د رسالت)، او نه وې ته له حاضرينو (عند الوحي چې دغه قصه دې له خپلو ليدلو بيان کړې وی).

تفسير: يعنې د طور د غره له غربي جانبه چېرې چې موسی ته نبوّت او (تورات) ورعطاء شوی دی.

وَلَٰكِنَّآ أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ ٱلْعُمُرُ

وليکن مونږ پيدا مو کړل اهل د زمانو (ډېر وروسته له موسی) پس اوږده شول پر دوی عمرونه.

تفسير: يعني ته د هغه وخت واقعات په داسې صحت او صفايۍ ـ بسط او تفصيل سره بيانوې، لکه چې هم هغلته له «طور» سره ولاړ وې، او دغه ګرد واقعات دې پخپلو سترګو سره ليدلي وي، حال دا چې ستاسې عدم الوجود په هغې موقع کې يوه ښکاره او ظاهره خبره ده، او برسېره پر دې هم ټول عالم خبر دی، چې تاسې امّي يئ، د کوم عالم په صحبت کې هم نه يئ اوسېدلي، او نه د صحيحو او ثقه وو واقعاتو کوم ښه جيد عالم په مکي معظمې کې موجود د وو، نو سره له دې دغه خبره د غور او دقّت لايقه او وړ (لايقه) ده، چې دغه علوم او حقايق له کوم ځای تاسې ته راغلل، حقيقت دا دی چې د دنيا پر اقوامو ډېر مدّتونه او قرنونه تېر شوي دي، چې د زمانو په تيريدو مروره هغه علوم بيخي منحرف او مندرس او هغه حقائق محو او اضاعه او له ياده ووتل، نو ځکه د هغه عليم او خبير اراده په دی باندي مقتضي شوه چې د يو امي له ژبې څخه هغه هېر شوی سبق بيا د خلقو په ياد ورکړ شي، او د هغو عبرتناکو او موعظت ورکوونکيو واقعاتو داسې يوه صحيحه نقشه د دنيا خلقو ته ور وړاندې کړی شي، چې د هغې له ليدلو څخه د دغې خبرې منل او تسليم ته غاړه کيږدي؛ چې دغه د هم هغه واحد احد الله کلام دی.

وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِيٓ أَهۡلِ مَدۡيَنَ تَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرۡسِلِينَ ﴿٤٥﴾

او نه وې ته (ای محمده !) اوسېدونکی په اهل د مدين کې چې لوستل به دې پر دوی باندې آيتونه ځمونږ، وليکن مونږ چې يو ـ يو مونږ ليږونکي (تا لره لپاره د دغې قصې په وحي سره).

تفسير: يعني موسى عليه السلام ته هغه واقعات چې وروسته د «مدين» له هجرت څخه ورپېش شوي دي؛ ته د هغو واقعاتو بيان په داسې ښه ډول او صحت سره کوې چې له هغه څخه داسې څرګنديږي چې ګواکې تاسې په هغه وخت کې سره د نبوّت له شانه هلته مسکون وئ.

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلطُّورِ إِذۡ نَادَيۡنَا وَلَٰكِن رَّحۡمَةٗ مِّن رَّبِّكَ

او نه وې ته (ای محمده !) په جانب د طور کله چې غږ وکړ مونږ (موسى ته)، وليکن (لېږلی يې مونږ ته ای محمده !) رحمت له طرفه د رب ستا.

تفسير: کله چې پر موسى عليه السلام داسې غږ وشو چې: ﴿إِنِّيٓ أَنَا ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ ته خو هلته ولاړ نه وې؟ او دغه غږ خو دې نه دی اورېدلی؟ دغه د الله تعالى انعام او اکرام دی چې ته يې پر دغو واقعاتو او حقائقو مطلع کړې، او ستا سره يې هم همداسې يو وضعيت او رعايت وفرمايه، لکه چې له موسى سره شوی وو، ګواکې په «جبل النّور» کې چېرې چې د «حراء» غار دی، او په مکه معظّمه او مدينه منوره کې د «جبل الطور» او د «مدين» واقعات بيا له سره اعاده او تکرار شول.

لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٖ مِّن قَبۡلِكَ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾

(لپاره) د دې چې وويروې ته هغه قوم چې نه دی راغلی دوی ته هيڅ ويروونکی (له عذابه) پخوا له تا (ای محمده !) لپاره د دې چې دوی پند واخلي پرې.

تفسير: يعني د عربو خلقو ته دغه شيان وروښيه ! او دوی له دغو خطرناکو عواقبو څخه خبردار کړه !، ممکن دي چې دوی دغه خبرې واوري، او په ياد يې ولري، او پند او نصيحت ترې واخلي.

تنبيه: ﴿مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ﴾ څخه به «آباؤهم الأقربون» مراد وي، والله أعلم.

وَلَوْلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

او که چېرې نه وی دا چې وبه رسيږي دوی ته مصيبت (غم عذاب) په سبب د هغو (ګناهونو) چې پخوا ليږلي دي لاسونو د دوی، پس وبه وايي (دغه کفّار): ای ربه څمونږ! ولې دې نه رالېږه تا مونږ ته کوم رسول (چې ستا احکام يې مونږ ته راوړي وی)، پس متابعت به کړی وو مونږ د آيتونو ستا او شوي به وو مونږ له مؤمنانو (په تا او په هغه رسول ستا باندې). (که دا خبره نه وی؛ نو نه به مو وی لېږلی ته دوی ته ليکن لېږلی مو يې چې عذر يې پاتې نشي).

تفسير: يعنې د رسول الله صلی اله عليه وسلم بعثت په دوی کې د دوی خوش قسمتي ده، که بې د رسول الله صلی الله عليه وسلم له لېږلو څخه مو دوی ته پر دغو ظاهرو او باهرو طغيانونو او بې عقليو او بې ايمانيو سزا ورکولی؛ خو دغه هم عين الانصاف او عدل وو، ليکن الله تعالی پر دوی احسان وفرمايه، او د هيڅ قسم معقول عذر او پلمو (تدبيرونو) وړاندې کولو لپاره يې موقع ورپرې نه ښوده، څکه امکان يې درلود (لرلو) چې د سزا ورکولو په وخت کې به يې ويل چې: «الهه! مونږ ته خو دې کوم رسول نه دی رالېږلی تر څو يې مونږ پر خپلو اغلاطو پوهولي وی، او اقلاً سمه لاره يې راښوولی او څه تنبيه يې راکولی، او دغه دی چې مونږ دې بې خبره په دوزخ کې وغورځولو، هو! که کوم نبي دې راغلی وی؛ نو عالم به ليده چې مونږ په څه اخلاص او عقيدت سره له پخوا ايماندارانو څخه ثابت کيدو».

فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ

پس کله چې راغی دغو (کفّارو) ته حق قرآن له جانبه څمونږ؛ نو ويې ويل (دغو کفارو): ولې نه دي ورکړی شوي (محمد ته معجزې) په شان د هغو (معجزو) چې ورکړی شوې وې موسی ته (لکه عصا او يد بيضاء).

تفسير: يعنې که مو رسول نه لېږه؛ نو داسې به يې ويل چې: ولې دې رسول راته ونه لېږه؟ اوس چې داسې رسول ورمبعوث شوی دی، چې له ګردو انبياوو څخه په شان او رُتبه کې لوی دی، نو وايي صاحبه! مونږ دې هله منو، کله چې وګورو چې د موسی عليه السلام په شان له تا څخه د «عصا او يد بيضاء» او نور معجزات راښکاره شي، حال دا چې هغه ته (تورات) هم يو ځلي د يوه کتاب په شکل ورنازل شوی وو، او ته دې خپل کتاب د دوو دوو څلورو څلورو آيتونو په شکل راوړاندې کوې.

أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ

آيا نه وو کافران شوي (جنس د کفّارو) په هغو (معجزو) چې ورکړی شوې وې موسی ته پخوا (له نزوله د دغه قرآن).

تفسير: يعنې د موسی عليه السلام کتاب او معجزات مو چېرې ټول سره منلي وو، د هغه په نسبت مو هم شبهات ايستل، او ورته مو «سحر مفتری» ويل، لکه چې اوس په يوه دوه رکوع مخکې تېر شو، هو! هر څوک چې غواړي د پاک الله احکام ونه مني؛ نو په هره يوه خبره يو نه يو شی وايي، او راز راز احتمالات د هغه په نسبت پيدا کوي.

قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ ﴿٤٨﴾

وويل (منكرانو په حق د موسی او محمد کې چې خاوندان د) سحر دي، مدد کوي يو د بله، او
ويې ويل چې: بېشکه مونږ په هر يوه (د دې دواړو انبياوو) کافران يو.

تفسير: کله چې موسی عليه السلام د معجزو ذکر ورته وشو نو دا يې ويل چې دی دواړو انبياؤ سحر راوړی دي او مونږ يې نه منو.

قُلْ فَأْتُوا بِكِتٰبٍ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَآ اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٩﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) پس راوړئ تاسې يو داسې کتاب له جانبه د الله، چې هغه ښه لاره ښوونکی وي له دغو دواړو کتابونو چې متابعت وکړم زه د هغه (کتاب) که چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني، په دغه دعوی ستاسی کې.

تفسير: يعنې په اسماني کتابونو کې له ګردو څخې لوی او مشهور کتابونه هم دغه دوه کتابونه دي، چې له هغوی سره سيالي او برابري بل هيڅ يو کتاب نشي کولی، که دغو دواړو ته جادو وايئ؛ نو تاسې بل کوم د الله تعالی کتاب راوړاندې کړئ چې له دغو څخه ښه او ډېر هدايت لرونکی وي، په فرض محال کې تاسې داسې کوم کتاب راوړئ؛ نو زه به د هغه متابعت وکړم، ليکن تاسې داسې کتاب تر قيامته پورې نشئ راوړئ، له دې نه به زياته بدبختي څه وي، چې تاسې پخپله له ربّاني هدايته قطعًا بې برخې يئ !، او دغه مقدّس کتاب ته چې سره له هدايت درغلی دی؛ کوډې وايئ !، او نه يې منئ، کله چې دغه کتاب د يوه انسان جوړ کړی جادو دی؛ نو تاسې د ګرد جهان جادوګران راټول کړئ، او له هغوی څخه له دغه څخې لوی جادو جوړ کړئ، ځکه چې جادو خو داسې يو شی نه دی، چې د هغه مقابله به امکان نه لري.

فَاِنْ لَّمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُوْنَ اَهْوَآءَهُمْ ؕ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰىهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٠﴾

پس که چېرې ونه منله دوی خبره ستا؛ پس پوه شه چې بېشکه همدا خبره ده چې متابعت کوي دوی د خواهشونو خپلو (بې دليله)، او څوک دی ډېر ګمراه له هغه چا چې متابعت کوي د خواهش خپل بې هدايته له ښوولو د لارې له (طرفه د) الله، بېشکه چې الله نه ښيي سمه لاره قوم ظالمانو ته (چې تابع وي د نفسونو او هواوو خپلو بې دليله).

تفسير: يعنې کله چې دغه خلق نه هدايت قبلوي، او نه د هغه په مقابل کې بل کوم شی وړاندې کولی شي؛ نو همدغه وضعيت د دغې خبرې دليل دی، چې دوی داسې مقصود نه لري، چې د هدايت په لاره لاړ شي، محض پر خپلو نفساني خواهشاتو تګ کوي، او هر شی يې چې زړه غواړي؛ هغه مني، او هر هغه شی چې د خپلې مرضی او غوښتنې څخه مخالف او چپ وومي؛ هغه نه مني، او ترديدوي يې، نو دلته دغه راوښوول کيږي چې داسې هوا پرستانو ظالمانو ته څرنګه هدايت ورکاوه کيږي؟ د الله تعالی عادت د هغه قوم پر هدايت جاري دی، چې د هدايت موندلو اراده ولري، او محض هوا او هوس د حق او حقانيت معيار ونه ګڼي.

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥١﴾

او خامخا په تحقيق پرله پسې لېږلي ده مونږ دوی ته خبره (د پند چې قرآن دی) لپاره د دې چې دوی پند واخلي.

تفسير: يعنې ځمونږ د وحيې سلسله لا له پخوا څخه جاري ده، د يوې وحې په تصديق او تاييد مو بله وحي ورپسې لېږلې ده، او قرآن مو هم په تدريج سره نازل كړى، او په يوه آيت پسې بل آيت تل راځي، مقصد دا دى چې د كافي غور كولو او د پوهېدلو موقع په لاس درشي، او د هغه په يادولو كې درته آساني او سهولت وي.

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۲﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّنَآ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِيْنَ ﴿۵۳﴾

هغه كسان چې وركړې دي مونږ دوى ته كتاب پخوا له دغه (قرآنه) دوى په دغه (قرآن) ايمان راوړي. او كله چې ولوست شي (دا قرآن) پر دوى باندې؛ نو وايي دوى چې: ايمان راوړى دى مونږ په دغه (قرآن چې) حق دى (راغلى دى) له (طرفه د) رب ځمونږ، بېشكه مونږ چې وو پخوا له نزوله د دغه (قرآن) مسلمانان (په دغه قرآن باندې).

تفسير: يعنې د دغو جاهلانو مشركانو حال داسې دى چې نه پخواني كتابونه مني، او نه د وروستنو كتابونو منونكي دي، د دوى په مقابل كې هغو حق پسندو او انصاف خوښوونكو كتابيانو ته وګورئ چې دوى هغه دواړه مني، پخوا له دې نه يې په تورات او انجيل يقين لرلو، كله چې پاك قرآن نازل شو؛ نو ژر يې تصديق وكړو، چې بلا شبهه دغه هم حقّاني اسماني كتاب دى، چې ځمونږ د الله له جانبه نازل شوى دى، مونږ په ده باندې هم د خپل يقين او اعتماد اعلان كوو، مونږ خو پخوا له دې نه هم د الله تعالى خبرې منلې دي، او اوس يې هم منو، في الحقيقت مونږ له نن ورځې څخه نه يو مسلمانان ـ بلكه لا له پخوا مسلمانان وو، ځكه چې مونږ په خپلو پخوانو كتابونو هم ايمان لرلو، چې په هغو كې د مخه د دغه آخر الزمان نبي او د دغه عظيم الشان فرقان په متعلق صاف صاف بشارات موجود وو، لهذا په هغو وړاندوينو مونږ پخوا له دې نه بالاجمال مؤمنان وو، اوس چې دغه تفصيل مو په خپلو سترګو وليدو؛ لا پرې مسلمانان شو.

اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوْا

دغه (يهودان او نصرانيان چې ايمان يې راوړى دى په قرآن)؛ وربه كړ شي دوى ته اجر د دوى دوه كرته، په سبب د دې چې صبر كړى وو دوى (او پر خپل ايمان قائم وو په دې دواړو كتابونو).

تفسير: يعنې په غُرور او استغناء يې د حق له قبوله مخ نه دى اړولى، بلكه هر كله چې حق او صداقت ورسيږي؛ بې تكلّفه د تسليم او اطاعت غاړه ورته ږدي.

وَيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

او دفع كوي دوى په حسنه نېكۍ سره سيئه بدي.

تفسير: يعنې كه بل څوك له ده سره بدي كوي؛ دى له هغه سره نيكي او احسان، مروت او شرافت كوي، يا يې دا مطلب كه چېرې له دوى نه كوم بد كار صادرېږي؛ نو د هغه تدارك په نېكۍ سره كوي، څو د حسناتو پله پر سيئاتو درنه شي.

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۵۴﴾

او له ځينو د هغو مالونو چې وركړي دي مونږ دوى ته صرفوي يې (په لاره د الله كې).

تفسير: او له هغه حلال مال چې پاك الله ورته عطاء كړي دي؛ زكات وركوي، صدقات او خيرات اداء كوي، له أقاربو او خپلوانو سره مرسته او امداد كوي، لنډه دا چې په حقوق العباد كې هم له سره قصور او لنډون نه كوي.

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَٰهِلِينَ ۝٥٥

او کله چې واوري دوی کومه چټي (بېکاره) خبره؛ نو څنګ کوي دوی له هغې نه، او وايي (هغو چټي - بېکاره ويونکيو ته): دي مونږ ته عملونه ځمونږ (له حلمه او صبره)، او دي تاسې ته عملونه ستاسې (له حماقته او بد ويلو)، سلام دی پر تاسې (له طرفه ځمونږ له کنځلو او طعنو) نه غواړو مونږ (مجلس او طريقه) د جاهلانو.

تفسير: يعنې که کوم جاهل لغو خبرې کوي؛ نو دی له هغه سره نه لګيږي، او ورته وايي چې: بس دی خانه ! ستا د دغې خبرې جواب مونږ له لرې څخه په سلام اچولو سره درکوو، دغه د جهالت او ناپوهۍ وضعيت مونږ تاسې ته در پرېږدو، مونږ پرېږده چې پخپلو کارونو کې مشغول اوسو، ستاسې اعمال به ستاسې په مخ کې او ځمونږ اعمال به ځمونږ په مخ کې راځي، مونږ ته د دې خبرې هيڅ ضرورت نه دی پاتې چې خامخا به ستاسې غوندې له ناپوه خلقو سره لګيږو.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

بېشکه ته (ای محمده !) نشې ښوولی (لاره حقه) هغه چاته چې خوښ وي ستا، وليکن الله سمه صافه لاره ښيي هغه چاته چې اراده وفرمايي (د سمې لارې ښوولو يې).

تفسير: شاه صاحب ليکي چې: «محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپل تره ابو طالب لپاره ډېر کوښښ وکړو، چې د مرګ په وخت کې د اسلام کلمه ولولي، مګر هغه دغه خبره ونه منله، نو د هغه په نسبت دغه آيت نازل شو» (موضح) يعنې له هغه چا سره چې ته طبيعي محبّت لرې، يا ستا زړه غواړي چې هغه هدايت ومومي؛ نو دغه خبره ضروري نه ده چې هم هغسې واقع شي، ستا کار يواځې لارښوونه ده، پاتې شو دغه کار چې کوم يو سړی پر هغه لاره درومي او د مقصود تر منزل پورې رسيږي؟ او کوم يو نه رسيږي؟ دغه ستا د اختيار او له قبضې څخه خارج دی، الله تعالى اختيار لري چې د هر چا په نسبت اراده وفرمايي؛ هغه ته د قبول الحق او وصول الى المطلوب توفيق ورکړي.

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝٥٦

او همدغه (الله) ښه عالم دی په سمه صافه لاره موندونکيو باندې.

تفسير: هيڅ يو سړی د دغې خبرې واک او صلاحيت نه لري، چې بل څوک پر سمه صافه لاره روان کړي، بلکه څوک پر دغه خبره علم هم نه لري، چې کوم يو پر سمه لاره راتلونکی دی؟ يا د راتللو استعداد او لياقت لري؟، په هر حال په دغه آيت کې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د جاهلانو په دغو چټي (بېکاره) وينااوو او د ضد او عناد پر شورماشور يا د خپل خاص اعزه او اقارب پر نه مسلمانېدو مه متأثر او مه غمجن کېږئ !، هومره چې ستاسې پر ذمه فرض دي؛ هغه اداء کړئ !، د خلقو استعدادات مختلف دي، او دغه خبره د الله تعالى په اختيار او علم کې ده، چې د هغوی څنې کوم يو پر سمه لاره راوستل کيږي.

وَقَالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَا

او وايي (کفّارد مکې): که چېرې متابعت وکړو مونږ د هدايت له تا سره (او ايمان په تا راوړو)؛ نو وبه تښتول شو (او ژر به وشړل شو) له ځمکې خپلې نه.

تفسیر: له هدایت ځنې د انسان منع کوونکي څو شیان دي، مثلاً د ځان نقصان، د مال خوف، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ویلي وو: بېشکه چې مونږ په دې باندې ښه پوهېږو، چې تاسې پر حقاني دین یئ، لیکن که مونږ د اسلام دین قبول کړو، او له تاسې سره یو ځای شو؛ نو ګرد عرب به ځمونږ دښمنان شي، او د چارچاپېر ګرد اعراب به پر مونږ هجوم او یرغل راوړي، او ټول به سره یو ځای کیږي، او مونږ به خپله یوه نمړۍ کړي، نه به مو ځان سلامت پاتې شي، او نه به مو مال او دولت مأمون او مصئون پاتې وي، د همدغه ځواب د آیت په راتلونکې ټوټه کې داسې فرمایي:

اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّنْ لَّدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۵۷﴾

آیا نه دی ورکړې (ځای) مونږ دوی ته داسې حرم، چې په امان دی (له قتل او غارته)، راچلولې کېدې (یا راچلولی کیږي) دي (حرم) ته (له هر طرفه) مېوې (لپاره) د هر څیز، رزق د دوی له جانبه ځمونږ، ولیکن اکثر د دوی چې دي نه پوهیږي (په حق).

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «د مکې معظّمې خلقو به ویل: که مونږ مسلمانان شو؛ نو د ټول عربستان مسکونین به له مونږ سره دښمنان شي، الله تعالی فرمایي: که اوس تاسې د هغوی د دښمنۍ او لاس غځولو څخه د چا په پناه کې ناست یئ؟ همدغه د حرم ادب مانع دی، چې سره له دغې سختې دښمنۍ او عداوت چې تاسې یې یو له بله سره لرئ؛ اطرافي اعراب پر تاسې یرغل او هجوم نه راوړي، چې تاسې له مکې معظّمې څخه د باندې وباسي، هغه الله چې اوس دغه ځای یې تاسې ته حرم ګرځولی دی، په هغه وخت کې هم تاسې ته پناه درکوونکی دی (موضح).

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍۭ بَطِرَتْ مَعِيْشَتَهَا ۚ فَتِلْكَ مَسٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِّنْۢ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيْلًا ۗ وَكُنَّا نَحْنُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿۵۸﴾

او څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ له (اهل د) کلیو (او ښارونو) چې سرکشي یې کړې وه په معاش خپل کې، پس دا دي کورونه د دوی چې نه ده کړې شوې هستوګنه په کې پس له (اهلاک د) هغوی مګر لږ وخت (چې کوم مسافر کومه شپه هلته دمه کړې ده)، او یو مونږ همدا مونږ وارثان.

تفسیر: یعني د عربو له ښمنۍ څخه ولې ویرېږئ، د الله تعالی له عذابه وویرېږئ، آیا تاسو نه ګورئ او غور او دقّت نه کوئ، چې له تاسې څخه پخوا څومره لوی اقوام تېر شوي دي، چې هغوی ګرد پخپل عیش عشرت او خوښۍ مست او مغرور وو، نو هر کله چې هغو د تکبّر ، لویي او سرکښۍ لاره ځان ته غوره کړه؛ نو وګورئ چې پاک الله دوی څرنګه تباه ـ برباد او فنا کړل، چې نن ورځ د دنیا په مخ کې د هغوی نوم او نښه هم نه ده پاتې، تش دغه ویجاړې مېنې او کنډوالې یې پاتې دي، چې په هغوی کې هیڅ یو هستېدونکی نشته، پرته له دې نه چې کوم مسافر کومه شپه هلته کینې، او خپله دمه ونیسي، یا کوم پوه او هوښیار سړی د الله د قُدرت د دغه عبرتناکې منظرې د کتلو لپاره هلته ودرېږي.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِيْٓ اُمِّهَا رَسُوْلًا يَّتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا ۚ

او نه دی رب ستا (عادتًا) هلاک کوونکی (د اهل د دې) قریو تر هغه پورې چې ولیږي په مور (لویه قریه ښار) د هغو (قریو ښار کې) یـو رسول چې لولي پر دوی آیتونه ځمونږ (لپاره د قطع د عذر).

تفسیر: یعنې الله تعالی تر هغه پورې دغه کلي او ښارونه تباه ـ خراب او فنا کړي نه دي؛ څو د هغو مراکزو او لویو مراکزو او لویو ځایونو کې کوم هوښیاروونکی نبي نه وي ورلېږلی، د مرکز تخصیص ښايي د دې لامله وي، چې د هغه اثر تر ډېر لرې ځای پورې رسیږي، او د ښارونو هستېدونکي نسبتًا سلیم او عاقل هم وي، د ځمکې د مخ د ګردو ودانیو مرکز او د صدارت مقـام بیت الحرام وو، لکه چې د «شوری» سورت په اوله رکوع (۲۵) جزء کې لولو: ﴿لِّتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ نو ځکه هلته د ګردو ځنې لوی او د آخر الزمان رسول مبعوث شو، صلی الله علیه وعلی آله وصحبه أجمعین.

﴿وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ۝٥٩﴾

او نه یو مونږ هلاک کوونکی خرابوونکي د کلیو د ښارونو مګر په هغه وخت کې چې اهل د هغو ظالمان وي (په تکذیب د رسولانو).

تفسیر: یعنې هر کله چې سره له پوهولو او هوښیارولو هم خلقو له کفره او شرکه لاس وانخیست، او هم هغسې په خپل کفر ـ ظلم ـ طغیان او عصیان کې چالان او مترقي وو، دلته د الله تعالی په دغه عذاب اخته او هلاک او سپېره شول.

﴿وَمَا أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝٦٠﴾

او هر هغه چې درکړی شوي دي تاسې ته له کوم څیزه؛ پس هغه معاش نفع کار د دغه ژوندون لږ خسیس دی، او ښایست د هغه دی، او هر هغه چې په نزد د الله دی (اجر) خیر غوره (دی) او باقي دی (له دغه فاني نه)، آیا پس تاسې عقل نه چلوئ (چې باقي بهتر دی په فاني باندې).

تفسیر: یعنې انسان ته ښايي چې له عقل او پوهې کار واخلي !، او دومره وپوهیږي چې دا ژوندون په دنیا کې تر کله پورې به وي؟ او د دنیوي د دغه باغ او بهار، عیش او عشرت، مزې اوچړچې به تر څه وخت پورې کوي؟ فرض یې کړئ چې په دنیا کې له سره پر ده عذاب هم رانشي، خو بیا هم د مرګي لاس تاسې ګرد له دغه ساز او سامان څخه جلا کوي، او بیا به د الله تعالی په مخ کې حاضر یږئ، او تر یوې یوې ذرې پورې به هم د خپل اعمالو حساب ورکوئ، که مو أخروي عیش او عشرت په برخه شو؛ نو دغه دنیوي عیش عشرت د هغه په مقابل کې هیڅ او لاشي دی، داسې به کوم پوه او عقلمن سړی وي، چې یو مکدر او منغص ژوندون ته پر یو بې غشه او غله ژوندون او یو ناقص او فاني لذت ته پر کامل او باقي لذائذو ترجیح ورکوي؟، بلکه نه یې ورکوي.

﴿أَفَمَن وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَن مَّتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ۝٦١﴾

آیا پس هغه څوک چې وعده کړېده مونږ له هغه سره وعده ښه (چې جنت دی) پس دی موندونکی دی د هغې وعدې (خامخا داسې دی) لکه هغه څوک چې معاش ورکړی وي مونږه ده ته معاش د (ژوندون لږ خسیس د) دنیا، بیا دی په ورځ د قیامت کې له حاضر کړېو شویو وي (اور ته؟ بلکه نه دي سره برابر دواړه !).

تفسیر: یعنې مؤمن او کافر دواړه د انجام په اعتبار کله سره یو برابر کېدی شي؟ د یوه لپاره د دائمي عیش کومه وعده چې شوې ده؛ هغه هرومرو پوره کېدونکې ده، او د بل لپاره د څو ورځو عیش او عشرت کولو څخه وروسته د بندی کړئ جلب ضروري رسېدونکی او دی په دائمي بندیخانه کې خامخا لوېدونکی دی (العیاذ بالله).

وَيَوۡمَ يُنَادِيهِمۡ فَيَقُولُ أَيۡنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمۡ تَزۡعُمُونَ ﴿٦٢﴾

او ياد كړه هغه ورځ چې غږ به وكړي دوى ته الله، پس وبه وايي (الله) چېرته دي شريكان ځما هغه (شريكان) چې وئ تاسې چې گمان به مو كاوه (پرې چې دا شريكان ځما دي)؟.

تفسير: يعني هغه د ألوهيت برخې لرونكي چېرې دي، هغوى دې وغوښت شي، چې اوس لږ څه د دوى تأييد او حمايت وكړي.

قَالَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقَوۡلُ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَغۡوَيۡنَآ أَغۡوَيۡنَٰهُمۡ كَمَا غَوَيۡنَاۖ تَبَرَّأۡنَآ إِلَيۡكَۖ مَا كَانُوٓاْ إِيَّانَا يَعۡبُدُونَ ﴿٦٣﴾

وبه وايي هغه كسان چې حقه ثابته شوې ده پر دوى خبره (د عذاب په دخول د اور سره): اى ربه ځمونږ ! دا (ضعيفان تابعان) هغه كسان دي چې گمراه كړي وو مونږ (دوى)، (گمراه كړي مو وو دوى) لكه چې گمراه شوي وو مونږ، بېزاره يو مونږ تاته (له دوى او له كفره د دوى)، نه وو دوى داسې چې خاص ځمونږ عبادت به يې كوو (بلكه عبادت د هوا د نفس خپل يې كوو).

تفسير: يعني سؤال خو له مشركينو څخه وو، مگر گمراه كوونكي شركاء به داسې وپوهيږي چې في الحقيقت مونږ ته هم تنبيه راكړى شوې ده، نو ځكه په ځواب وركولو كې سبقت كوي، چې اى الله ! بېشكه چې مونږ دوى گمراه كړي دي، مگر دا گمراهي خو داسې ده لكه چې مونږ پخپله گمراهان شوي يو، پس د دغو اغواوو په جرم مونږ اعتراف لرو، ليكن پر دغو مشركانو خو ځمونږ له لوري هيڅ كوم جبر او اكراه نه وه، او نه مو هغوى په زوره دغې گمراهۍ ته اړولي دي، في الحقيقت دغه د دوى نفسي اغراض او شخصي هوا پرستي وه، چې ځمونږ په غولولو وغولېدل، او پر مونږ پسې رهي (روان) شول، نو په دغه اعتبار دوى ځمونږ د عبادت په ځاى د خپلو اهواوو او ظنونو په عبادت پسې لگيا وو، مونږ د دوى له عبادته څخه نن ورځ ستاسې په حضور كې د خپلې بېزارۍ او تنفّر اظهار كوو.

وَقِيلَ ٱدۡعُواْ شُرَكَآءَكُمۡ فَدَعَوۡهُمۡ فَلَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُمۡ

او وبه ويلى شي (كفّارو ته) چې وغواړئ تاسې شريكان د تاسې، پس را وبه غواړي دا (كفّار هغه بُتان)، پس هيڅ ځواب به ور نه كړي (دا بُتان) هغوى ته.

تفسير: يعني دوى ته به ويل كيږي چې اوس خپل مددگاران خپلې مرستې ته رابولئ، مگر هغوى به د دوى سره څه مرسته او مدد وكړى شي؟ ځكه چې په خپل غم او مصيبت كې به اخته او مبتلا وي، كذا قال المفسرون.

وَرَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَۚ لَوۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ يَهۡتَدُونَ ﴿٦٤﴾

او وبه ويني دغه (تابعان او متبوعان) عذاب، كه چېرې بېشكه دوى وى چې سمه صافه لاره يې نيولې وى (نو اوس به نه معذب كېدل، يا كاشكې په كوم ډول مو لاره موندلې وى).

تفسير: يعني د دغه وخت د عذاب د ليدلو څخه به داسې آرزو او تمنّا كوي، كاشكې زه په دنيا كې پر سمه صافه لاره تلى، تر څو په دغو مصائبو نه اخته او نه مبتلا كېدى.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا
يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾

او یاده کړه هغه ورځ چې غږ به وکړي دوی ته (الله)، پس وبه وایي چې څه ځواب ورکړی وو تاسې رسولانو ته (په هغه وخت کې چې حق ته غوښتي شوي وئ؟). پس پټ به شي پر دوی خبرونه (چې دوی خلاص شي) په دغه ورځ کې، پس دوی به نه کوي پوښتنه یو تر بله.

تفسیر: پخواني سوالات د توحید په نسبت وو، دغه د رسالت په نسبت سوال دی، یعنې که تاسې پخپل عقل او پوهې سره په حقه نه وی پوهیدلي؛ نو د انبیاوو په پوهولو خو ښایي پوهېدی، دا راوښیئ چې تاسې له هغو سره څه سلوك او رویه کړې ده؟ په دغه وخت کې به هیڅوك هیڅ جواب نشي ورکولی، او د خبرو ګردې لارې به بندې شي، (او پټ به شي په دوی جواب).

فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾

پس هر هغه څوك چې توبه وباسي (له شرکه) او ایمان راوړي (په الله او رسول د الله) او عمل وکړي د نېکیو؛ پس ښایي چې وي به دی له خلاصېدونکیو.

تفسیر: یعنې د هغه ځای بری او کامیابي صرف له ایمان او صالح عمل سره ده، که اوس هم څوك له کفره او شرکه توبه وباسي، او ایمان راوړي، او د نېکیو لاره ځان ته غوره کړي؛ حق تعالی د ده ټول پخواني ګناهونه معافوي، او فائز المرام یې ګرځوي.

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۚ

او رب ستا پیدا کوي هغه څه چې اراده وفرمایي (د پیدایښت یې)، او غوره کوي یې، نه دی دوی ته هیڅ اختیار (په هیڅ شي کې).

تفسیر: یعنې د هر څیز پیدا کول د الله تعالی په مشیت او اختیار کې دي، او د کوم شي غوره کول یا د نورو له منځه د هغه منتخب کولو حق همده ته حاصل دی، او هر قسم چې الله تعالی اراده وفرمایي، او مرضي یې وي؛ هم هغسې احکام صادروي، هر یو سړی په هر یو منصب سره چې دی مناسب او لازم وبولي؛ هم هغه کار او منصب ورته عطاء کوي، په هر چا کې استعداد او لیاقت وګوري؛ نو د هدایت پر سمه لاره یې برابروي، او د مقصود تر منزله پورې په رسېدلو سره بری او کامیابي ور په برخه کوي، حافظ ابن القیم د «زاد المعاد» په اوائلو کې دغه مضمون په ډېر بسط او تفصیل سره لیکلی دی، فلیُراجع.

سُبْحَٰنَ اللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾

پاکي ده الله لره او لوی پورته دی له هغه څه چې دوی یې ورسره شریکوي.

تفسیر: یعنې په تخلیق او تشریع او مذکور اختیار کې بل هیڅوك له الله تعالی سره نه دي شریك، مشرکانو چې پخپل تجویز او انتخاب کوم شرکاء درولي او ټاکلي دي؛ هغه ګرد باطل او بې سنده دي.

وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾

او رب ستا ته معلوم دي هر هغه چې پټوي يې سينې (زړونه) د دوی، او هر هغه چې ښکاروي يې (ژبې د دوی).

وَهُوَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْاُوْلٰى وَالْاٰخِرَةِ ۡ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝

او همدی الله دی نشته دی بل لایق د عبادت مګر همدی دی، خاص همده ته ټوله ثناء ده په دنیا او (په) آخرت (عُقبی) کې، او خاص همدغه (الله) ته دی حکم، او خاص همدغه (الله) ته به بیولی شئ تاسې (په قیامت کې).

تفسير: يعنې هم هغسې چې الله تعالی په تخليق او اختيار او محيط علم کې متفرّد دی؛ په الوهيت کې هم واحد او يو دی، ماسوا له ده بل هيڅا ته بندګي او عبادت نه کيږي، ځکه چې د ده په منبع الکمالات ذات کې ګرد محاسن او محامد مجموع دي، د کلّي اقتدار مالک دی، او په آخره خاتمه کې د هر چا رُجوع د همده په لوري ده.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِضِيَاۗءٍ ۭ

ووايه (ای محمده دوی ته): آيا وينئ (يعنې خرنګه درښکاري) که چېرې وګرځوي الله پر تاسې دغه شپه اوږده همېشه تر ورځې د قيامت پورې، نو څوک دې هغه (معبود) بې له الله چې راوړي تاسې ته رڼا (چې په کې طلب د معاش کوئ).

تفسير: يعنې تاسې خبر راکړئ ! چې مثلاً الله تعالی پرې نه ږدي چې لمر طلوع وکړي، يا يې رڼا او تودوخه ترې لرې کړي، نو تاسې به د خپلو کارونو او چارو لپاره داسې تودوخه او رڼا له کومه راوړئ؟.

اَفَلَا تَسْمَعُوْنَ ۝

آيا پس نه اورئ تاسې (دغه خبره د زړه په غوږو سره؟).

تفسير: يعنې دا خبره دومره روښانه او صافه ده، چې تش په يوه اورېدلو سره هم په فهم او پوهه راځي، نو آيا تاسو له سره نه اورئ؟.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُوْنَ فِيْهِ ۭ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ۝

ووايه (ای محمده ! دوی ته): آيا وينئ تاسې (يعنې څرنګه درښکاري) که چېرې وګرځوي الله پر تاسې ورځ اوږده همېشه تر ورځې د قيامت پورې (چې هيڅ غروب الشمس ونشي)، نو څوک دی (معبود) بې له الله چې راوړي تاسې ته شپه چې آرام وکړئ تاسې په هغې کې؟ آيا پس نه وينئ تاسې (دا آثار د قُدرت).

تفسير: يعنې تاسې خبر راکړئ ! که الله تعالی پرې نه ږدي چې لمر غروب وکړي، او تل ترتله ستاسې پر سرونو همداسې ولاړ وي؛ نو هغه راحت او سکون او نور فوائد چې د شپې له راتلو څخه حاصليږي؛ د هغو حصول به په کوم يو طاقت سره ممکن کېدی شي؟ آيا دغسې يو ظاهر او باهر حقيقت هم تاسې نشئ ليدلئ؟.

تنبيه: ﴿اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ﴾ له ﴿اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا﴾ سره مناسب دی، ځکه چې په سترګو سره ليدل عادتًا پر رڼا موقوف دي، چې په ورځې کې په پوره ډول سره په عمل راځي، د شپې په تياره کې کله چې د ليدلو هيڅ يو

صورت نشته، بلکه اوربدل په کې امکان لري؛ نو ځکه ﴿إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا﴾ سره د ﴿أَفَلَا تَسْمَعُونَ﴾ فرمايل موزون وو، والله أعلم.

وَمِنْ رَّحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۳﴾

او (خاص) له رحمته مهرباني خپلې پيدا کړې ده (الله) تاسې ته شپه او ورځ، لپاره د دې چې آرام وکړئ تاسې په هغه (شپه) کې، او چې ولټوئ تاسې (په دغه ورځ کې) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شُکر وکړئ تاسې (د نعماوو د الله).

تفسير: يعني د شپې او د ورځې اړول رااړول، څو د شپې په تيارو کې مو سکون او راحت په برخه شي، او د ورځې په رڼا کې خپلو کارو او چارو ته هم دوام ورکړی شئ، او د شپې او د ورځې پر مختلف الأنواعو انعاماتو د الله تعالی د انعاماتو شُکر اداء کړئ.

وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿۷۴﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا فَقُلْنَا هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوْٓا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۷۵﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې غږ به وکړي دوی ته (الله) پس وبه فرمايي چېرته دي شريکان ځما هغه چې وئ تاسې چې گمان به مو کاوه (پرې د شريکانو ځما). او را وبه باسو له هر امّت (ملّت) څخه يو شاهد (پر اقوالو، افعالو، احوالو د دوی)، پس وبه وايو مونږ دوی ته: راوړئ تاسې بُرهان سند خپل (په اشراک)، پس هلته به پوه شي دوی چې حق په (الوهيت کې) خاص الله لره دی، او ورک به شي له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به يې جوړول (په دنيا کې چې الله شريک لري).

تفسير: له شهيد څخه احوال ښوونکي انبياء عليهم السلام يا د دوی نائبان يا نور ښه سړي مقصود دي (موضح القرآن)، دوی به دغه راښيي چې خلقو له سماوي شرائعو او له الهي احکامو سره څه رويه کړې ده؟، نو الله تعالی به ورته وايي چې هر کله مو نبي ونه منو نو يو برهان او دليل خو راوړئ چې تاسو په کوم دليل ما سره شريکان گرځولي پس هلته به پوه شي دوی، چې حق خاص الله تعالی لره دی، او ورک به شي له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به يې جوړول، يعني په هغه وخت کې به دغه په نظر راځي، چې رښتيا خبره د پاک الله ده، او معبوديت هم يوازې د همده حق دی، او بل هيڅوک د ده شريک نشي کېدی، هغه خبرې چې په دنيا کې انبياوو عليهم السلام ښوولې وې؛ هم هغه حقې او رښتيا وې، هغه عقائد او افکار چې مشرکانو له خپل لوري جوړ کړي وو؛ هغه گرد په هغه ورځ کې بې اثره او ناقص او بېکاره ثابتېږي.

اِنَّ قَارُوْنَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوْسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ وَاٰتَيْنٰهُ مِنَ الْكُنُوْزِ مَآ اِنَّ مَفَاتِحَهٗ لَتَنُوْٓاُ بِالْعُصْبَةِ اُولِي الْقُوَّةِ اِذْ قَالَ لَهٗ قَوْمُهٗ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ ﴿۷۶﴾

بېشکه چې قارُون وو له قومه د موسی (يعني د ده تربور وو)، پس سرکشي وکړه (قارون) پر دغو (بني اسرائيلو)، او ورکړی وو مونږ ده ته له خزانو دومره قدر چې بېشکه کليگانې د هغو به خامخا درنېدلې پر (داسې يوې) ډلې چې خاوندان د قوّت زور به وو، (ياد کړه) هغه وخت چې وويل دغه (قارون) ته قوم د ده (چې مسلمانان وو) په کبر او غرور سره مه خوشالېږه ! بېشکه چې الله محبّت نه کوي له خوشالېدونکو سره، (چې په مال د دنيا خوشالېږي).

تفسیر: وايي چې قارُون د موسی علیه السّلام د تره ځوی یا تربور او د فرعون د مخې سړی وو، څرنګه چې د ظالمو حکومتونو دستور وي چې د کوم قوم د وینې څښلو لپاره د هم هغه قوم ځینې افراد د خپل کار آله او د لاس همسا ګرځوي، فرعون هم په بني اسرائیلو کې هم دغه ملعون ځان ته غوره کړی وو، قارون په دغه موقع کې چې فرصت موندلی وو، پخپلو دوارو لاسو سره د دولت او دنیا په ټولولو کې لګیا شوی وو، او ډېر لوی دنیوي اقتدار یې ځان ته ګټلی وو.

موسی علیه السلام یو ځلې پر قارون حکم وکړ چې: «د خپل مال زکات اداء کړه !»، نو قارون له خلقو سره وویل: «تر اوسه پورې کوم احکام چې موسی پر مونږ جاري کول، د هغه په مقابل کې مو حوصله او تحمّل کاوه، مګر آیا تاسې اوس د موسی علیه السلام د دغې خبرې تحمّل هم کولی شئ، چې دی ځمونږ د اموالو څخه زکاتونه هم غواړي؟»، څه خلق د قارون مؤیدان شول، او ویل یې چې: نه، ځمونږ له لاسه دغه نه ده پوره، بالآخر ملعون قارون د موسی علیه السلام د بدنام کولو لپاره یوه ډېره ناپاکه او چټله پلمه (تدبیر) جوړه کړه، او یوې بدکارې ښځې ته یې څه بډې او پیسې ورکړې، او ویې لمسوله چې د خلقو په یوه لویه جرګه کې کله چې موسی علیه السلام د زناء د حدّ په اطراف بیانات ورکوي؛ ته هغه له خپله ځانه سره متهم کړه، لکه چې دغې پلیتې ښځې په هم هغه لویه مجمع کې هم داسې یوه چټي (بېکاره) خبره وکړله، کله چې حضرت موسی علیه السلام هغې ته شدید قسمونه ورکړل، او د الله تعالی له قهره او غضبه یې وویروله؛ نو هغه وویریده، او په ښکاره ډول سره یې وویل چې: ما دغه د قارون په لمسولو سره ویلي دي، دلته د قارون د موسی علیه السلام په ښېرا سره له خپله کوره او خزانو په ځمکه خښ او ډوب کړل شو، د «مفاتح» تفسیر یې په کنجیو (کلیو) سره کړی دی، یعنې د اموالو دومره صندوقونه وروسره وو، چې د هغو د کلیګانو په پورته کولو څو زورور کسان ستړي کېدل، او دغه دومره مستبعد هم نه وو، لکه چې په ځینو تفاسیرو کې د هغه صورت هم ښوولی شوی دی، ﴿إِذۡ قَالَ لَهُۥ قَوۡمُهُۥ﴾ یعنې په دغه فاني او زائل دولت ولې نازیږې او پرې فخر او غرور کوې چې هغه د الله تعالی په نزد څه قدر قیمت نه لري او نه الله تعالی د مغرور بندګانو سره محبت کوي.

وَٱبۡتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَۖ

او وغواړه په هغه (دولت) چې درکړی دی تاته الله کور د آخرت.

تفسیر: یعنې د الله تعالی ورکړی مال د دې لپاره دی، چې انسان هغه د آخرت خپله پنګه وګرځوي، نه داسې چې د هغه د غفلت په نشو مست، مغرور او متکبّر شي، او د متکبرانو په شان حرکت او وضعیت اختیار کړي.

وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنۡيَاۖ وَأَحۡسِن كَمَآ أَحۡسَنَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَۖ

او مه هېروه برخه خپله له (ماله د) دنیا او احسان کوه (له بندګانو د الله سره په ورکړه د مال) لکه چې احسان کړی دی الله له تا سره (چې داسې ډېر دولت یې درکړی دی).

تفسیر: یعنې د خپلې برخې سره ترې خوره ! او څښه ! او آغونده ! او د آخرت لپاره دې پنګه ترې واخله !، او په ناروا مواردو کې یې مه لګوه ! او د خلق الله سره ښه سلوک کوه !.

وَلَا تَبۡغِ ٱلۡفَسَادَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝

او مه غواړه (ای قارونه !) فساد (په تکبّر، ظلم او بغي سره) په ځمکه کې، بېشکه چې الله محبّت نه کوي فساد کوونکو سره.

تفسیر: یعني له موسی علیه السلام سره ضد مه کوه ! د الله تعالی پر ځمکه د مطیعانو په شان ګرځه ! او خامخا په بلاد الله کې شورماشور او غلغله مه جوړوه ! ځکه چې په ملك کې فتنه او فساد اچول ښه کار نه دی.

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِيٓ ۚ

وویل (قارون قوم خپل ته): بېشکه همدا خبره ده چې راکړی شوی دی ماته دغه مال په هغه علم سره چې ما څخه دی.

تفسیر: یعني هنرمن وم، او د ګټلو استعداد او سلیقه مې درلوده، پخپل لیاقت او قابلیت یا د کوم خاص علمي مهارت لامله ماته دغه دولت حاصل شوی دی، الله تعالی هم ماته ځما د لیاقت او اهلیت په ملحوظ دغه مال، دولت او شته راکړي دي، او دغه ثروت په خوشې ناسته بې له محنته ماته په لاس نه دی راغلی چې اوس یې زه د موسی په حکم او مشوره خوشې ویړیا د الله تعالی په نوم لګوم.

أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ

آیا نه پوهېده (قارُون) چې بېشکه الله په تحقیق هلاك کړي دي پخوا له دغه (قارون څخه) له (اهل د) زمانو هر هغه څوك چې دی ډېر سخت وو له دې (قارون) څخه له جهته د قوّت، او ډېر وو له جهته د جمع کولو (د مال یا ملاتړه).

تفسیر: یعني د دولت ګټلو لیاقت چا درکړ؟ افسوس دی چې تا د حقیقي منعم احسان هېر کړ، او د هغه په درکړي دولت او لیاقت مغرور شوې، آیا ده دغه دولت له خپل نجات وسیله او ضامن ګڼلی وو؟ او دی په دغه نه وو خبر چې د ده څخه پخوا څومره ملل او اقوام له خپلو همداسې شرارتونو او سرکښیو له سببه هلاك او تباه شوي دي، چې د هغوی په لاسو کې لوی لوی سلطنتونه او ډېرې زیاتې خزانې، لښکرې او نور زیات دنیوي وسائل او وسائط وو، آیا دغه ملعون د هغو د احوالو د اورېدلو څخه پند او عبرت نه دی اخیستی؟.

وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ۝٧٨

او نه به شي پوښتېدلی له ګناهونو خپلو څخه کافران (ځکه چې الله ته معلوم دي).

تفسیر: یعني پوښتنې ته به ضرورت نه وي، پاتې الله تعالی ته د دوی ګناهونه یو په یو معلوم دي، او له پرښتو سره هم لیکلي پراته دي، هو ! که د توبیخ او تقریع په ډول کوم وخت کوم سوال له دوی نه وشي؛ نو هغه بېله خبره ده، یا خو دغه کنایه ده د ګناه له کثرته، یعني د دوی ګناهونه به دومره ډېر او زیات وي، چې دغه ته به ضرورت نه وي پاتې چې د یوې یوې جزئیې پوښتنه له دوی څخه وکړه شي.

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ فِى زِينَتِهِۦ ۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَـٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَـٰرُونُ
إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ۝٧٩

پس راووت (قارون) پر قوم خپل په زینت ښایست (او دج خپل)، وویل هغو کسانو چې غوښت یې دغه ژوندون (لږ خسیس د) دنیا: ای کاشکې چې وی مونږ ته هم (له ثروته) په شان د هغو (اموالو اتباعو) چې ورکړی شوي دي قارون ته، بېشکه چې دغه (قارون) خامخا خاوند دی د برخې لویې (له دنیا څخه).

تفسیر: یعنې قارون خپل فاخره لباس واغوست، او سره له ډېرو خدمو او حشمو، او په ډېر شان او شکوه ، او جل او بل ووت، چې د هغه د لیدلو څخه د دنیا د طالبانو سترګې رډې بلهې پاتې شوې، او ګرد ورته هک حیران ودرېدل، او له خپلو ځانونو سره به یې داسې ویل: «کاشکې چې مونږ هم د داسې دنیوي شان او شوکت خاوندان وی !، او همداسې ترقي او عروج مو حاصل کړی وی؛ چې نن د قارون په برخه شوی دی، بېشکه چې دی ډېر د اقبال او اجلال خاوند او ډېر خوش قسمته سړی دی».

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۚ وَلَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾

او وویل (دوی ته) هغو کسانو چې ورکړی شوی وو (هغوی ته) علم فهم چې: افسوس دی تاسې ته (ای طلابو د دنیا)، ثواب د الله خیر ډېر غوره دی هغه چا ته چې ایمان یې راوړی دی (په الله او رسول الله) او عمل یې کړی دی د نېکیو، او نه ورکول کیږي (یا نه ښوولی کیږي) دغه (خبره) مګر صبر کوونکیو ته (په طاعت او مصیبت او له معصیته).

تفسیر: یعنې پوهانو او ذي علم سړیو وویل چې: «ای کمبختانو ! په دغه فاني جل وبل کې څه ایښي دي چې د هغه هوس او ارمان کوئ؟ صالحانو مؤمنانو لپاره د الله تعالی په دربار کې کوم دولت او عزّت چې شته، او دوی ته وررسېدونکی دی؛ د هغه په مقابل کې دغه دنیوي شان او شوکت محض هیڅ او لاشي دي، او دومره یو نسبت هم سره نه لري، لکه چې د یوې ذرې نسبت له لمر سره کیږي»، داسې خبری هغو خلکو ته ښوولی کیږی چې په دنیا کې د الله تعالی په طاعت ټینګ ولاړ وي، د ګناهونو نه ځان ساتي، او په مصیبتونو او کړاوونو صبر کوي ځکه چې هغوی د حقیقی ژوند په قدر قیمت پوهیږي.

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُ مِن دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾

پس ننه ایست مونږ دغه (قارون) او کور د ده په ځمکه کې، پس نه وو ده ته (په دغه وخت کې) هیڅ ډله (د دوستانو) چې مددګاري یې کړي وی له ده سره غیر له الله څخه (په دفع د عذاب کې)، او نه وو (قارون پخپله) له بدل اخیستونکیو څخه (چې ځان یې له عذابه خلاص کړی وی).

تفسیر: یعنې نه بل څوک له خپله طرفه د ده مدد ته ورسېد، او نه یې څوک د خپل مدد لپاره وغوښتی شو، نه یې خپل قوّت په کار ورغی، نه د بل چا.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ ۖ

او سبا کړ هغو کسانو چې آرزو به یې کوله د مرتبې د دغه (قارون) په پرون (ماښام) کې ویل به یې (یو بل ته): افسوس دی تاته پوه شه ! چې بېشکه الله پراخوي رزق روزي په هر هغه چا چې اراده وفرمایي (د پراخولو یې) له بندګانو خپلو، او تنګوي (الله دغه روزي په هر هغه چا چې اراده وفرمایي د تنګولو یې).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د قارون ترقي او ترفّع د لیدلو څخه پرون داسې ارزو او هیله (امید) کوله چې: «کاشکې مونږ ته هم داسې عُروج او ترقي حاصله شوي وی»؛ نن د قارون د دغه بد انجام د لیدلو څخه لاسونه پر غوږونو

ږدي، او توبې وباسي، او اوس په هوش راغلل، چې دغسې دولت په حقيقت کې د يوه ښکلي مار په شان دی، چې د هغه په منځ کې مهلک زهر وي، دغه دنيوي ترقي او تنزيل د کوم بنده د مقبوليت او مردوديت معيار نشي کېدی، بلکه دغه د الله تعالی مصلحت او حکمت دی، پر هر چا چې لازم او مناسب وګڼي؛ د رزق او د روزۍ ورونه (ابواب) ورپرانيځي، او هر چا ته چې مناسب وي؛ روزي ورتنګه او په اندازه کوي يې، د مال او دولت پراخوالی د ښې خاتمې او مقبوليت دليل نه دی، بلکه علی الأکثر د هغه نتيجه تباهي او بربادي ده، او د ابدي هلاکت او فلاکت په صورت ښکاره کيږي.

لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾

که چېرې نه وی دا چې احسان کړی دی الله پر مونږ؛ نو خامخا ډوب کړي به يې وو مونږ په ځمکه کې (د قارون په شان)، افسوس دې ته؛ نه پوهيږي نه ويني دا چې نه خلاصيږي کافران (له عذابه).

تفسير: يعنې دغه د الله تعالی مهرباني او احسان دی چې مونږ يې د قارون په شان ونه ګرځولو، که نه ځمونږ حال او احوال به هم داسې کېده، له خپل لوري که مونږ د ډېر حرص او طمعې له سببه داسې هيله او آرزو کړې وه: ﴿يَٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِيَ قَٰرُونُ﴾ الله تعالی ځمونږ په مخ کې خير راپېښ کړ، چې ځمونږ دغه آرزو او هيله يې تر سره ونه رسوله، او نه يې پر دغه حرص او طمعې مونږ ته څه تنبيه او سزا راکړه، بلکه د قارون نتيجه او حشر يې مونږ ته راښکاره او مونږ يې په دغه وسيله سره وينښ او منتبه کړو، اوس مونږ ته دغه خبره ښه ښکاره شوه، چې محض د مال او زر په ترقی سره حقيقي فلاح او برى هيچا ته نشي حاصلېدی، او دغه چې ناشکره منکران له سره د الله د عذابه نجات نشي موندلی.

تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾

دغه کور د آخرت (چې جنّت دی) ورکوو مونږ دا لپاره د هغو کسانو چې نه لري اراده د لويي (او تکبّر) په ځمکه کې، او نه فساد ظلم کوي (پر خلقو)، او عاقبت ښه خاتمه لپاره د پرهېزګارانو ده.

تفسير: يعنې د قارون د دولت په نسبت ناپوهانو داسې ويل چې: قارون خو ډېر خوش قسمته او بختور سړی دی، حال دا چې دغه خوش قسمتي او بختورتوب نه دی، بلکه د آخرت ګټه په لاس کول لويه خوش قسمتي ده، او دغه ګټه د هغو کسانو لپاره ده چې د الله تعالی په ملک کې شرارت او فساد غورځول نه غواړي، او په دغه فکر کې له سره نه دي، چې خپل ځان له ګردو څخه لوی او لوړ (اوچت) وګڼي، بلکه د تواضع او انکسار او پرهېزګارۍ لار ځان ته اختياروي، د دوی کوښښ د دې په ځای چې خپل ذات لوړ او لوی ښکاره کړي؛ تل په دغه کار کې مصروف او معطوف دي چې خپل دين لوړ کړي، او کلمة الله په اعلاء کې ووينې.

په هر حال د مؤمنانو اصلي مقصد آخرت دی، د دنيا هغه برخه چې د دغه مقصد ذريعه وګرځي؛ هم هغه ښه او مبارکه ده که نه هيڅ.

مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

او هر چا چې وکړه کومه نیکي؛ پس شته ده ته (ښه جزاء) خیر غوره له جهته د دغې (حسنی) او هر چا چې وکړه کومه بدي؛ پس نشي ورکولی جزاء هغو کسانو ته چې کړې یې دی (عمل د) د بدیو مګر (جزاء د هغه شي) چې وو دوی چې کاوه به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعني کومه نیکي چې دلته وکړي؛ له هغه څخه ښه او بهتره نیکي به هلته ورسره وکړه شي، د یوې نېکۍ څرنګه چې د هغه اقتضاء وي؛ اقلا لس چنده د هغه ثواب ورکاوه کیږي، شاه صاحب لیکي: «پر نېکۍ باندې د نېکۍ وعده یې ورکړه، چې هغه علی الیقین رسېدونکې ده، او پر بدۍ یې د بدۍ وعده ونه فرمایله، چې ضرور به وررسیږي، ځکه چې ممکن دي چې هغه ورمعاف شي، هو ! دومره یې وفرمایل چې: د هغه فعل له سزا څخه به ډېره سزا ورته ونه رسیږي».

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ ۚ

بېشکه هغه (الله) چې فرض (نازل) کړي یې دي پر تا (احکام د) قرآن؛ خامخا بېرته بیوونکی دی د تا هغه ځای د وعدې (مکې) ته.

تفسیر: ځینو مفسّرینو له «معاد» څخه موت مراد کړی دی، او ځینو آخرت، او ځینو جنت، او ځینو د شام ځمکه چې هلته دوی یوځلې د معراج په شپه تشریف وړی وو، حافظ عماد الدین ابن کثیر (رحمة الله علیه) په دغو اقوالو کې ډېر عمیق او لطیف تطبیق کړی دی، یعني له معاده دلته مکّه معظّمه مراده ده (کما في البُخاري) مګر د مکې معظمې فتح د قرب الأجل علامه ده، لکه چې ابن عباس او عمر رضي الله تعالی عنهما د ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ په تفسیر کې وفرمایل: د وړاندنې «أجل» څخه وروسته د «حشر»، د حشر څخه وروسته د «آخرت»، او د آخرت وروستنی منزل جنّت دی.

مطلب یې داسې شو چې الله تعالی به تا ړومبی په یوه شانداره طریقه سره بېرته مکې معظّمې ته راولي، وروسته له هغه څو ورځې اجل مو واقع کیږي، بیا به د شام په ځمکه کې حشر کېږئ، لکه چې له أحادیثو څخه ثابت شوي دي، بیا په آخرت کې به هم په ډېر شان او شوکت سره تشریف راوړئ، او په آخر کې به جنّت کې ډېر اعلی مقام ته استول کېږئ.

قُل رَّبِّي أَعْلَمُ مَن جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) رب ځما ته ښه معلوم دي هغه څوک چې راتګ یې کړي په هدایت سره او هغه څوک چې هغه په ګمراهۍ ښکاره کې دی.

تفسیر: یعني الله تعالی ته ځما هدایت او د مکذبینو او معاندینو ګمراهي ښه معلومه ده، یقیناً دی به له هر یوه سره سم د دوی له احواله سره معامله کوي، او دغه له سره نشي کېدی چې ځما دغه کوښښ ضایع شي، یا ګمراهان رسوا، سپک او ګمراه نه کړي.

وَمَا كُنتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نه وې ته چې توقّع امید دې درلود (لرلو) د دې چې راوبه لېږلی شي تاته کتاب (قرآن)، لیکن (راولېږلی شو محض) په رحمت مهربانی له (جانبه) د رب ستا، پس مه کېږه ته خامخا مددګار لپاره د کافرانو (په دین د دوی کې).

تفسير: ته له ﷺخوا ځني د نبوّت په انتظار کې نه وې، دا محض د الله تعالى رحمت او موهبت دى، چې ته يې په رسالت سره سرفراز کړې، نو هم هغه الله تعالى به په دنيا او آخرت کې تاته برى او کاميابي درکوي، لهذا اى محمده ! د ده پر معاونت او امداد تل ترتله اعتماد او اطمينان ولره !.

وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۸۷﴾

او (خبردار چې) وا دې نه ړوي (کفّار) خامخا تا (په مکر او فريب) له آيتونو د الله پس له هغه چې نازل کړل شول تاته، او وبوله خلق (توحيد او عبادت) د رب خپل ته، او مه کېږه ته خامخا له مشرکانو څخه (په اعانت د دوى کې).

تفسير: يعنې ته دې د دين په کار کې د خپل قوم خاطر او رعايت مه کوه ! او مه دې خپل ځان په هغوې کې شمېره ! اګر که دوى ستا له قرابت دارانو څخه هم وې، هو ! دوى ګرد د خپل رب په لوري وبوله ! او د الله تعالى د احکامو په تعميل کې ټينګ اوسه !.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ

او مه بوله ته له الله سره معبود بل (ځکه چې) نشته هيڅ لايق د بللو بل هيڅوک مګر همدى دى (يواځې، ځکه چې) هر څيز فاني کېدونکى دى مګر مخ د ده (چې تل باقي دى).

تفسير: دغه خطاب اګر که ﷺخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دى، مګر بالوسيله په دغه سره نورو ته پند او نصيحت ورکول کيږي، د پاس آيتونو په نسبت ځيني مفسّرينو همداسې ليکلي دي، يعنې هر شى له خپله ذاته معدوم دى، او تقريبًا ټول شيان فناء کېدونکي دي، اعم له دې چې په هر وخت کې وي، مګر خو د الله تعالى مخ چې نه له سره معدوم وو، او نه هرګز فناء کېدونکى دى، رښتيا ده: (ألا كلّ شيء ما خلا الله باطل)، و قال الله تعالى: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۞ وَّيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ﴾. (چې مراد ترې د الله تعالى ټول ذات دي).

لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۸۸﴾

همده ته دى حکم (نافذه قضاء)، او همده ته به بېرته بوتلى شئ تاسې (لپاره د جزاء).

تفسير: يعنې د ګردو حضور د ده په مخ کې د حساب او کتاب لپاره يو حتمي او ضروري شى دى، چې هلته يواځې د همده حکم چليږي، او صورتًا، ظاهراً، او مجازاً هم د بل هيچا حکم نه چليږي، او نه به قوّت او اقتدار ورپاتې وي، اى الله ! جار دې شم ! په همدغه وخت کې پر دغه ګناهګار بنده دې رحم وفرمايه ! او له خپله غضبه يې وساته !.

تمّت سورة القصص ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ العَنكَبُوتِ

«د (العنکبوت) سورت مکّي دی، پرته له (۱ ـ ۱۱) آیتونو پورې چې مدني دي، (۶۹) آیته او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۹) او په نزول کې (۸۵) سورت دی، وروسته د «الروم» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ﴿١﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُّتْرَكُوْٓا اَنْ يَّقُوْلُوْٓا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُوْنَ ﴿٢﴾

آيا ګمان کوي دا خلق د دې چې پرې به ښودی شي دوی (په) همدې قدر چې ووايي دوی چې: ايمان راوړی دی موږ؛ حال دا چې دوی به ونه ازمويل شي؟.

تفسير: يعنې په ژبه سره د ايمان دعوی کول دومره سهل او آسانه نه دي، هر څوک چې د ايمان دعوی کوي، امتحان او ابتلاء ته دې يې هم تيار شي !، همدغه د امتحان محک دی چې پرې سره او ناسره سولولی کيږي او معلوميږي، په حديث کې راغلي دي چې: له ګردو څخه سخت امتحان د انبياوو دی، وروسته له هغه د صالحينو بيا درجه په درجه د هغو خلقو دی، چې له هغو سره مشابهت لري، او د انسان امتحان د ده د دين او ايمان له حيثيته اخيست کيږي، په هر اندازه چې انسان پخپل دين او ايمان کې مضبوط او سخت وي؛ په هم هغه اندازه له هغه څخه سخت امتحان اخيست کيږي.

وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

او خامخا په تحقيق ازمويلي وو موږ هغه کسان چې له دوی نه ړومبي وو.

تفسير: يعنې د ړومبنيو انبياوو د متبعينو ډېر لوی او سخت امتحان اخيست شوی دی، په صحيح بخاري شريف کې دي چې: صحابه وو رضي الله عنهم د رسول الله صلی الله عليه وسلم په خدمت کې عرض وکړ، چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! څمونږ لپاره د الله تعالی له درباره دعاء او مدد وغواړئ ! دا هغه زمانه وه چې د مکې معظّمې مشرکينو پر مسلمانانو باندې انتهايي ظلم او ستم کوو، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل، چې پخوا له تاسو به يې يو (ژوندی) انسان په څمکه کې ولاړ خنبوو، او بيا د هغه پر سر به يې اره کشوله، او د ده سره به له منځه دوه ټوټې ټوټې کېده، د ځينو نورو مؤمنينو پر وجود به يې د اوسپنې تک سره سيخونه وهل او لګول، چې د هغو په اثر به د دوی پوستکي او غوښتې وريتي کېدې او سوځېدې، تہاکې به يې وهلې، او لاندې به لوېدې، خو سره د دغو سختيو باوجود له خپل دين څخه به يې دوی نشو ګرځولی.

فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٣﴾

پس خامخا معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره ـ په کوم علم چې ثواب او عقاب مرتب دی ـ هم) هغه کسان چې رښتيني دي (په دعوی د ايمان کې)، او خامخا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجنان (په علم ظاهري سره هم).

تفسیر: یعني الله تعالی په علانیه ظاهروي او هر یو به پوهیږي چې د ایمان په دعوی کې کوم یو رښتین راوځي؟ او کوم یو دروغجن ځرګندیږي، او سم له هغه سره به هر یوه ته سزا ورکوي.

أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَسۡبِقُونَاۚ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ۝٤

آیا ګمان کوي هغه کسان چې عمل کوي دوی د بدیو (لکه شرک او معاصي) د دې چې ړومبی به شي دوی پر مونږ (چې مونږ به له دوی نه انتقام ونشو اخیستی)، بد دی هغه حکم چې کوي یې دوی (چې نفي د انتقام دی).

تفسیر: یعنې د مؤمنینو امتحانات دي کافران داسی ونه ګڼي چې مونږ په خوندونو او مزو سره ظلمونه کوو او دهغو له سختیو څخه ساتلی یو، دوی له مونږه خپل ځانونه چیری ساتلی شي هغه سختی سزاوی چې دوي ته ورکولی کیږي د هغه په مقابل کې د امتحان سختئ هیڅ نه دي دوي ددی عارضی مهلت په نسبت چې کوم نظر لري چې مونږ به تل مأمون یو په حقیقت کې ډیره بده خرابه فیصله یې کړې ده.

مَن كَانَ يَرۡجُواْ لِقَآءَ ٱللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَأٓتٖۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ۝٥

هر څوک چې وي امید لري دی د ملاقات د الله (په جنت کې)؛ پس بېشکه اجل نېټه د (ملاقات د) الله خامخا راتلونکې ده، (نو ښایي چې ورته تیار شي)، او همدی ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې هر هغه سړی چې په دغه توقّع سختي ګالي، چې یوه ورځ به زه هرومرو د الله تعالی په مخ کې حاضرېدونکی یم، چې هلته تر یوې ذرې پورې هم حساب او کتاب کیږي، که زه دلته په دغه امتحان کې ناکام شوم؛ نو د دغه ځای له سختیو څخه په زیاتو سختیو کې اخته کېدونکی یم، او که ترې بریالی او کامیاب ووتلم؛ نو دغه ګرد تکالیف به ځما له مخې څخه لرې کیږي، او د الله تعالی رضاء او لقاء به مې په برخه کیږي، نو داسې سړی دې په یاد ولري چې د الله تعالی وعده هرومرو راتلونکې ده.

وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفۡسِهِۦٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٦

او هر څوک چې جهاد کوي (له کفّارو یا له نفس خپل سره)؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې جهاد کوي لپاره (د نفعې) د نفس خپل، بېشکه چې الله خامخا غني بې پروا دی له ټولو عالمیانو څخه.

تفسیر: یعنې الله تعالی ته د چا له طاعت او عبادت څخه هیڅ نفع او له معصیته هیڅ قسم نقصان نه رسیږي، هغه غني ذات له هغې شیانو څخه په کلي ډول سره بې پروا او بې نیازه دی، هو ! بنده په هره اندازه چې د الله تعالی په طاعت کې محنت او زیار پر ځان اخلي؛ د هغه ثمره او نتیجه ورته په دنیا او آخرت کې رسیږي، پس مجاهده کوونکی دې هیڅکله داسې خیال ونه کړي، کله چې مونږ د الله په لاره کې دومره زحمت کوو؛ نو (معاذ الله) پر الله تعالی خپل څه منّت او احسان باروو، بلکه بالعکس دا د هغه الله تعالی مرحمت او احسان دی، چې تاسې ته یې ستاسې د ګټې او فائدې لپاره د طاعت او ریاضت توفیق درکړی دی.

وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنۡهُمۡ سَيِّـَٔاتِهِمۡ وَلَنَجۡزِيَنَّهُمۡ أَحۡسَنَ ٱلَّذِي كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ۝٧

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) خامخا وبه رژوو مونږ هرومرو له دوی نه ګناهونه د دوی، او خامخا جزاء به ورکړو مونږ هرمرو دوی ته ښه جزاء د هغه (عمل) چې وو دوی چې کاوه به یې (په اسلام کې).

تفسیر: یعنې سره له دې نه چې الله تعالی د ګرد عالم څخه غني، بې پروا او بې نیاز دی، خو بیا هم په خپل رحمت او شفقت سره ستاسې محنت او زحمت نه ضایع کوي، او په ځای یې رسوي.

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ۖ وَإِن جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۚ

او (مؤکد) امر کړی دی مونږ پر انسان له مور پلار خپل سره یې د نېکۍ (هر کله په هر څه کې)، او که کوښښ کوي (دوی دواړه) له تاسره چې شریک ونیسې ته له ما سره هغه څیز چې نشته تاته په (الوهیت) د هغه کې هیڅ علم؛ پس اطاعت مه کوه ته د دوی (دواړو).

تفسیر: ﴿فَلَا تُطِعْهُمَا ۚ﴾ «اطاعت مه کوه ته د دې دواړو په اشراک بالله کې».

په دنیا کې له موره او پلاره د بل هیچا حق زیات نه دی، خو د الله تعالی حق له دوی نه هم ډېر دی، د والدینو لامله نه ښايي چې د الله تعالی دین پر پرېږدي (موضح)، په حدیث کې راغلي دي، چې د سعد بن أبي وقّاص رضي الله عنه والده چې مشرکه وه، کله چې د خپل ځوی د اسلام خبر یې واورېد؛ نو له خپله ځانه سره یې عهد وکړ، څو سعد (معاذ الله) له اسلامه مرتدّ نشي؛ نو زه به له سره خوړل او څښل نه کوم، او تر چت لاندې به آرام ونه کړم، لکه چې هغې له طعام خوړلو او له اوبو څښلو خپله خوله وتړله، او بیخي خواره زهیره شوه، خلقو به په زور او زیادت د دې خوله پرانستله، او ډوډۍ او اوبه یې ورکولې، نو په دغه مناسبت دغه آیت نازل شو، ګواکې دغه یې راوښودل چې د والدینو په داسې شان پر خلاف الحق باندې مجبورول هم هغه یو شان ابتلاء او امتحان دی، ښايي چې د خالص مؤمن د ثبات پښه ترې ونه ښوییږي.

إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

خاص ماته دي بیا راتله د تاسې (ټولو)، پس خبر به کړم زه تاسې پر هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې ټول به په هغه عدالت کې حاضرېږئ !، په دغه وخت کې به ګردو ته دا ورښوول کیږي، چې په اولاده او والدینو کې کوم یو متجاوز او له خپله حده تېری کوونکی وو؟ او کوم یو پر حق او صداقت قائم وو.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) خامخا داخل به کړو مونږ هرومرو دوی په (جماعت) د صالحانو کې (چې انبیاء او اولیاء دي).

تفسیر: یعنې هر څوک چې سره له داسې زبردستو موانعو او عوائقو هم پر ایمان او د نېکۍ پر لاره قائم وي؛ حق تعالی به د هغه حشر پخپلو خاصو بندګانو کې کوي، ابن کثیر (رحمه الله) لیکي: «که اولاد په ناحقه خبره کې د خپلو والدینو خبره ونه منله، او والدین هم هغسې په ناحقه ټینګ ولاړ وي؛ نو د اولاد حشر به له صالحینو سره کیږي، او د ده د والدینو په زمره کې به نه کیږي، اګر که د طبیعي او نسبي تعلّقاتو په بناء دی د ګردو ځنې دوی ته ډېر نژدې وي، په

«المرء مع من أحبّ» (چې سړی به د هغه چا سره چې د هغه سره مينه لری) کې ديني محبّت مراد دی، طبيعت محبت نه دی مراد».

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَآ اُوْذِیَ فِی اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ

او ځيني له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي (تش په خوله) ايمان راوړی دی مونږ په الله باندې، پس کله چې سختي ورسوله شي ده ته په (لاره) د الله کې؛ نو وګرځوي فتنه سختي خپګان د خلقو (او شميرې يې) په شان د عذاب د الله.

تفسير: دغه د هغو خلق ذکر دی چې پخپله ژبه ځان ته «مؤمن» وايي، مګر د دوی په زړونو کې له سره ايمان راسخ نه وو، دوی ته هر چېرې چې د الله تعالی په لاره کې کوم ربړ يا تکليف وررسېده، يا د دين له سببه يې څوک تکليفوو؛ نو دغه امتحان او آزموينه دوی د الله تعالی د عذاب په منزله ګڼله، څرنګه چې انسان د الله تعالی له عذابه ويريږي، او خپل ځان ترې ساتي، او وروسته د هغه له نزوله له خپلې هغې پخوانۍ دعوی څخه لاس واخلي، او ناچاره اعتراف او اقرار کوي چې زه په غلطۍ کې وم؛ همدغسې حال د هغو ضعفاوو القلوبو دی، هر چېرې چې د دين په معامله کې کومه سختي وررورسيږي؛ نو ژر تر ژره ويريږي، او د ايمان له دعوی څخه لاس اخلي، او په ژبه يا په عمل سره ګواکې داسې اقرار کوي چې مونږ پخپلې دغې دعوی کې په غلطۍ کې وو، يا دغسې دعوی مو له سره نه وه کړې.

وَلَئِنْ جَآءَ نَصْرٌ مِّنْ رَّبِّكَ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ

او قسم دی که چېرې راشي مددګاري (د مؤمنانو) له (طرفه) د رب ستا (چې فتح او غنيمت يوسي)؛ نو خامخا وبه وايي دغه (منافقان) هرومرو ببشکه مونږ (هم) يو له تاسې سره (په ايمان کې) (نو په غنيمت کې مو شريک کړئ).

تفسير: يعنې که د مسلمانانو کوم عروج او موفقيت وګوري؛ نو له خپله ځانه د هغه په نسبت خبرې جوړوي، چې مونږ خو له تاسې سره وو، او اوس هم ستاسې اسلامي ورونه يو، خصوصًا که مسلمانان فاتح شي، او فرض يې کړئ که دغه خلق چې د کفّارو سره يې معاونت کاوه، د مسلمانانو په لاس کې بنديان شي؛ نو بيا د دوی د نفاق او تملّق لپاره هيڅ حد او اندازه نشته.

اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِیْ صُدُوْرِ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۰﴾

(وفرمايل الله) آيا نه دی الله ښه عالم په هغه (اخلاص او نفاق) چې په سينو زړونو د عالميانو کې (پټ) دی (بلکه په هر شي باندې ښه عالم دی).

تفسير: يعنې لکه چې ځينې له دغو خلقو له مسلمانانو سره دي، الله ته دغه ګرد (ټول) معلوم دي، آيا تش د ژبې په دعوی سره دوی له الله تعالی څخه د خپلو زړونو احوال پټولی شي؟.

وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ ﴿۱۱﴾

او خامخا معلوم به کړي الله (په هغه علم چې ثواب او عقاب ورباندې مرتّب دی) هرومرو هغه څوک چې ايمان يې راوړی دی، او خامخا معلوم به کړي هرومرو (الله) منافقان (نو ور به کړي هرې يوې فرقې ته جزا موافقه).

تفسیر: یعني الله تعالی ته لا له پخوا څخه هر شی پوره معلوم دی، لیکن اوس ستاسي اعمال او افعال نورو ته هم ورښيي او ظاهروي يې چې آیا د عمل په میدان او په ښکاره ډول کوم يو له تاسي خپل ځان صادق مؤمن ثابتوي؟ او کوم يو دروغجن ـ دغاباز او منافق دی؟، نو هغو ته د هغوی د عملونو موافق جزا ورکول کيږي.

تنبیه: په دې قسم مواضعو کې د ﴿وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ﴾ معنی په (ليرينّ الله) سره له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه څخه منقول دي، كما في تفسير ابن كثير (رحمه الله).

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّبِعُواْ سَبِيلَنَا وَلۡنَحۡمِلۡ خَطَٰيَٰكُمۡ

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي هغو کسانو ته چې ایمان يې راوړی دی: متابعت وکړئ تاسي د لارې ځمونږ (په دنیا کې) او ښايي بار به کړو (پر ځانونو) ګناهونه ستاسي.

تفسیر: یعني کفارو به مسلمانانو ته ویل: «راځئ اسلام خوشي کړئ! او په خپلو هم هغو پخوانیو ورور ګلویو او خپلویو کې ننوځئ! او ځمونږ پر لاره تګ وکړئ، څو له ګردو تکالیفو او ایذاوو څخه نجات ومومئ!، او بې سببه په دغو مصائبو او تکالیفو کې پاتې نشئ، او که تاسي داسي اقدام ګناه ګڼئ، او له مؤاخذې څخه يې ويرېږئ؛ نو د الله تعالی په دربار کې ځمونږ نوم واخلئ، چې دوی مونږ ته داسي مشوره راکړې وه، او که داسي کومه پېښه دروړاندې شي؛ نو ګرد مسئولیت او ذمه واري به مونږ په خپل سر اخلو».

وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنۡ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَيۡءٍۖ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ۝١٢ وَلَيَحۡمِلُنَّ أَثۡقَالَهُمۡ وَأَثۡقَالٗا مَّعَ أَثۡقَالِهِمۡۖ

حال دا چې نه دي دوی (پخپل ځان) اخیستونکي له ګناهونو د دوی د هیڅ شي، بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په دغه وعده کې). او خامخا بار به کړي هرومرو (دغه کفّار) بارونه درانه د ګناهونو خپلو او نور درانه بارونه هم سره له بارونو درنو د ګناهونو خپلو.

تفسیر: یعني دوی دروغجنان دي، او ستاسي بار د يوې ذرې په اندازه هم دوی نشي سپکولی، هو! خپل بار درنوي، يو خو د دوی د ذاتي ګناهونو بار وو، اوس د نورو د اغواء کولو او د ګمراه کولو بار پر هغه لا زيات شو، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «که څوک وغواړي چې رفاقت وکړي، او د بل چا د ګناه بار پر خپله اوږه واخلي؛ امکان نه لري، مګر که يو بل ګمراه کړي؛ نو د دغه ګمراه شوي سړي د ګناه بار هم د دغه ګمراه او هم د هغه ګمراه کوونکي په غاړه لوېږي» (موضح) لکه چې په حدیث کې راغلي دي: «هر څوک چې په دنیا کې (ناحقه) وینه تويه کړي؛ د ده د ګناه برخه د آدم علیه السلام ړومبني ځوی «قابیل» ته هم رسيږي، چې هغه اول ځلي دغه خرابه لاره ایستلې ده».

وَلَيُسۡـَٔلُنَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ۝١٣

او خامخا وبه پوښتېدلی شي دوی هرومرو په ورځ د قیامت کې له هغو (دروغو) چې وو دوی چې له ځانه به يې جوړول (په الله، په رسول الله).

تفسیر: یعني دوی د دروغو خبرې جوړوي، چې مونږ به ستاسي بار پر خپلو اوږو آخلو، دغه بالذات يوه مستقله ګناه ده، پر دغه همدوی مأخوذيږي.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمۡ أَلۡفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمۡسِينَ عَامٗا

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته، پس مدّت يې تېر کړ په دوی کې زر کاله (لپاره د تبلیغ او دعوت حق ته) مګر پنځوس کاله (کم له زرو نه).

تفسیر: له ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي چې نوح علیه السلام په څلویښت کلنۍ کې مبعوث شو، نهه نیم سوه کاله په دعوت ـ تبلیغ ـ سعي او اصلاح کې مصروف او لګیا وو، بیا طوفان (څپان) راغی، له طوفانه وروسته (۶۰) کاله نور هم ژوندی پاتې وو، چې په دغه حساب سره د دوی ټول عمر (۱۰۵۰) کاله شو.

فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٤﴾

(نو تکذیب یې وکړ) پس ونیول دوی طوفان (ډېرو اوبو نو غرق شول) حال دا چې دوی ظالمان وو (په سبب د کفر خپل).

تفسیر: یعني کله چې دوی له ګناهونو او شرارتونو څخه لاس وانخیست؛ نو طوفان پرې نازل شو، چې په هغه وخت کې پرته له څو تنو مخصوصو نفوسو نور ګرد سره ډوب او هلاک شول.

فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ السَّفِينَةِ

پس نجات ورکړ مونږ ده ته (له عذابه د طوفان) او خاوندانو د بېړۍ (ته چې له ده سره وو).

تفسیر: هغه انسانان یا حیوانان چې پر دغې بېړۍ کې سواره وو، هغوی مو د نوح علیه السلام په ملګرتوب محفوظ او مأمون وساتل، د هود علیه السلام په سورت کې د دغه قصه په تفصیل سره تېره شوې ده.

وَجَعَلْنَٰهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٥﴾

او وګرځوله مونږ دغه (بېړۍ یا قصه لویه) نښه (د قدرت او عبرت) عالمیانو ته.

تفسیر: وایي چې د نوح علیه السلام بېړۍ تر ډېرو مودو پورې د (جودي) پر غره ولاړه وه، څو د ګردو لیدونکو لپاره عبرت وي، نن ورځنۍ بېړۍ او جهازونه هم د هم هغې بېړۍ یوه نښه ده، چې د هغو د لیدلو څخه هم د نوح علیه السلام د سفینې یاد تازه کیږي، او د الله تعالی د قدرت یوه نمونه په نظر راځي، یا ښایي چې ترې داسې مراد وي چې: مونږ دغه قصه د همېشه لپاره د عبرت نښه ګرځولې ده.

وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا ۚ

او (یاده کړه قصه د) ابراهیم کله چې ویې ویل قوم خپل ته چې عبادت کوئ تاسې الله ته، او وویرېږئ له (عذابه د) ده، دغه (عبادت او ویره) غوره ده تاسې ته (له کفره) که چېرې یئ تاسې چې پوهېږئ (په خیر او شر خپل). بېشکه همدا خبره ده چې عبادت کوئ تاسې غیر له الله د بُتانو او جوړوئ دروغ (له خپله ځانه چې معبودان یې بولئ).

تفسیر: یعني له خپله ځانه په دروغو سره عقیدې جوړوئ، او د دروغو خیالاتو او اوهامو متابعت کوئ، لکه چې تاسې په خپلو لاسونو بُتان له تیږو (ګټو) څخه توږئ او دروئ یې، او بیا هغه تاسې په دروغو سره خپل معبودان ګرځوئ.

إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ وَٱعْبُدُوهُ وَٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ ۖ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾

بېشکه هغه کسان چې عبادت يې کوئ تاسې بې له الله؛ نه دي مالکان دوی تاسې ته د رزق، پس طلب کړئ تاسې په نزد د الله رزق (چې قادر دی په رسولو د روزۍ)، او عبادت کوئ د هم هغه (الله يواځې)، او شکر وباسئ هم هغه (الله) ته (په نعمتونو د ده)، همدغه الله ته به بېرته بيولي کېږئ تاسې.

تفسير: يعنې تاسو چې د چا عبادت کوئ هيڅ قسم روزي تاسو ته نه شي درکولی، دا کار يواځې الله تعالی کوی نو د هغه عبادت وکړئ، او د هغه په نعمتونو شکر وباسئ هم هغه الله تعالی ته ستاسی ورتګ او رجوع ده.

وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

او که نسبت د دروغو وکړ تاسې (ای کفارو رسُول ته)؛ نو په تحقيق نسبت د دروغو کړی وو (انبياوو خپلو ته) ډېرو قومونو پخوا له تاسې، او نشته پر رسول باندې مګر رسونه (د پيغام) ښکاره.

تفسير: يعنې (ای کفارو !) ستاسې له دغه دروغجن ګڼلو ځنې ماته هيڅ ضرر او نقصان نه رسيږي، زه په صافو الفاظو سره تبليغ، پند او نصيحت کوم، او خپله وظيفه او فريضه مې په دغه مورد کې په ښه ډول سره اداء کړېده، او د ښو او د بدو لارې او کندې مې ګردې تاسې ته درښوولې دي، که سره له هغه يې تاسې نه منئ؛ البته تاسې به هم داسې نقصانونه ومومئ، لکه چې پخوا له تاسې «عاديان» او «ثموديان» او نور په کې اخته او مبتلا شوي وو.

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾

آيا نهويني (دغه منکران له بعثه) چې څرنګه اول پيدا کوي الله دا خلق، بيا به يې دويم ځلي هم خلق کړي، بېشکه دغه (اعاده د مخلوق اول او دويم ځلي) پر الله آسانه ده.

تفسير: يعنې پخپلو ځانونو کې غور او دقّت وکړئ ! ړومبی تاسې بيخي نه وئ ! الله تعالی تاسې له عدم څخه وجود ته راوستئ، همداسې تاسې به وروسته له مرګه هم بيا ژوندي راپاڅوي.

شاه صاحب ليکي: «ړومبی خو مو ليدلی دی، وروستی هم پرې قياس کړئ» يعنې د الله تعالی په نزد خو هيڅ شی سخت او مشکل نه دی، مګر خبره ستاسې په پوهيدلو او باور کولو کې ده، هغه ذات چې يو شی يې بې له نمونې څخه اول ځلي پيدا کړی دی؛ دويم ځلي يې هم پيدا کولی شي، د نمونې د قائمېدلو څخه وروسته د يوه شي جوړول ښايي چې لا سهل او آسان وي.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ۚ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ۚ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَاءُ ۖ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وګرځئ تاسې په ځمکه کې پس وګورئ چې څرنګه يې شروع کړې دی پيدايښت (له نشتوالي څخه)، بيا به الله پيدا کړي پيدا کول وروستني هم (په آخرت کې په مثل د ړومبني پيدايښت په دنيا کې ځکه چې) بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې مبدا او اعاده ده). عذاب ورکوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د تعذيب يې) او رحم کوي پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د رحمت يې) او خاص هم دغه (الله) ته تاسې

بېرته بيولی کېږئ. او نه يئ تاسې (ای خلقو !) عاجزوونکي (د الله) په ځمکه کې او نه په اسمان کې (له عذاب خپله)، او نشته تاسې ته غير له الله هيڅ دوست (چې وساتي تاسې)، او نه هيڅ مددګار (چې ستاسې مرسته وکړي په دفع د عذاب کې).

تفسير: يعنې خپل ذات پرېږدئ ! د نورو اشياوو په پيدايښت کې هم غور او فکر وچلوئ ! او د الله تعالی په ځمکه او ملکونو کې وګرځئ ! او سترګې وغړوئ ! چې الله تعالی څرنګه مخلوقات پيدا کړي دي؟ پر هم دغو مخلوقاتو او موجوداتو هم هغه خپل بل ژوندون هم اټکل او قياس کړئ ! او پرې ښه وپوهېږئ ! چې د هغه قدرت خو اوس نه دی محدود شوی، نو همدغه الله تعالی تاسې دويم ځلي هم پيدا کوي، او بيا به سم له خپله حکمته او مصلحته سره سزا درکوي، او پر هر چا چې اراده وفرمايي؛ پخپل فضل ـ کرم او رحمت سره به خپل مهرباني مبذوله فرمايي، او د هر چا سزا ورکولو ته چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ هغه نه په دې سره له هغې سزا خلاصېدی شي، چې دی د ځمکې په سوريو کې ننوځي، يا اسمان ته والوځي، هيڅ يوه هسکه او ټيټه د الله تعالی مجرم ته د پناه ځای نشي ورکولی، او نه هيڅ زور، قوت او طاقت هغه مجرم ته څه امداد او معاونت رسولی شي، او نه ورسره څه مرسته او نه يې حمايت کولی شي.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَلِقَآئِهٖٓ اُولٰٓئِكَ يَئِسُوْا مِنْ رَّحْمَتِيْ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۲۳﴾
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا اقْتُلُوْهُ اَوْ حَرِّقُوْهُ

او هغه کسان چې کافران شوي دي په آيتونو د الله او په ملاقات د دغه (الله)؛ دغه کسان نااميده دي له رحمت ځما، او دغه کسان مقرر دی دوی ته عذاب ډېر دردناک. پس نه وو ځواب د قوم د دغه (ابراهيم) مګر دا وو؛ چې وويل دوی: ووژنئ تاسې دغه (ابراهيم) يا وسوځوئ ده لره.

تفسير: يعنې هغه کسان چې د الله تعالی له خيره څخه انکار کوي، او د الله تعالی سره د مخامخ کېدلو اميد نه لري؛ نو هغوی به څرنګه د الله تعالی د رحمت څخه اميد کولی شي، ځکه چې دوی په بعث بعد الموت قائل نه دي، لهذا دوی به په آخرت کې هم محروم او مأيوس پاتې کيږی، او دغه د ﴿مَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ﴾ عکس شو.

يعنې د ابراهيم عليه السلام د تمامو معقولو خبرو او دلائلو او براهينو د اورېدلو څخه کله چې د ده قوم له ځواب څخه عاجز شو؛ نو د قوّت د استعمال لپاره يې لاس وغځول، پخپلو منځونو کې يې سره جرګه او مشوره وکړه، چې ښايي دی ووژلی شي، او يو ځلي دغه شورماشور آرام کړي، يا په اور کې وسوځولی شي، څو يې د ربړ او تکليف له احساسولو څخه له خپله دغو خبرو واوړي، که ده له خپلو دغو خبرو څخه توبه وويسته؛ نو نه به يې سوځوو، که نه په اور کې به يې وغورځوو چې د ايرو يوه ډېری ترې جوړه شي.

فَاَنْجٰىهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ

پس نجات ورکړ دغه (ابراهيم ته) الله له (ضرره د) اوره.

تفسير: يعنې د دوی د مشورو او جرګو په اثر ابراهيم عليه السلام په اور کې وغورځول شو، مګر الله تعالی اور پرې ګلزار کړ، لکه چې د «الأنبياء» په سورت کې يې قصه مفصّلا تېره شوه.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۲۴﴾

بېشکه په دغه (نجات د ابراهيم له اوره) کې خامخا ډېر دلائل (د قدرت) دي لپاره د هغه قوم چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعنې دغې واقعې دا راښکاره او جوته کړه چې الله تعالی خپلو صادقو بندګانو ته څرنګه نجات ورکوي؟ او د حق مخالفان څرنګ خائب، خاسر او نااميده کوي؟ دا هم راڅرګنده شوه چې د هر شي تأثير د الله جل جلاله له حکمه دی، کله چې د الله جلّ جلاله حکم نه وي؛ نو د اور په شان يو شی هم يو څيز نشي سوځولی.

وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا ۙ مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ

او ويل (ابراهيم خپل قوم ته) بېشکه همدا خبره ده چې نيولي دي تاسې غير له الله بُتان (په الوهيت سره) لپاره د دوستۍ په منځ ستاسې کې په دغه ژوندون لږ خسيس کې.

تفسير: يعنې کله چې ابراهيم عليه السلام له اوره څخه صحيح او سلامت ووت؛ نو بيا يې خپل قوم ته دغسې نصيحت وکړ چې: «کوم يو عقلمن سړی بت پرستي ته ښه او جايزه ويلی شي؟ بُت پرستان هم په خپلو زړونو کې په دې باندې ډېر ښه پوهېږي چې دغه حرکت نهايت مهمل حرکت دی، مګر د قومي ښېرازۍ د جمع ساتلو لپاره دوی داسې يو مذهب ځان ته ټاکلی (مقرر کړی) دی چې د هغه پر نامه ټول قوم سره متّحد او متفق وي، او يو له بل سره دوستان شي، لکه چې نن ورځ مونږ د اوروپا د عيسايي اقوامو احوال ګورو، يا دا مطلب چې د بت پرستۍ شيوع او رواج په دغه نه دی بناء شوی چې هغه کوم معقول څيز دی، بلکه د ړندو تقليد، د قومي مروت او لحاظ او د ذات البيني تعلّقاتو تأثيرات د هغه لوی سبب دی، يا يې دا غرض دی چې د بُت پرستۍ اصلي اساس د ذات البيني محبت دوستي ده، د يوه قوم هغه څه نېک سړي چې د خلقو په نزد به محبوب وو، څه وخت چې انتقال يې وکړ، خلقو به د ډېرې مينې د دوی تصاوير جوړول، او د يادګار په ډول به يې ساتل، بيا به يې متدرّجا د دغو تصويرونو په تعظيم شروع کوله، همدغه تعظيم به ورو ورو پسې زياتېده، او د عبادت شکل به يې ځان ته اخيست، دغه ګرد احتمالات په دغه آيت کې د مفسّرينو له طرفه بيان کړی شوي دي، او ممکن دي له ﴿مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ﴾ څخه د بت پرستانو هغه محبت مراد وي، چې دوی يې له خپلو بتانو سره لري، لکه چې په بل ځای کې يې ﴿اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ﴾ فرمايلي دي، والله أعلم.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَّيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ۡ

بيا په ورځ د قيامت کې بېزاره (منکر) به شي ځينې ستاسې (چې متبوعان دي) له ځينو نورو څخه (چې تابعان دي)، او لعنت به وايي ځينې د تاسې (چې تابعان دي) پر ځينو نورو (چې متبوعان دي).

تفسير: يعنې دغه ګردې اوسنۍ دوستۍ او محبت د څو ورځو له مخې دی، د قيامت په ورځ کې به يو د بل سره دښمنان شي ! او ځينې به پر ځينو نورو لعنت وايي.

وَّمَاْوٰىكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۲۵﴾

او ځای د هستوګنې ستاسې اور دی، او نه به وي تاسې ته (په قيامت کې) هيڅوک له مددګارانو.

تفسير: چې له عذاب نه مو خلاص کړي ای نمروديانو ! او د دوزخ له اوره تاسې ته نجات درکړي، لکه چې څما رب ماته ستاسې له دغه اوره نجات راکړ.

فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ ۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾

پس ایمان راوړ دغه (ابراهیم) ته لوط، او وویل (ابراهیم) چې بېشکه زه هجرت کوونکی یم (له قوم خپله) رب خپل ته، بېشکه چې دی هم دی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره وو، د ابراهیم علیه السلام له قوم څخه هیڅوک ونه مانه، یواځې لوط علیه السلام بلا توقّف د دوی تصدیق وکړ، د دوی دواړو وطن په «عراق» کې د «بابل» ښار وو، دوی د الله تعالی په توکّل له خپله وطنه ووتل، الله تعالی دوی د شام ملک ته ورسول، او هلته یې د هستوګنې وسائل ورمهیأ کړل.

تنبیه: په ﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ﴾ الآیة ـ کې دواړه احتمال شته چې قائل یې ابراهیم وي یا لوط علیهما السلام.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

او وباښه مونږ دغه (ابراهیم) ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) یعقوب، او ګرځولي وو مونږ په اولاده د دغه (ابراهیم) کې نبوّت او کتاب (لکه تورات، انجیل، زبور او قرآن)، او ورکړی وو مونږ دغه (ابراهیم) ته اجر د ده په دنیا کې، او بېشکه دی په آخرت کې خامخا له (معتبرو) صالحانو څخه دی.

تفسیر: اسحاق علیه السلام ځوی او یعقوب علیه السلام لمسی یې ورعنایت کړ، چې د دوی اولادې ته بني اسرائیل وایي، او د ابراهیم علیه السلام نه وروسته ماسوا د ده د اولادې څخه بل هیچا ته اسماني کتاب او نبوّت نه ورکاوه کیږي، لکه هومره انبیاء چې مبعوث شوي دي د همدغه ابراهیم علیه السلام له ذریّاتو څخه دي، ځکه دوی ته «أبو الأنبیاء» هم ویلی کیږي، او الله تعالی په دنیا کې ده ته مال، اولاد، عزّت او د تل لپاره ښه نوم ورکړ، او د شام ملک یې د همېشه لپاره ده ته او د ده اولادې ته ورواښه «کذا في الموضح»، او په آخرت کې یې د صالحینو په اعلی درجه کې چې د اولو العزمو انبیاوو جماعت دی؛ شامل کړه.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

او یاد کړه (ای محمده ! قصه د) لوط کله چې ویې ویل قوم خپل ته چې: بېشکه تاسې خامخا راځئ ناکاره کار (د لواطت) ته چې نه دي ړومبی شوي پر تاسې (په دغه قبیح کار کې) هیڅوک له (تېرو) عالمیانو (چې انس او جن دی).

تفسیر: یعني دغه شنیع فعل هیچا پخوا له تاسې نه دی کړی، همدا د دغې خبرې دلیل دی چې انساني فطرت له هغه څخه منفور دی، د داسې خلاف الفطرت او خلاف الشریعت کار اساس تاسې ایښی دی.

أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ ۙ

آیا تاسې خامخا راځئ سړیو ته (د لواطت لپاره)، او قطع کوئ (شکوئ) لاره (او د خلقو مال اخلئ).

تفسير: له لارې وهلو څخه مراد ممکن دي چې داړه ماري وي، چې دغه کار به هم په دوی کې رواج درلود (لرلو)، يا په دغه بدکارۍ سره به يې د مسافرانو لارې وهلې، چې هغوی د خپل عفّت او عصمت له وېرې د هغې لارې په لورې نه راتلل، يا به د ﴿وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ﴾ مطلب داسې وي، چې تاسې فطري او معتاده لاره پرې ايښې، او د توالد او تناسل لاره مو منقطع کړې ده.

وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنكَرَ

او راځئ تاسې په مجلسونو خپلو کې منکرو ناکارو کارونو ته.

تفسير: ښايي چې دغه بدکاري به يې په علانيه او ډانګ پيلې (ښکاره) د نورو خلقو په مخ کې کوله، او له سره به له خپلو دغو بدو اعمالو څخه نه شرمېدل، يا برسېره په هغه نور څه تمسخر او استهزاء او لاس اچول او د بې شرمۍ خبرې يې هم کولې.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾

پس نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط ده ته بل شی) مګر دا چې ويل به (دغو لواطت کارانو) چې راوړه مونږ ته عذاب د الله که چېرې يې ته (ای لوطه !) له صادقينو رښتيا ويونکيو (چې ځمونږ کارونه بد دي).

تفسير: يعني که ته په رښتيا سره نبي يې، او په واقع سره رښتيا خبره وايې چې دغه کار خراب او مستوجب د عذاب دی؛ نو دغه ځنډ (تأخير) او ډيل د څه لپاره دی؟ ژر هغه عذاب مونږ ته راوغواړه، د «الأعراف» سورت په (۱۰) رکوع (۸۲) آيت کې يې داسې فرمايلي دي: ﴿وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾.

يعني د لوط عليه السلام د قوم جواب همدغه وو، چې د لوط کورنۍ له خپل کلي څخه وشړئ ! چې دوی غواړي خپل ځانونه پاک وساتي، ښايي د قوم ځينو افرادو به داسې ويلي وي، او ځينو به هغسې ويلي وي، يا به يې په يوه وخت کې داسې ويلي وي، او په بل وخت کې به يې هسې ويلي وي.

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

وويل (لوط) ای ربه ځما ! مدد وکړه له ما سره (په لېږلو د عذاب) پر دغه قوم مفسدانو (په پيدا کولو د ناکاره خصلت په عالم کې).

تفسير: دغه يې وروسته له هغه چې له هغوی څخه نااميده او مأيوس شو؛ وفرمايل، ښايي لوط عليه السلام به په دې پوهېدلی وي چې د دوی راتلونکی نسل به هم د عدل او اصلاح په لاره سمبدونکی نه وي، او هغوی به هم د همدغو خپلو پلرونو په لاره روان وي، لکه چې نوح عليه السلام فرمايلي وو: ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾ (د «نوح» سورت (۲) رکوع (۲۷) آيت (۲۹) جزء)، کذا قال النيشاپوري في تفسيره.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې راغلل رسولان (لېږلي) ځمونږ ابراهيم ته په زيرې (د ځوی او لمسي د ده)؛ نو وويل (دغو ملائکو): بېشکه مونږ هلاک کوونکي يو د اهل د دغه کلي (او ښار د لوط)، بېشکه چې اهل د دغو ځايونو وو دوی ظالمان (په سبب د کفر او منکراتو).

تفسیر: د لوط علیه السلام د دعاء په اثر پرښتو ته حکم وشو چې دغه ګرد کلي سره وران او تباه کړئ! دغه پرښتې ړومبی د ابراهیم علیه السلام کره راغللې، او په زوړوالي کې یې ورته د ځوی او لمسي بشارت ورکړ، او هغه یې مطلع کړ چې مونږ د دغو کلیو (سدوم) ورانولو ته هم راغلي یو، او دغه دی هلته ورځو، ځکه چې د دغو کلیو هستېدونکي په هیڅ ډول سره له خپلو شنیعو حرکاتو څخه بېرته نه آوړي، د دغو واقعاتو تفصیل د اعراف ـ هود ـ او حجر په سورتونو کې پخوا تېر شوی دی.

قَالَ اِنَّ فِيۡهَا لُوۡطًا ؕ قَالُوۡا نَحۡنُ اَعۡلَمُ بِمَنۡ فِيۡهَا لَنُنَجِّيَنَّهٗ وَاَهۡلَهٗۤ اِلَّا امۡرَاَتَهٗ كَانَتۡ مِنَ الۡغٰبِرِيۡنَ‏ ﴿۳۲﴾

وویل (ابراهیم ملائکو ته) چې: بېشکه په هغه ښار کې لوط (هم) دی، وویل دغو ملائکو: مونږ ښه پوه یو په هر هغه چا چې په دغه ښار کې دي، خامخا به مونږ نجات ورکړو هرومرو (خامخا) هم ده ته او هم کورنۍ د ده ته، مګر ښځه د ده، چې ده هغه له پاتې کېدونکیو (په عذاب کې).

تفسیر: یعنې آیا سره د لوط علیه السلام د موجودیت هغه کلي ورانوئ؟ یا هغوی به له هغه ځایه راوباسئ؟ او بیا د تعذیب په عملیاتو لاس پورې کوئ؟ غالبًا ابراهیم علیه السلام ته به د شفقت له سببه دغه خیال پیدا شوی وي، که د لوط علیه السلام تر سترګو لاندې دغه آفت او عذاب نازل شي؛ نو د تعجّب ځای نه دی چې د عذاب د دغه هولناکو مناظرو د لیدلو ځنې څه خوف او وحشت او وېره ور پیدا نشي، ځکه چې پرښتې په خپل کلام کې څه استثناء نه وه کړې، چې د هغه لامله د دوی په ذهن کې به هم دغه شک راغلی وی، چې د لوط علیه السلام په موجودیت کې به دغه تخریبي عملیات شروع کیږي، والله أعلم.

پرښتو دوی ته اطمینان ورکړ، چې مونږ ټول په دې باندې خبردار یو چې څوک څوک هلته اوسیږي؟ او کوم کوم یې د الله تعالی مجرمان دي؟ یواځې لوط علیه السلام په هغوی کې پاک او صاف دی، نو ځکه نه لوط علیه السلام ته او نه د ده نورې کورنۍ ته څه رنړ او تکلیف ور متوجه کیږي، بلکه ټول سره روغ رمټ، صحیح، سالم نجات مومي، او د عذاب له منطقې څخه لرې کیږي، یواځې د لوط علیه السلام ښځه هم هغلته پاتې کیږي، ځکه چې هغه په معذّبینو کې شامله او عذاب پر هغې هم نازلېدونکی دی.

وَلَمَّاۤ اَنۡ جَآءَتۡ رُسُلُنَا لُوۡطًا سِىۡٓءَ بِهِمۡ وَضَاقَ بِهِمۡ ذَرۡعًا

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته؛ نو خپه شو (لوط) په (سبب د) دوی، او تنګ شو په دوی له جهته د زړه (چې منکران به یې راځخه بوځي).

تفسیر: دغه پرښتې د ډېرو حسینو او جمیلو او ښکلو هلکانو په شکل او د امردانو په شکل هلته ورسېدې، لوط علیه السلام ړومبی دوی ونه پېژندلې؛ نو ځکه د دوی د لیدلو څخه ډېر خپه او غمجن او لړمون خوړین شو، چې اوس به زه د دغو میلمنو عزت او احترام د خپل قوم له لاسه څرنګه وساتلی شم، که دوی پخپل کور کې ونه ساتم؛ نو دغه وضعیت د اخلاق، مروت او د میلمه پالنې له اصولو څخه منافات لري، او که یې ساتم؛ نو د دوی پت، عزت او ناموس به د دغو بدکارانو څخه څرنګه وساتلی شم.

وَقَالُوۡا لَا تَخَفۡ وَلَا تَحۡزَنۡ اِنَّا مُنَجُّوۡكَ وَاَهۡلَكَ اِلَّا امۡرَاَتَكَ كَانَتۡ مِنَ الۡغٰبِرِيۡنَ‏ ﴿۳۳﴾
اِنَّا مُنۡزِلُوۡنَ عَلٰٓى اَهۡلِ هٰذِهِ الۡقَرۡيَةِ رِجۡزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوۡا يَفۡسُقُوۡنَ‏ ﴿۳۴﴾

او وويل دغو (ملائكو لوط ته) مه ويرېږه ! او مه خپه كېږه ! بېشكه مونږ نجات دركوونكي يو تا ته او اهل ستا ته (اى لوطه ! له عذابه) مگر ښځه ستا ده هغه له پاتې كېدونكيو (په دغه عذاب كې). بېشكه مونږ نازلوونكي يو پر اهل د دې قريې (ښار د سدوم) باندې عذاب له اسمانه (چې د ګټو ورول دي) په سبب د دې چې وو دوى چې فسق او بدكاري به يې كوله.

تفسير: يعنې د خپل قوم له شرارته څخه له سره مه ويرېږئ، څكه دوى څمونږ په نسبت هيڅ نشي كولى، او څمونږ د ساتنې لامله تاسې هرګز مه غمجن كېږئ، څكه چې مونږ انسانان نه بلكه پرښتې يو، چې ستا او ستا د ملګريو دنجات لپاره او د دغو مفسدانو اهلاك او افناء ته راغلي يو، دغه قصه پخوا له دې په څو ځايونو كې تېره شوې ده.

وَلَقَد تَّرَكۡنَا مِنۡهَآ ءَايَةَۢ بَيِّنَةٗ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ٣٥

او خامخا په تحقيق پرېښوده مونږ له هغې (قريې ښار) يوه ښه ښكاره لپاره د هغه قوم چې عقل لري (او عبرت پرې اخلي).

تفسير: يعنې د دوى د منقلبو او الټه شويو كليو آثار او نښې مكيّان د شام او مكې پر لاره له لرېويني.

وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبٗا فَقَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱرۡجُواْ ٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ٣٦

او (لېږلى مو وو اهل د) مدين ته ورور د دوى شُعيب، پس وويل (دغه شُعيب): اى قومه څما ! عبادت كوئ (يواځې) د الله، او اميد لرئ د ورځې وروستنۍ (او وويرېږئ له عذابه يې) يعنې د آخرت له طرفه مه غافلېږئ، او د واحد الله تعالى بې له شريكه عبادت كوئ، او مه ګرځئ تاسې په ځمكه (د مدين) كې په دغه حال كې چې فساد كوونكي يئ !.

تفسير: د فساد او خرابى اچولو څخه مراد په معاملاتو او راكړه او وركړه كې چل، فرېب او دغابازي ده، چې سود سوايي او غير مشروعه ګټې خوړل د دوى عادت وو، او امكان لري چې غلا او د لارو شكونه به يې هم كوله، وقيل غير ذلك.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلرَّجۡفَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دَارِهِمۡ جَٰثِمِينَ ٣٧ وَعَادٗا وَثَمُودَاْ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمۡۖ

پس دروغجن وباله دوى دغه (شُعيب) پس ونيول دوى لره سختې زلزلې (يا چغې د جبريل) پس سبا كړ دوى په كورونو خپلو كې (مړه) پرمخي پراته نسكور پر ځنګنونو. او (هلاك كړى مو وو قوم د) عاد او ثمود، او په تحقيق ښكاره شوي دي تاسې ته (اهلاك) له كورونو د دوى (چې ورانې كنډوالې يې پرتې دي).

تفسير: يعنې د دوى د كليو كنډوالې او ويجاړې او ورانې شوې ودانۍ تاسې ليدلي دي، ښايي چې له هغو څخه پند او عبرت واخلئ !.

وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُواْ مُسۡتَبۡصِرِينَ ٣٨

او ښايسته كړي وو دوى ته شيطان عملونه د دوى، پس اړولي وو (دغه شيطان) دوى له لارې د حق (چې د خپلو انبياوو متابعت يې ونه كړ)، او وو دوى بينايان (هوښياران).

تفسير: يعني د دنيا په کارونو کې پوه او هوښيار وو، او په خپل زعم او اټکل کې پوهان او عاقلان وو، مگر سره له هغه د شيطان د تېرايستلو او غولولو څخه يې نجات ونه موند.

وَقَارُوْنَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ ۗ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مُّوْسٰى بِالْبَيِّنٰتِ فَاسْتَكْبَرُوْا فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانُوْا سٰبِقِيْنَ ۚ۝۳۹

او (هلاک کړي مو وو) قارون او فرعون او (وزير يې) هامان، او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته موسی په معجزاتو ښکاره وو سره، پس تکبّر وکړ دوی په ځمکه (د مصر) کې، او نه وو دوی ړومبی کيدونکي (له حکم او عذابه ځمونږ).

تفسير: يعني سره له دې نه چې د قدرت ښکاره معجزات يې وليده، بيا هم د الله تعالی په مخ کې يې خپله غاړه کښېښودله، او له کبره او غروره او لويي څخه لږ څه هم رانښکته نشول.

بالآخره نتيجه يې څه شوه؟ آيا دوی د خپلې دغې لويي او مشرتوب له سببه له عذابه څخه نجات وموند، يا «العياذ بالله» الله تعالی يې پخپلو عذابونو کې سترې او ستومان کړ؟.

فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْۢبِهٖ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ اَغْرَقْنَا ۚ

پس هر يو له دغو مذکورينو ونيول مونږ په (سبب) د گناه خپلې يې، پس ځينې د دوی هغه څوک دي چې ولېږل مونږ پرې سخت (کاڼي وروونکی) باد، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې ونيول دوی چغې (چې زړونه يې وچاودل)، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې ښکته ننه ايست مونږ دوی په ځمکه کې، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې غرق کړل مونږ دوی (په اوبو کې).

تفسير: يعني له دوی څخه هر يوه ته سم د دوی له جرمه سزا ورکړه شوه، پس ځينې د دوی هغه څوک دي چې ولېږل مونږ پرې سخت کاڼي ورورونکی باد، دغه د لوط عليه السلام قوم دی، ځينو عاديان هم په دوی کې داخل کړي دي، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې ونيوه دوی چغې او زړه يې وچاود، دغه ثموديان وو او اهل المدين ورسره، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې راپورته کړه مونږ ځمکه پر دوی باندې، او په کې ډوب مو کړ، يعني قارون لکه چې د «القصص» په سورت کې تېر شو، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې غرق کړل مونږ دوی په اوبو کې، دغه فرعون او هامان او قبطيان دي، او ځينو د نوح عليه السلام قوم هم په دوی کې داخل کړی دی.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝۴۰

او نه وو الله چې ظلم يې کړی وی پر هغو، وليکن وو دوی پر ځانونو خپلو به يې ظلم کاوه (په کفر او معصيت سره).

تفسير: يعني د الله تعالی شان داسې نه دی، چې کوم کار مخالف له عدله او انصافه يا بې موقعه وکړي، د الله تعالی لوی دربار له گردو عيوبو او نقائصو او معايبو څخه په کلي ډول سره مبرأ او منزّه دی، ظلم خو هلته له سره متصور نه دی، هو ! پخپله بندگان پر خپلو ځانونو ظلم او تېری کوي، يعني داسې اعمال ترې صادرېږي، چې د هغو نتيجه لامحاله د دوی په حق کې بده او خرابه ده.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۴۱﴾

مثل حال د هغو کسانو چې نیولي دي دوی بې له الله دوستان (معبودان) لکه مثل حال د عنکبوت غنې جولاګي داسې دی چې ونیسي (جوړ کړي) یو کور (له تارونو خپلو)، او بېشکه ډېر ضعیف د ټولو کورونو خامخا کور د غنې دی، که چېرې وئ دوی چې پوهېدلی (نو د غیر الله عبادت به یې نه کاوه).

تفسیر: یعنې کور د دې لپاره وي چې د انسانانو ځان او مال په هغه کې محفوظ، مصئون او مأمون وي، نو د غنې (جولاګي) ځالې ته هیڅوک کور نشي ویلی، چې په ادنی یوه اهتزاز او خوځولو سره شکیږي، همدغه مثال د هغو کسانو دی چې ماسوا له الله ځنې نور کسان د خپلو ځانونو لپاره معبودان نیسي، او هغوی د خپلو ځانونو لپاره نجات ورکوونکي محافظان ګڼي، حال دا چې بې د الله تعالی د ارادې او مشیته هیڅ یو فلاح او نجاح خارجي صورت نشي موندلی.

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۴۲﴾

بېشکه چې الله ته معلوم دي هر هغه چې بولي یې (عبادت یې کوي) دوی غیر له الله له هر څیزه چې وي، او همدی دی ډېر غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې ممکن وو چې اوریدونکي تعجّب وکړي چې ګرد معبودان یې څرنګه په یوه ځنځیر کې سره وتړل، او هیڅ یو یې د دوی له منځه جلا او مستثنی ونه فرمایه، ځینې بُتانو ته، ځینې اور ته، ځینې اوبو ته، ځینې باد ته، ځینې لمر او ستوریو ته، ځینې انبیاء یا پرښتو ته عبادت کوي، نو الله تعالی فرمایي چې: پاک الله ته دغه ګرد شیان معلوم او عیان دي، که د دوی له منځه یو تن هم د مستقل قدرت، قوّت او اختیار خاوند وی؛ نو الله تعالی د دغو ګردو (ټولو) نفي نه کوله، الله تعالی د هیچا رفاقت او ملګرتوب ته ضرورت نه لري، ځکه چې ډېر زبردست زورور ذات دی، له سره جرګو او مشورو ته حاجت نه لري، ولې چې مطلق حکیم دی.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿۴۳﴾

او دغه مذکوره مثالونه (په قرآن کې) بیانوو مونږ لپاره د خلقو، او نه پوهیږي پر دغو (مثالونو) مګر هغه پوهندګان (چې ښه د خبرې راسپړي).

تفسیر: یعنې د مکې معظمې مشرکینو به ویل چې: الله تعالی د غنې جولاګي او د مچانو او د نورو حقیرو او سپکو شیانو مثالونه بیان فرمایي، چې د ده له عظمته سره منافي دي؛ نو د دغه جواب ورکوي چې دغسې مثالونه د خپل موقع په لحاظ نهایت موزون او پر «ممثل له» په پوره ډول سره منطبق کیږي، مګر د داسې مثالونو پر مطلب یوازې پوهان په ښه ډول سره پوهیږي، جاهلان او ناپوهان او بې وقوفان کله پرې پوهېدی شي؟ د مثال انطباق د مثال ورکوونکي پر حیثیت نه ښایي چې وکړی شي، بلکه د هر هغه شي مثال چې ورکړی شوی دی؛ ښایي د هم هغه حیثیت ته وکتلی شي، که هغه حقیر او کمزور وي؛ نو ښایي چې تمثیل یې هم هغسې له حقیرو او کمزورو شیانو څخه وي، د مثال ورکوونکي عظمت له ده سره بیخي ارتباط او تعلّق نه لري.

خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ

پیدا کړي دي الله اسمانونه او ځمکه په حق سره (څرنګه چې مناسب وو).

تفسیر: یعنې په نهایت حکمت سره یې جوړ کړ، او بېکاره یې نه دي جوړ کړي.

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً لِّلْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۴۴﴾

بېشکه په دغه (تخلیق یا تمثیل) کې خامخا لوی دلیل (د قدرت) دی لپاره د مؤمنانو (چې همدوی پرې نفع اخلي).

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی اسمانونه او ځمکې یواځې جوړ کړي دي؛ نو په نورو وړو کیو وړو کیو کارونو کې به دی کله شریک، ملګري یا مدد ګار ته څه احتیاج لري؟ (معاذ الله) که ورته ضرورت وی؛ نو په هغو لویو لویو کارونو کې به وی.

اُتْلُ مَاۤ اُوْحِیَ اِلَیْكَ مِنَ الْكِتٰبِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ ؕ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ؕ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ وَاللّٰهُ یَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ ﴿۴۵﴾

ولوله (ای محمده !) هغه چې وحي کړی شوې ده تاته له کتاب نه، او قائموه (سم اداء کوه سره له ټولو حقوقو) لمونځ، بېشکه لمونځ منع کوي (لمونځ کوونکي) له بې حیایی او له بدکار څخه، او خامخا یادول د الله ډېر لوی دي، او الله ته معلوم دي هر هغه چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعنې د لوی قرآن تل تلاوت کوه ! څو چې زړه دې مضبوط او قوي شي، او د تلاوت اجر او ثواب بې‌ل در په برخه شي، د لمانځه په سبب د بدیو نه منع کېدل دوه معنی ګانې لري: یوه د تسبّب په طریقه، یعنې الله تعالی په لمانځه کې داسې خاصیت او تأثیر ایښی دی، چې لمونځ کوونکی له ګناهونو او بدیو څخه ساتي، لکه چې د کومې دوا استعمال تبه او نور امراض له سرې شکوي، او نه یې پرېږدي چې پرې راشي، په دغه صورت کې ښایي په یاد یې ولرئ چې د دوا لپاره دغه امر ضرور نه دی، چې هغه یواځې یو خوراک د ناروغتیا د لرې کولو لپاره کافي شي، ځینې دواګانې په خاص مقدار سره تر یوې مودې پورې په لازمي ډول خوړل کیږي، نو وروسته بیا دوا خپل تأثیر ښکاره کوي، مشروط په دې چې رنځور کوم داسې شی استعمال نه کړي چې د دې دوا له خاصیت سره منافي وي.

بله معنی یې داسې کېدی شي چې له بدیو څنې د لمانځه په برکت منع کېدل ښایي د اقتضاء په ډول وي، یعنې د لمانځه هر یو هیئت او د ده د هر یو ذکر مقتضي دی، هغه انسان چې همدا اوس د الله تعالی په دربار کې د خپل عُبودیت، اطاعت، خُشوع، خضوع او تذلّل او د الله تعالی د الوهیت، ربوبیت، مالك الملکوتیت اظهار او اقرار کړی دی؛ نو اوس له لمانځه وروسته او له مسجد نه د باندې هم په هم هغه خپل عهد او پیمان باندې ټینګ ولاړ وي، او بد عهدي او شرارت دې نه کوي، او د هغه لوی ذات له احکامو څخه دې منحرف نشي، ګواکې د لمانځه هره یوه اداء، لمونځ کوونکي ته په پنځو وختونو کې داسې حکم ورکوي چې: ای د عبودیت او بندګۍ مدعي ! تاته ښایي چې په رښتیا سره د عابدانو او د الله تعالی د خاصو بندګانو په شان اعمال او افعال ولرئ ! ځکه چې لمونځ د حال په ژبه سره له تانه غواړي چې د شرارت او سرکشی او بې حیایی څخه په څنګ شه !.

هو ! دغه دې واضح وي چې د هر لمانځه د نهي او منع کولو درجه به هم هغومره وي، چې د هغه په اداء کولو کې د الله تعالی له یاده لمونځ کوونکی غافل نه وي، ځکه چې لمونځ تش د څو ځلې پاڅېدلو او کېناستلو نوم نه دی، له

ټولو څخه لوی شی په لمانځه کې دا دی چې د الله تعالی قدرت، عظمت، کمال او جلال مستحضر وي، او خپله ژبه او زړه سره موافق وي، هغومره به د ده زړه د لمانځه د منع کولو غړ اوري، او په هم هغه اندازه دغسې لمونځ د منهیاتو په مخنیوي کې مؤثر ثابتیږي.

﴿وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ «او خامخا ذکر یادول د الله تعالی ډېر لوی دي»، یعني لمونځ به له بدیو څخه ولې انسان نه منع کوي؛ کله چې هغه د الله تعالی د یادولو ډېر ښه صورت دی، لکه چې الله تعالی وایي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ د طه سورت اوله رکوع»، او د الله تعالی یاد ډېر لوی شی دی، دغه د الله تعالی ذکر هغه مقدّس شی دی، چې هغه ته د لمانځه جهاد او د ګردو عباداتو روح ویلی شو، که د الله تعالی ذکر نه وي؛ نو عبادت به څه وی؟ یو بې روحه جسد او بې معنی لفظ به وی، د ابوالدرداء رضي الله تعالی عنه او د نورو احادیثو په لحاظ عالمانو هم دغسې فیصله کړېده چې له ذکر الله (د الله تعالی یاد) څخه بل کوم لوی عبادت نشته، اصلي فضیلت هم ده لره دی.

بنده لره ښایي چې هیڅ وخت د الله تعالی له ذکر او فکر نه غافل نشي، بالخاصه په کوم وخت کې چې کومې بدۍ ته یې میلان پیدا شي؛ نو فورا ښایي د الله تعالی عظمت او جلال وریاد کړي، او له هغې منع شي، په قرآن او حدیث کې راغلي دي: څه وخت چې بنده خپل الله یادوي؛ نو الله تعالی هم دی یادوي.

وَلَا تُجَادِلُوٓا أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ

او جګړه مه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له کتابیانو سره مګر په هغه (خصلت) سره چې هغه ډېر ښه وي، مګر هغه کسان چې ظلم یې وکړ له دوی څخنې (نو ورسره په توری مجادله کوئ).

تفسیر: یعني د مشرکانو دین له اساسه غلطه دی، د کتابیانو دین اصلاً حق او رښتیا وو، نو له کتابیانو سره د مشرکانو په شان جګړه مه کوئ ! چې له بېخه د هغوی خبرې باطلې او پرې کړئ، بلکه په نرمی، صبر او تحمّل سره په ضروري خبرو باندې دوی وپوهوئ !، هو ! هغه کسان چې د دوی له منځه ښکاره بې انصافي، ظلم، عناد او سرتمبګي کوي؛ له هغوی سره په مناسب صورت د سختي او تشدد معامله کولی شئ، او له دې نه وروسته دوی په سزا هم رسولی شئ !.

وَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ

او ووایئ تاسې چې ایمان راوړی دی مونږ په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی مونږ ته، او (په هغه کتابونو چې) نازل کړی شوي دي تاسې ته.

تفسیر: یعني لکه څنګه چې مونږ په عظیم الشأن قرآن ایمان راوړی دی، په دې مو هم ایمان راوړی دی، چې الله تعالی ستاسې د هدایت لپاره موسی او عیسی او نورو انبیاوو علیهم السلام ته چې کوم کتابونه او احکام لیږلي دي؛ هغه ګرد حق او رښتیا دي، او د هغو یو حرف هم غلط نه وو، که څه هم اوس هغه اسماني کتابونه په خپل هم هغه اصلي صورت او حقیقت ستاسې په لاسونو کې نه دي پاتې.

وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمْ وَٰحِدٌ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

او الله څمونږ او الله ستاسې یو دی، او مونږ خاص الله ته غاړه ایښودونکي (موحدان) یو.

تفسیر: یعني څمونږ او ستاسې اصلي معبود یو دی، یواځې دغومره فرق په منځ کې شته، چې مونږ یواځې د هم هغه الله تعالی په حکم عمل کوو، او تاسې له هغه څخه لرې شوي یئ، او نورو ته مو هم د الوهیت حقوق او اختیارات ورکړي، مثلاً عُزیر یا احبارو او رهبانانو ته، سربېره په دې مونږ د الله تعالی ګرد احکام ومنل، او د ده د ګردو انبیاوو او کتابونو

تصدیق مو و کړ، او په حقه او رښتیا سره یې منو، او د ده د وروستي حکم په مقابل کې مو غاړه کېښوده، او تاسې ځینې ومنل، او ځینې مو ونه منل، او له وروستي تصدیق څخه بیخي منکر شوئ.

﴿وَكَذٰلِكَ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَمِنْ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِۦ ۚ﴾

او همداسې (چې نازل کړي وو مونږ په نورو انبیاوو کتابونه) نازل کړی دی مونږ په تا کتاب (قرآن)، پس هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (تورات)؛ ایمان راوړي دوی په دې (قرآن)، او ځینې له دغو (عربو او نورو څخه) هغه څوک دي چې ایمان راوړي په دې.

تفسیر: هم هغسې چې د پخوانیو انبیاوو صحیفې او کتابونه په یوه پسې بل نازلېده؛ همداسې په نبي آخر الزمان همدغه لاځواب مقدس کتاب نازل شوی دی؛ نو تاسې د هغه له منلو څخه ولې دومره انکار کوئ؟.

﴿وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلْكَٰفِرُونَ ۝٤٧﴾

او نه منکرېږي په آیتونو ځمونږ مګر کافران.

تفسیر: یعني هغه کتابیان چې د خپلو حقاني کتابونو په مفهوم او مدلول په ښه شان سره پوهېدلي دي؛ هغوی به دغه قرآن هم ومني، او انصافاً هم ښایي چې ویې مني، لکه چې له هغوی ځینې هغه کسان چې منصفان دي، هغوی د ده صداقت د زړه له کومې نه یواځې کتابیان بلکه د عربو ځینې خلق هم چې په پخوانیو کتابونو بیخي نه پوهیږي؛ دغه قرآن هم مني، په حقیقت کې د عظیم الشأن قرآن د صداقت دلائل دومره روښانه دي چې له حق پټوونکو او نه منونکو خلقو نه پرته بل هیڅوک د ده له صداقت او منلو نشي منکرېدی.

﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُوا۟ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ۝٤٨﴾

او نه وې ته (ای محمده !) چې لوست به تا پخوا له دې قرآن څخه کوم کتاب (له پخوانیو کتابونو نه)، او نه به دې لیکه دغه (کتاب) په ښي لاس خپل، (او که چېرې وی ته لیکونکی، لوستونکی)؛ نو هلته به خامخا شک کاوه باطلوونکو (خلکو).

تفسیر: د قرآن له نزول څخه پخوا د رسول الله صلی الله علیه وسلم څلوېښت کاله په همدغو مکیانو کې تېر شول، ټول په دې پوهیږي او خبر دي چې په دغو څلوېښتو کلونو کې محمد صلی الله علیه وسلم هیڅ یو معلم او استاذ ته نه دی ناست، نه یې کوم کتاب لوستی دی، او نه یې په خپل مبارک لاس کې قلم اخیستی دی، که داسې وی؛ نو امکان یې درلود چې دغو باطل ویونکو به داسې شُبهې او تصوّر کاوه چې ممکن محمد صلی الله علیه وسلم به ټول پخواني کتابونه لوستي وي، او د هغو له منځه به یې ځینې یاداشتونه او اقتباسات کړي وي، او بیا به یې هغه ورو ورو په خپل عبارت او سبک سره جوړ کړي وي، چې اوس یې خلقو ته اوروي، که څه هم په هغه تقدیر سره به هم داسې ادعاء غلطه وه، ځکه چې هیڅ یو لیکونکی او لوستونکی انسان لا څه بلکه که د ټولې دنیا علماء او فضلاء سره راټول شي، او د ګردو مخلوقاتو قوّت په دغه لاره کې صرف شي؛ خو بیا هم دوی داسې یو بې مثاله کتاب نشي جوړولی، خو سره د هغه هم دروغجنانو ته د خبرو جوړولو یوه زمینه په لاس ورتله، لیکن کله چې د محمد صلی الله علیه وسلم امینتوب له مسلّماتو او منل شوو خبرو څخه دی؛ نو د دغې سطحي شبهې بیخ هم وویستل شو، خو سره له دې هم ضد کوونکو او معاندینو له خپلو دروغو پلمو او چټي خبرو خوله ونه تړله، لکه چې داسې به یې ویل: ﴿وَقَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ٱكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ (۱۸ جزء د «الفرقان» سورت اوله رکوع، (۵) آیت).

بَلْ هُوَ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ فِىْ صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ ؕ

بلکه دغه (قرآن) آیتونه دي ښکاره په سینو د هغو کسانو کې چې ورکړې شوی دی هغوی ته علم (فهم یعني مؤمنان چې یادوي یې).

تفسیر: یعني رسول الله صلی الله علیه وسلم له چا څخه لیکل او لوستل نه دي زده کړي، بلکه دغه وحي چې په ده نازلیږي؛ تل به بې د لیکلو سینه په سینه جاري پاتې وي، او د الله تعالی په فضل به د علماوو، فضلاوو، حفاظو، او قراؤو په سینو کې دده د الفاظو او معانیو حفاظت کیږي، نور اسماني کتابونه نه یادېدل او دغه کتاب یادیږي، او په حفظ سره ساتلی او باقي پاتې دی، لیکل پرې سربېره او علاوه دي (له موضح القرآن په لږ توضیح سره).

وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا الظّٰلِمُوْنَ ۝۴۹

او نه منکریږي په آیتونو څمونږ (هیڅوک) مګر بې انصافان ظالمان.

تفسیر: یعني د بې انصافۍ علاج به څرنګه وکړی شي، که یو سړی له خپله ځانه سره داسې غوټه کړې وي، چې زه به له سره ریښتیا خبره نه منم، او د ډېرو روښانو او څرګندو شیانو څخه به هم انکار کوم.

وَقَالُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيٰتٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاِنَّمَآ اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝۵۰

او وایي (دغه د مکي کفار) چې ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) معجزې له (طرفه د) رب د ده، ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده چې معجزې (خاص) په نزد د الله دي، او بېشکه همدا خبره ده چې زه ویرووونکی ښکاره یم (له جحیم څخه).

تفسیر: یعني دغه خبره څمونږ په واک او قبضه کې نه ده، چې کومه معجزه چې تاسې یې غواړئ؛ زه هم هغه معجزه تاسې ته دروښیم، او نه د کوم نبي تصدیق په دې خبرو څه ارتباط لري، زما کار او وظیفه دا ده: چې د بدۍ د بدو نتائجو څخه تاسې خبر کړم، او په ښکاره او صافو الفاظو کې تاسې ته د خیر او شر ګردې لارې دروښیم، که حق تعالی څما د تصدیق لپاره څه معجزې هم تاسې ته ښیي؛ اختیار لري.

اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَّذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝۵۱

آیا نه دی کافي دوی ته (له جهته د معجزې دا چې) بېشکه مونږ نازل کړی دی مونږ په تا کتاب (قرآن) چې تل لوستل کیږي په دوی باندې، بېشکه چې په دې (کتاب باقي الی الأبد) کې خامخا رحمت مهرباني او ذکر پند دی لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعني آیا دغه معجزه نه ده کافي؟ له دغه کتاب نه چې تاسې ته یې د شپې او ورځې لولې او اوروي؛ بله معجزه به څه وي؟ آیا نه ګورئ چې د دې کتاب منونکو او تابعانو څرنګه عقل او پوهه پیدا کړې ده؟ او څنګه د الله تعالی له رحمته مستفید شوي دي؟.

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِىْ وَبَيْنَكُمْ شَهِيْدًا ۚ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

ووایه (ای محمده دوی ته) کافي دی الله څما او ستاسې په منځ کې شاهد (په صدق څما او تکذیب ستاسې)، چې ورمعلوم دي هر هغه شی چې په اسمانونو کې دی، او (هر هغه شی چې) په ځمکه کې دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په څمکه او د ده تر اسمان لاندې زه ښکاره او په څرګند ډول د رسالت دعوی کوم، چې هغه یې اوري او ګوري، بیا ورځ په ورځ ماته او څما نورو ملګرو ته ترقي او پرمختګ راپه برخه کوي، او تعداد او شمېر مو را زیاتوي، او پرله پسې ډول څما د دغې دعوی عملي تصدیق کوي، څما په ژبه څما په لاسونو د قدرت داسې خارق العاده معجزې څرګندېږي چې د هغو د مثل او نظیر له وړاندې کولو څخه ټول پیریان او انسانان عاجز دي، آیا څما د صداقت لپاره د الله تعالی دغه شهادت کافي نه دی؟.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په باطل او کافران شوي دي په الله؛ دغه کسان هم دوی زیانکاران دي.

تفسیر: د انسان لویه بدبختي او زیان دا دی چې دروغ خبره که څه هم وړه او په ښکاره ډول باطله هم وي؛ ژر مني، او رښتیا خبره که څه هم صافه او ښکاره او واضحه هم وي؛ نه یې مني، او ترې انکار کوي.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۚ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾

او تلوار کوي (دغه کفار) په تا په راتلو د عذاب، او که نه وی (هغه) نېټه ټاکلې (مقرر) شوې (لپاره د عذاب)؛ نو خامخا راغلی به وو دغو (ژر غوښتونکو) ته عذاب (سمدلاسه)، او خامخا به راشي دا عذاب دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه وي خبر (د راتګ په وخت یې).

تفسیر: یعنې منکران وایي: که مونږ په ناحقه او باطله یو؛ نو په مونږ باندې ولې په همدې دنیا کې آفت او بلا نه نازلیږي؟ نو د دوی د دغې غوښتنې ځواب داسې ورکړ شو چې: که نه وی هغه نېټه ټاکلې شوې؛ نو خامخا به راغلی وو دغو ژر غوښتونکو ته عذاب سمدلاسه، او خامخا رابه شي دا عذاب دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه وي خبر د راتګ په وخت یې، یعنې هر شی په خپل ټاکلي وخت کې راتلونکی دی، مه وارخطا کېږئ ! تاسې هرومرو (خامخا) په هم هغه مطلوبه بـلا او آفت اخته کېدونکي یئ، شاه صاحب لیکي: «د دغه امّت عذاب همدغه وو چې د مسلمانانو په لاس قتل او قید شول، لکه د مکې معظمې په فتح کې ګرد مکیان بېخبره وو، چې محمّدي لښکر په دوی ورغی».

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾

تلوار کوي کفّار په تا په (راتلو) د عذاب (په دنیا کې) حال دا چې بېشکه دوزخ خامخا احاطه کوونکی دی په کافرانو. (یاده کړه ای محمده ! هغه) ورځ چې لاندې به کړي دوی عذاب له پاسه د دوی، او له لاندې د پښو د دوی نه، او وبه وایي دوی ته الله: وڅکئ تاسې (خوند د سزا) د هغه (عمل) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنیا کې).

تفسیر: دلته به له عذاب څخه ښایي د آخرت عذاب مراد وي، لکه چې له ځواب څخه یې معلومیږي، دوی عذاب په دنیا کې غواړي، خو له مرګه وروسته د دغو ګردو خبرو حقایق دوی ته د سر په سترګو ورښکاره کیږي، او دوی به ګوري چې په څه شان به دوی د دوزخ په اور کې سوځي؟.

حدیث کې راغلي دي چې: د هغه مال به مار ګرځاوه شي، او د ده په غاړه کې به لکه غاړکۍ لویږي، او دی به له ستوني څخه نیسي او څیروي به یې، او داسې به ورته وایي چې: زه ستا مال یم، او زه ستا خزانه یم.

يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ اَرْضِيْ وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُوْنِ ﴿۵۶﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ﴿۵۷﴾

ای بندګانو ځما هغو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) بېشکه ځمکه ځما ارته ده (نو د وېرې له ځای نه د أمن ځای ته هجرت وکړئ !) پس خاص ما لره عبادت کوئ تاسې (په هر هغه ځای کې چې مأمون اوسئ ! دغه د مکې معظمې کفار که تاسې تکليفوي؛ نو د الله تعالی ځمکه خو تنګه نه ده، بل چېرې لاړ شئ او هلته د الله تعالی په عبادت مشغول شئ !). هر يو نفس (ژوندی) څکونکی د مرګ دی (يعنې خامخا مري) بيا (خاص) مونږ ته (په بعث بعد الموت سره) راوستل کيږئ (د جزاء لپاره).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «کله چې کفارو په مکه معظمه کې ډېر زور او قوت د مسلمانانو په خلاف پيدا کړ؛ نو مسلمانانو ته حکم وشو چې هجرت وکړئ ! لکه چې د مسلمانانو اتيا يا درې اتيا کورنی حبشې ته لاړې، د همغه په نسبت دلته وايي چې: دغه د څو ورځو ژوندون هر چېرته چې ممکن وي؛ هم هغلته يې تېر کړئ ! بيا وروسته له هغه ګرد سره يو ځای کېدونکي يئ، او ماته راتلونکي يئ، په دغه سره مهاجرينو ته تسلي ورکړی شوه، څو په دوی د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم مفارقت او د وطن لرېوالی آسان شي، او د ډېرو زياتو تکليفونو او زحمتونو احساس ونه کړي».

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ نِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿۵۸﴾ الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿۵۹﴾

او (هغه) کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ خامخا ځای به ورکړو مونږ هرومرو دوی ته له جنته په جګو ماڼيو کې، چې بهيږي لاندې له (ونو او ماڼيو د) هغو ويالې (څلور)، حال دا چې تل به اوسيږي په دغو (ماڼيو کې)، ښه دی اجر د دغو عمل کوونکو. هغه (عاملان) چې صبر يې کړی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) او (خاص) په رب خپل توکل کوي.

تفسير: يعنې هر څوک چې له صبر او استقلال سره سره د ايمان او اسلام په لاره ټينګ ثابت او قائم وي، او په پاك الله اعتماد او توکل وکړي، او خپل کور او کهول پرېږدي، او له خپل وطن څخه ووځي؛ نو دوی ته به د دغه وطن په بدل هغه بل وطن ور په برخه کيږي، او د دې ځای له کورونو څخه به ښه کورونه ورته ورکړل شي.

وَكَاَيِّنْ مِّنْ دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ۖ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ ۖ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۶۰﴾

او ډېر دي له خوځېدونکو (ذيروحو په ځمکه) چې نه پورته کوي دوی رزق خپل (له وجې د ضعف) الله رزق رسوي هغوی ته او تاسې ته هم، او همدی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه پوه دی (په ټولو احوالو).

تفسير: په دغه سره يې د روزۍ له پلوه اطمينان او ډاډ راکړ، چې د زياترو ساکښانو په ځايونو کې د بلې ورځې خوراك او روزي نه وي، په نوې ورځې کې نورې روزي وررسيږي (موضح)، بيا نو هغه الله تعالی چې ساکښانو ته رزق، روزي رسوي، آيا خپلو وفادارو او خاصو بندګانو ته به يې نه رسوي؟ ! ښه وپوهيږئ چې حقيقي رزّاق خو هم هغه دی چې د ګردو خبرې اورې، د دوی د زړونو په اخلاص پوهيږي، د هر يوه ظاهر او باطن ده ته څرګند او ښکاره دی، د هيچا

زيار او خواري د ده په دربار کې بې ځايه نه پاتې کيږي، هغه خلق چې د الله تعالی په لاره کې خپل وطن پرېږدي؛ او محض لله وتلي وي؛ د دوی دغه هجرت له سره نه ضايع کيږي، دوی دې د معيشت د وسائلو او د سامان د وړلو چې له خپله ځانه سره يې يوسي؛ هيڅ فکر ونه کړي، څومره ساکنبان دي چې د دوی رزق روزي د دوی په شاګانو نه ده بار، او له خپلي روزۍ سره هر چيرې نه ګرځي، خو حقيقي رازق دوی ته هره ورځ رزق او روزي رسوي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾

او قسم دی که سوال وکړې ته له دوی نه (ای محمده ! داسې) چې چا پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه؟ او مسخر کړی دی لمر او سپوږمۍ؛ نو خامخا وايي (د مکې کفار چې) الله (پيدا کړي دي، له دغه اقراره سره سره) پس څرنګه دوی ګرځولی شي (له توحيد څخه).

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾

الله پراخوي رزق لپاره د هر هغه چا چې اراده وکړي (د پراخۍ يې) له بندګانو خپلو څخه، او تنګوي يې په ده (که اراده وکړي د تنګۍ يې) بېشکه چې الله په هر شي ښه عالم دی.

تفسير: يعني په مېچ او اندازه کوي يې، داسې نه چې بيخي يې نه ورکوي، بېشکه چې الله تعالی په هر شي باندې ښه عالم دی، يعني په دې باندې يواځې همدی عالم او خبر دی، چې چاته يې ورکړي؟ او څومره يې ورکړي؟.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

او بيا قسم دی چې که سوال وکړې ته له دوی نه (ای محمده ! داسې) چې چا نازلې کړي دي (له طرفه) د اسمان څخه اوبه پس ژوندۍ کړې يې ده په دې اوبو سره ځمکه پس له مرګه (او وچوالي) د دې؟ نو خامخا وايي دوی چې: الله (نازلې کړې دي، نو له دغه اقرار سره سره ولې شريك ورته پيدا کوي؟) ووايه (ای محمده !) ټوله ثناء الله ته ده، بلکه زياتره د دوی نه لري عقل (ځکه د دوی اقوال تناقض لري).

تفسير: يعني باران هم په هر چا او هر ځای يو برابر نه اوري، همداسې د حال او احوال په بدلولو کې هم دومره ځنډ او ډيل نه پيښيږي، يا کله الله په لږ وخت کې خوار او غريب غني او شتمن ګرځوي.

وَمَا هَٰذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

او نه دی دغه ژوندون د دنيا مګر عبث او لوبې دي، او بېشکه چې دار، آخرت خامخا هم هغه دی واقعي حيات (او ژوندون) که چيرې وی دوی چې پوهېدلی (نو نه به يې غوره کوله دنيا پـه آخرت).

تفسير: يعني انسان ته ښايي چې د دې دنيا په څو ورځني ژوندون کې زياتره د آخرت په فکـر کـې اوسي، ځکه چې اصلي او دائمي ژوندون هم هغه دی، نه ښايي چې څوك د دنيا په لوبو او تماشو کې ډوب او د آخرت له فکر او ياد څخه بيخي غافل شي، بلکه د دې دنيا په ژوندون کې ښايي د هغې دنيا لپاره تياری وکړي، او د عقبی د سفر لپاره ځان ته توښه برابره کړي.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾
لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ ۙ وَلِيَتَمَتَّعُوا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

پس هر کله چې سپاره شي دوی په بېړۍ کې؛ نو بولي دوی (هلته یوائې) الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي دوی دغه (الله) ته دین خپل، پس هر کله چې نجات ورکړي (الله) دوی ته وچې ته؛ ناڅاپه دوی بیا شریکان نیسي له الله سره (لکه پخوا). لپاره د دې چې کافران منکران شي دوی په هغه نعمت چې ورکړی وو مونږ دوی ته او چې ګټه (فائده) واخلي دوی، پس ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعنې لازم خو داسې وو چې انسان په دنیوي عیش او عشرت کې په دې اندازه اخته او مشغول نشي؛ چې د الله تعالی او د عقبی له یاده بیخي غافل شي، لیکن د خلقو دا عادت دی هر کله چې د دوی جهاز یا بېړۍ طوفاني شي؛ نو په ډېر اخلاص او پوره عقیدې سره پاک الله یادوي، بیا څه وخت چې هغه آفت او مصیبت د دوی څخه لرې شي، او صحیح او سلامت په وچه کې قدم کیږدي؛ نو د الله تعالی هغه ګرد انعامونه او احسانونه هیروي، بیا د هم هغو باطلو معبودانو په عبادت او صفت لګیا کیږي، ګواکې مطلب دا شو چې د الله تعالی د نعمتونو ناشکري او کفران کوي، او په دنیوي خوندونو او چرچو کې مشغولیږي، خیر دی، دوی دې څو ورځې نور هم د خپل زړه دغه هوسونه او ارمانونه وباسي، هغه وخت ډېر نژدې دی چې دوی ته دغه خبره روښانه او څرګنده شي، چې د دغه بغاوت، شرارت احسان هېرول د نعمت کفران او د نورو ګناهونو نتایج به څرنګه وي؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾

آیا نه وینې (نه پوهیږي) چې بېشکه مونږ ګرځولی مو دی (دا مکه) حرم امن ورکوونکی حال دا چې چور کیږي (تښتولی کیږي) نور خلق له چاپېره د دوی، آیا پس په باطلو معبودانو ایمان راوړي دوی او په نعمت د الله (چې حرم کې اوسېدل او امن دی) کافران کیږي.

تفسیر: د مکې معظمې خلق د بیت الله په برکت د دښمنانو د تیري او ضرر څخه محفوظ وو، حال دا چې نور د عربستان په ګردو ځایونو کې د فتنې، فساد، جدال، قتال، جنګ او جنجال بازارونه تاوده وو، نو دوی د باطلو معبودانو په دروغو احسان مني، مګر د پاک الله دغه واضح او ښکاره احسان نه مني.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه وتړي په الله دروغ (چې بې حجّته ورته شریک نیسي) یا تکذیب وکړي د حق (رسول او قرآن) کله چې راشي هغه ده ته (بلکه له ده نه ډېر ظالم نشته)، آیا نشته (بلکه شته) په دوزخ کې ځای د هستوګنې لپاره د کافرانو.

تفسیر: یعنې له ګردو ځنې لوی ظلم او ناانصافي دا ده چې بل کوم مخلوق د دې لوی خالق شریک وګرځول شي، یا پاک الله ته د داسې خبرو نسبت وکړی شي چې د الوهیت له شان او عظمت سره ورړ او لایق نه وي، یا د هغو انبیاوو په تکذیب او دروغجن شمېرلو لاس پورې کړي چې د رب العزّت له جانبه یې دیانت او صداقت راوړی وي، آیا دغو

ظالمانو ته نه ده معلومه چې د منکرانو د هستوګنې ځای دوزخ دی، چې په داسې بېباکۍ او بېحيايۍ سره د عقل او انصاف په مرئ چاړه کاږي.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ط

او هر چې هغه کسان چې کوښښ کوي تل په (دين د) مونږ کې؛ خامخا وبه ښيو خامخا دوی ته لارې خپلې.

تفسير: يعنې هغه کسان چې يواځې د الله تعالی لپاره محنتونه کوي، او تکليفونه ګالي، او په راز راز مجاهداتو کې مشغول او لګيا وي؛ الله تعالی دوی ته د بصيرت يوه خاصه رڼا او نور ور په برخه کوي، او د طاعت توفيق ورته په برخه کوي.

وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

او بېشکه الله خامخا له نيکوکارانو سره دی (په مرسته کې).

تفسير: يعنې د الله تعالی حمايت او مرسته د نيکي کوونکو سره وي.

تمّت سورة العنکبوت بفضل الله تعالی، فلله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ الرُّوْمِ

«د (الروم) سورت مکي دی، پرته د (۱۷) آیت چې مدني دی، (۶۰) آیتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۰) او په نزول کې (۸۴) سورت دی، وروسته د «الانشقاق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ ۞ غُلِبَتِ الرُّوْمُ ۞ فِيْٓ اَدْنَى الْاَرْضِ

مغلوب کړی شو (اهل د) روم په متّصله (نژدې) ځمکه کې.

تفسیر: له ﴿اَدْنَى الْاَرْضِ﴾ لګېدلې ځمکې یا رانژدې ځمکې څخه مراد د «أذرعات» او «بصری» په منځ کې سیمه ده، چې د شام په سرحد د حجاز سره نښتې او معظمې مکې ته نژدې پرته ده، یا به ترې فلسطین مراد وي، چې د رومیانو ملک نژدې وو، یا به د «ابن عمر جزیره» مراد وي، چې «فارس» ته ډېره نژدې پرته ده، ابن حجر د ړومبني قول تصحیح کړې ده، والله أعلم.

وَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُوْنَ ۞ فِيْ بِضْعِ سِنِيْنَ ۞

او دغه (رومیان به) وروسته له دغه مغلوبیت د دوی ژر به بیا غالب شي (په پارسیانو). په څو کلونو کې.

تفسیر: یعنې د نهو کلونو په منځ کې به رومیان غالب شي، ځکه چې په لُغت او حدیث کې د «بضع» اطلاق له دریو څخه تر نهو پورې شوی دی، واقعه داسې ده: د دغې زمانې دوه لوی سلطنتونه «فارس» او «روم» له ډېرو کلونو را په دېخوا په خپلو منځونو کې سره په جنګ اخته وو، مکیانو ته د روم او د فارس د جنګونو په متعلق خبرونه او اطلاعات ورسېدل، په دغه وخت کې د نبي کریم د نبوي دعوې او اسلامي تحریک، د دغو خلقو په زړونو کې د جنګي خبرونو سره یوه خاصه علاقه پیدا کړې وه، د فارس مجوسي آتش پرستانو د مکې معظمې له بُت پرستانو سره یو ځانته علاقه او ارتباط درلود، او هغوی به یې د مذهب له مخې خپل بلل، او د روم نصرانیانو به د اهل الکتاب توب لامله د مسلمانانو لږ تر لږه د هغو د نژدې دوستانو په منزله ګڼل کېدل، کله چې به د فارسیانو د غلبې خبر راورسېد؛ نو د مکې معظمې مشرکانو به خوشالي کوله، او په هغه سره به یې د مسلمانانو په مقابل کې په خپله غلبه او بري باندې فال نیوه، او پخپلو زړونو کې به یې د ډېرو ښو توقّعاتو امیدونه تړل، مسلمانانو ته به هم بالطبع صدمه رسېدله، چې ولې عیسایي اهل کتاب د آتش پرستو مجوسانو په مقابل کې مغلوب شول؟ چې مونږ دلته د دغو مشرکانو د طعنو او پیغورونو مورد ګرځېدلي یو، بالآخر د خسرو پرویز (ثاني کیخسرو) په عهد کې فارسیانو رومیانو ته ډېره سخته ماتې ورکړه، شام، مصر او وړو کې ایشیا او نور ډېر ممالک د روم د قیصر (هرقل) له لاسه ووتل، او په خپله دی د فارس د لښکرو له لاسه په (قسطنطنیه) کې کلابند او محصور شو، ظاهرًا هیڅ یو داسې وسایل او وسایط په نظر نه راتلل چې د هغه په اثر به بیا رومیان په خپلو پښو درېدل، او د فارسیانو د دغه بري او تسلط څخه به یې خپل ځانونه بچ کول، چې د دغو حالاتو او اوضاعو د لیدلو څخه به د مکې معظمې مشرکان ډېر خوښ او خوشالېدل، او مسلمانان به یې ځورول، تر دې پورې چې ځینو له

مشرکینو څخه ابوبکر الصدیق رضي الله تعالی عنه ته وویل چې: «نن ځمونږ ایراني ورونړه ستاسې رومي ورونو ته ماتې ورکړه، او محوه یې کړل، سبا به مونږ تاسې ته هم داسې ماتې درکړو، او له منځه به مو لرې کړو»، په دغه وخت کې عظیم الشأن قرآن د ظاهري اسبابو د سلسلې څخه بیخي مخالف داسې یو عام اعلان وکړ چې: «بېشکه نن ورځ رومیان د فارسیانو له لاسه مغلوب شوي دي، لیکن د نهو کلونو په موده کې به بیا رومیان په فارسیانو غالب، منصور او بریالي کیږي»، د دغو وړاندوینو په اساس ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه له ځینو مشرکینو سره شرط وتړه، تر دغه وخته پورې داسې شرط تړل نه وو حرام شوي: «که تر دومره کلونو پورې رومیان بریالي نشول؛ نو زه به سل اوښان تاسې ته درکړم، که نه تاسې به همدومره اوښان ماته راکوئ !»، په ابتداء کې ابوبکر الصدیق رضي الله تعالی عنه له خپلې رایې سره سم د (بضع سنین) میعاد لږ څه ټاکلی وو، بیا یې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په ارشاد (بضع) په لغوي مدلول یعنې په نهو کلونو معاهده وتړله، دلته د روم هرقل د خپل له لاسه تللي اقتدار او وقار د اعادې په نسبت ترتیبات ونیول، او په اقداماتو یې لاس پورې کړ.

د الله تعالی شان او قُدرت ته وګورئ چې د قرآن له دغو وړاندوینو سره سم برابر د نهو کلونو په موده کې یعنې له هجرت څخه یو کال وروسته عیناً د بدر په ورځ کې څه وخت چې مسلمانانو ته د پاک الله په فضل پر مشرکانو ښکاره فتح او بری حاصل شو، او په خوشالۍ او خوښۍ کې ووځ د دغه خبر له اورېدلو څخه لا خوښ او خوشاله شول، چې د روم کتابیانو ته هم الله تعالی پر پارسي مجوسیانو بری او فتح ورکړه، په دغه ضمن کې د مکې شریفې مشرکین لا سپک او ذلیل شول، د عظیم الشأن قرآن د دغې محیّر العقولې وړاندوینې د صداقت له مخې ډېر کسان په اسلام مشرّف شول، او ابو بکر صدیق خپل هغه سل اوښان د مکې د مشرکانو څخه واخیستل، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ارشاد سره سم خیرات کړل شول، فلله الحمد علی نعمائه وآلائه الباهرة.

لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْۢ بَعْدُ ؕ

خاص الله ته دی حکم امر پخوا (له دې نه چې پارس په روم باندې بری ومومي) او ورسته (له دې نه چې روم پر پارس غلبه ومومي، او امر یې تل نافذ دی).

تفسیر: یعنې ړومبی د پارسیانو غالبول او د رومیانو مغلوبول، او بیا دغه اوضاع په بل مخ اړول دغه ټول امور د الله تعالی په قبضه او اختیار کې دي، او یواځې په هم دغومره خبرې سره دکوم قوم د مقبولیت او مردودیت فیصله نشي کېدی: ﴿وَتِلْكَ الْاَیَّامُ نُدَاوِلُهَا بَیْنَ النَّاسِ ۚ﴾.

وَیَوْمَىِٕذٍ یَّفْرَحُ الْمُؤْمِنُوْنَ ۙ﴿۴﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ ؕ یَنْصُرُ مَنْ یَّشَآءُ ؕ وَهُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ۙ﴿۵﴾

او په دغه ورځ (د غلبې د روم په پارس) خوشاله به شي مؤمنان. په نصرت د الله (له کتابیانو سره په مجوسیانو)، مرسته کوي (الله) له هر هغه چا سره چې اراده وکړي د نصرت یې، او همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یو خو په دغه ورځ د فتح په خوښۍ برسېره هغوی ته دغه خوښي هم حاصله شوه چې رومي کتابیان چې نسبتاً مسلمانانو ته نږدې وو؛ په پارسي مجوسیانو غالب شول، او د قرآن د دغو وړاندوینو په صداقت باندې ګرد سره وپوهېدل، او د سر په سترګو یې ولیدل، او د مکې شریفې کفارو ته هر راز ذلت ور په برخه شو، نو د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وکړي چې مغلوب یې وګرځوي؛ نو هیڅوک یې مخه نشي نیولی، او په هر چا چې د مهرباني اراده وکړي؛ نو یې بې له هیڅ مزاحمت او ممانعت ضرور غالب ګرځوي.

وَعۡدَ اللّٰهِ ؕ لَا يُخۡلِفُ اللّٰهُ وَعۡدَهٗ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يَعۡلَمُوۡنَ ۝۶

وعده کړې ده الله (وعده کول) خلاف نه کوي الله له وعدې خپلې، ولیکن زیاتره خلق نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې زیاتره خلق نه پوهیږي چې په غالبولو او مغلوبولو کې د الله تعالی څه څه حکمتونه شته، او کله چې دی د قدرت کوم کار کول غواړي؛ نو د هغه له مخه ګرد ظاهري موانع او عوایق لرې کیږي، نو ځکه زیاتر ظاهري لیدونکي خلق بې له ظاهري اسبابو په الله تعالی اعتماد نه لري، او د یو څا د عارضي برې او غلبې له لیدلو څخه داسې ګڼي چې د الله تعالی په دربار کې به هم هغه مقبول وي.

يَعۡلَمُوۡنَ ظَاهِرًا مِّنَ الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا ۖۚ وَهُمۡ عَنِ الۡاٰخِرَةِ هُمۡ غٰفِلُوۡنَ ۝۷

(بلکه) پوهیږي په ښکاره سطحي شیانو له دغه ژوندون لږ «خسیس» د دنیا څخه حال دا چې دوی له آخرت نه (چې مقصود له ودانۍ د دې دنیا دی؛) هم دوی غافلان دي.

تفسیر: یعنې دغه خلق د دنیوي ژوندون په ظاهري سطح باندې پوهیږي، د دې دنیا آرام، ښایست، سینګار، خوړل، څښل، اغوستل، یوې کول، کرل، رېبل، ګټې کول، په خوندونو او مزو سره ژوندون او ښې شپې ورځې تېرول د دوی د پوهې او تحقیق انتهایي ځای او پړاو دی، او له دې نه له سره نه دي خبر چې پر دغه فاني ژوندون پورې د بل یو باقي ژوندون سلسله هم تړلې ده، چې کله انسانان هلته ورورسیږي؛ نو د دغه ژوندون ښه او بد نتایج او ثمرې ور د مخه کیږي.

اَوَلَمۡ يَتَفَكَّرُوۡا فِىۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ ۗ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَاۤ اِلَّا بِالۡحَـقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ

آیا فکر نه کوي دوی په نفسونو خپلو کې (چې عالم صغیر دی) چې نه دي پیدا کړي الله دغه اسمانونه او ځمکه او هر هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي مګر په حقه سره او په نېټې ټاکلې شوې.

تفسیر: یعنې د دنیا دغه زبردست انتظام خوشې څټې او بېکاره نه دی، دغه پیدایښت ضرور څه مقصود او غرض لري، چې هغه به په آخرت کې څرګندیږي، هو ! که دغه سلسله تل تر تله همداسې چلېدی؛ نو بیا به یوه خبره وی، لیکن د دې دنیا په تغیراتو او احوالو کې له فکر او غور کولو څخه دغه را څرګندیږي چې دغه دنیا هم ضرور یو حد او انتها لري، لهذا په یوې ټاکلې وعدې به دغه دنیا فناء کیږي، او بل عالم به منځ ته راشي.

وَاِنَّ كَثِيۡرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمۡ لَـكٰفِرُوۡنَ ۝۸

او بېشکه چې ډېر له خلقو (کفارو) په ملاقات د رب خپل (په قیامت کې) خامخا منکران دي.

تفسیر: دوی داسې ګڼي چې له سره الله تعالی ته ورتګ نشته، او نه به الله تعالی له مونږ څخه څه حساب او کتاب اخلي، او نه به څه سوال او ځواب راڅخه کوي.

اَوَلَمۡ يَسِيۡرُوۡا فِى الۡاَرۡضِ فَيَنۡظُرُوۡا كَيۡفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ ؕ كَانُوۡۤا اَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةً
وَّاَثَارُوا الۡاَرۡضَ وَعَمَرُوۡهَاۤ اَكۡثَرَ مِمَّا عَمَرُوۡهَا وَجَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُمۡ بِالۡبَيِّنٰتِ ؕ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ
وَلٰكِنۡ كَانُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ يَظۡلِمُوۡنَ ۝۹

آیا نه ګرځي دغه کفار په ځمکه کې، پس ودې ګوري دا چې څرنګه وه آخره خاتمه د هغو (کسانو) چې تېر شوي دي پخوا له دوی نه، چې وو هغه پخواني ملتونه ډېر سخت له دغو کفّارو له جهته د قوّت، او څېرولې به دوی ځمکه، او ودانه کړې وه (کفارو پخوانیو) دغه ځمکه ډېره له هغې ځمکې نه چې ودانه کړې ده (د مکې کفّارو) دغه (ځمکه)، او راغلي وو دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو، او نه وو الله چې ظلم وکړي په دوی باندې، ولیکن وو دوی چې پر نفسونو خپلو به یې ظلم کاوه (د انبیاوو په تکذیب سره).

تفسیر: یعنې ډېر زورور زورور قومونه مثلاً عاد او ثمود چې پخپل کښت (فصل) یې د ځمکې مخ ډېر ښه ودان کړی وو، او په کې یې کاریزونه، ویالې، کوهي ایستلي وو، او د دغو منکرینو په نسبت د ډېر قوت خاوندان وو، او تمدن ته یې زیاته ترقي ورکړې وه، او د ځمکې مخ یې له دوی نه زیات ودان کړی وو، بالآخر هغوی نن ورځ چېرې دي؟ کله چې د الله تعالی رسولان له ښکاره معجزاتو او روښانو احکامو سره راغلل، او دوی د هغوی تکذیب وکړ، نو آیا تاسو ونه لیدل، او وا مو نه ورېدل چې د هغوی عاقبت او آخره خاتمه څرنګه شوه؟ او په څه شان سره تباه او هلاک وګرځېدل؟.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوأَىٰ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿۱۰﴾

بیا وه آخره خاتمه د هغو کسانو چې بد یې کړي وو؛ ډېر بد (ځای چې جهنّم دی) په دې سبب چې تکذیب کړی دی دوی د آیتونو د الله، او وو دوی (په دنیا کې چې) په دغو آیتونو به یې مسخرې کولې.

تفسیر: موجوده اقوامو ته لازم دي چې د تېرو اقوامو له احوالو څخه پند او عبرت واخلي، ځکه هر یوه قوم چې پر کوم بد کار سزا موندلې وه؛ بل ته په هم هغه بد کار باندې هم هغسې سزا ورکول کېږي.

اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۱۱﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿۱۲﴾
وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُ وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿۱۳﴾

الله اول ځلې پیدا کوي خلق، بیا اعاده کوي هغه، بیا به خاص همدغه (الله) ته بیول کېږئ تاسې (د مجازاتو لپاره). او په هغه ورځ چې قائم شي قیامت؛ نا امیده به شي ګناهګاران (مشرکان). او نه به وي دوی ته له شریکانو د دوی څخه کوم شفاعت کوونکي، او شي به دوی له شریکانو خپلو (پس له نا امیدۍ) بېزاره منکران.

تفسیر: یعنې هغه شیان چې د الله تعالی شریکان ګرځوئ، کله چې په مطلوب وخت کې په کار ورنشي؛ نو ورڅخه منکرېږي، او داسې به وایي: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ «قسم دی په الله چې مونږ مشرکانو نه وو».

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿۱۴﴾

او په هغه ورځ چې ودرېږي قیامت؛ په دغه ورځ کې تار په تار به شي ګرد مخلوقات.

تفسیر: یعنې نېک او بد او هر قسم خلق به سره بېل کړل شي، او هره یوه ډله به جلا جلا خپلو ځایونو ته ورسوله شي، چې تفصیل یې په دغه راتلونکي آیت کې راځي:

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ⑮

پس هر چې هغه (کسان) دي چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ پس دوی به په روضه (د جنّت) کې خوشاله کړل شي (چې له ډېرې خوشالۍ به يې مخونه تجلّي کوي).

تفسير: يعنې له هر راز لذّت او خوښۍ څخه به مستفيد او متمتّع شي، دغه د نېکانو د هستوګنې ځای دی، له دې نه وروسته د بدانو ځای هم راښيي، مطلب يې دا چې د دواړو په منځ کې به داسې تفريق او بېلتون وکړ شي چې له هغه څخه به بل زيات کوم بېلتون امکان ونه لري.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ⑯
فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ⑰ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا
وَحِينَ تُظْهِرُونَ ⑱

او هر چې هغه کسان دي چې کافران شوي دي او دروغجن يې شميرلي دي آيتونه (د قرآن) څمونږ او (کافران دي) په ملاقات د آخرت؛ پس دغه کسان په عذاب کې حاضر کړی شوي دي. پس (تسبيح ووايئ) تسبيح د الله کله چې دا خل شئ په بېګا کې او کله چې ننوځئ په سبا کې. او خاص همده ته ده ثناء صفت په اسمانونو او په ځمکه کې او کله چې ننوځئ په آخر د ورځې کې او کله چې ننوځئ په (وخت د) ماسپښين کې.

تفسير: يعنې که جنت غواړئ نو الله تعالی ياد کړئ چې د هغه ياد په زړونو، ژبه، اعضاوو او ټولو جوارحو سره کيږي، په لمانځه کې د دريو واړو ډولو ياد سره جمع کړی شوی دی، او د فرض لمانځه وختونه هم دغه دي چې په دغه آيت کې بيان شوي دي، يعنې سبا او ماښام چې مغرب او عشاء پکې شامل دي، د ورځې وروستنی وخت مازديګر او ماسپښين کله چې لمر له نصف النهاره واوړي، چې همدغه پنځه وختونه د لمانځه دي، په دغو وختونو کې د الله تعالی د رحمت يا قُدرت يا عظمت آثار لا زيات ښکاره او ظاهريږي.

ښايي په دغه آيت کې ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ويلو سره يې د دې مطلب يادونه کړي وي چې د تسبيح او تنزيه او يادولو لايق هم هغه جامع الصفات ذات کېدی شي، چې د ده حمد «ثناء» او ښېګڼې د اسمانونو او ځمکې ټول کائنات د حال او قال په ژبه بيانوي، بل کوم مجبور او عاجز مخلوق د دې خبرې استحقاق نه لري، که څه هم په نظر کې ډېر لوی هم ښکاره شي، وروسته له دې نه د لوی الله تعالی د ځينو عظيمو شئونو او کاملو صفاتو بيان دی، څو د معبوديت استحقاق په پوره ډول څرګند شي، په دغه ضمن کې د بعث بعد الموت په مسئله هم کافي رڼا اچولی شوې ده.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ
تُخْرَجُونَ ⑲

راوباسي (الله) ژوندی له مړي (لکه مرغه له هګۍ نه، عالم له جاهل څخه)، او راوباسي (الله) مړی له ژوندي (لکه جاهل له عالم څخه، هګۍ له مرغه څخه)، او ژوندي کوي ځمکه پس له مړګه (وچوالي) د هغې، او په مثل (د راويستلو د دغو شيانو) راويستل کېږئ تاسې (له قبرونو څخه).

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُوْنَ ﴿۲۰﴾

او يوه له نښو د دغه (الله) دا ده چې: پيدا يې کړ (اصل د) تاسې له خاورو، بيا اوس تاسې يئ بشر خور ېرئ (په ځمکه کې).

تفسير: يعني آدم عليه السلام يې له خاورو څخه پيدا کړ، بيا د الله تعالى دغه کامله قدرت او بالغه حکمت ته وګورئ چې د هغه اولاد يې په څه اندازه ډېر او تر کومې پيمانې يې په ځمکه کې خور کړ.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۱﴾

او (ځيني) له نښو د دغه (الله) دا دي چې پيدا کړې يې دي تاسې ته له نفسونو ستاسې ښځې (جوړه) لپاره د دې چې په آرام شئ تاسو د دوی سره (او مطمئن اوسئ)، او ګرځولې يې ده په منځ ستاسې (او د ښځو) کې دوستي او مهرباني، بېشکه په دغه (پيدا کولو د مودت او رحمت په منځ د ازواجو) کې خامخا ډېرې نښې د قدرت دي لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (د الله په صنع کې).

تفسير: يعني ړومبی يې له خاورو څخه آدم عليه السلام پيدا کړ، بيا يې له آدم عليه السلام څخه د ده جوړه پيدا کړه، څو له هغې څخه انس او اطمينان واخلي، او په خلقي ډول يې د دواړو صنفونو نارينه او ښځې په منځ کې خاص قسم مينه او محبت او الفت واچوو، څو د ازدواج اصلي مقصود ترې حاصل شي، لکه چې د دغو دواړو د اختلاط او ګډ اوسېدلو څخه انساني نسل په دنيا کې خپور شو، لکه چې الله تعالى د النساء د سورت په اوله رکوع ـ اول آيت کې فرمايي: ﴿يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ۚ﴾.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ ﴿۲۲﴾

او (ځيني) له نښو د دغه (الله)، پيدا کول د اسمانونو او ځمکې او اختلاف دی د ژبو ستاسې او د رنګونو ستاسې، بېشکه په دغه (اختلاف کې) خامخا ډېرې نښې دي لپاره د عالمانو پوهانو.

تفسير: ګرد انسانان يې له يوه موره او پلار څخه پيدا او سره يې مخلوط او مبشته او د ځمکې په ټولو نقاطو کې يې خپاره (خواره) کړل، د هر يوه ژبه او وينا يې سره بېله کړه، که د يوه مملکت سړی بل ملك ته ورشي، د ژبې په اعتبار محض پردی او اجنبي ښکاري، بيا وګوري چې د دنيا له شروع څخه تر نن ورځې پورې څومره بېشماره انسانان پيدا شوي دي، مګر هيڅ يوه داسې جوړه انسانان نه پيدا کيږي چې د هغوی شونډې، ژبې، لهجه، تلفظ د تکلم طرز او نور خصائص سره يو شان وي، هم هغسې چې د هر انسان شکل او صورت او رنګ او نور سره جلا او ممتاز دي؛ غږ او شونډې او لهجه يې هم بېخي سره بېل دي، هيڅ يو داسې دوه انسانان نه پيدا کيږي چې د دوی په غږ او رنګ، هيئت، وضعيت کې کومه بېلوونکې علامه او نښه نه وي.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَآؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ

او (ځيني) له نښو د دغه (الله) خوب ستاسې دی په شپه کې او په ورځ کې او طلب ستاسې دی (په دغه ورځ کې) له فضله د الله.

تفسیر: شاه صاحب لیکي چې: «د انسان دوه حالتونه سره بدلیږي، که ویده شي؛ نو د تیږې په شان بې هوشه او بېخبره پروت وي، او که د رزق او روزۍ په تلاش لګیا شي؛ نو په داسې پوهه او هوښیارۍ لګیا کیږي چې د ده په شان بل هیڅوک هوښیار نه لیدل کیږي، په اصل کې شپه د خوب لپاره ده، او ورځ د روزۍ د تلاش لپاره مخصوصه ده، نو ځکه په همدغو دواړو وختونو کې همدغه دواړه کارونه اجرا کیږي».

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾

بېشکه په دې (خوب او معیشت) کې خامخا ډېرې نښې دي لپاره (د هغه) قوم چې اوري.

تفسیر: یعنې څه چې اوري؛ په یاد یې ساتي، لکه چې د ابن کثیر (رحمه الله) په تفسیر کې راغلي دي، شاه صاحب لیکي چې: «د خپل خوب حالات نهویني، لیکن د نورو خلقو د ژبو څخه یې اوري»، (موضح)، دغه د «یسمعون» د لفظ د اختیارولو نکته شوه.

وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا

او (ځینې) له نښو د دغه (الله دا دي) چې ښیي تاسې ته برېښنا لپاره د وېرې (له تندر) او لپاره د امید د باران.

تفسیر: د برق او د برېښنا د سخت برېښېدلو څخه خلق ویریږي، او دغسې تصوّر کوي نه چې تندر راولویږي، یا باران له خپلې اندازې څخه زیات ونه وریږي، چې د هغه له امله جاني او مالي تلفات واقع نه شي، او هیله او امید هم ورته لري چې که دغه وربدل ګټور واقع شي، نو ګرد دنیوي کارونه به ښه وچلیږي، هغه مسافران چې په دغو تورو تیارو کې سفر کوي، کله دغه د برېښنا برېښېدل ځان ته غنیمت ګڼي، چې تر ډېر لرې پورې د هغې رڼا په اثر لار او نور شیان ورځرګندیږي، او کله کله دوی هم ترې ویریږي.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

او نازلوي (الله) له (طرفه) د اسمان څخه اوبه پس ژوندي کوي په دغو (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګ (وچوالي) د دې، بېشکه چې په دغه (برېښنا او باران) کې خامخا ډېرې نښې دي لپاره (د هغه) قوم چې عقل لري (او تدبّر کوي په امورو کې).

تفسیر: یعنې له دې نه وپوهېږئ ! چې له مرګ څخه وروسته ستاسې بیا ژوندي کول کوم مشکل کار نه دی.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَن تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾

او (ځینې) له نښو د دغه (الله دا دي) چې ولاړ دی اسمان (پاس بې له ستنو او نه لویږي) او ځمکه په امر حکم د الله سره، بیا کله چې راوبولي تاسې په بللو سره له ځمکې څخه ناڅاپه تاسې راووځئ (ژوندي له قبرونو خپلو څخه).

تفسیر: ړومبی د ځمکې او اسمان د پیدا کولو ذکر وشو، دلته یې د هغو بقاء او قیام وښود چې هغه هم د الله تعالی په حکم سره دي، او له سره امکان نه لري چې هیڅ یو له دوی نه د خپل ثقل د مرکز څخه بې ځایه شي، یا یو په بل باندې

ولوېږي، او د کائناتو نظام تار په تار او وران او ویجاړ کړي، یعنې ځمکه او اسمان به تر هغه پورې چې د الله تعالی حکم وي؛ قائم وي، بیا څه وخت چې د ځمکې او د اسمان او د نورو موجوداتو میعاد پوره شي، او سرته ورسیږي؛ د الله تعالی د یوه غږ په اثر به تاسې ګرد له خپلو قبرونو څخه ژوندي راوځئ، او د حشر میدان ته به منډې وهئ، او هلته به سره ټولېږئ.

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُ قٰنِتُونَ ﴿۲۶﴾

او خاص الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې خلقًا، ملکا وعبیدًا)، دا ټول دغه (الله) ته اطاعت کوونکي دي.

تفسیر: یعنې د اسمانونو او ځمکې ټول اوسیدونکي د ده مخلوق، مملوك، او بندګان دی، او هیڅوك له سره د دغې خبرې قوّت او طاقت نه لري چې د الله تعالی د دغو تکویني احکامو له قبول څخه غاړه وغړولی شي.

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ۚ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۲۷﴾

او (الله) هغه هغه (مطلق قادر) دی چې اول ځلي پیدا کوي خلق بیا به راژوندي کوي (دا خلق) او دغه (بیا ژوندي راپاڅول هم) ډېر اسان دي په دغه (الله)، او خاص الله لره دی شان، صفت ډېر لوی، لوړ (اوچت) په اسمانونو کې او په ځمکه کې، او همدی دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی د قدرت په مقابل کې ټول سره برابر دي، لیکن ستاسې د محسوساتو په اعتبار د اول ځل پیدا کولو په نسبت د دویم ځل اعاده خو ښایي چې ډېر سهل او آسان وي؛ نو بیا به دغه ډېره عجیبه خبره وي چې په اول ځل پیدابنت کې تاسې الله تعالی قادر منئ، مګر په دویم ځل کې د الله تعالی پیدابنت مستبعد ګڼئ؟.

﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى﴾ الآية - «او خاص الله تعالی لره دی شان، صفت ډېر لوی لوړ په اسمانونو او ځمکه کې الخ».
تنبیه: یعنې له اعلی څنې اعلی صفات او له لوړ څخه لوړ شان د الله تعالی شان او صفتونه دي، په اسمان او ځمکه کې هیڅ یو شی په خپل حسن او ښه والي کې د الله تعالی له شان سره برابر او مساوي لا څه بلکه ادنی صفت او مشابهت ته یې هم ځان نشي رسولی، الله تعالی له ګردو شیانو څخه په جلال، جمال، کمال، مثال او نورو ممیزاتو (خصوصیاتو) کې اولی، اعلی، ارفع او اقدس دی، چې د مخلوقاتو په وهم او تصوّر کې راتلی نشي.

ضَرَبَ لَكُمْ مَّثَلًا مِّنْ أَنفُسِكُمْ ۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنٰكُمْ فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ ۚ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۲۸﴾

بیانوي (الله) تاسې ته (ای مشرکانو) یو مثال له ځانونو ستاسې څخه (هغه مثال دا دی:) آیا شته له هغو مریانو چې مالکان شوي دي د هغو ښې لاسونه ستاسې څه شریکان (له تاسې سره) په هغه څه کې چې درکړی دی مونږ تاسې ته، پس تاسې (او دا مریان مو) په هغه (رزق) کې سره برابر یئ، چې ویرېږئ له هغو لکه ویرېدل ستاسې له نفسونو (د نورو اصیلانو شریکانو) خپلو؟، په مثل د دغه (تفصیل) په تفصیل سره بیانوو مونږ آیتونه لپاره (د هغه) قوم چې عقل لري (تدبّر کوي).

تفسير: يعنې د شرک په قباحت او بطلان د پوهولو لپاره الله تعالى ستاسې له احوالو څنې يو مثال راوړي او بيانوي، او هغه دا دى چې: ستاسې د لاس مال (يعنې وينځه او مريي) چې تاسې د هغو ظاهري او مجازي مالکان او خاوندان يئ، په خپله هغه روزي او مال او متاع کې چې الله تعالى تاسې ته درکړې دى، آيا هغوى له خپلو ځانونو سره مساوي او برابر منلى شئ؟ لکه چې ستاسې په مشترکو مالونو جايدادونو او شتو کې ستاسې ورونه او نور اقارب او خپلوان سره شريکان دي، او تل داسې انديښنه درسره وي، نه چې په هغه مشترک مال کې څه ناجائزه تصرّف او مداخله ونه شي، او که داسې کوم لاسوهنه په هغه کې وشي؛ نو تاسې ترې متأثر او خپه کېږئ، او د هغه په ويش او ترکه کولو پسې لږېږئ، يا لږ تر لږه دغسې پوښتنه کوئ چې ولې ځما د اجازې او خوښې څخه پرته هغه کار يا تصرّف په دغه شي کې شوى دى؟ آيا کوم دغسې فکر کوم بادار ته د خپل مريي او خدمتگار په نسبت پيدا کېدى شي؟، او که نه شي پيدا کيدي نو څرنگه به يو مخلوق د الله تعالى سره په الوهيت کې شريک شې؟ داسې خبره يو عقلمن سړې له سره نه شې منلى.

﴿بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ۝٢٩﴾

بلکه متابعت کوي هغه کسان چې ظلم يې کړې دى (په شريک نيولو له الله سره) د آرزوگانو خپلو بې له علم (او حجّت) څخه، پس څوک به سمه صافه لاره وښيي هغه چاته چې گمراه کړې وي (دى) الله؟ (بلکه هادي نه لري)، او نشته دوى لپاره هيڅوک له مرسته کوونکو (چې خلاص يې کړي له عذاب نه).

تفسير: يعنې دغه بې انصافه خلق به په داسې ښکاره او څرگندو خبرو څرنگه وپوهېږي حال دا چې هغوى له سره نه غواړي چې ځان پرې وپوهوي؟ بلکه د جهالت او هواپرستى له سببه محض د اوهامو او نفسي غوښتنو په متابعت او پيروۍ کې مشغول او لگيا دي.

﴿فَمَنْ يَهْدِي﴾ الآية ـ «پس څوک به سمه صافه لاره وښيي هغه چا ته چې گمراه کړې وى دى الله، بلکه هادي نه لري».

تنبيه: يعنې هر هغه چا ته چې الله تعالى د ده د بې انصافى، جهل، او هواپرستۍ په سبب د حقې لارې تللو او پوهېدلو توفيق ور نه کړي؛ نو څوک به د دغې خبرې طاقت او توان ولري چې هغه پوه کړي او سمه لار ور وښيي؟ يا ورسره مرسته او معاونت وکړي؟ يا يې له گمراهى او تباهى څنې وژغوري، نو د داسې خلقو له طرفه زيات مه متحسر او مه خپه کېږه ! او له دوى څنې قطع نظر وکړه، او بيخي الله تعالى ته متوجه اوسه ! او په خپل فطري دين ټينگ اوسه !.

﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ
ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٣٠ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝٣١ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝٣٢﴾

پس برابر کړه (اى محمده !) مخ خپل دين ته په داسې حال چې پر حق دين کلک ولاړ يې، لازم ونيسئ دين د الله هغه چې پيدا کړي دي (الله) خلق په هغه (دين)، مه بدلوئ تاسو هغه دين چې الله خلق پر هغه پيدا کړي دي (چې شريک له الله سره پيدا کړئ)، دا هم هغه دين سم دى (چې هيڅ کوږوالى په هغه کې نشته)، وليکن زياتره خلق نه پوهيږي (په توحيد د الله). حال دا

چې رجوع کوونکي يئ دغه (الله) ته او ويريږئ له الله او قائموئ (سم درونئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او مه کيږئ تاسې له مشرکانو. (يعنې) له هغو (مشرکانو) چې تار په تار کړی يې دی دين خپل او شوي وو دوی ډلې ډلې، هر يوه ډله (له دوی نه) په هغه (دين) چې له دوی سره دی خوشاله دي.

تفسير: يعنې هر هغه څوک چې له ګمراهی ځنې په هيڅ يو شان سره نه غواړي چې ووځي؛ نو هغه پرېږده چې د همدغه کفر او شرک په څټو کې نښتې پروت وي، او ته له دوی نه مخ وګرځوه ! او يواځې له الله تعالى سره خپل تعلّقات ټينګ وساته ! او يواځې د هغه حق دين په پوره توجّه ټينګ ونيسه !.

﴿فِطۡرَتَ اللّٰهِ﴾ «لازم ونيسئ تاسې دين د الله تعالى هغه چې پيدا کړي دي الله تعالى خلق په هغه دين» الله تعالى د انسان فطرت او جوړښت په ابتداء کې داسې ګرځولی دی، که دی وغواړي چې په حق ځان پوه کړي او ويې مني؛ نو ځان ورباندې پوهولی او منلی شي، ځکه چې د فطرت له ابتداء څخه يې د خپل اجمالي معرفت يوه سپرغی د ده په زړه کې د هدايت د تخم په شان شيندلې ده، که د اطرافو او شاو خوا د خرابو اثراتو څخه متأثر نشي، او په خپل اصلي طبيعت پرېښودل شي؛ نو يقيناً به حق دين اختيار کړي، او بل طرف ته به متوجه نشي، د «ألستُ» د عهد قصه همدغه طرف ته اشاره کوي، او په صحيحو احاديثو کې تصريح ده چې «هر مولود په فطرت د «اسلام» پيدا کيږي، وروسته مور او پلار يې دی يهودي يا نصراني يا مجوسي ګرځوي»، په يوه قدسي حديث کې راغلي دي: «ما خپل بندګان (حنفاء) پيدا کړي دي، بيا شيطانانو دوی اغواء او له سمې لارې ايستلي دي»، په هر حال حق دي، حنيف دين، قيّم دين هغه دين دی؛ چې که انسان په خپل اصلي فطرت پرېښودلی شي؛ نو بالطبع هغه ته متمايل کيږي، د ټولو انسانانو فطرت الله تعالى همداسې پيدا کړی دی، چې په هغه کې له سره تفاوُت او تبديل نشته.

﴿لَا تَبۡدِيۡلَ لِخَلۡقِ اللّٰهِ﴾ «نشته له سره بدلول دين د الله ته، او مه يې بدلوئ چې شريک ورسره پيدا کړئ !»، يعنې د اصلي پيدايښت په اعتبار هيڅ فرق او تغيير او تبديل په کې نشته، د هر انساني فرد فطرت د حق د قبول لپاره صالح او مستعد ګرځولی شوی دی، يا يې دا مطلب: په هر هغه فطرت چې الله تعالى خپل مخلوق پيدا کړی دی؛ تاسې په خپل واک او اختيار هغه مه بدلوئ ! او مه يې خرابوئ ! هغه تخم او استعداد چې په تاسې کې کرلی شوی دی؛ هغه په خپلې بې توجی يا بې تميزی مه خرابوئ !.

﴿ذٰلِكَ الدِّيۡنُ الۡقَيِّمُ﴾ «دا هم هغه دين سم دی چې هيڅ کوږوالی پر هغه کې نشته، وليکن زياتره خلق نه پوهيږي په توحيد د الله تعالى»، يعنې سمه لاره او حق دين همدغه د فطرت غږ دی، خو زياتره خلق په دغه نکته نه پوهيږی.

﴿مُنِيۡبِيۡنَ اِلَيۡهِ﴾ «حال دا چې تاسې رجوع کوونکي يئ دغه الله ته»، يعنې اصلي دين ټينګ ونيسئ ! او د هم هغه په طرف توبه او رجوع وکړئ ! که محض د دنيوي مصلحت لپاره مو دغه کار وکړ؛ نو دين به مو درست نه وي.

﴿مِنَ الَّذِيۡنَ فَرَّقُوۡا دِيۡنَهُمۡ﴾ يعنې د دين الفطرت له اصولو څخه بېل پاتې شوي دي، او په خپلو اديانو او مذاهبو کې يې نفاق او تفرقه غوره کړې ده، ډېرې فرقې يې جوړې کړي دي، د هرې يوې عقيده، مذهب، مشرب او مسلک سره بېل او جلا دی، هر هغه چې په غلطه يا په هوا او هوس يې کومه عقيده قائمه کړه، يا کومه طريقه يې ايجاد کړه؛ نو يوه ټولنه په هغې پسې شوه، لږ څه موده وروسته له هغې څخه ډېرې فرقې جوړې شوې، بيا هره يوه فرقه په خپلو هم هغو ټاکلو اصولو او عقايدو که څه هم هغه ډېر چټي او مهمل هم وي؛ داسې مين ګرځيدلي دي؛ چې د خپلې غلطۍ د امکان تصور يې هم په ماغزو کې نه ګرځي.

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿۳۳﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۳۴﴾

او كله چې ورسيږي خلقو ته څه ضرر؛ نو بولي دوی رب خپل په داسې حال کې چې رجوع کوونکي وي خاص الله ته، بيا کله چې وڅکوي (الله) دوی ته له خپله طرفه کوم رحمت؛ ناڅاپه يوه ډله له دوی نه له رب خپل سره شريکان نيسي. لپاره د دې چې ناشکري وکړي (او کافر شي) په هغو (نعمتونو) چې ورکړي دي مونږ دوی ته، پس ګټه اخلئ (ای کفارو څو ورځې)، پس ژر به معلوم کړئ تاسې (عاقبت د عمل خپل).

تفسير: يعنې څرنګه چې د هر انسان فطرت په ښو کارونو باندې پوهيږي؛ همدا راز د هر انسان فطرت الله تعالى ته په رجوع کولو هم پوهيږي، لکه چې دا حقيقت د سختۍ په وخت کې څرګنديږي، ډېر لوی کبرجن او سرکښ انسان هم د مصيبت او غم په وخت کې بې اختياره الله تعالى ته رجوع کوي، او د ده په دربار کې په دعا او زارۍ شروع کوي، او په دغه وخت کې يې نور ورو کي وسايل له فکر وځي، او هم هغه واقعي او حقيقي مالك الملك يې په ياد پاتې کيږي، چې د هغه په طرف انساني فطرت لارښوونه کوي، مګر افسوس چې انسان په دغه حالت تر ډېر مودې پورې قايم نه پاتې کيږي، څه وخت چې د الله تعالى په لطف او مهربانۍ مصيبت ورځخه لرې شي، بيا له الله تعالى څخه غافليږي، او د هم هغو باطلو معبودانو په ستاينو لګيا کيږي، ګواکې دوی د خپل دغه وضعيت څخه داسې څرګندوي چې دغه شی د همدغو عطا او ورکړه ده، او الله تعالى هيڅ شی مونږ ته نه دي راکړي (العياذ بالله)، ښه دې څو ورځې مزې کوي، وروسته به معلوميږي چې د دغه کُفر او ناشکرۍ نتيجه څه کيږي؟.

أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿۳۵﴾

آيا نازل کړی مونږ په دوی کوم برهان علمي سند، پس هغه خبرې کوي په هغه چې وو دوی په هغه سره شريک پيدا کوي (له الله سره دوی، بلکه نه مو دی نازل کړی).

تفسير: يعنې د سليم عقل او انساني فطرت شهادت په صاف ډول سره د شرك او كفر ترديد كوي، نو آيا دوی د هغه په خلاف کوم برهان، حجّت او علمي سند لري؟ چې دغه راوښيي چې د الله تعالى په الوهيت کې بل څوك هم د هغه شريك دی (معاذ الله)، کله چې هيڅوك نشته؛ نو د هغه د معبود ګرځولو استحقاق له کومه شو؟.

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿۳۶﴾

او کله چې وڅکوو مونږ په خلقو څه رحمت؛ نو خوشاله شي دوی په هغه، او که ورسيږي هغوی ته څه سختي په سبب د هغو (اعمالو) چې پخوا ليږلي دي لاسونو د دوی؛ ناڅاپه به بيا دوی نااميده شي (د الله له رحمت څخه).

تفسير: يعنې د دغو خلقو عجيب حالت دی، کله چې د الله تعالى له رحمت مهربانۍ او احسان په عيش او عشرت کې له خوشالۍ په خپلو کاليو کې نه ځاييږي، نو خپل حقيقي محسن بيخي هيروي، او که کوم وخت د خپلو اعمالو له شامته په کوم غم يا مصيبت کې اخته شي؛ نو بيخي نااميده او مأيوس شي.

د مؤمن حال د ده په عکس دی، مؤمن په راحت او نعمت کې هم تل خپل حقيقي منعم يادوي، د الله تعالى له فضل څخه خوښی کوي او په زړه او ژبه او عمل سره د الله تعالى حمد او شکر اداء کوي، که په کوم غم او مصيبت کې

مبتلا شي؛ نو هغه په خورا صبر، تحمّل سره ګالي، او له پاک الله تعالی ځنې په هغه کې خپل ځان ته مرسته غواړي، او تل دغسې هیله او امید په خپل زړه کې پالي، چې څومره لوی او سخت مصیبت هم چې وي؛ په یقیني ډول د الله تعالی فضل او کرم دغه ګرد سره په بل مخ اړولی شي.

تنبیه: یو آیت یې پخوا له دې نه ویلی وو چې: «خلق د تنګسی او سختۍ په وخت کې خالص د الله تعالی په دربار کې د عرض او نیاز غږ او آواز کوي»، دلته یې دغه وویل چې: «د سختۍ او بدۍ د رسېدلو په وخت کې دوی بې هیلې او ناامیده کیږي»، په دغو دواړو کې هیڅ اختلاف سره نشته، ړومبنی حالت یعنې د الله تعالی بلل ابتدایي منزل دی، بیا کله چې سختي او مصیبت اوږدیږي او امتداد مومي؛ نو بالآخره وارخطا او بې هیلې او ناامیده کیږي، یا به د ځینو خلقو احوال هغسې وي، او د ځینو احوال به داسې وي، والله أعلم.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

آیا نهویني (نه دي خبر) دوی چې بېشکه الله پراخوي رزق هر هغه چا ته چې اراده وکړي، او تنګوي یې (هغه چا ته چې ویې غواړي)، بېشکه په دغه (بسط او قبض) کې خامخا دلائل دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې کامل ایمان او یقین لرونکي پوهیږي چې د دنیا سختي او نرمي او د روزۍ زیاتوالی او کموالی د پاک الله په لاس کې دي، نو هر هغه وضعیت او احوال چې ورباندې راشي؛ لازم دي چې بنده هغه په صبر او شکر سره ومني ! او په قضا سره خپله خوښي او رضاء ښکاره کړي !، د زحمت او مصیبت په وخت کې دې صبر او تحمّل وکړي ! او هیله من دې اوسي چې الله تعالی په خپل فضل او مرحمت سره دغه ټول زحمت او مصیبت له منځه لرې کوي.

فَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾

پس ورکړه (ای مؤمنه !) خاوند د قرابت ته حق د ده (چې نیکي او صله رحمي ده) او محتاج ته او مسافر ته، دغه (ورکول د حقوقو) خیر، غوره دي (له امساک ښخه) لپاره د هغو کسانو چې د الله تعالی مخ لیدل غواړي، او همدغه ورکوونکي (د حقوقو) هم دوی دي خلاصېدونکي بریالیان (کامیاب).

تفسیر: یعنې هر کله چې د فطرت په شهادت سره دغه ثابته شوه چې حقیقي معبود او رب العالمین هم هغه الله تعالی دی، او د دنیا ګرد نعمتونه د هم هغه پاک الله تعالی ورکړه او عطا ده؛ نو په هغو کسانو چې د ده د لقاء او د لیدلو آرزو او امید لري؛ لازم دي چې د ده د هغه عطاء او ورکړې ځنې څه شی د ده په لاره کې صرف کړي !، او د مسافرانو، محتاجانو او بې وسو خپلوانو له احواله ځان خبر او هغوی له خپل ځان ښخه خوشاله کړي ! او د خپلوانو حقوق درجه په درجه اداء کړي ! نو دغسې بندګانو ته الله تعالی په دنیا او آخرت کې خیر ور په برخه کوي.

وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبًا لِّيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾

او هغه څه چې ورکوئ یې تاسې له سود نه لپاره د دې چې زیات شي په مالونو د خلقو کې؛ پس نه زیاتیږي هغه په نزد د الله، او هر هغه څه چې ورکوئ یې تاسې له زکات ښخه چې اراده لرئ

تاسې په هغه سره د لقاء او د ليدلو د مخ د الله؛ پس دغه (محض لله ورکوونکي) هم دوی دي زياتوونکي (د حسناتو خپلو).

تفسير: يعني که څه هم په سود سره ظاهراً د مال زياتوالی ښکاري، ليکن په حقيقت کې هغه کميږي، لکه چې د کوم انسان بدن د پړسو ب لامله غټ او څورب ښکاري، نو دغه د صحت او روغتيا علامه نه ده، بلکه د رنځوری نښه او د مرګ پيغام دی، او د زکات له ورکولو څخه اګر که په ښکاره ډول سره داسې ښکاري چې د هغه مال کميږي؛ مګر هغه په حقيقت کې زياتيږي، لکه چې د کوم مريض بدن له مسهل او تنقيې څخه وروسته ضعيف او ناتوانه ښکاري، مګر بالآخره د ده صحّت ښه کيږي، د سود او زکات حال د انجام په اعتبار همداسې وګڼئ: ﴿يَمۡحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرۡبِي ٱلصَّدَقَٰتِ﴾ (د البقرې سورت (۳۸) رکوع، (۲۷۶) آيت)، په حديث کې راغلي دي: «که د خُرما يوه دانه مؤمن په صدقه ورکړي؛ نو هغه د قيامت په ورځ دومره لوييږي چې د يوه غره په اندازه به لويه ښکاري).

ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ ثُمَّ رَزَقَكُمۡ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡۖ هَلۡ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَفۡعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَيۡءٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ۝٤٠

الله هغه ذات دی چې پيدا کړي يې يئ تاسې، بيا يې روزي درکړې ده تاسې ته، بيا مړه کوي، بيا ژوندي کوي تاسې (په بعث)، آيا شته له دغو شريکانو ستاسې داسې څوک چې کولی شي هغه له دغو (خلورو واړو کارونو) څخه کوم شی؟ (بلکه نشي کولی)، پاکي ده الله ته او ډېر لوی پورته دی شان د الله له دې نه چې شريک پيدا کوي دوی (له الله سره).

تفسير: يعني وژل، ژوندي کول، روزي ورکول، نور ګرد شيان د الله تعالی په واک دي، نو بل شريک يې له کومه شو، او څرنګه د الوهيت مستحق وګرځېد؟.

ظَهَرَ ٱلۡفَسَادُ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ بِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِي ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعۡضَ ٱلَّذِي عَمِلُواْ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ۝٤١

ظاهر شو (آثار د) فساد په بر او بحر (په وچه او لونده) کې په سبب د هغې (ګناه او شرک) چې کړې دي لاسونو د خلقو، لپاره د دې چې وڅکوي (الله) دوی ته څه (سزا) د هغو (عملونو) چې کړې دي دوی، لپاره د دې چې واوړي دوی (له دغو بديو نه).

تفسير: يعني خلق د فطرت په دين قائم پاتې نشول، کفر او ظلم په دنيا کې خپور شو، او د هغو له شامته په ملکونو او جزايرو کې خرابي او فساد خور شو، نه په وچه کې امن او سکون پاتې شو، او نه په لونده کې، د ځمکې مخ فتنې او فساد ونيو، بحري جنګونه او د جهازونو جنګونو او داړه ماريو په سمندرونو کې هم لوی شورماشور او طوفان ونښلاوه، دغه ګرد د دې لامله چې الله تعالی اراده وکړه چې بندګان يې د خپلو بدو اعمالو لږ څه خوند په دنيا کې هم وڅکي، پوره سزا خو دوی ته په آخرت کې ورکوله کيږي، مګر د هغې لږه نمونه په همدغه دنيا کې دوی ته ورښوول کيږي، ممکن دي چې ځينې خلق وويريږي، او په سمه لاره روان شي.

قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلُۚ كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّشۡرِكِينَ ۝٤٢

ووايه (ای محمده ! مشرکانو ته) چې وګرځئ په ځمکه کې پس وګورئ څرنګه شوه خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، وو زياتره د دوی مشرکان (نو د خپل شرک په سبب هلاک شول).

تفسیر: یعنې د زیاترو شامت د شرک په وجه راغلی دی، او د ځینو نورو به د نورو ګناهونو له سببه راغلی وي.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾

پس برابر کړه مخ (وجود) خپل سم دین ته پخوا له هغه چې راشي هغه ورځ چې نشته هیڅ بېرته ګرځېدل هغې (ورځې) ته له (جانبه د) الله، په دغه ورځ کې به تار په تار شي دغه مخلوق (چې ځینې به جنّت ته ځي او ځینې به دوزخ ته).

تفسیر: یعنې په دنیا کې خو فتنه او فساد خپور شوی دی، نو تاسې پر سم او معتدل دین چې د فطرت دین دی، په ښه شان سره قایم او ټینګ اوسئ! چې د ګردو خرابیو او مفاسدو علاج په همدغه دین سره دی، پخوا له هغه چې راشي هغه ورځ چې نشته هیڅ بېرته ګرځېدل هغې ته له جانبه د الله تعالی، یعنې د الله تعالی له طرفه د هغې راتلل قطعي او یقیني دي، او هیڅ یو قوت او طاقت د هغې مخه نشي نیولی، او نه به یې په خپله الله تعالی وځنډوي (تأخیر کړي)، په دغه ورځ کې به تار په تار شي دغه مخلوق، یعنې نېکان جنت او بدان دوزخ ته لیږي: ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾ (د الشوری سورت (۱) رکوع، (۷) آیت (۲۵) جزء).

مَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾

هر څوک چې کافر شو؛ پس په هغه ده (سزا) د کُفر د هغه، او هر څوک چې وکړي (نېک عمل)؛ پس خاص لپاره د ځانونو خپلو فرشونه غوړوي او په زړه پورې سامانې جوړوي. لپاره د دې چې جزاء ورکړي (الله) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) له فضله خپله څخه، بېشکه چې الله مینه محبت نه کوي له کافرانو سره.

تفسیر: یعنې هر څوک چې کافر شو؛ پس په هغه ده سزا د کفر د هغه چې د هغو ګناه او وبال به پرې لوېږي، او هر څوک چې وکړي نېک عمل؛ پس خاص لپاره د ځانونو خپلو فرشونه غوړوي او په زړه پورې سامانې جوړوي، یعنې په جنّت کې د دوی د ارامی او هوسایی (راحت) لپاره تیاری کیږي، او لپاره د دې چې جزاء ورکړي الله تعالی هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه عملونه له فضل خپل څخه، یعنې هومره چې ښه او نېک وي؛ هغه ته به هم یواځې د الله تعالی په فضل او مرحمت سره جنّت ور په برخه کیږي.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾

او ځینې له نښو د الله دا دي چې رالیږي بادونه زیری ورکوونکي او لپاره د دې چې وڅکوي په تاسې (په سبب د دغو بادونو) ځینې (مزې) د رحمت خپل، او بل لپاره د دې چې روانه شي پرې بېړۍ په امر حکم د الله، او لپاره د دې چې طلب کړئ (په چلولو د بېړۍ) له فضل د الله څخه، او لپاره د دې چې تاسې شُکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنې بادونه د رحمت د باران زېری او بشارت راوړي، بیا الله تعالی په خپل لطف او مهرباني سره باران وروي، او رالیږي بادونه لپاره د دې چې روانه شي پرې بېړۍ په حکم امر د الله تعالی سره، یعنې بادوان لرونکي جهازونه او بېړۍ په باد سره چلیږي او درومي، او دخاني جهازونو او استمرونو ته هم د موافق باد له الوتلو څخه په تګ کې کومک او

معاونت رسیږي، او لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې په چلولو د بېړی له ځينې له فضل د الله تعالی څخه، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ په دغو نعمتونو، يعنې د جهازونو په ذريعه تجارتي اموال منتقل او وړل کيږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره ډېره ښه ګټه (فائده) ترې اخيستل کېدی شي، بيا د الله تعالی په دغو نعمتونو په ښه شان سره د ده شُکر اداء کړئ !.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوۡمِهِمۡ فَجَآءُوهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱنتَقَمۡنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجۡرَمُواْۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيۡنَا نَصۡرُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٤٧﴾

او خامخا په تحقيق ليږلي وو مونږ پخوا له تا (ای محمده ! نور) رسولان په طرف د قومونو د دوی ته، پس راغلل (دغه رسولان) دوی ته په معجزو ښکاره وو، پس بدل واخيست مونږ له هغو کسانو چې کافران شول (نو دوی مو هلاک کړل، او مؤمنانو ته مو نصرت ورکړ)، او دی حق (تفضّلا) په مونږ نصرت د مؤمنانو.

تفسير: يعنې پخوا يې ويلي وو، چې مقبول او مردود سره بېل کړی شي، په منکرانو د دوی د ګناه وبال او سزا لويږي، او پاک الله د دوی سره مينه نه کوي، اوس دا ښکاره کوي چې د دغې خبرې اظهار به په دنيا کې هم کيږي، دا د الله تعالی عادت او وعده ده چې له مکذبينو او مجرمينو څخه ضرور انتقام اخلي، او کامل مؤمنان په خپلې مرستې او اعانت سره په دښمنانو غالبوي، په منځ کې د باران ذکر ځکه راغی؛ څرنګه چې د رحمت باران د نزول څخه پخوا بادونه چليږي، همداسې د دين د غلبې علايم هم روښانه کيږي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِي يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبۡسُطُهُۥ فِي ٱلسَّمَآءِ كَيۡفَ يَشَآءُ وَيَجۡعَلُهُۥ كِسَفًا فَتَرَى ٱلۡوَدۡقَ يَخۡرُجُ مِنۡ خِلَٰلِهِۦۖ فَإِذَآ أَصَابَ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴿٤٨﴾

الله هغه ذات دی چې راليږي بادونه پس پورته کوي (په هوا کې) وريځې، پس خوروي دغه (وريځې) په اسمان کې څرنګه چې اراده وکړي (الله)، او ګرځوي دغه (وريځې) ټوټې ټوټې لاندې باندې؛ پس وينې به ته (ای مخاطبه ! څاڅکي د) باران چې راوځي له منځه د دغې (وريځې)، پس کله چې ورسوي دغه باران هغه چا ته چې اراده وکړي (الله) له بندګانو خپلو؛ ناڅاپه دوی خوشاليږي پرې (او زړونه يې پرې وي).

تفسير: يعنې الله تعالی وريځې اول يو لوري ته او وروسته بل لوري ته خپروي (خوروي) همداسې دين به هم منتشر او هر چېرې خپور (خور) کړي، لکه چې ويې هم کړل.

وَإِن كَانُواْ مِن قَبۡلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيۡهِم مِّن قَبۡلِهِۦ لَمُبۡلِسِينَ ﴿٤٩﴾

او بېشکه چې وو دوی پخوا له دې چې نازل کړی شوی وو په دوی (باران) پخوا له (ظهوره له) دې (وريځې او باران) خامخا نااميده وو (له ورښت څخه يې).

تفسير: يعنې پخوا له دې نه خلق نااميده وو، تر دې چې د باران له راتګه لږ څه پخوا هم بېخي مايوس شوي وو، چې په دغه باران به دغه مړه ځمکه ژوندۍ، څنګه د انسان حال ډېر عجيب او غريب دی، په لږ وخت کې نااميده او خپه کيږي، بيا له لږ څخه وخت نه وروسته له ډېرې خوښی نه خاندي او خوشاليږي.

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتَىٰ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

نو وګوره (ای مخاطبه) نښې د رحمت (باران) د الله ته چې څرنګه ژوندي کوي دی دغه ځمکه په باران (د وښو په زرغونولو سره) وروسته له مړوالي او وچوالي د هغې، بېشکه دغه (ژوندی کوونکی د ځمکې) خامخا ژوندی کوونکی د مړو هم دی، او هغه (الله) په هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: یعنې څو ساعته پخوا له هر لوري خاورې او دوړې پورته کېدې، او ځمکه وچه، بې رونقه او مړه پرته وه، ناڅاپه د الله تعالی له مهربانۍ څخه ژوندۍ، شنه او زرغونه شوه، او دغه باران د ځمکې دغه پټ قوتونه څرنګه ویښ او راژوندي کړل، همدغه حال دې په روحاني باران هم قیاس کړ شي، چې له هغه څخه به په مړو زړونو کې نوی روح پیدا شي، او د الله تعالی دغه ځمکه د ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ له مرګ څخه وروسته به بیا ژوندۍ کېږي، له هر طرفه به د الله تعالی د رحمت نښې او د دین آثار څرګندېږي، هغه استعداد او قابلیت چې د مودو راپه دېخوا په خاورو کې موجود وو؛ د رحمت د باران په څاڅکو سره یې تر او تازه څرګنده او ښکاره کوي، لکه چې الله تعالی د محمدي بعثت په وسیله دغه جلوه دنیا ته راښکاره کړه.

﴿إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتَىٰ﴾ «بېشکه همدغه مُحيي الأرض خامخا ژوندی کوونکی د مړو هم دی، او همدغه الله تعالی په هر شي باندې چې اراده وکړي ښه قادر دی»، یعنې دلته به مړو زړونو ته روحاني ژوندون ورکړي، او د قیامت په ورځ به په مړو جسدونو کې بیا نوی روح اچوي، د الله تعالی د کامل قُدرت په مقابل کې هیڅ شی ګران او مشکل نه دی.

وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِن بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾

او قسم دی که ولېږو موږ باد (په شنه کښت ـ فصل)؛ پس وبهویني دوی دا کښت تک زیړ؛ نو خامخا وبه ګرځي دوی وروسته له دغه زیړوالي کافران (په تېرو نعمتونو ای محمده !).

تفسیر: یعنې رومیې نااميده وو کله چې باران وشو، او وچه کلکه ځمکه ترې تکه شنه، ژوندۍ او زرغونه شوه، او خلق ترې خوښ او خوشاله شول، اوس که موږ له هغه وروسته یو سخت باد والوځوو چې د هغه په اثر د دوی ګرد کښتونه په شینوالي کې وچ کلک او تک زیړ وګرځي؛ نو سمدلاسه د دغو خلقو وضعیت بدلېږي، او د الله تعالی ګرد احسانونه هېروي، او په کُفران او ناشکرۍ شروع کوي، لنډه دا چې د دوی شُکر ګزاري او ناشکري ټول د دنیوي اغراضو تابع دي، او دلته د دې په نسبت وايي: کله چې انسان د الله تعالی په فضل او احسان سره په خپل مقصد او مراد ورسېد؛ نو نه ښايي چې بې خوفه وګرځي، ځکه چې د ده قدرت راز راز (قسم قسم) څرګندېږي (ښکاره کېږي)، دا نه دي معلوم چې دغه درکړي نعمت کله در څخه بېرته واخلي؟

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

پس بېشکه ته نشې اورولې مړو ته (او دغه کفّار هم حکم د مړو لري)، او نشې اورولې ته کڼو ته غږ (د بللو) کله چې وګرځي دوی په داسې حال کې چې شا ګرځوونکي وي (تاته). او نه یې ته سمه لاره ښوونکی ړوندو ته له ګمراهۍ د دوی، نشې اورولې ته (د پوهې او منلو په اورولو

سره) مګر هغه چاته چې ایمان یې راوړی وي په نښو او آیتونو ځمونږ پس دوی مسلمانان غاړه ایښودونکي دي.

تفسیر: یعنې الله تعالی هر راز قُدرت لري، مړي ژوندي کولی شي، تاته د دغې خبرې قدرت نشته چې په مړو خپله خبره ومنلی شې، یا په کڼو خپله خبره واورولی شې، یا ړوندو ته سمه صافه لاره وښیې، خصوصًا کله چې دوی د اورېدلو او لیدلو اراده هم ونه لري، پس ته د دوی د دغه کفر او ناشکری څخه مه غمجن کېږه! ستا کار یواځې تبلیغ او دعوت دی، که کوم بدبخت یې نه اوري، یا یې نه مني؛ نو له دغه څخه تاته څه نقصان نه پیښیږي، ستا خبره همغه څوك اورېدی شي چې ځمونږ په خبرو او ښکاره نښو یقین او باور لري، او د تسلیم او انقیاد په صفت موصوف وي.

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ ضُعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ ضُعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ قُوَّةٍ ضُعْفًا وَّشَیْبَةً یَخْلُقُ مَا یَشَآءُ وَهُوَ الْعَلِیْمُ الْقَدِیْرُ ﴿۵۴﴾

الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې یئ تاسې له کمزوري (شي څخه چې نطفه ده)، بیا یې درکړی دی وروسته له بل ضعف (د طفولیت) قوّت (د ځوانی)، بیا یې درکړی دی وروسته له قوّت (د ځلمیتوبه) ضعف او د ویښتو سپینوالی، پیدا کوي الله هر هغه شی چې اراده وکړي (د پیدایښت د هغه)، او همدغه (الله) ښه عالم دی ښه قادر دی (په هر شي).

تفسیر: یعنې کوچنی د پیدایښت په وخت کې بې حده کمزور او ناتوانه وي، بیا ورو ورو قوت مومي، تر دې چې د ځلمیتوب په وخت کې د ده زور او قوّت خپل انتهایي حد ته ورسیږي، او د ټول زور او قوت ترقي د ځلمیتوب په وخت کې وي، بیا ورو ورو عمر مخ په زوړوالي درومي، او له زور او قوّت نه وروسته د کمزوری آثار څرګندیږي، چې د هغې انتهایي حد سپین ګیرتوب او زوړوالی دی، په دغه وخت کې ګرد اعضاء سست او کمزوري کیږي، او په قوتونو کې فتور او تعطیل واقع کیږي، د قوّت او ضعف دغه ګردې ترقي او تنّزل د پاك الله تعالی په لاس کې دي، هر قسم چې د الله تعالی اراده وي؛ هم هغسې یو شی جوړوي، او هغه د ضعف او قوّت له مختلفو ادوارو څخه تیروي، همدغه الله تعالی ته هر نوع قوت او قدرت حاصل دی، او همدغه الله تعالی ښه پوه او ښه عالم دی، چې کوم یو شی په کوم وخت کې او په کومو کومو حالاتو کې په څه ډول سره ښایي چې موجود وي؟.

نو په مونږ واجب او لازم دي چې د همدغه الله تعالی جلّ و أعلی شأنُه وأعظم برهانُه او د ده د رسولانو خبرې په ښه شان سره واورو.

وَیَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ یُقْسِمُ الْمُجْرِمُوْنَ ۙ مَا لَبِثُوْا غَیْرَ سَاعَةٍ

او په هغې ورځې کې چې قایم شي قیامت؛ نو قسمونه به خوري مجرمان (کافران په دې) چې نه دي پاتي شوي (په دنیا کې) غیر له یو ساعته.

تفسیر: یعنې په قبر یا په دنیا کې به هستوګنه ورته ډېره لږه ښکاري، څه وخت چې غم او مصیبت د ده په سر باندې ولویږي، او دی ورته ګوري؛ نو په ډېر افسوس او ارمان سره به ووایي چې: د برزخ او د دنیا ژوندون ډېر ژر راباندې تېر شو، او لږ څه ډیل او مهلت را په برخه نشو، چې په هغه کې مو د دغه دردوونکي عذاب څخه د نجات لپاره څه سعي او کوښښ کړی وی، یا په دنیا کې لږ ډېره موده پاتې کیدو، خو د دغې ورځې لپاره مو څه تهیه او تیاري کړي وی، دغه مصیبت خو یو ناڅاپه راته پېښ شو.

كَذٰلِكَ كَانُوْا يُؤْفَكُوْنَ ﴿٥٥﴾

همدارنګه (چې دوی دروغ وايي په آخرت کې) وو دوی چې ګرځول کېدل به (له رښتیا نه په دنيا کې).

تفسير: يعنې لکه چې هم هغلته د دوی داسې ويناوې به غلطې او دروغ وې، همداسې ويوهېږئ چې په دنيا کې به هم دغه خلق چټې او غلط خيالات او معکوسې او منقلبې خبرې او اترې به سره کوي.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ وَالْاِيْمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ ۡ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٥٦﴾

او وايي به دوی ته هغه کسان چې ورکړی شوی وو دوی ته علم او ايمان (يعنې انبياء، پرښتې، مؤمنان چې: ولې دروغ وايئ بلکه) خامخا په تحقيق ډېر پاتې شوي يئ (په دنيا کې چې هغه ليکلي دي) په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې تر ورځې د بعث پورې، پس دغه ده ورځ د بعث (چې تاسې ترې منکران وئ) وليکن تاسې وئ تاسې په دنيا کې چې د جهل او غفلت لامله نه پوهېدئ (د دغې ورځې په وقوع).

تفسير: يعنې مؤمنان او پرښتې به په دغه وخت کې د دوی ترديد کوي، او دوی ته به داسې وايي چې: تاسې دروغ او خوشې چټې خبرې کوئ، يا په مغالطه کې لويدلي يئ چې مونږ په برزخ يا په دنيا کې له يو (۱) ساعت څخه زيات نه يو پاتې شوي، تاسې د الله تعالی د علم او د ده د خبر او د لوح محفوظ د ليکنې سره سم د قيامت تر ورځې پورې په دنيا او په برزخ کې اوسيدلي يئ، چې د يوې شېبې په اندازه هم په هغه کې څه کمی نه دی واقع شوی، نن له هم هغې وعدې سره سم هغه ورځ رارسېدلې ده، اوس هغه وګورئ چې تاسې پرې نه پوهېدئ او نه مو منله، که له پخوا څخه مو په دغې ورځې يقين کړی وی، او له تيارئ سره ورته راغلي وی؛ نو د دغه ځای له لذتونو او مسرتونو څخه به محظوظ او متمتع شوي وی، او د دغو انعامونو او اکرامونو د ليدلو په مقابل کې به مو داسې ويل چې: دغه ورځ په ډېر ځنډ او ډيل راغلې ده، او مونږ د دې د راتللو ډېر انتظار او اشتياق ويستلی دی، لکه چې مؤمنان يې همداسې ګڼي.

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنْفَعُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿٥٧﴾

پس دغې ورځې کې به نه رسوي ګټه هغو کسانو ته چې ظلم کړی دی دوی (په ځانونو خپلو په کفر سره) عذر د دوی، او نه به دوی وبللی شي راضي کولو د الله ته (يا به نه له دوی نه معذرت غوښتلی کېږي).

تفسير: يعنې نه به کوم معقول عذر وړاندې کولی شي، چې د دوی په کار ورشي، او نه به دوی ته داسې ويل کېږي: ښه ده، اوس د توبې او اطاعت په ذريعه د الله تعالی خوښې او رضا حاصله کړئ !، ځکه چې د هغو وخت تېر شوی دی، او اوس پرته له دې نه چې دايمي سزا وګالئ؛ بل هيڅ يوه چاره اومخلص نه دی پاتې.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۗ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَّيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُوْنَ ﴿٥٨﴾

او خامخا په تحقيق بيان کړي دي مونږ لپاره د خلقو په دغه قرآن کې له هر قسم مثال (چې مفيد واقع کېږي دوی ته)، او (قسم دی ای محمده !) که راوړې ته دوی ته کوم آيت د قُدرت؛ نو

خامخا وبه وايي هرومرو هغه كسان چې كافران شوي دي (عنادًا) چې: نه یئ تاسو (ای محمده ! او مؤمنانو !) مګر (دروغجنان) باطل ويونكي.

تفسير: يعنې په دغه وخت كې به ډېر افسوس او ارمان كوي، مګر نن چې د الله تعالى د خوښې، رضاء او لقاء حاصلولو وخت او موقع ده، او عظيم الشأن قرآن دوی ته داسې عجيب مثالونه او دليلونه بيانوي، او راز راز خبرې ورته كوي، او په هره ممكنه طريقه سره يې په خپل خير او شر پوهوي؛ خو سره له هغه هم دوی په هغو باندې خپل ځان نه پوهوي، او نه د هغو هيڅ يو پند او خبره اوري، څومره مهم او عالي آيتونه چې دوی ته واوروئ يا ډېر لوی اوصاف او څرګند معجزات ورښكاره كړئ؛ نو دوی د هغو په اورېدلو او ليدلو داسې وايي چې: تاسې رسول الله او مسلمين ګردو لاسونه سره يو كړي دي، او دغه دروغ مو (العياذ بالله) له خپله ځانه جوړ كړي دي، يو تن مو څو آيتونه جوړوي او درلولي يې، او نور د هغه تصديق كوئ، يو جادو او كوډې كوي، او نور دغه ته تيار ولاړ دي چې په هغه ايمان راوړي، په دغه ډول مو ګردو سره يو تړون كړی دی، او يوه اتحاديه مو سره جوړه كړې ده، او غواړئ چې په دغه چل سره خپل مذهب او مسلك خپور كړئ.

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٥٩﴾

همدارنګه مهر لګوي الله په زړونو د هغو كسانو چې نه پوهيږي (او نه د پوهې غوښتنه كوي).

تفسير: يعنې هغه انسان چې نه پوهيږي، او نه د پوهېدلو لپاره زيار او كوښښ كوي، او د ضد او عناد له سببه خامخا د هرې خبرې ترديد او انكار ته هم تيار ولاړ وي؛ نو د دغه وضعيت دوام ورو ورو په تدريجي توګه د ده زړه كلكوي، او د شرك، شك، ترديد او انكار مهر پرې لګوي، او بالآخر د ډېر ضد او عناد له سببه د ده زړه دومره سخت شي، چې د حق د منلو قوت او استعداد په كې بيخي پاتې نشي (العياذ بالله).

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِيْنَ لَا يُوْقِنُوْنَ ﴿٦٠﴾ ع

پس صبر كوه (ای محمده ! په ضرر د دوی) بېشكه چې وعده (د نصرت) د الله حقه ده، او بې همته نه كړي تا لره هغه كسان چې يقين نه راوړي (په آخرت) !.

تفسير: يعنې كله چې د دغو بدبختانو د ضد، عناد، او تكرار احوال او مقدار تر دغو درجو پورې ورسېدل؛ نو ته د دوی له دغه شرارت، بغاوت، او طغيان څخه مه خپه كېږه ! بلكه د پيغمبری په صبر، تحمل او حلم سره ورنه تېرېږه ! او په خپل دعوت، تبليغ، پند او نصيحت كې مشغول او لګيا اوسه، هغه د فتحې او نصرت وعده چې له تا سره رب العزّت كړې ده، هغه په يقيني ډول كامله او پوره كېدونكې ده، او په هغه كې د يوې ذرې په اندازه هم څه تفاوت او تخلف واقع كېدی نشي، ته په خپل كار تل ټينګ اوسه ! دغه بد عقيده او بې يقينه خلق د يوې ذرې په اندازه هم تا له خپله ځايه نشي خوځولی.

تمت سورة الروم بعون الله الحي القيوم، فله الحمدُ والمنة أولا وآخرا وظاهرا وباطنا.

سُورَةُ لُقْمَانَ

«د لقمان سورت مکي دی پرته له (۲۷، ۲۸، ۲۹) آيتونو نه چې مدني دي، (۳۴) آيتونه او (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۱) او په نزول کي (۵۷) سورت دی، وروسته د الصافات له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ ﴿۱﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ﴿۲﴾ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳﴾ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿۴﴾ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۵﴾

دا آيتونه د کتاب حکمت لرونکي (محکم قرآن) دي. په داسې حال کې چې هدايت او رحمت دی لپاره د نېکوکارانو. هغه کسان چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي دوی (واجب) زکات، او دوی په آخرت باندې همدوی يقين کوي (چې خامخا راځي په حقه سره). دغه (ستايلي شوي کسان) په سمه لاره دي له (طرفه) د رب د دوی، او دغه (کسان) هم دوی په مراد رسيدلي دي.

تفسير: دغه کتاب خاص د نېکانو لپاره د رحمت او هدايت پانګه ده، ځکه چې همدغه خلق ورنه ګټه اخلي، که نه نو په نفس نصيحت او پوهولو کې ذکر د جن او انس په حق کې ښکاره هدايت او رحمت دی، د «سورة البقرة» په اوله رکوع کې همداسې نور آيتونه هم تير شوي دي، او د ﴿هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ﴾ دوه ترجمې شوي دي، دلته دې هم هغه بيا وکتل شي !.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِيْ لَهْوَ الْحَدِيْثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ وَّيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۶﴾

او (ځيني) له خلقو څخه هغه څوک دي چې اخلي عبثې خبرې لپاره د دې چې وښويوي (خلق) له لارې د الله نه بې له علمه (په عاقبت د فعل خپل)، او چې ونيسي دا (لاره يا آيتونه) په ټوکو مسخرو، دغه (کسان) شته دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: د مفلحينو نېکبختانو په مقابل کې دلته د هغو بدبختانو ذکر دی، چې د خپل جهالت او نادانی او آخرې خاتمې ته د نه کتلو له امله يې قرآنکريم پرې اينبی، په لوبو، لهوو، لعبو يا په نورو واهياتو او خرافاتو کې مستغرق دي، غواړي، چې نور هم په همداسې مشغوليتونو او ساعت تېريو کې مشغول او لګيا او د الله تعالی له دين او ياد څخه غافل او بې پروا کړي، او د الله تعالی ياد ترې هېر کړي، او په دينې خبرو پورې خاندې او پرې مسخرې او ملنډې وهي، حسن بصري رضي الله تعالی عنه د «لهو الحديث» په متعلق وايي: «هر هغه شی چې د الله تعالی له عبادت او له ياد څخه لرې کوونکی وي؛ مثلاً فضولې قصې ويل، چټي د خندا او ټوکو خبرې، چټي کارونه، ساز او سرود او نور».

په روايتونو کې راغلي دي چې «نضر بن حارث» چې د کفارو له مشرانو څخه وو، کله چې به د تجارت لپاره پارس ته تلو؛ نو له هغه ځای به يې د عجمو باچايانو قصې او د تواريخو کتابونه له خپله ځانه سره راوړل، او قُريشو ته

به يې ويل چې: محمد صلی الله علیه وسلم تاسې ته د عاد او ثمود قصې اوروي، راځئ چې زه به تاسې ته د رُستم او د اسفنديار او د آريانا د باچايانو قصې واوروم، ځينو خلقو هغه قصې ښې او په زړه پورې ګڼلې، او ورته به متوجه کېدل، هغه يوه سندرغاړې وينځه هم پېرودلې وه، کله چې ده ليدل چې د کوم سړي زړه نرم او اسلام ته لږ څه متمايل شوی دی؛ نو هغه به يې د هغې سندرغاړې کره لېږه، او ورته ويل به يې چې: دغه ته ښه ډوډۍ او د څښلو شيان ورکوه، او ښې بدلې ورته اوروه !، بيا به يې دغه سړي ته ويل چې: ګوره دغه مېلې او چړچې له هغه څخه ډېرې ښې او بهترې دي چې محمد صلی الله علیه وسلم دې هغه لوري ته بولي، چې لمونځ کوه ! روژې نيسه ! ځان دې په شهادت ورسوه ! نو په دغه باندې دا آيتونه نازل شول.

تنبيه: ددغه آيت شان نزول اګر که خاص دی، مګر د الفاظو د عموميت له وجې يې حکم عام دی، هغه لهو چې داسلامي دين ځنې د خلقو اړوونکی وي، يا د اړولو له موجباتو څخه وي؛ ممنوع او حرام بلکه کُفر دی، او هغه شيان چې د ضروري شرعي احکامو څخه انسان ستنوي (منع کوي) يا د معصيت سبب ګرځي؛ ګناه او معصيت دی، هو ! هغه لهو چې د کوم واجب امر مانع نه وي، او کوم شرعي غرض او مصلحت په هغه کې نه وي؛ هغه مباح دی، ليکن د لايعني والي له سببه خلاف الأولیٰ دی، آس ځغلول، غشي اونورې نښې ويشتل يا د زوجينو ملاعبت چې په شرعي حدودو کې وي؛ څرنګه چې په معتد به شرعي اغراضو او مصالحو مشتمل دي؛ نو ځکه د باطل لهو څخه مستثنی ګرځول شوي شوي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِىٓ أُذُنَيْهِ وَقْرًا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٧

او کله چې ولوستل شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) زموږ؛ نو وګرځوي تری مخ حال دا چې متکبّر غاړه غړوونکی وي داسې چې ګواکې له سره يې نه دي اورېدلي، ګواکې په دواړو غوږونو د ده کې درونداوالی، کوڼوالی دی، پس زېری، خبر ورکړه ته هغه ته په عذاب دردناک سره.

تفسير: يعنې د غرور او تکبّر له سببه نه غواړي چې زموږ آيتونه واوري، بلکه د هغه په مقابل کې بيخي ځان کوڼ اچوي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ ۝٨ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٩

ببشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی لره جنّتونه د نعمتونو. حال دا چې تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، (دغه وعده کړې ده) وعده د الله حقه رښتيا، او همدی دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت لرونکی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې هيڅ يو قوّت دی د وعدې له سر ته رسولو څخه نشي ستنولی، او نه له چا سره بې موقعه وعده کوي.

خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

پيدا کړي دي (الله) اسمانونه بې له ستنو چې وينئ تاسې هغه.

تفسير: د دغه (عمد) د لفظ تفسير د «الرعد» د سورت په اوله کې تېر شو، هلته دې وکتل شي.

وَأَلْقَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ

او ایښي (پیدا کړي یې دي) په ځمکه کې غرونه لپاره د دې چې ونه خوځېږي دا ځمکه پر تاسې.

تفسیر: یعنې د ځمکې د انتظام او استقرار لپاره خورا لوی او درانه غرونه پرې درولي شوي دي، چې د سمندر له موجونو یا د سختې هوا له جټکو یا د نورو طبیعیه اسبابو له اثره ونه لړزیږي، او یوې خوا ته مائله نشي، د «نحل» په اوله کې دغه مضمون پخوا له دې نه تېر شوی دی، باقي د غرونو د پیدا کېدلو مصلحت یواځې پر هم دغومره حکمت محدود او منحصر نه دی، نور داسې ډېر فوائد او حکمتونه هم په کې مضمر او موجود دي، چې هغه ګرد پاک الله ته معلوم او ښکاره دي.

وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ⑩

او ویې شیندل (خواره واره یې کړل) په دغه ځمکه کې له هر قسم خوځېدونکو ساکښو (ژوندیو) ښخه، او نازلې کړي دي مونږ له (طرفه) د اسمانه اوبه؛ پس زرغونې کړي دي مونږ په دغه (ځمکه) کې له هر هر قسمه ګیاه ښې (خاصې جوړې).

تفسیر: یعنې هر قسم ښایسته، ښکلي، ګټور، او نفیسې ونې یې په ځمکه کې زرغونې کړي دي، د «الشعراء» د سورت په شروع کې په همدغه مضمون یو بل آیت هم تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي!.

هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ⑪

دغه (ټول مذکوره شیان) مخلوق د الله تعالی دي، پس وښیئ (ای مشرکانو!) ماته هغه شی چې پیدا کړی دی هغو معبودانو بې له الله نه، بلکه دغه ظالمان مشرکان په ګمراهۍ ښکاره کې دي.

تفسیر: کله چې د هغو مخلوق نشئ راښوولی؛ نو په کوم مخ او خوله هغوی د الله تعالی شریکان ګرځوئ؟ او د معبودیت وړ او مستحق یې بولئ؟ معبود خو داسې یو جامع الصّفات ذات کېدی شي، چې د هغه په واک او قدرت کې پیدا کول، وژل، روزي رسول او نور ګرد شیان وي، مګر دلته دوی د پیدا کولو او د نورو افعالو یوه ذره اختیار هم نه لري، مګر دغه ظالمان د فکر، ذکر، غور او دقّت سره هیڅ علاقه او ارتباط نه لري، په توره تیاره کې پراته دي، او حیران او سرګردانه ګرځي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ⑫

او خامخا په تحقیق ورکړې وو مونږ لقمان ته حکمت (عقل، علم او ویلي وو مونږ ده ته) چې شکر کوه الله ته، او هر چا چې شکر وکړ؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې شکر کوي لپاره (د ښېګڼې) د ځان خپل، او هر څوک چې کافر شو؛ پس بېشکه الله غني ډېر بې پروا د ګردو محامدو څښتن دی.

تفسیر: د زیاترو علماوو رایه داسې ده چې: لُقمان علیه السلام نبي نه وو، هو! یو پاک او متقي انسان وو، چې الله تعالی ورته اعلی درجه عقل، فهم، متانت او پوهه ورکړې وه، د ده د عقل او پوهې نصایح او د حکمت خبرې په خلقو کې له قدیم الأیامه معروفې او مشهورې وې، رب العزّت د هغو یوه برخه په خپل عظیم الشأن قرآن کې هم نقلوي، او د ده مرتبه لازیاتوي، ښایي له دې نه مطلب دا وي چې د شرک، کفر او عصیان قباحت هم هغسې چې د انساني فطرت په شهادت او د انبیاء الله له وحي ثابت دی؛ د دنیا د غورو او منتخبو عاقلانو او فاضلانو مفکوره او مقوله هم د هغه تأیید

او تصدیق کوي، پس کفّار ولې د توحید څخه بېزاره او کفر او شرک یې ځان ته غوره کړی دی؟ او د دوی دغه وضعیت که ښکاره ګمراهي نه ده نو بل څه شی دی؟.

﴿وَمَن يَشۡكُرۡ فَإِنَّمَا يَشۡكُرُ لِنَفۡسِهِۦۖ﴾ یعني پر دغه لوی احسان او نورو احساناتو ښایي چې د حقیقي منعم شکر اداء او د ده حق پېژندل ضروري وګڼل شي، لیکن دغه خبره دې واضحه وي چې د دغه حق پېژندلو او شکر ایستلو څخه الله تعالی ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، هو! هغومره ګټه او نفعه چې رسیږي؛ پخپله همدغه شاکر ته رسیږي، چې په دنیا کې ډېر انعام او اکرام، او په آخرت کې اجر، ثواب او ښه مقام یې ور په برخه کیږي.

که دوی ناشکري او کُفران کوي؛ نو خپل ځان ته تاوان رسوي، الله تعالی داسې شکر ګزاریو ته هیڅ ضرورت او احتیاج نه لري، د الله تعالی په حمد او ثناء کې د دنیا ټول مخلوقات د حال په ژبه مشغول او لګیا دي، او په فرض محال که کوم حامد او ثنا ویونکی له سره هم نه وي؛ خو بیا هم پاک الله د خپل جامع الصفات او منبع الکمالات والي په بناء پخپله محمود دی، او د چا د حمد او شکر کولو یا نه کولو څخه د ده په کمالاتو کې د یوې ذرې په اندازه هم څه زیاتی او کمی نه پیښیږي.

وَإِذۡ قَالَ لُقۡمَٰنُ لِٱبۡنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴿١٣﴾

او یاد کړه (ای محمده! هغه وخت) چې وویل لقمان ځوی خپل ته حال دا چې ده پند ورکاوه ده ته: ای بچوړیه ځما! شریک مه ګرځوه له الله سره، بېشکه چې شرک خامخا ظلم دی ډېر لوی.

تفسیر: له دې نه به بله بې انصافي څه وي چې عاجز مخلوق ته د مختار خالق درجه ورکړې شي؟ او له دې نه به زیات حماقت او ظلم په خپل ځان بل څه وي چې له أشرف المخلوقات والي سره سره د ډېرو خسیسو او سپکو شیانو په مقابل کې د خپل عُبودیت سر ښکته کړي؟ لا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظیم.

وَوَصَّيۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيۡهِ حَمَلَتۡهُ أُمُّهُۥ وَهۡنًا عَلَىٰ وَهۡنٖ وَفِصَٰلُهُۥ فِي عَامَيۡنِ أَنِ ٱشۡكُرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيۡكَ إِلَيَّ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٤﴾

او وصیت، امر کړی دی مونږ انسان ته له مور او پلار خپل سره (په نېکۍ کولو، ځکه چې په نس کې) ګرځاوه ده لره مور د ده په سستۍ سره له پاسه د بلې سستۍ، او بېلول د ده دي (له تي نه) په (پوره کېدلو د) دوو کلونو کې، (او ورته ویلي دي مونږ داسې) چې شکر کوه ماته او مور پلار خپل ته! خاص بیا ماته دي راتله (ستاسو ای انسانانو!).

تفسیر: یعنې د مور حق له پلار نه هم زیات دی، ځکه چې مور تر څو میاشتو پورې دې په خپله ګېډه کې ګرځوي، بیا د حمل له وضعې نه وروسته تر دوو کلونو پورې تی ورته ورکوي، او د ده د تربیې او پاللو په ضمن کې راز راز تکالیف او ربړونه ګالي، او زحمتونه او تکالیف په ځان اخلي، او خپله آرامي او هوسایي ترې جاروي، نو ضروري ده چې هر انسان ړومبی د الله تعالی او بیا د خپل مور او پلار حقوق په مخصوص ډول سره وپېژني، او په ځای یې کړي، یعنې د الله تعالی عبادت وکړئ! او د مور او پلار په خدمت او اطاعت کې له توان سره سم بوخت اوسئ! او له سره ترې غاړه مه غړوئ! خو تر هغې پورې چې د الله تعالی معصیت ته مفضي نشي، ځکه چې د الله تعالی حق په دوی مقدم دی، او د ده په حضور کې تاسې او دوی ګرد سره حاضرېږئ، نو ښایي چې انسان دې په خپل زړه کې ښه فکر او غور وکړي، چې په کوم مخ او خوله به دی له پاک الله سره مخامخ کیږي.

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ۚ

او که کوښښ وکړي دا مور او پلار په تا په دې چې شریک کړې ته له ما سره هغه شی چې نه وي تاته په هغه سره څه علم پوهه؛ نو اطاعت مه کوه د دې دواړو، او ملګرتیا کوه له دوی سره په دنیا کې ښه غوره (ملګرتیا له شرعې سره سمه)، او متابعت کوه په دین کې د لارې د هغه چا چې بېرته راګرځېدلي دي ماته (په توحید سره).

تفسیر: د دین په خلاف د مور او پلار وینا مه منه ! هو ! په دنیوي معاملاتو کې له هغوی سره نېکي او ښه سلوک کوه ! په همدغه مضمون یو بل آیت هم د «العنکبوت» په سورت کې تېر شوی دی، د هغه تفسیر دې هلته ولوستل شي ! د انبیاوو او مخلصو بندګانو په لاره درومه ! او د دین په خلاف د خپل مور او پلار تقلید او اطاعت مه کوه !.

ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۱۵﴾

بیا (خاص) ماته راتله ستاسې دي (د ټولو په قیامت کې د حساب لپاره)، پس خبر به کړم زه تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به تاسې (په دنیا کې له خیر او شر نه).

تفسیر: یعنې وروسته له دې نه چې د الله تعالی دربار ته ورسېږئ؛ نو اولاد او والدینو او نورو ګردو ته به دغه خبره معلومه او ښکاره شي چې کوم یو متجاوز او مقصر وو؟.

تنبیه: له ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ﴾ څخه تر دې ځای پورې د الله تعالی کلام دی، ړومبی خپل ځوی ته د لقمان وصیت وو، او وروسته هم له ﴿يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ﴾ څخه د همدغه وصیت سلسله ده، په منځ کې الله تعالی له خپلې خوا یو ضروري تنبیه وکړه، یعنې شرک دومره سخت او قبیح شی دی، تر دې چې که مور او پلار خپل اولاد پرې مجبور کړي؛ خو بیا یې هم څوک نشي غوره کولی.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿۱۶﴾

ای ځوی ګوټیه څما ! بېشکه دا (د بدۍ او نېکۍ خصلت) که کوم شی وي په قدر د داني له اوري څخه، پس وي دا دانه په کومې تیږې (ګټې) کې یا وي په اسمانونو کې یا په ځمکې کې (چې هیڅوک پرې خبر نه وي)؛ نو رابه یې وړي الله (حساب کتاب ته)، بېشکه الله ښه باریک لیدونکی ښه خبردار دی.

تفسیر: یعنې کوم شی یا کوم خصلت ښه وي یا بد، که د اوري په اندازه وړوکی هم وي، او فرض یې کړئ چې په کومې لوی غټې تیږې کې یا د اسمانونو له پاسه یا د ځمکې په تیارو کې اینبودل شوی وي؛ هغه هم له الله تعالی څخه پټ نشي پاتې کېدی، هر کله چې وخت راشي؛ هغه به له هم هغه ځایه هر چېرې چې اراده وکړي راحاضر کړي، نو ځکه هر انسان ته لازمه او ضروري ده چې دغه خبرې دې تر نظر لاندې ونیسي، هر هغه کار چې په زرهاوو پردو کې دننه هم وشي، هغه الله تعالی ته حاضر او دی ورته ناظر دی، لکه چې نېکي یا بدي چې په هر څومره پټ ځای کې وکړی شي؛ د هغې اثر ضرور ښکارېدونکی دی، او اهل النظر هغه بې تکلفه محسوسولی شي.

يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

ای ځوی ګوټيه ځما ! قائموه (سم ودروه سره له ټولو حقوقو) لمونځ او امر کوه (خلقو ته) په نېکۍ او منع کوه خلق له بدۍ نه.

تفسير: يعنې ته پخپله هم د الله تعالى پر توحيد او بندګۍ قايم اوسه ! او هم نورو ته نصيحت کوه، چې ښې خبرې زده کړي، او له بدو او خرابو خبرو څخه ځان وساتي !.

وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿۱۷﴾

او صبر کوه په هغې سختۍ چې رسيږي تاته (بالخاصه په امر او نهي کې)، بېشکه دغه (مذکوره نصائح) له مهمو مقصودي کارونو څخه دي.

تفسير: يعنې په دنيا کې هر هغه سختي، کړاوونه، او تکليفونه چې درپيښيږي، چې هغه اغلبًا د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په سلسله کې وي؛ نو هغه په تحمّل او اولوالعزمۍ سره په ځان وګاله، او له سختيو څخه له سره مه ويرېږه ! ځکه چې له دغو شيانو څخه د کلمة الله د اعلاء په مقابل کې ويرېدل د زړورو او د عزم د خاوندانو کار نه دی.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ

او مه ګرځوه مخ خپل خلقو ته (له ډېره کبره، بلکه ګوره دوی ته په تواضع سره).

تفسير: يعنې په تکبر او غرور سره مه ګوره ! خلق خوار، سپک او حقير مه ګڼه ! د متکبرانو په شان خبرې اترې مه کوه ! بلکه په روڼ تندي، او په خندا، خوښۍ او خوشالۍ له خلقو سره غږېږه !.

وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ﴿۱۸﴾

او مه کوه تګ په ځمکه کې په ناز او نخرو ! بېشکه الله محبت نه کوي هر کبر کوونکي فخر کوونکي سره (په خلقو).

تفسير: يعنې په غرور، تکبر، لويي او لاپو د سړي څه قدر او عزت نه زياتيږي، بلکه د دې په عکس ذليل، حقير او سپک ښکاري، که څوک مخامخ ورته څه ونه وايي؛ پسې شا خو خلق ورپسې ډېر بد وايي، او سپک يې ګڼي.

وَاقْصِدْ فِىْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ؕ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ ﴿۱۹﴾

او ميانه رو اوسه ! په تګ خپل کې (يعنې مه ډېر ګړندی اومه ډېر ورو ځه)، او ورو کړه غږ خپل، بېشکه چې ډېر بد د ټولو غږونو خامخا غږ د خرو دی.

تفسير: يعنې تواضع، متانت، اعتدال او متوسط وضعيت ځان ته غوره او اختيار کړه، بې له ضرورت نه خبرې مه کوه ! د خبرو په وخت کې بې له ضرورت نه چغې مه وهه ! که په لوړ غږ سره غږېدل څه کمال وی؛ نو د خره غږ ته به خلقو ډېر اهميت ورکاوه، حال دا چې څه وخت چې خر هنګيږي؛ هغه په غوږونو ډېر کريهه او بد لګيږي، ډېر ځله د انسان په زوره غږېدلو کې هم داسې بې نظمي او بې ترتيبي پيښيږي.

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً ؕ

آيا نه وينئ تاسې (ای انسانانو !) چې بېشکه الله مسخر کړي په کار اچولي دي تاسې ته هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، او پوره کړي دي (الله) په تاسې نعمتونه خپل (هم) په ښکاره او (هم) په پټه.

تفسير: يعني د اسمان او ځمکې ګرد مخلوقات ستاسې په کارونو کې لګيا دي، نو بيا تاسې ولې د هغه په کار نه لګيا کېږئ؟ او پوره کړي دي الله په تاسې نعمتونه خپل هم ښکاره هم په پټه، ښکاره نعمتونه هغه دي چې په حواسو سره يې ادارک کيږي، يا بلا تکلفه په فهم او پوهه کې راتلای شي، پټ نعمتونه هغه دي چې په عقل، فکر، غور او دقّت سره موندل کيږي، يا به له ظاهري څنې مادي او معاشي او له باطني څنې روحاني او معادي نعمتونه مراد وي، ګواکې د رسول ارسال، د کتاب نازلول، د نېکۍ توفيق ورکول؛ ګرد په باطني نعمتونو کې شامل دي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ﴿۲۰﴾

او (ځينې) له خلقو هغه څوک دي چې جګړه کوي په (حق د) الله کې بې له پوهې (د توحيد څخه) او بې له (لارې د) هدايت، او بې له کتاب روښان څخه.

تفسير: يعني له داسې ظاهرو او باهرو نعمتونو او احسانونو سره سره ځينې خلق خپلې سترګې پټوي، د الله تعالی په وحدانيت کې يا د ده په شيونو او صفاتو کې يا په احکامو او شرائعو کې مباحثې او جګړې کوي، او تش په بې سندو جګړو کې سره نښلي، نه کوم علمي او عقلي اصول له هغوی سره شته، او نه د کوم بر حق هادي څه هدايت، او نه د کوم مستند او روښان کتاب حواله له خپله ځانه سره لري، تش د خپلو پلرونو او نيکونو ړوند تقليد له هغوی سره شته، چې ذکر يې په راتلونکي آيت کې راځي.

وَإِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطٰنُ يَدْعُوْهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۲۱﴾

او کله چې وويل شي دوی ته چې متابعت وکړئ په صدق سره د هغه (قرآن) چې نازل کړی دی الله؛ نو وايي دوی: نه ! بلکه متابعت کوو د هغه شي چې موندلي وو مونږ په هغه شي پلرونه خپل، (نو وايي الله) آيا (متابعت کوي دوی د پلرونو) اګر که وي شيطان داسې چې بولي دوی (يا پلرونه د دوی) په طرف د عذاب د دوزخ (بلکه متابعت دې نه کوي !).

تفسير: يعني که شيطان ستاسې پلرونه او نيکونه د دوزخ په طرف بيولي وي، بيا هم تاسې په هم هغو پسې درومئ؟ او په کوم ځای کې چې هغوی لويدلي دي؛ تاسې هم خپل ځانونه هغلته غورځوئ؟.

وَمَنْ يُّسْلِمْ وَجْهَهٗٓ اِلَى اللهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ؕ

او هر څوک چې وسپاري (تابع کړي) مخ (ځان) خپل الله ته (او پرې تفويض او توکّل وکړي) حال دا چې دی نيکوکار وي؛ نو په تحقيق ده منګولې خښې کړي دي په کړی مضبوطې باندې.

تفسير: يعني هر هغه چا چې په اخلاص سره د نېکۍ لاره غوره او اختيار کړه، او خپل ځان يې الله تعالی ته وسپاره؛ نو وپوهېږه چې خپل لاس يې په ډېرې مضبوطې او کلکې کړۍ لګولی دی، او ځان يې پرې ټينګ کړی دی، تر هغه وخته پورې چې ده دغه کړۍ ټينګه نيولې وي؛ نو له سره نه ښايي چې د لوېدو کومه اندېښنه ورته پيدا شي.

وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾

او خاص الله ته دی عاقبت خاتمه د (ټولو) کارونو.

تفسیر: یعنې هر هغه چې دغه کړۍ مضبوطه ونیوله؛ بالآخره د همدغې کړۍ او سند په وسیله د الله تعالی دربار او دیدار ته رسیږي، او پاک الله د ده آخره خاتمه او انجام ښه کوي.

وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾

او هر څوک چې کافر شو؛ پس نه دې خپه کوي تا (ای محمده !) کُفر د ده (ځکه چې) خاص مونږ ته دي بیا راتله د دوی په قیامت کې، پس خبر به کړو مونږ دوی په هغو اعمالو چې کړي یې دي، بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سینو (د دوی) کې دي.

تفسیر: یعنې تاسې خپله علاقه له پاک الله سره ټینګه او مضبوطه ولرئ ! د هیچا د تکذیب او انکار پروا له سره مه کوئ ! د منکرینو بېرته راتګ او رجوع خامخا ځمونږ په لوري ده، په دغه وخت کې به د دوی ټولو عملونه بې له کموالي او زیاتوالي د دوی په مخ کې ایښودل کیږي، او هیڅوک به خپل هیڅ یو جرم له پاک الله څخه نشي پټولی، ځکه چې الله تعالی د زړونو په پټو خبرو او مخفي اعمالو هم خبر دی، او هغه ګرد به دوی ته ور وړاندې کړي.

نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

نفع به ور کړو مونږ دوی ته (په دنیا کې) لږ شانې، بیا راولو دوی په ډېره ناچارۍ عاجزۍ سره په طرف د عذاب سخت (د دوزخ).

تفسیر: یعنې د لږو ورځو عیش عشرت، بې فکري او بېغمي ده، کله چې د دوی دغه نېټه او مهلت ختم شي؛ نو خورا ډېرې سختې سزا ته به راښکودل شي، او هیڅ به د دوی له واکه نه وي پوره چې چېرې وتښتي، یا پټ شي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

او قسم دی که وپوښتې ته دغه (کُفّار) چې چا پیدا کړي دي دغه اسمانونه او ځمکه؛ نو خامخا وبه وایي دوی چې: الله، (کله چې مقر شول دوی؛ نو ای محمده !) ووایه: ټوله ثناء خاص الله لره ده، بلکه زیاتره د دوی نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې الحمد لله دغومره خو په خپلو ژبو اعتراف کوي، چې د اسمانونو او د ځمکې پیدا کول بې له الله تعالی نه د بل هیچا کار نشي کېدی، نو بیا اوس کوم قسم خوبي پاتې شوه چې د ده په پاک ذات کې نه وي موجوده؟ آیا د دغو عظیم الشأنو شیانو پیدا کول او بیا یې په یو مضبوط او ټینګ نظام په کار اچول، بې له اعلی درجې علم او حکمت، زور او قوّت امکان لري؟ نو هرومرو د «خالق السماوات والأرض» په ذات کې د ټولو کمالاتو د موجودیت منل لازمیږي، او دغه هم د ده د قدرت یوه نمونه ده، چې تاسې غوندې مجرمینو او منکرینو باندې هم د خپل عظمت او قدرت اقرار او اعتراف کوي، چې له دغه اقرار څخه وروسته تاسې ملزم ګڼل کېږئ، یعنې کله چې ستاسې په نزد هم خالق یوازې هم هغه الله دی؛ نو بیا ولې نور شیان مو خپل معبودان ګرځوئ؟ خبره خو صافه او سمه ده، خو سره له هغه ډېر کسان پرې نه پوهیږي، او دلته چې رسیږي؛ بند پاتې کیږي.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿۲۶﴾

خاص الله لپاره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا عبيدًا)، بېشکه چې الله همدی دی غني بې پروا، ډېره ثناء ورته ویلې شوې ده.

تفسیر: یعني هم هغسې چې د اسمانونو او د ځمکې پیدا کوونکی الله تعالی دی؛ همداسې ټول هغه شیان چې په اسمانونو او ځمکه کې دي، ټول بلا استثناء بې د بل چا له اشتراکه د الله تعالی مخلوق او مملوک دي، او تمامًا د الله تعالی محتاج دي، او بالعکس پاک الله هیچا ته اړ او محتاج نه دی، ځکه چې د ده هیڅ یو کمال د بل چا څخه مستفاد نه دی، دی بالذات د ټولو عزتونو او محاسنو او ښېګڼو مالک دی، نو بیا به دی بل چا ته ولې محتاج او اړ وي؟ او د چا به څه پروا لري؟.

وَلَوْ اَنَّمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ يَمُدُّهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۷﴾

او که چېرې هغه څه چې په ځمکه کې دي له ونو څخه (هغه ټول) قلمونه شي، او (سیاهي شي محیط) بحر، مرسته وکړي له ده سره پس له (تمامېدلو د اوبو) د ده اوه (نور) بحرونه؛ نو خلاص به نشي کلمات د الله، بېشکه چې الله دی ښه غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني که د دنیا له ګردو (ټولو) ونو څخې قلمونه جوړ کړی شي، او دغه اووه موجوده ترخه بحرونه (سمندرونه) سیاهي تیار کړل شي، او بیا د همدغو سمندرونو په شان اوه نور سمندرونه هم د ده د کار د کومک او معاونت لپاره پیدا کړل شي، او فرض یې کړئ چې د ټول عالم انسانان له خپل قدرت او قوّت سره سم هم په لیکلو لاسونه پورې کړي؛ خو سره له دغه هم د الله تعالی د کلمو د لیکلو د عهدې څخه ټول نشي وتلی، او د الله تعالی د کمالاتو او جلال، عظمت، او قدرت له اظهار څخه به ګرد سره عاجز او ناتوان پاتې شي، د لیکونکو عمرونه به تمام شي، قلمونه به په ډېرو لیکلو وسولیږي او مات به شي، سیاهي به له ډېرو لیکلو څخه خلاصه شي، خو سره له دې به هم د الله تعالی تعریف، توصیف، محامد، محاسن او ثناء به ختم نشي، رښتیا خبره همدا ده چې: محدود او متناهي قوّتونه به څرنګه د الله تعالی لا محدود او غیر متناهي صفات قید او ضبط کړی شي؟ اللهم لا أحصي ثناء علیك، أنت كما أثنیت علی نفسك.

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ۭ

نه دي پیدا کول ستاسې او نه بیا ژوندي راپاڅول ستاسې مګر داسې دي لکه پیدا کول او ژوندي کول د یوه نفس.

تفسیر: یعني د ټول جهان پیدا کول او د یوه انسان پیدا کول دواړه پاک الله ته یو شان سهل او آسان دي، نه په دغه کې څه اشکال او دقّت او نه په هغه کې څه سختي ورته پیښیږي، په یوه «کن» سره هر شي ته چې اراده وکړي؛ هم هغه کیږي.

اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ﴿۲۸﴾

بېشکه چې الله دی ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو) ښه لیدونکی (د ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې څرنګه چې د یوه غږ اوربدل، یا د یو شي لیدل یا په یو وخت کې د ټول جهان د شیونو لیدل الله تعالی ته یو شان او برابر دي؛ همداسې د یوه سړي وژل او ژوندي کول، او د ګرد جهان د ټولو موجوداتو وژل او ژوندي کول الله تعالی ته برابر او مساوي دي، او د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې یو شان دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى

آیا نه وینې (ته ای مخاطبه؟ بلکه وینې یې) چې بېشکه الله ننباسي شپه (په کامل قدرت خپل سره) په ورځ کې، او ننباسي (الله) ورځ په شپه کې، او مسخر کړي په کار اچولي یې دي تاسې ته لمر او سپوږمۍ، هر یو (له دغو دواړو نه لکه نور سیّارات) روان دي تر ټاکلې (مقرر کړې) مودې پورې.

تفسیر: د «مقرر وخت» څخه مراد قیامت دی، یا له لمر او سپوږمۍ څخه د هر یوه دوره ده، ځکه چې د یوې دورې د پوره کېدلو څخه وروسته ګواکې دوی بیا له سره خپله دوره او تګ شروع کوي.

وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾

او بېشکه الله په هر هغه څه چې تاسې یې کوئ ښه خبر دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی هغه قوّت او قدرت ته چې له شپې څخه ورځ او له ورځې څخه شپه جوړوي، او د لمر او سپوږمۍ په شان له خورا ډېرو لویو لویو کراتو څخه د ادنا مزدورانو په شان کار اخلي، له مرګ نه وروسته ستاسې بیا ژوندي راپاڅول څه اشکال لري؟ او کله چې دی له هر لوی او وړوکي عمل څخه پوره واقف او عالم دی؛ نو بیا په حساب او کتاب کې به الله تعالی ته څه اشکال او سختي ورپېښه شي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

دغه (شامل معرفت، کامل قدرت) له دې سببه دی، چې بېشکه الله همدی حق دی، او بېشکه هغه (معبودان) چې بولي (عبادت یې کوي) دوی بې له دغه (الله) نه؛ حق نه دي، او بېشکه الله هم دی ښه پورته ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی دغه عظیمه شئون او قاهره صفات ځکه ذکر شول؛ څو اوربدونکي وپوهیږي چې د یوه الله تعالی منل او د هم هغه واحد لا شریک عبادت کول؛ هم هغه سمه لاره ده، له دې نه خلاف هر څه چې وویل شي یا وکړل شي؛ باطل او دروغ دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾

آیا نه وینې ته چې بېشکه (دا) بېړۍ تګ کوي په بحر کې په فضل د الله، لپاره د دې چې وښیي تاسې ته له دلائلو د ده، بېشکه په دغې (بېړۍ او بحر) کې خامخا ډېر دلائل دي لپاره د هر ډېر صابر ډېر شاکر (په آفتونو او نعمتونو).

تفسیر: یعني جهازونه او بېړۍ ډېر ثقیل او درانه بارونه وړي، او د الله تعالی په قدرت، فضل او مرحمت څرنګه د سمندر څپې سره څېروي او په کې ځي؟ یعنې د دغه بحري سفر په احوالو او حوادثو کې له غور کولو څخه انسان ته د صبر او شکر ډېر مواقع په لاس ورځي.

کله چې طوفان پورته شي، او جهاز د طوفان په څپو کې ګېر شي، او له هرې خوا له لویو پېښو او حوادثو سره مخامخ شي؛ نو دغه وخت د لوی صبر او تحمّل وخت دی، او کله چې الله تعالی دوی د مرګ او ژوند له دغه کشمکش څخه صحیح او سالم وباسي؛ نو حتمي او ضروري ده چې د الله تعالی د دغه احسان او مرحمت شکر اداء کړي. !.

وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ

او کله چې لاندې کړي دغه (کفار) یو موج لکه وریځې؛ نو بولي دوی الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي دوی خاص الله ته (د) دین خپل، پس کله چې نجات ورکړي دوی ته الله طرف د وچې ته؛ نو ځینې د دوی ولاړ وي په (هم هغې) لارې سمې.

تفسیر: یعني د طوفاني موجونو او څپو (چپو) له وېرې ډېر سخت اوغلیظ مشرک هم په ډېر اخلاص او عقیدې سره د الله تعالی په دربار کې دعا او استغفار کوي، او ترې خپل نجات او حیات غواړي؛ نو معلوم شو چې د انسان ضمیر او د فطرت اصلي غږ همدغه دی، او باقي ټول جعلي، ساختګي، موهوم او چټي (بېکاره) شیان دي.

پس هر کله چې پاک الله دوی له طوفان نه روغ رمټ وچې ته راوباسي؛ نو ډېر لږ کسان داسې دي چې د اعتدال او توسط په لاره قایم پاتې کیږي، که نه زیاتره څنګه چې له بحر څخه د باندې پل کیږدي؛ بېرته په خپلو هم هغو شرارتونو لاس پورې کوي.

وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

او انکار نه کوي له دلائلو ځمونږ مګر هر هغه چې ډېر عهد ماتوونکی غدار زیات ناشکره وي.

تفسیر: یعني اوس لږه شبهه پخوا یې د طوفان له وېرې څخه کوم قول چې له الله تعالی سره تړلی وو؛ هغه بیخي غلط او دروغ ثابت شو، څو ورځې یې هم د ده د هغه انعام او احسان حق ونه مانه.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَّا يَجْزِي وَالِدٌ عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِ شَيْئًا

ای خلقو ! ووېرېږئ تاسې (ټول له عذابه) د رب خپل، او ووېرېږئ تاسې له هغې ورځې چې نه به شي دفع کولی عذاب هیڅ پلار له ځوی خپل، او نه به هیڅ ځوی (داسې وي) چې هغه دفع کوونکی شي له پلار خپل څخه کوم شی (څه عذاب).

تفسیر: د طوفان په وخت کې د جهاز مسافران سخت پرېشان، وارخطا وي، او له هر انسان سره یواځې د خپل ځان د خلاصون فکر او اندېښنه وي، خو سره له هغه هم مور او پلار له خپلو اولادو، او اولاد له خپل مور او پلار څخه بیخي غافل او بې پروا نه وي، او هر یو د بل د نجات او خلاصي او مرستې په فکر کې وي، بلکه ډېر کله د والدینو شفقت غواړي چې هر راز زحمت او مصیبت په خپل ځان واخلي، چې خپل اولاد له هغه مصیبت څخه وژغوري، لیکن د

دې په عکس يوه داسې ويروونکې او هولناکه ورځ راتلونکې ده، چې په هغې کې به له هر طرفه هم دغه د «نفسي ! نفسي !» غږ راپورته کيږي، نه اولاد او نه والدين بلکه هيڅوک به داسې يو ايثار او شفقت ونشي کړی، چې د بل لږ څه مصيبت په ځان واخلي.

نو په هر انسان لازم دي چې لا له اوسه د هغې ورځې په فکر او اندېښنه کې واوسي ! او د هغې لپاره توښه برابره کړي ! او زيار وکړي، څو د الله تعالی له قهر او غضب څخه مأمون او مصون پاتې شي، که نن دوی د سمندر له طوفانه روغ رمټ ووتل، نو سبا خو دوی د حشر له ډګر ځنې په هيڅ صورت نشي وتلی.

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾

بېشکه وعده د الله رښتيا ده (د بعث، د حساب، د جزا وعده) پس نه دې غره کوي تاسې خامخا دغه ژوندون لږ خسيس ! او نه دې غره کوي خامخا تاسې په (عفو او کرم د) الله هيڅ غره کوونکی.

تفسير: يعنې هغه ورځ يقيناً او قطعاً راتلونکې ده، او داسې يې مه ګڼئ چې هر څوک چې دلته په آرام وي؛ نو بې له ايمان او صالح عمل څخه هلته به هم په آرامۍ او هوسايۍ کې وي، د ټګ شيطان له مکر او فريب او اغواء څخه تل هوښيار او ويښ اوسئ ! چې شيطان مو د الله تعالی په نامه هم غولوي، او داسې درته وايي: څه خانه ! ښغمه خپلې چړچې او مزې کوه ! پاک الله غفور رحيم دی، که ستا په تقدير کې جنّت ليکلی وي؛ نو هر څومره ګناهونه چې وهم کړې؛ بالآخر به جنّت ته ځې، که په تقدير کې دې دوزخ ليکلی شوی وي؛ نو په هيڅ ډول ته خپل ځان له دوزخه نشې خلاصولی؛ نو بيا د څه لپاره په دنيا کې مزې نه کوې؟.

إِنَّ اللَّهَ عِندَهُۥ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِى نَفْسٌۢ بِأَىِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌۢ ﴿٣۴﴾

بېشکه الله خاص همده څخه دی علم (د قيام) د قيامت، او نازلوي الله باران (او د نزول په وخت يې هم علم لري)، او معلوم دی الله ته هغه شی چې په ارحامو (د ميندو په نسونو) کې وي (لکه نرتوب او ښځه توب يې او داسې نور)، او نه پوهيږي هيڅ نفس چې څه کار به کوي سبا، او نه پوهيږي هيڅ نفس چې په کومه ځمکه کې به مري، بېشکه الله دی ښه عالم (په دغو شيانو او نورو ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو) دی.

تفسير: يعنې قيامت خامخا راتلونکی دی، د دې علم يوازې له الله تعالی سره دی، دغه نه ده معلومه چې دغه دنيوي لويه کارخانه به کله ويجاړه او دړې وړې کيږي؟، په دغه آيت کې چې دا پنځه شيان مذکور دي؛ په احاديثو کې يې دغو ته «مفاتيح الغيب» ويل شوي دي، چې د هغه کلي علم پرته (علاوه) له الله څخه بل هيچا ته نشته.

«تمت سورة لقمان بمنّه وکرمه»

سُورَةُ السَّجْدَة

«د السجدة سورت مکي دی، پرته له (۱۶) آیت څخه تر آخر د (۲۰) آیت چې مدني دي، (۳۰) آیتونه او (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۲) او په نزول کې (۷۵) سورت دی، وروسته د (المؤمنون) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ ۞ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۞

نازلېدل د (دغه) کتاب (قرآن) چې نشته هیڅ شک په دغه کې له (جانبه) د رب د عالمیانو دی.

تفسیر: بې شکه دغه مقدّس کتاب رب العالمین نازل کړی، په دغه کې نه څه شک شته او نه شبهه، او نه د فرېب او تېرویستلو ځای دی، لیکن کفّار دا خبره نه مني چې راغلی دی دا قرآن له طرفه د الله تعالی.

اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِيْرٍ مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ۞

آیا وایي (دغه کفّار) له خپله ځانه یې جوړ کړی دی دا (قرآن محمد، داسې نه دی) بلکه همدغه (قرآن) حق دی (نازل شوی دی) له جانبه د رب ستا، چې ووېروې ته (په قـرآن سره) هغه قوم چې نه دی راغلی دوی ته هیڅ وېروونکی پخوا له تانه (تر اسماعیل علیه السلام پورې)، لپاره د دې چې سمه لاره ومومي دوی (په سبب د وېرولو ستا).

تفسیر: یعني د هغه کتاب په باب کې چې اعجاز او حقانیت یې دومره ښکاره او واضح دی، چې د هیڅ شک او شبهې ځای په کې نشته؛ آیا د هغه په نسبت کفار داسې اظهار کوي چې رسول الله دغه قرآن له خپله ځانه جوړ کړی دی، او (معاذ الله) د لویو دروغو نسبت پاک الله ته کوي؟ نو دغه د دوی انتهایي لجاجت، ګستاخي او سپین سترګي ده، چې په داسې واضح او روښانه بیان کې هم له خپله ځان شبهې پیدا کوي، که دوی لږ څه غور او انصاف کولی؛ نو دوی ته به معلومه شوي وی چې په رښتیا سره دغه کتاب د پاک الله له طرفه راغلی دی، او ته کوښښ کوې چې د هغه په وسیله یو داسې قوم ویښ او هوښیار او په سمه لار یې راولې؛ چې له څو پېړیو راپه دېخوا په دوی کې ویښوونکی نبي نه دی مبعوث شوی.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ؕ

الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکه او هر هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي په شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو په عرش باندې (هم هغسې چې لایقه وه له شانه د الله سره، نو ایمان راوړئ پرې !).

تفسیر: د «استواء» بیان د «الأعراف» په (۷) رکوع کې تېر شوی دی، هلته دې بیا ولوستل شي !.

مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝٤

نشته تاسې لره (ای کفارو) غیر له الله هیڅ دوست او نه شفاعت کوونکی (چې عذاب در څخه دفع کړي)، آیا پس نه اخلئ پند (په دغه وعظ).

تفسیر: یعنې غور او فکر نه کوئ؟ د الله تعالی د پیغام او د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دروغجن ګڼلو څخه وروسته به تاسې چېرې ځئ؟ په ګردو اسمانونو او ځمکه کې له فرشه تر عرشه پورې د الله تعالی حکومت دی، که ونیولی شوئ؛ نو بې د هغه د اجازې او رضا به مو هیڅوک څه حمایت او سپارښت ونشي کړی، او نه به داسې کوم حامي او سپارښت کوونکی وموم‌ئ !.

او الله تعالی داسې مطلق قادر دی چې:

يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝٥

تدبیر کوي (او نازلوي) امر کار له اسمانه ځمکې ته (تر ورځې د قیامت پورې) بیا بېرته خیژي هغه کار ده ته په هغې ورځې کې چې ده اندازه د هغې (ورځې) زر کاله له هغو «دنیوي وختونو» چې یې شمېرئ تاسې.

تفسیر: مفسّرین د دغه آیت مطلب داسې بیانوي چې: «د الله تعالی حکم د اسمانونو له پاسه تر ځمکې پورې رسیږي، بیا هر هغه کاروایي چې د هغه په متعلق دلته کیږي؛ هغه د اعمالو په دفتر کې د درج کېدلو لپاره پاس خیژي، او له ځمکې څخه د هغه ځای فاصله د انسان په متوسط تګ سره د یو زر کاله لاره ده، چې د الله تعالی په نزد هغه د یوې ورځې لاره ټاکلې شوې ده، مسافه خو هم دغومره ده، دغه خو بېله خبره ده چې پرښته هغه په یوه ګړۍ کې وهي، یا له دې نه هم په لږه موده کې وررسیږي».

ذَٰلِكَ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ۝٦

هم دی (خالق او د امورو مدبر) عالم دی په هر پټ او ښکاره، ښه غالب قوي دی، ښه مهربان دی.

تفسیر: یعنې د داسې اعلی او عظیم الشأن انتظام او تدبیر قایمول د هغه پاک ذات کار دی، چې په هر یو پټ او ښکاره شي علیم او خبیر دی، او ډېر زبردست او نهایت مهربان دی.

ٱلَّذِيٓ أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُۥۖ وَبَدَأَ خَلْقَ ٱلْإِنسَٰنِ مِن طِينٍ ۝٧ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ۝٨ ثُمَّ سَوَّىٰهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِۦ

هغه الله چې ښایسته کړی یې دی هر شی چې پیدا کړی یې دی هغه (هر موجود بالخاصه انسان)، او شروع کړی یې پیدایښت د انسان (یعنې آدم) له خټې څخه. بیا یې پیدا کړ نسل اولاد د ده له خلاصې له اوبو ضعیفو حقیرو څخه. بیا یې برابر کړ (قالب د) هغه او پو (داخل) یې کړ په دغه (قالب) کې له روح خپل څخه (چې مخلوق د ده دی).

تفسیر: یعنې الله تعالی د انسان نسل او اولاد له خلاصې له اوبو ضعیفو حقیرو څخه چې د خوړا ډېرو غذاګانو عُصاره او خلاصه ده، بیا یې برابر کړ قالب د هغه یعنې شکل، صورت او اعضاء یې موزون او متناسب خلق او موجود کړي دي،

او پو، داخل یې کړ په دغه قالب کې روح خپل، شاه صاحب لیکي چې: «ګرد مخلوقات د ده مال دی، مګر هر چا ته یې چې ډېر پت او عزت ورکړی دی؛ هغه یې خپل بللی دی، لکه چې وايي: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾ حال دا چې ټول د الله تعالی بندګان دي، لکه چې الله تعالی ویلي دي: ﴿إِن كُلُّ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا﴾.

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

او ویې ګرځول (در یې کړل) تاسې ته (ای د آدم اولاده) غوږونه او سترګې (چې پرې اورئ او وینئ) او زړونه (چې عقل او فکر پرې کوئ)، خو سره د دغو نعمتونو بیخي لږ شکر کوئ تاسې!.

تفسیر: د دغو نعمتونو شکر دا وو چې پخپلو سترګو مو د ده تکویني آیتونه په غور سره کتلي وی، او پخپلو غوږونو مو د ده تنزیلي آیتونه په پوره توجه او شوق سره اورېدلي وی، او په خپلو زړونو سره مو د دغو دواړو په پوهېدلو او غور او فکر کولو کې پوره کوښښ او زیار ایستلی وی، او وروسته له پوهېدلو مو پرې عمل کړی وی، مګر تاسې خلق ډېر لږ شکر اداء کوئ.

وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۚ بَلْ هُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾

او وايي (منکران د بعث) آیا کله چې ورک شو مونږ په ځمکه کې (چې خاورې شو)؛ آیا مونږ خامخا په نوي پیدایښت کې یو؟ (بلکه نه یو، نو الله وايي: نه ده داسې چې دوی وايي) بلکه دوی له ملاقات د رب خپل څخه منکران دي (چې په قیامت باندې ایمان نه راوړي).

تفسیر: یعنې په دغه خبره یې غور او فکر ونه کړ؛ چې پاک الله دوی اول له خاورو څخه پیدا کړي دي، او په خلاف د هغه یې د شبهو په پیدا کولو شروع وکړه، چې آیا له دې نه وروسته چې ځمونږ جسم له خاورو سره ګډوډ شي، بیا به څرنګه مونږ ژوندي راپاڅول کېږو؟ دغه خو تشه یوه شبهه او استبعاد نه دی، بلکه په صاف ډول سره دغه خلق له بعث بعد الموت څخه منکر شوي دي.

قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) قبض کوي ارواح ستاسې پرښته د مرګ هغه چې مقرره شوې ده په تاسې (لپاره د قبض د ارواحو) بیا به رب خپل ته بېرته بوتلل شئ (پس له مرګ نه د حساب لپاره).

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾

او که ووینې ته (ای محمده!) کله چې دغه کافران ښکته اچوونکي به وي د سرونو خپلو په نزد د رب خپل (په ورځ د قیامت کې له ذلت ندامت او خجالت نه، او وايي به) ای ربه ځمونږ! ولیده مونږ او واورېده مونږ (وعده ستا او تصدیق د رسولانو)؛ پس بېرته بوځه مونږ (دنیا ته لپاره د دې چې وکړو ښه عمل، بېشکه چې مونږ یقین کوونکي یو (نو وبه ګورې ته یو سخت بد کار، او دغه وینا به دوی ته له سره څه ګټه نه رسوي).

تفسیر: یعني ځمونږ غوږونه او سترګې خلاصې شوي دي، د رسول الله په هغو خبرو چې ویلې یې دي؛ ځمونږ یقین راغی، او دغه ګرد شیان مو په خپلو سترګو سره ولیدل، او ښه وپوهېدو چې یواځې ایمان او صالح عمل د الله جل جلاله په نزد منظور او مقبول دی، او په کار راځي، اوس مو یو ځلې بیا دنیا ته ولېږه، او ومو ګوره چې مونږ څرنګه ښه عملونه کوو.

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۳﴾

او که اراده کړې وی مونږ؛ نو خامخا ورکړی به وو مونږ هر نفس ته (په دنیا کې) هدایت د هغه، ولیکن مقرّره شوې ده دغه وینا (حکم) له ما چې خامخا ډک به کړم خامخا دوزخ (له کفارو نه) له پیریانو او انسانانو ټولو څخه.

تفسیر: مونږ په دغه خبره قادر یو چې د دنیا ګرد انسانان په جبر او زور سره د هدایت په لاره راولو، او پرې قائم یې کړو، چې د هغه په لوري د انسانانو زړونه فطرتاً مایل دي، لیکن په دغه تقدیر سره چې ګرد انسانان په همدغه یوه طریقه اختیارولو مجبور کول؛ دغه ځمونږ د حکمت څخه مخالف وو، چې د هغه بیان په څو نورو ځایونو کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، نو هم هغه خبره پوره کېدونکې وه چې د ابلیس د دغې دعوی: ﴿لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ (د ص سورت) (۸۲ - ۸۳ آیت) په ځواب کې ویلې وه: ﴿قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ * لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ (د ص (۵) رکوع، (۸۴ - ۸۵) آیت (۲۳) جزء)، معلومه شوه چې دلته له جن او انس څخه مراد هم هغه شیاطین او د هغو پیروان دي.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾

پس وڅکئ تاسې (دا عذاب) په سبب د دې چې هېر کړی وو تاسې ملاقات د ورځې ستاسې چې دا دی، بېشکه چې مونږ به هم هېر کړو تاسې، او وڅکئ تاسې عذاب دائمي په سبب د هغه (کفر او تکذیب) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې مونږ هم تاسې هېر کړي یئ، یعني هیڅکله به په رحمت سره نه یادول کېږئ، وروسته له دې نه د مجرمینو په مقابل کې د مؤمنانو حال او مآل بیانوي.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿۱۵﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿۱۶﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ایمان راوړي په آیتونو ځمونږ هغه کسان کله چې پند ورکړی شي دوی ته په دغو (آیتونو)؛ نو پرېوځي په داسې حال کې چې سجده (عبادت) کوونکي وي الله ته او تسبیح وایې سره له ثناء د رب خپل، او دوی تکبّر لویې نه کوي (له عبادت نه). لرې کېږي ډډې د دوی له ځایونو د خوب (لپاره د تهجّد)، بولي دوی رب خپل (پټ له خلقو نه) له وېرې (د قهره د الله نه) او له طمعې (د رحمت د ده نه)، او ځینې له هغو مالونو چې ورکړي دي مونږ دوی ته لګوي (یې په لاره د الله کې).

تفسیر: یعنې په خوف او خشیت او خشوع او خضوع په سجده لوېږي، په ژبه سره د الله تعالی تسبیح او تحمید اداء کوي، او په زړه کې د کبر، غرور، داسې خبرې نه ګرځوي چې د الله د آیتونو په مقابل کې د تیټېدلو څخه مانع وي،

له خوړو خوبونو او پستو بسترو څخه پورته کيږي، او د پاک الله په حضور کې دريږي، له دې نه مراد د تهجّد لمونځ دی، لکه چې په صحيح حديث کې راغلي دي.

او ځينو ترې د سبا او د عشا د لمانځه يا د مغرب او د عشا د لمانځه په منځ کې کوم نفلونه چې کيږي؛ هغه مراد کړي دي، ځکه کې په الفاظو کې د دې خبرې د ځايدلو ځای هم شته، ليکن قوي هم هغه لومړنی تفسير دی، والله أعلم.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

پس نه دي معلوم هيڅ نفس ته (نه پرښتې او نه نبي ته) هغه شي چې پټ کړی شوی دی دوی ته له يخوالي د سترګو نه، لپاره د جزاء د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې (پټ).

تفسير: يعنې څرنګه چې د شپو په تيارو کې له خلقو څخه په پټه دوی بې رياء عبادت کړی دی؛ د هغه په بدل کې الله تعالی هغه نعمتونه پټ ساتلي دي، او د هغو پوره کيفيت هيچا ته نه دی معلوم؛ دوی ته ورکوي چې د هغو د ليدلو څخه د دوی سترګې روښانه کيږي، په حديث کې راغلي دي چې: ما خپلو نېکو بندګانو له په جنت کې داسې شيان پټ ساتلي دي، چې د هغو مثال نه سترګو ليدلی دی، او نه د هغه تعريف غوږونو اورېدلی دی، او نه د کوم انسان په زړه کې ګرځېدلی دی.

أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُۥنَ ﴿١٨﴾

آيا پس هغه څوک چې وي مؤمن لکه هغه څوک دی چې وي هغه فاسق، نه دي برابرې (دا دواړه ډلې).

أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ فَلَهُمْ جَنَّـٰتُ ٱلْمَأْوَىٰ نُزُلًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

هر چې هغه کسان دی چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ پس شته دوی لره جنتونه د هستوګنې په طريقه د مېلمستيا په سبب د هغو عملونو چې وو دوی چې کول به يې (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د الله تعالی په فضل به د دوی صالح عمل د جنت د مېلمستيا سبب ګرځي.

وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فَسَقُوا۟ فَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَآ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

او هر چې هغه کسان چې فاسقان شوي دي؛ پس ځای د هستوګنې د دوی اور (د دوزخ) دی، هر کله چې اراده وکړي دوی د دې چې راووځي له دغه اوره؛ نو بېرته به غورځول کيږي دوی په دغه اور کې، او ويل کيږي به دوی ته: (د اهانت په ډول) وڅکئ تاسې عذاب د اور هغه عذاب چې وئ تاسې چې د هغه به مو تکذيب کاوه (په دنيا کې او باور مو پرې نه کاوه).

تفسير: يعنې کله کله چې د اور شُغلې دوزخيان د دروازې په لوري وغورځوي؛ په دغه وخت کې ښايي دوی د تښتېدلو په فکر کې ولويږي؛ نو پرښتې به له هغه ځای څخه دوی په ټېل وهلو سره بېرته بيايي، او دوی ته به وايي: چېرې ځئ؟ هغه شی مو چې دروغ باله، او باور مو پرې نه کاوه؛ اوس د هغه خوند او مزه وڅکئ ! (اللهم أعذني من النار، و أجرني من غضبک).

وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

او خامخا وبه څکوو مونږ خامخا په دوی باندې له هغه عذاب نژدې (په دنیا کې) لږ له عذاب لوی نه (چې د آخرت دی) لپاره د دې چې دوی وګرځي (له کفر نه اسلام ته).

تفسیر: یعنې د آخرت د لوی عذاب څخه پخوا په دنیا کې لږ څه کمه درجه عذاب پرې نازلوو، څو هغه کسان چې د رجوع توفیق ور په برخه وي؛ له الله تعالی څخه وویرېږي او الله تعالی ته رجوع وکړي، کمه درجه عذاب همدغه دنیوي مصائب دي، لکه ناروغي، قحط، قتل، قید، د مال او د اولاد او د نورو تباهي او نور.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا ۚ إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې پند ورکړ شي په آیتونو د رب خپل (قرآن) بیا مخ وګرځوي ترې (فکر او غور ونه کړي په کې)، او وروسته له پوهېدلو ترې بېرته وګرځي، بلکه له دې نه ډېر ظالم نشته)، بېشکه چې مونږ له دغو مجرمانو څخه انتقام اخیستونکي یو (په عذاب سره).

تفسیر: کله چې مونږ له ټولو ګناهګارانو او ظالمانو او مجرمانو څخه انتقام او بدل اخیستونکي یو؛ نو دغه ډېر ظالم به څرنګه نجات وموندلی شي؟ له دې نه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکوي چې ته د دوی له ظلم او اعراض څخه مه خپه کېږه ! پخوا مو موسی علیه السلام ته هم کتاب ورکړی وو، چې په هغه سره بني اسرائیلو هدایت وموند، او د ده په تابعانو کې لوی لوی دیني پېشوایان او امامان تېر شول، تاته هم بېشکه د الله تعالی له طرفه دغه عظیم الشأن کتاب درکړی شوی دی، چې ډېر خلق به پرې لار ومومي، او له بني اسرائیلو څخه به زیات ستا په امّت کې لوی لوی امامان او پېشوایان پیدا شي، پاتې شوه د منکرانو فیصله؛ هغه به پخپله الله پاک کوي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ ۖ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٣﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (د تورات لکه چې تاته مو ای محمده قرآن درکړی دی)، پس مه کېږه ته ! په شک کې له ملاقاته د دغه (موسی)، او ګرځولی وو مونږ تورات یا موسی هدایت لپاره د بني اسرائیلو (اولاده د یعقوب).

تفسیر: ﴿فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ﴾ په منځ کې معترضه جمله ده، یعنې بېشکه او بې شبهې موسی علیه السلام ته کتاب ورکړی شوی وو، او تاته هم داسې کتاب درکړی شوی دی، چې په دغه کې هیڅ قسم چل او فرېب نشته، یا یې د موسی علیه السلام د ذکر په نسبت وویل چې: تاسې له موسی علیه السلام سره د معراج په شپه کې ولیدل، هغه واقعي او حقیقي ملاقات وو، او په هغه کې هیڅ قسم چل، تېرایستل، سترګې پټول او نور شک او شبهه نه وه.

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ

او ګرځولي وو مونږ ځینې له دوی نه امامان چې لاره به یې ښووله (خلقو ته) په حکم ځمونږ کله چې صبر وکړ دوی (په دین خپل).

تفسیر: یعنې د دنیا په سختیو او د منکرانو په ظلم او تېریو یې صبر وکړ، او خپل دین یې ټینګ وساته.

وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾

او وو دوی چې په آيتونو ځمونږ (چې له انبياء الله سره وو؛) يقين به يې کاوه.

تفسير: يعني مسلمانان دې د الله تعالی په وعدو يقين او باور ولري، او په سختيو دې صبر وکړي، او پخپلو کارونو کې دی ثابت او قائم اوسي، نو له دوی سره به پاک الله هم داسې معامله وکړي لکه چې وشوه او ښه وشوه.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

او بېشکه رب ستا هم دی به فيصله کوي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه شي کې چې وو دوی په دغه شي کې (په دغه دنيا کې چې سره) اختلاف به يې کاوه.

تفسير: يعني د اهل الحق او منکرانو په منځ کې قاطعه او عملي پرېکړه به د قيامت په ورځ وشي، هو ! په دنيا کې هم ډېر مثالونه داسې ښوول شوي دي چې انسان د هغو له ليدلو څخه پوهه او عبرت حاصلولی شي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا

آيا (لاره د عبرت) نه ده ښوولې دغو (مکيانو) ته (دې خبرې) چې څومره هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زمانو چې تل تيرېږي (دغه کفّار) په (ورانو) کورونو د دوی، بېشکه په دغه (هلاکولو د پخوانيو) کې خامخا لوی دلائل د قدرت دي، آيا پس نه اوري دوی (د عبرت په غوږونو). آيا نهويني دوی چې بېشکه مونږ بهوو (ويالې د) اوبو طرف د ځمکې وچې ته (چې ګياه په کې نه وي) پس راوباسو مونږ په هغو سره کښت.

تفسير: يعني بهوو مونږ د نهرونو، ويالو او د سيندونو اوبه يا د باران اوبه، نو آيا نه ويني دوی دا چې بېشکه مونږ راوکاږو اوبه ځمکې وچې ته چې ګيا په کې نه وي، له ﴿الْأَرْضِ الْجُرُزِ﴾ څخه هغه وچه توره ځمکه مراد ده، چې له نباتاتو څخه تشه او خالي وي، ځينې ترې خاص د مصر ځمکې مصداق او مراد ګرځوي، او له ﴿نَسُوقُ الْمَاءَ﴾ څخه د نيل د سيند اوبه مرادوي، ولې دې تخصيص ته هيڅ ضرورت نشته، کما نبّه عليه ابن کثير رحمه الله.

تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

چې خوري له دغه کښته چارپايان د دوی (واښه، پاڼې) او نفسونه د دوی (دانه او مېوه)، آيا پس نه وينې (ښېې د قُدرت د ده).

تفسير: يعني ښايي چې دغه ښېې يې کتلې او د الله تعالی په کامل قدرت، حکمت او رحمت قايل شوي وي، او ښه پوه شوي وي چې دی همداسې د مړي په لاش کې هم بيا روح ننباسي، او دغه «بعث بعد الموت» ده ته څه اشکال او سختي نه لري، او هم ښايي چې د الله تعالی په نعمتونو يې د زړه له کومې شُکر ويستلی وي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾

او وايي (کفّار): کله به وي دغه فتح (فيصله) که چېرې يئ تاسې رښتيني (په دغه فتحه کې).

تفسیر: پخوا يې ويلي وو چې: د دوی فيصله به د قيامت په ورځ کيږي، د ده په نسبت به منکرينو داسې ويل چې: ته پرله پسې قيامت قيامت وايې، که ته رښتينی يې نو راوښيه چې هغه ورځ به کله راځي؟ مطلب دا دی چې دغه خو تش ډارول او چټي انداز دی، قيامت او نور هيڅ نشته.

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې په ورځ د فتح (قيامت) کې هيڅ نفع به ونه رسوي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي؛ ايمان راوړل د دوی (په دغه ورځ کې)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، او نه به دوی ته انتظار وکړ شي.

تفسیر: يعنې اوس وخت دی چې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په خبرو يقين او باور وکړئ، او د هغې ورځې له عذابه ځان وژغورئ (وساتئ) !، او ورته بيخي آماده او تيار شئ ! وروسته له هغه چې قيامت شي، بيا ايمان او باور له سره نه پکاريږي، او نه به په سزا کې څه تأخير، تخفيف او مهلت وي، او نه مجرم ته داسې کومه موقع او فرصت ورکاوه کيږي، چې په هغه کې دی د خپلو اعمالو تعديل او اصلاح وکړي، او بيا خپل حساب او کتاب ته حاضر شي، نو د دغه وخت فرصت او مهلت غنيمت وګڼئ ! او په تکذيب او استهزاء خپل وخت مه ضايع کوئ ! هغه ساعت چې راتلونکی دی؛ يقينًا او قطعا راځي، او له سره په کې هيڅ ډيل، تعطيل او تأخير نشته، نو داسې پوښتنې او وينا بيخي فضولې او بېکاره دي، چې هغه ورځ به کله راځي؟ او څه وخت به دغه فيصله صادريږي؟.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

پس مخ وګرځوه ! له دوی نه، او منتظر اوسه (د الله نصرت ته)، بېشکه دوی هم منتظر دي (د غلبې په تا).

تفسیر: يعنې هغه کسان چې داسې بې فکره او بې حسه دي، چې د انتهايي مجرموالي او د سزا د وړ ګرځېدلو سره سره د فيصلې د ورځې او د سزا صدور پورې خاندي؛ نو له دوی څخه څرنګه داسې هيله او توقع کېدی شي چې ګوندې دوی په سمه لاره راشي؟، نو تاسې د خپل تبليغ او د دعوت د فريضې په اداء کولو کې مصروف او لګيا اوسئ ! او د دوی له زيات فکر او خيال څخه بيخي بې پروا شئ ! او هغوی پخپل سر پريږدئ ! او د دوی د هلاکېدو او تباهی په انتظار کې اوسئ ! لکه چې هغوی هم پخپل زعم او اټکل (معاذ الله) ستاسې د تباهی او خرابی په انتظار کې دي، (و هذا قبل الأمر بقتالهم).

تمت سورة السجدة ولله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الأَحزَاب

«د (الأحزاب) سورت مدني دی، (۷۳) آیت (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۳) او په نزول کې (۹۰) سورت دی، وروسته د آل عمران د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللهَ وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ ؕ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱﴾ وَّاتَّبِعْ
مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۲﴾ وَّتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ ؕ وَكَفٰى بِاللهِ وَكِيْلًا ﴿۳﴾

ای نبي (محمده !) وویرېږه له الله څخه، او مه منه خبره د کافرانو او د منافقانو، بېشکه چې الله دی ښه عالم پر هر شي، ښه حکمت والا. او متابعت کوه ! (ای محمده !) د هغه (حکم) چې درلېږل شوی دی تاته له جانبه د رب ستا، بېشکه چې الله دی پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار. او توکّل وکړه په الله، او کافي بس دی الله کار جوړوونکی (ستا).

تفسیر: یعني هم همغسې چې تر نن پورې معمول وو، وروسته له دې نه هم تل له یوه الله څخه ویرېږه ! او د کافرانو او منافقانو خبره له سره مه منه ! که دغه ګرد سره یو ځای شي او خپل لاسونه سره یو کړي، او راز راز حیلې هم جوړې کړي، او تاسې ته د دروغو مطالبات او د ټګی مشورې در وړاندې کړي، او وغواړي چې خپل طرف ته دې متمایل کړي؛ نو تاسې قطعًا او اصلاً د هغوی پروا مه کوئ ! او بې د الله تعالی څخه د بل هیچا څخه خوف او اندېښنه مه کوه ! او د هم د هغه یوه الله خبره منه، او د هغه په دربار کې خپله غاړه ږده ! اګر که ګرد مخلوق سره یو ځای شي، او تاته راشي، د الله تعالی د احکامو په خلاف د هیچا خبرو ته غوږ مه ږده ! الله تعالی پر ګردو احوالو ښه پوهېدونکی دی، الله تعالی په هر وخت کې هر حکم چې درکوي؛ په نهایت حکمت او مصلحت او خبرداری سره يې درکوي، او په هغه کې ستا اصلي خیر او ښېګڼه ده، کله چې ته د الله تعالی پر احکامو ټګ وکړې، او د ده پر لوی ذات توکل او اعتماد و لرې؛ نو دی به ستا ګرد امور پخپل فضل او مرحمت او قدرت سره جوړ کړي، یواځې د الله تعالی ذات د توکل او اعتماد وړ دی، هر څوک چې قلبًا، خالصًا، او مخلصًا په ده پورې خپل ځان وتړي، نو دی به په بل چا یا بلې خوا ته له سره خپل زړه نشي تړلی، هو ! که دی د دوو زړونو خاوند وی؛ نو طبیعي ده چې هغه بل زړه به يې بلې خوا ته درومي، لیکن د هر یو انسان په ټټر (سینه) کې فقط همدغه یو زړه وي.

مَا جَعَلَ اللهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهٖ ۚ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـِٔيْ تُظٰهِرُوْنَ مِنْهُنَّ اُمَّهٰتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ
اَدْعِيَآءَكُمْ اَبْنَآءَكُمْ ؕ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ ؕ وَاللهُ يَقُوْلُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيْلَ ﴿۴﴾

نه دي پیدا کړي الله لپاره د هیڅ سړي دوه زړونه په دننه د ده کې، او نه دي ګرځولي (الله) ښځې ستاسې هغه چې ظهار کوئ تاسې له هغو څخه؛ میندې ستاسې، او نه دي ګرځولي (الله) هغه څوک چې پر ځویتوب نیولي دي تاسې (ځامن بلل شوي ستاسې)؛ (واقعي) ځامن ستاسې، دغه (درې مذکوره خبرې چټي ـ بېکاره) خبرې ستاسې دي په خولو ستاسې (چې هیڅ حقیقت نه لري)، او الله وايي حقه (رښتیا خبره) او همدغه الله ښیي لاره (سمه).

تفسير: يعنې څنګه چې انسان په ټټر (سينه) کې دوه زړونه نه لري؛ همداسې په حقيقت کې يو انسان يوه ميندې يا دوه پلرونه هم نه لري، د جاهليت په زمانه کې به که کوم سړي خپله ښځه مور وبلله؛ نو پخپل ګرد عمر کې به له هغې سره نه يوځای کېده، ګواکې دوی به داسې ګڼل چې په همدغه لفظ سره هغه ښځه د ده د حقيقي مور په شان وګرځېده، که چا ته به يې د خپل ځوی يا د لور نسبت کاوه؛ نو هغه به يې واقعًا خپل اولاد ګاڼه، او د پلارتوب او ځوی توب ګرد احکام به پر هغو مترتّب کېدل، عظيم الشأن قرآن د دغې مصنوعي او لفظي تعلّق له حقيقي او فطري تعلّق څخه د جلا کولو لپاره د دغو رسومو او مفروضاتو په ډېر تشديد او تهديد سره ترديد وکړ، او دغه يې ښکاره کړه چې که څوک خپلې ښځې ته مور ووايي؛ په دغه تش ويلو سره هغه د ده واقعي مور نه ګرځي، که نه د دغې خبرې له منلو څخه دا لازمېږي چې دغه سړی د دوو ښځو له ګېډو څخه پيدا شوی دی، يوه هغه چې دی يې ځېږولی دی، او دويمه دغه چې دی ورته مور وايي، په دغه صورت سره که څوک زيد خپل ځوی وبولي؛ نو د زيد يو پلار خو لا له پخوا څخه موجود وو، چې دی د هغه له نطفې څخه پيدا شوی دی، نو آيا د واقعيت له مخې دغه خبره ومنله شي چې زيد د دوو پلرونو څخه بېل بېل پيدا شوی دی، لکه چې داسې نه ده، نو د حقيقي مور او پلار او اولاد احکام پر دوی باندې نشي جاري کېدی، لکه چې خپلې ښځې ته د مور ويلو حکم د (تحريم) په سورت کې راځي، او د متبني (ځوی بللو) حکم وروسته له دې نه راځي، له دغو دواړو خبرو سره يې دغه درېمه خبره د تمهيد او تشريح په ډول هم واوروله، چې داسې ډېرې خبرې له ژبې او خولې څخه راووځي، چې په واقع کې حقيقت او واقعيت نه لري، لکه چې کوم غير مستقل مزاج يا دوه رګه انسان يا کوم قوي الحفظ او قوي القلب سړی يا داسې چا ته چې په يوه وخت کې د دوو مختلفو شيانو په طرف متوجه کېدی شي؛ داسې وايي چې دی د دوو زړونو خاوند دی، حال دا چې که څوک يې ټټر ورڅيري کړي او وېې ګوري؛ نو هغه به ضرور هم هغه يو زړه لري، همداسې پر خپلې مور سربېره بله ښځه مور بلل، يا برسېره پر پلار بل کوم سړی پلار نيول، يا له خپل ځوی څخه پرته بل کوم هلك ته خپل ځوی ويل په واقع کې په دغو ګردو کې قطعًا نسبت نه ثابتېږي، نو ځکه نه ښايي چې د حقيقي او مصنوعي تعلّقاتو په منځ کې ګډون او خلط وکړی شي.

اُدْعُوْهُمْ لِاٰبَآىِٕهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ

وبولئ تاسې دغه (ادعياء او منسوب) پلرونو د دوی ته، دغه (نسبت د دوی پلرونو د دوی ته) ډېر برابر (او غوره) دی په نزد د الله.

تفسير: يعنې ښه او د انصاف خبره خو دا ده چې د هر سړي نسبت د ده حقيقي پلار ته وکړ شي، که کوم سړی کوم هلك خپل ځوی وبولي (متبني يې وګرځي)؛ نو هغه د ده حقيقي پلار نشي کېدی، د اسلام په ابتداء کې رسول الله صلى الله عليه وسلم زيد بن حارثه آزاد کړ، او خپل متبنّي يې وګرځاوه، لکه چې سم له دستوره به خلقو هغه ته «زيد بن محمد صلى الله عليه وسلم» ويل، کله چې دغه آيات نازل شول؛ ګردو خلقو «زيد بن حارثه» ورته ويل.

فَاِنْ لَّمْ تَعْلَمُوْٓا اٰبَآءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدِّيْنِ وَمَوَالِيْكُمْ ۗ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيْمَآ اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝

پس که نه پېژنئ تاسې (ای مؤمنانو!) پلرونه د دوی؛ پس دوی ورونه ستاسې دي په دين کې او دوستان ستاسې دي (په دين کې)، او نشته پر تاسې (هيڅ) ګناه په هغه شي کې چې خطا شوي يئ تاسې په کې (لکه چې وايئ زيد بن محمد) وليکن شته ګناه په هغه شي کې چې قصد يې وکړي زړونه ستاسې، او دی الله ښه بخښونکی د (خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې که یې پلار نه وي معلوم؛ نو په هر حال ستاسې ورور او دیني ملګری خو دی، نو په همدغو القابو سره یې یادوئ! لکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم «زید بن حارثه» ته ویل: «أنت أخونا ومولانا»، که په هېره یا ناپوهۍ یا غلطۍ سره یې وویل چې: فلانی د فلاني ځوی؛ نو دغه معاف دی، د خطا او نسیان ګناه په هیڅ شي کې نشته، په دغه کې هم که الله تعالی اراده وکړي؛ نو بخښي یې.

﴿ٱلنَّبِيُّ أَوۡلَىٰ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ مِنۡ أَنفُسِهِمۡۖ وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡۗ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ إِلَّآ أَن تَفۡعَلُوٓاْ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِكُم مَّعۡرُوفٗاۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا ۝٦﴾

(محمد د الله) نبي ډېر حقدار دی پر مؤمنانو له نفسونو د دوی، او ښځې د دغه (نبيّ الله) میندې د دوی دي (تعظیمًا او تحریمًا)، او خاوندان د خپلوۍ ځیني د دوی ډېر وړ دي پر ځینو نورو (په میراث کې) په کتاب (حکم) د الله کې له مؤمنینو (انصارو) او له مهاجرینو، مګر خو دا چې وکړئ (پخپل ژوند کې) له دوستانو خپلو سره څه احسان (یا د دوی لپاره وصیت وکړئ په دریمه یا لږ له هغې)، دی دغه (میراث په ایمان او په هجرت) په کتاب (قرآن یا لوح محفوظ) کې لیکلی شوی.

تفسیر: که په غور سره ولیدل شي؛ د مؤمنانو په حق کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د پلار په شان دی، بلکه له پلار څخه هم په مراتبو ډېر زیات دی، نو دغه به بیخي په ځای او صحیح وي، لکه چې د ابو داود په سنن کې د «إنما أنا بمنـزلة الوالد» الحدیث، او د «أبيّ بن کعب» او نورو په قرائتونو کې د ﴿ٱلنَّبِيُّ أَوۡلَىٰ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ آیت او د «وهو أبٌ لهم» جمله دا حقیقت ښکاره کوي، که د پلار په تعلّق کې فکر وکړئ؛ نو د هغه حاصل همدا راوځي چې د ځوی جسماني وجود د پلار له جسمه راوتلی دی، او د پلار طبیعي شفقت او تربیت له نورو څخه زیات دی، لیکن آیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم تعلّق د ده له امّت سره له دې نه لږ دی؟ یقینًا د محمدي امّت ایماني او روحاني تربیت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لوی روحانیت یوه پلوشه او د هغه سیوری دی، او هغه شفقت او تربیت چې د نبي صلی الله علیه وسلم څخه څرګند (ښکاره) شوی دی، د مور او پلار له طرفه لا څه بلکه په ټولو مخلوقاتو کې د هغه نمونه نشي موندلی.

د همدغو حقائقو په ملحوظ په احادیثو کې راغلي دي: «هیڅ یو له تاسې نشي مؤمن کېدی څو د ده په نزد زه له پلار او ځوی او نورو ګردو انسانانو بلکه د ده له خپله ځانه څخه هم ډېر زیات ګران او محبوب نه شم».

﴿وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡۗ﴾ «او ښځې د نبي میندې د دوی دي»، یعنې ستاسې دیني میندې دي، په تعظیم او احترام او په ځینو نورو احکامو کې چې د هغوی لپاره د شریعت له مخې ثابت شوي وي، نه په ټولو احکامو کې.

﴿وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ﴾ «او خاوندانو د خپلوۍ ځیني د دوی ډېر لایق دي په ځینو نورو الخ»، یعنې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دوی خپل وطن پرېښی دی، او له خپلو دوستانو او خپلوانو څخه بېل شوي دي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د مهاجرینو او د منورې مدینې د انصارو په منځ کې د دوو تنو په منځ کې دیني اخوّت او اسلامي ورورې تړلې وه، وروسته له دې چې د مهاجرینو نور خپلوان مسلمانان شول؛ نو دلته یې داسې وویل چې: د نسبي خپلوۍ رعایت په دغه مؤاخات ړومبی او مقدّم دی، ښایي چې میراث او نور شیان د نسبي قرابت په اساس تقسیم کړل شي، هو! ښایي چې ښه سلوك او احسان دې له هغو ملګرو څخه هم منع نه شي.

﴿كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا﴾ «دی دغه میراث او وصیت په کتاب: قرآن، لوح محفوظ کې لیکلی شوی»، یعنې په قرآن کې دغه حکم د تل لپاره جاري او نافذ دی، یا به په تورات کې هم وي، یا به له کتاب څخه لوح محفوظ مراد وي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ۝

او یاد کړه (ای محمده !) کله چې واخیست مونږ له (ټولو) انبیاوو څخه عهد د دوی (په «ألستُ» کې، چې هم پخپله دده عبادت کوي، او هم دې نور څما عبادت ته رابولي) او (بالخاصه) له تانه او له نوح او (له) ابراهیم او (له) موسی او (له) عیسی ځوی د مریمې نه (چې عبادت د الله کوئ)، او واخیست مونږ له دغو (ټولو انبیاوو) څخه (په قسم سره) عهد محکم.

تفسیر: یعني دغه قول او اقرار چې یو به د بل تایید او تصدیق کوي، او د دین په قائمولو او د الله تعالی د پیغام په رسولو کې به له سره هیڅ قسم نقص او قصور نه کوي، په «آل عمران» کې د دغه میثاق ذکر تېر شوی دی.

لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ۝

لپاره د دې چې وپوښتي (الله) له صادقانو څخه له صدق (رښتیا) د دوی، او (الله) تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب دردناک.

تفسیر: یعني له قول او اقرار سره مطابق د انبیاوو پر ژبه یې خپل احکام خلقو ته ورسول، او د حجّت اتمام یې وفرمایه، بیا به له هر یوه څخه بېلې بېلې پوښتنې کوي، څو د صادقینو پر صداقت قائم پاتې کېدل ښکاره شي، او منکرینو ته د صدق پر انکار سزا ورکړه شي، وروسته له دې نه د «الأحزاب» د جنګ واقعه یادوي، چې د رښتین رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم او د رښتینو مؤمنینو په مقابل کې د دروغجنانو منافقانو او د منکرانو څه حال او احوال شو؟ او د دوی د ظاهري ثمراتو او نتائجو ذکر کوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) یاد کړئ تاسې نعمت د الله پر تاسې کله چې په (غزوه د احزاب کې) راغللې تاسې ته لښکرې (د کفّارو)؛ نو راولېږو مو پر دوی باد او داسې فوځونه (د ملائکو) چې (هیڅ) نه لیدلې تاسې دوی، او دی الله پر هغو (کارونو) چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی.

تفسیر: د هجرت په څلورم او پنځم کال کې د «بني نضیرو» یهودان له منورې مدینې څخه وویستل شول، چې ذکر یې د «الحشر» په سورت کې راځي، دغه فراري یهودان کور په کور او قوم په قوم وګرځېدل، او هغوی یې د اسلام او مسلمینو په خلاف ولمسول، او ګرد یې د مسلمانانو په خلاف جنګ ته مستعد او تیار کړل، او د «بني فزاره» او «غطفان» او د عربو د نورو قبائلو تقریبا (۱۲۰۰۰) دولس زره لښکر سره له پوره وسلو، سامان، تجهیزاتو او لوازمو د فتح او ظفر په نشو کې مست ورتوی شول، د «بني قُریظه وو» د یهودانو یوه ټینګه او کلکه کلا د مدینې منورې په شرقي جانب کې وه، دوی پخوا له دې نه له مسلمانانو سره معاهده تړلې وه، بالآخر دوی د نضیري یهودانو په ترغیب او ترهیب هغه معاهده ماته کړه، او د متعارضینو د امداد او معاونت لپاره د مسلمانانو په خلاف ودرېدل، د مسلمانانو عمومي جمعیت ټول (۳۰۰۰) درې زره تنه وو، چې په هغه کې یو لوی تعداد منافقان وو، چې د تکلیف او سختی په وخت کې به یې د دروغو بهانې جوړولې، او د جنګ له میدانه به یې ورو ورو خپل ځانونه ایستل، رسول الله صلی الله علیه وسلم په دغه

مورد کې له مسلمانانو سره مشوره وکړه، بالآخر د پارسي سلمان رضي الله تعالی عنه په مشوره د ښار په اطرافو کې په هغو ځایونو کې چې د کفّارو د تعرّض او د حملې اندېښنه وه؛ خندقونه وکنستل شو، د سختې یخنۍ وخت وو، غله هم ډېره قیمته او ډېره لږه پیدا کېده، د لوږې له سببه أصحابو رضي الله تعالی عنهم أجمعین او پخپله رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم هم پر خپلو ګېډو تیږې تړلې وې، مجاهدین پر دغې سختې ځمکې کې په کودال وهلو مشغول او لګیا وو، او په خپلو منځونو کې به یې په ډېر جوش او خروش سره داسې ویل:

نحــن الذیـن بایعـوا محمـدا علی الجهاد مـا بقینا أبــدا

بالمقابل ځمونږ د لوی سردار محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سیّد الأبرار او أفضل الأخیار له طرفه به چې هغوی هم بالذات دخندق په کنستلو کې مشغول وو؛ د دوی ځواب داسې ویلی کېده:

اللهم لا عیش إلا عیش الآخرة فاغفر للأنصار و المهاجرة

کله چې خندق تیار شو؛ نو اسلامي مجاهدین د متعارضینو په مقابل کې په خپلو سنګرونو او مورچو کې ټینګ ودرېدل، تقریبًا تر پنځه ویشتو ورځو پورې دواړه فوځونه سره مخامخ پراته وو، او د دغو دواړو قومونو په منځ کې خندق حائل وو، سره له دې چې د کفّارو تعداد ډېر زیات وو، خو د دوی له لاسه ونشو چې له خندقه تېر او پر ښار عمومي هجوم راوړي، مګر له لرې ځنې به یې غشي ویشتل، او کله کله به د فریقینو مخصوص ځلمیان د مبارزې په ډګر کې هم سره وتل، د مشرکینو او د بني قریظه وو د یهودانو په منځ کې مسلمین د محصورینو حیثیت درلود، خو سره له هغه دوی ټولې ښځې او ووړکي د ښار په مضبوطو او محفوظو انګړونو کې خوندي کړل، او دوی پخپله په ډېر شجاعت او استقامت سره د ښار محافظت او مدافعت کاوه، بالآخره د «نعیم بن مسعود الأشجعي» رضي الله تعالی عنه د یوه عاقلانه او لطیف تدبیر په اثر د مشرکینو او د بني قریظه وو د یهودانو په منځ کې اختلاف او مشاجره واقع شوه، له بل طرفه د کفّارو په زړونو کې د الله تعالی د غیر مرئي فوځونو له لوري وېره او رُعب وغورځاوه شو، په همدغه ضمن په یوه شپه کې یوه سخته ویرووونکې سیلی راوالوته، چې د هغې په اثر د دوی ټولې خیمې او کېږدۍ وشلېدلې، او له ځمکې ځخه وشکولی شوې، او ډېرې لرې ولوېدلې، د دوی ګرد ځاروي او حیوانات توري شول، اوروته یې مړه او دېګونه او لوښي یې په بل مخ نسکور او ګرد سره مات او ګډوډ شول، شګې به په داسې شدّت سره الوتلې چې د دوی سترګې، خولې، پوزې او غوږونه ترې ډک پک شول، بالجمله دکفارو دغه عظیم الشأن لښکر چې تر (۲۴۰۰۰) تنو ځلمیانو پورې رسېدل؛ په تېښته او فرار مجبور شول، او ګرد ناامیده بېرته ستانه شول: ﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا﴾ دغه جنګ ته د «أحزاب» یا د «خندق» جنګ وایي، د سخت برودت او سختو لوږو په وخت کې داسې خندق کنستل او د دغومره دښمنانو په مقابل کې په مېړانه سره ټینګ ودرېدل داسې اوضاع او حالات وو، چې د منافقانو د زړونو پټې خبرې یې څرګندې کړې، او د مؤمنینو ثبات او استقامت په ښه شان سره تثبیت شو، په همدغه جنګ کې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: وروسته له دې نه به بیا کفّار پر مونږ تعرّض نه کوي، بلکه بالعکس مونږ به پر هغو هجوم وروړو، لکه چې همداسې هم وشول.

إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ

(یاد کړئ) کله چې راغللې (لښکرې د کفّارو) تاسې ته له پاسه (جانبه) د تاسې، او له ښکته (جانبه) د تاسې.

تفسیر: یعنې د منورې مدینې په شرقي جانب چې جګ (وچت) دی، او له غربي جانبه چې ښکته دی.

وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

او کله چې کږې خړې شوې سترګې (له ډېرې وېرې)، او ورسېدل زړونه چنغړکو ته (له ډېره خوفه)، او ګمانونه کول تاسو پر الله راز راز ګمانونه.

تفسیر: یعنې له ډېره دهشته او حیرته سترګې رډې بډې پاتې شوې، او د خلقو اشکال او بڼې والوتې، د دوستۍ او خپلوۍ مدّعیانو به ځانونه پټول، او له سترګو څنې به یې ځان ګوښې کاوه، او ورسېدل زړونه چنغړکو بیخونو د مریو ته، یعنې له ډېر خوف او هراسه زړونه لړزېدل، او داسې زور او شدّت سره له خپله ځایه غورځېدل، لکه چې د ستوني له لارې د باندې راوتل، او ګمانونه وکړل تاسو پر الله تعالی راز راز ګمانونه، یعنې یو به په یو شي پوهېده، او بل به بل شی اټکلاوه، مسلمانانو به داسې ګڼل چې دا ځلې یو بل قسم سخت امتحان رابانديې راغلی دی، ګورو چې مونږ ته په دغه آزموینه کې څه راپېښېږي؟ ناقص الایمان کسانو به داسې ګڼل چې اوس له دغې پېښې څخه څمونږ ژوندي وتل سخت او مشکل دي، د منافقینو له احوالو خو له سره پوښتنه مه کوئ، چې هغوی په څه حال کې وو؟ د منافقینو مقولې وروسته راځي:

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾

په دغه وخت کې وازمویلی شول مؤمنان، او وخوځولی شول په خوځولو سختو سره (له ډېرې وېرې).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم «حُذیفة رضي الله تعالی عنه» ولېږه، څو د دښمن صحیح احوال راوړي، د دغې واقعې مفصله قصه دې په حدیث کې ولوستله شي، څو د دغه تردّد او تذبذب او اندېښنې د کیفیت اندازه ترې وشي، دلته د هغې د ترجمې ګنجایش نشته.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾

او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل منافقانو او هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) وو چې: نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او د هغه رسول مګر په غرور تیرایستلو سره.

تفسیر: ځینو منافقینو به داسې ویل چې: محمد صلی الله علیه وسلم به داسې دعوې کولې چې ځما دین تر مشرقه او مغربه خور او منشورېږي، او د روم، پارس او صنعا بنګلې او مانۍ ماته راکړی شوي دي، حال دا چې اوس مسلمانان د اودس د تجدید لپاره هم له خپلو سنګرونو څخه نشي وتلی، هغه وعدې چېرې لاړې؟ شاه صاحب فرمایي: «مسلمانانو ته ښایي چې اوس هم د نا امیدۍ په وخت کې د بې ایمانۍ خبرې ونه کړي !».

وَإِذْ قَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ

او کله چې وویل یوې طائفې له دغو (منافقانو) چې ای اهل د یثربه (مدینې).

تفسیر: «یَثرِب» د طیبې مدینې قدیمي نوم وو، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه ځای ته تشریف راوړ؛ د یثرب نوم په «مدینة النبي» سره تبدیل شو.

لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ۚ وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ۛ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

نشته ځای (د هستوګنې) تاسې ته؛ پس بېرته وګرځئ، او اذن (د بېرته تللو) غواړي يو فريق ډله له دوی له نبي، وايي چې: بېشکه کورونه ځمونږ تش پراته دي (له سړيو)، حال دا چې نه دي تش پراته کورونه د دوی، نه لري اراده (په دغه تګ سره) مګر د تېښتې (له جنګه).

تفسير: يعني ګرد عرب ځمونږ دښمنان شول، او ځمونږ لپاره هيچېرې د توقّف او د هستوګنې ځای پاتې نشو، ټول له اسلامي لښکر جلا او خپلو کورونو ته لاړ شئ ! رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د اسلامي مجاهدينو د باندې ولاړ وو، او د ښار د مضبوطو او محفوظو انګړونو په مزيد تأمين او تحکيم او په هغو کې د ښځو او ووړکو په خوندي کولو او ځای په ځايولو کې مشغول وو، په دغه وخت کې به دغو منافقينو داسې پلمې او بهانې سره کولې؛ چې ځمونږ کورونه د باندې په ډاګ ميدان کې پراته دي، مونږ له دې نه ويرېږو نه چې غله ځمونږ په کورونو ولوېږي، او ځمونږ ګرد مال او شته به تالا او لوټ يوسي، دغه محض د دروغو بهانې او پلمې وې، او له داسې خبرو څخه د دوی مقصود دا وو چې په کوم چل او فرېب سره خپل ځان د جنګ له ميدانه وباسي، لکه چې هومره سړيو چې له محمد صلی الله عليه وسلم څخه اجازه وغوښتله؛ دوی هغو ګردو ته اجازه ورکړه، او د مرخصينو د تکثير او تزييد هيڅ پروا يې ونه کړه، له ځينو روايتونو څخه داسې معلومېږي چې فقط درې سوه نفوس له دوی سره باقي پاتې شول.

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾

او که راننه ايستی شي پر دوی (دغه کفّار په مدينه کې او ترې چاپېر شي) له اطرافو د دغې (مدينې)، بيا طلب کړل شي ترې فتنه (شرک يا له مسلمانانو سره جنګ)؛ نو خامخا رابه شي دوی هغې (فتنې) ته، او ځنډ به ونه وکړي په دغې (قبول د فتنې) کې مګر لږ.

تفسير: يعني منافقان د دروغو حيلې او بهانې جوړوي، فرض يې کړئ که دغه کسان په ښار کې هم وی، او کوم يو دښمن د دې خوا يا د هغې خوا راشي، يا پر دوی ورتوی شي، او له دوی څخه داسې يوه مطالبه وکړي، چې د اسلام دغه دين پرېږدئ، چې تاسې ظاهرا هغه منلی دی، يا ورته وويل شي چې: راځئ چې له مسلمانانو سره وجنګېږو، نو دوی سمدلاسه د جنګ او فتنې او فساد اچولو لپاره ولاړ او تيارېږي، او په دغه وخت کې د دوی دغه مکر او فرېب او دروغ په ښکاره ډول سره ظاهرېږي، ځکه چې علی الفور دوی د کفّارو د هغو مطالباتو د تعميل لپاره خپلې ملاوې تړي، او د دوی مرستې او تاييد ته چټ پټ ودرېږي، نه به د خپلو کورونو د خالي کېدو او بې سر پرستۍ او د ساتلو عذر وړاندې کوي، او نه د هغو د غلا او لوټېدلو او په تاراج تللو څخه څه انديښنه کوي، ماسوا له هغه توقّفه چې په دغو مذاکراتو او د وسلې په اخيستلو کې واقع شوی دی.

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقيق وو دوی چې وعده يې کړې وه له الله سره پخوا له دې نه چې وبه نه ګرځوي (په جنګ کې) شاوې خپلې (او نه به تښتي)، او دی عهد د الله پوښتېدلی شوی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «وروسته د احد له جنګه منافقانو اقرار کړی وو، چې بيا به مونږ داسې يو حرکت ونه کړو»، د دغه مخالفت پوښتنه به الله تعالی له دوی څخه وکړي، چې ستاسې هغه قول او اقرار چېرې لاړ؟.

قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې له سره به نفعه نه رسوي تاسې ته تښتېدل که چېرې وتښتئ تاسې له مرګه یا له قتله، او کله چې وتښتېدئ؛ نو ژوندي به پاتې نه کړی شئ مګر لږ (مدّت).

تفسیر: یعنې د هر چا په قسمت کې چې مرګ دی؛ هغه هیڅېرې په تښتېدلو سره له مرګه ځان نشي ژغورلی، د الله تعالی قضا هر چېرې انسان ته رسیږي، او که اوس مرګ ستاسې لپاره نه وي مقدر؛ نو له میدانه څخه تښتېدل بېکاره دي، آیا دوی د جنګ په میدان کې ټول وژل کیږي؟ او فرض یې کړئ که د جنګ له میدان وتښتئ؛ نو بیا به له مرګه مأمون یئ؟ آیا دغه مأمونیت به تر څو پورې وي؟ بالآخر مرګ خو راتلونکی دی، که اوس رانشي؛ نو څه موده وروسته خو خامخا راتلونکی دی، خو معلوم نه دی چې په څومره ذلّت او خوارۍ سره به راځي؟.

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) څوک دی هغه (ذات) چې وساتي تاسې له (عذابه) د الله که چېرې وفرمایي الله په تاسې باندې د بدۍ (هزیمت)، یا اراده وفرمایي په تاسې باندې د رحمت، نصرت، او نه به مومي دوی خپلو ځانونو ته بې له الله کوم دوست (نافع) او نه کوم مددګار (دافع د ضرر).

تفسیر: یعنې د الله تعالی اراده هیڅ یو زور او طاقت نشي ګرځولی، نه کومه حیله او تدبیر د هغه په مقابل کې کار کولی شي، انسان ته لازم دي چې پر پاک الله توکل وکړي، او په هر حال د الله تعالی د مرضۍ غوښتونکی وي، که نه د دنیا نیکي یا بدي، سختي یا نرمي خو یقیناً رسېدونکي دي، نو بیا د الله تعالی د احکامو په تعمیل او د ده په لار کې به ولې انسان خوف، وېره او ډار له خپله ځانه ښکاره کړي؟، او په لازمه وخت کې ولې ځان ترې بېل او لرې کړي؟، او په لوی لاس خپل عاقبت خراب کړي، او له تکلیفه څخه هم خپل ځان خلاص نشي کړی.

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِيْنَ مِنْكُمْ وَالْقَآئِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ۚ وَلَا يَاْتُوْنَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۸﴾

په تحقیق ښه معلوم دي الله ته منع کوونکي (له جهاده) له تاسې او ویونکي ورونو خپلو ته (چې) راشئ څمونږ په لوري (چې آرام وکړئ)، او نه راځي دوی جنګ ته مګر لږ (کله نه کله).

تفسیر: یعنې د ریا له سببه یا له شرم او ننګ او د نورو په ترهیب او ترغیب کله کله د جنګ میدان ته راځي، او د نورو حقیقي مجاهدینو په څنګ کې ودریږي، که نه عموماً دوی پخپلو کورونو کې او په خپل عیش او عشرت، مزو او چرچو کې مشغولیږي، او خپلو نورو عزیزانو او خپلوانو ته چې صادق مسلمانان دي؛ هم وایي چې جهاد ته مه ځئ ! او دوی جهاد ته له وتلو څخه منع کوي.

اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖۚ

بخیلان دي (په اعانت له تاسې سره او انفاق) پر تاسې.

تفسیر: یعنې د مسلمانانو د امداد او معاونت څخه ځان ساتي، او د دوی له هر قسم همدردۍ او خیر غوښتلو او خیر رسولو څنې بخل کوي، هو ! که غنیمت مواقع راشي؛ نو د ډېر حرص او طمع لامله غواړي چې بل هیچا ته دې هیڅ

شي ورنه کړه شي، او دغه ګرد مال او غنيمت دې يوائې ځمونږ برخه شي، او په همدغه اميد او هيله ځينې په جنګونو کې هم حسب الظاهر شرکت کوي.

فَإِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ

پس کله چې راشي وېره (د دښمن)؛ نو وبه وينې ته دوی ګوري به دوی تاته (ويريدونکي) چې چاپېر به چورلي (ګاتې د) سترګو د دوی په شان د هغه انسان چې بيهوشي راوستلې شوي وي پر هغه له (وجه د سکراتو د) مرګه، پس بيا کله چې لاړه شي دغه ويره (او ټول شي غنائم)؛ نو ضرر دررسوي دوی تاسې ته په ژبو تېرو سره په دغه حال چې بخيلان (حارصان) وي په خير (او لاس اچوي په غنيمت).

تفسير: يعني د سختۍ او تنګسۍ په وخت کې د رفاقت څخه ځانونه بېرته واپس کوي، او له ډېرې وېرې يې ساه راخيژي، وروسته له برې او فتح راځي، او له خپل ځانه خبرې جوړوي او خپل شجاعت او مېړانه ښکاره کوي، او له ډېر حرص او طمعې د غنيمت پر اموالو پړمخي نسکور لوېږي، يا يې دا مطلب چې د اسلام او مسلمانانو پر خلاف په طعنو او تشنيعو کې خوله سپړي او ژبه کوي.

أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

دغه (کسان د جنګ ګيدړان او د ولجې زمريان) ايمان يې نه دی راوړی (په اخلاص سره) پس خراب (باطل) کړل الله عملونه د دوی، او دی دغه (ابطال د اعمالو) پر الله آسان.

تفسير: يعني تر څو پر الله تعالی او رسول الله ايمان رانه وړي؛ د دوی هيڅ يو عمل نشي مقبول واقع کېدی.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا ۖ وَإِن يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنبَائِكُمْ ۖ

ګمان کوي (دغه منافقان) پر لښکرو (د کفّارو) چې نه دي تللي (بېرته په ماتې)، او که چېرته بيا راشي لښکر د (کفّارو جنګ ته)؛ نو دوست ګڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسيدونکي وي په (لرېو کليو د) اعرابو کې، چې پوښتنې به يې کولې (له لرې) له (احوالو) خبرونو ستاسې.

تفسير: يعني د کفارو لښکرې ناکامه بېرته لاړې، ليکن دغه ويريدونکي منافقان لا تر اوسه هم نه دي متيقن چې هغوی ماتې موندلې ده، او فرض يې کړئ! که د کفارو افواج بيا بېرته وګرځي، او پر مسلمانانو حمله او يرغل وکړي؛ نو د دوی همدغه هيله او تمنّا وه که وروسته له دې نه د جنګ تر ختمه پورې بيخي په ښار کې هم ونه اوسېږي، او چېرته کوم کلي ته ولاړ شي، او هم هلته لرې ناست ننداري وکړي، او له تلونکيو او راتلونکيو څخه پوښتنې وکړي، چې مسلمانان څه حال لري؟ او د جنګ نخچه او وضعيت څرنګه دی؟.

وَلَوْ كَانُوا فِيكُم مَّا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

او که چېرې وئ (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنګ به يې نه وو کړی دوی مګر لږ (لپاره د ريا).

تفسير: يعنې د خولې پر خبرو کې ستاسې خير غوښتنه په ظاهري ډول سره ښکاره کوي، او په جنګ کې زيات کار نه کوي، او تش د مجبوريت او ضرورت لامله چې نوم يې وشي په جنګ کې شرکت کوي.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

خامخا په تحقيق ده تاسې ته په رسول الله کې اقتداء غوره ښکه لپاره د هغه چا چې وي دی چې ډاريږي د الله (او اميد لري د رضاء او د لقاء يې) او د ورځې وروستنی (د قيامت)، او يادوي الله ډېر (هم په خوله، هم په زړه، هم په راحت، هم په زحمت).

تفسير: يعنې رسول الله ته وګورئ ! چې په دغو سختيو کې څرنګه ثبات لري، حال دا چې له ګردو څنې د زياتې انديښنې او فکر زور پر دوی لوېږي، مګر امکان نه لري چې لږ څه د دوی په استقامت کې تزلزل واقع شي، هغه خلق چې د الله تعالى د رضاء او لقاء هيله من او د آخرت د ثواب د حصول اميدوار دي، او په کثرت سره د الله تعالى په ذکر او ياد کې مشغول دي؛ د هغوی لپاره د رسول الله ذات ډېر ښه نمونه ده، ښايي چې دوی په عباداتو، معاملاتو، مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، بلکه په هر حرکت او سکون او ناسته او ولاړه کې د دغه جامع الصفات ذات د قدم پر نقش حرکت وکړي ! او په همت او شجاعت د دوی د عمل د طرز متابعت وکړي ! او په ښه شان سره يې زده کړي !.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

او کله چې وليدل مؤمنانو لښکرې (د کفّارو) نو وويل (مؤمنانو) دا هغه دي چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت)، او رښتيا ويلي وو الله او رسول د (الله په وعده کې)، او زيات نه کړ دغو (لښکرو د کفارو) مؤمنانو ته مګر ايمان او تسليم (احکامو د الله ته).

تفسير: يعنې کله چې پخو مسلمانانو وليدل چې د کفارو افواج سره يو ځای شوي دي، او له څلورو خواوو څخه پر مونږ راتوييږي؛ نو د دې په ځای چې وارخطا شي، د دوی يقين او باور د الله تعالى او د رسول الله پر وعدو لا زيات شو، او دوی به داسې ويل چې: دغه خو هم هغه منظره ده چې د هغه خبر الله تعالى او رسول الله پخوا له دې نه ورکړی وو، او د ده په متعلق د الله تعالى وعده لا له پخوا څخه شوې وه، لکه چې (د البقرې سورت په (۲۶) رکوع (۲۱۴) آيت کې) يې فرمايلي دي: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ او (د ص د سورت په (۱) رکوع (۱۱) آيت (۲۳) جزء کې يې چې مکي دی) فرمايلي دي: ﴿جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ﴾.

مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

ځينې له مؤمنانو څخه (داسې) سړي دي چې رښتيا کړې يې ده هغه خبره چې عهد کړی وو دوی له الله سره په هغې باندې (چې ثبات، استقامت في القتال دی)، پس ځينې له دوی هغه دي چې تر سره يې کړ نذر خپل (چې مړ شو يا شهيد)، او ځينې له دوی هغه دي چې انتظار کوي (دغه مرګ يا شهادت ته)، او بدل يې نه کړ (عهد خپل يو ذره هم) په بدلولو سره.

تفسیر: یعني هغه وعده چې منافقینو کړې وه، او د هغې ذکر په پخواني رکوع کې په دغو الفاظو سره شوی وو: ﴿وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ﴾ هغه یې ماته کړه، او په ډېرې بېحیایي او بې شرمی سره د جنګ له میدانه په شنګ شول، پر عکس د دوی ډېر زیات داسې پاخه مسلمانان هم شته چې هغو خپل عهد او پیمان په صداقت او امانت پای ته ورسوه، او د ډېرو زیاتو سختیو په اوقاتو کې هم د دین له حمایته او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له نصرته، او د مسلمانانو له رفاقته یو قدم هم بېرته پاتې نه شول، کوم عهد او پیمان او ژبه چې دوی د الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کړې وه؛ د غره په شان پرې ټینګ ولاړ وو، له دوی نه خو ځینې کسان هغه دي چې خپله ذمه واري یې پوره کړې وه، یعنې په جهاد کې د شهادت په درجه نائل شوي دي، لکه د «بدر» او «احد» شهداء چې په دوی کې د أنس بن النضر رضي الله تعالی عنه قصه ډېره مشهوره ده، او زیات مسلمانان هغه دي چې په ډېره مینه او اشتیاق سره د في سبیل الله موت په انتظار کې دي، په هر حال دغه دواړه قسمه مسلمانان چې د الله په لاره کې یې ځان قربان کړی دی، یا د شهادت مشتاق دي؛ د خپلو عهدو او پیمانونو پوره حفاظت یې کړی دی، او له خپلو خبرو شخه یې د یوې ذرې په اندازه هم تجاوز نه دی کړی.

لِّيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٤﴾

لپاره د دې چې جزاء ورکړي الله رښتینو ته په (سبب د) رښتینې د دوی، او په عذاب به کړي منافقان که اراده وفرمایي (د تعذیب یې)، یا رجوع په رحمت سره وکړي پر دوی (چې ایمان راوړي)، بېشکه چې الله دی ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني هغو ته چې په خپل عهد باندې ټینګ ولاړ وو، او په خپل قول او اقرار کې رښتین پاتې شوي دي، پر دغه رښتیا ټینګ پاتې کېدلو بدل به وررسېږي، بد عهد او منافقانو ته که اراده وفرمایي؛ سزا ورکوي، او که اراده وفرمایي؛ د توبې توفیق ور په برخه کوي او معافوي یې، او دغه د الله تعالی له مهربانۍ شخه بعید نه دی.

وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا ۚ

او بېرته وشړل الله (له مدینې نه) هغه کسان چې کافران شوي وو (په ماتې بې له جنګه) سره له قهره خپله (ډک زړونه) چې ویې نه موند هیڅ خیر (بری پر مؤمنانو).

تفسیر: یعنې د کفارو افواجو سره له ذلت او ناکامی په دغه حال کې چې له ډېره قهره او غوصې به یې غاښونه چیچل؛ د جنګ میدان پرېښود، او بېرته خائب او خاسر خپلو کورونو ته لاړل، هو ! د عمرو بن عبدوُدّ په شان د کفّارو ډېر نومیالي چې خلقو به ده ته د یو زرو سورو په شان اهمیت ورکاوه؛ په دغه جنګ کې د سیدنا علي رضي الله عنه په توره ووژل شو.

وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾

او کفایت وکړ الله مؤمنانو ته د جنګ کولو (په امداد د پرښتو)، او دی الله قوي ښه زورور (په انفاذ د احکامو) ډېر زبردست (په هر چا او په هر شي).

تفسیر: یعنې له مسلمانانو سره د عمومي جنګ او جګړې وار ونه رسېد، الله تعالی په خپل قدرت سره ډېره سخته سیلۍ پر دوی مسلطه کړه، او د پرښتو لښکر یې ورولېږه، او داسې آثار یې پیدا کړل چې کفار په خپل سر وارخطا او پرېشان شول، او فرار یې پر قرار اختیار کړ، د پاک الله د زورور او زبردست قوّت په مقابل کې څوک ودرېدی شي !؟.

وَأَنزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿۲۶﴾

او راکوز کړل (الله) هغه کسان چې کومک يې کړی وو له دغو (ډلو د احزابو) سره له اهل د کتابه (چې بني قريظه وو) له کلاګانو د دوی، او وغورځوله (الله) په زړونو د دوی کې وېره (د رسول الله او د مؤمنانو)، يوه ډله وژله تاسې، او بندي کوله به تاسې بله ډله.

تفسير: دغه د بني قُريظه وو يهودان دي چې د منورې مدينې په شرقي جانب کې د دوی يوه ټينګه او مضبوطه کلا وه، او دوی لا له پخوا له مسلمانانو سره د روغې معاهده درلوده، ليکن دغه د احزابو په جنګ کې (د حُيي بن أخطب) په اغواء او لمسونه دوی هغه ګرد معاهدات نقض کړل، او د مشرکينو په امداد ودربدل، کله چې د قريشو کُفّار عاجز او ناچاره شول، او بېرته لاړل؛ نو بني قُريظه په خپلو ټينګو او مضبوطو کلاوو کې ننوتل، او دروازې يې کلکې وتړلې، کله چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د احزابو له جنګه فارغ شو، او په غسل مشغول وو؛ جبرئيل عليه السلام تشريف راووړ، حال دا چې د جبرئيل عليه السلام پر څهره هم د دوړو او غبار آثار وو، او ويې ويل: يا رسول الله ! تاسې له خپل ځان وسلې ايسته کړې دي، حال دا چې پرښتې لا هم هغسې مسلحې پخپلو وظايفو کې مشغولې دي، الله تعالى حکم درکوي چې پر بني قُريظه وو دې حمله وکړه شي !، فورًا منادي وشوه، چې «د بني قريظه وو عهد ماتوونکيو يهوديانو باندې د يرغل (حملې) وروړلو حکم دی !»، نو اسلامي افواجو په منتهی سرعت سره د دوی کلاوې تر محاصرې لاندې ونيولې، دغه محاصره تر څلورويشتو يا پنځه ويشتو ورځو وه، بالآخر محصورين ناطاقته شوه، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور د پيغامونو په لېږلو يې شروع وکړه، بالآخر د دوی له طرفه دغه خبره ومنله شوه، چې «مونږ له خپلو کلاوو څخه د باندې راووځو او د «اوس» د قبيلې مشر سعد بن معاذ رضي الله تعالى عنه خپل منځګړی حَکم او منصف دروو، ځکه چې هغه د دوی حليف وو، هر هغه فيصله چې سعد څمونږ په نسبت صادره کړه؛ مونږ يې منو»، د دوی دغه خبره رسول الله صلى الله عليه وسلم هم ومنله، لنهه يې دا چې سعد رضي الله تعالى عنه تشريف راووړ، د يوه مسلم حَکم په حيثيت يې فيصله وکړه چې: «د بني قريظه وو ګرد جنګي ځلميان دې ووژلی شي ! او ښځې او ووړکي دې ټول د مريبتوب په قيد کې ونيولی شي !»، سم له دغې فيصلې سره څو سوه ځلمي يهودان ووژل شول، او څو سوه ښځې او ووړکي قيديان شول، او د دوی پر املاکو او اموالو مسلمانانو قبضه وکړه.

وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَئُوهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿۲۷﴾

او په ميراث يې درکړه تاسې ته ځمکه د دوی او کورونه د دوی او مالونه د دوی او هغه ځمکه چې نه وه پايمال کړې تاسې هغه (په ځغلولو د اسونو سره)، او دی الله پر هر څيز باندې ښه قادر.

تفسير: دغه ځمکه چې منورې مدينې ته نژدې ده؛ په لاس ورغله، رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه پر مهاجرينو باندې تقسيم کړه، او په دغه سره د دوی د معاش وسيله پيدا شوه، او د دوی د ژوندون بار د انصارو له اوږو څخه لرې شو، له نورو ځمکو څخه مراد د خيبر ځمکې دي چې له دغې واقعې څخه دوه کاله وروسته د مسلمانانو په لاس ورکړی شوې، او په هغو سره نبوي اصحاب خوشاله شول، ځينې وايي چې: بله ځمکه معظمه مکه ده، ځينې ترې د پارس او روم ځمکې مرادوي، چې وروسته له رسول الله صلى الله عليه وسلم د راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم أجمعين په لاس فتحه شوې، ځينې وايي: تر قيامت پورې هومره ځمکې چې د مسلمانانو په لاس فتحه کيږي؛ هغه ګردې په دې کې شاملې دي، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيۡنَ أُمَتِّعۡكُنَّ وَأُسَرِّحۡكُنَّ سَرَاحٗا جَمِيلٗا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡمُحۡسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجۡرًا عَظِيمٗا ﴿٢٩﴾

ای نبي ! ووایه ته ښځو خپلو ته ! که چېرې یئ تاسې چې غواړئ همدغه ژوندون لږ خسیس او ښایست رونق د هغه؛ پس راشئ چې څه فایده دروړسوم تاسې ته، او خوشې کړم تاسې په خوشې کولو نېکو سره. او که یئ تاسې چې اراده لرئ د الله او د رسول د (الله) او د کور د آخرت (او د نعمتونو د جنّت)؛ پس بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د نیکي کوونکیو (ښځو) له تاسې نه اجر ډېر لوی.

تفسیر: د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطهّراتو ازواجو کله چې ولیدل ټول خلق ماړه شول؛ نو ويې غوښتل چې ښایي ځمونږ د ژوندون وسائل هم په ښه صورت سره شي !، نو له دوی څخه ځینو بیبیانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په دغه مورد کې خبرې اترې وکړې، او ترې ويې غوښتل چې ځمونږ د مزیدو نفقو او سامانونو تهیه وفرمایې !، څو مونږ هم لکه د نورو مسلمانانو په شان په عیش سره ژوندون وکړی شو، پر رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه خبره شاقه تېره شوه، او قسم يې یاد کړ چې تر یوې میاشتې پورې به د هیڅ یوې بي بي کره نه ورځي، مسجد ته قریب په یوې پاسنۍ کوټه (مشربه) کې دېره شو، صحابه له دغه وضعیت څخه مضطرب شول، ابو بکر رضي الله تعالی عنه او عمر رضي الله تعالی عنه سره زیاته اندېښنه د دوی د لوڼو بي بي عائشه رضي الله تعالی عنها او بي بي حفصه رضي الله تعالی عنها وه، چې هغوی رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپلو ځانونو خپه او غمجن نه کړي، او بالوسیله خپل دین او دنیا دواړه له لاسه ور نه کړي، دوی دواړه پر هغوی دواړو په قهر شول، او په خپلو خطاوو يې وپوهولې، بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره يې د اُنس او د بې تکلفۍ څه خبرې او اترې وکړې، څو د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک طبیعت لږ څه خوښ او منشرح شو، بالآخره یوه میاشت وروسته دغه د تخییر آیت نازل شو، یعنې خپلو ښځو ته په صافو الفاظو سره ووایه چې: له دوو خبرو څنې ښایي دوی یوه خبره ځان ته غوره او اختیار کړي، که دوی دنیوي عیش او عشرت غواړي؛ نو دوی ته ووایه چې: ځما او ستاسې ژوندون سره سخت او مشکل دی، نو راځئ چې په شرعي طریقه سره تاسې ته طلاق درکړم، او که د الله تعالی او د رسول الله خوښي او د آخرت د اعلی مراتبو طالبات یئ؛ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د پاتې کېدلو له سببه به هغه دررسیږي.

له دغه ځنې به نور څه ښه شی وي چې په جنت کې له ګردو څنې به اعلی او ارفع مقام کې له سیّد الأنام صلی الله علیه وسلم سره اوسیږي !، د دغه آیت له نزوله وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم کور ته تشریف یووړ، او ړومبی يې د الله تعالی دغه حکم بي بي عایشي صدیقې رضي الله تعالی عنها ته واوراوه، دې د الله او د رسول الله مرضي ځان ته غوره کړه، وروسته له هغه نورو ګردو ازواجو هم داسې وکړه، او د دنیا د عیش او عشرت تصوّر يې له خپلو زړونو څخه وویست.

يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٗا ﴿٣٠﴾

ای ښځو د نبي ! هر څوک چې راشي له تاسې په یوه کار ناکاره ښکاره (چې دغه عصیان دی له رسول الله نه)؛ نو دوچنده به کړ شي هغې ته عذاب په دوچند (د عذاب د نورو ښځو)، او دی (دوچندي عذاب) پر الله اسان.

تفسير: د لويانو غلطي هم لويه وي، كه بالفرض له تاسې څخنې له كومې يوې د بد اخلاقۍ كوم فعل صادر شي؛ نو هغه سزا چې نورو ته پر هغه عمل وركوله كيږي، د هغه دوچنده تاسو ته دركوله كيږي، او دا كار الله تعالى ته اسان دى، يعنې ستاسې وجاهت او د زوجيت نسبت د الله تعالى د عقوبت څخه له سره څه ممانعت نشي كولى.

وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿۳۱﴾

او هر څوك چې (تل) اطاعت وكړي له تاسې الله او رسول د (الله) ته، او عمل كوي د نېكيو؛ نو ور به كړو مونږ هغې ته اجر د هغې دوه كرته (دوه مثله د ثواب د نورو ښځو)، او تيار كړى دې مونږ هغې ته رزق روزي نېكه (زياته په جنّت كې).

تفسير: يعنې پر نېكۍ او اطاعت هغومره اجر چې نورو ته وررسيږي؛ د هغه دوچنده تاسې ته دررسيږي، او مزيد پر هغه يوه خاصه روزي او عزّت به هم درعطاء كيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «له دغې لويې درجې سره لازمه ده چې دنېكۍ ثواب دوچنده او د بدۍ عذاب هم دوچنده وي»، پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې فرمايلي دي: ﴿إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾ (۱۵ جزء د اسراء سورت (۸) ركوع (۷۵) آيت).

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ

اى ښځو د نبي ! نه يئ تاسې لكه يو ټولګى (په شان د ټولګي د محمدي امت) له ښځو.

تفسير: يعنې ستاسې حيثيت او مرتبه د عامو ښځو په شان نه ده، ځكه چې تاسې د الله تعالى له جانبه د سيّد المرسلين صلى الله عليه وسلم د زوجيت لپاره انتخاب او غوره شوي يئ، او تاسې يې امّهات المؤمنين ګرځولي يئ، نو كه د تقوى او طهارت ډېره ښه نمونه شئ لكه چې له تاسې څخه همدغه صفات او ستاينه متوقعه ده؛ نو د هغه وزن به د الله جل جلاله په دربار كې ډېر زيات وي، او كه بالفرض كوم بد حركت له تاسې څخه څرګند شي؛ نو په هم هغه تناسب سره د هغه سزا به هم زياته درنه وي، او ډېر زيات قبيح ګڼلى كيږي، الغرض كه د فضائلو خوا وي يا د رذائلو خوا، په دواړو كې ستاسې وضعيت له نورو عامو مؤمناتو څخه جلا او ممتاز دى.

إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿۳۲﴾

نو كه چېرې پرهيزګاري كوله تاسې؛ پس مه كوئ نرمي په ويلو كې پس (كه پسته خبره تاسې وكړه)؛ نو په طمع كې به پرېوځي هغه څوك چې په زړه كې يې رنځ وي (د نفاق يا د فجور)، اوووايئ تاسې خبره ښه.

تفسير: يعنې كه تقوى او د الله جل جلاله وېره پخپلو زړونو كې لرئ؛ نو له پرديو سړيو سره چې خبرې اترې كوئ چې د هغه ضرورت خصوصًا أمهات المؤمنين ته على الأكثر پيښيږي؛ په پستې او زړه وړونكې لهجې سره يې مه كوئ !، بلا شبهه د ښځو په خبرو كې الله په طبيعي ډول سره يو طبيعي پوستوالى، نزاكت او لطافت ايښى دى، ليكن د پاكو مطهراتو، متقياتو ښځو شان او صفت ښايي داسې وي چې حتى المقدور د اجانبو سړيو سره د ضروري خبرو كولو په وخت كې لږ شانې په تكليف سره داسې خبرې او اترې او لهجه اختيار كړي، چې په كې لږ څه خشونت او ضبط النفس څرګند شي، او د كوم يوه بد باطن قلبي ميلان خپل طرف ته جذب او كش نه كړي، امّهات المؤمنين ته د دوى د لوړ مقام په لحاظ په هسې مواردو كې لا احتياط لازم دى، څو كوم روحاني مريض او د زړه رنځور خپل عاقبت تباه او برباد ونه ګرځوي.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ

او قرار ونيسئ (اى ښځو !) په كورونو خپلو كې، او مه ښكاره كوئ (ښايست خپل بېګانه سړيو ته) په شان د اظهار (او ښايست) د جاهليت (د ښځو) ړومبنيو.

تفسير: يعني پخوا له اسلامه د جاهليت په زمانه كې به ښځې بې پردې ګرځېدې، او د خپل بدن او د لباس ډول ښايست او د سينګار مظاهره او ښودنه به يې په علانيه صورت سره كوله، د دغې بد اخلاقۍ او بېحيايۍ وضعيت د مقدّس اسلام په نزد منفور او مهجور وګرځاوه شي، او ښځو ته يې صاف او پاك حكم صادر كړ چې دوى دې پخپلو كورونو كې هستوګنه وكړي !، او د جاهليت د زماني په شاني دې د باندې نه وځي، او نه دې د خپل حسن جمال، ډول او سينګار نمايش او ښودنه كوي !، د أمهات المؤمنين فرض به په دغه معامله كې د نورو په نسبت لا زيات مؤكّد وي، لكه چې د ﴿لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ﴾ په تفسير كې وليكله شوه.

تنبيه: كوم احكام چې په دغو آيتونو كې مذكور دي؛ د ګردو ښځو لپاره دي، د مطهّراتو ازواجو په حق كې كله چې د دې تأكيد او اهتمام زيات ضروري وو؛ نو ځكه په الفاظو سره دوى په خصوصيت سره مخاطبې ګرځولې شوي دي، ځما په نزد له ﴿يَٰنِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ څخه تر ﴿لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ﴾ پورې د دغو احكامو تمهيد وو، په تمهيد كې د دوو شقوقو ذكر وو، د بېحيايۍ د خبرې ارتكاب او د هغه انسداد هغه په ﴿فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ﴾ څخه تر ﴿تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ﴾ پورې وكړى شو، بل د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت او صالح عمل د هغه سلسله د ﴿وَأَقِمْنَ الصَّلَوٰةَ﴾ څخه تر ﴿وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ پورې دوام لري، خلاصه يې داسې شوه چې: د بدۍ له مواقعو څخه د ځان ساتنه او د نېكۍ په طرف سبقت ګردو ته ضروري دى، مګر مطهّراتو ازواجو ته له ګردو ښځو څخه زيات هغه ضروري او حتمى ده، د دوى د نېكۍ او د بدۍ وزن دوه چنده درولى شوى دى، له دغه تقرير سره موافق د ﴿بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ تفسير هم بې تكلّفه پوهېدلى كېږي.

وَأَقِمْنَ الصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ الزَّكَوٰةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ

او سم درويئ لمونځ (چې د بدني عباداتو اصل دى)، او وركوئ زكات (چې د مالي عباداتو اصل دى) او (تل) اطاعت كوئ د الله او د رسول د (الله).

تفسير: يعني له نورو څخه زيات تاسې د دغو شيانو اهتمام وكړئ ! ځكه چې تاسې له نبي سره اقرب او د امت لپاره نمونه يئ.

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾

بېشكه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې لرې كړي له تاسې ګناه اى اهل البيت (كورنۍ د محمد رسول الله) او چې پاك كړي تاسې (له ګناه) په پاكوالي.

تفسير: د الله تعالى اراده همدا ده چې د نبي صلى الله عليه وسلم پر كورنۍ باندې د دغو احكامو تعميل په ښه شان سره وكړي، او دوى ښه صاف او پاك وګرځوي، او سم د دوى له رتبې سره دوى ته داسې قلبي صفايي او اخلاقي پاكي عطا وفرمايي؛ چې په هغې سره دوى له نورو څخه فائقې او ممتازې وي (چې د هغې په لوري يې په ﴿وَيُطَهِّرَكُمْ﴾ كې د ﴿تَطْهِيرًا﴾ په تزييد سره اشاره فرمايلې ده)، دغه تطهير او د رجس اذهاب هم هغسې نه دى لكه چې د وُضوء په آيت كې ﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ﴾ (د المائده (۲) ركوع، (۶) آيت) يا د «بدر» په قصه كې په ﴿لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَٰنِ﴾ (د الأنفال (۲) ركوع (۱۱) آيت) دا ترې مراد شوى دى، بلكه دلته له تطهير څخه د تهذيب النفس،

تصفية القلب، او تزكية الباطن هغه اعلى مرتبه مراد ده، چې اكملو اولياء الله ته حاصله وي، او د هغې له حصول څخه وروسته اګر که دوی د انبياء الله په شان معصوم نه ګرځي، هو ! محفوظ ويلى كيږي لكه چې د ﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ﴾ الآية ـ فرمايل او د (أراد الله) نه فرمايل پخپله د دغې خبرې دليل دى چې د أهل البيت لپاره عصمت نه دى ثابت.

تنبيه: په «نظم القرآن» كې تدبّر كوونكيو ته د يوې لمحې لپاره هم په دغه خبره كې هيڅ شك او شبهه نشي واقع كېدى؛ چې دلته د أهل البيت په مدلول كې يقينًا مطهّرات ازواج داخل دي، ځكه چې د دغه آيت څخه ړومبى او وروستى په ټوله ركوع كې ډېر خطابات له هم هغو سره شوي دي، او د «بيوت» نسبت هم پخوا په ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ او وروسته په ﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ كې د همدوى په طرف كړى شوى دى، علاوه پر دې په قرآن كې عمومًا دغه لفظ په همدغه سياق مستعمل شوى دى، د ابراهيم عليه السلام ښځې بي بي سارې رضي الله تعالى عنها ته د خطاب كولو په وخت پرښتې ويلي وو: ﴿أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ (د هود سورت (۷) ركوع، (۷۳) آيت)، په هر حال په «أهل البيت» كې دلته د ازواجو دخول يقيني دى، بلكه د آيت خطاب ړومبى له هغو سره دى.

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

او يادوئ تاسې هغه چې لوستى كيږي په كورونو ستاسې كې له آيتونو د الله (چې قرآن دى) او له حكمته (حديث رسول)، بېشكه چې الله دى ښه مهربان او ښه خبردار.

تفسير: يعنې په قرآن او سنت كې كومې خبرې چې د الله تعالى پر احكامو او د پوهې پر مطالبو شاملې دي؛ هغه زده او يادې كړئ ! او نورو ته يې هم ورښيئ ! او د الله تعالى د عظيم احسان شكر اداء كړئ ! چې تاسو ته يې په داسې متبركو كورونو كې ځاى دركړى دى، چې د حكمتونو خزانه او د هداياتو سرچينه ده، د الله تعالى په آيتونو كې ډېر دقيق اسرار او د قدرت د علاماتو زيات رموزات دي، هغه الله جل جلاله پر دې ښه پوهيږي چې كوم يو سړى د دې امانت د پورته كولو اهل دى؟ هم هغه په خپل لطف او مهربانۍ سره محمد صلى الله عليه وسلم په وحي او تاسې يې د ده په زوجيت سره غوره كړي يئ، ځكه چې الله تعالى د هر چا د احوالو او استعدادو څخه عليم او خبير دى، او هيڅ يو كار بې له حكمته او تدبيره نه كوي.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ

بېشكه چې مسلمان سړي او مسلماناني ښځې، او مؤمنان سړي او مؤمناني ښځې، او اطاعت كوونكي سړي او اطاعت كوونكې ښځې، او رښتين سړي او رښتينې ښځې، او صبر كوونكي سړي او صبر كوونكې ښځې.

تفسير: يعنې تكاليف پر ځان اخيستونكي، سختي پر ځان ګالونكي (برداشت كوونكي)، د شريعت پر احكامو قائم او ټينګ پاتې كېدونكي.

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ

او ويريدونكي عاجزي كوونكي سړي او ويرېدونكې عاجزي كوونكې ښځې.

تفسير: يعنې د تواضع او د عاجزۍ او د انكسار غوره كوونكي يا په خشوع سره د لمانځه اداء كوونكي.

وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصَّآئِمِيْنَ وَالصّٰٓئِمٰتِ وَالْحٰفِظِيْنَ فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٣٥﴾

او خيرات كوونكي سړي او خيرات كوونكي ښځې، او روژه نيوونكي سړي او روژه نيوونكي ښځې، او حفاظت كوونكي سړي ځاى د شهوت خپل (له ښځو) او ساتونكي ښځې (ځاى د شهوت خپل له سړيو)، او ذكر كوونكي سړي الله لره (ذكر) ډېر او ذكر كوونكې ښځې (الله لره په ذكر ډېر)؛ تيار كړي دي الله دغو (لسو واړو جامع الطاعاتو سړيو او ښځو ته) مغفرت او اجر ډېر لوى.

تفسير: ځينو مطهّراتو ازواجو ويلي وه چې په قرآن شريف كې ډېر ځايونه د نارينه وو ذكر شته، مګر د ښځو ذكر هيچېرې نشته، او ځينو نورو صالحانو ښځو ته داسې خيال پيدا شو چې په سابقه وو آيتونو كې د أزواج النبي صلى الله عليه وسلم تذكار وشو، خو د نورو ښځو په نسبت هيڅ كومه تذكره ونشوه؛ نو په دغه تناسب دغه آيت نازل شو، څو ټولې سره متسلّي شي، چې كه نارينه وي يا ښځه؛ د هيچا محنت او زحمت د الله تعالى په نزد نه ضايع كيږي، هم هغسې چې نارينه وو ته د روحاني او اخلاقي ترقۍ د حاصلولو ذرايع او وسايل شته؛ ښځو ته هم دغه ميدان خلاص دى، دغه يې د اناثيه وو طبقې د اطمينان او تسلي لپاره وفرمايل، كه نه هر هغه احكام چې په قرآن كې د نارينه وو لپاره فرمايلي شوي دي؛ هم هغه عمومًا پر ښځو عائديږي، او د بېل نوم اخيستلو لپاره هيڅ ضرورت نه دى پاتې، هو ! په دوى پورې نور خصوصي احكام بېل بيان كړى شوي دي.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ؕ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ﴿٣٦﴾

او نه دي (روا) هيڅ مؤمن سړي او نه هيڅ مؤمنې ښځې ته كله چې حكم وكړي الله او رسول د (الله) په يو امر كار كې؛ چې وي دوى ته اختيار له امره كاره خپله (په خلاف د امر د الله او د رسول) هيڅ، او هر څوك چې اطاعت نه كوي د الله او د رسول د (الله)؛ پس په تحقيق ګمراه شو په ګمراهۍ ښكاره سره.

تفسير: بي بي زينب رضي الله تعالى عنها بنت أميمه بنت عبد المطلب د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ترور لور چې د قريشو له ډېرې لوېې كورنۍ څخه وه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وغوښت چې د هغې نكاح «زيد بن حارثه رضي الله تعالى عنه» سره وتړي، دغه زيد هم اصلاً د عربانو له شرفاوو څخه وو، خو كوم ظالم په وړوكوالي دى تښتولى او د مريي په عنوان يې د معظمې مكې په بازار كې خرڅ كړى وو، بيا دغه زيد رضي الله تعالى عنه د بي بي خديجه الكبرى رضي الله تعالى عنها له طرفه په بيع واخيست شو، چې څو موده وروسته بي بي صاحبې دغه خپل مريي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وباښه، كله چې زيد رضي الله تعالى عنه لوى او هوښيار شو، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په ملګرتوب د شام په يوه تجارتي سفر كې تلو، څه وخت چې زيد رضي الله تعالى عنه د خپل كور او كلي له څنګه تېرېده، دلته يې د خپلو أقاربو او خپلوانو پوښتنه وكړه، خو د زيد رضي الله تعالى عنه پلار، تره او ورور د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر شول، او داسې غوښتنه يې ترې وكړه چې: «د زيد معاوضه له مونږ څخې واخلئ ! او پر مونږ يې وسپارئ !»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «كه زيد پخپلې رضا او خوښې له تاسې سره ځي؛ ځما له خوا هيڅ ممانعت نشته»، كله چې هغوى له زيد څخه دغه پوښتنه وكړه؛ زيد وويل چې: «زه له

محمد صلی الله علیه وسلم څخه بل هیڅېږي نه ځم، ځکه چې دوی له ما سره ډېر ښه سلوک کوي، او له مور او پلار څخه مې ښه ساتي»، په دغه تقریب رسول الله صلی الله علیه وسلم دی آزاد کړ، او خپل ځوی يې وباله، لکه چې خلقو د هغې زمانې د رواج سره سم ده ته «زید بن محمد» ویل، تر هغه پورې چې دغه آیت نازل شو ﴿ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِۚ﴾؛ دلته به د زید بن محمد صلی الله علیه وسلم په ځای خلقو زید بن حارثه باله، کله چې سم د قرآن له حکمه سره د ده له نامه څخه د دغه عظیم نسبت شرف بېل کړی شوی وو، نبایي د دغه د تلافي لپاره د ټولو اصحابو له مجمع څخه یواځې همده ته دغه شرف وروبخښلی شو چې نوم يې تصریحًا په قرآنکریم کې وارد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيۡدٞ مِّنۡهَا وَطَرٗا﴾.

په هر حال کله چې د بي بي زینب رضي الله تعالی عنها د کورنۍ حیثیت ډېر لوړ (اوچت) وو، او زید رضي الله تعالی عنه بن حارثه ظاهرًا د مریيتوب په داغ داغلی شوی وو؛ نو ځکه نه پخپله بي بي زینبه رضي الله تعالی عنها او نه د دې ورور په دغه خوښ او رضا وو، چې د دې نکاح له زید سره وتړله شي، لیکن د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم منظور داسې وو چې داسې موهم تفریقات او امتیازات د دې د نکاح په لاره کې نه بنايي چې حائل شي، نو ځکه رسول الله مبارک پر بي بي زینب رضي الله تعالی عنها او د دې پر ورور زور وغورځاوه څو هغوی پر دغه نکاح راضي شول، په دغه وخت کې دا آیت نازل شو، او دغه خلقو خوښه او مرضي د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم تر خوښې او مرضۍ جار او قربان کړله، او د بي بي زینب رضي الله تعالی عنها نکاح له زید بن حارثه رضي الله تعالی عنه سره وتړله شوه.

﴿وَإِذۡ تَقُولُ لِلَّذِيٓ أَنۡعَمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَأَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِ أَمۡسِكۡ عَلَيۡكَ زَوۡجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخۡفِي فِي نَفۡسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبۡدِيهِ وَتَخۡشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخۡشَىٰهُۖ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيۡدٞ مِّنۡهَا وَطَرٗا زَوَّجۡنَٰكَهَا لِكَيۡ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ حَرَجٞ فِيٓ أَزۡوَٰجِ أَدۡعِيَآئِهِمۡ إِذَا قَضَوۡاْ مِنۡهُنَّ وَطَرٗاۚ وَكَانَ أَمۡرُ ٱللَّهِ مَفۡعُولٗا ۝٣٧﴾

او (یاد کړه ای محمده !) کله چې وویل تا هغه (زید) ته چې انعام کړی وو الله پر هغه (په اسلام سره)، او انعام کړی وو تا پر هغه (په آزادولو سره) چې وساته ته له ځان سره ښځه خپله (زینب بنت جحش) او وویرېږه له الله (په طلاق) حال دا چې پټوله (ای محمده !) تا په زړه کې هغه خبره چې الله ښکاره کوونکی وو د هغې (چې زوجة النبي کېدل د زینب دي)، او ویرېدې ته له خلقو، او الله ډېر لایق دی د دې چې وویرېږې ته له ده نه، کله چې تمام کړ زید له دغې (زینب) څخه خپل غرض (او طلاقه يې کړه او عدّت يې تېر شو)؛ نو په نکاح درکړه مونږ تاته دغه (زینب) لپاره د دې چې نه وي پر مؤمنانو سختي (او وبال) په (نکاح کولو د) ښځو د ادعیاوو د دوی کله چې تمام کړي (دغه ادعیاء) له دوی نه غرض (خپل چې طلاقې يې کړي، او عدّت يې تېر شي)، او دی امر حکم د الله کېدونکی خامخا.

تفسیر: یعنې زید رضي الله تعالی عنه بي بي زینب رضي الله تعالی عنها ته طلاق ورکړ، او د دې عدّت هم تېر شو، او اوس زید رضي الله تعالی عنه له بي بي زینبې رضي الله تعالی عنها سره هیڅ غرض او تعلّق نه لري، کله چې بي بي زینب رضي الله تعالی عنها د زید رضي الله تعالی په نکاح کې ورغله؛ نو زید بن حارثه رضي الله تعالی عنه د دغې مېرمنې په نظر کې خوار او حقیر ښکارېده، د دې طبیعت او مزاج به له هغه سره نه لګېده، او پخپلو منځو کې يې له همدې سببه موافقت نه کاوه، همېشه د دغو دواړو په منځ کې به جنګ او جګړه نښتې وه، نو زید رضي الله تعالی عنه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې حاضرېده، او خپل دغه شکایت به يې وروړاندې کاوه، او همداسې به يې ویل چې: زه دغه خپله ښځه خوشې کوم، ځکه چې ځما ګذران ورسره نه کیږي، خو رسول الله صلی الله علیه

وسلم به تل دی منع کاوه، او د صبر او استقامت توصیې به یې ورته کولې، او ورته به یې ویل چې: هغې ځما له خاطره او د الله او د رسول په حکم د خپلې خوښې خلاف له تاسره خپله نکاح وتړله، نو که ته یې اوس خوشې کړې؛ نو دغه طلاق به هم هغې او هم د هغې نورو عزیزانو او خپلوانو ته د سپکوالي په منزله وي، نو ځکه له الله څخه وویرېږه ! او په وړوکو وړوکو خبرو دغسې خبرې ته اقدام مه کوه، او څو دې له وسه کیږي؛ ګذران کوه ! او شپې او ورځې دې ورسره په ښه شان تېروه ! کله چې په هیڅ ډول د دوی دواړو په منځ کې موافقت رانغی، نو ممکن دي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زړه کې به دغې خبرې خطور کړی وي، که زید لا علاجه شي او مجبورًا خپله ښځه خوشې کړي؛ نو د بي بي زینبې تسلي او اطمینان بې له دې نه په بل شي نه کیږي څو چې زه خپله نکاح ورسره ونه تړم، لیکن د جاهلانو او منافقانو له بد ویلو څخه په اندېښنه کې وو، چې دوی به داسې وایي چې: «محمد د خپل ځوی ښځه په نکاح واخیسته»، حال دا چې دغه خبره دوی ته لا له پخوا څخه معلومه وه، چې د الله جل جلاله په نزد متبنّي په هیڅ یوه خبره کې د ځوی حکم نه لري.

له بل جانبه د الله تعالی اراده داسې وه چې دغه د جهالت خیال او مفکوره هم د خپل رسول په وسیله په عملي طور سره لرې او ورکه کړي، څو مسلمانانو ته په مستقبل کې له داسې مسائلو ځنې هیڅ قسم تکلیف او زحمت وررپېښ نه شي، او د هیڅ قسم توحّش او استنکاف مورد ورپاتې نه وي، نو الله تعالی خپل رسول ته اطلاع ورکړه چې: «زه بي بي زینب ستا په نکاح کې درکوونکی یم»، ولې یې درکوم؟ دغه پخپله د پاک قرآن دغه الفاظ ﴿لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾ په صاف او ښکاره ډول سره ظاهروي، یعنې غرض له دغې نکاح څخه دا دی چې د نورو له زړه څخه دغه د جاهلیت خیال بیخي محو او معدوم شي، او وروسته له دې نه بل هیڅ قسم تنګسه او ممانعت په دغه معامله کې پاتې نشي.

پاتې شوې هغه چټي او بې موردې قصې او خبرې چې حاطب اللّیل مفسّرین او مؤرخین او بالخاصه اروپايي مستشرقینو په دغه مقام کې لیکلي دي، او ځمونږ ځینې متجدد ځلمیان هم هغه د خپلې پوهې د نمونې پشان بیانوي؛ د هغوی په نسبت حافظ ابن حجر العسقلاني (رحمه الله) داسې لیکي: «لاينبغي التشاغل بها» یعنې د هغو ذکر کول د وخت ضایعول دي، او ابن کثیر (رحمه الله) لیکي: «أحببنا أن نضرب عنها صفحًا لعدم صحتها فلا نوردها»، یعنې دغه روایتونه مو پرېښودل، ځکه چې اصلاً ثبوت او صحت نلري.

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ ۖ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾

نشته پر نبي هیڅ قدر سختي (او وبال) په هغه کار (د نکاح د زینبې) کې چې مقرره کړې وه الله ده ته، طریقه مقرره کړې ده الله په هغو (انبیاوو) چې تېر شوي دي ړومبې له دې نه، او دی امر حکم د الله یو حکم مقرر کړی شوی. هغه (انبیاء) چې رسوي پیغامونه د الله، او ویرېږي له دغه (الله)، او نه ویرېږي د بل هیچا مګر یواځې له الله، او کافي دی الله ښه حساب کوونکی (د بندګانو).

تفسیر: یعنې د الله تعالی حکم قاطع او نافذ دی، کومه خبره چې د ده له جانبه صادره شوې وي؛ هغه هرومرو کیدونکې ده، بیا نبي صلی الله علیه وسلم ته په داسې کولو کې هیڅ مضایقه نشته، چې په شریعت کې روا شوې ده، انبیاء او رسولان د الله تعالی په پیغام رسولو کې له ماسوا الله د بل هیچا څخه نه دي ویریدلي، کله چې تا هم خپل د دغه پیغام په رسولو کې تر نن ورځې پورې د هیڅ شي پروا نه ده کړې، او نه د چا د ویلو او اورولو له تصوره لږ څه متأثر شوی یې، نو بیا د دې نکاح په معامله کې به ولې څه ممانعت واقع شي؟، داود علیه السلام یو سل ښځې درلودې (لرلې)، همداسې سُلیمان علیه السلام هم د ازدواج په کثرت کې مشهور دی، سفهاء او ناپوهان هغه الزام چې پر تاسې اړوي؛ د سابقینو

انبياوو په سوانح کې له دې نه زيات دهغه اشباه او نظائر شته، لهذا تاسې ته نه ښايي چې دغو سفاهتي او جهالتي تنقيداتو ته وګورئ ! وروسته دغه راښيي چې زيد بن حارثه رضي الله تعالى عنه چې هغه تاسې د خپل ځوی په ځای بللی وو؛ ستاسې واقعي ځوی خو نه دی ګرځېدلی چې د هغه د مطلقې ښځې سره به تاسې نکاح نشئ ترلی، او يو زيد رضي الله تعالى عنه څه بلکه تاسې له نورو نارينه وو ځنې هم د هيڅ يـو سړي پلار نه يئ، ځکه چې ستاسې له اولادې ځنې خو يا هغه هلکان وو چې په وړوکوالي کې مړه شول، او ځينې د دغه آيت د نزول په وخت کې بيخي نه وو پيدا شوي، يا خو جونې وې، چې د هغوی څخه د سيدتنا فاطمة الزهراء رضي الله تعالى عنها اولاده په دنيا کې منتشره او خوره شوه.

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ

نه دی محمد صلى الله عليه وسلم (حقيقي) پلار د هيڅ يو تن له سړيو ستاسې، وليکن رسول د الله دی.

تفسير: يعنې هيڅوک د ده ځوی مه ګڼئ ! محمد صلى الله عليه وسلم د پاک الله رسول دی.

وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

او مهر (او آخرنی) د (ټولو) انبياوو دی (چې پس له دې نه بل نبي نشته)، او دی الله پر هر شيز ښه عالم.

تفسير: د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په تشريف راوړلو سره د انبياوو پر سلسله د اختتام مهر ولګېد، اوس به هيچا ته نبوّت نه ورکاوه کيږي، پس هر چا ته چې نبوّت رسېدلی دی، نو له همدې جهته د ده د نبوّت دوره له ګردو انبياوو څخه وروسته ايښې شوې ده چې د قيامت تر قيام پورې به اوږدوالی لري، عيسي المسيح عليه السلام به هم په آخره کې د محمد صلى الله عليه وسلم د يوه امّتي په شان راځي، او د عيسوي شريعت عمل په هغه وخت کې جاري نه وي، لکه چې نن ورځ هم د ګردو انبياوو اديان پخپلو ځايونو کې موجود شته، مګر په ټوله دنيا کې يواځې محمدي نبوّت جاري او ساري دی، په حديث کې راغلي دي: «که نن موسى عليه السلام د ځمکې په سر ژوندی وی؛ نو هغه ته به هم ماسوا ځما له متابعته بله چاره نه وه».

تنبيه: د نبوّت د ختم په متعلق له قرآن، حديث، د امت اجماع څخه په سلهاوو دلائل ځينو معاصرو عالمانو راټول کړي دي، او ترې مستقل کتابونه يې ليکلي دي، چې د هغو له کتلو څخه لږ څه تردّد او اشتباه نه پاتې کيږي چې د دغې عقيدې منکر قطعًا کافر او له اسلامي ملّت څخه خارج دی، «او دی الله پر هر شيز ښه عالم» يعنې همدغه الله تعالى پر دغه باندې هم عليم او خبير دی چې د رسالت يا د نبوّت ختم په کوم ځای کې کېښود شي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) يادوئ الله په يادولو ډېرو سره. او تسبيح وايئ (لمونځ کوئ) ده ته په صبا او په بېګا کې.

تفسير: يعنې الله تعالى دومره لوی احسان فرمايلی دی چې داسې عظيم الشأن رسول او د انبياوو سردار محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم يې ستاسې د هدايت لپاره لېږلی دی، نو پر دغه د ده د شکر اداء کړئ ! او له سره حقيقي منعم مه هېروئ ! په ناستې او ولاړې، په تللو او راتللو، په شپه او ورځ، په سبا او بېګا په ګردو اوقاتو او حالاتو او محلاتو کې د الله تعالى په ذکر او فکر کې لګيا اوسئ !.

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

دی هغه (الله) دی چې رحمت (نازلوي) پر تاسې او پرښتې د دغه (الله هم مغفرت درته غواړي) لپاره د دې چې وباسي (الله) تاسې له تیارو (د کفره) رڼا ته (د اسلام)، او دی (الله) پر مؤمنانو ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعني د الله تعالی د زیات ذکر او په کثرت سره د یادولو نتیجه داسې کیږي چې الله تعالی خپل رحمت پر تاسې نازلوي، همدغه رحمت او برکت دی چې ستاسې لاس یې نیولی دی، او د جهالت او ضلالت له تیارو څخه یې ایستلي یئ، او د علم، پوهې او تقوی د رڼا په طرف یې لاره درښوولې او بیولي یې یئ، که د الله تعالی خاصه مهرباني پر ایمان لرونکیو نه وی؛ نو د ایمان دولت به دوی ته له کومه ځایه ورعطاء کېده؟ او څرنګه به هغه له دوی سره محفوظ پاتې کېده؟ د الله تعالی په لطف او مهرباني مؤمنین د رُشد او هدایت، ایمان او احسان په طریقو کې ترقي کوي، دغه خو د دوی دنیوي حال دی، د دوی د اخروي اعزازو او اکرامو ذکر وروسته راځي.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

(د الله) پېشکش دوی ته په هغې ورځې چې ملاقات وکړي دوی له دغه (الله) سره؛ سلام دی، او تیار کړی دی (الله) دوی ته اجر ډېر لوی.

تفسیر: یعني الله تعالی به پر دوی سلام لیږي، او پرښتې به هم پرې سلام اچوي، او بیا ورننژدې کیږي، مؤمنین به هم پخپلو منځونو کې د سلامونو همداسې مبادله او تعارف کوي، لکه چې په دنیا کې یې سره کوي.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾

ای نبي! بېشکه مونږ لېږلی یې ته شاهد (په هغه چا چې ورلېږلی شوی یې)، او زېری ورکوونکی (په نعیم سره مؤمنانو ته)، او ویروونکی (له جحیم څخه کافرانو ته).

تفسیر: یعني محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تاسې ته د الله تعالی توحید در زده کوي، او تاسو ګردو ته سمه صافه لاره درښیي، هر هغه شی چې وایي؛ په زړه او په عمل سره پرې شاهدي ورکوي، او په محشر کې به هم د امت په نسبت شاهدي لولي، چې د الله تعالی پیغام کوم یوه سړي تر کومې اندازې پورې منلی دی؟ یعني غاړه اېښودونکي او فرمان منونکي ته په ثواب سره زېری ورکوي، غاړه غړوونکي او نافرمانان په عذاب سره ویروي.

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾

او بلونکی (د خلقو عبادت د) الله ته په اذن حکم د دې (الله) او ډیوه روښانوونکې.

تفسیر: پخوا یې فرمایلي وو چې د الله تعالی رحمت مؤمنین له تیارو څخه وباسي، او رڼا ته یې راولي؛ دلته دغه راښیي چې هغه رڼا د دغې ډیوې څخه منتشره شوې ده، ښایي د ډیوې لفظ په دغه ځای کې په هغې معنی سره وي چې د «نوح» په سورت کې داسې فرمایلي شوي دي: ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ «الله تعالی سپوږمی رڼا او لمر یې ډیوه ګرځولې ده»، یعني تاسې د نبوّت او د هدایت هغه لمر یې چې ستاسې د طلوع څخه وروسته بلې کومې رڼا ته هیڅ ضرورت نه دی پاتې، او نورې ګردې رڼاګانې په دغه اعظم نور کې محو او مدغم شوې دي.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾

او زېرى وكړه په مؤمنانو په دې چې بېشكه شته دوى ته له (طرفه د) الله فضل ډېر لوى (جنّت).

وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

او مه منه (حكم) د كافرانو او منافقانو، او پرېږده ضرر د دوى (په انتقام اخيستلو كې) او توكل وكړه پر الله، او كافي دى الله وكيل (كار جوړوونكى).

تفسير: يعني كله چې الله تعالى تاسې ته داسې كمالات او داسې غوره جماعت عنايت فرمايلى دى؛ نو تاسې د دعوت او اصلاح او تبليغ فرائض په پوره قوت سره اداء كوئ ! او پر هغه حكم چې الله تعالى تاسې ته دركړى؛ د هغه په ويلو او كولو كې د هيڅ يوه كافر او منافق او د نورو پروا مه كوئ !.

﴿وَدَعْ أَذَاهُمْ﴾ الآية ـ يعني كه دغه اشقياء تاسې په ژبه او عمل وځوروي؛ نو تاسې د دوى هيڅ پروا مه كوئ ! او پر پاك الله توكل او اعتماد وكړئ ! هغه به په خپل قدرت او رحمت سره ګرد كارونه جوړوي، د مجرمينو لارښوونه يا د دوى په سزا رسونه دغه ټول د همده په لاس كې دي، تاسې ته هيڅ ضرورت نه دى پاتې چې په دغه فكر او انديښنه كې خپل ځان وكړوئ !، د دوى مطلب خو همداسې دى څو تاسې د دوى له طعنو څخه وويرېږئ، او د خپل دعوت او تبليغ له فريضې څخه مخ واړوئ، كه په فرض المحال سره تاسې همداسې وكړئ؛ نو ګواكې د دوى مطلب مو پوره كړ (العياذ بالله).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) كله چې په نكاح واخلئ مؤمنې ښځې بيا طلاقې كړئ تاسو دوى پخوا له دې نه چې مس (صحيحه خلوت) وكړئ له دوى سره؛ پس نشته تاسې ته پر دغو مطلقاتو هيڅ شمېر (د ورځو) چې شمېرئ به تاسو هغه، نو وركړئ دوى ته څه فائده او خوشې كړئ دوى په خوشې كولو ښو سره.

تفسير: يعني هغه سړي چې خپلې ښځې ته پخوا له جماع يا صحيحه خلوت څخه طلاق وركړي، كه د دې لپاره يې مهر ټاكلى وي؛ نو نيمايي مهر يې پرې اوړي، كه نه لږ څه فائده دې وروړسوي !، يعني سم له عُرف او خپل حيثيت سره يوه جوړه جامه دې وركړي، او په ښه صورت سره دې خوشې او مرخصه كړي، او كه ښځه په دغه صورت وغواړي چې له بل چا سره خپله نكاح وتړي؛ نو عدّت پرې نشته، دغه مسئله يې دلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د مطهّراتو ازواجو په ذكر كې بيان وفرمايله، چې د هغه سلسله له لرې ځاى څخه دوام لري، په منځ كې څو آيتونه د ضمني مناسباتو له سببه راغلل، له دې ځايه بيا د سابق مضمون په طرف عود وكړى شو، په رواياتو كې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له يوې ښځې سره نكاح وتړله، كله چې هغې ته ورنژدې كېده؛ نو دغې ښځې وويل چې: «زه له تا څخه الله تعالى ته پناه نيسم»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل: «تا لوى پنا ځاى ځان ته غوره كړى»، نو په دغه نسبت دا آيت نازل شو، او خطاب يې ايمان لرونكو ته وفرمايه، څو معلوم شي چې دغه حكم په رسول الله صلى الله عليه وسلم پورې څه خصوصيت نه لري، بلكه پر ګردو مسلمانانو همدغه حكم شته، سم له دغه سره رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم هغې ښځې ته جوړه وركړه، او مرخصه يې كړه، مګر دغې ښځې په ټول عمر كې پر خپل محروميت ژړل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَٰجَكَ ٱلَّٰتِيٓ ءَاتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ
ٱللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ
وَٱمْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِن
دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ لِكَيْلَا
يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٠﴾

اى نبي ! بېشكه مونږ حلالې کړې دي تاته ښځې ستا، هغه ښځې چې ورکړي دي تا دوی ته مهرونه د دوی، او هغه ښځې چې مالك شوی دی (د هغو) ښي لاس ستا له هغو (وينځو) چې راګرځولي دي الله په تا (له کفّارو)، او لوڼې د عم (تره) ستا، او لوڼې د عمې (ترور) ستا، او لوڼې د ماما ستا، او لوڼې د خاله (توړۍ ـ د مور خور) ستا، هغه ښځې چې هجرت يې کړی دی له تا سره، او هغه ښځه مؤمنه چې وبښي نفس خپل نبي ته (بې له مهره) که اراده وکړي نبي د دې چې په نکاح واخلي (بې مهره) دغه (ښځه)، خالصه (جايزه ده) تاته غير له نورو مؤمنانو، په تحقيق معلوم دي مونږ ته هغه چې مقرر کړي دي مونږ پر دوی باندې په (حق د) ښځو د دوی کې او په (حق د) هغو وينځو کې چې مالکان دي (د هغو) ښي لاسونه د دوی، لپاره د دې چې نه وي پر تا باندې هيڅ حرج سختي، او دی الله ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعني له هغو وينځو چې په غنيمت او نورو کې ستاسې په لاس درشي، او ستا هغه ښځې چې د دوی مهر دې ورکړی دی، يعني چې اوس ستاسې په نکاح کې دي، که قريشې وي، يا له مهاجراتو څخه وي يا نه وي؛ ټولې تاسې ته حلالې دي، له دوی څخه هيڅ يوه د دې وړ او قابله نه ده چې خوشې کړی شي، د تره، د ترور، د ماما، او د توړۍ لوڼې يعني له قريشيانو څخه چې د مور يا د پلار له جانبه د تا قرابت داری وي؛ د هجرت په شرط حلالې دي، او تاسې له هغوی سره نکاح کولی شئ، او هره ښځه چې خپل ځان نبي ته وبخښي، يعني بې له مهره وغواړي چې په نکاح کې يې راشي؛ هغه هم حلاله ده، که تاسې داسې په نکاح راوړل خوښوئ ! دغه اجازت مخصوص رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دی، اګر که دوی پر دغه اجازت عمل نه دی کړی (کما في الفتح)، ښايي له ﴿أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ﴾ څخه مرجوحه اباحت ګڼلی شوی وي، په هر حال نورو مسلمانانو ته هغه حکم دی چې معلوم شوی دی: ﴿أَن تَبْتَغُوا۟ بِأَمْوَٰلِكُم﴾ الآية ـ (النساء (۴) رکوع)، يعني بې له مهره نکاح نه کيږي، که د عقد په وخت کې د هغه ذکر شوی وي، او که وروسته له هغه ټاکلی شوی وي؛ يا هيڅ نه وي ټاکلی شوی؛ نو په دغه صورت کې مهر المثل يعني هغه مهر چې د دې اقاربو او خپلوانو کې معمول او مروج وي؛ واجبيږي، له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه الله تعالى دغه مهر قيد لرې کړی دی، په خلاف د مؤمنينو چې هغوی ته نه د دې خبرې اجازه ده، چې له څلورو ښځو څخه زياتې ښځې واخلي، او نه دا چې کومه ښځه بې له مهره په نکاح راولي.

تُرْجِي مَن تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيٓ إِلَيْكَ مَن تَشَآءُ وَمَنِ ٱبْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَٰلِكَ
أَدْنَىٰٓ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾

ببرته کوې ته هر هغه ښځه چې غواړې ته له دغو ښځو خپلو، او رانژدې کوې ځان ته هره هغه ښځه (خپله) چې غواړې ته (له دغو ښځو خپلو)، او هغه چې بيا يې وغواړې له هغو (ښځو

خپلو) چې لرې کړې دي؛ پس نشته هيڅ ګناه پر تا باندې، دغه (تفويض د واک ـ اختيار د ښځو خپلو) تاته ډېر نژدې دی چې يخې او روښانه شي سترګې د دوی (او خوشاله شي)، او نه به غمجنې کيږي، او راضي شي دوی په هغه شي چې ورکړی تا دوی ټولو ته، او الله ته معلوم دي هر هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي (له رغبت او کراهيت د ښځو)، او دی الله ښه عالم ډېر تحمّل والا.

تفسير: يعني د «واهبة النفس» په متعلق اختيار لرې چې قبلوې يې او که يې نه قبلوې، او د موجوده وو ښځو څخه ته مختار يې چې کومه يې ساتې او کومې يوې ته يې طلاق ورکوې، او هم د هغو ښځو په نسبت چې پاتې شي؛ پر تاسې نوبت نه دی واجب چې خامخا يوه يوه شپه له هرې يوې سره به اوسېږې، د هرې يوې په نسبت چې زړه مو غواړي؛ وړاندې وروسته هم کولی شې، او له هرې يوې څخه مو چې ځان بېل کړی وي؛ بيا د هغې د بېرته اخيستلو اختيار هم لرې، سره له دې چې دغه حقوق او اختيارات ده ته ورکړی شوي وو؛ مګر ده په خپل ټول عمر کې له دغو اختياراتو څخه کار وانخيست، په معاملاتو کې يې دومره زيات له عدل او مساوات څخه کار اخيست او د هغه مراعات به يې کاوه؛ چې ډېر لوی محتاط سړی به هم هغسې نشي کولی، خو سره له دې نه که د ده قلبي ميلان د چا په لوري بې اختياره کېده؛ نو داسې به يې فرمايل: «اللهم هذا قِسمي فيما أملك، فلا تلُمني فيما تملك و لا أملك»، «ای الله ! دغه زما تقسيم دی په هغو شيانو کې چې زما په واک او اختيار کې دي، او پر هغه شيز کې چې يواځې ستا په اختيار کې دی، او زما په اختيار کې نه دی؛ مه مې ملامتوه !»، ښايي په ﴿وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مَا فِيۡ قُلُوۡبِكُمۡ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيۡمًا حَلِيۡمًا﴾ کې د همدغه په لوري اشاره وي.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنۡۢ بَعۡدُ وَلَاۤ اَنۡ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ اَزۡوَاجٍ وَّلَوۡ اَعۡجَبَكَ حُسۡنُهُنَّ

نه دي حلالې تاته ښځې پس له دغو (نهو ښځو چې اوس دې په نکاح دي)، او نه دغه (در ته روا دي) چې بدل کړې په دوی له نورو ښځو، اګر که تعجب در ولی تاته ښايست د هغو نورو هم.

تفسير: يعني هومره اقسام يې چې په کې فرمايلي دي، له هغو څخه زياتې نه دي حلالې، او څه چې موجودې دي؛ د هغوی بدلول نه دي حلال، يعني دغه چې له دوی څنې کومه يوه د دې لامله خوشې کړې چې د هغې په ځای بله کومه يوه راولې.

اِلَّا مَا مَلَكَتۡ يَمِيۡنُكَ ؕ

مګر (خو روا دي درته) هغه وينځې چې مالک وي ښي لاس د تا.

تفسير: يعني وينځه، کنيزک، د رسول الله مبارک دوه ښځې مشهورې دي، يوه «مارية القبطية» چې د دې له نسه ابراهيم متولّد او په هلکتوب کې وفات شو، دويمه ريحانة رضي الله تعالى عنهما.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ رَّقِيۡبًا ﴿۵۲﴾

او دی الله په هر شيز باندې ښه ساتونکی.

تفسير: يعني الله تعالى درته ګوري چې په کوم يوه د احکامو او حدودو پابندي کوې؟ او پر کوم يوه يې نه کوې؟ نو ښايي چې انسان د هر کار د کولو په وخت کې همدغه خبره تر نظر لاندې ونيسي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدْخُلُواْ بُيُوتَ ٱلنَّبِيِّ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُواْ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه ننوځئ كورونو د نبي ته مګر (هغه وخت ننوځئ) چې اذن وكړى شي تاسې ته (خوړلو د) طعام ته په دغه حال كې چې نه اوسئ منتظر پخلي د هغه ته، وليكن كله چې وبلل شئ تاسې؛ پس ننوځئ !.

تفسير: يعنې بې له حكمه او اجازې دعوت ته مه ځئ ! ځو تاسې يې نه يئ غوښتى، پخپل سر چېرې مه درومئ ! كه نه هلته به په انتظار كې ناست پاتې كېږئ، او د هغه كورنۍ د كارونو په اجراء كې به مانع ګرځئ، او د حرج عوامل به پيدا كوئ !.

فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَٱنتَشِرُواْ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ

پس كله چې طعام وخورئ؛ نو خواره شئ (نور ځنډ مه كوئ هلته)، او مه كښېنئ آرام نيوونكي لپاره د خبرو (يو له بل سره).

تفسير: يعنې څه وخت چې له ډوډۍ څخه فارغ شوئ؛ نو ښايي د خپلو كورونو په طرف بېرته ولاړ شئ ! ځكه چې د هملته كښناستلو او مجلس جوړولو څخه هغه كوربه ته تكليف او حرج واقع كيږي، دغه خبرې اګر كه د نبي الله صلى الله عليه وسلم د كورونو په متعلق فرمايلې شوې دي، ځكه چې د شان نزول تعلق له هغه سره دى، مګر ترې د يوه عمومي ادب ښوونه مقصود ده، چې: بې له غوښتنې د چا كره تلل، يا د كوم مېلمه سره مل شوى په طفيلي حيثيت د چا كره ننوتل، يا پخوا له ډوډۍ همداسې خوشې هلته پنډېدل، او خبرې اترې كول، يا وروسته د ډوډۍ له فراغه هلته كښناستل، او مجلس او ساعت تيري كول نه دي پكار.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ ۖ وَٱللَّهُ لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ

بېشكه دغه (ننوتل كښناستل خبرې كول) دى داسې كار چې تكليف رسوي نبي ته، پس حيا كوي (نبي) له تاسې (چې وباسي تاسې) او الله حياء نه كوي له (ويلو د خبرې) حقې.

تفسير: يعنې نبي الله صلى الله عليه وسلم د شرم او حياء له وجې پر خپل ځان تكليف اخلي، او د خاطر او لحاظ لامله په صافو الفاظو سره دغو مېلمنو ته نه وايي چې ځئ ! خپلو ځايونو ته لاړ شئ ! چې ماته تكليف او اذيت پېښيږي، دا خو د نبي الله صلى الله عليه وسلم د اخلاقو وضعيت دى، مګر ستاسې له تأديب او اصلاح څخه هيڅ شى پاك الله نشي منع كولى، او الله تعالى هرومرو د خپل رسول الله صلى الله عليه وسلم په ژبه تاسې ته خپل احكام در ښكاره كوي.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

او كله چې وغواړئ تاسې له دغو (مطهّراتو ازواجو) څخه كوم متاع (كوم څيز)؛ پس غواړئ هغه له دوى نه د باندې د پردې، دغه (غوښتل د باندې د پردې) د تاسې ډېر پاک ساتونكى دى د زړونو ستاسې او (ډېر پاک ساتونكى دى) د زړونو د دوى.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «په دغه سره الله تعالى مسلمانانو ته ادب ښوولى دى، كله چې دوى به د ډوډۍ لپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم كره ورتلل؛ نو وروسته له ډوډۍ ځنې به هملته كښېناستل، او په خپلو خبرو اترو به

مشغولېدل، حال دا چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هوسايۍ (آرام) او استراحت ځای به هم هغه وو، مګر دوی له شرمه او حیاء دوی ته نه ویل چې ځئ پاځئ! نو ځکه پاک الله دوی ته وفرمایل، او په دغه آیت کې د پردې حکم صادر شو، چې نارینه دې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ازواجو سره مخامخ نشي، که کوم شی غواړي؛ بنايي چې د پردې له شاه يې وغواړي، په دغه کې د جانبينو زړه صاف او پاک پاتې کيږي، او د شيطاني وساوسو استيصال په عمل راځي».

وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

او نه ده روا تاسې ته دا چې تکليف (او ضرر) ورسوئ رسول د الله ته، او نه ده (روا تاسې ته) دا چې په نکاح واخلئ ښځې د ده پس له وفات (يا طلاق) د ده هيڅکله، بېشکه دغه (ايذاء د رسول او د ازواجو نکاح يې) ده په نزد د الله (ګناه) ډېره لويه.

تفسير: يعني د کفارو او منافقينو هر څه چې زړه يې غواړي چتې دې ووايي، او پخپلو همدغو ايذاء رسولو کې دې مشغول اوسي!، مؤمنينو ته چې د ډېرو دلائلو او براهينو په رڼا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم انتهايي امانت، عفّت، طهارت، ظاهر ا و ځرګند شوی دی؛ دغه خبره لايقه او مناسبه نه ده چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حيات يا ممات کې داسې کومه خبره وکړي يا يې ووايي چې د دوی د ډېرې ضعيفې درجې ايذاء او خفګان سبب وګرځي، په مونږ او ټولو مؤمنانو لازم دي چې د خپل دغه محبوب او مقدس رسول د عظمت شان تل ترتله رعايت کړو، او همېشه فهم او دقّت وکړو، چې په غفلت او تساهل سره هم کوم داسې تکليف ورکوونکی حرکت له مونږ ځنې صادر نشي، چې د هغه لامله د دنيا او آخرت په زيان او خسارت اخته او ککړ شو.

له دغه تکليف ورکوونکو حرکاتو څخه يوه ډېره سخته او لويه ګناه دغه ده چې: کوم سړی د دوی د مطهراتو ازواجو سره وروسته د دوی له وفاته خپله نکاح وتړي، يا د داسې نالايقې ارادې اظهار د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حيات کې وکړي، ظاهر دی چې د مطهراتو ازواجو مخصوص عظمت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تعلق له سببه موجود او قايم شوی دی، او دوی له روحاني حيثيته د ټولو مؤمنينو محترمې ميندې ټاکلې شوي دي، آيا وروسته له دې نه چې د کوم امّتي د نکاح په عقد کې راشي؛ د دوی هغه عزّت او احترام کما حقّه پاتې کېدی شي؟ وروسته له دوی نه کله چې دوی په کورني جنجالو او جګړو کې ولوېږي؛ نو د تعليم او تلقين او ديني احکامو د تبليغ هغه اعلی غرض او مقصود ځرنګه په اطمينان او آزادۍ سره تکميل او پوره کولی شي؟ چې د هغه لپاره في الحقيقت الله تعالی دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زوجيت لپاره غوره کړي دي، او آيا کوم په انتهايي درجه سره بې حياء انسان به هم باور کولی شي چې له سيد البشر سره کومې بي بي صاحبې چې خپل عمر تېر کړی وي؛ هغه به د يوې شپې تېرولو له مخې هم بې د دوی له کوره په بل ځای کې اوسېدی شي؟ او هلته قلبي سکون او مسرّت هم حاصلولی شي؟ يا د هغه هيله به خپل زړه کې ګرځولی شي؟ خصوصًا څه وخت چې دغه خبره معلومه شوې هم وي چې دوی له هغو منتخبو او غورو خواتينو څخه دي چې د دوی په مخ د دنيا او آخرت دواړه لارې وروړاندې کړلې شوې؛ مګر هغوی په خپل ذوق او خوښې سره د دنيا پر عيش د رسول الله صلی الله علیه وسلم صحبت او خدمت او د آخرت عظمت ته ترجيح او اهميت ورکړ، او د آخرت د لارې د اختيارولو اعلان يې وکړ.

لکه چې تاريخ راښيي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته دغو مطهّراتو ازواجو او جنتي مقدساتو خواتينو په څه عديم النظر زُهد، ورع، تقوی، صبر او توکل سره د الله تعالی په عبادت او خپلو معنوي اولادوو په هدايت او د اسلامي احکامو په نشر او اشاعت او په ديني خدمت کې مواظبت کاوه، او خپل ګرد اوقات يې په همدغو

مهمّاتو کې صرف او وقف کړل، او هیڅ یوې له دوی څخه په سهو او خطا سره هم دنیوي لذائذو او مشاغلو ته نه دي کتلي، او څرنګه داسې کوم خیال به د دوی په زړه کې تېرېده؟ حال دا چې الله تعالی د دوی په نسبت داسې لطف او مرحمت فرمایلی وو: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ او په دغه سره یې د دوی د تزکیې او د تطهیر د کفالت بشارت ورکړی وو.

إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

که چېرې ښکاره کړئ کوم شی (تاسې په خوله) یا یې پټ وساتئ (په زړونو کې)؛ پس بېشکه الله دی پر هر څیز (د اعمالو ستاسې) ښه عالم.

تفسیر: یعنې مه په ژبه سره دغسې خبرې کوئ، او مه په زړه کې داسې وسوسې ته لاره ورکوئ ! ځکه چې د الله تعالی په نزد ظاهر او باطن او نور ګرد یو شان عیان دي، او هیڅ یو شی له ده څخه پټ نه دی، او دی پر ګردو اخبارو او اسرارو علیم او خبردار دی.

لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ ۗ

نشته ګناه پر دغو ښځو په (مخامخ کېدلو د) پلرونو د دوی کې، او نه په ځامنو د دوی کې، او نه په ورونو د دوی کې، او نه په ځامنو د ورونو د دوی کې، او نشته (ګناه پر دغو ښځو په مخامخ کېدلو د) ځامنو د خویندو د دوی کې، او نه په ښځو د دوی (یعنې په ښځو د نورو مؤمنانو)، او نه په هغو (وینځو) چې مالکان وي ښي لاسونه د دغو (ښځو لره).

تفسیر: پاس د مطهراتو ازواجو سره د نارینوو د مخامخ کېدلو ممانعت وشو، اوس دغه ښوولی کیږي چې دوی سره د دوی د محارمو مخامخ کېدل ممنوع نه دي، په دغه مورد کې کوم عمومي حکم چې د عمومي مستوراتو په نسبت د «النور» په سورت کې تېر شو؛ هم هغسې د مطهراتو ازواجو په نسبت هم حکم دی، د ﴿وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ﴾ کومه تشریح چې مونږ هلته په (۱۰) رکوع کې کړې ده؛ هغه دې دلته بیا ولوسته شي !.

وَاتَّقِينَ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

او وویرېږئ (ای ښځو !) له الله ! بېشکه الله دی پر هر شي باندې ښه شاهد عالم.

تفسیر: یعنې د پردې کوم احکام چې بیان شوي دي، او هغه استثناء چې په کې کړی شوې چې هغه په پوره ډول سره ملحوظ ولرئ، او لږ څه هم په هغه کې وړاندې وروسته لاندې باندې ونه کړئ ! او په ظاهر او باطن کې ښایي چې د الله تعالی د احکامو او د حدودو رعایت وکړئ، ځکه چې له الله جل جلاله څخه ستاسې هیڅ شی نه دي پټ: ﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ۚ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

بېشکه الله او پرښتې د الله درود وایي پر نبي باندې، ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) درود ووایئ پر هغه (نبي) باندې او سلام (پرې) ووایئ په سلام ویلو سره.

تفسير: د «صلاة على النبي» مطلب دا دی: د نبي ثناء له تعظيم، رحمت، او عطوفت سره، بيا د هر يوه په طرف چې «صلاة» منسوب وي، سم د هغه د شان او مرتبې سره کومه ثناء، تعظيم، رحمت او عطوفت چې ورې او لايق وي؛ هم هغه به ترې مرادوه شي، لکه چې وايي: پلار پر ځوی او ځوی پر پلار، او ورور پر ورور مهربان دی، يا هر يو له بل سره مينه او محبت کوي، نو ظاهر ده د پلار کوم قسم محبت او مهرباني چې پر ځوی ده، د ځوی هغه قسم مينه او محبّت پر خپل پلار نه وي، او د ورور له ورور سره هم هغسې نشته، بلکه د دغو دواړو د مينې نوعيت بل شان دی، همداسې دلته يې هم قياس وکړئ او وپوهېږئ ! الله تعالی هم پر نبي «صلاة» لېږي، يعنې په رحمت او شفقت سره د ده ثناء، اعزاز او اکرام کوي، پرښتې هم پرې سلام لېږي، مگر د هر يوه صلاة، رحمت، تکريم او تعظيم سم د ده د شان، مقام او مرتبې سره دی، وروسته له دی نه پر مؤمنانو حکم دی چې تاسې هم پر نبي صلی الله عليه وسلم صلاة او رحمت ولېږئ !، ښايي د دوی حيثيت له دغو دواړو څخه بېخي جلا وي، علماوو فرمايلي دي چې د الله صلاة، رحمت لېږل او د ملائکو په منځ کې پر هغه ثناء ويل دي، او د پرښتو صلاة استغفار دی، او د مؤمنينو صلاة دعاء ده، په حديث کې راغلي دي: کله چې دغه آيت نازل شو، صحابه وو رضي الله عنهم عرض وکړ: يا رسول الله ! د سلام طريقه خو مونږ ته معلومه شوې ده، يعنې چې د لمانځه په تشّهد کې داسې لوستل کيږي: السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، د صلاة طريقه هم مونږ ته ارشاد وفرمايئ ! څو يې مونږ په لمانځه کې ولولو، رسول الله صلی الله عليه وسلم د دغه درود تلقين دوی ته وفرمايه: «اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد كما صليت علی إبراهيم وعلی آل إبراهيم إنك حميد مجيد، اللهم بارك علی محمد و علی آل محمد كما باركت علی إبراهيم وعلی آل إبراهيم إنك حميد مجيد».

غرض دا دی چې الله تعالی مؤمنيو ته حکم ورکړ چې تاسې هم پر نبي صلاة ولېږئ، نبي عليه السلام دغه راوښود چې ستاسې صلاة لېږل دغه دي چې له الله جل جلاله څخه وغواړئ څو هغه زيات له زيات خپل رحمتونه تر أبد الآباد پورې تل ترتله پر نبي صلی الله عليه وسلم نازل وفرمايي !، ځکه چې د الله تعالی رحمتونه بېحده او بې نهايته دي.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ايذاء رسوي الله ته (په ولد او شريک) او (ايذاء رسوي) رسول الله (ته په نسبت د سحر، شعر، جنون)؛ لرې کړي دي دوی الله (له رحمته خپله) په دنيا او په آخرت کې، او تيار کړی يې دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: د الله تعالی ايذاء دغه ده چې د ده رسول الله صلی الله عليه وسلم ته څوك ايذاء ورسوي، يا د ده لوی جناب په نسبت نالايقې خبرې وکړي.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾

او هغه کسان چې ايذاء رسوي مؤمنانو سړيو ته او مؤمنانو ښځو ته (په اتهام) په غېر د هغه کار چې کړی وي دوی (يعنې په ناکړي کار)؛ پس په تحقيق باروي دوی پخپل ځان غټ دروغ او ګناه ښکاره (چې د عقوبت موجب دی).

تفسير: دغه منافقان وو چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بد به يې ويل، يا د دوی د مطهراتو ازواجو په نسبت به يې د دروغو خبرې اترې لکه چې د «النور» په سورت کې مسطورې دي کولې، وروسته له دې نه د ځينو هغو ايذاوو د انسداد په نسبت ځينې ښوونې کړی شوي دي، چې د دغو منافقينو له خوا به ځينې مسلمانانو ښځو ته رسېدې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ

اى نبي ووايه ښځو ته دې او لوڼو ته دې او ښځو (د نورو) مؤمنانو ته چې خواره دې کاندي پر ټولو ځانونو خپلو له ټکريو پړونو خپلو څخه.

تفسير: يعني وروسته د ټول بدن له پټولو څخه د ټکري څه برخه پر سر او څه برخه يې له سر ځني راښکته پر خپله څېره باندې وځړوئ، په رواياتو کې راغلي دي چې وروسته د دې آيت له نزوله مسلمانانو ښځو به خپلې څېرې او ګرد بدنونه په خپلو ټکريو سره پټول، او بيا به د باندې داسې وتلې چې يواځې به د دوی يوه ستر ګه ښکاربده، چې په هغه سره په لاره تلی شوې، له دې نه معلومه او ثابته شوه چې د فتنې او فساد په وخت کې ښايي چې آزادې اصيلې ښځې خپله څېره هم پټه کړي، او وينځې د شديدو ضرورياتو له سببه پر دغه نه دي مکلّفې، ځکه چې د دوی په کارو او چارو کې تکليف او حرج پيښيږي.

ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يُعۡرَفۡنَ فَلَا يُؤۡذَيۡنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٥٩﴾

دغه (پټول د بدن) نژدې دې ته چې وبه پېژندی شي دوی (چې اصيلې دي)؛ پس ايذاء به ونشي رسولی دوی ته (په زعم د وينځو)، او دی الله ښه بښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «ښه وپېژندله شي چې وينځه نه ده بلکه بي بي ده، د ننګ او ناموس مېرمن ده، بدبخته او بدناموسه نه ده، نېک بخته ده بد ذاته نه ده، څو بدنيته خلق هغوی ته لاس ونه غځوي، او نقاب يې د هغه نښه کېښوده، دغه د بهتری حکم دی، وروسته يې وفرمايل چې: الله بښونکی مهربان دی»، يعنې که سره له دومره اهتمامه کوم تقصير پاتې شي؛ نو د الله تعالی له مهربانی نه د ښښنې توقع شته، (تکميل)، دغه خو د آزادو ښځو په نسبت انتظام وو، څو هر څوک دوی وپېژني او د دوی ربړولو ته زړه ښه نه کړي، او بيا د دروغو حيله ورته جوړه نه کړي، وروسته له دې د عمومي ګوتې وروړلو او لاس غځولو په نسبت تهديد او ويرول دي، اعم له دې چې له کومې مېرمنې سره وي، يا له کومې وينځې سره.

۞ لَّئِن لَّمۡ يَنتَهِ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ

قسم دی که منع نشول منافقان (له نفاق څخه) او هغه کسان چې په زړونو د دوی کې رنځ دی (د زنا کولو ـ له بد کاری خپلې نه).

تفسير: يعنې پر هغو خلقو چې د بد نظری او شهوت پرستی مرض لګېدلی دی.

وَٱلۡمُرۡجِفُونَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ

او بدې آوازې ګډوونکي په (ښار د) مدينې کې.

تفسير: د غه غالبًا يهودان دي، يا ممکن دي چې هغه منافقان ترې مراد وي چې علی الأکثر به يې دروغ خبرې شايع کولې، او د اسلام او د مسلمانانو په خلاف به يې شايعات او انتشارات کول.

لَنُغۡرِيَنَّكَ بِهِمۡ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٦٠﴾ مَّلۡعُونِينَۖ أَيۡنَمَا ثُقِفُوٓاْ أُخِذُواْ وَقُتِّلُواْ تَقۡتِيلٗا ﴿٦١﴾

نو خامخا به وګمارو مسلّط به کړو مونږ خامخا تا پر دوی، بيا به همسايه توب ونه کړي (دوی) د تا په دغه (مدينه کې) مګر لږ وخت. رټلي ترټلي شوي هر چېرې چې وموندلی شي؛ وبه نيولی شي، او وبه وژلی شي په وژلو (د خواری سره).

تفسیر: یعنې که دغه بد سړي د خپلو دغو حرکاتو څخه لاس وانخلي؛ نو مونږ به تا پر هغوی مسلط کوو، چې په څو ورځو کې تاسې هغوی له مدینې منورې څخه د باندې و شړئ، او هومره ورځې چې دلته اوسیږي؛ د ذلت په صفت کې به پاتې وي، لکه چې دغه یهودان ګرد وشړل شول، او منافقانو به د دغو ویرولو او ډارولو په اثر ښایي خپله رویه بدله کړې وي؛ نو ځکه له سزا څخه یې نجات وموند.

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

دا یوه لاره ایښې ده الله لاره په حق د هغو (منافقانو مرجفانو) کې چې تېر شوي دي پخوا له دې نه، او له سره به نه مومې ته لارې د الله ته هیڅ تبدیل تغییر.

تفسیر: یعنې عادت الله په همدې دوام لري، هغه کسان چې د انبیاء الله په مقابل کې شرارتونه کوي، او فتنه او فساد خوروي؛ همداسې ذلیل، خوار او هلاک کړي، یا دغه مطلب دی چې په پخوانیو کتابونو کې همدغه حکم شوی دی چې مفسدان له خپله منځه د باندې وباسئ! لکه چې شاه صاحب (رحمه الله) یې له تورات څخه نقلوي.

يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ ۚ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾

پوښتنه کوي له تا څخه خلق له قیامت (د راتلو چې کله دی؟) ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده علم د قیامت (خاص) په نزد د الله دی، او څه شي پوه کړی یې ته (په قیام د قیامت؟، یعنې ته ترې بېخبره یې، بیا نو ورته ووایه) ښایي چې قیام د قیامت دی نژدې.

تفسیر: اګر که د قیامت د صحیح وخت تعیین الله هیچا ته نه دی ښوولی، مګر دلته یې د هغه د قُرب په طرف اشاره فرمایلې ده، په حدیث کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم خپله د شهادت او وسطی ګوتې پورته کړې، او ورسره یې وفرمایل: «أنا والساعةُ کهاتین» «زه او قیامت د دغو ګوتو په شان یو»، یعنې هومره چې وسطی ګوته د سبابې په نسبت وړاندې ختلې ده؛ نو زه له قیامت څخه هم دغومره قدر ړومبی راغلی یم، قیامت ډېر نژدې او په ما پسې ژر راتلونکی دی.

إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾

بېشکه الله رټلي دي کافران (منکران د بعث له رحمت خپله)، او تیار کړی یې دی دوی ته سختې لمبې وهونکی اور.

تفسیر: یعنې د دغه لعنت اثر دی چې دوی داسې لا طائل سوالات کوي، او د آخرې خاتمې او د عاقبت هیڅ فکر نه کوي.

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ

په دغه حال کې چې همېشه به اوسیږي په دغه اور کې تل ترتله، نه به مومي دوی هیڅ دوست (چې یې ترې وباسي) او نه کوم مددګار (چې عذاب ترې لرې کړي). (یاده کړه) هغه ورځ چې چورلولی به شي مخونه د دوی په اور کې.

تفسیر: یعنې پړمخې نسکور غورځولی کیږي، او د دوی څېرې به په اور کې لاندې باندې کیږي.

يَقُولُونَ يَلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا۟ ﴿٦٦﴾

وايي به دوى: اى كاشكې مونږ اطاعت كړى وى د الله، او اطاعت كړى وى مونږ د رسول (د الله).

تفسير: په دغه وخت به ارمان او افسوس كوي چې كاشكې مونږ په دنيا كې د الله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر وينا غوږ ايښي وى، او پر هغه مو عمل كړى وى، څو له دغه بدې ورځې سره مخامخ شوي نه وى.

وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

او وايي دوى: اى ربه څمونږ! بېشكه مونږ اطاعت كړى وو مونږ د مشرانو خپلو، او د غټانو خپلو، پس وركه كړه دوى له مونږ څخه سمه لاره. اى ربه څمونږ! وركړه دوى ته دوچنده له عذابه، او لرې كړه دوى له رحمته خپله رټلو ترټلو لويو سره.

تفسير: دغه به د قهر له شدّته وايي چې: څمونږ دغو دنيوي سردارانو، مشرانو او مذهبي پېشوايانو مونږه وغولولو، او په دروغو او فرېبو يې په دغه غم او مصيبت كې اخته كړو، د همدوى په لمسون د حق له لارې څخه بې لارې شو، نو كه اوس مونږ ته سزا راكوله كيږي؛ ښايي دوى ته څمونږ په نسبت دوچنده سزا وركړه شي، او هغه لعنت او زحمت چې پر مونږ نازليږي؛ له هغه څخه دې زيات پر دوى هم نازل شي، ګواكې د دوى پر دوچنده سزا وركولو سره د خپل زړه يخول غواړي، په همدغه مضمون يو بل آيت د «الأعراف» په (۴) ركوع كې تېر شوى دى، هلته دې د دوى د دغې غوښتنې ځواب هم شته، هغه دې هلته بيا ولوستل شي!.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُوا۟ ۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو!) مه كېږئ په شان د هغو كسانو چې ايذاء يې رسولې وه موسى ته؛ پس پاك كړ دغه (موسى لره) الله له هغو دروغو چې دوى پرې ويل، او وو (موسى) په نزد د الله كې وجيه (مخور خاوند د عزّت).

تفسير: يعني تاسې داسې كوم كار يا خبره مه كوئ چې له هغه نبي عليه السلام ته ايذاء ورسيږي، دغه ايذاء نبي عليه السلام ته هيڅ زيان او ضرر نشي رسولى، ځكه چې دى د الله تعالى په دربار كې لوى عزّت او پت لري، او الله جل جلاله به له ده څخې هغه د اذيت ګردې خبرې لرې كوي، مګر په هغه سره ستاسې آخرت خرابيږي، وګورئ چې د موسى عليه السلام په نسبت خلقو څرنګه د اذيت خبرې كولې، مګر الله تعالى د موسى عليه السلام د وجاهت او مقبوليت له وجې د هغو ټولو ابطال وفرمايه، او د موسى عليه السلام بې داغي يې ثابته كړه، په رواياتو كې راغلي دي چې ځينو مفسدينو پر موسى عليه السلام تهمت لګاوه چې هارون عليه السلام يې بېديا ته بيولى دى او هلته يې وژلى دى، نو الله تعالى په يوه خارقه طريقه سره د هغه ترديد وفرمايه، او په صحيحينو كې راغلي دي چې موسى عليه السلام د حياء له وجې د هغې زمانې د خلقو د رواج او دستور په خلاف به په پټ ځاى كې تل په پټه غسل كاوه، خلقو به ويل چې: د دوى په بدن كې هرومرو څه عيب دى، يا د برص داغ لري، يا يې خصيې پړسېدلې دي، يوه ورځ موسى عليه السلام غسل كاوه او خپل كالي يې ايستلې پر يوې تيږي يې ايښې وو، هغه تيږه د دوى له كاليو سره وتښتېده، موسى

عليه السلام بربنډ له اوبو څخه ووت او خپله همسا يې واخيسته، او په هغې تيږه پسې پر منډو شو، په دغه وخت کې ټولو خلقو دوی ته کتل، او ګردو ته دغه حقيقت ورڅرګند شو، چې د دوی مبارک وجود بيخي پاک او بې عيبه دی.

تنبيه: د موسی عليه السلام بربنډ ځغلېدل په تيږې پسې د مجبوريت لامله وو، او ښايي دا يې هم خيال کې نه وي ګرځيدلي چې دغه تيږه به برابره هغې لويې مجمعې ته ورځي، او هلته به دريږي، پاتې شو د تيږې دغسې حرکت؛ نو هغه د فوق العادت په ډول وو.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) وويرېږئ له عذاب د الله، او ووايئ خبره سمه محکمه رښتيا. چې نېک صالح کړي (الله) تاسې ته عملونه ستاسې، او وبښي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او هر چا چې اطاعت وکړ د الله او د رسول د (الله)؛ پس په تحقيق بريالی (کامياب) شو په بري ډېر لوی سره.

تفسير: يعنې ای مؤمنانو ! له الله تعالی څخه وويرېږئ او وپوهېږئ چې سمې خبرې کوونکي ته د ډېرو ښو او مقبولو اعمالو توفيق ور په برخه کيږي، او ګناهونه او تقصيرات يې ورمعافيږي، په حقيقت کې يوازې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په اطاعت کې د حقيقي بري او کاميابۍ راز پټ دی، هر هغه څوک چې دغه لاره غوره کوي؛ په مراد رسيږي.

إِنَّا عَرَضۡنَا ٱلۡأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱلۡجِبَالِ فَأَبَيۡنَ أَن يَحۡمِلۡنَهَا وَأَشۡفَقۡنَ مِنۡهَا وَحَمَلَهَا ٱلۡإِنسَٰنُۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومٗا جَهُولٗا ٧٢

بېشکه وړاندې کړ مونږ امانت (ثواب ـ عقاب) پر اسمانونو او پر ځمکه او غرونو (کله چې مو پيدا کړ په دوی کې فهم او نطق)؛ پس منع راوړه دوی له دې چې پورته کړي هغه (د امانت بار) او وويرېدل دوی له هغه (امانت)، او پورته کړ هغه (د امانت بار) انسان، بېشکه چې دغه (انسان) دی ظالم ډېر نادان (په عاقبت خپل).

تفسير: يعنې انسان پر خپل ځان لوی ظلم او ستم وکړ، د هغه بار او پيټي په اوږو اخيستلو څخه چې اسمانونو، ځمکې او غرونو د خپلې ناتوانۍ او عجز اظهار وکړ، چې پورته کولی يې نشو؛ دغه ناپوه انسان هغه پر خپلو اوږو واخيست.

اصلي خبره دا ده چې الله تعالی د خپل يو خاص امانت کېښودل د مخلوقاتو په کومه نوعه کې اراده وفرمايله، چې که هغه غواړي؛ نو دغه امانت په خپلې سعي او کسب او د متې په قدرت او قوّت وساتلی شي، بلکه تزيد او ترقي هم ورته ورکړه شي، هغه افراد چې هغه امانت په پوره ډول سره محفوظ ساتي او ترقي ورته ورکړي؛ پر هغو انعام او اکرام وکړي، او هر هغه چې په غفلت او شرارت سره هغه ضايع کړي؛ نو هغه ته به سزا ورکړه شي، او هغه کسان چې په دغه مورد کې لږ شان قصور وکړي؛ له هغوی سره د عفوې او د ښنلو معامله وکړه شي، ځما په خيال دغه امانت د ايمان او د هدايت يو تخم دی، چې د بنيادمانو په زړونو کې شيندلی او کرلی شوی دی، چې هم هغه ته «مابه التکليف» هم ويلی شو، «لا إيمان لمن لا أمانة له» چې د دغه د ساتنې او په حفاظت کې له مداومت څخه د ايمان ونه زرغونيږي، ګواکې د بني آدميانو قلوب د الله تعالی ځمکه ده، چې تخم هم په هغو کې پخپله الله شيندلی (کرلی) دی، د باران ورولو لپاره يې د رحمت وريځې هم لېږلې دي، چې د هغوی له سينو ځنې د الله تعالی د وحي باران هم ورېدلی دی، د هر انسان فريضه

دا ده چې د ایمان دغه تخم چې د الله تعالی امانت دی؛ ضایع نه کړي، بلکه په پوره سعی، کوښښ، سره د هغه پرورش او پالنه وکړي، او ډېر زیـات دقّت دې وکړي، څو په سهو، خطا اوغلطی هم دغه تخم ونه سوځیږي، او ضایع نشي.

لِّيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكٰتِ وَيَتُوْبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٧٣﴾

(دغه د امانت عرض د دې لپاره وو) چې عذاب ورکړي الله منافقانو سړیو او منافقاتو ښځو ته، او مشرکانو سړیو او مشرکاتو ښځو ته، او رجوع په رحمت سره وکړي الله پر مؤمنانو سړیو او مؤمناتو ښځو، او دی الله ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تمت سورة الأحزاب بعون الله الملك الوهاب، فلله الحمد والمنة.

سُوْرَةُ سَبَإٍ

«د (سبأ) سورت مكي دى، پرته له (۶) آيته څخه چې مدني دي (۵۴) آيتونه او (۶) ركوع لري، په نزول كې (۵۸) او په تلاوت كې (۳۴) سورت دى، وروسته د «لقمان» له سورت څخه نازل شوى دى».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ①

ټوله ثناء صفت خاص الله لره دي، هغه چې خاص هغه ته دي هر هغه (شيانٍ) چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره له اسمانونو او ځمكې ملكا خلقًا عبيدًا)، او خاص همدغه (الله) لره ده ټوله ثناء صفت په آخرت كې (لكه چې په دنيا كې هم ده)، همدغه (الله) ښه حكمت والا ښه خبردار دى.

تفسير: يعني ګرد محاسن او محامد او تعريف هغه الله جلّ جلاله ته دي چې واحد احد دى، او بې د نورو له شركته د ګردو اسمانونو او د ځمكو د شيانو مالك او خالق دى، او په نهايت حكمت او خبردارئ سره د دوى انتظام او تدبير كوي، او دغه سلسله يې چې نه ده پيداكړې، د داسې حكيم او دانا په نسبت دغه ګمان نشي كېدى، ضرور دغه نظام بالآخر پر كومې اعلى نتيجې منتهي كېدونكى دى، چې هغه ته آخرت وايي، او څرنګه چې همدى په دنيا كې يواځې د ټولو تعريفاتو مستحق دى، په آخرت كې هم يواځې همدى د ټولو تعريفاتو مستحق دى، بلكه دلته خو ظاهرًا د نورو كسانو هم لږ څه تعريف كېدى شي، ليكن هلته نور ګرد وسايط او پردې لرې كيږي، او هر شى ليدل كيږي، هغه ګرد د همده له طرفه وي، نو ځكه صورتًا او معنًا او حقيقتًا بلكه له هر حيثيته يواځې د هم هغه مطلق محمود تعريف پاتې كيږي.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ

معلوم دي (الله ته) هر هغه شى چې ښكته ننوځي په ځمكه كې او هر هغه شى چې بيرون راوځي له دغې (ځمكې) څخه، او هر هغه څيز چې راښكته كيږي له اسمانه، او هر هغه شى چې پورته خيژي په دغه (اسمان) كې.

تفسير: يعنې په اسمان او ځمكه كې هيڅ يو لږ او وړوكى داسې څيز نشته، چې د ده له علم څخه خارج وي، هر هغه شى چې په ځمكه كې ښكته ننوځي، مثلًا حشرات، خوځندې، د نباتاتو تخم، د باران اوبه، د مړيو اجساد او هر هغه شيان چې له ځمكې څخه د باندې راوځي او بهر كيږي مثلًا: زراعت، نباتات، معدنيات او نور، او هغه شيان چې د اسمان له جانبه راښكته كيږي لكه: باران، وحي، تقدير، پرښتې او نور، او هغه شيان چې پورته خيژي اسمان ته مثلًا: روح، دعاء، اعمال، ملائك او نور، پر دغو ګردو انواعو او جزئياتو د الله تعالى علم محيط دى.

وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ②

او همدغه (الله) ډېر رحم كوونكى دى، ښه ښښونكى دى (د خطيّاتو).

تفسير: يعني دغه ګرد د ژوندون رونق ښايست د الله تعالى له رحمته او ښېښني څخه دي، که د بندګانو د دغې ناشکرۍ او د حق نه پېژندلو په اثر لاس په لاس د دوی په نيونو باندې لاس پورې کېدی؛ نو دغه ګرد رونق او ښايست به په يوه لمحه کې ختمېده: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ﴾ (د فاطر سورت (۴۵) آيت (۵) رکوع (۲۲) جزء).

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي چې را به نشي مونږ ته قيامت، ووايه (اې محمده ! دوی ته چې ولې به رانشي) بلکه رابه شي، قسم دی ځما په رب خپل چې خامخا رابه شي هرومرو (لازمًا) دا قيامت تاسې ته.

تفسير: يعني هغه انسان چې د ده د صدق او امانت اقرار له نورو ګردو موجوداتو څخه ړومبی وو؛ اوس له براهينو څخه د ده صداقت په پوره ډول سره ښکاره شو، په مؤکد قسم سره د الله تعالى له طرفه خبر ورکوي چې خامخا قيامت راتلونکی دی، نو بيا يې هيڅ علّت او سبب نه دی معلوم، چې ولې يې دوی نه مني، هو ! که کومه محال خبره يا له حکمت څخه مخالفه کومه خبره يې کړې وی؛ نو د انکار ځای به په کې وو، ليکن دغه خو نه محاله ده، او نه له حکمت څخه مخالفه ده، نو بيا له هغه څخه انکار که ضد او عناد او سرتمبګي نه ده؛ نو څه ده؟.

عَالِمِ الْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ۝٣

(هسې رب) چې عالم دی په غيبو، نه پټېږي له ده په اندازه د يوې ذرې په اسمانونو کې او نه په ځمکه کې، او نه ووړوکی له هغې ذرې، او نه لوی (ترې) مګر (چې دا ټول ليکلي پراته دي) په کتاب ښکاره (لوح محفوظ) کې.

تفسير: يعني په هم هغه عالم الغيب قسم دی چې د ده له محيط علم څخه د اسمان او د ځمکې هيڅ يو لوی يا ووړوکی شی، يا يوه ذره يا له ذرې څخه ووړوکی يو شی هم نه دی پټ، او نه هيڅ شی ترې غائبيږي، ښايي چې دغه يې ځکه فرمايلي وي چې د قيامت د وخت تعيين مونږ له سره نشو کولی، د هغه علم له هغه چا سره دی چې د هغه له علم څخه هيڅ يو شی خارج نه دی، مونږ ته هغومره خبر چې هغه راکړی دی؛ هغه مو بې له زيادته او تنقيصه دورورسوه، او په دې سره د هغې خبرې ځواب هم وشو: ﴿وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ﴾ الآية - يعني کله چې ځمونږ ذرات په ځمکه کې منتشر شي، بيا به څرنګه سره يو ځای کيږي؟ نو دغه يې راوښوول چې هيڅ يوه ذره هم د الله تعالى له علمه نه ده غائبه، او پخوا يې دغه راښوولي وو چې د اسمان او د ځمکې پر هر يوه شي د ده قبضه ده، نو بيا به ده ته څه مشکل وي چې ستاسې ګرد منتشر ذرات يو ځلې سره راټول کړي.

تنبيه: له ښکاره کتاب څخه «لوح محفوظ» مراد دی، چې په هغه کې هر شی سم د الله تعالى له علمه سره ثبت دی.

لِّيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝٤ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ۝٥

لپاره د دې چې جزا ورکړي (الله) هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) دغه (نيکوکاران مؤمنان چې دي؛) شته دوی ته مغفرت بخښنه او رزق روزي ښه (د

عزت چې جنّت دی). او هغه کسان چې سعي کوښښ کوي په (ابطال د) آيتونو (د قرآن) ځمونږ په دې حال چې عاجز کوونکي وي د الله (په زعم خپل)؛ دغه کسان شته دوی ته عذاب له عذابه دردناکه څخه.

تفسير: يعنې د قيامت راتلل ځکه ضروري دي چې خلقو ته د دوی د نېکۍ او بدۍ نتيجه او ثمره ورکړه شي، او د الله تعالی د ټولو صفاتو کامل ظهور په عمل راشي.

تنبيه: «هغه کسان چې سعي او کوښښ کوي په باطلولو د آيتونو د قرآن ځمونږ» مطلب دا دی چې ځمونږ د آيتونو په ابطال او د خلقو په ممانعت کې د هغو له قبول څخه قولاً او فعلاً کوښښ کوي، او د دغه مقصد د په مخ بيولو لپاره ټينګ ولاړ دي، ګواکې دوی (العياذ بالله) داسې غواړي چې الله تعالی عاجز کړي، او پر او مغلوب يې وګرځوي، او داسې ګڼي چې دوی د ده په لاس کې راتلونکي نه دي، او هرومرو له ده ځنې خپل ځان بچ کوي.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾

او (بل لپاره د دې ليکلي پراته دي په لوح محفوظ کې) چې ويني هغه کسان چې ورکړی شوی دوی ته علم فهم هغه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته له (جانبه د) رب ستا؛ هم هغه حق دی، او سمه لاره ښيي طرف د لارې (د هغه الله ته چې) ښه زبردست ډېر ستايلی شوی دی.

تفسير: يعنې ځکه قيامت راتلونکی دی، څو هغه کسان چې پرې يقين او باور لري هغو ته عين اليقين حاصل شي، او په خپلو سترګو سره هم د هغه وقوع او قيام ويني، او ښه وپوهيږي چې د لوی قرآن بيان څرنګه بې له تزييده او تنقيصه صحيح ثابت شو، او بېشکه چې قرآن هم هغه لوی او زبردست کتاب دی چې الله ته مو رسوي، او سمه صافه لاره راښيي، ځيني مفسرين د ﴿وَيَرَى الَّذِينَ﴾ الآية ـ مطلب داسې اخلي چې د ﴿وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ﴾ په برخلاف هغه کسان چې پوهان او اهل العلم دي، اعمّ له دې چې مسلمانان وي که کتابيان، هغوی پوهيږي او ويني چې د قيامت او نورو په متعلق د قرآن مجيد بيان بيخي صحيح دی، او انسانانو ته د وصول الی الله ښه طريقه ورښيي، او په سمه صافه لاره يې برابروي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِ جِنَّةٌ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: آيا (وښيو) دلالت وکړو تاسې ته په يو سړي چې خبر درکوي تاسې ته کله چې ذرې ذرې کړی شئ تاسې په کامل ذره ذره کېدلو سره، بېشکه چې تاسې خامخا په پيدايښت نوي کې يئ. آيا له خپله ځانه تړلي دي (محمد) پر الله باندې دروغ؟ يا ورپورې لېونتوب دی؟.

تفسير: د قريشو کفّارو د رسول الله صلی الله عليه وسلم په شان کې دغسې ګستاخي او سپين سترګي کوله، يعنې راځئ چې مونږ تاسې ته هغه سړی دروښيو چې وايي وروسته له مړ کېدلو او پړسېدلو او وراسته کېدلو او خاورو او دوړو کېدلو څخه بيا له خاورو څخه راټولېږئ او له تاسو ځنې هم داسې روغ جوړ انسانان پيدا کيږي، او بيا به هم داسې ژوندي له قبرونو راپاڅولی کېږئ، ښه نو پر داسې چټې او مهملو خبرو څوک يقين او باور کولی شي؟ او څرنګه يې منل امکان لري؟ له دوو حالو څخه خالي نه دی؛ يا خو دغه شخص عمداً په قصد سره پر پاک الله دروغ تړي، چې ده

داسې خبر راکړی دی، که نه لېونی او سودايي دی، او دماغ يې پخپل ځای کې نه دي، نو ځکه دا هسې اپلتې او چتې خبرې کوي (العياذ بالله).

بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ۝

(نو فرمايي الله ترديداً: داسې نه دي) بلکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت په عذاب کې به وي (په عُقبی کې) او په ګمراهي لويه کې (لوېدلی دی په دنيا کې).

تفسير: يعنې نه دروغ دي او نه جنون، بلکه خالي دغه خلق پخپله د عقل، پوهې، صدق او صواب له لارې څخه ښوييدلي دي، او له حق او يقين څخه ډېر لرې لويدلي دي، چې دغسې چټې خبرې کوي او په خپل دغه انکار او تکذيب سره خپل ځان په آفت او عذاب کې اخته کوي، في الحقيقت دغه ډېر لوی عذاب دی چې د انسان دماغ په دغه اندازه سره خراب او مختل شي؛ چې دی د الله تعالی انبياوو ته مفتري، مجنون او نور شيان ووايي (العياذ بالله).

اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ۭ

آيا نه ګوري (دا کافران) هغه څيز ته چې په مخ کې د دوی دی او هغه څيز ته چې وروسته د دوی دی له اسمانه او له ځمکې (چې دوی په کې محاط وي)، که چېرې اراده وفرمايو؛ نو ځيري به کړو په دوی ځمکه (او په کې به يې ډوب کړو په شان د قارون)، يا به وغورځوو پر دوی باندې يوه ټوټه له اسمانه.

تفسير: آيا دغه خلق ړانده شوي دي چې اسمان او ځمکې ته هم نه ګوري، او خپل شاوخوا ته هم سترګې نه غړوي، چې پر موجوداتو خپل عقل او فکر وچلوي، پر دغې خبرې باندې خو پخپله دوی هم قايلان دي چې د دوی او د ګردو علوياتو او سفلياتو خالق الله دی، بيا ښه آيا هغه الله ته چې د دغو شيانو مالك او خالق دی؛ د دغو شيانو خرابول او ماتول او بيا جوړول هغه ته څه سختي او اشکال لري؟ او هغه ذات ته چې داسې عظيم الشأن اجسام جوړولی شي، او لاندې باندې او ويجاړولی يې شي؛ د انساني جسم تخريب، تفکيك او تجزيه او بيا يې سره ټولول، ژوندي کول او پاڅول څخه اشکال لري؟ آيا دغه خلق له دې نه نه ويريږي چې د الله تعالی پر ځمکه او تر اسمان لاندې او سيرې او بيا داسې د بې ادبی او ګستاخی خبرې کوي، او بېځايه خپلې ژبې خوځوي، حال دا چې که الله تعالی اراده وفرمايي؛ په يوه رپه کې به دوی يا په ځمکه خښوي، يا به له اسمانه يوه ټوټه پرې وغورځوي او دوی به بيخي سپېره او فنا کړي، او په همدغه دنيا کې به د قيامت يوه وړوکې نمونه دوی ته وښيي.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ۝

بېشکه په دغه (کتلو د پاس او ټيټ او خسف او اسقاط) کې خامخا دلائل دي لپاره د هر بنده رجوع کوونکي (الله ته).

تفسير: يعنې هر هغه بنده چې له عقل او انصاف څخه کار واخلي؛ نو د الله تعالی په طرف يې رجوع کيږي، ځکه چې يوه او عاقل انسان ته په علوياتو او سفلياتو او ما فيهما کې ډېر زيات د قدرت لويې نښې او د لائل موجود دي، د دغه منظم او ډك له حکمته نظام له ليدلو څخه پوهيږي چې هرومرو دغه ګرد يوه ورځ خپلې عُليا او اکملې نتيجې ته

رسېدونکی دی، چې د هغې نوم «دار الآخرة» دی، کله چې دوی دغه تصّور وکړي؛ نو زيات له زياته خپل مالك او خالق الله تعالی ته رجوع کوي، او د هغو علوي او سفلي نعماوو چې ورته رسيږي؛ شکريه اداء کوي، له دغو بندګانو څخه د ځينو تذکره پاك الله داسې فرمايي چې:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ۖ يٰجِبَالُ اَوِّبِىْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَ ۚ

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ داود ته له جانبه خپله فضل (لويي پر نورو، ومو فرمايل غرونو ته چې) ای غرونو ! راوګرځوئ (ښه) غږونه خپل له ده سره (په وخت د تسبيح کې، او له ده سره تسبيح ويل) مرغانو هم.

تفسير: يعنې الله تعالی داود عليه السلام ته له نبوّت سره غير معمولي سلطنت هم ورعنايت فرمايلی وو، داود عليه السلام به کله کله بيديا او صحرا ته هم ووت، او هلته به د الله تعالی په ذکر او ياد مشغولېده، او د الله تعالی له خوفه به يې ژړل، او په تسبيح او تهليل به مشغولېده ، او په خپل هغه ښکلي غږ سره به چې ضرب المثل دی؛ د (زبور) په لوستلو مصروفېده، د ده د تسبيح او تهليل د عجيب او غريب تأثير په سبب به له ده سره غرونو هم تسبيح لوستل، او ګرد مرغان به هم د دوی په شاوخوا کې سره ټولېدل، او د ده په شان هغوی به هم تسبيح او تهليل وايه، که د غرونو له تسبيح څخه د ده د غږ محض عکس العمل (انګی) مراد وي؛ يا هغه عمومي تسبيح مراد وی چې هر شی يې د خپل حال يا د قال په ژبه سره اداء کوي يا يې وايي؛ نو د داود عليه السلام د مخصوص فضل او شرف په ذيل کې به د دغې خبرې تذکره بيخي مهمله او بې معنی وی (العياذ بالله)، نو معلومه شوه چې مراد ترې تسبيح ويل دي، د ﴿يٰجِبَالُ اَوِّبِىْ مَعَهٗ﴾ حکم تکويني دی.

وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ ۝١٠ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِى السَّرْدِ

او پسته کړې وه مونږ ده ته اوسپنه. (امر وفرمايه الله داود ته داسې) چې جوړوه ځغرې ارتې اوږدې، او اندازه کوه په اوبدلو کې (چې حلقې يې سره برابرې وي).

تفسير: د داود عليه السلام په حق کې يې اوسپنه لکه موم پسته وګرځوله، او ده به بې د اور د صناعيه وو آلاتو له مرستې اوسپنه په هر شان سره چې غوښته؛ کږوله او تاووله به يې، او پنډه او نرۍ کوله، او له هغې ځنې به يې ځغرې او نور دقيق او نفيس آلات او ادوات جوړول او پلورل به يې، او له هغې څخه به يې د خپل قوّت او معاش وسايل برابرول، او پر اسلامي بيت المال به يې خپل د اعاشې بار نه غورځاوه، وايي چې: کړۍ لرونکې ځغرې ړومبی ځلې د ده له لاسه ايجاد او اختراع وموندله، چې ارتې او پراخې وې، الله تعالی ده ته امر ورکړ چې پراخې او ارتې ځغرې جوړوه ! او د هغو حلقې او کړۍ په ښه نظم او ترتيب سره ونښلوه ! چې د خپل لويوالي -وړوکوالي او نريوالي په اعتبار يو له بل سره متناسبې وي.

وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ۭ اِنِّىْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝١١

او عمل کوئ تاسې د نېکيو، بېشکه زه چې يم پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی يم.

تفسير: يعنې د دغو چارو او صنايعو په مشغوليت کې د حقيقي منعم له ياده مه غافلېږئ ! او تل ترتله په صالحه وو اعمالو کې مشغول اوسئ ! او دغه خبره په ياد ولرئ چې الله تعالی ګرد اعمال او احوالويني.

وَلِسُلَيْمَٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۖ وَأَسَلْنَا لَهُۥ عَيْنَ ٱلْقِطْرِ ۖ

او (مسخر كړې مو وو) سُليمان ته باد (د) سبايي (منزل) د هغه (د) يوې مياشتې، او (د) بيګايي (منزل) د هغه د يوې مياشتې (لاره) وه، او بهولې مو وه د ده لپاره چينه د ويلې كړې شويو مسو.

تفسير: د سُليمان عليه السلام داسې يو تخت وو، چې په فضا كې الوته، او دى به يې له شام څخه يمن ته او له يمن څخه شام ته رساوه، الله تعالى د سُليمان عليه السلام لپاره باد تابع او مسخّر كړى وو، نو څكه د باد په وسيله به يې د يوې مياشتې مسافه په نيمه ورځ كې طې كوله، د «أنبياء» او د «نمل» په سورتونو كې د دې څه بيان تېر شوى دى، او وروسته له دې نه د «ص» په سورت كې يې بيان راځي.

وَمِنَ ٱلْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٢﴾

او (مسخّر كړي مو وو ده ته) له پيريانو هغه څوك چې كار به يې كاوه په مخ د ده كې، په اذن (حكم) د رب د ده، او هر چا چې به څنګ سر كښي وكړه له دوى له امره حكمه څمونږ (او د سليمان اطاعت به يې نه كاوه)؛ نو وبه څكوو مونږ هغه ته (په آخرت كې) له عذاب د اور.

يَعْمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَٰرِيبَ وَتَمَٰثِيلَ وَجِفَانٍ كَٱلْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَٰتٍ ۚ

جوړوه (دغو پيريانو) دغه (سُليمان) ته هر هغه شى چې ده غوښت له هسكو (اوچتو) كلاوو، او تمثالونه، او لوى لګنونه په شان د تالاو او (په شان د لويو كلكو) ديګونو پر نغريو پراته.

تفسير: يعني لوى لوى مساجد، كلاوې، محلات به يې پر پيريانو تعمير او ودانول، او مجسمې او تصاوير به يې پر دوى جوړول، چې ممكن په هغه شريعت كې به دغه تصاوير نه وو ممنوع، او يا هم د غير ذي روح شيانو تصويرونه به يې جوړول، په محمدي شريعت كې مجسمې او تصاوير ممنوع درول شوي دي، او د مسو (ټيټو) لوى لوى داسې لګنونه به يې جوړول چې لكه لوى تالاو او حوض به وو، او داسې لوى لوى ديګونه به يې هم جوړول چې له خپل ځاى څخه له سره نه خوځېدل، او په هغه خپل ځاى كې ځاى په ځاى باندې كېدل.

ٱعْمَلُوٓا۟ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكْرًا ۚ وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِىَ ٱلشَّكُورُ ﴿١٣﴾

(وفرمايل مونږ) عمل كوئ (د نېكيو اى) آل د داوده ! لپاره د شكر، او لږ دي له بندګانو څما شكر ايستونكي (احسان منونكي).

تفسير: يعني اى د داود كورنى ! د دغو عظيم الشأنو انعاماتو او احساناتو شكر اداء كوئ، محض په ژبه سره نه بلكه په عمل سره هم داسې كار وكړئ چې له هغو د الله تعالى شُكر ايستل مترشح وي، دغه خطاب د داود عليه السلام كورنى او ټبر ته دى، څكه علاوه پر نورو مستقلو احساناتو پر داود عليه السلام باندې احسان من وجه پر ګردو احسان دى، وايي چې داود عليه السلام د خپل ګردې كورنى لپاره داسې د اوقاتو تقسيم جوړ كړى وو، چې د هغه په اساس د شپو ورځو په څلورويشتو ساعتو كې هيڅ يو وخت داسې نه وو چې د ده له كورنى څخې به يو نه يو تن د الله تعالى په عبادت كې مشغول او لګيا نه وو.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾

پس كله چې حكم وكړ مونږ پر سُليمان د موت (او دى مړ ولاړ وو، تكيه پر همسا يو كال) نو هيڅا خبر كړي نه وو دغه پيريان په مرګ د دغه (سُليمان) مګر چنجي د ځمكي (وينو) چې ويې خوړه همسا د ده، پس كله چې ولوېد (سُليمان پر ځمكه)؛ نو معلوم شو حقيقت دپيريانو كه چېرې وى (دغه پيريان) چې پوهېدى په (علم د) غيب؛ نو نه به تېراوه (سلامت يو كال) په تكليف مشقت سپكوونكي كې.

تفسير: كله چې سُليمان عليه السلام پر پيريانو د بيت المقدس په تجديد كې مشغول او لګيا وو، مطلع شو چې ځما د موت نېټه را نژدې شوې ده، نو پر پيريانو يې د خپل ځان لپاره يوه د بلورو داسې مانۍ جوړه كړه چې د هغې منځنۍ سطحه له ورا ښكاريده، بيا سليمان عليه السلام په هغې كې ننووت، او دروازې يې پر ځان پسې وتړلې، او لكه چې د دوى عادت وو چې تر څو څو مياشتو پورې به په خلوت كې د الله تعالى په عبادت كې مشغول وو، بيا په داسې يو وضعيت د رب العزّت په عبادت كې مشغول شو، چې د قومې په حالت پر خپله همسا باندې يې تكيه لګولې وه، كله چې پرښتې د دوى روح هم قبض كړ، د دوى مبارك نعش په هم دغه وضعيت ولاړ پاتې وو، او هيڅوك د دوى پر وفات متحسس نه شول، د دوى د وفات څخه وروسته تر ډېر مدّت پورې پيريان په هم هغه شان پخپلو تعميريه امورو مشغول وو، كله چې تعميرات سم له سليماني نقشې سره پاى ته ورسېدل، نو د هغې همسا په بېخ كې چې دى د هغه پر موازنه ولاړ وو؛ د لرګي چنجى (وينه) ولګېد، او هغه يې وخوړه، او دوى ولېد، نو دلته جنياتو ته د دوى د غيبي امورو د پوهېدلو حقيقت ورښكاره شو، پر پيريانو باندې معتقدو انسانانو ته هم دغه خبره څرګنده شوه، كه دغه پيريان پر غيبيه وو امورو پوهېدى؛ نو څرنګه به په دغه تكليف كې پاتې كېدل، او لازم وو چې د سُليمان عليه السلام پر وفات له مطلع كېدلو سره متصله به يې له كاره لاس اخيست، له دې نه دا هم ظاهره شوه چې د شياطينو او د نورو تسخير د سُليمان عليه السلام كسبي كمال نه وو، بلكه محض د الله تعالى فضل وو، كوم انعامات چې پر سُليمان عليه السلام د ده په ژوندون كې كړى شوي وو؛ دغه د هغه تكميل شو، چې وروسته د دوى له موت څخه هم تر يوه ضروري حد پورې جاري كېښود شي، او دغه راښوولې شوي دي چې د انبياوو د شروع كړيو كارو تكميل الله تعالى په څه تدبير سره پوره كوي !.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ

خامخا په تحقيق وو خلقو د سبا ته په ځاى د هستوګنې د دوى كې يوه لويه نښه چې (هغه لويه نښه) دوه باغونه دي له ښي او كيڼ (طرف د مېنو د دوى).

تفسير: يعني د باغونو دوه طويلې سلسلې په ښي او كيڼ لوري اوږدې تر څو ميلو پورې پرتې وې، كه دوى پوهېدلى؛ نو د الله تعالى د رحمت او د قُدرت همدغه نښه د ايمان راوړلو او شكر ګزار كېدلو لپاره كافي وه.

كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

(وويلى شو دوى ته) خورئ تاسې له رزق روزى د رب خپل او شكر وباسئ دغه (الله) ته، (دا) بلده ښار دى ډېر پاكيزه او (دغه رب د تاسې) رب دى ډېر ښښونكى.

تفسير: د «سبأ» قوم د يمن بادشاهان او اوسيدونكي وو، الله تعالى پرې لويه مهرباني كړې وه، آرامه زندګي يې تېروله، د ښو باغونو او كښتو خاوندان وو، الله تعالى ورته رسولان رالېږل چې په دې يې ورته حكم كاوه چې د الله تعالى رزق خورئ، او د الله تعالى د نعمتونو شكر وباسئ !، په عبادت كې يې يو وګڼئ !.

دوی تر څه وخته پورې داسې وو چې بیا یې اعراض شروع کړ، د الله تعالی د احکامو څخه یې سرغړونه وکړه، الله تعالی پرې عذاب نازل کړ، سخت سیلاب پرې راغی، او په ښارونو کې تیت او پره شول، دوی ته به د دوو غرونو په منځ کې اوبه راتللې، د بارانونو او سیلابونو اوبه هم ورسره یوځای کېدې چې بیا یې د دغه دوو غرونو په منځ کې یو محکم بند هم جوړ کړ، اوبه په کې د غرونو څنډو ته رسېدې، چې د هغې اوبو نه دوی استفاده کوله، راز راز باغونه یې جوړ کړل چې ډېرې خائسته میوې او حاصلات یې کول.

﴿بَلۡدَةٞ طَيِّبَةٞ وَرَبٌّ غَفُورٞ﴾ له رب غفور څخه دغه طرف ته اشاره ده چې ته له خپله جانبه شکر ګزار اوسه ! که د بشریت په مقتضی څه نقص او تقصیر پاتې شي؛ نو الله تعالی پر وړوکو وړوکو خبرو دومره سخت نیول نه کوي، او په خپلې مهربانۍ سره یې معافوي، د ده د نعماوو شکر «کما کان حقّه» د چا له لاسه پوره کېدی شي؟.

فَأَعۡرَضُواْ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ وَبَدَّلۡنَٰهُم بِجَنَّتَيۡهِمۡ جَنَّتَيۡنِ ذَوَاتَيۡ أُكُلٍ خَمۡطٖ وَأَثۡلٖ وَشَيۡءٖ مِّن سِدۡرٖ قَلِيلٖ ﴿١٦﴾

پس وګرځېدل (له شکره او له دعوته د انبیاوو اهل د سبأ)؛ پس ومولېږه پر دوی سیلاو د یوه زورور خوړ، او بدل ورکړ مونږ دوی ته په ځای د دوو باغونو د دوی کې دوه باغونه نور خاوندان د مېوو بې مزې ترخو، او د ښوره ګزه (غزانو) او یو قدر له بېرو هم خو ډېر لږ.

تفسیر: یعنې پندونه اونصائح یې په خپلو غوږونو کې ونه نیول، او د حقیقي منعم له شکر ایستلو څخه یې مخ واړاوه؛ نو بیا مونږ دوی باندې د اوبو عذاب ولېږه، او هغه بند ونړېده، او هغه ګرد باغونه، ځمکې تر خړو اوبو او ختو لاندې ډوب شول، او د هغو ښایستوو او خوندورو، اعلی، نفیسو مېوو او ثمراتو په ځای ډېر خراب او ښکته ونې او اغزي او د سوځولو وړ ځنګلونه زرغون شول، دغه ځای ته باغ ویل تش لپاره د مشاکلت دي، او د دغه لږو بېرو او نورو بېکاره ونو د پاتې کېدلو څخه مطلوب تذکر او یادونه ده، څو د هغو پخوانیو په زړه پورې شیونو او ودانیو او واقعات له افکارو څخه هېر نشي.

دغه واقعه د عیسی المسیح علیه السلام او محمد صلی الله علیه وسلم په منځ زمانه کې واقع شوې ده، د قدیمه آثارو محققینو په لاس کې د «أبرهه الأشرم» د زمانې یوه لویه کتیبه د سدّ العرم د بقیه دېوال څخه لوېدلې ده چې په هغه د دغه بند د نړېدو پېښه مذکوره ده، مګر دغه غالبًا د دغې واقعې څخه د وروستنۍ زمانې قصه ده، چې د هغې ذکر په قرآن کې مذکور دی، والله أعلم.

ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِمَا كَفَرُواْۖ وَهَلۡ نُجَٰزِيٓ إِلَّا ٱلۡكَفُورَ ﴿١٧﴾

دغه (عذاب) جزاء ورکړه مونږ دوی ته په سبب د هغه چې کافران شوي وو، او آیا جزاء ورکوو (یعنې نه ورکوو) مګر ناشکرو ته.

تفسیر: دغه لویه سزا لویو ناشکرانو ته ورکوله کیږي، له کفر څخه بله ناشکري څه ده؟ د «النمل» په سورت کې تېر شو: ﴿وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ (۱۹ جزء (۲) رکوع (۲۴) آیت) ظاهراً دغسې شرک به په دغه قوم کې وروسته له بلقیس څخه پاتې وي.

وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمۡ وَبَيۡنَ ٱلۡقُرَى ٱلَّتِي بَٰرَكۡنَا فِيهَا قُرٗى ظَٰهِرَةٗ وَقَدَّرۡنَا فِيهَا ٱلسَّيۡرَۖ سِيرُواْ فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا ءَامِنِينَ ﴿١٨﴾

او ګرځولي وو مونږ په منځ د دې (اهل د سبأ) او په منځ د کليو ښارونو هغو کې چې برکت اچولی وو مونږ په هغه کې کلي (ښارونه) ښکاره، او په اندازه کړي وو مونږ په هغو کې منازل (د تګ او راتګ) (ومو فرمايل چې) ځئ راځئ په دغو کليو (ښارو) کې د شپې او د ورځې په امان (له هر آفته).

تفسير: برکت والا کلي د شام مملکت دی، يعني د دوی د ملک څنې د شام تر ملک پورې ټوله لاره مأمونه او مصونه او ودانه وه، د لارې پر دواړو خواوو د ودانيو او کليو سلسله په داسې اندازه او تناسب سره موجوده وه، چې متردّدينو او مسافرانو ته په هر منزل کې ځای په ځای مأکولات او مشروبات ور رسېدل، او د آرامۍ او هوسايۍ ځايونه ور ميسر کېدل، د ودانيو د دغه مقاربت او پرله پسې د يوه څخه وروسته د بل د ژر ليدلو څخه به يې فهم غلطېده او ترې توحّش، هيبت او انديښنه به ورته نه پيدا کېده، او نه د غلو او داړه مارانو څخه ډار ورته لوېده، ګواکې پر دغو لارو باندې تلل سفر نه، بلکه يو راز تفريحي سير او سياحت وو.

فَقَالُوْا رَبَّنَا بٰعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا

پس وويل دوی: ای ربه ځمونږ! لرېوالی پيدا کړه په منځ د منازلو (د سفرو) ځمونږ کې.

تفسير: دغسې به يې د حال په ژبه سره ويلي وي، او ممکن دي چې د قال په ژبه سره يې ويلي وي، چې ای الله! په داسې صورت سره په منزل او مسافرت کې څخه مزه او خوند نه وي، که منازل لرې وي، او د لارې په شاوخوا کې ودانۍ نه وي، انسان ته د لوږې او تندې څخه تکليف وررسېده؛ نو هلته په مسافرت کې لذت او خوند سړي ته حاصلېدی شي، شاه صاحب ليکي: «په آرامۍ کې دوی مست او مغرور شول، او له ډېرې مستۍ اوس ځان ته تکليف غواړي، لکه چې د نورو ملکونو له احوالاتو څخه دوی مطلع کېدل، چې هلته په سفر کې اوبه نه پيدا کيږي، د ودانۍ او کلي اثر او پته بيخي نه ښکاري، هم هغسې ښايي چې مونږ هم پخپلو مسافرتو کې وګورو، دغه لويه ناشکري ده، لکه چې بني اسرائيل له «من» او «سلوی» څخه ماړه او د هوګې او پيازو په فکر کې ولوېدل».

وَظَلَمُوْۤا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ وَمَزَّقْنٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ

او ظلم وکړ دوی پر ځانونو خپلو (چې راحت يې بدل کړ په زحمت) پس وګرځول مونږ دغه (أهل السبأ) قصې افسانې، او تار په تار کړل مونږ دوی په پوره تار په تار کېدلو.

تفسير: يعنې مونږ هغوی تيت پرک کړل، د دوی اکثره خاندان او کورنۍ يو جانب او بل جانب ته کډې وکړې، او منتشر شول، او يو ملک او بل ملک ته لاړل، د دوی د ودانيو نوم او نښه د غلط حرف په شان بيخي د ځمکې له مخ څخه محو او لرې شوه، اوس تش د دوی قصې پاتې دي، څو يې خلق واوري او ترې پند او عبرت واخلي، د دوی عظيم الشأن تمدّن او شان او شوکت ګرد له خاورو سره ګډوډ شول.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿۱۹﴾

بېشکه په دغه (تمزيق د سبا) کې خامخا لوی دلائل (د عبرت) دي لپاره د هر ښه صبر کوونکي ډېر شکر کوونکي.

تفسير: يعنې د دغو حالاتو له اورېدلو څخه ښايي عقلمن سړی پند او عبرت حاصل کړي!، کله چې الله تعالی ارتوالی عيش او عشرت ور په برخه کړ؛ نو د هغه شکريه دې په ښه شان سره اداء کړي، او که څه تکليف او مصيبت پرې راشي؛ نو د صبر او تحمّل لاره دې غوره کړي!، او له الله تعالی څخه دې توفيق او مدد وغواړي!.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۰﴾

او خامخا په تحقيق رښتيا وموند پر دوی ابليس ګمان خپل، پس متابعت وکړ دوی ټولو د دغه (ابليس) مګر يوې فرقې (چې هغه فرقه ده) د مؤمنانو.

وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿۲۱﴾

او نه وو دغه (ابليس) ته په دوی څه تسلّط مګر خاص لپاره د دې چې معلوم کړو (په علم الشهود سره هم) هغه څوک چې ايمان راوړي په آخرت له هغه چا څخه چې هغه له دې آخرت څخه په شک کې وي، او رب ستا پر هر څيز باندې ښه ساتونکی دی.

تفسير: يعنې شيطان ته دغسې کوم قوّت او قدرت نه وو حاصل چې لکړه په لاس واخلي، او په زور او جبر سره خلق له سمې لارې څخه منع کړي او ويې ښويوي، هو ! لمسول، غولول او تېرايستل کوي، او دغومره قدرت ځکه شيطان ته ورکړی شوی دی، چې د بندګانو امتحان او ابتلاء هم منظوره وه، څو وکتل شي چې کوم يو پر آخرت يقين لري؟ او د الله تعالى په فکر، ذکر او ياد کې دوام کوي؟ او کوم يو په دنيوي لومه کې نښلي؟ او له خپله انجامه او خاتمې څخه غافله کيږي؟ او له خپله ځانه ناپوهه او بېوقوفه جوړوي؟ يا په چل او فرېب غوليږي، د الله تعالى د حکمت اقتضاء همدغه وه چې په دنيا کې د انسانانو لپاره د دواړو خواوو د تللو لارې خلاصې او ارتې وپرانستلې شي.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿۲۲﴾ وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِندَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان به کاوه تاسې (په دوی د حقيقي معبودانو) غير له الله، چې نه لري دوی اختيار په اندازه د يوې ذرې (نه) په اسمانونو کې، او نه په ځمکه کې، او نشته (دغو معبودانو) د دوی ته په دغو (علويّاتو او سفليّاتو) کې څه شرکت، او نشته دغه (الله) ته له دوی نه هيڅ مددګاره. او نه رسوي هيڅ نفع شفاعت سپارښت په نزد د الله کې مګر (شفاعت) د هغه چا چې اذن ورکړي (الله) هغه ته.

تفسير: يعنې ماسوا الله څخه پر هغو شيانو چې تاسې د معبود ګمان کوئ؛ نو لږ شانې د کوم ضرورت، احتياج او اړتيا په وخت دوی وبولئ ! تر څو وليدل شي چې هغوی تاسې ته څه نفع رسولی شي؟ او څه په کار مو درځي؟ يعنې دغه مسکينان د تاسې څه په کار درځي چې په اسمان او ځمکه کې د يوې ذرې په اندازه هم د مستقل واک او اختيار خاوندان نه دي، بلکه بُتان خو غير مستقل اختيار هم نه لري، نه په اسمان او نه په ځمکه کې دوی څه شرکت لري، نه الله تعالى د کوم کار په انجام کې د بل چا امداد او معاونت ته څه ضرورت لري، چې دوی د هغه معين او مددګار وګرځي، او څه حقوق ځان ته حاصل کړي، د الله تعالى دربار هغه اعلى او ارفع ځای دی، چې خورا ډېر مقربين هم هلته د دغې خبرې طاقت او توان نه لري، چې بې د الله تعالى له اذنه او رضا د چا د شفاعت او سپارښت په نسبت يو حرف هم له خپلې خولې څخه وويستلی شي، د الله تعالى د انبياوو، اولياوو او د پرښتو شفاعت هم يوائې د هغو کسانو په حق کې نافع واقع کېدی شي؛ چې د هغو په نسبت د الله تعالى له خوا د شفاعت اذن او حکم ورکړی شوی وي، او وېره د ملائکو او د شافع او د مشفوع او د اهل المحشر به باقي وي.

حَتّٰٓى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ۭ قَالُوا الْحَقَّ ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿۲۳﴾

تر هغه پورې کله چې پورته کړه شي ويره له زړونو د دوی؛ وايي دوی (په خپلو منځونو کې) چې څه (حکم) وفرمايل رب ستاسې؟ نو وايي دوی چې: حق يې (وفرمايل) او همدغه (الله) ډېر پورته او ډېر لوی دی.

تفسير: دغه يې د پرښتو حال وفرمايه چې تل د ده په دربار کې حاضرې دي، کله چې له پاسه د الله تعالى حکم نازليږي؛ نو داسې غږ پورته کيږي لکه چې پر صافو او ښويو تيږو کوم لوی ځنځير په شدّت سره راوښکودل شي، پرښتې له دهشته او خوفه او رُعبه لړزيږي او په دغه حال کې چې تسبيح کوونکې وي؛ سر په سجده لويږي، کله چې دغه حالت مرفوع شي، او زړونه يې تسکين او آرام ومومي، او د الملك العلاّم کلام نازل شي؛ نو پرښتې يو له بل څخه پوښتنه کوي چې څه حکم صادر شو؟ پاسنۍ پرښتې ښکتنيو پرښتو ته درجه په درجه د هغه حکم نقل اوروي چې د الله تعالى له حکمته سره سم او موافق او لا له پخوا د هغه قاعده او ضابطه ورته معلومه وي، او هم هغسې حکم صادر شوی وي.

ظاهر دی چې هلته د معقولې او واجبې خبرې څخه ماسوا بل څه شی نشي کېدی، پس هغه لوی ذات چې د ده د علوّ او عظمت داسې کيفيت وي څه وخت چې حکم صادروي؛ نو مقربين د ده د هيبت او جلال په داسې وضعيت او حال مبتلا کيږي، نو هلته به څوك دومره همّت وکړی شي چې په خپل سر د بل چا شفاعت ته ودريږي.

قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ قُلِ اللّٰهُ ۙ

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې څوك رزق درکوي تاسې ته له (جانبه د) اسمانونو او ځمکې؟ ووايه (ای محمده! د دوی په ځای ته پخپله) چې (خاص رزق راکوي تولو ته) الله.

تفسير: يعنې له اسمانه او له ځمکې څنې رزق او روزي د وسائلو او د سامانونو تهيه او برابرول يواځې د هم هغه لوی الله په واك کې دي، چې پر هغه مشرکين هم اقرار کوي، لهذا تاسې وفرمايئ چې: دغه مسلّمه خبره خو تاسې هم راسره منئ؛ نو بيا په الوهيت کې نور شرکاء له کومه شول؟ او بيا داسې هم ورته ووايه: ای محمده! چې:

وَاِنَّآ اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۴﴾

او بېشکه مونږ (چې مؤمنان يو) او تاسې (چې منکران يئ) خامخا پر سمې صافې لارې کې يو؟ يا په ګمراهۍ ښکاره کې يو؟ (وروسته به معلوميږي).

تفسير: يعنې دغه دواړه فرقې خو رښتيا نه وايي (که نه د نقيضينو اجتماع لازميږي)، يقيناً په دواړو کې يو دروغجن او بل رښتين دی، نو لازم دي چې غور او دقّت وکړئ!، او رښتيا خبره ومنئ!، په دغه کې د هغه ځواب دا دی چې ځينې خلق داسې وايي: «خانه! د دغو دواړو فرقو په منځ کې له قديمه راهيسې همدغه وضعيت دوام لري، نو په دغه کې د جګړو کولو څه ضرورت دی؟»، او په دغه سره يې دا راوښودل چې يوه فرقه خو هرومرو خطاکاره او بې لارې ده، باقي په تعيين نه کولو د هغه کې يو حکيمانه حسن الخطاب دی، يعنې درواخلئ! مونږ له خپله جانبه هيڅ نه وايو، تاسو خو په خپله پوهېږئ چې يو جانب هرومرو په غلط تينګ ولاړ دی، دغه پاس دلائل خو مو واورېدل؛ نو اوس تاسې به له خپله ځانه سره فيصله وکړئ چې کومه يوه پر غلطۍ ولاړه ده؟ ګواکې له مخالف سره په نرمۍ خبرې کوئ، او ورته فرصت او موقع ورکوئ چې په دغه مورد کې په خپل نفس او ځان کې غور او دقّت وکړي.

قُلْ لَّا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۵﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ؕ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيْمُ ﴿۲۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) وبه نه پوښتېدلی شئ تاسي له هغو بدیو چي کړي وي مونږ، او (همداسي) نه به پوښتېدلی کېږو مونږ له هغو بدیو چي کوئ يې تاسي. ووایه (ای محمده !) چي جمع به وکړي په منځ څمونږ کي رب څمونږ، بیا حکم (فیصله) به وکړي په منځ څمونږ کي په حق سره، او همدی دی ښه فیصله کوونکی ښه عالم.

تفسیر: هر یوه ته لازم دي چي د خپل آخرت فکر او اندېښنه وکړي !، هیڅ یو به د بل د قصور او د غلطی ځواب نه ورکوي، که د داسي صافي خبرې له اورېدلو څخه وروسته بیا هم تاسي پر خپل حال د غور او دقّت کولو لپاره نه تیاربږئ؛ نو په یاد ولرئ چي مونږ پر تاسي د حجّت اتمام کړی دی، او د حق خبره مو دررسولي ده، اوس تاسي به په خپله د خپلو اعمالو ځواب ورکوئ، او پر مونږ هیڅ قسم ذمه واري نه ده عائده، او نه په دغسي یو حالت کي به څما او ستاسي په منځ کي کومه وسیله او واسطه پاتي وي، د الله تعالی د لقاء او رضاء د حصول لپاره هر یوه ته بېل بېل لازم دي چي د خپلو ځانونو فکر او اندېښنه وکړي، ځکه چي الله تعالی به ګرد مخلوقات سره یو ځای او هر یوه ته به بېله بېله برابره سزا او جزاء سم له عدله او انصافه سره ورکوله کېږي.

قُلْ اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَآءَ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چي راوښیئ ماته هغه (معبودان) چي پیوست کړي دي تاسي له دغه (الله) سره شریکان؟ (په عبادت کي).

تفسیر: یعني لږ خو يې راوړاندي کړئ ! چي دغه کوم یو موجود دی چي د الله تعالی په الوهیت کي مداخله او مشارکت لري؟ چي مونږ يې هم وګورو چي په هغو کي څه صلاحیت شته؟ او د کومو اختیاراتو خاوندان دي؟ آیا تاسو به مونږ ته د تیږو دغه له خپله ځانه تودرلي او تراشلي بُتان راوړاندي کوئ؟.

كَلَّا ؕ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۷﴾

نه ده داسي (او هیڅوک لایق د شرکت نه دي له الله سره)، بلکه همدغه الله دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چي هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني له سره به تاسي داسي کوم موجود او هستي نشئ راوړاندي کولی، په دغو اوصافو سره موصوف ذات خو یوازي الله تعالی دی، چي واحد، زبردست، قادر، قاهر، غالب او د اعلی درجي حکمت، قدرت، علم او حکم خاوند دی، او ګرد د هغه په مقابل کي مغلوب او مقهور دي.

وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۸﴾

او نه يې لېږلی مونږ ته مګر په دي حال کي چي جامع يې خلقو ته زېری ورکوونکی (د جنت مؤمنانو ته) او ویروونکی (له دوزخ کفّارو ته) ولیکن اکثر خلق (له کفّارو) نه پوهیږي (په فضائلو ستا او په رذائلو خپلو).

تفسیر: دغه يې د توحید سره د رسالت ذکر وکړ، یعني ستاسي له بعثت څخه غرض دا دی چي نه یوازي عرب بلکه د دنیا ګرد خلق تاسي له نېکیو او بدیو څخه مطلع کړئ چي دغه تبلیغ مو تاسي ته وکړ، هغه کسان چي خپل ځانونه يې

پرې نه دي پوهولي؛ دوی پوهيږي، او پوه سړی خو خپله نفع او نقصان سنجوي، او هرومرو ستاسې خبرې مني، هو ! مګر په دنيا کې د جاهلانو او ناپوهانو کثرت دی، د دوی په ماغزو کې چېرې د دې خبرې ځای او ګنجايش شته چې د داسې کاري خبرې قدر وکړي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۹﴾

او وايي (کفار له ډېره جهله) کله به وي دغه وعده (د عذاب) که چېرې يئ تاسې رښتيني.

تفسير: يعني له هغې ګړۍ او ساعت څخه چې تاسې مو درګرده وېروئ؛ هغه به کله راځي؟ که دغه خبره رښتيا وي نو ژر يې راوله ! راښکاره يې کړه !.

قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿۳۰﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) چې (مقرره) ده تاسې ته وعده د يوې ورځې چې نه به وروستی کېږئ له هغې (ورځې) يو ساعت (قدر) او نه ړومبی کېږئ تاسې (ترې).

تفسير: يعني مه وار خطا کېږئ ! د هغې ورځې د راتګ وعده چې له تاسې سره شوې ده؛ هغه ضرور راتلونکې ده، او کله چې وخت راشي؛ نو د يوې شېبې په اندازه به هم چا ته وار فرصت نه ورکوي، نو د دغه ژر غوښتلو او شور او شر نښلولو په ځای د دغې خبرې فکر تاسې ته ضرور دی، چې د هغه وخت د راتللو څخه پخوا ورته څه تياری وکړئ !.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: له سره به ايمان رانه وړو مونږ په دې قرآن (چې محمد ته راغلی دی) او نه پر هغه کتابونو چې راغلي دي پخوا له دې (قرآنه).

تفسير: يعني منکران وايي: مونږ نه قرآن منو او نه نور هغه پخواني کتابونه لکه تورات، انجيل، زبور چې تاسو يې اسماني کتابونه ګڼئ، دغه ګرد سره هم هغه يو ډول او يو شان خبرې کوي، د دوی په هر يوه کې چې وګورئ؛ هم هغه د حساب، کتاب، قيامت، شفاعت، ثواب، عقاب، او د توحيد او رسالت قصې او افسانې دي، حال دا چې بيخي مونږ د دغسې شيانو منونکي نه يو، او نه پرې يقين او باور لرو (العياذ بالله).

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ

او که ووينې ته (ای محمده په آخرت کې) کله چې دغه ظالمان ودورل شي په نزد د رب د دوی (لپاره د حساب) چې اړوي به ځينې د دوی له ځينو نورو سره خبرې (داسې چې)

تفسير: يعني هم هغسې چې د مغلوبيت او ناکامی په وختونو کې بالعموم داسې پېښې واقع کيږي، چې ناکامان د پرولې او مغلوبی اسباب او وسائل يو پر بل اړوي، او يو سړی خپل مسؤوليت پر بل سړي اچوي، همداسې په محشر کې به کفّار يو پر بل خپل بار غورځوي، او غواړي چې مجرم او ملزم يې کړي، چې د هغه تفصيل داسې فرمايي:

يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿۳۱﴾

وبه وايي هغه (تابعان) چې ضعيف ګڼلی شوي وو هغو (متبوعانو) ته چې تکبّر به يې کاوه چې: که نه وی تاسې (منع کوونکي مونږ لره له ايمانه؛) نو خامخا وو به مونږ مؤمنان (نو خامخا وينې يو کار ډېر سخت، او دغه محذوف د «لو» جواب دی).

تفسير: يعنې هغه کسان چې په دنيا کې له ښکتو طبقاتو څخه شميرلي کېدل، او د نورو مشرانو متابعت به يې کاوه، دوی به پر خپلو دغو مشرانو او غټانو الزام اړوي، او وايي به چې: مونږ ستاسې له لاسه په دغه غم او مصيبت کې ککړ او اخته شوي يو، که ستاسې لمسون او ممانعت نه وی؛ مونږ به ضرور د انبياوو خبرو ته غوږ ايښود، او په دغه عذاب به نه اخته کيدو.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾

وبه وايي هغه (متبوعان) چې تکبّر به يې کاوه هغو کسانو ته چې عاجزان کړی شوي وو: آيا مونږ منع کړي وئ تاسې له سمې صافې لارې پس له هغه چې راغلی وو (دغه هدايت) تاسې ته؟ (نه دي داسې) بلکه وئ تاسې په خپله مجرمان (کافران).

تفسير: يعنې کله چې تاسې ته حقه خبره ورسېده او پرې وپوهېدئ؛ نو بيا مو هغه ولې ونه منله؟ آيا مونږ په زور سره ستاسې زړونه د ايمان او ايقان له قبوله اړولي وو؟ پر تاسې دغه لازم وو چې په دغه مورد کې مو د هيچا خبرو ته غوږ نه کېښوده، او هيڅ پروا به مو نه وی کړي، او هرومرو به مو حق قبلولئ، اوس خپله ګناه او جرم نورو ولې غورځوئ؟.

وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَن نَّكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَندَادًا ۚ

او وبه وايي هغه کسان چې عاجزان ګڼلی شوي وو هغو (رئيسانو) ته چې تکبر به يې کاوه: بلکه دا فرېب (ستاسې وو) د شپې او د ورځې کله چې امر به کاوه تاسې مونږ ته (هر وخت داسې) چې کافران شو مونږ پر الله، او پيدا کړو مونږ دغه (الله) ته شريکان.

تفسير: يعنې بېشکه چې تاسې په زوره مونږه نه وو منع کړي، مګر د شپې او د ورځې په مکر او فرېب او په غولوونکيو تدابيرو سره مو تېر ايستلي او لمسولي يو، او په هر وخت او په هر ځای کې به ستاسې ښوونه او تلقين مونږ ته همداسې وو، څو مونږ د انبياء الله له ارشاد سره سم الله تعالی په وحدانيت سره ونه منو، بلکه ځينې نور مخلوقات د ده شريک او مماثل وګڼو، آخر تاسې خو پوهېږئ چې ستاسې دغه د شپې او د ورځې دائمي او متوالي ترغيب او تشويق او لمسونې تر کومې اندازې پورې مونږ له لارې څخه بې لارې او پر مونږ يې ډېر بد اثرات غورځولي دي.

وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ۚ

او پټه به کړي (دغه تابعان اومتبوعان يو له بله) پښيماني خپله کله چې ووينې عذاب.

تفسير: يعنې څه وختې چې دوی له هولناک عذاب سره مخامخ کيږي؛ تابعان او متبوعين دواړه په خپلو زړونو کې افسوسونه او ارمانونه کوي، او هر يو به دغه محسوسوي چې په رښتيا سره زه مجرم او ګناهګار يم، ليکن له شرمه به دغه کيفيت يو بل ته نه ښکاره کوي، او د شديد خوف او اضطراب لامله امکان لري چې دوی به هم د وينا قوّت او قدرت ونه لري.

وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ

او وبه ګرځوو ځنځيرونه (د اور) په غاړو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي (تابعان دي که متبوعان).

تفسير: د دوی په غاړو کې به د فولادو غاړکی او په لاسونو او پښو د دوی کې به لوی او غټ ځنځیرونه او زولنې لویدلي وي.

هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾

آیا جزا به ورکوله شي دوی ته (بلکه نه ورکوله کیږي) مګر خو د همدغو (عملونو) چې دوی کول (په دنیا کې).

تفسير: یعني هر هغه عمل چې مو کړی دی؛ نن هغه د همدغې سزا په شکل در څرګندیږي، نو اوس وریبئ هغه دانې چې مو کرلي دي.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾

او نه وو لیږلی مونږ په هیڅ کلي (او ښار) کې هیڅوک ویروونکی (له عذابه)مګر ویل به خوشاله (ماړه او مشرانو خلقو) د هغه (قریې) چې: بېشکه مونږ په هغه څه چې رالیږلي شوي یئ تاسې په هغه شي؛ کافران (منکران) یو.

تفسير: په دغه سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلّي او اطمینان ورکړی شوی دی، چې تاسې د معظمې مکې د رؤساوو او غټانو د غاړه غړولو او سرکښۍ څخه مه مغموم او مه خفه کېږئ! په هره زمانه کې د انبیاء الله په مخ کې هم داسې بدبخت رؤساء او مشران په مخالفت سره دریدلي دي، د دولت او ثروت نشه، او د عزت او اقتدار غوښتلو جذبه د انسانانو سترګې ړندوي، او دوی پر دغه باعث کوي چې د هیچا په مقابل دی ښایي غاړه کښېږدي، او د کشرانو په مجلس کې کېناستل ځان ته عیب وګڼي، نو ځکه د انبیاوو ړومبی متبعین به عمومًا هم دغه مسکینان او ضعیفان وو، کما ورد في حدیث هرقل.

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾

او ویل به دوی چې: مونږ ډېر یو (له تاسې) له جهته د مالونو او د اولاد، او نه یو مونږ په عذاب کړی شوي.

تفسير: یعني معلوم شو چې الله تعالی له مونږ څخه راضي او خوښ دی، که نه دومره مال او اولاد به یې مونږ ته ولې راکوو؟ کله چې الله له مونږ څخه خوښ وي؛ نو مونږ د هیڅ یو آفت څخه نه ویریږو، ته چې مونږ له عذابه ډاروې.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) چې بېشکه رب څما پراخوي رزق روزي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي، او تنګوي یې (پر هر هغه چا چې اراده وفرمایي)، ولیکن اکثر خلق نه پوهیږي (چې دا استدراج دی).

تفسير: یعني د رزق وسعت یا ضیقت د الله تعالی د خوښۍ یا د ناخوښۍ دلیل له سره نشي کېدی، آیا نه ګورې چې په دنیا کې څومره بد اخلاقان، شریران، دهریان او ملحدان مزې او چړچې کوي، حال دا چې هغو ته هیڅ یو مذهب هم ښه نه وایي، او ډېر متقیان مخلصان او د الله تعالی نېک او خالص بندګان ظاهرًا وږي تږي بربنډ دي، نو معلوم شو چې دولت او افلاس، د رزق تزید یا تقلیل د هیچا د محبوبتوب او مقبولتوب عند الله دلیل نه دی، دغه معاملات خو پر نورو هغو مصالحو او حکمتونو مبني دي چې پرې یواځې پاک الله پوهیږي مګر اکثر خلق پر دغه نکته نه پوهیږي.

وَمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُكُم بِٱلَّتِي تُقَرِّبُكُمۡ عِندَنَا زُلۡفَىٰٓ إِلَّا مَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا

او نه دي دغه مالونه ستاسي او نه اولاد ستاسي داسي څيز (خصلت هغه خصلت) چې نژدې کوي تاسي په نزد ځمونږ مګر (نژدې کوي له تاسې) هر هغه څوک چې ايمان راوړي او کړي يې وي ښه (عملونه).

تفسير: يعني د مال او د اولاد کثرت نه د الله تعالی د قرب علامت دی لکه چې په پاس آيت کې تېر شو، او نه د الله تعالی د قرب حاصلولو سبب دی، بلکه بالعکس د کفارو په حق کې د دغو شيانو تزييد او تکثير د دوی د بعد او د لريوالي سبب ګرځي، هو ! که مؤمنان خپل مال او دولت په خيري امورو کې ولګوي، يا خپل اولاد ته ښه تعليم او تربيه ورکړي، او ښه يې اهل او صالح وپالي؛ نو دغسې مال او اولاد په يوه درجه د الله تعالی د قرب وسيله ګرځي، په هر حال د الله تعالی په دربار کې د مال او د اولاد څخه پوښتنه نه کيږي، بلکه هلته محض د ايمان او د صالح عمل پوښتنه کوي.

فَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ جَزَآءُ ٱلضِّعۡفِ بِمَا عَمِلُواْ وَهُمۡ فِي ٱلۡغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾

پس دغه (مؤمنان چې دي) شته دوی ته جزاء دوچنده په سبب د هغو (نېکيو) چې کړي دي دوی، او دوی به په ماڼيو (د جنت کې مطمئن) مأمون وي (له هر آفته).

تفسير: يعني پر يوه نېک کار د هومره اجر او ثواب استحقاق چې لري؛ له هغه څخه به زيات بدل وررسيږي، اقلا لس چنده او که زيات وي؛ تر اوه سوه چنده بلکه که الله تعالی اراده وفرمايي؛ له هغه څخه به هم هومره ډېر اجر او ثواب ورپه برخه کوي، چې بېحده او بېحسابه وي: ﴿وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (د البقرې سورت (۳۶) رکوع، (۲۶۱) آيت دلته له «ضعف» څخه مطلقًا زيادت مراد دی.

وَٱلَّذِينَ يَسۡعَوۡنَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡعَذَابِ مُحۡضَرُونَ ﴿٣٨﴾

او هغه کسان چې سعي کوښښ کوي په (ابطال د) آيتونو ځمونږ په دې حال کې چې عاجز کوونکي وي مونږ لره (په زعم خپل) دغه کسان په عذاب (د دوزخ کې) حاضر کړی شوي به وي.

تفسير: يعني هغه بدبختان چې د الله تعالی د آيتونو ترديد کوي، او پر هغو طعنې وهي، او د خلقو مخ له هغوی ځنې اړوي، او داسې دعوی کوي چې مونږ الله تعالی او د هغه رسول مغلوب او عاجزوو، دوی ټول به په عذاب اخته کيږي، او د الله تعالی په مخ کې به حاضر کړی شي، او هيڅ يو به له دوی ځنې د الله تعالی له نيولو څخه نه خلاصيږي، او نه به چېرې تښتېدی شي.

قُلۡ إِنَّ رَبِّي يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦ وَيَقۡدِرُ لَهُۥۚ وَمَآ أَنفَقۡتُم مِّن شَيۡءٖ فَهُوَ يُخۡلِفُهُۥۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه رب ځما پراخوي رزق روزي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو، او تنګوي يې ورته (چې اراده وفرمايي امتحانًا)، او هر هغه څه چې لګوئ يې تاسې (په لاره د الله کې) له کوم شي څخه (ډېر وي که لږ) پس هغه (الله) عوض درکوي د هغې، او همدغه (الله) خير غوره د روزي ورکوونکيو دی.

تفسير: دغه يې مسلمانانو ته اورولي دي، هغه مال چې تاسې په خيريه امورو کې لګوئ؛ د هغو د لګولو په وخت له تنګسی او افلاس څخه مه ويرېږئ، له صرف کولو څنې ستاسې رزق نه کميږي، هغه شی چې تاسې ته مقدّر او مقرر دی؛ هغه هرومرو دررسيږي، الله تعالی په خپل حکمت او مصلحت هر چاته چې د هومره شي د اعطاء اراده وفرمايي؛ ور کوي يې، په هغه کې ستاسې له صرفولو او نه صرفولو څخه هيڅ فرق او توپير نه واقع کيږي، بلکه په خيريه امورو کې د اموالو له لګولو څخه برکت په کې لويږي، الله تعالی د هغه عوض درکوي، اعم له دې چې د مال په صورت وي، يا د قناعت يا د قلبي غناء په شکل وي، په آخرت کې دهغه د بدل در رسېدل خو يو حتمي امر دی.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

او (ياده کړه) هغه ورځ چې (الله) ټول به کړي دوی ګرد، بيا به فرمايي (الله) ملائکو ته: آيا دا هغه ګمراهان دي چې خاص تاسې ته (بې له الله) وو (په دنيا کې) چې عبادت به يې کاوه؟.

تفسير: زياتو مشرکانو به پرښتو ته د الله تعالی لوڼې ويلې، ډېرو مشرکانو به د دغو پرښتو هيکلونه پخپل اټکل سره جوړ کړي وو، او هغو ته به يې عبادت کاوه، بلکه څينو ليکلي چې: د اصنامو عبادت ابتداء د ملائکو له عبادت څخه شروع شوی دی، او (عمرو بن لُحيّ) دغه قبيح رسم له (شام) څخه (حجاز) ته راوړی دی، په هر حال په قيامت کې د کفارو د اورولو لپاره به له پرښتو څخه داسې سوال فرمايي: آيا دغو خلقو به خاص تاسې ته عبادت کاوه؟ ښايي له دې نه به دا مطلب وي چې تاسې خو دوی ته څه نه وو ويلي؟ يا تاسې خو له دوی د دغه عبادت څخه نه يې خوشال شوي؟ لکه چې له مسيح عليه السلام څخه به هم داسې سوال کيږي: ﴿ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ (٧ جزء د المائدې سورت (١٦) رکوع (١١٦) آيت)، او په (١٨ جزء د فرقان سورت په (٢) رکوع (١٧) آيت) کې راغلي دي: ﴿ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هَٰٓؤُلَآءِ﴾.

قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

وبه وايي (پرښتې جوابًا) پاکي ده تاته، ته يې مولی (معبود) څمونږ بې له دوی نه (نه ده داسې چې دغه کفّار وايي) بلکه وو دوی چې عبادت به يې کاوه د پيريانو شيطانانو، او زياتره د دوی پر دغو (پيريانو شياطينو باور کوونکي) او مؤمنان وو (نو منلې به يې خبرې د دوی).

تفسير: يعني عرض کوي: يا الله ! ستا ذات له دې نه پاك دی چې په کومه درجه څوك درسره شريک شي، العياذ بالله مونږ به ولې داسې خبرې کړو؟ يا له هسې واهياتو حرکاتو څخه به خوښيږو؟ څمونږ رضا خو ستا د رضا تابع ده، مونږ له دغو مجرمانو سره هيڅ علاقه او واسطه نه لرو، مونږ يواځې خاص ستا فرمان منونکي بندګان او مريان يو، خو سره له دې دغو بد بختانو کله څمونږ عبادت کاوه، دوی په حقيقت کې څمونږ په نامه د شياطينو په عبادت کې مشغول وو، في الحقيقت د دوی عقيدتمني او اخلاص له شياطينو سره اختصاص لري، شياطين دوی خپل طرف ته کش کاږي، او د ضلالت په لار يې بالاستمرار بولي، دوی دائمًا د شياطينو په تعقيب روان دي، اګر که ظاهرًا دوی د پرښتو يا د کوم ولي نوم اخلي، مګر په واقع کې پرته له شيطان څخه بل څوك دوی نه مني، بلکه څينې د دوی په علانيه سره د همدغه شيطان په بندګی کې لګيا دي، لکه چې پخوا له دې نه د «الأنعام» د سورت (١٢) رکوع کې څمونږ د دغه تفسير دغه موضوع مو په تفصيل سره ليکلې ده.

فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا

(نو الله فرمايي) پس نن ورځ نه لري اختيار څينې ستاسې (معبودان) لپاره د څينو نورو (عابدانو) نه د نفعې او نه د ضرر.

تفسير: يعنې نن د عابدانو او د معبودانو عجز او ناتواني واضحه شوه، چې هيڅ يو د يوې ذرې په اندازه هيڅا ته څه ګټه او تاوان نشي رسولی، دوی پر هغو معبودانو چې مغرور وو، او هغوی يې د خپلو ځانونو لپاره وسيله او شافع ګرځولي وو؛ نن ورځ هغه معبودان له دوی څخې خپله بيزاري ښکاره کوي.

وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ

او وبه وايو مونږ هغو کافرانو ته چې ظلم يې کړی دی: وڅکئ تاسې عذاب د اور هغه چې وئ تاسې چې د دې (اور) تکذيب به مو کاوه (په دنيا کې). او کله چې ولوستلی شي پر دوی آيتونه ځمونږ په دې حال کې چې واضح دي؛ نو وايي: نه دی دغه (محمد) مګر يو داسې سړی دی چې اراده لري د دې چې منع کړي تاسې له هغه شي څخه چې وو چې عبادت به کاوه پلرونو ستاسې.

تفسير: دغسې به دوی د رسول کريم صلی الله عليه وسلم په نسبت په خپلو منځو سره ويل چې: دغه سړی خو نه رسول او نه نبي دی، او فقط هم دغومره مقصد لري چې مونږ ځمونږ د پلرونو او نيکونو له هغه طريقې څخه جدا کړي چې له قديمه راهيسې مونږ ته پاتې دی، او مونږ يې حق ګڼو، او مونږ خپل دين او طريقې ته کش کوي، او په دغه وسيله سره خپل ځان حاکم او متبوع او مونږ محکوم او تابع وګرځوي، ګواکې دی يواځې خپل حکومت او رياست غواړي (العياذ بالله).

وَقَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ

او وايي دغه (منکران) چې نه دی دغه (قرآن) مګر يو دروغ دی له خپله ځانه جوړ کړی.

تفسير: يعنې دغه چېرې قرآن دی (العياذ بالله)، بلکه د څو دروغو خبرو مجموعه ده، چې د هغه نسبت الله تعالی ته کاوه شي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾

او وايي هغه (منکران د مکې) چې کافران شوي دي حق (قرآن ـ اسلام ـ نبوّت) ته کله چې راغی دوی ته: نه دی دغه مګر خو دی سحر کوونکی ښکاره.

تفسير: يعنې دغه د نبوت دعوی چې د هغه د څو معجزو او خوارقو ښوونه هم کړی شوې ده، يا د اسلام دين چې په خپل نزول سره يې دمېږه او ښځې او ځوی او پلار په منځ کې بېلتون او تفرقه اچولې ده، يا قرآن چې د هغه له فوق العاده تأثيره د خلقو په زړونو کې فوق العاده اثرات او انفعالات پيدا کيږي، د صريح جادو او ښکاره کوونکي او سحر څخه ماسوا بل شی نه دی (العياذ بالله).

وَمَا آتَيْنَاهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾

حال دا چې نه دي ور کړي مونږ دوی ته له کتابونو (منزله وو څخه) چې لولي دوی هغه (کتابونه)، او نه وو ليږلي مونږ دوی ته پخوا له تانه کوم ويرونکی (له جحيمه).

تفسير: يعنې محض امي وو، نه کوم سماوي کتاب د دوی په لاس کې وو، نه په دومره اوږد مدّت کې کوم نبي په دوی کې مبعوث شوی وو، الله تعالی په دوی کې داسې عظيم الشأن رسول مبعوث او داسې جليل القدر قرآن يې

ورولېږه، چې دواړه يې عديم النظير او بېمثاله دي، نو پر دوی لازم وو چې دوی به دغه نعمت غنيمت ګڼلی !، او د الله تعالی د دغه انعام او احسان به يې زيات قدر کاوه !، خصوصًا چې دوی به پخپله پخوا له دې نه داسې ويل: «که په مونږ کې کوم نبي مبعوث شوی وی، يا پر مونږ کوم اسماني کتاب نازلېدی؛ نو مونږ به هغه مانه، او په اطاعت کې به مو له نورو څخه زياته جلتي او مسارعت کاوه»، اوس چې هغه مقصود مطلوب وررسېدلی دی؛ نو دوی د هغه په مقابل کې استکبار او انکار کوي.

وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

او تکذيب کړی وو (د انبياوو هم داسې) هغو کسانو چې پخوا وو له دوی، حال دا چې نه دي رسيدلي (دغه کفّار د مکې) لسمي برخې د هغه شي ته چې ورکړی مو وو هغوی ته (له قوّت او قدرت)، پس تکذيب وکړ (هغو پخوانيو) د رسولانو ځما، پس څرنګه وو انکار ځما (په عذابولو د هغو).

تفسير: يعنې هم هغسې اوږده عمرونه، جسماني قوّتونه، مال، دولت، او عيش عشرت چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ د هغه عشر العشير هم تاسې ته نه دی درکړی شوې، نو هر کله چې هغوی له خپلو انبياوو سره مخالفت او د هغوی تکذيب ته ودرېدل؛ ښه وګورئ چې د هغوی آخره خاتمه څرنګه شوه؟ او د هغوی ګرد ساز او سامان څنګه بېکاره پاتې شو؟ او د الله تعالی منزل عذاب د يوې شيبې له مخې هم معطل نه شو، او نه يې چا مخه ونيوی شوه، نو بيا تاسې پر څه مغرور او د څه لپاره دومره لويي او ځانمني (غرور) کوئ؟.

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

ووايه (ای محمده ! منکرينو ته) بېشکه همدا خبره ده چې پند درکوم تاسې ته په يوې خبرې سره چې ودرېږئ تاسې خاص الله ته دوه دوه او يو يو، بيا ښه فکر (او غور) وکړئ چې نشته په دغه ملګري ستاسې کې هيڅ قسم لېونتوب، نه دی دغه (محمد) مګر وېروونکی دی تاسې ته په مخ کې د عذاب سخت (د قيامت).

تفسير: يعنې تعصّب او عناد پرېږدئ ! په انصاف او اخلاص سره د پاك الله په نامه سم ودرېږئ !،او څو څو تنه سره يو ځای شئ !، او پخپلو منځونو کې سره مباحثه، مرکه، مشوره او جرګه وکړئ !، او يواځې له خپلو ځانونو سره هم بېل کېنئ، او ښه فکر، دقّت او غور وکړئ !، چې ستاسې دغه رفيق محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم چې له څلوېښتو کلونو څخه ډېر ستاسې تر نظر لاندې حيات او ژوندون کوي، او تاسې د هغه د ګردو حالاتو او له ذرې ذرې خصوصياتو څخه يې د طفوليت تر کهولت پورې کامل خبردار يئ، او د ده پر امانت، ديانت، صداقت، عفاف او پوهې تل ترتله قائلان يئ، او ښه پوهېږئ چې دی هيڅکله په هيڅ يوه معامله کې په نفسانيت، اغراض او نورو بدو خبرو او اخلاقو ملزم او مشبوه نه دی ګرځېدلی، نو آيا تاسې په واقعي ډول سره اوس داسې اټکل او ګمان پرې کولی شئ چې دی (العياذ بالله) بې له کومو موجبه اسبابو يو ناڅاپه لېونی شوی دی؟ او بې سببه يې ځيني خلق له خپله ځانه سره دښمنان او مخالفان ګرځولي دي؟.

قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر هغه څه چې وغوښتل ما له تاسې له اجر ته (په دغه انذار)؛ پس هغه دې هم ستاسې وي، نه دی اجر ځما مګر پر الله دی.

تفسیر: یعنې زه د خپل محنت څه صله له تاسې څخه نه غواړم، که ستاسې په خیال کې داسې راغلي وي چې زه به له تاسې څنې څه معاوضه غواړم؛ نو هغه ټول تاسې له خپله ځانه سره وساتئ !، بیخي هغه ته څه ضرورت نه لرم، ځما صله خو د الله تعالی په دربار کې ده، هغه شی چې زه یې له تاسې څخه غواړم یعنې ایمان او اسلام؛ هغه ستاسې د فائدې او ګټې لپاره دی، له دې نه پرته په دغه دعوت او تبلیغ کې ځما څه غرض او مقصد نشته.

وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾

او همدغه (الله) پر هر شي باندې ښه شاهد (خبردار دی).

تفسیر: یعنې ځما رښتیا او صداقت او نیت الله تعالی ته معلوم او ښکاره دی.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه رب ځما ویشتل کوي (رالیږي) حق (دین)، ښه خبردار دی پر ټولو اشیاوو هم.

تفسیر: یعنې له پاسه وحي نازلیږي، او د دین باران اوري، دغه موقع ویړیا له لاسه مه ورکوئ !، او ترې ښه ګټه او فائده واخلئ !، په هغه زور او قوت سره چې پاک الله د باطل په سر ویشتل کوي او لرې یې غورځوي؛ له هغه څخه اندازه وکړئ چې وروسته له دې نه به باطل چېرې ودرېدی شي؟ ضرور دي چې باطل محو او په سوړو کې ننوځي، او په ټولو آفاقو کې به د حق دین غږ ډېر پورته شي، هغه علّام الغیوب پخپل علم او پوهې سره موافق په ډېر مناسب وخت او عین الموقع کې د باطل د سر د ټکولو او لتاړولو لپاره حق نازل کړ: ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾.

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) راغی حق (قرآن ـ اسلام) او نشي پیدا کولی باطل (معبودان هیڅ شی)، او نه یې بیا له سره ژوندي راپاځولی شي.

تفسیر: یعنې حق دین راورسېد، هغه زور او قوت له سره منع کېدونکی نه دی، او حتمًا او جزمًا غالب او مظفریږي، او باطل لاندې او ښکته کوي، دروغ کله د رښتیا په مقابل کې چلېدی شي؟ او باطل څرنګه د حق په مقابل کې راتلی شي؟ هغه اوس نه د درېدلو قوت او توان لري او نه د تنښتېدلو، او داسې یې وګڼئ چې لکه له منځه ورک او ترې تم شوی وي، دغه د ﴿جَاءَ الْحَقُّ﴾ آیت د معظمې مکې د فتحې په ورځ د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر مبارکه ژبه جاري وو.

قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې وښوییدم زه (له سمې لارې په زعم ستاسې)؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې وبه ښوییږم په (ضرر د) ځان خپل (او ځما نقص دی)، او که سمه لاره مې وموندله؛ نو په سبب د دې به وي چې وحي کوي ماته رب ځما، هم هغه (الله) ښه اورېدونکی دی، ډېر رانژدې دی.

تفسیر: یعنې که ما دغه نوی دستور له خپله ځانه درولی وي؛ نو تر څو ورځو پورې به وچلیږي؟ په دغه کې بالآخر ماته نقصان راپېښیږي، دنیوي بغض او عداوت به ځان ته ګټم، خواري، زحمت، او ذلت به پر ځان اخلم، اخروي رسوایي

به پر ځان ګالم (العياذ بالله)، ليکن که زه پر سمه لاره يم لکه چې په واقع سره هم په سمه صافه لاره روان يم؛ نو ښه وپوهېږئ چې دغه ګرد د الله تعالی تاييد او امداد، او د اسماني وحي مرسته، برکت او هدايت دی، چې هيڅکله او هيچېرې به ځما ملګرتوب نه خوشې کوي، او تل ترتله به له ما سره وي، ځما پاک الله هر شی اوري، او هغه بيخي رانژدې دی، هغه به همېشه له ما سره الطاف او امداد فرمايي، او خپل دغه پيغام هرومرو ګردې دنيا ته رسوي، او پر ټولو مخلوقاتو يې ظاهر او څرګندوي (ښکاره کوي)، اعم له دې نه چې تاسو يې ومنئ، او که يې ونه منئ.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾

او که وويني ته کله چې وويرېږي دوی (عند النزع) پس نه به خلاصيږي په تېښته (له عذابه ځمونږ)، او وبه نيول شي دوی له ځايه نژدې (له ځمکې قبر ته يا له موقفه اور ته).

تفسير: يعني کفّار خو دلته خپل لويي، تکبر او غرور ښکاره کوي، مګر هغه وخت به د ليدلو وړ او قابل وي چې دغه خلق د محشر ويرونکي مناظر او لړزوونکي مظاهر وګوري اوسخت وويرېږي، او د تښتېدلو په فکر کې ولوېږي، مګر د تېښتې لورې ترې ورک وي، او هيچېرې به ونشي خوځېدلی، کله چې د دوی د نيولو او په اور کې د غورځولو حکم صادر شي؛ نو دوی بې له لټولو او دغې خوا او هغې خوا کتلو څخه سمدلاسه هم هغلته پيدا کيږي، بلکه په نهايت آسانۍ سره علی الفور د حکم د اصدار سره متصل او جوخت نيولی کيږي او د خپلو اعمالو په سزا (هيداد) اخته کيږي.

وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾

او وبه وايي (دا کفّار) ايمان مو راوړی دی پر دغه (الله)، او له کومه به وي دوی ته حاصلول او لاس ته راوړل (د ايمان يا بېرته ګرځېدل دنيا ته) له ځايه لرې (چې آخرت دی).

تفسير: يعني په دغه وخت کې به وايي چې: اوس مو باور د رسول الله صلی الله عليه وسلم پر خبرو راغی، او اوس ايمان راوړو، حال دا چې د اوس ايمان به څرنګه وي؟ هغه وخت او موقع ډېره لرې لاړه چې ايمان راوړل مفيد او نافع او د نجات وسيله واقع کېده، اوس د دوی لاس تر دومره لرې ځای پورې چېرې رسېدی شي؟ چې له هغه ځايه د خپل ځان لپاره ايمان راوړي، مطلب يې دا دی چې مقبول او منجي ايمان هغه دی چې پخوا له مرګه په همدغې دنيا کې د انسان په برخه شي، په آخرت کې کله چې ګرد احوال ګرد سړي پخپلو سترګو سره وګوري؛ نو هلته ګرد متيقين کيږي، نو هلته به د ايمان راوړلو څه فائده وي؟.

وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾

او په تحقيق کافران شوي وو په الله پخوا له دې نه (په دنيا کې)، او ويشتل به کول دوی په غيب له ځايه لرې (د حق، صدق، او د صواب پر امورو د معاد).

تفسير: يعني پخوا له دې نه چې د ايمان راوړلو وخت وو؛ تاسې پر کفر او انکار ټينګ ولاړ وئ، او همداسې په خپل خيال او اټکل سره مو نښې ويشتلې، د دنيا په ژوندون کې به مو تل بې تحقيقه خبرې کولې، او رښتيا او محققې خبرې به مو هيڅ نه منلې، اوس د افسوس او ارمان څخه هيڅ شی په لاس نه درځي.

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ

او پرده (جدايي) به واچولی شي په منځ د دوی او په منځ د هغه شي چې ارمان يې کوي دوی (لکه ايمان او اعاده الی الدنيا).

تفسیر: یعنې د هغو شیانو په نسبت چې دوی یې هیله او ارمان لري، مثلاً مقبول ایمان یا نجات یا د دنیا په لوري بېرته ورتګ، دنیوي لذائذ، عیش او آرام؛ د دغو شیانو او د کفارو په منځ کې به سخت سد او مانع وي، چې د هغه لامله به دوی له سره تر هغې پورې نشي رسېدی.

كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

لکه چې کړی شوی وو (دا کار) له سیالانو د دوی سره پخوا له دې نه، بېشکه هغوی وو په داسې شک کې چې ډېر تردّد اچوونکی وو (خلقو ته).

تفسیر: یعنې ړومبی له دې نه له هغو مخلوقاتو سره چې د همدوی په وضعیت او هیئت تېر شوي دي کومه معامله چې کړې شوې ده؛ له دوی سره هم هغه معامله وکړی شوه، ځکه چې هغو خلقو به هم داسې مهملې او بې ځایه شبهې کولې، او په داسې بې موردو شکوکو او تردیداتو کې اخته وو، چې دوی یې له سره مطمئن او په آرام نه وو پرې اینبي.

تمت سورة سبأ بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه، وله الحمد.

سُورَةُ فَاطِرٍ

«د (فاطر) سورت مكي دی، (۴۵) آیتونه او (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۵) او په نزول کې (۴۳) سورت دی، وروسته د (الفرقان) له سورت څخه نازل شوی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

ټوله ثناء صفت خاص (هغه) الله ته ده چې بې له نمونې څخه پیدا کوونکی دی د اسمانونو او د ځمکې.

تفسیر: یعني اسمان او ځمکه یې ابتداء له عدم څخه وجود ته راوړه، حال دا چې له پخوا څخه د دغو علویّاتو او سفلیاتو کومه نمونه یا د تخلیق قانون نه وو موجود.

جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا

ګرځوونکی د پرښتو دی رسولان.

تفسیر: یعني ځینې پرښتې انبیاوو ته د الله تعالی پیغام رسوي، او ځینې نورې دنورو جسماني او روحاني نظام پر تدابیرو او تشکیلاتو مأمورانې دي: ﴿فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا﴾.

اُولِيْٓ اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ

(هسې ملائکې) چې خاوندانې د وزرو دوو دوو، او دریو دریو، او څلورو څلورو دي.

تفسیر: یعني د ځینو پرښتو دوه دوه وزرونه، او د ځینو درې درې او د ځینو څلور وي، د دغو وزرو کیفیت یواځې پاک الله ته معلوم دی.

يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

زیاتوي (الله) په پیدایښت کې هومره چې اراده وفرمایي (د هغو)، بېشکه چې الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې دغسې تزیید او تخلیق دی).

تفسیر: یعني الله تعالی په هر مخلوق کې هر عضو او صفت سم له خپله حکمته سره زیاتوي، پرښتو ته دوه دوه یا درې درې یا څلور څلور وزرونه هم هغه ور پیدا کړي دي، که اراده وفرمایي؛ نو ځینو پرښتو ته له څلورو څخه زیات هم ور کوي، لکه چې په حدیث کې راغلي دي: چې جبریل علیه السلام شپږ سوه وزرونه لري، او له ﴿جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا﴾ څخه داسې ونه ګڼله شي چې ګوندې الله تعالی دغو وسائلو ته څه ضرورت او احتیاج لري !، پاک الله دغسې وسائطو

ته بیخي څه اړتیا (احتیاج) او ضرورت نه لري، او بالذات دی پر هر څیز باندې ښه قادر او مقتدر دی، ولې محض د حکمت او مصلحت لپاره یې د دغو اسبابو او وسائطو سلسله قائمه کړې ده.

مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ

هر هغه شی چې پرانیځي الله لپاره د خلقو له رحمت خپل (لکه صحت وسعت) پس نشته هیڅوک بندوونکی د هغه.

تفسیر: رحمت جسماني وي لکه باران، روزي اونور، یا روحاني وي لکه انزال د کتابونو او ارسال د رسولانو، الغرض هر کله چې الله تعالی پر خلقو د خپل رحمت وروته وپرانیځي؛ نو څوک یې تړلی شي؟.

وَمَا يُمْسِكْ ۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْ بَعْدِهٖ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲﴾

او هر هغه شی چې بند کړي (له عطاء خپلي)؛ پس نشته لیږونکی د هغه (هیڅوک) پس له بندولو د الله، او همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې سم له خپله بالغه حکمته سره د هر شي د کولو او په وجود راوړلو اراده چې وفرمایي؛ علی الفور یې کوي، او داسې قوي، مقتدر، غالب او زبردست ذات دی، چې هیڅوک د ده د ارادې مخه نشي نیولی.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۗ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۖ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۳﴾

ای خلقو ! یاد کړئ نعمت احسان د الله پر تاسې (چې حیات او روزي او نور یې درکړي دي)، آیا شته بل کوم پیدا کوونکی بې له الله چې تاسې ته روزي درکړي له اسمانونو (په سبب د باران) او (له محصولاتو د) ځمکې نه (په سبب د زرغونولو؟ بلکه نشته داسې څوک)، نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر همدی دی، پس له کوم جهته ګرځولی کیږئ (له توحیده شرک ته).

تفسیر: یعنې تاسې دغه ټول سره منئ چې پیدا کول او د روزي د وسائلو او اسبابو برابرول، ژوندي ساتل او نور ګرد د الله تعالی په قبضه او اختیار کې دي، نو بیا د معبودیت استحقاق بل شي ته له کومه پیدا شو؟ هر هغه ذات چې حقیقي خالق او رازق دی، واقعي معبود او لوی الله هم هغه دی.

وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۴﴾

او که دروغجن وشمیري (دغه کفار ای محمده !) تا؛ پس په تحقیق دروغجن شمېرل شوي وو ډېر رسولان پخوا له تانه (نو ته هم صبر کوه په شان د هغو)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه (په آخرت کې).

تفسیر: یعنې سره له دومره پوهولو او د حجّت د تمامولو بیا هم دغه خلق تاسې دروغجن ګڼي، نو تاسې په دغه سره مه غمجن کیږئ !، ځکه له نورو پخوانیو انبیاوو سره همداسې رویه او سلوک کړی شوی دی، دا کومه نوې خبره نه ده، متعصبینو او معاندینو هیڅکله له خپله ضده او عناده لاس نه دی اخیستی، د دغسې خلقو معامله پاک الله ته وسپارئ، کله چې دوی په آخرت کې الله تعالی ته بوتلل شي؛ نو الله تعالی به د دغو ګردو جګړو فیصله صادروي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلۡغَرُورُ ۝ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لَكُمۡ عَدُوّٞ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۚ إِنَّمَا يَدۡعُواْ حِزۡبَهُۥ لِيَكُونُواْ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ۝

ای خلقو ! بېشکه وعده د الله حقه ده (چې قيامت حساب کتاب جزاء شته) پس خبردار چې نه دې تېرباسي تاسې دغه ژوندون لږ خسيس، او نه دې تېرباسي تاسې په (کرم د) الله غره کوونکی (شيطان). بېشکه چې شيطان تاسې ته دښمن دی پس تاسې هم ونيسئ دی (خپل) دښمن، بېشکه همدا خبره ده چې بولي شيطان ډله خپله (ځای د هلاکت ته) لپاره د دې چې شي دوی له ملګرو د دوزخ (په آخرت کې).

تفسير: يعنې قيامت هرومرو راتلونکی دی، او علی اليقين ټول مخلوقات د پاک الله په مخ کې حاضريدونکي دي، د دغې دنيا پر عيش، باغ او بهار ډېر مه غولېږئ، او د شيطان په چلونو او فرېبونو مه تېروځئ !، ځکه چې دی ستاسې ازلي دښمن دی، او دی تل په همدغه کوښښ کې دی چې تاسې هم له خپله ځانه سره په دوزخ کې وغورځوي.

ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٞ كَبِيرٌ ۝ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنٗاۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۖ فَلَا تَذۡهَبۡ نَفۡسُكَ عَلَيۡهِمۡ حَسَرَٰتٍۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِمَا يَصۡنَعُونَ ۝

هغه کسان چې کافران شوي دي شته دوی ته عذاب سخت، او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته مغفرت، ښنه او اجر ډېر لـوی. آيا پس هغه څوک چې ښايسته کړی شوی وي ده ته بد عمل د ده، پس ويني يې دی ښايسته، پس بېشکه چې الله ګمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د ګمراهی يې)، او سمه صافه لاره ښيي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، پس نه دې ځي (نه دې هلاکيږي) نفس ستا په (ګمراهی) د دوی له جهته د افسوسه، بېشکه چې الله جل جلاله ښه عالم دانا دی په هغو کارونو چې کوي يې دوی (نو جزاء به ورکړي دوی ته).

تفسير: يعنې شيطان چې د هر چا په سترګو کې خراب کار ښه ورخرګند کړي، آيا دغه سړی له هغه چا سره برابر کېدی شي چې د الله تعالی په فضل او کرم سره د خير او شر په منځ کې فرق اوتميز کولی شي؟ نيکي نيکي بولي، او بدي بده ګڼي، کله چې دوی دواړه سره نشي برابرېدی؛ نو د دغو دواړو آخره خاتمه او انجام به څرنګه برابرېدی شي؟ او داسې خيال مه کوئ چې کوم انسان به سره د خپلو رڼو سترګو پر بدو ښکه د ښو ګمان وکړي، د الله تعالی اراده د هر چا په نسبت چې د ده د سوء الاختيار په بناء په ګمراهی او ضلالت تللې ده؛ هغه سمې لارې ته څوک نشي اړولی، او هر چا ته چې د ده د حسن الاختيار د سببه سمه صافه لاره ښيي؛ نو له سره د شيطان له واکه دغه نه دي پوره چې دی له سمې لارې ښخه بې لارې کړي، يا نامناسبه ښوونه ورته وکړي.

په هر حال هغه سړی چې په شيطاني اغواوو سره بدو ته ښه او ښو ته بد وايي؛ د ده په نسبت داسې توقع نشي کېدی چې ګوندي دی به پر سمه صافه لاره راشي، کله چې دغسې نشي کېدی، او د هدايت او د ضلالت ټوله سلسله د الله تعالی د مشيت او حکمت تابع ده؛ نو تاسې د دغو معاندينو په غم او اندېښنه کې خپل ځان مه ويلي کوئ !، او مه په دوی پسې کړېږئ !، الله تعالی ته د دوی ګرد اعمال او احوال ښه معلوم او ښکاره دي، او بالذات له دوی سره حساب او کتاب کوي، او د دوی په نسبت خپله لازمه فيصله صادروي، تاسې مه خفه او مه غمجن کېږئ !.

وَاللّٰهُ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَسُقْنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ ۝۹

او الله هغه (مطلق قادر) ذات دی چې لیږلي یې دي بادونه، پس راپورته کوي (بادونه) وریځې، پس راکاږو مونږ دغه وریځې هغه کلي (ځمکې) مړې (وچې کلکې بې وښو) ته، پس ژوندی کوو مونږ په هغو (اوبو) ځمکه پس له مړوالي (وچوالي) د هغې، همداسې به وي حال د بیا ژوندي پورته کېدلو هم.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په حکم د هواوو په وسیله وریځې پورته شوې، او په هغې سیمې رقبه کې چې مړه وچه کلکه پرته وه، یعنې هیڅ واښه او شینکي په کې نه وو، او له هرې خوا یې دوړې او غبار پورته وو، د باران د اوبو له سببه په کې ساه ولوېده، همداسې وګڼئ چې الله تعالی به تاسې هم وروسته له مرګه بیا راپاڅوي، په روایاتو کې راغلي دي: «څه وخت چې الله تعالی د مړیو د بیا ژوندي راپاڅولو اراده وفرمایي؛ نو له ما تحت العرش څخه به یو مخصوص قسم باران واوروي، چې د دغه باران په اوبو سره به ټول مړي داسې ژوندي راپاڅیږي لکه چې د پسرلي د معمولي باران په اثر پتنګان او نور مچان او خوځندې د ځمکې له سوریو څخه ووځي» ښایي چې مزید تفصیلات یې په روایاتو کې ولیدل شي.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا ؕ

هر هغه څوک چې وي چې اراده لري د عزّت پس خاص الله ته دی عزّت ټول.

تفسیر: یعنې کفارو نور معبودان ځکه د خپلو ځانونو لپاره نیولي وو، چې ګوندې د دغو معبودانو د الله تعالی په دربار کې ډېر عزّت او پت وي: ﴿وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِّيَكُوْنُوْا لَهُمْ عِزًّا﴾ (۱۶ جزء، د مریم سورت (۵) رکوع (۸۱) آیت)، او ډېرو کسانو له مسلمانانو څخه مخ اړولی وو، اوله کفارو سره یې خپله دوستي او خپلوي ټینګه کړې وه؛ څو په دغه وسیله سره دوی پتمن او باعزّت شي: ﴿اِلَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۲۰) رکوع (۱۳۹) آیت)، نو دغه قسم خلقو ته یې دغه وروښودل چې هر هغه انسان چې د دنیا او آخرت عزت غواړي؛ ښایي چې دغه عزّت د الله تعالی څخه وغواړي چې مطلق عزیز همدی دی، او د الله تعالی له اطاعت او یادولو څخه اصلي پت او عزّت میسّر کیږي، د ګردو اعزازونو مالک همغه واحد احد الله دی، هر هغه څوک چې عزّت مومي، یا یې موندلی دی؛ د همدغه الله له خزائنو څخه ورته رسېدلی دی، یا به وروسېږي.

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ

خاص همدغه (الله) ته پورته خیژي خبرې پاکې.

تفسیر: یعنې پاکیزه کلام ذکر الله، دعاء، د قرآن تلاوت، دعلم او نصیحت خبری دي، چې دغه ګرد شیان رب العزّت ته ورخیژي، او د قبول عزّت حاصلوي.

وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ ؕ

او نېک عمل پورته کوي ذکر او ښې خبرې.

تفسیر: د پاکیزه وو کلامونو (ذکر الله) او نورو ذاتي اقتضاء همدا ده چې پاس وخیژي، له هغه سره که نور صالح اعمال وي؛ نو د هغه په طفیل او وسیله هغوی هم پاس ورخیژي، او هغه ته زیات قوت، نشاط، تازګي، رفعت او عظمت ښښي،

ښه کلام ته بې له ښو کارونو پوره د رفعت شان نه حاصلیږي، ځینې مفسرین د ﴿وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ د ضمائرو مرجع سره بدلوي، او داسې معنی ترې اخلي چې: ښه کلام ښه کار لوړ او پورته کوي، دغه هم دُرست دي چې ځینو خلقو د (رفع) ضمیر د الله تعالی په لوري اړولی دی، یعني الله تعالی صالحه اعمال لوړوي، په هر حال غرض دا دی چې ښه کار او ښې خبرې دواړه علوّ او رفعت غوښتونکي دي، لهذا هر هغه سړی چې د الله تعالی د عزت طالب وي؛ دغه عزّت او رفعت دې د دې په وسیله حاصل کړي !.

په دې آیت کریمه علماء دلیل نیسي چې د الله تعالی ذات اوچت او د عرش د پاسه دی.

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

اوهغه کسان چې جوړوي (تاته د قتل، حبس، نفي) مکرونه ناکاره؛ شته دوی ته عذاب ډېر سخت، او مکر فریب د دغو هم هغه فاسد باطل هلاک دی.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې بد تدابیر جوړوي، او د حق په خلاف تل په حیلو او پلمو جوړولو کې مشغول او لګیا وي، بالآخره ناکامه کیږي، او ضرور تاوان مومي، وګورئ ! قریشو په (دار النّدوة) کې سره جرګه او پر دغې خبرې یې تړون وکړ: «ښایي چې رسول الله یا ووژلی شي، یا دې بندي کړی شي، یا دې له ملکه د باندې وشړلی شي»، د دغې فیصلې نتیجه داسې شوه چې: د «بدر» د غزوې په وخت کې همدغه خلق له خپله وطنه د باندې وويستل شول، او همدوی د مسلمانانو له لاسه ووژلی شول، او د «بدر» په قلیب او کوهي کې د تل لپاره قید کړل شول.

وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ

او الله پیدا کړي یئ تاسې (یعنې اول ځلي نیکه د تاسې) له خاورو، بیا (تاسې اولاده یې پیدا کړئ) له څاڅکي (د مني)، بیا یې وګرځولی تاسې جوړې جوړې (ښځه او مېړه لپاره د توالد او تناسل)، او نه اخلي حمل هیڅ ښځه، او نه زږدي (حمل هیڅ ښځه) مګر په علم د الله سره.

تفسیر: یعنې آدم علیه السلام یې له خاورو څخه او بیا د هغه نوره اولاده یې د اوبو له یوه څاڅکي څخه پیدا کړه، بیا له نارینه او ښځې څخه یې جوړه پیدا کړه، چې له هغو څخه انساني نسل منتشر او خوریږي، په دغه ضمن کې د حمل استقرار له وخته د ووړکي د پیدا کېدلو تر وخته، هغه اطوار او ادوار چې تیریږي؛ پر هغو ګردو باندې الله تعالی عالم دی، او هغه داسې پټ او مخفي اعمال دي، چې مور او پلار هم پرې نه دي خبر، چې دننه څه صور، اعمال او تحوّلات پیښیږي.

وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

او نشي اوږدېدلی عمر د هیڅ عمر اوږد کړی شوي، او نه هیڅ قدر کمولی شي له عمر د دغه (معمرّ) څخه (یا له عمره د بل معمّر څخه، یعنې تزیید او تنقیص د عمر نه دی)؛ مګر په کتاب (د لوح محفوظ کې لیکلی شوی دی)، بېشکه دغه (لنډول او اوږدول د عمر) پر الله ډېر اسان دي.

تفسیر: یعنې د هر چا چې هر قدر عمر وي، هغه په «لوح محفوظ» کې لیکلی شوی دی، او هغه اسباب او وسائل چې د عمر د اوږدېدلو یا د لنډېدلو دي، یا دا چې کوم یو به خپل طبیعي عمر ته رسیږي؟ او کوم یو به نه رسیږي؟ دغه ټول د الله تعالی په محیط علم کې موجود دي، او پاک الله ته پر دغو ټولو جزئیاتو باندې احاطه لرل هیڅ اشکال نه لري، او الله تعالی ته د ګردو (ټولو) «ما کان و ما یکون» جزئي، کلي او د غیب او شهادت علم له ازله تر ابده او الی ما شاء الله پورې ښکاره دی، نه ښایي چې د الله تعالی علم او صفات پر خپل ځان قیاس کړی شي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي:

«هر کار الله تعالی ته ډېر اسان وي، لکه د «انسان پیدایښت»، او رسونه يې خپل مقدّر عمر ته، او همداسې وګڼئ د اسلام تدريجي پرمختګ او ارتقاء، او بالآخر د کفر مقهورېدل او مغلوبېدل».

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا

او نه برابرېږي سره هغه دواړه بحرونه سيندونه، دا يو خوږ دی تنده لرې کوونکی، خوندورې ښې هضمېدونکې ښې تېرېدونکې اوبه د ده، او دا بل تريو دی تريخ، او له هر يوه له دغو (دواړو بحرونو سيندونو څخه) خورئ تاسې غوښې تازه (د مهي)، او راوباسئ (له دغه ترخه سينده) ګاڼه (د مرغلرو او مرجانو) چې اغوندئ يې (او اغوندوئ يې ښځو خپلو ته).

تفسير: له پاسه د توحيد د دلائلو بيان ادامه لري، چې په دغه ضمن کې يوه لطيفه اشاره د اسلام د غلبې په طرف هم کيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې کفر او اسلام سره برابر نه دي، الله تعالى کفر مغلوبوي، اګر که تاسې ته به له دغو دواړو څخه فائده دررسيږي، له مسلمانانو څنې دين قوّت او غلبه مومي، او له کفّارو څنې جزيه او خراج حاصلوي، غوښه د خوږو او د ترخو د دواړو سيندونو څخه وځي، يعنې مهي، مګر ګاڼه (زېور) مرغلرې، مرجان او جواهر على الأكثر له ترخه سيند څخه ايستل کيږي.

وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ⑫

او (تل) وينې ته بېړۍ (او جهازونه) په دغه (بحر سيند) کې تلونکې څيروونکې (د اوبو) لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې له فضله د الله (په تجارت کې) او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (په دغه لوی نعمت).

تفسير: اکثريه لوی لوی او مهم تجارت او سوداګري د جهازونو په وسيله کيږي، له هغه څخه کوم منافع چې حاصليږي؛ همدغه د پاک الله فضل او مهرباني ده، پر دغو فوائدو او انعاماتو انسان ته لازم دي چې د دغه مالک الملکوت او صاحب الکبرياء والجبروت حمد او شکر اداء کړي !.

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى

ننباسي (الله) شپه ورځ کې، او ننباسي (الله) ورځ په شپه کې، او مسخر په کار کې يې لګولي دي لمر او سپوږمی، چې هر يو بهيږي (روان دی) تر يوې ټاکلې نېټې پورې (چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: دغه مضمون پخوا له دې نه په څو ځايونو کې تېر شوی دی.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ⑬

دغه (ذات موصوف په پاس صفاتو) الله دی رب ستاسې، خاص همده ته دی ملک باچاهي، او هغه معبودان چې بولی يې تاسې (ای مشرکانو !) بې له دغه (الله)؛ نه دي مالکان دوی د نرۍ پردې (د زړي) د خرماوو.

تفسير: يعنې د هغه لوی ذات صفات چې پاس بيان شول؛ هم هغه في الحقيقت ستاسې حق الله دی، او د ټولو علويّاتو او سفليّاتو خالق، مالک، الله دی، هغه شيان چې ستاسې له خوا معبودان درولي شوي دي، او تاسو يې بولئ او عبادت

ورته کوئ؛ د هغو خوارانو باچاهي او خپلواکي چېرې، بلکه دوی د هغې نرۍ پردې په اندازه هم د یوه څيز مالکان نه دي، چې د کجورو (خرماوو) په زړيو پورې نښتې وي.

إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ

که وبولئ تاسې (ای منکرانو) دغه معبودان؛ نه اوري بلنه ستاسې، او که (بالفرض) واېې وري دوی، نو نه به شي درکولی ځواب ستاسې (ځکه چې ژبه نه لري)، او په ورځ د قیامت به منکران شي دوی په شریک کولو ستاسې (باندې دوی لره سره له الله نه).

تفسیر: یعنې له هغو معبودانو څخه چې تاسې مرسته او امداد غواړئ، او هغه خپلو ځانونو ته وسیله ګڼئ؛ دوی ستاسې غږ او بلنه نه اوري، او که تاسې ته څه توجّه هم وکړي؛ هغه ستاسې په کار نشي درتلی، او په درد مو نه خوري، بلکه د قیامت په ورځ به دوی ستاسې د دغه شرک څخه په علانیه ډول د خپل تنفر او بېزارۍ اعلان کوي، او د امداد او کومک په ځای به تاسې ته دښمنان ثابت شي.

وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

او خبر به نه کړي تا (له حقیقت د دې کار هیڅ خبروونکی) په شان (د خبرولو د هغه ښه عالم) ښه خبردار (الله).

تفسیر: یعنې له الله تعالی څخه په ټولو احوالاتو باندې بل څوک ښه علیم او خبردار دی؟ همدغه علیم او خبیر الله تعالی فرمايي چې دغه شرکاء بیخي چټي او غلط دي، او له سره ستاسې په کار نه درځي، دغسې سمې صافې خبرې بې له الله تعالی نه بل څوک تاسې ته کولی شي؟ او ښوولی شي؟.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾

ای خلقو ! تاسې فقیران محتاجان یئ الله ته، او الله همدی دی غني بې پروا، ښه حمد ثناء ویلی شوی.

تفسیر: یعنې ټول مخلوقات هم هغه الله جل جلاله ته محتاج دي، او الله جل جلاله هیچا ته او هیڅ شي ته محتاج نه دی، ځکه چې ګرد محاسن، محامد او صفات د ده په وجود کې مجموع او موجود دي، نو همدغه الله جل جلاله د بلنې او دعاء لایق دی، او د امداد او استعانت غوښتن او مستحق دی، چې د خپلو بندګانو هر راز دعاء او سوال اوري، او په خوښۍ سره یې مستجابوي، او که څوک د ده لوی دربار ته خپل عجز، نیاز او افتقار نه وړاندې کوي؛ په قهرېږي.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

که اراده وفرمايي (الله) د بیولو ستاسې (په هلاکت سره؛ نو بو به موځي) او را به ولي نور مخلوق نوی (بدل د تاسې). او نه دي دغه (شړل ستاسې او راوستل د نورو) پر الله څه سخت مشکل.

تفسیر: یعنې که تاسو یې منئ یا یې نه منئ، الله تعالی داسې مطلق قادر دی چې تاسې ګرد له منځه ورک کړي، او خپل بل مخلوق ستاسې په ځای ودان او ودروي، چې من کل الوجوه الله تعالی ته داسې مطیع وي؛ لکه چې په اسمانونو کې پرښتې د ده خالصې او مخلصې بندګانې دي، او داسې کول پاک الله ته ډېر سهل او اسان دي، لیکن د الله تعالی د حکمت اقتضاء داسې ده، چې په ځمکه کې دغه ګردې سلسلې ښايي چې قائمې او جاري وي، او په پای کې هر یو د خپلو ښو او بدو اعمالو جزاء او بدل ومومي.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ أُخْرٰى ۚ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۗ

او نه اخلي (هيڅ نفس عاصي) بار د ګناه د بل نفس، او که راوبولي دروند باري (بل څوک) بار د ګناهونو خپلو ته؛ وابه نه خيستى شي له هغه څخه هيڅ څيز، او اګر که وي (دغه بللى شوى) خاوند د خپلوۍ هم.

تفسير: يعني هيڅوک به د خپلوانو بار پخپل سر وانخلي، او نه به يو د بل د ګناه له پيټي څخه لږ څه کم کړي، او نه به د بل چا د بللو او غږ کولو څخه څه ګټه او فائده وررسيږي، اګر که يې ډېر نژدې خپلوان هم وي، ګرد خلق به نفسي ! نفسي ! وايي، هلته يوائې د الله تعالى په فضل او مرحمت سره کار چليږي، او بس !.

إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۚ

بېشکه همدا خبره ده چې وېروې ته هغه کسان چې ويرېږي له ربه خپله په غيبو سره، او قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ.

تفسير: يعني ستاسې له ويرولو څخه هم هغه سړى نفع اخلي؛ چې له الله تعالى څخه بالغيب ويريږي، او د ده له وېرې څخه تل په عبادت کې لګيا وي، د هر چا په زړه کې چې د الله تعالى خوف او وېره بيخي نه وي؛ نو هغه کله له دغو ويرولو څخه متأثر کيږي.

وَمَنْ تَزَكّٰى فَإِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ۚ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۱۸﴾

او هر څوک چې ځان پاک کړي (له شرکه او معاصيو) پس بېشکه همدا خبره ده چې ځان يې پاک کړ لپاره (د نفعې) د ځان خپل، او خاص (طرف) د الله ته ورتله دي (د هر چا).

تفسير: يعني هر څوک چې ستا پند او نصيحت واوري، او خپل وضعيت اصلاح او ښه کړي؛ نو د ده احسان او منّت نه پر تا او نه پر الله تعالى دى، بلکه په دغه کې په خپله د هم هغه سړي فائده ده، او دغه فائده په پوره ډول سره هلته څرګندېږي چې د ګردو رجوع او بېرته ورتګ الله تعالى ته شي.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ﴿۱۹﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿۲۰﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ﴿۲۱﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَآءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ

او نه برابرېږي سره ړوند (کافر) او ليدونکى (مؤمن). او نه تياره (باطل) او نه رڼا (حق). او نه سيورى (ثواب يا جنت) او نه تود باد (عقاب يا دوزخ). او نه برابرېږي سره ژوندي (علماء) او نه مړي (جهلاء).

تفسير: يعني هغه مؤمن چې الله تعالى ورته د زړه سترګې ښنلي دي، د حق په رڼا او د الله تعالى د وحي په پلوشو کې بې له کوم تکليفه او زحمته دغه لاره پرې کوي، او برابر د جنت باغونو او د الله تعالى د رحمت سيوري ته رسيږي، آيا له دغسې انسان سره هغه کافر سيالي او برابري کولى شي چې د زړه ړوند او د اهواوو او اوهامو په تيارو کې حيران سرګردان ګرځي، او بالآخر ناڅاپه د جهنّم اور او د هغه سخت سوځوونکي تاوده باد په طرف منډې وهي؟ له سره دغه دواړه سره نه دي برابر، او که داسې وي؛ نو داسې وپوهېږئ ! چې مړي او ژوندي سره برابر شول، في الحقيقت د مؤمن او کافر په منځ کې له دې نه هم زيات داسې فرق او تفاوت شته، چې د يوه ژوندي روغ رمټ انسان او د يوه

مړي لاش په منځ کې وي، اصلي او دائمي ژوندون یواځې د ایمان د روح په برکت پیدا کیږي، او ماسوا له ایماني روح څخه بنایي ژوندی انسان له زرهاوو مړیو څخه بدتر وګاڼه شي.

إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾

بېشکه چې الله اوروي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د اورولو يې) او نه يې ته (ای محمده !) اوروونکی (د نافع قول) هغو ته چې په قبورو هديرو کې دي. نه يې ته (ای محمده !) مګر ويروونکی (د منکرانو له جحيمه).

تفسیر: یعني که الله تعالی اراده وکړي؛ نو مړیو ته یې هم اورولی شي، حال دا چې د دغې خبرې قدرت نورو ته نشته، همداسې وګڼئ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم کار دعوت، تبلیغ، پیغام رسول او په خیر او شر باندې پوهول او خبرول دي، که زړه مړي کافران دغه خبرې وانه وري؛ نو هغه اورول د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له قوّته او قدرته پورته دي.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾

بېشکه چې مونږ لېږلی مو يې ته په حق رښتيا (دين) سره زيرې ورکوونکی (د جنت مؤمنانو ته)، او ويروونکی (له دوزخ کفّارو ته)، او نه وو هيڅ امّت مګر چې تېر شوی په هغه کې کوم ويروونکی.

تفسیر: ویره اوروونکی نبي وي یا د نبي قائم مقام، هر څوک چې د الله تعالی د لارې په لورې بلنه ورکوي، د دې په متعلق د «نمل» د سورت په (۴) رکوع کې څه لیکلی شوي دي.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾

او که دروغجن بولي (کفّار) تا (نو مه خفه کېږه، ځکه چې) پس په تحقيق دروغجن بللي وو هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (انبياء خپل) ، چې راغلي وو دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو او په صحيفوسره او په کتاب ښکاره کوونکي (د حق او باطل).

تفسیر: یعني پخوانیو انبیاء الله همدغه روښان تعلیمات یا ښکاره معجزات له خپلو ځانونو سره راوړي وو، له هغو څنې ځینو ته مختصرې مختصرې صحیفې او ځینو ته لوی مفصل کتابونه ورکړی شوي دي.

ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

بيا مې ونيول هغه کسان چې کافران شوي وو (په سخت عذاب سره) پس څرنګه شو انکار ځما (او تغيير د دوی په عذاب سره؟).

تفسیر: یعني کله چې له تکذیب څخه دوی مخ وانه ړوه، نو وګورئ چې د هغوی آخره خاتمه څرنګه شوه؟ ستاسې انجام هم هغسې کېدونکی دی.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا ۚ

آیا نه وینې ته چې بېشکه الله نازلې کړې دي له (جانبه) د اسمانه اوبه، پس راوویستلې مونږ په وسیله د دې (اوبو) مېوې، په دې حال چې مختلف دي رنګونه د دغو (مېوو).

تفسیر: یعنې قسم قسم مېوې، بیا په یوه قسم کې رنګا رنګ ثمرات یې پیدا کړي دي، له یوې ځمکې او له یو اوبو او له یوې هوا څخه د دغومره مختلفو اشیاوو او انواعو پیدا کول؛ د پاک الله عجیب او غریب قدرت ښکاره کوي.

وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾

او ځینې له غرونو (خاوندان د) لارې (ټوټې ټوټې) دي سپینې او سرې چې مخالف دي سره رنګونه د دغو (لارو)، او (ځینې د دوی) تک تور دي.

تفسیر: یعنې سپین هم په ځو ځو درجو دي، کوم یې تک سپین لکه د مرمر ډبره، کوم یې سپین لکه مالګه، او ځینې یې نسبتًا سپین، او سور هم په ځو ځو درجو، او تور هم په ځو ځو درجو دي، ځینې تک تور لکه رانجه او د ډبرو سکاره، او ځینې تور لکه د کارغه وزر، او ځینې نسبتًا تور، او په ځینو غرونو کې رنګارنګ رګونه او لارې شته.

وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَٰلِكَ

او (همداسې) له خلقو څخه هم او (هم داسې له نورو) ژوندیو خوځېدونکو او څارویو څخه هم چې سره مخالف دي رنګونه د هغو همداسې (لکه دغه اختلافات).

تفسیر: دغه ګرد د الله تعالی د قدرت د عجائبو او غرائبو تذکره ده، یعنې هم هغسې چې په نباتاتو، جماداتو، حیواناتو کې راز راز او رنګ په رنګ مخلوقات لیدل کیږي؛ په انسانانو کې هم هره نوعه او صنف سره بېل او جلا دي، که د مؤمن په شان کافر هم سمه صافه لاره ځان ته غوره کړي، او دواړه سره یو شي، او ګرد انسانان یو رنګ ځان ته غوره کړي؛ نو دغه کله امکان لري، او له سره نشي کېدی، په دغه سره یې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اطمینان او تسلي ورکړې ده، چې تاسې د مخلوقاتو له اختلافاتو څخه مه خفه کېږئ !.

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ویریږي له الله څخه له بندګانو د دغه (الله) پوهنده عالمان، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو).

تفسیر: یعنې نه ویریدونکي بندګان هم شته، او د الله تعالی ځنې ویریدونکي هم شته، مګر ویریږي هغه کسان چې الله تعالی د عظمت او جلال، د آخرت د بقاء او دوام، او د دنیا په فناء او اتمام باندې پوهیږي، او د الله تعالی د احکامو او هدایاتو د علم تحصیل کوي، او تل د مستقبل په فکر کې اوسیږي، په هر هغه چا کې چې دغه پوهه او علم په هره درجه وي؛ په هم هغه درجه به دی هم له الله تعالی څخه ویریږي، په هغه کې چې خوف نه وي؛ هغه في الحقیقت د دې خبرې مستحق نه دی چې ورته پوه او عالم وویلی شي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې د الله تعالی معامله هم په دوه ډوله ده: الله غالب هم دی چې په هره خطا چې سړی ونیسي؛ نیولی یې شي، او غفور رحیم هم دی، که ګناهګاران وبښي؛ بښلی یې شي»، نو په دواړو حیثیتو انسان ته ښایي چې د الله تعالی څخه وویریږي، ځکه چې نفع او ضرر دواړه د الله تعالی په واک او قبضه کې دي، نو هر کله چې اراده وکړي؛ نفع ستنوي او ضرر لاحقوي.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿۲۹﴾

بېشکه هغه کسان چې لولي کتاب د الله (قرآن) او قايموي (تل سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او لګوي (په لاره د الله کې) ځينې له هغو شيانو څخه چې ورکړي مو دي دوی ته (لګوي يې) په پټه او په ښکاره، اميد لري دوی د داسې يوه تجارت چې له سره نه هلاک کيږي.

تفسير: يعنې هر هغه چې د الله تعالی څخه ويريږي، قلبًا او لسانًا مسلمان شي، او د ده احکام ومني، او د ده کتاب په اخلاص او عقيدت سره ولولي، او په بدني او مالي عباداتو کې هيڅ قصور او کوتاهي ونه کړي، نو دغه مسلمانان دې د داسې لويې او اعتباري سوداګرۍ اميدوار اوسي ! چې له سره په هغه کې نقص او خساره نه عائده کيږي، او د ضرر او تاوان احتمال په کې نشته.

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿۳۰﴾

لپاره د دې چې پوره ورسوي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او زيات ورکړي دوی ته له فضله خپله، بېشکه چې دغه (الله) ښه ښنونکی (د معصياتو) دی ښه قبلوونکی (د احسان د محسنينو) دی.

تفسير: يعنې ډېر ګناهونه ښې او معافوي يې، او د خورا لږ طاعت قدر فرمايي، او سم له اصوله او قاعدې څخه کوم ثواب چې ښايي چاته ورسيږي؛ الله تعالی له هغه څخه زيات ثواب ورعطاء کوي.

وَالَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَٰبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿۳۱﴾

او هغه چې وحي کړې ده مونږ تاته له کتابه (قرآنه) هم هغه حق رښتيا ده، په دغه حال کې چې مصدّق رښتينی کوونکی دی هغو کتابونو ته چې پخوا له دې نه وو، بېشکه الله پر بندګانو خپلو خامخا ښه خبردار دی (په باطن د دوی) ښه ليدونکی دی (په ظاهر د دوی).

تفسير: يعنې د بندګانو پر احوالو ښه عليم اوخبير دی، او په ښه موقع کې يې دغه کتاب نازل کړی دی.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَٰبَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِالْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿۳۲﴾

بيا مو وارث وګرځول (او ور مو کړ دا) کتاب (قرآن) هغو کسانو ته چې غوره کړي مو دي له بندګانو خپلو (چې دغه محمدي امت دی)، پس ځينې له دوی ظالم دي پر خپل ځان، او ځينې له دوی په منځ د لارې کې برابر تلونکي دي، او ځينې له دوی ړومبی کېدونکي خيراتونو نېکيو ته په اذن حکم د الله، دغه يو فضل دی ډېر لوی.

تفسير: يعنې وروسته د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د دغه کتاب وارث محمّدي امّت ګرځولی شوی دی، چې په مجموعي حيثيت او هيئت د ګردو امتونو څخه غوره افضل او اعلی دی، هو ! د امت ګرد افراد سره يو شان نه دي، په دوی کې ځينې افراد خو هغه دي چې سره له صحيح ايمانه په ګناهونو کې اخته او مبتلا کيږي، چې دغه «ظالم لنفسه» شو، او هغه دي چې متوسط تلونکي دي يعنې نه په ګناه کې لګيا او نه منهمک ـ او نه لوی ولي او بزرګ دی،

دغو ته يې «مقتصد» وفرمايل، يو خو هغه كامل بنده دى چې د الله تعالى په فضل او توفيق سره يې پرمختګ كړى دى، او د محاسنو، فضائلو، او كمالاتو په تحصيل كې له مقتصدانو څخه ډېر مخ كې تللي دي، مستحب شيان يې هم نه دي پريښي، او د ګناه له خوفه له تنزيهي مكروه څخه هم پرهېز كوي، او خپل ځان ژغوري، د اعلى درجې بزرګى او د فضيلت خاوندان همدوى دي، په دغسې منتخبو او غورو بندګانو كې له يوه حيثيته ګرد مسلمانان شميرلي شوي دي، ځكه چې دوى ګرد درجه په درجه جنتيان دي، ګنهګار هم كه مؤمن وي؛ نو يوه نه يوه ورځ حتمًا جزمًا په جنّت كې ننوځي، يعنې بالآخر د دوى په برخه معافي ده، او مقتصد په سلامت دى، او پر مخ تلونكى له ګردو څخه په مخ كې دى.

جَنّٰتُ عَدۡنٍ يَّدۡخُلُوۡنَهَا يُحَلَّوۡنَ فِيۡهَا مِنۡ اَسَاوِرَ مِنۡ ذَهَبٍ وَّلُؤۡلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمۡ فِيۡهَا حَرِيۡرٌ ﴿۳۳﴾

جنتونه د هستوګنې دي ننوځي به (دغه دربواړه طائفې) په هغو كې، ګانه دار كولى به شي په دغه (جنت) كې له باهوګانو (وښيو) څخه له سرو زرو (خالصو) او له مرغلرو (صافو)، او جامې د دوى په دغه (جنت) كې د ورېښمو (مخصوصو) به وي.

تفسير: سره زر او ورېښم دمسلمانانو نارينه وو لپاره هلته دي په جنت كې، نه دلته په دنيا كې، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «هر هغه (نارينه) چې ورښمين (جامې) اغوندي په دنيا كې؛ وابه يې نغوندي په آخرت كې».

وَقَالُوا الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِىۡۤ اَذۡهَبَ عَنَّا الۡحَزَنَ ؕ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُوۡرٌ شَكُوۡرُ ۙ﴿۳۴﴾

او وبه وايي (جنتيان په وخت د دخول د جنّت كې) ټوله ثناء صفت خاص الله ته دى، هغه الله چې لرې يې كړ له مونږ څخه خفګان، بېشكه رب څمونږ خامخا ښه ښونكى (د عاصيانو) ښه قدردان (د نېكانو) دى.

تفسير: يعنې د دنيا او د محشر غم يې لرې او ورك كړ، او ګناه يې وروښله، او د قدرداني له لوري يې څمونږ طاعت قبول وفرمايه.

الَّذِىۡۤ اَحَلَّنَا دَارَ الۡمُقَامَةِ مِنۡ فَضۡلِهٖ ۚ لَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا نَصَبٌ وَّلَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا لُغُوۡبٌ ﴿۳۵﴾

هغه (رب) چې را يې وستو مونږ كور د اقامت (جنّت ته) له فضله خپله، چې نه رسيږي مونږ ته په دغه (جنّت كې) هيڅ مشقّت، او نه رسيږي مونږ ته په دغه (جنّت) كې هيڅ ستوماني خفګان.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «د هستوګنې كور له دې نه پخوا هيڅ نه وو، هر چېرې به تلل راتلل، نقل او حركت وو، د روزي غم، د دښمنانو اندېښنه، د رنځ او مشقت، مصيبت او نور مصاعب او مصائب به موجود وو، كله چې جنّت ته ورسيږي؛ دغه ګرد شيان له منځه لرې او ورك كيږي».

وَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ لَا يُقۡضٰى عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوۡتُوۡا وَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمۡ مِّنۡ عَذَابِهَا ؕ
كَذٰلِكَ نَجۡزِىۡ كُلَّ كَفُوۡرٍ ۚ﴿۳۶﴾

او هغه كسان چې كافران شوي دي؛ شته دوى ته اور د دوزخ، حكم به ونه كولى شي پر دوى (د دويم مرګ چې) پس مړه (او په آرام) شي، او نه به سپكوالى كاوه شي له دوى نه له عذابه د دې (اور د دوزخ)، همداسې جزاء وركوو مونږ هر ناشكره (بې ايمانه) ته.

تفسیر: نه کفارو ته په جهنّم کې مرګ وررسيږي چې د دوی هغو تکاليفو ته خاتمه ورکړي، او نه به د عذابه تکليف لږ شېبه هم له دوی نه کميږي، داسې ناشکرانو ته څمونږ له جانبه هم دغسې سزاوې وررسيږي.

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

او دوی به نارې سورې وهي په دغه دوزخ کې (او داسې به وايي) ای ربه څمونږ! (یو کرت) راوباسه مونږ (بېرته دنيا ته څو هلته) عمل وکړو صالح او نېک غير له هغه چې وو مونږ چې کاوه به مو (پخوا له دې، بد عمل).

تفسیر: يعني په هغه وخت کې دوی هغه ښه ګڼل، مګر اوس داسې وايي چې: بيا به هم هغسې عملونه ونه کړو، د لږ مدّت له مخې مونږ له دوزخ څخه وباسه، څو مونږ ښې چارې، صالحه اعمال او حسنه افعال ځان ته راټول کړو، او سره له اطاعته او غاړه ايښودلو او فرمان منلو بېرته درحاضر شو، بيا الله تعالی ورته داسې فرمايي:

أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿۳۷﴾

آيا نه وو درکړی مونږ تاسې ته عمر دومره (موده) چې پند اخلي په هغه کې هر هغه څوک چې پند اخيستل غواړي، او راغلی وو تاسې ته ويروونکی (چې د هغو خبره مو ونه منله)، پس وڅکئ (عذاب) پس نشته ظالمانو (کافرانو) ته هيڅوک مددګار (چې له عذابه يې خلاص کړي).

تفسیر: دغه ځواب به دوزخيانو ته ورکاوه کيږي، يعني مونږ خو تاسې ته عقل او پوهه درکړې وه، او پوره عمر مو هم در په برخه کړی وو، چې ښايي تاسې به په هغه کې ښه فکر او غور کاوه، او ښه به مو له بده جلا او سمه صافه لاره به مو ځان ته غوره کړې وی، تر دې چې له تاسې څخنې ډېر کسان تر شپېتو ـ اويا او اتيا کلونو پورې هم په دنيا کې ژوندون کړی وو، برسېره په دې ستاسې د هدايت او لارښوونې لپاره مونږ تاسې ته داسې اشخاص او حالات هم درلېږلي وو، چې تاسې د بديو له خرابې خاتمې څخه وويروي، او د غفلت له خوبه مو ويښ کړي، آيا وروسته له دې نه اوس تاسې ته کوم عُذر او بهانه پاتې ده؟ اوس نو په همدغه دوزخ کې اوسېږئ!، او د سختو عذابونه خوندونه وڅکئ!، او له هيڅ لوري د هيڅا امداد او معاونت ته هم څه هيله او توقع مه لرئ!.

إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿۳۸﴾

بېشکه چې الله عالم دی په پټو شيانو د اسمانونو او د ځمکې، بېشکه الله ښه عالم پر هغو خبرو چې پټې دي په سينو زړونو کې.

تفسیر: يعني پاک الله ته د بندګانو ګردې پټې او ښکاره خبرې، احوال افعال، او د زړونو اسرار معلوم دي، د هيڅا نيت له الله تعالی څخه پټ نه دی، او سم له هغه له هر چا سره معامله کوي، الله جل جلاله ته دغه خبره هم څرګنده ده چې دغه خلق چې اوس داسې نارې او سورې وهي چې مونږ يو ځلې خوشې کړه چې بېرته دنيا ته لاړ شو، څو هلته په صالحه اعمالو بوخت او له سره ګناه ته نژدې نشو؛ دوی پخپلو دغو دعوو کې دروغجنان دي، ځکه که دوی اويا ځلې نور هم پرېښودی شي چې بېرته لاړ شئ! څو صالحه اعمال وکړئ، خو بيا هم دوی له خپلو شرارتونو او بغاوتونو څخه لاس اخيستونکي نه دي، د دوی عادت او د مزاج اقتضاء همداسې ده: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳) رکوع، (۲۸) آيت).

هُوَ الَّذِیْ جَعَلَكُمْ خَلٰٓئِفَ فِی الْاَرْضِؕ

دغه (الله) هم هغه ذات دی چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان (د تېرو خلقو) په ځمکه کې.

تفسير: يعنې د پخوانيو امّتونو په ځای مو تاسې ته ځای درکړ، چې اوس د هغو په مينو کې ودان يئ، او وروسته له هغوی څخه تاسې حکومت او رياست چلوئ، نو ښايي چې د هغه د شکر ايستلو حق په ښه شان سره اداء کړئ.

فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهٗؕ وَلَا يَزِيْدُ الْكٰفِرِيْنَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًاۚ وَلَا يَزِيْدُ الْكٰفِرِيْنَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا۝۳۹

پس هر څوک چې کافر شو (يا يې ناشکري وکړه)؛ پس پر هغه دی (دغه) کفر (يا کفران) د ده، او نه زياتوي کافرانو ته کفر د دوی په نزد د رب د دوی مګر بې زاري غضب (د رب په دوی)، او نه زياتوي کافرانو لره کفر د دوی مګر خساره زيان (په آخرت کې).

تفسير: يعنې ستاسې له دغه کفره او ناشکري او د الله تعالی له آيتونو څخه له انکاره الله تعالی ته هيڅ ضرر او نقصان نه رسيږي، الله ځمونږ له حمده او شکره بې پروا دی، هو ! له ناشکرۍ څخه پر فاعل يې د هغې ګناه او وبال لوېږي، د کفر آخره خاتمه ماسوا له دې نه بل هيڅ شی نه ده، چې پاک الله له دغه ناشکره څخه بېزاره او نارضا کيږي، او د دغه کافر په نقصان او خسران کې مسلسلاً او منظمًا تزييد او ترقي واقع کيږي.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِؕ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوٰتِۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا وينئ تاسې شريکان ستاسې هغه چې بلل به مو (او عبادت به مو کاوه د دوی) غير له الله؛ راوښيئ ماته چې کوم څيز پيدا کړی دی (دغو معبودانو ستاسې) له ځمکې څخه، او که شته دوی ته (کوم) قسم شريکوالی په (پيدايښت د) اسمانونو کې (له الله سره).

تفسير: يعنې د خپلو معبودانو په احوالو کې فکر وکړئ ! او بيا ماته دغه خبره راڅرګنده کړئ، چې د ځمکې کومه برخه دوی جوړه کړې ده؟ ياد اسمانونو په جوړولو، په ساتلو او اداره کولو کې دوی څومره برخه او شرکت لري؟ که دوی په دغه کې هيڅ برخه نه لري؛ نو دوی څرنګه معبودان ګرځيدلي دي؟ لږ شانې خو له عقل او پوهې او فکر او غور څخه هم کار واخلئ !.

اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِّنْهُۚ

يا ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پس دوی پر پاخه حجّت ولاړ دي له هغه کتابه (او دا يو هم نه دی).

تفسير: يعنې که عقلي دليل او سند نشته؛ نو کوم هسې معتبر نقلي دليل راوړاندې کړئ ! چې د هغه په اساس تاسې دغه د شرک دعوی کوئ؟ دا يو هم نه دی !

بَلْ اِنْ يَّعِدُ الظّٰلِمُوْنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُوْرًا۝۴۰

بلکه نه کوي وعده دا ظالمان (مشرکان) ځيني د دوی (چې غټان او مشران دي) ځينو نورو ته (چې خواران او کشران دي)؛ مګر غره کول (او فريب ورکول).

تفسير: يعنې هيڅ عقلي يا نقلي دليل نشته، خبره فقط هم دغومره ده، چې په دوی کې مشرانو کشرانو ته، او پخوانيو وروستنيو ته د شيطان په لمسون او اغواء پرله پسې دغسې وعدې کړي، او داسې خبرې يې ورښوولې دي: ﴿وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ﴾ «همدغه معبودان ځمونږ شفاعتګران دي د الله په نزد کې»، او د هغه قرب مونږ ته راعطاء کوي، حال دا چې دغه خالص چل، فريب او غولول دي، دوی به څرنګه شفيع وګرځېدلی شي؟ حال دا چې ډېر لوی مقربين به هم د کفارو د شفاعت او سپارښت په موضوع کې خپله ژبه نشي خوځولی.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّن بَعْدِهِ ۚ

بېشکه الله ساتي (دغه) اسمانونه او ځمکه له دې نه چې زائل شي (او له خپله محوره بېځايه شي) او (قسم دی) که (بالفرض) مخ په زوال شي دا دواړه؛ نو وبه نه ساتي (له زواله) دغه دواړه بل هيڅوک ماسوا له دغه (الله) نه.

تفسير: يعنې د الله تعالى قدرت دی چې دومره لويو لويو عظامو کراتو ته يې داسې تنظيم، تنسيق او ترتيب ورکړی دی، چې هيڅ يو له دوی ځينې له خپلو مراکزو څخه نه ښوييږي، او نه له خپل مقام او نظام څخه يو طرف ته لږ تمايل او حرکت کوي، او که بالفرض دغه شيان له خپلو ځايونو څخه بل کوم طرف ته نقل يا حرکت وکړي؛ نو بيا ماسوا الله څخه کوم يو زور او طاقت به وي چې هغه به بيا بېرته خپل ځای ته راولي، يا يې تر خپل نظارت او انتظام او ادارې لاندې ونيسي؟ لکه چې په قيامت کې کله چې الله تعالى دغه نظام او قوام ګډوډ او تيت او پرک کړي؛ نو کوم قوت به د ده مخه ونيسي؟.

إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (چې تعجيل نه کوي په تعذيب د منکرينو) ښه ښنونکی (د تائبانو).

تفسير: يعنې د خلقو د کفر او عصيان اقتضاء خو همداسې ده چې دغه ګرد نظام يو ځلې ګډوډ او لاندې باندې کړی شي، ليکن د الله تعالى لطف، کرم، حلم، تحمّل او بردباری دغه نظام ټينګ پخپل قوام درولی او ساتلی دی، که د الله تعالى مرحمت، مکرمت، او ښښنه نه وي؛ نو دغه ودانه دنيا ورانيږي.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ

او قسمونه به خوړل (کفارو د مکې) پر الله پر سختو قسمونو خپلو سره: خامخا که چېرې راغی دوی ته کوم ويرونکی (پيغمبر)؛ خامخا وي به دوی هرومرو ښه لاره موندونکي له يوه (له تېرو) امتونو، پس کله چې راغی دوی ته ويرونکی (چې محمد دی)؛ نو زيات نه کړ (دغه راتګ) دوی ته مګر تېښته (له حقه). لپاره د لويي غوښتلو په ځمکه کې او (لپاره د) مکر بد، او نه چاپېره کيږي مکر فريب ناکاره مګر خو په اهل خپل (چې مکر کوونکي دي).

تفسیر: کله چې د عربو اقوامو دغه قصې او خبرې اورېدلې، چې یهودانو او نورو اقوامو د انبیاء الله خبرې نه منلې، او د دوی له احکامو څخه به یې غاړې غړولې؛ نو دوی به پخپلو منځونو کې سره داسې ویل: «که د الله تعالی له فضله په مونږ کې کوم نبي مبعوث شي؛ نو مونږ به د هغو عاصي اقوامو پر خلاف د خپل نبي په ډېر ښه شان سره رفاقت، اطاعت او متابعت وکړو، او د خپل اخلاص او صمیمیت یو ډېر ښه وضعیت به دنیا ته ورښکاره کوو»، خو څه وخت چې الله تعالی دوی ته خپل داسې نبي مبعوث او ولېږه، چې له ټولو انبیاوو څخه په عظمت او شان لوی دی؛ نو له حقه څخه دوی لا لرې شول، او غاړه یې ترې وغړوله، د دوی تکبّر، غرور، لویي دوی ته کله اجازه ورکوي چې نبي الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې خپلې غاړې کېږدي، او د رفاقت او اطاعت په ځای یې عداوت او مخالفت ته ملاوې تړلې دي، او راز راز نامناسبه تدابیر، چلونه او فریبونه یې شروع کړي دي، مګر دغه خبره مو په یاد وي چې ناکاره کار او بدې چارې پخپله همدغه د بدو کارونو او بدو عملونو عامل او فاعل ته عائد او راجع کیږي.

فرض یې کړئ چې په دنیا کې ورته څه زیان او تاوان هم ونه رسېد، مګر په آخرت کې خو یقیناً پخپله سزا رسیږي.

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

پس آیا انتظار کوي دوی (یعني نه کوي) مګر طریقې جاري د الله ته په (امتونو) پخوانیو کې، پس له سره به نه مومې ته سنت، عادت د الله تعالی ته هیڅ تبدیل، او بیا به له سره نه مومې ته سنت، عادت د الله ته هیڅ تحویل (ګرځول).

تفسیر: یعني دوی د دغې خبرې په انتظار کې دي، کومه معامله چې له پخوانیو مجرمینو سره شوې ده؛ هم هغه معامله دې له مونږ سره هم وکړه شي، نو که دوی له خپل دغه کفره او شرکه لاس وانخیست؛ هم هغسې معامله له دوی سره هم هرومرو کیدونکې ده، د الله تعالی هغه سنّت او دستور چې د مجرمینو د سزا ورکولو په نسبت له پخوا څخه جریان لري؛ هغه له سره بدلېدونکی او تغییر موندونکی نه دی، او په خپل ټاکلي وخت او نېټه کې خامخا رسېدونکی دی، او هر ګز داسې نه کیږي چې پر داسې مجرمینو به په آخرت کې انعام او اکرام مبذول شي، او له سره هغه لرې کېدونکې نه ده چې له مجرم څخه سزا لرې کړه شي، یا غیر مجرم ته سزا ورکړه شي.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِن شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

آیا نه دي ګرځېدلي (دغه کفّار د مکې) په ځمکه (ملکونو) کې پس چې ووینې (په دغو اوطانو کې چې) څرنګه وو عاقبت ـ آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی نه (تېر شوي) دي، او وو دوی ډېر سخت له دغو (کُفّارو) څخه له جهته د قوت، او نه دی الله (داسې) چې عاجز یې کړي کوم شی نه په اسمانونو کې او نه په ځمکې کې، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په احوال د مخلوقاتو) ښه قادر دی.

تفسیر: یعني لوی لوی زورور او قوي مدّعیان هم د الله له نیولو څخه ځان نشي خلاصولی، لکه عاد او ثمود او نور، دغه خواران څه حیثیت لري؟ او څه شی دي؟ ښه وپوهېږئ! چې په اسمان او ځمکه کې د هیڅ یو قوت او قدرت له لاسه دغه نه دي پوره چې الله تعالی عاجز او ناتوان کړی شي، د الله تعالی علم محیط او قدرت کامل دی.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ

او که چېرې نیولي وی الله دا خلق په سبب د هغو (بدو اعمالو) چې کوي يې دوی؛ نو نه به يې پرېښې وی پر شا د ځمکې هيڅ ژوندی خوځېدونکی تلونکی.

تفسير: يعنې خلق چې دغه خطاوې او ګناهونه کوي، که د دوی په هره يوه ګناه او جزئي خطا نيولو شروع شي؛ نو هيڅ يو جاندار او متنفس د ځمکې پر مخ کې نه پاتې کېږي.

وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

وليکن وروستي کوي (الله) دوی تر نېټې ټاکلې شوې پورې، کله چې راشي اجل (نېټه) د دوی؛ پس بېشکه چې الله دی پر بندګانو خپلو ښه ليدونکی بينا (نو وربه کړي دوی ته جزا سم له اعمالو د دوی).

تفسير: يعنې تر يوه مقرر ميعاد او معين حد پورې الله تعالی مهلت ايښی دی، چې پر هر جرم به يې فوراً نه نيسي، کله چې موعود وخت راشي؛ نو په ياد يې ولرئ چې ګرد شيان د پاک الله تر نظر لاندې دي، او د هيڅا د يوې ذرې په اندازه ښه يا بد عمل د ده له علمه نه دی بهر، پس د هر يوه په نسبت سم له خپل محيط علم سره ډېرې ښې ښې فيصلې صادروي، نه به مجرم چېرې پټېدی شي، او نه به د مطيع له حقه ستر ګې پټېږي.

تمت سورة فاطر بعون الله الملك القادر، فالحمد لله والشكرُ له.

سُوۡرَةُ یٰسٓ

«د (یٰسٓ) سورت مکي دی، پرته له (۴۵) آیته چې مدني دی، (۸۳) آیتونه (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۶) او په نزول کې (۴۱) سورت دی، وروسته د (الجن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

یٰسٓ ﴿۱﴾ وَالۡقُرۡاٰنِ الۡحَكِيۡمِ ﴿۲﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴿۳﴾ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴿۴﴾

قسم دی په دغه قرآن محکم (حکم کوونکی په حق ـ خاوند د حکمت) باندې. چې بېشکه ته (ای محمده !) خامخا له (هغو) رسولانو څخه یې (چې لیږلي شوي دي خلقو ته). پر سمه لاره (یا ته یې روان پر سمه لاره چې توحید دی).

تفسیر: یعنې لوی قرآن پخپل اعجازي شان، ډک له حکمته تعلیماتو، پخو مضامینو په لحاظ د دې خبرې ډېر لوی زبردست شاهد دی چې هغه نبي چې د دغه پاک قرآن حامل دی؛ بالیقین د الله تعالی رسول دی، او بې له شکه او شبهې پر سمه لاره دی، او د دوی ګرد تابعان بې له کومې اندېښنې او خطرې د مقصود تر منزل پورې رسیږي، او نه بې لارې کیږي.

تَنۡزِيۡلَ الۡعَزِيۡزِ الرَّحِيۡمِ ﴿۵﴾

نازل شوی دی (تا ته دغه قرآن په نازلېدلو) د زبردست رحم کوونکي له خوا.

تفسیر: یعنې دغه د دین سمه لاره، یا قرآن حکیم د هغه الله تعالی له جانبه نازل شوی دی، چې داسې یو لوی زبردست ذات هم دی، چې هرومرو منکرانو ته سزا ورکوي، او داسې رحمان رحیم مهرباني کوونکی ذات هم دی، چې د امر منونکیو او مطیعانو ته خامخا پخپل بخشش او مهربانی سره انعام او اکرام ورکوي، نو لـه همدې جهته په قرآنـي آیتونو کې بعضًا د لطف، رحم او کرم شان عیان دی، او بعضًا د قهر، غضب، تهدید او تخویف شان بیان شوی دی.

لِتُنۡذِرَ قَوۡمًا مَّاۤ اُنۡذِرَ اٰبَآؤُهُمۡ فَهُمۡ غٰفِلُوۡنَ ﴿۶﴾ لَقَدۡ حَقَّ الۡقَوۡلُ عَلٰۤى اَكۡثَرِهِمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ ﴿۷﴾

لپاره د دې چې وویروې ته هغه قوم چې نه وو ویرولي شوي پلرونه د دوی، پس دوی غافلان دي (له توحیده). خامخا په تحقیق حقه ثابته شوې خبره (د عذاب) پر اکثرو د دوی (په ازل کې) پس دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: یعنې ډېر سخت او مشکل کار تاسې ته درسپارلی شوی دی، چې دغه عربي قوم د دې پاک قرآن په وسیله وینښ او د نورو اقوامو مقتدا وګرځوه، حال دا چې دغو عربو ته له سلهاوو کلونو راهیسې کوم وینښوونکی او پوهوونکی نه دی راغلی، نو دغسې جاهل قوم چې نه له الله جل جلاله څخه خبر دي، او نه آخرت پېژني، نه له ماضي څخه یې عبرت اخیستی دی، او نه د مستقبل په فکر کې دي، او نه د ښو او د بدو تمییز لري، او نه د اصلاح او افساد شعور په دوی کې شته، د دغه غفلت له تیارو څخه دوی هدایت ته ایستل، او د رشد پر سمه لویه لاره باندې برابرول کوم معمولي کار نه

دی، بلاشُبهه تاسې په پوره قوّت او قدرت او فعالیت سره دوی د دغه غفلت او جهالت څخه د ویروونکیو نتائجو او ډېر خراب مستقبل څخه خبروئ او ویروئ یې، او زیار کوئ څو دغه قوم د فوز اعلی مدارجو (درجو) ته ورسیږي، او د دغه قوم د بري او کامیابی په وسیله د جهان نورو انسانانو ته هم د فلاح او نجاح لار ونښیې، لیکن تاسې له داسې ډېرو افرادو سره مخامخ کیدونکي یئ چې هغوی به هیڅ قسم پند او نصیحت ته غوږ نه بږدي، نو ځکه پر دوی باندې شیطان په پوره ډول سره مسلّط کیږي، او په دغه وسیله سره د دوی حماقتونه او شرارتونه د دوی په نظر کې ډېر ښکلي او ښایسته ښکاره کوي، او د دوی ګرد ړومبني او وروستني احوال اګر که ډېر ګنده او خراب هم وي؛ د دوی تر سترګو ښه او موزون ورښکاره کوي، بالآخر دغه خلق له بل ژوندون څخه بالکل منکریږي، او هم هغه فاني غوښتنې د خپل مقصود قبله ګرځوي، په دغه وخت کې له یوه جانبه د شیطان دغه خبره ﴿لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ «ماسوا له مخلصانو نور ګرد به بې لارې کړم» رښتیا کیږي، او له بل طرفه د الله تعالی دغه قول ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ «له ستا او ستا له تابعانو څخه به دوزخ ډک کړم» ثابت او منطبق کیږي، باقي د الله تعالی په علم کې دغه خبره له ازله ثابته ده، چې د هغه قوم دغه افراد له خپلې بې تمیزئ او بې پروایی د شیطان په اغواء کې اخته کیږي، او د الله تعالی د عذاب مستحق ګرځي، نو له داسې خلقو څخه دغسې هیله نه کیږي چې دوی به په سمه لاره راشي، نو که تاسې ته د انذار او اصلاح په سلسله کې له داسې همت او حوصله ماتوونکو واقعاتو سره مقابله واقع شي؛ نو مه خفه کېږئ ! او په ډېر ښه شان سره خپله وظیفه انجاموئ ! او نتائج یې پاک الله ته وسپارئ !.

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ⑧

بېشکه مونږ، ګرځولي مو دي په غاړو د دوی کې طوقونه پس دغه (طوقونه رسیدلي دي) تر زنو د دوی پورې، پس دوی جګ (وچت) سري کړی شوي دي (چې له سره ښکته نشي کتلی).

تفسیر: دغه غاړکی د عاداتو، رسومو، د جاه او مال حب، او د آباوو او اجدادو تقلید وو، چې دغو شیانو دوی له ستونیو (مرو) څخه سخت نیولي وو، او د نخوت او تکبّر لامله د دوی سرونه نه راښکته کېدل.

وَجَعَلْنَا مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ⑨

او ګرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد دېوال، او له وروسته د دوی سد دېوال، پس پټې کړې مو دي (سترګې د دوی)، پس دوی هیڅ نهویني.

تفسیر: د نبيّ الله عداوت د دوی او د هدایت قبلولو په منځ کې لوی دېوالونه درولي وو، دوی د جاهلانه رسومو او د فاسدو آراوو په تیارو کې داسې بند وو چې وړاندې وروسته هیڅ د دوی په نظر کې نه ښکارېده، نه به یې ماضي ته کتل، او نه به یې مستقبل ته، باقي د دوی د افعالو نسبت الله تعالی ته د دې لپاره کړی شوی دی، چې د خیر او شر خالق هم هغه دی، او پر اسبابو د مسبباتو ترتّب د الله تعالی په اراده او مشیت سره کیږي.

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ⑩

او برابر دي پر دوی باندې چې وویروې ته دوی (له عذابه) یا نه ویروې ته دوی (خو دوی) ایمان نه راوړي (ځکه چې مقرر دی په ازل کې مرګ د دوی په کفر سره).

تفسیر: دوی ته برابر دي، لیکن ستاسې په حق کې برابر نه دي، بلکه داسې سخت معاند او سرکښ قوم ته نصیحت کول او د دوی په اصلاح پسې لوېدل د عظیمو درجاتو د حصول سبب دی، او کله همدغه ښه اخلاق د نورو د هدایت باعث ګرځي، همداسې آیت د البقرة سورت په (۱) رکوع کې هم تېر شوی دی.

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿۱۱﴾

بېشکه همدا خبره ده چې وېروې ته هر هغه چې متابعت کوي د پند (د قرآن) او ویرېږي له رحمان څخه په غیب (بې د لیدلو)، پس زېرى ورکړه (اى محمده !) هغه ته په مغفرت بښنې سره او په اجر لوى سره.

تفسیر: یعني ځما د ویرولو فائده د هم هغه په حق کې ظاهرېږي چې نصیحت ومني، او پر هغه عمل وکړي، او د الله تعالی وېره د ده په زړه کې وي، هر هغه چا سره چې بیخي د الله تعالی وېره نه وي؛ نو هغه نه د پند او نصیحت څه پروا کوي، او نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تنبیه او تذکیر څخه څه ګټه او فائده اخیستی شي، دغسې خلقو ته د مغفرت او عزّت په ځای ذلت ور په برخه کیږي، وروسته اشاره فرمایي چې د فریقینو د دغه عزّت او ذلّت پوره اظهار د ژوندانه په بله دوره کې کیږي، چې د هغه مبادي وروسته له مرګه شروع کیږي.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ

بېشکه مونږ همدا مونږ به ژوندي کوو مړي (په قیامت کې).

تفسیر: یعنې وروسته له مرګه د بل ژوندانه وجود حتمي او یقیني دی، چې هلته به ټول د خپلو اعمالو بدل ومومي.

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۚ

او لیکو مونږ هغه چې مخکې لیږلي دي دوی او (هغه) نښې (چې وروسته پاتې کیږي) له دوی.

تفسیر: یعنې هغه نېک او بد اعمال چې له خپله ځانه یې ړومبی لیږلي دي، او د ځینو هغو اعمالو ښه یا بد اثرات یا نښې چې له خپله ځانه یې وروسته پرېښي دي، مثلاً د کوم کتاب تصنیف یا د علومو ښوونه، یا د عمارت ودانې، یا د کوم رسم اساس کېښودل، اعم له دې چې ښه وي یا بد؛ دغه ټول په دې کې داخل دي، بلکه د الفاظو په عموم کې د اقدامو هغه نښې هم شاملې دي، چې د کوم عبادت په طرف د تللو په وخت کې پر ځمکه لوېږي، لکه چې په ځینو صحیحو احادیثو کې تصریح ده: «دیارکم تُکتبْ آثارُکم».

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ﴿۱۲﴾

او هر شی شمېرلی دی مونږ هغه په اصل ښکاره (لوح محفوظ کې).

تفسیر: یعنې څرنګه چې ټول اعمال او آثار وروسته له وقوعه سم له خپلې ضابطې سره لیکلي کیږي، پخوا له وقوعه هم هر څیز په لوح محفوظ کې لیکلي شوي دي، او هغه لیکل هم د انتظامي ضوابطو او مصالحو پر بناء دي، که نه د الله جلّ جلالُه په قدیم علم کې هر وړوکی او لوی شی لا له پخوا څخه موجود او حاضر دی، چې سم له هغه سره په لوح محفوظ کې نقلولی شي.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۱۳﴾

او بیان کړه (اى محمده !) دغو کفّارو ته یو مثل د اوسېدونکیو د کلي، کله چې راغلل هغې ته مرسلان استاځي.

تفسیر: د دغو نومونو صحیح تعیین نشي کېدی، او نه په یقیني ډول سره دغسې ویلی شي چې هغوی به بلا واسطه د الله تعالی رسولان وو، یا د کوم نبي په واسطه دوی مأموران شوي وو، خو د ده په نیابت هغه کلي ته لاړ شي، دغه دواړه

احتماله په کې شته، اګر که متبادر هم دغه دی چې ګونډې دوی پخپله انبياء دي، ممکن دي چې له عيسی المسيح عليه السلام څخه به وړاندې دوی مبعوث شوي وي، بعضې وايي چې: دغه د عيسی عليه السلام استاځي وو، چې د الله جل جلاله په امر لیږلي شوي وو.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾

کله چې ولېږل مونږ دوی ته دوه (استاځي) پس تکذيب وکړ دوی د هغو دواړو، پس عزت ورکړ مونږ (او قوت دوی ته) په دريیم سره، پس وويل دوی: بېشکه مونږ تاسې ته مرسلان استاځي يو.

تفسير: يعنې رومبی دوه تنه لاړل، بيا د دوی تأييد لپاره دريیم هم ولېږل شو، دوی درې واړه سره يوځای شول، او داسې يې وويل: مونږ خو په خپل سر نه يو راغلي، بلکه د الله تعالی استاځي يو، لهذا هر هغه شی چې مونږ يې وايو هغه د الله تعالی پيغام وګڼئ.

قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَٰنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾

وويل (کافرو استاځيو ته) نه يئ تاسې مګر انسانان په شان ځمونږ او نه دی رالېږلی رحمان هيڅ شی (نه وحي او نه رسالت)، نه يئ تاسې مګر دروغ وايئ (په دغې دعوی).

تفسير: يعنې تاسې خو په هيڅ شي کې له مونږ څخه څه امتياز نه لرئ، نو بس کړئ ! خامخا داسې چټي خبرې مه کوئ !، او بې سببه د الله نوم مه اخلئ !، له سره الله هيڅ شی نه دی رالېږلی، فقط تاسې درې واړه پخپلو منځو کې سره جوړه او دغه خبره مو غوټه کړې ده، چې راځئ يوه داسې د دروغو خبره له خپله ځانه وتړو، او بيا د هغې نسبت الله ته وکړو.

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾

وويل (استاځيو) رب ځمونږ ته معلوم دي (دا چې) بېشکه مونږ تاسې ته خامخا درلیږلي شوي يو.

تفسير: يعنې که مونږ پر الله تعالی دروغ تړو، هغه خو مو ويني، نو آيا الله جل جلاله به پخپل فعل سره د دروغجنانو پر له پسې تصديق او تاييد کوي؟ داسې له سره نشي کېدی، اوس تاسې پوهېږئ که نه پوهېږئ، الله تعالی ته دغه خبره ښه معلومه ده چې مونږ پخپلې دغې دعوی کې رښتيني يو، او هيڅ يوه خبره له خپله ځانه نه وايو، نو ځکه فعلاً هغه ځمونږ تصديق فرمايي.

وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾

او نشته پر مونږ مګر (پيغام) رسونه ښکاره (سره له معجزاتو).

تفسير: يعنې مونږ خپله فريضه اداء کړې ده، د الله تعالی پيغام مو په ښه واضح او ښکاره صورت تاسې ته رسولی دی، او په ښو معقولو دلائلو او په زړه پورې طريقو مو تاسې پخپل خير او شر پوهولي يئ، اوس وروسته د حجّت له اتمامه تاسې پخپله غور او دقّت وکړئ، چې د تکذيب او عداوت انجام او عاقبت به څرنګه وي؟.

قَالُوٓا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهُوْا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۱۸

وويل (كافرو) بېشكه مونږ بدفالي نيولي ده په تاسې، قسم دى كه منع نه شوئ (له دعوى د دغه رسالته خپل)؛ خامخا سنګسار به کړو مونږ هرومرو تاسې، او خامخا وبه رسيږي تاسې ته له طرفه ځمونږ عذاب دردناک.

تفسير: ممکن چې د مرسلينو د تکذيب او د کفر او عناد له شامته به پر دوى قحط او نور بليات نازل شوي وي، يا د انبياوو د ښوونې په اثر د دوى په منځ کې بيلتون واقع او بيا دوى په خپلو منځو کې سره اختلاف وکړ، څه يې ومنل او څه يې ونه منل، او د نامبارکۍ نسبت يې دوى ته وکړ، يعنې ستاسې د قدمونو له شامته پر مونږ د قحط او بې اتفاقۍ او مصيبت بلاء نازله شوې ده، دغه ګرد ستاسې له نحوست دي (العياذ بالله)، که نه مونږ پخوا له دې نه ښه ماړه وو، او په اطمينان او سکون مو ژوندون کاوه، بس کړئ !، که تاسې له خپل دغه وضعيت څخه لاس وانخيست؛ نو مونږ به سخت تکليف او عذاب تاسې ته دروړسوو، او تاسې به تر هغه پورې په ګټو سره وولو، تر څو چې مړه شئ.

قَالُوْا طَآئِرُكُمْ مَّعَكُمْ ؕ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ؕ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ۱۹

وويل (استاځيو) چې بدفالي ستاسې له تاسې سره ده (چې دغه کُفر دى)، آيا نو که پند درکړ شي تاسې ته (نو دغه ته بدفالي وايئ، نه ده داسې) بلکه تاسې يو قوم يئ مسرفان د انصاف له حده تېرېدونکي.

تفسير: يعنې ستاسې د کفر او تکذيب له شامته عذاب نازل شوى دى، که تاسې ګردو متحدًا او متفقًا حق او صداقت منلى وى؛ نو نه به دغه مذموم اختلاف او تفرقه ستاسې په منځ کې پيدا کېده، او نه به په دې شان په آفاتو او بليّاتو مبتلا او اخته کېدى، پس د نامبارکۍ او نحوست اسباب پخپله په تاسې کې موجود دي، نو بيا ولې په دغومره يوه خبره چې مونږ تاسې ته ښه نصائح او پوهنه دروړاندې کړې ده، او تاسې مو ستاسې پر خير او شر پوهولي يئ؛ خپل نحوست ځمونږ پر سر غورځوئ !؟ او له وژلو څخه مو ويروئ !؟، حقيقت دا دى چې تاسې د عقل او د انسانيت له حدوده بيخي وتلي يئ ! نه خپله نفع او ضرر پخپل عقل سره معلومولى شئ !، او نه د انسانيت خبرې ستاسې له خولې څخه وځي !.

وَجَآءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى

او راغى له لرې طرفه د هغه ښار يو سړى (حبيب نجار) چې منډې يې وهلې.

تفسير: وايي چې د دغه صالح سړي نوم حبيب وو، او د ښار په آخري برخه کې په عبادت مشغول او لګيا وو، او له حلاله کسبه به يې روزي خوړه، دغه فطري صلاحيت ده ته وار او موقع ور نه کړه چې چپ او ساکت پاتې شي، د دغې قصې د اورېدلو په اثر د استاځيو او د مرسلينو د تاييد او حمايت او د مکذبينو د پوهولو او نصيحت لپاره په منډه او ډېره جلتۍ راغى ولې چې دى وويرېد نه چې اشقياء د خپلو هغو وږولو په اثر دغو مرسلينو او استاځيو ته څه ضرر او اذيت ورسوي، له دغه څخه معلومېږي چې د دغو مرسلينو د دعوت او تبليغ اثر د دې ښار تر لرې برخو پورې هم رسېدلى وو.

قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ۲۰ اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ۲۱

وويل (حبيب نجار) اى قومه ځما ! متابعت وکړئ تاسې د مرسلانو استاځيو. متابعت وکړئ تاسې د هغه چا چې نه غواړي له تاسې څخه اجر بدل حال دا چې دوى پر سمه صافه لاره (د خير او اصلاح) رهي (روان) دي.

تفسیر: یعنې دوی د الله تعالی استاځي دي، او د الله تعالی پیغام یې له خپل ځان سره راوړی دی، کوم پند او نصیحت چې دوی تاسې ته کوي ښایي تاسې هغه ومنئ !، او پرې عمل وکړئ !، وګورئ چې د دوی اخلاق، اعمال، عادات او اطوار ټول ښه دي، او بې غرضه د خیر غوښتنه کوي، او څه معاوضه او مزدري هم له تاسې څخه نه غواړي، نو بیا ولې د داسې بې غرضو او پاکو بزرګانو متابعت او اطاعت ونه کړی شي؟ او د الله تعالی هغه پیغام چې د دوی په ذریعه لیږلی شوی دی؛ ولې ونه منلی شي !؟.

(نو دوی ورته وویل چې ته په دین د دوی یې؟ نو هغه ورته داسې وویل چې:)

وَمَالِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي

او څه مانع ده ما ته (بلکه نشته چې د زړه له صدقه) عبادت نه کوم د هغه (الله) چې پیدا کړی یې یم زه.

تفسیر: دا یې اګر که خپل ځان ته ویلې دي، مګر اصلي مقصود یې دا دی چې نورو ته یې واوروي، یعنې پر تاسې څه شوي دي چې د هغه لوی الله تعالی عبادت نه کوئ چې رب او خالق دی.

وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿۲۲﴾

او خاص دغه (الله ته) بیولې کېږئ تاسې (په قیامت کې نو ښایي تاسې هم د همدغه الله تعالی عبادت وکړئ !).

تفسیر: یعنې داسې مه ګڼئ چې تاسې یې عبث پیدا کړي یئ ! او بیا یې همداسې سرخوشي او آزاد پرېښي یئ؟ او بل هیڅ مقصود ستاسې له دغه پیدایښت څخه نشته، داسې نه دي بلکه وروسته له مرګه ګرد د الله تعالی په حضور کې حاضرېږي، نو ښایي چې لا اوس د هغې ورځې په تهیه او فکر کې واوسئ !.

ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿۲۳﴾ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿۲۴﴾

آیا ونیسم بې له الله نور معبودان که اراده وفرمایي ماته رحمان د ضرر رسولو؛ نو دفعه به نه کړي له ما څخه شفاعت سپارښت د دوی هیڅ شی، او نه به مې خلاص کړي (په زور). بېشکه زه به په دغه وخت کی (چې نور معبودان ونیسم)؛ خامخا په ګمراهۍ ښکاره کې یم.

تفسیر: یعنې دغه ځومره ښکاره او صریحه ګمراهي ده چې له هغه مهربان او مطلق قادر الله څخه مخ اړوئ، او د داسې شیانو عبادت کوئ چې هغوی مو نه د پاک الله د نازل کړیو تکالیفو او ربړو څخه پخپله خلاصولی شي، او نه مو په سپارښت سره ترې بچ کولی شي.

إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴿۲۵﴾

بېشکه زه چې یم ایمان مې راوړی دی په رب ستاسې پس واورئ تاسې له مانه.

تفسیر: یعنې په مجمع کې بې له تردّده او اندېښنې اعلان کوم، چې ما پر واحد الله ایمان راوړی دی، دغه خبره دې ګرد سره واوري ! شاید مرسلانو ته یې د دې لامله اورولې وي؛ څو د الله تعالی په مخ کې شهادت ورکړي، او قوم ته

يې دا شهادت ځکه اوروله وي؛ چې د هغه د اورېدلو څخه متأثر شي، يا اقلاً د يوه مؤمن د ايمان د قوّت د مشاهدې په طرف متوجه شي.

قِيۡلَ ادۡخُلِ الۡجَنَّةَ ؕ

وويل شو (ورته چې ځه) ننوځه جنت ته (نو داخل شو جنت ته، او بې انتهاء نعمتونه يې په کې وليدل).

تفسير: يعني على الفور ده ته د جنّت د ننوتلو فرمان ورکړ شو، نقل کوي چې قوم هغه په ډېر ظلم، جفا او غبرګ زړه توب سره په شهادت ورسوه، نو ځکه سمدلاسه د ده شهادت سره متصل حکم صادر شو، چې دی فورًا په جنت کې داخل شي، لکه چې د شهداوو د ارواحو په نسبت له احاديثو څخه ثابت دي چې دوی پخوا له محشره په جنت کې داخليږي.

قَالَ يٰلَيۡتَ قَوۡمِيۡ يَعۡلَمُوۡنَ ۙ﴿۲۶﴾ بِمَا غَفَرَ لِيۡ رَبِّيۡ وَجَعَلَنِيۡ مِنَ الۡمُكۡرَمِيۡنَ ﴿۲۷﴾

وويل ده: کاشکې چې دا قوم ځما پوه شوی وی. په دې چې مغفرت ببښنه وکړه ماته رب ځما، او ويې ګرځولمه زه له عزت ورکړيو شويو (په ادخال د جنّت سره).

تفسير: قوم له هغه سره دښمني وکړه، چې دی يې وواژه، مګر دی وروسته د جنّت له ننوتلو څخه هم د قوم له خير غوښتلو څخه بېفکره نشو، او ويې ويل: که ځما قوم ځما له حاله او له دغه انعام او اکرام څخه چې د الله تعالى له لوري پر ما مبذول شوی دی خبرېدلی؛ نو خامخا يې ايمان راووړ.

وَمَاۤ اَنۡزَلۡنَا عَلٰى قَوۡمِهٖ مِنۡۢ بَعۡدِهٖ مِنۡ جُنۡدٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنۡزِلِيۡنَ ﴿۲۸﴾ اِنۡ كَانَتۡ اِلَّا صَيۡحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمۡ خٰمِدُوۡنَ ﴿۲۹﴾

او نه مو وو نازل کړی پر قوم د دغه (حبيب نجار) وروسته (له شهادته) د ده هيڅ لښکر له (جانبه د) آسمانه، او نه وو مونږ نازلوونکي (د لښکر د ملائکو). نه وو دا عذاب (د دې قوم) مګر چغه وه يوه (د جبريل) پس ناڅاپه دوی مړه يخ کړخ پراته وو (لکه ايره د اور).

تفسير: يعني وروسته له هغه دغه قوم هلاک کړل شول، او د دوی د دغه اهلاک لپاره مزيدو ترتيباتو او اهتماماتو ته دومره ضرورت پاتې نشو، چې له اسمانه ورته پرښتې لېږلې کېدی، او نه د الله تعالى دغه عادت دی چې د اقوامو د اهلاک لپاره لوی افواج وليږي، که هسې د کوم خاص مصلحت لپاره يې د پرښتو افواج لېږلي وي؛ هغه بېله خبره ده، په دغسې مواردو کې د ډېرو لويو مدعيانو او اعيانو د سرولو او شخ يخ غورځولو لپاره يو معمولي چغه کافي ده، لکه چې د همدغه قوم حال همداسې شو، چې پرښتې پر دوی يوه چغه ووهله، او دوی ګرد سره يو ځای همغلته مړه شول.

يٰحَسۡرَةً عَلَى الۡعِبَادِ ۚ مَا يَاۡتِيۡهِمۡ مِّنۡ رَّسُوۡلٍ اِلَّا كَانُوۡا بِهٖ يَسۡتَهۡزِءُوۡنَ ﴿۳۰﴾ اَلَمۡ يَرَوۡا كَمۡ اَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُمۡ مِّنَ الۡقُرُوۡنِ اَنَّهُمۡ اِلَيۡهِمۡ لَا يَرۡجِعُوۡنَ ﴿۳۱﴾

ای حسرت افسوس دی پر بندګانو (کافرانو)، نه دی راغلی دوی ته هيڅ رسول مګر وو دوی چې په هغوی پورې به يې ټوکې مسخرې کولې. آيا نه ويني (دغه کفار) چې څومره ډېر هلاک

کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زماني چي بېشکه هغه (هلاك کړی شوي) دوی ته بېرته نه راګرځي (دنيا ته، نو دوی پرې ولې عبرت نه اخلي؟).

تفسير: يعني ګوري او اوري چې په دنيا ځومره اقوام او ملل له انبياوو سره د استهزاء او تمسخر په بدل هلاك او تباه شوي دي، چې اوس د هغوی نوم او نښه هم د دنيا په مخ کې نه ده پاتې، نو هيڅ يو تن له هغوی ځني د دغي خبرې توان او طاقت نه لري چې بېرته راشي، د عذاب په ژرنده کې دوی ټول سره اوړه او دلده او برابر شوي دي، خو دوی سره له هغه پند او عبرت نه اخلي، او هر کله چې کوم نوی رسول دوی ته راځي؛ نو دوی بيا په همغو تمسخرو او استهزاوو او ټوکو مسخرو باندې لاس پورې کوي چې پخواني کفار په هغه معتاد او د هغو په اثر پخپله سزا ورسېدل، لکه چې نن له خاتم الأنبياء صلی الله عليه وسلم سره د معظمې مکې کفّار هم داسې سلوك او معامله کوي.

وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

او نه دي دا ګرد (خلائق) مګر ټول په نزد ځمونږ حاضر کړی شوي لپاره د جزاء (په قيامت کې).

تفسير: يعني هغه خو د دنيا عذاب وو، د آخرت سزا خو بېله ده، داسې مه ګڼئ کله چې هلاك شوئ، نو بيا به بېرته ځمونږ په طرف نه راځئ او ګردې خبرې او قصې ختمې شوې، د ګردو مخلوقاتو رجوع او حضور د پاك الله په دربار کې يو حتمي او ضروري امر دی، او هلته به ټول مجرمين او منکرين بلا استثناء نيولي کيږي.

وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ

او يو دليل (د قدرت) دی دوی ته ځمکه مړه (وچه کلکه) چې ژوندی کوو مونږ هغه (په اوبو سره) او راوباسو مونږ له هغې ځمکې څخه دانې نو له ځينو د دغو (دانو) څخه خوري. او پيدا کړي مو دي په دغې ځمکې کې باغونه له (هر قسمه د) خرماګانو او له (هر راز) انګورو، او جاري کړي مو دي په دغې (ځمکې) کې له چينو څخه. لپاره ددې چې وخوري دوی له مېوو د هغو.

تفسير: يعني ښايي دوی ته داسې شبهه پيدا شوي وي چې پس له مرګه بيا به مونږ څرنګه ژوندي راپاڅولی کيږو؟ دغه په دې صورت ورپوهوي: څرنګه چې ځمکه وچه کلکه مړه پرته وي، نو بيا الله تعالی يې تکه شنه زرغونه او ژوندۍ کوي، او په کې راز راز وښې، ګلان، غلې، دانې، مېوې، باغ، بهار او نور پيدا کوي، چې تاسې يې استعمالوئ، همداسې قياس او اټکل وکړئ، چې په مړو ابدانو کې هم الله تعالی د حيات روح پو کوي، په هر حال په دغې مړې ځمکې کې دوی ته يوه داسې نښه او د قدرت دليل شته چې په هغه کې د غور او دقّت کولو څخه بعث بعد الموت، د الله تعالی وحدانيت او عظمت او انعام او احسان په ښه ډول سره پېژندل او پوهېدل کيږي.

وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه دي پيدا کړي دغه (مېوې) لاسونو د دوی، آيا پس شکر نه وباسي دوی.

تفسير: يعني مېوې او د ځمکې نور حاصلات د الله تعالی په قدرت سره پيدا کيږي، د دوی په لاسونو کې داسې قدرت نشته چې د کورو يا کجورو يو دانه هم پيدا کړی شي، سره له هغه محنت او تردّد چې د يوه باغ په لګولو او روزنه کې

کیږي، مګر د دغه باغ د مېوو او حاصلاتو راوستل د الله تعالی کار او د ده په قبضه او اختیار کې دی، او که په غور سره وکتل شي؛ ټول هغه کارونه چې د انسانانو په سعي او کوښښ سره انجام مومي، هغه هم في الحقیقت د الله تعالی په عطاء کړی شوي قدرت او قوت او مشیت او ارادې سره کیږي، لهذا په هر حیثیت سره د الله تعالی شکر ایستل او احسان پېژندل واجب دي.

تنبیه: محقق مترجم (رحمه الله) په ﴿وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ﴾ کې «ما» نافیه اخیستي ده (کما هو دأب المتأخرین) لیکن له اسلافو څخه عمومًا د دغې «ما» موصوله توب نقل شوی دی، چې د هغه تایید د ابن مسعود رضی الله تعالی عنه له قراءته چې په کې «و مما عملته أیدیهم» دی کیږي.

سُبْحٰنَ الَّذِيْ خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۶﴾

پاکي ده (له هر عیبه) هغه الله ته چې پیدا کړي یې دي دغه (ټولې) جوړې (انواع ـ اصناف) ټول له هغو شیزونو چې زرغونوي یې ځمکه، او له ځانونو د دوی (اولاد، لمسي، کړوسي) او له هغو (مخلوقاتو) څخه چې دوی یې نه پېژني (د علویاتو اود سفلیاتو له عجائبو مخلوقاتو څخه).

تفسیر: یعني په نباتاتو او انسانانو او په هغو نورو مخلوقاتو کې چې لا له هغوی څخه خلق پوره نه دي خبر؛ الله تعالی جوړې پیدا کړي دي، اعم له دې نه چې دغه جوړه توب د تقابل له حیثیته وي، لکه نر او ښځه، خواږه او تروه، تور او سپین، ورځ او شپه، رڼا او تیاره، یا د تماثل له حیثیته وي، لکه په یوه شان، یو رنګ، یو خوند مېوې او د ځمکې نور محصولات، او په یوه شکل او صورت سره دوه ساکنبان (جاندار)، په هر حال په مخلوقاتو کې هیڅ یو داسې مخلوق نشته چې د هغه بل کوم مقابل او مماثل نه وي، ځکه چې مقابله یا مماثلت په هغو شیانو کې کېدی شي چې په کومه درجه کې في الجمله اشتراک ولري.

وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الَّيْلُ ۖۚ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُّظْلِمُوْنَ ﴿۳۷﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِيْ لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ؕ

او یو دلیل (د قدرت د الله) دوی ته شپه ده، چې راوباسو مونږ له هغې (شپې) څخه ورځ، پس ناڅاپه دوی ننوتونکي وي په تیارو کې. او (بل دلیل د قدرت د الله دوی ته) لمر (دی چې) ځي پخپلې ټاکلې (مقرر) لارې باندې (یا خپل ځای ته).

تفسیر: «سلخ» د حیوان پوستکي ایستلو ته وایي، چې ترې لاندې غوښه یې ښکاره شي، همداسې وګڼئ د شپې په تیارو باندې د ورځې څادر هوار کړی شوی دی، څه وخت چې دغه د رڼا څادر د دې له سره څخه لرې کړ شي؛ خلق په تیارو کې پاتې کیږي، وروسته له هغه لمر بیا په خپل همغه مقرر تګ سره په معین وخت راخیژي، او ټول جهان او شیان رڼوي، د لیل او نهار پر دغو تقلباتو قیاس او اټکل وکړئ، اوښه ویوهېږئ چې الله تعالی عالم همداسې فناء کوي، او بیا یې د بقا بل عالم ته انتقال او ژوندي راپاڅوي، او ببشکه همدغه الله تعالی د عبادت وړ او لایق دی، چې د ده په قدرت کې د دغو عظیم الشأنو انقلاباتو واک اختیار او زمام دي، چې له هغه څخه مونږ ته د مختلفو اقسامو فوائد رارسیږي، هغه مطلق قادر چې شپه په ورځې سره تبدیلوي؛ نو له هغه څخه دغه خبره کله لرې او بعیده ده چې د رسالت د لمر په ذریعه دغه دنیا هم د جهالت له تیارو څخه وباسي، او لرې یې کړي، لیکن د شپې او ورځې او د لمر او قمر او د انجم د طلوع او غروب په شان هر کار پخپل وخت او نېټه کیږي.

ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿۳۸﴾ؕ

دغه (مخصوص حرکت د لمر) اندازه ده د ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه دانا (پر هر شیز).

تفسير: د لمر چال او لاره مقرره ده، او دی پر هغې باندې منظم درومي، يو بخركی يوه رپه له هغې څخه وړاندې وروسته نشي كېدی، د قيامت تر قرب او قيام پورې همدغه وضعيت دوام لري، څو دغسې يو وخت راشي چې هلته د الله تعالی له جانبه پر لمر داسې حكم صادرېږي چې له همغه ځايه چې غروب شوی يې بېرته راوخېژه ! دغه هم دا وخت دی چې باب التوبه به تړل كېږي كما ورد في الحديث الصحيح.

خبره دا ده چې د ده دغه د طلوع او غروب د عليم او خبير ذات له جانبه قائم كړی شوي دي، چې د ده انتظام او قوام بل هيڅوك نشي خرابولی، او نه يې ماتولی او نه د ده پر دغه حكمت او پوهنې څه تنقيد او تبصره كولی شي، دی هر وخت چې اراده وفرمايي، او څرنګه چې مشيت وفرمايي؛ په كې تحويل او تبديل او تعديل كولی شي.

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ ﴿۳۹﴾

او سپوږمۍ ته اندازه كړې دي مونږ منزلونه تر هغه پورې چې وګرځي (په نظر كې) لكه وچه څانګه د خرما (چې كږه او نرۍ شي).

تفسير: يعنې د لمر په شان قمر تل په يوه وضعيت او هيئت نه دی، بلكه هره ورځ تزييد يا تنقيص مومي، الله تعالی قمر ته (۲۸) منازل مقرر فرمايلي دي، چې دی دغه منازل په يوه معين نظام سره درجه په درجه طې او پرې كوي.

لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِيْ لَهَآ اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ؕ وَكُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴿۴۰﴾

نه دي لايق لمر لره (او له وسه يې پوره نه ده) چې لاندې كړي سپوږمۍ (په زمان مكان او صافو كې) او نه شپه ړومبۍ كېدونكې ده له ورځې، او دغه ټول (فلكي اجرام) په اسمان كې چورليدونكي دي (لامبو په كې وهي، پراخ په كې روان دي).

تفسير: په هر ملك او اقليم او په هره زمانه او موسم كې كومه اندازه چې شپې او ورځې ته اېښودلې شوې ده؛ دغه كرات هيڅ مجال او قدرت نه لري، چې له خپلې ټاكلې حركت او سرعت څخه وړاندې يا وروسته د يوې رپې په اندازه هم تجاوز يا تخلف وكړی شي، هره يوه سياره په همغه خپل مدار كې قائمه او پخپل معين نظام سره چورلي، او له هغه څنې د يوې ذرې په اندازه هم يو خوا او بلې خوا ته هيڅ تمايل او تجاوز نشي كولی، او سره له دغومره لويوالي او سريع او ګړندي حركت په دغې آزادې فضاء كې يو له بله سره ټكر نه وي، او نه متصادم كيږي، او نه له خپلې مقررې اندازې څخه ورو يا ګړندي كيږي، آيا دغه د دې خبرې واضحه نښه نه ده چې دغه ټول عظيم الشأن مشينونه او د هغو دغه ګرد اجزاء او پرزې د كوم زبردست عليم، خبير، قدير ذات په قبضه او اختيار كې دي، چې په داسې دقيق او منظم صورت سره پخپلو كارونو كې لګيا دي، بيا نو هغه لوی ذات چې دغه شپې، ورځې، لمر، قمر، انجم او ټول علويات او سفليات وما فيها يې پيدا كړي دي، او په دغو كې هر راز تبديل تحويل كوي؛ آيا هغه په دې باندې نه دی قدير چې تاسې وروسته له فناء څخه بيا ژوندي راپاځوي؟.

وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۴۱﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ مَا يَرْكَبُوْنَ ﴿۴۲﴾

او يوه نښه دليل (د قدرت د الله) دوی ته دا ده چې بېشكه سواره كړې دي مونږ اولاد د دوی په بېړۍ (جهاز) ډكه كړی شوي كې. او پيدا كړې دي مونږ دوی ته په شان د دغه (بېړۍ) هر هغه څه چې دوی پرې سورېږي (له نورو نواقلو څخه).

تفسير: يعنې د نوح عليه السلام په زمانه كې كله چې طوفان راغی؛ نو د آدم نسل يې د هغه پر ډكې بېړۍ سور كړ، چې نوح عليه السلام هغه جوړه كړې ده، كه نه د انسان تخم به نه پاتې كېده، بيا د هغې بېړۍ په نمونه يې نورې بېړۍ او

جهازونه در جوړ كړل، چې پر هغو تاسې تر نن پورې سوربږئ، او سره له خپلو احمالو او اثقالو يې له يوې وچې څخه بلې وچې ته وړئ!، او له دغو جهازونو څخه همداسې كار اخلئ لكه چې له نورو نواقلو څخه يې اخلئ، مثلاً اوښ چې هغه ته عربو «سفائن البر» يعني د وچې بېړۍ ويل.

وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾

او كه اراده وفرمايو مونږ؛ نو غرق كړي به مو وو دغه (راكبين د بېړۍ) پس نه به وي هيڅ فرياد رس او نه به دوی خلاصولی كيږي (له غرقه). مګر (نه يې غرقوو) په رحمت مهربانۍ خپلې سره، او لپاره د نفعې اخيستلو تر نېټې (د مرګ د دوی) پورې.

تفسير: يعني دغه د هلوكو يو موټې انسان ته وګورئ، چې څرنګه له ويروونكو سمندرونو او سيندونو څخه د جهاز په ذريعه تيرېږي راتيرېږي، چې د هغو په نسبت د خورا لويو جهازونو حقيقت د يوې نرۍ خځلې په اندازه هم نه دی، كه الله تعالی اراده وفرمايي چې تاسې په دغو سيندونو كې ډوب كړي؛ نو څوك تاسې ته له دغو ډوبېدلو څخه نجات دركوي؟ او څوك به مو په فرياد رسيږي، مګر دغه د الله تعالی د حكمت او مهربانۍ او مصلحت اقتضاء ده چې دوی تر يوې معينې نېټې پورې ژوندي وي، او دغه دنيوي امور پخپل طبيعي مدار وګرځي، د ډېر افسوس ځای دی چې ډېر خلق د قدرت پر دغو دلائلو او نښو نه پوهيږي، او نه د الله تعالی د دغو نعماوو قدر پيژني.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

او كله چې وويل شي دوی ته چې ځان وساتئ له هغه (دنيوي عذابه) چې په مخكې ستاسې دی، او له هغه (اخروي عذابه) چې وروسته درپسې راځي ښايي پر تاسې رحم وكړ شي (نو دوی مخ وګرځوي). او نه راځي دوی ته هيڅ دليل له دلائلو د رب د دوی مګر دي دوی له هغو (دلائلو) څخه مخ ګرځوونكي.

تفسير: وړاندې د جزاء ورځ راځي، او وروسته مو پرينبي دي اعمال، يعني كله چې دوی ته وويل شي چې: د قيامت د سزا او د بدو اعمالو له شامت څخه وويرېږئ!، او د خپلې آخرې خاتمې په نسبت څه فكر او غور وكړئ!، څو د الله تعالی رحمت ستاسې په لوري متوجه شي؛ نو دوی نصيحت ته له سره غوږ نه ږدي، او تل د الله تعالی له احكامو څخه مخ اړوي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ

او كله چې وويل شي دوی ته چې: نفقه وركړه كوئ (عاجزانو ته) له ځينو هغو (مالونو) چې رزق روزي دركړي دي تاسې ته الله!؛ نو وايي هغه كسان چې كافران شوي دي (له جهته د استهزاء) هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړی دی: آيا طعام وركړو مونږ هغه چاته كه اراده فرمايلي وی الله؛ نو طعام به يې وركړی وو هغه ته.

تفسير: يعني د الله تعالی نور احكام به څه ومني، پر فقراوو او مساكينو مال لګول د دوی په نزد هم ښه كار دی، ليكن همدغه مسلّمه خبره كله چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم او د مؤمنانو له طرفه دغو منكرانو ته ويله كيږي؛ نو په نهايتو سپكو طريقو سره ترې اعراض او انكار كوي، او وايي: «هغو كسانو ته چې پخپله الله پاك رزق او روزي نه

ده ورکړي، مونږ به هغوی ته څه ورکولی شو؟ او ولې به یې پرې خورو؟ مونږ د الله تعالی له مشیته مخالف کار نشو کولی، که د الله تعالی مشیت داسې نه وی؛ نو دوی به یې فقراء او محتاج او مونږ به یې غني او دولتمن نه وو ګرځولي»، نو آیا د دغه حماقت او بیحیایۍ په مقابل کې څه وویل شي؟ دغه خو د الله تعالی امتحان دی چې اغنیاء یې د فقراوو پر اعانت مأمور فرمایلي دي، او د دوی په وسیله یې د هغوی د رزق رسولو سامان مهیأ کړی دی، هر هغه چې په دغه امتحان کې پاتې او ناکامه شي؛ نو ښایي چې دی پر خپلې بدبختۍ او ناکامۍ وژاړي.

تنبیه: د ځینو اسلافو له اقوالو معلومیږي چې دغه آیت د ځینو زنادقه وو په حق کې دی، په دغه صورت به د دوی دغه قول پر تمسخر نه حمل کیږي، بلکه پر خپل حقیقت اینبود کیږي.

إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٤٧﴾

نه یئ تاسې مګر په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: که دغه جمله د کفارو د قوله تتمه وي؛ نو مطلب به یې داسې کیږي: «ای د مؤمنانو ټولنې ! تاسې په صریحې ګمراهۍ کې لویدلي یئ، چې د داسې خلقو د ګېډې پر مړولو پس ګرځئ، او که د الله له طرفه خطاب شي؛ نو معنی یې دا ده: «تاسو په ښکاره ګمراهۍ یې یاستئ، چې د الله تعالی حکم نه منئ، او په تقدیر حواله ورکوئ»، شاه صاحب لیکي: «دغه ګمراهي ده چې په نېک کار کې پر تقدیر حواله ورکړي، او د خپلو مزو په لاس ته راوړلو کې په طمعې او توقع پسې منډې ووهي».

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وایي (کفّار) چې کله به وي دغه وعده (د قیامت؟ ووایئ راته !) که چېرې یئ تاسې صادقین رښتیني (په دې کې ای مؤمنانو !).

تفسیر: یعنې ستاسې دغه قیامت او دغه عذاب او آفتونه چې تاسې مو له هغو څخه پرله پسې ویروئ؛ کله راځي؟ او دغه مواعید مو کله پوره کیږي؟ که تاسې په واقع سره رښتیني یئ؛ نو دغه وعده ژر تر ژره پوره کړئ، او مونږ ته یې راوښیئ !.

مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ تَأۡخُذُهُمۡ وَهُمۡ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ تَوۡصِيَةٗ وَلَآ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٥٠﴾

(نو فرمایي الله چې) انتظار نه کوي (کفار) مګر د چغې یوې (د اسرافیل) چې وبه نیسي دوی حال دا چې دوی به جګړې سره کوي. پس توان به یې ونه شي د وصیت او نه به خپل اهل ته بېرته ورشي (له مشاغلو خپلو).

تفسیر: یعنې قیامت به یو ناڅاپه واقع شي، او په داسې حالت کې به قائمیږي چې ټول خلق پخپلو معاملاتو او چارو کې مشغول او لګیا وي، څه وخت چې اول صور (شپېلۍ) وپو کلی شي؛ د ګردو هوش او حواس به مفقود او ورک شي، او بالآخر ټول سره مري، او په هر ځای کې به مړي یو پر بل لویږي، دوی به دومره فرصت هم ونه مومي چې څه ووایي، یا څه وصیت وکړي، یاخپلو کورونو ته خپل ځان ورسوي، او بالفرض که وصیت هم وکړي؛ نو چا ته به یې کوي؟ او که خپلو کورونو ته هم راشي؛ نو کورونه به یې چېرې ودان پاتې وي؟.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾

او بیا به پو کی و کړ شي په صور (شپېلۍ) کې پس ناڅاپه دوی له قبورو څخه په طرف د رب خپل به منډې وهي ځغلي.

تفسیر: یعنې کله چې دویمه شپېلۍ (صور) وپوکلې شي؛ نو ټول مخلوقات به سره ژوندي کیږي، او له خپلو قبرونو څخه به راپورته کیږي، او پرښتې به په ډېر سرعت سره دوی ټول په ټیل وهلو سره د محشر د میدان په لوري ولي، او شړي به یې.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ

وایي به دوی: هلاکت دی او افسوس دی مونږ ته، چا راپاڅولو له ځایونو د خوبونو څمونږ څخه؟

تفسیر: د قیامت د هولناکې منظرې له لیدلو څخه به دوی د قبر عذاب اسان وګڼي.

هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

دا هغه (دویم ژوندون) دی چې وعده یې کړې وه رحمان، او رښتیا ویلي وو رسولانو.

تفسیر: دغه ځواب د الله تعالی له جانبه په هغه وخت کې ورکاوه کیږي، یا یې مستقبل د حاضر په ځای درولی همدا اوس ورته جواب وایي، یعنې ولې دغه پوښتنه کوئ؟ لږ شانته خو خپلې سترګې وغړوئ !او دغه وضعیت ته وګورئ ! دا خو هم هغه ژوندي راپاڅول دي، چې د هغو وعده د الله تعالی له طرفه تاسې ته درکړې شوې وه، او انبیاء الله به پرله پسې د هغو اخبار او اطلاع تاسې ته درکوله.

إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾

نه به وي (دغه نفخه الثانیه) مګر چغه یوه (چې وشي؛ نو راژوندي به شي دوی ټول) پس ناڅاپه دوی ټول په نزد څمونږ به حاضر کړې شوي وي.

تفسیر: یعنې هیڅ یو متنفس به نه تښتېدلی شي، او نه به چېرې خپل ځان پټولی شي.

فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

پس نن ورځ به ونه کاوه شي ظلم په هیڅ نفس باندې د هیڅ څیز، او نه به جزاء درکوله کیږي تاسې ته مګر (جزاء) د هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (له خیر او شر په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د هیچا به نه نیکي ضایع کیږي او نه به د جرم له حیثیت او اندازې څخه زیاته سزا چاته ورکوله کیږي، پوره پوره او په کامل ډول سره هر چا ته د هغې جزاء او سزا ورکاوه کیږي، او له هر چا سره به په عدل او انصاف سره معامله وشي، او هر چاته به هر هغه نېک او بد کار چې په دنیا کې یې کړی وي؛ په عُقبا کې د ثواب او عقاب په شکل او صورت ور د مخه او وړاندې کیږي.

إِنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ ٱلْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَٰكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَٰجُهُمْ فِى ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا
فَٰكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾

بېشکه اصحاب یاران د جنّت به نن ورځ په مشغولتیا کې د لذت اخیستونکي وي. دغه (جنتیان) او ښځې د دوی به په سیوریو کې (ناست وي) پر تختونو باندې تکیه وهونکي به وي. وي به دوی ته په دغه جنّت کې (انواع د) مېوو، او وي به دوی ته هر هغه شی چې غواړي یې دوی (او ارزو یې کوي).

تفسیر: په جنت کې به د هر قسم عیش عشرت او نشاط وسائل او سامان وي، مؤمنین به له دنیوي مکروهاتو څخه نجات مومي، او په جنت کې به د هغوی مشغله ماسوا له تفریح او ساعت تېرى څخه بل شي نه وي، دوی به له خپلو ښځو سره یو ځای لکه شودې او شکره ګډ او خوښ او خوشال وي، په ډېره اعلی درجه ښایسته او ښکلو چپرکټونو او پالنګونو به هوسایي او آرام کوي، هر قسم مېوې دانې، مأکولات او مشروبات به دوی ته حاضر او مهیا وي، پس لنډه یې دا د هر هغه شي طلب ارزو او تمنّا چې د جنتیانو په زړونو کې وګرځي؛ همغه به ورته علی الفور وړاندې کېږي.

سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴿٥٨﴾

وي به دوی ته سلام (چې وبه ویلی شي ورته) په ویلو سره له (طرفه د) رب رحم کوونکي.

تفسیر: یعنې د مهربان رحمان له جانبه به جنتیانو ته سلام وایه کېږي لکه چې د «ابن ماجه» په یوه روایت کې راغلي دي.

وَٱمْتَٰزُوا۟ ٱلْيَوْمَ أَيُّهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾

او (وبه وایه شي چې) را جدا شئ نن ورځ ای مجرمانو (کافرانو له مؤمنانو څخه).

تفسیر: یعنې د جنتیانو په عیش او آرام کې تاسې له سره هیڅ برخه نه لرئ، ستاسې د هستوګنې ځای بېل دی، چې تل به همغلته اوسېږئ ای مجرمانو کافرانو !.

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا۟ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعْبُدُونِى ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ
مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

آیا حکم نه وو کړی ما تاسې ته (په ژبو د رسولانو سره) ای ځامنو د آدم په دې سره چې عبادت مه کوئ تاسې د شیطان، بېشکه دغه شیطان تاسې ته دښمن دی ښکاره. او (داسې حکم مې نه وو کړی بلکه کړی مې وو) چې عبادت کوئ (یواځې) ځما، دغه (عبادت ځما) لاره ده سمه (چې جنت ته تللې ده).

تفسیر: یعنې د همدغې ورځې په نسبت مو تاسې د انبیاء الله په واسطه مکرر پوهولي وئ، او ویلي مو وو چې د لعین شیطان متابعت له سره مه کوئ !، چې ستاسې ښکاره او صریح دښمن دی، او هغه مو تر هغه پورې نه پرېږدي څو مو په دوزخ کې وغورځوي، که ابدي نجات غواړئ؛ نو پر دغې سمې صافې لارې چې درښکاره او واضحه کړی شوې ده لاړ شئ، او یواځې د الله تعالی په عبادت او بندګۍ کې مشغول اوسئ !.

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾

او خامخا په تحقيق ګمراه کړي وو (شيطان) له تاسې خلق ډېر، آيا پس نه يئ تاسې داسې چې عقل وچلوئ. (وبه ويلی شي منکرانو ته په آخرت کې) دا دوزخ دی هغه چې وئ تاسې چې (په دنيا کې) وعده يې درسره کړی شوې وه. ځئ ننوځئ په ده کې نن ورځ په سبب د هغې چې وئ تاسې (په دنيا کې) چې کافران کېدئ.

تفسير: يعني افسوس چې سره له دومره نصيحت او پوهولو تاسې ونه پوهېدئ، او له غور او فکر او عقل څخه مو کار وانخيست، او دغه ملعون شيطان له تاسې يو لوی جمعيت ګمراه او بې لارې کړ، آيا تاسو دومره عقل او پوهه نه درلوده چې د دوست او دښمن په منځ کې فرق او تمييز سره وکړی شئ؟.

اوس نو د خپل هغه حماقت او سفاهت نتائج او ثمرات وڅکئ ! دغه دی دوزخ درته تيار او منتظر دی، چې د هغه وعده مو له تاسې سره د کفر اختيارولو په تقدير کړې وه، د کفارو د هستوګنې ځای همدا دی، ځئ خپلو ځايونو ته او په کې الی الأبد پر پوځئ !.

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾

نن ورځ به مهر ووهو پر خولو د دوی، او خبرې به وکړي له مونږ سره لاسونه د دوی، او شاهدي به ورکړي پښې د دوی په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به دوی (په دنيا کې).

تفسير: يعني که نن دغه خلق پخپلو جرائمو باندې پخپلو ژبو سره هم اقرار او اعتراف ونکړي؛ نو څه به کيږي؟ مونږ د دوی پر خولو مهر لګوو، او د دوی لاسونو او پښو بلکه د دوی ابدانو پوستکيو ته به حکم ورکوو، څو د هغو د جرائمو بيان وکړي چې د دوی په ذريعه يې پر هغو ارتکاب کړي وو، لکه چې هر عضو د الله تعالی په قدرت په وينا راځي، او شهادت ورکوي، لکه چې الله جل جلاله فرمايي: ﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (٢٤ جزء د حم السجده سورت (٣) رکوع (٢٠) آيت)، او د همدغه سورت په (٢١) آيت کې فرمايي: ﴿قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾، او د نيکانو اعضاء شهادت ورکوي د دوی په طاعت او صلاح باندې.

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

او که اراده فرمايلی وی مونږ؛ نو خامخا هوارولی به راوستلی وو مونږ پر سترګو د دوی پس وړاندې شوي به وو دوی هغې لارې ته (چې تل پرې تلل)، پس څرنګه به ليدلې وه دوی (هغه لاره). او که اراده فرمايلې وی مونږ؛ خامخا مسخ کړي به وو مونږ دوی په ځايونو خپلو کې، پس طاقت به يې نه وو د وړاندې تللو او نه به بېرته ګرځېدلی شو (شاته).

تفسير: يعني لکه چې دوی څمونږ له آيتونو څخه سترګې پټې کړې دي، که مونږ اراده فرمايلې وی؛ نو د سزا په ډول به مو د دوی ظاهري بصارت هم له دوی نه اخيست، او له دوی نه به مو خالص ړانده جوړ کړي وی، چې د دې لورې او د هغه لورې لار به يې هم پرې نه ليدله، او هم هغسې چې دوی له شيطاني لارو څخه نه پر څنګ کيږي، او نه غواړي چې د الله تعالی پر لاره لاړ شي؛ مونږ قدرت لرو چې د دوی صورتونه بيخي مسخ او له اصلي حالت څخه يې واړوو، څو دوی د خپل کوم ضرورت لپاره بيخي له خپله ځايه پر خوځېدلو قادر نه وي.

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ ۭ اَفَلَا يَعْقِلُوْنَ ۝۶۸

او هر چا ته چې اوږد عمر ورکړو مونږ هغه ته؛ نو نسکور به کړو هغه په پیدایښت کې، آیا دوی د عقل څخه کار نه اخلي؟ (چې نه یوائې الله په عمر ورکولو او تنکیس، بلکه په بعث هم قادر دی).

تفسیر: یعنې د خپل بصارت فقدان او د صورت مسخ مستبعد مه ګڼئ!، آیا تاسې نه ګورئ او غور نه کوئ چې یو روغ رمټ او مضبوط انسان څه وخت چې زیات سپین ګیری او زوړ شي، څرنګه د لیدلو، اورېدلو، تللو، ګرځېدلو څخه معذور کیږي، ګواکې د هلکتوب په شان کمزور او ناتوانه ګرځي، او بیا د نورو کومک او معاونت او لاس نیولو ته لکه وړوکی محتاجیږي، او په زوړتوب کې همغه د وړوکتوب حالت او عادت له سره شروع کیږي، نو آیا هغه الله تعالی چې د دوی د دغه قوې په عطالت او ازاله په وړتوب او زړتوب کې قادر دی؛ په ځلمیتوب کې به نه وي مقتدر؟.

وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ ۭ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَّقُرْاٰنٌ مُّبِيْنٌ ۝۶۹

او نه دی ښوولی مونږ دغه (محمد) ته شعر او نه ښاییږي ورلره (شعر ویل)، نه دی دغه (قرآن) مګر خالص ذکر پند دی او قرآن دی ښکاره کوونکی (د احکامو).

تفسیر: یعنې څه چې پاس بیان شو؛ ګرد حقائق دي، او کوم شاعرانه تخیّلات نه دي، د غه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته مونږ د داسې یو عظیم الشأن قرآن احسان کړی دی، چې پر نصائحو او روښانو تعلیماتو معمور دی، کوم د شعر او شاعرۍ دیوان نه دی، چې په کې خالص طبع ازمویل، او د تخیل او مبالغې مظاهره وي، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم مبارکه طبع په فطري ډول سره د شاعرۍ له فنه دومره بعیده ده چې سره له دې چې دوی د قریشو له خاندانه څخه دي، چې د هغوی هر فرد حتا چې وینځو یې هم د شعر ویلو قدرت او طبیعي سلیقه لرله، مګر دوی پخپل مدّت العمر کې شعر نه دی جوړ کړی، البته په رجز او په نورو مواقعو کې به یو نیم ځلې د دوی د مبارکې ژبې څخه بې تکلفه مقفّی عبارت وتلی وي، چې د شعر خاصیت به ترې څرګندېده، چې ښایي دغه ترې مستثنی وګڼل شي، او نه ښایې چې پر دغو د شعر او شاعري اطلاق وکړي شي.

لِّيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَّيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۝۷۰

چې وویروي (دغه قرآن یا نبي) هر هغه چې وي ژوندی، او ثابته شي خبره (د عذاب) پر کافرانو (چې قرآن نه مني).

تفسیر: یعنې د ژوندي زړه انسان د قرآن په اورېدلو سره له الله تعالی څخه وویریږي، او پر منکرانو د حجّت اتمام وشي.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَآ اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ۝۷۱

آیا نه ویني دوی (بلکه ویني دوی) چې بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی ته له هغه چې جوړ کړي دي لاسونو څمونږ چارپایان، پس دوی د هغوی مالکان (واکداران) دي.

تفسیر: له تنزیلیه آیتونو څخه وروسته بیا د تکوینیه آیتونو په طرف توجه ورکوي، یعنې له یوه جانبه دلوی قرآن پندونه او نصائح واورئ، او له بل طرفه په غور او دقّت سره وګورئ چې پاک الله څرنګه انعام او احسان پر تاسې فرمایلی دی،

اوښ، غوايي، اس، کچر، پسه او نور ساکښان تاسې نه دي پيدا کړي، بلکه دغه ګرد پخپله پاک الله ستاسې د فائدې او ګټې لپاره پيدا کړي دي، او بيا يې تاسې محض پخپل فضل او کرم سره د هغو مالکان ګرځولي يئ، چې ترې وخورئ، او ترې هر راز کار چې مو زړه غواړي؛ واخلئ، او ترې په هر ډول منتفع شئ !.

وَذَلَّلْنَٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ وَمَشَارِبُ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

او ذليل عاجز ايل کړي مو دي دغه (چارپايان) دوی ته، پس ځينې له دوی د سورلی د دوی دي، او له ځينې د دوی خوري. او شته دوی ته په دغو انعامو کې نفعې ډېرې د څښلو (شيان)، آيا پس دوی شکر نه وباسي (په نعماوو)؟.

تفسير: وګورئ چې څومره لوی او عظيم الجثه او قوي هيکله حيوانان د ضعيف البنيان انسان په مقابل کې عاجزان او ناتوانان او ټول ده ته مسخّر او تابعان دي، د زرهاوو اوښانو يو قطار (لړ) يو وړوکي هلک هر چېرې چې وغواړي؛ بيايي، او دوی د پوزې له نکېله راکاږي، او دوی د دغه وړوکي په مقابل کې خپل غوږ هم نه خوځوي، او پر څومره قوي او زورورو حيواناتو انسانان سوريږي، پېټي پرې وړي، او ډېر حيوانات حلالوي، او له غوښو او نورو اجزاوو څخه يې منتفع کيږي، علاوه پر غوښې د دوی له پوستکيو، هډوکيو، وړيو، ويښتانو او نورو څخه څومره فائده حاصلولی شي، د دوی غلانځې داسې دي لکه د شودو چينې چې د همدغو چينو له اوبو خور څخه ډېر انسانان خړوبيږي، خو سره له دې شکر ايستونکي بندګان ډېر لږ دي.

وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾

او نيولي دي (دغو مشرکانو) بې له الله (نور) معبودان چې ښايي دوی سره به مدد وکړی شي. نه لري (طاقت) (دغه معبودان) د نصرت له دوی سره حال دا چې دغه (معبودان) به دوی ته لښکرې حاضرې کړی شوي وي (په دوزخ کې).

تفسير: يعنې هغه الله چې دغسې نعمتونه يې تاسې ته عطاء او مرحمت کړي دي؛ د هغه شکريه تاسې په دې ډول سره اداء کوئ چې د ده په مقابل کې مو نور معبودان او اختيار لرونکې ودرول، او د دوی په نسبت داسې عقيده لرئ چې ګواکې دوی د احتياج په وخت کې ځمونږ په کار راځي او په درد خوري، او راسره امداد او مرستې کوي، نو په ياد يې ولرئ چې هغوی به ستاسې سره څه کومک او مرستې وکړی شي؟ حال دا چې دوی خپلو ځانونو ته هم څه نفعه او ګټه نشي رسولی، هو ! څه وخت چې تاسې امداد او معاونت ته سخت محتاج اوسئ؛ په همدغه وخت کې پر تاسې نور الزامات او جرمونه هم اړوي، او ستاسې پېټي لا درنوي، نو هلته به تاسې ته دغه خبره ښکاره شي چې د هغو معبودانو په طرفدارۍ او حمايت چې تاسې خپل ګرد عمر مصرف کړی وو؛ نن هغوی په کومه سترګه تاسې ته ګوري؟

فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

پس نه دې غمجن کوي تا خبرې د دوی (په دې چې ته رسول نه يې)، بېشکه مونږ ته معلوم دي هغه (حسد او بغض) چې پټوي يې دوی او هغه (کفر او عناد) چې ښکاره کوي يې دوی.

تفسير: يعنې کله چې پخپله له مونږ سره د دوی سلوک او معامله داسې ده؛ نو تاسې له سره مه غمجن او مه خفه کېږئ !، او خپله فريضه په ښه ډول سره اداء کړئ ! او دوی مونږ ته پرېږدئ ! مونږ د دوی له ظاهري او باطني احوالاتو څخه ښه واقف او خبردار يو، او په ډېر ښه شان سره د دوی حساب او کتاب اخلو، او لازمه احکام د دوی په نسبت صادرو و.

﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ﴾ ۷۷

آیا نه ویني نه پوهیږي انسان چې بېشکه مونږ پیدا کړی مو دی هغه له نطفې (یوه څاڅکي اوبو) پس ناڅاپه دی سخت جګړه کوونکی ښکاره دی.

تفسیر: یعني انسان خپل اصلیت او ماهیت ته نه ګوري، چې دی د نا ځیزو اوبو یو څاڅکی وو چې د الله تعالی په قدرت له څه شي څه شی ترې جوړ شوی دی؟، د اوبو دغه څاڅکي ته الله تعالی داسې نطق او بیان ورعطاء کړ چې دی اوس پر هره یوه خبره جګړې او مناقشې کوي، او له خپله ځانه راز راز خبرې او اترې جوړوي، تر دې اندازې پورې چې نن له خپله حده متجاوز شوی، د خپل لوی خالق په مقابل کې هم ټینګ او ولاړ دی.

﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ﴾ ۷۸

او ترې پر مونږ پورې مثل (د هډوکي وراسته)، او هېر کړی یې دی پیدایښت خپل، وایي: څوک به ژوندي کړي هډوکي حال دا چې هغه وراسته دي.

تفسیر: یعنې وګورئ، چې دوی پر الله تعالی څرنګه خبرې ترې؟ ګویا هغه مطلق قادر د عاجز مخلوق په شان فرضوي، او داسې وایي: کله چې څمونږ اجساد وراسته شي، او بیخي وریژي، یواځې وراسته او زاړه هډوکي او ککره مو پاتې شي؛ نـو آیا دغه شیان بیا څوک ژوندي کولی شي؟ د دغسې سوال کولو په وخت کې دوی ته د دوی اصلي پیدایښت نه په یادیږي، که نه دغه ناځیزه څاڅکي ته به د دغه الفاظو د ویلو جرأت نه وی پیدا شوی، ښایي چې دی خپل اصل او ماهیت ته نظر وکړي !، او لږ دې وشرمیږي !، او لږ څه دې له خپله عقله او پوهې کار واخلي !، ښکاره ده چې په دغه تقدیر به دی پخپله د دغو سوالاتو هغه ځواب ومومي چې په دغه راتلونکي آیت کې مذکور دی.

﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ ۷۹

ووایه (ای محمده ده ته) بیا به ژوندي کړي دغه (وراسته هډوکي) هغه (مطلق قادر) چې پیدا کړي یې دي اول ځلي حال دا چې دغه (الله) په هر قسم پیدایښت ښه عالم دی (که نوی وي او که زوړ).

تفسیر: یعنې هغه لوی ذات چې اول ځلي یې په دغو هډوکو کې روح غورځولی دی، هغه ته دویم ځلي په دوی کې روح اچول څه سختي او اشکال نه لري، بلکه ستاسې په زعم دغه دویم ځلي ژوندي کول د اول ځلي ژوندي کولو په نسبت لا سهل او اسان دي: ﴿وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ حال دا چې هغه مطلق قادر ته هر شی اسان دی، اعم له دې چې اول ځلي وي که دویم ځلي، دی په هر ډول سره په پیدا کولو قادر او مقتدر دی، او د بدن اجزاء او د هډوکو بخرکي هر چېرې چې تیت او پرک وي؛ د هغه هره هره ذره د ده په محیط علم کې ده، او هغه یې پخپل موعد بیا ټولوي او ژوندي کوي.

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ﴾ ۸۰

هغه (مطلق قادر) چې پیدا کړی یې دی تاسې ته له ونې شنې څخه اور، پس ناڅاپه تاسې له هغې ونې څخه بلوئ اور.

تفسیر: یعنې ړومبی یې له اوبو څخه تکه شنه او خړوبه ونه زرغونه کړه، بیا د دغې تکې شنې او ښکلې ونې لرګي یې وچ او خس یې وګرځوله، چې اوس تاسې له هغې څخه اور وباسئ، پس هغه الله جل جلاله چې دغسې متضاد صفات

په اول او آخر کې بدلولی شي، آیا دی به د یوه څیز په موت او حیات او په لاندې باندې کولو او اړولو رااړولو څرنګه قادر او توانا نه وي !؟.

تنبیه: ځینو اسلافو له ﴿مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ﴾ څخه هغه خاصه ونه مـراده کړې ده، چې د هغې له څانګو څخه کله چې یوه په بلې باندې ومښلی شي؛ اور وځي، لکه چې څمونږ په مشرقي جلال آباد کې د (بانس) ونه یا په عربو کې د (مرخ) او (عفار) ونې دي، والله أعلم.

اَوَلَيْسَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۚ بَلٰى ۚ وَهُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿۸۱﴾

آیا نه دی هغه ذات چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکه قادر په دې باندې چې پیدا کړي په شان د دوی؟ هو ! (قادر دی په دې باندې)، او همدی دی اصلي ډېر پیدا کوونکی (د مخلوقاتو) ښه عالم (پر هر شي باندې).

تفسیر: یعنې هغه لوی ذات چې د اسمان او ځمکې په شان لویې لویې کُرې یې پیدا کړي دي، هغه ته د دغسې کفارو په شان د وړوکو وړوکو شیانو پیدا کول له سره مشکل نه دي.

اِنَّمَآ اَمْرُهٗٓ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۸۲﴾

بېشکه همدا خبره ده چې امر حکم د الله هر کله چې اراده وفرمایي (د پیدا کولو) د یوه څیز دا دی چې وفرمایي هغه ته چې (جوړ) شه ! نو (جوړ) شي.

تفسیر: یعنې د کوم لوی یا وړوکي شي په اول یا دویم ځلي پیدا کولو کې الله تعالی ته هیڅ یو اشکال او دقّت نشي وړاندې کېدی، د ده له جانبه خو تش یوه اراده په کار ده، هر کله چې دی د کوم شي د پیدا کولو اراده وفرمایي؛ هغه له علی الفور څخه هم وړاندې پیدا کېږي، او د یوې رېپې ډېل او تأخیر هم په کې امکان نه لري.

فَسُبْحٰنَ الَّذِيْ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۸۳﴾

پس پاکي ده هغه (الله) ته چې په لاس د ده کې ده باچاهي د هر څیز او خاص همده ته بېرته بیا بیولي کېږئ (په آخرت کې لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې لوی معبود چې د ده په لاس کې في الحال هم د ګردو علویّاتو او سفلیّاتو د مخلوقاتو د حکومت واک او زمام (واګې) شته؛ په مستقبل کې هم ګرد د هم هغه په لوري ورتلونکي او رجوع کوونکي دي، او پاک الله د عجز او سفه او نور هر قسم عیب او نقص څخه په کُلي ډول منزّه او پاک دی.

تمت سورة يسٓ، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الصَّافَّاتِ

«د (الصافات) سورت مكي دی، (۱۸۲) آیته او (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۷) او په نزول کې (۵۶) سورت دی، وروسته د (الأنعام) له سورته څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾

قسم دی پر (هغو پرښتو چې) صف تړونکې دي په صف تړلو سره. بیا پر (هغو) شړونکیو د (شیطانانو) په شړلو سره.

تفسیر: یعنې چې صف تړي قطار قطار، او په منظم ډول سره ودرېږي، که پرښتې وي چې د الله تعالی د احکامو د اورېدلو لپاره پخپلو ځایونو کې درجه په درجه ودرېږي، یا عبادت کوونکي انسانان وي چې په لمانځه او جهاد او نورو کې سره صفونه تړي.

تنبیه: په محاوراتو کې قسم د تأکید لپاره دی، چې علی الأکثر د منکرانو په مقابل کې استعمالیږي، لیکن ډېر اوقات محض د یوه مضمون د مهتم بالشأن ظاهرولو لپاره هم استعمالیږي، او د قرآنکریم قسمونه پر متبعینو ظاهرېږي، چې عمومًا مقسم به مقسم علیه ته د یوه شاهد یا دلیل په ډول وي، والله أعلم.

﴿فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا﴾ «بیا پر هغو شړونکیو د شیطانانو په شړلو سره»، یعنې هغه پرښتې چې شیطانان رټي او شړي یې، څو د خپلو استراق السمع په اراده کې بریالیان او کامیاب نشي، یا بندګانو ته د نېکۍ او فضائلو لاره ښیي، او له بدۍ او رذائلو څخه یې منع کوي، یا هغه نېک انسانان چې خپل ځان له بدیو څخه ساتي، او نورو ته هم د بدۍ او شرارت په خلاف پند او نصیحت او زجر ورکوي، بالخاصه د جهاد په ډګر او د کفارو په مقابل کې چې د دوی زجر، تهدید او توبیخ لا زیات وي.

فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾

بیا په هغو لوستونکیو په ذکر کولو سره. چې بېشکه معبود ستاسې خامخا یو دی.

تفسیر: یعنې هغه پرښتې یا انسانان چې د الله تعالی احکام وروسته له اورېدلو څخه لولي او یادوي یې، څو یې نورو ته هم وروښوولی شي.

﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ﴾ «چې بېشکه حق معبودِ ستاسې خامخا یو دی»، بېشکه په اسمانونو کې پرښتې او په ځمکه کې د الله تعالی نېک بندګان په هره زمانه کې قولاً او فعلاً شهادت ورکوي، چې د ټولو مالک او حقیقي معبود هغه یو الله دی چې مونږ ټول د هم هغه بندګان او تابعان او رعایا یو.

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾

چې رب د اسمانونو او ځمکې دی، او د هغو (شیانو) دی چې په منځ د دوی کې دي، او رب د مشرقونو (او د مغربونو او نورو دی).

تفسیر: له شمال څخه تر جنوب پورې یو طرف «مشرقین» دي، ځکه چې لمر ـ قمر او نجوم هره ورځ او هره شپه له بېلو بېلو ځایونو څخه را څرګندیږي، یعني هغه نقاط چې له هغو ځایونو څخه طلوع کیږي، او بل طرف یې په هغومره اندازې «مغربین» دي، ښایي دلته د مغاربو ذکر یې د دې لامله نه وي کړی چې له «المشارق» څخې د مقابل طرف په اعتبار پخپله فهمیږي، او له یوه حیثیته طلوع الشمس او الکواکب ته د الله د حکومت د شان او عظمت په اثبات کې د دوی د غروب په نسبت زیات اثر او دخل شته، والله أعلم.

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾

بېشکه مونږ ښایسته کړی مو دی دغه اسمان نژدې په ښایست سره چې ستوري دي.

تفسیر: یعنې په تیارو شپو کې دغه اسمان د دغو بېحسابو ستوریو د ځلېدلو څخه د کتونکیو په سترګو څومره ښایسته او ښکلی، مزین او ډک له سینګاره او رونقه معلومیږي.

وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ﴿٧﴾

او ساتلی دی (مونږ دا اسمان) په ساتنې سره له هره شیطانه سرکښه نافرمانه (چې ویشتلی شي په لمبو سره).

تفسیر: یعنې په دغو ستوریو کې د اسمان زینت او ښایست دی، او له ځینو ستوریو څخه چې رالویږي د شیاطینو په انسداد او اندفاع کې هم کار اخیست کیږي.

لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُورًا

غوږ نه شي نیولی (دغه شیاطین) طرف (د خبرو) د هغه پورته ډلې او ټولې ته، او ویشتلی غورځولی شي له هر طرفه (د اسمانه چې دوی اراده وکړي د هغه د ختلو). لپاره د شړلو.

تفسیر: له پاس مجلس څخه د پرښتو مجلس مراد دی، یعنې شیاطینو ته د دې خبرې قدرت نه دی ورکړی شوی چې د پرښتو مجلس ته ځان ورسوي، او د الله تعالی له وحي څخه کومه خبره واوروي، کله چې شیاطین داسې اراده وکړي، او پاس اسمانونو ته د ورنژدې کېدلو کوښښ وکړي؛ نو هر طرف ته چې دوی ورځي؛ له هغه ځایه یې پرښتې شړي، او په وهلو او ویشتلو سره یې لاندې غورځوي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾

او شته دوی ته عذاب دائم سخت.

تفسیر: یعنې په دنیا کې دوی تل تر تله شړل او رټل کیږي، د دوی اخروي عذاب خو بېل دی.

إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾

مګر (غوږ نیسي) هغه (شیطان) چې غوټه واچوي په یو کرت غوټه اچولو، (یعنې مګر هغه څوک چې وتښتوي یوه خبره په تښتولو) پس ژر ورپسې راخطا شي لمبه رڼا کوونکې سوځوونکې.

تفسیر: یعنې په همدغو تښتېدلو او ځغلېدلو کې د وېرې او وارخطایۍ په منځ کې یوه نیمه خبره اوري، خو سره له هغه پرښتې په شهاب ثاقب سره د دوی تعاقب کوي، د دې تفسیر د «حجر» د سورت په ابتداء کې پخوا لیکلی شوی دی.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَّنْ خَلَقْنَا

پس وپوښته ته دغه مشرکان چې آیا دوی سخت دي له جهته د پیدایښت که هغه څوک چې مونږ پیدا کړي دي؟.

تفسیر: یعنې د بعث له منکرینو څخه پوښتنه وکړئ چې د اسمان، ځمکې ستوریو، پرښتو، شیاطینو او د نورو مخلوقاتو پیدا کول د دوی په خیال کې زیات مشکل کار دی، یا پخپله د دوی پیدا کول؟ او هغه هم وروسته له یو ځلي پیدا کولو څخه، ظاهر دی هغه الله تعالی ته چې د داسې عظیم الشأن مخلوقاتو خالق دی؛ دویم ځلي پیدا کول هم هیڅ اشکال نه لري.

إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿۱۱﴾

بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی له خټې سرېښناکې.

تفسیر: یعنې د دوی اصلي حقیقت مونږ ته ټول معلوم دی، له یو شان سرېښناکې خټې څخه مونږ د دوی د نیکه کالبوت جوړ کړ، اوس د هغه اولاده داسې دعوی کوي چې د اسمان او د ځمکې پیدا کوونکی د دوی په بیا پیدا کولو نه دی قادر، همغسې چې مونږ اول ځلي تاسې له خاورو څخه پیدا کړي یئ؛ دویم ځلي به هم تاسې له خاورو څخه بیا ژوندي راپاڅوو.

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿۱۲﴾

بلکه ته تعجب کوې (د دوی پر تکذیب او انکار)، حال دا چې مسخرې کوي دوی (پر تا پورې).

تفسیر: یعنې ته تعجّب کوې چې دوی ولې پر داسې صافو خبرو نه پوهېږي؟ او دوی ټوکې او مسخرې کوي چې دغه (نبي) څرنګه چټې خبرې کوي؟ (العیاذ بالله).

وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿۱۳﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿۱۴﴾ وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿۱۵﴾

او هر کله چې وپوهول شي دوی نه پوهېږي (پند نه اخلي). او هر کله چې ووینې دوی کومه نښه دلیل؛ نو مسخرې پرې کوي. او وایي (منکران) چې نه دی دا (چې مونږ ولید) مګر سحر کوډې دي ښکاره.

تفسیر: یعنې کله چې پند او نصیحت اوري؛ پرې غور او فکر نه کوي، او هغه د قدرت د دلائلو نښې او معجزې چې ګوري؛ هغو ته د کوډو او د سحر نسبت کوي، او پرې خاندې تمسخر او پوچنډې کوي، او غواړي چې بلا اثر یې وګرځوي.

أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿۱۶﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿۱۷﴾

(او وایي منکران) آیا هر کله چې مړه شو او شو خاورې او (وراسته) هډوکي؛ آیا مونږ به خامخا بیا ژوندي راپاڅول کیږو. که پلرونه ړومبني ځمونږ (هم را ژوندي کیږي؟).

تفسیر: د دوی همغه یوه خبره زده ده، چې صاحبه ! کله چې ځمونږ وجود له خاورو سره یو ځای شو، او یواځې ځمونږ هډوکي پاتې وي، او له دې نه زیات ځمونږ پلار نیکه چې د هغوی له مړینې څخه قرنونه تېر شوي دي، او

ښايي چې هډوکي يې هم نه وي پاتې؛ نو دغه څرنګه منلی شو چې دغه ټول له سره راټوليږي، او بيا له سره ژوندي راپاڅولی کيږي؟.

قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دٰخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هو ! (ټول راژوندي کېږئ) حال دا چې تاسې به ذليل هم يئ. پس بېشکه همدا خبره ده چې دغه قيامت چغه ده يوه، پس ناڅاپه دوی به ګوري (چې څه راپورې کيږي).

تفسير: يعني هو ! ضرور هغوی ګرد بيا ژوندي راپاڅول کيږي، او هلته به په نهايت ذلت او رسوايی سره د دغه تکذيب او انکار ربړ او سزا مومي.

وَقَالُوا يٰوَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾

او وايي به (منکران) ای خرابي ده مونږ ته ! (نو وايي به ملائکې دوی ته): دا خو هغه ورځ ده د جزاء.

تفسير: يعني په يوه چغه سره به ټول سره ژوندي راپاڅولی کيږي، او له ډېر حيرت او دهشت څخه به يو طرف او بل طرف ته ګوري (دغه چغه يا جګړې ورکول به د صور د نفخې په ذريعه وي).

هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

دا هم هغه ورځ د فيصلې (او قضاء) ده هغه (ورځ) چې وئ تاسې چې په دې باندې به مو نسبت د دروغو کاوه، (او باور مو پرې نه کاوه چې رابه شي).

تفسير: يعني دغه خو په واقعي او رښتيا سره د جزاء ورځ راورسيده، چې د هغې اطلاع او خبر مونږ ته انبياء الله راکړی وو، او مونږ به پرې مسخرې کولې.

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾

(وبه فرمايي الله ملائکو ته چې) راټول کړئ تاسې هغه کسان چې ظلم يې کړی وو (په ځانونو خپلو په انکار او په شرک سره) او (کافرانې) ښځې (يا شيطانان ملګري) د دوی، او هغه چې وو دوی چې عبادت به يې کاوه د نورو معبودانو.

تفسير: دغه خطاب به د الله تعالی له طرفه کيږي.

مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ إِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾

بې له الله پس روان کړئ برابر کړئ دوی لارې د دوزخ ته (او دوزخ ته يې ورسوئ).

تفسير: دغه حکم به پرښتو ته ورکاوه کيږي چې دغه ګرد سره راټول کړئ !، او د دوزخ لاره ورونيسئ.

تنبيه: له «أزواج» يا جوړې څخه د يوې نوعې يا صنف ګناهګاران مراد دي، يا به د دوی کافرې ښځې مرادې وي، او له ﴿وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ * مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ څخه اصنام، شياطين او نور مراد دي.

﴿وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ ۝٢٤﴾

او ودروئ دوی (په دغې لارې کې) بېشکه دوی پوښتېدلی شي (يعنې ترې پوښتنه کيږي د اقوالو او افعالو د دوی).

تفسير: له حکم څخه وروسته به لږ څه هلته درول کيږي، څو له دوی څنې هغه سوال او ځواب وکړی شي، چې وروسته له دې نه په ﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ﴾ کې مذکور دی.

﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ۝٢٥ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ۝٢٦﴾

څه مانع ده تاسې ته چې مرسته (مدد) نه کوئ يو له بل سره (په خلاصي کې لکه چې کوله مو په دنيا کې). (هيڅ نشي کړی) بلکه دوی نن ورځ پخپله خپل ځانونه تسليموي (او ذليل) دي.

تفسير: يعنې په دنيا کې به تاسې ﴿نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ﴾ ويل چې مونږ يو له بل سره مرستې کونکي او مددګاران يو، نن پر تاسې څه شوي دي چې يو له بله سره هيڅ امداد او معاونت نه کوئ؟ بلکه هر يو له تاسې بې له دې نه چې لږ څه خپل غوږ وخوځوئ په نهايت ذلت او حقارت سره نيول او راوستل کيږئ.

﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۝٢٧ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ۝٢٨﴾

اومخ به وګرځوي ځينې د دوی پر ځينو نورو (کشرانو او مشرانو) پوښتنه به کوي دوی يو له بله. وبه وايي (کشران مشرانو ته) چې بېشکه تاسې وئ تاسې (په دنيا کې) چې راتلئ به مونږ ته له جانبه د قسم (يا زور او قوّت).

تفسير: په «يمين - ښي لاس» کې عمومًا ډېر زور او قوت وي، يعنې همدا تاسې وئ چې پر مونږ باندې به راتلئ، څمونږ د ګمراه کولو لپاره او د خپل زور او قوّت راښوولو په نسبت، يا له يمين څخه مراد د خير او بر کت په جانب نيول دي، يعنې همدا تاسې وئ چې راتلئ او غلبه به مو کوله پر مونږ باندې چې له نېکۍ او ښېګنې څخه مونږ واپس شو، يا وئ تاسې چې راتلئ به په نصائحو او ښو غوښتنو سره چې نېک به وو په ګمان ستاسې سره، يا له جانبه د قسمه چې مونږ په حق دين يو، دغه خبرې او اترې به د تابعانو او متبوعينو (مشرانو او کشرانو) په منځ کې سره کيږي.

﴿قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝٢٩ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ۝٣٠ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ۝٣١ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ۝٣٢﴾

وبه وايي (متبوعان تابعانو ته: نه ده داسې) بلکه نه وئ تاسې پخپله ايمان راوړونکي. او نه وو مونږ ته پر تاسې باندې هيڅ زور، تسلّط، بلکه وئ تاسې يو قوم سرکښه (له حده وتونکي څمونږ په شان). پس ثابته شوه پر مونږ خبره د رب څمونږ، بېشکه مونږ خامخا څکونکي يو (د عذاب). پس مونږ ګمراه کړئ تاسې، بېشکه (لکه) چې مونږ وو ګمراهان.

تفسير: يعنې تاسې خو پخپله ايمان نه راوړ، اوس د هغه الزام او ملامتي پر مونږ باندې غورځوئ، مونږ خو څه زور او زياتي نه وو کړی، نو څمونږ پر خبرو به مو له سره غوږ نه کېښود، مونږ خو ظاهر باهر ګمراهان، او بې لارې رټلي شوي شيطانان يو، او دغه خبره ظاهره او ښکاره ده چې له يوه ګمراه څخه ماسوا له ګمراهۍ او د ضلالت په طرف له بلنې څخه بل شی نه متوقع کيږي، مونږ همغه شی کړی دی چې څمونږ له حاله سره وړ او مناسب وو، ليکن پر تاسې څه بلا او آفت لوېدلی

وو چې ځمونږ په لمسون وغولېدئ؟ او د شيطاني حکمونو اطاعت مو وکړ؟ په هر حال هر هغه شي چې کېدونکی وو؛ هغه وشو، او د الله تعالی حجّت پر مونږ قائم شو، او د ده همغه خبره ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ﴾ الآية ـ کامله تثبيته شوه، نن مونږ او تاسو ګرد سره يو ځای د خپلو بدو افعالو او بدو چارو او غلطو کارونو خوند او مزه څکونکي يو، او د دوزخ د سختو عذابونو موندونکي يو.

فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾

(نو فرمايي الله) پس بېشکه چې دوی نن ورځ په عذاب کې سره شريکان دي.

تفسير: يعنې ټول مجرمان به درجه په درجه په عذاب کې هم همغسې شريکېږي، لکه چې جرم او ګناه کې سره ملګري او شريکان وو.

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾

بېشکه مونږ همداسې (لکه چې له دوی سره مو وکړ)؛ کوو له ټولو مجرمانو سره. بېشکه دوی وو کله چې وبه ويل شو دوی ته چې نشته بل بر حق معبود هيڅوک مګر الله دی؛ نو تکبّر به يې کاوه (له ويلو د کلمې نه يا کبر او لويي کوي دوی په دې بلونکي باندې).

تفسير: يعنې د دوی کبر او غرور مانع دي چې د نبيّ الله له ارشاد سره سم د «لا اله الا الله» پاکه کلمه پر خپلې ژبې راوړي، چې په هغې سره د دروغو معبودانو نفي کيږي، اګر که په زړه کې هغه رښتين ګڼي.

وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُو آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾

او وايي (دغه منکران) چې آيا بېشکه مونږ خامخا پرېښودونکي يو د (معبودانو) خپلو لپاره د يو شاعر ليوني؟. (الله فرمايي په ترديد د منکرانو: نه ده داسې) بلکه راغلی دی (محمد) په حق (دين) سره او رښتين بولي (محمد ټول پخواني) رسولان.

تفسير: يعنې د شاعرانو دروغ خو مشهور دي، نو دغسې صديق او امين ذات ته څرنګه تاسې شاعر وايئ؟ چې دنيا ته حقيقي رښتيا او صداقت همدوی له خپله ځان سره راوړی دی، او د ګرد جهان د صديقانو او رښتينو تصديق کوي، آيا ليونی او مجنون هم داسې رښتيا او صافې صافې خبرې کوي؟ او دغسې صحيح او پاخه اصول دروړاندې کولی شي؟.

إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾

بېشکه چې تاسې خامخا څکونکي يئ د عذاب دردناک (په سبب د شرک او تکذيب خپل).
او جزاء به نه درکوله کيږي تاسې ته مګر په قدر د هغه (عمل) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د توحيد د انکار او د دغو بې ادبيو او ګستاخيو خوند اومزه به وڅکئ چې د رسالت په دربار کې يې کوئ، هر څه چې کوئ د هغه ګرد نتائج او ثمرې هرومرو يوه ورځې ستاسې په مخ کې راتلونکي دي.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي دي (له پليتی نه؛ نو ډېره ښه مضاعفه جزاء به مومي).

تفسير: يعنې د دې مخلصينو په نسبت څه وويل شي، د دوی وضعيت او حالت خو بيخي له هغوی څخه جلا او متمايز او کامل بل قسم دی، او پر دوی د الله تعالی کرم او احسان نازلېږي، او د داسې انعاماتو مورد ګرځي، چې ځينې يې دغه دي:

أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ

دغه (مخلصين چې دي) شته دوی ته رزق روزي معلومه (رنګا رنګ) مېوې.

تفسير: يعنې داسې عجيبې او غريبې مېوې د خوړلو لپاره دوی ته وړاندې کېږي، چې د هغوی پوره صفت او خاصيت فقط الله تعالی ته معلوم دی، هو! د هغو لږ څه لنډ او مختصر تعريف يې په دې صورت سره خپلو بندګانو ته ښوولی دی چې: ﴿لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (۲۷ جزء د الواقعه سورت (۱) رکوع، (۳۳) آيت).

وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾

او دوی ته به عزّت ورکړی شوی وي.

تفسير: په دې باندې پاک الله ښه پوهېږي چې څومره لوی اعزاز او اکرام او احترام به وي.

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾
لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾

په جنتونو ودانو له نعمتونو کې. (ناست به وي) پر تختونو سره مخامخ (چې هر يو د بل له ليدلو څخه خوشالېږي). ګرځولی به شي پر دوی (له طرفه د سقاتو د جنت). له جامونو د صافو شرابو. تک سپين خوند ورکوونکي لپاره د څښونکيو. نه به وي په دغو شرابو کې څه آفت علت او نه به وي دوی له هغو شرابو څخه مست بېخوده.

تفسير: يعنې خوند، مزه او نشاط به يې پوره وي، او د هغو مضارو او مفاسدو به هيڅ يوه نښه او اثر هم په کې نه وي چې په دنيوي شرابو کې شته، د دغو طهورو شرابو له څښلو څخه به د سر درونډوالی او نشه نه پيدا کېږي، ينې او سګی به نه خرابوي، او نه به يې وياڼې وچېږي.

وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

او وي به په نزد د دوی کې حورې نظر بندوونکې په خپلو خاوندانو، غټې سترګې لرونکې. ګواکې دوی هګۍ دي پټې ساتلې شوې (په صفايي کې).

تفسير: يعنې له ډېره شرمه او نازه ښکته کتونکی حورې چې ماسوا له خپلو مېړو (خاوندانو) بل هيچا ته نه ګوري، او نه سترګې وراړوي.

د دې حورو رنګونه به ډېر صاف او شفاف وي په شان د هغو تکو سپينو هګيو چې الوتونکي يې تر خپلو وزرو لاندې پټې ساتي، نه به پرې کوم داغ لګېدلی وي، او نه به څه ګردغبار او دوړې پرې لوېدلې وي، يا د هغو نريو پردو په شان تکې سپينې او پستې او نازکې وي، چې د هګۍ د پوستکي په منځنۍ برخه کې د سپينې برخې او پوټکي په منځ کې واقع او ساتلې وي، ځينې وايي چې: د «شتر مرغ» هګۍ ترې مراده ده، چې ډېره ښايسته وي، په هر حال دغه تشبيه

په صفايي او ښکليتوب کې ده، نه په سپينوالي کې لکه چې د «الرحمان» سورت (په ۲۷ جزء (۳) رکوع، (۵۸) آيت) کې داسې يو آيت مونږ لولو: ﴿كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾

پس مخ به وګرځوي ځينې د دې جنتيانو پر ځينو نورو جنتيانو چې پوښتنه به سره کوي يو له بله (له احواله د دنيا). نو وبه وايي يو ويونکی له دوی نه چې بېشکه زه چې وم وو ما لره يو ملګری (منکر له بعثه). چې ويل يې (ماته) آيا بېشکه ته چې يې له باور کوونکيو يې (په بعث بعد الموت). آيا هر کله چې مړه شو مونږ، او شو مونږ خاورې او هډوکي آيا بېشکه مونږ ته به خامخا جزاء راکړه شي؟.

تفسير: يعنې د مجلس ملګري به سره ټولېږي، او د طهورو شرابو جامونه به څښبي، او د دغه عيش او تنعم په وخت کې به ځينې د خپلو تېرو حالاتو او واقعاتو تذکرې سره کوي، يو جنتي به وييي چې خانه ! په دنيا کې به يو سړی د دې لامله پر ما خندېده چې زه ولې پر آخرت قايل او پر وجود يې باور لرم، او ماته به يې د نادان او د احمق نسبت کاوه، او ويل به يې چې: دغه بيخي مهمله او چټي خبره ده، وروسته له دې نه چې سړی مړ او له خاورې او له نورو سره ګډ شي، او غوښه او پوستکی هيڅ شی يې پاتې نشي، او تش وراسته هډوکي يې پاتې شي؛ نو بيا دی د خپلو اعمالو د بدل مونږلو لپاره ژوندی راپاڅاوه شي؟.

قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾

بيا وايي: آيا يئ تاسې کتونکي (په دوزخ کې چې د هغه منکر حال درښکاره شي).

تفسير: يعنې هغه پر آخرت مسخره کوونکی سړی يقيناً په دوزخ کې لوېدلی دی، راځئ چې له لرې څخه خو لږ څه د هغه بد احوال ځان ته په عين اليقين سره هم معلوم کړو، دغه به د هم هغه جنّتي مقوله وي، او ځينې وايي چې دغه مقوله د الله تعالی ده، يعنې الله تعالی به وفرمايي چې: آيا تاسو غواړئ چې د هغه منکر بد احوال وګورئ؟.

فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾

پس وبه ګوري (دغه قائل) پس وبه ويني هغه (منکر ملګری) به منځ د دوزخ کې. وبه وايي (قائل منکر ته د ملامتيا لپاره) قسم دی په الله چې نژدې وې ته چې په کنده د دوزخ کې مې وغورځوې. او که نه وی انعام د رب څما؛ خامخا وم به زه له حاضر کړيو شويو (دوزخ ته سره له تا).

تفسير: يعنې دغه جنتي ته د ده د ملګري حال ورښود کيږي چې بيخي د دوزخ منځ کې به پروت وي، د ده له ليدلو څخه به دی عبرت اخلي، او د الله تعالی فضل او احسان به يې په ياد ورشي، او هغه ته به داسې وايي: «ای کمبخته ! تا غوښته چې ما هم له خپل ځانه سره يار او ملګری کړې»، محض د الله تعالی فضل او احسان څما لاس ونيو، او له دغه مصيبت څخه يې بچ کړم، چې څما قدم د اسلام د سمې لارې څخه ونه ښوييده، که نه نن به زما حال هم ستا په شان وو، تا غوندې به زه هم نيول کېدم، او په دغه دوزخ کې به غورځول کېدم، او دغه سخت دردناک عذاب به مې مونږدو.

﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ۝٥٨ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ۝٥٩ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝٦٠ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ۝٦١﴾

آیا پس نه یو مونږ (جنتیان) مړه کېدونکي (بلکه نه یو). مګر همغه مرګ څمونږ ړومبنی په (دنیا کې) او نه یو مونږ په عذاب کړی شوي. بېشکه چې دغه (ابدي خوندور حیات) خامخا همدغه په مراد رسېدل بری ډېر لوی دی. خاص لپاره د مثل د دې (نعمتونو) پس ښایي چې عمل وکړي عمل کوونکي (نه لپاره د جاه او مال د دنیا چې فاني دي).

تفسیر: په دغه وخت کې به له ډېره مسرّته ووایي: آیا دغه واقعي خبره نه ده، بلکه ده چې ماسوا له هغه پخواني مرګه چې په دنیا کې مونږ ته رسېدلی دی؛ وروسته له دې نه مونږ له سره نه مرو، او نه له سره له دغه عیش او عشرت او راحت څخه وځو، بېشکه چې لوی بری او کامیابي همدې ته وایي، او دغه دی اعلی مقصد چې ښایي د هغه د تحصیل لپاره هر قسم زحمتونه او تکالیف پر ځان واخیستل شي !، او هر ډول ایثار او فداکاري په دغه لاره کې وکړی شي !.

﴿أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ۝٦٢ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ۝٦٣ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ۝٦٤﴾

آیا دغه (نعماء د جنت) غوره دي له جهته د مېلمستیا (جنتیانو ته) یا ونه د زقوم (غوره ده دوزخیانو ته). بېشکه مونږ ګرځولې مو ده دغه ونه فتنه عذاب لپاره د ظالمانو. بېشکه چې دا ونه چې راووځي په بیخ د دوزخ کې.

تفسیر: «زقّوم» د کومې ونې نوم دی چې ډېره ترخه او خورا بد خونده ده، لکه چې په هندوستان کې د (تهر) یا (سېهند) ونه همدغسې ده، د دوزخ په منځ کې الله تعالی پخپل قدرت سره دغه ونه زرغونه کړې ده، همغه یې دلته په ﴿أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ سره موسومه کړې ده، هغه یوه بلا ده ظالمانو لره په آخرت کې، څکه څه وخت چې دوزخیان له لوږې څخه ډېر په عذاب او بېقراره شي؛ نو همدغه خوراک به دوی ته ورکاوه کېږي، او د دوی له ستوني (حلق) ځینې د هغه له تېرولو یا تېرېدو څخه وروسته له دې څخه مخصوص بد اثر پیدا کېږي، چې له هغه څنې یو ځان ته مستقل عذاب پر دوزخیانو نازل او مسلط کېږي، او په دنیا کې هم د ونې تذکره یو شان ته ابتلاء او ازموینه ده، چې منکران د هغې له ذکره په قرآن کې په ضلالت او ګمراهی کې لوېږي، ځینې وایي چې: شنه ونه به د دوزخ په اور کې څرنګه زرغونېږي؟ حال دا ممکن دي چې د دې ونې مزاج ناري وي، لکه د «سمندر» مزاج چې د اور په چنجي سره مشهور دی، او د هندوستان د سهارنپور د بلدي په عمومي باغ کې ځینې داسې ونې هم شته، چې د هغو تربیت په اور سره کېږي.

﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ۝٦٥﴾

وږي د هغې ګواکې سرونه د شیطانانو (په عمومي قباحت او کراهیت خپل سره).

تفسیر: یعنې د سخت بدرنګه شیطان په صورت یا یې مارانو (منګورو) ته شیاطین ویلي دي، یعنې د هغې وږي یا واښکي به یې د منګرو د سرونو په شان وي، لکه چې په هندوستان کې په تشبیه سره یوې ونې ته «ناګیهن» وایي، یعنې د منګري پرانستلې خوله.

﴿فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ۝٦٦ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ۝٦٧﴾

پس بېشکه دوی خامخا خوړونکي وي له هغه (زقوم) څخه، پس ډکوونکي به وي له هغه (زقوم) د نسو خپلو (له جهته د ډېرې لوږې نه). بیا بېشکه دوی ته پر هغه (ونه د زقوم) خامخا ګډول (څښول) به وي له اوبو يشوليو شويو څخه (چې کلمې به يې ټوټې ټوټې کوي).

تفسير: کله چې دوزخيان «زقوم» وخوري؛ تږي کيږي، دلته سختې تودې يشېدلې اوبه پر دوی څښولی کيږي، چې د هغو په اثر د دوی کُلمې ټوټې ټوټې لاندې تږې لويږي: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د محمد سورت (۲) رکوع (۱۵) آيت) أعاذنا الله منها.

﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ۝٦٨﴾

بيا بېشکه ورتله د دوی به هرومرو اور ته وي.

تفسير: او کله چې دوی ډېر وږي کيږي؛ نو له اوره يو څنګ ته بيول کيږي، او دغه خوراک او اوبه پر دوی خوړلی او څښلی کيږي، نو بيا بېرته په همدغه اور کې غورځول کيږي، او دوی د دغه عذاب ځکه مستحق دي چې:

﴿إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ۝٦٩ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ۝٧٠﴾

بېشکه چې دوی موندلي دي پلرونه خپل ګمراهان. پس دوی په قدمونو د هغوی پسې ځغلې منډې وهي (د هغوی تقليد کوي، دليل او برهان ته نه ګوري).

تفسير: دغه وروستني کفار د پخوانيو کفارو په ړوند تقليد ګمراه شول، په کومه لاره چې پخواني کفّار تللي وو، هم پر همغو لارو په منډو شول، او هغه کندو ژورو ته يې له سره فکر او دقت ونه کړ، او د حجّت متابعت يې پرېښود.

﴿وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ۝٧١ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ۝٧٢ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ۝٧٣ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۝٧٤﴾

او خامخا په تحقيق ګمراه شوي وو پخوا له دوی نه اکثر د ړومبنيو (اممو څخه په تقليد او ترک د دليل). او خامخا په تحقيق ليږلي مو وو په دوی کې ويروونکي (انبياء له عذابه؛ نو دوی هغه نه منل؛ نو هلاک مو کړل). پس وګوره چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د ويروليو شويو (له جهته د عذابه چې ټول هلاک شول). مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي وي (له عصيانه؛ خلاص دي له عذابه).

تفسير: يعنې په هره زمانه کې له انجامه خبروونکي او له آخرته ويروونکي انبياء راغلي دي، د هغو کسانو عاقبت او آخره خاتمه څرنګه شوه؟ چې د هغوی خبرو ته يې غوږ کښېښنبود؟ يواځې د الله تعالی همغه مخصوص او منتخب بندګان له عذابه محفوظ او مصئون پاتې شول، چې له الله تعالی څخه وېرېدل، او د آخرت فکر له هغوی سره وو، وروسته له دې نه د ځينو منذرينو (ويروونکيو) او د ځينو منذَرينو (ويروليو شويو) قصې اورلی کيږي، څو مکذبين ترې عبرت واخلي، او مؤمنين پرې ډاډه او متسلي شي.

وَلَقَدْ نَادٰىنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿۷۵﴾ وَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿۷۶﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ
الْبٰقِينَ ﴿۷۷﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿۷۸﴾ سَلٰمٌ عَلٰى نُوحٍ فِي الْعٰلَمِينَ ﴿۷۹﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿۸۰﴾
اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿۸۱﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿۸۲﴾

او خامخا په تحقیق غږ کړی وو مونږ ته نوح؛ پس خامخا ښه دعا او سوال قبلوونکي وو. او نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او اهل د دغه (نوح) ته له غمه ډېر لوی (چې ایذاء قوم او غرق وو). او وګرځوله مونږ اولاده د دغه (نوح) هم دوی باقي پاتې کیدونکي. او پرېښودل پر دغه (نوح مدح او ثناء) په وروستنیو خلقو کې. سلام دی (له الله) پر نوح په عالمیانو کې. بېشکه مونږ همداسې (لکه نېکه جزاء د نوح، نېکه) جزاء ورکوو محسنانو نیکوکارانو ته. بېشکه چې دغه (نوح) وو له (خاصو) بندګانو مؤمنانو څمونږ نه. بیا غرق کړل مونږ هغه نور (کفار په سؤال د نوح).

تفسیر: تقریبًا تر یو زر کاله پورې نوح علیه السلام خپل قوم ته پند او نصیحت کاوه، او دوی یې د دوی په خیر او شر پوهول، مګر د دوی شرارت او ایذاء رسول پرله پسې تزیید او ترقي موندله، بالآخر نوح علیه السلام له ډېر مجبوریت د خپل لیږونکي دربار ته متوجه شو، او عرض یې وکړ: ﴿فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ﴾ (۲۷ جزء، د القمر سورت (۱) رکوع (۱۰) آیت) «ای ربه ! بېشکه چې زه یم مغلوب یم، ته له ما سره مدد او مرسته وکړه»، نو وګورئ چې الله تعالی د ده دعاء څرنګه مستجابه او په څه شان یې ورسره مدد وکړ؟ نوح علیه السلام ته یې سره د ده له کورنۍ او اتباع د کفارو د هغه مسلسل او متوالي ضرر رسولو څخه نجات ورکړ، او د هولناک طوفان په وخت کې یې د ده حفاظت وکړ، او یوائې بیا د نوح علیه السلام له اولادې او د ذریاتو څخه یې دنیا ودانه کړه، او تر څو چې دنیا ودانه وي؛ د ده د خیر ذکر یې پر ژبو جاري او باقي پرېښود، لکه چې تر نن پورې خلق پرې سلامونه لیږي، او په ټوله دنیا کې د نوح علیه السلام پر نامه یادیږي.

وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهٖ لَاِبْرٰهِيمَ ﴿۸۳﴾

او بېشکه یو له تابعانو د دغه (نوح) خامخا ابراهیم دی.

تفسیر: انبیاء علیهم السلام د دین په اصولو کې ټول سره یو او پر یوه سمه صافه لاره روان دي، او هر یو وروستنی نبي د پخوانیو انبیاوو تأیید او تصدیق کوي، نو ځکه ابراهیم علیه السلام یې د نوح علیه السلام له ډلې څخه وفرمایه: ﴿وَاِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ﴾ (۱۸ جزء، د المؤمنون سورت (۴) رکوع (۵۲) آیت).

اِذْ جَآءَ رَبَّهٗ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿۸۴﴾

کله چې راغی (ابراهیم) رب خپل ته سره له زړه ښه سالم پاک بې له شکه.

تفسیر: یعنې له هر قسمه اعتقادي او اخلاقي رنځوری او مرض څخه یې خپل زړه پاک کړ !، او د دنیوي اندېښنو او خرخشو څخه یې ځان خلاص کړ، سره له تواضع او انکسار د خپل رب په طرف راغب او متمایل شو، او خپل قوم ته یې هم پند او نصیحت وکړ چې له کفر، شرک او بت پرستۍ او عصیان څخه خپل ځانونه وساتئ.

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ۝٨٥ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ۝٨٦﴾

کله چې وویل (ابراهیم) پلار خپل او قوم خپل ته: څه شی دی چې عبادت یې کوئ تاسې. آیا په دروغو سره معبودان نور غیر له الله غواړئ تاسې (او عبادت یې کوئ).

تفسیر: یعني دغه د تیږې بتان څه شی دي او څه حیثیت لري چې تاسو یې په دې اندازه عزت او احترام کوئ؟ او له الله تعالی څخه مو مخ اړولی او له بُتانو سره مو خپل عابدانه مناسبات تړلي دي، آیا په واقع سره د دوی په لاس کې د ټول جهان واک، اختیار او حکومت دی؟ او د کوم وړوکي یا لوی نقصان او نفعې مالکان دي؟ آیا تاسې ولې له خپل حقیقي الله او مالك أجل وأعلی شأنه و أعظم برهانه څخه مخ گرځوئ؟ او د دغو باطلو او د دروغو حاکمانو او بُتانو خوشامد او حمایت کوئ؟.

﴿فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٨٧﴾

پس څه گمان مو دی پر رب د عالمیانو (چې بې له عذابه به مو پرېږدي، بلکه نه مو پرېږدي).

تفسیر: یعني آیا د ده په وجود کې څه شك او شبهه شته؟ آیا تاسې د هغه له شان او رُتبې څخه بېخبره او ناپوهان یئ چې (معاذ الله) تیږې له هغه سره شریکان دروئ، یا د ده له غضب او انتقام څخه ناواقفه یئ، چې پر داسې گستاخۍ او بې ادبۍ زړور شوي یئ؟ بالآخر دا راوښیئ چې تاسې د رب العالمین په نسبت څرنگه افکار او خیالات لرئ؟.

﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ۝٨٨ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ۝٨٩ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ۝٩٠ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ۝٩١﴾

پس نظر یې واچوه یو نظر په ستوریو کې. پس وویل (ابراهیم) چې بېشکه زه ناجوړ یم. پس وگرځېدل هغوی له ابراهیم څخه حال دا چې شا کوونکي وو. پس پټ راغی (دغه ابراهیم) معبودانو د دوی ته، پس وویل (ابراهیم دغو بُتانو ته) چې: آیا نه خورئ (تاسې له دغو درته ایښودلیو شویو طعامونو څخه؟).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام په زمانه کې د نجوم علم ډېر مترقّي وو، ده خپل قوم ته د ورښوولو لپاره ستوریو ته وکتل، او ویې ویل چې: څما طبیعت ښه نه دی، یا یې مطلب دا وو چې: زه ناجوړه کېدونکی یم، ځکه چې ناروغي د مزاج د بې اعتدالۍ سره مرادفه ده، او له موت څخه پخوا هر سړي ته همدغه صورت وړاندې کېدونکی دی، په هر حال د ابراهیم علیه السلام مراد صحیح وو، لیکن ستوریو ته یې د کتلو په وخت د ده له داسې وینا ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ څخه خلق داسې وپوهېدل، چې دی د نجوم په وسیله وپوهېد، چې ده نژدې ده چې رنځور بېرم، دغه خلك دیو لوی جشن په طرف د ښاره د باندې روان وو نو د ابراهیم علیه السلام د وینا په اورېدو سره دده په نه ورتگ د معذوریت په علت وپوهېدل.

تنبیه: د پاس تقریر څخه ظاهر شو چې د ابراهیم علیه السلام ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ ویل په واقع کې دروغ نه وو، هو! له هغه څخه اورېدونکي په کوم مطلب چې پوهېدلي دي، د هغه په اعتبار خلاف الواقع وو، ځکه په بعض الأحادیث الصحیحه کې پر دغه د کذب د لفظ اطلاق کړی شوی دی، حال دا چې دغه: «کذب» نه بلکه في الحقیقت «توریه» ده، او داسې توریې د شرعي مصلحت په وخت کې مباح دي، لکه چې د هجرت په حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د «ممن الرجل» چې دا سړی د کوم ځای دی، په ځواب کې «من ماء» چې دا اوبو نه دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مقصد دا وو چې زه د نطفې د اوبو نه یم خو په ظاهر کې هغه سړي پرې پوه نه شو چا چې ده نه دده ځای په

تعلق پوښتنه کړې وه. وفرمایل، او ابو بکر الصدیق رضي الله عنه د یوه سوال په ځواب کې ویلي وو: «رجلٌ یهدیني السبیل» هو ! څرنګه چې دغه «توریه» هم د ابراهیم علیه السلام د لوړ (اوچت) مقام په لحاظ خلاف الأولی وه، نو ځکه د «حسنات الأبرار سیئات المقربین» په أساس په حدیث کې «ذنب» ورته ویلی شوی، والله أعلم.

مَالَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾

څه شوي دي پر تاسې چې خبرې نه کوئ (او جواب نه راکوئ تاسې مالره؟).

تفسیر: کله چې د بتانو له طرفه د خوړلو او نه خوړلو په نسبت ابراهیم علیه السلام کوم جواب وانه ورېد؛ نو ویې ویل چې: تاسې خبرې ولې نه کوئ؟ حال دا چې ستاسې اعضاء او صورت د انسانانو په شان جوړ کړی شوی دی، لیکن ویې نشو کړی چې د انسانانو روح هم په تاسې کې وغورځوي، نو بیا د تعجّب ځای دی چې خوړونکي، ښنونکي، ویونکي انسانان د دغو بې حسه او بې حرکته د انسان په شان ښکاریدونکیو بُتانو په مخ کې ولې سر په سجده لویږي؟ او خپل حاجات او مهمات ترې غواړي؟

فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾

پس پټ ننوت پر دوی په وهلو سره په قوت (یا ښي لاس سره).

تفسیر: یعنې په زور سره یې ودرزول، او ګرد یې سره مات او ګوډ کړل، د انبیاء په سورت کې دغه قصه مفصّله تېره شوې ده، چې ابراهیم علیه السلام داسې قسم یاد کړی وو: ﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم﴾.

فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾

پس مخامخ شول (متوجه شول نمرودیان) دغه (ابراهیم) ته چې رامنډې یې وهلې.

تفسیر: کله چې خلق له خپلې مېلې او چړچې څخه بېرته راوګرځېدل، څه ګوري چې د دوی بُتان ګوډ او مات ټوټې ټوټې پراته دي، نو له قرائنو او اماراتو څخه وپوهېدل چې دغه کار پرته له ابراهیم څخه بل چا نه دی کړی، لکه چې ګرد د ده په چارچاپېر کې سره راټول شول، او ورته یې وویل چې: دغه ځمونږ معبودان دې ولې مات کړي دي؟.

قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

وویل (ابراهیم دوی ته جوابًا) آیا عبادت کوئ تاسې د هغه چې تاسو یې تراشوئ (او پخپلو لاسو یې جوړوئ). حال دا چې الله پیدا کړي یئ تاسې او هغه (عمل) چې کوئ یې تاسې (نو ولې د غیر الله عبادت کوئ؟).

تفسیر: یعنې هر چا چې دغه بُتان مات کړي دي، تاسو هغه پسې ولې ګرځئ؟ تاسې پخپله ولې داسې احمقانه حرکات کوئ؟ آیا د تیرو بېځانه بت چې تاسې یې پخپلو لاسو جوړوئ د عبادت لایق کېدی شي؟ کله چې الله تعالی د ټولو موجوداتو خالق او رب دی؛ نو تاسې ولې د نورو اشیاوو په عبادت کې مشغول او لګیا کېږئ؟.

قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

وویل (کفارو) چې جوړه کړئ دغه (ابراهیم) ته یوه بناء (او له خسو یې ډکه کړئ او اور ورواچوئ) پس وغورځوئ دغه (ابراهیم) د اور په ډېرۍ کې. پس اراده وکړه دوی له ابراهیم سره د فرېب (لپاره د سوځولو) پس ومو ګرځول دوی لاندې (خوار سپک).

تفسير: کله چې د ابراهیم علیه السلام د دغو معقولو خبرو ځواب دوی ورنشو کړی؛ نو داسې تجویز یې سره غوټه کړ، چې راځئ یوه لویه آتشخانه جوړه کړو، او ابراهیم د هغې په اور کې وغورځوو، څو په دغه تدبیر د خلقو په زړونو کې د بُتانو عقیده ډېره ټینګه شي، او په عین زمان کې د دوی یو خوف او هیبت هم په زړونو کې پیدا شي، او ګرد سره وپوهېږي چې د مخالفت انجام څرنګه کیږي؟ څو وروسته له دې نه بل څوك له سره داسې یو حرکت ته جرأت او اقدام ونه کړي، مګر الله تعالی بیا هم دوی سپك او ذلیل وګرځول، او هغه ډېر زورور اور یې پر خپل خلیل ګلزار کړ، چې له هغه څخه علی رؤوس الأشهاد دغه خبره ثابته شوه چې تاسې او ستاسې معبودان که ټول سره خپل لاسونه یو کړئ؛ خو بیا هم د الله تعالی د یوه مخلص بنده یوه ویښته ته هم څه ضرر او زیان نشي رسولی، او له سره د دې خبرې مجال نه لري چې د ابراهیم علیه السلام د رب او د الله تعالی له اجازې څخه ماسوا یو ویښته یې هم وسوځوي.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾

او وویل (ابراهیم) بېشکه زه تلونکی یم رب خپل ته، ژر به لاره راوښیي ماته (رب ځما).

تفسير: کله چې ابراهیم علیه السلام له خپل قوم څخه مأیوس او نا امیده شو، او پلار یې هم پرې سختي او شدّت شروع کړ، نو د هجرت اراده یې وفرمایله، او الله تعالی د شام لار ورته ورښوده.

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾

ای ربه ځما ! راوبښه ما ته (ځوی) له صالحانو.

تفسير: یعنې کله چې ټبر او قوم او کور کهول مې پرېښود؛ نو ښه اولاد راته عطا کړه، چې په دیني چارو کې ځما مدد وکړي، او د دوی سلسلې ته دوام ورکړه.

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾

پس زېری وکړ مونږ په دغه (ابراهیم) په داسې هلك چې ډېر تحمل والا به وي.

تفسير: یعنې له دې نه معلوم شو، چې ابراهیم علیه السلام د اولاد په نسبت چې دعاء کړې وه، او د الله تعالی په دربار کې قبوله شوه؛ نو همدغه هلك یې د الله تعالی په دربار کې د قربانۍ په شان وروړاندې کړ، له موجوده تورات څخه هم ثابت دي: کوم هلك چې ابراهیم علیه السلام ته د ده د دعا په اثر ورعطا شوی وو، هغه هم دغه اسماعیل علیه السلام دی، او ځکه یې نوم اسماعیل علیه السلام کېښود چې معنی یې «واورېد الله» ده، لکه چې «اسماعیل» له دوو لفظونو څخه جوړ دی چې: «سمع ـ اورېدل» او «ایل ـ الله» دی، یعنې الله تعالی د ابراهیم علیه السلام دعا واورېده، او مستجابه یې وګرځوله، او دغه هلك یې ورعطا کړ.

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَا أَبَتِ
افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

پس کله چې ورسېد اسماعیل سره له پلار خپل حد د سعي ته؛ وویل (ابراهیم) ای ځویګیه ځما ! بېشکه زه پرله پسې وینم په خوب کې داسې چې بېشکه زه ذبحه کوم تا، پس ته هم نظر وکړه چې څرنګه مصلحت ګڼې؟ وویل (اسماعیل): ای پلاره ځما ! وکړه ته همغه چې حکم یې دربانديې شوی دی، ژر ده چې وبه مومې ته ما که اراده فرمایلي وي الله له صبر کوونکیو (په حکم د الله).

تفسير: څه وخت چې اسماعيل عليه السلام لوی ځلمکی او د دغه کار وړ او قابل شو چې د خپل پلار په مخ کې منډې ووهي، او ورسره وځغلي، او د ده په کارونو کې ورسره سعي، کوښښ وکړي؛ نو په دغه وخت کې ابراهيم عليه السلام خپل خوب دغه خپل په زړه پورې يو ځوی ته وواية، څو د ده افکار او خيالات ځان ته معلوم کړي، چې په خوښۍ سره دغه کار ته تياريږي؟ که جبر او اکراه ته هم وار رسيږي؟ وايي چې: ابراهيم عليه السلام پرله پسې درې شپې همدغسې خوب ليده، په دريمه ورځ کې يې خپل ځوی ته هم د هغه اطلاع ورکړه، چې ځوی يې هم بلا توقفه هغه ومنله، او ويې ويل: «بابا جانه ! نو ولې ډيل او ځنډ کوئ؟ هر هغه حکم چې لوی مالك له جانبه تاسې ته شوی دی، ژر تر ژره يې اجراء او نافذ کړئ !، په دغسې کارونو کې هيڅ صلاح او مشورې ته ضرورت نشته، د الله تعالی د حکم په امتثال کې نه ښايي چې د پلارتوب شفقت مانع شي، ځما له جانبه بيخي مطمئن او ډاډه اوسئ !، ان شاء الله تاسې به وګورئ چې زه به څه صبر او تحمّل سره د الله تعالی د دغه حکم تعميل کوم»، په زرګونو رحمتونه دې وي پر دغسې پلار او ځوی باندې.

فَلَمَّآ أَسۡلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ ﴿١٠٣﴾

پس کله چې غاړه کېښوده (دواړو حکم د الله ته) او وايې چاوه دغه (اسماعيل) پر ښي اړخ د ده.

تفسير: «يا وايې چوه پړمخی پر وچولي د ده»، پړمخی يې ځکه واچوه څو د ځوی مخ ورته مخامخ نشي، نه چې د پلارولۍ مينه او محبت په جوش راشي، او د دغه حکم په تعميل کې څه ډيل او ځنډ واقع شي، وايي چې دغه خبره ځوی خپل پلار ته ور وښوده، زيات له دې نه الله تعالی نه دي فرمايلي چې څه کيفيت او ماجرا تېره شوه؟.

وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدۡ صَدَّقۡتَ ٱلرُّءۡيَآۚ

او غږ وکړ مونږ ده ته داسې چې ای ابراهيم !. په تحقيق رښتيا کړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا).

تفسير: يعنې بس ! بس ! ! پريږده ! ! ! تا رښتيا کړ خوب خپل !، او قبوله مې کړه دغه قرباني ستا !، ځمونږ مقصود خو ستا د ځوی د حلالولو نه دی !، او تش مو ستا ازموينه او امتحان منظور وو، چې ته په هغه کې پوره بريالی او کامياب ووتې.

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡبَلَٰٓؤُاْ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٠٦﴾

بېشکه مونږ همداسې (لکه نېکه جزاء د ابراهيم ده) جزا ورکوو (نورو) محسنانو نيکوکارانو ته.
بېشکه چې همدا (ذبحه) خامخا همدا ابتلاء ازموينه وه ښکاره.

تفسير: يعنې داسې سخت او مشکل حکمونه د امتحان او ازموينې لپاره صادروو، او بيا هغه مستقيم او ثابت قدم د هغه په تعميل کې ګرځوو، بيا ورته لوړې درجې ورکوو.

وَفَدَيۡنَٰهُ بِذِبۡحٍ عَظِيمٖ ﴿١٠٧﴾

او فديه مو ورکړه دغه (اسماعيل) ته په مذبوحې لويې (جنتي پسه سره).

تفسير: يعنې د لويې درجې چې له جنته راغلې وه، يا ډېره قيمتداره يا سمينه، څربه او تياره، بيا همدغه د قرباني رسم د اسماعيل عليه السلام د عظيم الشأن يادګار په شان د تل لپاره همېشه قايم او دائم پاتې شو.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾

او باقي پرېښود مونږ پر ده په وروستنيو خلقو دا چې. سلام دی پر ابراهيم. (يا باقي پرېښود مونږ پر ابراهيم ښه ثناء او مدح په وروستنيو خلقو تر قيامت پورې).

تفسير: سلام دی څمونږ پر ابراهيم باندې، يعنې مونږ تر نن پورې ابراهيم عليه السلام په عزّت او عظمت او حرمت سره يادوو، علی نبينا و عليه ألف سلام وتحية.

كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾

همداسې (په مثل د نېکه جزاء د ابراهيم، نېکه) جزاء ورکوو (نورو) محسنانو نيکو کارانو ته. بېشکه چې دی له هغو (خالصو) بندګانو څمونږ دی چې (خاص) مؤمنان دي.

تفسير: يعنې ابراهيم عليه السلام څمونږ له اعلی درجه ايماندارو بندګانو څخه دی.

وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾

او زېری ورکړ مونږ دغه (ابراهيم) ته (پس له اسماعيل) په اسحاق سره چې نبي وو له صالحانو.

تفسير: معلوم شو چې هغه ړومبنی زېری د اسماعيل عليه السلام وو، او د ذبحې د قصې ګرده واقعه پر هغه مبني وه.

وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

او برکت اچولی وو مونږ پر دغه (اسماعيل) او پر اسحاق (په تکثير د اولاد)، او له اولادې د دې دواړو څخه څوک نيکوکار دي (په ايمان او طاعت سره)، او څوک ظالم دي په ځان خپل ښکاره (په کفر او معصيت سره).

تفسير: يعنې د دوی اولاد (ځوځات) ټول سره يو شان نه دي، په دوی کې داسې نېکان او پاکان هم شته چې د خپلو آباوو او اجدادو نومونه روښانه او ژوندي کوي، او ډېر بدان او خراب سړي هم په کې شته چې د خپلو بدو عملونو او بدو چارو لامله هغوی ته د دغې معظمې کورنی ننګ ويلی شي، او د بدو سزاوو وړ او مستحق دي.

تنبيه: عمومًا مفسرينو د ضمير د ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا﴾ ابراهيم او اسحاق په طرف راجع کړی دی، مګر شاه صاحب (رحمه الله) د اسماعيل او اسحاق عليهما السلام په طرف راجع کړی، او مضمون ته يې زيات وسعت ورکړی دی.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾

او خامخا په تحقيق احسان مو کړی وو پر موسی او هارون. او نجات مو ورکړ دغو دواړو ته او قوم د دوی ته له غمه ډېر لوی نه.

تفسير: يعنې د فرعون او د ده د قوم له ظلم او ستم څخه يې نجات ورکړ، او د قلزم له بحيرې څخ يې پوري ايستل په ډېرې اسانی سره.

وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾

او نصرت مو ورکړ دغو (سبطيانو) ته پس وو همدوی بریالیان (کامیاب) (پر قبطیانو دښمنانو خپلو).

تفسیر: یعني فرعون او د فرعونیانو لاولښکر يې ګرد (ټول) سره غرق او ډوب کړل، او بني اسرائیل يې غالب، مظفر او منصور وګرځول، او د هالکینو قبطیانو د املاکو او اموالو وارثان يې همدغه سبطیان او اسرائیلیان کړل.

وَاٰتَيْنٰهُمَا الْكِتٰبَ الْمُسْتَبِيْنَ ﴿۱۱۷﴾

او ورکړی مو دی دغو دواړو (ورونړو) ته کتاب (تورات) ډېر ښه بیانوونکی (شرائعو لره).

تفسیر: یعنې تورات شریف چې په هغه کې د الله تعالی احکام په ډېر تفصیل او ایضاح سره بیان شوي دي.

وَهَدَيْنٰهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ﴿۱۱۸﴾

او ښودلې مو وه دغو دواړو (ورونړو) ته لاره سمه (رسوونکې مقصود ته).

تفسیر: یعنې په ښو افعالو او اقوالو کې مونږ هغوی ته ثبات او استقامت ور په برخه کړل، او پر سمه صافه لاره مو دوی رهي کړل، او هغه اوصاف او صفات مو ورعطاء کړل چې د انبیاوو د عصمت له لوازمو څخه دي.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿۱۱۹﴾ سَلٰمٌ عَلٰى مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۲۰﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۲۱﴾ اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۲۲﴾

او پرې ښود مونږ په دې داوړو (ورونړو) په وروستنیو خلقو کې دا. چې سلام دی (د الله له طرفه) پر موسی او هارون. بېشکه مونږ همداسې (په مثل د نېکې جزاء د موسی او هارون؛ نېکه) جزاء ورکوو (نورو) محسنانو نیکوکارانو ته. بېشکه دوی دواړه له هغو (خالصو) بندګانو څمونږ دی چې (خاص) مؤمنان دي.

تفسیر: یعنې څمونږ د کاملو ایماندارانو بندګانو څخه دی.

وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۱۲۳﴾ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۱۲۴﴾ اَتَدْعُوْنَ بَعْلًا وَّتَذَرُوْنَ اَحْسَنَ الْخٰلِقِيْنَ ﴿۱۲۵﴾

او بېشکه الیاس خامخا له مرسلانو څخه دی. کله چې ویې ویل قوم خپل ته: آیا نه ویرېږئ (له عذابه د الله څخه). آیا تاسې عبادت کوئ د (هغه بُت چې نوم يې) بعل (دی)، او پرېږدئ تاسې (عبادت) د ښه پیدا کوونکې.

تفسیر: د ځینو په نزد الیاس علیه السلام د هارون علیه السلام له نسله دی، الله تعالی الیاس علیه السلام د شام په ملک کې یوه ښار ته چې د «بعلبک» په طرف کې وو؛ ولېږه، د هغه خلق د هغه بُت په عبادت کې مشغول وو چې د «بعل» په نامه سره مشهور وو، الیاس علیه السلام دوی د الله تعالی له قهره او غضبه وویرول، او د بت پرستی له بد انجام او عاقبت څخه يې پوره او خبردار کړل.

اللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۲۶﴾

چې الله دی رب ستاسې او رب د هغو پلرونو ستاسې چې ړومبی وو.

تفسیر: یعنې هسې خو په دنیا کې بني آدمان هم د تحلیل، ترکیب، تعدیل، تحویل او نورو وسایلو په ذریعه ظاهرًا ډېر شیان جوړوي، مګر ډېر ښه خالق، صانع او جوړوونکی همغه پاک الله دی چې د ټولو اصولو، فروعو، جواهرو، اعراضو، صفاتو، موصوفاتو او نورو مخلوقاتو حقیقي خالق دی، هغه لوی ذات چې تاسې او ستاسې پلرونه او نیکونه یې پیدا کړي دي؛ نو بیا به دغه کار چېرې جایز او روا وي چې هغه ﴿أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾ پرېږدئ او د «بعل» بُت په عبادت کې بوخت او لګیا شئ، او له هغه څخه امداد او مرسته وغواړئ، چې په ظاهري ډول سره د یوې ذرې د پیدا کولو قوّت او قدرت هم نه لري، بلکه د هغه وجود د ده د منونکیو د کار او زحمت رهین دی، چې د خپلو دغو عابدانو په لاسونو کې څرنګه چې د دوی زړه غوښت؛ جوړ شوي، او پخپل ځای کې درولی شوي دي.

﴿فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾﴾

پس تکذیب وکړ دوی د هغه، پس بېشکه دوی خامخا حاضر کړی شوي دي (دوزخ ته).

تفسیر: یعنې د دروغجن ګڼلو سزا دوی ته هرومرو وررسیږي.

﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾﴾

مګر تکذیب ونه کړ (د ده هغو) بندګانو د الله چې مخلصان دي.

تفسیر: یعنې نور ګردو هغه ته د دروغو نسبت وکړ، مګر د الله تعالی مخلص او غوره بندګانو د هغه تصدیق وکړ، نو ځکه له سزا څخه یې نجات وموند.

﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾﴾

او پرې ښود مونږ پر دغه (الیاس مدح او ثناء) په ورستنیو خلقو کې. سلام دی (له الله) پر اِل یاسین.

تفسیر: «الیاس» ته «الیاسین» هم وایي، لکه چې «طور سینا» ته «طور سینین» هم ویلی کیږي، یا به له «الیاسین» څخه د الیاس علیه السلام متبعین مراد وي، او ځینې «آل یاسین» یې هم لولي، نو په دغه تقدیر به «یاسین» د هغوی د پلار نوم وي، یا به د هغوی نوم «یاسین» او «آل» لفظ به مقحم او زائد وي، لکه چې په «کما صلیت علی آل ابراهیم» کې ابراهیم علیه السلام مراد دی، یا چې په «اللهم صل علی آل أبي أوفی» کې مراد أبی أوفی هم دی.

﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾
إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾﴾

بېشکه مونږ همداسې (په مثل د نېکې جزاء د الیاس؛ نېکه) جزاء ورکوو نېکو بندګانو ته. بېشکه چې دی له هغو بندګانو څمونږ دی چې (خاص) مؤمنان دي. او بېشکه چې لوط وو خامخا له مرسلانو څخه. کله چې نجات ورکړ مونږ ده ته او اهل د ده ټولو ته. مګر یوې زړې ښځې ته چې وه دا په باقي پاتې کېدونکیو (د عذاب) کې.

تفسیر: یعنې د ده ښځه چې له معذبینو سره یې تعلق او ارتباط درلود.

﴿ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾﴾

بیا مونږ ګرد سره هلاک کړل نور (کفّار).

تفسير: يعني ماسوا له لوط عليه السلام څخه او د ده له کورنۍ څخنې نور د هغو کليو پر ګردو هستېدونکيو باندې د دوی کلي واړولی شو عِنْدَاللهِ ل، دغه قصه پخوا له دې نه په څو ځايونو کې په تفصيل سره ليکلې شوې ده.

وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

او بېشکه چې تاسې خامخا تيرېږئ (ای اهل د مکې) پر دوی په دې حال کې چې صبا کوونکي يئ (د ورځې). او د شپې (يعني هر وخت پرې تېرېږئ)، آيا پس عقل نه چلوئ (چې عبرت ترې واخلئ).

تفسير: دغه يې مکيانو ته فرمايلي دي، ځکه چې کوم قوافل چې له معظمې مکې څخه شام ته تلل او راتلل، او د دوی د لارې په منځ کې د لوط عليه السلام د قوم په بل مخ اوښتيو کليو به يې ستر ګې لګېدلې، يعني سره له دې چې دوی تل ترتله پر همغو ورانو قريو تېرېدل، او د عذاب او عبرت علائم او هغه د قدرت لويې نښې يې ليدلې؛ خو بيا هم دوی ته هيڅ پند او عبرت له هغو څخه نه حاصلېده، آيا دوی پر دې نه پوهيږي کوم حال او انجام چې د بل يو نافرمانه قوم شوی وي؛ همغسې احوال پر بل يو نافرمانه قوم هم راتلونکي دي.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾
فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾

او بېشکه چې يونس خامخا له مرسلانو څخه دی. کله چې وتښتېد (له خپل قوم څخه) طرف د هغې بېړۍ ډکې ته. پس قرعه يې واچوله (له دغو خلقو د بېړې (سره) درې کرته؛) پس شو له مغلوب کړيو شويو (په قرعه کې، بيا ځان يې سيند ته واچوه). پس يوه مرۍ کړ دغه (يونس) لره مهي، حال دا چې دی پخپله د خپل ځان ملامت کوونکی وو (په دغه بلا اذن راتلو کې).

تفسير: يعني بېړۍ د سيند په منځ کې په چورلېدلو شروع وکړه، پر بېړۍ سورو خلقو وويل چې: څمونږ پر دغې بېړۍ کې داسې کوم مريي هم سور دی چې له خپل باداره تښتېدلی دی، نو د ګردو پر نامه څو ځلې پچې واچولی شوې، خو په هر ځلې به پچه (قرعه) د همدغه يونس عليه السلام پر نامه خته، دغه قصه د «يونس» او د «انبياء» په سورتونو کې په تفصيل سره تېره شوې ده، هلته دې د هغې تحقيق ولوستل شي، د ده الزام هم دغومره وو چې د اجتهادي خطا په اقتضاء يې له دې نه چې د الله تعالی حکم ته يې انتظار کولی، له هغه کلي څخه ووت، او د الله تعالی د عذاب د نزول ورځ يې تعيين فرمايلې وه.

فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾

پس که نه وی دغه خبره بېشکه چې دغه (يونس) وو له تسبيح کوونکيو څخه. نو خامخا پاتې به وو په نس د دې مهي کې تر هغې ورځې پورې چې بيا ژوندي راپاڅولی شي (خلق).

تفسير: يعني کله چې د مهي په ګېډه کې او پخوا له هغه څخه به يونس عليه السلام د الله تعالی په ذکر او ياد کې ډېر مشغول وو، نو ځکه مونږ هغه ته ډېر ژر نجات ورکړ، که نه تر قيامته به دې د همغه مهي په ګېډه کې پاتې وو، او د باندې وتل به يې په برخه نه کېده، او د همغه مهي غذاء او خوراک به کېده، د کب په ګېډه کې د يونس عليه السلام تسبيح دغه وه: ﴿لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾.

فَنَبَذْنٰهُ بِالْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيْمٌ ﴿۱۴۵﴾ وَاَنْۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَّقْطِيْنٍ ﴿۱۴۶﴾

پس ومو غورځوه دغه (یونس) په ډاګ میدان کې حال دا چې دی رنځور وو. او زرغونه کړه مونږ پرې يوه ونه له کدو نه.

تفسیر: پر مهي حکم وشو چې دی یونس علیه السلام له خپلي ګېډې څخه قی کړي، او په یوه خلاص میدان کې يې وغورځوي، غالبًا یونس علیه السلام به د کافي غذاء او هواء او نور ضروریاتو د نه رسېدلو له سببه رنځي او نحیف شوی وو، وایي چې د ده ضعف او نحیفي دې اندازې ته رسېدلې وه، چې د لمر پلوشې او د مچ او نورو کنبېناستل هم د ده پر بدن بد لګېده، الله تعالی پخپل قدرت د ده په څنګ کې د کدو يو بوټی سمدلاسه زرغون او لوی کړ، چې د هغه سیوری د ده پر جسم لوېده.

وَاَرْسَلْنٰهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيْدُوْنَ ﴿۱۴۷﴾

او بیا مونږ ولېږه دغه (یونس) سلو زرو (خلقو) ته یا زیات له دې نه.

تفسیر: یعني یواځې که د دوی عاقلان او بالغان شمېرل کېدی؛ نو د هغوی شمېر یو لک تنه وو، او که ټول واړه او لوی سره وشمېرل شي؛ نو د هغوی شمېر زیات وو، یا داسې ووایئ چې: له یو لک تنو څخه زیات وو، او دوو لکو ته نه رسېدل، د زرو کسور ورسره مه لګوئ، نو یو لک يې ووایئ، او که کسر ورسره لګوئ؛ نو د یوه لک څخه به څو زره د پاسه وي، والله أعلم.

فَاٰمَنُوْا فَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ﴿۱۴۸﴾

پس ایمان راوړ (هغوی پرې) پس نفع مو ورکړه دوی ته تر یوې نېټې پورې.

تفسیر: یعني د ایمان او یقین په برکت يې د الله تعالی له عذابه نجات وموند، او په خپل مقدّر عمر پورې له دنیوي لذائذو او ژوندون څخه متمتع او مستفید شول.

دغه قصه پخوا له دې نه د «یونس» او د «انبیاء» په سورتونو کې هم لیکلې شوې ده، هلته دې ولوستلی شي.

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُوْنَ ﴿۱۴۹﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَّهُمْ شٰهِدُوْنَ ﴿۱۵۰﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ مِّنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُوْلُوْنَ ﴿۱۵۱﴾ وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۱۵۲﴾

پس وپوښته ته (ای محمده !) دغه (کفار) آیا رب ستا لره لوڼې دي؟ او دوی لره ځامن دي؟. او که مو پیدا کړي دي پرښتې ښځې (لوڼې د الله) حال دا چې دوی حاضر وو (په وخت د پیدا کولو د پرښتو کې). خبردار ! یوه شه !، چې بېشکه دوی له دروغو خپلو خامخا وایي. (داسې) چې ولد راوړی دی الله حال دا چې بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په دې ویلو خپلو).

تفسیر: یعني د انبیاوو حال خو مو واورېد چې د نوح، ابراهیم، اسماعیل، موسی، هارون، الیاس، لوط او یونس علیهم السلام د ګردو مشکلات د الله تعالی په امداد او اعانت سره حل شول، خورا ډېر لوی مقرّب انسانان هم د الله تعالی له امداد او معاونت څخه مستغني او بې پروا کېدی نشي، اوس وروسته لږ څه د پرښتو او د پیریانو حال واورئ، چې کفارو د دوی په نسبت څرنګه چټي عقائد له خپله ځانه جوړ کړي دي، لکه چې د عربو ځینو قبائلو به ویل چې: پرښتې د الله تعالی لوڼې دي، کله چې له دوی نه پوښتنه کېده چې ښه نو د دوی میندې څوک دي؟ نو د لویو لویو پیریانو لوڼه به يې ورښوولې په دې شانې چې (العیاذ بالله) د الله تعالی تعلّقات به يې له پیریانو سره تړل.

الله تعالی فرمايي چې: اوس لږ شانې له دغو جاهلانو څخه پوښتنه وکړئ چې آيا داسې د لوی عظمت او قدرت والا الله تعالی (معاذ الله) د خپل ځان لپاره که د اولاد تجويز هم کوي؛ نو آيا د خپل ځان لپاره لوڼې غوره کوي؟ او تاسې ته هلکان درکوي !؟ يو خو دغه بې ادبي او ګستاخي شوه چې تاسې الله تعالی ته د اولاد نسبت کوئ، او بيا په اولاد کې هم ورته کمزوي او ښکته او ضعيفه اولاد، او پرښتو ته هم د اناثو (ښځو) نسبت کوئ، آيا کوم وخت چې مونږ پرښتې پيدا کولې؛ دوی ځمونږ په څنګ کې ولاړ ووې؟.

اَصۡطَفَى الۡبَنَاتِ عَلَى الۡبَنِيۡنَ ﴿۱۵۳﴾ مَا لَكُمۡ كَيۡفَ تَحۡكُمُوۡنَ ﴿۱۵۴﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُوۡنَ ﴿۱۵۵﴾

آيا غوره کړي دي دغه (الله) لوڼې پر ځامنو. څه وشوه پر تاسې (په دغه حکم د دروغو کې) دغه شان حکم کوئ تاسې. آيا پس پند نه اخلئ تاسې (چې الله پاک دی له ټولو عيوبو).

تفسير: يعنې لږ ذره خو غور او دقت وکړئ، د عيب ترلو لپاره هم لياقت او علميت پکار دی، که مو داسې يوه غلطه عقيده له خپله ځانه جوړوله؛ نو ښايي چې دغسې بې اساسه او بې منطقه به مو نه جوړوله، دغه کوم عدل او انصاف دی چې د خپل ځان لپاره هلکان غوره او پسند کړئ؟ او پاک الله ته د لوڼو نسبت وکړئ؟.

اَمۡ لَكُمۡ سُلۡطٰنٌ مُّبِيۡنٌ ﴿۱۵۶﴾ فَاۡتُوۡا بِكِتٰبِكُمۡ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۱۵۷﴾

آيا شته تاسې ته کوم برهان سند ښکاره (چې الله اولاد لري). پس راوړئ تاسې هغه کتاب خپل که چېرې يئ تاسې صادقين رښتين (په خپل قول کې).

تفسير: يعنې بالآخر دغسې مهمله او بې اساسه خبره مو له کوم ځای څخه رااېستلې ده؟ له عقل او فهم او علمي اصولو سره خو د دغې خبرې هيڅ اړه او ارتباط نشته، نو آيا کوم نقلي سند د دغې عقيدې د اثبات لپاره لرئ؟ که داسې وي؛ نو بسم الله ! راوړاندې يې کړئ !.

وَجَعَلُوۡا بَيۡنَهٗ وَبَيۡنَ الۡجِنَّةِ نَسَبًا ؕ وَلَقَدۡ عَلِمَتِ الۡجِنَّةُ اِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُوۡنَ ﴿۱۵۸﴾ سُبۡحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوۡنَ ﴿۱۵۹﴾

او ګرځوي دغه مشرکان په منځ د دغه (الله) او په منځ د پيريانو نسب قرابت (نسبت د خپلوی)، او خامخا په تحقيق پوهيږي پيريان چې بېشکه دوی خامخا حاضر کړی شوي دي (دوزخ ته). پاکې ده الله ته له هغو (خبرو) څخه چې وايي يې دوی (چې شريک او ولد ورته نيسي).

تفسير: يعنې دغو حمقاوو د پيريانو سره (معاذ الله) د الله تعالی د ځوموالي (دامادی) تعلّقات قائم کړي دي، سبحان الله !، دوی څرنګه خبرې کوي؟ که موقع وموميء نو لږ شانې له دغو پيريانو څخه پوښتنه وکړئ چې د هغوی عقيده او افکار د خپلو ځانونو په نسبت څرنګه دي؟ او خپل ځانونه څرنګه ګڼي؟ دوی ته دغه خبره په ښه شان سره معلومه ده چې دوی هم لکه نورو مجرمينو نيولی کيږي، او د الله تعالی په مخ کې وړاندې کولی شي، ايا له ځوم او داماد سره همداسې معامله کوله شي؟ ځينې اسلافو له نسب څخه مقصد اخيستی دی چې دغو خلقو شياطين الجن د الله تعالی مقابل حريفان ګڼل، لکه چې مجوسيان د «يزدان» او «اهريمن» قائلان دي، يعنې يوه ته د نېکی خدای او بل ته د بدی خدای وايي.

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الۡمُخۡلَصِيۡنَ ﴿۱۶۰﴾

مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي دي (منزّه دي له دغه نسبت او احضار د دوزخ).

تفسیر: یعنې له پیریانو یا انسانانو ځنې د الله تعالی غوره او منتخب بندګان له نیولو او په عذابولو څخه آزاد دي، معلوم شو چې هلته د نسبونو او د ارتباطاتو او د تعلقاتو څه پوښتنه نشته، بلکه هلته یواځې د بندګی او اخلاص پوښتنه کیږی.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿۱۶۱﴾ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿۱۶۲﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿۱۶۳﴾

پس بېشکه تاسو چې یئ او هغه چې عبادت یې کوئ تاسې. نه یئ تاسې (ای عابدانو او معبودانو په دغه بُت پرستئ سره) فتنه اچوونکي (د هیچا). مګر د هغه چې ننوتونکي د دوزخ دي (د الله تعالی په علم کې).

تفسیر: ډېر خلق داسې ګڼي چې د پیریانو په لاس کې د بدی او پرښتو په لاس کې د نېکی واک او اختیار شته، هر چا ته چې دوی وغواړي ښېګڼه وررسوي، او الله تعالی ته یې مقرب ګرځوي، او هر یوه ته چې دوی وغواړي؛ بدي او تکلیف رسوي، یا یې ګمراه کوي، ښایي د دغو مفروضه وو اختیاراتو په بناء یې دوی د الله تعالی اولاد یا خُسر ګرځولي وي، نو دلته یې د دغې خواب ورکړی دی، چې نه ستاسې او نه د دوی په لاس کې څه مستقل اختیار شته، تاسې او هغه شیاطین چې تاسو یې عبادت کوئ که ګرد سره یو ځای شئ؛ د دغې خبرې قوت او قدرت نه لرئ چې بې د الله تعالی له مشیته یو متنفس هم په جبر او اکراه سره ګمراه کړی شئ، ګمراه خو همغه څوک کیږي چې الله تعالی دی د ده د بد استعداد په بناء دوزخي لیکلی وي، او د خپلې بدکاری په سبب خپل ځان دوزخ ته رسوي، (بیا وویل جبریل علیه السلام محمد صلی الله علیه وسلم ته):

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿۱۶۴﴾

او نشته له مونږ ځنې هیڅوک مګر چې مقرر دی ورته یو مقام ځای معلوم.

تفسیر: الله تعالی دغه کلام د پرښتو له ژبې او د دوی له جانبه فرمایلی دی، لکه چې په ډېرو ځایونو کې د انسانانو له جانبه دعاوې فرمایي، یعنې د هرې لویې پرښتې لپاره یو حد مقرر دی، چې دا له هغه حده نشي وړاندې کېدی، دا یې ځکه وفرمایل چې کافران وایي چې: پرښتې د الله تعالی لوڼه دي، چې د پیریانو له ښځو څخه پیدا شوي دي، حال دا چې پیریانو ته د دوی حال په ښه شان سره معلوم دی، او پرښتې داسې وایي چې: مونږ د دغې خبرې له سره طاقت او توان نه لرو چې د الله تعالی له احکامو د یوې ذرې په اندازه هم تجاوز او تخلّف وکړی شو.

وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿۱۶۵﴾

او بېشکه مونږ خامخا مونږ صف تړونکي یو (په وخت د طاعت کې).

تفسیر: یعنې په خپلو حدودو کې هر څوک د الله تعالی عبادت او د ده د احکامو د منلو لپاره تیار ولاړ دي، او له سره هیڅ یو د دې خبرې طاقت او توان نه لري چې له هغه څخه د ویوه ویښته په اندازه هم وړاندې وروسته وښوییږي.

وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿۱۶۶﴾

او بېشکه مونږ خامخا مونږ تسبیح ویونکي یو.

تفسیر: یعنې تر دې ځای پورې د پرښتو کلام ختم شو، وروسته له دې نه د مکې معظمې د خلقو حال بیان فرمایي.

وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

او بېشکه چې وو (دغه کُفّار) خامخا ویل به یې داسې. چې که چېرې بېشکه وی له مونږ سره ذکر (کوم کتاب) له پخوانیو (کتابونو) څخه. نو خامخا وو به مونږ بندګان د الله مخلصان. (بیا چې ورته راغی دغه قرآن؛) پس کافران شول په دغه (کتاب)، پس ژر ده چې پوه به شي دوی (په عاقبت د دې کفر خپل).

تفسیر: د عربستان خلقو څه مهال چې د انبیاوو نومونه او قصې اورېدلې، او د دوی له علم څخه بې خبران وو؛ نو پخپلو منځ کې به یې سره داسې ویل: «که مونږ ته د دغو پخوانیو علوم حاصل وی، یا پر مونږ باندې هم کوم اسماني کتاب یا د پند او نصیحت خبرې نازلېدی؛ نو مونږ به پر هغو په ډېر ښه شان سره عمل کوه، او خپل حسن الأعمال به مو نورو ته هم ښوول، او په معرفت او عبادت کې به مو تر دغې اندازې پورې ترقي او پرمختګ کاوه، چې د الله تعالی په مخصوصو او منتخبو بندګانو کې به شاملېدو»، اوس چې د دوی په منځ کې نبي الله صلی الله علیه وسلم مبعوث شوی دی، دوی له خپلو هغو خبرو څخه اوښتي دي، او هغه خپل قول او اقرار یې هېر کړی دی، نو د دغه انحراف څخه کومه نتیجه او انجام چې دوی ته پېښېدونکی دی؛ دوی به یې عنقریب وګوري.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾

او خامخا په تحقیق پخوا لا صادر شوی دی حکم ځمونږ لپاره د بندګانو ځمونږ مرسلینو. چې بېشکه دوی هم له دوی سره مدد کړی شوی دی. او بېشکه لښکرې ځمونږ خامخا همدوی بریالیاني دي (په کفارو).

تفسیر: یعني دغه خبره د الله تعالی په علم کې مقرره شوې ده، چې د منکرینو په مقابل کې پاک الله له خپلو انبیاوو سره مدد او معاونت کوي، او بالآخر د الله تعالی لښکر غالب او بریالی کیږي، اګر که ضمناً حالات په هر ډول او هر وضعیت سره واوړي او لوټونه وخوري؛ مګر فتحه، بری او کامیابي هرومرو د مخلصو بندګانو لپاره ده، او دغه نصرت هم د حُجّت او برهان په اعتبار او هم د ظاهري تسلّط او غلبې په معیار وي، مګر په دغه شرط چې دغه «جند» في الواقع «جند الله» وي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾

پس مخ وګرځوه ته (ای محمده !) له دوی نه تر یوه وخته پورې. او ګوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبهویني دوی (عاقبت خپل).

تفسیر: یعني اوس څو ورځې نور هم دوی ته څه مه وایئ !، او په صبر او استقامت سره د دوی حال ته وګورئ، دوی به هرومرو خپل انجام وګوري، لکه چې ویې هم لید، کله چې وویل منکرانو تمسخرًا چې کله به وي نزول د عذاب؟ نو نازل شو:

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾

آیا پس (په راتلو) د عذاب ځمونږ تلوار کوي دوی. پس کله چې نازل شي (عذاب) په میدان (غولي) د دوی؛ پس بد به وي سبا د ویرولیو شویو.

تفسیر: ﴿فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ﴾ (ژر دی چې وبه وینی عذاب) شاید د اوریدلو په اثر به دوی داسې ویلي وي چې: اوس نو ژر شه ! ځمونږ عاقبت خاتمه او انجام مونږ ته اوښیه !، نو د هغه ځواب یې داسې ورکړ چې: پر خپل ځان باندې د آفت د ژر غوښتلو دغه شورماشور چې تاسې نښلولی دی، کله چې وخت یې راشي؛ هغه به ډېر بد وخت وي، د الله تعالی عذاب داسې درځي لکه چې کوم دښمن سرې ته څوک په پټوني کې د شپې پټ ناست وي، او ګهیځ د وخته یو ځلې په میدان کې ځان ورښکاره کړي، او پر خپل غلیم په ډانګ پیلې (ښکاره) داړه واچوي، د الله تعالی د عذاب د نزول په وخت کې به د هغو خلقو حشر هم داسې کیږي چې دوی پخوا له دې نه ویرولي شوي دي، او له آخرې خاتمې څخه په ښه ډول پوه او مطلع کړی شوي دي، لکه چې د مکې معظمې په فتح او په نورو ځایونو کې همداسې وشو، اوس بیا الله جلّ شأنه و أعظم برهانُه لپاره د تسلی د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم مکررًا مؤکدًا داسې امر فرمایي:

وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾

او مخ وګرځوه (ای محمده !) له دوی څخه تر یوې نېټې پورې. او ګوره (دوی ته) پس ژر ده چې وبه وینې دوی (احوال خپل).

تفسیر: ښایي چې ړومبنی وعده د دنیوي عذاب وه، او دغه به د اخروي عذاب وي، یعنې تاسې ورته ګورئ چې وروسته له دې نه دغه کفّار په آخرت کې څه څه عذابونه مومي.

سُبْحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿١٨٢﴾

پاکي ده رب ستا لره (له هره عیبه او نقصانه) چې رب د عزّت (قوت غلبې دی، او پاک دی) له هر هغه څیزه چې (مشرکان یې ورته) نسبت کوي. او سلام دی پر (ټولو) مرسلینو استاځیو. او ټوله ثناء صفت خاص الله لره دی چې رب پالونکی د ټولو عالمیانو دی.

تفسیر: د سورت په خاتمه کې یې د ګردو اصولي مضامینو خلاصه بیان کړه، یعنې د الله تعالی ذات له ټولو عیوبو او نقائصو څخه پاک او منزّه دی، په ګردو کمالیه وو صفاتو او محاسنو موصوف دی، او ګردې ښېګڼې د ده په پاک ذات کې مجتمعې دي، پر ګردو انبیاوو او رسولانو د ده له طرفه سلام راځي، چې د دوی د عظمت او عصمت او سالمیت او منصوریت دلیل دی.

تمت سورة الصافات بفضل الله تعالی ومنّه

سُورَةُ صٓ

«د (صٓ) سورت مکي دی، (۸۸) آیته (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۸) او په نزول کې هم (۳۸) سورت دی، وروسته د «القمر» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِی الذِّکْرِ ﴿۱﴾ بَلِ الَّذِيْنَ کَفَرُوْا فِیْ عِزَّةٍ وَّشِقَاقٍ ﴿۲﴾

قسم دی په قرآن چې څښتن (خاوند) د پند، ذکر، بیان، شهرت، عظمت دی. بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي په کبر، سرکښی کې دي (له قبوله د حق)، او په مخالفت کې دي (له مسلمانی سره).

تفسیر: یعنې دغه عظیم الشأن، عالي مرتبت قرآن چې په ډېرو عمده وو نصائحو سره ډک او په نهایت مؤثر طرز خلقو ته د هدایت او معرفت خبرې ښوونکی او پوهوونکی دی؛ په جګ غږ سره شهادت ورکوي: هغه خلق چې له قرآني صداقت او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له رسالت څخه منکر دي، د هغه سبب داسې نه دی چې د قرآن په تعلیم یا تفهیم کې څه نقص یا قصور شته، یا رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ده په تبلیغ او تبیین کې (معاذ الله) مقصّر دی، بلکه د دغه انکار او انحراف اصل سبب دا دی چې: دغه مخلوق دروغ پرې تړې، حماقت کوي، او د شقاق او نفاق د جذباتو په جال کې نښتي دي، که چېرې دوی لږ څه له دغه دلدل څخه ووځي؛ نو د حق او صداقت ډېر صاف او پاک سړک د دوی په نظر ورځي.

کَمْ اَهْلَکْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَّلَاتَ حِيْنَ مَنَاصٍ ﴿۳﴾

(نه ګوري منکران چې) خومره ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زمانې، پس نارې به یې وهلې (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به وو هغه وخت د خلاصېدلو.

تفسیر: یعنې دوی ته دې معلوم وي چې د همدغه غرور او تکبّر په سبب او د انبیاء الله د مقابلې او مجادلې په علّت پخوا له دې نه ډېر اقوام او ملل سره تباه او برباد شوي دي، هغه خلق هم تر ډېرو مودو پورې د الله تعالی له انبیاوو سره جنګېدلي وو، بیا څه وخت چې پر هغوی هغه بد ساعت راغی، او د الله تعالی عذاب دوی له څلورو خواوو څخه چار چاپېر ونیول؛ نو سخت وویرېدل، او شورماشور او غلغله یې ونښلوله، مګر د خلاصي او نجات موقع تېره شوې وه، او وخت او فرصت نه وو پاتې.

«لات» د «لیس» په معنی ده، چې «ت» تأکیداً پرې زائده شوې ده، او له «حین» سره مختص دی، چې تړې اسم یا خبر عمومًا محذوفیږي، «مناص» د واوي اجوف مصدر دی.

وَعَجِبُوْۤا اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْکٰفِرُوْنَ هٰذَا سٰحِرٌ کَذَّابٌ ﴿۴﴾

او تعجب کوي (کفّار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ویروونکی له دوی نه، او وایي دا کافران چې: دغه (ویروونکی نبي) ساحر کوډګر دی دروغجن.

تفسير: يعني دوی وايي: كه له اسمانه كومه پرښته راتلی، خو بيا هم يوه خبره وه، څمونږ له منځه يو سړی راپورته شوی، او څمونږ په ويرولو او ژړولو يې شروع كړې ده، او داسې وايي چې: زه د اسمان والا الله له جانبه راغلی يم، دغه يوه ډېره عجيبه خبره ده، اوس ماسوا له دې نه بل څه ووېل شي: چې يوه كوډګر يوه د دروغو ننداره جوړه كړې ده، او د كوډو په زور دغه ننداري او كرشمي راښيي، او ورته معجزه وايي، او څو د افسانې خبرې يې هم راټولې كړې دي، او د هغو په نسبت داسې دعوی كوي چې دغه د الله تعالی راليږلي شوي علوم دي، او زه يې رسول يم.

أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ۝ وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ ۖ

آيا ده ګرځولي دي دغه معبودان الله يو؟ بېشكه دغه (ګرځول د ډېرو معبودانو يوه ته، چې تاسې نور معبودان پرېږدئ، او د يوه الله عبادت كوئ؛) خامخا يو څيز ډېر عجيب دی (چې مثل نه لري). او لاړل په تلوار سره مشران له دوی نه (له مجلسه چې سره ويونكي وو يو بل ته) چې ځئ (پاڅئ له دې ځايه)، او صبر وكړئ (او محكم اوسئ) پر (عبادت د) معبودانو خپلو.

تفسير: يعني دغه بل هم درواخلئ ! د دومره بېشماره معبودانو دربارونه دې بندوي، او يواځې يو الله يې پرېښی دی، له دې نه بله لويه د تعجّب خبره به څه وي چې د دغومره لوی جهان انتظام يواځې همدغه يو الله ته وسپارلی شي؟.

په رواياتو كې راغلي دي چې د ابو طالب په رنځوری كې ابوجهل او د قريشو څو نور غټان ابو طالب ته ورغلل، او هغه ته يې د رسول الله مبارك شكايت يووړ، چې دغه ستا وراره څمونږ معبودانو ته بدې ردې خبرې كوي، او مونږ ته په څو څو ډوله (قسمه) احمقان او ناپوهان وايي، تاسو ده ته نصيحت وكړئ !، كله چې ابو طالب دغه خبرې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته وكړې؛ ده د هغه په ځواب كې ووېل: «ای تره ! زه تشه له دوی نه يوه كلمه غواړم چې وروسته له هغه به ګرد عرب د دوی مطيعان او عجميان به د دوی خدمتګاران شي، او نور اديان به ورته جزيه وراندې كړي»، دوی خوشال شول او ورته ويې ويل: «چې هغه څه شی دي؟ تاسو څو همغه يوه كلمه ووايئ، مونږ ستاسې د لسو كلمو منلو لپاره تيار ولاړ يو»، رسول الله صلی الله عليه وسلم مبارك وفرمايل: «نه ! هغه څو همدا يوه د «لا اله الا الله» پاكه كلمه ده»، كله چې هغوی دغه خبره واورېدله؛ ډېر په قهر او غصه شول، او تاوكړې له هغه مجلسه پاڅېدل، او ويې ويل چې: مونږ دومره ډېر معبودان پرېږدو، او فقط ستا په خوله يواځې همدغه يو الله معبود ومنو !، ځئ چې ځو !، نو چې د ده په دغو تبليغاتو سره د كوم ضعيف الاعتقاد سړي پښه څمونږ د دغې پخوانې آبائي او اجدادي طريقې څخه ونښويږي، او دی پخپل مقصد بريالی (كامياب) شي، د ده د دغې بليغې سعيې او كوښښ په مقابل كې مونږ ته هم لازم دي چې ډېر زيات صبر، استقلال او استقامت له خپله ځانه ورښكاره كړو».

إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ۝

بېشكه دغه شی (توحيد) خامخا يو شی دی چې اراده يې كړی شوې ده (له مونږ څخه).

تفسير: يعني محمد صلی الله عليه وسلم څمونږ د معبودانو په خلاف په جهاد لاس پورې كړی دی، ضرور په دغه كې د ده څه غرض شته، او هغه دا دی چې دی د يوه الله په نامه اخيستلو سره مونږ ګرد خپل ځان ته مطيع او محكوم وګرځوي، او خپل ځان ته حكومت او رياست حاصل كړي، نو لازم دي چې مونږ دی پرې نږدو چې پخپل دغه مقصد كې بريالی او كامياب شي، ځينې مفسرين د ﴿إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ﴾ مطلب داسې بيانوي: بېشكه دا همغه شی دی چې محمد صلی الله عليه وسلم د هغه ټينګه اراده كړې ده، او په هيڅ صورت له هغه څخه لاس اخيستونكی نه دی.

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ ۚ اِنْ هٰذَآ اِلَّا اخْتِلَاقٌ ۝۷

نه دی اورېدلی مونږ دغه (توحید، وحدانیت) په دین وروستني (عیسوي) کې، نه دی دغه (توحید) مګر له خپله ځانه جوړ کړی شوي دروغ دي.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «چې خپل د پلرونو او نیکونو دین ته یې پخوانی دین ونه وایه، یعنې پخوا مو داسې اورېده چې پخوانیو خلقو به هم داسې خبرې کولې، مګر ځمونږ پلرونو خو داسې نه دي کړي، او نه یې دي ویلي»، او ممکن دي چې له پخواني دین څخه عیسایي دین مراد وي، لکه چې د اکثرو اسلافو قول دی، یعنې نصرانیان چې له أهل الکتاب څخه دي، د هغوی په نسبت هم مونږ داسې نه دي اورېدلي چې ګرد نور معبودان له منځه لرې کړي، اوتش یو الله یې پرېښی وي، آخر دوی خو هم درې معبودان مني، او دوی هم دغه رسول د رسول په حیثیت نه مني، او وایي: که د ده د دغو ویناوو کوم اصل په نورو کتابونو کې وی؛ مونږ به هم ضرور منلی وی، معلومېږي چې دغه خبرې ګردې له خپل ځان څخه جوړې کړی شوي دي، (العیاذ بالله).

ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا ۚ

آیا نازل شوی دی پر دغه (محمد) دغه ذکر قرآن له منځ ځمونږ (غټانو).

تفسیر: یعنې بالفرض دغه قرآن هم مونږ په نامنلي زړه د الله تعالی کلام منو، مګر څرنګه محمد صلی الله علیه وسلم په نبوّت سره منتخب شو؟ آیا په ټوله دنیا کې پرته له محمد صلی الله علیه وسلم بل د دې کار لپاره لایق نه وو؟ او همدغه لوی کار فقط همدغه ته پاتې وو؟ او بل کوم مشر، غټ، ستر، مالداره، جایداد لرونکی او بااعتبار سړی په دنیا کې نه مونده کېده چې خپل دغه کلام او د نبوت مهم یې د ده په لاس کې ورکړی وی؟.

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي ۚ بَلْ لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ۝۸

بلکه دوی په شک کې دي له ذکره قرآنه پنده ځما، بلکه نه دی څکلی دوی عذاب ځما (که نه شک به یې ورک شوی وی).

تفسیر: دغه د الله تعالی له طرفه د دوی د دغې خبرې ځواب شو، یعنې د دوی دغه خرافات او واهیات هیڅ اصل او حقیقت نه لري، خبره فقط هم دغومره ده چې اوس دوی ته ځمونږ د خبرو په نسبت څه شک او اندېښنه ورپیدا شوې ده، او دوی پر دغه خبره یقین او باور نه لري چې هغه خوفناک مستقبل چې دوی ته یې خبر او اطلاع ورکوله کېږي، هرومرو واقع کېدونکی هم دی، ځکه چې دوی تر اوسه پورې د الله تعالی د ویشتلو خوند نه دی څکلی، څه مهال چې دوی د الله تعالی د ویشتلو خوند او مزه وڅکي؛ نو دغه ګرد شکوک او شبهات به یې لرې کېږي.

اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ۝۹ اَمْ لَهُمْ مُّلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۗ فَلْيَرْتَقُوا فِي الْاَسْبَابِ ۝۱۰

آیا په نزد د دوی دي خزانې د رحمت د رب ستا چې ډېر غالب قوي ښه بښونکی دی؟. آیا دوی لره دی سلطنت د اسمانونو او ځمکې او د هغو ګردو شیانو چې په منځ د دغو کې دی؟ پس ودې خیژي (دوی اسمان ته) په اسباب (رسوونکیو) سره.

تفسیر: یعنې د رحمت خزائن او د اسمانونو او د ځمکې ګرد حکومت د الله تعالی په لاس کې دی، الله ډېر زبردست او لوی بخشش والا دی، پر هر چا چې د هر انعام اراده وکړي؛ هیڅوک د هغه مانع نشي ګرځېدی، او نه پرې څه تنقید

او اعتراض کولی شي، که الله تعالی پخپل حکمت او علم سره کوم بشر ته د نبوّت او رسالت په منصب سره افتخار وبښي؛ نو تاسي د هغه په نسبت څه مداخله کولی شئ؟ آیا د رحمت د خزائنو او د اسمانونو او د ځمکې واکداره هم دا تاسي یئ؟ که یئ؛ نو خپل ګرد (ټول) وسائل، اسباب مو په کار واچوئ، او په اسمان پورې خپلې رسۍ وتړئ، او پر علویاتو هم قبضه وکړئ !، او سم له خپلې مرضۍ سره د اسمانونو او ځمکو په تدبیر او انتظام کې که مو له لاسه پوره وي؛ ګوتې ووهئ !، او که دغه مو له واکه نه وي پوره؛ نو د اسمانونو او د ځمکې د حکومت او د رحمت د خزائنو د مالکیت دعوی بیخي غلطه ده.

جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿۱۱﴾

دوی خو یو لښکر ګوتې دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوې، له هغو ډېرو لښکر څخه دي.

تفسیر: یعنې هیڅ نشته !، د اسمانونو او د ځمکې له حکومت او د رحمت د خزائنو له مالکیت سره دغه خواران څه اړه او تعلّق لري؟ دوی خو د څو ماتو او هزیمت خوړلیو انسانانو یوه ډله او جمعیت دی، چې د پخوانیو سپېرو او تباه شوواقوامو په شان لا له اوسه تباه او برباد په نظر راځي، لکه چې دغه منظره د خلقو له نظره د «بدر» له غزوې څخه د مکې معظمې تر فتحې پورې تېره شوه، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې پخواني اقوام تباه شول، که دوی هم پر خپل طغیان او عصیان کې همداسې مداومت وکړي؛ نو د هغوی په شان دوی هم تباه او فنا کیږي»، ګواکې د دغه آیت ربط یې له پخواني آیت سره وښود، والله أعلم.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿۱۲﴾

تکذیب کړی وو پخوا له دوی نه قوم د نوح او (قوم د) عاد او (قوم د) فرعون چې خاوند د میخونو وو.

تفسیر: یعنې زور او قوت او لاو لښکر والا چې په دنیا کې یې د خپل سلطنت میخونه په ځمکه کې ټک وهلي وو، او ځیني وايي: هغه ځوک چې سړی به یې په میخونو سره واژه، نو د دغه لامله د هغه نوم هم داسې: ﴿ذُو الْأَوْتَادِ﴾ میخ والا مشتهر شو، والله أعلم.

وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لْئَيْكَةِ ۚ أُولَٰئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿۱۳﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿۱۴﴾

او (قوم د) ثمود او قوم د لوط او اهل د ځنګله (چې شُعیب ورمبعوث شوی وو)، دغه کسان (همغه) لویې لویې ډلې وې. نه ده (هر یوه د دغو ډلو) مګر نسبت د دروغو یې کړی وو رسولانو د (الله) ته، پس ثابت شو عذاب ځما (دوی ته).

تفسیر: یعنې دغو ټولو لویو زورورو او طاقتورو افواجو هم څه وخت چې د الله تعالی رسولان دروغجن وشمېرل؛ د الله تعالی له سزا او عذاب څخه یې نجات ونه موند، نو ستاسې حقیقت څه دی؟.

وَمَا يَنظُرُ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿۱۵﴾

او نه کوي انتظار دغه کسان (کفار د مکې) مګر چغې یوې ته (د اسرافیل) چې نشته هغې ته هیڅ ډیل بېرته ګرځېدل.

تفسیر: یعنې د صور (شپېلۍ) د غږ منتظر دي، چې پوره سزا خو دوی ته په هغه وخت کې ورکوله کیږي، او ممکن دي چې له «صیحه» څخه دلته فقط یوه چغه او انضجار مراد وي.

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۱۶﴾

او وایي (کفار تمسخرًا) ای ربه څمونږ! ژر راکړه مونږ ته برخه عملنامه څمونږ پخوا له ورځې د حساب.

تفسیر: یعنې هر کله چې دوی د قیامت خبرې اوري؛ نو په ټوکو او مسخرو سره وایي چې څمونږ د هغه وخت برخه اوس راکړه! تر څو مونږ همدا اوس خپله اعمالنامه وګورو او لاس په لاس له خپلې سزا څخه فراغت ومومو.

اِصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿۱۷﴾

(فرمایي الله) صبر تحمّل کوه (ای محمده!) پر هغې خبرې چې وایي دوی (تاته)، او یاد کړه (قصه) د بنده څمونږ داود خاوند د قوّت (په عبادت کې)، چې بېشکه دی ډېر رجوع کوونکی وو (عبادت د الله ته).

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «په دغه ځای کې ده ته د داود علیه السلام قصه ور په یادوي، چې ده هم د «طالوت» د حکومت په عهد کې ډېر صبر کړی وو، څو بالآخر حکومت ده ته ورسېد، او «جالوت او نور» مخالفین ګرد (ټول) سره په جهاد کې پړه او مغلوب شول، چې همدغه وضعیت او نقشه څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورپېښه شوه.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿۱۸﴾

بېشکه چې مونږ تابع مسخّر کړي مو وو غرونه له دغه (داود) سره چې تسبیح به یې ورسره ویلې په آخره او په اوله برخه د ورځې کې.

تفسیر: یعنې سبا او بېګا کله چې داود علیه السلام په تسبیح کې مشغولېده؛ نو غرونو به هم له ده سره تسبیح ویل، د ده په متعلق څه مضمون د «سبأ» په سورت کې تېر شوی دی، هلته دې ولوست شي!.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ ﴿۱۹﴾

او (بل تابع او مسخر کړي وو مونږ) مرغان حال دا چې ټول کړی شوي به وو (صفونه صفونه) هر یو (له دوی) به ده ته رجوع کوونکی وو (په طاعت سره).

تفسیر: یا به ګرد (ټول) له ده سره یو ځای کېدل او د الله تعالی په طرف به یې رجوع کوله کما قال بعض المفسّرین.

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ

او قوي محکم کړی وو مونږ ملك سلطنت د دغه (داود).

تفسیر: یعنې پر دنیا باندې د ده د سلطنت رعب او دأب مو کېښودی وو، او پخپل نصرت او اعانت سره مو ورته د مختلفو اقسامو کثیر التعداد افواج ورکړي وو، او د ده قدرت او اقتدار مو په ښه شان سره ټینګ کړی وو.

وَاٰتَيْنٰهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿۲۰﴾

او ور مو كړ ده ته حكمت (نبوّت تدبير د ټولو امورو) او فصل الخطاب (د حق او باطل بيان شافي په هر مقصد كې).

تفسير: يعني لوى مدبّر او پوه وو، د هرې خبرې فيصله به يې په ډېر ښه صورت سره كوله، د وينا په وخت كې به يې ډېر فيصله كوونكى تقرير او وينا كوله، په هر حال الله تعالى ده ته نبوّت، ښه تدبير، د فيصلې قوّت، او راز راز علمي او عملي كمالات ورعطاء فرمايلي وو، ليكن د ابتلاء او امتحان څخه ده هم نجات ونه موند، چې د هغه قصه اوس بيان فرمايي:

وَهَلْ اَتٰىكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿۲۱﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلٰى دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ

او آيا راغلى دى تاته (اى محمده !) خبر د جګړه كوونكيو كله چې راوختل په ديوال عبادتخانې ته. كله چې ننوتل پر داود باندې (او ده وليدل) پس وويرېد (داود) له دوى نه (چې دوى ولې راوختل له ديواله؟ او ولې راننوتل بې له اجازې نه؟).

تفسير: داود عليه السلام درې ورځې يې سره داسې تقسيم فرمايلې وې، چې يوه ورځ د عمومي دربار او فصل الخصوماتو لپاره وه، يوه ورځ له خپل اهل او عيال سره اوسېدل، يوه ورځ به خالص د الله تعالى د عبادت لپاره وه چې په دغه ورځ كې بيخي په خلوت كې كېناستل، او پيره دارانو ته به يې امر ور كاوه چې هيڅا ته اجازه مه وركوئ چې ماته راشي.

يوه ورځې چې داود عليه السلام په عبادت كې مشغول وو، يو ناڅاپه څو سړي له دېواله راختلي ده ته مخامخ ودرېدل، داود عليه السلام سره له خپله هغه فوق العاده قوت او شوكت د دغه خلاف التوقّع حركت څخه وويرېد او متحير شو، الغرض يو ناڅاپه يې د دغې عجيبې او مهيبې واقعې له ليدلو څخه يې افكار او خيالات مشوش او متفرق شول، او په خپل عبادت كې په همغه خشوع او خضوع چې پخوا مشغول وو؛ نشو مشغولېدى.

قَالُوْا لَا تَخَفْ ۚ خَصْمٰنِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَآ اِلٰى سَوَآءِ الصِّرَاطِ ﴿۲۲﴾

وويل دوى: مه ويرېږه (مونږ دوه ډلې) جګړه كوونكي يو چې ظلم كړى دى ځينو ځمونږ پر ځينو نورو، پس حكم وكړه په منځ ځمونږ كې په حق سره، او لرې مه غورځوه (ظلم مه كوه پر مونږ باندې)، او برابر كړه مونږ سمې لارې (د انصاف ته).

تفسير: دغو راتلونكيو ورته وويل چې: تاسې مه ويرېږئ ! او له مونږ څخه پخپل زړه كې څه فكر او انديښنې ته لارې مه وركوئ ! مونږ دواړه ډلې د خپلې يوې جګړې د فيصله كولو لپاره ستاسې په خدمت كې در حاضر شوي يو. او غواړو چې تاسې د هغې په نسبت يوه منصفانه فيصله وفرمايئ !، كومه بې لارې يا د ټال وركولو خبره دې ښايي په كې نه وي، ځكه چې مونږ د عدل او د انصاف د سمې لارې د معلومولو لپاره راغلي يو، ښايي د دوى د دغې خبرې له عنوانه داود عليه السلام به لا مبهوت او متعجب شوى وي.

اِنَّ هٰذَآ اَخِيْ ۫ لَهٗ تِسْعٌ وَّتِسْعُوْنَ نَعْجَةً وَّلِيَ نَعْجَةٌ وَّاحِدَةٌ ۫ فَقَالَ اَكْفِلْنِيْهَا وَعَزَّنِيْ فِي الْخِطَابِ ﴿۲۳﴾

بېشکه چې دا (سړی) ورور ځما دی، ده لره نهه نوي مېږې دي، او ما لره يوه مېږه ده، پس وايي دې ماته: کفيل وګرځوه ما د دې (يوې مېږې، او ماته يې راکړه)، او غلبه يې کړې ده پر ما په خطاب خبرو کې هم.

تفسير: يعني ځمونږ جګړه دغه ده چې: ځما د دغه ورور سره (۹۹) نهه نوي مېږې دي، او له ما سره يواځې يوه مېږه ده، خو دی غواړي چې همغه يوه مېږه هم له ما ځنې په هر ډول سره چې وشي واخلي، او خپل سل مېږې پرې پوره کړي، او بل مشکل دغه دی چې دغه ورور مې همغسې چې په مال او دولت کې له مانه موړ او لوړ دی، په ژبه او خبرو کې هم له ما څخه لوړ او غوړ دی، هر کله چې دی خبرې کوي ما مغلوب او پړ کوي، او ګرد اوريدونکي د ده په لوري ګرځي او خبرې کوي، لنډه يې دا چې ځما د حق د اخيستلو لپاره په جبر او تيري سره خبرې کوي.

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦ ۖ

وويل (داود) خامخا په تحقيق چې ظلم کړی دی ده پر تا په غوښتلو د مېږې (ګډې) ستا (چې يو ځای يې کړي) له مېږو (ګډو) خپلو سره.

تفسير: داود عليه السلام به د شريعت په قاعده ثبوت او نور شيان طلب کړي وي، او په آخر کې يې داسې وفرمايل چې: «بېشکه که ستا دغه ورور همداسې کوي؛ خو دغه د ده تېری او ناانصافي ده، او غواړي چې په دغې وسيلې د خپل غريب او خوار ورور مال وخوري»، مطلب دا چې مونږ يې نه پرېږدو چې داسې وکړي.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ

او بېشکه چې ډېر له خلطاوو شريکانو خامخا ظلم کوي ځينې د دوی پر ځينو نورو مګر ظلم (تېری) نه کوي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)، او ډېر زيات لږ دي (داسې کسان په منځ) د دغو شرکاوو کې.

تفسير: يعني دغه د شريکانو عادت دی چې يو پر بل باندې ظلم او تېری کوي، قوي حصه دار غواړي چې ضعيف وخوري، او له منځه يې لرې کړي، يواځې د الله تعالى ايمانداره او نېک بندګان له دې نه مستثنى دي چې د هغوی شمېر په دنيا کې ډېر لږ دی.

وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُۥ ذَٰلِكَ ۖ

او متيقن يوه شو دواد په دې چې بېشکه همدا خبره ده چې وازمويه مونږ دی؛ نو ښښنه يې وغوښته له رب خپل او پرمخې پرېوت په دغه حال کې چې رکوع سجده کوونکی وو (الله ته) او بېرته راجع شو (الله ته په توبه سره). پس ومو ښښله مونږ ده ته هغه (خطا د ده).

تفسير: د دغې قصې په اثر داود عليه السلام متنبه شو، چې دغه ځما په حق کې يوه فتنه او امتحان وو، په مجرد د دې چې دغه خيال ور پيدا شو، له خپلې دغې خطا څخه يې معافي وغوښتله، او په ډېر عجز او نياز يې سر په سجده کېښود، آخر الله تعالى د هغه خطا ورمعافه کړه، د داود عليه السلام هغه خطا کومه وه؟ چې د هغې په نسبت په دغو آيتونو کې اشاره ده، دهغه په نسبت مفسرينو ډېرې اوږدې قصې ليکلي دي، مګر حافظ عماد الدين ابن كثير (رحمه الله تعالى) د هغوی په نسبت ليکي: «وقد ذكر المفسرون ههنا قصة أكثرها مأخوذ من الإسرائيليات، ولم يثبت فيها عن المعصوم حديث يجب اتباعه»، «دلته مفسرينو يوه قصه ذکر کړې ده، چې زياته برخه يې اسرائيليات دي، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په کې داسې حديث صحيح نه دی راغلی، چې د هغې پيروي واجب وګرځي».

وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلۡفَىٰ وَحُسۡنَ مَـَٔابٖ ۝٢٥

او بېشکه ده ته په نزد ځمونږ کې خامخا مرتبه ده، او ښه ځای د ورتلو دی.

تفسیر: یعنې لکه د پخوا په شان ځمونږ د دربار له مقربانو څخه دی، او په دغې غلطۍ سره د ده په تقرّب او په مرتبه کې څه فرق او توپیر نه دی راغلی.

يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلۡنَٰكَ خَلِيفَةٗ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱحۡكُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلۡهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدُۢ

ای داووده ! بېشکه مونږ ګرځولی مو یې ته خلیفه په ځمکه کې (چې لوی سلطنت مو درکړی دی)، پس حکم وکړه په منځ د خلقو کې په حق سره او متابعت مه کوه د هوا (د نفس په احکامو کې)، پس ګمراه به کړي (دغه هوا) تا له لارې د الله، بېشکه هغه کسان چې ګمراه کیږي له لارې د الله شته دوی ته عذاب سخت.

تفسیر: ای داووده ! الله تعالی په ځمکه کې ته خلیفه ګرځولی یې، لهذا د هغه پر احکامو عمل او ټگ وکړه !، او د معاملاتو فیصله سم د عدل او انصاف او د الله تعالی له شریعت سره موافق وکړه !، څو په هیڅ یوه معامله کې هم د یوې ذرې د نفساني خواهش ادنی شائبه هم پیدا نشي، ځکه چې دغه شی انسان د الله تعالی له لارې څخه بې لارې کوي، او څه وخت چې انسان د الله تعالی له لارې څخه بې لارې شو؛ نو بیا دی د ښې ورځې خاوند کېدی نشي.

بِمَا نَسُواْ يَوۡمَ ٱلۡحِسَابِ ۝٢٦

په سبب د هېرولو د دوی ورځې د حساب لره.

تفسیر: یعنې د الله تعالی د احکامو د هېرولو په سبب به د قیامت په ورځ کې پر دوی باندې سخت عذاب نازلیږي.

وَمَا خَلَقۡنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا بَٰطِلٗاۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ فَوَيۡلٞ لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنَ ٱلنَّارِ ۝٢٧

او نه دي پیدا کړي مونږ دغه اسمان او ځمکه او هغه ګرد مخلوقات چې د دغو دواړو په منځ کې دي په باطله سره، دغه (پیدا کول د دغو په باطلو سره) ګمان د هغو کسانو دی چې کافران شوي دي، پس عذاب هلاک خرابي ده لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي له اوره (چې سوځي به په کې).

تفسیر: یعنې داسې دې نه ګڼي چې فقط همدغه دنیوي ژوندون دی، چې هغه به په خوړلو، څښلو او چړچو سره په پای رسوو، او وروسته له هغه حساب، کتاب، ثواب، عقاب هیڅ نشته، دغسې خیالات همغه کسان لري چې وروسته له مرګه پر بل ژوندون اعتقاد نه لري، او ترې انکار کوي، نو د دغسې منکرانو لپاره د دوزخ اور تیار دی.

أَمۡ نَجۡعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلۡمُفۡسِدِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَمۡ نَجۡعَلُ ٱلۡمُتَّقِينَ كَٱلۡفُجَّارِ ۝٢٨

آیا وبه ګرځوو مونږ هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) په شان د فساد کوونکو په ځمکه کې؟ (بلکه نه یې ګرځوو)، آیا وبه ګرځوو مونږ پرهېزګاران په شان د بدکارانو؟ (بلکه نه یې ګرځوو).

تفسير: يعنې ځمونږ د عدل او حکمت اقتضاء داسې نه ده چې نېک ايماندار بندګان له شريرانو او مفسدانو سره برابر او يو شان کړو، يا له ويريدونکيو سره هم هغسې معامله وکړو لکه چې له غاړه غړوونکيو او بېخوفه شريرانو سره يې کوو، نو ضروري شوه چې يو وخت د حساب او کتاب، ثواب او عقاب لپاره وټاکلی شي، ليکن مونږ په دنيا کې ګورو چې خورا ډېر نېک او ايماندار سړي په راز راز مصائبو، آفاتو او بلياتو کې اخته او مبتلا وي، او ډېر شريران، بدکاران او بيحيا سړي مزې، چړچې، عيش عشرت کوي، نو لا محاله د دې خبرې تسليم لازميږي، چې وروسته له مرګه يو بل حقيقي ژوندون شته، چې په هغه کې سم د صادق مخبر له وينا سره د دغې خبرې فيصله سم د حکمت او مصلحت د اقتضاء سره کيږي، او هلته به د هر صالح او طالح، نېک او بد د اعمالو په نسبت لازمه جزاء سزا صادريږي، نو بيا ﴿يَوْمِ الْحِسَابِ﴾ له اخبار څخه انکار څرنګه صحيح کېدی شي؟.

كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾

(دغه قرآن) يو کتاب دی چې نازل کړی مو دی هغه تاته (ای محمده !) برکتناک دی، لپاره د دې چې فکر وکړي (کفّار) په آيتونو د ده او لپاره د دې چې پند واخلي پرې خاوندان د صافو عقلونو.

تفسير: يعنې کله چې د نېک او بد انجام سره يو شان نشي کېدی؛ نو ضروري وو چې کوم هدايت کوونکی کتاب د رب الأرباب له خوا نازل شي، څو خلق په ښې او معقولې او مقبولې طريقې سره د دوی له انجام څخه مطلع او خبردار کړي، لکه چې په دغه وخت کې دغـه کتاب نـازل شو، چې ورته قرآن المبين وايي چې د هغه په الفاظو حروفو، نقوشو، معانيو، مضامينو او نورو هر هر څيزونو کې خير او برکت دی، او په دغه غرض نازل کړی شوی دی، څو خلق د ده پر آيتونو غور او دقّت وکړي، عقلمندان د ده له نصائحو څخه متمتع او منتفع شي، لکه چې د دې آيت نه پخواني آيت ته وګوري چې په څه صاف فطري او معقولې طريقې سره يې د «معاد» مسئله حل کړېده، چې ډېر لږ عقل لرونکی سړی هم که پرې غور او فکر وچلوي؛ نو پرې صحيحې نتيجې رسيږي.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾

او ومو بانښه داود ته سليمان چې ښه بنده وو، بېشکه چې دی ډېر رجوع کوونکی دی (الله ته).

تفسير: يعنې سُليمان عليه السلام مو ورته وبانښه، چې د ده ځوی او د ده په شان نبيّ الله او باچا وو.

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَىَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾

کله چې وړاندې کړی شو په ده باندې په آخر د ورځې کې هغه ګړندي خاصه اسونه په درېو پښو ولاړ او د يوې سوې نوکه يې په ځمکه لګولې. نو وويل (سُليمان) بېشکه زه چې يم غوره مې کړه مينه د اسونو په ذکر د رب خپل تر هغه پورې چې پټ شو (لمر) په پرده کې. (بيا وويل سليمان): بېرته راولئ دغه آسونه ماته (نو ورته راېې وستل) پس شروع وکړه (سُليمان) په وهلو د دې (اسونو) په پنډيو او غاړو(يعنې پښې او غاړې يې ترې پرې کړې).

تفسير: کله چې سُليمان عليه السلام د اسونو په معائنه او کتلو کې مشغول پاتې شو، نو د هغه وخت په لمانځه يا وظيفه کې ذهول پېښ شو، او نسيان د انبياوو په حق کې محال نه دی، نو ويې فرمايل چې: وګورئ ! د دنيوي مال محبت چې

د دې خبرې سبب شو چې زه د الله تعالى له ياده غافل شوم، تر دې چې د لمر تر پرېوتو پورې هم خپله وظيفه مې ادا نه کړه، سلّمنا چې د دغه مال په محبت کې هم د عبادت يوه ډډه وه، او په هغه کې هم بالمآل د ذوالجلال ياد وو، مګر له خواصو او مقربينو سره دغه فکر او انديښني هم لګېدلي دي، چې د هر عبادت هر وخت چې مقرّر دى ښايي په هغه وخت کې له سره څه تخلّف واقع نشي، او که احياناً په کې څه توپير واقع شي؛ نو د هغه د غم او انديښنې څخه سخت متأثر او نـاآرامه کيږي، اګر که د معذوريت له جهته هم وي.

کله چې هغه اسونه بېرته راوستل شول؛ نو د الله تعالى د محبت له غلبې او د غيرت له شدته يې په توره سره د هغوى غاړې پرې او پنډۍ غوڅې کړې.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿۳۴﴾

او خامخا په تحقيق ازمويلى دى مونږ سُليمان او غورځولى مو وو پر تخت د ده يو جسد (بې روحه) بيا رجوع وکړه ده (الله ته).

تفسير: په صحيح حديث کې راغلي چې سُليمان عليه السلام قسم ياد کړ چې: «زه نن شپه د خپلو ګردو ښځو کره ځم، چې شمېر يې اويا، يا نوي، يا سلو ته نژدې ښځې وې، او ځما هره يوه ښځه به يو يو هلك وځېږوي، چې دغه ټول به د الله تعالى په لاره کې جهاد وکړي»، پرښتې دغه خبره ورالقا کړه چې «ان شاء الله» ووايئ !، سره له دې چې «ان شاء الله» يې په زړه کې وو، مګر په ژبه يې «ان شاء الله» ونه فرمايل، د الله تعالى کارونو ته ګورئ چې له هغه مباشرت څخه د ده د دومره ښځو کره يو وړوکى هم پيدا نشو، يوازې له يوې ښځې څخه يو ناقص مولود موجود شو»، ځينې مفسرين وايي چې: دايه همغه ناقص مولود د ده پر تخت وغورځوه، او ورته يې وويل: «درواخله دا ده ستا د قسم نتيجه !»، همغه يې دلته په «جسد» (جثه) سره تعبير کړى دى، د دغه وضعيت له ليدلو څخه سُليمان عليه السلام سره له افسوسه او ندامته د الله تعالى په طرف رجوع وکړه، او د «ان شاء الله» په نه ويلو يې استغفار وکړ، «هو ! مقرّبينو ته زيات ربړونه (تکليفونه) او زحمتونه پيښيږي»، په حديث کې راغلي دي: «که ان شاء الله يې ويلي وى؛ نو بېشکه الله تعالى به همغسې کړي وى چې د ده ارزو او تمنّا وه».

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿۳۵﴾

وويل (سُليمان): اى ربه ځما ! مغفرت ببښنه وکړه ماته، او راکړه ماته داسې ملك لوى سلطنت چې نه ښاييږي (او نه وي) بل هيچا لره وروسته له ما څخه، بېشکه همدا ته (اى ځما ربه !) ته ډېر ببښونکى ورکوونکى يې.

تفسير: يعني داسې عظيم الشأن سلطنت عنايت وفرمايه، چې ماسوا له ما ځنې د بل هيچا په برخه نه وي، او نه بل څوك د هغه اهل ثابت شي، ښايي د سُليمان عليه السلام دعا پدې خاطر وي چې د الله د دين په نشر کې زيات کوښښ وکړي، او د سلطنت په واسطه د الله دين په ځمکه کې پلى کړي.

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيْحَ تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖ رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ ﴿۳۶﴾ وَالشَّيٰطِيْنَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَّغَوَّاصٍ ﴿۳۷﴾

پس مسخر تابع کړ مونږ دغه (سُليمان) ته باد چې چلېده په امر حکم د ده سره نرم نرم هر چېرته چې اراده به وشوه د ده. او (مسخر کړل مونږ ده ته پيريان) شيطانان هر بناء کوونکى (د عمارتونو) او غوټه وهونکي (په لويو بحارو کې لپاره د ايستلو د جواهرو).

تفسير: يعنې پيريانو د سُليمان عليه السلام په حكم ډېر لوى لوى عمارتونه جوړول، او مرغلرې او نور قيمتداره شيان به يې له بحارو او سيندونو څخه په غوټه وهلو سره ايستل، د هوا او د پيريانو د تسخير او تابع ګرځولو په نسبت پخوا له دې نه د «سبأ» په سورت او په نورو ځايونو کې لازمه تفصيلات ليکلي شوي دي.

وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ ﴿۳۸﴾

او (تابع موکړل سليمان ته) نور (سرکښ شيطانان) تړلي شوي په ځنځيرونو کې.

تفسير: يعنې ډېر نور پيريان وو چې هغوى د سرکشۍ او تمرّد لامله په بندي خانه کې غورځولي شوي وو. (داسې ومو فرمايل سليمان ته):

هٰذَا عَطَآؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۹﴾

دغه (سلطنت او تسخير) عطا بخشش ځمونږ ده، پس احسان کوه (له هر چا سره) يا يې وساته (له خپل ځان سره) بې حسابه.

تفسير: يعنې که چاته عطاء او بخښنه ورکړې يا ورنه کړې؛ مختار يې، دومره بېحساب يې ورکړ، او بيا د حساب او کتاب قيد يې هم ترې لرې کړ، شاه صاحب ليکي: «دغه بله مهرباني ده چې دغومره دولت او دنيا يې ورکړه، او مختار يې وګرځوه، حساب او کتاب يې هم ورمعاف کړ، مګر ده به پخپله د خپل لاس له ګټې څخه ډوډۍ خوړه، چې ټوکرى به يې جوړولې».

وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿۴۰﴾

او بېشکه چې ده ته په نزد ځمونږ خامخا قرب دى (په دنيا کې) او ښه ځاى د ورتلو دى (په عُقبى کې).

تفسير: يعنې سره له سلطنته هغه مرتبه چې ځمونږ په نزد سُليمان عليه السلام ته حاصله ده، او په اعلى فردوس کې له اعلى څخه اعلى ځاى چې د ده لپاره تيار دى؛ هغه خو عليحده او جلا دى.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ اَيُّوْبَ ۘ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَسَّنِيَ الشَّيْطٰنُ بِنُصْبٍ وَّعَذَابٍ ﴿۴۱﴾

او ياده کړه (اى محمده !) بنده ځمونږ أيوب، کله چې غږ يې وکړ رب خپل ته چې: بېشکه زه چې يم مس کړى يم شيطان په ايذاء او تکليف سره.

تفسير: د عظيم الشأن قرآن له تتبّع څخه ظاهرېږي، چې په هغو امورو کې چې په کوم پلو کې شر يا ايذاء وي، يا کوم صحيح مقصد فوتېږي؛ د هغه نسبت د شيطان په طرف کېږي، لکه چې د موسى عليه السلام قصه کې راغلي دي ﴿وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۹) رکوع (۶۳) آيت، ځمونږ د دغه مبارک تفسير) ځکه چې على الأکثر د دغه قسم شيانو قريب سبب يا بعيد سبب په يوه نه يوه درجه کې شيطان وي، د همدغې قاعدې په موجب ايّوب عليه السلام د خپلې رنځورۍ يا د تکليف او ربړ نسبت د شيطان په طرف وکړ، ګواکې تواضعًا يا تأدّبًا يې دغه ښکاره کړه چې ضرور له ما ځنې څه تساهل يا کومه غلطي څما له درجې سره سمه صادره شوې ده، چې د هغې په نتيجه کې دغه آزار راورسېد، يا د مرض په حالت او شدّت کې به شيطان د وساوسو د غورځولو کوښښ کړى وي، او ده به د هغه په مدافعت کې تکليف او تعب احساس کړى وي، نو هغه يې په «نصب» او «عذاب» سره تعبير فرمايلى دى، والله أعلم.

تنبیه: د ایوب علیه السلام قصه د «انبیاء» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتله شي !.

نو د الله تعالی جلّ وعلا شأنه وعظُم برهانه له جانبه جبریل علیه السلام ایّوب علیه السلام ته داسې وویل:

ارْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾

ووهه (ځمکه) په پښه خپله (نو ویې وهله او اوبه راووتې)، دغه دی ځای د غسل یخ او اوبه د څښلو (نو غسل یې وکړ، اوبه یې وڅښلې جوړ شو). او ومو بښل دغه (ایّوب) ته اهل د ده او په مثل د دوی له هغوی سره له جهته د مهربانۍ له خپله طرفه، او لپاره د ذکر پند اخیستلو خاوندانو د صافو عقلونو ته.

تفسیر: کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمایله چې ایوب علیه السّلام روغ او جوړ وګرځوي؛ نو پرې حکم یې وکړ چې خپله پښه پر ځمکه ووهـه، همدا چې ده خپله پښه پر ځمکه ووهله، د الله تعالی په کامله قدرت له هغه ځایه د یخو اوبو چینه وخوټېده، چې ده په هغه کې غسل وکړ، او له هغو اوبو څخه یې وڅښلې، او همدغه د ده د شفاء سبب شو، او د ده د هغې کورنۍ خلقو په مقابل کې چې مړه شوي وو؛ پخپلې مهربانۍ او فضل سره دوچنده خیلخانه ورعطاء کړه، څو عقلمن خلق د دغو واقعاتو له لیدلو څخه په دې ښه وپوهیږي، هغه بنده چې په مصائبو کې مبتلا کیږي؛ ښایي صبر وکړي، او الله ته رجوع وکړي، څو یې د ده حفاظت، کفایت، کفالت، او اعانت په ښه شان سره وفرمایي، (ومو فرمایه ایّوب ته داسې):

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

او ونیسه په لاس خپل جارو (د کنګو ـ ډکو) پس ووهـه په هغه جارو (د کنګو ـ ډکو) سره (ښځه خپله)، او مه حانثوه ځان خپل (په ترک د وهلو کې)، بېشکه مونږ وموند دغه (ایّوب) صبرناک (په سختیو) ښه بنده وو دی، بېشکه چې دی ډېر رجوع کوونکی وو الله ته.

تفسیر: ایّوب علیه السلام د رنځورۍ په حالت کې پر کومې خبرې خفه شوی وو، او قسم یې یاد وو؛ کله چې زه روغ شوم نو پر خپله ښځه به سل ګزارونه وکړم، حال دا چې دغه بي بي د ابتلاء په حالت کې د ده صادقه خدمتګاره او صمیمه خادمه وه، اوچندان داسې کوم قصور او خطا یې هم نه درلوده، چې د وهلو وړ وی، نو الله تعالی د ده د قسم د رښتیا کولو یوه طریقه وروښوده، چې فقط همده ته مخصوصه ده، او که نن څوک داسې قسم یادوي؛ نو د هغه د پوره کولو لپاره به دغومره یوه خبره کافي نه وي.

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾

او یاد کړه (ای محمده !) بندګان څما ابراهیم او اسحاق او یعقوب خاوندان د قوت او بصیرت وو (کوونکي د صالحو اعمالو لیدونکي د آیات الله).

تفسیر: یعنې په دین کې د قوت او بصیرت خاوندان وو، چې د الله تعالی طاعت او بندګي یې په پوره توګه سره کوله، او الله تعالی ورته په دین کې پوهـه ورکړې وه.

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾

بېشکه مونږ خالص کړي دي دوی په خالص خوی سره په ذکر یادولو د کور (د آخرت).

تفسیر: د انبیاوو امتیاز دا دی چې د دوی په شان بل هیڅوک د الله تعالی او د آخرت یادوونکي نشته، او د همدغه خصوصیت لامله دوی د الله تعالی په دربار کې له ګردو ځنې زیات ممتاز مراتب او مدارج حاصلوي.

وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

او بېشکه دوی په نزد ځمونږ خامخا له غوره کړیو شویو بهترو خلقو (د زماني خپلي) وو. او یاد کړه (ای محمده !) اسماعیل او الیسع او ذوالکفل (خاوند د ضمانت)، او دغه ټول (مذکورین) وو له خاوندانو د خیر (په خلقو کې).

تفسیر: د اسماعیل علیه السلام او ذوالکفل علیه السلام ذکر پخوا له دې نه تېر شوی دی، او الیسع علیه السلام د الیاس علیه السلام خلیفه وو، چې هغه ته هم الله تعالی نبوّت ورعطاء کړی وو.

هَٰذَا ذِكْرٌ ۚ

حال دا چې دغه (بیان د انبیاوو) ذکر پند دی (هر پند اخیستونکي ته، یا په دنیا کې ښه ذکر د دوی دی).

تفسیر: یعنې دغه مذکور خو د انبیاوو ذکر وو، وروسته له دې نه د عامو متقیانو انجام واورئ !.

وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾

او بېشکه لپاره د پرهېزګارانو خامخا ښه ځای د ورتلو دی (په آخرت کې). جنّتونه دي د همېشه هستوګنې په دې حال کې چې تل پرانستلې وي دوی ته دروازې (د جنتونو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «کله چې جنتیان په جنت کې ننوځي؛ نو هر یو جنتي به بې د بل چا د ورښوولو سم برابر خپلې مانۍ او باغ او ټاکلي ځای ته ورځي»، او د دې خبرې ضرورت به ورته نه وي پاتې چې غږ وکړي، یا نارې ووهي، یا د وره د پرانستلو په انتظار کې ودرېږي.

مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾

تکیه وهلي (ناست به وي مؤمنان) په دغو (جناتو) کې چې غواړي به په هغو کې مېوې ډېرې او (څیزونه د) څښلو.

تفسیر: قسماقسم مېوې، دانې، خوراک او نور مطلوبه شیان به دوی ته غلمان سم د دوی له غوښتنې سره سم د لاسه ورحاضروي.

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾

او وي به په نزد د دوی ښځې بندوونکې د سترګو (مېړو ـ خاوندانو خپلو ته) همځولې (پخپل منځ کې، یا له مېړو ـ خاوندانو سره).

تفسیر: یعنې ټولې ښځې به پیغلې نوې جونې او په یوه عمر او یوه منګ وي، یا په اشکالو، شمائلو، عاداتو، او اطوارو کې به له خپلو ازواجو سره هم عمر او یو شان وي، نو د الله تعالی له جانبه پرښته به ورته داسې وايي:

هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

دا هغه دي چې وعده به يې کوله کېده له تاسو سره (په دنيا کې لپاره د خوښۍ) د ورځې د حساب. بېشکه چې دغه وعده خامخا داسې رزق ځمونږ دی چې نشته ده لره خلاصېدل.

تفسير: يعنې غير منقطع او لازواله نعمتونه دي، چې د هغوی سلسله به له سره هيڅېږي نه ختمېږي، او نه کمېږي.

هَٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾

دغه (حال د مطيعانو وو)، او بېشکه لپاره د سرکشانو خامخا بده مرجع ده. (چې هغه) دوزخ دی چې ننوځي دوی په هغه کې، پس بده بستره ده (دا دوزخ). دا دی عذاب د کفّارو، پس ودې څکي دوی دا ايشېدلې اوبه (چې ټوټې ټوټې کېږي کُلمې د دوی) او (د دوخيانو د جراحاتو بدبويه) زوې.

تفسير: يعنې د متقيانو او پرهېزګارانو انجام مو واورېد، وروسته له دې نه د شريرانو انجام واورئ ! او بېشکه لپاره د سرکشانو خامخا بده مرجع دوزخ دی، چې ننوځي دوی په هغه کې پس بده بستره ده دا دوزخ، دا دی عذاب، پس ودې څکي دوی دا، يعنې درواخله ! دغه درحاضره ده د هغه خوند وڅکه !، له «غسّاق» څخه ځينې وايي چې د دوزخيانو د پرهارو زوې او وينې او نورې چټلې مراد دي، چې په هغو کې به د مارانو او لړمانو او د نورو زهر هم ګډ وي، او د ځينو په نزد «غسّاق» خورا ډېرو يخو او بې نهايته سړو اوبو ته وايي، چې د هغو له څکلو څخه له حده زيات تکليف او اذيت وررسېږي، ګواکې په دغه تقدير سره دغه د «حميم» ضد او کامل مقابل دی.

وَآخَرُ مِن شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هَٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۖ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُو النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ۖ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾

او څه بل (قسم عذاب) له قسمه د هغه تېر عذاب راز راز قسمونه. دغه يو فوج دی (د تابعانو) چې ننوتونکي دي په سختۍ له تاسې سره، نه دې وي خوشالي ځای د آرامۍ دوی ته، بېشکه چې دوی ننوتونکي دي اور ته. وايي (دغه تابعان متبوعانو ته) بلکه تاسې چې يئ؛ نه دې وي خوشالي په تاسې (په ځای موندلو د آرامۍ)، تاسې راوړاندې کړی دی دغه (عذاب) مونږ ته، پس بد قرار ځای دی (دا دوزخ).

تفسير: دغه خبرې او اترې به دوزخيان په خپلو منځونو کې سره کوي، څه وخت چې پرښتې دغه دوزخيان پرله پسې په شړلو او ټېل وهلو سره د دوزخ پر خنډو (غاړو) ودروي، ړومبی ډله به د غټانو او سردارانو وي، وروسته له هغه به د دوی د تابعانو او پيروانو وي، د دغو تابعانو د ليدلو په وخت کې به له لرې څخه دغه متبوعان وايي چې: «دغه دی يو بل فوج له تاسو سره يو ځای په ټېل وهلو او کشولو او راښکودلو سره په دوزخ کې د غورځولو لپاره په زوره راوستل کېږي، د الله تعالی قهر او غضب دې وي پر دوی باندې، دوی هم دلته د عذاب ګاللو لپاره راغلل، الله تعالی دې وکړي چې دوی ته په بل کوم ځای کې کوم ارت مکان ورنه کړ شي»، د دغې خبرې د اورېدلو په اثر به هغوی د دوی جواب داسې ورکوي: «ای کمبختانو ! پر تاسې باندې دې د الله تعالی قهر او غضب وي !، پاك الله دې تاسو ته هيڅېږې د هوسايي (راحت) او آرامۍ ځای درنه کړي !، همدغه تاسو وئ چې ځمونږ د اغواء او اضلال وسائل مو را تيار کړي

وو، او مونږ ستاسي له لمسونه او غولولو نه په دغه کنده کې ولویدو، او په دغه سخت مصیبت او آفت کې اخته شو، اوس دغه راوښیئ چې چېرې لاړ شو؟ هر څه چې دي هم دغه ځای د دربدلو ځای دی، په هر ډول (طریقه) سره چې کیږي همدلته خپل ځانونه تر هغه پورې تېنګ او کلک کړئ! چې ګرد (ټول) سره ومرئ!، او یو پر بل باندې خوله ولګوئ!، او په خپلو منځونو کې سره وخرئ!.

قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿۶۱﴾

وبه وايي (تابعان) ای ربه څمونږ! هر چا چې رومبی تیاره کړې ده مونږ ته دغه لاره (د کفر)؛ پس زیات کړه ورته عذاب دوچنده په اور کې.

تفسیر: یعنې په خپل منځ کې به یو بل ته طعن او لعن وايي، او بالآخر الله تعالی ته به داسې عرض کوي چې: «ای ربه! هغه کسان چې له خپل شقاوته یې دغه بلا او مصیبت څمونږ پر سر راوستلی دی؛ د دوزخ په دوچنده عذاب یې اخته او مبتلا کړه!».

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿۶۲﴾ أَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿۶۳﴾

وبه وايي (مشرکان د کفارو) څه مانع ده مونږ ته چې نه وینو هغه سړي چې وو مونږ چې شمېرلي مو وو هغوی له اشرارو څخه. آیا نیولي مو وو دوی په مسخرو سره یا که کږې (چپې) شوي دي له هغوی څخه سترګې څمونږ (چې نه یې وینو په دوزخ کې).

تفسیر: هلته به دوی وګوري، چې ګرد د دوی دوستان، آشنایان، خپلوان او نور ټولي اعلی او ادنی خلق سره یو ځای غونډ او ټول کړی شوي دي، چې ګرد سره یو ځای په دوزخ کې وغورځول شي، مګر د هغو مسلمانانو پته او درک به دوی ته نه وي معلوم چې دوی له هغوی سره آشنایي او پېژندګلوي درلوده (لرله)، او پرې ټوکې او مسخرې به یې کولې، نو په حیرت او افسوس سره به داسې ووايي چې: مونږ څرنګه غلط کارونه کول چې له هغوی سره به مو مسخرې او ټوکې کولې، حال دا چې دوی د هغو وړ (لایق) او قابل نه وو، همدا ده چې نن هغوی هیڅ د دوزخ په شاوخوا او اطرافو کې نه ښکاري، یا خو هغوی هم په همدغو خلقو کې دي، مګر په سترګو نه ښکاري، یا څمونږ له سترګو څخه بیخي چېرې الوتي دي.

إِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿۶۴﴾

بېشکه دغه (مذکوره قصه د اهل النار) خامخا حقه رښتیا ده جګړه کول د دوزخیانو په منځ خپل کې.

تفسیر: یعنې په ظاهر سره دغه خبره خلاف القیاس ښکاري، چې په هغې وېرې او خوف او پرېشاني کې به دوی یو له بل سره جګړې او مناقشې کوي، او دوی به څرنګه د عذاب په دغې هولناکې منظرې کې بل لوري ته متوجه کېدی شي؟ مګر په یاد یې ولره چې همداسې به کیږي، او دغسې پېښه بیخي په یقیني او واقعي ډول پېښیدونکې ده، چې په کې هیڅ د شک او شبهې ځای نشته، او په حقیقت کې دغه د هغوی د عذاب تکمیل دی.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۶۵﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿۶۶﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده چې زه ویرووونکی یم (له عذابه)، او نشته هیڅ بل حق معبود بې له الله چې یودی، ډېر قهر کوونکی دی. رب د اسمانونو او د ځمکې او د هغو

ټولو شیانو دی چې په منځ د دوی کې دي (ملکًا خلقًا وعبیدًا)، ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه ښښونکی دی (د خطیّاتو).

تفسیر: ووایه ای محمده منکرانو ته ! چې ځما کار خو هم دغومره دی چې تاسې د هغه راتلونکي خوفناک ساعت له راتګه باخبره کړم، باقي ستاسې معامله او سوال او ځواب له هغه حاکم او قاضي سره چې واقع کېدونکی دی؛ هغه خو همغه أحکم الحاکمین واحد الله تعالی دی، چې د هغه په مخ کې هیڅ لوی او وړوکی له سره سا نشي اخیستی، او هر شی او هر څوک د ده په مقابل کې عاجز، ناتوانه او ضعیف دی، د اسمانونو او ځمکې په منځ کې هیڅ یو شی داسې نه دی چې د ده تر تصرّف لاندې نه وي، تر هغه وخته پورې چې د ده اراده وي؛ دغه علویّات او سفلیّات قائم ساتي، او څه وخت چې اراده وفرمایي؛ ویجاړوي یې، د دغه عزیز قوي غالب الله تعالی لاس څوک نیولی شي؟ او د ده د زبردستي قبضې څخه هیڅوک نه وتلی او نه تښتېدلی شي؟ او ورسره د ده د لامحدوده او بې نهایته رحمت او ښښنې په محدودولو او محصورولو کې هیڅوک هیڅ وسعه او اقتدار نه لري.

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) دغه (قرآن یا عذاب) خبره ډېره لویه ده، چې تاسې له دې نه مخ ګرځوونکي یئ (او هیڅ غور په کې نه کوئ).

تفسیر: یعني قیامت او د هغه سخت اهوال کوم معمولي شی نه دی، او ډېر لوی، درونـد، مهم مصیبت او غټه خبره ده، چې زه د هغه خبر تاسې ته درکوم: ﴿عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ * عَنِ ٱلنَّبَإِ ٱلْعَظِيمِ * ٱلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ﴾ (۳۰ جزء، د النبأسورت (۱) رکوع (۱ - ۳) آیتونه)، مګر افسوس چې تاسې له هغه څخه بیخي بېفکره یئ، او پر هر هغه شي چې د تاسې د خیر او ښېګڼې (فائدې) لپاره ویل کیږي؛ هیڅ فکر، غور او دقّت نه کوئ.

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍۭ بِٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰٓ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰٓ إِلَيَّ إِلَّآ أَنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

نشته ماله هیڅ قدر علم پوهه په هغه ټولي ډېر پورته لوی (د ملائکو) کله چې سره جګړې یې کولې. وحي نه کوله کیږي ماته مګر د دې چې بېشکه همدا خبره ده چې زه ویروونکی یم ښکاره (له عذابه).

تفسیر: «ملأ الأعلی» یعني پاسنی جرګه، د مقرّبینو ملائکو او د نورو مجلس دی، یعني په «ملأ الأعلی» کې د عالم د نظام د فناء او بقاء په متعلق کوم تدابیر یا ابحاث او قیل او قال چې کیږي؛ زه له هغو څخه نه وم خبر، چې تاسې ته به مې د هغه بیان کاوه، پر کومو خبرو باندې چې زه د الله تعالی له طرفه مطلع شوی یم، هغه مې بیان کړي دي، زه هر څه چې وایم، د همغه الله تعالی د وحي له مخې یې وایم، ماته داسې حکم راکړی شوی دی چې ګرد عالم د هغو له راتلونکي مستقبل څخه خبردار کړم، پاتې شوه دغه خبره چې قیامت کله راتلونکی دی؟ نه د انذار لپاره زه دغې خبرې ته څه ضرورت لرم، او نه د دې خبرې اطلاع چاته ورکړی شوې ده.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾

(یاد کړه) هغه وخت چې وفرمایل رب ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پیدا کوونکی یم د یو بشر (آدم) له خټې څخه.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي

پس کله چې برابر کړ ما (قالب د) هغه (په ښه شکل سره) او پو کړ ما په هغه قالب کې له روح خپل.

تفسیر: یعني قالب کالبوت یې په ډېر ښه ډول سره جوړوم، بیا په کې خپل روح پوکم، شاه صاحب لیکي: «روحي ـ خپله سا» یې ځکه وفرمایله چې هغه له اوبو او خاورې څخه نه دی جوړ شوی، او د غیب له عالمه راغلی دي، څه مضمون د روح په متعلق د «بني اسرائیل» په سورت کې څمونږ په دغه مبارک تفسیر کې پخوا لیکلي شوي دي، هلته د روح پر اضافت هم څه رڼا غورځولی شوې ده، ښایي چې هغه دې ولوست شي !.

فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

پس پرېوځئ (تاسي ټول ای پرښتو ! تعظیمًا) ده ته سجده کوونکي. پس سجده وکړه ملائکو ټولو دوی ګـردو. مګر ابلیس (چې هغه ونه کړه سجده) او لويي وکړه، او وو دی (په علم د الله کې) له کافرانو.

تفسیر: دغه د آدم علیه السلام قصه په «البقره» او «الأعراف» او په نورو سورتونو کې پخوا له دې نه هم تېره شوې ده، او د «الأعراف» په تفاسیرو کې مو مفصّل بحث پرې کړی دی، هلته دې ولوستل شي !.

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ۖ

وفرمایل (الله): ای ابلیسه ! څه شیز منع کړی یې ته له دې نه چې سجده وکړې (ته) هغه شیز ته چې پیدا کړی دی ما په دواړو لاسونو خپلو.

تفسیر: دا آیت په دې ښکاره دلیل دی، چې د الله تعالی لپاره دوه لاسونه دي خرنګه چې د هغه د شان سره مناسب وي، تشبیه بیانول، یا کیفیت بیانول یې کفر دی، او په معنی کې یې تحریف باطل دی.

أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾

آیا تکبّر دې وکړ یا که یې ته له لویانو.

تفسیر: آیا په قصد او عمد سره دې خپل ځان لوی وګاڼه، یا په واقع کې ته خپل مرتبه لویه بولې.

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿٧٦﴾

وویل (ابلیس په ځواب کې) زه غوره یم له دغه (آدم) څخه، پیدا کړی دې یم زه له اوره، او پیدا کړی دې دی دغه (آدم) له خټو.

تفسیر: د «الأعراف» په سورت کې د دې بیان تېر شوی، شاه صاحب لیکي: «اور دی ګرم، پرجوشه، او خاوره ده یخه او خاموشه، ابلیس اور ښه وګاڼه، او پاک الله خاوره غوره او خوښه کړه».

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾

وفرمایل (الله): پس ووځه له جنته، پس بېشکه ته رټلی شوی یې.

تفسیر: یعنې شیطان جنت ته د پرښتو د ملاقات لپاره ورتلو، اوس له هغه ځایه وویست شو، او ورته وویل شول، چې ووځه له جنته، پس بېشکه ته رټلی شوی یې له رحمته، ویشتلی شوی یې په شُغلو سره.

وَّإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِيٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ۝٧٨

او بېشکه پر تا دی لعنت ځما تر ورځې د جزاء پورې.

تفسیر: یعنې تر هغه وخته پورې پر تا باندې ستا د اعمالو د شامت لامله لعنت وریږي، او ستا د شقاوت مرتبې زیاتیږي، وروسته له هغه چې عذاب او بلیّات چې پر تا نازلیدونکي او ته په هغو کې اخته کېدونکی یې، د هغه له احواله څه پوښتنې مه کوه !، وروسته راځي چې ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾، د اخروي لعنت په مقابل کې دغه دنیوي لعنت هیڅ اهمیت نه لري.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِيٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝٧٩

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې پورته کولی شي مړي له قبرونو نه.

تفسیر: یعنې د صور (شپیلی) تر دویمې نفخې پورې.

قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ۝٨٠ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ۝٨١

وفرمایل (الله): پس بېشکه ته (ای ابلیسه !) له مهلت ورکړ شویو څخه یې. تر ورځې د وخت معلوم پورې، (چې نفخة الأولی ده).

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ۝٨٢ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ ۝٨٣ قَالَ فَٱلْحَقُّ وَٱلْحَقَّ أَقُولُ ۝٨٤

وویل (ابلیس) پس قسم دی په عزّت ستا چې خامخا گمراهان به کړم هرومرو دوی ټول. مگر هغه بندگان ستا له دوی څخه چې خلاص کړی شوي دي (له شرک شک عصیان څخه چې مؤمنان دي). نو وفرمایل (الله) چې پس حقه خبره همدا ده او حقه خبره زه وایم.

تفسیر: یعنې ځما کردې خبرې رښتیا او په واقع سره برابرې او منطبقې وي.

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ۝٨٥ قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ ۝٨٦ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ۝٨٧ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُۥ بَعْدَ حِينٍۭ ۝٨٨

خامخا ډک به کړم دوزخ له تا نه (او ستا له اولاد نه) او له هغه چا نه چې متابعت یې کړی وي ستا له دغو (انسانانو) نه له ټولو څخه. ووایه (ای محمده ! دوی ته) نه غواړم زه له تاسې په دې (قرآن یا تبلیغ) ځان ته هیڅ اجر او نه یم زه له تکلّف کوونکیو نه (په جوړولو د قرآن کې له ځانه). نه دی دغه (قرآن) مگر پند دی لپاره د عالمیانو. او خامخا عالمان پوه به شئ په خبر (د صدق) د دې (قرآن) لږ وروسته (پس له یو مدّت چې د قیامت ورځ ده).

تفسير: يعنې له نصيحت څخه دا غرض دی چې تاسې د خپل دوست او دښمن په منځ کې سره فرق او تمييز وکړئ !او د لعين شيطان په لاره چې ستاسې ازلي دښمن دی مه ځئ !، د انبياوو خبره ومنئ چې ستاسې د خير غوښتنې لپاره ليږلي شوي دي، زه له تاسې څخه د دغه نصيحت څه اجر، صله او معاوضه نه غواړم، او نه څه شی له خپله ځانه جوړوم، چې تاسې ته يې وايم، هر هغه شی چې پاک الله زه پرې پوهولی يم؛ همغه زه له تاسې سره وايم او دررسوم يې، لږ مدّت وروسته تاسې به پخپله معلوم کړئ چې دغه اخبار او اطلاعات چې تاسې ته درکړی شوي دي، تر کوم ځای پورې صحيح او درست دي؟ او کوم نصائح چې کړی شوي دي، څرنګه رښتيا او مفيد وو.

تمّت سورة «صٓ» بعون الله رب العباد، وحسن توفيقه، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الزُّمَرِ

«د (الزّمر) سورت مکّي دی، پرته له (۵۲ ، ۵۳، ۵۴) آیتونو چې مدني دي، (۷۵) آیتونه او (۸) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۹) او په نزول کې (۹۵) سورت دی، وروسته د «السبأ» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ①

رالېږل د دې کتاب (قرآن پر محمد) دي له (جانبه د هغه) الله چې ډېر زبردست قوي غالب، د حکمتونو څښتن دی.

تفسیر: کله چې زبردست او زورور او غالب (په انفاذ د احکامو) دی، نو ځکه د هغه کتاب انتشار او انفاذ او اجراء مومي، او هیڅ یو مقابل او مزاحم د ده د شیوع او د انفاذ مخه نشي نیولی، او حکیم دی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي، نو ځکه د دنیا هیڅ یو کتاب د ده له محاسنو او ښېګڼو سره مقابله نشي کولی.

اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ② اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ ط

بېشکه مونږ نازل کړی دی تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره پس عبادت کوه د الله حال دا چې خالص کوونکی یې دغه (الله) ته د دین (خپل له شرک). واورئ خبردار اوسئ ! خاص الله لره دی دین (او طاعت) خالص.

تفسیر: یعني حسب المعمول د الله تعالی تل داسې بندګي کوئ چې د شرک او ریاء او له نورو شوائبو څخه پاک وي، او د الله تعالی په طرف قولاً او فعلاً خلقو ته دعوت او بلنه کوئ ! او اعلان وفرمائ چې الله تعالی همغه بندګي قبوله فرمایي؛ چې خالصه د هغه لپاره وي، د الله تعالی په دربار کې د هغه عمل له سره پوښتنه نه کیږي چې له اخلاصه تش وي.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۘ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللهِ زُلْفٰى ؕ اِنَّ اللهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِيْ مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ؕ

او هغه کسان چې نیولي یې دي غیر له دغه (الله) څخه نور دوستان (وایي) نه کوو عبادت د دوی مګر لپاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول، بېشکه الله به فیصله کوي په منځ د دوی کې په هغه شیز کې چې دوی په هغه سره اختلاف کوي.

تفسیر: عمومًا مشرکینو به داسې ویل چې: مونږ د دغو وړوکیو معبودانو او بُتانو عبادت ځکه کوو چې دوی څمونږ د نزدیکۍ او قرب وسیله د پاک الله په دربار کې کیږي، او هغه پر مونږ مهرباني وفرمایي چې په دغه وسیله سره څمونږ کار یو سر او صورت نیسي، د هغه ځواب یې وفرمایه چې په دغو چټي حیلو (بهانو) سره چې تاسې په خالص توحید کې جګړې او مناقشې وړاندې کوئ، او له اهل الحق سره اختلاف کوئ، نو د هغه عمل فیصله به د الله تعالی له طرفه وروسته له دې نه وکړه شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَٰذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾

بېشکه الله نه ښيي سمه لاره د هدايت هغه چا ته چې دی دروغجن وي ناشکره.

تفسير: يعني هر چا چې پخپل زړه کې دغه خبره غوټه کړې وي، چې زه به له سره رښتيا خبره نه منم، او تل به په دروغو او ناحقو خبرو ټينګ ولاړ يم، او له حقيقي منعم څخه مخ اړوم، او د باطلو معبودانو عبادت کوم؛ نو د الله تعالی دا عادت دی چې دغسې بد باطنانو ته د فوز، فلاح، بري او کاميابی لاره نه ښيي.

لَّوْ أَرَادَ اللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ

که چېرې اراده فرمايلې وی الله د دې چې ونيسي ولد؛ نو خامخا غوره کړی به يې وی له هغه مخلوقه چې پيدا کوي يې هر هغه چې اراده يې فرمايلې وي، پاکي ده الله لره (له ولده او ټولو عيوبو).

تفسير: مطلب دا دی: که په فرض المحال سره الله تعالی داسې اراده فرمايلې وی چې د ده کوم اولاد وي؛ نو ښکاره ده چې ده به له خپله مخلوقه کوم يو د دغه کار لپاره غوره کوو، ځکه چې له دلايلو څخه ثابت شوي دي چې له يوه الله څخه ماسوا نور ټول شيان د همغه الله مخلوق دي، اوس ظاهر دي چې په مخلوق او خالق کې په هيڅ توګه اشتراک نشته، بيا يو د بل پلار يا ځوی څرنګه کېدی شي؟، علاوه پر دې فرض يې کړئ که دغه کار محال هم نه وي؛ نو بيا د پرښتو لوڼې ګرځول خو په هيڅ ډول په فهم او پوهه کې نشي راتلی، نو کله چې له مخلوقه څخه انتخاب وټاکلی (مقرر کړی) شي؛ نو بيا د دغې خبرې مقصد به څه وي چې خوار او سپک اولاد (يعنې لورګانې) ځان ته غوره کړي، او درون او پتمن اولاد تاسې ته غوره او در يې کړي.

هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾

همدی دی الله يواځې (بې شريکه) ډېر غالب (پر هر شي).

تفسير: يعني هر څيز د الله تعالی په مخ کې عاجز ناتوانه ټيټ او ښکته دی، د هيڅا اثر او نفوذ پرې نشته، او نه کوم شي ته اړ او محتاج دی، نو بيا د اولاد جوړول او لرلو معنی او غرض به څه وي؟.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ ۖ

پيدا کړي دی (الله) اسمانونه او ځمکه په حقه سره (چې دليل شي په وجود د صانع مطلق او په استحقاق يواځې د هغه د عبادت)، تاووي (نغاړي داخلوي الله) شپه پر ورځې، او تاووي (نغاړي داخلوي الله) ورځ په شپه کې (يا زياتوي د شپې نه په ورځې او له ورځې نه په شپې باندې).

تفسير: په ماښام کې که د لمرخاته په لوري وګورئ؛ نو داسې به درښکاري چې افق څخه يوه تکه توره لويه پرده راپورته کيږي، چې له خپل مخ څخه د ورځې رڼا د لمر لوېدلو په لوري تاووي او ورنغاړي يې، همداسې ګهيځ (سحر وختي) د سپيده داغ په وخت کې داسې ښکاري چې د ورځې رڼا د شپې تياره د لمره خاته له خوا راشړي، او د لمرخاته له خوا راشړي، او د لمر پرېوتلو په لوري يې ټېل وهي.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

او مسخر کړي په کار لګولي يې دي لمر او سپوږمی، چې هر يو روان دی تر نېټې معلومې کړی شوې پورې (چې ورځ د قيامت ده)، واورئ خبردار شئ چې: الله زبردست قوي غالب ښه بخښونکی دی.

تفسير: يعنې په همدغه زبردست قدرت سره يې دغه انتظام قايم او دائم او ټينګ کړی دی، د خلقو ګستاخي، سپين سترګي او شرارتونه خو داسې دي چې ښايي د هغه په ملحوظ دغه ګرد انتظامات ګډوډ او دړې وړې کړی شي، ليکن کله چې الله تعالی لوی ښونکی او درګزر کېدونکی ذات دی، نو د خپلې عفوې او مغفرت له شانه يوځلې داسې نه کوي.

خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ

(الله) پيدا کړي يئ تاسې له نفس يوه (آدم) څخه، بيا يې پيدا کړه له دغه (نفس واحد يعنې آدم) څخه جوړه د ده (حواء)، او نازل (پيدا) يې کړل ستاسو د نفعې لپاره له چارپايانو څخه (لکه اوښان، غوايان، پسونه، اوزې) اته جوړې (نر او ښځې).

تفسير: يعنې آدم عليه السلام او د ده جوړه بي بي حواء رضي الله تعالى عنها يې پخپل قدرت سره پيدا کړل، يعنې نر او ښځې او ستاسې د نفعې او ګټې اخيستلو لپاره په انعامو او مواشيو کې يې هم اته جوړې پيدا کړې، اوښ، غوايي، پسه، وزه، چې د هغوی ذکر د انعام په سورت کې تېر شو.

يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ

پيدا کوي (الله) تاسې په ګېډو د ميندو ستاسې کې يو قسم پيدايښت وروسته له يو بل قسم پيدايښت په تيارو دريو کې (چې مشيمې او د رحم او د ګېډې دي).

تفسير: يعنې په تدريج سره مو پيدا کړ، مثلاً له نُطفې څخه علقه، او له علقې څخه مضغه، او بيا مو ترې هډوکي پيدا او د هغه له پاسه مو غوښه ورشنه کړه، او بيا مو په هغه کې روح ورپو کړ، فسُبحان الله أحسن الخالقين.

﴿فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ «په تيارو دريو کې» يعنې يوه ګېډه بل رحم، درېم هغه پرده (پېلار) چې په منځ کې يې مولود پيدا کيږي، او مولود په کې تاو شوی متولد کيږي.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ۝

دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله دی رب ستاسې خاص ده ته دی ملك سلطنت (بي زواله)، نشته بل هيڅوك لايق د عبادت مګر همدی يواځې، پس کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې (له عبادت د ده نه).

تفسير: يعنې کله چې خالق، رب، مالك، او ملك همدی دی؛ نو ماسوا له ده څخه بل څوك څرنګه معبود کېدی شي؟ وروسته له دې نه چې تاسې واحد الله تعالی په دغو صفاتو سره موصوف ګڼئ او پرې اقرار کوئ، نو بيا نورو مخلوقاتو ته ولې عبادت کوئ؟ مطلب دا چې وروسته له دومره ورنژدې رسېدلو نو بيا ولې سمه لاره در څخه ورکيږي؟ او دغه پر بلې لارې ولې درومئ؟.

إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۖ

که چېرې کفر اختيار کړئ تاسې؛ پس بېشکه الله غني بې پروا دی له تاسې (او ستاسې له عبادته)، او نه خوښوي (الله) لپاره د بندګانو خپلو کفر.

تفسير: يعنې که کافر کېږئ، او د الله تعالى له انعاماتو او حقوقو څخه انکار کوئ؛ نو په دغه کې پخپله ستاسې نقصان دی، او د الله تعالى هيڅ يو شی تاسې نشئ خرابولی، هو ! هرومرو الله تعالى په کفر خوښ او رضا نه دی، او د خپلو بندګانو پر کفر نارضاء کيږي، او دغه شيان دوی ته نه خوښوي.

وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ

او که شُکر وباسئ؛ نو خوښوي دغه شکر ايستل تاسې ته.

تفسير: يعنې که بندګان د الله تعالى حق ومني، او ده ته مطيع او شکر ګزار شي؛ نو دغه خبره د الله تعالى خوښه ده، او د هغه نفعه هم دوی ته رسيږي.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

او وابه نخلي بار هيڅ بار اخيستونکی بار د ګناهونو د بل چا.

تفسير: يعنې داسې کيدونکي نه دي چې يو سړی ناشکري وکړي، او په جرم او ګناه يې بل څوک ونيولی شي.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

بيا خاص رب ستاسې ته ببرته ورتله ستاسې دي، پس خبر به کړي تاسې پر هغو (عملونو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم دی په خبرو د سينو (د زړونو په پټو نياتو هم).

تفسير: کله چې دوی هلته وررسيږي، د دوی ګرد ښه او بد اعمال د دوی په مخ کې وړاندې کيږي، او د دوی هيڅ لوی يا وړوکی کار به له منځه نه ورک کيږي، ځکه چې د الله تعالى له محيط علم څخه هيڅ يو شی خارج نه دی، الله تعالى د زړونو له پټو خبرو او نياتو څخه هم عليم او خبير دی، او په هر شي په ښه شان سره پوهيږي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ ۚ

او کله چې ورسيږي انسان (کافر) ته کوم قسم سختي؛ نو بولي رب خپل په دې حال کې چې رجوع کوونکی وي خاصه همده ته، بيا هر کله چې ورکړي (الله) ده ته نعمت له خپل جانبه؛ نو هير کړي هغه (ذات الله) چې وو دی چې په کې باله به يې (تضرّع به يې کوله) هغه (الله) ته پخوا له دې نعمته، او ګرځوي الله ته شريکان (په عبادت کې) لپاره د دې چې ګمراه کړي (خلق) له لارې د الله (چې دين د اسلام دی).

تفسير: يعنې د انسان حالت او وضعيت عجيب دی، کله چې پرې کوم غم او مصيبت واقع شي؛ نو مونږ يې په ياديږو، ځکه چې دی ښه پوهيږي چې ماسوا الله څخه بل هيڅوک د دغه مصيبت لرې کوونکی نشته، بيا هر کله چې د الله تعالى په مهربانۍ سره لږ څه آرام او اطمينان يې په نصيب شي؛ سمدلاسه دی خپل همغه پخواني حالت ته مراجعت

کوي، او هغه پاک الله ترې هیریږي چې همدا اوس د هغه په دربار کې يې عرضونه او دعاوې کولې، او نارې او سورې يې وهلې، او د عیش او تنعم په نشو کې داسې مست او غافل کیږي چې ګواکې له سره څمونږ سره يې واسطه او علاقه نه وه، د الله تعالی د ورکړیو نعمتونو نسبت نورو معبودانو ته منسوبوي، او له هغوی سره همغسې سلوک او معامله کوي چې ښايي له واحد الله تعالی سره وکړی شي !، په دې ډول سره همدوی پخپله ګمراه کیږي، او هم پخپلو دغو اقوالو او اعمالو سره نور خلق بې لارې او ګمراه کوي.

قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

ووایه (ای محمده ! دغه کافر ته) چې نفع واخله په کفر خپل لږ (مدّت په دنیا کې)، بېشکه ته له خاوندانو د اور (د دوزخ) يې.

تفسیر: یعنې ښه ده، څو ورځې د همدغه کفر په حالت کې دلته عیش او عشرت وکړئ، او تر هغه پورې چې الله تعالی تاسې ته مهلت درکړی دی، د دنیا له نعمتونو څخه فائده واخلئ !، او ترې متمتع شئ !، وروسته له دې نه به ستا د هستوګنې ځای دوزخ وي، چې له هغه ځایه له سره نشې وتلی، او تل به هم هغلته پراته يئ، او له سره به دې نجات نه په برخه کیږي.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾

آيا هغه څوک چې دی طاعت کوونکی وي په ساعتونو د شپې کې سجده کوونکی او ولاړ (په لمانځه)، ویریږي (له عذابه) د آخرت، او امید لري د رحمت د رب خپل؛ (داسې دی لکه هغه څوک چې بې فرمانه وي په کفر او نورو بدیو)؟ ووایه (ای محمده !) آیا برابر دي سره هغه کسان چې پوهیږي او هغه کسان چې نه پوهیږي (جاهلان وي؟، بلکه برابر نه دي)، بېشکه همدا خبره ده چې پند اخلي خاوندان د خالصو عقلونو.

تفسیر: یعنې هر هغه بنده چې د شپې خوب او آرامي پریږدي، او د الله تعالی په عبادت کې لګیا کیږي، کله د ده په حضور کې لاس تړلی دریږي، کله په سجده ورته لویږي، له یوه جانبه د ده زړه د آخرت له وېرې بې قراره کړی شوی وي، او له بل جانب د الله تعالی رحمت او مهرباني ته هیلمن وي، آیا دغه سعید بنده او هغه بدبخته انسان چې ذکر يې پاسو وشو، چې د مصیبت په وخت کې الله تعالی ته نارې وهي، او څه مهال چې مصیبت له ده نه لرې کیږي نو الله هم ترې هیریږي؛ سره برابر کېدی شي؟ بلکه نه ! له سره نشي سره برابر کېدی، په همدغې خبرې باندې همغه پوهېدی شي او غور کولی شي چې پاک الله ورته څه عقل او پوهه ورکړې وي.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته د الله له جانبه) ای بندګانو څما هغه چې ایمان يې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) وویریږئ له (عذابه د) رب خپل، شته هغو کسانو ته چې نیکي يې کړې ده په دغه دنیا کې (په طاعت سره) ښه حالت، نیکي (ده په آخرت کې چې جنت او رضوان دی).

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې په دنیا کې نیکي وکړي؛ نو په آخرت کې هم د ده لپاره ښه حالت دی، یا يې دا مطلب: هر چا چې نیکي وکړه هغه ته پخوا له عُقبی په همدغې دنیا کې هم ښېګڼه ور په برخه کیږي، اعم له دې نه چې ظاهري وي که باطني.

وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ⑩

او ځمکه د الله ارته ده، بېشکه همدا خبره ده پوره ورکاوه شي صابرانو ته اجر ثواب د دوی بې حسابه (ډېر زيات).

تفسير: يعني که په يوه ملك کې خلق له نېکۍ او ښېګڼې څخه ممانعت کوي؛ نو د الله تعالی ځمکه ارته او پراخه ده، بل ملك ته لاړ شئ څو هلته په آزادۍ او خپلواکۍ سره د الله تعالی احکام په ځای راوړئ، بېشکه په دې صورت کې به د ترك الوطن له سببه تاسې په ډېرو مصائبو اخته او مبتلا کېږئ، او په راز راز خلاف العادت او خلاف الطبيعت امورو باندې په صبر او تحمّل کولو اړ او مجبوريږئ، ليکن دا مو په ياد وي چې د هغه په مقابل کې به ډېر ثواب هم دررسيږي، چې د دغه اجر او ثواب په برابر کې چې داسې مهاجرينو ته ورکول کيږي؛ دغه ګردې سختۍ او تکاليف هيڅ شی دي.

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ⑪ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ⑫

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه چې يم امر حکم کړی شوی دی ماته د دې چې عبادت کوم يوائې د الله چې خالص کوونکی يم ده (ته) دين (بندګي خپلې). او امر حکم کړی شوی دی ماته چې شم زه اول د مسلمانانو (د دې امّت).

تفسير: لکه چې ته په عالم الشهادت کې د دې امّت په لحاظ د الله تعالی له ټولو څخه ړومبی حکم منونکی او مطيع بنده يې، صلی الله عليه وسلم.

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ⑬

ووايه (ای محمده !) بېشکه زه ويريږم که چېرې نافرماني وکړم د رب خپل له عذابه د ورځې لويې (د قيامت).

تفسير: يعني ځما په شان يو معصوم او مقرّب بنده هم که په فرض محال سره نافرماني وکړي؛ نو په دغه ورځ کې له عذاب څخه نشي مأمون او مصئون کېدی، نو د نورو څه پوښتنه کوئ؟.

قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُ دِينِي ⑭ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِ ۗ

ووايه (ای محمده !) الله ته عبادت کوم په دې حال کې چې خالص کوونکی يم ده ته (د) دين خپل (له شرکه). پس عبادت کوئ تاسې د هر هغه څيز چې اراده يې وکړئ تاسې غير له الله.

تفسير: يعني زه خو د الله تعالی له حکم سره موافق په نهايت اخلاص او صميميت سره د هغه واحد احد الله تعالی عبادت کوم، تاسې مختار يئ چې د هر چا چې عبادت کوئ، او هر چاته چې مو زړه غواړي سرونه ښکته کړئ، هو ! دغومره فکر او دقّت وکړئ ! او له غور څخه کار واخلئ ! چې ستاسې آخره خاتمه او انجام به څرنګه کيږي؟ چې په دې سره مقصد دوی ته توبيخ او رټنه ده.

قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ⑮

ووايه (ای محمده !) بېشکه زيان کاران هغه کسان دي چې زيان يې رسولی دی ځانونو خپلو ته، او اهل خپل ته په ورځ د قيامت کې، واورئ خبردار شئ ! چې دغه (خسران) همدغه دی زيان ښکاره.

تفسير: يعنې مشركين نه خپلو ځانونو ته د الله تعالى له عذابه نجات وركولى شي، او نه خپلې مورنى او خپلخانى ته څه فائده او نجات بښلى شي، او ګرد د جهنّم د شغلو ځنې جارولى (قربانولى) شي، له دې به زياته نوره څه خساره وي؟.

لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

وي به دوى ته له پاسه د دوى طبقات له اوره، او له لاندې د دوى طبقات (د اور).

تفسير: يعنې له هر طرفه به يې اور محيطوي، لكه چې وربځ يا بخار له كوم شي څخه راتاويږي.

ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

دغه (مذكور عذاب) ويروي الله په هغه سره بندګان (مؤمنان خپل)، اى بندګانو ځما ! پس وويرېږئ له ما (په اجتناب د معاصيو).

تفسير: يعنې اى بندګانو ځما ! وپوهېږئ چې دغه شى د ويرېدلو وړ او قابل دى كه نه؟ كه د ويرېدلو وړ او قابل وي؛ نو د الله تعالى له غضب او قهر څخه تل ښايي چې وويرېږو !.

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ

او هغه كسان چې ځان يې ساتلى دى له بُتانو داسې چې عبادت وكړي د هغوى، او رجوع يې كړې وي طرف د الله ته شته دوى ته بشارت زيرى.

تفسير: يعنې هغو كسانو چې د شيطانانو خبرو ته يې له سره غوږ نه دى ايښى، او له ګردو شركاوو ځنې يې مخ اړولى دى، او خاص الله تعالى ته يې خپل مخ ګرځولى دى؛ د هغوى لپاره ډېر لوى بشارت او زيرى دى.

فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

پس زيرى وكړه (اى محمده !) پر بندګانو ځما. هغو چې اوري خبره (د قرآن)، پس متابعت كوي دوى د ډېر ښه د هغه.

تفسير: يعنې ګردې (ټولې) خبرې اوري، بيا د هغو له منځه پر همغه خبره عمل كوي چې ډېره ښه وي، يا يې دا مطلب چې د الله تعالى خبرې اوري او پر هغو هداياتو يې چې له اعلاوو ځنې اعلا وي؛ عمل كوي، مثلاً كه يوه خبره د رخصت او اباحت په نسبت واوري، او بله د عزيمت؛ نو د عزيمت په لوري منډې وهي، او ځان هم هغه لوري ته رسوي، او خامخا د ترخيصاتو تتبع نه كوي، يا يې داسې ترجمه وكړئ: چې د الله تعالى كلام اوري، او د هغه د ډېرو ښو خبرو اتباع كوي، څكه چې د ده ګردې خبرې أحسن في الأحسن دي، كذا قال المفسرون، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) د دې مطلب په يو بل ډول سره بيان فرمايلى دى: «دروميږ د هغه پر نېكه باندې ! يعنې د هغه پر نېكو احكامو دروميږ چې پرې تعميل وكړئ، او پر منع باندې غوږ ږدئ چې نه ور نژدې كېږئ، چې د هغه كول ښه كار دى، او د دغه نه كول ښه كار دى».

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾

دا هغه كسان دي چې سمه لاره ښوولې ده دوى ته الله، او دغه كسان همدوى دي خاوندان د خالصو عقلونو.

تفسير: يعنې د برې او کاميابۍ لاره هم دوی موندلې ده، ځکه چې هغوی له خپل عقل او پوهې څخه کار اخيستی دی، او د خالص توحيد او د انابت الی الله لاره يې غوره کړې ده.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ۖ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِي النَّارِ ﴿١٩﴾

آيا هغه څوک چې واجب شوي وي په ده حکم د عذاب، آيا پس خلاصولی شې ته هغه څوک چې په اور کې وي؟ (بلکه نه يې شې خلاصولی).

تفسير: يعنې پر هغو باندې چې د دوی د ضد او عناد او بدو اعمالو له سببه د عذاب حکم ثابت او مسلّم شوی دی؛ کوم يو سړی يې له اوره د باندې ايستلی شي؟ او سمه لاره ورښوولی شي؟، ښه نو دغسې کمبختان چې د خپل ازلي شقاوت له سببه په اور کې لويدلي دي، څرنګه د نجات وړ کېدی شي؟ او څوک يې له اوره ايستلی شي؟ او په سمه صافه لاره يې بيولی شي؟.

لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّن فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ

ليکن هغه کسان چې ويريږي له رب خپله شته دوی ته مانۍ (په جنت کې) چې له پاسه د هغې نورې مانۍ بناء کړی شوي دي.

تفسير: دغه د جنت د درجاتو په طرف اشاره ده، او دا چې هغه ګرد آماده او تيار دی، نه داسې چې د قيامت په ورځ به تياريږي.

تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ

چې بهيږي لاندې د مانيو (او ونو د هغې څلور قسمه) ويالې، (وعده کړې ده) وعده کول د الله، نه کوي مخالفت الله له وعدې خپلې. آيا نه وينې ته بېشکه الله نازلې کړي دي له (طرفه) د اسمانه اوبه، پس ننه ايستلي يې دي دا (اوبه) په چينو په ځمکه کې.

تفسير: يعنې د وريا او باران اوبه د غرونو او د ځمکو په مساماتو کې جذب او بيا د چينو په حيث له ځمکې څخه راخوټيږي.

ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ

بيا راوباسي په دغو (اوبو) سره کښت (فصل) حال دا چې مختلف وي رنګونه د هغه.

تفسير: يعنې شين، زيړ، سپين، سور او داسې نور، يا د مختلفو اقسامو کښتونه راوباسي: مثلاً غنم، جوار، شولې وغير ذلک.

ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

بيا وچ شي پس وينې ته هغه شين رنګی تک زيړ، پس ګرځوي دغه کښت رژېدلی مات شوی، بېشکه په دغو (اوبو او ونو) کې خامخا ډېر لوی پند دی خاوندانو د خالصو عقلونو ته.

تفسیر: یعني عقلمن سړی د کبنت (فصل) حال ته ګوري او ترې نصیحت حاصلوي، څرنګه چې د هغه رونق او شینوالی د څو ورځو له مخې وي او بیا وچ کلك او مات او بوس بوس کولی شي، د دنیا د دغه عیش او نشاط او باغ او بهار حال همداسې دی، ښایي چې انسان د دغې دنیا پر عارضي بهار مغرور او مفتون او د آخرت له انجام څخه غافل او بې پروا نشي.

یو داسې وخت راتلونکی دی چې دغه کبنت (فصل) به وربېل شي، او ښه میده او بوس بوس به کیږي، بیا به له هغه څخه هر یو جزء د هغه مناسب ځای ته ورسول شي، نیکي او راحت به خپل مرکز او مستقر ته رسول کیږي، او بدي او تکلیف خپلې خزانې ته رسیږي، الغرض د کښتونو (فصلونو) د مختلفو احوالو له لیدلو څخه عقلمن ډېر مفید سبق حاصلولی شي.

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾

آیا پس هر هغه څوك چې پرانستلی او ارته کړي وي الله سینه د ده (قبول د) اسلام ته، پس وي به دی په رڼا (د هدایت) له (طرفه) د رب خپل، پس افسوس هلاك خرابي ده هغو کسانو ته چې سخت وي زړونه د دوی له ذکره د الله، دغه کسان په ګمراهي ښکاره کې دي.

تفسیر: یعني دواړه سره کله برابر کېدی شي، یو هغه چې الله تعالی د هغه سینه او ټټر د اسلام د قبول لپاره پرانستلې ده، دې نه د اسلام په حقانیت کې څه شك او شبهه لري، او نه د اسلامي احکامو له تسلیم څخه خپل څه انقباض ښکاره کوي، الله تعالی ده ته د توفیق او بصیرت یوه عجیبه رڼا او انوار ورعطاء کړي دي چې د هغو په رڼا کې په نهایت سکون او اطمینان سره د الله تعالی پر لاره په منډو ځغلي، بل هغه بدبخت دی چې د ده زړه د تیږې په شان سخت دی، هیڅ یو نصیحت پرې اثر نه کوي، او نه د خیر کوم څاڅکی په کې ننوتلی شي، هیڅکله د الله تعالی د یادولو توفیق نه مومي، او همداسې خوشې چټي د اوهامو او اهـواوو او رسومـو او د آباوو د تقلید په تیارو کې حیران او سرګردان ګرځي.

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا

الله ټوټه ټوټه نازل کړی دی ډېر ښایسته خوږ کلام کتاب.

تفسیر: یعنې په دنیا کې هیڅ یو خبره د دې کتاب له خبرو څخه ښه او بهتره نه ده.

مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ

(او دغه پاك کتاب ډېر ښایسته خوږ کلام) مشابه یو له بل مکرّر غبرګ (دی).

تفسیر: یعني داسې صحیح، صادق، مضبوط، نافع، معقول، فصیح او بلیغ دی چې په هیڅ یوه آیت کې یې هیڅ صوري او معنوي نقص نه لیده کیږي، یو له بل سره موافق مطابق او مشابه دی، په مضامینو کې یې هیڅ یو اختلاف او تعارض نشته، بلکه د اکثرو آیتونو مضامین داسې متشابه سره واقع شوي دي چې د یوه آیت د راجع کولو څخه بل آیت ته د هغه صحیح معنی او تفسیر معلومیږي، «القرآن یفسّر بعضُه بعضا»، او د «مثاني» یعني غبرګ مکرر مطلب دا دی چې ډېر احکام، مواعظ، قصص او نور په مختلفو عناوینو او اسلوبو سره بیان شوي دي، څو په ښه ډول سره په یاد او په زړه کې ځای ونیسي، په تلاوت کې هم څو څو ځلي آیتونه مکرّریږي، او ځینو علماوو د «متشابه» او د «مثاني» څخه داسې مطلب اخیستی دی چې په ځینو آیتونو کې د یوه قسم مضمون سلسله تر لرې ځای پورې اوږدیږي او هغه متشابه دی،

او په ځينو ځايونو کې د يوه نوعيت مضمون سره په بله جمله کې د هغه د مقابل نوعيت مضمون بيان کاوه شي، مثلاً ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾ يا ﴿نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ * وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ﴾ يا ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ دغسې آيتونو ته «مثاني» ويل کيږي چې په دغو کې دوه مختلف قسمونه مضامين بيان شوي دي.

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

چې لړځيږي رپيږي ځيک کيږي له ده پوستکي د هغو کسانو چې ويريږي له رب خپل، بيا پاسته (آرام نيسي) پوستکي د دوی او زړونه د دوی طرف د يادولو د الله ته.

تفسير: يعنې د کتاب الله له اورېدلو څخه د الله تعالی خوف او د ده د کلام له عظمته د ده زړه مرتعش او لړځيږي، او ويښتان يې شک پک (نېغ) دريږي، او پوستکي يې پاسته کيږي، مطلب دا چې د خوف او رعب کيفيت پر دوی طاري کيږي، او د دوی قلب او قالب، ظاهر او باطن د الله تعالی له ياده متمايل او راټيټيږي، او د الله تعالی ياد د دوی پر روح او بدن پر دواړو يو خاص اثر پيدا کوي.

ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

دغه (قرآن) هدايت دی د الله، سمه لاره ښيي په دغه (قرآن) سره هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او هر څوک چې بې لارې يې کړي الله؛ پس پيدا به نشي هغه ته هيڅوک لاره ښوونکی.

تفسير: يعنې د هر چا لپاره چې د الله تعالی حکمت مقتضي وي؛ داسې د بري او کاميابۍ لارې ورخلاصوي، او په دغه شان سره د مقصود د منزل پر طرف درومي، او هر هغه چاته چې الله تعالی د ده د سوء استعداد له وجې د هدايت توفيق ورنه کړي؛ نو بل څوک به له هغه سره څه مرستې وکړي، او څنګه به يې لاس ونيسي؟.

أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾

آيا پس هغه څوک چې ځان ساتي په مخ خپل سره له سختۍ د عذاب د ورځې د قيامت (په شان د هغه مأمون دی؟ بلکه نه دی)، او وبه ويلی شي ظالمانو ته چې وڅکئ (خوند) د هغه عمل چې وئ تاسې چې کوه به مو (په دنيا کې چې د انبياوو تکذيب وو).

تفسير: د انسانانو قاعده ده کله چې د مخامخ له لورې پرې څوک حمله او يرغل راوړي؛ نو په لاسونه سره د هغه مخه نيسي، ليکن په محشر کې به د ظالمانو لاسونه بند وي، څو د عذاب څپېړې برابرې د دوی پر مخ ولګيږي، نو آيا داسې يو انسان چې د داسې سخت ګزار مخه پخپل مخ سره ونيسي، او ورته وويل شي چې اوس د هغو کارونو مزه وڅکه چې په دنيا کې دې کړي وو؛ د هغه مؤمن په شان کېدی شي چې هغه ته به په آخرت کې د هيڅ يو قسم تکليف او زحمت رسېدلو فکر او انديښنه نه وي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره به بيخي مطمئنه او بېفکره اوسيږي؟ له سره يو نه دي !.

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

(همداسې) دروغجن شميرلي وو (خپل انبياء) هغو کسانو چې پخوا له دوی نه وو، پس رابه غی دوی ته عذاب له داسې طرفه چې نه به پوهېدل. پس وبه څکوله په دی الله خواري او رسوايي په

دغه ژوندون لږ خسيس كې، او خامخا عذاب د آخرت ډېر لوی دی كه چېرې وی دوی په دې عالمان (نو ايمان به يې راوړی وو).

تفسير: يعنې ډېر اقوام د انبياوو د تكذيب په سبب هلاك او رسوا كړی شوي دي، او د آخرت اشد عذاب لا د هغوی لپاره همغسې پوره پاتې دی، نو آيا دغه موجوده مكذبين ډاډه او مطمئن دي چې له هغوی سره به دغسې معامله نه كيږي، هو ! كه دوی د پوهې او فكر او غور خاوندان وی؛ نو په دغه مورد كې به يې فكر او غور كوو.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾

او خامخا په تحقيق بيان كړی دی موږ خلقو ته په دغه قرآن كې له هر مثله (چې په ديني امورو كې پكاريږي) لپاره د دې چې دوی (پرې) پند واخلي. په دې حال كې چې دا قرآن دی لوستلی شوی په عربي ژبې سره چې نه دی خاوند د كوږوالي، لپاره د دې چې دوی وساتلی شي (له معاصيو او كفره).

تفسير: دغه د دوی نه پوهېدل د دوی له غفلته او حماقته دي، پاك قرآن خو هره يوه خبره په مثالونو او دليلونو سره پوهوي، څو خلق په هغه كې غور او دقّت وكړي، او په هغه سره خپل عاقبت اصلاح كړي، قرآن په يوه صافه عربي ژبې رالېږلی شوی كتاب دی، چې د ده د ړومبنيو مخاطبينو مورنی ژبه ده، په دغه قرآن كې هيڅ يوه كږه او ناموافقه خبره نشته، او ډېرې ښې صافې سمې خبرې په كې شته، چې سليم عقل يې په ډېر ښه شان سره قبلوي، هيڅ قسم اختلال او كوږوالی د ده په مضامينو او عباراتو كې نشته.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا

(بيانوي) الله يو مثل چې يو سړی وي (مريي) چې وي په ده كې (ډېر) شريكان تړول بدخويه سره ناسازه، او يو بل سړی وي (هغه هم مريي خو) سلامت تړول د يوه سړي وي، آيا برابر دي سره دغه دواړه مثلونه (د مريو؟ بلكه نه دي سره برابر، همداسې دی حال د كافر او د مؤمن).

تفسير: يعنې كه څو تنه حصه لرونكي په يوه مريي يا نوكر كې شريك وي، او له دغو څخه هر يو حصه لرونكی ضدّي او عنادي واقع شوی وي، او له دوی څخې هر يو هم دغه غواړي چې هغه مريي يا نوكر يواځې د همده خدمت او كار وكړي، او نور شركاء ورسره څه اړه او علاقه ونه لري، نو ښكاره خبره ده چې په دغه فكر كې دغه خدمتگار سخت وارخطا او پرېشان كيږي، په خلاف د دې هغه مريي او نوكر چې يواځې يوه سره وي، نو هغه ته به يو شان يو جانبه طمانيت حاصل وي، او د څو تنو بادارانو د خوښ ساتلو فكر او د دې خوا او هغې خوا څغلولو اندېښنه به ورسره نه وي، اوس ښكاره خبره ده چې دغه دواړه مريان بيخي نشي سره برابرېدلی، همداسې وگڼئ مشرك او موحّد، د مشرك زړه په څو جانبه ويشلی شوی وي، او د څو تنو باطلو معبودانو د خوښ ساتلو په فكر كې مشغول وي، پر خلاف د دې موحّد خپل ټول توجهات، خيالات، ارتباطات او تعلّقات د واحد الله په طرف مصروفوي، او د ده مرجع او مركز د تل لپاره د همغه پاك الله دربار دی، موحد په پوره اطمينان او ټول زړه سره د الله تعالی د رضا او خوښی په فكر كې مشغوليږي، او پوهيږي چې وروسته د پاك الله له خوښې څخه د بل چا خوښې او خوشالی ته چندانې اړ (محتاج) نه يم.

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿۲۹﴾

ټوله ثناء صفت خاص الله ته دی، بلکه زیاتره د خلقو نه پوهیږي (په نفع او ضرر خپل).

تفسیر: یعني ګرد محاسن او محامد هغه پاک الله ته دي چې په داسې اعلی مطالبو او حقایقو سره مو په داسې صاف او په زړه پورې مثالونو او شواهدو پوهوي، مګر سره له دې ډېر داسې بد نصیبه کسان دي چې د دغو واضحو مثالونو په پوهېدلو توفیق نه مومي.

إِنَّكَ مَيِّتٞ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿۳۰﴾ ثُمَّ إِنَّكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمۡ تَخۡتَصِمُونَ ﴿۳۱﴾

بېشکه چې ته هم مړ کېدونکی یې، او بېشکه دوی هم مړ کېدونکي دي. بیا بېشکه تاسې په ورځ د قیامت کې په نزد د رب خپل جګړه به کوئ (په دیني امورو کې).

تفسیر: یعني د دغه اختلاف اثر چې د مشرك او موحّد په منځ کې دی د قیامت په ورځ کې علی رؤوس الأشهاد ظاهرېږي، څه مهال چې نبیان به سره له خپلو امتیانو یو ځای کړل شي، او کافران به د انبیاوو او مؤمنینو په مقابل کې جګړې او مناقشې وکړي، او حجّتونه او دلائل به راوړاندې کړي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «کفّار به منکرېږي چې له سره مونږ ته ستا حکم نه دی رارسېدلی، بیا د دوی د دغه انکار په مقابل کې د پرښتو او د ځمکې او د اسمان او د دوی د لاسونو او پښو او نورو اعضاوو په شهادت به پرې ثابتېږي»؛ چې دوی پخپلو دغو ادعاوو کې دروغجنان دي، همداسې د نورو ګردو جګړو فیصلې به هم په هغه ورځ کې د پاك الله په حضور کې صادرېږي، بهتر همدا دی چې د «اختصام» لفظ عام کېښود شي، ځو د احادیثو او آثارو څخه مخالف نشي.

په دې آیت شریف کې ښکاره دلیل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفات شوی دی، او د دنیا د ژوند سره یې علاقه پرې شوې ده، هو ! د انبیاوو علیهم السلام او د شهداوو په اړه چې د ژوند کوم نصوص راغلي دي، مراد ورڅخه برزخي ژوندون دی، لکه چې د شهداوو په اړه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ﴾.

فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدۡقِ إِذۡ جَآءَهُۥٓۚ أَلَيۡسَ فِي جَهَنَّمَ مَثۡوٗى لِّلۡكَٰفِرِينَ ﴿۳۲﴾

پس څوك دی ډېر ظالم؟ (بلکه نشته) له هغه چا چې دروغ تړي پر الله (په لرلو د شریك، ځوی، ښځې)، او دروغ شمیري رښتیا خبره (قرآن) کله چې راشي (دغه قرآن) دغه (مکذّب ته، آیا نشته په دوزخ کې ځای لپاره د کافرانو؟ (بلکه شته).

تفسیر: پر الله تعالی باندې یې دروغ وویل، یعني شریك یې ورته ودراوه، یا یې اولاد ور تجویز کړ، یا یې داسې صفات ورمنسوب کړل چې په واقع کې د ده د ذات او صفاتو سره وړ اولایق نه وي، او رښتیا خبره کله چې ورته ورسېده؛ دروغ یې وشمېرله، یعني هغه رښتیا خبرې چې انبیاوو علیهم السلام د الله تعالی له طرفه راوړلې؛ هغوی ته یې د دروغو نسبت وکړ، او هیڅ یې په کې خپل فکر او غور ونه چلاوه، بلا شُبهه هغه څوك چې له حق او حقانیت سره دومره عداوت او دښمني لري، له هغه څخه ډېر لوی ظالم بل څوك کېدی شي، او د داسې ظالمانو د ورتلو او هستوګنې ځای ماسوا له دوزخه بل به چېرې وي؟.

وَٱلَّذِي جَآءَ بِٱلصِّدۡقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُتَّقُونَ ﴿۳۳﴾

او هغه (محمد) چې راغی په (خبرې) رښتیا سره، او هغه (مؤمنان) چې رښتیا یې وشمېرله دا (خبره)؛ دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (له معاصیو او له شرکه).

تفسیر: یعني الله تعالی د ویریدونکیو شان داسې وي چې تل رښتیا ووایي، او د رښتیا تصدیق وکړي.

لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ذَٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا
وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

شته دوی ته (په جنّت کې) هر هغه (نعمت) چې غواړي یې په نزد د رب د دوی، دغه (مذکور کرامت) جزا ده د محسنانو نیکوکارانو. لپاره د دې چې ورژوي الله له دوی نه بدتر د هغو ګناهونو چې کړي یې وي، او چې جزا ورکړي (الله) دوی ته اجر د دوی په سبب د هغه ډېر ښه عمل چې وو دوی چې کوو به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعني الله تعالی متقینو او محسنینو ته د دوی د ډېرو ښو کارونو اجر او بدل ورکوي، که په غلطه کوم بد عمل ترې صادر شوی وي؛ هغه وربښي.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن
يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انتِقَامٍ ﴿٣٧﴾

آیا نه دی الله کافي بس کېدونکی د بنده خپل (بلکه کافي دی)، او ویروي (کفّار ای محمده !) تا په هغو بُتانو (چې عبادت یې کوي کفّار) بې له الله، او هر څوک چې ګمراه یې کړي الله؛ پس پیدا به نه شي دې (ګمراه) ته هیڅوک سمه لاره ښوونکی. او هر چاته چې سمه لاره وښیي الله؛ پس نشته ده ته هیڅوک ګمراه کوونکی، آیا نه دی الله ډېر زبردست غالب قوي څښتن (خاوند) د بدل اخیستلو؟ (بلکه دی).

تفسیر: مشرکینو څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم له بُتانو ویراوه، او ویل به یې: «ګوره! تاسې څمونږ د معبودانو تحقیر او توهین مه کوئ !، او دوی پر خپل ځان مه خپه او مه قهرجنوئ !، نه چې دوی (معاذ الله) له تا څخه بالکل روغ لېونی او تیار پاګل جوړ کړي»، نو دلته د هغه ځواب ورکوي: «هر هغه چې د لوی زبردست الله بندګي ځانته غوره کړي وي؛ نو دی به کله له دغو عاجزانو او ناتوانانو باطلو معبودانو څخه ویرېږي، آیا د هغه عزیز منتقم الله تعالی امداد او اعانت ده لره بس او کافي نه دی، چې له بل چا څخه وویرېږي؟ یا ورته څه هیله امید ولري؟ دغه هم د دغو مشرکینو ګمراهي ده، چې د واحد الله بندګان له هسې چټي شیانو څخه ویروي، رښتیا خبره خو هم دا ده چې پر سمه صافه لاره روانول او نه روانول دغه ګرد د الله تعالی په قبضه او اختیار کې دي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ
مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ
مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾

او خامخا که وپوښتې ته (ای محمده !) له دغو (مشرکانو) چې چا پیدا کړي دا اسمانونه او ځمکې؛ نو خامخا وبه وایي چې الله (پیدا کړي دي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا پس نه وینئ تاسې هغه بُتان چې بولئ (عبادت یې کوئ)

تاسې بې له الله، که چېرې اراده وفرمايي ماته الله د ضرر رسولو؛ آيا دي دا بُتان لرې کوونکي د ضرر د هغه (له مانه؟ بلکه نه دي !)، يا که اراده وفرمايي (الله) ماته د رحمت (د نفعې رسولو)؛ آيا دي دغه (بُتان) منع کوونکي د رحمت د الله (له مانه؟ بلکه نه دي !)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بس دى ځما الله، خاص په هم دغه الله توکل کوي توکل کوونکي (په هر حال او هر کار کې، او خپل ټول امور هم هغه ته ورسپاري).

تفسير: يعني يو طرف خو قدوس الله تعالى چې پخپله تاسې د اقرار سره موافق د ټولو اسمانونو او ځمکې خالق او مالک دى، او بل طرف دغه د تيږو او بې سا بُتان يا عاجز مخلوقات چې که هغوى ګرد سره يو ځاى هم شي؛ د الله تعالى د رالېږلي شوي يو ادنى زحمت يا راحت مخه نشي نيولى، او نه يې نوعيت بدلولى شي، نو تاسې پخپله دغه خبره راوښيئ چې له دغو دواړو څخه کوم يو د اطمينان او اعتماد وړ (مستحق) او لايق کېدى شي؟ او کوم يو د خپل مدد لپاره کافي او بس وګڼلى شي؟ د هود عليه السلام قوم هم ويلي وو: ﴿إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوٓءٍ﴾ چې د هغه ځواب هود عليه السلام داسې ورکړى وو: ﴿قَالَ إِنِّيٓ أُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوٓا أَنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ❊ مِن دُونِهِۦ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ❊ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبِّي وَرَبِّكُم مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَآ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ (۱۲ جزء، د هود سورت (۵) رکوع، ۵۴، ۵۵، ۵۶ آيتونه)، او ابراهيم عليه السلام هم خپل قوم ته داسې فرمايلي وو: ﴿وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّي شَيْـًٔا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ❊ وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۷ جزء، د الأنعام سورت (۹) رکوع، (۸۰ - ۸۱) آيتونه).

قُلْ يَٰقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَٰمِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿۴۰﴾

ووايه (اى محمده !) اى قومه ځما ! ژوند کوئ تاسې په ځاى (او حال) خپل کې، بېشکه زه هم عمل کوونکى يم (په حال د توکّل او صبر خپل)، پس ژر ده چې معلوم به کړئ تاسې (ځما او له تاسو نه) هر هغه چې رابشي هغه ته داسې عذاب چې وبه شرموي دى، او نازل به شي په ده عذاب همېشه.

تفسير: يعني عنقريب دغه خبره واضحه او ښکاره شي چې د واحد الله بندګان غالبان کېږي، که د دغو سلهاوو دروازو فقيران؟ واقعات به ډېر ژر دا راوښيي چې هر هغه بنده چې د الله تعالى په حمايت او پنا کې راغلى دى؛ د هغه مقابله کوونکي بالآخر ګرد سره خوار زار او تباه کېږي.

تنبيه: له ﴿عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ څخه دنيوي عذاب، او له ﴿عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ څخه اخروي عذاب مراد دى، والله أعلم.

إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿۴۱﴾

بېشکه مونږ نازل کړى مو دى پر تا کتاب (قرآن) لپاره (د انتفاع د ټولو) خلقو په حقه سره، پس هر چا چې سمه لاره يې وموندله؛ پس نفس د ده لره ده (فائده يې)، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کېږي پر ځان خپل (چې ضرر يې ګالي، او نه يې ته پر دوى وکيل (ساتونکى).

تفسير: يعني ستا په ژبه او د دغه کتاب په ذريعه د نصيحت رښتيا خبرې ويلې شوي دي، او د دين سمه صافه برابره لاره ښوولې شوې ده، زيات له دې نه هر انسان دې خپله ګټه او تاوان وسنجوي، هر څوک چې پر نصيحت عمل او ټګ

کوي؛ خپل ځانته فائده او ګټه رسوي، که نه خپله آخره خاتمه او انجام خرابوي، پر تا د دوی نور هیڅ مسئولیت او ذمه واري نشته، چې په زور او جبر سره دوی پر سمه لاره راولې، ستا وظیفه تش د الله تعالی د پیغام رسونه ده، چې دغه فریضه تاسي اداء کړې ده، وروسته له دې نه نور ګرد معاملات هغه پاک الله ته وسپارئ چې د ده په لاس کې ژوندي کول، مړه کول، ویده کول او ویښول او نور ګرد شیان دي.

اَللّٰهُ یَتَوَفَّی الْاَنْفُسَ حِیْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِیْ لَمْ تَمُتْ فِیْ مَنَامِهَا ۚ فَیُمْسِكُ الَّتِیْ قَضٰی عَلَیْهَا الْمَوْتَ وَیُرْسِلُ الْاُخْرٰۤی اِلٰۤی اَجَلٍ مُّسَمًّی ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۴۲﴾

الله راکاږي (قبضوي) نفسونه په وخت د مرګ د دوی، او هغه نفس چې نه وي مړ (هغه راکاږي) په خوب د هغه کې، پس وساتي (هغه نفس) چې حکم یې کړی پر هغه د مرګ، او بېرته رالیږي (بدن ته) هغه بل (نفس) تر نیټې په نامه کړی شوې پورې، بېشکه په دغه (قبض، امساک، ارسال) کې خامخا ډېر دلائل د قدرت دي لپاره د هغه قوم چې فکر کوي (او عبرت ترې اخلي، لیکن نه کوي فکر په کې کفّار).

تفسیر: شاه صاحب لیکي «یعنې په خوب کې هر ورځ روح اخلي، او بیا یې بېرته ورلیږي، همدغه نښه ده د آخرت، معلوم شو چې په خوب کې هم لکه موت سا اخیسته کیږي، که خوب وځنډیږي؛ نو هم هغه مرګ دی، مګر دغه روح هغه دی چې ورته ظاهري هوش وایي، او هغه روح چې په هغه سره تنفس جریان لري، او نبضین خوځیږي، او خواړه هضمیږي؛ هغه بل دی، چې پخوا د مرګ له وقوع څخه نه ایستل کیږي»، (موضح القرآن).

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ ؕ

آیا نیولی دی دغو (مشرکانو) غیر له الله شفاعتګران (بُتان چې زارۍ وکړي الله ته).

تفسیر: یعنې مشرکین د بُتانو په نسبت داسې دعوی کوي چې دوی د الله تعالی په دربار کې ځمونږ سپارښت او شفاعت کوي، او د همدوی له سپارښت څخه ځمونږ ګرد کارونه هلته جوړیږي، نو ځکه مونږ د دوی عبادت کوو، حال دا چې اول د شفیع کېدلو لپاره معبودیت لازمي نه دی، بل شفیع هم هغه څوک ګرځېدی شي چې ورته د الله تعالی له طرفه د شفاعت حکم او اجازه وي، او یوازې د هغو کسانو په حق کې شفاعت په عمل راتلی شي، چې دوی د الله تعالی په نزد غوره او مقبول وي، لنډه یې دا چې د شفیع لپاره اذن او د مشفوع لپاره مرتضائیت یو ضروري امر دی، او دلته دغه دواړه خبرې نشته، نه بُتانو ته اذن ثابت دی او نه د کفّارو مرتضائیت؛ نو د دوی دغه دعوی غلطه شوه.

قُلْ اَوَلَوْ كَانُوْا لَا یَمْلِكُوْنَ شَیْـًٔا وَّلَا یَعْقِلُوْنَ ﴿۴۳﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) آیا اګر که وي دوی په داسې حال کې چې مالکان نه وي د هیڅ شي، او نه عقل لري (دوی چې ستاسې عبادت ورته معلوم شي ځکه چې جمادات وي).

تفسیر: یعنې بُتان نه اختیار لري او نه پوهه، نو بیا د دوی شفیع کېدل ډېر عجیب دي.

قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِیْعًا ؕ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ ثُمَّ اِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۴۴﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) خاص الله ته (اختیار د) شفاعت دی ټول (او بل هیچا لره دخل نشته)، خاص الله ته دی سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، بیا خاص همده ته بېرته بیول کېږئ (لپاره د جزاء).

تفسیر: یعني في الحال هم پر اسمانونو او ځمکه کې د همدغه الله تعالی سلطنت دی، او في المآل هم د ګردو رجوع او بېرته ورتګ هم هغه ته دی، نو بې د الله تعالی له خوښې او رضا هیڅوک د دې خبرې قوّت او قدرت نه لري، چې خپلې شونډې هم وخوځولی شي.

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

او په هغه وخت کې چې یاد کړ شي الله یواځې (بې له بُتانو)؛ نو منقبض شي، وترهیږي زړونه د هغو کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت باندې، او په هغه وخت کې چې یاد کړل شي هغه (بُتان) بې له دغه (الله)؛ ناڅاپه دوی خوشالیږي (مخونه یې رانه او وچولي ـ تندي یې خلاص شي له خوښی).

تفسیر: د مشرکانو دغه یوه خاصه ده چې په ځینو اوقاتو کې تش پخپلو ژبو د الله تعالی د عظمت او محبّت اعتراف کوي، لیکن د هغوی زړونه د واحد الله له ذکره او حمد او ثنا څخه نه خوښیږي، هو ! که د نورو بُتانو یا وړوکیو معبودانو تعریف ورته وکړی شي؛ نو له ډېر خوښی او خوشالي پخپلو جامو کې نه ځاییږي، او د مسرّت آثار د دوی له څېرو څخه له ورا (لرې) څرګندیږي (ښکاره کیږي)، د افسوس او حسرت ځای دی چې نن ورځ علی الأکثر تش په نامه سره مسلمانانو همداسې یو وضعیت ځانته غوره کړی دی، مثلاً که د واحد الله قدرت، قوّت، عظمت او د ده د لامحدوده علم وسعت بیان کړ شي؛ نو د دوی په مخونو کې د انقباض آثار احساس کیږي، مګر که د کوم پیر، فقیر، حضرت، شیخ، ملنګ، صاحبزاده، خواجه، سید او د نورو متعارفه وو خوارقو، ربښتیا دروغ کرامات او نورې چټې او مهملې خبرې دوی ته وویلی شي؛ نو د دوی په څېرو کې د وجد او نشاط علائم قائمیږي، او په زړونو کې یې د سرور او انبساط امواج پیدا کیږي، بلکه ډېر اوقات د خالص توحید بیانوونکي د دوی په نزد د اولیاء الله منکر ګڼل کیږي، «فإلی الله المشتکی وهو المستعان».

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾

ووایه (ای محمده !) ای الله !، پیدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکې !، ای عالمه خبرداره په پټو او په ښکاره وو !، ته حکم کوې (په قیامت کې) په منځ د بندګانو خپلو کې په هغو (دینیه وو امورو کې) چې وو دوی چې په کې اختلاف به یې کاوه.

تفسیر: یعني هر کله چې دوی په داسې غټو خبرو کې هم جګړې کوي، او د الله تعالی دومره عزت او وقار هم د دوی په زړونو کې نشته، نو اوس زه ستا پاک دربار ته عرض او فریاد کوم، څو پخپله د دغو جګړو په منځ کې یوه پرېکړه او فیصله وفرمایې.

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِن سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾

او که چېرې بېشکه په اختیار کې شي د هغو چې ظلم یې (پر نفسونو خپلو په کفر سره اختیار) کړی دی هغه (اموال مبالغ) چې په ځمکه کې دي ټول، او په مثل (هم د هغه) نور ورسره شي؛

نو خامخا فدیه به ورکړي دوی په هغه سره له بدرنګه عذابه په ورځ د قیامت کې، او ښکاره به شي دوی ته له جانبه د الله هغه (عذاب) چې نه وو دوی چې ګمان به یې کاوه (د هغه). او ښکاره به شي دوی ته (سزا او عقوبت) د هغو اعمالو چې کړي وو دوی، او چاپېره نازله به شي په دوی (جزاء د) هغه څیز چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (چې الهي قهر او ابدي عذاب دی).

تفسیر: یعني د قیامت په ورځ چې د دغو اختلافاتو فیصلې اوروليٰ کیږي، په دغه وخت کې به د دغو ظالمانو چې په شک او شرک سره یې د الله تعالی شان تنقیص کوو؛ ډېر بد حال وي، فرض یې کړئ که په دغه ورځ د ځمکې د مخ ګردې خزانې بلکه له هغوی څخنې زائد مبالغ هم له دوی سره موجود وي، او وغواړي چې دغه ګرد اضعافًا مضاعفه خزائن د خپلې فدیې په ډول ورکړي، او خپل ځان خلاص کړي؛ مګر هغه ترې نه قبلیږي، او هر څه بد اعمال چې ده کړي دي؛ یو په یو یې په مخ راوړل کیږي، او د داسې راز راز ویروونکیو عذابونو خوند به وڅکي چې هیڅکله به د هغه مثال او نظیر د ده په وهم او خیال کې هم نه وي ګرځېدلی، الغرض هغه کسان چې پر خالص توحید او حق دین پورې یې ټوکې او مسخرې کولې، د هغه ربړ او وبال یې دوی هرومرو ګالونکي دی، او په هغو عذابونو کې چې دوی ورپورې مسخرې کولې؛ دوی پخپله په کې اخته کېدونکي دي.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا

پس کله چې ورسیږي (جنس د) انسان ته څه قسم ضرر؛ نو بولي مونږ (دفع د هغه ته).

تفسیر: یعنې چې د هغه الله تعالی له ذکر څخه چې اوس خپه او ناراضه کیږي؛ د مصیبت په وخت کې ورغږ او نارې وهي، او د ده ذکر چې د مصائبو په وخت کې پرې خوښیږي؛ د مرفه الحالي (د خوشحالۍ او مستۍ) په وخت کې له دوی نه هیریږي.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

بیا کله چې ورکړو مونږ ده ته کوم نعمت له (جانبه) خپله؛ وایي بېشکه همدا خبره ده چې راکړی شوي دی ماته دغه (نعمت) په سبب د پوهې (ځما، نه ده داسې).

تفسیر: یعنې قیاس خو همدغه غوښت چې دغه نعمت ځما په برخه شي، ځکه چې په ما کې د دغې خبرې لیاقت وو، او د هغه د ګټلو ذرائع ماته ښکاره او معلوم وو، او الله تعالی ته ځما استعداد او اهلیت څرګند وو، نو بیا به هغه ولې ماته نه رسېده؟ الغرض چې ده پر خپل لیاقت او عقل نظر وکړ، او د الله تعالی پر فضل او قدرت یې نظر ونه کړ.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾

بلکه دغه (عطا د نعمت) فتنه امتحان ازموینه ده، ولیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (چې دغه تخویل استدراج، امتحان دی دوی ته).

تفسیر: یعنې داسې نه ده، بلکه دغه نعمت د الله تعالی له طرفه یو امتحان دی، چې بنده د هغه پر موندلو تر کوم حد پورې د حقیقي منعم شکریه اداء کوي؟ او د احسان او انعام حق یې پېژني؟ که ناشکري یې وکړه؛ نو دغه نعمت ورته نقمت او د ده د ځان وبال ګرځي.

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ
وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾

په تحقيق ويلې ده دغه خبره هغو كسانو (چې تېر شوي دي) پخوا له دوی نه (لكه قارون او قوم د ده)؛ پس هيڅ قدر دفع د عذاب ونه كړه له دوی څخه هغه (دنيوي مال او متاع) چې وو دوی چې كسب (د ګټې د هغو) به يې كوو. پس ورسېد هغو (پخوانيو) ته (جزاء د هغو بدو) اعمالو چې كول به دوی (په خسف سره)، او هغه كسان چې ظلم يې كړی دی (په اختيارولو د كفر) له دغه (قوم ستا ای محمده !)؛ ژر ده چې وبه رسيږي دوی ته سزا او عقوبت د هغو اعمالو چې كړي دي دوی، او نه دي دوی عاجز كوونكي (مونږ لره له تعذيب د دوی نه).

تفسير: لكه چې قارون همداسې ويلي وو، د هغه څه حشر او آخره خاتمه شوه؟ د هغه ذكر پخوا له دې نه تېر شو، يعنې څرنګه چې پر پخوانيو مجرمينو د خپلې ګناه سزا او وبال ولوېد؛ پر دغو موجوده وو مشركينو هم د دوی د بدو اعمالو سزا او وبال لوېدونكی دی، څه وخت چې پاك الله تعالى د دوی د سزا وركولو اراده وفرمايي، نو دوی له سره خپل ځانونه نشي پټولی، او نه چېرې ترې تښتېدلی شي، او نه په كوم چل او تدبير سره دی سترې، ستومانه، او عاجزولی شي.

أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

آيا نه پوهيږي دوی په دې چې بېشكه الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او تنګوي (په اندازه كوي يې)، بېشكه په دغه (بسط او قبض) كې خامخا ډېر دلائل دي لپاره (د هغه) قوم چې ايمان راوړي (په الله چې باسط او قابض دی).

تفسير: يعنې په دنيا كې محض د روزي پراخي او تنګي د كوم سړي د مقبوليت او مردوديت دليل نشي كېدی، نه د روزي ګټل دومره په عقل، ذهانت، علم او لياقت پورې منحصر دي، وګورئ چې څومره بېوقوفان او ناپوهان په ډېر اطمينان او هوسايي سره ژوندون كوي، او څومره عاقلان، فاضلان او نېكان په لوږو سره شپې او ورځې تېروي.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

ووايه (ای محمده ! چې فرمايي الله) ای بندګانو (مؤمنانو) څما هغو كسانو چې اسراف يې كړی دی پر نفسونو خپلو ! مه نااميده كېږئ له رحمته د الله، (ځكه چې) بېشكه الله مغفرت كوي ښنې ګناهونه ټول (اګر كه ډېر هم وي بې له شركه)، بېشكه چې الله همدی دی ښه ښنونكی (د خطيّاتو) ډېر رحم كوونكی دی.

تفسير: دغه آيت د أرحم الراحمين د بې پايانه رحمت بيان او د ده د عفوې او د عظيم الشأن تېرېدلو اعلان كوي، او د خورا ډېرو سختو مأيوس العلاجو مريضانو په حق كې د شفاء د اكسير حكم لري، مشرك، ملحد، زنديق، مرتد، يهودي، نصراني، مجوسي، مبتدع، فاسق، فاجر او نور عاصيان او باغيان هر څوك چې وي د دغه آيت له اورېدلو څخه وروسته د الله تعالى مهربانۍ ته اميدوار كيږي، ځكه چې د هر چا په نسبت چې الله تعالى اراده وفرمايي؛ د هغه ګناه معافوي، او هيڅوك د ده لاس نشي نيولی، بيا بنده به ولې نااميده كيږي؟ هو ! دغه ضروري ده چې د الله تعالى

له نورو اعلاناتو سره سم چي په هغو کي تصريح شوي ده، چي د کفر او شرک جرم به بې له توبې او بې له ايمانه نه قبلوي، نبايي چې ﴿إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ له ﴿لِمَن يَشَاءُ﴾ سره مقيده وګڼله شي، خو سره له هغه د دغې خبرې تقييد يې هم فرمايلی دی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۸) رکوع (۱۱۶) آيت)، له دغه تقييد څخه دغه نه لازميږي چي الله تعالی بې له توبې هيڅ يوه لويه يا وړوکي ګناه نشي معافولی، او نه يې داسې مطلب کيږي چي د هيڅ يو جرم لپاره له سره د توبې ضرورت نشته، او بې له توبې به ګرد ګناهونه معافيږي، قيد يواځې د مشيت دی، او د مشيت په متعلق په نورو آيتونو کي دا ښوولي شوي دي چې هغه په کفر او شرک کې بې له توبې ممکن نه دی، لکه چې د دغه آيت شان نزول هم پرې دلالت کوي، او د دې وروستني آيت له افادې څخه هم معلوميږي، نو الغرض الله تعالی ټول ګناهونه کله چي وغواړي بندګانو ته معافوي، خو شرک بغير له توبې نه نه معاف کيږي، نو دا آيت د الله تعالی د پراخه رحمت بيان کوي چي ګناهګار بندګان دې نه نااميده کيږي، که د الله تعالی نه د ګناهونو د معافولو غوښتنه وکړي؛ الله تعالی يې معافوي.

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿۵۴﴾

او بېرته وګرځئ تاسې رب خپل ته (له شرکه او عصيانه)، او غاړه کېږدئ ده ته پخوا له هغه چې راشي تاسې ته عذاب، بيا به مدد درسره نشي کولی (په دفع د عذاب کې).

تفسير: يعني پخپلو تېرو اغلاطو نادم شئ !، او د الله تعالی د بې پايانه جود اوکرم څخه وشرمېږئ !، او د کفر او عصيان لاره پرېږدئ !، او د هغه کريم رب په طرف رجوع وکړئ !، او خپل ځانونه هغه ته وروسپارئ !، او د ده د احکامو په مقابل کې په نهايت عجز او اخلاص سره غاړه کېږدئ !، او ښه وپوهېږئ چې په حقيقت کې نجات يواځې د ده په فضل او کرم سره ممکن دی، ځمونږ رجوع او انابت هم بې د الله تعالی له فضله او کرمه نشي ميسّر کېدی.

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿۵۵﴾

او متابعت وکړئ د ډېر غوره حکم د هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته له (جانبه د) رب ستاسې پخوا له هغه چې راشي تاسې ته عذاب يو ناڅاپه، حال دا چې تاسې به نه پوهېږئ (چې له کوم لوري راځي).

تفسير: له ښې خبرې څخه مراد قرآنکريم دی، يعني پر قرآني هدايتونو عمل وکړئ !، او د عذاب له راتګه پخوا د خپل مستقبل په فکر او اندېښنه کې اوسئ !، که نه د عذاب له معاينې څخه وروسته به د هغه هيڅ تدارک او انتظام نشي کېدی، او هيڅ يو تدبير به مؤثر نه لويږي، د الله تعالی عذاب به مو داسې يو ناڅاپه راګېر کړي، چې تاسې به له سره د هغه پر راتګ نه خبر يږئ.

أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿۵۶﴾

(چابکي کوئ تاسې په تعميل د قرآن باندې پخوا له هغه) چې ووايي يو نفس: ای ارمان او ندامت مې دی پر هغه چې تقصير مې کړی دی په طرف (په حق د طاعت) د الله کې، او بېشکه چې وم زه خامخا له مسخره کوونکيو څخه.

تفسير: يعني په هوا اوهوس، رسم، تقليد او دنيوي خوندونو او چړچو کې اخته او مشغول او د الله تعالی له ذکره او ياده بلکه د ده له وجوده بيخي غافلان شوي وو، د ده دين او رسول او د هغه هولناک انجام په نسبت به مو چې

رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ویرولو؛ ملنډې، ټوکې او مسخرې کولې، او د دغو شیانو په حقیقت نه وو پوهیدلي، د ډېر افسوس ځای دی چې د الله تعالی په پېژندلو او د ده د حقوقو په منلو کې مونږ په څه اندازه سره غفلت او قصور کړی دی، چې د هغه په نتیجه کې نن له دغې بدې پېښې سره مخامخ شوي یو، کفّار به دغسې خبرې په محشر کې کوي، که د آیت مضمون کفارو او عصاتو لره عام کېښود شي؛ نو د ﴿وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّٰخِرِينَ﴾ معنی به «ما به د مسخره کوونکو غوندې عمل کولو» وي، «علمت عمل ساخر مستهزئ» (کما فسر به ابن کثیر رحمه الله).

﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَىٰنِى لَكُنتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝٥٧﴾

یا (پخوا له دې نه) چې ووایي: که چېرې داسې وی چې بېشکه الله سمه لاره ښوولې وی ماته؛ نو خامخا وم به زه له متقیانو پرهېزګارانو (له شرکه او له معاصي نه).

تفسیر: کله چې په حسرت او افسوس سره کار ونه چلیږي؛ نو د خپل فهم غلطولو لپاره دغه ګوډ عذر وړاندې کوي، څه ووایم؟ الله تعالی ماته هدایت رانه کړ، که الله اراده فرمایلي وی؛ نو نن به زه هم د متقیانو په مرتبه رسېدلی وم، د دغه ځواب وروسته داسې راځي: ﴿بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَٰتِى﴾.

﴿أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِى كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝٥٨﴾

یا (پخوا له دې نه) چې ووایي (نفس) په هغه وخت کې چې ویني عذاب: کاشکې وی ماته بیا بېرته ورتګ (دنیا ته)؛ پس وم به زه هلته له نیکوکارانو (موحدانو هم په عقائدو هم په اعمالو کې).

تفسیر: کله چې حسرت او اعتذار دواړه بېکاره ثابت شي؛ او د دوزخ له عذابونو سره مخامخ شي؛ نو په دغه وخت کې به د اضطراب وارخطایي له شدّته داسې وایي: «په هر ممکنه صورت سره چې کیږي، یو ځلې مې بیا دنیا ته ولېږه !، او د توبې او اطاعت فرصت او موقع راکړه !، او ګوره چې زه په څه صلاح او تقوی سره بېرته درحاضر برم»، فرمایي الله تعالی چې: ولې مې هدایت نه وو درته کړی بلکه درته کړی مې وو:

﴿بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَٰتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ الْكَٰفِرِينَ ۝٥٩﴾

هو ! داسې ده چې په تحقیق راغلي وو تاته دلائل (قرآن) زما، پس تکذیب کړی وو تا په هغو سره، او تکبّر دې کړی وو، او وې ته له کافرانو (نامنونکیو نه).

تفسیر: یعنې غلط وایي، آیا الله تعالی درته سمه صافه لاره نه وه درښوولې؟ او خپل انبیاء یې سره له معجزو او احکامو نه وو درلیږلي؟ مګر د هغوی خبرې دې و نه منلې، او هر هغه شی چې تاته ویلی کېده، هغه مو سره له غروره او تکبر تکذیب کوو، او ستا هم دغه لـویي او تکبر د حق له قبوله مانع ګرځېده، او خبره همدا ده چې الله تعالی ته له ازله دغه خبره معلومه وه چې ته به د ده له آیتونو څخه انحراف او انکار کوې، او په تکبّر او سرکښی سره به وړاندې کېږې، ستا د طبیعت او مزاج غوښتنه او اقتضاء همداسې ده چې که زر کرته د دنیا په طرف بېرته وګرځولی شې؛ بیا به پخپلو هم هغو واهیه وو حرکاتو کې مداومت کوې، او له هغه څخه له سره لاس اخیستونکی نه یې: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ﴾ (د «الأنعام» سورت (۳) رکوع (۲۸) آیت)، د داسې خلقو په نسبت د الله تعالی داسې عادت نه دی چې دوی بریالیان او کامیاب کړي، بلکه خائب او خاسر کوي یې.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ مُّسْوَدَّةٌ ؕ اَلَيْسَ فِىْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٦٠﴾

او په ورځې د قيامت کې به ووينې ته هغه کسان چې دروغ يې تړلي دي پر الله پورې (په نسبت د شرک او نورو عيوبو) مخونه د دوی به تور کړی شوي وي، آيا نشته په دوزخ کې ځای لپاره د منکرانو (کافرانو؟ يعنې شته !).

تفسير: کومه خبره چې د الله تعالی له جانبه راځي، او هغې ته د دروغو نسبت وکړل شي؛ هم دغه پر الله تعالی دروغ تړل دي، ځکه چې دروغ شمېرونکي داسې دعوی کوي چې الله تعالی هغه خبره نه ده فرمايلې، حال دا چې په واقع کې به يې فرمايلي وي، نو د دغو دروغو تورولی د قيامت په ورځ د دوی پر ځېرو کې ښکاره کېږي (ښکاره کيږي).

وَيُنَجِّى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ ۚ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْٓءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾

او وبه ساتي الله (له دوزخه) هغه کسان چې ځان يې ساتلی وي (له شرکه) په سبب د خلاصې موندلو د دوی، نه به رسيږي دوی ته سختي او نه به دوی غمجن کيږي.

تفسير: يعنې الله تعالی متقيان د دوی د ازلي فوز او فلاح په سبب د برې او کاميابي پر هغه لوړ (اوچت) مقام رسوي، چې هلته به له هر قسمه بديو او شرورو څخه محفوظ او له هر راز (قسم) فکر او غم څخه به آزاد او محفوظ وي.

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ ۙ وَّهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾ لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٣﴾

الله پيدا کوونکی د هر څيز دی، او دغه (الله) پر هر څيز وکيل (ساتونکی متصرف) دی. خاص همدغه (الله) لره دي کليګانې (د خزانو) د اسمانونو او د ځمکې، او هغه کسان چې کافران شوي دي په آيتونو د الله، دغه کسان همدوی زيانکاران دي (چې ځای يې ابدي دوزخ دی).

تفسير: يعنې الله تعالی هر شی پيدا کړی دی، او وروسته له پيدايښته د ده د بقاء او تحفظ ذمه واري يې هم پر خپل قدرت اخيستې ده، او د ځمکې او اسمان د ګردو شيانو تصرّف او اقتدار هم ده ته حاصل دی، ځکه چې د ګردو خزانو کنجيانې له ده سره دي، نو له داسې الله څخه مخ اړول او نورو شيانو ته مخ ګرځول فضول او بېکاره خبره ده، ښايي چې انسان د الله تعالی له غضبه ووېرېږي، او د الله تعالی رحمت او مهرباني ته اميدوار اوسي.

قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُوْٓنِّىْٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجٰهِلُوْنَ ﴿٦۴﴾

آيا پس تاسو امر کوئ ماته چې بې له الله تعالی د بل چا عبادت وکړم ای جاهلانو ناپوهانو !.

تفسير: يعنې انتهايي ناداني، حماقت او جهالت دا دی، چې انسان الله تعالی پرېږدي، او د نورو په عبادت کې بوخت شي، او له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه داسې غوښتنه کوي، او ترې طمع کوي چې دی (معاذ الله) د کفر او شرک لاره د دوی له سببه غوره کړي، په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې مشرکانو رسول الله صلی الله عليه وسلم ته دعوت ورکړی وو، چې راځه ځمونږ د معبودانو عبادت کوه، نو ځکه دغه پاس آيت د دوی په ځواب کې نازل شو:

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾

او خامخا په تحقيق وحي كړى شوې ده تاته او (وحي كړې شوې ده) هغو كسانو ته چې ړومبى له تا نه وو (داسې چې قسم دى) كه شرك پيدا كړ تا (فرضا)؛ نو خامخا خراب به شي هرومرو عمل ستا، او خامخا شې به ته هرومرو له زيانكارانو (نو ځان وساته له شركه !). بلكه (يواځې) د الله عبادت كوه، او اوسه له شكر كوونكيو (په نعمت د توحيد او عبادت).

تفسير: يعني كه له عقلي حيثيته وكتلى شي، د ګردو اشياوو پيدا كول، باقي پرېښودل، او په هغه كې د هر ډول تصرفاتو جاري لرل يواځې د الله تعالى كار دى، نو د عبادت مستحق ماسوا له الله څخه بل هيڅوك نشي كېدى، او كه له نقلي حيثيته ملاحظه وكړئ؛ نو ټول انبياء الله او سماويه اديان د توحيد په صحت او د شرك په بطلان متفق دي، بلكه هر نبي ته د وحي په ذريعه دغه ښوولى شوي دي چې په آخرت كې د مشركانو ټول اعمال بيخي بېكاره دي، او د شرك انجام د خالص حرمان او خُسران څخه سوا بل شى نه دى، لهذا پر هر انسان لازم دي چې له ګردو باطلو معبودانو څخه ځان وشكوي !، او له الله تعالى سره د خپل عبوديت تعلقات ونښلوي، او د الله تعالى وفادار او شكرګزار او احسان پېژندونكى بنده شي، د ده عظمت، قدرت، جلال او كمال ښه وپېژني، عاجز او ناتوانه مخلوقات د ده شريك ونه ګرځوي، او هغه په هم هغو صفاتو سره لوى، پورته، اعلى او ارفع وګڼي، لكه چې واقع كې هم دى.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

او تعظيم نه دى كړى دغو (مشركانو) د الله حق تعظيم د ده.

تفسير: يعني مشركينو د الله تعالى عظمت، علويت، كمال، جلال، لويي او بزرګي تر هغې اندازې او مرتبې پورې ونه پېژندله چې تر هغې اندازې او مرتبې پورې پر يوه بنده د هغه معرفت او پېژندګلوي لازمه ده چې هغه وپېژني، د الله تعالى د رفيع شان او لوړې مرتبې د اجمالي تصوّر كوونكى آيا د عاجز او محتاج مخلوق حتى د بېځايه ګټو او بتانو شركت له الله تعالى سره تجويز كولى شي؟ حاشا وكلاّ ! وروسته له دې نه د الله تعالى د عظمت او قدرت، د جلال او كمال د ځينو شئونو بيان دى.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

او ځمكه ټوله به په موټې د الله تعالى كې وي په ورځ د قيامت كې، او اسمانونه به نغښتلي شوي دي په ښي لاس د ده كې، پاكي ده ده ته او لوړ لوى دى له هغو شيانو چې دوى يې شريكوي (له الله سره بُتان او نور شيان).

تفسير: د الله تعالى د عظمت حال خو دادى چې په ورځ د قيامت كې به ټوله ځمكه په يوه موټې كې ونيسي، او اسمانونه به په ښي لاس كې راونغاړي، په صحيح حديث كې راغلي دي، ابو هريرة رضي الله تعالى عنه فرمايي چې: ما له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي دي چې ويې فرمايل: «الله تعالى به ځمكه په موټې كې راونيسي، او اسمانونه به په ښي لاس كې راونغاړي، او بيا به وفرمايي: زه بادشاه يم، چېرته دي د ځمكې بادشاهان؟» يعني په دغه ورځ به ښكاره شي چې حقيقي بادشاه الله تعالى دى، د نورو بادشاهي به ختمه شوي وي، يواځې د الله تعالى په واك كې به وي، او حساب به ورسره كيږي.

وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ ۗ ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَّنْظُرُوْنَ ﴿۶۸﴾

او پو کل به و کړی شي په شپېلۍ کې، پس بېخوده مړه به شي هر هغه چې په اسمانونو کې دي او هر هغه چې پـه ځمکه کـې دي، مګر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله (د نه وژلو د هغه)، بیا به وپو کل شي په هغې شپېلۍ کې بل ځلي؛ پس ناڅاپه دغه خلق به (چې مړه وو ټول) ولاړ وي منتظر وي (چې څه راباندې کيږي).

تفسير: د اکثرو محققينو علماوو په نزد ټول به دوه ځلې د صور نفخې کيږي، په اوله کې به د ګردو حواس ورکيږي، بیا هغه کسان چې ژوندي دي مړه کيږي، بیا به بله نفخه کيږي، چې د هغې په اثر د مړيو ارواح به د ابدانو په طرف بېرته راګرځي، او ټول بېهوشان به په هوش کيږي، په دغه وخت کې د محشر د دې عجيبو او غريبو مناظرو د ليدلو څخه ګرد مخلوقات حيران کيږي، بیا به په ډېر سرعت سره د قدوس الله په مخکې وړاندې کيږي، او ګرد سره ورحاضرولی شي.

تنبيه: له ﴿اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ﴾ څخه ځينو جبرئيل، ميکائيل، اسرافيل او داسې نور عليهم السلام مراد نيولي دي، او ځينو له هغوی سره حملة العرش هم شامل کړي دي، د ځينو په نزد ترې انبياء او شهداء مراد دي، والله أعلم، په هر حال دغه استثناء به د هغې نفخې په وخت کې وي چې وروسته له هغه ممکن دي پر دوی هم فناء طاري کيږي، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ؕ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (٢۴ جزء د المؤمن سورت (٢) رکوع (١٦) آيت).

وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَجِايْٓءَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿۶۹﴾

او روښانه به شي ځمکه په نور د رب د دغې (ځمکې لپاره د فيصلې د بندګانو)، او کېښود به شي کتاب (عملنامې لپاره د حساب)، او راتله به و کړل شي په انبياوو (محشر ته) او په شهداوو سره (له هر امته)، او حکم به و کړ شي په منځ د دوی کې په حق اوعدل سره، او پر دوی به ظلم ونه کړ شي (هيڅ قدر په تزيید د عقاب يا تنقيص د ثواب).

تفسير: الله تعالی به د حساب لپاره څرنګه چې د ده د شان سره مناسب دي؛ راښکته شي، او ځمکه به د ده د نور او رڼا په وجه وځليږي، انبياء او شهداء به راوستل شي، او د بندګانو په منځ کې به د عدل او انصاف فيصله وشي.

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

او پوره به ورکړه شي هر نفس لره (جزا د هغه) عمل چې کړی يې وو (ده).

تفسير: يعني د نېکۍ په بدل کې تنقيص او د بدۍ په بدل کې تزيید نه واقع کيږي، د هر چا هومره چې ښه يا بد عمل وي؛ هغه ګرد د الله تعالی په علم کې دی، سم له هغه سره بدل ورکول کيږي، چې د هغه څه تفصيل وروسته له دې نه راځي.

وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۷۰﴾

او حال دا چې الله ښه عالم دی پر هغو اعمالو چې دوی يې کوي (نو جزاء به پرې ورکړه شي).

تفسير: يعنې شاهدان راځي د دوی د ملزم کولو لپاره، که نه له الله تعالی څخه هيڅ يو شی پټ نه دی (كذا في الموضح).

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا

او شړلی راښکلی کيږي (په شدّت سره) هغه کسان چې کافران شوي دي طرف د دوزخ ته ډلې ډلې.

تفسير: يعنې ټول کافران په ټېل وهلو او په نهايت ذلت او خوارۍ سره د دوزخ په طرف شړل او بيول کيږي، څرنګه چې د کفر اقسام او مراتب ډېر دي؛ نو هر قسم او هره درجه د کفارو ډله سره بېله بېله کوله شي.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا

تر هغه پورې چې راشي دوی دوزخ ته حال دا چې وبه پرانيستلی شي دروازې د دغه (دوزخ).

تفسير: هم هغسې چې د دنيوي بنديخانې دروازې خلاصې نه وي، هر کله چې کوم بندي په کې ننويستل کيږي، ور يې ورته خلاصوي، او وروسته د ده له ننوتلو څخه بېرته وربندول کيږي، همداسې ځه وخت چې دوزخيان دوزخ ته نژدې رسيږي، د دوزخ دروازې پرانيستلی کيږي، او دوزخيان په ټېل وهلو سره په کې غورځولی کيږي، او بيا يې دروازې تړلی کيږي، كما قال الله تعالى: ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ﴾ (همزة).

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ

او وبه وايي دوی ته خزانچيان (متصرفان) د دغه (دوزخ) آيا نه وو راغلي تاسې ته رسولان له تاسې نه.

تفسير: يعنې هغه پرښتې چې د دوزخ محافظانې دي، دوی به کفارو ته د ملامتی په ډول سره داسې وايي: «آيا نه وو درغلی تاسې ته رسولان له تاسې»، يعنې چې له هغوی څخه له دې سببه چې ستاسې له جنس څخه وو؛ فائده اخيستل ډېر اسان وو.

يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَٰفِرِينَ ﴿٧١﴾

چې لوستل به دغو (رسولانو) پر تاسې آيتونه (د قرآن) د رب ستاسې، او ويرول به دوی تاسې له ملاقات د هغې ورځې ستاسې چې دغه ده، وبه وايي (کفار چې ولې نه وو راغلی) بلکه راغلی وو، وليکن ثابته شوې ده کلمه (حکم) د عذاب پر کافرانو.

تفسير: يعنې ولې انبياء نه وو راغلي !؟ بلکه ضرور راغلي وو، او د الله تعالی کلام يې راوړی وو، او له نن ورځې څخه ډېر زيات ويرولی شوي وو، ليکن مونږ له خپلې بدبختی او نالايقۍ د هغو پندونو ته غوږ کښېښود، څو بالآخر د الله تعالی د داسې قاطع او لا يتغيّر تقدير سره مخامخ شو، او د عذاب حکم پر مونږ کفارو په قطعي ډول ثابت او نافذ شو: ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَٰبِ السَّعِيرِ﴾ (الملک).

قِيلَ ادْخُلُوٓا أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

وبه ویل شي دوی ته: ننوځئ دروازو د دوزخ ته په دې حال کې چې همېشه اوسیدونکي اوسئ په ده کې، پس بد دی ځای د هستوګنې د متکبرانو (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې تاسې د خپل، تکبر، لویي او غرور له سببه د الله تعالی خبره ونه منله، نو اوس تاسې تل په دوزخ کې پراته اوسئ !، او د هغه د عذابونو خوند وڅکئ !.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا

او بیول کیږي به هغه کسان چې ویرېدل به دوی له ربه خپله طرف د جنت ته ډلې ډلې.

تفسیر: یعنې کله چې د ایمان او تقوی مدارج متفاوت دي، د هرې درجې متیقن مؤمنین جلا او د هرې یوې ډلې به سره بېلې وي، او دغو ګردو جماعتونو ته ډېر زیات تشویق او ترغیب ورکول کیږي، او په ډېره مینه او محبت سره د جنت په طرف لېږل کیږي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

تر هغه پورې چې راشي دوی جنت ته حال دا چې پرانیستلې شوي به وي دروازې د دغه (جنت)، او وبه وایي دوی ته خزانچیان (متصرفان) د جنت: سلام دې وي پر تاسې، پاک یئ تاسې (له ګناهونو) پس ننوځئ جنت ته په دې حال کې چې همېشه اوسیدونکي اوسئ (په ده کې).

تفسیر: څرنګه چې د مېلمنو له راتګه څخه پخوا د مېلمستون دروازې پرانیستلې کیږي، او د هغوی لپاره د هوسایې وسائل او وسائط برابرولی شي؛ کله چې جنتیان هلته ورسیږي، نو د جنت دروازې به د دوی په مخ کې پرانیستلې خلاصې وي، لکه څنګه چې د «ص» سورت په (۴) رکوع کې راغلي دي: ﴿مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ﴾ او د الله تعالی پرښتې به په نهایت اعزاز او اکرام سره په سلامونو او ثناوو او نورو د دوی استقبال کوي، او ورته «هر کله راشئ ! ښه راغلئ !» وایي، او د جنّت د تل اوسېدلو بشارات او زیري به ورته کوي.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ

او وایي به دغه (جنتیان): ټوله ثناء صفت خاص الله ته دي، هغه (الله) چې رښتینه یې کړه له مونږ سره وعده خپله.

تفسیر: یعنې د الله تعالی شکر او حمد وایو، هغه وعدې چې مونږ د انبیاوو له خولې څخه اورېدلي دي، د هغو تصدیق مونږ پخپلو سترګو وینو.

وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ

او میراث یې راکړه مونږ ته ځمکه (د جنت) چې ځای نیسو له جنته هر ځای چې خوښ شي ځمونږ.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «جنتیانو ته حکم شته هر چېرې چې زړه یې غواړي، هم هغلته دې وسیږي، لیکن د هر جنتي زړه به هم هغه ځای خوښوي چې د ده لپاره لا له پخوا څخه مخصوص او معین کړی شوی دی»، د ځینو په نزد مراد

يې داسې دی: چې په جنت کې د تللو او راتللو او له يوه ځای بل ځای ته ورتګ هيڅ ممانعت نه دی، او هر جنتي هر چېرې چې يې زړه وغواړي؛ هم هغلته وردرومي.

فَنِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ ۝٧٤ وَتَرَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنۡ حَوۡلِ ٱلۡعَرۡشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡۖ وَقُضِيَ بَيۡنَهُم بِٱلۡحَقِّ وَقِيلَ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٧٥

پس ښه دی اجر د (نېک) عمل کوونکو (دغه جنّت). او وينې به ته (ای محمده !) پرښتې طواف کوونکې (چار چاپېر) له عرشه چې تسبيح به وايي دوی (پيوسته) له حمده ثنا د رب د دوی سره، او حکم به وکړی شي په منځ د خلقو کې په حق سره، او وبه ويلی شي چې: ټوله ثنا ده خاص الله ته چې رب پالونکی د عالميانو دی.

تفسير: يعنې څه وخت چې الله تعالی د حساب او کتاب لپاره د فيصلو ميدان ته راشي، په دغه وخت کې به پرښتو د عظيم عرش په چار چاپېر حلقه تړلې وي، او ګردې به د خپل رب په تسبيح او تحميد کې مشغولې وي، او د ګردو بندګانو د اعمالو فيصلې به په ډېر انصاف سره وکړی شي، چې د هغې په اثر به له هر لوري څخه په ډېر جوش او خروش سره د ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ نارې پورته کيږي، يعنې ټوله ثنا صفت او محامد هغه پاک الله ته لايق دي، چې د ګرد جهان رب او پروردګار دی، او د ټول عالم په نسبت يې ښه احکام او عمده فيصلې صادرې کړي دي.

تمّت سورة الزمر بعون الله وتوفيقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُؤمِنِ

«د (المؤمن) سورت مکي دی، پرته له (۵۶، ۵۷) آیتونو څخه چې مدني دي، (۸۵) آیته او (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۰) او په نزول کې (۶۰) سورت دی، وروسته د (الزّمر) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوۡبِ

نازلېدل د دې کتاب (قرآن) له (جانبه) د الله دي، چې (دی) ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو)، ښه عالم دی (پر هر شیز). ښونکی د ګناهونو دی (عاصیانو لره)، او قبلوونکی د توبې دی (تائبانو لره).

تفسیر: یعنې توبه قبلوي او له ګناهونو څنې تائب داسې پاك او صافوي چې ګواکې له سره یې څه ګناه او خطا نه وي کړې.

شَدِيدِ ٱلۡعِقَابِ ذِي ٱلطَّوۡلِۖ

سخت دی عذاب (د ده کفّارو لره) څښتن (خاوند) د فضل دی.

تفسیر: یعنې بې نهایته د قدرت او وسعت او غناء څښتن دی، چې پر بندګانو د انعام او احسان بارانونه وروي.

لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ إِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴿٣﴾

نشته لایق او حقدار د عبادت بل هیڅوك مګر یواځې هم دی دی، خاص همده ته بېرته ورتلل دي (لپاره د حساب).

تفسیر: چې هلته له وررسېدلو څخه وروسته هر یوه ته د دوی د اعمالو مکافات او بدل ورکول کېږي.

مَا يُجَٰدِلُ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ

جګړې نه کوي (طعنې نه وايي) په آیتونو د الله کې مګر هغه کسان چې کافران شوي دي.

تفسیر: یعنې د الله تعالی کلام او خبرې او د ده د عظمت او قدرت دلائل داسې نه دي، چې په هغه کې څه مناقشه، مجادله او جګړه وکړه شي، مګر هغه خلق چې دا یې له خپلو ځانونو سره غوټه کړېده چې د خورا روښانو دلائلو او براهینو او له ډېرو ښو ښکاره وو شواهدو څخه به هم انحراف او انکار کوي، نو دوی پر دغو د رښتیا خبرو په ناحقه سره جګړې او مناقشې کوي.

فَلَا يَغۡرُرۡكَ تَقَلُّبُهُمۡ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ﴿٤﴾

پس نه دې تېر باسي تا ګرځېدل د دوی (په هوسایي سره) په ښارونو کې (ځکه چې عاقبت د دوی دوزخ دی).

تفسير: يعني د داسې منکرينو انجام تباهي او هلاکت دی، اګر که دوی في الحال په ښارونو او کليو کې ګرځي، سيلونه، سياحتونه او سوداګري کوي، او پخپلو چرچو کې مشغول دي، نو نه ښايي چې تاسې د دوی پر دغه راحت او هوسايۍ وغولېږئ، ځکه چې دغه د الله تعالی له طرفه امهال او استدراج دی.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَّالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ
وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۝٥

دروغجن شميرلي وو (رسولان خپل) پخوا له دوی نه قوم د نوح او نورو اقوامو وروسته له دوی نه، او قصد وکړ هر امّت (له دوی نه) پر رسول خپل چې ونيسي دوی هغه (رسول او ضرر وررورسوي)، او جګړې به کولې دوی (له دغو رسولانو سره) په باطله سره، لپاره د دې چې پټ کړي په دغه (باطل سره) حق (توحيد)، پس ومو نيول دوی (په عذاب سره)، پس څرنګه وو سزا عقوبت څما (دوی لره؟).

تفسير: د هر امّت اشرارو د خپلو انبياوو د وژلو يا د زحمت او تکليف وررسولو ارادې کړې وې، او همېشه هغوی دداسې چلونو په جوړولو کې مصروفېدل، چې د هغو په وسيله حق او ربنتيا دين ته ماتې او شکست ورکړي، ليکن د دې په ځای چې دغه اشرار څمونږ انبياوو ته لاس وروغځوي، يا يې ونيسي؛ مونږ همدغه اشرار پخپل غضب او قهر کې اخته او سختې سزاوې مو ورته ورکړې دي، بيا وګورئ چې د دوی بېخ او بکر مو څرنګه له بېخه وويست؟ نن هم د هغو سپېره شويو اقوامو څه آثار چېرې شته او په نظر راځي، چې د هغو د ليدلو څخه يو انسان د دوی د تباهۍ په نسبت څخه فکر، غور او تصوّر کولی شي.

وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ۝٦

همداسې (لکه وجوب د عذاب پر دغو مکذبينو) واجبه شوې ده خبره (د عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چې کافران شوي دي (هغه کلمه دا ده چې) بېشکه دوی ملګري د اور (د دوزخ) دي.

تفسير: يعني هم هغسې چې پر پخوانيو اقوامو د عذاب راتلونکې خبره پوره نازله او منطبقه شوې ده، پر اوسنيو منکرينو يې هم نازله وبوله، او هم هغسې چې د انبياوو د اعلان سره موافق پر کفارو دنيوي عذاب نازل شوی دی؛ ستا د رب دغه خبره هم يو ثابت شوی حقيقت دی، چې په آخرت کې د دغو خلقو ځای دوزخ دی.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ
آمَنُوا ۚ

هغه کسان (له ملائکو) چې پورته اخلي عرش او هم هغه (پرښتې) چې چارچاپېرې دي د عرش تسبيح وايي سره د حمده ثناء د رب د دوی، او ايمان يې راوړی دی په دغه (الله)، او مغفرت غواړي (له الله نه) هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعني د عظيم عرش حاملين او د هغه په چارچاپېر کې بېشماره مطوفيني پرښتې چې د دوی غـذاء يـوازې د الله تعالی تسبيح او تحميد دی، او د الله تعالی د دربار د مقربيت لامله په اعلی درجې سره د ايمان او يقين لرونکې دي، دوی د الله تعالی په حضور کې د مؤمنينو لپاره دعاء او استغفار کوي.

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَّعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ۝

(نو وايي چې) ای ربه څمونږ ! احاطه کړې ده او پراخه دی هر شي ته ستا رحمت او علم، پس مغفرت وکړه هغو کسانو ته چې توبه يې ايستلي ده، او متابعت يې کړی دی د لارې ستا، او وساته دوی له عذابه د دوزخ نه.

تفسير: دغه يې د پرښتو د استغفار صورت ښوولی دی، يعني د الله تعالی په دربار کې داسې عرض کوي: «ای څمونږ ربه ! ستا علم او رحمت په هر شي محيط دی، پس هغه څوک چې ستا په محيط علم يې بد کارونه پرېښي وي، او د زړه په صدق سره يې ستا په طرف رجوع کړي وي، او ستا پر سمه لاره يې د تللو زيار، کوښښ ايستلی وي، او د بشريت په اقتضاء څه کمزوري او خطاوې له دوی نه صادرې شوي وي؛ ته پخپل فضل، رحمت او کرم سره هغه وروبښه، نه په دنيا کې څه ربړ او زحمت ورپېښ کړې !، او نه په عُقبا کې د دوزخ مخ ورښکاره کړې !.

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنّٰتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدتَّهُمْ وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

(او هم وايي به) ای ربه څمونږ ! او ننه باسه دوی په جنتونو د همېشه هستوګنې کې هغه چې وعده کړې ده تا له دوی سره، او څوک چې نېک شوي له پلرونو د دوی او (له) ښځو د دوی، او (له) اولادو د دوی، بېشکه چې ته هم ته يې ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني اګر که جنّت هر چا ته د ده د عمل په صله کې وررسيږي، لکه چې دلته هم د چپ ۶ چله قيده ښکاره ده، او بې له خپل ايمان او اصلاح ښځه، اولاد، مور و پلار او نور کسان يې هيڅ په کار نه ورځي، ليکن ستا حکمتونه داسې هم دي چې د يوه له خاطره ډېرو کسانو ته د دوی له عمله زيات په اعلی درجه رسوي، لکه چې د «الطور» سورت په لمړۍ رکوع (۲۱) آيت (۲۷) جزء کې راغلي دي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ﴾ نو هغه به هم په حقيقت کې د هم هغه صالح سړي د اکرام او مداراتو يو صورت وي، چې د هغه مور او پلار او ښځه او اولاد هم په هم هغې درجې کې ورسره پرېښودلی شي.

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ ۚ وَمَن تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

او وساته دوی له بديو څخې !، او هر څوک چې وساتې ته له بديو څخه په دغه ورځ د قيامت کې؛ نو په تحقيق رحمت دې وکړ پر او دغه (ساتل ستا له عذابه) همدغه دی بری ډېر لوی.

تفسير: يعني په محشر کې دوی ته هيڅ قسم بدي مثلاً وېره، پرېشاني او نور لاحق نه وي، او دغه عظيم الشأن بری او کاميابي خاص ستا په مهرباني او مرحمت حاصلېدی شي، ځينو مفسّرينو له «سيئات» څخه سيئه اعمال مراد اخيستي دي، يعني وروسته له دې نه دوی يې له بدو کارونو څخه محفوظ وفرمايل، او د دوی خوی او عادت يې داسې وګرځاوه چې د بدۍ په لوري متمايل نشي، ښکاره ده هر هغه چې نن دلته له بدۍ څخې ځان وساتي؛ پر هغه ستا لوی فضل او کرم شوی دی، او همدغسې سړی به هلته اعلی بری او کاميابي حاصلوي، په دغه تفسير کې د «يومئذ» ترجمه دې: د «هغې ورځې» په ځای په «دې ورځې» سره وکړه شي، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي: «يعني که ستا لطف او مهرباني وي؛ نو له بديو څخې به دوی ځان وساتي، او پخپل عمل سره هيڅوک خپل ځان نشي ساتلی، له لرې يا ډېرې بدۍ څخه څوک تش دی؟»، په دغو الفاظو سره دغه دواړه تفاسير منطبق کېدی شي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ۝١٠

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (چې دوزخ ته داخل کړل شي)؛ نو غږ به ورته وکړ شي: خامخا دښمني (او قهر) د الله (پر تاسې باندې) ډېر لوی دی له دښمنۍ (او قهر) ستاسې له ځانونو خپلو سره، کله چې وبه بللی شوئ تاسې (په دنيا کې) طرف د ايمان راوړلو ته، پس کافران کېدئ به تاسې (او له ايمانه به تښتېدلئ).

تفسير: دغه به د قيامت په ورځ کې وايي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې نن تاسې له خپل نفس څخه بېزاره يئ، او پر خپل ځان لعنت وايئ، په دنيا کې چې کافران کېدئ؛ په دغه وخت کې الله تعالی له دې نه زيات پر تاسې لعنت لېږه، او ستاسې له حرکاتو به نارضا وو، چې د هم هغه بدل نن ورځ مومئ».

قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ

(نو) وبه وايي (دا کفّار) ای ربه ځمونږ ! مړه دې کړو مونږ دوه ځلې، او ژوندي دې کړو مونږ دوه ځلې.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «پخوا له دې نه تاسې خاوره وئ يا نطفه، په دواړو تقديرو سره مړه او بېځانه وئ، بيا په تاسې کې سا ننوته، نو ژوندي شوئ، بيا مړه شوئ، بيا به ژوندي راپاڅول کېږئ، همدغه دي دوه ژونده او دوه مړيني، لکه څنګه چې الله تعالی د البقرې سورت په (۳) رکوع (۲۸) ايت (۱) جزء کې فرمايلي دي: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ځينو نور تفسيرونه هم کړي دي، خو ظاهر همدا تفسير دی.

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا

پس قايل شو مونږ په ګناهونو خپلو.

تفسير: هر کله چې مو دا حالت چې له مونږ سره يې وعده شوې وه په سترګو وليده؛ نو اوس په خپلو ګناهونو قايل شو.

فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ۝١١

پس آيا شته د وتلو (ځمونږ ته له دغه دوزخه) کومه لاره؟.

تفسير: يعنې افسوس چې اوس حسب الظاهر له دې ځايه د خلاصېدو او تښتېدلو هيڅ يوه چاره او لاره نه راښکاري ماسوا له دې چې تا پخپل قدرت سره مونږ ته دوه ځلې موت او حيات راکړی دی، دريم ځلې مو هم دنيا ته ولېږئ، څو دا ځلې هلته صالحه اعمال وکړو، او سره له ډېرو نېکيو بېرته درحاضر شو.

ذَٰلِكُم بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا ۚ فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ۝١٢

دغه (ابدي عذاب) تاسې ته په سبب د دې دی، کله چې وبه باله شو الله يواځې (بې له نورو معبودانو ستاسې)؛ نو کفر به اختيار کړ تاسې، او که شريکان به هم وبللی شول له الله سره؛ نو ايمان به راوړ تاسې، پس حکم خاص الله لره دی (چې هر څه کوي دغه الله) ډېر پورته دی، ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې بېشكه اوس د دنيا په لوري د بېرته ورتګ هيڅ يو صورت نشته، اوس تاسې د خپلو پخوانيو اعمالو سزاوې دروا خلئ، ستاسي په نسبت د ابدي هلاکت دغه فيصله ځکه شوې ده، چې تاسې د واحد الله او حقيقي معبود غږ ته غوږ کښېنښود، او تل مو د ده له وحدانيت څخه انکار کوو، که له تاسې نه د کوم دروغ او باطل معبود په لوري بلنه کېده؛ نو على الفور به مو «آمنّا وصدّقنا» ويل، او په هغه پسې به مو منډې وهلې.

هُوَ الَّذِيْ يُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُّنِيْبُ ۝۱۳

الله هغه ذات دى چې ښيي تاسې ته دلائل خپل، او نازلوي تاسې ته له (طرفه) د اسمانه رزق روزي (باران چې سبب د روزى دى)، او پند نه اخلي (په دغو دلائلو) مګر هغه چې راګرځيدلي وي (له شرکه او معصيته توحيد او طاعت ته).

تفسير: يعنې د الله تعالى د عظمت او وحدانيت دلائل او نښې په هر شيز کې ظاهرې دي، انسان ته ښايي چې يواځې پخپلې روزى او رزق کې لږ غور او دقّت وکړي، او ودې ګوري چې په څه وسائلو او وسائطو سره هغه وررسيږي، حتى چې د هغه سامان له اسمانه هم تهيه کيږي، بيا په نورو شيانو کې هم د ده عقل او پوهه رسيږي، ليکن که څوک هغه لوري ته له سره رجوع هم ونه کړي، او له غور او فکر څخه کار وانخلي، نو له کوم ځايه او په کومې وسيلې سره به پوهـه حاصله کړى شي؟.

فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ۝۱۴

پس وبولئ تاسې الله په دې حال کې چې خالص کوونکي اوسئ دغه (الله) ته (د) دين (له شرکه)، او اګر که بد ګڼي دغه کافران (دغه اخلاص ستاسي).

تفسير: يعنې د الله تعالى بندګانو ته ښايي چې له پوهې او عقل څخه کار واخلي، او د واحد الله په طرف رجوع وکړي، او هم هغه دې وبولي او عبادت دې وکړي، او د ده په بندګۍ کې دې بل چا ته شرکت ور نه کړي، بېشکه چې د مخلصو بندګانو د دغه موحديت، د واحد احد الله د عبادت کولو ځخ کفار او مشرکان خپه کيږي، چې دوى ولې نور ګرد معبودان له منځه لرې کړي دي؟ او صرف واحد الله قبلوي؟ او يواځې د همغه قدّوس الله په عبادت کې مشاغلت لري؟، مګر پوخ او حقيقي موحد هم هغه دى چې د مشرکانو په مجمع کې د توحيد غږ پورته کړي، او د هغوى د بد ويلو او خپګان څخه له سره اندېښنه او پروا ونه کړي !.

رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ ذُو الْعَرْشِ ۚ يُلْقِي الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ

(همدغه الله) پورته کوونکی د درجو (د مؤمنانو) دى، څښتن (مالک) د عرش دى، راليږي روح (جبرئيل يا پټې خبرې) په امر حکم خپل پر هغه چا چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو.

تفسير: له پټو خبرو څخه وحي مراد ده، چې پر انبياوو عليهم السلام نازليږي، او د دوى د ورڅه وو په وسيله نورو بندګانو ته هم رسيږي، لکه چې د قيامت تر ورځې پورې به رسيږي.

لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ۝۱۵

لپاره د دې چې وويروي (خلق) له ورځې د ملاقات.

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې چې ټول اولین او آخرین به سره یو ځای د پاك الله په حضور کې حاضریږي، او هر یو سړی به د خپلو ښو یا بدو اعمالو له بدل سره ملاقات کوي، یا ارواح له اجسادو، یا اعمال له عمالو، یا مظلومان له ظلامو، یا عابدان له خپلو معبودانو سره ګوري.

یَوۡمَ هُمۡ بَٰرِزُونَۖ

په هغه ورځ کې چې دوی به راښکاره وي.

تفسیر: یعنې له قبورو څخه به ووځي، او په یوه داسې ډاګ سم صاف هوار میدان کې به حاضریږي، چې هلته به هیڅ غر او غونډۍ او نور حائل نه وي.

لَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنۡهُمۡ شَيۡءٞۚ

پټ به نه وي پر الله له دوی نه هیڅ څیز.

تفسیر: یعنې ښه ویوهیږئ چې د هغه أحکم الحاکمین په دربار کې حاضربدل دي، چې له هغه څخه ستاسې هیڅ احوال پټ نه دي، او ګرد ظاهري او باطني اسرار او احوال ورته ښکاره او څرګند دي، او د دوی ګرد اعمال به دوی ته وروړاندې کیږي، او خپله جزاء مومي، بیا به داسې وفرمایي الله جل جلاله پس له نفخې د صور:

لِّمَنِ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَۖ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ١٦

چا لره دی سلطنت؟ (نو ځواب فرمایي پخپله الله) نن ورځ خاص الله لره دی (سلطنت) چې یو دی ښه غالب قوي.

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې په ظاهري او مجازي ډول به هم د هیچا سلطنت او باچاهي نه وي پاتې، او یواځې د هم هغه مالك الملکوت او صاحب الکبریاء والجبروت حکومت او سلطنت به دائم او قائم وي، چې د ده په مقابل کې ټول زور او قوّت او طاقت عاجز او ناتوانه مطیع او منقاد دی.

ٱلۡيَوۡمَ تُجۡزَىٰ كُلُّ نَفۡسِۭ بِمَا كَسَبَتۡۚ لَا ظُلۡمَ ٱلۡيَوۡمَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ١٧ وَأَنذِرۡهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡأٓزِفَةِ إِذِ ٱلۡقُلُوبُ لَدَى ٱلۡحَنَاجِرِ كَٰظِمِينَۚ

نن ورځ به جزاء ورکړه شي هر نفس ته په قدر د هم هغه عمل چې کړی یې دی، نشته هیڅ قدر ظلم نن ورځ، بېشکه چې الله ډېر ژر حساب کوونکی دی. او وویروه (ای محمده ! دغه کفار له عذابه) د ورځې رانژدې، کله چې زړونه به په نزد د چنغړکو وي، په دې حال کې چې غم کوونکي به وي (خاوندان د زړونو).

تفسیر: یعنې له ډېرې وېرې او خوف زړونه به یې ترپیږي، او تر ستونو پورې به پورته کیږي، او خلق به په دواړو لاسونو سره هغه ټینګ ونیسي، او له دې نه به ویریږي چې چېرې د دوی زړونه د دوی له تنفس سره یو ځای د باندې ونه وځي.

مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ حَمِيمٖ وَلَا شَفِيعٖ يُطَاعُ ١٨

نه به وي ظالمانو ته (په قیامت کې) هیڅوك دوست، او نه کوم شفاعتګر چې خبره یې ومنله شي.

تفسیر: یعنې داسې کوم شفاعتګر به نه وي چې د هغه خبره به خامخا اوربدله کیږي، سپارښت به هم هغه څوك کولی شي؛ چې د الله تعالی له طرف مجاز او مأذون وي، او د هغه انسان په حق کې کېدی شي؛ چې شفاعت د هغه لپاره غوره او پسند وي.

يَعۡلَمُ خَآئِنَةَ ٱلۡأَعۡيُنِ وَمَا تُخۡفِي ٱلصُّدُورُ ١٩ وَٱللَّهُ يَقۡضِي بِٱلۡحَقِّ

معلوم دي (الله) ته خیانت د سترګو او هغه نیات چې پټوي یې سینې. او الله حکم (فیصله) کوي په حقه (عدل) سره.

تفسیر: یعنې له مخلوقاتو څنې خپلې سترګې وژغوري، او په پټه او مخفي ډول سره پر کوم یو شي نظر وغورځوي، یا د سترګو په یوه کنج یا په غلا سره وګوري، یا پخپل زړه کې کوم نیت وکړي، یا د کومې خبرې اراده یا خیال پخپل زړه کې تېر کړي، له دغو ګردو شیانو څخه پر ټولو او پر هر یوه باندې الله تعالی علیم او خبیر دی، او فیصله یې په عدل او انصاف سره کیږي.

وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقۡضُونَ بِشَيۡءٍۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ٢٠

او هغه کسان چې بولي يې دوی غیر له دغه (الله)؛ حکم نشي کولی دوی په هیڅ څیز، بېشکه الله همدی دی ښه اوریدونکی (د اقوالو) ښه لیدونکی (د اعمالو).

تفسیر: یعنې فیصله صادرول د هم هغه ذات کار کېدی شي چې ښه اوربدونکی ښه پوهېدونکی وي، ښه نو دغه بېځانه تیږي او بې روحه بُتان چې تاسې هغوی ته معبود وایئ، او په بندګۍ کې یې لګیا یئ؛ څرنګه به فیصله وکړی شي، بیا هغه څیز چې د فیصله کولو قوّت او قدرت نه لري، نو هغه څرنګه معبود کېدی شي؟

أَوَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُواْ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَانُواْ هُمۡ أَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗ وَءَاثَارٗا فِي ٱلۡأَرۡضِ

آیا نه ګرځي (دغه مشرکان) په ځمکه (ملکونو) کې پس چې وګوري دوی چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې وو پخوا له دغو (مشرکانو)؟ چې وو هغوی ډېر سخت له دغو (کفارو) څخه له جهته د قـوت او آثار (چې پرېښې یې دي) په ځمکه کې.

تفسیر: یعنې ډېرې کلکې او مضبوطې کلاوې، عالي شانه عمارتونه، او د مختلفو اقسامو یادګارونه.

فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمۡ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٖ ٢١

پس ونیول هلاك کړل دوی لره الله په سبب د ګناهونو د دوی، او نه وو دوی ته له (عذابه د) الله هیڅوك ساتونکی.

تفسیر: یعنې کله چې څوك مو له دنیوي عذاب څخه نشي بچ کولی؛ نو له اخروي عذاب څخه مو څوك ژغورلی شي؟.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَانَت تَّأۡتِيهِمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَكَفَرُواْ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُۚ إِنَّهُۥ قَوِيّٞ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٢٢

دغه (نیول او اهلاك د دوی) په سبب د دې وو چې بېشکه هغوی ته به راتلل رسولان د دوی په دلائلو ښنبو ښکاره وو، پس کافـران شـول؛ پس ونیول دوی لره الله (هلاك یې کړل)، بېشکه چې دغه (الله) قوي ښه زورور سختوونکی د عذاب دی.

تفسیر: یعنې تاسې هم د هغوی په شان د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تکذیب کې فلاح نه شئ موندلی، او بالآخر رسوا او هلاك كېږئ، او قدّوس الله به پخپل زور او قوّت سره خپل رسول فاتح، غالب، مظفر او منصور گرځوي، په همدغه مناسبت الله أكرم شأنه وأعظم برهانُه اوس د موسی علیه السلام او د فرعون قصه دغسې بیان فرمایي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿۲۳﴾

او خامخا په تحقیق لیږلی وو مونږ موسی په آیتونو دلائلو خپل، او په برهان سند ښکاره سره.

تفسیر: له «آیتونو او دلائلو» ځنې یې معجزات او له «برهان سند ښکاره» څخه یې ماسوا له معجزاتو نور قسمونه دلائل او براهین مراد فرمایلي دي، یا دې له «آیات» څخه تعلیمات او احکام او لـه ﴿سُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾ ځنې معجزات مراد واخیست شي.

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ

طرف د فرعون ته او هامان ته او قارون ته.

تفسیر: هامان د فرعون وزیر وو، قارون د بني اسرائیلو ډېر لوی متمول او تاجر وو، چې د موسی علیه السلام پر خلاف د فرعون پر مرضی به یې اقدامات کول، پخوا له دې نه د ده قصه تېره شوې ده.

فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿۲۴﴾

پس وویل (دوی چې دا رسول) ساحر کوډگر دی دروغجن دی.

تفسیر: یعنې ساحر او کوډگر دی، د دغو معجزاتو په ښوولو کې دروغجن دی، د رسالت په دعوی کې دغسې به ځینو د هغو ویلي وي، او نورو به د دوی تصدیق کړی وي.

فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ ۚ

پس کله چې راغی (موسی) دغو (قبطیانو) ته په حقه سره له نزده ځمونږ؛ وویل (قبطیانو) چې:
ووژنئ تاسې ځامن د هغو (سبطیانو) چې ایمان یې راوړی دی له موسی سره، او ژوندی پرېږدئ
تاسې ښځې (لوڼې) د دوی (خدمت ته).

تفسیر: دغه حکم یې دویم ځلي د موسی علیه السلام د تشریف راوړلو څخه وروسته ورکړ، څو په دغه سره د بني اسرائیلو تذلیل او توهین وکړي، او د دوی تعداد کم کړي، او د دوی په زړونو کې دغه خیال کېنوي چې دغه گرد مصائب پر مونږ د موسی علیه السلام له سببه راغلي دي، او په دغه علت د هغه ملگرتیا پرېږدي.

وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿۲۵﴾

او نه دی کید مکر د کافرانو مگر په گمراهی کې.

تفسیر: یعنې له هسې مکرونو، فرېبونو، او تدابیرو څخه هیڅ نه کېږي، الله تعالی له خپلو مخلصو بندگانو سره امداد او معاونت فرمایي، او د منکرینو گردې حیلې او پلمې ناکامې او غلطې ثابتوي.

وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ذَرُوۡنِیۡۤ اَقۡتُلۡ مُوۡسٰی وَلۡیَدۡعُ رَبَّهٗ ۚ

او وویل فرعون (عملي خپلې ته): پرېږدئ (ای مشرانو) ما چې ووژنم موسی او راودې بولي (موسی) رب خپل (چې خلاص یې کړي له ما).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «فرعون وویل: ما پرېږدئ ! ښایي چې د ده د سلطنت ارکانو به د موسی د وژلو مشوره نه وي ورکړې، او هغوی د ده د معجزاتو له لیدلو څخه متأثر شوي او ویریدلي وو، او له دې نه ډاربدل، نه چې د موسی رب څمونږ څخه انتقام واخلي، پخپله فرعون هم ویریدلی وو او سخت مرعوب او منفعل شوی وو، لیکن خپل دغه خوف او بیم به یې پټاوه، او په خلقو کې به یې د خپل قوّت او شجاعت د اظهار لپاره دغسې خبرې کولې، څو خلق وګڼي چې د فرعون په مخکښې د موسی د وژلو په لاره کې هیڅ یوه مانع او رادع نشته، او د فرعون د ارادې په مقابل کې هیڅ یو قوّت او طاقت نشي دربدلی».

اِنِّیۡۤ اَخَافُ اَنۡ یُّبَدِّلَ دِیۡنَکُمۡ اَوۡ اَنۡ یُّظۡهِرَ فِی الۡاَرۡضِ الۡفَسَادَ ﴿۲۶﴾

(وویل فرعون) بېشکه چې زه ویرېږم چې بدل به کړي (موسی) دین ستاسې (ای قبطیانو !) یا به ظاهر کړي (موسی) په ځمکه (د مصر) کې فساد (او مخالفت په منځ څمونږ کې).

تفسیر: یعنې که موسی علیه السلام ژوندی پرېښود شي؛ نو د دیني او دنیوي د دواړو قسمو د نقصان اندېښنه ده، ممکن دي چې دی د خپل وعظ او تلقین په اثر ستاسې هغه مذهبي دود او دستور دِر خراب کړي، چې له پخوا راهیسې جریان او دوام لري، یا د سازش او د نورو وسائلو جال په ځمکه کې وغځوي، او په مملکت کې بد امني واچوي، چې نتیجه به یې داسې کیږي، چې د تاسې (قبطیانو) حکومت به خاتمه ومومي، او سلطنت به د بني اسرائیلو (سبطیانو) په لاس کې ورشي.

وَقَالَ مُوۡسٰۤی اِنِّیۡ عُذۡتُ بِرَبِّیۡ وَرَبِّکُمۡ مِّنۡ کُلِّ مُتَکَبِّرٍ

او وویل موسی چې: بېشکه زه پناه غواړم په رب خپل او په رب ستاسې له (شره د) هر متکبره (سرکښه).

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام ته د دغو مشورو خبر وروررسېد؛ نو خپل قوم ته یې وفرمایل چې: زه له دغو ویرولو څخه له سره نه ویرېږم، او نه یې پروا لرم، یواځې فرعون لا څه کوې، که د دنیا ګرد متکبرین او جبّارین هم سره راټول شي؛ خو بیا څما الله ما د دوی له شر څخه ساتي، او هغه ماته کافي دی، ما خپل ځان یواځې د ده په پناه کې ورکړی دی، هم هغه څما حامي او مددګار دی، کما قال الله تعالی: ﴿قَالَ لَا تَخَافَاۤ اِنَّنِیۡ مَعَکُمَاۤ اَسۡمَعُ وَاَرٰی﴾ (۱۶ جزء د طه سورت (۲) رکوع (۴۵) آیت)، بنه وروسته د الله تعالی له حمایته او امداده داسې اولوالعزم نبیان به څرنګه له یوه مغرور انسان څخه وویرېږي؟ نو ځکه موسی علیه السلام وویل: بېشکه زه پناه غواړم په رب خپل او په رب ستاسې له شره د هر متکبّره سرکښه.

لَّا یُؤۡمِنُ بِیَوۡمِ الۡحِسَابِ ﴿۲۷﴾

چې نه راوړي ایمان په ورځ د حساب.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «څوک چې په حساب او کتاب یقین او باور ولري؛ نو هغه به څرنګه ظلم وکړي؟».

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيْمَانَهٗٓ اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ يَّقُوْلَ رَبِّيَ اللّٰهُ وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَاِنْ يَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ ۚ وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ ؕ

او وویل یو سړي مؤمن له خپلوانو د فرعون څخه چې پټاوه ده ایمان خپل (له نورو قبطیانو): آیا وژنئ تاسي داسې یو سړی چې وایي رب څما الله دی، او حال دا چې په تحقیق راغلی دی تاسې ته په ښکاره دلائلو له (طرفه) د رب ستاسې، او که چېرې وي (موسی) دروغجن؛ نو پس په همده ده (جزاء د) دروغو د ده، او که چېرې وي (موسی) صادق رښتینی؛ نو وبه رسیږي تاسې ته ځینې د هغه عذاب چې وعده کوي (موسی د هغه) له تاسې سره.

تفسیر: یو مؤمن سړی چې هغه تر دغه وخته پورې خپل ایمان له فرعونه او د ده له قومه مخفي ساتلی وو، د ﴿ذَرُوْنِيْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰى﴾ په ځواب کې یې داسې وویل: «آیا ته د داسې یو سړي په ناحقې وینې تویولو پسې خپله ملا تړې چې هغه علاوه له دغه اظهاره بله هیڅ ګناه نه لري، چې څما رب یواځې الله دی، او دی ولې یواځې یوه الله ته خپل رب وایي؟ حال دا چې دی د خپلې دغې دعوی په تصدیق کې ښکاره دلائل هم لري، چې تاته یې دربنوولي دي، او ته د هغو وژلو ته دومره ضرورت هم نه لرې، بلکه امکان لري چې د هغه وژل تاته مضر هم واقع شي، فرض یې کړه: که دی پخپلې دغې دعوی کې دروغجن هم ثابت شي؛ نو پر دغسې لویو دروغو یې خامخا الله تعالی هلاک یا رسوا کوي، د الله تعالی عادت داسې نه دی چې هغه داسې کاذب ته دومره موقع او فرصت ورکړي چې ترقي وکړي یا بری ومومي، د دې لپاره چې د دنیا خلق د تل لپاره پرې تېر نه وځي، او له دغه التباس او اشتباه څخه ووځي، که په واقع سره دی صادق او رښتینی وي؛ نو له هغه دنیوي او اخروي عذاب څخه به چې دی خپل مخالفین او مکذبین ویروي، څه نه څه برخه علی الیقین تاته به هم دررسېدونکې وي، لهذا په ړومبني تقدیر سره د ده په وژلو کې تلوار کول عبث او بېکاره دي، او په دویم تقدیر خو بیخي د نقصان او خُسران موجب دی».

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿۲۸﴾

بېشکه الله سمه لاره نه ښیي هر هغه چا ته چې هغه مسرف له حده تېرېدونکی وي، ډېر دروغجن وي.

تفسیر: یعني که بالفرض موسی علیه السلام دروغجن وي؛ نو له سره به الله تعالی ورته داسې سمه لاره نه ښووله، او هغه به داسې متوالیًا او مسلسلاً خپلې معجزې نشوې راښوولې، او په بري او کامیابی کې به یې دغومره ترقي او پرمختګ نه کاوه، او که ته داسې دروغجن یې چې عمدًا یوه رښتین او صادق نبي ته د دروغو نسبت کوې؛ نو بالآخر به دې الله تعالی ذلیل، پاتې او ناکامه کړي.

يٰقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظٰهِرِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۫ فَمَنْ يَّنْصُرُنَا مِنْۢ بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ جَآءَنَا ؕ

ای قومه څما ! تاسې لره دی ملک باچاهي نن ورځ په دغه حال کې چې غالب یې په ځمکه (د مصر کې پر سبطیانو) پس څوک به نصرت وکړي له مونږ سره له عذابه د الله که راشي (دا عذاب) مونږ لره (په سبب د قتل د موسی؟) (بلکه ناصر نشته، نو مه یې وژنئ !).

تفسير: يعني پر خپلو تسليحاتو، تجهيزاتو، مه مغروريږئ ! اګر كه نن تاسو د دغه شان او شوكت خاوندان يئ، كه سبا مو الله تعالى پخپل عذاب محاط او محصور كړي؛ نو كوم يو سړى به تاسو ته نجات او پناه دركولى شي؟ او دغه ستاسي ګرد ساز او سامان به همداسې ويجاړ او وران پاتې كيږي.

قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾

وويل فرعون چې: زه نه ښيم تاسې ته مګر هم هغه (مصلحت) چې وينم زه (په وژلو د موسى كې)، او نه ښيم زه تاسې ته (اى قبطيانو !) مګر لاره د نېكۍ (او د مصلحت).

تفسير: ستا په دغه تقرير سره څما خيالاتو تبديل نه دي موندلى، هر هغه څيز چې څما په نزد خير او مصلحت وو؛ هم هغه مې تاسو ته وويل، او غواړم چې تاسې په ښه شان سره څانونه پرې پوه كړئ، څما په خيال د بهترۍ او صواب هم هغه لاره چې په كې امنيت، راحت او نجات مركوز دى، همدغه لاره ده چې د دغه سړي خبرو ته دې سمدلاسه خاتمه وركړه شي.

وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾

او وويل هغه (سړي) چې ايمان يې راوړى وو: اى قومه څما ! بېشكه زه ويرېږم پر تاسې (په تكذيب د موسى كې) په مثل د (عذاب) د ورځې د ډلو (د پخوانيو په سبب د تكذيب د انبياوو) په مثل د حال د قوم د نوح (چې ډوب شول) او (په شان) د عاديانو (چې په باد صرصر هلاك شول) او (په شان د) ثموديانو (چې په چغه مړه شول) او هغه كفار چې وروسته له دوى نه وو، او نه دى الله چې اراده لري د ظلم پر بندګانو خپلو.

تفسير: يعني كه تاسې همداسې پر تكذيب او عداوت ټينګ ولاړ اوسئ؛ نو سخته انديښنه ده چې تاسې هم هم هغه عذاب ونه ګورئ چې پخوانيو اقوامو د خپلو انبياوو د تكذيب په مقابل كې ليدلى دى، په ياد يې ولرئ چې د الله تعالى په دربار كې ظلم، تېرى او بې انصافي بيخي نشته، كه پر دغسې سختو جرائمو تاسې ته يا نورو اقوامو ته سخته سزا دركړي، او سپېره او تباه مو كړي، نو دغه اهلاك به د عين العدل او نفس الانصاف تقاضا وي.

وَيَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ ﴿٣٢﴾

او اى قومه څما ! بېشكه زه ويرېږم پر تاسې له (عذابه د) ورځې د رابللو (په چغو سره يو بل ته).

تفسير: عمومًا مفسرين له «يوم التناد» د (نارې سورې بلنې ورځ) قيامت مراد اخلي، څكه چې په محشر كې د جمع كېدلو او حساب وركولو لپاره د هر چا بلنه كيږي او پرله پسې دخلقونو نومونه يادېږي، او اهل الجنت به اهل النار او بالعكس او اهل الأعراف پخپلو منځونو كې يو پر بل نارې وهي، څو بالآخر داسې غږ وشي: «يا أهل الجنة خلود لا موت، ويا أهل النار خلود لا موت»، اى جنتيانو په جنت كې به هميشه اوسئ، مرګ به در باندې نه راځي، او اى جهنميانو په جهنم كې به تل اوسئ، مرګ به در باندې نه راځي.

يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ

هغه ورځ چې وګرځئ تاسې شا اړوونكي (موقف ته په طرف د دوزخ).

تفسير: يعنې په محشر کې به په شا اړولو سره د دوزخ په طرف په منډو منډو سره شړلی او تښتولی شئ، یا د عذاب د نزول په وخت کې به د تښتېدلو لپاره ناکامه زيار او کوښښ کوئ.

مَا لَكُم مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

نو نه به وي تاسو ته له (عذابه) د الله هيڅوک ساتونکی، او هر هغه چې ګمراه يې کړي الله؛ نو نه به وي ده ته هيڅوک هادي لارښوونکی.

تفسير: هيڅوک به مو د الله تعالى له عذاب څخه بچ نه کړي.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءَكُم بِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِن بَعْدِهِ رَسُولًا ۚ

او خامخا په تحقيق راغلی وو تاسې ته يوسف پخوا له (موسی څخه) په ښکاره دلائلو، پس همېشه به وئ تاسې په شک (ګمان) کې له هغه (حکمه) چې راغلی وو دی تاسې ته په هغه سره، تر هغه پورې کله چې وفات شو (يوسف) نو وويل تاسې چې: له سره به راونه لېږي الله وروسته له دغه (يوسفه) هيڅ رسول.

تفسير: يعنې څئ ! خبره پای (آخر) ته ورسېده ! نه دغه رسول وو، نه وروسته له دې نه بل کوم رسول راتلونکی دی، ګواکې بيخي يې د رسالت له سلسلې څخه انکار وکړ.

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ وَعِندَ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ

همداسې (لکه دغه اضلال) ګمراه کوي الله هر هغه لړه چې مسرف له حده تېرېدونکی وي، شک راوړونکی وي (په دين د الله کې). هغه (مسرفين او مرتابين) چې جګړې کوي (له انبياوو سره) په (ابطال) د دلائلو د الله کې بې له کوم برهان علمي سنده چې راغلی وي دوی ته، ډېر لوی دی (دغه جدال) له جهته د بغض په نزد د الله او په نزد د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعنې بې له عقليه او نقليه حجت څخه د الله تعالى په خبرو کې جګړې کوي، او شبهې غورځوي، له دې نه به بل لوی زياتی او بېباکي څه وي؟ نو الله تعالى او د ده ايماندار بندګان له دغو خلقو څخه زيات نارضا او بېزاره وي، چې دغه د دوی د انتهايي ملعونيت سبب دی.

كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

همداسې (لکه دغه اضلال) مهر وهي الله (د کفر او شقاوت) پر هر زړه د متکبر (سرکش) ډېر جبر کوونکي.

تفسير: هغه خلق چې د الله تعالى په مخ کې له ډېر غرور څخه خپله غاړه ښکته نه کړي، او د انبياوو د ارشاداتو په مقابل کې خپل اطاعت او فرمان منل ښکاره نه کړي؛ نو بالآخر الله تعالى د دوی پر زړونو داسې مهر لګوي چې بيا له سره د قبول الحق او نفوذ الخير ځای او ګنجايش په هغه کې نه پاتې کيږي.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ۝۳۶ اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى

او وويل فرعون: اى هامان ! جوړه كړه ماته يو مانۍ ډېره لوړه اوچته، ښايي ورسېږم لارو ته (په دغو ختلو سره). لارو د اسمانونو ته پس چې زه وځېژم په طرف د الله د موسى (چې آيا شته كه نشته؟).

تفسير: هر كله چې فرعون وپوهېده چې دغه اله چې موسى عليه السلام ورته دعوت وركوي بره دى؛ نو د انكار په ډول يې دغه خبره وكړه، چې د دې آيت څخه څرګندېږي چې څوك د الله تعالى د اوچتوالي څخه انكار كوي؛ د فرعون په مذهب دى، او څوك چې پرې اعتراف كوي د موسى عليه السلام په لاره دى.

وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا

او بېشكه زه ګمان كوم پر دغه (موسى) د دروغجن.

تفسير: يعني د رسالت په دعوى هم، او په دغې دعوى كې هم چې په ټوله دنيا كې ماسوا له هغه هم يوه احد واحد الله څخه چې بره دى، بل هيڅوك حقيقي معبود نشته، ماته خو ماسوا له خپل ځانه بل هيڅ يو رب په نظر نه راځي، لكه څنګه يې چې د (۲۰ جزء د القصص سورت په (۴) ركوع (۳۸) آيت) كې ويلي دي: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ﴾.

وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيْلِ

او همداسې (لكه ښايست د دغې دنيا)؛ ښايسته كړى شوې وه فرعون ته بدي د عمل د ده، او منع كړى شوى وو دى له سمې لارې (د هدايت څخه).

وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِيْ تَبَابٍ ۝۳۷

او نه وو دغه كيد مكر د فرعون (په جوړولو د دغې مانۍ كې) مګر په زيان كارۍ هلاكوالي كې وو.

تفسير: يعني د فرعون هومره جرګې، مشورې، تدابير، چل، پلمې، او نور چې وو هغه ګرد خوشې او بې حقيقته وو، ده پخپله د خپلې تباهۍ لپاره اقدامات وكړل، او موسى عليه السلام ته يې هيڅ ضرر ونه شو رسولى.

وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ الرَّشَادِ ۝۳۸

او وويل هغه (سړي) چې ايمان يې راوړى وو: اى قومه ځما ! متابعت وكړئ ځما چې وښيم تاسې ته لاره د هدايت (او صواب).

تفسير: كله چې فرعون ويلي وو ﴿وَمَآ اَهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيْلَ الرَّشَادِ﴾؛ د هغه په ځواب كې مؤمن سړي داسې وويل چې ﴿سَبِيْلَ الرَّشَادِ﴾ «د نېكۍ او بهترۍ لاره» هغه نه ده چې فرعون يې تجويز كوي، بلكه تاسې په ما پسې راځئ !، څو د فايدې او بهترۍ لاره وموميئ !.

يٰقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۡ وَّاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ۝۳۹

اى قومه ځما ! بېشكه همدا خبره ده چې دغه ژوندون لږ خسيس يوه متاع (ګټه ـ فائده لږه) ده، او بېشكه آخرت هم هغه دى كور د قرارۍ (بې زواله).

تفسیر: یعني په فاني او زائل ژوندون او دغو څو ورځنیو عیش او عشرت کې مه غافلېږئ !، او تل د آخرت په فکر او ذکر کې مشغول اوسئ، او مه یې هېروئ !، دغه دنیوي ژوندون په هر ډول سره چې وي، ښه یا خراب؛ پای ته رسیږي او خاتمه مومي، او وروسته له هغه داسې یو ابدي حیات شروع کیږي چې هغه له سره انجام او خاتمه نه لري.

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا ۖ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝٤٠

هر څوک چې وکړي بد کار؛ پس جزاء نه ورکوله کیږي (هغه ته) مګر په قدر د هم هغې بدی، او هر څوک چې وکړي نېک کار؛ له نارینه وو وي یا له ښځو وي، حال دا چې دی مؤمن وي؛ پس دغه (صالحان مؤمنان) ننه به وځي په جنت کې، رزق روزي به ورکوله کیږي (دوی ته) په دغه جنت کې بې حسابه.

تفسیر: په دغه سره د اخروي ژوندون لږ څه تفصیل ښوولی شوی دی، چې اخروي حیات څرنګه ښه کېدی شي، معلوم شو چې هلته ایمان او صالح عمل په کار دی، د مال او متاع هیڅ قدر او قیمت هلته نشته، او دا هم ظاهر شو چې د الله تعالی رحمت د ده پر غضب غالب دی، عاقلانو ته ښایي چې دغه طلایي فرصت او موقع له خپل لاسه ونه باسي.

وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ۝٤١

او ای قومه څما ! څه دي ما لره چې بولم تاسې په طرف د نجات، او بولئ تاسې ما په طرف د اور.

تفسیر: یعني څما او ستاسې معامله هم سره عجیبه ده، زه غواړم چې تاسې د ایمان پر لاره روان کړم، او د الله تعالی له عذابه مو وژغورم، او ستاسې کوښښ دا دی چې ما هم له خپلو ځانونو سره په دوزخ کې اړتاو کړئ، له یوه جانبه داسې دوستي او خیر غوښتنه، له بل جانبه داسې دښمني او بده غوښتنه.

تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ

بولئ تاسې ما لپاره د دې چې کفر اختیار کړم په الله، او چې شریک ونیسم له دغه (الله) سره هغه (څیز) چې نشته ماته په الوهیت د هغه هیڅ علم.

تفسیر: یعني ستاسې د کوښښ حاصل دا دی چې زه معاذ الله له واحد الله څخه انکار وکړم، د ده او د ده د انبیاوو خبرې ونه منم، او د ناپوهانو جاهلانو په شان هغه شیان معبود او مستحق د عبادت وبولم چې د دوی الوهیت په هیڅ یوه دلیل او علمي اصولو سره هم نه دی ثابت.

وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ۝٤٢

حال دا چې زه بولم تاسې هغه (الله) ته چې ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) دی.

تفسیر: یعني څما منشأ دا ده چې په هیڅ شان ستاسې سرونه د هغه واحد الله تعالی له درشله لرې نشي، او تل مو سرونه د هغې دروازې په مخکښې ښکته وي، چې نهایت زبردست هم دی، او ډېر زیات د خطاوو ښښونکی هم دی، او که مجرم ونیسي؛ نو هیڅوک د هغه ژغورونکی (بچ کوونکی) او خلاصوونکی هم نشته دی، د همدې خبرې وړ (لایق)

او مستحق دی چې انسان د ده په مقابل کې سره له خوفه او رجاء او وېرې خپل د عبوديت سر ښکته کړي، په ياد يې ولرئ چې زه د هغه پاک الله په پناه کې راغلی يم چې تاسې د هغه په طرف بولم.

لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِيٓ إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَلَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ

حقه او رښتيا (دغه) خبره ده: بېشکه هغه (معبود) چې بولئ تاسې ما (عبادت د) هغه ته؛ نشته هغه ته (قوّت د) بلنې (نه) په دنيا کې او نه په آخرت کې (چې شفاعت وکړي د چا).

تفسير: يعني ماسوا د الله تعالی څخه بل هيڅ شی داسې نه دی چې په دنيا يا عُقبا کې د ډېرې ادنی نفعې او ضرر مالک وي، نو د مخلوقاتو بندگي او بلنه که جهل او حماقت نه دی؛ نو بل څه دی؟ ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ وَهُمْ عَن دُعَآئِهِمْ غَٰفِلُونَ * وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُوا۟ لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُوا۟ بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ﴾ (۲۶ جزء د الأحقاف سورت (۱) رکوع، (۵ـ۶) آيتونه)، آخر داسې عاجزو او ناتوانو شيانو ته انسان په څه نيت او مقصد تعظيم او تکريم کوي او بولي يې؟ د ننداريې وړ څيز دا دی چې په دغو کې ډېر شيان هغه دي چې دوی پخپله د خپل ځان په طرف دعوت نه ورکوي، بلکه د دعوت ورکولو او ويلو قدرت او قوّت هم نه لري.

وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿۴۳﴾

او بېشکه چې ورتله ځمونږ (د ټولو) خاص الله ته دي، او بېشکه چې مسرفان له حده تيريدونکي (مشرکان) همدوی ملگري د اور (د دوزخ) دي (چې تل په کې اوسيږي).

تفسير: يعني د کار په انجام د هر ډول تگ او راتگ رجوع او بېرته ورتله د واحد الله په طرف دي، کله چې انسان هلته ورسيږي، د خپلو کړدو تجاوزاتو او زياتوو نتيجه به ورڅرگنديږي، راوښيه ! چې له دې نه بل زياتی به څه وي؟ چې عاجز مخلوق ته د خالق درجه ورکړه شي.

کله چې فرعونيانو د هغه مؤمن د قتل قصد وکړ؛ نو ده ورته داسې وويل چې:

فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ

پس ژر ده چې ياد به کړئ تاسو (په وخت د ليدلو د عذاب کې هغه) چې زه يې وايم اوس تاسې ته.

تفسير: يعني کله چې وروسته له دې نه د خپل تيرې، تجاوز او زياتې د خوند څکوونکو يئ، نو په هغه وخت کې به ځما دغه پند او نصيحت يادوئ، چې هو ! د الله تعالی يوه بنده مونږ ته دغه گردې خبرې ښوولې وې، او رښتيا يې فرمايلې وې، ليکن د دغه وخت يادونه بيخي مفيده نه واقع کيږي.

وَأُفَوِّضُ أَمْرِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿۴۴﴾

او سپارم زه هر کار خپل الله ته، بېشکه چې الله ښه ليدونکی دی (د ټولو اقوالو او افعالو) د بندگانو.

تفسير: يعني ما د الله تعالی حجّت درتمام کړی دی، او د نصيحت خبرې مو درپوهولې دي، که تاسو يې نه منئ؛ نو زه له هغه سره څه کار او غرض نه لرم، اوس زه خپل ځان بيخي پاک الله ته سپارم، او پرې پوره اعتماد لرم، که تاسې ځما ربړولو او ضرر رسولو پسې لوېږئ؛ نو هم هغه الله تعالی ځما حامي او ناصر دی، او ټول بندگان د ده تر کتنې لاندې

دي، هغه ستا او ځما دواړو معامله ګوري، د هيچا هيڅ يو حرکت له ده څخه پټ نه دی، د يوه قانت مؤمن کار دا دی چې له خپلې امکاني سعي او کوښښ ايستلو څخه وروسته نتيجه الله تعالی ته وسپاري.

فَوَقٰىهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوْا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوْٓءُ الْعَذَابِ ﴿۴۵﴾

پس وساته دغه (موسی يا مؤمن سړی) لره الله له سختو (عذابونو) د هغو چې مکر کړی وو دوی، او (بالعکس) چاپېر شو په آل د فرعون (سره د فرعون) بد عذاب (د غرق په دنيا او بد عذاب په عُقبی کې).

تفسير: يعنې د حق او باطل د دغه کشمکش اخري نتيجه داسې شوه، چې الله تعالی موسی عليه السلام او د ده ملګرو ته سره له هغه مؤمن سړي چې له آل فرعون څخه وو؛ د فرعونيانو له شره او کيده نجات ورکړ، او محفوظ يې وساته، او د فرعونيانو هيڅ يو مکر او فرېب ته يې د اجراء موقع ورنه کړه، بلکه د دوی هغه مکر او فرېب يې پخپله پر هم دوی واړاوه، نو هغه کسان چې د حق منونکو تعاقب ته وتلي وو؛ ووژلی شول، او قوم د قلزم په بحيره کې مغروق او تر اوبو لاندې محروق شول.

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ

اور (د دوزخ) وړاندې کاوه شي (دا کفار) پر دې (اور) هر سبا او بېګا.

تفسير: يعنې د دوزخ ځای چې په هغه کې به د قيامت په ورځ ننه ايستلی کيږي، هر سبا او بېګا به دوی ته ورښوول کيږي؛ ځو د نمونې په ډول د هغه راتلونکي عذاب څخه خوند تل وڅکي، دغه د برزخ د عالم احوال شو، له احاديثو څخه ثابت دي چې همداسې د هر کافر په مخکې دوزخ او د هر مسلمان په مخکې جنت صبا او بېګا وروړاندې کيږي.

تنبيه: له دغه آيت څخه يواځې د فرعونيانو د معذّب کېدلو حال په عالم البرزخ کې ثابت شوی وو، وروسته له دې نه رسول الله صلی الله عليه وسلم ته معلوم کړی شو، چې ټول کفار بلکه د مؤمنينو عصات هم په برزخ کې معذّب کيږي (أعاذنا الله منه) کما ورد في الأحاديث الصحيحة.

وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۚ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿۴۶﴾ وَاِذْ يَتَحَآجُّوْنَ فِي النَّارِ فَيَقُوْلُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا نَصِيْبًا مِّنَ النَّارِ ﴿۴۷﴾

او په هغه ورځ کې چې قايم شي قيامت (نو وبه ويلی شي له جانبه د الله ملائکو ته) ننباسئ تاسې آل د فرعون (سره له فرعون) په ډېر سخت عذاب کې (له عذابه د برزخ) او (ياد کړه) هغه چې جګړه به کوي (دوزخيان د دوزخ) په اور کې، پس وبه وايي ضعيفان (کشران تابعان) هغو کسانو ته چې سرکشان (او مشران متبوعان وو): بېشکه وو مونږ تاسې ته تابعان، پس آيا اوس يئ تاسې (ای متبوعانو !) دفع کوونکي له مونږ څخه کومه برخه له اوره (د دوزخ).

تفسير: يعنې په دنيا کې مو پر مونږ خپل اطاعت او اتباع کوله، چې د هغه لامله مونږ نيولي شوي يو، اوس دلته خو مونږ ته څه ګټه او نفع راورسوئ !، آخر مشرانو ته لازم دي چې د خپلو کشرانو لږ خبر او احوال واخلي، آيا ګورئ چې نن مونږ په څرنګه سخت عذاب او مصيبت کې اخته يو؟، آيا ستاسې له لاسه نه دي پوره چې له دغو مصائبو کومه برخه له مونږ څخه لرې او سپکه کړئ؟.

قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُلٌّ فِيْهَآ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿۴۸﴾

وايي هغه كسان چې تكبّر يې كړى وو (سركش او متبوع وو چې څنګه به دفع كوو عذاب): بېشكه مونږ ټول په دوزخ كې يو، بېشكه الله په تحقيق حكم كړى دى په منځ د بندګانو كې (داسې چې هر څوك يې خپلو خپلو هغو ځايونو ته چې له دوى سره وړ (مستحق) او لايق وو؛ ولېږل، مستحقان د جنت، جنت ته، او لايقان د دوزخ دوزخ ته).

تفسير: يعنې هغه كسان چې خپل ځانونه يې په دنيا كې لوى ګڼل، اوس داسې ځواب وركوي چې مونږ او تاسې دواړه په دغه مصيبت كې اخته او مبتلا يو، الله تعالى ځمونږ د هر يوه په نسبت سم د مونږ له جرمه سره خپله فيصله اورولې ده، چې د ده دغه صادر حكم بيخي قاطع او لا يتغيّر دى، او د دغې خبرې موقع نه ده پاتې چې يو د بل په كار ورشي، كله چې مونږ خپل دروند مصيبت نشو سپكولى؛ نو بيا به تاسې ته څه ګټه دررسولى شو؟.

وَقَالَ الَّذِيْنَ فِى النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوْا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿۴۹﴾

او وبه وايي هغه كسان (چې پراته دي) په اور كې خزانچيانو متصرفانو د دوزخ ته چې: دعاء وكړئ (ځمونږ لپاره) رب خپل ته چې سپك كړي له مونږه يوه ورځ له عذابه (چې لږ څخه په ارام شو).

تفسير: يعنې كله چې له خپلو دغو مشرانو څخه بې هيلې او مايوس شي؛ نو له هغو پرښتو څخه به داسې غوښتنه كوي چې د دوزخ په انتظام مسلطې دي، چې خير تاسې خپل رب ته ووايئ چې اقلا د يوې ورځې له مخې خو ځمونږ په دغه عذاب كې څه تقليل، تخفيف او تعطيل وفرمايي، څو مونږ لږ څه په ارام شو.

قَالُوْٓا اَوَلَمْ تَكُ تَاْتِيْكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ؕ قَالُوْا بَلٰى ؕ قَالُوْا فَادْعُوْا ۚ وَمَا دُعٰٓؤُا
الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِىْ ضَلٰلٍ ﴿۵۰﴾

وبه وايي (متصرّفان د دوزخ دوزخيانو ته) آيا نه وو راغلي تاسې ته رسولان ستاسې په دلائلو ښكاره وو؟ وايي: (ولې نه وو راغلي) بلكه راغلي وو، نو وبه وايي (متصرّفان د دوزخ) پس وبولئ تاسې (پخپله الله)، او نه ده دعاء د كافرانو مګر په ګمراهۍ كې (چې هيڅ فائده ورته نه رسوي).

تفسير: يعنې په هغه وخت كې مو د هغه خبره ونه منله، او د انجام فكر مو ونه كړ چې په هغه سره څه ګټه تاسې ته دررسېده، اوس مو موقع له لاسه وتلې ده، اوس په هيڅ ډول سعي، كوښښ سره څه كار نشي كېدى، اوس همدلته پراته اوسئ !، او په ژړا او انګولا سره اوقات تېروئ !، او راز راز عذابونه ګالئ !.

اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

بېشكه چې مونږ خامخا مدد كوو له رسولانو خپلو سره، او (مدد كوو له) هغو كسانو سره چې ايمان يې راوړى دى په ژوندانه لږ خسيس كې (په حجّت او په ظفر او په انتقام له اعداوو د دوى).

تفسير: يعنې په دنيا كې د مرسلانو خبرو ته وقعت او وقار وركوي، او د هر مقصد لپاره چې انبياء الله ودريږي؛ د الله تعالى په امداد او نصرت سره په هغه كې مظفر او كامياب كيږي، په علمي حيثيت او په حجّت او برهان سره خو تل

دوی فائزان او بریالیان دي، لیکن مادي فتحه او ظاهري عزت او رفعت هم بالآخر د همدوی په برخه کیږي، الله تعالی د خپلو رسولانو او مؤمنانو سره د دې وعده کړېده چې هم په دنیا او هم په آخرت کې به یې کامیاب او بریالي لري، په دنیا کې یې بریالیتوب په حجّت او دلیل کې او هم په مادي لحاظ سره وي، او په آخرت کې یې بریالیتوب جنت ته داخلېدل او د اور څخه نجات موندل دي، لیکن واضح دې وي چې هغه وعده چې په دغه آیت کې له مؤمنینو سره کړی شوې ده؛ په هغه تقدیر سره ایفاء او انجام مومي چې مؤمنین هم په حقیقي اوصافو سره مؤمنین او د سید المرسلین صحیح متبعین وي: ﴿وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ (د آل عمران سورت (۱۴) رکوع (۱۳۹) آیت) د مؤمنینو خصال په پاک قرآن کې ځای په ځای مذکور دي، ښایي چې هر مسلمان د خپل ایمان او ایقان زر د دغه محک په تیره (کښه) ومږي، او د هغه حسن او قبحه سره او ناسره ځانته معلوم کړي !.

﴿وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ۝٥١﴾

او په هغه ورځ چې وبه دریږي شاهدان (له ملائکو، انبیاوو، مؤمنانو پر منکرانو باندې).

تفسیر: یعني د حشر په میدان کې کله چې اولین او آخرین ګرد سره ټولیږي، حق سبحانه وتعالی پخپل فضل علی رؤوس الأشهاد د دوی سرفرازي عزت او رفعت ښکاره کوي، په دنیا کې لږ څه شبهه پاتې کیږي او التباس هم واقع کیږي، لیکن هلته به لږ څه ابهام او التباس هم باقي نه پاتې کیږي.

﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ ۖ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ۝٥٢﴾

په هغې ورځې کې به هیڅ نفع نه رسوي ظالمانو ته معذرت عذرونه د دوی، او شته دوی ته لعنت لرېوالی له رحمته، او شته دوی ته ناکاره کور (د دوزخ).

تفسیر: یعني له دوی سره به هیڅ مدد او مرسته او لاس نیوی نه کیږي، د مقبولینو په مقابل کې یې دغه د مطرودینو انجام بیان وفرمایه.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ۝٥٣ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۝٥٤﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته هدایت (تورات)، او په میراث مو ورکړ بني اسرائیل اولادې د یعقوب ته کتاب (د تورات). په دې حال کې چې هدایت سمه لاره ښوونکی وو او ذکر پند (او پوهه) وو لپاره د خاوندانو د خالصو عقلونو.

تفسیر: یعني په دنیا کې وګوره چې فرعون او د ده قوم سره د دومره زور او قوّت د الله تعالی د دښمنی له سببه څرنګه سپېره هلاک او برباد شول، او د موسی علیه السلام په لار ښوونه د بني اسرائیلو مظلوم او کمزور قوم څنګه ترقي او وداني ومونده؟ او د دغه عظیم الشأن کتاب (تورات) وارث وګرځاوه شو، چې د دنیا د عقلاوو لپاره یې د هدایت د ډیوې په شان کار ورکوو.

﴿فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ۝٥٥﴾

پس صبر وکړه (ای محمده ! په ایذاء د کفارو) بېشکه چې وعده د الله حقه ده (په نصرت د انبیاوو، په اهلاک د اعداوو)، او مغفرت وغواړه لپاره د ګناه خپل (له الله)، او تسبیح وایه سره

له ثناء د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې (يعنې تل تسبيح تحميد وايه).

تفسير: يعنې اى محمده ! تاسې هم ډاډه او متسلي اوسئ، هغه وعده چې له تاسې سره کړې شوې ده؛ هغه هرومرو پوره کېدونکې ده، الله قدّوس په دواړو دارينو کې تاسې او ستاسې ګردو متبعينو ته عزّت او سرلوړي عطاء فرمايي، ولې دغه خبره ضروري ده چې د الله تعالى د خوښې او رضا حاصلولو لپاره پر هر قسم شدائدو او نوائبو صبر وکړئ، او له هر چا څخه په هره درجه چې د تقصير امکان وي؛ له الله تعالى څخه د هغه ښښنه او معافي وغواړئ !، او همېشه سبا او بېګا د خپل د رب تسبيح او تحميد قولاً او فعلاً ورد او عادت ولرئ !، په ظاهر او باطن کې د الله تعالى له ياده غافل نشئ، بيا د الله تعالى امداد او مرسته (مدد) يقيني ده، په دغه سره يې د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارک مخاطب ګرځولی دي، او بالوسيله ګرد امت محمدي ته يې اوروي.

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۙ إِن فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُم بِبَٰلِغِيهِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې مجادله جګړه کوي په (بطلان) د آيتونو د الله بې له کوم برهان علمي سنده چې راغلی وي دوی ته؛ (بله هيڅ خبره نشته !) بېشکه چې نه ده په سينو د دوی کې مګر کبر او سرکښي ده چې نه دي دوی رسېدونکي هغه (بُرهان) ته.

تفسير: يعنې هغه کسان چې خامخا د الله تعالى د توحيد په دلائلو او په اسماني کتابونو او د انبياء الله په معجزاتو او هداياتو کې خامخا جګړې او مناقشې کوي، او بې سنده خبرې وايي، او د حق غږ بې اثره ګرځوي او بطلان يې غواړي، حال دا چې د دوی په لاس کوم حُجّت دليل او بُرهان هم نشته، او نه في الواقع په هغو ښکاره وو شيانو کې د څه شک او شبهې موقع شته، او يواځې تکبّر، غرور، لويي د دغې خبرې مانع ده چې حق ته غاړه کېږدي، او د نبي متابعت وکړي، دوی ډېر خپل ځان لوی او پورته ګڼي، او غواړي چې له نبي څخه پورته وي يا اقلاً د نبي په مخ کې خپل سرونه ښکته نه کړي، ليکن په ياد يې ولرئ ! چې دوی له سره په دغه مقصد کې برى نه مومي، او هرومرو مجبور دي چې د نبي په مخکې د اطاعت سر ښکته کړي، که نه ډېر سخت ذليل او رسوا کېدونکي دي.

فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾

پس پناه ونيسه په الله پورې (له شره د دوی)، بېشکه دغه (الله) همدی دی ښه اورېدونکی (د اقوالو) ښه ليدونکی (د افعالو؛ نو جزاء به ورکړي دوی ته).

تفسير: يعنې له الله تعالى څخه پناه وغواړه !، چې هغه د دغو مجادلينو له دغو خيالاتو څخه نجات درکړي، او د دوی له شره دې وساتي، وروسته له دې نه د ځينو هغو مسائلو تحقيق دی چې په هغو کې خلق سره جګړې کوي، مثلاً بعث بعد الموت وروسته له مرګه بيا ژوندي راپاځېدل چې دغه امر دوی محال ګڼه يا د الله تعالى له توحيده يې انکار کوو.

لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

خامخا پيدا کول د اسمانونو او د ځمکې ډېر لوی دي له پيدايښته د خلقو، وليکن اکثر د خلقو نه پوهيږي (په اسانی د دغه دويم پيدايښت لکه د اول).

تفسير: يعنې ظاهرًا له مادي حيثيته د اسمان او د ځمکې د عظمت او جسامت په مخکښې د انسان حقيقت څه دی؟ حال دا چې دغه خبره مشرکين هم مني چې داسمان او د ځمکې پيدا کوونکی هم هغه واحد قدوس الله دی، بيا هغه لوی

ذات چې د دغومره لويو مخلوقاتو پيدا کوونکی وي؛ آيا هغه ته د انسانانو اول ځلي يا دويم ځلي پيدا کول کوم سخت يا مشکل کار دی؟ د تعجب ځای دی چې پر دغسې غټو غټو خبرو هم ډېر خلق نه پوهيږي.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ ۚ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

او نه سره برابريږي (يو) ړوند (غافل جاهل) او بل کتونکی (ذاکر ـ عالم) او (همداسې نه برابريږي سره) هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) او نه هغه چې بدکار دي، ډېر لږ پند اخلئ تاسې (ای خلقو).

تفسير: يعنې يو داسې ړوند چې د حق سمه صافه لاره نشي ليدلی، او يو ليدونکی چې په نهايت بصيرت سره صراط المستقيم کتلی شي، او پري پوهيږي؛ آيا دواړه سره برابر کېدی شي؟ يا د يوه نيکو کار مؤمن او د بدکار کافر انجام سره يو شانې کېدی شي؟ که داسې نه وي؛ نو ضرور دي چې يوه داسې ورځ به وي چې د دغو دواړو په منځ کې به فرق او تفاوت ښکاره شي، او د دغو دواړو د علمونو او د عملونو د ثمراتو نتائج په ډېر اکمل صورت سره ظاهر او ښکاره شي، مګر افسوس چې تاسې دومره هم نه پوهېږئ؟.

إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ

بېشکه چې قيامت خامخا راتلونکی دی، نشته هيڅ شک په (راتللو د) دغه (قيامت) کې، وليکن زياتره د خلقو ايمان نه راوړي (په قيامت او تصديق يې نه کوي). او فرمايي رب ستاسې (ای بندګانو ځما !) تاسې وبولئ ما چې قبلوم تاسې ته (دعاء ستاسې).

تفسير: يعنې ماته عبادت وکړئ ! چې د هغه بدل او جزاء به در کړم، او له ما څخه وغواړئ ! چې ستاسې دغه غوښتنه به توی او تشه نه ځي.

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

بېشکه هغه کسان چې تکبّر (سرکښي) کوي له عبادت څخه ځما؛ ژر ده چې ننه به وځي دوی په دوزخ کې په دې حال کې چې خوار او سپک وي.

تفسير: د بندګۍ شرط له الله تعالی څخه غوښتنه ده، نه غوښتل تکبّر او غرور دی، او له دې آيت څخه معلوميږي چې الله تعالی ته د بندګانو غږ او دعاء وررسيږي، دغه خبره خو بېشکه برحقه ده، مګر د دې مطلب داسې نه دی چې د هر بنده هر دعاء قبلوي، يا ښايي چې قبوله يې کړي، يعنې هر هغه شی چې غواړي؛ هم هغه شی ورته ورکړي، نه ! د ده د دعا اجابت څو اقسامه او انواع لري، چې په احاديثو کې بيان کړی شوی دی، د کوم شي ورکړه او عطاء د الله تعالی پر مشيت موقوفه او د ده د حکمت تابع ده، لکه څنګه د «الأنعام» سورت په (۴) رکوع (۴۱) آيت کې يې فرمايلي دي: ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ﴾ په هر حال د بندګانو کار د الله تعالی له درباره هم دغه غوښتنه ده، او دغه غوښتنه في حدّ ذاته يو عبادت دی.

اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ

الله هغه (ذات) دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته شپه لپاره د دې چې ارامي وکړئ تاسې په هغې کې، او (ګرځولې يې ده) ورځ ليدلو ته.

تفسير: د شپې په مستريحه يخه او تياره فضاء او د هوسايۍ او د راحت په هوا کې ټول خلق د استراحت خوب کوي، هر کله چې ورځ شي؛ نو په نوي نشاط او تازه قوّت سره پاځيږي، او د لمر په رڼا کې پخپلو کارو او چارو کې بوخت او لګيا کيږي، په دغه وخت کې د تګ او راتګ ليدل کار کول او د نورو اعمالو لپاره مصنوعي رڼا بيخي ضرورت نه وي.

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾

بېشکه الله خامخا څښتن د فضل دی پر انسانانو، وليکن زياتري د انسانانو شُکر نه وباسي (په دغو نعماوو د الله).

تفسير: يعنې د حقيقي منعم پېژندل هم دغه وو چې په قول او فعل او په ځان او زړه يې شُکر اداء کولی، خو ډېر خلق د شکر ايستلو په ځای شرک اختياروي.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾

دغه (ذات) تاسې ته (وايم): الله دی، رب پالونکی ستاسې چې خالق پيدا کوونکی د هر څيز دی، نشته هيڅوک لائق د عبادت مګر همدی دی يواځې، پس کوم طرف ته ګرځولی شوي يئ تاسې (له عبادت د ده).

تفسير: يعنې د شپې او د ورځې نعمتونه د الله تعالی له طرفه منئ، نو ښايي چې بندګي هم همغه ته وکړئ !، وروسته د دغه مقام له رسېدلو بيا تاسې ولې بې لارې کېږئ، چې حقيقي مالك يو ذات وي او عبادت وکړی شي د بل چا؟.

كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾

همداسې ګرځولی کيږي (له حقه) هغه کسان چې وو له آيتونو د الله به يې انکار کوو. الله هغه (ذات) دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمکه ځای د قرار (چې پرې ګرزان او معاش کوئ)، او (ګرځولی يې ده تاسې ته) اسمان چت (د قُبې په شان)، او صورتونه يې ترلي دي ستاسې پس ډېر ښايسته يې جوړ کړه صورتونه ستاسې، او روزي يې درکړې ده تاسې ته له طيباتو پاکيزه وو (لذتناکو شيانو)، دغه (خالق، مصوّر، رازق) الله دی رب پالونکی ستاسې، پس ډېر برکتي (ډېر پورته دی شان) دی الله چې رب پالونکی د ټولو عالميانو دی.

تفسير: يعنې له ګردو ساکښانو څخه د انسان صورت ښه، بهتر، او ښکلی او د ده روزي يې پاکه صافه ګرځولې ده.

هُوَ الْحَيُّ

هم دی ژوندی دی، تل په يو حال باقي قايم تدبير والا.

تفسير: چې له هيڅ يوه حيثيته او جهته له سره فناء او موت نه پرې طاري كيږي، او نه طاري كېدی شي، او ظاهر دی كله چې د الله تعالى حيات ذاتي او دائمي دی؛ نو د ده د حيات گرد (ټول) لوازم ذاتي او دائمي وي.

لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۗ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾

نشته بل هيڅوك لايق د عبادت مگر همدی دی، پس يواځې وبولئ همدی په دې حال چې خالص كوونكي يئ تاسې خاص دغه (الله) لره (د) دين (له شركه)، ټوله ثناء ده خاص الله لره چې رب پالونكی د ټولو عالميانو دی.

تفسير: يعنې گرد كمالات، محامد، محاسن، د حيات د وجود تابع دي، هغه چې على الاطلاق حي دی، همدی د عبادت وړ او مستحق دی، او د گردو (ټولو) كمالاتو مالك دی، ځكه چې په ﴿هُوَ الْحَيُّ﴾ پسې وروسته يې ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ وفرمايل.

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِن رَّبِّي
وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾

ووايه (اى محمده دوی ته) بېشكه زه منع كړی شوی يم له دې نه چې عبادت وكړم د هغو (بُتانو) چې بولئ يې تاسې غير له الله كله چې راغلل ما ته ښكاره دليلونه (د توحيد) له (جانبه د) رب پالونكي ځما، او امر حكم كړی شوی دی پر ما چې غاړه كېږدم رب پالونكي د (تمامو) عالميانو ته.

تفسير: يعنې هر كله چې ما ته صفا او ښكاره دلائل راكړی شوي دي، نو د دې څخه منع شوی يم چې د غير الله عبادت وكړم، بلكه يواځې د عالميانو د پالونكي په عبادت مأمور شوی يم.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ

الله هغه (ذات) دی چې يې پيدا كړی دی (نيكه) ستاسې له خاورو نه.

تفسير: يعنې ستاسې پلار آدم، يا تاسې مو په داسې شان له خاورو څخه پيدا كړئ، هغه نطفه چې تاسې ترې پيدا كېږئ؛ د هغو مأكولاتو او مشروباتو خلاصه ده چې له ځمكې څخه پيدا كيږي.

ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ

بيا يې (پيدا كړه اولاده د آدم) له نطفې (اوبو د مني) بيا له كلكې ټوټې د وينو.

تفسير: يعنې بني آدم اصلاً د اوبو له څاڅكي د مني له قطرې څخه مخلوق دي، چې وروسته ترلي وينه كيږي، او د حيات نور مدارج پرې كوي.

ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا ۚ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ ۖ وَلِتَبْلُغُوا
أَجَلًا مُّسَمًّى

بيا راوباسي تاسې (له ارحامو د ميندو) اطفال واړه (بيا تربيت كوي ستاسې) لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې منتها د قوت خپل ته، بيا (ژوندي ساتي تاسې) لپاره د دې چې شئ تاسې زاړه (بې

قو ته، بې مجاله)، او ځيني له تاسې هغه دي چې مړه کولی شي پخوا له دې (بلوغه)، او (ساتي مو) لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې تر هغې نېټې معلومې پورې (چې وخت د مرګ دی).

تفسير: يعني له وړو كيتوبه ځلمي كيږئ، او له ځلميتوبه زوړتوب ته رسېږئ، او ځيني سړي پخوا له ځلميتوبه يا زوړتوبه مري، په هر حال ګرد تر يوه ټاكلي معيّن ميعاد او ليكلي شوې وعدې پورې رسيږي، له موت او حشر څخه هيڅوك نه دي خلاص، او نه ترې مستثنى كېدی شي: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ * وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَٰلِ وَالْإِكْرَامِ﴾.

وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

او لپاره د دې چې تاسې د عقل څخه كار واخلئ (په دلائلو د وحدانيت او قدرت د الله، او په بعث بعد الموت).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «يعني ښه فكر او دقّت وكړئ!، چې دومره احوال او ادوار پر تاسې تېر شوي دي، ممكن چې يو بل حال او دوره هم پر تاسې تېره شي، چې وروسته له مرګه بيا ژوندي راپاڅېدل دي، نو هغه تاسې ولې مشكل او محال ګڼئ»؟.

هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

(الله) هم هغه (ذات) دی چې ژوندي كول كوي، او مړه كول كوي، پس هر كله چې اراده حكم وكړي د يوه كار؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې وايي ورته چې (موجود) شه پس هغه موجود شي (بې له مهلته).

تفسير: يعني د ده كامل قدرت او د «كن فيكون» د شان په مقابل دغه څه سختي او اشكال لري چې وروسته له مرګه مو بيا ژوندي كړي؟.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ

آيا نه ويني ته هغه كسان چې مجادله جګړه كوي په آيتونو (قرآن) د الله كې، پس كوم طرف ته ګرځولی شي دوی له تصديقه د هغو. هغه (كسان) چې تكذيب يې كړی دی په دغه كتاب (قرآن)، او په هغو (شيانو) چې راليږلي مو دي په هغو سره رسولان (پخواني) خپل، پس ژر ده چې پوه به شي دوی (چې د دغه تكذيب بده نتيجه څه كيږي؟). كله چې وي به (د اور) غاړكۍ په غاړو د دوی كې، او ځنځيرونه به هم وي (په پښو د دوی).

تفسير: د ځنځير يو سر به په غاړه پورې نښتی وي، او بل سر به يې د پرښتو په لاسو كې وي، او په دغه ډول دوی د مجرمانو او قيديانو په شان راوستل كيږي.

يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾

چې راښكلی كيږي به دوی. په اوبو ډېرو تودو كې، بيا به په اور (د دوزخ) كې سوځولی وريتولی شي دوی.

تفسیر: یعني په دوزخ کې به کله په ایشېدلو ډېرو سوځوونکیو اوبو سره او کله به په اور سره عذاب ورکول کیږي (أعاذنا الله منهما).

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ۝ مِن دُونِ اللَّهِ

بیا به وویل شي دوی ته چې چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې شریکول به مو (له الله سره په عبادت کې). بغیر له الله (چې اوس خلاص کړي تاسې له عذابه)؟.

تفسیر: یعني په دغه وخت به له دوی ځنې هیڅ یو په کار نه ورځي، که مو له لاسه پوره وي او توانیږئ؛ نو هغوی خپل مدد ته راوبولئ !.

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا

نو وبه وایي (کفّار) چې: ورک شول له مونږ څخه (هغه معبودان ځمونږ).

تفسیر: یعني له مونږ څخه خطا او ورک او مونږ ترې تېر شو، ښایي په دغه وخت کې به عابدین او معبودین سره بېلولی شي، یا به د ﴿قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا﴾ مطلب داسې وي چې: اګر که موجود دي، مګر کله چې له دوی نه کومه فائده نه رسیږي، نو د دوی وجود او عدم سره برابر دي.

بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُوا مِن قَبْلُ شَيْئًا

بلکه ګویا نه وو مونږ چې بلل به مو (په عبادت سره دغه معبودان) پخوا له دې نه هیڅ شی.

تفسیر: اکثرو مفسرینو د دې مطلب داسې اخیستی دی، په دنیا کې مونږ هغو کسانو ته چې بلنه کوله؛ اوس راښکاره شوه چې هغوی په واقع کې هیڅ شی نه وو.

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ۝

همداسې (په شان د دغو مجادلانو) ګمراهان کوي الله کافران (چې سمه لاره به نه مومي).

تفسیر: یعني لکه چې دلته له ډېر انکار کولو څخه وښوییدل او وویرېدل، او داسې اقرار یې وکړ، په دنیا کې هم د همدغو کفّارو هم دغه حال وو.

ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ۝

دغه (ګمراهي او عذاب) تاسې ته په سبب د هغه دی چې وئ تاسې چې خوشالي به مو کوله په ځمکه کې په ناحقه سره، او په سبب د هغه چې وئ تاسې چې تکبّر به مو کولو په ناحقه سره.

تفسیر: یعني ومو لید چې د ناحق غرور، تکبر او لویي آخره خاتمه او عاقبت داسې کیږي، اوس مو هغه لویي او ښودنه چېرې لاړه؟ او بیا وبه ویل شي دغو منکرینو ته د الله تعالی له جانبه داسې چې:

ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ

ننوځئ تاسې په دروازو د دوزخ کې.

تفسير: يعنې هر قسم مجرم په هم هغه وره کې ننوځئ چې د دوی لپاره ټاکلی او مقرّر کړی شوی دی.

خٰلِدِیْنَ فِیْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِیْنَ ﴿۷۶﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ فَاِمَّا نُرِیَنَّكَ بَعْضَ الَّذِیْ نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّیَنَّكَ فَاِلَیْنَا یُرْجَعُوْنَ ﴿۷۷﴾

په دې حال چې همېشه پاتې کېدونکي اوسئ په دغه (دوزخ) کې، پس ناکاره ځای د متکبّرانو دی. پس صبر و کړه (ای محمده ! په ضرر د کفّارو)، بېشکه چې وعده د الله (په نصرت د اولياوو او اهلاک د اشقياوو) حقه ده، پس که وښيو مونږ تاته ځينې د هغه عذاب چې وعده يې کوو مونږ له هغوی سره؛ (نو ډېر ښه ده !)، يا قبض کړو مونږ تا پس خاص مونږ ته بيا بېرته راوستلی شي دوی.

تفسير: يعنې الله تعالی ده ته د عذاب ورکولو کومه وعده چې فرمايلې وه؛ هغه يقيناً پوره او ايفاء کېدونکې ده، ممکن دي چې ځينې مواعيد د رسول الله صلی الله عليه وسلم مبارک په حيات کې په سر ورسيږي، لکه چې د بدر او معظمې مکې فتح او نور فتوحات، يا د دوی له وفاته وروسته، په هر حال دوی له مونږ څخه خپل ځانونه نشي ژغورلی، او نه يې چېرې ايستلی شي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا عَلَیْكَ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ نَقْصُصْ عَلَیْكَ ؕ

او خامخا په تحقيق لېږلي وو مونږ رسولان پخوا له تانه چې ځينې له هغوی هغه انبياء دي چې قصې د هغو کړي دي مونږ تاته، او ځينې له دغو هغه انبياء دي چې قصې نه دي کړي مونږ تاته.

تفسير: يعنې د ځينو انبياوو تفصيلي حال يې تاسې ته بيان کړی دی، او د ځينو يې نه دی کړی، او امکان لري چې د دې آيت له نزوله وروسته يې د هغوی تفصيلي حال هم بيان کړی وي، په هر حال د هغو رسولانو نومونه چې معلوم دي؛ پر هغو باندې تفصيلاً او پر هغو چې نوم او نور حالات يې نه دي معلوم؛ اجمالاً ايمان راوړل ضروري دي: ﴿لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ﴾.

وَمَا كَانَ لِرَسُوْلٍ اَنْ یَّاْتِیَ بِاٰیَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ

او نه وو هيڅ رسول ته (او نه يې مقدور وو) دا چې راوړي کومه يوه معجزه مګر په اذن حکم د الله سره.

تفسير: يعنې د الله تعالی په مخکښې ټول سره عاجزان دي، رسولانو ته هم د دې خبرې واک او اختيار نشته، چې هر معجزه چې د دوی زړه وغواړي؛ هم هغه معجزه ور وښيي، دوی يواځې هم هغه معجزات ښوولی شي چې د هغې د ښوونې اجازت د رب العزّت له طرفه دوی ته شوی وي.

فَاِذَا جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِیَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿۷۸﴾

پس هر کله چې راغی امر حکم د الله؛ فيصله به وکړه شي په حقه سره، او زيان به وکړي هلته باطلونکي (د حق دروغجن شمېرونکي).

تفسير: يعنې څه وخت چې د الله تعالی حکم رسيږي، د رسولانو او د دوی د اقوامو په منځ کې په عدل او انصاف سره حکم فيصله صادريږي، په دغه وخت کې رسولان کامياب او فائز المرام کيږي، او د باطلو منونکيو په برخه پرته له ذلّته او رسوايي بل هيڅ شی نه رسيږي، او حکمت په نه واقع کېدلو د دغو کې دا دی چې:

اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا عَلَيْهَا حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ

الله هغه (ذات) دی چې پیدا کړي یې دي تاسې ته چارپایان لپاره د دې چې سوربږئ پر ځینو د دوی، او له ځینو د دوی خورئ تاسې. او دي تاسې لره په دغو چارپایانو کې ډېرې نفعې، او لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې په دوی سره هغه حاجت ته چې په سینو (زړونو) ستاسې کې وي.

تفسیر: مثلاً د دوی له پوستکي، څرمني، وړیو، ویښتانو، او نورو څخه راز راز فائدې اخلئ، پر دوی باندې سورلي پخپل ځای کې یو مقصد دی، او د سورلی په وسیله انسان ډېر دیني او دنیوي مقاصد حاصلولی شي.

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُوْنَ ﴿۸۰﴾

او پر دغو چارپایانو (په بر کې) او پر بېړۍ (په بحر کې) سورول کېږئ تاسې.

تفسیر: یعنې په وچه کې د ځاروو پر شا، او په سیند کې پر بېړیو سواره ګرځئ، او مال او اسباب مو هم پرې باروئ.

وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ ۖ فَاَيَّ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿۸۱﴾

او ښیي تاسې ته دلائل خپل، پس له کوم یوه له دلائلو د الله څخه انکار کوئ تاسې.

تفسیر: یعنې سره د دومره ښکاره وو دلائلو له لیدلو بیا انسان تر کوم حد او اندازې پورې پخپل شك او انكار كې ټینګ ولاړ دی، لا نه دي معلوم چې الله تعالی د خپل قدرت څومره نورې نښې او دلائل هم ورښیي؟.

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْۤا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ فَمَاۤ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۲﴾

آیا پس نه دي ګرځېدلي دوی په ځمکه کې، پس چې وګوري دوی چې څرنګه شو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی نه (تېر شوي) وو، چې وو هغوی ډېر زیات له دغو (کفّارو) څخه، او ډېر سخت وو په (بدني) قوّت او (مدني) آثارو په ځمکه کې، پس هیڅ دفع ونه کړه له دوی نه هغو (اعمالو) چې وو هغوی چې کسب او پیدا کول به یې (چې اموال او رجال او نور وو).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه ډېر داسې اقوام تېر شوي دي، چې په سرو او ملاتړ، زور او قوت او نورو شیانو کې له دغو موجوده وو کفّارو څنې ډېر قوي وو، هغوی له دوی څنې زیاتې او مهمې نښې او یادونې په ځمکه کې پرېښې دي، لیکن څه وخت چې د الله تعالی عذاب ورنازل شو؛ نو هغه زور اوقوت، سامان او وسایل هیڅ د دوی په کار ورنغلل، او سره له هغو سپېره، هلاك او تباه شول.

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۸۳﴾

پس هر کله چې رابه غلل دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو؛ نو خوشاله به شو په هغه چې له دوی څخه به وو له علمه (اخباره پوهنه)، او چاپېر (محیط منعکس) شو پر دوی هغه (عذاب) چې وو به دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

تفسیر: کوم علوم او فنون چې له هغوی سره وو، او پر هغو غلطو عقیدو چې دوی خپل زړونه تړلي وو، او پر هغو به یې تکبر، تفاخر او لویي کوله، او د انبیاوو علیهم السلام علومو او هدایاتو ته به یې په سپکه کتل، او په تحقیر به یې لیدل، او پرې ټوکې او مسخرې به یې کولې؛ بالآخر داسې یو وخت راغی چې هغوی ته د خپلو هم هغو ټوکو او ملنډو نتیجه او حقیقت پخپله وربنکاره شو، او د هغه تمسخر او استهزاء مورد خپله همدوی وګرځېدل.

فَلَمَّا رَاَوۡا بَاۡسَنَا قَالُوۡۤا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحۡدَهٗ وَكَفَرۡنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشۡرِكِيۡنَ ﴿۸۴﴾

پس هر کله چې وبه لید دوی (په دُنیا کې) سخت عذاب ځمونږ؛ نو وبه یې ویل: ایمان مو راوړی دی په الله یواځې، او کافران شو مونږ پر هغو څیزونو چې وو مونږ په سبب د هغه څیز مشرکان (چې باطل معبودان دي).

تفسیر: یعنې څه وخت چې دوی له عذاب سره مخامخ شول، او د الله تعالی د عذاب معاینه یې وکړه؛ نو د ایمان راوړلو او توبه ایستلو په فکر کې ولوېدل، او وروسته له هغه په دې وپوهېدل چې یواځې د واحد الله په لطف او مرحمت سره کار چلېدی شي، هغو شیانو ته چې مونږ د معبودیت درجه ورکړې وه؛ هغه ګرد عاجزان وو، او مونږ ډېر احمقان او جاهلان وو چې داسې چټي او بېکاره شیان مو د الوهیت پر تخت کښېنولي وو.

فَلَمۡ يَكُ يَنۡفَعُهُمۡ اِيۡمَانُهُمۡ لَمَّا رَاَوۡا بَاۡسَنَا ؕ

پس نه وو (دا کار) چې نفع ورسوي دوی ته ایمان د دوی هر کله چې وبه لید دوی سخت عذاب ځمونږ.

تفسیر: یعنې اوس افسوس او ارمان او د تقصیر له اقراره او اعترافه هیڅ یوه فائده نه وررسیږي، د ایمان او د توبې وخت تېر شوی دی، د عذاب له لیدلو څخه خو هر یوه سړي ته بې اختیاره یقین او باور پیدا کیږي، مګر دغسې یقین د نجات موجب نشي کېدی، او نه د داسې یقین په واسطه نازل شوی عذاب منع کېدی شي.

سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِيۡ قَدۡ خَلَتۡ فِيۡ عِبَادِهٖ ۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الۡكٰفِرُوۡنَ ﴿۸۵﴾

(طریقه ایښې ده الله) طریقه د الله هغه چې په تحقیق تېره شوې ده په بندګانو د دغه (الله)، او زیان کاره شول په دغه ځای کې کافران (چې ښکاره شو هغه متمادي خسران د دوی).

تفسیر: یعنې دغه وضعیت له پخوا راهیسې تل دوام لري، چې خلق ړومبی د انکار او استهزاء له لارې وړاندې کیږي، بیا هر کله چې په عذاب کې اخته او مبتلا شي؛ نو شورماشور لګوي، او پر خپلو اغلاطو اعتراف کوي، د الله تعالی دا عادت دی چې ناوخته توبه نه قبلوي، بالآخر منکرین د خپلو جرائمو په بدل سپېره، خراب او بربادیږي.

تمّت سورة المؤمن، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ حٰمٓ السَّجۡدَة

«د (حٰمٓ السجدة) سورت مکي دی، (۵۴) آیته او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۱) او په نزول کې (۶۱) سورت دی، وروسته د (المؤمن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۝١ تَنۡزِيۡلٌ مِّنَ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ۝٢

(دغه قرآن) رالېږلی شوی دی له (هغه الله) چې خورا (ډېر) مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې د الله ډېره زیاته مهرباني او رحمت پر خپلو بندګانو دی، چې د دوی د هدایت لپاره یې داسې عظیم الشأن او بېمثاله کتاب نازل فرمایلی دی.

كِتٰبٌ فُصِّلَتۡ اٰيٰتُهٗ

داسې کتاب دی چې په تفصیل سره بیان شوي دي آیتونه د ده.

تفسیر: پـه لفظي ډول سره د آیتونو بېل بېل توب خو ښکاره دی، مګر له معنوي حیثیته هم د سلهاوو اقسامو علومو او مضامینو تفصیل په بېلو بېلو آیتونو کې ورکړی شوی دی.

قُرۡاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوۡمٍ يَّعۡلَمُوۡنَ ۝٣

په دې حال چې لوستلی شوی دی په عربي ژبه لپاره د هغه قوم چې پوهیږي.

تفسیر: یعنې عظیم الشأن قرآن په اعلی درجې صافې عربي ژبې نازل کړی شوی دی، چې د ده د ړومبنیو مخاطبینو مورنۍ ژبه وه، خو هغو خلقو ته د ده په پوهېدلو کې څه تکلیف ورپېښ نشي، او دوی ژر او ښه پرې وپوهیږي، او بیا نور انسانان هم پرې په ښه شان سره وپوهوي، مګر سره له هغه دغه خبره هم ظاهره ده چې هم هغه خلق له دغه قرآن څخه منتفع او ګټور کېدی شي؛ چې د عقل او پوهې خاوندان وي، ناپوه او جاهل خلق د دغه عظمی نعمت څه قدر او عزت کولی شي؟.

بَشِيۡرًا وَّنَذِيۡرًا ۚ

زېری ورکوونکی دی (دا کتاب مؤمنانو ته په جنت) او ویروونکی دی (دا کتاب کفّارو لره له دوزخ).

تفسیر: یعنې دغه پاک قرآن خپلو منونکیو ته د نجات او فلاح زېری اوروي، او منکرینو ته د دوی له بده انجامه وېره ورکوي.

فَاَعۡرَضَ اَكۡثَرُهُمۡ فَهُمۡ لَا يَسۡمَعُوۡنَ ۝۴

پس مخ وګرځاوه زياترو د دغو (كفارو) پس دوی نه اوري (حق په اورېدلو د قبول سره).

تفسير: يعنې سره له دغو ګردو خبرو تعجّب دی، چې له دوی نه ډېر كسان د دې كتاب دغه ډېر قيمت لرونكيو پندونو او نصائحو ته غور او دقّت نه كوي، كله چې دې ته بيخي د دوی فكر نشته؛ نو ولې به يې اوري؟ او فرض يې كړئ كه دوی دغه قرآن پخپلو غوږونو سره هم واوري، ليكن د زړه په غوږونو سره يې نه اوري، او د ده د منلو او قبلولو توفيق نه ورحاصلوي، نو د دوی دغه اورېدل د نه اورېدلو په شان دي.

وَقَالُوۡا قُلُوۡبُنَا فِىۡۤ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدۡعُوۡنَاۤ اِلَيۡهِ وَفِىۡۤ اٰذَانِنَا وَقۡرٌ وَّمِنۡۢ بَيۡنِنَا وَبَيۡنِكَ حِجَابٌ فَاعۡمَلۡ اِنَّنَا عٰمِلُوۡنَ ۝۵

او وايي (دغه كفّار محمد ته) زړونه مو په پردو كې دي له (فهمه) د هغه څيزه چې بولې ته مونږ هغه ته (چې توحيد يا قرآن دی)، او په غوږونو څمونږ كې درونډوالی دی (چې نه اورو وينا ستا)، او په منځ څمونږ او په منځ ستاسې كې پرده (د مخالفت) ده، نو عمل وكړه ته (پر دين خپل) بېشكه مونږ هم عمل كوونكي يو (پر دين خپل).

تفسير: دوی به دا ويل چې: ستا د دعوت په وجه زړونه مو په غلافونو او پردو كې پټ دي، او غوږونه مو درانه دي، او ستا او څمونږ په منځ كې پرده حائل ده، چې مونږ او تاسو سره بيلوي، نو ته خپل كار كوه، او مونږ به خپل كار كوو، ستا خبرې پر مونږ تأثير نه كوي.

قُلۡ اِنَّمَاۤ اَنَا بَشَرٌ مِّثۡلُكُمۡ يُوۡحٰۤى اِلَىَّ اَنَّمَاۤ اِلٰهُكُمۡ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَاسۡتَقِيۡمُوۡۤا اِلَيۡهِ وَاسۡتَغۡفِرُوۡهُ‌ ؕ

ووايه (ای محمده! دوی ته) بېشكه همدا خبره ده زه يو بشر انسان يم په شان ستاسې، (ليكن فرق مې دا دی چې) وحي كېږي ماته (له طرفه د رب څما) داسې چې بېشكه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود يو دی، پس سم مستقيم ورځئ ده ته (په توحيد)، او مغفرت وغواړئ له ده نه!.

تفسير: يعنې نه زه معبود او الله يم چې په زور سره ستاسې زړونه واړولی شم، او نه هغه پرښته يم چې د هغې د رالېږلو غوښتنه تاسې كوئ، او نه كوم بل مخلوق يم، بلكه ستاسې له نوعې او له جنسه يو انسان يم چې څما خبره پوهېدل ستاسې د همجنسی له سببه تاسو ته اسان دي، او هغه انسان يم چې د الله تعالی له جانبه آخري او د خورا اكملې وحي لپاره غوره شوی يم، بناء عليه هومره چې تاسې له هغه شخصه مخ واړوئ؛ زه خامخا د پاك الله پيغام تاسې ته اوروم، ما ته د وحي په وسيله دا ښوولي شوي دي چې ستاسې ټولو معبود يو دی، چې ماسوا له هغه بل هيڅوك د عبادت لايق نه دی، لهذا پر ټولو لازم دي چې په ګردو احوالو كې سم د هم هغه واحد الله تعالی په طرف مخ وګرځوئ، او د ده د سمې صافې لارې څخه يوه خاشه دېخوا او هغې خوا ته لا نه نشې، او هغه بې لارې او كاره تلل چې پخوا له دې نه ستاسې څخه صادر شوي دي؛ د هغو معافي د الله تعالی له درباره وغواړئ، چې پاك الله ګرد ړومبني او وروستني ګناهونه دروبښي.

وَوَيۡلٌ لِّلۡمُشۡرِكِيۡنَۙ ۝۶ الَّذِيۡنَ لَا يُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ وَهُمۡ بِالۡاٰخِرَةِ هُمۡ كٰفِرُوۡنَ ۝۷

او افسوس هلاك خرابي ده لپاره د مشركانو. هغه چې نه وركوي زكات (يا نه كوي هغه كار چې پرې پاكيږي)، او دوی پر آخرت (حساب كتاب ثواب عقاب) همدوی كافران منكران دي.

تفسير: د هغو خلقو معامله چې له الله تعالى سره داسې وي چې عاجز مخلوق د ده په عبادت کې شريکوي، او له بندګانو سره داسې وي چې د صدقې او زکات پيسې پر کوم فقير او محتاج نه لګوي، او نه غواړي چې مساکين پرې خوشاله شي، او ورسره له آخرته او انجامه هم بيخي بېفکره او غافل دي، ځکه چې دوی له سره دغه خبره نه مني چې له مړينې څخه وروسته بل کوم ژوندون، حساب، کتاب، ثواب او عقاب شته، د دغسې خلقو مستقبل ماسوا له اهلاکه خرابۍ بربادۍ او سپکتيا بل شی نه دی.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ⑧

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) شته؛ دوی ته اجر چې نه دی قطع کېدونکی.

تفسير: يعنې هيڅکله به نه منقطع کيږي، او تر أبد الآباده پورې به جاري وي، کله چې جنت ته ورسيږي؛ نه به دوی او نه به د دوی ثواب فناء او انقطاع مومي.

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ⑨

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا بېشکه تاسې خامخا کافران کېږئ په هغه الله چې پيدا کړې يې ده ځمکه په دوو ورځو کې، او ګرځوئ له خپل ځانه (دغه الله) ته شريکان؟ دغه ذات (چې ځمکه يې په دوو ورځو کې پيدا کړې ده) رب د عالميانو دی.

تفسير: يعنې څومره د حيرت او د تعجّب ځای دی چې د «رب العالمين» د وحدانيت او کماليه صفاتو څخه انکار کوئ، او نور داسې شيان له هغه سره برابروئ چې د يوې ذرې په اندازه هم د کار او اختيار مالکان نه دي.

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا

او پيدا کړي دي (الله) په دغه (ځمکه) کې درانه کلک محکم غرونه د پاسه د دې نه، او بيا يې برکت کېښود په دغه (ځمکه يا غرونو) کې، او مقرره (په اندازه) کړې يې ده په دې ځمکه کې روزي (د اهل) د دې.

تفسير: «او بيا يې برکت کېښود په دغه ځمکه يا غرونو کې» يعنې قسم قسم کانونه، ونې، مېوې، ثمرات، غلې، دانې او حيوانات او نور له ځمکې څخه وځي، «او مقرره او په اندازه کړې يې ده په دې ځمکه کې روزي د اهل د دې»، يعنې پر ځمکه باندې يې د هستېدونکو خواړه په يوې خاصې اندازې او حکمت سره په ځمکه کې کېښودل، لکه چې د هر اقليم او د هر ملک د هستېدونکو له طبايعو او له ضروورياتو سره يې موافق خواړه مهيّاً او تهيه فرمايلي دي، او الله أکرم شأنه وأعظم برهانه پيدا کړه ځمکه، غرونه او نور او مقدر يې کړل اوقات:

فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ⑩

په څلورو ورځو کې، برابر دي لپاره د پوښتنې کوونکيو (له پيدا کولو د ځمکې او د ما فيها).

تفسير: يعنې ګرد کارونه په څلورو ورځو کې وشول، په دوو ورځو کې ځمکه پيدا کړی شوه، او په دوو نورو ورځو کې د دوی د نورو متعلقاتو بندوبست وشو، هر څوک چې پوښتنه کوي يا د پوښتنې کولو اراده لري؛ هغو ته دغه

وروښيه ! چې دغه ټول په څلورو ورځو کې بې له تزييده او تنقيصه په وجود راغلي دي، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «يعنې د پوښتنې کوونکيو ځواب پوره شو».

تنبيه: دلته له ورځو څنې په ظاهري صورت سره همدغه معروفې او متبادرې ورځې نشي مراد کېدی، ځکه چې د ځمکې او د لمر او د نورو موجوداتو له وجوده پخوا د هغه وجود له سره نه دی متصور، لا محاله له دغو څلورو ورځو څخه به د هغو مقدار مراد وي، يا به هغه ورځې ترې مراد وي چې د هغو په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ (۱۷ جزء د الحج ـسورت (۶) رکوع (۴۷) آيت ځمونږ د دغه مقدس تفسير) والله أعلم.

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ

بيا اوچت شو اسمان ته حال دا چې دغه اسمان يو لوګی وو (ولاړ).

تفسير: يعنې بيا د اسمانونو په طرف اوچت شو، چې په دغه وخت کې دوی ګرد سره يو وو د يوه لوګي په شان؛ نو هغوی يې سره تقسيم کړل، او په اوو اسمانونو سره يې وويشل، لکه چې وروسته له دې نه يې ذکر راځي.

تنبيه: ممکن دي له «دخان» څخه د اسمانونو د مادې په طرف اشاره وي.

فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾

پس وفرمايل (الله) دغه (اسمان) ته، او (دغې) ځمکې ته چې راشئ دواړه پخپلې خوښې سره، يا په زور سره، وويل اسمان او ځمکې: راغو مونږ (فرمان ستا ته) په خوښۍ سره.

تفسير: يعنې اراده يې وفرمايله چې د دغو دواړو اسمان او ځمکې له يو ځای کېدو څخه دنيا ودانه کړي، اعم له دې نه چې دوی دواړه پخپل طبيعت سره يو ځای شي که په زور سره، په هر حال د دواړو له يو ځای کولو سره يې دغه نظام جوړول مقصود وو، او دغه دواړه سره يو ځای شول، پخپل طبيعت له اسمان د لمر اشعې راغلې، او تودوخې پيدا شوې، هواوې جاري شوې، د هغو دوړې او بخار پاس پورته شو، بيا له هغه څخه اوبه توېدې، او د باران په صورت وورېدې، چې د هغو په وسيله راز راز شيان پيدا شول، او پخوا يې فرمايلي وو چې: «په ځمکه کې يې د دوی خوراکونه کېښودل»، يعنې په ځمکه کې يې داسې قابليت کېښود چې دغسې شيان ترې پيدا کېږي.

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ

پس مقرر جوړ کړل (الله لوګي څنې) اووه اسمانونه په دوو ورځو کې.

تفسير: يعنې څلور ورځې هغه وې، او په دوو ورځو کې يې اسمانونه پيدا کړل، چې ګردې (ټولې) سره شپږ ورځې شوې، لکه چې په بل ځای کې د ﴿سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ تصريح شته.

تنبيه: په هغو مرفوعه احاديثو کې چې د کائناتو د تخليق په متعلق د ورځو تعيين او ترتيب راغلی دی، چې هغه دغه شيان الله تعالى د هفتې په دغو او هغو ورځو کې پيدا کړي دي؛ په هغو کې کوم يو صحيح حديث تر اوسه پورې په نظر نه دی راغلی، حتى چې د ابو هريره رضي الله تعالى عنه د حديث په متعلق چې په صحيح مسلم کې دی؛ «ابن کثير» ليکي: «هو من غرائب الصحيح، وقد علّله البخاري في التاريخ، فقال: رواه بعضهم عن أبي هريرة عن كعب الأحبار، وهو الأصح» «يعنې دا حديث امام بخاري په خپل تاريخ کې معلول کړی دی، او ويلي يې دي: ځينو دغه حديث له ابوهريره رضي الله عنه څخه چې هغه له کعب بن الأحبار نه روايت کړی دی، او همدغه روايت أصحّ دی»، يعنې حديث د اسرائيلياتو له جملې څخه دی، د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په صحيح سند سره ثابت نه دی.

وَاَوْحٰى فِيْ كُلِّ سَمَآءٍ اَمْرَهَا

او ويې لېږه (مقرر يې کړ) په هر اسمان کې کار (مناسب تدبير) د هغه (اسمان).

تفسير: يعنې هر هغه حکم چې د هر اسمان لپاره مناسب وو، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «دغه رب ته معلوم دي چې هلته څه قسم مخلوق اوسيږي؟ او د دوی اسلوب وضعيت، او هيئت څرنګه دی؟ په دغه ځمکه کې چې په زرهاوو کارخانې دي؛ نو آيا دومره لوی اسمانونه به څرنګه تش پراته وي».

وَزَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيْحَ ۖ وَحِفْظًا ۗ ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿۱۲﴾

او ښايسته کړې مو دی دغه اسمان نژدې په ډيوو (ستوريو) سره، او (ساتلی دی مونږ دا اسمان) په ساتلو سره (له غوږ کېښودلو د شيطانانو)، دغه (مخلوقات) اندازه کول د الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه عالم (په هر څيز).

تفسير: يعنې په ليدلو سره داسې معلوميږي چې دغه ګرد ستوري پر همدغه اسمان باندې ختلي دي، د شپې له مخې په دغه قدرتي ډيوو سره اسمان څرنګه ښکلی او ډک له رونقه ښکاري؟ بيا يې څومره محفوظ ګرځولي دي؟ چې د هيچا لاس او قدرت ورته نه رسيږي، د پرښتو زوروري پيرې ولاړې دي، هيڅ طاقت او قوت پر دغه ټينګ نظام کې څه درخ او چاود نشي غورځولی، ځکه چې هغه د الله تعالى له خوا جوړ او قايم شوی دی، چې له ګردو څخه لوی زبردست او باخبر ذات دی.

فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صٰعِقَةً مِّثْلَ صٰعِقَةِ عَادٍ وَّثَمُوْدَ ﴿۱۳﴾

پس که چېرې مخ وګرځاوه (دغو کفّارو له حقه)؛ پس ووايه (ای محمده! دوی ته) چې ويروم زه تاسې له سخت عذابه په مثل د سخت عذاب د عاديانو (لکه باد د صرصر) او ثموديانو (لکه چغه د جبريل).

تفسير: يعنې که د معظمې مکې کفارو د داسې عظيم الشأن آيتونو د اورېدلو څخه وروسته بيا هم د نصيحت له قبلولو او د توحيد او د اسلام له لارې د غوره کولو څخه مخ واړوي؛ نو تاسې دوی ته وفرمايئ: «زه تاسې په دغه خبروم چې ستاسې خاتمه هم د «عاد» او «ثمود» او نورو معذبينو اقوامو په شان کيږي».

اِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ

کله چې راغلل دوی ته رسولان (هود او صالح) له مخې طرفه د دوی (کفّارو)، او وروسته له دوی (کفارو له هر طرفه)، او ويې ويل دوی ته داسې:

تفسير: يعنې له هر طرفه ښايي چې ډېر رسولان به ورغلي وي، مګر مشهور دا دي چې دا رسولان هود او صالح (على نبيّنا وعليهما أفضل الصلاة وأتم التسليم) دي، يا به له ﴿مِّنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ﴾ څخه داسې مراد وي چې: دوی د ماضي او مستقبل پر خبرو وپوهوي، او د ورښوولو او د پند او نصيحت هيڅ جانب او پلو يې پرې نښود.

اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ۗ قَالُوْا لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿۱۴﴾

چې مه کوئ عبادت مګر يواځې د الله، وويل (کفارو په ځواب د دوی کې) که اراده فرمايلې وي رب ځمونږ (په لېږلو د رسولانو)؛ نو خامخا لېږلي به يې وی پرښتې، پس بېشکه چې مونږ په هغه څيز چې رالېږلي شوي يئ تاسې په هغه سره؛ کافران يو.

تفسیر: یعنې د الله رسول څرنګه بشر کېدی شي؟ که الله په واقع سره کوم رسول لېږه؛ نو له اسمانه به یې کومه پرښته لېږلې وه، په هر حال تا پخپل زعم سره کومې خبرې چې د الله تعالی له جانبه راوړې دي؛ مونږ د هغو د منلو لپاره تیار نه یو.

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً

پس هر چې عادیان وو پس کبر (لویي) یې غوره کړه په ځمکه کې په ناحقه سره، او وویل دوی: څوک دي زیات سخت له مونږ ځنې په قوت کې.

تفسیر: ښايي کله چې رسولانو دوی له عذابه ویرولي وي؛ دوی به د هغوی په ځواب کې داسې ویلي وي چې له مونږ څخه زیات زورور او طاقتور بل څوک دي؟ چې مونږ له هغه څه وویریږو؟ آیا ځمونږ په شان پر زوررو انسانانو خپل رعب او وېره کېښولی شي؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ۝١٥

آیا نهویني (او نه پوهېدل) دوی چې بېشکه الله هغه (ذات) چې پیدا کړي یې دي دوی؛ هغه ډېر سخت دی له دوی نه په قوّت زور کې، او دوی وو په دلائلو ځمونږ چې انکار به یې کوو (سره له علمه په دې باندې چې هغه حق دی).

تفسیر: یعنې پخپلو زړونو کې د ده پر حقّانیت پوهېدل مګر د ضد او انکار له لوري به یې همداسې معامله کوله.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

پس راومو لېږه پر دوی باندې باد یخ ډېر زورور هیبتناک په څو ورځو کې چې ډېرې نحسې شومې وې، لپاره د دې چې وڅکوو مونږ پر دغو (کفّارو) عذاب رسوا کوونکی په دغه ژوندون لږ خسیس کې.

تفسیر: شاه صاحب (رحمة الله علیه) لیکي: «د دوی د غرور ماتولو لپاره د یوه کمزور مخلوق په وسیله هغوی پناه او سپېره شول، اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سیلی چلېده، ونې، غنې، انسان، حیوان، ودانۍ او عمراني شیان یې بیخي له ځمکې څخه یووړل، او هیڅ یو شی یې باقي پرې نښود».

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ۝١٦

او خامخا عذاب د آخرت ډېر رسوا کوونکی دی، حال دا چې له دوی سره به مدد ونه کړ شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: یعنې د آخرت رسوایي خو ډېره لویه ده، چې د هیڅا په منع کولو او مخه نیولو سره نه معطلیږي، او نه ببرته اوړي، او نه هلته یو بل ته څه کومک او مدد رسولی شي، له هر سړي سره به د خپل ځان فکر وي، د محبت او مینې او د همدردۍ ډېر مدّعیان به هلته له خپلو دوستانو خپلوانو او مینانو څخه سترګې اړوي، او په پټه او په غلا سره به ورګوري.

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ

او هر چې ثمودیان وو، پس سمه لاره مو وښووله دوی ته (په لېږلو د رسولانو سره)، پس غوره کړ دوی ړوندوالی (ضلالت) پر هدایت (او رهنمايي).

تفسير: يعنې د نجات له هغې لارې څخه چې څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورښوولې وه؛ دوی خپلې سترګې وتړلې، او ړندوالی يې ځانته غوره کړ، بالآخر الله تعالی همدوی د همدوی په خوښه سره په هم هغه حالت پرېښود.

فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾

پس ونيول دوی لره سختې چغې د عذاب سپکوونکي په سبب د هغه (شرک او عصيان) چې وو دوی چې کول به يې (چې تکذيب د صالح وو).

تفسير: يعنې داسې يوه سخته زلزله راغله چې له هغې سره ډېره سخته چغه هم وه، چې د هغه غږ له شدّته د دوی زهره وچاوده، او د زړونو حرکت يې بند شو.

وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

او نجات مو ورکړ هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی وو، او وو دوی چې پرهېزګاري به يې کوله.

تفسير: يعنې هغه کسان چې ايمان يې راوړ، او له بدئ څخه يې ځانونه وژغورل؛ الله تعالی دوی ته له عذابه نجات ورکړی دی، او د عذاب د نزول په وخت کې لږ څه صدمه او تود باد هم نه دی وررسېدلی.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾

او (ياده کړه) هغه ورځ چې راټول به کړل شي دښمنان د الله اور (د دوزخ) ته پس دوی به ډلې ډلې کړل شي.

تفسير: يعنې د هر يوه قسم مجرمانو ډلې او جماعتونه به سره بېل بېل وي، او دغه ګرد جماعتونه به يو د بل په انتظار کې جهنّم ته نژدې درول کيږي، بيا چې ټول سره يوځای شي؛ نو روان به کړل شي دوزخ ته.

حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

تر هغه وخته پورې چې راشي دوی دغه (اور ته) شاهدي به ورکړي پر دوی باندې غوږونه د دوی، او سترګې د دوی او پوستکي (او نور اعضاء) د دوی پر هغو (کارونو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: په دنيا کې يې پخپلو غوږونو سره تنزيلي آيتونه واورېدل، او پخپلو سترګو سره يې تکويني آيتونه وليدل، مګر سره له هغه د الله تعالی وحدانيت او د ده د رسول رسالت يې ونه مانه، او په هر حيث او هر جهت د الله تعالی عصيان او نافرمانی ته متوجه شول، خو له دې نه بېخبره وو چې د ګناهونو ګرد دفاتر ياداشتونه د همدوی په وجود کې محفوظ او ډک کړی شوي پراته دي، چې په لازمه وخت کې به لولول او اورول کيږي، له رواياتو څخه معلومېږي چې په محشر کې به کفّار له خپلو جرائمو څخه پخپلو ژبو سره انکار کوي، نو په دغه وخت کې به داسې احکام صادرېږي چې د دوی د هغو اعضاوو او جوارحو شهادت وړاندې کړ شي چې دوی د هغوی په ذريعه د دغو ګناهونو مرتکب شوي دي، لکه چې ګرد وجود به يې پرې شاهدي ورکوي، او په دې صورت د دوی د هغه اظهار چې پخپلو ژبو سره يې ړومبی کړی وو؛ تکذيب کيږي، دلته به دوی حيران او مبهوت او هک پک پاتې کيږي، او خپلو اعضاوو ته به

وايي چې: ای کمبختانو ! لرې او ورک شئ ! ما خو دغه مدافعه ستاسې له وجهی کوله، او جګړې مې ستاسې په ګټه نښلولې وې، حال دا چې تاسې پخپله پخپلو جرائمو اقرار او اعتراف وکړ.

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُّمْ عَلَيْنَا ۖ

او وبه وايي (کفّار په تعجّب سره اعضاوو او) پوستکيو خپلو ته: ولې شاهدي وکړه تاسې پر مونږ؟.

تفسير: دغه منکرين به وايي: کله چې پخپله ژبه سره مونږ داسې انکار کوو؛ نو پر تاسې داسې کوم مصيبت رالوېدلی وو چې خامخا مو په ورښوولو شروع وکړه، او په آخر کې دغه وينا تاسې ته چا دروښوده؟.

قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ

نو وبه وايي (دغه پوستکی دوی ته چې مونږ پخپله نه يو غږېدلي، بلکه) غږولي يو مونږ الله هغه ذات چې غږولی يې دی هر څيز.

تفسير: د هغه لوی ذات قدرت هر ناطق ته د وينا قوّت وربښلی دی، نن ورځ هم هغه لوی ذات مونږ ته هم د وينا قوّت او قدرت راکړ، نو که مو خبرې نه کولې، او شيان مو نه وی ښوولي؛ نو څه شی به مو کړي وی، کله چې د هغه مطلق قادر اراده وشي چې يو شی خبرې وکړي؛ نو کوم شی توانيږي او قدرت او مجال لري چې وينا ونه کړي؟ هغه لوی ذات چې ژبې ته يې د وينا قوّت او قدرت وربخښلی دی، آيا همدغه قوّت لاسو او پښو او د بدن نورو اندامونو ته نه شي بښلی؟ نو دغه دی چې مونږ هم د الله تعالی په اراده دغسې شهادت اداء کړ.

وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾

حال دا چې الله پيدا کړي يئ تاسې اول ځلې، او خاص همدغه الله ته بېرته بيولی شئ (مجازاتو ته).

تفسير: دغه مقوله يا خو د الله تعالی ده، يا خو د پوستکو ده، دواړه محتملې دي.

وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ

او نه وئ تاسې (په وخت د کولو د دغو فواحشو داسې) چې پټول به مو (دغه فواحش له وېرې د دې) چې شاهدي به ورکړي پر تاسې غوږونه ستاسې، او نه سترګې ستاسې، او نه پوستکي ستاسې (ځکه چې د خپلو اعضاوو په شهادت مو باور نه درلود ـ لرلو).

تفسير: يعني له نورو ځنې په پټه سره مو ګناه کوله، او له دې نه نه وئ خبر چې ستاسې لاسونه او پښې به ستاسې هغه مخفي اعمال څرګندوي (ښکاره کوي)، ښايي چې تاسې هغه ګناه له دغو اندامونو څخه هم پټه کړي وی، حال دا چې تاسو همداسې کول هم غوښتل، دغه مو له قدرته او واکه نه وو پوره.

وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

وليکن ګمان به کوو تاسې د دې چې بېشکه الله نه دی عالم پر ډېرو له هغو کارونو چې کول به تاسو.

وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدٰىكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِينَ ۝٢٣ فَإِنْ يَصْبِرُوا
فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۖ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِّنَ الْمُعْتَبِينَ ۝٢٤

او دغه (فاسد ګمان) ستاسې هغه ګمان ستاسې دی چې کوو به تاسې دغه (ګمان) په رب خپل، هلاک کړي يئ تاسې (دغه ګمان په آخرت کې) پس نن وګرځېدئ تاسې له زيانکارانو څخه. پس که صبر وکړي دوی (په دې عذاب یا يې ونه کړي) پس اور (د دوزخ) ځای د هستوګنې دی دوی ته، او که رضا د الله (او قبول د توبې یا رجوع دنیا ته) غواړي دوی؛ پس نه به وي دوی له قبول کړی شويو (په طلب د رضا د الله).

تفسير: شاه صاحب (رحمة الله عليه) ليکي: «يعني په دنيا کې ځينې بلاء په صبر سره اسانيږي، هلته که صبر وکړي يا يې ونه کړي؛ دوزخ د دوی لپاره کور مقرّر کړی شوی دی، چې له هغه ځايه له سره نشي وتلی، ځينې بلاء دلته په منّت خوشامند او تملّق سره لرې کېدونکې دي، ولې هلته دغه شيان له سره مفيد نه واقع کيږي، او هومره زاري خواري او عاجزي چې وکړي؛ نه قبليږي، او نه يې په درد خوري».

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

او مقرر کړي مو دي دوی ته ملګري (له شياطينو)، پس ښايسته کړي يې دي دوی ته هغه څيزونه چې وړاندې له دوی دي او هغه څيزونه چې وروسته له دوی دي (له هوا او هوس او انکار د آخرت).

تفسير: يعنې پر دوی باندې يو يو شيطان مقرر شوی دی، څو دوی ته خراب کارونه چې پخوا يې کړي وو، يا وروسته له دې نه يې کوي؛ ښه وروښيي، او د دنيا تباه کوونکې ماضي او مستقبل هغوی ته ښه او ښکلې ورښکاره کړي، او د دغو شياطينو تقرّر هم د دوی د اعراض عن الذکر نتيجه وه، لکه څنګه چې الله جل جلاله په (۲۵ جزء د الزخرف سورت په (۴) رکوع (۳۶) آيت کې فرمايلي دي): ﴿وَمَنْ يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطٰنًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾.

وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ۚ

او ثابته شوې ده پر دوی خبره (د عذاب) په هغو امّتونو کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دوی نه له پيريانو او له انسانانو.

تفسير: يعنې هم هغه خبره چې د دوی په نسبت په ابتداء کې فرمايلې شوې ده: ﴿لَأَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۰) رکوع، (۱۱۹) آيت ځمونږ د دغه مقدس تفسير).

إِنَّهُمْ كَانُوا خٰسِرِينَ ۝٢٥

بېشکه چې دوی وو زيانکاران (په دواړو جهانونو کې).

تفسير: کله چې انسان ته خساره واقع کيږي؛ نو همداسې سامان ورمهيأ کيږي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ۝٢٦

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي چې غوږ مه ږدئ تاسې دغه قرآن ته (چې محمد يې لولي)، او شورماشور واچوئ په (وخت د لوستلو د) ده کې، ښايي چې تاسې غالب شئ (پرې او له تبليغه يې ساکت کړئ).

تفسیر: یعنې د عظیم الشأن قرآن غږ د برق په شان د اورېدونکیو پر زړونو اثر غورځوي، او هر څوک یې چې اوري سخت تأثیر پرې کوي؛ نو ځکه د دغه تأثیر دانسداد لپاره کفّارو دغه یوه طریقه ځانته غوره کړېده، هر کله چې قرآن لوستلی کیږي؛ دوی غوږ ورته نه نیسي، او دومره شورماشور اچوي چې نور یې هم وانه وربدی شي، او داسې به یې ګڼل چې ځمونږ په دغه شورماشور سره د قرآن غږ پورته نشي، او پر خلقو خپل تأثیر ونه غورځوي، نن ورځ هم جاهلان همداسې تدابیر کوي، چې د کار د خبرو په مقابل کې شورماشور کوي، څو بل څوک یې وانه وري، مګر د حقانیت او صداقت کړنګهار او تنهار کله د میاشو او مچانو په بنهار پت او مغلوببدی شي؟ او سره له دغسې تدابیرو هم د حق غږ د زړونو تر ژورو پورې رسیږي، او هم هغه هلته خپل اثر غورځوي.

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۷﴾

(فرمایي الله تعالی چې) پس خامخا وبه څکوو مونږ هرومرو هغو کسانو ته چې کافران شوي دي عذاب سخت، او خامخا جزاء به ورکړو مونږ هرومرو دوی ته ډېره بده سزا د هغو اعمالو چې وو دوی چې کول به یې.

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ ۖ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿۲۸﴾

دغه (سخت عذاب) جزاء ده د دښمنانو د الله (یعنې) چې اور دی، شته دوی ته په دغه اور کې کور د همېشه والي (لپاره د جزاء) په جزاء ورکولو په سبب د هغه چې وو دوی (په دنیا کې) چې په آیتونو ځمونږ (قرآن) انکار به یې کوو.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿۲۹﴾

او وبه وایي (په اور کې) هغه کسان چې کافران شوي دي ای ربه ځمونږ ! وښیه مونږ ته هغه (دوه تنه) چې ګمراهان کړي یې وو مونږ له پیریانو او له انسانانو چې وګرځوو (واچوو) دوی لاندې د قدمونو خپلو لپاره د دې چې شي دوی له ښکته (سپکو ذلیلانو خلقو څخه).

تفسیر: یعنې خیر مونږ خو په آفت کې اخته شوو، لیکن له انسانانو او پیریانو څنې هغه شیاطین چې ځمونږ د ګمراه کولو او د غولولو سبب ګرځیدلي دي، او مونږ د دوی له لاسه په دغه مصیبت کې مبتلا شوي یو، له مونږ سره یې مخامخ کړئ، څو یې مونږ تر خپلو پښو لاندې ذرې ذرې او لتاړ کړو، او په نهایت ذلّت او خوارۍ سره یې د دوزخ په ډېرې ښکتنی طبقې کې وغورځوو، او په دغه ډول خپل انتقام ترې واخلو، او لږ څه خپل زړونه پرې ساړه کړو.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۳۰﴾

بېشکه هغه کسان چې ویلي یې دي صدقًا له زړه چې رب ځمونږ الله دی، بیا ټینګ ولاړ وي (په دغه توحید او نورو اعمالو د دین)؛ رانازلیږي به پر دوی پرښتې (د سا ختلو په وخت او په قبر کې چې داسې به وایي) مه ویرېږئ او مه خپه کېږئ او خوشاله اوسئ تاسې په جنت هغه چې وئ تاسې چې وعده یې درسره کړی شوې ده (په ژبې د انبیاء الله سره).

تفسير: يعنې په زړه سره يې اقرار وکړ او په هغه قائم پاتې شو، او د الله تعالى په ربوبيت او الوهيت کې يې بل څوک شريک ونه درواه، او نه له دغه يقين او اقرار څخه د مرګ تر لحظې پورې وانه وښته، او نه يې خپل رنګ بدل کړ، هر هغه شى يې چې په ژبه سره ويلي وو، د هم هغه پر مقتضاء عملاً او اعتقاداً ټينګ پاتې شو، او د الله تعالى د کامل ربوبيت حق يې په پوره ډول سره وپېژاند، او هر هغه عمل يې چې وکړ خاص د ده د خوښې او شکرګزارۍ لپاره يې وکړ، د خپل رب ټول عائد کړي حقوق او فرائض يې په ښه شان وپېژندل، او په ښه ډول سره يې اداء او په ځاى يې راوړل، الغرض له ماسوا الله څخه يې مخ واړاوه، او يواځې د هم هغه په جانب متوجه شو، او د هم ده پر سمه صافه لاره رهي (روان) شو، پر داسې مستقيم الحال بندګانو د مرګ په وخت او د قبر د رسېدلو په فرصت او وروسته له هغه د بيا ژوندي راپاڅېدلو په وخت کې پرښتې نازليږي، او دوى ته تسکين، تسلي ورکوي، او د جنت د دخول زېرى وراوروي، او ورته وايي چې: اوس تاسې ته لـه هيڅ جهته د وېرې او د اندېښنې موقع نه ده پاتې، د فاني دنيا ټول فکرونه او غمونه ختم شوي دي، او د بل کوم راتلونکي آفت او مصيبت اندېښنه نه ده پاتې، اوس په ابدي ډول هر قسم جسماني او روحاني خوښي او عيش تاسې لره دى، او د جنّت هغه مواعد چې د انبياء عليهم السلام په ژبو له تاسې سره کړى شوي وو؛ هغه ګرد اوس له تاسې سره ايفاء کېدونکي دي، دا هغه دولت او نعمت دى چې د هغه د رارسېدلو د يقين له حاصلېدو څخه وروسته هيڅ يو غم او فکر د انسان په شاوخوا کې نشي ګرځېدلى.

نَحۡنُ اَوۡلِيٰٓـؤُكُمۡ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَفِى الۡاٰخِرَةِ

(بل داسې ورته وايي ملائکې) موږ يو دوستان ستاسې په دغه ژوندون لږ خسيس کې (په حفاظت او نصرت) او په آخرت کې (چې به درڅخه لرې کړو وحشت د قبر، او وبه مو رسوو جنّت ته).

تفسير: ځينو دغه د الله تعالى کلام ښوولى دى، يعنې د پرښتو کلام له دې نه پخوا ختم شوى دى، او د اکثرو په نزد دغه هم د پرښتو مقوله ده، ګواکې پرښتې دغه قول د دوى په زړونو کې الهام کوي، او د دوى حوصله او همّت زياتوي.

وَلَكُمۡ فِيۡهَا مَا تَشۡتَهِىۡۤ اَنۡفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيۡهَا مَا تَدَّعُوۡنَ ؕ﴿۳۱﴾

او شته تاسې ته په دغه جنت کې هغه نعمتونه چې خوښوي يې نفسونه ستاسې، او شته تاسې ته په دغه (جنت) کې (له هغو لذاتو کراماتو) چې غواړئ يې تاسې.

تفسير: يعنې د هر شي خواهش، رغبت او هوس چې تاسې پخپلو زړونو کې وکړئ، يا هر هغه شى چې په ژبه سره يې وغواړئ؛ هغه ټول به تاسې ته درکولى کيږي، د الله تعالى په خزانو کې د هيڅ شي کمى او تقليل نشته.

نُزُلًا مِّنۡ غَفُوۡرٍ رَّحِيۡمٍ ﴿۳۲﴾

مېلمستيا ده له (جانبه د الله) چې ښه ښونکي (د خطياتو) ډېر رحم کوونکى دى.

تفسير: يعنې ښه وپوهېږئ چې هغه غفور رحيم به له خپل مېلمه سره څومره ښه سلوک وکړي؟ او دغه څومره يو لوى عزت او توقير دى، چې يو ضعيف بنده د خپل رب العزت مېلمه شي.

وَمَنۡ اَحۡسَنُ قَوۡلًا مِّمَّنۡ دَعَاۤ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَّقَالَ اِنَّنِىۡ مِنَ الۡمُسۡلِمِيۡنَ ﴿۳۳﴾

او څوک دى ډېر ښايسته (بلکه نشته) له جهته د وينا له هغه چا چې بولي (خلق) طرف د الله ته، او عمل کوي نېک، او وايي بېشکه زه له مسلمانانو غاړه اېښودونکو د الله تعالى احکامو ته يم.

تفسیر: پخوا په ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا﴾ کې د هغو مخصوصو بندګانو ذکر وو چې هغوی يواځې د يوه الله پر الوهيت خپل اعتقاد ټينګ کړی وو، او د خپل استقامت ثبوت يې ورکړی وو، دلته د هغوی د يوه بل اعلی مقام ذکر فرمايي، يعنې ډېر ښه سړی هغه دی چې خپل ځان پاک الله ته بيخي وسپاري، او د الله تعالی د پوره طاعت او کامل انقياد اعلان وکړي، او همدغه غوره دين او سمه لاره ځانته اختياره کړي، او د ده قول او فعل نورو بندګانو ته د الله تعالی په طرف د راتللو لپاره ډېر ښه محرک، مؤثر او سايق شي، او دوی د دنيا نورو خلقو ته هم د الله تعالی په طرف دعوت ورکړي، او د دين په طرف يې جذب او کش کړي، او د هغې نېکۍ په طرف چې دی خلق رابولي؛ دی پخپله هم پرې عامل وي، او د الله تعالی په نسبت د خپلې بندګۍ او احکام منلو د اعلان په وخت کې هيچېرې او هيڅکله ونه ويرېږي، او نه څه انديښنه ورته پيدا شي.

دغه آيت په شان د محمد صلی الله عليه وسلم کې دی، يا مراد ترې صحابه رضي الله تعالی عنهم، يا عالمان، يا محتسبان، يا مؤذنان يا نور هغه څوک دي چې په کې دغه ښه صفات وي.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِيْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهٗ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهٗ وَلِيٌّ حَمِيْمٌ ﴿۳۴﴾

او نه برابرېږي سره نېکي او نه بدي (په جزاء اوحسن عاقبت کې)، دفعه کوه (ته هغه بدي) په هغه خصلت سره چې هغه ډېر ښه وي، پس ناڅاپه هغه څوک چې په منځ ستا او په منځ د هغه کې عداوت دښمني وي؛ لکه چې دی به دوست وي ډېر مهربان.

تفسير: په دغو آيتونو کې يوه رښتين داعي الی الله تعالی ته د هغو ښو اخلاقو تعليم ورکوي، چې دوی ورته ضرورت لري، يعنې ښه وپوهېږه چې بدي له نېکۍ سره، او نيکي له بدي سره قطعًا نشي برابرېدی، او د دواړو تأثيرات سره بېل دي، بلکه يوه نيکي له بلې نېکۍ سره او يوه بدي له بلې بدۍ سره په اثر او نتيجه کې متمايزې دي، لهذا د يوه قانت مؤمن مخصوصًا د يوه داعي الی الله مسلک ښايي داسې وي چې د بدۍ جواب دې له سره په بدۍ ورنه کړي، بلکه حتی الامکان د بدۍ مقابله دې په نېکۍ سره وکړي، که څوک ورته کومه سخته خبره وکړي يا بده معامله ورسره وکړي؛ نو د هغه په مقابل کې دې دی داسې رويه او د عمل طرز ځان ته غوره کړي چې له هغه څخه بهتر او ښه وي، مثلاً د قهر او غصې په مقابل کې دې له حلم او تحمّل څخه کار واخلي !، او د کنځلو جواب دې په تهذيب او انسانيت سره په دعاء، او د سختی جواب دې په نرمی او مهربانی سره ورکړي، د دغه وضعيت او مسلک له غوره کولو څخه به په نتيجه کې ژر درښکاره شي چې ډېر سخت دښمن به هم ستاسې په مقابل کې نرم او پوست شي، اګر که په زړه او اساسي ډول سره به ستا دوست او خير غوښتونکی نه ګرځي، خو په ښکاره ډول سره به دې دوست وګرځي، اومتدرّجًا دغه ظاهري دوستي په باطني دوستی تبديل او تحويل مومي، او د دښمنۍ او عداوت ټول خيالات د ده له زړه او افکارو څخه بيخي وځي، کما قال الله تعالی: ﴿عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ عَادَيْتُمْ مِّنْهُمْ مَّوَدَّةً﴾ (د الممتحنه سورت (۲) رکوع (۷) آيت (۲۸) جزء).

وَمَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا الَّذِيْنَ صَبَرُوْا ۚ وَمَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا ذُوْ حَظٍّ عَظِيْمٍ ﴿۳۵﴾

او نه ورکول کيږي دا (نېک خصلت د بدۍ دفع په نېکۍ سره) مګر هغو کسانو ته چې صبر تحمّل کوي، او نه ورکول کيږي دا (نېک خصلت) مګر خاوند د برخې ډېرې لويې ته.

تفسير: يعنې ډېره لويه حوصله په کار ده، چې انسان په هغې سره د بدو خبرو تحمّل وکړی شي، او د هغه مقابله په ښه سره وکړي، دغه ښه اخلاق او اعلی خصلت د الله تعالی له درباره ډېرو ښو او خوش قسمته او اقبالمنو سړيو ته وربښلی کيږي، (ربط) تر دې ځايه پورې د هغه حريف او دښمن سره د معاملې او ښه سلوک ښوونه وه، چې په ښو معاملو او

ښو اخلاقو سره متأثر کېدی شي، لیکن ځنې داسې دښمنان هم پیدا کیږي چې په هیڅ حالت او صورت سره له دښمنۍ څخه لاس نه اخلي، که څوک ورسره هومره ملاطفت او محبّت وکړي، د هغه شقاوت او عداوت مراتب لا پسې زیاتیږي، او هغه تل په همدغه فکر او ذکر وي چې هرومرو تاته څه ضرر او اذیت دوررسوي، نو د داسې پخو شیطانانو له اضرار او ایذاء څخه د ځان ساتلو تدبیر اوس دغسې الله تعالی بیان فرمایي چې:

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝٣٦

او که ورسیږي تاته له طرفه د شیطان څه تباهي، وسوسه (چې دی واړوي تا له دغه ښه خصلت)؛ پس پناه نیسه په الله (له شره د ده)، بېشکه الله همدی دی ښه اورېدونکی عالم.

تفسیر: یعنې د داسې شیطان په مقابل کې له نرمۍ او عفوې او په تېرېدلو سره کار نه چلیږي، یواځې د هغه نه د نجات لپاره یو تدبیر شته چې د الله قدوس جل وأعلی شأنُه وأعظم برهانُه په پناه کې راشئ !، دا هغه مضبوطه کلا ده چې هغې ته له سره شیطان نشي رسېدی.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

او ځینې له دلائلو د الله شپه او ورځ ده (چې په یوه کې لباس او په بل کې معاش دی) او (بل ځینې له دلائلو) لمر او سپوږمۍ دي.

تفسیر: له «دعوت الی الله» سره څو سماویه او ارضیه دلائل هم بیان فرمایي، څو په هغو سره «داعي الی الله» ته د الله تعالی دعظمت او وحدانیت او بعث بعد الموت او نورو اهمو مسائلو په پوهولو کې مدد ورسیږي، په دغه ضمن کې دې لوري ته هم اشاره وشوه چې له یوه جانبه د الله تعالی مخصوص بندګان پخپل قول او عمل سره خلق د الله تعالی په طرف رابولي، او له بل جانبه د لمر، قمر، اسمان، ځمکې او د نورو مخلوقاتو عظیم الشأن نظم او نسق، غور او دقّت کوونکو ته د هغه واحد الله په طرف د راتللو دعوت ورکوي.

وفي کل شيئ له آية (((())) تدل علی أنه واحد

په هر څیز کې د الله تعالی د قدرت نښه ده چې ددې ښکارندوی ده چې د دې نظام چلونکی یو ذات دی.

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ۝٣٧

مه کوئ سجده تاسې لمر ته، او نه سپوږمۍ ته، او سجده کوئ تاسې خاص هغه (الله) ته چې پیدا کړي یې دي دا (څلور علامې) که چیرې یئ تاسې چې خاص همده (الله) ته عبادت کوئ.

تفسیر: د لمر، سپوږمۍ، او د نورو شیانو عبادت کوونکو به هم په ژبه سره همداسې ویل چې: ځمونږ غرض د دغو شیانو له عبادته د پاک الله عبادت دی، مګر پاک الله دغه وښوول چې دغه شیان بیخي د عبادت لیاقت نه لري، د عبادت لایق یواځې واحد الله دی، او د کوم غیر الله عبادت کول د قدوس الله څخه له بغاوت کولو سره مرادف دي.

فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ۝٣٨

پس که لویي وکړه دوی (له سجدې د الله؛ نو الله مستغني دی)، پس هغه څوک چې په نزد د رب ستا دي (له پرښتو) تسبیح وایي دغه (الله) ته، هم په شپه کې او هم په ورځ کې، حال دا چې دوی (له دغه تسبیحه او عبادته) نه ستړي کیږي.

تفسیر: یعنې که غرور، تکبّر، لویي د حق له قبلولو مانع ده، او د توحید د دلائلو له وضوح سره د واحد الله د عبادت په جانب نه غواړي چې راشي؛ نو نه دې راځي، دوی خپلو ځانونو ته نقصان رسوي، الله تعالی له سره د دوی پروا نه لري، هغه لوی ذات چې د ده عظمت او جبروت داسې وضعیت لري چې بې حسابه مقرّبین ملائک شپه او ورځ دده په عبادت، تسبیح او تقدیس کې داسې مشغول او لګیا دي چې له سره په کې نه خپه، نه ستړي او ستومانیږي، نو د دوی په مقابل کې دغه خواران څه شی دي، دوی په دغو دروغو، تکبّر، او غرور خامخا خپلو ځانونو ته ضرر او نقصان رسوي.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ؕ اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ؕ اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۳۹﴾

او ځینې له دلائلو د دغه (الله) دا دي چې بېشکه ته وینې ځمکه وچه کلکه، پس هر کله چې نازلې کړو مونږ پر دغې (ځمکې) اوبه (د باران)؛ نو سره وخوځیږي، او وپړسیږي (او شنه شي)، بېشکه هغه الله چې ژوندۍ کړی یې ده دا (ځمکه) خامخا ژوندی کوونکی دی د مړیو، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې همدغه ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: یعنې ځمکې ته وګورئ چې دغه خواره چپ چاپ، ذلیل او سپک تر درانه بار لاندې ده، د وچوالي په وخت کې یې له هرې خوا څخه دوړې او خاورې پورته کیږي، لیکن همدا چې د باران پرخه پرې ولوېده؛ یو ځلې د طراوت، رونق، تازګۍ او نشونما او د لیدلو وړ تحوّلات په کې څرګندیږي، آخر دغه اقلاب د کوم ذات د لاس تصرّف او نتیجه ده؟ هغه الله جل جلاله چې وچې کلکې مړې ځمکې ته یې طراوت، شینوالی او ژوندون وربښلی دی، آیا هغه پر دغه نه دی قدیر چې د انسانانو په ابدانو کې بیا روح واچوي؟ او آیا هغه مطلق قادر نشي کولی چې مړو زړونو ته د دعوت الی الله له تأثیره بیا له نوي سره ژوندون او جدید حیات ورعطا کړي؟ بېشکه الله تعالی هر شی کولی شي، او د الله تعالی د قدرت په مقابل کې هیڅ شی مانع او مزاحم نشي کېدی.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ؕ اَفَمَنْ يُّلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِيْٓ اٰمِنًا يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۴۰﴾

بېشکه هغه کسان چې میلان کوي له حقه باطل ته په آیتونو (د قرآن) ځمونږ کې نه دي پټ دوی پر مونږ (نو د دغه الحاد جزاء به ورته ورکړو)، آیا پس هغه څوک چې ورغورځولی شي په اور کې غوره دی، یا هغه څوک چې رابه شي په امن (له عذابه) په ورځ د قیامت کې، (نو تهدیداً دوی ته ویلی کیږي چې) کوئ تاسې هر څه چې مو خوښ وي (ای کفّارو)، بېشکه الله پر هغو اعمالو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی (نو جزاء به د اعمالو درکړي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لوري د دعوت کوونکو له ژبو څخه د تنزیلي آیتونو له اورېدلو او د دهر پر قرطاس د تکویني آیتونو له لیدلو څخه هم چې دغه خلق له کړو تللو ببرته نه ګرځي، او په سمو صافو خبرو کې واهي او تباهي شبهات پیدا او ترې کږې وږې خبرې جوړوي، یا یې خامخا سره اړوي راړوي، او یو غلط مطلب ترې وباسي، یا خوشې چټي بل کوم عذر او بهانه وړاندې کوي، او د آیتونو په منلو کې وړاندې وروسته تحریف او تبدیل کوي؛ د داسې کړو تلونکو پر اوضاعو پاک الله ډېر ښه پوهیږي، ممکن دي چې دغه پر خپلو مکاریو او چالاکیو ډېر مغرور وي، مګر له الله تعالی ځنې د دوی هیڅ احوال نه دی پټ، څخه وخت چې دوی له الله تعالی سره مخامخ ودرول شي، هلته به

دوی وپوهېږي چې في الحال الله تعالی هغوی ته مهلت ورکړی وو، ځکه چې الله تعالی سمدلاسه مجرمين نه نيسي، له همدې جهته وروسته فرمايي: ﴿اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ﴾ يعني ښه دی، څرنګه چې پوهېږئ هم هغسې وکړئ !، مګر ښه وپوهېږئ چې ستاسې ټول حرکات د پاک الله تعالی تر نظر لاندې دي، او په يوه ورځ د هغه سزا تاسې ته يو ځای پوره درکوي، او بالآخر د هغه تکليف او زحمت تاسې مومندونکي يئ، اوس تاسې پخپله فکر او غور وکړئ، هغه سړی چې د خپلو شرارتونو په علت په ډېر سخت سوځوونکي اور کې ولوېږي، او يو بل سړی چې د خپل شرافت او سلامت خوښولو په برکت تل په امنيت او طمأنيت کې اوسېږي، آيا له دغو دواړو څخه کوم يو ښه او بهتر دی؟.

تنبيه: هغه ځوک چې د الله په آيتونو کې الحاد کوي، يعني معناګانې يې بدلوي، تحريف په کې کوي، لکه د الله تعالی د نومونو او صفتونو څخه بدلې معناګانې اخلي، او الله تعالی ته يې په هغه شان او صفت نه ثابتوي چې الله تعالی د ځان لپاره ثابت کړي وي؛ نو هغه هم ددی آيت لاندې راځي.

اِنَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په ذکر (قرآن) کله چې راغی دوی ته (نو ژر به په عذابېږي دوی).

تفسير: يعني دوی خامخا د خپلو کړو تللو په علت د پند او نصيحت په خبرو کې شبهات پيدا کوي، حال دا چې په هغه کې د دروغو ځای او ګنجايش له سره نشته، هغه ذکر، پند نصيحت څه شی دی؟ يو صاف، واضح، مضبوط او محکم کتاب چې له هغه څخه ماسوا له يوه ناپوه، احمق او شرير انسان بل هيڅوک انکار نشي کولی.

وَ اِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِیْزٌ ۙ﴿۴۱﴾ لَّا یَاْتِیْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهٖ ؕ تَنْزِیْلٌ مِّنْ حَكِیْمٍ حَمِیْدٍ ﴿۴۲﴾

حال دا چې بېشکه دغه قرآن خامخا کتاب قوي (نادر) دی. نه راځي دغه قرآن ته باطل (نه) د مخې (له طرفه) د دې، او نه د شا (له طرفه) يې (بوجه من الوجوه)، رالېږلی شوی دی له طرفه د حکمت والا، ثنا ويلي شوي (الله).

تفسير: يعني د الله تعالی په رالېږلی شوي کتاب کې که دروغ راغلي دي؛ نو له کوم ځای څخه راغلي دي؟ او دهغه کتاب د ساتلو ذمه چې هغه پخپله په غاړه اخيستې ده؛ نو ناحق او باطل څه قوّت او مجال لري چې د هغه شاوخوا ته ورنژدې شوي دي.

مَا یُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِیْلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ وَّ ذُوْ عِقَابٍ اَلِیْمٍ ﴿۴۳﴾

نه ويل کيږي تاته (ای محمده !) مګر (هم هغسې) وينا چې په تحقيق ويلې شوې وه رسولانو ته چې پخوا له تا تېر شوي وو، بېشکه رب ستا خامخا څښتن د مغفرت دی (مؤمنانو لره)، او څښتن د عذاب دردناک دی (کافرانو لره).

تفسير: يعني د منکرينو کومه معامله چې له تاسې سره ده؛ همدغه معامله به د هرې زمانې منکرينو له خپلو انبياوو سره درلوده، انبياوو به تل د دوی لپاره خير غوښت، او هغوی به د هغه په مقابل کې هر راز تکاليف او مصائب خپلو انبياوو ته رسول، بيا هم هغسې چې هغو انبياوو پر هغو تکليفونو او سختيو کې صبر او تحمّل کوو؛ تاسې هم پر دغو مصاعبو صبر او تحمّل وکړئ !، په نتيجه کې به ځينې توبه کوي، او پر سمه لاره به راځي چې د دوی لپاره د الله تعالی له جانبه معافي او ببښنه ده، او څه نور کسان به پر خپلو هم هغو کړو تللو، ضد او عناد ټينګ او قايم پاتې کيږي، چې بالآخر دوی د دردناکې سزا مستوجب کيږي.

وَلَوۡ جَعَلۡنٰهُ قُرۡاٰنًا اَعۡجَمِيًّا لَّقَالُوۡا لَوۡلَا فُصِّلَتۡ اٰيٰتُهٗ ؕ ءَاَعۡجَمِيٌّ وَّعَرَبِيٌّ ؕ

او که ګرځولی مو وی دغه قرآن په ژبه د عجمو؛ نو خامخا ویلي به وو (دغو د عربو کفّارو) ولې واضح بیان شوي نه دي آیتونه د دې (په ژبې فصیحې عربي دغه قرآن)، آیا عجمي دی، (او نبي یې) عربي دی؟.

تفسیر: یعنې که یوه سړي داسې اراده کړي وي چې یوه خبره نه مني، نو په زرګونو حیلې او بهانې ورته جوړولی شي، د معظمې مکې کفّارو کله چې بل شی ونه مونـد؛ نو پـه داسې ویناوو یې شروع وکړه چې: «صاحبه ! مونږ خو د عربي نبي په معجزې باندې هلته قایل او معترف کیدو، چې دغه قرآن ماسوا له عربي ژبې په بلې کومې ژبې راغلی وی»، لیکن فرض یې کړئ ! که همداسې هم کېدی؛ نو د هغه د دروغجن شمېرلو لپاره به دوی داسې ویل: «ښه صاحبه ! چېرې داسې بې اساسه او بې منطقه خبره به لیدلې شوي وي چې پخپله رسول عربي او د ده قوم چې د دغه کتاب رومبني مخاطبین دي هم عرب، مګر دغو ته دغسې کتاب رالېږلی شوی دی، چې پر یوه توري یې هم دوی نشي پوهېدی».

قُلۡ هُوَ لِلَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا هُدًى وَّشِفَآءٌ ؕ

ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) چې دغه قرآن لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی هدایت او شفاء دی.

تفسیر: یعنې لغو او چټي (بېکاره) شبهات خو به له سره نه ختمیږي، هو ! دغومره تجربه هر یو سړی کولی شي، هغو کسانو چې پر دغه مقدّس کتاب ایمان راوړی دی او پرې عمل کوي، په څرنګه عجیب هدایت او بصیرت، عقل او پوهې نائل او فائز شوي دي، او د دوی د سلهاوو کلونو او قرنو امراض او رنځورۍ یې لرې او ورکه کړېده، او له دوی څخې یې ظاهري او باطني روغ رمټ انسانان جوړ کړي دي.

وَالَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ فِيۡۤ اٰذَانِهِمۡ وَقۡرٌ وَّهُوَ عَلَيۡهِمۡ عَمًى ؕ

او هغه کسان چې ایمان نه راوړي په غوږونو د دوی کې دروندوالی دی، حال دا چې دغه (قرآن) پر دوی باندېړوندوالی پټوالی دی (نو نهویني دوی هغه جمال او کمال د ده).

تفسیر: یعنې هم هغسې چې د خفاش (شکالي ـ ښاپیرک) سترګې د لمر په رڼا کې ترلې کیږي، او دی هیڅ یو شی پرې نشي کتلی؛ دغه منکرین هم د قـرآن په رڼا کې ړانـده او هیڅ یو روڼ شی نشي لیدلی، نـو پـه دغه کې د قـرآن څه قصور دی؟ منکرینو ته لازم دي چې د خپلو لیدلو دغه ضعف ته ښه ځیر شي، او محسوس یې کړي ! او بیا د هغې معالجې ته متوجه شي !.

اُولٰٓئِكَ يُنَادَوۡنَ مِنۡ مَّكَانٍۢ بَعِيۡدٍ ؑ ۴۴

دغه کفار (ګواکې داسې دي لکه چې) غږ ورته کاوه شي له ځایه لرې (او په کیفیت یې نه پوهیږي).

تفسیر: یعنې که یو سړي ته له لرې څخه غږ او نارې وکړې؛ هغه یې نه اورې، او که وایې وري؛ ښه پرې نه پوهیږي، همداسې د قرآن منکرین هم د دغه صداقت او منبع د صداقت څخه دومره لرې لویدلي دي، چې د حق غږ د هغو د زړه غوږو ته له سره نشي رسېدی، او که چېرې هم وررسیږي؛ نو دوی د هغه پر مطلب په ښه شان سره نشي پوهېدی.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ؕ

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسى ته کتاب (تورات)، پس اختلاف وکړ شو په (تصديق او تکذيب د) هغه کې.

تفسير: يعنې هم هغسې چې نن د «قرآن» د منونکو او نامنونکو په منځ کې اختلاف واقع شوی دی، پخوا له دې نه د (تورات) په متعلق هم همداسې اختلافات واقع شوي وو، بيا وګورئ چې د هغه انجام څرنګه شوی وو؟.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ

او که چېرې نه وی هغه خبره چې ړومبی شوې ده له (طرفه) د رب ستا (چې تأخير د عذاب دی)؛ نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دوی (په دنيا) کې.

تفسير: هم هغه خبره صادره شوې ده چې د دغو ګردو شيانو فيصله په آخرت کې کيږي.

وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ۞

او بېشکه چې دغه (دروغ جوړونکي) خامخا په داسې شک کې دي له دې (قرآنه يا له تورات) چې موجب د اضطراب دی.

تفسير: يعنې مهمل شکوک او چټي شبهات دوی ته اطمينان او هوسايي (آرام) نه ورکوي، او تل د دوی په زړونو کې اندېښنې دي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۞

هر څوک چې وکړي نېک (کار) پس لپاره د ځان خپل يې دی، او هر څوک چې بدکار وکړي؛ پس هغه بار دی په ده، او نه دی رب ستا ظلم کوونکی پر بندګانو (چې بې موجبه يې په عذاب کړي).

تفسير: يعنې د الله تعالى له جانبه ظلم نه کيږي، هر سړی به د خپل عمل بدل مومي، څه چې يې کړي وي؛ هم هغه به يې په مخه ورشي، نه د هيچا نېکي هلته ضايع کيږي، او نه د يوه بدي د بل چا په غاړه کې لويږي، (ربط): کله چې د نېکی او بدی پوره بدل د قيامت په ورځ ورکول کيږي، او کفارو به على الأکثر دغسې پوښتنې کولې چې قيامت کله راځي؟ نو ځکه د هغه په نسبت اوس داسې ارشاد صادريږي چې:

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ؕ

خاص همدغه (الله) ته واپس کېدی شي علم د قيامت (چې څه وخت به واقع کيږي).

تفسير: يعنې يواځې الله تعالى په دې عالم دی چې قيامت کله راځي؟ ډېر لوی رسول او ستره پرښته هم د قيامت د وخت له تعيينه عاجز او ناتوانه دي، که څوک د قيامت د قيام پوښتنه له دوی نه کوي؛ نو ځواب به يې داسې اوري: «ما المسئول عنها بأعلم من السائل».

وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٰتٍ مِّنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ؕ

او نه راوځي هيڅ قسم له مېوو څخه له غلافو د دوی څخه، او نه اخلي بار هيڅ ښځه (له انسانه او حيوانه) او نه زېږوي بار (حمل) خپل مګر په علم د الله سره.

تفسير: يعنې د الله تعالی علم پر هر شي محيط دی، هيڅ يوه خُرما له خپل واښکي، او هيڅ يوه دانه له خپل وږي، او هيڅ يوه مېوه او ثمره له خپلې خولۍ (غلافه) د باندې نه راووځي چې الله تعالی ته هغه نه وي معلوم (بلکه معلوم دي)، د هيڅ يوې ښځې يا د ښځې ساکښ (ذي روح) په ګېډه يا په هګۍ کې به داسې وړوکی مولود او موجود نه وي چې الله تعالی ته هغه نه وي معلوم (بلکه معلوم دي)، او هر هغه چې دوی يې څېړوي، يا ترې ووځي؛ هغه ګرد د الله تعالی په علم کې شته، همداسې وپوهېږئ چې د دغې موجودې وړې دنيا د نتيجې په ډول د آخرت ظهور او د قيامت وقوع هم هرومرو په عمل راځي، د هغه وخت او نېټه هم همدغه ربّ البريّه ته معلومه او ښکاره ده چې کله راځي؟ هيڅ يو انسان يا پرښته په دې نه دي خبر، او نه دغه ضروري ده چې څوک پرې خبر شي.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِي

او په هغه ورځ غږ به وکړي (الله) مشرکانو ته چې څه شول شريکان ځما (په زعم د تاسې).

تفسير: يعنې هغه خپل معبودان راوبولئ چې هغو مو ځما په الوهيت کې شريک درولي وو، چې اوس هغوی چېرې دي؟.

قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ۝

نو وبه وايي دغه (مشرکان) چې خبر کړې مونږ ته (اوس) چې نشته ځمونږ نه هيڅوک شاهد (په دې چې تاته شريک شته).

تفسير: يعنې مونږ په صافو او ښکاره وو الفاظو د تا په حضور کې عرض کړی دی چې مونږ له سره پخپل جرم او ګناه اقرار او اعتراف نه کوو،او نه د هغه د قبلولو لپاره حاضر يو، (ګواکې په دغه وخت کې په نهايت لجاجت او سپين سترګيتوب په درواغو سره له خپل کفر، شرک، او عصيان انکار کوي)، ځينو د «شهيد» معنی شاهد اخيستې ده، او داسې مطلب ترې اخلي چې په دغه وخت کې هيڅ يو ځمونږ هغه شرکاء دلته نه وينو، او راڅخه ورک شوي دي.

وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَظَنُّوا۟ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ۝

او ورک به شي له دوی نه هغه (معبودان) چې وو دوی چې عبادت به يې کاوه (د هغو) پخوا له دې نه (په دنيا کې)، او يقين به راشي د دوی چې نشته دوی ته هيڅ ځای د تېښتې (له عذاب د الله څخه).

تفسير: يعنې هغو شيانو ته چې تاسې په دنيا کې د الله تعالی شريکان ويل، او د هغو په عبادت کې لګيا وئ، نن د هغوی هيڅ درک او پته نه ده معلومه چې چېرې دي؟ د خپلو عابدانو مدد ته ولې نه راځي؟ او د عابدانو له زړو ځني هم هغه د بللو او د عبادت کولو خيالات او افکار غائب شوي دي، هغوی اوس ښه پوهيدلي دي، چې د الله تعالی له سزا څخه له سره نشي خلاصېدی، او خپل مرئ د ده د سزا له منګلو څخه په هيڅ وسيله نشي خوشې کولی، بالآخر بې هيلي او نااميده کيږي، او له هغو ځني بيخي خپله بې تعلقي او بېزاري ښکاروي، چې د دوی په حمايت به له انبياوو سره جنګېدل، او د هغو پند به يې نه اورېده.

لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَآءِ الْخَيْرِ ۡ وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَـُٔوْسٌ قَنُوْطٌ ﴿۴۹﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنْۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا لِيْ ۙ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّجِعْتُ اِلٰى رَبِّيْٓ اِنَّ لِيْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى ۚ

نه ستړی کیږي انسان له غوښتلو د خیر (او د انواعو د ښېګڼو)، او که ورسیږي ورته کوم شر پس نا امیده وي دی ډېر سخت (له رحمته د الله). او قسم دی خامخا که وڅکوو ده ته رحمت (مهرباني غنا او صحّت) له (جانبه) ځمونږ پس له هغې چې رسېدلې وي ده ته (له فقر او مرض)؛ نو خامخا وبه وايي دی هرومرو چې دغه (غناء او صحت لايق) ځما دی (په سبب د عمل ځما)، او ګمان نه کوم پر قيامت د درېدونکي (چې رابه شي)، او قسم دی که (بالفرض) بېرته وګرځولی شم په طرف د رب خپل؛ نو بېشکه ځما لپاره به وي په نزد د دغه (الله) کې خامخا نیکي (جنّت).

تفسير: بد انسان د خير په غوښتلو نه ستړی کيږي، او که بدي مصيبت ورته ورسيږي؛ نو بيا ناهيله او نااميده وي، او که د رحمت نه پرې وروسته راحت راشي، د مرض نه وروسته د ښه صحت خاوند شي، د فقر او لوږې نه وروسته مالداره او موړ شي؛ نو هغه بيا د خپل تدبير او کمال نتيجه ګڼي، د الله تعالی رحمت ته متوجه نه وي، او چې کله ورته د قيامت ذکر وشي؛ نو د هغه د واقع کېدو نه منکر شي، او وايي چې: اول خو واقع کيږي نه، او که بالفرض قيامت راشي؛ نو هلته به هم زه د ښې مرتبې خاوند يم.

فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا ۡ وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿۵۰﴾

پس خامخا به خبر ورکړو هرومرو هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په هغو (عملو) چې کړي يې دي، او خامخا وبه څکوو هرومرو پر دوی له عذاب سخته لويه.

تفسير: يعني خوښ شئ ! چې له دغه کفر او غرور سره به هم هلته مزې او چړچې کوئ؟ کله چې هلته ورسېږئ، بيا به به درڅرګنده (ښکاره) شي چې منکرين څرنګه سختې سزاوې ګالي (برداشت کوي) او په څه شان سره د خپل ګرد عمر د اعمالو په سزا (هيداد) رسيږي؟.

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَآءٍ عَرِيْضٍ ﴿۵۱﴾

او کله چې انعام وکړو مونږ پر انسان نو وګرځي (له حقه او په څنګ شي له شکره)، او لرې شي (له سمې لارې) په سبب د غرور (لويي) خپلې، او کله چې ورسيږي ده ته کومه سختي (بلاء)؛ پس دی خاوند د دعاء اوږدې وي (يعني تل مشغول وي په سؤال او زارۍ سره).

تفسير: يعني د الله تعالی د نعمتونو څخه د متمتع کېدلو په وخت کې خو د حقيقي منعم د حق پېژندلو او شکر ايستلو څخه اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او بيخي ترې بې پروا کيږي، او په بل اړخ اوړي، بيا هر کله چې کوم تکليف او مصيبت وروړاندې شي؛ نو هم هغه پاك الله ته خپل د عجز لاس غځوي، او اوږدې دعاوې کوي، او له دې نه نه شرميږي چې په کوم مخ او خوله ترې دغسې غوښتنې وکړم او ويې بولم، د تماشا ځای دا دی چې ځينې اوقات پر اسبابو او وسائلو نظر اچوي، او پخپل زړه کې مايوس کيږي، او په دغه حالت کې هم له ډېرې مايوسۍ او وارخطايۍ ترهور کيږي، او د پاك الله په طرف بې اختياره د دعاء لاس پورته کوي، اګر که په خپل زړه کې بې هيلې او نااميده هم وي، خو پخپلې ژبې سره درګرده الله تعالی يادوي.

شاه صاحب (رحمة الله علیه) لیکي: «دغه ګرد د انسان د قصور او د نقصان بیان دی، چې نه پر سختۍ صبر او نه پر نرمۍ شُکر کوي».

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِیْ شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۵۲﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا وینئ تاسې (نو ما هم خبر کړئ چې) که چېرې وئ (دغه قرآن) له نزده د الله، بیا کافران شئ تاسې په دغه (قرآن) نو څوک دی ډېر ګمراه له هغه چا چې دی په مخالفت لرې کې (له حقه) وي؟.

تفسیر: پاس یې د انسان د طبیعت عجیبه او غریبه نخچه وایسته، او ده ته د ده پر کمزوریو او ناروغیو په نهایت مؤثر بیان سره توجه ورکړه شوه، اوس تنبیه کوي چې دغه کتاب تاسې ته ستاسې په کمزوریو او نقائصو پوهوونکی، او د انجام په طرف مو متوجه کوونکی دی، که د الله تعالی له جانبه راغلی (لکه چې په واقع کې دی)، بیا نو تاسې یې ولې نه منئ؟او له دغسې اعلی او ډېرو قیمتدارو نصائحو څخه ولې منکر برئ؟، او د خپل عاقبت فکر او اندېښنه نه کوئ؟ بلکه د حق په مخالفت کې ډېر لرې تښتئ، نو آیا له دې نه بله کومه لویه ګمراهي، نقصان او خساره شته؟.

سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْۤ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ

ژر ده چې وبه ښیو دوی ته دلائل (د قدرت) خپل چې په آفاق ملکونو کې دي، او په نفسونو د دوی کې دي، تر هغه پورې چې ښکاره شي دوی ته چې بېشکه دغه قرآن حق دی.

تفسیر: یعنې د قرآن حقانیت خو د نورو دلائلو او براهینو په موجب په خپل ځای پاتې دی، اوس مونږ منکرینو ته د دوی په خپلو ځانونو کې او د دوی په اطرافو او اکنافو کې او په ګرد عربستان بلکه په ټول جهان کې د خپل قدرت هغه دلایل او نښې ورښکندوو چې په هغو سره د قرآن او د پاک قرآن د حاملینو صداقت بیخي د رڼې ورځې په شان تر سترګو روښان او عیان شي، هغه نمونې څه دي؟ هغه د اسلام د عظیم الشانو او محیر العقولو هغه فتوحات دي چې د ظاهري اسبابو له سلسلې څخه بیخي مخالف او د قرآن له وړاندوینو سره یې عیناً موافق وقوع وموندہ، لکه چې د بدر په غزا کې کفارو پخپلو ځانونو کې او د معظمې په فتحه کې د عربستان په مرکز کې او د راشدو خلفاوو په عهد کې په ګرد جهان کې د هغه نمونې دوی پخپلو سترګو ولیدلې.

اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِيْدٌ ﴿۵۳﴾

آیا کافي نه دی رب ستا (بلکه بس او کافي دی)، بېشکه الله پر هر څیز شاهد حاضر ګواه دی.

تفسیر: یعنې ته پاک قرآن حق او رښتیا ومنه ! که بل څوک یې نه مني، نو آیا یواځې د الله شهادت لږ دی او کافي نه دی؟ چې هغه پر هر شي شاهد او ګواه دی، او پر هر څیز باندې له غور کولو څخه د ده د شهادت ثبوت موندہ کیږي.

اَلَاۤ اِنَّهُمْ فِیْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ؕ اَلَاۤ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَیْءٍ مُّحِيْطٌ ﴿۵۴﴾

واوره ! خبردار شه ! چې بېشکه کُفّار په شکّ کې دي له ملاقات د رب خپل (ځکه منکران دي له بعثه)، واوره خبردار شه ! چې بېشکه الله پر هر څیز چاپېر کېدونکی دی (په علم او قدرت خپل، او جزاء د کفر به ورکړي).

تفسیر: ینې دوی په دې تېروتلي دي چې مونږ له الله تعالی سره مخامخ کېدونکي نه یو، او له سره د ده مخ ته نه بیولي کیږو، حال دا چې الله تعالی په هر وخت او هر شي باندې محاط او چاپېر دی، او په هیڅ وخت کې هیڅوک د ده له قبضې او احاطې څخه نشي وتلی، که له مړ کېدلو څخه وروسته د دوی د ابدانو ذرّات له خاورو سره ګډ یا په اوبو کې خلط او وبهیږي، یا په هوا منتشر شي، خو بیا هم د دغه پر هرې یوې ذرې د الله تعالی علم او قُدرت محیط دی، او هغه بیا جمع کول او له نوي سره بیا ژوندي پاڅول ورته هیڅ سختي او اشکال نه لري.

تمت سورة حٰمٓ السجدة، فلله الحمد والمنّة.

سُوۡرَةُ الشُّوۡرٰی

«د (الشورىٰ) سورت مكي دى، پرته له (۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷) آيتونو څخه چې مدني دي، (۵۳) آيته (۵) ركوع لري، په تلاوت كې (۴۲) او په نزول كې (۶۲) سورت دى، وروسته د «حم السجده» له سورته نازل شوى دى.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

حٰمٓ ﴿۱﴾ عٓسٓقٓ ﴿۲﴾ كَذٰلِكَ يُوۡحِیۡۤ اِلَيۡكَ وَاِلَی الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِكَ ۙ اللّٰهُ الۡعَزِيۡزُ الۡحَكِيۡمُ ﴿۳﴾ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الۡاَرۡضِ ؕ وَهُوَ الۡعَلِیُّ الۡعَظِيۡمُ ﴿۴﴾

په مثل (د وحي) د همدې (سورت) همېشه وحي كوي تاته (اى محمده !) او (وحي مو كړې وه) هغو انبياوو ته چې پخوا له تا وو، الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي). خاص همده لره دى هر هغه شى چې په اسمانونو كې دى، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره له اسمانونو او ځمكې ملكا خلقًا او عبيدًا)، او هم دى دى ډېر پورته ډېر لوى.

تفسير: يعنې هم هغسې چې دغه سورت (چې په نهايت اعلى او اكملو مضامينو مشتمل دى) ستا په طرف وحي كاوه شي، همداسې د الله تعالى عادت دى چې دغه وحي ستا په طرف او د نورو انبياوو په طرف دائمه وليږي چې په هغې سره د حكمت شان او د حكومت اظهار تل تر تله وشي.

تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِنۡ فَوۡقِهِنَّ

نژدې دي اسمانونه (ټول دې ته) چې وچوي له پاسه د دوى (له جهته د ظهور د كبرياء او عظمت د رب العزّت).

تفسير: يعنې اسمان به د الله تعالى د عظمت او جلال له زوره څيري شي (يا به وچوي)، يا د بې حسابو پرښتو له درونداوالي يا د دوى د ذكر له كثرته يو خاص تأثير توليد او د هغه په اثر به څيرېږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «په اسمانونو كې د څلورو ګوتو په اندازه هم داسې يو ځاى نشته چې په هغه كې به پرښتې سره په سجده نه وي پرتې»، ځينو د دې آيت مطلب داسې اخيستى دى: كله چې مشركين الله تعالى ته شريكان، ځامن او لوڼې درووي؛ نو د پاك الله په دربار كې داسې بې ادبي، سپين سترګي او ګستاخي له اثره هيڅ لرې نه دى چې د اسمان پاسنى سطحه څيري او ټوټې ټوټې د لاندې ولوېږي، لكه څنګه چې الله جل جلاله د «مريم» په سورت كې فرمايلي دي: ﴿تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِنۡهُ وَتَنۡشَقُّ الۡاَرۡضُ وَتَخِرُّ الۡجِبَالُ هَدًّا ۙ * اَنۡ دَعَوۡا لِلرَّحۡمٰنِ وَلَدًا﴾ مګر د الله تعالى د رحمت او مغفرت له شانه او د پرښتو د تسبيح او استغفار له وجهې دغه نظام قوام لري، او ټينګ ولاړ دى.

وَالۡمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُوۡنَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُوۡنَ لِمَنۡ فِی الۡاَرۡضِ ؕ

او پرښتې تسبيح وايي سره د حمد د رب خپل، او مغفرت غواړي لپاره د هغه چا چې په ځمكه كې دي (له مؤمنانو).

تفسیر: یعنې ای الله تعالی ! د مؤمنینو خطا او ښویېدل معاف وفرمایه !، او کفّار یو ځلې مه نیسه، او بیخي یې مه سپېره او مه یې پوپناه کوه !.

أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٥

واوره ! خبردار شه ! چې بېشکه همدغه (الله) ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې د خپلې مهربانۍ له امله د پرښتو دعاوې قبلوي، او د مؤمنینو خطاوې ورمعافوي، او کفّارو ته تر یوې نیټې پورې مهلت ورکوي، که نه د دنیا دغه نظام او قوام او دغه لویه کارخانه به په یوه رپه کې دړې وړې خرابه او ویجاړېږي.

وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ۝٦

او هغه کسان چې نیولي یې دي بې له دغه (الله نور) دوستان (معبودان چې عبادت یې کوي) الله ښه ساتونکی دی پر دوی (او ټول احوال یې ورمعلوم دي چې جزاء به ورکړي)، او نه یې ته پر دوی وکیل (مسلّط کړی شوی).

تفسیر: یعنې په دنیا کې خو مشرکینو ته مهلت ورکوي، لیکن داسې مه ګڼئ چې هغوی د همېشه لپاره نجات وموند، د دوی ګرد اعمال او احوال د الله تعالی په نزد محفوظ دي، چې پخپل وخت به ورڅرګندیږي، تاسې په دغه فکر او اندېښنه کې مه لوېږئ چې دوی ولې ځما دعوت او تبلیغ ته غوږ نه ږدي؟ او د نه منلو په صورت ولې سمدلاسه نه تباه او نه بربادیږي؟ تاسې د دغو خبرو ذمه وار نه یئ، ستاسې کار یواځې د حق تعالی پیغام رسول دي، وروسته له هغه ځمونږ کار دی چې مونږ د دوی حساب او کتاب ګورو، او عادلانه فیصله د هغه په نسبت صادروو.

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا

او همداسې (چې هر نبي ته مو وحي کوله) وحي مو کړېده تاته (ای محمده !) قرآن عربي (په ژبه د قوم ستا) لپاره د دې چې وویروې (اهل د) مرکز د ښارونو (چې مکه ده) او هغه کسان چې چاپېر دي له دې نه.

تفسیر: ام القری (لوی کلی) یې مکې معظمې ته وفرمایل چې د ګردو اعرابو مجمع به هلته سره کېده، او په ټوله دنیا کې د الله تعالی کور هلته دی، او هم هغه کور د ځمکې پر مخ له ګردو ځنې ړومبنی اول معبد ټاکلی شوی دی، بلکه له روایاتو څخه معلومیږي چې د خلقت په ابتداء کې الله تعالی د ځمکې په غوړولو، ارتولو، او لویولو له همدغه ځایه شروع کړې ده، چېرې چې اوس کعبة الله واقع ده، او د معظمې مکې له شاوخوا څخه اول عربستان او بیا ګرد جهان مراد دی.

وَتُنذِرَ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ فَرِيقٌ فِى ٱلْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى ٱلسَّعِيرِ ۝٧

او چې وویروې (خلق) له ورځې د جمع کېدلو (چې ورځ د قیامت ده)، چې نشته هیڅ شک په (وقوع د) دغه (قیامت کې) یوه فرقه به وي په جنت کې (چې مؤمنان دي)، او بله فرقه به وي په دوزخ کې (چې کافران دي).

تفسير: يعنې دوی خبردار کړئ چې يوه داسې ورځ هم راتلونکې ده چې ګرد ړومبني او وروستني مخلوقات به دځپل حساب، کتاب، ثواب، او عقاب لپاره د الله تعالی په حضور کې حاضريږي، دغه يوه يقيني او قاطعه خبره ده، چې په هغې کې هيڅ قسم تردّد، اشتباه، فريب، شک او شبهه نشته، پر هر انسان لازم دي چې د هغې ورځې لپاره ځان تيار کړي، په دغه وخت کې به ټول مخلوقات په دوو فرقو سره تقسيمېږي، يوه فرقه به جنتيان وي، او بله فرقه به دوزخيان وي، نو تاسې پخپل ځان غور او دقّت وکړئ چې په کومه فرقه کې به يئ؟ که نه؟ او څه سامان مو ورته تهيه کړی دی؟ که نه؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّدْخِلُ مَنْ يَّشَآءُ فِيْ رَحْمَتِهٖ ۭ وَالظّٰلِمُوْنَ مَا لَهُمْ مِّنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ⑧

او که اراده فرمايلي وی الله؛ نو خامخا ګرځولی به يې وو دغه ټول مخلوق فرقه يوه (په دين د اسلام)، وليکن ننباسي (الله) هر هغه څوک چې اراده وفرمايي په رحمت خپل کې، او ظالمان چې دي نشته دوی ته هيڅوک دوست (نافع) او نه مددګار (دافع د عذاب).

تفسير: يعنې بېشکه الله تعالی قدرت درلود، که اراده يې فرمايلي وی؛ نو ګرد خلق به يې يو شان جوړ او پيدا کړي وی، او په يوه لاره به يې لګولي وی، ليکن د ده د حکمت اقتضاء داسې شوه چې خپل د رحمت او د غضب دواړو قسمو صفات اظهار يې وفرمايي، نو ځکه د بندګانو په احوال کې يې اختلاف او تفاوت کېښود، يوه ډله يې د خپل عبادت او اطاعت له سببه د رحمت مورد وګرځوله، او بله ډله يې د دوی د ظلم، طغيان، او عصيان په علّت له خپل رحمت څخه لرې وشړله، هغه کسان چې له رحمت څخه لرې شوي دي، او د غضب مستحق ګرځيدلي دي، او د الله تعالی د حکمت اقتضاء پر دوی خپله سزا جاري کړې ده؛ نو د دوی د آرامی او هوسايی ځای هيچېرې نشته، او نه دوی کوم دوست، رفيق، او مددګار موندلی شي، چې دوی ته د الله تعالی له عذابه نجات ورکړي.

أَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ أَوْلِيَآءَ ۚ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ⑨

آيا نيولي دي (کفّارو) غير له الله (نور معبودان) دوستان؟ (که دوی نيسي حقّاني دوست) پس الله چې دی همدی دی دوست (په حق سره) او همدی ژوندي کوي مړي، او همدی پر هر څيز باندې ښه قادر دی (چې څينې يې همدغه ژوندي کول دي).

تفسير: يعنې که رفيق او مددګار د خپلو ځانونو لپاره نيسئ؛ نو پاک الله خپل ځانته ولي او دوست وګرځوئ، چې ګرد کارونه جوړولی شي، تر دې پورې چې مړي هم ژوندي کولی شي، او پر هر څيز پوره قدرت او توان لري، دغه عاجز، مجبور، او ناتوان رفيقان هيڅ ستاسې په کار نه درځي.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيْهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهٗۤ إِلَى اللّٰهِ ۭ

او په هغه خبره کې چې جګړه کوئ تاسې (له کفّارو سره) په هغه کې له کوم څيزه؛ پس حکم (فيصله) د هغه (مفوض) دی الله ته.

تفسير: يعنې ښايي چې د ګردو جګړو فيصله هم هغه ته ورسپارلی شي !، عقايد وي که احکام عبادات وي که معاملات، په هر څيز کې چې جګړه او اختلاف واقع شي؛ د هغه ډېره ښه فيصله همدا ده چې پاک الله ته وروسپارله شي !.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبِّيْ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَإِلَيْهِ أُنِيْبُ ﴿١٠﴾

دغه (مطلق قدير چې حكم كوي په حقه سره) الله دى رب ځما، خاص پر هم ده توكل كړى دى ما، او خاص همده ته رجوع كوم (په هر حال په اطاعت سره).

تفسير: يعنې زه تل پر الله اعتماد او اطمينان لرم، او په هره معامله كې تل د هم هغه په طرف رجوع كوم.

فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَّمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا ۚ

(الله) پيدا كوونكى دى د اسمانونو او د ځمكې، پيدا كړي دي (الله) تاسو ته له ځانونو ستاسې جوړې (له جنسه ستاسې ښځې)، او له چارپايانو جوړې (نر او ښځه).

تفسير: يعنې له چارپايانو څخه يې جوړې (نر او ښځه) در پيدا كړي دي، چې هغه ستاسې په كار درځي، او ترې منافع اخلئ.

يَذْرَؤُكُمْ فِيْهِ ۚ

خواره كړي يې دي تاسې په دغه (طريقه د توالد او تناسل) سره.

تفسير: يعنې د انسانانو بېلې بېلې جوړې يې پيدا كړي دي، او د نورو ساكښانو بېله جوړه يې پيدا كړې ده، او د دوى دېر نسلونه يې خپاره واره او منتشر كړي دي، چې د ځمكې پر مخ كې په هر ځاى كې په خپلې روزۍ او معيشت پسې ګرځي، او په جدوجهد كې مشغول او لګيا دي.

لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ

نشته په شان د دغه (الله) هيڅ شيز (په هيڅ شيز كې).

تفسير: يعنې نه په ذات كې ورسره مماثل دي، او نه په صفاتو كې، او نه د ده د احكامو او فيصلو په شان د بل چا حكم او فيصله كېدى شي، او نه د ده د دين په شان بل كوم دين دى، او نه دى كومه جوړه، سيال، شريك، خپل او خپلوان لري.

وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿١١﴾

او همدغه (الله) دى ښه اوريدونكى (دټولو اقوالو) ښه ليدونكى (د ګردو اعمالو).

تفسير: يعنې بېشكه الله هر شىويني او اوري يې، مګر د الله تعالى ليدل او اورېدل هيڅ د مخلوقاتو په شان نه دي، ګرد كمالات د ده په جامع الصفات ذات كې مجموع دي، خو د ده هيڅ يو كمال داسې نه دى چې دهغه كيفيت بيان كړى شي، ځكه چې د هغه مثال او نظير هيڅېرې نشته، الله تعالى د مخلوقاتو له مشابهت او مماثلت څخه بېخي پاك، مقدّس او منزّه دى، نو بيا د ده د صفاتو كيفيت به څرنګه په فهم او پوهه كې راشي؟.

لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿١٢﴾

خاص دغه (الله) لره دي كليګاني (چابياني) (د خزائنو) د اسمانونو او د ځمكې، پراخوي رزق، روزي د هر هغه چا چې اراده وفرمايي، او تنګوي (يې پر هغه چا چې اراده وفرمايي) بېشكه دغه (الله) پر هر شيز باندې ښه عالم دى.

تفسير: د ټولو خزائنو کليګاني د ده په لاس کې دي، همده ته دغه قُدرت او اختيار حاصل دی، چې له هرې خزانې څخه هر چا ته هر څومره چې اراده وفرمايي؛ ور يې کړي، ټولو ذوي الأرواحو ته همدی رزق او روزي ورکوي، ليکن د هغه زيادت او د نقصان تعيين سم له خپل حکمت سره کوي، پاک الله ته دغه خبره ډېره ښه معلومه ده چې چاته څومره شی ورعطا کړی شي؟ او د ده استحقاق څومره دی؟ او د هغه په حق کې د څومره ورکړې مصلحت دی؟ کوم حال او وضعيت چې د روزی په نسبت دی؛ د نورو عطاياوو په متعلق يې هم همغسې وګڼئ !.

شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ

مقرر کړی، بيان کړی دی (الله) تاسې ته له دين څخه هغه چې وصيت (حکم) يې کړی وو په هغه سره نوح ته، او هغه (شيز) چې حکم وحي مو کړې ده تاته (ای محمده !)، او هغه (شيز) چې حکم کړی وو مونږ په هغه سره ابراهيم ته، او موسی ته، او عيسی ته.

تفسير: له آدم عليه السلام څخه وروسته او له ټولو څخه ړومبنی رسول نوح عليه السلام دی، بلکه ښايي چې وويلی شي: في الحقيقت د تشريعي احکامو سلسله له همدغه نوح عليه السلام څخه شروع شوې ده، او وروستني رسول محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی، چې پر دوی رسالت او نبوّت خاتمه موندلې ده، په منځ کې هومره انبياء او رسولان چې راغلي دي، په دوی کې ابراهيم، موسی، عيسی عليهم السلام همدغه درېواړه هم زيات مشهور شوي دي، او د دوی نوم اخيستونکي په هره زمانه کې ډېر کسان موجود وو، ځيني دغو پنځو تنو رسلُ الله ته «أولوالعزم» رسولان هم وايي، په هر حال په دغه ځای کې الله تعالی په صاف ډول سره وښود چې په اصل کې دين تل ترتله يو وو، ځکه چې عقائد، اخلاق، او د ديانت په اصولو کې ټول سره يو او ټول سره متفق وو، هو ! په ځينو فروعو د هرې زمانې د مصالحو په موجب څه تفاوت واقع شوی دی، او هم د دين د قيام طور او طريقه يې په هر وخت کې بېله درولې ده، چې هغه يې په بل ځای کې داسې فرمايلی دی: ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾.

أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

داسې چې قائم کړئ، سم ودروئ دين (د توحيد) او مه غورځوئ اختلاف په هغه کې.

تفسير: يعني پر ټولو انبياوو او د دوی پر امّتونو همداسې حکم صادر شوی دی، چې د الله تعالی دين پخپلو اعمالو او اقوالو کې ټينګ او قائم وساتئ !، او د دين په اصل کې هيڅکله تفريق او اختلاف روا او جائز مه بولئ !.

كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿۱۳﴾

ډېر درون دی پر مشرکينو هغه (شيز) چې بولې ته دوی هغه (توحيد) ته، الله راکاږي ځان خپل ته (غوره کوي) هغه څوک چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې)، او سمه لاره ښيي دين خپل ته هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسير: يعني د توحيد د هغه دين په طرف چې تاسې خلقو ته دعوت ورکوئ؛ پر مشرکينو هغه ډېر درون واقع کيږي، ګواکې تاسې کوم نوی عجيب شی خلقو ته وروړاندې کوئ، چې هيڅ د هغه نظير او مثال پخوا له تاسې نه دی وړاندې کړی، نو ښه د توحيد په مثال يو صاف، معقول، ښکاره او متفق عليه شی هم کله چې سخت او درون ورښکاره شي، او په هغه کې هم خلق د اختلافاتو له غورځولو څخه پاتې نشي، نو آيا د دوی د جهالت او بدبختي خپلې انتهايي اندازې

ته نه ده رسېدلي؟ رښتیا خبره همدا ده: هدایت او نور شیان ګرد (ټول) د الله تعالی په لاس کې دي، په هر قسم چې اراده وفرمایي؛ خپل بندګان غوره کوي، او خپل طرف ته يې وربولي، او په خپل رحمت سره د قرب او اصطفاء په مقام يې فائزوي.

وَمَا تَفَرَّقُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿۱۴﴾

او نه وو سره مختلف شوي (پخواني خلق په دین خپل کې) مګر پس له هغه چې راغی دوی ته علم له جهته د حسده په منځ خپل کې، او که چېرې نه وی یوه خبره چې رومبی ویلې شوې ده له (جانبه) د رب ستا تر نېټې په نامه کړې شوې پورې؛ نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دوی کې (په عذاب د کفارو په دنیا) کې، او بېشکه هغه کسان چې ورته په میراث ورکړی شوی دی کتاب پس له هغوی څخه؛ خامخا په داسې شک کې دي له دې (قرآنه) چې په اضطراب اچوونکی دی.

تفسیر: په توحید او نورو اصولو کې د مخکیني امتونو اختلاف د حسد او عناد له کبله وو، که د الله تعالی دا خبره مخکښې نه وه شوې چې د هر څیز د عاقبت لپاره یوه نېټه ده مقرره شوې؛ نو د دوی په منځ کې به الله تعالی فیصله کړې وی.

فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ ۖ وَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ۖ وَقُلْ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ ۖ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿۱۵﴾

پس دغه (توحید) ته پس وبوله (ای محمده ! دغه خلق)، او محکم ولاړ اوسه (په دې دعوت) لکه چې امر حکم کړی شوی دی تاته، او مه کوه متابعت د خواهشونو د دوی، او ووایه (ای محمده ! دوی ته) ایمان مې راوړی دی پر هغه چې نازل کړی دی الله له (جنسه د سماوي) کتاب څخه، او امر حکم کړی شوی دی ماته چې عدل وکړم په منځ ستاسې کې، الله رب دی زمونږ او رب دی ستاسې، مونږ ته ده (جزا د) اعمالو زمونږ، او تاسې ته ده (جزاء د) اعمالو ستاسې، نشته هیڅ جګړه په منځ زمونږ او په منځ ستاسې کې، الله جمع به وکړي په منځ زمونږ (او تاسې کې لپاره د فیصلې)، او خاص همده ته بیا ورتلل دي.

تفسیر: یعني کله چې د حق دین په متعلق د تفریق او اختلاف داسې طوفان له څو لرو خواوو څخه پورته شوی دی، نو ستاسې فریضه دا ده چې په غیر متزلزل عزم او ټینګې ارادې سره د دغه دین په طرف خلقو ته هم هغسې بلنه، دعوت او تبلیغ وکړئ چې آدم او نوح او وروسته له هغو نور ګرد انبیاء علیهم السلام نور خلق، الله ته بلل، تاسې شخصًا د الله تعالی له حکم لږ شانې هم دېخوا او هغې خوا ته مه غورځېږئ !، قولاً، فعلاً، عملاً او حالا برابر پر هم هغې سمې صافې لارې روان اوسئ !، چې تر اوسه پورې پرې روان یئ، د مکذبینو او معاندینو د غوښتنو هیڅ پروا مه کوئ !، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل تبلیغ اعلان وکړئ !، او داسې ووایئ چې: زه د الله تعالی پر ټولو نازل کړی شویو کتابونو اعم له دې نه چې «تورات» وي که انجیل، یا قرآن یا بله کومه صحیفه، چې په هره زمانه کې پر هر یو نبي نازل شوی دی؛ د زړه له صدقه ایمان، ایقان لرم، څما کار د پخوانیو صداقتونو تکذیب نه دی، بلکه زه هغه ګرد منم او باقي يې پرېږدم،

او پر ما حکم صادر شوی دی، چې ستاسې په منځ کې عدل او انصاف وچلوم، او د هغو اختلافاتو فیصله په عدالت او انصاف سره صادره کړم چې تاسې پخپل منځ کې غورځولي دي، او د احکامو او شرائعو په تبلیغ، یا د خصوماتو په حل او فصل کې د عدل او مساوات اصول قائم ودروم، هر هغه صداقت او رښتیا بې له تکلفه ومنم او تسلیم یې کړم؛ چې په هر ځای او په هر مذهب کې وي، هم هغسې چې تاسې د الله تعالی د بندګۍ او احکامو منلو په طرف رابولم، له تاسې څخه ړومبی زه پخپله هم پر هغو پوره عمل کوم، او غواړم چې دخپل پوره اطاعت، صمیمیت او عابدیت تثبیت کړم، ځکه چې زه ښه پوهېږم چې ځما او ستاسې رب هم هغه یو رب العالمین دی، نو ښایي چې مونږ د هغه د خوښې او استرضاء لپاره زیار او کار وکړو، که تاسې داسې ونه کړئ؛ نو له تاسې سره زه هیڅ تعلق نه لرم او غرض نه نیسم، ما خپل د دعوت او او د تبلیغ فریضه اداء او له هغې ځنې په ښه شان سره فارغ شوی یم، له مونږ ځنې هیڅ یو د بل چا د اعمالو ذمه وار کېدی نشي، د هر چا عمل له هغه سره مل دی، او هر څه یې چې کړي وي، هم هغه یې په مخ ورځي، او هر څه یې چې کرلي وي؛ هم هغه به ریبي، نو ښایي چې هر څوک د خپلو اعمالو نتائجو ته تیار او په انتظار اوسي، وروسته له دې نه د دې خبرې ضرورت نه دی پاتې چې زه له تاسې سره جګړه، مباحثه او تکرار وکړم، مونږ او تاسې او نور مخلوقات د الله تعالی په حضور کې خپل د حساب او کتاب لپاره حاضربدونکي یو، هلته به هر یوه ته د دغې خبرې اطلاع حاصلیږي چې ده له دنیا ځنې څه څیز د خپل ځان لپاره ګټلی او راوړی دی؟.

تنبیه: دغه آیت مکي دی، او د قتال آیات په مدینې منورې کې نازل شوي دي.

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِن بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾

او هغه کفّار چې مخاصمه کوي په (دین د) الله کې وروسته له دې نه چې قبولوالی کړی شوی دی (حکم د الله) لره، خصومت، حجّت د دوی باطل دی په نزد د رب د دوی، او پر دوی غضب دی (د الله)، او شته دوی ته عذاب ډېر سخت.

تفسیر: یعني د الله تعالی دین، او د ده کتاب او د ده د خبرو صداقت په علانیه صورت ظاهر شوی دی، تر دې پورې چې د زیاتو عقلاوو او پوهانو له خوا قبول اومنل شوی هم دی، او علی الأکثر سره له دې چې تر اوسه یې دغه دین نه دی منلی، خو سره له هغه د ده په حقّانیت او صداقت اقرار کوي، نو سره له دې چې حق او حقیقت د ظهور او وضوح دغې درجې ته رسېدلی دی، ولې خلق خامخا د دین په مورد کې سره جنګ او جګړې نښلوي؟ او د محمدي دین د متابعینو سره مناقشې کوي؟ دوی د الله تعالی د غضب او د سخت عذاب مستوجب دي، د دوی دغه ګردې د دروغو جګړې او تمام ابحاث چټي باطل او بې اساسه دي.

اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ

الله هغه (لوی ذات) دی چې نازل کړی یې دی کتاب (قرآن) په حقه سره او مېزان تله یې هم مقرره کړې ده (چې خرڅوونکي او اخیستونکي دواړه نقصاني نه شي).

تفسیر: الله تعالی مادّي تله هم نازله کړې ده، چې په هغې سره اجسام تلل کیږي، او معنوي علمي تله یې هم چې هغه ته سلیم عقل وایي، او اخلاقي تله هم چې هغې ته عدل، انصاف او مساوات ویل کیږي، او له ګردو ځنې لوی او مهم میزان «حق دین» دی، چې د خالق اومخلوق حقوق په ډېر ښه صورت سره تصفیه او ببلوي، او په هغه کې ګردې خبرې په ښه ډول سره داسې تللې شوي دي چې هیڅ تزیید او تنقیص په کې نشته.

وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ﴿١٧﴾

او څه شیز خبر کړی یې ته (په قُرب د قیامت بې له وحې) ښایي چې ساعت (قیامت) نژدې وي (نو په ښو اعمالو ورته تیار شئ !).

تفسیر: یعنې خپل اعمال او احوال د «حق دین» په تله کې یې وتلئ !، او دغه خبره په ښه شان سره ځان ته معلومه کړئ چې په څه اندازه ستاسو اعمال خالص او کامل دي؟ دغه چاته معلومه ده چې د قیامت ساعت به ډېر نژدې رارسېدلی وي، بیا به هغه وخت کې به هیڅ نشی کېدی، هر هغه فکر او ذکر او تیاری چې کوئ ښایي د هغه له رارسېدلو څخه مخکې یې وکړئ !.

يَسۡتَعۡجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهَاۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مُشۡفِقُونَ مِنۡهَا وَيَعۡلَمُونَ أَنَّهَا ٱلۡحَقُّۗ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِي ٱلسَّاعَةِ لَفِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾

تعجیل کوي په راتللو د دغه (قیامت) هغه کسان چې نه راوړي ایمان په هغه (قیامت) باندې، او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی؛ ویرېدونکي دي له دغه (قیامت)، او پوهیږي په دې چې بېشکه دغه (قیامت) حق دی، واوره ! خبردار شه ! بېشکه هغه کسان چې مخاصمه جګړې کوي په (راتللو د) قیامت کې خامخا دوی په ګمراهۍ لرې کې دي (له حقه).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې پر قیامت یقین نه لري، نو هغوی د ټوکو مسخرو په ډول په ډېر بې فکری او لاقیدۍ سره وایي چې: صاحبه ! هغه ستا قیامت کله راځي؟ ولې دومره ځنډ (ایسارتیا) او تعطیل په کې کیږي؟ ولې ژر نه واقع کیږي؟ لیکن هغه ته چې الله تعالی ایمان او یقین ور په برخه کړی وي؛ هغوی د هغه هولناک ساعت له تصوره څخه ویریږي، او ریږدي او لړځیږي، او په دې ښه پوهیږي چې همدغه شی واقع کېدونکی دی، او هیڅوک د هغه د وقوع مخه نشي نیولی، نو ځکه تل د هغه په ذکر او فکر او تیاری کې مشغول او لګیا اوسیږي، نو له دې نه وپوهېږئ چې د دغو جګړه کوونکو منکرانو حشر او نشر به څرنګه کیږي؟ کله چې یو سړی د قیامت په راتګ یقین نه لري؛ نو دغه به څه تهیه او تیاری ورته وکړي؟ هو ! هومره چې له دغه ثابت حقیقت څخه انکار او پرې تمسخر کوي؛ هومره په ګمراهۍ او ضلالت کې ترقي او پرمختګ او له مسلمانۍ او هدایت څخه مباعدت کوي.

ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ

الله ډېر لطف کوونکی دی ښه مهربان دی پر بندګانو خپلو.

تفسیر: یعنې (أكرم شأنُه وأعظم برهانُه) سره له تکذیبه او انکاره د هیچا روزي نه بندوي، بلکه د بندګانو د خورا نریو نریو احوالو رعایت کوي، او په نهایت نرمي او لطیف تدبیر سره د دوی تربیت فرمايي.

يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ﴿١٩﴾

رزق، روزي ور کوي (الله) هغه چاته چې اراده وفرمايي، او همدی قوي زورور ښه زبردست ډېر غالب دی.

تفسیر: یعنې د هر چا په نسبت هر څه چې اراده یې وي؛ ور کوي یې.

مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلْـَٔاخِرَةِ نَزِدْ لَهُۥ فِى حَرْثِهِۦ ۖ

هر څوک چې وي دی چې اراده لري (په عمل سره ثواب) کښت (فصل) د آخرت؛ نو زیادت کوو په کښت د ده کې.

تفسیر: د یوې نېکۍ لس چنده ثواب ورکوي، بلکه تر اووه سوه چنده او له دې نه هم لا زیات، او په دنیا کې د ایمان او صالح عمل په برکت کومه پراخي او برکت یې چې پر برخه کېږي؛ هغه بېل دی.

وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴿٢٠﴾

او هر څوک چې وي دی چې اراده لري (په عمل خپل سره متاع) کښت د دنیا؛ نو وربه کړو ده ته له هغه (که اراده وفرمایو)، او نه به وي ده ته په آخرت کې هیڅ نصیب برخه (بې له جهنّمه).

تفسیر: هر څوک چې د دنیا لپاره محنت او زحمت وګالي، نو سم له خپل قسم سره برخه ترې مومي، خو له دغه نه زیاته هیڅ یوه فائده په آخرت کې نهوررسیږي، لکه څنګه چې الله جل جلاله (د ۱۵ جزء د بني اسرائیل سورت په (۲) رکوع (۱۸) آیت) کې فرمایلي دي: ﴿عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ﴾.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ۚ

آیا دي دوی لره شریکان چې سازه کړې دوی لاره هغوی ته له دین (د جاهلیت) هغه (څیز) چې اذن حکم نه دی کړی په هغه سره الله (دې کفّارو ته لکه شرک او نور معاصي).

تفسیر: یعنې الله تعالی د خپلو انبیاوو په ژبه د دین د آخرت حقه لاره ښوولې ده، آیا ماسوا له الله څخه بل څوک داسې شته چې د بلې کومې لارې د مقررولو حق او اختیار ورته حاصل وي؟ چې هغه د الله تعالی حرام کړي شیان حلال یا حلال کړي شیان حرام کړي؟ نو بیا دغو مشرکانو د الله تعالی هغه لاره چې انبیاوو علیهم السلام ښوولې ده، ولې پرېښوده؟ او بله لاره یې له کومه راویستله؟.

وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾

او که چېرې نه وي (وېلی شوي) خبره د فیصلې (د تأخیر د عذاب) نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دغو (کفّارو او مؤمنانو) کې، او بېشکه ظالمان چې دي شته دوی ته عذاب ډېر درد ورکوونکی.

تفسیر: یعنې د فیصلې وعده ده په خپل وخت.

تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا۟ وَهُوَ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۗ

وبه وینې ته (په قیامت کې) ظالمان وېرېدونکي له جهته (د جزاء) د هغو (بدیو) چې کړي یې دي، حال دا چې هغه (خامخا) به پرېوتونکي واقع کېدونکې وي پر دوی.

تفسیر: یعنې د خپلو اعمالو له نتائجو څخه که نن نه وېرېږئ؛ نو په هغه ورځ کې به خو هرومرو ووېرېږئ، او دغه وېره خامخا پر دوی لوېدونکې ده، حال دا چې دوی به د تېښتې د خلاصي او نجات لپاره هیڅ یوه لاره نه مومي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ رَوْضٰتِ الْجَنّٰتِ ۚ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۲۲﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) په (خورا ښو پاکو) باغونو د جنت کې به وي، وي به دوی ته هغه (نعمتونه) چې خوښ وي د دوی په نزد د رب د دوی، دغه (مذکور کرامت) همدغه دی فضل ډېر لوی.

تفسیر: یعنې په جنّت کې هر قسم روحاني او جسماني راحتونه او د خپل رب قرب شته، چې همدغه خورا لوی فضل دی، د دنیا عیش او راحت د دې په مقابل کې څه حقیقت لري؟.

ذٰلِكَ الَّذِيْ يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۗ

دغه (ثواب) هغه دی چې زیری کوي الله (په هغه سره) پر هغو بندګانو خپلو چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه).

تفسیر: یعنې الله تعالی کوم زیری چې ورکړی دی؛ هغه خامخا واقع کېدونکی دی.

قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى ۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نه غواړم له تاسې په دغه (پیغام رسولو) اجر لیکن دوستي غواړم په قرابت خپلوۍ کې.

تفسیر: د قرآن په شان دولت تاسې ته درکوم، او د ابدي نجات او فلاح لاره درښیم، او د جنت زیری درکوم، دغه ټول محض لوجه الله دي، د دغې خیر غوښتنې او احسان څه معاوضه له تاسې څخه نه غواړم، تش یوه خبره غواړم چې له هغه نسبي او کورني او قومي تعلّقاتو څخه اقلاً سترګې مه پټوئ، چې زه یې له تاسې سره لرم، آخر ستاسې معامله له اقاربو، خپلوانو او عزیزانو سره څرنګه ده؟ ډېر کله د دوی بې موقعه حمایت هم کوئ، ځما وینا دا ده: که تاسې ځما خبره نه منئ، مه یې منئ !، که ځما دین نه قبلوئ، یا ځما د تأیید او حمایت لپاره که نه درېږئ؛ هم څه خبره نشته، لیکن اقلاً د قرابت او صله رحمی لږ څه خیال او رعایت په کار دی، ښایي چې له ظلم او ضرر رسولو او لاس غځولو څخه ستانه (منع) شئ !، او ماته دومره فرصت او موقع او آزادي راکړئ چې د خپل الله پیغام ټولې دنیا ته ورسوم، آیا زه د دغومره دوستی او فطري محبت استحقاق هم نه لرم؟.

وَمَنْ يَّقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِيْهَا حُسْنًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۲۳﴾

او هر څوک چې وکړي نېک کارونه؛ زیات به کړو مونږ ده ته په هغه (نېک کار) کې ښایست، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د معصیت) ښه قبلوونکی (د طاعت) دی.

تفسیر: یعنې که انسان دنېکۍ او ښېګڼې لاره اختیار کړي؛ نو الله تعالی هم د ده نیکي او ښېګڼه زیاتوي، په آخرت کې د اجر او ثواب په اعتبار، او په دنیا کې ښه اخلاق او ښایسته خویونه ورعطا کوي، او د داسې سړي ښویېدل هم ښېي، ښایي دلته د دې مضمون ذکر یې ځکه فرمایلی وي، چې اقلاً د قرابت محبت مطلوب دی، چې د هغه حاصل د ایذاء او ظلم څخه ممانعت وو، لیکن که څوک له دې نه زیاته نیکي وکړي؛ نو هغه دې ښه وپوهېږي چې د الله تعالی په دربار کې د هیچا نیکي نه ضایع کیږي، بلکه زیاتیږي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿۲۴﴾

آیا وایي (دا کفّار) چې له خپل ځانه تړلي دي (محمد) پر الله دروغ، پس که اراده وفرمايي الله؛ نو مهر به کیږدي (د صبر) پر زړه ستا، او محو کوي (یا) که اراده وفرمايي الله؛ نو مهر به کیږدي پر زړه ستا (زائله به کړي نازله شوې وحي له تانه)، او محو کوي الله باطل، او ثابتوي حق په کلماتو خپلو سره، بېشکه دغه (الله) ښه عالم دی په خبرو د سینو (زړونو) باندې هم.

تفسیر: یعنې که په فرض محال سره ته کومه خبره په دروغو سره جوړه او د هغې نسبت پاک الله ته وکړې؛ نو الله تعالی قدرت لري چې ستا پر زړه مهر ولګوي، او بیا پرښته سره له دغه معجز نظام کلام پر تا نازله نشي، او د وحي سلسله درڅخه منقطعه شي، بلکه هغه خبرې چې پخوا له دې نه پر تا نازلې شوي دي؛ هم درڅخه سلب او هېرې کړي، لکه څنګه چې الله جل جلاله (په ۱۵ جزء د بني اسرائيل سورت په (۱۰) رکوع (۸۶ - ۸۷) آیتونو کې) فرمایلي دي: ﴿وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ۞ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا﴾.

تنبیه: د دغه آیت په تفسیر کې ډېر اقوال شته، څما په نزد همدغه مذکور مطلب بې تکلفه دی چې پاس ولیکل شو، په دغه تفسیر سره د ﴿وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ﴾ جمله مستأنفه شوه، لکه چې له ترجمې څخه هم ظاهر دي، او اکثرو محققینو همدغه غوره کړې ده، البته د مضارع معنی مترجم (رحمه الله) په حال سره کړې ده، چې هغه بیخي صحیحه ده، مګر څما په خیال سره دلته د استقبال معنی اخیستل ترې زیات ښه لګیږي، والله أعلم.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿۲۵﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ

او الله هغه (مهربان ذات) دی چې قبلوي توبه له بندګانو خپلو، او عفوه کوي له بدو کارونو (د دوی پس له پښېماني) او ورمعلوم دی هر هغه کار چې کوئ يې تاسې. او قبلوي (الله دعاء) د هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) او زیادت کوي (دوی ته) له مهرباني خپلې.

تفسیر: یعنې نبي د الله تعالی کلام دررسوي، تاسې هغه رښتیا ګڼئ که دروغ؛ وروسته له هغه د بندګانو ګرد معاملات له الله سره دي، له هر یوه بنده سره په دنیا او آخرت کې سم د ده له حال او استعداد سره معامله کیږي، د توبه کوونکو توبه قبوله فرمايي، او سره له دې چې پر هر شي ښه علیم، خبیر او پوه دی، له ډېرو بدو معاملو څخه تیریږي، او ښښي يې، هغه ایمان دار او نېک بندګان چې دده خبرې اوري، الله تعالی هم د دوی دعاوې اورې، او د دوی طاعاتو او عباداتو ته د قبول شرف ښښي، او د هومره اجر او ثواب استحقاق چې دوی سم له عمومي ضابطې سره لري، هغوی ته پخپل فضل او مرحمت سره له هغه څخه زیات مرحمت فرمايي.

وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿۲۶﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿۲۷﴾

او کافران چې دي شته دوی ته عذاب ډېر سخت (د دوزخ). او که چېرې پراخه کړي وی الله رزق روزي لپاره د (ټولو) بندګانو خپلو؛ نو خامخا سرکښي به کړې وه دوی په ځمکه کې،

ولیکن نازلوي (روزي الله دوی ته) په هغې اندازې چې اراده وفرمايي، بېشکه الله پر بندګانو خپلو ښه خبردار دی، ښه لیدونکی دی.

تفسیر: د الله تعالی په خزانو کې د هیڅ یو شي تقلیل نشته، که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو خپل ټول بندګان غني ګرځولی شي، لیکن د الله تعالی حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ګردو مخلوقاتو ته بې له مېچه او اندازې روزي ورکړي، او ټول په عیش او عشرت کې آرام او هوسا وساتي، که داسې وکړل شي؛ نو بالعموم خلق طغیان او تمرّد اختیاروي، او په دنیا کې یو لوی شورماشور جوړیږي، نه به د الله تعالی دربار ته سرونه ښکته کوي، او نه به د مخلوق څه رعایت او خاطر کوي، او نه به پر هغو سامانونو چې هغوی ته ورعطا کیږي خپل قناعت ښکاره کوي، د دوی حرص او طمع به لا زیاتیږي، لکه چې مونږ دغه حالت په همدغه موجوده حالت کې بالعموم په هوسا (آرام) او مرفّه الحال اشخاصو کې وینو.

پر دغه یواځې پاک الله ښه پوهیږي او عالم دی، چې د چا په حق کې په کوم حال کې کوم وضعیت او صورت اصلح او اولی دی؟ ځکه چې ګرد ړومبني او وروستني حالات د پاک الله په محیط علم کې حاضر او موجود دي.

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿۲۸﴾

او الله هغه لوی ذات دی چې نازلوي باران وروسته له هغه چې ناامیده شي (خلق له ورېدلو یې) او خوروي رحمت (باران) خپل (په ټولو ځایونو کې)، او همدی دی ولي، دوست، کار جوړوونکی، ډېر ثنا ویلی شوی.

تفسیر: یعنې ډېر کله د ظاهري اسبابو او حالاتو په ملحوظ څه وخت چې خلق له باران او وریا څخه مایوسیږي؛ نو په همدغه وخت کې الله تعالی پخپل فضل او مرحمت سره باران نازلوي، او د خپلې مهربانۍ آثار او د برکاتو علائم څلور خواوو ته خوروي، څو پر بندګانو ثابت شي چې د رزق په شان د رزق اسباب هم د الله تعالی د قدرت په قبضه کې دي، لکه چې الله تعالی په یوې خاصې اندازې سره عطا کوي، باران هم په خاصو اوقاتو او په خاصو مقدار سره مرحمت فرمايي، خبره دا ده چې ګرد کارونه د ده په واک او اختیار کې دي، او هر هغه شی چې دی یې کوي؛ عین د حکمت او صواب دی، ځکه چې ټول محاسن او کمالات د ده په مجمع الصفات ذات کې مجموع دي، او د هر راز کار جوړول امداد او اعانت د همده له درباره کېدی شي.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

او ځینې له دلائلو د الله پیدا کول د اسمانونو او د ځمکې (او مافیهما) دي.

تفسیر: یعنې هم هغسې چې رزق رسول او د هغه د اسبابو (باران او نورو) مهیأ کول د ده په قبضه او واک کې دي؛ د دغو اسبابو سماویه او ارضیه اسباب او د هغو آثار او نتایج هم د همده مخلوق دي.

وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ

او (پیدا کول) د هغو اشیاوو دي چې خواره کړي یې دي په اسمانونو او په ځمکه کې له دې ذي روح خوځېدونکو.

تفسیر: له دغه آیت څخه ظاهراً همدا معلومیږي چې د ځمکې په شان پر اسمانونو هم د ساکښانو (ذي روحو) په شان کوم مخلوق موجود دی.

وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَآءُ قَدِيْرٌ ﴿۲۹﴾

او دغه (الله) په جمع کولو (بیا راټولولو) د دوی (محشر ته) هر کله چې اراده وفرمايي؛ ښه قادر دی.

تفسیر: یعني هغه ذات چې دوی یې ګرد خواره واره کړي دي؛ هم هغه کولی شي چې دوی ګرد سره یوځای کړي، او هم دغه به د قیامت ورځ وي.

وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيْكُمْ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ﴿۳۰﴾

او هغه څه چې رسیږي تاسې ته (ای مؤمنانو) له کوم مصیبت پس له (شامته) د هغو اعمالو دي چې کړي دي لاسونو ستاسې، او عفوه کوي (الله) له ډېرو (ګناهونو).

تفسیر: یعني هم هغسې چې نعمتونه په یو خاصې اندازې او په خاصو اوقاتو او احوالو په رعایت ورکول کیږي؛ د مصائبو نزول هم د خاصو اسبابو او ضوابطو ما تحت وي، مثلاً بندګانو ته چې کومه سختي او مصیبت وروړاندې کیږي؛ د هغه قریب یا بعید سبب د همدغو بندګانو ځینې اعمال او افعال وي.

وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ فِى الْاَرْضِ ۚ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۳۱﴾

او نه یئ تاسې عاجز کوونکي (د الله ای مشرکانو ! په انفاذ د احکامو خپلو سره) په ځمکه کې، او نشته تاسې ته غیر له الله هیڅوک ولي دوست کار جوړوونکی، او نه مدد کوونکی (د دفع د عذاب له تاسې نه).

تفسیر: یعني محض پخپلې مهربانۍ سره یې معافوي، که پر هر جرم چې د سزا ورکولو اراده وفرمايي؛ نو مجرم چېرې ترې تښتېدلی او پټېدلی هم نشي، او له ماسوا الله څخه بل څوک د ده د حمایت او امداد لپاره درېدلی شي؟.

وَمِنْ اٰيٰتِهِ الْجَوَارِ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿۳۲﴾

او ځینې له دلائلو (د قدرت) د الله روان جهازونه دي په بحر سیند کې په شان د غرونو (په لویوالي کې).

تفسیر: لکه چې د ځمکې پر سطح غرونه د باندې وتلي دي، د سمندر لوی لوی جهازونه هم لوړ (اوچت) په نظر راځي.

اِنْ يَّشَاْ يُسْكِنِ الرِّيْحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ ۚ

که اراده وفرمايي (الله)؛ نو وبه دروي دغه باد (محرکه قوّت) پس وبه ګرځي (دغه جهازونه) ولاړ په شا د دغه (بحر).

تفسیر: یعني (محرّکه قوه او) هوا هم د الله تعالی په قبضه کې ده، که دغه محرکه قوه او هوا ودروي چې ونه چلیږي؛ نو ټول بادوان لرونکي جهازونه د سمندرو پر شا چېرې چې ولاړ دي هم هغلته به ولاړ وي، الغرض اوبه او هوا اونور ټول شیان د الله تعالی د حکم او د فرمان تابعان دي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾

ببشکه په دغه (حرکت د جهازونو) کې خامخا لوی دلائل (د قدرت) دي لپاره د هر صبر کوونکي (په مصيبت) شکر کوونکي (په نعمت).

تفسیر: د سمندرونو په سفرونو کې د موافق او ناموافق له دواړو قسمو حالاتو سره د مسافرينو سابقه لوېږي، نو ځکه دغه امر ډېر ضرور دی، چې انسان پر موافقو حالاتو شاکر، او پر ناموافقو اوضاعو صابر اوسي، او د الله تعالی قدرت او نعمت په ښه شان سره وپېژني، نو که اراده وفرمايي الله جلّ وعلا شأنُه وعظُم برهانُه:

أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾

يا به هلاک (ډوب) کړي دغه (جهازونه) په سبب د هغو گناهونو چې کړي دي (راکبينو يې)، او عفو کوي (الله) له ډېرو (گناهونو؛ نو ځکه يې نه غرقوي).

تفسیر: يعنې ښايي چې د بعضو مسافرينو د ځينو اعمالو په بدل تباه او مغروق کړل شي، مگر د دغه تباهی په وخت کې هم الله دوی معافوي او ښني يې.

وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٥﴾

او چې پوه شي هغه کسان چې مجادلې جگړې کوي په آيتونو ځمونږ کې چې نشته دوی ته هيڅ ځای د خلاصېدو.

تفسیر: يعنې د دې لامله به تباه کړل شي؛ څو دوی د خپلو ځينو اعمالو بدل ومومي، او خورا ډېر لوی جگړه کوونکي هم وگوري، چې ببشکه د الله تعالی له نيولو څخه هيڅوک نشي وتلی، او نه تښتېدلی شي، او نه چېرې ترې د پټېدو ځای موندلی شي.

فَمَا أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾

پس هغه چې درکړی شوی دی تاسې ته (ای مخاطبانو) له څه څيزه (لکه اسباب د دنيا) لږ خسيس ده (چې زائلېږي)، او هغه ثواب چې په نزد د الله دی؛ خير غوره او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی لپاره د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی، او (خاص) پر رب خپل توکل کوي دوی.

تفسیر: يعنې د دغو گردو خبرو له اورېدلو څخه وروسته انسان ته لازم دي چې د الله تعالی د رضاء حاصلولو په فکر کې واوسي، او پر دغه څو ورځني ژوندون او فاني عيش مغرور نه شي، او ښه وپوهېږي چې ايماندارانو ته کوم عيش او آرام چې د الله تعالی له جانبه ورعطاء کېږي، هغه به د دغه دنيوي عيش او آرام څخه ډېر ښه او بادوامه وي، او نه به په هغه کې هيڅ قسم کدورت وي، او نه به يې د فناء او زوال څه اندېښنه وي.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾

او بل لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي دوی له غټو گناهونو او له فواحشو (قبائحو نورو گناهونو نه)، او هر کله چې په غضب شي؛ هم دوی ښښنه کوي.

تفسیر: د دې بیان د «النساء» په سورت کې د ﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ په تفسیرو کې لیکلی شوی دی، هلته دې بیا ولوستل شي !، ښایي دلته له «کبائر الاثم» څخه به هغه لویه ګناه مراده وي چې د نظریه وو قوّت له بدو کارونو څخه پیدا کیږي، مثلاً بدعیه وو عقائدو، او «فواحش» هغه ګناهونه چې په هغو کې د شهوانیه وو قواوو د بې اعتدالیو مداخله وي، او په ﴿وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ﴾ کې خو ظاهر دي چې د غضبیه وو قوّت اندفاع او انسداد کړی شوی دی، والله أعلم.

﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾

او بل لپاره د هغو کسانو چې اجابت کوي (د احکامو) د رب د دوی، او قائموي (اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او کار د دوی (په) مشورت (سره) وي په منځ د دوی کې.

تفسیر: په مشوره سره کال کول د الله تعالی خوښ دي، اعم له دې چې دغه مشوره په دنیوي امورو کې وي یا په اخروي امورو په شیونو کې وي، رسول الله مبارك د امورو په مهماتو کې برابر له کرامو اصحابو سره مشوره کوله، د جنګونو او نورو امورو په موضوعاتو کې او د ځینو مسائلو او احکامو په نسبت هم بلکه د راشده خلافت بنیاد پر همدغې مشورې قائم شوی وو.

﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝٣٨ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ۝٣٩﴾

او له ځینو د هغو شیانو چې ورکړي دي مونږ دوی ته؛ نفقه ورکوي (په لاره د الله). او بل لپاره د هغو کسانو کله چې ورسیږي دوی ته ظلم تعدّي له طرفه د (کفارو)؛ نو دوی انتقام اخلي (له هغو متجاوزو خلقو).

تفسیر: یعنې چیرې چې معافول مناسب وي؛ معافوي یې، مثلاً د یوه سړي پر یوه حرکت یې غُصه راغله، او هغه سره له ندامته پر خپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او دی یې معاف کړي؛ دغه محمود دی، چیرې چې بدل اخیستل مصلحت وي، مثلاً کوم سړی خامخا بې سببه او بې جهته له خلقو سره منګولې لګوي یا خوله اچوي، او په ظلم او زور سره د مخلوق تعجیز او تحقیر ته یې ملا تړلې وي، یا د څه نه ویلو او تأدیب نه ورکولو څخه د ده حوصله او جرأت لا زیادت مومي، یا څمونږ له شخصي حیثیت څخه قطع نظر د دین اهانت یا د مسلمینو د جمعیت ذلت په کې متصور وي؛ نو په دغو پاس صورتونو کې دې داسې بدل او انتقام اخلي؛ چې په قدر د هم هغه تیري او زیادت وي، او له جرم څخه زائده سزا نه ورکوي.

﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا﴾

او جزاء د بد کار بدکار دی په شان د هغه (نه زیات).

تفسیر: د بدل او انتقام په طور سره کومې بدۍ چې له چا سره کولی شي، هغه حقیقتًا بدي نه بلکه صورتًا بدي وي، د «سیّئه» اطلاق پر هغه «مشاكلة» کړی شوی ده.

﴿فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝٤٠﴾

پس هر چا چې عفو وکړه او صلح یې وکړه؛ پس اجر د ده پر الله دی، بېشکه الله نه خوښوي ظالمان (شروع کوونکي په ظلم سره).

تفسیر: یعنې ظلم او زیادت د الله تعالی په نزد په هیڅ یوه حالت کې پسند نه دی، ډېر ښه خصلت همدغه دی چې انسان هغومره بدل او انتقام چې اخیستی هم شي له هغه څخه هم منصرف شي، او په دې چې د همدغو تېرېدلو په سبب هغه خبره اصلاح ومومي.

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَأُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۱﴾

او خامخا هغه څوک چې واخلي حق خپل پس له مظلوموکېدلو د ده؛ پس دغه کسان (چې خپل حق یې اخیستی دی)، نشته پر دوی هیڅ لاره (د معاتبت او ملامتیا).

تفسیر: یعنې که مظلوم له ظلم څخه خپل بدل او انتقام اخلي؛ نو په دغه کې پرې هیڅ الزام او ګناه نشته، مګر د هغه معافول او ترې تېرېدل ډېر ښه، احسن او افضل دي.

اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ يَظْلِمُوْنَ النَّاسَ

بېشکه همدا خبره ده چې لاره (د معاتبت) پر هغو کسانو ده چې (ابتداء په) ظلم کوي پر خلقو.

تفسیر: یعنې ابتداء په ظلم کوي، یا په انتقام اخیستلو کې د خپل استحقاق له حده تجاوز او تېری کوي.

وَيَبْغُوْنَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۴۲﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿۴۳﴾

او سرکښي (تجاوز) کوي په ځمکه کې په ناحقه سره (بې له حجّته)، دغه (ظالمان) شته دوی ته عذاب دردناک. او خامخا هغه څوک چې صبر (او تحمّل یې وکړ په ظلم او آزار) او ښښنه یې وکړه؛ بېشکه دغه (صبر، غفران او عفو) خامخا له عزم الأمور غورو کارونو څخه دي.

تفسیر: یعنې د قهر او د غصې ځغمل، او د ایذاء او ضرر ګالل، او د ظالم ښښل او معافول د لوی همّت او د تحمّل او حوصلې کار دی، په حدیث کې راغلي دي: «هغه بنده چې ظلم پرې شوی وي، او هغه محض د الله تعالی لپاره ترې تېرېږي، او ښښي یې، نو الله تعالی ضرور د هغه عزّت او پت زیاتوي، او مدد او اعانت ورسره فرمایي».

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ وَّلِيٍّ مِّنْۢ بَعْدِهٖ ؕ

او هر هغه څوک چې ګمراه یې کړي الله؛ پس نشته ده ته هیڅوک ولي دوست کار جوړوونکی وروسته له (ګمراه کولو د) الله نه.

تفسیر: یعنې محض د الله تعالی په توفیق او لاس نیونه انسان ته د عدل، انصاف، صبر او غفران اعلی خصائل حاصلېدی شي، که الله تعالی ده ته د دغو ډېرو ښو اخلاقو په طرف لارښوونه ونه کړي نو څوک به یې لاس ونیسي»، او د دغې سپکتیا او ټیټوالي او رسوایی له کندې څخه به یې وویستلی شي؟.

وَتَرَى الظّٰلِمِيْنَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُوْلُوْنَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۴﴾

او وینې به ته ظالمان (کافران) هر کله چې ویني دوی عذاب (په ورځ د قیامت کې)؛ وایي به دوی: آیا شته بېرته تللو (د دنیا) ته کومه لاره (چې نېک عمل وکړو).

تفسیر: یعني کومه داسې لاره هم شته چې مونږ په هغې سره بېرته دنیا ته ستانه شو، او دا ځلي له دنیا ځخه سره له ښو عملونو بېرته راحاضر شو.

وَتَرٰىهُمْ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا خٰشِعِيْنَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُوْنَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ

او وینې به ته دوی چې وړاندې کولی به شي په دغه اور په دغه حال کې چې ویریدونکي به وي له خوارۍ، ګوري به دوی (دغه اور ته) په کتنې پټې (له ډېر هیبته به د سترګو له کنجونو ورته ګوري).

تفسیر: یعني د یوه ډېر ویریدونکي مجرم په شان د ډېر خوف، ذلت او ندامت له سببه به په ټیټو سترګو سره ګوري، او هیچا ته به په هسکه غاړه او اوچتو سترګو نه شي کتلی.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

او وایي به هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (داسې چې) بېشکه زیانکاران هغه کسان دي چې زیان یې رسولی دی نفسونو خپلو ته، او کورنۍ خپلې ته په ورځ د قیامت کې.

تفسیر: یعني دغه بدبخت له خپل ځان سره خپل متعلقین او کورنۍ او ګرد یې سپېره او په عذابونو کې اخته کړل، او ټول یې تباه، برباد کړل.

اَلَآ اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ فِيْ عَذَابٍ مُّقِيْمٍ ۝ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ اَوْلِيَآءَ يَنْصُرُوْنَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ سَبِيْلٍ ۝

واوره ! خبردار شه ! چې بېشکه ظالمان په عذاب همېشه کې دي. او نه به وي دغو کفّارو ته هیڅوک له دوستانو چې مدد وکړي له دوی سره (په دفع د عذاب کې) غیر له الله، او هر هغه چې ګمراه یې کړي الله؛ پس نه به وي ده ته هیڅ لاره (حق ته په دنیا کې، اوجنت ته په آخرت کې).

تفسیر: یعني نه یې په دنیا کې هدایت ورپه برخه کړ، او نه یې په آخرت کې نجات ور په برخه شو.

اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ

اجابت وکړئ (ای خلقو !) رب د تاسې ته (په ایمان او توحید سره) پخوا له هغه چې راشي (هغه) ورځ چې نشته هیڅ رد او دفعه هغې (ورځې) لره له (جانبه د) الله.

تفسیر: یعني هم هغسې چې په دنیا کې د عذاب مؤخر کېده او وروسته لوېده؛ په هغه ورځ کې به نه وروسته او نه به ټال خوري (بلکه حتمًا او خامخا عذاب به واقع کیږي).

مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ يَّوْمَئِذٍ وَّمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ ۝

نه به وي تاسې ته هیڅ د پټېدلو (تښتېدلو) ځای په دغه ورځ کې، او نه به وي تاسې ته هیڅ لاره د انکار (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې له انکار څخه به مو هیڅ فائده نه وررسیږي، او ابن کثیر (رحمه الله) داسې معنی کړېده: چې هیڅ یوه داسې موقع به نه پیدا کیږي چې تاسې به هغه نه پېژنئ.

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ

پس که مخ وګرځوو (دغو مشرکانو له دعوته ستا ای څما رسوله !) پس نه یې لېږلی مونږ ته پر دوی ساتونکی، نشته پر تا مګر یوائې تبلیغ (د احکامو دی، او کړی دی دا ای محمده دا کار).

تفسیر: یعنې ای محمد صلی الله علیه وسلم ! تاسې د دې خبرې مسؤول او ذمه وار نه یئ چې یوائې هرومرو په جبر او اکراه او زور سره دغه خبره پر هغوی ومنئ، ستاسې فریضه او وظیفه همدا ده چې د الله تعالی پیغام دوی ته ورسوئ چې هغه تاسې اداء کړې ده، او اداء کوئ یې، که دوی یې نه مني بلا ورپسې، دوی پوهیږي اوجهنّم.

وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

او بېشکه مونږ کله چې وڅکوو (جنس) د انسان ته له طرفه خپله کوم رحمت (لکه غناء او صحّت)؛ نو خوشاله شي دی په هغه، او که ورسیږي دوی ته کوم قسم بدي (لکه مرض یا فقر) په سبب د هغو بدیو چې پخوا لیږلي دي لاسونو د دوی؛ بېشکه چې (جنس د) انسان ناشکره دی (چې نعمت هیروي، زحمت یادوي).

تفسیر: یعنې تاسې د دوی د مخ اړولو او اعراض څخه مخه خفه کېږئ !، د انسان طبیعت همداسې واقع شوی دی «الا من شاء الله» چې: پاک الله پرې نعمت، احسان او انعام وفرمایي؛ نو دی له هغه سببه تکبر، لویي، فخر او غرور پیدا کوي، بیا هر چېرې چې ده ته د ده د بدو اعمالو له شامته کوم مصیبت، نقص، او ضرر واقع کیږي؛ نو بیا هغه ګرد نعمتونه او احسانات یې له یاده وځي، او هیروي یې، او داسې منکر او ناشُکره کیږي چې ګواکې پرې ښه وخت له سره نه وو تېر شوی، هو ! د قانتینو مؤمنینوشان همداسې او طریقه همداسې ده، چې په سختی او مصیبت کې صبر، او د وسعت او پراخی په حالت کې د حقیقي منعم شکریه اداء کوي، او په هیڅ حالت کې د الله تعالی انعامات او احسانات نه هیروي، او له ناشکری څنې ځان بچ کوي.

لِّلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾
أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَاءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

خاص الله لره دی سلطنت باچایي د اسمانونو او د ځمکې، پیدا کوي (الله) هر هغه شی چې اراده وفرمایي، ښښي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي لوڼې، او ښښي (الله) لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي ځامن، یا جوړه ورکوي دوی ته (الله) ځامن او لوڼې، او ګرځوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (الله) شنډه، بېشکه دغه (الله) دی ښه عالم (په فائدې د هر چا) ښه قادر.

تفسیر: یعنې سختي وي یا نرمي وي؛ ګرد احوال د الله تعالی له لوري لېږلی شوي دي، په اسمان او ځمکه او پر هر شي د هم هغه سلطنت دی، او د همده حکم چلیږي، د هر هغه شي اراده چې وکړي؛ هم هغه پیدا کوي، او د هر چا لپاره چې د هر شي د اعطاء اراده وفرمایي؛ ورعطا کوي یې، او هر چاته چې د عدم الاعطاء اراده وفرمایي؛ نه یې ورکوي، د دنیا دغه رنګ په رنګ حالاتو ته وګورئ چې مثلاً یو له سره اولاد نه لري، او دویم تش لوڼې لري، دریم تش ځامن لري، څلورم هم ځامن او هم لوڼې لري، جوړه جوړه یا جلا جلا په دغه کې هیڅ دعوی نه ده، هم هغه حقیقي

مالك پوهيږي چې د كوم يوه سړي په كوم حالت كې ساتل مناسب دي، او همدى سم له خپل علم او حكمت سره تدبير كوي، هيڅا ته د دغې خبرې قوّت او مجال نشته چې د الله تعالى د ارادې مخه ونيسي، يا د الله تعالى پر تخليق او تقسيم څه تنقيد اعتراض وكړى شي، د عاقل كار دا دى چې په هر قسم تودو او سړو حالاتو كې د همغه الله په طرف رجوع وكړي، او تل دې خپل ناچيز حقيقت تر خپل نظر لاندې ونيسي !، او د تكبّر او د نعمت له كفرانه دې خپل ځان وساتي !.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ

او نه ښايي لپاره د هيڅ بشر دا چې خبرې وكړي له ده سره الله مگر په وحي سره (په خوب كې، يا په الهام سره) يا وروسته له پردې څخه، يا وليږي (الله) كوم رسول استاځى (له ملائكو لكه جبريل)، پس وحي يوسي په اذن حكم د الله سره هغه چې اراده وفرمايي (الله).

تفسير: هيڅ يو انسان پخپل عنصري خلقت او د موجوده وو قواوو په اعتبار د دې خبرې طاقت نه لري، چې له الله قدّوس سره په دغې دنيا كې مخامخ شي، او ورسره بالمشافهه كلام وفرمايي، او دى يې تحمل وكړى شي، نو ځكه د كوم بشر له الله تعالى سره خبرې او كلام كول درې صورتونه لري:

لمړي: چې الله تعالى د كوم يو نبي كريم عليه السلام په زړه كې خبره واچوي، چې هغه په دې شك نه كوي چې دا د الله تعالى له خوا ده.

دوهم: دا چې د پردې تر شا الله تعالى د كوم نبي سره خبرې وكړي، لكه چې الله تعالى د موسى عليه السلام سره خبرې كړې وې.

دريم : دا چې پرښته ورته راشي، او د الله تعالى كلام او پيغام ورته ورسوي، لكه چې جبريل او نورې پرښتې به انبياوو ته راتللې.

إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشكه دغه (الله) ډېر پورته دى، ښه حكمت والا دى (په صنعت خپل كې).

تفسير: يعني د الله تعالى علوّ له دې نه مانع دى چې بې حجابه خبرې وكړي، او حكمت يې د دې مقتضي دى چې په ځينو صورتونو كې د هم كلامي صورت اختيار كړي.

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا

او همداسې (لكه چې وحي مو كړې وه نورو انبياوو ته) وحي راولېږله مونږ تا ته (اى محمده !) روح (قرآن، پرښته) په امر حكم خپل سره.

تفسير: د قرآن څخه يې په روح سره تعبير فرمايلى، ځكه چې د پاك قرآن له تأثيره ډېر زړونه ژوندي كيږي.

مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَٰبُ وَلَا الْإِيمَٰنُ

نه وې ته چې پوهېدې چې څه دى كتاب؟، او نه (پوهېدې په دې چې څه شي دي شرايع او) ايمان.

تفسیر: یعني ایمان او د ایمانیه وو اعمالو دغه تفاصیل چې د وحي په ذریعه اوس معلوم شوي دي، پخوا له دې نه چېرې معلوم وو، اګر که په نفس الایمان سره تل تر تله متّصف وو.

وَلٰكِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِيْ بِهٖ مَنْ نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ؕ

ولیکن ګرځولی دی مونږ دغه (روح، کتاب، ایمان) داسې یوه رڼا چې سمه لاره ښیو په هغه سره هغه چاته چې اراده وفرمایو مونږ له بندګانو خپلو.

تفسیر: د پاک قرآن په رڼا کې د هر هغو بندګانو په نسبت چې مونږ اراده وکړه؛ نو هغوی د سعادت او فلاح پر لارې بیایو.

وَاِنَّكَ لَتَهْدِيْۤ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۵۲﴾

او بېشکه ته خامخا ښودل کوې (خلقو ته) په طرف د لارې مستقیمې برابرې.

تفسیر: یعني تاسو خو ټولو بندګانو ته د پاک قرآن په ذریعه تر الله تعالی پورې د رسېدلو سمه صافه لاره وربښیئ، اعم له دې چې څوک پر هغې لاړ شي که لاړ نشي.

صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ

سمې لارې د هغه الله ته چې خاص ده لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي (له علویّاتو) او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (له سفلیّاتو سره له اسمانونو او ځمکې خلقًا ملګًا عبیدًا).

تفسیر: یعني سمه صافه لاره هغه ده چې پر هغې باندې له تللو څخه انسان تر واحد الله تعالی پورې ورسېدی شي، هر څوک چې له دې لارې څخه بې لارې شي؛ نو هغه له الله تعالی څنې ښل پاتې کیږي.

اَلَاۤ اِلَى اللّٰهِ تَصِيْرُ الْاُمُوْرُ ﴿۵۳﴾

واوره ! خبردار اوسه ! خاص الله ته بېرته ګرځي ټول کارونه (د مخلوقاتو په قیامت کې).

تفسیر: یعني کله چې د ګردو کارونو انجام د هغه په طرف دی؛ نو ښایي چې انسان له شروع څخه د عاقبت په فکر او ذکر کې اوسي، او پخپل اختیار سره پر داسې یوې لارې لاړ شي؛ چې هغه سم وروروسیږي، اللّٰهم اهدنا الصراط المستقیم، وثبتنا علیه.

تمّت سورة الشوریٰ بعون الله وتوفیقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الزُّخْرُفِ

«د (الزخرف) سورت مکّي دی، پرته له (۵۴) آیت څخه چې مدني دی، (۸۹) آیت او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۳) او په نزول کې (۶۳) سورت دی، وروسته له «الشوری» څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ﴿۱﴾ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿۲﴾ اِنَّا جَعَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۳﴾

قسم دی په دغه کتاب روښان بيانوونکي. چې بېشکه مونږ ګرځولی مو دی دغه (کتاب) قرآن په عربي ژبه لپاره د دې چې تاسې پرې وپوهېږئ (عقل په کې وچلوئ).

تفسير: ځکه چې عربي ژبه ستاسې مورنۍ ژبه ده، او ستاسې په ذريعه به د دنيا نور اقوام هم دغه کتاب زده کوي، او پرې پوهيږي به.

وَاِنَّهٗ فِيْٓ اُمِّ الْكِتٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيْمٌ ﴿۴﴾

او بېشکه دغه کتاب (ثابت دی) په اصل د کتاب (لوح محفوظ) کې په نزد ځمونږ خامخا خاوند د لوېي مرتبې ډېر مستحکم دی.

تفسير: يعنې دغه پاک قرآن د اعجاز پر وجوه او پر عظيمه وو اسرارو د اشتمال له وجې نهايت لوړه مرتبه لری او له تبديل او تحريف څخه د محفوظيت او مصئونيت له سببه نهايت مستحکم دی.

تنبيه: قرآن او نور سماوي کتابونه پخوا له نزوله په لوح محفوظ کې ليکلي شوي دي.

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِيْنَ ﴿۵﴾

آيا پس بند کړو (وګرځوو) له تاسې دغه ذکر پند (قرآن) بنديدل (ګرځيدل) له دې سببه چې يئ تاسې يو قوم مسرف له حده تېرېدونکی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «له دې سببه چې تاسې حکم نه منئ؛ نو آيا مونږ به د حکم لېږل موقوف کړو؟» يعنې دغسې توقّع له سره مه کوئ! د الله تعالی حکمت او رحمت د دې خبرې مقتضي دی چې سره د دغو زياداتو، تجاوزاتو، او شرارتونو چې ستاسې له خوا کيږي؛ د الله تعالی د کتاب نزول او د تبليغ دعوت، نصيحت، او د پند سلسله ونه ترله شي، ځکه چې ډېر نور سعيد ارواح له هغه څخه مستفيد کيږي، او پر منکرانو په کامل طور سره د حجّت اتمام کيږي.

وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَّبِيٍّ فِي الْاَوَّلِيْنَ ﴿۶﴾ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ نَّبِيٍّ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۷﴾

او څومره ډېر مو ليږلي دي له انبياوو څخه په پخوانيو (خلقو کې). او نه به راته دوی ته هيڅ نبي مګر وو به هغوی چې په هغه (نبي) پورې به يې مسخرې کولې.

تفسير: يعنې له پخوانيو انبياوو سره هم داسې استهزاء کړی شوې وه، او د هغو تعليماتو ته د دروغو نسبت کړی شوی وو، مګر د دغې استهزاء او تکذيب له وجې د نبوّت سلسله ونه ترله شوه.

فَأَهْلَكْنَآ أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

پس هلاک کړل مونږ (پخواني خلق چې) سخت تر (وو) له دوی نه له جهته د قوت، او تير شوی دی (ځو ځايه په قرآن کې) مثل صفت د ړومبنيو خلقو (چې اهلاک او تعذيب وو).

تفسير: يعنې د عبرت لپاره د هغو مکذبينو د تباهي او هلاک مثالونه وړاندې کړی شوي دي، او پخوا له دې نه مذکور شوي دي، چې په زور او په قوّت کې له تاسې څخه ډېر زيات وو، کله چې هغوی د الله تعالی له عذابه نجات ونه موند؛ نو تاسې په څه شي مغرور يئ؟ وروسته له دې نه د الله تعالی د هغه عظمت او قدرت، او د تصرّف د کمال ذکر راځي، چې تر يوې اندازې پورې د دوی په نزد هم منلی شوی او مسلّم وو.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٩﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾

او قسم دی خامخا که چېرې پوښتنه وکړې ته له دغو کفارو چې څوک دی هغه ذات چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه؟ نو خامخا وبه وايي دغه کفار هرومرو چې: پيدا کړي دي (ټول هغه الله چې) ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه عالم دی. هغه (ذات) چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمکه فرش (ځای د قرار) او ګرځولې (يې) دي تاسې ته په دغې ځمکې کې لارې لپاره د دې چې تاسې سمه لاره وموميئ (مقاصدو خپلو ته).

تفسير: يعنې تر هغه ځايه پورې چې انسان هلته هستوګنه کوي، او يو له بل سره ګوري او تګ راتګ کوي، او پخپلو منځونو کې سره لارې لري، او په دغه تللو راتللو سره په دنيوي او اخروي مقاصدو کې د برې او کاميابۍ لارې ځان ته معلومې کړي.

وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ

او (هغه) ذات چې نازلې کړې يې دي له (طرفه) د اسمانه اوبه په اندازه سره.

تفسير: يعنې په يوه مخصوص مقدار چې د ده له حکمت سره مناسب او د ده په علم کې مقدر وو.

فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾

پس ژوندی کړې ده مونږ په دغو اوبو سره کلي مړه (وچې کلکې ځمکې) په شان (د دغه ژوندې کېدلو د ځمکې)؛ راوبه ايستل شئ تاسې (هم بيا ژوندي له قبورو).

تفسير: يعنې څرنګه چې په وچې کلکې مړې ځمکې کې د باران د اوبو په وسيله نوی ژوندون او حيات پيدا او تکه شنه ودانه او زرغونه کوي يې، همداسې په مړو اجسامو کې هم روح غورځوي، او بيا مو له مقابرو څخه ژوندي راپاځوي.

وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا

او (هغه) ذات چې پيدا کړي يې دي اصناف (او انواع د مخلوقاتو) ټول د دوی.

تفسیر: یعنې په دنیا کې د هومره اشیاوو جوړې چې دي، او د مخلوقاتو هومره اقسام او متماثل یا متقابل انواع چې دي؛ د هغو ګردو خالق الله تعالی دی.

وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ

او ګرځولي یې دي تاسې ته له بېړیو (جهازونو) او له چارپایانو هغه چې سوریږئ تاسې پرې (په لونده او وچه کې). لپاره د دې چې سم برابر کښېنئ تاسې پر شاوو (د هر یوه) د هغه.

تفسیر: یعنې په وچه کې د ځینو چارپایانو پر شاوو او په بحر (سیند) او فضاء او نورو کې د بېړۍ او جهازونو او طیارو او نورو مراکبو پر شاوو سوریږئ.

ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾

بیا یاد کړئ (قلبًا) تاسې نعمت د رب خپل کله چې برابر کښېنئ (سواره شئ) پر هغه، او ووایئ تاسې: پاکي ده هغه (لوی ذات) ته چې مسخّر کړی یې دی مونږ ته دغه (مذکور له مراکبو) او نه وو مونږ ده لره په ضبط (او قید) کې راوستونکي (په وس خپل).

تفسیر: یعنې پر حیواناتو یا کښتیو او جهازونو او نورو نقلیه وو وسایلو باندې د سوریدلو په وخت د الله تعالی د هغه انعام او احسان یادونه پخپلو زړونو کې وکړئ چې الله تعالی مونږ ته دومره عقل، پوهه، تدبیر، قوّت، او قدرت او نور رابښلي دي چې پخپل عقل او تدبیر او نورو سره دغه شیان مونږ تر خپلې ادارې لاندې راوستلي دي، دغه محض د الله تعالی فضل او احسان دی، که نه په مونږ کې دومره قدرت، او طاقت کوم دی چې داسې شیان مو قابو کړي وی، لازم دي چې په ژبه سره هم پر نقلیه وو وسایلو د سوریدلو په وخت کې دغه الفاظ ووایئ: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ * وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ نور اذکار او ادعیه هم په احادیثو کې راغلي دي، چې د حدیث او تفسیر په کتابونو کې مذکور دي.

وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

او بېشکه چې مونږ رب خپل ته خامخا بېرته ورتلونکي یو.

تفسیر: یعنې د دغو سفرونو په تقریب د آخرت د سفر په یادونه کې ولوېږئ، رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم خو د سوریدلو په وخت هم دغه تسبیح فرمایله.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا ۚ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾

او ګرځوي (مقرروي کفّار) الله ته له بندګانو د ده یوه برخه (اولاد چې ملائکو ته د الله لوڼه وایي)، بېشکه چې (کافر) انسان خامخا ناشکره دی ښکاره. آیا وایئ تاسې چې (الله) نیولی دی له هغه مخلوقه چې پیدا کوي یې لوڼې (چې اخس او ادنی دي؟) او غوره کړي یې یئ تاسې په ځامنو (چې اشرف او اعلی دي له لوڼو نه).

تفسیر: یعنې لازم خو داسې وو چې د الله تعالی نعمتونه به یې پېژندلي او د هغو شُکریه به یې اداء کړې وه، دوی صریحې ناشکرۍ ته اوښتي وو، او د الله تعالی دربار ته سپین سترګي او ګستاخي کوي، له دې نه لویه ګستاخي او ناشکري به

څه وي چې د هغه لپاره د اولاد تجويز وکړی شي، او هغه هم له بندګانو څخه، او هغه لوڼې، اول: اولاد د مور او پلار د وجودِ يو جزء وي، نو قدّوس الله ته د اولاد د تجويز کولو معنی دا ده چې ګواکې دی له اجزاوو څخه مرکّب دی، او د مرکب حدوث ضروري دی، دويم: په ولد او والد کې ښايي چې مجانست وي، که دواړه له يوه جنسه نه وي؛ نو د ولد يا والد په حق کې عيب دی، دلته د خالق او مخلوق په منځ کې د مجانست تصور هم نشي کېدی، دريم: جونې د جسمي او عقلي قواوو په اعتبار د هلکانو په نسبت عمومًا ناقصې او کمزورې وي، ګواکې معاذ الله که الله تعالی د خپل ځان لپاره اولاد هم اختيار کړی وي، هغه هم ټيټ او ناقص، آيا تاسې ته شرم نه درځي چې پخپلو برخو او حصو کې عُمده او اعلی شيان، او د الله تعالی په حصه کې ناقص او ټيټ شيان راوباسئ، او مقرروئ يې.

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾

حال دا چې، هر کله چې زېرى ورکړ شي يو د دوی ته په (تولد د) هغه (لور) سره چې ګرځولی يې دی رحمن ته په مثل (او شبيه دهغی؛ نو) وګرځي مخ د ده تک تور (له ډېره غمه) حال دا چې دی به ډک وي له غمه.

تفسير: يعنې هغه اناثيه اولاد چې د الله تعالی لپاره دوی تجويز کړي دي، هغه د دوی په زعم کې داسې عيب دار او ذليل او حقير دي، چې که پخپله دوی ته د هغه د تولّد زېری ورکړی شي؛ نو له ډېره رنځ او خفګانه د دوی مخ تک تور اوړي، او وضعيت يې سخت تغير مومي، او پخپل زړه کې سخت پيچونه او تاوونه خوري، د دې پوره تقرير د «صافات» د سورت په آخرې رکوع کې پخوا له دې ليکلی شوی دی.

أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾

آيا (مقرروي دوی الله ته) هغه څوک چې لويولی شي په ګاڼو کې حال دا چې هغه په وخت د جګړو کې نشي ښکاره کولی (بيانولی مطلب خپل).

تفسير: آيا الله تعالی خپل اولاديت ته جونې غوره کړي دي؟ چې عادتًا په ډول او سينګار سره نشو او نما مومي، د ګاڼو او زېورو په شوق کې مستغرقې اوسي، چې د دوی د رايې او عقل پر ضعف باندې دليل دی، او دوی د فکريه قوّت له ضعفه د مباحثې په وخت کې بيانيه قوّت هم ونه لري، لکه د ښځو په تقريرونو کې که څوک لږ څه غور وکړي؛ نو ګوري به چې دوی نه خپله دعوی په کافي بيان سره ثابتولی شي، او نه د نورو دعاوی ماتولی شي، او تل ناقصې او ناتمامې خبرې کوي، او نورې داسې فضولې او چټي (بېکاره) خبرې له هغې سره ګډوي، چې له هغه موضوع سره به بيخي څه علاقه او تناسب نه لري.

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا ۚ

او ګرځوي (کفّار) پرښتې هغه چې دوی عباد الرحمن د الله بندګان دي؛ ښځې (لوڼې د الله).

تفسير: يعنې دغه د دغو مشرکانو يو بل دروغ دي چې پرښتې د ښځو په وصف کې داخلوي، حال دا چې پرښتې نه د ښځو او نه د نارينه وو له جنسه دي، بلکه دوی د الله تعالی يو بېل عليحده مخلوق ده.

أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾

آيا حاضر وو (دغه کفّار په وخت د) پيدا کولو د دغو پرښتو کې (چې ښځې لوڼه پيدا شوي دي)؟ ژر ده چې وبه ليکلی شي شاهدي د دوی او پښتنه به هم ترې وکړه شي (په آخرت کې).

تفسير: يعنې كوم يو عقلي يا نقلي دليل خو له دوى سره د دغې دعوى د اثبات لپاره نشته، نو آيا دوى په هغه وخت كې چې الله تعالى پرښتې پيدا كولې ورته ولاړ وو؟ او دوى پخپلو ستر‌ګو پرښتې ليدلي دي چې پرښتې نارينه نه دي ښځې دي؟ښه دی، د دوى دغه شهادت د اعمالو په دفتر كې ليكلى كيږي، څه مهال چې دوى به د الله تعالى د عدل او انصاف په دربار كې وړاندې كيږي؛ نو هلته به د دې موضوع په نسبت هم له دوى نه پوښتنې كيږي، چې تاسې ولې داسې خبرې كولې، او له كومه تاسې ته دا معلومات په لاس درغلي وو؟.

وَقَالُوْا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنٰهُمْ

او وايي (دغه مشركان) كه اراده فرمايلي وى رحمن؛ نو عبادت به مو نه وى كړى د دغو (باطلو معبودانو).

تفسير: يعنې دوى د خپلو دغو د شرك، بې ادبۍ او ګستاخۍ په جواز او استحسان كې يو داسې عقلي دليل هم وړاندې كوي، چې كه الله تعالى اراده كړې وى؛ نو مونږ ته به يې موقع نه راكوله چې له ماسوا الله څخه د نورو شيانو عبادت وكړو، او هرومرو به يې څمونږ مخه نيوه، كله چې مونږ برابر پر خپل همدغه دود او دستور دوام كوو چې هغه يې ګوري؛ نو ثابت شو چې دغه كار بهتر او د ده خوښ دى، نو الله تعالى د مشركانو د دغې وينا ترديد داسې فرمايي:

مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۚ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿٢٠﴾

نشته دوى ته په دغې (وينا خپلې) هيڅ قـدر علم، پوه نه دي دوى مګر دروغ وايي (خوشې چټې اټكلونـه چلـوي (ځكه چې الله راضي نه دى په كُفر).

تفسير: يعنې دغه خبره خو رښتيا ده چې بې د الله تعالى له ارادې څخه هيڅ شى نشي كېدى، ليكن د كوم شي ښېګڼه (فائده) او بهتري څمونږ لپاره له دې نه نه ثابتيږي، او كه داسې وي؛ نو په دنيا كې به هيڅ كار بېكاره او هيڅ شى خراب او بد نه پاتې كېده، او په ګرد جهان كې به محض خير وه او بس، او د شر تُخم به له سره نه پيدا كېده، او هر يو دروغجن ظالم او مكار به همداسې وايي: كه د الله تعالى اراده نه وى؛ نو زه به يې نه پرېښودم، چې داسې ظلم او تېرى به مې كاوه، او كله يې چې ماته د ظلم، ستم، او تيري موقع راكړه؛ نو معلومه شوه چې دى په دغه كار خوښ او راضي دى، په هر حال په مشيت او رضاء كې د لزوم ثابتول كوم علمي اصول نه دي، او محض د ګمان او اټكل غشي دي، چې د هغه بيان (د ۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۸) ركوع (۱۴۸) آيت) كې) د دغه آيت په تفسير كې پخوا ليكلى شوى دى: ﴿سَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا﴾.

اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا مِّنْ قَبْلِهٖ فَهُمْ بِهٖ مُسْتَمْسِكُوْنَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوْٓا اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَّاِنَّا عَلٰٓى اٰثٰرِهِمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٢٢﴾

آيا وركړى مو دى دوى ته كوم كتاب پخوا له دغه (قرآن) پس دوى په هغه كتاب منګلې خښوونكي (حجّت نيوونكي دي. نه ده داسې) بلكه وايي دغه مشركان بېشكه مونږ موندلي مو دي پلرونه خپل پر يوې لارې (دين) او بېشكه مونږ پر قدمونو د دوى لاره موندونكي تلونكي يو، (يعنې د هم هغو خپلو پخوانيو په پلونو ځو، او د غير الله عبادت كوو).

تفسير: د عقلي دليل حال خو مو واورېد، آيا ماسوا له هغه څخه بل كوم نقلي دليل پخپلې دعوى باندې وړاندې كولى شئ؟ يعنې د الله تعالى له منزله وو كتابونو څخه كوم كتاب د دوى په لاس كې شته؟ چې په هغه كې د

شرک غوره والی لیکل شوی وي؟ ظاهر دی چې داسې کوم سند له دوی سره نشته، نو ماسوا له دې نه چې د خپلو پلرونو او نیکونو ړوند تقلید دلیل وړاندې کړي؛ بل څه شی له دی سره نه دی پاتې شوی، همدغه د دوی له ګردو څخه زبردست دلیل دی چې د هرې زمانې مشرکانو به همدغه دلیل وړاندې کاوه، چې وروسته له دې نه د همدغه بیان دی.

وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ فِي قَرۡيَةٖ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتۡرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ
أُمَّةٖ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقۡتَدُونَ ۝٢٣ قَٰلَ أَوَلَوۡ جِئۡتُكُم بِأَهۡدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمۡ عَلَيۡهِ ءَابَآءَكُمۡۖ

او همداسې (ستا په شان) نه وو لېږلی مونږ پخوا له تانه په هیڅ قریه کلي کې کوم ویروونکی (له عذابه یعنې نبي)؛ مګر وبه ویل هوسا او نعمت لرونکیو (خلقو د هغو کلیو): بېشکه مونږ چې یو موندلي مو دي پلرونه خپل پـر یوې لارې، او بېشکه مونږ پر قدمونو د دوی اقتداء کوونکي تلونکي یو. وبه ویل (نبي دوی لره) آیا (کوئ تاسې متابعت د پلرونو خپلو) اګر که راتله کړې دي ما تاسې ته په ښه لاره ښوونکي له هغه شي څخه چې موندلي دي تاسې پر هغه شي باندې پلرونه خپل؟.

تفسیر: یعنې نبيّ الله فرمایلي دي چې: ستاسې د پلرونو او د نیکه ګانو له لارې څخه بهتره یوه ښه سمه صافه لاره تاسې ته درښیم، خـو آیا تاسې سره له هغه د خپل هغه پخواني جهل او عناد څخه مخ اړوئ؟.

قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ۝٢٤

وبه ویل دوی: بېشکه مونږ چې یو په هغه (دین) چې لیږلي شوي یئ تاسې په هغه سره کافران یو.

تفسیر: یعنې هر څه چې وي؛ مونږ ستاسې خبرې نشو منلی، او له خپل هغه پخواني دود او دستور څخه چې له پلرونو او نیکه ګانو څخه راته پاتې شوی دی؛ نشو ګرځېدی.

فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ۝٢٥ وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦٓ
إِنَّنِي بَرَآءٞ مِّمَّا تَعۡبُدُونَ ۝٢٦ إِلَّا ٱلَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُۥ سَيَهۡدِينِ ۝٢٧

پس انتقام مو واخیست له دوی نه، پس وګوره چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د دروغجن ګڼونکیو (انبیاوو خپلو ته). او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل (آزر) ته، او قوم خپل (نمرودیانو) ته چې بېشکه زه بېزاره یم له هغو بتانو چې تاسې یې عبادت کوئ. مګر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، پس بېشکه چې هغه (الله) به ثابت لري ما په هدایت (او دین خپل) باندې.

تفسیر: یعنې صرف له یوه پاک الله سره ځما علاقه ده، چې هغه ځما خالق دی، او هم هغه مې د مقصود منزل پر لاره تر آخره پورې بیایي.

تنبیه: دلته یې دغه قصه پر دې بیان فرمایلې ده چې وګورئ ستاسې مسلم پلار او پېشوا کله چې د خپلو پلرونو لاره غلطه وموندله؛ هغه یې پرېښوده، تاسې هم هغسې وکړئ !.

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿۲۸﴾

او گرځولې وه (ابراهیم) دغه کلمه (د توحید) باقي پاتې کیدونکې په پشت اولاد خپل کې، لپاره د دې چې دوی بېرته راوګرځي (توحید ته له شرکه).

تفسیر: یعنې د ابراهیم علیه السلام اولاده دې یو له بل څخه د توحید بیان او دلائل واوري، او د حق د لارې په طرف دې رُجوع وکړي.

بَلْ مَتَّعْتُ هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿۲۹﴾

(دوی هم هغسې ونه کړ) بلکه نفعه ورکړې وه ما دغو (مشرکانو) ته او پلرونو د دوی ته تر هغه پورې چې راغی دوی ته حق (دین قرآن) او رسول (محمد) ښکاره بیانوونکی (د شرعي احکامو دوی لره).

وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿۳۰﴾

او څه وخت چې راغی دوی ته حق (دین، قرآن)؛ وویل (کفّارو) دا سحر (کوډې) دي، او بېشکه مونږ پر دغه قرآن کافران یو (او نه یې منو).

تفسیر: یعنې پاک قرآن ته یې د جادو او کوډو نسبت وکړ، او د انبیاء الله د کلام له منلو څخه منکران شول.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿۳۱﴾

او وویل (کُفّارو) ولې نه نازلوه شي دغه قرآن پر یوه سړي له دغو دوو قریو څخه (چې مکه او طائف دی، چې دغه سړی) هم ډېر لوی دی (لکه ولید په مکه کې، او عروه په طائف کې)؟.

تفسیر: یعنې که خامخا د قرآن نزول د پاک الله مقصود وو؛ نو ښایي چې هغه یې د معظمې مکې یا د طائف پر کوم مشر نازلوه، دغه څرنګه د باور کولو وړ (لایق) دي چې لوی لوی، غټان، مشران او د مالونو د شتو خاوندان څخه پاک الله منصرف شوی دی، او د رسالت د لوی منصب لپاره یې داسې یو سړی غوره او منتخب فرمایلی دی چې د دولت او ریاست په اعتبار د هیڅ یو امتیاز خاوند نه دی.

نو پاک الله جلّ وعلا شأنُه وأعظم برهانُه جوابًا د دوی په رد کې داسې فرمایي:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ

آیا دوی تقسیموي رحمت (نبوّت) د رب ستا (لکه چې دوی وایي)؟.

تفسیر: یعنې آیا د نبوّت او د رسالت د مناصبو تقسیم ستاسې په لاس کې درکړی شوی دی چې د هغه پر انتخاب داسې مباحثې کوئ؟.

نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ

(نه ده داسې، بلکه پخپله) مونږ ويشلې قسمت کړی مو دی په منځ د دوی کې معيشت د دوی په دغه ژوندون لږ کې، او پورته کړي مو دي ځيني د دوی له پاسه د ځينو نورو په مرتبو کې د دې لپاره چې ونيسي ځيني د دوی (چې غنيان دي) ځينې نور (چې فقيران دي) تابعان کار کوونکي.

تفسير: يعنې ځينې يې غني او شتمن او ځينې يې فقيران او خوار ګرځولي دي، يوه ته يې بې حسابه دولت ورکړی دی، او بل ته يې له هغه څخه لږ، څوک يې مسخر تابع او مطيع ګرځولي دي، او څوک يې متبوع او مطاع.

وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ۝٣٢

او رحمت د رب ستا (جنّت) خير ډېر غوره دی له هغو (اموالو) چې ټولوي يې دوی (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د نبوّت او د رسالت شرف خو د ظاهري مال او جاه او د دنيوي ساز او سامان څخه ډېر اعلی او اولی دی، کله چې الله تعالی دنيوي روزي د دوی په فکر او تجويز سره نه ده ويشلې؛ نو د نبوّت او رسالت تقسيم به ولې د دوی په تجويز سره سم وکړي، وروسته له دې نه د مال او دولت او د مادي سامانونو د بې وقعتی او حقارت بيان فرمايي:

وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ۝٣٣ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ۝٣٤ وَزُخْرُفًا

او که نه وی دغه (خطره) چې شي دا خلق ډله يوه (متّفق په کفر)؛ نو خامخا ګرځولي به مو وو هغه چا لره چې کافر کيږي په رحمان لپاره د کوټو د دوی چتونه له سپينو زرو، او زينه پايې (به مې هم له سپينو زرو ورجوړولې، څو په هغو سره) پر دغو (کوټو) به ختلی دوی (لپاره د حاجتونو خپلو). او لپاره د کوټو د دوی (د سپينو زرو) دروازې به وې او تختونه (به وو د سپينو زرو) چې پر هغو به يې تکيې وهلې دوی. او (له) سرو زرو (نور د زينت شيان به مې هم ورلره ورکړي وو).

تفسير: يعنې د الله تعالی په نزد دغه دنيوي مال او دولت هيڅ قدر او اهميت نه لري، او نه د دنيوي مال اعطاء څه د قُرب او د وجاهت عند الله دليل دی، دا خو داسې بې قدره او حقير شی چې که کوم خاص مصلحت مانع نه وي؛ نو الله تعالی د کفارو کوټې، چتونه، زينې، دروازې، درشايي، قلفونه، تختونه، چوکيګانې او نور اثاث البيت به يې ګرد له سرو او سپينو زرو څخه جوړول، مګر په دغه صورت کې به خلقو د دغه وضعيت له ليدلو څخه چې کفارو ته دغسې اسباب او سامان ور په برخه کيږي؛ عمومًا د کفر لاره اختياروله (الا ما شاء الله)، او دغه شی د الله تعالی له مصلحته مخالف دی، نو ځکه داسې ونه کړه شوه.

وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْـَٔاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ۝٣٥

او نه دي دا ټول (مذکور شيان) مګر متاع نفعه د دغه ژوندون لږ خسيس، او (متاع نفعه د) آخرت (جنّت) په نزد د رب ستا لپاره د متقيانو دی.

تفسير: يعنې دنيوي عيش او عشرت او خوند کې خو ګرد سره شريکان دي، مګر آخرت سره له خپلو ابدي نعماوو او آلاوو د متقينو لپاره مخصوص دی، چې متّقيان له الله جّل جلاله څخه ويريږي، او ځان له معاصيو ساتي.

وَمَنْ يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهٗ شَيْطٰنًا فَهُوَ لَهٗ قَرِيْنٌ ﴿۳۶﴾

او هر څوك چې اعراض كوي (ستر ګې پټوي) له ذكر يادولو (د قرآن) د رحمان مسلط به كړو مونږ پر هغه باندې يو شيطان، پس هغه به له ده سره (دائمي) ملګرى وي (چې يې لمسوي ګناهونو ته، او لغزوي يې له سمې لارې نه).

تفسير: يعنې هر څوك چې له رښتيا نصيحت او د الله تعالى له ذكره او ياده اعراض كوي، او مخ ترې اړوي؛ پر ده باندې يو شيطان په خصوصي ډول سره مسلطّوه شي، چې تل ترتله يې اغواء كوي، او د ده په زړه كې راز راز وسوسې اچوي، دغه شيطان به تر دوزخ پورې هم د ده له ملګرتوبه لاس نه اخلي.

وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّوْنَهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۳۷﴾

او بېشكه دغه (شيطانان) خامخا اړوي دغه خپل ملګري له لارې (د حق) او ګمان كوي (دغه ستر ګې پټوونكي كفّار له حقه) داسې چې بېشكه دوى د سمې لارې موندونكي دي.

تفسير: يعنې شياطين به تل د دوى مخه د نېكۍ له لارې څخه نيسي، مګر د دوى عقلونه هم تر دې اندازې پورې مسخ كيږي چې هغه غلطه لاره د دوى په نظر كې سمه لاره ښكاري او ښه يې ګڼي، د بدۍ او د نېكۍ تميز هم په دوى كې نه پاتې كيږي.

حَتّٰۤى اِذَا جَآءَنَا قَالَ يٰلَيْتَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِيْنُ ﴿۳۸﴾

تر هغه پورې چې راشي مونږ ته؛ نو وبه وايي: (دغه اعراض كوونكي خپل ملګري ته) كاشكې چې وى په منځ ځما او په منځ ستا كې لرې والى له مشرقه تر مغربه، پس بد ملګرى (يې ته ځما).

تفسير: يعنې هر كله چې د الله تعالى په حضور كې ورسيږي؛ هلته به دغه خبره په ښه شان سره ورڅر ګندېږي چې دغه ملګري يې څومره بد او خراب ملګري وو، هلته به له حسرته او قهره داسې وايي چې: كاشكې ځما او ستا په منځ كې د مشرق او مغرب فاصله وى !، او يوه شيبه به مې هم ستا په صحبت كې نه وى تېره كړې، اى كمبخته ! اوس خو لږ شانې له ما څخه لرې شه !.

نو پاك الله جلّ وأعلى شأنُه وأكرم وأعظم برهانُه داسې فرمايي:

وَلَنْ يَّنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَّلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُوْنَ ﴿۳۹﴾

او له سره به څه فائده ونه رسوي تاسې ته نن ورځ (له دې جهته) چې ظلم كړى دى تاسې (په شرك سره) دا چې بېشكه تاسې (سره له ملګرو خپلو) په عذاب كې سره شريكان يئ (لكه چې په كفر كې سره شريكان وئ).

تفسير: د دنيا قاعده ده: په كوم مصيبت كې چې په عمومي ډول سره لوى او واړه ټول سره شريكان وي؛ نو هغه لږ شانې سپك او آسان ښكاري، مشهور متل دى چې: «په ګډه مرګ كې لويه جړچه وي» مګر په دوزخ كې د ټولو شياطين الانس والجنّ او د تابعينو او متبوعينو په اشتراك او ګډون كې دوى ته هيڅ يوه فائده او ګټه نه وررسيږي، د عذاب شدّت به دومره زيات وي چې په داسې سطحي خبرو له سره دوى نشي متسلي كېدى، او دوى ته له هغه څنې څه تخفيف او سپكتيا نه محسوسيږي.

أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم
مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ ۖ إِنَّكَ
عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾

آیا پس ته به (ای محمده !) اورول وکړې کڼو ته؟ یا سمه لاره به وښیې ړندو ته؟ او هغه چا ته چې وي په ګمراهي ښکاره کې، پس که بیول وکړو مونږ خامخا په تا سره؛ پس بېشکه مونږ له دوی نه انتقام اخیستونکي یو (په آخرت کې). یا به وښیو تاته (په حیات ستا کې) هغه (عذاب) چې وعده یې کوو له دوی سره، پس بېشکه مونږ په (عذاب د) دوی قادر یو (په هر حال کې). پس منګولې خښې کړه (ښه عمل وکړه) په هغه (قرآن) چې وحي کړې شوی دی تاته (ای محمده !)، بېشکه ته پر لارې سمې روان یې (نو ژر به مطلب ته ورسېږې).

تفسیر: یعنې ړندو ته د حق لاره ښوول، کڼو ته د غږ اورول، او هغو کسانو ته چې په صریحې غلطۍ او ګمراهۍ کې سرګردانه حیرانه ګرځي، سمه صافه لاره ښوول، او د کفر، شرک، شک او عصیان له تیارو څخه یې د باندې ایستل، او هدایت پر لوی سړک یې روانول؛ ستاسې په واک او اختیار کې نشته، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو ستا په غږ کې تأثیر پیدا کوي، په هر حال تاسې داسې غم او اندېښنه مه کوئ چې دغه ګرد خلق ولې حق نه مني؟ او ولې خپله آخره خاتمه خرابوي؟ د دوی معامله پاک الله ته وسپارئ؟ هم هغه به دوی ته د دوی د دغو اعمالو سزا ورکوي، که د دوی دغه په سزا رسول ستاسې له وفاته وروسته واقع شو؛ او یا هم ستاسو په ژوند کې مو تاسو ته ددوی عذاب دروښوول، په هر صورت دوی څمونږ له واکه او اختیاره وتلي نشي او نه چېرې تللی شي، او نه به مونږ دوی بې له سزا ورکولو خوشې پرېږدو، ستاسې کار همدا دی: کومه وحي چې راغلې ده او کوم حکم چې تاسې ته درکړی شوی دی؛ پر هغه په ډېر مضبوطي سره ټینګ ولاړ اوسئ !، او برابره خپله فریضه اداء کوئ !، څکه که د دنیا نور خلق پر بلې لارې لاړ شي؛ نو ته د الله تعالی په فضل او کرم سره پر سمه لاره روان یې، چې له هغه څنې یو قدم دېخوا یا هغې خوا ته د هیسته کېدلو ضرورت نه دی پاتې، او نه د کوم هواپرست په غوښتنه، هیله، ارزو او تمنّا ته کوم بل لوري ته کتلی او التفات کولی شې.

وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ

او بېشکه دغه (قرآن) ذکر پند (شرف عزت) دی تاته (ای محمده !) او قوم (امّت) ستا ته.

تفسیر: لوی قرآن ستاسې او ستاسې د قوم لپاره د خاص فضل او شرف سبب دی، نو که عقل او پوهه لري؛ نو د دغه لوی نعمت قدر دې وکړي، او د دې په هدایاتو دې عمل وکړي.

وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾

او ژر ده چې پوښتنه به وکړه شي له تاسې (په ورځ د قیامت کې).

تفسیر: یعنې مخ کې به د دې خبرې پوښتنه کیږي چې تاسې د دغه عظیم نعمت څه قدر کړی وو؟ او د دغه لوی فضل او شرف شکریه مو په څه شان سره اداء کړې وه؟

وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده !) له هغه چا چې لېږلي مو دي پخوا له تا له رسولانو ځمونږ (په شپه د معراج کې، یا له علماوو د دوی)، آیا مقرر کړي وو مونږ بې له رحمن نور معبودان چې عبادت به یې کاوه شو.

تفسیر: یعنې ستاسې لاره خو هم هغه ده چې د پخوانیو انبیاوو لاره وه، هیڅ یو نبي د شرک تعلیم نه دی ورکړی، او نه الله تعالی په هیڅ یوه دین کې شرکیه اعمال جائز درولي دي، چې ماسوا الله څخه د بل چا عبادت هم وکړی شي، او دغه ارشاد چې پوښتنه وکړه یعنې هر کله چې له دوی سره ملاقات وکړئ ! لکه چې د معراج په شپه کې وشو، یا د دوی احوال له کتابونو څخه تحقیق وکړئ !، په هر حال د تحقیق او تفتیش ذرائع چې وي؛ هغه ګرد تر استعمال لاندې ونیسئ !، له هغو څخه به په صاف ډول سره ثابتیږي چې په هیڅ سماوي دین کې هیڅ کله د شرک اجازه نه ده ورکړی شوې.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی سره له (نهو) دلائلو ځمونږ فرعون ته او مشرانو د دغه (فرعون) ته، پس وویل (موسی): بېشکه زه چې یم رسول د رب د عالمیانو یم. پس کله چې راغی (موسی) دوی ته سره له دلائلو ځمونږ؛ ناڅاپه دوی په دغو دلائلو به یې خندل.

تفسیر: یعنې پر معجزاتو یې ټوکې مسخرې کولې.

وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا

او نه مو ښوده دوی ته (هیڅ دلیل) له دلائلو (د عذاب) مګر چې هغه لوی وه له ملګري د دې (یعنې له هغه تېر عذابه).

تفسیر: یعنې له یوه څخه بل د قدرت لوی دلیل مو د موسی علیه السلام د تصدیق لپاره وښوده.

وَأَخَذْنَٰهُم بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾

او نیولي وو مونږ دوی په عذاب سره لپاره د دې چې دوی راوګرځي (له کفره خپله).

تفسیر: بالآخره مو هغه دلائل ورولېږل چې د عذاب یو شان رنګ د هغو په منځ کې مرکوز وو، لکه چې د (۹ جزء د «الأعراف» سورت په (۱۶) رکوع (۱۳۳) آیت) کې مذکور دي: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ﴾ او له دې نه غرض دا وو څو دوی وویریږي، او له خپلو هغو حرکاتو څخه مخ وګرځوي، نو هغوی بېرته ونه ګرځېدل، کله چې عذاب یې ولید؛ نو داسې فریاد یې وکړ:

وَقَالُوا يَٰٓأَيُّهَ السَّاحِرُ

او وویل (قبطیانو موسی ته) ای ساحره !

تفسیر: د دوی په محاوراتو کې عالم ته به یې «ساحر» ویل، ځکه چې لوی علم د دوی په نزد همدغه سحر وو، ښایي د دغه عجز، زاري، خوشامد او تملّق په وخت موسی علیه السلام یې په دغه ظاهري تعظیمي لقب سره بللی وي.

ادۡعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهۡتَدُونَ ﴿٤٩﴾

وبوله ځمونږ لپاره رب خپل په سبب د هغې وعدې (د الله) چې له تا سره ده (چې له مونږ لرې کړي عذاب)، بېشکه چې مونږ خامخا لاره موندونکي یو (په ایمان راوړلو سره په تا باندې ای موسی !).

تفسیر: یعنې د دعاء هغه طریقه چې تاته رب ښوولې ده، او هغه عهد چې مونږ له تاسې سره کړی دی، سم له هغه دعاء سره داسې وشو؛ نو ضرور مونږ به هم پر سمه لاره راځو او ستا خبرو ته به غوږ ږدو؛ نو سمه صافه لاره به بیامومو.

فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابَ إِذَا هُمۡ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾

پس کله چې لرې مو کړ له دوی نه عذاب (په دعاء د موسی سره) ناڅاپه ماته کړه دوی (هغه وعده خپله).

تفسیر: یعنې څه مهال چې هغه تکلیف مرتفع او د مصیبت ساعت له دوی نه پورته او مندفع شو؛ یو ځلي ټولو سره له خپلو هغو مواعیدو څخه مخ واړوه، او داسې یې ورښکاره کړل چې مونږ له سره تاسره څه عهد او پیمان نه وو کړی، او في الحال یې مات کړ.

وَنَادَىٰ فِرۡعَوۡنُ فِي قَوۡمِهِۦ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَلَيۡسَ لِي مُلۡكُ مِصۡرَ وَهَٰذِهِ ٱلۡأَنۡهَٰرُ تَجۡرِي مِن تَحۡتِيٓۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ ﴿٥١﴾

او غږ وکړ فرعون (افتخارًا) په قوم خپل کې (د جارچیانو په وسیله) وویل (فرعون): ای قومه ځما ! آیا نشته ما لره ملک سلطنت د مصر، او دغه ویالې چې بهیږي (او اصلي منبع یې نیل دی) لاندې تر (ماڼۍ) ځما، آیا پس نه وینئ تاسې (دغه لویي، جاه او جلال ځما)؟.

تفسیر: په دغو اطرافو او حوالیو کې د مصر حاکم ډېر لوی سړی ګڼل کېده، او نهرونه یې همده کینودلي وو، او د نیل اوبه یې په همدغو ویالو کې غورځولې وې، او خپل باغ ته یې هم را ایستلې وې، مطلب دا چې سره د دغو سامانونو او وسایلو د موجودیت آیا ځمونږ دغه حیثیت او وضعیت له دې خبرې سره وړ او متقاضي دی، چې د موسی علیه السلام په شان د یوه معمولي حیثیت والا خبرو ته غوږ ونیسو، او غاړه ورته کیږدو؟.

أَمۡ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡ هَٰذَا ٱلَّذِي هُوَ مَهِينٞ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾

بلکه زه بهتر یم له دغه سړي (موسی) چې هغه سپک (او حقیر دی)، او نه دی نژدې (دې ته چې) صاف بیان (د مطلب) وکړي.

تفسیر: یعنې له موسی سره نه څه مال او دولت شته، او نه حکومت او نه عزّت او نه کوم ظاهري کمال، تر دې چې په خبرو او اترو کې یې ژبه هم په صاف ډول سره نه چلیږي، او تته کیږي.

فَلَوْلَآ أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿۵۳﴾

پس ولې نه غورځول کيږي په ده باندې وښي له سرو زرو يا ولې نه دي راغلې له ده سره پرښتې پيوسته (صف تړلې).

تفسير: وايي چې فرعون به پخپله د جواهرو وښي پخپلو لاسونو کې اچول، او پر هر وزير او امير او مشر به يې چې لطف او مهرباني کوله؛ د هغه په لاسو کې به يې هم سم د ده له حال سره مناسب وښي اچول، د ده په مخ کې د ده لاوو لښکر صف تړلی وو، مطلب يې دا کله چې مونږ چا ته عزّت ورکوو؛ نو دغسې وضعيت ورسره کوو، نو آيا کله چې دی د الله تعالی د رسالت مدّعي دی نو ولې د ده الله د ده په لاسو کې وښي نه دي اچولي؟ او له سره يې د ملائکو يو لښکر نه دی رالېږلی؟.

فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿۵۴﴾

پس سپک بې عقل وموند (فرعون) قوم خپل پس اطاعت يې وکړه د هغه (فرعون په مطلب د ده کې)، بېشکه چې دوی وو يو قوم فاسقان.

تفسير: يعنې په دغو چټيو او غلطو تېرايستونکيو خبرو سره يې له خپل قوم څخه ناپوهان جوړ کړي دي، او هغه ټول احمقان د ده خبرو ته غوږ ږدي، حقيقت دا دی چې د دغو خلقو طبائع د الله تعالی په نافرمانۍ له ابتداء څخه عادت او معتاد شوي وو، دغه يې اوس د هغه عصيان او طغيان لپاره يوه نوې حيله او پلمه وګرځوله.

فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا

پس کله چې په غضب يې کړو دوی مونږ (په ډېر طغيان خپل سره).

تفسير: يعنې هم هغسې کارونه يې وکړل چې په هغو سره عادتًا پاک الله په قهر او غضب کيږي.

ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۵۵﴾ فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْءَاخِرِينَ ﴿۵۶﴾

نو انتقام واخيست مونږ له دوی نه پس غرق ډوب مو کړل دوی ټول (په بحيره د قلزم کې). پس ومو ګرځول دوی پېشوايان (لپاره د عبرت اخيستلو) او مثل لپاره د وروستنيو (خلقو تر قيامت پورې).

تفسير: يعنې وروسته راتلونکيو نورو نسلونو ته د دوی قصه د يوې عبرتناکې پېښې په شان ذکر او بيانيږي.

وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿۵۷﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ۚ

او کله چې يادشي ځوی د مريمې دمثال په طور؛ ناڅاپه قوم ستا پر هغه (مثال) شورماشور د خوشالتيا (او خندا) کوي. او وايي (دغه کفّار) آيا معبودان ځمونږ غوره دي او که هغه غوره دی؟ (هر کله چې عيسی په دوزخ کې شو، خو ځمونږ بُتان دي هم په دوزخ کې وي).

تفسير: يعنې کله به چې د عيسی المسيح عليه السلام ذکر کېده؛ نو د عربو مشرکانو به ډېر شورماشور نښلاوه، او راز راز غږونه به يې پورته کول، په ځينو رواياتو کې راغلي دي، څخه مهال (وخت) چې رسول الله مبارک دغه آيت ولوست: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۷) رکوع (۹۸) ځمونږ دغه تفسير)؛

نو مشرکانو وویل چې: نصارئ د مسیح علیه السلام عبادت کوي، او راونیبه چې ستاسې په خیال ځمونږ معبودان ښه دي؟ که مسیح علیه السلام؟ ظاهر دی چې تاسې مسیح ته ښه وایئ، کله چې مسیح (معاذ الله) د دې آیت په عموم کې داخل وي؛ نو خیر دی ځمونږ معبوان دې ورسره داخل وي، په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم یو ځلې فرمایلي وو: «لیس أحد یُعبد من دون الله فیه خیر»؛ نو کفارو وویل چې: آیا په مسیح کې هم څه خیر او ښېګڼه (فائده) نشته؟ ظاهر دی چې د آیت او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې الفاظو مطلب له هغو شیانو سره متعلق وو چې مشرکان د هغوی په عبادت کې لګیا وو، او په دغو معبودینو کې د دغې خبرې قوّت او قدرت هم نه وو چې د خپلو عابدینو جواب په «لا» او «نعم» سره ورکړی شي، یا دوی له دغه ناحقه عبادت څخه منع کړي، یا د خپلې بېزارئ اعلان هغوی ته واوروي، مګر د دغو معترضینو منشأ تش جګړه کول او اعتراض ایستل، او د مناقشې او مجادلې خبرې پیدا کول، او د حق لتاړول وو، نو ځکه قصدًا به یې داسې خبرې جوړولې، چې د متکلم له مراده مخالفې وې.

مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾

نه بیانوي دوی دغه مثال تا لره مګر محض لپاره د مجادلې خصومت جګړې، بلکه دوی یو قوم جګړه کوونکی دی (په هر کار کې). نه دی دغه (عیسی) مګر یو بنده دی چې نعمت کړی وو مونږ پرې، او ګرځولی مو وو دی یو مثل لپاره د بني اسرائیلو.

تفسیر: یعني یواځې په همدغه مسئله کې د دوی دغه جګړې نه دي محدودې، بلکه د دوی په طبیعت کې جګړه او جنجال واقع دی، سمې او صافې خبرې هیڅ کله د دوی په مغزو کې ځای نه نیسي، همداسې مهملې او چټې مباحثې او لرې له مقصده جګړې راوباسي، چېرې هغه شیاطین چې پر خلقو خپل عبادت اجرا کوي، او پر هغو دوی خوښېږي، یا هغه د تیږې (کاڼي) بېځانه بُتان چې پر دغه بیخي قوّت او قدرت نه لري چې خلق له کفره او شرکه منع کړي، او چېرې د لوی الله هغه مقبول بنده چې پرې الله تعالی خپل خاص فضل او کرم فرمایلی دی، او د بني اسرائیلو د هدایت لپاره یې درولی وو، چې دی پخپله پر خپل عبودیت مقر وو، او هم خپل امت یې د وحدانیت په طرف باله، او هغوی ته به یې داسې ویل: ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾ نو آیا دغه مقبول بنده ته (العیاذ بالله) «حصب جهنّم» یا «لیس فیه خیر» ویلی کېدی شي؟ یا د تیږو بُتان له هغه سره برابري او سیالي کولی شي؟.

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

او که اراده فرمایلي وی مونږ؛ نو خامخا ګرځولې به مو وی په ځای د تاسې پرښتې په ځمکه کې چې خلیفګانې شوې به وی.

تفسیر: که الله تعالی اراده کړې وی؛ نو ستاسو په عوض به یې پرښتې په ځمکه کې ګرځولې وی، چې یو په بل پسې راتلې، لکه چې تاسې یو بل پسې راځئ، الله تعالی ته پوره قدرت حاصل دی.

وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ

او بېشکه دغه (عیسی) خامخا علامه نښه ده لپاره د قیامت (په اعتبار د نزول سره).

تفسیر: یعني د عیسی علیه السلام اول ځلې راتلل خو خاص د بني اسرائیلو لپاره یوه د قدرت نښه وه، چې بې له پلاره پیدا شو، او عجیبې او غریبې معجزې یې ورښکاره کړې، او د ده دویم ځلې راتګ به د قیامت له نښو څخه وي، د ده له نزوله به خلق معلوم کړي چې قیامت بیخي نژدې رارسېدلی دی.

﴿فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ۝٦١ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ ۖ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝٦٢﴾

پس شک مه کوئ تاسې په (راتلو د) قيامت کې، او متابعت وکړئ څما (په توحيد کې)، دغه لاره ده سمه برابره (چې نه پرې ګمراه کيږي هيڅوک). او نه اړوي تاسې شيطان (له دغې سمې لارې)، بېشکه چې (دغه شيطان) تاسې ته دښمن دی ښکاره.

تفسير: يعنې د قيامت په راتګ کې شک مه کوئ ! او د توحيد او د ايمان پر هغې سمې لارې چې زه يې تاسې ته درښيم؛ سم برابر لاړ شئ !، نه چې ستاسې ازلي دښمن تاسې له هغې لارې څخه منع کړي، او مخه مو ونيسي.

﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ ۖ﴾

او کله چې راغی عيسی په دلائلو ښکاره وو سره وويل (عيسی) چې: په تحقيق راغلی يم زه تاسې ته په حکمت (نبوّت، شريعت، ښه درايت پخې خبرې)، او لپاره د دې چې بيان کړم تاسې ته ځينې له هغو احکامو چې وئ تاسې چې اختلاف به مو کاوه په هغو کې (له امورو د دين نه).

تفسير: يعنې ديني خبرې يا ځينې هغه شيان چې د موسوي شريعت له طرفه حرام درولی شوي وو؛ د هغه حلّت بيان تاسو ته کوم، لکه څنګه چې د آل عمران سورت په (۵) رکوع (۵۰) آيت کې راغلي دي: ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾.

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝٦٣ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ۝٦٤﴾

پس وويرېږئ له (عذابه د) الله او اطاعت وکړئ څما (په شرعي امورو کې). بېشکه الله هم هغه دی رب څما او رب ستاسو، پس عبادت کوئ يواځې د دغه (الله، او حکم يې منئ)، دغه لاره ده سمه برابره.

تفسير: دغه تعليم وو د عيسی عليه السلام، وګورئ چې په څومره صفايي او دُرستي سره يې د واحد الله تعالی د رُبوبيت او معبوديت بيان فرمايلی دی، او همدغه توحيد، اتّقاء او د رسول الله صلی الله عليه وسلم اطاعت يې صراط المستقيم درولی دی.

﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ﴾

پس مختلف شول سره دغه قومونه (د نصاری) په منځ خپل کې.

تفسير: يعنې اختلاف واقع شو، يهودان ترې منکران شول، او نصرانيان پرې قائلان شول، بيا وروسته له دې نه نصرانيان هم سره څو ډلې شول، ځينې مسيح عليه السلام ته د الله تعالی ځوی وايي، ځينې يې له درې معبودانو يو معبود ګڼي، ځينې يو څه وايي او ځينې بل څه وايي، د مسيح عليه السلام پر اصلي تعليم څو يو تن هم نه دی پاتې.

﴿فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ۝٦٥ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ۝٦٦﴾

پس افسوس هلاك خرابي ده لپاره د هغو كسانو چې ظلم يې كړی دی (په باب د عيسی كې) له عذابه د ورځې درد وركوونكې. آيا منتظر دي (دغه احزاب يا كفار د مكې، يعنې نه دي) مگر قيامت ته چې رابه شي دوی ته يو ناڅاپه، او دوی به نه پوهيږي (په وخت د راتلو يې قبل الظهور).

تفسير: يعنې له داسې ښكاره وو او واضحو بياناتو او هداياتو سره هم كه دغه خلق د حق او صدق منونكي نه دي؛ نو بالآخر دوی د څه شي په انتظار كې دي؟ د دوی د دغه وضعيت او احوال له ليدلو څخه داسې ويل كېدی شي چې كه قيامت يو ځلې ناڅاپه د دوی پر سرونو ودريږي؛ نو هلته به يې ومني، حال دا چې د هغه وخت منل له سره په درد نه خوري، او مفيد نه واقع كيږي.

اَلۡاَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذٍۢ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الۡمُتَّقِيۡنَ ۝٦٧

ياران (دوستان د كفر او معصيت) په دنيا كې په دغه ورځ (د قيامت كې) ځينې د دوی له ځينو نورو سره به دښمنان وي مگر (پاتې به وي دوستي) د متقيانو.

تفسير: په دغه ورځ كې به دوست له دوست څخه لرې تښتي، نه چې زه هم د ده په شامت ونيولی شم، د دنيا دغه گردې دوستۍ او محبتونه او خپلوی به سره منقطع كيږي، انسان به افسوس او ارمان كوي چې ولې مې له هغه شرير سړي سره دوستي كړې وه، چې د هغه په غولولو او لمسولو سره زه نن په دغه مصيبت كې اخته شوم، په دغه وخت كې به ډېر خوږ او مين محبوب هم د خپلې خوږې او مينې محبوبې له ليدلو ځنې ويريږي به، او يو د بل له ليدلو څخه به بېزاره وي، هو ! د هغو كسانو محبت او دوستي به په كار ورځي، چې خاص د الله لپاره وي، او نداء به وكړه شي پر دغو مؤمنانو باندې د الله أعظم شأنُه وأكرم برهانُه له جانبه داسې چې:

يٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ الۡيَوۡمَ وَلَاۤ اَنۡتُمۡ تَحۡزَنُوۡنَ ۝٦٨

ای بندگانو ځما ! نشته هيڅ ويره پر تاسې نن ورځ او نه به غمجن كيږئ.

تفسير: يعنې نه د وړاندې ويره او نه به د وروستي غم انديښنه ورسره وي، او د دوی صفت دغه دی.

اَلَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوۡا مُسۡلِمِيۡنَ ۝٦٩

هغه كسان چې ايمان يې راوړی دی په آيتونو ځمونږ، او وو دوی مسلمانان (په دنيا كې).

تفسير: يعنې په زړه سره يې يقين او پخپلو نورو جوارحو او اعضاوو سره يې د ده احكام په ځای راوړل، او د اطاعت او انابت غاړه يې ورته كېښوده، له دې ځايه د ايمان او اسلام فرق ظاهريږي، لكه چې د جبريل عليه السلام په حديث كې د دې مفصّل بيان شوی دی، بيا به وويلی شي دغو مؤمنانو ته له جانبه د الله أكرم شأنُه او أعظم برهانُه داسې چې:

اُدۡخُلُوا الۡجَنَّةَ اَنۡتُمۡ وَاَزۡوَاجُكُمۡ تُحۡبَرُوۡنَ ۝٧٠ يُطَافُ عَلَيۡهِمۡ بِصِحَافٍ مِّنۡ ذَهَبٍ وَّاَكۡوَابٍ ۚ وَفِيۡهَا مَا تَشۡتَهِيۡهِ الۡاَنۡفُسُ وَتَلَذُّ الۡاَعۡيُنُ ۚ

ننوځئ (ای ځما بندگانو) جنت ته تاسې او ښځې ستاسې چې خوشاله به كړل شئ. گرځولی كيږي به (د غلمانو له خوا) پر دغو جنتيانو كاسې گلاسونه له سرو زرو څخه او (طلايي) صراحې گانې، او (وي به دوی ته) په دغه (جنت) كې هغه څيزونه چې خواهش كوي د هغو نفسونه (د دوی) او چې خوند اخلي ستر گې (د دوی ترې).

تفسير: له ټولو څخه اعلی او اولی څيز چې ترې سترګې په ليدلو سره رڼې او يخې او زړونه آرامي او هوسايي (راحت) مومي؛ د الله تعالی لقاء ده، رزقنا الله تعالی بفضله ومنّه.

وَأَنتُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝٧١ وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٧٢

او تاسې په دغه جنت کې همېشه اوسېدونکي يئ. او دغه جنت دی هغه چې په ميراث درکړی شوی دی هغه تاسو ته په سبب د هغو (نېکو عملونو) چې وئ تاسې چې کول به مو په دنيا کې.

تفسير: يعنې ستاسې د پلار آدم عليه السلام ميراث تاسې ته بيا دررسېده، او دغه د الله تعالی فضل او مرحمت او ستاسې د اعمالو ثمره ده.

لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ۝٧٣ إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ۝٧٤
لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۝٧٥

شته تاسې په دغه (جنّت) کې (ښې غورې منتخبې) مېوې ډېرې چې له هغو څخه به يې خورئ تاسې. بېشکه چې مجرمان (کافران) په عذاب د دوزخ کې به همېشه پاتې کېدونکي وي. نه به سپکاوه شي له دوی څخه (عذاب) او دوی به په دغه عذاب کې ساکت نااميده وي (له نجاته او نشاطه).

تفسير: يعنې عذاب به نه کوم وخت ملتوي کيږي، او نه سپکاوه شي، دوزخيان به نااميده کيږي چې اوس په هيڅ صورت له دې ځايه نشو وتلی، او نه د وتلو څه سبيل او لاره شته.

وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٧٦

او نه دی کړی مونږ ظلم پر دوی وليکن دوی وو هم دوی ظالمان (پر ځانونو خپلو په کفر سره).

تفسير: يعنې مونږ په دنيا کې د نېکۍ او بدۍ هره خوا او هر پلو دوی ته ښوولی او پوهولی وو، او انبياء الله مې ليږلي وو، او پر دوی مې د حجّت اتمام کړی وو، او هيڅ يومعقول عذر مې دوی ته باقي نه وو پرېښی، خو سره له هغه دوی ونه منل، او له خپلو تېريو او زياتو څخه يې لاس وانه خيست، که داسې ظالمينو او متجاوزينو ته سزا ورکړه شي؛ نو څوک دغې سزا ته ظلم ويلی شي؟.

وَنَادَوْا۟ يَٰمَٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ

او غږ به وکړي (جهنّميان) چې ای مالکه (خازنه د دوزخ) حکم دې وکړي پر مونږ رب ستا (د مرګ).

تفسير: «مالک» د هغې پرښتې نوم دی چې پر دوزخ موکله ده، او د اور داروغه ورته ويلی شي، دوزخيان به ده ته غږ کوي او نارې به وهي چې مونږ نه مرو او نه خلاصی مومو، ته دې خپل رب ته ووايه چې: يو ځلې دې مونږ ته عذاب راکړي، او کار مو دې له بېخه تمام کړي، ګواکې له نجاته بې هيلې او مايوس کيږي، او د مرګ په ارمان کې لويږي.

قَالَ اِنَّكُمۡ مّٰكِثُوۡنَ۝

وبه وايي (مالك خازن پس له زرو كلو په ځواب كې د دوی) چې بېشكه تاسې (ژوندي) پاتې كيدونكي يئ (په دوزخ كې).

تفسير: يعني له چيغو او شورماشور څخه هيڅ فائده نه دررسيږي، تاسې په همدغه خپل حال تل ترتله پاتې كيدونكي يئ، وايي چې دوزخيان به تر يو زر كاله چغې وهي، نارې سورې به كوي، بالآخر دوی ته به داسې يو جواب اوراوه شي، او د الله أجل وأعلى شأنه وأعظم برهانه له جانبه داسې ويل كيږي:

لَقَدۡ جِئۡنٰكُمۡ بِالۡحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَكُمۡ لِلۡحَقِّ كٰرِهُوۡنَ۝

خامخا په تحقيق راغلي وو مونږ تاسې ته (په وسيله د انبياوو) په حق سره، وليكن زياتره ستاسې حق لره بد ګڼونكي يئ (چې حق به مو نه قبلاوه).

تفسير: يعني هغه سزا تاسې ته پر دغه جرم دركړی شوې ده، چې تاسې على الأكثر د صداقت او حقّانيت په خلاف اقدامات كول، او زيات له تاسې د ړوندو په شان په هغه پسې لويدلي وئ.

اَمۡ اَبۡرَمُوۡۤا اَمۡرًا فَاِنَّا مُبۡرِمُوۡنَ۝

بلكه محكم كړي دي (كُفّارو په خلاف د انبياوو) يو كار، پس بېشكه مونږ هم محكم كوونكي يو (د تدبير خپل).

تفسير: د عربو كفّار څمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خلاف راز راز پلمې او حيلې جوړولې، او قسم په قسم پټ تدبيرونه به يې سره تړل، مګر د الله تعالى خفيه تدبير د دوی پر دغو ګردو پلمو باندې اوبه بهولې.

اَمۡ يَحۡسَبُوۡنَ اَنَّا لَا نَسۡمَعُ سِرَّهُمۡ وَنَجۡوٰىهُمۡ ؕ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيۡهِمۡ يَكۡتُبُوۡنَ۝

آيا ګمان كوونكي دي (كفّار) چې بېشكه مونږ نه اورو پټې خبرې د دوی او پټې مشورې د دوی؟ (نه ده داسې) بلكه اورو يې، او رسولان څمونږ (چې حفظه ملكې دي) له دوی سره دي چې ليكي (ټول أعمال د دوی).

تفسير: يعني دوی د زړونو پر اسرارو، نيّاتو، او پټو خبرو مونږ پوهيږو، او د دوی پټې جرګې او مشورې مونږ اورو، او سم د حكومت د انتظامي ضابطې سره څمونږ پرښتې (كرام كاتبين) د دوی ګرد اعمال ليكي، دغه ګرد دفاتر به د قيامت په ورځ وروړاندې كيږي.

قُلۡ اِنۡ كَانَ لِلرَّحۡمٰنِ وَلَدٌ ۖ فَاَنَا اَوَّلُ الۡعٰبِدِيۡنَ۝

ووايه (ای محمده ! دوی ته) كه وي (بالفرض والتقدير لكه چې تاسې وايئ) رحمان ته ولد (څوی لور)؛ پس زه به (دغه ولد لره) ړومبنی له عبادت كوونكيو وم (خو الله له ګردو (ټولو) عيوبو څخه پاك دی، او ولد نه لري).

تفسير: يعني له دې نه لوی ظلم به بل څه وي چې الله تعالى ته ځامن او لوڼې تجويزيږي، تاسې ووايئ: كه به فرض محال سره الله تعالى اولاد درلودی؛ نو ړومبنی سړی به زه وم چې د ده د اولاد عبادت به مې كاوه، ځكه چې په دنيا

کې زه له ګردو څنې زيات د الله تعالی عبادت کوونکی يم، او هر چاته چې هومره زياته علاقه له الله تعالی سره وي؛ په هم هغه تناسب ښايي د ده له اولاد سره يې هم وي، بيا څه مهال (وخت) چې زه سره له اوّل العابدينتُوبه د هيڅ يو موجود په ولديت الله ته قايل نه يم؛ نو تاسې څرنګه د پاک الله داسې منونکي يئ چې د ده تر فرضي اولاده حقوق هم منئ؟.

سُبۡحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ رَبِّ ٱلۡعَرۡشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾

پاکي ده رب د اسمانونو ته، او (رب د) ځمکې ته، رب د عرش ته له هغه څه چې بيانوي (دوی ورته چې نسبت د ولد او شريک او نور عيوب دي).

تفسير: يعني د هغو خبرو نسبت چې دغه خلک الله تعالی ته کوي، مثلاً اولاد او نور، له هغو ګردو څنې د الله تعالی ذات پورته او منزّه دی، د ده په ذات کې د دې خبرې له سره امکان نشته چې معاذ الله د چا پلار يا ځوی شي.

فَذَرۡهُمۡ يَخُوضُواْ وَيَلۡعَبُواْ حَتَّىٰ يُلَٰقُواْ يَوۡمَهُمُ ٱلَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾

بس پرېږده دوی چې غوتې وهي (په باطلو خبرو)، او لوبې کوي تر هغه پورې چې ملاقات وکړي له ورځې د دوی سره هغه (هغه ورځ) چې وعده کړی شوې ده (له دوی سره په دغه ورځ د قيامت کې د عذاب).

تفسير: يعنې دوی د غفلت او حماقت په نشو کې هر څه چتې او چټولې خبرې چې کوي؛ ودې کړي، او تاسې له سره ورته توجّه او التفات مه کوئ !، دغه خلق د څو ورځو له مخې په دنيوي عيش او عشرت او چرچو کې خپلې ورځې تېروي، بالآخر هغه موعوده ورځ راتلونکې ده، چې په هغې کې دوی ته د دوی دغه بې ادبي او ګستاخي او نور شرارتونه يو په يو وړاندې کيږي، او د هغو په مقابل کې به دوی د هر يوه د خوند او مزې څکوونکي وي.

وَهُوَ ٱلَّذِي فِي ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٞ وَفِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَٰهٞۚ وَهُوَ ٱلۡحَكِيمُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٨٤﴾

او الله هغه (لوی ذات) دی چې په اسمانونو کې معبود دی، او په ځمکه کې معبود دی، او همدی دی ښه حکمت والا ښه عالم.

تفسير: يعنې نه په اسمان کې پرښتې، لمر، قمر، او ستوري معبود ګرځېدی شي، او نه په ځمکه کې اصنام، اوثان، او بُتان او نور، د ګردو علويّاتو او سفليّاتو او ما فيهما حقيقي معبود هم هغه واحد احد الله تعالی دی، چې له فرشه تر عرشه پورې د ګردو اشياوو مالک او خالق دی، او د ټولو اکوانو او امکنه وو، ازمنه وو پخپل علم او اختيار سره مالک او متصرّف دی.

وَتَبَارَكَ ٱلَّذِي لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ

او برکت ناک دی هغه (لوی ذات) چې خاص ده ته دی ملک سلطنت د اسمانونو او د ځمکې او د هر هغه څه چې په منځ د دغو دواړو کې دي، او (خاص) له همده سره دی علم د قيامت.

تفسير: يعنې قيامت کله راځي؟ د دې خبرې علم يواځې له هغه مالک الملکوت او صاحب الکبرياء والجبروت الله أجل وأعلی شأنه وأعظم وأکرم برهانُه سره دی.

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾

او خاص همدغه (الله) ته به بېرته بیولی شئ (ټول قیامت ته لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې کله چې هلته ورسېږئ، د ګردو حسناتو او سیئاتو حساب او کتاب به مو کیږي، او د هغو ثواب او عذاب به دررسیږي.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

او اختیار نه لري هغه معبودان چې دوی یې عبادت کوي بې له دغه (الله) د شفاعت (لکه چې منکران ګمان کوي) مګر هغه څوك چې شاهدي یې ویلې وي (په ژبه) په حقه سره، حال دا چې دوی پوهیږي (او علم یې وي پر هغو باندې په زړه سره).

تفسیر: یعنې دومره سپارښت کولی شي، هر هغه چا چې له خپل علم سره موافق د اسلام حقه کلمه ووائي او د هغې ګواهي ورکړي او د اسلام دحقې کلمې د ګواهی پرته هیڅ څوك د هیچا سفارش نشي کولی، او دغومره سپارښت به هم هغه صالحین وکړي چې د دوی په ربښتین توب خبردار وي، او په دې باندې ښه پوهیږي چې دغه په ژبه او په زړه سره مسلمان دی، نورو ته به داسې اجازه نه وي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾

او قسم دی که وپوښتې ته دوی چې چا پیدا کړي دي دغه (عابدان او معبودان)؛ نو خامخا وبه وایي: هرومرو (خامخا) دوی چې الله (پیدا کړي دي)، پس کوم طرف ته ګرځول کیږي دغه (مشرکان له عبادت د الله).

تفسیر: یعنې کله چې پیدا کوونکی همدغه یو الله دی؛ نو د بندګۍ او د عبادت مستحق ولې نور شول؟ عبادت د انتهایي تذلّل نوم دی، او دغه تذلّل د هغه ذات لپاره ښایي چې وکړي شي چې د انتهایي عظمت او جبروت څښتن دی، ډېر د تعجّب ځای دی چې دوی مقدّمات تسلیموي، لیکن د هغو له نتایجو څخه منکران کیږي.

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او (الله تعالی سره علم پر دغې) وینا د دغه (رسول) دی چې ای ربه څما ! بېشکه دغه (قریشي منکران) یو قوم دی چې ایمان نه راوړي (په مؤمن به شیانو باندې).

تفسیر: یعنې د نبي دغه وینا هم الله تعالی ته معلومه ده.

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ

پس مخ وګرځوه له دوی (او طمع پرېکړه له ایمانه د دوی)، او ووایه (ای محمده ! دوی ته غواړم له شره ستاسو) سلامتي.

تفسیر: یعنې غم مه خوره ! او زیات په دوی پسې مه لوېږه ! محض د دعوت او تبلیغ فریضه دې اداء کوه !، نو بیا له دوی څخه خپل مخ وګرځوه !، او ووایه: ښه ده که تاسې څما خبرو ته غوږ نه ږدئ؛ نو څما سلام دې وي تاسې ته:

(وکان هذا قبل الأمر بالقتال)، (چې دا حکم د جهاد کولو د حکم نه مخکې وو).

﴿فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ۝٨٩﴾

پس ژر ده چې پوه به شي دوی (په عاقبت د کُفر خپل).

تفسیر: یعنې بالآخره دوی ته به دغه خبره ښکاریږي چې دوی په څرنګه لویې غلطۍ کې لویدلي وو؟ لکه چې پر خپلو دغو تېروتو باندې څینې کسان لږ څه په همدغه جهان کې پوه شوي هم دي، خو د هغه په پوره تکمیل په آخرت کې کېدونکي دي.

تمّت سورة «الزخرف» بعون الله و توفیقه، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الدُّخَانِ

«د (الدّخان) سورت مکي دی، (۵۹) آیت درې رکوع لري، په تلاوت کې (۴۴) او په نزول کې (۶۴) سورت دی، وروسته د «الزخرف» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۝١ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝٢ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ

قسم دی پر دغه کتاب ښکاره کوونکي (د ديني احکامو). چې بېشکه مونږ نازل کړی مو دی هغه په شپه برکتناکه کې.

تفسیر: د «برکت شپه» د قدر شپه ده، لکه څرنګه چې الله تعالی د «القدر» په سورت کې فرمايلي دي: ﴿اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ چې د رمضان المبارک په میاشت کې واقع ده، له قوله تعالی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ﴾ (د البقره سورت (۲۳) رکوع (۱۸۵) آیت)، په دغه شپه کې عظیم الشأن قرآن له لوح محفوظ څخه سماء الدنیا ته نازل کړی شوی دی، او بیا له هغه ځای متدرّجًا په درویشتو کلونو کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم نازل شوی دی، هم په همدغه شپه کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک د پاک قرآن ابتدایي نزول شروع شوی دی.

اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِيْنَ ۝٣

بېشکه مونږ یو ویروونکي (په رالېږلو د قرآن).

تفسیر: یعنې اورول همېشه څمونږ کار او دستور وو، چې له هغه سره موافق دغه پاک قرآن هم نازل شوی دی.

فِيْهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيْمٍ ۝٤ اَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا

په دغه (شپه) کې بیانوه شي بېلاوه شي هر کار حکمتناک (داسې ټینګ چې نه بدلیږي). حکم له نزده څمونږ.

تفسیر: یعنې د ټول کال په متعلّق د قضاء او قدر ګرد د حکمت او د مصلحت ډک قاطعې او نه بدلېدونکې فیصلې په دغې عظیم الشأنې شپې کې له لوح محفوظ څخه نقل کیږي، او هغو پرښتو ته سپارلی کیږي چې د تکویناتو په شعبو کې کار کوي.

اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِيْنَ ۝٥

بېشکه مونږ یو لېږونکي (د رسولانو).

تفسیر: یعنې (مونږ لېږونکي یو د) پرښتې پر هر هغه کار چې له دوی سره مناسب وي، لکه چې جبرئیل علیه السلام یې سره له پاک قرآن محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم ته ولېږه.

رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾

لپاره د رحمت (او مهربانۍ پر خلقو) له رب ستا، بېشکه الله همدی دی ښه اورېدونکی د (ټولو) اقوالو، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني الله تعالی د ټول عالم له ګردو حالاتو څخه باخبر دی، د دوی غږ او دعاء اوري، ځکه په عین ضرورت کې يې خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم ته قرآن ورکړ، او د عالم لپاره يې د لوی رحمت په شان ولېږه.

رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾

(رحمت دی ټولو ته له طرفه د) رب د اسمانونو او (رب د) ځمکې او (رب د) هغو شیانو چې په منځ د دوی کې دي که چېرې يئ تاسې يقين کوونکي (نو يقين وکړئ چې محمد د الله رسول دی).

تفسیر: یعني که په تاسې کې پر کوم شي د یقین لرلو صلاحیت وي؛ نو له ګردو شیانو څخه ړومبی شی د یقین کولو قابل د الله تعالی عمومي ربوبیت دی، چې د هغه آثار په هره هره ذره کې له روښانې ورځې څخه زیات ښکاره او څرګند دي، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم رسالت دی.

لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر همدی دی، چې ژوندي کوي او مړه کوي (دغه الله) رب ستاسې دی، او رب د پلرونو ړومبنیو ستاسې دی.

تفسیر: یعني چې د هغه الله په قبضه کې ژوندي کول او مړه کول او د وجود او عدم واک او اختیار د هغه په لاس کې وي، او ګرد اولین او آخرین يې تر پالنې او تربیت لاندې دي؛ آیا ماسوا له هغه د بل چا عبادت او بندګي جایزه ده؟ دغه يو داسې صاف او ښکاره حقیقت دی چې په هغه کې د شک او شبهې هیڅ ځای او ګنجایش نشته.

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾

(یقین نه کوي) بلکه دوی په شک کې دي (له بعث نه) چې لوبې مسخرې کوونکي دي (په مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعني د دغو واضحو نښو او دلائلو اقتضاء خو داسې وه چې دغو خلقو به هغه منل، مګر سره له هغه دوی يې نه مني، بلکه دوی د توحید او د نورو حقه وو عقایدو له طرفه په شکوکو او شبهو کې لویدلي دي.

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ ۖ هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

پس منتظر اوسه (ای محمده! دوی ته) په هغه ورځ چې راشي دا اسمان په لوګي ښکاره سره. چې پټ به کړي ټول مخلوق. (وبه وایي دوی) دغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسیر: له «لوګي» څخه دلته څه مراد دي؟ په دغه مورد کې د اسلافو دوه قوله دي: ابن عباس رضي الله تعالی عنهما او نور وايي چې: قیامت ته نژدې به یو لوګی پورته کیږي، چې ګرد خلق به پټوي، نېکو سړیو ته به د ده ډېر لږ خفیف څه اثر د زکام په شان ورسیږي، او د کفّارو او منافقینو په ستونیو او دماغو کې ننوځي او بې هوشه کوي يې، دلته هم هغه لوګی مراد دی، ابن مسعود رضي الله عنه په ډېر قوّت سره ادعاء کوي، چې له دغه آیت څخه مراد هغه لوګی نه

دی چې د قيامت له علائمو څخه دی، بلکه رسول الله مبارک کله چې د قُريشو له تمرّد او طغيان څخه په تنګ شو؛ نو دعا يې وفرمايله چې الله جل جلاله پر دوی تر اوو کلونو پورې قحط مسلّط کړ، هم هغسې چې د يوسف عليه السلام په زمانه کې پر مصريانو مسلّط شوی وو، لکه چې قحط پر دوی مسلّط شو چې مکيانو به په هغه کې له مردارو او له پوستکو او له هډوکو څخه خوړل، غالبا په همدغه دوران کې د «يمامه» رئيس ثمامه بن آثال رضي الله عنه په اسلام مشرّف شو، او د مأکولاتو د هغو ګوداموته لېږل يې منع کړل، چې له هغه ځايه مکې معظمې ته تلل، الغرض مکيّان د لوږې له لاسه مړه کېدل، او دغه مسلّمه او ښکاره خبره ده چې د مسلسلې وچکالۍ او قحط په زمانه کې به د «جو» يعنې د ځمکې او اسمان په منځ کې لوګې په شان دوړې او غُبار په نظر راځي، په دغه تقرير په ﴿يَغۡشَى ٱلنَّاسَ﴾ کې به له خلقو څخه مراد مکيان وي، ګواکې دغه يوه وړاندوينه وه چې پوره شوه، کما يدل عليه قوله تعالى: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ﴾.

رَّبَّنَا ٱكۡشِفۡ عَنَّا ٱلۡعَذَابَ إِنَّا مُؤۡمِنُونَ ۝١٢

اى ربه څمونږ! لرې کړه له مونږ دغه عذاب بېشکه مونږ ايمان راوړونکي يو.

تفسير: يعنې کله چې په هغه عذاب کې مبتلا کيږي، نو داسې به وايي چې: اوس له دغه آفت څخه نجات راکړه، وروسته له دې نه مو توبه ده!، اوس مونږ ته پوره يقين حاصل شو، بيا به طغيان او شرارت نه کوو، او پاخه مسلمانان کيږو، وروسته له دې نه د دغې خبرې الله تعالى أعظم برهانُه وأکرم شأنُه داسې جواب فرمايي:

أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكۡرَىٰ وَقَدۡ جَآءَهُمۡ رَسُولٌ مُّبِينٌ ۝١٣ ثُمَّ تَوَلَّوۡاْ عَنۡهُ وَقَالُواْ مُعَلَّمٌ مَّجۡنُونٌ ۝١٤

چېرې به نفع ورسوي دوی ته پند اخيستل (پس د عذاب له نزوله) حال دا چې په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول ښکاره، بيانوونکی. بيا همداسې وګرځېدل دوی له هغه (اجابت د رسُول نه)، او وويل (کفّارو): ده ته ښوونه کړې شوې ده (د قرآن له بل چا نه) لېونی دی.

تفسير: يعنې اوس له پوهېدلو او له نصيحت څخه د فائدې اخيستلو موقع چېرې پاتې ده، په هغه وخت کې مو دغه پندونه ونه منل، چې څمونږ رسول سره له ښکاره نښو او واضحو هداياتو درغلی وو، هلته به مو داسې ويل چې دغه لېونی دی، کله به مو ويل چې: دی دغه خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بيا د هغه له مخې دغه کتاب جوړوي، د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما د تفسير سره سم د دې آيت مطلب داسې شو، او د ابن مسعود رضي الله تعالى عنه له تفسير سره موافق معنى به يې داسې وي چې: مکيّان له قحط او نورو مصائبو څخه په تنګ شول، او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې غوښتنه وکړه چې دغه آفت له مونږ څخه لرې کړئ، په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې ابو سفيان او نورو مشرکانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور کې عرض او فرياد وکړ، چې تاسې خو فرمايئ چې زه «رحمة للعالمين» يم، او دغه دی ستا قوم له قحط او د وچکالۍ له لاسه تباه او فنا کيږي، نو مونږ تاسې ته د مرحمت او شفقت او د قرابت وسائط در وړاندې کوو، خو د دغه مصيبت د لرې کېدلو لپاره دعاء وکړئ، که دغه قحط او مصيبت له مونږ څخه پورته شو؛ نو مونږ ټول سره ايمان راوړو، لکه چې د دوی په دعاء سره باران وشو، او له يمامې څخه د غلې کوم ګودامونه چې منع کړی شوي وو؛ هغه هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکم سره سم بېرته جاري شول، مګر سره له دې هم دوی مسلمانان نه شول، د همدې په نسبت فرمايي: ﴿أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكۡرَىٰ﴾ يعنې دغه خلق د دغې خبرې له سره منونکي نه دي، په دغه قسم شيانو دوی په زړهاوو تأويلات له خپله ځانه جوړوي، هغه شيان چې بيخي لکه د لمر په شان عيان او روښان دي يعنې ستاسې نبوّت دوی نه مني، او تاسې ته د مجنون نسبت کوي، او ځينې داسې وايي چې: دی له هغه رومي مريي څخه ځنې خبرې زده کړې دي، او بيا يې پخپل عبارت سره اداء کوي، له داسې متعصبو معاندينو څخه د کوم شي د پوهېدلو څه توقّع کېدی شي؟.

إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾

بېشکه مونږ لرې کوونکي يو د دغه عذاب (په دعاء دنبي) لږ مدّت، بېشکه تاسې بېرته ګرځيدونکي يئ (کفر خپل ته).

تفسیر: يعنې که مونږ د لږ څه مدّت له مخې له دوی څنې عذاب لرې کړو؛ دوی به بیا پخپلو هم هغو حرکاتو لاس پورې کوي، چې پخوا له دې نه به يې کول، او د ابن مسعود رضي الله تعالی عنه له تفسیر سره موافق به يې داسې مطلب کیږي: درواخلئ مونږ د لږ څه مدّت له مخې دغه عذاب له دوی څنې لرې کوو، تاسې وګورئ چې دوی به په هم هغسې اعمالو مداومت کوي چې پخوا له دې نه هم په هغه کې مشغول وو.

يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٦﴾

(یاده کړه) هغه ورځ چې وبه نیسو مونږ (دغه کفّار) په نیولو سختو لویو سره، بېشکه مونږ خامخا انتقام اخیستونکي يو (په دغه ورځ کې).

تفسیر: د ابن عباس رضي الله تعالی عنهما په نزد به لویه نیونه په قیامت کې وي، غرض دا دی چې د آخرت عذاب له سره نه منع او نه بېرته ګرځېدونکی دی، د ابن مسعود رضي الله تعالی عنه په نزد له لویې نیونې څخه د «بدر» غزا مراده ده، چې په دغې غزوې کې له کفّارو څخه بدل او انتقام واخیست شو.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾

او خامخا په تحقیق ازمویلي وو مونږ پخوا له دې نه قوم د فرعون، او راغلی وو دوی ته رسول (موسی) عزتمند (په نزد د الله).

تفسیر: يعنې د موسی علیه السلام په ذریعه د دوی امتحان واخیست شو، چې آیا دوی د الله تعالی پیغام قبلوي که نه؟.

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ

(او وویل موسی فرعونیانو ته) چې وسپارئ تاسې په ما باندې بندګان د الله !

تفسیر: يعنې د الله تعالی بندګان خپل مریان مه ګرځوئ !، بني اسرائیلو ته له مرییتوبه آزادي ورکړئ !، او ماته يې وسپارئ، چې هر چېرې څما خوښه وي؛ دوی له خپل ځان سره بوځم.

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَأَن لَّا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٩﴾

بېشکه زه تاسې ته رسول مُکرم امانتګر یم. او (وویل موسی فرعونیانو ته) چې سرکښي مه کوئ پر الله (په اهانت د وحي)، بېشکه چې زه راوړونکی یم تاسې ته د برهان حجّت دلیل ښکاره واضح.

تفسیر: «برهان، حجّت، دلیل ښکاره واضح» هغه معجزات وو چې موسی علیه السلام ښوول لکه عصا، ید بیضاء، يعنې «همسا» او «سپین لاس» او نور.

وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَن تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾

او (وویل موسی فرعونیانو ته) چې بېشکه زه پناه نیسم په رب خپل او په رب ستاسې له دې نه چې سنګسار کړئ تاسې ما.

تفسیر: په دغه سره یې د دوی د هغو ویرولو ځواب ورکړ، یعنې ما ستاسې له ظلم او ایذاء څخه د الله تعالی پناه حاصله کړېده، هغه ځما حمایت کوي، او د الله تعالی پر حفاظت زه پوره اعتماد او اطمینان لرم.

وَإِن لَّمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

او که ایمان نه راوړئ تاسې (ای فرعونیانو !) پر ما؛ پس په څنګک شئ (له ما، پر پرېدئ ما).

تفسیر: یعنې که ځما خبره نه منئ، نو اقلاً ماته څه ضرر او ایذاء مه رسوئ !، او په دغه سره خپل جرم مه درنوئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «یعنې چې خپل قوم بوځم، ته مې لار مه نیسه !».

فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾

پس دعا وکړه (موسی) رب خپل ته داسې چې بېشکه دغه (قبطیان) یو قوم دی ګنهګاران (کافران). (نو وفرمایل الله موسی ته چې): پس بوځه بندګان ځما (سبطیان) د شپې، بېشکه تاسې متبوع یئ (د قبطیانو)، (تاسو پسی د فرعون لښکری درځی).

تفسیر: یعنې بالآخر مجبور شو، او د الله تعالی په حضور کې یې عرض او فریاد وکړ، چې دغه خلق له خپلو جرائمو څخه لاس اخیستونکي نه دي، نو اوس ته ځمونږ او د دوی په منځ کې فیصله وکړه !، د ده دعاء فورًا مستجابه او پر موسی علیه السلام امر وشو، چې بې د فرعونیانو له اطلاعه بني اسرائیلو سره د شپې له مخې له مصره ووځئ !، ځکه چې ګهیځ (سحر) له مخې به وروسته له دې نه چې ستاسې له تګه خبر شي؛ نو د تاسې د تعاقب لپاره درپسې وځي، لیکن په یاد یې ولرئ چې په لاره کې ستاسې په مخ کې تریخ سیند درځي، چې هغه به ستا د همسا په اشاره سره دېخوا او هغې لرې کیږي، او په منځ کې وچه صافه لاره تاسې ته پیدا کیږي، چې ته به سره له خپل قومه له هم هغې لارې تېرېږئ.

وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا ۖ إِنَّهُمْ جُندٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾

او پرېږده بحر سیند ولاړ (ساکن کوڅې کوڅې) بېشکه دوی لښکرې دي ډوبې کړی شوې.

تفسیر: یعنې د دغې خبرې په فکر او اندېښنې کې مه اوسه !، دغه لاره چې د الله تعالی په قُدرت په دغه سیند کې شوې ده، بېرته پاتې نشي، پرېږده چې دغه لاره هم دغسې پر خپل حال پاتې وي، څو فرعون او فرعونیان یې وګوري او پر تاسې پسې د راتلو همّت او ځغرد (جرأت) وکړي، لکه چې هغوی هم په همدغې وچې کې ننوتل، کله چې ټول د سیند منځ ته ورسېدل؛ دلته الله تعالی د سمندر اوبو ته حکم ورکړ، چې بیا سره یو ځای شي، او په دغه ترتیب سره یې هغه ګرد لاو لښکر ډوب او مغروق کړ، نو فرمایي الله أکرم شأنه وأعظم برهانه چې:

كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾

څومره ډېر پرېښودل دوی له باغونو او (له) چینو (د اوبو). او (له) فصلونو او ځایونه عمده مخصوص ښایسته. او (له) نعمتونو (او له هسې د هوسایۍ ـ آرام سامان) چې وو دوی په هغو

(نعمتونو) خوشال خوندور. همداسې (هلاك كوو مونږ مكذبينو لره) او په ميراث مو ورکړل
(دغه شيان) قوم بل (سبطيانو) ته.

تفسير: يعني د بني اسرائيلو په لاسونو كې يې ورکړ، لكه چې د «الشعراء» په سورت كې دي، له دې نه معلوم شو چې د فرعون د غرقېدلو څخه وروسته د بني اسرائيلو تصرّفات او مداخله په مصر كې شروع شوله، او كه دغه ثابت نشي؛ مطلب به يې داسې وي: د هم هغو اقسامو سامانونو په شان چې له فرعونيانو څخه پاتې وو؛ هم هغسې شيان مونږ بني اسرائيلو ته هم ورکړل، والله أعلم.

فَمَا بَكَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلسَّمَآءُ وَٱلۡأَرۡضُ

پس ونه ژړل پر دوی (يا پر هلاكت د دوی) باندې اسمانونو او ځمكې.

تفسير: په رواياتو كې راغلي دي چې د مؤمن د وفات په تقريب كې د اسمان هغه دروازه ژاړي چې له هغې څخه به ده ته روزي نازلېده، يا هغه دروازه چې په هغې كې د ده صالح عمل پورته خوت، او هغه ځمكه به هم ژاړي چې ده به پرې لمونځ كاوه، يعني افسوس چې هغه سعادت له مونږ ځنې واخيست شو، كله چې له كفارو سره د صالح عمل تُخم نشته؛ نو ده پسې به اسمان يا ځمكه ولې وژاړي؟ بلكه ممكن دي چې د دوی پر مرګ خوښ هم شي، چې ښه شو چې دغه يوه بلا له دنيا وركه شوه.

وَمَا كَانُواْ مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدۡ نَجَّيۡنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ مِنَ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن فِرۡعَوۡنَۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَالِيٗا
مِّنَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ ٱخۡتَرۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ عِلۡمٍ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٣٢﴾

او نه وو دوی ته مهلت ورکړی شوی. او خامخا په تحقيق نجات مو ورکړ بني اسرائيلو ته له عذاب سپكوونكي (د قبطيانو). چې له (طرفه د) فرعون وو (چې مجسم مصيبت او آفت وو)، بېشكه دغه (فرعون) وو سر كښه متكبّر له مسرفينو له حده تېرېدونكي سر غړوونكي (په شرك كې). او خامخا په تحقيق غوره كړي مو وو دغه (بني اسرائيل) په علم خپل پر خلقو (د زمانې د دوی).

تفسير: يعني اګر كه د بني اسرائيلو كمزوري او نواقص هم مونږ ته معلوم وو، خو سره له هغه مونږ دوی ته د هغې زمانې پر ګردو خلقو فضيلت وركړ، او ځينې جزئيه فضائل خو هم هغه دي چې تر نن پورې د بل هيڅ قوم په برخه نه دي شوي، مثلاً د ډېرو انبياوو په دوی كې مبعوثېدل.

وَءَاتَيۡنَٰهُم مِّنَ ٱلۡأٓيَٰتِ مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٞاْ مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾

او ور مو كړ دوی ته له دلائلو (د قُدرت خپل په لاس د موسی) هغه چې په هغو كې ازمايش مدد وو ښكاره.

تفسير: يعني د موسى عليه السلام په ذريعه مثلاً د «منّ او سلوی» نزول د وريځو سيورې غورځول وغير ذلك.

إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنۡ هِيَ إِلَّا مَوۡتَتُنَا ٱلۡأُولَىٰ وَمَا نَحۡنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾

بېشكه دغه (كفّار) خامخا وايي چې: نه دی دغه عاقبت ځمونږ مګر همدا ړومبی مرګ ځمونږ دی (په دنيا كې)، او نه يو مونږ راپورته كړی شوی (له قبورو).

تفسير: په منځ کې د موسی عليه السلام د قوم ذکر استطرادًا راغلی وو، له دې ځايه بيا د رسول الله صلی الله عليه وسلم د قوم تذکره شروع کيږي، يعنې دوی وايي چې: ځمونږ آخري حالت فقط هم دغه دی چې موت پر مونږ راځي، هر کله چې مړه شو؛ نو وروسته له مرګه بيا نو نورې خبرې اترې له سره نه دي پېښېدونکې، او له موجوده ژوندون څخه ماسوا بل ژوندون بيخي نشته، حشر او نشر، ثواب او عقاب څه شی دی؟ او حساب او کتاب چېرې کيږي.

فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾

پس (ژوندي) راولئ پلرونه ځمونږ که چېرې يئ تاسې صادقين رښتيني (په دغې وينا خپله کې).

تفسير: يعنې رسول الله مبارك او مؤمنانو ته کفار وايي: که تاسې پخپلې دغې وينا کې يئ، او دغه عقيده مو صحيحه وي چې وروسته له مرګه بيا ژوندون هم شته؛ نو ډېره ښه ده، تاسې خو ځمونږ دغه مړه شوي پلرونه او نيکه ګان راژوندي کړئ چې مونږ يې پخپلو سترګو سره ووينو، او په کيفيت يې وپوهيږو.

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ

(نو فرمائي الله چې) آيا دغه (قريش) غوره دي (په مال او قوت) که قوم د «تبع».

تفسير: «تبع» د يمن د باچا لقب وو، چې د ده حکومت پر سبا، حضرموت او نورو ټولو وو، «تُبَّع» ډېر تېر شوي دي، الله تعالی ښه عالم دی چې دلته ترې کوم يو مراد دی؟ په هر حال دومره ترې ظاهر شو چې دغه قوم د ډېر قوّت او قدرت خاوندان وو، چې د خپل طُغيان او تمرّد په سبب هلاك او تباه شو، ابن کثير (رحمه الله تعالی) له دغه قوم څخه د سبأ قوم مرادوي، چې د هغه ذکر د سبأ په سورت کې تېر شوی دی، والله أعلم.

وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ أَهْلَكْنَاهُمْ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

او هغه کسان چې پخوا تېر شوي وو له دغو (قوم د تُبّع لکه عاد او ثمود، بلکه قوي نه وو په مال او قوّت؛ نو سره له هغه هم) هلاك کړل مونږ دوی، بېشکه دوی وو ګناهګاران (کافران منکران له بعثه او له قيامته).

تفسير: مثلاً عاد او ثمود او نور، الله تعالی دغه ټول د دوی د ګناهونو په بدل هلاك او تباه کړل، آيا تاسې له دوی نه بهتر زيات زورور طاقتور يئ چې نه مو هلاکوي؟ يا مو نه شي هلاکولی؟.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

او نه دي پيدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او ټول هغه شيان چې په منځ د دغو دواړو کې دي حال دا چې لوبې کوونکي يو (يعنې عبث). نه دي پيدا کړي مونږ دغه دواړه مګر په حقه سره، وليکن زياتره د دغو (مشرکانو) نه پوهيږي (په دې چې فعل د حکيم هيچېرې له حکمته خالي نه وي).

تفسير: يعنې نه مې دي پيدا کړي دغه ټول علويّات او سفليّات بې مطلب او عبث، او دغه لويه کارخانه د څه لوبو او تماشو لپاره نه ده جوړه شوې، بلکه په ډېر لوی حکمت سره پيدا کړی شوې ده، چې د هغې نتيجه ضرور يوه ورځ څرګندېږي، چې همدغه نتيجه آخرت دی.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَن مَّوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾
إِلَّا مَن رَّحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾

بېشکه ورځ د فیصلې (قیامت په منځ د خلقو کې) وعده (د جمع کولو) د دوی ده د ټولو (چې په دغه ورځ کې د ټولو حساب په یوه وخت کې کیږي). هغه ورځ چې دفع به نشي کولی هیڅ دوست خپلوان له دوست خپل څخه هیڅ شی (له عذابه)، او نه به له دوی سره (له کوم طرفه) مدد وکړی شي (او نه مرسته رسېدی شي). مګر هغه څوک چې رحم پرې وکړي الله (چې مؤمنان دي)، بېشکه الله همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې بس پر هم هغه چا چې الله تعالی رحمت وکړي، هم هغه به نجات مومي.

إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾

بېشکه (مېوه د) ونې د زقوم. طعام خواړه د (ډېرو لویو) ګناهګارانو (کافرانو) دی.

تفسیر: یعنې د کومې ادنی مشابهت لامله ورته «زقّوم» چې په اردو کې ورته (سیهنډ) وایي ویلي شوي دي، که نه د دوزخ د زقوم کیفیت خاص الله ته معلوم دی، لکه چې د جنت ځینې نعمتونه له دنیوي نعمتونو سره نوم اشتراک لري، همداسې د دوزخ په نسبت هم وپوهیږئ.

كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾

په شان د مس (او ژېړ) ویلي کړی شوي، چې ایشېږي په ګېډو کې. په شان د اوبو خوټېدونکیو.
(وبه فرمایي الله خازنانو د دوزخ ته چې) ونیسئ دی پس راکاږئ دی برابر منځ د دوزخ ته.

تفسیر: دغه د نیولو حکم به هغو پرښتو ته کیږي چې د مجرمینو په تعذیب مأمورې دي.

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾

بیا ورتویې کړئ پاس پر سر د ده له عذابه د ایشېدلو اوبو.

تفسیر: دغه اوبه به د پوزو او دماغو له لارې د دوی ګېډو ته ننوځي، او د دوی کلمې پرې کوي، او د هغو ټوټې د باندې لویږي (أعاذنا الله منه).

ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾

(وبه ویل شي ده لره) وڅکه (دغه عذاب) ! بېشکه ته هم دغه ته عزتمن غټ مشر (کافر) وې (په زعم خپل).

تفسیر: یعنې ته خو هم هغه یې چې په دنیا کې دې ځان لوی معزّز او مکرّم ګاڼه، او خپل مشرتوب او سرداري به دې ثابتوله، اوس دې هغه مشرتوب چېرې لاړ؟.

إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

بېشکه چې دغه عذاب هغه دی چې وئ تاسې چې په ده کې به مو شک کاوه.

تفسیر: یعنې تاسې کله داسې یقین او باور درلود، چې له دغه ورځې سره به مخامخ کېږئ؟، تاسې په دغه شک او شبهه کې وئ چې فقط مونږ همدلته لوبې او چړچې کوو، او په هم دغې مشغولتیا کې خپل عمر تېروو، کله چې مړه شو؛ نو له خاورو سره ګډوډ کېږو، او وروسته له هغه بل هیڅ شی پر مونږ نه دی راتلونکی، اوس خو مو پخپلو سترګو ولیدې چې هغه ټولې خبرې رښتیا وې، چې انبیاء علیهم السلام به د هغو بیان تاسې ته کاوه.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾

بېشکه چې متّقیان به په ځای د امن کې وي (له ټولو مکروهاتو).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې دلته له الله تعالی څخه ویریږي، هلته به ډاډه، هوسا او مطمئن اوسیږي، او هیڅ ډول خوف او غم به دوی ته نه رسیږي.

فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾

په جنتونو او چینو کې چې اغوندي به (دوی جامې) له وربښمو نازکو، او له وربښمو پېړو (غټو) په دې حال کې چې سره مخامخ به ناست وی.

تفسیر: یعنې د دوی پوښاک (لباس) به له نریو او پرېړو وربښمینو کالیو (کپړو) څخه وي، او یو جنّتي به له بل جنّتي څخه له سره اعراض نه کوي، او مخ به ترې نه اړوي، او بې تکلفه لکه ډېر خواږه دوستان خپلوان به سره مخامخ کیني، او خبرې اترې به سره کوي.

كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾

همداسې به وي (بې تغیره او بې تبدیله)، او ملګرې به کړو مونږ دوی له پیغلو سپین پوستو غټو (ښایسته) سترګو سره.

تفسیر: یعنې له دوی سره به د دوی جوړې (ښځې) یو ځای کوي.

يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾

غواړي به دوی په دغه (جنّت) کې له هر قسم مېوې حال دا چې په امن کې به وي له (انقطاع او ضرر د مېوو او هر مکروه نه).

تفسیر: یعنې هره هغه مېوه چې د دوی په زړه کې وګرځي، او دوی یې وغواړي؛ فورًا دوی ته ورحاضروله کیږي، او هیڅ یو فکر او اندېښنه به له دوی سره نه وي، په پوره زړه جمعي او اطمینان سره به یې خوري، او څښي، او مسرور به اوسیږي.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ

نه به څکي دوی په دغه جنّت کې مرګ مګر خو هغه مرګ ړومبنی (چې تېر شوی دی په دنیا کې).

تفسیر: یعنې هغه موت چې پخوا له دې نه راغلی وو، اوس وروسته له دې نه به له سره مرګ او درد تاسې ته نه راځي، دائم به په همدغه عیش او نشاط کې خوښ او خوشال اوسېږئ، چې نه ستاسې خوندور ژوندون ته څه فناء او زوال رسیږي، او نه د هغه وسائلو او وسائطو ته.

وَوَقٰىهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكَ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٥٧﴾

او وبه ساتي (الله) دوی له عذابه د دوزخ نه. له جهته د فضل له طرفه د رب ستا، دغه (انعام او اکرام) همدا بری دي ډېر لوی.

تفسیر: یعني له دې نه به بل لوی بری او کامیابي څه شی کېدی شي چې د الله تعالی له عذابه محفوظ او مأمون پاتې وي، او تر أبد الآباد پورې د الطافو او افضالو مورد ګرځي !.

فَاِنَّمَا يَسَّرْنٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥٨﴾

پس بېشکه همدا خبره ده چې اسان کړی مو دی دغه (قرآن) په ژبه ستا لپاره د دې چې دوی پند واخلي (ښه وپوهیږي او ایمان پرې راوړي).

تفسیر: یعني پخپلې مورنۍ ژبې سره په اسانۍ پرې وپوهیږي او یاد یې کړي.

فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُوْنَ ﴿٥٩﴾

پس منتظر اوسه ته (هلاکت د دوی ته) بېشکه دوی هم منتظر دي (هلاکت د تاته).

تفسیر: یعني که دوی ونه پوهیږي؛ نو تاسې څو ورځې انتظار وکړئ، د دوی بد انجام د دوی په مخ کې راتلونکی دی، دوی خو د دغې خبرې په انتظار کې دي، چې کومه بده پېښه پر تاسې واقعه شي، لیکن تاسې هم د دوی اخرې خاتمې ته وګورئ چې هغوی ته څه شیان ور دمخه کېدونکي دي؟.

تمّت سورة الدّخان بفضل الله تعالی ورحمته، فله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الجَاثِيَة

«د (الجاثیة) سورت مکّي دی، پرته له (۱۴) آیت څخه چې مدني دی، (۳۷) آیتونه (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۵) او په نزول کې (۶۵) سورت دی، وروسته د (الدخان) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۞ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۞ اِنَّ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۞

نازلېدل دکتاب له طرفه د الله دي چې ډېر غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. بېشکه په (پیدایښت د) اسمانونو کې او په ځمکې کې خامخا ډېر دلائل دي مؤمنانو ته.

تفسیر: یعنې که انسان ومني؛ نو په همدغه د ځمکې او د اسمانونو په پیدا کولو او د دوی په دغه منظم او محکم نظام او قوام کې له غور او فکر کولو څخه پر دغه خبره په ښه شان سره پوهېدی شي، چې خامخا د دغو علویه وو، او سفلیه وو موجوداتو داسې پیدا کوونکی او ساتونکی شته، چې دغه یې پخپل کامل قدرت، او حکمت سره په دغسې محاسنو او مزایاوو سره جوړ کړي دي، او پخپل لا محدود قدرت سره د هغه حفاظت هم کوي.

وَفِيْ خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ۞

او په پیدا کولو (د هر یوه) ستاسې کې، او په هغه څه کې چې خواره کړي دي (الله په ځمکه کې) له هر قسم دابې (خوځېدونکیو)؛ ډېر دلائل دي لپاره (د هغه) قوم چې یقین کوي (پر بعث باندې).

تفسیر: یعنې که انسان پخپل خلقت او د نورو ساکښانو (ژوندارو) او ذوي الأرواحو په خلقت کې غور او فکر وکړي؛ نو د عرفان، او ایقان تر درجو پورې رسوونکي په زرهاوو دلائل او نښې په نظر ورځي چې هر یو یې لوی برهان او قوي استدلال دی په وجود د اله العالمین، او په دې چې یواځې همدغه الله تعالی د عبادت مستحق دی.

وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَآ اَنْزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ رِّزْقٍ

او په اختلاف د شپې او د ورځې (په تیاره، او رڼا، تزیید او تنقیص او نورو کې) او په هغه کې چې نازل کړی دی الله له (طرفه د) اسمان له (اسباب د) رزق (باران، حرارت).

تفسیر: یعنې اوبه یې د اسمانه له طرفه رانازلې کړي، چې د رزق او روزي ماده ده.

فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيْفِ الرِّيٰحِ اٰيٰتٌ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ۞

پس (الله) ژوندۍ کړې ده په دې (اوبو) سره ځمکه پس له مرګه (وچوالي) د هغې، او په بدلولو د بادونو (په یو قسم بل قسم سره) دلائل دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسیر: یعنې که لږ څه هم له پوهې او عقل څخه کار واخلئ؛ نو دغه درمعلومیږي چې دغه امور پرته د هغه زبردست قادر، او حکیم له قوّته او قدرته د بل هیچا په واک او اختیار کې نشته، لکه چې پخوا له دې نه په څو څو ځایونو کې د دې مفصل تقریر لیکلی دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۭ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ۝

دغه دلائل د الله دي چې لولو یې مونږ په تا باندې په حقه سره، پس پر کومه یوه خبره پس له (خبرې) د الله (قرآن) او پس له دلائلو د الله ایمان به راوړي دوی؟ (بلکه نه یې راوړي).

تفسیر: یعنې له ماسوا الله څخه بل کوم شی د بندګی او عبادت وړ او مستحق دی؟ او بغیر د الله له خبرو څنې بل کوم کلام داوریدلو او منلو قابل دی؟ کله چې د داسې لوی مالک داسې رښتیا او صافې او سمې خبرې هم کوم بد بخت نه قبلوي؛ نو بالآخر دوی د کوم شي په انتظار کې دي چې هغه به بیا مني؟.

وَيْلٌ لِّكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ۝ يَّسْمَعُ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعْهَا ۚ

خرابي هلاکت افسوس دی هر دروغ تړونکي، ګناهګار ته. چې اوري آیتونه د الله چې لوستل کیږي پر ده، بیا لا ټینګ کلک شي (په کفر خپل) په دې حال کې چې متکبّر (ګرځېدونکي وي له ایمانه) دی، لکه چې یې نه دي اورېدلي هغه (آیتونه).

تفسیر: یعنې د ضد او غرور له سببه د الله تعالی خبرې نه اوري، او تکبّر او لویي ورته اجازه نه ورکوي چې له خپل جهالت او حماقت څخه لاس واخلي، کله چې حقه او رښتیا خبره اوري، داسې ترې مخ اړوي لکه چې له سره یې نه وي اورېدلې.

فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيٰتِنَا شَيْئًا ۨاتَّخَذَهَا هُزُوًا ۗ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝

پس زیری ورکړه ده ته په عذاب دردناک سره. او کله چې پوه شي له آیتونو (د قرآن) څخه مونږ پر یوه څه شي؛ نو نیسي یې په ټوکو او مسخرو، دغه (دروغجنان متکبّران مسخره کوونکي) شته دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې څرنګه چې دوی له آیات الله سره د اهانت او استخفاف معامله کوي؛ نو د هغه سزاوې به همدوی ته سره له سخت اهانت او ذلّت وررسیږي، چې ذکر یې دغه دی.

مِنْ وَّرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ ۚ وَلَا يُغْنِيْ عَنْهُمْ مَّا كَسَبُوْا شَيْئًا وَّلَا مَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْلِيَآءَ ۚ

وروسته له (مرګه) د دوی دوزخ دی، او دفعه به نه کړي له دوی نه هغه څیز چې کسب کړی وي دوی، هیڅ څیز (له عذابه)، او نه (به دفعه کوي) هغه معبودان چې نیولي دي دوی بې له الله دوستان.

تفسیر: یعنې اموال او اولاد او نور شیان به سره هلته پکار ورنشي، او نه هغه شیان په کار ورځي چې هغوی له ماسوا الله څخه معبودان دوستان او رفیقان ګرځولي شوي وو، او له هغوی څنې یې د ډېر امداد او اعانت توقّعات هم درلودل.

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا هُدًى ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

او شته دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ). دغه (قرآن کامل) هدایت دی، او هغه کسان چې کافران شوي دي په آیتونو د رب خپل شته دوی ته عذاب له (هغه ډېر سخت) عذاب درد رسوونکي نه.

تفسیر: یعني دغه لوی عظیم الشأن برکت او ستر هدایت دی چې د هر راز ښو او بدو لارې او چارې انسانانو ته ښیي، هر هغه څوک چې د دغه لوی قرآن احکام او بیان نه مني، هغه دې خپل ځان د ډېر سخت غلیظ او دردناک عذاب ګاللو لپاره آماده او تیار کړي !.

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ

الله هغه (ذات) دی چې مسخّر (تابع) کړی یې دی تاسې ته بحر سیند لپاره د دې چې ګرځي بېړۍ په دغه (بحر) کې په امر حکم د الله سره.

تفسیر: یعني د سمندر په شان مخلوق مو تاسې ته داسې تابع او مسخر ګرځولی دی، چې تاسې بلا تکلفه د خپلو بېړیو او جهازونو په وسیله پرې ګرځئ، او له میلونو میلونو ژورو اوبو له پاسه پرې تېرېږئ، او له یوې وچې څخه بلې وچې ته پرې رسېږئ.

وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

او لپاره د دې چې طلب کوئ تاسې له فضله د الله، او لپاره د دې چې شکر یې وباسئ.

تفسیر: یعني بحري تجارت وکړئ !، یا ښکار وکړئ !، یا د ده له منځه مرغلرې او نور شیان وباسئ، او د دغو ګردو منافعو او فوائدو د حاصلولو په وخت کې هغه حقیقي منعم مه هېروئ !، او د ده حق اداء کړئ ! او قدر یې په ښه شان سره وپېژنئ !، او په ژبه او زړه او قلب او قالب سره یې شُکریه اداء کړئ !.

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ

او په کار لګولي مسخر کړي یې دي تاسې ته هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي (لکه لمر، قمر، نجوم) او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (لکه اوبه، خاوره، او حیوانات او نور) ټول (مسخّر) له (طرفه د) الله (دي).

تفسیر: یعني پخپل حکم او قُدرت سره یې دغه ګرد شیان ستاسې په کار کې لګولي دي، دغه د الله تعالی لویه مهرباني او فضل دی، چې دغسې عظیم الشأن مخلوقات یې د انسانانو د خدمت، منفعت، او چرچو لپاره په کار کې لګولي دي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

بیشکه په دغه (تسخیر) کې خامخا لوی دلائل دي لپاره د هغه قوم چې فکر کوي (په دغو مخلوقاتو کې).

تفسیر: که انسان فکر او غور وکړي؛ نو پوهېدلی شي چې دغه شی د ده له توانه، قوّته او قدرته وتلی وو، محض د الله تعالی په فضل او د ده د کامل قدرت په برکت دغه ګرد شیان ځمونږ په کارونو کې بوخت او لګیا دي.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يَغْفِرُوْا لِلَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ اَيَّامَ اللّٰهِ

ووايه (اى محمده) هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى چې مغفرت (ببښنه) وكړي (د ازار) هغو كسانو ته چې اميد نه لري د ورځو (وقائعو حوادثو) د الله.

تفسير: له «أيام الله» يعني د الله له ورځو څخه هغه ورځې مراد دي، چې په هغو كې الله تعالى خپلو دښمنانو ته كومه خاصه سزا وركړي، يا پر خپلو بندګانو كوم مخصوص انعام او اكرام ابذال او احسان كړي، لهذا له ﴿قُلْ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يَغْفِرُوْا لِلَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ اَيَّامَ اللّٰهِ﴾ څخه هغه كفّار مراد دي چې د الله تعالى له رحمت څخه بيخي نااميده او د ده له عذابه څخه بيخي بې فكره وي.

لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۱۴﴾

لپاره د دې چې جزاء وركړي (الله) هغه قوم ته پر هغه چې وو دوى چې كسب كول به يې.

تفسير: يعني اى مسلمانانو ! تاسې د دوى د بدل او انتقام اخيستلو په فكر كې مه اوسئ !، د هغوى معامله پاك الله ته وسپارئ !، هغه پخپله دوى ته د دوى پر شرارتونو كافي او پوره سزا وركوي، او د مؤمنينو د صبر، تحمّل، عفوې او تېرېدلو مناسبه صله هم وركوي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۫

هر هغه څوك چې وكړي (كوم كار) نېك؛ نو (وكړه ده دا كار) لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر هغه څوك (چې وكړي كوم كار) بد؛ پس پر همده دى (وبال، او ضرر يې).

تفسير: يعني د ښو كارونو مناسبه صله هغو كار كوونكيو ته رسېدونكې ده، الله تعالى هغه ته هيڅ ضرورت نه لري، او بدي كوونكى پخپله په خپل حق كې خراب تخم شندي او كري يې.

ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۵﴾

بيا خاص رب ستاسې ته به بيول كېږئ (په قيامت كې لپاره د جزاء د اعمالو).

تفسير: يعني څه مهال چې هلته ورسېږئ؛ نو د دوى ټول ښېګڼه او خرابي د دوى په مخه ورځي، او هر يو به د خپلو اعمالو او چارو نتيجه او سزا ومومي، او د خپل عمل د مېوې خوند به وڅكي.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ

او خامخا په تحقيق وركړى وو مونږ بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) ته كتاب (تورات)، او حكم (په تورات په ما بين د خلقو كې)، او نبوّت (موسى او هارون ته له دوى نه)، او روزي وركړى مو وه دوى ته له ځيزونو پاكو حلالو (لكه من او سلوى).

تفسير: يعني «تورات» يې دركړ، او سلطنت يا د فيصلې قوّت يا د پوهنې خبرې، يا د دين پوهه يې درعطا كړه، او ډېر زيات انبياء الله يې په تاسې كې مبعوث كړل، دغه خو روحاني غذاء وه، كه جسماني غذاء ته وګورئ؛ هغه يې هم په كثرت او افراط سره تاسې ته درعطاء كړې ده، تر دې چې «من، او سلوى» يې هم پر تاسې نازل كړل.

وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۶﴾

او فضیلت ور کړې وو مونږ دوی ته پر خلقو (د زماني خپلې).

تفسیر: یعنې د هغې زمانې پر ګردو خلقو دوی ته کلي فضیلت حاصل وو، او د ځینو جزئیه وو فضائلو په اعتبار، نو د هغې زمانې قید لګولو ته هم دومره ضرورت نه پاتې کیږي.

وَاٰتَيْنٰهُمْ بَيِّنٰتٍ مِّنَ الْاَمْرِ

او ورکړي وو مونږ دوی ته ښکاره دلائل له امره (له دیني احکامو).

تفسیر: یعنې نهایت واضح او مفصّل احکام، یا ښکاره واضح معجزات چې د دین په باب کې د حجّت او بُرهان په شان وړاندې کول کیږي.

فَمَا اخْتَلَفُوْٓا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ ؕ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۷﴾

پس ونه کړ اختلاف (دوی په امورو د دین کې) مګر پس له هغه چې راغی دوی ته علم له جهته د هغه ضد او عناد چې وو په منځ د دوی کې، بېشکه رب ستا به حکم وکړي په منځ د دوی (او ستاسې) کې په ورځ د قیامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به یې سره اختلاف کاوه.

تفسیر: یعنې دوی له ضده او عناده او له خپل نفسانیته اصلي کتاب پرېښی دی، او بېشماره فرقې جوړې شوي دي، چې د دوی عملي فیصلې به د قیامت په ورځ کیږي، او هلته به دوی ته ښه معلوم او دغه پته به ولګیږي، چې د دوی منشأ ماسوا د نفس پاللو او هوا او هوس خوښولو پر ته بل هیڅ شی نه وو.

ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸﴾

بیا مو وګرځولې ته ولاړ پر شریعت ارته لاره له کاره د دین، پس متابعت وکړه د هغه، او متابعت مه کوه د ارزوګانو د هغو کسانو چې نه پوهیږي دوی (په حقیقت د توحید).

تفسیر: یعنې د دغو اختلافاتو او د ګوند (ډلې) اوګوندبازۍ (ډله بازۍ) په موجودیت کې مونږ تاسې د دین په صحیحه لارې قائم کړئ، نو تاسې ته او ستاسې امّت ته لازم دي چې پر دغسې سمې صافې برابرې لارې باندې برابر او مستقیم واوسئ، او هیڅ کله په خطأ او تېروتلو سره هم د دغو جاهلانو او ناپوهانو په فکر غوښتنه او خواهشونو مه ځئ!.

اِنَّهُمْ لَنْ يُّغْنُوْا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ

بېشکه چې دوی له سره به دفعه نه کړي له تا له (عذابه د الله تعالی) هیڅ شی.

تفسیر: یعنې د دوی په طرف ستاسې متمایل کېدل تاسې ته د الله تعالی په نزد هیڅ په درد نه خوري، او په کار نه درځي.

وَإِنَّ الظّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾

او بېشکه چې ظالمان ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو، او الله دوست دی د متّقیانو (په اعانت نصرت اثابت سره).

تفسیر: یعني منصف او رښتیا خوښوونکي مسلمانان د ظالمانو او بې لارې کفّارو رفیق او ملګری له سره نشي کېدی، دوی خو د الله تعالی مطیع بندګان دي، او الله تعالی هم د دوی رفیق ناصر او مددګار دی، لازم دي چې دوی پر هغې سمې لارې لاړ شي، او پر هم هغې باندې اعتماد او توکل ولري.

هٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّوقِنُونَ ﴿٢٠﴾

دغه (قرآن) بصیرتونه پندونه دي لپاره د خلقو، او هدایت لار ښوونه ده، او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې یقین راوړي (پر بعث باندې).

تفسیر: یعني دغه قرآن پر ډېر بصیرت زیاتونکیو مشتمل دی، خلقو ته د کار ښې خبرې ښیي، او د بري او کامیابی لارې هغوی ته ښیي، او هر هغه خوش قسمته او بختور سړی چې پر دغو هدایاتو او نصائحو باور او یقین وکړي، او په ښه شان سره پرې عامل شي؛ نو د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره دغه قرآن رحمت برکت او لوی نعمت دی.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ
وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

آیا ګمان کوي هغه کسان چې کړي یې دي بد کارونه (د شرك او کفر) د دې چې وبه ګرځوو مونـږ دوی (په آخرت کې) په شان د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) برابر (یو شاني) به وي ژوندون د دوی او مرګ د دوی؟ (بلکه نه دي برابر)، بد دی هغه چې حکم کوي دوی (چې دا برابري ده).

تفسیر: یعني د الله تعالی د حکمت پر شئون له نظر اچولو څخه آیا کوم عاقل داسې اټکل او ګمان کولی شي چې له یو بد عمله او له یو صالح انسان سره به رب المنّان څرنګه یو شان معامله وکړي؟ او د دغو دواړو آخره خاتمه به څنګه سره برابره کړي؟ داسې له سره کېدونکي نه دي، نه دغه دواړه په دغه ژوندون کې سره یو شان دي، او نه به له مړ کېدلو څخه وروسته یو شان وي، او هغه د علوّ، نصرت، او مغفرت وعدې چې دلته ورسره کړی شوي دي؛ هغه د یوه بدکار کافر په برخه کله کېدی شي.

وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

او پیدا کړي دي الله اسمانونه، او ځمکه په حقه سره (لکه چې مناسب وو)، او لپاره د دې چې جزاء ورکړه شي هر نفس ته په هغه عمل سره چې کړی یې وي، او پر دوی به ظلم ونه کړی شي (په تزیید د سیئاتو یا تنقیص د حسناتو).

تفسیر: یعني ځمکه او اسمانونه یې همداسې خوشې او چټي نه دي پیدا کړي، بلکه په نهایت حکمت سره یې د کوم خاص مقصد او مصلحت لپاره پیدا کړي دي، څو مخلوق د هغو پر احوالو غور او دقّت وکړي، چې کوم شیان یې جوړ کړي، او له هغو څخه دغه خبره ځان ته معلومه کړي، او اندازه یې ولګوي چې یوه ورځ هرومرو د دغو

موجوداتو او د دغې عظيم الشأني كارخانې نتيجه هم ظاهرېدونكې ده، چې هغه ته آخرت وايي، او هلته به هر چاته د ده د اعمالو جزاء او سزا، ثمره او نتيجه ور وړاندې كيږي، او هر څه يې چې كړلي وي؛ هغه به ريبي.

د عمل له مكافاته غافل مه شه ((()) له غنمو غنم كيږي له اربشو نه اربشه

أَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَىٰهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

آيا پس وينې ته هغه څوك چې نيولى وي ده معبود خپل خواهش (د نفس) خپل، او ګمراه كړى وي ده لره الله په علم باندې (چې استعداد يې ورته معلوم دى په ازل كې)، يا سره له علمه.

تفسير: يعني الله تعالى ته معلوم دي چې د هغه استعداد خراب دى، او د دغې خبرې وړ او مستعد دى، چې له سمې لارې څخه دې لوري ته او بل لوري ته درومي، يا دا مطلب چې هغه بدبخت وروسته له علم، پوهې، ايقان او اذعان ګمراه شوى دى.

وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۲۳﴾

او مهر لګولى وي الله تعالى پر غوږونو د ده، او پر زړه د ده، او ګرځولى يې وي پر سترګو د ده پرده، پس څوك به لاره وښيي ده ته پس له (ګمراه كولو د) الله (ده لره)، پس آيا تاسې پند نه اخلئ (او غور او دقّت نه كوئ، بلكه پند پرې واخلئ).

تفسير: يعني هغه سړى چې محض خپل نفساني خواهش خپل حاكم او معبود وګرځوي، او هر چېرې يې چې خواهش وي؛ هغه لوري ته لاړ شي، او د حق او باطل د معلومولو او بېلولو معيار له ده سره هغه د ده نفساني خواهش او غوښتنه وي؛ نو الله تعالى دى د ده په هم هغې خوښې كړې ګمراهۍ كې پرېږدي، بيا د ده حالت داسې كيږي چې نه يې غوږونه پند او نصيحت اورېدى شي، او نه يې په زړه كې رښتيا خبرې ځاى نيولى شي، او نه پرې پوهېدلى شي، او نه د ده په سترګو كې د بصيرت رڼا بريښي، ظاهر دى چې الله تعالى هر هغه څوك چې د ده د اعمالو په سبب داسې يوه حالت ته رسوي، بل به كوم قوّت او طاقت وي چې وروسته له هغه دى پر هغې سمې لارې راولي.

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ ۚ

او وايي (كُفّار) نشته ژوندون مګر همدغه ژوندون څمونږ دى په دغې دنيا كې، چې مړه كيږو او ژوندي كيږو، او نه مو هلاكوي مګر زمانه.

تفسير: يعني كُفّار وايي: ماسوا له دغه ژوندانه بل ژوندون نشته، بس همدغه دنيا ده چې مونږ په كې ژوندون كوو، او مرو لكه چې د باران په اثر په ځمكه كې شينكي او تركودى زرغونيږي، لوييږي، وچيږي، او بيا له منځه وركيږي، د انسان حال هم پر همدغه قياس كړئ، چې يو وخت پيدا كيږي، او تر يوه معينه وخته پورې ژوندون كوي، او بالآخر د زمانې چورلېدل او تدوير يې له منځه پورته كوي، او ژوندون ته يې خاتمه وركوي.

وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿۲۴﴾

او نشته دوى ته په دغه (انتساب د مرګ زمانې ته) هيڅ قدر علم پوهه، نه دي دوى مګر ګمان كوي (او اټكل چلوي، او دغه خبره بې دليله وايي).

تفسیر: یعنې «دهر» د زمانې نوم دی، چې هغه هیڅ کار کوونکی نه دی، ځکه چې په هغه کې نه حس شته او نه شعور، او نه اراده لا محاله، د دوی مقصد به له دې نه بل کوم شی وي چې هغه د دوی په زعم نه معلومیږي، لیکن په دنیا کې د هغه تصرّفات چلیږي، نو بیا د همدغو تصرّفاتو او تحوّلاتو نسبت ولې پاك الله تعالی ته ونه کړی شي، چې د ده وجود او علی الاطلاق متصرفوالی له فطري دلائلو او عقلي او نقلي براهینو څخه ثابت شوی دی، او د زمانې تحوّلات تبدیلات او انقلابات او د ورځې او د شپې تبدیل او اختلاف او نور ټول د ده په لاس کې دي، همدغه معنی په حدیث کې ښوولې شوې ده چې «دهر» الله دی، نه ښایي چې دهر ته بد وویلی شي، ځکه څه وخت چې انسان «دهر» ته بد وایي، په دې نیت یې وایي چې: د دهر حوادث ورته منسوبیږي، حال دا چې د دهر ټول حوادث د الله تعالی په مشیئت او ارادې سره کیږي، نو د دهر بد ویل په حقیقت کې د الله تعالی په حضور کې بې ادبي او ګستاخي ده، أعاذنا الله منه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾

او هر کله چې ولوستل شي پر دغو (کفّارو) آیتونه (د قرآن) ځمونږ ښکاره؛ نو نه وي حُجّت دلیل د دوی مګر دا چې وایي: راولئ پلرونه ځمونږ که چیرې یئ تاسې رښتیني (په دغې وینا خپلې کې چې پس له مرګه بیا ژوندون دی).

تفسیر: یعنې کله چې د لوی قرآن آیات یا د بعث بعد الموت دلائل دوی ته اورول کیږي؛ نو وایي چې: مونږ له سره د دغو دلائلو منونکي نه یو، هو ! که تاسې پخپله په دغې دعوی کې رښتیني یئ؛ نو ځمونږ مړه پلرونه او نیکونه راژوندي کړئ، او راویې ښیئ، نو خامخا مونږ به ستا دغه ګردې خبرې منو، چې بېشکه پس له مرګه په حقه او رښتیا سره بیا ژوندي کیدل شته.

قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله ژوندي کوي تاسې، بیا مړه کوي تاسې، بیا به سره ټولوي تاسې ورځې د قیامت ته چې نشته هیڅ شك په (راتلو د) هغې کې، ولیکن زیاتره (کافران) خلق نه پوهیږي، (نو ځکه ترې انکار کوي).

تفسیر: یعنې هغه ذات چې یو ځلې مو ژوندي کوي، او بیا مو وژني؛ هغه ته دغه کار څه سختي او اشکال لري چې تاسې بیا ژوندي کړي، او بیا مو ګرد سره یو ځای راټول او جمع کړي؟.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د اسمانونو او د ځمکې (سره له اسمانونو او ځمکې، خلقًا، ملکًا، وعبیدًا) او په هغه ورځ کې چې ودریږي قیامت، نو په دغه ورځ به زیانکاره شي مبطلان (کافران).

تفسیر: په هغې ورځې کې چې ذلیل، سپك او خوار ودریږي؛ نو هلته به دوی ته دغه خبره ښکاره او څرګندیږي چې تېروتلي او غولېدلي وو.

وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً ۫ كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰۤى اِلٰى كِتٰبِهَا ؕ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۸﴾

او وبه وینې ته (ای کتونکیه په قیامت کې) هر امّت ناست پر ځنګنونو خپلو (له خوفه او هیبته)، هر یو امّت به رابللی شي په طرف د کتاب اعمالنامې خپلې (نو وبه ویل شي دوی ته له جانبه د الله چې) نن ورځ به جزاء درکړه شي (تاسې ته د) هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د اعمالنامې په طرف بلل کیږي، چې راځئ سم له دې سره حساب راکړئ !، نن هر سړي ته د ده له هغه عمل سره سم بدل جزاء او سزا وررسیږي، چې په دنیا کې یې کړي وي.

هٰذَا كِتٰبُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ؕ

دغه کتاب ځمونږ دی خبرې کوي (او شاهدي وايي) پر (اعمالو د) تاسې باندې په حقه سره.

تفسیر: یعنې هر هغه کار چې کړی یې وي، دغه اعمالنامه به هم هغه په پوره او کامل صورت سره دربښیي، او د یوې ذرې به هم په هغه څه تزیید او تنقیص نه کیږي.

اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۹﴾

بېشکه مونږ وو چې امر به مو کاوه په لیکلو سره د هر هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې ځمونږ په علم کې هر شی له ازله شته، مګر د دوی د انضباط لپاره ځمونږ پرښتې مقررې دي، چې د دوی ګرد اعمال حقًّا حقًا ولیکي، نن د دوی لیکلی شوی مکمّل رپورټ ستاسې په مخ کې پروت دی.

فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِيْ رَحْمَتِهٖ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ ﴿۳۰﴾

پس هر چې هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ پس ننباسي دوی رب د دوی په رحمت (جنّت) خپل کې، دغه (ننوتل د جنّت) همدغه بری دی ښکاره.

تفسیر: یعنې په جنّت کې به الله تعالی مؤمنان داخلوي، چې هلته په اعلی درجه سره رحمت او هر قسم مهرباني وي.

وَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۟ اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۳۱﴾

او هر چې هغه کسان دي چې کافران شوي دي (وبه ویل شي دوی ته داسې) آیا نه وو آیتونه (د قرآن) چې لوستل کېدل به پر تاسې باندې؛ پس تکبّر مو وکړ (او ایمان مو پرې رانهووړ)، او وئ تاسې قوم ګناهګاران (کافران).

تفسیر: یعنې ځمونږ له طرفه د پندونو او نصیحتونو پوهولو او د حجّت د اتمام ګردې خبرې دوی ته ور رسولی شوي دي، او له هیڅ پلوه هیڅ یو قصور او لنډون په دغه مورد کې نه دی پاتې، خو سره له هغه هم د دوی د غرور او تکبّر سر ښکته نشو، او بالآخر د پخو مجرمانو په حیثیت واوښتل، یا له ﴿وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ﴾ څخه داسې مطلب واخیست شي چې تاسې لا له پخوا څخه جرائم کوونکي خلق وئ.

وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا
وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿۳۲﴾

او هر كله چې وبه ويل شو (تاسو ته اى كفّارو چې) بېشكه چې وعده د الله حقه ده (په بيا ژوندون سره) او قيامت، نشته شک په (راتلو) د هغه كې، نو به ويل تاسې: نه پوهيږو چې څه شى دى قيامت، ګمان نه كوو مګر ګمان لږ، او نه يو مونږ يقين راوړونكي (په راتلو د قيامت).

تفسير: يعني مونږ په دې باندې هيڅ نه پوهيږو چې قيامت به څرنګه وي؟ ته د قيامت كوم عجيب او غريب احوال چې بيانوې؛ مونږ پر هغه له سره يقين اوباور نشو كولى، هو ! دغو خبرو او اترو او ستا د ډېرو اورولو په اثر يو لږ څه ضعيف امكان او يوه توره تياره خيال يې څمونږ په افكارو كې كله نا كله راځي، چې هغه بېله خبره ده.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿۳۳﴾

او ښكاره به شي (په قيامت كې) دوى ته ناكاره والى (بدې جزاوې) د هغو (بدو اعمالو) چې كړي وو دوى (په دنيا كې)، او چاپېر (نازل) به شي په دوى (عذاب د) هغه چې وو دوى چې په هغه پورې به يې مسخرې كولې.

تفسير: يعني څه مهال چې قيامت راشي، د دوى دغه ټول بد كارونه او د هغو نتائج به د دوى په مخ كې وروړاندې كيږي، او د عذاب او د نورو انذارونو په نسبت څه ټوكې ټكالې چې دوى به كولې؛ هغه ټول به د دوى په مخ كې راځي، او دوى چپ له خپل تصوّره په هم هغو كې اخته او ككړ كيږي.

د عذاب ملائكې په ژبه دغو كفّارو ته د الله جل جلاله أعلى شأنُه وأعظم برهانُه له جانبه دغسې خطاب كيږي چې:

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

او وبه ويل شي چې نن ورځ به هېر كړو (د هېروالي معامله به درسره وكړو) مونږ تاسې (په دوزخ كې) لكه چې هېر كړى وو تاسې ملاقات د ورځې ستاسې دغه (چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: يعني په دنيا كې دغې لويې ورځې ته مو هيڅ فكر او خيال نه وو، او بيخي مو هغه نه يادوله، نن مونږ هم په لطف او مهربانۍ سره ستاسې يادونه نه كوو، او تل تر تله مو په همدغه عذاب كې هم هغسې سره خوشې پرېږدو، لكه چې تاسې په دنيوي مزو، مېلو، او چړچو كې ډوب تللي وئ.

وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿۳۴﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ

او ځاى ستاسې اور دى، او نشته تاسو ته هيڅوک له مددګارانو (چې مو ترې خلاص كړي).
دغه (تعذيب له دې سببه دى) چې بېشكه تاسې نيولي مو وو آيتونه (د قرآن) د الله په ټوكو سره، او مغرور كړي وئ تاسې دغه ژوندون لږ خسيس.

تفسير: يعني په دنيوي مزو او چړچو كې داسې مشغول او لګيا شوي وئ، چې له سره دغه خبره ستاسې په فكر او خيال كې نه ګرځېده چې كله به دلته راځئ، او له الله تعالى سره مخامخ كېدونكي يئ؟.

فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿۳۵﴾

نو نن ورځ وبه نه ايستلی شي دوی له دوزخه او نه به د دوی عذر قبول (او توبه ومنله) شي.

تفسير: يعنې نه دوی له دوزخه ايستل کيږي، او نه داسې کومه موقع دوی ته ورکوله کيږي چې په هغې کې څه عبادت او رياضت وکړي، او د رب العزّت د رضاء ميمنت ځان ته حاصل کړي.

فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۶﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَآءُ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۪ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۳۷﴾

پس خاص الله لره ده ټوله ثناء صفت چې رب د اسمانونو او رب د ځمکې دی رب د ټولو عالميانو دی. او خاص الله لره ده لويي په اسمانونو او په ځمکه (په علويّاتو او سفليّاتو) کې، او هم دی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: ښايي چې انسان الله تعالی ته متوجه شي، او د ده د احساناتو او انعاماتو قدر وکړي !، او پر هداياتو يې ټينګ وکړي، او له نورو ګردو څخه ځان وشکوي !، او محض د ده خوښي او رضا ځان ته حاصله کړي !، په حديث قدسي حديث کې راغلي دي: «الكبرياء ردائي، والعظمة إزاري، فمن نازعني واحدا منهما قذفته في النار» «کبرياء ځما څادر دی، او لويي ځما ازار دی، نو هر څوک چې په دغو دواړو کې له ما سره منازعه يا کشمکش وکړي؛ زه به يې په سخت اور کې په غورځولو سره وغورځوم»

تمت سورة الجاثية بعونه وصونه، فلله الحمد والمنة وبه التوفيق.

سُورَةُ الأَحْقَافِ

«د (الأحقاف) سورت مكي دی پرته له (۱۰، ۱۵، ۳۵) آيتونو څخه چې مدني دي، (۳۵) آيته (۴) ركوع لري، په تلاوت كې (۴۶) او په نزول كې (۶۶) سورت دی، وروسته د «الجاثـية» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى ط

رالېږل د دې كتاب (قرآن) دي له طرفه د الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا دی (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي). نه دي پيدا كړي مونږ اسمانونه او ځمكه او هر هغه څيزونه چې په منځ د دې دواړو كې دي مګر په حقه (لپاره د دې چې دلالت وكړي په قدرت او وحدانيت ځمونږ)، او (په) ټاكلي (مقرر كړې) وعدې سره.

تفسير: يعني اسمان او ځمكه او دا ګردې كارخانې الله تعالى خوشې چټې نه دي جوړې كړې، بلكه هغه ګردې يې د يوه غرض او مقصد لپاره پيدا كړي دي، چې تر يوه ټاكلي مدّت او اينبود شوې نېټې او معين ميعاد پورې به همداسې چليږي، كله چې د دې نړۍ نتيجه راښكاره شي؛ نو هغه ته به آخرت وايه شي.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَمَّآ اُنْذِرُوْا مُعْرِضُوْنَ ﴿٣﴾

او هغه كسان چې كافران شوي دي له هغه څيزه چې دوی پرې ويرولی شي (چې قرآن دی) مخ ګرځوونكي دي.

تفسير: يعني له بد انجام څخه نه ويريږي، او د آخرت لپاره څه تياری نه كوي، كله چې د آخرت خبرې اوري؛ نو په يوه غوږ يې ننوځي، او له بل غوږ يې وځي، او ژر تر ژره يې هيروي.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللهِ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوٰتِ ط

ووايه (ته ای محمده !) آيا وينئ خبر كړئ تاسې ما په (حال د) هغو (معبودانو) چې بولئ يې عبادت يې كوئ تاسې بې له الله، وښيئ تاسې ماته ! كوم دی هغه څيز چې پيدا كړی دی دوی له ځمكې څخه؟ آيا شته دوی ته څه شركت په (پيدا كولو د) اسمانونو كې؟ (يعني نشته له الله سره شريک).

تفسير: يعني قدّوس الله تعالى اسمان او ځمكه او ګرد مخلوقات پيدا كړي دي، آيا په رښتيا سره ويلی شئ چې د ځمكې كومه ټوټه يا د اسمان كومه برخه بل چا پيدا كړې ده؟ يا يې پيدا كولی شي؟ نو دوی بيا ولې هغه خپل باطل معبودان له الله تعالى سره بولي؟ بلكه زيات له هغه څخه يې ولې ګڼي؟ او ولې غوښتنې ورځنې كوي؟ دا «ام» بمعنى د همزې د انكار دی.

ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَٰذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ۝۴

راوړئ تاسې ماته کوم کتاب (چې راغلی وي تاسې ته) پخوا له دغه (قرآنه) یا یوه باقي علامه دلیل له علمه (د پخوانیو انبیاوو) که چېرې یئ تاسې رښتیني (په دې کې چې په عبادت کولو د دې معبودانو به الله ته نژدې کېږئ).

تفسیر: یعنې که دوی د خپل شرک په دعوی کې رښتین وي؛ نو د کوم اسماني کتاب سند دې دربښکاره کړي، یا په داسې یو علمي اصول سره دې دا خپله وینا جوته کړي چې د عاقلانو په منځ کې د منلو وړ وي، که پر یو څیز باندې نه عقلي او نه نقلي دلیل په لاس وي؛ نو هغه په څه ډول د منلو او اورېدلو وړ کېدی شي؟.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ۝۵

او څوک دی ډېر ګمراه (یعنې هیڅوک نشته ډېر ګمراه) له هغه چا چې بولي بې له الله څخه هغه چې نشي قبلولی هغه لره (دعاء سؤال) تر ورځې د قیامت پورې، او دغه (مدعو) له دعاء او بلنې د دغو (عابدانو څخه) بې خبره دي.

تفسیر: یعنې له دې څخه به لویه ګمراهي او زیات حماقت څه شی وي، چې یو ناپوه خپل الله تعالی پرېږدي، او له داسې یو بې ژوند او بې واک مخلوق څخه د خپلو اړتیاوو او احتیاجاتو په پوره کولو کې امداد او مرستې وغواړي چې هغوی پخپل مستقل اختیار د هیچا غږ نشي اورېدلی.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ۝۶

او کله چې راټول کړل شي خلق (لپاره د حساب) وي به (وبه ګرځي) دغه (معبودان) دغو (خپلو عابدانو) ته دښمنان، او وي به (وبه ګرځي) دغه (معبودان) په عبادت د دغو (عابدینو خپلو) منکران.

تفسیر: یعنې په آخرت کې چې امداد او معاونت ته یې ډېره اړتیا او حاجت وي؛ نو دا بې وسه معبودان خپلو عابدانو ته څه مرستې رسولی شي؟ بلکه لکه دښمن د دوی په مخکې ودرېږي، او له دوی څخه به خپله بیزاري او خپګان ښکاره کوي، تر دې چې داسې به هم وایي: ﴿مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۷) رکوع (۶۳) آیت)، یعنې دا خلق مونږ نه پېژنو، او نه یې زمونږ بندګي کړې ده، نو تاسې فکر وکړئ چې په هغه وخت کې به دوی ته څومره حسرت او ندامت ورپېښېږي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝۷

او کله چې ولوستل شي پر دغه (اهل د مکې) باندې آیتونه څمونږ ښکاره؛ نو وایي هغه کسان چې کافران شوي دي حق (قرآن) ته کله چې راشي دوی ته؛ چې دا سحر جادو دی ښکاره.

تفسیر: یعنې دا خلق اوس د آخرت هیڅ فکر نه کوي، او نه نصیحت او نه پند او نه ښوونې ته غوږ ږدي، که د پاک قرآن آیتونه دوی ته واورول شي؛ نو په څرګند سره وایي چې دا خو ظاهر سحر کوډې او جادوی دی.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ

بلکه وايي دوی له ځانه يې جوړ کړی دی (محمد دغه قرآن او د الله له جانبه نه دی راغلی).

تفسير: يعني د جادو ويلو څخه زياته قبيحه او شنيعه د هغوی دا دعوی ده چې قرآن مجيد محمد صلی الله عليه وسلم له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د ډېر لويو دروغو نسبت يې الله تعالی ته کوي (العياذ بالله).

قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ

ووايه (ته ای محمده ! دوی ته) که ما جوړ کړی وی دغه (قرآن فرضًا) له ځانه؛ پس نه به شئ تاسې مالکان (خلاصوونکي) ما لره له (عذاب د) الله په مخکې هيڅ قدر (نو ولې به ترم دغومره لوی دروغ پر الله باندې؟).

تفسير: يعني پر الله تعالی باندې دروغ ويل ډېر لوی جرم دی، که په فرض محال سره داسې جسارت هم وکړم؛ نو ګواکې په لوی لاس مې خپل ځان د الله تعالی لوی غضب او ډېر سخت عذاب ته وروړاندې کړ، لږ څه خيال خو وکړئ، هغه سړي چې پخپل ټول عمر کې پر بندګانو باندې دروغ نه وي ويلي، او په ډېرو کوچنيو کوچنيو معاملو کې د الله تعالی له ډاره ريږدي؛ نو څرنګه به يو ناڅاپه پر الله تعالی باندې دروغ وايي، او خپل ځان پخپل لاس په داسې لوی عذاب کې اخته کوي، چې د دنيا هيڅ يو قوّت له هغه څخه ژغوروونکی نشي کېدی.

هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ ۖ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۖ

دغه (الله) ته ښې معلومې دي هغه خبرې چې تاسې لګيا يئ په هغو کې، کافی دی دغه (الله) ښه شاهد حق ښوونکی په منځ ځما او په منځ د تاسې کې (چې دغه قرآن له جانبه د الله دی).

تفسير: يعني هغه خبرې چې تاسې يې ويونکي يئ، الله تعالی ته هغه ښې معلومې دي، که د الله تعالی حق رسول ته کاذب او مفتري وايئ؛ نو د دې خبرې پای (آخر) دروند دی، ولې چې الله تعالی ته ځمونږ او ستاسې هيڅ کومه پټه خبره پټه نه ده، هغه په خپل صحيح او محيط علم سره موافق د هر چا له چارې سره سمه معامله کوونکی دی، زه هغه پاک الله د خپل او ستاسې په منځ کې شاهدوم، هغه به د خپل قول او فعل سره راښيي چې کوم يو رښتيا وايي؟ او کوم يو دروغجن دی؟ او افتراء کوي.

وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝

او همدغه (الله) دی ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني که اوس هم له هغو خبرو څخه خپله خوله ونيسئ؛ نو وبه ښښلی شئ، او وپوهېږئ چې دا ښښنه د الله له لورينې (مهرباني) او بخښنې او حلم څخه ده.

قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) نه يم زه اول له رسولانو (بلکه ځما نه پخوا هم رسولان تېر شوي دي.

تفسير: يعني تاسې ځما له دې خبرو څخه ولې دومره بد وړئ؟ ما کوم نوی شی له ځان سره نه دی راوړی، له ما څخه مخکې هم د نبوّت او رسالت سلسله جاري وه، زه هم هغه خبره کوم چې هغوی کوله، له هغو ګردو پيغمبرانو څخه وروسته زه د الله تعالی له لوري رسول او استاځی شوی يم.

وَمَآ أَدۡرِي مَا يُفۡعَلُ بِي وَلَا بِكُمۡۖ إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٞ ۹

او نه پوهېږم چې څه به وکړل شي له ما سره (په دنيا کې) او نه (پوهېږم) چې څه به وکړل شي له تاسو سره (په دنيا کې)، نه کوم زه پيروي متابعت مګر خو د هغه (حکم) چې رالېږلی شوی دی ماته (چې قرآن دی)، او نه يم زه مګر ويروونکی يم ښکاره (له عذابه).

تفسير: يعني زه له دې خبرې سره هيڅ اړه او کار نه لرم، چې ځما د دې کار وروستنی نتيجه څه کېږي؟ او له ما سره به الله تعالی څه معامله کوي؟ او له تاسې سره به څه چارې کوي؟ او نه اوس زه پوره پوره تفصيلونه د خپل او ستاسې د انجام په نسبت ښوولی شم، چې په دنيا او آخرت کې به څه څه پېښې پېښېدونکې وي؟ يوه خبره کوم چې ځما کار يواځې د الله تعالی د وحي اتباع او د الله جل جلاله د حکم امتثال او د کفر او د عصيان له خرابو نتائجو څخه په ډېر ښکاره ډول سره د خلقو پوهول دي.

قُلۡ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كَانَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرۡتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٞ مِّنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثۡلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسۡتَكۡبَرۡتُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۱۰

ووايه (ته ای محمده ! دوی ته) آيا وينئ خبر کړئ تاسې ما (چې څه حال به وي ستاسو) که چېرې وي دغه (قرآن) له جانبه د الله، حال دا چې کافران شوي يئ تاسې په ده سره، او بيا شاهدي وېلې ده يوه شاهد له (علماوو) د بني اسرائيلو په مثل حقيقت د داسې يو کتاب باندې، پس ايمان راوړی وي (پرې هغه شاهد)، اوتکبّر کړی وي تاسې (له ايمان راوړلو پرې، نو آيا تاسو نه يئ ظالمان؟ بلکه خامخا ظالمان يئ)، بېشکه الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: په دغه زمانه کې د عربو ناپوهان د بني اسرائيلو له علم او فضل څخه مرعوب وو، کله چې ځمونږ د پيغمبر دنبوّت اوازه (انګازه) خوره شوه؛ نو ګرد مشرکانو د دوی د بعث په نسبت د بني اسرائيلو له پوهانو څخه پوښتنې کولې، او غوښتل يې چې د هغوی په خولو دوی دروغجن وښيي، او د خپلو ويناوو لپاره کومه خبره زده کړي او ويې وايي، چې وګورئ ! د علم خاوندان او اهل الکتاب هم د ده خبرې دروغ ګڼي، خو په دې مقصد کې هم مشرکان تل ناکام شول، او الله تعالی د هم هغو بني اسرائيلو په ژبو ځمونږ د پيغمبر تصديق او تأييد وفرمايه، او دا يې ورښکاره کړه، چې هغوی هم لکه پاک قرآن غوندې يو اسماني کتاب چې «تورات» دی، او يو پيغمبر چې موسی عليه السلام دی؛ لري، نو ځکه د رسالت دعوی او د قرآن نزول او راښکته کېدل کوم نوی شی نه دی، له يهودانو ځيني عالمانو په ښکاره ډول سره هم اقرار وکړ چې بېشکه ځمونږ په «تورات» کې ليکلي دي چې: له عربو څخه به يو عظيم الشأن رسول مبعوث شي، چې ديوه مقدّس اسماني قرآن لرونکی به وی، او دا رسول هم هغه موعود پيغمبر راښکاري، او دا کتاب يې هم هغه اسماني کتاب دی چې مونږ په «تورات» کې لوستلی دی، د يهودانو د عالمانو دا شهادتونه في الحقيقت له هغو پخوانيو ويناوو سره سم وو چې سره له زرهاوو تحريفونو او تبديلو تر اوسه پورې په «تورات» او نورو کتابونو کې ليکل کېږي، چې له هغو څخه راښکارېږي چې د بني اسرائيلو ډېر لوی او مقدس ګواه موسی عليه السلام په زرهاوو کلونه پخوا له دې نه داسې شاهدي ورکړې ده چې د بني اسرائيلو له اقاربو او ورونو څخه په بني اسماعيل کې به ځما په شان يو پيغمبر راشي، نو سره له دومره شهادتونو که تاسې د خپلې لوينې او غرور لامله هغه نه منئ؛ نو وپوهېږئ چې له دې څخه به کومه سخته ګناه بله نه وي، او داسې ظالم او ګناهګار ته نه ښايي چې د نجات او فلاح څه توقع ولري.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي په حق د هغو کسانو کې چې ايمان يې راوړی دی (داسې) که چېرې وی (دا ايمان راوړل) خير بهتر؛ نو نه به وو ړومبي شوي (دغه خوار مؤمنان) پر مونږ باندې هغه ته.

تفسير: يعنې زياتره مسلمانان کمزوران، غريبان، او مريان دي، که دا دين ښه وی؛ نو ښو سړيو به منډې وروهلې، او د هغه په منلو کې به يې ځمونږ په شان پوهان، لويان، عزتمندان او مالدار څرنګه له دې مريانو او وينځو څخه وروسته پاتې کېدل؟.

﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ﴾ (۱۱)

او کله چې سمه صافه لاره بيا نه مونده دغو (منکرانو) په دغه قرآن سره؛ نو ژر ده چې وبه وايي دوی: دغه (قرآن) دروغ پخواني دي.

تفسير: يعنې پخوانيو خلقو هم تل داسې خبرې سره جوړولې، ښايي چې دا به د ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ او د ﴿قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ﴾ ځواب وي.

﴿وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ﴾

حال دا چې پخوا له دغه (قرآنه) کتاب (تورات) د موسی امام پېشوا لار ښوونکی وو (مؤمنانو ته)، او (سبب د) رحمت وو (پر دوی)، او دغه (قرآن) يو کتاب تصديق کوونکی دی (هغو پخوانيو کتابونو لره).

تفسير: يعنې دا پخواني دروغ نه دي، بلکه پخواني رښتيا دي، چې په زرهاوو کلونو پخوا له دې نه «تورات» هم د همدې اصولو تعليم او ښوونه کړېده، او د هغه اقتداء ګرو پيغمبرانو او وليانو کوله، او پخپله بشارتو د تعليم سره يې ګردو راتلونکيو نسلونو ته د هدايت رښتيا ښې لارې وروښوولې، او د رحمت ورونه يې ورپرانيستل.

﴿لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ﴾ (۱۲) ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (۱۳)

په دې حال کې چې په ژبه عربي دی لپاره د دې چې وويروي (دغه قرآن) هغه کسان چې ظلم يې کړی دی، «پر ځانونو خپلو په کفر سره» او زيری (د خوشالی) دی نيکو کارانو (مؤمنانو) لره (په جنت سره). بېشکه هغه کسان چې وايي: رب ځمونږ الله دی، بيا ټينګ ودريږي (په عبادت د ده)؛ پس نه به وي (هيڅ) وېره پر دوی، او نه به وي دوی چې خپه به شي (په آخرت کې).

تفسير: همداسې آيت د «حم السجده» سورت په خليرويشتمه سيپاره کې تېر شوی دی، ښايي چې د هغه فوائد هلته ولوستل شي.

﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ (۱۴)

دغه کسان ياران اوسېدونکي د جنّت دي په دې حال کې چې همېشه به وي دوی په دغه (جنّت) کې، ورکوله به شي دوی ته جزاء په سبب د هغو (نېکو عملونو) چې وو دوی چې کول به يې (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د نېکو چارو په سبب د حق تعالی په رحمت به همېشه په جنت کې پاتې کېږي.

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ

او وصيت حکم مو کړی دی هر انسان ته له مور او پلار خپل سره د احسان نېکۍ کولو.

تفسير: د قرآنکريم په ځوځايونو کې حق تعالی خپل حق د مور او پلار له حق سره يو ځای بيان فرمايلی دی، ځکه چې حقيقي موجد خو الله تعالی دی، ليکن په عالم اسباب کې د اولاد د وجود ظاهري سبب والدين دي، او د حق تعالی د ربوبيت د شان خاص مظهر وايه شي، دلته هم رومبی په ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ کې د الله تعالی د حقوقو ذکر وو، اوس يې د والدينو حق راوښود، يعنې انسان ته حکم ورکړی شوی دی چې له خپلو والدينو سره ښه سلوك وکړي !، د هغوی تعظيم، محبت، خدمت کول او خوښي خپل سعادت وګڼي !، په بل ځای کې يې دا ښوولي دي، که والدين مشرك هم وي؛ بيا هم له هغوی سره په دنيا کې ښايي ښه معامله وکړي !، په تېره بيا د مور خدمت کول چې د ځينو وجوهو لامله د هغې حق دې له پلار څه زيات اداء کړ شي، لکه چې صحيحه احاديث په دې باندې دالّ دي، ځکه چې:

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ

پورته کړی (ساتلی) يې دی ده لره (په نس خپل کې) مور د ده په سختۍ سره، او (بيا) يې ايښودلی (ځېږولی) دی ده لره په سختۍ سره.

تفسير: يعنې کله چې حمل د څو مياشتو شي، د هغه دروندوالی معلومېږي، چې مور په دې وخت کې او د تولّد په وخت کې څومره صعوبتونه او تکليفونه پر ځان اخلي، بيا خپل کوچني ته شودې ورکوي، او تر کلونو کلونو هغه هر راز تکليفونه په ځان ګالي، روزنه او پالنه يې کوي، خپله آرامي او هوسايي د هغه په هوسايي او آرامی باندې جاروي، پلار هم تر زياتې اندازې پورې په دغو تکليفونو کې مل وي، او د هغه د روزنې وسيلې ورغونډوي، بېشکه چې دا ګردې چارې د فطرت په تقاضا کېږي، او د همدې فطرت تقاضا وي چې اولاد د خپل مور او پلار دا محبت او شفقت محسوس کړي، او د هغوی د هغه محنت ايثار او قدر وکړي.

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۚ

او (دا) پورته کول ساتل د ده (په نس د مور کې) او جلا کول د ده (له تي نه) دېرش مياشتې وي.

تفسير: ښايي د اکثريه عادت لامله يې داسې فرمايلي وي، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي: «که هلك قوي وي، وروسته له يوويشتو مياشتو څخه له شودو بيلېږي، او نهه مياشتې د هغه د حمل دی، يا داسې ووايئ چې: لږ تر لږه د حمل مدّت شپږ مياشتې دی، او په دوو کلونو کې کوچنيان عمومًا له تي څخه جلا کېږي، چې ګرده مدّت سره دېرش مياشتې شوې، د رضاع د مودې زيات له دې څخه ډېر کم او نادر دی.

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً

تر هغه پورې کله چې ورسېد دی قوّت (د هوښياری) خپلې ته، او ورسېد څلوېښت کلونو ته.

تفسير: په څلوېښت کلنۍ کې عمومًا د انسانانو عقلي او اخلاقي قوّتونه پخېږي، نو ځکه د انبياوو عليهم السلام بعثت اکثر پخوا له څلوېښت کلنۍ څخه نه دی شوی.

قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِيٓ ۖ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾

وويل ده: ای ربه ځما ! الهام وکړې ماته په زړه کې توفيق راکړې په دې چې شکر اداء کړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما باندې، او په مور او پلار ځما باندې، او (بل دا راته الهام وکړه) چې عمل وکړم نېک چې راضي کيږې ته په هغه، او صلاحيت کېږده ته (يا الله) په اولاده ځما کې، بېشکه ما توبه کړې ده تاته، او بېشکه يم زه له حکم منونکيو ځخه (فرمان ستا ته).

تفسير: يعنې سعادتمند سړی داسې وي چې د هغو احساناتو شکريه ادا کړي؛ چې الله تعالی په هغه باندې او د هغه په مور او پلار باندې احسان کړي دي، او د راتلونکي نېک عمل توفيق له الله څخه وغواړي، او د خپل اولاد په حق کې هم د نېکې دعاء طلب وکړي، او له هغه تقصير او لنډوالي څخه چې په حقوق الله او حقوق العباد کې له هغه څخه شوی وي؛ توبه وکړي او د خلوص او تواضع او بندګۍ له لارې څخه د خپل مخلصانه عبوديت او فرمانبرداری اعتراف وکړي !.

أُولَٰٓئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّـَٔاتِهِمْ فِيٓ أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾

دغه (ټول چې دا يې حال او وينا وي) هغه کسان دي چې قبلوو مونږ له دوی نه ډېر ښه د هغو (کارونو) چې کړي دي دوی، او تيرېږو له ګناهونو د دوی نه په دې حال کې چې وي به په يارانو اوسېدونکيو د جنّت کې، وعده کړې ده الله وعده رښتينې هغه (وعده) چې وو دوی چې وعده به يې ورسره کولی شوه (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د داسې بندګانو نېکۍ منلې، بدۍ يې بښلې کيږي، او د دوی ځای د الله أعظم شأنُه وأکرم برهانُه له صادقې وعدې سره سم جنّت دی.

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَآ

او هغه (سړی) چې ويې ويل مور او پلار خپل ته (کله چې راوېې باله ايمان ته) قباحت او کراهيت دې وي تاسې دواړو لره.

تفسير: د سعادتمن اولاد په مقابل کې يې دغه د بې ادب او نالايق او نافرمان اولاد ذکر وفرمايه، چې مور او پلار هغه ته د ايمان خبرې کوي، او پرې پوهوي يې، مګر هغه پرې نه پوهيږي، او په ډېرو بې ادبو خبرو سره ورته غرېږي، او سپک خطابونه ورته کوي، او ايذاء وررسوي، او دغسې هم هغوی ته وايي چې:

أَتَعِدَانِنِيٓ أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِن قَبْلِي

آيا وعده کوئ تاسې له ما سره (يا وېروئ ما) چې وبه ايستلی شم (له قبره) حال دا چې په تحقيق تېر شوي دي ډېر اهل د زمانې پخوا له ما څخه (او يو هم نه دی ژوندی شوی، نو زه به څرنګه بيا ژوندی شم؟).

تفسير: يعنې د مړ کېدلو څخه وروسته له ژوندي کېدلو څخه انکار کوي، او هيڅ له قيامت او پوښتنې څخه نه ويريږي، او وايي چې: څومره قومونه او ټبرونه پخوا له ما څخه تېر شوي دي، نو آيا له هغوی څخه کوم يو سړی تر اوسه پورې بيا ژوندی شوی دی؟.

وَهُمَا يَسْتَغِيْثٰنِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ ۖ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ

او هغو دواړو زارۍ کولې الله ته (په دغه حال کې چې ویل دوی) خرابي دې تا ته، ایمان راوړه ته ! بېشکه وعده د الله (په بعث بعد الموت سره) حقه رښتیا ده.

تفسیر: یعنې د ده په ګستاخۍ باندې له یوې خو الله تعالی ته فریادونه او دعاوې کوي، چې ده ته د حق د قبول توفیق ور په برخه شي، او له بلې خوا يې ویوهوي، چې کمبخته ستا کور وران شه، اوس هم وخت دی فکر وکړه !، او وګوره چې د الله تعالی وعده رښتیا ده، د بعث بعد الموت کوم خبر چې د الله تعالی له لوري ورکړ شوی دی؛ بالکل حق او هغه پخپل ټاپې او وعدې پوره کېدونکی دی، او په هغه وخت کې به ستا د دغه (انکار) نتیجه ښه دربښکاره شي.

فَيَقُوْلُ مَا هٰذَآ إِلَّآ أَسَاطِيْرُ الْأَوَّلِيْنَ ﴿۱۷﴾

پس وواېي دی: نه دی دا (قول په بعث) مګر دروغې قصې د پخوانیو خلقو دي.

تفسیر: یعنې داسې قصې مونږ ډېرې اورېدلې دي، د پخوانیو وختونو قصې داسې ډېرې مشهورېږي، چې په رښتیا سره هغه ګردې دروغ دي، او هیڅ خارجي مصداق نه لري، (العیاذ بالله).

أُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيْٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ۖ

دا هغه کسان دي چې حقه ثابته شوې ده پر دوی باندې خبره (د عذاب) په جمله د نورو امّتونو خلقو کې، چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دوی څخه له پیریانو او انسانانو.

تفسیر: د عذاب خبره هم هغه ده چې د (الم السجدة) په دویمه رکوع کې ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِيْنَ﴾ راغلې دي، یعنې څرنګه چې ډېرې ډلې له پیریانو او له بني آدمانو څخه پخوا له دې نه د دوزخ مستحق ګرځېدلې دي؛ دا بدبختان هم په هغوی کې ګډ دي.

إِنَّهُمْ كَانُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۱۸﴾

بېشکه دوی وو زیان کاران (په دنیا کې).

تفسیر: الله تعالی له خپل رحمت د ایمان او د سعادت تُخم د هر سړي په زړه کې په فطري ډول سره کرلی دی، هغه هم د دې کمبختانو له لاسه ضایع شوی دی، له دې څخه به زیات نقص او خساره څه وي، چې یو سړی په تجارت کې د ګټې په ځای د خپلې ناپوهۍ، غفلت او حماقت له سببه خپله پنګه او رأس المال هم ضایع او له لاسه ورباسي.

وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ۚ

او هرې فرقې ته (د مؤمنانو او کافرانو) مرتبې دي له (جزاء د) هغو چې کړي يې دي (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د اعمالو د تفاوت لامله چې د جنتیانو په درجاتو کې فرق او توپیر (تفاوت) دی، همدا راز د دوزخیانو په درجاتو کې هم فرق شته.

وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾

او (مقررې کړې درجې) لپاره د دې چې پوره به ورکړه شي دوی ته جزاء د عملونو د دوی، حال دا چې پر دوی به ظلم ونه کړ شي (د نېکۍ په کمېدو، او بدۍ په زياتېدو).

تفسير: نه د کومې نېکۍ ثواب لږ ورکاوه شي، او نه د کومې بدۍ سزا د هغه له مېچه پورته او نامناسبه ټاکل کيږي.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا

او ياده کړه (ای محمده !) هغه ورځ چې وړاندې کړ شي هغه کسان چې کافران شوي دي پر اور (د دوزخ باندې، او وبه ويلی شي ورته): چې وړې دي تاسې لذائذ نېکۍ خپلې په ژوندون لږ خسيس کې، اونفع اخيستې ده تاسې په هغه سره (په دنيا کې).

تفسير: د کافرانو په هيڅ يو کار کې د ايمان روح نه وي، يوازې د نېکۍ د يوه قالب او نمونې غونډې يو شی وي، د دې راز فاني نېکۍ اجر هم فاني وي، چې په دې ژوندون کې د مال، شتو، اولاد، حکومت، روغتيا، عزّت، شهرت او نورو په شکل ورکاوه شي، هم هغه يې وفرمايل چې: تاسې د خپلو صوري نېکيو مزې په دنيا کې اخيستې دي، او په هغه ځای کې يې له لذاتو څخه متمتع شوي يئ، هغه عيش او آرام چې د ايمان راوړلو په تقدير تاسو ته په آخرت کې رسېده، ګواکې د هغه په ځای مو په دنيا کې مزې وکړې، اوس دلته تاسو په عيش او مزو کې هيڅ برخه نه لرئ.

فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

پس نن ورځ به جزاء درکوله شي تاسې ته د عذاب سپکوونکي په سبب د هغې چې وئ به تاسو (په دنيا کې) چې تکبّر لويي به مو کوله په ځمکه کې په ناحقه سره، او په سبب د هغې چې وئ تاسو چې نافرماني به مو کوله (په دنيا کې).

تفسير: يعنې نن تاسې ته د دروغو لافو او غاړه غړولو په سزا کې ذليل او رُسوا کوونکی عذاب درکاوه کيږي، همدا يو شی تاسې لره دلته پاتې دی، وروسته له دې نه د ځينو زورورو او متکبّرو اقوامو احوال فرمايي، چې پخوا له آخرته د هغوی انجام څرنګه شوی دی.

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ

او ياد کړه (ای محمده ! دغو منکرانو ته قصه) د ورور د عاد (هود) کله چې وويراوه ده قوم خپل په (رېګستان چې نوم يې) احقاف دی (له عذابه).

تفسير: يعنې د هود عليه السلام چې د «عاديانو» قومي ورور وو؛ قصه دغو معاندانو ته وکړه، کله چې وېراوه ده قوم خپل له عذابه.

د «أرض القرآن» مؤلف تر «بلاد الأحقاف» لاندې ليکي: د يمامې، عمان، بحرين، حضرموت، او د مغربي يمن تر منځ هغه لويه صحراء چې د (الدّهناء) يا (ربع الخالي) په نامه پرته ده، اګر که هغه د ودانۍ وړ (لايق) نه ده، خو د هغه په شاوخوا کې چېرې لږې ډېرې ځمکې د ودانۍ وړ (لايق) شته، په تېره بيا په هغې برخې کې چې له حضرموت څخه تر نجران پورې پرتې دي، ګواکې اوس هم هغه نه ده ودانه، خو په پخوانيو وختو کې د همدې نجران او حضرموت تر منځ د «عادارم» نوميالۍ قبيله ودانه وه، چې د الله تعالی د نافرمانۍ په سبب پناه شوه.

وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿۲۱﴾

او په تحقیق تېر شوي وو (نور) ویروونکي (انبیاء) وړاندې له دغه (هوده) او وروسته له ده څخه (په دې سره) چې عبادت بندګي مه کوئ د هیڅا بې له الله، بېشکه زه ویرېږم پر تاسې باندې له عذابه د ورځې لویې (د قیامت نه).

تفسیر: یعني له هود علیه السلام څخه وړاندې او وروسته ډېر ویروونکي انبیاء راغلي دي، ګردو به هغه ویل چې هود علیه السلام ویل، یعنې د یوه الله بندګي کوئ !، او د کفر او د معصیت له بد انجام څخه وویرېږئ !، ممکن دی چې د عاد په قوم کې به هم برسېره له هود علیه السلام نور ویروونکي هم راغلي وي، والله سبحانه وتعالی أعلم.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿۲۲﴾

وویل (هود ته قوم یې) آیا راغلی یې ته مونږ ته چې وګرځوې مونږ له معبودانو خپلو، پس راوړه مونږ ته هغه (عذاب) چې وعده یې کوې له مونږ سره که چېرې یې ته له رښتیا ویونکیو څخه.

تفسیر: یعني مونږ د خپل آبائي طریقې څخه بېرته ګرځېدونکي نه یو، که ستا دا ویرول رښتیا وي؛ نو ولې په کې ځنډ کیږي؟ هغه چې په ژبه سره یې وایې؛ ښایي چې په کولو یې هم راښکاره کړې.

قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿۲۳﴾

وویل (هود قوم خپل ته) بېشکه همدا خبره ده چې علم په (راتلو د عذاب په) نزد د الله دی، او رسوم زه تاسې ته هغه څه (احکام) چې پرې رالېږلی شوی یم زه په هغو سره، ولیکن زه وینم تاسې یو قوم جاهل ناپوه (ځکه چې په زوره خپل ځان ته عذاب غواړئ).

تفسیر: یعني داسې غوښتنه او مطالبه ستاسو ناپوهي او جهالت دی، زه د الله رسول یم، هغه پیغام چې ځما په وسیله لېږلی شوی دی زه هغه دررسوم، زیات له هغه څخه نه علم لرم، او نه د اختیار خاوند یم، او علم له الله تعالی سره دی، چې منکران کله د دنیوي سزا مستوجب کیږي؟ او تر کله هغوی ته مهلت ورکوي؟.

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا

پس کله چې ولید دوی (هغه عذاب په شکل د) یوې پلنې وریځې مخ کوونکې کندو کښتو (فصلونو) د دوی ته؛ نو وویل دوی: دا یوه پلنه وریځ ده باران ورونکې پر مونږ باندې.

تفسیر: یعني له مخامخ خوا څخه یو وریځ په پورته کېدلو سره ښکاره شوه، خلقو وګڼل چې د دې وریځې له وربدو څخه به ګردې درې او خوړونه وبهیږي، او د ځمکې مخ به له اوبو څخه نه ښکاري، نو ویې ویل چې: ډېره ورورونکې وریځ پورته شوه، اوس به ډېره ښه ووریږي، او ځمونږ کار به پرې جوړیږي، ځکه چې په هغه وخت کې د یوې اوږدې وچکالی او سو کړې له سببه خلق ډېر پرېشان او له قحط په تکلیف وو، او اوبو ته یې ډېر ضرورت درلود.

بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۲۴﴾

(نو وویل هود: نه ده دا وریځ) بلکه دا هغه عذاب دی چې تلوار به مو کاوه تاسو په هغه، یو باد دی چې په ده کې عذاب دی دردناک.

تفسیر: یعني دا اوروونکې وریځ نه ده، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، چې د هغه ژر راتللو ته تاسې سترګې په لاره ولاړ وئ، او په دغه وریځ کې دغسې یو سخت او تند باد دی.

تُدَمِّرُ كُلَّ شَيۡءِۭ بِأَمۡرِ رَبِّهَا فَأَصۡبَحُواْ لَا يُرَىٰٓ إِلَّا مَسَٰكِنُهُمۡۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ۝٢٥

چې هلاکوي (او له بېخه راوکاږي) هر څیز په امر حکم د رب خپل، بیا صباح ته پاتې شول داسې چې نه به لیدل شو مګر کورونه (خالي) د هغوی، همداسې (لکه چې مو جزاء ورکړه عادیانو ته) جزاء ورکوو مونږ قوم ګناهګارانو ته (چې کوي جرمونه په شان د هغوی).

تفسیر: اوه شپې او اته ورځې پرله پسې داسې غضبناک طوفان راوالوت، چې د هغه په مخ کې وني، سرې او خاروي لکه خځلې ښکارېده، او هر شی به یې له بنسټه (بېخه) ایستل، او چارچاپېر پرته (علاوه) له خرابی او ورانی څخه بل شی نه ښکارېده، په پای کې پرته له نړېدلیو کنډوالو څخه بل هیڅ څیز په سترګو نه راتله، ومو لیدل چې د الله تعالی د مجرمانو دا حال دی، ښایي د دې پېښو له اورېدلو څخه په هوش راشئ، که نه ستاسې احوال به همداسې شي.

وَلَقَدۡ مَكَّنَّٰهُمۡ فِيمَآ إِن مَّكَّنَّٰكُمۡ فِيهِ

او خامخا په تحقیق قوّت قدرت ورکړی وو مونږ دوی ته په هغو څیزونو کې چې قوّت قدرت مو نه دی درکړی تاسې ته (ای قریشو !) په هغه کې.

تفسیر: یعني هغه مال، اولاد، کور، کهول او جسماني طاقت چې هغوی ته ورکړی شوي وو؛ تاسې ته نه دي درکړی شوي، کله چې د الله تعالی له جانبه عذاب راغی؛ هیڅ یو شی د هغوی په کار ورنغی، بیا نو تاسې په کومه خبره مغرور یئ؟.

وَجَعَلۡنَا لَهُمۡ سَمۡعٗا وَأَبۡصَٰرٗا وَأَفۡـِٔدَةٗ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُمۡ سَمۡعُهُمۡ وَلَآ أَبۡصَٰرُهُمۡ وَلَآ أَفۡـِٔدَتُهُم مِّن شَيۡءٍ

او ګرځولي دي مونږ هغوی ته غوږونه (سماعت) او سترګې (بصارت) او زړونه (بصیرت)، بیا دفع نه کړه له دوی نه غوږونو (سماعت) د دوی، او نه سترګو (بصارت) د دوی، او نه زړونو (بصیرت) د دوی هیڅ قدر (له عذاب څخه).

تفسیر: یعني د نصیحت اورېدلو ته یې غوږونه او د قدرت د دلائلو ته یې سترګې او پوهېدلو سنجولو ته یې زړونه هغوی ته ورکړي وو، خو یو له هغوی څخه د دوی په کار ورنغی، رانده، کاڼه او لیونیان شول، د پیغمبرانو په مخکښې ودرېدل، تر څو چې سره د لرلو د دې ګردو قوّتونو د الله تعالی عذاب هغوی راچاپېر کړل، او هیڅ یو دنني او باندني قوّت هغه ونشو ګرځولی.

إِذۡ كَانُواْ يَجۡحَدُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ۝٢٦

له دې جهته وو دوی چې انکار به یې کاوه په دلائلو د الله، او نازل شو په هغوی هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې ټوکې کولې.

تفسير: يعنې په هغه عذاب باندې چې هغوی خندا کوله او ملنډې يې پرې وهلې؛ اخته شول.

وَلَقَدۡ اَهۡلَكۡنَا مَا حَوۡلَكُمۡ مِّنَ الۡقُرٰى

او خامخا په تحقيق هلاک کړي دي مونږ هغه چې چاپېر له تاسې څخه دي له (اهل د) کليو ځنې.

تفسير: يعنې پرته د «عاد» له قومه د ثمود د قوم، د لوط د قوم او د نورو کلي همدا راز وران شوي دي، چې ستاسې په شاوخوا کې پراته وو، دا خطاب مکيّانو ته ځکه شوی دی چې هغوی د خپل تګ او راتګ په وخت کې هغه ځايونه پخپلو سترګو سره ويني.

وَصَرَّفۡنَا الۡاٰيٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُوۡنَ ۝۲۷

او مکرر مو بيان کړي دي دلائل لپاره د دې چې دوی بېرته راوګرځي (له کفر نه).

تفسير: مګر سره له دومره پوهولو بيا هم هغوی له هغو چارو څخه مخ ونه ګرځاوه.

فَلَوۡلَا نَصَرَهُمُ الَّذِيۡنَ اتَّخَذُوۡا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ قُرۡبَانًا اٰلِهَةً ؕ

پس ولې مدد مرسته ونه کړه له دوی سره هغو (بُتانو) چې نيولي وو دوی (هغه بُتان) بې له الله لپاره د نژدېوالي (الله ته په زعم خپل) نور معبودان.

تفسير: يعنې د هغو بُتانو په نسبت به يې ويل چې: مونږ د هغوی عبادت ځکه کوو، تر څو هغوی مونږ الله ته نژدې کړي، او لوېې درجې راوبښي، نو هغه بُتان د دې اړې (حاجت) په وخت کې ولې د هغوی په کار ورنغلل.

بَلۡ ضَلُّوۡا عَنۡهُمۡ ۚ

بلکه ورک شول (بُتان په وخت د عذاب کې) له دوی څخه.

تفسير: يعنې نن ورځ د هغوی هيڅېرې پته نشته، چې د عذاب په وخت کې هغوی ته غږ وکړي، آخر هغوی چېرته تللي دي؟ چې د داسې مصيبت په وخت کې هم په کار نه ورځي.

وَذٰلِكَ اِفۡكُهُمۡ وَمَا كَانُوۡا يَفۡتَرُوۡنَ ۝۲۸

او دا (نيول د بُتانو) دروغ د دوی وو، او هغه چې وو دوی چې له خپل ځانه به يې جوړول (پر الله).

تفسير: يعنې دربنکاره شوه چې بُتانو ته الله ويل، او هغو ته هيلې لرل، او په زړه پورې خبرې له هغوی څخه غوښتل؛ ګردې چټې (بېکاره) او اپلتې خبرې وې، او لکه د لرګيو پښې د درېدلو وړ (لايق) نه وې.

(ربط) په ړومبنيو آيتونو کې د انسانانو د تمرّد او سر غړولو خبرې وې، وروسته له دې نه د پيريانو د اطاعت او غاړه اېښودلو خبرې راځي، تر څو له هغه څخه رابنکاره شي هغه قوم چې په طبيعي ډول سره سخت متمرّد او سرکښ دی، له هغو ځينې افرادو څرنګه د الله تعالی خبرې اورېدلې دي؟ او د هغه په مقابل کې لکه موم غونډې پاسته شوي دي، او غاړه يې کېښودلې؟.

وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَ ۚ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا أَنصِتُوا ۖ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿٢٩﴾

او ياد کړه (هغه وخت اى محمده !) کله چې وګرځول مونږ تاته يو ټولى له پيريانو څخه چې غوږ به يې ايښود قرآن ته، پس کله چې حاضر شول (دوى قرآن ته)؛ وويل دوى په منځ خپل کې: چپ شئ تاسې اى پيريانو، بيا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بېرته وګرځېدل قوم خپل ته ويروونکي (له عذابه).

تفسير: له محمدي بعثت څخه پخوا ځينو پيريانو ته لږ څه اسماني خبرې راښکارېدې، کله چې څمونږ په پيغمبر باندې د وحي راتلل شروع شو؛ دا سلسله تقريبًا بنده شوه، او په ډېر کثرت د شهاب سره ويشتل شروع شو، پيريانو ته دا خيال ولوېد چې هرومرو کومه خبره پېښه شوې ده، چې د هغې په وسيله اسماني پېښې کلکې ساتلې او سختې پيرې پرې درېدلې دي، د دې خبرې د پلټنې لپاره پيريان څو څو لويې ډلې په مشرق او مغرب کې سره خواره شول، له دوى څخه يوه ډله (بطن نخله) ته ورسېده، چې اتفاقًا هلته څمونږ پيغمبر صلى الله عليه وسلم سره له څو تنو اصحابو د سهار لمونځ اداء فرمايه، الله تعالى د پيريانو د دې ډلې فکر د محمد صلى الله عليه وسلم د قرآن لوستلو په لوري وګرځاوه، د قرآنکريم غږ د هغوى په غوږونو کې ډېر عجيبه غريبه مؤثر او زړه وړونکى اثر او اغېزه وکړه، او د هغه عظمت، هيبت او لوينې د هغوى په زړونو کې ولوېدې، او پخپلو منځونو کې يې سره وويل: «چپ شئ ! او د زړونو له کومې څخه يې واورئ !»، تر دې چې پاک قرآن دهغوى زړونه په خپل لوري وركش کړل، او په دې خبره باندې يې باور وشو چې همدا هغه نوې خبره ده، چې د هغې په سبب پيريان له اسمانه شړل کيږي، کله چې رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د قرآن له لوستلو څخه فارغ شو، د پيريانو ډلې پخپلو زړونو کې د ايمان او ايقان سوغات نيولى د خپلو ټبرو په لوري رهي شوه، او دا ګردې خبرې يې هغوى ته وويلې، او لازمه ښوونې يې هغوى ته وکړې، چې مفصّلې خبرې يې د (جن) په سورت کې راځي.

قَالُوا يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ

وويل دوى: اى قومه څمونږ ! بېشکه مونږ واموورېده داسې يو کتاب چې نازل کړى شوى دى وروسته له موسى.

تفسير: په پخوانيو کتابونو کې د موسى عليه السلام کتاب «تورات» غوندې بل کتاب، احکام، او شرائع لرونکي نه وو، چې د بني اسرائيلو ګردو انبياوو په هم هغه باندې عمل کاوه.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

په دې حال کې چې تصديق کوونکى موافق دى له هغو (کتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو.

تفسير: ښايي په هغه وخت کې د پاک قرآن هغه برخه چې رسول أکرم صلى الله عليه وسلم لوستله؛ همداسې مضمون لرونکې وه، يا به له قرينو څخه پوهيدلي وي.

يَهْدِيٓ إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾

لاره ښيي حق دين ته او لارې سمې ته.

تفسير: يعنې رښتينې عقيده او د عمل سمه لاره.

يٰقَوۡمَنَآ اَجِيۡبُوۡا دَاعِيَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوۡا بِهٖ

اى قومه ځمونږ ! قبول كړئ قول د بلونكي د الله، او ايمان راوړئ په ده باندې.

تفسير: يعني د هغه خبره ومنئ !، چې د الله تعالى په لوري مو بولي، او د هغه په رسالت باندې يقين ولرئ !.

يَغۡفِرۡ لَكُمۡ مِّنۡ ذُنُوۡبِكُمۡ

چې مغفرت كړي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې.

تفسير: يعني هغه ګناهونه چې د كفر په حالت كې مو كړي دي، اوس د اسلام له بركته هغه ګرد درمعافيږي، او پس له دې نه به بل دفتر شروع كيږي، خو په ياد يې ولرئ چې دلته د (حقّ الله) ګناهونو ذكر دى، او د حقوق العباد معافي له دې څخه څه نه ښكاري.

وَيُجِرۡكُمۡ مِّنۡ عَذَابٍ اَلِيۡمٍ ﴿۳۱﴾ وَمَنۡ لَّا يُجِبۡ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيۡسَ بِمُعۡجِزٍ فِي الۡاَرۡضِ وَلَيۡسَ لَهٗ مِنۡ دُوۡنِهٖۤ اَوۡلِيَآءُ ؕ

او خلاص به كړي (الله) تاسې له عذاب دردناك څخه. او هغه څوك چې ونه مني (بلنه د) بلونكي د الله؛ پس نه به وي عاجز كوونكى (د الله په تېښته سره) په ځمكه كې، او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) څخه دوستان مدد ګاران.

تفسير: يعني نه دوى پخپله په تښتېدلو سره د الله تعالى له ويشتلو څخه ځان ژغورلى (بچ كولى) شي، او نه يې بل څوك ژغورلى (بچ كولى) شي.

اُولٰٓئِكَ فِيۡ ضَلٰلٍ مُّبِيۡنٍ ﴿۳۲﴾ اَوَلَمۡ يَرَوۡا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَلَمۡ يَعۡيَ بِخَلۡقِهِنَّ

دغه كسان په ګمراهي ښكاره كې دي. آيا نه ويني فكر نه كوي (منكران د بعث) چې بېشكه الله هغه (ذات) دى چې پيدا كړي يې دي اسمانونه او ځمكه حال دا چې نه دى ستړى شوى په پيدا كولو د هغوى كې.

تفسير: په دې لفظ كې د يهودانو د عقيدې ترديد دى، چې ويل به يې: «الله تعالى په شپږو ورځو كې ځمكه او اسمان پيدا كړل، او په اوومه ورځ كې يې هوسايي (آرام) وفرمايله» العياذ بالله.

آيا نه دى الله:

بِقٰدِرٍ عَلٰۤى اَنۡ يُّحۡيِۦَ الۡمَوۡتٰى ؕ بَلٰۤى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿۳۳﴾

قادر په دې باندې چې ژوندي كړي مړي؟ بلكه قادر دى، بېشكه دغه (الله) پر هر شيز باندې ښه قادر دى (چې ځيني يې بعث بعد الموت دى)

تفسير: يعني لوى عذاب به وروسته له مړ كېدلو څخه وي، تاسو په دې چرت كې مه اوسئ چې وروسته له مړينې څخه بيا ژوندون چېرې دى؟ الله جل جلاله ته دا كوم ګران كار نه دى، د ځمكې او د اسمان په پيدا كولو كې هيڅ ستړى شوى نه دى، نو آيا ستاسې دا دويم ځلي پيدا كول كوم مشكل كار دى؟ بلكه ډېر ورته آسان دى.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا

او یاده کړه هغه ورځ چې وړاندې به کړل شي هغه کسان چې کافران شوي دي په اور باندې (وبه ویل شي دوی ته) آیا نه وو دغه (عذاب) حق رښتیا؟ نو وبه وایي دوی چې: هو ! حق او رښتیا ده قسم دی ځمونږ په رب ځمونږ.

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به ویل کیږي چې: آیا دوزخ شته او د هغه عذاب رښتیا دی؟ په پای کې به ګرد خوار او ذلیل کیږي، او داسې اقرار به وکړي چې بېشکه واقعي دی، او مونږ په غلطه سره له هغه څخه انکار کاوه.

قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ

فرمایي: نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کافران کېدلی. نو صبر کوه ته لکه چې صبر کړی وو خاوندانو د عزم ټینګ ودربدلو (په حق) له رسولانو، او تلوار مه کوه (په غوښتلو د عذاب) دوی ته.

تفسیر: یعنې کله چې ښکاره شوه چې د منکرانو سزا ورکول په دنیا کې وي یا په آخرت کې، یو ضروري امر دی؛ تاسې د دوی په معاملو کې تلوار ونه کړئ !، بلکه تر ټاکلې نېټې پورې صبر وفرمایئ، لکه چې نورو اولوالعزمو رسولانو همت لرونکیو او ټینګ ودربدونکیو پیغمبرانو به صبر کاوه.

تنبیه: ځینو أسلافو ویلي دي چې: ګرد اولوالعزم پیغمبران همت لرونکي وو، خو په عُرف کې پنځه پیغمبرانو ته په خصوصي ډول ویل کیږي: نوح، ابراهیم، موسی، عیسی، محمد رسول الله صلی الله تعالی علیهم و علی آلهم وأصحابهم وسلّم.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ

ګویا دوی په هغه ورځ کې چې ووینې هغه (عذاب) چې وعده یې ورسره کوله شي؛ نه دی ډیل کړی (په دنیا کې) مګر یو ساعت یوه ګړی له یوې ورځې څخه.

تفسیر: یعنې په دنیا کې هیڅ ډیل او تأخیر په کې نه دی شوی، یعنې اوس خو ډیل او تأخیر دربښکاري، او درګرده وایي چې: ولې هغه عذاب ژر نه رارسیږي، خو په هغې ورځې کې به وپوهیږي چې هغه عذاب ډیر ګړندی راغلی دی، او په دنیا کې هغوی فقط یوه ګړی ژوندون کړی دی، یا به د قبر د هستوګنې موده ورته یوه ګړی معلومیږي، دا یوه عمومي قاعده ده چې تېره شوې موده ډېره لږه ښکاري، په تېره بیا د سختئ او مصیبت په وخت کې د عیش آرامئ ډېره موده خورا لږه په نظر ښکاري.

بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

دغه (قرآن) پند رسونه ده، نو آیا هلاک به کړ شي (بلکه نه هلاک کیږي) مګر قوم فاسقان سر غړوونکي (له احکامو د الله).

تفسیر: یعنې مونږ د نصیحت خبرې تاسې ته دررسولې، او د ښو او بدو لارې مو دربښوولې دي، اوس هر هغه چې دا پند نه اوري؛ هم هغه تباه او پناه کیږي، ځمونږ له خوا د حجّت اتمام شوی دی، مونږ هیڅوک بې قصوره نه نیسو، هم هغه سړي خرابوو چې په خرابئ پسې یې ملاوې تړلې وي.

تمت سورة الأحقاف، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ مُحَمَّدٍ

«د (محمّد) صلی الله علیه وسلم سورت مدني دی، پرته له (۱۳) آیته چې د هجرت په لاره کې نازل شوی دی، (۳۸) آیته (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۷) او په نزول کې (۹۵) سورت دی، وروسته د (الحدید) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا وَصَدُّوۡا عَنۡ سَبِیۡلِ اللّٰهِ

هغه کسان چې کافران شوي دي او منع کړي يې دي (خلق يا منع يې راوړې ده) له لارې د الله (اسلام) نه.

تفسیر: لکه چې د کفّارو د مشرانو دا عادت وو، چې په ځان، مال، او اولاد او نورو شيانو سره يې په دې لارې کې کوښښ کاوه.

اَضَلَّ اَعۡمَالَهُمۡ ﴿۱﴾

خراب (ابته) کړي دي (الله نېک) عملونه ددوی.

تفسیر: يعني هغه چارې چې دوی ښې ګڼلي دي، د ايمان د نه لرلو په سبب هغه نه منلي کېږي، بلکه له هغو څخه ځينې چارې د عتاب موجب ګرځي، لکه د اسلام د نه خوربدلو په لاره کې د پيسو لګول.

وَالَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاٰمَنُوۡا بِمَا نُزِّلَ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّهُوَ الۡحَقُّ مِنۡ رَّبِّهِمۡ ۙ کَفَّرَ عَنۡهُمۡ سَیِّاٰتِهِمۡ وَاَصۡلَحَ بَالَهُمۡ ﴿۲﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (کارونه)، او ايمان يې راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی پر محمد، او هغه حق (دين) دی له (نزده د) رب د دوی، وبه رژوي له دوی څخه (الله) ګناهونه د دوی، او ښه به کړي (الله) حال د دوی.

تفسیر: يعني خراب عادتونه به الله جل جلاله له هغو څخه لرې، او د هغوی احوال به ښه کړي، چې ورځ په ورځ په ښه والي کې پرمختګ کوي، او په آخرت کې د هغوی له ګناهونو څخه تيرېږي، او ښه ورځ ورکوي.

ذٰلِکَ بِاَنَّ الَّذِیۡنَ کَفَرُوا اتَّبَعُوا الۡبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الۡحَقَّ مِنۡ رَّبِّهِمۡ ؕ کَذٰلِکَ یَضۡرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمۡثَالَهُمۡ ﴿۳﴾

دغه (د کفّارو د ښو اعمالو تخريب او د مسلمانانو د بديو مغفرت) په سبب د دې دی چې بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، متابعت يې کړی دی د باطل (د شيطان)، او بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، متابعت يې کړی دی د حق (قرآن) له جانبه د رب د دوی، همداسې (په مثل د دې بيان) بيانوي الله خلقو ته مثالونه (احوال) د دوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی خلقو ته داسې ښه ښکاره د هغوی د ښو او بدو احوال ورښوولي او په ګردو خبرو باندې یې پوه کړي دي، تر څو د باطلو خوښولو نحوست او شامت او د حق منلو برکت او کرامت د هغوی په زړونو کې په ښه ډول سره کینې.

هر کله چې الله تعالی حقوالی د مؤمن او باطلوالی د کافرو بیان کړ، اوس د کافرو بیان دی، یعنې چې داسې ورسره مناسب دي لکه چې فرمايي:

﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَآءً﴾

نو کله چې مخامخ شوئ (په جنګ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شوي دي؛ نو ووهئ وهل د ورمېږونو (د هغو)، تر هغه پورې چې ښه ډېر مو ووژل دوی، او پرې غالب شوئ؛ نو (وتړئ دوی) بیا سخت محکم کړئ تړل (د دوی چې در څخه خلاص نه شي)، پس بیا یا احسان ورسره وکړئ احسان کول وروسته (له بندي کولو او تړلو یې)، او یا تاسې فدیه کړئ دوی فدیه کول (په عوض یې مال واخلئ، یا مسلمانان بندیان راخلاص کړې).

تفسیر: یعنې د حق او باطل مقابله تل وي، کله چې د مسلمانانو او کافرانو په منځ کې جنګ شروع شي؛ نو مسلمانانو ته ښایي چې په هغه کې په ډېره مېړانه او بهادرۍ سره توره وکړي، د باطل زور هلته ماتیږي چې خورا شریر سرې ووژلی شي، او د هغوی ډلې ورماتې شي، نو ځکه د جنګ او جګړې په ډګر کې لټې، بې زړه توب، وېره، توقف، تردّد او تېښته خورا بد کار دی، پر مسلمانانو باندې لازم او ضرور دي، چې د الله تعالی د دښمنانو په ورمېږونو وهلو کې بېړه (تلوار) وکړي، او د دوی د وینې تویولو څخه وروسته کله چې د هغوی قوّت دبدبه ماته شي، او زور یې پاتې نشي؛ نو د هغوی بندي ساتل هم کافي دي، د (۱۰ جزء د الأنفال سورت په (۹) رکوع (۶۷) آیت) کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ دا قید او بند ممکن دی چې د هغوی لپاره یو لوی عبرت او ویښتوب شي، او دوی ته د مسلمانانو له دې نژدېوالي څخه داسې یوه ګټه په لاس ورشي چې په خپل او د مسلمانانو په حال او احوال باندې په ښه شان ځانونه پوه کړي، او پخپل وړاندې او وروسته باندې فکر ووهي، او ورو ورو هغوی د حق او صداقت لاره غوره او له اسلامي تعلیماتو څخه ګټور شي.

بیا که مو مصلحت وشي؛ نو بې له کومې معاوضې د احسان په ډول هغه خوشې کړئ !، په دې ډول ښايي چې ډېر افراد ځمونږ له دې ښو اخلاقو څخه متأثر شي، او ځمونږ د اسلام په لوري راغب وګرځي، او ځمونږ له دین سره مینه او محبت پیدا کړي، داسې هم کولی شئ چې نغدې فدیې ورځنې واخلئ، یا یې د مسلمانانو له بندیانو سره مبادله کړئ، په دې دوو هر یوې کې ډېرې ګټې او راز راز فائده شته، لنډه یې دا که دا د جنګ کافر بندیان د هغوی د وطن او هیواد په لوري لېږئ دوه صورتونه لري:

(۱): په معاوضه باندې خوشې کول.

(۲): بې له معاوضې پرېښودل، په دې دواړو کې هر یو چې اسلامي ټولواک (باچا) ته ښه ښکاریږي، او اصلح وي؛ هم هغه دې غوره او اختیار کړي.

﴿حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا﴾

(جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې کیږدي (جنګیالیان د) جنګ وسلې خپلې.

تفسیر: یعنې د دې حرب، ضرب، قید او بند سلسله به تر هغه پورې جاري وي، تر څو چې خپله وسله کیږدي، او جګړه بنده شي.

ذٰلِكَ ۛ وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِّيَبْلُوَا۟ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ۗ

دغه (حکم د الله په دوی کې) دی، او که اراده فرمايلي وی الله (د بدل اخيستلو)؛ نو خامخا به بدل اخيستی وو الله له دوی څخه (بې له جنګه)، وليکن (امر يې درته وکړ په جهاد له دوی سره)، لپاره د دې چې ازموينه وکړي الله د ځينو ستاسو په ځينو نورو (په جنګ کې).

تفسير: يعنې الله قُدرت لري چې پر دې کافرانو باندې کوم اسماني عذاب نازل کړي، او لکه عاد او ثمود غوندې دوی هم هلاک کړي، خو د جهاد او قتال له مشروعيت څخه د بندګانو امتحان مقصود دی، او الله دوی ازمويي چې څوک د الله تعالی په پاک نامه باندې خپل نوم، ننبان، ځان، مال، اولاد او نور شيان جاروي، او د کفارو په مخکښې څومره مسلمانان له تنبيهي کاروائيو څخه ويښيږي؟ او څومره کسان له دې مهلت څخه فائده اخلي، چې الله تعالی هغوی ته ورکړی دی، او هغوی لکه پخواني قومونه يوځلي په سزا نه رسوي، او نه يې استيصال کوي.

وَالَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُّضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ۝ سَيَهْدِيْهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ۝

او هغه کسان چې وژلی شوي دي په لاره د الله کې؛ پس له سره به ضايع نه کړي (الله) عملونه د دوی. ژر به سمه لاره وښيي دوی ته (الله په دنيا او په آخرت کې)، او ښه به کړي حال د دوی (په دارينو کې).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د الله جل جلاله په لاره کې شهيدان کيږي، اګر که په ښکاره ډول سره دوی پاتې او ناکام په نظر راځي؛ خو په رښتيا سره هغوی برياليان (کامياب) دي، الله تعالی د هغوی چارې نه ضايع کوي، بلکه د کار په پای کې د هغوی هغه ربړونه ګټور کيږي، او دوی ته د جنّت په لوري لاره ورکوي، او د آخرت په ګردو منازلو او مواقعو او مواقفو کې د هغه حال ښه کوي.

وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ۝

او داخل به کړي (الله) دوی په جنّت کې چې معلوم کړی دی (الله) دغه (جنّت) دوی ته.

تفسير: يعنې په هغه جنّت کې داخليږي چې د هغه احوال دوی ته د انبياء عليهم السلام په ژبه ورښکاره شوي دي، وروسته له دېنه چې هلته ورسيږي، هر جنّتي د خپلې هستوګنې ځای پخپله پيژني، او د هغه د زړه کشش به په هم هغه لوري وي چې د هغه دهستوګنې لپاره ټاکلی شوی دی.

تنبيه: ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما د ﴿عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾ معنی (طيّبها لهم) اخيستې ده، يعنې جنّت هغوی ته هسې خوشبويه ورشيندي چې د هغه د هغو ښو وږمو په وسيله به پېژندګلوي دوی ته آسانيږي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ۝

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) که مددګاري وکړئ تاسې له (دين د الله، او رسول د) الله سره؛ نو مدد به وکړي (الله) له تاسې سره (په غلبه پر دښمن)، او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په ځای د جنګ).

تفسير: يعنې په جهاد کې به د الله جل جلاله په مرسته ستاسې قدمونه ټينګ پاتې کيږي، او د اسلام په اطاعت کې به ثابت قدم اوسيږئ، چې د هغه په نتيجه کې به مو په «صراط» کې ثابت قدمي په برخه شي.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿۸﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ پس هلاکوالی شرمول دي دوی ته (له الله)، او عبث خراب به کړي (الله خامخا نېک) عملونه د هغوی.

تفسير: يعنې هسې چې د مسلمانانو قدمونه ټينګوي؛ پر ته له هغه د کفّارو په پښو کې رېږدېدل او په زړونو کې يې وېره غورځوي، او هسې چې مسلمانانو ته د الله تعالی له لوري مرستې رسيږي، د کافرانو کارونه خراب او ابته کيږي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿۹﴾

دغه (هلاکوالی، او د دوی د اعمالو تخريب) په سبب د دې دی چې بېشکه هغوی بد ګڼلې دی هغه (قرآن) چې نازل کړی دی الله (پر محمد باندې)؛ پس الله عبث کړل (نېک) عملونه د دوی.

تفسير: يعنې کله چې هغوی د الله جلّ جلالُه خبرې نه اوري؛ نو الله تعالی به څرنګه د هغوی کارونه خوښوي، او هغه څيز چې د الله تعالی په دربار کې نامنلی وي؛ هغه به خوشې چټي او بېکاره څيز وي.

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكٰفِرِيْنَ اَمْثَالُهَا ﴿۱۰﴾

آيا پس نه ګرځي دوی په ځمکه کې پس چې وګوري دوی (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، هلاکت راوست الله په دوی باندې، او شته لپاره د کافرانو مثالونه (حالونه د هلاکت د پخوانيو کفارو).

تفسير: يعنې په همدې دنيا کې وګورئ چې منکرانو ته څه پيښيږي؟ او د هغوی ګرد تدبيرونه څنګه په ځمکه لوېږي؟آيا په دې ورځو کې به هغوی لره داسې سزاوې نه ورکولی کيږي؟.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاَنَّ الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿۱۱﴾

دغه (نصرت د مؤمنانو، اهلاك د كافرانو په سبب د دې دی چې) بېشکه الله دوست مددګار د هغو (کسانو) دی چې ايمان يې راوړی دی، او بېشکه چې کافران نشته (هيڅ) دوست مددګاران دوی لره.

تفسير: يعنې الله تعالی د مؤمنانو او صالحانو رفيق دی، چې په ټاکلي وخت کې له هغوی سره مرستې کوي، د کافرانو هسې ملګری به څوك وي چې د الله تعالی په مخکښې ودريږي.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَتَمَتَّعُوْنَ وَيَاْكُلُوْنَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿۱۲﴾

بېشکه الله داخل به کړي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) په جنتونو کې بهيږي به له لاندې (د ونو او ماڼيو د هغو څلور قسمه) ويالې، او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ (لږ) نفع اخلي (په دنيا کې)، او خوراك به کوي لکه چې خوراك کوي چارپايان، او اور (د دوزخ) ځای د ورتلو (او کور د اوسېدودی) دوی لره.

تفسیر: یعنې د دنیا سامان غونډوي او له ډېر حرص څخه لکه بهائم غوندې ګرځي، خوري او مزې کوي، او د خپلو اعمالو له نتائجو څخه نه دي خبر چې د دوی د خوړلو او څښلو پای به څه کیږي؟ ښه دې دلته په دنیا کې څو ورځې مزې او چړچې کوي، په آخرت کې دوی ته د اور کور تیار دی.

وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

او ډېر له (اهل د) کلیو نه چې هغوی به ډېر سخت محکم وو له جهته د قوّت نه له (اهل د) کلي ستا نه، هغه (کلي) چې یې ترې ایستلی یې ته (ای محمده !؛ اهل د هغې قریې) هلاك مو کړل هغوی، پس نه به وو هیڅوك مدد کوونکی هغوی سره (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: یعنې هغو قومونو ته چې په زور او قوّت کې د مکې معظمې له خلقو څخه ډېر لوړ (اوچت) وو، سخت هیدادونه او سزاوې یې ورکړې دي، چې د هغوی مرستې ته هیڅوك حاضر نه شول، نو بیا دوی په کومې خبرې دومره مغرور دي؟.

تنبیه: له ﴿قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ﴾ څخه مراد مکّه معظمه ده، چې خلقو یې داسې حرکات وکړه، چې د هغوی په سبب ځمونږ لوی پیغمبر صلی الله علیه وسلم هغه خپل محبوب او مالوف ښار پرېښود.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُم ﴿١٤﴾

آیا نو هغه چې وي په ښکاره حجّت (لارې) له (جانبه د) رب خپل نه په شان د هغه دی چې ښایسته کړی شوی دی ده ته ناکاره کار عمل د ده، او متابعت یې کړی وي د خواهشاتو خپلو (بلکه نه دي سره برابر).

تفسیر: یعنې هر یو سړی چې په ښکاره دلائلو باندې ولاړ وي، او په بصیرت سره په صافه لار روان وي، دا د هغه چا په شان دی چې بد او ناوړه عمل ورته ښه ښکاري، او د ښو او بدو تمیز نه شي کولی، (بلکه برابر نه دي، او د دواړو انجام یو شان نه دی).

مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ

مثل، صفت، بیان د جنّت هغه چې وعده یې کړی شوې ده له پرهېزګارانو سره، په هغه کې ویالې دي له اوبو چې نه به وي بد خوندې (بدلېدونکې په مزه او بوی کې).

تفسیر: یعنې له ډېرو ځنډېدلو یا د کوم شي له ګډېدلو څخه د هغوی بوی او وږم نه خرابیږي، له شهدو څخه ډېرې خوږې او له شودو څخه ډېرې سپینې وي، هیڅ ډول تغییر او بدخوندي په کې نه پیښیږي، بلکه تل صافې خوږې وي.

وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ

او ویالې دي له شودو چې نه به وي متغیرې (مزه یې، بلکه صاف او خوندوره ده) مزه د هغو.

تفسیر: یعنې نه ښایي چې د هغو قیاس د دنیا په شودو باندې وکړ شي، په دې شودو کې سره له تېرېدلو د زیات مدّت څه تغییر او فرق نه پیدا کیږي، بلکه تل به صافې خوږې وي.

وَأَنْهَٰرٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ

او ويالې دي له شرابو چې مزه ورکوونکي دي (هغه) څښونکيو ته.

تفسير: يعني د جنّت په شرابو کې به يو صاف لذّت او ښه خوند او مزه وي، نه په کې نشه وي او نه ماتېدل، او نه سر ګرځېدل او نه بل کوم تريخوالی، او نه څه عيب او نقصان په کې ليدل کيږي.

وَأَنْهَٰرٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى

او ويالې دي له شاتو (ګبين) صفا کړيو شويو (له خيريو نه).

تفسير: يعني صاف او شفاف چې تکدّر چېرې حتّی د يوه نري څڅک نښه به هم په کې نه ښکاري.

تنبيه: دلته د څلورو قسمو ويالو ذکر شوی دی، چې په دوی کې اوبه داسې يو څيز دی چې د انسان ژوند په هغوی باندې ترلی دی، او شودې د لطيفې غـذاء کار ورکوي، شراب د خوښۍ او د نشاط څيز دی، او شهدو ته يې «شفاء للنّاس» فرمايلي دي.

وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ

(او شته) دوی ته په دغه (جنّت) کې له هر راز مېوو.

تفسير: له مشروباتو څخه وروسته يې د دې مأکولاتو ذکر وفرمايه.

وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ ۖ كَمَنْ هُوَ خَٰلِدٌ فِى ٱلنَّارِ وَسُقُوا۟

او مغفرت له (طرفه د) رب د دوی، (آيا دغه ښښتن د نعمتونو) په شان د هغه دی چې تل دی په اور د دوزخ کې وي، او ورڅښولی به شي پرې.

تفسير: يعني الله تعالی د دوی ګردې خطاوې ښښي، او په جنّت کې به يې داخلوي، د جنّت له ننوتلو څخه وروسته به هيڅ کله د خطاوو ذکر نه کيږي، چې د هغوی د خپګان سبب شي، او وروسته له هغه به هم د کومې خطا پوښتنه ترې نه کيږي.

مَآءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَآءَهُمْ ﴿١٥﴾

اوبه ډېرې تودې، پس پرې به کړي (ټوټې ټوټې به کړي دغه اوبه) کولمې د دوی (بلکه دوی سره هيڅکله برابر نه دي).

تفسير: يعني کله چې ايشېدلې اوبه پر دوزخيانو باندې وڅښولی شي؛ نو کولمې به يې پرې کيږي، او د باندې به لويږي، «أعاذنا الله منه».

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰٓ إِذَا خَرَجُوا۟ مِنْ عِندِكَ قَالُوا۟ لِلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مَاذَا قَالَ ءَانِفًا ۚ

او ځيني له دغو (کُفّارو) څخه هغه دي چې غوږ ږدي تاته، تر هغه پورې هر کله چې بهر ووځي دوی له نزده د تا څخه؛ نو وايي هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی ورلره علم څه وويل (محمد) اوس (په دې ساعت کې).

تفسیر: پورته د مؤمنانو او د کافرانو حال بیان شو، په دې آیت کې د هغه راز کافرانو حال بیانیږي چې هغه ته منافق وایه شي، یعنې په ښکاره ځان په مسلمانانو کې ګڼوي، او په پټه کې له هغه څخه انحراف کوي، یعنې دا خلق په ښکاره ډول د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې ته غوږ نیسي، خو په زړه کې ورته توجّه نه کوي، او نه یې په یادوي، او نه پرې پوهیږي، کله چې له مجلس څخه د باندې ووځي؛ نو پوهانو ته وایي چې: دغه سړي محمد صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم اوس څه وویل؟ ښایي له دې پوښتنې څخه به د دې خبرې تعریض وي، چې مونږ د هغه خبرې د اعتناء وړ نه بولو، او غوږ ورته نه ږدو، او نه ورته متوجّه کیږو، یا څه حکم یې وفرمایه؟ ځمونږ ورته ښه فکر نه وو، یا خو مونږ پرې هیڅ پوه نشو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾

دوی هغه کسان دي چې مهر وهلی دی الله په زړونو د دوی (چې تینګ په کُفر ولاړ دي)، او متابعت کړی دی دوی د خواهشاتو خپلو (په نفاق کې).

تفسیر: یعنې د دې راز نالایقو حرکتونو اثر او اغېزه دا کیږي چې الله تعالی د هغوی په زړونو باندې مهر لګوي، او بیا دوی ته د نېکۍ توفیق هیڅ نه پاتې کیږي، او یواځې پر خپلو غوښتلو پسې درومي او پیروي یې کوي.

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾

او هر چه هغه کسان دي چې سمه لاره یې موندلې ده، زیات کړی دی دوی ته (الله یا قرآن) هدایت، بصیرت، او ورکړې ده (الله) دوی ته پرهېزګاري د دوی.

تفسیر: یعنې د هدایت د لارې د تګ اثر او اغېزه دا کیږي چې سړی ورځ په ورځ په هدایت کې ترقي او پرمختګ کوي، او د هغه پوهه، هوش، عقل، پرهېزګاري او اتّقاء او ایمان زیاتیږي.

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً ۖ فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ
ذِكْرَاهُمْ ﴿١٨﴾

پس انتظار نه کوي دوی مګر د قیامت چې رابه شي دوی ته ناڅاپه، نو په تحقیق راغلې دي علامې نښې د هغه (قیامت)، پس بیا څرنګه به (نفع ورسوي) دوی ته هغه وخت چې راشي دوی ته (قیامت) پند اخیستل توبه ایستل د دوی؟.

تفسیر: یعنې د قرآن نصیحتونه، د پخوانیو قومونو عبرت لرونکې قصې، د جنّت وعدې، او د دوزخ وعیدونه یې ګرد واورېدل، اوس د هغو د منلو لپاره د کوم وخت په انتظار کې دي؟ آیا دې خبرې ته دوی سترګې نیولې دي چې قیامت ناڅاپه د دوی په سر باندې ودریږي؟ د قیامت څوعلامې او نښې خو اوس هم راښکاره شوي دي، خو کله چې پخپله قیامت راودریږي؛ نو هلته به دوی ته د پوهنې د حاصلولو وخت کله پاتې وي، یعنې د هغه وخت منل او پوهېدل چټي او بېکاره دي، ځکه چې په هغه باندې نجات او ژغورېدل نه حاصلیږي.

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ

نو پوه شه (ای مخاطبه) شان دا دی چې نشته هیڅ بر حق معبود مګر یواځې الله دی، او مغفرت بښنه غواړه د ګناه خپلې، او لپاره د مؤمنانو سړیو او مؤمناتو ښځو.

تفسير: د هر سړي ذنب (ګناه) د هغه له مرتبې سره سمه وي، دکوم كار د بره ښه خوا پرېښودل او لږه ښه خوا غوره كول كه څه هم د جواز او د استحسان مرتبه ولري، ځينې اوقات د مقرّبينو په حق كې ذنب «ګناه» ګڼل كيږي، د «حسنات الأبرار سيئات المقرّبين» معنى همدا ده، په حديث كې راغلي دي چې «نبي كريم صلى الله عليه وسلم به د ورځې سل كرته استغفار فرمايه».

وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مُتَقَلَّبَكُمۡ وَمَثۡوٰىكُمۡ ﴿۱۹﴾

او الله ته معلوم دى ځاى د ګرځېدلو ستاسې (په ورځ كې يا په دنيا كې)، او ځاى د هستوګنې ستاسې (په شپه كې، يا په آخرت كې).

تفسير: په هومره پردو كې چې وګرځئ؛ بيا به جنّت يا دوزخ ته ورسېږئ، چې هغه ستاسو اصلي ځاى او كور دى.

وَيَقُوۡلُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَوۡلَا نُزِّلَتۡ سُوۡرَةٌ ۚ

او وايي هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى: ولې نه نازلول كيږي يو سورت (د قرآن په باب د قتال د كفّارو سره).

تفسير: داسې يو سورت چې په هغه كې د جهاد اجازه وي.

فَاِذَاۤ اُنۡزِلَتۡ سُوۡرَةٌ مُّحۡكَمَةٌ

نو پس كله چې نازل كړ شي يو سورت محكم.

تفسير: په داسې محكمو او مضبوطو او ټاكليو حكمونو باندې مشتمل وي، چې نه وي منسوخ شوي، او پوره پخپل مهال سم راښكته كيږي، او معنى يې دغسې ظاهريږي چې په كې بل احتمال نه وي غير له قتاله.

وَّذُكِرَ فِيۡهَا الۡقِتَالُ ۙ رَاَيۡتَ الَّذِيۡنَ فِيۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ يَّنۡظُرُوۡنَ اِلَيۡكَ نَظَرَ الۡمَغۡشِيِّ عَلَيۡهِ مِنَ الۡمَوۡتِ ؕ فَاَوۡلٰى لَهُمۡ ﴿۲۰﴾

او ياد كړى شوى وي په هغه كې جنګ؛ نو وينې به ته هغه كسان چې وي په زړونو د دوى كې ناروغي (د نفاق) ګوري تاته لكه كتنه د هغه چا چې بېخودي راغلي وي پر هغه باندې له وېرې د مرګ نه، پس هلاكت دې وي دوى لره.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «مسلمانانو سورت غوښت، يعنې د كافرانو له ربړونو څخه چې ډېر په تكليف وو، هيلې به يې كولې كه الله جلّ جلاله د جهاد امر راكړي؛ نو هغه چې څمونږ له لاسه كېدى شي هغه به مونږ وكړو، كله چې د جهاد امر راغى؛ نو پر منافقانو او خامو خلقو باندې دروند شو، په وېرېدلو او تېغو ختليو سترګو سره به يې پيغمبر ته كتل، او د حال په ژبې سره به يې ويل: «كاشكې مونږ له دې امر څخه معاف اوسو !». په زياته وېره كې د سترګو رونق او ښايستوالى نه پاتې كيږي، لكه چې د ځنكدن په وخت كې د سترګو نور ورك كيږي.

طَاعَةٌ وَّقَوۡلٌ مَّعۡرُوۡفٌ ۟ فَاِذَا عَزَمَ الۡاَمۡرُ ۟ فَلَوۡ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيۡرًا لَّهُمۡ ۚ ﴿۲۱﴾

طاعت كول (د دوى الله ته) او خبره نېكه كول (تاته غوره دي دوى ته)، پس هر كله چې فرض شي كار (د جهاد) پس كه چېرې رښتيا ويل كړي وى دوى له الله سره (په اظهار د حرص جهاد ته)؛ نو خامخا به وو دغه رښتيا ويل بهتر دوى ته.

تفسیر: په ښکاره سره دا خلق امر مني، او په خپلو ژبو سره په اسلام او د هغه په احکامو باندې اقرار کوي، مګر د کار خبره دا ده چې ښايي په عمل سره هم هغوی د الله او د رسول هر امر ومني، ښې او معقولې خبرې وکړي، او بيا د جهاد او د نورو زورورو کارونو په مهال کې د الله جلّ جلاله رښتيني بندګان ثابت شي، نو دا صورت به د هغوی د ښېګڼې او بهترۍ وي.

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾

پس آيا نژدې يئ تاسې (ای منافقانو) که چېرې بادشاهان او متصرّفان شئ، نژدې يئ د دېته چې فساد به کوئ په ځمکه کې، او پرې به کړئ تاسې (خپلولي او) قرابتونه خپل.

تفسير: د حکومت او اقتدار په نشه کې خلق په عمومي ډول په اعتدال او انصاف باندې قائم نه پاتې کيږي، او د دوی دنيوي حرص لا زياتيږي، بيا د مال او د جاه په کشمکش کې د غرض خوښولو جګړې پيدا کيږي، چې د هغه وروستنۍ نتيجه داسې شي چې په دنيا کې عمومي فتنه او فساد پورته کيږي، او يو له بل څخه خپل تعلّقات او اړيکې پرې کوي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې له خپل ځان په تنګ کيږئ، او د جهاد اروز کوئ، نو که الله تعالی همدا تاسې غالب کړي، او برۍ درکړي؛ نو فسادونه به وکړئ».

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾

دا (مفسدان) هغه کسان دي چې لرې کړي دي دوی الله (له رحمت) پس نو کاڼه کړي يې دي دوی (له اورېدلو د حق نه)، او ړندې کړي يې دي سترګې د دوی (له ليدلو د حق نه).

تفسير: د حکومت په غرور کې کاڼه او ړانده شوي ظلم کوي او ضرر رسوي، او د نورو په پوهولو هم پخپل خير او شر باندې نه پوهيږي، د الله جلّ جلاله له لعنت څخه بالکل سنګدل او کلك زړه ګرځېدلي دي، او دا ټول د هغوی د بد اختيار او د استعداد له قصوره ډګر ته راوتلي دي.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾

آيا فکر نه کوي دوی په قرآن کې؟ بلکه پر زړونو (د دوی باندې) قلفونه د زړونو د دوی دي.

تفسير: منافق په قرآن کې غور نه کوي، يا د هغوی د شرارتونو لامله د هغوی پر زړونو باندې مهر او قفل لګېدلی دی، چې د نصيحت د تللو لاره بنده شوې ده، که د قرآن د پوهېدلو توفيق د دوی په برخه وی؛ نو په آسانۍ سره به پوهېدل چې په جهاد کې څومره اخروي او دنيوي ګټې شته.

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى ۙ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾

بېشکه هغه کسان چې بېرته ګرځېدلي دي (له ايمانه) پر شاوو خپلو پس له هغې څخه چې ښکاره شوې ده دوی ته سمه لاره؛ شيطان ښايسته کړي دي دوی ته (ګناهونه)، او مهلت ښکاره کړی دی (شيطان) دوی ته.

تفسير: منافقان وروسته د اسلام له اقراره او د هغه د رښتيا ګڼلو له اعتراف څخه کله چې د ازموينې وخت راشي؛ د خپل قول او اقرار څخه غاړه غړوي، او په جهاد کې له مسلمانانو سره ملګرتوب نه کوي، شيطان هغوی ته دا خبره ورښوولې ده چې که جنګ ته لاړ نشي؛ نو تر ډېر مدّت پورې به ژوندون کوي، نو خامخا به د جنګ له ورتګه او په هغه کې له مړ کېدلو څخه څه ګټه دررسيږي.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾

دغه (مهلت دوی ته په سبب د دې دی چې) بېشکه دوی وویل هغو کسانو ته چې بد یې ګڼله هغه (قرآن) چې رالېږلی دی الله: ژر به حکم ومنو ستاسې (او فرمانبرداري به وکړو) په ځینو کارونو کې (چې مرسته «مدد» ده په جنګ او عداوت د رسول الله کې)، او الله ته معلومې دي پټې خبرې (او مشورې) د دوی هم.

تفسیر: منافقانو به له یهودانو او کافرانو سره ویل: که څه هم مونږ په ښکاره ډول سره مسلمانان شوي یو، خو مونږ به له مسلمانانو سره نه یو ځای کیږو، او نه به د هغوی په مرسته جنګ وکړو، بلکه که مو د لاسه وشو؛ ستاسې سره به مرستې وکړو، او په ګردو چارو کې به مونږ ستاسې خبرو ته غوږ ږدو.

فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾

نو څرنګه به وي (حال د دوی) کله چې قبض کوي دوی لره پرښتې (سا یې راکاږي) وهي به دوی مخونه د دوی، او شاګانې د دوی.

تفسیر: په هغه وخت کې به له موت څخه څرنګه خلاصیږي؟، بېشکه په هغه وخت کې به د نفاق خوند څکي.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

دغه (سا وښکل د دوی په دغه سختۍ سره په سبب د دې دي چې) بېشکه دوی متابعت کړی وو د هغه شي چې په غضب کاوه به یې الله، او بده یې ګڼله خوښي د دغه (الله)، پس ابته (ضایع) خراب کړل (الله نېک) عملونه د دوی.

تفسیر: د الله جلّ جلاله د خوښولو لاره یې نه ده خوښه کړې، او په هغې لارې باندې یې ټګ کړی دی چې د هغه نه وه خوښه، څکه د مړ کېدلو په وخت کې ډاربدونکی او اوتر ښکاربده، او الله تعالی د هغه کفر او طغیان په سبب د هغه ګرد عملونه بېکاره کړل، او هیڅ یو عمل هغه ته په بل ژوندون کې ګټه ونه رسوله.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَن لَّن يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾

آیا ګمان کوي هغه کسان چې په زړونو د دوی کې ناروغي (د شك او د نفاق) ده؛ چې نه به ښکاره کوي الله تعالی پټې کینې د دوی له مؤمنانو سره؟ بلکه ظاهرې به یې کړي.

تفسیر: منافقانو پخپلو زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره حسد او ډېر عداوتونه لرل، او له هغوی سره دښمني او کینې کوي، آیا دوی داسې خیال کوي چې دا به د هغوی په زړونو کې پټ پاتې کیږي؟ او الله تعالی به هغه نه ښکاره کوي؟ او مسلمانان به د هغوی په مکر او فرېب باندې نه خبریږي؟ هیڅکله به داسې نه کیږي !، بلکه د هغوی د باطن خبیث به هرومرو ښکاریږي، او د ازموینې په داسې بهټۍ کې به اچول کیږي، چې هلته به ټولې ککړتیا او خیري له پاکو شیانو څخه جلا کیږي.

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَاهُمْ ۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ ۚ

او که اراده وفرمایو مونږ؛ نو خامخا به وښیو مونږ تا ته دغه کسان، نو خامخا وبه پېژنې ته دوی په (علائمو د) څېرو د دوی، او (قسم دی چې) خامخا وبه پېژنې ته دوی په ګرځولو اړولو د خبرو کې.

تفسير: كه الله تعالى اراده وفرمايي؛ نو منافقان به فردًا فردًا وټاكي، او تاته به يې دروښيي، او نامه په نامه به يې درڅرګند كړي، چې په دې مركه كې دغه او هغه سړي منافقان دي، خو د الله تعالى بالفعل حكمت د داسې سپينو ويلو متقاضي نه دی، برسېره په دې الله تعالى تاسې ته اعلى درجه د فراست نور او رڼا دربښلي دي، چې تاسو هغوی له څېرې او بشرې څخه پېژنئ، او وروسته له دې څخه هغه خلق د خبرو اترو او د وينا له ډوله هم پېژندلی شئ، ځكه چې د منافقانو او د مخلصانو د خبرو كولو او ويلو لهجه او د ګفتګو چل سره جلا وي، هغه زور، شوكت او د خلوص رنګ چې د مخلصانو له خبرې څخه له لرې ښكاري؛ هغه د منافقانو په خبرو كې هيڅ نه وي.

وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ اَعۡمَالَكُمۡ ﴿۳۰﴾

او الله ته معلوم دي ټول اعمال ستاسې.

تفسير: له بندګانو څخه د كومې خبرې پټېدل امكان لري، مګر الله تعالى ته ستاسې ګردې چارې كه پټې وي كه څرګندې وي؛ ورښكاره دي.

وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ حَتّٰى نَعۡلَمَ الۡمُجٰهِدِيۡنَ مِنۡكُمۡ وَالصّٰبِرِيۡنَ ۙ

خامخا او هرومرو مو آزمويو تاسې (په جهاد او نورو تكاليفو سره) تر هغه پورې چې معلوم او ظاهر كړو مونږ جنګ كوونكي له تاسې څخه، او صبر كوونكي (په جهاد او په نورو احكامو او تكاليفو په اسلام كې).

تفسير: د جهاد او د نورو شيانو د احكامو ازموينه مقصود ده، په همدې سختې ازموينې كې دا ښكاره كوي چې كوم كسان د الله تعالى په لاره كې خپلې وينې تويوي؟ او په ډېره سخته ازموينه كې ثابت قدم درېږي؟ او كوم سړی ترې تښتي؟ او هغه په ښه شان سره جلا كړو، او تاسو ته يې درښكاره كړو.

وَنَبۡلُوَا۟ اَخۡبَارَكُمۡ ﴿۳۱﴾

او ازمويو مونږ عملونه حالونه خبرونه ستاسې (د ايمان چې آيا رښتيا ده كه دروغ؟).

تفسير: د هر سړي د ايمان، طاعت، او د انقياد ټول معلومېږي، او د ګردو داخلي خبرې عملاً محققې كېږي.

اِنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا وَصَدُّوۡا عَنۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ وَشَآقُّوا الرَّسُوۡلَ مِنۡۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الۡهُدٰى ۙ
لَنۡ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيۡـًٔا ؕ وَسَيُحۡبِطُ اَعۡمَالَهُمۡ ﴿۳۲﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي، او منع كوي يعني راا ړوي نور (خلق) له لارې د الله څخه، او مخالفت كوي له رسول سره پس له هغه چې ښكاره شوه دوی ته لاره سمه؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هيڅ شی، او ژر ده چې ابته (ضايع) خراب به كړي (الله ـ نېك) عملونه د دوی.

تفسير: د خپلو ځانونو نقصان كوي، الله تعالى ته په دې كې څه نقصان نشته، نه د هغه دين او نه د هغه پېغمبر څه خرابولی شي، هغه قدرت لرونكی الله تعالى د هغوی ګردې پلمې (تدبيرونه) ورخرابوي، او ټولې داسې چارې ړنګوي، او د هغوی زيارونه (كوښښونه) ورانوي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَلَا تُبْطِلُوْٓا اَعْمَالَكُمْ ﴿۳۳﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو) اطاعت كوئ د الله او اطاعت كوئ د رسول الله، او مه باطلوئ تاسې عملونه خپل (په معاصيو سره).

تفسير: په جهاد يا د الله په لاره كې بل كوم محنت او رياضت هلته منلى او مقبول كيږي، چې د الله او د رسول الله له احكامو سره سم وي، او يواځې پخپل شوق، ذوق، خواهش او د طبيعت په غوښتنې سره نه وي، كه نه داسې عملونه بېكاره او ابته كيږي، او توى ځي، او ضايع كيږي، هيڅ يو مسلمان داسې كار نه كوي چې د هغه كوم ښه كار توى لاړ شي، يا له كوم سببه ضايع او بېكاره شي.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿۳۴﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي، او منع كوي (خلق) يا منع راوړي له لارې د الله نه، بيا مړه شي او دوى كافران وي؛ پس له سره به مغفرت ونه كړي الله دوى ته.

تفسير: هيڅ يو كافر چې د كفر په حالت كې مړ شي د الله تعالى له خوا نه بخنبل كيږي، په تېره بيا هغه كافران چې نور خلق د الله تعالى له لارې څخه ګرځوي، او تل په همدې پسې لوېدلى وي، چې څوك د نبي الله د لارې په لوري لاړ نشي.

فَلَا تَهِنُوْا وَتَدْعُوْٓا اِلَى السَّلْمِ ۖ

پس سُستي مه كوئ، او مه ضعيفان كېږئ (په جهاد) كې، او مه غواړئ تاسې (كفّار) روغې ته (بلكه جنګ ورسره وكړئ).

تفسير: مسلمانانو ته ښايي چې د كفّارو په مقابله كې سُست او كم همّت نشي !، او د جنګ له سختيو څخه ونه ويريږي، او د جهاد په موقع كې د روغې په لوري ونه ځغلي !، كه نه دښمن زړور كيږي، او په تاسې باندې به خپل ډېر زور او قوت غورځوي، او د اسلام ټولى به مغلوب او رسوا كيږي، هو ! كله چې د اسلام مصلحت او د مسلمانانو ښېګنې تر ستر ګو لاندې وي؛ نو هلته روغه بده نه ده، لكه چې وروسته د «الفتح» په سورت كې راځي، په هر حال د روغې بنا ښايي پخپل كم همّتى او نامردۍ باندې نه وي.

وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ ۖ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَّتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿۳۵﴾

حال دا چې همدا تاسې غالب يئ (اى مؤمنانو ! پر منكرانو باندې)، او الله له تاسې سره دى (په ثبات نصرت كې)، او له سره به ناقص او ضايع نه كړي له تاسې عملونه ستاسې (بلكه په قيامت كې به پوره جزاء دركړي).

تفسير: د ويرېدلو هيڅ يوه خبره نه ده، كه صبر او استقلال وښيئ، او د الله تعالى په احكامو باندې ثابت قدم واوسئ؛ نو الله له تاسې سره دى، او هغه په پاى كې تاسې ته برى دركوي، او په هيڅ حال كې تاسې ته نقصان او خساره نه درپېښوي.

اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ ۭ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا يُؤْتِكُمْ اُجُوْرَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ ﴿۳۶﴾

بېشكه دا ژوندون لږ خسيس لوبې او مشغولېده دي، او كه ايمان راوړئ تاسې او پرهېز وكړئ (له معاصيو)؛ در به كړي تاسې ته (الله) اجرونه ستاسې، او نه به غواړي له تاسې (ټول) مالونه ستاسې (بلكه مفروضه زكات درڅخه اخلي، يا نه به غواړي له تاسې هيڅ مالونه د تاسې څخه چې غني دى).

تفسير: د آخرت په مقابل کې د دنيا حقيقت د يوې لوبې او تماشې غوندې دی، که تاسې ايمان او تقوی غوره کړئ، او له دې لوبو او تماشو څخه لږ خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی به د هغه بدل تاسې ته پوره درکوي، او ستاسې مال به هم له تاسې څخه نه غواړي، هغه مال ته هيڅ اړ (مجبور) نه دی، دی پخپله مال درکوونکی دی.

إِن يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا۟ وَيُخْرِجْ أَضْغَٰنَكُمْ ﴿۳۷﴾

که وغواړي دی له تاسې څخه هغه (مال)؛ پس ښه کوښښ وکړي په غوښتلو کې (له تاسې)؛ نو بُخل به وکړئ تاسو (په دغې سره)، او راوه به باسي (په دغو غوښتلو يا بخل سره) پټې کينې دښمني ستاسې (له اهل اسلام سره).

تفسير: که الله تعالی په سختی سره د هغوی ګرد مال وغواړي، چې هغوی ته يې ورښلی دی؛ نو څومره د الله بندګان به وي چې په خلاص زړه او روڼ تندي د دې امر په مقابل کې (لبّيک) ووايي، زياتره به هغه سړي وي چې د بخل او تنګدستی ثبوت ښکاره کوي، او د مال لګولو په وخت کې به د هغوی د زړونو خپګان له لرې ښکاريږي.

هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ

واورئ ! خبردار شئ ! تاسې چې يئ ای دغو کسانو چې بللي شوي يئ لپاره د دې چې نفقه کړئ مال ولګوئ په لاره د الله کې (په هغو طريقو سره چې فرض کړې يې دي په تاسې لکه زکات او جهاد).

تفسير: يوه برخه د الله له ورکړې شوي مال څخه د ده په لاره کې د خپلې ګټې لپاره ولګوئ !.

فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ ۖ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ

پس ځيني له تاسو هغه دي چې بُخل کوي (نه لګوي مال) او هغه څوک چې بُخل کوي، مال نه لګوي؛ نو بېشکه چې بخل کوي خپل ځان ته (چې محروموي يې له ثوابه).

تفسير: ستاسې دنيا ستاسې د فائدې لپاره ده، که يې نه ورکوئ؛ نو د خپل ځان نقصان کوئ، الله تعالی ستاسې د ورکولو او نه ورکولو هيڅ پروا نه لري.

وَٱللَّهُ ٱلْغَنِىُّ وَأَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ ۚ

او الله غني بې پروا دی (له نفقې د تاسې او له هر څيزه)، او تاسې فقيران محتاجان يئ (الله ته).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «د مال د لګولو هغه تأکيدونه چې تاسې يې اوروئ؛ داسې خيال ونه کړئ چې الله تعالی يا د هغه رسول له تاسې څخه سوالونه کوي، داسې نه دی، دا ګردې ويناوې د تاسې د ښېګڼې لپاره دي، بيا د يوه په مقابل کې په زرګونو عوضونه تاسې ته رسيږي، که تاسې له داسې ګټې څخه مخ اړوئ؛ نو الله تعالی او د هغه رسول ستاسې څه پروا نه لري.

وَإِن تَتَوَلَّوْا۟ يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓا۟ أَمْثَٰلَكُم ﴿۳۸﴾

او که وګرځېدی تاسې (له ايمان او سخا نه؛ نو الله) به بدل کې راولي يو قوم بل بې له تاسې، بيا به نه وي هغوی په شان د تاسې (ګرځېدونکي له احکامو د الله، بلکه فرمانبردار به وي).

تفسیر: الله تعالی په هغه حکمت او مصلحت چې خپلو بندګانو ته د خرڅ کولو امر ورکوي؛ د هغه حاصل کېدل پر تاسې باندې څه انحصار نه لري، فرض کړئ ! که تاسې بخل او کینې وکړئ، او د الله تعالی له امره مخه واړوئ؛ نو الله تعالی ستاسې په ځای بل کوم قوم دروي، چې هغه قوم به تاسې غوندې کنسک او بخیل نه وي، او په لوی زړه او ډېره خوښۍ به د الله تعالی د احکامو تعمیل او د هغه په لاره کې به خپل مال لګوي، په هر ډول د الله جلّ جلاله حکمتونه او مصلحتونه پوره کېدونکي دي، خو تاسې له دې سعادته بې برخې پاتې کېږئ.

تمت سورة محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم، بتوفیق الله تعالی وإعانته، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الفَتح

«د (الفتح) سورت مدني دی، (۲۹) آیته او (۴) رکوع لري»، په تلاوت کې (۴۸) او په نزول کې (۱۱۱) دی، د (الجمعة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

د دې سورت په مختلفو آیتونو کې د متعدّدو واقعاتو په لوري اشارې دي، چې د فهم د سهولت لپاره د هغو خُلاصه او لنډون داسې بیانیږي:

الف: پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مدینه کې خُوب ولید چې: «په امن او امان سره مکې ته داخل او عمره یې ادا کړې، حلق او قصر یې فرمایلی دی»، دوی دا خوب صحابه وو ته ووایه، خو د ورتګ نېټه یې ونه ټاکله (مقرر نه کړه)، مګر د شدّت اشتیاق څخه د ډېرو داسې خیال کېده چې سږ کال به عمره میسّره کیږي، او اتفاقاً دوی هم د عمرې قصد وفرمایه.

ب: دوی له یونیم زر سړیو سره د عمرې په نیت د مکې په لوري وخوځېدل، او «هدیې» هم له دوی سره وې، کله چې دا خبر مکې ته ورسېد؛ قریشو یوه لویه جرګه جوړه او په هغې کې دا خبره غوټه کړه چې دوی به نه پریږدو چې مکې ته راشي، سره له دې چې سم د مکې معظمې له اصولو سره دښمنانو حق درلود (لرلو) چې حج او عمره وکړي، کله چې محمدي قافله مکې ته نژدې او (حُدیبیې) ته ورسېده؛ نو د دوی اوښه هلته چو شوه، او سره له ډېرو وهلو او خوځولو او کشمکش هیڅ له خپل ځای څخه ونه خوځېده، تر څو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «حبسها حابس الفیل» او ویې ویل: «قسم په الله که د مکې خلق له ما څخه د داسې خبرې مطالبه وکړي چې په هغې کې د حرمات الله تعظیم قائم وي؛ زه به هغه منم»، نو په هغه ځای کې یې قیام وفرمایه.

ج: محمد رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم مکیّانو ته سړي ولیږل، چې «مونږ د جګړې لپاره نه یو راغلي، مونږ پریږدئ چې خپله عمره وکړو، او بېرته لاړ شو»، کله چې د نبوي صلی الله علیه وسلم ځواب ور ونه رسېد؛ نو نبي کریم صلی الله علیه وسلم د عُثمان رضي الله تعالی عنه په خوله هم دا خبره هغوی ته ولیږله، او هغو نارینه وو او ښځو مسلمانانو ته یې زېری ورکړ چې هلته مغلوب او مظلوم اوسېدل: «نژدې ده چې په مکه کې اسلام غالب شي»، قُریشو عثمان رضي الله تعالی عنه ستون کړ، کله چې د عُثمان رضي الله تعالی عنه بېرته راتګ وځنډېد (ایسار شو)؛ دا خبره خوره شوه چې هغه هلته وژلی شوی دی، دلته رسول الله مبارک په دې خیال چې ښایي اوس د جګړې وار هم راورسیږي؛ ګرد اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم تر یوې ونې لاندې کېنول، او د جهاد بیعت یې ترې واخیست، کله چې قریشو د بیعت خبره واورېده؛ وویرېدل، او عُثمان رضي الله تعالی عنه یې بېرته ولېږه.

د: بیا د مکې څو غټان د روغې په غرض د محمد رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم په حضور کې حاضر شول، او صلحنامه یې ولیکله، دلته پر ځینو خبرو باندې بحث او مناقشه پېښه شوه، او مسلمانان په قهر شول، او ویې ویل چې: د داسې خبرې پرېکړه په توره وکړي، خو رسول الله مبارک د مکیانو ګردې غوښتنې ومنلې، او مسلمانانو د رسول الله مبارک په وینا او د کفارو د ډېرو اصرارو لامله له ضبط او تحمّل څخه کار واخیست، او روغه غوټه شوه، په دې روغلیک (صلحنامه) کې یو شرط د کفارو له لوري دا وو چې سږ کال تاسې مسلمانان بېرته لاړ شئ، کال ته بې وسلې

راشئ او عمره وکړئ !، تر لسو کلونو پورې به د دواړو ډلو په منځ کې جنګ نه کیږي، په دې مدّت کې هومره سړي چې له مکې څخه مدینې ته راشي؛ بنایي چې بېرته ولېږل شي، که له مدینې څخه کوم سړی مکې ته راشي؛ هغه همدلته په مکې کې ساتل کیږي، وروسته له دغې روغې څخه دوی په (حُدیبیې) کې د هدي حیوانات ذبح او وروسته له حلق او قصر یې خپل احرام خلاص کړ، او مدینې منورې ته بېرته راغلل.

هـ: په لاره کې همدا د (الفتح) سورت نازل شو، دا ګردې پېښې د هجرت په (۶) کال کې پېښې شوې.

و: محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په (۷) کال د هجرت د «ذي القعدة الحرام» په میاشت کې سم له تړون سره د «عمرة القضاء» لپاره مکې ته تشریف یووړ، او په امن او امان او په زړه پورې یې عمره اداء کړه.

ز: د هغه روغلیك (صلحنامې) هغه خبره چې تر لسو کلونو پورې به جنګ نه کیږي؛ د قریشو له خوا ماته شوه، نو ځکه د هجرت په (۸) کال د رمضان المبارك په میاشت کې مکه معظمه د مسلمانانو په لاس فتحه شوه.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۝ لِّيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنۢبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ

بېشکه چې مونږ فتح او بری مو درکړی دی تاته فتحه، او بری ظاهر، او ښکاره. لپاره د دې څو چې وبښي تاته الله هغه چې پخوا تیر شوي دي له ګناه د تا څخه، او هغه چې وروسته دي (له ګناه څخه).

تفسیر: د حُدیبیې روغه که څه هم په ښکاره ډول د ذلت او مغلوبیت روغه په نظر راځي، او د هغې د شرائط له لوستلو څخه په بادي النظر کې دا محسوس کیږي چې ګردې خبرې د قریشو په ګټه دي، لکه عمر الفاروق رضي الله تعالی عنه او نورو اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین د دې روغې د ښکاره توری له کتلو څخه سخت خپه، محزون، مضطرب او پرېشان وو، دوی خیال کاوه چې د مسلمانانو د دې یو نیم زر (۱۵۰۰) سر جارونکي (قربانوونکي) لښکر په مخکښې به قریش او د هغوی نور طرفداران څه اهمیت لري، ولې د دې راز ګردو جګړو پرېکړه او فیصله په توره سره ونه کړه شي؟ مګر د رسول الله صلی الله علیه وسلم سترګې هغه احوالو او نتیجو ته وې چې د نورو له سترګو څخه به پټې وې، ځکه چې الله جلّ جلالُه د دوی تېر (سینه) د ډېرو سختو پېښو د تحمّل لپاره پرانیستلی وو، دوی په بې مثاله استغناء، توکل، تحمّل، او ایثار سره هغه شرطونه ومنل، او خپلو اصحابو ته یې په دې لنډو توریو (الله ورسولُه أعلم) سره ډاډینه (سُکون) او تسلي ورکوله، یعني الله تعالی او د هغه رسُول په داسې خبرو باندې ډېر ښه پوهیږي، تر څو چې دا سُورت نازل شو، او الله تعالی د دې روغې او فیصلې نوم «فتح مبین» کېښود، خلقو په دې باندې هم تعجّب کاوه، او ویل به یې چې :یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! دا بری دی؟ نبي صلی الله علیه وسلم به فرمایل چې: «هو ! لوی بری دی».

وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ

او (بل لپاره د دې) چې پوره کړي (الله په فتحه د مکې او د نورو ښارونو سره) مهرباني خپله پر تا باندې.

تفسیر: یواځې له تقصیراتو څخه نه تیریږي، بلکه هر هغه ظاهري، باطني، مادي، روحي انعام او احسان چې تر اوسه پورې درسره شوی دی، د هغه تکمیل او تتمیم هم کاوه شي.

وَيَهْدِيَكَ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ۝

او (بل لپاره د دې) چې وښیي تاته سمه صافه لاره.

تفسير: تل به دې د هدايت او استقامت لاره کې قائم لري، د اسلام د حکومت د قائمېدلو په لاره کې به تاته هيڅ مشکلات نه در پيښيږي، خلق به ډلې ډلې ستاسو په لار ښوونه د اسلام په سمه لاره راځي، او په دې ډول د تا د حسناتو په ذخيره کې بېشماره زيادت کيږي.

وَّيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيْزًا ③

او (بل لپاره د دې) چې کومک (مدد) وکړي الله تعالی له تا سره مدد غالب زبردست.

تفسير: د الله تعالی داسې مدد به راشي چې هيڅوک به يې نشي بندولی، او د هغه په مرسته به فتح او ظفر ستاسې له قدمونو سر مل وي.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ فِيْ قُلُوْبِ الْمُؤْمِنِيْنَ لِيَزْدَادُوْٓا اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ ؕ

دغه (الله) هغه ذات دی چې نازله کړې يې ده سکينه، او ډاډينه (سکون) په زړونو د مؤمنانو کې لپاره د دې چې زيات کړي دوی لره ايمان سره له ايمان د دوی.

تفسير: اطمينان او ډاډينه (سکون) يې راښکته کړه يعنې سره له دې چې د هغوی له طبعي څخه خلاف وو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حکم باندې ټينګ ودرېدل، او له ضد کوونکيو کافرانو سره يې ضد ونه کړ، نو د هغه په برکت د دوی ايمان نور هم زيات شو، اول د جهاد په بيعت سره يې ثابته کړه چې مونږ د الله جلّ جلاله په لاره کې د جنګ کولو او ځان جارولو (قربانولو) لپاره حاضر يو، دا هم د ايمان يو رنګ وو، وروسته له دې کله چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم د مسلمانانو له جذباتو څخه پرته (علاوه) روغه وکړه؛ نو دغه د هغوی د ايمان د رنګ بله ننداره وه چې خپل جوش، جذبات او عواطف يې په زور سره ټينګ کړل، او د الله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د فيصلې په مقابل کې يې غاړه کېښودله، رضي الله تعالی عنهم ورضوا عنه.

وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ④

او خاص الله لره دي لښکرې د اسمانونو او د ځمکې (که اراده وفرمايي الله د نصرت د دين خپل؛ بې له تاسې څخه يې هم کوي)، او دی الله ښه خبردار ښه حکمت والا.

تفسير: دغه خبره همغه پاک الله تعالی ښه معلومه ده چې کوم وخت تاسو ته د قتال امر کول مصلحت دی؟ او په کوم وخت کې له قتال څخه بېرته درېدل، او روغه کول تاسې لره ښه دي؟ که تاسې ته د قتال امر درکړ شي؛ نو هيڅ د کفارو د کثرت له خياله تردّد ونه کړئ، ځکه چې د ځمکې او د اسمانونو د لښکرو مالک همغه الله تعالی دی، چې سره د لړتوب ستاسې امداد او مرسته په غيبي لښکرو سره هم کولی شي، لکه چې په «بدر، احزاب، حُنين» او نورو کې يې وکړه.

لِّيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ ؕ

لپاره د دې چې داخل کړي مؤمنان سړي او مؤمناتې ښځې په جنّتونو کې چې بهيږي د لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو (ځلور قسمه ويالې) حال دا چې هميشه به وي دوی په هغو (جنّتونو) کې، او (لپاره د دې چې) ورژوي الله تعالی له دوی څخه ګناهونه د دوی.

تفسير: کله چې رسول أکرم صلی الله عليه وسلم ﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِيْنًا﴾ الآية ولوست؛ نو اصحابو هغوی ته مبارکي عرض کړه، او ويې ويل: يا رسول الله ! دا خو تاسې ته شوه، مونږ ته څه ده؟ نو ځکه دا آيتونه نازل شول، يعنې الله تعالی

اطمينان ډاډينه (سکون) او سکينه راښکته کړله، او د مؤمنانو ايمان يې لا زيات کړ، تر څو دوی په ډېر اعزاز او اکرام سره په جنّت کې داخل کړي، او د هغو ګردې خرابۍ او کمزورۍ معاف کړي، په حديث کې دي: هغو اصحابو چې د حُديبيې بيعت کړی دی؛ هيڅ يو له هغو څخه هم دوزخ ته نه ځي.

وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظِيْمًا ۝۵

دی دغه (غُفران او ادخال د جنّت) په نزد د الله په مراد رسېدل، بری موندل ډېر لوی.

تفسير: ځيني نقّال صوفيان يا مغلوب الحال لويان وايي چې: «جنّت غوښتل د ناقصانو کار دی»، له دې ځای څخه راښکاره شوه چې د الله تعالی په نزد دا لوی کمال دی.

وَّيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَ الْمُشْرِكٰتِ

او (لپاره د دې) چې عذاب کړي (الله) منافقان سړي او منافقانې ښځې او مشرکان سړي او مشرکانې ښځې.

تفسير: د مؤمنينو په زړونو کې يې د صُلحې او روغې له خوا ډاډينه (سکون) پيدا کړه، او د اسلام اساس او بنسټ يې ټينګ کړ، او د اسلامي فتوحاتو او ترقياتو ورونه يې خلاص کړل، چې په پای کې به د کافرانو او منافقانو د مصيبت او د ماتې سبب کيږي، او هغوی ته به سخته سزا رسيږي.

الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ ؕ

چې ګمان کوونکي دي پر الله باندې ګمان د بدۍ (چې الله به هيڅ کله رسول الله ته بری نه ورکوي).

تفسير: «بد اټکلونه» دا دي چې د مدينې د تګ په وخت کې منافقان پرته له «جدّ بن قيس» څخه ګرد هلته پاتې شول، او پلمې يې ځان ته جوړې کړې، ولې چې هغوی داسې اټکل کاوه چې په مکّه کې ضرور جنګ پېښيږي، او دا ګرد مسلمانان په ښکاره ډول عمرې ته راغلي دي، خو په چل سره غواړي چې په معظمه مکه باندې تصرّف وکړي.

عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ ۚ

پر دوی باندې دي راګرځېدل د بدۍ (په ذلّت او عذاب) سره.

تفسير: د زمانې په ګردش او د مصيبت په احاطه کې راغلي تر کومه به احتياط او وړاندې کتل وکړي.

وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ۝۶ وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝۷

او غضب کړی دی الله پر دوی باندې، او لرې کړي دي (الله دوی له رحمت خپله)، او تيار کړی دی الله دوی ته (عذاب د) دوزخ، او بد ځای د ورتللو دی (دغه دوزخ). او خاص الله لره دي لښکرې د اسمانونو او د ځمکې، او همېشه دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: كه هغه سزا دركړي؛ نو څوک به مو وژغوري؟ خدايي لښكر به مو په يوه شېبه كې وړې ذرې كړي، خو هغه ذات سره د زبردستى حكمت لرونكى هم دى، او د الهي حكمت داسې مقتضى نه دى، چې سمدلاسه هغوى ته سزا وركړي.

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝٨﴾

بېشكه مونږ لېږلى يې ته (اى محمده !) شاهد او زېرى وركوونكى او ويروونكى.

تفسير: تاسې د الله امر منونكيو ته زېرى د خوښۍ وركوئ، او غاړه غړوونكو ته وېره اوروئ، او خپل احوال ښيئ، لكه چې له ﴿إِنَّا فَتَحْنَا﴾ څخه تر دې ځاى پورې درې واړه مضامين راغلي دي، او په آخرت كې هم پر خپل امت او هم پر انبياوو عليهم السلام باندې ګواهي وركوئ.

﴿لِّتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ﴾

لپاره د دې چې ايمان راوړئ تاسې په الله او په رسول د دغه (الله)، او مدد وكړئ د هغه د دين، او تعظيم وكړئ د هغه.

تفسير: د ﴿وَتُعَزِّرُوهُ﴾ او د ﴿وَتُوَقِّرُوهُ﴾ ضميرونه كه الله ته راجع شي؛ نو د الله له مدد كولو څخه د هغه د دين او د هغه د پيغمبر مدد كول دي، كه رسول ته راجع شي؛ نو هيڅ اشكال نه پاتې كېږي.

﴿وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٩﴾

او هغه (الله) ته نسبت د پاكۍ وكړئ سبا او بېګا.

تفسير: د الله تعالى د پاكۍ بيان تل كوئ، كه په لمانځه كې وئ، او كه د باندې له لمانځه څخه وئ.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

بېشكه هغه كسان چې بيعت كوي له تا سره بېشكه بيعت كوي له الله سره، او لاس د الله له پاسه د لاسونو د دوى دى.

تفسير: خلقو به خپل لاسونه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لاس كې وركول، او له هغوى سره يې بيعت كاوه، نو دا يې وفرمايل، چې د نبيّ الله په لاس باندې بيعت كول داسې دي لكه له الله تعالى سره بيعت كول، ځكه چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په حقيقت كې د الله تعالى له جانبه بيعت اخلي، او د هغه د احكامو تعميل او تأكيد د بيعت په وسيله كوي، نو دا هسې ده لكه چې د (۵ جزء د النساء سورت په (۱۱) ركوع (۸۰) آيت كې دي: ﴿مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾.

﴿فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝١٠﴾

پس هغه چا چې مات كړ دا بيعت؛ نو بېشكه چې ماتوي به دى بيعت په ځان خپل (او ضرر يې همده ته راجع كېږي)، او هغه څوک چې وفا وكړي په هغه شي چې عهد او اقرار يې كړى دى پر هغه له الله سره؛ پس ژر ده چې ور به كړي الله تعالى ده ته اجر او بدل ډېر زيات (چې د جنّت عطاء او د الله لقاء ده).

تفسير: هغه خبرې چې د بيعت په وخت کې کولی کيږي، که څوک هغه ماتوي؛ نو خپل ځان ته عار او نقصان پېښوي، او الله تعالی او د هغه رسول ته هيڅ يو نقص او ضرر نشي رسولی، او هغه ته د عهد ماتولو سزا ورسيږي، هر څوک چې خپل استقامت ښکاره کړي، او په خپل عهد او پيمان باندې په ټينګه سره ولاړ وي؛ نو هغه ته به د هغه پوره اجر او بدل وررسيږي.

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ

ژر دی چې وبه وايي تاته وروسته پاتې شوي (له تللو د مکې په کال د حُديبيې) له صحرايانو، مشغول کړي يې مونږ مالونو څمونږ او کورنی څمونږ، نو ښښنه وغواړه مونږ لره (د ګناه څمونږ).

تفسير: له مدينې څخه د وتلو په وخت کې رسول الله مبارک مکې معظمې ته د خپلو تللو اعلان کړی وو، او مسلمانانو ته يې له خپل ځان سره د ورتګ تشويق او رغبت ورکړی وو، ښايي له قرائنو څخه دوی ته هم د جګړې د پېښېدلو کوم احتمال ورپيدا شوی وي، خو له دې څخه هغو کلي والو صحرائيانو چې هنوز ايمان د هغوی په زړونو کې لا ښه ځای نه وو نيولی؛ خپل ځانونه يې پټول، او پخپلو منځونو کې به يې سره ويل: «آيا مونږ د هغه قوم کورونو ته لاړ شو، چې هغوی د محمد صلی الله عليه وسلم پر کور مدينې باندې راغلل، او د هغه ملګري اصحاب يې ورځني ووژل، آيا مونږ چې د هغو توره دلته ليدلې ده؛ هلته له هغوی سره جنګېدی شو؟ وګورئ چې دا تلونکي هم له دې سفر بېرته راتلونکي نه دي، او ګرد به هلته سره تباه شي»، په دې آيتونو کې حق تعالی د هغوی پټې خبرې راڅرګندې (راښکاره) کړې، او د هغوی د مدينې له رسېدلو څخه پخوا په لاره کې يې ورښکاره کړه چې ستاسې د صحيح او سالم بېرته راتللو په نسبت به دا خلق د خپلې غير حاضری راز راز دروغ او عذرونه ووايي، او ډول ډول هيلې بهانې پلمې به جوړوي، او وايي به چې: مونږ د خپل کور او کهول له چارو څخه نه وو وزګار، يا مو څوک په کورونو کې نه وو چې وروسته له مونږ څخه د مال، اسباب، اهل او عيال سرپرستي وکړي، په هر حال له مونږ څخه لوی قصور شوی دی، اوس ته له الله تعالی څخه څمونږ مغفرت او ښښنه وغواړه.

يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۚ

وايي دغه (پاتې کيدونکي منافقان) په ژبو خپلو سره هغه (خبرې) چې نشته په زړونو د دوی کې.

تفسير: پخپلو زړونو کې پوهيږي چې دا عُذر بيخي غلط دی، او استغفار او د ښښنې غوښتل هم يو ظاهر داري ده، او رښتيا او له زړه نه ده، ځکه چې دوی نه دا کومه ګناه ګڼي، او نه په داسې څه اعتقاد لري.

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۚ بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ⑪

ووايه ته (ای محمده ! دوی ته) نو څوک دی چې مالک به شي تاسې لره په دفع د عذاب کې د جانبه د الله څخه د يو څيز که الله اراده وفرمايي ستاسې د ضرر او نقصان؟ يا الله تعالی اراده وفرمايي ستاسو د نفع او ګټې؟ (بل هيڅوک نشته چې ضرر او نفع يې په قدرت کې وي)، بلکه دی الله په هغو ګردو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار.

تفسير: هر راز ګټه (فائده) او نقصان د الله تعالی په لاس کې دی، د هغه د ارادې او مشيت په مخامخ کې هيڅوک هيڅ شی نشي کولی، الله تعالی پخوا د تاسې له دې دروغو، حيلو او عذرونو ويلو څخه خبر راکړی دی، او ستاسې حال

او احوال یې ماته را څرګند (راښکاره) کړي دي، او اراده یې فرمایلې ده، چې ستاسې د دې ناوړه (ګنده) اعمالو او حرکاتو په سبب تاسې د حُدیبیې د غزوې له راز راز برکاتو او ګټو څخه بې برخې کړي، او تاسې ته له دې درکه نقصان او خساره ورسوي، که تاسې وایئ چې: مونږ د مال، اولاد، کور او کهول لامله په دې غزوې کې شرکت ونه کړ؛ نو که الله وغواړي چې ستاسې مال، اولاد، کور او کهول ته ستاسې په حضور کې څه زیان او ضرر ورسوي؛ نو ستاسې له لاسه څه کېدی شي؟ یا فرض کړئ: که الله تعالی تاسې یا د تاسې اهل او عیال او مال ته کومه ګټه (فائده) رسوي؛ نو ستاسې نشتوالی او مسافرت د هغې مانع کېدی نشي، او هرومرو یې دررسوي، نو د الله او د هغه د رسول د خوښی په مقابل کې داسې خبرې ته ځیر کېدل او د داسې شیانو پروا کول پرته (علاوه) له حماقت او ضلالت څخه بل شی نه دی، او داسې فکر هم مه کوئ چې په پلمو (تدبیرونو)، حیلو، بهانو او خبرو سره به د الله تعالی او د رسول صلی الله علیه وسلم خوښي حاصله کړئ، او په دې ښه پوه شئ چې الله تعالی ستاسو په ګردو خبرو اترو او پلمو خبردار دی.

بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾

(دا عذرونه او بهانې چې تاسې کوئ داسې نه ده) بلکه ګمان به کاوه تاسې (ای متخلّفینو) چې بیا به له سره بېرته راونه ګرځي رسول الله او مؤمنان (له حُدیبیې نه) کورونو خپلو ته هیڅکله، او ښایسته کړی شوی دی دغه (ګمان د تباهي د مؤمنانو) په زړونو ستاسې کې (ای منافقانو)، او ګمان کړی وو تاسې ګمان بد شوی (په علم د الله کې)، او وئ تاسې یو قوم هلاک کړی شوی.

تفسیر: په رښتیا سره ستاسې د نه ورتګ سبب دا خبرې نه دي چې تاسې یې وایئ، بلکه ستاسې ګمان داسې وو چې اوس پیغمبر او د هغه ملګري له دې سفره په روغ صورت بېرته راونه ګرځي، دا ستاسې د زړه ټینګه خبره وه، چې دا ګمان مو بیخي غلط او چټي (بېکاره) ثابت شو، نو ځکه تاسې خپل حفاظت او ګټې د جلا اوسېدلو په صورت کې سنجولې وې، او حال دا دی چې په دې صورت کې ستاسې خُسران او تباهي وه، او الله تعالی ته ښه معلوم وه چې تاسې تباه او برباد کېدونکي یئ.

وَمَن لَّمْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٤﴾

او هر هغه چې ایمان یې نه وي راوړی په الله او په رسول د دغه (الله)؛ نو بېشکه مونږ تیار کړی دی مونږ کافِرانو ته تود اور (د دوزخ). او خاص الله لره دی سلطنت او باچایي د اسمانونو او د ځمکې (ملکا خلقًا وعبیدًا)، ښښي هر هغه چې اراده وفرمايي (د مغفرت یې)، او په عذاب کې اچوي هر هغه چې اراده وفرمايي (د عذاب یې)، او همېشه دی الله ډېر ښه ښښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: هغه څوک چې د الله تعالی اراده د هغه ښښنې ته نه وي تللې؛ نو زه یې څرنګه ښښنه وغواړم، هو ! که الله تعالی مهرباني پر تاسې باندې وفرمايي؛ نو تاسې ته توفیق درکوي چې توبه وکاږئ، او د هغه ښښنه ځان ته وګټئ، د هغه رحمت په هر حال کې د هغه په غضب باندې سابق دی.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۖ يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ ۚ قُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ ۖ

ژر به ووايي (تاته) وروسته پاتې کيدونکي (خلق) کله چې روان شئ تاسې غنيمتونو (د خيبر ته) (لپاره د دې) چې واخلئ تاسې هغه (غنائم) ! پرېږدئ مونږ چې درځو په تاسې پسې (لپاره د جنګ او غنيمت)، اراده لري دوی چې بدلې کړي دوی د الله خبرې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې له سره به متابعت ونه کړئ تاسې ځمونږ، همداسې فرمايلي وو الله پخوا له دې څخه.

تفسير: د حُديبيې له راتګ څخه وروسته رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته امر ورسېد، چې پر (خيبر) باندې بريد او تعرض وکړي !، چې هلته هغه غدّاران يهودان اوسېدل، چې د (احزاب) په غزا کې يې کافرانو ته د مدينې لارښوونه کړې وه، حق تعالی خپل رسول ته خبر ورکړ چې هغه صحرائيان چې حُديبيې ته نه وو تللي؛ اوس به د (خيبر) په غزا کې له تاسې سره د ورتګ غوښتنه وکړي، ځکه چې هلته وېره لږه او د ولجې (غنيمت) هيلې ډېرې دي، تاسې هغوی ته ووايئ چې: ستاسې له دې غوښتنې څخه لا پخوا ماته الله تعالی ستاسې په نسبت هدايت راکړی، دا چې تاسې په دې سفر کې هم هر ګز نشئ تلی، نو آيا په دې صُورت کې به تاسې له مونږ سره تلی شئ؟ که ځئ نو د دې تګ معنا به دا وي چې د الله تعالی خبره بدله شوې ده، حال دا چې د الله تعالی احکام هيڅکله بدليدونکي نه دي.

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ

بيا به ژر ووايي چې حسد او کينه کوئ تاسې له مونږه سره (په ګټه ځمونږ کې ای مؤمنانو !).

تفسير: الله تعالی هيڅ نه دي فرمايلي، تاسې محض دا غواړئ چې مونږ ته څه ګټه ونه رسيږي، او د غنيمت مال يوازې تاسې ته پاتې دی.

بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

(داسې نه ده) بلکه وو دوی چې نه به پوهېدل (له دين د اسلام نه) مګر خو لږ څه.

تفسير: ډېره لږه پوهـه لري، او دا ناپوهان په دې نه پوهيږي چې د مسلمانانو د زُهد او د قناعت مرتبه دومره لوړه ده، چې هغوی هيڅ دنيوي ګټو ته نه ګوري.

قُل لِّلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِن تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ

ووايه (ای محمده !) وروسته پاتې کېدونکيو ته له صحرائي خلقو: ژر ده چې راوبه بللی شئ تاسې طرف د جنګ د يوه قوم ته چې خاوندان د جنګ سخت وي، يا به جنګ کوئ تاسې له هغو سره (چې ايمان يې نه راوړ)، يا به مسلمانيږي هغوی؛ نو بيا که امر ومنئ تاسې د دغو بلونکيو دربه کړي تاسې ته الله اجر ثواب ښه (چې عزّت او غنيمت دی په دنيا کې، جنّت او رؤيت دی په عُقبا کې).

تفسير: لږ څه صبر وکړئ، دې غزا ته نشئ تلی، خو وروسته له دې نه نورې جګړې ډېرې راتلونکې دي، او د خورا سختو جنګياليو قومونو سره به د مسلمانانو جنګونه پېښېدونکي وي، او د هغه سلسله به تر هغه پورې اوږدېږي تر څو

هغه اقوام یا د اسلام په دین مشرّف شي، یا جزیه ورکړي، او ځان مطیع الاسلام وشمېري، که په رښتیا سره تاسې د جهاد مینه لرئ؛ نو هلته د جهاد ډګر ته ننوځئ! او خپل شجاعت مېړانه (بهادري) او توره راښکاره کړئ، که چې په هغه وخت کې د الله تعالی امر او حکم ومنئ؛ نو الله تعالی به خورا ښه بدل او جزاء تاسې ته درکړي.

تنبیه: له دې جنګیالیو قومونو څخه (بنو حنیفه) یا نور مراد دي، چې د کذّاب مسیلمه تبېر وو، یا (هوازن) یا (ثقیف) او نور دي، چې د حُنین په غزا کې له هغوی سره مقابله وشوه، یا به هغه مرتدّان وي چې له هغوی سره د ابوبکر الصدّیق رضي الله تعالی عنه په خلافت کې سخته جګړه پېښه شوه، یا به د پارس، روم، خراسان، پښتونخوا ګرد او نور هغه توریالي قومونه وي، چې د راشدو خلفاوو په وخت کې له هغوی سره سخت جنګونه ونښتل.

وَإِن تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُم مِّن قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾

او که وګرځېدئ تاسې لکه چې ګرځیدلي وئ پخوا له دې څخه؛ نو په عذاب به کړي (الله) تاسې په عذاب دردناک سره.

تفسیر: لکه چې د حُدیبیې له تګه بېرته پاتې شوی، که په راتلونکي جګړې کې هم بېرته پاتې شوی؛ نو الله تعالی تاسې ته ډېر درد لرونکی عذاب درکوي، او ښایي پخوا له آخرته په همدغه دنیا کې هم څه عذاب درورسیږي.

لَّيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَمَن يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

نشته پر ړانده باندې هیڅ ګناه او تکلیف، او نه په ګوډ باندې هیڅ ګناه او تکلیف، او نه په ناروغ باندې هیڅ ګناه او تکلیف (ځکه چې جهاد پر دغو معذورانو باندې فرض نه دی)، او هر هغه څوک چې اطاعت وکړي، حکم ومني د الله او د رسول د دغه (الله)؛ نو داخل به یې کړي (الله) دی په جنّتونو کې چې بهیږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، او هر هغه څوک چې وګرځېد (له احکامو د الله)؛ نو (الله) به په عذاب کړي دی په عذاب ډېر دردناک سره.

تفسیر: په ګردو امورو او معاملو کې عامه ضابطه همدا ده چې متخلّفین معذّب کړي.

لَّقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ

خامخا راضي او خوښ شوی دی الله تعالی له مؤمنانو نه هغه وخت چې بیعت یې کاوه، له تا سره د لاندې د ونې.

تفسیر: دا د «کیکر» ونه وه، غالبًا د ﴿لَّقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الآیة - د فرمایلو له سببه دغه بیعت ته (بیعة الرضوان) وایي، چې د هغه مفصّله قصه د دې سورت په شروع کې تېره شوه.

فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ

بیا معلوم کړ (الله په ظاهري علم سره هم) هغه (اخلاص) چې په زړونو د دوی کې وو.

تفسیر: د ظاهر اندېښنه او د زړه توکّل، حسن نیت، صدق، اخلاص اسلامي مینه او نور.

فَاَنۡزَلَ السَّكِيۡنَةَ عَلَيۡهِمۡ وَاَثَابَهُمۡ فَتۡحًا قَرِيۡبًا ۙ﴿۱۸﴾ وَّمَغَانِمَ كَثِيۡرَةً يَّاۡخُذُوۡنَهَا ؕ

بیا راښکته کړه (الله) سکینه، او ډاډینه (سکون) پر دوی باندې، او عوض یې ورکړ (الله) دوی ته بری نژدې (چې فتح د خیبر ده)، او ولجې (غنیمت) ډېرې چې وابه خلي دوی هغه (ولجې).

تفسیر: مراد له فتحې نژدې څخه فتحه د خیبر ده، چې د حُدیبیې له ببرته راتګ څخه سمدلاسه پېښه شوه، او زیاتې ولجې (غنیمت) په لاس ورغللې، چې له هغو سره مجاهدین هوسا او خوښ شول.

وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيۡزًا حَكِيۡمًا ﴿۱۹﴾

او دی الله همېشه قوي غالب ډېر حکمت والا.

تفسیر: الله تعالی په خپل زور او حکمت سره، د حُدیبیې نقصانونه ! په دې ځای کې تلافي او معاوضه کړل، او په فتحه د مکې معظّمې او حُنین کې همداسې تلافي او معاوضې په ظهور ورسېدې.

وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيۡرَةً تَاۡخُذُوۡنَهَا فَعَجَّلَ لَكُمۡ هٰذِهٖ

وعده کړې ده له تاسې سره الله د غنائمو او ولجو ډېرو چې وابه یې خلئ تاسې هغه نو (الله) ژر درکړل تاسې ته دا (غنائم او ولجې).

تفسیر: وروسته به ډېرې ولجې او غنیمتونه دررسېدونکي وي، چې له هغو یو همدا د خیبر غزا ده، چې ستاسې برخه په دې کې درکړه شوه.

وَكَفَّ اَيۡدِىَ النَّاسِ عَنۡكُمۡ ۚ

او (الله) بند کړل لاسونه د خلقو له تاسې نه.

تفسیر: عام جنګ در پېښ نه شو، او په حُدیبیې او خیبر کې یې د کفّارو له لاسه تاسې ته څه ضرر او نقصان ونه رساوه، او ستاسې په نشتوالي کې هیڅا ستاسې اهل او عیال کور او کهول ته هم لاس ونه غځاوه.

وَلِتَكُوۡنَ اٰيَةً لِّلۡمُؤۡمِنِيۡنَ

او چې شي دا کار نښه (د قدرت د الله) لپاره د مؤمنانو.

تفسیر: مسلمانان دې وپوهېږي چې د الله تعالی قدرت څرنګه دی؟ او د هغوی درجه د هغه په دربار کې کې څومره ده؟ او بل دا چې وروسته له دې څخه هم د هغه نورې ګردې وعدې همداسې پوره کېدونکې دي.

وَيَهۡدِيَكُمۡ صِرَاطًا مُّسۡتَقِيۡمًا ۙ﴿۲۰﴾

او الله ښیي تاسې ته لاره برابره.

تفسیر: د الله تعالی پر وعدو باندې ډاډینه او د هغه د لا محدود قدرت پېژندنه او همغه ذات ته د ځان او د جهان سپارنه؛ د لا زیات اطاعت او حکم منلو ترغیب درکوي، چې همدا ده د توکّل برابره او سمه لاره.

وَّأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾

او بل (يې دركړي دي تاسو ته غنيمتونه او برى) چې لا نه وى قادر تاسې په هغو (غنيمتونو) باندې، په تحقيق (علمي) احاطه كړېده الله په هغو (غنائمو) باندې هم، او دى الله تعالى پر هر شي باندې ښه قادر او توانا.

تفسير: د دې بيعت په انعام كې يې د خيبر فتح دركړه، او د مكې شريفې فتحې چې په هغه وخت كې په لاس درنغله، وروسته له دې څخه به په لاس درشي، ځكه چې الله د هغه وعده كړې ده، چې په حقيقت او عالم اسباب كې همدا د حُديبيې صلح د مكې شريفې د فتحې مقدمه او توطئه ده.

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾

او كه جنګ وكړي له تاسې سره هغه كسان چې كافران شوي وو؛ نو خامخا به يې ګرځولې وې شاوې خپلې، بيا به يې نه وو موندلي څوك دوست ساتونكى او نه مدد ګار.

تفسير: كه جنګ پېښېده؛ نو برى به ستاسې وو، او كافرانو به شا اړوله، او تښتېدل به، او مدد كوونكيو به دوى له آفته نه شو ژغورلى، خو د الله تعالى د حكمت داسې اقتضاء وشوه، چې سمدلاسه روغه وشي، او د روغې د عظيم الشأنو ثمرو څخه مسلمانان مستفيد او ګټور شي.

سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلُ ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

(طريقه اينبې ده الله د غالبېدو د حق) په طريقې هغې سره چې په تحقيق سره تېره شوې ده پخوا له دې نه، او هيڅ كله به نه مومې ته طريقې د الله لره تبديل او اوښتل.

تفسير: كله چې د اهل الحق او د اهل الباطل په منځ كې په كومه فيصله كوونكې موقع كې سره مقابل وشي؛ نو په دغې مقابلې كې به بالآخر اهل الكتاب غالب او اهل الباطل مغلوب او مقهوريږي، د الله همدا عادت له پخوا راهيسې جاري دى، چې هيڅ تغيير او تبديل په كې پېښېدونكى نه دى، هو ! دومره شرط په كې شته چې اهل الحق په هيئت مجموعي سره په پوره حق منلو باندې ټينګ ولاړ دى.

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِن بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ

او دغه (الله) هغه (ذات دى) چې بند يې كړل لاسونه د هغو (كُفّارو) له تاسې څخه، او لاسونه ستاسې له هغوى څخه په منځ د مكې كې پس له هغې څخه چې غالب يې كړئ تاسې په هغوى باندې.

تفسير: د مشركانو څو ډلې حُديبيې ته راغلې وې، چې كه لاس يې بر شي؛ رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسوي، يا يو نيم مسلمان ګوښې ګېر كړي، او ويې ربړي، لكه چې داسې څو پېښې هم راپېښې شوې، او په دې منځ كې يو مسلمان هم په شهادت ورسېد، چېږې خبرې او د جنګ د اور د بلېدلو هم وشوې، تر دې چې اصحاب كرامو رضي الله تعالى عنهم أجمعين هغه قاتل ونيو، او د رسول أكرم صلى الله عليه وسلم حضور ته يې وړاندې كړ، او رسول الله د هغه د انتقام څخه ستركې پټې كړې، او ويې باښه، په دې آيت كې د همدغو واقعاتو په لوري اشارې دي، او (ببطن مكة) د مكې د ښار له منځ څخه مقصد د ښار هغه نژدې منطقه ده، چې له ډېره نژديوالي څخه داسې ښكاري لكه مځكه د حرم، او يا مابين د ښار.

وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ بَصِيۡرًا ﴿۲۴﴾

او دی الله په هغه څخه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی.

تفسير: الله تعالی ته د کفّارو شرارتونه او ستاسې عفو او تحمّل ښه معلوم دی، او ويني يې، نو جزا به پرې درکړي.

هُمُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا وَصَدُّوۡكُمۡ عَنِ الۡمَسۡجِدِ الۡحَرَامِ وَالۡهَدۡىَ مَعۡكُوۡفًا اَنۡ يَّبۡلُغَ مَحِلَّهٗ ؕ

دوی هغه کسان دي چې کافران شوي دي، او منع کړي يې وئ تاسې له مسجد الحرام څخه، او (منعه کړې يې وې) قرباني د تاسې په دې حال کې چې بندې کړی شوې وې له دې نه چې ورسيږي ځای د حلالولو خپلو ته.

تفسير: د حرم تر هغې برخې پورې يې د قرباني حيوانات پرېنښودل چې هلته يې بوځئ، او په مشروعه طريقه سره يې ذبح کړئ، او همالته په حُديبيې کې بند پاتې شول.

وَلَوۡلَا رِجَالٌ مُّؤۡمِنُوۡنَ وَنِسَآءٌ مُّؤۡمِنٰتٌ لَّمۡ تَعۡلَمُوۡهُمۡ اَنۡ تَطَـُٔوۡهُمۡ فَتُصِيۡبَكُمۡ مِّنۡهُمۡ مَّعَرَّةٌ ۢ بِغَيۡرِ عِلۡمٍ ۚ لِيُدۡخِلَ اللّٰهُ فِىۡ رَحۡمَتِهٖ مَنۡ يَّشَآءُ ۚ

که چېرې نه وئ (پټ په کُفّارو کې) څو سړي ايمان راوړونکي، او څو ښځې ايمان راوړونکې چې نه پېژندل تاسې هغوی لره (په صفت د ايمان سره) دا خطره چې پايمال کړي وو تاسې هغوی (هم سره له کفّارو)، پس رسېدلی به وو تاسې ته له هغوی څخه ضرر او غم په ناپوهی سره (نو د جهاد حکم به يې درکړی وې، ليکن حکم يې در نه کړ) لپاره د دې چې داخل کړي الله په رحمت خپل کې هر هغه چې اراده وفرمايي (د داخلولو يې).

تفسير: هغه مسلمانان نارينه او ښځې چې په مکې کې مظلوم او مقهور اوسېدل، او د مدينې منورې مسلمانانو له هغوی سره پوره پېژندګلو نه درلوده، هغوی به په جنګ کې د ناپوهی په سبب پايمال او لتاړ کېدل، که دا وېره نه وی؛ نو سمدلاسه به د جنګ کولو امر کېده، خو که داسې امر صادرېدی؛ نو تاسې به په دې قومي نقصان باندې متأسف او خپه کېدی، او کافرانو ته به د داسې ويناوو موقع په لاس ورتله چې: «وګورئ ! مسلمان د خپل مسلمان پت هم نه ساتي»، نو ځکه مو جنګ منع کړ، تر څو هغه مسلمانان محفوظ او ساتلي پاتې وي، او پر تاسې باندې د دې بېمثاله صبر او تحمّل له سببه الله جل جلاله خپل رحمت ووروي، او له دې کافرانو څخه هغه سړي چې د هغو مسلمان کېدل مقرّر او مقدّر دي؛ ښايي په دې خطرناکې جګړې کې له لاسه ونه وځي، او د الله تعالی په رحمت کې پخپلې نېټې داخل شي.

لَوۡ تَزَيَّلُوۡا لَعَذَّبۡنَا الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا مِنۡهُمۡ عَذَابًا اَلِيۡمًا ﴿۲۵﴾

که چېرې جلا (جدا) شوي وی دغه (مسلمانان له کفّارو نه)؛ نو خامخا به مو په عذاب کړي وو هغه کسان چې کافران شوي دي له دغو (اهل د مکې) څخه په عذاب ډېر دردناک سره.

تفسير: که مسلمانان له کافرانو څخ جلا اوسېدی، او مسلمانان له هغوی سره داسې ګډوډ نه وی پراته؛ نو تاسې به کټل چې مونږ کافرانو ته د مسلمانانو په لاس څومره خوړوونکې سزاوې ورکولې.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ

كله چې وګرځولې وو هغو كسانو چې كافران شوي وو په زړونو خپلو كې ننګ هسې ننګ چې د جاهليت ناپوهي وه؛ نو راښكته كړه الله ډاډينه او اطمينان خپل پر رسول خپل او پر مؤمنانو باندې.

تفسير: د ناپوهي ضد دا دی چې سږ كال عمره ونه كړئ، هغه مسلمانان چې له مكې څخه هجرت كوي؛ هغوی بېرته راليږي، كال ته دې عمرې ته راشي، او زيات له دريو ورځو څخه به په مكه كې نه اوسي، علاوه پر دې وسلې له خپله ځانه سره ونه لري، په روغليك كې «بسم الله الرحمن الرحيم» مه ليكئ !، د «محمد رسول الله» په ځای يواځې «محمد بن عبد الله» وليكئ، رسول أكرم دا ګردې خبرې ومنلې، او اصحابو سره د سخت انقباض او اضطرابه د پيغمبر له ارشاد سره سم دېته غاړه كېښووله، او په پای كې په همدې فيصلې باندې د هغوی زړونه مطمئن شول.

وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾

او ټينګه لازمه يې كړله هغوی لره كلمه د تقوی (د توحيد كلمه)، او وو دوی ښه لايق وړ له دغه سره، او اهل د دې (كلمې د تقوی)، او دی الله تعالی په هر شي باندې ښه پوه.

تفسير: له الله تعالی وويرېږي، او د نافرمانی له لارې څخه ځان وژغوري، او د كعبې په ادب باندې په مضبوطی سره ټينګ واوسي، او ولې به نه اوسي چې تاسې په دنيا كې د واحد الله تعالی رښتين منونكي او د (لا إله إلا الله، محمد رسول الله) زبردست قايلان عاملان او حاملان يئ، او د يوه پوخ او موحّد پيغمبر محمد رسولُ الله صلی الله عليه وسلم مطيع او وفادار امّتيان يئ، او خپل جذبات او رُجحانات مو په جوش كې د الله جلّ جلاله په خوښی او د هغه د شعائرو په تعظيم كې جار كړي دي، حقيقي توحيد همدا دی چې سړی دهغه واحد الله تعالی اوامر او احكام واوري، او د خپل عزّت او د ذلت خبرې د هغه په مخكښې يوې خوا ته كېږدي، ښايي د همدې لامله په حديث كې د (كلمة التقوی) تفسير: په ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ سره شوی دی، ولې چې زياتره د طهارت او د تقوی اساس همدا پاكه كلمه ده، چې د دې د منلو او د حق د اداء كولو لپاره الله تعالی د رسول أكرم أصحاب غوره كړي وو، او بېشكه همدوی د الله تعالی په علم كې د دې خبرې اهل او مستحقّ هم وو.

لَّقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ

خامخا په تحقيق رښتيا ښودلی دی الله رسول خپل ته خوب د ده په حقه او رښتيا سره، چې خامخا به داخل شئ تاسې مسجد حرام ته كه اراده وفرمايي الله په امن او آرام سره، حال دا چې خريونكي به وی د سرونو خپلو، او لنډوونكي به وی (د ويښتو خپلو)، او نه به ويرېږئ تاسې (له هيچا هيڅېږې).

تفسير: د دې سُورت په ابتداء كې ذكر شوی دی، چې په مدينې منوّرې كې رسول أكرم صلی الله عليه وآله وسلم خوب وليد، چې مونږ په مكّې كې داخل شوي يو، سر خرييلي او ويښتان پريكړي، له احرامه وتلي، حلال شوي يو، لكه چې د حُديبيې له كال څخه وروسته همداسې هم وشو، په دې آيت كې يې همدا فرمايلي دي چې په تحقيق سره

الله خپل رسول ته رښتيا خوب ورليدلى وو، پاتې شو د (إن شاء الله) فرمايل، د «ابن كثير» په نزد دا (إن شاء الله) د تحقيق او توكيد لپاره ده، (سيبويه) وايي: په داسې ځايونو كې چې د يوه شي په قطعي ډول سره ورښوول د ځينو مصلحتونو له مخې مقصود نه وي، او كول يې منظور وي؛ داسې عنوان غوره كاوه شي، يا محض لپاره د تبرّك الله تعالى (إن شاء الله) فرمايلي دي، يا لپاره د تعليم د بندګانو خپلو يې فرمايلي دي، يعنې هر مؤمن لره مناسب دي چې د راتلونكو كارونو په نسبت «إن شاء الله» ووايي.

فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

نو معلوم دي الله ته (فوائد د دغې صلحې) هغه څه چې نه پوهېدئ تاسې؛ نو ويې ګرځوله پخوا له دغه داخلېدو دمكې نه فتحه او برى نژدې.

تفسير: بيا الله تعالى له خپل محيط علم سره سم د واقعاتو سلسله قائمه كړه، الله تعالى ته دغه خبره معلومه وه، چې د خُوب د تعبير په ښكاره كولو كې وروسته له يوه كال څخه څومره ګټې او مصالح دي، چې عام خلق پرې نه دي خبر، نو ځكه يې د خوب د تعبير وقوع بل كال ته وځنډوله (ايساره كړه)، او د هغه له وقوع څخه يې پخوا تاسې ته سمدلاسه يو بل برى دروباښه، يعنې د خيبر برى يا د حُديبيې روغه چې هغې ته اصحاب الكرام رضي الله تعالى عنهم أجمعين (فتح مبين) ويله، لكه چې د دې سُورت په اول كې څمونږ په دى تفسير كې د دې خبرې تفصيلات ليكلى شوي دي.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

دغه (الله) هغه ذات دى چې رالېږلى يې دى رسول خپل په (ښوونه د) سمې لارې او دين حق سره (چې دين د اسلام دى).

تفسير: د اصولو او فروعو او عقائدو او احكامو په اعتبار دا دين رښتيا دى، او همدا سمه لاره ده چې محمد صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم راوړې ده.

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ

لپاره د دې چې غلبه وركړي (پورته كړي هغه دين) پر دينونو ټولو باندې.

تفسير: الله تعالى دا دين په ښكاره ډول تر سلهاوو كلونو پورې پر ګردو مذاهبو باندې غالب كړى دى، او مسلمانانو تر څو پېړيو پورې په ټول بشريت باندې حكومت او تسلّط درلود، او په راتلونكې زمانې كې د دنيا له ختمېدو سره نژدې همداسې يو وخت راتلونكى دى، چې په هر ځاى كې به د دې حق دين حكومت او تسلّط وي، د استدلال او حُجّت له مخې به هم د اسلام دين تل غالب وي، لكه چې اوس هم غالب دى.

وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

او كافي بس دى الله ښه شاهد (حق ثابت كوونكى).

تفسير: الله تعالى د دې دين په حقانيت باندې ګواه دى، او همغه ذات پخپل قدرت سره حق ثابت كوونكى دى، يا كافي بس دى، الله شاهد په وعدو خپلو يا په نبوّت او رسالت د رسول خپل يعنې محمد صلى الله عليه وسلم لكه چې د دوى عالي شان په وروسته كې داسې بيانيږي.

مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِينَ مَعَهٗٓ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ

محمد رسول او رالیږل شوی د الله دی (په حقه سره)، او هغه کسان چې له ده سره دي سختي کوونکي دي په کافرانو باندې.

تفسیر: د کافرانو په مقابل کې هسې سخت، مضبوط او قوي دي چې له هغو څخه ګرد کافران ویریږي، او له کُفر څخه نفرت او بېزاري ښکاره کوي، لکه چې الله تعالی (د ۱۱ جزء د توبې د سورت په (۱۶) رکوع (۱۲۳) آیت کې) ﴿وَلْيَجِدُوْا فِيْكُمْ غِلْظَةً﴾ فرمایلي دي: ، او همداسې (د «توبې» په لسمه رکوع (۷۳) آیت کې) ﴿وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾، او د (۶ جزء د «مائدې» سورت په اتمه رکوع (۵۴) آیت کې) یې: ﴿اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ﴾ فرمایلي دي.

رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ

مهربانان او زړه سواندي دي پخپلو منځونو کې

تفسیر: دوی پخپلو منځونو کې یو تر بله ډېر شفقت او مهرباني کوي، یو په بل باندې د ضرورت په وخت کې سر ایږدي، له مال، ځان، اولاد ټولو نه ورته تیریږي.

تَرٰىهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَّبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا

وینې به ته هغوی، رکوع کوونکي او سجده کوونکي، غواړي دوی په دې عبادت سره فضل او مهرباني له الله تعالی نه، او غواړي رضامندي د هغه.

تفسیر: دا هغه خاص بندګان د الله تعالی دي، چې په ټولو عملونو کې خصوصًا په لمانځه کې چې یو لوی رُکن د اسلام دی، یواځې او یواځې اخلاص او عجز الله تعالی ته ښکاره کوي، مهرباني او رضا د هغه غواړي، هیڅ ریاکاري او نور باطل غرضونه د دوی په شان کې نه لیدل کیږي.

سِيْمَاهُمْ فِيْ وُجُوْهِهِمْ مِّنْ اَثَرِ السُّجُوْدِ

ښې د دینداری د دوی ثابتې دي په مخونو د دوی کې له اثر د سجدو نه، یعنې هغه انوار چې په اوداسه، لمانځه او سجدې سره په وجود د بنده کې پیدا کیږي؛ هغه نورانیت د دوی په وجودونو کې له ورایه بریښي.

تفسیر: په اداء د لمانځه سره بنده ډېرو لوړو کمالاتو ته رسیږي، مشکلات د دنیا او د آخرت په لمانځه سره حل کېدی شي، خو په شرط د دې سره چې لمونځ کامل شي، اصحاب د أحمد صلی الله علیه وسلم اولین اشخاص دي چې دوی لمونځ کمال ته رسولی وو، نو ځکه الله تعالی د دوی صفت په قرآن کې بیانوي، اثر د نورانیت یې په سجدې سره د دې لپاره خاص ذکر کړی چې په سجده نه کولو سره شیطان له درباره د رحمت نه ورټل شو، او انسان به د همدې سجدې له لارې لوړو (اوچتو) کمالاتو ته رسیږي، د اووم اسمان ملائکې د پیدایښت د وخته نه تر پو کولو د شپېلی د اسرافیل علیه السلام پورې په سجده پرتې دي، دا د سجدې په اهمیت او کمال بندګی ښایې.

ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰىةِ ۖۚ وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيْلِ ۚ

دا اوصاف هغه اوصاف دي، چې مثالونه یې په تورات کې بیان شوي دي، او دا هغه اوصاف دي چې مثالونه یې په انجیل کې بیان شوي دي.

تفسیر: د اصحابو د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د فضائلو او د کمالاتو بیان په نورو اسماني کتابونو کې هم راغلی دی، همدا وجه ده چې ډېرو پوهانو له اهل د کتاب نه چې تنګ نظري نه درلوده، اصحاب کرام به یې چې ولیدل؛ نو به یې سمدلاسه تصدیق کاوه، چې دوی په مثل د حواریونو د مسیح علیه السلام غوندې ښکاري.

كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسْتَغْلَظَ فَٱسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ

لکه هغه کښت (فصل) چې راوباسي څانګې خپلې، بیا یې ملا خپله ټینګه کړي، بیا کلکه شي دغه څانګه، بیا ودریږي دغه کښت (فصل) پس له ضعیفۍ او نرمۍ نه په پنډیو او بېخونو خپلو باندې.

تفسیر: الله تعالی صحابه په تقویه د دین کې له کښت (فصل) او زراعت سره تشبیه کوي، یعني لکه څنګه چې کښت او زراعت په څلورو مراحلو او مراتبو سره ثمر او پخوالي ته رسیږي؛ همدارنګه اصحابو خصوصًا راشدو خلفاوو پخپلو دورو د خلافت کې دین د اسلام یې درجه په درجه ثمر او پخوالي ته ورساوه، که د دوی مقام علمي، مناقب او تاریخ د کارنامو ولټول شي، دا څلور کلمې د دوی له کارنامو سره په ابلغه وجه سره داسې تشبیه کېدی شي، ﴿أَخْرَجَ شَطْأَهُۥ﴾ دوره د صدّیق، ﴿فَـَٔازَرَهُۥ﴾ دوره د فاروق، ﴿فَٱسْتَغْلَظَ﴾ دوره د ذي نورین، ﴿فَٱسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ﴾ دوره د اسد الله ؓ، دوی هغه برجسته او غیور شخصیتونه دي، چې په کارنامو خپلو سره یې تاریخ د بشریت او د اسلامیت د همېش لپاره روښانه او ژوندی ساتلی دی.

يُعْجِبُ ٱلزُّرَّاعَ

په داسې حال کې چې قوّت د دې کښت (فصل) په تعجّب کې اچوي (خوشحالوي) بزګران (زمیدار).

تفسیر: تشبیه د اصحابو له بزګرانو (زمیدارو) سره په تدبیر او غیرت کې، او تشبیه د دین د اسلام له کښت سره په قوّت او کثرت کې؛ ډېره ابلغه او مناسبه تشبیه ده، یعني لکه څنګه چې اصحاب کرام په صدر اسلام کې ډېر کم او په یوه حالت د غربت او ناتوانۍ کې وو، خو وروسته ډېر قوّت او کثرت ته ورسېدل، حتی چې د نړۍ په ډېره برخه باندې مسلّط شول، او همدارنګه دین د اسلام هم په یوه حالت د غربت او ناتوانۍ کې وو، خو وروسته وروسته په ډېر زر وخت کې داسې قوّت او شهامت ته ورسېد، چې ټول جهان د هغې پیروۍ ته مجبور شو، او خلق فوج فوج په دین د اسلام کې داخل شول.

لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلْكُفَّارَ

دا قوّت د دې لپاره دی چې په قهر راولي کُفّار.

تفسیر: اسلام په دې قوّت او رونق سره، د کفارو په زړونو کې د حسد او کینې اورونه بلوي، چې دا کار پخپل ذات کې د دوی په زړونو او فکرونو کې لویه فتنه او مرض ګرځي.

وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًۢا ﴿٢٩﴾

وعده کړې ده الله تعالی له هغو کسانو سره چې ایمان یې راوړی، او عملونه نېک یې کړي دي، دوی لره د بښنې او د اجر ډېر لوی، چې (جنّت، لقاء او رضا د الله تعالی ده).

تفسیر: دا وعده له هغو کسانو سره ده، چې ایمان لرونکي وي او ښه عملونه کوي، هغه څوک چې په داسې صفتونو موصوف وي، صحابه دي.

تمت سورة الفتح، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الحُجُرَاتِ

«د (الحُجرات) سورت مدني دی، اتلس آيات او دوه رکوع لري»، په تلاوت کې (۴۹) او په نزول کې (۱۰۴) سورت دی، د (المجادلة) سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ

ای هغو کسانو چې ايمان مو راوړی ! مه وړاندې کوئ مفکورې خپلې په مخکښې له صدوره د اوامرو د الله او د رسول د هغه، بلکه انتظار کوئ امر د هغوی لره.

تفسير: په کوم کار او فيصله کې چې د الله تعالی له طرفه او د رسول د هغه، له طرفه کومه اميدواري د اصدار د حکم لرئ؛ نو عجله مه کوئ چې پخپلې رايې او فکر سره حُکم وکړئ، بلکه انتظار وباسئ حکم د ذات احد لره، کله چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم ارشاد درته وفرمايي؛ نو په ډېر ښه سکوت او ادب سره د دوی مبارکو ارشاداتو ته غوږ ونيسئ، او په ډېر پاکې عقيدې سره يې قبول او په عمل کې يې پياده کړئ.

تنبيه: په انسانانو خصوصًا په مسلمانانو لازمه ده، چې اراء او افکار خپل په ټولو امورو کې !، تابع د اسلامي امورو وګرځوي، څکه انسان په آراوو خپلو سره په ټولو امورو کې اعتماد نشي کولی، بلکه په سلو کې سل خطا کيږي او ناکاميږي، او پيروي د آراوو انسان له ټولو بدمرغيو او کړاوونو سره مخامخ کوي.

يواځې او يواځې اسلامي احکام دي، چې په ټولو لارو، چارو باندې سل په سلو کې ټيک وي، نو همدا وجه ده چې الله تعالی په مقابل د امر خپل او د رسول د هغې کې اختيار د بنده سلبوي، او فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ﴾.

که په دقّت سره څېړل وشي؛ ټولو ته په تجربه او مشاهده سره ثابتيږي، چې ټولې بدمرغي او کړاوونه بشريت ته، د پيروي د آراوو او خواهشاتو نه وررسيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝۱

وويريږئ له الله تعالی څنې هر وخت، الله تعالی اورېدونکی او ښه پوه دی.

تفسير: حقيقي فرمانبرداري د الله تعالی هغه ده، چې د زړه له کومې وي، او که په خوله نارې سورې د اسلام او اصلاح وهي، او په زړه کې يې نفاق او عمل يې هم د فساد وي؛ داسې رويه د هيچا په درد نخوري.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ۝۲

ای هغو کسانو چې ايمان مو راوړی دی ! مه پورته کوئ آوازونه خپل برسېره پر آواز د پيغمبر، او په لوړه مه پورته کوئ ده لره آواز په خبرو کې لکه په لوړ آواز خبرې د بعضو د

تاسو له بعضو نورو سره، له جهته د وېرې د دې چې ضايع به شي عملونه د تاسې، او تاسې به
پرې خبر نه يئ.

تفسير: د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مجلس کې به په داسې شور او غوغا سره غږېدل، لکه چې پخپلو منځونو کې به په هغې سره غږېدل، چې دا کار په داسې عالي حضور کې ډېره لويه بې احترامي او بې ادبي ده، او په بې ادبۍ سره انسان له لطف د رب او د رسول او د هر حضور عاليه څخه محروم پاتې کيږي، په ادب سره مقام د انسان له ملائکو څخه پورته کيږي، او په بې ادبۍ سره مقام له خاورو سره خاورې کيږي.

صالح اولاد په مقابل د مور او پلار، صالح شاګرد په مقابل د استاذ، صالح مأمور په مقابل د آمر کې څومره ادب ساتي، نو تر ټولو نه چې مهمتر او اول تر ادب وساتل شي، په مقابل د محمد صلی الله عليه وسلم کې دی، ځکه د هغوی مقام تر هر څه نه عالي او لوړ دی، که لږ څه تغيير په فکر د رسول الله صلی الله عليه وسلم کې پېښ شي ! ډېر خطر د دې شته چې عملونه ستاسې هبت او ضايع شي، او تاسې به پرې خبر هم نه يئ.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ

بيشکه هر هغه کسان چې ټيټوي آوازونه خپل په نزد د رسول الله دا ډله هغه کسان دي چې
ازموېلي دي الله تعالی جلّ جلالُه زړونه د دوی لپاره د پرهېزګارۍ او وېرې له ده څخه.

تفسير: هغه څوک چې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په مجلس کې په تواضع او ادب سره خبرې کوي، او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مقابل کې آوازونه خپل نه پورته کوي؛ دوی هغه کسان دي چې الله تعالی جلّ جلالُه د دوی زړونه د تقوی او پرهېزګارۍ لپاره آماده کړي، يعنې خپل الهي توفيق يې له دوی سره ملګری کړی دی.

لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝٣

دوی لره ده بخښنه، عوض او ثواب لوی.

تفسير: کله چې دوی په ډېر اخلاص او غيرت سره د شعائر الله احترام ساتي، او له رحمت للعالمين سره ډېر احترام او ادب ساتي، نو که کله وخت له دوی نه څه کوتاهي او خطا پيښيږي، الله تعالی ډېر مهربان دی د دوی ګناهونه بښي، او لوی اجرونه ورته نصيب کوي.

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝٤ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ
لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

بيشکه هغه کسان چې چيغې وهي تا لره، د کورونو د أمّهات المؤمنينو نه له هغه خوا؛ اکثر د
دوی عقل نه لري، که چېرې دوی صبر کړی وی تر هغو پورې چې راوتلی وې ته دوی ته؛ نو دا
صبر به په خير تماميده دوی لره، او الله تعالی جلّ جلالُه ډېر بښونکی او مهربان دی.

تفسير: د بني تميمو قوم د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د ليدلو لپاره مدينې منورې ته راغلل، او رسول الله صلی الله عليه وسلم په کور کې تشريف درلود، دوی د بيرون نه ورته چغې وهلې: ای محمده ! راووځه !، دا د دې نه وه چې دوی پوهه نه درلوده، او ايجابات اخلاقي يې نه مراعات کول، محمد صلی الله عليه وسلم يې يو عادي شخص فکر کاوه، حال دا چې محمد صلی الله عليه وسلم عالي شخصيت دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْٓا اَنْ تُصِيْبُوْا قَوْمًاۢ بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوْا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نٰدِمِيْنَ ۝

اى هغو كسانو چې تاسو ايمان راوړى !، كه چېرې راتګ وكړ تاسو لره فاسق او بدكار په يوه خبره سره؛ نو تاسو ښه تحقيق په كې وكړئ !، له جهته د وېرې د دې چې وبه رسوئ تاسو يوه قوم لره ضرر اوتاوان په ناپوهى سره، نو پس وبه ګرځئ تاسو په هغه څه سره چې مو عمل كړى دى؛ خفه او پښېمانه.

تفسير: ټولې شخړې او جګړې، بغض او عداوت، انسان ته د دروغو له لارې پيښيږي، نو له دې خاطره الله تعالى جلّ جلالُه بندګانو خپلو ته ارشاد فرمايي: كه چېرې تاسو ته كوم بدكاره انسان په كومه موضوع كې خبر دركوي !، تاسو په هغې كه ډېر فكر وكړئ، حق او باطل، رښتيا او دروغ يې ښه ځان ته ثابت كړئ، وروسته له هغې څخه په حل د موضوعاتو باندې اقدام وكړئ، لپاره د دې چې په احساساتو او تنګ نظرى سره مو كومه خرابي او ضرر رسولى وي؛ بيا يې جبيره مشكله او پښېماني يې هم څه په درد نخوري، چې په دې صورت كې به ظلم برقرار او عدالت نړېدلى وي، او حال دا چې انسان بايد عدالت برقرار كړي، او د ظلم ريښې له بېخ څخه وباسي.

وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ فِيْكُمْ رَسُوْلَ اللّٰهِ ؕ لَوْ يُطِيْعُكُمْ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ

او پوه شئ تاسي چې په منځ ستاسي كې رسول د الله دى (نو مه وايئ دروغ) كه چېرې پيروي وكړي رسول الله صلى الله عليه وسلم تاسې لره په ډېرو امورو كې چې هغه خلاف د واقعيت او حقيقت وي؛ نو خامخا به تاسې په مشقت او ګناه كې لويدئ.

تفسير: كه رسول الله صلى الله عليه وسلم دكوم سړي پر راى او غوښتنې باندې عمل ونه كړي؛ نو تاسې مه خپه كېږئ ځكه چې حق د خلقو د غوښتنو يا د يوه او د بل د رايې نه تابع كيږي، كه داسې وشي؛ نو د ځمكې او د اسمانونو ګردې كارخانې سره خرابيږى.

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيْمَانَ وَزَيَّنَهٗ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ وَالْعِصْيَانَ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ ۝ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً ؕ

ليكن الله تعالى جلّ جلالُه دوست او محبوب ګرځولى دى تاسې ته ايمان او ښايسته كړى يې دى دغه (ايمان) په زړونو ستاسې كې، او بد او منفور يې ګرځولى دى تاسو لره كفر، فسق، او نافرماني له اوامرو د الله تعالى نه، (هغه تحقيق كوونكي په خبرونو كې) همدوى دي ثابت په دين حق باندې. له جهته د فضله له طرفه د الله نه، او د نعمت د ده له طرفه.

تفسير: كه تاسې دا غواړئ چې محمد صلى الله عليه وسلم ستاسې هره خبره ومني؛ نو خورا زيات مشكلات به پيښيږي، خو د الله تعالى شكر وكړئ چې هغه د خپل فضل او احسان په واسطه د قانتينو مؤمنانو په زړونو كې ايمان محبوب ګرځولى دى، او د كُفر او معصيت نفرت يې په كې اچولى دى، چې د هسې بې هودګيو په شاوخوا كې نه نژدې كيږي، په هغې مجتمع كې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تشريف ولري، په هغې كې د بل چا د رايو او فكرونو منل چې پر ته له منلو د هغه څخه وي؛ نشي كېدى، او نه ښايي چې وشي، نن اګر كه رسول الله صلى الله عليه وسلم ځمونږ په منځ كې تشريف نه لري، مګر د هغوى پاک شريعت او د هغو وارثان او نائبان شته، او تل به وي.

﴿وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝﴾

او الله تعالی ښه عالم ښه حکمت والا دی.

تفسیر: الله تعالی ته د ګردو استعداد ښه معلوم دی، او هر یوه ته پخپل حکمت سره هغه احوال او مقامات فرمايي، چې د هغه استعداد د ده په ځان کې وي.

﴿وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَأَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰىهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِيْ تَبْغِيْ حَتّٰى تَفِيْٓءَ إِلٰٓى أَمْرِ اللّٰهِ فَإِنْ فَآءَتْ فَأَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوْا إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝﴾

که چېرې دوه ډلې د مؤمنانو (پخپلو منځونو کې) سره په جنګ او جګړه کې ولوېږي؛ پس روغه او صلحه وکړئ (ای نورو مؤمنانو) په منځ د هغو دواړو جنګ کوونکیو کې په نصیحت سره، او په بلنې سره حکم د الله او د رسول الله ته، نو که ظلم او تېری وکړ یوې له دغو دواړو په هغې بلې ډلې باندې، یعنې چې صلح قبوله نه کړي، او حکم د الله او رسول الله ته راضي نشي؛ پس جنګ وکړئ تاسو ټول ای مؤمنانو له هغې (ډلې) سره چې ظلم او تجاوز کوي (پر هغې بلې مظلومې ډلې باندې)، تر هغه پورې چې بېرته راوګرځي دوی حکم د الله تعالی ته، او غاړه ورته کېږدي، او که چېرته وګرځېدله (دغه ډله بې انصافه له ظلم نه، او د الله تعالی حکم یې بېرته ومانه) پس صلح او روغه وکړئ تاسې په منځ د دوی کې په عدل او انصاف سره، عدل او انصاف کوئ تاسې ای مؤمنانو په هر کار کې، ځکه چې بېشکه الله تعالی دوست لري عدل او انصاف کوونکي (په قول او فعل کې).

تفسیر: سره له دې ګردو مخ نیونو که د مسلمانانو د دوو ګوندو (ډلو) په منځ کې جنګ او جګړه پېښه شي، نو تاسې زیات کوښښ وکړئ چې هغه جګړه لرې شي، که په هغه بری ونه مومئ، او یوه ډله په بلې ډلې باندې برید او تعرّض وکړي، او ظلم او زیاتي ته ملاوې وتړي؛ نو تاسې د هغوی سیل او ننداره مه کوئ، بې پلوي او بېطرفي مه غوره کوئ، بلکه تېری او تجاوز له هرې خوا چې وي ګرد مسلمانان دې په هغې کې سره یو شي، او له هغې سره دې جنګ وکړي، تر څو هغه ډله مجبوره شي، او روغې ته ځان وروړاندې کړي، او د خپلو تېریو او زیاتي څخه لاس واخلي، او د الله د امر او حکم په لوري راشي، او روغې ته ځان وروړاندې کړي، نو مسلمانانو لره ښايي چې د دواړو ډلو په منځ کې په عدل او انصاف سره روغه وکړي، او یوه له بلې سره یو ځای کړي، او د دواړو ډلو په مابین کې په طرفداری کې د حق د لارې نه د ېخوا او هغه خوا چپ (غلط) نشي.

تنبیه: د صحیحینو له روایت سره سم د دې آیت نزول د انصارو د هغو دوو ډلو په نسبت شوی دی، چې د (اوس) او (خزرج) په نامه سره مشهورې دي، او دوی پخپلو منځونو کې ډېر جګړې سره کولې، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د دې آیت په اساس د هغوی دواړو په منځ کې سره روغه وفرمايله، لکه چې په (۴ جزء د سورت آل عمران په (۱۱) رکوع (۱۰۳) آیت) کې دي: ﴿وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ إِخْوَانًا﴾ الآیة.

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوْا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝﴾

بېشکه چې مؤمنان ټول په دین کې سره وروڼه دي، نو پس صلح او جوړښت کوئ تاسې (ای مؤمنانو) په منځ د وروڼو خپلو کې (تل تر تله)، او وویرېږئ له الله تعالی څخه (په هر څیز او په هر وخت کې) او ځان ساتئ (له معاصیو) ښايي چې درباندې رحمت وکړ شي (له جانبه د الله).

تفسير: د روغې او د جګړې په وخت کې بلکه په هر حالت کې ښايي دا تر سترګو لاندې وي، چې د دوو ورونو روغه يا جګړه دې د دښمنانو او کافرانو په خبر ونه بلله شي !، کله چې دوی سره ورونه کيږي؛ نو هغوی هم هغسې مه پرېږدئ، بلکه په ذات البيني اصلاح کې يې ډېر زيات کوښښ وکړئ، او د دې کوښښ کولو په وخت کې تل له الله تعالی څخه وويرېږئ !، چې له کومې خوا بې ځايه طرفداري ونه شي، يا د انتقامي جذبې له کبله کومه نښه په منځ کې ونه ليدله شي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُوا۟ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۖ وَلَا تَلْمِزُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا۟ بِٱلْأَلْقَٰبِ ۖ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) ټوکې او سپکاوی دې نه کوي هيڅ يو قوم له تاسې څخه په بل قوم باندې، ځکه ښايي چې وي به دغه (مسخره کړی شوی) بهتره او غوره (په نزد د الله) له دې (مسخره کوونکيو) څخه، او (نه دې ټوکې او سپکاوی کوي) يو ټولی ښځې له تاسې په نورو ښځو، ځکه ښايي چې هغه (مسخرې کړی شوی) به بهترې او غوره وي (په نزد د الله له دې مسخره کوونکيو څخه)، او مه عيب جويي کوئ بعضې د تاسو د بعضې نورو، ځکه چې بيا د تاسو عيب جويي هم کيږي (چې دا په حقيقت کې د ځان عيب جويي ده)، او مه غواړئ تاسې يو تر بل په بد نومونو او القابو سره.

تفسير: ړومبی يې د مسلمانانو د نزاع او جګړې د لرې کولو تدبيرونه راوښوول، بيا يې دا راوښوده که اتفاقاً اختلاف پيښ شي؛ نو په زور او مؤثرې طريقې سره دې هغه ورک کړ شي، خو تر کله پورې چې د نزاع خاتمه ونه شي؛ ښايي کوښښ وکړ شي چې لږ تر لږه د منافرت او مخالفت جذبې زياتې او مشتعلې نه شي.

په دې آيت کې الله تعالی مونږ ته داسې حکم فرمايي، چې يوه ډله دې له بلې ډلې سره مسخرې او ټوکې نه کوي، او نه دې يو په بل باندې ناوړه غږونه کوي !، او نه دې يو په بل پسې د عيب لټولو لپاره لوېږي، او نه دې په بدو نومونو او ناوليو لقبونو سره يو بل ياد کړي، ولې چې له داسې خبرې څخه دښمني او نفرت ورځ په ورځ زياتيږي، او د فتنې او د فساد اور لا تيزيږي، سبحان الله ! دا څو قيمتدارې لارښوونې او هدايات دي !، که نن مسلمانان لږ څه ځير شي، د دوی د ګردو جګړو او جنګونو او د نورو اخلاقي رنځوريو د علاج نسخې په همدې د (حجرات) په سورت کې شته.

بِئْسَ ٱلِٱسْمُ ٱلْفُسُوقُ بَعْدَ ٱلْإِيمَٰنِ ۚ

بد دي دا دري نومونه د (سخريې، تلمّز، تنابز) له جهته د فاسقې وروسته له ايمان درلودلو (لرلو) څخه.

تفسير: د بل سړي د خراب نوم په اخيستلو سره پخپله هم هغه نوم اخيستونکی ګناهګاريږی، که پر هغه باندې هغه بد اثر وکړي، که يې ونه کړي، خو دی پخپله ځان بد تهذيب، فاسق، او ګناهګار او خلق ربړوونکی ښکاره کوي، خيال وکړئ چې مؤمن له ښکلي لقب سره دا بل لوری ښه ښکاري؟ او بل تفسير يې داسې کېدی شي: کله چې يو څوک مسلمان شي؛ نو بيا هغه ته په هغو پخوانيو خبرو باندې طعنه ورکول يا د هغه وخت په بدترينو القابو يادول لکه پرنګی، يهود، هندو او داسې نور؛ ډېر مذموم حرکت دی، همداسې هغه سړی چې په کوم عيب کې اخته وي، چې هغه يې په واک کې نه وي، يا يې له کومې ګناه څخه فرض يې کړئ توبه کړي وي؛ له هغه څخه د ژغورنې لپاره د هغه يادول ښه نه دي.

وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّٰلِمُونَ ﴿۱۱﴾

او هغه چې توبه يې ونه ايستله؛ نو دغه كسان همدوى دي ظالمان (پر ځانونو خپلو).

تفسير: هغه ګناه چې پخوا شوې، له هغې څخه توبه وكړئ!، كه د دې هداياتو او حكمونو د اورېدلو څخه وروسته دوى له هغو جرائمو څخه توبه نه كوي؛ نو د الله په نزد به اصلي ظلم همدا وي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱجْتَنِبُوا۟ كَثِيرًا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ ٱلظَّنِّ إِثْمٌ ۖ وَلَا تَجَسَّسُوا۟ وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا ۚ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو!) ځان وساتئ تاسې له ډېرو بدګمانيو او تهمتونو نه (په خلقو باندې)، بېشكه ځينې بد ګمانونه او تهمتونه ګناه ده، او مه لټوئ تاسې پټ عيبونه د مسلمانانو، او نه دې كوي غيبت ځينې ستاسې د ځينو نورو.

تفسير: د دوو تنو د اختلاف او تفريق په ډېروالي كې دا امور په خصوصيت سره داخل دي، يو فريق په بل فريق باندې داسې بد ګمان كوي چې حُسن ظن لره چې په حديث كې راغلى دى؛ هيڅ ځاى نه پاتې كيږي، او له هرې يوې خبرې څخه څه ناڅه مخالفت كوي، كه د هغه په خبرو كې د ښه والي له زرو احتمالاتو څخه د يوې خرابى احتمال هم متصور وي؛ نو د هغه فكر او چرت د هم هغې خرابۍ په لورې وردرومي، او له هغو ټولو ښېګڼو څخه يې سترګې پټوي، او د هم هغې كوچنۍ خرابۍ په شاوخوا كې چورلي، او هم هغه خرابه او كمزورې خوا ته يوه قطعي او يقيني بڼه او شكل وربښي، او پخپل مقابل فريق باندې د تُهمت په الزام شروع كوي، نو پاك قرآن له دې ګردو ويناوو او خُرافاتو څخه منع كوي، كه مونږ مسلمانان د پاك قرآن په احكامو باندې عمل وكړو، نو هغه ګرد اختلافات چې له بد قسمتى راپېښيږي، له خپله حده نه تيرېږي، او د هغو ضررونه به محدود پاتې كيږي، بلكه په لږ مدّت كې به د هغه نوم او نښه هم وركيږي، الزام لګول او د پټو خبرو لټول او د هر چا په شا خبرې كول؛ هيچا ته او هيڅ كله روا نه دي.

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ۚ

آيا خوښوي يو له تاسې څخه دا چې وخوري غوښې د ورور خپل، حال دا چې مړ وي، پس بد ګڼي تاسې هغه؛ نو همدارنګه بد وګڼئ د مسلمان ورور غيبت او عيب لټول.

تفسير: د خپل مسلمان ورور غيبت كول داسې ګنده كار دى، لكه چې څوك د خپل هسې مړه ورور غوښه چې سخا شوي هم وي؛ پخپلو نوكانو سره شكوي، او خوري يې، نو آيا د ده دا چارې كوم انسان خوښوي؛ نو وپوهېږئ چې غيبت كول له دې نه هم يو شنيع او خراب كار دى، ټولې كينې او دښمنۍ او حتّى داسې نور ډېر بد عواقب ټول له غيبت نه پيدا كيږي.

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۲﴾

وويرېږئ تاسې له الله تعالى څخه، بېشكه الله ښه توبه قبلوونكى، ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: په دې نصيحتونو باندې هم هغه څوك عمل كوي، چې په زړه كې يې د الله تعالى وېره وي، كه د الله تعالى وېره نه وي؛ نو هيڅ نه كيږي، كه پخوا د دې حكم له لوستلو څخه كومه غلطي يا تېرواته له هغوى څخه شوي وي؛ نو اوس ښايي د پاك الله په مخكښې د زړه له كومې توبه وكړي، او د هغه له مهربانۍ او لورينې څخه خپله ښښنه او مغفرت وغواړي چې مغفرت يې وكړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟ ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ

اى خلقو ! بېشكه مو پيدا کړي يئ تاسي (ټول اصلاً) له يوه سړي چي (آدم) او له يوې ښځې چې (حوا) ده، او ګرځولي يئ مونږ تاسې څانګې او قبيلې قبيلې، لپاره د دې چې وپېژنئ يو له بل سره، بېشکه چې ډېر مکرّم او معزّز له تاسې څخه په نزد د الله ډېر متّقي ادب لرونکی ستاسې دی.

تفسير: زياتره د غيبت، طعن، ذم او عيب لټولو منشأ کبر او غرور دی، چې آدمي خپل ځان لوی ګڼي، او نورو ته په حقارت او سپکه ګوري، نو ځکه الله تعالی دلته دا راښيي چې انسان لره نه ښايي چې پخپل اصل او نسب او لويي او عزّت باندې مغرور شي، بلکه ودې پوهيږي چې د انسان اصلي لويي او عزّت په دې کې دی چې ښه روش او ښه خصلتونه ولري، او تل له الله وويريږي، مؤدب او پرهېزګار وي، تر څو د دې ښو صفاتو په مېچ او اندازه د الله تعالی په دربار کې معزز، مکرّم او محترم شي، د نسب حقيقت خو دا دی چې ګرد نارينه او سړي له آدم او حوّاء عليهما السّلام څخه پيدا دي، سيدي، عثماني، فاروقي، صدّيقي، انصاري، شيخي، خاني، ځويتوب، او نورې ستاينې (صفتونه) د ښه علم، عمل او تقوی په مقابل کې هيڅ دي، او دا خاندانونه، صفتونه، او ستاينې پرته له دې څخه چې خلق پرې پېژندل کيږي، او په تعارف کې کار ورکوي؛ بل کوم قدر او قيمت نه لري، اصلي قدر او قيمت د هر سړي په دې کې دی چې متقي، پرهېزګاره او پوه وي.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ۝١٣

بېشکه چې الله تعالی ښه عالم ډېر خبردار دی.

تفسير: تقوی او ادب په اصل کې د زړه کار دی، الله تعالی ته دغه ښه معلوم دي هر هغه سړی به چې په ښکاره ډول سره متقي او مؤدب په نظر راځي؛ هغه په واقع کې څنګه دی، او وروسته له دې څخه به څرنګه شي؟ عبرت آخرې خاتمې لره دی.

قَالَتِ ٱلْأَعْرَابُ ءَامَنَّا ۖ قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا۟ وَلَٰكِن قُولُوٓا۟ أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ ٱلْإِيمَٰنُ فِى قُلُوبِكُمْ ۖ

وويل صحرائيانو ايمان راوړی دی مونږ، ووايه (اى محمده ! دوی ته) له سره ايمان نه دی راوړی تاسې، وليکن ووايئ: اسلام راوړی دی مونږ، او له سره نه دی ننوتی ايمان په زړونو ستاسې کې.

تفسير: دلته دا راښيي چې ايمان او يقين کله چې په پوره ډول په زړه کې راسخ شي، او بيخ ونيسي؛ نو په هغه وخت کې غيبت، عيب لټول، او نور خراب خصلتونه له سړي ځنې لرې کيږي، هر هغه سړی چې د نورو عيبونه لټوي، او ازار ورسوي؛ نو دی دې وپوهيږي چې تر اوسه پورې ايمان په پوره ډول په زړه د ده کې ځای نه دی نيولی.

تنبيه: له دې آيت څخه د ايمان او د اسلام فرق ښکاريږي، او همدا خبره له حديث د جبرئيل او نورو څخه هم ثابتيږي.

وَإِن تُطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَا يَلِتْكُم مِّنْ أَعْمَٰلِكُمْ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝١٤

او که حکم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله په اخلاص سره)؛ نو نه پرې کوي نه کموي (الله) له (جزاء د) عملونو ستاسې څخه هيڅ شی، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: که اوس هم د الله تعالى د اوامرو د منلو لار غوره کړئ؛ نو د ړومبنيو کمزوريو لامله ستاسې له هيڅ يو عمل څخه د هغه ثواب نه کموي.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

بېشکه چې (صادقان) مؤمنان هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی په الله او په رسول د دغه (الله) باندې، بيا شك نه کوي (په ايمان کې)، او جهاد کوي دوی په مالونو خپلو سره (چې لګوي يې په اعلاء د کلمة الله کې)، او په ځانونو خپلو سره چې جهاد کوي په لاره د الله کې؛ دا کسان همدوی رښتيني دي (په دعوی د ايمان کې).

تفسير: د رښتيني مؤمن شان دا دی چې په الله تعالى او د هغه په رسول باندې پوره او پوخ اعتقاد ولري، او د هغه په لاره کې په هر قسم سره چې وي؛ په مال او ځان سره حاضر وي.

قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) آيا خبروئ پوهوئ تاسې الله په دين د تاسې سره، حال دا چې الله ته معلوم دي هر هغه شيزونه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شيزونه چې په ځمکه کې دي، او الله تعالى پر هر شيز باندې ښه خبردار دی، هيڅ شی ترې پټ نه دی.

تفسير: که په رښتيا سره واقعي دين او پوره يقين تاسې لره حاصل وي؛ نو له تش ويلو څخه څه په لاس درځي؟ له هغه پاك الله سره چې ستاسو معامله ده، هغه ډېر ښه پرې پوهيږي، هر شی ورته ډېر ښه ښکاره او معلوم دی.

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا ۖ

احسان باروي دوی په تا باندې (اې محمده !) د دې چې تش مسلمانان شوي دي دوی.

تفسير: ځينې کوچيان او صحرائيان راځي، او وايي: وګورئ چې مونږ بې له جنګه او جګړې مسلمانان شوي يو، ګواکې دوی خپل احسان ښکاره کوي، او د دې ځواب وروسته له دې نه داسې ورکاوه کيږي:

قُل لَّا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُم ۖ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) احسان مه باروئ تاسې په ما باندې د اسلام راوړلو د تاسې، بلکه الله احسان کوي په تاسې باندې د دې چې لاره يې وښووله تاسې ته د ايمان راوړلو، که يئ تاسې رښتيني او صادقان (په دعوی د ايمان کې).

تفسير: که په واقعي ډول تاسې د اسلام دعوی لرئ، او په رښتيا سره ايمانداران يئ؛ نو دا ستاسې احسان نه دی، بلکه د الله احسان دی چې تاسې ته يې د ايمان په لوري لاره دروښوده، او د اسلام په لوی دولت يې سرفرازي درکړه.

ګواکې د دې سُورت په پای کې يې تنبيه فرمايلې ده، که تاسې ته پر قرآني هداياتو او اسلامي تعليماتو باندې د عمل کولو توفيق په لاس درځي؛ نو هغه د احسان په ډول مه ورښکاروئ !، بلکه د الله تعالى أكرم شأنُه وأعظم برهانُه د شکر او انعام حق اداء کړئ، چې تاسې ته يې داسې توفيق درکړی دی.

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۸﴾

بېشکه الله ته ښه معلوم دی غيب د اسمانونو او د ځمکې، او الله تعالی ښه ليدونکی دی په هغو کارونو باندې چې کوئ يې تاسې.

تفسير: الله تعالی ته د زړونو پټې خبرې او ښکاره چارې ګردې ورمعلومې دي، نو د دغه عليم او خبير په مخکې خبرې او بهانې مه جوړوئ !.

تمّت سورة الحجرات، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ قٓ

«د (قٓ) سورت مکّي دی، پر ته (۳۸) آيت څخه چې مدني دی، (۴۵) آيتونه (۳) رکوع لري»، په تلاوت کې (۵۰) او په نزول کې (۳۴) سورت دی، وروسته له (المرسلات) سورت څخه نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قٓ ۚ وَالۡقُرۡاٰنِ الۡمَجِيۡدِ ۞ بَلۡ عَجِبُوۡۤا اَنۡ جَآءَهُمۡ مُّنۡذِرٌ مِّنۡهُمۡ فَقَالَ الۡكٰفِرُوۡنَ هٰذَا شَىۡءٌ عَجِيۡبٌ ۞ ءَاِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۚ ذٰلِكَ رَجۡعٌۢ بَعِيۡدٌ ۞

قسم دی پر قرآن چې لوی شان لري. (او نه دی راوړی ايمان کُفّارو په تا ای محمّده) بلکه تعجّب کوي دوی له دې نه چې راغلی دوی ته ويروونکی له دوی څخه، نو وويل کافرانو: دا (ويرول) يو شی عجيب دی. آيا کله چې مړه شو مونږ او شو مونږ خاورې (بيا به هم ژوندي کيږو؟)، دغه بېر ته راتلل ډېر لرې دي (له عقله).

تفسير: الله تعالی په قرآنکريم قسم کوي چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم نبوّت، او د مرګ نه پس ژوندون حق دی، ليکن کافران دا تعجّب کوي، چې څرنګه به مونږ راژوندي شو، په داسې حال کې چې خاورې شو، خو دوی په اول ځل پيدا کولو کې فکر نه کوي، چې الله تعالی څرنګه پيدا کړل، نو ده ته دوباره راپورته کول د دوی څه ګران دي؟.

قَدۡ عَلِمۡنَا مَا تَنۡقُصُ الۡاَرۡضُ مِنۡهُمۡ ۚ

(الله فرمايي د دوی د وينا په رد کې) په تحقيق سره معلوم دي مونږ ته هغه چې کموي يې ځمکه له وجوده د دوی.

تفسير: ګرد وجود نه خاورې کيږي، روح سلامت پاتې کيږي، او د بدن اجزاء تحليل کيږي، او په هر لوري تيت او پرک کيږي، خو الله تعالی ته هغه ګرد ښکاره دي، او کولی شي چې بيا هغه تيت پيت اجزاء سره راټول کړي، او بيا يې لکه اول ځلي جوړ او غوښه، پلې، رګونه او پوست پرې زرغون او سا په کې واچوي.

وَعِنۡدَنَا كِتٰبٌ حَفِيۡظٌ ۞

او مونږ سره يو کتاب دی په ياد ساتونکی د هر شي چې لوح محفوظ دی.

تفسير: دا نه ده چې له نن څخه راښکاره او معلوم دي، بلکه د قديمي علم مو دی، تر دې چې له هغه څخه پخواني قبل الوُقوع ګرد حالات هم په يو کتاب کې چې لوح محفوظ نوميږي، ليکل شوي دي، او تر اوسه پورې هغه کتاب ځمونږ سره شته.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَهُمْ فِىٓ أَمْرٍ مَّرِيجٍ ۝٥

بلکه نسبت د دروغو کړې دی دوی حق او رښتیني دین ته کله چې راغی دوی ته، پس دوی په ګډو وډو مختلفو خبرو کې (مضطرب) دي.

تفسیر: یواځې تعجّب نه بلکه په ښکاره ډول یې دروغ بولي، او ځمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم نبوّت قرآن، بعث بعد الموت او نور اعتقادي شیان هم دروغ ګڼي، او عجیبې ګډې وډې مختلفې او راز راز ویناوې کوي، بېشکه هر هغه سړی چې رښتیا خبرې دروغ بولي، په همداسې شکوکو، اضطرابونو، حیرانتیاوو، تردد، تحیّر او تذبذب سره غاړه په غاړه کېږی، او د ناپوهی په غړومبي (ګرداب) کې لوېږي، ځکه چې له داسې یوه ځرګند (ښکاره) امر نه انکار کوي، چې ثبوت یې له لمر نه هم روښانه دی، خو که نصوص او دلائل ولټول شي.

أَفَلَمْ يَنظُرُوٓا إِلَى السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَٰهَا وَزَيَّنَّٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ۝٦

آیا پس نه ګوري دغه (منکران د بعث له غفلته) طرف د اسمان ته د پاسه د دوی چې څرنګه جوړ کړی دی مونږ هغه، او ښایسته کړی دی مونږ هغه، او نشته دغه آسمان ته کوم چاود (عیب).

تفسیر: اسمان ته وګورئ !، چې په ښکاره ډول سره نه کومه ستنه په کې په نظر راځي، او نه کومه پایه لري، او نه له کوم شي سره تړلی شوی دی، داسې عظیم الشأن جسم یې څرنګه مضبوط او مستحکم درولی دی؟ د شپې له مخې د ستوریو په کروړونو قنادیل ډیوې په کې بلیږي، او د هغې منورې کړې له لرې لکه د بر ښنا لوېې ونې رابرېښي، او په مجموعي ډول څومره په سنګار او رونق ډولې ښکاري، له ګردو څخه غوره خبره دا ده چې سره له تېرېدلو د زرګونو قرنو څخه نه کوم سوری یا چاود په کې لوېدلی دی، نه یې کومه ګنګوره نړېدلې ده، نه یې پلاستر مات دی، نه یې رنګ الوتی دی، آخر دا کوم یو لاس دی؟ چې داسې مخلوق یې جوړ کړی دی؟ او بیا یې له ډېرو پېړیو راهیسې همداسې ساتلی دی؟.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ۝٧ تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۝٨

او (آیا نظر نه کوي دوی) ځمکې ته (چې څرنګه ښه) غوړولې مو ده، او غورځولي مو دي په هغې کې درانه بارونه محکم غرونه، او زرغونه کړي مو دي په هغې (ځمکې) کې له هر قسم تازه ګیاوې. د رونق شیان لپاره د ښوونې (د قدرت خپل)، او د پند او نصیحت هر هغه بنده ته چې رُجوع کوونکی وي الله ته.

تفسیر: دویمه نښه د قدرت پیدایښت د ځمکې دی:

(الف): اوارول د هغې.

(ب): اچول د غرونو او مېخ کول د ځمکې په هغوی سره.

(ج): زرغونه کول د هر قسم ګیاه او تازه بوټو په رونق سره.

(د): هر یوه د دې نښو څخه درس د عبرت ګرځي رښتینو بندګانو لره.

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا فَأَنبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾

او نازلې راښکته کړې دي مونږ له (طرفه د) اسمانه اوبه ډېرې برکتناکې؛ نو زرغونه مو کړل په دغو (اوبو) سره باغونه (چې هر راز مېوې لري)، او دانې د کښت چې فصل يې رېبلی کېږي.

تفسير: د رېيمه نښه د قدرت د اوبو راښکته کول دي له اسمانونو نه:

(الف): اوبه مبارکې او بابرکته چې هر شی په هغې سره ژوندی کېږي.

(ب): باغونه او دانې د کښتونو (فصلونو) چې په هغې سره زرغونېږي، غله هغه ده چې له هغې سره بوټي يې هم رېبل کېږي، او د باغ ونې سره له دې چې مېوې يې شکولی کېږي؛ ونې يې پخپله پاتې کېږي.

وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ ﴿١٠﴾

او (زرغونې مو کړلې په دغو اوبو سره ونې د) خرماوو لوړې، هغې لره وږي دي لاندې باندې.

تفسير: (ج): زرغونول د خرما د ونو، لوړې لوړې چې دوی لره وږي دي لاندې باندې، چې روزي ده لپاره د بندګانو، په ډېر کثرت او وفرت سره، چې د هغو وږي په ليدلو کې هم ډېر ښه ښکاري.

رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾

رزق روزي لپاره د بندګانو او ژوندي کړل مونږ په دغو (اوبو) سره کلي او ښارونه مړه، همداسې دي راوتل (د مړيو له قبرونو نه).

تفسير: (د): الله تعالی ژوندي کوي په دې اوبو د باران سره ښارونه او کلي مړه، يعنې چې بوټي او ګيا ټولې وچې او خزان وي، بيا يې ژوندي کوو او زرغوني کوو يې، نو نتيجه د دې دريو نښو سره له اجزاوو يې دېته شوه، چې تاسې انسانان هم داسې راوتونکي او ژوندي کولی شئ، لکه چې ګياوې زرغونې کېدونکې او راوتونکې دي، نو که تاسو عقل لرئ په خپل ژوند کې پس له مرګه هيڅ شک او شبهه مه کوئ !، لکه چې د باران په ورولو سره مړه ځمکه ژوندۍ کوي؛ همداسې د قيامت په ورځ مړي هم ژوندي کولی شي.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ

نسبت د دروغو کړی وو پخوا له دغو (کفّارو) قوم د نوح (نوح ته)، او ملګري د کوهي (نبي خپل ته)، او ثموديانو (صالح ته)، او عاديانو (هود ته)، او فرعون (موسی ته)، او وروڼو د لوط (لوط ته)، او خاوندانو د ځنګله (شُعيب ته)، او قوم د تُبّع (خپل نبي ته).

تفسير: د دې قومونو قصې د «حجر»، «فرقان»، «دخان» او په نورو سورتونو کې تېرې شوي دي، هلته يې بيا ولولئ !.

كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

دوی ټولو نسبت د دروغو کړی وو پيغمبرانو خپلو ته؛ نو بيا حق او ثابت شو ځما عذاب پر دوی.

تفسیر: د انبیاوو د دروغجن شمېرلو (ګڼلو) لامله له هغو شیانو څخه چې دوی ویرول شوي وو؛ هغه ور د مخه راغلل، او په هم هغه عذابونو کې چې دوی ترې ویرول شوي وو؛ ولوېدل.

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ۚ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

آیا پس نو مونږ ستړي شوي وو په پیدایښت اول باندې (یعنې نه یو ستړي شوي)، بلکه دوی په شک کې دي له جوړولو او ژوندي کولو نویو څخه.

تفسیر: د دویم ځلي نوي ژوندون په نسبت هغوی ته خوشې او فضول یو شک پیدا شوی دی، هغه قادر مطلق چې دوی یې اول ځلي پیدا کړي دي، آیا دویم ځلي هغه ته د هغوی بیا پیدا کول کوم ګران کار دی؟ آیا دوی هسې ګمان کوي چې (معاذ الله) هغه به په اول ځلي د دې ګردې دنیا له پیدا کولو څخه ستړی شوی وي؟ د هغه مطلق قادر په نسبت داسې توهّمات غوره کول ډېر سخت جهالت او سپین ستر ګیتوب دی.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ ۖ

او په تحقیق پیدا کړی دی مونږ جنس د انسان په داسې حال کې چې مونږ پوهیږو په هغه څیز چې وسوسه او خطره کوي په هغه سره زړه د ده له فکرونو عبثو او ناکارو سره.

تفسیر: د انسانانو د هر قول او فعل څخه مونږ خبردار یو، تر دې چې له هغو پټو خبرو چې د وسوسې په ډول د هغو په زړه کې تیریږي؛ هغه هم مونږ ته معلوم دي: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ (۲۹ جزء لمړی رکوع (۱۴) آیت).

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾

حال دا چې مونږ ډېر نژدې یو ده ته (څمونږ ملائکې) له رګونو د ورمېږ د ده څخه.

تفسیر: یعنې څمونږ ملائکې انسان ته د ورمېږ د رګ (شارګ) څخه نژدې دي، چې الله تعالی ملائکو ته د دې قُدرت ورکړی دی.

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾

(او یاد کړه) کله چې اخلي دوه اخیستونکې پرښتې چې یوه له ښي طرف نه ناسته وي لیکلو د نېکۍ ته، او بله له کیڼ طرف نه ناسته وي لیکلو د بدۍ ته.

تفسیر: دوه پرښتې د الله په حکم سره د همېش لپاره د هر سړي په کتنه کې دي، هر هغه لفظ چې د دوی له خولې څخه ووځي، یا هر کار چې دوی یې کوي؛ سمدلاسه یې لیکي، د نېکۍ لیکونکې ښي خوا ته او بدۍ لیکونکې کیڼې خوا ته ناستې او ټاکلې (مقرر کړې) شوي دي، څه زیادت او نقصان نه کوي، بلکه په ډېرې امانتدارۍ سره لیکنې کوي: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾ (جزء عمّ، د الانفطار سورت).

مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

نه وایي دغه بنده هیڅ خبره مګر خو وي له ده څخه دوه ساتونکې، حاضر او تیار چې ژر یې ولیکي.

تفسير: دا دوه پرښتي ليکلو ته همېش تيارې وي، او هيڅکله نه ترې جُدا کيږي، هغه چې د ورځې له طرفه موظّفې دي؛ د نمازديګر په وخت کې عملونه د بندګانو ثبت ته رسوي، او هغه چې د شپې له طرفه موظفې دي؛ په وخت د صباح کې عملونه د بندګانو ربّ العالمين ته پورته کوي، رسول الله صلی الله عليه وسلم وايي چې: الله تعالی له دې ملائکو نه پوښتنه کوي چې: څما بندګان په څه حالت کې وو؟ هغوی ورته وايي چې: په سجده وو، نو رب العالمين ملائکو ته په هغوی باندې افتخار کوي، نو له همدې وجې نه بايد په دې دوو لمونځونو باندې ډېر خيال وشي !.

وَجَآءَتۡ سَكۡرَةُ ٱلۡمَوۡتِ بِٱلۡحَقِّ

او راغلې بې هوشي سختی د مرګ لپاره د دې چې په سترګو يې ووينې په حق سره.

تفسير: له يوه لوري دفتر او دوسيه تياره شوې ده، او له بل لوري يې د مرګي په کنده باندې رسېدلی دی، مړ کېدونکی دی، او د ځنکدن په تکليفونو کې غوټې خوري، نو هلته دا ګردې خبرې ورته رښتيا ښکاري، چې الله تعالی او د هغه پيغمبرانو د هغه خبر ورکړی وو، او د مړي له مخې د هغه د سعادت او شقاوت پردې لرې کيږي، او د داسې پېښې پېښېدل يقيني او قطعي دي، ځکه چې د مطلق حکيم ډېر حکمتونه د ده سره اړې لري، نو په دغه وخت کې به ووېلی شي دغه منکر انسان ته داسې چې:

ذَٰلِكَ مَا كُنتَ مِنۡهُ تَحِيدُ ﴿۱۹﴾

دا مرګ هغه دی چې وې به ته له ده څخه په ځنګ کېدونکی، او نه وې پرې اقرار کوونکی.

تفسير: سړی ډېر زيار کوي چې له مرګ څخه ځان وژغوري (وساتي)، او د هغه د بد خوند او وحشت څخه تل ځان وساتي، او دېخوا او هغې خوا سر او پښې ووهي، خو سره له دې د مرګي شبه چېرې وروسته کېدونکې ده، آخر هغه په سر باندې راتلونکې ده، او هيڅ يوه حيله او تدبير د مرګي مخه نشي نيولی.

وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِۚ ذَٰلِكَ يَوۡمُ ٱلۡوَعِيدِ ﴿۲۰﴾

او وبه پو کل شي په صور (شپېلۍ) کې، چې دا يوه ورځ ده د ويرولو (د کُفّارو په عذاب سره).

تفسير: وړوکی قيامت خو د مرګ وخت دی، وروسته له دې لوی قيامت حاضر دی، فقط چې په صور او شپېلۍ کې وپو کلی شي، هغه ويروونکې ورځ موجوديږي، چې انبياوو او پيغمبرانو خلق ترېنه ويرولي وو.

وَجَآءَتۡ كُلُّ نَفۡسٍ مَّعَهَا سَآئِقٞ وَشَهِيدٞ ﴿۲۱﴾

او راځي هر نفس په دې ورځ کې چې وي به له ده سره يو شړونکی (محشر ته)، او شاهدي ورکوونکی (پر اعمال يې لکه لاس، پښې او داسې نور).

تفسير: خلق به په قيامت کې داسې حاضر کړل شي، چې يوه پرښته به يې ميدان ته د وړاندې کولو لپاره راکاږي، او بلې به يې عملنامه نيولې وي، چې د ده د ژوندانه ګرد احوال او خبرې په کې ليکلي شوي وي، ښايي چې دا به همغه دوه پرښتې وي چې ورته ﴿كِرَامٗا كَٰتِبِينَ﴾ وايي، او د هغو په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿إِذۡ يَتَلَقَّى ٱلۡمُتَلَقِّيَانِ﴾ الآية ـ او ښايي چې کومه بل وي، والله أعلم، نو وبه ويلی شي ده ته د الله تعالی له جانبه داسې چې:

لَقَدْ كُنْتَ فِىْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيْدٌ ﴿۲۲﴾

په تحقيق سره (په دنيا کې) وې ته په غفلت بېخبرۍ له دې ورځې د عذاب څخه، نو بېرته مو کړه له تا څخه پرده د غفلت ستا، نو سترګې ستا نن ډېرې تېزې دي (چې پرې وينې خپل ګرد اعمال).

تفسير: په هغه وخت کې به وويلى شي دوى ته چې: تاسې د دنيا په خوندورو شيانو کې مشغول وئ، او له دې ورځې څخه بېخبر او بې پروا وئ، او ستاسې سترګې د شهواتو او غوښتنو تيارې او پردې پټې کړې وې، هغه ښوونې چې پيغمبرانو تاسې ته کولې؛ هغو ته مو فکر نه کاوه، نن هغه پرده ستاسې له سترګو څخه لرې کوو، او ستاسې ليدنه خورا زياتوو، تر څه ښه وګورې: آيا هغه خبرې چې تاسې ته کېدلې؛ صحيح وې او که غلطې؟ ثابته وه او ثابته شوه چې دا ټولې خبرې رښتيا وې.

وَقَالَ قَرِيْنُهٗ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيْدٌ ﴿۲۳﴾

او وبه وايي ملګرى د ده (پرښته) دا دى هغه شى چې ما سره حاضر دى (د دفاترو د اعمالو د ده).

تفسير: پرښتې به يې له اعمالنامو سره حاضرې وي، ځينې له (قرين) څخه شيطان مرادوي، يعنې شيطان به وايي: دا مجرم حاضر دى، چې ځما له خوا اغوا شوى وو، او هغه مې د دوزخ لپار تيار کړى دى، مطلب دا چې هغه اغوا ځما له لاسه شوې ده، خو په ما کې دومره زور او تسلّط چېرې وو، چې هغه مې په جبري ډول سره په شرارت کې اخته کړ، دى پخپل اختيار، اراده او واک ګمراه شوى دى.

اَلْقِيَا فِىْ جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيْدٍ ﴿۲۴﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيْبِ ﴿۲۵﴾

(نو وبه ويل شي دوو پرښتو ته) وغورځوئ تاسې په دوزخ کې هر يو کافر عناد کوونکى. منع کوونکى د خير، تېرېدونکى له حدودو مشروعو، ظالم او شک کوونکى (په دين کې).

تفسير: د الله تعالى له درباره به دغه حکم دوو پرښتو ته وشي، چې داسې سړى دې په دوزخ کې واچول شي !.

الَّذِىْ جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيٰهُ فِى الْعَذَابِ الشَّدِيْدِ ﴿۲۶﴾

هغه (کافر) چې ګرځولى يې دى له الله تعالى سره بل معبود، نو وغورځوئ دى په عذاب سخت کې.

تفسير: داسې سړى په دوزخ کې د ډېر سخت عذاب مستحق دى، ځکه چې تر مشرکينو نه لوى ظالمان نور په دنيا کې نشته.

قَالَ قَرِيْنُهٗ رَبَّنَا مَآ اَطْغَيْتُهٗ وَلٰكِنْ كَانَ فِىْ ضَلٰلٍ بَعِيْدٍ ﴿۲۷﴾

وبه وايي ملګرى د ده يعنې شيطان: اى ربه ځمونږ ! نه وو ګمراه کړى ما دى (جبرًا)، ليکن وو دى پخپله په ګمراهۍ لرې کې له حقه ځنې.

تفسير: ځما زور پر ده باندې نه رسېده، لږ څه اشاره مې چې ورته وکړه؛ دغه کمبخت پخپله ګمراه شو، د نجات او فلاح له لارې څخه لرې ولوېد، شيطان په داسې ويناوو سره غواړي چې خپل جرم سپک ورښکاره کړي.

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾

وبه فرمايي (الله قهرًا چې) جګړه مه کوئ تاسې دلته له ما څخه چې فائده نه کوي جګړې د تاسې په دې ځای کې، او په تحقيق ړومبی لېږلي وو ما تاسې ته وېرول خپل په ژبو د انبياوو.

تفسير: تاسې چټې او اپلتې خبرې مه کوئ، په دنيا کې مې هر چا ته د ښو او بدو لارې ورښوولې وې، اوس هر يوه ته د هغه له جُرم سره سمه جزاء ورکوله کيږي، هغه چې ګمراه شوی دی، او هغه چې له دوی څخه يې لاره ورکه کړې ده؛ دواړه به د خپلو جرمونو سزاوې ومومي.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

نه شي بدلېدلې هيڅ خبره په دې باره کې په نزد ځما، او نه يم زه ظلم کوونکی پر بندګانو چې بې له ګناه يې په عذاب کړم.

تفسير: ځمونږ له لوري به ظلم نه کيږي، هغه فيصله چې صادريږي؛ عين حکمت او انصاف به وي، «او خبره به نه بدليږي»، يعنې کافران به نه ښنلی کيږي، نو د دې لوی کافر شيطان ښنه به چېرې کيږي.

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾

(ياده کړه هغه ورځ) چې وايو مونږ دوزخ ته داسې: آيا ډک او موړ شوې ته له خلقو نه؟ او وبه وايي هغه: آيا نور هم څه زيات شته، بلکه شته يعنې زيات کړه !، زه لا ښه موړ شوی نه يم.

تفسير: د دوزخ وسعت او ارتوالی به له دومره خلقو څخه نه ډکيږي، او د قهر له شدّته به نور کافران او نافرمانان هم ورغواړي.

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾

او رانژدې به کړ شي جنّت لپاره د وېرېدونکيو پرهېزګارانو چې نه به وي لرې (له دوی نه).

تفسير: جنت به له دوی څخه لرې نه وي، دوی به له ډېر نژدې څخه د هغه تر او تازګي، ښايست او سينګار ويني.

هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ

فرمايي الله چې: دا هغه دی چې وعده به يې کېده له تاسې سره، لپاره د هر رجوع کوونکي الله لره، او د هر ساتونکي حدودو د هغه لره. هر هغه زړه چې وېريږي له عذابه د رحمان په غيب سره، او راتلونکی وي په زړه رجوع کوونکي سره الله ته؛ (نو وبه فرمايي الله:) ځئ ننوځئ په کې په سلامتيا سره.

تفسير: هغه کسان چې په دنيا کې يې الله تعالی يادوه، او له ګناهونو څخه يې ځانونه ژغورل، او د الله په لوري به يې رجوع کوله، او بې له ليدلو څخه د هغه له قهر او جلاله وېربدل، او په يوه پاک او صاف رجوع کوونکي زړه د الله په حضور کې حاضر شوی وو، د هغه جنت وعده له داسې سړيو سره کړې شوې وه، اوس يې وخت رارسېدلی دی، چې په سلامتيا او عافيت سره په کې ننوځئ، او پرښتې دوی ته سلام اچوي، او د پاک پروردګار سلام هم وررسوي.

ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُوْدِ ۝۳۴

دا ورځ د ورننوتلو په جنت کې ورځ ده د همېشه توب په هغه کې.

تفسیر: په حدیث کې وایي: جنتیان چې جنّت ته ننوځي؛ ورته ویل کیږي: ننوځئ بیا مو نو مرګ نشته، دوزخیانو ته په وخت د ننوتلو کې دوزخ ته همداسې ویل کیږي، نو هغه ورځ هر چا ته هر څه چې وررسیږي؛ د تل لپاره وي.

لَهُمْ مَّا يَشَاۤءُوْنَ فِيْهَا وَلَدَيْنَا مَزِيْدٌ ۝۳۵

وي به دغو (مؤمنانو) لره هغه چې غواړي دوی په دې جنّت کې، او له مونږ څخه یې زیادت هم شته په هغو باندې.

تفسیر: هر شی چې وغواړي؛ هغه وررسیږي، برسېره په هغه داسې نعمتونه هم وررسیږي، چې د هغوی په خیال کې نه وي رسېدلي، لکه د الله تعالی لقاء او لیدنه، او ممکن دي له ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيْدٌ﴾ څخه دا غرض وي چې له مونږ سره ډېر شیان دي، هر څومره چې د جنّتیانو له خوا وغوښت شي؛ هغه ګرد به ورکړل شي.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوْا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّحِيْصٍ ۝۳۶

او ډېر مو هلاک کړي دي پخوا له دې څخه له اهل د زمانو پخوانیو نه چې هغوی ډېر سخت او قوي وو له دغو (کفارو د مکې) څخه له جهته د قوّته؛ نو ډېر ځایونه د پنا یې ولټول په ښارونو کې، چې ګوندې پیدا به کړي ځای د ساتنې له مرګه ځنې، خو پیدا یې نه کړ، آیا شته دوي ته خلاصیدل له هلاکه؟

تفسیر: ړومبی د کفارو د اخروي تعذیب بیان وو، پـه منځ کې د هغوی په مقابل کې د اهل جنّت د تنعّم ذکر راغی، اوس بیا د کفارو د سزا ورکولو ذکر فرمایي، یعني پخوا له آخرته په دنیا کې مونږ ډېر داسې شریر سرکښ او غاړه غړوونکي قومونه تباه او خراب کړي دي، چې په زور او قوّت کې له موجوده کافرانو څخه ډېر لوړ وو، او په ډېرو ملکونو کې ګرځیدلي وو، او راز راز تصرّفات یې په کې کړي وو، کله چې د الله تعالی عذاب ورسېد؛ نو د تښتېدلو او پټېدلو لپاره هغوی ته په ګرد جهان کې په هیڅ یو ځای کې داسې ځای نه پیدا کېده: ﴿اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِيْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ﴾ الآیة ـ (د النساء سورت (۱۱) رکوع (۷۸) آیت).

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيْدٌ ۝۳۷

بېشکه په دغو (مذکوره وو شیانو) کې خامخا ذکر او پند دی هر هغه چا لره چې وي هغه لره زړه روغ او فکر کوونکی، یا کیږدي غوږ نصیحت ته په داسې حال کې چې دی حاضر متوجه وي په زړه سره.

تفسیر: په دې عبرتناکو واقعاتو باندې له غور او فکر کولو څخه هم هغه خلق پند اخیستی شي چې د هغوی په سینه کې هسې پوهېدونکی زړه وي، چې یا پخپله په خبرې باندې پوهیږي، یا د نورو له پوهولو څخه پوهه ومومي، اوغوږ ورته ونیسي، ځکه چې دا هم د پوهنې یوه درجه ده، چې سړی پخپله نه پوهیږي، خو د نورو له ویښولو څخه متنبه او هوښیاریږي، او منفعت ترې اخلي، هغه چې نه پخپله پوهیږي، او نه د نورو پوهولو ته غوږ ږدي، او نه یې په زړه کې ځای ورکوي، نو له هسې سړي څخه لوټه او تیږه ښه ده.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ۖ

او په تحقيق پيدا کړي دي مونږ اسمانونه او ځمکه او هغه نور مخلوقات چې په منځ د دغو (اسمانونو او ځمکه) کې دي په شپږو ورځو کې.

تفسير: د دې بيان پخوا له دې تېر شوی دی.

وَّمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوْبٍ ﴿٣٨﴾

او نه وه رسېدلې مونږ ته هيڅ ستوماني.

تفسير: کله چې دی د اول ځلي له پيدا کولو څخه نه دی ستړی شوی؛ نو د دويم ځلي په پيدا کولو کې به څرنګه ستړی کيږی؟ او تباه او برباد کول خو له جوړولو څخه ډېر اسان دي.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

نو صبر کوه (ای محمده !) پر هغه چې وايي يې دوی، او تسبيح ووايه پيوست له حمده د رب خپل.

تفسير: که دا خلق په داسې غټو خبرو باندې هم نه پوهيږي؛ نو تاسې مه خپه کيږئ !، بلکه پر داسې چټي خبرو باندې صبر وکړئ !، او دا حکم د جهاد د حکم نه مخکې وو، او د هغه الله تعالى په ياد کې د زړه له کومې مشغول اوسئ !، چې د ګردو اسمانونو او ځمکې پيدا کوونکی دی، او د هر شي په ودانولو او ورانولو باندې قدرت لري.

قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوْبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ

پخوا له راختلو د لمر يعني لمونځ د سبا، او پخوا له لوېدلو د لمر څخه يعني لمونځونه د ماسپښين او د مازديګر، او په ځنې برخې د شپې نه پس تسبيح وايه د دغه الله يعني لمونځ د تهجّد او ماسختني وکړه.

تفسير: دا د الله تعالى د يادولو وختونه دي، په دې کې عبادتونه او دعاوې قبليږي، له ځينو روايتونو څخه ښکاريږي، چې ړومبی ځمونږ په پيغمبر صلى الله عليه وسلم باندې د دريو وختونو لمونځ فرض وو، سهار، مازديګر او تهجّد، لکه چې اوس هم دی دريو وختو ته يو خصوصي فضل او شرف حاصل دی، ښايي چې هر سړی په لمانځه، ذکر، دعاء، تلاوت يا نورو ښو کارونو باندې په دغو وختونو کې مشغول اوسي، او معمور يې ولري، په حديث کې راغلي دي: (عليكم بالغداة والروحة وشيء من الدّلجة) ځينې وايي چې: له قبل الطلوع څخه د سهار لمونځ او له قبل الغُروب څخه د ماسپښين او مازديګر لمونځونه او له (من الليل) څخه د ماښام او ماسختن لمونځونه مراد دي.

وَاَدْبَارَ السُّجُوْدِ ﴿٤٠﴾

او وروسته له سجدو د لمونځونو څخه هم تسبيح ووايه !

تفسير: وروسته له لمانځه څخه دې څه تسبيح او تهليل وکړ شي، چې هغه عبارت له سنتو لمونځونو او نوافلو څخه دي، او يا عبارت له هغو اذکارو څخه دي چې په احاديثو کې راغلي: لکه درې دېرش کرته سبحان الله، درې دېرش کرته الحمد لله، څلور دېرش کرت الله أکبر، او يا داسې نور اذکار او اوراد چې په نصوصو کې راغلي.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ ﴿٤١﴾

او واوره غوږ کېږده (ای محمده !) هغه ورځ چې اواز وکړي اواز کوونکی له ځای نژدې نه.

تفسير: وايي چې د بيت المقدس پر تيږي باندې به صور او شپېلۍ پوکل کيږي، نو ځکه يې نژدې ويلي دي، يا يې دا مراد دی چې د هغه غږ به په هر ځای کې له ډېر نژدې ځخه اورېده کيږي، او ټول به يو شانې اوري، له صور څخه نور غږونه هم د الله تعالی له لوري اورول کيږي، چې ځينې له دې آيت څخه هم هغه غږونه مرادوي، چې په هغې ورځې کې پرته له صور څخه له ډېر نژدې څخه غوږونو ته رسيږي، خو ښکاره نفخ صور دی، والله أعلم.

يَّوۡمَ يَسۡمَعُوۡنَ الصَّيۡحَةَ بِالۡحَقِّ‌ؕ ذٰلِكَ يَوۡمُ الۡخُرُوۡجِ ۝۴۲

هغه ورځ چې واوري (دغه خلق) سخته چيغه په حقه سره، دا (ورځ د اواز) ورځ د وتلو (له قبورو) نه.

تفسير: کله چې دويم ځلي صور او شپېلۍ پوکله کيږي، نو ځمکه بالکل سره بېرته کيږي، او ګرد مړي ترې ژوندي راوځي، او په ميدان دريږي.

اِنَّا نَحۡنُ نُحۡىٖ وَنُمِيۡتُ وَاِلَيۡنَا الۡمَصِيۡرُ ۝۴۳

بېشکه همدا مونږ ژوندي کول کوو او مړه کول کوو، او شته خاص مونږ ته راګرځېدل (د ټولو امورو).

تفسير: په هر حال موت او حيات ګرد د الله تعالی په لاس کې دی، او د هر ډول (طريقه) ګرځېدلو پای (آخر) د الله تعالی په لوري دی، هيڅوک له دې څخه نه شي خلاصېدی.

يَوۡمَ تَشَقَّقُ الۡاَرۡضُ عَنۡهُمۡ سِرَاعًا‌ ؕ ذٰلِكَ حَشۡرٌ عَلَيۡنَا يَسِيۡرٌ ۝۴۴

په هغه ورځ چې وچوي ځمکه له دوی څخه په چابکۍ سره، دغه (ژوندي کول) ټولول دي پر مونږ ډېر آسان.

تفسير: ځمکه به چوي، مړي به له هغې څخه راووځي، او د حشر د ميدان په لوري به سره په منډو غونډيږي، الله تعالی به ګرد ړومبي او وروستني مخلوقات سره يو ځای ټولوي، او داسې کول هغه ته کوم لوی کار نه دی.

نَحۡنُ اَعۡلَمُ بِمَا يَقُوۡلُوۡنَ‌ وَمَاۤ اَنۡتَ عَلَيۡهِمۡ بِجَبَّارٍ‌ فَذَكِّرۡ بِالۡقُرۡاٰنِ مَنۡ يَّخَافُ وَعِيۡدِ ۝۴۵

مونږ ته ښه معلوم دي هغه څه چې وايي يې دوی، او نه يې ته په دوی باندې زور کوونکی (په راوړلو د ايمان)؛ نو پند ورکوه په قرآن سره هغه چاته چې ويريږي له وعيدونو او ويرولو ځما په عذابونو د آخرت سره.

تفسير: هغه خلق چې له حشر څخه منکران دي، هغوی چټي اپلتې کوي، دوی پربږدئ چې هسې چټي خبرې کوي، او د هغوی معامله مونږ ته راوسپارئ، مونږ ته دوی ګرد معلوم دي، او په هغو خبرو مونږ ښه پوهيږو چې دوی يې وايي، ستاسو دا کار نه دی چې په زور او زياتی سره په هر سړي باندې هره يوه خبره ومنئ، هو ! هغوی ته قرآنکريم واوروئ !، او مخصوصًا هغوی ته نصيحت او لار ښوونه وکړئ !، چې د الله تعالی څخه وويريږي، او په دې معاندينو پسې ډېره زياته هڅه مه کوئ !.

تمّت سورة (ق) بتوفيقه تعالی.

سُوْرَةُ الذّٰرِيٰتِ

«د (الذّاريات) سورت مكي دى، (۶۰) آيتونه او درې ركوع لري، په تلاوت كې (۵۱) او په نزول كې (۶۷) سورت دى، وروسته د (الأحقاف) له سورت نه نازل شوى دى.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

وَالذّٰرِيٰتِ ذَرْوًا ۝١ فَالْحٰمِلٰتِ وِقْرًا ۝٢ فَالْجٰرِيٰتِ يُسْرًا ۝٣ فَالْمُقَسِّمٰتِ اَمْرًا ۝٤

قسم دى په هغو بادونو باندې چې تيتوي (الوځوي) خاورې او نور شيان په الوتلو خپلو سره. پس قسم دى په وريځو پورته كوونكيو د اوبو درنو سره. پس قسم دى په كشتيو تلونكيو په نرمۍ سره په سر د اوبو. پس قسم دى په (ملائكو) قسمت كوونكو د كارونو لويو په حكم د الله سره «لكه ارزاق باران او داسې نور».

تفسير: ړومبى ډېر سخت بادونه او سيلۍ الوځي، چې د هغو له دوړو او غبار څخه وريځې پورته كيږي، بيا له هغو څخه اوبه جوړيږي، او هغه پيتې پورته ګرځي، بيا د وربدلو په وخت كې سپكه هوا چليږي، بيا د الله تعالى له حكم سره سم د هرې سيمې هومره ورښ چې په برخه يې وي؛ هغه ورويشل كيږي، پر دې هواو باندې الله تعالى قسم خوري، ځينې عالمان له (ذاريات) څخه هواوې، له (حاملات) څخه وريځې، او له (جاريات) څخه ستورې، او له (مقسمات) څخه پرښتې مرادوي، ګواكې د مقسم په ترتيب له ښكته والي څخه د پورته په لورې شوى دى، له عليّ (رضي الله تعالى عنه) او نورو څخه روايت دى چې (ذاريات) هواوې، (حاملات) وريځې، (جاريات) بېړۍ، او (مقسمات) هغه پرښتې دي چې د الله تعالى په حكم خواړه او نور شيان تقسيموي، ځواب د قسم دا دى چې:

اِنَّمَا تُوْعَدُوْنَ لَصَادِقٌ ۝٥ وَّاِنَّ الدِّيْنَ لَوَاقِعٌ ۝٦

بېشكه هغه چې له تاسو سره يې وعده كاوه شي چې هغه عبارت دى له ژوندي كولو پس له مرګه څخه؛ خامخا يوه وعده رښتيا ده. او بېشكه چې جزاء د عمل خامخا واقع كېدونكې او راتلونكې ده (نو ځانونه ورته ښه تيار كړئ !).

تفسير: دا د هواوو او ورښو او نورو شيانو نظام ښه شاهد او ښوونكى دى، چې د آخرت وعده رښتيا ده، او د دنيا د اموراتو فيصله كول په عدل او انصاف سره هم ضروري دي، كله چې په نړۍ كې يو باد، ورښ، هوا هم بې له نتيجې نه ښوري، نو آيا دا دومره لويه كارخانه به څرنګه بې له كومې نتيجې پخپل سر ګرځي؟ خامخا دوى لره به هم كومه عظيم الشأنه نتيجه وي، چې هغه ته مونږ آخرت وايو.

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ۝٧

او (قسم دى) په اسمان خاوند د لارو، خلقي وو، مزينو.

تفسير: په صاف، مضبوط او ډېر ښه رونق لرونكي اسمان باندې قسم دى، چې پر هغه باندې د ستوريو جال لوېدلى راښكاري، او په هغه كې د ستوريو او پرښتو لارې شته، جواب د قسم دا دى چې:

إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ۝٨ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ۝٩

بېشکه تاسې يئ اى مشركانو ! خامخا په يوه خبره مختلفه ګډه وډه کې. ګرځول كاوه شي له دغه (نبي، قرآن او ايمان څنې په هغوى سره) هغه څوک چې ګرځولى شوى دى له هدايته په علم د الله کې.

تفسير: د قيامت او د آخرت خبرې هرومرو ستاسو د جګړو مورد ګرځېدلي دي، دا هغه سړي مني، چې د رُبوبيت له دربار سره څه تعلّق ولري، هغه چې له دې درباره رټلى او شړلى وي؛ د خير او د سعادت له لارې څخه ګرځېدلى وي، نو هغه د دې شيانو له تسليم او منلو او قبلولو څخه تل بې برخې پاتې کيږي، که دوى يواځې د اسمان په نظم او نسق باندې فکر وچلوي، او غور وکړي؛ نو يقين يې راځي چې په هسې خبرو کې جګړې کول ناپوهي او حماقت دى.

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ۝١٠

لعنت کړى شوى دى پر دروغ ويونکيو، اټکل کوونکيو باندې.

تفسير: په دوى څکه لعنت شوى دى، چې دوى د دين په خبرو کې اټکلونه وهي، او پخپل ګمان او اټکل سره د قطعيّاتو ترديد کوي.

الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ۝١١

هغه کسان چې دوى په نهايت غفلت کې سهو کوونکي غافل او بېخبره دي (له قيامت نه).

تفسير: د دنيا د چړچو او د مزو لامله دوى له الله تعالى څخه او آخرت نه بالکل غافل شوي دي.

يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ۝١٢

سوال کوي منکران (تمسخرًا له محمد نه) چې کله به وي ورځ د انصاف (او د جزاء).

تفسير: د انکار او خندا په ډول پوښتنې کوي: ښه ! خانه ! هغه د عدل او د انصاف ورځ کله راځي؟ او دومره ولې وځنډېده؟ نو فرمايي الله أکرم شأنه وأعظم برهانُه په ځواب د دوى کې چې: واقع به شي دا جزاء.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ۝١٣ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ۝١٤

هغه ورځ چې دوى په اور باندې معذّب شي. (ورته وبه ويل شي): وڅکئ تاسې (خوند د) عذاب ستاسې، دا دى هغه (عذاب) چې وئ تاسې چې په جلتۍ سره مو غوښت دغه عذاب په دنيا کې.

تفسير: دا د الله تعالى له لوري هغوى ته جواب ورکړى شوى دى، چې لږ صبر وکړئ !، هغه ورځ راتلونکې ده، کله چې تاسې په اور کې سره سم او کاږه واږه ولوېږئ، او ښه په کې وسوځئ !، نو هلته به تاسې ته وويل شي: واخلئ وڅکئ دا مو د شرارت او استهزاء مزه او خوند او دا ده هغه ورځ چې تاسې ژر غوښتله درغله.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝١٥ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ

بېشکه ويريدونکي له الله او ځان ساتونکي له معاصيو به په جنت کې وي، او په چينو کې به وي، يعنې څښونکي د اوبو د دې چينو به وي. اخيستونکي به وي هغو نعمتونو لره چې ورکړى وي دوى ته رب د دوى.

تفسير: په ډېره خوښۍ هغه نعمتونه قبلوي چې الله تعالى دوی ته وربښلي ، چې يو له هغې څخه انواع د چينو دي: لکه سلسبيل: ﴿عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا﴾ «الدهر»، تسنيم: ﴿وَمِزَاجُهُ مِن تَسْنِيمٍ * عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ﴾ «المطففين»، جارية: ﴿فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾ «الغاشية».

إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾

بېشکه دوی وو پخوا له دې څخه يعنې په دنيا کې محسنان او نيکي کوونکي.

تفسير: له دنيا څخه سره له ډېرو ښېګڼو (فائدو) راغلي وو، نن د هغو ښېګڼو مېوه مومي، وروسته له دې د ښېګڼو لږ څه تفصيل هم راځي.

كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾

وو به دوی (په دغه وصف) چې لږ برخه د شپې کې به اوده کېدل، او په اکثره د شپې کې به يې عبادت کاوه. او په وخت د چرګ بانګ (له سبا ختو نه مخکې) کې دوی مغفرت غوښت له الله نه د ګناهونو خپلو.

تفسير: د شپې زياته برخه د الله تعالى په عبادت کې تېروي، او د چرګ بانګ (له سبا ختو څخه مخکې) په وخت کې کله چې شپه پای (آخر) ته ورسيږي؛ له الله تعالى څخه د خپلو تقصيراتو ښښنه غواړي.

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾

او په مالونو د دوی کې حق او برخه وه سوالګرو لره، او صبر کوونکو لره (يعنې مسکين سوال نه کوونکي لره).

تفسير: محروم هغه اړ او محتاج دی، چې له هيچا څخه هيڅ شی نه غواړي، مطلب يې دا دی چې دوی برسېره پر «زكات» له خپلو مالونو او شتو څخه پخپلې خوښې سره سائلانو او محتاجانو ته برخې ټاکي، چې د التزام لامله ګواکې حق ورته وايه شي، او اغنياء بايد د داسې محتاجانو د حال نه خبر وي، چې دوی له شرم او غيرت نه له چا څخه څه نه غواړي.

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي أَنفُسِكُمْ ۚ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾

او په ځمکې کې علامې او نښې دي د قدرت د الله تعالى يقين لرونکو لره. په نفسونو او ځانونو ستاسې کې هم علامې د عبرت دي، آيا نو تاسې يې نه وينئ، چې ترې پند واخلئ.

تفسير: له دغو نښو د قدرتونو د الله تعالى څخه چې په آفاقي او انفسي، يعنې په ځان او جهان کې شته، که سړی پخپل ځان يا د ځمکې د مخې د موجوداتو په احوالو باندې فکر او غور وکړي؛ نو دا تفکر او تعمّق هر انسان په دې متيقن کوي چې د هرو نېکو او بدو جزاء په هر ډول چې وي، ضرور رسېدونکې ده.

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾

او په اسمان کې دی (سبب د) رزق ستاسې چې (باران دی)، او هغه چې له تاسو سره يې وعده کړې شوې ده (د ثواب او عقاب).

تفسير: په سائلانو او محتاجانو باندې له لګولو څخه مه ويرېږئ، په دې معنا چې که مونږ خپل مال، اقرباء او فقيرانو ته ورکړو؛ نو له کومه به يې بيا وخورو، او مه په لګولو سره په مساکينو باندې څه منّت او احسان بږدې، ځکه چې مونږ ستاسې ګردو روزي، اجر او ثواب سم له کړې شوې وعدې سره درکوو، او د هر يوه روزي رسېدونکې ده، هيڅوک يې مخه نشي نيولی، او لګونکي لره به ډېر احترام اجر او ثواب نور هم وررسيږي.

فَوَرَبِّ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَآ أَنَّكُمْ تَنطِقُونَ ﴿٢٣﴾

نو قسم دی وي ځما په رب د اسمان او ځمکې باندې، بېشکه دا خبره چې وعده يې کړی شوې ده؛ خامخا حقه او رښتيا ده، په مثل د هغې حقيقت او واقعيت چې تاسو پرې خبرې کوئ.

تفسير: هسې چې ستاسې په وينا کې څه شک نشته، هم هغسې په دې خبرې کې هم څه شُبهه نشته، په يقين سره دا ورځ رسېدونکې ده، او د قيامت لويه ورځ درېدونکې ده، آخرت راتلونکی دی، او د الله تعالی ګردې وعدې پوره کېدونکې دي.

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾

آيا رسېدلې او راغلې ده تاته (ای محمّده) خبر د مېلمنو د ابراهيم چې مکرمان او عزتمندان وو (په نزد د الله).

تفسير: دا مېلمانه هغه پرښتې وې چې په اوله کې ابراهيم په هغوی باندې د بني آدمانو ګمان کړی وو.

إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرښتې) پر دغه (ابراهيم)؛ نو وی ويل (سلام کوو مونږ پر تا) په سلام کولو سره، وويل (ورته ابراهيم چې) سلام دې وي پر تاسو (او په زړه کې يې دغه تېره شوه چې دوی يو) قوم ناآشنا دي.

تفسير: د سلام ځواب يې په سلام سره ورکړ، او پخپلو زړونو يا په خپلو منځونو کې يې سره وويل: چې دوی خو اوپره او ناپېژندلي سړي راښکاري.

فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾

پس ورغی (ابراهيم) کور خپل ته نو راېې وړ يو خوسی (سخی) تيار وريت کړی؟ نو ورنژدې يې کړ هغوی ته ويې ويل: ولې نه خورئ (يعنې وخورئ ترې).

تفسير: په ډېر اهتمام سره يې په مېلمستيا لاس پورې کړ، او په ډېر تهذيب او خوږه ژبه يې دوی ته وفرمايل: ګرانو مېلمنو ! ولې تاسو ډوډی نه خورئ؟»، کله چې هغوی پرښتې وې، او خواړه يې نه وو پکار؛ نو دوی ورته وويل چې: نه يې خورو.

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾

پس پټه کړه (ابراهيم) په زړه کې له دوی نه وېره. ورته وويل دوی: مه وېرېږه (مونږ لېږلي شوي د رب ستا يو)، او زېری يې ورکړ ده ته په يوه هلک ښه عالم هوښيار سره.

تفسیر: دلته ابراهیم علیه السلام وپوهېده چې دوی بې آدمان نه دي، بلکه ملائکې دي، دا قصه پخوا له دې څخه په تفصیل سره د (هود) په سورت او د (حجر) په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتله شي.

فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾

پس مخ یې وروا ړاو ښځې د ده په غږ د حیرانتیا سره؛ نو ویې واهه مخ خپل (په څپېړو)، وویل دې چې: زړه بوډۍ یمه شنډه (نو څرنګه به وځېږوم زه ځوی؟).

تفسیر: بي بي ساره رضي الله تعالی عنها چې یوه ګوټ کې ولاړه وه، د هلک د ځېږېدلو د زیري له اورېدلو څخه په چغو سر شوه، او بلې خوا ته متوجّه شوه، او له ډېره تعجّبه یې په څپېړو خپل مخ ووهه، او ویې ویل: «دا څرنګه د منلو وړ خبره ده، چې یوه هسې زړه بوډۍ او شنډه ښځه لنګه شي، چې په ځوانۍ کې یې اولاد نه دی شوی، او اوس چې ډېره زړه او کړوپه شوې ده؛ د هلک مور شي؟».

قَالُوا كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

وویل دغو (ملائکو) همداسې (لکه چې بشارت مو درکړ) ویلي دي رب ستا، بېشکه هغه (الله) ښه حکمت والا ښه خبردار دی.

تفسیر: مونږ دا خبره له ځانه نه وایو، بلکه ستاسې پروردګار همداسې فرمایلي دي، او هم هغه پاک الله ته دغه ښه معلوم دي چې چا ته څه شی؟ او په کوم وخت کې ورکړ شي؟، او بیا تاسې سره له دې چې د نبوّت له کورنۍ څخه یئ؛ نو ولې په دې زیري باندې تعجّب کوئ؟.

تنبیه: له ګردو آیتونو څخه دا راښکاري چې دا هلک اسحاق علیه السلام دی، چې د هغه زېرې مور او پلار دواړو ته ورکړې شوی دی.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾

وویل (ابراهیم) نو څه کار (شان) دی ستاسې ای مرسلانو؟ (رالېږلیو شویو د الله له جانبه).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام له پرښتو څخه پوښتنه وکړه چې آخر تاسې د څه لپاره راغلي یئ؟ ښایي چې له قرینې څخه پوهیدلي وي چې دوی د کوم ضروري او اهمّ مقصد لپاره راغلي دي.

قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ﴿٣٣﴾

وویل دوی: بېشکه مونږ چې یو رالېږلي شوي یو طرف د یوه قوم ګنهګار (کافر) ته. لپاره د دې چې ولېږو پر هغوی باندې تیږې (ګټې) له خټو (پخو شوو په اور کې لکه پخې خښتې).

تفسیر: یعنې د لوط علیه السلام د قوم د سزا ورکولو لپاره ورلېږلي شوي دي، تر څو یې د کنکرو د ډبرو په ورولو سره ووژنو.

مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾

نښان داره کړې شوې (په نامه د هغه چا چې پرې ویشتل کیږي) په نزد د رب ستا لپاره د مسرفانو له حده تېرېدونکو (په کفر او فجور کې، لپاره د هلاک کولو).

تفسير: يعني د الله تعالی له خوا په هغه باندې نبنې لګولې شوې دي (پر هرې ګټې باندې يې د هغه چا نوم ليکلي وو چې پرې ويشتلی کېده او هلاکېده)، دا د عذاب کاڼي يواځې پر هغوی باندې لګيږي، چې د عقل، دين او د فطرت له حدوده وتلي دي.

فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾

بيا راوويستل مونږ هغه څوک چې وو په دې کليو کې له ايمان لرونکو څخه. پس بيا ونه مونده مونږ په دغو کليو کې پرته له يوه کوره د مسلمانانو (د لوط) او کورنۍ د ده.

تفسير: يعني په هغه کلي کې يواځې لوط عليه السلام کورنۍ د مسلمانانو يو کور وو، چې مونږ هغه له عذابه وژغوره (وساته)، او ټول هستېدونکي يې روغ رمټ پاتې شول، او نور ټول سره هلاک او فناء شول.

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾

او پرېښوده مونږ په (هلاکت) د دغو (کليو) کې يوه نښه (لويه د عبرت د هلاکت) لپاره د هغو کسانو چې ويرېږي له عذاب دردناک څخه چې له بدو څخه ځان وژغوري (وساتي).

تفسير: يعني تر اوسه هلته د تباهۍ علائم او نښې شته، او د دوی دغه ويروونکي وژل ويريدونکيو لره لوی عبرت دی، او په دې قصې کې د عبرت او نصيحت ښه پندونه ليدل کيږي.

وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾

او (پرېښې دي مونږ ويريدونکيو ته علامې د قدرت) په (قصې د) موسی کې کله چې ور ومولېږه دغه (موسی) طرف د فرعون ته په برهان واضح دليل ښکاره سره (يعني سره له معجزې او براهين).
بيا نو مخ واړاوه (فرعون له ايمان راوړو) سره له قوّت زور او لاولښکر خپل، او وويل (فرعون چې دغه) موسی کوډګر دی يا لېونی دی.

تفسير: يعني فرعون پخپل زور او قوّت باندې مغرور شوی، د حق له لارې څخه يې مخ واړاوه، او د دولت ارکان او ټبر يې هم له خپل ځان سره يو ځای ډوب کړل، فرعون به ويل چې: «موسی يا يو ګرندی کوډګر دی، يا لېونی دی، او له دغو دوو خبرو څخه خالي نه دی».

فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾

نو ونيوه مونږ دغه (فرعون) او لښکر د ده، نو وغورځول مونږ دوی په سيند کې (نو غرق شول)، او هغه ملامته کړی شوی وو.

تفسير: يعني مونږ په هغوی باندې څه زياتی نه دی کړی، هغوی پخپله ګرم او ملزم دي، چې ولې يې کفر او غاړه غړول، او سرکشي غوره کوله، او سره له پوهولو هم ونه پوهېدل، آخر هغه چې کړلي يې وو؛ ويې رېبل.

وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِن شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾

او (پرېښې دي مونږ علامې د قدرت) په (قصې د) عاد کې کله چې ومولېږه پر دوی باندې باد شنډ. نه به پرېښوده (دغه باد) هيڅ شی (له نفس او مال) چې واېه لوت په هغه باندې، مګر خو وبه يې ګرځاوه لکه وچ زوړ رژېدلي (وانښه ټوټې ټوټې).

تفسير: يعنې د عذاب هغه سخته سيلۍ راوالوته، چې له سېلمې له خير او بركته تشه وه، او د مجرمانو سته يې وويسته، او په هر شي باندې چې الوته؛ د هغه دوړې به يې ايستلې.

وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾

او (پرېښې دي مونږ علامې د قدرت) په (قصې د) ثمود كې كله چې وويل شو دوى ته: نفع واخلئ تر يوه وخته (د راتللو د عذاب) پورې.

تفسير: يعنې صالح عليه السلام ثموديانو ته وفرمايل: «ښه ده، څو ورځې نور هم د دنيا مزې وڅكئ !، او د دې ځاى سامان درغونډ كړئ !، په پاى (آخر) كې به د الله تعالى په عذاب كې اخته شئ».

فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِن قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾

نو سر يې وغړاوه له امره حكمه د رب خپل؛ نو ونيول دوى تكې (د تندر عذاب هلاك كوونكي)، او دوى به (ورته) كتل. نو بيا نه توانېدل دوى چې پورته شي (وتښتي له عذاب د الله څخه)، او نه وو دوى بدل اخيستونكي (له مونږه، مقابله كوونكي له عذاب الله سره).

تفسير: يعنې د دوى شرارت ورځ په ورځ پسې زياتېده، آخر د الله تعالى عذاب راغى، يوه سخته تكه (تندر) ولوېده، او په يوې كتنې هغوى ټول يخ پخ شول، د دوى د يوه له لاسه دومره ونه شو چې له سرګردانۍ څخه وروسته له خپل ځاى څخه وخوځيږي، نو دوى به څرنګه انتقام او بدل اخلي؟ او څه ډول به نور خپلو مرستو (مدد) ته وغوښتى شي؟.

وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

او (هلاك كړي وو مونږ) قوم د نوح پخوا له دې (اهلاك د دې قومونو)، بېشكه دوى وو قوم فاسقان وتونكي له فرمان.

تفسير: يعنې له دې قوم څخه پخوا د نوح عليه السلام قوم د خپل بغاوت او سركښۍ په سبب تباه شوى دى، ځكه چې هغوى په نافرمانۍ كې له حده تېرى كړى وو.

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾

او اسمان موجود كړى دى مونږ په خپل قدرت سره، او بېشكه مونږ خامخا پراخوونكي يو (او هر شي مو له واك (اختيار) او قدرته پوره دى).

تفسير: يعنې الله تعالى اسمان غوندې يو لوى شيز پخپل قدرت او قوّت سره پيدا كړي دي، او هغه ته له اسمان او له ځمكې څخه د نورو لويو شيانو پيدا كول هيڅ مشكل نه دي.

وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾

او ځمكه غوړولې ده مونږ، نو ښه غوړوونكي يو مونږ.

تفسیر: یعنې اسمان او ځمکه ټول د الله تعالی پیدا کړي اجسام دي، او هغه ټول د الله تعالی په واک او قبضه کې دي، نو د دې مجرم به چېرې وتښتېدی شي؟ او کوم ځای ته به پناه یوسي؟.

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾

او له هر څیز څخه پیدا کړي دي مونږ جوړې دوه قسمه (نر ـ ښځه) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ (پوه شئ چې فردیت او وحدانیت یواځې د الله صفت دی).

تفسیر: یعنې پیدا کړي دي مونږ نر او ښځه لکه چې «ابن زید» ویلي دي، او نن نوي حکماء هم په هغه باندې اعتراف کوي، چې په هرې نوعې کې د نر او ښځې تقسیم شته، یا له (زوجین) څخه متقابل او متضاد شیان مراد دي، لکه شپه ورځ، اسمان ځمکه، رڼا تیاره، تور سپین، روغتیا ناروغتیا، ایمان کفر، او د دوی په شان نور، پس ووایه ای محمده ! دوی ته داسې چې:

فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾

او وتښتئ (رجوع وکړئ) په طرف د الله (په طاعت سره)، بېشکه زه تاسې ته له طرفه د هغه (الله) ویروونکی ښکاره یم. او مه ګرځوئ مه شریکوئ تاسې له الله سره بـل څوک معبود، بېشکه زه تاسې ته له طرفه د هغه (الله) ویروونکی ښکاره یم.

تفسیر: یعنې کله چې اسمان او ځمکه او ګرد کائنات د واحد الله تعالی پیدا کړي شیان دي، او د هغه تر واک او حکومت لاندې دي، نو بنده لره ښایي چې له هرې خوا څخه لرې شي !، او د هغه لوري ته په منډه وروځغلي !.

كَذَٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾

همداسې (لکه چې وایي تاته قوم د تا ساحر، مجنون) نه دی راغلی هغو کسانو ته پخوا له دوی څخه هیڅ رسول؛ مګر خو ویل هغوی چې: (دی) ساحر کوډګر دی، یا مجنون لېونی دی.

تفسیر: یعنې که داسې ښکاره تنبیه او انذار ته دا منکران غوږ نه ږدي؛ نو مه غمجن کېږئ !، له دوی څخه پخوا هغو کافرو قومونو ته چې پیغمبران ورتلل؛ هغوی ته به یې همداسې کوډګر او لېونی ویل، او د هغوی په پندونو او نصیحتونو باندې به یې خندل، او ملنډې به یې پرې وهلې.

أَتَوَاصَوْا بِهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾

آیا وصیت کړی دی دوی یو بل ته په دې خبرې سره؟ (نه) بلکه همدوی دي قوم سرکښان.

تفسیر: یعنې د هرې زمانې کافران په دې خبرې باندې همداسې متّفق اللّفظ وو، لکه چې دوی یو بل ته وصیت کړی وي، او بیا مړه شوي وي، چې د الله هر یو رسول چې راشي؛ ښایي چې هغه ته ساحر یا مجنون ووایي، او په واقع کې به یې کله وصیت کاوه؟ هو ! د شرارت په عُنصر کې ګرد سره شریکان او مل دي، او د همدې اشراک لامله پخوانیو شریرانو هم هغسې خبرې کړي دي لکه چې اوسني شریران یې هم کوي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

پس مخ وګرځوه ته له دوی څخه، پس نه یې ته هیڅ ملامت کړی شوی (ځکه چې پوره تبلیغ دې کړی دی)، او تل نصیحت کوه، پس بېشکه چې ذکر پند ګټه نفعه رسوي مؤمنانو ته.

تفسير: يعني تاسې د تبليغ او دعوت فرض هسې چې ښايي؛ اداء کړې دي، اوس د زيات غمجن کېدلو او فکر وهلو ضرورت نشته، په نه منلو باندې کوم الزام چې راتلونکی دی؛ هغه پر هم دغو نه منونکيو او معاندينو باندې دی، هو ! پوهول ستاسې کار دی، نو دا د پوهولو سلسله جاري ولرئ !، د هر چا په قسمت او برخه چې ايمان وي؛ هغه ته دا پوهول نافع او ګټور واقع کيږي.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

او نه دي پيدا کړي ما پيريان او انسانان مګر لپاره د دې چې عبادت وکړي دوی څما.

تفسير: شيخُ الهند (رحمه الله) د دې آيت ترجمه داسې کوي: او هر څه چې مو پيدا کړي دي، جن او آدمي خو لپاره د بندګۍ خپلې، يعنې د هغو له پيدا کولو څخه شرعًا بندګي مطلوبه ده، نو ځکه خلقتًا په دوی کې داسې استعداد ايښود شوی دی، چې که وغواړي؛ پخپل اختيار د بندګۍ په لاره کې تلی شي.

مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾

او اراده نه لرم زه له دوی څخه د هيڅ رزق روزي (ما لره او ځانونو خپلو ته)، او اراده نه لرم زه د دې چې طعام راکړي ما لره دوی (او ځانونو خپلو ته). بېشکه الله همدی ښه رزق روزي ورکوونکی دی، څښتن (خاوند) د قوّت محکم مضبوط دی.

تفسير: يعني د دوی له بندګۍ څخه ماته هيڅ ګټه نه رارسيږي، بلکه د همدوی ګټه په کې ده، زه له دوی څخه رزق او خواړه او نورې ګټې نه غواړم، بلکه هغوی ته زه پخپله خواړه او ګټې وررسوم.

فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِّثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾

پس بېشکه هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی دی (په نفسونو خپلو، او په بل چا) حصه د عذاب ده، پشان د حصې د عذاب د يارانو هلاک کړی شوو د دوی، پس تلوار دې نه کوي دوی ! (په ما باندې په غوښتلو د عذاب کې، که يې چېرې ورروستی کړم).

تفسير: يعني که دا ظالم د بندګۍ په لورې نه درومي، نو وپوهېږئ چې د نورو ظالمانو په شان د ده سلواغه او بوکه هم له کفر او شرک څخه ډکه ده، او اوس ډوبيږي، نو خامخا د هغوی په ژر سزا ورکولو کې تلوار مه کوئ، لکه چې نورو کفّارو ته له الهي سزا څخه برخه رسېدلې ده؛ دوی ته هم رسيږي.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

پس افسوس هلاکت خرابي سخت عذاب دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له ورځې د عذابه د دوی څخه، هغه ورځ چې وعده يې ورسره کړی شوې ده.

تفسير: يعني د قيامت په ورځ يا له هغې څخه په پخوا د سزا کومه بل ورځ راځي، لکه چې د مکې مشرکانو ته د «بدر» په غزا کې سخته سزا ور ورسېده.

تمّت سورة الذاريات، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطُّورِ

«د (الطور) سورت مکّي دی، (۴۹) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۲) او په نزول کې (۷۶) سورت دی، وروسته د «السجدة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالطُّورِ ①

قسم دی په (غره د) طور باندې.

تفسیر: یعني د «طور» غر چې په هغه باندې موسی علیه السلام له الله تعالی سره خبرې اترې کولې، یا به ترې مراد مطلق غرونه وي، ځکه چې د ځمکې مېخونه دي، او په کې د مخلوقاتو لوی منافع دي، او په دوی کې د الله تعالی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه لوی لوی نعمتونه دي.

وَكِتَٰبٍ مَّسْطُورٍ ② فِي رَقٍّ مَّنشُورٍ ③

او په کتاب لیکلي شوي باندې. په کاغذ ارت خور کړی شوي کې.

تفسیر: له دې کتاب څخه ښایي لوح محفوظ مراد وي، یا د خلقو اعمالنامې، یا قرآنکریم یا د طور په مناسبت «تورات» یا عام سماوي کتابونه مراد دي، دا ټول احتمالات شته.

وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ④

او (قسم دی) په کور معمور ودان کړی شوي باندې (په اسمان کې).

تفسیر: ښایي چې له دې څخه کعبه شریفه مراد وي، یا د کعبې له محاذ سره سم په اووم اسمان کې د پرښتو کعبه ده، چې هغې ته بیت المعمور وایي، لکه چې له احادیثو څخه ثابته ده.

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ⑤

او قسم دی په چت پورته کړی شوي باندې (چې اسمان دی).

تفسیر: یعنې په اسمان باندې قسم دی چې پر ځمکې باندې لکه چت داسې دی، یا به له «السقف المرفوع» څخه عرش عظیم مراد وي، چې له ګردو اسمانونو څخه هسک (اوچت) دی، او له روایتونو څخه ښکاري چې هغه د جنّت چت دی.

وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ⑥

او (قسم دی) په بحر سیند تود یا ډک کړی شوي باندې.

تفسیر: یا به د دنیا کوږم او خارخوري سیندونه (دریاهای جوشان) مراد وي، یا به هغه سیند مقصد وي چې د ګردو اسمانونو د پاسه او تر عرش عظیم لاندې بهیږي، او له روایتونو څخه ثابت شوی دی، ځواب د قسم دا دی چې:

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝٧ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ۝٨

بېشکه عذاب د رب ستا خامخا واقع کېدونکی دی (په مستحق یې). نشته هغه لره هیڅوک دافع لرې کوونکی.

تفسیر: یعنې دا ګرد شیان چې قسم پرې یاد شو شهادت ورکوي چې الله تعالی ډېر یو قوّت او قدرت لرونکی او باعظمت ذات دی، نو په هغو کسانو باندې به چې د ده احکام نه مني؛ ولې سخت عذابونه نه راځي؟ او کوم یو داسې طاقت به پیدا شي چې د هغه د رالیږلي شوي عذاب مخه ونیسي؟.

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ۝٩

هغه ورځ چې وخوځیږي اسمان په خوځېدلو سره.

تفسیر: یعنې اسمان به ولړځیږي، او د ډېرو خوځېدلو او لړځېدلو لامله به وشلیږي، وبه چوي.

وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۝١٠

او روان به شي غرونه په راونېدلو سره.

تفسیر: یعنې غرونه به له خپلو ځایونو څخه وخوځیږي، او پاغوندو غوندې به یوې خوا او بلې خوا ته رغړي، او د وریځو په شان به یوه او بل لوري ته درومي.

فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝١١ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ۝١٢

نو خرابي افسوس هلاکت دی په دغه ورځ کې دروغجن کوونکیو ته. هغو لره چې دوی په چټي خبرو جوړولو کې لوبې مشغولتیا کوي.

تفسیر: یعنې چې نن په لوبو تماشو او ننداړو کې مشغولیږي، او راز راز خبرې جوړوي، او د لوبې ورځې تکذیب کوي، هغوی لره به د آخرت په ورځ کې سخته سزا ورکوله کیږي، او پرته له خرابۍ او تباهۍ به بل کوم شی نه وررسیږي.

يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ۝١٣ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝١٤

هغه ورځ چې ټېل وهلی به شي دوی اور د دوزخ ته په ټېل وهلو سره. (وبه ویلی شي دوی ته) دا دی هغه اور چې وئ تاسې چې په دې به مو دروغ ویل (یعنې ترې منکران وئ).

تفسیر: یعنې پرښتې به له هغوی سره په سخت ذلّت او خوارۍ معامله کوي، او په ټېل وهلو سره یې تر دوزخ پورې بیایي، او هلته ورته وایي: دا دی حاضر او تیار دی هغه اور چې تاسې به هغه دروغ ګڼله.

أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ۝١٥

آیا پس سحر کوډې دي دا (عذاب چې وینئ تاسو)؟ که یئ تاسې چې نه یې وینئ؟

تفسیر: یعنې تاسې به په دنیا کې انبیاء علیهم السلام ته کوډګر (ساحر) او د هغوی وحې ته به مو کوډې (سحر) ویلې، اوس نو لږ څه راوښیئ چې دا دوزخ چې د هغه خبر تاسې ته انبیاوو علیهم السلام درکړی وو؛ آیا په رښتیا سره جادو کوډې یا نظربندي ده؟ یا دا چې په دنیا کې ستاسې سترګې د حق له لیدلو څخه عاجزې وې، او نه مو شوې لیدلې، دلته هم د دوزخ د اور له لیدلو څخه عاجزې دي؟.

اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

ځئ ننوځئ په دغه دوزخ کې، پس صبر وکړئ تاسې یا مه کوئ صبر، برابر دي (دغه دواړه کارونه) په تاسې باندې، بېشکه همدا خبره ده چې جزا درکوله شوي تاسې ته د هغو (کارونو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې کله چې په دوزخ کې ولوېږئ او هلته وویرېږئ، او ډېر شورماشور چغې په کې وکړئ؛ نو سره له هغه به هیڅوک ستاسې چغو ته غوږ کېنږدي، او نه به مو مرستې ته څوک درشي، که په فرض محال تاسې لږ څه چپ شئ؛ نو پر تاسې باندې به څوک رحم کوونکی او زړه سوځوونکی هم نه پیدا کیږي.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾

بېشکه ویریدونکي (له الله ـ ځان ساتونکي له معاصیو) په جنّتونو کې به وي، او په نعمتونو کې به وي. مېوې خوړونکي خوشالیدونکي به وي په هغو (شیانو) چې ورکړي دي دوی ته رب د دوی، او ساتلي دي دوی رب د دوی له عذاب د دوزخ.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په دنیا کې له الله تعالی څخه ویرېدل، په جنّت کې به بالکل مأمون او بې فکر اوسیږي، هلته به دوی ته د هوسايي، آرامۍ، او د عیش هر راز اسباب او سامان موجود وي، پرته له هغو څخه چې آیا یواځې دا ښېګڼه او انعام لږ دی، چې الله تعالی به یې د دوزخ له اوره وساتي؟.

او وبه ویل دغو متّقیانو ته له جانبه د الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه وأعظم برهانُه داسې چې:

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ

خورئ تاسې او څښئ ښه هضمېدونکي په سبب د هغو (ښو اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې). حال دا چې تکیه کوونکي به ناست وي دوی پر تختونو باندې چې برابر به ایښود شوي وي صف صف.

تفسیر: یعنې د جنتیانو مجلس به هسې وي چې ګرد جنّتیان به لکه باچاهانو غوندې پخپلو تختونو باندې یو له بل سره مخامخ ناست وي، او د هغوی ترتیب به خورا (ډېر) ښه وي.

وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

او په نکاح به ورکړو دوی لره حورې ښې ښایستې، غټې سترګې. او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او متابعت کړی وي د دوی اولادونو د دوی په ایمان سره؛ نو پیوست به کړو مونږ په دوی پورې اولاد د دوی، او کم به نه کړو مونږ دغو (پلرونو) لره له (جزاء د) عملونو د دوی هیڅ شی.

تفسير: يعنې د کاملانو اولاد او د دوی متعلّقين که په ايمان باندې قائم وي، او د همدغو کاملانو په لاره باندې لاړ شي، او هغه خدمتونه چې د دوی اسلافو انجام کړي دي، دوی هم د هغو په انجام او تکميل کې سعي وکړي؛ نو د الله تعالی په فضل او کرم به دوی په جنّت کې له هغوی سره يو ځای کيږي، که څه هم د دوی اعمال او احوال د دوی له اعمالو او افعالو څخه په څنګه والي او څومره والي کم او کيفيت کې راښکته وي، نو بيا هم د هغو لويانو د عزت او اکرام دپاره دا تابعان له متبوعينو سره يو ځای کيږي او ممکن دي چې ځينو ته پوره همغه ځای او مقام هم ورکړ شي، لکه چې له روايتونو څخه معلوميږي او ښکاري، په دې صورت کې داسې ګمان دی ونه کړ شي چې د دې کاملانو له ځينو ښو څخه به څه قدر لږ کړ شي، او د هغه په بدل کې د دوی ځوځات ته څه ثواب ورکاوه کيږي، نه دا به د الله تعالی له فضل، کرم او احسان څخه وي چې د قاصرينو لږ عمل ته ډېر موقعيت وربښي، او هغه د کاملينو تر مقام پورې رسوي.

كُلُّ امْرِئٍۢ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ ﴿۲۱﴾

هر سړی په هغه عمل چې کړی يې وي؛ ګرو آخته دی (که نېک وي که بد).

تفسير: پاس د «فضل» بيان وو، دلته د «عدل» ضابطه راښيي، يعنې د عدل اقتضاء دا ده: هر سړی چې ښه يا بد عمل وکړي؛ له هغه سره سم خپل بدل مومي، زيات له دې څخه د الله تعالی فضل او کرم دی چې هغه تقصيرات بښي، يا يې کومه درجه لوړوي (اوچتوي).

وَاَمْدَدْنٰهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَّلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُوْنَ ﴿۲۲﴾

او مدد به وکړو موږ له دوی سره په ورکولو د مېوو (په هر وخت کې)، او د غوښو له هغه څيز چې د دوی زړه يې غواړي.

تفسير: يعنې هر راز غوښې يې چې زړه غواړي، او هره مېوه يې چې په زړه کې وګرځي؛ بې له ډيله او توقفه ورته حاضر او رسيږي.

يَتَنَازَعُوْنَ فِيْهَا كَاْسًا لَّا لَغْوٌ فِيْهَا وَلَا تَاْثِيْمٌ ﴿۲۳﴾

يو له بله به اخلي دوی په دغه (جنّت) کې پيالې (د شرابو) چې نه وي چټي ويل په هغې کې، او نه نسبت کول د ګناه يو بل ته.

تفسير: يعنې کوم وخت چې د شراب طهور دوره وشي؛ نو جنتيان به د خوش طبعې په ډول يو د بل له لاسه کاسې (ګلاسونه) سره اخلي، خو په دې پاکو شرابو کې به يواځې خوند، نشاط او مزه وي، نشه، چټي خبرې او اپلتې به نه وي، او په هوش او عقل کې څه نقصان او فتور نه ورپېښوي، او نه به ګناه کې څه مرسته کوي، او نه کومه بده پېښه ورځنې پېښيږي.

وَيَطُوْفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُوْنٌ ﴿۲۴﴾

او چاپېر به ګرځي (لپاره د خدمت) پر دوی باندې غُلامان ځنګيان د دوی، ګواکې دغه (خُدام په حُسن او پاکۍ کې) مرغلرې پټې په غلاف کې ساتلې شوې به وي.

تفسير: يعنې لکه مرغلرې پخپل پوښ (غلاف) کې به بالکل پاک، صاف، او شفّاف وي، هيڅ دوړه ګرد او غبار ورته نه رسيږي، د دوی د پاکۍ او ستر حال به هم همداسې وي.

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ
عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

او مخ به کړي ځيني د دوی ځينو نورو ته چې پوښتنې به سره کوي (له دنيوي مشقّتونو څخه تشکّرًا). وبه وايي دوی چې: بېشکه مونږ ړومبی له دې نه وو په اهل خپل کې ويريدونکي (له عذابه). نو احسان وکړ الله پر مونږ باندې، او ويې ساتلو مونږ له عذاب د تودوخې ګرمی (د دوزخ). بېشکه مونږ وو مونږ پخوا له دې څخه (په دنيا کې) چې عبادت به مو کاوه د دغه (الله)، بېشکه چې دغه (الله) همدی دی ډېر ښه احسان کوونکی خورا (ډېر) رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني جنّتيان به په هغه جنّت کې يو د بل په لوري متوجه کېږي، او خبرې به سره کوي، او د خورا (ډېر) مسرّت او امتنان له سببه به يو بل ته داسې وايي: «وروڼو ! مونږ په دنيا کې له الله تعالی څخه ويريدو، او په دې اندېښنې کې تل اوسېدو چې وروسته له مړينې به په مونږ باندې څه راځي؟ د الله تعالی دې احسان ته وګورئ ! چې نن مونږ څومره ډاډه، مطمئن او مأمون يو، چې د دوزخ يو تود باد او وږمه هم مونږ ته نه ده رسېدلې».

فَذَكِّرْ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾

پس پند ورکوه ته (ای محمده ! خلقو ته) پس نه يې ته په سبب د فضل نعمت د رب خپل سره فال ګر (خبر ورکوونکی له غيبه) او نه مجنون ـ لېونی.

تفسير: کفّارو ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم کله لېونی، کله کاهن، کله له پيريانو او شيطانانو څخه خبرې اورېدونکی باله، او ويل به يې چې: دوی له هغوی څخه څه خبرې اوري، بيا له هغه سره نورې خبرې ګډوي، مګر بې عقلان په دې باندې نه پوهېدل چې تر اوسه پورې کوم يو کاهن، شاعر، يا لېوني داسې پندونه، او حکيمانه اصول او داسې خوږې خبرې او هسې ښې ويناوې کړې وې؟ نو ځکه الله تعالی خپل حبيب صلی الله عليه وسلم ته وايي چې تاسې د هغوی له پوهولو څخه لاس مه اخلئ !، او د خپل رسالت پندونو ته دوام ورکړئ !، او د دوی له دې چټي خبرو څخه مه خپه کېږئ !، ځکه چې د الله تعالی له فضل او کرم څخه نه تاسې لېوني، نه کاهن يئ، بلکه د هغه مقدس استاځی او رسول يئ، او نصيحت کول ستاسې منصبي فرض دی، نو تل په هغه باندې دوام ولرئ !.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾

آيا وايي دوی دی شاعر دی مونږ منتظر يو په ده باندې ګردش حوادثو د زمانې ته.

تفسير: يعني دغه پيغمبر صلی الله عليه وسلم چې دغو منکرينو ته د الله تعالی خبرې اوروي، او پندونه ورکوي؛ آيا دا خلق يې ځکه نه مني، چې هغه محض شاعر ګڼي، او د دې خبرې په انتظار کې دي؛ هسې چې د پخوانی زمانې ډېر شاعران د زمانې په ګردش کې مړه شوي دي؛ دی به هم مري؟.

قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) منتظر اوسئ تاسې (هلاکت ځما ته)، پس بېشکه زه له تاسې سره له منتظرانو څخه يم (اهلاک د تاسې ته).

تفسير: يعني ښه دی، تاسې ځما انجام ته ګورئ، زه به ستاسې انجام ته ګورم، ژر دی چې دا غوټه به خلاصېږي، نو دا به درښکاره شي چې څوک خائب او خاسر دي؟.

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا ۚ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾

آیا امر حکم کوي دوی ته عقلونه د دوی په دې (کار) یا دوی یو قوم دی سر کښه شر خوښوونکي تېرېدونکي له حده (جګړو او په عنادونو کې).

تفسیر: یعنې پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته له لیوني ویلو څخه دا ښکاري چې ګواکې هغوی ډېر پوهان او عقلمندان دي، نو آیا د دوی عقل او پوهـه دا ورښیي چې ډېر صادق، أمین، پوه عاقل او په رښتیا پیغمبر ته شاعر، کاهن او لېوني ووایي، او د هغه له ښوونې څخه سترګې واړوي، که دوی د شاعرانو او پیغمبرانو د ویناوو په منځ کې څه فرق او توپیر نه شي کولی؛ نو دوی څرنګه پوهان او عقلمندان دي؟ مګر حقیقت خو دا دی چې دوی پخپلو زړونو کې په ګردو خبرو باندې په ښه شانې پوهیږي، خو په ښکاره داسې چټې خبرې کوي، او د شرارت چارې وړاندې کوي.

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

آیا وایي دوی چې له ځانه یې جوړ کړی دی دا (قرآن، نه ده داسې) بلکه دوی ایمان نه راوړي (تکبّرًا عنادًا). پس رادې وړې دوی یوه خبره (جوړه کړی شوې) په شان د دې (قرآن په فصاحت او بلاغت کې) که چېرې وي دوی رښتیني په دې (وینا).

تفسیر: یعنې داسې خیال کوي پیغمبر صلی الله علیه وسلم هغه چې اوروي؛ هغه د الله تعالی کلام نه دی، بلکه هغه دی له خپله ځانه جوړوي، او د هغه د دروغو خبرو نسبت الله تعالی ته کوي؟ که څوک وغواړي چې دا ښکاره خبره ومني؛ نو دومره خبره د هغه د منلو لپاره کافي ده، چې د دنیا ګرد طاقتونه که سره یو ځای شي؛ نو د دې پاک قرآن په شان یو کتاب نشي راوړی.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾

آیا پیدا کړی شوي دي دوی بې له یو څیز (خالق پخپل سر)؟. یا که دوی پخپله پیدا کوونکي دي د ځانونو خپلو؟. آیا پیدا کړي دي دوی اسمانونه او ځمکې؟ (نه ده داسې، خالق د ټولو الله دی)، بلکه یقین نه کوي دوی (او نه یې مني چې ایمان راوړي په هغه باندې او بندګي وکړي د هغه).

تفسیر: یعنې دغه منکران د الله تعالی د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې ولې نه مني؟ آیا په دوی باندې هیڅ یو هسې الله نشته چې د هغه حکم منل په دوی لازم وي؟ آیا دوی پرته له کوم پیدا کوونکي څخه پخپل سر پیدا شوي دي؟ آیا دوی خپل ځان خدای ګڼي؟ داسې خیال کوي چې اسمان او ځمکه د دوی جوړ کړي شیان دي؟ دوی هم پخپلو زړونو کې ښه پوهیږي چې هرومرو الله تعالی شته، چې همغه الله تعالی د دوی او د ځمکې او اسمان پیدا کوونکی دی، مګر سره له دې علمه دوی له هغه ایمان او یقین څخه چې شرعًا مطلوب دی؛ محروم او بې برخې دي.

أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾

آیا له دوی څخه دي خزانې د رب ستا؟ آیا همدوی دي واکداران؟ (زوروران چې کوي هر کار پخپل سر، بلکه دوی ټول د الله تعالی تر حکم لاندې دي).

تفسیر: آیا دوی داسې خیال کوي چې ځمکه او اسمان د الله تعالی له جوړ کړیو شیان څخه دی، خو الله تعالی د خپلو خزانو مالکان دوی ګرځولي دي؟ یا د ده په ملك او خزانو باندې دوی په زور او تسلّط سره قبضه کړې ده؟ نو دوی سره له دومره تسلّط، تصرّف او اقتدار څرنګه مطیع او منقاد کېدی شي؟.

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿۳۸﴾

آیا شته دوی ته اندرپایه (چې پرې خيژي اسمان ته او) اورېدل کوي په هغې باندې (خبرو د ملائکو ته)؟ پس را دې وړي هغه اورېدونکی د دوی یو بُرهان سند ښکاره (په صحّت د اورېدلو د ده باندې).

تفسیر: یعني آیا هغوی داسې دعوی کوي چې دوی پوړی درولې، پر اسمان باندې ختلي دي، او هلته یې له ملأ الأعلی څخه خبرې اورېدلي دي، کله چې دوی پخپل سر تر هغه درباره پورې رسېدی شي؛ نو د بل چا متابعت ته اړ نه دي؟ څوک چې هسې دعوی کوي؛ نو بسم الله رادې شي، او خپل حُجّت، قاطع سند، لامع برهان او بیان دې راوړاندې کړي، اوس په حماقت او جهالت د مشرکانو کې فرمایي چې:

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿۳۹﴾

آیا هغه (الله) لره لوڼې دي (په زعم ستاسې)؟ او تاسې لره ځامن دي.

تفسیر: یعني آیا دغه منکران، الله تعالی له خپل ځان څخه ښکته ګڼي؟ معاذ الله لکه چې د دوی د لوڼو او ځامنو له ویشلو څخه راڅرګندېږي، نو ځکه د هغه د احکامو او هدایتونو په مخ کې غاړه ایښودل د خپل شان کسر بولي.

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿۴۰﴾

آیا ته غواړې له دوی څخه (ای محمده !) څه اجر بدل؟ پس دوی له تاوان (د هغه) درانه کړی شوي دي؟ (او ځکه در څخه تاووي مخ، او نه مؤمنانېږي له عناده).

تفسیر: آیا دا خلق ځکه ستاسې خبرې نه مني، چې الله تعالی دې نه کړي تاسې په ارشاد او تبلیغ باندې له هغوی څخه څه باړه مزدوري او معاوضه غواړئ، چې د هغه د دروندوالي لامله تور خوري.

أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿۴۱﴾

آیا په نزد د دوی (علم د) غیب دی، نو دوی یې لیکي (له هغه نه).

تفسیر: یعني آیا پخپله الله تعالی پر دوی باندې وحي لیږي، او لکه پیغمبران دوی له خپلو اسرارو څخه خبروي چې دوی یې لیکي، لکه چې د انبیاوو علیهم السلام وحي لیکلی کیږي، نو ځکه دوی ستاسې پیروي ته څه ضرورت نه لري، بلکه نه ده دا خبره چې له دوی څخه علم د غیب وي، بلکه دوی صرف ضد نیولي، نو ځکه ایمان نه راوړي.

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿۴۲﴾

آیا اراده لري دوی د مکر کولو (او د چل په اهلاک د تا)؟ پس هغه کسان چې کافران شوي دي؛ هم په دوی باندې مکر کړی شوی دی (او خپله جزاء مومي).

تفسیر: یعني له دغو پاسو خبرو څخه هیڅ یوه خبره نشته، نو بیا آیا داسې اراده لري چې له پیغمبر سره فریب دروغ چل او مکر وکړي؟، او په خفیه تدابیرو په پټو غوټو سره حق مغلوب یا یې له منځه وباسي؟، که داسې وي نو په یاد یې ولرئ، چې هغه مکر، چل، او فریب ګرد د همدوی په غاړه کې لوېږي، ژر به دوی ته دا څرګنده شي چې آیا حق

مغلوب کېدونکی دی؟ که دوی پخپله له منځه وتونکي او فناء کېدونکي دي؟ بلکه حق خامخا غالب دی، او پخپله همدوی په همدغه خپل کنستلي کوهي کې لوېږي.

أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

آیا شته دوی ته کوم معبود بې له الله؟ پاکي ده الله لره له هغه شي چې دوی يې ورسره شريکوي (نور).

تفسیر: یعنې آیا بې له الله تعالی بل کوم حاکم یا معبود یې تجویز کړی دی چې د مصیبت په وخت کې د هغوی مرسته وکړي، او د هغه عبادت دوی د الله تعالی له عبادت څخه بې پروا کړي دي؟ نو په یاد یې ولرئ، چې دا ګرد اوهام او وساوس دي، او د الله تعالی ذات له ګردو څخه پاک او د هغه هیڅوک شریک، مثیل، مقابل او مزاحم نشي کېدی.

وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾

او که ووینې دوی یوه ټوټه له اسمانه رالوېدونکې؛ نو وبه وایي (دا) وریځ ده پربړه (غټه) یو پر بلې باندې سوره شوې.

تفسیر: یعنې په حقیقت کې له دوو خبرو څخه هیڅ یوه هم نشته، او یواځې یوه خبره ده چې هغه عناد او ضد دی، او د هغه لامله دا خلق هر رښتیا خبره دروغ ګڼي، او د هغې په دروغ بللو باندې ټینګ ولاړ دي، د دې خبرې کیفیت دا دی: که د دوی له غوښتنې سره سم د اسمان یوه ټوټه هم راولوېږي، او دوی هغه پخپلو سترګو سره هم ووینې، نو بیا هم هغه ته خبرې جوړوي، او څه په څه تأويل په کې کوي، مثلاً وايي به چې دا د اسمان ټوټه نه ده، بلکه د وریځې یوه پربړه (غټه) حصه ده چې منجمد شوې راولوېده.

فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾

نو پرېږده دوی تر هغه پورې چې یو ځای شي (مخامخ شي) دوی له ورځې خپلې سره، هغه چې په کې وبه لوېږي پر دوی باندې ټکه (تندر) (د برېښنا یا بې هوشه هلاک کړی شي). هغه ورځ چې وبه نه کړي دفع له دوی نه کید مکر د دوی هیڅ څیز (له عذابه د الله)، او نه به له هغوی سره څه مدد مرسته وکړه شي.

تفسیر: یعنې په هسې معاندینو پسې زیات لوېدل دومره په کار نه دي، پرېږدئ چې د څو ورځو له مخې لوبې وکړي، او خبرې جوړې کړي، آخره هغه ورځ راتلونکې ده چې د الله تعالی د قهر برېښنا (تندر) پرې ولوېږي، او د دوی هوش او حواس والوځي، او د ژغورنې هیڅ ترتیب به یې په کار نه ورځي، نه له کوم لوري ورته مرسته رسیږي، غالبًا له دې څخه به قیامت مراد وي.

وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او بېشکه هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی (کافران شوي) دی (اخروي) عذاب دی بې له دې (دنیوي) عذابه، ولیکن زیاتره د دوی نه پوهیږي (نو ځکه مخ ګرځوي له ایمانه).

تفسیر: یعنې له دوی څخه زیاتره سړي په دې خبر نه دي چې پرته له آخرته په دنیا کې هم دوی ته یوه سزا او هیداد رسېدونکی دی، ښایي چې له دې څخه د «بدر» غزا او د نورو غزواتو سزاوې مراد وي.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا

او صبر کوه ته (ای محمده !) حکم د رب خپل ته، بېشکه ته څمونږ د سترګو لاندې یې، چې وینو دې او حفاظت دې کوو.

تفسیر: یعنې له صبر او استقامت سره د خپل رب د تکویني او تشریعي حکم انتظار وباسئ، چې ژر به ستاسې او د هغو په منځ کې فیصله وکړي، او تاسې ته به د مخالفینو له خوا هیڅ نقصان نه رسیږي، ځکه چې تاسې څمونږ تر سترګو لاندې یئ، او ستاسې ساتنه او حفاظت څمونږ په غاړه دی.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾

او تسبیح وایه پیوست له حمده د رب خپل سره په هغه وخت کې چې راپاڅېږئ (له خوبه یا له مجلسه).

تفسیر: یعنې له صبر، تحمّل، سکون او اطمینان سره تل د الله تعالی په تسبیح، تحمید او عبادت کولو کې مشغول اوسئ !، په تېره بیا کله چې له خوبه راپاڅېږئ !، یا لمانځه ته ودرېږئ !، یا له مرکې څخه تشریف یوسئ، په دې حالاتو کې د تسبیح او تهلیل او نورو اذکارو ډېر ترغیب او تأکید شوی دی.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

او په بعض د شپې کې پس تسبیح ووایه د دغه (الله)، او د وروستو د ستوریو څخه (یعنې د شپې په آخره کې هم تسبیح ووایه).

تفسیر: د شپې له برخې څخه ښایي چې د تهجّد وخت مراد وي، او د ستوریو نه شا ګرځولو وقت ګهیځ (سحر) دی، ځکه چې په دې مهال کې ګرد ستوري د سحر په رڼا کې پټېږي.

تمّت سورة الطور، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ النَّجْمِ

«د (النجم) سورت مکّي دی، پرته (علاوه) د (۳۲) آیته څخه چې مدني دی، (۶۲) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۳) او په نزول کې (۲۳) سورت دی، وروسته د «الاخلاص» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى ﴿۱﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ﴿۲﴾

قسم دی په ستوریو باندې کله چې پرېوځي (غروب وکړي، یا راوخیژي طلوع وکړي). نه دی ګمراه شوی ملګری (رسول) ستاسې، او نه یې لاره ورکه کړې ده.

تفسیر: له «صاحب» او «رفیق» او ملګري څخه نبي کریم صلی الله علیه وسلم مراد دی، یعنې نه دی د غلط فهمی لامله له لارې څخه وتلی دی، او نه په خپل قصد او اختیار سره پوهېدلی بې لارې تللی دی، بلکه هم هغسې چې د اسمان ستوري له ختلو څخه نیولې تر پرېوتلو پورې په یوه ټاکلې تګ او لارې باندې درومي، او یوې خوا بلې خوا ته نه خوځیږي، د نبوّت لمر هم په همغه ډول د الله تعالی په ټاکلې لارې باندې برابر ځي، او هیڅکله یوه او بل لوري ته نه ځي.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ﴿۳﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُّوْحٰى ﴿۴﴾

او خبرې نه کوي (محمد) له هوا (خپلې) نه. نه دی دغه (قرآن) مګر وحي ده چې ورته لېږلې شوې ده.

تفسیر: یعنې مخالف عمل او کار چېرې؟، د دوی له مبارکې خولې څخه داسې یو توری هم نه دی وتلی چې د دوی په نفساني غوښتلو باندې مبني وي، بلکه دوی هر هغه شی چې د دیني امورو په نسبت فرمایلی دی؛ هغه د الله تعالی رالېږلې وحي ده، او هغه ګرد د الله تعالی له حکمونو سره سم وو، د دوی په منځ کې متلوّ وحي ته قرآن او غیر متلوّ وحي ته حدیث ویلی شي.

عَلَّمَهُ شَدِيْدُ الْقُوٰى ﴿۵﴾ ذُوْ مِرَّةٍ

ښوولې ده ده ته د سختو قوّتونو مالک (جبرئیل). چې خاوند د ښه قوت صورت عقل دی.

تفسیر: یعنې اصلي وحي لېږونکی الله تعالی دی، خو د هغه په وسیله چې دا وحي تر دوی پورې رسیږي، او هغه چې په ښکاره ډول ده ته ښوونه کوي؛ هغه د ډېرو قوّتونو څښتنه، خورا زوروره، او وجیهه پرښته ده، چې هغې ته «جبریل أمین» وایه شي، لکه چې د (التکویر) په سورت کې یې هم د «جبریل أمین» په نسبت فرمایلي دي: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ * ذِيْ قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِيْنٍ﴾ الآیة ـ

فَاسْتَوٰى ﴿۶﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلٰى ﴿۷﴾

بیا برابر کېناست. او هغه وو په کنارو لوړو (اوچتو) (له اسمانه).

تفسير: له لوړو (اوچتو) كنارو څخه زياترو مفسّرينو شرقي افق مراد كړي دي، چې له هغه ځايه سپېده داغ برېښي، نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته د بعثت په اول كې يو ځلې جبريل أمين پخپل اصلي صورت سره ورښكاره شو، چې په يوه كرسى باندې ناست وو، په هغه وخت كې د اسمان يوه څنډه تر بلې څنډې پورې د هغه له وجود څخه ډكه ښكارېده، او خورا لويه او ويرونكې په نظر راتله، چې له دې امله څمونږ رسول اكرم صلى الله عليه وسلم له دوى څخه دومره وويرېد چې د (مدّثر) سورت نازل شو.

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى ﴿٩﴾ فَأَوْحٰى إِلٰى عَبْدِهٖ مَا أَوْحٰى ﴿١٠﴾

بيا نژدې شو (جبريل محمد ته) پس ښه نژدې شو. پس وو په منځ د نژدېوالي د دوو ليندو يا ډېر نژدې له دې نه هم. پس وحي وكړله (الله په ژبه د جبريل) بنده خپل ته هغه چې وحي يې وكړه.

تفسير: يعني جبريل عليه السلام سره له دې چې له خپل اصلي مستقر سره تعلّق لري، خو سره له هغه هم راښكته شو، او رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارك ته دومره نژدې شو چې د دواړو په منځ كې د دوو لاسو يا د دوو ليندو څخه زياته فاصله نه وه پاتې، په خپل هغه وخت كې الله تعالى پر خپل خاص بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې وحي ورنازله كړه، غالبًا له دې څخه د «المدثر» سورت دا آيتونه مراد وي: ﴿يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ﴾ الآية ـ يا به نور احكام وي.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأٰى ﴿١١﴾

نه وو ويلي دروغ زړه (د محمد) هغه چې ليدلى يې وو (په سترګو) (جبريل).

تفسير: يعني محمد صلى الله عليه وسلم جبريل عليه السلام په خپلو سترګو سره وليد، او زړه يې ورته وويل چې: په دې وخت كې په زړه پورې هم هغسې چې ښايي ته جبريل عليه السلام ته وګوره، او په دې كې ته هيڅ غلطي نه كوې، او د يوه شي په ځاى بل شى په نظر نه درځي، په دې ويلو كې د ده زړه رښتين وو.

أَفَتُمَارُونَهٗ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿١٢﴾

پس آيا تاسې جګړې كوئ له هغه (محمد) سره په هغه كې چې ده ليدلي دي.

تفسير: يعني وحي لېږونكى الله او وحي راوړونكې هسې پرښته ده چې د هغه صورت، سيرت، فهم، حفظ، او نور صفات ګرد ښايسته او ښه او د هغې ګرد قوّتونه كامل دي، او بيا داسې سره نژدې شول او وحي يې ور ورسوله چې پيغمبر هغه پخپلو سترګو سره وليد، او د هغه صاف او روڼ زړه د هغه تصديق وفرمايه، نو آيا په هسې ليدلي شوي او ښه اورېدلي شوي شيز كې تاسې لره د داسې چټي او اېلتې خبرې كولو څه حق شته؟ چې خامخا په كې فضول بحثونه او بېكاره جګړې او تكرارونه وكړئ.

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً أُخْرٰى ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقيق ليدلى وو محمد هغه (جبريل) پـه راښكته كېدلو كې بـل ځلې په نزد د ونې د بېرې سدرة المنتهى (چې منتها د علم د خلقو دى). په نزد د هغې دى جنّت المأوى (يعني ځاى د هستوګنې د مؤمنانو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «دویم ځلي یې جبریل علیه السلام پخپل اصلي صورت د معراج په شپه په اووم اسمان کې د بېرې له ونې سره ولید، چې هغه د پورتنیو او ښکتنیو مخلوقاتو په منځ کې وېش سرحد دی، یعنې چې پاسني خلق لاندې او ښکتني خلق پورته نشي تلی، او د هغه په خوا کې جنّت یې هم وکوت»

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾

(لیدلی وو محمد جبریل لره) کله چې پټې کړې هغې ونې د بېرې لره هغه څه چې پټ کړې یې وو.

تفسیر: یعنې د حق تعالی انوارو او تجلیّاتو پر دې ونې باندې پلوشې اچولې دي، او د پرښتو د هجوم او کثرت دا حال وو چې د دې ونې له هرې پاڼې سره یوه پرښته په نظر راتله، په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې (ما یغشی) پتنونه (پتنګان) دي، یعنې ډېر ښه صورت لري چې د هغې په لیدلو سره زړه خوښېږي، په دې وخت کې د دې ونې د بهار او د سینګار او د هغې د حسن او جمال داسې یو حال دی چې هیڅ یو مخلوق د هغې صفت په الفاظو سره نشي کولی.

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾

نه وې کږ ځېدلې سترګې د (محمد بلې خوا ته) او نه دی تېر شوی (له حده).

تفسیر: یعنې هر هغه شی چې د محمد صلی الله علیه وسلم سترګو ولید؛ په پوره تمکّن او اتقان سره وو، نه کتنه کږه شوې ده، او ښې او کیڼې او ښکته او پورته خوا ته اوښتې ده، او نه یې له مبصَر څخه تجاوُز کړی وړاندې تېره شوې ده، پس په هغه شي باندې نښتې وه چې د هغه ښوونه منظور وه.

لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾

خامخا په تحقیق لیدلي دي (محمد) له (ځینو) د لائلو د رب خپل چې ډېر لوی وو.

تفسیر: د ﴿إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ﴾ په تفسیر کې هغه بیان چې شوی دی، برسېره په هغه باندې هغه نور شیان چې لیدلي او اوریدلي یې وي؛ هغه الله تعالی ته ښه معلوم او ښکاره دي.

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾

آیا پس وینئ تاسې لات او عُزّی او منات (په مرتبه کې) دریېم بل له دغو (یعنې دغه بُتان بیخي بېکاره شیان دي).

تفسیر: یعنې د هغه الله تعالی په مقابل کې چې د هغه عظمت او جلال لره حد او اندازه نشته، د دې سپکو او ناولو شیانو له نوم اخیستلو څخه شرم په کار دی.

تنبیه: «لات ـ عُزّی ـ منات» د هغې زمانې د کفارو د بتانو او باطلو معبودانو نومونه دي، د دوی له منځه (لات) د طائفیانو په نزد ډېر معظم وو، او (منات) د اوس او خزرج او خُزاعه په نزد او (عُزّی) د قریشو او بني کنانه او نورو په نزد ډېر معزّز وو، چې له هغو دوو ړومبنیو څخه یې ده ته عزّت ورکاوه، او (عُزّی) چې په مکه مکرّمه کې نخلې ته نژدې وو، بیا (لات) چې په طائف کې وو، بیا له دوی څخه وروسته په دریېمه درجه (منات) چې له مکې څخه لرې او مدینې ته نژدې وو، په ځینو تفاسیرو کې پر دې ځای کې یوه قصّه نقل کوي چې د محدّثینو د جمهورو له اصولو سره سم د صحت تر درجې پورې نه رسیږي.

أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾

آيا تاسې لره (ای کُفّارو) هلکان دي او دغه (الله) لره لونړې دي. دا (قسمت د اولاد) په دې شان قسمت دی ډېر کوږ ناکاره.

تفسير: ياقوت په (معجم البُلدان) کې ليکي چې: کافرانو دا بُتان د الله تعالى لونړې بللې، خو اول الله هغه لوی ذات دی چې صفت يې په ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ سره شوی دی، او بالفرض که د اولاد تقسيم هم ومنل شي؛ نو دا تقسيم څومره خراب او بېکاره دی، چې تاسې خپلو ځانونو ته هلکان او الله تعالى ته لونړې ورکوئ (العياذ بالله).

إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ

نه دي (دا بُتان) مګر خو تش نومونه دي چې اېښي دي تاسې دوی لره تاسې او پلرونو ستاسې، نه دی نازل کړې الله په دغه (عبادت د بُتانو) باندې کوم برهان ـ علمي سند.

تفسير: يعني په تيرو او ونو باندې يو څه نوم ږدي، چې د هغوی پر الوهيت باندې کوم برهان او علمي سند نه لري، بلکه د هغوی پر خلاف دلائل قائم دي، هغوی ته چې تاسې پخپلو خيالونو کې که د الله تعالى لونړې يا د هغه هلکان يا بل شی وايې؛ دا ګردې چټې او د خولې خبرې دي، چې هيڅ صحيح نه دي او څه حقيقت نه لري.

إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾

متابعت نه کوي دوی مګر خو د ګمان خپل، او د هغه شي چې غواړي يې نفسونه د دوی، او خامخا په تحقيق سره راغلی دی دوی ته له ربه د دوی څخه هدايت او لارښوونه.

تفسير: يعني سره له دې چې د الله تعالى له خوا د هدايت رڼا راغلې ده، او سمه لاره يې راښوولې ده، مګر دا ناپوهان د هم هغو اوهامو او د هغو خبرو چې ددوی په زړونو کې ګرځي؛ متابعت کوي، اود ګمانونو په توره تياره کې سره نښتي دي.

أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾

آيا شته (کافر) انسان لره هغه چې غواړي يې (له نبوّت اواخروي سعادت؟ بلکه نشته). پس خاص الله لره دی (سلطنت او باچايي د) آخرت او د دنيا.

تفسير: يعني هسې اټکل او ګمان کوي چې دا بُتان به څمونږ سپارښت کوي، دا خو تش خيال او تشې ارزوګانې دي، آيا هر هغه تمنّا او ارزو چې سړی يې وکړي؛ هغه يې په لاس ورځي، په ياد يې ولرئ چې د دنيا او آخرت ګردې ښېګڼې د الله تعالى په لاس کې دي.

وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾

او ډېرې دي له ملائکو څخه په اسمانونو کې چې نه دفع کوي شفاعت سپارښت د دوی هيڅ شی مګر وروسته له هغه چې اذن حکم وفرمايي الله لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي او راضي وي په شفاعت يې.

تفسير: يعني د دې بتانو حقيقت څه دی؟ د اسماني هستېدونکيو د مقرّبو پرښتو شفاعت او سپارښت هم هيڅ په کار نه راځي، هو ! د هر چا په حق کې چې پاک الله د سپارښت کولو حکم وکړي؛ هغه د کار شی دی، او هغه له هر چا څخه

چې خوښ وي؛ همغه ګټور دی، ښکاره ده چې هغه نه بتانو ته د سپارښت کولو اذن ورکړی دی، او نه دی له کافرانو څخه خوښ دی.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ ۖ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان نه راوړي په آخرت باندې؛ خامخا نومونه ږدي پر ملائکو باندې په نوم اېښودلو د ښځو سره. او نشته دوی ته په دې وینا کې هیڅ علم پوهه، متابعت نه کوي دوی مګر خو د ګمان، او بېشکه ګمان نه دفع کوي له حق څخه هیڅ شی.

تفسیر: هر څوک چې په آخرت باندې یقین او باور نه لري؛ هغه له سزا او هیداد څخه بېفکره کیږي، او په داسې بېباکۍ او بېفکرۍ کې اخته کیږي چې الله تعالی ته بد نسبتونه کوي، او مثلاً وایي چې: پرښتې ښځې او د هغه لوڼې دي، دا محض د دوی جهالت او ناپوهي ده، ځکه چې پرښتې له نارینتوب او ښځیتوب سره هیڅ تعلق او علاقه نه لري، او الله تعالی به څرنګه اولاد ولري؟ که څوک په رښتیا او ټینګو خبرو باندې قائم وي؛ نو په داسې ګمانونو اټکلونو او اوهامو او چټي خبرو پسې چې هیڅ کار ورځنې نه جوړیږي، نه ګرځي.

فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ ۚ

پس مخ وګرځوه ته له هغه چا څخه چې مخ یې ګرځولی دی له ذکره پنده ځمونږ. او نه لري اراده مګر خو د ژوندون لږ خسیس. دا (اختیارول د ده دنیا لره) ځای د رسېدلو د دوی دی له علمه پوهې (د دوی).

تفسیر: یعنې د هر چا بړستن او نالۍ چې د دنیا دا څو ورځې ژوندون دی، او په هغه کې هسې منهمک شي چې الله تعالی او آخرت ور څخه هېر وي، او هیڅ خپل فکر ورته نه نیسي؛ نو تاسې د دوی اپلتو او چټي (بېکاره) خبرو ته زیات مه متوجه کېږئ !، هم هغسې چې هغوی له الله تعالی څخه مخ اړوي، تاسې هم د هغوی له شرارت او بدۍ څخه مخ واړوئ !، د دوی علمي جداوجهد یواځې د بهائمو په شان د ګېډې ډکول او د شهوت شړل دي، پرته له نفساني غوښتنو څخه بل شي ته نه متوجّه کیږي.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾

بېشکه رب ستا همدی ښه عالم دی په هغه چا باندې چې ګمراه شوی دی له لارې د ده څخه (چې اسلام دی)، او همدی ښه عالم پوه دی په هغه چا باندې چې سمه لاره یې موندلې ده.

تفسیر: یعنې هغه چې په ګمراهۍ کې پروت دی، او هغه چې په سمې لارې باندې روان دی، دوی ټول سره د هغوی د مخفي استعداداتو له ازل راهیسې پاک الله ته معلوم او الله تعالی پرې ښه خبر دی، او سم له هغه سره هر کار کېدونکی دی، نو ځکه تاسې ځان یوې خوا ته ونیسئ، او د هغو معاندینو معامله الله تعالی ته خوشې کوئ او ور ویې سپارئ.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ﴿٣١﴾

او خاص الله ته دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا وخلقا وعبیدًا) (پیدایښت)، لپاره د دې چې جزاء ورکړي (الله) هغو

کسانو ته چې بدي يې کړې وي په (سبب) د هغه (بد) عمل چې کړی يې وي، او جزاء ورکړي هغو کسانو ته چې نيکي يې کړي وي په نېکو عملونو سره (په جنّت).

تفسير: يعني د هر سړي احوال الله تعالی ته ښه معلوم دي، او د ځمکې او د اسمان پر هر شي باندې د هغه واک او قبضه ده، بيا نو د ښو او د بدو په بدل ورکولو کې د هغه په مخ کې څه ممانعت موجود کېدی شي، بلکه که په غور سره وګورئ؛ نو ځمکه او د اسمان دا ګردې کارخانې د همدې لپاره پيدا کړی شوي دي چې د هغو په نتيجه کې د ژوندون يوه بله غير فاني سلسله قائمه کړه شي، تر څو په هغې کې بدانو ته د هغوی د بدۍ او نېکانو ته د هغوی د نېکۍ بدل ورکړ شي.

اَلَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ

(نيکوکاران) هغه کسان چې ځان ساتي له کبائرو لويو ګناهونو څخه، او له فواحشو قبيحو کارونو څخه، مګر وړې وړې ګناه (لکه نظر کول حرامو ته، او نور د دې په شان ښښل کيږي له جانبه د الله په سبب د اجتناب له کبائرو نه).

تفسير: د صغيرې او کبيرې فرق د «النساء» سورت په تفاسيرو کې په تفصيل سره تېر شوی دی، د (لمم) په تفسير کې څو خبرې شته، ځينې وايي: هغه خيالات او چرتونه دي چې د ګناه په نسبت په زړونو کې ګرځي، خو له قوې څخه فعل ته نه وځي؛ هغه لمم دی، ځينې له هغه څخه صغيره ګناه مرادوي، ځينې وايي: هغه ګناه چې په کولو باندې يې اصرار نه کوي، يا يې خپل عادت ونه ګرځوي، يا هغه ګناه چې توبه ورځنې وکړي مراد دی.

اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ

بېشکه رب ستا واسع (پراخ کوونکی د ښښنې او) د مغفرت دی.

تفسير: نو ځکه له ډېرو وړو وړو ګناهونو څخه تيرېږي او توبه قبلوي، او ګنهګاران نه مأيوس کوي، که په هره لويه او وړه ګناه باندې يې پوښتنه کولی؛ نو د اميد ځای به چېرې پاتې کېده؟.

هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِيْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ ۚ فَلَا تُزَكُّوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۗ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴿۳۲﴾

هغه ښه عالم دی په تاسې باندې کله چې پيدا يې کړئ تاسې له ځمکې څخه، او کله چې وئ تاسې (پټ) بچي په ګېډو د ميندو خپلو کې؛ نو مه ستايئ مه پاکوئ تاسو ځانونه خپل، همدغه (الله) ښه عالم دی په هغه چا باندې چې ويريږي (له الله او ځان ساتي له معاصيو).

تفسير: يعني که د تقوی څه توفيق الله تعالی چاته ورکړي؛ نو دی دې لويي نه کوي !، او خپل ځان دې نه ستايي !، ځکه چې پاک الله د هر سړي له لويۍ او پاکۍ او تقوی نه په ښه شان خبردار دی، او له هغه وخته ورښکاره ده چې دوی لا د دې وجود او شتوالي په دائره کې قدم او پل نه وو ايښی.

اَفَرَءَيْتَ الَّذِيْ تَوَلّٰى ﴿۳۳﴾

آيا پس ليدلی دی تا هغه څوک چې مخ يې واړاوه (له ايمانه او مرتدّ شو).

تفسير: يعنې خپل اصل يې هېر کړ، او د خپل اصلي خالق او حقيقي مالک له لوري يې مخ واړاوه.

وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ ﴿٣٤﴾

او ور يې کړ لږ شی (له مقرره مال څخه)، اومنع يې کړل نور (او سخت پرې ټينګ شو).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې لږ څه ايمان يې راوړ، بيا يې زړه کلک شو»، مجاهد (رحمة الله عليه) او نور ليکي چې دا آيت د (وليد بن مغيره) په باره کې نازل شوی دی، چې هغه څمونږ د پيغمبر لږ څه خبرې واورېدې، او د اسلام په لور يې لږ څه رغبت پيدا شو، او د کفر له سزا څخه وويرېده، نژدې وو چې مسلمان شي، چې يوه کافر ته وويل: داسې مه کوه! چې زه ستا ګرد جرائم پخپله غاړه اخلم، او ستا له لوري ګرده سزا زه په ځان تېروم، په دې شرط سره چې لږ څه مال ماته راکړې، هغه دا خبره ومنله، او د مقرر شوي رقم څه قسط يې هم ور ورساوه، او بيا يې انکار وکړه؛ نو په دې صورت سره د ﴿وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ﴾ معنى به داسې کيږي: چې څه مال يې ورکړ او بيا يې لاس وويست.

أَعِندَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ ﴿٣٥﴾

آيا شته له ده څخه علم د پټو (مخفي شيانو) پس دیويني (نجات خپل).

تفسير: يعنې آيا دا د غيب خبر يې ليدلی دی چې هغه ته به د کُفر سزا نه رسيږي؟ او بل سړی به خپل ځای ودروي، او په رښتيا سره دی دی خلاصيږي؟.

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ﴿٣٧﴾

آيا نه دی خبر کړی شوی دی په هغه (شي) چې وو په صحيفو پاڼو دموسی کې. او په (صحيفو پاڼو) دابراهيم کې هغه (ابراهيم) چې وفاء يې کړې وه (په احکامو د الله).

تفسير: يعنې ابراهيم عليه السلام پخپله وينا او عهد او پيمان باندې پوره ټينګ ولاړ وو، او د الله تعالى ګرد احکام يې په ځای کړل، او د هغه د احکامو په تعميل کې يې لږ څه تقصير هم ونه کړ.

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿٣٨﴾

(په صحف مذکوره وو کې دا دي) چې نه پورته کوي هيڅ نفس پورته کوونکی بار پېټی د بل نفس.

تفسير: يعنې د موسى او د ابراهيم عليه السلام په صحيفو کې داسې مضمون وو، چې د الله تعالى په مخکې يو مجرم د بل مجرم پېټی نشي اخيستی، او هر يو سړی خپل سوال او ځواب او ښه او خراب پخپله غاړه اخلي.

وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾

او بله دا چې نشته هيڅ انسان لره مګر (جزا د هغه شي) چې کړی يې دی.

تفسير: يعنې سړی چې هر څه پخپل زيار او کوښښ سره ګټي؛ هغه د ده دي، او هيڅوک د بل نيکي او بدي نشي اخيستی.

وَاَنَّ سَعْيَهٗ سَوْفَ يُرٰى ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزٰىهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰى ﴿٤١﴾

او بېشکه (دا چې) جزا د سعي عمل د ده ژر ده چې وبه ښوولی شي (ده ته). بیا به جزاء ور کړی شي هغه ته جزاء پوره بدل ښه (د نېکی نېکه ـ د بدئ بده).

تفسیر: یعنې د هر چا سعي او کوښښ به د هغه په مخ کې ښکېنود شي، او د هغه پوره پوره بدل به ور کاره کیږي.

وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ﴿٤٢﴾

او بېشکه (دا چې) رب ستا ته ده انتهاء د ګردو (مخلوقاتو پس له مرګه چې ورځي ورته لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې د ګردو علومو او افکارو سلسله او د وجود انتهاء د الله تعالی په لوري کیږي، او ټول شیان په پای کې هغه الله تعالی ته رجوع او ورتګ کوي، او د ده له مخې به هر چا ته د هغه د ښو او بدو ثمره ورکوله کیږي.

وَاَنَّهٗ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى ﴿٤٣﴾ وَاَنَّهٗ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَاَنَّهٗ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٤٥﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) خندوي او ژړوي. او بېشکه همغه (الله) وژني او ژوندي کوي. او (دا چې) بېشکه همغه (الله) پیدا کړي یې دي جوړې نر او ښځه.

تفسیر: یعنې په دې نړئ کې ګرد متضاد او متقابل احوال هغه لوی ذات پیدا کړي دي، د شر او د خیر خالق همغه الله تعالی دی، د خوښئ او د غم کیفیّات د هغه په لاس کې دي، خندول، ژړول، لارښوول، ګمراه کول، ژوندي کول او مړه کول، نر او ښځه پیدا کول او د دوی په شان نور شیان ټول د دې خالق له کارونو څخه دي.

مِنْ نُّطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى ﴿٤٦﴾ وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى ﴿٤٧﴾

له یوه څاڅکي اوبو د (مني) څخه کله چې وڅڅاوه شي (په رحم کې). او (دا چې) بېشکه په ده باندې دي پیدا کول د دویم ځلي (پس له مرګه).

تفسیر: یعنې هغه ذات چې له یوه څاڅکي څخه یې نر او ښځه پیدا کړي دي، نو هغه ته بیا پیدا کول څه مشکل دي؟ د یوه پیدایش له ښوولو څخه یې په بل پیدایش باندې هم تنبیه وفرمایله.

وَاَنَّهٗ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى ﴿٤٨﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) غني کوي او خزانې ورکوي (یا خواروي).

تفسیر: یعنې مال، خزانه، جایدادونه ټول د هغه ښښنه ده، ځینې د (اقنی) معنی (افقر) اخلي، یعنې هغه ځینې غني کوي، او ځینې فقیر اکرب کوي، دا معنی له ړومبني سیاق سره مناسبه ښکاري، ځکه چې د متقابلو شیانو ذکر له اول تر آخره پورې راغلی دی، او که اول مطلب واخیست شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښایي چې اهلاک ښکېنود شي، چې ذکر یې وروسته راځي، یعنې خزانې، مال، او دولت هغه ورکوي او زیاتوي یې، او همغه ډېر لوی دولتمندان او طاقتوران اقوام او ټبرونه تباه او بربادوي.

وَاَنَّهٗ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى ﴿۴۹﴾

او (دا چې) بېشکه هم هغه (الله) رب د شِعرى دى.

تفسير: «شِعرى» يو لوى ستورى دى، چې ځينو له اعرابو به د هغه عبادت کاوه، او داسې يې ګڼله چې د عالم په پېښو کې هغه ډېر تأثير او اغېزه لري، دلته دا راښکاره کوي چې د «شِعرى» رب هم الله تعالى دى، او د دنيا ګردې پېښې او لاندې باندې او نور د ده په لاس او واک کې دي، بې وځلې (شعرى) هم لکه يو معمولي مزدور د هغه احکامو په ځاى راوړلو کې زيار (کوښښ) کوي، او په هغه کې کوم مستقل تأثير او اغېزه هيڅ نشته.

وَاَنَّهٗ اَهْلَكَ عَادَا اِلْاُوْلٰى ﴿۵۰﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) وژلي هلاک کړي دي عاديان ړومبى.

تفسير: يعنې د هود عليه السلام قوم.

وَثَمُوْدَاْ فَمَآ اَبْقٰى ﴿۵۱﴾ وَقَوْمَ نُوْحٍ مِّنْ قَبْلُ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى ﴿۵۲﴾

او (هلاک کړي يې دي) ثموديان، پس باقي يې پرې نه ښود بل هيڅوک (له هغوى نه). او (هلاک کړى يې دى) قوم د نوح پخوا له دوى نه، بېشکه چې دوى وو هم دوى ډېر ظالمان او ډېر سر کښان.

تفسير: يعنې تر سلهاوو کلونو د الله تعالى رسول نوح عليه السلام ته يې هسې ډېر سخت ضررونه او ايذاوې رسولې چې د هغه له ويلو څخه د هر سړي زړه خوږېږي، او راتلونکيو لره يې بده لاره وېرانيستله.

وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى ﴿۵۳﴾ فَغَشّٰىهَا مَا غَشّٰى ﴿۵۴﴾

او هغو کليو اړوليو شويو لره يې ښکته راوغورځول (ځمکې ته پس له پورته کېدو نه). پس راولوېد په هغه باندې څه چې راولوېد (يا پس پټ يې کړه هغه لره په هغه څه چې پټ يې کړل).

تفسير: يعنې د تيږو باران او وريا يې پرې وکړه، دا د لوط عليه السلام د قوم يادونه ده.

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى ﴿۵۵﴾

پس په کومو نعمتونو د رب خپل شک کوې ته (اى کافر انسانه؟).

تفسير: يعنې د داسې مفسدانو، ظالمانو او باغيانو تباه کول او له منځه لرې کول او ورک کول هم د الله تعالى ډېر لوى انعام او ښېنه ده، آيا د داسې نعمتونو له ليدلو څخه وروسته هم انسان خپل الله تعالى ته د دروغو نسبت کوي.

هٰذَا نَذِيْرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْاُوْلٰى ﴿۵۶﴾

دغه (محمد رسول الله هم) ويروونکى دى له (جملې د) ويروونکيو ړومبنيو څخه.

تفسير: يعنې محمد صلى الله عليه وسلم د مجرمانو د بد انجام څخه همداسې ويرول کوي، لکه چې له دوى څخه وړاندې نورو پيغمبرانو هم کفار ويرول.

أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ۝٥٧ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ۝٥٨

را نژدې شو راتلونکې (قيامت). نشته هغه لره پرته له الله ښکاره کوونکې (راوستونکې).

تفسير: يعني قيامت ډېر نژدې شوى دى، خو د هغه ټاکلى وخت پرته له الله تعالى بل چا ته په ښکاره ډول نه دى معلوم، او کله چې ټاکلى وخت يې راشي؛ نو هيڅ يو طاقت هغه نشي ستنولى، که الله تعالى اراده وفرمايي؛ د هغه په دفع باندې قادر دى، خو هغه يې هم نه لرې کوي.

أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ۝٥٩ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ۝٦٠ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ۝٦١

آيا پس له دې خبرې (قرآن) څخه تعجّب کوئ تاسې (انکارًا اى منکرانو). او خاندئ تاسې (تمسخرًا) او نه ژاړئ (خوفًا. او تاسې غافلان يئ (له هغه شي چې مطلوب دى تاسې ته) چټې (بېکاره) لوبې کوئ.

تفسير: يعني قيامت او د هغه نژدېوالى د خبر له اورېدلو څخه بايد چې تاسې د الله تعالى له وېرې په ژړا کېدئ او يرېدئ، او د خپلې ژغورنې تيارى به مو کاوه، مګر تاسې په خلاف د هغه تعجّب کوئ او خاندئ، او په غفلت او بېفکرى کې په چټې لوبو کې اخته يئ.

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ۩ ۝٦٢

پس سجده کوئ تاسې (خاص) الله ته، او عبادت کوئ د همدغه (الله !، نه د نورو).

تفسير: يعني يو عاقل او پوه لره نه ښايي چې له انجامه غافل شي، او په پند، نصيحت او پوهولو باندې ټوکې او مزاح وکړي او پرې وخاندي، بلکه ښايي چې د بندګۍ لاره غوره کړئ !، او مطيع او منقاد اوسئ !، د عاجزۍ او نياز وچولى د الله تعالى په دربار کې کېږدئ !.

تنبيه: په روايتونو کې راغلي دي چې رسول اکرم صلى الله عليه وسلم کله چې د (النجم) سورت ولوست، دى پخپله هم په سجده پرېوت، او نورو ګردو مسلمانانو او مشرکانو هم چې هلته حاضر وو؛ سجده وکړله.

تمّت سورة النجم، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الْقَمَرِ

«د (القمر) سورت مکّي دی، ماسوا له (۴۴، ۴۵، ۴۶) آیتونو څخه چې مدني دي، (۵۵) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۴) او په نزول کې (۳۷) سورت دی، وروسته د «الطارق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ ﴿۱﴾

را نژدې شو قیامت او څیري دوه ټوټې شوه سپوږمۍ.

تفسیر: له هجرت څخه پخوا رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په (منا) کې تشریف درلود، د کافرانو یوې لویې جرګې له دوی څخه یوه معجزه وغوښته، دوی وفرمایل چې: د اسمان په لوري وګورئ! ناڅاپه سپوږمۍ له منځه دوه ټوټې شوه، یوه ټوټه یې د لمر خاته په لوري، او بله ټوټه یې د لمر پرېوتو په لوري لاړه، په منځ کې یې غر حائل وو، کله چې د کافرانو جرګې دا لویه معجزه ولیده؛ سره یې وویل چې: «محمد صلی الله علیه وسلم پر مونږ یا پر سپوږمۍ باندې سحر جادو کوډې کړي دي»، دغې معجزې ته (شقّ القمر) وایي، او دا یوه نمونه یا نښه وه د قیامت چې وروسته له دې څخه به هر شی لکه دا شلیږي او چوي، طحاوي او ابن کثیر اونورو د دې واقعې د تواتر دعوی کړېده، او له کوم عقلي دلیل سره تر اوسه پورې د هسې واقعاتو محال کېدل نشي ثابت کېدی، او یواځې د استبعاد په بناء داسې قطعي الثبوت شیان نه شي تردید کېدی، بلکه استبعاد خو اعجاز لره لازم دی.

وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿۲﴾

او که ووینې دغه (کُفّار د قریشو) کوم دلیل (د قدرت) نو پر څنګ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې، او وایي به دوی (دغه) سحر کوډې دي قوي چې له پخوا راهیسې راځي.

تفسیر: یعني پخوا له دې هم د نبوّت دعوی کوونکیو د داسې سحر او کوډو دعاوی کړي دي، هم هغسې چې هغه تللي دي؛ دا به هم ځي.

وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۚ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴿۳﴾

او دروغجن ګڼلی دوی (حق لره)، او متابعت کوي دوی د خواهشونو خپلو، او هر کار قرار نیوونکی دی (سره له کوونکي خپل په نعیم یا جحیم کې).

تفسیر: یعني د هغوی عذاب هم په خپل وخت باندې راتلونکی دی، او هغوی لره هغه هلاکت او ګمراهي چې د الله تعالی په علم کې ټاکلې شوې ده؛ هیڅ وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّنَ الْأَنبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿۴﴾

او خامخا په تحقیق راغلي دي دوی ته خبرې او اهلاک د پخوانیو امتونو هغه شی چې په هغه کې امتناع او سرزنش وو (له کفره).

تفسير: يعنې د قرآنکريم په وسيله هر راز احوال او د تباه شويو قومونو واقعات درښکاره شوي دي، که په هغو باندې غور وکړئ؛ نو د الله تعالی له لوري لويه تنبيه او وينښول دي.

راغلي دي دغو منکرانو ته دغسې پند چې:

حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ۝ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ

حکمت دی کامل نهايت ته رسېدلی، پس هيڅ نفع نه رسوي (دوی ته) ويروونکي (انبياء، قرآن، مواعظ). نو مخ وګرځوه ته له هغوی څخه.

تفسير: يعنې قرآن مجيد د پوره عقل او حکمت د خبرو مجموعه ده، که څوک يې په ښه نيت او پوره توجّه سره ولولي؛ نو په زړونو کې يې ځای نيسي او په کې لويږي، مګر د افسوس ځای دلته دی چې سره د دومره لارښوونې او د هدايت د اسباب د شتو بيا هم دوی هدايت نه مومي، او په سمه لاره نه راځي، نو ځکه د هسې غټو زړونو او سنګدلو بدبختانو په فکر کې ډېر زيات مه اوسېږه، تاسو د خپل تبليغ فرض او د دعوت وظيفه او دنده په ښه شان او سلوك سره اداء وفرمايئ، اوس نو د زيات تعاقُب ضرورت نشته، پرېږدئ چې هغوی د خپلې هستوګنې د ځای په لورې ور درومي.

يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكُرٍ ۝

(او ياده کړه هغه) ورځ چې رابولي (دوی لره) بلونکی يو شي ناآشنا ته (چې حساب او جزاء د اعمالو ده).

تفسير: يعنې د حشر د ډګر به لوري د شمېر (حساب) ورکولو لپاره.

خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ

حال دا چې ويريدونکي خړې خوارې به وي سترګې د دوی.

تفسير: يعنې په هغه وخت کې به يې د خوف او ندامت لامله په ډېر ذلت او ندامت سره سترګې ځوړې او مړې وي، او له ډېره شرمه به ځمکې ته ګوري.

يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ۝ مُّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ

راوځي به دوی له قبرونو څخه ګواکې دوی به ملخان وي خواره واره. چې تلوار کوونکي به وي په لوري د بلونکي خپل.

تفسير: يعنې ګرد ړومبني او وروستني خلق به له خپلو قبرونو څخه ووځي، اود ملخانو په ډول سره به په ځمکه کې تيت پيت او خواره شي، او د الله تعالی په مخ کې به د خپلو چارو د جزاء لپاره په ډېر تلوار سره حاضريږي.

يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝

وايي به کافران دا ورځ ده ډېره سخته.

تفسير: يعنې د هغې ورځې د ويروونکيو احوالو او شدائدو لامله او د خپلو جرائمو له تصوّره به کفار داسې ووايي، چې دا بده سخته ورځ ده، وبه ليده شي چې نن به څه را باندې تيريږي، وروسته دا راښيي چې قيامت او د

آخرت عذاب ښځیل وخت باندې راتلونکی دی، ډېرو دروغجنانو ته له هغه څخه پخوا په دنیا کې هم یوه سخته ورځ په مخ راغلې ده.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ۝٩

دروغجن ګڼلي دي پخوا له دوی څخه قوم د نوح (نوح علیهم علیه السلام)، نو دروغجن وشمېرو دوی بنده څمونږ، او ویې ویل چې: (دغه نوح) لېونی دی او منع کړی شوی دی (له دعوت د خلقو نه).

تفسیر: کُفّارو به تهدیدًا ویل: ای نوحه ! که ته له خپلو هسې خبرو څخه نه اوړې، نو مونږ به دې تر ډېرو لاندې کړو ! ګواکې په داسې ویرولو سره یې د هغوی خبرو ته غوږ نه نیوه، او د ده خبرې به توی تللې، ځینې د ﴿وَّازْدُجِرَ﴾ معنی داسې کوي چې: لېونی یا بادسار یا رنځور دی، او سد (هوش) او عقل ترې ورک، (العیاذ بالله).

فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ۝١٠

پس دعا سوال وکړ (نوح) له ربه خپله (داسې چې) بېشکه زه مغلوب عاجز شوی یم، نو بدل مې واخله (له کُفّارو).

تفسیر: یعنې له سلهاوو کلونو پوهولو سره هم کله چې څوک د دوی په خبرو باندې ونه پوهېدل، نو دوی هغوی ته ښېرې وفرمایلې، او ویې ویل: «ای ربه ! زه اوس د دوی له لاربنوونې څخه عاجز شوی یم، پر دوی باندې ځما هدایت او لاربنوونې هیڅ اغېزه او اثر ونه کړ، اوس نه ته د خپل دین او پیغمبر بدل او کسات واخله !، او پر ځمکه باندې هیڅ یو کافر ژوندی مه پرېږده !».

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ۝١١ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۝١٢

نو وپرانیستل مونږ ورونه د اسمان په اوبو ډېرو راتوییې شویو سره (له اسمانه). او وبهولې مونږ له ځمکې څخه (هم) چینې، بیا سره ګډې شولې ټولې اوبه (د اسمان او د ځمکې) په هغه کار باندې چې ټاکلی مقرر شوی وو (چې اهلاک د قوم د نوح وو).

تفسیر: یعنې اوبه داسې سختې راوشوږېدې لکه چې د اسمان ګرد ورخونه خلاص شوي دي، او لاندې د ځمکې ټولې اوبه هم له یوې مخې دباندې راخوټېدلې دي، او دومره زیاتې اوبه راووتې، لکه چې د ځمکې مخ د لویو چینو یوه مجموعه شوه، بیا د لاندې او د باندې او دا دواړه اوبه سره ګډې شوې د هغه کار لپاره حاضرې شوې چې د الله تعالی له خوا لا پخوا له هغه ټاکلی (مقرّر) شوی وو، یعنې د نوح علیه السلام د قوم تباهي، هلاکت او ډوبېدل.

وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ۝١٣ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا

او سور کړی وو مونږ دغه (نوح) پر (بېړۍ چې) خاونده د تختو پلنو او میخونو پریړو (غټو) وه. چې تلله ګرځېده څمونږ د سترګو لاندې چې مو لیده او څارنه مو ورله کوله.

تفسیر: یعنې د دې ویروونکې طوفان په وخت کې د نوح علیه السلام بېړۍ څمونږ د سترګو تر کتنې حفاظت او نګرانۍ لاندې وه، او په ډېره هوسایۍ او آرامۍ سره د اوبو په سر ګرځېده.

جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾

(واقع شوی وو دا طوفان) لپاره د امداد د هغه چا چې کُفران د احسان يې کړی شوی وو (چې نوح دی).

تفسير: يعنې کفّارو د نوح عليه السلام بې قدري وکړه، او الله تعالى د خبرې له منلو څخه يې مخ واړاوه، دا وه د هغه سزا او انتقام چې د لوی طوفان او سخت څپان په ډول وروراسېده.

وَلَقَد تَّرَكْنَـٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقيق پرېښودله مونږ دغه (بېړۍ) يو دليل (د قدرت خپل)، نو آيا شته څوک يادوونکی پند اخيستونکی.

تفسير: يعنې فکر کوونکي لره په دې واقعې کې د قُدرت ډېر دلائل او د عبرت زياتې نښې دي، يا يې دا مطلب چې نن د کشتۍ وجود په دنيا کې هغه قصه راپه يادوي او د الله تعالى د لوی قدرت لويه نښه ده.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٦﴾

پس څرنګه وو عذاب زما (په دوی چې مې هلاک کړل ټول په طوفان) او ويرول زما (په ژبې د نوح)؟.

تفسير: يعنې زما عذاب يې وليد، چې څومره ويروونکی دی، او زما ډارول څومره په ځای او رښتيا دي.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

او خامخا په تحقيق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د يادولو او پند اخيستلو، نو آيا شته څوک يادوونکی پند اخيستونکی.

تفسير: يعنې له قرآنه پند اخيستل ډېر اسان دي، ځکه هغه مضامين چې د ترغيب، ترهيب، انذار، تبشير او نورو په نسبت دي؛ هغه ګرد بالکل صاف، سهل، ساده او اسان دي، او مؤثر دي، او دومره سهل او صاف دي چې هر سړی په لږ فکر او غور سره پرې پوهيږي.

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِى يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾

دروغجن ګڼلي وو عاديانو (هود)، نو څرنګه وو عذاب زما او ويرول زما؟. بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ پر دوی باندې باد ډېر سخت په ورځې نحسې (د بدۍ) کې چې تل وي بدي يې (پر دوی باندې چې په کې هلاک شو).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعنې بدي او نحوست پورته نه شو، تر څو ګرد سره تمام نه شول، او دا د نحوست ورځ هغوی لره وه نه تل»، په قرآنکريم کې تصريح شوې ده چې هغه عذاب اووه شپې او اته ورځې پرله پسې وو.

تَنزِعُ ٱلنَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾

چې را ايستل به (باد له پټو ژورو کندو د ځايونو خپلو نه) خلق ګواکې دوی تنې د خرماوو وي چې له بېخه رايستلي شوې په ځمکه پرېوتلي وي.

تفسير: د عاد قوم ډېر پياوړی قوي او د لويو جثو او ونو خاوندان وو، خو دوی د دې سخت باد او د لويې سيلی له وربښه داسې سره په ځپ راولوېدل، لکه چې د کجورو ونې چې له سټه او بېخه وويستلی شي، او هغه خوا وغورځولی شي.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿۲۱﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿۲۲﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿۲۳﴾

نو څرنګه وو عذاب ځما او ويرول ځما (له بېخه ايستل مې)؟. او خامخا په تحقيق اسان کړی دی مونږ قرآن ذکر پند اخيستلو ته، نو آيا شته څوک يادوونکی پند اخيستونکی. دروغجن ګڼلي وو ثموديانو (انبياء او نور) ويروونکي.

تفسير: يعنې صالح عليه السلام يې دروغجن شمېرلی وو، او حال دا دی چې يوه نبي دروغجن بلل عينًا د ټولو پيغمبرانو دروغجن بلل دي، ځکه چې د دين په اصولو کې دوی ګرد يو، د بل مصدقان او مؤيدان دي.

فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿۲۴﴾

پس وويل دوی آيا يو بشر لره له مونږ څخه چې يو دی؛ متابعت وکړو (مونږ چې ډېر يو) ده لره؟ بېشکه مونږ په دغه وخت کې خامخا به يو په ګمراهی او لېونتوب کې (نو نه يې کوو متابعت).

تفسير: يعنې دغه خو کومه اسماني پرښته نه دی، بلکه مونږ غوندې يو سړی دی، هغه هم يو بېکس او يواځې چې هيڅ قوت او ملګری ورسره نشته، دی غواړي چې مونږ راښکته او د خپل ځان تابع وګرځوي، او حال دا دی چې دا کار له سره هيڅ کېدونکی نه دی، که مونږ د ده په خبرو باندې وغولېږو، او د ده په لومه کې بند شو؛ نو دغه به ځمونږ سخته غلطي ناپوهي او حماقت څرګند کړي، بلکه دا کار به له لېونتوب سره سم وي.

أَؤُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿۲۵﴾

آيا غورځولی شوی دی ذکر وحي په ده باندې په منځ ځمونږ (نه ده شوې وحي)؟ بلکه دی ډېر دروغجن متکبّر دی (چې پخپله ځان غټوي).

تفسير: يعنې پيغمبری ته د نورو خلقو په منځ کې يواځې همدغه پاتې وو؟ ګردې خبرې يې دروغ دي، او خامخا ځای لوی راښيي، تکبّر کوي او وايي چې: زه د الله تعالی له لوري استاځی او پيغمبر يم، او ګرد قوم ته ښايي چې ځما خبرې ته غوږ کيږدي، او اطاعت مې وکړي، او حکم مې ومني، نو ترديدًا فرمايي الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه داسې چې:

سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿۲۶﴾

ژر ده چې پوه به شي دوی صباح (په وخت د نزول د عذاب کې، يا په ورځ د قيامت کې) چې څوک دی هغه ډېر دروغجن متکبّر.

تفسير: يعنې ډېر ژر معلومېږي چې د دې دواړو په منځ کې دروغجن او متکبّر څوک دی؟.

إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ

بېشکه مونږ لېږونکي يو د اوښې لپاره د فتنې ازموينست د دوی.

تفسیر: یعني د هغوی له غوښتنې سره سم مونږ له تیرې څخه اوښه را وویسته، او ور ومو لیږله، او د هغې په وسیله مو دا په عملي ډول هم ښکاروله چې له هغوی څخه کوم یو د الله تعالی او د هغه د رسول خبرې مني؟ او کوم یو د خپل نفس په غوښتنې کار کوي؟.

فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ ۖ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾

پس منتظر اوسه ته (ای صالح !) دوی ته او صبر وکړه (یعني وګوره ! چې څه نتیجه راووځي؟).
او خبر کړه دوی (په دې) چې بېشکه اوبه ویشلي شوي دي په منځ د دوی (او د اوښې) کې، هر وار د اوبو ته حاضر کړی شوي دي (خاوندان د اوبو پخپل وار).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: هغه اوښه به په هر وار چې اوبو ته تله؛ نور څاروي او حیوانات به له هغې څخه ویرېدل او لرې به تښتېدل، نو د الله تعالی له لوري وار او نوبت مقرّر شو، چې یوه ورځ به هغې اوښې اوبه څښلې، او بله ورځ به نورو حیواناتو.

فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾

نو راوباله دوی ملګری خپل (لپاره د وژلو د اوښې؛ نو توره یې واخیسته) پس پرې یې کړې پښې (د هغې اوښې او مړه یې کړه).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یوه بدکاره ښځه وه چې حیوانات یې ډېر وو، هغې خپل یو آشنا ولمساوه، او هغه د دې اوښې پښې پرې کړې، او ویې وژله، نو پس له دریو ورځو نه پرې عذاب نازل شو».

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾

پس څرنګه وو عذاب څما او ویرول څما. بېشکه مونږ ولېږه مونږ پر هغو باندې غږ یو (د جبریل)؛
نو شول دوی لکه وچ مات شوي (ټوټې ټوټې خس خاشاك وانښه شپول جوړوونکي).

تفسیر: یعني پربشپې یوه سخته کربکه وکړه، چې د هغې لامله د هغو ګردو زړونه وچاودل، او ټول سره هك پك او حیران پاتې شول، او هسې راوبرېښېدل، لکه چې د وښو یوه لویه کوټه د څاروو تر پښو لاندې غوبل شوې وي، او ګرد سره ګوډ او مات او چیت او بوس بوس شوي وي.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾

او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د ذکر یادلو پند اخیستلو؛ نو آیا شته څوك یادوونکي پند اخیستونکي؟. دروغجن کړی وو قوم د لوط ویروونکي (انبیاء لره).

تفسیر: یعني دوی لوط علیه السلام ته دروغجن وویل، او په داسې کار سره چې د یوه نبي تکذیب یې وکړ، ګواکې د ګردو انبیاوو تکذیب یې وکړ، یا قوم د لوط دروغجن وګڼه لوط په ویرولو او پند ورکولو د ده سره دوی لره.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾

بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ پر دوی باندې باد کاڼې ویشتونکی مګر کورنی د لوط، ومو ژغورل دوی په پېشمنې کې. له جهته د مهرباني له نزده څمونږ، همداسې (د آل لوط په شان) جزاء ورکوو مونږ هغه ته چې شُکر وباسي حق منونکی وي.

تفسیر: یعنې لوط علیه السلام په پښېمني کې له خپلو کورنیو سره روغ رمټ ووتلو، او هغوی ته هیڅ ربړ او عذاب ونه رسېد، او څمونږ عادت همداسې دی چې حق پېژندونکیو او شکر ویستونکیو بندګانو ته هسې جزا ورکوو.

وَلَقَدۡ أَنذَرَهُم بَطۡشَتَنَا فَتَمَارَوۡاْ بِٱلنُّذُرِ ۝٣٦

او خامخا په تحقیق ویرولي وو (لوط) دوی لره له نیولو څمونږ څخه، نو شک وکړ دوی په ویرولو (د هغه کې).

تفسیر: یعنې د هغو په خبرو کې به یې چټې ویناوې شبهې جګړې کولې، او هغه به یې دروغجن ګڼلو (په ویلو د ده کې).

وَلَقَدۡ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيۡفِهِۦ فَطَمَسۡنَآ أَعۡيُنَهُمۡ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ۝٣٧

او خامخا په تحقیق غوښتي وو دوی له دغه (لوط څخه) مېلمانه د هغه (بدکاری ته)؛ نو محو رړندې کړې مونږ سترګې د دوی، پس (وفرمایل الله دوی ته په ژبه د ملائکو چې) وڅکئ تاسې ثمر د عذاب څما، او د ویرولو څما.

تفسیر: پر هغو پرښتو باندې چې د ښکلیو هلکانو په اشکالو کې راغلې وې، دوی د انسانانو ګمان کړی او د خپلو بدو اخلاقو او بدو رشو په غوښتنه پر دوی باندې د لاس اچولو په فکر کې شول، نو مونږ هغوی ړانده کړل چې هر لوري ته ګرځېدل، او له هر شي سره لګېدل، او هیڅ شی به هغو ته نه ښکارېده، نو ورته ومو ویل چې: ړومبی تاسې د دې عذاب خوند وڅکئ !.

وَلَقَدۡ صَبَّحَهُم بُكۡرَةً عَذَابٞ مُّسۡتَقِرّٞ ۝٣٨ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ۝٣٩

او خامخا په تحقیق راغلی وو دوی ته په وقت د صباح کې عذاب چې ثابت قرار نیوونکی وو (په دوی باندې). نو (وفرمایل الله دوی ته په ژبه د ملائکو چې) وڅکئ تاسې ثمره د عذاب څما او د ویرولو څما.

تفسیر: یعنې له ړندولو څخه وروسته مو د هغوی کلي واړول، او پر دوی باندې مې له پاسه تیږې ووروليې، له هغه وروکي عذاب څخه وروسته دا لوی عذاب وو چې پر دوی باندې له پاسه د صباوون په وخت کې راولوېد.

وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ۝٤٠ وَلَقَدۡ جَآءَ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ ٱلنُّذُرُ ۝٤١

او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د ذکر یادولو پند اخیستلو، نو آیا شته څوک یادوونکی پند اخیستونکی؟. او خامخا په تحقیق راغلي وو (فرعون او) قوم د فرعون ته ویروونکي.

تفسیر: موسی او هارون علیهما السلام او د هغوی ویروونکې نهه مشهورې معجزې.

كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذۡنَٰهُمۡ أَخۡذَ عَزِيزٖ مُّقۡتَدِرٍ ۝٤٢

دروغجن وګڼل هغوی آیتونه څمونږ ټول، نو ونیول مونږ دوی په نیولو د ذات ډېر غالب او قادر سره.

تفسیر: یعنې د الله تعالی نیول زبردست نیول دي، چې د هغه له لاسه هیڅوک چېرې نشي تښتېدلی، لکه چې د فرعونیانو ګرد لاولښکر یې سره له فرعون د قلزم په بحیره کې هسې ډوب کړل چې یو تن هم د هغو له منځه خلاص نشو.

﴿أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ۝ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ۝﴾

آیا کفّار ستاسې (ای عربـو !) غـوره دي له ړومبنیو (کُفّارو) د تاسې څخه یا تاسې ته (حکم) د خلاصی دی په (ړومبنیو) کتابونو کې. آیا وایې دوی (چې) مونږ یو ټولی مرستې (مَدد) کوونکی یو له بل سره، بدل اخیستونکی؟.

تفسیر: الله تعالی د ړومبنیو قومونو قصه اوروي، او د هغې په منځ کې موجوده وو خلقو ته خطاب کوي چې آیا له دې موجوده وو کافرانو څخه پخواني کافران کم قوّته او کم شوکته وو؟ یا دوی له هغوی څنې قوي او ښه دي؟ کله چې مونږ هغو تېرو کافرانو ته د هغوی د کفر او طغیان په سزا کې تباهي ورکړه؛ نو آیا د دوی تباهي کومه سخته خبره ده؟ یا دوی ته د الله تعالی له لوري کوم لیکلی امر ورکړی شوی دی، چې هومره مو چې زړه غواړي؛ شرارت او سرکښي وکړئ، تاسې ته هیڅوک سزا نه درکوي، یا یې داسې ګڼلي او ټاکلي دي چې څمونږ مجمع او ټولنه ډېره لویه ده، مونږ به یو له بل سره مرستې کوو، او ګرد به په دې وسیله له سزا څخه ځانونه ساتو، او هیڅوک به نه پر بېږدو چې څمونږ په مخ کې بریالي شي، نو فرمایي الله جل جلاله:

﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ۝﴾

ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی)، او وبه ګرځوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنګه).

تفسیر: یعني ژر ده چې دوی ته به د هغوی د دې مجمع حقیقت ورښکاره شي، او د مسلمانانو په منځ کې به ماتې وموميٓ، او شا به وګرځوي، لکه چې په بدر، احزاب او نورو غزاګانو کې دغه وړاندوینه راښکاره شوه، په دې وخت کې څمونږ د لوی استاځي پـه ژبه دا آیت جاري وو: ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾.

﴿بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ۝﴾

(دغه قتل او ماتې کافي نه ده دوی ته) بلکه قیامت دی وخت ځای د وعدې (د عذاب) د دوی، او قیامت ډېر سخت دی (چې نه لري هیڅ علاج) او ډېر تریخ دی (له عذابه د دنیا نه).

تفسیر: یعني دلته به څه ماتې وموميٓ، د دوی اصلي ماتې به په هغه وخت کې وي چې قیامت په سر راودرېږي، او هغه به د سخت مصیبت وخت وي.

﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ۝ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ۝﴾

بېشکه ګناهګاران په ګمراهۍ کې دي او په اور ګرم (د دوزخ او لېونتوب) کې دي. هغه ورځ چې راکش کړل به شي دوی په اور (د دوزخ) کې په مخونو د دوی (وبه ویل شي دوی ته زجرًا چې) وڅکئ تاسې (مزه) د مس کولو رسېدلو (د اور) د دوزخ.

تفسیر: یعني په هغه وخت کې د غفلت لامله هک پک او حیران پاتې کېږي، او دا سودا یې هلته له ککرۍ څخه راووځي، چې په زېړو سترګو او مات اورمېږه د دوزخ په اور کې راښکوولی شي، او وبه ویل شی دوی ته زجرا د ملائکو په ژبه چې: «واخلئ ! اوس لږ څه د دې ګرم اور مزه هم وڅکئ !».

﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ۝﴾

بېشکه مونږ هر شی پیدا کړی مو دی په (ړومبني ازلي) اندازه سره.

تفسیر: هر راتلونکی شی لا له پخوا څخه د الله تعالی په علم کې شته، او کټمټ (هو بهو) هم هغسې لیکلی شوی دی، او له هغه څخه هیڅ یو شی وړاندې وروسته کېدونکی نه دی.

وَمَآ أَمْرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ ﴿٥٠﴾

او نه دی امر زمونږ (یو شي لره چې اراده مو کړې ده د هغه د پیدا کولو) مګر (امر) یو ځل لکه رپول د سترګو.

تفسیر: یعنې د سترګو په رپولو کې د هر څیز اراده چې الله تعالی وفرمایي، هم هغسې کوي، الله تعالی ته د یوه شي په جوړولو یا د یوه څیز په ورانولو کې هیڅ ځنډ نه واقع کیږي، او نه څه ربړ او مشقت ورپېښیږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾

او خامخا په تحقیق هلاک کړي دي مونږ مشابه نظائر ستاسې (له سابقه وو امتونو)، نو آیا شته څوک یادوونکي پند اخیستونکي؟.

تفسیر: یعنې تاسې غوندې ډېر کافران مو تباه کړي دي، نو په تاسې کې دغسې کوم فکر کوونکی نشته چې د هغو له احواله عبرت واخلي، او په صدق سره ایمان راوړي؟.

وَكُلُّ شَىْءٍ فَعَلُوهُ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٥٢﴾

او هر هغه شی چې کړی دی هغوی (لیکلی شوی دی) په (پاڼو د اعمالنامو د دوی او په) لوح محفوظ کې.

تفسیر: یعنې هر یو نېک او بد عمل وروسته له کولو څخه د هغوی په اعمالنامو کې لیکلی کیږي، او د پوښتنې په وخت کې دا ګرد کاغذونه او دفترونه وروړاندې کیږي.

وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾

او هر وړوکی او لوی (عمل که خیر وي که شر وي) لیکلی شوی دی (په لوح محفوظ کې).

تفسیر: یعنې پخوا له دې څخه د هر وړوکیو او لویو شیانو تفصیل په لوح محفوظ کې لیکلی شوی دی، او ګرد دفترونه یې په منظم ډول سره مرتّب دي، تر دې چې ډېر یو وړوکی شی هم له قلمه نه دی لوېدلی.

إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّـٰتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍۭ ﴿٥٥﴾

بېشکه ویریدونکي (پرهېزګاران) به په جنتونو کې وي او په ویالو کې وي (چې ځکي له اوبو، شرابو، شاتو، شودو د هغو). په مجلس (حق) رښتیا (د جنّت) کې په نزد د باچا لوی قدرت لرونکي (چې هیڅوک یې نشي عاجزولی).

تفسیر: وروسته له مجرمینو څخه اوس د متّقینو انجام بیان فرمایي، چې دوی به د خپل صدق په سبب د الله تعالی د استاځي له رښتیا وعدې سره سم په یوه غوره ځای کې وي، چې هلته به یې د مالك الملك والملکوت د قرب دولت په لاس وي.

تمّت سورة القمر بعون الله وتوفیقه.

سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ

«د (الرحمٰن) سورت مدني دی، (۷۸) آیتونه (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۵) او په نزول کې (۹۷) سورت دی، وروسته د (الرعد) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلرَّحْمٰنُ ﴿۱﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ﴿۲﴾

رحمان. ښوولی دی قرآن (هغه چا ته چې اراده یې شوې ده د قرآن ښوولو).

تفسیر: یعني دغه قرآنکریم د الله تعالی په عطایاوو کې لویه عطیه ده، او د ده په نعمتونو کې له ګردو څخه لوی نعمت او رحمت دی، د انسان بساط ته او د هغه ظرف ته خیال وکړئ، او د قرآن د علم دا بې څنډې لړونکي بحر او سیند ته وګورئ، او بیا څیر شئ چې انسان ته یې سره له دومره ضعفه څومره عزّت او لویي د عظیم الشأن قرآن په وربښلو سره ور کړې ده.

تنبیه: د «النجم» په سورت کې یې وفرمایل چې: ﴿عَلَّمَهٗ شَدِيْدُ الْقُوٰى﴾ الآیة ـ او دلته یې راڅرګنده کړه چې د قرآن اصلي ښوونکی الله تعالی دی، که څه هم د پرښتو په وسیلې سره یې رابښې.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ ﴿۳﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿۴﴾

پیدا کړی یې دی انسان. بیا یې ورښوولی دی بیان (خبرې چې د زړه مقصدونه یې پرې اداء کیږي).

تفسیر: «ایجاد» یعني د وجود عطاء فرمایل د الله تعالی له لویو نعمتونو څخه دي، بلکه د ګردو نعمتونو بېخ دی، او هغه په دوه ډوله دی، ایجاد د ذات، او ایجاد د صفت، نو الله تعالی اول سړی پیدا کړ، او په هغه کې یې د علم بیان صفت هم کېښود، یعني قوّت یې وروباښه، چې د خپل زړه خبره په ډېره صفایي، حسن او ښه والي سره اداء کړی شي، او د نورو په خبرو او اترو باندې هم ښه وپوهیږي.

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿۵﴾

لمر او سپوږمی (جاري او روان) دي په حساب سره (چې پخپل تګ کې نه تیریږي له هغه نه).

تفسیر: یعني د دواړو طلوع او غروب زیاتوالی او لږوالی یا په یو احوال باندې قائم پاتې کېدل، بیا د هغوی په وسیله د فصلونو او موسمونو بدلېدل، او په سُفلیّاتو باندې راز راز تأثیرات غورځول؛ د اګرد تر یوه خاص حساب او ضابطې او مضبوط نظام لاندې دي، مجال نشته چې د هغه له ټاکلې دائرې څخه بهر ووځي، او د خپل مالك او خالق له ورکړیو شویو احکامو څخه مخ واړولی شي.

وَّالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ﴿۶﴾

او ستوري يا نباتات (چې ساق نه لري د ودرېدو) او ونې (چې ساق لري د ودرېدو) سجده كوي دوى دواړه (الله تعالى ته دغسې سجده چې له شان د دوى سره مناسبه ده، او ټول د الله تعالى تسبيح وايي چې بل پرې نه پوهيږي).

تفسير: يعني د علويّاتو په شان سفليّات هم د خپل مالك مطيع او منقاد دي، له وړوكي تركوديې (نباتات) څخه نيولې تر غځېدلو پنګو جلغو (تاكو) لويو ونو او غنو؛ ګرد د هغه د تكويني امر په مقابل كې سر په سجده دي، كه بندګان دوى پخپلو چارو كې ولګوي؛ نو له هغه څخه هم انكار نشي كولى.

وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿۷﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿۸﴾ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿۹﴾

او اسمان پورته كړى دى (الله) هغه (پر ځمكه باندې)، او اېښى يې دى ميزان (تله د عدل پر ځمكه). لپاره د دې چې ونه كړئ تاسې تېرى په ميزان تله (د عدل) كې. او برابروئ وزن تول په انصاف سره او مه كموئ ميزان تلل (او كمى مه كوئ په تول كې).

تفسير: د ميزان څخه عدل او انصاف مراد دى، الله تعالى اسمانونه او ځمكې د عدل د پلې كولو په منظور پيدا كړي دي، او په دې عدل ټول نظام د دنيا ولاړ دى، نو انسان ته نه ښايي چې عدل او انصاف پرېږدي، او يا د ميزان څخه دا معروفه تله مراده ده، چې انسان بايد د تللو په وخت كې زياتې ونه كړي.

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿۱۰﴾

او ځمكه غوړولې ايښې كړې ده (الله) لپاره د خلقو.

تفسير: يعني خلق په هغې باندې په آرامى او هوسايى سره تګ وكړي، او راشه درشه ولري، او خپل كاروبار دنده (وظيفه) قائمه وساتي.

فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿۱۱﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿۱۲﴾

په دې (ځمكې) كې (ډول ډول) ميوې دي، او خرماګانې دي خاوندانې د پوښو. او (په دې ځمكه كې دي ډول ډول) دانې خاوندانې د وښو او (خاوندانې) د خوشبويى ورقې د ښو ورږمو.

تفسير: يعني مېوې او دانې هم له ځمكې څخه راوځي، او په غلو او دانو كې دوه شيان وي، اول دانه چې هغه زياتره د انسانانو خواړه دي، بل واښه چې هغه د حيواناتو خوراكه ده، او ځينې نور شيان هم له ځمكې ځنې پيدا كيږي، چې يا د خوړلو لپاره پكار راځي، يا د خوشبويى لپاره او د ښو ورږمو او د نورو چارو او كار فائده ورڅخه اخيسته كيږي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۱۳﴾

پس په كوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منكر يږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلكه نشئ كېدى).

تفسیر: یعنې ای پیریانو او انسانانو ! په پاس آیتونو کې ستاسې د رب هغه عظیم الشأن نعمتونه او د قُدرت لويې نښې چې بیان کړی شوې، تاسې به د هغو له منځه د کومو کومو څیزونو په دروغ ګڼلو باندې ځغردوالی او جرأت وکړئ، آیا دا نعمتونه او نښې د نه منلو او د انکار وړ (لایق) دي، بلکه نه دي.

عالمان د یوه صحیح حدیث په بناء سره لیکي: «کله چې کوم سړی دا آیت ولولي: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ یا یې واوري؛ نو داسې جواب دې وکړي: «لا بشيء من نعمک ربنا نکذب، فلك الحمد»، «ای څمونږ پالونکیه ! مونږ ستاسې هیڅ یو نعمت نه شو دروغ ګڼلی، حمد او ثناوې ستاینې (صفتونه) تاته دي».

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴿١٥﴾

پیدا کړی دی (الله) انسان (آدم) له خټې کړنګېدونکې وچې څخه په شان د کودړي. او پیدا کړی دی (الله) (پلار د) پیریانو (ابلیس) له خالصې شغلې د اور څخه چې دود یې نه درلود.

تفسیر: یعنې د ګردو بني آدمانو پلار مو له خاورې څخه، او د پیریانو پلار مو د اور له خالصو لمبو څخه پیدا کړی دی.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تنبیه: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ جمله په دې سورت کې (۳۱) یو دېرش ځلې تکرار شوې ده، او په هر ځلې کې د یوه خاص نعمت په لوري اشاره شوې ده، یا د عظمت او قدرت له شئونو څخه یو خاص شان ته توجه په عمل راغلې ده، داسې مکرّرات د عربو او د عجمو په خبرو کې ډېر موندلی کېږي.

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾

دی رب د دواړو مشرقونو (لمر ختو د ژمي او اوړي) دی، او رب د دواړو مغربونو (لمر پرېوتو د ژمي او اوړي) دی.

تفسیر: په اوړي او ژمي کې له کومو ځایونو څخه چې لمر راخیژي، او په کومو کومو ځایونو چې لمر پرېوځي، همدغو ځایونو ته «مشرقین» او «مغربین» وایه شي، چې د همدې مشرقینو او مغربینو د تغییر او تبدیل څخه موسمونه او فصلونه پیدا کیږي، او راز راز انقلابات څرګندیږي، د ځمکې هستېدونکیو ته له دې تغیراتو څخه په زرهاوو ګټې فوائد او مصالح ور رسیږي، نو د دوی بدلېدل او یو د بل په ځای راتلل هم د الله تعالی لوی نعمت دی، او د الله تعالی له لویو قدرتونو څخه یو عظیم قدرت دی.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). بهولي یې دي دوه بحرونه سیندونه چې یو ځای ښکاریږي. په منځ د دواړو کې یوه پرده ده چې نه ګډیږي یو په بل باندې.

تفسير: يعني هسې نه دې چې خوږې او ترخې اوبه يو په بل باندې تيرې وکړي، او د مخامخ خوا په خاصيت کې څه تزييد او تبديل وارد کړي، يا د دې دواړو له يو ځاى کېدلو څخه دومره اوبه زياتوب وکړي، چې د طوفان او ډوبېدلو وېره پيدا شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکرېږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). راوځي له دې دواړو څخه لؤلؤ او مرجان. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). او خاص دغه (الله) لره دي بېړۍ تلونکې نوې پيدا کړى شوې لوړې په بحر سيند کې لکه لوى لوړ غرونه.

تفسير: يعني کشتۍ او بېړۍ که څه هم په ښکاره ستاسې جوړ کړي شيان دي، مګر ستاسې جوړوونکى الله تعالى دى، او همغه پاک الله تاسې ته هسې قوّت، قدرت، ساز، او سامان دربښلى دى، چې د هغه په وسيله يواځې جهازونه نه بلکه په زرهااوو نور شيان جوړولى شئ، نو ځکه الله تعالى ستاسې او ستاسې د ټولو مصنوعاتو او مملوکاتو څښتن او خالق دى، او دا ټول د هغه نعمتونه او د ده د قدرت دلائل او نښې دي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). ټول هغه څوک چې په دې (ځمکه) کې دي؛ فاني کېدونکي دي، او باقي به پاتې شي مخ د رب ستا چې خاوند د جلال لويي دى، او (خاوند د) اکرام عزت ورکولو، عظمت، فضل او احسان دى.

تفسير: هيڅوک د ځمکې پر مخ پاتې کېدونکى نه دى، هر څه به فناء کيږي، يواځې د الله تعالى مخ چې د عظمت او اکرام خاوند دى؛ به پاتې کيږي، د الله تعالى د مخ ذکر وشو، چې دا د ټول ذات په پاتېکېدو دليل دى، الله تعالى لره مخ ثابت دى، څرنګه چې د ده د شان سره مناسب وي، کيفيت بيانول، او تمثيل او تشبيه يې د مخلوقاتو د مخونو سره ناروا ده، همدا راز په معنى کې يې تحريف کول باطل دي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). سوال غوښتنه کوي له دغه (الله څخه د رزق د مغفرت او دنورو حوائجو) هر هغه څوک چې په اسمانونو، او په ځمکه کې دي، هره ورځ هر وخت دى په يوه کار کې دى (لکه ژوندي کول، مړه کول او داسې نور).

تفسير: د ځمکې او اسمان ټول مخلوقات د حال او وينا په ژبه خپل حاجات د الله تعالى څخه غواړي، او الله تعالى هره ورځ يو کار ترسره کوي، څوک وژني، څوک پيدا کوي، يو رنځوروي، يو جوړوي، له يوه څخه دنيا اخلي، او بل ته يې ورکوي، يو ځاى ودانوي، بل ځاى ورانوي، لنډه دا: هر څه چې غواړي؛ کوي يې.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۰﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿۳۱﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۲﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ
وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿۳۳﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). ژر ده چې فارغ وزګار به شو مونږ (او قصد به وکړو حساب د) تاسې ته ای دوو درنو قبیلو (د انسانانو او پیریانو). پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه ترې منکر بېدی نشئ چې دا د الله له جانبه نه دي). ای ټولیه د پیریانو او د انسانانو ! که چېرې قدرت لرئ تاسې چې بهر ووځئ (وتښتئ تاسو) له څنډو (غاړو) د اسمانونو او (له څنډو د) ځمکې څخه، پس ووځئ، وتښتئ، وبه نه وځئ وبه نه تښتئ تاسې مګر په قوت او زور سره (چې نه يې لرئ !).

تفسیر: په ﴿سَنَفْرُغُ﴾ کې مقصود د الله تعالی له جانبه په حساب سره د خلقو ویرول دي ، نه وزګاربدل دي له څه کار څخه په رښتیا سره، ځکه چې نه مشغولوي الله تعالی یو کار له بل کار څخه، یعنې که څوك وغواړي چې د الله تعالی له حکومت څخه وتښتي؛ نو بې له قوّت او غلبې څخه به څرنګه وتښتي؟ آیا پرته (علاوه) له الله جل جلاله څخه بل څوك قوّتمن او زورور شته؟ نو دی به چېرې وتښتي؟ بله باچایي او قلمرو کوم دی چې دی هلته لاړ شي، برسېره پر دې د دنیا معمولي حکومتونو ته هیڅوك بې سنده او بې پاسپورټه نه پرېږدي چې لاړ شي یا راشي، نو الله تعالی به څرنګه چاته اجازه ورکړي چې بې له سنده بل چېرې لاړ شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۴﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسیر: یعنې داسې په ښکاره ډول به ګرد وراندې او وروسته او لاندې باندې درښیي، او پر هر شي باندې تاسې خبروي، چې هر یو له دوی څخه لوی نعمت دی، نو آیا تاسې به د دې لویو نعمتونو هیڅ قدر نه کوئ؟ او د الله تعالی هسې عظیم الشأن قدرتونه به دروغ ګڼئ.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿۳۵﴾

وبه لېږلی شي په تاسې باندې خالصې لمبې له اوره او په لوګي (سره ګډ، یا خالي له اوره)، بیا به تاسې مدد نشئ کولی یو له سره (په دفع د عذاب کې.)

تفسیر: یعنې کله چې په ګنهګارانو باندې د اور صافې لمبې او د لوګي سره ګډې لمبې پرېښودی شي؛ نو هیڅوك به د هغو مخه نشي نیولی، او نه به يې په دفع پوهېږي، او نه به د هغې سزا کوم بدل او انتقام اخیستی شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۳۶﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسير: يعنې مجرمانو ته سزا ورکول او د هغوی د سزا بيان کول هم وفادارانو لره نعمت دی، چې خلق د هغې د اورېدلو لامله له هغه جُرم څخه ځان وژغوري (وساتي)، نو دا يو مستقل انعام دی.

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ۝٣٧

بيا کله چې وچوي، څيري شي اسمان؛ نو وبه ګرځي ګل سور رنګ لکه سرې څرمنې (يا د زيتون تېل).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې به اسمان وچوي، او رنګ به يې لکه سره څرمن غوندې برېښي، يا به په شان د تېلو د زيتون ځلېدونکې پرقېدونکې وي، نو دا به څه لوی هيبت وي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٣٨ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَن ذَنبِهِ إِنسٌ وَلَا جَانٌّ ۝٣٩

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). نو په دغه ورځ (د چاودېدلو، څيريدلو د اسمان) کې نه به پوښتېدل کيږي له ګناه د دوی نه (نه) له انسانانو او نه له پيريانو.

تفسير: يعنې له کوم سړي يا پيري څخه به د هغه د ګناه د معلومولو په نسبت څه پوښتنې نه کيږي، ځکه چې الله تعالی ته هغه ټول څرګند دي، هو ! د الزام او توبيخ او ويرولو په ډول به پوښتنې ورځنې کوي، لکه چې (۱۴ جزء د الحجر سورت کې (۶) رکوع (۹۲) آيت کې) داسې راغلي دي: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ يا دا مطلب چې له قبر څخه د وتلو په وخت کې هسې پوښتنې نه کيږي، او له هغه څخه وروسته پوښتنه له هغه څخه منافي نه ده.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٤٠ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). پېژندل کيږي ګنهګاران (کافران) په علائمو نښو د دوی سره.

تفسير: يعنې د مخ له توروالي او د سترګو د شينتوب به مجرمان پخپله پېژندل کيږي، بلکه چې مؤمنان مسلمانان به د اوداسه او لمانځه د نښو په لرلو سره له لرې هر چاته ښکاري، او د عباداتو انوار او آثار د هغوی سينګار زياتوي.

فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ۝٤١

نو وبه نيولی شي (دغه منکران) په (ويښتو د) وچولي (تندي) سره او په قدمونو سره (او وبه غورځولی شي په اور کې).

تفسير: يعنې ځينې به له پيکيو څخه او ځينې به له پښو څخه نيسي، په دوزخ کې به يې اچوي، او په راښکودلو سره يې د اور په لوري کش کوي، يا د هر مجرم پنډۍ او هډوکي ماتاوه شي، او د هغوی وچولی له پښو سره يو ځای کاوه شي، او په ځنځيرونو او نورو سره يې تړلی په دوزخ کې غورځاوه شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٤٢ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ۝٤٣

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). دا دوزخ دی هغه چې دروغ به يې ګڼلو دې لره مجرمانو (کافرانو).

تفسير: يعنې هلته به داسې ورته ويل کيږي، چې دا هغه دوزخ دی چې په دنيا کې ته د هغه له وجود څخه منکر وې.

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾

ګرځي به دوی په منځ د دوزخ او په منځ د اوبو ډېرو تودو ډېرو ګرمو کې.

تفسير: يعنې کله به د اور او کله به د ډېرو تودو او ايشېدلو اوبو عذاب مومي: «ای لويه څښتنه ! له دې دوو تکليفونو او له نورو تکليفونو څخه مو تل وساتې !».

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). او هغه چا لره چې ويريږي (په وخت د ګناه کې) له ودرېدلو څخه په مخ د رب خپل کې (حساب ته) دوه جنّتونه دي.

تفسير: يعنې هغه سړی چې په دنيا کې له دې خبرې څخه ويرېده، چې زه به يوه ورځ د خپل پاك پروردګار په مخ کې ودرېږم، او د يوې يوې ذرې او ککۍ شمېر به ورکوم، او له دې وېرې څخه به يې د الله تعالی له نافرمانۍ څخه ځان ساته، او د تقوی په سمه لاره باندې به يې تګ کاوه؛ نو څکه هسې سړيو ته دوه عاليشان جنّتونه ورکول کيږي، چې د هغو صفتونه لاندې راځي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). (هسې جنتونه) چې خاوندان د ډېرو ډېرو څانګو دي.

تفسير: يعنې په جنّت کې د مختلفو اقسامو راز راز مېوې به وي، او د ونې څانګې به ډېرې مېوې او ښه سيوري لري.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). په دواړو (جنتونو) کې به دوه چينې وي چې بهيږي به (هر چېرته يې چې غواړي دوی).

تفسير: چې اوبه يې نه لږې کيږي او نه وچيږي، او تل بهېدونکې دي، او هر چېرې چې د دې جنتي زړه وغواړي؛ هلته ځي، د دغو چينو نومونه دا دي: «تسنيم» او «سلسبيل».

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). په دې دواړو (جنّتونو) کې به له هرې مېوې (آشنا ناآشنا وچه لمده او نور) دوه دوه قسمه وي. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای

انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). تکیه کوونکي به وي پر هسې فرشونو باندې چې استرونه د هغو به له وربښمو کلکو ښخه به وي.

تفسیر: کله چې د هغه استر له کلکو وربښمو ښخه وي، نو له هغې ځنې دې اټکل او قیاس وکړ شي، چې د هغه مخ به له څه نرم او پاسته وربښمين او ښه توکي څخه وي؟.

وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾

او شوکول (د مېوې د دغو) دوو جنّتونو به تر لاس لاندې وي.

تفسیر: چې د هغو شوکول دانه دانه کول به ډېر آسان وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر يوه حالت او ډول چې جنّتيان وغواړي؛ ټولولی يې شي، او له هغو څخه په زړه پورې خوند اخيستی شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). په دغو (جنّتونو) کې به بندوونکې د سترګو (حورې) وي چې نه وي مسه کړي دوی لره انسان پخوا له دغو (جنّتيانو مېړونو «خاوندانو» خپلو) او نه پیري.

تفسیر: يعنې د هغو عصمت ته د هيچا ګوته نه ده رسېدلې، او نه دوی پرته له خپلو مېړو څخه د نورو په لوري خپلې سترګې غړوي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). ګواکې دغه (حورې) ياقوت لعل وي (په صفايي) او مرجان وي (په سپینوالي کې).پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسیر: يعنې هسې خوشرنګې او ښش بها او قیمتدارې به وي.

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾

نه ده جزاء بدل د احسان نيکي مګر احسان نيکي ده.

تفسیر: يعنې د ښو بندګانو بدل پرته له ښه ثوابه بل څه کېدی شي؟ دې جنّتيانو په دنيا کې د الله تعالی داسې ډېر ښه عبادتونه کړي وو، ګواکې هغوی الله تعالی پخپلو سترګو سره ليدو، او الله تعالی هم هغوی ته انتهايي بدل ورکړ.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). او بې له دغو (دوو جنّتونو) دوه جنتونه نور هم دي.

تفسیر: ښايي وړاندنی باغ مقربينو لره وي، او دا دوه باغونه ښو ډلو (اصحاب يمين) لره وي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَامَّتَانِ ﴿٦٤﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). تک تور به وي (له ډېر شینوالي څخه).

تفسیر: یو څیز چې ډېر زیات شین شي؛ توروالي ته اوړي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). وي به په دغو (جنّتونو) کې دوه چینې جوش وهونکې. پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). وي به په دغو (دوه جنتونو) کې هر راز مېوې او خرما او انار.

تفسیر: خو د دنیا په انارو او کجورو باندې دې قیاس ونه کړل شي، ولې چې د هغو مېوو کیفیّت او ښکلوالی بل رنګ دی، او یواځې پاک الله تعالی ته معلوم دی.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). وي به په دغو (ټولو جنّتونو) کې حورې پیمخې نېکې ښایسته.

تفسیر: یعنې په دغو څلور واړو جنّتونو کې به پېغلې وي، ښې رښې، پیمخې ښکلې.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). حورې به وي پټې کړی شوې په خیمو کې.

تفسیر: له دې څخه رابنکاري چې د ښځې لویه بزرګي او صفت ستر او پرده ده، او د ښځې اصلي ډول او سینګار په کور او په پرده کې دی، او ښایي چې پخپلو کورونو کې درنې لکه مرغلرې ناستې وي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). چې نه به وي مسه کړې دوی لره سړي پخوا له دغو (جنتیانو مېړو خپلو) او نه پیري. پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). تکیه کوونکي به وي دوی پر بالښتونو شین رنګو باندې، او پر فرشونو نفیسو عمده وو ښایسته وو باندې. پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ

(او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه ترې منکر بدی نشئ چې دا د الله له جانبه نه دي).
برکت ناک دی نوم د رب ستا چې خاوند د لويي، سترتوب او د عزت ورکولو او د انعام دی.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې په خپلو وفادارانو بانديې دومره احسان او انعام وفرمايي؛ نو غور وکړئ چې په ګردو نعمتونو کې اصلي ښه والی د ده د پاک نامه له برکته په لاس راځي، او د ده د نوم اخیستلو په وسیله دا نعمتونه حاصلیږي، بیا وپوهیږئ په هغه نامه کې چې دومره برکت وي؛ نو په مسمی کې به یې څومره برکات او حسنات وي.

تمّت سورة الرحمٰن بفضل الله الملك المنّان، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الوَاقِعَةِ

«د (الواقعة) سورت مکي دی، بې له (۸۱، ۸۲) آیتونو چې په مدینه کې نازل شوي دي، (۹۶) آیتونه او درې رکوع لري، په تلاوت کې (۵۶) او په نزول کې (۴۶) سورت دی، وروسته د (طه) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝١ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝٢

کله چې واقعه شي واقع کېدونکې (قيامت). نشته پيښېدلو د هغې لره هيڅ نفس دروغ کوونکی (او انکار کوونکی لکه چې به وو تر منکر په دنيا کې).

تفسير: يعنې کله چې قيامت شي؛ نو دا به ښکاره شي چې هغه يوه رښتيا خبره وه، او هيڅوک يې مخه نشي نيولی، او نه يې بېرته شړلی شي، او هسې دعوی چې الله تعالی مړي نه ژوندي کوي، او نور ګرد دروغ ثابتيږي.

خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ۝٣

(قيامت) ښکته کوونکی دی (د کفّارو په جحيم) پورته کوونکی دی (د ابرارو په نعيم).

تفسير: يعنې يوه ډله به پورته بېوله کيږي، او بله ډله به ښکته شړله کيږي، او لوی متکبرّان چې په دنيا کې دوی خپل ځانونه لوی ګڼل؛ د أسفل السّافلين په لوري راښکودل شي، او د دوزخ په اور کې به سوځي، او ډېرو متواضعينو او له الله تعالی ځنې ويرېدونکيو ته به چې په دنيا کې به وړوکی او حقير ښکارېدل؛ د ايمان او صالح عمل په وسيله دجنّت لوړ ځايونه وربښل کيږي.

إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ۝٤ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۝٥ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنۢبَثًّا ۝٦

کله چې وخوځولی شي ځمکه په لړځولو سختو سره. او وريژول شي غرونه په رېژولو سختو سره. نو شي به دا غرونه يوه دوړه خوره کړی شوې.

تفسير: يعنې په ځمکه کې به سخته ربړدېدنه (زلزله) پيدا شي، او ګرد غرونه به ټوټې ټوټې شي، او له بخرکو څخه به يې هسې دوړې او ګردونه پورته کيږي، چې ټوله دنيا به په هغه کې ډوبيږي.

وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ۝٧

او شئ به تاسې صنفونه درې (دوه جنّتيان او يو دوزخيان).

تفسير: يعنې د قيامت له وقوع څخه وروسته ګرد خلق په درې برخو ويشل کيږي، دوزخيان عام جنتيان او د مقرّبينو خواص چې د جنّت په اعلی درجاتو رسيږي، وروسته د دې درې واړو ذکر په مجمل ډول سره راځي، او بيا د هغو احوال په تفصيل سره بيانيږي.

فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ۝٨

پس یاران ملګري د ښي لاس څومره ښه دي یاران ملګري د ښي لاس.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د عظیم عرش په ښي خوا کې وي، او هغوی د میثاق اخیستلو په وخت کې هم د آدم علیه السلام له ښي خوا څخه ایستلی شوي وو، او د هغوی اعمالنامې هم د هغوی په ښي لاس کې ورکولی کیږي، او پرښتې یې هم د دوی له ښي لاس څخه اخلي، نو هغه ورځ د دوی ښه والی او برکت ډیر زیات او د دوی مرتبه به ډیره لوړه وي، څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم د معراج په شپه کې د همدوی په نسبت داسې یوه نندارہ کړې وه، چې آدم علیه السلام به کله چې خپل ښي لاس ته کاته؛ نو مسکیدل او تبسّم به یې کاوه، او کله چې به یې خپل کیڼ لاس ته وکتل؛ نو له ژړا پورې راوړې کېده، نو دغه «أصحاب الیمین» خورا ښه نېک بختان دي، او د داسې ښو درجو او نعمتونو خاوندان دي، چې هر څوک پرې تعجّب کوي.

وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ۝٩

او یاران ملګري د کیڼ لاس څومره بد سپک دي یاران ملګري د کیڼ لاس.

تفسیر: یعنې دا خلق د آدم علیه السلام له کیڼې خوا څخه ایستلی شوي، او د عرش عظیم په کیڼې خوا کې ودرولی شوي، او د دوی اعمالنامې هم په کین لاس ورکولی کیږي، او پرښتې یې د هغوی له کیڼ لاس څخه کش کوي، نو دوی ډیر بدبخت او په ډیرو ډیرو ربړو او نحوستونو اخته دي، چې هر څوک پرې تعجّب کوي.

وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ۝١٠ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡمُقَرَّبُونَ ۝١١ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ۝١٢

او ړومبی کېدونکي (حسناتو ته) هم دوی ړومبی کېدونکي دي (جنّت ته). هم دوی نژدې کړی شوي دي (الله ته). په جنّتونو د نعمتونو کې به وي.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې په دنیا کې د علمیه وو او عملیه وو کمالاتو او د تقوی د مراتبو لامله وړاندې وي؛ نو په آخرت کې به هم د ښي لاس له ډلې څخه وړاندې تیریږي، او لوړو مرتبو ته خیژي، نو دوی به د الله تعالی په رحمتونو او تقرّب او وجاهت په مراتبو کې له ګردو څخه په مخکې وي، او ابن کثیر (رحمه الله) وایي چې: دا خورا منلی سړي به پیغمبران، رسولان، صدیقان، شهیدان وي، چې الله تعالی ته به مخامخ ودریږي.

ثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ ۝١٣ وَقَلِيلٞ مِّنَ ٱلۡأٓخِرِينَ ۝١٤

لویه ډله به وي له اوّلینو ړومبنیو څخه. او لږ دي له آخرینو وروستنیو څخه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «ړومبی یې ړومبني امّتونه یاد کړل، او وروسته یې دا (محمّدي) امّت یاد کړ، یا به له وړاندې او وروسته څخه د همدې محمّدي امت مقدم او مؤخر کسان مراد وي، یعنې اعلی درجه سړي پخوا ډیر وو، او وروسته به لږ کیږي»، ابن کثیر (رحمه الله) له دې آیت څخه یو دریم مطلب هم اخیستی، چې مونږ ته هغه غوره ښکاري، یعنې د هر امت په وړاندینیو پېړیو کې د نبي د صُحبت یا د قرب عهد له برکته اعلی درجه مقرّبین هومره چې زیات وي، په وروستنیو پېړیو کې یې دومره نه پاتې کیږي.

عَلَىٰ سُرُرٖ مَّوۡضُونَةٖ ۝١٥

ناست به وي (جنّتیان) په تختونو اوبدلیو شویو چړاو کړیو شویو په زرو جواهرو باندې.

تفسير: چې دغه جنّتي تختونه په سپنسو د سرو زرو او جواهرو سره اوبدلی شوي وي.

مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيۡهَا مُتَقَٰبِلِينَ ﴿١٦﴾

چې تکیه وهونکي به وي (جنّتیان) په هغو (تختونو) باندې مخامخ کېناستونکي یو بل ته.

تفسير: یعنې د دوی کېناستل به په داسې یو ډول سره وي چې د هیڅ یوه شا به د بل په لوري نه وي، او یو به د بل په لیدلو سره خوشالیږي.

يَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ وِلۡدَٰنٞ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾

ګرځي به په دوی باندې (لپاره د خدمت) هلکان تل پاتې کیدونکي (په هلکوالی سره).

تفسير: یعنې د دوی د خدمت لپاره به هسې هلکان ټاکلی شوي وي، چې تل به هغوی په همغه یوه صحیح او اندازه عمر او منګ وي، او ګرځي به دغه هلکان پر دغو جنّتیانو.

بِأَكۡوَابٖ وَأَبَارِيقَ وَكَأۡسٖ مِّن مَّعِينٖ ﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنۡهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾

په ګلاسونو او په کوزو سره، او په کاسو لوښیو سره له صافو پاکو شرابو بهیدونکیو څخه. چې نه به سر خوږیږي له دغو (شرابو)، او نه به بې هوشه کیږي چټي وییږي (ترې).

تفسير: یعنې ډېر ښه او پاک شراب چې د هغو قدرتي چینې به په جنّت کې بهیږي، او د هغو له څښلو څخه به نه په سر کې خوږ پیدا کیږي، او نه به یې څښونکی چټي او اپلتي خبرې کوې، ځکه چې په هغو کې به نشه نه وي، او یواځې د خوښی، سرور، خوند، لذّت او خوشالی څخه به ډک وي.

وَفَٰكِهَةٖ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحۡمِ طَيۡرٖ مِّمَّا يَشۡتَهُونَ ﴿٢١﴾

او (ګرځي به په دوی باندې هلکان په) مېوو له هغه راز چې یې خوښوي (جنّتیان). او غوښو د مرغانو سره له هغه ډوله چې زړونه یې غواړي.

تفسير: یعنې هر کله یې چې مېوه زړه وغواړي، او هر راز غوښه یې چې خوښه وي؛ بې له زحمته او تکلیفه هغه ورته رسیږي.

وَحُورٌ عِينٞ ﴿٢٢﴾ كَأَمۡثَٰلِ ٱللُّؤۡلُوِٕ ٱلۡمَكۡنُونِ ﴿٢٣﴾

او (ګرځي به په دغو جنّتیانو باندې) حورې پیمخې غټ سترګې په شان د لؤلؤ مرغلرو ساتلیو شویو په پوښو کې.

تفسير: یعنې لکه صافې او پاکې مرغلرې غوندې چې د هیڅ ګرد او دوړو اثر او اغېزه به په کې نه وي.

جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوٗا وَلَا تَأۡثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلٗا سَلَٰمٗا سَلَٰمٗا ﴿٢٦﴾

جزاء بدل ورکول دي په هغو چې وو دوی چې کول به یې (له حسناتو په دنیا کې). نه به اوري دوی په دغه (جنّت کې) چټي خبرې او نه د ګناه خبرې. مګر اوري یوه خبر سلام سلام (یعنې تل به سلام اچوي جنّتیان یو په بل باندې په جنّت کې).

تفسیر: یعنې چټي خبرې، لغويّات او واهيات به هلته بيخي نه وي، او نه به څوك دروغ وايي، او نه به پر چا باندې تُهمت او تور تړل شي، یوازې له هرې خوا څخه د سلامونو غږونه پورته کيږي، چې جنّتيان به يو بل باندې سلامونه اچوي، او پرښتې به همدوی ته سلام اچوي، او د الله تعالى سلامونه به هم دوی ته وررسيږي، چې هغه خورا د عزّت او احترام صورت لري، او په ډېر اعزاز او اکرام سره اجراء کيږي.

وَاَصْحٰبُ الْيَمِيْنِ ۙ مَآ اَصْحٰبُ الْيَمِيْنِ ﴿۲۷﴾ فِيْ سِدْرٍ مَّخْضُوْدٍ ﴿۲۸﴾

او ملګري ياران د ښي لاس څومره ښه دي ملګري ياران د ښي لاس. په بېرو بې اغزيو کې به وي.

تفسير: چې په راز راز خوندورو ګلانو کې پټې وي.

وَّطَلْحٍ مَّنْضُوْدٍ ﴿۲۹﴾ وَّظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ ﴿۳۰﴾

او په کېلو له بېخه تر سره ډکو کړيو شويو کې به وي. او په سيورو اوږدو کړيو شويو همېشه وو کې به وي.

تفسیر: یعنې نه د لمر تکليف وي، او نه د ګرمۍ، او نه د يخنۍ له لاسه کوم زحمت وررسيږي، نه به تياره وي، تل به هسې وخت وي لکه چې د لمر ختُو له وخت څخه لږ څخه پخوا وي، او هسې يو برابر او ښه اوږد سيوری وي؛ چې ډېر ګړندی اس به په پنځه سوو پر له پسې کلونو تګ سره نشي ترې وتلی.

وَّمَآءٍ مَّسْكُوْبٍ ﴿۳۱﴾ وَّفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ ﴿۳۲﴾ لَّا مَقْطُوْعَةٍ وَّلَا مَمْنُوْعَةٍ ﴿۳۳﴾

او په اوبو بهېدونکيو توئيدونکيو همېشه وو کې به وي. او په مېوو ډېرو که به وي. چې نه به قطع کولی کيږي په هيڅ وخت. او نه به منع کولی کيږي په هيڅ عذر سره.

تفسیر: یعنې هر راز مېوې به وي چې پر ته له جنّتيانو څخه به هيچا ګوتې نه وي وروړې، او نه به چا پرې کړې وي، او نه د دنيا د موسمي ميوو غوندې وي چې کله وي او کله نه وي، او نه به په کې څه ډيل او انقطاع پېښيږي، بلکه تل ښه او تاندې او خوندورې مېوې موجودې وي، او بلا ممانعت او تکلّف به هر وخت ورتقديميږي.

وَّفُرُشٍ مَّرْفُوْعَةٍ ﴿۳۴﴾

او په فرشونو اوچتو کړيو شويو کې به وي (په پالنګونو باندې).

تفسیر: یعنې خورا پرېړ او جګ به وي، او له ظاهري او باطني حيثيته به هم خورا ښه اعلى عمده او هسك وي.

اِنَّآ اَنْشَاْنٰهُنَّ اِنْشَآءً ﴿۳۵﴾ فَجَعَلْنٰهُنَّ اَبْكَارًا ﴿۳۶﴾ عُرُبًا اَتْرَابًا ﴿۳۷﴾ لِّاَصْحٰبِ الْيَمِيْنِ ﴿۳۸﴾

بېشکه مونږ نوي پيدا کړې دي دغه حورې په يوه ښه پيدا کولو سره. نو ګرځولې مو دي دوی بکرې پيغلې عاشقانې (پر جنتيانو خاوندانو خپلو) همزولې (په خپل مابين کې). لپاره د ملګرو يارانو د ښي لاس.

تفسیر: یعنې حُورې او د دنيا ښځې چې په جنّت کې سره ګډيږي؛ نو هلته د دې دنيا د ښځو پيدايش وده او ښايست به د الله تعالى په قدرت هسې وي چې تل به پيمخې، پېغلې، ښايسته او په زړه پورې وي، او د هغوی خبرې اترې، طرز،

اداء او ناز او طبيعي مينه د خپلو مېړو شوق ځان ته ورکش کوي، او تل به دوی د خپلو مېړو سره همزولې هم منګې او هم فکره وي.

ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾

(أصحاب اليمين به) لويه ډله وي له اولينو ړومبنيو خلقو څخه. او لويه ډله به وي له آخرينو وروستنيو خلقو نه.

تفسير: يعنې أصحاب اليمين په پخوانيو کې هم ډېر وو، او په وروستنيو کې به هم ډېر وي.

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾

او ملګري ياران د کينې لاس څومره بد دي ملګري ياران د کينې لاس. په اور تاوده کې به وي او په سوځوونکيو اوبو کې به وي. او په سيورې کې به وي د لوګي ډېر تور. چې نه به سوړ وي او نه به د عزّت راحت وي.

تفسير: يعنې د دوزخ د اور تک تور لوګی به پورته کيږي، او دوی به د هغه لوګي تر هغه سيوري لاندې ودرول کيږي، چې هلته به دوی ته هيڅ يو جسماني او روحاني آرام او هوسايي نه رسيږي، نه به يخني وررسيږي، او نه به هغه د پت او عزّت سيوری وي، ډېر ذليل او خوار به د هغه سيوري تر سوځوونکي بړاس لاندې په ربړو (تکليفونو) اخته وي، دا د هغوی د دنيوي خوشالۍ بدل دی، چې هغوی د هغه په غرور او ضد سره د الله تعالی او د هغه د رسول مخالفت کاوه.

إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾

(دا عذابونه په سبب د دې وو چې) بېشکه دوی وو پخوا له دې څخه په دنيا کې ودان کړی شوي په نعمتونو کې خوشال. او وو دوی چې دوام اصرار ضد به يې کاوه پر ګناه لويه (کفر) باندې.

تفسير: هغه لويه ګناه کفر او شرک او د انبياوو تکذيب يا هسې دروغ قسمونه دي چې وايي يې: «له مړينې څخه وروسته هيڅ کله بيا ژوندون نشته».

وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾

او وو دوی چې ويل به يې: آيا کله چې مړه شو مونږ، او شو خاورې او هډوکي؛ آيا بېشکه مونږ به بيا خامخا راپورته کړی شو؟. او پلرونه ځمونږ ړومبني هم (به بيا ژوندي راپورته کيږي؟ بلکه نه کيږو).

تفسير: هغه مړي هم ژوندي کيږي چې له مونږ څخه پخوا مړه شوي دي، يعنې دا خبره د چا په فکر او پوهې کې راتلی شي؟.

قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

ووايه ته (ای محمده ! دوی ته) بېشکه چې ړومبني (خلق) او وروستني (خلق). به خامخا ګرد به ټول کړل شي وخت د ورځې معلومې ته (چې قيامت دی).

تفسير: يعنې د قيامت ورځ چې د هغې وخت يوازې الله تعالى ته ښكاره دى، او د ده په علم كې مقرّر او مقدّر دى.

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ۝٥١ لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زَقُّومٍ ۝٥٢ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ۝٥٣

بيا به بېشكه تاسې اى ګمراهانو دروغ ويونكيو. خامخا خوړونكي به يئ (په دوزخ كې) له ونې د زقّوم څخه. پس ډك كوونكي به يئ له هغې (ونې) څخه ګېډو خپلو لره.

تفسير: يعنې كله چې د لوږې له لاسه ترهور (مضطرب) شي؛ نو دا ونه دوى ته د خوړلو لپاره وركوله كيږي، او دوى به له هغې څخه خپلې ګېډې ډكوي.

فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ۝٥٤ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ۝٥٥

پس څښونكي به يئ تاسې په هغه (زقوم خوړلي شوي) باندې له اوبو سوځوونكيو څخه. پس څښونكي به يئ (په شان) د څښلو د اوښانو ډېرو تږو.

تفسير: يعنې هسې چې اوښ په ډېره سخته ګرمۍ كې د ډېرې تندې له لاسه وروسته له دې چې څو ورځې يې اوبه نه وي څښلې، او بيا اوبو ته وررسيږي؛ نو اوبه په ډېره وارخطايي سره څښي، چې يو څاڅكى هم نه ترې پاتې كيږي، دوزخيان به هم همداسې هغه سوځوونكې اوبه څښي، چې د هغوى خولې به تناكې او كولمې به يې ټوټې ټوټې لويږي، (العياذ بالله).

هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ۝٥٦

دا (خوړل او څښل چې ذكر شول) مېلمستيا د دوى ده په ورځ د جزاء انصاف كې.

تفسير: يعنې د انصاف اقتضاء همداسې ده چې د هغو منكرانو مېلمستيا همدا راز وكړه شي.

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ۝٥٧

مونږ پيدا كړي يئ تاسې (له نشتوالي څخه) نو ولې تاسې باور يقين نه كوئ په ژوندون پس له مرګه؟.

تفسير: يعنې دا خبره ولې نه منئ چې پخوا هم پيدا كوونكى الله تعالى دى، او بيا هم پيدا كوونكى همغه الله تعالى دى؟.

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ۝٥٨ أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ۝٥٩

آيا وينئ تاسې (چې خبر راكړئ له) هغه اوبو څخه چې څڅوئ يې تاسې (پر رحمونو د ښځو خپلو كې)؟. آيا پيدا كوئ تاسې له دغه (مني نه بشر) كه يو مونږ پيدا كوونكي؟.

تفسير: يعنې د ميندو په رحم كې له نطفې څخه سړى څوك جوړوي؟، هلته ستاسې هيڅ ظاهري تصرّف نه چليږي، او د هيچا يو ښكاره لاس نه وررسي، او نه څه تصرّف په كې كولى شئ، بيا نو پرته له مونږ څخه بل څوك دي چې له هغه يو څاڅكي اوبو څخه هسې ښكلى شكل جوړوي؟ او بيا په هغې كې سا او روح اچوي.

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ

مونږ مقدّر کړی مو دی په منځ ستاسې کې (ای مخلوقاتو) مرګ.

تفسير: يعنې ژوند بښل، وژل او نورې ګردې چارې څمونږ په قدرت او قبضه کې دي، کله چې د وجود او د عدم واک او اختيار څمونږ په لاس کې دی؛ نو وروسته له مړينې ژوندي کول هم مونږ ته کوم ګران کار نه دی.

وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿۶۰﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۶۱﴾

او نه يو مونږ عاجز چې څوک تېرى راباندې وکړي. له دې نه چې پيدا کړو بدل ستاسې (نور خلق) په شان ستاسې، او مونږ راپورته پيدا کړو تاسې په هغو (صورتونو سره) چې تاسې به علم نه پرې لرئ.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې تاسې به بلې نړۍ (جهان) ته بيايو، او ستاسې په ځای به نور خلق ودروو».

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۶۲﴾

او خامخا په تحقيق پوهيدلي يئ تاسې په پيدا کولو ړومبنيو باندې؛ نو ولې نه يادوئ پند نه اخلئ (د دغه الله تعالى په قدرت، او يقين نه کوئ په بيا پيدا کولو باندې)؟.

تفسير: يعنې همغه ړومبنى پيدايش په ياد کړئ، او د هغه له مخې او اټکله دا دويم پيدايش هم قياس کړئ !.

أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿۶۳﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ الزَّٰرِعُونَ ﴿۶۴﴾

آيا پس وينئ (چې خبر راکړئ ماته) هغه چې کرئ يې تاسې. آيا تاسې زرغونوئ هغه که مونږ يو زرغونوونکي؟.

تفسير: يعنې په ښکاره ډول سره خو تاسې تخم شيندئ، ولې دننه په ځمکه کې د هغه پالل او د هغه زرغونول، او له هغه څخه يو تک شين کښت جوړول، او بيا هغه ګټور ګرځول د چا کار دی؟ د دې په نسبت خو تاسې ظاهري او سطحي دعوى هم نشئ کولی، چې هغه څمونږ تيار کړی شوی شی دی.

لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿۶۵﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿۶۶﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿۶۷﴾

که اراده وفرمايو مونږ؛ نو خامخا وبه ګرځوو مونږ هغه (کښت لره) وچ وانښه ذره ذره، نو وبه ګرځئ تاسې تعجّب کوونکي او ويونکي د دې خبرې. بېشکه مونږ خامخا تاوان کړي يو (په زراعت خپل کې). بلکه مونږ محروم بې برخې کړی شوي يو (له رزق نه).

تفسير: يعنې د کښت له پيدا کولو څخه وروسته د هغه محفوظ او باقي پاتې کېدل هم څمونږ کار دی، که مونږ وغواړو؛ نو کوم يو آفت ورولېږو، چې په هغه سره ګرد کښت خاورې ايرې شي، او بيا به تاسې خپل سر پخپلو لاسونو نيولی ژاړئ، او پخپلو منځونو کې به سره ناست راز راز خبرې به جوړوئ !، او وايئ به چې خانه ! تاته خو سږ کال ډېر لوی تاوان او جنجال در رسېدلی دی، که ښتيا پوښتنه کوئ؛ نو زه بالکل خوار او فقير او تش لاس پاتې شوی يم.

أَفَرَءَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾

آیا پس وینئ (چې خبر راکړئ) تاسې اوبه هغه چې څښئ يې تاسې (او ژوند پرې تړلی دی)؟ آیا تاسو نازلې کړي دي هغه لطيفې خوږې (اوبه) له سپینو وريځو څخه که مونږ نازلوونکي راښکته کوونکي يو (د هغو اوبو؟ بلکه ته يې ای الله !).

تفسير: يعنې باران هم ځمونږ په حکم سره وريږي، او د ځمکې په خزانو کې هغه اوبه هم مونږ ټولوو، آیا تاسې څه زور او قوّت لرئ چې اوبه جوړې کړئ؟ یا يې په زور او زارۍ له وريځو څخه وورو‌ئ؟.

لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

که اراده فرمایو مونږ؛ نو وبه ګرځوو دا (اوبه) تروې ترخې؛ نو ولې شُکر نه وباسئ (تاسې په دغو نعماوو)؟.

تفسير: يعنې که مونږ اراده وفرمايو؛ نو خوږې اوبه ترخې کوو، چې هيڅوک يې ونشي څښلی، او نه کښت ته په کار ورشي، بيا هم تاسې ځما احسان نه منئ، چې مونږ تاسې ته خوږې اوبه اوروو، او د خوږو اوبو لويې خزانې تاسې ته ساتو، او له هغو څخه تاسې ته راز راز ګټې رسوو.

أَفَرَءَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ ﴿٧٢﴾

آیا پس وینئ (چې خبر راکړئ) تاسې د اور هغه نه چې بلوئ يې تاسې (له هر راز محروقاتو نه). آیا تاسې پیدا کړې ده ونه د دې (اور) او که مونږ پیدا کوونکي يو (د هغې ونې او د ټولو محروقاتو؟ بلکه ته يې ای الله !).

تفسير: په عربو کې داسې څو تکې شنې ونې دي، چې د هغو د دوو لرګيو له سولولو څخه اور پیدا کيږي، لکه چې په هندوستان کې د بانس د ونې له سولولو څخه اور پیدا کيږي، پخوا له دې نه د (يس) د سورت په آخر کې د دې په نسبت څه بیان لیکلی شوی دی، یعنې په دې ونو کې اور چا ایښی دی؟ تاسې که ما؟ (بلکه تا ایښی دی ای الله !).

نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً

مونږ ګرځولی مو دی دغه (دنیوي اور) تذکره یادول (د دوزخ).

تفسير: یعنې دې اورته وګورئ او د دوزخ اور یاد کړئ، دا هم د هغه اور یوه برخه او ادنی نمونه ده، او فکر وهونکي لره دا خبره ور په یادیږي، هغه الله چې له تکې شنې ونې څخه تک سور اور راوباسي، هغه په یقین سره کولی شي او قادر دی چې مړي هم ژوندي کړي.

وَمَتَاعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾

او (ګرځولی دی مونږ دا اور نفعمن او) په کار راتللو ته لپاره د مسافرانو محتاجانو بې وځلو.

تفسير: يعنې د بیدیا او میدان اوسېدونکیو او پردېسانو ته اور ډېر په کاریږي، په تېره بیا د ژمي او سړو په وخت کې، او پر ته له دې څخه د نورو هم ډېر په ښه ورځي، او د مدنيّت ډېر امور پرې مربوط دي.

﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۝٧٤﴾

نو وکړه نسبت د پاکۍ نامه د رب خپل ته چې له ګردو څنې لوی دی (او تل شاکر اوسه په دغو نعماوو یې).

تفسیر: یعني هغه ذات چې داسې مختلف شیان او د کار وړ څیزونه یې پیدا کړي دي، او خاص پخپل فضل او احسان یې مونږ منتفع ګرځولي یو، د هغه شکر اداء کول په کار دي، او د کافرانو او منکرانو د هغو چټي او اپلتو خبرو په مقابل کې چې هغه الله تعالی ته یې نسبت کوي؛ د هغه د مبارک نامه پاکي بیانول پکار دي، د تعجّب ځای دی چې دا خلق سره د داسې باهره وو آیاتونو او نښو د لیدلو بیا هم د هغه الله تعالی په قدرت او وحدانیت باندې هسې چې ښایي نه پوهیږي.

﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ۝٧٥﴾

نو قسم خورم زه په ځایونو د پرېوتلو د ستوریو باندې.

تفسیر: او دویمه معنی یې دا ده چې: قسم خورم د آیتونو په راښکته کېدلو د پیغمبرانو په زړونو باندې، یا د قرآني آیتونو په راښکته کېدلو باندې له اسمانه پر ځمکې باندې چې لږ لږ او ورو ورو رانازلیږي.

﴿وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ۝٧٦ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ۝٧٧ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ۝٧٨ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ۝٧٩﴾

او بېشکه دا قسم خامخا قسم دی که پوهېږئ تاسې عظیم ډېر لوی. چې بېشکه دا (کتاب لوستی شوی په تا باندې) خامخا قرآنکریم عزت والا دی. (چې لیکلی شوی دی) په کتاب پټ ساتلي شوي (لوح محفوظ) کې. چې نه مسه کوي ده لره او نه دې یې مسه کوي مګر هغه چې پاک کړی شوي وي (یعنې پاکان).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعني پرښتې په دې پاک کتاب باندې لاس لګوي، هغه کتاب همدا لیکلی شوی کتاب دی، د پرښتو په لاسونو سره یا په لوح محفوظ کې»، ځینې د ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ﴾ ضمیر قرآن ته اړوي، یعني دې پاک قرآن ته لاس نه وروړي مګر خو پاک سړي، یعنې هغه کسان چې زړونه یې صاف او اخلاق یې پاک وي، د همداسې سړیو فکرونه او عقلونه د دې لوی کتاب په علومو او حقائقو، معارفو او آیتونو باندې هم په ښه ډول سره رسیږي، یا نه مسه کوي دا قرآن مګر خو پاک خلق، یعني بې اودسه هغه ته لاس نه وروړي، لکه چې د نبوي احادیثو څخه هم دا خبره ثابته شوې ده، نو په دې تقدیر سره د ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ﴾ نفي به د نهي لپاره وي.

﴿تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٨٠﴾

(هغه قرآن چې ټوټه ټوټه) نازل کړی شوی دی له (طرفه د پالونکي) رب د عالمیانو.

تفسیر: یعنې دا کومې کوډې (جادو) او ټوکې نه دي، او نه د کاهنانو چټي او اپلتې خبرې دي، او نه د شاعرانو توهّمات او مبالغات او هسکې استعارې دي، بلکه یو لوی، مقدّس، معزّز، پاک او اسماني کتاب دی، چې د رب العالمین له لوري د ټول عالم او ګردو نړۍ والو (اهل جهان) د لار ښوونې لپاره راښکته شوی دی، هغه الله تعالی ځمونږ پاک الله دی چې د لمر، سپوږمۍ او ستوریو ډېر کلک، محکم، عجیب، غریب او ښکلی ترتیب او نظام یې قائم کړی دی، او هغه ګرد سماوي اجرام د یوه مرتّب قانون اومنظم اصولو سره د خپلو ورځنیو ختلو او پرېوتلو او نورو تأثیراتو او اغېزو سره د خپل عظمت، قدرت، قوّت، وحدانیت، تصرف او د عظیم الشأن اقتدار مظاهرې او په زړه پورې ننداري راښیي.

أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

آيا په دې خبرې (د قرآن) باندې تاسې سپک کوونکي يئ (دروغ يې ګڼئ)؟. او ګرځوئ تاسې روزي برخه خپله (له قرآنه دا خبره) چې تاسې دروغ ګڼونکي يئ (دغه قـرآن لره).

تفسیر: يعني آيا دا هسې دولت دی چې له هغه ځنې په ګټه اخيستلو کې تاسې سُستي او کاهلي وکړئ، او خپله برخه همدومره وګڼئ چې د الله تعالی هغه رابښوولي حقائق دروغ ثابتوئ؟ لکه چې د باران د ليدلو په وخت کې وايي چې هغه ستوری هغه برج ته راغلی؛ نو ځکه ورښت وشو، ګواکې دوی د الله په قدرت قائل نه دي، او په هسې وينا سره دوی د رحمت د دې باران قدر هم نه کوي، چې د پاک قرآن په شکل کې رانازل شوی دی، او دا ويل چې د الله تعالی له خوا نه دی لېږلی شوی؛ سخته بدبختي، حرمان او بد نصيبي ده، آيا د يوه نعمت شکر ګزاري همداسې کېدی شي، چې هغه دروغ وبللی شي؟.

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾
فَلَوْلَا إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾

نو ولې په هغه وخت کې چې ورسيږي (روح د سړي) ستوني ته. او (حال دا وي چې) تاسې په دغه وخت حاضـر اوربېدونکي نظر کوونکي يئ هغه ته. او مونږ ډېر نژدې يو هغه ته (ځمونږ پرښتې) له تاسې څخه مګر نه وينئ، او نه پوهېږئ تاسې. پس ولې که يئ تاسې چې جزا نه درکوله کيږي او نه ژوندی کيږئ؛ نو راوګرځوئ تاسې دا (روح) که چېرې يئ تاسې رښتيني (په دې ګمان خپل کې چې جزاء نشته).

تفسیر: يعني په داسې بېفکرۍ او بې خوفي سره د پاک الله تعالی خبرې دروغ ګڼئ، ګواکې تاسې د چا په حکم او واک کې نه يئ، يا هيڅ نه مرئ، او له الله تعالی سره نه مخامخ کېږئ، ښه ! څه وخت چې ستاسې د کوم عزيز او محبوب سا په ختلو کې وي، او سا يې په ستوني کې بنده شي، او د ځنکدن ربړونه پرې تيريږي، که تاسې له هغه سره نژدې کېنئ او د ده هغه بې وځلي او بېچارګي پرېشاني او سرګرداني وګورئ، له بلې خوا پرښتې له تاسې څخه هغه ته ډېرې نژدې دي، چې تاسې يې نه وينئ، که ستاسې واک او اختيار د بل چا په لاس کې نه دی؛ نو په هغه وخت کې تاسې د خپل هغه محبوب او مين سا او روح ولې نه شئ ساتلی؟ او د څه لپاره هغه مين او محبوب مو له تاسې څخه په داسې حال کې چې ستاسې زړونه خوړيږي، او اوښکې مو بهيږي، بېلتون کوي، او تاسې په خپل فراق او بيلتون ژړوي.

فَأَمَّا إِن كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِن كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾
فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾

نو که چېرې وي (دغه مړی) له مقرّبينو څخه (الله ته). نو (شته ده لره) راحت هوسايي (آرام) او ښه رزق او جنّت ډک له نعمتونو څخه. او که چېرې وي (دا مړی) له يارانو ملګرو د ښي لاس.
نو سلامتيا ده تا لره له يارانو ملګريو د ښي لاس څخه.

تفسیر: يعني تاسې د يوې شېبې لپاره هم هغه نه شئ ساتلی، او هغه خپل ځای ته هرومرو رسېدونکی دی، که هغه مړی له مقرّبينو څخه وي؛ نو اعلیٰ درجه روحاني او جسماني، د هوسايي راحت عيش او چړچو سامانونو ته رسيږي، او په ښي لاسه ډله (اصحاب اليمين) کې شامليږي، او هيڅ يوه وېره او ربړونه ورته نه پاتې کيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي:

«یعنې د هغوی له لوري ډاډه (خاطر جمع) اوسه !»، یا دا مطلب چې د (أصحاب الیمین) له طرفه هغوی ته سلامونه رسیږي، یا هغه ته ویل کیږي: تا لره په راتلونکي وخت کې سلامتي او هوسایي (آرام) ده، او ته په اصحاب یمین کې شامل او ګڼل یې.

وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾

او که چېرې وي (دغه مړی) له دروغ ویونکیو ګمراهانو څخه. نو مېلمستیا ده (ده ته) له سوځوونکیو اوبو څخه. او ننه ایستل دي په اور (د دوزخ) کې.

تفسیر: یعنې د هغه پای او انجام هسې وي چې پخوا له مړ کېدلو څخه هغه ته د هغه راتلونکی حال احوال اوراوه کیږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾

بېشکه دا خبره (چې ذکر شوه په شان د دې درې صنفو کې) خامخا همدا حقه یقیني ده.

تفسیر: یعنې ستاسې له تکذیب څخه هیڅ شی کېدونکي نه دي، هر هغه شیان چې د مؤمنانو او مجرمانو په نسبت خبر ورکړی شوی دی؛ هغه ګرد صحیح او یقیني دي، او هم هغسې کېدونکي دي.

فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

پس وکړه نسبت د پاکۍ نامه د رب خپل ته چې له ګردو (ټولو) څخه ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې په تسبیح او تحمید کې مشغول اوسئ !، چې دا د هغه ځای لپاره لویه تیاري ده، او په همدې ښه چاره کې بوخت اوسئ !، او د مکذبینو د زړه خوږونکیو خبرو څخه زیات مه خپه کېږئ !.

تمّت سورة الواقعة، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الحَدِيۡدِ

«د (الحدید) سورت مدني دی، (۲۹) آیتونه او (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۷) او په نزول کې (۹۴) سورت دی، د (الزلزال) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسۡـــــمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ۚ

نسبت د پاکۍ کوي الله ته هغه چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکو).

تفسیر: یعنې د حال یا د قال په ژبه په دواړو سره د الله تعالی حمد، ثناء، او تسبیح وایي.

وَهُوَ الۡعَزِيۡزُ الۡحَكِيۡمُ ۝ لَهٗ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ۚ يُحۡيٖ وَيُمِيۡتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيۡءٍ قَدِيۡرٌ ۝ ۲

او همدغه (الله) ښه غالب قوي ښه حکمت والا دی. خاص دغه (الله) لره ده باچايي د اسمانونو او (باچايي) د ځمکې، (همدغه الله) ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، او همدغه (الله) په هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې همدغه ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: یعنې په اسمان او ځمکه یا په دواړو کې یا هر چېرې د الله تعالی احکام چلیږي، او هر چېرې او هر کله واک او اختیار لري، د ایجاد او اعدام او د ګردو چارو ملونې او قبضه د ده په لاس کې ده، هیڅ یو قوّت او طاقت د هغه د تکویني قدرت او تصرّف مخه نشي نیولی.

هُوَ الۡاَوَّلُ وَالۡاٰخِرُ

همدغه (الله) اول دی (له هر شي څخه چې مخکې ترې څوک نشته)، او آخر دی چې وروسته ترې څوک نشته.

تفسیر: کله چې هیڅوک نه وو، الله جل جلاله موجود وو، او کله چې هر څه فنا شي؛ الله جل جلاله به موجود وي.

وَالظَّاهِرُ وَالۡبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيۡمٌ ۝ ۳

او ظاهر دی، بره ترې څوک نشته، او باطن دی (دنیا کښې نه لیدل کیږي) د ده نه پناه څوک نشته، او همدغه (الله) دی په هر شي باندې ښه عالم ښه پوهیدونکی.

تفسیر: د هر شي وجود او ظهور د هغه الله تعالی له ایجاد څخه دی، نو څکه د الله تعالی وجود که ظاهر او باهر نه وي؛ نو د بل چا به وي؟ له عرشه نیولې تر فرش پورې، او له ذرې څخه اخیستې تر لمر او نورو لویو کرو پورې، هر یو شی د هغه په وجود او شته والي باندې روښان دلیلونه دي، او بیلې بیلې شاهدۍ لولي، خو سره له دې د هغه ذات

او اصلي حقائقو او صفاتو ته هغسې چې ښايي عقل، پوهه او ادراک نه ور رسيږي، او د ده د هيڅ يوه صفت احاطه کول هم امکان نه لري، او نه پخپل قياس او ادراک سره څوک د هغه د څنګوالي (کيفيت) بيان کړی شي، نو ځکه ويلی شو چې له هغه څخه زيات پټ او باطن بل څوک نشته، په هر حال سره هغه الله تعالی د باندې هم دی او دننه هم دی، ظاهر هم شته او په باطن کې هم دی، او په هر راز احوالو باندې که پټ دی يا ښکاره؛ ښه خبردار او ډېر پوه دی، ظاهر د غالب په معنی هسې چې د هغه له پاسه هيڅ يو قوت نشته، باطن داسې چې له هغه څنې پرته (علاوه) هسې کوم ځای موقع به نه وي چې څوک به هلته تـرې پټ شي، يا يې له علمه او پوهې څخه کوم شی لرې او پټ وي، د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په حديث کې راغلي دي: «وأنت الظاهر فليس فوقك شيء، وأنت الباطن فليس دونك شيء».

هُوَالَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِىْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه په مقدار د شپږو ورځو کې (له ورځو د دنيا نه) بيا اوچت شو په عرش باندې (لکه چې له شانه د الوهيت د ده سره مناسبه وه).

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا

معلوم دي (الله ته) هغه څه چې ننوځي په ځمکه کې (لکه مړي او باران) او هر هغه څه چې راووځي له دغه ځمکې نه.

تفسير: لکه کښت او ترکودې (نباتات) چې له ځمکې څخه راوځي، د دې بيان د (سبأ) په سورت کې پخوا له دې تېر شوی دی.

وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيْهَا

او (معلوم دي الله ته) هر هغه چې نازليږي له اسمانه (لکه رحمت او عذاب)، او هر هغه چې پورته خيژي په دغه (اسمان) کې (لکه نېک عملونه او بد عملونه).

تفسير: يعني له اسمانه پرښتې حکمونه، د قضاء او قدر فيصلې، وريا (باران) او نور راښکته کيږي، او د بندګانو اعمال او د الله أكرم شأنُه وأعظم برهانُه پرښتې او نور پورته کيږي.

وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝

او دغه (الله) له تاسې سره دی (په علم او قدرت سره) هر چېرې چې يئ تاسې، او الله پر هر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسير: يعني هيڅکله له تاسې څخه غائب نه دی، بلکه هر چېرې او په هر حال کې چې تاسې يئ؛ هغه ګرد دی ښه پېژني، او ټولې ښکاره او پټې خبرې ښه اوري، او ستاسې اعمال او نور ګرد شيان ښهويني.

لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ۝

خاص هغه (الله) لره ده باچايي سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، ا وخاص الله لره ګرځول کيږي ټول کارونه.

تفسير: يعنې منكران د الله تعالی له باچايي او قلمرو څخه د باندې وتلی نشي، په ګردو اسمانونو او ځمكه كې يواځې د هغه وحده لا شريک له حكومت دی، او په پای كې د ګردو كارونو فيصله د ده له لوري كيږي.

يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۚ

ننه باسي (الله) شپه په ورځې كې او ننه باسي (الله) ورځ په شپې كې.

تفسير: يعنې الله تعالی كله ورځ لنډوي او شپه اوږدوي (په قوس او جدي كې)، او كله په عكس د دې شپې لنډوي او ورځې اوږدوي (لكه په جوزا او سرطان كې).

وَهُوَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

او دغه (الله) ښه عالم دی په پټو خبرو نياتو عقائدو د سينو زړونو باندې هم.

تفسير: يعنې په زړونو كې هغه نيات او ارادې يا هغه خطرې او وسوسې چې پيدا كيږي، په هغو ګردو باندې هغه ښه پوهيږي، او هيڅ شی د ده له پوهې څخه د باندې نه دي.

اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاَنْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلَفِيْنَ فِيْهِ ۚ

ايمان راوړئ تاسي (او په ايمان همېشه اوسئ) په الله او په رسول د دغه (الله) باندې، او لګوئ (په لاره د الله كې) له هغو (اموالو) څخه چې ګرځولي يئ تاسو (الله) خليفګان (د پخوانيو) په هغو (اموالو) كې.

تفسير: يعنې هغه مال او شته چې ستاسې په لاسونو كې شته، د هغو ګردو مالك او څښتن پاك پروردګار دی، او تاسې يواځې د يوه امانتدار او خزانه دار په شان يئ، نو څكه په هر ځای او هر چا باندې چې هغه الله تعالی تاسې ته د هغه د صرفولو او لګولو په نسبت امر وكړي؛ په هم هغه ځای كې يې تاسې صرف كړئ، او دا خبره مو هم په ياد وي چې پخوا له دې څخه دا مال د نورو په لاسونو كې وو، خو اوس د هغوی په ځای تاسې يئ، او ښكاره ده چې تاسې به هم ځئ.

فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوْا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيْرٌ ۝

پس هغه كسان چې ايمان يې راوړی دی له تاسې، او لګولي يې دي (اموال خپل په لاره د الله كې) هغوی لره دی اجر ثواب ډېر لوی (په جنّت كې، نو تاسې ته هم نفع رسوي ايمان او خرڅول د اموالو د تاسې).

تفسير: نو څكه ضروري ده په هغو كسانو كې چې دا خصلت او صفت موجود نه وي، ښايي چې هغه پيدا كړي !، او په هغو كې چې شته، ښايي چې په هغه باندې مستقيم پاتې وي، او د ايمان په مقتضَی باندې ټک او عمل وكړي !.

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ۚ وَالرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ لِتُؤْمِنُوْا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ مِيْثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝

او څه مانع عذر دی تاسې لره (بلكه هيڅ مانع نشته) چې ايمان نه راوړئ په الله او رسول د دغه (الله)، حال دا چې (رسول الله) رابولي تاسې چې ايمان راوړئ په رب خپل او په تحقيق اخيستې ده (الله) وعده كلكه د تاسې كه چېرې يئ تاسې ايمان راوړونكي (نو ايمان ولې نه راوړئ؟).

تفسیر: یعنې په الله تعالی باندې له ایمان راوړلو څخه یا د یقین او معرفت په لارې باندې له تللو څنې کوم شیان ستاسې مخه نیسي؟ او په داسې چارو او معاملو کې لټې سستي او تقاعد ولې وکړ شي، الله تعالی او د هغه پاک رسول تاسې د کوم پردي او غیر معقول څیز په خوا نه رابولي، بلکه تاسې ته ستاسې د حقیقي رب او پالونکي په لور بلنه کوي، چې د هغه اعتقاد ستاسې په اصلي فطرت کې په ودیعت ایښود شوی دی، او تاسې د هغه د ربوبیت اقرار پخوا له دې څخه چې دنیا ته راشئ؛ کړی دی؟، لکه چې تر نن پورې د هغه اقرار اثر او اغېزه څه نه څه د بني آدمانو په زړونو کې موندله کیږي، بیا په دلائلو، براهینو او د رسولانو په ارسال او د اسماني کتابونو په لېږلو سره د هغه ازلي عهد او پیمان تجدید کیږي، او پخوانیو انبیاوو له خپلو امتیانو څنې داسې وعده او پیمان هم اخیستی وو چې د خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم اتباع دې هرومرو وکړي !، او له تاسې څخه ډېر سرې هسې هم دې چې پخپله د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک لاس باندې د سمعې، طاعت، انفاق في سبیل الله او نورو ایماني امورو باندې د ټینګوالي او پابندۍ کلک عهد او تړون هم کړی دی، نو وروسته له دې مبادیو څخه اوس څنګه کېدی شي، هغه څوک چې د منلو اراده لري؛ هغه یې ونه مني، او چا چې منلی دی له هغه څخه غاړه وغړوي، او ترې انحراف وکړي؟.

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٩﴾

دغه (الله) هغه ذات دی چې نازلوي پر بنده خپل باندې دلائل ښکاره (لپاره د دې) چې وباسي تاسې له تیارو (د کفر) څخه رڼا (د ایمان) ته، او بېشکه الله په تاسې باندې خامخا ښه مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې قرآن یې را نازل کړ، او د صداقت لارې یې دروښودې، چې د هغو په وسیله تاسې د کُفر او جهل له تیارو څخه ووځئ، او د ایمان او علم او عمل رڼا ته راشئ، او دا د پاک الله لوی شفقت او مهرباني ده، که سختي یې کولی؛ نو تاسو به یې په همدې تیارو کې پرې ښودئ، تر څو په کې مړه شئ، یا به یې د ایمان او یقین له راوړلو څخه وروسته ستاسې خطاوې او ګناهونه نه ښبل.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ

او څه مانع عذر دی تاسې لره چې نه نفقه کوئ نه لګوئ (مال خپل) په لاره د الله کې، او خاص الله لره دی میراث د اسمانونو او د ځمکې.

تفسیر: یعنې (مجازي) مالکان فنا کیږي، او ملک هغه حقیقي مالک ته چې الله تعالی دی پاتې کیږي، که نه هسې خو د تل لپاره هغه د ده مال وو، نو بیا د ده په مال کې سم د ده له امر سره خرڅ کول او لګول ولې درنه ښکاري؟، که په خپلې خوښې او واک سره یې نه ورکوئ؛ نو بیا واک هم هغه ته رسېدونکی دی، نو د بندګۍ اقتضاء او غوښتنه همدا ده چې په خوښۍ سره هغه ورووړاندې کړئ !، او د هغه په لاره کې یې خرڅ کړئ !، او د فقر، فاقې، افلاس او تنګۍ څخه ونه ویرېږئ !، څکه چې د ځمکې او د اسمانونو د خزانو او د شتو مالک او څښتن پاک پروردګار دی، نو آیا په دې لارې کې به پخپلې خوښې سره خرڅ کوونکي او لګوونکي وږي پاتې کیږی !؟.

لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ

نه دي برابر له تاسې څخه هغه چې لګولی یې دی (مال خپل په لاره د الله کې) پخوا له فتحې (د حدیبیې یا د مکې) څخه.

تفسیر: ځینو له فتحې څخه د حُدیبیې صلحه روغه مراد کړې ده، او له ځینو روایتونو څخه د هغه تأیید هم کیږي.

وَقٰتَلَ ۗ اُولٰٓئِكَ اَعۡظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِيۡنَ اَنۡفَقُوۡا مِنۡۢ بَعۡدُ وَقٰتَلُوۡا ؕ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الۡحُسۡنٰى ؕ

او بیا یې جنګ کړی (د کافرانو سره)، دا (لګوونکي د مالونو خپلو په لاره د الله کې او جنګېدونکي پخوا له فتحې د حُدیبیې یا د مکې نه) ډېر لوي دي له جهته د درجې مرتبې له هغو کسانو چې لګوي مال خپل په لاره د الله کې وروسته (له فتح د مکې نه) او جنګیږي (لپاره د اعلاء کلمة الله)، او له دواړو طائفو سره وعده کړې ده الله د نېکی (جنّت).

تفسیر: یعنې که هسې د الله تعالی په لاره کې هر مهال هر شی خرڅ کړل شي او جهاد وکړ شي؛ هغه ښه دی، او الله تعالی به د هغه ډېر اجر په دنیا او آخرت کې ورکوي، لیکن هغه مقدور لرونکي چې له خپلو شتو څخه یې پخوا د حُدیبیې له روغې یا د مکې له بري فتحې څخه خرڅ کړي دي، او د جهاد شرف یې ګټلی دی؛ هغوی ډېرې لویې درجې موندلي دي، او وروستني مسلمانان د هغوی په درجو پورې نشي رسېدلی، ځکه چې په هغه وخت کې د حق منونکي او په هغه باندې سر قربانوونکي سړي ډېر لږ وو، او ګرده دنیا له کافرانو او باطلو خوښوونکیو څخه ډکه وه، په هغه وخت کې اسلام جاني او مالي قربانۍ ته ډېره اړتیا او احتیاج درلود، او مجاهدینو ته په ښکاره ډول د اسبابو، اموالو، غنائمو، وسلو، خوړو او نورو ضروریاتو هیلې او توقّعات ډېر لږ وو، په داسې حالاتو کې ایمان راوړل او د الله او د هغه د رسول په لاره کې د خپلو ځانونو او مالونو او شتو قربانول د دنیا د لویو اولوالعزمانو او د هغو لویو سړیو کار دی، چې د هغوی ثابت قدمي او ټینګتیا له غرونو څخه هم ټینګه او کلکه وي، فرضي الله عنهم ورضوا عنه.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِيۡرٌ ۝١٠

او الله په هغو کارونو باندې چې کوئ یې تاسې ښه خبردار دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې الله تعالی له هر شي څخه خبر دی، او پوهیږي چې د چا عمل څه درجه لري؟ او د هغه د اخلاص وزن او تول څومره دی؟ نو له خپلې پوهې سره سم له هر یوه سره به ښه ښه معامله کوي.

مَنۡ ذَا الَّذِىۡ يُقۡرِضُ اللّٰهَ قَرۡضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗ وَلَهٗۤ اَجۡرٌ كَرِيۡمٌ ۝١١

څوک دی ذات هغه چې قرض ورکوي الله لره په قرض ورکولو نېکو سره، نو بیا به (الله) دوچنده کړي (هغه قرض) ده لره، او خاص ده ته اجر ثواب دی نېک (د عزّت).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «له پور څخه دا مطلب دی چې په دې وخت په جهاد باندې تاسې خپل مالونه او شته ولګوئ، بیا همدا تاسې د ډېرو شتو خاوندان کېږئ، او په آخرت کې لویې مرتبې او مرادونه مومئ، د دوه ګوني معنی هم همدا ده، که نه د نوکر او بادار په منځ کې هسې ګټې وټې نشته، که چاته څه شی ورکوي مختیار دی، او که نه یې ورکوي؛ هم همدی مختیار او واکدار دی».

يَوۡمَ تَرَى الۡمُؤۡمِنِيۡنَ وَالۡمُؤۡمِنٰتِ يَسۡعٰى نُوۡرُهُمۡ بَيۡنَ اَيۡدِيۡهِمۡ وَبِاَيۡمَانِهِمۡ

(یاده کړه ای محمده !) هغه ورځ (د قیامت) چې وینې ته مؤمنان سړي او مؤمناتې ښځې چې ځغلي به رڼا د دوی مخکښې له دوی څخه او له ښي خوا د دوی څخه.

تفسیر: د حشر په میدان کې کله چې د (صراط) په پل تیریږي، پس ډېره سخته توره تیاره وي، نو په دې وخت کې له هر چا سره د هغه د ایمان او ښه عمل رڼا وي، ښایي چې د ایمان رڼا چې ځای یې زړه وي، او د ښو عملونو به په ښي خوا کې وي، ځکه چې ښې چارې ګردې په ښي خوا کې سره تولیږي، د هر چا ایمان او عمل په هره درجه اندازه او مېچ چې وي؛ په هغه مېچ او اندازه سره به د هغه رڼا او روښانتیا هم وي.

بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝۱۲

(او وبه ویل شي دوی ته چې) زېری د تاسې نن ورځ دی (ننوتل په) جنت چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په هغو کې، دغه دی هم دغه برې موندل ډېر لوی.

تفسیر: ځکه چې جنّت د الله تعالی د خوښۍ ځای دی، هغه کسان چې جنّت ته رسیږي؛ ګواکې د هغو ګردو مرادونه وررسېدلي وي.

يَوْمَ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِكُمْ ۚ قِيْلَ ارْجِعُوْا وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا ؕ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهٗ بَابٌ ؕ بَاطِنُهٗ فِيْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ۝۱۳

(یاده کړه ای محمده ! هغه) ورځ چې وایي به منافقان سړي او منافقانې ښځې هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (داسې چې): وګورئ مونږ ته (انتظار وکړئ) چې رڼا واخلو له رڼا ستاسې، نو وبه ویل شي دوی ته (تمسخرًا): چې وګرځئ شاوو خپلو ته پس ولټوئ رڼا، پس وبه واهه شي په منځ د دغو (منافقانو او مؤمنانو) کې یو دېوال چې هغه لره به دروازه وي، دننه طرف د هغې (دروازې کې به چې د جنّت په جانب دی) رحمت وي (مؤمنانو لره)، او د باندې طرف ته د هغه (چې جانب د منافقانو دی) له طرفه د هغه څخه به عذاب وي.

تفسیر: یعنې د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې به یو لوی دېوال ودرول کیږي، چې په هغه کې به یو ور وي، له دې وره به مؤمنان د جنّت په لوري درومي، او د منافقانو له سترګو څخه به پټیږي، د وره په منځ کې د جنّت وږمې او ښې ننداري له لرې بریښي، او له وره د باندې به د الله تعالی د عذاب نښې او د هغه ویروونکې اغیزې او منظرې وي.

يُنَادُوْنَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ ؕ

غږ به وکړي (منافقان) دغو (مؤمنانو) ته: آیا نه وو مونږ له تاسې سره (ملګري په دنیا کې).

تفسیر: خبره داسې ده چې رسمي کافران به د (صراط) په پل باندې نه تیریږي، بلکه ړومبی به په دوزخ کې د هغه له وره څخه په تېل وهلو غورځولی شي، هو ! هغه کسان چې د کوم پیغمبر امّت او تابعدار وي، اعمّ له دې چې ښه وي یا خراب؛ هغه به د (صراط) له پله تیریږي، وروسته له دې څخه چې د الله تعالی امر ورته وشي؛ په هغه پل باندې به وخیژي، په یوه سخته تیاره کې به ګرد خلق ډوبیږي، په دې توره تیاره کې به له ایمان لرونکیو سره یوه رڼا وي، چې دوه مخیز (منافقان) به هم غواړي چې د هغې رڼا په شاوخوا کې لاړ شي، خو ژرنګه چې مؤمنان ډېر ګرندي او تېز لکه الوتکې، موټر، بایسکل، اس او نور ځغلي؛ نو ځکه هغه رڼا له هغوی لرې تښتي، نو دلته به دا منافقان په شورماشور او نارو سورو باندې خولې پرانیځي، چغې به وي او وایي: لږ څو درېږئ چې مونږ هم ستاسې په رڼا کې

درسره لاړ شو، مونږ په دا توره تیاره کې لکه ړانده هسې تیرېږو، مونږ مه پرېږدئ چې له تاسې څخه وروسته پاتې شو، لږ څه ډېل وکړئ او انتظار وکړئ، چې مونږ هم ستاسې له دې ڼا څخه لږ څه ګټور شو، آخر مونږ په دنیا کې له تاسې سره یو ځای اوسېدو، او په ښکاره ډول مونږ هم په مسلمانانو کې شمېرل کېدو، دوی به داسې ځواب اوري چې: بېرته وګرځئ !، او خپلو ځانونو ته هلته رڼا ولټوئ !، که یې ومومئ له هغه ځایه یې واخلئ !، د دې خبرې له اورېدلو څخه دوی بېرته ګرځي، په دې منځ کې به په هسې یوه توره تیاره کې سره لوېږي، چې په هیڅ یو شي باندې به د دې نظر ونه لګیږي، او هغه دېوال د دوی او د هغې رڼا په منځ کې راځي، مطلب یې دا چې دا رڼا په دنیا کې په ښو عملونو سره په لاس راتله، هغه ګټه او رڼا له تاسې څخه هلته پاتې شوې ده، بېرته دنیا ته وګرځئ چې دا هلته له تاسې څخه پاتې ده، یا به هغه ځای مراد وي چې د (صراط) په پل له ختلو څخه پخوا هلته رڼا او نور هر چا ته تقسیم کېده.

قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنتُمْ أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتّٰى جَاءَ أَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُم بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿۱۴﴾

نو وبه وایي (مؤمنان منافقانو ته چې) هو ! وئ (تاسې له مونږ سره) مګر تاسې په فتنه کې اچولی وو تاسو ځانونه خپل، او انتظار کاوه تاسې (په آفتونو او حوادثو مؤمنانو ته)، او شک به مو کاوه تاسې (په اسلام کې)، او غولولي وئ تېر ایستلي وئ تاسې ارزوګانو خپلو تر هغه پورې چې راغی امر حکم د الله (چې مرګ ستاسې دی)، او غولولي یئ تاسې په (کرم د) الله باندې غولوونکي (چې شیطان دی).

تفسیر: یعني بېشکه په ښکاره ډول په دنیا کې تاسې له مونږ سره وئ، او په ژبې سره مو د اسلام دعوی کوله، خو باطني حالت مو داسې وو چې په لذّاتو او شهواتو کې وئ، او د نفاق لاره مو غوره کړې وه، او خپل ځانونه مو غولولي او په هلاکت کې مو اچولي وو، او بیا مو توبه هم ونه کړه، بلکه تل به مو لارې ته کتل، او انتظار به مو ایستو، چې کله پر اسلام او مسلمانانو باندې کومه تکه لوېږي، او د دین په نسبت به په شکوکو او شبهاتو کې لوېدلي وئ، تاسې په همدې فرېب او غلونه کې داسې ګڼل، چې وروسته له دې څخه به ستاسې څنې هیڅ پوښتنه نه کیږي، او تاسې په داسې خیالونو کې مست او بېخبره پراته وئ چې د الله تعالی حکم او امر راورسېد، مرګی راغی او تاسې یې راګیر کړئ، ګواکې هغه لوی غولوونکي (شیطان) تاسې له لارې څخه وویستئ، چې اوس هیڅ یوه د ژغورنې او د خلاصي لاره درپاتې نه ده.

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ مَأْوَاكُمُ النَّارُ ۖ هِيَ مَوْلَاكُمْ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿۱۵﴾

پس نن ورځ وا به نخیستله شي له تاسې څخه (ای منافقانو !) فدیه معاوضه، او نه له هغو کسانو څخه چې کافران شوي وو، ځای د ورتلو ستاسې (او د دوی د ټولو) اور (د دوزخ) دی، همغه (اور لایق او) ملګری ستاسې دی، او بد ځای د ورتلو دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعني بالفرض که تاسې منافقان او ښکاره کافران څه معاوضه او فدیه ورکړئ، او وغواړئ چې په هغه چل سره مو ځانونه وژغورئ؛ نو د داسې چارې د منظورۍ هیڅ یو صورت نشته، پس تاسې ګرد په همغه کور کې پاتې کېدونکي یئ، او همدا د دوزخ اور ستاسې د هستوګنې ځای دی، او همدا مو ملګری دی، د بل چا د رفاقت او ملګرتوب توقّع او هیله او امید مه لرئ.

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

آیا نه دی راغلی وخت هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (د دې) چې وویرېږي زړونه د دوی (له جهته) د ذکر (وعید) د الله نه، او (له جهته د) هغه څیز چې نازل شوی دی له حق څخه (چې قرآن دی).

تفسیر: یعني هغه وخت رارسېدلی دی چې د مؤمنانو په زړونو کې د الله تعالی او د قرآن یاد او مینه او محبت لا ښه ځای ونیسي، او د اسلام د حقاني دین په مقابل کې غاړه کېږدي، او ښه پاسته شي، او له الله تعالی څخه لا وویرېږي.

وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾

او نه دې کېږي (په سختوالي د زړه کې) په شان د هغو کسانو چې ورکړی شوی وو هغوی ته کتاب پخوا له دې څخه، نو اوږده شوه په دوی باندې زمانه، نو سخت شول زړونه د دوی، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان دي.

تفسیر: یعني ایمان همغه دی چې زړونه پرې نرم شي، د نصیحت او د الله تعالی یاد په هغو باندې ډېره اغېزه او اثر واچوي، او ژر یې قبول کړي، پخوا به اهل الکتابو ښه پندونه د خپلو پیغمبرانو له صحبته اخیستل، له څو مودې راهیسې پر هغوی باندې د غفلت خوب غلبه کړې ده، او هر شی له دوی څخه هېر او زړونه یې سخت او په اکثرو د دوی کې ډېره سرکشي او یاغیتوب پېښ شوی دی، نو اوس د مسلمانانو وار راغلی دی، چې هغوی د خپل مبارک پیغمبر له صحبت څخه ښې ګټې وکړي، او په نرم زړه کامل انقیاد او د ذکر الله په پوره خشوع او زیات خضوع سره د الله تعالی او د ده د رسول اوامر او احکام ومني، او په ښو صفاتو سره متّصف شي، او هغه لوی مقام ته وخېژي چې هلته تر اوسه پورې بل کوم امّت نه دی ختلی.

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾

پوه شئ تاسې چې بېشکه الله ژوندۍ کوي زرغونوي ځمکه وروسته له موت، وچوالي د هغې (په باران سره)، په تحقیق ښکاره بیان کړي دي مونږ تاسې ته دلائل او آیتونه لپاره د دې چې تاسې عقل په کې وچلوئ (او کار ترې واخلئ په دنیوي او اخروي امورو خپلو کې).

تفسیر: یعني د عربو خلق جاهل او ګمراه او داسې وو لکه مړه ځمکه، اوس الله جل جلاله هغوی ته ایمان وروباښه، او د علم په روح سره یې ژوندي او په دوی کې یې ګرد کمالات پیدا کړل، لنډه یې دا چې کوم (روحًا) مړ انسان لره نه ښایي چې مأیوس بې هیلي او ناامید شي، ځکه چې که په رښتیا سره توبه وکاږي؛ نو بیا الله تعالی د هغه په کالبد کې د ژوندون روح ننباسي.

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾

بېشکه خیرات ورکوونکي سړي او خیرات ورکوونکې ښځې او هغه څوک چې قرضونه یې کړي دي له الله سره قرض نېک؛ دوچند به کړ شي دوی ته (ثواب د قرض د هغوی)، او وي به دوی ته اجر ثواب ډېر لوی (چې جنّت دی).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د الله جل جلاله په لاره کې په خالص نیت سره د هغه د خوښې په خاطر خرڅ وکړي، او ځېل مال ولګوي، او پرته له الله جل جلاله څخه د کومې بدلې یا د شکریې غوښتونکی نشي؛ ګواکې هغه پاک الله تعالی ته پور ورکوي، نو ډاډه اوسئ! چې د هغه ورکړه به نه ضایع کیږي، بلکه څو چنده به بېرته ورکړئې.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ ۖ وَالشُّهَدَاءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په الله او په (ټولو) رسولانو د دغه (الله)؛ دغه کسان همدوی دي ډېر رښتیني او شاهدان دي (په ورځ د قیامت کې پر دروغ ویونکیو باندې) په نزد د رب ځپل، وي به دغو (صدیقانو مؤمنانو) ته اجر د دوی او رڼا د دوی (چې پرې تیریږي به په پل صراط باندې)، او هغه کسان چې کافران شوي دي، او نسبت د دروغو یې کړی دی آیتونو ځمونږ ته؛ هغوی دي یاران ملګري د دوزخ (چې اصلاً د همدوی لپاره جوړ شوی دی).

تفسیر: محقّق مترجم (رحمه الله) په ښکاره سره د (الشهداء) عطف په (الصدّیقون) باندې منلی دی، یعنې هغه خلق چې په پاک الله او د ده په رسول پوره یقین لري، او د دې یقین اثر د دوی له اعمالو او احوالو څخه هم ښکاري، نو دوی رښتیني او پاخه ایمانداران دي، او د الله تعالی په مخ کې هم دوی د شاهدانو په ډول د نورو حال او احوال هم راښکاروي، لکه چې د «البقرة» د سورت په (۱۷) رکوع (۱۴۳) آیت ځمونږ د دغه مقدّس تفسیر کې داسې یو آیت راغلی دی: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ په آخرت کې به داسې ریښتونکیو ایماندارانو لره د دوی د عمل او د ایمان له درجې سره سم ثواب او رڼا وربښله کیږي.

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ۖ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا ۖ وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ ۚ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

پوه شئ تاسې (ای تشې دنیا خوښوونکیو) چې بېشکه دغه ژوندون لږ خسیس خوشې بې فائدې لوبې، او بېکاره عبث مشغولتیا، او زینت ښایست، او فخر لویي کول دي په منځ ستاسې کې یو په بل باندې، او ډېروالی دی په اموالو او (ډېروالی دی) په اولاد کې، په مثل (د نباتاتو) د باران دي (چې پر تېزې ځمکې باندې اوري)، ښه ښکاري ناشکرانو کوونکو لره زرغونه د دغه (باران)، بیا وچه شي (دا ګیا)، نو پس وبه وینې (ای کتونکیه) هغه (زرغونه یا نبات) زیړ شوی (پس له شینوالي د هغه)، بیا شي هغه (وچ واښه) مات تار په تار، او په آخرت کې عذاب شدید سخت دی (لپاره د هغه چا چې منګولې یې ولګولې په تشو دنیوي امورو، او آخرت ته یې شا کړه)، او مغفرت بښنه ده لویه له (جانبه) د الله، او رضوان رضاء خوښي ده (هغه چا ته چې مشغول شي په اخروي امورو او دنیا ته شا کړي)، او نه دی (دغه) ژوندون لږ خسیس مګر دی متاع اسباب د غرور د غولېدلو (چې نه پاتې کیږي).

تفسیر: هر سړی د ځپل عمر په اول کې بازي او لوبې کوي، بیا په جوړښت ډول او فېشن او سینګار پسې ګرځي، بیا د ځپل پت او د اعتبار په زیادت پسې لویږي، بیا یې د مړینې ورځ نژدې کیږي، د مال او اولاد په فکر کې ډوب تللی وي، چې وروسته له ما ځنې به ځما د کور، کهول، آل اولاد حال او ژوندون څرنګه وي؟ مګر دا ګرد ساز او سامان، فکرونه

او جاجونه فاني او زائل دي، لکه چې د کښتو رونق او بهار د څو ورځو له مخې وي، بیا زیړ شي او وچیږي، او انسانان او حیوانات یې ګوډ او ماتوي، او ذره ذره کوي یې، او د هغه د سینګار او رونق نوم او نښه نه پاتې کیږي، د دنیا د ژوندون حال او احوال او د هغه ساز او سامان هم داسې وګڼئ، چې سړی د هغه په عارضي باغ او بهار باندې غولیږي او تېروځي، او خپل انجام پرې خرابوي، ځکه چې وروسته له مرګه هیڅ یو له دې شیانو ځنې نه په کاریږي، او هلته یوازې هغه ایمان او ښې چارې او صالحه اعمال په کاریږي او په درد یې خوري، چې سړي په دنیا کې کړي وي، او که کور یې ورانیږي، په آخرت کې هغه لره د الله تعالی خوښي او رضامندي لاس ته نه ورځي، هغه کسان چې د ایمان له دولت څخه بې برخې وي، او د کفر او عصیان او د ګناهونو له پیټي سره آخرت ته حاضریږي؛ هغه ته به سخت عذاب وررسیږي، او هغو مړیو ته چې سره د لرلو د ایمان یې خپلو ایماني چارو کې څه لنډوالی او کوتاهي کړې وي؛ د هغوی له قصور سره برابره سزا ورکوله کیږي، او بیا یې پاک الله ښښي، د دنیا خلاصه هغه وه، او د آخرت مجموعه دا ده:

سَابِقُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿۲۱﴾

تلوار وکړئ وځغلئ تاسې (ای مؤمنانو !) طرف د مغفرت او ښښنې ته چې له (جانبه) د رب ستاسې ده، او (تلوار وکړئ وځغلئ تاسې ای مؤمنانو هغه) جنّت ته چې پلنوالی یې (داسې) دی لکه پلنوالی د اسمان او د ځمکې، تیار کړی شوی دی لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی په الله او (ایمان یې راوړی دی) په رسولانو د دغه (الله)، دغه (موعود جنّت، مغفرت، رضاء، لقاء) فضل د الله دی چې عطا کوي یې هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د عطا یې، چې مؤمنان دي)، او الله څښتن د فضل عظیم دی.

تفسیر: یعنې له موت او مړینې څخه پخوا د هغو شیانو په راغونډولو پسې ولوېږئ چې د هغو په وسیله ستاسې ګناهونه وبښل شي، او جنت مو په برخې شي، په داسې ښو چارو کې لټې کول او سستي کول ښه کار نه دی، او وړاندېوالی وکړئ وځغلئ تاسې ای مؤمنانو ! هغه جنّت ته چې پلنوالی یې داسې دی لکه پلنوالی د اسمان او د ځمکې، یعنې که ځمکه او اسمان دواړه سره یو ځای کړل شي؛ نو له هغو څخه به د جنّت عرض او سور جوړیږي، الله تعالی ښه پوهیږي چې د هغه طول اوږدوالی به څومره وي، تیار کړی شوی دی دغه جنّت لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی په الله او ایمان یې راوړی دی په رسولانو د الله، دغه فضل د الله دی چې عطاء کوي یې هغه چاته چې اراده یې وفرمایي، یعنې ایمان او ښه عمل خو بېشکه د جنّت د حصول وسیله ده، لیکن په حقیقت سره به د جنّت موندل د الله تعالی په فضل او کرم پورې اړه لري، که د هغه فضل او کرم نه وی، نو له سزا څخه ځان بچ کول سخت دي، او جنّت ته رسېدل خو جلا خبره ده.

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ

نه رسیږي هیڅ مصیبت آفت غم په ځمکه او نه ستاسې په ځانونو کې مګر هغه خو لیکلی شوی دی په کتاب (لوح محفوظ) کې پخوا له هغې څخه چې پیدا کړی وي مونږ هغه (په دنیا کې).

تفسیر: په دنیا او نړۍ کې هغه عمومي آفتونه لکه قحط او سوکړه، زلزله، وبا او نور چې راځي، او هغه غمونه او آفتونه لکه رنځ، درد، ناروغي او نور چې په ځینو سړیو کې لیدل کیږي؛ دا ګرد د الله تعالی په علم قدیم کې شته، او فیصله یې صادره شوې ده، او په لوح محفوظ کې لیکلې شوې ده، چې سم له هغه سره دا ګردې پېښې واقع کیږي، او د یوې ذرې په اندازه او مېچ هم په هغه کې څه شی نه لږ او نه ډېریږي.

إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾

بېشکه دا (اندازه پخوا له پیدا کولو) پر الله ډېره آسانه ده.

تفسیر: یعنې الله تعالی د هر شي علم په ذاتي ډول سره لري، او په زحمت او تکلیف یې نه زده کوي، نو بیا هغه ته د علم محیط سره سم د ګردو واقعاتو او حوادثو لیکل پخوا له وقوع څخه په هغه کتاب (لوح محفوظ) کې آیا کوم مشکل کار دی؟ بلکه ډېر ورته سهل او آسان دی، او خبر کړئ تاسې الله أکرم شأنُه وأعظمَ برهانُه په دې سره:

لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ

لپاره د دې چې خفه نشئ تاسو پر هغه څه چې فوت شوي له لاسه وتلي دي د تاسو، او خوشاله نشئ تاسې په هغه څه چې تاسې ته یې درکړي وي (په خوشحالتیا د کبر او هوا سره).

تفسیر: په دې حقیقت مو ځکه تاسې ته خبر درکړی دی چې تاسې ښه وپوهېږئ: هغه فائدې چې تاسې لره مقدّرې دي؛ هغه به ضرور در رسېدونکي وي، او هغه چې مقدّرې نه دي؛ هیڅکله په لاس نه درځي، هر هغه شی چې د الله تعالی په قدیمي علم کې مقرّر او ټاکلي شوی دی؛ هم هغسې کېدونکی دی، نو ځکه که کومه ګټه د چا لاس ته ونه رسیږي؛ ښایي چې پرې خفه او مضطرب نه شي !، او هغه شی یې چې په برخه ورسیږي؛ په هغه باندې ځان تریخ او تریو او مضطرب نه کړي، بلکه د مصیبت او ناکامی په وخت کې صبر او تسلیم، او د هوسایې او کامیابی په وخت کې دې شُکر او حمد ووایي.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ

او الله نه خوښوي هر متکبّر (په نعمت باندې) او فخر کوونکی (په نورو باندې). هغه کسان چې (همدوی پخپله) بخل کوي، او (هم) امر کوي خلقو ته په بخل سره (نو دوی لره سخت عذاب ورکوي).

تفسیر: د زیاترو متکبّرو مالدارانو حالت داسې دی چې لویې کوي، خو د لګولو په وخت کې به یو پول او پیسه هم د دوی له جیبه څخه نه راوځي، په کوم یوه ښه کار کې به دی پخپله د ورکولو توفیق نه لري، مګر پخپلو ویلو او کولو سره نورو ته دا ورښیي چې په موقع کې خرځ کول د هغو متوکلانو او همّتناکو کار دی چې له پیسو سره دومره زیاته مینه او محبت نه کوي، او پوهېږي چې سختي او نرمي او نور ګرد هغه علی الاطلاق مالک له لوري دي.

وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

او هر هغه چې مخ یې وګرځاوه (له احکام الله نه)؛ نو بېشکه الله همغه غني بې پروا په صفتونو سره، ښه ستایلی شوی دی.

تفسیر: یعنې ستاسې له خرځ کولو او نه کولو څخه هغه ته هیڅ یوه ګټه نه وررسیږي، هغه خو بې نیاز او بې پروا ذات دی، ګردې ښېګڼې (فائدې) او صفات علی وجه الکمال د ده په ذات کې سره ټول شوي دي.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

خامخا په تحقیق لېږلي وو مونږ پیغمبران خپل سره له ښکاره وو دلائلو او نازل کړی وو مونږ له هغوی سره کتاب او میزان تله (قواعد د عدل) لپاره د دې چې ودریږي خلق په انصاف باندې.

تفسير: ښايي چې له دې کتاب او ميزان او تلې څخه د تللو تله مراد وي، چې په هغې سره خپل حقوق اداء کوي، او راکړه ورکړه کوي، او د هغې په وسيلې سره عدل او انصاف کيږي، يعنې کتاب الله ځکه نازل شوی دی، چې خلق په عقائدو، اخلاقو، اقوالو کې د عدل او انصاف په سمه لاره لاړ شي، او د افراط او تفريط څخه بالکل ځانونه وژغوري، او تله يې ځکه ټاکلې وه، چې په پلورلو او پېرودلو (بيع شراء) او نورو معاملاتو کې د انصاف د تلې پلې چابرې هيڅ لورې ته ښکته او پورته نه وي، او ممکن دي چې له تلې څخه شريعت مراد وي، چې د ګردو قلبيه وو او قالبيه وو اعمالو حُسن او قُبح مونږ ته په ښه ډول سره راښيي، والله أعلم.

وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ

او راليږلې ده مونږ اوسپنه.

تفسير: يعنې الله تعالى «اوسپنه» پخپل قدرت پيدا کړه، او په ځمکه کې يې د هغه (معادن) کېښودل.

فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

چې په دې کې سخت جنګ ډېر قوت دی، او (په کې ډېرې) منافع ګټې دي لپاره د خلقو.

تفسير: يعنې چې له دغې اوسپنې څخه د جګړې او جنګ وسلې او نور شيان جوړيږي، او د خلقو زيات کارونه په هغې باندې چليږي، او ګرد مدني او عصري امر پرې مربوط دی.

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ

او بل لپاره د دې چې عالم شي الله (په علم ظاهري سره) په هغه چا باندې چې مرسته کوي له ده سره او له رسولانو د ده سره په غيبو سره (بې له ليدلو).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د اسماني کتاب په لارښوونه په سمه لاره رانشي، او د انصاف او نياو تله په دنيا کې سمه ونه دروي، که ضرروت پېښ شي؛ نو هغوی ته جزاء او ګوشمالي ورکوله کيږي، او په ظالمانو معاندينو، مخالفينو او نورو کږو تلونکيو باندې به د الله تعالى او د ده د رسول د احکامو وقار او اقتدار قائميږي، په هغه وخت کې د توري له موټي څخه نيول او په يوه خالص اسلامي جهاد کې د داخلېدو وار راځي، چې په هغه کې به له همدې اوسپنې څخه کار اخيستل کيږي، په دې وخت کې به دا خبره راښکاره کيږي، چې کوم يو بنده وفادار دی؟ چې بې له ليدلو د الله تعالى د هغه مينه او محبّت او د آخرت په راتللو او د اجر او ثواب او په ګناه او عقاب باندې په غياب سره ايمان، يقين، او عقيده لري؟ او د هغه د دين او د هغه د رسول او د کتاب متابعت او اعانت کوي؟.

إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

بېشکه الله ډېر قوي دي (په نصرت د احباوو) ښه غالب دی (په ذلّت د اعداوو).

تفسير: د جهاد تعليم او ترغيب د دې لپاره نه دی ورکړی شوی چې الله تعالى ستاسې مرستې، معاونت، او امداد ته څه اړتيا او احتياج لري، ځکه چې هغه لوی او بې نياز او بې پروا پروردګار ته دا بې وځلی او کمزوری مخلوق څخه مرسته او کومک ورسولی شي؟ او هغه به دوی ته څه اړتوب ولري؟ هو ! دومره ده چې الله تعالى له داسې امر څخه ستاسې د وفادارۍ امتحان او ازموينه کوي، تر څو هغو بندګانو ته چې دوی په ازموينه کې بريالي شي، لوړ او اعلى مقامات ورکړي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِمَا ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَٰبَ

او خامخا په تحقيق لېږلي وو مونږ نوح او ابراهيم، او ګرځولي وو مونږ په اولاده د دغه (نوح او ابراهيم کې) نبوّت پيغمبري (او نازل کړي وو مونږ په اولادو د دوی کې) کتاب.

تفسير: يعني د پيغمبرۍ او کتاب لپاره مونږ د دوی دواړو له اولادې څخه سرې غوره کړل، تر څو وروسته له دوی څخه دا لوی دولت د هغوی د ذريّت او خپلخانې او ځوځات څخه بهر لاړ نشي.

فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٢٦﴾

نو ځينې له دوی لار موندونکي دي، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان وتونکي دي (له لارې حقې نه).

تفسير: يعني هغو خلقو لره مو چې لېږلي وو، يا داسې يې وبولئ چې د دې دواړو له اولادې ځنې بعضې په لاره وو، او زياتره کسان نافرمانان ثابت شول.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِرُسُلِنَا

بيا وروسته ولېږل مونږ پر آثار قدمونو د هغوی باندې نور رسولان خپل.

تفسير: يعني وروستنيو رسولانو د هغو پخوانيو پيغمبرانو په پل باندې تګ کاوه، ځکه چې په اصولي حيثيت کې د ګردو رسولانو تعليم او ښوونه سره يوه وه.

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ

او وروسته راووست مونږ عيسی ځوی د مريمې، او ورکړ مونږ ده ته انجيل.

تفسير: يعني الله تعالی په آخر کې د بني اسرائيلو د انبياوو خاتم يعني عيسی عليه السلام ته انجيل ورکړ، او استاځی يې وټاکه، او هغوی ته يې واستاوه.

وَجَعَلْنَا فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

او ګرځولې وو مونږ په زړونو د هغو کسانو کې چې متابعت يې کړی وو د دغه (عيسی) رأفت، نرمي، او رحمت مهرباني.

تفسير: يعني د عيسی المسيح عليه السلام ملګري چې په واقعي ډول د هغوی په طريقې باندې تلل، د هغوی په زړونو کې پاک الله نرمي ايښې وه، دوی د الله تعالی له مخلوقاتو سره د محبّت او شفقت په ډول سلوک کاوه، او پخپلو منځونو کې به هم تل په مهرباني اوسېدل، او ښه ژوندون يې سره درلود.

وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَٰهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ رِضْوَٰنِ ٱللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا

او (پيدا کړې وو دوی له ځانه) رهبانيت (ترک د دنيا) چې نوی يې له ځانه جوړ کړی وو دوی هغه (رهبانيت)، نه وو مقرّر کړی مونږ دغه (رهبانيت) په دوی باندې مګر (دوی غوره کړی وو رهبانيت) لپاره د خوښې د الله، پس ونه کړ دوی رعايت د دې لکه چې حق د رعايت يې وو.

تفسیر: یعني په وروستنیو زمانو کې د مسیح عیسی علیه السلام تابعین د بي دینو باچاهانو له لاسه په تنګ شول، او د دنیا له مخمصو څخه وویرېدل، او د رُهبانیت یو بدعت یې وویست، چې د هغه حکم د الله تعالی له لوري نه دی شوی، مګر د رُهبانو نیت هسې وو چې د پاک الله خوښي حاصله کړو، خو بیا یې هغه په پوره ډول سره پای ته ونشو رسولی.

شاه صاحب لیکي: «دا د فقیری او تارک الدنیا کېدلو رسم پرنګیانو (نصاری) ایستلی دی، دوی به په ځنګلو کې یوه تکیه جوړوله، او هلته به کېناستل، نه به یې ښځه لرله، او نه به د اولاد په فکر کې لوېدل، شپه او ورځ به یې عبادت کاوه، له خلقو سره به یې خبرې اترې نه درلودې، او له هغوی څخې به لرې تنبتېدل، او حال دا دی چې الله تعالی خپلو بندګانو ته داسې حکم نه دی کړی چې دنیا داسې پرېږدئ، او له ځېلمي وزګار کېنئ، نو کله چې دوی پخپلو ځانونو باندې د دنیا ترک نوم کېښود، بیا نو په پټه او پردې کې د دنیا غوښتنه ډېره لویه ګناه ده»، د اسلامي حق شریعت له فطري اعتدال څخه پرته (متجاوز) د داسې رهبانیت منع فرمایلې ده.

تنبیه: «بدعت» هغه کار ته وایه شي چې د هغه اصل په پاک قرآن او احادیثو او په هغو پېړیو (قرنو) کې چې مشهود لها بالخیر دی؛ نه وي، او هغه د دین او د ثواب کار وګاڼه شي.

فَـَٔاتَيۡنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنۡهُمۡ أَجۡرَهُمۡۖ وَكَثِيرٞ مِّنۡهُمۡ فَٰسِقُونَ ۝٢٧

پس ورکړ مونږ هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو (په محمّد) له هغو څخه اجر ثواب د دوی، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان دي.

تفسیر: یعني په دوی کې اکثر نافرمانان دي، نو ځکه سره له دې چې پر خاتم الأنبیاء صلی الله تعالی علیه وعلی آله وصحبه وسلّم پخپلو زړونو کې یقین او باور لري، خو بیا هم پر دوی ایمان نه راوړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَءَامِنُواْ بِرَسُولِهِۦ يُؤۡتِكُمۡ كِفۡلَيۡنِ مِن رَّحۡمَتِهِۦ وَيَجۡعَل لَّكُمۡ نُورٗا تَمۡشُونَ بِهِۦ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ۝٢٨

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو پر پخوانیو انبیاوو) ! وویرېږئ تاسې (له عذابه) د الله، او ایمان راوړئ په رسول د دغه (الله چې محمد دی)، چې درکړي تاسې ته دوه حصې برخې له رحمته خپله، او چې وګرځوي تاسې لره یوه رڼا چې تلل به کوئ په هغې سره (پر صراط)، او وبښي تاسې ته (ګناهونه ستاسې)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني ای کتابیانو ! د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تابع اوسئ !، تر څو دا نعمتونه وموميئ، او ستاسې تېرې خطاوې وبښلی شي، او د ښه عمل او هر کار دوچنده ثواب در ورسیږي، او سره له خپلې رڼا هر چېرې وګرځئ، یعني ستاسې ښه د ایمان او د تقوی په وسیله روڼ او نوراني شي، او په آخرت کې هم دا رڼا ستاسې په مخ او ښي څنګ کې له تاسې سره هر چېرې لاړه شي.

لِّئَلَّا يَعۡلَمَ أَهۡلُ ٱلۡكِتَٰبِ أَلَّا يَقۡدِرُونَ عَلَىٰ شَيۡءٖ مِّن فَضۡلِ ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلۡفَضۡلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤۡتِيهِ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ ۝٢٩

لپاره د دې چې وپوهیږي اهل د کتاب (په دې) چې قادران نه دي دغه (منکران) په هیڅ شي له فضل د الله نه، او (بل عالمان شي دغه منکران په دې) چې بېشکه فضل لویې په لاس د الله

کې ده، ورکوي يې هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د ورکولو يې)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسیر: يعنې اهل الکتابو د پخوانيو پيغمبرانو خبرې او قصې اورېدلي، او خپل افسوسونه او ارمانونه يې داسې ښکارول چې: کاشکې مونږ هم د هغو په پېړيو کې اوسېدی، تر څو مو هغه درجې او مرتبې موندلي وی، اوس مونږ ته د هغو برکاتو موندل ګران دي، نو دلته داسې وايه شي چې: هغه پيغمبران هم د الله تعالی له لوري لېږلی شوي وو، او هغه دوچنده ثواب ورکول هم د پاک الله له درباره مرحمت کيږي، او حال دا دی چې اوس همغه الله تعالی شته، او د هغه د فضل او کمال بحار او سيندونه تر څنډو ډک خاړخوړی بهيږي.

تمت سورة الحديد، بفضل الله المجيد، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُجَادِلَةِ

«د (المجادلة) سورت مدني دی، (۲۲) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۸) او په نزول کې (۱۰۵) سورت دی، وروسته د «المنافقون» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ

په تحقيق اورېدله الله خبره د هغې (ښځې) چې سوال او ځواب يې کاوه له تا سره د خپل خاوند په شان کې، او شکايت يې کاوه الله ته.

تفسير: پخوا له اسلام څخه که کوم سړي خپلې ښځې ته ويل چې ته مې مور يې؛ نو دا خبره داسې ګڼله کېده چې هغه د ژوندون تر آخره پورې په هغه باندې حرامه شوه، او بيا به هيڅ يو داسې صورت هغه ته نه وو چې هغه ښځه يې بيا ښځه شي، ځمونږ د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم په زمانه کې يو مسلمان چې نوم يې «أوس بن الصّامت» رضي الله تعالى عنه وو، خپلې ښځې ته چې «خوله بنت ثعلبه» رضي الله تعالى عنها نومېده؛ همداسې وويل، هغه ښځه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخ کې ودرېده، او دا قصه يې ورته وکړه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: د دې معاملې په نسبت لا د الله تعالى له لوري ماته کوم خاص حکم نه دی رارسېدلی، خو زه خيال کوم چې ته په هغه باندې حرامه شوې يې، او وروسته له دې څخه تاسې سره ګډ نه شئ اوسېدلی، هغې ښځې په نارو او چغو باندې پيل (شروع) وکړ، او داسې به يې ويل چې: «ځما ودان کور وران او واړه ماشومان مې خوار او پرېشان شول»، کله به يې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره داسې جګړې کولې چې: «يا رسول الله ! د هغه مقصد د دې الفاظو له ويلو ځنې د طلاق اراده نه وه»، کله به يې د الله تعالى په دربار کې ژړا او انګولا کوله، او داسې به يې ويل: «آ اله العالمينه ! زه د خپل يواځېتوب او د دې مصيبت شکايت ستا دربار ته کومه، ته مې په عرض او فرياد ورسه !، که نه دا ځما ماشومان که له ما سره پاتې شي؛ له لوږې څخه مري، او که يې هغه ته ورکړم؛ نو ځما د نه پاللو او نه ساتلو څخه له کاره وځي او ضايع کيږي، ای الله تعالى ! ته پخپله د آخر الزّمان نبي په خوله ځما د ژغورنې (بچ کېدنې) يوه لاره راوښيه !، او ځما دا مشکل او غوټه را وپرانيځه !» نو په دې وخت کې دا آيات نازل او د «ظهار» احکام ورانعام شول.

تنبيه: «ظهار» په شريعت کې دېته وايي چې: د خپلې ښځې کومه (عضو) د ابديه محرّماتو: مور، خور، او نورو کومې عضوې سره تشبيه ورکړي، چې د هغه کل ده ته حرام او ناروا وي، لکه چې داسې ووايي چې: «أنت علي کظهر أمّي» «ته دې پر ما باندې داسې يې لکه ځما د مور شا»، د «ظهار» د احکامو تفصيلات دې په فقهي کتابونو کې وکتل شي !.

وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ①

او الله اورېده سوال او جواب ستاسې، بېشکه چې الله ښه اورېدونکی دی (د ټول اقوالو) ښه کتونکی دی (د ګردو احوالو).

تفسیر: یعني الله تعالی هر څیز وینی او اوري یې، هغه خبرې اترې چې ستاسې او د هغې ښځې په منځ کې وشوې؛ نو هغه به یې ولې نه وي اورېدلې، محققه ده چې پاک الله د هغې مصیبتناکې ښځې په شکایت چې فریاد یې کاوه؛ ورسېده، او د همېشه لپاره یې د داسې حوادثو د ژغورنې لاره په لاندې ډول سره څرګنده کړه !.

الَّذِينَ يُظٰهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَآئِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهٰتِهِمْ ۖ إِنْ أُمَّهٰتُهُمْ إِلَّا الّٰٓـِٔى وَلَدْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا ۚ

هغه کسان چې ظهار کوي (مور وايي) له تاسې څخه ښځو خپلو ته؛ نه کېږي دغه ښځې (په بللو د دوی سره) میندې د دوی، نه دي میندې د دوی مګر هغه ښځې دي چې څېړولې یې وي دوی، او بېشکه دوی خامخا وايي یوه خرابه (ناآشنا خبره) له خبرې او دروغ وايي.

تفسیر: یعني ماندینه (منکوحه) کله چې دی یې نه دی څېړولی، نو څرنګه د ده مور کېدی شي؟ او څنګه به په محض یوه تشبیه سره د تل لپاره په ده باندې لکه حقیقي مور غوندې حرامېږي؟، هو ! که کوم سړی د خپلې بې تمیزۍ لامله داسې یوه دروغ او چټې او نامعقوله خبره وکړي؛ نو د هغې بدله دا ده چې کفّاره دې ورکړي، بیا که هغې ته ورنژدې شي، یا ورنژدې نشي؛ هغه ښځه د ده ښځه ده، او له ظهاره طلاق نه اوړي.

وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾

او بېشکه الله خامخا ښه عفو کوونکی ښه مغفرت کوونکی دی.

تفسیر: یعني هغه حرکتونه چې د جاهلیت په زمانه کې شوي دي؛ هغه ګرد معاف دي، اوس وروسته له هدایته هسې مه کوئ !، که په غلطه له تاسې څخه داسې ګناه کېږي؛ نو ژر تر ژره توبه وباسئ !، او پخوا له دې څخه چې خپلې ښځې ته ورنژدې شئ؛ د «ظِهار» کفارت اداء کړئ !.

وَالَّذِينَ يُظٰهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّا ۚ

او هغه کسان (چې مور وايي) ظهار کوي له ښځو خپلو نه، بیا راګرځي دوی (ماتولو د) هغې خبرې ته (چې ویلې یې وي)؛ نو لازم دي دوی ته ازادول د مریي پخوا د هغه چې یو بل سره مسه کړي (په وطي سره).

تفسیر: یعني د دغه لفظ «أنت علي کظهر أمي» له ویلو څخه د مېړه او ښځې مسه کول او یو پر بل باندې لاس اچول او صحبت کول حرامېږي، کله چې یو مریي آزاد کړي، یا د دوو میاشتو د روژې څخه فارغ شي، نو بیا یو بل ته سره نژدې کېدی شي.

ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ ۚ

دغه (حکم په کفّارت سره) پند درکاوه شي تاسې ته په دغه (حکم) سره).

تفسیر: د کفارې مشروعیت ستاسې د تنبیه او پند لپاره دی، چې بیا داسې غلطي ونه کړئ !، او نور هم له هسې غلطیو څخه ځانونه وساتئ !.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝۳

او الله په هغه څه چې کوئ تاسې ښه پوهيدونکی دی (نو جزاء به پرې در کړي).

تفسیر: یعنې سم د تاسې له احوال سره احکام درلیږي، او په دې باندې پوهیږي چې تر کومې اندازې پورې تاسې په هغو باندې عمل کوئ.

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ۚ فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا ؕ

پس هغه چا چې ونه موند (مریي) نو (پرې لازم) روژه نیول دي د دوو میاشتو پرله پسې، پخوا له هغه چې یو بل سره مسه کړي (په وطي سره)، پس هغه چې توان نه لري (د روژې نیولو)؛ نو (پرې لازم) طعام ورکول دي شپېتو مسکینانو ته.

تفسیر: یعنې که د غلام آزادولو توان نه لري؛ نو پرله پسې دوه میاشتې داسې روژې دې ونیسي چې په کې بې له عُذره هیڅ یو ډیل او پرېکړه واقع نشي، که په روژه نیولو باندې یې هم توان نه رسیږي؛ نو شپېتو تنو اکربانو او فقیرانو ته دې طعام او خواړه ورکړي، د دې مسئلې نور تفصیلات دې په فقهي کتابونو کې وکتل شي !.

ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ؕ

دغه (تخفیف په کفّاره کې) لپاره د دې دي چې ایمان راوړئ تاسې په الله او په رسول د دغه (الله).

تفسیر: یعنې د جاهلیت د زمانې خبرې پرېږدئ !، او د الله تعالی په حکمونو باندې ټک وکړئ، او هسې چارې وکړئ چې مؤمن لره ښایي، او د مؤمن له شان څخه وي.

وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝۴ اِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ كُبِتُوْا كَمَا كُبِتَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝۵

(دا مذکوره احکام) حدونه د الله دي (معین کړی شوي)، او کافرانو ته عذاب ډېر دردناک دی. بېشکه هغه کسان چې مخالفت کوي له الله نه او له رسول د دغه (الله) څخه؛ خوار هلاک به کړل شي دوی لکه خوار هلاک کړی شوي وو هغه (کسان) چې پخوا له دوی څخه وو، او په تحقیق نازل کړي دي مونږ دلائل روښانه، او کافرانو منکرانو ته عذاب سپکوونکی، رسوا کوونکی دی (په دنیا یا عُقبا کې).

تفسیر: یعنې مسلمانانو ته نه ښایي چې د الله تعالی له ټاکلیو حدودو څخه تجاوز وکړي، پاتې شول کافران چې د الله تعالی د حدودو څه پروا نه کوي، او پخپل فکر او غوښتنه سره حدود ټاکي؛ نو تاسې هغوی پرېږدئ چې هغوی لره درد رسوونکی عذاب دی، داسې خلق به پخوانیو زمانو کې هم ذلیل او خوار وو، اوس هم خواریږي، د الله تعالی د قُدرت د دلائلو له لیدلو او د رڼو او ښکاره وو نښو له اورېدلو څخه وروسته بیا پخپلو انکارونو باندې کلک پاتې کېدل، د الله تعالی د احکامو عزت او احترام نه کول؛ د خپل ځان د ذلت او سپکتیا او بې احترامۍ او خوارۍ په عذاب کې ځان اخته کولو سره مرادف دي.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ؕ

(ياد كړه اى محمده !) هغه ورځ چې ژوندي به پورته كړي الله دوى ټول له قبورو، پس خبر به كړي (الله) دوى په هغو كارونو باندې چې كړي يې وي.

تفسير: يعنې هر هغه كارونه چې دوى كړي وي، د هغو له نتيجې سره به مخامخ كيږي، د دوى به هيڅ عمل غائب كېدونكى نه وي.

اَحْصٰىهُ اللّٰهُ وَنَسُوْهُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ۞ ع

شمېرلي ساتلي دي هغه (اعمال) الله، او هېر كړي دي هغوى (هغه اعمال)، او الله پر هر شي باندې ښه شاهد، ښه خبردار دى (نو ور به كړي دوى ته جزاء موافقه).

تفسير: يعنې هغوى ته د هغوى د ګرد عمر كارونه او اعمال هيڅ په ياد هم نه دي پاتې شوي، يا هغوى ته يې هيڅ توجّه نه ده شوې، ليكن د الله تعالى په نزد هغه ګرد يو په يو محفوظ او ساتلي شوي دي، دى به هغه ګرد دفترونه په هغه ورځ كې پرانيځي، او د هر سړي په مخ كې به يې ږدي.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ مَا يَكُوْنُ مِنْ نَّجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَآ اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوْا ۚ

آيا نه وينې ته، نه يې خبر چې بېشكه الله ته ښه معلوم دي هر هغه څه چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه څه چې په ځمكو كې دي (بلكه خبر يې)، نه به وي پټې خبرې (يو د بله په غوږونو كې) د درې تنو مګر خو دغه (الله) به څلورم د هغوى وي (په اعتبار د علم سره)، او نه به وي پنځه تنه (راز ويونكي) مګر خو دغه (الله) به شپږم د هغوى وي (په اعتبار د علم سره)، او نه به وي لږ له دې (عدد) نه او نه به وي ډېر (له دې عدد نه) مګر خو وي به دغه (الله) له هغو سره (په اعتبار د علم سره) هر چېرې چې وي هغوى.

تفسير: يعنې د الله تعالى علم يواځې د دوى په اعمالو باندې منحصر نه دى، بلكه د هغه په علم كې د اسمان او ځمكې هر وړوكى او لوى شى شته، هيڅ يو مجلس، مشوره، جرګه، مركه، پټه خبره، ګنګوسه او پس پسې به نه وي چې الله تعالى به په هغوى باندې نه خبرېږي، د ده محيط علم په هر شي او هر ځاى باندې رسيږي، هر چېرې چې درې سړي سره كېني، او خبرې اترې سره وكړي؛ دوى دې داسې نه ګڼي چې دلته بل څلورم څوك نشته، او پنځه ګوني مركه دې خيال ونه كړي چې له مونږ سره كوم شپږم اورېدونكى نشته، تاسو وپوهېږئ ! چې درې وي كه څلور، يا پنځه، يا له دې څخه لږ يا ډېر، هر چېرې چې وي، او په هر حالت كې چې وي؛ الله تعالى په خپل محيط علم له هغوى سره شته، او هيڅ كله له هغوى څخه جلا نه دى.

ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۞ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ نُهُوْا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا نُهُوْا عَنْهُ وَيَتَنٰجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُوْلِ ؗ

بيا به خبر كړي (الله) دوى په هغو (دنيوي اعمالو) چې كړي يې دي په ورځې د قيامت كې، بېشكه الله په هر څيز باندې ښه پوهېدونكى ښه خبردار دى. آيا نه وينې ته، نه يې خبر؟ هغه كسان

چې منع کړی شوي وو له پټو خبرو څخه، بیا بېرته ور وګرځېدل دوی هغه شي ته چې منع کړی شوي وو دوی له هغه څخه، او پټې خبرې کوي دوی په ګناه سره، او په تجاوز دښمنۍ ظلم سره، او په معصیت نافرمانۍ د رسول (د الله) سره.

تفسیر: څمونږ د پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم په مرکه کې دوه مخو او منافقانو به پخپلو منځونو کې پټې خبرې سره کولې، د مرکې په سرېو باندې به یې مسخرې کولې، او عیبونه به یې څرګندول، یو د بل په غوږو کې به یې پس پسې کولې، او د سترګو او د سر په اشارو سره به یې له خپلو ملګرو سره خبرې کولو، چې له دې حرکاتو څخه صادقو او مخلصو مسلمانانو ته تکلیف پېښېده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خبرې له اورېدلو څخه وروسته به یې ویل چې: «دا مشکل کار څمونږ له لاسه کېدونکی نه دی»، اګر که پخوا له دې څخه د (النساء) په سورت کې له هسې سرګوشۍ او پټې خبرې څخه هم هغوی ته ممانعت شوی وو، خو دغو مؤذي او بې حیاء منافقانو سره له هغه د خپلو دې بدو عملونو څخه لاس وانخیست، دا دی اوس بیا د هغه په نسبت داسې ممانعت وشو.

وَإِذَا جَآءُوكَ حَيَّوۡكَ بِمَا لَمۡ يُحَيِّكَ بِهِ ٱللَّهُ وَيَقُولُونَ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ لَوۡلَا يُعَذِّبُنَا ٱللَّهُ بِمَا نَقُولُۚ حَسۡبُهُمۡ جَهَنَّمُ يَصۡلَوۡنَهَاۖ فَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ⑧

او کله چې راشي دوی تاته (ای محمده !) نو پېشکشي در کوي، سلام اچوي تاته په هغه شي سره چې پېشکشي نه ده مقرره کړې تاته په هغه شي سره الله، او وایي دوی په نفسو زړونو خپلو کې: ولې نه په عذابوي مونږ الله په هغه څه چې وایو یې؟ (نو فرمایي الله) بس دی دوی ته (په تعذیب کې) دوزخ چې ورننوځي په کې، نو بد ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې پاک الله له نورو پیغمبرانو سره تاسې ته داسې دعاوې فرمایلې (سلام علی المرسلین)، او (سلام علی عباده الذین اصطفی)، او د مؤمنانو په ژبه یې داسې ویل: «السلام علیک أیها النبي ورحمة الله وبرکاته»، مګر ځینې یهودان به کله چې د هغوی حضور ته راتلل؛ نو د «السلام علیک» په عوض به یې په ژوبلې ژبې سره ویل: «السام علیک» چې د هغه معنی داسې ده چې: «تا باندې دې مرګی راشي !» ګواکې د هغو د سلامتیا د دعاء په عوض کې چې الله تعالی هغوی ته ورکړې وو؛ دوی ښېراوې کولې، بیا به یې پخپلو منځونو کې سره ویل: که دی په رښتیا سره پیغمبر دی؛ نو د داسې وینا له ویلو سره سمدلاسه ولې پر مونږ باندې عذاب نه رانازلیږي؟ نو د دوی د دې سوال په ځواب کې فرمایي: ﴿حَسۡبُهُمۡ جَهَنَّمُ﴾ یعنې: تلوار مه کوئ !، داسې کافي پوره عذاب به درورسیږي، چې د هغه په مقابل به د بل عذاب ضرورت نه پاتې کیږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا تَنَٰجَيۡتُمۡ فَلَا تَتَنَٰجَوۡاْ بِٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ وَمَعۡصِيَتِ ٱلرَّسُولِ وَتَنَٰجَوۡاْ بِٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې پټې خبرې کوئ تاسې یو له بله سره (په غوږونو کې)؛ پس مه کوئ پټې خبرې پخپلو منځونو کې په ګناه سره، او په تجاوز دښمنۍ ظلم سره، او په معصیت نافرمانۍ د رسول (الله) سره، او پټې خبرې مصلحت کوئ پخپلو منځونو کې په احسان نېکۍ او پرهېزګارۍ سره.

تفسیر: یعنې صادقو مسلمانانو لره ښایي چې د منافقینو له داسې عاداتو څخه ځانونه وژغوري، او د مسلمانانو پس پسې او ګنګوسې او مشوره نه ښایي چې د ظلم او عدوان او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم د نافرمانۍ لپاره وي، بلکه د نېکۍ، د تقوی او د معقولې او ښې خبرې د اشاعت لپاره وي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيٓ اِلَيۡهِ تُحۡشَرُوۡنَ ﴿٩﴾

او وویرېږئ له (عذابه د) الله هغه (الله) چې خاص ده ته به تاسې جمع کړی شئ په قیامت کې جزاء ته.

تفسیر: یعنې تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې ودرېږئ، او تر ذرې پورې حساب ورکوئ، له الله تعالی څخه د هیچا پټه او ښکاره پټه نه ده، نو ځکه د هغه د وېرې او د پرهېزګارۍ خبرې وکړئ !.

اِنَّمَا النَّجۡوٰى مِنَ الشَّيۡطٰنِ لِيَحۡزُنَ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَلَيۡسَ بِضَآرِّهِمۡ شَيۡـًٔا اِلَّا بِاِذۡنِ اللّٰهِ‌ؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ الۡمُؤۡمِنُوۡنَ ﴿١٠﴾

بېشکه چې پټې خبرې (په ګناه) (له کارونو) د شیطان دي، لپاره د دې چې خفه کړي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او نه دی (شیطان یا پټه خبره) ضرر رسوونکی دغو (مؤمنانو) ته د هیڅ شي مګر په اذن حکم اراده د الله، او ښايي چې خاص پر الله پس توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسیر: یعنې د منافقانو دا سرګوشی او پس پسی د دې لامله وي چې لږ څه مسلمانان خپه او په سودا کې ولوېږي، وویرېږي او پخپلو زړونو کې ووايي چې آیا دا خلق څه غوټه کوي؟ او څه سره وايي؟ او په څه تړون کې سره بوخت دي؟ دا کار شیطان په هغوی باندې کاوه، مسلمانان دې په یاد ولري چې د شیطان له لاسه هیڅ شی کېدونکي نه دي، او هیڅ یو څیز د هغه په واک کې نشته، ګټه او نقصان د الله تعالی په اختیار کې دي، که د هغه حُکم او اراده نه وي، که هر څومره مشورې او منصوبې او تړون وکړي؛ تاته هیڅ نقصان نه شي رسولی، نو ځکه په ځای د دې چې تاسې خفه او پرېشان شئ؛ ښايي چې الله تعالی ته هیله او امید او اسره وکړئ !.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِذَا قِيۡلَ لَـكُمۡ تَفَسَّحُوۡا فِى الۡمَجٰلِسِ فَافۡسَحُوۡا يَفۡسَحِ اللّٰهُ لَـكُمۡ‌ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) ! کله چې وویل شي تاسې ته: ځای ارت کړئ په مجلسونو کې؛ نو ځای ارت کړئ چې پراخي وکړي الله تاسې لره (په جنّت کې).

تفسیر: یعنې ای مؤمنانو ! په مجالسو کې داسې سره کېنئ چې د کښېناستلو ځای نورو ته پاتې شي، او ټول موقع وموميي، او د نورو ځای تنګ نه شي، کله چې تاسو ځایونه ارت کړئ خلقو ته؛ نو پاک الله به هم تاسې له تنګی څخه وباسي، او د خپل رحمت ابواب او وورونه به در پرانیځي.

وَاِذَا قِيۡلَ انْشُزُوۡا فَانْشُزُوۡا

او کله چې وویل شي (تاسې ته) چې: پورته شئ ! (کوم ښه کار ته لکه لمونځ او نور)؛ نو پورته شئ !.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «دا د مجلس ادب دی، که کوم سرې راشي او د هغه د کېناستلو ځای نه وي؛ نو نورو ته ښايي چې لږ لږ سره وخوځېږي، تر څو د مجلس حلقه لویه او ځای ارت شي، یا له خپلو ځایونو څخه ودرېږي او لږ څه ارته بله حلقه او پېنډه سره جوړه کړي، که بالکل د تللو په نسبت دوی ته وویل شي؛ نو لاړ دې شي، په داسې حرکت کې غرور او بخل کول ونه کړئ، ځکه چې په ښو خویونو په سړي باندې الله تعالی مهربان او له بدو خویونو څخه الله تعالی بېزار دی.

يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖۚ

پورته كوي الله هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى له تاسې څخه، او (خاص پورته كوي) هغه كسان چې وركړې شوى دى دوى ته علم پوهه په درجو مرتبو كې.

تفسير: يعنې صادق ايمان او صحيح علم سړي ته ادب او تهذيب وربښيي، او متواضع كوي يې، علم او د ايمان خاوندان چې هومره كمالاتو ته ورسيږي، او لوړو (اوچتو) مرتبو ته وخيژي، او پرمختګ وكړي؛ هومره ځان ښكته، مات، متواضع او ناڅيزه ګڼي، نو ځكه الله تعالى د هسې سړيو درجې لا پسې وچتوي، او دوى لا د پت او د عزّت خاوندان كوي (من تواضع رفعهُ الله)، دا د متكبّرانو، بې دينانو جاهلانو، ناپوهانو كار دى، چې په لږ خبره باندې جګړې نښلوي.

وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ ١١

او الله په هغو (كارونو) چې كوئ تاسو ښه خبردار دى (نو جزاء به پرې دركړي).

تفسير: يعنې هر يوه ته د هغه له كار، لياقت او درجې سره سمه مرتبه ښې، او هغه الله أكرم شأنُه وأعظم برهانُه ته ښه معلوم دى چې كوم يو په رښتيا سره ايماندار او د علم خاوند دى.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَٰجَيۡتُمُ ٱلرَّسُولَ فَقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَةٗۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ وَأَطۡهَرُۚ فَإِن لَّمۡ تَجِدُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ١٢

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) كله چې (اراده كوئ) د پټو خبرو له رسول سره؛ نو وړاندې كړئ په مخكښې د راز خپل څه صدقه، خيرات، دغه تقديم د صدقې پخوا له پټو خبرو نه خير بهتر ډېر غوره دى تاسې لره او ډېر پاكيزه دى، نو كه بيا نه مومئ (تاسې هغه شى چې صدقه يې كړئ)؛ پس بېشكه الله ښه مغفرت كوونكى (د خطيّاتو) ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: منافقانو به بې فائدې خبرې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په غوږ كې ويلې، او په دې چل به يې خپله لويي او نژدېوالى نورو ته وربښود، او ځينو مسلمانانو به هم غير مهمې خبرې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په غوږ كې په ورو سره ويلې، او د هغوى وخت به يې خرابولو، او نورو ته به يې موقع نه وركوله چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له ارشاداتو مستفيد شي، يا كه كوم وخت رسول الله مبارك غوښتل چې ګوښې كيني، او لږ څه خلوت شي؛ نو هلته به هم خلق ورننوتل، او هغه ځاى به يې هم تنګوو، او دوى به يې پخپل فكر نه پرېښودل، او د هغوى په چار چاپېر كې به ډېر سړي غونډېدل، خو رسول الله صلى الله عليه وسلم د مروت او اخلاقو له سببه هيچا ته هيڅ نه ويل، نو ځكه داسې حكم رانازل شو: «هر څوك چې غواړي له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره پټې خبرې او څه مصلحت وكړي؛ ښايي چې پخوا له هغه فقيرانو او مسكينانو ته څه خيرات وركړي !»، د دې حكم په منلو كې څو ګټې دي، د غريبانو او فقيرانو سره امداد او معاونت كيږي، او د خيرات وركوونكي د نفس تطهير او تزكيه په عمل راځي، او د منافق او مخلص مسلمان معرفي او پېژندګلوي په ښه شان سره كيږي، او د پټو خبرو د كوونكيو لږ توب په عمل راځي، كه له چا سره به د خيرات وركولو څه شى نه وو؛ نو هغه له دې قيد معاف وو، كله چې دا حكم نازل شو، نو منافقانو د بخل او كنسكى لامله هغه عادت پرېښود، او مسلمانان هم وپوهېدل چې ډېرې پټې خبرې كول د الله تعالى نه خوښيږي، او د دې لپاره يې داسې حكم را نازل كړى دى، په پاى (آخر) كې يې دا حكم په راتلونكې آيت سره منسوخ وفرمايه:

ءَأَشۡفَقۡتُمۡ أَن تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَٰتٖۚ فَإِذۡ لَمۡ تَفۡعَلُواْ وَتَابَ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥۚ وَٱللَّهُ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ١٣

آیا ویر بړئ تاسې (له فقر) چې وړاندې کړئ په مخکښې د پټې خبرې ستاسې صدقات خیراتونه، پس په هغه وخت کې چې ونه کړ تاسې دغه (خیرات) او رجوع په رحمت سره وکړه الله پر تاسې باندې؛ نو قائم کړئ سم ودروئ (سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړئ تاسې زکات، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د دغه (الله)، او الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو باندې (هم) چې کوئ تاسې (نو جزاء به یې درکړي).

تفسیر: یعنې د صدقې د ورکولو له حکم څخه کوم مقصد چې وو؛ هغه حاصل شو، اوس مو دا مؤقت حکم له تاسې څخه پورته کړ، ښایي چې تاسې د هغه حکم په تعمیل کې په صدق او د زړه له کومې څخه زیار (کوښښ) وکړئ چې هیڅ منسوخ کېدونکی نه دی، او هغه لمونځ روژه او نور حسنات دي، چې له دوی څخه د تاسې د نفس پوره تطهیر او تزکیه کیږي.

أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ تَوَلَّوۡاْ قَوۡمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم

آیا نه ګورې ته (ای محمده !) هغو (منافقانو) ته چې دوستي کوي له (هغه) قومه (د یهودانو) سره چې غضب کړی دی الله پر هغوی باندې.

تفسیر: دا خلق منافقان او هغه قوم او ټبر یهودان دي (چې دغه منافقین له هغو یهودانو سره دوستي او همدردي کوي).

مَّا هُم مِّنكُمۡ وَلَا مِنۡهُمۡ

نه دي دغه (منافقان) له تاسې (مؤمنانو) څخه او نه له هغو (یهودانو) څخه.

تفسیر: یعنې منافق نه په پوره ډول په تاسې مسلمانانو کې شامل دی ځکه چې په پټه کافر دی، او نه په پوره ډول په هغو یهودانو کې ګډ او شامل دي ځکه چې په ښکاره سره ځان مسلمان بولي: ﴿مُّذَبۡذَبِينَ بَيۡنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِۚ﴾.

وَيَحۡلِفُونَ عَلَى ٱلۡكَذِبِ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ١٤

او قسمونه خوري (منافقان په دعوی د اسلام) په دروغو باندې حال دا چې دوی پوهیږي (پخپلو دروغو).

تفسیر: قسمونه خوري منافقان په دعوی د اسلام او احترام د سید الأنام صلی الله علیه وسلم، حال دا چې دوی پوهیږي چې دروغ وایي، او دروغ هم له بېخبری او غفلت څخه نه بلکه په قصد سره پر دروغو خبرو باندې قسمونه خوري، مسلمانانو ته وایي: ﴿إِنَّهُمۡ لَمِنكُمۡ﴾ «هغوی له تاسې څخه دي او تاسې غوندې په رښتیا سره مسلمانان دي»، او حال دا دی چې هغوی له اسلام سره له لرې نه هم څه نسبت نه لري.

أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمۡ عَذَابٗا شَدِيدًاۖ

تیار کړی دی الله دوی ته عذاب ډېر سخت.

تفسير: چې د هغوی په نسبت د دې پاک قرآن د (النساء) د سورت په (٢١) ركوع (١٤٥) آيت كې داسې ويلي شوي دي: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾.

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

بېشكه دوی لره بد دی هغه شی چې وو دوی چې كول به يې (له ګناهونو).

تفسير: يعنې كه څه هم اوس هغوی ته د دوی بد كارونه په نظر ورنشي، خو هغوی د نفاق په كارونو كې هسې سره بوخت دي چې ځان ته ډېر خراب تخم كري، او خپل ځانونه پخپلو لاسو سره په بلا اخته كوي.

اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٦﴾ لَّن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾

ګرځولي يې دي قسمونه خپل ډال (چې پرې ساتي سر او مال خپل)، پس منع كړل دوی (په دغو قسمونو سره مؤمنان) له لارې د الله څخه، پس دوی لره دی عذاب سپكوونكی. له سره به دفع نه كړي له دوی څخه (په قيامت كې) مالونه د دوی، او نه اولاد د دوی له (عذابه د) الله څخه هيڅ څيز، دغه كسان ياران ملګري د دوزخ دي، دوی به په دې دوزخ كې تل اوسېدونكي وي.

تفسير: يعنې د دروغو په قسمونو سره خپل ځانونه او مالونه د مسلمانانو له لاسو څخه ساتي، او خپل ځان مسلمان ورښكاروي، او د دوستۍ او خپلوۍ په ډول نور سړي هم د اسلام له لارې څخه باسي، نو په ياد يې ولرئ چې داسې خلقو ته په دې ډول سره هيڅ يو پت او عزّت نه پاتې كيږي، او د ذلّت او سپكتيا په سختو ربړو او عذابونو ګكړ كيږي، كله چې د سزا وخت راورسيږي؛ نو دوی د الله تعالی له لاسه خپل ځانونه نشي ژغورلی، او دوی ته د دوی هغه مالونه او اولادونه څه مرسته او مدد رسولی نشي، چې دوی د هغو د حفاظت لپاره په دروغو سره قسمونه پرې خوړل.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ ۖ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ

(ياد كړه ای محمده !) هغه ورځ چې ژوندي پورته كړي (دوی) الله ټول؛ نو قسمونه به خوري دوی هغه (الله) ته لكه چې قسمونه خوري دوی تاسې ته (په دنيا كې ای مسلمانانو)، او ګمان به كوي (دوی) چې بېشكه دوی په يو كار دي (نفعمن او پر كومه ښه لاره درومي).

تفسير: يعنې د دې ځای هغه روږد شوي عادت به هلته هم له دوی سره وي، لكه چې دلته ستاسې په مخ كې په دروغو سره ځانونه ساتي، او داسې ګڼي چې مونږ ډېر هوښيار يو، او ډېر ښه چالونه چلوو، د الله تعالی په مخ كې به هم د دروغو قسمونو په يادولو سره ځان تياروي، او وايي: ای پروردګاره ! مونږ خو داسې نه وو، او داسې وو، ښايي دوی داسې ګڼي چې هلته به هم په داسې اقوالو او افعالو او ويناوو سره نجات مومو !.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾

واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشكه دوی هم دوی دي دروغجنان (چې له الله سره هم دروغ وايي).

تفسير: بېشكه چې اصل او ډېل دروغ هغه دي چې د الله تعالی په مخكښې يې هم وايي، او د خپلو هغو دروغ ويلو څخه هيڅ نه شرميږي.

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَأَنْسٰهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ؕ

غالب شوی دی پر دوی باندې شیطان، نو هېر کړی دی شیطان له دوی نه ذکر ـ یاد د الله.

تفسیر: پر هر چا باندې چې شیطان داسې پوره لاس ولري؛ نو د هغه زړه او دماغ داسې مسخ او بدلیږي چې هیڅ یو شی یې په یاد نه پاتې کیږي، او په دې باندې هیڅ نه پوهیږي چې آیا پاک الله هم شته؟ که نه؟ دا کمبخت د الله تعالی له عظمت، لویي، جلال او کبریاء څخه ځان نه خبروي، او داسې خیال کوي چې په قیامت کې به هم د دروغو په مرسته خپل ځان وژغوري.

أُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ ؕ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾

(دغه هیروونکي کسان) لښکر د شیطان دی، واورئ ! خبردار شئ ! بېشکه لښکر تابعان د شیطان همدوی دي زیانکاران.

تفسیر: د شیطاني لښکرو انجام ضرور خراب دی، نه په دنیا کې د دوی مکر، فریب، منصوبې د وروستني برې مخ لیدلی شي، او نه په آخرت کې له سخت عذاب څخه خپل ځانونه ژغورلی شي.

إِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗٓ أُولٰٓئِكَ فِى الْأَذَلِّيْنَ ﴿۲۰﴾ كَتَبَ اللّٰهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِىْ ؕ إِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿۲۱﴾

بېشکه هغه کسان چې مخالفت کوي له الله او له رسول د دغه (الله) څخه؛ دغه (د مخالفانو ټولي) په (جملې د) ذلیلانو مغلوبانو کې دي. لیکلي دي الله (په لوح محفوظ کې) چې خامخا به غلبه بری وکړم هرومرو زه او رسولان ځما، بېشکه الله ډېر قوي دی ښه غالب دی.

تفسیر: یعنې له الله تعالی او د ده له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مقابله کوونکی چې د حق او صداقت په خلاف جنګیږي؛ سخت ناکام، سپک او ذلیل دي، پاک الله په لوح محفوظ کې لیکلي دي چې: په پای کې یواځې حق او حقّانیت لره بری او غلبه ده، او د ده پیغمبران هرومرو (خامخا) مظفّر او منصور کیږي، دغه تقریر پخوا له دې په څو ځایونو کې هم تېر شوی دی.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْٓا اٰبَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ؕ أُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِىْ قُلُوْبِهِمُ الْإِيْمَانَ

او نه به مومې ته (ای محمده !، او نه ښاییږي چې بیامومې) یو قوم چې ایمان یې راوړی وي په الله، او په ورځې آخرې (د قیامت) چې دوستي به کوي دوی له هغه چا سره چې مخالفت کوي له الله او له رسول د دغه (الله) نه، اګر که وي (دغه مخالفین) پلرونه د دوی، او ځامن د دوی، یا وروڼه د دوی، یا (نور قبیله) خپلوان د دوی، دغه (قوم چې له دښمنانو د الله سره دوستي نه کوي) لیکلی دی (الله) په زړونو د دوی کې ایمان.

تفسیر: یعنې ایمان د هغوی په زړونو کې داسې ټینګ ثبت شو، لکه هغه لیکه چې پر ډېره باندې لیکلې شوې وي.

وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ۖ

او قوي كړي يې دي دوى په مدد له نزده خپل څخه، (او قوي كړي قوت وركړى دى الله تعالى دوى لره په روح رحمت نصرت خپل سره، يا په نور رڼا د زړه يا په قرآن عظيم الشأن سره).

تفسير: يعنې غيبي رڼا يې ورته عطاء وفرمايله، چې له هغې څخه زړه ته يو راز ځانته معنوي ژوندون وررسيږي، يا د (روح القدس جبريل) په وسيله سره يې مرسته وفرمايله.

وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ

او داخل به كړي دوى (الله) په جنّتونو كې چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، تل به وي دوى په هغو (جنتونو) كې، راضي شو الله له دوى څخه، او راضي شول دوى له الله څخه. (او خوشال شو الله تعالى له دوى نه په سبب د طاعت سره په دنيا كې، او خوشاله شول دوى له الله تعالى څخه په موندلو د لقاء او رضاء او عطاء د جنّت په آخرت كې).

تفسير: يعنې دا خلق د پاك الله لپاره له ګردو اعداء الله څخه خپه او ناراض شوي دي، نو الله تعالى له هغوى څخه خوښ دى، له هر چا څخه چې الله تعالى خوښ وي؛ نو دى نور څه غواړي.

اى رب العالميـنـه ! وګرځوه مونږ له دغو څخه !.

أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ ۚ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

دغه (خلق) دي حزب ـ لښكر د الله، واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشكه لښكر د الله چې دى هم دوى دي په مراد رسېدونكي برياليان (كامياب).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «يعنې هغه څوك چې د الله تعالى له مخالفينو سره دوستي نه لري، اګر كه يې پلار وي يا نور خپلوان هم وي؛ هغه هم رښتوني مسلمانان دي، او هغو ته هم دا درجه وررسيږي»، د كرامو أصحابو هسې شان وو چې د الله تعالى او د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم په معاملو كې به يې د هيڅ څيز او هيچا پروا نه كوله، په همدې سلسلې كې د أحد په غزا كې ابو عُبيده رضي الله تعالى عنه خپل پلار وواژه، د بدر په غزا كې ابو بكر الصدّيق رضي الله تعالى عنه د خپل ځوى د مقابلې لپاره ځان تيار كړ، مصعب بن عُمير رضي الله تعالى عنه عُبيد بن عُمير وو وواژه، عمر بن الخطّاب رضي الله تعالى عنه د خپل ماما عاص بن هشام، علي بن أبي طالب، حمزه، عبيده بن الحارث رضي الله تعالى عنهم د خپلو خپلوانو مخې ته چې عُتبه، شيبه، او وليد بن عُتبه وو؛ ووتل او هغوى يې ووژل، او رئيس المنافقين عبد الله بن أبيّ يعنې د عبد الله ځوى چې هغه هم عبد الله نومېده، او د أبيّ لمسى وو؛ د رسول أكرم صلى الله عليه وسلم په مخ كې د مريسيع په غزا كې عرض وكړ، چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! كه ستاسې امر وي؛ نو زه د خپل پلار سر اوس پرې كوم، او ستاسې په حضور كې يې لكه يو پنډوس غورځوم، خو د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا خبره خوښه نه شوه، فرضي الله عنهم ورضوا عنه.

تمّت سورة المجادلة، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الْحَشْرِ

«د (الحشر) سورت مدني دی، (۲۴) آیته او درې رکوع لري، په تلاوت کې (۵۹) او په نزول کې (۱۰۱) سورت دی، وروسته د (البینة) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ①

نسبت د پاکي کوي الله ته هر هغه چې په اسمانونو کې او هر هغه چې په ځمکه کې دی (سره له اسمانونو او ځمکې)، او همدغه (الله) ښه غالب دی ښه حکمت والا دی.

تفسیر: لکه چې د هغه د زبردستۍ غلبې او د حکمت له آثارو څخه یوه پېښه او واقعه وروسته له دې نه بیانیږي.

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ ۚ

دغه (الله) هغه ذات دی چې ایستلي یې دي هغه کسان چې کافران شوي وو له اهل د کتابونو څخه له کورونو خپلو څخه په اول د ایستلو د دوی.

تفسیر: له مدینې منورې څخه د مشرق په لوري د څو کروهو په فاصله (واټن) کې د یهودانو د قوم او ټبر یو کلی وو چې «بني نضیر» باله کېده، دا ټبر د ډېرو سرېو او شتو ـ مالونو خاوند وو، او پخپلو کلکو او مضبوطو کلاوو باندې یې زیات اطمینان او ډېره ډاډینه لرله.

ځمونږ پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم کله چې هجرت وفرمایه، او په مدینې منورې کې یې هستوګنه غوره کړه؛ نو ړومبی دوی له مسلمانانو سره د روغې تړون وکړ، او داسې یې غوټه کړه چې مونږ به ستاسې په مقابله کې د نورو مرستې نه کوو، یعني د عدم تعرّض معاهده یې وتړله، بیا دوی د خیانت له مخې د مکې معظّمې له کافرانو سره په پټه مکاتبې، لیکنې، خبرې اترې کولې، تر څو چې د دوی یو لوی مشر «کعب بن الأشرف» له څلوېښتو سورو سره مکې معظمې ته ځان ورساوه، او له بیت الله سره مخامخ د مسلمانانو په مخالفت له قریشو سره یې معاهده او تړون وکړ، څه موده وروسته د الله او رسول صلی الله علیه وسلم له امر سره سم دغه (کعب) د خپلې دغې درغلۍ او خیانت لامله د «محمد بن مسلمه» رضي الله تعالی عنه له لاسه وواژه شو، بیا هم د بني نضیر له لوري د غدارۍ او بد عهدۍ سلسله جاري وه، د مکر، فرېب او دغابازۍ له مخې دوی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره له څو تنو اصحابانو وبلل چې پخپلو کورونو کې یې په مکر، فرېب او درغلۍ سره ناځاپه په شهادت ورسوي، یو ځلې یې د یوې لوړې په څنګ کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم له پاسه یو د ژرندې پل ور وغړاوه، چې که ځمونږ په پیغمبر صلی الله علیه وسلم باندې لګېدلی وی؛ نو په شهادت به رسېدلی وو، مګر په دې ګردو مواقعو کې د الله تعالی په فضل او مرحمت سره اسلام او مسلمانانو د دوی له شرورو څخه نجات وموند، بالآخر رسول أکرم صلی الله علیه وسلّم له مسلمانانو سره یوه جرګه وکړه، او په هغې کې یې دا سره غوټه کړه چې له بني نضیر سره دې غزا وشي، کله چې مسلمانانو په ډېر سرعت ګړندیتوب او تلوار سره په هغوی باندې حمله یرغل ور ووړ، او د دوی ګردې کلاوې او کلي یې کلابند او محاصره کړل؛ نو دوی سخت مرعوب شول، او وویرېدل،

او د وېرې او ډار لامله له خپلو کلاوو څخه د باندې په ډېر جګړې ته راونه وتل، او عمومي جنګ ته وار ونه رسېد، او بیا یې د روغې غوښتنه وکړه، تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په دوی باندې داسې مرحمت او مهرباني وفرمایله، چې دوی دې له مدینې منورې څخه د باندې ووځي، د دوی سرونه او وینې به ساتلې وي، دوی دې د خپلو منقوله وو اموالو څخه هومره شیان چې وړی یې شي؛ یودې سي، خو د دوی غیر منقوله مالونه به د مسلمانانو په لاسونو کې وي، د الله تعالی په حکم هغه کلاوې او ځمکې او نور د مسلمانانو په لاس او قبضه کې ولوېدل، خو د غنائمو په ډول ونه ویشلی شوې، بلکه یواځې ځمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په واک کې پاتې شوې، محمد رسولُ الله صلی الله علیه وسلم د دې ځمکې زیاتره برخه پر مهاجرینو باندې وویشله، او د هغو مصارفو بار او پېټی یې د انصارو له اوږو څخه سپک کړ چې انصارو به پر مهاجرینو کول، او په دې ډول سره دواړو ته له هغه ځنې ګټې ورسېدې، او هم رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د خپلې کورنۍ خرڅ او د نبوّت د مقام کلنې مصارف له همدې جایداده اخیسته، که له داسې مصارفو څخه څه شی بېرته پاتې کېده؛ هغه به یې د الله تعالی په لاره کې صرفول.

په دې سورت کې د همدې قصې په لوري اشاره شوې ده، چې الله تعالی همغه غالب قوي حکمت والا ذات دی، چې لپاره د ذلیل کولو یې وویستل هغه کسان چې کافران شوي وو له اهل کتاب څخه چې یهودان د بني نضیر وو له کورونو خپلو نه، چې په ځمکه د مدینې منورې کې وو، په اول د جمع کېدلو د لښکرو سره، یعنې یواځې په همغه یو یرغل سره وډار شول، او په همغې ړومبنۍ جګړې کې یې خپل کور او کلی او کلکې کلاوې ویجاړې پرېښودلې، او له مدینې څخه وتښتېدل، او هیڅ یوه مېړانه او ثابت قدمي یې له ځانه ورښکاره نه کړه.

مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ

ګمان نه کاوه تاسې (ای مؤمنانو) چې وبه وځي دوی (له مدینې نه)، او ګمان کاوه دوی چې بېشکه دوی لره منع کوونکې ساتونکې دي کلاوې د دوی له (عذابه د) الله، پس راغی پر دوی (عذاب د) الله له هغه ځایه چې ګمان نه کاوه دوی، او واچوله (الله) په زړونو د دوی کې وېره.

تفسیر: یعنې د هغوی د ساز او سامان، ټینګو کلاوو، او د توریالي توب او مېړانې په نسبت به ستاسې خیال داسې نه وو، چې تاسې دومره ژر به هغوی پرې کړئ، او دوی به خپلې وسلې له لاسو غورځوي، او نه د هغوی داسې خیال وو چې دا وړو کی او بې وسلې او بې سامان د مسلمانانو ټولی دوی هسې مغلوب او منکوب کړي، هغوی د غفلت په دې خوب کې تللي وو او چې دا مسلمانان چې د هغوی په سر باندې د پاک الله لاس دی؛ ځمونږ تر ټینګو کلاوو پورې چېرې رسېدی شي، او ښایي چې مونږ به د خپلو ښو وسلو، او کلکو مورچلو او مېړانې په سیوري کې د الله تعالی له عذابه ساتلي یو، مګر خو هغوی ولیدل چې هیڅ یو قوّت او طاقت د الله تعالی د حکم مخه نشي نیولی، پر دوی باندې د پاک الله حکم له هغې خوا راورسېد، چې له هغې خوا نه د هغوی خیال او ګمان هم نه وو، یعنې د هغوی په زړونو کې الله تعالی وېره واچوله، او د بې وسلو او بې شتو مسلمانانو ډار یې پر هغوی باندې کېښود، یو خو هغوی د خپل مشر «کعب بن الأشرف» له ناڅاپي وژلو څخه ډېر مرعوب او ترهور وو، اوس نو د مسلمانانو له دې ناڅاپي حملې او یرغل ځنې یې خپل حواس بالکل له لاسه وویستل.

يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ

چې ورانول به یې کورونه خپل په لاسو خپلو سره، او په لاسو د مؤمنانو سره (چې وران کړي ځای د پناهې او ارت شي ورته ځای د جنګ).

تفسیر: یعنې د حرص، غیظ، غضب او قهر په جوش کې به یې د خپلو ودانیو څنځیرونه، ورونه، دړې او نور شلول، ماتول، ورانول او نړول به یې، تر څو له هغو شیانو څخه چې دوی یې له خپلو ځانونو سره نشي وړی؛ مسلمانان ګټور نشي، په دې کار کې مسلمانانو هم له هغوی سره ښې مرستې کولې، یعنې له یوه لوري هغوی په نړولو سره مشغول او بوخت وو، او له بل لوري مسلمانانو هم د هغوی هغه ودانۍ ورانولې، چې دوی هلته مورچل نیولی وو، که په غور سره وکتل شي؛ هغه ورانۍ او تباهي چې د مسلمانانو له لاسه رسېدلې وه؛ هغه هم د همدې بدبختانو د بد عهدیو او شرارتونو په نتیجه کې وه.

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾

پس عبرت واخلئ تاسې ای خاوندانو د سترګو (عقلونو په احوالو د دوی).

تفسیر: یعنې خاوند د بصیرت ته په دې واقعې کې لوی عبرت دی، الله تعالی دا ورښوول چې د ظلم، کفر، شرك، او بد عهدۍ انجام څرنګه کیږي؟ او یواځې په ظاهري اسبابو باندې ډاډه کېدل او د الله تعالی له قدرت څخه غافل اوسېدل د پوهانو کار نه دی.

وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾

او که نه وی لیکلی (مقرّر کړی) الله په دوی باندې وتل (فرار کول) له وطنه؛ نو خامخا په عذاب کړي به وو (الله) دوی لره په دنیا کې (په وژلو او بندي کولو سره)، او دوی لره دی په آخرت کې عذاب د اور.

تفسیر: یعنې د هغوی په برخه له وطنه جلا کېدل لیکلي وو، که دا یې په قسمت کې نه وی لیکلې؛ نو بله کومه دنیوي سزا به هغوی ته ورکوله کېده، او د «بني قریظه وو» په شان به وژل کېدل، لنډه یې دا چې له سزا څخه به دوی خپل ځانونه نشو بچ کولی، دا د الله تعالی حکمت دی چې د وژلو په ځای د هغوی په جلا وطنی سره اکتفاء وشوه، مګر خو دا تخفیف یواځې د هغوی په دنیوي سزا کې شوی دی، ځکه چې د آخرت ابدي سزا په هیڅ ډول سره له کافرانو ځنې نه کمیږي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۖ وَمَنْ يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾

دغه (تعذیب د دوی) په سبب د دې وو چې بېشکه وو دوی چې مخالفت به یې کاوه له الله او له رسول د دغه (الله) سره، او هر هغه چې مخالفت کوي له الله څخه؛ نو بېشکه شدید سخت دی عذاب د الله.

تفسیر: یعنې داسې مخالفانو ته همداسې سختې سزاګانې ورکولی کیږي.

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

هغه چې پرې کوئ تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه، یا یې پرېږدئ هغه ولاړې په بېخونو خپلو باندې؛ نو دغه (ټول) په اذن حکم د الله سره دي.

تفسیر: کله چې دا قوم کلابند شو، نو رسول الله مبارك صلی الله علیه وسلم اجازه وفرمایله چې د هغوی ځینې کم اصلې ونې دې پرې کړی شي!، او هغه باغونه دې ویجاړ شي چې دوی د هغو تر شا پر مسلمانانو ګزارونه کوي،

تر څو چې د هغو د درد لامله په بهر وتلو باندې مجبور شي، او په ډګر کې وجنګيږي، او د ډګر د جګړې په وخت کې له ونو څخه غازيانو ته څه ربړ او تکليف ورپېښ نه شي، د دې امر په سبب ځيني ونې ووهلې شوې، او ځيني يې پاتې شوې، تر څو له بري څخه وروسته د مسلمانانو په ښه ورشي، کافرانو په داسې طعنه ورکولو باندې شروع وکړه، چې دوی خلقو ته پندونه ورکوي چې له فساده ځانونه وژغورئ، مګر دوی پخپله فساد کوي، آيا د ونو پرې کول او سوځول فساد نه دی؟ نو ځکه دا آيت نازل شو، چې دا ګردې چارې د الله تعالی أجلّ وأعلى شأنُه په اذن او حکم سره سمې شوي دي، او د الله تعالی د حکم تعميل ته هيڅ کله هيڅوک فساد نشي ويلی، ځکه چې هغه په ژورو حکمتونو او مصلحتونو باندې مشتمل وي، لکه چې د دې حکم ځيني حکمتونه او مصالح پاس وليکل شول.

وَلِيُخْزِيَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٥﴾

او (بل لپاره د دې دي) چې رسوا کړي (الله) فاسقانو نافرمانانو (يهوديانو) لره.

تفسير: يعنې چې مسلمانانو ته عزت ورکړي، او کافران خوار او سپک کړي، لکه هغه ونې چې پاتې وې؛ په هغو کې د مسلمانانو ګټې او د کافرانو غيظ او خفګان وو، ځکه چې هغوی به د دې پاتې ونو له کتلو څخه ويل چې: دا ونې به د مسلمانانو شي، او هغوی به له دې ځنې ګټې اخلي، او هغه ونې چې پرې شوي يا سوځولې شوي دي؛ په هغو کې د مسلمانانو بری وو، چې د غلبې د آثارو ظهور، او د کفّارو هسې غيظ او غضب منظور وو، چې مسلمانان څومره په شيانو کې څرنګه تصرّفات کوي؟ نو ځکه دواړه امور جائز او په حکمت باندې مشتمل دي.

وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٦﴾

او هغه مال چې راګرځولی دی الله په رسول خپل باندې له مالونو د دوی، پس نه وو ځغلولي تاسې پر دوی هيڅ اس او نه هيڅ اوښ، ليکن الله مسلطوي برې ورکوي رسولانو خپلو ته پر هغه چا باندې چې اراده وفرمايي، او الله پر هر څيز باندې ښه قادر دی.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «په غنيمت او فيء کې همدا فرق او توپير شته، هغه مال چې د جګړې او د جنګ په ډګر کې په لاس راځي؛ هغه غنيمت دی، چې د هغه پنځمه برخه د الله تعالی نذر دی، چې د هغه تفصيل د لسمې پارې په شروع کې تېر شوی دی، او نورې څلور برخې يې پر لښکرو باندې ويشلې کيږي، او هغه شيان چې بې له جنګه په لاس راځي؛ هغه د ټولو مسلمانانو په خزانو کې ايښودل کيږي، او د هغوی په عامّو مصالحو او ضروري کارونو کې لګول کيږي.

مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ

هغه شی چې راګرځولی دی الله پر رسول خپل باندې له (مالونو د) اهل د قريو کليو (بې له جنګه)؛ نو (هغه) دی الله لره، او رسول (د الله) لره.

تفسير: په ړومبنيو آيتونو کې يواځې د بني نضيرو د مالونو د لګولو ذکر وو، اوس د «فيء» د مالونو په نسبت عمومي ضابطه راښيي، يعنې په «فيء» باندې د رسول الله صلی الله عليه وسلم، او وروسته له دوی څخه د امام قبضه او تصرّف وي، چې پر دغو خلقو يې وويشي، د الله تعالی ذکر دلته تبرّکا شوی دی، ځکه چې دی د ګردو شيانو مالک دی، هو ! د کعبې شريفې او د مساجدو صرفيات چې د الله تعالی په نامه ياديږي، ممکن دي چې په کې درج وي.

وَلِذِى الْقُرْبٰى

او (دغه اموال دي) خپلوانو د رسول (الله) لره.

تفسير: يعنې د رسول الله صلی الله علیه وسلّم خپلوانو څرنګه چې د نبي کریم په زمان کې له دې مالونو څخه هغوی ته ورکول کېدل، او په هغوی کې د فقر او مسکنت قید هم نه وو، لکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم خپل تره عبّاس رضي الله تعالی عنه ته چې یو بډای (غني مشر) وو برخه ورکړه، اوس هم وروسته له دوی څخه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خپلوانو ته چې اړ او محتاج وي؛ پر نورو اړو او محتاجانو باندې ترجیح ورکوله کیږي، او ښایي چې امام هغوی ته پخوا له نورو څخه په مخکې برخه ورکړي.

وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ كَيْ لَا يَكُوْنَ دُوْلَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ

او (دغه اموال دي) یتیمانو لره او مسکینانو لره او مسافرانو لره، (مقرر کړی دی الله دا قسمت) لپاره د دې چې ونه ګرځي (دغه اموال) دولت په منځ د غنیانو کې له تاسې څخه (چې له خپله حقه زیات واخلي او فقراوو ته لږ ورکړي).

تفسير: يعنې دا مصارف ځکه راښوولي شوي دي، چې مسلمانان تل د پلار مړیو، اړو، بېکسانو او عامو مسلمانانو په پالنه او پوښتنه کې متوجه اوسي !، او تل د اسلامي عمومي ضروریاتو او مصالحو ته خیال ولري، ځکه چې داسې مالونه د بډایانو او دولتمندانو راکړه ورکړه او نورو ګټو لپاره نه دي، او نه ښایي چې هغه د هغوی د مخصوص جایداد په منزله وګرځي، او یواځې بډایان پرې مزې وکړي، او خوندونه ترې واخلي، او غریبان او اکربان له لوږې څخه ومري، یا عمومي مصالح خراب او ویجاړ پراته وي.

وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ ۚ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝

او هغه څه چې درکړي تاسې ته رسول (د الله)؛ نو وایې خلئ، ویې نیسئ، قبول یې کړئ !، او هغه څه چې منع کوي (رسول الله) تاسې له هغه څخه؛ نو ېېرته شئ ترې (مه یې غواړئ !)، او وویرېږئ له (عذاب د) الله په ځان ساتلو له معاصیو، بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده).

تفسير: يعنې مال او جایداد او نور چې سم د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له امر سره تقسیمیږي؛ هغه د تقسیم امر دې په ډېرې خوښۍ سره ومنلی شي !، هغه چې دررسیږي؛ هغه په خوښۍ سره واخلئ !، او هغه ته چې ورنه کړ شي؛ هغه دې لاس واخلي !، همداسې د ګردو احکامو او نواهیو منل او پابندي په کار ده.

ځکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نافرماني د الله تعالی نافرماني ده، او وویرېږئ که چېرې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د نافرمانی لامله الله تعالی له تاسې څخه ناراضه نشي، او سخت عذاب په تاسې مسلّط ونه فرمایي.

لِلْفُقَرَآءِ الْمُهٰجِرِيْنَ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا
وَّيَنْصُرُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ ۝

(دغه اموال دي) لپاره د فقیرانو هجرت کوونکیو (هغه مهاجران) چې ایستلی شوي دي دوی له کورونو، کلیو خپلو څخه، او له اموالو خپلو څخه، په دې حال کې چې طلبوي دوی فضل ښښنه مهرباني له الله او رضا (د ده)، او مرسته کوي له الله او له رسول د دغه (الله) سره (په نفسونو او مالونو خپلو سره)، دغه (مهاجران) همدوی دي صادقان رښتیني (په ایمان او جهاد کې).

تفسیر: یعنې هسې خو په دې مال پورې د ګردو مسلمانانو حوائج او ضروریات تعلّق او اړه لري، مګر په خصوصي ډول سره د ځان قربانوونکو او ایثار خوښوونکیو رښتینو مسلمانانو حق مقدم او وړاندې دی، چې هغوی یواځې د الله تعالی په خوښې او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په محبّت او اطاعت له خپلو کورونو او مالونو او شتو څخه لاس وینځلی دی، او بالکل په تش لاس له خپل هېواده راوتلي دي، تر څو د الله تعالی او د هغه د رسول الله په کارونو کې په زړه پورې پخپل سر او آزاد کار وکړی شي، او هغه ته په ښه ډول مرسته ورسوي.

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُو الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ

او هغو (انصارو لره دي دغه اموال) چې ځای یې نیولی دی په (دې) کور (مدینه) کې، او (خالص کړی یې دی خپل) ایمان پخوا له دغو (مهاجرانو) څخه.

تفسیر: له دې کور څخه مدینه طیّبه مراده ده، او دا خلق د مدینې منورې انصار دي، چې د مهاجرینو له راتګه وړاندې یې په مدینې منورې کې هستوګنه لرله، او د ایمان په لارو کې زیات مضبوط او مستقیم شوي وو.

يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ

خوښوي محبت کوي دوی له هغه چا سره چې هجرت یې کړی دی دوی ته.

تفسیر: یعنې په مینه او محبت سره د مهاجرینو خدمت کوي، تر دې چې پخپلو مالونو او شتو کې یې هغوی ته برابره برخه ورکړې ده، او د هغوی په شریک ګرځولو کې یې خپل ځانونه تیار کړي دي.

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

او نه مومي دوی په زړونو سینو خپلو کې څه تنګي (حسد) له هغه شي څخه چې ورکړی شوي وي (مهاجرانو لره)، او غوره کوي (مهاجران) مقدّموي یې پر خپلو ځانونو او اګر که وي پر دوی باندې تنګي.

تفسیر: یعنې مهاجرینو ته هغه فضل او شرف چې الله تعالی عطا فرمایلی دی، یا د فيء په مالونو او نورو کې هغه برخه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغو ته عطا فرمایي؛ د هغوی له لیدلو څخه د انصارو زړونه نه خفه کیږي، او په هغوی باندې کینه او حسد نه کوي، بلکه پرې خوښیږي، او په هر څیز کې هغوی پخپلو ځانونو باندې وړاندې ګڼي، پخپله دغه انصاریان مصاعب، متاعب، سختیاوې او ربړونه وچتوي، او په لوږه یې تېروي، مګر هغوی ته هرومرو څه نه څه وررسوي، داسې بې مثله او بې ساری ایثار په دنیا کې تر اوسه پورې هیڅ قوم د بل قوم لپاره نه دی کړی.

وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

او هر هغه څوک چې وساتلی شي له بخل د نفس د ده نه؛ نو همدغه کسان دي همدوی مراد موندونکي په مراد رسیدلي.

تفسیر: یعنې ډېر بریالي او کامیاب دي، هغه قوم چې د الله تعالی په توفیق او لاس نیوي د هغوی په زړونو باندې طمع، حرص او بخل هیڅ اغېزه نشي اچولی، ځکه چې طمّاع او بخیلان کله خپلو نورو وروڼو ته څه ایثار او ګټه رسولی شي؟ او د نورو په خوښې او هوسایی باندې کله خوښیږي؟.

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ

او (اموال) هغو (کسانو لره دي) چې راغلي دي راځي وروسته له دغو (مهاجرو او انصارو) نه.

تفسير: يعنې هغه کسان چې له مهاجرينو او انصارو څخه وروسته د وجود په عالم کې راځي، يا وروسته له دوی څخه د اسلام په حلقه کې داخليږي، يا له وړاندنيو مهاجرينو څنې وروسته يې هجرت کړی مدينې منورې ته راغلي دي، او غوره ړومبنی قول دی.

يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا
إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾

وايي دوی چې: ای ربه څمونږ! مغفرت وکړه مونږ ته او هغو (ديني) وروڼو څمونږ ته چې ړومبی داخل شوي دي (له مونږ څخه) په ايمان کې، او مه ګرځوه په زړونو څمونږ کې بغض او کينه د هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی، بېشکه ته (يا الله) ښه مهرباني کوونکی خورا رحم کوونکی يې.

تفسير: يعنې دغه اخلاف او وروستني کسان هغو اسلافو او سابقينو وړاندنيو ته د ښېنې دعاء کوي، او د خپل هيڅ يو مسلمان ورور په نسبت بغض او کينه په خپل زړه کې نه لري، امام مالک (رحمه الله) له همدې ځايه فرمايي: «هغه سړی چې د صحابه وو په نسبت بغض او کينه ولري، او د هغوی بدګويي وکړي؛ هغه لره د (فيء) په مال کې هيڅ يوه برخه نشته».

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ
لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ

آيا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې منافقان دغابازان شوي دي، وايي هغوی هغو وروڼو خپلو (يهودانو) ته چې کافران شوي دي له اهل د کتابونو: قسم دی که خامخا وويستل شئ تاسې (له مدينې څخه)؛ نو خامخا وبه وځو مونږ هرومرو له تاسې سره، او نه به منو (خبره په ضرر د تاسې کې) د هيچا هيځکله، او که چېرې جنګ شروع کړ شي له تاسې سره؛ نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرومرو له تاسې سره.

تفسير: عبد الله بن أبيّ او نورو منافقانو د بني نضير يهودانو ته پيغام او پټه خبره ورلېږلي وه، چې تاسې مه ويرېږئ، او خپل ځانونه يواځې مه ګڼئ، که مسلمانان غواړي چې تاسې له مدينې څخه وباسي؛ نو مونږ به له تاسې سره درېږو، که د جنګ او جګړې وار ورسېد؛ نو مونږ به له تاسې سره مرسته کوو، دا څمونږ قطعي او ناګرځېدونکې ټينګه فيصله او پرېکړه ده، او پرته له دې څخه مونږ ستاسې په جنګ او جګړه کې د هيچا خبره نه اورو، او نه د هيچا پروا کوو.

وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾

او الله شاهدي ګواهي ورکوي چې بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په همدغو خبرو کې).

تفسير: يعنې دغه منافقان يهودانو ته دغه خبرې له زړه څخه نه وايي، يواځې د مسلمانانو په مخالفت خلق ورپورته کوي، او هسې خبرې کوي چې هغه د مسلمانانو په ګټه نه وي، او هغه خبرې چې په ژبه وايي؛ په هغو باندې هيڅ عمل نه کوي.

لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِن قُوتِلُوا لَا يَنصُرُونَهُمْ

قسم دی که وویستل شي دغه (یهودان) (له کورونو خپلو نه)؛ نه وځي دغه (منافقان له هغو یهودانو) سره (له کورونو خپلو نه)، او که جنګ وکړ شي له هغو (یهودانو) سره؛ نو مرسته مدد نه کوي دغه (منافقان) هغوی سره.

تفسیر: کله چې په مدینې منورې کې جګړه ونښته، او د «بني نضیر» یهودان محصور شول، په هغه نازک حال کې هیڅ یو منافق د دوی مرستې او مدد ته ونه رسېد، په پای کې کله چې هغوی وویستل شول، دغه منافقان په دې وخت کې هم په ډېرې خوشالی سره پخپلو کورونو کې ناست وو.

وَلَئِن نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٢﴾

او که (اراده د) مدد مرستې وکړي دغه (منافقان) دغو (یهودانو) لره؛ خامخا وبه ګرځوي دغه (منافقان) په تېښته سره شاوې خپلې، بیا به مدد مرسته ونه کړی شي له دوی سره (منافقانو یهودانو سره وروسته له ماتې).

تفسیر: یعنې که په فرض محال سره منافق د هغو یهودانو مرستې ته راغلي وی؛ نو نتیجه به څه کېده؟ پرته له دې څخه چې د مسلمانانو له مقابلې څخه بېرته وتښتي بل نتیجه نه لري، او بیا به د دوی مرسته څرنګه کېده؟ نو د دوی د مرستې لپاره به هم څوک نه رسېده.

لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾

خامخا تاسو (ای مؤمنانو) ډېر سخت یئ له جهته د وېرې په سینو زړونو د دغو (منافقانو) کې له (وېرې د) الله، دغه وېره (د منافقانو له مؤمنانو څخه) په سبب د دې ده بېشکه چې دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهیږي (نه پېژني الله).

تفسیر: یعنې که د الله تعالی په عظمت باندې دغه منافقان پوهېدی، او د هغوی په زړونو کې د الله تعالی خوف او وېره وی؛ نو کفر او نفاق به یې ولې غوره کاوه؟ هو ! د مسلمانانو د شجاعت او مېړانې څخه ویریږي، ځکه د مسلمانانو په مقابل کې نه شي ودرېدلی، او نه د جنګ په ډګر کې له ځانه څه ثبات او توره او مېړانه ورښوولی شي.

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاءِ جُدُرٍ ۚ

جنګ به ونه کړي دغه (یهودان) له تاسې سره (ای مؤمنانو) ټول په ګډه سره مګر په قریو کلیو ټینګ کړیو شویو کې، یا وروسته له دېوالونو سنګرونو څخه.

تفسیر: یعنې څرنګه چې د دې خلقو په زړونو کې د مسلمانانو وېرې او خوف ځای نیولی دی؛ نو ځکه د جنګ په ډګر کې نشي جنګېدلی، هو په کلیو او ټینګو کلاوو کې سنګرونه نیولی او جګړې کولی شي، یا که د دیوالونواو ونو او نورو شیانو تر شاوو ځانونه پټ کړي؛ نو جنګېدی شي.

بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ۚ

جنګ د دوی په منځ د دوی کې ډېر سخت دی.

تفسیر: یعنې په جګړو کې چې دوی یې پخپلو منځونو کې کوي؛ ډېر تېز او ګړندي او سخت ښکاري، لکه چې پخوا له اسلامه د «اوس» او «خزرج» د جنګونو تجربه څمونږ په مخ کې پرته ده، مګر د مسلمانانو په مقابله کې د هغوی وینه وچه، توره، پڅه، ژبه بنده او مېړانه ورکه شي.

تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَّقُلُوبُهُمْ شَتّٰى ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ ﴿۱۴﴾

ګمان به کوې ته په دوی چې سره یو دي (حال دا چې) زړونه د دوی سره جلا جلا دي، دا په سبب د دې دي چې بېشکه دوی داسې یو قوم دی چې نه پوهېږي.

تفسیر: یعنې د مسلمانانو په مقابله کې د هغو په ظاهري اتفاق او اتحاد مه غولېږئ، د هغوی زړونه هیڅکله سره غونډ نه دي، او بالکل جلا دي، هر یو د خپل غرض او غوښتنې مین، او د هر یوه فکر او خیال بېل دی، نو ځکه د دوی په منځ کې حقیقي اتحاد او یو جهتي هیچېرې نه پیدا کېږي، که دوی پوهه ولري؛ نو پوهېدل به چې دا نمایشي اتحاد او د ښودنې یووالی هیڅ نه پکارېږي.

كَمَثَلِ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيْبًا ذَاقُوْا وَبَالَ اَمْرِهِمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۵﴾

مثال د دوی (په نه ایمان راوړلو کې) لکه مَثَل (قصه) د هغو کسانو دی چې وو پخوا له دوی نه په نژدې زمانه کې، چې وڅکله هغوی وبال سزا د بدو چارو خپلو، او شته هغوی ته عذاب دردناک (په عُقبا کې).

تفسیر: یعنې اوس په نژدې زمانې کې د «بني قینقاع» یهودانو د خپلې درغلۍ، خیانت، او غدارۍ خوند څکلی دی، کله چې هغوی بد عهدي وکړه؛ نو مسلمانانو له هغوی سره یوه مختصره جګړه ونښلوله، او وروسته د یوه وړوکي جنګ څخه یې هغوی د باندې وشړل، او له هغه څنې په مخ کې په قریبه ماضي کې مکیّانو هم د «بدر» په ورځ کې خپله سزا وموندله، همغسې د «بني نضیرو» انجام هم وګورئ !، چې په دنیا کې د مسلمانانو له لوري پخپل انجام او سزا ورسېدل، او دوی ته د آخرت درد رسوونکی عذاب هم هغسې چې دوی ته ټاکلی شوی دی، هم وررسیږي.

كَمَثَلِ الشَّيْطٰنِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ ۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّنْكَ اِنِّيْٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۶﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَآ اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيْهَا ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۷﴾

(مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې) لکه مثل (قصه) د شیطان داسې دی، کله چې وایي انسان ته چې: کافر شه !، نو کله چې (انسان) کافر شي؛ وایي (شیطان): زه بېزاره جلا یم له تا څخه، بېشکه زه وېرېږم له الله چې رب (پالونکی) د ټولو عالمیانو دی. پس دی عاقبت انجام د دواړو (ګمراه کوونکي او ګمراه شوي) داسې چې بېشکه هغوی دواړه به وي په اور (د دوزخ) کې، تل به اوسیږي دوی (دواړه) په هغه (اور د دوزخ) کې، او همدا جزاء د ظالمانو ده.

تفسیر: یعنې شیطان په اول کې انسان ته د کفر او معصیت تشویق او تحضیض ورکوي، کله چې سړی د ده د اغواء په لومه او دام کې ونښلي؛ نو وایي چې: زه له تا څخه جلا او د تا له کاره بیخي بېزاره یم، زه خو له الله تعالی وېرېږم، «دا وینا به هم د ریا او مکارۍ له مخې وي»، نتیجه به داسې وي چې دی به هم د دوزخ خس او بوټي دړې کېږي، او د هغه د دوزخ د لوېدلو سبب به هم ګرځي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «شیطان به په آخرت کې دا خبره وایي، او د «بدر» په ورځ کې یې هم د یوه کافر په شکل او بڼه نور خلق په جګړه کې اچولي وو، کله چې سترګې یې پر پرښتو

باندې ولګېدې؛ نو ژر وتښتېد، - لکه چې د هغه بیان د (الأنفال) په سورت کې پخوا له دې څخه څمونږ د دغه پښتو تفسیر کې تېر شوی دی- همدا مثال د منافقینو هم دی»، «هغه بني نضیر» ته د خپل حمایت او رفاقت یقین ور کړی وو، او په دې چل سره یې د مخالفت ډګر ته را وویستل، کله چې هغوی په مصیبت سره اخته شول؛ دی جلا (جدا) شو، او لرې ترې کښېناست، ولې آیا هغه په دې ډول د الله تعالی له عذابه خلاصېدی شي؟ هیڅکله نه خلاصیږي، او د دواړو د هستو ګنې ځای دوزخ دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! وویرېږئ له (عذابه د) الله، او ښایي چې ودې ګوري هر نفس هغه شي ته چې وړومبی یې لېږلی دی لپاره د سبا (قیامت).

تفسیر: یعنې ای مؤمنانو ! له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او خپلو ځانونو ته د طاعاتو او عباداتو سرمایه ذخیره برابره کړئ، او فکر وکړئ چې سبا به څه څه شیان در د مخه کېدونکي وي؟ او د قیامت لويې ورځې لپاره مو څه ذخیره او ځېرمه کړې دي؟ او څه شی مو د مخه ورلېږلي دي، چې وروسته له مرګه هغه هلته در په کار شي؟.

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝۱۸

او وویرېږئ له الله، بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو عملونو چې کوئ تاسو.

تفسیر: یعنې ستاسې هیڅ یو کار له الله تعالی څخه پټ نه دی، نو ځکه له هغه الله تعالی څخه وویرېږئ !، او د تقوی او پرهېزګارۍ لارې غوره کړئ !، او له ګناهونو او معاصیو څنې خپل ځانونه وژغورئ !.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ۝۱۹

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو !) په شان د هغو کسانو چې هېر کړی دی هغوی الله، بیا هېر کړ الله په دوی حق د نفسونو د دوی، دغه خلق همدوی دي فاسقان نافرمانان.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله تعالی حقوق یې هېر کړي دي، او د هغه له یاده غافل شوي دي، او د ده د اوامرو او نواهیو هیڅ پروا نه کوي؛ نو الله تعالی هېر کړي دي په دوی باندې حق د نفسونو د دوی، چې له راتلونکیو آفتونو څنې د ژغورنې هیڅ یو فکر او اندېښنه د دوی سره نشته، او په معاصیو او نافرمانیو کې ډوب تللي دي.

لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ۝۲۰

نه دي سره برابر (په نزد د الله) یاران ملګري د اور او یاران ملګري د جنّت، یاران ملګري د جنّت همدوی دي مراد موندونکي په مراد رسیدلي (په لقاء د الله او نعماوو د جنّت).

تفسیر: یعنې ښایي چې هر سړی خپل ځان د جنّت د داخلېدو وړ وګرځوي، چې لاره یې پرته د قرآنکریم د هدایاتو او احکامو په مخکې له غاړې اېښودلو بل شی نه دی.

لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ

که نازل کړی وی مونږ (احکام د دغه) قرآن په یوه غره باندې؛ نو خامخا لیدلی به وو تا هغه (غر) ویرېدونکی فرمان منونکی ټوټې ټوټې کېدونکی له وېرې (د عذابه) د الله.

تفسیر: یعني د افسوس او د حسرت ځای به وي؛ چې قرآن مجید د انسانانو پر زړونو باندې هیڅ یو اثر او اغېزه ونه کړي، حال دا چې د قرآن شریف اثر او اغېزه دومره زبردسته او قوي ده، چې که هغه پر غرونو غونډې یو کلک شي باندې هم راښکته شوی وی، او په هغه کې د پوهېدلو داسې یوه ماده چې په انسانانو کې وي شته وی؛ نو هغه به د متکلم د عظمت په مقابل کې ویرېده، او چاودېده، او له ډاره به یې ټوټې ټوټې کېده.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

او دا مثالونه بیانوو اوروو مونږ هغه خلقو ته (لپاره د دې) چې دوی فکر غور وکړي په کې.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعني د کافرانو زړونه ډېر سخت دي، سره له دې چې د الله تعالی کلام اوري، خو بیا هم ایمان نه پرې راوړي، که غر د دې پاک کلام په مفهوم باندې وپوهېږي؛ نو هغه به هم له ډېرې وېرې وشلیږي».

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۖ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ

دغه الله هغه ذات دی چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مګر خو همدی (دی یوائې)، عالم دی په غیبو باندې، او (عالم دی) په ښکاره وو باندې، هم هغه (الله) دی خورا مهربان ډېر رحم کوونکی. دغه الله (هغه ذات دی) چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مګر خو همدی دی، (یوائې) بادشاه دی، ښه پاک دی (له ټولو قبائحو څخه)، سالم دی (له ګردو عیوبو) څخه، امان ورکوونکی دی.

تفسیر: یعني الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه وأعظم برهانُهُ له ګردو نقائصو او کمزوریو څخه پاک منزّه دی، او له ټولو عیوبو او آفاتو څخه سالم دی، هیڅ یوه خرابي او نقصان نه د هغه دربار ته رسېدلی دی، او نه به وررسیږي، د «مؤمن» ترجمه یې په «امان ورکوونکي» سره کړې ده، او د ځینو نورو مفسّرینو په نزد د «مصدّق» په معنی هم راغلی دی، یعني پخپل قول او فعل سره د خپلو پیغمبرانو د اقوالو او ویناوو تصدیق کوونکی دی، یا د مؤمنانو په ایمان باندې د تصدیق د مهر ثبت کوونکی دی.

الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

شاهد حافظ دی (په اعمالو د بندګانو)، ښه زبردست دی د وېرې خاوند دی، لوی څښتن دی، پاک دی ذات د الله له هغو شیانو چې (مشرکان یې) ورسره شریکوي.

تفسیر: یعني د الله تعالی په ذات او صفاتو او افعالو کې هیڅوک ورسره مل او شریک نه دي.

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ

دغه الله (هغه ذات دی) چې پیدا کوونکی دی راویستونکی دی (له عدم نه وجود ته) صورت ورکوونکی دی.

تفسیر: د (خالق) او د (باري) د فرق په نسبت مو د بني اسرائیل په سورت کې د دې آیت د تفاسیرو په ضمن کې څه اشارې کړې دي، څمونږ دغه مبارک تفسیر بیا ولولئ!.

«المصوّر» صورت جوړوونکی، لکه چې په نطفه باندې یې د انسان تصویر جوړ کړی دی.

لَهُ الْأَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ۚ

همدغه (الله) لره دي نومونه نېک (ډير ښائسة) عمده مخصوص.

تفسير: يعنې هغه نومونه چې په اعلی درجه په ښه والي او کمالاتو او صفاتو باندې دلالت کوي.

يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ

په پاکی سره يادوي هغه (الله) لره هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي.

تفسير: يعنې د قال يا د حال په ژبه سره چې په هغه باندې مونږ او تاسې نه پوهيږو.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

او همدغه (الله) ښه غالب دی ښه حکمت والا دی.

تمّت سورة الحشر بمنّه و کرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُمتَحنَةِ

«د (الممتحنة) سورت مدني دی، (١٣) آيتونه او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (٦٠) او په نزول کې (٩١) سورت دی، وروسته د (الأحزاب) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

ځمونږ پيغمبر صلى الله عليه وسلم په «حُدَيبيې» کې له مکيانو سره روغه وفرمايله، چې د هغې ذکر ځمونږ د دغه پښتو تفسير د (الفتح) په سورت کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، تر دوو کلونو پورې دا روغه قائمه وه، بيا د کافرانو له لوري هغه ماته شوه، نو دلته رسول الله صلى الله عليه وسلم د حربي له اصولو سره سم په پټه خوله افواج ټولول، او د مکې معظمې د بري فتح لپاره يې ترتيبات نيول، د خبرو اترو او ليکونو په لېږلو باندې يې ممانعت او بندشونه کېښوول، چې تر څو د مکې معظمې کافران د دوی له دې تياري څخه خبر نشي، او هغوی هم د جګړې لپاره ځانونه تيار نه کړي، او په دې ډول سره په حرم شريف کې د جګړې مخه ونيوه شي، يوه مسلمان چې «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه نوميده، او د «بدر» له مهاجرينو څخه وو، مکيانو ته يې يو ليک ورولېږه چې: «د محمد صلى الله عليه وسلم لښکر پر تاسې باندې لکه د شپې تياره يا د لوی سيلاو د اوبو په شان درتلونکی دی» دا خبره رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ته د وحي په وسيله ورښکاره شوه، دوی علي «رضي الله تعالى عنه» او ځو نورو اصحابو ته امر ورکړ چې يوه ښځه د مکې شريفې په لوري روانه ده، تاسې ورپسې ورشئ، تاسې به له هغې سره په فلاني ځای کې مخامخ کېږئ، له هغې سره يو ليک دی؛ هغه ورځني واخلئ !، او له ځان سره يې راوړئ، دا أصحاب په تلوار روان شول، او هغه ښځه يې په همغه ځای کې ومونده، هغې ښځې ډېر «ليت او لعلّ» او ورانديې او وروسته وکړ، خو سره له هغه هم همغه ليک (خط) يې ورووسپاره، چې د هغه له لوستلو څخه دا خبره ښکاره شوه چې د «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه له لوري د مکې معظمې د کافرانو په نامه ليکلی شوی دی، او هغوی ته يې د مسلمانانو د تعرّض اطلاع ورلېږلې ده، ځمونږ پيغمبر صلى الله عليه وسلم «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه راوباله، او ترې يې وپوښتل چې: دا څرنګه يو حرکت دی؟ ده ووېل: يا رسول الله ! نه زه کافر يم، او نه مې له اسلامه مخ اړولی دی، رښتيا خبره خو دا ده چې ځما کور او کهول په مکه معظمه کې دی، او هلته د هغوی ساتونکي او پالونکي هيڅوک نشته؛ نو مې غوښتل چې پر کافرانو باندې خپل يو احسان واړوم تر څو هغوی د هغه په معاوضه کې ځما له اهل او عيال سره څه غرض ونه لري، بلکه له هغوی سره څه ښېګڼې هم وکړي، زه پوهېږم چې له دې څخه ماته ډېره ګټه (فائده) رارسيږي، خو اسلام او مسلمانانو ته له هغه ځنې هيڅ يو ضرر نه رسيږي، هغه د فتح او نصرت وعدې چې تاسې ته د الله تعالى له لوري شوي دي؛ هغه په يقيني ډول سره پای (آخر) ته رسېدونکي دي، او د هغو مخه هيڅوک نشي نيولی، لکه چې د ده د هغه خط په منځ کې همدا مضمون ليکلی شوی وو: قسم په الله که رسول الله صلى الله عليه وسلم يواځې هم پر تاسې باندې حمله وکړي؛ نو الله تعالى به ورته مدد ورکوي، او هغه وعدې چې له هغه سره شوي دي؛ خامخا پوره کېدونکي دي.

بلا شُبهه د «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه څخه دا غېته خطايي شوې ده، خو «رحمة للعالمين» وفرمايل: «لا تقولوا له إلا خيرا» «مه وايئ ورته هيڅ شی پرته له خيره» او ويې فرمايل: «چې حاطب د «بدر» د اصحابو څخه دی، او تاسې ته نه دي معلوم چې الله تعالى د «بدر» د اصحابو ګرد ګناهونه ښنلي دي»، د دې سورت زياتره برخه همدې قصې لره نيوونکې ده، لکه چې الله أجل وأعلى شأنُه وأعظم برهانُهُ داسې فرمايي چې:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! مه نيسئ تاسې دښمنان ځما او دښمنان خپل دوستان په دغه حال کې چې غورځوئ لېږئ تاسې خبرونه هغوی ته په سبب د دوستی سره (په منځ ستاسې او د دوی کې) حال دا چې په تحقيق کافران شوي دي هغوی په هغه شي چې راغلی دی تاسې ته له حق (دين او قرآن) څخه.

تفسير: يعني د مکې کافران هم د الله تعالى جل جلاله دښمنان دي او هم ستاسې، نو له هغوی سره دوستي مه کوئ !، او هغوی ته دوستانه پيغامونه لېږل مسلمانانو لره ښه نه دي، او په تحقيق کافران شوي دي هغوی په هغه څه چې راغلی دی تاسې ته له حق دين څخه، نو د دې لامله د الله تعالى دښمنان شول.

يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ

چې وباسي دوی رسول (د الله) او هم تاسې (له خپل وطن مکې څخه ځکه) چې ايمان راوړی دی تاسې په الله چې رب ستاسې دی.

تفسير: يعني پيغمبر ته او تاسې ته يې څنګه ربړونه او زحمتونه دروررسول، او تاسې يې د خپل هېواد او وطن په پرېښوولو باندې اړ کړئ، يواځې په همدې خبره سره چې تاسې ولې د يوه الله تعالى چې ستاسې او د ګردو (ټولو) مخلوقاتو پروردګار دی؛ عبادت کوئ؟ نو له دې څخه به لويه دښمني او عداوت څه وي؟ د تعجّب ځای دی چې تاسې له داسې سړيو سره دوستي کوئ؟ او د خپلوی لاسونه وروړاندې کوئ؟.

إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي

که چېرې يئ تاسې چې راوتلي يئ تاسې (له اوطانو خپلو) لپاره د جهاد جنګ په لاره ځما کې، او لپاره د رضا خوښی غوښتلو ځما.

تفسير: يعني که ستاسې له کوره وتل ځما د خوښی لپاره او ځما په لاره کې د جهاد لپاره وي، او خاص ځما د رضا لپاره تاسې نور د خپلو ځانونو دښمنان کوئ؛ نو بيا په هغې دښمنی کې د دوستی ارتباط د څه لپاره دی؟ آيا د هغو کسانو په ناراضی چې تاسې د الله تعالى رضا ګڼلې وه، اوس غواړئ چې هغوی له خپلو ځانونو څنې رضا او خوښ او الله تعالى ناراض کړئ؟ (العياذ بالله).

تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنتُمْ

چې په پټه (خبرې) لېږئ تاسې هغوی ته په (سبب د) دوستی سره، او زه ښه عالم يم په هغه څه چې پټوئ تاسې، او په هغه څخه چې ښکاروئ تاسې.

تفسير: يعنې که يو سړی وغواړي چې يو کار له ګردو خلقو او نړيوالو څخه په پټه اجرا کړي؛ نو آيا هغه له الله تعالی څخه هم پټولی شي؟ وګورئ چې «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه څومره زيار وکړ، او کوښښ يې وکړ چې د خپل ليک اطلاع هيچا ته ورنه کړي، خو الله تعالى له هغه څخه خپل رسول خبردار کړ، او دغه پټه خبره ښخوا له وخته ورڅرګنده شوه.

وَمَنْ يَّفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ①

او هر څوک چې وکړي دغه (کار) له تاسې څخه؛ نو په تحقيق ورکه کړې يې ده سمه صافه لاره.

تفسير: يعنې که سره له مسلمانۍ داسې کار وکړي، او داسې يو وګڼي چې دی به د هغه په پټو ساتلو کې بری ومومي؛ نو سخته غلطي او زيات تېرواته کوي.

إِنْ يَّثْقَفُوْكُمْ يَكُوْنُوْا لَكُمْ أَعْدَآءً وَّيَبْسُطُوْٓا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوْٓءِ وَوَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ ②

که چېرې ظفر بری ومومي (کفّار) په تاسې باندې (نو) شي به دوی تاسې لره دښمنان، او اوږده به کړي تاسې ته لاسونه خپل (په وهلو او وژلو د تاسې)، او (اوږدې به کړي) ژبې خپلې په بدۍ (ويلو د تاسې) سره، او خوښوي به دوی (دغه) چې کافران شئ تاسې (لکه چې دوی دي).

تفسير: يعنې له دې کافرانو څخه په موجوده حالت کې څه هيله او اسره مه لرئ !، که څه هم تاسې زياته پېرزوينه او رواداري پر هغوی باندې وکړئ، او د دوستي اظهار وکړئ؛ هغوی هيڅکله د مسلمانانو خير غوښتونکي نشي کېدی، او سره له دې انتهايي رواداريو که د هغوی لاسونه پر تاسې باندې بر شي؛ نو له هيڅ راز خرابۍ او دښمنۍ څنې خپل ځانونه نه منع کوي، په ژبو او لاسو سره هر ډول ضررونه او ايذاوې تاسې ته دررسوي، او داسې غواړي هم هغسې چې هغوی له صداقته منکران دي؛ تاسې هم منکران کړي، نو آيا داسې شريران او بد باطنان د دې خبرې وړ دي چې هغوی ته هسې پيغامونه ولېږل شي؟.

لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَآ أَوْلَادُكُمْ ۚ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ۚ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ③

له سره به نفع در ونه رسوي تاسې ته (که کافران شئ) خپلوي ستاسې، او نه اولاد ستاسې په ورځې د قيامت کې فيصله به وکړي (الله) په منځ ستاسې کې، او الله په هغو عملونو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: حاطب رضي الله تعالى عنه هغه خط د خپل اهل او عيال لپاره ليکلی وو، نو په دې باندې داسې تنبيه فرمايي چې اولاد او خپلوان د قيامت په ورځ هيڅ نه پکارېږي، الله تعالى د هر يوه سړي اعمال تر ذرې ذرې پورې هم ګوري، او سم له هغه سره فيصله او پرېکړه کوي، د الله تعالى دا فيصله هيڅ يو څوی، لمسی، کړوسی خپل، خپلوان او عزيزان نشي ماتولی، نو بيا دا کومه عقلمندي ده چې يو مسلمان د خپل اهل او عيال لپاره الله تعالى له خپل ځان څخه نارضا کړي، په ياد يې ولرئ چې له هر شي څخه د الله تعالى رضامندي او خوښي وړاندې ده، که دی له مونږ څخه راضي وي؛ نو د هغه په فضل او کرم سره ګرد کارونه ښه کيږي، او که الله تعالى نارضا شي؛ نو هيڅ شی نه پکارېږي.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا۟ لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا۟ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ

په تحقيق شته تاسې لره (ای مؤمنانو !) طريقه ښه (چې اقتداء پسې کولی شئ) په (قول او فعل) د ابراهيم کې او په (قول ـ فعل د) هغه چا کې چې ده سره وو (له مؤمنانو)، کله چې وويل (دغه ابراهيم او اتباعو يې مشرکانو د) قوم د دوی ته چې: بېشکه مونږ جلا بېزاره يو له تاسې څخه، او (بېزاره يو) له هغه څيزه چې عبادت يې کوئ تاسې بې له الله، منکران شوي يو مونږ (په باطل دين) ستاسې باندې، او ښکاره شوی دی په منځ ځمونږ او ستاسې کې عداوت، دښمني او بغض حسد ابدي همېشه، تر هغه پورې چې ايمان راوړئ په الله باندې يواځې (چې واحد لا شريک دی).

تفسير: يعني هغه کسان چې سره له اسلامه د ابراهيم (عليه وعلى نبيّنا أفضل الصلاة والسلام) سره ملګري شوي دي، هر يوه په خپل وخت کې په خپلو فعلونو او قولونو سره له هغو کفارو ځنې د بېزارۍ او بېلتون اعلان کړی دی، او ابراهيم عليه السلام سره له نورو مؤمنانو اتباعو خپلو هغو مشرکانو د قوم خپل ته وويل چې: په تحقيق سره مونږ بېزاره يو له تاسې څخه، او بېزاره يو له هغه شي څخه چې عبادت يې کوئ تاسې بې له الله چې بُتان دي، او کافر شوي يو مونږ په دين يا په معبود ستاسو باندې، يعنې تاسې ای کفارو څرنګه چې له الله تعالى څخه منکران يئ، او د الله تعالى د احکامو پروا نه کوئ؛ نو مونږ هم ستاسې له طريقې څخه منکران يو، او د يوې ذرې په مېچ هم ستاسې فکر او پروا نه کوو، او ښکاره شوی دی په منځ ځمونږ او ستاسې کې عداوت، دښمني او بغض کينه همېشه تل تر هغه پورې چې ايمان راوړئ تاسې په الله تعالى باندې يواځې، يعنې دا دښمني به هلته پای ته رسيږي چې تاسې شرک او کفر پرېږدئ، او د همغه يـوه مالک الملک والملکوت أکـرم شأنُه وأعظم برهانُهٗ هسې بندګان او چوپړان شئ لکه چې مونږ يې هم بندګان او تابعان يو.

إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ

مګر خو (اقتداء مه کوئ د) يوې خبرې د ابراهيم (چې ويلې يې وو پخوا له منع کيدلو) پلار خپل ته (داسې) چې خامخا زه بخښنه غواړم هرومرو (خامخا) د تا لپاره، او مالک نه يم زه تا لره له عذابه د الله د هيڅ څيز.

تفسير: يعني يواځې دعا کولی شم، د کومې ګټې او نقصان مالک نه يم، الله تعالى هر څه چې وکړي کولی يې شي، او د هغه مخه هيڅوک نشي نيولی، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې ابراهيم عليه السلام هجرت وکړ، او بيا يې خپل تېر ته مخ ونه ګرځاوه، نو آيا تاسې به هم همغسې کوئ؟ يو خو ابراهيم عليه السلام کله چې دا خبره ورمعلومه نه وه خپل پلار ته يې دعا وکړه، او هر کله چې دا خبر ورمعلومه شوه چې مشرکان له غُفران څخه محروم دي؛ نو چپ شو، اوس چې هغه خبره تاسې ته ښکاره شوه؛ نو ځکه د کافرانو ښنه مه غواړئ !».

او ويل ابراهيم عليه السلام او اتباعو يې داسې چې:

رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٤﴾

ای ربه ځمونږ (خاص) په تا باندې توکّل کړی دی مونږ او (خاص تاته) رجوع کړې ده مونږ، او (خاص) تاته بېرتـه ګرځېدل د ګردو دي (په آخرت کې لپاره د جزاء).

تفسير: يعني ګرد مو پرېښوول، او تاته مو هيله وکړه، او د خپل له قوم او له ټبر څخه مو پرېکړه وکړه، او له تا سره مو خپل علاقه ونښلوله، او تاته مو رجوع وکړه، او په دې باندې پوهيږو، چې د ګردو ورتګ ستا په لوري دی.

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٥

(وويل ابراهيم او اتباعو د ده) ای ربه څمونږ ! مه ګرځوه ته مونږه فتنه ځای د ازمويلو هغو کسانو لره چې کافران شوي دي، او ببښنه وکړه مونږ لره ای ربه څمونږ، بېشکه هم ته يې ښه غالب قوي ښه حکمت والا.

تفسير: يعني مونږ د کافرانو لپاره فتنه او د ازمويښت محل د مشق تخته مه ګرځوه !، او مونږ پخپل فضل او کرم سره په دغسې حالت کې وساته، چې د هغو له ليدلو څخه کافران خوښ نشي، او پر اسلام او مسلمانانو باندې د تمسخر او استهزاء غږونه وکړي، او څمونږ په مقابل کې په خپل حقانيت باندې استدلال وکړي، بېشکه هم ته يې ښه غالب قوي په انفاذ د احکامو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوې، يعني څمونږ تقصيرات او کوتاهي وبښه، او را معاف يې کړه، ستا د زبردست قوّت او حکمت څخه همدا هيله او توقّع ده، چې خپل وفا لرونکي بندګان د دښمنانو په مقابل کې مقهور او مغلوب مه کړې، اوس لپاره د ازدياد د حرص په اقتداء د ابراهيم عليه السلام کې الله أکرمَ شأنُه وأعظم برهانُه داسې ارشاد فرمايي:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ ۚ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝٦

خامخا په تحقيق ده تاسې لره (ای مؤمنانو) په دغو (خبرو د ابراهيم او اتباعو د ده) کې طريقه حسنه ښه (چې اقتداء پسې کوئ، او دا اقتداء ده) هغه چا لره چې وي چې اميد لري د الله، او ويريږي د ورځې آخرې (د قيامت)، او هر هغه څوک چې مخ وګرځوي د الله تعالى د احکامو څخه؛ نو بېشکه الله همغه دی غني بې پروا، ښه ستايلی شوی (په ښو صفتونو).

تفسير: يعني تاسې مسلمانانو ته يا په بل لفظ هغو خلقو ته چې د الله تعالى د ليدلو او د آخرت د قائمېدلو هيله لرئ، د ابراهيم عليه السلام او د ده د ملګرو حسنه اسوه او نېکې طريقې غوره کول پکار دي، که څه هم ټوله دنيا تاسې ته متعصّب او جاهل ووايي، تاسې خپل مخونه د هغې لارې څخه مه اړوئ !، چې د دنيا هغه لوی موحد هغه پخپل تګ او طرز عمل سره قائم کړي، د مستقبل وخت ابدي کاميابي او برى د همدې لارې په تللو سره په لاس درتلی شي، که چپ (مخالف) له دې نه لاړ شئ، او د الله تعالى له دښمنانو سره خپله دوستي ټينګه کړئ؛ نو تاسې پخپله نقصان او زيان مومئ، ځکه چې الله تعالى د هيچا د دوستۍ او دښمنۍ پروا نه لري، هغه پخپل ذات سره د ګردو کمالاتو او هر راز ښېګڼو مالك او څښتن دی، او هيڅ ضرر ورته نه رسيږي.

عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً ۚ وَاللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٧

ښايي چې الله پيدا کړي په منځ ستاسې کې او په منځ د هغو کافرانو کې چې دښمني لرئ تاسې له هغوی سره دوستي، او الله ښه قادر دی، او الله ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني د الله تعالى د قدرت او رحمت څخه بعيد نه دي، چې د نن ورځې ډېر کلك کافر سبا ښه پوخ مسلمان وګرځوي، او په دا ډول ستاسې او د هغوی په منځ کې د دوستۍ تعلّقات قائم شي، لکه چې د مکې معظمې په فتحه

کې همداسې وشوه، نژدې مکيان مسلمانان شول، او هغه کسان چې پرون به يې يو د بل په مخ تورې وښکلې؛ نن يو پر بل باندې ځان قربانوي، په دې آيت کې مسلمانانو ته اطمينان او تسلي ورکړې شوې ده، چې د مکيانو په مقابل کې د مسلمانانو دا د خپلوۍ شلول او ترک موالات او جهاد د ځو ورځو له مخې مؤقتي دی، بيا به هغه ته څه اړه او ضرورت نه پاتې کيږي، او له ځا ځنې چې په دې لاره څه بې اعتدالي شوي وي؛ الله تعالی د ده د هغې خطا ښونکی دی، ځکه چې همغه لوی ښونکی دی.

لَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِى الدِّيْنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝

نه منع کوي تاسې (ای مؤمنانو) الله له (دوستی د) هغو کسانو چې نه يې دی کړې جنګ له تاسو سره په (کار د) دين کې، او نه يې ايستلي يئ له کورونو خپلو څخه (له دې نه) چې نيکي وکړئ تاسې له دوی سره، او چه عدل او انصاف وکړئ تاسې له هغوی سره، بېشکه چې الله مينه کوي له انصاف او عدل کونکو سره.

تفسير: يعني په مکّه معظمه کې داسې خلق هم شته، چې دوی پخپله مسلمانان شوي نه وو، خو له مسلمانانو سره يې څه ضد او مخالفت هم نه کاوه، او به يې د دين په چارو کې له هغو سره جګړې کولې، او نه به يې ربړونه ورپېښول، او نه به يې د هغوی په ايستلو کې د ظالمانو مرستې کولې، له داسې کافرانو سره له ښېګڼې او ښه سلوک کولو څخه اسلام هيڅ ممانعت نه کوي، کله چې هغوی ستاسې سره عدل او انصاف نرمي او رواداري کوي، نو د انصاف تقاضا همدا ده چې تاسې هم له هغوی سره ښه ټينګ او مناسب سلوک وکړئ، او دنيا ته وروښيئ چې د اسلامي اخلاقو معيار څومره هسک دی؟.

اِنَّمَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ قٰتَلُوْكُمْ فِى الدِّيْنِ وَاَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ وَظٰهَرُوْا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝

بېشکه همدا خبره ده چې منع کوي تاسې الله له (دوستی د) هغو کسانو څخه چې جنګ يې کړې دی له تاسې سره په (کار د) دين کې، او چې ايستلي يې يئ له کورونو د تاسې څخه، او کومک مرستې يې کړې دي له دښمنانو ستاسې سره په ايستلو ستاسې کې، له دې څخه چې دوستي وکړئ تاسې له هغوی سره، او هر هغه چې دوستي کوي له هغوی سره؛ دغه (خلق) همدوی دي ظالمان ګنهګاران.

تفسير: يعني له هسې ظالمانو سره دوستانه تعلّقات قائمول بېشکه سخت ظلم او ګناه ده، (ربط) تر دې ځای پورې د کفّارو د دوو ډلو (معاند ـ مسالم) سره د معاملې ذکر وو، وروسته له دې نه دا راښيي چې له هغو ښځو سره څه معامله وکړو چې له (دار الحرب) څخه (دار الاسلام) ته راشي؟ يا په (دار الحرب) کې هستوګنه ولري؟، خبره دا ده چې د حُديبيې په روغه کې مکي والو داسې ټاکلي وو چې: ځمونږ هغه سړي چې د مسلمانانو په لوري راشي؛ ښايي چې هغه بېرته ولېږلی شي، لکه ځمونږ پيغمبر دا خبره منلې هم وه، او د هغه په اثر څو سړي چې مدينې منورې ته راغلي وو؛ بېرته مکې معظمې ته ولېږل شول، وروسته له هغه څخه څو ښځې هم راغلې، که دا ښځې هم بېرته لېږلې کېدې؛ نو د کافر نارينه په کـور کې د مسلمانې ښځې هستوګنه له اسلامي غيرت سره لرې ښکاريدل، او د هغو ناسته ملاسته سره حرامه وه، نو په دې باندې دا وروستي آيتونه رانازل شو، معلوميږي چې وروسته له دې نه د ښځو په بېرته لېږلو کې کافرانو اصرار ونه کړ، او که نه هغه روغه به روغه نه پاتې کېده.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ مُهَٰجِرَٰتٖ فَٱمۡتَحِنُوهُنَّۖ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِإِيمَٰنِهِنَّۖ﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى، كله چې راشي تاسې ته مؤمنانې (ښځې) هجرت كوونكې وطن پرېښودونكې؛ نو وازمويئ تاسې هغوى، الله ته ښه معلوم دى ايمان د دوى.

تفسير: يعني د زړونو احوال الله ته ښه معلوم دي، خو په ښكاره ډول سره تاسو د هغو ښځو تفتيش او تحقيق په ښه ډول سره وكړئ !، چې آيا په رښتيا سره مسلمانې دي؟ آيا په رښتيا د مسلمانۍ لامله دوى هجرت كړى دى، او خپل وطن يې پرېښى دلته راغلي دي؟ آيا كومې دنيوي يا نفساني غوښتنې د دوى د هجرت او راتګ سبب شوي دي؟ په ځينو روايتونو كې راغلي دي چې عمر رضي الله تعالى عنه به د دوى امتحان اخيستلو، او ازموينه يې كوله، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له لوري به يې د هغوى بيعت اخيست، كله كله به پخپله رسول أكرم صلى الله عليه وسلم هم د دوى بيعت مانه، چې وروسته په ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ يُبَايِعۡنَكَ﴾ الآية ـ كې مذكور دى.

﴿فَإِنۡ عَلِمۡتُمُوهُنَّ مُؤۡمِنَٰتٖ فَلَا تَرۡجِعُوهُنَّ إِلَى ٱلۡكُفَّارِۖ لَا هُنَّ حِلّٞ لَّهُمۡ وَلَا هُمۡ يَحِلُّونَ لَهُنَّۖ وَءَاتُوهُم مَّآ أَنفَقُواْۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّۚ﴾

نو كه وپېژنئ تاسې دوى (په قسم سره) مؤمنانې؛ نو بېر ته مه لېږئ هغوى د كفارو طرف ته، نه دي دغه (مؤمنانې ښځې) حلالې هغو (كفارو سړيو) لره، او نه هغه (كافران) حلال دي (مؤمنو ښځو) لره، او وركړئ تاسې (هغو كافرانو) ته (چې مېړونه د هغو ښځو دي) هغه څه چې لګولي يې دي (له مهره)، او نشته هيڅ ګناه پر تاسې باندې چې نكاح وتړئ تاسې له دې ښځو سره په شرط د دې كله چې وركړئ تاسې هغو ته مهرونه د دوى.

تفسير: داسې حكم وشو: كه له زوجينو څخه يو مسلمان او بل مشرك وي، نو د دارينو په اختلاف سره د نكاح تعلّقات قائم نه پاتې كيږي، كه د كوم كافر ښځه مسلمانه شوي وي، او دار الاسلام ته راشي، هر هغه مسلمان چې د دې نكاح تړي؛ د ده په غاړه ده چې هومره مهر چې هغه كافر په دې ښځې وركړى دى؛ هومره بېرته وركړي، او اوس د دې ښځې مهر هر څه چې ټاكلى شوى وي؛ هغه جلا دې ښځې ته وروسپاري، نو وروسته له دې څخه د هغې ښځې سره نكاح تړلى شي.

﴿وَلَا تُمۡسِكُواْ بِعِصَمِ ٱلۡكَوَافِرِ وَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقۡتُمۡ وَلۡيَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقُواْۚ ذَٰلِكُمۡ حُكۡمُ ٱللَّهِ يَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡۖ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ١٠﴾

او منګولې مه نښلوئ په عصمتونو د ښځو كافرانو (او مه يې ساتئ په نكاح خپله كې)، او وغواړئ تاسې هغه څه چې خرڅ كړي دي تاسې (پر دغو كافرانو)، او ودې غواړي (دغه كفار هم) هغه څه چې خرڅ كړي وي هغوى (له مهرونو پر دغو مهاجرانو)، (دا مذكوره احكام) حكم د الله دى، حكم كوي (الله په دغه سره) په منځ ستاسې كې، او الله ښه علم والا دى ښه حكمت والا دى.

تفسير: د ړومبي حكم په مقابل كې وروستنى داسې حكم وشو، د هغه مسلمان سړي ښځه چې لا كافره پاتې وي؛ دغه مسلمان دې هغه ښځه پرېږدي !، بيا هر كافر چې له هغې سره نكاح وتړي، د دې مسلمان لګولى شوى مهر به بېرته وررسوي، په همدې ډول هر يو له دواړو فريقينو څخه دې يو له بل څخه خپل حق وغواړي، كله چې دا حكم راښكته شو؛ نو مسلمانان دې خبرې ته تيار شول، چې هم يې وركړي، او هم به يې واخلي، خو كافرانو وركول ونه منل، نو ځكه دا راتلونكى آيت رانازل شو.

وَإِن فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُم مِّثْلَ مَا أَنفَقُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

او که چېرې فوت شي له تاسو نه (ای مؤمنانو) یو شی له ښځو ستاسې په طرف د کُفّارو؛ پس غزا مو وکړه (او غنیمت مو واخیست تاسې په غزا کې)؛ پس ورکړئ تاسې هغو کسانو ته چې تللې وي ښځې د هغوی (کفارو ته) په مثل د هغه (مهر) چې ورکړی دی دوی (هغو ښځو لره)، او وویرېږئ تاسې له الله هغه چې تاسو پر هغو باندې ایمان راوړونکي یئ.

تفسیر: یعنې که د کوم مسلمان ښځه مرتده او دار الحرب ته لاړه شي، او کافر د هغه خرخ بېرته نه ورکوي، نو که د کوم کافر ښځه د مسلمانانو کره راشي، د هغه هر څومره خرخ چې کیږي؛ ښایي د هغه کافر په ځای دې مسلمان ته ورکړي چې ښځه یې کافر کره تللې ده، او حق یې سوځېدلی دی، هو ! دومره ده که د دغه مسلمان د حق له ورکولو څخه څه شی بېرته پاتې شي؛ هغه به همغه کافر ته وررسوي !، ځینو عالمانو لیکلي دي: که کوم مسلمان د کافر خرخ نشي ورته رسولی؛ نو هغه دې د مسلمانانو په بیت المال کې ور تحویل کړي، الله أکبر ! دا څومره د عدل، انصاف تعلیم دی !، خو په دې باندې عمل کوونکی به همغه څوک وي چې د هغه په زړه کې د الله تعالی وېره وي، او په هغه باندې پوره او کامل ایمان ولري.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ

ای نبي ! کله چې راشي تاته مؤمناني ښځې چې بیعت کوي له تا سره پر دې شرط چې نه به شریکوي دوی له الله سره هیڅ شی، او نه به کوي غلا دوی، او نه به کوي زنا دوی، او نه به وژني دوی اولاد خپل.

تفسیر: یعنې ای محمده ! بیعت واخله له ښځو څخه په دې خبره چې نه به شریکوي دوی له الله تعالی سره هیڅ څیز، او غلا به نه کوي، او زنا به نه کوي، او نه به وژني اولاد خپل لکه چې د جاهلیت په زمانه کې رواج وو، د معمولي ننګ او عار لامله به یې جونې ژوندۍ په هدیرو کې خښولې، او په ځینو وختونو کې به یې د لوږې له وېرې هم خپل اولاد واژه.

وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ

او نه به راتله کړي په دروغو سره چې جوړوي یې دوی په منځ د لاسو او پښو خپلو کې (یعنې له خپله ځانه).

تفسیر: او بیعت واخله ای څما پیغمبره ! له ښځو څخه په دې خبره چې: نه به راځي په دروغو سره چې جوړوي هغه دروغ په منځ د لاسونو او پښو خپلو، یعنې چې حرامزاده اولاد رانه وړي او په بل چا باندې په دروغو سره دعوی کوي، یا په دروغو سره شاهدي ورکوي، یا په کومه معامله کې له خپل ځانه خبره جوړه کړي په دروغو سره او قسمونه خوري، بله معنی یې دا ده چې: د خپل ځیږولي اولاد نسبت په دروغو سره بل چاته کوي، یا د بل چا اولاد پټوي، او داسې وایي چې: دا مې له خپل مېړه دی، یعنې په مکر او فرېب، دروغ، درغلۍ او ناروا سره خپل اولاد بل ته یا د بل اولاد ځان ته کوي.

وَلَا يَعۡصِينَكَ فِي مَعۡرُوفٖ فَبَايِعۡهُنَّ

او نه به کوي نافرماني له تا څخه په معروف ښو چارو کې؛ نو بيعت وکړه له دوی سره.

تفسير: پخوا يې فرمايلي وو: هغه مسلمانې ښځې دې چې په هجرت کولو سره راځي؛ وپوښتلی شي !، دلته دا راښيي چې د هغوی پوښتل دا دي: که دا ګرد حکمونه چې په دې آيت کې دي هغوی ومني؛ نو د هغوی ايمان ثابت وګڼه !، دې آيت ته د بيعت آيت وايه شي، ځمونږ د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مخ کې به چې ښځو بيعت کاوه، نو همدا اقرار به يې له دوی ځنې په ژبه سره اخيست، ليکن د بيعت په وخت کې د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم لاس د هيڅ يوې ښځې لاس ته نه دی رسېدلی.

وَاسۡتَغۡفِرۡ لَهُنَّ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ١٢

او مغفرت بښنه وغواړه لپاره د دغو (ښځو) له الله، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې په دې چارو کې هغه کوتاهي چې پخوا له دې څخه شوې ده، يا د دې احکامو په ځای راوړلو کې وروسته له دې نه کوم تقصير ورپېښ شي؛ نو ځکه تاسې د هغوی په حق کې د مغفرت او بښنې غوښتنه وفرمايئ، تر څو الله تعالی ستاسې په دعا د دوی تقصيرات وروبښي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَوَلَّوۡاْ قَوۡمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! مه کوئ دوستي له هغه قوم (يهودانو) سره چې په قهر شوی دی الله پر دوی باندې.

تفسير: هغه خبره چې د دې سورت په شروع کې وه، د دې سورت په ختم کې يې هم د هغه ياد وفرمايه، يعنې د مؤمن په شان کې نه دي چې له هغه چا سره رفاقت او دوستي وکړي چې الله تعالی ورته په قهر وي، په هر چا باندې چې پاک الله په قهر وي؛ ښايي چې د الله تعالی دوستان هم ورته په قهر وي.

قَدۡ يَئِسُواْ مِنَ ٱلۡأٓخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلۡكُفَّارُ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡقُبُورِ ١٣

په تحقيق نااميده شوي دي دغه (يهودان) له آخرته لکه چې نااميده شوي دي کافران له ټولګيو ملګرو د هديرو څخه.

تفسير: يعنې منکران داسې توقّع نه لري چې له هديرې څخه به څوک پاڅيږي، او بيا به په بل ژوندون کې يو له بل سره وګوري، دا کافران هم هغسې نااميده دي.

تنبيه: د ځينو مفسّرينو په نزد ﴿مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡقُبُورِ﴾ د کفّارو بيان دی، يعنې هغسې چې هغه کافران چې هديرو (مقبرو) ته رسېدلي دي، او د هغه ځای له حال او احوال څخه خبر شوي دي، او د الله د مهربانۍ او خوښۍ ځنې بالکل بې هيلي او نااميده شوي دي؛ همدا راز دا کافران هم د آخرت له لوري بالکل بې اسرې او نااميده دي.

تمّت سورة الممتحنة بفضل الله تعالى ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الصَّفِّ

«د (الصف) سورت مدني دی، (۱۴) آیتونه دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۱) او په نزول کې (۱۰۹) سورت دی، وروسته د (التغابن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝١ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا
تَفْعَلُوْنَ ۝٢ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۝٣ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ
سَبِيْلِهٖ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُوْصٌ ۝٤

نسبت د پاکي کوي الله لره هر هغه څیزونه چې په اسمانونو کې دي، او (هر هغه څیزونه چې) په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې)، او همغه (الله) ښه غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی ! ولې وایئ تاسې هغه (خبره) چې نه یې کوئ. لویه ده له جهته د غضبه په نزد د الله (دا خبره) چې وایئ تاسې هغه څه چې نه یې کوئ. بېشکه الله خوښوي هغه کسان چې جنګ کوي په لاره (د دین) د دغه (الله) کې صف تړونکي ګواکې دوی بناګاني په قلایي سره ټینګې کړی شوې (ښې محکمې).

تفسیر: هر بنده ته ښایي چې له لوبې، ځانمنې او باتې (لافې) وهلو او له ناحقو دعوی ځنې وویرېږي !، ځکه چې وروسته به په جنجال او ربړو کې اخته شي، له خولې څخه د یوې خبرې ایستل ډېر آسانه دي، مګر د هغې سر ته رسوونه ډېر سخت کار دی، الله تعالی له سره هغه سړي نه خوښوي چې په ژبه یو شی وایي، خو کول یې هسې نه وي، په روایاتو کې راغلي دي چې په یو ځای کې څه مسلمانان ګرد سره ټول شوي وو؛ نو وئ ویل: که مونږ ته دا خبره راښکاره شي چې الله تعالی د کوم کار له کولو څخه ډېر خوښېږي؛ مونږ ټول به همغه غوره کوو، په دې خبرې باندې دا آیتونه رانازل شول، چې خبردار وګورئ ! په احتیاط سره خبرې کوئ !، دا ده ! در وایې خلئ، د الله تعالی په دربار کې هغه سړي ګران او زیات محبت ورسره کوي، چې د الله تعالی په لاره کې د هغه د دښمنانو په مقابل کې لکه د اوسپنې دیوال ټینګ ولاړ ودرېږي، او د جهاد په ډګر کې خپل معنوي صفونه داسې وتړي چې ګواکې داسې یو مضبوط دېوال دی چې له سریو څخه رېژېدلی شوی دی، او په هغه کې له هیڅ لوري کوم کنډاو او رخنه نه وي لوېدلې، نو اوس په دې معیار سره هر سړی خپل ځان ته وګوري ! نو هلته به دا خبره ورښکاره شي، چې په تاسې کې ډېر سړي داسې دي چې په دې معیار سره اکمل، کامل، جوړ او مناسب ښکاري، مګر ځینی به داسې څرګندېږي چې په ځینو مواقعو کې په ژبه او تشو وینا وو سره ډېر غړېږي مګر عمل یې د وینا دروغ څرګندوي.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ لِمَ تُؤْذُوْنَنِيْ وَقَدْ تَّعْلَمُوْنَ اَنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ

او (یاد کړه ای محمده ! هغه وخت) کله چې وویل موسی علیه السلام قوم خپل ته داسې چې: ای قومه ځما ! ولې اذیّت رسوئ تاسې ماته (په بد ویلو سره) حال دا چې په تحقیق پوهېږئ تاسې په دې چې بېشکه زه رسول د الله یم تاسې ته.

تفسير: يعنې د ښكاره دليلونو او څرګندو معجزاتو په ليدلو سره تاسې پخپلو زړونو كې باور كوئ چې زه د الله تعالى رښتين رسول او پيغمبر يم، بيا خو مې په ډېرو ناكاره او زړه خفه كوونكيو حركتونو سره ولې ربړوئ؟.

فَلَمَّا زَاغُوٓا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَٰسِقِينَ ﴿٥﴾

نو هر كله چې وګرځېدل دوى (له احكام الله نه)؛ نو وګرځول الله زړونه د دوى (له هدايت او يقين نه)، او الله نه ښيي سمه صافه لاره فاسقانو نافرمانانو ته.

تفسير: قاعده ده چې د ډېرو بديو كولو څخه زړه تک تور او سختيږي، تر دې چې د ښو كارونو لپاره په هغه كې هيڅ ځاى نه پاتې كيږي، همدا حال د هغوى شو چې په هره خبره كې به يې د الله تعالى له رسولانو سره عناد او ضد او اختلاف كاوه، او درګرده به يې په كږو چالونو سره تنګ كاوه، تر څو چې مردود شول، او الله تعالى د هغوى زړونه هسې كاږه كړل چې د سمې خبرې د منلو صلاحيت هيڅ په كې پاتې نه شو، له داسې ضد كوونكيو نافرمانانو سره د الله تعالى همداسې عادت دى.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَٰبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَىٰةِ

او (ياد كړه اى محمده ! هغه وخت) كله چې وويل عيسى ځوى د مريمې داسې چې: اى بني اسرائيلو (اولاده د يعقوب !) بېشكه زه رسول لېږلى شوى د الله يم تاسې ته، (حال دا چې) تصديق كوونكى يم د هغه كتاب چې وړاندې ځما دى له (تورات) څخه.

تفسير: يعنې اصلاً زه د دې خبرې تصديق كوم چې (تورات) د الله تعالى له لوري راغلى دى، او په اخبارونو او احكامو يې يقين او باور لرم، او ځما ګرد تعليم او ښوونې په حقيقت سره د همغو اصولو باندې مبني دى چې په (تورات) كې ښوولى شوي دي.

وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِي اسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ ۖ

او زېرى كوونكى يم په هغه رسول سره چې رابه شي وروسته له ما څخه چې نوم د هغه احمد دى.

تفسير: يعنې د ړومبني تصديق كوم، او د وروستني زېرى اوروم، هسې خو نورو پخوانيو پيغمبرانو هم د خاتم الأنبياء د تشريف راوړلو زېرى اورولى دى، خو په هغه صراحت او ښكاره ډول سره چې مسيح عليه السلام په ډېر اهتمام سره د محمد رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم د راتګ زېرى اورولى دى، هغسې له نورو څخه نه دى منقول شوى، ښايي چې د قرب العهد له وجې دا خصوصيت د ده په برخه كې راغلى وي، ځكه چې وروسته له دوى څخه پرته د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم بل كوم پيغمبر راتلونكى نه دى.

فَلَمَّا جَآءَهُم بِالْبَيِّنَٰتِ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٦﴾

بيا كله چې راغى هغه (رسول) دوى ته په ښكاره وو معجزو سره؛ وويل (بني اسرائيلو) دا (قرآن) سحر كوډې دي ښكاره.

تفسير: يعنې مسيح عليه السلام سره له ښكاره نښو راغى، يا د هغه شي زېرى يې چې وركړى وو؛ احمد مجتبى مصطفى صلى الله عليه وسلم له هغو ښكاره وو معجزاتو سره راغى؛ نو خلقو هغه سحر كوډې او جادو وبللې.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿۷﴾

او څوك دى ډېر ظالم (بلكه هيڅوك نشته) له هغه چا څخه چې له ځانه تړي په الله پورې دروغ، او (حال دا چې) دى بللى شوى دى طرف د اسلام ته، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو بې انصافانو ته.

تفسير: يعني كله چې هغوى ته د اسلام په لوري بلنه كيږي؛ نو حق پټوي، او له خپل ځانه دروغ جوړوي، او پر محمد صلى الله عليه وسلم باندې له ايمان راوړلو څخه مخ اړوي، هغوى پر الله تعالى د بشر يا په بشر باندې د الله حكم كوي، په اسماني كتابونو كې تحريفونه كوي، او له هغو شيانو څخه چې واقعيت او حقيقت لري منكريږي، او هغه شيان چې هيڅ حقيقت نه لري په اسماني كتابونو كې داخلوي، نو له دې څخه به لوى ظلم څه وي؟ او د الله تعالى له جانبه داسې بې انصافانو ته به هدايت چېرې په برخه كېدى شي؟.

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿۸﴾

اراده لري، غواړي (منكران) چې مړه كړي رڼا د الله (شريعت د محمد) په خولو خپلو سره، او الله پوره كوونكى د رڼا خپلې دى، اګر كه بد ګڼي دغه (اتمام د رڼا لره) كافران منكران.

تفسير: يعني كه كافران منكران بد وګڼي او خفه هم شي، خو سره له هغه پاك الله خپله رڼا پوره رڼوي، او د الله تعالى د مشيت په خلاف كوښښ كول هسې دي لكه چې كوم احمق د لمر رڼا پخپله خوله سره مړه كوي، همدا حال دى د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم د مخالفانو او د مخالفانه وو زيار وو.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿۹﴾

دغه (الله) هغه (ذات) دى چې رالېږلى يې دى رسول خپل (محمد) په هدايت سمه صافه لاره، او په دين حق لپاره د دې چې غلبه وركړي (الله) دغه (حق دين) ته پر دينونو ټولو باندې، اګر كه بده ګڼي (دغه غلبه) مشركان.

تفسير: په دې آيت باندې د (براءة) د سورت په تفاسيرو كې خبرې شوي دي، هلته دې وكتلى شي !.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۱۰﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۱﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! آيا دروښيم تاسې ته هسې تجارت سوداګري چې نجات دركوي خلاصوي تاسې له عذاب دردناك. (پس دغه تجارت او سوداګري كوئ چې هغه دا ده): ښه ټينګ محكم مضبوط اوسئ په ايمان باندې، چې لرئ يې په الله باندې او په رسول استاځي د دغه (الله)، او جهاد جنګ كوئ تاسې (اى مؤمنانو له دښمنانو د الله تعالى سره) په لاره د الله كې په اموالو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره (چې جنګ ته يې وړاندې كوئ)، دغه (ټينګ ايمان او مالي او جاني جهاد) خير بهتر دى تاسې ته كه چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ؟. نو وبه ښي (الله) تاسې ته ګناهونه د تاسې، او داخل به كړي تاسې په جنتونو كې چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو ويالې.

تفسير: يعنې دغه دين ته پر نورو اديانو باندې برى وركول د الله تعالى كار دى، خو پر تاسې باندې دا فرض دي چې پخپل ايمان باندې په ښه ډول سره مستقيم اوسئ !، او د هغه په لاره كې په ځان او مال سره جهاد وكړئ !، دا هغه تجارت او سوداګري ده چې هيڅ زيان په كې نشته، كه مسلمانان وپوهيږي نو دا تجارت د دنيا له ګردو تجارتونو څخه بهتر دى، ځكه چې د هغه ګټه كامله مغفرت او دائم جنّت دى، چې له هغه څخه پورته او ښه برى او مراد موندل بل نشته.

وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ

او (داخل به مو كړي) په ځايونو ښايسته وو پاكيزه وو كې (چې جوړ شوي دي) په جنّتونو د همېشه اوسېدلو كې.

تفسير: يعنې هغه پاكيزه ماڼۍ به د هغو جنّتونو په مخ كې وي چې هلته مؤمنان اوسيږي، دا خو د آخرت كاميابي ده، وروسته له دې د دنيا د اعلى او انتهايي كاميابۍ او برې ذكر هم راځي چې:

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۲﴾ وَاُخْرٰى تُحِبُّوْنَهَا ؕ نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ ؕ

دغه (مغفرت او ادخال د مؤمنانو جنت ته) فوز عظيم، برى موندل، په مراد رسېدل ډېر لوى دي. او (الله تاسې ته اى مؤمنانو دركړى دى) بل (دنيوي نعمت چې) خوښوئ غواړئ تاسې هغه (نعمت) نصرت كومك حفاظت دى له (جانبه د) الله، او فتح قريب، برى نژدې دى.

تفسير: يعنې اصلي او لوى برى او كاميابي خو هغه ده چې په جنّت كې وركاوه شي، چې د هغه په مقابل كې د اوو اقليمو او د ټول جهان شهنشاهي هيڅ ده، خو په دنيا كې هم يو داسې شى تاسې ته دركاوه كيږي، چې هغه ستاسې په نزد طبعًا ډېره غوره او محبوب دى، او هغه ﴿نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ ؕ﴾ دى، يعنې د الله تعالى له لوري يو ځان ته مخصوصه مرسته او امداد او ژر حاصل كېدونكې فتح او ظفر چې له دوى ځنې به هر يو له بل سره هسې تعلّق لري لكه خوله او لاس.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۳﴾

او بشارت زېرى وركړه (اى محمده !) مؤمنانو ته (په دنيوي فتح نصرت او اخروي مغفرت او جنّت).

تفسير: ځكه چې د دې زېري او بشارت اورول هم ځان ته يو مستقل بخشش او انعام دى.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْۤا اَنْصَارَ اللّٰهِ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! شئ تاسې مرسته كوونكي (د دين) د الله (لكه چې مرسته كړېوه حواريونو).

تفسير: يعنې د هغه الله تعالى د دين او د ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم او استاځي مرسته كوونكي او مددګار شئ !، لكه چې د دې حكم د تعميل په اثر د الله تعالى په فضل او احسان او توفيق سره په مسلمانانو كې يو ځان ته فرقه د «انصارو» په نامه پيدا شوه.

كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ

لکه چې ویلي وو عیسی ځوی د مریمې حواریونو (ملګرو خپلو) ته ! څوک دي مرسته کوونکي ځما په لاره د الله کې؟ نو وویل حواریونو (ملګریو د ده): مونږ یو مرسته کوونکي (د دین) د الله.

تفسیر: حوارین د مسیح علیه السلام یاران لږ څه ښه او غوره سړي وو، چې د خپل حسب او نسب په اعتبار سره دومره زیات معزّزان نه ګڼل کېدل، دوی د عیسی المسیح علیه السلام دین ومانه، او د عیسوي دین په دعوت او بلنه کې لویې قرباني ورکړې، تر څو یې چې په ښارونو او کلیو کې خپور کړ.

فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ ۖ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

نو ایمان راووړ یوې طائفې ډلې له بني اسرائیلو نه (په عیسی باندې چې بنده د الله دی، پورته شوی دی اسمان ته)، او کافره شوه پرې بله طائفه ډله (چې ویل یې عیسی ځوی د الله دی، پس دواړو طائفو جنګ سره وکړ) نو قوّت مو ورکړ هغو ته چې ایمان یې راوړی وو پر دښمنانو د دوی باندې، پس وګرځېدل دوی غالبان (پر کافرانو).

تفسیر: یعني بني اسرائیل په دوو فرقو وویشل شول، یوه یې په ایمان باندې قائمه پاتې شوه، او بلې له هغه څخه غاړه وغړوله، بیا د مسیح علیه السلام ځنې وروسته دوی دواړو سره منګولې ولګولې، او شخړې به یې سره کولې، په پای کې د الله تعالی په مرسته په دې مباحثو، مناظرو او جګړو کې عیسویانو پر منکرانو باندې بری وموند، او د مسیح علیه السلام پر نوم اخستونکي (نصاری) په یهودانو باندې غالب شول، وروسته له عمومي ګمراهۍ څخه د نصاراوو ځینې پاتې سړیو ته چې صحیح عقیده یې درلوده؛ حق تعالی ځمونږ د نبي آخر الزّمان په وسیله پر نورو باندې بری او غلبه وروبښله، چې د دوی دا غالبیت او بری هم د حجّت او برهان په اعتبار او هم د سلطنت، قوّت او حیثیت له پلوه د افتخار وړ وو، فلله الحمدُ والمنّة.

تمت سورة الصف بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الجُمُعَةِ

«د (الجمعة) سورت مدني دی، (۱۱) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۲) او په نزول کې (۱۱۰) سورت دی، وروسته د (الصفّ) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿۱﴾ هُوَ الَّذِيْ بَعَثَ فِي الْاُمِّيّٖنَ رَسُوْلًا
مِّنْهُمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۗ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲﴾

نسبت د پاکي کوي خاص الله لره هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي (له علويّاتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سُفليّاتو) چې باچا ټولواک دی، ډېر پاک دی له هره عيبه، ښه غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی لېږلی يې دی په أميّانو ناپوهانو کې يو رسول (محمّد) له دوی څخه، چې لولي پر دوی باندې آيتونه د دې (قرآن)، او پاکوي دوی (له شرکه او له نورو رذيله وو اخلاقو)، او ښيي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن)، اګر که وو دوی پخوا له (بعثه د محمده) خامخا په ګمراهی ښکاره کې.

تفسير: «أُمّيين» نالوستو عربو ته چې په دوی کې علم او هنر هيڅ نه وو، نه يې کوم اسماني کتاب درلود، په معمولي ليك او لوست باندې هم د دوی ډېر لږ سړي پوهېدل، د دوی وحشت او جهالت په دنيا او نړۍ کې ضرب المثل وو، الله تعالی يې بالکل هېر وو، پر بت منلو او اوهامو غوښتلو، فسق او فجور باندې يې د ابراهيمي ملّت نوم اينبی وو، او تقريبا ګرد قوم په صريحې ګمراهي کې ډوب تللی وو، ناڅاپه د الله تعالی له لوري په دې قوم کې يو رسول مبعوث شو، چې د هغوی امتيازي لقب «نبيّ أمّي» دی، خو سره د دې امّيتوب يې خپل قوم ته له ګردو څخه زيات عظيم الشأن کتاب راوړ، او وايې وراوه، او د علومو او معارفو او د حکمت او پوهنې عجيبې او غيبي خبرې وروښوولې، او دوی يې هسې پوهان او حکيمان کړل چې د نړۍ لويو لويو حکيمانو، پوهانو، علماوو، عرفاوو او نورو به له دوی څنې د علم او معرفت او کريمه اخلاق زده کول.

وَّاٰخَرِيْنَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوْا بِهِمْ ۗ

او (الله پورته کړی لېږلی دی محمد لره په منځ د نورو راتلونکيو کې) له مؤمنانو چې نه دي رسيدلي دوی هغو (پخوانيو) ته (په فضيلت کې).

تفسير: يعنې همدا رسول الله صلی الله عليه وسلم د نورو راتلونکيو خلقو د هدايت لپاره هم يو واسِطه دی، ښايي هغوی ته د مبدأ او معاد او اسماني شرائعو باندې د صحيح علم او پوره پوهې د نه لرلو په واسطه مونږ أمّي او نالوستی ويلی شو، لکه د بلخ، هرات، سيستان، غزني، کابل، خراسان، پارس، روم، چين، هند او نور قومونه چې وروسته له دې نه د دې اميّونو په دين کې داخل او په اسلامي أخوّت، ورورۍ کې شامل شول.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾

او دغه (الله) ښه غالب قوي دی ښه حکمت والا دی.

تفسیر: چې د هغه زبردست قوّت او حکمت د دې جلیل القدر پیغمبر په وسیله تر قیامت پورې د عربو او عجمو د تعلیم او تزکیې انتظام وفرمایه، صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلّم.

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾

دغه (نبوّت) فضل لوی د الله (له طرفه) دی چې ورکوي یې هغه چاته چې اراده وفرمایي د ورکولو یې، او الله څښتن د فضل ډېر لوی دی.

تفسیر: یعني الله تعالی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته داسې لویي ورکړه، او دې امّت ته یې داسې د لویې مرتبې څښتن رسول وروبابښه، وروسته له دې نه د یهودانو مثال د عبرت په ډول بیانوي، چې هغوی د خپل پیغمبر په کتاب کې ډېر زیات غفلت، بې پروایي کړې ده.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰىةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ۚ

مثال د هغو کسانو چې مکلّف کړی شوي وو هغوی په «تورات» (چې پرې عمل وکړي)، بیا بار نه کړ هغوی هغه (تورات چې عمل یې پرې ونه کړ، مثال د دغو کسانو چې علماء د یهودو دي) په مثال د خره دی، چې په شا وړي کتابونه، او نفع ترې نشي اخیستی.

تفسیر: یعني پر یهودانو باندې د «تورات» پېټی ایښود شوی وو، او دوی د هغه ذمّه وار ګرځولي شوي وو، خو هغوی د هغه د تعلیماتو او هدایاتو هیڅ پروا ونه کړه، او نه یې محفوظ وساتل، او نه یې پخپلو زړونو کې ځای ورکړ، او نه یې پرې عمل وکړو، او نه د الله تعالی له هغو فضلونو او انعامونو څخه ګټور شول چې د هغو له لوري هغوی ته ورعطا او ښېلي شوي وو، بېشکه هغه «تورات» چې دوی یې حاملان ټاکلي شوي وو؛ د ربّاني هدایتو او حکمتونو یوه لویه خزانه وه، نو کله چې دوی له هغه څخه منتفع نه شول، نو د دوی مثال هسې شو لکه چې یو خر چې د علم او د حکمت ډېر لوی کتابونه پرې بار شوي وي، نو هغه ته پرته له دې څخه چې د هغه پېټي لاندې سترې ستومان شي بله کومه ګټه نه وررسیږي.

بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيٰتِ اللّٰهِ ۚ

ډېر بد دی مثال د قوم هغه (کسانو) چې دروغ ګڼي د الله تعالی آیتونه.

تفسیر: یعني خراب قوم دی هغه قوم چې د هغوی مثال داسې وي، الله مو دې ترې پخپله پناه کې وساتي !، الله تعالی په «تورات» او نورو کتابونو کې کوم زېرې چې د نبي آخر الزّمان په نسبت ورکړی دی، او هغه دلائل او براهین چې د دوی پر رسالت باندې قائم دي، د هغو دروغ بلل د الله تعالی آیتونه دروغ ګڼل دي.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿٥﴾

او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته (کافرانو ته).

تفسیر: یعني هسې معاندانو زوروراانو او بې انصافانو ته د هدایت توفیق نه ورکوي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ هَادُوٓا۟ إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَآءُ لِلَّهِ مِن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُۥٓ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧﴾

ووايه ته (اى محمده !) اى هغو كسانو چې يهودان شوي يئ ! كه ګمان دعوى كوئ تاسې (د دې) چې بېشكه تاسې دوستان يئ د الله پرته له نورو خلقو (چې مؤمنان دي)؛ نو (فرمايي الله) ارزو وكړئ د مرګ كه چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني (په دغه ادّعاء د دوستى كې). حال دا چې وبه نه كړي دوى ارزو د دغه (مرګ) هيچېرې په سبب د هغو كارونو چې مخكښې ليږلي دي لاسونو د دوى، او الله ښه عالم دى (په احوالو د) ګردو ظالمانو.

تفسير: يعني سره له دې ناپوهى، جهل او حماقت داسې دعوى كوي چې مونږ بې د نورو له شركته د پاك الله دوستان يو، او جنّت واكوالان او حقداران يو، كله چې له دنيا څخه ولتيږو؛ نو سمدلاسه جنت ته ځو، كه په رښتيا سره دوى خپلو زړونو كې داسې يقين لري، او پخپلو دغو دعوو كې رښتين دي؛ نو ضرور وو چې دوى د دنيا له مكدّر عيش څخه خپل زړونه شكولي او د حقيقي محبوب او د جنّت الفردوس په تمنّا كې به يې د مرګ ارزو كوله، ځكه هغه چاته چې دا خبره يقيناً ښكاره وي چې څما درجه د الله تعالى په دربار كې ډېره لويه ده، او هلته څما لپاره هيڅ يوه خطره او وېره نشته، نو هغه بېشكه په مړ كېدلو باندې خوښيږي.

تنبيه: په همدې مضمون يو بل آيت د (البقرة) په سورت څمونږ د دغه مبارك تفسير كې هم تېر شوى دى، دلته دې هم د هغه تفسير بيا وكتل شي، د څينو اسلافو په نزد د موت د تمنّا مطلب «مباهله» وه، يعني معاندانو يهودانو ته وويل شو: كه «هغوى په رښتيا سره د خپلو اولياء كېدلو يقين لري، او مسلمانان په باطلو باندې ګڼي؛ نو داسې تمنّا دې وكړي د دواړو فريقينو له منځه هر څوك چې دروغجن وي؛ مړ دې شي !»، مګر هغوى به هيځكله داسې نه كوي، ځكه چې هغوى ته د دوى د كذب او د ظلم يقين حاصل دى، ابن كثير او ابن القيّم (رحمهما الله) او نورو هم دا توجيه غوره كړېده، والله أعلم.

قُلْ إِنَّ ٱلْمَوْتَ ٱلَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُۥ مُلَٰقِيكُمْ ۖ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

ووايه (اى محمده ! دغو يهودانو ته) بېشكه مرګ هغه چې تښتئ تاسې له هغه نه (او نه يې غواړئ) پس بېشكه هغه مرګ ضرور رسېدونكى دى تاسې ته، بيا به بوتلى شئ تاسې په لوري د (هغه) ښه پوهېدونكي په پټو او په ښكاره وو باندې، پس خبر به كړي تاسې په هغو (كارونو باندې) چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې؛ نو جزاء به پرې دركړي).

تفسير: يعني اى يهودانو ! كه تاسي له مرګه وېرېږئ؛ نو چېرې به تښتئ او ځئ؟ كه په زرګونو ځلي كوښښ هم وكړئ، او په هسې كلكو كلاوو كې سنګر (مورچه) ونيسئ چې ورونه يې تړلي وي؛ نو هلته به هم له مرګه نه خلاصېږئ، او وروسته له مرګه بيا همغه د الله تعالى عدالت دى او تاسې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ فَٱسْعَوْا۟ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُوا۟ ٱلْبَيْعَ ۚ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! كله چې اذان وويل شي لپاره د لمانځه په ورځې د جمعي كې؛ نو ځغلئ منډې ووهئ طرف د ذكر د الله ته، او پرېږدئ (بيع او شراء ـ پلورل او پېرودل).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «د هر اذان حکم داسې نه دی، څکه چې بل جماعت هم موندل کیږي، او د جمعې لمونځ په یوه مسجد کې اداء کیږي، په بل ځای کې نه اداء کیږي»، او د الله تعالی له یاده څخه خطبه مراد ده، او لمونځ د هغه په عمومیت کې داخل دی، یعني په داسې وخت کې ښایي چې مونږ مسجد ته ورشو، چې خُطبه واورو، په دې وخت کې پلورل او پېرودل (اخیستل او خرڅول) حرام دي، او له منډې وهلو او ځغلېدلو او سعي څخه په پوره اهتمام او استعداد سره ورتګ مطلوب دی، او منډې وهل مراد نه دي.

تنبیه: په قرآنکریم کې له ﴿نُودِیَ﴾ څخه هغه اذان مراد دی، چې د دې آیت د نزول په وخت کې وو، یعني هغه اذان چې امام ته مخامخ پخوا له خُطبې څخه ورکاوه کیږي.

ذٰلِکُمۡ خَیۡرٌ لَّکُمۡ إِن کُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝٩

دا (تګ لمانځه ته) خیر بهتر ډېر غوره دی تاسې ته که چېرې یئ تاسې چې پوهېږئ (په أخروي نفع او نقصان خپل).

تفسیر: ښکاره ده چې د أخروي ګټې په مقابل کې دنیوي فائدې هیڅ یو حقیقت نه لري.

فَإِذَا قُضِیَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِی ٱلۡأَرۡضِ وَٱبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ وَٱذۡکُرُواْ ٱللَّهَ کَثِیرًا لَّعَلَّکُمۡ تُفۡلِحُونَ ۝١٠

نو هر کله چې اداء کړی شي لمونځ (د جُمعې)؛ پس خواره شئ تاسې په ځمکه کې (خپلو حوائجو ته که یې لرئ)، او ولټوئ تاسې له فضله د الله، او یادوئ تاسې الله (په یادولو) ډېرو سره، ښایېږي چې ومومئ تاسې ښېګڼې خلاصی، مراد.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «د یهودانو په نزد د عبادت ورځ د شنبې ورځ وه، چې په ګرده ورځ کې سود سودا منع وه، نو څکه یې وفرمایل چې: وروسته له لمانځه څخه د روزۍ په لټولو پسې وګرځئ !، او په هغه وخت کې هم تاسې د الله تعالی له یاده غافل مه اوسئ !.

وَإِذَا رَأَوۡاْ تِجَٰرَةً أَوۡ لَهۡوًا ٱنفَضُّوٓاْ إِلَیۡهَا وَتَرَکُوکَ قَآئِمًا ۚ قُلۡ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَیۡرٌ مِّنَ ٱللَّهۡوِ وَمِنَ ٱلتِّجَٰرَةِ ۚ
وَٱللَّهُ خَیۡرُ ٱلرَّٰزِقِینَ ۝١١

او کله چې ووینې دوی تجارت سوداګري یا کومه لهو تماشا ننداره؛ نو خورېږي دوی په لوري د هغې، او پرېږدي دوی تا ولاړ (خُطبه ویونکی پر منبر)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) هغه څه (ثواب) چې په نزد د الله دی خیر ډېر بهتر غوره دی له لهوې تماشې نندارې او له تجارت سوداګرۍ څخه، او الله خیر ډېر بهتر غوره له ګردو رزق روزۍ ورکوونکیو دی.

تفسیر: یو ځلې رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د جُمعې په ورځ خُطبه فرمایله، چې د سوداګرانو جوپې له باندې څنې خواره او غله راوړه، چې له هغه سره د خبرتیا لپاره طبل تغارې او ډمامې هم وهلې کېدې، څرنګه چې په ښار کې غله ډېره لږه وه؛ نو خلقو ورمنډې وهلې چې هغه جوپه واړوي، ګواکې دوی داسې ګڼل چې د خطبې حکم هم لکه د نورو وعظونو غوندې دی، چې په هغو کې د ضرورت په وخت کې سړی پاڅېدی شي، او بیا لمانځه ته ځان ور رسوي، یا به لمونځ شوی وي لکه چې د ځینو قول دی چې: په هغه وخت کې د جمعې لمونځ پخوا له خُطبې څخه کېده، په هر حال د خُطبې احکام لا ښه ښکاره نه وو، چې خُطبه هم د لمانځه په شان ده، ډېر خلق لاړل، رسول صلی الله علیه وسلم سره له دولسو سړیو چې په هغوی کې راشد خلفاء هم وو پاتې شول، نو په دې نسبت دا آیت را نازل

شو، یعنې سوداګري او د دنیا لوبې او تماشې څه شی دي، هغه ابدي ګټه حاصله کړئ !، چې له الله تعالی سره ده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحبت او مجلس په برکت او د ذکر او عبادت څخه په لاس راځي، پاتې شوه هغه اندېښنه چې تاسې ته د خوړو او قحط له پلوه پیدا شوې وه، او د هغې لامله داسې ولټېدلئ نو په یاد یې ولرئ چې رزق روزي د الله تعالی په لاس کې ده، او همغه ډېر ښه روزي ورکوونکی دی، او د هغه مالک هیڅ یوه بنده ته نه ښایي چې په دې باره کې اندېښنه وکړي، وروسته له دې تنبیه څخه د صحابه وو شان داسې وو چې د (النور) په سورت کې راغلی دی: ﴿رِجَالٌ لَّا تُلۡهِيهِمۡ تِجَٰرَةٞ وَلَا بَيۡعٌ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِ﴾.

تنبیه: لهو هر هغه شي ته وایه شي چې سړی د الله تعالی له یاده وباسي، لکه لوبې، ننداري، او ښایي چې د هغې طبل، تغارې او ډمامې غږ ته لهو ویلې شوي وي.

تمّت سورة الجمعة بفضل الله ومنّه وکرمه.

سُورَةُ المُنَافِقُونَ

«د (المنافقون) سورت مدني دی، (۱۱) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۳) او په نزول کې (۱۰۴) سورت دی، وروسته د (الحجّ) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللهِ ۘ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ؕ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ۚ﴿۱﴾

کله چې راشي تاته (ای محمده) منافقان نو وايي دوی: شاهدي ورکوو مونږ چې بېشکه ته خامخا رسول د الله يې، او الله ته معلوم دي چې بېشکه ته خامخا رسول د دغه (الله) يې، او الله شاهدي ورکوي په دې چې بېشکه منافقان خامخا دروغجنان دي (په دې شهادت خپل کې).

تفسير: يعني منافقان دروغ وايي چې: هغوی له زړه ستا په رسالت باندې اعتقاد لري، په رښتيا سره هغوی ستاسې په رسالت قائل نه دي، او يواځې د خپلو اغراضو لامله په ژبه سره داسې خبرې کوي، او پخپلو زړونو کې وايي چې: مونږ دا خبرې په دروغو سره وايو، بيا ددوی دروغ په دې خبره باندې نه دي منحصر بلکه دروغ ويل ددوی امتيازي خصلت او شعار ګرځيدلي دي.

اِتَّخَذُوْٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً

نيولي دي دوی قسمونه خپل ډالونه (چې پرې ساتي سرومال خپل).

تفسير: يعني په دروغو سره قسمونه خوري چې مونږ مسلمانان يو، او د اسلامي مجاهدينو له لاسه د خپلو ځانونو او مالونو د ساتنې لپاره د داسې قسمونو تر سيورې لاندې خپلې شپې او ورځې تېروي، کله چې له دوی څخه د پوښتنې وړ کوم کار څرګنديږي، او د مسلمانانو له لوري د مؤاخذې وېره پيدا کيږي؛ نو سمدلاسه دوی په ناحقو قسمونو يادولو باندې شروع کوي.

فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللهِ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۲﴾

پس اړوي (دوی خلق په دغو قسمونو سره) له لارې د الله څخه، بېشکه دوی چې دي بد دی هغه عمل چې دي دوی چې کوي يې.

تفسير: يعني د اسلام او مسلمانانو په نسبت طعن، تشنيع وايي او عيبونه يې لټوي، او د اسلام له ننوتلو څخه نور خلق منع کوي، او خلق هم د دوی په ښکاره مسلمانۍ باندې غوليږي، نو د دوی د دروغو قسمونو ضرر او فساد تر دوی پورې محدود نه پاتې کيږي، بلکه نورو ته هم متعدّي کيږي، نو له دې څخه به لويه خرابي څنګه وي؟.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ﴿۳﴾

دا (بدي د عمل د منافقانو په سبب د دې ده چې) بېشکه دوی ایمان راوړی دی (لسانًا) بیا کافران شوي دي، بیا مهر وهلی شوی دی په زړونو د دوی باندې؛ پس دوی نه پوهیږي.

تفسیر: یعني په ژبه سره د ایمان دعوی کوي، او په زړه کې له هغوی څخه انکار کوي، سره د ایمان د دعوی د کافرانو په شان کارونه کوي، د دې بې ایمانۍ او انتهایي مکر او فریب او اثر داسې شو چې د هغوی په زړونو باندې مهر ولګېد، چې پر هغوی د ایمان، خیر، صداقت او امانت ګردې لارې وتړلې شوې، او هیڅ یو ښه شی په هغه کې نه ځاییږي، ښکاره ده چې اوس دې حالت ته رسیدلي دي چې له هغوی څنې د پوهېدلو او په لار راتللو هیڅ یوه هیله او توقّع نشي کېدی، کله چې د سړي زړه د بدکاریو او د بې ایمانیو څخه بالکل خراب او مسخ شوی وي؛ بیا نو په دې کې د ښه او بد پوهېدلو هیڅ صلاحیت نه پاتې کیږي.

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ ۖ وَإِنْ يَقُوْلُوْا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ۖ

او کله چې ووینې ته دوی؛ په تعجّب کې تا اچوي اجسام جثې بڼې د دوی له جهت د ښایست، او که خبرې کوي دوی؛ اورې غوږ ږدې ته خبرو د دوی ته له جهته د فصاحته او بلاغته.

تفسیر: یعني زړه خو مسخ شوی دی، مګر که بڼې (جسم) ته وکتل شي؛ ډېر ډولي، ښایسته، روغه رمټه، لویه درنده ښکاري، په خبرو اترو کې ډېر غوږ او ښه غړیږي، په فصاحت او بلاغت کې بې مثال او بې نظیر ښکاري، او خامخا د اوریدونکي فکر او توجّه ځان ته وراړوي، او د هغه د څېرې د ظاهري سطحې له لیدلو څخه هر سړی د هغه منلو او باور کولو ته حاضریږي.

كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۖ

حال دا چې په واقع کې ګواکې دوی لرګي وچ دي درولي شوي دېوال ته.

تفسیر: هغه وچ او بېکاره لرګي چې له دیوالونو سره یې لګولي درولي، محض بې ځان او لا یعقل او د نشوونما او د ودې څخه بې برخې وي، په لیدلو سره ډېر لوی او پنډ ښکاري، مګر یوه شیبه هم بې له تکیې او استناده نه شي ودرېدی، هو یواځې د سوځولو په کار راتلی شي، همدا حال د دې خلقو دی چې د هغوی ښه شکل او ښایسته جثه او ښکاره ډول وډیل ډېر ښه ښکاري، خو په منځ کې تش او بې ځان وي، او یواځې د دوزخ خس کېدی شي.

يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۚ

ګڼي دوی هر غږ (هسې چې بلاء راغله) پر دوی باندې.

تفسیر: هسې بزدل، نامرد او ویریدونکي دي، چې په لږ شوروشر سره د هغوی زړونه لړځیږي، او داسې ګڼي چې سمدلاسه پر مونږ باندې کومه لویه بلا یـا آفت راتلونکې دی، د خپلو درنو جرمونو، درغلیو، دروغو او خیانت لامله هر کله د هغوی په زړونو کې دغه اندېښنه او ویره لوېدلې وي.

هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ۚ

همدوی دي دښمنان (د مؤمنانو) نو ځان وساته ته له دوی څخه.

تفسیر: یعنې لوی ویروونکي دښمنان او غلیمان همدوی دي، د دوی له مکرونو او چالونو څخه تل خبردار شئ !، او بې غمه او بې اندېښنې مه ترې کښېنئ !.

قَٰتَلَهُمُ ٱللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ④

هلاک دې کاندي دوی لره الله، څرنګه ګرځولی شوي دي دوی (له سمې صافې لارې نه).

تفسیر: یعنې وروسته د ایمان له اظهاره دا بې ایماني، او پس له دې نه چې د حق او صداقت په رڼا کې ننوتلي دي، د دوی دا ظلمت ـ تیاره خوښول ډېر عجیب او حیرانوونکي دي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ⑤

او کله چې وویل شي دوی ته راشئ (په عذر غوښتلو سره) چې بښنه وغواړي تاسې ته (محمد) رسول د الله؛ تاو کړي دوی سرونه خپل (مخ ترې اړوي) او وینې ته دوی چې څنګ کوي (له درتللو نه په خدمت د تا) حال دا چې وي دوی لویي کوونکي (له توبې او استغفار نه).

تفسیر: یعنې که چېرې د دې منافقانو کوم شرارت په صاف ډول سره څرګند شي، او د دوی د کذب او د خیانت پرده وشلیږي؛ نو خلق دوی ته وایي: اوس لا هم وخت شته، ورځئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شئ، او د هغوی په وسیله د الله تعالی له لوري خپلې بښنې وغواړئ، تر څو الله تعالی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د استغفار په وجه ستاسې دا خطاوې وبښي؛ نو دوی د لویي او تکبّر او غرور له پلوه غاړې غړوي، او سرونه اړوي، او اوړې پورته غورځوي، او خپله بې پروایي ښکاروي، بلکه ځینې کمبختان په غوړه ژبه سره وایي چې: مونږ ته د رسول الله د استغفار هیڅ ضرورت نشته.

سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ⑥

برابره ده پر دوی باندې چې بښنه غواړې ته (ای محمده !) دوی ته او که بښنه نه غواړې ته (ای محمّده !) دوی ته، له سره به بښنه نه کوي الله دوی ته، بېشکه الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم فاسقانو، نافرمانانو ته.

تفسیر: یعنې ممکن دي چې تاسې له ډېر رحمت او شفقت له کبله د هغوی په موجوده حالت باندې زړه سوی وکړې، او هغوی ته بښنه وغواړئ، مګر الله تعالی په هیڅ صورت سره هغوی نه بښي، او داسې نافرمانانو ته د هغه په لوري د هدایت توفیق نه ورکاوه کیږي.

هُمُ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا۟ عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا۟

دوی هغه کسان دي چې وایي (خپلو ملګرو ته) مه ورکوئ نفقه، مه لګوئ تاسې مال په هغه چا باندې چې په نزد د رسول الله دي (له فقراوو د مهاجرینو) تر څو چې متفرّق خواره شي دوی (ترې).

تفسیر: په یو سفر کې دوه تنه سره په جنګ شول، چې یو مهاجر او بل انصاري وو، هر یوه له دې دواړو څخه خپلو ملګرو ته غږ کړ، او یوه لویه شخړه ترې جوړه شوه، کله چې دا خبر د منافقانو مشر «عبد الله بن أبَيّ بن سَلُول» ته ورسېد؛ نو ویې ویل: « که مونږ دغو مهاجرینو ته پخپلو کورونو کې ځای نه ورکولی؛ نو دوی به ولې څمونږ په مخ

کې داسې پورته کېدل، همدا تاسې يئ چې د دوی پالنه کوئ، چې دوی د دې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په شاوخوا کې سره ګرځي، تاسې د دوی دا خبر اخيستل او پوښتېدل پرېږدې، نو دوی د خپلو خوړو له لاسه په تنګ کيږي، او ګرد سره خواره کيږي، او د دوی دا ټولنه سره تار په تار کيږي»، دا يې هم وويل: که مونږ له دې خپل سفره بېرته وګرځېدو، او مدينې ته ورسېدو؛ نو ښايي هغه کسان چې د زور او اقتدار خاوندان دې نور سپک، ذليل او بې قدر خلق وشړي !، يعني مونږ چې مالدار، او عزتمندان يو؛ ښايي دا خوار مسلمانان له مدينې څخه وباسو، يو صحابي چې زيد بن أرقم رضي الله تعالی عنه نوميده، کله چې دا خبرې يې واورېدې، هغه يې يو په يو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته واورولې، رسول الله صلی الله علیه وسلم عبد الله بن أبَيّ او نور سړي خپل مخ ته وروغوښتل، او لازمه تحقيقات يې وفرمايل، نو منافقانو په قسم خوړلو باندې شروع وکړه، او ټولو سره وويل چې: دا ګردې خبرې دروغ دي، چې د زيد بن أرقم رضي الله تعالی عنه له لوري څمونږ په خلاف په دښمنی سره جوړې شوي دي، نو خلقو پر زيد رضي الله تعالی عنه باندې په مسخرو شروع وکړه، او دی ډېر خفه، نادم او محجوب وو، په دې وخت کې دا آيتونه رانازل شول، نو رسول الله مبارک زيد رضي الله تعالی عنه راوغوښت، او ورته ويې فرمايل: چې ته د الله تعالی له لوري رښتين شوې.

وَلِلَّهِ خَزَآئِنُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَٰكِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَا يَفۡقَهُونَ ۝٧

او خاص الله لره دي خزانې د اسمانونو او د ځمکې، وليکن منافقان نه پوهيږي.

تفسير: يعني دا احمقان ناپوهان منافقان دومره هم نه پوهيږي، چې د ګردو اسمانونو او د ځمکو د خزانو مالک الله تعالی دی، نو آيا هغه خلق به چې يواځې د هغه د خوښې لپاره د ده د رسول په خدمت کې سره بوخت دي، په لوږه سره وژني؟، او که خلق په هغوی باندې د خوړو ورونه وتړي؛ نو الله تعالی به هم د خپلو خوړو او رزق ور پر دوی باندې وتړي؟، بلکه نه يې تړي، رښتيا خو دا ده: هغه بندګان چې پر دې «اهل الله» باندې خپل مالونه لګوي، هغه هم پر هغوی باندې پاک پروردګار کوي، که د هغه له لوري دوی ته توفيق په برخه نه شي؛ نو په ښو کارونو کې به يو پول او پيسه ونه لګوي.

يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعۡنَآ إِلَى ٱلۡمَدِينَةِ لَيُخۡرِجَنَّ ٱلۡأَعَزُّ مِنۡهَا ٱلۡأَذَلَّۚ وَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَا يَعۡلَمُونَ ۝٨

وايي منافقان: که چېرته بېرته وګرځو مونږ د مدينې طرف ته، نو خامخا به وباسي هرومرو ډېر عزتمن ډېر خوار کمزور خلق، او خاص الله لره دی عزّت او غلبه او رسول د ده لره دی او مؤمنانو لره دی، وليکن منافقان نه پوهيږي.

تفسير: يعني منافقان په دې باندې نه پوهيږي چې زورور او عزّتمن څوک دي؟ په ياد يې ولرئ چې اصلي او ذاتي عزت خو د الله تعالی دی، وروسته له هغه له الله تعالی سره د علاقه لرونکو ذواتو دی، چې درجه په درجه د هغه د تعلّقاتو له مخې مراتب لري، يعنې بيا رسول الله صلی الله علیه وسلم او د نورو مؤمنانو دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُلۡهِكُمۡ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُكُمۡ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِۚ وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ۝٩

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! مشغول غافل دې نه کړي تاسې مالونه ستاسې او نه اولاد ستاسې له ذکره ياده د الله څخه، او هغه څوک چې وکړي دا کار؛ نو همدغه کسان همدوی دي زيانکاران.

تفسیر: یعنې هر سړي ته دا لوی زیان دی چې باقي دولت پرېږدي، او په فاني پسې وردرومي، او له اعلی څخې مخ اړوي، او په ادنی کې پرېوځي، همغه مال او اولاد ښه ګڼه شي چې سړی د الله تعالی له یاده نه غافلوي، او د آخرت له کاره یې نه وباسي، که کوم سړی په دې شیانو کې داسې اخته کیږي، او له الله تعالی څخه غافلیږي؛ نو آخرت یې له لاسه ووت، او د دنیا په جنجالونو کې هسې کېووت، چې هغه ته به د زړه ډاډینه او اطمینان هیڅ په نصیب کې نه وي: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ﴾.

وَأَنفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ۝١٠ وَلَن يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا ۚ

او نفقه کړئ ـ ولګوئ تاسې له هغو مالونو څخه چې درکړي مو دي تاسې ته پخوا له هغه څنې چې راشي یو ستاسې ته (اسباب) د مرګ، نو وبه وایي: ای ربه څما ! ولې دې وروستی نه کړ ما لره تر اجل نږدې پورې چې صدقه خیرات وکړم زه، او شم زه له صالحانو نېکانو څخه. (نو فرمایي الله) او له سره به نه وروستی کوي الله هیڅ نفس لره (له مرګه) کله چې راشي نېټه یې.

تفسیر: دا ښایي د منافقانو د دې وینا ځواب وي چې: ﴿لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ﴾ الآیة ـ دی، یعنې په خرڅ کولو کې ستاسې ښه ده، هر څه خیرات او صدقات مو چې له لاسه پوره وي؛ هغه ژر تر ژره همدا اوس وکړئ !، که نه موت او مړینه مو پر سر رسېدونکې ده، نو هلته به افسوس او ارمان کوئ چې ولې مو څه د الله تعالی په لاره کې ونه لګول؟ کله چې مرګ د شوم او بخیل په سر باندې راځي؛ نو هلته دی ارزو او تمنّا کوي، چې ای الله تعالی ! څو ورځې نور مې په مرګ کې ډیل او معطلي وفرمایه !، چې زه ښه خیرات صدقات ورکړم، او ځان ښه سنبال کړی په اصلاح او توبه راشم، خو هلته به کله مهلت ورکاوه کیږي؟ هر سړي لره هومره عمر او نېټه او میعاد چې ټاکلی شوی دی؛ د هغه د پوره کېدلو څخه وروسته د یوې لحظې لپاره هم په هغه کې څه ډیل او تأخیر پېښېدونکی نه دی.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝١١

او الله ښه خبردار دی په هغه څه (ښه او بد) چې کوئ یې تاسې (نو جزا به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی ته دا خبره هم ښه ورمعلومه او ښکاره ده، که بالفرض ستاسې مرګ ملتوي کړي، یا مو له محشره د دنیا په لورې بېرته ورولیږي، نو هلته به بیا څرنګه چارې وکړئ؟.

تمت سورة المنافقون بفضل الله تعالی.

سُورَةُ التَّغَابُنِ

«د (التغابن) سورت مدني دی، (۱۸) آیته دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۴) او په نزول کې (۱۰۸) سورت دی، وروسته د (التحریم) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ① هُوَ
الَّذِيْ خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَّمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ ۗ

نسبت د پاکۍ کوي الله ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي (له علويّاتو سره له اسمانونو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفليّاتو سره له ځمکې)، خاص همدغه (الله) لره دی ملک باچايي، او هم ده لره ټوله ثنا ستاينه ده، او همدغه (الله) په هر شيز باندې ښه قادر دی. همدغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې يئ تاسې، پس ځينې له تاسې کافر دي، او ځينې له تاسې مؤمن دي.

تفسير: د هر چا حکومت او ټولواکي چې په دنيا کې کې ليده کيږي؛ په حقيقت کې هغه د الله تعالی سلطنت او ټولواکي ده، او د هر سړي چې ستاينه او تعريف کاوه شي، هغه په واقع سره د همغه الله تعالی حمد، ثنا او ستاينه ده، همدغه پاک الله تعالی ځمونږ او د ګردو مخلوقاتو خالق او پيدا کوونکی دی، او ښاييږي چې ګردو به په ده باندې ايمان راوړی وي، او د هغه حقيقي منعم اطاعت به يې کړی وي، مګر ځينې کسان منکران شول، او ځينې ايمانداران وګرځېدل، بېشکه چې الله تعالی هر سړي ته داسې يو قوّت او استعداد وربښلی دی، چې د هر لوري د حرکت او د تګ قوّت په کې شته، الله تعالی ړومبی ګرد خلق په صحيح فطرت سره پيدا کړل، بيا ځينې پخپل همغه صحيح فطرت باندې ټينګ پاتې شول، او ځنې نور له شاوخوا له حالاتو څخه متأثر شول.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ② خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۚ وَاِلَيْهِ
الْمَصِيْرُ ③

او الله په هغه څه چې کوئ تاسې ښه ليدونکی دی. پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه په تدبير حق سره، او صورتونه يې ترلي دي ستاسې بيا يې ښايسته کړي دي صورتونه ستاسې، او هغه (الله) ته بېرته ورتلل دي ستاسې.

تفسير: په ګردو ساکښانو (ذي روحو) کې د انسان خلقت ښه دی، په ليدلو کې ډېر ښه ښکاري، پخپلو ملکاتو او قواوو هم له ګرد عالم څخه لوړ، غوره او ممتاز دی، بلکه د ټولو ښو مجموعه ده.

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ④
اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَبْلُ ۫ فَذَاقُوْا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ⑤

ښه معلوم دي دغه (الله) ته هغه څه چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي، او ښه معلوم دي دغه (الله) ته هغه څه چې پټوئ تاسې او هغه څه چې ښكاره كوئ يې تاسې، او الله ته ښه معلوم دي هغه پټې خبرې چې په سينو زړونو ستاسې كې دي. آيا نه دى راغلى تاسې ته اى منكرانو خبر د هغو كسانـو چې منكران شوي دي پخوا له دې نه؟، پس وڅكل دوى وبال سزا د كار خپل، او شته دوى ته عذاب دردناك.

تفسير: يعنې له تاسې څخه پخوا ډېر قومونه لكه عاد او ثمود او نور هلاك شوي دي، او د آخرت عذاب جلا دى، دا خطاب د مكې مكرّمې هستېدونكيو لپاره دى.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوا

دا (عذاب دوى ته) د دې لپاره دى چې وو به دوى چې راتلل به دوى ته رسولان د دوى په ښكاره دلائلو سره، نو ويل به دوى (تعجّبًا وتسمخرًا) چې آيا بشر سړى (لكه مونږ) لاره ښيي مونږ ته، بيا به كافران شول (په رسولانو) او مخونه به يې وګرځول.

تفسير: يعنې څمونږ غوندې پر يوه سړي باندې يې د لارې ښوونې او د هادي نوم ايښى، او هغه يې مونږ ته رالېږلى دى؟ كه مونږ ته هادي لېږونكى وو، نو ښايي پرښته يې رالېږلې وى، ګواكې د دوى په نزد د بشريت او رسالت په منځ كې منافات وو، نو ځكه هغوى خپلو ځانونو ته كفر غوره كړ، او د پيغمبرانو د خبرو له منلو څخه يې مخ واړاوه.

وَّاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝

او بې پروا غني دى الله (له ايمان د خلقو)، او الله غني بې پروا دى (له عبادت)، او ډېر ستايلى شوى دى (بې له ستايلو د خلقو).

تفسير: يعنې د الله تعالى څه پروا ده، كه هغوى مخ واړوي، يا غاړه وغړي؛ نو الله هم له هغوى څنې د خپل رحمت نظر اړوي.

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّن يُبْعَثُوا ۚ

دعوى كوي هغه كسان چې كافران شوي دي چې له سره به بيا ژوندي راپورته نه كړى شي دوى.

تفسير: هم هغسې چې دغه كُفّار پخپل زعم د انبياوو له رسالت څخه انكار كوي، د بعث بعد الموت څنې هم انكار كوي.

قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۝

ووايه (اى محمده دوى ته چې) هو بيا به ژوندي راپورته كړى شئ، قسم دى په رب خما چې خامخا ژوندي پورته به كړل شئ هرومرو تاسې (پس له مرګه)، بيا خامخا خبر به كړى شئ تاسې هرومرو په هغه څه چې كړي دي تاسې په دنيا كې، او دا (ژوندي پاڅول جزاء وركول) په الله باندې ډېر اسان دي.

تفسیر: یعنې د دویم ځلي بیا ژوندي کول او د کړدو حساب، کتاب اخیستل الله تعالی ته کوم سخت او ګران او مشکل کار نه دی، پوره یقین ولرئ! چې دا کار ضرور کېدونکی دی، د چا له انکار کولو څخه هغه تاکلی شوی کار هیڅ وړاندې وروسته نه کېږي، نو ځکه ښایي چې تاسې انکار پرېږدئ، او د هغې ورځې په فکر کې ولوېږئ.

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنزَلْنَا ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾

نو ایمان راوړئ په الله او په رسول د ده (محمّد) باندې، او په هغې رڼا (قرآن) باندې چې نازل کړې دی مونږ، او الله په هغه څه چې کوئ یې تاسې ښه خبردار دی.

تفسیر: یعنې ایمان سره عمل هم یو ضروري شی دی.

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ۗ

(یاد کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړي (او خبر به درکړي الله) تاسو لره په ورځ د جمع کېدلو (قیامت) کې، دا (ورځ چې ده) ورځ د نفعې او نقصان ده.

تفسیر: یعنې دوزخیان به پړه کېږي، او جنّتیان به کامیابېږي، پړه کېدل دا چې هغوی به د الله تعالی ورکړې قوّتونه بېځایه لګولي وي، رأس المال او پنګه به یې هم له لاسه وتلي وي، بری دا چې د لویې فائدې په بدل کې په زرهاوو ښه مومي، اوس د همدې خبرې لږ څه تفصیل داسې راځي چې:

وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ

او هغه چې ایمان راوړي په الله او وکړي عمل نېک؛ لرې به کړي (الله) له ده څخه بدې د ده.

تفسیر: یعنې هغه تقصیرات چې شوي دي؛ د ایمان او ښو کارونو له وجې معاف او ښنلی کېږي.

وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

او داخل به کړي (الله) دغه (صالح مؤمن) په هغو جنّتونو کې چې بهېږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په هغه کې ابدي همېشه، دغه (مغفرت او جنّت) بری خلاصی ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې هر څوک چې جنّت ته ورسېږي؛ ټول مرادونه یې په لاس ورځي، ځکه چې جنّت د الله تعالی د لیدلو او د هغه د رضاء موندلو ځای دی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ ۚ

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو کوي آیتونو ځمونږ ته، دغه کسان دي یاران ملګري د دوزخ، تل به وي دوی په هغه (دوزخ) کې، او بد ځای د ورتللو دی (دوزخ). نه رسیږي هیڅ مصیبت، غم، درد هیڅاته مګر خو (رسیږي) په اذن حکم د الله سره، او هغه څوک چې ایمان یې راوړی دی په الله باندې؛ لاره ښیي (الله) زړه د ده ته (د صبر او ثبات).

تفسير: په دنيا کې هيڅ يوه سختي او مصيبت بې د الله تعالی له رضا، مشيت څخه نه رسيږي، کله چې مؤمنان په دې خبره باندې يقين او باور ولري؛ نو نه ښايي چې په هغه باندې خفه شي، بلکه په هر وخت او په هر حال باندې د هغه په فيصلې باندې رضا وي، او تل دې هسې وينا وکړي، تر څو چې الله تعالی يې زړه کلکك کړی، او پدې وپوهيږي چې هر څه د الله تعالی له جانبه دي.

وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۱﴾

او الله په هر څيز باندې ښه عالم دانا دی (پر شاکرانو صابرانو).

تفسير: يعني هغه تکليف او مصيبت چې د الله تعالی له لوري رارسيږي؛ د هغه عين علم او حکمت دی، همغه الله تعالی ته ښه معلوم دي چې کوم يو له مونږ څخه د واقعي صبر، تسليم او رضا په سمه لاره ځي؟ او د چا زړه د کومو احوالو او کيفياتو د مورد ګرځېدلو وړ دی؟.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۱۲﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله، او حکم ومنئ تاسې د رسول (د دغه الله)، پس که مخ وګرځوه تاسې (له طاعته؛ نو د تاسې نقصان دی، رسول ته څه زيان نه رسيږي ،ځکه چې) نو بېشکه په رسول ځما باندې رسونه ښکاره ده (او خپل تبليغ يې کړی دی).

تفسير: يعني په نرمی، سختی، تکليف، راحت او په هر صورت کې د الله تعالی او د هغه د رسول حکم ومنئ !، که نه ستاسې خپل نقصان دی، رسول الله صلی الله عليه وسلم خو تاسې ته ټول ښه او بد درپوهولي دي، او خپل فرض يې ادا کړی دی، او الله تعالی ته ستاسې له اطاعت يا معصيت څخه هيڅ يو ضرر يا ګټه نه وورسيږي.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۳﴾

الله (يو دی) نشته هيڅوك وړ د عبادت مګر خو همدی دی، او خاص يواځې پر الله باندې پس توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسير: يعني معبود او مستعان يواځې د الله تعالی لوی ذات دی، بل څوك د بندګۍ او د هيلې او د اسرې وړ نه دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! بېشکه ځينې له ښځو ستاسې او (ځينې له) ځامنو ستاسې دښمنان دي تاسې لره.

تفسير: ډېر ځلې داسې کيږي چې سړی د ښځې او ځامنو په مينه او محبت کې داسې اخته کيږي، چې د الله تعالی له ياده غافليږي، او د داسې تعلّقاتو لامله نور ډېر خراب کارونه هم کوي، او له ډېرو ښو څخه بې برخې پاتې کيږي، د ښځې او اولاد غوښتنې او د هغوی خوښ ساتل هيڅکله دې نه پرېږدي چې بل شي تـه خپل فکـر واړوي، د آخرت فکر ترې هيريږي، کله چې د آل او عيال د سړي د داسې ضرر او نقصان سبب وګرځي، هغه يې دوستان نه بلل کيږي، بلکه داسې دښمنان دي چې سړی د دوی د دې دښمنی احساس نشي کولی، نو ځکه الله تعالی مو وېښوي چې ځانونه مو له داسې دښمنانو څخه ساتئ !، او له هسې چارو څخه لرې ګرځئ چې د هغو په وسيله دنيا تاسې ته ډېره ښه ښکاره شي،

او آخرت مو له یاده ووځي، او د دنیا لامله مو دین له لاسه وران شي، ولې داسې نه دي چې په دنیا کې ګردې ښځې یا ټوله اولاده او خپلوان هسې وي، چې سړی د آخرت له یاده غافلوي، بلکه ځینې بختورې ښځې او هلکان داسې هم وي چې له خپلو مېړو او پلرونو سره د هغوی د دین په حفاظت کې مرستې کوي، او په ښو چارو کې هغوی ته لار ښوونه او لاس نیونه کوي، او هغوی ته عابدې ښځې نعم الصاحبات او نېک مرغې اولاده باقیات الصالحات ګرځي: (جعلنا الله منهم بفضله ومنّه).

فَاحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِن تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾

نو ځان وساتئ تاسې له دوی څخه (په مقابل د حکم د الله او د دوی لحاظ مه کوئ)، او که عفوه او ګزشت وکړئ تاسو، او مخ وګرځوئ تاسو، او مغفرت وکړئ تاسې؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې که دوی له تاسې سره دښمني وکړه، او تاسې ته دیني یا دنیوي زیان ورسېد؛ نو د هغه اثر او اغېزه به داسې کیږي چې تاسې به په انتقام او کسات پسې لوېږئ، او پر هغوی باندې به نامناسبه سختي شروع کوئ، نو له داسې کولو څخه به د دنیا انتظام خرابیږي، تر هغه ځایه پورې چې عقلاً او شرعًا ګنجایش وي؛ له هسې حماقتونو، تقصیراتو ځنې تېرېږئ او ښېئ یې !، انتقام او کسات پسې مه ګرځئ !، چې په داسې مکارمو اخلاقو سره به الله تعالی پر تاسې باندې مهرباني کوي او ستاسې خطاوې ښې.

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ۚ وَاللَّهُ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مالونه ستاسې او اولاد ستاسې یوه فتنه ازموینت دی، او الله چې دی په نزد د ده دی اجر ثواب ډېر لوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی تاسې ته مال او اولاد درکوي او تاسې پرې ازمویي، چې کوم یو له تاسې څخه په داسې فاني او زائلو شیانو کې اخته کیږي؟ او کوم یو له تاسې ځنې د فاني شیانو نه د خپل آخرت پنګه او ذخیره ګرځوي؟ او د آخرت ډېر لوی اجر او ثواب د دې ځای پر حظوظو او مالونو باندې ښه بولي، او ترجیح ورکوي؟ او یا أخروي باقي او غیر فاني نعمتونه هېروي، او په بدل یې دغه زائل او فاني شیان اخلي؟.

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنفِقُوا خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ ۗ

نو وویرېږئ تاسې له الله څومره چې توانېږئ تاسې، او واورئ (خبرې د الله په سماع د قبول سره)، او اطاعت کوئ (د احکام الله)، او نفقه کوئ لګوئ ښه شیان لپاره (د نفعې) د ځانونو خپلو، یا دا غوره ده ستاسو لپاره.

تفسیر: یعنې تر څو مو چې له وسه کیږي له الله تعالی ځنې وویرېږئ، او په دې امتحان او ازموینه کې ثابت قدم اوسئ !، او د هغه احکام واورئ !، او عمل پرې وکړئ !.

وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾

او هغه چې وساتلی شي له حرص بخیلۍ د نفس خپل څخه؛ نو دا کسان همدوی دي بریالیان په مراد رسېدلي (بچ شوي له عذابه په دواړه دارینو کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې به له نفقه کولو او له مال لګولو څخه ستاسې خپلې ښېګڼې کیږي، او همغه سړی بریالی او په مراد رسیږي چې الله تعالی د هغه زړه له دې اندېښنې غوښتنې څخه پاک ساتلی وي، او حرص، بخل، طمع او کنسکي لار په کې ونه لري.

إِن تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ

که چېرې قرض پور ورکړئ تاسې الله لره (په هغه څه چې فرمایلي یې دي) قرض پور نېک؛ نو دو چنده به کړي (الله ثواب د) هغه (پور) تاسې ته او مغفرت به وکړي (الله) تاسې ته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې په اخلاص او نېک نیّت سره له خپل حلال او طیب مال څخه صرف کړئ او ویې لګوئ !، تر څو الله تعالی تاسې ته څو چنده له هغه څخه زیات ثواب درکړي، او ستاسې ګردې خطاوې او تجاوزات وبښي، همداسې یو مضمون پخوا له دې څخه هم تېر شوی دی، پوره تقریر دې هلته وکوت شي !.

وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾

او الله ښه قدردان دی ښه تحمّل والا دی.

تفسیر: د قدر پېژندلو خبره دا ده چې په لږ عمل سره ډېر ثواب ورکوي، او تحمّل یې دا دی چې د ګناه په لیدلو سره سمدلاسه عذاب نه مقرروي، بیا هم د ډېرو ګناهګارانو جرم ښي، او د ډېرو سزا تخفیف کوي.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

عالم پوهېدونکی د پټ او ښکاره دی، ښه غالب قوي دی ډېر حکمت والا دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی په ښکاره کارونو او پټو نیتونو باندې علیم او خبیر ښه دانا او بینا دی، او سم د خپل زبردست قوّت او حکمت سره هر چاته بدل ورکوي.

تمّت سورة التغابن بفضل الله تعالی ومنّه، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطَّلَاقِ

«د (الطلاق) سورت مدني دی، (۱۲) آیت (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۵) او په نزول کې (۹۹) سورت دی، وروسته د (الإنسان) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَطَلِّقُوْهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ

ای نبي ! (ووایه امّت خپل ته) کله چې اراده وکړئ طلاقوئ تاسو ښځې؛ نو طلاقوئ يې په (وخت د) عدّت د دوي کې (په طُهر کې چې خالي له جماع وي).

تفسیر: اګر که دلته مخاطب نبي صلی الله علیه وسلم دی، مګر په واقع کې ګرد امّت مخاطب دی، یعنې کله چې کوم سړی بیا په کوم ضرورت یا د مجبوریت له کبله د خپلې ښځې د طلاق ورکولو اراده وکړي، نو ښایي چې هغه دې په عدّت سره طلاق ورکړي.

په طلاق ورکولو کې مشروعه طریقه دا ده چې په طُهر کې دې طلاق ورکړی شي، او له احادیثو څخه هم دا قید ثابتیږي، چې په هغه طهر کې چې کوروالی او صحبت په کې نه وي شوی؛ ښايي مېړه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي.

وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ ۚ

او وشمېرئ وساتئ تاسو عدّت (د ښځو خپلو).

تفسیر: نارینه او ښځې دواړو ته ښايي چې دا خبره په یاد ولري چې چېرې د غفلت او سهوې په وسیله له دوی څخې کومه سهوه او بې احتیاطي ونشي، او څه لاندې باندې په منځ کې رانشي، او هم ښايي چې طلاق داسې ورکړ شي چې د عدّت په شمېر کې هیڅ شانې ډېروالی او لږوالی رانشي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ ۚ لَا تُخْرِجُوْهُنَّ مِنْۢ بُيُوْتِهِنَّ

او وویرېږئ تاسو له الله چې رب (پالونکی) د تاسې (دی)، مه وباسئ (ای خاوندانو) دغه (ښځې خپلې) له کورونو خپلو څخه (چې په کې اوسي دوی، تر هغه پورې چې يې تېر شي عدّت).

تفسیر: یعنې له الله څخه وویرېږئ، او په شرعي احکامو باندې پابندي ولرئ !، چې له هغو څخه یو حکم دا دی چې د حیض په حالت کې دې طلاق ورنه کړ شي !، او درې طلاق دې یو ځای ور نه کړ شي !، او مطلّقه ښځه دې له کوره د باندې ونه ایستله شي !، او د دې په شان د الله أکرم شأنه وأعظم برهانُهٗ نورې ښوونې هم په اخلاص سره منئ !.

وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّاۤ اَنْ يَّاْتِيْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ

او نه دې وځي دغه (ښځې هم پخپله له کورو نه تر څو چې عدّت د دوی تېر شي) مګر هلته چې راشي دوی په فاحشه بې حیايي ښکاره سره (لکه زنا).

تفسير: یعنې ښځې دې پخپله خوښه هم نه وځي، ځکه چې دا سُکنٰی محض حق العبد نه دی چې د هغه په رضا سره ساقطه شي، بلکه حق الشّرع دی، هو ! که ښځه کومه ښکاره بېحیایي وکړي، یا په بدو چارو څرګند وکړي، یا د غلا مرتکبه شي، یا د ځینو علماوو په قول: ژبه وکړي، یا تل په جنګ جنجال او جګړه کې لګیا وي، او بې له غمه او خفګانه یې بل کار نه وي؛ نو ایستل یې روا دي، که دا ښځه بې موجبه له کوره ووځي؛ نو دا پخپله د دې د صریحې بې حیایي یو کار دی.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ

او دا (احکام) حدود اندازه کړی شوي د الله دي، او هر هغه چې تیریږي له حدودو د الله څخه؛ نو په تحقیق ظلم یې کړی دی په ځان خپل باندې.

تفسیر: یعنې ګناهګار شوي دي، د الله تعالی په نزد د سزا موجب وګرځېد.

لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ①

نه پوهېږې (ته ای طلاق کوونکیه ! یا نه پوهېږي هیڅ نفس) ښایي چې الله پیدا کړي وروسته له دې طلاق کوم ښه کار او نوی صورت لکه رجوع له طلاقه.

تفسیر: یعنې ښایي چې بیا د دواړو په منځ کې روغه او صلحه وشي، او په طلاق باندې پښېمان او نادم شي.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

بیا نو کله چې ورسیږي دغه (ښځې) نښتې خپلې ته؛ نو وساتئ (تاسې ای مېړونو) دوی په معروف نېکۍ ښه شان سره، یا جلا شئ تاسې له دوی ځنې په معروف نېکۍ ښه شان سره.

تفسیر: یعنې په رجعي طلاق کې کله چې عدّت ختمېدلو ته نژدې شي؛ نو تاسې لره له دوو چارو څخه د یوې چارې اختیار دی، چې یا د عدّت له ختمېدلو څخه پخوا سم له دستوره هغې ښځې ته رجعت او خپلې نکاح ته دوام ورکړئ !، یا د عدّت په ختمېدلو سره په معقولې طریقې باندې له هغې څخه جلا شئ !، مطلب دا که د نکاح ټینګ ساتل مقصد وي؛ نو په هغه وخت کې، او که یې شلول مطلب وي؛ نو په دغه وخت کې ځغرد (ټینګوالی) پرې وکړئ !، او په دواړو صورتونو کې د انسانیت، شرافت اصولو ته په درنه سترګه وګورئ !، او داسې مه کوئ چې ساتنه یې مقصود نه وي، او خامخا د عدّت د اوږدوالي لپاره رجعت وکړئ، یا د ساتلو په صورت کې هغې ته ایذاء ورسوئ، او طعن او تشنیع ور واوروئ !.

وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ

او شاهدان نیسئ تاسې (په دغه رجوع باندې) دوه خاوندان د عدل له تاسې څخه.

تفسیر: یعنې وروسته له طلاق ورکولو او پخوا د عدّت له پوره کېدلو که د نکاح بیا ساتل غواړئ؛ نو په دې رجعت باندې دوه شاهدان ونیسئ، تر څو د خلقو په نزد متهم نه شئ.

وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ۚ

او ښه اداء کړئ تاسې شاهدي (ای شاهدانو په وخت د حاجت کې) لپاره د (ثواب او رضا د) الله.

تفسير: په دې کې شاهدانو لره هدايت دی چې د شاهدي ورکولو په وخت کې کړه او خرابه خبره ونه کړي، او سمه صافه او درسته خبره ووايئ !.

ذٰلِكُمۡ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ

دا (ساتنه په نېکۍ سره) نصيحت کاوه شي په دې سره هغه چاته چې وي چې ايمان يې راوړی وي په الله او په ورځې وروستۍ (د قيامت) باندې.

تفسير: د جاهليت په زمانه کې پر ښځو باندې زيات ظلمونه کېدل، او له ښځو سره هسې سلوک جاري وو لکه چې له غواوو او خرو سره يې کوي، يا له خورا سختو او ذليلو بنديانو سره کاوه شي، ځينې ښځې به سل سل کرته طلاقېدې، خو سره د هغه به هــم د هغـوی د مصيبت دوره پای (آخر) ته نـه رسېده، قرآن په څو څو ځايونو کې د دې وحشيانه مظالمو او بې رحميو خلاف ويناوې کړې دي، او د نکاح او د طلاق په حدودو او حقوقو باندې په ډېر ښه ډول سره زور غورځولی دی، بالخصوص د دې سورت په منځ کې په نورو حکيمانه وو هدايتو او نصيحتو کې يې يو نهايت جامع او مانع او ټول ښوونکی اصول بيان فرمايلی دی چې: ﴿فَأَمۡسِكُوهُنَّ بِمَعۡرُوفٍ أَوۡ فَارِقُوهُنَّ بِمَعۡرُوفٍ﴾ دی، چې د هغه حاصل دا دی چې که يې ساتئ؛ نو په معقوله ډول او طريقې سره يې وساتئ !، او که يې پرېږدئ؛ نو هم په معقوله طريقه سره يې پرېږدئ !، خو له دې ښو او زرينو نصيحتو څخه هغه سړی منتفع او ګټور کېدی شي چې په الله تعالی او رسول الله صلی الله عليه وسلم او په آخرت باندې يقين لري، ځکه چې همدا باور او يقين د انسان په زړه کې د الله تعالی وېره او خوف پيدا کوي، او د همدې وېرې لامله دا خيال د انسان په فکر کې پيدا کيږي: همغسې چې يوه کمزوره ښځه له بخته او اتفاقه څمونږ په منګلو او قبضه او اقتدار کې راغلې ده، مونږ هم ټول د يوه لوی قهّار الله تعالی په قبضه او اقتدار کې پراته يو، همدا يو خيال دی چې په هر حال کې سړی له ظلم او تعدّي څخه ساتي، او د الله تعالی په امر منلو باندې اړوي، د دې لپاره په دې سورت کې په مخصوص ډول سره په اتقاء پرهېزګارۍ او د الله تعالی په وېره باندې زيات امرونه او توصيې شوي دي.

وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ٢

او هغه څوک چې ويريږي له الله، ځان ساتي له معاصيو؛ وبه ګرځوي ده ته يو ځای د وتلو (له دنيوي او اخروي غمونو نه).

تفسير: يعنې له الله تعالی ځنې وويرېږئ !، او د هغه د احکامو تعميل په هر حال کې وکړئ !، که څه هم له ډېرو مشکلاتو او شدائدو سره مخامخ شئ، ځکه چې الله تعالی د هغو ګردو مشکلاتو ځنې د وتلو لاره در خلاصوي، او په سختيو کې د ګزارې وسيلې هم در برابروي.

وَيَرۡزُقۡهُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَحۡتَسِبُۚ

او رزق روزي به ورکړي (الله) ده ته له هغه (ځايه) چې ګمان به نه کوي دی.

تفسير: د الله تعالی څخه وېره د دواړو دارينو د خزانو کنجي ده، او د ګردو بريو او کاميابيـو وسيله ده، له همدې ځنې ګرد مشکلات اسانيږي، بې قياس او بې ګمانه يې رزق روزي او خواړه ور رسيږي، ګناهونه يې ببنل کيږي، جنّت ورحاصليږي، ثواب يې زياتيږي، او يوه عجيبه د زړه ډاډينه، سکون، اطمينان او خوښي په برخه او نصيب راځي، چې د هغه لامله بيا هيڅ يوه سختي لکه سختي نه ورښکاري.

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ ۚ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ③

او هغه څوک چې توکل وکړي په الله باندې؛ نو دغه (الله) بس کافي دی ده لره (په دواړو جهانو کې)، بېشکه الله رسېدونکی دی امر کار خپل ته، په تحقیق ګرځولې ده الله هر څيز لره اندازه.

تفسير: يعنې پر الله تعالی باندې هيله او اسره ولرئ، او يواځې پر وسائلو او اسبابو باندې تکيه ونه کړئ !، د الله تعالی قُدرت په دې اسبابو اړه نه لري، د کوم کار د کولو اراده چې الله وفرمايي؛ هغه هرومرو (خامخا) پوره کېدونکی دی، اسباب او وسائل هم د ده د مشيت تابع دی، هو ! د هر څيز اندازه د هغه له خوا ټاکلې شوې ده، چې سم له هغې سره هغه ښکاره کېدونکی دی، نو څکه که د کوم څيز په حاصلېدو کې څه ډيل ښکاره شي؛ نو متوکل لره نه ښايي چې ځان خپه يا پرېشان کړي.

وَالّٰٓـِٔي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِّسَآئِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ أَشْهُرٍ وَّالّٰٓـِٔي لَمْ يَحِضْنَ ۚ

او هغه ښځې چې نااميده شوي وي (په سبب د کبارت يا د مرض) له حيضه له ښځو ستاسې څنې که چېرې په شک کې يئ تاسې؛ نو عدّت د دوی درې مياشتې دی، او همداسې ښځې چې نه وي شوي حائضې (په سبب د صغارت نو درې مياشتې عدّت دې تېروي).

تفسير: يعنې پاک قرآن د مطلّقې عدّت لکه چې د «البقرة» په سورت کې راغلی دی؛ درې حيضه ښوولی دی، که شبهه او شک پيدا شي چې چاته حيض ورنشي، يا د ډېر عمر او منګ لامله يې حيض بند شوی وي، نو د هغې عدّت به څو وي؟ دا يې راښکاره کړه چې درې مياشتې دی.

وَأُولٰتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَّضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ

او (ښځې) خاوندانې د بار ګېډې (حاملانې بلاربې) عدّت د دوی دا دی چې وزېږوي دوی بار (حمل) خپل.

تفسير: د جمهورو په نزد د حاملې عدّت د هغې د حمل تر وضعې او د مولود تر څېګولو پورې دی، که څه هم هغه يوه لحظه او شېبه وروسته وي، يا تر ډېرو مياشتو پورې وځنډېږي، په دې کې د مطلقې او د کونډې حکم يو دی، لکه چې په احاديثو کې راغلي دي.

وَمَنْ يَّتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَّهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ④ ذٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ ۚ وَمَنْ يَّتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ⑤

او هغه څوک چې وېرېږي له الله، ځان ساتي له معاصيو؛ نو وبه ګرځوي الله ده ته کار د ده کې اسانې. دا (چې ويلې شوې دی) امر حکم د الله دی چې نازل کړی يې دی تاسې ته، او هغه څوک چې وېرېږي له الله، ځان ساتي له معاصيو؛ نو لرې به کړي الله له ده څخه ګناهونه د ده، او لوی به کړي (الله) ده لره اجر ثواب (د ده).

تفسير: د هرې جُملې په آخر کې د اتّقاء او د الله تعالی أکرمَ شأنُه وأعظمَ برهانُه د وېرې مضمون په مختلفو اساليبو او ډول ډول پيرايو سره يې تکرار کړی دی، تر څو لوستونکي د هغه د بار بار ويلو څخه ډېر ويښ او متنبّه شي، چې د ښځو په معاملاتو کې د دې اتقاء او پرهېزګارۍ ضرورت ډېر زيات دی.

﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ﴾

واوسوئ دا (ښځې طلاقې کړی شوې) په هغه ځای کې چې په کې اوسېږئ تاسې (سم) له طاقت د تاسې (چې توانېږئ !).

تفسير: د نارینه په ذمّه باندې ضرور دي چې خپلې مطلّقې ښځې ته تر عدّت پورې هستوګنې لپاره کور ورکړي، چې هغه ته «سُکنی» وایه شي، نو کله چې «سکنی» واجبه شي؛ نو نفقه هم د هغه په ذمّه ثابتیږي، ځکه چې ښځه دومره موده د ده په کور کې مقیّده او محبوسه پاتې کیږي، د قرآنکریم د دې الفاظو اشاره په همدې لوري ده: ﴿مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ﴾.

﴿وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ﴾

او مه کوئ اراده د ضرر تاسې د دغو (مطلّقاتو) لره چې تنګوئ به (ځایونه او نفقې) په دوی باندې.

تفسير: یعنې ای مېړونو (خاوندانو) ! ضرر مه رسوئ تاسو دې ښځو طلاقو شوو ته په ځای د هستوګنې چې هغوی په تنګې شي، او په وتلو سره مجبورې شي.

﴿وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾

او که چېرته وي دغه (ښځې) خاوندانې د بار ګېډې (حاملانې بلاربې) نو نفقه کوئ تاسې پر دوی باندې تر هغه پورې چې وزېږوي دوی بار (حمل د ګېډو) خپلو (په ځېګېدلو سره).

تفسير: د حمل مدّت کله چې ډېر اوږدېږي؛ نو هغه یې په خصوصیت سره راوښود، چې په هغه کې که هومره اوږدوالی هم وشي، خو د حمل تر ځېږېدلو پورې ښایي هغې ته دې نفقه ورکړه شي، او داسې دې ونه کړي چې درې میاشتې نفقه ورکړي، او بیا یې بنده کړي.

﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ﴾

نو که تی ورکاوه دوی (پس له طلاقه) اولاد د تاسو لره؛ پس ورکړئ تاسې هغوی لره مزدوري د هغوی، او مصلحت مشوره کوئ (ای ښځو او مېړونو په حق د مولود خپل) په منځونو خپلو کې په معروف نېکۍ سره.

تفسير: یعنې که له وضع حمل څخه وروسته ښځې ستاسې له خاطره وړوکي ته شودې ورکوي؛ نو اجرت یې ښایي هومره ورکړ شي لکه نورو تی ورکوونکیو ښځو ته چې ورکاوه کیږي !، او سم له دستوره په معقولې طریقې سره یو له بله د دې وړوکي په نسبت مشوره وکړي، او لازمه قراردادونه وتړي، او خامخا ضد او خراب تګ ونه کړي !، او یو له بل سره د نېکۍ سلوك وکړي، نه دې ښځه د شودو له ورکولو څخه غاړه غړوي !، او نه دې نارینه له هغې څنې مخ اړوي چې بلې ښځې ته د دې وړوکي ورکړي، چې د ده د مور په ځای بله ښځه په اجرت سره تی ورکړي.

﴿وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَىٰ ۝﴾

او که سختي وکړئ تاسې (ای والدینو په تي ورکولو او اجرت کې)؛ نو لپاره د تي ورکولو دې طلب کړي هغه (مولود) لره بل ښځه (یعنې دایي دې ورته ونیسي، او په مور باندې دې زور نه کوي).

تفسیر: یعنې که د مخالفت، ضد لامله ښځه په شودو ورکولو باندې راضي نشي؛ نو نارینه دې هرومرو هغې ته نه ګوري، او بله ښځه دې پیدا کړي چې هغه کوچني ته شودې ورکړي، او که نارینه پر هغې ښځې باندې خپل وړوکی نه پالي، او شودو ته یې نه پریږدي؛ نو خامخا به بله کومه ښځه پیدا کیږي، او په دواړو صورتونو کې به بلې ښځې ته څه ورکول کیږي، نو ولې همدا شی د همغه وړوکي مور ته ورنه کړ شي، چې هم وړوکی په ارام او خوشاله او هم مور پرې ډاډه او بې پروا شي.

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

نو نفقه دې ورکوي خاوند د طاقت له طاقته شتو خپلو نه، او هغه چې تنګ کړ شي په ده باندې رزق د هغه، پس نفقه دې کوي له هغه ځنې چې ورکړي وي هغه لره الله، نه ورکوي تکلیف الله هیڅ نفس لره مګر خو په هغه قدر چې ورکړی وي هغه لره (له ماله)، ژر به ښکاره کړي الله پس له سختی تنګی څخه اسانې او پراخي.

تفسیر: یعنې د ووړکي خرڅ پر پلار باندې دی، مال او شته والا دې د خپل مال او شتو په اندازه خرڅ او نفقه ورکوي، اکرب او نادار دې د خپل نشتوالي په حیثیت نفقه خرڅ کوي، که د کوم سړي په برخه ډېره پراخي او شته نه وي، او دالله جل جلاله له درباره یې لږ رزق او خواړه په برخه شوي وي؛ نو دی دې په هغه کې د خپل ګنجایش او قوّت په نسبت خرڅ وکړي !، ځکه چې الله تعالی هیڅا ته د هغه له طاقت څخه زیات تکلیف نه ورکوي، کله چې کوم سړی په تنګه کې هم د هغه له احکامو سره خرڅ وکړي؛ نو الله تعالی به هغه سختي او تنګه په اسانۍ او پراختیا سره وربدله کړي.

وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨﴾

او ډېر وو له کلیو څخه چې ګرځېدلي سرکښي یې کړې وه له امره د رب خپل، او له (امره حکمه) د رسولانو د دغه (الله) څخه، نو حساب به وکړو مونږ له هغوی سره حساب سخت (په قیامت کې)، او په عذاب به کړو مونږ هغوی په عذاب نااشنا ناکاره سخت سره.

شیخ الهند (رحمة الله علیه) د دې آیت ترجمه داسې کړې ده چې: «او څومره (ډېر) وو له کلیو نه چې سرکشي یې کړې وه له حکمونو د رب خپل نه، او له رسولانو د ده نه؛ پس حساب مو وکړ له هغوی سره حساب سخت، او په عذاب مو کړ هغو په ناکاره ناڅاپه عذاب سره.

تفسیر: یعنې د شریعت د احکامو مخصوصًا د ښځو په نسبت د ګردو حکمونو پوره پابندي ولرئ !، که نافرماني وکړئ؛ نو په یاد یې ولرئ ! چې څومره کلي او ښارونه د الله تعالی او د ده د رسولانو د نافرمانۍ لامله ویجاړ او وران شوي دي، کله چې هغه خلق د تکبّر او ځانمنۍ آخرې درجې ته ورسېدل، او مونږ د هغوی حساب او کتاب ښه او کلک واخیست، او د هغوی یو عمل مو هم بې له پوښتنې پرې نښود، او ټول مو په هسې سخت عذاب او آفت کې اخته کړل چې د هغه نظیر او ثاني پخوا له هغه څخه هیڅ لیدلی شوی نه وو.

فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾

نو (وڅکله یا) وبه څکي هغوی سزا د کار خپل (په دنیا کې)، او دی عاقبت آخر د کار د دوی زیان (په آخرت کې چې حرمان دی له جنّتونو).

تفسير: يعنې هغه سودا، بيع او شراء، پلورل او پېرودل (اخيستل او خرڅول) چې يې په ټول عمر کې کړي وو، آخر يې په هغو کې سخت نقصان وموند، تر دې چې پانګه يې هم له لاسه ووتله.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

تيار کړی دی الله هغوی ته عذاب سخت (په دارينو کې).

تفسير: د مخه د دنيوي عذاب ذکر وو، دا د أخروي عذاب ذکر دی.

فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا

نو وويرېږئ له الله، ځان وساتئ ای خاوندانو د عقلونو هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعنې د دې عبرتناکو واقعاتو له اورېدلو څخه عقلمند ايماندارانو ته ويرېدل په کار دي، او مونږ لره داسې کار کول نه ښايي چې د هغه لامله د الله تعالی د قهر او د خپګان مورد وګرځو، العياذ بالله.

قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾

په تحقيق نازل کړی دی الله تاسې ته ذکر نصيحت (قرآن).

تفسير: يعنې قرآن، که له (ذکر) څخه (ذاکر) مراد وي، نو هغه پخپله رسول دی.

رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ

رسول (چې محمد) دی لولي په تاسې باندې آيتونه د الله چې ښکاره کوونکي دي (د احکامو).

تفسير: يعنې ښکاره نښې او آيات چې په هغو کې د الله تعالی احکام په ډېر ښه ډول سره اورولی شوي دي.

لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

لپاره د دې چې وباسي (الله) هغه کسان چې ايمان يې راوړی او کړي يې دي ښه عملونه له ظلمتونو تيارو (د جهل او کفر) څخه رڼا (د علم او ايمان) ته.

تفسير: يعنې د کفر او د جهل له ظلمت او تيارو څخه ايستلي د ايمان او د عمل رڼا ته مو لار ښوولې ده.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾

او هغه چې ايمان راوړي په الله باندې، او وکړي ښه (عمل)؛ نو داخل به کړي (الله) ده لره په جنّتونو کې چې بهېږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو ويالې، تل به اوسېدونکي وي دوی په هغو کې ابدي همېشه، په تحقيق ښه ورکړی دی الله هغه ته رزق روزي.

تفسير: او له جنّت څخه زيات ښه رزق، خواړه او روزي چېرې موندل کېږي !؟.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ

الله هغه (ذات) دی چې پیدا کړي یې دي اوه اسمانونه او (پیدا کړي یې دي) له ځمکې څخه په مثل د دې (اوه اسمانونو اوه ځمکې).

تفسیر: یعنې اوه ځمکې هم پیدا کړي دي، لکه چې د (ترمذي) او نورو په احادیثو کې راغلي دي.

يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ

نازلیږي امر حکم (د الله) په منځ د دغو (اسمانونو او ځمکو) کې.

تفسیر: یعنې د عالم د انتظام او تدبیر لپاره د الله تعالی تکویني او تشریعي احکام په اسمانونو او ځمکه کې راښکته کیږي.

لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿۱۲﴾

(پوهوي مو) تر څو چې وپوهیږئ تاسې چې بېشکه الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی، او (پوه شئ) بېشکه چې الله په تحقیق احاطه فرمایلې ده رسېدلی دی هر شي ته له جهته د علمه قدرته.

تفسیر: یعنې د اسمان او د ځمکې د پیدا کولو او د هغو د انتظامي احکامو له جاري کولو څخه دا مقصود دی چې د الله تعالی د علم او د قدرت د صفاتو اظهار وشي، دا خبره د «ابن القیّم» (رحمة الله علیه) له لوري په (بدائع الفوائد) کې څرګنده شوې ده.

تمّت سورة الطلاق، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ التَّحْرِيْمِ

«د (التحريم) سورت مدني دی، (۱۲) آيتونه او (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۶) او په نزول کې (۱۰۷) سورت دی، وروسته د (الحجرات) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

د نبي صلی الله عليه وسلم هسې عادوت وو چې وروسته له مازديګره د خپلو ټولو مطهّراتو ازواجو کره د څو لحظو او شېبو له مخې ورته، يوه ورځ رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپلې ښځې أم المؤمنين بي بي «زينب» رضي الله تعالی عنها په کور کې لږ شاني ډيل وفرمايه، وروسته دا ښکاره شوه چې دوی هلته د هغه عسل شات ګبينه څخه څه خوړلي وو، چې د دوی په مخ کې ور وړاندې کړی شوي وه، دا د شاتو او د ګبينو د خوړلو ډيل او وقفه په هره ورځ پرله پسې پېښېده، تر څو چې أم المؤمنين بي بي «عائشة الصديقة» رضي الله تعالی عنها او أمّ المؤمنين بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها سره ملګرې شوې، او داسې تدبير يې جوړ کړو چې د هغې لامله نه يواځې رسول أكرم صلی الله عليه وسلم د شاتو د شربت څښل د هغې کره پرېښود، بلکه بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها ته يې وفرمايل چې: «ما د زينب کره د شاتو شربت څښلی وو، اوس قسم خورم چې وروسته له دې نه يې نه څښم»، لکه چې د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په خيال دا خبره هم تېره شوې وه: که له دې خبرې څخه أم المؤمنين بي بي «زينب» رضي الله تعالی عنها خبره شي؛ نو هرومرو خپه کېږي، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم «حفصې» رضي الله تعالی عنها ته يې دا هم فرمايلي وو چې: «له دې خبرې هيچا ته څه ونه وايې»، همداسې يوه خبره د أم المؤمنين بي بي «مارية القبطية» رضي الله تعالی عنها په نسبت هم پېښه شوې وه، «مارية القبطية» هم د رسول أكرم صلی الله عليه وسلم ماندينه (بي بي) وه، چې د دې له ګېډې څخه د دوی څوی ابراهيم رضي الله عنه څېږيدلی وو، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د نورو ازواجو د خوښی لپاره قسم خوړلی وو چې: «پس له دې نه به د هغې کره نه ځم»، او دا خبره نشي، خو بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها له دې خبرې څخه په پټه بي بي عائشې رضي الله تعالی عنها ته خبر ورکړ، او دا يې هم ورته وويل چې: پټه يې وساتي، دلته د الله تعالی له لوري دا خبرې څمونږ پيغمبر ته ورښکاره شوې، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها ته وفرمايل چې: «ولې دې له دې خبرې څني نورې خبرې کړې دي؟ چې په ټينګه سره مې درته ويلي وو چې پټه يې وساته»، نو هغوی په تعجّب سره وويل: «تاسې ته دا خبر چا در کړی دی؟ نو پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: «الله تعالی ماته له دې خبرې څني خبر راکړی دی»، د همدې پېښې په لړ کې دا آيتونه راښکته شوي دي.

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ۚ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ ۚ

ای نبي (ای څما پيغمبره !) ولې حراموې ته هغه چې حلال کړي دي الله تاته، غواړې ته (په دې حرامولو سره) خوښي د ښځو خپلو.

تفسير: د حلال شي په ځان باندې د حرامولو مقصد داسې دی چې د هغه په نسبت چې د عقيدې له مخې حلال او مباح ګڼي، هسې عهد او پيمان وکړي چې وروسته له دې نه به يې نه استعمالوم، که داسې کول د کوم صحيح مصلحت پر بناء وي؛ نو شرعًا جائز دی، مګر د پيغمبر صلی الله عليه وسلم د رفيع شأن سره دا وړ او مناسب نه وو چې د ځينو ازواجو

د خوښي لپاره داسې يوه (اسوه) قائمه کړي چې وروسته له دې نه به د هغه د امّت لپاره د تکليف سبب وګرځي، نو ځکه الله تعالى خپل رسول يې متنبّه وفرمايه چې ازواجو سره ښېکښه خوش اخلاقي کول او په مينې او محبت سره سلوک لرل ښه کار دی، مګر نه په دې اندازه او مېچ چې يو حلال شی پر ځان باندې حرام کړي، او خامخا ځان په ربړ او تکليف کې واچوي.

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ①

او الله ښښونکی دی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: چې ګناه ښښي، او له تاسې ځنې کومه ګناه هم نه ده شوې، يواځې پخپلې درجې کې يو خلاف اوْلى خبره دې له خولې څخه وتلې وه.

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ ۚ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۖ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ②

په تحقيق مقرر کړی دی الله تاسې لره حلالوالی د قسمونو ستاسې (په کفّارت سره) او الله مولى دوست مددګار ستاسې دی، او همدغه (الله) ښه عالم دانا دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: يعنې هغه مالك الملك أعلى شأنُه وأعظم برهانُه د خپل علم او حکمت له مخې تاسې ته مناسب احکام او هدايات درلېږلي دي، چې له هغو څخه دا دي: که کوم سړی په يوه نامناسب شي باندې قسم وخوري؛ نو کفّاره دې ورکړي، او خپل قسم دې حلال کړي، چې د هغه ذکر د «المائدة» په سورت کې راغلی دی.

وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ
وَأَعْرَضَ عَن بَعْضٍ ۖ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنبَأَكَ هَٰذَا ۖ قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ③

کله چې پټ راز ووايه پيغمبر ځينو ښځو خپلو ته يوه خبره (چې تحريم د عسلو د مارېې يا د زينبې وو)، نو کله چې خبر ورکړ هغې (حفصې) په دې (خبرې) سره (عائشې ته) او ښکاره کړه هغه خبره الله پر دغه (خپل نبي پيغمبر) باندې؛ نو ور وپېژندله (نبي حفصې ته) له ځينو هغو (خبرو) سره، او مخ يې واړوو له ځينو خبرو، وويل دې (حفصې) چې چا خبر کړې ته په دې باندې، وويل (نبي) خبر کړی يم زه ښه عالم دانا ښه خبردار (الله په اسرارو د کائناتو).

تفسير: د دې سورت په شروع کې تاسې د شاتو او د مارېې قبطيې قصې ولوستلې، په آيت کې دا راښوولې شوي چې: بنده د يوې خبرې په هغومره پټو ساتلو کې چې کوښښ وکړي، نو کله چې الله تعالى د هغې ښکاره کول وغواړي؛ نو هيڅ کله هغه پټه نه پاتې کيږي، او هم د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د حسن معاشرت او د اخلاقو د وسعت ثبوت له دې څخه لا ښه ثابتيږي، چې په هغو چارو کې چې د دوی د طبيعت په خلاف پېښېدې، تر کومې اندازې پورې تساهل او اغماض فرمايه، او څرنګه يې د عفوې او د کرم له لارې ځنې خبرو ته کتل، ګواکې د شکايت په وخت کې يې پوره الزام نه ورکاوه.

إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ۖ

که توبه وباسئ تاسې دواړه (ای بيبيانو) الله ته (قبوله به شي)، نو په تحقيق کاږه شوي دي زړونه د تاسې دواړو.

تفسير: دا خطاب بي بي عائشې او بي بي حفصې رضي الله تعالی عنهما ته دی، که تاسې توبه وباسئ؛ نو بېشکه د توبې ایستلو موقع ده، ځکه چې ستاسې زړونه د اعتدال له لارې ځنې کاږه شوي دي، نو ښایي چې بیا هسې د بې اعتدالی په لوري لاړې نشئ، او د بې اعتدالی ځنې ځانونه وژغورئ.

وَإِن تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾

او که مرستې وکړئ تاسې دواړه یو له بلې سره (په ضرر د دغه نبي باندې)؛ نو بېشکه الله همغه مددګار دی د هغه (نبي) او جبریل او صالح د مؤمنانو (یې هم مددګاران دي) او ملائکې (یې هم) وروسته له دغه (مددګاری نه) مددګارانې دي.

تفسير: د زوجینو په کورنیو چارو کې ځینې اوقات ځینې خبرې ړومبی ډېرې معمولي او وړوکې په نظر راځي، خو که لږ څه عنان او ملونه یې سسته پرې ښوده شي؛ نو په پای کې هغه ډېر یو ویرووونکی او خطرناک شکل ځان ته غوره کوي، په تېره بیا ښځه که کومې لویې کورنۍ ته منسوبه وي؛ نو هغه طبعًا پخپل پلار، ورور، خپلوانو او کورنۍ باندې نازیږي، نو ځکه یې تنبیه وفرمایله چې وګورئ ! که تاسې دا راز مرستې، ملګرتیا او ښوونې کوئ؛ نو په یاد یې ولرئ چې له هغه څخه پیغمبر ته هیڅ ضرر نه رسیږي، ولې چې الله تعالی پرښتې او نېک بخت ایمان لرونکي درجه په درجه چې دچا مرسته کوونکي او رفیقان او مددګاران وي، نو د هغه په مقابل کې د بل کوم انسان تدبیر نه چلیږي، هو ! یواځې له هسې چارو ځنې تاسې ته نقصان در پېښیږي.

عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾

نژدې دی (او قادر دی) رب د دغه (نبي) که چېرې طلاق درکړي تاسې ټولو ته په دې چې بدل ورکړي ده لره نورې ښځې بهترې له تاسې څخه (په سیرت او صورت کې)، حکم منونکې، مؤمنانې، لمونځ کوونکې، توبه ایستونکې، عبادت کوونکې، روژه کوونکې، هجرت کوونکې، کونډې او پېغلې.

تفسير: یعنې داسې وسوسو ته پخپلو زړونو کې لارې مه ورکوئ چې نارینه لره خو خامخا د ښځو ضرورت وي، او له مونږ ځنې ښایسته او ښکلې ښځې چېرې پیدا کیږي، نو ځکه دوی مجبور دي چې ځمونږ ګردې ویناوې واوري، په یاد یې ولرئ ! که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو له تاسې ځنې بهترې ښځې هم خپل پیغمبر ته پیدا کولی شي، ولې چې د الله تعالی په دربار کې د هیڅ یوه شي لږوالی نشته.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! وساتئ تاسې ځانونه خپل او کور کهول خپل (په اطاعت د الله) له اور څخه چې خس اور لګوني بالنې د هغه سړي او تیږې (ګټې) دي.

تفسير: هر مسلمان ته لازم دي چې د خپلو ملګرو او کور کهول والو په دینداری او مسلمانی کې هم توجّه ولري، او د هغوی په سمون او لار ښوونه کې زیار وباسي، په پوهولو، ویرولو، روزلو، مینه، محبت، وهلو او نورو وسیلو سره کوښښ وکړي چې هغې ته د دیانت چارې ور وښیي، که سره له دې هم هغوی په لاره باندې برابر نشي؛ نو د هغوی کمبختي او د ده بې قصوري پېژندی شي د: ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ تفسیر د لمړي جزء په (البقرة) سورت کې ځمونږ دغه مبارک تفسیر کې لیکلی شوی دی، هلته دې وکوت شي !.

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

په دې اور باندې مقررې دي پرښتې کلک زړونې قوّتناکې زبردستې.

تفسير: يعنې دغه پرښتې پر مجرمانو باندې زړه سوی او رحم نه کوي، او نه يې پرې ړدي، او نه د هغه د زبردست نيولو څنې هيڅوک ځان ژغورلی شي، او نه ترې تښتېدلی شي.

لَّا يَعْصُوْنَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ۝

نه کوي نافرماني دغه (پرښتې) له الله د هغه څه چې امر يې کړی دی دوی ته، او کوي دوی هغه کار چې پرې مأمورې وي (من جانب الله).

تفسير: يعنې نه د الله تعالی له حکمونو څنې خلاف تګ کوي، او نه د هغو د احکامو په تعميل کې او په ځای راوړلو کې څه ډيل او سستي کوي، او نه د حکم په امتثال کم قوّته او عاجزانې دي، او په قيامت کې ويلی کيږي دغو منکرانو ته داسې چې:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ؕ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝

ای هغو کسانو چې کافران منکران شوي يئ، يعنې ای کافرانو! عذر مه کوئ تاسې نن ورځ (ځکه چې نه قبليږي)، بېشکه همدا خبره ده چې بدل جزاء به درکړ شي تاسې ته د هغه څه عمل چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې کله چې د جهنّم عذاب په مخ کې شته، نو هلته به منکرانو ته ويلی کيږي چې اوس پلمې او بهانې مه راښيئ، ځکه چې نن به هيڅ يوه پلمه او بهانه نه چليږي، بلکه هر څه چې مو کړي دي؛ د هغه سزا به تاسې ته پوره درکوله کيږي، او ځمونږ له لورې به په تاسې باندې هيڅ يو ظلم او زياتی نه کيږي، دا ګرد ستاسې عملونه دي، چې د عذاب په بڼې تاسې ته په نظر راځي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا تُوْبُوْٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا ؕ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! توبه وباسئ تاسې الله ته توبه خالصه رښتيا د زړه له کومې.

تفسير: د زړه له کومې خالصه توبه دا ده چې په زړه کې بيا د ګناه يو خيال هم تېر نشي، که وروسته له توبې څخه بيا هم د ده په زړه کې د همغو چټې او خرابو چارو چرتونه او فکرونو ته اندېښنه وګرځېده، نو وپوهېږئ چې د هغه په توبه کې څه نقص او کسر شته، او د ګناه بنياد يې لا له بېخه نه دی وتلی.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۚ

اميد دی چې رب ستاسې وبه رژوي له تاسې څنې ګناهونه ستاسې، او داخل به کړي تاسې هغو جنّتونو ته چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو (څلور قسمه) ويالې، (دا ننويستل ستاسې دي جنّت ته) په هغه ورځ کې چې وبه نه شرموي الله نبيّ او هغو کسانو لره چې ايمان يې راوړی دی له هغه سره.

تفسیر: یعنې د نبي مقام خو ډېر لوړ دی، د هغوی ملګرو ته هم ذلّت نه ورپېښیږي، بلکه په خورا اعزاز اکرام د فضل او شرف په مناسبو او لوړو مقام کې ځای مومي، او د ډېر لوی افتخار او امتیاز خاوندان ګرځي.

نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ

رڼا د دوی به ځغلي وړاندې د دوی څخه او په ښي خوا د دوی.

تفسیر: د دې بیان د (حدید) په سورت کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، وګورئ ځمونږ دغه مقدس تفسیر.

يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝٨

وبه وایي دوی: ای ربه ځمونږ ! پوره کړه باقي ولره مونږ لره رڼا ځمونږ، او وبښه مونږ لره (ګناهونه ځمونږ)، بېشکه ته پر هر شي باندې ښه قادر یې.

تفسیر: یعنې ځمونږ رڼا تر آخر پورې قائمه ولره، او مه یې وژنه !، لکه چې د منافقینو په نسبت د (حدید) په سورت کې ولیکل شو، چې د هغوی رڼا مړه کیږي، او په توره تیاره کې پاتې کیږي.

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ

ای نبي (ای ځما پیغمبره) جهاد جنګ کوه له کفّارو سره (بالسّیف) او له منافقانو سره (باللسان) او سختي کوه پر دوی باندې.

تفسیر: د محمد صلی الله علیه وسلم خلق او پوست خوی په دې اندازې سره زیات وو، چې الله تعالی نورو ته د تحمّل کولو امر فرمایي او په دوی باندې د سختي کولو امر کوي.

وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝٩

او ځای (د ورتللو) د دوی جهنّم دوزخ دی، او بد مرجع ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسیر: ړومبی یې د مؤمنانو د هستوګنې ځای ور وښود، او بیا یې د هغوی په مقابل کې د کفارو او د منافقانو د هستوګنې ځای او کور راښکاره کړ.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوْحٍ وَّامْرَاَتَ لُوْطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتٰهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَّقِيْلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدّٰخِلِيْنَ ۝١٠ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ

بیان کړی دی الله یو مثال لپاره د هغو کسانو چې کافران منکران شوي دي، ښځه د نوح او ښځه د لوط، چې وې دا (دواړه ښځې تر نکاح) لاندې د دوو بندګانو له بندګانو صالحانو ځمونږ، بیا خیانت وکړ (دې دواړو ښځو) له دغو دواړو (صالحانو خاوندانو خپلو سره)، نو دفع نه کړ (دغو پیغمبرانو) له دغو (خپلو) ښځو څخه له عذاب د الله څخه هیڅ شی، او وویل شو: ننوځئ تاسې دواړه (دوزخ ته) سره له نورو ننوتونکیو (کافرانو). او بیان کړی دی الله یو مثال لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی: ښځه د فرعون.

تفسیر: یعنې نوح او لوط علیهما السلام د الله ښه نیک بندګان وو، مګر د دواړو په کورونو کې د هغوی ښځې منافقانې وې، چې په ښکاره ډول به یې هغو سره تعلّقات لرل، خو په پټه به له کافرانو سره ملې وې، نو بیا څنګه شول؟ له عامو دوزخیانو سره دوی هم د الله تعالی له لوري په دوزخ کې وغورځول شول، او د پیغمبرانو د زوجیت تعلّقات یوه ذره هم هغوی ته څه فائده ونه رسوله، او نه یې له عذابه وژغورل، پرته له دې څخه د فرعون ښځه بي بي آسیه رضي الله تعالی عنها بنت مزاحم چې یوه پخه ایمانداره او کامله ولیه وه، او د هغې مېړه د الله تعالی لوی باغي وو، هغې نېکې ښځې خپل مېړه له عذابه ونه شو ژغورلی، او نه د مېړه د شرارت او بغاوت په جرم هغې ښځې ته کوم اخروي رنځ ور ورسېد.

اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِيْ عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

کله چې وویل دې: ای ربه څما ! جوړ کړه ماته په نزد خپل یو کور په جنّت کې.

تفسیر: یعنې خپل قرب دې را عنایت کړه ! او په جنّت کې راته یوه ماڼۍ ودانه کړه !.

وَنَجِّنِيْ مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهٖ وَنَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١١﴾

او ومې ژغوره (خلاصه) مې کړه له عذاب د فرعون څخه، او له عمل د ده څخه، او ومې ژغوره (خلاصه مې کړه) له قومه ظالمانو څخه.

تفسیر: یعنې د فرعون له منګولو څخه مې وژغوره !، او د هغه له ظلم څنې راته نجات وبښه، دوی موسی علیه السلام پاللی وو، او د دوی له مرستیالانو څنې وو، وایي: کله چې فرعون ته دا حال ورڅرګند شو؛ نو دا یې په څلورو موږو کې وتړله، او راز راز ربړونه او ایذاوې یې ور ورسولې، په همدې حال کې د الله تعالی له لوري هغې ته د هغه د جنّت ځای ور وښوول شو، چې د هغه لامله په هغې باندې هغه ګرد ربړونه او سختیاوې ور اسانې شوې، په پای کې فرعون هغه سیاستًا ووژله، او دې د شهادت کنډول په سر واړاوه، او د حقیقي مالك الملکوت أجلّ وأعلی شأنُهٗ وأعظمَ برهانُهٗ مخې ته ورسېده، په صحیح حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دې د کاملتوب اعلان فرمایلی، او بي بي مریم سره یې د هغه شتوالی ذکر کړی دی، په زرهاوو رحمتونه دې وي د دوی په پاك روح باندې.

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِيْٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا

او (مثال بیان کړی دی الله د) مریم لور د عمران هغه چې ساتلی یې وو ځای د شهوت خپل (له نکاح او سفاح څخه).

تفسیر: یعنې له حلال او له حرام له ګردو څخه یې محفوظه وساتله.

فَنَفَخْنَا فِيْهِ مِنْ رُّوْحِنَا

نو ومو پو کل (په ګرېوان د هغې) کې له روح خپل څخه.

تفسیر: یعنې د پرښتې په وسیله یې یو روح ور وپوکه، جبریل علیه السلام د دې د کمیسه په ګرېوان کې پوکلی وو، چې د هغه په نتیجه کې د حمل استقرار وشو، او مسیح علیه السلام پیدا شو.

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهٖ

او تصدیق باور کړی وو هغې په خبرو د رب خپل، او په کتابونو د ده.

تفسیر: د رب خبرې هغه وې چې د پرښتو په ژبو سره د (آل عمران) په سورت کې بیان شوي دي، ﴿وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰكِ وَطَهَّرَكِ﴾ الآیة ـ او له کتابونو ځنې به عام سماویه کتابونه مراد وي، او د تخصیص ضرورت نشته.

وَكَانَتْ مِنَ الْقٰنِتِيْنَ ﴿۱۲﴾

او وه دا له امر منونکیو فرمان وړونکیو ښځه.

تفسیر: یعنې د کاملینو نارینه وو په شان په بندګۍ او طاعت کې ټینګه او ثابت قدمه وه، باقي داسې وبوله چې د قانتینو له کورنی ښځه وه.

تمت سورة التحریم، ولله الحمدُ والمنّة، وبه التوفیق والعصمة.

سُورَةُ المُلْكِ

«د (الملک) سورت مکي دی، (۳۰) آیته دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۷) او په نزول کې (۷۷) سورت دی، وروسته د (الطّور) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَبٰرَكَ الَّذِيْ بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرُ ۝١

ډېر برکت کوي هغه (الله) چې په لاس د ده کې دی ملک سلطنت، او همدغه (الله) پر هر څیز باندې ښه قادر دی.

تفسیر: یعنې لوی برکتناک او خورا ثابت دی په دوام هغه الله تعالی چې ګرد ملک د ده دی، او یواځې په هر شي کې د هغه واک او اختیار دی، او حکم یې پر هر څیز او هر ځای باندې چلیږي.

الَّذِيْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا

هغه (الله) چې پیدا کړی یې دی مرګ او ژوندون لپاره د دې چې وازمويي تاسې چې کوم یو له تاسې ډېر ښه دی د عمل له مخې.

تفسیر: یعنې د مړینې او د ژوندون سلسله هغه الله قائمه کړې ده، مونږ او تاسې ړومبی هیڅ نه وو، هم هغه مرګ او مړینه وګڼئ، بیا پیدا شو، وروسته له هغه مړینه او مرګ پر مونږ راځي، بیا مو له هغې مړینې او مرګ څخه ژوندي راپاځوي، لکه چې د (البقرة) په دریمې رکوع (۲۸) آیت څمونږ د دغه تفسیر کې راغلي دي: ﴿وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ﴾ د مړینې او د ژوندون دا ګردې سلسلې د دې لپاره دي چې ستاسې د چارو کتنه او ازموینه وکړه شي چې کوم یو خراب کار کوي؟ او کوم یو ښه کوي؟ په ړومبني ژوندون کې ازموینه کیږي او په دویم ژوندون کې د هغه نتیجه فورًا درښوله کیږي، فرض یې کړئ ! که ړومبی ژوندون نه وی؛ نو چا به عمل کاوه، که موت نه راتلی؛ نو خلق به له مبدأ او منتهی څخه غافل او بې فکره پاتې کېدل، او هیڅ به نه پسې ګرځېدل، که بیا ژوندون نه وی؛ نو د ښو او بدو چارو بدل به چېرې ورکاوه کېده؟.

وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفُوْرُ ۝٢

او همدغه (الله) ښه غالب قوي دی، ډېر مغفرت کوونکی دی.

تفسیر: یعنې داسې زبردست دی چې د هغه له نیولو څخه هیڅوک ځان نشي بچ کولی، او لوی لوروونکی مغفرت کوونکی او ښوونکی هم دی.

الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا

هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي اووه اسمانونه طبقې طبقې لاندې باندې.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي چې: د یوه اسمان په سر باندې بل اسمان، او د هغه د پاسه دریېم اسمان او همداسې یو پر بل باندې اووه اسمانونه سره لاندې باندې طبقې دي، چې له یوه اسمانه تر بل اسمان پورې د پنځو سوو کلونو مسافه ده.

مَا تَرٰى فِيْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفٰوُتٍ

وبه نه وینې ته (ای کتونکیه) په پیدایښت د رحمان کې هیڅ تفاوت خلل عیب فرق.

تفسیر: یعنې قادر ذات پخپل انتظام او کاریګرۍ کې هیچېرې هیڅ فرق نه دی ایښی، په هر شي کې له انسان څنې اخیستې تر حیواناتو، نباتاتو، جماداتو، عناصرو، علوي او سفلي اجرامو، او اوو اسمانونو، ستوریو او نورو پورې یو شانې د هغه قدرت او کاریګري ښکاري.

هسې نه دی چې ځینې شیان یې په حکمت او بصیرت سره او ځینې یې همداسې چټي او بېکاره او بې اصوله پیدا کړي وي (العیاذ بالله)، که چېرې چاته هسې کوم شی په نظر ورشي؛ نو ودې پوهېږي چې د هغه په ځای د ده په عقل او نظر کې څه نه څه نقص او قصور شته.

فَارْجِعِ الْبَصَرَۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُوْرٍ ۝

بیا واړوه (خپلې) سترګې چې آیا وینې ته (په کې) څه چاود څیروالی نقصان.

تفسیر: یعنې ګرد کائنات له ښکته څخه تر پاسه پورې په یوه قانون او مضبوط نظام سره تړلی شوي دي، او یو لړ یې له بل لړ سره داسې نښتی دی چې هیچېرې څه چاود، فرق، تفاوت، سوری، خلل، نقصان، عیب او څه د تنقید ځای په کې نشته، او نه د هغه په کاریګرۍ کې څه اهمال او اختلال موندل کیږي، هر شی همغسې دی لکه چې ښایي، که دا آیتونه د اسمان په نسبت وي؛ نو مطلب به یې داسې وي چې: ای اورېدونکیه (مخاطبه) ! پاس اسمان ته وګوره چې په کوم ځای کې یې څه لاندې باندې درز چاود څیروالی او نقصان موندل کیږي؟ بلکه یو صاف، هوار، متصل، مربوط او منظم شی په نظر راځي، چې سره د تېرېدلو د دومره زمانو او د ازمنوو د تطاولو تر نن پورې هیڅ فرق او تفاوت نه په کې لیدل کیږي.

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَّهُوَ حَسِيْرٌ ۝

بیا وګرځوه سترګې خپلې (اسمان ته ای کتونکیه !) دوه دوه ځلې، بېرته به راو ګرځي پاتې سترګې (ستا) بېرته ګرځېدونکې او دغه (سترګې به وي) ذلیلې ستړې ستومانه (له نه لیدلو د خلل نه).

تفسیر: یعنې ممکن دي چې په یوه نیمه کتنه کې سترګې تېروځي، نو ځکه په پوره کوښښ سره څو څو ځلې وګوره !، چې آیا په کوم ځای کې کوم چاود، کنډو، څیروالی، او رخنه شته؟ ښه غور، فکر او دقّت وکړه، او بیا کتنه پرې وکړه، چې د قادر ذات په انتظام کې خو چېرې د ګوتې ایښوولو ځای شته؟ په یاد یې ولرئ ! چې ستاسې سترګې له ډېرو کتلو څنې ستړې ستومانېږي، او ذلیلې، درمانده خړې پړې به بېرته راګرځي، خو د الله تعالی په کاریګرۍ او مصنوعاتو او انتظاماتو کې به هیڅ عیب او قصور نه شي ایستلی.

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيْحَ

او خامخا په تحقیق ښایسته کړی دی مونږ دا اسمان ډېر نژدې (ځمکې ته) په ډیوو ستوریو سره.

تفسیر: یعنې د اسمان په لوري وګورئ ! چې د شپې له مخې د ستوریو اشعه، پلوشې، ځلېدل او سینګار په څه رونق او شان سره برېښي، دا د قدرت هسې رڼاګانې او ډیوې دي چې د نړۍ ډېرې ګټې په هغو پورې تړلې دي.

وَجَعَلْنٰهَا رُجُوْمًا لِّلشَّيٰطِيْنِ

او ګرځولي دي مونږ دغه (ډیوې ستوري) ویشتونکي شیطانانو لره.

تفسیر: د (رجم الشیاطین) مضمون د (الحجر) په سورت او نورو ځایونو کې په تفصیل سره تېر شوی دی.

وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيْرِ۝

او تیار کړی دی مونږ دوی لره عذاب ډېر سوځوونکی (د دوزخ).

تفسیر: یعنې په دنیا کې په شهابو سره ویشتل کیږي، او په آخرت کې دوی لره د دوزخ اور تیار دی.

وَلِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ۝

او شته لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې عذاب د جهنّم دوزخ، او بد مرجع ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې د کافرانو د هستوګنې ځای له شیاطینو سره په همغه دوزخ کې دی.

اِذَآ اُلْقُوْا فِيْهَا سَمِعُوْا لَهَا شَهِيْقًا وَّهِيَ تَفُوْرُ۝ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ؕ

کله چې وغورځولی شي (کافران) په دغه (اور د دوزخ) کې وابه وري دوی دغه (دوزخ لره) اواز لوی بد، او هغه به خوټیږي. نژدې به وي (دا دوزخ) چې ټوټې ټوټې شي له جهته د قهره (غضبه پر کفّارو باندې).

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به د دوزخ غږ ډېر بد او ویروونکی وي، او په بې انتها خوټېدلو او اشتعال سره به هسې راښکاري لکه چې له ډېرې غوصې او قهر دې پورې راوړی چې اوس به سمدلاسه ټوټې ټوټې الوځي (أعاذنا الله منها بلطفه وکرمه).

كُلَّمَآ اُلْقِيَ فِيْهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيْرٌ۝

هر کله چې وغورځوله شي په کې یوه ډله (د منکرانو)؛ پوښتنه به وکړي (توبیخًا) له هغوی نه خازنانې د دوزخ (داسې چې) آیا نه وو راغلی تاسې ته (ای منکرانو) ویروونکی (پیغمبر په دنیا کې).

تفسیر: یعنې دا پوښتنې به د زیاتو ذلیلولو، محجوبولو او خړولو لپاره وي، چې تاسې په دې مصیبت ککړ شوي یئ، آیا پخوا له دې څخه چا نه وی خبر کړي؟ او نه یې متنبه کړي او ویرولي وئ؟ چې په دې لاره باندې مه ځئ !، که نه سم به په دوزخ کې لوېږئ، چې هلته به داسې سخت سخت عذابونه وي.

قَالُوْا بَلٰی قَدْ جَآءَنَا نَذِیْرٌ ۙ۬ فَكَذَّبْنَا وَ قُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَیْءٍ ۚۖ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِیْ ضَلٰلٍ كَبِیْرٍ ⑨

نو وبه وايي (منكران داسې چې) هو ! په تحقيق راغلی وو مونږ ته ويروونکی (پيغمبر)، نو دروغجن وباله مونږ دی، او وويل مونږ (هغوی ته چې) نه دی رالېږلی الله هيڅ شی، نه يئ تاسې مګر په ګمراهی لويه کې.

تفسير: يعني خجل او نادم شوي په ډېر حسرت او ندامت سره به جواب ورکوي چې: بېشکه ويروونکی پيغمبر مونږ ته راغلی وو، مګر مونږ د هغوی خبرې ونه منلې، او دوی به مو تل دروغجن ګڼل، او ورته ويل به مو چې: تاسې غلطې خبرې کوئ، نه د الله تعالی له لوري رالېږلی شوي يئ، او نه پر تاسې باندې وحي راځي، بلکه تاسې د عقل او پوهې له لارې څخه لرې تللي يئ، او په سخته ګمراهی کې لوېدلي يئ.

وَقَالُوْا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِیْۤ اَصْحٰبِ السَّعِیْرِ ⑩

او وبه وايي (منكران) که چېرې وی مونږ چې اورېدلې مو (خبرې د انبياوو په دنيا کې په سماع القبول سره)، يا مو عقل لرلی (په خير او شر خپل)؛ نو نه به وو مونږ (نن) په اهل ملګرو د دوزخ کې.

تفسير: يعني مونږ په دې نه پوهيدو چې دا ويروونکي به رښتين راووځي، که مونږ په هغه وخت کې د کوم پند ورکوونکي خبرې اورېدلې وی، او له پوهې او عقل څخه مو کار اخيستی وی، او د معاملې په حقيقت باندې پوهيدلي وی؛ نو نن به ولې د دوزخيانو په ډله کې ګډېدو، او تاسې ته به د دې پيغور او طعن ورکولو موقع څرنګه په لاس درتله؟.

فَاعْتَرَفُوْا بِذَنْۢبِهِمْ ۚ فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِیْرِ ⑪

نو اقرار يې وکړ (قائل شول) دوی په ګناه خپلې باندې، نو لرې والی دی خاوندانو د دوزخ لره، (د الله تعالی له رحمته دې لری وګرځول شي).

تفسير: يعني پخپله دوی اقرار وکړ چې بېشکه مونږ مجرمان يو، هسې بې ګناه مونږ په دوزخ کې نه يو لويدلي، خو د دې ناوخته اقرار او اعتراف څخه هغوی ته هيڅ ګټه او فائده نه وررسيږي، او هسې ارشاد به کيږي: ﴿فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِیْرِ﴾ «اوس دې لرې او ورک شي او دفعه دې شي دوزخيان»، دوی لره د رحمت په شاوخوا کې هيڅ د هستوګنې ځای نه دی پاتې، بلکه دوی ته لرېوالی دی له مهربانۍ د الله څخه.

اِنَّ الَّذِیْنَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَیْبِ

بېشکه هغه کسان چې وېرېږي له رب خپل په غيب سره.

تفسير: يعني الله تعالی يې نه دی ليدلی، مګر پر هغه او د هغه په صفاتو باندې پوره باور لري، او د هغه د عظمت او د جلال له تصوّره رېږدي، او د هغه د عذاب له خياله لړځيږي، يا د (بالغيب) مطلب دا دی چې د خلقو له مجمع څخه جلا په عزلت اوخلوت کې هم په پټه سره خپل پروردګار يادوي، او د هغه له وېرې څخه لړځېدونکي وېرېدونکي وي.

لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ﴿١٢﴾ وَاَسِرُّوْا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوْا بِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿١٣﴾

شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر ثواب ډېر لوی (چې جنّت دی). او که پټوئ تاسې خبره خپله، او که ښکاروئ (هغه خبره)، بېشکه هغه (الله) علیم ښه دانا دی په پټو خبرو د سینو باندې هم.

تفسیر: یعنې اګر که تاسې هغه نه وینئ، مګر هغه تاسېویني، او ستاسې په هره پټه او ښکاره خبره که په خلوت کې وي یا په جلوت کې؛ پوهېږي، بلکه پر هغو ټولو شیانو باندې هم خبردار دی چې ستاسې په زړونو کې ګرځي، لنډه یې دا چې سره له دې چې الله تعالی ستاسې له سترګو څخه پټ او غائب دی، خو بیا هم ستاسې په ټولو پټو او ښکاره وو باندې پوه او خبردار دی، او هیڅ شی ترې غائب او پټ نه دي.

اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ؕ وَهُوَ اللَّطِيْفُ الْخَبِيْرُ ﴿١٤﴾

آیا نه پوهیږي (په پټو اسرارو د زړونو) هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي (زړونه؟ بلکه هر شی ورمعلوم دی)، او همغه (الله) دی علیم دانا (په پټو اسرارو) ښه خبردار دی (په ظواهرو د موجوداتو هم).

تفسیر: یعنې ستاسې او ستاسې د افعالو او اقوالو د هر څیز خالق او مختار هم همغه الله تعالی دی، کله چې خالق او مختار کوم شی پیدا کوي، نو خامخا په هغه باندې پوه او خبردار او پوره عالم هم وي، که نه پیدا کول ناممکن دي، او داسې امکان نه لري چې یو شی یې جوړ کړی وي خو پرې نه پوهیږي.

هُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُوْلًا فَامْشُوْا فِيْ مَنَاكِبِهَا وَكُلُوْا مِنْ رِّزْقِهٖ ؕ وَاِلَيْهِ النُّشُوْرُ ﴿١٥﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته ځمکه پسته تابعداره، نو ځئ ګرځئ تاسې په اوړو اطرافو لارو د دې ځمکې کې، او خورئ تاسې له (حلال) رزق د دغه (الله)، او خاص دغه (الله) ته بیا ژوندي راپورته کېدل ستاسو دي (پس له مرګه).

تفسیر: یعنې ځمکه یې ستاسې په مقابل کې داسې نرمه، پسته، ذلیله، مسخّره او منقاده ګرځولې ده، چې هر څه وغواړئ؛ په هغې کې تصرّف کولی شئ، او په هغې باندې او د هغې پر غرونو باندې ځئ او راځئ، او ترې خپل خوراک، څښاك او نور ضروریات ګټئ، مګر دومره په یاد ولرئ ! هغه ځوك چې خواړه او نور شیان درکوي، د همغه په لوري پس له مرګه او بیا ژوندي پاڅېدلو ستاسې بیا ورتګ دی.

ءَاَمِنْتُمْ مَّنْ فِي السَّمَآءِ اَنْ يَّخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُوْرُ ﴿١٦﴾

آیا مأمون ډاډه شوي یئ تاسې له هغه (الله) څخه چې په اسمانونو کې دی چې راپورته به کړي په تاسې باندې ځمکه (او ډوب به مو کړي په کې)؟ بیا به (ناڅاپه) هلته دا (ځمکه) ولړځیږي وخوځیږي.

تفسیر: ړومبی یې انعامات راښوولي وو، اوس د قهر انتقام او د پوښتنې شان راښیي او ویرول یې مقصود دي، یعنې بېشکه ځمکه تاسې لره تابعه او مسخره شوې ده، مګر په یاد یې ولرئ چې په هغې باندې حکومت د همغه ذات دی، چې د دې اسمان خاوند دی، که وغواړي تاسې په ځمکه کې داسې خښوي چې له چارچاپېره به ځمکه درباندې

پورته کوي، او په هغه وخت کې به ځمکه ولړځيږي، او تاسې د هغې په همدا خوځېدلو سره په کې ډوبيږی، نو ځکه سړي لره نه ښايي چې د هغه خالق مختار له دربار څخه بې وېرې او بې پروا شي، او په شرارت باندې لاس پورې کړي، او د هغه په ډيل او معطلي باندې مغرور شي.

أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا

آيا مأمون ډاډه شوي يئ تاسې له هغه (الله) ځنې چې په اسمانونو کې دی له دې نه چې وبه ليږي په تاسې باندې کاڼي ويشتونکې باد.

تفسير: يعنې په ډېره خوښۍ سره په ځمکه باندې ځئ راځئ، او خواړه او نور ضروريات ځان ته ګټئ، خو سره له هغه خپل الله تعالى مه هېروئ !، که نه هغه الله تعالى په دې باندې قادر دی چې پر تاسې باندې يوه سخته سيلۍ درولېږي، يا د کاڼو باران درباندې اووروي، نو بيا به تاسې څه وکړلی شئ، او ستاسې به دا ګرد ځغلېدل، لاندې باندې کېدل په ځای پاتې کيږي.

فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ۝

نو ژر ده چې پوه به شئ تاسې چې څه رنګه وو ويرول ځما.

تفسير: يعنې له هغه عذابه چې تاسې وېرول کېږئ؛ هغه څومره تباه کوونکی او ويرووونکی وو؟.

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۝

او خامخا په تحقيق دروغجن ګڼلي وو (کفّارو خپل انبياء) چې پخوا له دغو (کفّارو د مکې) څخه وو، نو څه رنګه وو انکار د عذاب ځما !؟.

تفسير: يعنې له عاد او ثمود او له نورو سره کومه معامله چې شوې ده، له هغې ځنې عبرت واخلئ !، او وګورئ چې د هغوی په حرکاتو باندې هم مونږ انکار کړی وو، نو هغه ځمونږ انکار څه رنګه د عذاب په صورت ورښکاره شو؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَٰنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ۝

آيا نه ګوري دوی مرغانو ته (په هوا کې) له پاسه د سرونو د دوی؟ پرانيځي وزرونه او ټولوي (وزرونه خپل)، نه نيسي نه ساتي دوی په هوا کې له پرېوتو مګر خو رحمان، بېشکه هغه (الله) په هر څيز باندې بينا ښه ليدونکی دی.

تفسير: ړومبی د اسمان او د ځمکې ذکر شوی وو، دلته د هغو د منځ شيانو ذکر دی، يعنې د الله تعالى قدرت ته وګورئ چې مرغان د ځمکې او د اسمان په منځ کې کله خپل وزرونه غوړوي او پرانيځي او خواره يې کړي، څرنګه ورسره الوځي؟ او کله يې ټولوي، او سره له دې چې د ثقيل جسم او د درنې بنې او بشرې خاوندان او مائل الى المرکز دي، خو بيا هم هغوی لاندې نه رالويږي، او نه د ځمکې جاذبه قوّه هغه وړوکی مرغه د خپل ځان په لوري راښکلی شي، وښيه پرته (علاوه) له الله تعالى د چا قدرت هسې دی؟ چې هغه يې په فضاء او تشتيا کې هسې ساتلی دی؟ بېشکه «رحمان» پخپل رحمت او حکمت سره د هغوی بنې هسې جوړې کړې دي، او په هغوی کې يې داسې يو قُوّت ايښی دی، چې د هغه په وسيله هغوی بې تکلّفه په هوا کې څو څو ګړۍ الوتلی او ګرځېدلی شي، همغه د هر يوه څيز په استعداد باندې ښه پوهيږي، او ګرد مخلوق تر خپل نظر لاندې ساتي.

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ۝٢٠

آیا څوک دی هغه (ذات) چې هغه لښکر ستاسې شي کومک مرستې وکړي له تاسې سره بې له «رحمان»؟ نه دي کافران مګر خو په غرور غولېدلو کې دي.

تفسیر: منکران سخت غولیدلي دي، که هغوی داسې ګڼي چې د هغوی معبودان او د فرضي بتانو لښکرې دوی د الله تعالی لـه عذابه او لـه راتلونکي آفت څخه ژغورلی شي؛ ښه وپوهېږئ ! چې له رحمانه جلا شوي هیڅوک به هغوی ته مدد او مرستې ونه رسوي.

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۚ

آیا څوک دی هغه (ذات) چې رزق درکړي تاسې ته که چېرې بند کړي (الله) درځخه رزق خپل؟ (هیڅوک مو بې له الله رازق نشته).

تفسیر: یعنې که الله تعالی د خوړو سامان او اسباب در بند کړي، نو څوک به طاقت ولري چې په تاسې باندې د خوړو ورونه پرانیځي؟.

بَل لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ۝٢١

بلکه ننوتلي او محکم شوي دي دوی په سرکشۍ عناد او تېښته نفرت کې (له حقه).

تفسیر: یعنې دا خلق پخپلو زړونو کې پوهېدل چې له الله تعالی څخه جلا پاتې شوي نه د چا د نقصان مخه نیولی شي، او نه چاته ګټه رسولی شي، مګر یواځې د شرارت او سرکشۍ لامله کله چې د توحید او اسلام په لوري راوبللی شي؛ تور خوري او یاغي کیږي.

أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٢٢

آیا پس هغه څوک چې ځي نسکور په مخ خپل باندې ښه لار موندونکی وي، یا هغه څوک چې ځي برابر سم په لارې سمې باندې؟.

تفسیر: یعنې د ظاهري کامیابۍ لارې طي کوي، همغه تر اصلي مقصد پورې رسېدی شي، چې په سمه لاره باندې د سړیو په شان برابر لاړ شي، هغه څوک چې په کږه لاره لکه ړانده نسکور ځي؛ نو هغه د مقصود تر منزل پورې نشي رسېدی، دا د یوه موحّد او د یوه مشرک مثال دی، په قیامت کې د دوی دواړو په ورتګ کې همداسې فرق لیدل کیږي.

قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۝٢٣

ووایه (ای محمده !) دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي یې يئ تاسې، او درکړي ګرځولي یې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه، ډېر لږ شکر وباسئ تاسې (په دغو نعماوو د الله).

تفسیر: یعنې الله تعالی د اورېدلو لپاره غوږونه، او د لیدلو لپاره سترګې، او د پوهېدلو لپاره زړونه راکړي دي، تر څو د هغه حقونه ومنو، او دا قوّتونه په ښه لاره کې مصروف کړو، او د هغه طاعت او فرمانبرداري وکړو، مګر داسې شکر ګزاره سړي ډېر لږ دي، کافرانو ته وګورئ چې هغوی د دې نعمتونو حق څرنګه په ځای راوړي؟ او د الله تعالی دا ورکړی شوي قوّتونه د هغه الله تعالی په مقابل کې څنګه استعمالوي؟.

قُلْ هُوَ الَّذِیْ ذَرَاَكُمْ فِی الْاَرْضِ وَ اِلَیْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۴﴾

ووایه (ای محمده !) دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا (خواره) یې کړئ تاسې په ځمکه کې، او خاص ده ته به راټول کړل شئ تاسې.

تفسیر: یعنې ابتداء هم له هغه څخه شوې ده، او انتهاء به هم پر هغه وي، له هر ځایه چې راغلي یئ؛ هلته به بېرته ځئ، بایده وو چې له هغه ځنې یوه شېبه هم نه غافلېدئ، او هر وخت د هغه په فکر او یاد کې وئ، او زیار وکړئ تر څو د هغه مالک په مخ کې تش لاس ونه درېږئ، مګر داسې بندګان ډېر لږ دي.

وَ یَقُوْلُوْنَ مَتٰی هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۲۵﴾

او وایي دغه (کفّار مؤمنانو ته په تمسخُر سره) کله به وي دا وعده (د حشر) که چېرې یئ تاسې صادقان رښتیني (په دغه ویلو کې؟، نو مونږ پوه کړه په زمانه د راتلو د قیامت).

تفسیر: یعنې مونږ او تاسې به کله ټولېږو؟ او د الله تعالی په حضور ټول کله سره ځو؟ او قیامت به کله وي؟ او ژر یې راښکاره کړه !.

قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ۪ وَ اِنَّمَاۤ اَنَا نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ﴿۲۶﴾

ووایه (ای محمده ! دغو منکرانو ته) بېشکه د دې خبرې (چې قیامت کله قائمېږي؟) علم په نزد د الله دی، او بېشکه (خبره دا ده چې) زه ویروونکی یم ښکاره.

تفسیر: یعنې د قیامت وخت او مهال زه ټاکلی نه شم، د هغه علم له الله تعالی سره دی، هر هغه شی چې په یقین سره راتلونکی دی؛ له هغې ځنې پوهول او د هغه له ویروونکي مستقبل ځنې ډارول څما فرضي کار دی، چې زه یې اداء کوم.

فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سِیْٓـَٔتْ وُجُوْهُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا وَ قِیْلَ هٰذَا الَّذِیْ كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُوْنَ ﴿۲۷﴾

پس کله چې ووینې دوی هغه (عذاب قیامت) ډېر نژدې؛ نو بد شکله تور به شي مخونه د هغو (کسانو) چې کافران شوي دي، او وبه ویل شي (دوی ته): دا همغه (عذاب) دی چې وئ به تاسو چې دغه مو (ژر) غوښتلو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې اوس خو د هغه د راتګ په نسبت شور لګوي، خو کله چې هغه ټاکلی وخت ورنژدې شي؛ د ډېرو لویو باغیانو خولې به چینګی پاتې کیږي، او په ویجاړو مخونو بدو اشکالو او وچو شونډو به هک پک اریان په رډو ستر ګو ورته ګوري، او هیڅ به یې له لاسه نه وي پوره.

قُلْ اَرَءَیْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِیَ اللّٰهُ وَ مَنْ مَّعِیَ اَوْ رَحِمَنَا ۙ فَمَنْ یُّجِیْرُ الْكٰفِرِیْنَ مِنْ عَذَابٍ اَلِیْمٍ ﴿۲۸﴾

ووایه (ای محمده ! دغو منکرانو ته) آیا وینئ خبر راکړئ تاسې ماته ! که چېرې هلاک مې کړي الله او هغه څوک چې څما سره دي (لکه چې تاسې د دې قصد کړی دی)، یا رحم وکړي (الله) پر مونږ باندې په طول د عمر؛ پس څوک دی چې وبه ژغوري خلاص به کړي کافران له عذابه دردناکه څخه.

تفسير: کفّارو به تمنّا کوله چې که محمد صلی الله علیه وسلم ژر مړ شي؛ نو دا قصه به پای ته ورسیږي (العیاذ بالله)، د هغه څواب داسې ورکوي چې: فرض یې کړئ ! که سم د ستاسې له اټکله محمد صلی الله علیه وسلم او د ده ملګري رضي الله تعالی عنهم مړه شي، یا سم څمونږ د مسلمانانو له عقیدې سره محمد صلی الله علیه وسلم او د ده ملګري د الله تعالی په رحمت بریالیان او مراد موندونکي شي؛ نو په دې دواړو صورتونو کې هر یو چې وي، له هغې څنې تاسې ته هیڅ یوه ګټه او فائده نه رسیږي، څمونږ انجام په دنیا هر څه چې وي خو آخرت مو ډیر ښه دی، ځکه چې مونږ په دې لاري کې جداوجهد کوو، لیکن تاسې د خپلو ځانونو فکر وکړئ ! چې په دې کفر او سرکشی سره تاسې به له هغه درد رسوونکي عذاب څخه چې راتلونکی دی څوک وژغوري؟ څمونږ فکر او اندېښنه پرېږدئ، پخپل فکر کې ولوېږئ !، ولې چې کافران په هیڅ ډول د الله تعالی له عذابه ژغورېدونکي نه دي.

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۚ

ووایه (ای محمده دغو منکرانو ته ! الله) رحمان دی چې ایمان مو راوړی دی پر هغه (رحمان) باندې، او پر همغه (رحمان) باندې توکل کړی دی مونږ (په ټولو کارونو خپلو کې).

تفسیر: یعنې څنګه چې څمونږ ایمان په هغه الله تعالی باندې دی؛ نو د هغه په مرسته څمونږ ژغورنه یقیني ده، او کله چې مونږ په صحیحې معنی سره پر هغه الله تعالی باندې اسره او توکل لرو؛ په ګردو مقاصدو کې مو بری او کامیابي یقیني ده.

فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ هُوَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٩﴾

نو ژر به پوه شئ تاسې (په وخت د لیدلو د عذاب کې) چې څوک دی هغه (چې لوېدلی دی) په ګمراهي ښکاره کې (له مؤمنانو او کافرانو).

تفسیر: یعنې مونږ مؤمنان داسې یو چې ستاسې ګمان دی، یا تاسې منکران همغسې یئ چې څمونږ عقیده ده.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَّاْتِيْكُمْ بِمَآءٍ مَّعِيْنٍ ﴿٣٠﴾

ووایه (ای محمده دغو منکرانو ته) آیا وینئ خبر راکړئ تاسې ماته: که چېرې ګهیځ وګرځي اوبه ستاسې ښکته (په ځمکه کې ننوتلې ورکې)؛ نو څوک دی هغه چې راولي تاسې ته اوبه روانې شفافې پاکې صافې؟.

تفسیر: یعنې د مړینې او ژوندون ګرد اسباب د هغه الله تعالی په لاس کې دي، یوه اوبه د مثال په ډول واخلئ، چې په هغه باندې هر شی ژوندی دی، فرض یې کړئ که د چینو، ویالو، کوهي او نورو اوبه وچې شي، او د ځمکې لاندنې عُمق او تل ته ورښکته شي، لکه چې زیاتره د تودوخې په موسم کې پیښیږي؛ نو د چا له لاسه به پوره وي چې لکه مرغلرې غوندې جاري، پاکې، رڼې او صافې اوبه په زیاته اندازه سره راپیدا کړي، چې ستاسې ژوندون او بقا لره کافي وي، نو څکه یو متوکل مؤمن لره ښایي چې په هغه خالق الکل مالک علی الاطلاق باندې هیله (امید) او اسره ولري.

تمّت سورة الملك بفضل الله وكرمه ومنّه.

سُورَةُ الْقَلَم

«د (القلم) سورت مکّي دی، پرته (علاوه) له (۱۷) آیته تر (۳۳) آیت پورې، او له (۴۸) آیت څخه تر (۵۰) آیت پورې چې مدني دي، (۵۲) آیتونه او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۸) او په نزول کې دویم سورت دی، وروسته د «العلق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُوْنَ ﴿۱﴾ مَآ اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُوْنٍ ﴿۲﴾

قسم دی په قلم او په هغه څه چې دوی یې لیکي. چې نه یې ته (ای محمده !) په نعمت (فضل انعام) د رب خپل سره لېونی.

تفسیر: د مکې مشرکانو پیغمبر ته (العیاذ بالله) لېونی ویل، ځینو به ویل چې: په دوی باندې د شیطان اثر لوېدلی دی، چې داسې یو ناڅاپه له ګرد کور کهول او ټبر څخه جلا شوې، داسې غټې خبرې کوې چې هیڅوک یې نشي منلی، حق تعالی د دې باطل خیال تردید او د خپل پیغمبر تسلي وفرمایله، یعنې پر هغه چا باندې چې د الله تعالی دومره لوی فضل او انعام شوی دی، چې د هغه مشاهده هر لیدونکی په ښه شان سره کولی شي، مثلاً اعلی درجې فصاحت، د حکمت او د پوهنې خبرو یې د مخالفینو او موافقینو په زړونو کې ډېر قوي تأثیر اچولی دی، او سره د داسې لوړې رشې (خوی) او ښو اخلاقو دوی ته لېونی ویل پخپله د ویونکي لېونتوب نه دی؟.

وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُوْنٍ ﴿۳﴾

او بېشکه چې دی خاص تا لره خامخا اجر بدل ثواب بې انتهاء.

تفسیر: یعنې تاسې مه خپه کېږئ، د دوی له دې لېوني بللو څخه ستاسې اجر او ثواب زیاتیږي، او ستاسې غیر محدود هدایت انساني بني نوعو ته رسېدونکی دی، او د هغو د بې انتهاء ثواب تاسې ته رسېدونکی دی، آیا د لېونیانو او پاګلانو مستقبل به هسې روڼ او شاندار او پایدار وي؟ لکه چې ستاسې دی.

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيْمٍ ﴿۴﴾

او بېشکه چې یې ته (ای محمده) هرومرو په خلق خویونو (دین) ډېر لوی باندې.

تفسیر: یعنې په هغو اعلی اخلاقو او ملکاتو سره چې د الله تعالی له جانبه تاسې ستایلي شوي یئ، کله په لېونیانو کې د هسې ښو خویونو تصوّر کاوه شي؟ د یوه لېوني په خبرو اترو، کار روزګار کې هیڅکله د نظم او ترتیب اثر نه لیدل کیږي، او نه خبرې یې پر چارو باندې منطبقې وي، او حال دا دی چې ستاسې په مبارکه ژبه باندې پاک قرآن چلیږي، او ستا ښه اعمال افعال او اخلاق د هغه بې غږه تفسیر دی.

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُوْنَ ﴿۵﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُوْنُ ﴿۶﴾

پس ژر به ووینې ته (ای محمده !) او وبه ویني دغه (منکران هم). چې په کوم یوه له تاسو څخه لېونتوب دی.

تفسیر: یعني په زړه کې پخوا له دې نه ټول ښه پوهېدل، لیکن عنقریب دواړو ته به په کتنه سره هم ورښکاره شي، چې د دوی په منځ کې کوم هوښیار، عاقبت اندېش او په وروستنی اندېښنه کې وو؟ او کوم سړی ناپوه او بې سده وو؟ چې د هغه لامله یې لکه لېونیان چټي چټي خبرې کولې.

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعۡلَمُ بِمَنۡ ضَلَّ عَنۡ سَبِيۡلِهٖ ۪ وَهُوَ اَعۡلَمُ بِالۡمُهۡتَدِيۡنَ ۝۷

بېشکه رب ستا چې دی همغه ته ډېر ښه معلوم دی هغه څوك چې ګمراه شوی دی له لارې د ده څخه، او همغه (الله) ته ښه معلوم دي لار موندونکي (چې مؤمنان دي).

تفسیر: یعني پوره علم خو له الله تعالی سره دی، چې کوم یو په کومه لاره راتلونکی دی؟ او کوم یو له لارې څنې چپ درومي؟ لیکن نتائج ګردو ته ښکاره دي، او ټول به سره پوهېږي چې څوك بریالي دي، او څوك د شیطان په لمسون پاتې او نامراد شوي دي.

فَلَا تُطِعِ الۡمُكَذِّبِيۡنَ ۝۸ وَدُّوۡا لَوۡ تُدۡهِنُ فَيُدۡهِنُوۡنَ ۝۹

نو ته مه منه (خبره) د دروغجن ګڼونکو. خوښوي دوی چې که ته نرمي کوې (له دوی سره) نو دوی به هم نرمي کوي (له تا سره).

تفسیر: یعني په لار راتلونکي او بې لارې ګرد د الله تعالی په محیط علم کې ټاکلی شوي دي، نو ځکه د دعوت او د تبلیغ په معامله کې د مخ اړولو او د رعایت دومره ضرورت نشته، څوك چې د لار موندلو وړ (قابل) وي؛ هغه هرومرو لار مومي، او هغه چې ازلي محروم وي؛ هغه په هیڅ لحاظ او مروت سره منونکي نه وي، د مکې کافرانو به ځمونږ پیغمبر ته ویل چې: تاسې د بت پرستی په نسبت خپله دا سخته رویه ترکه کړئ !، او ځمونږ د معبودانو بیخي تردید مه کوئ، تر څو مونږ هم ستا د الله تعظیم وکړو، او ستاسې د طور، طریق، مسلك، مشرب او له دین سره متعرض نه شو، نو ځکه حق تعالی تنبیه ورته وفرمایله چې تاسې د دې دروغجنانو خبرو ته غوږ مه ږدئ !، د دوی مقصد دا دی چې تاسې د کفر په نسبت پاسته اوسئ !، ایمان راوړل او صداقت منل د هغوی مقصد نه دی، او ستاسې د بعثت اصلي مقصد په دې ډول سره په لاس نه راځي، تاسې د هر لوري څنې سترګې واړوئ، او خپله وظیفه او فرض اداء کړئ، تاسې د دې خبرې ذمه وار او اجاره دار نه یئ، چې څوك یې مني؟ که یې نه مني.

وَلَا تُطِعۡ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِيۡنٍ ۝۱۰

او ته خبره مه منه د هر ډېر قسم خوړونکي سپك.

تفسیر: یعني د چا په زړه کې چې د الله تعالی د نامه عظمت نه وي؛ نو د دروغو قسم خوړل هغه ته یوه خوشې خبره ښکاري، کله چې خلق د هغه په خبرو باور نه کوي، نو ځکه د هغو د یقین راوړلو لپاره څو څو ځلې قسمونه خوري، او ځان په دې وسیلې سره ذلیل او بې قدره کوي.

هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۢ بِنَمِيۡمٍ ۝۱۱ مَّنَّاعٍ لِّلۡخَيۡرِ مُعۡتَدٍ اَثِيۡمٍ ۝۱۲ عُتُلٍّۢ بَعۡدَ ذٰلِكَ زَنِيۡمٍ ۝۱۳

عیب ویونکی تلونکی په چغلی سره. منع کوونکی د خیره له حده تېرېدونکی (په ظلم کې) ډېر ګنهګار. بد خوی سخت ویونکی وروسته له دې ټولو عیبو حرام زاده.

تفسیر: یعنې سره د دې خصلتونو بدنام او بد انجام او د خاص او عام رسوا هم وي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي چې: «دا ګرد د کافرانو وصف دی، سړی دې دننه خپل ځان ته ګوري، که چېرې هسې کوم خصلت په کې وي؛ هغه دې پرېږدي !».

تنبیه: د «زَنیم» معنی د ځینو اسلافو په نزد ولد الزنا او حرامزاده دی، د هغه کافر په نسبت چې دا آیت نازل شوی دی، هغه هم داسې وو، چې «ولید بن مغیره» نومیده، او د مکې معظمې یو لوی مشر سړی او د اسلام سخت دښمن وو.

اَنۡ کَانَ ذَا مَالٍ وَّ بَنِیۡنَ ﴿۱۴﴾

په سبب د دې چې دی وو خاوند د مال او د ځامنو.

تفسیر: یعنې که یو سړی په دنیا کې طالعمن او خوش قسمت وي، لکه چې مال دولت ځامن او شته ولري؛ نو یواځې په دې سره د دې وړ نه دی چې د هغه هره خبره ومنله شي، اصلي شی په انسان کې شرافت، نجابت او ښه اخلاق دي، څوک چې شرافت او ښه اخلاق نه لري؛ ښو مسلمانانو لره نه ښایي چې د هغه خبرې ته غوږ وباسي، یا یې په غولوونکیو چارو باندې تېرو ځي.

اِذَا تُتۡلٰی عَلَیۡهِ اٰیٰتُنَا قَالَ اَسَاطِیۡرُ الۡاَوَّلِیۡنَ ﴿۱۵﴾

کله چې ولوستل شي په ده باندې آیتونه (د قرآن) ځمونږ؛ نو وایي دا قصې نقلونه دي د پخوانیو (خلقو).

تفسیر: یعنې د الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهُ خبرې په داسې ویناوو سره دروغ ګڼي.

سَنَسِمُهٗ عَلَی الۡخُرۡطُوۡمِ ﴿۱۶﴾

ژر دی چې داغ به کېږدو ده لره په پوزه (خلتم) باندې (تحقیرًا).

تفسیر: وایي: «ولید بن مغیرة» د قریشو یو سردار وو، چې په هغه کې دا ګرد اوصاف مجتمع وو، پر پوزه او خلتم باندې یې له داغ ورکولو څخه د هغه رسوایي مختوروالی او سپکتیا مراده ده، ښایي چې په دنیا کې په حسّي ډول کوم داغ په ده باندې هم لوېدلی وي، یا به په آخرت کې ورباندې وخيژي.

اِنَّا بَلَوۡنٰهُمۡ کَمَا بَلَوۡنَاۤ اَصۡحٰبَ الۡجَنَّةِ ۚ

بېشکه مونږ ومو ازمویل دغه (مکیّان په قحط سره) لکه چې ازمویلي وو مونږ خاوندان د باغ.

تفسیر: یعنې د مال او د اولاد زیادت د کوم مقبولیت علامت او نښه نه ده، او د الله تعالی په نزد د هسې شیانو څه قدر او قیمت نشته، نو ځکه نه ښایي چې د مکې کافران په دې شیانو باندې مغرور شي، دا خو د الله تعالی له لوري هغوی ته د ازموینې لپاره ورکړی شوي دي، لکه چې د پخوانیو خلقو ازموینه هم پرې شوې ده.

اِذۡ اَقۡسَمُوۡا لَیَصۡرِمُنَّهَا مُصۡبِحِیۡنَ ﴿۱۷﴾ وَ لَا یَسۡتَثۡنُوۡنَ ﴿۱۸﴾

کله چې قسمونه وخوړل دوی ټولو چې هرومرو پرې به کړو مېوې د هغه باغ په اول وخت د صباح کې. او استثنا یې ونه کړه، إن شاء الله یې ونه ویل.

تفسیر: ځو ورونه وو چې هغو ته له پلاره په ترکه کې یو مېوه دار باغ پاتې شوی وو، چې په هغه کې کر هم کېده، او گرده کورنۍ د هغه له حاصلاتو څخه خوشاله وه، د پلار په زمانه کې داسې عادت وو، په هغه ورځ کې چې به د باغ مېوې ټولېدې، یا کښت (فصل) رېبل کېده؛ نو د ښار گرد فقیران او اړ سړي به هم هلته ټولېدل، او دې گردو ته به د هغو مېوو او کښتو څخه لږ او ډېر ورکول کېدل، او په همدې خیر او خیرات سره په هغه باغ کې لویه گټه او برکت وو، د هغه له مړه کېدلو څخه وروسته د ده د ځامنو په فکر کې دا خبره وروگرځېده: دومره مېوه او کښت چې فقیران له مونږ څخه وړي، که دا گرد مونږ پخپله سره ټول کړو؛ نو مونږ ته به له هغه څخه ډېرې گټې راورسېږي، ولې داسې یو تدبیر به وکړو چې فقراء او نورو ته هیڅ ونه رسېږي، او گرد حاصلات ځمونږ کورونو ته راشي، نو پخپلو منځونو کې یې سره مشوره وکړه، او دا یې سره غوټه کړه، چې سهار د وخته باغ ته ځو، او خپلې مېوې ټولوو، چې فقیران او نور کسان پرې خبر نه شي، دوی دا تدبیر داسې سره غوټه کړ، إن شاء الله تعالی یې هم په کې ونه ویل.

فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾

پس نازله شوه پر دغه (باغ) یوه طواف کوونکې (بلاء ـ سوځوونکی اور) په شپه کې له (طرفه د) رب ستا، حال دا چې دوی اوده وو. پس تر گهېځ (سحر وختې) پورې وگرځېد (هغه باغ لکه له بېخه) رېبلی شوی کښت، یا تک تور لکه توره شپه.

تفسیر: یعنې د شپې له مخې سخته سیلۍ راوالوته، یا اور ولگېد، یا بل کوم آفت پرې نازل شو، او گرد کښت او باغ له کاره ووت، او تک تور وگرځېد.

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا
يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُم مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾

بیا یې یو بل ته ورغږ کړل په وخت د صباح کې. (داسې) چې صباح له وخته ورشئ کښتو خپلو ته که چېرې یئ تاسې پرې کوونکي (د مېوې، لوکونکي د کښت ـ فصل). نو لاړل دوی او دوی پخپلو منځونو کې پټې خبرې سره کولې. (داسې) چې داخل نه شي هرومرو هغه (باغ ته) نن ورځ پر تاسې باندې هیڅ مسکین محتاج اړ مجبور سړی. او سهار لاړل په منع د فقیرانو سره (باغ ته) حال دا چې قادر وو (په منع د فقیرانو په زعم خپل).

تفسیر: یعنې په دې یقین او باور سره وخوځېدل چې اوس به درومي او گرد کښت او د باغ حاصلات به په لاس راولي.

فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾

بیا هر کله چې ویې لید هغه (باغ تک تور سوځېدلی)؛ ویې ویل: بېشکه مونږ خامخا لاره ورکه کړې ده (د خپل باغ). بلکه مونږ پخپله محرومه بې برخې شوي یو (له حاصلاتو په سبب د منعې د فقراوو).

تفسیر: هغه ځمکه او باغ داسې ډاگ ډېر شوی وو چې دوی هلته ورسېدل، هغه یې نشو پېژندلی، او داسې یې وگڼل چې لار یې ورکه کړې ده، او بل کوم لوري ته وتلي دي، نو بیا چې ښه ورته ځیر شول، او غور یې وکړ؛ وپوهېدل چې ځای خو همغه دی چې دوی ورته راغلي دي، مگر دوی له هغه څخه بې برخې او بې نصیبه دي، او د الله تعالی له درباره محروم شوي دي.

قَالَ اَوۡسَطُهُمۡ اَلَمۡ اَقُلۡ لَّكُمۡ لَوۡلَا تُسَبِّحُوۡنَ ﴿٢٨﴾

وویل منځني بهتر د دوی (په عقل کې): آیا ما نه وو ویلي تاسي ته: ولې په پاکۍ نه یادوئ تاسې الله، او توبه نه وباسئ له منع د فقیرانو؟ (یا ولې نه وایئ: إن شاء الله تعالی).

تفسیر: د دوی په منځ کې منځني ورور ډېر پوه او هوښیار وو، ده د مشورې په وخت هغوی ته تنبیه ورکړې وه، او دا خبره یې ورته ویلې وه چې وګورئ وروڼو! الله تعالی مه هېروئ!، ځکه چې دا ټول د هغه احسان او انعام دی، نو تاسې هم له فقیرانو او مسکینانو څخه هغه مه منع کوئ!، کله چې چا د ده خبرې ته غوږ کېنښود؛ نو دی هم چپ شو، او په پټه خوله هغوی سره ملګری شو، ځرنګه چې دا خرابي یې ولیده؛ نو ژر یې هغه خبره بیا ور په یاد کړه.

قَالُوۡا سُبۡحٰنَ رَبِّنَاۤ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيۡنَ ﴿٢٩﴾ فَاَقۡبَلَ بَعۡضُهُمۡ عَلٰى بَعۡضٍ يَّتَلَاوَمُوۡنَ ﴿٣٠﴾

وویل دوی: پاکي ده رب ځمونږ لره، بېشکه مونږ وو پخپله ظالمان (په منع د فقراوو کې)، بیا مخ واړاوه ځینې د دوی پر ځینو نورو باندې چې یو بل به یې ملامتوه.

تفسیر: اوس یې پخپل تقصیر باندې اعتراف وکړ، او ګردو د الله په لوري مخ واړاوه، او لکه چې د عمومي مصیبت د وخت قاعده ده؛ یو په بل باندې یې الزام لګولو او درګرده به یې یو بل د دې مصیبت سبب او عامل وشمېره.

قَالُوۡا يٰوَيۡلَنَاۤ اِنَّا كُنَّا طٰغِيۡنَ ﴿٣١﴾ عَسٰى رَبُّنَاۤ اَنۡ يُّبۡدِلَـنَا خَيۡرًا مِّنۡهَاۤ اِنَّاۤ اِلٰى رَبِّنَا رٰغِبُوۡنَ ﴿٣٢﴾

وویل دوی: ای هلاك افسوس خرابي ده مونږ لره، بېشکه مونږ وو له حده تېرېدونکي. ښایي چې رب ځمونږ بدل راکړي مونږ لره خیر غوره له دې (باغچې) څخه، بېشکه مونږ رب خپل ته رغبت کوونکي یو.

تفسیر: په پای کې ټول سره یو ځای شول، ویې ویل: چې په رښتیا سره مونږ ګرم او ملامت یو، ځکه چې مونږ د فقیرانو او غریبانو د برخې د خوړلو په قصد وتلي وو، او د حرص او طمع لامله مو اصلي ګټه هم له لاسه ووتله، دا څه خرابي چې مونږ ته رارسېدلې دې؛ د هغو ذمه وار مونږ پخپله یو، مګر اوس هم مونږ له الله تعالی څخه بې هیلې او ناامیده نه یو، او د هغه له مهربانۍ او لورینې ځنې دا خبره لرې نه ګڼو، چې هغه له خپل فضل او رحمت ځنې مونږ ته له هغه پخواني باغ څخه یو بل ښه باغ را په برخه کړي.

كَذٰلِكَ الۡعَذَابُ ؕ وَلَعَذَابُ الۡاٰخِرَةِ اَكۡبَرُ ۘ لَوۡ كَانُوۡا يَعۡلَمُوۡنَ ﴿٣٣﴾

همداسې (راځي آفت ـ عذاب په دنیا کې مخالفانو ته له حکمه د رب) او خامخا عذاب آفت د آخرت ډېر لوی دی، که چیرې وی دوی چې پوهېدلی (په سختۍ د عذاب د آخرت؛ نو مخالفت به یې نه وو کړی).

تفسیر: یعنې دا خو د دنیا د عذاب یوه وړوکې نمونه وه، چې هیڅا یې مخه نشوه نیولی، نو د آخرت د خورا لوی عذاب مخه به څوك ونیولی شي، که پوه وی؛ نو ښایي چې سړی په دې خبره باندې ښه وپوهیږي.

اِنَّ لِلۡمُتَّقِيۡنَ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ جَنّٰتِ النَّعِيۡمِ ﴿٣٤﴾

بېشکه ویریدونکیو (له الله ځان، ساتونکیو له معاصیو) ته په نزد د رب د دوی جنّتونه ډك له نعمتونو دي.

تفسیر: یعنې د دنیا باغ او بهار پسې دومره زیات ولې لویدلي یئ، د جنّت باغونه له دې ځنې په څو څو درجو لوړ (اوچت) او غوره دي.

اَفَنَجۡعَلُ الۡمُسۡلِمِيۡنَ كَالۡمُجۡرِمِيۡنَ ؕ﴿۳۵﴾ مَا لَكُمۡ ۟ كَيۡفَ تَحۡكُمُوۡنَ ۚ﴿۳۶﴾

آیا پس وبه ګرځوو مونږ مسلمانان (حکم منونکي) په شان د مجرمانو ګنهګارانو (په خلاصي او ثواب کې؟، بلکه نه یې ګرځوو). څه شوي دي تاسې ته، څرنګه حکم کوئ تاسې؟.

تفسیر: یعنې د مکّې کفّارو د غرور او تکبّر له مخې پخپلو زړونو کې داسې ټاکلي وو: «که د قیامت په ورځ پر مسلمانانو باندې عنایت او ښنه وشي؛ نو پر مونږ باندې به له هغه څخه ښه او زیاته مرحمت کیږي»، او لکه چې په دنیا کې مونږ په آرامۍ او هوسایۍ کې یو، هلته به هم له مونږ سره همداسې معامله کیږي، نو دلته داسې فرمایي چې: دا به څرنګه کېدی شي؟ که داسې وشي؛ نو د دې مطلب به داسې وي چې د یوه وفا لرونکي غلام چې تل د خپل بادار د حکم منلو لپاره تیار ولاړ وي، او د یوه بدکار او باغي سړي انجام به سره یو شانته وي، بلکه هغه بدکار به له وفادار ځنې ښه وي، دا هغه خبره ده چې سلیم عقل او صحیح فطرت یې هیڅ نشي منلی.

اَمۡ لَكُمۡ كِتٰبٌ فِيۡهِ تَدۡرُسُوۡنَ ۙ﴿۳۷﴾ اِنَّ لَكُمۡ فِيۡهِ لَمَا تَخَيَّرُوۡنَ ۚ﴿۳۸﴾ اَمۡ لَكُمۡ اَيۡمَانٌ عَلَيۡنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوۡمِ الۡقِيٰمَةِ ۙ اِنَّ لَكُمۡ لَمَا تَحۡكُمُوۡنَ ۚ﴿۳۹﴾ سَلۡهُمۡ اَيُّهُمۡ بِذٰلِكَ زَعِيۡمٌ ۚ﴿۴۰﴾

آیا له تاسې سره شته کوم کتاب چې په هغه (له اسمانه نازل شوی کتاب) کې لولئ تاسې. داسې چې بېشکه تاسې لره دي په هغه (کتاب) کې خامخا هغه څه چې خوښوئ یې تاسې. آیا شته تاسې لره قسمونه پر (وعدو د) مونږ باندې چې رسېدلي وي تر ورځې د قیامت پورې بېشکه چې شته تاسې ته هغه چې پرې حکم کوئ تاسې؟. پوښتنه وکړه له دوی نه چې کوم یو له دوی نه په دغه (حکم چې کوي یې) ضامن ذمه اخیستونکی دی (دوی ته).

تفسیر: یعنې دا خبره چې مسلم او مجرم سره یو برابر وګڼل شي؛ ښکاره ده چې له عقل او فطرت څخه مخالفه ده، بیا د دې په تأکید او تأیید کې کوم عقلي دلیل هم له تاسې سره شته؟ آیا په کوم معتبر کتاب کې داسې کوم مضمون تاسې لوستی دی چې هر هغه شی چې تاسې یې د خپلو ځانونو لپاره غوره کوئ؛ همغه به تاسې ته درکاوه شي؟ او ستاسې ګردې غوښتنې او په زړه پورې خبرې پوره کېدونکې دي؟ یا به الله تعالی تر قیامت پورې داسې قسم خوړلی وي، چې تاسې هر هغه شی چې پخپلو زړونو کې وټاکئ؛ همغه به تاسې ته درکاوه شي؟ او همغسې چې اوس تاسې هم په عیش او راحت کې یئ؛ تر قیامت پورې به په همدې حال کې وساتل شئ؟ هغه سړی چې د دوی له منځه داسې دعوی کوي، نو د دې خبرې د ثابتولو ذامه واري ښایي پخپله غاړه ونیسي، رایې دې وله او مخامخ یې ودروه چې ویې وینو او ویې پوښتو، چې له کومه وایي؟ او څه غږیږي؟.

اَمۡ لَهُمۡ شُرَكَآءُ ۚ فَلۡيَاۡتُوۡا بِشُرَكَآئِهِمۡ اِنۡ كَانُوۡا صٰدِقِيۡنَ ﴿۴۱﴾

آیا شته دوی لره شریکان (په دغه دعوی کې په زعم د دوی)؟ نو رادې ولې هغه شریکان خپل که چېرې وي دوی صادقان رښتیني؟ (په دعوی خپله کې).

تفسیر: یعنې که له هغوی سره هیڅ یو عقلي او نقلي دلیل نشته، او یواځې د دروغو بُتانو په نامه داسې ویناوې کوي، چې هغوی به له مونږ سره داسې او هسې کوي، او داسې مرتبې رابښي، ځکه چې هغوی (استغفر الله) په الوهیت کې

برخه لرونکي او مله دي؛ نو په داسې دعوو کې د هغوی رښتینوالی هغه وخت ثابتېږي چې دوی دې شریکانو ته د الله تعالی په مخ کې هم دعوت او بلنه ورکړي، او د هغوی په وسیله دې خپلې په زړه پورې خبرې او چارې پر دوی باندې اجراء کړي.

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَّيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُوْدِ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۴۲﴾

(او یاده کړه) هغه ورځ چې بربنډوالی به وکړی شي له پُنډۍ نه، او راوبه بللی شي دغه (کافران) طرف د سجدې کولو ته (لپاره د امتحان) پس توان به یې ونه شي (سجدې کولو ته).

تفسیر: د دې آیت کریمه دوه معناګانې دي:

(۱): «په هغه ورځ چې ښکاره به کړی شي د الله تعالی پنډۍ او الله تعالی به خلک سجدې کولو ته راوبلي، منافقین به سجده نشي کولی» لکه چې امام بُخاري (رحمه الله تعالی) د أبو سعید الخُدريّ رضي الله تعالی عنه څخه نقل کړی چې فرمايي: ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اورېدلي دي چې: څمونږ رب به خپله پنډۍ ښکاره کړي، نو هر مؤمن سړی او هره مؤمنه ښځه به ورته سجدې وکړي، او هغه څوک به پاتې شي چې په دنیا کې یې د ریا او د شهوت په خاطر سجده کوله، نو وبه غواړي چې سجده وکړي، خو ملا به یې وچه سمه سیخه وګرځي، د سجدې کولو توان به نه لري، نو په دې حدیث کې د الله تعالی د پنډۍ صفت ذکر دی، مونږ پرې ایمان لرو، لکه څرنګه چې واجب دي، کیفیت یا تشبیه بیانول یې د مخلوقاتو د صفتونو سره ناروا دي، همدا راز معنی بدلول او تأویل کول په کې باطل دي، لکه څرنګ چې مونږ د الله تعالی د نورو صفتونو په کیفیت باندی نه پوهیږو هم دا راز د الله تعالی دا صفت هم داسې دي چې‌ خیالات او فکرونه کول پکی هیڅ قسم ځای نه لري.

(۲): «په هغه ورځ چې سختې به ښکاره شي، سخت حالات به راشي، او منافقان به د سجدې کولو توان نه لري»، چې دا تفسیر د عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او د ځینې تابعینو څخه نقل شوی دی.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ

حال دا چې ذلیلې ښکته به وي (له شرمه) سترګې د دوی.

تفسیر: یعنې د ندامت او شرمندګی لامله به یې سترګې ټیټې وي، او نه یې شي پورته کولی.

تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ وَقَدْ كَانُوْا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُوْدِ وَهُمْ سٰلِمُوْنَ ﴿۴۳﴾

راګېر کړي به وي دوی ذلت خواری، او بېشکه وو دوی (په دنیا کې) چې بلل کېدل دوی طرف د سجدې ته او دوی به وو روغ رمټ (نو سجده به یې نه کوله).

تفسیر: یعنې په دنیا کې هغوی ته د سجدې حکم ورکړی شوی وو، کله چې دوی روغ رمټ وو، او پخپل واک یې سجدې کولی شوې، هلته دوی په اخلاص سره هیڅ سجده ونه کړه، د هغه اثر داسې شو چې استعداد یې باطل شو، اوس که غواړي چې سجده وکړي؛ نه یې شي کولی.

فَذَرْنِيْ وَمَنْ يُّكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيْثِ ۖ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۴﴾

نو پرېږده ما او هغه څوک چې دروغ وايي په دې خبرې (قرآن) باندې، ژر ده چې وبه نیسو مونږ دوی ورو ورو (او نژدې به یې کړو عذاب ته) له هغه ځایه چې دوی نه دي پرې پوه.

تفسير: يعني د هغوی په عذاب کې لو بدل يقيني دي، خو د دوی د دې څو ورځني توقف او د عذاب د ډيل په نسبت تاسې مه خپه کېږئ، او د هغوی معامله ماته پرېږدئ، زه به پخپله د هغوی چاره وکړم، او داسې په ورو ورو او په تدريج سره به يې دوزخ ته بوځم، او زينه په زينه به راښکته کړو دوی، او ورو ورو به نژدې کړو دوی عذاب ته چې هغوی په ځان هم خبر نشي، دوی به پخپلو ځرتو کې ډوب تللي وي، خو د دوی بنسټونه له بېخه ختيږي.

﴿وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ۝٤٥﴾

او ټال ورکوم دوی ته (په دنيا کې) بېشکه ځما چال کلک دی.

﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ۝٤٦ أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ۝٤٧﴾

آيا ته غواړې له دوی ځنې (په تبليغ د رسالت) څه اجر مزدوري؟ نو دوی د هغه له زيان تاوان څخه درووند بار کړی شوي دي (نو ځکه مخ درڅخه اړوي؟ بلکه نه يې غواړې). آيا شته په نزد د دوی پټه خبره علم الغيب، پس دوی يې ليکي؟ (له هغه څخه دغه حکم د برابری د مؤمن او د کافر).

تفسير: يعني افسوس او د تعجّب ځای دی، چې دا خلق داسې د تباهی په لوري ورځي، څو ستاسې خبرې نه مني، آخر د دوی د نه منلو سبب څه شی دی؟ آيا تاسې له دوی ځنې کومه معاوضه تنخوا ـ کمېشن ـ او نور څه غواړئ چې د هغه لپاره هغوی ځان ببرته راکاږي؟ يا پخپله له هغوی سره د پټو خبرو څه حال او احوال شته؟ يا د الله تعالی وحي دوی ته راځي؟ او هغوی هغه په ډېر حفاظت سره لکه قرآن غوندې ليکي، نو ځکه ستاسې متابعت ته ځان اړ او مجبور نه بولي، او آخر به څه نه څه په منځ کې وي، کله چې پر هغوی باندې هيڅ يو بار نه اچول کيږي، او له هغه شي څخه دوی مستغني او بې پروا هم نه دي، نو د دوی د دې نه منلو سبب به پرته له ضده، عناده، انکاره، رخې، او عداوت بل شی کېدی نشي.

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ۝٤٨﴾

نو صبر کوه حکم د رب خپل ته (په باب د منکرانو کې)، نو مه کېږه ته (په تنګ دلی او تلوار کې) لکه خاوند د ماهي کب (په تنګدلی او تلوار کې) کله يې چې غږ وکړ او دی وو ډک له غم غصې نه.

تفسير: يعني د کب په ګېډه کې تلونکي پيغمبر يونس عليه السلام په شان د مکذّبينو په معامله کې تنګدلي او وېره مه ښکاروئ، د دوی قصه پخوا له دې نه په څو څو ځايونو کې لړه لړه تېره شوې ده.

﴿إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ «کله چې غږ وکړ او دی وو ډک له غم غصې نه»، يعني د قوم له لوري له غصې نه ډک شوی وو، له ډېره قهره يې د عذاب په غوښتلو کې ډېره چالاکي بلکه پېشګويي وکړه.

﴿لَّوْلَا أَن تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ۝٤٩﴾

که چېرې نه وی دا چې موندلی وی ده نعمت احسان له لوري د رب د ده؛ نو خامخا به پرېوتی وو دی (له ګېډې د مهي نه) په سپېره ډګر (ميدان) کې، او دی به ملامت کړی شوی وو.

تفسیر: یعني د توبې له قبول څخه وروسته که د الله تعالی زیات فضل او احسان د هغه لاس نیونه نه وی کړې؛ نو په هغه وچ کلک لوی میدان کې چې د ماهي له ګېډې څخه د باندې لوېدلی همغسې ملزم شوی به پروت وو، او هغه کمالات او کرامات به بیا نه ورته بېرته کېدل، خو یوازې د الله تعالی د فضل او مهرباني لامله د هغه د ابتلاء په وخت کې هم هغه شیان له هغه سره پاتې وو.

فَاجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَجَعَلَهٗ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ﴿۵۰﴾

پس غوره کړ دغه (یونس) لره رب د ده (په نبوّت سره)؛ نو ګرځولی یې وو دی له کاملانو صالحانو انبیاوو څخه.

تفسیر: یعني بیا یې د هغه نوره رتبه هم لا اوچته کړه، او په اعلی درجه نېکو خلقو کې یې ورداخل کړ، په حدیث کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې: «له تاسې څخه دې هیڅ یو داسې نه وته وایي چې زه د یونس علیه السلام ابن متّی څخه ښه او بهتر یم».

وَاِنْ یَّكَادُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا لَیُزْلِقُوْنَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَیَقُوْلُوْنَ اِنَّهٗ لَمَجْنُوْنٌ ﴿۵۱﴾

او بېشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شوي دي چې خامخا وبه ښویوي تا (وبه دې غورځوي په څمکه) په سترګو خپلو سره هر کله چې واورېده دوی قرآن (ستا له ژبې)، او وایي دوی (د کینې له مخې) بېشکه دغه (محمد) لېونی دی.

تفسیر: یعني د قرآنکریم له اورېدلو څخه له غیظ او غضبه خوټکېږي، او په هسې رډو سترګو تاسې ته ګوري چې تاسې پخپلو سترګو سره له ځایه وښویوي، یا خامخا هلاک کړي تا لره، یا دې وغورځوي له مرتبې خپلې نه، او په ژبه سره هم چټې اپلتې خبرې کوي، چې (استغفر الله) دا سړی لېونی شوی دی، او د ده هیڅ یوه خبره (نعوذ بالله) د التفات وړ نه ده، مقصد دا دی چې داسې غواړي چې تاسې وویروي، او د صبر او استقامت له ځایه مو وخوځوي، مګر تاسې همغسې سم پخپل مسلک باندې کلک اوسئ !، او مه زړه تنګه کېږئ، او په هره معامله کې خپل خپګان مه ښکاره کوئ !، او مه چالاکي کوئ !، وېره او مداهنت مه اختیاروئ !.

وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِیْنَ ﴿۵۲﴾

او حال دا دی چې نه دی دا (قرآن) مګر خو ذکر پند دی ټولو عالمیانو لره.

تفسیر: یعني په قرآن کې د لېونتوب او جنون خبرې چېرې دي، هغه خو د ګردې نړۍ او نړۍ والانو لپاره د خورا لوی ذکر، پند او د نصیحت لویه ذخیره ده، په دې کې د بني نوع انسان اصلاح او فلاح چارې پرتې دي، او په رښتیا سره همغه سړی لېونی باله شي چې د دې پاک کلام لېونی نه وي، او د زړه په اخلاص سره یې نه مني.

تمّت سورة القلم بفضل الله و کرمه ومنّه.

سُورَةُ الحَاقَّةِ

«د (الحاقة) سورت مکي دی، (۵۲) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۹) او په نزول کې (۷۸) سورت دی، وروسته د (الملك) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلْحَآقَّةُ ۝۱ مَا الْحَآقَّةُ ۝۲

هغه (قیامت) حق واقع کېدونکی. څه شی دی هغه حق واقع کېدونکی؟.

تفسير: يعنې د قيامت هغه ګړۍ چې د هغې راتلل له ازله د الله تعالی په علم کې ثابت او ټاکلی شوی دی، کله چې حق له باطل څخه بالکل ښکاره او بې له کوم التباس او اشتباه څخه هر شی بېل او جلا کیږي، او د هغه د ذات په نسبت ګرد جګړه کوونکي هلته مغلوب او مقهور کيږي، نو هلته به وپوهېدی شي چې هغه ګړۍ څه شی ده؟ او څرنګه احوال او کيفيات په هغې کې شته؟.

وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الْحَآقَّةُ ۝۳

او څه پوه کړی يې ته چې څه شی دی هغه (قيامت) حق واقع کېدونکی.

تفسير: يعنې که هر څومره يو خورا لوی سړی هر څومره فکر ووهي، او خپل چرت او جاج وچلوي، د هغې ورځې د ويروونکې ننداري او زړه خوځوونکې پېښې منظرې ته يې فهم او ادراک نه وررسيږي.

كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ وَعَادٌۢ بِالْقَارِعَةِ ۝۴

دروغ ګڼلی وو ثموديانو او عاديانو (هغه قيامت) ټکوونکي (د زړونو او د غوږونو په سختيو سره).

تفسير: يعنې د ثمود او د عاد قومونو دا د قيامت راتلونکې ګړۍ دروغ وبلله، چې هغه به ګرد ځمکه، اسمان، لمر، سپوږمی، ستوري، غرونه او سړي ټکوي، او ډېر سخت شيان ترې وړی وړی او ذرې کيږي، بيا وګوره چې د دې دواړو انجام او پای څرنګه شو؟.

فَاَمَّا ثَمُوْدُ فَاُهْلِكُوْا بِالطَّاغِيَةِ ۝۵

پس هر چې ثموديان وو؛ نو هلاک کړل شو (هغوی) په سخت اواز (د جبريل يا په سبب د سرکښۍ خپلې).

تفسير: يعنې يوه سخته زلزله له يوه سخت اواز د جبريل عليه السلام سره يو ځای راغله، او ګرد يې سره لاندې باندې کړل يا هلاک شول، ثموديان په سبب د سرکشيو خپلو سره چې د صالح عليه السلام ناقه يې ګوډه او هلاکه کړه.

وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿۶﴾

او هر چې عاديان وو؛ نو هلاک کړی شوي وو (دوی) په باد سخت اواز کوونکي (یا په ډېر سخت له حده تېرېدونکي یخ باد).

تفسیر: یعنې هغه باد دومره سخت او شدید وو چې په هغه باندې د هیڅ یوه موجود زور نه رسېده، تر دې حده چې هغو پرښتو له واکه هم د هغه سخت باد اداره کول نه وو پوره، او د هغوی له لاسو څنې هم الوت، چې د هغه باد په اراده باندې مسلطې او مقررې وې.

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿۷﴾ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّن بَاقِيَةٍ ﴿۸﴾

مقرر کړی وو (الله) دغه (باد) پر دوی باندې اووه شپې او اته ورځې متواتر پرله پسې برابر، نو لیده به تا هغه قوم (د عاد) په هغه کې لوېدلي (مړه پراته په ځمکه باندې)، ګواکې دوی (له جهت د لویوالي د جثو بېخونه) ډډونه د خرماوو دي (هلاک پرېوتلي په ځمکه باندې). نو آیا وینې ته کوم یو (نفس) له دوی څنې باقي پاتې شوی (بلکه هیڅ یې نه وینې).

تفسیر: یعنې هغه قومونه چې لنګ وهلي د مباحثې او مناقشې ډګر ته راووتي وو، او په لوړو غړونو سره به یې ویل: څوک به وي چې له مونږ څنې زیات زور ولري؟ هغه ځمونږ له هغه زورور باد او ورښ سره مقابله ونشوه کړی، او ډېر پهلوانان یې د هغه زورور ورښ (باد) د څپېړو په مخ کې داسې کم قوّت او بې سیکه او اوړده غځېدل لکه د خرما لوی ډډونه چې سرونه یې وهلی شوي او له بېخه او بنسټ څخه راویستل شوي وي، نو آیا وینې ته کوم یو له دوی څنې پاتې شوی؟ بلکه وبه نه وینې یو تن هم له هغوی څخه پاتې شوی، یعنې د هغو قومونو ذریه او نسل پاتې نشو، او د دنیا له مخ څخه بیخي فنا شو.

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَن قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿۹﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَّابِيَةً ﴿۱۰﴾

او راغی فرعون او هغه چې پخوا له هغه څنې وو او (اهل د) کلیو چپه (اپه) کړی شویو په ګناهونو سره (چې شرک وو). نو حکم ونه مانه دوی د رسول د رب د دوی، نو (الله) ونیول هغوی په نیولو سختو سره.

تفسیر: یعنې وروسته له عاد او ثمود څخه فرعون ډېرې سختې خبرې او تکبّر او ځانمني کولې، او پخوا له هغه څخه نور څو قومونه هم سره له لویو ګناهونو تېر شوي دي، لکه د نوح قوم او د شُعیب قوم او د لوط قوم، چې د هغوی کلي سره له کلیوالو د هغو په بل مخ واړول شول، دوی ګردو د خپلو خپلو پیغمبرانو خبرې نه منلې، او د الله تعالی مقابلې ته راوتلي وو، او د الله تعالی له احکامو څخه یې غاړې غړولې، په پای کې د الله تعالی له لوري دوی ګرد په لویو آفتونو سره ککړ شول، او په هسې سختو بلاوو کې اخته شول چې د هغوی ژغورنه له هغه څنې مشکله وه، هو ! د الله تعالی په مخ کې د هیچا له لاسه هیڅ شی نه دي پوره.

إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَآءُ حَمَلْنٰكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَّتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَّاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

بېشکه مونږ هر کله چې طغيان وکړ اوبو راپورته شوې په هر شي باندې؛ پورته کړي وو مونږ تاسې په تلونکې بېړۍ (د نوح) باندې. لپاره د دې چې وګرځوو مونږ دا (واقعه) تاسې ته تذکره پند (په نجات د مؤمنانو او غرق د کافرانو)، او په ياد دې ولري (ودې ساتي) دا (نصيحت) غوږونه يادوونکي ساتونکي.

تفسير: يعنې د نوح عليه السلام په زمانه کې کله چې طوفان راغی، نو ښکاره وه چې په هيڅ ډول د هيڅ يو انسان پاتې کېدل او ژغورنه له هغه ځنې ممکنه نه وه، او ځمونږ قدرت او عام انعام، اکرام او احسان وو چې ګرد منکران مو ډوب کړل، او يواځې نوح عليه السلام او د هغه ملګريو ته مو نجات ورکړ، نو ښه په داسې يوه لوی طوفان کې د هغې وړوکې بېړۍ سلامت پاتې کېدل له توقع او هيلې ځنې لوړ کار نه دی؟ او آيا هغه ځمونږ د قدرت او حکمت يوه علامه او نښه نه ده؟ تر څو هغه ژغورلې شوې انسانان د هغه لوی طوفان او د خپلې ژغورنې قصې نورو ته وکړي، او په دې ډول سره دا پېښه تر آخره پورې د هر سړي په ياد پاتې وي، نو دغه خبرې د هغو غوږونو له ياده چې کومه معقوله خبره اوري او پرې پوهيږي، او په ياد يې ساتي؛ هيڅکله به نه هيرېږي چې په يوه زمانه کې د الله تعالى له لوري ځمونږ پر پلرونو باندې هسې يو لوی احسان شوی دی، او په دې باندې وپوهيږي، لکه چې د دنيا په جګړو او پېښو کې تل فرمانبرداران له نافرمانانو ځنې بېليږي؛ همداسې حال به د قيامت په ويروونکي (حاقّة) کې هم کېدونکی وي، وروسته له دې نه بيا الله تعالى أجـلّ شأنه وأعظم برهانُه په همدې لوري خپل کلام منتقل کوي.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَّحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾

بيا کله چې پوکی وشي په صور شپېلۍ کې پوکی يو. او پورته کړه شي ځمکه او غرونه (له خپلو ځايونو) نو مات به کړل شي دا دواړه (ټوټې ټوټې) په ماتولو يوه سره. نو په دغه ورځې کې به واقع شي (هغه) واقع کېدونکې (قيامت).

تفسير: يعنې د صور (شپېلۍ) له پوکېدلو سره به سم ځمکه او غرونه له خپل اصلي صورت ځنې راووځي، او ګرد سره وړوکي وړوکي ذرې ذرې او بڅرکي بڅرکي کيږي، نو همدا د قيامت د قائمېدلو وخت دی.

وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَّالْمَلَكُ عَلٰٓى أَرْجَآئِهَا

او وبه چوي (څيرې به شي) اسمان، بيا به هغه (اسمان) په دغه ورځ کې سست ضعيف وي. او ملائکې پرښتې به وي په څنډو (غاړو) د هغه (اسمان).

تفسير: يعنې نن ورځ چې اسمان دومره کلك او مضبوط دی، چې سره د لکونو کلونو د تېرېدلو بيا هم هيڅ يو سوری او کنډو په کې نه ليده کيږي، په هغې ورځې کې به شليږي، او ټوټې ټوټې کيږي به، کله چې د هغه د منځنۍ برخې نړېدل شروع کيږي؛ نو پرښتې به د هغه څنډې ته ځي.

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمٰنِيَةٌ ﴿١٧﴾

او پورته به کړي عرش د رب ستا له پاسه د دوی په هغه ورځ کې اته (پرښتې).

تفسیر: اوس څلورو پرښتو عظیم عرش راپورته کړی دی، چې د هغه د لویوالي او ارتوالي علم یواځې له پاک پروردګاره سره دی، په هغه ورځ کې له هغوی سره څلور پرښتې نورې هم ملګرې کیږي.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

په دغه ورځ کې به تاسې حاضر وړاندې کړل شئ (الله ته سره د حساب)، پټه به نه پاتې کیږي له (اعمالو د) تاسې هیڅ یوه پټه خبره.

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې به تاسې د الله تعالی دربار ته راحاضر کړی شئ، او د هیچا هیڅ یوه نیکي او بدي به نه پټیږي، او ګرد عام منظر ته به راښکاره کړی شي.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾

نو هر هغه څوک چې ورکړ شي کتاب عمل نامه د ده په ښي لاس د ده؛ نو وبه وایي (له خوشالۍ داسې چې) راشئ (واخلئ) او ولولئ تاسې دا ځما کتاب عملنامه.

تفسیر: یعنې په هغې ورځې کې هره اعمالنامه چې په ښي لاس کې ورکړه شي؛ هغه د نجات او د مقبولیت علامه ده، نو هغه له ډېرې خوښۍ ځنې هر سړي ته ورښکاروي او وایي به چې: راځئ ځما اعمالنامه ولولئ.

إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾

بېشکه ما یقین کاوه (په دنیا کې) چې بېشکه زه مخامخ کېدونکی یم له حساب خپل سره.

تفسیر: یعنې په دنیا کې یې هسې خیال کاوه چې یوه ورځ به ضرور ځما حساب او کتاب اخیست کیږي، نو ځکه زه ویرېدم او د خپل ځان سره مې محاسبه کوله، نن شکر دی چې د هغه په زړه پورې نتیجه وینم، چې د الله جل جلاله په فضل ځما حساب بالکل صاف او پاک دی.

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾

نو هغه (شخص) دی په عیش ښه کې (چې دی به پرې راضي وي). په جنّت عالي لوی اوچت کې. چې مېوې به یې ډېرې نژدې وي.

تفسیر: چې په ولاړه، ناسته، ملاسته او هر وخت کې په ډېره اسانۍ سره په لاس راځي، او په ښه ډول سره شوکولی کیږي.

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

(ورته وبه ویل شي) خورئ او څښئ په اشتها هضم سره په سبب د هغو عملونو خپلو چې مخکښې لیږلي وو تاسې په ورځو تېرو شویو د دنیا کې.

تفسیر: یعنې په دنیا کې تاسې خاص د الله تعالی لپاره د خپلو نفساني او خواهشاتو مخې مو نیولې وې، او د لوږې او تندې ربړونه مو پر ځای اخیستي وو، نن هیڅ یو رنځ او تکلیف په تاسې باندې نشته، په ښو مزو او اشتها سره هر شی مو چې زړه غواړي؛ خورئ او څښئ یې !، ځکه چې نه مو طبیعت خفه او نه منغض او نه منقبض کیږي، او نه د بدهضمۍ او د بولو او غائطو او د بلې ناروغۍ اندېښنه له تاسو سره شته، او نه مو د دې نعمتونو زوال په تصوّر کې راځي.

وَ اَمَّا مَنْ اُوْتِیَ كِتٰبَهٗ بِشِمَالِهٖ ۙ فَيَقُوْلُ يٰلَيْتَنِىْ لَمْ اُوْتَ كِتٰبِيَهْ ﴿۲۵﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿۲۶﴾
يٰلَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿۲۷﴾ مَآ اَغْنٰى عَنِّىْ مَالِيَهْ ﴿۲۸﴾ هَلَكَ عَنِّىْ سُلْطٰنِيَهْ ﴿۲۹﴾

او هر هغه څوك چې وركړ شي كتاب عملنامه د ده په كيڼ لاس د ده؛ نو وبه وايي (له غمه داسې چې) اى كاشكې نه وى راكړى شوى ماته دا كتاب اعمالنامه څما. او نه وم پوه شوى زه چې څه دى حساب څما. اى كاشكې وى (ړومبنى مرګ څما په دنيا) خلاصوونكى (څما له دويم حيات). هيڅ دفع ونه كړه له ما څنې مال څما. برباد شو له ما څنې سلطنت حكومت څما.

تفسير: يعني د شا له لوري په كيڼ لاس كې د هر چا اعمالنامه چې وركوله كيږي؛ هغه پوهيږي چې په ما باندې كمبختي راغلې ده، نو په دې وخت كې په ډېر حسرت سره داسې تمنّا كوي چې كاشكې څما دا أعمالنامه نه وى راكړى شوې، او زه نه خبرېدى چې څما حساب او كتاب څرنګه دى، كاشكې په مرينې مې دا قصه پاى ته رسېدلې وى، او زه د تل لپاره مړ پروت وى، او له مرينې څخه وروسته مې بيا دا ژوندون نه په برخه كېدى، او كه ژوندى كېدم خو بيا زر د مرګي يوه لقمه او نمرى كېدلى ! !، افسوس چې هغه مال، جاه، حكومت او دولت مې هيڅ په كار رانغى، او نن مې د هغو ګردو شيانو هيڅ يو شى په ستر ګو نه راځي، نه څه دليل او حجّت په لاس لرم، او نه څه عذر او معذرت كولى شم.

(نو الله تعالى أجلّ شأنُهٗ وأعظم برهانُه خازنانو د جحيم ته داسې حكم فرمايي چې):

خُذُوْهُ فَغُلُّوْهُ ﴿۳۰﴾ ثُمَّ الْجَحِيْمَ صَلُّوْهُ ﴿۳۱﴾ ثُمَّ فِىْ سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُوْنَ ذِرَاعًا
فَاسْلُكُوْهُ ﴿۳۲﴾

ونيسئ دئ ! پس په ځنځير سره وتړئ دى !. بيا (اور د) دوزخ ته وغورځوئ دى !. بيا په يوه ځنځير كې چې ګزونه د هغه اويا ګزه وي پس ننه باسئ دى (په دوزخ كې) !.

تفسير: پرښتو ته به حكم كيږي چې هغه ونيسئ !، او غاړكى يې په غاړه ورواچوئ !، او په اور كې يې غوپه كړئ !، او په هغه ځنځير كې يې چې اوږدوالى يې اويا ګزه دى وتړئ !، تر څو د سوځېدلو په وخت كې هيڅ ونه خوځېدى شي، ځكه چې د دې خوا او هغې خوا له خوځېدلو څنې سوځېدونكى لږ څه تخفيف حس كولى شي.

تنبيه: له ګز څنې د هغه ځاى ګز مراد دى، چې د هغه اندازه هم الله ته معلومه ده.

اِنَّهٗ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ ﴿۳۳﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِيْنِ ﴿۳۴﴾

بېشكه دى وو (په دنيا كې) چې ايمان يې نه راووړ په الله لوى باندې. او تأكيد تېزوالى به يې نه كاوه په طعام ډوډۍ وركولو د مسكينانو محتاجانو باندې.

تفسير: يعني چې په دې دنيا كې اوسېده، نه يې د الله تعالى حق پېژنده، او نه يې د بندګانو د حقوقو ساتنه كوله، د فقيرانو او د محتاجانو لاس نيونه او ګروېرنه (تپوس) چېرې، حتّى نورو ته يې هم په دې مورد كې څه تشويق او ترغيب ورنه كړ، بيا په الله تعالى باندې همغسې چې ښايي؛ ايمان يې رانهووړ، نو نجات به چېرې وي؟.

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيْمٌ ﴿۳۵﴾

نو نشته ده ته نن ورځ په دې ځاى كې كوم دوست (دافع د عذاب).

تفسير: يعني لکه چې هغه الله تعالی يې خپل دوست نه کړ؛ نو نن به د هغه دوست څوک شي چې د ده حمايت وکړي؟ او دی له عذابه وژغوري؟ يا د مصيبت په وخت کې تسلي ورکړي؟.

وَّلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِيْنٍ ﴿٣٦﴾ لَّا يَاْكُلُهٗۤ اِلَّا الْخٰطِئُوْنَ ﴿٣٧﴾

او نشته هيڅ طعام (چې وېې خوري) مګر خو (د دوزخيانو د زخمونو) له وينو او زوو څخه. چې نه خوري دغه (غسلين) مګر همغه خطاکاران ګنهګاران (يې خوري).

تفسير: له طعام او خوړو څخه انسان ته قوّت رسيږي، مګر دوزخيانو ته هيڅ يو داسې مرغوبه خواړه نه وررسيږي چې د هغوی د راحت او د قوت سبب شي، هو ! يواځې هغوی ته به د دوزخيانو د زخمونو زوې ورکولی کيږي، چې هغه به پرته له هغو ګنهګارانو څخه بل څوک نشي خوړی، او هغه هم د لوږې او تندې له شدّته تېروتلي په دې خيال سره يې خوري، او داسې يې ګڼي چې د هغه څخه هغه ته څه ګټه وررسيږي، وروسته له هغه دا ورښکاريږي چې د هغه خوړلو د لوږې له ربړه لوی تکليف ورپېښ کړ، (أعاذنا الله من سائر أنواع العذاب في الدنيا والآخرة).

فَلَآ اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُوْنَ ﴿٣٩﴾ اِنَّهٗ لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ ﴿٤٠﴾

نو قسم خورم زه په هغو شيانو چې وينئ يې تاسې. او په هغو شيانو چې نه يې وينئ تاسې. بېشکه دا (قرآن) خامخا خبره د رسول مکرم عزتمن ده.

تفسير: يعني هر څه چې د جنّت او د دوزخ او نورو په نسبت بيان شو؛ دا کومه شاعري نه ده، او نه د کهانت اټکلونه او چټي (بېکاره) خبرې دي، بلکه دا قرآنکريم د الله تعالی کلام دی، چې له الله تعالی له خوا نه يې يوه لويه پرښته جبريل عليه السلام راوړي، او يو لوی پيغمبر محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته يې اوروي، هغه پرښته چې دغه قرآنکريم د الله تعالی له خوا نه راوړي، او دغه محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم چې هغه قرآن شريف په څمکه کې انسانانو ته وررسوي؛ دا دواړه عزتمن رسولان دي، د يوه کرامت خو تاسې پخپلو سترګو سره وينئ، او د بل کرامت او لويي د هغه اول کريم د بيان څخه تاسې ته ثابته شوې ده.

وَّمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ؕ قَلِيْلًا مَّا تُؤْمِنُوْنَ ﴿٤١﴾

او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بيخي لږ ايمان راوړئ تاسې (بلکه نه مؤمنان کيږئ).

تفسير: يعني د قرآنکريم په کلام الله والي باندې کله کله ستاسې په زړونو کې له يقين څخنې پلوشې راځليږي، مګر ډېر لږ چې د نجات لپاره کافي نه دی، آخر ولې د دې کلام الله په نسبت د شاعرۍ او کاهنۍ خبرې کوئ؟ آيا د واقعي انصاف له مخې دا ويلی شئ؟ آيا دا د کوم شاعر کلام کېدی شي؟ او د شعر له قسم څخه دی؟ په شعر کې وزن، بحر او نورو شتوالی ضروري دی، او په قرآنکريم کې د هغو شيانو نښه نشته، د شاعرانو خبرې زياتره بې اصله وي، او زياتره مضمونونه يې يواځې وهمي او خيالي وي، او حال دا دی چې په عظيم الشأن قران کې ټول ثابته حقايق او محکمه اصول په قطعي دلائلو او يقيني حُجّتونو سره بيان شوي دي.

وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٤٢﴾

او نه ده دا خبره د کاهن (ترويتي لکه چې تاسو ګمان کوئ)، لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه يې اخلئ).

تفسير: يعني په پوره فکر سره يې رامعلوم کړئ، او ښه چرت (خيال) په کې ووهئ !، چې دا د کوم شاعر او کاهن کلام نه دی، کاهنان په عربو کې همغه خلق وو چې له بُتانو، پيريانو او نورو خرافاتو او رذائلو سره يې تعلّقات او مناسبات لرل، دوی خلقو ته د کومې جزوي غيبي خبرې په نسبت ځينې مقفّا او مسجّع خبرې اورولې، مګر د پيريانو په کلام کې معجزې نه وې، چې همغه غونډې بل څوک به خبرې نشي کولی، بلکه کوم جنّ کوم ترويتي بامبېر (کاهن) ته کومه خبره وروښيي؛ بل پيری هم همغسې ورښوولی شي، او دا کلام يعني پاک قرآن داسې يوه معجزه ده چې ګرد جنّ او انس که سره يو ځای شي، د هغه په شان کومه خبره نشي جوړولی، د نورو کاهنانو او ترويتيانو بامبېړانو په خبره کې يوازې د قافيې او د سجعې د رعايت لپاره ډېر الفاظ راوړي چې بالکل بېکاره وي، خو په دغه معجز نظام کلام کې يو حرف او توری يو حرکت هم بېکاره او بې فائدې نه دی.

تَنْزِيلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٣﴾

دغه (قرآن) نازل شوی دی له (جانبه د پالونکي) رب د عالميانو.

تفسير: ځکه چې د ګردې دنيا د تربيت ډېر اعلی او کلك اصول په دغه عظيم الشأن قرآن کې بيان شوي دي.

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيْلِ ﴿٤٤﴾ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِيْنِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِيْنَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ عَنْهُ حٰجِزِيْنَ ﴿٤٧﴾

او که له ځانه جوړولی (محمد) مونږ باندې ځينې خبرې (چې مونږ ورته نه وي ويلې). نو هرومرو (خامخا) بدل اخيستی به وو مونږ له ده په ښي لاس سره (او يا نيولی به مو وو د ښي لاسه او عذاب به مو ورته ورکړی وو). بيا به خامخا پرې کړی وو مونږ له ده رګ د زړه (او وژلی به مي وو). پس نه به وو هيڅوک له تاسې څخه (يعني نه يئ تاسې له قتل د) هغه (محمد) ځني منع کوونکي (ما لره).

تفسير: شاه عبد القادر (رحمه الله) ليکي: «يعني که ده دروغ پر الله تعالی باندې جوړول؛ نو اول به يې الله تعالی دښمن کېده، او له لاسه به يې نيوه، قاعده ده چې د ورمېږ وهلو په وخت کې جلادان مقتولان له ښي لاس څخه اخلي، تر څو له خپل ځای څخه له سره ونه ښوريږي».

وَاِنَّهٗ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٨﴾ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِيْنَ ﴿٤٩﴾ وَاِنَّهٗ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿٥٠﴾

او بېشکه دغه (قرآن) خامخا تذکره پند دی ويرېدونکيو لره (چې نفع ترې اخلي). او بېشکه مونږ ته خامخا معلوم دي دا چې بېشکه ځينې له تاسې څخه دروغ ګڼونکي دي (قرآن لره). او بېشکه دغه (انکار له قرآن) خامخا سبب د پښېمانۍ دی پر منکرانو کافرانو باندې.

تفسير: يعني له الله تعالی څخه ويريدونکي د دې خبرې له اورېدلو څخه پند اخلي، او د هغو په زړونو کې چې وېره نه وي؛ هغه يې دروغ ګڼي، ليکن يو وخت داسې راتلونکی دی چې دا کلام او د هغوی دا دروغ بلل به د سخت حسرت او پښېمانۍ سبب شي، او هلته به ارمان کوي چې ولې مو هسې رښتيا خبره دروغ وبلله، چې نن د هغې لامله په دې آفت ککړ شوي يو.

وَإِنَّهُۥ لَحَقُّ ٱلْيَقِينِ ۝٥١ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ۝٥٢

او بېشکه دغه (قرآن) خامخا (عين) حق يقين (محض او د منلو وړ ـ قابل) دی. پس تسبيح پاکي ووايه په نامه د رب خپل چې له ګردو څخې عظيم ډېر لوی دی.

تفسير: يعني دا کتاب خو داسې حق او رښتيا دی چې له حده تېر د منلو وړ (لايق) دی، او د هغه مضامين له سره تر آخره پورې رښتيا او هيڅ يو شک او شُبهه په کې نشته، ښايي چې هر سړی په هغه باندې ايمان راوړي، او تل د الله تعالی په عبادت او تسبيح او تحميد کې مشغول اوسي.

تمّت سورة الحاقة بفضل الله ومنّه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ المَعَارِج

«د (المعارج) سورت مکّي دی، (۴۴) آیتونه (۲) رکوع لري، په نزول کې (۷۹) او په تلاوت کې (۷۰) سورت دی، وروسته د (الحاقة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَاَلَ سَآئِلٌۢ بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ ۝١ لِّلۡكٰفِرِيۡنَ لَيۡسَ لَهٗ دَافِعٌ ۝٢

وغوښت غوښتونکي یو عذاب واقع کېدونکی لوېدونکی. (منکرانو) کافرانو لره چې نشته هغه ته دفع کوونکی (چې راشي).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې پیغمبر تاسې ته عذاب غوښتی دی، چې هغه هیڅوک له تاسې څنې نشي لرې کولی»، یا به غوښتونکي کفّار وي چې ویل به یې: آخر هغه عذاب ولې ژر نه راځي چې وعده یې مونږ ته راکړې شوې ده؟ ای الها ! که د محمد دا وینا په رښتیا وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه تیږې ولې نه وریږي؟ دا خبرې به یې د انکار او تمسخر له لارې کولې.

مِّنَ اللّٰهِ ذِى الۡمَعَارِجِ ۝٣

له طرفه د الله چې څښتن د لويو لوړو (اوچتو) زينو دی.

تفسیر: یعنې پرښتې او د مسلمانانو ارواح ګرد اسمانونه درجه په درجه طی کوي، د هغه دربار ته ورنژدې کیږي، او دا درجې د مسافت او د لرېوالي او نژدېوالي له پلوه سره مختلفې او متفاتې دي، او فرق او توپیر لري، ځینې داسې چې: په یوه رپه کې د هغه د لوړوالي سبب کېدی شي، لکه د اسلام کلمه په ژبه سره ویل، او ځینې داسې دي چې یوه ګړۍ په هغه سره ترقي حاصلیږي لکه اودس او لمونځ کول، او ځینې په پوره ورځ کې لکه روژه یا په کامله میاشت کې لکه د رمضان د میاشتې روژه نیول، او ځینې په پوره یو کال لکه حج کول، (وعلی هذا القیاس) همدا راز د پرښتو او د ارواحو عُروج چې په هر کار باندې مقرر دی، وروسته له دې چې له هغه څنې فراغت ومومي، هم مختلف او متفاوت دي، او د قدوس الله تعالی تدبیر او انتظام هسک او تیتې بېشماره درجې لري.

تَعۡرُجُ الۡمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوۡحُ اِلَيۡهِ

چې خیژي ملائکې پرښتې او روح (جبریل) په طرف د هغه.

تفسیر: یعنې پرښتې، جبریل علیه السلام وغیره الله تعالی طرف ته خیژي، او یا پرښتې او د نورو بندګانو ارواح الله تعالی ته خیژي.

فِىۡ يَوۡمٍ كَانَ مِقۡدَارُهٗ خَمۡسِيۡنَ اَلۡفَ سَنَةٍ ۝٤

په هغه ورځ کې چې ده اندازه د هغې پنځوس زره کاله (په نسبت سره کافرانو ته).

تفسير: د قيامت ورځ د پنځوسو زرو کلونو په مېچ ده، يعني له اولي شپېلۍ (صور) څخه تر هغه پورې چې جنّتيان په جنّت کې او دوزخيان په دوزخ کې ننوځي؛ پنځوس زره کاله تيرېږي.

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ۝٥

نو صبر وکړه (اى محمده !) صبر جميل نېک (بې له شکوه ـ شکايت ـ جزع ـ فزع).

تفسير: يعني که دا کافران د انکار او تمسخر له لارې شورماشور کوي چې ژر هغه ټاکلی عذاب راورسيږي، بيا هم تاسې تلوار مه کړئ !، بلکه په صبر او استقلال سره اوسئ !، مه مو زړه تنګوئ !، او نه د شکايت الفاظ ښايي د تاسې له خولې څخه ووځي !، دا ستاسې صبر او د دوی تمسخر او ملنډې وهل به ضرور خپله اغېزه او اثر ښکاره کوي.

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ۝٦ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ۝٧

بېشکه دغه (منکران)ويني هغه (عذاب يا قيامت) لرې. او مونږ وينو هغه (عذاب يا قيامت) نژدې.

تفسير: يعني د دوی په خيال کې د قيامت راتګ لرې ورځي، بلکه د دوی په زعم وقوع يې هم ممکن نه دی، او په عقل کې يې له سره نه ځايېږي، او مونږ يې ډېر نژدې ګڼو، او هسې بولئ چې اوس راځي.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ۝٨ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۝٩

هغه ورځ (به واقع شي پر منکرانو عذاب) چې وګرځي اسمان په شان د قلعي ژېړ ويلي شوی يا (تورې خټې د تېلو). او وبه ګرځي غرونه په شان د وړۍ نداف وهلې رنګارنګ.

تفسير: وړۍ مختلف او راز راز رنګونه لري، او د دغو غرونو رنګونه هم سره مختلف او راز راز دي، لکه چې الله تعالی د «فاطر» سورت په څلورمه رکوع (٢٧) آيت کې فرمايي: ﴿وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾ او د «القارعه» په سورت کې يې فرمايلي دي: ﴿كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾ «يعني غرونه لکه رنګينې وهلی شوې وړۍ غونډې به وي»، دا خوا او هغه خوا به رغړي رارغړي.

وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ۝١٠ يُبَصَّرُونَهُمْ

او نه کوي پوښتنه يو دوست له بل دوسته (ځکه چې مشغول به وي په ځان خپل، اګر که په نظر ورځي دوی ته هغوی). او ښه به يې پېژني.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعني ګرد به سره په نظر راځي، او دا به ورښکارېږي چې د دوی دوستي چټي او بېکاره وه»، هر يو به د بل حال او احوال ګوري، مګر يو له بل سره څه مرسته او حمايت نشي کولی، او هر يو به پخپل فکر کې ډوب تللی وي.

يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ۝١١ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ۝١٢ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ۝١٣ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ۝١٤

خوښوي به مجرم ګنهګار (کافر) چې فديه ورکړي له عذابه د دغې ورځې په ځامنو خپلو سره. او ملګرې ښځې خپلې سره، او ورور سره. او خپلوانو قبيلو خپلو سره هغو سره

چې ځایونه یې ورکول دوی ته په دنیا کې. او هغه څوک چې په ځمکه کې دي ټول، بیا وژغوري ځان خپل.

تفسیر: یعنې غواړي چې ګرد کور او کهول او خپل که یې له لاسه پوره وي او په درد یې وخوري له خپل ځانه قربان کړي، او پخپله فدیه کې یې ورکړي، او خپل ځان وژغوري، مګر دا به امکان ونه لري، او خلاص به نشي له عذابه ځکه چې:

كَلَّآ ۖ إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِّلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾

نه ده داسې چې ارزو کوي دوی. بېشکه دا (اور د دوزخ) لمبې وهونکی دی. ویستونکی دی (له کفّارو څخه) د اینې (یا د پوستکو د لاسو او د پښو د دوی).

تفسیر: یعنې هغه اور به مجرم کله پرېږدي، هغه به یې پوستکی وباسي، او تر اینې (جګر) پورې یې رسیږي، او اینه یې هم ترې وباسي.

تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾

رابولي (دا دوزخ) هغه څوک چې شا یې کړې وي او مخ یې ګرځولی وي (له ایمانه). او ټول کړی یې وي (مال) نو ساتلی یې وي (د الله حق یې ترې نه وي ورکړی).

تفسیر: یعنې د دوزخ له لوري به یو راښکودل او نارې او سورې وي، هومره سړي چې په دنیا کې د حق او رښتیا په لوري شاه اړولې او د ښو چارو څنې یې مخ ګرځولی وي، او د مالونو او شتو په ټولولو او کلکو ساتلو کې مشغول؛ هغه ګرد به د دوزخ په لوري راښکودل کیږي.

إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾

بېشکه انسان بني آدم پیدا کړی شوی دی هلوع حارص بې صبره. کله چې ورسیږي ده ته شر خرابي؛ صبر نه کوي فریاد کوي. او کله چې ورسیږي ده ته ښېګڼې؛ نو بې توفیق کیږي منع کوونکی شي (حق لره).

تفسیر: یعنې په هیڅ لوري پخپلې بهادرۍ، کلکتوب، پوخوالي، قوت او همّت نه ورښکاروي، که فقر، فاقه، ناروغي او سختي پرې راشي؛ نو بې صبري ورښکاروي، ویرېږي او نااميده کیږي، او هسې ګڼي چې اوس د هغه لپاره هیڅ یوه لاره نه ده پاتې، چې په هغې کې له هغه ربړ او مصیبت نه ځان وژغوري، که مال، شته، دولت، روغتیا، عظمت او پت ور په برخه شي؛ نو د ښېګڼې لپاره به هیڅ خپل لاس نه غځوي، او د الله تعالی په لاره کې هیڅ یو شی په اخلاص او مینې سره نه لګوي، هو ! هغه سړی له دې وینا څنې مستثنی دی، چې د هغوی بیان دغه دی چې اوس راځي.

إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾

مګر (نه دي پیدا کړی شوي هلوع هغه) لمونځ کوونکي چې دوی پر لمانځه خپل دائم قائم دي. او هیڅکله او هیچېرې هیڅ یو لمونځ ترې نه فوت کیږي.

تفسیر: یعنې د لمانځه ناغه کوونکي نه دي، بلکه په مداومت او انتظام او التزام سره یې کوي، او د لمانځه په حالت کې په ډېر سکون او اطمینان سره سم برابر لمونځ کوي، او تل لمانځه ته متوجّه وي.

وَالَّذِينَ فِيٓ أَمۡوَٰلِهِمۡ حَقّٞ مَّعۡلُومٞ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّآئِلِ وَٱلۡمَحۡرُومِ ﴿٢٥﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې په اموالو د هغوی کې حق برخه معلومه وي (له زکات او صدقات). لپاره د غوښتونکيو (فقيرانو) او محروم (فقيرانو چې سوال نه کوي).

تفسير: د «المؤمنون» په سورت کې د دې تفسير شوی دی.

وَٱلَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴿٢٦﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې مصدق باور کوونکي دي په ورځ د انصاف جزاء باندې.

تفسير: يعنې د همدې يقين په بناء باندې ښه کارونه کوي، چې په هغه ورځ به يې په کار ورځي.

وَٱلَّذِينَ هُم مِّنۡ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشۡفِقُونَ ﴿٢٧﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی له عذابه د رب خپل ويرېدونکي وي (اګر که په عبادت کې يې ډېر کوښښ هم کړی وي).

تفسير: يعنې د الله تعالى له عذابه ويرېږي، او په خرابو کارونو پسې هيڅ نه ګرځي، ځکه چې:

إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمۡ غَيۡرُ مَأۡمُونٖ ﴿٢٨﴾

بېشکه له عذابه د رب؛ دوی نه دي پر امن کړی شوي (بلکه تل ترې ويرېږي).

تفسير: يعنې د الله تعالى عذاب داسې يو شی نه دی چې بنده د هغه له لوري ځنې مأمون شي، او بې وېرې کيني، بالخاصه منکران او مجرمان خو له سره ترې په امان نه دي.

وَٱلَّذِينَ هُمۡ لِفُرُوجِهِمۡ حَٰفِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزۡوَٰجِهِمۡ أَوۡ مَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُهُمۡ فَإِنَّهُمۡ غَيۡرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ٱبۡتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡعَادُونَ ﴿٣١﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی د خپل شهوت د ځايونو ساتونکي دي. مګر په ښځو خپلو باندې او په هغې وينځې خپلې باندې چې يې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی، نو بېشکه دوی نه دي ملامت کړی شوي (ځکه چې خپلې ښځې ـ وينځې پرې حلالې دي). نو هغه چې غواړي پرته له دغو ځخه؛ پس همدوی دي له حده تېرېدونکي.

تفسير: يعنې که څوک پرته له خپلې حلالې ښځې يا وينځې ځنې بل کوم ځای د شهوت د قضاء لپاره ولټوي؛ نو هغه د اعتدال د حد او جواز ځخه د باندې قدم ږدي، نو متعه موقّته، بهيمه او استمناء (په لاس سره منی ايستل) او نور ناروا دي.

وَٱلَّذِينَ هُمۡ لِأَمَٰنَٰتِهِمۡ وَعَهۡدِهِمۡ رَٰعُونَ ﴿٣٢﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی امانتونو خپلو لره او وعدو خپلو لره ساتونکي دي (او په سر يې رسوي).

تفسير: په دې کې د الله تعالى او د بندګانو د ګردو حقوق راغلل، ځکه د سړي هومره قوّتونه چې شته هغه ګرد د الله تعالى امانت دی، نو ښايي هغه د الله تعالى په راښوولو مواقعو کې صرف کړی شي، او هغه قول او اقرار چې په ازل کې يې تړلی دی؛ له هغه ځنې خپله غاړه ونه غړوي !.

وَالَّذِيْنَ هُمْ بِشَهٰدٰتِهِمْ قَآئِمُوْنَ ﴿۳۳﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې همدوی په شاهدۍ خپلې باندې سم ولاړ وي.

تفسير: يعنې که ضرورت پېښ شي؛ نو بې له زيادت او لږوالي او لحاظ او رعايت شاهدي ورکوي، او حقه خبره هيڅکله نه پټوي.

وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿۳۴﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې همدوی پر لمانځه خپل باندې ساتنه کوي (پخپلو وختونو يې اداء کړي).

تفسير: يعنې د لمونځونو د اوقاتو، شرائطو، او آدابو ځنې باخبر وي، او د هغه صورت او حقيقت د ضايع کېدلو ځنې تل خپل ځان ساتي.

اُولٰٓئِكَ فِيْ جَنّٰتٍ مُّكْرَمُوْنَ ﴿۳۵﴾

دغه کسان به (چې موصوف په دغو اتو صفاتو دي) په جنّتونو کې به وي مکرّم عزّتمن کړی شوي.

تفسير: يعنې د جنتيانو همدا اته صفتونه دي، چې په لمانځه سره او په لمانځه باندې ختم شوي دي تر څو معلوم شي چې لمونځ د الله تعالى په دربار کې څومره مهتمّ بالشأن او الزم او ضروري عبادت دی، د هر يوه مسلمان په وجود کې چې دا صفات او ستاينې وي؛ نو په هغه کې به د «هلوع» مذمّت نه وي.

فَمَالِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا قِبَلَكَ مُهْطِعِيْنَ ﴿۳۶﴾ عَنِ الْيَمِيْنِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِيْنَ ﴿۳۷﴾ اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيْمٍ ﴿۳۸﴾ كَلَّا

نو څه شوي دي هغو کسانو لره چې کافران شوي دي چې طرف ستا نه راځغاستونکي دي. له ښي لوري څخه او له کيڼ لوري څخه ناست ډلې ډلې (حلقه) وهونکي. آيا طمع کوي هر سړی له دوی ځنې چې داخل به کړی شي په جنّت د نعمتونو کې؟. نه ده داسې (چې دوی طمع کوي د دخول د جنّت).

تفسير: ابن کثير (رحمه الله) د دې آيتونو مطلب داسې اخيستی دی: يعنې ستاسې په لوري دا منکرين ولې په ډېره جلدۍ او تلوار سره درځغلي او منډې وهي، او ښي او کيڼې خوا ته ډلې ډلې پنډېږي، يعنې د پاك قرآن له اورېدلو ځنې ولې دومره تور خوري او بد وړي او تنبتي؟ نو آيا سره له دې وحشت او نفرت دوی داسې توقّع او هيله هم لري چې له دوی څخه به هر يو سړی بې له اند ېښنې جنت ته ننوځي؟ هر ګز داسې نه ده، (هذا كما قال الله تعالى: ﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِيْنَ﴾ د «المدثر سورت» دويمه رکوع).

إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾

بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی له هغې (نُطفې) څخه چې پرې پوهېږي دوی (چې ضعیفه او حقیره ده).

تفسیر: یعنې د خاورې غوندې یو حقیر شي یا له مني غوندې شي څنې پیدا شوي، هغه چېرې د جنت وړ وي تر څو چې په ایمان او وحدانیت سره خپل ځان پاک نه کړي، او په رښتیا سره معظم او مکرّم نه شي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ

نو قسم خورم په رب (مالك) د مشرقونو او (په رب مالك د) مغربونو.

تفسیر: لمر، سپوږمۍ او نور ستوري هره ورځ له یوه نوي ځایه راڅرګندېږي، او په یو نوي ځای راپټېږي، نو د دې نقطو په اعتبار یې مشارق او مغارب ورته وویل.

إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ﴿۴۰﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿۴۱﴾

بېشکه مونږ خامخا قادر یو. په دې باندې چې بدل راوړو خیر ډېر غوره له دوی څخه، او نه یو مونږ عاجزی کړی شوي (له ارادې خپلې).

تفسیر: یعنې کله چې د هغوی په ځای له هغوی څنې ښه سړي راوستلی شو؛ نو پخپله دوی ولې نشو ژوندي کولی؟ یا دا مطلب: پرېږدئ چې دا د مکې کافران خندا او مسخرې وکړي، او ملنډې ووهي، مونږ به د اسلام د خدمت لپاره له دوی څنې غوره قوم راولو، لکه چې د قریشو په ځای یې د مدینې انصار ودرول، او مکه والان بیا د هغوی د واك څنې بهر ونه وتی شو، او په پای کې یې د خپلو شرارتونو خوند وڅکو.

تنبیه: د «مشارق» او «مغارب» قسم ښایي د دې لپاره یاد کړی وي، چې هغه الله تعالی چې هره ورځ مشرق او مغرب بدلوي؛ نو آیا هغه ته ستاسې بدلول کوم سخت او مشکل کار دی؟.

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿۴۲﴾

نو پرېږده دوی (ای محمده !) چې ننوځي مشغولېږي په باطلو کې او لوبې کوي په دنیا کې تر هغه پورې چې پیوست شي دوی له هغې ورځې خپلې سره چې وعده یې کړی شوې ده له دوی سره (چې بدر یا قیامت دی).

تفسیر: یعنې د لږو ورځو خنډ دی، بیا به د هغوی سزا یقیني وي.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿۴۳﴾

هغه ورځ چې بهر راوېستل شي دوی له قبرونو څخه چې ځغلېدونکي به وي لکه چې دوی په طرف د نښو چابك ځغلي.

تفسیر: یعنې څرنګه چې څوك د کومې خاصې نښې او علامې په لوري په منډو سره ځغلي، او یو له بله غواړي چې ژر ورسیږي.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

حال دا چې ذلیلې خوارې به وي ستر ګې د دوی چې پټ کړی به وي دوی لره ذلت خواری، دا ورځ ده (هغه د قیامت) چې وو دوی چې وعده ورسره کړی شوې وه (په دنیا کې).

تمّت سورة المعارج بفضل الله ومنّه وكرمه.

سُورَةُ نُوحٍ

«د (نوح) سورت مکّي دی، (۲۸) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۱) او په نزول کې هم (۷۱) سورت دی، وروسته د (النحل) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ①

بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ نوح طرف د قوم د ده ته په دې سره چې وویروه ته قوم خپل پخوا له هغه ځنې چې راشي دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعني پخوا له دې چې په دنیا کې د خپل کفر او شرارت لامله له یو لوی طوفان سره مقابل او په آخرت کې د دوزخ له عذاب سره مخامخ شي، ښایي چې مؤمنان شي.

قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ② أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ③

وویل (نوح) ای قومه ځما! بېشکه زه تاسې ته ویروونکی ښکاره یم (په دې سره چې وایم تاسې ته) چې بندګي کوئ تاسې الله ته، او وویرېږئ له الله ځنې، او ومنئ تاسې ځما خبرې!.

تفسیر: یعني له الله تعالی څخه وویرېږئ!، او کفر او معصیت پرېږدئ!، او د اطاعت او عبادت لارې خپلو ځانونو ته غوره کړئ!.

يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى

چې وبښي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او وروستي به کړي (الله) تاسې (بې له عذابه) تر نېټې په نامه کړی شوې پورې (چې نېټه د موت ده).

تفسیر: یعني که ایمان مو راوړ؛ نو پخوا له ایمانه هغه حقونه چې تاسو تلف کړي دي هغه به دروبښلی شي، او د کفر او شرارت لامله د کوم عذاب راتلل چې مقدّر وو؛ هغه به د ایمان راوړلو ځنې وروسته نه راځي، بلکه تاسې ته مهلت درکاوه شي چې خپل طبیعي عمر سر ته ورسوئ، او د نورو ساکښانو (ژوندیانو) د موت او د حیات له عمومي قانون سره سم په مقرر شوي وخت کې پر تاسې باندې مرګ راځي.

إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ

بېشکه چې اجل نېټه د الله کله چې راشي؛ نه وروستی کېږي.

تفسیر: یعني د ایمان د نه راوړلو په صورت کې د هغه عذاب وعده چې شوې ده، که هغه پر سر باندې ودرېږي؛ نو څوک یې مخه نشي نیولی، او نه د یوې شېبې وړاندې وروسته کېږي.

لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝۴

که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ.

تفسير: يعنې که تاسې پوهه لرئ؛ نو دا ګردې خبرې د پوهېدلو او د عمل کولو وړ دي.

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَّنَهَارًا ۝۵ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَآءِيْٓ إِلَّا فِرَارًا ۝۶

وويل (نوح) ای ربه څما ! بېشکه ما ومې باله قوم خپل (توحيد ته) شپه او ورځ (تل). نو زيات نه کړ دوی ته دعوت بلنې څما مګر تېښته (له ايمان او اطاعت څخه).

تفسير: يعنې نوح عليه السلام تر نهه نيم سوو کلونو پورې دوی وپوهول، کله چې د اميد هيڅ يوه هيله ورته پاتې نشوه؛ نو مأيوس او خفه شو، د الله تعالى په دربار کې يې عرض وکړ چې ای الله ! ما له خپل لورې د دعوت او تبليغ حق اداء کړ، او يوه شېبه مې هم څه معطلي او ډيل نه دی کړی، د ورځې په رڼا او د شپو په تيارو کې مې تل تر تله ستا په لورې بلنه کړې ده، مګر نتيجه داسې شوه چې هر څو هر څومره مې چې دوی ستا په لورې وبلل؛ دوی هومره له تا څخه لرې شول.

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوٓا أَصَابِعَهُمْ فِيٓ ءَاذَانِهِمْ

او بېشکه زه هر کله چې وبولم دوی (توحيد او اطاعت ته) د دې لپاره چې وبښې ته دوی؛ نو ننباسي دوی ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې (چې څما دعوت وا نه وري).

تفسير: څکه چې هغوی څما د خبرو اورېدل نه غواړي، او دايې پر څان اخيستې ده چې دا غږ خامخا د هغوی غوږونو ته ونه رسيږي.

وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ

او چاپېر کړي نغښتلي يې وو څانونه خپل په جامو خپلو (لپاره د دې چې ما ونه ويني).

تفسير: تر څو هغوی څما او زه د هغوی صورت ونه ګورم، که کوم وخت په ګوتو سره هغوی غوږونه په ښه ډول بند نشي.

وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝۷

او همېشه والى کوي (په کُفر خپل) او سرکشي کوي (له متابعته څما) سرکشي کول.

تفسير: يعنې په هيڅ ډول هغوی له خپلې طريقې څخه مخ اړوونکي نه دي، او د هغوی غرور دوی ته اجازه نه ورکوي چې څما د اسلامي دعوت خبرو ته غوږ کيږدي.

ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝۸

بيا بېشکه ما وبلل دوی په ښکاره (بلنې سره).

تفسير: يعنې د هغوی په مرکو او جرګو کې مې ويناوې وکړې، او په مجلسونو کې مې هم دوی په ښه شان سره وپوهول.

ثُمَّ اِنِّیْۤ اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَ اَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًا ﴿۹﴾

بیا بېشکه ما ښکاره وینا وکړه دوی ته، او په پټه مې وینا وکړه دوی ته.

تفسیر: یعنې پرته له جرګو او مجامعو څخه مې هم ګوښې له هغوی سره خبرې وکړې، او صافې مې هم هغوی ته وویلې، او په اشارو او کنایو مې هم وپوهول، په لوړ غږ مې هم وینا وکړه، او په ورو مې هم وویل، لنډه یې دا چې د پند هیڅ یو عنوان او هیڅ یو رنګ مې هم پرې نښود.

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ اِنَّهٗ كَانَ غَفَّارًا ﴿۱۰﴾

نو ومې ویل دوی ته: ښښنه وغواړئ له ربه خپله (له شرکه)، بېشکه هغه (الله) دی ډېر ښښونکی (توبه کوونکیو لره هر کله چې توبه وباسي).

تفسیر: یعنې سره له سلهاوو کلونو له پوهولو څخه چې په تاسې باندې یې څه اثر ونه کړ، که اوس څما دا خبرې ومنئ، او د خپل حقیقي مالك په لورې مو سرونه ټیټ کړئ، او له هغه څنې د خپلو تېروتنو او خطاوو ښښنه وغواړئ، نو ستاسې هغه پخوانې ګناهونه او قصور ښښل کیږي، څکه چې الله تعالی لوی ښښونکی دی، او ستاسې هغه ګرد پخوانې ګناهونه به درمعافوي.

یُّرْسِلِ السَّمَآءَ عَلَیْكُمْ مِّدْرَارًا ﴿۱۱﴾ وَّ یُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَّ بَنِیْنَ وَ یَجْعَلْ لَّكُمْ جَنّٰتٍ وَّ یَجْعَلْ لَّكُمْ اَنْهٰرًا ﴿۱۲﴾

راو به لیږي باران پر تاسې باندې ډېر اورېدونکی. او در ډېروي، کومك به کوي له تاسې سره په مالونو او څامنو سره، او وبه ګرځوي تاسې ته باغونه او وبه ګرځوي تاسې ته ویالې.

تفسیر: یعنې د ایمان او استغفار په برکت به هغه قحط او سوکړه چې له څو کلونو راهیسې په هغه کې اخته یئ لرې کیږي، او الله تعالی ډېرې ښې ورېدونکې وربخې درلیږي، چې د هغه د ورېدو لامله به مو کښتونه او باغونه اوبه کیږي، مېوې او غلې ډېریږي، څاروي او نور ساکښان به څربیږي، شودې او غوړي به ډېریږي، او هغه ښځې چې د کفر او معصیت له سببه اوس شنډې شوي دي؛ هلکان به وځېږوي، لنډه یې دا چې د دنیا د عیش او نشاط سره د آخرت لویې درجې هم مومئ.

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُوْنَ لِلّٰهِ وَقَارًا ﴿۱۳﴾

څه شوي دي په تاسې باندې چې امید هیله نه لرئ له الله څخه د عظمت او لویې، او یا له الله څخه د وقار لویې عزّت.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له لویې څنې ښایې امید وکړی شی که تاسې د هغه امر ومنئ نو تاسو ته به لویې عزت او وقار دروښي او یا دا مطلب چې تاسې د الله تعالی په لویې باندې ولې اعتقاد نه لرئ؟ او د هغه د عظمت او جلال څنې ولې نه ویرېږئ؟.

وَ قَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿۱۴﴾

او (حال دا دی چې) په تحقیق پیدا کړي یې یئ تاسې تېرېدونکې په مختلفو حالاتو، او یا راز راز.

تفسير: يعنې د مور په ګېډه کې مو ډول ډول رنګونه بدل کړل، او د اصلي مادې څخه اخيستي تر مړينې پورې سرې په راز راز بڼو (صورتونو) او رنګارنګ اشکالو اوړي رااوړي، او له ډېرو اطوارو ادوارو سره مخامخ کيږي.

اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا ﴿۱۵﴾ وَّجَعَلَ الْقَمَرَ فِيْهِنَّ نُوْرًا وَّجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿۱۶﴾

آيا نه ګورئ تاسې څرنګه پيدا کړي دي الله اووه اسمانونه لاندې باندې، او ګرځولې يې ده سپوږمۍ په دې اسمانونو کې رڼا روښانه، او ګرځولی يې دی لمر ډيوه بله روښانه.

وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا ﴿۱۷﴾

او الله زرغون پيدا کړي يئ تاسې له ځمکې څنې زرغونېده پيدا کېده.

تفسير: يعنې له ځمکې څخه يې په ډېر پوخوالي سره پيدا کړ، اول يې ځمونږ پلار آدم عليه السلام له خاورې څخه پيدا کړ، بيا يې نطفه چې له هغه څخه ووړکي پيدا کيږي، او د غـذاءاو د خوړو خلاصه او جوهر دی، او د ځمکې له عناصرو څنې پيدا کيږي.

ثُمَّ يُعِيْدُكُمْ فِيْهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ﴿۱۸﴾

بيا به ننباسي تاسې (پس له مرګه) په هغې (ځمکې) کې، بيا به راوباسي تاسې (له قبورو څخه عند البعث) رايستل.

تفسير: يعنې وروسته له مړينې څخه بيا له خاورې سره ګډېږئ، بيا د قيامت په ورځ له هغه څنې راخېژئ.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًا ﴿۱۹﴾ لِّتَسْلُكُوْا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿۲۰﴾

او الله ګرځولې ده تاسې ته ځمکه غوړولی فرش. تر څو چې لاړ شئ تاسې له دغې (ځمکې) نه پر لارو لويو ارتو باندې.

تفسير: يعنې پر هغه باندې کېنئ، ګرځئ، لاندې باندې ورشئ، او اوده شئ، په هر لوري يې ارتې لارې درايستلې دي، که يو سرې وغواړي او لازم وسايل ورسره وي؛ نو په ټوله ځمکه باندې چورلېدلی شي، او د لارې د نشتوالي لامله به هيڅ يو مشکلات نه ورپېښيږي.

قَالَ نُوْحٌ رَّبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِيْ وَاتَّبَعُوْا مَنْ لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهٗ وَوَلَدُهٗٓ اِلَّا خَسَارًا ﴿۲۱﴾

وويل نوح: ای ربه ځما ! بېشکه دوی نافرماني وکړه له ما څخه، او متابعت يې وکړ د هغه چا چې نه يې دی زيات کړی ده ته مال د ده، او اولاد ده (په هيڅ بابت کې) پرته له زيانکارۍ ګمراهۍ.

تفسير: يعنې د خپلو مشرانو خبرې يې واورېدې، چې د هغوی په مال او اولاد کې هيڅ يو ښه والی او بهتري نشته، بلکه دوی پر هغوی باندې ورغونډ شول، او د همدې لامله هم مشران له دين څنې بې برخې شول، او هم يې د ډېر تمرّد او تجبّر په سبب کشران محروم کړل.

وَمَكَرُوْا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿۲۲﴾

او مکر وکړ دغو (رؤساوو د دوی) مکر ډېر لوی.

تفسیر: یعنې ګرد یې وپوهول چې د هغه خبره ونه مني، او راز راز تکلیفونه ور ورسوي.

وَقَالُوْا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ

او وویل (مشرانو کشرانو ته) چې مه پرېږدئ تاسې (عبادت د) معبودانو خپلو.

تفسیر: یعنې د خپلو معبودانو په عبادت او حمایت باندې ټینګ اوسئ !، او د نوح په لمسون باندې مه غولېږئ !.

وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَّلَا سُوَاعًا ۙ وَّلَا يَغُوْثَ وَيَعُوْقَ وَنَسْرًا ﴿۲۳﴾

او مه پرېږدئ (عبادت د هغه بُت چې) وَدّ (نومیږي) او مه (پرېږدئ عبادت د هغه بت چې) سُواع (نومیږي) او مه (پرېږدئ تاسې عبادت د هغو بُتانو چې) یغُوث او یعُوق او نسر (نومیږي).

تفسیر: دا د هغو بتانو نومونه دي چې د هر مطلب لپاره یې یو بېل بُت جوړ کړی وو، په ځینو روایتونو کې راغلي دي چې په پخوانیو زمانو کې ځیني لویان هسې تېر شوي وو، چې خلقو له هغوی سره ډېره مینه درلوده (لرله)، کله چې هغوی مړه شول؛ نو د شیطان په لمسولو او غولولو خلقو د هغوی تصویرونه د یادولو په ډول ودرول، بیا یې د هغوی په تعظیم باندې شروع وکړه، ورو ورو یې د هغوی په بندګۍ باندې شروع وکړه (العیاذ بالله).

وَقَدْ اَضَلُّوْا كَثِيْرًا ۚ وَلَا تَزِدِ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا ضَلٰلًا ﴿۲۴﴾

او په تحقیق ګمراه کړي دي (دغو مشرانو په سبب د عبادت د بُتانو) ډېر (کشران خلق)، او مه زیاتوه (ای ربه ځما !) ظالمانو بې انصافانو لره مګر خو ګمراهي هلاك عذاب.

تفسیر: شاه عبد القادر (رحمه الله) لیکي: «یعنې سرګردانه ګرځي، یو سم تدبیر د دوی له لاسو نه دی پوره».

مِمَّا خَطِيْٓـٰٔتِهِمْ اُغْرِقُوْا فَاُدْخِلُوْا نَارًا ۙ

په سبب د ګناهونو خپلو سره ډوب کړل شول (په دنیا کې په ډېرو دریابي اوبو کې) نو داخل به کړل شي (أخروي) اور ته.

تفسیر: یعنې طوفان راغی، او په ښکاره ډول د لوی بحر په اوبو کې ډوب شول، خو په ربښتیا سره د برزخ عذابونو ته ورسېدل، چې ورپسې متّصل د آخرت اور هم هغوی ته تیار دی.

فَلَمْ يَجِدُوْا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿۲۵﴾

بیا نه موندل دوی د خپلو ځانونو لپاره پرته له الله مددګاران (چې له عذاب څخه یې خلاص کړي).

تفسیر: یعنې هغه بُتان: ود، سواع، یغوث او نور د دوی د دې اړتوب په وخت کې هیڅ په کار ورنغلل، او نه یې مرسته له هغوی سره وکړه.

وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴿۲۶﴾ إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿۲۷﴾

او وویل نوح: ای ربه څما ! مه پرېږده پر ځمکه باندې له کافرانو څخه هیڅ اوسېدونکی (یا ګرځېدونکی، او ټول هلاک کړه). بېشکه ته که چېرې پرېږدې ته دوی؛ نو ګمراهان به کړي دوی (مؤمنان) بندګان ستا، او نه ځېږوي دوی مګر خو فاجر بېباکه ناشکره بدکاره له حقه منکره.

تفسیر: یعنې یو کافر هم ژوندی مه پرېږده ! ځکه چې له دوی ځنې هیڅ یو کافر د دې خبرې لایق او وړ نه دی چې ژوندی پرېښود شي، که له دوی ځنې کوم یو ژوندی پاتې شي؛ نو څما تجربه دا راښیي چې د هغه له نطفې څخه به هم بې حیا بېباک د حق منکر او بې شرم او ناشکره ځوځات پیدا کیږي، او تر هغه پورې چې له دوی ځنې یو سړی هم پاتې وي؛ نور خلق نه پرېږدي چې په سمه لاره راشي، او ګرد به سره ګمراهان کړي.

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَّلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ط

ای ربه څما ! وبښه ما او مور پلار څما، او هغه څوک چې ننوځي کور ښېږې مسجد څما ته حال دا چې ایمان لرونکي وي، او (وبښه) ګرد ایمان لرونکي نارینه او ګردې ایمان لرونکې ښځې.

تفسیر: یعنې که سم څما د مرتبې سره له ما نه کوم تقصیر شوی وي؛ هغه پخپل فضل او کرم سره راوبښه !، او څما د مور او پلار او هغه ایمانداران چې څما په کور یا ښېږې یا مسجد کې دي؛ د هغوی ګردې خطاوې ورمعاف کړه !، بلکه تر قیامت پورې هر څومره نارینه او ښځې چې د ایمان په شرف رسېدلي وي؛ هغو ګرد (ټول) وبښه !.

وَلَا تَزِدِ الظّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿۲۸﴾

او مه زیاتوه (ای څما پروردګاره) ظالمانو (کافرانو) لره مګر خو بربادي هلاک (لکه چې هغوی هلاک شول).

تمّت سورة نوح بفضل الله و کرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الجِنِّ

«د (الجنّ) سورت مکي دی، (۲۸) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۲) او په نزول کې (۴۰) سورت دی، وروسته د (الأعراف) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ أُوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ

ووايه (ای محمده دوی ته) وحي راغلې ماته چې بېشکه شان دا دی چې واورېده (قراءت ځما) يوه ټولي له پيريانو نه.

فَقَالُوْا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ۝١ يَّهْدِيْ إِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهٖ ۖ وَلَنْ نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ۝٢

نو وويل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بېرته ورغلل چې) بېشکه مونږ واورېد يو قرآن عجيب (په فصاحت او بلاغت سره). چې هدايت کوي لاره ښيي رشد (ايمان او حق) ته، نو ايمان راوړو مونږ پر هغه (قرآن)، او هرګز به شريک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هيڅوک.

تفسير: د «أحقاف»په سورت کې تېر شوي دي چې رسول أکرم صلی الله عليه وسلم د سهار په لمانځه کې قرآنکريم لوست، چې يوه ډله پيريان له هغه ځايه تېرېدل، کله چې د قرآن مجيد غږ يې واورېد؛ ټول په هغه باندې مين او د زړه له کومې مسلمانان شول، بيا خپلو تېرو ته بېرته لاړل، او دا ګردې خبرې يې هلته وويلې، چې مونږ داسې يو کلام واورېد چې پخپل فصاحت، بلاغت، حسن الأسلوب، قوت تأثير، خوږوالي، موعظت، علومو او مضامينو او پندونو په اعتبار ډېر عجيب او غريب دی، د معرفت ربّاني او رشد دنيوي او فلاح أخروي په لورې لار ښيي، نو ځکه په مجرد د اورېدلو بلا توقّف پر هغه مو يقين وکړ، او هيڅ يو شک او شُبهه ځمونږ په زړونو کې پاتې نشوه، چې داسې خبرې پرته د الله تعالى د بل چا نه دي، اوس مونږ سم د هغه له تعليم او هدايت سره عهد کوو چې وروسته له دې نه مونږ هيڅ يو شی د الله شريک نه ګڼو.

وَّأَنَّهٗ تَعٰلٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَّلَا وَلَدًا ۝٣

او بېشکه شان دا دی چې لوی دی شأن لويي د رب ځمونږ، نه ده نيولې (الله) ښځه او نه اولاد (لکه چې وايي د پيريانو او د انسانانو کفّار او مشرکان).

تفسير: يعنې ښځه او اولاد لرل د الله تعالى له شان او عظمت ځخه منافي دي.

وَّأَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ سَفِيْهُنَا عَلَى اللهِ شَطَطًا ۝٤

او (وويل پيريانو قوم خپل ته داسې) بېشکه شان دا دی چې ويل به ناپوه ځمونږ (ابليس) پر الله باندې خبرې لويې لرې له حق صواب.

تفسير: يعنې ځمونږ په منځ کې هغه بېوقوفان چې د الله تعالی په نسبت داسې چټې خبرې له خپل ځانه جوړوي، او لويې يې کړې وي، د هغوی په منځ کې له ګردو څخه لوی ناپوه ابليس دی، ښايي خاص همدغه شيطان د (سفيه) له لفظ څخه مراد وي.

وَّاَنَّا ظَنَنَّآ اَنۡ لَّنۡ تَقُوۡلَ الۡاِنۡسُ وَالۡجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۟

او بېشکه مونږ ګمان کاوه چې هيڅکله به نه وايي انسانان او پيريان پر الله باندې دروغ.

تفسير: يعنې ځمونږ په خيال کې داسې راتلل، چې دومره زيات انسانان او پيريان چې په دوی کې لوی سړي او پوهان هم شته؛ څرنګه سره يو ځای شوي د الله تعالی په نسبت دروغ خبرې جوړوي، او داسې جرأتونه کوي؟، په همدې ځُرت کې مونږ لاره غلطه کړه، اوس د پاک قرآن له اورېدلو څخه هغه ګردې غلطې خبرې او دروغ راښکاره شوي، او د خپلو مشرانو د تقليد څخه مو ځانونه وژغورل.

وَّاَنَّهٗ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الۡاِنۡسِ يَعُوۡذُوۡنَ بِرِجَالٍ مِّنَ الۡجِنِّ فَزَادُوۡهُمۡ رَهَقًا ۟

او بېشکه شان دا دی چې وو به ډېر سړي له انسانانو څخه چې پناه به يې غوښتله په سړيو له پيريانو څخه، نو زياته کړه دغو انسانانو دغو پيريانو لره سرکشي (په سبب د استعاذې پناه غوښتو د دوی له جنّاتو نه).

تفسير: په عربو کې جهالت ډېر وو، له پيريانو ځنې به يې د پټو خبرو پوښتنې کولې، او د هغوی په نامه به يې نذرونه په غاړه اخيستل او ورکول به يې، کله به چې د کومې جوپې پړاو يا د تېرېدلو لاره پر کومې وېروونکې کندې يا ځای باندې لوېده؛ ويل به يې چې: مونږ د دې ځای د پيريانو د هغه مشر په حلقه کې ننوځو، او ننګ ورورو چې د دې سيمې د پيريانو سردار دی، تر څو مو هغه د خپل لاس لاندې د پيريانو له شره وساتي، له داسې خبرې به پيريان لا مغرور بېدل، او په سر به يې ختل، او له بل لوري د داسې شرک لامله د انسانانو عصيان او طغيان لا پسې زياتېده، کله چې دوی پخپله پر خپلو ځانونو باندې پيريان مسلطول؛ نو هغوی به هم د هغوی په اغواء کې هيڅ لږوالی نه کاوو، په پای کې پاک قرآن د دې ګردو خرابيو بېخ وويست.

وَّاَنَّهُمۡ ظَنُّوۡا كَمَا ظَنَنۡتُمۡ اَنۡ لَّنۡ يَّبۡعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا ۟

او بېشکه دوی ګمان کړی دی لکه چې ګمان کړی دی تاسې، چې هر ګز به پورته نه کړي الله هيڅوک (پس له مرګه له قبره).

تفسير: مسلمانان پيريان دا ګردې خبرې له خپلو قومونو سره کوي، يعنې لکه چې تاسې خيال کوئ د ډېرو سړيو خيال همداسې دی، چې الله تعالی به مړي هيڅکله له هديرو څخه نه پورته کوي، يا به وروسته له دې نه بل کوم پيغمبر نه مبعوثوي پرته له هغه پيغمبرانو چې پخوا له دې نه مبعوث شوي دي؛ اوس له قرآنه راښکاري چې الله تعالی يو عظيم الشأن رسول رالېږلی چې ګردو خلقو ته دا ور په يادوي، چې تاسې ټول له مړينې څخه وروسته بيا ژوندي کېږئ، او د ذرې ذرې حساب به ور کوئ.

وَّاَنَّا لَمَسۡنَا السَّمَآءَ فَوَجَدۡنٰهَا مُلِئَتۡ حَرَسًا شَدِيۡدًا وَّشُهُبًا ۟ وَّاَنَّا كُنَّا نَقۡعُدُ مِنۡهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمۡعِ ؕ فَمَنۡ يَّسۡتَمِعِ الۡاٰنَ يَجِدۡ لَهٗ شِهَابًا رَّصَدًا ۟

بېشکه مونږ ورسېدو اسمان ته (لپاره د غوږ نیولو خبرو د ملائکو ته)؛ نو ومو موندو هغه (اسمان) ډک کړی شوی له څوکیدارانو سختو (چې ملائکې دي) او له ستوریو سوځوونکیو څخه. او بېشکه وو مونږ چې کېناستلو پخوا له لېږلو د دې پیغمبر له دې آسمانه په ځایونو د کېناستلو کې لپاره د اورېدلو، نو هغه څوک چې اورېدل غواړي اوس؛ مومي به لپاره د ځان د اور لمبه منتظره (چې سوځوي یې).

تفسیر: یعنې مونږ الوتلې نژدې اسمان ته ورسېدو؛ نو هلته مو ولیدل چې ډېرې سختې جنګې پېرې درېدلې دي، چې هیڅ یو شیطان نه پرېږدي چې غیبي خبرې واوري، او هر هغه څوک چې داسې اراده ولري؛ پر هغې باندې د اور لمبه او انګار وریږي، پخوا له دې نه دومره سختي او ساتنه او مخ نیونه نه وه، پېریان او شیطانان به اسمان ته نژدې په پټ ځای کې کېناستل، او د یوه لوري او بل لوري څخه به یې څه خبرې اورېدلې، مګر اوس دومره سختي او انتظام او لار نیونه شته، چې هر څوک د اورېدلو خیال وکړي؛ سمدلاسه پرې شهاب ثاقب ډک مردک اوري، او د هغوی تعاقب کیږي، دا بحث پخوا له دې نه د حجر په سورت او نورو ځایونو کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

وَّأَنَّا لَا نَدْرِيٓ أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾

او بېشکه مونږ نه پوهیږو (چې دغه منع کېدل څمونږ له اسمانه) آیا شر بد دی چې اراده کړی شوې ده په هغه چا باندې چې په ځمکه کې دي؟ یا اراده کړې ده په دوی باندې رب د دوی د رُشد د لار ښوونې.

تفسیر: یعنې دا نوي انتظامات او د لارو ټینګونه الله تعالی ته ښه معلومه ده چې ولې شوي دي؟ آیا پر دوی د کوم شر اراده شوې، او که د الله تعالی له خوا د دوی په هکله د خیر او هدایت اراده شوې.

وَّأَنَّا مِنَّا الصَّٰلِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ ۖ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾

او بېشکه مونږ چې یو ځینې له مونږ څخه نېکان دي (پس له اورېدلو د قرآن) او ځینې له مونږ غیر له دوی دي، وو مونږ ناست پر لارو مختلفو (د ادیانو).

تفسیر: یعنې د قرآن مجید له نزول څخه پخوا هم ګرد پېریان په یوه لاره نه تله، ځینې یې ښه او ښایسته وو، او ډېر یې بدکار او بدرنګ وو، په هغوی کې هم فرقې او جماعتونه دي، ځینې مشرکان، ځینې عیسایان، ځینې یهودان او نور دي، او په عملي ډول باندې د هر یوه د عمل لارې بېلې او فکر، عقیده جلا ده، وروسته له هغه چې قرآنکریم راغی، د هغه ښوونه د اختلافاتو او تفرقو لرې کول دي، زیاتره پېریان مسلمانان شول، او ځینې همغسې پاتې دي، ځکه چې داسې خلق چېرې پیدا کیږي، چې ټول د حق په منلو کې لاسونه سره یو کړي، او په یوه سمه لاره باندې لاړ شي، نو هرومرو اوس هم د هغوی په منځ کې اختلاف او جګړه شته.

وَّأَنَّا ظَنَنَّآ أَن لَّن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُۥ هَرَبًا ﴿١٢﴾

او بېشکه مونږ یقین مو کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې ترې پټ او خلاص شو) او له سره به مونږ نه کړو عاجز دغه (الله) په تېښتې سره (که ترې وتښتو).

تفسیر: یعنې که مونږ قرآن ونه مانه د الله تعالی له سزا څخه نشو ځان ژغورلی، نه په ځمکه کې چېرې ترې پټېدی شو، نه دې خوا نه هغې خوا ترې تښتېدلی یا په هوا کې الوتلی شو.

وَّاَنَّا لَمَّا سَمِعۡنَا الۡهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖ ؕ

او بېشکه مونږ کله چې واورېد هدایت (د قرآن)؛ نو ایمان راوړ مونږ پر هغه.

تفسیر: یعنې مونږ لره د فخر موقع ده، چې په پیریانو کې له ګردو څخه پخوا مونږ قرآن واورېد، او بې له ډیله مو ومانه، او په ایمان راوړلو کې مو یوه شېبه ځنډ ونه کړ.

فَمَنۡ يُّؤۡمِنۡ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخۡسًا وَّلَا رَهَقًا ۙ﴿۱۳﴾

نو هغه چې ایمان راوړي په رب خپل باندې؛ نو نه ویرېږي له نقصان (د خپلې نېکۍ) او نه له زیادت څخه (په تزیید د بدۍ).

تفسیر: یعنې رښتین ایماندار لره د الله تعالی له لوري هیڅ یوه اندېښنه نشته، او نه نقصان وررسیږي، نه یې کومه نیکي او محنت خوشې ځي، او نه بل څوک پرې څه زیادت او زبردستي کولی شي، چې د بل جُرم او ګناه په هغه باندې ورواړوي، لنډه یې دا چې ایمانداران له هر نقصان، تکلیف، ذلت او رُسوایي او نورو څخه مأمون او مصون دي.

وَّاَنَّا مِنَّا الۡمُسۡلِمُوۡنَ وَمِنَّا الۡقٰسِطُوۡنَ ؕ فَمَنۡ اَسۡلَمَ فَاُولٰٓـئِكَ تَحَرَّوۡا رَشَدًا ﴿۱۴﴾ وَاَمَّا الۡقٰسِطُوۡنَ فَكَانُوۡا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿۱۵﴾

او بېشکه مونږ چې یو ځینې له مونږه مسلمانان دي، او ځینې له مونږ ظالمان کاږه دي (له لارې د حقه په کفر سره)، نو هر هغه چې (الله ته) غاړه کېږدي (او ایمان راوړي)؛ نو دوی قصد کړی دی د سمې صافې لارې. او هر چې کږېدونکي دي له سمې لارې؛ نو وي به دوی دوزخ لره لرګي د (سوځولو).

تفسیر: یعنې د قرآن له نزول څخه وروسته په مونږ کې دوه ډوله خلق دي، یو هغه چې د الله تعالی پیغام اوري، او د هغه د احکامو په مقابل کې غاړه ږدي او مسلمانیږي، دوی همغوی دي چې د حق په تلاش کې بریالیان شوي دي، او د خپل تحقیق، تفحّص، او تعمّق په وسیله سمې لارې ته رسېدلي دي، بله هغه د بې انصافانو ډله ده چې کږه لاره یې خوښه کړې، او د بې انصافۍ له لورې د خپل پروردګار احکام دروغ بولي، او د هغه له حکم منلو څخه انحراف کوي، دا هغه کسان دي چې هغوی ته د دوزخ او د جهنّم خس وایه شي.

تنبیه: تر دې ځای پورې د مسلمانانو پیریانو د هغه کلام نقل وو، چې هغوی خپل قوم ته کړی وو، وروسته له دې الله تعالی د خپل لوري څخه د نصیحت څو خبرې ارشاد فرمایي:

وَّاَنۡ لَّوِ اسۡتَقَامُوۡا عَلَى الطَّرِيۡقَةِ لَاَسۡقَيۡنٰهُمۡ مَّآءً غَدَقًا ۙ﴿۱۶﴾ لِّنَفۡتِنَهُمۡ فِيۡهِ ؕ

او (بله وحي راغلې ده ماته چې) که دا (خلق اهل د مکې) برابر شي پر طریقه (سمې لارې د اسلام)؛ نو هرومرو به وڅښوو دوی ته اوبه ډېرې (پس له قحطه) تر څو وازمویو مونږ دوی په دغه (نعمت) کې.

تفسیر: یعنې که پیریان او انسانان په سمه لاره باندې تلل؛ نو مونږ به هم د ایمان او اطاعت په ظاهري او باطني خوږو او برکاتو سره دوی خړوبول، او په هغه کې به هغه هم د هغوی ازموینه مقصد وه، چې د دې نعمتونو څخه د منتفع کېدلو په وخت کې دوی څمونږ شکر اداء کوي، او په طاعت کې ښه ترقي او زیادت لیدل کیږي؟ یا په کفران د نعمت کې اخته شوي هغه اصلي سرمایه او پانګه هم له لاسه وباسي؟

وَمَنْ يُّعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿۱۷﴾

او هغه څوک چې مخ واړوي له ذکر (قرآن) د رب خپل؛ نو داخل به يې کړي (الله) عذاب سخت ته.

تفسیر: يعنې که سړی د الله تعالی له ذکر او ياده مخ واړوي؛ هغه ته به هيڅ ډاډينه او خوشالي نه په برخه کيږي، او تل به د هغه تنګ په داسې يوه لاره باندې وي چې له پرېشانی او له رېړو څخه ډک وي، او عذاب يې ګړی په ګړی زيادت مومي.

وَّاَنَّ الْمَسٰجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوْا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ﴿۱۸﴾

او (بله وحي راغلې ده ماته) دا چې بېشکه مسجدونه لپاره (د ياد) د الله دي، نو مه بولئ تاسې (په دغو مساجدو کې) سره له الله بل هيڅوک.

تفسیر: اګر که الله تعالی ګرده ځمکه د محمّدي امّت لپاره مسجد جوړه کړې ده، ليکن په خصوصيت سره هغه ځايونه چې د مسجدونو په نامه خاص د الله تعالی د عبادت لپاره جوړ شوي دي، هغه لره زيات امتياز دی، چې هلته تللئ پر ته له الله تعالی د بل چا بلل لوی ظلم او ډېر بد شرک دی، مطلب دا چې د خالص واحد الله په لوري راځئ !، او له هغه سره بل څوک مه شريکوئ، او له هغه سره يې مه بولئ !، خصوصا په مسجدونو کې چې د الله تعالی په نامه او يواځې د هغه د عبادت لپاره جوړ شوي دي.

وَّاَنَّهٗ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ

او بله (وحي کړی شوې ده ماته) دا چې بېشکه کله چې ودرېد (لمانځ ته) بنده د الله (محمد).

تفسیر: يعنې کامل بنده محمد صلی الله تعالی عليه وعلى آله وأصحابه وسلّم.

يَدْعُوْهُ كَادُوْا يَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿۱۹﴾

چې باله يې دغه (الله)؛ نژدې وو دغه (پيريان) چې کېدل به پر ده باندې سر په سر پرېوتونکي (له جهته د ازدحامه).

تفسیر: يعنې کله چې محمد صلی الله عليه وسلم ودرېږي، او پاک قرآن لولي؛ نو خلق ډلې ډلې په ګڼ ډول پر دوی باندې تويېږي، مؤمنانو د شوق، د مينې او رغبت لامله قرآن اورېده، او کافرانو او منافقانو د عناد او عداوت په سبب پر دوی باندې هجوم کاوه، ځينې مفسّرين د دې آيت دغسې ترجمه کوي: او بله وحي شوې ده ماته چې په تحقيق سره کله چې پورته شو لمانځه ته په بطن نخله کې بنده د الله محمد صلی الله عليه وسلم چې باله يې الله، او عبادت يې ورته کاوه، او قرآن يې لوست، او پيريانو قرائت د ده واورېده؛ نو نژدې وو دوی چې کېدل به په ده باندې پرېوتونکي له جهته د ډېر شوقه او د ازدحامه.

قُلْ اِنَّمَآ اَدْعُوْا رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِهٖٓ اَحَدًا ﴿۲۰﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) په تحقيق زه بولم (عبادت کوم د) رب خپل، او شريک نه نيسم له دغه (الله) سره هيڅوک.

تفسير: يعنې كافرانو ته ووايه چې تاسې د مخالفت په لاره كې دومره هجوم او بيړه ولې كوئ، كومه خبره داسې ده چې په هغې باندې تاسې خفه يئ، زه كومه خرابه او نامعقوله خبره نه كوم، زه خو يوائې خپل رب بولم، او هيڅوك د هغه شريك نه ګڼم، نو په دې كې د جنګ او جګړې سبب څه شى دى؟.

قُلْ إِنِّي لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه مالك نه يم، نه توانېږم تاسې لره د څه ضرر (ګمراهى) او نه د څه رشد خير رسولو (ځكه چې پخپله الله هم ضارّ او هم نافع دى).

تفسير: يعنې دا ځما په اختيار كې نه ده، چې تاسې په سمه صافه لاره راولم، او كه رانشئ تاسې ته كوم ضرر او نقصان دررسوم، ګردې ښېګڼې او خرابى، هدايت او ضلالت د الله تعالى په واك كې دى.

قُلْ إِنِّي لَن يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه چې يم هر ګز به مې خلاص نه كړي له (عذابه) د الله (كه چېرې مې په عذاب كړي) هيڅوك او له سره به بيا نه موموم بې له دغه (الله) څخه ځاى د پناهى.

تفسير: يعنې تاسې ته ځما ګټه رسول چېرې ! ځما خپله ګټه او زيان هم ځما په قبضه او واك او لاس كې نه دى، كه بالفرض زه پخپلو فرائضو كې څه سستي او تقصير وكړم؛ نو هيڅوك مې د الله تعالى له عذابه نشي ژغورلى، او هيڅ يو ځاى هم داسې نشته چې هلته وتښتم، او پناه حاصله كړم.

إِلَّا بَلَٰغًا مِّنَ اللَّهِ وَرِسَٰلَٰتِهِۦ

مګر خو (مالك يم د) تبليغ (د شريعت تاسو ته) له (طرفه د) الله او (تبليغ د) رسالت د دغه (الله).

تفسير: يعنې د الله تعالى له لوري پيغام راوړل، او هغه بندګانو ته رسول همدا يو شى دى چې ځما په اختيار كې دى، او همدا فرض دى چې د هغه د اداء كولو لامله زه د الله تعالى په پناه او حمايت كې پاتې كېدى شم.

وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴿٢٣﴾

او هر هغه څوك چې نافرماني كوي د الله او د رسول صلى الله عليه وسلم د دغه (الله)؛ نو بېشكه هغه لره دى اور د دوزخ حال دا چې تل به وي په هغه كې همېشه (چې نه به خلاصيږي ترې هيچېرې).

تفسير: يعنې زه د تاسې د ګټې او د زيان مالك نه يم، خو دومره تاسې ته وايم، چې د الله تعالى او ځما د خبرو د نه منلو په سبب تاسې ته ضرور زيان رسيږي.

حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا۟ مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾

تر هغه پورې چې ووينې دوى هغه (عذاب) چې وعده يې ورسره شوې ده؛ نو ژر به پوه شي دوى (په وخت د تعذيب كې چې) څوك دى ډېر ضعيف له جهته د مددګاره، او ډېر لږ له پلوه د شمېره (آيا مؤمنان دي كه كافران، بلكه كافران دي).

تفسير: يعنې تاسې چې سره راغونډېږئ، او پر مونږ باندې هجوم راوړئ، او داسې ګڼئ چې د محمد صلى الله عليه وسلم او د هغه د ملګريو قوّت او شمېر لږ دى، او ورسره ضعيفان او كمزوران هم دي، نو كله چې د وعدې وخت

راشي؛ هلته به درښکاره شي چې د چا ملګري کمزوري او شمېر يې لږ وو؟ وويل بعض کافرانو چې: دا وعده به څه وخت وي؟ نو الله فرمايي:

قُلْ إِنْ أَدْرِيٓ أَقَرِيبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّيٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾

ووايه (اى محمده دوى ته) نه پوهېږم چې آيا نژدې دى هغه (عذاب) چې وعده يې درسره کړى شوې ده او که يې مقرره کړې ده هغه لره رب ځما يو زمانه.

تفسير: يعنې د دې خبرې علم ماته نه دى راکړى شوى، چې هغه وعده ژر راتلونکې ده؟ که څه مدّت ځنډه وروسته؟ ځکه چې د قيامت وخت الله تعالى چاته نه دى ټاکلى، او نه يې چاته ورښکاره کړى دى، دا له هغو پټو خبرو څخه دى چې پرته له الله تعالى ځنې بل هيڅوک په هغې باندې نه دي خبر.

عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ﴿٢٧﴾

(الله) عالم دى پر غائبو (اشياوو) باندې؛ نونه خبروي په غيبو خپلو باندې هيڅوک. مګر هغه څوک چې راضي وي ترې (او غوره کړى يې وي په اطلاع د غيبياتو) له رسول خپل څخه، نو بېشکه هغه (الله) روانوي په مخ د هغه (رسول محمد) کې او وروسته له هغه ځنې ساتونکي څوکيداران له هر طرفه (له ملائکو).

تفسير: يعنې د خپلو پټو خبرو احوال هيچا ته نه ورکوي، هو ! پيغمبرانو ته په همغه اندازه چې د هغو له شان او منصب سره لايق او وړ وي؛ د وحي په وسيله خبر ورکوي، له دې سره د پرښتې پيرې او څوکى هم وي، تر څو يې کوم شيطان وانه وري، او څه مداخله په کې ونه کړي، او د رسول صلى الله عليه وسلم نفس هم په هغه باندې په ښه ډول سره وپوهيږي.

لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ

تر څو چې پوه شي (رسول يا الله په علم ظهور سره) په دې چې بېشکه پوره رسولى دى (جبريل او نورو پرښتو ملګرو د هغه يا رسولانو) پيغامونه د رب خپل (بې له نقصانه او تزييده).

تفسير: يعنې ځکه زبردست انتظامات کاوه شي، چې الله تعالى دا راښکاره کړي چې پرښتې پيغمبرانو ته او پيغمبرانو نورو بندګانو ته دا پيغامونه په ښه ډول سره بې له تزييده او بې له تنقيصه ورسوي.

وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًۢا ﴿٢٨﴾

او نيوونکى دى (علم د الله او چاپېر دى) په هغه (علم) باندې چې په نزد د دغو (ملائکو او رسولانو) دى، او شمېرلى ساتلى دى (الله) هر شى د شمېر او عدد له مخې (په ډېر ښه انضباط سره).

تفسير: يعنې هر شى د هغه الله تعالى تر کتنې او نګرانۍ لاندې دى، هيڅوک د دې خبرې طاقت نه لري چې د الله تعالى په وحي کې څه تغيير او تبديل او قطع او پرېکړه وکړي، او دا پيرې او څوکى د حکومت د شان د اظهار او د محافظت د اسبابو د سلسلې لپاره ډېرو حکمتونو لره نيوونکې دي، که نه هغه لوى ذات چې په علم او قبضه کې يې هر شى شته؛ داسې شيانو ته هيڅ احتياج نه لري، او نه ورته اړ دى.

تمّت سورة الجنّ بفضله و کرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُزَّمِّلِ

«د (المزمّل) سورت مکّي دی، پرته له (۱۰، ۱۱، ۲۰) آیتونو چې مدني دي، شل آیته او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۷۳) او په نزول کې (۳) سورت دی، وروسته د «القلم» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَاأَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ①

ای نغښتونکیه د ځان په جامه کې (له هیبته د وحي).

تفسیر: دا سورت له ابتدائي سورتونو څخه دی، چې په مکّه کې نازل شوی دی، په صحیحو روایاتو کې دي چې په شروع کې کله چې د وحي له ثقل او دهشته د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم بدن رېږدېده، نو دوی خپلې کورنۍ ته وفرمایل: «زمّلوني زمّلوني ! په کالیو کې مې ونغاړئ !، په کالیو کې مې ونغاړئ !»، لکه چې دوی په کالیو کې ونغښتل شول، الله تعالی په دې سورت کې او په لاندني سورت کې څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم په همدې نامه سره یادوي، او په ځینو نورو راویتونو کې راغلي دي چې قریش په «دار الندوة» کې ټول شوي وو، او د دوی په نسبت یې مشورې سره کولې، چې د دوی له حال سره مناسب کوم لقب ورکړ شي، ځینو یې « کاهن» ځینو یې «مجنون» ځینو یې «ساحر» وویل، خو یو هیڅ یوې خبرې باندې د دوی د رأیو اتفاق حاصل نشو، په پای کې د «ساحر» په لوري یې رجحان حاصل شو، کله چې څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم له دې جرګې څخه خبر شو، نو خفه په کالیو کې یې خپل ځان ونغښتو، کېناست لکه چې په عام ډول سره د غم او خپګان په وخت کې هم داسې وضعیت له ښه سړیو څخه لیده کېږي، نو په دې مناسبت سره حق تعالی د تأنیس او ملاطفت لپاره په دې عنوان سره ورته خطاب فرمایي.

قُمِ الَّيْلَ إِلَّا قَلِيْلًا ②

ودرېږه (لمانځه ته) په شپه کې مګر خو په لږه (له ټولې شپې نه).

تفسیر: یعنې که کومه شپه اتفاقًا ونه شوه؛ نو معاف دي، د ډېرو مفسّرینو په نزد د ﴿إِلَّا قَلِيْلًا﴾ مطلب دا دی چې: د شپې له مخې د الله تعالی د عبادت لپاره ودرېږي، هو ! که د شپې په کومه لږه برخه کې هوسا کېږي نو څه مضایقه نشته، غالبًا له لږو څخه به مطلب دلته نیمایي وي، ځکه شپه چې د هوسایي لپاره ده، کله چې نیمه یې په عبادت باندې تېره شوه؛ نو په هغه اعتبار پاتې نیمې ته یې لږ ویل؛ موزون ښکاري، ودرېږه ای محمده لمانځه ته په لږه برخه د شپې کې.

نِّصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيْلًا ③ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ

(چې هغه نیمه د شپې ده) یا لږه کړه له هغې (نصفه) لږ څه (چې ثلث دی). یا زیاته کړه په هغې (نیمې شپې) باندې (چې ثلثان دي).

تفسیر: یعنې له نیمې شپې څخه څه لږه چې تر دریمې برخې پورې رسیږي، یا له نیمایي څخه زیات چې تر دوو ثلثو پورې ورسیږي؛ په قرینې د هغې وینا د الله تعالی چې وروسته له دې نه یې داسې لولو: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُوْمُ أَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾ الآیة ـ.

وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيْلًا ۝۴

او ښکاره واضح لوله قرآن په ښکاره واضح لوستلو سره (چې وشمېرلی شي حروف يې).

تفسير: يعني په تهجّد کې قرآن په وضاحت سره لوله، چې يو يو توری يې په صاف ډول سره وپوهېدی شي، ځکه چې له داسې لوستلو څخه فهم او تدبّر ته ډېر مدد رسيږي، او په زړه باندې زيات اثر کوي، او په شوق او ذوق کې زيادت راولي.

اِنَّا سَنُلْقِيْ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيْلًا ۝۵

بېشکه مونږ غورځوونکي يو پر تا باندې قول دروند (قرآن، ځکه چې مشتمل دی په اوامرو او نواهيو، سخت دی پر مکلفينو باندې).

تفسير: مطلب مې دا دی چې وروسته له دې نه به پر تاسې باندې پرله پسې مونږ قرآن کريم رانښکته کوو، چې د خپل قدر او منزلت په اعتبار ډېر قيمتدار او وزندار او د خپلو کيفياتو او لوازمو په اعتبار ډېر درونده او ګران بار دی، په احاديثو کې راغلي دي چې د قرآن کريم د رانښکته کېدلو په وخت کې پر رسول أکرم باندې ډېره سختي او تکليف تېرېده، د يخنۍ په موسم کې هم دوی خولې کېدل، که د وحي په وخت کې پر هر ځاروي باندې سور وو؛ هغه به د دوی د سورلۍ توان نه درلود، يو ځلې د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم پتون د زيد بن ثابت پر پتون باندې وو، په دې وخت کې وحي نازله شوه، زيد بن ثابت ته داسې محسوسه شوه ګواکې د هغه پتون له ډېره باره ماتيږي.

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْاً وَّاَقْوَمُ قِيْلًا ۝۶

بېشکه پورته کېدل د شپې (له خوبه) دغه (پاڅېدل) ډېر سخت دي له پلوه د مشقّته پايمال کولو د نفس (يا له حيثيته د موافقته د سمع له قلبه سره)، او ډېر ښه ثابت محکم دي (دا پورته کېدل له خوبه لپاره د ويلو د قرآن).

تفسير: يعني د شپې له مخې له خوبه پاڅېدل کوم آسان کار نه دی، ډېر درونده رياضت او نفس وژل دي، او له هغه څخه نفس او هوس پايمال کيږي، او خوب او آرام او نورې نفساني غوښتنې خرابيږي، او د شپې په منځ کې دعاء او د الله تعالی ياد په ډېر ښه ډول سره کاوه شي، زړه او خوله سره ملګرتيا کوي، اوهغه خبرې چې له ژبې څخه راووځي؛ په ذهن کې ښه ځای نيسي، ځکه چې په دې وخت کې شورماشور نه وي، او د الله تعالی له نزول څخه د دنيا په اسمان کې زړه ته يو راز عجيب سکون، او قرار، لذّت او د اشتياق کيفيت ورميسّر او حاصليږي.

اِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيْلًا ۝۷

بېشکه تا لره (ای محمده !) په ورځې کې شُغل دی په کارونو اوږدو کې (له مخلوق سره).

تفسير: يعني په ورځ کې د خلقو پوهول او نور راز راز مشاغل او چارې ستاسې په مخ کې دي، اګر که هغه هم بالواسطه عبادت دی، خو سره له هغه هم د پروردګار د بلا واسطې عبادت او مناجات لپاره د شپې اوقات تاکل هم لازم دي، که د شپې د مشغولتيا لامله ځينې د شپې چارې پاتې کيږي؛ نو د هيڅ فکر کولو ځای نه دی، او د هغو تلافي د ورځې له مخې هم کېدی شي.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿۸﴾

او يادوه نوم د رب خپل او جدا شه له هر شي څخه په لوري د دغه (رب خپل) جدا کېدل کامل.

تفسير: يعنې علاوه د شپې له قيامه د ورځې له مخې هم اګر که په ښکاره ډول له مخلوقاتو سره معاملات او علايق ساتلی کيږي، خو په زړه کې د هغه الله تعالی علاقه ډېره زياته وساتئ !، او په تللو او راتللو ناستې ملاستې کې هم د الله تعالی په ياد او فکر کې مشغول اوسئ !، پرته له الله تعالی نورو شيانو ته مه متوجه کېږئ !، بلکه له ګردو تعلقاتو څنې ځان وساتئ !، او يوازې له هغه سره خپل تعلّق او علاقې ټينګې ولرئ !.

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

(همدغه الله) رب د مشرق د لمر ختو دی او (رب) د مغرب لمرپرېوتو دی.

تفسير: مشرق د ورځې او مغرب د شپې نښه ده، ګواکې اشاره يې و کړه چې شپه او ورځ دواړه د هغه مشرق او مغرب د مالك أجلّ وأعلى شأنُه وأعظم برهانُه په رضا غوښتلو سره ښايي صرف کړی شي.

لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿۹﴾

نشته بل هيڅوك حقاني معبود مګر خو همدی دی يوازې، نو ونيسه دغه (الله) وکيل کار ورسپارلی شوی، کار جوړوونکی لپاره د امورو خپلو.

تفسير: يعنې بندګي هم د هغه وکړئ !، او توکل هم پر همغه باندې ښايي چې سړی ولري !، کله چې هغه وکيل او کار چلوونکی وي؛ نو له نورو څنې د جلا اوسېدلو څخه هيڅ وېره نه ده پکار.

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

(نو فرمايي الله) او صبر کوه (ای محمده !) په هغه څه باندې چې وايي يې دوی (ځما او ستا په حق کې).

تفسير: يعنې کفّار تاسې ته ساحر، کاهن، مجنون، مسحور او نور وايي، او ماته د ښځې او ولد نسبت کوي، تاسې داسې خبرې په ډېر صبر او استقلال سره واورئ !، تحمل وکړئ !.

وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿۱۰﴾

او پرېږده دوی په پرېښوولو نېکو سره.

تفسير: ښه پرېښوول دا دي چې ملامتيا په کې نه وي.

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿۱۱﴾

او پرېږده ما او دروغ ګڼونکي حق لره چې خاوندان د نعمت دي، او مهلت ورکړه دوی ته (مهلت) لږ.

تفسير: يعنې د حق او صداقت د دروغ ګڼونکو معامله چې په دنيا کې په عيش او آرام دي؛ ماته وسپارئ !، زه به له هغوی سره پوهېږم، مګر لږ وروسته.

إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ۝١٢ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ۝١٣

بېشکه په نزد ځمونږ دي (لپاره د منکرانو په آخرت کې) ځنځيرونه درانه او اور سوځوونکی. او طعام نښتونکی په مرئ کې (چې د زقّوم او ضريع ونه ده) او عذاب دردناک.

تفسير: يعنې عذاب دردناک د مارانو، لړمانو، او الله پوهيږي په نورو څه څه راز عذابونو. (العياذ بالله).

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ۝١٤

(دا واقع عذابونه په هغې) ورځې کې دي چې وخوځيږي ولړځيږي ځمکه او غرونه، او شي به دا غرونه لکه د شګو ډېرئ رواني شوې (تيت پيت ـ خواره واره له ډېره هيبته).

تفسير: يعنې د هغه عذاب تمهيد له هغه وخت راهيسې شروع کيږي، کله چې د غرونو بېخونه سست شي، او په خوځېدو او لړځېدو سره ټوټې ټوټې والوځي، او داسې راښکاره شي لکه د شګې ډېرئ چې څوک به قدم پرې نشي ايښودی.

إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ

بېشکه مونږ لېږلی مو دی تاسې ته (ای محمدي امّته !) رسول (محمد) شاهد په (اعمالو د) تاسې باندې (په ورځې د قيامت کې).

تفسير: يعنې دا پيغمبر به د الله تعالی په مخ کې شاهدي ورکوي، چې کوم سړي د الله تعالی وحدانيت او د انبياوو رسالت او شريعت منلی دی؟ او کوم سړي نه دی منلی؟.

كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ۝١٥

لکه چې لېږلی وو مونږ فرعون ته رسول (موسی عليه السلام).

تفسير: يعنې الله تعالی د موسی عليه السلام په شان تاسې ته هم ای محمده صلی الله عليه وسلم مستقل دين او عظيم الشأن کتاب درکړی دی.

فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَٰهُ أَخْذًا وَبِيلًا ۝١٦

نو عصيان نافرماني وکړه فرعون له هغه رسول (موسی عليه السلام) څخه؛ پس ونيو مونږ دغه (فرعون) په نيولو سختو سره.

تفسير: کله چې الله تعالی د موسی عليه السلام منکران په سختۍ سره ونيول، او د غرق له لارې يې حرق ته واستول، نو د محمد صلی الله عليه وسلّم منکرين به ولې نه نيسي، چې له ګردو پيغمبرانو ځنې افضل او برتر دی.

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ۝١٧

پس څرنګه به وساتئ (ځانونه خپل) که چېرې کافران منکران شئ (تاسې په دنيا کې) له (عذاب د) هغې ورځې څخه (چې له هيبته) به وګرځوي هلکان واړه سپين ګيري (چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: يعني كه په دنيا كې خلاص شوئ؛ نو په آخرت كې به څرنګه خلاصېږئ؟ چې د هغې ورځې د ډېر اوږدوالي سختوالي لامله به هلكان زاړه كيږي، كه څه هم په حقيقت كې خو هلكان نه زاړه كيږي، خو د هغې ورځې د سختوالي اوږدوالي اقتضاء به همداسې وي.

اِلسَّمَآءُ مُنۡفَطِرٌۢ بِهٖ ؕ كَانَ وَعۡدُهٗ مَفۡعُوۡلًا ﴿۱۸﴾

اسمان به وچوي (په سبب د هيبت شدّت د دغې ورځې) ده وعده د هغه (الله په راتللو د دغې ورځې سره) كېدونكې خامخا.

تفسير: يعني د الله تعالى وعده ضروري ده، اګر كه تاسې هغه ډېره لرې وګڼئ، او غير ممكنه يې وبولئ.

اِنَّ هٰذِهٖ تَذۡكِرَةٌ ۚ فَمَنۡ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيۡلًا ﴿۱۹﴾

بېشكه دا (آيتونه) ويرونكي تذكره پند دى (خلقو لره)، نو هر هغه څوك چې اراده كوي (چې) نيسي رب خپل ته لاره (د ايمان په دغه نصيحت سره؛ ودې نيسي).

تفسير: يعني نصيحت كړى شوى دى، نو اوس كه څوك خپله فائده غواړي؛ پر هغه نصيحت باندې دې عمل وكړي !، او خپل پروردګار ته دې ځان ورنژدې كړي، او ملجأ دې ونيسي !، ځكه چې لاره خلاصه ده، او هيڅ ممانعت نشته، او نه له هغه څخه الله تعالى ته څه فائده رسيږي، بلكه په هغه كې ستاسې ډېرې فائدې او ګټې دي، نو پر صافه سمه لاره لاړ شئ !.

تنبيه: د شپې د ويښېدلو امر چې د دې سُورت په شروع كې ياد شو؛ تقريبًا تر يوه كال پورې وروسته له هغه هغه آيت په دغه راتلونكي آيت سره منسوخ شو.

اِنَّ رَبَّكَ يَعۡلَمُ اَنَّكَ تَقُوۡمُ اَدۡنٰى مِنۡ ثُلُثَىِ الَّيۡلِ وَنِصۡفَهٗ وَثُلُثَهٗ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ الَّذِيۡنَ مَعَكَ ؕ

بېشكه رب د تا عالم دى په دې بېشكه ته چې يې پاڅېږې لمانځه ته په شپه كې لږ له دوو برخو د شپې څخه، او نيمه برخه د شپې، او دريمه برخه د شپې، او (همدارنګه پورته كېږي لمانځه ته) يوه طائفه له هغو كسانو څخه چې له تا سره دي (په دين كې له مؤمنانو).

تفسير: يعني الله تعالى ته ښكاره ده چې تاسې او ستاسې ملګرو د دې امر تعميل په ښه شان سره كړى دى، كله مو نيمه شپه كله مو دوه برخې كله مو تر دريو برخو د شپې پورې د الله تعالى عبادت كړى دى لكه چې په رواياتو كې راغلي دي، چې د لويو اصحابو رضي الله تعالى عنهم پښې د شپې د ډېرو ودرېدلو لامله پړسېدلې وې.

وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ ؕ عَلِمَ اَنۡ لَّنۡ تُحۡصُوۡهُ فَتَابَ عَلَيۡكُمۡ فَاقۡرَءُوۡا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الۡقُرۡاٰنِ ؕ

او الله اندازه كوي ساتي شپه او ورځ، پوه دى (الله) په دې، شان دا دى چې هر ګز به طاقت ونه لرئ تاسې د هغې (شپې چې پورته كېږئ په كې په هغه ټاكلي مقرر كړي وخت)؛ نو معافي يې ولېږله پر تاسو باندې، پس ولولئ (په لمانځه كې) هومره چې آسان وي له قرآنه.

تفسير: يعني د شپې او د ورځې پوره اندازه او ميچ الله تعالى ته معلوم دى، همدى په يوې ځانته خاصې اندازې سره كله شپه او كله ورځ اوږدوي، لنډوي او برابروي يې، خپل ګرد بندګان د هغوى د خوب او د غفلت په وخت كې چې كله نيمه او كله درې برخې او كله دوه برخې او كله پر ګردې شپې پورې اوږديږي، په ښه ډول سره يې ساتي او حفاظت يې كوي، په تېره بيا په هغو وختونو كې چې لكه اوس د ګړيو او ګړيالونو او نورو سامان او اسباب نه وو، او د وخت د معلومولو كار دومره آسان نه وو، اصحابو ته يې داسې توفيق وباښه چې پوره پخپل وخت باندې پخپل عبادت ودريږي، دا يواځې د هغه له مهرباني څخه وو، اګر كه ځينې كسان ګرده شپه له ډې وېرې څخه نه ويدېدل، چې په ټاكلي وخت به ويښ نشم، او د تهجّد لمونځ او د شپې قيام به راڅخه پاتې كيږي، نو د ډې تكاليفو لامله الله تعالى پخپل رحمت سره د معافى امر هغوى ته ولېږه، او ويې فرمايل چې: تاسې په ډې ډول سره تر آخره پورې نشئ درېدلى، نو ځكه هر چا لره چې د ويښېدلو توفيق وي؛ پادې څيږي !، او هر څومره يې چې زړه غواړي؛ لمونځ دې وكړي !، او هر څومره يې چې خوښه وي؛ هومره قرآن دې په كې ولولي !، نو اوس پر محمّدي امّت باندې نه د تهجّد لمونځ فرض دى، او نه يې د وخت مقدار او نه د قرآن شريف د تلاوت او د لوست انداز يې ټاكلى شوى دى.

عَلِمَ اَنۡ سَيَكُوۡنُ مِنۡكُمۡ مَّرۡضٰى ۙ وَاٰخَرُوۡنَ يَضۡرِبُوۡنَ فِى الۡاَرۡضِ يَبۡتَغُوۡنَ مِنۡ فَضۡلِ اللّٰهِ ۙ وَاٰخَرُوۡنَ يُقَاتِلُوۡنَ فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ ۖ فَاقۡرَءُوۡا مَا تَيَسَّرَ مِنۡهُ ۙ وَاَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ

پوه دى (الله) شان دا دى چې ژر به شي بعض له تاسې ځنې مريضان ناروغان، او وي به نور له تاسې څخه په سفر، مزل به كوي دوى په ځمكه كې، لټوي به دوى له فضله رزقه د الله، او وي به نور له تاسې څخه چې جنګونه به كوي دوى په لارې د الله كې، نو ولولئ تاسې (په لمانځه كې) هومره چې آسان وي له دغه (قرآنه)، او قائموئ سم ودروئ لمونځ (سره له ټولو حقوقو يې) او وركوئ زكات.

تفسير: يعني الله تعالى وليده او ښه ورته معلوم وو چې په تاسې كې به رنځوران او پردېسيان هم وي، چې د خوړو د ګټلو يا د علم د زده كولو يا د نورو لپاره به سفرونه كوي، او هم به غازيان او مجاهدين وي، چې د الله تعالى په لارې كې جنګونه كوي، نو سره له دې حالاتو د شپې ويښېدل او د هغه په احكامو باندې عمل كول به ډېر سخت كار وي، نو ځكه يې هغه پر تاسې باندې تخفيف كړ، او ويې فرمايل چې: په لمانځه كې هومره قرآن چې لوستلى شئ؛ ويې لولئ !، او پر خپلو ځانونو باندې نور زيات څه تكليف وانه اخلئ !، هو ! فرض لمونځونه پر ډېر اهتمام او توجه سره وكړئ !، او له شريعت سره برابر زكات وركوئ !، او د الله تعالى په لاره كې خپل مالونه ولګوئ !.

وَاَقۡرِضُوا اللّٰهَ قَرۡضًا حَسَنًا ؕ

او قرض كوئ تاسې له الله سره قرض ښه مال وركوئ په لاره د الله كې (په خوښى له حلالو).

تفسير: په پوره اخلاص سره د هغه الله تعالى په لارې كې د هغه له احكامو سره سم مال او شته لګول هم هغه ته د ښه پور وركولو پشان دي، كه بندګانو ته حسنه قرض وركړ شي؛ نو هغه په همدغه عموم كې داخل دى، لكه چې په حديث كې يې فضيلت ثابت شوى دى.

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ

او هر هغه چې وړاندې کوئ یې لېږئ یې تاسې لپاره د ځانونو خپلو له څه خیر نېکی څخه؛ نو بیا به مومئ تاسې هغه (نېکی) په نزد د الله، دا (پخوا لېږل د حسناتو) خیر ډېره غوره ده او ډېره لویه ده له پلوه د اجر ثواب.

تفسیر: یعنې هغه نیکي چې تاسې یې دلته کوئ، د هغه بدل به هلته په ډېر ښه صورت سره مومئ، او ډېر زیات اجر ثواب به تاسې ته له هغه څخه دررسیږي، او داسې یې مه ګڼئ هغه نیکي چې مونږ یې په دنیا کې کوو؛ همدلته ختمیږي به، بلکه هغه ګرد سامان له تاسې څخه د مخه هلته رسیږي، او په عین حاجت او اړتیا کې ستاسې په کار راځي.

وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

او بښنه وغواړئ له الله په هر حال کې، بېشکه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې تاسې ګرد شرعي حکمونه په ځای راوړئ !، او بیا د الله تعالی له حضوره معافي وغواړئ !، ځکه هر څومره محتاط سړی چې وي؛ بیا هم له هغه څخه څه نه څه ګناه او خطا کیږي.

تمّت سورة المزمّل بفضل الله ومنّه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُدَّثِّرِ

«د (المدّثر) سورت مكّي دی، (۵۶) آيته او (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۴) او په نزول کې (۴) سورت دی، وروسته د (المزمّل) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَأَنذِرْ ۝٢

ای په جامه کې نغښتونکيه (له هيبته د وحي) پورته شه ! (له ځايه د خوبه خپله). نو وویروه (خلق له عذابه د الله که ایمان را نه وړي).

تفسیر: دلته دې د «المدثّر» په نسبت د «المزمّل» تفسیر دې ځمونږ دغه تفسیر کې ولوستله شي، یعنې د وحي له ثقاله او د پرښتو له هیبته نه ښايي چې تاسې وویرېږئ، یا وډار شئ، د تاسې کار خو دا دی چې ګردې هوسايۍ او آرامۍ مو پرې ایښې دوی له الله تعالی څخه وویروئ، او د کفر او د معصیت له خراب انجام څخه يې وډار کړئ.

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣

او رب خپل پس په لويۍ سره يادوه.

تفسیر: ځکه چې د الله تعالی د لويۍ د ويلو او د هغه د عظمت او بزرګۍ له بيانولو څخه د هغه وېره په زړونو کې پيدا کيږي، او د الله تعالی تعظيم او تقديس داسې يو شی دی چې د هغه معرفت ښايي له ګردو (ټولو) اعمالو او اخلاقو څخه پخوا حاصل شي.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝٥

او کالي (جامې) خپل پاک وساته ! (له پليتۍ نه، لکه چې ځان دې پاک ساتې). او ګندګي ګناه او بُتان پس ترک کړه (دائم اوسه په ترک يې لکه چې له نورو ګناهونو څخه په څنګ يې !).

تفسیر: د دې سورت په نازلېدلو کې حکم شوی دی چې ګرد مخلوق د خالق په لوري وبلل شي !، بيا د لمانځه او نورو حکم شوی دی، د لمانځه لپاره شرط دی چې کالي پاک وي، او له پليتۍ څخه ځان وژغورل شي، دا دي چې هغه شيان يې دلته بيان وفرمايل.

دا ښکاره ده: کله چې کالي پاک ساتل له حسي او معنوي نجاستونو څخه ضروري دي؛ نو د بدن پاکي به په طريق اولی سره حتمي او ضروري وي، نو ځکه د هغه د بيان ضرورت پاتې نشو، ځينو عالمانو د کالي له پاک ساتلو څخه له بدو اخلاقو څخه د نفس پاک ساتل مراد کړي دي، او د ګندګۍ له لرې کېدلو څخه دا معنی مرادوي چې د بُتانو له ګندګۍ څخه لرې شئ !، لکه چې تر اوسه پورې لرې يئ.

وَلَا تَمۡنُنۡ تَسۡتَكۡثِرُ ۝٦ وَلِرَبِّكَ فَاصۡبِرۡ ۝٧

او مه کوه داسې (لږ) احسان چې بدل يې ډېر غواړې. او لپاره د رب خپل پس صبر کوه (او هيله ـ اميد ورته ولره، احکامو ته يې منتظر اوسه !).

تفسير: دلته الله تعالى أعظم برهانُه همّت او اولولعزمی راښيي، چې هر شی مال، دولت، علم، لار ښوونه يا نور چې چاته ورکوئ؛ نه ښايي چې د هغه بدل عوض او ونج وغواړئ، يواځې د الله تعالى پر ورکړه باندې شاکر او صابر اوسئ !، او هغه شدائد چې د تبليغ او دعوت په لاره کې تاسې ته پيښيږي؛ د هغه په مقابل کې له صبر او تحمّل څخه کار واخلئ.

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ۝٨ فَذَٰلِكَ يَوۡمَئِذٖ يَوۡمٌ عَسِيرٌ ۝٩

پس کله چې پو کړه شي په صور (شپېلۍ) کې. نو هغه (وخت د) پو کې په دغه ورځ کې ورځ سخته ده.

تفسير: يعنې د هغې ورځې په واقعاتو او پېښو کې د صور نفخ او د شپېلۍ پو کل ګواکې يو مستقله ورځ او ځانته پېښه ده، چې له سره تر پايه پورې به له مشکلاتو څخه ډکه وي.

عَلَى الۡكَٰفِرِينَ غَيۡرُ يَسِيرٖ ۝١٠

پر (منکرانو) کافرانو باندې نه به وي اسانه.

تفسير: يعنې پر منکرانو کافرانو باندې به هيڅ ډول اساني نه وي، بلکه د هغې ورځې سختي به لحظه په لحظه پر هغوی باندې زياتيږي، پرته له مؤمنانو څخه چې که دوی سختي هم ويني؛ خو د څه مدّت له مخې به وي، او وروسته له هغه به بيا په دې باندې ډېره آساني شي.

ذَرۡنِي وَمَنۡ خَلَقۡتُ وَحِيدٗا ۝١١

پرېږده ما او هغه څوک چې پيدا کړی مې دی يواځې (بې له ماله او بې له مددګاره اولاده).

تفسير: هر سړی د مور له ګېډې څخه يواځې او جره راځي، مال، اولاد، فوج، لښکر، سامان او نور شيان له ځان سره نشي راوړی، يا به له وحيد څخه مراد خاص «وليد بن مغيره» وي، چې د هغه په باره کې دا آيات نازل شوي دي، ځکه چې وليد د خپل پلار يو ځوی وو، او د دنيوي ثروت او لياقت له اعتباره په عربو کې يو نومیالی سړی وو، مطلب دا دی چې د داسې منکرانو په معاملو کې چابکتيا مه کوئ !، او مه د دوی له مهلت موندلو څخه خفه کېږئ !، بلکه د هغوی ګردې خبرې ماته پرېږدئ !، زه به ټول پخپل هيداد او سزا ورسوم، نو نه ښايي چې تاسې خفه او پرېشان شئ.

وَجَعَلۡتُ لَهُۥ مَالٗا مَّمۡدُودٗا ۝١٢ وَبَنِينَ شُهُودٗا ۝١٣

او بيا مې وګرځاوه، ور مې کړ ده ته مال ډېر زيات (له هر قسمه چې تل زياتېده). او ځامن حاضر (کېناستونکي له ده سره په هره مرکه مجلس کې).

تفسير: يعنې وليد ځوی د مغيره د ډېر مال او اولاد او د ډېرو شتو خاوند وو، لس واړه ځامن يې تل د هغه په مخکې وو، په جرګو او مرکو کې به يې د خپل پلار عزّت او وقار ډېر زياتوو، او نور به ترې ويرېدل، د سوداګرۍ په چارو او د.نورو کارونو لپاره به د هغه په مخ کې ډېر سړي وو، او هيڅ ضرورت نه پېښېده چې ځامن يې د پلاره له مخې څخه غائب شي.

وَّمَهَّدْتُّ لَهٗ تَمْهِيْدًا ﴿۱۴﴾

او تیاري مې ورکړه، پراخي مې ورکړه ده لره تیاري (په عیش، عمر، مال، اولاد، ریاست سره).

تفسیر: یعنې ولید څوی د مغیره په دنیا کې ډېر د عزت خاوند وو، او خپل ځان ته یې د ریاست او حکم ډېر ښه مسند تیار کړی وو، لکه چې ګرد قریش به هر مشکل کار کې هغه ته ورتلل، او دی به یې د خپلو ځانونو حاکم او مشر ګاڼه.

ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيْدَ ﴿۱۵﴾

بیا طمع کوي امید لري دی چې لا به ښه زیات کړم (ده لره دغه ټول شیونه).

تفسیر: یعنې د ولید څوی د مغیره له ژبې څخه سره له دغه ډېر نعمت او ثروت د شکر توری به هیڅکله نه وتو، او که رسول أکرم صلی الله علیه وسلم به د هغه په مخ کې کله د جنّت د نعمتونو ذکر فرمایه؛ نو ده به ویل: «که دا سړی په خپل بیان کې رښتین وي؛ نو زه کامل یقین لرم چې د هغه ځای نعمتونه هم ماته رارسیږي»، نو د هغه په نسبت فرمایي چې سره له دومره ناشکرۍ او حق نه پېژندلو داسې هیله هم لري چې الله تعالی هغه ته د دنیا او آخرت نعمتونه لا زیاتوي.

دغه خو بې له ایمانه او شکرانه سره کېدونکې نه دي، لکه پخپله الله أجلّ شأنُه وأعظم برهانُه داسې فرمایي:

كَلَّا ۭ اِنَّهٗ كَانَ لِاٰيٰتِنَا عَنِيْدًا ﴿۱۶﴾

نه کوم داسې (چې مال او سړی او نعمتونه یې ډېر کړم)، بېشکه هغه وو آیتونو ځمونږ لره عناد کونکی مخالف.

تفسیر: یعنې کله چې د هغه حقیقي منعم له آیتونو ځنې ولید څوی د مغیره مخالف دی؛ نو دی هیڅ حق نه لري چې داسې توقّع او هیله ولري، او هسې خیالي پلاوونه پاخه کړي، وایي چې د دې آیتونو له نازل کېدلو ځنې وروسته پرله پسې د ده په مال او اسباب کې نقصان پېښېده، تر څو چې ملنګ او فقیر شو، او په ډېره خوارۍ او ذلّت سره مړ شو.

سَاُرْهِقُهٗ صَعُوْدًا ﴿۱۷﴾

ژر ده چې مکلّف به یې کړم په مشقّت عذاب سخت سره (یا) وبه یې خېژوم پر لوړ غره د اور باندې.

تفسیر: یعنې اوس هغه «ولید» څوی د «مغیره» ته ډېر په لوړه باندې ختل پاتې دي، او په خورا سختو مصائبو کې یې اخته کېدل په مخ کې دي، او په ځینو روایتونو کې راغلي دي چې «صعود» په دوزخ کې د یوه غره نوم دی، چې په هغه باندې کافران تل خېژول کیږي، او بیا د هغه له څوکې ځنې راښکته رغړول کیږي، چې دا هم بالذات یو قسم عذاب دی.

تنبیه: «ولید» یو ځلې د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په حضور مشرّف شو، دوی «ولید» ته د قرآنکریم څو آیتونه واورول، چې «ولید» د هغو له اورېدلو څخه لږ څه متأثّر شو، مګر ابو جهل یې وغولاوه، په قریشو کې یو شورماشور ونښت، چې که «ولید» مسلمان شي؛ نو کفارو ته به سخته خرابي پېښیږي، نو ځکه ګرد سره راټول شول، او د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په نسبت راز راز خبرې وشوې، ځینو ویل چې: شاعر دی، او ځینو کاهن او نور ویل،

«ولید» وویل چې: «زه پخپله په شعر او شاعرۍ کې پوه او ماهر یم، او د کاهنانو خبرې مې هم ډېر اورېدلې دي، خو دا قرآن نه شعر دی، نه سحر، او نه کهانت»، خلقو وویل: «آخر ستا فکر د هغه په نسبت څه دی؟»، ویې ویل چې: «ماته وار راکړئ چې زه څُرت ووهم»، په پای کې یې وچولی تریو او خوله یې ورانه کړه، او ویې ویل چې: «هیڅ شی نه دی، هغه کوډې دي چې له بابلیانو څخه نقل شوي دي»، حال دا دی چې ده پخوا له دې نه د قرآن د اورېدلو په وخت ویلي وو چې: دا نه کوډې دي، او نه د لېونیانو د خبرو په شان دي، بلکه د الله تعالی کلام دی، مګر یوازې د نورو خپلوانو د خوښولو لپاره یې وروسته له خپله ځانه هسې یوه خبره جوړه کړه، لکه چې وروسته د همدې په لوري اشاره شوې ده.

إِنَّهُۥ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾

بېشکه هغه فکر وکړ (چې څرنګه طعن وکړم په قرآن) او اندازه یې وکړه په زړه خپل کې. ووژلی شو (ملعون کړ شـو) څرنګه یې اندازه وکړه. بیا دې ووژلی شي (ملعون دې کړ شي) څرنګه یې اندازه وکړه (په طعن د قرآن او محمّد کې).

تفسیر: یعنې دې بدبخت «ولید» پخپل زړه کې خبره جوړه او داسې یې غوره کړه چې قرآن کوډې دي، الله تعالی دې دی غارت کړي او ملعون یې وګرځوي، او ودې وژني، دا یې څومره چټي او مهمل تجویز وکړ، بیا دې یې الله تعالی غارت کړي، او ملعون یې وګرځوي، او ودې وژني، چې ده د خپل قوم د جذباتو لحاظ داسې وکړ چې سم د هغوی له خوښې سره یې یوه هسې خبره ویله چې ګرد ترې خوښ شول.

ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَٱسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ﴿٢٥﴾

بیا یې وکتل. بیا یې مخ تریو کړ او وچولی (تندی) یې غوټه کړ (له کراهیته). بیا یې شا واړوله (له محمده) او غاړه یې وغړوله (له اسلامیته). نو ویې ویل: نه دی دا (قرآن) مګر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نـه). نه دی دا (قرآن) مګر خو خبره د بشر بني آدم ده.

تفسیر: یعنې «ولید» د کفّارو ټولنې ته وکتل، او خوله یې ورانه کړه، بیا یې په وینا شروع وکړه، تر څو لیدونکي وپوهېږي چې دی د قرآن په نسبت سخت کراهیت او انقباض لري، بیا یې هسې شا واړوله لکه چې د یوه منفور شي په نسبت وینا کوي، او حال دا دی چې پخوا یې د ده د حقّانیت په نسبت اقرار کړی وو، اوس دی د خپلوانو د خوښۍ لامله له هغې وینا څخه واوښت، او په ډېر غرور او تکبّر سره یې وویل چې: «بس بل شی نه دی، دا هغه سحر او جادو دی چې له پخوانیو نقل شوی راځي، او په یقین سره دا د سړي خبره ده چې د جادو په ډول لاره له ځوی، مېړه له ښځې، دوست له دوسته جلا کوي».

نو اوس الله أعظم شأنُه وأکرم برهانُه د ده د دغې وینا داسې تردید فرمایي:

سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾

(نو فرمایي الله) ژر به داخل کړم دی سقر (اور د دوزخ) ته.

تفسیر: یعنې ژر به هغه په اور کې واچوم، او د ده د عناد او تکبّر خوندونه به هغه ته وروڅکوم.

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا سَقَرُ ﴿۲۷﴾ لَا تُبْقِى وَلَا تَذَرُ ﴿۲۸﴾

او څه شي پوره كړى يې چې څه دى اور د سقر؟. نه پاتې كيږي (ترې هيڅ شى د غوښو بې له سوځولو) او نه پرېږدي (هډوكي بې له سوځولو نه).

تفسير: يعني د دوزخيانو هيڅ يو شى به داسې نه پاتې كيږي چې ونه سوځي، بيا له سوځېدلو څخه وروسته به په همغه خپل حال باندې هم نه پاتې كيږي، بلكه دويم ځلي به بيا پخپل هغه اصلي حالت باندې بېرته اوړي، او بيا سوځي، او دا سلسله به تل جاري پاتې كيږي.

لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿۲۹﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿۳۰﴾

سوځوونكى توروونكي دى (دغه اور بشره د كافرو) سرېو لره. په هغه (اور د سقر) باندې موكّلې دي نولس پرښتې.

تفسير: يعني د بشرې پوستكى او نور هغه شيان چې د انسان پر بدن په نظر راځي؛ ټول به وريژيږي او تك تور به اوړي، او د دوزخي حيثيت به بيخي خرابوي، شاه صاحب ليكي: لكه چې اوسپنه په اور كې سره شي، او تكه سره بربښي، د كافرانو بنـي آدمانو د ساقونو او د پنډۍ پوستكي او پردې به همغسې رابربښي، ځيني د ﴿لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ﴾ ترجمه داسې كوي: ظاهر كېدونكي خلقو لره، يا په نظر راتلونكى پر بدن باندې، ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾ «پر هغه اور د سقر باندې موكّلې دي نولس پرښتې»، يعني د دوزخ د انتظام لپاره هغه پرښتې لښكرې چې ټاكلې (مقرر) شوي دي؛ د هغوى مشرتوب او لار ښوونې ته نولس مشران مقرّر شوي دي.

وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحٰبَ النَّارِ إِلَّا مَلٰٓئِكَةً

او نه دي ګرځولي مونږ خازنانې موكّلانې د دوزخ مګر پرښتې (ډېرې قوّتناكې).

تفسير: د نولسو د شمېر له اورېدلو څخه كافرانو خندل، او ملنډې يې پرې وهلې، او ويل به يې چې: ځمونږ شمېر له زرګونو څخه زيات دى، نولس پرښتې پر مونږ باندې څه كولى شي؟ كه هغوى ډېر زور ولري؛ نو هرومرو ځمونږ د لسو تنو له مقابلې ځنې يوه پرښته نشي وتلى، يوه پهلوان د دوى له منځه وويل: «چې زه يواځې د دې نولسو پرښتو له منځه اوولسو تنو لره بس يم، د دوو نورو ساتنه ستاسې په غاړه ده»، نو په دې مناسبت دا آيت رانازل شو، يعني دوى خو په شمېر نولس دي، ولې پرښتې دي، بنيادمان نه دي، او د هرې يوې پرښتې قوّت دومره زيات دى چې د لوط عليه السلام ټبر او كلى يې په يوه لاس لكه چې ډوډۍ په تبې باندې پر بل مخ اړوي؛ واړول.

وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا

او نه دي ګرځولې مونږ (دا لږ) شمېر د دوى مګر فتنه ازموينه لپاره د هغو كسانو چې كافران شوي دي (چې استهزاء او ټوكې پرې كوي، چې دا څه عدد دى چې مقرر شوى دى؟).

تفسير: يعني د كافرانو د عذابولو لپاره د نولسو پرښتو شمېر پر يوه خاص حكمت باندې مبتني دى، او د دې شمېر له بيانولو څخه د منكرانو ازموينه مقصد ده، چې آيا د دې له اورېدلو څخه كوم يو ويريږي؟ او كوم يو پرې خاندي او ملنډې پرې وهي.

او بل موذكر د نولسو پرښتو وكړ، لپاره د دې:

لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَيَزْدَادَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِيْمَانًا وَّلَا يَرْتَابَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ۙ

تر څو چې یقین وکړي هغه کسان چې دوی ته ورکړی شوی دی کتاب (چې یهود او نصاری دي، ځکه چې د دوی په کتابونو کې د خازنانو د اور همدغه عدد وو)، او (بل لپاره د دې چې) زیات کړي هغه کسانو لره چې ایمان یې راوړی دی په محمد له اهل کتابو نه له جهته د ایمان، ایمان یې زیات کړي (او لپاره د دې) چې ونه کړي شک هغه کسان چې دوی ته ورکړی شوی دی کتاب او مؤمنان.

تفسیر: یعنې اهل د کتابونو ته دا شمېر لا ښخوا معلوم وو، لکه چې د «ترمذي» په یوه روایت کې راغلي دي، یا لږ تر لږه د نورو سماوي کتابونو په ذریعه به دومره پوهیدلي وي چې یوه پرښته څومره زور او قوّت لري، او حال دا دی چې نولس پرښتې هم دومره لږ شمېر نه دی، بله دا چې د تعذیب د انواعو په اعتبار ښايي چې مختلفې پرښتې پر دوزخ باندې مأموري وي، او دا کار یواځې د یوې پرښتې له لاسه پوره نه دی، په هر حال له دې بیان څخه د اهل کتابو په زړونو کې د قرآن د حقیت یقین پیدا کیږي، او د مؤمنانو په زړونو کې له دې ځنې د ایمان قوّت لا زیاتیږي، او د دې دواړو ډلو په زړونو کې د پاک قرآن په بیان کې هیڅ یو شک اوتردید او اشتباه نه پاتې کیږي، او نه مؤمنان د کافرانو په دې مسخرو او ملنډو باندې تېروځي او غولیږي، او بل مو ذکر د نولسو پرښتو وکړ لپاره د دې:

وَلِيَقُوْلَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْكٰفِرُوْنَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا ؕ

او چې ووایي هغه کسان چې په زړونو د هغوی کې مرض ناروغي (د نفاق) ده، او (ووایي) کافران: څه شی اراده کړې ده الله پر دې شمېر (د ملائکو) سره له جهته د مثاله.

تفسیر: له ﴿الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ﴾ څخه منافقان یا ضعیف الایمان سړي مراد دي، او له «کافرون» څخه ښکاره منکران مطلب دي، یعنې د نولسو له بیان ځنې مقصد څه وو؟ داسې ناموزونه خبره څوک منلی شي؟ (العیاذ بالله).

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ

همداسې (په شان د ګمراه کولو د منکرانو) ګمراه کوي الله هر هغه څوک چې اراده وفرمایي د ضلالت یې، او سمه لاره ښیي هر هغه چاته چې اراده وفرمایي (د هدایت یې).

تفسیر: یعنې له یوه شيز ځنې یو بد استعداده سړی ګمراه کیږي، او یو سلیم الطبع انسان لاره مومي، څوک چې غواړي کومه خبره ونه مني؛ نو خامخا ښه خبره په بدې باندې اړوي، او له هغې څخه مسخرې او ملنډې جوړوي، او د هر چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره او ایمان وي؛ نو د هغه له اورېدلو څخه د ده ایمان ټینګیږي، او یقین یې ترقي کوي.

وَمَا يَعْلَمُ جُنُوْدَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ ؕ

او نه پوهیږي په لښکر د رب ستا مګر همدغه.

تفسیر: یعنې د الله تعالی د بې شمېرو لښکرو شمېر یواځې هغه ته معلوم دی، دا نولس تنه پرښتې خو یواځې د دوزخ د کارکوونکیو پرښتو مشرانې دي.

وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿۳۱﴾

او نه دی دا (سقر، جهنّم) مگر خو ذکر پند دی خلقو ته (چې پرې پند ونیسي).

تفسیر: یعني د دوزخ ذکر یواځې د عبرت پند او نصیحت لپاره دی، تر څو د هغه د احوالو له اورېدلو څخه خلق د الله تعالی له غضبه وویرېږي، او د هغه له نافرمانی څخه مخ واړوي.

كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿۳۲﴾ وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ ﴿۳۳﴾ وَالصُّبْحِ اِذَآ اَسْفَرَ ﴿۳۴﴾ اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ ﴿۳۵﴾

نه ده داسې (چې څوك به انکار و کړي له سقره) او قسم دی په سپوږمۍ باندې. او په شپې باندې کله چې شا واړوي. او په گهیځ (سحر) باندې کله چې روڼ شي؛. بېشکه دا (اور د سقر) خامخا (یو له بلاگانو) لویو څخه دی.

تفسیر: یعني هغه خورا لوی وېروونکي او ډېر عظیم الشأن شیان چې په قیامت کې ظاهر کېدونکي دي؛ دوزخ له هغو لویو شیانو څخې یو شی دی.

نَذِيْرًا لِّلْبَشَرِ ﴿۳۶﴾ لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَّتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ ﴿۳۷﴾

وېروونکې دی (سقر) بشر بني آدمانو لره. هغه چا لره چې غواړي له تاسې څخې چې وړاندې شي (نېکۍ، جنّت ته په ایمان سره) یا وروستی شي (شرور ته په کفر سره).

تفسیر: که وړاندې لاړ شي؛ د نېکۍ یا د جنّت په لوري درومي، که بېرته پاتې شي؛ په بدئ اخته کیږي، یا په دوزخ کې لوېږي.

كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ ﴿۳۸﴾ اِلَّآ اَصْحٰبَ الْيَمِيْنِ ﴿۳۹﴾ فِيْ جَنّٰتٍ ۛ يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿۴۰﴾ عَنِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۴۱﴾

هر نفس په سبب د هغه چې کړی يې وي؛ گرو، بندي به وي (په سقر کې). مگر خو خاوندان د ښي لاس. وي به په جنتونو کې چې پوښتنې به سره کوي يو له بل. له حال د مجرمانو (گنهگارانو).

تفسیر: یعني هغه خلق چې د میثاق په ورځ کې د آدم علیه السلام د شا له ښي لوري څخه وتلي وي، او په دنیا کې يې هم ښې چارې کړي وي، او په سمه لاره تللي وي، او په موقف کې د عرش په ښي خوا چېرې چې جنّت وي؛ ودرېږي، او په همغه طرف رهي کیږي، او د هغوی عملنامې هم په ښي لاس کې ورکړی شوي وي؛ نو دا خلق نه یواځې له قیده او رنځ څخه خوشې دي، بلکه د جنّت په باغونو کې خوښ، خوشاله، او په خپل واك سره گرځي، او په خورا بېفکرئ او فارغ البالي سره له خپلو نورو ملگرو یا پرښتو څخه د گنهگارانو احوال پوښتي، چې هغوی چېرې دي؟ چې دلته نه ښکاري؟.

مَا سَلَكَكُمْ فِيْ سَقَرَ ﴿۴۲﴾

(نو وبه وايي مؤمنان منکرانو ته داسې چې:) څه شي داخل کړي يئ تاسې (ای منکرانو) په دوزخ کې.

تفسیر: یعني کله چې واوري چې گنهگاران په دوزخ کې اچولي شوي دي؛ نو دوی د دې گنهگارانو په لوري متوجّه کیږي، او داسې پوښتنې ترې کوي چې تاسې سره له پوهنې او عقل څرنگه د دوزخ په اور کې لویدلي يئ؟.

قَالُوْا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّيْنَ ۝ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِيْنَ ۝ وَكُنَّا نَخُوْضُ مَعَ الْخَآئِضِيْنَ ۝
وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ۝ حَتّٰى اَتٰىنَا الْيَقِيْنُ ۝

وبه وايي (مجرمان په ځواب د مؤمنانو کې چې) نه وو مونږ (په دنيا کې) له لمونځ کوونکيو څخه. او نه وو مونږ چې طعام خواړه مو ورکړي وی مسکينانو ته. او وو مونږ چې ننوتلو شغل مو کاوه په (باطلو) خبرو سره له ډېرو خبرو کوونکيو. او وو به مونږ (په دنيا کې) چې دروغ به مو ويل په ورځ د جزاء (قيامت) باندې. تر هغه پورې چې راغله مونږ ته (هغه) يقيني خبره (مرګ).

تفسير: يعنې نه يې د الله تعالی حق وپېژنده، او نه يې د بندګانو خبر واخيست، هو ! د نورو خلقو په شان به يې د حق په خلاف بحثونه کول، او په بدو صحبتونو کې کېناسته، تر څو د شکوکو او شبهاتو په دلدل کې کېواته، او له ګردو څخه لويه خبره دا ده چې د هغوی باور نه وو چې د انصاف ورځ به هم راتلونکې وي، او تل به هغو رښتيا خبرې دروغ ګڼلې، تر څو چې د مرګي په کنده کې ولوېده، او پخپلو سترګو يې وليده، او په هغو ګردو خبرو چې دروغ يې بللې پوره، باور وشو.

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشّٰفِعِيْنَ ۝

(نو فرمايي الله) پس نفع ګټه به ونه رسوي دوی ته شفاعت د سپارښت کوونکيو.

تفسير: د کافرانو په حق کې به هيڅوک سپارښت ونه کړي، او که يې وکړي؛ نه به منلی کيږي.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِيْنَ ۝

پس څه شوي دي په دوی باندې چې له تذکره پنده (قرآنه) مخ ګرځوونکي دي.

تفسير: يعنې سره له دې چې دا مصيبتونه د دوی په مخ کې دي، او ښه پندونه هم اوري، خو هيڅ نه متأثر کيږي، بلکه د هغوی له اورېدلو څخه هم غاړه غړوي.

كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنْفِرَةٌ ۝ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ۝

ګواکې دوی (صحرايي خره) ګوره خر دي تښتېدونکي. چې تښتي له ځمري (يا له غال مغال) څخه.

تفسير: يعنې د حق او حقيقت د شورماشور له اورېدلو څخه، او د الله تعالی د ځمريانو له غړمبېدلو څخه لکه وحشي خره لرې تښتي.

بَلْ يُرِيْدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّؤْتٰى صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ۝

بلکه غواړي هر يو سړی له دوی نه دا چې ورکړی شي ده ته پاڼې خورې شوې (په متابعت د محمد کې).

تفسير: يعنې نه غواړي چې د پيغمبرانو خبرې واوري، بلکه له دوی څخې د هر سړي غوښتنه دا ده چې پخپله په ده باندې د الله تعالی صحيفې رانازلې شي، او دی هم پيغمبر وپېژنده شي، لکه چې د الأنعام سورت په پينځلسمه رکوع (۱۲۴) آيت ځمونږ دغه تفسير کې راغلي دي: ﴿حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ اُوْتِىَ رُسُلُ اللّٰهِ﴾.

كَلَّا ۖ بَل لَّا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾

داسې نه ده (ور به نه کړی شي دوی ته دا پاڼې) بلکه نه ويرېږي دوی له (عذابه د) آخرت څخه.

تفسیر: يعنې هيڅکله به داسې نه کيږي، ځکه چې نه په هغو کې دا لياقت شته، او نه د دې خبرې د اجراء لپاره څه اړه او ضرورت دی، يعنې که چېرې دغه پاڼې هم دوی ته ورکړی شي؛ نو بيا هم دوی ايمان نه راوړي، نو پس څنګ کول د دوی له ايمانه په سبب د نه راتللو د کاغذونو سره نه دي، بلکه دوی نه ويرېږي له عذابه د آخرته.

كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾

نه ده داسې چې دوی وايي (قرآن ته چې سحر کهانت دی)، بېشکه دا (قرآن) تذکره پنده دی.
پس هر هغه څوک چې غواړي پند دې واخلي له دغه (قرآن).

تفسیر: يعنې داسې له سره نشي کېدی چې هر يوه ته بېل بېل کتاب ورکړ شي، همدا يو کتاب پاک قرآن د پند لپاره بس او کافي دی، ﴿فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ﴾ «پس هر هغه څوک چې غواړي؛ پند دې واخلي له دغه قرآن څخه».

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ

او نه اخلي پند (له قرآنه) دوی مګر که اراده وفرمايي الله (د هدايت يې).

تفسیر: يعنې د الله تعالی غوښتل او نه غوښتل اګر که د ده په حکمت باندې مبني دي، چې هيڅ يو بشر په هغه باندې احاطه نشي کولی؛ همدی د هر سړي استعداد او لياقت په ښه ډول سره پېژني، او سم له هغه ورسره معامله کوي.

هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

همغه (الله) دی اهل (وړ) د وېرې (چې ترې وويرېږو)، او اهل د ښښنې (چې ښښنه ترې وغواړو).

تفسیر: يعنې سړی هومره ګناه چې وکړي، خو هر کله چې د تقوی په لارې باندې لاړ شي، او له الله تعالی څخه وويرېږي؛ نو دی به يې ګرد ګناهونه وښښي، او د هغه توبه به ومني، ځکه د الله تعالی نه وېره پکار ده؛ او هم دی ښښنه او مغفرت کوي.

تمّت سورة المدّثر بمنّه وتوفيقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الْقِيَامَةِ

«د (القيامة) سورت مكي دی، (۴۰) آيته او (۲) ركوع لري، په تلاوت كې (۷۵) او په نزول كې (۳۱) سورت دی، وروسته د (القارعة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

لَآ اُقۡسِمُ بِيَوۡمِ الۡقِيٰمَةِ ①

قسم خورم زه په ورځې د قيامت باندې.

تفسير: يعنې د قيامت د ورځې امكان د عقل له مخې او متيقن الوقوع كېدل يې د داسې مخبر صادق په وينا سره ثابت شوي دي چې د هغه په صدق باندې قطعي دلائل قائم دي، زه په هغه باندې قسم خورم چې تاسې په يقين وروسته له مړينې څخه بيا ژوندي كېږئ، او ضرور به د ښو او د بدو حساب كېږي.

تنبيه: اسلامي شريعت مسلمانانو ته پرته (علاوه) له الله تعالى پر بل شي باندې قسم يادول حرام كړي دي، خو د الله تعالى شان له بندګانو څنې جلا او بېل دی، هغه لوی ذات پرته له خپل ځان څخه په بل باندې هم قسم يادوي، او عمومًا پر هغه شيانو باندې قسم يادوي چې د ده په نزد محبوب يا نافع يا وقيع او مهتم بالشأن وي، يا مقسم عليه لپاره په ډول د شاهد او حجّت ودراوه شي، دلته د قيامت په ورځ قسم خوړل د هغه د نهايت وقع او مهتم بالشأن او عظمت له حيثيته دی، او په هغه مضمون باندې يې چې قسم ياد كړی دی؛ د هغه مناسبت ښكاره دی، ځكه چې د بعث او د مجازاتو ظرف همدغه قيامت دی، والله تعالى أعلم.

وَلَآ اُقۡسِمُ بِالنَّفۡسِ اللَّوَّامَةِ ②

او قسم خورم زه په نفس ملامت كوونكي (ځان خپل لره په خرابۍ باندې، اګر كه كوښښ يې كړی وي په نېكو كارونو. ځواب د قسم دا دی چې خامخا به ژوندی كړی شئ دويم وار).

تفسير: محققينو ليكلي دي چې: د سړي نفس يو شی دی، خو همغه يو نفس د دريو حالاتو په اعتبار درې نومونه لري:

(۱): كه نفس د علوي عالم په لوري مائل وي، او د الله تعالى په عبادت او اطاعت كې خوښي ورته حاصله وي، او د شريعت په پيروي كې يې اطمينان او تسلي په برخه وي؛ نو دې نفس ته «مطمئنّة» وايي، لكه چې د (۳۰ جزء د الفجر سورت په (۲۷) آيت) كې يې لولو: ﴿يٰۤاَيَّتُهَا النَّفۡسُ الۡمُطۡمَئِنَّةُ ۞ ارۡجِعِيۡۤ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرۡضِيَّةً﴾.

(۲): كه نفس د سفلي عالم په لوري مايل وي، او په دنيوي لذّاتو، غوښتنو او خواهشونو كې مبتلا او اخته وي، او د بدۍ په لوري يې رغبت او د شريعت له اطاعته مباعدت خوښوي؛ نو دی نفس ته (امارة) وايي، ځكه چې هغه سړي ته امر وركوي چې په بدو چارو كې مشغول او بوخت شي، لكه چې (د ۱۳ جزء د يوسف عليه السلام سورت په اوومه ركوع (۵۳) آيت كې) څمونږ دغه تفسير كې راغلي دي: ﴿وَمَآ اُبَرِّئُ نَفۡسِيۡ ۚ اِنَّ النَّفۡسَ لَاَمَّارَةٌ ۢ بِالسُّوۡٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيۡ﴾.

(۳): دریم نفس کله د عالم سفلي په لوري میلان کوي، او په شهوت او غضب کې اخته کیږي، او کله د عالم علوي په لوري رُجحان غوره کوي، او له ګردو خرابو شیانو څخه لرې تښتي، او که کومه خرابي یا تېرواته ترې وشي؛ نو په هغه باندې شرمیږي، او خپل ځان ملامتوي، نو دې نفس ته «لوامة» وايي.

دلته يې په نفس «لوّامې» باندې قسم یاد کړ، چې که د چا فطرت صحیح وي؛ نو دی پخپله د خپل نفس له لوري په دنیا کې په خرابۍ او تقصیراتو باندې ملامتي اړوي، او همدا شی دی چې پخپل خورا لوی او ښه او بهتر صورت سره په قیامت کې به راځر ګندیږي.

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُ ۝٣

آیا ګمان کوي (کافر) انسان چې له سره به نه ټولوو مونږ (خواره واره) هډوکي د ده (لپاره د ژوندون په ورځ د قیامت)؟.

تفسیر: یعنې کافر انسان داسې خیال کوي چې تر هډوکي پورې هم مات او ګوډ او خواره واره شوي دي، او د هغو وړو کې بڅر کې هم په خاورو او نورو کې ګډوډ شوي دي، نو ښه، اوس به هغه څرنګه یو ځای کیږي؟ او بیا به په څه ډول سره جوړ او پیوندیږي؟ داسې خو ډېر سخت او محال ښکاري، داسې نه ده چې مونږ به جمع نه کړو خواره واره شوي هډوکي د ده.

بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُ ۝٤

هو ! (بلکه جمع به یې کړو) حال دا چې قادر یو مونږ په دې باندې چې برابر ټول کړو هډوکي او بندونه د ګوتو د ده.

تفسیر: یعنې مونږ خو د ګوتې بندونه هم جوړولی شو، د بندونو تخصیص ښایي د دې لامله وي، چې دا د بدن له اطرافو څنې دی، او د هر څیز تکمیل د هغه په اطرافو باندې کیږي، لکه چې ځمونږ په محاورو کې هم په داسې مواردو کې داسې ویلی کیږي چې: ځما بندونه خوږیږي، او له هغه څخه مراد ګرد بدن وي، بلې دا چې په بندونو کې سره د هغو وړو کې توبه د صنعت رعایت زیات دی، او عادتاً ډېر سخت او نری کار دی، نو ځکه هغه څوك چې په سخت کار باندې قادر وي؛ نو هغه په آسان کار باندې په اولی طریقه سره قادر دی، او یا مراد دا دی چې: مونږ پدې قادر یو چې د ده ګوتې د خېړې او د خنګرې په څېر وګرځوو، چې بیا ترې هغسې فائدې نشي اخیستلی، چې اوس یې ترې اخلي، ځکه چې هره ګوته بېله بېله ده.

بَلْ يُرِيدُ الْإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ۝٥ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ۝٦

بلکه اراده لري (کافر) انسان چې دروغ ووايي (په هغه څیز باندې چې) مخ کې د ده دی (له قیامت او حسابه). پوښتنه کوي (کافر انسان استهزاءً چې) کله به وي (ورځ د) قیامت؟.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې له قیامت څخه انکار کوي، او دویم ځلي ژوندون محال ګڼي؛ د هغه سبب دا نه دی چې دا خبره ډېره مشکله ده، او د الله تعالی کامل قدرت او نبيې ښکاره نه دي، بلکه بني آدم غواړي چې د قیامت له راتګه پخوا پخپل راتلونکي عمر کې چې پاتې دی بالکل بیباك او بې پروا شي، او په فسوقو او فجورو کې مشغول پاتې وي، نو ځکه له داسې خیال څخه یې زړه تل په ډډه ګرځي، چې ترې عیش منغص نشي، او په لذّت کې یې څه خلل ونه لویږي، بلکه د استهزاء او تعنّت او د سپین سترګۍ له مخې پوښتنې کوي چې ښه خانه ! هغه ستاسې قیامت به کله راځي؟ که په رښتیا سره راتلونکی وي؛ نو میاشت او کال او نېټه یې په ښکاره ډول سره راوښیه !.

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۝٧ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۝٨

كله چې خړې، متحيّرې شي سترګې له هيبته. او توره شي سپوږمۍ (رڼا يې لاړه شي).

تفسير: يعنې د حيرت او وېرې لامله يې سترګې خړې پاتې شي، او لمر به هم سر ته ډېر نژدې راشي، او سپوږمۍ بې نوره شي، سپوږمۍ يې ځکه جلا ذکره کړه، چې عربو د قمري حساب لامله هغې ته په ډېر زيات اهتمام سره کتل، او د هغې له احواله به تل خبر وو.

وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝٩ يَقُولُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ۝١٠ كَلَّا لَا وَزَرَ ۝١١ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۝١٢

او جمعه شي لمر او سپوږمۍ (له طرفه د مغربه په قيامت کې، يا جمع شي په توروالي کې په تلو د رڼا د دواړو سره، يعنې په بې نورۍ او تت والي کې به دواړه سره شريک او مله وي). نو وبه وايي (کافر) انسان په دغه ورځې کې: چېرته ځای د تېښتې شته؟. (نه دی مناسب طلب د تېښتې) نشته ځای د پناه. خاص رب ستا ته په دغې ورځې کې ځای د قرار د خلقو دی (نو حساب به ورسره وکړی شي، او جزاء به ورکړه شي).

تفسير: يعنې اوس خو وايي چې هغه ورځ چېرې ده؟ او په هغه وخت کې به له وېرې بد حواس کيږي، او داسې به وايي چې نن زه چېرې وتښتم؟ او په کوم ځای کې پټ شم؟ نو داسې ارشاد به کيږي: چې نن نه د تښتېدلو موقع ده، او نه د پوښتنې وخت، نن هيڅ يو طاقت هم تاسې نشي خلاصولی، اونه پناه درکولی شي، نن ګرد د خپل پروردګار په مخ کې حاضريږي، او د هغه د عدل او انصاف په مخ کې ودريږي، او هغه هره فيصله چې وغواړي؛ د هر چا په حق کې يې کوي.

يُنَبَّأُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ۝١٣

خبر به کړ شي انسان په دغې ورځې (د قيامت) کې په هغو (اعمالو) چې مخ کې يې ليږلي دي (نېک وي که بد) او (په هغو اعمالو چې) وروسته يې پرې ايښي وي (نېک وي که بد).

تفسير: يعنې ګرد پخواني او وروستني اعمال ښه وي که بد وي؛ هغه ته ورښکاريږي (ښکاريږي)، او پرې پوهيږي.

بَلِ الْإِنسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۝١٤ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ۝١٥

بلکه انسان په ځان خپل باندې حجّت لېدونکی شاهد دی. اګر که وړاندې کړي عذرونه خپل (قبول به نشي).

تفسير: زياترو مفسرينو د دې تعلّق له ﴿يُنَبَّؤُا الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ﴾ الآية ـ سره اخيستی دی، يعنې په ورښوولو باندې هم موقوف نه دی، انسان به پخپل احوالو باندې پخپله مطلع وي، که څه د طبيعت په اقتضاء سره دوی هلته هم بهانې جوړې کړي، او راز راز حيلې وروړاندې کړي، لکه چې کافران به وايي: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ بلکه دلته په دنيا کې هم هغه انسان چې د هغه ضمير بالکل مسخ شوی نه وي؛ پخپل حال باندې په ښه ډول سره پوهيږي، اګر که د نورو په مخ کې حيلې او بهانې جوړې کړي، او د هغه به مخالفت کې ډېر کوښښ وکړي.

لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَاْنٰهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهٗ ﴿١٩﴾

مه خوځوه په دې (قرآن) سره (ای محمده ! پخوا له وحي) ژبه خپله چې تعجیل به کوې په دې (قرائت سره). بېشکه پر مونږ باندې دي جمع کول یې (په سینه ستا کې) او لوستل یې (په ژبه ستا). بیا مو کله چې ولوست دا؛ نو متابعت کوه ته د لوستلو د ده (غوږ ورته نیسه). بیا بېشکه په مونږ باندې دي ښکاره بیانول د هغه (په اعتبار د فهم سره).

تفسیر: کله چې به جبریل علیه السلام د الله تعالی له لوري د قرآن وحي راوړه، د جبریل علیه السلام له لوستلو سره به یو ځای ځمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هم هغه لوسته، چې ژر یې یاد او زده یې کړي، او د جبریل علیه السلام له تللو څخه وروسته وحي یې په ښه ډول په یاد پاتې وي، مګر په دې صورت کې دوی ته ډېر تکلیف پېښېده، کله به چې دوی هغه ړومبی کلمه لوستله؛ دویمه کلمه به د دوی په فهم کې په ښه ډول سره نه راتله، او د هغو په پوهېدلو کې به هم دوی ته لږ ډېر دقّت پېښېده، نو ځکه الله تعالی وفرمایل چې: په دې وخت کې ستا د ژبې د خوځولو او لوستلو هیڅ ضرورت نشته، تاسې بالکل د زړه له کومې د وحي اورېدلو ته متوجه شئ !، او داسې اندېښنه مه کوئ چې دا به مې نه یادیږي، او بیا به یې څرنګه ولولم؟ او خلقو ته به یې په څه ډول وپوهوم؟ د هغو ګردو تورو ستاسو په ټټر (سینه) کې حرف په حرف ټولول او ستاسې له ژبې څخه د باندې راایستل، او په خلقو یې لولول ځما کار دی، کله چې پرښته پاک قرآن ځما له لوري تاسې ته ولولي؛ نو تاسې چپ اوسئ !، پوه او ښه یې واورئ !، د هغه اورېدل، د هغه یادول، او د هغه علومو او معارفو ورونه درخلاصول، او ستاسې له ژبې څخه نورو ته د هغه رسول، او روښانول؛ دا ګرد ځمونږ له کارونو څخې دي، وروسته له دې څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم له جبریل علیه السلام سره یو ځای لوستل پرېښودل.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّوْنَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُوْنَ الْاٰخِرَةَ ﴿٢١﴾

نه دي داسې (لکه چې انکار کوي کفّار له بعثه)، بلکه خوښوئ تاسې ځغلېدونکې (ژر فاني کېدونکې دنیا). او پرېږدئ تاسې آخرت (چې باقي او وروسته راتلونکی دی، او د هغه لپاره هیڅ عمل نه کوئ).

تفسیر: یعنې ستاسې دا د قیامت او د نورو حقائقو انکار کول هیڅ یو په کوم یوه صحیح دلیل باندې مبني نه دي، بلکه د دې سبب د دنیا انهماک دی، کله چې دنیا نقدي او ژر رسېدونکی شی دی؛ نو ځکه یې تاسې غواړئ، آخرت تاسې پور ګڼئ او پرېږدئ یې، او وایئ چې: د هغه رارسېدل لرې دي.

وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾

ځینې مخونه (یعنې د مؤمنانو به) په دغې ورځې (د قیامت) کې ښایسته تازه روښانه وي. خاص ذات د رب خپل ته به کتونکې وي.

تفسیر: دا د آخرت بیان دی، یعنې د مؤمنانو څېرې به په دې ورځې کې ډېرې روښانه ځلېدونکې تر او تازه او ډېرې خوښې او بشاشې وي، او د دوی سترګې به د حقیقي محبوب په لقاء او کتلو سره رڼې وي، له قرآنکریم او متواترو احادیثو څخه په یقیني ډول سره معلوم شوي دي چې په آخرت کې به د الله تعالی لیدنه وي، خو ګمراهان له دې څخه منکر دي، ځکه چې دا نعمت د هغوی په برخه کې نه دی.

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾

او ځيني مخونه (يعني د کفّارو) په دغې ورځې (د قيامت) کې به تريو بدخېره وي. يقين به کوي چې کاوه شي، واقع کيږي په دغو (مخونو) باندې دوی ته بلا لويه چې ماتوونکې وي هډوکي د شا لره. نه ده داسې (چې دنيا خوښوي پر آخرت) کله چې ورسيږي (سا) هډوکي د ستوني ته.

تفسير: يعني باور لري چې هغه ناکاره معامله کېدونکې ده، او هغه عذاب د ګاللو دی چې بالکل به ملا ماتوونکی وي.

﴿كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ﴾ «نه ده داسې چې دنيا خوښوي پر آخرت، کله چې ورسيږي ساه هډوکي د ستوني ته»، يعنې آخرت لرې مه ګڼئ، ځکه چې موت د دې سفر ړومبنی منزل دی، چې هغه ډېر نژدې له همدې ځايه د نورو منزلونو په تللو باندې شروع کيږي، تر څو چې وروستني منزل ته ورسيږي، ګواکې د هر سړي مرګ هغه لره د لويې ورځې (قيامت) يوه وړوکې نمونه ده، هر کله چې د مريض روح ګرد سره غونډ شي، او چنغړک هډوکي د تټر او ورمېږ ته ورسيږي، او سا يې په مرئ کې ونښلي؛ نو وپوهېږه چې د آخرت منزل يې شروع شو.

وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾

او وبه ويلی شي (يعنې وبه وايي هغه څوک چې چاپېر له مريضه دی) څوک دی دم کوونکی (په هغه رنځور باندې چې جوړ شي، او روح يې بېرته ور وګرځي)؟. او يقين وکړي (هغه مريض) چې بېشکه په ده (باندې راغلی) دی وخت د فراق جدايي (له دنيا او خپلوانو).

تفسير: د داسې مأيوسئ په وخت کې د طبيبانو او ډاکټرانو له لاسه هيڅ شی نه وي پوره، کله چې خلق له ظاهري علاج او تدبير څخه عاجز شي؛ نو د دم او دعاء په فکر کې لويږي، او يو له بل سره وايي: «خانه ! کوم داسې ښه سړی راولئ، چې په دې رنځور څه دم او دعاء وکړي.

﴿وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ﴾ «او يقين وکړي هغه محتضر چې بېشکه په ده باندې راغلی دی وخت د فراق جدايي له دنيا او خپلوانو»، يعنې مړ کېدونکی به وپوهيږي چې بېشکه په دې اوس له ګردو عزيزانو او اقاربو او محبوبو او مألوفو شيانو څخه بېلېدونکی دی، يا يې دا مطلب چې سا يې له بدنه تلونکې ده.

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾

او تاويږي يوه پُنډۍ (د ده) له بلې پُنډۍ (د ده) سره (له هيبته د مرګ).

تفسير: يعنې په ځينو اوقاتو کې د موت د سکراتو لامله يوه پُنډۍ له بلې پُنډۍ سره لګيږي، او هم د بدن د لاندنۍ برخې څخه د روح د تعلق له منقطع کېدلو څخه وروسته د پنډيو خوځول او يوه له بلې څخه بېلول به د ده په واک کې نه پاتې کيږي، نو ځکه يوه پُنډۍ له بلې پُنډۍ څخه بېواکه لويږي، ځيني اسلاف وايي چې: د عربو په محاورو کې «ساق» کنايه ده له سخت مصيبت څخه، نو په دې تقدير به د دې آيت ترجمه داسې کيږي: «يوه سختي به له بلې سختۍ سره يو ځای کيږي»، ځکه چې مړ کېدونکي ته په دې وخت کې دوه سختې وروړاندې کيږي، يوه دا چې له دنيا څخه داسې درومي چې مال او اسباب، اهل او عيال، کور او کهول، جاه او حشم ګرد څخه پاتې کيږي، غليمان پرې خوښيږي، او پيغورونه ورکوي، او خپلوان يې خفه کيږي، او په رنځ او خفګان کې لويږي، بله يې له دې څخه ډېره لويه او وېروونکې ده، چې هغه د قبر او آخرت هسې پېښې او احوال دي چې د هغه کيفيت په بيان نشي راتلی، يعنې سختۍ د دنيا د آخرت له سختيو سره يو ځای کيږي.

اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَىِٕذِ ٍالْمَسَاقُ ﴿۳۰﴾

په لوري د رب ستا په دغې ورځې کې ورتله دي (د ټولو مخلوقاتو لپاره د مجازاتو).

تفسير: يعنې د آخرت د سفر ابتداء له دې ځاى څنې ده، ګواکې اوس د بنده راښکوول د خپل پروردګار په لوري شروع شو.

فَلَاصَدَّقَ وَلَاصَلّٰى ﴿۳۱﴾ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿۳۲﴾ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ يَتَمَطّٰى ﴿۳۳﴾

بيا يې يقين ونه کړ (په مؤمن به باندې)، او نه يې لمونځ وکړ. مګر دروغجن يې وشمېره (قرآن لره)، او مخ يې وګرځاوه (له ايمانه). بيا لاړ اهل خپل ته (له مجلس نه) په تکبّر سره.

تفسير: يعنې د رښتين ګڼلو او باور لرلو په ځاى پيغمبران دروغجن شمېري، او د لمانځه کولو او د الله تعالى په لوري د متوجّه کېدلو په ځاى تل له هغه څنې غاړه غړوي، او په دې باندې يوائې اکتفاء نه کوي، بلکه په خپل تکبّر او غرور د خپلو متعلّقينو او خپلوانو په لوري ځي، او داسې راښکاروي چې لکه کوم ښه لوى کار او ډېره مېړانه او د پوهنې کار يې کړى دى.

اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿۳۴﴾ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ﴿۳۵﴾

وړ لايقه ده تاته (اى کافر انسانه هغه شى چې بد يې بولې سختي د مرګ). پس وړ لايقه ده (هغه شى چې بد يې بولې چې سختي د قبر ده). بيا وړ لايقه ده تا لره (هغه شى چې بد يې بولې چې سختي د ورځې د قيامت ده)، پس وړ لايقه ده (تا لره هغه شى چې بد يې بولې چې همېشه عذابېدل ستا دي په دوزخ کې).

تفسير: يعنې اى بدبخته ! اوس ستا د هلاکت، افسوس او کمبختي وار دى، يو ځلې نه بلکه څو څو ځلې اوس پاتې خرابي پر خرابۍ او تباهي پر تباهى ده، پرته له تانه به بل هيڅوك د الله تعالى د نوې نوې سزا وړ او مستحق نه وي.

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى ﴿۳۶﴾

آيا ګمان کوي (کافر) انسان چې پرې به ښود شي دى چټې (بېکاره) بې قيده مهمله بېکاره.

تفسير: يعنې آيا بني آدم داسې ګڼي چې دى به همداسې چټې بېکاره او مهمل پرې ښود شي؟ او د امر او نهي هيڅ يو قيد به په ده باندې نه وي؟ يا له مړينې څخه وروسته به بيا نه ژوندى کيږي؟ او له ده څخه به د نېکيو او د بديو ګرد شمېر نه اخيست کيږي؟ او هيڅ حساب او کتاب به ورسره نه کيږي.

اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّنْ مَّنِيٍّ يُّمْنٰى ﴿۳۷﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ﴿۳۸﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿۳۹﴾ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى ﴿۴۰﴾

آيا نه وو دغه (انسان اول) يو څاڅکى له مني څخه چې تويوه شي (اچوه شي پر رحمونو د ښځو کې)؟. بيا وو دى يوه ټوټه د وينو؛ نو پيدا کړ الله (اندامونه يې) پس برابر کړ (صورت يې او روح يې پکې وپوکول). نو پيدا يې کړ لـه هغه (اوبو د مني) څخه جوړه (دوه صنفه) نارينه او ښځه. آيا نه دى دغه (ذات) قدرت لرونکى کوونکى د دغو افعالو، قادر په دې باندې چې ژوندي کړي مړي؟ (بلکه ښه قادر دى).

تفسير: يعنې انسان له نطفې څنې د غوټه شويو وينو په شکل ګرځي، بيا الله تعالى د دې د پيدايښت ګرد مراتب پوره کوي، او انسان ترې جوړوي، او ټول ظاهري اعضاء او باطني قوتونه يې برابروي، او د يوې بېځانې نطفې څنې يو عاقل انسان جوړوي، او هم له همدې نطفې څنې دوه ډوله (قسمه) بني آدم پيدا کوي، چې د دوی د هر يو ظاهري او باطني خصوصيات سره بېل وي، آيا هغه مطلق قادر چې له اوله يې ګرد خلق په داسې يو حکمت او قدرت سره پيدا کړي وي؛ بيا په دې باندې قادر نه دی چې دوی بيا راژوندي کړي؟ (سبحانک اللهمّ فَبلى !»، پاک دی ستا ذات ای الها !، ولې به يې نه پيدا کوې؟ ته بېشکه قادر يې.

تمّت سورة القيامة بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُوْرَةُ الدَّهْرِ

«د (الدّهر) سورت مکّي دی، (۳۱) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۶) او په نزول کې (۹۸) سورت دی، وروسته د (الرّحمان) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

هَلْ أَتٰى عَلَى الْإِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُوْرًا ①

آیا راغلی دی (یعني په تحقیق سره راغلی دی) پرانسان څه وخت له زمانې څخه چې نه وو دی یو شی یاد کړی شوی (په یوه نامه سره).

تفسیر: بېشکه پر انسان باندې داسې یو وخت تېر شوی دی چې هیڅ نوم او نښه یې نه وه، بلکه یو غیر مذکور په انسانیت څیز وو، او یو جز وو له اجزاوو د عناصرو او د نطفې، بیا یې څومره مدّت طي کړ چې د نطفې په شکل کې راووت.

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ

بېشکه پیدا کړی دی مونږ انسان له نطفې څخه چې ګډوډه شوې ده (د نر او د ښځې).

تفسیر: یعنې د نارینه او د ښځې د دوو ډولو اوبو څخه یې پیدا کړ.

تنبیه: د (امشاج) معنی مخلوط دی، نطفه د هغو غذاوو خلاصه ده، چې له مختلفو شیانو څخه روغه ده، نو ځکه د ښځې له اوبو څخه پرته (علاوه) یواځې همغه یو اوبو ته هم (امشاج) وایه شي، او پیدا کړ مونږ دغه انسان لره په دغه حال کې چې:

نَّبْتَلِيْهِ فَجَعَلْنٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ② إِنَّا هَدَيْنٰهُ السَّبِيْلَ إِمَّا شَاكِرًا وَّإِمَّا كَفُوْرًا ③

ازمایو یې، نو ومو ګرځوو مونږ دغه (انسان) اورېدونکی او لیدونکی. بېشکه مونږ ورښوولې ده دغه (انسان) ته سمه لاره (په لېږلو د رسولانو او په دلائلو د عقل سره)، یا به وي دی شکر کوونکی او یا به وي دی ناشکره.

تفسیر: یعنې له نُطفې څخه د وینې غوټه او له هغه څخه یې د غوښې یوه ټوټه جوړه کړه، همدا راز له څو څو ځلې اړولو او ګرځولو څخه یې هغه دې درجې ته ورساوه چې دی پخپلو غوږونو سره اوري، او په سترګو سره ویني، او له هسې قوّتونو څخه کار اخلي، چې بل کوم حیوان له هغو څخه کار نشي اخیستی، ګواکې نور ګرد د ده په مخ کې کاڼه او راڼده دي.

تنبیه: د ﴿نَبْتَلِيْهِ﴾ معنی اکثرو مفسّرینو (امتحان) او ازموینه اخیستې ده، د بني آدم له پیدایښته دا غرض دی چې دی د الله تعالی په احکامو، امر، نهي او نورو مخاطب شي، او امتحان ترې واخیست شي، او ولیده شي چې دی تر کومې اندازې پورې د خپل الله تعالی د احکامو تعمیل او خپل اخلاص او وفاداري ثابتوي؟ نو ځکه هغه ته یې د اورېدلو، لیدلو قوّتونه وروبښل، چې پر هغوی باندې د شرعي تکالیفو مدار دی.

﴿إِنَّا هَدَيْنَٰهُ﴾ الآية - يعني ړومبی يې د اصلي فطرت او پيدايشي عقل او پوهې ځنې، بيا يې د عقليه او نقليه دلائلو په وسيله هغه ته د نېکۍ لاره ورونبوده، چې د دې ښوونې اقتضاء داسې ده چې ښايي ټول انسانان په يوه سمه لاره باندې لاړ شي، خو د شاوخوا د حالاتو لامله او د خارجي عواملو اغېزې او د نورو عوارضو له سببه ګرد په يوه لاره باندې پاتې نشول، ځينو الله تعالی ومانه، او حق يې وپېژنده، او ځينو ناشکرۍ او ناحقۍ ته ملا وتړله، وروسته له دې نه الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه د دې دواړو د پای او انجام ذکر دغسې فرمايي:

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَلَٰسِلَا۟ وَأَغْلَٰلًا وَسَعِيرًا ۝

بېشکه مونږ تيار کړې مو دي کافرانو ته ځنځيرونه او طوقونه او تود اور (لمبې وهونکی چې تل به په کې سوځي).

إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ

بېشکه ابرار نېکان څښي (په جنّت کې) له جامونو د شرابو ځنې چې وي ګډه له هغو سره کافور. چينه چې څښي به له هغې څخه (نېک) بندګان د الله.

تفسير: يعني د شرابو هسې جامونه به څښي چې لږ څه کافور به په کې ګډ وي، دا کافور د دې دنيا د کافورو په شان نه دي، بلکه د جنّت د يوې خاصې چينې نوم دی، چې د الله تعالی له لوري په خاص ډول د الله تعالی مخصوصو او مقرّبو بندګانو ته د هغه له اوبو څخه ورکولی کيږي، ښايي چې د دې سوړوالی ښه رائحه او ورِم، مفرح، خاصيت، او د تک سپين رنګ لامله هغه ته کافور ويلی شي.

يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ۝ يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ

چې بيايي به (مؤمنان) دغې (چينې) لره (هر چېرته چې يې خوښه وي په بېولو سره). وفاء کوي (ابرار) په (هغه) نذر سره (چې يې واجب کړی وي په طاعت د الله کې، پر ځانونو خپلو باندې).

تفسير: يعني دا چينه د هغو بندګانو په واک او اختيار کې ده، چې په هر لوري دوی اشاره وکړي؛ د دې د اوبو ويالې به همغه لوري بهيږي، ځينې وايي چې: د دې چينې اصلي منبع به د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په لوړه ماڼۍ کې وي، چې له هغه ځايه به د ګردو انبياوو، اولياوو، صلحاوو او مؤمنينو ماڼيو ته د هغې ويالې وبهيږي والله أعلم، وروسته له دې نه الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه د ابرارو د خصائلو داسې بيان فرمايي:

﴿يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ﴾ - يعني هغه نذرونه چې پخپلو ځانونو باندې يې منلي وي؛ اداء کوي يې، ښکاره ده: کله چې پخپل ځان باندې لازم کړی څيز پوره کاوه شي؛ نو هغه خبرې چې د الله تعالی له لوري لازمې شوي دي څرنګه به پرېښودی شي؟.

وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُۥ مُسْتَطِيرًا ۝

او ويريږي (ابرار) له هغې ورځې چې شر يې ښکاره او تيت (خرګند) دی.

تفسير: يعني د دې ورځې سختې او خرابې به درجه په درجه پر ټولو عامه، او ګردو لره نيوونکې وي، او هيڅوک به په کلي ډول له هغه ځنې محفوظ نه وي، الا من شاء الله !.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِيْنًا وَّيَتِيْمًا وَّ اَسِيْرًا ۝۸

او (ابرار) ورکوي طعام خواړه پر محبّت میني د دغه (الله یا د طعام) مسکین اړ (مجبور) ته، او یتیم پلار مړي ته، او اسیر بندي ته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په محبّت کې خپل طعام او خواړه سره له دې چې دی پخپله ورته اړ او محتاج دی، او ډېر خواهش یې ورته کیږي؛ په ډېر اخلاص، شوق او ذوق سره مسکینانو، یتیمانو، او بندیانو ته یې ورکوي.

اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيْدُ مِنْكُمْ جَزَآءً وَّلَا شُكُوْرًا ۝۹ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوْسًا قَمْطَرِيْرًا ۝۱۰

(وایي ابرار) بېشکه چې مونږ طعام خواړه درکوو تاسې ته خاص د الله تعالی د مخ لپاره (چې ویې وینو، او د هغه رضا مو په نصیب شي)، نه غواړو مونږ له تاسې څخه جزاء، بدل، او نه شکر ایستل.
بېشکه مونږ ویرېږو له ربه خپله له عذابه د ورځې تریو مخې (غمجنې) ډېرې سختې تریو مخې نه.

تفسیر: یعنې دا طعام او خواړه ورکوونکي به د حال په ژبې سره داسې ویونکي وي، او که چېرې مصلحت وي او لازم یې وګڼي؛ د قال په ژبې سره یې هم ویلی شي.

﴿اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ﴾ څمونږ خواړه ورکول په دې خاطر دي چې الله تعالی ووینو، او د هغه رضا او ثواب مو په برخه شي، له تاسو څخه څه بدله، عوض نه غواړو، او نه درڅخه د شکر ایستلو او د منني غوښتونکي یو.

﴿اِنَّا نَخَافُ﴾ «بېشکه مونږ ویرېږو له ربه خپله له عذابه د ورځې تریو مخې غمجنې، ډېرې سختې تریو مخې نه».

فَوَقٰهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰهُمْ نَضْرَةً وَّسُرُوْرًا ۝۱۱

نو وبه ساتي دوی لره الله (په سبب د حسناتو د دوی) له شره سختی د دغې ورځې، او ور به کړي دوی ته تازګي او حسن د مخونو (او خوشالي د زړونو).

تفسیر: یعنې له هغه شي څخه چې دوی ډېر ویرېدل؛ الله تعالی دوی له هغه څخه محفوظ او مأمون وساتل، او د هغوی مخونو ته یې ښایست او تازګي، او زړونو ته یې خوښي او سرور ورعطاء کړ.

وَجَزٰىهُمْ بِمَا صَبَرُوْا جَنَّةً وَّحَرِيْرًا ۝۱۲

او جزاء به ورکړي دوی ته (الله) په سبب د صبر د دوی جنت او (جامې) ورېښمینې.

تفسیر: یعنې کله چې دې خلقو د دنیا پر تنګسی او سختیو باندې صبر کاوه، او له ګناهونو او معاصیو څخه یې ځانونه ساتل، او په طاعت او عبادت کې قائم اوسېدل؛ نو ځکه الله تعالی د هغوی د آرام او راحت لپاره دوی ته د جنّت ښه نعماء، اعلی باغونه، او فاخره لباسونه مرحمت کړل، اوس الله اکرم شأنُه وأعظم برهانُه د دغو جنّتیانو یو بل ښه وضعیت داسې بیان فرمایي:

مُّتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ لَا يَرَوْنَ فِيْهَا شَمْسًا وَّلَا زَمْهَرِيْرًا ۝۱۳

حال دا چې تکیه کوونکي به وي په هغه (جنّت) کې پر تختونو باندې (د باچایانو او ټولواکانو په ډول)، نه به وینې دوی هلته شمس لمر (ګرمي) او نه زمهریر (ساړه).

تفسیر: یعنې د جنّت موسم به ډېر معتدل او برابر وي، نه د تودوخې او نه د یخنۍ او نه به نور څه ربړ او تکلیف هلته وي.

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿۱۴﴾

حال دا چې نژدې به وي پر دوی باندې سیورې (د ونو) د هغه، تابع او مسخّرې ټیټې کړی شوي به وي مېوې د هغه په تابعدارۍ مسخّرېدلو ټیټېدلو سره (چې شو کول به یې اسان وي).

تفسیر: یعنې د ونو څانګې د خپلو مېوو سره دوی ته ډېرې نژدې کیږي، او د هغوی مېوې به ورځوړندې او د دوی په واک کې به وي، او جنّتیان په هر حالت او هر ځای کې چې وغواړي، اعمّ له دې څخه چې ولاړ وي یا ناست یا ملاست، بې له تکلّفه هغه ټولولی او شوکولی شي.

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ﴿۱۵﴾ قَوَارِيرَا مِنْ فِضَّةٍ

او ګرځولی به شي پر دغو (ابرارو) باندې (په دغه جنّت کې د) شیشو جامونه له سپینو زرو او ګلاسونه صراحي چې وي به (دغه ظروف) په شان د شیشو. هسې شیشې چې له سپینو زرو به وي (صاف به وي د شیشو په شان، چې ظاهر به یې له باطن او باطن به یې له ظاهره ښکاري).

تفسیر: یعنې دا ظروف لوښي به په اصل کې د سپینو زرو څخه جوړ وي، او ډېر سپین بې داغه او خوښي ښښونکي، او داسې صاف او شفاف ا و ځلېدونکې به وي، چې لکه شیشې غوندې به ښکاري، او د هغه د منځ شیان به له باندې څخه له لرې لیده کیږي.

قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿۱۶﴾

په اندازه کړي به وي هغه (جامونه ساقیانو د جنّت جنّتیانو ته) اندازه کول.

تفسیر: یعنې یو جنّتي هومره چې څښلو ته ضرورت لري، او زړه یې غواړي؛ په هغه مېچ او اندازه سره به سم او برابر په هغه کې شراب وي، چې نه به ترې لږېږي، او نه به ترې زیاتیږي، یا په هره اندازه چې جنتیان پخپلو زړونو کې ټاکلي او ګرځولي وي؛ بې له تزییده او بې له تنقیصه سم د دوی له غوښتنې سره ورته وړاندې کیږي.

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿۱۷﴾

او ورڅښول کیږي به جنتیانو ته په جنّت کې جامونه د شرابو چې وي به ګډ له هغه سره زنجبیل.

تفسیر: یعنې د شرابو جام یو هغه وو چې د هغه ګډ جنتي کافور دی، دویم یې هغه دی چې زنجبیل (سونډ) ورسره ګډوي، مګر دا د دې دنیا زنجبیل او سونډ ونه ګڼه شي، ځکه هغه یوه چینه ده چې «سلسبیل» نومیږي، د سونډ تأثیر تود دی، او په غریزیه حرارت کې انتعاش پیدا کوي، او عرب هغه ډېر خوښوي.

په هر حال سره په کوم خاص مناسبت سره دې چینې ته «زنجبیل وایي»، د نېکانو په جامونو کې د هغه لږ څه ګډون کاوه شي، په اصل کې دا چینه لویو عالي مقامو مقرّبینو لره ده، والله أعلم.

عَيۡنٗا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلۡسَبِيلٗا ١٨

چینه په دغه (جنّت کې چې) نوم یې اینبودلی شوی دی په سلسبیل سره.

تفسیر: د «سلسبیل» معنی صافې بهېدونکې اوبه دي، (کذا في الموضح)، او ځکه ورته «سلسبیل» وایي چې آسانه تیرېږي له حلقه، او ډېرې لذیذې او خونده ورې دي په څښلو کې، او هر چېرته چې د جنّتي زړه وغواړوي، همغلته ورته بهیږي.

وَيَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ وِلۡدَٰنٞ مُّخَلَّدُونَ

او ګرځي پر دغو جنّتیانو باندې هلکان تل پاتې شوي (پخپل حال).

تفسیر: یعنې تل به هلک پاتې کیږي، یا به له جنّتیانو څخه هیڅ نه اخیست کیږي، او تل تر تله به د هغوی په خدماتو کې مشغول وي.

إِذَا رَأَيۡتَهُمۡ حَسِبۡتَهُمۡ لُؤۡلُؤٗا مَّنثُورٗا ١٩

کله چې ووینې ته دوی؛ ګنې به هغوی (په صفایي کې) لکه مرغلرې خورې شوې.

تفسیر: یعنې پخپل حسن، جمال، صفایي او ښایست سره په هر لوري ګرځي، او داسې خوش منظر معلومیږي لکه چې د ډېرو ځلېدونکیو او ښایسته مرغلرو په شان پر ځمکې باندې خواره شوي وي، او تخصیص د «منثور» لپاره د دې دی؛ چې دا ښایسته او ښې ښکاریږي له مرغلرو منظومه وو او پیيلو شویو څخه.

وَإِذَا رَأَيۡتَ ثَمَّ رَأَيۡتَ نَعِيمٗا وَمُلۡكٗا كَبِيرًا ٢٠

او هر کله چې وګورې ته دغه (جنّت) ته؛ نو وبه وینې ته نعمتونه (ډېر چې صفت یې کېدی نشي)
او ملک باچایي لویه (لازواله چې انتهاء او زوال نه لري).

تفسیر: یعنې د جنت حال او احوال څه وواېه شي، که څوک یې ووینې؛ نو ور معلومیږي چې په جنّت کې به څه عظیم الشأن نعمتونه او څومره لویه لا زواله بېمثاله باچایي یوه معمولي او ادنی جنّتي ته ور په برخه کیږي، رزقنا الله تعالی منها بمنّه وفضله.

عَٰلِيَهُمۡ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضۡرٞ وَإِسۡتَبۡرَقٞۖ

له پاسه پر دوی باندې به کالي د نریو وربښمو وي چې شنه به وي، او د غټو وربښمو نه.

تفسیر: یعنې نري او غټ دوه ډوله د وربښمو کالي به جنّتیانو ته ورکاوه کیږي.

وَحُلُّوٓاْ أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٖ

او وابه غوسته شي (دوی ته) باهوګان له سپینو زرو.

تفسیر: په دې سورت کې درې ځایه د سپینو زرو، د لوښیو، ګاڼو او نورو ذکر راغلی دی، په بل ځای کې د سرو زرو ذکر شوی دی، ممکن دي چې دا هم وي او هغه هم وي، ځینو ته به دا ورکاوه شي، او ځینو ته به هغه، یا به کله دا او کله به هغه وروړاندې کیږي.

وَسَقٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُوْرًا ﴿٢١﴾

او ور وبه څښي دغو (جنّتيانو ته) رب د دوی شراب طهور (څښاك ښه پاكيزه).

تفسير: يعني له ګردو نعمتونو وروسته د شراب طهور يو جام به د حقيقي مالك له لوري وركاوه شي، چې نه په کې نجاست وي، او نه كدورت، نه به ورسره څه درد او الم او نه به بدبويي وي، او د هغه له څښلو ځني به زړه پاك او ګېډه صفا كيږي، له څښلو څخه وروسته له بدن څخه به داسې عرق او خولې وځي، چې د هغه وږمه او خوشبويي به د مسكو په څېر زړونه خوښوي.

اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَّكَانَ سَعْيُكُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿٢٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيْلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

(او وبه فرمايي الله دوی ته چې) بېشكه دغه (نعمتونه) وو تاسې لره جزاء بدل (د اعمالو ستاسې)، او دی سعي زيار ستاسې مشكور مقبول. بېشكه مونږ همدا مونږ نازل كړی مو دی په تا باندې (ای محمده !) قرآن نازل كول. نو صبر كوه حكم د رب خپل ته (په نصرت د تا).

تفسير: يعني د زيات اعزاز او اكرام او د زړونو د خوښې لپاره به ويلی شي چې: دا ستاسې د اعمالو بدل دی، ستاسې زيارونه مقبول او مشكور او سعي مو ومنلی شوې، د دې زېري له اورېدلو ځني به جنّتيان لا خوښيږي.

﴿اِنَّا نَحْنُ﴾ الآية ـ «بېشكه مونږ نازل كړی مو دی په تا باندې ای محمده قرآن نازلول، نو صبر كوه حكم امر د رب خپل ته په نصرت د تا»، چې ستا زړه مضبوط شي، او خلق ورو ورو پخپلو ښو او بدو باندې ښه وپوهيږي او معلوم يې كړي، چې جنّت د كومو اعمالو په وسيله موندل كيږي، كه په داسې پوهولو سره هم ونه پوهېده، او پخپل ضد او عناد كې ټينګ پاتې شو؛ نو تاسې د خپل پروردګار په حكم باندې همغسې ټينګ ودرېږئ، او د وروستنی فيصلې انتظار وكړئ !.

وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُوْرًا ﴿٢٤﴾

او مه منه خبره له دوی ځني د هيڅ يو ګنهګار او ناشكره (چې تا بولي كفر ته).

تفسير: يعني «عتبه» او «وليد» او د قريشو نور كفار تاسې ته دنيوي ترغيبونه دركوي، او ښه باغونه درښيي، او په دې تحريص او تطميع سره غواړي چې تاسې د تبليغ له فرضه واړوي، نو الله تعالی تنبيه فرمايي چې: تاسې د دوی په خبرو باندې مه تېروځئ، ځكه چې د ګنهګار، فاسق او ناشكر كافر له وينا منلو څخه پرته له نقصانه بل څه په لاس نه درځي، نو د داسې شريرانو او بدبختانو خبرو ته غوږ نيول نه دي پكار.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿٢٥﴾

او يادوه نوم د رب خپل صباح ګهيځ او بېګا ماښام.

تفسير: يعني تل هغه پخپل زړه كې ولره !، په تېره بيا په دې دوو وختونو كې يې هرومرو يادوه !، ګردو اندېښنو علاج همدا د الله تعالی ذكر دی.

وَمِنَ الَّيۡلِ فَاسۡجُدۡ لَهٗ وَسَبِّحۡهُ لَيۡلًا طَوِيۡلًا ﴿٢٦﴾

او په څه برخه د شپې کې نو سجده کوه هغه (الله) ته، او نسبت د پاکۍ کوه دغه (الله) ته په شپه اوږده کې (یعني تهجّد کوه او).

تفسیر: لمونځ وکړه !، ښايي چې له دې ځنې د مغرب او عشاء لمونځونه یا به تهجّد مراد وي، که له ﴿وَمِنَ الَّيۡلِ فَاسۡجُدۡ لَهٗ﴾ څخه تهجّد مراد وي؛ نو دلته به له تسبيح ځنې د هغه متبادره معنی اخيسته کيږي، یعني د شپې له لوري علاوه پر تهجّد پر ډېرو تسبيحو او تهليلو کې مشغول شئ !، که له ړومبي «فاسجد» ځنې د ماښام او ماسختن لمونځ مراد وي؛ نو دلته به له تسبيح څخه تهجّد مراد وي.

إِنَّ هٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّوۡنَ الۡعَاجِلَةَ وَيَذَرُوۡنَ وَرَآءَهُمۡ يَوۡمًا ثَقِيۡلًا ﴿٢٧﴾

بېشکه دا (خلق چې کُفّار دي) خوښوي ژر تېرېدونکې (دنيا)، او پرېږدي وروسته له ځانه ورځ سخته (د عُقبی چې د هغې لپاره څه تیاری او عمل نه کوي).

تفسیر: یعني دا خلق که ستاسې پند او هدایت نه مني، د هغه سبب د دنیا مینه ده، کله چې دنيا يو ژر په لاس راتلونکی څيز دی، دوی هم دا غواړي، او د قيامت له درنې ورځې څخه غافل شوي دي، او هيڅ د هغه په فکر کې نه دي لویدلي.

نَحۡنُ خَلَقۡنٰهُمۡ وَشَدَدۡنَآ أَسۡرَهُمۡ ۚ وَإِذَا شِئۡنَا بَدَّلۡنَآ أَمۡثَالَهُمۡ تَبۡدِيۡلًا ﴿٢٨﴾

مونږ پیدا کړي مو دي دوی، او بيا مو مضبوط کړل پيدايښت بندونه اندامونه د دوی، او کله چې اراده وفرمايو؛ بدل به راوړو مونږ امثال د دوی (په خلقت کې) بدل.

تفسیر: یعني اول مو تاسې پیدا کړئ، او ستاسې ګرد بندونه او اندامونه مو جوړ کړي دي، نن ځمونږ هغه قدرت نه دی سلب شوی، هر کله چې مونږ وغواړو؛ ستاسې دا موجوده ژوندون پای (انجام) ته رسوو، او همداسې يوه بله هستي بيا پيدا او ودرولی شو، يا دا مطلب که دا خلق يې ونه مني؛ نو مونږ قادر يو، هر کله چې وغواړو د دوی په ځای به نور داسې سړي راولو چې ګرد سره به مطيع او فرمانبرداران وي، او د دوی په شان به سرکشان نه وي.

إِنَّ هٰذِهٖ تَذۡكِرَةٌ ۚ فَمَنۡ شَآءَ اتَّخَذَ إِلٰى رَبِّهٖ سَبِيۡلًا ﴿٢٩﴾

بېشکه دغه (سورت) تذکره پند دی (خلقو لره)، نو هر هغه څوک چې اراده کوي نيسي طرف د رب خپل ته لاره (په خير او طاعت سره؛ پس ودې نيسي !).

تفسیر: یعني په جبر او زور سره په دوی باندې خبرې منل ستا کار نه دی، د پاک قرآن په وسيله پند ورکوئ !، وروسته له دې د هر چا اختيار دی، هر څوک چې زړه يې غواړي د خپل پروردګار تر خوښۍ پورې د رسېدلو لاره دې ځان ته جوړه کړي !.

وَمَا تَشَآءُوۡنَ إِلَّآ أَنۡ يَّشَآءَ اللّٰهُ ۚ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيۡمًا حَكِيۡمًا ﴿٣٠﴾

او اراده نشئ کولی تاسې (د هیڅ لاره د طاعت) مګر هغه چې اراده وفرمايي الله (تاسو ته)، بېشکه الله دی (پر هر شي باندې) ښه عالم دانا ښه حکمت والا دی.

تفسير: يعنې ستاسې غوښتنه هم پر ته د الله تعالی له غوښتنې نشې کېدی، ځکه چې د بنده مشيت د الله تعالی د مشيت تابع دی، دغه الله تعالی ته ښه معلوم او ښکاره ده چې د چا استعداد او قابليت څه قسم دی؟ نو سم له هغه سره د هغه مشيت کار کوي، بيا پاک الله هر چا لره چې اراده ولری د هدايت نو پخپل مشيت په سمې لارې باندې يې بيايي، او چا سر لره چې د ګمراهۍ اراده وکړی نو په ګمراهی کې يې پريږدي.

يُّدۡخِلُ مَنۡ يَّشَآءُ فِىۡ رَحۡمَتِهٖ ‌ؕ وَالظّٰلِمِيۡنَ اَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابًا اَلِيۡمًا ۝۳۱

داخلوي (الله) هغه څوک چې اراده (د دخول يې) وفرمايي په رحمت خپل کې، او ظالمان (کافران چې دي) تيار کړی دی (الله) دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسير: يعنې د هر چا استعداد چې ښه وي؛ هغه ته به په نېکۍ باندې د تللو توفيق وروبښي، او د خپل رحمت او فضل مستوجب به يې وګرځوي.

تمّت سورة الدّهر بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُوۡرَةُ الۡمُرۡسَلٰتِ

«د (المرسلات) سورت مکي دی، پرته (علاوه) له (۴۸) آیته څخه چې مدني دی، (۵۰) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۷) او په نزول کې (۳۳) سورت دی، وروسته د (الهمزة) د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالۡمُرۡسَلٰتِ عُرۡفًا ۝۱ فَالۡعٰصِفٰتِ عَصۡفًا ۝۲

قسم دی په هغو بادونو چې لېږلی شوي دي (د الله له طرفه) پی در پی پرله پسې (چې زړونه خوښوي)، (یا) قسم دی په هغو ملائکو لېږلیو شویو په نېکیو سره (چې امر او نهي دي). بیا قسم دی په هغو سخت خوځوونکیو بادونو باندې چې الوځي په زور سره، (یا) پس قسم دی په هغو ملائکو تلونکیو په حکم د الله سره ګرځندي تلل.

تفسیر: یعني اول پسته او ښه نرۍ هوا چلیږي، چې له هغې سره به د مخلوقاتو ډېر توقّعات او منافع تړلي وي، بیا لږ څه وروسته همغه یوه نرمه او پسته هوا د یوې سختې سیلۍ او طوفان جاګړ پشان به الوځي، او داسې خرابي او وراني به راولي چې خلق به په نارو سورو شي، همدا د دنیا او د آخرت مثال وګڼئ!، ډېر داسې کارونه دي چې خلق هغه اوس مفید او نافع ګڼي، او پر هغه باندې د دوی لویې هیلې تړلې وي، او ډېر توقّعات ترې لري، خو همغه کار کله چې د قیامت په ورځ پخپل اصلي او ډېر سخت او ویروونکي صورت سره راښکاره شي؛ نو ګرد خلق به ترې پناه غواړي.

وَّالنّٰشِرٰتِ نَشۡرًا ۝۳ فَالۡفٰرِقٰتِ فَرۡقًا ۝۴

قسم دی په هغو خواره کوونکیو بادونو باندې (باران لره) پورته کول خورول. بیا (قسم دی) په (هغو ملائکو یا آیتونو د قرآن چې) جدایي کوي (په منځ د حق او باطل کې) جدایي کول.

تفسیر: یعني پر هغه هواوو باندې قسم دی چې بخارات او نور له ځانه سره راپورته کوي، او وریځې پیدا کوي، او په فضاء کې یې خوروي، بیا په هر هر ځای کې چې د هغوی رسونه مقصود وي؛ د الله تعالی په امر هغه هم هغلته رسوي او ویشي یې، او له وریا (باران) څخه وروسته بیا وریځې یوه لوري بل لوري ته خوروي، هوا یوازې له وریځې سره مخصوصه نه ده، بلکه د هغه عمومي خاصیت دا دی چې د ګردو شیانو کیفیات لکه ښې او بدې وږمې او نور خوروي، او د هغوی لطیف اجزاء ځنې بېلوي، او له ځان سره یې وړي، او یو څیز له یوه ځایه جلا کوي، او له بل سره یې لګوي.

فَالۡمُلۡقِيٰتِ ذِكۡرًا ۝۵ عُذۡرًا اَوۡ نُذۡرًا ۝۶

پس قسم دی په هغو (پرښتو) چې راښکته کوونکې د ذکر، وحي، پند دي. لپاره د لرې کولو د عذر (الزام د مؤمنانو) او لپاره د ویرولو (الزام د کافرانو).

تفسیر: شاه عبد العزیز (رحمه الله) له ﴿فَالۡمُلۡقِيٰتِ ذِكۡرًا﴾ څخه هم هوا مراد کړې ده، ځکه چې د وحي غږ د خلقو غوږونو ته رسونه هم د هوا کار دی.

تنبيه: «المرسلات، العاصفات، الناشرات، الفارقات، الملقيات» د پنځو واړو مصداق ځينو هواوې ټاکلې (مقرر کړې) دي، ځينو پرښتې ځينو پيغمبران او ځينو مفسّرينو لکه چې ړومبنيو څلورو څخه هواوې مراد کړي دي، او له پنځمې ځنې يې پرښتې اخيستې دي چې په ترجمه کې ښکاره ده.

شاه عبد القادر (رحمه الله) ليکي چې: «له وحي څخه د کافرانو د دغه الزام لرې کول منظور دي، چې د سزا په وخت کې ونه وايي چې مونږ نه وو خبر، او هغو کسانو ته چې په برخه کې يې ايمان دى؛ د وېرې اورول دي چې ايمان راوړي».

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ۝٧

بېشکه څه وعده چې له تاسې سره کړى شوې ده (د قيامت) خامخا واقع کېدونکې ده.

تفسير: يعنې د قيامت او د آخرت د حساب او کتاب او جزاء او سزا وعده هرومرو پېښېدونکې ده.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ۝٨ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ۝٩

نو کله چې ستورې تور شي (رڼا نور يې ورک شي). او کله چې اسمان څېرې کړ شي.

تفسير: يعنې ستوري محوه بې رڼا خړپړ کيږي، اسمان به ټوټې ټوټې را لوېږي، او د څيرېدلو له وجې به په هغه کې ورونه او کړکۍ څرګندېږي.

وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝١٠

او کله چې غرونه والوځولى شي (ويستل شي له ځايونو خپلو نه) او روان شي.

تفسير: يعنې د پاغوندو په شان په هوا کې الوځي، او دې خوا او هغې خوا ګرځي.

وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ۝١١

او کله چې د پيغمبرانو وخت وټاکلى شي (او جمع کړل شي لپاره د شهادت).

تفسير: چې له وړاندې وروسته ټاکلي وقت سره سم د خپلو امتيازاتو سره د ربّ العزّت په دربار کې حاضر شي.

لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ۝١٢ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ۝١٣

لپاره د کومې ورځې وروستي کړى شوي دي (دا ځيزونه)؟. لپاره (د شهادت) د ورځې د فيصلې.

تفسير: يعنې پوهېږئ چې دا فيصله کومې ورځې لپاره ساتلى شوې ده؟ هغې ورځې ته چې په هغې کې به د هرې خبرې بيخي او آخري او قطعي فيصله وي، بېشکه که الله تعالى غوښتلې؛ اوس به يې د هر ځيز فيصله لاس په لاس او سمدلاسه هم کوله، خو د ده د حکمت اقتضاء داسې نه ده، چې اوس هر څوک پخپلې سزا ورسوي.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ۝١٤ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝١٥

او څه شي پوه کړى يې ته چې څه ده ورځ د فيصلې. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ويونکيو لره (په ورځې د قيامت باندې).

تفسیر: یعنې هیڅ مه پوښتنه چې د فیصلې ورځ به څرنګه وي؟ بس دومره وپوهېږه چې دروغ ویونکیو لره به د تباهۍ ډېره سخته ورځ وي، او له سختو مصائبو او ربړو سره به په کې مخامخ کېدونکي وي.

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾

آیا نه دي هلاک کړي مونږ (مجرم خلق) ړومبني؟ (بلکه هلاک کړي مو دي په سبب د تکذیب سره). بیا ورلېږو په هغو پسې وروستني (مجرمان هم لکه چې له دوی سره مو معامله وکړه). همداسې کار کوو مونږ له ټولو مجرمانو ګنهګارانو سره.

تفسیر: د قیامت منکرانو داسې ګڼل چې د دنیا دا لوی ژوندون به په څه ډول پای (آخر) ته ورسیږي؟ او څرنګه به باور کېدی شي چې دا ګرد بنـي آدمان به په یوه ورځ کې سره مړه او انساني نسل به بیخي فنا کیږي؟دا دوزخ او عذاب ویرول ګرد سره فرضي او ساختګي راښکاري، نو د دې چټي خبرو په ځواب کې فرمایي چې پخوا له دې څخه ډېر خلق مړه شوي دي، او ډېر اقوام او تېرونه د خپلو ګناهونو په بدل د تباهۍ سره مخامخ شوي دي، د وروستنیو په نسبت به هم داسې د موت او هلاکت سلسله جاري وي، نو پاک الله فرمایي: کله چې ځمونږ قدیمي عادت د مجرمانو په نسبت معلوم او څرګند دی؛ نو وپوهېږئ چې د دې پېړۍ کُفّار به هم په همغو پخوانیو کُفّارو پسې شړو.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾

افسوس هلاکت خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په بعث بعد الموت باندې).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د قیامت راتګ یې د دې لپاره دروغ ګاڼه چې ګرد انسانان به څرنګه یو ځلې پناه کیږي؟ او په څه ډول به ګرد مجرمان په یوه وخت کې ګرفتار او په سزا رساوه کیږي؟

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾

آیا نه یئ پیدا کړي مونږ تاسې له اوبو سپکو (د مني) څخه؟. نو ومو ساتلې مونږ هغه (اوبه) په ځای د قرارۍ ټینګ کې (چې د مور رحم دی). تر نېټې معلومې (وخت د ولادت) پورې.

تفسیر: یعنې د یوې وقفې په ځای کې یې محفوظ وساته، له دې څخه مراد د مور رحم دی، چې هغه ته (بچه دان) هم وایه شي، او علی الأکثر ووړ کی هلته تر نهو میاشتو پورې وي، او خپل خلقت کاملوي.

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾

پس قادر یو مونږ په دغو کارونو باندې پس ښه ټیک قادران یو مونږ. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په ایمان او په نعمت باندې).

تفسیر: یعنې د اوبو هغه څاڅکي یې او تر نېټې معلومې پورې په هغه ټینګ او مضبوط ځای (رحم) کې چې اکثر نهه میاشتې وي؛ وساته په تدریج سره یې پوره کړ، او له هغه څخه یې په ورو ورو یو کامل انسان جوړ کړ، له دې څخه ځمونږ په قدرت او قوت باندې وپوهېږئ، نو آیا دا الله تعالی دا انسان وروسته له مړینې څخه نشي ژوندی کولی.

تنبیه: ځینو د «قدّرنا» معنی اندازه کول اخیستي دي، یعنې «اندازه مو کړ» او مونږ یو ښه اندازه کوونکي، چې په دومره مدت کې له مونږ څخه هیڅ یو ضروري څیز نه دی پاتې، او نه مونږ کوم زائد او بېکار شی پیدا کړی دی.

(اوس الله تعالی جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه ذکر کوي د خپل احسان پر خپلو بندګانو او داسې فرمایي:)

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾

آيا نه ده ګرځولې مونږ ځمکه جمع کوونکې (په شاه خپلې). ژوندیو لره او مړیو لره (په ګېډه، نس خپل کې)؟.

تفسیر: یعنې ګرد ژوندي مخلوقات پر همدغې ځمکې باندې د خپل ژوندون چارې برابروي، او د دوی مړي هم په همدې ځمکې کې خښیږي، او ورته رسیږي، انسان ته ژوندون د همدې خاورې په وسیله په برخه شوی دی، او له مړینې ځنې وروسته یې همدا خاوره د هستوګنې ځای دی، نو آیا بیا دویم کرت له دې خاورې ځنې د هغه پورته کېدل کومه مشکله خبره ده؟.

وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾

او پیدا کړي دي مونږ په دې (ځمکه) کې غرونه لوی او لوړ، او در ومو څښلې تاسې ته اوبه خوږې تنده ماتوونکې.

تفسیر: یعنې په همدغې ځمکې کې مو لکه غر غوندې دروند او سخت جسم پیدا کړی دی، چې له خپله ځایه هیڅ نه خوځیږي، او په همدې ځمکې کې مو د اوبو چینې در بهولې دي، چې د خپلې نرمۍ او سیلان په سبب تل تر تله بهیږي، او په ډېر سهولت سره یې څښونکي خړوبیږي.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په دغو مخلوقاتو او نعمتونو باندې).

انْطَلِقُوا إِلَىٰ مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾

ځئ ولاړ شئ ! هغه څیز ته چې وئ تاسې چې په هغه (عذاب د اور) به مو دروغ ویل په دنیا کې.

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ کې به منکرانو ته داسې ویل کیږي، بیا به وویل شي د الله له جانبه منکرانو ته داسې چې:

انْطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾

ځئ لاړ شئ تاسې !، هغه سیوري ته چې خاوند د دریو څانګو دی.

تفسیر: له «قتادة» رضي الله تعالی عنه او نورو ځنې مروي دي چې: د کافرانو د سیوري لپاره یو لوګی له دوزخه راوځي، چې په چاودلو سره به په دریو څانګو ویشل کیږي، وایي چې: دا لوګی به داسې وي چې له هر یوه منکر به له درې خواوو راچاپېر وي، یوه ټوټه به یې د سر له لوري د چترۍ په ډول ولاړه وي، او دویمه به یې په ښي لاس او درېمه به یې په کیڼ لاس، د حساب تر خلاصېدو پورې به دا خلق تر همدې سیوري لاندې وي، او ایمانداران او نېک کرداران به د عرش عظیم تر سیوري لاندې په ډېره هوسایي او آرام سره ولاړ وي.

لَّا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿۳۱﴾

چې نه به وي (دا سیوری) یخ، او نه به دفع کوي (له دوی نه هیڅ شی) له لمبې د اور نه.

تفسیر: یعنې یواځې په نامه سره به سیوری وي، داسې کوم ګڼ سیوری به نه وي چې د هغه په وسیله د لمر له تودوخې یا د اور له لمبو څخه منکرین ځان وژغوري، یا د تندې د داخلي او خارجي تودوخې مخه ونیسي.

إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿۳۲﴾

بېشکه هغه (اور) ویشتل کوي په هسې بڅرکو سرو سکروټو سره (چې هره یوه به یې وي) لکه لوړه (اوچته) غټه ماڼۍ.

تفسیر: یعنې د دوزخ دغه سکروټې به دغومره لوړې وي، او هغه سکروټې به د لویې ماڼۍ د وچتوالي په مېچ را الوځي، یا به د هغه د سکروټو لویوالی د لویې ماڼۍ له لویوالي سره برابر وي.

كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿۳۳﴾

ګواکې هغه (بڅرکي سکروټې قطار د) اوښانو زېړو تورو دی.

تفسیر: یعنې که له ماڼۍ سره تشبیه په لوړوالي (وچتوالي) کې وي؛ نو له اوښ سره به په لویوالي کې هم وي، که هغه تشبیه په لویوالي کې وي؛ نو د ﴿كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ﴾ مطلب به داسې وي چې: ړومبی به د اور هغه بڅرکي او سکروټې له ماڼۍ سره برابرې وي، بیا به ماتې او وړې شي د اوښ په اندازه به کېږي، یا به له اوښ سره په رنګ کې تشبیه ولري، خو په دې صورت کې هغو کسانو چې د ﴿جِمَالَتٌ صُفْرٌ﴾ ترجمه په «تورو اوښانو» سره کړې ده؛ هغه زیاته ښه لګېږي، ځکه چې له روایتونو څخه دا ثابته شوې ده، چې د دوزخ اور تک تور دی، او عرب تورو اوښانو ته د دې لامله «صفر» وايي چې هغه عمومًا زېړوالي ته مائل وي، والله أعلم.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿۳۴﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (د داسې عذابونو).

تفسیر: چې داسې به یې ګڼل چې قیامت نه دی راتلونکی، او که راهم شي؛ نو مونږ به هلته په آرام او هوسایۍ کې یو.

هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿۳۵﴾

دا هغه ورځ ده چې (مفیدې) خبرې نه کوي (په کې کفّار، یا به نشي نیولی هیڅ حُجّت پر الله باندې).

تفسیر: یعنې منکران به ځینو مواطنو کې بالکل خبرې ونه شي کړی، او په هغو مواطنو کې چې وینا کوي؛ هغه به نافع نه وي؛ نو په دې لحاظ سره به د هغوی ویل او نه ویل ګرد سره برابر وي.

وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿۳۶﴾

او اذن حکم به ونه کړ شي دوی ته چې عذر وغواړي (او نه به معذرت ورته څه نفع ورسوي).

تفسیر: ځکه چې د معذرت او د توبې د قبلېدلو وخت تېر شوی دی.

وَيۡلٌ يَّوۡمَئِذٍ لِّلۡمُكَذِّبِيۡنَ ﴿۳۷﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په دغې ورځې د قیامت باندې).

تفسیر: یعني هغه کسان چې دغه ورځ د دنیا په عدلیو او محکمو باندې قیاس کوي، او داسې یې ګڼلې وي چې که هسې کومه موقع راوړاندې شوه؛ نو هلته به هم په غوړو خبرو او په عذرونو او ننواتو سره ځانونه خلاصوو.

هٰذَا يَوۡمُ الۡفَصۡلِ ۚ جَمَعۡنٰكُمۡ وَالۡاَوَّلِيۡنَ ﴿۳۸﴾

دا ورځ د فیصلې ده، ټولوو مونږ تاسې (ای مکذّبانو) او پخواني خلق هم.

تفسیر: د دې لامله چې ګرد سره راټول کړو، او بیا یې بېل بېل سره ودروو، او وروستنی او آخري حکم او فیصله ور واوروو.

فَاِنۡ كَانَ لَـكُمۡ كَيۡدٌ فَكِيۡدُوۡنِ ﴿۳۹﴾

پس که وي تاسې سره لره څه کید، مکر چل (په دفع د عذاب کې)؛ نو وکړئ دغه کید، مکر، چل مو په ما باندې.

تفسیر: هو که ! دا ګرد مو دلته سره را ټول کړي، اوس دې یو له بله سره جرګې او مشورې وکړي !، هر هغه چم او مکر فریب او تدبیر چې ځمونږ د نیولو لپاره جوړولی شي؛ هغه دې جوړ کړي، او راودې نبيي، په دنیا کې خو مو د حق په باطلولو او پټولو کې ډېر تدبیرونه کړي وو، نن مو هم له همغو تدبیرونو څخه هر یو مو چې زړه غواړي؛ راد مخه یې کړئ !.

وَيۡلٌ يَّوۡمَئِذٍ لِّلۡمُكَذِّبِيۡنَ ﴿۴۰﴾ ع

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په حساب کتاب باندې).

تفسیر: چې په نورو یې هیله او اسره کړې وه، چې هغوی به مونږ په هر ډول سره چې وي؛ خلاصوي.

اِنَّ الۡمُتَّقِيۡنَ فِىۡ ظِلٰلٍ وَّعُيُوۡنٍ ﴿۴۱﴾ وَّفَوَاكِهَ مِمَّا يَشۡتَهُوۡنَ ﴿۴۲﴾ كُلُوۡا وَاشۡرَبُوۡا هَنِيۡٓـئًا ۢبِمَا كُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۴۳﴾

خامخا پرهېزګاران ویریدونکي به (د جنّت د ونو) په سیورو کې وي، او په (غاړه د) چینو کې به وي. او په (منځ د) مېوو کې به وي له هغه قسمه چې غواړي یې دوی. (او وایي به مؤمنانو ته پرښتې چې) خورئ تاسې او څښئ تاسې (ای متّقیانو) په داسې حال کې چې لذّت اخیستونکي به یئ په سبب د هغو (صالحه اعمالو) چې وئ به تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعني ویریدونکي له عذابه د الله چې کوي پرهېز له کفر او عصیان څخه؛ ړومبی د عرش بیا د جنّت په سیورو کې به وي، د مکذّبینو په مقابل کې یې دا د متّقینو حال بیان وفرمایه، ځکه چې «الأشیاء تعرفُ بأضدادها».

اِنَّا كَذٰلِكَ نَجۡزِى الۡمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۴۴﴾ وَيۡلٌ يَّوۡمَئِذٍ لِّلۡمُكَذِّبِيۡنَ ﴿۴۵﴾

(لکه چې جزاء مو متقیانو ته ورکړه؛) بېشکه مونږ دا رنګه ښه بدل ورکوو نېکانو ته. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په نعماوو د جنّت سره).

تفسیر: چې په دنیا کې به یې مسلمانانو ته ویل: که له مړینې څخه وروسته بیا ژوندون وي؛ نو هلته به هم مونږ له تاسې څخه ښه یو، اوس چې هغوی تاسې په عیش او عشرت کې وینئ، او خپل ځانونه په تکلیف او زحمت کې مومئ؛ نو دوی ته لا زیات تکلیف رسیږي، او رسوا او ذلیل کیږي، او وایې به منکرانو ته پرښتې داسې چې:

كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾

خورئ تاسو ! او نفع واخلئ (ای مکذّبانو له نعمتونو د فاني دنیا) لږې ورځې، بېشکه یئ تاسې مجرمان (ګنهګاران په عُقبی کې).

تفسیر: دا خطاب مکذّبینو ته دی، چې څو ورځې نورې هم مزې وکړئ !، آخر به د دې خوړلو او څښلو بدل په ښه ډول له تاسې څخنې اخیست کیږي، ځکه چې تاسې د الله تعالی مجرمان یئ، چې د هغه سزا پرته له حبس دوام او عذاب الیم څخه بل شی نه دی.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (له عذاب دردناك څخه).

تفسیر: چې د دنیا په عیش عشرت، ساعت تېری او لذّتونو کې ډوب تللي وي، له دې څخه خبر نه وي؛ هغه څیز چې تاسې ته د ګلانو آمېل ښکارېده، او هغه مو پخپلو غاړو کې اچول، هغه یو تک تور سخت چیچونکی مار او منګور دی.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾

او کله چې وویل شي (په دنیا کې) دغو (مکذّبینو) ته چې رجوع وکړئ، لمونځ وکړئ تاسې (الله ته)؛ نه کوي دوی رکوع لمونځ (الله ته).

تفسیر: یعنې مکذّبین په لمانځه کې رکوع نه لري، یا د الله تعالی د عامو احکامو په مقابل کې غاړه نه ږدي.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾

افسوس، هلاك، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په اوامر او نواهي د الله).

فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

پس په کومې خبرې باندې وروسته ما سوا له دې (قرآنه) به ایمان یقین راوړي (دغه منکران)، بلکه په بل شي باندې ممکنه نه ده پرته له (قرآن).

تفسیر: یعنې له قرآن مجید څخه لوړ او کامل او مؤثر بیان به د چا وي؟ که دا مکذّبین په دې باندې باور نه کوي؛ نو پر کومې خبرې به ایمان راوړي، آیا له دې پاك قرآن څخنې وروسته د بل کوم کتاب د راتللو په انتظار کې دي، چې له اسمانه به راښکته شي؟.

تمّت سورة المرسلات بفضله، ولله الحمدُ والمنّة، وبه التوفيق والعصمة.

سُورَةُ النَّبَإِ

«د (النبأ) سورت مكي دی، (۴۰) آيته (۲) ركوع لري، په نزول كی (۸۰) او په تلاوت كی (۷۸) سورت دی، وروسته له المعارج له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ①

له څه شي څخه پوښتنه كوي (كفار) يو له بله (يا له مؤمنانو څخه په طريقه د مسخرې څخه).

تفسير: يعني خلك د كومې خبرې پته لګولو او د كوم څيز په تحقيق او تفتيش كی مشغول دي؟ آيا په هغو كی داسې څه قوت او استعداد شته چې له ډيرو پوښتنو څخه په هغه څيز باندې وپوهيږي؟ هيڅكله به ونه پوهيږي، يا دا چې كافران دانكار او استهزاء او دنه منلو او مسخرو په ډول (طريقه) په خپلو منځونو كې او هم له پيغمبر او مسلمانانو څخه پوښتي خانه ! هغه لويه ورځ كله راځي؟ ولې دومره وځنډېده (ايساره شوه) اوس ولې نه راځي؟

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ② الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ③

پوښتنه كوي (كفـار) دلويي خبرې (قيامت يا قرآن څخه چی مشتمل دی په بعث او نورو اخروي امورو). هغه (قرآن) چې دوی په كې مختلف دي (مؤمنان يي په حقانيت اقرار لري، او كافران ترې انكار كوي).

تفسير: يعني دقيامت لويه ورځ چې دخلقو په منځ كې په هغې كې اختلاف او شخړه ده او كفار په هغه كې سره مختلف دي، په انكار او په شك كې، يا به تپوس كاوه مؤمنانو او كافرانو ټولو، مؤمنانو دپاره دزيادت دويرې او دكافرانو له جهته دمسخرې نه، څوك راتګ نه مني، څوك يې په خيال كې ورته تللي دي.

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ④ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ⑤

نه دی كوي (دا اختلاف او پوښتنې) ژر به وپوهيږي (دا كافران په عذاب دانكار باندې). بيا هيڅكله دی نه كوي (پوښتنې او اختلاف) ژر به وپوهيږي (دغه منكران په هغه څه باندې چی حق دی په هغه وقت كی چی مړه شي او وځكي عذاب).

تفسير: يعني پيغمبرانو ددنيا له اوله تر اوسه پورې خلق ډېر پوهولي دي، خو خلقو هيڅ كله له خپلو جګړو او پوښتنو مخ نه دی اړولی، اوس نژدې ده چی هغه ويروونكې نداره هغوی ته په مخ كې راشي، نو هلته به وپوهيږي چی دقيامت لويه ورځ څه شی ده؟ او دهغې پوښتنې او جګړې په څه ډول دي؟.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ⑥

آيا نـه ده ګرځولې مونږ ځمكه فرش (بلكه ګرځولې ده مونږ ځمكه فرش لپاره دهستوګنې دخلقو).

تفسير: چې خلق په سکون او اطمينان پرې ډډې ولګوي، او هستوګنه پرې وکړي، او په آرامی او هوسايی (راحت) سره ناسته ملاسته په کې وکړي.

وَّالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝٧

او (آيا نـه دي ګرځولي مونږ) غرونه ميخونه (بلکه ګرځولي دي مونږ غرونه دځمکې ميخونه چې په سبب دهغو برقراره ده).

تفسير: لکه چې يو شی دميخونو په وهلو سره ټينګيږي او نه سره بيليږي او نه له خپل ځاي څخه دېخوا او هغې خوا ته خوځيږي؛ همدا راز دځمکې هغه ابتدائي خوزېدل او سره بيلېدل دغرونو د شته والي په سبب شول، او دالله تعالی په امر يې پـه ښکاره ډول يـو راز آرام په برخه شو.

وَّخَلَقْنٰكُمْ أَزْوَاجًا ۝٨

او پيدا کړي يئ مونږ تاسې جوړه (نر او ښځه).

تفسير: يعنې الله تعالی د نارينه دسکون او راحت او هوسايی او وخت تيرولو دپاره ښځه دده جوړه کړې ده، يا به له ازواج څخه مراد راز راز اشکال (انواع اقسام) او نور شيان مراد وي.

وَّجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝٩

او ګرځولی دی مونږ خوب ستاسې قطع د کارونو آرام راحت (دابدانو دتاسې).

تفسير: يعنې سړی چې په اوږدې ورځې کې له ډير کار او بار او خوځېدو ستړی ستومانه کيږي نو هر کله چې اوده شي؛ نو ګرده ستوماني او ستړتيا يې لرې کيږي، ګواکې خوب د آرامی او هوسايی نوم دی، وروسته له دې دخوب په مناسبت شپه هم يادېږي.

وَّجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ۝١٠

او ګرځولي ده مونږ شپه لباس (پټوونکې دهر خيز په تيارې خپلې سره).

تفسير: همغسې چې سړی پخپلو جامو سره ځانونه پټوي، همدارنګه دشپې تياره هم دخلقو پرده ساتي، او هغه چارې چې دپټېدلو وړ وي؛ زياتره يې دشپې په تياره کې کولی شئ، په هسې او ښکاره ډول هم سړی له ورځې زياتره دشپې له مخې ديخنی او نورو شيانو لامله جامې اغوستلو ته اړ او محتاج کيږي.

وَّجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝١١

او ګرځولې ده مونږ ورځ (وقت دطلب) معاش (او د کارونو).

تفسير: زياتره هر راز چارې او ګټې دورځې له مخې کيږي، چې له هغو څخه هر څوک دخپل کور او کهول حوائج او اړتياوې لرې او خپل زړه ډاډه کوي، دشپې او ورځې په مناسبت د اسمان او لمر خبره هم کيږي، يا دا چې دځمکې په مقابل کې داسمان بيان هم کاوه شي.

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾

او جوړ کړي دي مونږ دپاسه دتاسې اوه محکم (اسمانونه چې نشته په کې هيڅ نښه دخلل او د نقصان).

تفسير: يعنې اووه کلک اسمانونه جوړ شوي دي، چې سره له دومره زياتو پېړيو مدتو دتېرېدلو اوس هم دپخوا په شان دي، او هيڅ يو کنډو په کې نشته، او داسې ټينګ او کلک دي چې له سره نه نړېږي، او هيڅ يو چاود او درز په کې نه ښکاري.

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾

او ګرځولې پيدا کړې ده مونږ (په اسمان کې) ډيوه روښانه.

تفسير: يعنې لمر چې دتودوخې او رڼا دواړه اوصاف په کې شته.

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾

او نازلې راښکته کړېدي مونږ له نچوړونکو او ورونکيو (وريځو) څخه اوبه ډېرې توئيدونکې پاکې صافې.

تفسير: څڅيدونکې وريځې يا څخولې هواوې.

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

لپاره د دې چې راوباسو مونږ په هغو (اوبو) سره دانې، او واښه. او باغونه يو له بل سره ګڼ نژدې.

تفسير: يعنې ډېر ګڼ باغونه، يا دا چې په يوې ځمکې کې يې راز راز ونې او باغونه شنه کړي دي.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾

بېشکه ورځ د فيصلې (په مابين د خلقو کې قيامت دی) وخت (مقرر لپاره د ثواب او عقاب په حکم د رب ستا).

تفسير: د فيصلې ورځ به هغه وي چې ښه او بد داسې سره بيخي په کې بيلېږي، چې په هيڅ ډول اشتراک او اجتماع به په کې نه پاتې کيږي، هره نيکي خپل معدن ته او هره بدي خپل مرکز ته ورځي، ښکاره ده چې داسې کامل امتياز او افتراق په دې دنيا کې نشي کېدی.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾

هغه ورځ چې وپو کل شي (دويم ځلي) په صور (شپېلۍ) کې؛ نو راځئ به تاسې ډلې ډلې (له قبرونو نه موقف ته).

تفسير: يعنې ډېر زيات غونډونه او فرقې سره ټولېږي، چې د هغوی وېشونه د هغو په چارو، عقائدو او اعمالو پورې تړلې او مربوط دي.

وَّفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ﴿۱۹﴾

او پرانستلی، خیرلی به شي اسمان (په دغه ورځ د قیامت کې)؛ نو شي به دروازې دروازې.

تفسیر: یعنې اسمان به داسې وپرانیستلی او ټوټې ټوټې شي چې له لرې به دروازې په کې ښکاري.

وَّسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿۲۰﴾

او روان به کړل شي غرونه، نو شي به لکه سراب (شګو ګل ځلېدونکې ځمکه لکه اوبه).

تفسیر: لکه چې په ځلېدونکو شګو باندې له لرې ځخه د اوبو ګمان کیږي؛ همداسې په هغو غرونو باندې به هم اټکل کاوه شي، ځکه چې هغه به غرونه نه وي، بلکه د شګو ګل (سراب) به وي.

اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿۲۱﴾ لِّلطّٰغِيْنَ مَاٰبًا ﴿۲۲﴾

بېشکه دوزخ چې ځای د انتظار (د کتو لپاره د تېرېدونکیو دی). سرکشو لره د ورتللو او د هستوګنې ځای دی.

تفسیر: یعنې دوزخ د شریرینو په انتظار کې دی، او هلته د دوی د ورتللو او د هستوګنې ځای دی، یا بېشکه دوزخ څارونکی دی، او ځای د تېرېدلو د خلقو دی، نو مؤمن به ترې تېر شي، او کافر به په کې پرېوځي.

لّٰبِثِيْنَ فِيْهَآ اَحْقَابًا ﴿۲۳﴾

ځنډ کوونکي به وي دغه (سرکشان) په هغه (دوزخ) کې ډېرې زمانې (بلکه همېشه به په کې پاتې کیږي).

تفسیر: چې د شمېرلو مېچ یې نشته، سره له دې چې ډېرې زمانې او پېړۍ تیریږي، خو د دوی مصیبت به پای ته نه رسیږي.

لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا بَرْدًا وَّلَا شَرَابًا ﴿۲۴﴾ اِلَّا حَمِيْمًا وَّغَسَّاقًا ﴿۲۵﴾

نه به څکي دغه (سرکشان) په هغه (دوزخ) کې سړه (هوا اوبه)، او نه د څښلو (یخ) څیز. مګر پرته له ډېرو تودو اوبو او بهېدونکیو زوو له وینو سره.

تفسیر: یعنې نه د یخنۍ راحت او هوسایي مومي، نه به د څښلو کوم خوند هغوی ته پیدا کیږي، یواځې تودې اوبه وررسیږي، چې له هغو ځخه د هغوی خولې سوځي، او کولمې یې پرې کیږي، او له ګېډې ځخه د باندې لویږي، او بل هغه تکې زیږې بهېدونکې زوې وررسیږي، چې د نورو دوزخیانو له پرهارو ځخه راووځي، الله تعالی دې مونږ له دې او له نورو دنیوي او اخروي هر راز ربړو ځخه وساتي.

جَزَآءً وِّفَاقًا ﴿۲۶﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا ﴿۲۷﴾ وَّكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ﴿۲۸﴾

جزاء (ورکوله شي دغو سرکشانو ته) موافقه (له اعمالو د دوی سره). بېشکه وو دوی (په دنیا کې) چې نه ویرېدل امید هیله یې نه لرله د حساب. او دروغ یې ګڼل آیتونه ځمونږ په ډېر دروغ ګڼلو سره.

تفسير: یعنې د هغه شي نه چې دوی ترې نه ویرېدل، او نه یې ترې هیله لرله؛ هم هغه وردمخه شو، او هغه خبره چې دروغ یې بلله؛ پخپلو سترګو یې ولیدله، اوس ګورو چې دوی څنګه تکذیب او انکار کوي.

وَكُلَّ شَيۡءٍ أَحۡصَيۡنَٰهُ كِتَٰبٗا ۝٢٩

او هر څیز (له طاعته او معصیته) شمېرلی دی مونږ هغه په لیکلو سره (په لوح محفوظ کې لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې هر څیز د الله تعالی په ازلي او ابدي علم او پوهې کې شته، او د هغه د علم المحیط سره سم د لوح محفوظ په دفتر کې لیکلی دی، هیڅ یو ښه او بد کار د الله تعالی د علم له احاطې څخه د باندې نه دی، د یوې ورې ذرې پوښتنه او شمېر هم کوي، او وبه ویل شي دغو منکرانو سرکشانو ته په آخرت کې په وخت د وقوع د عذاب کې پردوی باندې د أکرم شأنه وأعظم برهانه له جانبه داسې چې:

فَذُوقُواْ فَلَن نَّزِيدَكُمۡ إِلَّا عَذَابًا ۝٣٠

پس وڅکئ (سزا خپله) چې له سره نه زیاتوو مونږ پر تاسې پر ته له عذابه (د پاسه په بل عذاب باندې).

تفسیر: یعنې همغسې چې تاسې په تکذیب او انکار کې تېرې او وړاندې تګ کوئ؛ نو که بې واکه مرګ او مړینه تاسې ته درپېښه شي؛ تل به مو همدا وړاندې تګ وي، اوس د لویو ربړو خوند وڅکئ !، مونږ به هم ستاسې عذاب داسې زیاتوو چې هیڅ تخفیف او سپکتیا به په کې نه وي، او د یوه عذاب د پاسه به بل عذاب درکاوه کیږي، او دغه آیت ډېر سخت دی لـه آیتونو د قرآنه په حق د دوزخیانو کې، اوس الله تعالی أعظم برهانُه وأعلی شأنُه د مؤمنانو کرامت داسې بیان فرمایي:

إِنَّ لِلۡمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝٣١ حَدَآئِقَ وَأَعۡنَٰبٗا ۝٣٢ وَكَوَاعِبَ أَتۡرَابٗا ۝٣٣

بېشکه خاص متقیانو ته (په آخرت کې) ځای د خلاصي بري کامیابی دی. باغونه (د مېوې) او د انګورو (ونې) دي. او پېغلې انارتیونې همځولې دي.

تفسیر: یعنې داسې انارتیونې پیمخې پېغلې چې دوی د خپل پېغلتوب وروستني مېچ ته رسېدلې وي، او ګردې په یوه عمر او یوه ونه وي؛ متّقیانو ته ورعنایت کیږي.

وَكَأۡسٗا دِهَاقٗا ۝٣٤

او (متقیانو ته په جنّت کې د شراب طهور) پیالې ډکې تر خنډو (غاړو) دي.

تفسیر: یعنې د پاکو خوږوبي (شراب طهور) په خنډو اوښتي جامونه به پر متقیانو مؤمنانو ورڅښولی کیږي.

لَّا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوٗا وَلَا كِذَّٰبٗا ۝٣٥

نه اوري په دغه (جنّت کې متّقیان) لغو چټي (بېکاره) خبرې او نه دروغ.

تفسیر: یعنې په جنّت کې چټي خبرې اترې نه وي، او ملنډې نه پکښې اورېدلی کیږي، درواغ او فرېب او درغلي په که نه وي، نه شوک له چا سره جنګ جنجال کوي، ځکه چې هلته د جګړې او شخړې هیڅ یوه پېښه نه وي، او نه څه ضرورت ورته واقع کیږي.

جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾

(جزاء به ورکوله شي متّقيانو ته) جزاء ورکول له ربه ستا نه عطاء ده‌ړه (په حساب د اعمالو سره).

تفسير: يعنې د يوې يوې ذرې شمېر به کيږي، او ښه بدل او کافي اجر يې د دوی د رب او پالونکي له جانبه ورکاوه کيږي، هسې رب أکرم شأنه وأعظم برهانه.

رَّبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ٱلرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾

چې رب د اسمانونو او (رب د) ځمکې او (رب د) هغو شيونو دی چې په منځ د دغو دواړو (ځمکې او اسمان) کې دي، ډېر مهربان دی، نه به مالکان کيږي (د شفاعت، نه به توانيږي خلق) له دغه (الله) سره د خبرو کولو.

تفسير: يعنې نه به قادريږي هيڅوك چې خبرې وکړي له الله سره له وېرې، يا نه به مالکان کيږي د شفاعت لپاره د هر چا مګر خو په اذن د الله تعالی، او سره له دومره لطف، مرحمت د هغه الله تعالی عظمت، جلال او لورينه داسې ده چې هيڅوك د الله تعالی په مخ کې خبرې نشي کولی، او شونډې نشي خوځولی.

يَوْمَ يَقُومُ ٱلرُّوحُ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا ۖ

په هغې ورځې (د قيامت) کې چې ودريږي روح او د ملائکو صفونه صفونه.

تفسير: له روح څخه مقصد ګرد ساکښان دي، يا به له هغه څخه (روح القدس) مراد وي، چې جبريل عليه السلام دی.

لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾

نه به کوي خبرې (هيڅوك له وېرې په باب د شفاعت کې مګر) پرته له هغه چې اذن حکم وکړي ده ته رحمان (د خبرو يا د شفاعت)، او ويلی يې وي صواب ښه خبره (په دنيا کې چې لا اله الا الله ده).

تفسير: يعنې په هغه دربار کې هر څوك هر څه چې وايي؛ د هغه الله تعالی په اذن او حکم اشاره يې وايي، او څه چې وايي؛ همداسې خبرې کوي چې د ويلو او کولو وړ او خورا (درستې) او معقولې وي، لکه د کوم غير مستحق سپارښت نه کوي، په هغه ورځ کې او د الله تعالی په حضور کې به د سپارښت وړ يواځې هغه څوك کېدی شي؛ چې په دنيا کې له رښتينو او جوتو خبرو څخه زياتره رښتيا او جوتې خبرې يې له خولې څخه وتلې وي، او د «لا اله الا الله» پاکه کلمه يې ويلې وي، يعنې مسلمان وي نه کافر، ولې چې نه کوي شفاعت مګر خو د مستحق مؤمن، ای الله تعالی ! تل دا کلمه ځمونږ په ژبو جاري لره !.

ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ مَـَٔابًا ﴿٣٩﴾

دا هغه ورځ ده حقه، پس هر هغه چې اراده وکړي؛ نيسي طرف د رب خپل ته مرجع.

تفسير: يعنې هغه د قيامت ورځ خامخا راتلونکې ده، اوس هر هغه څوك چې خپله ښه او بهترې غواړي؛ ښايي چې د هغې ورځې لپاره ځان تيار کړي، او په زړه پورې تياری ورته ونيسي !.

إِنَّآ أَنذَرۡنَٰكُمۡ عَذَابٗا قَرِيبٗا يَوۡمَ يَنظُرُ ٱلۡمَرۡءُ مَا قَدَّمَتۡ يَدَاهُ وَيَقُولُ ٱلۡكَافِرُ يَٰلَيۡتَنِي كُنتُ تُرَٰبَۢا ﴿٤٠﴾

بیشکه مونږ چې یو ویروو مونږ تاسې (ای کُفّارو) له یوه عذاب راتلونکي نژدې څخه (چې عذاب د آخرت دی)، هغه ورځ چې وبه ویني هر سړی هر هغه څه چې په مخ کې لیږلي دي دواړو لاسو د ده، (یعني ښه او بد، وړاندنی وروستنی چارې او اعمال یې وروړاندې کیږي)، او وبه وایي کافر (په ورځ د قیامت کې): کاشکې چې وی زه خاورې.

تفسیر: یعني کاشکې زه خاورې وی !، په دنیا کې چې هیڅ کله پیدا شوی نه وی !، ځکه چې د همدغه پیدایښت له سببه د حساب او کتاب په عذاب اخته شوی یم.

تمّت سورة النبأ بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ النَّازِعَاتِ

«د (النازعات) سورت مکّي دی، (۴۶) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۹)، په نزول کې (۸۱) سورت دی، وروسته د (النّبأ) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَٱلنَّٰزِعَٰتِ غَرۡقٗا ① وَٱلنَّٰشِطَٰتِ نَشۡطٗا ②

قسم دی (په ملائکو) سخت وښکوونکیو (ارواحو د کفّارو لره) سخت وښکل. (او قسم دی) په ملائکو اسان وښکوونکیو (ارواحو د مؤمنانو لره اسان وښکل).

تفسیر: یعنې قسم دی په هغو پرښتو باندې چې د کافرانو په رګونو کې ورننوځي، او د هغوی ارواح په راښکلو سره له سرونو د ګوتو او نوکونو نه په ډېره سختۍ سره وباسي، یا قسم دی په ستوریو ځغلېدونکیو باندې له مشرق نه مغرب ته.

﴿وَٱلنَّٰشِطَٰتِ نَشۡطٗا﴾«او قسم دی په ملائکو اسان وښکوونکیو ارواحو د مؤمنانو لره اسان وښکل»، یعنې هغه پرښتې چې له مؤمنانو څخه د روح غوټه پرانیځي، او بیا دوی په ډېرې خوښۍ سره د بره په لوري ځغلي، خو په یاد یې ولرئ چې دا ذکر د روح دی، او د بدن نه دی، لنډه یې دا چې ښه سرې په ډېرې خوښۍ سره د بره په لوري ور ځغلي، او بد سرې ترې تنبتي، نو یې په راښکودلو سره بېرته بیایي، یا قسم دی په هغو ستوریو باندې چې وځي له یوه برجه بل برج ته.

وَٱلسَّٰبِحَٰتِ سَبۡحٗا ③ فَٱلسَّٰبِقَٰتِ سَبۡقٗا ④

او قسم دی په تېزو غوټه وهونکیو (ملائکو په تعمیل د احکام الله) تېز غوټه وهل. نو قسم دی په وړاندې کېدونکیو (ملائکو) باندې وړاندې کېدل (په ارواحو د مؤمنانو جنّت ته).

تفسیر: یعنې هغه پرښتې چې روح له ځان سره اخلي، او د ځمکې څخه د اسمان په لوري په داسې سرعت او سهولت سره ځغلي، لکه چې بې له کوم تکلیفه په اوبو باندې ګړندی لامبو وهي، بیا نو د دې ارواحو په باره کې هر هغه امر چې د الله تعالی له خوا کیږي؛ د هغه په ځای راوړلو ته په ډېر شوق، او تلوار سره ورځغلي، یا قسم دی په تسبیح ویونکو باندې په تسبیح ویلو سره، یا په هغو ستوریو باندې قسم دی چې وړاندې کیږي یو له بل نه په تللو راختلو او نورو.

فَٱلۡمُدَبِّرَٰتِ أَمۡرٗا ⑤

پس (قسم دی) په تدبیر جوړوونکیو (ملائکو) د حکم د الله (په دنیوي چارو کې، جواب د قسم دا دی چې خامخا به راپورته کړی شئ تاسې لپاره د حساب او کتاب).

تفسیر: یعنې وروسته له هغه د دې ارواحو په نسبت کې د ثواب حکم کیږي که د عقاب؛ د دې دواړو احکامو تدبیر او انتظام په همدغو پرښتو پورې اړه (تعلّق) لري، او د هر حکم په کولو سره مشغولیږي، یا به مطلقًا له هغو پرښتو څخه مراد وي چې د عالم تکوین په انتظام او تدبیر باندې مسلّطې دي.

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۝٦ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ۝٧

هغه ورځ چې ولړځيږي لړځيدونكې (چې اوله شپېلۍ ده). پس راځي پس له دې نه هغه وروسته راتلونكې (چې ثاني نفخه ده).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ كې به ولړځيږي غرونه او ځمكه له اول ځلي شپېلۍ او صور له پوكلو څخه، شاه صاحب ليكي چې پرله پسې ځمكه لړځيږي، ډېرو مفسّرينو له «رادفة» څخه مراد دويم صور او شپېلۍ اخيستې ده، والله تعالى أعلم.

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ۝٨ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ۝٩

زړونه (د منكرانو د بعث) په هغې ورځې كې به بې قراره رپېدونكي وېرېدونكي وي. سترګې د هغوى به سپكې ذليلې ښكته وي (له وېرې).

تفسير: يعنې د پرېشانۍ او وېرېدلو له سببه به زړونه رپيږي، او ځانونه به لړځيږي، د دوى سترګې به خوارې او سپكې او ښكته وي، او د ذلّت او ندامت او پښېمانۍ ګردې نښې به په هغوى كې له لرې ښكاري.

يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ۝١٠ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ۝١١ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ۝١٢

وايي به (دغه منكران د بعث تمسخرًا) آيا مونږ به بيا وګرځولى شو په ړومبي حالت (بيا ژوندي كيږو؟). آيا كله چې وګرځو مونږ هډوكي زاړه رېژېدونكي (نو بيا به هم ژوندي كيږو؟). وويل (منكرانو تمسخرًا) دغه (ګرځېدل ځمونږ ژوندون ته) په هغه وخت كې ګرځېدل نقصانمن زيانمن دي.

تفسير: يعنې د هديرې په ژوره كې له ښخېدلو څخه وروسته به بيا څرنګه مونږ ژر تر ژره بېرته ژوندي كيږو؟ مونږ خو په دې خبرې نشو پوهېدى چې په رژېدلي زاړه هډوكي كې به بيا څنګه روح ننوځي؟ كه داسې كومه پېښه وشي؛ نو بيا به ژوندي كېدل ډېر ضرر لرونكي او زيانمن وي، ولې چې مونږ هغه ژوندون لره څه تيارى نه دى كړى، او هيڅ شى او سامان نه ورته لرو، دا خبرې دوى په ملنډې او مسخرو سره كوي، نو بيا فرمايي الله أكرم شأنُه وأعظم برهانُهُ چې:

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۝١٣ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ۝١٤

پس بېشكه دا (ثاني نفخه) خو يو كل يو دي (ډېر اسان چې پرې ژوندي كيږي ګرد مخلوقات).
پس ناڅاپه وي به دغه (خلق ټول) په مخ د ځمكې (پس له مرګه).

تفسير: ځينې د «ساهرة» مصداق شام بولي، او ځينې يې د دوزخ نوم ګڼي، يعنې منكر خلق دا خبره ډېره سخته ګڼي، او حال دا دى چې داسې چارې پاك الله تعالى ته ډېرې آسانې دي، تر دې چې د يوې سلګۍ وهلو په مېچ دا ګردې چارې كيدونكې دي، يعنې د يوې چغې او د صور په پوكلو سره بې له ډېله ګرد پخواني او وروستني مړي له ځمكې څخه د حشر په ډګر كې سره ټوليږي.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۝١٥

آيا راغلې ده تاته (اى محمده ! بلكه بېشكه رسېدلې ده تاته اى محمده !) خبره د موسى.

تفسیر: دا قصه په څو ځو ځایونو کې په تفصیل سره ذکر شوې ده، یعنې په تحقیق راغلې ده تاته خبره د دغه موسی.

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾

کله چې ور غږ کړ دغه (موسی) ته رب د ده په پاکه کنده میدان د طوی کې.

تفسیر: یعنې د طور له غره سره نژدې، او موسی ته الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ دغسې امر وفرمایه چې:

اِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

لاړ شه (په رسالت ځما) طرف د فرعون ته چې بېشکه ده سر غړولی (تجاوز یې کړی) دی (د الله تعالی له احکامو). نو ووایه ورته: آیا مینه لرې ته په طرف د دې چې پاک شې (له شرک او معاصي نه)؟. او (رغبت لرې دېته چې) لاره دروښیم تاته طرف د رب ستا ته؛ پس ووېرېږې ته (له عذابه).

تفسیر: یعنې که ته خپل ښه والی او اصلاح غواړې؛ نو زه د الله تعالی په امر ستا اصلاح کولی شم، او داسې لاره درښیم چې پر هغې باندې له تللو څخه ستا په زړه کې د الله تعالی وېره او د هغه کامل معرفت ټینګ شي، ځکه چې د وېرې شته والی بې له پوره معرفت متصوّر نه دی، ښکاره شوه چې د موسی علیه السلام له بعثت څخه مقصد د فرعون اصلاح هم وه، او یواځې د بني اسرائیلو نجات او ژغورنه له قیده نه وه، پس موسی علیه السلام فرعون ته ورغی، او هغه ترې معجزه وغوښته.

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾

پس وښودله (موسی) دغه (فرعون ته) معجزه لویه.

تفسیر: یعنې هلته رسېدلی د الله تعالی پیغام یې ورساوه، او موسی فرعون ته د حجّت د تمامولو لپاره له ګردو څخه لویه معجزه له همسا ځنې د ښامار جوړول وروښودل.

فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾

پس تکذیب وکړ (فرعون د موسی) او ویې نه مانه. بیا یې شا کړه (له ایمانه) لاړ په ډېره بیړه سره (په فساد پسې).

تفسیر: یعنې هغه ملعون فرعون نه وو منونکی، او په دې فکر کې ولګېد چې ډېر سړي سره راټول کړي او کوډګران ولټوي، او پر دې باندې یې وګماري چې د موسی علیه السّلام د معجزاتو مقابله په سحر سره وکړي.

فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾

پس (فرعون ګرد ساحران) راټول کړل، پس غږ یې وکړ. پس وویل (فرعون داسې چې) زه رب پالونکی ستاسې یم ډېر لوی لوړ.

تفسیر: یعنې له ګردو څخه لوی رب خو زه یم، نو دا موسی علیه السلام د کوم رب رسول او استاځی دی؟ معاذ الله.

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾

پس ونيو دغه (فرعون لره) الله په عذاب د آخرت او د دنيا.

تفسير: يعنې دلته د دنيا په اوبو کې ډوب شو، او هلته د عقبی په اور کې سوځي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾

بېشکه په دغه (ډوبېدلو د ده او سوځېدو د ده) کې خامخا عبرت دی هغه چا لره چې ويرېږي (له الله نه).

تفسير: په دې قصې کې ډېرې خبرې د سنجولو (فکر کولو) او عبرت او نصيحت اخيستلو لپاره شته، په دې شرط چې د سړي په زړه کې لږ څه د الله تعالی وېره وي.

(ربط): د موسی عليه السلام او د فرعون قصه په منځ کې استطرادًا راغلې ده، وروسته له دې نه بيا هغه مضمون د قيامت په لوري اوړي، لکه چې اوس د قيامت منکرانو ته الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانهُ داسې فرمايي:

ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ۚ بَنَاهَا ﴿٢٧﴾

آيا تاسې ډېر سخت يئ د پيدايښت لامله که اسمان؟ جوړ کړی دی (الله) دغه (اسمان).

تفسير: يعنې د تاسې پيدا کول هغه هم وروسته له دې چې يو ځلې پيدا شوي يئ له اسمانونو څخه ګران دي؟ کله چې تاسې د داسې لوی اسمان خالق او مالک الله تعالی پېژنئ؛ بيا نو پخپلو بيا پيدا کېدلو کې ولې تردّد او شبهه لرئ؟ جوړ کړی دی الله اسمان.

رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾

پورته کړی دی (الله) چت لوړوالی د هغه (اسمان) نو سم صاف بې عيبه يې کړ. او توره تياره يې کړه شپه د دغه (اسمان)، او راوېې ايسته ورځ رڼا د دغه (اسمان).

تفسير: يعنې په اسمان کې فکر ووهئ ! چې څومره زيات هسک او اوچت دی؟ څرنګه کلک او مضبوط دی؟ په څه اندازه منظم مرتب بې عيبه او بې نقصانه دی؟ څنګه صاف او هوار دی؟ څه ډول انتظام او تدوين او ترتيب د هغه په موجوداتو او مربوطاتو کې شته؟ د هغه له لمر او سپوږمۍ او ستوريو څخه څومره ګټې اخلئ؟ او په څه اندازه د اوقاتو او اطرافو په پېژندلو او نورو شيانو کې ورځني ګټور کېږئ، د اسمان ننداري ته د ورځې له خوا او د شپې له خوا بېل بېل ځير شئ چې څرنګه درښکاري؟ او د تعجّب او د حيرت وړ دربريښي؟.

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿٣٠﴾

او ځمکه وروسته له دغه (پيدايښت د اسمان) صافه وغوړوله (الله) دا (ځمکه).

تفسير: يعنې د ځمکې او د اسمان له منځه کوم يو وړاندې او کوم يو وروسته جوړ شوی دی؟ د دې په نسبت وړاندې له دې نه په بل کوم ځای کې څه خبرې شوي دي، ځمونږ د دغه تفسير د «حم السجدة» سورت وګورئ !.

اوس الله أعلی شأنُهُ وأعظمَ برهانهُ د ځمکې د غوړولو لږ څه نور تشريح داسې فرمايي:

أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰهَا ﴿۳۱﴾

را ایستلي دي (الله) له دغې (ځمکې) څخه اوبه د دې، او واښه ورشو د دې.

تفسير: يعنې الله تعالى سيندونه او چينې بيولې دي، او د هغو اوبو په وسيله يې قسم قسم نباتات، واښه پيدا کړي دي.

وَالْجِبَالَ أَرْسٰهَا ﴿۳۲﴾

او غرونه (په مخ د ځمکې) ودرول ثابت محکم کړل (الله) هغه (غرونه).

تفسير: چې له خپل ځای څخه نه خوځيږي، او د ځمکې مخصوص اضطرابات او خوځېدل يې هم ورک کړي دي، او دغه ثبات د ځمکې؛ او جريان د اوبو پرې، او ايستل د محصولاتو ترې؛ کړي دي الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه.

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿۳۳﴾

لپاره د نفعې ستاسې او لپاره د نفعې د چارپايانو ستاسې (ای بندګانو ځما !).

تفسير: يعنې که دا انتظام نه وي؛ نو ستاسې او ستاسې د حيواناتو چارې به څرنګه پوره کېدې؟ د دې ګردو شيانو له پيدا کولو څخه ستاسې د اړتياوو پوره کول، راحت او هوسايي رسول او نورې ګټې مراد دي، نو ښايي چې تاسو د هغه حقيقي منعم شکر اداء کړئ !.

فَإِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى ﴿۳۴﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعٰى ﴿۳۵﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرٰى ﴿۳۶﴾

پس کله چې راشي آفت بلاء لويه (قيامت يا وخت د ورتګ د کفّارو جحيم ته، او د مؤمنانو نعيم ته؛). په هغه ورځ به ياد کړي انسان هغه څه چې کړي يې وي (که خير وي يا شر په دنيا کې). او څرګند (ښکاره) به کړی شي دوزخ هر هغه چاته چې ويني يې (د ليدلو خاوند وي).

تفسير: يعنې دوزخ به داسې په عام منظر کې راويست شي، چې هر ليدونکی به يې ويني، او هيڅ يو غر او يوه پرده به په منځ کې نه وي.

فَأَمَّا مَن طَغٰى ﴿۳۷﴾ وَءَاثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿۳۸﴾

پس هر هغه چې سرکشي کړې وي (په کفر سره) او غوره کړی يې وي ژوندون لږ خسيس (پر آخرت باندې).

تفسير: يعنې دنيا ته پر آخرت باندې ترجيح ورکوي، او هغه ښه ګڼي او غوره کوي يې، او آخرت بالکل هيروي؛

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿۳۹﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿۴۰﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿۴۱﴾

پس بېشکه دوزخ همدا (دوزخ د ده) د هستوګنې ځای دی. او هر هغه څوک چې ويريږي له ودرېدلو (په مخ د) رب خپل، او منع کړی يې وي نفس خپل له هوا فاحشاتو بدو غوښتنو څخه؛ نو بېشکه جنّت همدا (د ده) د هستوګنې ځای دی.

تفسير: يعنې هغه څوک چې د دې د خبرې لامله ويريږي چې زه يوه ورځ د الله تعالی په مخ کې د حساب او کتاب لپاره ودرېږم، او د دې وېرې لامله يې د خپل نفس په خواهش ناکاره کار ونه کړ، او د الله تعالی ګرد احکام يې ومنل، او له نواهيو څخه يې ځان وژغوره، نو د هغه ځای خامخا په جنّت کې دی.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ﴿٤٢﴾

پوښتنه کوي له تا څخه (ای محمده ! منکران) د قيامت، چې کله به وي وقوع د هغه (قيامت).

فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَىٰهَآ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَىٰهَآ ﴿٤٤﴾

په څه کې يې ته (ستا څه کار دی) له ذکره پوهېدلو څخه د هغه (قيامت څخه، بلکه تا لره علم نشته). خاص رب ستا ته ده انتهاء د دغه (علم په قيامت چې کله به وي؟).

تفسير: يعنې د هغه پوره ورښول ستا کار نه دي که هر څومره پوښتنې وشي هيچا ته دا پته خبره ښکاره کېدونکې نه ده او ددی کار پوره علم الله تعالی ته معلوم دي.

إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا ﴿٤٥﴾

بېشکه ته (ای محمّده) وېروونکی يې د هغه چا چې ويريږي له (عذاب د) هغه (قيامت) نه.

تفسير: يعنې ای محمده ! ستا کار د قيامت د خبرو اورول او د خلقو وېرول دي، ګواکې ستا د ويرولو د نتيجې اعتبار يواځې د هغه کسانو په حق کې دی چې له هغو څخه د ګټې اخيستلو اميد وي، او اهليت يې ولري، که نه نا اهل سړی له انجامه غافل شوی، همداسې په فضولو بحثونو کې لوېږي، چې قيامت به کله او په کوم تاريخ کې او په کوم کال کې واقع کيږي؟.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا ﴿٤٦﴾

ګواکې دغه (منکران) په هغې ورځې کې چې ويني دغه (قيامت داسې به ګڼي) لکه چې نه يې وو کړی ځنډ (په دنيا يا قبورو خپلو کې) مګر (په قدر د) ماښام آخر د ورځې، يا په قدر د څاښت.

تفسير: يعنې اوس خو شور لګوي، چې د قيامت په راتلو کې ولې دومره ځنډ او ډيل وشو؟ ولې ژر نه راځي؟ مګر په هغه وخت کې به دوی ته څرګنده شي چې قيامت خورا ژر راغلی، او هيڅ معطّلي او ډيل په کې پيښ شوي نه دي.

تمّت سورة النازعات بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوْرَةُ عَبَسَ

«د (عبس) سورت مکي دی، (۴۲) آیته (۱) رکوع لري، په تلاوت کې (۸۰) په نزول کې (۲۴) سورت دی، وروسته د (النّجم) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

رسول أکرم صلی الله تعالی علیه وسلم د قریشو له ځینو غټانو سره د اسلام په نسبت څه خبرې کولې، او دوی یې پوهول، په دې منځ کې یو ړوند مسلمان عبد الله بن أمّ مکتوم رضي الله تعالی عنه د دوی په خدمت ور حاضر شو، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم توجّه یې ځانته ور اړوله چې: «یا رسول الله ! د دې آیت مراد څه دی؟ ماته له هغه څه یو څه راوښیئ همغسې چې الله تعالی تاته درښوولي دي !»، هغه د دې ړانده له دې بې وخته پوښتنې څخه لږ خپه شو، او ښایي چې د ده مبارك په زړه کې داسې کومه خبره هم تېره شوي وي، چې زه اوس په مهمّو خبرو کې مشغول او بوخت یم، که د قریشو دا غټان په ښه ډول وپوهولی شم؛ ګوندې چې دوی د اسلام په لوري راشي، او د دوی له سببه نور ډېر کسان هم مسلمانان شي، او حال دا دی چې عبد الله بن أمّ مکتوم مسلمان دی، او د هغه لپاره نور ډېر وختونه هم شته چې په هغو کې خپلې داسې پوښتنې وکړي او تعلیم حاصل کړي، هغه نه ګوري چې که زه له دغو بااثرو او بارسوخو خلقو څخه سترګې واړوم، او ده ته التفات وکړم؛ نو ځما دا وضعیت به په هغو باندې لږ شاق تېر شي، او شاید چې هغوی به بیا ځما خبرو ته لکه اوس غوږ نه نیسي، ځکه یې دا چې دوی منقبض شول، او د انقباض نښې د دوی په وچولي (تندي) کې ښکاره شوې، په دې خبره باندې دا آیات نازل شول، په روایاتو کې راغلي دي چې وروسته له دې کله به چې دغه ړوند صحابي د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې راتللو؛ نو دوی به د ده زیات تعظیم کاوه، او ورته ویل به یې: «مرحبًا بمن عاتبني فیه ربي».

عَبَسَ وَتَوَلّٰىٓ ﴿١﴾ اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى ﴿٢﴾

وچولی (تندی) تریو کړ (محمد) او مخ یې وګرځاوه. د دې لامله چې راغی ده ته ړوند.

تفسیر: یعنې د پیغمبر په وچولي (تندي) کې د یوه ړانده له راتللو څخه ګونځې ولوېدې، او خپل مخ یې ترې واړاوه، او ښایي چې ده ته د دې ړانده د معذورۍ د مات زړه او د طلب صادق لحاظ کول ډېر په کار وو.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهٗ يَزَّكّٰىٓ ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ﴿٤﴾

او څه شي پوه کړی یې ته (ای محمده له احواله د دې ړانده) ښایي چې هغه (ړوند) به پاك شي (په تعلیم د تا له معاصیو له بدو اخلاقو). یا به ذکر پند واخلي پس نفع به ورسوي ده ته ذکر پند (د تا).

تفسیر: یعنې هغه ړوند طالب صادق وه، تاسې ته څه معلومه ده چې ستاسې د توجّه له وجې به د هغه حال زیات اصلاح کېده، او د هغه نفس به لا پاکېده، یا به ستاسې کومې خبرې د دوی په غوږونو کې ځای نیوه، ښایي چې ستاسې په اخلاص پوهولو څخه به هغه په یوه شي پوهېده، او بله ورځ به ورته په کار ورتله.

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ۝٥ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ۝٦ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ۝٧

او هر هغه څوک چې استغناء یې کړې ده (پروا نه کوي د هدایت). نو ته هغه ته قصد کوې (د هغه د مسلمانۍ په فکر کې یې). او نشته پر تا باندې هیڅ الزام چې هغه پاک نشي (په اسلام سره).

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د خپلې مغرورۍ او متکبّرۍ او لويي په سبب د حق پروا نه لري، او لويي هغوی ته اجازه نه ورکوي چې الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته سر ښکته کړي؛ ته ولې په هغوی پسې ګرځې، او غواړې چې هرومرو هغوی مسلمانان شي، او د هغوی د اسلام اثر په نورو هم ولوېږي، حال دا دی چې د الله تعالی له پلوه پر تاسې باندې هیڅ یو الزام نشته، چې دا متکبر مغرور او لويي خوښوونکی سړی ولې په لاره نه دی راغلی؟ په تاسې دا فرض وو چې هغوی ته دعوت او تبلیغ وکړئ، او دا کار تاسې وکړ، زیات له دې نه د دې بې پروا متکبّرانو په فکر کې په دې اندازې لوېدل په کار نه دي، چې رښتیني طالبان او مخلص ایمانداران ستاسې له توجّه څخه بې برخې پاتې شي.

وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ ۝٨ وَهُوَ يَخْشَىٰ ۝٩

او هر هغه څوک چې راشي تاته په تلوار سره (لپاره د طلب د خیر). حال دا چې دی ویرېږي (له الله نه).

تفسیر: یعنې دغه د خیر طالب عبد الله بن أمّ مکتوم رضي الله تعالی عنه له الله جلّ جلاله څخه ویرېږي.

فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ۝١٠

پس ته (ای محمده)له هغه (ړوند طالب الخیر څخه) مخ ګرځوې (مشغولېږې، تغافل کوې، له کفّارو سره خبرې کوې).

تفسیر: حال دا دی چې له همداسې سړي څخه ګټه واخلئ، او د اسلام لپاره کار وکړئ، وایي چې همدې ړانده صحابي ابن أمّ مکتوم ځغره واغوسته او د اسلام بیرغ یې په اوږه کېښوده، او د قادسیې په جهاد کې شریک شو، تر دې چې په جهاد کې یې شهادت وموند، رضي الله تعالی عنه وأرضاه.

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۝١١ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ۝١٢

مه کوه بیا داسې (ځکه چې) بېشکه دا (سورت) یو تذکره پند دی (له جانبه د الله تعالی). نو هغه څوک چې غواړي ودې مني دغه (پند د قرآن).

تفسیر: یعنې که متکبّر اغنیاء قرآنکریم ونه لولي، او د هغه پند ته غوږ کېښنږدي؛ نو ځانونو ته ضرر رسوي، ځکه چې قرآن مجید د هغو څه پروا نه لري، نه تاسې ته ښایي چې دومره زیات د هغوی فکر وکړئ، پر تاسې باندې دومره دي چې خپل عمومي تبلیغ او پند ووایئ، که څوک خپله ګټه غواړي؛ نو ځان دې پرې پوه کړي، او ودې لولي، او عمل دې پرې وکړي.

فِيْ صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ۙ﴿١٣﴾ مَّرْفُوْعَةٍ مُّطَهَّرَةٍۭ ۙ﴿١٤﴾

(دغه قرآني آيات ليکلی شوي دي) په پاڼو عزتناکو (عند الله په لوح محفوظ کې). چې پورته دي په قدر او عظمت کې، پاک کړی شوي دي (له رسېدو د شياطينو او له نورو ټولو عيبونو نه).

تفسير: يعنې آيا د دې مغرور او لويي خوښوونکي له منلو څخه د قرآن عزّت او وقعت زياتيږي؟ قرآن مجيد خو هغه پاک کتاب دی چې آيتونه يې په اسمان کې نهايت معزّز او لويه مرتبه لري، او په پاکو پاڼو کې ليکلی شوي دي، او په ځمکه کې هم اخلاصمن مسلمانان د هغه خورا زيات عزّت او احترام ساتي، او په ډېر تقديس او تطهير يې په لوړو ښو ځايونو کې ږدي.

بِاَيْدِيْ سَفَرَةٍ ۙ﴿١٥﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ۗ﴿١٦﴾

په لاسونو د (ملائکو). ليکونکيو عزتمنو نېکو.

تفسير: يعنې هلته يې پرښتې ليکي، او سم له هغه سره وحي راځي، چې هغوی د قرآن کريم د هر راز تزييد، تنقيص، تحريف او تبديل څخه ځانونه ژغوري، او هغه تل همغسې پاک ساتي.

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَاۤ اَكْفَرَهٗ ۗ﴿١٧﴾

لعنت کړی شوی دی په (کافر) انسان، چې څه شي کافر کړی دی (باعث کړی يې دی په کفر).

تفسير: يعنې د قرآنکريم غوندې د لوی نعمت هيڅ قدر او عزّت يې ونه پېژنده، او د الله تعالی حق يې پر ځای نه کړ، او له دې نه يې هيڅ انديښنه ونه کړه چې:

مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ ۗ﴿١٨﴾ مِنْ نُّطْفَةٍ ۗ خَلَقَهٗ فَقَدَّرَهٗ ۙ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيْلَ يَسَّرَهٗ ۙ﴿٢٠﴾

له څه شي څخه پيدا کړی دی (الله) هغه (انسان؟ فرمايي الله) له نطفې (قطرې د مني) څخه پيدا کړی دی (الله) دغه (انسان) پس په اندازه يې کړ ده لره (هيئت او صورت، اندامونه د مور په نس کې). بيا يې لاره ور اسانه کړې ده ده ته (لاره د وتو د ده له ګېډې د موره).

تفسير: يعنې که لږ څه دغه انسان خپل اصل ته فکر وکړي، چې دی له څه شي څخه پيدا شوی دی؟ د يوه ناڅيز او بې قدر ځاڅکي له اوبو څخه پيدا شوی دی، چې هيڅ حس، شعور، حسن، جمال، عقل، کمال، ادراک، واک او نور په کې نه وو، او دا ګرد شيان الله تعالی له خپلې مهربانۍ څخه ورښنلي دي، چې اوس يې عمومي حقيقت داسې ښکاري، آيا ده ته دا لويي، غرور څه مناسبت لري؟.

الله جل جلاله ده ته لاسونه، پښې، او نور ګرد اعضاء او قواوې له هم هغه يوه ځاڅکي اوبو څخه د مور په نس کې د «أحسن الخالقين» توب په اقتضاء په يوه ځانته شکل او خاص اسلوب او اندازه ورجوړ کړي، او هيڅ يو شی يې نامناسب او خراب او خلاف له حکمت نه دي ورروغ کړي، بيا يې لار ور اسانه کړې ده ده ته، يعنې د ايمان او د کفر، د ښو او د بدو، پوهـه يې ورکړه، يا دا چې د مور له نس څخه يې په اسانۍ سره راوويست.

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾

بیا (الله) مړ کړ هغه (انسان لره) نو په قبر کې یې کېښود ده لره.

تفسیر: یعنې وروسته له مړینې څخه د هغه مړي د ښخولو هدایت یې ورکړ، تر څو چې د ژوندیو په نزد بې حرمته نه شي.

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ﴿٢٢﴾

بیا هر کله چې اراده وفرمایي (الله د بیا ژوندیتوب؛ نو) ژوندی کوي ده لره (لپاره د جزاء)

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی چې یو ځلې انسان ته حیات او بیا ممات ورکوي او ښخوي یې؛ اختیار لري چې هر وخت یې وغواړي بیا یې ژوندی کړي، او له قبره یې وباسي، ځکه چې اوس هم هیچا د هغه قدرت نه دی سلب کړی.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾

بیخي نه دی کړی (کافر) هغه شی چې امر حکم کړی دی ده ته (دغه الله د هغه).

تفسیر: یعنې سړي هیڅ کله د خپل خالق حق نه دی پېژندلی، او هر څه حکم یې چې ورکړی وي؛ تر اوسه پوره یې په ځای نه دی راوړی.

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾

نو ودې ګوري انسان خپل طعام ته.

تفسیر: ړومبی د انسانانو د پیدا کېدلو او مړ کېدلو ذکر وو، اوس د هغه د ژوندون او د بقاء د سامان داسې یادونه کوي چې:

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾

بېشکه مونږ توي کړې دي اوبه (له ورېځو څخه) په تویولو سره. بیا څېرې کړې ده مونږ ځمکه په څیرولو سره.

تفسیر: یعنې د یوه تنکي وابنه څه طاقت دی چې ځمکه څیري کوي او زرغونیږي، دا د الله تعالی قدرت دی، چې ځمکه څیروي، او هغه او نورې راز راز غلې، دانې، مېوې او نور ترکودې او نباتات ځنې راوباسي.

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

بیا مو زرغونې کړې دي په هغې (ځمکې) کې دانې. او انګور او ترکاري. او زیتون خونه او خرما. او باغونه ګڼ (له جهته د ډېروالي د ونو نه). او (تازه) مېوې او (وچې مېوې یا) واښه. (ومو کړل دغه ټول څیزونه) لپاره د نفع د تاسې اود حیواناتو د تاسې.

تفسیر: یعنې ځینې شیان ستاسې په کار درځي، او ځینې ستاسې د حیواناتو پکاریږي.

فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ ﴿٣٣﴾

نو کله چې راشي سخت اواز غوږونه کڼوونکی (د دويمې نفخې).

تفسير: يعنې داسې سخت غږ چې په هغه غوږونه کڼيږي، له دې څخه مراد د نفخ الصور غږ دی.

يَوْمَ يَفِرُّ ٱلْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِۦ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾

هغه ورځ چې تښتي به سړی له خپله vروره. او له خپلې مور او له پلاره. او له خپلې ملګرې (ښځې) او له خپلو ځامنو. هر سړي لره له هغو څخه په دغې ورځې کې به يو حال وي چې بې پروا کوي يې (له نورو له احوالو نه).

تفسير: يعنې په هغې ورځې کې به هر څوک د خپل ځان په فکر کې وي، هيڅ يو له احبابو او خپلوانو څخه به د بل په فکر کې نه وي، بلکه له دې وېرې چې بل څوک ځما نيکي وانخلي، يا د خپل حق غوښتنه ونه کړي؛ يو له بله تښتي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾

ځينې مخونه به په دغې ورځې کې روښانه (وي د ايمان له رڼا). خندېدونکي خوشاله به وي (په موندلو د کرامت چې مؤمنان دي).

تفسير: يعنې د مؤمنانو له ځېرې څخه به خندا اوخوشالي ښکاري، چې شکر له عذابه خلاص او د الله تعالی په کرامت سره مو اختصاص وموند، او د ايمان له نوره به يې مخونه روښانه وي، او له ډېره مسرته به خاندي، او خوشاله به اوسي.

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾

او ځينې مخونه په دغې ورځې کې په دوی باندې به ګرد وي. پټ کړي به وي هغه مخونه (ګرد) ظلمت او توروالی.

تفسير: يعنې د کافرانو په ځېرو باندې به د غم او کدورت او خپګان دوړې برېښي، او د فسق او فجور ظلمت او تياره به يې ښې تورې کړي

أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَفَرَةُ ٱلْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

دغه ټول (تورمخي) همدوی دي (بې شرم) کافران فاجران.

تفسير: هر کله چې دوی کافر او د الله تعالی احکامو څخه منکر وو، او مختلف جرمونه يې کول؛ نو مخونه به يې تور او ګرد به پټ کړي وي.

تمّت سورة عبس بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ التَّكْوِيرِ

«د (التکویر) سورت مکي دی، (۲۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۱) په نزول کې (۷) سورت دی، وروسته د «تبّت» د سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾

کله چې (د) لمر (رڼا) ونغښتله شي (نور یې لاړ شي).

تفسیر: ګواکې د لمر هغه اوږدې شغلې به چې تودوخې رڼا ورڅخه وځي؛ ونغښتلی شي، او لمر به بې نوره شي، او د خیدك (پنیر) چکی ته به ورته وي، یا به هیڅ نه ښکاري.

وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾

او کله چې ستوري خړ شي (یا راولوېږي په ځمکه).

تفسیر: یعنې ستوري به راولوېږي، او رڼا به نه لري.

وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾

او کله چې غرونه روان کړل شي.

تفسیر: یعنې غرونه به له خپلو ځایونو څخه روانېږي، او په هوا کې به الوځي او ګرځي به.

وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾

او کله چې د لسو میاشتو بلاربې اوښې خوشې کړی شي (اوښبانه به ورسره نه وي).

تفسیر: اوښ د عربو له ښو ښو خاروو څخه دی، او هغه اوښه چې د لسو میاشتو بلاربه وي، او له هغې د شودو او جونګي څېړېدلو هیله نژدې وي، پر دوی ډېر ګرانه وي، خو د قیامت د ویروونکې زلزلې په وخت کې به د هغه نفیس او عزیز او ګران مال پوښتنه به هم ونه کړه شي، یا د هغه خاوند به دغومره خپه او پرېشانه وي چې د داسې عزیز او ګران مال له احواله به غافل وي.

وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾

او کله چې وحشي ځناوران راټول کړل شي (لپاره د قصاص اخیستو یو له بله).

تفسیر: ځینو مفسّرینو د «حشر» معنی مړه کول او ځینو مړه کول بیا ژوندي کول لیکلي دي، والله أعلم.

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝٦

او کله چې بحرونه سیندونه سره ګډ کړل شي (تریخ له خواږه سره یا ډېر سخت ګرم شي، یا وچ کړی شي؛ نو په کې به پاتې نشي یو ځاځکی اوبو).

تفسیر: یعنې د لویو لویو سیندونو اوبه به له ډېرو خوټېدلو څخه د بخار او براس په ډول کیږي، چې د هغو له تودوخې څخه به په محشر کې کفارو ته سخت ربړ پیښیږي، او د تناره په شان به د سیندونو له منځه سخت سوځوونکی اور او د بخار او براسونو غړوسکې پورته کیږي، یا کله چې دریابونه بل کړ شي؛ نو وګرځي اور.

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ۝٧

او کله چې نفسونه جوړه کړل شي (پیوست کړل شي ارواح له جثو سره، یا یو ځای کړل شي هر څوك له مثل خپل سره، نېکان له نېکانو سره، بدان له بدانو سره).

تفسیر: یعنې مسلمان له مسلمان سره او کافر له کافر سره، بیا هر راز عمل کوونکی که ښه وي که بد؛ لکه له خپل همجنس عمل کوونکي سره به مله شي، د عقائدو، اعمالو، اخلاقو او نورو په اعتبار به له هر یوه څخه بېل بېل ټولګي جوړیږي، یا دا چې ارواح به له خپلو اجسامو سره جوړه کړل شي.

وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ ۝٨ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ۝٩

او کله چې له جینۍ ژوندۍ خښې کړی شوې څخه وپوښتېدل شي. (داسې) چې په کوم ګناه وژلې شوې ده (دا جینۍ).

تفسیر: د جاهلیت په عربو کې قاعده وه، چې پلار به خپله جینۍ په ډېرې بېرحمۍ سره ژوندۍ په ځمکه کې خښوله، ځینو به د نېستۍ او غریبۍ، یا د هغې د واده د اخراجاتو له وېرې داسې کول، او ځینې به له دې شرمېدل چې څنګه به خپله جینۍ بل چاته ورکړم چې هغه مې ځوم وباله شي، قرآن کریم خبر ورکړ چې د دې مظلومانو په نسبت به هم په قیامت کې پوښتنې وشي، چې په کومه ګناه ژوندۍ خښې شوې دي؟ داسې یې مه ګڼئ چې دا مو اولاد دی، په دوی باندې مو هر څه چې زړه غواړي هغه کولی شئ؛ بلکه د اولادتوب له پلوه ستاسو دا جرم لا درنیږي.

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ۝١٠ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ۝١١

او کله چې اعمالنامې وغوړولی خپرې کړی شي. او کله چې اسمان د پوستکي په شان وویستلی شي (له خپله ځایه).

تفسیر: لکه چې د حیواناتو له حلالولو او پوستکي وښکلو څخه وروسته د هغه ګرد اعضاء او رګونه او پلې او نور ښکاري؛ همداسې د اسمان له پرانیستلو څخه وروسته ګرد پاس شیان لیدل کیږي.

وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ۝١٢ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ۝١٣

او کله چې دوزخ بلې لمبې کړی شي (کافرانو ته). او کله چې جنّت نژدې کړ شي (مؤمنانو ته).

تفسیر: یعنې کفّارو ته دوزخ په ډېر زور او شور او بلو لمبو سره ورښکاره کاوه شي، او جنّت متّقیانو ته ورنژدې کیږي، چې د هغه ډول او سینګار به جنّتیانو ته خورا ښه خوښوونکی او مسرّت ښوونکی وي، نو په دغه وخت کې:

عَلِمَتۡ نَفۡسٌ مَّآ أَحۡضَرَتۡ ﴿١٤﴾

پوه به شي هر نفس په هغه شي چې حاضر کړی یې وي (له خیر او له شره).

تفسیر: یعنې هر یوه ته به دا پته ولګیږي، او ور معلومه به شي چې له ده سره د نېکۍ یا د بدۍ څومره پانګه او سرمایه شته، چې له ځان سره یې راوړي وي.

فَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلۡخُنَّسِ ﴿١٥﴾ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡكُنَّسِ ﴿١٦﴾

نو قسم خورم زه په (ستوریو) بېرته ګرځېدونکیو سمو تلونکیو پټېدونکیو باندې.

تفسیر: دېر ستوري لکه زُحل، مشتري، مریخ، زهره، او عطارد کله له مشرق څخه د مغرب په لوري، کله سم کله کاږه ځي، کله ګرندي او کله ورو خوځیږي، کله د لمر کله د سپوږمۍ څنګ ته نژدې کیږي، بیا څو ورځې پټیږي.

وَٱلَّيۡلِ إِذَا عَسۡعَسَ ﴿١٧﴾ وَٱلصُّبۡحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾

او (قسم خورم زه) په شپې کله چې راوخیژي مخ راوګرځوي (په تیارو خپلو سره). او (قسم خورم زه) په صبا کله چې ساه ووهي راوخیژي (روښانه شي).

تفسیر: یا کله چې شپه راشي یا لاړه شي، د «عسعس» لفظ دوه معناوې لري، د پاس قسمونو جواب دادي چې الله أکرم شأنه و أعظم برهانه داسې فرمایي:

إِنَّهُۥ لَقَوۡلُ رَسُولٖ كَرِيمٖ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي ٱلۡعَرۡشِ مَكِينٖ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٖ ثَمَّ أَمِينٖ ﴿٢١﴾

بېشکه دا قرآن خامخا قول وینا د رسول عزتمن (جبریل) ده. چې خاوند د قوّت زور په نزد د څښتن د عرش، مرتبې والا دی. منلی شوی دی هلته امین دی.

تفسیر: دا د جبرئیل علیه السلام صفتونه دي، یعنې قرآنکریم چې د الله جل جلاله له لوري مونږ ته رارسېدلی دی، د وصول دوه وسیلې لري، یوه وحي راوړونکې پرښته جبریل علیه السلام، دویم ځمونږ پیغمبر عربي محمد صلی الله علیه وسلم، د دوی دواړو صفتونه داسې دي چې د هغو له ښکاره کېدلو څخه بیا هیڅا ته د قرآن مجید په منزل من الله او صداقت کې هیڅ شک او شبهه نه پاتې کیږي، د یوې خبرې په رښتیا منلو کې لوی دلیل دا دی چې راوي یې په اعلی درجه ثقه، عدل، ضابط، حافظ او أمین وي، او له هغه چا څخه چې روایت کوي؛ د ده په مخ کې عزّت او حرمت لرونکی وي، او خورا معتبر ثقات د هغه په امانت باندې ډاډه وي، کلي اعتماد ولري، او د هغه خبرې بې له ویرانده وروسته کولو څخه د زړه له کومې ومنې، دا ګرد صفتونه په جبریل علیه السلام کې شته، عزتمن او کریم هغه څوک دي چې متقي او ډېره پاکي ولري، او له الله تعالی څخه خورا وېرېدونکی وي: ﴿إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡ﴾ په حدیث کې دي: «الکرم التقوی».

﴿ذِي قُوَّةٍ﴾ اشاره ده کامل حفظ، ضبط او د بیان کامل قوت ته، او د الله تعالی په مخ کې هغه د لوېې درجې خاوند دی، یعنې د ګردو پرښتو څخه د الله تعالی په دربار کې نژدې ځای لري، د اسمان پرښتې د هغه حکم مني، ځکه چې هغوی ګردې د هغه په امانت اعتبار او عزّت باندې خبرې دي، دا خو د ملکې رسول خبره ده، اوس د بشري رسول خبرې هم واورئ.

وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾

او نه دی صاحب ملګری ستاسې (محمد) لېونی (لکه چې پرې ګمان کوئ تاسو، بلکه ښه پوه او هوښیار دی).

تفسیر: یعني له بعث پخوا تر څلوېښتو کلونو پورې تاسې له (محمد) سره لیدلي دي، او په دې اوږده موده کې مو د هغه د پټو او ښکاره وو خبرو تجربه کړې ده، خو هیڅکله مو د هغه فریب، دروغ او لېونتوب نه دی لیدلی، او تل مو د هغه د رښتیا، امانت، عقل او پوهې اعتراف او ستاینه (صفت) کاوه، اوس نو ولې بې سببه هغه ته لېونی او دروغجن ویل کیږي؟ لکه چې دا ستاسې هغه رفیق او ملګری نه دی؟ چې د هغه ګرد احوال تاسې ته ښکاره دي، نو اوس داسې سړي ته لېونی ویل آیا لېونتوب نه دی؟ بلکه لېونتوب دی !.

وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾

او خامخا په تحقیق لیدلی وو (محمد) هغه (جبریل د اسمان) په څنډه (غاړه) روښانه کې.

تفسیر: یعنې په مشرقي څنډه کې د هغې پرښتې یعني جبریل علیه السلام بڼه یې په اصلي صورت او ښه شان سره ولیده.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾

او نه دی دغه (محمد د وحي) پر پټو خبرو باندې بخیل (چې پټوي یې او تعلیم د هغې تاسې ته نه کوي).

تفسیر: یعني دا پیغمبر تاسې ته د هر راز پټې خبرې که په تېره که په راتونکي پورې اړه لري خبر درکوي، یا د الله تعالی د اسماوو او صفاتو، یا د شرعي احکامو، یا د مذاهبو د حقیقت او بطلان، یا د جنّت او دوزخ د خبرو، یا له مړینې څخه وروسته د پېښو او په هغو پورې تړلې خبرو په درښوولو کې لږ بخل هم نه کوي.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾

او نه ده دا (قرآن) خبره د شیطان رټلي، ویشتلی شوي (په شُغلو سره).

تفسیر: هیڅکله شیطان د هغو ښو چارو ښوونه نه کوي، چې په هغو کې د بنیادمانو ګټه او د هغه ملعون تقبیح او مذمّت وي، بلکه دغه (قرآن مجید) د الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهٗ حق کلام دی.

فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾

نو چېرته ځئ تاسو (ای منکرانو کافرانو په دې انکار او په څنګ کولو کې له قرآنه).

تفسیر: یعني کله چې دروغ، لېونتوب، تخیل، توهم، کهانت او نور ګرد احتمالات لرې شول؛ نو پرته له حق او رښتیا څخه نور څه پاتې شول؟ بیا نو ای منکرانو دا سمه صافه لاره ولې پر پرېږدئ؟ او بې لارې ولې ځئ؟.

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾

نه دی دا (قرآن) مګر ذکر پند دی (له جانبه د الله) لپاره د خلقو (انس وي که جن).

تفسیر: هغه ګرد احتمالات چې تاسو د قرآنکریم په نسبت پیدا کړي؛ هغه ګرد سره غلط دي، که تاسې د دې قرآن په خبرو او ښوونو ښه فکر او جاج ووهئ؛ نو دا به درښکاره شي چې دغه قرآن ټول جهان ته د ېر ښه لار ښوونکی او مکمّل دستور العمل دی، چې په عمل کولو یې د دواړو دارینو فلاح او ګټې په لاس راځي، نه دی دا قرآن مګر ذکر پند دی له جانبه د الله أکـرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ لپاره د خلقو مخصوصًا.

لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَّسْتَقِيْمَ ﴿۲۸﴾

هغه چاته چې غواړي قصد وکړي له تاسې د سمېدلو خپلو (داسې چې سم برابر لاړ شي پر لاره د الله تعالی باندې).

تفسیر: یعنې دغه قرآن مجید په تېره بیا هغو لره پند دی چې په سمه لاره تلل غواړي، کوږ تګ او عناد یې نه وي خوښ؛ ځکه چې داسې سړی له داسې پند څخه ډېره ګټه اخلي.

وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۹﴾

او نه شئ قصد کولی تاسې (د سمې لارې) مګر هغه چې اراده وفرمایي الله (د قصد د تاسې د سمې لارې)، چې رب پالونکی د (ټولو) عالمیانو دی.

تفسیر: یعنې پخپله قرآنکریم پند دی، ولې تأثیر یې د الله تعالی په مشیت پورې اړه لري، چې ځینو باندې اثر کوي، او په ځینو نور باندې د ځینو نورو حکمتونو په سبب څه اثر نه کوي.

تمّت سورة التکویر بفضل الله القدیر، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الانفِطَارِ

«د (الانفطار) سورت مکّي دی، (۱۹) آیته یوه رکوع لري، په نزول او په تلاوت په دواړو کې (۸۲) سورت دی، وروسته د (النّازعات) له سورته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾

کله چې اسمان وچوي څيري شي. او کله چې ستوري راولوېږي، تيت په تيت (ګډوډ) شي. او په هغه وخت کې چې دریابونه ګډ شي (یو له بله سره او ټول یو دریاب شي).

تفسير: يعنې د ترخو اوبو سيندونه به سره وخوټيږي، او د دې تندوبي له سببه به ترخې او خوږې اوبه سره ګډې وډې شي.

وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾

او کله چې قبرونه سره څيري لاندې باندې کړل شي (او مړي ژوندي ترې راپورته کړل شي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې د ځمکې په منځ کې وي؛ د باندې به راغورځي، او مړي به له خپلو قبرونو څخه راووځي، هر کله چې وشي دا کارونه؛ قيامت قائميږي نو:

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾

پوه به شي هر نفس (په دغه وخت کې) په هغه خير او شر خپل باندې چې وړاندې يې لېږلی وي، او چې وروسته يې پرېښی وي.

تفسير: يعنې هغه ښې او بدې چارې چې کړې يې وي، یا يې نه وي کړې، د خپل عمر او منګ په اول کې يې کړې وي، يا په آخر کې د هغې نښې ورڅخه پاتې وي، او که نه وي پاتې؛ هغه ګرد هلته د ده په مخ کې راځي.

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

ای انسانه (کافره !) څه شي مغروره کړی يې ته پخپل رب کريم باندې (چې کافر شوی يې پرې).

تفسير: يعنې هغه کريم رب آيا د دې خبرې وړ وو چې ته د خپل جهل او حماقته د هغه په حلم او کرم باندې ډاډه شوې، سر به دې ورڅنې غړاوه؟.

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾

هغه (کريم رب) چې پيدا کړی يې ته، نو برابر کړی يې ته (يعنې اندامونه يې پوره درکړي دي) پس برابر معتدل کړی يې ته (په خلقت کې).

تفسير: يعنې پيدا يې کړ يو لاس په اندازه د بل سره، او يوه سترګه په مقدار د بلې سره، په دې کې اشارت دی دېته چې هر کله دغه رب قدير په دغه شان سره قدرت لري؛ نو قادر دی په بيا پيدا کولو سره لپاره د حساب او کتاب، او جزاء او سزا.

فِيٓ أَيِّ صُورَةٖ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ۝٨

په هر شان (کامل) صورت سره چې ويې غوښته ترکيب؛ پيوند يې کړې ته.

تفسير: يعنې د ګردو په ښو (صورتونو) کې يې لږ او ډېر توپير او تفاوت پيدا کړ، او هر يوه ته يې بېل رنګ، شکل او ډول عنايت کړ، او په مجموعي ډول سره يې انسانانو ته د نورو ساکښانو (ژواندارو) په نسبت ښه بڼه (شکل) ورکړه.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِٱلدِّينِ ۝٩

نه دی (دا غرور ستا مناسب)، بلکه دروغ وايئ تاسې ورځې د جزاء ته.

تفسير: يعنې د تېروتلو بل هيڅ سبب نشته، تاسې چې د جزاء ورځ نه منئ؛ نو ځکه هر شی مو چې زړه غواړي هغه کوئ.

وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ۝١٠ كِرَامٗا كَٰتِبِينَ ۝١١ يَعۡلَمُونَ مَا تَفۡعَلُونَ ۝١٢

حال دا چې بېشکه په تاسې باندې خامخا ساتونکي ملائکې (د عمل، مقررې دي). عزتمنې (په نزد د الله) ليکونکې (د اعمالو د تاسې). پوهيږي (دغه ملائک) په هغه څه چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعنې دغه ملائکې چې کرام الکاتبين نوميږي، د الله تعالی داسې عزتمنې بندګانې دي، چې نه خيانت او درغلي کوي، او نه کوم کار ناليکلی پرېږدي، او نه له هغوی څخه ستاسې کارونه پټيږي.

إِنَّ ٱلۡأَبۡرَارَ لَفِي نَعِيمٖ ۝١٣

بېشکه چې ابرار (نېکان ـ مؤمنان) خامخا په نعمتونو (د جنّت) کې دي.

تفسير: چې هلته به تل هر راز بخششونه او نعمتونه مومي، او تل به خوشاله او آرام وي، او د هيڅ يوه شي غم او انديښنه به د جنّتيانو سره نه وي، او نه به يې له جنّت څخه د وتلو او د راحت له قلّته څه پروا وي.

وَإِنَّ ٱلۡفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٖ ۝١٤ يَصۡلَوۡنَهَا يَوۡمَ ٱلدِّينِ ۝١٥ وَمَا هُمۡ عَنۡهَا بِغَآئِبِينَ ۝١٦

او بېشکه چې فُجّار بدکاران (کافران) خامخا په دوزخ کې دي. ننوځي دوی په هغه کې په ورځې د جزاء کې. او نه به وي دوی هيڅ له هغه (دوزخ) څخه پټېدونکي.

تفسير: يعنې نه به په تېښته له دوزخه جلا کېدی شي، او نه به له ننوتلو څخه وروسته له هغه ځای ووځي، بلکه تل به هلته په کې وي.

وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ ۝١٧ ثُمَّ مَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ ۝١٨ يَوۡمَ لَا تَمۡلِكُ نَفۡسٞ لِّنَفۡسٖ شَيۡـٔٗا

او څه شي پوه کړی يې ته څه ده ورځ د انصاف جزاء. بيا څه شي پوه کړی يې ته څه ده ورځ د انصاف جزاء (يعنې بل څوک پرې نه پوهيږي بې له الله نه. د جزا ورځ ده) هغه ورځ چې نه به وي مالک نشي کولی هيڅوک له هيچا سره هيڅ شی (د نفعې او د ضرر).

تفسیر: یعنې هومره چې فکر او جاج ووهئ، او په غور او خیال کې ډوب لاړ شئ؛ بیا به هم د دې وېروونکې ورځې په پوره کیفیت باندې نه پوهېږئ، خو لنډه یې دا چې دومره وپوهېږئ چې په هغه ورځ به دا ټولې خپلوۍ او خپښي، اشنایي او یارانې ورکې شي، او هر سړی به «نفسي ! نفسي !» نارې وهي، هیڅوک به پرته دمالك الملك له امر څخه د بل چا شفاعت نه کوي، عاجزي، چاپلوسي، صبر، او استقلال او نور هیڅ کار نشي کولی «الا من رحم الله».

وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

او امر حکم په هغه ورځ کې خالص الله لره دی.

تفسیر: یعنې لکه چې په دنیا کې د ټولواك (حاکم) او باچا حکم په رعیّت باندې، او د مور او پلار خبره په اولادو باندې، او د بادار وینا په نوکرانو چلیږي؛ په هغه ورځ کې به دا ټول حکمونه پای ته رسیږي، او د هیچا امر په بل چا باندې نه چلیږي، او پرته د هغه مطلق شهنشاه او لوی ستر ټولواك (حاکم) له احکامه څنې بل څوك سا هم نشي وښکلی، او هیڅ قوّت او قدرت به نه لري.

تمّت سورة الانفطار بفضله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ المُطَفِّفِينَ

«د (المطفّفين) سورت مكّي دی، (۳۶) آيتونه يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۸۳) په نزول كې (۸۶) سورت دی، وروسته د (العنكبوت) له سورته نازل شوی دی، او د مكّي سورتونو آخري سورت دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝١ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝٢ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ۝٣

افسوس هلاكت خرابي يا كنده د دوزخ ده كم كوونكيو لره (په پيمانه او تول كې). هغه (كسان) هر كله چې ځان ته اخلي پيمانه نو پوره اخلي. او كله چې پيمانه وركوي يا يې تلي هغوی ته؛ نو كمی كوي (پوره يې نه وركوي).

تفسير: له خلقو څخه خو خپل حق او برخه پوره اخيستل بد او مذموم نه دي، دلته د دې خبرې بد ويل مقصود نه دي، بلكه د لږ وركولو د مذمّت د تاكيد لپاره دی، يعنې اګر كه لږ وركول په خپله في نفسه هم مذموم دی، خو كه له دې سره د اخيستلو په وخت كې د نورو بالكل رعايت نه كيږي؛ نو دا لا مذموم دی، پرته له رعايت كوونكي څخه چې كه په هغه كې يو عيب شته خو يو هنر هم لري، نو دا دې په هغه پسې، نو ځكه د هغه ړومبني سرې عيب لا شديد شو، څرنګه چې اصلي مراد د لږ وركولو مذمّت دی، نو ځكه يې دلته پيمانه او ژی او وزن تلل دواړه ياد كړل، تر څو خبره ښه ښكاره او جوته شي چې د پيمانه كولو او تللو د دواړو په وخت كې لږ وركوي، او څنګه چې پوره اخيستل پخپله في نفسه كومه بده خبره نه ده؛ نو يو ځلي يې د تأكيد لپاره ياد كړ، د پيمانې او اوژې (تول) تخصيص ښايي د دې لپاره وي چې په عربو په تېره بيا په مدينې منورې كې زياتره د كيل او پيمانې سره پيرودلو (اخيستلو) او پلورلو (بيع و شراء) رواج درلود (لرلو)، پرته له دې د دې تخصيص نور وجوه هم شته.

أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ۝٤ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝٥

آيا يقين نه كوي (ډېر اخيستونكي لږ وركوونكي دغه) چې بېشكه دوی راپورته به كړل شي لپاره (د حساب) د لويې ورځې (د قيامت).

تفسير: يعنې كه هغوی داسې خيال لري چې وروسته له مړ كېدلو بيا ژوندون شته، او د الله تعالى په مخ كې د ګردو حقوقو او فرائضو او چارو حساب او شمېر وركول حق دي؛ نو هيڅكله به يې داسې حركت او خوځېدل نه كول.

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٦

هغه ورځ چې وبه دريږي خلق لپاره (د احكام) د رب د ټولو مخلوقاتو.

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ۝٧

داسې پكار نه ده (او نه دې كوي ډېراخيستل او لږ وركول په تجارت او غفلت له قيامت نه)، بېشكه ليكلی شوي اعمال د فاجرانو (كافرانو) خامخا په سجّين كې دي.

تفسير: يعنې له سره هسې ګمان ونه کړ شي چې داسې ورځ به نه راځي، ځکه چې هغه ورځ هرومرو راتلونکې ده، نو د هغې ورځې د راتګ لپاره د ګردو نېکانو او بدانو عملنامې ليکلې د کرام الکاتبين په دفترو کې مرتّب اېښودلې شوي دي.

(اوس الله أجلّ شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ ويروي فاجران بالعموم او داسې فرمايي):

وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا سِجِّينٞ ۝٨ كِتَٰبٞ مَّرۡقُومٞ ۝٩

او څه شي پوه کړې يې ته (اى محمده !) چې څه دى سجّين. يو دفتر دى ليکلى شوى (د فجّارو د اعمالو).

تفسير: يعنې سجّين يو داسې دفتر دى چې په هغو کې د ګردو دوزخيانو نومونه ليکلي شوي دي، او د بندګانو د چارو ليکونکې پرښتې چې د هغوى دنامه يادونه په پخواني سورت کې وشوه د دې بدکارانو د مړه کېدلو او د عمل له پرېکېدلو څخه وروسته د هر يوه سړي چارې په بېلو بېلو دفترو کې ليکي، او په دې دفتر کې يې داخلوي، د هر يوه دوزخي د نامه لپاره يوه بېله علامه او نښه اېښودله شي، چې هغه دوزخي دى، او د هغه د ليدلو څخه هر څوک پوهېږي چې په کې خير نشته، له ځينو روايتونو څخه دا ښکاري چې د کافرانو ارواح په همدغه ځاى کې وي، ځينې پخواني مفسّرين وايي چې: دا ځاى تر اوومې ځمکې لاندې دى، الله تعالى أعظم برهانُه په داسې خبرو ښه پوهېږي.

وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ۝١٠ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوۡمِ ٱلدِّينِ ۝١١ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعۡتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢

افسوس هلاکت خرابي يا کنده د دوزخ ده په دغې ورځې کې دروغ ګڼونکو لره. هغه کسان چې دروغ وايي په ورځې د انصاف جزاء باندې. او دروغ نه ګڼي دغه (ورځ د جزاء) مګر هر يو له اندازې تېرېدونکى ګنهګار.

تفسير: هغه څوک چې د جزاء له ورځې څخه منکرېږي؛ په حقيقت کې د الله تعالى د ربوبيت او د هغه عدل، قدرت، حکمت او نورو صفاتو څخه منکرېږي، او هغه څوک چې د الله تعالى له دې صفاتو څخه منکرېږي؛ نو هرومرو چې په ګناهونو کې زړور شي لره ده، د﴿مُعۡتَدٍ أَثِيمٍ﴾ يعنې له اندازې تېرېدونکى ګنهګار، بل بد عادت دغه دى چې:

إِذَا تُتۡلَىٰ عَلَيۡهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ۝١٣

کله چې ولوستلى شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) ځمونږ؛ نو وايي (جهلاً او عنادًا چې دا) چټې (بېکاره) قصې دي د پخوانيو.

تفسير: يعنې کله چې قرآنکريم او د پند خبرې اوري؛ وايي: داسې خبرې به پخوانيو خلقو هم کولې، اوس هم هغه پخوانى قصې او له کاره وتلې افسانې ويلى کيږي، نو مونږ له داسې قصو او افسانو څخه کله ويريدونکي يو؟ (العياذ بالله).

كَلَّاۖ بَلۡۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ۝١٤

نه ده داسې (لکه چې وايي منکران)، بلکه زنګ اچولى دى پر زړونو د دوى هغو ګناهونو چې وو دوى چې کول به يې.

تفسير: يعنې ځمونږ په آيتونو کې هيڅ د شک او شُبهې ځای او موقع نشته، خبره خو دا ده چې د ګناهونو د کثرت او مزاولت څخه د هغوی په زړونو باندې زنګ لوېدلی دی، نو ځکه د صحيحو حقائقو انعکاس په هغو کې نه کيږي، په حديث کې راغلي دي: «کله چې سړی ګناه کوي؛ يو تور ټکی د هغه په زړه کې پيدا کيږي، که توبه يې وکړه؛ نو دا ټکی لرې کيږي، که نه هومره چې ګناه کوي؛ په همغه اندازه دا ټکی پلنيږي او ارتيږي، تر دې چې د ده زړه تک تور شي، او د حق او د باطل هيڅ فرق او تميز نشي کولی».

كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾

رښتيا ده چې بېشکه دوی به له (لقاء د) رب خپله په دغې ورځې (د قيامت کې) خامخا په حجاب کې وي (نه به ويني الله).

تفسير: يعنې د دې انکار او تکذيب د انجام او پای څخه ښايي چې بې فکره نشي، هغه وخت خامخا راتلونکی دی چې په هغه کې مؤمنين د حق سبحانه وتعالی په لقاء او ليدلو سره مشرّفيږي، او دا بدبختان به ترې محروم او ممنوع او بې برخې پاتې کيږي.

ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّآ

پس بېشکه دوی چې دي خامخا ننوتونکي دي دوزخ ته. بيا به وويل شي (دوی ته چې): دا هغه (عذاب) دی چې وئ تاسې چې هغه به مو دروغ ګاڼه انکار به مو ترې کوو. له سره نه ده داسې.

تفسير: يعنې د دې بدانو او نېکانو پای او انجام هيڅکله يو شانې نشي کېدی، او الله جل جلاله ابرارو سره دغسې معامله فرمايي:

إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾

بېشکه هغه کتاب چې پکی ليکلي شوی اعمال د ابرارو نېکانو خامخا په عليين کې دی. او څه شي پوه کړې ته (ای محمده) چې څه دی عليين؟. يو دفتر دی ليکلی شوی (د اعمالو د ابرارو).

تفسير: چېرته چې د جنتيانو نومونه ليکلي شوي دي، او د هغو يا د ښو چارو پاڼې سره روڼې او ترتيب شوي دي؛ ړومبی د هغو ارواح هلته بيولی کيږي، بيا يې د خپلې هستوګنې اصلي ځای ته بيايي، د دې ارواحو څه علائق او اړيکې به له قبر سره هم وي، ويل کيږي چې دا ځای پر اووم اسمان دی، او د مقرّبينو ارواح به هلته هستوګنه لري، والله أعلم.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾

چې ګوري حاضريږي هغه ته مقرّبان (د الله ملائکې او نور بندګان).

تفسير: مقرّبې پرښتې يا د الله تعالی مقرّب بندګان په خوشالی سره د مؤمنانو اعمالنامې ګوري، او هلته به حاضر وي.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾

بېشکه ابرار نېکان خامخا په نعيم لوی نعمت د (جنّت) کې دي. پر (مکلّلو) تختونو باندې ناست ګوري (د الله لقاء او د جنت نعماء، او ترې متلذذ کيږي، يا به ګوري دوزخيانو ته).

تفسير: يعنې په خورا ښو پالنګونو به ناست وي، او په زړه پورې د جنّت ښې نندارې به کوي، او د الله تعالی په ليدلو سره به خپلې ستر ګې رڼوي، او زړونه به پرې خوشالوي.

تَعۡرِفُ فِي وُجُوهِهِمۡ نَضۡرَةَ ٱلنَّعِيمِ ۝٢٤

پېژنې به ته (ای کتونکيه !) په مخونو د دوی کې تازه ګي د نعيم (تنعّم د جنّت).

تفسير: يعنې د جنّت له عيش او آرام څخه به د هغوی څېرې داسې ښې او تروتازه او بارونقې ښکارې، چې هر ليدونکی به له لرې پوهيږي چې دا کسان په خورا عيش، هوسايي، راحت او تنعّم کې دي.

يُسۡقَوۡنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخۡتُومٍ ۝٢٥ خِتَٰمُهُۥ مِسۡكٞ

ورڅښولی شي (هغوی ته) له خالصو شرابو مهر کړيو شويو څخه. چې مهر به يې مشک وي.

تفسير: شاه صاحب ليکي چې: «په جنت کې به د خورا خالصو شرابو ويالې د هر چا د کور د مخه وي، خو دا خورا ښه او نادر شراب دي، چې سر به يې تل مهر وي په جنّتي مشکو سره»، لکه چې په دنيا کې مهر په لاکو يا مومو يا خاورو يا ختو يا نورو شيانو باندې لګول کيږي، کله چې دهغه ځای خاورې مشک دي؛ نو په هغو باندې دا مهر لګاوه کيږي، دا ښيښه چې په لاس کې واخيسته شي؛ دماغ معطريږي، او تر آخره پورې د خوشبويۍ خورا ښه رائحه او وږم ترې پورته کيږي.

وَفِي ذَٰلِكَ فَلۡيَتَنَافَسِ ٱلۡمُتَنَٰفِسُونَ ۝٢٦

او په دغه (شرابو او نورو جنتي نعماوو) باندې پس بايده دي چې رغبت وکړي رغبت کوونکي (په کولو د فضائلو او پرېښودلو د رذائلو، چې عجلت وکړي په حسناتو او ځان وساتي له سيئاتو).

وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسۡنِيمٍ ۝٢٧ عَيۡنٗا يَشۡرَبُ بِهَا ٱلۡمُقَرَّبُونَ ۝٢٨

او ګډون د هغه (شراب دی له اوبو د) تسنيم څخه. دا (تسنيم) يوه چينه ده (په جنّت کې) چې څښي به له هغې څخه د (الله) مقرّبان.

تفسير: يعنې مقرّب خلق يواځې د دې چينې خالص شراب څښي، او نېکانو ته به د دې شرابو ګډ ورکول کيږي، چې لکه ګلاب او نور په هغه شراب کې ګډيږي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجۡرَمُواْ كَانُواْ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يَضۡحَكُونَ ۝٢٩

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي؛ وو دوی په هغو کسانو باندې چې ايمان يې راوړی وو خندل به يې (مسخرې به يې پرې کولې).

تفسير: او پخپلو منځونو کې به يې په تمسخر او استهزاء سره داسې ويل چې: د دې بې هوشانو په مغزو کې څه يو چټي خيال لوېدلی دی، چې د نن موجود او محسوس خوندونه او لذّتونه د جنّت په صباح موهومو چرتونو او خيالي لذّتونو باندې له لاسه وباسي (والعياذ بالله).

وَإِذَا مَرُّواْ بِهِمۡ يَتَغَامَزُونَ ۝٣٠

او کله چې تيريږي منکران پر مؤمنانو باندې؛ هغوی به پخپلو منځونو کې سره ستر ګکونه وهي (لپاره د استهزاء).

تفسير: او يو تر بله په سترګو اشارتونه کوي، او د حال او قال په ژبه پخپلو منځونو کې سره داسې وايي چې: وګورئ همدوی بې عقلان او احمقان دي، چې د جنت په پور باندې د دنيا له نغدو څخه ځان بې برخې کوي، (استغفر الله).

وَإِذَا انقَلَبُوٓا إِلَىٰٓ أَهْلِهِمُ انقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې وګرځي خپلو کورونو ته؛ (نو) ګرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مؤمنانو باندې).

تفسير: يعنې په خوش طبعې او ټوکو په مسلمانانو باندې ملنډې وهي، او په خپل عيش او عشرت باندې مفتون او مغرور شوي وايي چې: څمونږ عقيده او فکر ښه دی، که نه مونږ ته دومره نعمتونه او هوسايي ولې او له کومه رسېده !؟.

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوٓا إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾

او کله چې وبه ليدل (کفّارو) دغه (مؤمنان)؛ نو ويل به يې پخپل منځ کې چې: بېشکه دغه (مؤمنان) خامخا بې لارې دي.

تفسير: کافرو به مسلمانانو ته ګمراه ويل، ځکه چې مسلمانان د دوی په عقيده نه وو.

وَمَآ أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾

حال دا چې نه دي لېږلي شوي (کافران) پر دغو (مؤمنانو) باندې ساتونکي څارونکي.

تفسير: چې شاهدي ووايي په هدايت او ضلالت د دوی، دغه د الله جل شأنُه وأعظم برهانُهُ فرمان او بيان دی، چې دا کافران پر مسلمانانو باندې پيره داران نه دي مقرّر شوي، دا احمقان له خپلو بدو چارو څخه سترګې پټوي، او د هغوی د هر راز حرکاتو کتنه کوي، د خپل ځان د اصلاح په فکر کې نه لوېږي، او هغو کسانو ته چې په سمه لاره ځي ګمراه او احمق وايي.

فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾

نو نن (ورځ د قيامت کې به) هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په کُفّارو باندې خاندي.

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ به مسلمانان په دې کافرانو پورې خاندي، چې دا خلق څومره ناپوهـه وو، چې فاني او خسيس څيز ته يې په ښو نعمتونو او پاتې کېدونکيو نفيسو شيانو باندې ترجيح ورکوله، نو اوس څنګه په دوزخ کې پراته دي؟ او د دائمي عذاب خوند څکي؟.

عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٣٥﴾

پر مُکلّلو تختونو به ناست، ګوري به (الله تعالى ته او د جنت نعماوو ته او ترې متلذذ کيږي، يا ګوري کفارو ته چې څرنګه په عذابيږي).

تفسير: يعنې د خپلې خوشالۍ او د کافرانو د بد ژوند ننداره کوي.

هَلۡ ثُوِّبَ ٱلۡكُفَّارُ مَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ۝٣٦

بېشکه چې جزاء ورکړه شوه کفّارو ته همغسې چې کول يې (په دنيا کې له معاصيو).

تفسير: يعنې هغه کسان چې په دنيا کې يې پر مسلمانانو باندې خندل؛ نن د هغوی خپل حال د خندېدو لايق او وړ دی، او مسلمانان د هغو په تېرو حماقتونو باندې خاندي.

تمّت سورة المطفّفين بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الانْشِقَاقِ

«د (الانشقاق) سورت مكّي دى، (۲۵) آيته يو ركوع لري، په تلاوت كې (۸۴) په نزول كې (۸۳) سورت دى، وروسته د (الانفطار) له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ۝١ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝٢

كله چې اسمان څيري شي وچوي. او واوري ومني امر حكم د رب خپل، او (دا اسمان) لايق وړ دى (د هغه الله حكم منلو ته).

تفسير: يعنې كله چې د الله تعالى له خوا د څيريدلو «تكويني» حكم وشي؛ اسمان به هغه تعميلوي او منې يې، او اسمان د مقدور او مقهور كېدلو له پلوه د دې خبرې وړ دى چې سره له دومره عظمت او رفعت او لويوالي او هسكوالي د خپل خالق او مالك په مخ كې غاړه كېږدي، او د هغه په دې منلو كې هيڅ ونه وايي.

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۝٣

او كله چې ځمكه وغوړوله شي.

تفسير: د محشر لپاره به ځمكه د رړ په شان جوړيږي، او د هغې د مخ ګرد عمارات او غرونه او نور شيان لري كيږي، تر څو په يوې مستوى سطحې باندې ګرد پخواني او وروستني خلق سره يو ځاى او په يوه وخت كې بې له پردې او حجاب او حائل څخه وكتى شي.

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝٤

او د باندې وغورځوي هغه چې دننه په كې وي له مړيو او خزائنو څخه، او ښه خالي شي له ټولو اشياوو نه.

تفسير: په هغې ورځې كې ځمكه خپلې خزانې او مړي او نور اجزاء له دننه څخه د باندې غورځوي، او منځ يې له هر هغه شي څخه بالكل تشيږي، چې د هغو تعلّق د بندګانو له حساب او كتاب سره وي.

وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝٥

او واوري ومني امر حكم د رب خپل، او (دا ځمكه) لايقه وړ ده (د هغه الله حكم منلو ته).

تفسير: كله چې ځمكه او اسمان د هغه الله تعالى د ذات او د تكويني حكم تابع او منقاد دي؛ نو سړي ته كله ښايي چې د هغه لوى پروردګار له تشريعي حكم څخه سر وغړوي.

يَاَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلٰقِيْهِ ۝۶

ای انسانه ! بېشکه ته عمل کوونکی یې په پوره سعي سره تر وخت د رسېدلو رب خپل ته په عمل سعي کولو سره، نو ته یوځای کېدونکی یې له دغه (خپل عمل او سعي او جزا یې مومې خیر وي که شر).

تفسیر: یعني د پروردګار په مخ کې له رسېدلو څخه پخوا هر سړی له خپل استعداد سره سم او موافق مختلف او راز راز ربړونه ګالي، څوک یې په طاعت کې زیار ګالي، څوک یې په سر غړولو کې ځان ستړی کوي، که د خیر په لاره کې وي یا د شر په لاره کې، هر رنګه ربړونه وباسي، آخر د خپل پروردګار حضور ته ورځي، او د خپلو اعمالو او چارو نتائج به ویني.

فَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ كِتٰبَهٗ بِيَمِيْنِهٖ ۝۷ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَّسِيْرًا ۝۸

پس هر هغه څوک چې ورکړه شي کتاب عملنامه د ده په ښي لاس د ده کې؛ نو ژر ده چې حساب به وکړ شي له ده سره حساب اسان.

تفسیر: اسان حساب دا دی چې په هره خبره باندې به تنقیدونه نه کیږي، او یوازې د هغه پاڼې وړاندې کیږي، او بې له بحث او مناقشې څخه به خوشې کیږي.

وَّيَنْقَلِبُ اِلٰۤى اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ۝۹

او وبه ګرځي اهل خپل ته (په جنّت کې) خوشاله کړی شوی.

تفسیر: نه د سزا خوف وي، نه د غُصې وېره، په ډېر امن او اطمینان سره د خپلو احبابو او اقاربو او مسلمانانو وروڼو ته وررسیږي، او له دوی سره په خوښۍ سره مشغولیږي، او له هغوی سره ګرځي.

وَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ كِتٰبَهٗ وَرَآءَ ظَهْرِهٖ ۝۱۰

او هر هغه څوک چې ورکړ شي کتاب عملنامه د ده وروسته تر شا د ده (په کیڼ لاس یې).

تفسیر: یعنې ورکړه شي عملنامه په کیڼ لاس کې د شا له لوري، او پرښتې نه غواړي چې د ده هغه مخ ویني، نو په دې وسیله خپل زیات نفرت او کراهت له هغه څخه ښکاره کوي.

فَسَوْفَ يَدْعُوْا ثُبُوْرًا ۝۱۱

پس ژر به نارې کړي دی ای هلاکته (ځما را حاضر شه ! دا دې وخت دی).

تفسیر: یعنې د عذاب له وېرې څخه به مرګ غواړي، او د خپل هلاکت ارزو او تمنّا به کوي.

وَّيَصْلٰى سَعِيْرًا ۝۱۲ اِنَّهٗ كَانَ فِیْۤ اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ۝۱۳

او ننه به وځي دی بل اور (د دوزخ) ته. چې بېشکه وو دی په (دنیایي) اهل خپل کې خوشاله (په کفر او معاصی، غافل له آخرته).

تفسیر: یعنې په دنیا کې له آخرته بې فکره وو، د هغه عوض او رنج دا دی چې نن په سخت غم ککړ دی.

إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ﴿١٤﴾

بېشکه ده به یقین کاوه په دنیا کې داسې چې دی به له سره بېرته نه ګرځي (الله ته، او منکر وو له بعثه).

تفسیر: یعنې ده به په دنیا کې ګمان کاوه چې له سره به الله تعالی ته رجوع ونه کړم، او قیامت نشته !، نه ده داسې بلکه:

بَلَىٰٓ إِنَّ رَبَّهُۥ كَانَ بِهِۦ بَصِيرًا ﴿١٥﴾

هو ! دی رجوع کوي (هرومرو الله ته)، بېشکه رب د ده دی په ده ښه پوه لیدونکی بینا.

تفسیر: یعنې له پیدا کولو څخه تر مرګ پورې الله تعالی د ده په احوالو ښه خبر وو، نو آیا څه ګمان کاوه شي چې هغه به دې همداسې مهمل او معطل پرېږدي؟ ضرور دي چې د هغه د اعمالو نتیجې او ثمرې به ورښکاره کړي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾

پس قسم خورم په شفق سوروالي یا سپینوالي د عشاء پس له سوروالي د ماښام. او په شپه او په هغو (څیزونو) چې جمع کړي وي (شپې هغه په تیارو خپلو کې).

تفسیر: یعنې سرې او نور ساکښان چې د ورځې له مخې د معاش په تلاش کې د باندې ګرځي، او هر چېرې پخپلو چارو کې بوخت دي، د شپې له لورې ټول سره یو ځای کېږي، او هر یو په خپلو ځایونو کې سره ټولیږي.

وَٱلْقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ﴿١٨﴾

او (قسم خورم) په سپوږمۍ کله چې پوره کامله شي.

تفسیر: یعنې د څوارلسمې شپې سپوږمۍ چې د خپل کمال حد ته رسېدلې وي، (او ځواب د پاس قسمونو دا دی چې:)

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾

خامخا سواره به شئ وبه رسېږئ تاسې ای خلقو یو حال ته وروسته له بل حال نه.

تفسیر: یعنې د دنیا په ژوندون کې له مختلفو دورو څخه په تدریج سره تېر شوئ، په پای کې د مرګ پورې دی، بیا د برزخ عالم دی، وروسته قیامت، الله تعالی پوهېږي چې په قیامت کې ده څه څه احوال ولیدل؟ او د څه څه مراتبو پرېکول درجه په درجه په مخ کې دي؟ لکه چې د شپې په اوله برخه کې تر څو چې شفق وي، یو شانته سره او سپینه رڼا وي، نو دا رڼا في الحقیقت او په رښتیا سره وي چې د لمر د پاتې شوي اثراتو او اغېز نښې دي، چې پس له ورکېدلو د هغې د ظلمت بل دوره شروع کېږي، چې هر شی په کې پټېږي، په شپه کې سپوږمۍ هم راخیژي، چې درجه په درجه د هغې رڼا زیاتیږي، کمیږي، او په څوارلسمې شپې کې د پوره سپوږمۍ رڼا هم توره تیاه فضاء رڼوي، ګواکې د انسان احوال طبقات هم د شپې مختلفو کیفیاتو ته ورته او ورسره مشابه دي، والله أعلم.

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

پس څه دي دغو (انسانانو ته) چې ايمان نه راوړي.

تفسير: چې وروسته له مرګه دوی د الله تعالی په طرف رجوع کوي، او هم يو سخت مزل په مخ کې دی چې هغه ته کافي توښه په کار ده.

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾

او کله چې ولوست شي په دوی باندې قرآن؛ نو سجده نه کوي (لپاره د لوستلو يې).

تفسير: که د هغوی عقل پخپله دا حالات نشو موندلی؛ نو لازم وو چې د قرآنکريم له بيان څخه يې ګټه اخيستلی، خو پر ته له دې د دوی حال دا دی چې د قرآن معجز بيان اوري، خو هيڅ د هغه په مخ کې د عاجزۍ او تذلّل اظهار نه کوي، تر دې چې مسلمانان د پاك الله تعالی دا آيات اوري سجده کوي، هغوی د همدې تشې سجدې توفيق هم نه لري.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾

بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي په الله دروغ ګڼي (قرآن). او الله ته ښه معلوم دي هغه څه چې دوی يې پټوي په زړونو کې يې ساتي (له کفر او نفاق).

تفسير: يعنې يوازې دا خبره نه ده چې هغوی د الله تعالی آيتونه اوري او سجده نه کوي، او انقياد او تذلّل ته غاړه نه ږدي، بلکه زيات له دې نه د هغو آيتونو تکذيب پخپلو ژبو سره هم کوي، او د دوی له زړونو څخه چې په هغه کې د تکذيب، انکار، بغض، عناد او د حق د دښمنۍ ډېرې پرتې دي؛ الله تعالی ښه خبر دی.

فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾

پس بشارت زېرى ورکړه دوی ته په عذاب دردناك سره (په آخرت کې).

تفسير: يعنې زېرى وکړئ په هغو باندې ! څه شی چې هغوی ګټي؛ د هغې نتيجه او مېوه به هرومرو هغوی ته رسيږي، او د هغوی دا کوششونه او زيارونه به هيڅ نه ابته (خراب) کيږي، او خامخا هغوی ته جزاء وررسيږي.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

مګر خو هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ هغوی ته دی اجر ثواب بې نهايته چې خلاصی او کمی نه لري.

تفسير: چې هيڅ کله پای (آخر) ته نه رسيږي، او تل دائم او قائم او لا ينقطع دی.

تمّت سورة الانشقاق بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ البُرُوجِ

«د (البروج) سورت مکّي دی، (۲۲) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۵) په نزول کې (۲۷) سورت دی، وروسته د (الشّمس) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ ۝۱

قسم په اسمان چې خاوند د برجونو دی.

تفسیر: له برجونو څخه مراد هغه دولس برجونه دي چې په یوه کال کې لمر په هغو کې ګرځي، یا د اسماني قلعې برجونه او برخې دي چې پرښتې پیرې په کې کوي، یا هغه لوی ستوري دي چې په لیدلو سره هم په اسمان کې ښکاري، والله أعلم.

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ ۝۲ وَشَاهِدٍ وَّمَشْهُوْدٍ ۝۳

او (قسم دی) په هغې ورځې وعدې کړی شوې (چې د قیامت ورځ ده). او (قسم دی) په هغې ورځې چې حاضریږي (چې ورځ د جمعې ده)، او په هغې ورځې چې هغې ته ورحاضریږي (خلق چې ورځ د عرفې ده).

تفسیر: خلق په ګردو ښارونو کې حاضریږي د جمعې په ورځ، او د ګردې دنیا خلق سره یو ځای ټولیږي د عرفې په ورځ حج ته، نو ځکه په روایتونو کې راغلي چې (شاهد) د جمعې ورځ ده، او (مشهود) د عرفې، برسېره پر دې د «شاهد» او «مشهود» په تفسیر کې ډېرې خبرې دي، خو أوفق الرّوایات همدا خبره ده، والله أعلم.

(ځواب د قسم محذوف دی، لکه چې پرې دغه راتلونکی آیت دلالت کوي چې):

قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ ۝۴ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُوْدِ ۝۵

وژلی شوي دي خاوندان د کندې د خندقونو د اور (په ځمکه کې) چې خاوند د بلېدلو وه (په ګوګړو او په ډېرو لرګیو او په سرېو سره).

تفسیر: یعني مغضوب او ملعون شول هغه خلق چې لوی لوی خندقونه یې کنستلي او له اوره یې ډک کړي او ډېر لرګي یې په کې واچول او ښه یې سره کړل، د ﴿اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ﴾ څخه مراد څوک دي؟ مفسّرین څو واقعات وایي، خو هغه قصه چې په صحیح مسلم، جامع ترمذي، مسند احمد او نورو کې یاده شوې ده؛ لنډه یې دا ده چې: په پخوانیو پېړیو کې کوم کافر باچا وو، چې له هغه سره یو کوډګر وو، کله چې د کوډګر مرګ نژدې شو، له باچا څخه یې غوښتنه وکړه، چې یو هوښیار او پوه هلك دې ماته راکړ شي چې زه دا خپل علم ورزده کړم، او وروسته له ما څخه دا علم له لاسه ونه وځي، یو هلك د دې کار لپاره وټاکل شو، چې هره ورځ به یې د هغه کوډګر څخه سحر او کوډې زده کولې، د ده په لاره کې یو عیسایي راهب وو چې د هغې پېړۍ په اعتبار د هغه دین حق وو، دغه هلك له هغه سره هم خپل تګ راتګ شروع کړ، او په پټه یې د هغه راهب دین ومانه، او د هغه د تعلیم په وجه د ولایت او کرامت خاوند شو، یوه ورځ دې

هلکـ ولیدل چې یو ځیروونکی ځناور لکه ځمری یا پړانګ او نور لاره نیولې، او خلقو ته یې زیاته وېره او پرېشاني وروړاندې کړې ده، هغه یوه تیږه په لاس کې واخیسته، او دعاء یې وکړه: «ای الها ! که د راهب دین حق وي؛ نو ځما په دې ډېره دا ځناور مړ کړې»، دا یې وویل او تیږه یې وروغورځوله، چې د هغې له اغېزې او اثر هغه ځناور له کاره ووت، په خلقو کې یو لوی شورماشور جوړ شو چې دغه هلکـ ډېر علم لري، یوه ړانده چې دا انګازه او اوازه واورېده؛ ورځنې ویې غوښتل چې: «ځما سترګې را رڼې کړه !»، هلکـ وویل: «کوونکی زه نه یم، هغه ځمونږ الله تعالی دی، که ته هغه منې او کفر پرېږدې؛ نو دعا درته کوم، هیله شته چې ستا سترګې رڼې شي»، لکه چې همداسې هم وشوه، ورو ورو دا خبرې ګردې باچا ته ورسېدلې، باچا ورته په قهر شو، هغه هلکـ، راهب او ړوند یې وغوښتل، او وروسته له څه خبرو او اترو څخه یې راهب او ړوند ووژل، د هلکـ په نسبت یې امر ورکړ چې «هغه دې له یوه لوړ غره څخه په رغړولو وواژه شي»، خو د الله تعالی په قدرت هغه کسانو چې دا هلکـ یې د ځان سره پر غره باندې خېژولی وو؛ هغوی پخپله له غره څخه ورغړېدل، او دا هلکـ روغ رمټ بېرته راغی، بیا باچا امر ورکړ چې: «هغه دې په سیند کې ډوب کړ شي !»، هلته هم دا پېښه وروړاندې شوه، او هغه ګرد سړي چې له ده سره تللي وو ټول په سیند کې ډوب شول، او دی جوړ او روغ بېرته راوګرځېد، په پای (آخر) کې هلکـ باچا ته وویل: زه د ځان وژلو چل درښیم، تاسې ګرد سړي په یوه میدان کې سره ټول کړئ، د هغوی پر مخ کې ما یو غرغره باندې وځړوئ، او د دې لفظ په ویلو سره پر ما باندې غشی ولئ: «بسم الله رب الغلام»، «د هغه الله په نامه چې د دې هلکـ رب او پالونکی دی»، کله چې باچا داسې وکړه او هغه هلکـ د خپل رب تر نامه ځار او مړ شو، او خلقو دا عجیبه واقعه ولیدله؛ ټولو وویـل: «آمنّا بـربّ الغُلام، ایمان مو راووړ د دې هلکـ په رب او پالونکي باندې»، نو وزیرانو باچا ته وویل: «وګورئ چې د هغې خبرې په سبب چې دا ګردې چارې وشوې، اخر ته هغه پېښه شوه، ړومبی به یو دوو سړیو ایمان راووړ، اوس خورا ډېر خلق مؤمنان شول»، باچا زیات په قهر شو او د ډېرو لویو او ژورو خندقونو د کنستلو امر یې ورکړ، او هغه یې ښه له اوره څخه ډکـ کړل، او اعلان یې وکړ: «هر څوکـ چې ایمان لري، او د خپل ایمان څخه لاس نه وباسي؛ په همدې کندو کې دې وغورځاوه شي !»، تر دې چې ډېر سړي په اور کې وغورځول شول، خو هیڅ یوه هم د خپل ایمان څخه لاس وانه خیست، یوه ایمان داره ښځه راوستله شوه چې په تې پورې یې یو ماشوم وو، او ګمان کېده چې ښایي دا د خپل کوچني له وېرې ځان په اور کې ونه غورځوي، خو د الله تعالی په امر کوچني (ماشوم) داسې ورغـږ کـړ: «أمّاه اصبري فإنک علی الحق، مورکی ! صبر وکړه، چې ته په حق باندې یې !».

إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝٦ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝٧

کله چې دوی په (غاړو) د اور ناست وو. او دوی په هغه چې کول به یې په مؤمنانو باندې حاضر وو (او پخپلو سترګو یې کتلې).

تفسیر: یعنې باچا له خپلو وزیرانو او مشرانو سره یو ځای د خندقونو په شاوخوا کې ناست وو، او په ډېره بېرحمۍ او غټ زړه سره یې د مؤمنانو د سوځولو ننداره کوله، او د دې بدبختانو هیڅ زړه په دوی باندې نه خوږېده.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝٨ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝٩

او عیب یې نه لیده له هغو (مسلمانانو) څخه مګر دا چې ایمان لرونکي وو په الله ډېر غالب قوي، ډېر ستایلي شوي باندې. هغه (الله) چې خاص ده لره ده باچایي کامل سلطنت د اسمانونو او د ځمکي (سره له اسمانونو او ځمکـې ملکًا خلقًا وعبیدًا)، او الله په هر شي باندې شاهد دی.

تفسیر: یعنې د دې مؤمنانو قصور پرته له دې بل کوم شی نه وو چې هغوی به د کفر له ظلمت او تیارو څخه وتل، او پر یوه لوی او د هر راز ستاینې وړ الله تعالی باندې به یې ایمان راوړ، چې سلطنت او باچایي یې پر اسمان او ځمکه او پر هر شي باندې ده.

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾

بېشکه هغه کسان چې په فتنه کې یې غورځولي وي، ضرر یې رسولی وي ایمان لرونکیو سړیو ته او ایمان لرونکیو ښځو ته، بیا یې توبه نه وي ایستلي (او نه وي ګرځېدلي له کفره)؛ نو دوی ته دي (په آخرت کې) عذاب د دوزخ، او دي دوی ته عذاب د اور سوځوونکي.

تفسیر: یعنې په «أصحاب الأخدود» پورې منحصر نه دي، هغه سړي چې داسې زیار (کوشش) کوي چې مؤمنان د الله تعالی له لارې څخه ګرځوي لکه چې د مکې کفّار یې کوي، او بیا له دې خپلو ناوړو حرکتونو څخه نه تائب کیږي؛ هغوی ته هم د دوزخ داسې عذاب تیار دی چې په هغه کې به ډېر زیات تکلیفونه وي، او زیات تکلیف به په داسې سوځولو کې وي چې د دوزخي زړه او وجود په کې سوځي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه)، شته دوی ته جنّتونه چې بهیږي له لاندې د (ونو او ماڼیو د) هغو (څلور قسمه) ویالې، دا نجات دی مراد مونډل لوی.

تفسیر: یعنې د دې ځای له تکلیفونو څخه نه ویریږي، وروستنی او لوی بری هغوی لره دی، چې د هغو په مخ کې د دې ځای عیش او تکلیف دواړه هیڅ دي.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾

بېشکه نیول د رب ستا خامخا ډېر سخت دي.

تفسیر: نو څکه ظالمان او مجرمان نیسي، او خورا سختې سزاوې هغوی ته ورکوي.

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾

بېشکه هم دغه (الله) دی ظاهروونکی (دبطش خپل په کفارو) اول ځلي او بیا ظاهروونکی دی (د بطش خپل په کفارو)دوهم ځلي په (آخرت کې یا) بېشکه همدغه (الله) دی پیدا کوونکی اول ځلي (له نطفې نه)، او بیا یې راګرځوونکی دی (دویم ځلي) پس له مرګه.

تفسیر: یعنې اول ځلي د دنیا عذاب او دویم ځلي د آخرت ربړ (کذا في الموضح)، یا یې دا مطلب دی چې هغه اول ځلي سړی پیدا کوي، او دویم ځلي وروسته له مړینې به یې هم هغه بیا پیدا کوي، نو مجرمان دې نه تېروځي، چې هر کله چې څمونږ په مړینې سره نوم او نښې ورکې شي، بیا نو مونږ څرنګه ژوندي کیږو؟.

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾

او همدی دی ښه ښنونکی (د ګنهګارو مؤمنانو) محبّت کوونکی (له مؤمنانو سره).

تفسیر: یعنې سره د ده د قهّارۍ او کلک نیولو له صفته د هغه د بخشش او د مهربانۍ هم هیڅ اندازه نشته دی، د حکم منونکیو بندګانو خطاوې او ګناهونه ښني، او د دوی عیبونه پټوي، او په راز راز لطف او کرم او عنایت او شفقت سره یې پالي.

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿۱۵﴾ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿۱۶﴾

مالك د عرش دی، لوی دی (په ذات او صفات خپلو کې). ډېر ښه کوونکی دی د هر هغه شي چې اراده يې وفرمايي.

تفسير: يعنې سم له خپل علم او حکمت سره د هر شي کول چې وغواړي؛ ژر تر ژره هغه کوي، هيچا لره حق نشته، چې د هغه د چارې مخه ونيسي.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿۱۷﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿۱۸﴾

آيا راغلی دی تاته (ای محمده !) خبر د (هغو) لښکرو چې فرعونيان او ثموديان دي.

تفسير: تر يوه مدّت پورې د انعام ورونه د هغو فرعونيانو او ثموديانو په مخ کې وپرانستل شول، او له هرې خوا هغوی ته نعمتونه وروړسېدل، بيا د هغوی د کُفر او طغيان له سببه ډېر سخت کسات او انتقام له هغوی څخه واخيست شو.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿۱۹﴾

بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي (له قومه د تا) په دروغجن ګڼلو کې دي.

تفسير: يعنې کفّار له دې خبرې څخه څه عبرت او پند نه اخلي، او د الله تعالی له عذابه هيڅ نه ويرېږي، برسېره پر دې دا ګردې خبرې او پاک قرآن دروغ ګڼي، او تل په همدغو دروغو پسې ګرځي.

وَاللَّهُ مِن وَرَائِهِم مُّحِيطٌ ﴿۲۰﴾

او الله په هر لوري د دې احاطه کوونکی دی (په علم او قدرت خپل سره، نو ترې نشي خلاصېدی هيڅ کله).

تفسير: يعنې له دې دروغ ګڼلو څخه هيڅ يوه ګټه هغوی ته نه رسيږي، خو د دې دروغ بللو جزاء هرومرو دوی ته رسيږي، دوی د الله تعالی له واک او قبضې څخه هيچېرې نشي وتلی، او نه له سزا څخه يې خپل ځانونه ژغورلی شي.

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿۲۱﴾

بلکه دا قرآن دی شانداره لوی.

تفسير: يعنې د پاک قرآن دروغ بلل پوره حماقت دی، قرآن مجيد داسې يو شی نه دی چې د دروغ بللو وړ وي، يا د څو تنو ناپوهانو او احمقانو په دروغ ګڼلو سره د هغه په لويي او سترتوب کې به څه نقصان او لږوالی پېښ شي.

فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿۲۲﴾

ليکلی شوی دی په لوح محفوظ کې.

تفسير: په داسې يو ځای کې چې هلته د هيڅډول تغيير او تبديل او لاس وهلو هيله نشته، او له هغه ځايه په ډېر حفاظت او اهتمام سره صاحب د وحي ته وررساوه شي.

تمّت سورة البُروج فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطَّارِقِ

«د (الطارق) سورت مکي دی، (۱۷) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۶) په نزول کې (۳۶) سورت دی، وروسته د «البلد» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالسَّمَآءِ وَالطَّارِقِ ۝١ وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا الطَّارِقُ ۝٢ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ۝٣ إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا
عَلَيْهَا حَافِظٌ ۝٤ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝٥

قسم دی په اسمان او په راتلونکي د شپې. او څه پوه کړې ته چې څه دی راتلونکی د شپې. ستوری ځلېدونکی دی. چې نه دی هیڅ نفس مګر په هغه باندې ځارونکی ساتونکی شته. نو ودې ګوري انسان چې (اصلاً) له څه شي څخه پیدا کړی شوی دی.

تفسیر: یعنې له انسانانو سره پرښتې اوسیږي، چې هغوی له بلاوو څخه ژغوري، یا یې عمل لیکي.

خُلِقَ مِنْ مَّآءٍ دَافِقٍ ۝٦

پیدا کړی شوی دی (انسان) له اوبو توپ وهونکیو څخه (په رحم کې).

تفسیر: یعنې له منیو څخه چې توپ وهلې وځي، یا له هسې اوبو څخه چې تولې کړی شوي وي په رحم کې.

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِ ۝٧

هسې اوبه چې راوځي له منځه د شاوو (د سړیو)، او له هډوکیو د سینو (د ښځو څخه).

تفسیر: وایي چې د نارینه وو مني د دوی له شاګانو څخه، او د ښځو مني د هغو له تېرو څخه راوځي.

إِنَّهٗ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ ۝٨

بېشکه دغه (الله) په بیا بېرته ژوندي ګرځولو د هغه (انسان) خامخا توانا قادر دی.

تفسیر: یعنې تر مړینې وروسته مو بیا الله تعالی ژوندي راولي (موضح القرآن)، حاصل یې دا چې له نُطفې څخه د انسان جوړول د هغه د دویم ځلي د بیا ژوندي کولو څخه څه زیات عجیبه ده، کله چې دا عجیب امر د هغه له قدرت کېدی شي؛ نو جائز نه دي تر هغه د یوه لږ عجیب څیز له وقوع څخه انکار وکړ شي، بلکه خامخا بیا یې هم پیدا کولی شي.

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ ۝٩

په هغې ورځې کې چې ښکارولی به شي (په کې) پټ څیزونه.

تفسیر: یعنې ګردې هغه پټې خبرې چې د دوی په زړونو کې وي؛ ښکاریږي، او د هیڅ یو جرم اخفاء به ممکنه نه وي.

فَمَا لَهُۥ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ۝١٠

نو نه به وي دغه (انسان) ته هیڅ قوّت زور، او نه هیڅ ناصر مدد کوونکی.

تفسیر: په دې وخت کې به نه مجرم د خپل زور او قوّت په مرسته خپله مدافعه کولی شي، نه به یې څوک حمایت او ملګرتوب وکړی شي، چې دی له سزا څخه وژغوري (بچ کړي).

وَٱلسَّمَآءِ ذَاتِ ٱلرَّجۡعِ ۝١١

قسم دی په اسمان خاوند د بېرته ګرځېدلو (چورلېدلو).

تفسیر: یا قسم دی په وریځې باندې چې خاونده د باران ده، یا په اسمان او وربښت راوړونکې باندې.

وَٱلۡأَرۡضِ ذَاتِ ٱلصَّدۡعِ ۝١٢

او (قسم دی) په ځمکه خاونده د چاودلو (د سوري چې ترې راوځي اوبه او ګیاه او نور).

تفسیر: یعنې د ځمکې له چاودلو څخه ونې واښه شینکي او نور د باندې راوځي، او ځواب د قسم دا دی:

إِنَّهُۥ لَقَوۡلٞ فَصۡلٞ ۝١٣ وَمَا هُوَ بِٱلۡهَزۡلِ ۝١٤

چې بېشکه دا قرآن خامخا وینا ده بېلوونکې (د حق او باطل) او نه دی دغه (قرآن) لوبې عبثې خبرې مزاح ټوکې.

تفسیر: یعنې هغه خبرې چې قرآن یې د معاد په نسبت کوي؛ د لوبو او د ټوکو خبرې او د خندلو وړ اترې نه دي، بلکه د حق تعالی او د باطل او دروغو او رښتیا پرېکړه او فیصله ده، او بېشکه دغه یوه رښتیا خبره او یوه پای ته رسېدلې معامله ده، چې هرومرو راتلونکې ده.

إِنَّهُمۡ يَكِيدُونَ كَيۡدٗا ۝١٥ وَأَكِيدُ كَيۡدٗا ۝١٦ فَمَهِّلِ ٱلۡكَٰفِرِينَ أَمۡهِلۡهُمۡ رُوَيۡدَۢا ۝١٧

بېشکه دوی کید چل کوي په چل کولو سره. او چل به ورسره وکړم زه په چل کولو سره. پس مهلت ورکړه کافرانو ته، مهلت ورکړه دوی ته لږ (مدّت).

تفسیر: دوی به د دین په خلاف راز راز چلونه او فرېبونه کول، د خلکو په زړونو کې به یې شبهات اچول، خو د الله تعالی چل د دوی ټول چلونه برباد کړل، او الله تعالی ورته استدراج ورکولو تر دې چې عذابونه پرې نازل شول.

تمّت سورة الطارق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الأَعلَى

«د (الأعلیٰ) سورت مکي دی، (۱۹) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۷) په نزول کې (۸) سورت دی، وروسته د (التّکویر) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى ﴿١﴾

پاکي بیان کړه د نامه د رب خپل چې (له ټولو څخه) ډېر لوی او ښه غالب اوچت دی.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «کله چې دا آیت نازل شو؛ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «اجعلوها في سجودکم» دا پخپلو سجدو کې ووایئ !، نو څکه مونږ او ګرد مسلمانان پخپلو سجدو کې «سبحان ربي الأعلی» وایو.

ٱلَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾

هغه (رب) چې پیدا یې کړل (ټول اشیاء) نو اجزاء اعضاء یې برابر او بې نقصانه کړل.

تفسیر: یعنې هر هغه څیز چې جوړ کړی یې دی؛ پوره له حکمت سره دی، او ښه یې جوړ کړی دی، د خواصو او صفاتو په اعتبار او د هغو ګټو لامله چې له هغه شي څخه مقصود دی، د هغه پیدایش یې په درجه د کمال سره رسولی دی، او داسې معتدل مزاج یې ورښلی دی، چې په هغه باندې ګرد په زړه پورې منافع او فوائد مرتّب کېدی شي.

وَٱلَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾

او هغه (رب) چې اندازه یې کړل (خیر او شر د هغوی)؛ نو لاره یې وروښوده (په طریقه د کسب سره).

تفسیر: شاه عبد القادر (رحمة الله علیه) لیکي: «یعنې اول یې تقدیر ولیکه، بیا یې سم له هغه سره دنیا ته راوست، ګوا کې دنیا ته یې د راتلو لاره وروښوده».

وَٱلَّذِيٓ أَخۡرَجَ ٱلۡمَرۡعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحۡوَىٰ ﴿٥﴾

او هغه (رب) چې را ایستلې یې ده تازه ګیا له ځمکې څخه، پس ویې ګرځوله هغه (شنه ګیاه) وچه توره.

تفسیر: یعنې ړومبی تک شنه واښه او ورشو په ځمکه کې پیدا کوي، بیا ورو ورو هغه وچ او توروي، چې له هغو وچو وښو څخه هم حیواناتو ته خوراک ورکاوه کیږي، او هم هغوی ته تر ډېر مدّت پورې ذخیره کاوه شي، تر دې چې وچ کښتونه هم وروسته له رېبلو څخه په کار راځي.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَىٰٓ ۝٦ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ

ژر ده چې وبه لولو مونږ (په ژبه د جبريل) په تا باندې (قرآن ای محمده !) بیا به یې ته نه هېروې.
مګر هغه چې اراده وفرمايي الله (د هېرولو يې له تا نه په منسوخ کېدلو).

تفسير: يعني لکه چې مونږ پخپل تربيت سره هر څيز په تدريج د هغه مطلوب کمال ته رسولی دی؛ په تا باندې به هم ورو ورو کامل قرآن لولو، او داسې به يې در په ياد کړو چې د هغه هيڅ يوه برخه در څخه هېره نشي، پرته له هغو آيتونو ځنې چې د هغو بالکل هېرول مقصود وي، چې دا هم يو راز نسخ ده.

إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ۝٧

بېشکه دغه (الله) ته معلوم دي (هغه څه قول فعل چې دی) ښکاره او هغه څه چې پټ دي (يعني ټول شيان).

تفسير: يعني الله تعالی ته ستاسې پټ استعدادونه او ښکاره اعمال او احوال ټول ښه معلوم دي، او سم له هغو سره به له تاسې سره معامله کوي.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ۝٨

او اسانوو د تا لپاره د شريعت اساني (يا يادول د وحي، يا توفيق درکوو تاته لپاره د اسانۍ لارې د شريعت).

تفسير: يعني د وحي ياد لرل به اسانېږي، او د الله تعالی د معرفت او عبادت او د مملکت او ملّت د سياست ګردې (ټولې) چارې به در اسانې کړې شي، او ستا د برياليتوب له لارې څخه به ګرد مشکلات لرې کړل شي.

فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ ۝٩

پس ذکر پند ورکړه ته (ای محمده !) که فائده رسوي ذکر پند (يا پس پند ورکړه ته ای محمده !)، په تحقيق فائده رسوي ذکر پند مؤمنانو ته (يا پس پند ورکړه ته ای محمده !) که فائده رسوي ذکر پند (که فائده نه رسوي).

تفسير: يعني کله چې الله تعالی پر تاسې باندې داسې انعام وفرمايه؛ نو تاسې هم نورو ته د الله تعالی احکام ورسوئ، او له خپل کمال څخه نور هم تکميل کړئ.

تنبيه: د ﴿إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ﴾ شرط د دې لپاره راوړی شوی دی، چې وعظ او تذکير هغه وخت کېدی شي چې د اورېدونکي له خوا د هغه د قبلولو ګمان وشي، او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د وعظ او تذکير منصب د هر سړي لپاره نه دی، هو تبليغ او انذار «يعني د الله تعالی د احکامو تبليغ او د هغه له عذاب څخه وېرول» په هر سړي باندې لازم دي، تر څو چې د الله تعالی په بندګانو حجّت قائم وي، او د جهل او ناپوهی عذر پاتې نشي، دېته په عرف کې تذکير او وعظ نه وايي، بلکه تبليغ او دعوت وايي، ښايي چې ځينو مفسرينو هم له همدې جهته د دې آيت معنی لا په ښکاره الفاظو سره داسې ليکلې وي چې څو څو ځلې نصيحت وکړه که د يو ځلې پند فائده ونه کړي، او کېږي چې د ﴿إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ﴾ شرط يوازې د تذکير د تأکيد لپاره وي، يعني که تذکير چاته فائده ورسوي؛ نو تاته ښايي چې تذکير وکړې، دا خو منلې شوې خبره ده، چې په دنيا کې تذکير خامخا يو نه بل ته خو څه نفع او ګټه رسوي، لکه چې الله تعالی فرمايلي

دي: ﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ نو معلّق کول د يوه امر په داسې يو ځيز باندې چې د هغه وقوع ضروري وي؛ د هغه امر د تأکيد موجب شو.

سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾

ژر ده چې پند به واخلي هغه څوک چې ويريږي له الله (ځکه چې دی فکر کوي په دې کې).

تفسير: په پوهولو باندې خو هغه پوهيږي او له نصيحت څخه هغه ګټه اخيستی شي چې په زړه کې يې لږ او ډېره د الله تعالی وېره وي، او د خپل پای او انجام لږ څه فکر وکړي.

وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾

او ډډه کوي له دغه (پنده نصيحته ښه شقي کافر) لوی بدبخت چې نه يې قبلوي. هغه (لوی بدبخت) چې ننوځي به اور لوی ته (د دوزخ په آخرت کې).

تفسير: يعني د هغه بد عمل او بد قسمت په برخه چې د دوزخ اور ليکلی دی؛ هغه کله پوهيږي، او له الله تعالی او له خپله انجامه کله ويريږي، چې د نصيحت په لوري متوجّه شي، يا د ښو خبرو په پوهېدلو کې کوښښ وکړي.

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾

بيا به نه مري په هغه (اور) کې، او نه به ښه ژوندی وي.

تفسير: يعني نه مرګ ورته راځي چې د هغه ربړونه پای ته رسوي، او نه يې د هوسايي ژوندون په برخه کيږي، هو! داسې يو ژوندون به ولري چې د هغه په مقابل کې به د مرګ غوښتنه کوي، له داسې ژوندون څخه مو دې الله تعالی وساتي.

قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾

په تحقيق برې مونډلی په مراد رسېدلی دی هغه څوک چې پاک شوی دی (په ايمان سره له معاصيو).

تفسير: يعني له ظاهري او باطني، حسي او معنوي نجاستونو څخه پاک شي، او خپل قلب او قالب يې په صحيحو عقائدو او فاضله اخلاقو او صالحه اعمالو او نافعه چارو سره ښايسته کړي.

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾

او ياد کړي نوم د رب خپل (په تکبير سره) بيا يې لمونځ وکړ (چې ننبه د اسلام ده).

تفسير: يعني پاک او صاف شوي، د تحريمې په تکبير کې يې د خپل پروردګار نوم واخيست، بيا يې لمونځ وکړ، ځينې اسلاف وايي چې: د تزکيې نه مراد زکات دی، چې دلته د هغه مطلب د فطر صدقه ده، او له ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ﴾ څخه د اختر تکبيرونه مراد دي، او په ﴿فَصَلَّىٰ﴾ کې د اختر د لمانځه ذکر دی، يعنې د اختر په ورځ کې يې اول «صدقة الفطر» سرسايه بيا تکبيرونه بيا لمونځ وکړ، ښکاره خو هغه ړومبنی وينا ده.

بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿١٧﴾

بلکه تاسي غوره کوئ ژوندون لږ خسيس په آخرت باندې ای منکرانو. حال دا چې آخرت خير غوره ده (له دنيا نه) او (تل تر تله ښه) باقي دی.

تفسير: يعني دا ښېګڼه تاسې ته ای منکرانو څنګه حاصلیږي، چې تاسې هيڅ د آخرت فکر نه کوئ، بلکه د دنيا ژوندون او د دې ځای، عيش، عشرت، هوسايي او چړچې د اعتقاد يا د عمل له مخې په اخروي چارو باندې زياتې بولئ، حال دا دی چې دنيا حقيره او فاني او آخرت په زرهاوو ځلې له هغې څخه ښه او پايه دار دی، بيا د تعجّب ځای دا دی: هغه څيز چې د (کم) او (کيف) او نورو له پلوه بهتر دی، هغه څنګه پرېښودی شي؟ او ځتي او خرابې چارې ولې غوره کولی شي؟.

اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى ﴿١٩﴾

بېشکه دا خبرې خامخا په صحيفو ړومبنيو کې دي. چې صحيفې د ابراهيم او (د) موسی دي.

تفسير: يعني دا مضمون چې له ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾ څخه تر ﴿وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى﴾ پورې دی په پخوانيو کتابونو کې هم ليکلی شوی دی، او هيڅ وخت منسوخ شوی او بدل شوی نه دی، نو په دې اعتبار لا ټينګ او مؤکد شو.

تمّت سورة الأعلى بفضل الله تعالى ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الغَاشِيَةِ

«د (الغاشية) سورت مکّي دی، (۲۶) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۸) په نزول کې (۶۸) سورت دی، د «الذاريات» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

هَلْ أَتٰكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ①

په تحقيق راغلی دی تاته (ای محمده !) خبر د پټوونکې (د خلقو په سختيو خپلو سره چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: يعني هغه خبره د اورېدلو وړ ده چې پټوونکې د خلقو ده په هيبتونو او په سختيو خپلو کې.

تنبيه: (له غاشيې پټوونکې) څخه مراد قيامت دی، چې پر ګردو مخلوقاتو چاپېرېږي، او د هغه په اثر به پر ګردو مخلوقاتو باندې محيط وي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ② عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ③

ځينې مخونه به په دغه ورځ (د قيامت) کې وېرېدونکي او ذليله وي. تکليف ايستونکي رنځ راښکونکي به وي.

تفسير: يعني په آخرت کې به ربړ (تکليف) ايستونکي د ربړ ګاللو په سبب ستړي او ستومانېږي.

تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ④ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ⑤

ننوځي به اور ډېر ګرم ته. ورڅښل کېږي به پرې له چينې ډېرې ګرمې څخه (په وخت د غلبې د تندې کې).

تفسير: يعني کله چې د دوزخ تودوخې د هغوی په باطن کې سخته ګرمي پيدا کړي؛ دوی بې اختياره «تږي وږي يو» نارې وهي، چې ښايي د اوبو له څښلو څخه به د دوی دا تنده ماته شي، دلته به د يوې يشېدونکې چينې له اوبو څخه دوی ته اوبه ورکولی کېږي، چې د هغو له څښلو څخه به د دوی شونډې ورتيږي، او کولمې به يې ټوټې ټوټې لوېږي، او بيا به ژر جوړېږي، او همداسې به تل په عذاب ککړ وي (العياذ بالله).

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ⑥

نه به وي دوی ته طعام خواړه مګر له اغزي لرونکي ترخې ونې څخه.

تفسير: «ضريع» يوه اغزي لرونکې ونه ده په دوزخ کې، چې پخپل تريخوالي کې له شبرق يا له مصبر څخه زيات بد خونده او مرداره او په ګرمی کې له اوره توده ده، کله چې دوزخيان له لوږې څخه په عذاب شي او «وږي يو ! وږي يو» نارې وهي؛ نو دا «ضريع» يا «ايلوي» يا «شبرق» يا «مصبر» دوی ته ورکول کېږي.

لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ۝٧

چې نه به څربوي بدن (د دوزخي هغه ضريع)، او نه دفع کوي هيڅ لوږه (له دوی نه هغه ضريع).

تفسير: له خوړلو څخه يواځې خوند او لذّت اخيستل يا د ځان څربول يا د لوږې لرې کول يا بل مقصد وي، د (ضريع) له خوړلو څخه دا خبرې هيڅ نه حاصليږي، د خوند او لذّت نشتوالی خو د هغه له نامه څخه ښکاره دی، د نورو دوو فائدو نفي تصريحًا په دې آيت کې ذکر شوه، لنډه يې دا چې هيڅ يو لذيذ او مرغوب طعام او خواږه هغوی هلته نه مومي.

تر دې ځايه پورې د دوزخيانو د حال بيان وو، اوس د دې په مقابل کې الله أکرمَ شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ د جنّتيانو ذکر داسې فرمايي:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۝٨ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۝٩

ځيني مخونه به په دغې ورځې کې ښايسته او تازه وي. پخپل کوښښ باندې (چې يې کړی وي په دنيا کې) راضي خوشاله به وي (په آخرت کې).

تفسير: يعنې خوښ به وي چې د دوی زيار په ځای شو، او د خپلو ربړو (تکاليفو) او د زحمتونو ګټه يې په ښه ډول سره بيامونده.

فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝١٠ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ۝١١

په جنت لوړ (اوچت) شانداره کې به وي. نه به اوري په هغه (جنّت) کې کومه چټي خبره.

تفسير: يعنې په جنّت کې هيڅوک چټي او ايلتې خبرې نه اوري، د کنځلو او د رذالت هيڅ يوه نښه هلته نه ليدله کيږي.

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝١٢

په دغه (جنّت) کې چينه ده جاري بهيدونکې.

تفسير: يعنې په جنّت کې يوه عجيبه ډول چينه ده، او ځينو مفسّرينو دا «عين» پر جنس باندې حمل کړې ده، او وايي چې په جنت کې ډېرې چينې بهيږي.

فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ۝١٣ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ۝١٤

په دغه (جنّت) کې دي تختونه (لپاره د کېناستلو د جنّتيانو) لوړ (اوچت) عاليشان. او جامونه اينبودلي شوي (په اندازه د څښونکيو خپلو).

تفسير: کله چې يې وغواړي چې ويې څښي؛ هيڅ ډيل او ځنډ به نه پکې کيږي.

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ۝١٥

او (په دغه جنّت کې دي) بالښتونه اينبود شوي په درجه څنګ په څنګ (جنّتيانو ته).

تفسير: يعني په ډېر نزاکت او لطافت او په ښه قرينه او ترتيب سره به غوړېدلي وي، لويې تکيې او بالښتونه به ځای په ځای کې ايښود شوي وي، چې کله به په يوه کيني، او کله به په نورو تکيه وهي.

وَّزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

او (په دغه جنّت کې دي) فرشونه فاخره غوړولي شوي.

تفسير: تر څو هر کله او په هر ځای کې چې د جنّتيانو زړه غواړي؛ هلته آرام او هوسايي او له يوه ځايه د بل ځای د تګ راتګ او وړلو او راوړلو تکليف ورته نه وي.

أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾

نو آيا پس نه ګوري (منکران په نظر د عبرت سره) اوښانو ته چې څرنګه پيدا کړی شوی دی؟.

تفسير: چې د نورو حيواناتو او څاروو په نسبت د اوښ هيئت او خاصيت دواړه خورا عجيب او غريب دی.

وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾

او (آيا نه ګوري منکران) اسمان ته چې څرنګه بلند اوچت کړی شوی دی (بې له ستنو).

تفسير: يعنې اسمان پر ته له ښکاره ستنې او پايې او رسۍ او نورو څخه پورته شوی دی.

وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾

او (آيا نه ګوري منکران) غرونو ته چې څرنګه درولي شوي دي.

تفسير: چې د يوې ذرې په اندازه له خپلو ځايونو څخه نه خوځيږي، او دغه غرونه د الله تعالی په قدرت سره له دغومره لويوالي پخپلو ځايونو کې ټينګ ولاړ دي.

وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

او (آيا نه ګوري منکران) ځمکې ته چې څرنګه غوړولې شوې ده.

تفسير: چې ځمکه د خپل لويوالي په سبب د خپل کروي شکلتوبه بيا هم مسطّحه ښکاري، نو ځکه پرې هستوګنه اوسېدل اسان دي، د ابن کثير (رحمه الله) په وينا: د دې شيانو تخصيص ځکه شوی دی، چې د عربو خلق زياتره په بيدياوو ځنګلونو کې ګرځېدل، او په دې وخت کې به زياتره د هغوی تر سترګو لاندې همدا څلور شيان وو، د سورلۍ اوښ، پاس اسمان، ښکته ځمکه، شاوخوا غرونه، نو د دې لامله په همدې علاماتو او نښو باندې د فکر وهلو او جاج کولو ارشاد شوی دی.

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾

نو ته يې وپوهوه (پند ورکړه ای محمده ! دوی ته)، بېشکه همدا ته پند ورکوونکی پوهوونکی وېروونکی يې. نه يې ته پر دوی باندې مسلّط کړی شوی (چې په زور يې مسلمانان کړې).

تفسير: يعني كله چې دا خلق سره د واضحه دلائلو له قيام څخه غور نه كوي؛ نو تاسې د هغوى زيات فكر مه كوئ، ځكه چې تاسې يوائې د پند وركولو لپاره ليږلي شوي يئ، كه دوى نه پوهيږي؛ نو تاسې په هغوى باندې محصل او داروغه تاكلي شوي نه يئ، چې په زور او زياتى سره يې په هغوى باندې ومنئ، او د هغوى زړونه په بل لوري واوړي، دا كار د مقلّب القلوب دى، او دا په جهاد باندې له امر نه مخكې وو.

إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

مګر هغه څوك چې وګرځېد (له ايمانه) او كافر شو. نو په عذابوي به يې الله په عذاب لوى (د آخرت) سره. بېشكه خاص مونږ ته دى بېرته راتګ د دوى (په قيامت كې). بيا بېشكه څمونږ پر غاړه دى حساب د دوى (نو سم له اعمالو به جزاء مومي).

تفسير: يعني هغه كسان چې د الله تعالى له طاعت څخه مخ اړوي، او د هغه له آيتونو څخه انكار كوي؛ هغه د آخرت په لوى عذاب او د الله تعالى له سختې سزا څخه ځان نشي ژغورلى، يقيناً هغوى يوه ورځ څمونږ په لوري راتلونكي دي، او مونږ به له هغوى څخه د يوې يوې ذرې حساب اخلو، لنډه دا چې تاسې خپله فريضه اداء كړئ، او د هغوى مستقبل مونږ ته وسپارئ !.

تمّت سورة الغاشية بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُوْرَةُ الْفَجْرِ

«د (الفجر) سورت مكّي دی، (۳۰) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۸۹) په نزول كې (۱۰) سورت دی، وروسته د (الليل) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَّالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾

قسم دی په فجر صباح باندې. او په شپو لسو باندې. او په جفت باندې، (او قسم دی په) طاق باندې. او په شپه باندې كله چې ځي راځي توره تياره كيږي.

تفسير: د صبا نه مراد عام صبا دی، او يا د لوی اختر د ورځې صبايي، او د لسو شپو څخه مراد د لوی اختر لس ورځې دي، او د جفت څخه مراد د لوی اختر ورځ او د طاق څخه د عرفې ورځ مراد ده، او د دې څيزونو په مراد كې نور اقوال هم شته، چې په ذكر كولو يې خبره اوږديږي، خو دا قول په كې راجح معلوميږي، والله أعلم.

هَلْ فِيْ ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِيْ حِجْرٍ ﴿٥﴾

آيا شته په دې قسمونو كې لوی قسم پوره خاوند د عقل ته (چې اعتبار پرې وكړي؟ هو ! شته !).

تفسير: يعني دا قسمونه معمولي نه دي، ډېر معتبر او مهتم بالشان دي، پوهان پوهيږي چې د كلام د تأكيد لپاره په دې كې يو ځانته عظمت او خاص وقعت موندل كيږي، او محذوف ځواب د قسم دا دی: يعني خامخا به په عذاب كړی شئ تاسو ای منكرانو ! وروسته له دې نه، الله أجلّ وأعظمَ برهانُهُ د ځينو منكرينو د تعذيب ذكر فرمايي چې:

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ

آيا نه ويني نه يې خبر ته (ای محمده !) چې څه كړي دي رب ستا (له قبيلې د اول) د عاديانو سره چې ارم وو.

تفسير: «عاد» د داسې يوه سړي نوم دی چې د هغه قوم د ده په نامه باندې يادېږي، د ده په نيكونو كې يو سړی (ارم) نومېده، د ده په لوري له نسبت كولو څخه بنايي داسې اشاره وي چې دلته له (عاد) څخه اول (عاد) مراد دي، او دويم (عاد) نه دي، ځينې وايي چې د عاد د قوم شاهي كورنۍ ته «ارم» ويل كېدل، والله أعلم.

ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾

چې خاوندان د قوّت قامتونو لويو وو (يا خاوندان د لويو ستونو وو).

تفسير: يعني ستني يې ودرولې، او لوى لوى عمارتونه يې جوړ کړل، يا يې دا مطلب دى چې ډېر ځلي په سير او سياحت مشغول وو، او په لويو وځکېکو او ستنو باندې يې کېږدۍ يا خيمې درولې، د ځينو په نزد له ﴿ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ څخه مراد د هغوى اوږده قدمونه، لوى قدونه او جګې ونې او نور لوړ شيان دي، چې په تشبيه سره ويلي شوي دي.

الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾

هسې (قبيله) چې نه وه پيدا کړى شوې مثل د هغې (په قوّت قدرت کې) په ټولو ښارونو کې.

تفسير: يعنې په هغه وخت کې د هغه قوم غوندې بل کوم قوم هسې مضبوط او طاقتور نه وو، يا دا چې د هغوى عمارتونه بې سارې او مانۍ بېمثالې وې.

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾

او (څه کړي وو رب د تا له) ثموديانو هغو سره چې کنستلې غوڅې کړې يې وې لويې تيږې (ګټې) په کنده کې.

تفسير: «وادي القرى» د هغه ځاى نوم دى چې هلته تيږې توږلې کېدې، او بيا يې له هغو څخه ډېرې محفوظې او مضبوطې مانۍ جوړولې.

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾

او (څه کړي وو رب د تا له) فرعون سره چې خاوند د (ډېرو لښکرو) ميخونو وو.

تفسير: يعنې لوى لښکر لرونکى چې د هغه د فوځي ضرورياتو لپاره به ډېر زيات ميخونه په کار کېدل، يا دا چې خلقو ته به يې په ميخونو سزا ورکوله.

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾

هسې (سړي وو دوى ګرد) چې سرکشي يې کړې وه په ښارونو کې. بيا يې ډېر کړى وو په هغو (ښارونو) کې فساد ورانى. نو نازله کړه پر دوى باندې رب ستا (قمچينه) متروکه د عذاب.

تفسير: يعنې هغه باغي قومونه د عيش، دولت، زور او قوّت په نشو کې مست شوي په ملکونو کې يې ښه شورماشور، جنګ جنجال، فتنه فساد جوړ کړ، زيات شرراتونه يې وکړل، نو وروسته له دې نه چې د هغوى د کفر، تکبّر، جور، ستم کنډول ډک شو، او مهلت او د ټال مدّت يې پوره شو؛ ناڅاپه قهّار الله د خپل عذاب قمچينې او متروکې پرې وورولې، او د هغوى ګرد قوّت او لوييې يې له خاورو سره برابره کړه، او د دوى سازوسامان يو هم په کار نشو.

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

بېشکه رب ستا په ځاى د انتظار کې دى (اعمالو د دوى لره چې سم د دوى له عملونو سره جزاء هغوى ته ورکړي).

تفسير: يعنې الله تعالى خلک څاري، د دوى ويناګانې اوري، او په حال يې خبر دى، هر يو ته به د عمل بدله ورکول کيږي، او ټول مخلوقات به ده ته وړاندې کيږي، په خپل عدل به پرې فيصله کوي.

فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾

پس هر چې انسان بني آدم (دی) کله چې وازمويي دی (په راحت سره) رب د ده، پس عزّت ورکړي ده ته او نعمت ورکړي ده ته؛ نو وايي رب ځما عزّت راکړه ماته.

تفسير: يعنې زه د همدې خبرې وړ (لايق) وم، نو ځکه يې عزّت راکړ.

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾

او کله چې (الله) وازمويه دی (په زحمت سره) پس تنګ کړي پر ده باندې رزق روزي د ده؛ نو وايي رب ځما سپک کړم زه.

تفسير: يعنې ځما هيڅ قدر يې ونه کړ، لنډه يې دا چې د هغوی سترګې دنيوي ژوندون او حاضره حالت ته دي، او يواځې د دنيا همدا موجوده راحت او تکليف د خپل عزّت او ذلّت معيار ګڼي، او په دې نه پوهيږي چې په همدې دواړو حالتونو کې د هغه امتحان او ازموينه مقصد ده، نعمت درکوي تر څو وګوري چې تاسې يې شکر وباسئ؟ او ربړ درپېښوي چې آيا تاسې خپل صبر او رضا پکښې ښکاره کولی شئ؟.

(نو الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه) داسې فرمايي:

كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾

داسې دې نه وايي، بلکه تاسې اکرام احسان نه کوئ پر يتيم پلار مړي باندې.

تفسير: يعنې د الله جل جلاله په دربار کې به ستاسې ښنګه عزت وي؟ چې تاسې د بېکسانو او يتيمانو د زړه ساتنه او عزّت نه کوئ، يعنې نه دی دا عزت او ذلت په ډېروالي او لږوالي د مال سره، ځکه چې اکرام په طاعت او اهانت په معصيت سره دی، بلکه فعل ستاسې ډېر قبيح دی له قول ستاسو نه، ځکه چې اکرام درسره کړی الله په غناء سره، او تاسو نه کوئ احسان له يتيمانو سره.

وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾

او نه تېزوئ تاسې يو بل په طعام (خواړه ورکولو د محتاجانو) د مسکينانو.

تفسير: يعنې له خپل مال او شتو څخه د مسکينانو لاس نيوی، څه چې چېرې نورو ته هم داسې يو شی نه وايئ چې د ده په ويلو او تېزولو سره هغوی له وږي او بې وځلي سره امداد او معاونت او مرسته وکړي.

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾

او خورئ تاسې مال د ميراث په خوړلو ټولو ډېر سره.

تفسير: يعنې د مړي په پنګه او ميراث اخيستلو کې د حلال او حرام او حق او باطل څه تميز نشته، څه يې چې په لاس ورشي؛ خوري يې، او پخپل دغه عمل سره دا راښيئ که د مسکينانو حقوق تلف کيږي؛ تلف دې شي.

وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾

او مينه کوئ تاسې له مال سره په مينې ډېرې سره.

تفسیر: یعني ربښتیا خبره دا ده چې ستاسې زړونه د مال د حرص او محبت سره ډک دي، او بس همدا غواړئ چې په څه ډول مو مال په لاس راشي، او یو پول مو هم په یوه ښه کار کې له لاسه ونه وځي، که مخ کې هر څه راپېښېږي؛ راپېښ دې شي، او له مال او دولت سره دومره مینه او محبّت چې هغه د خپل مقصود کعبه وګرځوئ، او د اسلامیت په لاره کې یې خرڅ نه کړئ، دا خو یوازې د کافرانو دود (رواج) او دستور دی.

كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ ٱلْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾

نه ده داسې، او مه کوئ (دغسې بد کارونه، یا حقه ده) کله چې وټکوله ماته شي ځمکه په ټکولو ماتولو سختو سره.

تفسیر: ګردې غونډۍ او غرونه به واړه واړه شي، ځمکه به بالکل صافه او هوار میدا شي.

وَجَآءَ رَبُّكَ

او راشي رب ستا.

تفسیر: یعني رابه شي رب ستا (د بندګانو د فیصلې لپاره) هغسې چې د هغه له شان سره ښایي، او وړ (لایق) وي.

وَٱلْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾

او راشي پرښتې صف صف (قطار قطار چاپېر بدونکې پرانسانانو او پیریانو باندې).

تفسیر: یعني د محشر په میدان کې، یا راځي هلته انتظاماتو لره پوړ په پوړ صف په صف.

وَجِاْىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ بِجَهَنَّمَ ۚ

او رابه وست شي په هغې ورځې کې دوزخ.

تفسیر: یعني په لکونو پرښتې به هغه له خپله ځایه ښځه په راښکودلو سره د محشریانو په مخ کې راحاضر کړي.

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾

په دغې ورځې کې به پند واخلي یاد کړي انسان (خپل افراط) او څه ګټه فائده به نه وررسوي ده ته په دغه وخت کې پند اخیستل (بلکه هیڅ فائده نه رسوي).

تفسیر: یعني هلته به وپوهیږي چې په سختې غلطۍ او غفلت کې وم، مګر هغه پوهېدل به څه په کار ورشي؟ ځکه چې د پوهېدلو او سنجولو وخت به له لاس ښځه وتلی وي، هغه چارې چې په دار العمل کې کېدې، په دار الجزاء کې کله کېدی شي؟.

يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴿٢٤﴾

وایي: څنګه به ښه وو ما لره که څه مې مخکې لیږلي وی لپاره د (دې) ژوند (د آخرت) خپل (یا پخپل ژوندانه کې).

تفسیر: یعني افسوس د دنیا په ژوندون کې مې څه نیکي نه ده کړې چې هغه له ما ښځه په مخکې دلته رارسیدلي وی، او اوس به مې په دغه اخروي ژوندون کې په کار راتلی، همداسې تش لاس را راهي شوی

یم، کاشکې د حسناتو کومه ذخیره مې له مخه لیږلې وی چې دلته ځما پانګه او ذخیره ګرځېدلې او په کار به مې راتلی !.

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾

نو په دغې ورځې کې به نه په عذابوي (په مثل) د عذاب د دغه (الله) هیڅوک. او نه به قیدول کوي (په مثل) د قیدولو د دغه (الله) هیڅوک.

تفسیر: یعنې الله تعالی به په دغې ورځې کې مجرمانو ته داسې سختې سزاوې ورکوي، او په داسې سختې بندیخانې کې به اچول کیږي چې د هغې ساری او مثال د بل مجرم په حق کې متصوّر نه دی.

يَٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفْسُ ٱلْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ٱرْجِعِىٓ إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَٱدْخُلِى فِى عِبَٰدِى ﴿٢٩﴾ وَٱدْخُلِى جَنَّتِى ﴿٣٠﴾

ای نفسه آرام نیوونکیه (په ذکر ځما شاکر په نعمت ځما صابر په زحمت ځما) !. وګرځه (له دنیا نه) په طرف د رب خپل حال دا چې راضي خوښ به يې ته (له الله څخه او الله) راضي خوښ (به وي له تا څخه). بیا ننوځه په (نیکانو) بندګانو ځما کې. او ننوځه په جنّت ځما کې (سره له نورو مقرّبانو).

تفسیر: اول د مجرمانو او ظالمانو حال بیان شو، اوس د هغه په مقابل کې د هغو خلقو انجام ښودل کیږي چې د هغوی زړونو ته د الله تعالی د یادولو څخه آرام خوند او راحت په برخه کیږي، هغوی ته به په حشر کې ویل کیږي: آ راحت نیوونکیه نفسه ! په الله تعالی باندې، په هغه حقیقي محبوب باندې چې تا خپل زړه تړلی وو، اوس نو له هر راز جګړو او اندېښنو څخه ګوښه اوسه !، او تل په خوښۍ او هوسایۍ سره خپل ژوند تېروه !، او هغه نژدې ځای ته ورشه چې خاصو بندګانو ته ټاکلی شوی دی، او ځما د مخصوصو بندګانو په ډله کې ځان ګډ او داخل کړه، او په عالیشان جنّت کې هستوګنه کړه.

تنبیه: د مطمئنه نفس، د امّاره نفس، د لوّامه نفس تحقیق دې د «القیامة» د سورت په شروع کې وکتل شي !.

تمّت سورة الفجر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ البَلَدِ

«د (البلد) سورت مکي دی، شل آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۰) په نزول کې (۳۵) سورت دی، وروسته د (ق) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

لَا أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ① وَأَنتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ②

قسم خورم په دې بلد ښار باندې چې (مکّه ده). حال دا چې خاص ته به خلاص شي (په تا به څه قید ممانعت نه وي) په دې ښار کې (چې هر څوک وژنې یا یې پرېږدې په یو ساعت د ورځې کې).

تفسیر: په مکې معظمې کې هر سړی له جنګ کولو څخه ممنوع دی، خو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یو وارې د مکې په فتحې کې دا ممانعت پاتې نشو، او هر چا چې له هغوی سره جنګ کاوه؛ د هغه وژل به روا کېده، تر دې چې لوی مجرمان د کعبې شریفې د دېوالونو تر څنګ هم ووژل شول، نو وروسته له دې ورځې څخه بیا همغه ممانعت تر نن پورې بېرته قائم شو.

تنبیه: ځینو د ﴿وَأَنتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ﴾ معنی «وأنت نازلٌ» اخیستې ده، یعني زه قسم خورم په هغه ښار باندې په هغه حال کې ته پکې پیدا شوی یې، او په کې هستوګنه لرې.

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ③

او قسم دی په پلار او په هغه باندې چې له ده څخه ځېږېدلي دي.

تفسیر: یعني آدم او بني آدم، او ځواب د قسم دا دی:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ ④

چې خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ انسان بني آدم په رنځ او مشقّت کې.

تفسیر: یعني آدم علیه السلام له ابتداء څخه تر انتهاء پورې په رنځ او مشقّت اخته دی، او راز راز سختي په ده باندې تیرېږي، هیڅ داسې کېدونکي نه دي چې یو سړی پخپل ټول عمر کې د څه مدّت له مخې د دنیا د ګردو ښېښو او چارو، محنتونو، رنځونو څخه فارغ او آزاد وي، او په پوره آزادی او بېفکرۍ سره ژوندون کوي، په رښتیا سره د انسان اصلي فطرت داسې واقع شوی دی، چې دی خپل ځان له دغو سختیو او جنجالونو څخه نه شي ژغورلی.

أَيَحْسَبُ أَن لَّن يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ⑤

آیا ګمان کوي (کافر انسان) چې بېشکه له سره به قادر نشي په ده باندې هیڅوک (چې بدل ترې واخلي)؟.

تفسیر: یعنې انسان چې د هغو سختیو او مشقّتونو په لارې تیریږي، نو د هغه اقتضاء خو داسې ده چې په ده کې عجز او درماندګي پیدا شي، او خپل ځان د قضا د حکم ترلی وګڼي، او د احکامو مطیع او د رضا تابع او په قضاء صابر وي، او هر کله خپل احتیاج او افتقار تر نظر لاندې ونیسي !، خو انسان دا خبره بالکل هېره کړې ده، نو آیا انسان داسې ګڼي چې داسې یوه هستي شته چې انسان د هغې تر حکم لاندې وي، او دوی ته د دې سرکشی او سرغړولو سزا ورکړی شي؟ بلکه الله أعظم شأنُه وأعظم برهانُه دی !.

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ﴿٦﴾

وايي (له فخره) ما خرخ کړی وو مال خورا ډېر (په دښمنی د محمد کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په معصیت، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په عداوت، او د اسلام په مخالفت کې له حده تېر مال خرخ کوي، او په داسې خرخ کولو ځان باتور او ځلمی هم ګڼي.

أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٧﴾

آیا ګمان کوي دی چې بېشکه نه دی لیدلی دی هیچا (په وخت د خرخ د مال کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی دا ګرد شیان ګوري او ویني، او هومره مال په هر نیت سره په هر ځای او په هر څیز باندې چې ولګاوه شي؛ هغه ګرد ورته ښه معلوم دي، نو د دروغو او ریا څخه هیچا ته هیڅ یوه ګټه نه رسیږي.

أَلَمْ نَجْعَل لَّهُۥ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾

آیا نه دي ورکړي مونږ ده ته دوه سترګې (چې پرې وګوري، بلکه ورکړي مونږ ده ته دوه سترګې).

تفسیر: یعنې هغه چاته چې ما د لیدلو سترګې ورکړي دي آیا هغه پخپله نه ګوري؟.

وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾

او (آیا نه دي ورکړي مونږ ده ته یوه) ژبه او دوه شونډې.

تفسیر: چې له هغه څخه په خبرو اترو او خوړلو او څښلو کې کار اخیستل کیږي.

وَهَدَيْنَٰهُ ٱلنَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾

او ښوولي دي مونږ ده ته دوه لارې (د خیر او شر، چې پرې جنّت یا دوزخ ته ځي).

تفسیر: یعنې د ښو او بدو دواړه لارې یې ورښوولې دي، تر څو چې ځان له بدې لارې څخه وژغوري، او په ښه لاره تګ وکړي، او د دې خبرې ښوونه په اجمالي ډول سره د عقل او فطرت په وسیله شوې ده، او تفصیل یې د پیغمبرانو او مرسلانو په واسطه او د هغوی په ژبه شوی دی.

تنبیه: ځینو له «نجدین» څخه د ښځو دوه تې مراد اخیستي دي، یعنې رودونکیو ماشومانو او ووړکو ته یې د تې او د خوړو پیدا کولو لاره ورښوولې ده، چې پس له پیدا کېدلو ترې شوده څښي او خوري.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾

نو ربړ (تکلیف) يې ونه ايست په ختلو د غونډۍ کې (او سختي يې تېره نه کړه په مخالفت د نفس او هوا کې).

تفسير: ځينو د «عقبه» معنی د تېرېدلو سخت ځای او غونډۍ اخيستې ده، يعنې سره له دومره زياتو انعاماتو او د هدايت د اسبابو له موجوديته دوی دا توفيق ونه موند چې د دين په صعب المرور غونډۍ وخيژي، او سختي او ربړ په ځان واخلي، او د مكارم الأخلاق مدارج طي کړي، او د فوز او فلاح لوړو ځايونو ته ځان ورسوي.

تنبيه: ديني کارونه يې په غونډۍ سره ځکه تشبيه کړي دي چې د نفس او هوا د مخالفت په نسبت د هغه پای ته رسول سړي ته ډېر شاق وي، او ربړ پېښوي.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾

او څه شي پوه کړی يې ته چې څه دي ختل د غونډۍ؟. (عقبه) خلاصول د غاړې دي.

تفسير: يعنې (عقبه) د مريي آزادول يا د پور (قرض) ورې غاړه له پوره قرضه خلاصول دي.

أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾

يا (دا عقبه) ورکول د طعام ډوډۍ دي په هغې ورځې کې چې خاونده د لوږې وي.

تفسير: يعنې عقبه د قحطۍ او قيمتۍ او سختۍ په ورځو کې له وږي سره مرستې کول او هغوی ته د خوړو شيان وربرابرول دي.

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾

يتيم ته چې خاوند د خپلوۍ وي. يا غريب ته چې په خاورو ککړ وي (يا خاوند د خاورې).

تفسير: د وړوکي پلار مړي خدمت کول ثواب دی، او له خپلوانو قرابت لرونکيو سره ښېګڼه هم ډېر ثواب لري، چېرې چې دا دواړه ثوابونه يو ځای شي؛ نو د هغې ثواب هم دوچنده کيږي.

عقبه ډوډۍ طعام ورکول دي د لوږې په ورځې کې غريب ته چې په خاورو ککړ وي، او د فقر او له فاقې د تنګسی او خوارۍ څخه په خاورو کې رغړي، نو د مال د لګولو ځايونه ښايي چې داسې وي، نه دا چې د ښادۍ او د غم په فضولو رسمونو کې او د الله تعالی په نافرمانۍ کې مالونه ولګول شي، او دنيوي نقصان او اخروي خسران وګټلی شي.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

بيا وي (دغه آزاد کوونکي طعام ورکوونکي) له هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعنې د ګردو عملونو مقبوليت او د منلو شرط «ايمان» دی، که ايمان نه وي؛ نو ګرد کارونه او عملونه چټي او فضول دي، او هيڅ په کار نه راځي.

وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلصَّبۡرِ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلۡمَرۡحَمَةِ ۝١٧

او وصیت کوي یو له بله سره (په طاعت او مصیبت او له معصیته) او وصیت کوي یو له بله سره په مهرباني او شفقت سره.

تفسیر: یعنې نورو ته تل تأکید کوي چې ښايي د حقوقو او فرائضو په اداء کولو کې هر راز سختۍ او رېړونه پر خپل ځان وګالي، او د هر ډول تکلیف تحمل وکړئ !، او د الله تعالی پر مخلوق باندې رحم کوئ !، تر څو چې د اسمان خاوند پر تاسې باندې ورحمیږي.

أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ۝١٨

دغه (صابران مهربانان مؤمنان) اصحاب، خاوندان د ښي طرف دي.

تفسیر: یعنې دا کسان ډېر خوش نصیب او مبارك دي، چې هغوی ته د دوی اعمالنامې له ښي خوا په ښي لاس ورسپارلی کیږي.

وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا هُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ۝١٩

او هغه کسان چې کافران شوي دي په آیتونو ځمونږ همدوی اصحاب خاوندان د کیڼ طرف دي.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې بد نصیب منحوس خراب شامت لرونکي دي چې اعمالنامې یې په کیڼ لاس کې ورکولی کیږي.

عَلَيۡهِمۡ نَارٞ مُّؤۡصَدَةُۢ ۝٢٠

وي به پر دوی باندې اور سرپوښ کړی شوی.

تفسیر: یعنې په دوزخ کې اچول کیږي، او دوزخ ګردې دروازې تړل کیږي، (أعاذنا الله منها).

تمّت سورة البلد بفضل الله الصمد، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الشَّمۡسِ

«د (الشمس) سورت مکي دی، (۱۵) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۱) او په نزول کې (۲۶) سورت دی، وروسته د (القدر) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَٱلشَّمۡسِ وَضُحَىٰهَا ۝١ وَٱلۡقَمَرِ إِذَا تَلَىٰهَا ۝٢

قسم دی په لمر باندې او په رڼا د هغه باندې. او په سپوږمۍ باندې کله چې راځي په دغه (لمر) پسې.

تفسیر: یعنې د لمر له ډوبېدلو څخه وروسته کله چې د سپوږمۍ رڼا خوره شي.

وَٱلنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا ۝٣

او (قسم دی) په ورځ باندې کله چې ښکاره کاندي دغه (لمر).

تفسیر: یعنې کله چې په ورځ کې لمر د خپلې پوره پلوشې او روښنايي او صفايي سره رڼا غورځوونکی شي.

وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰهَا ۝٤

او (قسم دی) په شپه باندې کله چې پټ کړي هغه (لمر) په تیاره خپله کې.

تفسیر: یعنې کله چې د شپې تیاره ښه توره شي، او د لمر د رڼا هیڅ نښه او پته نه وي.

وَٱلسَّمَآءِ وَمَا بَنَىٰهَا ۝٥

او (قسم دی) په اسمان، او په هغه (ذات باندې) چې جوړ کړی یې دی هغه (اسمان).

تفسیر: یعنې په هغه شان او عظمت سره چې له لرې ښکاري هغه یې جوړ کړی دی، او د ځینو په نزد له ﴿وَمَا بَنَىٰهَا﴾ څخه مراد د هغه جوړوونکی دی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه، جل جلالُه وعم نواله.

وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا طَحَىٰهَا ۝٦

او (قسم دی) په ځمکې او په هغه (ذات باندې) چې غوړولې یې ده هغه (ځمکه).

تفسیر: یعنې په هغه حکمت سره یې هغه وغوړوله، او د مخلوق د هستوګنې وړ یې وګرځوله، دلته هم ځینو ﴿وَمَا طَحَىٰهَا﴾ څخه د هغه غوړوونکی مراد اخیستی دی، أکرم شأنُه وأعظم برهانُه، جل جلالُه وعم نواله.

وَنَفۡسٖ وَمَا سَوَّىٰهَا ۝٧

او (قسم دی) په نفس او په هغه (ذات باندې) چې برابر کړي یې دي (اندامونه د) هغه.

تفسیر: د مزاج اعتدال، ظاهري او باطني حواسیه طبیعیه او حیوانیه او نفسانیه قواوې یې په تناسب سره ورکړې دي، او د نېکۍ او د بدۍ په لارې باندې یې د تللو استعداد ورعطا فرمایلی دی.

﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ ⑧

پس ښوولی یې ده په زړه د ده کې بدي د ده او نیکي د ده.

تفسیر: یعنې اول یې په اجمالي ډول د سلیم عقل او صحیح فطرت په وسیله په ښو او بدو کې د فرق کولو پوهه راکړې ده، بیا یې په تفصیلي صورت د انبیاوو او رسولانو په ژبه ښه ښکاره راښودلي دي چې دا لار د بدۍ ده، او هغه د پرهېزګارۍ ده.

او ځواب د دغو پاس قسمونو چې د دغه سورت له شروع څخه شروع شوي دي دا دی:

﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا﴾ ⑨

چې په تحقیق سره نجات وموندہ په مراد ورسېد هغه څوک چې پاک یې کړ دا (نفس له معاصیو).

تفسیر: د نفس پاکول او صفایي دا ده چې شهواني او غضباني قواوې د عقل تابع شي، او عقل د الهیه شریعت تابعدار وګرځي، تر څو چې روح او قلب دواړه د الله تعالی په رڼا کې روڼ او منور شي.

﴿وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾ ⑩

او په تحقیق نامراد زیانمن شو هغه څوک چې پټ یې کړ دغه (نفس په خاورو د ګناهونو کې).

تفسیر: له خاورو پټ کولو څخه مطلب دا دی چې د نفس متروکه یې له یوې مخې د شهوت او د غضب په لاس ورکړې، او له عقل او شرعې سره هیڅ ارتباط او اړه ونه لري، ګواکې د هوس او د نفساني غوښتنې مریي او بنده شي، داسې سړی له ځناورانو څخه خراب او ذلیل وي.

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا﴾ ⑪

دروغجن شمېرلی وو ثمودیانو (رسول خپل) په خپلې سرکشۍ سره.

تفسیر: یعنې صالح علیه السلام یې دروغجن وباله، دا د﴿وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾ یو مثال یې د عبرت په شان بیان وفرمایه، دا قصه د «الأعراف» په سورت او نورو ځایونو کې په تفصیل سره ذکر شوې ده:

﴿إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا ⑫ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا﴾ ⑬

کله چې پورته شو (په چابکۍ سره) لوی بدبخت د هغوی. پس وویل دوی ته رسول د الله (خبردار پر ېږدئ، لاس پورته کړئ له) اوښې د الله، او د اوبو څښلو د نوبت د هغې (چې درباندې رانشي عذاب).

تفسیر: یعنې خبردار دا اوښه ونه وژنئ !، او نه د هغې د وار او نوبت اوبه بندې کړئ !، د اوبو ذکر یې ځکه وفرمایه چې په ښکاره ډول د هغې د وژلو سبب د هغوی د لوري همدا اوبه وې، او د الله تعالی اوښه یې ځکه وویل؛ چې پاک الله

تعالی هغه د صالح علیه السلام د نبوّت معجزه او نښه ګرځولې وه، او په دې اعتبار سره د هغې احترام واجب بلل شوی وو، دا قصه پخوا له دې نه په (الأعراف) او نورو سورتونو کې هم یاده شوې ده:

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا ﴿١٤﴾

نو دروغجن وباله دغو، پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو سخت عذاب یې ولېږه په دوی باندې رب د دوی په سبب د ګناه د دوی، نو برابر یې کړل سره دغه (ټول په هلاک کې).

تفسیر: صالح علیه السلام فرمایلي وو: ﴿وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ «په دې اوښې باندې په بدۍ سره لاس مه لګوئ؛ په خوړوونکي عذاب به ککړ شئ»، دې خلقو دا خبره دروغ وګڼله، او د خپل پیغمبر تکذیب یې وکړ، او اوښه یې ووژله، په پای کې هم هغه وشو چې صالح علیه السلام ویلي وو، الله تعالی هغوی ټول لوی او واړه پناه کړل.

وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿١٥﴾

او نه ویرېږي (الله) له عقوبت او هلاکت د دوی څخه.

تفسیر: یعنې لکه دنیوي باچاهانو ته د کوم لوی قوم یا ملک له سزا ورکولو څخه وروسته تل دا فکر او خیال وي چې چېرې بیا هلته کوم شورش او فتنه پیدا نشي، او د ملک په انتظام او په ملکي او لښکري چارو کې څه خلل او ډېل راښکاره نشي، الله تعالی له داسې اندېښنو څه پاک او بې پروا دی، ولې چې داسې بل کوم یو قوّت او طاقت نشته، چې د دې په هېڅ داد رسېدلیو مجرمانو په کسات اخیستلو او انتقام پسې وګرځي، (العیاذ بالله).

تمّت سورة الشّمس بفضل الله تعالی وکرمه ومنّه.

سُوۡرَةُ اللَّيۡلِ

«د (اللّيل) سورت مكي دی، (۲۱) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۹۲) او په نزول كې (۹) سورت دی، وروسته د (الأعلی) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَالَّيۡلِ اِذَا يَغۡشٰى ۝١ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى ۝٢ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالۡاُنۡثٰٓى ۝٣ اِنَّ سَعۡيَكُمۡ لَشَتّٰى ۝٤

قسم دی په شپه كله چې پټ كړي (هر شی په تياره خپله سره). او (قسم دی) په ورځ باندې كله چې روښانه شي. او (قسم دی) په هغه ذات باندې چې پيدا كړی يې دی نارينه او ښځه (له يوه اوبو نه. او ځواب د قسم دا دی) چې بېشكه سعي عملونه ستاسې خامخا راز راز دي (چې ځينې طاعت كوي او ځينې معصيت).

تفسير: يعنې همغسې چې په دنيا كې ورځ او شپه، نر او ښځه مختلف او متضاد شيان پيدا كړی شوي دي، د دې مختلفو اعمالو او مساعيو ثمرې او نتيجې هم مختلفې دي، چې د هغو نتائج او ثمرات به مختلف او متضاد وي، لكه چې د هغو ذكر اوس الله جل شأنُه وأعظم برهانُه سره له اختلاف او مجازات يې دغسې فرمايي:

فَاَمَّا مَنۡ اَعۡطٰى وَاتَّقٰى ۝٥ وَصَدَّقَ بِالۡحُسۡنٰى ۝٦ فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلۡيُسۡرٰى ۝٧

نو هر چې هغه څوك دي چې وركړه يې كوله (د مال)، او وېرېده (له الله). او يقين يې كړی وو په ښه كلمه (د ايمان). نو ژر ده چې تيار به يې كړو لپاره د لارې اسانې (شريعت).

تفسير: يعنې هغه سړي چې په نېكه لاره كې مال لګوي، او په زړه كې له الله تعالی څخه وېرېږي، او اسلامي خبرې رښتيا ګڼي، او پر ربّاني بشاراتو باندې باور لري او صحيح يې ګڼي؛ د هغه لپاره به مونږ سم له خپل عادت سره د نېكۍ لارې ور اسانوو، او په پای كې به يې د اسانی او راحت مقام ته رسوو، چې د هغه نوم جنّت دی.

وَاَمَّا مَنۡۢ بَخِلَ وَاسۡتَغۡنٰى ۝٨ وَكَذَّبَ بِالۡحُسۡنٰى ۝٩ فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلۡعُسۡرٰى ۝١٠

او هر چې هغه څوك دي چې بخيلي يې وكړله (په اداء د حقوقو)، او بې پروايي يې وكړله (له الله). او دروغ يې وګڼله ښه كلمه (د ايمان). نو ژر ده چې تيار به يې كړو لپاره د لارې سختې (د بد عملی).

تفسير: يعنې هغه سړی چې د الله تعالی په لاره كې يې خرڅ ونه كړ، او د هغه د خوښې او د آخرت د ثواب پروا يې ونه كړه، او د اسلام خبرې او د الله تعالی وعدې يې دروغ وبللې؛ د هغه زړه ورځ په ورځ تنګ او تياره او كلكېږي، د نېكۍ توفيق ورځنې سلبېږي، او په پای (آخر) كې په ورو ورو د عذاب الله انتهايي سختې وررسيږي، همدا د الله تعالی عادت دی چې نېكان هر كله ښې چارې ځان ته غوره كوي، او بدان هر كله په بد عمل پسې ګرځي، دې دواړو ته د همدوی لارې ور اسانوي، چې هغوی هغه سم د الله تعالی له تقدير سره او د خپلې ارادې او اختيار له مخې كړی دی.

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهٗٓ إِذَا تَرَدّٰى ﴿١١﴾

او نه دفعه کوي له ده څخه (عذاب) مال د ده کله چې هلاک شي په کنده کې ولويږي.

تفسير: يعنې هغه مال او دولت چې دوی پرې ډاډه دي، او دوی يې له آخرت څخه بې پروا کړي؛ هغه د يوې ذرې په قدر هم دوی له عذاب څخه نه خلاصوي.

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُوْلٰى ﴿١٣﴾

بېشکه پر مونږ دی خامخا هدايت سمه صافه لاره ښوول. او بېشکه مونږ ته دی خامخا آخرت او دنيا (يعنې زه مالک د دې دواړو يم، نو خطا کوي هغه چې دا دواړه غواړي له بل چا نه).

تفسير: يعنې څمونږ د حکمت داسې اقتضاء نه ده چې څوک په زور او زيادت سره په ښو يا بدو چارو باندې مجبور کړو، هو ! څمونږ په ذمه او غاړه ده چې ګردو ته د ښو او بدو لارې وروښيو، او ښه او بد ورښکاره کړو، او د دواړو نتيجې په ښه شان ورته ووايو، بيا هر چا چې هره لاره ځان ته غوره کړه په دنيا او آخرت کې به سم له هغې سره جزا ورکاوه شي.

فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ﴿١٤﴾

نو وويرولئ ما تاسې (ای منکرانو) له اوره چې لمبې به وهي.

تفسير: له دې لمبې وهونکي څخه به ښايي د دوزخ هغه طبقه مراد وي چې خورا لويو مجرمانو او بدبختانو لره مخصوصه ده.

لَا يَصْلٰىهَآ اِلَّا الْاَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِيْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٦﴾

نه به ننوځي (په طريقه د دوام سره) په هغه (اور د دوزخ) کې مګر لوی بدبخت (کافر) هغه چې درواغ ګڼې حق او مخ يې ترې ګرځولی وي.

تفسير: يعنې تل به هلته لويږي، او هيڅکله به له هغه ځايه نه وځي.

وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقَى ﴿١٧﴾

او ژر ده چې ګوښه (بېل) به شي له هغه اوره ښه وېرېدونکی (مؤمن).

تفسير: يعنې د داسې خلقو سپېږمو ته د هغه وږمه هم نه رسيږي، او بالکل ورځنې صاف او پاک او ژغورلي وي.

الَّذِيْ يُؤْتِيْ مَالَهٗ يَتَزَكّٰى ﴿١٨﴾

هغه چې ورکوي مال خپل لپاره د دې چې پاک شي.

تفسير: يعنې د نفس پاکول له بخل او طمع او نورو رذائلو څخه په داسې ډول مقصود دي، چې ريا، نمايش، او دنيوي اغراض هيڅ په کې نه وي.

وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعۡمَةٖ تُجۡزَىٰٓ ١٩ إِلَّا ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِ ٱلۡأَعۡلَىٰ ٢٠ وَلَسَوۡفَ يَرۡضَىٰ ٢١

او نه وو هيچا لره په نزد د ده هيڅ احسان او نعمت چې بدل يې ورکاوه شي. مګر لپاره د غوښتنې د مخ د رب خپل چې اوچت دی (چې د الله تعالی مخ ويني، او دهغه رضا يې نصيب شي). او ژر دی چې دی به راضي شي.

تفسير: يعني له خرڅ کولو څخه يې د کوم مخلوق احسان او د حق اداء کول مقصد نه وي، بلکه خالص د مولی د رضا او د پاك الله د لقاء د تمنّا کولو لپاره خپل کور او شته خيراتوي او لوټوي، نو داسې څوك دې ډاډه وي چې هرومرو به خوښيږي او د هغه دا هيله به پوره کيږي: ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾

تمّت سورة اللّيل بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُوْرَةُ الضُّحٰى

«د (الضّحیٰ) سورت مکي دی، (۱۱) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۳) او په نزول کې (۱۱) سورت دی، وروسته د (الفجر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالضُّحٰى ۝ وَالَّيْلِ إِذَا سَجٰى ۝ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى ۝

قسم دی په څاښت (چې روښانه دی). او قسم دی په شپه کله چې تیاره شي (او پټ کړي اشیا په تیاره خپله کې). چې نه دی درکړی رخصت تاته (نه یې پرېښی) رب ستا، او نه یې دښمن نیولی یې ته (ای محمده !).

تفسیر: په صحیحو روایتونو کې راغلي دي چې تر ډېر مدّت پورې پر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې وحي رانغله، او جبریل علیه السلام محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رانغی، مشرکینو به پخپلو منځونو کې وویل: «وګورئ چې (محمد) د خپل الله له لوري رخصت کړ شو»، د دې خبرې په ځواب کې دا آیتونه نازل شول، ځما په ګمان (والله أعلم) چې دا زمانه د فترت الوحي زمانه وه، کله چې د قرآن د ﴿اِقْرَاْ﴾سورت ابتدائي آیتونه نازل شول، نو وروسته له هغه تر یو اوږد مدّت پورې وحي راتلل معطّل پاتې شول، او پخپله رسول أکرم صلی الله علیه وسلم به د دې فترت په زمانه کې ډېر مغموم او پرېشان وو، تر دې چې د الله تعالی له خوا پرښتې هغوی ته د ﴿يٰٓاَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾خطاب واوراوه، اغلبًا په دې زمانې کې به مخالفانو داسې خبرې کولې لکه چې ابن کثیر (رحمه الله) له محمد بن اسحاق (رحمه الله) او نورو څخه هغه الفاظ چې نقل کړي دي هغه د دې احتمال تأیید کوي، ممکن دي چې په دغه وخت کې به دا قصه هم پېښه شوي وي چې په ځینو صحیحه روایتونو کې راغلي ده، چې یو ځلې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ناروغی له سببه دوه درې ورځې په بستره کې پرېوت، نو یوې خبیثې ښځې وویل: «ای محمده ! داسې راښکاري چې ستا شیطان له تا څخه مرور شوی دی»، العیاذ بالله لنډه یې دا چې دا راز چټي (بېکاره) خبرې او اترې ډېرې کېدې، تر دې چې د دې ګردو خرافاتو په ځواب کې د ﴿وَالضُّحٰى﴾ سورت نازل شو، او ړومبی یې قسم یاد کړ د لمر ختو په وخت باندې، او بیا یې په توره تیاره شپه باندې، او بیا یې وفرمایل چې: د دښمنانو دا ګرد خیالات او ویناوې غلطې دي، ستا پروردګار تاته رخصت نه دی درکړی، بلکه هسې چې ښکاره ده هغه د خپل قدرت او حکمت راز راز علائم او نښې ښکاره کوي.

وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُوْلٰى ۝

او خامخا آخرت بهتر دی تا لره (ای محمده !) له دنیا څخه.

تفسیر: یعني ستاسې وروستنی حالت له وړاندني حالت څخه ډېر ارفع او اعلی دی، د دې څو ورځو د وحي نه راتګ ستاسې د نزول او انحطاط سبب کېدی نشي، بلکه ستاسې د ډېر عروج او د خورا ارتقاء وسیله کېږي، که د وروستني حالت تصور وکړئ، او د آخرت شان او لویی تـه ځیر شئ چې هلته به آدم علیه السلام او د هغه ګرده اولاده ستاسې تر

بیرغ لاندې ټولیږي، نو در ښکاره به شي چې د تاسې د هغې ورځې لویي او فضیلت او عظمت د نن ورځې د اعزاز او اکرام څخه په څو څو درجو پورته وي.

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿٥﴾

او خامخا ژر ده چې در به کړي تاته رب ستا (ای محمده لویه برخه په آخرت کې او اختیار د شفاعت) پس راضي به شې ته.

تفسیر: یعنې بېزاري او پرېښودل به څنګه وي، اوس خو به تاته ستا رب په دنیا او آخرت کې دومره دولتونه او نعمتونه در وبښي؛ چې ته پوره ډاډه او خوښ شې.

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ﴿٦﴾

آیا نه یې وې موندلی ته (ای محمده) یتیم (وړوکی بې پلاره، بلکه موندلی یې وې) نو ځای د پناه یې درکړ (په تربیت د ابوطالب کې یې ونیولې).

تفسیر: د محمد صلی الله علیه وسلم د باسعادت ولادت څخه پخوا د دوی پلار مړ شوی وو، شپږ کلن وو چې مور یې هم مړه شوه، په اته کلنی کې یې نیکه عبد المطّلب چې د دوی کفالت ورپغاړه وو هم مړ شو، بیا د دې یتیم او نادر روزګار د ظاهرًا روزنې او پالنې سعادت د ده بېحده مهربان او شفیق تره ابو طالب ته په غاړه شو، ابو طالب پخپل ژوندون کې د دوی په نصرت، حمایت، تکریم، تبجیل او خدمت کې ډېر زیار وویست، خو پخوا له هجرت څخه دی هم مړ شو، څو ورځې وروسته د الله تعالی دا أمانت د مدینې منورې د انصارو په برخه شو، او د (اوس) او د (خزرج) د قبیلې د قسمت ستوري وځلېدل، او دوی د هغوی په خدمت او حفاظت کې ډېر ربړونه وګالل، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغسې ښه خدمت او صیانت یې وکړ چې په ټول جهان کې د هغه نظیر او مثال نشته، دا ګردې پېښې درجه په درجه تر ایواء لاندې راځي لکه څرنګه چې ابن کثیر (رحمه الله) ورته اشاره کړې ده.

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾

او موندلی یې وې ته چې نه پوهېدې (په شرع او احکامو د شریعت)، نو در وې ښوده (تاته شرعي احکام او در یې کړ نبوّت).

تفسیر: یعنې کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ځلمی شو، د خپل ټبر د مشرکانه وو اطوارو او چټي (بېکاره) رسمونو او رواجونو څخه سخت خفه او بېزاره وو، او د هغوی په زړه کې یواځې د الله تعالی د عبادت جذبه په قوّت کې وه، خو په ښکاره ډول کومه سمه لاره او مفصّل دستور العمل دوی ته نه وو څرګند، تر څو چې الله تعالی د (حراء) په سمڅ کې د پرښتې په ژبه دوی ته وحي ورولېږله، او د «وصول الی الله» او د خلق الله د اصلاح تفصیلي لارې یې وروښودلې، یعنې د حق دین یې ورنازل کړ: ﴿مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا﴾ (د ۲۵ جزء د شوری سورت (۵) رکوع (۵۲) آیت).

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾

او موندلی یې وې ته فقیر پس غني یې کړې (په مال د غنیمت یا په مال د خدیجې یا د زړه په غناء سره).

تفسير: په دې شان چې دوی د خديجې رضي الله تعالى عنها په تجارت کې مضاربت شروع کړ، او په هغه کې يې ګټه وکړه، بيا خديجې رضي الله تعالى عنها له دوی سره نکاح وکړه، او خپل ګرد مال يې هغوی ته تمليک کړ، چې دا ښکاره غناء ده، د دوی باطني او قلبي غناء هغه وه چې هغه د دواړو دارينو غني ذات ته ښه معلومه ده، او هيڅ يو سړی د هغې اندازه نشي کولی، مطلب دا چې تاسې له ابتداء څخه د انعاماتو مورد يئ، او پس له دې نه به هم يئ، هغه الله تعالى چې په دې ډول ستا تربيت کړی دی؛ نو څرنګه به له تاسې څخه بېزاره کيږي؟ او تاسې به همداسې خوشې په ډګر کې پرېږدي.

﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝٩ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۝١٠ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝١١﴾

نو هر چې يتيم دی پس مه ورته په قهر کېږه. او هر چې سوالګر دی پس مه يې رټه. او هر چې نعمت د رب ستا دی پس بيانوه يې خلقو ته.

تفسير: بلکه د يتيم خبر نيونه او پالنه وکړه !، لکه چې تاته الله تعالى د يتيمۍ په حالت کې ښه ځای درکړ؛ نو ته هم د يتيمانو د زړه د خوښۍ اسباب ورغونډوه !، او د هغوی د هستوګنې د ځای سر رشته کوه !، چې په داسې مکارمو اخلاقو سره بندګان د الله تعالى په رنګ سره رنګول کيږي: ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾ رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «أنا وكافل اليتيم كهاتين، وأشار إلى السّبّابة والوسطى».

او هر چې سوالګر دی پس مه يې رټه !، او څه شی ورته ورکړه !، يا يې رد کړه په نېکۍ او خوږې ژبې سره، يعنې ته نادار وې الله تعالى تاته غناء دروبښله، اوس نو د شکر ګزارو بندګانو حوصله ښايي چې داسې وي چې د غوښتونکي له غوښتنې څخه زړه تنګي نه شي !، او د حاجتمندانو له سواله ونه ويرېږې !، او هغو ته سختې خبرې ونه وايې !، او ويې نه رټې !، بلکه تل په روڼ تندي او ښو اخلاقو او لوی زړه معامله ورسره وکړې، هغه قصې چې په احاديثو کې د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم د اخلاقو د وسعت په نسبت د سائلينو په مقابل کې راغلي دي؛ خورا سخت مخالفان هم د هغوی د اخلاقو د وسعت ستايونکي ګرځوي.

او هر چې نعمت د رب ستا دی نو بيانوه يې خلقو ته، د محسن د احساناتو يادول د شکر ويلو په نيت، نه د فخر او مباهاتو په ډول شرعًا محمود دي، نو ځکه هغه انعامات چې الله تعالى په تا باندې کړي دي؛ د هغه بيان وفرمايئ !، خصوصًا هغه نعمت د هدايت چې د هغه ذکر په ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾ کې وشو، و د هغه خورول په خلقو کې او په ښکاره لوړ غږ سره ويل ستاسې منصبي فرض دی، ښايي د دوی ارشادات او خبرې او نور چې په حديثو کې کيږي؛ د همدې ﴿فَحَدِّثْ﴾ څخه اخيست شوی وي، والله أعلم.

تمّت سورة الضُّحى بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الشَّرْحِ

«د (الانشراح) سورت مكي دی، (۸) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۹۴) په نزول كې (۱۲) سورت دی، وروسته د (الضّحی) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۝۱

آيا نه ده پراخه كړې مونږ تا لره سينه ستا (په نبوّت او حكمت سره، بلكه پراخه كړې ده مونږ سينه ستا).

تفسير: چې الله تعالى ستا په سينې كې يې (ای محمده !) د علومو او د معارفو لوی سيندونه وبهول، او د نبوّت د لوازمو او د رسالت د فرائضو د بار د پورهته كولو لوی قوّت او حوصله يې درته وبښله، او د داسې لوی زړه او حوصلې څښتن يې وګرځولې، چې د ډېرو دښمنانو د عداوت او مخالفت او مزاحمت څخه نه ويرېدې.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ۝۲ الَّذِيْٓ اَنْقَضَ ظَهْرَكَ ۝۳

او كوز كړ مونږ له تانه درونده بار ستا. هغه چې كړه، درنه كړې يې وه شا ستا.

تفسير: د وحي ښكته كېدل په اول كې سخت مشكل وو، بيا آسان شول، يا د رسالت منصب د ذمه واريو د محسوسولو په سبب چې د هغوی په مباركك خاطر كې څه ګراني راتله هغه ور پوره كړه شوه.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝۴

او پورته كړ مونږ ستا لپاره ذكر ستا (په نبوّت سره يا مې ستا نوم له خپل نامه سره پيوسته كړ).

تفسير: يعنې ای محمده ! صلى الله عليه وسلم په پرښتو او پيغمبرانو كې ستا نوم لوړ او اوچت دی، د دنيا ګرد پوهان په ډېر عزّت او وقعت سره ستا نوم يادوي، په اذان، اقامت، كلمه طيبه او التحيات، خطبه او نورو كې وروسته د الله تعالى له نامه څخه د محمد صلى الله عليه وسلم نوم اخيست كيږي، كوم ځای كې چې الله تعالى خپلو بندګانو ته د خپل اطاعت امر كړی دی؛ د محمد صلى الله عليه وسلم د امر د منلو يې هم ورسره متّصل او جخت كړی دی.

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝۵ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝۶

نو بېشكه سره له سختی اسانتيا شته. بېشكه سره له سختی اسانتيا شته.

تفسير: يعنې د الله تعالى د رضا غوښتلو په لاره كې هغه ربړونه چې نبي صلى الله عليه وسلم په ځان ګاللي دي، او هغه زيارونه چې ايستلي يې دي؛ له هغو سختيو سره څو څو اسانی هم شته، لكه د حوصلې د پراختيا په سبب د ګردو مشكلاتو لرې كول اسان شول، او د ذكر د پورته كېدلو له تصوّر څخه تاسې ته د لويو لويو مصيبتونو تحمل اسان

وګرځېده، یا دا مطلب کله چې مونږ تاسې ته روحاني راحت درکړ، او روحاني کلفت مو له تاسې څخه پورته کړ، لکه چې د ﴿اَلَمۡ نَشۡرَحۡ﴾ څخه تر آخره پورې ښکارېږي، نو په دنيوي راحت او محنت کې هم څمونږ فضل او کرم ته هیله ولرئ، مونږ وعده کوو چې په ربښتیا سره د دې موجوده وو مشکلاتو په پای (آخر) کې اساني شته، لکه چې له احادیثو او سِیرو څخه راښکاره شوې ده، هغه ګرد مشکلات یو یو له منځه لرې شوي، او د هرې یوې سختی په پای کې به څو څو اسانتیاوې راتللې.

فَإِذَا فَرَغۡتَ فَٱنصَبۡ ۝٧ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَٱرۡغَب ۝٨

نو کله چې فارغ شې (ای محمده دنيوي کارونو نه، یا له تبليغه)؛ نو ځان ستړی کوه (په عبادت، دعاء کې) او رب خپل ته پس رغبت او زاري کوه (په هر وقت کې).

تفسیر: یعنې کله چې د دنیا له کارونو یا د خلقو له پوهولو څخه فارغ شې؛ نو په خلوت کې کېنه، زیار (محنت) کوه !، چې د زیات «یسر» سبب وګرځي، او د خپل رب په لوري بلا واسطه متوجه شه !.

تمّت سورة الانشراح بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ التِّين

«د (التّين) سورت مكي دی، (۸) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۹۵) په نزول كې (۲۸) سورت دی، وروسته د «البروج» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ①

قسم دی په انځر او زيتون خونه باندې.

تفسير: انځر او خونه (زيتون) دواړه د خپل كثير المنافع او د جامع الفوائد توب لامله د انساني حقيقت او د جامعې له ضرورت سره خصوصي مشابهت لري، نو ځكه د ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ مضمون يې په دواړو قسمونو سره شروع كړ، او ځيني محققين وايي چې: دلته «التين» او «الزّيتون» څخه هغو دوو غرونو ته اشاره ده چې بيت المقدس ته نژدې پراته دي، ګواكې دلته په ونو باندې قسم نه يادوي، بلكه په هغه مقدّس ځای باندې قسم يادوي چې هلته دا ونې ډېرې دي، او همغلته د عيسی عليه السلام مولد او مبعث هم دی.

وَطُورِ سِينِينَ ② وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ③

او قسم دی په (غره چې نوم يې) طور سينين (دی)، او قسم دی په دې ښار امان وركوونكې (د مكې) باندې.

تفسير: «طور سينين» يا د «طور سينا» هغه غر دی چې پر هغه باندې الله تعالی له موسی عليه السلام سره خبرې كړې دي، او د امن وركوونكی ښار مكه معظمه ده چې څمونږ او د ګرد اسلامي عالم سردار محمد صلی الله عليه وسلم په كې متولد او مبعوث شوی دی، او د الله تعالی له ګردو څخه لوی او وروستنی امانت قرآنكريم اول ځلي په همدې ښار كې رانازل شوی دی.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ④

چې خامخا په تحقيق پيدا كړی دی مونږ انسان بني آدم په ډېر ښه اعتدال سره.

تفسير: يعني دا ګرد متبرّكه مقامات چې له هغه څخه ډېر اولوالعزم پيغمبران مبعوث شوي دي ګواه دي چې مونږ انسان په يوه ښه قالب كې اچولی دی، او ښه قوّتونه مو وربښلي دي، او په ظاهري او باطني ښېګڼو مو ښايسته كړی دی، او ډېر ګڼور شيان مو د ده په وجود كې راغونډ كړي دي.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ⑤

بيا وګرځاوه مونږ هغه (انسان په ضمن د بعضو افرادو كې) ډېر ښكته تر ښكتو نه (چې لاندنۍ طبقه د دوزخ ده).

تفسير: يا رد به كړم دغه انسان پس له ښه قامته ډېر ښكته له ښكتو نه چې هغه زوړوالی دی، نو شا به يې ټيټه، ويښته به يې سپين، غوږونه به يې كاڼه شي، او مغير به يې شي ټول څيزونه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٦﴾

مګر هغه كسان چې ايمان يې راوړی دی او كړي يې دي ښه (عملونه) نو وي به دوی ته اجر ثواب بې انتهاء بلا انقطاع.

تفسير: چې نه به كم او نه به ختم شي، او نه به د چا احسان پرې وي.

﴿فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۝٧﴾

پس څه شی دی چې تا باعث كوي په دروغ ګڼلو (ای منكر د بعثه) وروسته (له دې واضحو دلائلو) په ورځ د جزاء؟.

تفسير: يعنې ای سړيه ! وروسته له دې دلائلو څخه ته ولې د جزاء له سلسلې څخه سر غړوې؟ او ترې انكار كوې؟.

نو د دې خبرې ځواب الله أعلى شأنهُ ! وأعظم برهانهُ ! جل جلالهُ ! عمّ نوالهُ ! داسې فرمايي:

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ۝٨﴾

آيا نه دی الله ښه لوی حاكم د ټولو حاكمانو؟ (بلكه ښه لوی حاكم دی پر ټولو حكم كوونكيو باندې).

تفسير: يعنې د دې لويې شهنشاهۍ او سترې ټولواكۍ په مخامخ د دنيا ګرد دولتونه او حكومتونه هيڅ دي، كله چې دلته دا وړوكي وړوكي حكومتونه خپلو وفادارانو ته انعام او مجرمانو ته سزا وركوي؛ نو آيا د هغه أحكم الحاكمين له درباره داسې هيله لرل كومه لويه خبره ده؟.

تمّت سورة التين بفضل الله تعالى وكرمه ومنّه.

سُورَةُ العَلَق

«د (العلق) سورت مکّي دی، (۱۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۶) سورت دی، او په نزول کې همدغه سورت ړومبنی سورت د قرآنکریم دی چې نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ ①

ولوله (ای محمده ! قرآن) په برکت د نامه د رب خپل هغه رب پالونکی چې پیدا کړي یې دي (ټول مخلوقات).

تفسیر: دا پنځه آیتونه له ﴿اِقْرَاْ﴾ څخه تر ﴿مَالَمْ يَعْلَمْ﴾ پورې د قرآنکریم له ګردو آیتونو او سورتونو څخه مخکښې نازل شوي دي، رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د (حراء) په سمڅ کې د وحده لا شریک له الله تعالی په عبادت کې مشغول وو، چې ناڅاپه جبریل علیه السلام له وحي سره ورننوت، او ورته یې وویل: ﴿اِقْرَاْ﴾ «ولوله»، دوی وفرمایل: «ما أنا بقارئ» «زه لوستونکی نه یم !»، جبریل علیه السلام څو ځلې دی پخپلې غېږې کې ونیو، او په زور یې کښېښود او ورته ویل به یې: ﴿اِقْرَاْ﴾، دوی به هغمه «ما أنا بقارئ» ویل، درېیم ځلي جبریل علیه السلام دی صلی الله علیه وسلم په ډېر زور سره کښېښود، او ورته ویې ویل: ﴿اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ﴾ «یعنې د خپل رب په نامه او برکت سره ولوله !»، مطلب دا چې هغه پروردګار چې له ولادت څخه یې تر اوسه پورې په عجیب او غریب ډول ستا پالنه او روزنه وفرمایله، هغه څوک چې دا خبر درکوي چې له تا څخه کوم لوی کار اخیست کیږي؛ آیا هغه به دې همداسې یواځې او بې یار او مددګار پرېږدي؟ هیڅ کله به داسې نه کیږي، او تاسې ته د هغه لوی ذات په نامه ښوونه کیږي، چې د هغه په لورینه ستاسې تربیه او روزنه شوې ده، یعنې هغه رب العالمین اعلی شأنهُ وأعظم برهانهُ چې ګرد شیان یې پیدا کړل؛ نو دا نشي کولی چې تا لوستونکی وګرځوي، بلکه قاري دې ګرځولی شي.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ②

پیدا کړی یې دی انسان له ټوټو د ټرلیو شویو وینو څخه.

تفسیر: په کلکه وینه کې نه حس دی نه شعور، نه علم دی نه ادراک، یواځې لایعقل جماد دی، بیا هغه الله تعالی دې لایعقل جماد ته عقل او پوهه ورکړه، نو آیا همغه الله تعالی یو عاقل کامل او یو اُمّي قاري کولی نشي؟ بلکه کولی یې شي !، تر دې ځایه پورې د قرائت امکان ثابتول وو، چې الله تعالی ته هیڅ مشکل نه دي چې تا د امیتوبه قاري وګرځوي، ورروسته د هغه په فعلیت او وقوع باندې متنبّه کوي.

اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ③

ولوله (ای محمده ! قرآن) حال دا چې رب ستا لوی کریم دی (پر ټولو کریمانو)

تفسير: يعنې په هغه شان سره چې ستاسې تربيت شوی دی، له هغه څخه ستاسې کامل استعداد او پوره لياقت ښکاره دی، کله چې دلته په استعداد کې څه قصور نشته، او الله د لوی فضل خاوند دی، بلکه هغه د ګردو کريمانو څخه لوی کريم دی، بيا به نو د حق د ښوونې په وصول کې څه مانع وي؟ او خامخا همداسې يې کوي.

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾

هغه (رب پالونکی) چې ښوولی يې دی (خط انسان ته) په قلم سره.

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

ښوونه يې کړې ده انسان ته د هغو شيانو چې دی پرې نه پوهېده (پخوا له ښودلو).

تفسير: يعنې دا انسان وړوکي چې له مور څخه پيدا کيږي په هيڅ شي نه پوهيږي، بيا نو هغه ورو ورو څوک پوهوي، هغه قدير رب چې له جاهل انسان څخه عالم جوړوي؛ خپل يو امي بنده به نه يوازې کامل عالم کړي، بلکه د ګردو عالمانو سردار يې ګرځوي.

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى ﴿٦﴾ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى ﴿٧﴾

رښتيا ده دا خبره، بېشکه انسان خامخا سرکشي کوي. د دې لامله چې ويني ګڼې خپل ځان بې پروا (په مال سره).

تفسير: يعنې د بني آدم اصل خو دومره دی چې له ترلې وينې څخه جوړ دی، چې په اول کې محض جاهل وي، وروسته الله تعالی ورته پوهه ورکړي، مګر دی پخپل اصلي حقيقت باندې هيڅ نه پوهيږي، د دنيا په مال او دولت باندې مغروريږي، او د الله تعالی له احکامو څخه سر غړوي، او داسې يې ګڼي چې زه د هيچا پروا نه لرم.

إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى ﴿٨﴾

بېشکه رب ستا ته (ای انسانه) بېرته ورتلل دي.

تفسير: يعنې په اول کې هم هغه الله تعالی ای انسانه ته يې پيدا کړی يې، او آخر ته هم د همغه په لوري په آخرت کې ستا ورتګ دی، او هلته به د دغو طاغيانو منکرانو تکبّر او لويي او د ځان هېرولو حقيقت ښکاريږي.

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّى ﴿١٠﴾

آيا وينې ته هغه (ابو جهل) چې منع کوي بنده (محمد) کله چې لمونځ کوي.

تفسير: يعنې دا تمرّد او سر غړول وګوره چې دی پخپله هم د خپل پروردګار په دربار کې سر نه ښکته کوي، او د عبادت توفيق يې ور په برخه نه دی، نو که بل بنده الله تعالی ته سجده ږدي؛ هغه ته هم کتی نه شي، په دې آيتونو کې لعين ابو جهل ته اشاره ده، ځکه چې هغه به کله رسول الله صلی الله عليه وسلم په لمانځه کې وليد؛ نو خپله خوله به يې شلوله، او تخويف او تهديد به يې کاوه، او زيار به يې کوو چې هغوی ته په هر ډول چې وي څه نه څه ضرر ورسوي.

أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾ أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾

آیا وینې ته که چېرې وی (دا بنده) په لارې سمې صافې باندې. یا امر حکم کوي خلقو ته په تقوی سره. آیا وینې ته که (دا منع کوونکی) تکذیب (د رسول الله) کوي او مخ ګرځوي له ایمانه (نو جزاء به مومي سم له خپل حال او اعمال سره).

أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾

آیا نه پوهیږي دغه (منکر کافر) په دې چې بېشکه الله وینې (اعمال د ده نو جزاء به پرې ورکړي؟).

تفسیر: یعنې د هغه رټلي ملعون هغه شرارتونه او د دې ښه بنده دا خشوع او خضوع دواړه پاک الله وینې.

كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾

داسې نه ده وړ (لایق)، قسم دی که نه شو منع دی (له بد عمله)؛ نو خامخا به یې سخت راکاږو په وېښتو د وچولي (تندي) سره.

تفسیر: یعنې پرېږده ! هغه منکر کافر په دغو ګردو خبرو باندې ښه پوهیږي، خو بیا له خپل شرارت څخه لاس نه اخلي، ښه اوس ښه غوږ وباسه ! که دوی له خپلو شرارتونو څخه لاس وانه خیست؛ نو مونږ به هم هغوی لکه د څاروو او ذلیل بندیانو غوندې د وچولي (تندي) له وېښتو او څڼو څخه نیولي د دوزخ په لوري یې راکاږو.

نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾

په داسې وچولي (تندي) سره چې دروغجن خطا کار دی (خاوند یې).

تفسیر: یعنې د هر چا په سر باندې چې دا څڼې وي؛ نو د هغه سر به له دروغو او ګناهونو څخه ډک وي، ګواکې د هغوی ګناهونو او دروغو به د هغوی د سر په وېښتو کې سرایت کړی وي.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾

پس راودې بولي اهل د مجلس خپل. ژر ده چې مونږ به هم راوبولو ملائکې سختې د عذاب.

تفسیر: یو ځلې ابو جهل ولید چې رسول الله صلی الله علیه وسلم لمانځه ته روان دی، نو په مخ کې یې ورته ودرېد، او غوښت یې چې دوی له لمانځه څخه ستون کړي، دوی په سختۍ سره ورسره خبرې وکړې، نو هغه وویل: «ته خبر نه یې چې په مکې کې څما جرګه لویه ده»، نو دلته داسې فرمایلي شوي دي: «چې اوس هغه د خپلې جرګې ملګري دې وغواړي، چې مونږ د هغوی د هېداد او سزا ورکولو ته د عذاب ملائکې راغواړو، ولیده شي چې څوک بریالي کیږي»، لکه چې څو ورځې وروسته د «بدر» په ډګر کې یې ولید، چې د اسلام مجاهدینو به په څه ډول هغه راکشاوو، د «بدر» په «قلیب» او کوهي کې یې وغورځاوه، دا وو د هغه عارضي کشول، خو اصلي راکشول به یې د آخرت په میدان کې وي، چې د دوزخ پرښتې به هغه په ډېر ذلّت سره راکشوي، او په جهنّم کې به یې غورځوي.

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِب ۩ ﴿١٩﴾

نه ده داسې لکه چې وايي، مه ورته فرمان د ده (خبره يې مه منه)، او سجده لمونځ کوه، او نژدې شه (الله ته په طاعت سره).

تفسير: يعنې تاسې د هغوی پروا هيڅ ونه کړئ !، او د هغوی خبرو ته غوږ مه ږدئ !، چېرې مو چې زړه شي؛ په ډېره خوښی سره د الله تعالی عبادت کوئ !، او هر کله د هغه لوی دربار ته په سجده سر ږدئ ! او د هغه پاك الله ذات قرب او لا نژدېوالی ځان ته وګټئ !، په حديث کې دي: «بنده له ګردو حالتونو څخه په سجده کې زيات خپل الله تعالی نه نژدې کيږي».

تمت سورة العلق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ القَدر

«د (القدر) سورت مكي دی، (۵) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۹۷) او په نزول كې (۲۵) سورت دی، وروسته د «عبس» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةِ ٱلْقَدْرِ ﴿١﴾

بېشكه مونږ نازل كړى مو دى دغه (ټول قرآن) په شپه د قدر كې.

تفسير: يعنې قرآنكريم له لوح محفوظ څخه د دنيا پر اسمان د قدر په شپه كې نازل كړ شو، او ښايي په همدغې شپې كې د دنيا له اسمان څخه په محمد صلى الله عليه وسلم باندې يې هم نزول شروع شوى وي، په دې موضوع څه مضمون د (دُخان) په سورت كې ليكلى شوى دى، هلته دې ولوست شي.

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ ٱلْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾

او څه شي پوه كړى يې ته (اى محمده !) چې څه ده شپه د قدر (د عزّت او شرافت له پلوه؟). شپه د قدر خير غوره ده له زرو مياشتو څخه.

تفسير: يعنې په دې شپې كې نيكي كول داسې دي لكه چې تر زرو مياشتو پورې سرې نيكي كړې وي، بلكه زيات له دې څخه هم.

تَنَزَّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم

نازلېږي ملائكې او روح په دغه شپه كې په اذن حكم د رب د هغوى.

تفسير: يعنې د الله تعالى په حكم روح القدس جبريل عليه السلام د ډېرو پرښتو په هجوم كې رانازلېږي، ځكه چې پرښتې د رحمتونو او بركتونو په وخت كې نازلېږي، ممكن دي له «روح» څخه برسېره پر ملائكو كوم بل مخلوق مراد وي، په هر حال په دې بختورې شپې كې د باطني ژوندون او روحاني خير او بركت يو خاص نزول دى.

مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَٰمٌ

لپاره د هر كار (ټاكلي «مقرر» شوي په دغه راتلونكي كال كې). امان سلامتيا ده (له هر آفته).

تفسير: يعنې د عالم د نظام په نسبت كوم كارونه چې په دې كال كې مقدّر وي؛ د هغو د نفاذ د تعيين لپاره پرښتې راځي، لكه چې د (دُخان) په سورت كې وليكل شو، يا له ﴿مِّن كُلِّ أَمْرٍ﴾ څخه به د خير امر مراد وي، يعنې له اسمان څخه هر راز د خير امور له ځان سره اخلي، او د ځمكې په لوري راښكته كېږي، والله أعلم.

﴿سَلٰمٌ﴾: «امان سلامتیا ده له هر آفته، یا نه ده دغه شپه مګر خو سلامتیا ده له آفاتو او بلیّاتو نه»، یعنې هغه شپه د امن، هوسایۍ، ډاډېنې (تسکین) او د زړه د خوښۍ شپه ده، په دغې شپې کې د الله جل جلاله خاص بندګان په یوه عجیب او غریب طمأنیت او لذّت او حلاوت سره پخپلو عباداتو کې مصروف او مشغولېږي.

﴿هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝٥﴾

دغه شپه ده تر وخته د ختلو د سبا پورې (د سلامتیا، فضیلت، برکت، کرامت).

تفسیر: یعنې له ماښامه تر سحر پورې په ټوله شپه کې همدا سلسله جاري ده، نو ځکه دا شپه له سره تر پایه پورې مبارکه او بختوره ده.

تنبیه: له قرآن مجید څخه راڅرګندېږي (راښکاره کیږي) چې هغه شپه په رمضان شریف کې ده، ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ﴾ او حدیث راښکاروي چې دا شپه د رمضان په وروستني عشره کې ده، په تېره بیا د دې عشرې په طاقو شپو کې د قدر شپې لټول په کار دي، بیا د طاق په شپو کې د اویشتم (۲۷) په شپې باندې زیات ګمان کاوه شي والله أعلم، ولې زیاتو عالمانو داسې تصریح کړې ده چې د قدر شپه د تل لپاره په یوه عشره او په یوه نېټه کې نشي ټاکلی، امکان لري چې په یو رمضان کې یوه شپه او په بل رمضان کې بله کوه شپه وي.

تمّت سورة القدر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ البَيِّنَة

«د (البينة) سورت مدني دی (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۸) په نزول کې (۱۰۰) سورت دی، وروسته د (الطلاق) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَالْمُشْرِكِيْنَ مُنْفَكِّيْنَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ①

نه وو هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل د کتابو او له مشرکانو جلا کېدونکي له خپل دین نه تر هغه پورې چې راغی دوی ته حجّت روښانه.

تفسیر: یعني کافران د اهل کتابو او مشرکینو د خپل دین پرېښودونکي نه وو تر دې چې ښکاره او روښانه دلائل ورته راغلل، چې هغه د الله تعالی رسول دی، چې د دین احکام یې ورته ښودل، لکه چې وروسته یې وضاحت فرمایي:

رَسُوْلٌ مِّنَ اللّٰهِ يَتْلُوْا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ②

چې رسول دی له طرفه د الله لولي دغه (رسول الله پر دوی) صحیفې پاکې کړی شوې (له باطله).

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه وړاندې د ټولو ادیانو تابعین خراب او هر یو پخپلو غلطیو باندې مغرور وو، او په دې وخت کې دا پکار وو چې کوم حکیم، ولي، لوی عادل باچا یا کوم لوی سړی دوی وپوهوي، او په سمه لاره یې راولي، او دا کار ممکن نه وو، تر دې چې داسې یو عظیم القدر پیغمبر رانشي چې له هغه سره د پاک الله مقدّس کتاب او لوی مدد وي، چې د څو کلونو په منځ کې ټول ملك د اسلام په نور ډك کړي، او پخپل زبردست تعلیم او لوی همّت او عزیمت سره د ګردې دنیا مخ د وحدانیت او حقّانیت په لوري وګرځوي، لکه چې هغه د الله تعالی رسول او استاځی د پاك الله د کتاب په لوستلو راغی چې په پاکو پاڼو کې یې لیکلی شوی دی.

فِيْهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ③

په هغوی کې لیکلی شوي دي سم احکام (مضبوط کتابونه چې په کې نشته هیڅ خطایي).

تفسیر: د قرآنکریم هر سورت ګواکې یو مستقل کتاب دی، یا دا مطلب چې هغه عُمده کتابونه چې پخوا له دې نه راغلي دي، د هغوی ضروري مطالب په دې کتاب کې شته، یا به له ﴿كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾ څخه مراد نور علوم او مضامین وي، یعني د هغو علومو مضامین پوره دُرست صحیح او ډېر مضبوط او معتدل دي.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ④

او نه وو سره مختلف شوي هغه کسان چې ورکړی شوی وو دوی ته کتاب مګر وروسته له هغه چې راغی دوی ته حجّت روښانه (چې محمد دی یا قرآن).

تفسير: يعني په دې رسول او په دې کتاب کې هيڅ ځای د شک او شبهې نشته، خو سره له هغه اهل د کتاب عمدًا عناد، ضد او مخالفت ورسره کوي نه د شک او شبهې له پلوه، دوی دوه ډلې شوي دي، يو هغه چې پخپل ضد او انکار کې ټينګ ولاړ دي، او بل هغه چې د حق او انصاف له لوري يې په اسلام باندې يقين او ايمان راوړی دی، ښه خو به دا وه چې په هغه پيغمبر آخر الزمان باندې چې دوی د هغو په انتظار کې وو؛ ګرد سره ايمان راوړی وو، او خپل ګرد اختلافات او شخړې به يې له منځه ايستلې، او ګرد به سره په يوه لاره کې رهي کېدل، مګر هغوی د خپلو عنادو او بدبختيو په سبب د وحدت او اجتماع په ځای په مخالفت او شقاق او نفاق کې سره اخته شول، کله چې اهل د کتاب داسې دي؛ د ناپوهانو مشرکانو احوال به څه وي؟.

وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ

حال دا چې امر حکم نه وو ورکړی شوی دوی ته په تورات او انجيل کې مګر ورکړی شوی وو چې عبادت وکړي دوی د الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي الله لره دين له شرکه او نفاقه په داسې حال کې چې راګرځيدونکي وي له باطله حق ته.

تفسير: يعني له هر راز باطلو او دروغو څخه جلا شوي خالص د واحد الله تعالی بندګي وکړي !، او د حنيف ابراهيم عليه السلام په شان له هر چا او هرې خوا څخه علاقه شکولي د همغه يوه مالک الملک بندګان شي !، او د تشريع او د تکوين هيڅ يوه شُعبه او ځانګه او نور شيان مستقل او خپلواک (اختيارمند) ونه ګڼي.

وَيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

او (بل دوی مأمور دي په دې چې) قائموي سم اداء کوي (سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات، او دا (مأمور به شيان) دين دی محکم (مستقيم چې هيڅ کوږوالی په کې نشته).

تفسير: يعني دا شيان په هر دين کې غوره او منلي شوي دي، چې د هغو شيانو تفصيل همدغه پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم هم راکوي، بيا نو الله تعالی ته دغه خبره ښه معلومه ده چې له داسې صافې ښوونې او تعليم څخه ولې دوی ګرځي؟ او ترې وحشت کوي؟.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ وَٱلْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل د کتابو او مشرکان؛ وي به په اور د دوزخ کې (په قيامت کې) چې تل به وي دوی په هغه (جهنّم) کې.

تفسير: يعني د پوهې او د علم دعوی کوونکي که اهل الکتاب وي يا جاهل مشرکان کله چې د حقانيت او وحدت څخه مخ واړوي او انکار ترې وکړي؛ د هغو ګردو پای او انجام همغه دوزخ دی، چې هيڅ کله به له هغه نه خلاصيږي.

أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾

دغه کسان هم دوی دي ډېر بد د خلقو.

تفسير: يعني له حيواناتو څخه ډېر خوار ذليل او خراب دي، لکه چې د «فرقان» په سورت کې داسې يو آيت لولو: ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَٱلْأَنْعَـٰمِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ أُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۞

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه په دنیا کې)؛ دغه کسان همدوی دي ډېر ښه د خلقو.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په ګردو رسولانو او کتابو باندې یقین کوي، او په ښو کارونو کې لګیا دي؛ نو دوی ښه خلق دي.

جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ

جزاء عوض د دوی په نزد د رب د دوی جنّتونه د ابدي هستوګنې دي، چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (د اوبو د شودو د شاتو او د پاکو شرابو) ویالې، تل به وي دوی په هغو (جنّتونو) کې همېشه (تر ابده)، راضي به وي الله له دغو (مؤمنانو څخه په طاعت سره).

تفسیر: یعنې د جنّت د باغونو او ویالو څخه برسېره د مولی رضا هم د دوی په برخه کیږي، چې د خوښۍ اصلي روح همدا دی.

وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ۞

او راضي به وي دوی له هغه (الله څخه په ثواب)، دا (درجه) هغه چا لره ده چې ویریدلی دی له ربه خپله.

تفسیر: یعنې دا لوړ مقام هر چا ته په لاس نه ورځي، او دا یوازې د هغو بندګانو برخه ده چې د خپل پروردګار له عذابه ویریږي، او هغې شیانو ته هیڅ نه ورنږدې کیږي چې په هغو کې د الله تعالی د عصیان او نافرمانۍ تصوّر کېدی شي.

تمّت سورة البينة بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الزَّلزَالِ

«د (الزّلزال) سورت مدني دی، (۸) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۹) په نزول کې (۹۳) سورت دی، وروسته د «النساء» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿۱﴾

کله چې وخوځوله شي ځمکه په خوځېدلو سختو خپلو سره.

تفسير: يعني الله تعالی به ګرده ځمکه په سختو او خورا ويروونکيو زلزلو او رېږدېدلو سره وخوځوي، چې د هغې له اغېزې او اثر څخه به هيڅ ماڼۍ او عمارت او هيڅ يو غر يا ونه او نور شيان پر ځمکه باندې روغ نه پاتې کيږي، او ګرد هسک (اوچت) او ټيټ به سره برابرېږي، تر څو د حشر ميدان صاف او پاک او يو برابر وګرځي، او دا ګردې پېښې به په قيامت د دويمې نفخې د پو کولو په وخت کې پيښيږي.

وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿۲﴾

او د باندې راوباسي ځمکه درانه شيان له خپله منځه.

تفسير: يعنې په دې وخت کې ځمکه هر هغه شی چې د دې په منځ کې وي لکه مړي، سره او سپين زر، لاجور، پيروزه، غمې او نور ګرد د باندې غورځوي، خو د دې مالونو او قيمت دارو شيانو اخيستونکې به څوک نه وي، ګرد خلق به ګوري چې په دغه ورځ کې هغه ګران شيان چې تل به په هغو باندې جنګونه کېدل؛ څومره بېقدره او بېکاره لويدلي دي.

وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿۳﴾

او وبه وايي انسان چې: څه شوي دي دغه (ځمکې) لره (چې د باندې راوباسي مدفون خپل).

تفسير: يعنې بني آدمان وروسته د ژوندي کېدلو او زلزلې د آثارو له ليدلو څخه يا د هغو ارواحو د زلزلې په ترڅ کې حيران پاتې شوي په حيرت سره به وايي: «پر دې ځمکې باندې څه وشو؟ چې په دومره زور سره خوځېږي؟ او هر شی له خپلې ګېډې څخه د باندې غورځوي؟».

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿۴﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿۵﴾

په دغې ورځې کې وبه وايي بيانوي به ځمکه خبرې خپلې (خلقو ته که د خير وي که د شر). په سبب د دې چې رب ستا وحي امر حکم کړی دی دې ته (په ويلو بيانولو سره).

تفسير: يعنې بني آدم چې څه ښه او بد کارونه د هغې ځمکې په سر باندې کړي وو؛ هغه ګرد (ټول) به ښکاره وي، لکه چې وايي به: هغه سړي په ما باندې لمونځ کړی وو، هغه غلا کړې وه، هغه ناحق وينه توی کړې وه، او داسې نورې خبرې.

يَوۡمَئِذٖ يَصۡدُرُ ٱلنَّاسُ أَشۡتَاتٗا

په دغې ورځې کې به وګرځي خلك ټولي ټولي (له موقف يا له قبورو نه په مختلفو اشكالو سره).

تفسير: يعني په هغې ورځې کې به خلق له خپلو قبرونو څخه راوتلي د محشر په ډګر کې په راز راز ډلې جوړې کړې حاضريږي، يوه ډله به د شرابيانو وي، بله ډله به د زناکارانو وي، همداسې د ظالمانو او غلو، على هذا القياس د نورو، يا دا مطلب چې خلق له حساب څخه خلاصيږي، او د بېرته ګرځېدلو په وخت کې څه ډلې به يې جنّتيانې او څه به دوزخيانې وي، چې هره يوه به پخپل لوري رهي کيږي.

لِّيُرَوۡاْ أَعۡمَٰلَهُمۡ ٦

لپاره د دې چې وښودله شي هغوی ته (جزاء د) عملونو د دوی.

تفسير: يعني د حشر په ميدان کې به د هغوی عملونه وروښولی شي، تر څو بدانو ته يو راز رسوايي او نېکانو ته يو راز سرفرازي حاصله شي، ممکن دي چې د عملونو له ورښوولو څخه د ثمراتو او نتائجو ورښوول مراد وي.

فَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٍ خَيۡرٗا يَرَهُۥ ٧ وَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ شَرّٗا يَرَهُۥ ٨

پس هغه څوك چې عمل کوي په اندازه د يوې ذرې د خير نيکی؛ نو وبه ويني (جزاء د هغه). او هر هغه څوك چې عمل کوي په اندازه د يوې ذرې د شر بدی؛ نو وبه ويني (سزا د هغه).

تفسير: يعني هر يوه ته د هغه د عمل ذره ذره ښه وي که بد؛ د هغه په مخ کې اينبوول کيږي، او حق تعالى به هر هغه معامله چې د هر عمل په نسبت اجراء کوي، هغه به هم د هغوی له سترګو څخه تېروي.

تمّت سورة الزلزال بفضل الله تعالى ومنّه و كرمه.

سُورَةُ العَادِيَاتِ

«د (العاديات) سورت مکّي دی، (۱۱) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۰) په نزول کې (۱۴) سورت دی، وروسته د (العصر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالْعٰدِيٰتِ ضَبْحًا ۝١ فَالْمُوْرِيٰتِ قَدْحًا ۝٢

قسم دی په اسونو ځغلېدونکیو چې اواز ایستونکي دي له سینو څخه اواز پورته کول له ګېډو.
پس قسم دی په اسونو ایستونکیو د اور او رایستل په وهلو د سمانو تیرو (ګټو) لره.

تفسیر: یعنې په هغې تیږو یا تیږې لرونکې ځمکې باندې چې خپلې سوی (سمان او نوکان) وهي، او اور پورته کوي.

فَالْمُغِيْرٰتِ صُبْحًا ۝٣

پس قسم دی په حمله کوونکیو باندې په وخت د صبا کې.

تفسیر: په عربو کې عادت وو چې په صباوون کې به یې په لوټولو باندې لاس پورې کاوه، تر څو د دوی د شپې له ورتګه دښمن خبر نشي، او سحر ناڅاپه داړه واچوي، او دا به یې خپل ځلمیتوب او مېړانه ګڼله چې په شپې کې په چا ور ونه لوېږي.

فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا ۝٤

پس پورته کوي دغه (اسونه) په سمانو خپلو سره (په وخت د ځغلېدو کې) ګرد (په شاوخوا د دښمن).

تفسیر: یعنې په داسې قوّت او ګړندیتوب او چالاکی سره ځغلېدونکي اسونه چې د ګهیځ په وخت کې کله چې د شپې د سړو او شبنم د رطوبت لامله تولې دوړې او غبار ناست وي، خو بیا هم د دې اسونو له سوو څخه ګرد او دوړې پورته شي.

فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا ۝٥

پس ننوځي دغه (اسونه) هغه وخت په منځ د ټولي (د دښمنانو د دین کې).

تفسیر: یعنې په دې وخت کې بې له وېرې او خطر د دښمن په فوج کې ننوځي.

او ځواب د دغو پاس قسمونو دا دی:

اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ ۝٦

چې بېشکه (کافر) انسان له ربه خپله خامخا منکر ناشکره (د نعمتونو) دی.

تفسير: يعني انسان د الله تعالى د نعمتونو شکر نه وباسي، او د الله تعالى له خوا د ورکړو نعمتونو نه انکار کوي، ځني سلفو ويلي دي چې: «کنود» هغه دی چې مصيبتونه شماري، او د الله تعالى نعمتونه هېروي.

وَإِنَّهُۥ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝٧

او بېشکه دا (انسان) پخپلې دغې ناشکرۍ خامخا شاهد کتونکی ګواه دی (يا هغه انسان هغه کار پخپل مخکښې ګوري).

تفسير: ډېرو مفسّرينو د دې جملې مطلب داسې اخيستی دی: انسان پخپلې ناشکرۍ باندې د حال په ژبه ګواه دی، دی دې لږ شانې د خپل زړه په غږ باندې هم غوږ کېږدي ! او وادې وري ! او متوجه دې شي ! چې زړه يې ورته څه وايي؟ دا وايي چې: آيا سره د دومره لورينې او بښګلوۍ (بخشش) ته ناشکر يې، ځينې أسلاف د﴿وَإِنَّهُۥ﴾ضمير د رب په لوري اړوي، يعني د ده رب د هغه ناشکري او کفران ته ګوري.

وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ ٱلْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۝٨

او بېشکه دا (انسان) په مينه محبّت د مال کې خامخا زيات قوي ډېر سخت دی.

تفسير: يعني حرص، طمع، بخل امساك او نورو رذائلو هغه ړوند ګرځولی دی، د دنيا د زرو او مال په مينه کې دومره ډوب شوی دی چې خپل حقيقي منعم يې هېر کړی دی، او نه پوهيږي چې وروسته له دې نه به يې څه حال کيږي؟.

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِى ٱلْقُبُورِ ۝٩ وَحُصِّلَ مَا فِى ٱلصُّدُورِ ۝١٠

آيا پس نه پوهيږي (دا انسان) کله چې را پورته شي راووځي هغه چې په قبورو کې دي (مړي).
او محقق راښکاره کړی شي هغه (عقائد او ارادې) چې په سينو د دوی کې دي.

تفسير: يعني هغه وخت هم راتلونکی دی چې مړي به له خپلو هديرو ځني ژوندي ايستل کيږي، او هغه خبرې چې په زړونو کې پټې دي؛ ګردې خرګنديږي، نو هلته به کتل کيږي چې له دې مال څخه څه ګټې اخيستی شي؟ او دا نا لايق او کافر به څنګه ځانونه ژغوري، که دا بې حيا په دې خبره باندې پوهېدی؛ نو هيڅ کله به د مال په مينه کې دومره نه ډوبېدل، او داسې حرکتونه به يې نه کول.

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌۢ ۝١١

بېشکه رب د دوی په دوی باندې په دغې ورځې کې خامخا ښه پوه خبردار دی (نو موافقه جزاء به پرې ورکړي).

تفسير: يعني که څه هم د الله علم هر وخت د بندګانو پر پټه او ښکاره باندې محيط دی، خو پرله پسې د ده علم او پوهه پر بندګانو ظاهريږي، او هيچا ته ځای د دې خبرې نه پاتې کيږي چې له هغې څخه انکار وکړي.

تمّت سورة العاديات بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ القَارِعَةِ

«د (القارعة) سورت مكي دی، (۱۱) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۱) په نزول كې (۳۰) سورت دی، وروسته د (قريش) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

الْقَارِعَةُ ۝١ مَا الْقَارِعَةُ ۝٢ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝٣

(هغه) ټكوونكې (د زړونو، ورځ د قيامت). څه ده هغه ټكوونكې (د زړونو؟، قيامت). او څه شي پوه كړی يې ته چې څه ده هغه ټكوونكې (د زړونو، قيامت).

تفسير: له (القارعة) څخه مراد قيامت دی، چې زړونه به له وېرې او فزع څخه سخت ټكانونه په كې خوري، او غوږونو ته د ډېرو سختو غږونو له اورېدلو څخه ربړ پيښيږي، مطلب دا دی چې د قيامت د حادثې د دې ويروونكې منظرې او نندارې څه بيان وكړ شي، يوائې د هغو د ځينو آثارو او نښو څه خبرې لاندې ويلی كيږي چې له هغو څخه د هغې د شدّت او د سختې اندازه لګولی شئ.

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝٤

(ټكوي به زړونه) په هغه ورځ كې چې ګرځي خلق لكه واړه پتنګان خواره خواره كړی شوي (يو په بل ختونكي).

تفسير: يعنې هر يو به په يوه لوري په بې تابۍ او وارخطايۍ سره منډې وهي او ځغلي، ګواكې دا تشبيه له وړو پتنګانو سره د ضعف، كثرت، حركت، بې انتظامی او بې تابۍ له پلوه وركړی شوې ده.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝٥

او وبه ګرځي غرونه (له هيبته په دغې ورځې كې) لكه وړۍ رنګينې شيندلی شوې (د ندّاف په لينده).

تفسير: يعنې لكه چې ندّاف او ډانډس پخپل ډينډت او لينده سره پنبه يا وړۍ وهي او پړسوي يې، او له هغو څخه د حجم په لحاظ يو لوی شی جوړوي، او بيا په يو يو كولو او لږ ښورولو سره هغه الوځي، او يوه خوا بل خوا يې رغړوي، همداسې به د قيامت په ورځ كې غرونه هم الوځي، او سره متفرق كيږي به، او په رنګ وركړيو شويو وړيو سره به يې څكه تشبيه وركړی شوي وي؛ چې هغه ډېرې كمزورې او سپكې دي.

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۝٦ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۝٧

پس هر چې هغه څوك چې درونه شي (په دغې ورځې كې) وزن (د عملونو، يا اعمال) د ده؛ نو هغه به وي په ښه ژوندون چې راضي به وي (په جنّت كې).

تفسیر: یعنې د هر چا عمل چې دروند وي؛ هغه به په هغې ورځې کې په زړه پورې خوښي او هوسايي او آرامی کې وي، که کوم عمل په لیدلو کې ډېر لوی عمل ښکاري؛ خو په منځ کې یې د ایمان اغېزه (اثر)، د اسلام اثر، د اخلاص روح نه وي؛ نو هغه عمل د الله تعالی په دربار کې څه وزن او درونوالی نه لري، لکه چې د (کهف) د سورت په (۱۲) رکوع کې (۱۰۵) آیت څمونږ دغه تفسیر کې داسې راغلي دي: ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝٨ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۝٩ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ۝١٠ نَارٌ حَامِيَةٌ ۝١١

او هر چې هغه څوک چې سپک شي وزن (د عملونو یا اعمال) د ده؛ نو ځای د اوسېدلو د ده به هاویه وي. او څه شي پوه کړې ته چه څه ده دغه (هاویه). اور دی خورا تود (چې منکران په کې پرمخي غورځولی کېږي).

تفسیر: یعنې هغه عذاب چې په دغې طبقې کې شته د ځینو سړیو په فکر کې نشي راتلی، نو بس دومره وپوهېږئ چې یو اور دی ډېر تود چې سره خوټېږي، او داسې سوځوونکی دی چې د هغه په مقابل کې بل اور ته تود نه وایه شي، الله مو دې له دې اوره او له نورو ربړو څخه پخپل فضل او مهرباني سره وساتي !.

تمّت سورة القارعة بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ التَّكَاثُرِ

«د (التکاثر) سورت مکي دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۲) په نزول کې (۱۶) سورت دی، وروسته د (الکوثر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ۝١ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝٢

مشغول کړي یئ تاسې (له عبادته) فخر کولو (یو له بله په ډېروالي د مال، اولاد او قام). تر هغه پورې چې ورشئ هدیرو ته (مړه شئ، خښ شئ).

تفسیر: یعني د مال او د اولاد د کثرت او د دنیا د مال او د شتو حرص سړی په غفلت کې اچوي، نه د الله تعالی د لورینې فکر ورته پرېږدي چې راشي، نه د آخرت په خیال کې لوېږي، پس شپه او ورځ په همدې فکر کې لګېدلی وي، په هر ډول چې کېږي ښایي څما مال او شته را زیات شي، او کور کهول مې له ګردو کورنیو او کهولو څخه ښه او لوړ وي، لا دا د غفلت پرده له مخه یې نه وي لرې شوې چې مرګ ورته راورسیږي، کله چې په قبر کې کېښود شي؛ نو هلته ورښکارېږي چې په سخت غفلت او هېره کې لوېدلی وو، او هغه شیان چې د څه مودې له پلوه د ده په سترګو کې ښه ښکارېده؛ وروسته له مرګه هغه ګرد هیڅ بلکه د ده د ځان نقصان ثابت شو.

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝٣ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝٤

نه ده داسې وړ (لایق)، ژر ده چې پوه به شئ تاسې (پخپلې خطایی باندې). بیا بیخي داسې نه ده وړ (لایق)، ژر ده چې پوه به شئ تاسې (پخپلې خطایی باندې).

تفسیر: یعني وګورئ! په څو څو ځلې په تأکید تاسې ته ویل کېږي چې ستاسې دا خیال صحیح نه دی چې: «د مال او اولاد او نورو شتو ډېروالی په کار راتلونکی شی دی»، عنقریب تاسې به یې معلوم کړئ چې دا زائل او فاني څیزونه هیڅکله د فخر او مباهلت لایق نه وو، بیا وپوهېږئ چې آخرت داسې یو شی نه دی چې له هغه څخه انکار یا غفلت وکړی شي، په مخ کې به تاسې ته دا درښکاره شي چې اصلي ژوندون عیش او هوسایي په آخرت کې ده، او د دنیا ژوندون د هغې په مقابل کې پرته له یوه خوب او خیال څنې بل شی نه دی.

كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝٥

نه ده داسې، که تاسې پوهېدلئ (په خرابۍ د عاقبت د تکاثر او تفاخر) په علم الیقین سره (نو داسې به مو نه کول).

تفسیر: ستاسې دا خیال هر ګز صحیح نه دی، که تاسې په یقیني ډول او د صحیحو دلائلو په وسیله په دې خبرې پوهېدئ چې د آخرت په مقابل کې د دنیا شیان هیڅ دي؛ نو هیڅکله به مو غفلت نه کاوه.

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝٦ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧

قسم دی چې خامخا وبه وینئ تاسې هرومرو دوزخ. بیا به خامخا ووینئ تاسې هرومرو هغه (دوزخ) په سترګو د یقین سره.

تفسیر: یعني د غفلت او د انکار نتیجه دوزخ دی، او تاسې ضرور د هغه لیدونکي یئ، ړومبی د هغه څه اثر به «برزخ» کې په نظر درشي، بیا به یې په آخرت کې په پوره ډول ووینئ، او عین الیقین به مو حاصلیږي.

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝٨

بیا به خامخا پوښتنې وشي له تاسې څخه هرومرو په دغې ورځې کې له نعمتونو هوساینو نه (چې درکړي یې وو تاسې ته په دنیا کې).

تفسیر: یعني په هغه وخت کې به وپوښتلی شئ چې: «اوس راوښیئ د دنیا د نعمتونو او د عیش او د هوسایې حقیقت څرنګه وو؟ یا هلته پوښتل کېږي: هغه ظاهري، باطني، آفاقي، انفسي، جسماني، روحاني نعمتونه چې ما تاسې ته په دنیا کې عطاء کړي وو؛ تاسې د هغه شکر او حق په څه ډول اداء کړی دی؟ او د خپل حقیقي منعم په خوښولو کې مو تر کوم ځای پورې سعي او زیار ایستلی دی».

تمّت سورة التّکاثر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ العَصر

«د (العصر) سورت مكّي دى، (۳) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۳) په نزول كې (۱۳) سورت دى، وروسته د (الانشراح) له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾

قسم دى په عصر. چې بېشكه انسان خامخا په زيان كې دى (په صرف كولو د عمر سره په فاني مطالبو كې).

تفسير: عصر زمانې ته وايي، يعنې قسم په زمانې باندې چې د انسان عمر هم په كې داخل دى، چې دا عمر د سعاداتو او كمالاتو د ګټلو لپاره يوه لويه پنګه ده، او په كې عجائب او غرائب دي په اقسامو سره، قسم دى د مازديګر په وخت باندې چې د دنيوي كارونو او وظيفو له پلوه يو ځان ته اهميت او مشغوليت لري، او د لمانځه اداء يې سخته ده، ځكه چې خلق مشغول وي په دنيوي كارونو خپلو كې، او د ديانت له سببه د خورا لوى فضيلت وخت دى، تر دې چې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «د هر چا نه چې د (عصر) لمونځ فوت شي؛ لكه چې د هغه ګرد كور او د ژوندون شيان لوټ شوي وي»، يا قسم دى ځما په پاكه زمانه د پيغمبر صلى الله عليه وسلم باندې چې په هغې كې د عظمى رسالت او كبرى خلافت رڼا او نور ډېر ښه ځليږي، او بهتر او غوره ده له نورو زمانو څخه، او د «والعصر» د قسم ځواب دغه دى چې:

﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾ «بېشكه انسان خامخا په زيان كې دى»، له دې څخه به زيات زيان څه وي چې د واورې خرڅوونكي غوندې د هغه د تجارت رأس المال چې د هغه عزيز عمر دى؛ شېبه په شېبه (لحظه په لحظه) لړيږي، كه دى په دې ژر ورتګ كې هيڅ يو داسې كار ونه كړي چې هغه يواځې د دې تللي عمر پنګه (سرمايه) وبللى شي، يا يې په درد وخوري، بلكه يو ابدي او غير فاني متاع او د تل لپاره د كار شى وګرځي، نو زيان او خساره يې خو زياتيږي.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

مګر (خو زيانكاران نه دي) هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى، او كړي يې دي ښه (عملونه)، او وصيت يې كړى وي يو بل ته په حقه سره چې ايمان دى، او وصيت يې كړى وي يو بل ته په صبر (په طاعت او مصيبت او له معصيته).

تفسير: يعنې انسان ته د زيان څخه د ژغورلو لپاره د څلورو شيانو ضرورت دى:

(۱): په الله تعالى او په رسول الله صلى الله عليه وسلم او ټولو ايمانياتو باندې ايمان راوړل، او د هغه په هداياتو او وعدو باندې اخروي وي يا دنيوي؛ پوره يقين لرل.

(۲): د دې يقين اثر او اغېزه نه ښايي چې يواځې په قلب او دماغ پورې محدوده وي، بلكه ښايي چې په جوارحو كې هم څرګنده شي، او د هغه چارې او اعمال او ژوندون د ده د زړه هنداره وي.

(۳): دی پخپلې انفرادي اصلاح او فلاح باندې قناعت ونه کړي، بلکه د خپل قوم او ملک ګټې او اجتماعي مفاد هم ښايي د ده تر کتنې او نظر لاندې وي !، هر کله چې دوه مسلمانان سره ووينې؛ ښايي يو له بله سره په ورين تندي خبرې اترې وکړي، او په قول او فعل او هره معامله کې دې پرته له ديانت او صفايي څخه بل کار نه کوي !، اوتل دې يو بل ته د صداقت، امانت تأکيد وينا وکړي !.

(۴): هر يوه له ښايي چې تل بل ته دا وصيت او نصيحت کوي چې د حق په معامله او د شخصي او قومي اصلاح په لاره کې چې هر څومره سختي او زيار او ربړونه ورپېښ شي، يا له طبعي مخالفې چارې په مخ ورته راشي؛ دا ګردې دې په پوره صبر او استقامت سره تحمّل کړي، او هيڅکله دې پل د نېکۍ له لارې څخه کوږ نه ږدي !، هغه خوش قسمت انسانان چې د دې څلورو اوصافو جامع او لرونکي وي، او دوی سره د خپل کمال د نورو په تکميل کې هم زيار کوي؛ نو د هغوی نوم د دنيا په صفحاتو کې تل ژوندی پاتې کيږي.

تمت سورة العصر بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الهُمَزَةِ

«د (الهمزة) سورت مکي دی، (۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۴) په نزول کې (۳۲) سورت دی، وروسته له (القیامة) د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَيۡلٞ لِّكُلِّ هُمَزَةٖ لُّمَزَةٍ ۝١

افسوس هلاکت، یا کنده د دوزخ، یا خرابي ده هر طعن لګوونکي عیب ګر لره.

تفسیر: یعني له خپل ځان څخه نه خبرېږي، او نور حقیر ګڼي طعنې ورکوي، او د هغوی په واقعي یا غیر واقعي عیبونو پسې لویدلي وي او لټوي یې.

ٱلَّذِي جَمَعَ مَالٗا وَعَدَّدَهُۥ ۝٢

هغه (طعن لګونکی عیبګر) چې جمع کړی یې دی مال، او وار وار یې شمېرلی او ذخیره کړی یې دی.

تفسیر: یعني طعنې ورکول او عیب لټول د تکبّر منشأ ده، او د تکبّر سبب مال دی، چې د حرص لامله یې له هرې خوا ځان ته راټولوي، او بخیلان د حرص لامله هرې خوا ته لاس او پښې اچوي، او د بخل له سببه خپلې ګټې شمېرلې ساتي، او یو پول او پیسه ترې نه خرڅ کوي، زیاتره بخیل مالداران داسې دي چې هغوی خپلې نغدې څو څو ځلې شمیري، او حسابونه یې جوړوي، او له دې شمېرلو څخه هر ځلې بېل بېل خوند او مزه اخلي.

يَحۡسَبُ أَنَّ مَالَهُۥٓ أَخۡلَدَهُۥ ۝٣

ګمان کوي چې بېشکه مال د ده به تل ژوندی لري دی.

تفسیر: یعني له دې چارو څخه دا ښکاري چې لکه دا مال هیڅ چېرې نه ورځنې جلا کیږي، بلکه تل به دی له ارضي او سماوي آفتونو څخه ساتي؟.

كَلَّاۖ لَيُنۢبَذَنَّ فِي ٱلۡحُطَمَةِ ۝٤

نه ده داسې (بلکه مړ به شي، او خلاص به یې نه کړي دا مال له عذابه)، قسم دی چې خامخا وبه غورځولی شي هرومرو (دا جمع کوونکی) په هغه شي کې چې ماتوونکی سوځوونکی دی د هر شي.

تفسیر: یعني دا خیال بالکل چټي دی، مال خو تر هدیرې پورې هم له چا سره نه ځي، نو وروسته له هغه به څه ترې واخیست شي، ګرد مال او دولت به همداسې پاتې وي، او دا بدبخت به پورته کړي، او په دوزخ کې به یې وغورځوي.

حطمة: هغه سخت ماتوونکي اور ته وايه کيږي چې هر شی سمدلاسه بې له لوګي او اوږدو لمبو څخه وسوځوي.

وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلۡحُطَمَةُ ۞ نَارُ ٱللَّهِ ٱلۡمُوقَدَةُ ۞ ٱلَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى ٱلۡأَفۡـِٔدَةِ ۞

او څه شي پوه کړی يې ته، څه شی دی ماتوونکی سوځوونکی د هر شي. اور د الله دی بل کړی شوی. هغه (اور) چې خيژي پر زړونو باندې (نو سوځوي يې).

تفسير: يعني بنه وپوهېږئ چې دا اور د بندګانو نه دی، بلکه د الله تعالی بل کړی شوی اور دی، د هغه سوځېدل چې په بدن باندې لګيږي؛ سمدلاسه زړه ته رسيږي، بلکه يو بل ډول سوځېدل به داسې وي چې له زړه څخه شروع شوي نور بدن ته سرايت کوي.

إِنَّهَا عَلَيۡهِم مُّؤۡصَدَةٞ ۞

بېشکه دا اور به په دوی باندې بند کړی شوی وي.

تفسير: يعني کافران په دوزخ کې غورځول کيږي، بيا د دوزخ وروونه پرې ترل کيږي، او هيڅ د وتلو لار به نه وي، تل به په هغه کې پاتې او سوځيږي.

فِي عَمَدٖ مُّمَدَّدَةِۭ ۞

په ستنو راښکليو شويو اوږدو سره.

تفسير: يعني د اور لمبې د اوږدو اوږدو ستنو په ډول پورته کيږي، يا دا چې دوزخيان په اوږدو ستنو کې سخت ترل کيږي، چې د سوځېدلو په وخت کې هيڅ ونشي خوځېدلی، چې د دې خوا او هغې خوا له خوځېدلو د عذاب د څه سپکتيا توهم کېدی شي، او ځيني وايي: د دوزخ خوله په اوږدو اوږدو ستنو سره بنديږي، چې له يوې خوا څخه بلې خوا ته راښکلې شوي وي، والله أعلم.

تمّت سورة الهمزة بفضل الله تعالى ومنّه و کرمه.

سُورَةُ الفِيلِ

«د (الفيل) سورت مكي دى، (۵) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۵) په نزول كې (۱۹) سورت دى، وروسته د «الكافرون» له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحٰبِ الْفِيْلِ ۝۱

آيا نه وو ليدلى تا، نه يې خبر؟ چې څرنګه كار كړى وو رب ستا له خاوندانو د فيل سره.

تفسير: يعنې د فيل د خاوندانو سره هغه معامله چې ستاسې پروردګار وكړه؛ هغه به ضرور تاسې ته معلومه وي، ځكه چې دا واقعه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم له با سعادت ولادت څخه څو ورځې پخوا شوې وه، او د ډېر شهرت له سببه چې د هر لوى او كوچني په ژبه يادېده، او د دې قرب عهد او د تواتر په بناء الله تعالى دا علم په رؤيت سره تعبير وفرمايه.

اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِيْ تَضْلِيْلٍ ۝۲

آيا نه يې وو ګرځولى (هغه) كيد مكر د دوى په ګمراهئ زيانمنئ بطلان كې.

تفسير: يعنې هغو كسانو غوښتل چې د الله تعالى كعبه ورانه او خپله مصنوعي كعبه ودانه كړي، نو دا ونه شوه كېدى، او الله تعالى د هغوى ګردې ترنې بېكاره او ټول تدابير يې بې اثره وګرځول، او د كعبې شريفې د تباهئ د فكر له سببه دوى پخپله تباه او بېكاره شول.

وَّاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيْلَ ۝۳ تَرْمِيْهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّنْ سِجِّيْلٍ ۝۴

او راويې لېږل په دوى باندې مرغان ټولګي ټولګي. چې وېشتل يې هغوى په كاڼو سره چې له خټو په اور پخو شويو څخه جوړ شوي وو.

تفسير: د أصحاب فيل لنډه قصه دا ده: د حبشې د ټولواك (باچا) له خوا په يمن كې يو (ابرهه) نامې حاكم مقرر وو، هغه وليد چې د عربو ګرد خلق كعبې شريفې ته ځي، او هلته حجّونه كوي، نو ويې غوښتل چې د خلقو توجّه ځان ته وركش كړي، نو دا تدبير يې له ځان سره وسنجاوه چې د خپل عيسوي دين په نامه يوه لويه كتبه (عبادتخانه) جوړه كړي، چې د هر راز تكلّفاتو او د راحت او هوسايي او ساعت تېرى اسباب په كې غونډ كړى شوي وي، او غوښت يې چې په دې ډول به خلق اصلي كعبه پرېږدي، او د دې مكلفې او مرصّعې عبادتخانې په لوري به راځي، او د مكې د حج بيروبار به مات شي، لكه چې د يمن په يو لوى ښار كې يې چې (صنعاء) نوميږي؛ مصنوعي كعبه جوړه او ډېر مال او شته يې پرې خرڅ كړي وو، خو سره له هغه هم خلق ورته متوجه نشول، كله چې عرب په تېره قريش له دې خبرې څخه خبر شول؛ سخت خپه او په قهر شول، ځينې په قهر شوي هلته اودس ماتي ته كېناستل، ځينې وايي چې: كوم عرب اور بل كړى وو، چې د هغه كوم بڅركى الوتلى په هغې مانئ كې ولګېد، ابرهـه له دې پېښې څخه ډېر په قهر

شو، او غوټه يې کړه چې پر کعبې شريفې باندې سره له ډېرو فوجونو او يو نوميالي فيل چې (محمود) نومېده، يرغل وروړي او ورانه يې کړي، هغې عربي قبيلې چې په لاره کې يې له هغه سره مقاومت وکړ د هغوی له لاسه ماتې وکړه، او أصحاب الفيل په ډېر قوّت او ساماني سره مکې شريفې ته ورسېدل، د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم نيکه «عبد المطلب» په دې وخت کې د قريشو سردار او د کعبې شريفې لوی متولّي وو، کله چې دوی له دې پېښې څخه خبر شول؛ ويې ويل: «خلقو ! تاسې د خپلو ځانونو ساتنه وکړئ !، د کعبې ساتنه به هغه څوك وکړي چې مالك يې دی»، کله چې ابرهه پخپل مخ کې هيڅ يو مانع ونه ليده؛ نو يقين يې راغی چې د کعبې ورانول اوس يو اسانه کار دی، څکه چې ځما پر مخ کې هيڅ څوك مقابله کوونکي نه دي، کله چې مکې معظمې ته نژدې د «مُحسِّر» وادي ته ورسېد چې د يوې کندې نوم دی؛ نو د لوی سيند له لوري د شنو او ژېړو مرغانو کوچنۍ کوچنۍ ډلې ورښکاره شوې، چې د هغوی په مښوکو او منګلو کې وړوکې کنکرې وې، چې جوړې شوې وې له خټو څخه په پخولو سره لکه خښتې يا قدرتي وې لکه کوتکانې، دې عجيب او غريب مرغانو ټولی ټولی کنکرې پر لښکر ورولې، د الله په قدرت به دا د کنکرو ويشتل کټ مټ (هوبهو) لکه د ټوپکو پر هغوی باندې اثر او اغېزه کوله، او په هر چا چې لګېده له بلې خوا به يې وتله، او عجيب ډول بوسي ماده به يې پرېښوده، ډېر ډېر لښکر يې هلته مړه شول، هغه چې وتښتېدل په نورو ربړو (تکليفونو) سره اخته او په کې مړه شول، ځينې وايي: دا پېښه د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له ولادت څخه پنځوس ورځې پخوا شوې ده، ځينې وايي: دا پېښه په هغې ورځې کې شوې ده چې محمد صلی الله عليه وسلم په کې تولّد شو، ګواکې دا يوه اسماني نښه د دوی د بختور راتګ ده، او يوه غيبي اشاره ده چې الله تعالی د خپل کور او د بندګانو په فوق العاده ډول سره هم ساتنه کوي، او د دې کور متولّي هم له نورو څخه سره د خپل مقدّس پيغمبر صلی الله عليه وسلم په ښه شان ساتي، او دښمنانو ته هسې موقع نه پرېږدي چې دوی کعبې شريفې يا د کعبې شريفې رښتينو خادمانو ته څه تکليف او ضرر ورپېښ کړي.

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ۝٥

نو ويې ګرځاوه دغه لښکر په شان د وښو خوړليو شويو پايمال کړيو شويو.

تفسير: په شان د هغو وښو او پاڼو د فصل يا خوړلې شوې ګياه چې غوايي، غوا او نور حيوانات يې خوري او پاتې يې په اخور کې وي، يعنې داسې تيت او پرك او منتشر بد صورت مبتدل بېکاره او ټکر ټکر شول، لکه پاتې واښه د حيواناتو.

تمّت سورة الفيل بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ قُرَيْشٍ

«د (قُريش) سورت مكي دی، (۴) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۶) په نزول كې (۲۹) سورت دی، وروسته د «التين» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ۝١ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝٢ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ۝٣ الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ ۝٤

له جهته د انس او الفت د قريشو يو له بل سره. له جهته د انس او الفت د دوی په سفر د ژمي كې او (په سفر د) اوړي كې. نو ښايي چې بندګي وكړي دوی رب د دې كوټې (كعبې) ته هغه (رب) چې طعام خواره يې وركړي دي دوی ته په لوږې كې، او امن يې وركړی دی دوی ته له خوف وېرې څخه.

تفسير: يعني په مكّې كې غله او نور خواره نه پيدا كېده، نو ځكه د قريشو داسې عادت وو چې په هر كال كې به دوی دوه ځلې سفر كاوه، د ژمي په وخت كې د يمن په لوري چې تود دی، او په اوړي كې د شام په لوري چې يخ او زرغون ملك دی، د هر ځای خلقو به دوی د اهل حرم او د بيت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل، او د دوی به يې ډېر عزّت او احترام او خدمت كاوه، او د هغوی ځان او مال ته به يې لاس نه غځوو، نو ځكه دوی به له دې تګ او راتګ څخه په زړه پورې ګټې اخيستلې، او بيا په امن، اطمينان او ډاډينه سره پخپلو كورونو كې كېناستل، خوړل او خورول به يې، د حرم په شاوخوا كې به د غلا، داړې، لوټ او تالا شورماشور وو، خو پخپله په حرم شريف كې به د هغه احترام په سبب قراره قراري وه، او د قريشو خلقو په ډېرې هوسايی او ارامی سره خپل ژوندون تېروه، نو د همدې انعام تذكره، يادونه دلته شوې ده، چې تاسو ته مې طعام او ډوډۍ دركړه، او امنيت، طمانيت، سكون او هوسايي مو دروبښله، او د أصحاب الفيل له يرغل او تعرّض څخه مو وساتلئ، نو تاسې ولې د دې كور د څښتن الله تعالى بندګي نه كوئ؟ او د هغه رسول ته ولې ربړونه پېښوئ، آيا دا ډېره بې انتهاء ناشكري او احسان هېرول نه دي؟ كه په نورو خبرو نه پوهېږئ نو د دې ښكاره حقيقت په منلو كې چې پوهېدل يې ډېر اسان دي؛ ولې خپل ځانونه وړاندې وروسته كوئ؟.

تمت سورة قريش بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الماعُون

«د (الماعون) سورت درې رومبنې آيات مكّي او نور يې مدني دي، (۷) آيتونه يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۷) په نزول كې (۱۷) سورت دی، وروسته د «التكاثر» له سورته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

اَرَءَيْتَ الَّذِيْ يُكَذِّبُ بِالدِّيْنِ ①

آيا وينې ته هغه څوك چې دروغ وايي په ورځې د جزاء باندې (يعني دروغ يې ګڼي)

تفسير: يعنې دغه مكذّب كافر داسې وايي چې: له سره عدل او انصاف به نه كيږي، او د الله تعالى له لوري به د ښو او بدو بدل نه وركاوه كيږي، ځينو د (ديـن) معنى «ملّت» اخيستی دی، يعنې د حق مذهب او اسلام ملّت دروغ بولي، ګواكې مذهب او ملّت د هغوی په نزد هيڅ يو شی نه دی.

فَذٰلِكَ الَّذِيْ يَدُعُّ الْيَتِيْمَ ②

نو (كه يې پېژنې؛ همدغه) همغه (څوك) دی چې رټي، شړي يتيم پلار مړي لره (په شړلو قبيحو سره).

تفسير: يعنې له يتيم او پلار مړي سره همدردي او خواخوږي څېري؟ بلكه له هغوی سره په ډېره بېرحمی، غټ زړه توب، بد اخلاقي معامله كوي، او حق يې نه وركوي، او اموال يې له خپل ځان سره په ناحقه ساتي.

وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِيْنِ ③

نو نه كوي تېزول په طعام، خواړه وركولو د مسكين باندې.

تفسير: يعنې نه دوی د غريبانو او محتاجانو خبر اخلي، او نه نورو ته ترغيب وركوي.

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّيْنَ ④ الَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُوْنَ ⑤

پس هلاكت افسوس، كنده د دوزخ، يا خرابي ده لپاره د لمونځ كوونكو. هغه كسان چې دوی له لمانځه خپله غافله بېخبره وي.

تفسير: يعنې نه پوهيږي چې لمونځ له چا سره مناجات دي؟ او د هغه مقصد څه دی؟ او د څومره اهتمام لايق او وړ دی؟ دا به څرنګه لمونځ وي چې كله يې نه كوي، او كله يې كوي، وخت او بې وخته پرې ودريږي، په دنيوي چارو او خبرو كې په لوی لاس وخت تنګوي، او بيا يې چې كوي هم؛ يو څو ټونګې وهي، او د يته هيڅ فكر نه كوي چې چاته مخامخ ولاړ يم؟ د «أحكم الحاكمين» په دربار كې په څه شان حاضري وركوم؟ آيا الله تعالى يواځې ناسته ولاړه، سر په ځمكه لګول، كږېدل وينې، او (استغفر الله) څمونږ زړونه نه وينې، آيا په دې كې د اخلاص او خشوع رنګ شته؟

په یاد یې ولرئ چې دا ټول صورتونه په ﴿عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ کې درجه په درجه شامل دي، لکه چې ځینو اسلافو په دې تصریح کړې ده.

﴿الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ۝﴾

هغه کسان دي چې دوی ریاکاري کوي (په عمل خپل کې، ځان ښوونه کوي خلقو ته).

تفسیر: یعنې یو لمونځ څه بلکه د هغوی نور عملونه هم له ریاکارۍ او نمایش څخه تش نه وي، ګواکې د دوی مقصد له خالق څخه سترګې اړول او د مخلوق خوښول دي.

﴿وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۝﴾

او منع کوي دوی مال د زکات یا اسباب د معاونت امداد یو له بله.

تفسیر: یعنې زکات او صدقات او نور میراث خو نه ورکوي، بلکه معمولي شیان لکه لوښي، رسۍ، تبر، یوم، لور، غلبېل، اوبه، مالګه، اور، تار، ستن او نور هم چا ته چې ترې وېې غواړي نه یې ورکوي، چې د هغو ورکول په ټول دنیا کې یو عام رواج دی.

تمّت سورة الماعون بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الكَوْثَرِ

«د (الکوثر) سورت مکي دی، (۳) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۸) او په نزول کې (۱۵) سورت دی، وروسته د (العادیات) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ①

بېشکه مونږ درکړی مو دی تاته کوثر (ډېر خیر یا ویاله په جنّت کې).

تفسیر: یعني په تحقیق سره ما درکړی دی تا لره ای محمده کوثر چې په وزن د (فَوْعَل) دی، په معنی د کثرت، یعني: درکړی مې دی تا لره خیر کثیر چې علم او نبوّت، قرآن او شفاعت دی، نو د دې لفظ لاندې ګرد دیني او دنیوي دولتونه او حسي او معنوي نعمتونه داخل دي، او له دې نعمتونو څخه یو لوی نعمت «حوض کوثر» هم دی، چې په دې نامه په مسلمانانو کې مشهور دی، او د هغه په اوبو باندې به د قیامت په ورځ خپل امّت اوبه کوي.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ②

نو لمونځ کوه لپاره د رب خپل او قرباني کوه !.

تفسیر: یعنې د دومره لوی انعام او احسان شکر هم ښایي لوی وي، او ښایي چې پخپل روح او بدن او مال سره پوره د خپل رب په عبادت کې مشغول او لګیا وي، په بدني او روحاني عباداتو کې له ګردو څخه لوی عبادت لمونځ دی، او په مالي عباداتو کې قرباني یو ممتاز حیثیت لري.

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ③

بېشکه دښمن ستا همغه دی بې بنیاده له هره خیره منقطع.

تفسیر: ځینو کفّارو به د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په شان کې داسې ویل: دا سړی ځوی نه لري، نو تر څو چې ژوندی وي خلق به یې نوم یادوي، خو وروسته له مرګه به یې څوک نوم اخلي؟ داسې بې هلکه سړي ته په محاوراتو کې «ابتر» وایه کېده، «ابتر» په اصل کې لنډې «دم بریده» څاروي ته وایي، د هغه چا چې تر ده وروسته کوم نوم اخیستونکی پاتې نشي، ګواکې د هغه لکۍ هم پرې شوې ده، نو قرآنکریم دا راښيي: هغه چا ته چې الله تعالی خیر کثیر عطاء فرمایلی وي؛ تر أبد الآباد پورې د هغه نوم روڼ پاتې کیږي، او هغه ته «أبتر» ویل خورا ډېر حماقت او ناپوهي ده، په رښتیا سره هغه څوک چې داسې مقدّسې او مقبولې هستی سره بغض، عناد او عداوت ولري؛ هغه له خپل ځانه وروسته څه د خیر ذکر او نېک اثر نه پرېږدي، نن چې دیارلس سوه اتیا کاله د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه تېر شوي دي، بیا هم ما شاء الله د هغه له روحاني اولاد څخه ګرده دنیا ډکه ده، او جسماني اولاده یې هم

د دوی د لوښو له خوا ډېره زیاته په هر ملك کې شته، د دوی د دین صالحه آثار په عالم کې ځلیږي، د دوی یادول په ښه نوم، محبت او عقیده سره د کروړونو انسانانو زړونو ته خوښي ښيي، دوست او دښمن ټول د دوی د اصلاحي چارو ستاینه کوي، او مونږ مسلمانان یې د زړه له کومې حق او رښتیا بولو، پرته له دنیا څخه په آخرت کې بیا په هغه مقام محمود کې چې دوی به هلته ودرېږي، او هغه عامه مقبولیت او متبوعیت چې دوی ته علی رؤوس الأشهاد په برخه کیږي؛ هم څمونږ د افتخار ځای دی.

تمّت سورة الکوثر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الكَافِرُونَ

«د (الکافرون) سورت مکي دی، (۶) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۹) په نزول کې (۱۸) سورت دی، وروسته د (الماعون) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ①

ووایه (ای محمده ! چې) ای کافرانو !.

تفسیر: د قریشو څو تنو غټانو وویل: ای محمده ! راځه چې مونږ او تاسې روغه سره وکړو، تاسې تر یوه کال پورې څمونږ د معبودانو عبادت وکړئ !، بیا په دویم کال کې مونږ ستا د معبود عبادت کوو، او داسې به هر یوه ټولګي ته د بل ټولګي له دین څخه څه برخه رسیږي، محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «زه له الله تعالی څخه له دې نه پناه غواړم، چې د یوې ثانیې له مخې هم له هغه سره بل څوک یا شی شریک وګڼم»، بیا هغوی وویل: «ښه، نو تاسې څمونږ د معبودانو مذمّت مه کوئ، نو مونږ به هم ستا د پیغمبری تصدیق او ستا د معبود ستاینه (صفت) کوو»، نو په دې باندې دا سورت نازل شو، چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د کُفّارو په لویه جرګه کې ولوست، چې د هغه خُلاصه د مشرکینو له طور او طریقې څخه پوره بېزاري ښکاروي، او د هغوی څنې د تعلّقاتو د انقطاع اعلان او بېزاري څرګندوي.

لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ② وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ③

نه کوم زه (في الحال) عبادت د هغه شي چې تاسې يې عبادت کوئ (ای کافرانو چې بُتان دي).
او نه يئ تاسې (ای کافرانو في الحال) عبادت کوونکي د هغه ذات چې زه يې عبادت کوم.

تفسیر: یعني پرته له الله څخه د هغو معبودانو چې تاسې جوړ کړي دي، زه اوس عبادت نه کوم، او نه تاسې د هغه احد او صمد الله تعالی عبادت بې د نورو له شرکت څخه کوئ چې زه يې عبادت کوم، او په راتلونکي زماني کې هم زه ستاسې د معبودانو عبادت نه کوم.

وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ ④ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ⑤

او نه یم زه عبادت کوونکی (په وروستی زمانه کې) د هغه شي چې عبادت يې کوئ تاسې. او نه يئ تاسې (ای کافرانو په وروستی زمانه کې) عبادت کوونکي د هغه ذات چې زه يې عبادت کوم (چې الله دی).

تفسیر: یعني وروسته له دې هم زه ستاسې د معبودانو عبادت کوونکی نه یم، او نه تاسې څما د دغه واحد معبود بې له شرکته عبادت کوونکي يئ، مطلب يې دا چې زه موحد یم، له شرک څخه اوس او په راتلونکې زمانې کې لرې تښتم، او تاسې سره له شرکته نه اوس، او نه په راتلونکي زمانې کې موحّد کېدی شئ، سم له دې تقریر سره په دې آیتونو کې تکرار نه پاتې کیږي.

تنبیه: ځیني علماوو دا تکرار پر تأکید باندې حمل کوي، او ځیني په ړومبنیو دوو جملو کې د حال او استقبال نفي او په وروستنیو دوو جملو کې د ماضي نفي اخلي، ځیني په ړومبني دوو جملو کې د حال او وروستنیو دوو جملو کې د استقبال اراده ښکاره کړېده (کما یظهر من ترجمة شیخ الهند)، لیکن ځیني محققینو په ړومبنیو دوو جملو کې «ما» موصوله او په وروستنیو دوو جملو کې «ما» مصدریه ګڼلې داسې وایي: «ځما او ستاسې په منځ کې نه په معبود کې اشتراک شته، او نه د عبادت په طریقه کې، تاسې خو د بتانو عبادت کوئ چې هغوی ځما معبودان نه دي، او زه د هغه الله تعالی عبادت کوم چې د هغه په شان او صفت کې هیڅوک شریک کېدی نشي، او داسې واحد احد ستاسې معبود نه دی، علی هذا القیاس تاسې ځرنګه چې عبادت کوئ؛ ویې کړئ !، لکه چې بربنډ د کعبې په شاوخوا کې ګرځئ، یا د الله تعالی د ذکر او یادولو په ځای شپیلي وهئ، زه داسې عبادت کوونکی نه یم، او همغسې چې زه یې عبادت کوم، او په ډېر خشوع او خضوع ورته مخامخ کېږم؛ تاسې د هغه توفیق نه لرئ، نو ځکه ځما او ستاسې لاره بېلخي جلا ده».

د دې حقیر په خیال کې داسې راځي چې: ړومبنۍ جمله یې د حال او استقبال د نفي لپاره کېښوده شي، یعني زه نه اوس او نه په راتلونکي زمانه کې ستاسې د معبودانو عبادت پرستش کولی شم، لکه چې تاسې یې له ما څخه غواړئ، او د ﴿وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ﴾ مطلب د (حافظ ابن تیمیة رحمه الله) په وینا داسې واخیست شي: کله چې زه د الله رسول یم، دا ځما په شان کې نشته، او نه به مې کله ممکن شي په شرعي امکان چې د شرک مرتکب شم، تر دې چې په تېرې زمانې کې چې تاسې پخوا ځما له بعثته بتانو، تیږو (ګټیو)، ونو او نورو ته عبادت کاوه؛ ما پرته له واحد الله تعالی څخه د بل کوم شي عبادت نه دی کړی، وروسته له دې چې د الله تعالی له لوري د وحي، د بینات، د هدی او د نورو ښوونو رڼا خوره شوه؛ کله ممکن دي چې زه په شرکیاتو کې له تاسې سره مل شم، ښایي له همدې سببه دلته په ﴿وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ﴾ کې اسمیه جمله او په ما ﴿مَّا عَبَدتُّمْ﴾ کې د ماضي صیغه غوره شوي وي.

پاتې شول د کفارو احوال، نو د هغوی بیان یې په دواړو جملو کې یو شان وفرمایل: ﴿وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ﴾ یعني تاسې ای کفّارو ! د خپلو بدو استعداداتو او انتهایي بدبختیو په سبب د دې وړ (لایق) نه یئ چې په هیڅ وخت او هیڅ حال کې د واحد الله تعالی بې له شرکته عبادت کوونکي شئ، تر دې چې د روغې د خبرې په منځ کې هم د شرک په چُرت کې ډوب تللي یئ.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝٦

تاسې لره دین ستاسې دی (د شرک)، او ما لره دین (د توحید، اسلام) ځما دی.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعني هغه ضد چې تاسې کړی دی؛ څه فائده دررسوي؟ تر څو چې الله تعالی فیصله وکړي»، اوس مونږ بالکل له تاسې څخه بېزاره یو، او د هغې فیصلې په انتظار کې یو، او په هغه دین قویم چې الله تعالی مونږ ته مرحمت کړی دی؛ ډېر خوښ یو، تاسو چې د خپلو ځانونو لپاره د بدبختۍ هغه تګ خوښ کړی دی؛ هغه دې تاسې ته مبارک وي، هر یو فریق ته به د هغه د دود او دستور، او د راه او روش نتیجه پوره وررسیږي.

تمّت سورة الکافرون بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ النَّصۡرِ

«د (النّصر) سورت په «منی» په «حجة الوداع» کې کې نازل شوی دی، او په مدني سورتونو کې حسابیږي دری آیاتونه اویوه رکوع لري، او وروستنی (۱۱۴) سورت دی په نزول کې (۱۱۰) سورت دی په تلاوت کې، وروسته د (التوبة) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا جَآءَ نَصۡرُ اللّٰهِ وَالۡفَتۡحُ ①

کله چې راشي نصرت مرسته د الله، او فتح (د مکې).

تفسیر: لویه فیصله کوونکې خبره دا ده چې مکّه معظّمه چې د «حجاز» مرکز او د اسلام ډېرې ننبې لري، فتحه شي، د عربو د زیاترو قبیلو سترگې هغې ته وې، پخوا له دې نه به یو یو، دوه دوه سړي په اسلام کې داخلېدل، خو د مکې معظمې له فتحې څخه وروسته ډلې ډلې داخلېدل، تر دې حده پورې چې د عربو جزیره گرده د اسلام په نور او رڼا رڼه او گردو هستېدونکو یې د توحید کلمه ولوستله، او هغه مقصد چې عبارت د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه وو؛ پوره شو.

وَرَأَيۡتَ النَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفۡوَاجًا ② فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ

او وینې به ته خلك چې ننوځي به دین د الله کې فوج فوج، ډلې ډلې. پس تسبیح پاکي وایه سره له حمد ثناء د رب خپل.

تفسیر: یعنې وپوهېږئ چې د بعثت مقصود او د دنیا د هستوگنې مطلب چې د دین تکمیل او د کبری خلافت تمهید دی؛ پوره شو، اوس د آخرت سفر نژدې دی، نو ښایي چې له دنیا څخه ځان فارغ کړئ، او د زړه له کومې آخرت ته متوجّه شئ !، او له پخوا څخه زیاتره د هغه تسبیح او تحمید ووایئ، او په دې فتوحاتو او بریو باندې د هغه شکر اداء کړئ، او همېشه اوسئ په استغفار باندې.

وَاسۡتَغۡفِرۡهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ③

او مغفرت بخښنه وغواړه له ده څخه، بېشکه چې دغه (الله) تل دی ښه توبه قبلوونکی (د مستغفرانو گنهگارانو).

تفسیر: یعنې ته ای محمد صلی الله علیه وسلم ! ځانته او خپل امّت ته استغفار ووایه، بېشکه چې دغه الله جل جلاله دی تل ښه توبه قبلوونکی.

تنبیه: دا سورت د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په آخر عمر کې نازل شوی دی، چې هغوی د دې له لوستلو څخه په دې خبره وپوهېد، چې ما په دنیا کې خپل دا راسپارلی شوی کار پای ته ورساوه، اوس نو د آخرت د سفر وار دی.

تمّت سورة النصر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ تَبَّتْ

«د (تبّت) سورت مکي دی، (۵) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۱) په نزول کې (۶) سورت دی، وروسته د (الفاتحة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾

مات، هلاک دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دی هم هلاک شه !.

تفسیر: ابو لهب چې نوم یې «عبد العُزّی بن عبد المطّلب» دی، د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم حقیقي تره وو، خو د خپل کفر او شقاوت له سببه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم ډېر سخت دښمن وو، کله به چې ځمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم په کومه مجمع او ډله کې د حق تعالی کومه خبره ویله؛ نو دې بدبخت به هغه صلی الله علیه وسلم په تیږو (ګټو) ویشته، او ډېر ځله له دې تیږو ویشتلو څخه د ده مبارک صلی الله علیه وسلم وجود ژوبلېده او وینې ترې بهېدې، یو ځلې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د «صفا» په غونډۍ باندې ودرېد، او ګردو ته یې ورغږ کړ، د دوی په غږ باندې ګرد خلک سره ټول شول، دوی په ډېرې مؤثرې طریقې سره د اسلام دعوت شروع کړ، «أبو لهب» هم هلته وو، په ځینو روایاتو کې دي چې: د خپلو دواړو لاسونو په اوچت غورځولو سره یې وویل: «تبًا لک سائر الیوم، ألهذا جمعتنا؟» «مات شه ! آیا د داسې خبرې د اورېدلو لپاره دې دلته سره راټول کړي یو؟».

لنډه یې دا چې د «أبو لهب» دښمني او شقاوت او له حق سره عداوت تر انتهاء پورې رسېدلی وو، سره له دې کله چې د الله تعالی له عذابه وېرول کېده؛ نو ویل به یې: «که چېرې په رښتیا سره دا کار کېدونکی وی؛ نو له ما سره مال او اولاد ډېر دی، چې زه هغه ګرد په خپلې فدیې کې ورکړم، او ځان له هغو عذابونو څخه وژغورم»، د ده ښځې «أم جمیل» هم له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره سخته هنډه، ضد او عداوت درلود، او د «أبو لهب» د دښمنی د اور پیلوځه (خاشاک) وه، لکه چې دغه ښځه د دغې دښمنۍ په اور کې د ضد او عناد لرګي غورځول، او هغه یې لا پسې تېزاوه، په دې سورت کې د دې دواړو انجام راښوولی شوی دی، او داسې یوه تنبیه په کې شته: نر وي که ښځه، خپل وي که پردی، لوی وي که وړوکی، هر هغه کله چې د حق په عداوت باندې ملا وتړي؛ هغه بالآخره خوار او ذلیل او تباه کیږي، لکه چې د پیغمبرانو ډېر نژدې خپلوان هم له هغه ذلّت څخه ونه ژغورل شول، «أبو لهب» ته وګورئ ! چې د خپلو لاسو په خوځولو سره یې ځمونږ د پاک پیغمبر پر خلاف خبرې کولې، او پر خپل زور او قوّت باندې مغرور وو، او د الله تعالی مقدّس شریعت او د معصوم رسول الله صلی الله علیه وسلم پاک طریقت ته یې لاس ورغځاوه، څنګه یې لاسونه ورمات شول، او د هغه ګرد هغه کوښښونه چې د حق په پټولو کې یې کول؛ خراب شول، او د هغه سرداري او لویي د تل لپاره د ده له لاسه ووته، ګردې چارې یې بېکاره شولې، غرور یې له سره ووت، او له زوره ولوېد، او د تباهی په کنده کې پرېوت، دا سورت مکي دی وائي چې د بدر له غزا څخه اووه ورځې وروسته په ده باندې یو بده سوځونکې او زهر لرونکې دانه وخته چې د هغې په سبب دی له کور او کهول څخه جلا کړ شو او هیڅوک ورته نه نیژدی کېدو چې هم هغلته مړ شو.

مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾

دفعه به نه کړي (دغه هلاکت لره) له دغه (ابي لهب) څخه (اصلي) مال د ده، او هغه چې ده ګټلي وو (يعني اولاده يې).

تفسير: يعنې مال، اولاد، عزّت، وجاهت او لويي هيڅ يو «ابو لهب» له هلاکته ونه شو ژغورلی (ساتلی).

سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾

ژر دی چې ننه به وځي (أبو لهب په قيامت کې) په اور خاوند د لمبو کې.

تفسير: يعنې وروسته له مړ کېدلو څخه «أبو لهب» ته سخت لمبې لرونکی اور رسېدونکی دی.

وَٱمْرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ﴿٤﴾

او (ننه به وځي) ښځه د هغه (ابي لهب) اورته، په دې حال کې چې بار راوړونکې به وي د خسو (د دوزخ).

تفسير: د «ابي لهب» ښځه «أمّ جميل» سره له مالداری ډېره بخيله او شومه وه، نو ځکه دا به په خپله ځنګل ته تله لرګي به يې راوړه او اغزي به يې ټولول، او ځمونږ د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په لاره کې به يې د شپې له مخې هغوی ته اچول، چې هغوی ته د تهجّد د تګ او راتګ په وخت کې ربړ (تکليف) ورپېښ شي، فرمايلي يې دي: «دی لکه چې دلته د حق په دښمنۍ او د الله تعالی د پيغمبر په ايذاء رسولو کې د خپل مېړه سره معاونت او مرستې کولې، په دوزخ کې به هم هغه سره داسې مرستې کوي»، ښايي چې هلته به هم د زقّوم او ضريع چې د دوزخ اغزي لرونکې ونې دي لرګي راوړي، او د هغو په وسيله به د خپل مېړه د عذاب اور لا تودوي، لکه چې ابن كثير (رحمه الله) ويلي دي.

تنبيه: ځينو د ﴿حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ﴾ معنی چغل ګر اخيستې دی، لکه چې د عربو په محاورو کې دا لفظ په دې معنا سره هم وايه کيږي، او په پارسی کې چغل ګر ته «هېزم کش» وايه شي.

فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍۭ ﴿٥﴾

حال دا چې په غاړې د دې کې رسۍ ده له مضبوطو رسيو (پوټکيو د خرماوو) څخه.

تفسير: يعنې ډېره کلکه او مضبوطه چوځېدونکې رسۍ، له دې څخه زياترو مفسرينو د دوزخ د اوسپنې غاړکۍ او سلاسل مراد اخيستې دي، او دا تشبيه د ﴿حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ﴾ په مناسب ورکړی شوې ده، ځکه چې د لرګيو د بار تړلو کې رسۍ ته ډېر ضرروت پېښيږي.

تمّت سورة تبّتْ بفضل الله تعالى ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الإِخْلَاصِ

«د (الاخلاص) سورت مکي دی، (۴) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۲) په نزول کې (۲۲) سورت دی، وروسته د (الناس) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ ۝ اَللهُ الصَّمَدُ ۝

ووایه (ای محمده ! دوی ته) شان دا دی چې الله یو دی (په ذات او صفاتو خپلو کې). الله بې پروا دی (الله ته هر شی محتاج دی).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله تعالی په نسبت پوښتې چې دی څنګه دی؟ تاسې ورته داسې ووایئ چې: الله تعالی یو دی، او د هغه په ذات کې په هیڅ ډول د تعدّد او تکثّر او دوه ییزتوب ګنجایش نشته، او نه یې څوک په مقابل کې شته، او نه مشابه لري، په دې سره د مجوسانو عقیده رده شوه، چې وایي معبودان دوه دي، یو د خیر څېښتن (مالک) «یزدان» او بل د شر څېښتن (مالک) «اهریمن» دی، او هم د هندوانو عقیدې تردېدې شوې چې هغوی د درې دېرشو کروړو بُتانو منونکي دي، او هغوی ته د عبادت په چارو کې برخې ورکوي.

د «الصمد» تفسیر په څو ډوله کړی شوی دی، چې (طبراني) هغه ګرد نقل کړي وایي: «دا ګرد ریښتیا دي، او څمونږ الله تعالی هغه لوی ذات دی چې هغه ته هر راز اړتیاوې ورووړاندې کیږي، او هر ډول مرستې ورڅخه غوښتلی کیږي، او د ګرد سترتوب (لويي) صفت په کې شته، نه خوري او نه څښي او نه چا ته محتاج دی، او له خپلو مخلوقاتو څخه وروسته هم پاتې دی». (ابن کثیر).

د پاک الله د صمدیت له صفت څخه د هغو ناپوهانو رد هم وشو، چې پرته له الله تعالی څخه نور کسان هم واکوالان (اختیارمند) ګڼي، یا د هغوی په پوره خپلواکی باندې عقیده لري، د آریه وو د عقیدې تردید هم وشو، ځکه چې د دوی له اصولو سره سم د دنیا په پیدا کولو کې «روح» او «ماده» لویه اغېزه (اثر) لري، او د دواړه شیان پخپل وجود کې الله تعالی ته اړ او محتاج نه دي (استغفر الله).

لَمْ يَلِدْ ۙ وَلَمْ يُوْلَدْ ۝

نه یې دی ځېږولی (هیڅوک) او نه دی ځېږولی شوی دی (له هیچا نه).

تفسیر: یعنې نه هیڅوک د ده اولاد دی، او نه دی د چا اولاد دی، له دې څخه د هغو عقائدو تردید هم وشو، چې په هغو کې مسیح علیه السلام یا عُزیر علیه السلام د الله تعالی ځامن بلل کیږي، یا پرښتو ته د الله تعالی لوڼې وایي، او هم په ﴿وَلَمْ يُوْلَدْ﴾ سره د هغو عقیدو تردید وشو چې ځینې خلق مسیح یا نورو ته الله وایي، یعنې د الله تعالی دا شان دی چې څوک یې نه دي ځېږولي، او نه دی له بل چا څخه ځېږولی شوی وي، او ښکاره خبره ده چې عیسی علیه السلام د یوې سپین لمنې جینۍ له نسه پیدا شوی دی، نو هغه څنګه الله کېدی شي !؟.

وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ ۝٤

او نشته دغه (الله) لره برابر سیال هیڅوک.

تفسیر: کله چې هیڅوک د الله تعالی سیال، شریک، برابر، مل نه وي؛ نو د هغه ښځه او هلك او نور له کومه کېږي؟ له دې جُملې څخه د هغو تردید وشو چې د الله تعالی په ځینو صفتونو کې کوم مخلوق هغه غوندې ګڼي، تر دې چې ځیني رډ سترګي د الوهیت له دې ستاینې څخه پوره ستاینې هغو مخلوقاتو ته هم ورکوي.

تمّت سورة الإخلاص بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الفَلَق

«د (الفلق) سورت مکّي یا مدني دی، (۵) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۳) په نزول کې (۲۰) سورت دی، وروسته د (الفیل) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾

ووایه (ای محمده !) پناه غواړم په رب د صبا څیرونکي د تیارې باندې.

تفسیر: یعنې هغه چې د شپې تیاره څیروي، او له هغې څخه د سهار انوار او رڼا ښکاروي.

مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾

له شره د هغه شي چې پیدا کړی یې دی (له ضررناکو شیانو څخه).

تفسیر: یعنې هر هغه مخلوق چې په هغه کې څه بدي او شر وي، زه د هغه له شر او بدۍ څخه پناه غواړم، وروسته د دې ځای په مناسبت د خو ځان ته ځیزونو نومونه هم اخیستی شوي دي.

وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾

او له شره د تیارې شپې کله چې تکه توره شي (او هر شی پټ کړي).

تفسیر: یعنې د شپې تیاره چې په هغې کې زیاتره شُرور او بدۍ پېښیږي، په تېره بیا کوډې (سحر) او نورې پېښې ډېرې واقع او پېښیږي.

وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾

او له شره د هغو ښځو ساحرانو پوکي کوونکیو چې پو کول کوي په غوټو کې.

تفسیر: له ﴿النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾ او پوکي کوونکیو نفسونو څخه هغه ښځې یا هغه ډلې یا هغه نفوس مراد دي چې: د سحر او د کوډو د چارو کولو په وخت کې پر کومې ژۍ یا مزي یا ویښته یا نورو باندې څه ولولي او پرې پو یې کړي، او غوټې په کې واچوي، هغه کوډې چې «لبید بن أعصم» څمونږ پر پیغمبر صلی الله علیه وسلم باندې کړې وې؛ په هغو کې ځینې جونې هم ګډې وې، والله أعلم.

وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

او له شره د حسد کوونکي کله چې ښکاره کړي حسد خپل.

تفسیر: د ډېرو مفسّرینو په نزد د: ﴿وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ مطلب دا دی چې: کله چې حاسد د خپل زړه کیفیت ضبط نه کړی شي، او په عملي ډول سره خپل حسد ښکاره کړي؛ نو د هغه له بدئ څخه پنا غوښتل ښایي، د حسد معنی دا ده چې: د بل چا د ورکړی شوي نعمت زوال وغواړي، البته داسې غوښتنه چې: الله تعالی ماته هم داسې نعمت یا زیات له هغه څخه وبښي چې هغه ته الله تعالی ورکړی دی، په رخې او حسد کې داخله نه ده، او هغه ته (غبطه) وایه شي.

تمّت سورة الفلق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ النَّاسِ

«د (الناس) سورت مدني یا مکّي دی، (۶) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۴) په نزول کې (۲۱) سورت دی، وروسته د (الفلق) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾

ووايه (ای محمده !) پناه غواړم په رب د ټولو خلقو. په باچا د ټولو خلقو. په معبود د ټولو خلقو.

تفسير: اګر که د الله تعالی د رُبوبيت شان او د باچاهی چارې پر ټولو مخلوقاتو باندې شاملې دي، خو دا صفات همغسې چې په کامل ډول په انسانانو کې دي؛ په نورو مخلوقاتو کې داسې له لرې نه ځرګندېږي، نو ځکه يې د «رب» او د «ملک» او د نورو اضافت انسانانو ته وفرمايه، او هم په وسوسو کې ابتلاء او اخته کېدل پر ته له انسان څخه د بل مخلوق په شان کې نشته.

مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾

له شره د وسوسې اچوونکي تنبتېدونکي (شيطان له ذکره د الله).

تفسير: شيطان سره له دې چې له سترګو څخه پټ دی خلق غولوي، او له لارې څخه يې وباسي، تر څو چې انسان په غفلت کې اوسيږي، د هغه تسلّط پر دوی باندې زياتيږي، او کله چې ويښ او خپل الله تعالی يې په ياد شي؛ نو هغه سمدلاسه تنبتي.

الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

هغه (شيطان) چې وسوسې اچوي په سينو زړونو د خلقو کې. (چې دغه وسوسه اچوونکی) له پيريانو او انسانانو څخه دی.

تفسير: شيطان هم په پيريانو کې او هم په انسانانو کې شته، لکه چې ځمونږ په دغه مقدّس تفسير کې (د الأنعام سورت، ۱۴ رکوع ۱۱۲ آيت) داسې يو آيت لولو: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ الله تعالی مو دې د دې دواړو له شره وساتي.

تمّت سورة النّاس بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

تنبيه: له ډېرو أصحابو لکه «بي بي عائشه الصديقه»، «ابن عباس»، «زيد بن أرقم» رضي الله تعالی عنهم څخه روايت دی، چې پر نبي کريم صلی الله عليه وسلم ځينو يهودانو سحر جادو او کوډې کړې وې، چې د هغو له اثره د هغوی په مبارک بدن باندې يو راز مرض لاحق شو، په دې منځ کې کله داسې هم پېښېده چې دوی به ځينې دنيوي چارې کولې خو بيا يې داسې ګڼل چې هغه يې نه دي کړې، يا هغه دنيوي کار چې کړی يې نه وي داسې يې باله چې کړی

يې دی، د دې پېښې د علاج لپاره الله تعالی دا دوه سورتونه رانازل کړل، چې د هغه له تأثره د الله تعالی په اذن هغه مرض زائل شو، واضح دې وي چې دا واقعه په صحيحينو کې شته چې په هغه باندې تر اوسه پورې هيڅ يو محدّث جرح نه ده کړې، او داسې کيفيت د رسالت له منصب سره قطعًا منافي نه دي، لکه چې دوی کله فارغ او ځينې اوقات غَشْي ورباندې طاري کېده، يا څو ځلې په لمانځه کې سهو شوی دی؛ دوی فرمايلي دي: «إنما أنا بشر أنسى كما تنسون، فإذا نسيت فذكّروني» «بېشکه چې زه يو سړی يم لکه تاسې، او هېروم شيان لکه چې تاسې يې هېروئ، کله چې ځما څخه کوم شی هېر شي؛ نو هغه را په ياد کړئ !».

په ياد يې ولرئ چې سهو، نسيان، مرض، غَشْي او نور انساني عوارض د بشريت له خواصو څخه دي، کله چې انبياء عليهم السلام بشر دي، نو د داسې خواصو موندل د هغو په وجود کې د هغوی له مرتبې څخه هيڅ شی نه لږوي، هو ! دا ضروري ده کله چې د يوه سړي په نسبت په قاطعه وو براهينو او نيّره وو دلائلو ثابت شي چې هغه په رښتيا سره د الله تعالی يقيني استاځی وي؛ نو د دې خبرې منل هم په کار دي چې د الله تعالی د هغه د عصمت تکفّل کړی دی، او همغه يې د خپلې وحي د وريادولو او پوهولو او وررسولو ذمّه وار ګرځولی دی، نو ځرنګه ممکن کېدی شي چې د ده د عوت د فرائضو او د تبليغ په انجام کې کوم بل طاقت يا قوّت خلل واچوي، نفس وي که شيطان، ناروغي وي که جادو، لنډه يې دا چې هيڅ يو شی نشته چې د نبوّت او پيغمبری په چارو او د بعثت په لوړو مقاصدو پورې اړه ولري، او بيا د سحر او جادو لږ څه اثر پرې ولوېږي، او نه کوډې اونه جادو د نبوّت او د بعثت په فرائضو کې څه خلل او ډيل اچولی شي.

تمّت الترجمة والتفسير، فلله الحمدُ أوّلا وآخرا وظاهرا وباطنا، ربنا لا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا، ربّنا تقبّل منا إنك أنت السميع العليم، اللهم آنس وحشتي في قبري، اللهم ارحمني بالقرآن العظيم، واجعله لي إماما ونورا وهدى ورحمة، اللهم ذكّرني منه ما نسيت، وعلّمني منه ما جهلت، وارزقني تلاوته آناء الليل وأطراف النهار، واجعله لي حُجّة يا رب العالمين !.

د لومړي ټوك فهرس

دسورت شميره	دسورت نوم	دمخ شميره	دپارى شميره
١	سورة الفاتحة	١	١
٢	سورة البقرة	۴	١ - ٢ - ٣
٣	سورة آل عمران	١٣١	٣ - ۴
۴	سورة النساء	٢٢٨	۴ - ۵ - ۶
۵	سورة المائدة	٣١٩	۶ - ٧
۶	سورة الأنعام	٣٩٣	٧ - ٨
٧	سورة الأعراف	۴۵۵	٨ - ٩
٨	سورة الأنفال	۵٢٧	٩ - ١٠
٩	سورة التوبة	۵۵٨	١٠ - ١١
١٠	سورة يونس	۶١۶	١١
١١	سورة هود	۶۵۴	١١ - ١٢
١٢	سورة يوسف	۶٩۵	١٢ - ١٣
١٣	سورة الرعد	٧٣٨	١٣
١۴	سورة إبراهيم	٧۵٨	١٣
١۵	سورة الحجر	٧٧٨	١٣ - ١۴
١۶	سورة النحل	٧٩٩	١۴
١٧	سورة بنى اسرآئيل	٨۴٧	١۵
١٨	سورة الكهف	٨٨٨	١۵ - ١۶

د دوهم جلد فهرس

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۱۹	سورة مريم	۹۲۳	۱۶
۲۰	سورة طه	۹۴۸	۱۶
۲۱	سورة الأنبياء	۹۸۱	۱۷
۲۲	سورة الحج	۱۰۱۴	۱۷
۲۳	سورة المؤمنون	۱۰۴۲	۱۸
۲۴	سورة النور	۱۰۶۸	۱۸
۲۵	سورة الفرقان	۱۱۰۱	۱۸ – ۱۹
۲۶	سورة الشعرآء	۱۱۲۳	۱۹
۲۷	سورة النمل	۱۱۵۳	۱۹ – ۲۰
۲۸	سورة القصص	۱۱۸۱	۲۰
۲۹	سورة العنكبوت	۱۲۱۳	۲۰ – ۲۱
۳۰	سورة الروم	۱۲۳۷	۲۱
۳۱	سورة لقمان	۱۲۵۶	۲۱
۳۲	سورة السجدة	۱۲۶۸	۲۱
۳۳	سورة الأحزاب	۱۲۷۶	۲۱ – ۲۲
۳۴	سورة سبإ	۱۳۰۹	۲۲
۳۵	سورة فاطر	۱۳۳۱	۲۲
۳۶	سورة يسٓ	۱۳۴۸	۲۲ – ۲۳
۳۷	سورة الصافات	۱۳۶۷	۲۳
۳۸	سورة صٓ	۱۳۹۱	۲۳
۳۹	سورة الزمر	۱۴۱۰	۲۳ – ۲۴

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۴۰	سورة المؤمن	۱۴۳۶	۲۴
۴۱	سورة حٰمٓ السجدة	۱۴۶۳	۲۴ - ۲۵
۴۲	سورة الشورٰى	۱۴۸۴	۲۵
۴۳	سورة الزخرف	۱۵۰۴	۲۵
۴۴	سورة الدخان	۱۵۲۵	۲۵
۴۵	سورة الجاثية	۱۵۳۵	۲۵
۴۶	سورة الأحقاف	۱۵۴۶	۲۶
۴۷	سورة محمد	۱۵۶۱	۲۶
۴۸	سورة الفتح	۱۵۷۵	۲۶
۴۹	سورة الحجرات	۱۵۹۱	۲۶
۵۰	سورة قٓ	۱۶۰۰	۲۶
۵۱	سورة الذاريات	۱۶۱۰	۲۶ - ۲۷
۵۲	سورة الطور	۱۶۱۹	۲۷
۵۳	سورة النجم	۱۶۲۸	۲۷
۵۴	سورة القمر	۱۶۳۸	۲۷
۵۵	سورة الرحمٰن	۱۶۴۷	۲۷
۵۶	سورة الواقعة	۱۶۵۷	۲۷
۵۷	سورة الحديد	۱۶۶۸	۲۷
۵۸	سورة المجادلة	۱۶۸۳	۲۸
۵۹	سورة الحشر	۱۶۹۴	۲۸
۶۰	سورة الممتحنة	۱۷۰۶	۲۸
۶۱	سورة الصف	۱۷۱۵	۲۸
۶۲	سورة الجمعة	۱۷۲۰	۲۸

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپاری شمیره
۶۳	سورة المنافقون	۱۷۲۵	۲۸
۶۴	سورة التغابن	۱۷۳۰	۲۸
۶۵	سورة الطلاق	۱۷۳۶	۲۸
۶۶	سورة التحريم	۱۷۴۴	۲۸
۶۷	سورة الملك	۱۷۵۱	۲۹
۶۸	سورة القلم	۱۷۶۰	۲۹
۶۹	سورة الحاقة	۱۷۶۹	۲۹
۷۰	سورة المعارج	۱۷۷۷	۲۹
۷۱	سورة نوح	۱۷۸۴	۲۹
۷۲	سورة الجن	۱۷۹۰	۲۹
۷۳	سورة المزمل	۱۷۹۷	۲۹
۷۴	سورة المدثر	۱۸۰۴	۲۹
۷۵	سورة القيامة	۱۸۱۳	۲۹
۷۶	سورة الدهر	۱۸۲۰	۲۹
۷۷	سورة المرسلات	۱۸۲۸	۲۹
۷۸	سورة النبإ	۱۸۳۵	۳۰
۷۹	سورة النازعات	۱۸۴۲	۳۰
۸۰	سورة عبس	۱۸۴۸	۳۰
۸۱	سورة التكوير	۱۸۵۳	۳۰
۸۲	سورة الانفطار	۱۸۵۸	۳۰
۸۳	سورة المطففين	۱۸۶۱	۳۰
۸۴	سورة الانشقاق	۱۸۶۷	۳۰
۸۵	سورة البروج	۱۸۷۱	۳۰

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۸۶	سورة الطارق	۱۸۷۵	۳۰
۸۷	سورة الأعلىٰ	۱۸۷۷	۳۰
۸۸	سورة الغاشية	۱۸۸۱	۳۰
۸۹	سورة الفجر	۱۸۸۵	۳۰
۹۰	سورة البلد	۱۸۹۰	۳۰
۹۱	سورة الشمس	۱۸۹۴	۳۰
۹۲	سورة الليل	۱۸۹۷	۳۰
۹۳	سورة الضحىٰ	۱۹۰۰	۳۰
۹۴	سورة الشرح	۱۹۰۳	۳۰
۹۵	سورة التين	۱۹۰۵	۳۰
۹۶	سورة العلق	۱۹۰۷	۳۰
۹۷	سورة القدر	۱۹۱۱	۳۰
۹۸	سورة البينة	۱۹۱۳	۳۰
۹۹	سورة الزلزال	۱۹۱۶	۳۰
۱۰۰	سورة العاديات	۱۹۱۸	۳۰
۱۰۱	سورة القارعة	۱۹۲۰	۳۰
۱۰۲	سورة التكاثر	۱۹۲۲	۳۰
۱۰۳	سورة العصر	۱۹۲۴	۳۰
۱۰۴	سورة الهمزة	۱۹۲۶	۳۰
۱۰۵	سورة الفيل	۱۹۲۸	۳۰
۱۰۶	سورة قريش	۱۹۳۰	۳۰
۱۰۷	سورة الماعون	۱۹۳۱	۳۰

دسورت شميره	دسورت نوم	دمخ شميره	دپارى شميره
۱۰۸	سورة الكوثر	۱۹۳۳	۳۰
۱۰۹	سورة الكافرون	۱۹۳۵	۳۰
۱۱۰	سورة النصر	۱۹۳۷	۳۰
۱۱۱	سورة تبت	۱۹۳۸	۳۰
۱۱۲	سورة الإخلاص	۱۹۴۰	۳۰
۱۱۳	سورة الفلق	۱۹۴۲	۳۰
۱۱۴	سورة الناس	۱۹۴۴	۳۰

إنّ وزارة الشّؤون الإسلاميّة والأوقاف والدّعوة والإرشاد

في المملكة العربيّة السّعوديّة

المشرفة على مجمّع الملك فهد

لطباعة المصحف الشّريف في المدينة المنوّرة

إذ يسرُّها أن يصدر المجمّع هذه الطّبعة من القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره إلى لغة البشتو

تسأل الله أن ينفع بها النّاس

وأن يجزي

خادم الحرمين الشّريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود

أحسن الجزاء على جهوده العظيمة في نشر كتاب الله الكريم

والله وليّ التوفيق

په سعودي عربستان کښی د اسلامي چارو، أوقافو او دعوت وارشاد وزارت

او په مدينه منوره کښی د قرآنکريم د چاپ لپاره د پاچا فهد چاپخانی سرپرست

په ډيره خوشحالی سره د قرآنکريم دمعانيو دا پښتو ترجمه او تفسير

چاپ او خپروي،

او له الله تعالی څخه دعا او غوښتنه کوي چه په پښتو ژبه لوستونکو ورونړو ته پری

ګټه ورسوي، او هم خادم الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود

ته د هغه د قرآنکريم د خپرونی او دغه لوئ خدمت په بدل کښی لوئ اجر او

ثواب ور په برخه کړي

يواځی يو الله تعالی د خير کار توفيق ورکونکې دې

بعون الله وتوفيقه
تم طبع هذا المصحف الشريف
وترجمة معانيه في مجمع الملك فهد
لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة
بإشراف وزارة الشؤون الإسلامية
والأوقاف والدعوة والإرشاد في
المملكة العربية السعودية
عام ١٤٣٦هـ

حقوق الطبع محفوظة
لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

ص.ب ٦٢٦٢ - المدينة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

د الله تعالی په
مرسته او توفیق سره
د قرآنکریم د معانیو پښتو ترجمی او
تفسیر دا دوهم ټوک
دقرآنکریم د چاپ لپاره په مدینه منوره
کښی د پاچا فهد په چاپخانه کښی دسعودي
عربستان د اسلامي چارو، أوقافو اودعوت
و ارشاد وزارت تر څارنی لاندي په
۱۴۳۶هـ کال کښی چاپ شو

ددی ترجمی او تفسیر د چاپ ټول حقوق په مدینه
منوره کښی د قرآنکریم د چاپ لپاره د پاچا فهد
چاپخانی په حق کښی محفوظ دي

پوسټ بکس شمیره: ۶۲۶۲ - المدينة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

ⓒ مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، ١٤٣٦ هـ
فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
ترجمة معاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو / مجمع الملك فهد
لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة، ١٤٣٦هـ
٢ مج.
١٠٤٠ ص ؛ ١٩,٥ × ٢٨ سم

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

١- القرآن - ترجمة - لغة البشتو أ. العنوان
ديوي ٤٩١٥٩، ٢٢١ ٥٣٠٣ / ١٤٣٦

رقم الإيداع: ٥٣٠٣ / ١٤٣٦
ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

٤٠٠٠/د٢٢٥ (٨) (٠١)

القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره
إلى لغة البشتو